İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ZÂDU'L MEÂD

iklim

بسم الله الرحمن الرحيم

iklim yayınları: 25

özgün adı:

زاد المعاد
في هدي خير العباد

DAĞITIM:
SELAMET YAYIN-PAZARLAMA
Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 9
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 85 11

İbn Kayyim el-Cevziyye

ZÂDU'L-MEÂD

Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda

Cilt: 1

Notlar ekleyerek
Çeviren:
Şükrü ÖZEN

iklim
YAYINLARI

Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 207
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 528 14 97

dizgi çevre dizgi
baskı zafer matbaası

İstanbul-1988

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP
GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM
Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) SEÇİLMESİ

İKİNCİ BÖLÜM
ÖRNEK İNSAN Hz. PEYGAMBER (S.A.)

İKİNCİ KİTAP
Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) İBADETLER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

BİRİNCİ BÖLÜM
NAMAZ

ÖNSÖZ

Hamd, Allah'a... O'na hamdeder, O'ndan yardım ve bağışlanma dileriz. Nefislerimizin şerlerinden ve kötü amellerimizden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini saptıracak, saptırdığını da doğru yola iletecek yoktur. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka tanrı yoktur ve O'nun hiçbir ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki, Hz. Muhammed (s.a.) O'nun kulu ve rasûlüdür.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.) peygamberlerin sonuncusu, rasullerin önderi ve Allah'ın bütün insanlara karşı huccetidir. Allah Teâlâ, onu en mükemmel bir din ve dosdoğru bir yolla göndermiş ve kıyamete kadar bütün insanlara peygamber kılmıştır.

Allah, onunla eğri yolu doğrulttu; onun getirdiği hidayetle kör gözleri, sağır kulakları ve paslanmış kalpleri açtı. Onunla, yolunu şaşırmış insanlığı en doğru, en berrak ve en güzel yola iletti.

Allah Teâlâ, kullara, ona itaati, ona saygı ve sevgiyi, onun hareket tarzını takip etmeyi ve sünnetine uymayı farz kıldı. İzzet, kuvvet, zafer, hükümranlık ve yeryüzünde otorite kurmayı, onun hidayetine uyanlara ve onun adımlarını takip edenlere; zillet, küçüklük, perişanlık, bedbahtlık, zayıflık ve aşağılığı da ona karşı gelip isyan edenlere verdi.

Allah Teâlâ'ya nasıl ibadet edileceğini bilmek ve O'nun dünya ve ahirette kulların iyi halde olmaları için indirdiği dinle amel etmenin gerçekleşmesi, ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendisine gelen ilk vahiyden Allah Teâlâ'nın bu dini tamama erdirinceye kadar geçen süre içinde Allah'ın şeriatını pratik olarak açıklayış tarzını ve onun tutumlarını bilmeye bağlıdır.

Hadis, meğâzi, tarih ve şemail kitapları Hz. Peygamber'in (s.a.) ço-

cukluk çağından Allah'ın onu kendi yanına tercih edip almasına kadar geçen sürede —özellikle peygamberlik görevini sürdürdüğü dönemde— söylediği sözleri, yaptığı fiilleri ve onun şahsi özelliklerini toplamış; onun küçük-büyük demeden hiçbir işini ve hiçbir durumunu bırakmaksızın derleyip toplamıştır. Öyle ki, bu kitaplarda Hz. Peygamber'in (s.a.) oturup kalkmasını, uyuyup uyanmasını, gülme ve tebessüm tarzını, gece ve gündüz yaptığı ibadetlerini, nasıl banyo yaptığını, nasıl yiyip içtiğini, ne giydiğini, insanlarla karşılaştığında onlara nasıl davrandığını, hangi renkleri sevdiğini, dış görünümünün ve vücut yapısının nasıl olduğunu ve ne gibi huylara sahip olduğunu bulmak mümkündür.

Tarih, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'in hayatının ayrıntılarından sözettiği kadar, dünyada yaşamış hiçbir büyük kişinin hayatından bahsetmemiştir dersek, gerçeği söylemiş oluruz.

Bu konudaki en geniş kitaplardan biri, feyizli kalem, geniş bilgi ve doğru görüş sahibi, İslâm ilimlerinin gerek usul, gerekse furuunun büyüğünde-küçüğünde derin bilgisi bulunan İmam Şemsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyûb b. Sa'd ez-Zer'î ed-Dımeşkî'nin *Zâdu'l-Meâd Fî Hedyi Hayri'l-İbâd* adlı eseridir.

İbn Kayyim, bu kitabında Hz. Peygamber'in (s.a.) genel ve özel işlerindeki tutumlarını bir araya getirdi. O'nun, her müslümanın bilmesi ve araştırması gereken tavırlarından, karşılaştığı olaylardan ve ele aldığı işlerden ayrıntılı bir şekilde sözetti. Merhum bütün eserlerinde güzellik ve sağlamlık bakımından bir tek stilde ve konuyu, kendisinden sonra gelen bir araştırıcıya söyleyecek herhangi bir şey bırakmayacak kadar çepeçevre bütün boyutlarıyla kuşatarak ele alır.

İbn Kayyim'in eserlerini dikkat ve titizlikle okuyan herkes, merhumun gerek ezber, gerekse anlayış yönünden kendisinden önce yahut sonra yaşamış pek çok âlimde benzerini göremeyeceğimiz ölçüde Kur'an ve sünnet ilimlerini şahsında toplamış; selefin sözlerini, mezheplerin söz ve görüşlerini ihata etmiş bir âlim olduğunu hakkıyla anlar.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Hz. Peygamber'den (s.a.) sağlam yolla gelen hadislere son derece önem veren, onları alıp gerekleriyle amel etmeye ve bunlar dışında kalanları bırakmaya çok özen gösteren ve aynı zamanda hadislere muhalefet eden yahut onları olmayacak şekilde yorumlayan kim olursa olsun onun sözüne değer vermeyen bir âlimdi. Her ne kadar üstadı Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin (r.h.) yolunda yürümüş ve onun pek çok fer-

dî ictihadlarını kabul etmişse de üstadına göre muhaliflere karşı daha yumuşak, daha mutedildir.

Müellifin, bu kıymetli eseri yolculuk esnasında yazmış olması, gerçekten hayreti mucibdir. Daha da şaşırtıcı olan yanı, bu eserde yer alan binlerce kavlî ve fiilî sünnet ve hadis, sahabe sözleri ve sair rivâyetlerin kaynağı olan hiçbir eserin onun yanında bulunmamasıdır. Oysa bu rivâyetler, Sahîh, Sünen, Müsned, Mu'cem ve Siyer adlarını taşıyan eserlerde yer almaktadır. Bu durum, İbn Kayyim'in hadisleri hıfzetmedeki maharet ve derecesini gösterir. O'nun, Ahmed b. Hanbel'in otuz binin üstünde hadisi ihtivâ eden *Müsned*'ini ezbere bildiğini de ilâve etmeliyiz.

A. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Yaşadığı Dönem:

İbn Kayyim 7. hicri asrın sonları ile 8. hicri asrın ilk yarısında yaşamıştır. O dönemde İslâm ülkelerinin siyasî durumu içler acısıydı. İslâm devleti paramparça idi, hepsi de Acem ve Memlük hükümdarlarının hüküm sürdükleri küçük memleketler halinde idi. O devirde İslâm hilâfetinin yalnız ismi ve şekli kalmıştı. Pratikteki liderlik Acem ve Memlük sultanlarına aitti. Dilediklerini görevden alıyorlar, dilediklerini görevlendiriyorlardı.

el-Bidaye ve'n-Nihaye adlı eserin sahibi İbn Kesîr, 737 h./1336 m. senesinin önemli olaylarını anlatırken şu olayı kaydediyor: Sultan Nasır Muhammed b. Kalavun, Halife el-Müstekfibillah'ı tevkif ettirip, insanlarla buluşmasını engelledi. Sonra onu serbest bıraktı. Ancak çok geçmeden Sultan onu, ailesi ve çoluk-çocuğu ile birlikte Mısır'daki Said eyaletinin bir şehri olan Kus'a sürgün etti. Halife vefatına kadar orada kaldı.

Kral Nasır, ölümüne kadar bu şekilde tek otorite olarak istibdadını sürdürdü. Sonra 742 h./1341 m. senesinde oğlu Seyfeddin Mansur'a biat edildi. İşte bu sultan, el-Müstekfibillah'ın oğlu Halife Ebu'l-Kasım Ahmed'e babasının hilâfet veliahtı olarak biat etti ve halife, sultanla birlikte bir tahta oturdu.

O dönemde İslâm devletinin zayıflayışı Batı'nın gözünü İslâm âlemine çevirdi. Pusu kurup İslâm dünyasını avlamak için harekete geçtiler. Birbirini takip eden baskınlar düzenlediler. Bunlara ortaçağda "Haçlı seferleri" adı verildi. Öte yandan İslâm âlemi kuzeyden Moğolların istilâlarına maruz kaldı. Moğollar Bağdat'ı düşürüp kütüphaneleri yıktılar, kitapları Dicle nehrine attılar. Aynı şekilde Beytü'l-Makdis'e girip orayı da harabeye

çevirdiler. Böylece bir taraftan haçlılarla, diğer taraftan da Moğollarla savaşlar alevlendi.

Sosyal hayat da pek iyi değildi. Öyle ki, 695 h./1295 m. senesinde Mısır kıtlığa maruz kaldı. Öldürücü bir pahalılık dalgası İslâm ülkelerinin hepsini kasıp kavurdu. İnsanlar köpekleri, eşekleri, atları ve katırları yemek zorunda kaldılar.

Bu sıkıntılar ve felâketler hüküm sürerken akıllar boşaldı, anlayışlar kıtlaştı ve zihinler donup kaldı. Bir insanın fıkhî hükümlerde ictihad etmesi zorlaştı ve insanlar inanç konularında geçmişleri taklidle yetindiler. İnanç esaslarında Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin mezhebine sarıldılar. Fıkıhta dört mezhepten başkasına uymak haram sayıldı. Bu asırda âlimler selef-i salihe uyup eser vermede onların metoduyla hareket etmeye yöneldiler.

İşte böyle bir ortamda, bir ilim ve fazilet adamı olarak İbn Kayyim ortaya çıktı.

B. İbn Kayyim'in Hayatı, Yetişmesi ve Hocaları:

Adı: Muhammed b. Ebu Bekr b. Eyyûb b. Sa'd b. Harîz ez-Zer'î ed-Dımeşkî. Lâkabı: Şemsuddin. Künyesi: Ebu Abdillah. Meşhur olduğu adı: İbn Kayyim el-Cevziyye (=Cevziye Medresesi kayyiminin oğlu). Çünkü babası, Muhyiddin Ebu'l-Mehasin Yusuf b. Abdurrahman'ın (v.656 h./1258 m.) inşa ettirdiği Cevziye Medresesinde kayyimlik görevi yapmıştır. Bu ismi daha da kısaltılarak İbn Kayyim şeklinde yaygın kullanım kazanmıştır.

İbn Kayyim tefsir, usul, kelâm, fıkıh ve nahiv ilimlerinde derin bilgisi olan araştırmacı, tetkikçi ve bol eser veren, keskin zekâlı mutlak müctehid büyük bir İslâm âlimidir. 751 h./1350 m. senesinde vefat etmiştir.

İbn Kayyim, 691 h. senesi Safer ayının yedinci günü (=29 Ocak 1292 m. Pazartesi günü) Şam'a 55 mil uzaklıkta ve bu şehrin güneydoğusunda bulunan Havran kasabasının Zer' köyünde bir ilim ve irfan ocağında dünyaya geldi. Şam'a gitti. Orada bir grup âlime öğrencilik yaptı.

Babasından feraiz ilmini okudu. Babası bu ilimde ileri gelen şahsiyetlerdendi. Hafız İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine*'de (1/472) onu çok ibadet eden ve pek tekellüf göstermeyen biri olarak nitelemiş ve 723 h./1323 m. senesinde vefat ettiğini yazmıştır.

Şihab en-Nâbulusî, Kadı Takıyüddin b. Süleyman, Ebu Bekr b. Ab-

düddaim, İsa el-Mut'im, İsmail b. Mektum, Fatıma bt. Cevher ve başka muhaddislerden hadis tahsil etti.

Arapçayı İbn Ebu'l-Feth el-Ba'lî'den tahsil etti. Ondan Ebu'l-Beka'nın *el-Mülahhas*'ını, *el-Cürcaniyye*'yi, İbn Mâlik'in *Elfiye*'sini, *el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye*'nin büyük bölümünü ve *et-Teshîl*'in bir kısmını okudu. Ayrıca Şeyh Mecdüddin et-Tunusî'den İbn Usfur'un *el-Mukarrab*'ından bir bölüm okudu.

Fıkıh ve usul-i fıkhı Şeyh Safiyüddin el-Hindî, Şeyhulislâm İbn Teymiye ve Şeyh İsmail b. Muhammed el-Harranî'den tahsil etti. Onlardan, İbn Kudame el-Makdisî'nin *er-Ravza*'sını, el-Amidî'nin *el-İhkâm*'ını, Fahreddin er-Razî'nin *el-Muhassal*, *el-Mahsul*, *el-Erbaîn* adlı eserlerini ve Mecdüddîn İbn Teymiye'nin *el-Muharrar*'ını okudu.

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin 712 h./1312 m. senesinde Mısır'dan dönüşünden 728 h./1327 m. senesinde ölümüne kadar İbn Kayyim, bu hocasının derslerine tam bir devamlılık gösterdi. O zamanlar imamımız gençliğinin baharında, kuvvetinin zirvesinde ve anlayışının en yüksek noktasında idi. Onun geniş ilminin feyzinden kana kana içti. Olgun ve doğru fikirlerine kulak verdi. Hocasının sevgisi onu sardı. Hocasının ictihadlarının çoğunluğunu kabullenip onları savundu. Bu ictihadların doğruluklarının ve aykırı olanların zayıflıklarının delillerini geniş geniş anlattı. Hocasının kitaplarını düzenleyip onun ilmini neşretti.

Ondan en çok yararlandığı konuların başlıcaları: Allah Teâlâ'nın kitabına ve Peygamberinin sahih sünnetine uymaya ve bağlanmaya, onları selef-i salihin anladığı şekilde anlamaya, Kitap ve sünnete aykırı olanları bırakmaya, doğru dinin öğretilerinden kaybolup gidenleri yenilemeye; müslümanların geçen asırlarda, gerileme, donukluk ve kör taklid devirlerinde kendi kendilerine çıkardıkları çürük metodları ayıklamaya ve müslümanları, islâm düşüncesine sinen tasavvufî hurafelerden, Yunan mantığından ve Hind zühdünden sakındırmaya çağrı.

Çeşitli konulardaki pek çok eserinde, ısrarla Allah Teâlâ'nın kitabına eğilmiş, devamlı surette onu araştırıp incelemiş, âyetlerini ve manalarını düşünme suretiyle bu yüce kitabın hakkını vermiştir. Sahih sünnetin kıymetini açıklayıp onu yükseltmiş, Kur'ân-ı beyân ile mücmelini tafsîl eden, manâlarını vuzuha kavuşturan, O'nun hakikatlerini destekleyen, insanları ellerinden tutup, taklid ve donukluk şâibelerinden arınmış sahîh ilme ulaştıran dosdoğru yolun öğretilerini kendilerine açıklayan sünnete gerekli önemi vermiştir. Bütün bunlar, hocası İbn Teymiye'nin, onun üzerindeki büyük tesirini gösterir. İbn Kayyim, eserlerine dağılmış fikirleriyle, çağdaşla-

rının ve onlardan sonra günümüze kadar gelenlerin akıllarını aydınlatan ve kalblerini nurlandıran; kalblerine bulaşan şüphe ve donukluk pasını açan, zihinlerindeki sapıklık ve şüphe düğümlerini çözen ıslahatçı düşünürler zümresindendir.

C. Âlimlerin ve Öğrencilerinin Dilinden İbn Kayyim:

Öğrencisi Hafız İbn Receb anlatıyor:

"Üstadımız 691 h. senesinde dünyaya geldi. Şihab en-Nâbulusî vs. muhaddislerden hadis dinledi. Hanbelî mezhebi fıkhını öğrendi ve bu sahada uzmanlaştı. Fetva verdi. Şeyh Takiyüddîn'in derslerine devam etti, ondan tahsil gördü. İslâmî ilimlerin her branşında bilgi sahibi oldu. Bildiği ilimler: 1- Tefsir: Bu konuda onunla yarış edilemezdi. 2- Akaid: Doruk noktasındaydı. 3- Hadis: Hadisin anlamları ondan çıkacak fıkhî hükümler ve hadisten hüküm elde etme incelikleri konularında ona ulaşılamazdı. 4, 5, 6- Fıkıh, usul-i fıkıh ve arapça sahasında geniş bilgisi vardı. 7- Kelâm ilmi, 8- İlm-i Sülûk'de âlim bir zat olup tasavvuf ehlinin sözlerini, işaretlerini, metinlerini ve bazı büyüklerini iyi bilir, tanırdı."

Yine aynı öğrencisi diyor ki:

"Allah rahmet etsin, üstadımız ibadete düşkün, gece namazlarına kalkan, namazı oldukça uzun kılan bir zattı. Kendini ibadete verdi. Zikre çok düşkündü. Gönlü Allah aşkıyla yanıp tutuşmaktaydı. Sürekli tevbe eder, Allah'a yalvarıp yakarır, O'na boyun büker ve O'nun önünde kulluğunu sergilerdi. Bu hususta onun gibisini görmedim. Ondan daha geniş bilgisi olan, Kur'an'ın ve Sünnet'in manalarını, iman hakikatlerini ondan daha iyi bilen birini görmedim. O, masum değil; ama bu manada onun gibisini görmedim. Başından pek çok imtihan geçti, defalarca eziyet gördü. Son defasında Şeyh Takiyyüddin ile birlikte ondan ayrı olarak kaleye hapsedildi. Hapisten ancak Şeyh'in ölümünden sonra kurtuldu. Hapis müddetince Kur'an okumakla, tefekkürle, düşünmekle meşgul oldu."

Öğrencisi ve arkadaşı İbn Kesir de şöyle anlatıyor:

"Hadis dinledi ve ilimle meşgul oldu. Pek çok ilimde bilhassa tefsir, hadis, usul-i fıkıh ve akaid ilimlerinde uzmanlaştı. Şeyh Takiyyüddin İbn Teymiye 712 h. senesinde Mısır'dan dönünce onun derslerine üstadın ölümüne kadar devam etti. Daha önce öğrendikleri yanında İbn Teymiye'den çok ilim öğrendi. Gece-gündüz çokça araştırması ve çok ibadetle meşgul

olması yanında pek çok branşta sahasında tek adam oldu. Güzel Kur'an okurdu. Güzel ahlâklıydı. Başkalarını çok severdi. Hiç kimseye haset etmez, eziyet vermezdi. Hiç kimsenin kusurunu araştırmaz ve hiç kimseye kin duymazdı. Onunla en çok düşüp kalkan ve onun en çok sevdiği insan bendim. Zamanımızda bu dünyada ondan daha çok ibadet eden birini tanımıyorum. Kendine has bir namaz kılışı vardı; namazı oldukça uzatırdı. Namazda secde ve rükûu uzatır ve (bu yüzden) bazı zamanlar çok arkadaşı onu kınar; ama o, bundan vazgeçmezdi. Allah rahmet eylesin.

Cenazesinde tıklım tıklım dolu bir kalabalık vardı. Kadılar, ileri gelenler, salihler ve halk cenazeye katılmış naşını taşımak için insanlar izdiham oluşturmuşlardı. Vefat ettiğinde 60 yaşındaydı. Allah rahmet eylesin."

Hafız Zehebî diyor ki: "Hadis ilmine, hadis metinlerine ve bazı râvilerine özen gösterdi. Fıkıhla uğraşır ve fıkhı iyi açıklardı. Nahivle uğraşır, öğretirdi. Usul-i Fıkıh ve akaidle de meşgul olurdu. İlimle meşgul olmayı her işin önüne geçirdi ve ilim neşretti."

İbn Nasır ed-Dımeşkî anlatıyor: "İlmin pek çok branşında bilhassa tefsirde ve usulün mantûk ve mefhumunda bilgi sahibiydi. Ebu Bekr Muhammed b. el-Muhib diyor ki: Üstadımız el-Mizzî'nin huzurunda, İbn Kayyim, İbn Huzeyme derecesinde midir? diye sordum. O bu zamanda, kendi zamanında İbn Huzeyme neyse odur, cevabını verdi."

Kadı Burhaneddin ez-Zer'î diyor ki: "Gökkubbe altında ondan daha geniş bilgi sahibi kimse yoktur. Sadriye Medresesinde ders verdi, Cevziye'de imamlık yaptı. Kendi el yazısıyla, anlatılamayacak derecede çok şey yazdı. Gerçekten muhtelif ilimlerde pek çok eserler verdi. İlmi yazmayı, okumayı, kitap haline getirmeyi ve ilim kitapları edinmeyi çok severdi. Başkalarının elde edemeyeceği kadar çok kitap elde etmişti."

Fethu'l-Bârî adlı eserinde, ismini gerek zikrederek, gerek atlayarak İbn Kayyim'in *Zâdu'l-Meâd* vs. eserlerinden çokça alıntılar yapan Hafız İbn Hacer, onu şu kelimelerle anlatıyor: "Cesur kalpli, geniş bilgi sahibi, hilâf ilmini ve selefin görüşlerini bilen bir zattı."

İmam Şevkânî, İbn Kayyim'in şu özelliklerine dikkat çeker: "Sahih delilere bağlı, onlarla amel etmekten hoşlanır, şahsi görüşe dayanmaz, hakkı aşikâre söyler ve bu konuda hiç kimseden çekinmezdi."

D. Öğrencileri:

Daha hocası hayatta iken pek çok büyük âlim İbn Kayyim'den vefatı-

na kadar tahsil gördü ve ondan yararlandı. Bazı öğrencilerini sayacak olursak:

1- Hafız Zeynüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Bağdadî ed-Dımeşkî el-Hanbelî: Âlim, zahid, örnek, sika bir şahıstır. Hadis, fıkıh ve tarih konularında pek çok faydalı eser vermiştir. Hocası İbn Kayyim ölünceye kadar derslerine devam etmiştir. İbn Receb el-Hanbelî diye meşhur olan bu âlim 795 h./1392 m. senesinde vefat etmiştir.

2- Hafız İmadüddin İsmail b. Ömer b. Kesir el-Basrî ed-Dımeşkî: Şam'da yetişti ve Şam'ın ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Özellikle hadis ilmine yöneldi ve hadis metinleri ile râvileri hakkında pek çok şey okudu. Pek çok eseri olan bu âlimin, İbn Kesir Tefsiri diye şöhret yapan tefsiri ve bir tarih kitabı olan *el-Bidaye ve'n-Nihaye*'si oldukça meşhur iki eseridir. Zehebî, *Mu'cem*'inde onu İmam, müfti, muhaddis, mahir, fakih, çok dalda uzman ve işini iyi yapan, müfessir biri olarak nitelemektedir. 774 h./1372 m. senesinde vefat etmiştir.

3- Hafız Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Makdisî el-Cemaîlî es-Salihî: Hadis ve hadis türlerine, râvilere ve hadislerin illetlerine özen gösterdi. Fıkıh öğrendi, fetva verdi, ders okuttu, bilgi devşirdi, kitap yazdı. İlmin çeşitli dallarıyla uğraştı ve çeşitli branşlarda eserler verdi. Zehebî: "Onunla her buluşmamda mutlaka ondan bir şey öğrenmişimdir." diyor. 744 h./1343 m. senesinde vefat etmiştir.

4- Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Abdülkadir en-Nâbulusî el-Hanbelî: Nâbulus'da doğdu ve orada Abdullah b. Muhammed b. Yusuf'dan ders gördü. Hafız el-Alâî, Şeyh İbrahim gibi sayılamayacak kadar çok âlimden okudu. İbn Kayyim'le arkadaşlık kurdu, ondan fıkıh öğrendi ve eserlerinin ekserisini kendisinden okudu. Pek çok ilim bildiği için kendine "Cennet" denirdi. Çünkü cennette herkesin istediği vardır. Onda da her talebenin istediği bulunmaktaydı. 797 h./1394 m. vefat etmiştir.

5- Oğlu İbrahim: Zehebî, *Mu'cem*'inde: "Babasından fıkıh öğrendi, Arapçayla meşgul oldu, hadis dinledi, ilim okudu ve ilimle meşgul oldu." diyor. İbn Kesir ise "Nahiv ve fıkıhda babasının metodu üzere ileri derecede bilgi sahibi bir zattı." diyor. 767 h./1365 m. senesinde vefat etmiştir.

6- Oğlu Şerefüddin Abdullah: Babasının yerine geçip Sadriye Medresesinde ders verdi.

E. Eserleri:

İbn Kayyim büyük bir ilmî servet bırakmıştır. Hocasından elde ettiği

bilgileri kendi görüşlerini de ekleyerek ustalıkla ve büyük bir hoşgörü içinde kitaplaştırmıştır. Eserlerine baktığımızda hocası İbn Teymiye'nin eserlerinde görülen cedel ve münakaşa üslubu pek görülmez. İncelediği konuları iki zıt kutup açısından ele alır ve mutedil bir görüşe varmaya çalışır. O eserlerini sakin ve mutmain bir tavırla yazar. Eserleri derin düşüncenin, geniş ufkun ve sağlam bir himmetin ürünüdür. Tertipleri ve bölümlere ayrılışları son derece güzeldir. Fikirler bir uyum içinde birbirini takip etmekte ve tatlı bir üslubla okuyuculara sunulmaktadır. Onun eserlerinde selefin nuru ve geçmiş büyüklerin hikmeti göze çarpar. Kur'an ve sünnet ışığı altında ele aldığı tasavvufî görüşlerini selef-i sâlihin —Sahabe ve tâbiînin— sözlerini aktararak zenginleştirir. Çoğu basılmış olan eserlerinin başlıcaları şunlardır:

Tefsir:

1- Şerhu Esmâi'l-Kitabi'l-Azîz.
2- Emsâlu'l-Kur'an.
3- et-Tibyân fi Aksami'l-Kur'an (Eymanü'l-Kur'an).

Hadis ve Siyer:

4- Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd. (Tercümesini sunduğumuz bu eseridir).
5- Tehzîbu Sünen-i Ebî Davud (İzahu İlelihi ve Müşkilâtihi).
6- Zâdu'l-Müsafirîn ila Menâzili's-Süada fi Hedyi Hatemi'l-Enbiya.

Fıkıh ve Usûlü:

7- İ'lamu'l-Muvakkıîn an Rabbi'l-Âlemin.
8- et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti'ş-Şer'iyye.
9- Tuhfetu'l-Mevdûd fi Ahkâmi'l-Mevlûd.
10- İğâsetü'l-Lehfân fi Talâkı'l-Gadbân.
11- Beyânu'd-Delîl alâ İstiğnâi'l-Müsabaka ani't-Tahlîl.
12- Ahkâmu Ehli'z-Zimme.
13- el-Furûsiyye.
14- Hükmü Târiki's-Salât.
15- Nikâhu'l-Muhrim.
16- Ref'ul-Yedeyn fi's-Salât.
17- Hükmü İğmâmi Hilali Ramazan.
18- et-Tahrîr fimâ Yehillu ve Yahrimu min Libasi'l-Harîr.

Kelâm ve Akâid:

19- eş-Şâfiyetü'l-Kâfiye fi'l-İntisar li'l-Fırkati'n-Nâciye.

20- es-Savâıku'l-Mürsele ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattala.
21- Şifâu'l-Alîl fi Mesâili'l-Kazâ ve'l-Kader ve'l-Hikmeti ve't-Ta'lîl.
22- Hidâyetü'l-Hayârâ mine'l-Yehudi ve'n-Nasârâ.
23- Hâdi'l-Ervâh ila Bilâdi'l-Efrâh (=Kitabu Sıfati'l-Cennet).
24- Kitabu'r-Rûh.
25- İctimau'l-Cuyûşi'l-İslâmiyye alâ Gazvi'l-Fırkati'l-Cehmiyye.
26- Cevâbatu Âbidi's-Sulban ve inne Mâhüm Aleyhi Dinü'ş-Şeytan.
27- Kitabu'l-Kebâir.

Ahlâk, Tasavvuf, İrşad ve Diğer İlimler:

28- Medâricü's-Sâlikîn.
29- Uddetü's-Sabirîn ve Zahîretü'ş-Şâkirîn.
30- Seferu'l-Hicreteyn ve Bâbu's-Saadeteyn.
31- Merâhilü's-Sâirîn Beyne Menâzili İyyâke Na'büdü ve İyyâke Nestaîn.
32- Akdü Muhkemi'l-Ahkâd Beyne'l-Kelimi't-Tayyib ve'l-Ameli's-Salihi'l-Merfû ile 's-Semâ.
33- Tarîku'l-Hicreteyn ve Bâbü's-Seadeteyn.
34- Miftâhü Dâri's-Saade.
35- Nuru'l-Mü'min ve Hayatüh.
36- İğâsetü'l-Lehfân min Mekâyidi's-Şeytan.
37- Nüzhetü'l-Müştâkîn ve Ravzatu'l-Muhibbîn.
38- ed-Dâu ve'd-Devâ.
39- Mesâyidü'ş-Şeytan.
40- Tafdîlu Mekke alâ Medine.
41- Fazlu'l-İlmi.
42- el-Fark Beyne'l-Hulleti ve'l-Mahabbeti ve Münazaratü'l-Halil li-Kavmihi.
43- el-Fethu'l-Kudsi ve't-Tuhfetü'l-Mekkiyye.
44- Şerhu Esmâi'l-Hüsnâ.
45- Kitabu't-Tâun.
46- es-Sıratü'l-Müstakîm fi Ahkâmi Ehli'l-Cahîm.
47- el-Mesâilu't-Trablûsiyye.
48- Bedâiu'l-Fevâid.
49- el-Fevâid.
50- Cilâu'l-Efhâm fi's-Salât ve's-Selâm ala Hayri'l-Enâm.
51- Butlânu'l-Kimya min Erbaîne Vechen.
52- el-Kelâmu't-Tayyib ve'l-Ameli's-Salih.
53- Nakdu'l-Menkûl ve'l-Mihakku'l-Mümeyyiz beyne'l-Merdûd ve'l-Makbûl.

54- el-Cevâbü'l-Kâfî li-men Seele ani'd-Devâi'ş-Şâfî.

İslâm'ın, dünya gündeminin —gerek entellektüel, gerek siyasi, gerekse daha başka yönlerden— önemli bir bölümünü oluşturduğu günümüzde elbet bu dinin peygamberinin etraflıca tanınması, O'nun gerçekleştirdiği mükemmel toplum yapısını anlamanın en kestirme yoludur. İslâm O'nun şahsında temsil edilmiş ve O'nun önderliğinde kendini insanlığa sunmuş bir sistemdir.

O'nun hayatı ve yaşayış tarzı incelendiğinde görülecektir ki, hayata yaklaşımı tek boyutlu değildir. Hayatın her yönünü kuşatır. Peygamberdir, devlet başkanıdır, ordu komutanıdır, hâkimdir, kılıcını çekip Allah düşmanlarıyla savaşan bir mücahiddir, tüccardır. Namaz kılan, oruç tutan, hac yapan, gece namazlarına kalkan, devamlı zikir ve tefekkürle meşgul olan bir âbiddir. Hayatı iman, aşk ve cihaddır. Evlenir, alış-veriş yapar, hastaları tedavi eder, elbisesinin söküğünü diker, ayakkabısını tamir eder, çocuklarla şakalaşır, pehlivanlarla güreşir, hanımıyla koşu yarışı yapar. Hayat dolu mükemmel bir insandır O. Kısacası Allah'ın bütün insanlara sunduğu en güzel örnektir, O.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatının her yönünü ele alan ve kendisine has tatlı bir üslupla anlatan İbn Kayyim'in, sahasında ilk ve en orijinal eseri *Zâdu'l-Meâd*'in Türkçeye kazandırılması, bu örnek insanı izlemek durumunda olan müslümanlar ve O'nu en doğru, en güvenilir kaynaklardan öğrenmek isteyenler için kaçınılmaz bir zaruretti. Okuyanlara yeni ufuklar açacağına inandığımız bu eserin tercümesinde esas aldığımız Arapça aslı, Şuayb el-Arnaûd ve Abdülkadir el-Arnaûd adlı iki değerli araştırıcının tahkikiyle 1985'de ikinci baskısını yapan beş ciltlik baskısıdır. Bu iki araştırıcının dipnotlarından yararlanmakla birlikte biz de bir takım dipnotlar ekledik. Ayrıca Buharî hadislerinin kitap ve bab numaraları tarafımızdan tesbit edilmiştir. Hadislerin senedleri arasındaki tahdis sigaları rivâyet tekniği sayılabileceği için zikredilmemiş, onlar yerine (-) işareti konmuştur. Konular arasına uygun yerlerde zaman zaman tarafımızdan başlıklar konulmuştur.

İlmî çalışmalarımda bana yol gösteren sayın hocam Doç.Dr. Hayreddin Karaman'a saygı ve şükranlarımı sunar, eseri yayınlamayı üstlenen İklim Yayınlarına teşekkürlerimi arzederim.

Hatalarımıza muttali olan kardeşlerimizin bizi haberdar etmesini arzu eder, Cenab-ı Hak'dan okuyanlara fayda vermesini temenni ederiz.

Gayret bizden, başarı Allah'dan.

Şükrü Özen
Üsküdar, 1988

KAYNAKLAR:

Şuayb el-Arnaûd ve Abdülkadir el-Arnaûd, *Zâdu'l-Meâd* neşrine yazdıkları mukaddime, Beyrut, 1985.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. 14, s. 234-35, Beyrut, 1982.

Muhammed Ebu Zehra, *İbn Teymiye —Hayatuhu ve Asruhu—*, Kahire, 1977.

Dr. Seyyid el-Cemîlî, İbnü'l-Kayyim'in *er-Rûh* adlı eserine yazdığı tanıtım yazısı, Beyrut, 1986.

İbnu'l-İmâd el-hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbari Men Zeheb*, Dâru İhyâi'ı-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, ts.

BİRİNCİ KİTAP

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) SEÇİLMESİ

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَايَشَاءُ وَيَخْتَارُ

"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer."

Kasas, 28/68

A) ALLAH TEÂLÂ'NIN SEÇMESİ

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a.... Sonuç inananların. Düşmanlık, yalnız zalimlere... Allah'tan başka tapılacak yoktur. O, öncekilerin ve sonrakilerin tanrısı, göklerin ve yerlerin idarecisi, din gününün sahibidir. Kurtuluş, O'na itaattedir. Üstünlük O'nun azametine boyun eğmek; zenginlik, O'nun rahmetine ihtiyaç duymaktır. Doğru yol, ancak O'nun nuruyla aranırsa bulunur. Hayat, O'nun hoşnutluğunu elde etmekle mümkündür. Cennet nimetleri ancak O'na yakınlıkla sağlanır. Kalbin olgunlaşması ve kurtuluşa ermesi yalnızca O'na karşı ihlaslı olmak ve O'nu sevgide birlemekle elde edilir. O, kendisine itaat edildiğinde karşılığını verir; isyan edildiğinde tevbekârın tevbesini kabul eder, bağışlar; dua edildiğinde duaları kabul eder; kendisi için bir davranışta bulunulduğunda mükâfatlandırır.

Hamd, Allah'a... Bütün yaratıkları O'nun Rab olduğuna tanıklık etmiş, bütün sanatsal yapıtları tanrılığını kabullenmiş onlara nakşettiği hayranlık uyandıran sanatları ve harika eserleriyle O'nun, kendisinden başka tanrı bulunmayan Allah olduğuna tanıklık etmişlerdir. Allah her türlü eksik ve noksandan münezzehtir. Yaratıkları sayısınca, kendi hoşnutluğunca, Arş'ının ağırlığınca ve kelimelerinin mürekkebi çokluğunca O'na hamd... Tanrı yalnızca Allah'tır. Rabliğinde ortağı bulunmadığı gibi tanrılığında da ortağı yoktur. O'nun ne zatında (öz varlığında) ne fiillerinde, ne de sıfatlarında bir benzeri vardır. Allah yüceler yücesidir. Allah'a çokça hamd ü senâlar... Sabah-akşam Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Gökler ile gökteki melekler; yıldızlar ile yörüngeleri; yeryüzü ve sakinleri; denizler ile içindeki balıklar; yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar, tepeler, ovalar; her yaş ve kuru; her ölü ve diri O'nu tesbih eder. *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbih eder. O'na hamdederek tes-*

bih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Doğrusu o halîmdir, bağışlayandır.'[1]

"Tanıklık ederim ki, tanrı yalnız Allah'tır. O'nun ortağı yoktur." sözüyle yer ve gökler ayakta durmaktadır. Bütün yaratıklar bunun için yaratılmışlardır. Bunun için Allah Teâlâ peygamberlerini gönderdi, kitaplarını indirdi ve kanunlarını koydu. Bundan dolayı mizanlar kurulur, divanlar tertiplenir; cennet ve cehennem pazarı kurulur. Bu söz ile insanlar mü'min-kâfir, iyi-kötü ayrımına tâbi tutulur. bu söz, yaratma ve emrin, sevap ve azabın kaynağıdır. İnsanların yaratılma sebebi olan hak işte budur. Sorgu ve hesap ondan ve onun hukukundan olacaktır. Sevap ve azap ona göre verilecektir. Kıble, onun üzerine kurulmuş, dinin temeli yine onun üzerine atılmıştır. Allah'ın bütün kullar üzerindeki hukuku olan cihadın kılıçları bu söz için kınından sıyrılmıştır. İslâm sözü ve kurtuluş yurdunun anahtarı işte bu sözdür; öncekiler ve sonrakiler ondan sorguya çekilecektir. Şu iki soru sorulmadan kulun ayakları Allah'ın huzurundan ayrılmayacak: 1) Neye kulluk ediyordunuz? 2) Peygamberlere ne cevap verdiniz?

Birincinin cevabı; bilgi, kabullenme ve davranış açısından *"Allah'tan başka tanrı yoktur"* gerçeğini tasdik etmek,

İkincinin cevabı; bilgi, kabullenme, boyun eğme ve itaat açısından *"Hz. Muhammed şüphesiz Allah'ın rasûlüdür"* gerçeğini tasdik etmektir.

Tanıklık ederim ki, Hz. Muhammed şüphesiz O'nun kulu ve rasûlüdür; vahyini güvenip teslim ettiği, yaratıkları arasından seçtiği, kendisi ile kulları arasında elçisidir; sağlam bir din ve dosdoğru bir yol ile gönderilmiştir. Allah onu âlemlere bir rahmet, Allah'tan korkanlara bir lider ve bütün insanlara bir huccet olarak göndermiştir. Peygamberlerin ardı arkası kesildiği bir vakitte (fetret devrinde) onu peygamber olarak göndermiş ve en doğru yolu, en aydınlık caddeyi ona göstermiş; insanlara ona itaat ve yardım etmelerini, saygı göstermelerini, onu sevmelerini, onun haklarını gözetmelerini farz kılmış; cennetinin önündeki yolları kapamış ve artık onun yolundan gelmeyen hiç kimseye yolların açılmayacağını belirtmiştir. Allah, onun gönlünü açmış, şanını yükseltmiş ve (belini büken) yükünü üzerinden indirmiş, küçülme ve alçalmayı onun emrine karşı gelenlere yüklemiştir.

---

1. İsrâ, 17/44.

Müsned'de Ebu Münîb el-Curaşî yoluyla Abdullah b. Ömer'den (r.a.) rivâyet edilen bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"Kıyamet öncesinde yalnızca ortağı bulunmayan tek Allah'a ibadet edilinceye kadar kılıçla (mücadele vermek için) gönderildim. Rızkım mızrağımın gölgesi altına konulmuştur. Küçülme ve alçalma ise benim emrime karşı gelenlere yüklenmiştir. Kim bir kavme benzerse o da onlardandır."*[2]. Alçalma onun emrine karşı gelenlere yüklenmişse de şeref ve üstünlük ona itaat edip uyanlarındır. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Gevşemeyin, üzülmeyin; inanmışsanız mutlaka en üstün olan sizlersiniz."[3]

"Şeref ve üstünlük Allah'ın, Peygamberinin ve inananlarındır."[4]

"Sizler daha üstün olduğunuz halde (düşman karşısında) gevşeyip de barış istemek durumunda kalmayın. Allah sizinle beraberdir."[5]

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ .

"Ey Peygamber! Allah sana ve sana uyan mü'minlere yeter."[6] Yani Allah tek başına hem sana hem de sana uyanlara yeter. Artık O'nun yanında başka hiç kimseye ihtiyaç duymazsınız.

Bu son âyette iki olasılık vardır:

1- (و) bağlacının (من) kelimesini mecrûr kef harfine bağlamış olması. Tercih edilen görüşe göre mecrur zamire, harf-i cer iade edilmeksizin atıf yapılması caizdir. Bunun örnekleri çoktur. Olamayacağı yolundaki şüpheler çürüktür.

2- (و) bağlacının (مع) "yanında" anlamına gelen (و) olması ve (من) kelimesinin, mahal üzerine atfedilerek nasb mahallinde bulun-

---

2. Ahmed, 2/50, 92. Senedi hasendir. İbn Teymiye, *el-İktizâ*'da (s.39), hadisin senedinin ceyyid; Hâfız el-Irâkî, *İhya*'da sahih olduğunu söylemiş ve Hâfız İbn Hacer ise senedi *Fethu'l-Bârî*'de (10/230) hasen saymıştır. Hadisin son cümlesini Ebu Davud (4031) rivâyet etmiş ve Buharî, *Sahih*'inde bir bölümünü muallak olarak kaydetmiştir. Ayrıca bu konuda hasen bir senedle mürsel bir hadis de İbn Ebî Şeybe tarafından rivâyet edilmiştir.
3. Âl-i İmrân, 3/139.
4. Münâfikûn, 63/8.
5. Muhammed, 47/35.
6. Enfâl, 8/64.

ması da mümkündür. Çünkü (حسبك), "sana kâfidir" anlamındadır. Yani Allah sana yeter ve sana uyanlara yeter. Nitekim Araplar der ki: (حسبك وزيدا درهم) "Sana ve Zeyd'e bir dirhem yeter." Şâir diyor ki:

إِذَا كَانَتِ الْهَيْجَاءُ وَانْشَقَّتِ الْعَصَا فَحَسْبُكَ وَالضَّحَّاكَ سَيْفٌ مُهَنَّدُ

"Harb çıkıp birlik bozulduğunda artık sana ve Dahhâk'e bir keskin Hind kılıcı yeter."

Bu ikisi, en doğru olasılıklardır.

3- Üçüncü bir olasılık daha vardır: (من) kelimesinin mübteda olmak üzere merfû bulunması. O zaman mana şöyle olur: "Sana uyan mü'minlere de Allah yeter."

4- Dördüncü bir olasılık daha vardır ki, anlam yönünden hatalıdır: (من) kelimesinin merfû mahalde olup "Allah" ismine atfedilmiş olması. O zaman ise mana şöyle olur: "Sana, Allah ile sana uyanlar yeter." Her ne kadar bazı insanlar âyetin bu anlamda olduğunu söylemişlerse de bu, apaçık bir hatadır; âyeti bu anlama almak caiz değildir. Çünkü "yeterlilik" ve "kifâyet" tevekkül, takva ve ibadette olduğu gibi yalnızca Allah'a ait kavramlardır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Seni aldatmak isterlerse bil ki, şüphesiz Allah sana yeter. Seni yardımıyla ve inananlarla destekleyen O'dur."*(7)

Görüldüğü gibi Allah, yeterlilik ile destekleme arasını ayırmakta; yeterli olmayı yalnız kendisine ait bir husus, desteklemeyi ise hem kendi yardımına, hem de kullarına ait bir husus olarak kullanmaktadır.

Allah Teâlâ, yalnız kendisinin yeterli olduğunu söyleyen tevhid ve tevekkül sahibi kullarını öğmektedir. Buyuruyor ki: *"İnsanlar onlara: '(Düşmanınız olan) İnsanlar size karşı bir ordu topladılar; onlardan korkun' dediklerinde bu onların imanını artırdı da: 'Allah bize yeter; O ne güzel vekildir' dediler."*(8) "Allah ve Rasûlü bize yeter" demediler. Öyleyse onlar bu sözü söylemişler ve Rab Teâlâ bu sözlerinden dolayı onları öğmüşse Allah nasıl peygamberine: "Sana, Allah ve sana uyanlar yeter" demiş olabilir? Hz. Peygamber'e uyanlar, yalnız Rab Teâlâ'nın yeterli olduğunu söy-

7. Enfâl, 8/62.
8. Âl-i İmrân, 3/173.

lemiş ve bu konuda O'nunla Peygamberini ortak tutmamışlarsa nasıl olur da Allah onlarla kendisini Peygamberine yeterli olmada ortak tutmuş olabilir? Bu en imkânsız ve en olmaz şeydir.

Bu konuda bir başka örnek de şu âyettir:

"Şayet onlar, Allah ve Peygamberinin kendilerine verdiği şeylere razı olsalar ve: 'Allah bize yeter. O ve Peygamberi bol nimetinden bize verecektir. Biz gerçekten Allah'a gönül bağlayanlardanız' deselerdi..."[9]

"Peygamber size ne verirse onu alın."[10] âyetinde de görüldüğü gibi Allah (örnek olarak aldığımız bu âyette) nasıl verme işini Allah ve Rasûlüne, yeterli olmayı ise yalnızca kendisine ait saymış, düşünün. "Allah ve Rasûlü bize yeter, deselerdi..." demeyip bunu yalnızca kendi hakkı saymıştır. Nitekim "Biz gerçekten Allah'a gönül bağlayanlardanız." demiş, "Ve peygamberine" dememiş; gönül bağlamayı yalnızca kendine ait bir hak saymıştır. Nitekim bir âyette: *"Öyleyse bir işi bitirdiğinde diğerine giriş. Ve yalnızca Rabbine gönül bağla."*[11] Şu halde gönül bağlama, tevekkül, inâbe (tövbe), yeterlilik kavramları tıpkı ibadet, takva ve secde gibi yalnız Allah'a ait kavramlardır. Adak ve yemin yalnız Allah Teâlâ adına yapılır.

Bir diğer örnek olarak da şu âyeti verebiliriz: *"Allah, kuluna yeterli değil mi?"*[12] (حسب) kâfi, yeterli anlamındadır. Allah Teâlâ, tek başına kendisinin kuluna yeterli olduğunu haber vermektedir. Şu halde bu yeterlilik işinde "Ona uyanlar" nasıl Allah'la beraber sayılabilir!? Bu sakat yorumun asılsızlığını gösteren deliller burada anlatılamayacak kadar çoktur.

Sözün özü; hidayet, felah ve kurtuluş nasıl ki Peygambere uyma derecesine göre elde edilir; tıpkı bunun gibi izzet ve şeref, kifâyet (imdada yetişmek) ve zafer de ona uyma derecesine göre kazanılır. Allah Teâlâ iki cihan saadetini ona uymaya ve iki cihan bedbahtlığını da ona karşı gelmeye bağladı. Artık hidayet-emniyet, felah ve izzet; kifâyet ve zafer, yakınlık ve destek, dünya ve ahirette iyi yaşam onun yolundan gidenlerin; zillet ve alçaklık, korku ve sapıklık, hem dünyada hem ahirette rüsvâylık ve bedbahtlık ona karşı gelenlerindir. Hz. Peygamber (s.a.) yemin ederek: *"Her-*

---

9. Tevbe, 9/59.
10. Haşr, 59/7.
11. İnşirâh, 94/7-8.
12. Zümer, 39/36.

hangi biriniz beni çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz." buyurmuştur.[13] Allah Teâlâ da onu, başkasıyla aralarında çekiştikleri her konuda hakem tutup, sonra onun verdiği hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe ve onun hükmüne boyun eğmedikçe bir kimsenin inanmış olmayacağını yeminle söylemektedir.[14] Bir âyette de buyuruyor ki:

"Allah ve Peygamberi bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz."[15]

Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, kendisinin ve Peygamberinin verdiği hükümden sonra artık seçeneğin kalmadığını kesin olarak belirtmektedir. Artık Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmünden sonra herhangi bir inanmış kimsenin bir tercihte bulunması sözkonusu değildir. O emir verince, emir kesindir. Seçenek yalnızca O'ndan başkasının sözünde sözkonusudur. Tabiî ki, bu durumda O'nun emri gizli kalacak ve bu başka kimse O'nun emrini ve sünnetini bilen ilim adamlarından olacaktır. İşte bu şartlarla O'ndan başkasının sözü uyulabilir —uyulması zorunlu değil— olmaktadır. Hiç kimsenin O'ndan başka herhangi bir kimsenin sözüne uyması vacib (farz, zorunlu) değildir; olsa olsa uyması caiz olur. O'ndan başkasının sözüne uymasa ne Allah'a ne de Peygamberine âsi olmuş olur. Bütün mükelleflerin kendisine uymaları vacib, karşı gelmeleri haram ve herkesin sözünü O'nun sözünden dolayı terketmeleri vacib olan kişi nerde, şu nerde?! O'nun hükmü yanında hiç kimsenin hükmü, O'nun sözü yanında hiç kimsenin sözü geçerli değildir. Nitekim O'nun kanun koyuculuğu yanında da hiç kimsenin kanun koyucu olması düşünülemez .O'nun dışındaki herkesin O'nun emir ve yasaklarına uyması, emrettiği şeyleri yapıp yasakladığı şeylerden kaçınması vacibtir. Diğer kimseler yalnızca tebliğci ve haberci olabilirler;

---

13. Buharî, 2/8; Müslim, 44; Nesâî, 8/114, 115; İbn Mâce, 67; Ahmed, *Müsned*, 3/207. İbn Battâl, Kadı Iyaz gibi bazı âlimler diyorlar ki: Sevgi (muhabbet) üç türlüdür: 1- Saygı gösterme ve büyük sayma sevgisi. Meselâ, baba sevgisi. 2- Şefkat ve merhamet sevgisi Meselâ, evlat sevgisi. 3- Hoş ve uygun bulma sevgisi. Meselâ, diğer insanları sevmek gibi. Hz. Peygamber (s.a.) kendi sevgisi konusunda bütün bu sevgi sınıflarını bir arada kasdetmiştir. Hadiste geçen *"iman etmiş olmaz."* sözü, kâmil (=olgun) bir imana ulaşmış olmaz anlamındadır. Yoksa imanın aslı bu sıfatı elde etmemiş kimsede de mevcut olur.
14. Yazarın dikkat çektiği âyet şudur: *"Hayır, Rabbine yemin olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tutup sonra senin verdiğin hükmü —içlerinde bir sıkıntı duymadan— tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."* (Nisâ, 4/64).
15. Ahzâb, 33/36.

yeniden hüküm icad edici ve kanun koyucu olamazlar. Şu halde bir kimse kendi anlayış ve yorumlayışı çerçevesinde görüşler ileri sürer, kaideler ortaya koyarsa ümmetin bunlara uyması ve davalarını bunlar çerçevesinde halletmeye çalışması vacib olmaz, ne zaman ki bunlar Peygamber'in getirdikleriyle karşılaştırılır, aralarında mutabakat ve uyum bulunur ve Peygamberin getirdiği esaslar bu görüşlerin doğruluğuna tanıklık ederlerse o zaman kabul görürler; aralarında çelişki bulunursa bu görüşlerin reddedilmeleri ve bir kenara bırakılmaları vacib olur. Bunlar hakkında bu iki durumdan biri belirginleşmezse, çekimser kalınır. En iyisi ise bunlarla hüküm ve fetva verip vermemenin caiz olmasıdır. Vacip olması ve kesinleşmesi mümkün değil, olamaz.

Şüphesiz Allah Teâlâ, yaratma ve yaratıklar arasından beğenip seçme (=ihtiyâr) konularında tektir. O şöyle buyurmaktadır:

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ .

"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer."[16]

Buradaki "seçme" sözü ile anlatılmak istenen, kelamcıların "Allah, fâil-i muhtardır" sözlerinde işaret ettikleri "irade" değildir. Evet, Allah Subhanehu öyledir. Ancak buradaki "seçme" sözü ile anlatılmak istenen bu anlam değildir. Bu anlamdaki "seçme", âyetin "dilediğini yaratır" kısmında vardır. Çünkü Allah, ancak seçerek —ki bu "dilediğini" sözünde vardır— yaratır. Zira dilemek, seçme demektir. Buradaki "seçme" kelimesi ile anlatılmak istenen halis ve seçkin olanı seçme, tercih etmedir. Şu halde bu, yaratmadan sonraki bir seçimdir, seçmedir. Genel anlamdaki seçim yaratmadan önceki seçim olup, en genel anlamlı ve en öncedir. Buradaki ise daha özel anlamlı ve sonra olup yaratıklar arasından yapılan seçmedir. Birincisi yaratma için seçimdir.

İki görüşün en doğrusu "ve seçer" sözünde tam vakıf yapmaktır (durmaktır). Bu durumda âyetin devamındaki şu kısım: (مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ) olumsuzluk ifade eder. O zaman mana şu olur: "Onlar için bu seçim hakkı yoktur." Bu yalnızca yaratana has bir iştir. Yalnız yaratan O olduğu gibi yaratıklar arasından seçimde bulunan da yalnızca O'dur. O'ndan başka

16. Kasas, 28/68.

hiç kimsenin yaratma ve seçme hakkı yoktur. Çünkü Allah Teâlâ yapacağı tercihin lâyık olduğu yerleri, rızasının bulunduğu mahalleri ve neyin seçilmeye lâyık olduğunu, neyin olmadığını en iyi bilendir. Bu konuda başkaları hiçbir yönden O'na ortak olamaz.

İşin gerçeğini bilmeyen tahsilsiz kimseler âyetin (ما كان لهم الخيرة) kısmındaki (ما) nın ism-i mevsûl olup "seçer" fiilinin tümleci olduğunu savunmuşlardır ki, o zaman anlam şu olur: "Allah onlar için seçme hakkı bulunanı seçer." Bu birkaç yönden bâtıldır:

1- Bu durumda sıla cümlesi, âid zamiri içermez. Çünkü (الخيرة) kelimesi, (كان) nakıs fiilinin ismi olup merfû ve (لهم) de haberdir. O zaman anlam şöyle olur: "Onlar için seçme olan şeyi seçer." Böyle bir cümle kuruluşu söylemek imkânsızdır.

Soru: Âid zamirini mahzuf kabul ederek cümlenin tashihi mümkündür. Cümle şu şekilde düşünülebilir:

ويختار الذى كان لهم الخيرة فيه .

Bu durumda anlam şu olur: "Seçiminde onlar için seçme hakkı bulunan şeyi seçer."

Cevap: Bu da bir başka yönden bozuktur .Çünkü bu âid zamirinin hazfi caiz olan yerlerden değildir. Zira âid zamiri, ancak anlam aynı kalmak şartıyla, misliyle ism-i mevsûlün mecrur olduğu bir harf-i cer ile mecrur olduğu zaman mecrur şekliyle hazfedilir. Meselâ şu âyet ve benzerlerinde bu şartlar var olduğu için hazfedilmiştir:(17)

يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ .

Arapça gramer açısından şöyle demek caiz olmaz:

جاءنى الذى مررتُ ، ورأيتُ الذى رغبتُ .

2- Şayet bu anlam kastedilseydi (الخيرة) kelimesi mansub kılınır, sıla cümlesindeki fiil, ism-i mevsûle dönen bir zamirle iştigal edilirdi ve sanki şöyle demiş olurdu: "Onlar için seçim hakkı olan şeyin aynını seçer". Ancak böyle okuyan hiçbir kıraat imamı yoktur. Bu şekli varsayarak sözün tevcih edildiği de unutulmamalı.

---

17. Mü'minûn, 23/33.

3- Allah Teâlâ kâfirlerin seçim önerilerini ve kendileri için seçim hakkının bulunmasını istemelerini hikaye ediyor, kendisinin tek olduğunu açıklıyor. Nitekim başka bir yerde böyle buyuruyor:

"Bu Kur'an, iki şehrin birindeki bir büyük adama indirilmeli değil miydi? dediler. Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz taksim ettik. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir."[18]

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, onların kendisine karşı seçimde bulunmalarını tanımamış ve haber vermiştir ki, onlar için böyle bir hak yoktur. Bu hak yalnızca onların aralarında rızık ve ecel müddetlerini de kapsayan geçimlerini taksim edene aittir. Yine aynı şekilde O, yapacağı seçimin (uygun) yerlerini ve kimin buna lâyık olup olmadığını da kendi bilgisine göre ayarlayarak lutuf ve ihsanını fazilet ehli arasında taksim edecektir. İnsanları birbirine göre dereceler bakımından üstün kılan, aralarında geçimliklerini ve tercih derecelerini taksim eden de O'dur. Bunları taksim eden başkası değil, yalnızca O'dur. İşte bu ayet de aynı şekilde yaratan ve tercihte bulunanın yalnızca Allah olduğunu ve O'nun yapacağı tercihin (uygun) yerlerini en iyi bildiğini açıklamıştır. Nitekim bir âyette buyuruyor ki: *"Onlara bir âyet geldiği zaman: 'Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe inanmayız' derler. Allah, elçilik görevini nereye (kime) vereceğini daha iyi bilir."*[19]. Yani Allah, peygamberlik ve elçilik vazifesi için hangi mahallin seçilmesi, yükseltilmesi ve tahsis edilmesinin diğerlerine göre daha uygun olacağını en iyi bilir.

4- Allah Teâlâ, onların ortak olmalarından doğacak teklif ve tercih etme haklarından kendisini uzak tutmuş ve: *"Onlar için seçim hakkı yoktur. Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir ve yücedir."*[20] buyurmuştur. Onların ortak koşmaları, O'ndan başka bir yaratıcı kabullenmeyi gerektirmeli ki, Allah kendisini bundan uzak tutsun. Bunu iyi düşün. Çünkü son derece ince bir mesele.

5- Bu âyetin benzerleri:

a) Allah Teâlâ *"Sizlerin Allah'ı bırakıp taptıklarınız hep bir araya*

---

18. Zuhruf, 43/31-32.
19. En'âm, 6/124.
20. Kasas, 28/68.

gelseler, bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa o şeyi ondan kurtaramazlar. İsteyen de, istenen de âciz! Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Şüphesiz Allah, kuvvetli ve güçlüdür." buyuruyor; ardından da: *"Allah, meleklerden ve insanlardan elçiler seçer. Doğrusu, Allah işitir ve görür. O, geçmişlerini ve geleceklerini bilir. Bütün işler sonunda yalnız Allah'a dönecektir.'*'[21] diyor.

b) *"Rabbin gönüllerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.'*'[22]

c) *"Allah, elçilik görevini nereye (kime) vereceğini daha iyi bilir.'*'[23]

Bütün bu âyetlerde Allah Teâlâ, kendisinin tercih ettiği mahalleri tahsis etmesi anlamını taşıyan bilgisi ile o yerleri tahsis ettiğini, çünkü yalnızca o yerlerin tahsise uygunluğunu bildiğini haber vermektedir. Bu âyetlerde sözün akışını düşünürsen bu anlamı kendi anlamına ek olarak ihtiva ettiğini göreceksin. En iyi bilen Allah'tır.

6- Bu âyet (Kasas: 28/68), şu âyetin peşinde verilmiştir: *"O gün Allah onlara (müşriklere) seslenir: Peygamberlere ne cevap verdiniz? der. O gün, haberler onlara görünmez olur, verilecek cevapları kalmaz; artık birbirlerine de soramazlar. Fakat kim tevbe eder, inanır, yararlı işler yaparsa, kurtuluşa erenler arasında olması umulur. Rabbin dilediğini yaratır ve seçer.'*'[24]. Onları yaratan yalnızca Allah Teâlâ olduğu gibi, onlar arasından tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapanları da O seçer. Böylece onlar, Allah'ın hoş kulları, hayırlı yaratıkları olurlar. Bu seçim lâyık olanlar için olup, Allah Teâlâ'nın ilim ve hikmetine dayanır; yoksa o müşriklerin seçim ve önerilerine değil. Allah, müşriklerin ortak tuttuklarından münezzehtir, yücedir.

---

21. Hac, 22/73-76.
22. Kasas, 28/69.
23. En'âm, 6/124.
24. Kasas, 28/65-68.

B) YARATIKLARINDAN SEÇMESİ

Şu yaratıkların hallerini düşünürsen, onlar arasındaki bu seçim ve tahsisin Allah Teâlâ'nın Rablığını, birliğini, hikmet, ilim ve kudretinin sonsuzluğunu, O'nun yalnızca kendisinden başka bir tanrı bulunmayan Allah olduğunu, O'nun ortağı bulunmadığını, istediği gibi yarattığını, istediği gibi seçtiğini, istediği gibi idare ettiğini gösteren bir delil olduğunu görürsün. Eseri şu âlemde görülen bu seçim, bu idare ve tahsis O'nun Rab olduğunun en muazzam delillerinden; birliğini, kemal sıfatlarını ve peygamberlerinin doğruluğunu gösteren en büyük şahitlerdendir. Şimdi ateşine karşı daha uyarıcı ve daha başkalarına götürücü olması için bunların birazına işaret etmeye çalışacağız:

1— Göklerden Seçmesi:

Allah, göğü yedi kat yarattı. Bunlar arasından en yücesini seçti. Orasını mukarrab meleklerinin karargâhı yaptı. Kürsî'sine ve Arş'ına yakın seçti ve yaratıklarından dilediğini oraya yerleştirdi. Şu halde bu gök katının diğer göklere göre bir meziyet ve üstünlüğü vardır. Hiçbir şey olmasa Allah Teâlâ'ya yakınlığı yeter.

Göklerin maddesinin eşitliği yanında bu üstün kılma ve tahsis, O'nun kudret ve hikmetinin sonsuzluğunu, dilediğini yaratıp seçtiğini gösteren en açık delillerdendir.

2— Cennetlerden Seçmesi:

Allah Teâlâ'nın Firdevs Cennetini diğer cennetlerden üstün kılması ve onu Arşı'nın tavanı yaparak tahsis etmesi de bunlardan biridir[25]. Âsâr'ın birinde denilmektedir ki: "Firdevs cennetinin fidanlarını Allah Teâlâ kendi eliyle dikti ve orasını hayırlı halkı için seçti."

3— Meleklerden Seçmesi:

Cebraîl, Mikâil ve İsrâfil gibi seçkin melekleri diğerleri arasından seçmesi de bu kabildendir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ ، فَاطِرَ السَّماوات والأرض ، عَالِمَ الغَيْبِ والشَّهَادَةِ ، أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادَكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ، اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الحَقِّ بِإِذْنِكَ ، إِنَّكَ تَهْدِي من تَشَاءُ إلى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ .

"Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi, aşikârı bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri konularda kulların arasında Sen hükmedersin. İzninle hak yolunda ayrılığa düşüldüğünde beni doğruya ulaştır. Şüphesiz Sen dilediğini doğru yola eriştirensin."[26]

Melekler arasından bu üçünü, onların kâmilen seçkin özel yerleri ve Allah'a yakınlıkları bulunduğu için anmıştır. Oysa göklerde onlardan başka nice melekler vardır; ama bu üçten başkasının adını anmamıştır. Cebrâil, kalblerin ve ruhların sayesinde hayat bulduğu vahyi getiren melektir. Mikâil, yeryüzünün, hayvanların ve bitkilerin hayatı olan yağmuru yağdıran melektir. İsrâfil, Sûr'a üfleyecek melektir; Sûr'a üfleyince onun üflemesi Allah'ın izniyle ölüleri diriltecek ve onları kabirlerinden çıkartacaktır.

---

25. Buharî'de (97/22) Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Cennette yüz derece (kat) vardır. Allah, onları kendi yolunda cihad edenler için hazırladı. Her iki derecenin arası gök ile yer arası kadardır. Allah'tan dilekte bulunduğunuz vakit, O'ndan Firdevs'i dileyin. Çünkü o, cennetin ortasıdır ve cennetin en üstün yeridir. Onun üstünde Rahman'ın Arş'ı vardır. Cennetin ırmakları oradan fışkırır."*
26. *Müslim, Sahih,* 770. Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı teheccüd namazının başlangıcında okurdu.

4— Peygamberlerden Seçmesi:

Ahmed'in, *Müsned*'de ve İbn Hibbân'ın *Sahih*'de Ebu Zer'den aktardıkları bir hadise göre Hz. Âdem'in (a.s.) soyundan sayıları yüz yirmi dört bin olan nebîleri ve onlar arasından da sayıları üç yüz on üç olan rasûlleri seçmesi de bu kabildendir[27] Ayrıca bu rasûller arasından ülulazm diye adlandırılan, Ahzâb ve Şûrâ sûrelerinde geçen şu beş peygamberi seçmesi de böyledir:

"Hani peygamberlerden söz almıştık. Ey Muhammed! Senden, Nuh'dan, İbrahim'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İsa'dan sağlam bir söz almışızdır."[28]

"Allah, Nuh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur. Sana vahyettik; İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya da buyurduk ki: 'Dini ayakta tutun, onda ayrılığa düşmeyin'"[29]

Allah bu ülulazm peygamberlerden de iki dostu İbrahim ve Muhammed'i seçti. Allah onlara ve âilelerine salat ve selâm eylesin.

5— Âdemoğullarından Seçmesi:

Âdemoğulları soyundan İsmail soyunu seçmiştir. Onlar arasından da Huzeyme'den olan Kinane oğullarından Kureyş'i. Kureyş'ten Hâşimoğulla-

27. Ahmed, Müsned, 5/178, 179, 265, 266; İbn Hibbân, 94. Hadisin senedi çok zayıftır. Hâkim, *Müstedrek*'te (2/262) Ebu Ümame'den rivâyet eder ki, bir adamla Hz. Peygamber (s.a.) arasında şu konuşma geçmiştir. Adam sordu:
— Ey Allah'ın Rasûlü! Hz. Âdem bir peygamber mi idi?
— Evet, o, kendisine bilgi verilmiş ve konuşturulmuş biridir.
— Onunla Hz. Nûh arasında ne kadar zaman geçmiştir?
— On asır.
— Hz. Nûh ile Hz. İbrahim arasında ne kadar zaman geçmiştir?
— On asır.
Sordular:
— Ey Allah'ın Rasûlü! Ne kadar rasûl geçmiştir?
— Üç yüz on beş kişilik bir grup.
Hâkim, bu hadisin senedini Müslim'in şartlarına göre sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
28. Ahzâb 33/7.
29. Şûrâ, 42/13.

rını, Hâşimoğullarından da Ademoğullarının efendisi Hz. Muhammed'i (s.a.) seçti.[30]

6— **Ashabtan Seçmesi:**

Yine Allah, âlemler içinde Hz. Muhammed'in (s.a.) arkadaşlarını (ashabını), onlar içinden ilk önce iman edenleri, onlar arasından Bedir savaşına katılanları ve Rıdvan bey'atında bulunanları seçmiştir. Onlar için en mükemmel dini, en üstün şerîatı ve en temiz en hoş en pak huyları seçmiştir.

7— **Ümmetlerden Seçmesi:**

Hz.Muhammed'in (s.a.) ümmetini diğer ümmetlere tercih etmiştir. Nitekim İmam Ahmed'in *Müsned*'inde ve diğer hadis kitaplarında Behz b. Hakim b. Muaviye b. Hayde —babası— dedesi yoluyla aktarıldığı üzere, Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *"Siz yetmiş ümmete bedelsiniz. Siz, Allah katında onların en hayırlı ve en değerlisisiniz".*[31] Ali b. el-Medinî ve Ahmed: "Behz b. Hakim'in babası ve dedesi aracılığıyla aktardığı hadis sahihtir." demişlerdir.

Bu seçimin eseri, onların davranışlarında, ahlâklarında, tevhid inançlarında, cennetteki konak yerlerinde ve kalacakları makamlarında ortaya çıkmaktadır. Zira bu ümmet diğer insanlardan daha yukarıda, daha üstte bir tepe üzerinde olacak ve onlara o tepeden bakacaktır. Tirmizî'de Bürey-de b. Husayb el-Eslemî'den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.): *"Cennet halkı, yüz yirmi sıradır. Sekseni bu ümmetten, kırkı da diğer ümmetlerdendir."* buyurdu.[32] Tirmizî: "Bu hadis hasendir." diyor. *Sahih-i Müslim*'de Cehenneme gönderilenler konusunda Ebu Saîd el-Hudrî'den gelen bir hadiste Hz.Peygamber (s.a.): *"Canım elinde olan Allah'a yemin*

---

30. Müslim, *Sahih*, 2276. Vâsile b. el-Eskâ (r.a.) anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a) şöyle buyurduğunu işittim: *"Allah, İsmail soyundan Kinane'yi süzüp seçti. Kinane'den Kureyş'i süzüp seçti. Kureyş'ten Hâşimoğullarını süzüp seçti. Hâşimoğullarından da beni süzüp seçti."* Kinane, birkaç kabilenin toplu adıdır. Ataları, Kinâne b. Huzeyme adında biridir. Tirmizî, bu hadisi benzer bir metinle (3612 ve 2609) rivâyet ettikten sonra diyor ki: "Bu hadis, hasen-sahihtir".
31. Ahmed, *Müsned*, 5/5; İbn Mâce, 4288; Tirmizî, 3004. Senedi hasendir. Tirmizî: "Bu hadis hasendir" demiş; Hâkim ise sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî de ona katılmıştır.
32. Tirmizî, 2549; Ahmed, 5/347; İbn Mâce, 4289. Senedi sahihtir. İbn Hibbân ve Hâkim (1/82) sahih olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda Taberanî'de İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve Ebu Musa'dan hadis rivâyet edilmektedir.

ederim, gerçekten ben sizin cennet halkının yarısı olmanızı çok ümit ediyorum." buyurdu[33] ve bundan fazlasını söylemedi. Ya bu hadis daha sahihtir demeli, ya da Hz. Peygamber (s.a.) ümmetinin cennet halkının yarısı olmasını istedi, bunun üzerine Rabbi ona ümmetinin yüz yirmi saflık cennet halkının seksen safını oluşturacağını bildirdi.[34] Şu halde iki hadis arasında bir çelişki yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

Allah'ın bu ümmete, başka ümmetlere bağışlamadığı ilim ve hilimi (yumuşak huyluluk) bağışlamış olması da bu ümmeti, Cenab-ı Hakk'ın üstün ve seçkin kıldığını gösterir. Bezzar'ın *Müsned*'inde ve diğer bazı hadis kitaplarında rivâyet edildiğine göre Ebu'd-Derda diyor ki: Ebu'l-Kasım'ın (s.a.) şu hâdiseyi anlattığını işittim: *"Allah Teâlâ, Meryem oğlu İsa'ya: Ben, senden sonra bir ümmet göndereceğim. Onlar başlarına sevdikleri birşey gelse hamdedip şükrederler. Başlarına hoşlanmadıkları birşey gelse — hilim ve ilim bulunmadığı halde— sevabını benden bekleyip sabrederler, buyurdu. İsa: Rabbim! Hilim ve ilim bulunmadığı halde bu nasıl mümkün olabilir? diye sordu. Allah Teâlâ: Ben onlara kendi hilim ve ilmimden vereceğim, buyurdu."*[35]

8— Beldelerden Seçmesi:

Mekânların, beldelerin en hayırlısı ve en şereflisi Haram Belde (Mekke)'yi tercih edip seçmesi de bu cümledendir.

a) Zira Allah Teâlâ, bu şehri Peygamber'i (s.a.) için seçmiş ve kulları için ibadet yeri yapmış, uzak-yakın her yandan oraya gelmelerini farz kılmış ve oraya ancak mütevazi alçak gönüllü, niyaz ederek, yalvarıp yakararak, başlarını açarak ve dünya ehlinin elbiselerinden soyunarak (kefeni andıran ihrama bürünerek-Ş.Ö.) girebilirler. Allah bu beldeyi güvenli ve kutlu *(=Harem)* bir bölge kılmıştır. Orada kan dökülmez, ağaç kesilmez, av kovalanmaz, yeşil ot koparılmaz ve bulunan bir mal mülk edinmek için

---

33. Müslim, *Sahih*, 222. Ayrıca bu konuda Buharî ve Müslim'de (221) İbn Mes'ûd'dan hadis rivâyet edilmektedir.
34. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*'de (11/336) diyor ki: Herhalde Hz. Peygamber (s.a.), Rabbinin merhametini düşünerek ümmetinin, cennet halkının yarısı olmasını ümit edince Allah ona hem umduğunu verdi, hem de buna ilâve yaptı.
35. Ahmed, *Müsned*, 6/450. İsnâdı hasendir. Heysemî, bu hadisi *Mecma'uz-Zevâid*'de kaydettikten sonra diyor ki: Hadisi, Ahmed, Bezzâr ve Taberanî (*Kebîr* ve *Evsat*'ta) rivâyet etmiştir. Ahmed'in râvileri —Hasen b. Sevvâr ile Ebu'l-Halbes Yezîd b. Meysere dışında— *Sahih-i Buharî* râvileridir. Bu iki râvi de sikadır.

alınmaz; alınırsa yalnız ve yalnız ilan etmek için alınır.

b) Oraya gitmeye niyetlenmek, geçmiş günahları örtbas eden, suçları silen ve hataları gideren bir sebep kılınmıştır. Nitekim *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.): *"Bir kimse Beytullah'a gelir ve hac esnasında fena sözler söylemez, günah işlemezse günahlarından arınarak annesinden doğduğu gibi hacdan döner."* buyurmuştur.[36] Allah oraya niyetlenen kimse için cennetten öte bir şeye razı olmamıştır. *Sünen*'de Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet edilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.): *"Hac ve umreyi ardarda yapın (yani haccettiğinizde umre yapın; umre yaptığınızda hac da yapın). Çünkü hac ve umre fakirliği ve günahları tıpkı körüğün demir, altın ve gümüşün curufunu temizlediği gibi temizler. Kusursuz ifâ edilen makbul (=mebrûr) bir haccın cennetten öte bir sevabı yoktur."* buyurmuştur.[37] *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadiste ise Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: *"Bir umreden diğer umreye kadar bu arada işlenen günahlara (son umre) keffarettir. Kusursuz ifâ edilen makbul bir haccın mükâfatı ise ancak cennettir."*[38]

Şayet Emin Belde (Mekke), Allah'ın en hayırlı beldesi onun en sevdiği şehri ve beldeler arasından seçtiği belde olmasaydı oranın arazisini kulları için ibadetgâh yapmazdı. Oysa oraya niyetlenmeyi kullarına farz kılmış, bu ibadeti İslâm'ın en güçlü farzlarından saymış ve yüce Kitabının iki yerinde bu belde adına yemin etmiştir: 1- *"Ve şu Emin Belde'ye yemin olsun ki..."*[39], 2- *"Hayır, hayır. Şu beldeye yemin ederim ki..."*[40]. Yeryüzünde, her gücü yetenin kendisinde bulunan bir eve koşması ve orasını tavaf etmesi farz olan bir mıntıka daha yoktur. Yine yeryüzünde, Hacer-i Esved ve Rükn-i Yemani dışında öpülmesi ve selâmlanması meşrû olan, günahların ve hataların silindiği başka bir yer yoktur.

c) Hz.Peygamber'den (s.a.) gelen sağlam bir rivâyete göre Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, diğer yerlerde kılınan yüz bin namaza bedeldir. *Sünen-i Nesâî* ile *Müsned*'de sahih isnâdla Abdullah b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Şu mescidimde kılınan bir*

---

36. Buharî, 25/4, 27/9, 27/10; Müslim, 1350. Metin Müslim'e aittir.
37. Tirmizî, 810; Nesâî, (5/115); Ahmed, 3669. Senedi hasendir. Ayrıca bu konuda Ahmed (167) ve İbn Mâce'de (2887) Hz. Ömer'den; Nesâî'de (5/115) İbn Abbas'tan şahid hadis vardır. Bu iki hadisle buradaki hadis sahih mertebesine çıkar.
38. Buharî, 26/1; Müslim, 1349.
39. Tîn, 95/3.
40. Beled, 90/1.

namaz, —Mescid-i Haram dışında— diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz ise şu mescidimde kılınan namazdan yüz kat daha faziletlidir." buyurmuştur[41]. Hadisi İbn Hibbân da *Sahih*'inde rivâyet etmiştir. Bu hadis de açıkça gösteriyor ki, Mescid-i Haram genel olarak bütün yeryüzünün en üstün bölgesidir. Bu yüzden hazırlık yapıp ona doğru yola çıkmak farz olduğu halde, diğerleri için yola çıkmak müstehabtır, farz değildir. Müsned, Tirmizî ve Nesâî'de rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Adiy b. el-Hamra, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Mekke'nin Hazvera semtinde devesi üzerinde: "*Vallahi, şüphesiz sen (ey Mekke), Allah'ın arzının en hayırlısısın ve Allah'ın arzının, Allah katında en sevimlisisin. Senden çıkartılmasaydım gerçekten çıkmazdım.*" dediğini işitmiştir. Tirmizî: "Bu hadis, hasen, sahihtir." diyor.[42]

d) Hatta bütün yeryüzü halkının kıblesi olması da onun hususiyetlerindendir. Yeryüzünde ondan başka bir kıble yoktur.

e) Yine tuvalet yaparken oraya doğru arkayı ve önü çevirmenin haram olması da onun özelliklerinden biridir; yeryüzünün diğer bölgeleri için böyle bir şey sözkonusu değildir. Bu meseledeki en doğru görüşe göre, başka yerde zikredilen on küsur delilden dolayı açık olanla bina içinde olma arasında bu konuda bir fark yoktur.

f) Mescid-i Haram'ın yeryüzünde ilk inşa edilen mescid olması da Mekke'nin bir diğer hususiyetidir. Nitekim *Sahihayn* (Buharî ve Müslim'in Sahih adlı hadis kitapların)'da rivâyet edildiğine göre Ebu Zer diyor ki: "*Allah Rasûlü'ne (s.a.) yeryüzünde ilk inşa edilen mescidi sordum: 'Mescid-i Haram'dır', cevabını verdi. 'Sonra hangisi?' diye sordum; 'Mescid-i Aksâ'dır' karşılığını verdi. 'Aralarında ne kadar vardır?' şeklindeki sorumu da: 'Kırk sene' diye cevapladı.*"[43]

Ne kastedildiğini anlamayanlara bu hadis bir mesele oldu. Dediler ki:

---

41. Matbu *Sünen-i Nesâî*'de yoktur. Herhalde Nesâî'nin *Sünen-i Kübrâ*'sında olacaktır. Hadis, Ahmed'in *Müsned*'inde (4/5) rivâyet edilmektedir. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (1027), sahih olduğunu söylemiştir.
42. Ahmed, 4/305; Tirmizî, 3921; İbn Mâce, 3108. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (1025), sahih olduğunu söylemiştir.
43. Buharî, 60/8; Müslim, 520. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de diyor ki: Bu hadis, "*İnsanlar için kurulan ilk ev, şüphesiz Mekke'dekidir.*" âyetinden ne kastedilidiğini açıklamaktadır. Buradaki "ev"den maksadın gelişigüzel evler olmadığını, aksine "ibadet evi" anlamına geldiğini gösterir. Bu durum Hz. Ali'den, İshak b. Râhuyeh ve İbn Ebî Hâtim'in sahih isnâdla aktardıkları bir rivâyette açık olarak şu şekilde ifade edilmiştir: Kâbe'den önce de evler vardı. Ancak Allah'a ibadet için ilk kurulan ev odur.

"Malum, Mescid-i Aksâ'yı yapan Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman'ındır. Onunla Hz. İbrahim arasında ise bin seneden daha fazla zaman farkı vardır." Bu sözler, söyleyenin cehaletini gösteriyor. Zira Hz. Süleyman, Mescid-i Aksa'yı yalnızca yenilemiştir, baştan kurmuş değildir. Hz. İbrahim'in Kâbe'yi yapmasından bu kadar zaman geçtikten sonra onu kuran, tesis eden Hz. İshak'ın oğlu Hz. Yakub'tur. Allah her ikisine ve âilelerine salât ü selâm eylesin.

g) Mekke'nin üstünlüğünü gösteren delillerden birisi de şudur: Allah bu şehrin, *ümmü'l-kurâ*= şehirlerin anası olduğunu haber vermiştir[44]. Bütün şehirler ona tâbi ve onun bir uzantısıdır. O, şehirlerin kökenidir. Bu yüzden şehirler içinde ona denk bulunmaması gerekir. Nasıl ki Hz. Peygamber (s.a.), Fatiha'nın *Ümmü'l-Kur'an*=Kur'an'ın anası olduğunu haber vermiştir[45]; bu yüzden diğer ilâhî kitaplarda ona denk olacak bir sûre yoktur.

h) İhtiyaçları sürekli yenilenenler dışındaki kimselerin oraya ihramsız girmelerinin caiz olmaması da bir diğer hususiyetidir. Hiçbir şehir bu meziyette ona ortak olamaz. Bu meseleyi insanlar İbn Abbas'tan (r.a.) almışlardır. Merfû hadis olmaya elverişli olmayan bir senedle İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre: *"Hiç kimse Mekke'ye —ister ora halkından olsun, ister olmasın— ihramsız giremez."* Bu rivayeti Ebu Ahmed b. Adiy kaydetmiştir. Ancak seneddeki Haccac b. Ertât ve ondan önceki diğer bir râvi zayıf râvilerdendir.

Bu konuda fakihlerin üç görüşü vardır:

1. Olumsuz (hiç kimse ihramsız Mekke'ye giremez),
2. Olumlu (İhramsız Mekke'ye girilebilir),
3. Mîkatlar[46] içinde olanlarla, mîkatlar gerisinde kalanlar arasında

44. En'âm, 6/92; Şûrâ 42/7.
45. Müslim'in (395) Ebu Hureyre'den rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.), *"Kim kıldığı bir namazda Ümmü'l-Kur'ân'ı okumazsa o namaz noksandır, tam değildir."* sözünü üç kere tekrarlamıştır. Ahmed (5/114), Tirmizî (3124) ve Nesâî (2/139), Übey b. Kâ'b'den naklen Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu rivâyet ederler: *"Allah (c.c.) ne Tevrat'ta, ne de İncil'de Ümmü'l-Kur'an gibisini indirmiştir. Seb'-i Mesanî (tekrar tekrar okunan yedi âyet) odur. Allah: Bu sûre benimle kulum arasında paylaştırılmıştır; kuluma istediği vardır, buyurdu."* Hadisin isnâdı sahihtir. İbn Hibbân sahih olduğunu söylemiştir.
46. Mîkat: Hacıların ihram kuşandıkları yere denir. Medineliler Zulhuleyfe'de, Iraklılar Zâtu Irk'ta, Şamlılar Cuhfe'de, Necidliler Karn'da, Yemenliler Yelemlem'de ve deniz yoluyla Kızıldeniz'den gelenler Râbiğ'de ihrama girerler.

fark gözetilir: Mîkatlar ötesinde kalanlar oraları ihramsız geçemezler; iç taraflarda olanlar ise, Mekke halkı hükmündedirler. Bu görüş Ebu Hanîfe'nindir. İlk iki görüş ise Şâfiî ve Ahmed'e aittir.

i) Mekke'de günah işlemeyi kafada tasarlayıp kuran kimse, tasarladığını yapmasa da cezalandırılır. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ

"Kim orada (Mescid-i Haram'da) hak yoldan saparak zulmetmek isterse (yani tasarlarsa) can yakan bir azabdan ona tattırırız."(47). Burada isteme (irade) fiili nasıl bâ edatı ile geçişli yapıldı, bir düşün. (أردت بكذا) "Şöyle yapmak istedim." dendiğinde bu cümle mutlaka (هم) "tasarladı, kafasında kurdu' fiilinin anlamını taşıdığından (هممت بكذا) "şöyle yapmayı tasarladım" denilir. Görüldüğü gibi Allah Teâlâ, orada zulmetmeyi tasarlayan kimseyi, can yakan azabı tattırmakla tehdit etmektedir.

Orada işlenen günahların niceliklerinin değil de miktarlarının kat kat artırılması da bundandır. Zira işlenen bir kötülüğün karşılığı bir günah; ancak büyük bir günahtır. Cezası da ona denktir. Küçük günahın cezası da kendisine denktir. O halde Allah'ın Harem'inde, beldesinde ve arzı üzerinde işlenen bir günah, yeryüzünün diğer taraflarından birinde işlenen günahtan daha kuvvetli ve daha büyüktür. Bu yüzdendir ki, hükümdara, hakim olduğu ülkede isyan eden kimse, ona yurdundan ve ülkesinden uzak bir yerde isyan eden kimse gibi değildir. İşte günahların katlanması konusundaki tartışmanın çözümü budur. En iyi bilen Allah'tır.

Bu üstün kılma ve seçimin sırrı, gönüllerin bu Emin Belde'nin cazibesine kapılmasında, kalblerin onu arzulamasında, ona meyletmesinde ve muhabbet göstermesinde ortaya çıkmaktadır. Bu beldenin kalbleri çekimi, mıknatısın demiri çekiminden daha muazzamdır. Şairin şu beytine en uygun düşen odur:

مَحَاسِنُهُ هَيُولَى كُلِّ حُسْنٍ وَمَغْنَاطِيسُ أَفْئِدَةِ الرِّجَالِ

"Onun güzellikleri, her türlü güzelliğin ilk maddesi ve erkeklerin gönüllerinin mıknatısıdır."

Bundan dolayı Allah Teâlâ onun insanlar için bir toplanma yeri oldu-

47. Hac, 22/25.

ğunu haber vermiştir. Yani ardı arkası kesilmeksizin her sene her ülkeden gelen insan, orada toplanır, ama bir daha arzulamayacak şekilde gönüllerinin susuzluğunu gidermiş olmazlar. Aksine ne kadar çok ziyaret etseler, o kadar çok iştiyakları artar.

لَا يَرْجِعُ الطَّرْفُ عَنْهَا حِينَ يَنْظُرُهَا   حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهَا الطَّرْفُ مُشْتَاقَا

"Görünce göz onu, bakmaktan vazgeçmez.
Yeniden döner ona müştâk olarak göz."

Onun yolunda öldürülen, çılgına dönen, yaralanan niceleri vardır. Onun sevgisi uğrunda nice mallar, nice canlar feda edilmiştir. Âşık, önündeki türlü türlü korkulu yerleri, tehlikeleri, sarp engelleri ve zorlukları karşısına alarak ciğerparelerinden, ailesinden, dostlarından, vatanından ayrılmaya razı olmuş; bunların hepsinden zevk alıyor; lezzet duyuyor; kalblerinde muhabbet sultanı taht kursa bütün bunları tatlı, lüks ve lezzetli nimetlerden daha hoş buluyor.

وَلَيْسَ مُحِبًّا مَنْ يَعُدُّ شَقَاءَهُ   عَذَابًا إِذَا مَا كَانَ يَرْضَى حَبِيبُهُ

"Sevgilisi hoşnut olduğu halde, onun verdiği sıkıntıyı azap sayan âşık değildir."

İşte bütün bunlar, *"evimi temiz tut"* âyetinde[48] Allah Teâlâ'nın onu kendisine izafe etmesinin sırrıdır. Bu özel izafet, şu tazim, saygı ve muhabbetten icap ettiği kadarını icap ettirmiştir. Nitekim kulunu ve Rasûlünü de kendisine izafe etmesi de bunlardan icap ettirdiği kadarını icap ettirmiştir. Yine aynı şekilde mü'min kullarını kendisine nisbet etmesi de onlara haşmet, muhabbet ve ağırbaşlılıktan giydireceğini giydirmiştir. Rab Teâlâ'nın kendisine izafe ettiği herşeyin başkalarına karşı —seçip ayırmayı icap ettiren— bir üstünlüğü ve ayrıcalığı vardır. Sonra Allah, ona bu izafet sayesinde başka bir üstünlük ve izafetten önce var olana ilave olarak bir tahsis ve bir azamet giydirir. Asıl maddeler, davranışlar, zamanlar ve mekânlar arasında eşitlik görenler bu manayı anlamaya muvaffak olamadılar ve hiçbir şeyin diğer birşeyden üstün olamayacağını ve bunun tercih edici bulunmaksızın yapılan kuru bir tercih olacağını iddia etmişlerdir. Bu görüş, buranın dışında başka bir yerde kaydettiğim kırkı aşkın sebepten dolayı bâtıldır. Bu bâtıl görüşü şöyle bir zihinde düşünmek bile onun saçmalığını anlamaya yeter. Bu görüş ki, zorunlu neticesi şudur: Peygamberlerin

48. Hac, 22/26.

zatları hakikaten düşmanlarının zatları gibidir. Üstünlük olsa olsa başkasında bulunmayan meziyet ve sıfatlara bakarak zatların seçimini ilgilendirmeyen bir durumdan dolayıdır. Aynı şekilde mevkilerin kendileri de zat itibarıyle birdir; birinin diğerine asla üstünlüğü yoktur. Üstünlük yalnızca orada yapılan salih amellerden dolayıdır. O halde Beytullah'ın Mescid-i Harâm'ın, Minâ'nın, Arafat'ın ve Meş'ar-ı Haram'ın mevkilerinin yeryüzünün adını saydığımız herhangi bir bölgesine üstünlüğü yoktur. Üstün tutmada yalnızca bölge dışında ve ne ona, ne de orada bulunan bir vasfa ait olmayan bir durum gözönüne alınır...

Allah Teâlâ, bu bâtıl görüşü şu âyetle reddetmiştir: *"Onlara bir âyet geldiği zaman: Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe inanmayız, derler. Allah, elçilik görevini nereye (kime) vereceğini daha iyi bilir."*[49] Yani herkes, O'nun elçiliğini yüklenmeye ehil ve uygun değildir. Aksine bu işin özel mahalleri vardır, ancak oralara lâyık olur ve ancak oralara uygun düşer. Allah bu mahalleri sizden daha iyi bilir... Şayet bunların dediği gibi varlıkların zatları birbirine eşit olsalardı burada onlara bir reddiye sözkonusu olmazdı. Aynı şekilde şu âyetle de Allah Teâlâ bu görüşü reddetmektedir: *"İşte böylece: Allah aramızdan bunlara mı iyilikte bulundu? demeleri için onları birbiriyle sınadık. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"*[50] Yani Allah Teâlâ verdiği nimete şükredeni daha iyi bilir ve onu şükretmeyenden ayırarak ona hâssaten ihsanda bulunur ve iyilik eder. Her mahal, O'nun şükrün karşılığını vermesine, yapacağı ihsanı yüklenmeye ve hâsseten ikramda bulunmasına uygun değildir.

Allah'ın seçip ayırdığı asıl maddeler, mekânlar, şahıslar vs.'nin zatları kendileriyle var olan ve başkalarında bulunmayan birtakım sıfatlara ve durumlara sahiptirler; Allah onları bunlardan dolayı süzüp ayırmıştır. Bu sıfatlarla onları üstün kılan ve seçim yapmakla onlara özel bir kıymet veren Allah Teâlâ'nın kendisidir. İşte yaratması ve işte seçim! *"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer."*[51] Bir görüş ki; Beytullah'ın yerinin diğer mekânlara, Hacer-i Esved'in zatının diğer taşlara, Allah Resûlünün (s.a.) zatının diğer insanların zatlarına eşit olduğunu, bu şeylerdeki üstünlüğün yalnızca zatları dışındaki birtakım durumlarda ve onlarla var olan sıfatlarda bulunduğunu ileri sürüyor... Bâtıl olduğuna bundan daha açık delil mi olur! Bu ve

---

49. En'âm, 6/124.
50. En'âm, 6/53.
51. Kasas, 28/67.

benzeri görüşler kelâmcıların şerîata karşı işledikleri ve şerîat bundan masum iken ona nisbet ettikleri cinayetlerdendir. Zatların genel bir durumda müşterek olmalarından daha fazla tutunabilecekleri bir delilleri yoktur. Bu da öz itibariyle (=hakikat'te) eşit olmalarını gerektirmez. Çünkü muhtelif şeyler, özlerine ait sıfatlarda ayrılmakla birlikte genel bir durumda birleşebilirler. Allah Teâlâ asla, misk'in zatı ile idrarın zatını, suyun zatı ile ateşin zatını birbirine eşit yaratmamıştır. Şerefli mekânlarla zıtları ve üstün zatlarla zıtları arasındaki bu açık fark, buradaki farktan çok daha muazzamdır. Hz. Musa'nın (a.s.) zatı ile Firavun'un zatı arasındaki fark misk ile dışkı arasındakinden daha büyüktür. Aynı şekilde Kâbe'nin kendisi ile sultanın sarayı arasındaki fark da buradaki farktan çok daha muazzamdır. O halde orada yapılan ibadetlere, çekilen zikirlere, edilen dualara bakarak iki yer, nasıl özde ve üstünlükte eşit tutulabilir?!

Burada biz bu rezîl ve çürütülmüş görüşü etraflıca çürütmeyi kastetmedik. Amacımız, onu tasvir etmekti. Karar vermek akıllı, zeki ve âdil kimseye kalmış. Allah ve O'nun kulları başka hiçbir şeye kıymet vermez. Allah Teâlâ, seçmeyi ve üstün kılmayı gerektiren bir mana olmaksızın hiçbir şeyi seçmez. Üstün kılmaz ve tercih etmez. Evet, bu tercih sebebini veren, bağışlayan O'dur. Onu yaratan, yarattıktan sonra seçen de O'dur. Rabbin dilediğini yaratır ve seçer.

9— Günlerden ve Aylardan Seçmesi:

Günleri ve ayları birbirine üstün kılması da Allah'ın seçim yaptığını gösteren bir delildir.

a) Allah katında en hayırlı gün kurban günü (=kurban bayramının ilk günü)dür. Bu gün en büyük hac günüdür. Nitekim *Sünen*'de rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah katında en faziletli gün kurban günüdür; sonra (kurbanın ikinci günü olan) yevmü'l-karr'dır."* buyurmuştur[52]. Arefe gününün ondan daha faziletli olduğu söylenmiştir ki, Şâfiîlerce tanınan görüş budur. Diyorlar ki: "Zira bu gün en büyük hac

52. Ebu Davud, 1765; Ahmed, 4/350. Senedi sahihtir. Hâkim (4/221), sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Kurbanın ilk gününün en büyük hac günü diye isimlendirilmesi, hac fiillerinin büyük çoğunluğunun o gün yapılmasından kaynaklanmaktadır. *Yevmü'l-karr*, kurbanın ikinci günü olup Zilhicce ayının onbirinci günüdür. İnsanlar o günde Mina'da karar kıldıkları ve ifaza tavafı ile kurban kesmeyi bitirip istirahata çekildikleri için bu adı almıştır.

günüdür. Bu günde tutulan oruç iki senelik günaha keffaret olur[53]. Allah, kullarını arefe gününde cehennemden âzâd ettiği kadar, başka hiçbir günde —o kadar çok— âzâd etmemiştir[54]. Çünkü o gün Allah kullarına yaklaşır, sonra meleklerine mevkıf ehli (Arafat'ta vakfe yapanlar) ile övünür." Doğrusu birinci görüştür. Zira bunun delili olan hadisle çelişen ona karşı koyabilecek hiçbir hadis yoktur. Doğrusu şu âyetten dolayı en büyük hac günü, kurban günüdür. *"En büyük hac günü, Allah ve Peygamber'i insanlara Allah ve Rasûlünün müşriklerden uzak olduğunu ilan ederler."*[55]. *Sahihayn*'daki bir hadiste sabittir ki, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali —Allah onlardan razı olsun— bu ilanı arefe günü değil, kurban günü yaptılar[56]. Ebu Dâvûd'un *Sünen*'inde en sahih senedle rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.): *"En büyük hac günü, kurban günüdür."* buyurmuştur[57]. Ebu Hureyre ve bir gurup sahabî de aynı şeyi söylemişlerdir.

Arefe günü, kurban gününün öncesinde, onun bir mukaddimesi niteliğindedir. O gün Arafat'ta vakfe yapılır. Allah'a yalvarıp niyaz edilir, tevbe edilir, yakarılır, af dilenir. Ondan sonra gelen kurban günü ise huzura çıkılıp, ziyaret yapılır. Bundan dolayı o gün yapılan tavafa "ziyaret tavafı" adı verilmiştir. Çünkü hacılar, arefe günü günahlarından temizlenmiş olduklarından Rableri onlara kurban günü kendisini ziyaret ve evinde huzuruna çıkma izni vermiştir. Kurban kesimi, baş tıraşı, şeytan taşlama ve hac fiillerinin büyük bir bölümü bu sebeple o günde yapılır. Arefe günü yapılanlar ise bu gün öncesinde yapılan temizlenme ve yıkanma gibidir.

b) Zilhicce ayının (ilk) on gününün diğer günlere üstün kılınması da

---

53. Müslim, 1162. Allah Rasûlü'ne (s.a.), arefe günü tutulan oruç soruldu; *"Geçen seneye ve bâki seneye keffaret olur"* buyurdu.
54. Müslim, 1348; Nesâî, 5/250; İbn Mâce, 3014.
55. Tevbe, 9/3.
56. Buharî, Tefsir, 65/2 (Tevbe); Müslim, 1347. Humeyd b. Abdurrahman, Ebu Hureyre'nin şunları anlattığını rivâyet eder: Hz. Ebu Bekir (r.a.) veda haccından önceki o hacta beni, ilan yapacak kişiler arasında gönderdi. Onları, kurban günü Mina'da insanlara: "Dikkat edin! Bu seneden sonra hiçbir müşrik hac yapmayacak ve hiç kimse Beytullah'ı çıplak olarak tavaf edemeyecektir." diye ilan etmeleri için göndermişti. Humeyd diyor ki: Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Ali b. Ebî Talib'i terkisine aldı ve ona Beraat (Tevbe) sûresini ilan etmesini emretti. Ebu Hureyre diyor ki: Hz. Ali, bizimle beraber kurban'ın ilk günü Mina'dakilere Beraat sûresini, bu seneden sonra hiçbir müşrikin haccedemeyeceğini ve hiç kimsenin çıplak olarak tavaf edemeyeceğini ilan etti.
57. Ebu Davud, 1945; İbn Mâce, 3058. Senedi sahihtir. Ayrıca Buharî de muallak olarak vermiştir.

böyledir. Zira bu günler Allah katında en faziletli günlerdir. *Sahih-i Buharî*'de İbn Abbas'tan —Allah ondan ve babasından razı olsun— rivâyet edilmektedir ki: *"Allah Rasûlü (s.a.): Salih amelin Allah katında bu on günden daha sevimli olduğu günler yoktur, buyurdu. Allah yolunda cihad da mı? diye sordular. Evet, Allah yolunda cihad da. Ancak bir adam ki, canını malını ortaya koyup cihada çıkıyor, sonra bunlardan hiçbir şeyle geri dönmüyor. İşte bu müstesna, karşılığını verdi."*[58]. Allah'ın kitabında: *"Tan yerinin ağarmasına ve on geceye and olsun..."*[59] diyerek adlarına yemin ettiği on gün işte bunlardır. Bu sebeple o günlerde bol bol tekbir getirmek *"Lâ ilâhe illallah"* ve *"Elhamdülillah"* demek müstehabtır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): *"O günlerde bol bol tekbir getirin; Lâ ilâhe illallah ve Elhamdülillah deyin."* buyurmuştur.[60] Bu günlerin diğer günlere nisbeti, hac vazifesinin ifâ edildiği yerlerin diğer mevkilere nisbeti gibidir.

c) Ramazan ayının diğer aylara ve bu ayın son on gecesinin diğer gecelere; kadir gecesinin bin geceye üstün kılınması da böyledir.

Soru: Hangi on gün —Zilhicce'nin (ilk) on günü mü, yoksa Ramazan'ın son on günü mü— daha faziletlidir? Kadir gecesi mi yoksa İsrâ (ve Mirac) gecesi mi, daha faziletlidir?

Cevap: Birinci soruyu ele alalım. Bu konuda "Ramazan'ın son on gecesi Zilhicce'nin (ilk) on gecesinden; Zilhicce'nin on günü, Ramazan'ın on gününden daha faziletlidir." demek doğru olur. Bu açıklama sayesinde problem ortadan kalkar. Bunu gösteren delil de şudur: Ramazan'ın on gecesi gecelerden biri olan Kadir gecesi itibarıyle üstün kılınmıştır. Zilhicce'nin on günü ise günleri itibariyle üstün kılınmıştır. Çünkü kurban günü,

---

58. Buharî (13/11), şu metinle rivâyet ediyor: *"Hz. Peygamber (s.a.): Diğer günlerde amel bu günlerde olduğu kadar faziletli değildir, buyurdu. Cihan da mı? diye sordular. Evet, cihad da.. Ancak bir adam ki canını, malını tehlikeye atarak cihada çıkıyor, hiçbir şey getirmiyor, işte bu müstesna, cevabını verdi."* Yukarıda geçen metin şu kaynaklarda yer almaktadır: Ebu Davud, 2438; Tirmizi, 757; İbn Mâce, 1727. İsnâdı sahihtir.
59. Fecr, 89/1-2.
60. Taberanî, *Kebîr*, 3/110/1. Hadisin tam metni şöyledir: *"Allah katında Zilhicce'nin on gününden daha büyük ve amel işlemenin Allah'a daha sevimli olduğu günler yoktur. Bu yüzden o günlerde bol bol "Sübhanallah", "Elhamdülillah", "Lâ ilâhe illallah" deyin ve çokça tekbir getirin."* Biri dışında hadisin râvileri sikadır. O râvinin, bu hadisin rivâyetindeki son cümlesine mutabaat edilmemiştir. Bununla birlikte Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*'de (2/24), isnâdını ceyyid saymış ve Heysemî de *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/17): "Râvileri sahih râvilerdir" demiştir.

arefe günü ve terviye günü[61] bu günler arasındadır.

İkinci soruya gelince; Şeyhulislâm İbn Teymiye'ye —Allah ona rahmet etsin— sordular: Adamın biri: "İsra gecesi, Kadir gecesinden daha faziletlidir" diyor, bir diğeri de: "Hayır, Kadir gecesi daha faziletlidir" diyor. Şimdi hangisi isabetlidir?

Cevaben dedi ki: Allah'a hamdolsun. "İsra gecesi, Kadir gecesinden daha faziletlidir" diyen bu sözüyle Hz. Peygamber'in (s.a.) isrâ buyurulduğu (Allah tarafından bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü) gece ve her sene bu güne rastlayan geceler Hz. Muhammed (s.a.) ümmeti için Kadir gecesinden daha faziletli olup bu yüzden bu gecede kılınacak namaz ve yapılacak dua Kadir gecesindekinden daha faziletlidir, demek istemişse bu bâtıldır, bunu hiçbir müslüman söylememiş ve bunun çürüklüğü İslâm dininde baştan beri yaygın ve muttasıl olarak bilinmektedir. İsra gecesi muayyen olduğunda durum böyle. Oysa ne hangi ayda, ne hangi on günde ne de belli hangi günde olduğunu gösterir bilinen bir delil vardır, ya bu durumda ne demeli?! Bu konuda aktarılan rivâyetler (sened itibariyle) munkatı = kesik ve (metin itibariyle) çelişkilidir. Aralarında kesin olan bir rivâyet yoktur. Hem —Kadir gecesinin aksine— İsrâ gecesi zannedilen geceyi namaz vs. ibadetlere ayırma müslümanlara meşrû da kılınmış değildir. Oysa *Sahihayn*'da var olan bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): *"Kadir gecesini Ramazan'ın son on gecesinde arayınız"* buyurmuştur[62]. Yine *Sahihayn*'daki bir hadiste ise: *"Kadir gecesini inanarak ve sevabını Allah'tan umarak ibadetle geçiren kimsenin geçmiş günahları bağışlanır."* buyurmuştur[63]. Allah Teâlâ da Kur'an-ı Kerim'de Kadir gecesinin bin aydan daha hayırlı olduğunu ve Kur'an'ın o gece indirildiğini haber vermiştir.

Şayet bu sözüyle, namaz ve ibadetle tahsis meşrû sayılmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a.) isrâ buyurulduğu ve başka gecelerde eline geçmeyen şeylerin geçtiği belli gecenin (üstünlüğünü) kasdetmişse bu doğrudur. Al-

61. Terviye günü: Zilhicce'nin sekizinci günü olup arefe gününden önceki gündür. Hacılar o gün Mina'ya gitmeye niyet eder, orada bulunmadığı için kendilerini ve hayvanlarını gereği gibi suya kandırdıklarından bu adı almıştır. Yahut Hz. İbrahim (a.s.), oğlunu kurban etme rüyasını o gece gördü ve adı geçen günde gördüğü rüyayı düşünüp terevvî (= tefekkür) etti. Ertesi gün rüyanın rahmanî olduğunu anladı. Onuncu gün oğlunu kesmeye kalkıştı. Bkz. Asım Efendi, Kâmûs-ı Okyanus, 4/990, İstanbul, 1305.

62. Buharî, 32/3; Müslim, 1169.

63. Buharî, 30/6; Müslim, 759.

lah, Peygamberine (s.a.) bir mekân yahut zamanda bir fazilet verdiği vakit, bu zaman ve mekânın, bütün zaman ve mekânlardan faziletli olması gerekmez. Tabii, Allah Teâlâ'nın Peygamberine İsrâ gecesinde yaptığı ihsanın, Kadir gecesinde Kur'an'ın indirilmesi gibi ona sunduğu nimetlerden daha muazzam olduğuna bir delil varsa!

Böyle konularda konuşmak için hem işlerin gerçek yüzlerini ve hem de vahiy olmadan kendileri hakkında bilgi edinilmeyecek nimetlerin miktarlarını bilmeye ihtiyaç vardır. Bu konularda hiç kimsenin ilimsiz konuşması caiz değildir. Ne müslümanlardan herhangi birinin, İsrâ gecesinin diğer gecelere, bilhassa Kadir gecesine bir üstünlüğü olduğunu söylediği, ne de sahabe ile onlara güzellikle uyan tâbiînin İsrâ gecesini herhangi bir şeyle tahsise niyetlendikleri bilinmektedir. Hatta adını bile anmazlardı. Bu yüzden her ne kadar İsrâ hâdisesi Hz. Peygamber'in (s.a.) en muazzam faziletlerinden ise de hangi gece olduğu bilinmemektedir. Maamafih, özellikle ne o zamanda, ne de o mekânda şer'î bir ibadette bulunmak meşrû kılınmıştır. Hatta vahyin ilk gelmeye başladığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.) peygamberlikten önce vaktini geçirdiği Hirâ mağarasına —peygamberlikten sonra Mekke'de kaldığı süre içinde— ne kendisi, ne de ashabından biri teveccüh etmiş, ne de vahyin geldigi günde bir ibadet vs. yapmayı belirlemiş ve ne de vahyin ilk gelmeye başladığı zaman ve mekânı bir şey yapmaya tahsis etmiştir. Kim kendi kendine bu ve benzeri sebeplerden dolayı özel zaman ve mekânlarda ibadet etmeyi çıkarırsa, Hz. İsa'nın doğum günü, çarmıha gerilme günü... gibi başına gelen çeşitli olayların geçtiği zamanları tören ve ibadet günü yapan Ehl-i Kitap (Hıristiyanlar) gibi olur. Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb —Allah ondan razı olsun— bir grup insanın bir yerde namaz kılmak için yarıştıklarını gördü ve "Bu nedir?" diye sordu. "Allah Rasûlü'nün (s.a.) namaz kıldığı bir yerdir." cevabını alınca: "Peygamberlerinizin bıraktığı eserleri mescid mi yapmak istiyorsunuz?! Sizden öncekiler ancak bu yüzden helâk oldu. Namaz vakti kendisine burada erişen namazını kılsın, yoksa yoluna devam etsin." dedi[64].

Bazıları da diyorlar ki: İsrâ gecesi Hz. Peygamber (s.a.) hakkında Kadir gecesinden daha faziletlidir. Kadir gecesi, ümmete nisbetle İsrâ gecesinden daha faziletlidir. O halde bu gece ümmet hakkında onlar için daha faziletli, İsrâ gecesi de Allah Rasûlü (s.a.) hakkında kendisi için daha faziletlidir.

64 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/84/1. Senedi sahihtir.

Soru: Cuma günü mü, yoksa arefe günü mü, hangisi daha faziletlidir? İbn Hibbân *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den naklen Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Cuma gününden daha faziletli bir gün üzerine güneş ne doğar, ne batar."*[65]. Yine aynı kaynakta Evs b. Evs'ten rivâyet edilen bir hadiste: *"Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün, cuma günüdür."* buyurulmaktadır.[66].

Cevap: Bazı âlimler bu hadisi delil göstererek, cuma gününün arefe gününden daha faziletli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Kadı Ebu Ya'lâ cuma gecesinin Kadir gecesinden daha faziletli olduğu yolunda İmam Ahmed b. Hanbel'den bir rivâyet aktarmaktadır. Doğrusu, cuma günü haftanın en faziletli günü; arefe ve kurban günleri de senenin en faziletli günleridir. Kadir gecesi ve cuma gecesi de böyledir (yani Kadir gecesi senenin en faziletli gecesi, cuma gecesi de haftanın en faziletli gecesidir. -Ş.Ö.) Bu yüzden cumaya rastlayan arefe gününde yapılan vakfenin diğer günlere göre pek çok yönden bir üstünlüğü vardır:

1- Günlerin en faziletlileri olan iki günün çakışması.

2- Yapılan duanın muhakkak kabul edileceği saatin bulunduğu gündür. Çoğunlukta olan görüşe göre bu saat, ikindiden sonraki en son saattir[67]. O vakitte mevkıftakilerin hepsi dua ve tazarru için bekleşmekte, vakfe yapmaktadırlar.

3- Allah Rasûlünün (s.a.) vakfe yaptığı güne rastlaması.

---

65. İbn Hibbân, *Sahih*, 551. Senedi hasendir.
66. Bu metni Müslim (854), Tirmizî (488) ve Nesâî (3/89, 90) Ebu Hureyre'den rivâyet etmişlerdir. Evs. b. Evs'ten gelen rivâyetin İbn Hibbân'daki (550) metni şöyledir: *"Doğrusu cuma günü günlerinizin en faziletlilerindendir. Allah, Âdem'i o gün yarattı ve canını o gün aldı. İsrâfil, Sûr'a o gün üfleyecektir. Bütün canlılar o gün ölecektir. O gün bana çokça salavat getirin. Zira sizin salavatlarınız bana arzedilir. Ashab: Sen çürüdüğün halde nasıl salavatlarımız sana arzolunabilir? diye sordular. Allah (c.c.) yere bizim (yani peygamberlerin) cesedlerini yemeyi haram kıldı, karşılığını verdi."* Hadisin senedi sahihtir. Ayrıca Ebu Davud (1047) ile Nesâî (3/91)de rivâyet etmiştir.
67. Ebu Davud, 1048; Nesâî, 3/99, 100. Cabir b. Abdullah'tan gelen bu hadiste Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: *"Cuma günü on ikidir —saati kastediyor— (o gün öyle bir saat vardırki) herhangi bir müslüman Allah'tan (c.c.) birşey isterse Allah (c.c.) mutlaka onun dileğini yerine getirir. O saati ikindiden sonraki en son saatte arayın."* Senedi ceyyiddir. Hâkim sahih saymış (1/279), Zehebî de ona katılmıştır. Nevevî sahih olduğunu söylerken, Hâfız İbn Hacer hasen olduğunu söylüyor. Ayrıca Tirmizî'nin (489) Enes b. Mâlik'den: *"Cuma günü duanın mutlaka kabulü umulan saati, ikindiden sonra güneş batımına kadar arayın"* metniyle rivâyet ettiği bir şahid hadis daha var ki, bu hadis de şahid hadisler sayesinde hasen derecesindedir.

4- O gün yeryüzünün her yanında insanlar hutbe ve cuma namazı için toplanırlar. Bu da hacıların arefe günü Arafat'ta toplanmalarına rastlar. Böylece müslümanların camilerde ve mevkıfta toplanmalarından ortaya başka hiçbir günde görülmeyen dua ve yakarışlar çıkar.

5- Cuma günü bayram günüdür. Arefe günü ise, Arafat'takilerin bayram günüdür. Bu yüzden Arafat'taki kimsenin oruç tutması mekruh sayılmıştır. Nesâî'nin rivâyetine göre Ebu Hureyre diyor ki: *"Allah Rasûlü (s.a.) arefe günü Arafat'ta oruç tutmayı yasakladı."*[68]. Bu hadisin isnâdı biraz şüphelidir. Çünkü senedinde geçen Mehdî b. Harb el-Abedî'nin kimliği bilinmiyor. Senedin eksenini de o teşkil ediyor. Ancak *Sahih*'de kaydedilen bir hadise göre insanlar arefe günü Ümmü'l-Fazl'ın yanında Allah Rasûlü'nün (s.a.) oruçlu olup olmadığını tartışırlar. Kimisi "Oruçludur" der, kimisi "Oruçlu değildir" der. Bunun üzerine Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber'e (s.a.) bir bardak süt gönderir. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.), Arafat'ta devesi üzerinde vakfe yapmaktadır. Bardağı alır, içer.[69].

Arefe günü Arafat'ta oruç tutmamanın müstehab oluşunun hikmeti konusunda farklı görüşler ileri sürülmüş; el-Hırakî ve bir grup âlim duada güçlü olmak için derken, diğerleri de —Şeyhulislâm İbn Teymiye bunlardan biridir— diyorlar ki: Bunun hikmeti, bu günün Arafat'takilerin bayramı olmasıdır. Bu sebeple o gün oruç tutmaları müstehap olmaz. Delili ise *Sünen*'de rivâyet edilen şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Arefe günü, kurban günü ve Minâ günleri biz müslümanların bayramıdır."*[70].

Üstadımız diyor ki: Arefe günü yalnızca Arafat'takiler için bayram olur. Çünkü orada toplanmaktadırlar. Diğer şehirlerde bulunanlar için durum farklıdır. Zira kurban günü toplanırlar. Dolayısıyla o gün onlar için bayram olur. Sözün özü, arefe günü cuma gününe rastlarsa iki bayram

---

68. Ebu Davud, 2440; İbn Mâce, 1732; Ahmed, 2/304, 446. Senedi zayıftır.
69. Buhârî, 30/65; Müslim, 1123; Mâlik, *Muvatta*, 1/375. Tirmizî (751) rivâyet eder ki: İbn Ömer'e, arefe günü oruç tutmayı sorduklarında, "Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte haccettim, oruç tutmadı. Ebu Bekir ile birlikte yaptım oruç tutmadı. Ömer ile birlikte yaptım, oruç tutmadı. Osman ile birlikte yaptım oruç tutmadı. Ben de o gün oruç tutmam. Ancak ne emrederim, ne de yasaklarım." cevabını verdi. Bu hadisin râvileri sahih râvilerdir.
70. Ahmed, 4/152; Ebu Davud, 2419; Tirmizî, 773. Hadisin metni şöyledir: *"Arefe günü, kurban günü ve teşrik günleri biz müslümanların bayramıdır. O günler yeme, içme günleridir."* Tirmizî hadisin hasen-sahih olduğunu söylüyor. Hâkim (1/434) ise, sahih saymış ve Zehebî ona katılmıştır.

birleşmiş olur.

6- Allah Teâlâ'nın, dinini mü'min kulları için ikmal ettiği ve onlara nimetlerini tamamladığı güne rastlamaktadır. Nitekim *Sahih-i Buharî*'de Târık b. Şihâb'dan rivâyet edildiğine göre: Bir yahudi Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'a geldi ve: "Ey mü'minlerin emiri! Kitabınızda okuduğunuz bir âyet var ki, biz yahudilere inmiş olsaydı ve âyetin indiği günü bilseydik o günü bayram yapardık." dedi. Hz. Ömer: "Hangi âyet?" diye sordu. Yahudi: *"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve din olarak sizin için İslâm'ı beğenip seçtim."* âyetini[71] okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb: "Doğrusu ben, bu âyetin hangi gün indiğini ve nerede indiğini kesinlikle biliyorum. Allah Rasûlüne (s.a.) cuma günü Arafat'ta, biz onunla birlikte Arafat'ta vakfe yaparken indi."[72]

7- Kıyametteki en büyük toplantı ve en muazzam beklenti gününe rastlamaktadır. Çünkü kıyamet, cuma günü kopacaktır. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Hz. Âdem o gün yaratıldı. O gün cennete konuldu. O gün oradan çıkartıldı. Kıyamet o gün kopacaktır. O günde bir saat vardır ki, bir müslüman kul namaz kıldığı halde o saate rastlar da Allah'tan bir hayır dilerse mutlaka Allah onun dileğini yerine getirir."*[73]

Bundan dolayı Allah Teâlâ kulları için, toplanıp bir araya gelecekleri ve yaratılış, yeniden diriltiliş, cennet, cehennem konularından söz edecekleri bir günü meşrûlaştırmıştır. Allah Teâlâ bu ümmet için cuma gününü saklamıştır. Çünkü yaratılış bu günde vuku bulmuş ve yeniden diriltiliş de bu günde vuku bulacaktır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü sabah namazında Hz. Âdem'in yaratılışı, ilk yaratılış ve yeniden diriliş, cennet ve cehenneme giriş gibi bu günde olmuş ve olacak olayları içerdikleri için Secde ve Dehr (= İnsan) sûrelerini okur[74], ümmete cuma günü, bu günde olmuş ve olacak olayları hatırlatırdı.

Aynı şekilde insan, dünyadaki bu en büyük bekleyiş yer ve zamanında —ki bu arefe günüdür— aynen Rab Teâlâ'nın huzurundaki en muazzam

71. Mâide, 3/5.
72. Buharî, 2/33, 65/2 (Mâide sûresi tefsiri); Müslim, 3017.
73. Müslim, 852, 854; Mâlik, *Muvatta*, 1/108; Ebu Davud, 1046; Tirmizî, 488.
74. Buharî, 11/10; Müslim, 880; Nesâî, 2/159 Ebu Hureyre'den. Ayrıca Müslim, 889; Tirmizî, 520; Ebu Davud, 1074; Nesâî, 2/159; Ahmed, 3/234, İbn Abbas'tan.

durak yerini ve cennetlikler yerlerine, cehennemlikler de kendi yerlerine yerleşinceye kadar adaletin tamamen yerini bulmuş olmayacağı günü düşünür.

8- Müslümanlar cuma günü ve cuma gecesi diğer günlere oranla daha çok itaatkâr olurlar, daha çok ibadet ederler. Hatta günahlar içinde yüzenlerin çoğunluğu cuma günü ve gecesine hürmet ederler ve bu günde Allah'a (c.c.) karşı günah işlemeye cüret edenleri, Allah'ın mühlet vermeden derhal cezalandıracağını düşünürler. Bu, onlarda yerleşmiş ve çeşitli deneyimlerle bildikleri birşey haline gelmiştir. Tabii ki bütün bunlar bu günün Allah katında yüce ve şerefli olmasının, Allah Teâlâ'nın onu diğer günler arasından süzüp seçmesinin neticesidir. Şüphesiz o günde yapılan vakfenin diğer günlere oranla bir ayrıcalığı vardır.

9- Cennetteki mezîd gününe rastlamaktadır. Bu mezîd gününde cennet halkı geniş bir vadide toplanır, onlar için misk tepecikleri üzerine gümüş minberler, altın minberler, zeberced ve yakut minberler dikilir. Yüce Rablerine bakarlar. Rableri onlara tecelli eder, O'nu gözleriyle ayan beyan görürler(75). Onların işi en hızlı görüleni (cuma gününde) camiye en erken gidenleri olacaktır. Allah'a en yakınları da imama en yakın namaz kılanları olacaktır. Cennet halkı mezid gününe —o günde pek çok ihsanlara nail oldukları için— hasret ve sevgi doludurlar. Mezîd günü, cuma günüdür. Bir de arefe gününe rastlarsa o zaman başka günlerde bulunmayan fazlaca bir üstünlük, ayrıcalık ve fazilete sahip olur.

10- Yüce Rab, arefe günü akşamı mevkıfta bekleşenlere yaklaşır; sonra onlarla meleklere övünür ve der ki: *"Bunlar ne istiyor? Sizi şahit tutuyorum, ben bunları bağışladım."*(76). Allah Teâla'nın onlara yaklaşmasın-

---

75. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/185. Zayıf senedle Enes b. Mâlik'den benzerini rivâyet etmiştir. Taberî ise *Câmiu'l-Beyân*'da (26/175), yine zayıf senedle buradakinden daha geniş olarak rivâyet etmiştir.

76. Müslim (1348), Hz. Âişe'den son cümle dışındaki kısmı rivâyet etmiştir. İbn Huzeyme (1/279/2), İbn Hibbân (1006) ve Begavî (*Şerhu's-Sünne*, 1931), Cabir'den rivâyet ederler ki: Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: *"Arefe günü olunca Allah en yakın semaya iner ve Arafat'ta vakfe yapanlarla meleklerine övünür ve der ki: Bakın, kullarıma! Ta uzaklardan saçları başları dağınık, toz duman içinde kavurucu sıcaklarda bana geldiler. Sizi şahit tutuyorum, ben bunları bağışladım."* Hadisin râvileri sikadır. Ancak Ebu'z-Zübeyr'in tedlisi sözkonusudur. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*'de (2/128) Enes b. Mâlik'den rivâyet eder ki: *"Hz. Peygamber (s.a.) güneş batacakken Arafat'ta vakfe yaptı. Ey Bilâl! İnsanları sustur, beni dinlesinler, buyurdu. Bilâl ayağa kalktı ve: Susun! Allah Rasûlü'nü (s.a.) dinleyin, diyerek insanları susturdu. Hz. Peygamber (s.a.) bunun üzerine: Ey insanlar! Az önce Cebrâil bana geldi, Rabbimden selâm ge-*

dan, herhangi bir hayır isteyenin dileğinin geri çevrilmeyeceği saat olan icabet saati hasıl olur. Bu saatte dua ve tazarru ile Allah'a yaklaşırlar; Allah Teâlâ da onlara iki türlü yaklaşır:

1. O saatte yapılacak duanın mutlaka kabul görüp gerçekleşmesi yakınlığı,

2. Allah'ın Arafat'ta vakfe yapanlara has yakınlaşması ve onlarla meleklerine övünmesi. İman ehli kişilerin kalbleri bu durumları farkeder, güçlerine güç katılır; neşe, sevinç ve mutlulukları, Rablerinin ihsan ve keremine olan ümitleri kat kat artar. Bunlar ve diğer bazı sebeplerden ötürü cuma günü yapılan vakfe diğer günlerde yapılanlardan faziletli kılınmıştır.

Halkın dilinde dolaşan "Bu (arefenin cumaya rastladığı zamanda yapılan hac -Ş.Ö.) yetmiş iki hacca bedeldir" sözü bâtıldır, aslı yoktur, ne Allah Rasûlünden (s.a.) ne de sahabe ve tâbiînin herhangi birinden bu konuda bir rivâyet vardır. En iyi bilen Allah'tır.

Sözün özü, Allah Teâlâ yaratıkların her cinsinden, —başkasını değil— en hoş ve temiz olanını seçmiş, onu kendisine has kılmış ve ondan hoşnut olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ, hoştur; ancak hoş olanı sever. Amelin, sözün ve sadakanın yalnız hoş ve temiz olanını kabul eder. O halde herşeyin hoş olanı Allah Teâlâ'nın seçtiği demektir.

Allah Teâlâ'nın yaratması ise her iki türü de kapsar. Kulun mutluluk yurduna mı, yoksa bedbahtlık yurduna mı gideceği bununla bilinir. Çünkü hoş ve temiz olan kişi, ancak hoş olana uyum sağlar. Ancak ondan hoşnut kalır, yalnız onda teskin olur ve kalbi yalnızca onunla tatmin olur. Öyle hoş ve güzel sözler söyler ki, zaten yalnız o sözler Allah Teâlâ'ya yükselir. Ve çok çirkin söz söylemekten; diline âdi çirkin ve kötü sözleri almaktan; yalan, dedikodu, koğuculuk, iftira, yalan yere şahitlik... ve her türlü pis sözlerden nefret eder.

Aynı şekilde davranış ve fiillerin de ancak en hoş olanlarına yatkın ve alışık olur. Bunlar ise güzellikleri konusunda temiz fıtratların peygamberlere gelen şerîatlarla birlik sağladıkları, sağlam akılların övdüğü ve gü-

---

tırdi. Allah, Arafat'takileri ve Meş'ar-i Haram'dakileri bağışladı ve onların geleceklerini garanti altına aldı, buyurdu. Bu sözler üzerine Ömer İbnü'l-Hattâb ayağa kalkıp: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu yalnızca bize mi mahsus? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): Sizin için ve sizden sonra kıyamet gününe kadar gelecekler için, cevabını verdi. Ömer İbnu'l Hattab: Allah'ın hayrı bol ve hoş, dedi." Hadisin isnâdı sahihtir.

zelliklerinde şerîatın, aklın ve fıtratın ittifak ettikleri fiil ve davranışlardır. Meselâ, kişinin yalnız tek Allah'a tapması, O'na hiçbir şeyi ortak tutmaması, O'nun rızasını kendi heva ve arzusuna tercih etmesi, bütün olanca varlığı ile O'nu sevmeye çalışıp çabalaması, gücü yettiği kadarıyla O'nun yaratıklarına iyilik etmesi, kendisine ne yapmalarından, nasıl davranmalarından hoşnut oluyorsa onlara da öylece davranması, kendisine yapmalarını istemediği şeyleri onlara da yapmaması, kendisine öğütlediği şeyleri onlara da öğütlemesi; yine kendisine hükmedilmesini istediği gibi onlar hakkında yargıda bulunması, onlardan gelecek eza ve cefaya tahammül göstermesi, fakat kendisinin onlara eziyet etmemesi, onların ırzlarına, namuslarına dil uzatmaması, kendi şerefine karşı dil uzattıklarında ise aynı şekilde karşılık vermemesi, bir iyiliklerini görürse anlatıp yayması, kötülüklerini görürse gizlemesi; şerîati ibtal etmeyecek ve Allah'ın bir emir ve yasağı ile çatışmayacaksa mümkün olduğu kadarıyla özür ve kabahatlarını doğru anlama çekmeye çalışması böyledir.

Yine hoş ve temiz (yaratılışlı) kişi; hilim (yumuşak huyluluk), vakar, ağırbaşlılık, merhamet, sabır, vefa, kolaylık göstermek, uysallık, doğruluk; gönlün aldatma, düşmanlık, kin ve hasetten (çekememezlikten) pak olması; tevazu (alçakgönüllülük); iman ve izzet sahiplerine kanat germek, Allah'ın düşmanlarına sert davranmak, Allah'tan başkasına yüz suyu dökmekten ve kendini alçaltmaktan kaçınmak, iffet, şecâat, cömertlik, insanlık gibi, güzelliklerinde şerîatların, fıtratların ve akılların ittifak ettikleri bütün güzel huylara sahiptir.

Yiyeceklerin de ancak en hoş ve temiz olanlarını seçer. Bu yiyecekler ise, yenildiklerinde kişinin kötü sonuçlarla karşılaşması tehlikesinden uzak, beden ve ruhun en güzel biçimde gıdalarını almasını sağlayan helâl, leziz ve hazmı kolay faydalı yiyeceklerdir.

Yine aynı şekilde nikâhlanacağı zaman kadınların en hoş, en temiz olanlarını, koku sürüneceği zaman en hoş, en temiz kokuları; arkadaş ve dostların da hoş ve iyi karakterli olanlarını seçer. Ruhu hoş, bedeni hoş, huyu hoş, işi hoş, sözü hoş, yiyeceği hoş, içeceği hoş, giyeceği hoş, nikâhlanacağı hanım hoş, girdiği yer hoş, çıktığı yer hoş, döndüğü yer hoş, kaldığı yer hoş, hepsi hoş! İşte böyle olan kişi Allah Teâlâ'nın haklarında: *"Melekler onların canını temizlenmiş olarak alırken: 'Selâm size; yaptıklarınıza karşılık girin cennete, derler."*[77] buyurduğu ve cennet bekçilerinin

77. Nahl, 16/32.

kendilerine: *"Selâm size, tertemiz ve hoşsunuz. Girin, temelli kalacağınız bu yere."*[78] dedikleri kimselerdendir. Bu ikinci âyette geçen (ف) edatı nedensellik anlamını icabettirir. Buna göre âyet, tertemiz ve hoş olduğunuzdan dolayı girin buraya, anlamına gelir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler, kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar, iyi erkeklere; iyi erkekler, iyi kadınlara yakışırlar."*[79]. (Arapçada dişilik alâmeti taşıyan kelimelerin cansız varlıklar ve soyut şeyler için de kullanımı gözönüne alınarak -Ş.Ö.). Bu âyet kötü kelimeler kötü kişilere, iyi kelimeler de iyi kişilere yaraşır, şeklinde tefsir edildiği gibi, iyi kadınlar iyi erkeklere, kötü kadınlar kötü erkeklere yaraşır, şeklinde de tefsir edilmiştir. Âyet hem bu anlamı, hem başka anlamları da kapsar. Şu halde iyi (hoş) kelimeler, davranışlar ve kadınlar kendilerine münasip olan iyilere; kötü kelimeler, davranışlar ve kadınlar ise kendilerine münasip olan kötülere yaraşırlar. Allah Teâlâ, bütün yönleriyle iyi (hoş ve temiz) olanı cennete; bütün yönleriyle kötü olanı da cehenneme koydu. Yurtları üçe ayırdı: 1) Yalnız iyi olanlara ait yurt. İyi olmayan kişilere bu yurt haramdır. Her türlü güzellikleri bünyesinde toplamıştır. Bu yurt cennettir. 2) Yalnız kötü ve kötülüklere ayrılan yurt. Oraya sadece kötü olanlar girer. Bu yurt cehennemdir. 3) İyinin ve kötünün bir arada bulunduğu ve karıştığı yurt. O da bu dünyadır. Bundan dolayı bu karışıklık ve iyinin kötünün iç içe bulunması sebebiyle imtihan ve deneme var olmuştur. Bu da ilâhî hikmetin icabıdır. İnsanların yeniden diriltiliş günü gelince Allah, iyiyi kötüden ayıracak, iyiyi ve iyilik sahiplerini bir yere koyacak, o yurda onlardan başkası karışmayacak; kötüyü ve kötülük sahiplerini bir yere koyacak oraya da onlardan başkası karışmayacak. Neticede yalnızca iki yurt kalacak: 1) Cennet: İyilerin yurdu, 2) Cehennem: Kötülerin yurdu. Allah Teâlâ, her iki grubun yaptıkları fiil ve davranışlardan onların sevap ve azaplarını türetecek ve bunların güzel sözlerini, amellerini ve ahlâklarını, faydalanacakları nimet ve lezzetleri aynı kılacak ve onlar için o şeylerinden dolayı en mükemmel konfor ve neşe sebeplerini yaratacak; diğerlerinin kötü sözlerini, amellerini ve ahlâklarını ise çarptırılacakları azap ve elemleri aynı kılacak ve onlar için bu şeylerlerden en büyük azap ve elem sebeplerini yaratacaktır. Tam yerinde hikmet, göz kamaştırıcı kâhir izzet! Böylece Allah kullarına hem rubûbiyetinin kemalini; hem de hikmetinin, ilminin, adaletinin ve merhametinin kemalini göstermiş olacak ve düşmanlarına, sadık ve vazifelerini

---

78. Zümer, 39/73.
79. Nûr, 24/26.

hakkıyla yapan peygamberlerinin değil, kendilerinin asıl iftiracı ve yalancılar olduklarını onlara bildirecektir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Ölen kimseyi Allah diriltmeyecektir, diyerek Allah'a alabildiğine yemin ederler. Ama hiç de öyle değil. Ayrılığa düştükleri konuda onlara açıklama yapmayı ve inkârcıların asıl kendilerinin yalancı olduklarını bildirmeyi Allah gerçekten va'detmiştir. Fakat insanların çoğu bilmezler."*[80].

Sözün özü, Allah Teâlâ mutluluk ve bedbahtlığa (yani kişinin cennetlik mi, cehennemlik mi olduğuna) bir alâmet koymuştur ki, onun sayesinde bu iki durum anlaşılır, iyi ve temiz karakterli olan mutlu kişiye ancak iyi yaraşır, o kişi ancak iyi olana gelir, ondan yalnız iyi şeyler sudur eder ve o kimse yalnız iyi olanla ilişki kurar. Kötü olan bedbaht kişiye ise ancak kötü yaraşır. O kişi ancak kötü olana gelir, ondan sırf kötü sudur eder. Şu halde kötü kişinin kalbinden, diline ve organlarına kötülük fışkırır; iyi kişinin kalbinden diline ve organlarına ise iyilik fışkırır. Bazan bir şahısta her iki madde de bulunabilir. Hangisi baskın gelirse o taraftan olur. Şayet Allah, ona bir iyilik dilerse, tamamen kötülükler onu kaplamadan kötü maddeden arındırır, kıyamet günü tertemiz yapar, artık cehennemle arındırılmasına gerek kalmaz. Allah kötülüklerden temizlemek için, onu samimi ve bir daha dönmemecesine yapılan tevbeye, günahları silen iyilikler yapmaya muvaffak kılar ve günahlarına keffaret olacak musibetler verir. Böylece o kişi Allah'a kavuştuğunda üzerinde hiçbir günah kalmamış olur. Allah diğerinden ise temizleme maddelerini engeller. O kişi kıyamet günü kötü ve iyi madde bir arada olarak Allah'a kavuşur. İlâhî hikmet bu, Allah kendi yurdunda hiç kimseye, o kişinin kötülükleri var oldukça yakın olmaz. Onu, temizlemesi, arındırması ve curufunu süzüp yeni kalıba dökmesi için cehenneme atar. İmanının külçesi kötülükten arınınca, artık Allah'a yakın olmaya ve Allah'ın iyi kulları ile bir arada oturmaya lâyık duruma gelir. Bu gruptaki insanların cehennemde bırakılma süreleri, bu kötülüklerin kendilerinden hızlı yahut yavaş ayrılmasına göredir. Daha çabuk temizlenen ve arınan kimse daha erken, daha geç temizlenen de daha sonra çıkacaktır. Herkese yaptığının tam karşılığı verilir. Rabbin kullara asla zulmedici değildir.

Müşriklerin (Allah'a ortak tutanın) maddesi ve özü pis olduğundan onun pisliğini cehennem de temizleyemez. Nasıl ki, köpek denize girse çıksa temizlenemez, tıpkı bunun gibi o da cehennemden çıksa, olduğu gibi yine pis olarak döner. Bu sebepten Allah Teâlâ müşrike cenneti haram

80. Nahl, 16/38-39.

kılmıştır.

Hoş ve temiz olan mü'min de kötülük ve pisliklerden uzak olduğu için cehennem de ona haramdır. Çünkü onun orada temizlenmesini icab ettirecek bir şeyi yoktur. Hikmeti akılları ve zekâları hayran bırakan; kullarının fıtrat ve akılları O'nun hakimler hakimi ve âlemlerin Rabbi olduğuna, O'ndan başka tanrı bulunmadığına tanıklık eden yüce Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim.

C) PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYAÇ

Buradan, kulların herşeyden daha çok Peygamber ve onun getirdiklerini tanımaya, haber verdiği hususlarda onu tasdik etmeye ve emrettiği konularda ona uymaya zorunlu oldukları bilinmiş ve anlaşılmış olur. Çünkü hem dünyada hem de ahirette kurtuluş ve mutluluğun yolu ancak peygamberlerden geçer. İyi ve kötü bütün inceliklerine kadar ancak onlardan öğrenilir. Allah'ın hoşnutluğu onların aracılığı olmaksızın asla elde edilemez. Davranışların, sözlerin ve huyların iyi olanları onların sünnetlerinden ve getirdikleri hususlardan başkası değildir. Ölçüm işini yapan terazi onlardır. Sözler, huylar ve davranışlar onların söz, huy ve davranışlarıyla ölçülür. Doğru yoldakiler, sapıklardan onlara uymalarıyla ayrılırlar. Onlara duyulan ihtiyaç bedenin ruha, gözün ışığa ve ruhun hayata olan ihtiyacından daha muazzamdır. Hangi zorunluluk ve ihtiyaç farzedilirse edilsin, kulun peygamberlere olan ihtiyaç ve gereksinimi ondan kat kat fazladır. Göz açıp kapayıncaya kadar, sünneti ve getirdiği şey hatırından çıksa kalbin bozulacak ve sudan çıkarılıp tavaya konmuş balık gibi olacak, böyle bir kimse hakkında ne düşünürsün! İşte kalb, peygamberlerin getirdiği şeylerden ayrılırsa, kul bu hale hatta daha korkunç bir hale düşmüş gibi olur. Ancak bunu yalnızca diri kalp anlar. Oysa (şâir Mütenebbî'nin de dediği gibi) yara, ölüye hiç acı vermez.

Kulun her iki cihandaki mutluluğu Hz. Peygamber'in (s.a.) hedyine (=sünnetine, davranışlarına, tutumlarına) bağlı olduğuna göre kendisi için hayır düşünen, kurtuluş ve mutluluğunu isteyen herkesin O'nun hedyini, sîretini ve hallerini bu konuda câhillikten kurtulacak ve O'nun tâbileri, taraftarları ve cemaatı arasında sayılacak kadar bilmesi gereklidir. Bu ko-

nuda kimi insanlar bağımsız olacak kadar engin bilgiye kimileri epey bilgiye sahip, kimileri de bilgiden mahrum. Lütuf Allah'ın elindedir, dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

İşte birkaç söz... Bunlar, Peygamber'ini (s.a.), onun sîretini ve hedyini bilmeye en küçük bir arzusu olan insanın müstağnî kalamayacağı bilgilerdir. Kusur ve günahlarına bakmadan mağlup kalbim bunları sunmayı gerekli gördü. Oysa, malım evlerin kapılarının açılmasına bile gerek duyulmayacağı ve çekememezlikten dolayı hep birbirini geçmek isteyen kimselerin dahi aldırmayacağı kadar değersiz olmakla birlikte bu işe kalkıştım. Hem memleketimde yerleşik olmayıp yolculukta idim. Kalbimin herbir parçası ayrı bir vadide dolaşıyordu. Düşüncem darmadağınıktı. Yanımda kitap yoktu. İlmî bir konuyu açıp tartışacak bir kimse de bulunmuyordu. Oysa mutluluğa kefil olan faydalı ilim ağacı kurumuş, hanesi sakinlerinden yaban kalmış ve bomboş hale dönmüştü. Âlimin dili, cahillerin baskın gelmelerinden dolayı spekülasyonlarla doluydu. Sapmışlar ve saptıranlar o kadar çoktu ki, âlime şifa verecek kaynaklar onun için tehlike halini almıştı. Artık onun için tek dayanak güzellikle sabretmektir. Onun tek Allah'dan başka yardımcısı, destekleyicisi yoktur. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRNEK İNSAN HZ. PEYGAMBER (S.A.)

A) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) NESEBİ

Hz. Peygamber (s.a.) kayıtsız-şartsız yeryüzü halkının neseb yönünden en hayırlısıdır. Nesebinin şerefi en yüksek doruk noktasındadır. Buna düşmanları bile şahitlik ederlerdi. Bu yüzden o zamanlar düşmanı olan Ebu Süfyân, Bizans hükümdarınının huzurunda bu şekilde tanıklıkta bulunmuştu.[1]. En şerefli kavim onun kavmi, en şerefli kabile onun kabilesi ve en şerefli aile onun ailesidir

Soy kütüğü şöyledir: Muhammed-Abdullah-Abdülmuttalib-Hâşim-Abdümenâf-Kusay, Kilâb-Mürra-Kâ'b-Lüey-Gâlib-Fihr-Mâlik-en-Nadr, Kinâne-Huzeyme-Müdrike-İlyâs-Mudar, Nizâr-Mead-Adnan[2].

Buraya kadar olan kısmı doğru olarak bilinmekte ve bu konuda neseb uzmanları arasında görüşbirliği sağlanmış olup asla ihtilaf bulunmamaktadır. Adnan'dan yukarısında ihtilaf edilmiştir. Ama Adnan'ın İsmail (a.s.) soyundan geldiğinde neseb uzmanları arasında ihtilaf yoktur. Sahabe, tâbiûn ve onlardan sonraki neslin âlimlerince doğru kabul edilen görüşe göre (babası Hz. İbrahim tarafından Allah yolunda -Ş.Ö.) kurban edilmek istenen Hz. İsmail'dir.

Kurban edilmek istenen Hz. İshak'tı görüşü ise yirmiyi aşkın sebepten ötürü asılsızdır. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin —Allah ruhunu mukaddes

---

1. Buharî'de (1/6) bir zamanlar Peygamber düşmanı olan Ebu Süfyan'dan rivâyet edilen uzunca bir hadiste deniyor ki: *"Hirakl bana ilk olarak: İçinizde nesebi nasıldır? diye sordu; ben de: O, aramızda soylu birisidir, cevabını verdim."*
2. Bu isimler silsilesi arasında "oğlu" anlamına gelen "bin" kelimesi vardı. Gerek duymadığımız için onu yazmazdık. Bu silsiledeki her önceki isim, bir sonrakinin oğlunun ismidir.

eylesin— şöyle dediğini işittim: Bu görüş Ehl-i Kitap'tan devşirilmiştir. Oysa onların kendi kitaplarının açık ifadesine göre de asılsızdır. Zira orada: "Allah, İbrahim'e bekâr —bir metine göre biricik— oğlunu kurban etmesini emretti." deniyor. Müslümanlarla birlikte Ehl-i Kitap da İsmail'in onun bekâr evladı olduğunda şüphe etmezler. Bu görüş sahiplerini aldatan, ellerindeki Tevrat'ta geçen "Oğlun İshak'ı kurban et." ifâdesidir. Bu ilâve onların tahrif ve yalanlarındandır. Çünkü: "Bekâr ve biricik oğlunu kurban et" sözüyle çelişmektedir. Ancak yahudiler İsmailoğullarının bu şerefini çekemedikleri için ve bu şerefin araplara değil kendilerine ait olmasını istediklerinden kendilerine çekmeyi ve üzerine konmayı arzu ettiler. Oysa Allah ihsanını ancak lâyık olana verir. Allah Teâla annesine Hz.İshak'ı ve onun oğlu Yakub'u müjdelediği halde "Kurban edilen İshak'tır." demek nasıl mümkün olabilir? Allah Teâlâ müjdeyi getirmek için Hz. İbrahim'e gelen meleklerin ona: *"Korkma. Biz Lût kavmine gönderildik."* dediklerini aktarır ve hemen ardından şöyle buyurur: *"Bu sırada onun (İbrahim'in) hanımı ayakta idi, güldü. Biz, ona İshak'ı ve İshak'ın arkasından (torunu) Yakub'u müjdeledik."*[3] Şu halde Allah'ın ona bir çocuğu olacağını müjdeleyip sonra arkasından kurban edilmesini emretmesi olmayacak bir şeydir. Şüphe yok ki, Yakub (a.s.) müjdeye dahildir. Söz içinde müjdenin İshak ve Yakub'u içerişi birdir. Sözün dış görünüşü ve akışı budur.

Soru: Sizin dediğiniz gibi olsaydı âyette geçen "Yakub" kelimesi "İshak" üzerine atfedildiğinden mecrur olurdu. Bu durumda kırâat, Yakub kelimesinin (gayri munsarıf olduğu için) fethalı okunması suretiyle gerçekleşirdi ki, anlam "...ve Yakub'u İshak'ın arkasından müjdeledik." şeklinde olurdu.

Cevap: Merfû olması Yakub'un müjdelenmiş olmasına engel değildir. Zira müjdeleme, mahsus bir sözdür ve aynı zamanda doğru ve sevindirici bir haberin evvelidir. "...ve İshak'ın arkasından Yakub'u" kısmı ise bu kayıtları taşıyan bir cümle olduğundan müjde demektir. Hatta gerçek müj-

---

3. Hûd, 11/70. Kırâat imamları "Ya'kûb" kelimesinin son harfinin harekesi ne olacağı konusunda ihtilaf etmişler ve İbn Kesîr, Nâfi, Ebu Amr, Kisâî, Âsım'ın râvisi Ebu Bekir "Ya'kûbu" şeklinde ref' ile; İbn Âmir, Hamza, Âsım'ın râvisi Hafs "Ya'kûbe" şeklinde nasb ile okumuşlardır. Zeccâc diyor ki: Ya'kub'un ref'inde iki vecih vardır: 1- Muahhar mübteda olmak üzere, anlamı başta imiş gibi verilir. O zaman anlam şöyle olur: "İshak'ın arkasından o kadının Ya'kûb (adlı oğlu) dünyaya geldi." 2- "İshak' arkasından o kadının Ya'kûb (adlı oğlu) sabit oldu" Nasb ile okuyan manaya yüklemiştir. Mana: O kadına İshak'ı bağışladık ve yine o kadına Ya'kûb'u bağışladık.

de haber cümlesidir. Müjdeleme bir söz olup bu cümlenin irabdan mahalli, mekûl-i kavl olmak üzere nasb olunca anlam sanki şöyle oldu: "O kadına İshak'ın arkasından Yakub'u vereceğimizi söyledik." Bir kimse: "Filanca şahsa kardeşinin ve onun peşinden de misafirinin geleceğini müjdeledim." sözünü söylediği zaman bu sözden ancak her iki şeyle de müjdelediği anlaşılır. Anlayış sahibi hiç kimse bunda asla şüphe etmez. Sonra hem kelimenin mecrur olmasını bir başka şey daha zayıflatır: (مررت بزيد ومِنْ بعده عمرو) sözünün zayıflığı. Çünkü atıf edatı (bağlaç) cer harfi yerine geçer. Bu yüzden cer harfi ile mecruru arasını ayırmak olmayacağı gibi atıf edatı ile mecruru arasını ayırmak da olmaz. Bunu gösteren bir başka delil de şudur: Allah Teâlâ, Saffât sûresinde Hz. İbrahim ile kurban edilen oğlunun kıssasını: *"İbrahim ve oğlu Allah'a teslim olup, (İbrahim) onu alnı üzere yere yıkınca Biz ona: Ey İbrahim! Rü'yana sadakat gösterdin. Şüphesiz biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız, diye seslendik. Gerçekten bu, apaçık (samimiyeti ortaya koyan) bir imtihandı. Ona fidye olarak büyük bir kurbanlık verdik. Sonra gelenler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık. Selâm İbrahim'e! İyileri işte böyle mükâfatlandırırız. O gerçekten inanmış kullarımızdandı."* şeklinde anlattıktan sonra hemen arkasından: *"Ona salihlerden bir peygamber olarak İshak'ı müjdeledik."* buyuruyor[4]. Görüldüğü üzere bu, emre karşı sabrettiği için Allah Teâlâ'nın ona yaptığı işin karşılığını verme müjdesidir. Müjdelenenin birinciden başka olduğu konusunda gerçekten açık (zâhir) bir ifadedir; hatta bu konuda nas gibidir.

Denilirse ki: İkinci müjde onun peygamberliğinin müjdesidir. Bir diğer ifade ile baba emre karşı sabredip evlat da Allah'ın emrine teslim olunca buna karşılık Allah, peygamberlik vererek onu mükâfatlandırdı.

Cevap: Müjde hepsinin zatının, varlığının ve peygamber olmasının müjdesidir. Bu yüzden (نبيا) "Peygamber olarak" kelimesi mukadder bir hal olmak üzere nasb olmuştur. O zaman anlam "Peygamberliği mukadder olarak İshak'ı müjdeledik." şeklinde olur. Müjdelemenin esas olan için yapılmasını bir yana bırakıp fazlalık gibi olan ilinti bir hale bağlanması imkânı yoktur. Böyle bir söz olamaz. Aksine peygamber olacağı müjdesi veriliyorsa onun var olacağı müjdesinin verilmesi daha uygun ve daha lâyıktır.

Hem şüphe yok ki, kurban edilen çocuk Mekke'de idi. Bu sebeple İsmail ve annesinin başlarından geçenleri hatırlatması ve Allah'ın zikrini gerçekleştirmesi için nasıl ki Safâ ve Merve tepeleri arasında koşma *(sa'y)*,

---

4. Saffât: 37/103-112.

şeytan taşlama Mekke'de icra edilecek ibadetlerden kılınmışsa, aynen bu şekilde kurban bayramında kurban kesimi de orada yapılacak ibadetlerden kılınmıştır. Malumdur ki, Mekke'de bulunanlar İshak ile annesi değil, İsmail ile annesi idi. Bu nedenle kurban kesim yeri ve zamanı, yapımına İbrahim ile İsmail'in iştirak ettikleri Beytullah'a bitişiktir. Mekke'deki kurban kesimi, zaman ve mekân itibariyle yapımı İbrahim ve oğlu İsmail'in elinde gerçekleşen Beytullah'ın ziyaretini tamamlayıcı niteliktedir. Şayet çocuğun kurban edilmesi teşebbüsü Ehl-i Kitab'ın ve onlardan tahsil görenlerin iddia ettikleri gibi Şam'da olsaydı, kurban ve kurban kesimi Mekke'de değil Şam'da olurdu.

Bir diğer husus, Allah Teâlâ kurban edilen çocuğu *halîm* (yumuşak huylu) diye adlandırdı. Çünkü, Rabbine itaat için teslimiyetle kendisinin kurban edilmesine rıza gösterenden daha yumuşak huylu bulunmaz. Oysa İshak'ı andığında onu *alîm* (=çok bilgi sahibi) diye adlandırdı. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"İbrahim'in şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi? Hani onun yanına girdikleri vakit: Selâm, demişlerdi de o da: Selâm, (içinden de bunlar) tanınmamış bir grup (kim olabilir?) demişti... (Misafirler): Korkma dediler ve onu çok bilgin bir oğulla müjdelediler."*[5]. İşte bu oğul şüphesiz İshak'tır. Çünkü hanımından olmadır ve kendisine evlat müjdelenen de hanımıdır. İsmail ise cariyeden olmadır. Hem İbrahim ve hanımı yaşlanmışlar ve artık çocuk sahibi olmalarından ümit kesilmiş olmalarına rağmen çocukla müjdelenmişlerdi. İsmail'de durum bunun aksinedir. Çünkü o, anne ve babası bu duruma gelmeden önce doğmuştu.

Bir başka husus, Allah Teâlâ'nın insanlığa koyduğu bir âdet vardır. Çocukların bekâr olanlarının sevgileri anne ve babaları katında, bekâr olmayanlardan daha fazladır. İbrahim (a.s.) Rabbinden çocuk isteyip Allah da ona çocuk bağışlayınca İbrahim'in (a.s.) kalbinden bir parça o çocuğun sevgisine takılı kaldı. Oysa Allah Teâlâ onu dost edinmişti. Dostluk ise mahbubun sevgide birlenmesini ve o konuda onunla başkası arasında ortaklık kurulmamasını icabettiren bir makamdır. Çocuk babanın kalbinin bir bölümünü tutup işgal edince, dostun kalbinden onu söküp atması kıskançlığı geldi; mahbubun kurban edilmesini emretti. Bu emir üzerine onu kurban etmeye kalkışınca da Allah sevgisi onun katında çocuk sevgisinden daha büyük oldu. Bu durumda dostluk, ortaklık şaibelerinden kurtuldu ve artık kurban etmede bir fayda kalmadı. Çünkü fayda ancak ona azmet-

---

5. Zâriyât, 51/24-25,28.

mekte ve bu işte nefsin karar kılmasındadır. İstenen hasıl olunca, emir yürürlükten kaldırıldı ve kurban edilecek çocuğa bedel fidye verildi. Dost rüyaya sadakat gösterdi, Rabbin muradı hasıl oldu.

Malumdur ki, bu imtihan ve denetleme sırf ilk çocukta oldu. Zaten birincide olmayıp sonraki çocukta olacak değil ya! Hem sonraki çocukta, kurban edilmesini emretmeyi gerektirecek bir dostluk rekabeti de sözkonusu değildi. Bu apaçıktır.

Hem dost İbrahim'in (a.s.) hanımı Sâre, Hâcer'i ve oğlunu en katı bir tavırla kıskandı. Çünkü o bir cariye idi. İsmail'i doğurup da babası onu sevince Sâre'nin kıskançlığı arttı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Sâre'nin kıskançlık harareti yatışsın diye, Hâcer ile oğlunu uzaklara götürüp Mekke arazisinde yerleştirmesini Hz. İbrahim'e emretti. Bu, Allah Teâlâ'nın şefkat ve merhametindendir. Durum böyleyken Allah Teâlâ nasıl onun oğlunun kurban edilip de cariyenin oğlunun olduğu hal üzere bırakılmasını emretmiş olabilir? Allah'ın ona merhameti, ondan zararı uzaklaştırması ve ona iyilikte bulunması yanında artık bundan sonra cariyenin oğlunu bırakıp nasıl onun oğlunu kurban etmeyi emreder? Aksine O'nun yerinde hikmeti, cariyenin çocuğunun kurban edilmesini buyurmayı icabettirmiştir. İşte o zaman o cariye ve çocuğuna karşı hanımefendinin yüreği sızlar ve kıskançlıktan doğan katılık merhamete dönüşür; bu cariye ile çocuğunun bereketi ona görünür ve Allah'ın cariye ile çocuğunu azıksız bırakmadığını görür. Hem böylece Allah kullarına, daraltmanın ardından yaptığı iyiliği, zorluğun ardından verdiği lütfu ve Hâcer ile oğlunun uzaklık, yalnızlık, gurbet, çocuğunu kurban edecek kadar teslimiyet konularındaki sabırlarının neticesinin; onların bıraktığı izlerin ve ayaklarının çiğnediği yerlerin inanan kullar için kıyamet gününe kadar nasıl hac ve ibadet yerleri haline getirildiğini göstermiş olur. İşte bu Allah Teâlâ'nın; ezildikten, zillete uğratıldıktan ve kırıldıktan sonra, kendisine iyilikte bulunmak suretiyle yaratıklarından dilediği kişiyi yükseltme konusundaki kanunudur. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Biz istiyoruz ki, yeryüzünde ezilenlere iyilikte bulunalım, onları liderler ve varisler yapalım."*[6] Bu Allah'ın bir lütfudur, dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

6. Kasas, 28/5.

1— Doğumu ve Yetişmesi:

Maksada dönüp Hz. Peygamber'in (s.a.) sîretini, sünnetini ve ahlâkını anlatmaya devam edelim. Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'nin merkezinde Fil hâdisesinin cereyan ettiği sene doğduğunda hiç ihtilaf yoktur. Fil hâdisesi, Allah'ın Peygamberine ve evine sunduğu bir armağandır. Yoksa fil sahipleri ehl-i kitap (= kitaplı) hristiyanlardı ve onların dini o zamanki Mekke halkının dininden daha hayırlı idi. Çünkü Mekkeliler putperest idiler. Allah, ehl-i kitaba karşı onlara, Mekke'den çıkan Peygambere (s.a.) bir armağan, bir irhâs[7] ve Beytullah'a saygı olsun diye insan katkısı bulunmayan bir yardımda bulundu.

Babası Abdullah, Allah Rasûlü (s.a.) ana rahminde iken mi vefat etti, yoksa doğumundan sonra mı vefat etti? Bu konuda iki ayrı görüş ortaya atılmıştır. Allah Rasûlü (s.a.) ana rahminde iken babasının vefat etmiş olması, bu iki görüşün en doğru olanıdır. İkinci görüşe göre doğumundan yedi ay sonra vefat etmiştir. İhtilafsız, annesi oğlunun dayılarını ziyaret edip Medine'den dönerken Mekke ile Medine arasındaki Ebvâ denilen yerde vefat etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) o vakit daha yedi yaşına basmamıştı.

Bakımını dedesi Abdülmuttalib üstlendi. Dedesi vefat ettiğinde Allah Rasûlü (s.a.) sekiz yaşlarında idi. O vakit Hz. Peygamber'in (s.a.) altı yahut on yaşında olduğunu söyleyenler de vardır. Sonra bakımını amcası Ebu Tâlib üstlendi. Onun bakımı sürekli oldu. Hz. Peygamber (s.a.) on iki yaşına bastığında amcası onu Şam yolculuğuna çıkardı. O zaman dokuz yaşında olduğunu söyleyenler de vardır. İşte bu gidişte Rahip Bahîra onu gördü ve yahudilerden ona bir zarar gelir korkusuyla amcasına onu Şam'a götürmemesini emretti. Bunun üzerine amcası onu kölelerinden biriyle Mekke'ye gönderdi. Tirmizî'nin kitabında[8] ve daha başka kitaplarda amcasının, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında Bilâl'i gönderdiği kaydedilmişse de bu açık bir yanlıştır. Çünkü o zamanlar Bilâl belki mevcut değildi. Olsa

---

7. İrhâs: Peygamberlik döneminden önce peygamberlerde beliren harikulâde haller. Meselâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) doğduğu yıl Kabe'yi yıkmaya gelen Ebrehe, komutanlığındaki Yemen ordusu filleriyle saldırıya geçince Allah, Ebabil kuşlarını göndermiş ve kuşlar askerlere küçük küçük taşlar atmış ve böylece Yemenliler emellerine ulaşamamışlardır.
8. Tirmizî, 3624. Senedi sahihtir. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de diyor ki: Hadisin râvileri sikadır. Ebu Bekir ile Bilâl'in bu hadiste adlarının geçmesi sağlıklı değildir. Hadisi Bezzâr, *Müsned*'inde: *"Amcasıyla birlikte bir adam gönderdi"* metniyle rivâyet ediyor. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 2/285-286.

bile ne amcası ile, ne de Ebu Bekir ile birlikte idi. Bezzar bu hadisi *Müsned*'inde kaydetmiş, ama amcası onunla birlikte Bilâl'i gönderdi dememiş aksine "Bir adam gönderdi" ifadesini kullanmıştır.

Yirmi beş yaşına varınca bir ticaret kervanı ile Şam yolculuğuna çıktı. Busrâ denilen yere kadar varıp geri döndü. Döndükten sonra Huveylid'in kızı Hatice ile evlendi. Evlendiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) otuz yahut yirmi bir yaşında olduğunu söyleyenler de vardır. Hatice kırk yaşında idi. O ilk evlendiği kadın ve ilk ölen hanımıdır. Onun üzerine başka birini nikâhlamamıştır. Cebrail, Rabbinden ona selâm getirdiğini söylemesini Hz. Peygamber'e (s.a.) emretti[9].

Sonra Allah, ona halveti ve Rabbine ibadet etmeyi sevdirdi. Hirâ Mağarasında halvete çekilir, orada pekçok geceler ibadet ederdi[10]. Putlardan ve toplumunun dininden nefret ettirildi. Onun nazarında bunlardan daha iğrenç bir şey yoktur.

Tam kırk yaşına ulaşınca üzerinde peygamberlik nuru parıldadı. Allah Teâlâ ona, elçiliği görevini lutfetti. Yarattığı insanlara peygamber olarak gönderdi, ona seçkin bir şeref ve saygınlık kazandırdı ve kendisi ile kulları arasında onu kendi emîni kıldı. Peygamberlik ile görevlendirildiği günün pazartesi olduğunda ihtilaf yoksa da, hangi ayda peygamber olduğu konusunda görüş ayrılıkları çıkmış; kimisi: "Fil hâdisesinin cereyan ettiği sene başlangıç itibar edilen takvime göre 41 senesinin Rebiulevvel ayının sekizinci gününde" demiştir ki, bu çoğunluğun görüşüdür. Kimisi de: "Hayır bu olay Ramazan'da idi" demiştir. Bunlar bir âyette geçen: *"Kur'an'ın indirildiği Ramazan ayı..."*[11] ifadesini delil gösterekek: "Allah Teâlâ ona ilk olarak peygamberlik görevini lutfettiğinde Kur'an'ı indirdi." diyorlar. Yahya es-Sarsarî'nin de içinde bulunduğu bir grup bu görüşü savunmaktadır. Yahya es-Sarsarî[12], nûn kafiyeli şiirinin bir beytinde diyor ki:

وَأَتَتْ عَلَيْهِ أَرْبَعُونَ فَأَشْرَقَتْ   شَمْسُ النُّبُوَّةِ مِنْهُ فِى رَمَضَان

9. Buharî, 62/20.
10. Buharî, 1/3; Müslim, 160.
11. Bakara, 2/185.
12. Şeyh Cemaleddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Yusuf b. Yahya es-Sarsarî. Sarsar, Bağdat'a iki fersah uzaklıkta bir köy adıdır. es-Sarsarî, lügat bilginidir ve güzel şiirleri vardır. Divanı ve methiyeleri dillerde dolaşmaktadır. Kendi asrında Hassan b. Sabit gibiydi. 656/1258 senesinde Tatarlar Bağdat'a girdikleri gün onu öldürdüler.

"Kırk yaşına geldiğinde Ramazan'da ondan peygamberlik güneşi doğdu."

Birinci grup diyor ki: Kur'an'ın Ramazan'da indirilmesi, Kadir gecesinde Beytü'l-İzzet'e bir kerede toptan indirilmesidir. Sonra buradan olaylara göre 23 senede parça parça indirilmiştir.[13]

Bir grup da diyor ki: Kur'an o ayda indirildi, yani onun şanının yüceltilmesi, onda orucun farz kılınması için indirildi.

Kimileri de: İlk olarak peygamberlik görevi Recep ayında başlamıştı, diyorlar.

Vahyin Geliş Şekilleri:

Allah Hz. Peygamber'e (s.a.) vahiy mertebelerinden pek çoğunu tamamladı:

1. Sadık rüya: Vahyin başlangıcı bu şekilde idi. Hz. Peygamber (s.a.) ne rüya görse sabah aydınlığı gibi gerçekleşirdi.

2. Hz. Peygamber (s.a.) görmeksizin, melek onun zihnine ve kalbine yerleştirirdi. Nitekim kendisi buyuruyor ki: *"Ruhu'l Kudüs (= Cebrail) hiç kimsenin rızkını tamamlamadan kesinlikle ölmeyeceğini zihnime üfledi. Allah'tan sakının ve rızık talebi konusunda iyi davranın. Rızkın yavaşlığı ve gecikmesi sizi, Allah'a isyan ederek onu talep etmeye sevketmesin. Çünkü Allah katındakiler ancak O'na itaatla elde edilir."*[14]

---

13. İbn Cerîr (2/144) ve Hâkim (*Müstedrek*, 2/530): "Onun Kadir gecesi indirdik" âyetinin tefsiri konusunda İbn Abbas'ın şunları söylediğini rivâyet ederler: "Kur'an Kadir gecesinde bir defada toptan dünya semasına indirildi. Yıldızların mevkisinde idi. Allah, Peygamberine (s.a.) birbiri ardınca oradan indirdi. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "İnkâr edenler: Kur'an, ona bir defada toptan indirilseydi ya! derler. Oysa biz onu senin kalbine yerleştirmek için bu şekilde azar azar indirir ve onu ağır ağır okuruz." (Furkân, 25/32). Bu rivâyetin isnâdı sahihtir. Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Süyûtî de *ed-Dürru'l-Mensûr*'da (6/370) kaydetmiş ve ayrıca İbn Dureys, İbn Münzir, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûyeh ve Beyhakî'nin —*Delâil*'de— de rivâyet ettiklerini ilâve etmiştir.

14. Hadis, şu şahidleri sayesinde sahihtir: 1- Ebu Nuaym, *el-Hılye*, 10/26-27, Ebu Ümame'den: Senedindeki Ufeyr b. Ma'dân zayıf râvi, diğerleri sikadır. el-Heysemî bunu *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/72) kaydetmiş ve Taberanî'nin de *el-Kebîr*'de rivâyet ettiğini belirterek Ufeyr b. Ma'dân'dan dolayı illetli olduğunu söylemiştir. 2- Hâkim, 2/4, İbn Mes'ûd'dan; 3- İbn Mâce (2144), İbn Hibbân (1084 ve 1085), Hâkim (2/4, 4/325), Ebu Nuaym (*el-Hılye*, 3/156 ve 157, 7/158) Câbir'den; 4- *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/71) kaydedildiğine göre Bezzâr, Huzeyfe'den bu konuda hadis rivâyet etmişlerdir. Şu halde hadis, bunlarla sahihlik derecesine ulaşmaktadır.

3. Melek, Hz. Peygamber'e (s.a.) bir erkek suretinde görünür; onunla konuşur ve Hz. Peygamber (s.a.) de onun söylediklerini bellerdi. Bu mertebede zaman zaman sahabiler de meleği görürlerdi.[15]

4. Zil sesi şeklinde gelirdi ki, bu şekli Hz. Peygamber'e (s.a.) en ağır geleniydi. Melek ona iyice sokulur, öyle ki, soğuğu şiddetli bir günde bile alnından ter boşanırdı[16]. Hatta eğer deve üzerinde ise devesi yere çökerdi[17]. Bir keresinde uyluğu, Zeyd b. Sâbit'in uyluğu üzerinde iken ona vahiy bu şekilde gelmişti, o kadar ağırlık çökmüştü ki, neredeyse Zeyd'in bacağı ezilecekti.[18]

5. Hz. Peygamber (s.a.) meleği yaratıldığı asıl suretinde görür, melek Allah'ın vahyedilmesini istediği âyetleri ona vahyederdi. Allah'ın Necm sûresinde (âyet: 7,13) belirttiği gibi bu şekil iki kere meydana gelmişti[19].

---

15. Müslim, *Sahih*, 8. Bu uzun hadisin bir bölümünde Hz. Ömer diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Ya Ömer! Soru soranın kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu. "Allah ve Peygamberi daha iyi bilir" dedim. "O, Cebrail idi. Size dininizi öğretmek için gelmişti." buyurdu. Nesâî, sahih senedle İbn Ömer'in: "Cebrail, Hz. Peygamber'e (s.a.) Dıhye el-Kelbî suretinde gelirdi" dediğini rivâyet eder.
16. Buharî, 1/2, 59/6; Müslim, 2333; Ahmed, 6/158, 163, 257; Mâlik, 1/202; Nesâî, 2/146, 147, 149; Tirmizî, 3638: Hâris b. Hişâm, Allah Rasûlüne (s.a.) sordu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Vahiy sana nasıl gelir?" Allah Rasûlü (s.a.) şöyle cevap verdi: *"Bazı zamanlar zil sesi şeklinde gelir. Bu bana en fazla güçlük verenidir. Melek benden ayrıldığında söylediğini bellemiş olurum. Kimi zaman melek bana bir adam suretinde görünür. Bana söyler, ben onun söylediklerini bellerim."* Hz. Âişe diyor ki: *"Çok soğuk bir günde vahiy gelirken onu gördüm. Melek, O'ndan ayrıldığında alnından ter boşanıyordu."*
17. Ahmed, 6/118: Hz.Âişe diyor ki: *"Hz. Peygamber'e (s.a.) devesi üzerinde vahiy geldiği zaman deve boynunu yere kor ve hareket edemezdi."* Hâkim (2/505) bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır ki, dedikleri gibidir. Ayrıca Ahmed'in (6/455) Esma Binti Yezîd'den ve Abdullah b. Amr'dan rivâyet ettiği iki şahid hadis vardır.
18. Buharî, Tefsir, Nisâ (65/18). Zeyd b. Sabit anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Oturan mü'minler ile Allah yolunda cihad edenler birbirlerine denk değildir" âyetini yazdırıyordu. İbn Ümmü Mektûm geldi. O hâlâ bana âyetleri yazdırıyordu. İbn Ümmü Mektûm: "Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi seninle cihad etmeye gücüm yetse elbet cihad ederdim" dedi. Bu zat, âmâ idi. Bunun üzerine Allah, Peygamberine (s.a.) vahiy indirdi. Hz. Peygamber'in (s.a.) bacağı bacağımın üzerinde idi. Üzerime o kadar ağırlık yaptı ki bacağımın kırılmasından korktum. Sonra vahiy hali geçti. Allah âyetin: *"Özürlü olanlar hariç"* (Nisâ, 4/95) kısmını indirdi.
19. Müslim, 177. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: *"Bu iki yer dışında Cebrail'i yaratıldığı suret üzere görmedim. Gökten indiğinde gördüm, cisminin büyüklüğünden gökle yer arasını kapatmıştı."* Ahmed b. Hanbel, İbn Mes'ûd'dan rivâyet ettiği hadiste açıklamıştır ki: Birincisi, Hz. Peygamber'in (s.a.) Cebrail'den asıl yaratıldığı surette kendisini göstermesini istediğinde; ikincisi Mi'rac'da. Tirmizî (3274) ise Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: "Muhammed, Cebrail'i sadece iki kere asıl suretinde gördü. Bir kere Sidretü'l-Müntehâ'da, bir kere de Ecyâd'da."

6. Göklerin üstünde iken Allah'ın, Mi'rac gecesi ona namazın farz kılınması ve benzeri hususları vahyettiği şekil.

7. Hiçbir melek aracılığı olmaksızın Allah'ın ona bildirmek istediği şeyleri tıpkı İmrân oğlu Hz. Musa'ya söylediği gibi doğrudan doğruya söylemesi. Bu mertebe Hz. Musa için Kur'an'ın kesin nassı ile sabitken, bizim Peygamberimiz (s.a.) için gerçekleştiği ise İsrâ olayının anlatıldığı hadiste geçmektedir.

Bazıları sekizinci bir mertebe olarak Allah'ın ona hiçbir perde, hiçbir engel bulunmadan karşı karşıya konuşmasını ilâve etmektedirler. Bu, Hz. Peygamber (s.a.) Rabbi Tebâreke ve Teâlâ'yı gördü, diyenlere göredir. Bu konu ise —her ne kadar sahabenin çoğunluğu hatta hepsi (Hz. Peygamber'in (s.a.) Rabbini gördüğünü söyleyen yanılmıştır diyen -Ş.Ö.) Hz. Âişe ile aynı görüşü paylaşmış olsalar da— selef ve halef arasında tartışmalı bir konudur. Osman b. Saîd ed-Dârîmî sahabenin (Hz. Âişe'nin görüşünde) icmâ ettiklerini aktarmaktadır.

2— Sünnet Olması:

Bu konuda üç görüş ortaya çıkmıştır:

Birinci görüş: Hz. Peygamber (s.a.) sünnetli ve göbeği kesik doğmuştur. Bu konuda Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevzûât*'ta kaydettiği ancak sahih olmayan bir hadis vardır. Bu konuda hiçbir sağlam hadis yoktur. Bu şekil doğma Hz. Peygamber'e (s.a.) has bir özellik değildir. Çünkü pek çok insan sünnetli doğmaktadır.

el-Meymûnî anlatıyor: Ebu Abdillah (Ahmed) b. Hanbel'e, bana sorulan "Bir sünnetçi bir çocuğu sünnet etse, işi tam beceremese ne yapmalı?" sorusunu yönelttim, şöyle cevapladı: "Sünnet edilen kısım haşefenin yarısından daha yukarıya taşmışsa yeniden sünnet etmez. Çünkü haşefe kalınlaşır. Her kalınlaştığında sünnet edilen kısım yukarı çıkar. Şayet sünnet edilen kısım yarıdan az ise yeniden sünnet etmesi gerektiği görüşündeyim."

"Peki yinelenmesi çok zor olur, yinelenmesinde bir zarar gelmesinden korkulursa?" dedim, "Bilmiyorum." cevabını verdikten sonra bana dedi ki: "burada bir adam var. Sünnetli bir oğlu dünyaya geldi. Bundan dolayı çok üzüldü. Ona: Allah senin rızkını karşılamışsa buna neden üzülüyorsun? dedim." Beytü'l-Makdis'te muhaddis olan arkadaşımız Ebu Abdillah Muhammed b. Osman el-Halîlî kendisinin bu şekilde doğduğunu, ailesinin onu sünnet etmediğini bana söyledi. Halk, bu şekilde doğan çocuk için:

"Onu ay sünnet etti" der ki, bu onların hurafelerindendir.

İkinci görüş: Süt annesi Halime'nin yanında iken melekler kalbini yardığı gün sünnet edilmiştir.

Üçüncü görüş: Dedesi Abdülmuttalib, doğumunun yedinci günü onu sünnet etti, bir yemek ziyafeti verdi ve ona "Muhammed" adını koydu.

Ebu Ömer İbn Abdilber diyor ki: Bu konuda müsned-garîb bir hadis vardır. Senedi ve metni şöyledir: Ahmed b. Muhammed b. Ahmed-Muhammed b. İsâ-Yahya b. Eyyûb el-Allâf-Muhammed b. Ebu's-Serî el-Askalânî-Velîd b. Müslim-Şuayb-Atâ el-Horasânî-İkrime-İbn Abbas: "Abdülmuttalib, doğumunun yedinci günü Hz. Peygamber'i (s.a.) sünnet etti, bir yemek ziyafeti verdi ve ona Muhammed adını koydu."[20] Yahya b. Eyyub diyor ki: "Bu hadisi araştırdım, İbn Ebi's-Serî dışında karşılaştığım hadisçilerden hiçbirinde bulamadım." Bu konu iki büyük adam arasında tartışma konusu haline geldi. Bunlardan birisi olan Kemâleddin b. Talha, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetli doğduğu konusunda bir eser yazdı ve bu eserde ne gemi, ne yuları olan hadisleri topladı. Kemâleddin İbnü'l-Adîm ise ona reddiye yazmış ve bu reddiyesinde Hz. Peygamber'in (s.a.) Arap âdeti üzere sünnet edildiğini ve bu âdetin bütün Araplar arasında yaygın olmasının bu konuda belli bir nakil bulunmasına ihtiyaç göstermediğini açıklamıştır. En iyi bilen Allah'tır.

3— Süt Anneleri:

1- Ebu Leheb'in cariyesi Süveybe[21]. Hz. Peygamber'i (s.a.) günlerce emzirdi. Oğlu Mesrûh'un sütü ile hem Hz. Peygamber'i (s.a.) emzirdi, hem Abdullah b. Abdülesed el-Mahzûmî'yi ve hem de Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası Hamza b. Abdülmuttalib'i emzirdi. Bu süt annenin müslüman olup olmadığı tartışmalıdır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

20. Muhammed b. Serî hakkında Ebu Hâtım: "Hadiste gevşek" ve İbn Adiy: "Çok hata eder" demişlerdir. Velid b. Müslim ise tedliscidir. Burada da Muan'an rivâyet etmektedir. Şu halde haber sahih değildir.
21. Buharî, 67/20: Urve anlatıyor: Süveybe, Ube Leheb'in cariyesi idi ve Ebu Leheb onu âzâd etmişti. Süveybe, Hz. Peygamber'i (s.a.) emzirmiştir. Ebu Leheb ölünce, ailesinden birisi onu rüyada perişan bir halde gördü ve "Neyle karşılaştın?" diye sordu. Ebu Leheb de: "Sizden ayrıldıktan sonra hiç rahat yüzü görmedim. Ancak bir keresinde bana Süveybe'yi âzâd etmiş olmamdan ötürü —başparmağının altındaki çukurluğu göstererek— şurası dolusu su verildi." dedi.

2- Sonra onu Halime es-Sa'diyye, oğlu Abdullah'ın sütünden emzirdi. Abdullah, Hâris b. Abdülüzzâ b. Rifâa es-Sa'dî'nin çocukları olan Üneyse ve Cüdame'nin kardeşidir. Cüdame'nin diğer adı ise Şeymâ'dır. Hz. Peygamber'in (s.a.) süt annesi ve babasının müslümanlıkları tartışmalıdır. Şu halde doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Halime, onunla birlikte önceleri Allah Rasûlünün (s.a.) azılı düşmanı olup da sonra Fetih senesi İslâmiyeti seçen ve iyi bir müslüman olan amca oğlu Ebu Süfyan b. Haris b. Abdülmuttalib'i de emzirdi. Amcası Hz. Hamza, Sa'd b. Bekir oğulları arasında süt çocuğu idi. Onun annesi, Allah Rasûlünü (s.a.) süt annesi Halime'nin yanında bir gün emzirdi. O halde Hz. Hamza, iki yönden, hem Süveybe ve hem de Halime es-Sa'diyye cihetinden Allah Rasûlünün (s.a.) süt kardeşidir.

4— Dadıları:

1- Annesi Âmine: Vehb b. Abdimenâf b. Zühre b. Kilâb'ın kızıdır.

2- Süveybe.

3, 4- Halime ve kızı Şeymâ: Şeymâ Hz. Peygamber'in (s.a.) süt kardeşidir, annesi ile birlikte Hz. Peygamber'e (s.a.) dadılık yapardı. Hevâzin heyeti içinde Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna çıkarıldı. Hz. Peygamber (s.a.) onun hakkına riâyet için ridâsını yere serdi ve üzerine oturttu.

5- Habeşli, saygın ve faziletli hanım Ümmü Eymen Bereke. Bu hanım (cariye olduğundan) babasından miras kalmıştı ve onun dadısı idi. Hz. Peygamber (s.a.) onu, peygamber âşığı Zeyd b. Hârise ile evlendirdi. Bu evlilikten Üsâme dünyaya geldi. Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer, Ümmü Eymen'in huzuruna girdiler. Ağlıyordu. Dediler ki: "Ey Ümmü Eymen! Neden ağlıyorsun? Allah katında var olanlar O'nun Peygamber'i için daha hayırlıdır." Cevap verdi: "Elbet biliyorum ki, Allah katında var olanlar, O'nun Peygamber'i için daha hayırlıdır. Ben ağlıyorsam göğün haberi (yani vahiy) kesildiği için ağlıyorum." Bu sözleriyle onları ağlamaya tahrik etti; onlar da ağladılar.[22]

---

22. Müslim, 2454.

5— Peygamber Oluşu ve İlk Vahiy:

Allah, onu kırk yaşının başında peygamber olarak gönderdi. Bu yaş kemâl (=olgunluk) yaşıdır. Peygamberlerin bu yaşta görevlendirildikleri söylenmektedir. "Hz. İsa, otuz üç yaşında iken göğe yükseltildi" sözüne gelince, bu sözün muttasıl senedle aktarılan bir rivâyeti bilinmediğinden böyle bir şeyi kabullenmek zorunlu değildir.

Allah Rasûlünün (s.a.) peygamberliği ilk olarak rüya şeklinde başladı. Gördüğü her rüya mutlaka sabah aydınlığı gibi gün yüzüne çıkardı[23]. Deniliyor ki: Bu rüya dönemi altı aydır. Peygamberlik müddeti yirmi üç senedir. Şu halde bu rüya peygamberliğin kırk altıda biridir. En iyi bilen Allah'tır.

Sonra Allah Teâlâ ona peygamberlik lutfetti. Hirâ mağarasında bulunduğu bir sırada melek geldi. Kendisi halvete çekilmeyi severdi. İlk gelen âyetler: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku..."* diye başlayan Alâk sûresinin ilk âyetleridir. Bu, Hz. Âişe[24] ile çoğunluğun görüşüdür.

Câbir ise: "İlk inen âyetler: *'Ey bürünen! Kalk da uyar...'* diye başlayan Müddessir sûresinin ilk âyetleridir." diyor[25]. Şu sebeplerden ötürü doğrusu Hz. Âişe'nin görüşüdür:

1- Hz. Peygamber'in (s.a.), meleğin ilk gelişinde *"Ben okuma bilmem"* sözü daha önce hiçbir şey okumadığını gösterir açık bir ifadedir.

2- Sıra itibariyle okumayı emir, uyarmayı emirden öncedir. Çünkü içinden okuduğunda, okuduğu şey ile uyardı. O halde Allah ona önce okumayı emretti, sonra ikinci defa okuduğu ile uyarmayı emretti.

3- Câbir hadisinde geçen "İlk inen âyetler: *'Ey bürünen! kalk da uyar...'* diye başlayan Müddessir sûresinin ilk âyetleridir" sözü, Câbir'in sözüdür. Hz. Âişe ise, Hz. Peygamber'in (s.a.) başından geçen olayı doğrudan doğruya kendisinden aktararak haber vermektedir.

4- Delil olarak ileri sürülen Câbir hadisinde, daha Müddesir sûresi inmeden önce Hz. Peygamber'e (s.a.) meleğin geldiği açıkça ifade edilmektedir. Çünkü bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) diyor ki: *"...Başımı kaldır-*

---

23. Buharî, 1/3.
24. Buharî, 65/1 (Nisâ), 1/3, 60/21, 91/1; Müslim, 160; Tirmizî, 3636; Ahmed, *Müsned*, 6/153, 232.
25. Buharî, 65/1 (Müddessir), 65/1 (Alâk), 1/3, 59/6; Müslim, 161; Ahmed, 3/306, 392.

dım, ne göreyim! Bana Hirâ'da gelen melek orada değil mi? Derhal ailemin yanına döndüm. Beni örtünüz! Üzerimi kapatınız! dedim. Bunun üzerine Allah: 'Ey bürünen! Kalk da uyar...' âyetini indirdi." Oysa Hz. Peygamber (s.a.) Hirâ'da kendisine gelen meleğin: "Yaratan Rabbinin adıyla oku..." âyetini getirdiğini haber vermiştir. Şu halde Câbir hadisi Müddessir sûresinin daha sonra geldiğini göstermektedir. Onun görüşü değil, rivâyeti huccettir. En iyi bilen Allah'tır.

Davetin Aşamaları:

1- Peygamberlik,

2- Yakın akrabalarını uyarması,

3- Kavmini uyarması,

4- Kendisinden önce hiç bir uyarıcının gelmediği bir kavmi, yani bütün Arap milletini uyarması,

5- Zamanın sonu (olan kıymete) kadar davetinin ulaştığı bütün cinleri ve insanları uyarması.

Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.) üç sene insanları Allah Teâlâ'ya gizlice davet ederek bekledi. Sonra *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol ve müşriklerden yüz çevir"* âyeti[26] inince davetini herkese ilan etti. Kavmi açıktan açığa ona düşmanlık gösterdi. Ona ve müslümanlara karşı yapılan eza şiddetini artırdı ve nihayet Allah onlara iki kez (Habeşistan'a) hicret etme izni verdi.

6— İsimleri:

Hz. Peygamber'in (s.a.) isimlerinin hepsi övgü isimleridir; sırf şahsı belirleyici olsun diye konmuş özel isimler değildir. Onda var olan, medhedilmesi ve olgunluğunu icap ettiren birtakım sıfatlardan türetilmiş isimlerdir. Bunlardan bazıları:

1- **Muhammed:** En meşhur ismidir. Tevrat'ta bu ismiyle açık bir şekilde anılmıştır. Nitekim bu hususu: *Cilâu'l-Efhâm fî Fazli's-Salât ve's-Selâm alâ Hayri'l-Enâm* adlı eserimizde açık ve kesin delille açıkladık. Bu kitabımız, anlattığı konu itibarıyle eşsiz, faydalarının çokluğu ve bolluğu bakımından da benzeri daha önce yazılmamış bir eserdir. Bu kitapta Hz. Peygamber'e (s.a.) salât ü selâm getirme konusunda gelen hadisleri aktardık ve sahih, hasen ya da mâlul olanlarını açıkladık. Mâlul olanlarındaki illet-

26. Hicr: 15/94.

leri yeteri kadar açıkladıktan sonra sırasıyla; bu duanın esrarengiz yönlerini, şerefini ve içerdiği hüküm ve faydalarını, Hz. Peygamber'e (s.a.) salavat getirilecek yer ve mahalleri de açıkladık. Daha sonra bunlardan ne kadarının gerekli olduğu, ilim adamlarının bu konudaki görüş ayrılıkları, ağırlıklı olanların tercihi, çürük olanların çürüklüklerinin gösterimi konularından söz ettik. Kitabın okunup incelenerek öylece karar verilmesi anlatımından üstündür.

Sözün özü, onun ismi, ehl-i kitabın inanan kesiminden her âlimin bu görüşe katılacağı bir tarzda, Tevrat'ta Muhammed olarak açıkça geçmektedir.

2- Ahmed: Sözünü ettiğimiz kitapta anlattığımız bir sırdan dolayı Hz. İsa, onu işte bu isimle anmıştır.

3- Mütevekkil, 4- Mâhî, 5- Hâşir, 6- Âkıb, 7- Mukaffî, 8- Nebiyyü't-Tevbe, 9- Nebiyyü'r-Rahme, 10- Nebiyyü'l-Melhame, 11- Fâtih, 12- Emîn.

Bu isimlere şunlar da ilâve edilebilir: Şâhid, Mübeşşir, Beşîr, Nezîr, Kâsım, Dahûk, Kattâl, Abdullah, es-Sirâcü'l-Münîr, Seyyidu Veledi Âdem, Sâhibu Livâu'l-Hamd, Sâhibû'l-Makâmi'l-Mahmûd... vs. Çünkü onun isimleri övgü sıfatları olursa her sıfatından bir ismi olur. Ancak ona has, yahut onda çoğunlukla bulunup da kendisinden onun için bir isim türetilen vasıfla; müşterek olup da bu yüzden ona mahsus bir isim olmayacak vasfın arasını ayırmak gerekir.

Cübeyr b. Mut'im diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) bize, kendisinin isimlerini şöyle sıraladı: *"Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im. Ben Mâhî'yim: Allah küfrü benimle mahvedecektir. Ben Hâşir'im: İnsanlar benim önümde haşrolunacaklardır. Ben Âkıb'im: Benden sonra peygamber gelmeyecektir."*(27).

Hz. Peygamber'in (s.a.) isimleri iki türlüdür:

1) Ona has olup başka peygamberlerin kendisine ortak olmadıkları. Muhammed, Ahmed, Âkıb, Hâşir, Mukaffî ve Nebiyyü'l-Melhame... gibi.

27. Buharî, 65/1 (Saf), 61/17; Müslim, 2354; Tirmizî, 2842; Ahmed, 4/80, 81, 84. Hadisin sonundaki *"Benden sonra peygamber gelmeyecek"* cümlesi, râvilerden birinin Âkıb kelimesinin anlamını açıklamasıdır. Müslim ve Ahmed'deki rivâyete göre Ma'mer diyor ki: Zührî'ye: "Âkıb, ne demektir?" diye sordum; "kendisinden sonra peygamber gelmeyecek olan demektir", cevabını verdi. Müslim'deki bir başka rivayette: "Ben kendisinden sonra hiçbir kimsenin gelmeyeceği Âkıb'ım" ve Tirmizî'deki rivâyette ise: "Kendisinden sonra hiçbir peygamber gelmeyecek olan Âkıb, benim" denmektedir.

2) Anlamında başka peygamberlerin ortak olup da ancak onda kemâli bulunan isimler. Ona has olan kısmı aslı değil, kemâl derecesidir. Rasûlullah, Nebiyullah, Abdullah, Şahid, Mübeşşir, Nezîr, Nebiyyu'r-Rahme, Nebiyyu't-Tevbe... gibi.

Şayet ona; Sâdık, Masdûk, Raûf-Rahîm... vb. gibi vasıflarından herbiri alınarak bir ad konacak olsa isimleri iki yüzü aşar. İşte "Allah'ın bin ismi, Hz. Peygamber'in (s.a.) de bin ismi vardır." sözünü söyleyenler bu anlamı kasdetmişlerdir. Bunu söyleyen Ebu'l-Hattâb b. Dıhye[28] olup, isimlerden maksadı vasıflardır.

7— İsimlerinin Açıklanması:

Muhammed: "Hamide" kökünden gelen "Hammede" fiilinden türetilmiş ism-i mef'ûl (=edilgen çatı)dür. Övgüyle karşılanacak huyları çok olana "Muhammed" denir. Bu yüzden "Mahmûd" kelimesinden daha mübalağalıdır. Zira "Mahmûd" kelimesi asıl kökü üç harfli olan (=sülâsî mücerred) fiilden türetilmiş; "Muhammed" kelimesinin ise mübalağa ifade etmesi için harfleri artırılmıştır. O halde "Muhammed" övülen diğer insanlara göre daha çok övülen, yüceltilen demektir. Hem onun, hem dinin ve hem de ümmetinin Tevrat'ta ifade edilen övülmüş üstün niteliklerinin çokluğundan dolayı olacak ki, —Allah daha iyi bilir ya— bu yüzden Tevrat'ta bu adla anılmıştır. Hatta övülen niteliklerinin çokluğundan dolayı Hz. Musa (a.s.) bu ümmetten olmayı temennî etmiştir. Bu anlama şahid olacak hususları orada (yukarıda adı geçen eserde) anlattık. Ayrıca işi tersine çeviren, Hz. Peygamber'in (s.a.) Tevrat'taki adının Ahmed olduğunu söyleyen Ebu'l-Kâsım es-Süheylî'nin[29] yanılgısını da açıkladık.

---

28. Ömer b. Hasan b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Hattâb İbn Dıhye el-Kelbî (544/1149-633/1235), Endülüs'teki Belensiye halkından edebiyatçı tarihçi ve hadis hafızı bir zattır. Danye kadılığına görevlendirildi. Merakeş, Şam, Irak ve Horasan'ı gezdi, dolaştı, Mısır'da yerleşti. Âlimler ve imamlar hakkında çok sert laflar ederdi. Bu yüzden bazı çağdaşları onunla konuşmaktan uzaklaştılar ve onun nesebinin Dıhye'ye ulaştığının yalan olduğunu söyleyerek: "Dıhye el-Kelbî'nin nesli devam etmedi" dediler. Kahire'de vefat etti. Eserlerinden bazıları: *el-Mutrib min Eş'arî Ehli'l-Mağrib, Nihayetü's-Sûl fî Hasâisi'r-Rasûl, et-Tahrîr fî Mevlidi's-Sirâci'l-Münîr...* vs.
29. Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî (508/1114-581/1185). Endülüs'teki Malaka'dan olup lügat ve siyer âlimidir. Malaka'da doğdu. 17 yaşında kör oldu. Mükemmel şiirler söylemeye başladı. Adı Merakeş sultanının kulağına ulaştı; sultan onu çağırtıp ikramda bulundu. Vefat edinceye kadar orada kitaplarını yazıp durdu. Süheyl, Malaka köylerindendir. Bazı eserleri: İbn Hi-

Ahmed: "Ef'ale" vezninde ism-i tafdîldir (yani ismin daha üstünlük, en üstünlük bildiren halidir -Ş.Ö.). Bu da yine "hamd" kökünden türetilmiştir. Fâil (= etken çatı) mi, mef'ûl (edilgen çatı) mü anlamında olduğunda insanlar görüş ayrılığına düşmüş; kimisi, fâil anlamında olduğunu yani onun Allah'a hamdedişi, diğerlerinin hamdedişinden daha fazladır, anlamına geldiğini söylemiştir. Bu durumda anlamı: (احمد الحامدين لربه) "Rabbine hamdedenlerin en çok hamdedenidir." olur. Bu görüşü şundan tercih ediyorlar: İsm-i tafdîl, gramer kaidelerine uygun (= kıyasî) olarak mef'ûl (= nesne) üzerinde gerçekleşen fiilden değil, fâil (= özne)in yaptığı fiilden türetilir.

Diyorlar ki: Üzerinde gerçekleşen darb = vurma işi gözönüne alınarak; ne (ماأضرب زيداً) "Zeyd ne dövülmüştür!", ne (زيد أضرب من عمرو) "Zeyd, Amr'dan daha dövülmüştür" denir; ne de (ماأشربه للماء) "Suyu ne de içilmiştir!" ve (ماآكله للخبز) "Ekmeği ne de yedirilmiştir!" vs. denir. Çünkü ism-i tafdîl ile fiil-i taaccüb (= şaşkınlık ve hayret ifade eden fiil) yalnızca lâzım (= geçişsiz) fiilden türetilir. Bundan dolayı "feale" ve "feile" vezinlerinden "feule" veznine aktarıldığı takdir edilir. Bu sebeple hemze ile mef'ûle geçişli yapılır. Şu halde hemzesi geçişlilik içindir. Meselâ: (ماأظرف زيداً) "Zeyd ne zarif!" ve (ماأكرمَ عمراً) "Amr ne cömert!" örneklerinde olduğu gibi. Bu iki kelimenin (ezrafe ve ekrame) aslı (ظَرُفَ) ve (كَرُمَ)dir. Hem şu da var ki, taaccub edilen şey aslında fâildir. Dolayısıyla fiilinin müteaddî (= geçişli) olmaması gerekir. (ماأضرب زيداً عمرو) "Zeyd, Amr'ı ne dövdü!" vb. örneklere gelince buradaki edrabe taaccub fiili, "feale" vezninden "feule" veznine aktarılmıştır. Sonra iş bu halde iken hemze ile geçişli kılınmıştır. Bunun delili Arapların lâm ile getirerek (ماأضرب زيداً لعمرو) demeleridir. Şayet geçişli olarak kalsa idi (ماأضربَ زيداً عمراً) denirdi. Çünkü bu fiil, bir mef'ûle doğrudan doğruya, bir başkasına ise geçişlilik hemzesi ile geçişlidir. Araplar mef'ûle geçişlilik sağlayan hemze ile geçişli kıldıklarında diğerine ise lâm ile geçişli kıldılar. İşte bu durum; ism-i tafdîl ile fiil-i taaccüb, mef'ûl üzerinde gerçekleşen fiilden değil, fâilin yaptığı fiilden türetilirler, demelerini icap ettirmiştir.

Ötekiler bu konuda onlara karşı gelerek diyorlar ki: İsm-i tafdîl ile fiil-i taaccübün hem fâilin yaptığı fiilden, hem de mef'ûl üzerinde gerçekleşen fiilden türetilmeleri caizdir. Bunun Arapçada çok kullanımı caizliğinin en açık delillerindendir. Arap: (ماأشغله بالشيء) "Şu şeyle ne kadar da meş-

---

şam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye*'sinin şerhi olan *er-Ravdu'l-Unf, el-Îzah ve't-Tebyîn limâ Übhime min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mübîn, Netâicu'l-Fikr...* vs.

gul oldu!" der ki, buradaki "eşgale" "şugile = meşgul oldu" kelimesinden gelmekte olup "meşgul" anlamındadır. Aynı şekilde Araplar: (ماأولعه بكذا) "Şu şeye ne kadar meftûn oldu!" derler ki buradaki (أُوْلِعَ), (أُولِعَ بالشيء) "Şu şeye meftûn oldu, gönlünü kaptırdı" cümlesinde olduğu gibidir ve (مولَع به) "Gönlü kaptırılmış" anlamındadır ki, bu yalnız ve yalnız mef'-ûl için kurulmuştur. (ماأحبه إلي) "O bana ne kadar sevimli!" derler ki, bu da mef'ûlün fiilinden ve sana mahbûb olmasından bir taaccübdür. (ماأبغضه إليّ) "O bana ne kadar menfûr!" ve (ماأمقته إليّ) "O bana göre ne kadar kızılan biri!" cümleleri de böyledir.

Burada Sîbeveyh'in (v.180/796) sözünü ettiği meşhur bir mesele vardır: Hoşlanmayıp nefret eden sen isen: (ماأبغضني له) "Ona ne kadar buğzettim!"; seven sen isen: (ما أحبني له) "Onu ne kadar sevdim!" ve kızan sen isen: (ما أمقتني له) "Ona ne kadar kızdım!" dersin. Ama nefret edilen sen isen: (ما أبغضني إليه) "Ona göre ben ne kadar menfûr biriyim!"; kızılan sen isen: (ماأمقتني إليه) "Ona göre ben ne kadar kızılacak biriyim!" ve sevilen sen isen: (ما أحبني إليه) "onun tarafından ne kadar sevilen biriyim!" dersin. Böylece mef'ûl üzerinde gerçekleşen fiilden taaccüb eden sen olursun. O halde "lâm" ile olan fâil içindir; "ilâ" ile olan mef'ûl içindir. Nahivcilerin (gramercilerin) çoğunluğu bu şekilde sebep gösterip değerlendirmiyorlar. Sebep olarak söylenen —Allah daha iyi blir ya— şudur: "Lâm", anlam itibariyle fâil içindir. Meselâ: (لمن هذا ؟) "bu kimin?" sorusuna (لزيد) "Zeydin" cevabı verilir, lâm ile getirilir. "İlâ" ise anlam itibariyle mef'ûl içindir. (إلى من يصل هذا الكتاب) "Bu kitap (yahut mektup) kime ulaşacak?" sorusuna cevaben: (إلى عبد الله)"Abdullah'a" dersin. Bunun sırrı şudur: Aslında "lâm" mülkiyet ve bir şeye âidiyet (= ihtisas) bildirmek içindir. İstihkâk ise ancak mâlik ve hak sahibi olan fâile aittir. "İlâ" ise gayeye (sona) eriş ifade eder. Gâye, fiilin icap ettirdiği şeyin sonudur ve mef'ûle daha lâyıktır. Çünkü fiilin icap ettirdiği şeyin tamamındandır. Şâir Kâ'b b. Züheyr'in Hz. Peygamber (s.a.) hakkında söylediği şu beyitler mef'-ûlün fiiline taaccüb örneklerindendir:

فَلَهُوَ أَخْوَفُ عِنْدِي إِذْ أُكَلِّمُهُ ... وَقِيلَ إِنَّكَ مَحْبُوسٌ وَمَقْتُولُ

مِنْ خَادِرٍ مِنْ لُيُوثِ الأُسْدِ مَسْكَنُهُ ... بِبَطْنِ عَثَّرَ غِيلٌ دُونَهُ غِيلُ

"Artık o, kendisiyle konuştuğum vakit benim gözümde -daha önce bana: 'Sen yakalanıp öldürüleceksin' denildiğinden— peşpeşe inlerin sıralandığı Asser vadisindeki korulukta mesken edinmiş yatıp duran arslanla-

rın kralından daha korkulacak halde idi."[30]

Buradaki (أخوف) kelimesi (خاف) "korktu" kelimesinden değil (خيف) "korkuldu" kelimesinden gelmektedir ki (مخوف) "korkunç ve tehlikeli yer" anlamındadır. Aynı şekilde: (ما أجنّ زيدا) "Zeyd ne kadar çılgın!" cümlesindeki (أجنّ) kelimesi de (جُنّ) "delirdi, çıldırtıldı" kelimesinden gelmektedir ki (مجنون) "deli, çarpılmış, çıldırtılmış" anlamındadır. Bu Kûfelilerin ve onlara katılanların görüşüdür.

Basralılar diyorlar ki: Bunların hepsi kâide dışıdır, itimad edilemez. Bunlarla kîdeleri altüst edemeyiz. Araplar arasında kullanıldığı kadarıyla kalmaları gerekir.

Kûfeliler diyorlar ki: Bunun gerek nesir, gerekse nazım şeklinde arapların konuşmalarında çokça rastlanması, kâide dışı olduğunu söylemekten bizi alıkoyar. Zira kâide dışı olan, onların kullanımlarına ve konuşmalarında sık sık geçene aykırı düşen demektir. Bu ise onlara aykırı düşmemektedir. Sizin, fiilin "feule" vezninde olması gerektiği ve bu vezne aktarıldığı şeklindeki düşünce ve yorumunuza gelince, bu delilsiz bir söz söylemedir ve keyfîliktir. Tutunduğunuz hemze ile geçişlilik sağlama deliline gelince, bu konuda iş sizin savunduğunuz gibi değildir. Bu yapıda hemze geçişlilik için değil, yalnızca taaccüb ve tafdîl (=üstün tutma) anlamını göstermek içindir. Meselâ "fâil" kelimesindeki elif, "mef'ûl" kelimesindeki mim ve vâv harfleri; iftiâl vezninde ki ve mutâvaat için olan vezinlerdeki tâ harfi ve bunlara benzer asıl kökü üç harfli olan fiile, yalın halindeki anlamından fazla bir anlam taşıdığını göstermek için getirilen ilâve harfler gibidir. İşte bu hemzeyi çeken, fiilin geçişli kılınması değil bu sebeptir.

Diyorlar ki: Bunun delili şudur: Hemze ile geçişli kılınan fiilin harf-i cer ve şedde ile de geçişli yapılması caizdir. Meselâ: (جلست به . أجلسته) "Onu oturttum" ve (قمت به . أقمته) "Onu ayağa kaldırdım" vb. örneklerde olduğu gibi. Burada hemze yerine başkası geçemez. Böylece hemzenin yine sırf geçişlilik için olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü geçişlilik sağlayan "bâ" harfi ile bir arada getirilir. Meselâ (أكرم به) "ne kadar cömert!" ve (أحسن به) "Ne kadar güzel!" örneklerinde böyle olmuştur. Bir fiil üzerinde iki geçişlilik birleştirilemez.

Hem Araplar şu cümleleri kullanırlar: (ما أعطاه للدراهم) "Ona ne dirhemler verdi!" ve (ما أكساه للثياب) "Ona ne elbiseler giydirdi!" Buradaki

30. Kâ'b b. Züheyr, Divan, s.21.

taaccüb fiilleri (أعطى) "verdi" geçişli (كسا) "giydirdi" fiillerindendir. Anlam bozulacağından dolayı "el uzatıp almak" anlamındaki (عطو) kelimesine aktarılıp sonra ona geçişlilik hemzesi getirildiğini düşünmek doğru olmaz. Çünkü taaccüb atv'dan yani el uzatıp almaktan değil, i'tâ'dan (=vermekten) kaynaklanmaktadır. Ondaki hemze, taaccüb ve tafdîl hemzesidir ve fiilindeki hemzesi hazfedilmiştir. Şu halde bu hemzenin geçişlilik için olduğunu söylemek doğru olmaz.

Diyorlar ki: (ما أضربه لزيد) vb. örneklerde olduğu gibi lâm ile geçişli yapılmıştır, sözünüze gelince; burada lâm'ın getirilmesi, söylediğiniz gibi fiilin lâzım (=geçişsiz) olmasından kaynaklanmıyor. Fiil, tasarruftan (=çekimden) men olunmakla zayıfladığı ve fiillerin yollarından dışarı bir yola sevkedilip görev ve amelini ifadan zayıf kaldığı için destek olarak lâm getirilmiştir. Nasıl ki ma'mûlü (yani i'rabında etkili olduğu kelime) kendisinden öce geldiğinde ve yan cümle olduğunda fiil lâm ile takviye edilir, tıpkı aynı şekilde burada da lâm ile takviye edilmiştir... Gördüğünüz gibi tercih edilecek görüş budur.

Artık maksada dönelim. Diyoruz ki: "Ahmed" kelimesinin takdiri, birincilerin görüşüne göre: (أحمد الناس لربه) "İnsanların Rabbini en çok hamdedeni" şeklinde; bunların görüşüne göre ise: (أحق الناس وأولاهم بأن يُحمد) "Övülmeye insanların en lâyık ve en münasibi" şeklindedir. Bu durumda anlam itibariyle "Muhammed" gibi olur. Ancak aralarındaki fark şudur: "Muhammed" kelimesi, "övülen nitelikleri çok olan"; "Ahmed" kelimesi ise "O övülen, başka övülenlerden daha üstündür." anlamındadır. Şu halde çokluk ve nicelik bakımından "Muhammed", özellik ve nitelik bakımından da "Ahmed"dir. Hz. Peygamber (s.a.), lâyık olan öteki insanlardan daha çok övülmeye lâyık ve diğerlerinin lâyık olduğundan daha üstün övgüye lâyıktır. İnsanların yaptığı en çok ve en üstün övgüler ona yapılır. Böylece her iki ismi de mef'ûl üzerinde gerçekleşmektedir. Bu, hem onu övgüde daha edebî ve daha yerinde ve hem de anlam itibariyle daha mükemmeldir. Şayet fâil anlamı kastedilmiş olsa, "Hammâd" yani çok hamdeden adı verilirdi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Rabbine en çok hamdeden insandır. Eğer Rabbine hamdetmesi gözönüne alınarak "Ahmed" ismi verilmiş olsa "Hammâd" adının konması şüphesiz daha münasip olurdu. Nitekim ümmeti bu adla anılmıştır.

Hem bu iki isim onun Muhammed ve Ahmed adlarını almasına sebep olan övülmüş ahlâkından ve niteliklerinden türetilmişlerdir. Sayanların, hesap edenlerin sayamayacakları kadar çok olan övülen niteliklerinden dolayı gök-

tekiler, yerdekiler, dünyadakiler, ahirettekiler hep O'nu öveceklerdir. Bu konuyu *es-Salâtu ve's-Selâmu Aleyhi* adlı yukarıda anılan kitapta doyurucu genişlikte anlattık. Burada yalnızca yolcunun halinin, kalb ve zihninin dağınıklığının müsaade ettiği ölçüde birkaç söz söyledik. Yardım Allah'tan beklenir ve O'na güvenilir.

Mütevekkil: *Sahih-i Buhârî*'deki bir rivâyette Abdullah b. Amr diyor ki: Tevrat'ta Hz. Peygamber'in (s.a.) şu şekilde anlatıldığını okudum: "Muhammed, Allah'ın rasûlüdür. Kulumdur, rasûlümdür. O'na Mütevekkil adını koydum. Ne kabadır, ne katı kalblidir ve ne de çarşıda, pazarda bağırıp çağırır. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Aksine affeder, bağışlar. Çarpıtılmış dini onunla düzeltip insanlar: "Lâ ilâhe illallah" deyinceye kadar asla onun canını almayacağım."[31]. Hz. Peygamber (s.a.) bu isme en lâyık insandır. Çünkü dini düzeltmek, yerleştirmek yolunda Allah'a gösterdiği tevekkülde hiç kimse ona ortak olamaz.

Mâhî, Hâşir, Mukaffî ve Âkıb isimlerine gelince; bunlar Cübeyr b. Mut'im'in aktardığı hadiste açıklanmıştır.

Mâhî: Allah'ın kendisiyle küfrü mahvedeceği kişi demektir. Küfür, Hz. Peygamber (s.a.) ile mahvedildiği kadar hiçbir kimse ile mahvedilmemiştir. O, peygamber olarak görevlendirildiğinde —Ehl-i Kitab'dan arta kalanlar dışında— yeryüzünde yaşayanların hepsi kâfir idiler. İnsanlar ya putperestlerden, gazaba uğramış yahudilerden, sapık hristiyanlardan, ne Rab ne âhiret tanıyan materyalist sâbiîlerden; ya da yıldızlara tapanlardan, ateşperestlerden, peygamberlerin getirdikleri şerîatları tanımayan ve kabullenmeyen filozoflardan oluşmaktaydı. Allah Teâlâ bunları Rasûlü ile mahvetti ve Allah'ın dini her dine galip geldi. O'nun dini gece ve gündüzün ulaştığı yere (yani dünyanın her yerine) ulaştı. O'nun daveti, güneş ışınlarının yayılışı gibi bütün bölgelere yayıldı.

Hâşir: Bu kelimenin kökü olan "haşr", katlamak ve bir araya getirmek anlamındadır. İnsanlar onun önünde haşrolunacaklardır. Sanki o, insanları haşretmek için peygamber olarak görevlendirilmiştir.

Âkıb: Peygamberlerin en sonuncusu olarak gelen. O'ndan sonra peygamber gelmeyecektir. Çünkü Âkıb kelimesi "âhir = en sonuncu" anlamındadır. O, mühür gibidir. Bundan dolayı kayıtsız şartsız Âkıb diye adlandırılmıştır. Yani peygamberlerin ardından en son olarak gelen.

---

31. Buharî, 65/3 (Fetih), 34/54; Ahmed, 2/174.

Mukaffî: Yine aynı anlamdadır. Kendisinden öncekilerin izlerini kapatan anlamına gelmektedir. Allah, onunla daha önceki peygamberlerin izlerini kapatmıştır. Bu kelime (قفو) "izlemek, geride kalmak" kökünden türetilmiştir. Bir kimse birinden geri kaldığı zaman (قفاه) "Ondan geri kaldı", (يقفوه) "Ondan geri kalır" denir. (قافية الرأس) "Başın ense kısmı" ve (قافية البيت) "Beytin kâfiyesi" sözleri de buradan gelmektedir. O halde Mukaffî: Kendisinden önceki peygamberleri takip edip onların mühürleyicisi ve sonuncusu olan demektir.

Nebiyyü't-Tevbe (Tevbe Peygamberi): Allah'ın kendisi ile yeryüzü halkına tevbe kapısını açtığı kimse demektir. Allah onların tevbelerini, ondan önceki yeryüzü halkına benzeri nasip olmayan bir tarzda kabul etti. Hz. Peygamber (s.a.) en çok af dileyen ve tevbe eden insandı. Hatta bir tek oturumda yüz kere şöyle dediğini saymışlardı: *"Rabbim! Beni bağışla, tevbemizi kabul et. Doğrusu tevbeleri kabul eden ve günahları bağışlayan ancak Sen'sin."*(32)

Derdi ki: *"Ey insanlar! Rabbiniz Allah'a tevbe edin. Zira ben, günde yüz kere Allah'a tevbe ederim."*(33). Aynı şekilde onun ümmetinin tevbesi diğer ümmetlerin tevbelerinden daha mükemmel, kabulü daha çabuk ve yapılması daha kolaydır. Onlardan öncekilerin tevbeleri en güç işlerdendi. Hatta İsrâiloğullarının buzağıya tapmalarının tevbesi, kendilerini öldürmekti. Bu ümmete gelince, Allah Teâlâ katında bir üstünlüğe sahip olduklarından dolayı Allah, onların tevbelerini pişmanlık ve günahı terketmek saymıştır.

Nebiyyü'l-Melhame (Savaş Peygamberi): Allah'ın düşmanları ile cihad etmek görevi verilen demektir. Hiçbir peygamber ile ümmeti, Allah Rasûlü (s.a.) ile ümmetinin yaptığı cihad kadar asla cihad yapmamışlardır. O'nun ümmeti ile kâfirler arasında meydana gelen ve meydana gelecek olan büyük savaşların benzerleri ondan önce hiç görülmemiştir. Zira O'nun ümmeti, birbirini kovalayan asırlar boyunca yeryüzünün her tarafında kâfirleri öldürmüşler ve onlara öyle savaşlar açmışlardır ki, kendilerinden başka hiçbir ümmet bunu yapmamıştır.

Nebiyyu'r-Rahme (Merhamet Peygamberi): Allah'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği peygamber demektir. Allah, O'nun sayesinde mü'min, kâfir demeden bütün yeryüzü halkına merhamet etmiştir. Mü'minler, mer-

32. Tirmizî, 3430; Ebu Davud, 1516; İbn Mâce, 3814; Ahmed, 2/84. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (2459) sahih olduğunu söylemiş ve Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" demiştir.
33. Müslim, 2702; Ebu Davud, 1515.

hametten en çok nasib alanlardır. Kâfirlere gelince, onların ehl-i kitap olanları onun gölgesinde, onun eman ve güvencesinde yaşamışlar; O'nun ve ümmetinin öldürdüğü kâfirler ise O'ndan dolayı derhal cehenneme atılmışlar ve böylece, sırf ahiretteki azaplarının şiddetini artıran uzun hayattan kurtulmuş oldular.

Fâtih: Allah'ın kendisiyle, kilitlenmiş hidayet kapısını açtığı kimse demektir. Allah, O'nunla kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı kalpleri açtığı ve O'na kâfirlerin ülkelerini fetih nasib etti. O'nunla cennetin kapılarını açtı. Faydalı ilmin ve salih amelin yollarını O'nunla gösterdi. O halde O'nunla dünya ve âhireti, kalbleri, kulakları, gözleri ve ülkeleri açtı.

Emîn: Varlıklar dünyasında bu isme en lâyık olan O'dur. Vahiy ve din konularında Allah'ın kendisine güvendiği kimse O'dur. O, hem göktekilerin ve hem de yerdekilerin güvendiği şahıstır. Bundan dolayı peygamberlikten önce O'na "el-Emîn" derlerdi.

Dahûk-Kattâl (Çok gülen-çok öldüren): Bu iki isim birbiriyle iç içedir; biri diğerinden ayrılmaz. Zira Hz. Peygamber (s.a.) mü'minlerin yüzlerine karşı çok tebessüm eder ve onlara yüzünü ekşitmez, kaşlarını çatmaz, öfkelenmez ve sert davranmazdı. Allah düşmanlarını ise perişan eder, bu konuda hiç kimsenin kınamasından çekinmezdi.

Beşîr: İtaat edene sevap müjdesi veren, **Nezîr:** İsyan edeni azapla korkutan. Allah, kitabının pekçok yerinde O'nu, kendisinin **Kulu** olarak adlandırmıştır:

"Allah'ın kulu, O'na dua etmek için namaza durduğunda neredeyse üzerine örtülüyorlardı."(34)

"Hakkı bâtıldan ayırdeden Kur'ân'ı kuluna indiren Allah yüceler yücesidir."(35)

"O anda Allah artık kuluna vahyedeceğini vahyetti."(36)

"Kulumuza indirdiğimiz Kur'an'dan şüphe ediyorsanız..."(37)

Sahih bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu aktarılmaktadır: *"Ben, kıyamet günü, Âdemoğullarının efendisiyim* (=**Seyyidu**

34. Cin, 72/19.
35. Furkân, 25/1.
36. Necm, 53/10.
37. Bakara, 2/23.

veled-i Adem). *Bunda övünç yok.*"[38]

Allah, O'nu, aydınlatan bir kandil, **es-Sirâcu'l-Münîr**[39] ve ziyası yanıp ışık veren bir kandil, **es-Sirâcu'l-Vehhâc**[40] olarak adlandırmıştır. Münîr; Vehhâc'ın aksine yakmaksızın aydınlatan, ışık veren demektir. Vehhâc'da ise bir tür yakma ve yanma anlamı vardır.

8— Birinci ve İkinci Hicret:

Müslümanlar çoğalıp kâfirler onlardan korkmaya başlayınca Hz. Peygamber'e (s.a.) yaptıkları ezâ ve müslümanlara verdikleri işkence şiddetini artırdı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) müslümanların Habeşistan'a hicret etmelerine izin verdi ve: "Orada bir hükümdar vardır. Onun yanında insanlara zulüm yapılmaz," buyurdu. Müslümanlardan 12 erkek, 4 kadın oraya hicret etti. Aralarında Hz. Osman b. Affân da vardı. Yola ilk çıkan Hz. Osman idi, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı olan hanımı Rukiyye de beraberinde idi. Müslümanlar Habeşistan'da en iyi şartları içeren bir yerde yerleştiler. Kureyş'in müslüman olduğu haberi kendilerine gelince —ki bu haber yalandı— Mekke'ye geri döndüler. (Yolda) durumun olduğundan daha şiddetli bir hal aldığı haberi kendilerine ulaşınca bir kısmı geri döndü. Bir grup ise Mekke'ye girdi; Kureyş'in pek şiddetli bir eziyeti ile karşılaştılar. Şehre girenler arasında Abdullah b. Mes'ûd da vardı.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ikinci kez müslümanlara Habeşistan'a hicret izni verdi. Bunun üzerine —şayet, şüpheli olmakla birlikte aralarında Ammâr var ise— 83 erkek ve 18 kadın oraya hicret ettiler ve Necâşî'nin yanında iyi bir şekilde yerleştiler. Bu durum Kureyş'e ulaşınca derhal harekete geçip Necâşî'nin yanında onları tuzağa düşürmek amacıyla Amr İbnü'l-Âs

38. Tirmizî, 3618; İbn Mâce, 4308; Ahmed, 3/2. Hadisin metninin tamamı şöyledir: "*Ben, kıyamet günü âdemoğullarının efendisiyim, bunda övünç yok. Hamd sancağı elimde olacaktır; bunda övünç yok. O gün Âdem ve diğer bütün peygamberler benim sancağım altında toplanacaklardır. İlk defa yerden ben çıkartılıp diriltileceğim; bunda övünç yok.*" Biri dışında râvileri sikadır. Bu hadisin, Ahmed'de (3/144) Enes'ten ve Übey b. Kâ'b'dan (5/138) rivâyet edilen iki şahid hadisi vardır; bunlar sayesinde sahihlik derecesine ulaşır.

Ayrıca bu hadisi Buharî (İsrâ, 65/5) ve Müslim (194) de buna benzer bir metinle rivâyet etmişlerdir. Müşlim'deki (2278) bir başka metin şöyledir: "*Ben, kıyamet günü âdemoğullarının efendisiyim. İlk defa yerden ben çıkartılıp diriltileceğim. İlk şefâat edecek ve şefâati ilk kabul edilecek olan benim.*"

39. Ahzâb, 33/46.

40. Nebe, 78/13.

ve Abdullah b. Rabîa başkanlığında bir heyet gönderdiler. Allah, onların tuzaklarını kursaklarında bıraktı. Bunun üzerine Allah Rasûlü'ne (s.a.) verdikleri eziyet şiddetlendi; onu ve ailesini Ebu Tâlib'in vadisinde (yahut mahallesinde) üç sene —bir görüşe göre iki sene— kuşatma altına aldılar. Hz. Peygamber (s.a.) kuşatmadan çıktığında 49 —bir görüşe göre de 48— yaşında idi. Bundan birkaç ay sonra Amcası Ebu Tâlib 87 yaşında öldü. Vadide iken Abdullah b. Abbas dünyaya geldi. (Ebu Tâlib'in ölümü üzerine) kâfirler ona şiddetli eziyet verdiler. Bundan kısa bir süre sonra da hanımı Hz. Hatice vefat etti. Kâfirlerin ona verdikleri eziyet şiddetini artırdı. Bunun üzerine Allah Teâlâ yoluna davet için Tâif'e gitti. Günlerce (on gün) orada kaldı. Hiç kimse davetini kabullenmedi. O'na eziyet ettiler, memleketlerinden kovdular ve yol kenarlarına iki sıra olup onu taşladılar. Öyle ki topukları kana bulandı. Allah Rasûlü (s.a.) onlardan ayrılıp Mekke'ye döndü. Yolda hristiyan Addâs ile karşılaştı. Addâs ona inanıp tasdik etti. Yine yolda iken, Nahle denilen yerde kendisine Nasîbîn halkından yedi kişilik bir cin grubu gönderildi ve bu cinler Kur'an'ı dinleyip müslüman oldular[41]. İşte bu yolculuğu esnasında Allah, "dağların meleğini" gönderip ona uymasını ve şayet isterse Mekke'nin iki büyük dağını (Ebu Kubeys ve Ahmer dağlarını) kavminin üzerine geçirmesini emretmiş, o ise: *"Hayır. Onlara yumuşak davranılmasını, mühlet tanınmasını istiyorum. Belki Allah, onların sulblerinden kendisine ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak tutmayacak kimseler çıkaracaktır."*[42] demişti. Yolda iken şu

41. İbn Cerîr, Tefsir'inde (26/30) *"Hani Kur'an'ı dinleyecek bir grup cinni sana yöneltmiştik..."* (Ahkâf: 46/29) âyetinin açıklaması sadedinde İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: "Bu cinler, Nasîbîn halkından yedi nefer idi. Allah Rasûlü (s.a.) onları, kendi kavimlerine elçi olarak gönderdi." Rivâyetin senedi hasendir.
42. Buharî, 59/6, 97/9; Müslim, 1795. Bu hadis, uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Metnin tamamı şöyledir: Hz. Âişe —Allah ondan razı olsun— Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Uhud savaşının yapıldığı günden daha zor bir gün geçirdin mi?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) de anlattı: Evet, senin kavminden başıma böylesi bir şey geldi. Onlardan karşılaştığım şeylerin en zoru Akabe günü idi. Kendimi İbn Abdi Yâleyl b. Abdikülâl'e arzetmiştim. İsteğimi kabul etmedi. Düşünceli, dalgın oradan ayrıldım. Ancak ta Karnu's-Seâlib'te kendime geldim. Başımı kaldırdım. Bir de ne göreyim! Beni bir bulut gölgelemekte değil mi? Baktım, Cebrail orada. Bana seslendi: "Allah (c.c.) senin kavminin sana söyledikleri sözü ve sana verdikleri cevabı işitti. Dağlar meleğini, onlara yapılmasını istediğin şeyi emredip yaptırman için sana gönderdi." Hz. Peygamber (s.a.) devamla diyor ki: Dağlar meleği bana seslenip selâm verdi. Sonra: "Ey Muhammed! Allah, kavminin sana söyledikleri sözü işitti. Ben, dağlar meleğiyim. İstediğini emretmen için Rabbin beni sana gönderdi. Dilersen, (Mekke vadisinin kenarlarındaki) şu iki yalçın dağı onların üzerine kapatırım." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona şu karşılığı verdi: Umuyorum ki Allah, onların soylarından yalnız Allah'a ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak tutmayacak kimseler çıkaracaktır."

meşhur duayı yapmıştı: *"Allah'ım! Gücümün zayıflığından, çaresizliğimden Sana yakınıyorum..."*(43)

Sonra Mut'im b. Adiy'in emanında Mekke'ye girdi. Daha sonra da ruhu ve bedeniyle Mescid-i Aksâ'ya gece götürüldü (İsrâ hâdisesi). Oradan göklerin ötesine bedeni ve ruhu ile Allah Teâlâ'ya çıkarıldı (Mi'râc hâdisesi). Allah, onunla konuştu ve ona namazları (beş vakit namazı) farz kıldı. Bu yalnız bir kere oldu. Görüşlerin en doğrusu budur. Kimisi: "Bu hâdise uykuda olmuştu.", kimisi: "Hz Peygamber (s.a.) gece götürüldü, denir; uykuda yahut uyanıkken oldu, denilmez." kimisi: "İsrâ hâdisesi Beyt-i Makdis'e kadar uyanıkken, oradan göğe ise uykada gerçekleşti.", kimisi: "İsrâ hâdisesi biri uyanıkken, biri uykuda olmak üzere iki kere oldu." ve kimisi de: "Hz. Peygamber (s.a.) İsrâ hâdisesini üç kere yaşadı." diyor. Bu hâdisenin peygamberlikten sonra olduğunda görüşbirliği vardır.

Şerîk'in rivâyetinde(44) bu olayın Hz. Peygamber'e (s.a.) vahiy gelmeden önce gerçekleştiği yer almaktadır ki, bu, Şerîk'in İsrâ olayını aktarırken yaptığı sekiz hatadan biri ve onun yanlış anlaması olarak değerlendirilmiştir(45). Bu rivâyeti kimileri: "Uykuda olan İsrâ vahiy gelmeden önce, uyanıkken olan İsrâ ise peygamberlikten sonra idi." diye yorumlamaya kalkışırken, kimileri de: "Buradaki vahiy, mukayyeddir, (yani belli özel ve sınırlı anlamı vardır -Ş.Ö.) yoksa peygamberliğin başlangıcı olan mutlak

---

43. Bazıları bu duaya "Tâif Duası" adını vermektedir. Duanın tamamı şöyledir: "Allah'ım! Güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız sana yakınıyorum, ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen merhametlilerin en merhametlisisin. Sen ezilenlerin, hor görülenlerin Rabbisin. Beni kime bıraktın? Bana saldıran uzak bir düşmanın eline mi, yoksa işimi kendisine teslim ettiğim yakın bir dostun eline mi? Yeter ki bir gazabın olmasın bana; aldırmam çektiklerime. Ancak şuna inanıyorum ki, senin affın geniştir bana. Gazabına uğramaktan yahut öfkeni hak etmekten gökleri ışıklandıran, karanlıkları aydınlatan, dünya ve âhiret işlerini ıslah eden yüzünün nuruna sığınırım. Hoşnut kalacağın kadar sana memnuniyetimi sunarım. Güç de senin kuvvet de senin." *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/35) kaydedildiğine göre bu hadisi Taberanî, Abdullah b. Câfer'den rivâyet etmiştir. Râvileri sikadır. Ancak İbn İshak'ın tedlisi vardır.
44. Şerîk b. Abdullah b. Ebu Nemr: Künyesi Ebu Abdillah'dır. Medinelidir. Doğru, fakat hata yapan bir râvidir. Buharî'nin *Sahih*'inde rivâyet ettiği İsrâ hadisinde çelişkilere düşmüş, hadisi yanlış bellemiş, iyi zabtedememiştir.
45. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (13/399) diyor ki: "O'na vahiy gelmeden önce" sözünü Hattabî, İbn Hazm, Abdülhak, Kadı Iyâz ve Nevevî inkâr etmiştir. Nevevî'nin ifadesi şöyledir: "Şerîk'in bu rivâyetinde âlimlerin inkâr ettikleri yanlışlıklar var. Birisi, 'O'na vahiy gelmeden önce' sözüdür. Bu bir hatadır. Bu konuda ona hiç kimse katılmamıştır. Âlimler, namazın İsrâ gecesinde farz kılındığında icmâ etmişlerdir. Nasıl vahiyden önce namaz farz kılınabilir ki?!" Diğer yanlışlıklar için bk. a.g. yer.

vahiy değildir. Maksat, Hz. Peygamber'e (s.a.) İsrâ olayı hakkında vahiy gelmeden, daha önceden haber vermeksizin, ansızın Hz. Peygamber'in (s.a.) isrâ buyurulduğudur." demektedirler. En doğrusunu Allah bilir.

Mekke'de kaldığı sürece kabileleri Allah Teâlâ'ya davet ediyor ve kendisini her hac mevsiminde onlara arzediyor, Rabbinin elçiliğini yapabilmesi için kendisini barındırmalarını istiyor, dileğini yerine getirirlerse cennete gideceklerini söylüyordu. Hiçbir kabile çağrısını kabul etmedi. Bu işi Allah, Ensâr'a bir şeref olarak sakladı. Allah Teâlâ dinini açığa çıkarmak, va'dini yerine getirmek, Peygamberine yardım etmek, Allah sözünü yüceltmek ve düşmanlarından intikam almak isteyince —kendilerine bir şeref bahşetmek dileğiyle— Ensâr'ı, O'na gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) hac mevsiminde onlardan altı —bir görüşe göre sekiz— kişilik bir grubun yanına yaklaştı. Mina'da Akabe denilen yerde başlarını tıraş ediyorlardı. Yanlarına oturdu. Onları Allah'a davet etti ve onlara Kur'an okudu. Onlar da Allah ve Rasûlünün davetini kabul edip Medine'ye döndüler. Kavimlerini İslâm'a davet ettiler. Aralarında İslâm yayıldı. Allah Rasûlünün (s.a.) adı geçmeyen hiçbir Ensâr evi kalmadı. Medine'de ilk defa içinde Kur'an okunan mescid Züraykoğulları Mescidi'dir.

Sonra ertesi sene aralarında ilk altıdan beş kişinin de bulunduğu 12 erkekten oluşan bir Ensâr grubu geldi. Allah Rasûlüne (s.a.) Akabe'de gelecek sene buluşmak üzere bîat ettiler; sonra Medine'ye döndüler. Ertesi yıl 73 erkek, 2 kadın Hz. Peygamber'e (s.a.) geldiler. —bunlar son Akabe grubu oluyorlar— Allah Rasûlü'ne (s.a.) kadınlarını, çocuklarını ve kendilerini korudukları şeylerden O'nu da korumak üzere bîat ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ile arkadaşları onların yanlarına göçtüler. Allah Rasûlü (s.a.) bu son Akabe grubu arasından 12 nakîb (=temsilci) seçti.

Allah Rasûlü (s.a.) arkadaşlarının Medine'ye hicret etmelerine izin verdi. Bunun üzerine birbirini takiben, bölük bölük yola çıktılar. Bir görüşe göre ilk çıkan Ebu Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî, bir görüşe göre de Mus'ab b. Umeyr'dir[46]. Gelenler Ensâr evlerinde konuk oldular. (Ensâr adını alan bu Medineli müslümanlar) hicret edenleri yanlarında barındırdılar, onlara yardım ettiler. Böylece İslâm Medine'de yayıldı.

Sonra Allah, Rasûlünün (s.a.) hicret etmesine izin verdi. Hz. Peygam-

46. Buharî, 63/46. Hadisin Berâ b. Âzib'ten gelen metni şöyledir: *"İlkönce bize (Medine'ye) Mus'ab b. Umeyr ile İbn Ümmü Mektûm, sonra Ammâr b. Yâsir ile Bilâl geldi. Allah onlardan razı olsun."*

ber (s.a.) Rebîülevvel —bir görüşe göre Safer— ayında pazartesi günü Mekke'den yola çıktı[47]. O zaman 53 yaşında idi. Beraberinde Ebu Bekir es-Sıddîk ve Ebu Bekir'in kölesi Âmir b. Füheyre vardı. Kılavuzları Abdullah b. Uraykıt el-Leysî idi. Hz. Peygamber (s.a.) ile Hz. Ebu Bekir, Sevr mağarasına girip orada üç gün kaldılar. Sonra sahil yolunu tuttular. Rabîülevvel ayının 12. gecesi pazartesi günü —bu konuda farklı görüşler ileri sürenler de vardır— Medine'ye ulaşınca, Medine'nin üst taraflarında Kubâ denilen yerde Amr b. Avf oğullarının konuğu oldu. —bir görüşe göre Gülsüm b. el-Hidm'in, diğer bir görüşe göre de Sa'd b. Hayseme'nin konuğu olduğu ileri sürülmüşse de birincisi daha meşhurdur—. Hz. Peygamber (s.a.) onların yanında 14 gün kaldı ve Kubâ Mescidini tesis etti. Sonra cuma günü yola koyuldu. Sâlim oğullarına vardığında cuma vakti girdi. Yanındaki yüz müslümanla birlikte onlara cuma namazını kıldırdı. Sonra da devesine binip yola koyuldu. İnsanlar, kendilerinin yanında konuk olması için onunla konuşmaya ve devesinin yularını tutmaya başladılar. Bunun üzerine: "Yolunu açın. Zira o, nerede duracağı hakkında gerekli emri almıştır." buyurdu[48]. Deve bugünkü Mescid-i Nebevî'nin bulunduğu yerin yakınına çöktü. Burası Neccâr oğullarından Sehl ve Süheyl adında iki çocuğun hurma kuruttukları bir yerdi. Devesinden inip Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin evine konuk oldu. Sonra hurma kurutulan bu yerde arkadaşlarıyla beraber

---

47. Hicret olayı *Sahih-i Buharî*'de (63/45) uzunca bir hadiste rivâyet edilmektedir.

48. Beyhakî, *Delâil*'de Enes'ten şu hadisi aktarır: Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye girdi. Biz şehre girince Ensâr erkeğiyle kadınıyla gelip hepsi de: "Bize buyur, ey Allah'ın Rasûlü!" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Deveyi bırakın. O nereye gideceğine dair emir almıştır." buyurdu. Deve Ebu Eyyûb'un kapısında çöktü... Bu hadisin senedinde geçen İbrahim b. Sırma'yı Dârekutnî zayıf sayarken İbn Maîn onun yalancı olduğunu söylüyor. İbn Adiy ise: "Onun hadislerinin umumunun sened ve metni münkerdir." diyor. Beyhakî —İbn Kesîr'in *el-Bidâye*'de (3/202) kaydettiğine göre *-ed-Delâil*'de, Saîd b. Mansûr- Attâf b. Halid- Sadîk b. Musa- Abdullah b. Zübeyr senediyle şu hadisi rivâyet eder:

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldi. Devesi Câfer b. Muhammed'in evi ile Hasan b. Zeyd'in evi arasına çöktü. Halk, O'na gelip hepsi de: "Ya Rasûlullah! Bizim evimize buyur" dediler. Devesi kalkıp yürümeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Serbest bırakın O nereye gideceğine dair emir almıştır." dedi. Sonra deve O'nu götürdü, minberin yerine kadar geldi; oraya çöktü. Sonra iyice yerleşti. Orada insanların eğleştikleri, gölgelenip serinlendikleri bir gölgelik vardı. Allah Rasûlü (s.a.) devesinden oraya indi, gölgeye oturdu. Ebu Eyyûb gelip: "Ya Rasûlullah! Evim sana en yakın ev. Yükünü benim eve taşı." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki" dedi ve yükünü eve taşıdı. Sonra bir adam gelip: "Ya Rasûlullah! Nerede kalıyorsun?" diye sordu. "Kişi, yükü nerede ise oradadır." karşılığını verdi. Bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/236-237.

kendi eliyle hurma dalları ve kerpiçten kendi mescidini yaptı[49]. Sonra da mescidin yanına kendisinin ve hanımlarının odalarını yaptı. O'nun odasına en yakın olanı Hz.Âişe'nin odasıydı. Yedi ay kaldıktan sonra Ebu Eyyûb'un evinden kendi evine taşındı.

Habeşistan'daki arkadaşlarına Medine'ye hicret ettiği haberi ulaşınca onlardan otuz üçü geri döndü. Bunlardan yedisi Mekke'de hapsedildi. Geri kalanlar Medine'ye varıp Allah Rasûlü'ne (s.a.) katıldılar. Sonra (Habeşistan'daki müslümanlardan) orada kalanlar Hayber savaşının olduğu hicretin yedinci senesi bir gemi ile hicret ettiler.[50]

9— Çocukları:

İlki, Kâsım'dır. Hz. Peygamber (s.a.) onunla künyelenmiştir. (Ebu'l-Kâsım diye). Daha küçük çocuk iken öldü. Hayvana binecek, uslu deve üzerinde gezinecek çağa gelinceye kadar yaşadığı da söylenmektedir.

Sonra Zeyneb dünyaya gelmiştir. Kâsım'dan daha büyük olduğu da

---

49. Buharî, 63/45; Müslim, 3/1623.

50. Buharî, 64/36. Ebu Musa el-Eş'arî anlatıyor: Biz Yemen'de iken Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıktığını haber aldık. Birinin adı Ebu Bürde, diğerininki Ebu Ruhm olan iki kardeşimle —Ben onların küçüğü idim— kavmimden birkaç kişiyle yahut elli üç ya da elli iki adamla —buradaki tereddüt râvidendir— O'nun yanına gelmek için muhacir olarak yola çıktık. Bir gemiye bindik. Gemimiz bizi Habeşistan'daki Necâşî'ye çıkardı. Orada Câfer b. Ebu Tâlib ile karşılaştık. Hep birlikte dönünceye kadar onunla birlikte kaldık. Hayber fethinde Hz. Peygamber (s.a.) ile karşılaştık. Halktan bazıları, bize —gemi ile gelenlere— "Sizi geçtik, sizden önce hicret ettik." diyorlardı. Bizimle birlikte gelenlerden ve hicret edenler arasında Necâşî'ye hicret eden Esmâ Binti Umeys, Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımı Hafsa'yı ziyarete gitti. Esmâ orada iken Hafsa'nın yanına (babası) Hz. Ömer geldi. Hz. Ömer, Esmâ'yı görünce: "Bu kim?" diye sordu. Hafsa: "Umeys'in kızı Esmâ" dedi. Hz. Ömer: "Şu Habeşli, şu denizci ha?" dedi. Esmâ: "Evet" dedi. Hz. Ömer: "Biz sizden önce hicret ettik. Biz, Allah Rasûlü'ne sizden daha lâyığız." dedi. Bunun üzerine Esmâ öfkelendi ve dedi ki: "Hayır, hayır. Vallahi siz, Allah Rasûlü ile birlikte idiniz. Açınızı doyurur, cahilinize öğüt verirdi. Biz ise Habeşistan'da uzak ve şartları hiç de iyi olmayan bir memlekette, bir ülkede idik. Hepsi Allah için, Rasûlullah için!... Allah'a yemin ederim ne zaman bir yemek yesem, ne zaman bir su içsem hep işkence gördüğümüz, hayatımızdan endişe ettiğimiz zamanlarda Allah Rasûlü'ne (s.a.) söylediğim sözü hatırlardım. Bunu, Hz. Peygamber'e (s.a.) anlatacağım. Vallahi, ne yalan söyleyeceğim ne çarpıtacağım, ne de bir ilâve yapacağım." Hz. Peygamber (s.a.) gelince Esmâ: "Ey Allah'ın Peygamberi! Ömer şöyle şöyle söyledi." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki sen ne dedin?" diye sordu. "Şöyle şöyle söyledim." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bana sizden daha lâyık değil. O ve arkadaşları bir tek hicret yaptılar. Siz gemi halkı ise iki hicret yaptınız..." buyurdu.

söylenmektedir. Sonra Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fâtıma dünyaya gelmiştir. Herbiri hakkında "Diğer iki kızkardeşinden daha büyüktü" diyenler vardır. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre, Rukiyye üç kızın en büyüğü ve Ümmü Gülsüm onların en küçüğüdür.

Sonra oğlu Abdullah dünyaya geldi. Abdullah, peygamberlikten sonra mı, önce mi dünyaya geldi? Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları peygamberlikten sonra dünyaya geldiği görüşünün doğru olduğunu söylemişlerdir. Tayyib ve Tahir, o mudur, yoksa ondan ayrı iki çocuk mudur? Bu konuda da iki görüş ortaya atılmıştır. Doğrusu bu iki isim onun lâkablarıdır. En doğrusunu bilen Allah'tır.

Bu çocukların hepsi Hz. Hatice'dendir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ondan başka bir hanımından çocuğu dünyaya gelmemiştir.

Sonra Medine'de, hicretin sekizinci senesinde Mısır yerlisi bir hanım olan cariyesi Mariye'den oğlu İbrahim dünyaya geldi. Oğlunun dünyaya geldiğini azadlı kölesi Ebu Râfi' müjdeledi; Hz. Peygamber (s.a.) de ona bir köle bağışladı. İbrahim daha sütten kesilmeden bebek iken öldü. Cenaze namazının kılınıp kılınmadığı konusunda iki ayrı görüş ileri sürülmüştür.

Hz. Fâtıma dışında bütün çocukları kendisinden önce vefat etti. Hz. Fâtıma ise kendisinden altı ay sonra vefat etti[51]. Sabrına, tahammülüne ve mükâfatını Allah'tan beklemesine karşılık Allah diğer bütün kadınlardan üstün gelecek şekilde onun derecelerini yükseltti. Hz. Fâtıma kayıtsız şartsız, Hz. Peygamber'in (s.a.) kızlarının en faziletlisidir. Kimileri Hz. Fâtıma'nın, kimileri annesi Hz. Hatice'nin, kimileri de Hz. Âişe'nin bütün kadınların en faziletlisi olduğunu söylerken; kimileri de bu konuda görüş belirtmemeyi savunmaktadır.

---

51. Buharî, 78/68. Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ruhunu teslim ettiği rahatsızlığı esnasında Hz. Fâtıma'yı çağırdı. Ona birşey fısıldadı. Fâtıma ağladı. Sonra onu çağırdı. Yine birşey fısıldadı. Bu sefer Fâtıma güldü. Bunu ona sorduk. Dedi ki: "Vefat ettiği bu hastalığı esnasında ruhunu teslim edeceğini fısıldadı, ben bunun üzerine ağladım. Sonra ailesinden kendisinin peşinden ilk gelecek kimsenin benim olduğumu fısıldayıp haber verince güldüm." Buharî'nin bir rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Sen, cennet halkının kadınlarının yahut, mü'minlerin kadınlarının hanımefendisi olmayı istemez misin?" demiştir. *Sahih-i Müslim*'de (1759/54) Hz. Âişe'den gelen bir hadiste: "Hz. Fâtıma, Allah Rasûlünden sonra altı ay daha yaşadı." deniliyor.

10— Amcaları:

1- Allah'ın ve Rasûlünün aslanı, şehidlerin efendisi Abdülmuttalib oğlu Hz. Hamza, 2- Abbas, 3- Ebu Tâlib: Adı Abdümenâf'tır, 4- Ebu Leheb: Adı Abdüluzzâ'dır, 5- Zübeyr, 6- Abdülkâbe, 7- Mukavvim, 8- Dırâr, 9- Kusem, 10- Muğîre: Lâkabı Hacel'dir, 11- Gaydâk: Adı Mus'ab'dır; Nevfel olduğu da söylenmiştir. Bazıları bu listeye Avvâm'ı da ilâve etmektedir. Bunlardan yalnızca Hz. Hamza ve Hz. Abbas müslüman olmuşlardır.

11— Halaları:

1- Safiyye: Zübeyr b. Avvâm'ın annesidir, 2- Âtike, 3- Berra, 4- Ervâ, 5- Ümeyme, 6- Ümmü Hakîm el-Beyzâ. Bunlardan Safiyye müslüman olmuştur. Âtike ve Ervâ'nın müslüman olup olmadıklarında ihtilaf edilmiş, bazıları Ervâ'nın müslüman olduğunu doğrulamışlardır.

Amcalarının en yaşlısı Hâris, en küçüğü ise Hz. Abbas'tır. Hz.Abbas'ın nesli devam etti ve yeryüzünü çocukları doldurdu. "Me'mûn zamanında onun soyunun nüfus sayımı yapıldı. Altı yüz bine ulaştıkları görüldü." denmişse de bunda —açıkça görüldüğü üzere— bir abartma sözkonusudur. Aynı şekilde Ebu Tâlib'in de soyu devam edip çoğaldı. Hâris ile Ebu Leheb'in de soyları devam etti. Bazıları Hâris ile Mukavvim'in, bazıları da Gaydâk ile Hacel'in aynı şahıs olduklarını söylemişlerdir.

B) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HUSUSÎ VE RESMÎ ÇEVRESİ

1— Hanımları:

İlki, Kureyşli Esed kabilesinden Huveylid kızı Hz. Hatice'dir. Hz. Peygamber (s.a) peygamber olmadan önce, Hz. Hatice kırk yaşında iken onunla evlendi. Bu hanımı ölünceye kadar da üzerine evlenmedi. İbrahim dışında bütün çocukları bu hanımından dünyaya gelmiştir. Peygamberlik görevinde Hz. Peygamber'e (s.a) yardım eden, onunla birlikte çırpınıp didinen, cihad eden ve canını, malını onun yoluna koyan işte bu hanımıdır. Allah, ona Cebrail ile selâm göndermiştir. Ondan başka hiçbir kadında görülmeyen bir meziyettir bu. Hicretten üç sene önce vefat etmiştir.

Hz. Hatice'nin vefatından günler sonra Kureyşli Zem'a kızı Sevde ile evlendi. Hz. Peygamber (s.a) ile geceleme hakkını Hz. Âişe'ye bağışlayan bu hanımdır.

Sevde'den sonra yedi kat gökler ötesinden beraatına hükmedilen Ebu Bekir es-Sıddîk'ın kızı Ümmü Abdillah Âişe es-Sıddîka ile evlendi. Allah Rasûlü'nün (s.a) sevgilisi Âişe, Ebu Bekir es-Sıddîk'ın kızı... Nikâhlamadan önce melek onu Hz. Peygamber'e (s.a) bir ipek kumaş içinde sundu ve "Bu, senin eşindir." dedi[52] Hz. Peygamber (s.a) onunla Şevval a-

---

52. Buharî, 91/20, 21; Müslim, 2438. Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Âişe'ye dedi ki: *"Bana rüyamda iki kere gösterildin. Bakıyorum, bir adam seni bir ipek kumaş içinde taşıyor ve: Bu senin hanımın, diyor. Kumaşı açıyorum, bakıyorum sensin. Bu Allah'tansa gerçekleştirir, diyorum."*

Hz. Âişe'nin yedi yaşında evlendiği ve dokuz yaşında iken Hz. Peygamber (s.a.) ile zifafa girdiği haberini Buharî (67/38) ve Müslim (1422) rivâyet etmişlerdir.

yında evlendi. Âişe altı yaşında idi. Hicretin birinci senesi Şevval ayında dokuz yaşına bastığında onunla zifafa girdi. Ondan başka bâkire ile evlenmedi ve ondan başka hiçbir kadının yorganı altında iken kendisine vahiy gelmedi. Âişe, onun en çok sevdiği insandı. (Ona iftira atıldığında) Mazeret tezkeresi gökten inmiştir. Ümmet, ona zina iftirasında bulunanın kâfir olacağında görüşbirliğine varmıştır. Âişe, Hz.Peygamber'in (s.a) hanımlarının en fakihi ve en âlimidir. Hatta kayıtsız-şartsız bu ümmetin kadınlarının en fakihi ve en âlimidir. Hz. Peygamber'in (s.a.) arkadaşlarının ileri gelenleri bile onun görüşüne müracaat ederler ve ondan fetva sorarlardı. Hz. Peygamber'den (s.a.) bir düşük (çocuk) dünyaya getirdiği söylenmişse de bu haber sağlam değildir.

Sonra Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.) kızı Hafsa ile evlendi. Ebu Davud, Hz. Peygamber'in (s.a.) onu boşadığını ve sonra ona geri döndüğünü kaydetmektedir.[53].

Sonra Kays kabilesinin Hilâl b. Âmir oğullarından Huzeyme b. Hâris'in kızı Zeyneb ile evlendi. Bu hanımı, evlendikten iki ay kadar sonra yanında vefat etti (v.3/625).

Sonra Kureyşli Mahzûm oğullarından Ebu Ümeyye'nin kızı Ümmü Seleme Hind ile evlendi. Ebu Ümeyye'nin adı Huzeyfe b. Muğîre'dir. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in (s.a.) en son ölen hanımıdır. En son ölen hanımının Safiyye olduğu da söylenmiştir. Nikâhta Ümmü Seleme'nin velisinin kim olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbn Sa'd, *Tabakât*'ında diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) ile nikâhında onun velisi Seleme b. Ebî Seleme idi; ailesinden başka biri değildi. Hz. Peygamber (s.a.) Seleme b. Ebî Seleme'yi, hakkında Ali, Câfer ve Zeyd'in birbirleriyle çekiştikleri Hamza'nın kızı Ümame ile evlendirince: "Seleme'ye karşılık verdim mi?" dedi[54]. Böyle diyor; çünkü Ümmü Seleme'yi Hz. Peygamber'e (s.a.) veren, ailesinden başka biri değil, Seleme'nin kendisi idi. İbn Sa'd bunları, Seleme'nin biyografisinde anlatıyor. Sonra Ümmü Seleme'nin biyografisinde ise: Vâkidı'den Mücmi' b. Yakub —Ebu Bekir b. Muhammed b. Ömer

53. Ebu Davud, 2283; İbn Mâce, 2016; Dârimî, 2/161; Nesâî, 6/213. İsnâdı sahihtir.
54. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (3/117) Seleme b. Ebu Seleme b. Abdülesed'in biyografisinde diyor ki: İbn İshak dedi ki: Töhmet edemeyeceğim biri Abdullah b. Şeddad'ın şunları söylediğini bana haber verdi: Ümmü Seleme'yi Hz. Peygamber'e (s.a.) veren, oğlu Seleme b. Ebu Seleme idi. Hz. Peygamber (s.a.) de onu Ümâme Binti Hamza ile evlendirdi. Bunların her ikisi de çocuktu. Her ikisi de ölünceye kadar birleşmediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Seleme'ye karşılık verdim mi?" dedi.

b. Ebî Seleme— babası Muhammed b. Ömer senediyle rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Ümmü Seleme'yi bu hanımın oğlu Ömer b. Ebî Seleme'den istedi. O da o zamanlar küçük bir çocuk olduğu halde annesini Allah Rasûlü'ne (s.a.) verdi, diyor.[55]

İmam Ahmed'in *Müsned*'de Affân -Hammâd b. Ebî Seleme -Sâbit -İbn Ömer b. Ebî Seleme- babası Ebu Seleme senediyle aktardığı bir rivâyete göre kocası Ebu Seleme'den (sonra evlenebilmesi için beklemesi gereken -Ş.Ö) iddet müddeti dolan Ümmü Seleme'ye Allah Rasûlü (s.a.) tâlib olur. Ümmü Seleme: "Merhaba, Allah'ın Elçisi! Ben başka bir kadınım. Benim çocuğum var. Hem velilerimden hiçbiri de burada değil..." diye karşılık verir. Bu hadiste Ümmü Seleme'nin, oğlu Ömer'e: *"Kalk, Allah Rasûlü'nün (s.a.) nikâhını kıy"* dediği ve onun da nikâh kıydığı aktarılmaktadır[56]. Bu rivâyet düşündürücüdür. Çünkü burada adı geçen Ömer, İbn Sa'd'ın kaydettiğine göre Allah Rasulü (s.a.) vefat ettiğinde dokuz yaşındaydı. Allah Rasûlü (s.a.) ise Ümmü Seleme ile hicretin 4. senesi Şevval ayında evlendi. Bu durumda Ömer o vakit üç yaşında olur. Böyle bir çocuk ise nikâh kıyamaz. Bunu, İbn Sa'd ve diğerleri söylemektedir. Bu durum İmam Ahmed'e söylenildiğinde: "Ömer küçüktü diye kim diyor?" demiştir. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî diyor ki: "Herhalde Ahmed, bunu Ömer'in yaşının ne kadar olduğunu araştırıp öğrenmeden önce söylemiştir. Oysa bir grup tarihçi —İbn Sa'd ve diğerleri— onun kaç yaşında olduğunu kaydetmiştir." Deniliyor ki: Ümmü Seleme'yi Allah Rasûlü'ne (s.a.) veren, onun amcasının oğlu Ömer İbnü'l-Hattâb'tır. Hadis: *"Kalk, ya Ömer! Allah Rasûlü'nü (s.a.) nikâhla"* şeklindedir. Hz. Ömer ile Ümmü Seleme'nin nesebleri (ataları) Kâ'b'da birleşmektedir. Hz. Ömer'in nesebi: Ömer-Hattâb-Nüfeyl-Abdüluzzâ-Riyâh-Abdullah-Kurt-Rezâh -Adiy-Kâ'b... Ümmü Seleme'nin nesebi: Ümmü Seleme-Ebu Ümeyye-Muğîre-Abdullah-Mahzûm-Yakaza-Mürra-Kâ'b... Ümmü Seleme'nin oğlu Ömer'in adı onun adı ile tuttu. Ümmü Seleme: *"Kalk, ya Ömer! Allah Rasûlü'nü (s.a.) nikâhla"* deyince, râvîlerden biri bunu onun oğlu zannetti; olayı, anlamı esas olarak aktardı ve "Ümmü Seleme oğluna dedi ki..." şeklinde rivâyet edip, onun Hz. Peygamber'e (s.a.) çocuğunun yaşının küçüklüğünü mazeret olarak

55. İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/98. Vâkıdî, ilminin genişliği yanında yine de metrûktür.
56. Ahmed, *Müsned*, 6/313, 314; Nesâî, 6/81; İbn Sa'd, *Tabakât*, 8/89. İsnâdı sahihtir. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (4/440) Nesâî'den aktarmış ve isnâdının sahih olduğunu söylemiştir.

göstermesini dikkatinden kaçırdı. Bu yanılgının bir benzeri, fakihlerden bazılarının bu hadis konusunda vehme kapılıp hadisi Allah Rasûlü (s.a.): "Kalk, ey çocuk! Anneni nikâhla" buyurdu şeklinde rivâyet etmeliridir. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî diyor ki: Bu şekil metni, bu hadiste bilmiyoruz. Şayet gerçekten böyle bir metin varsa muhtemel ki, Hz. Peygamber (s.a.) bunu küçükle şakalaşmak için söylemiştir. Çünkü o vakit daha üç yaşındaydı. Allah Rasûlü (s.a.) ise Ümmü Seleme ile hicretin dördüncü senesi evlendi. Hz. Peygamber (s.a.) vefat ettiğinde Ömer dokuz yaşındaydı. Hem Allah Rasûlü'nün (s.a.) nikâhı veliye ihtiyaç göstermez. İbn Akîl diyor ki: İmam Ahmed'in sözünden anlaşılan Hz.Peygamber'in (s.a.) nikâhında veli şart değildir ve bu onun hususiyetlerindendir.

Sonra Esed b. Huzeyme oğullarından Cahş'ın kızı Zeyneb ile evlendi. Zeyneb, halası Ümeyye'nin kızıdır. *"Sonra Zeyd, eşi (Zeyneb) ile ilgisini kesince onu seninle evlendirdik."* âyeti[57] onun hakkında inmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer hanımlarına övünür: "Sizi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat ötesinden Allah evlendirdi." derdi[58]. Allah Teâlâ'nın onun velisi olması ve gökler ötesinden onu Rasûlü ile evlendirmesi sırf ona ait olan hususiyetlerdendir. Hz. Ömer İbnü'l Hattâb'ın hilâfetinin ilk zamanlarında vefat etmiştir. İlk önce Zeyd b. Hârise ile evli idi. Allah Rasûlü (s.a.) Zeyd'i evlat edinmişti. Zeyd, Zeyneb'i boşayınca Allah Teâlâ evlat edinenlerin onların hanımları ile evlenebilecekleri konusunda ümmeti için uyulacak bir nümune olmak üzere Peygamberini onunla evlendirdi.

Hz.Peygamber (s.a.), Mustalık oğullarından Hâris b. Ebî Dırâr'ın kızı Cüveyriye ile evlendi. Bu hanım Mustalık oğullarından alınan esirler arasında idi. Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip ondan kölelik sözleşmesine yardım etmesini istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onun kölelikten kurtulması için vâdedilen parayı ödedi ve onunla evlendi.

Sonra Kureyş'in Emevîler kolundan Ebu Süfyân Sahr b. Harb'in Ramle adlı kızı Ümmü Habibe ile evlendi. Adının Hind olduğu da söylenmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) kendisiyle evlendiğinde bu kadın Habeşistan'da

57. Ahzâb: 33/37.
58. Buharî, 97/22; Tirmizî, 3210. Enes anlatıyor: Zeyd b. Hârise, şikâyet için geldi. Hz. Peygamber (s.a.) "Allah'tan sakın, eşini bırakma" demeye koyuldu. Enes diyor ki: Şayet Allah Rasûlü (s.a.) bir şeyi gizleyecek olsaydı, bunu gizlerdi. Zeynep Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarına karşı övünür: "Sizi aileleriniz evlendirdi. Beni ise yedi kat göklerin ötesinden Allah Teâlâ evlendirdi." derdi.

muhacir idi. Hz. Peygamber (s.a.) adına Necâşî ona dörtyüz dinar mehir verdi. Ümmü Habibe, oradan Hz. Peygamber'e (s.a.) (gelin) getirildi. Kardeşi Muâviye devrinde vefat etti. Siyerciler ve tarihcilere göre mütevâtir ve malum olan budur. Onlara göre Hz. Peygamber'in (s.a.) Hatice ile Mekke'de, Hafsa ile Medine'de ve Safiyye ile Hayber'den sonra evlendiği nasıl biliniyorsa, bu (Habeşiştan'dan gelin getirme olayı) da aynı şekilde bilinmektedir.

İkrime b. Ammar'ın Ebu Zümeyl aracılığıyla İbn Abbas'tan: Ebu Süfyân, Hz. Peygamber'e (s.a.) "Senden üç şey istiyorum" dedi ve Hz. Peygamber (s.a.) de isteklerini kabul etti. Bunlardan biri olarak Ebu Süfyân: "Ümmü Habîbe adında arabın en güzeli bir kızım var. Onu sana nikâhlamak istiyorum." dedi... şeklindeki hadis[59] apaçık bir hatadır. Ebu Muhammemd İbn Hazm: "Bu hadis şüphesiz uydurmadır. İkrime b. Ammar bu yalanı söylemiştir" diyor. Bu hadis hakkında İbnü'l-Cevzî diyor ki: Bu, râvilerden birinin yanılgısıdır. Bunda ne şüphe ne tereddüt vardır. Burada İkrime b. Ammar'ı itham etmişlerdir. Çünkü tarihçiler şu konularda görüşbirliğine varmışlardır: Ümmü Habîbe, Abdullah b. Cahş ile nikâhlı idi ve ondan çocuğu dünyaya geldi. Abdullah b. Cahş, her ikisi de müslüman iken onunla Habeşistan'a hicret etti. Sonra kendisi hristiyan oldu; Ümmü Habibe ise İslâm üzere sebat etti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) Necâşî'ye heyet göndererek Ümmü Habîbe'ye talib oldu. Necâşî, Hz. Peygamber (s.a.) ile onu nikâhladı ve Hz.Peygamber (s.a.) adına ona mehir verdi. Bunlar hicretin yedinci senesinde oldu. Ebu Süfyân mütareke zama-

59. Müslim, 2502; Ebu Davud, 2086. İbn Abbas anlatıyor: Müslümanlar Ebu Süfyân'ın yüzüne bakmazlar, onunla bir arada oturmazlardı. Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Peygamberi! Üç isteğim var, onları kabul et" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki" dedi. Ebu Süfyân: "Arap güzeli ve dilberi Ümmü Habîbe adında bir kızım var, onu sana nikâhlıyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki" cevabını verdi. "Oğlum Muâviye'yi yanına kâtip olarak almanı istiyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki" dedi. "Müslümanlarla savaştığım gibi kâfirlerle de savaşmam için beni komutan tayin etmeni istiyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) yine "Peki" dedi. Râvî Ebu Zümeyl diyor ki: "Hz. Peygamber"den (s.a.) kendi ağzıyla istemeseydi; bu isteklerini ona vermezdi. Çünkü her ne istediyse Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca: "Peki" cevabıyla yetindi." Bu hadis problemli olmakla meşhur hadislerdendir. Problem şu: Ebu Süfyân, hicretin sekizinci senesi Mekke'nin fethedildiği gün müslüman oldu. Bu meşhurdur, ihtilafsızdır. Hz. Peygamber (s.a.) ise Ümmü Habîbe ile bundan çok uzun bir zaman önce hicretin altıncı —bir görüşe göre yedinci— senesinde evlendi. Hz. Peygamber'in (s.a.) onunla nerede evlendiği de tartışmalıdır. Kimisi: "Ümmü Habîbe, Habeşistan'dan geldikten sonra Medine'de" derken, çoğunluk: "Habeşistan'da iken" diyor. Bk. İbnü'l-Kayyim, *Cilâu'l-Efhâm*, s. 185, 195.

nında gelip Ümmü Habîbe'nin yanına girdi. Bunun üzerine Ümmü Habîbe, üzerine oturmaması için derhal Allah Rasûlü'nün (s.a.) yatağını topladı. Ebu Süfyân ile Muâviye'nin hicretin sekizinci senesi Mekke fethinde müslüman olduklarında ihtilaf yoktur.

Hem bu hadiste Ebu Süfyân'ın Hz.Peygamber'e (s.a.) "Müslümanlarla savaştığım gibi kâfirlerle savaşmak için beni komutan tayin etmeni istiyorum." dediği ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de: "evet, kabul" cevabını verdiği kaydedilmektedir ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) Ebu Süfyân'ı komutan tayin ettiği hiç mi hiç bilinmemektedir.

Âlimler bu hadis hakkında çok söz söylediler ve yorumunda izledikleri yolların sayıları kabardı. Kimileri dedi ki: "Doğrusu bu hadisten dolayı Hz.Peygamber (s.a.) Ümmü Habîbe ile Fetih'ten sonra evlenmiştir. Tarihçilerin nakilleri ile bu reddedilemez." Siyeri ve geçmişte olan olayların tarihlerini az buçuk bilen kimse katında bile bu metod bâtıldır.

Bir grup da: "Ebu Süfyân, Hz. Peygamber'in (s.a.) kalbini hoş etmek için ondan nikâh akdini tazelemeyi istemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Ümmü Habîbe ile onun rızası olmadan evlenmişti." demiştir. Bu da bâtıldır. Hz. Peygamber (s.a.) için böyle birşey düşünülemez ve hem de Ebu Süfyân'ın aklına yakışık almaz. Hiç böyle birşey olmamıştır.

Beyhakî ve el-Münzirî'nin de aralarında bulundukları bir grup ise diyor ki: "Muhtemel ki bu mesele Ebu Süfyân kâfir iken kızı Ümmü Habîbe'nin kocasının Habeşistan'da öldüğü haberini duyduğu vakit Medine'ye yaptığı yolculuklardan biri esnasında olmuştu." Bunlara Ebu Süfyân'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) kâfirlerle savaşmak için kendisini komutan tayin etmesini ve oğlunu kâtip edinmesini istemesi gibi, reddetme çareleri bulunmayan hususlar hatırlatılınca diyorlar ki: "Herhalde bu ikisini Ebu Süfyân, Fetih'ten sonra istemiş, ama râvi bütün bunları bir tek hadiste toplamıştır." Bu sözdeki aşırı zorakilik ve saplantı cevap vermeye bile gerek bırakmaz.

Bir grup ise diyor ki: "Hadisin bir başka sahih yorumu sözkonusudur. Hadisin anlamı şöyledir: Şimdi senin hanımın olmasından razıyım. Zira ben bundan önce razı değildim. Şimdi gerçekten razı oldum. Artık hanımın olmasını istiyorum." Şayet bu ve benzeri sözlerle sayfalar karalanmamış, bu konuda kitaplar yazılmamış ve insanlar bu yorumu yapmamış olsalardı; bunu yazmaya, dinlemeye ve bununla uğraşmaya zamanımız az olduğu için bundan sözetmekten kaçınmamız daha münasip olurdu. Çünkü gönülleri alevlendiren, coşturan şeylerden değil, aksine karartan şeyler-

dendir.

Bir grup ise şöyle diyor: "Ebu Süfyân, Allah Rasûlü'nün (s.a.) hanımlarına ilâ (cinsel yaklaşımda bulunmama yemini) yaptığında onları boşadığını işitince, Medine'ye geldi ve kızının da Hz. Peygamber'in (s.a.) boşadıkları arasında olduğunu sanarak ona bu sözleri söyledi." Bu yorum da bir önceki gibidir.

Bir grup da diyor ki: Aksine hadis sahihtir. Ancak Ümmü Habîbe'nin adının verilmesinde râvilerden biri yanılgıya düşmüş, hata etmiştir. Ebu Süfyân, Ümmü Seleme'nin kızkardeşi Ramle'yi Hz. Peygamber'e (s.a.) vermek istemiştir. İki kızkardeşi bir arada almanın haram olmasının Ebu Süfyân'a gizli kalması uzak ihtimal değildir. Hatta bu durum ondan daha fakih ve daha âlim olan kızına bile gizli kalmıştı da Allah Rasûlü'ne (s.a.): "Ebu Süfyân'ın kızı olan kardeşimde gözün var mı?" diye sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.): "Ne yapacağım?" demiş; o da: "Nikâhlarsın" karşılığını vermişti. Hz. Peygamber (s.a.): "Bunu istiyor musun?" diye sorunca: "Ben sana engel olmam. Hayırda bana ortak olmasını en çok istediğim kişi, kızkardeşimdir." demiş; Hz. Peygamber (s.a.) ise ona: "Ama o, bana helâl olmaz." cevabını vermişti[60]. İşte Ebu Süfyân'ın, Hz. Peygamber'e (s.a.) teklif ettiği kızı, (Ümmü Hâbibe'nin kardeşi olan) bu kızıydı. Râvînin kendisi onun adını Ümmü Habîbe diye belirtti. Hatta o kızın künyesinin de Ümmü Habîbe olduğu söylenmektedir...

Şayet hadiste geçen: "Allah Rasûlü (s.a.) ona istediklerini verdi." cümlesi olmasaydı, bu cevap güzeldi. Bu durumda artık "Bu cümle râvinin bir yanılgısıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.) ona isteklerinin bir kısmını verdi; ama râvi Hz. Peygamber'in (s.a) ona istediklerini verdiğini söyledi. Yahut râvî, muhatap, Hz. Peygamber (s.a.) ona isteklerinden verilmesi caiz olanları verdi, şeklinde anlar diye güvenerek sözü mutlak söyledi." denir.

Hz. Musa'nın kardeşi, İmran oğlu Hz. Hârun soyundan gelen ve Nadîr oğullarının reisi olan Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye ile evlendi. Şu halde Safiyye, peygamber kızı ve peygamber hanımıdır. Dünyanın en güzel kadınlarındandı. Hz. Peygamber'e (s.a.) Safiy'den[61] bir cariye olarak geçmiş ve Hz. Peygamber (s.a.) onu âzâd edip âzâdını mehri saymıştı. Böylece

---

60. Buharî, 67/20, 67/25, 67/26, 67/33, 69/16; Müslim, 1449; Ebu Davud, 2056; İbn Mâce, 1939.
61. Safiy: Kumandanın paylaştırılmadan önce ganimet malından kendisi için seçip ayırdığı mala denir.

bu tutum kıyamet gününe kadar ümmet için bir sünnet oldu: Kişi cariyesini âzâd eder ve âzâdını onun mehri sayar; böylece o cariye bu kişinin hanımı olur. Bir kimse: "Cariyemi âzâd ettim ve onun âzâdını ona mehir saydım" yahut: "Cariyemin âzâdını ona mehir saydım" derse bu âzâd ve nikâh sahihtir ve yeniden bir akide, bir veliye ihtiyaç duyulmaksızın o cariye, adamın karısı olur. İmam Ahmed'in ve ehl-i hadisten pek çoğunun mezheblerinden anlaşılan budur.

Bir grup diyor ki: "Bu, Hz. Peygamber'e (s.a.) hastır ve Allah'ın nikâh konusunda O'na ayrıcalık tanıdığı şeylerdendir, ümmet için geçerli değildir." Üç imam (Ebu Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik) ve onlara uyanlar bu görüştedirler. Doğrusu birinci görüştür. Çünkü aslolan, bir delil bulunmadıkça bir konunun yalnız, Hz. Peygamber'e (s.a.) has olmamasıdır. Allah Teâlâ mehrini bağışlayan kadınla nikâhlanmayı yalnız O'na has kılınca bu konuda: *"Mü'minlerden ayrı, sırf sana has olarak..."* buyurdu[62]; ama âzâd edilen kadın hakkında böyle bir şey demedi. Aynı şekilde Allah Rasûlü (s.a.) de bu konuda ümmetin kendisini örnek almalarını engellemek için böyle bir şey söylemedi. Allah Teâlâ, evlatlıklarının (boşadıkları) hanımlarıyla nikâhlanmalarında ümmet üzerine bir günah (yahut zorluk) olmadığını göstermek için O'na evlatlığının (boşadığı) karısı ile nikâhlanmayı mübah kılmıştır. Bu da gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bir nikâh akdi yaptığında —Allah ve Rasûlünden Hz. Peygamber'e (s.a.) has olduğuna ve dolayısıyla örnek alınamayacağına dair açık bir ifade *(=nas)* gelmedikçe— ümmet o konuda ona uyabilir. Bu açıktır.

Bu meselenin iyice izah edileceği, yapılan münakaşanın genişçe anlatılacağı ve böyle meselelerin caiz olmalarının usul ve kıyas gereği olduğunun açıklanacağı yer başkadır. Biz burada yalnızca bir uyarıda bulunduk.

Sonra Hilâl oğullarından Hâris kızı Meymûne ile evlendi. En son evlendiği kadındır. Doğru olan görüşe göre onunla Mekke'de kaza umresi sırasında ihramdan çıktıktan sonra evlendi. İhramlı iken evlendiği de söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbas'ındır. İbn Abbas —Allah ondan razı olsun— burada yanılmıştır. Çünkü nikâhta aralarında elçilik yapmış olması sebebiyle olayı en iyi bilen kişi olan Ebu Râfi' Hz. Peygamber'in (s.a.) Meymûne ile ihramsız iken evlendiğini haber vermiş ve: "Aralarında elçi ben idim" demiştir. İbn Abbas, o vakit aşağı yukarı on yaşlarında idi; olayı görmemiş ve olayın cereyan ettiği sırada orada bulunmamıştı. Ebu Râfi'

62. Ahzâb: 33/50.

ergen bir adam ve hem de olay onun önünde olmuştur. En iyi bilen odur. Böyle bir tercih sebebinin esas alınmasının gerekli olduğu gözden kaçmaz. Meymûne, Muâviye devrinde vefat etti. Kabri Serif'tedir.

Deniyor ki: Hanımlarından biri de Nadîr oğullarından Zeyd kızı Reyhane'dir. Bu hanımın Kurayza oğullarından olduğu, Kurayza oğulları ile yapılan savaşta esir alındığı ve Allah Rasûlünün (s.a.) ganimet paylaştırılmadan seçip aldıkları *(=safiy)* arasında bulunduğu, Hz. Peygamber'in (s.a.) âzâd edip onunla evlendiği, sonra onu bir talâkla boşadığı ve sonra geri döndüğü de söylenmektedir.

Bir grup da diyor ki: "Aksine Reyhane, onun cariyesi idi. Hz. Peygamber (s.a.) vefat edinceye kadar, onunla milk-i yemîn (=cariyelik mülkiyeti) sayesinde cinsel ilişkide bulunmuştur." O halde bu kadın, hanımları arasında değil cariyeleri arasında sayılır. Evvelki görüş Vâkidî'nin tercihidir. Şerefuddin ed-Dimyatî de bu konuda ona muvafakat etmiş ve: "İlim adamları nezdinde en sağlam olan görüş budur." demiştir. Bu söz laf götürür. Zira bilinen, bu kadının Hz. Peygamber'in (s.a.) odalıklarından ve cariyelerinden olmasıdır. En doğrusunu bilen Allah'tır.

İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) kendileriyle zifâfa girdiği bilinen hanımları bunlardır. Ama evlilik teklif edip de evlenmediği ve kadın kendisini (yani mehrini) O'na bağışladığı halde nikâhlamadığı kadınlar ise dört, beş civarındadır. Bazıları, bunların sayısının otuz olduğunu söylemişlerse de O'nun sîretini ve hallerini bilen ilim adamları böyle bir şey tanımıyorlar, aksine inkâr ediyorlar. Onlarca bilinen şu ki, Hz. Peygamber (s.a.) evlenmek kastıyla Cevneli kadına dünürcü gönderdi. Teklif için yanına girdiğinde kadın ondan Allah'a sığındığını söyleyince, o da onu korudu ve onunla evlenmedi. Aynı şey Kelb kabilesinden bir kadının başına da geldi. Böğründe bir beyazlık gördüğü kadınla da aynı şey oldu; onun da yanına girmedi. Kendisini (=mehrini) O'na bağışlayan kadını, mehir olarak ona Kur'an'dan birkaç sûre öğretmesi karşılığında başka bir adamla evlendirdi. Bilinen budur. En doğrusunu Allah bilir.

Tartışmasız Hz. Peygamber (s.a.) vefat ettiğinde dokuz hanımı vardı. Gecelerini şu sekizi arasında taksim yaparak nöbetleşe geçirirdi: Âişe, Hafsa, Zeyneb Binti Cahş, Ümmü Seleme, Safiyye, Ümmü Habîbe, Meymûne, Sevde ve Cüveyriye.

Hz. Peygamber (s.a.) vefat ettikten sonra en evvel kendisine kavuşan hicrî 20/640 senesinde ölen Zeyneb Binti Cahş olmuştur. En son ölen ise 62/681 senesinde Yezid'in hilâfeti sırasında ölen Ümmü Seleme'dir. En iyi bilen Allah'tır.

2— Cariyeleri:

Ebu Ubeyde diyor ki: Dört cariyesi vardı: 1- Mâriye: Oğlu İbrahim'in annesi, 2- Reyhane, 3- Esir alınan savaşlardan birinde hissesine düşen diğer güzel bir cariye, 4- Zeyneb Binti Cahş'ın ona bağışladığı bir cariye.

3— Köleleri:

1- Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl: Allah Rasûlü'nün (s.a.) âşığı. Hz. Peygamber (s.a.) onu âzâd edip cariyesi Ümmü Eymen ile evlendirdi. Bu evlilikten Üsâme dünyaya geldi.

2- Eslem, 3- Ebu Râfi', 4- Sevbân, 5- Ebu Kebşe Süleym, 6- Şükrân: Adı Salih'tir; 7- Rabâh Nûbî, 8- Yesâr Nûbî: Ureyneliler tarafından öldürülmüştür; 9- Mid'am[63], 10- Kirkire Nûbî[64] Hz. Peygamber'in (s.a.) eşyalarının muhafızı idi. Hayber savaşında, savaş esnasında onun devesinin yularını tutuyordu. *Sahih-i Buharî*'deki rivâyete göre o gün ganimet malları arasından şemle[65] çalmış ve savaşta öldürülmüş; Hz. Peygamber (s.a.) de: "O şemle muhakkak ona ateş püskürtecektir" buyurmuştu[66]. *Muvatta*'da ise şemleyi çalanın Mid'am olduğu rivâyet edilmektedir[67]. Her ikisi de Hayber savaşında öldürüldü. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

---

63. Onu, Allah Rasûlü'ne (s.a.) Dubeyb oğullarından Rifâa b. Zeyd hediye etti. Ganimet arasından şemle çalma konusunda Kirkire olayına benzer bir olay da Vadi'l-Kurâ'da onun başından geçmiştir. Bk. Buharî, 64/37; Müslim, 115.
64. Onu, Allah Rasûlü'ne (s.a.) Yemâme hükümdarı Hevze b. Ali el-Hanefî hediye etti.
65. Şemle: Kadife denen büyük ve tüylü saçaklı, ihramdan küçük, yufka ihrama denir. Araplar ona bütün bedeni bürünüp sarınırlar. Bk. Âsım Ef., 3/1388.
66. Yazar (r.h.) burada Mid'am ile Kirkire'nin başından geçen ayrı olayları birbirine karıştırmıştır. Zira Kirkire kıssasında *"O şemle ona ateş püskürtecek"* cümlesi yoktur ve onun çaldığı şemle değil, abadır. Şemle Mid'am kıssasında geçmektedir. Mid'am kıssasını Buharî (64/37) ve Müslim (115) Ebu Hureyre'den (r.a.) rivâyet etmişler; Müslim, Mid'am'ın adını söylememiş, ama Allah Rasûlü'ne (s.a.) onu hediye edenin Rifâa b. Zeyd olduğunu belirtmiştir. Şemle'yi Vadi'l-Kurâ'da çaldı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): *"Hayber savaşının olduğu gün paylaştırılmadan ganimetten aldığı şemle şüphesiz ona ateş olacak."*; Müslim'deki metne göre de: *"Şemle ona ateş püskürtecek"* buyurmuştur. Kirkire ise, Hayber gazasında pay edilmeden önce ganimetten bir aba çaldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onun hakkında: *"O, ateştedir."* buyurdu. Bk. Buharî, 56/190. *"O, ateştedir."* sözü, günahının azabını çekecek yahut Allah affetmezse cehenneme gidecek anlamındadır.
67. Mâlik, *Muvatta*, 2/459. İsnâdı sahihtir.

11- Enceşe el-Hâdî[68], 12- Sefîne b. Ferrûh: Adı Mihrân'dır. Sefîne adını ona Allah Rasûlü (s.a.) koydu. Çünkü yolculukta (arkadaşları) eşyalarını ona taşıtıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Sen sefîne (= gemi)sin" buyurmuştu[69]. Ebu Hâtim: "Onu Allah Rasûlü (s.a.) âzâd etti" derken, diğerleri; Ümmü Seleme'nin âzâd ettiğini söylemektedirler.[70]

13- Enese: Künyesi Ebu Mişrah'tır; 14- Eflah, 15- Ubeyd, 16- Tahmân: Diğer adı Keysân'dır. 17- Zekvan, 18- Mihrân, 19- Mervân. Deniliyor ki: "bu (son üçü) Tahmân'ın ismi konusunda ileri sürülen farklı isimlerdir." Doğrusunu en iyi Allah bilir.

20- Huneyn, 21- Sender, 22- Fudâle Yemânî, 23- Mâbûr Husâ, 24- Vâkıd, 25- Ebu Vâkıd, 26- Kassâm, 27- Ebu Asîb, 28- Ebu Müveyhibe.

Kadınlardan: 1- Selmâ Ümmü Râfı', 2- Sa'd kızı Meymûne, 3- Hudra, 4- Radvâ, 5- Rezîne, 6- Ümmü Dumeyra, 7- Ebu Asîb kızı Meymûne, 8- Mâriye, 9- Reyhane.

4— Hizmetçileri:

1- Enes b. Mâlik: İhtiyaçlarını görürdü; 2- Abdullah b. Mes'ûd: Ayakkabısına ve misvaklarına sahip olurdu; 3- Ukbe b. Âmir el-Cühenî: Katırına sahip olur, onu yolculuklarda sürerdi; 4- Esla' b. Şerîk: devesine gözkulak olurdu; 5,6-Müezzin Bilâl b. Rabâh ve Sa'd: Bu ikisi Hz. Ebu Bekir

---

68. Buharî, 78/90; Müslim, 2322.
69. İmam Ahmed, *Müsned*, 5/221; Ebu Nuaym, *el-Hılye*, 1/369. Saîd b. Cümhan anlatıyor: Sefîne'ye: "İsmin nedir?" diye sordum. "Sana söyleyemem. Allah Rasûlü (s.a.) bana Sefîne adını verdi." dedi. "Sana neden Sefîne adını verdi?" diye sordum, anlattı: Allah Rasûlü (s.a.) ile arkadaşları yola çıktılar. Yükleri onlara ağır geldi. Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Elbiseni yay." dedi. Ben de yaydım. Eşyalarını içine koydular, sonra onu üzerime yüklediler. Allah Rasûlü (s.a.) bana: "Taşı. Sen ancak bir sefîne (gemisin)." dedi. O gün bana bir, iki, üç, dört, beş, altı yahut yedi deve yükü yük yükleselerdi onlar hafifletmedikçe bana ağır gelmezdi..." Hadisin isnâdı hasendir. Ahmed'in *Müsned*'indeki (5/222) bir özet rivâyette Sefîne diyor ki: "Bir yolculuğa çıkmıştık. Ne zaman bir kimse bitkin düşse, üzerindeki bir kalkan yahut bir kılıcı bana atıyordu. Öyleki bu şekilde pek çok şey yüklenmiştim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Sen sefîne (gemi)sin" buyurdu." Bu rivâyetin isnâdı da hasendir.
70. Ebu Davud, 3932; İbn Mâce, 2526. Sefîne anlatıyor: Ben Ümmü Seleme'nin kölesi idim. Bana: "Hayatın boyunca Allah Rasûlü'ne (s.a.) hizmet etmen şartıyla seni âzâd ediyorum." dedi. Ben de: "Şart koşmasan da hayatım boyunca yine Allah Rasûlünden (s.a.) ayrılmam." dedim. Bunun üzerine beni âzâd etti ve bana şart koştu... İsnâdı sahihtir.

es-Sıddîk'ın âzâdlı köleleri idi; 7- Ebu Zer el-Gıfârî, 8,9- Eymen b. Ubeyd ve annesi Ümmü Eymen: Bu ikisi Hz. Peygamber'in (s.a.) âzâdlıları idi. Eymen, Hz. Peygamber'in (s.a.) temizlik ve tuvalet işlerine bakardı.

5— Kâtipleri:

1- Hz. Ebu Bekir, 2- Hz. Ömer, 3- Hz. Osman, 4- Hz. Ali, 5- Zübeyr, 6- Âmir b. Füheyre, 7- Amr b. Âs, 8- Übey b. Kâ'b, 9- Abdullah b. Erkam, 10- Sâbit b. Kays b. Şemmâs, 11- Hanzala b. Rabî el-Üseydî, 12- Muğîre b. Şu'be, 13- Abdullah b. Revâha, 14- Halid b. Velîd, 15- Halid b. Saîd b. Âs: Bu zatın, Hz. Peygamber'in (s.a.) ilk kâtibi olduğu söylenmektedir; 16- Muâviye b. Ebu Süfyân, 17- Zeyd b. Sâbit:[71] Bu işle en çok ilgilenen ve en uzman olanları bu sahabî idi.

6— İslâm Hukuku Konularındaki Mektupları:

1- Hz. Ebu Bekir'in yanında bulundurduğu zekât konularını içeren mektubu. Hz. Ebu Bekir, Bahreyn'e gönderdiği Enes b. Mâlik'e bu mektubu yazdı[72]. Cumhûr (=âlimler çoğunluğu) bu mektuba göre amel etmektedir.

2- Yemenlilere gönderdiği mektup. Ebu Bekir b. Amr b. Hazm'ın babasından, onun da dedesinden rivâyet ettiği mektup işte budur. Aynı şekil-

---

71. Zeyd b. Sâbit: Hafız, zeki, âlim ve akıllı bir zattı. Sağlam rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.), kendisine yahudilerden gelen mektupları okuması için ona yahudi yazısını öğrenmesini emretmiş, o da 15 gün içinde öğrenmişti. *Sahihayn*'da Enes'ten aktarılan bir rivâyette Zeyd'in Allah Rasûlü (s.a.) devrinde Kur'an'ı cem' eden kurrâ'dan olduğu bildirilmektedir. Sayısız yerde Allah Rasûlü'nün (s.a.) önünde vahyi yazmıştır. Zeyd, Yemâme savaşına katılmış kendisine bir ok isabet etmiş; ama bir zarar vermemişti. Hz. Ebu Bekir bundan sonra ona Kur'an'ı araştırmasını ve cem' etmesini (bir kapak içinde toplamasını) emretti ve dedi ki: "Sen akıllı bir gençsin. Seni itham edemeyiz. Allah Rasûlü (s.a.) için vahyi yazardın. Kur'an'ı araştır ve topla." Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'in dediğini yaptı. Bunda pekçok hayır vardı. Hz. Ömer iki defa hacca çıktığında ve bir defa da Şam'a gittiğinde onu Medine'de nâib olarak bıraktı. Hz. Osman da onu Medine'de nâib olarak bırakırdı. Hz. Ali onu severdi; o da Hz. Ali'ye saygı gösterir ve onun kadrini bilirdi. Ama onun yanında hiçbir savaşa katılmadı. Ondan sonra hicrî 45 senesine kadar da yaşadı. Kendisi, Hz. Osman'ın diğer uzak memleketlere gönderip de oralarda okunan ve yazılarının biçimlerinde icmâ ve ittifak hasıl olan imam mushafları yazanlardandır.
72. Buharî, 24/33, 24/34, 24/35, 24/37, 24/38, 24/39, 47/2, 90/3; Ebu Davud, 1567; Ahmed, *Müsned*, 72.

de bu mektubu *Müstedrek*'inde Hâkim, Nesâî vs. muhaddisler müsned —muttasıl bir senedle rivâyet etmişlerdir. Ebu Davud vs. muhaddisler ise mürsel senedle kaydetmişlerdir[73]. Bu, uzunca bir mektuptur. Bu mektupta zekât, diyetler, ahkâm, büyük günahların adları, boşama, köle âzâdı, bir tek elbise ile namaz kılmanın ve örtünmenin hükümleri, mushafa (abdestsiz) el sürme... gibi fıkhın değişik pekçok konuları anlatılmaktadır.

İmam Ahmed diyor ki: Allah Rasûlünün (s.a.) bu mektubu yazdığında şüphe yoktur. Fakîhlerin hepsi diyetlerin miktarları konusunda bu mektubu kaynak almışlardır.

3- Züheyr oğullarına gönderdiği mektubu,

4- Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın yanında bulunan ve zekât nisabları vs. konularını içeren mektubu[74].

7— Hükümdarlara Gönderdiği Mektupları ve Elçileri:

Hudeybiye'den dönünce yeryüzü krallarına mektup yazdı ve onlara elçilerini gönderdi. Bu cümleden olarak Bizans hükümdarına bir mektup yazdı. Kendisine, "(Bizanslılar) Mühürsüz hiçbir mektubu okumazlar" denilince, bir gümüş mühür edindi ve üzerine üç satır yazdırdı: *"Muhammed"* bir satır, *"Rasûl"* bir satır ve *"Allah"* bir satır[75]. Krallara gönderdiği mektupları bununla mühürledi. Hicretin yedinci senesi Muharrem ayında bir gün içinde altı neferi elçi olarak gönderdi.

Bunların ilki, Amr b. Ümeyye ed-Damrî: Bu elçiyi Necâşî'ye gönderdi. Necâşî'nin adı Ashame b. Ebcer'dir. "Ashame"nin Arapça karşılığı, Atıyye (Türkçe karşılığı ise Bağış -Ş.Ö.)dir. Necâşî, Hz. Peygamber'in (s.a.) mektubuna saygı gösterdi ve sonra müslüman olup şehadet getirdi. İncil'i en iyi bilenlerdendi. O Habeşistan'da öldüğü gün Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de cenaze namazını kıldırdı. Vâkıdî vs.'nin de içinde bulundukları bir grup tarihçi böyle demekteyse de iş bunların dediği gibi değildir. Zira Allah Rasûlünün (s.a.) cenaze namazını kıldırdığı Necâşî Ashame, mektup gönderdiği Necâşî değildir. Birincisinin aksine, bu ikincisinin müslüman

---

73. Mâlik, 2/849; Nesâî, 8/57, 58; Hâkim, 1/397; Dârakutnî, s. 276; İbn Hibbân, 793; Beyhakî, 4/89. Hadisin isnâdı zayıftır.
74. Ebu Davud, 1568; Tirmizî, 621; İbn Mâce, 1798.
75. Buharî, 77/51, 77/54.

olduğu bilinmiyor. Oysa birincisi müslüman olarak ölmüştür[76]. Müslim *Sahih*'inde Katâde yoluyla Enes'in şöyle dediğini rivâyet eder: *"Allah Rasûlü (s.a.) Kisrâ'ya, Kayser'e, Necâşî'ye ve herbir saltanat sahibine, onları Allah Teâlâ'ya davet için birer mektup gönderdi. Buradaki Necâşî Allah Rasûlünün (s.a.) cenaze namazını kıldırdığı Necâşî değildir."*[77]. Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: "Allah Rasûlünün (s.a.) kendisine Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi gönderdiği bu Necâşî müslüman olmamıştır." Birincisi İbn Sa'd vs. tarihçilerin tercihidir. Aşikâre olan İbn Hazm'ın görüşüdür.

Dıhye b. Halîfe el-Kelbî'yi Bizans hükümdarı Kayser'e gönderdi. Kayser'in adı Hirakl (Heraklius, 610-641) idi. Müslüman olmayı kurdu. Neredeyse olacaktı; ama olmadı. Müslüman olduğu söylenmişse de bu sözün bir değeri yoktur.

Ebu Hâtim İbn Hibbân'ın, *Sahih*'inde rivâyet ettiğine göre Enes b. Mâlik anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.): "Şu mektubumu kim Kayser'e götürüp cenneti kazanmak ister?" diye sordu. Cemaatten birisi: "Ya mektubu kabul etmezse?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Kabul etmese de (götürene cennet vardır)" buyurdu. Kayser, Beyt-i Makdis'e gelirken elçi ona rastladı. Yere bir halı serilmişti. Üzerinde ondan başkası yürümüyordu. Elçi mektubu halının üzerine attı ve yana çekildi. Kayser, mektubun yanına varınca eline aldı ve: "Bu mektubun sahibi kim ise güvencededir." diye nida etti. Adam gelip: "Benim" dedi. Kayser: "Memleketime geldiğinde bana gel" dedi. Adam, gelince onun yanına gitti. Kayser'in emri ile sarayın kapıları kapatıldı. Sonra bir tellâla şöyle nida etmesi için emir verdi: "Haberiniz olsun, Kayser, Muhammed'e uydu ve hristiyanlığı bıraktı." Bunu duyan ordusu derhal silahlarını çekip geldiler ve onu çembere aldılar. Bunun üzerine Allah Rasûlü'nün (s.a.) elçisine: "Görüyorsun, tahtım elden gidecek." dedikten sonra tellâlına şöyle nida etmesini emretti: "Dikkat, dikkat! Kayser, davranışınızdan hoşnut oldu. O sadece sizi sınayıp sizin dininize ne kadar sıkı tutunduğunuzu görmek istedi. Artık geri dönün, gidin." Allah Rasûlü'ne (s.a.): "Ben müslümanım" diye yazdı ve O'na dinarlar gönderdi. Mektup eline geçince Allah Rasûlü (s.a.): "Allah'ın düşmanı yalan söyledi. O müslüman değil, hristiyandır." buyurdu ve dinarları paylaştırdı.[78].

76. Buharî, 23/65.
77. Müslim, 1774; Tirmizî, 2859. İran hükümdarlarına Kisrâ, Bizans hükümdarlarına Kayser, Habeşistan hükümdarlarına Necâşî, Türk hükümdarlarına Hakan denir.
78. İbn Hibbân, *Sahih*, 1628. Hadisin senedi sahihtir.

Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi, Kisrâ'ya gönderdi. Nuşirevan oğlu Hürmüz'ün oğlu olan Kisrâ'nın adı İbreviz (Perviz) idi. Hz. Peygamber'in (s.a.) mektubunu parçaladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah'ım! Onun saltanatını parçala."* diye beddua etti. Allah, onun saltanatını ve milletinin memleketini parçaladı.[79]

Hâtıb b. Ebî Beltea'yı, Cüreyc b. Mînâ adındaki İskenderiye kralı ve Kıptîlerin lideri olan Mukavkıs'a gönderdi. Mukavkıs, iyi şeyler söyledi ve yakınlık gösterdi. Ama müslüman olmadı. Hz. Peygamber'e (s.a.) Mâriye'yi ve onun kızkardeşleri Sîrîn ile Kayserâ'yı hediye etti. Hz. Peygamber (s.a.) Mâriye'yi odalık edindi ve Sîrîn'i Hassan b. Sâbit'e hediye etti.

Mukavkıs, Hz. Peygamber'e (s.a.) ayrıca şu hediyeleri de göndermiştir: Bir başka câriye, bin miskal altın, Mısır kubâtî kumaşından yirmi parça elbise, bir boz katır —Düldül—, bir boz eşek —Ufeyr—, Mâbur adında bir hadım köle —bu kölenin Mâriye'nin amcasının oğlu olduğunu söylenmektedir—, bir at —Lizâz—, bir cam kadeh ve bir miktar bal. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): *"Pis adam, saltanatına kıyamadı. Saltanatı sürmeyecektir."*[80] dedi.

Şucâ b. Vehb el-Esedî'yi, Belkâ kralı Hâris b .Ebu Şemir el-Gassânî'ye gönderdi. Bunu İbn İshak ve Vâkidî söylemiştir. Kimisi: "Şucâ, Cebele b. Eyhem'e gitti", kimisi: "Her ikisine de gitti." ve kimisi de: "Dıhye b. Halîfe ile birlikte Hirakl'e gitti." demiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Selît b. Amr'ı, Yemâme'deki Hanîfe oğulları (reisi) Hevze b. Ali'ye gönderdi. Hevze, elçiye ikramda bulundu. Deniliyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) Selît b. Amr'ı, Hanîfe oğullarından Hevze ile Sümâme b. Üsâl'e gönderdi.

İşte Allah Rasûlü'nün (s.a.) aynı gün gönderdiği söylenen altı elçi bunlardır.

Hicretin sekizinci senesi Zilkade ayında Amr b. Âs'ı, Ummân'daki Ezd oğullarından el-Cülendî'nin oğulları Ceyfer ile Abdullah'a elçi olarak gönderdi. Bu ikisi müslüman olup zekâtlarını verdiler. Amr'ın önüne zekât toplama ve aralarında hükmetme yolunu açtılar. Amr, Allah Rasûlü'nün

79. Buharî, 64/82; Ahmed, 1/243, 305.
80. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/260, 261. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de; Hâtıb b. Ebî Beltea'nın biyografisinde bu hadisi kaydetmiş ve İbn Şahin'in rivâyet ettiğini söylemiştir. Bk. *Fethu'l-Bârî*, 7/97.

(s.a.) vefat haberi kendisine ulaşıncaya kadar aralarında kaldı.

Ci'râne'den ayrılmadan önce —bir görüşe göre Fetih'den önce— Alâ el-Hadramî'yi, Bahreyn kralı Münzir b. Sâvâ el-Abdî'ye gönderdi. Münzir müslüman oldu ve zekâtını (vergisini) verdi.

Muhâcir b. Ebû Ümeyye el-Mahzûmî'yi, Yemen'deki Hâris b. Abdikülâl el-Hımyerî'ye gönderdi. Hâris: "Durumumu iyiden iyiye düşünüp taşınacağım." dedi.

Tebük seferinden dönünce —bir görüşe göre hicretin sekizinci senesi Rebîulevvel ayında —Ebû Musa ile Muâz b. Cebel'i İslâm davetçileri olarak Yemen'e gönderdi. Yemen halkı toptan, savaşsız, isteyerek müslüman oldu. Daha sonra Hz. Ali b. Ebu Tâlib'i onlara gönderdi. Hz. Ali, vedâ haccı esnasında Mekke'de Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına çıkageldi.

Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi, Zu'l-Kelâ el-Hımyerî ile Zû Amr'a, onları İslâm'a davet için gönderdi. Bu zatlar müslüman oldular. Allah Rasûlü (s.a.) vefat ettiğinde Cerîr onların yanında idi.

Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi bir mektupla (yalancı peygamber) Müseylemetü'l-Kezzâb'a gönderdi. Ayrıca ona Zübeyr'in kardeşi Sâib b. el-Avvâm ile bir başka mektup daha gönderdi; ama müslüman olmadı.

İslâm'a davet için Ferve b. Amr el-Cüzâmî'ye elçi gönderdi. Elçi göndermediği de söylenmektedir. Ferve, Kayser'in Maan valisi idi; müslüman oldu ve Hz. Peygamber'e (s.a.) müslüman olduğunu bir mektupla bildirdi. Ayrıca Mes'ûd b. Sa'd ile O'na şu hediyeleri gönderdi: Fızza adında bir boz katır, Zarib adında bir at ve Ya'fûr adında bir eşek. Bir grup âlim böyle demiştir. Aşikâr olan o iki —Allah daha iyi bilir ya— Ufeyr ve Ya'fûr aynı eşektir; Ufeyr, kelimesi Ya'fûr kelimesinin terhîm şeklindeki ism-i tasgîridir.

Ayrıca değişik kumaşlar ve altınla süslü ipek bir kaftan gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) hediyelerini kabul etti ve Mes'ûd b. Sa'd'a on iki buçuk ukiyye bağış yaptı.

Ayyâş b. Ebî Rabîa el-Mahzûmî'yi bir mektupla Himyer'den Abdikülâl'in oğulları Hâris, Mesrûh ve Nuaym'a gönderdi.

8— Müezzinleri:

Dört tane olup ikisi Medine'de idi: 1- Bilâl b. Rabâh: Allah Rasûlünün (s.a.) ilk müezzinidir; 2- Kureyşli Âmir oğullarından Ümmü Mektûm'-

un oğlu kör Amr (İbn Ümmü Mektûm), 3- Kubâ'da: Ammar b. Yasir'in âzâdlısı Sa'd el-Karaz; 4- Mekke'de: Ebu Mahzûra; Adı, Evs b. Muğîre el-Cumhî'dir.

Müezzinlerden Ebu Mahzûra ezanda tercî' yapar[81] (yani şehadet kelimelerinin herbirini yavaşça söyledikten sonra tekrar yüksek sesle söyler -Ş.Ö.) ve kâmeti iki kere tekrarlardı. Bilâl ise tercî' yapmaz, kâmeti bir kere söylerdi. İmam Şâfiî (r.h.) ile Mekkeliler Ebu Mahzûra'nın ezanını, Bilâl'in kâmetini; Ebu Hanîfe (r.h.) ile Iraklılar Bilâl'in ezanını, Ebu Mahzûra'nın kâmetini; İmam Ahmed (r.h.), ehl-i hadis ve Medineliler ise Bilâl'in hem ezanını, hem de kâmetini almışlardır .Mâlik (r.h.) iki yerde —tekbirin yinelenmesi ve kâmet *(Kad kemâti's-salâtu)* sözünün iki kere söylenmesi— muhalefet etmiştir. O, kâmeti tekrar etmiyor.

9— Komutanları ve Valileri:

Bâzân b. Sâsân: Behrâm Cûr'un neslindendir. Allah Rasûlü (s.a.), Kisra'nın ölümünden sonra onu bütün Yemen halkının başına geçirdi. İslâm'da Yemen'e tayin edilen ilk validir. Aynı zamanda ilk müslüman olan Acem kralıdır.

Allah Rasûlü (s.a.) Bâzân'ın ölümünden sonra San'â ve civarındaki köy ve kasabalara onun oğlu Şehr b. Bâzân'ı vali tayin etti. Sonra Şehr öldürülünce Allah Rasûlü (s.a.) San'â'ya Halid b. Saîd b. Âs'ı vali yaptı.

Allah Rasûlü (s.a.) Muhâcir b. Ebu Ümeyye el-Mahzûmî'yi Kinde ve Sadif'e vali tayin etti. Allah Rasûlü (s.a.) vefat ettiğinde daha görev yerine gitmemişti. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, onu dinden dönen *(mürted)* bir takım insanlarla savaşması için (bir müfrezenin başında) gönderdi.

Ziyâd b. Ümeyye el-Ensârî'yi, Hadramevt'e;
Ebu Musa el-Eş'arî'yi, Zübeyd, Aden ve Sâhil'e;
Muaz b. Cebel'i, Cened'e;
Ebu Süfyân Sahr b. Harb'i, Necrân'a;
Ve (Ebu Süfyân'ın) oğlu Yezîd'i, Teymâ'ya vali olarak gönderdi.

Attâb b. Esîd'i, Mekke'ye vali tayin etti ve hicretin sekizinci senesi

81. Ebu Davud, 502; İbn Mâce, 709; Tirmizî, 192; Nesâî, 1/103; İbn Hibbân, 288; İbn Huzeyme, 377. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor. Bilâl hadisini ise Buhârî (10/2,3) ve Müslim (378), Enes'ten rivâyet etmişlerdir.

müslümanlara hac ibadeti yaptırma görevini ona verdi. O vakit 20 yaşında yoktu.

Ali b. Ebu Tâlib'i, humusları (beşte birlik vergileri) toplama ve kadılık yapma görevleriyle Yemen'e gönderdi.

Amr b. Âs'ı, Umman'a ve çevresine vali tayin etti.

Zekât toplama işine pekçok grup görevlendirdi. Zira her kabilenin zekâtlarını toplayan bir görevli vardı. Bundan dolayı zekât memurlarının sayısı kabardı.

Hz. Ebu Bekir'i hicretin dokuzuncu senesi haccı idare etme işiyle görevlendirdi ve onun ardından Hz. Ali'yi halka Berâet (=Tevbe) sûresini okuması için gönderdi. Kimisi: "Çünkü bu sûrenin evveli, Hz. Ebu Bekir hacca gittikten sonra inmiştir."; kimisi: "Zira Arabın âdetidir; akitleri sadece kendisine itaat edilen birisi yahut kişinin ailesinden bir şahıs yaparbozar." diyor, kimi ise diyor ki: Hz. Ali'yi, Hz. Ebu Bekir'e yardımcı ve destek olsun diye arkasından gönderdi. Bu yüzden Hz. Sıddîk Hz. Ali'ye: "Âmir misin, memur musun?" diye sormuş, o da: "Hayır, memurum." cevabını vermişti[82]. Allah'ın düşmanları Rafizîler ise: "Hz. Peygamber (s.a.) onu görevinden azledip yerine Hz. Ali'yi geçirdi." diyorlar. Bu, onların yeni çıkmış iftiralarından ve bühtanlarından başkası değildir.

"Nesî olayından dolayı bu hac Zilhicce ayında mı, yoksa Zilkade ayında mı yapılmıştı?" Bu konuda âlimler görüş ayrılığına düşmüşler ve iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

10— Muhafızları:

1- Sa'd b. Muâz: Bedir savaşında gölgelikte uyurken muhafızlığını yapmıştır. 2- Muhammed b. Mesleme: Uhud savaşında muhafızlığını yaptı. 3- Zübeyr b. Avvâm: Hendek savaşında muhafızlığını yaptı. 4- Abbâd b. Bişr: Muhafızlık işlerine bakan bu zattı.

Bu şahıslar dışında başka kişiler de Hz. Peygamber'in (s.a.) muhafız-

82. Nesâî, 5/247, 248; Dârimî, 2/66,67. Râvileri sikadır. İbn Hibbân hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Hadisin metni şöyledir: *"Hz. Ebu Bekir sordu: Âmir olarak mı, yoksa elçi olarak mı gönderdi? Hz. Ali cevap verdi: Hayır, elçi olarak. Allah Rasûlü (s.a.) beni hac esnasında Arafat'ta vakfe yaparken insanlara Berâet sûresini okumam için gönderdi."*

lığını yapmışlardır. "Allah seni insanlardan korur" âyeti[83] inince, insanların karşısına çıktı, âyeti onlara haber verdi ve muhafızları gönderdi[84].

Fedâileri:

1- Ali b. Ebu Tâlib, 2- Zübeyr b. Âvvâm, 3- Mikdâd b. Amr, 4- Muhammed b. Mesleme, 5- Âsım b. Sâbit b. Ebu'l-Aklah, 6- Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî.

Valiye göre emniyet müdürü *(sahibu'ş-şurta)* ne ise Hz. Peygamber'e (s.a.) göre de Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Ensârî o idi.[85]

Hudeybiye günü Muğîre b. Şu'be kılıcıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) başında bekledi.

Nafaka işlerine bakanlar; yüzüğüne, ayakkabısına ve misvâkına gözkulak olanlar; huzuruna girilmesine izin verenler:

Bilâl, nafaka işlerine bakardı. Muaykîb b. Ebu Fâtıma ed-Devsî mühürüne, İbn Mes'ûd misvakına ve ayakkabısına bakardı.

Huzuruna girilmesine müsaade edenler (yani kapıcıları) şunlardı: 1- Rebâh el-Esved, 2- Enese: Bu ikisi kölesi idiler; 3- Enes b. Mâlik, 4- Ebu Musa el-Eş'arî.

11— Şairleri ve Hatipleri:

İslâm'ı müdafaa eden şairleri: 1- Kâ'b b. Mâlik, 2- Abdullah b. Revâha, 3- Hassân b. Sâbit. Kâfirlere karşı en katı olanları Hassân b. Sâbit idi. Kâ'b b. Mâlik ise kâfirleri, küfürlerinden ve şirklerinden dolayı ayıplardı.

Hatibi, Sâbit b. Kays b. Şemmâs idi.[86]

Yolculukta önünde şarkı söyleyerek deve sürenler:

1- Abdullah b. Revâha, 2- Enceşe, 3- Âmir b. Ekva', 4- Amcası Sele-

83. Mâide, 5/67.
84. Tirmizî, 3049; Taberî, 10/469. Hadisi Hâkim (2/313) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Hafız İbn Hacer ise *Fethu'l-Bârî'*de (6/60) hasen olduğunu belirtip "Mevsûl mü, mürsel mi olduğunda görüş ayrılığı vardır." demiştir.
85. Buharî, 93/12; Tirmizî, 3849.
86. Sâbit b. Kays b. Şemmâs b. Züheyr b. Mâlik el-Ensârî el-Hazrecî. Ensâr'ın hatibidir. Uhud ve daha sonraki savaşlara katılmış; Hz. Ebu Bekir'in hilâfeti sırasında Yemâme savaşında şehit düşmüştür. Bk. *Üsdü'l-Gâbe*, 1/275.

me b. Ekvâ'. *Sahih-i Müslim*'de rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü'nün (s.a.) güzel sesli, şarkı söyleyen bir deve sürücüsü vardı. Allah Rasûlü (s.a.) ona: *"Yavaş ol, ya Enceşe! Cam kâseleri (yani yufka yürekli kadınları incitip) kırmayasın."* buyurdu.[87]

12— Gazaları ve Seriyeleri:

Bütün gazaları, seriyeleri ve ba'sları[88] hicretten sonraki 10 sene zarfında olmuştur. Gazalarının sayısı 27'dir. 25 yahut 29 olduğunu söyleyenler ve daha başka rakamlar verenler de vardır. Şu dokuz gazada savaşmıştır: Bedir, Uhud, Hendek, Kurayza, Mustalık, Hayber, Fetih, Huneyn ve Tâif. Hayber kasabalarından Vâdi'l-Kurâ'da, Gâbe'de (Şam bölgesinde Medine'ye yakın bir yer adı) ve Benî Nadîr ile yapılan savaşlara da iştirak ettiği söylenmiştir.

Seriye ve ba'sları altmışa yakındır. Asıl büyük gazalar yedi tanedir: Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Fetih, Huneyn ve Tebük. Bu gazalar hakkında Kur'an âyetleri inmiştir. Enfâl sûresi, Bedir savaşının anlatıldığı sûredir. Uhud savaşı hakkında Âl-i İmrân sûresinin sonlarındaki: *"Hani sen inananları mevzilere yerleştirmek üzere, erkenden evinden ayrılmıştın..."* âyetinden[89] sûrenin bitiminden az öncesine kadar olan kısmı inmiştir. Hendek, Kurayza ve Hayber savaşları hakkında Ahzâb sûresinin başı; Benî Nadîr savaşı hakkında Haşr sûresi ve Hudeybiye olayı ile Hayber hakkında Fetih sûresi inmiş ve ayrıca bu sûrede (Mekke) Fethine işaret edilmiştir. Nasr sûresinde ise Fetih açıkça zikredilmiştir.

13— Silahları ve Eşyaları:

Dokuz kılıcı vardı:

1- Me'sûr: Sahip olduğu ilk kılıçtır. Babasından miras kaldı. 2- Adb, 3- Zülfikar yahut Zülfekar: Hemen hemen bu kılıcını hiç yanından ayırmazdı. Bu kılıcın kabzası, kabzasının pervazesi, halkası, tepe kısmı, zînet için olan halkaları ve kınının dilciği hep gümüştendi. 4- Kal'î, 5- Bettâr,

---

87. Buharî, 78/90, 78/95, 78/111, 78/116; Müslim, 2323/73; Dârimî, 2/295; Ahmed, 3/107, 117, 186, 227, 254, 285.
88. Hz. Peygamber'in (s.a.) bulunduğu cihada gaza (= gazve), cihad için gönderdiği üçe varmayan bir grup askere ba's, daha fazlasına seriye denir.
89. Âl-i İmrân, 3/121.

6- Hatf, 7- Rasûb, 8- Mıhzem, 9- Kadîb.

Kılıcının kınının dilciği tamamen gümüş ve bunun arasında kalan kısım gümüş halkalar şeklindeydi. Kılıcı Zülfikar'ı Bedir savaşında ganimet olarak almıştı. (Uhud savaşında) kendisine gösterilen rüya da bu kılıç üzerinde idi. Fetih günü Mekke'ye geldiğinde kılıcının üzerinde altın ve gümüş vardı.

Yedi zırhı vardı:

1- Zâtu'l-Fudûl: İşte bu zırhı, ailesi için yahudi Ebu Şahm'dan 30 sa'arpa aldığında o yahudinin yanında rehin bırakmıştı. Borç bir seneye kadar ödenecekti. Zırh demirdendi.

2- Zâtu'l-Vişâh, 3- Zâtu'l-Havâşî, 4- Sa'diyye, 5- Fızza, 6- Betrâ, 7- Hırnık.

Altı yayı vardı:

1- Zevrâ, 2- Ravhâ, 3- Safrâ, 4- Beyzâ, 5- Ketum: Uhud savaşında kırıldı; Katâde b. Nu'mân aldı; 6- Sedâd.

Kâfur adında bir sadağı, üç gümüş halkası bulunan menşur deriden bir kemeri, bir gümüş tokası ve bir gümüş tırnak makası vardı. Bazıları böyle demişse de Şeyhulislâm İbn Teymiye: "Hz. Peygamber'in (s.a.) kemer kuşandığı bize ulaşmadı." diyor.

Zelûk adında bir kalkanı ve Fütak adında başka bir kalkanı vardı. Deniliyor ki, kendisine üzerinde put resmi bulunan bir kalkan hediye edildi. Elini onun üzerine koydu, Allah o putu giderdi.

Beş mızrağı vardı. Birisine Müsvî, diğerine Müsnî denirdi. Neb'a adında bir hançeri vardı. Beyzâ adında bir büyük mızrağı daha vardı. Bastona benzer, Aneze adında başka bir küçük mızrağı daha vardı ki, bayramlarda onu önüne alarak yürür ve bu mızrağı önüne dikerlerdi. Böylece onu namaz kıldığı tarafa diktiği sütre yapmış olurdu. Zaman zaman bu mızrakla yürüdüğü olurdu.

Muvaşşah adında, sarı bakırla kaplı bir demir miğferi ve Sebûğ yahut Zü's-Sebûğ adında bir başka miğferi vardı.

Harb esnasında giydiği üç cübbesi vardı. Harb esnasında yeşil ince ipekten bir cübbe giydiği de söylenmektedir. Bilinen o ki, Urve b. Zübeyr'in, astarı yeşil ince ipek olan, ipek bir yelmuku (kaftanı) vardı, harb esnasında giyerdi. İki rivâyetten birine göre İmam Ahmed, harb esnasında ipek

giymeyi caiz görmektedir.

Ukâb adında siyah bir bayrağı vardı. *Sünen-i Ebu Davud'*daki bir rivâyete göre sahabeden biri: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bayrağını gördüm, sarı idi." demektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) beyaz sancakları vardı. Bazan bunlara siyah desenler de verirdi.

el-Kin adında bir kıl çadırı vardı. Bir arşın yahut daha fazla uzunlukta ucu çengelli bir bastonu vardı, ona dayanarak yürür, devesi üzerinde iken önüne asardı. Urcûn adında bir bastonu; Memşûk adında kayın ağacından yapılma bir âsâsı vardı. Deniliyor ki, halifelerin birbirlerinden aldıkları âsâ budur.

Reyyân ve Muğnî adlarını taşıyan bir kadehi ve gümüş zincir takılmış başka bir kadehi vardı.

Cam bir kadehi ve divanının altına konan, gece içine küçük abdest bozduğu hurma ağacından bir kadehi vardı. Sâdır adında bir kırbası vardı. Abdest almak için bir taş maşrapası (ibriği) bulunduğu söylenmektedir. Sarı bakırdan bir su teknesi, Sea adında bir leğeni, içinde yıkandığı bakır bir kabı, bir yağ şişesi, ayna ve tarak koyduğu bir küçük sandığı vardı. Tarağın fildişinden olduğu söylenmektedir. Bir de uyuyacağı zaman her iki gözüne de kendisinden üçer kere sürme çektiği bir sürmedanlığı vardı. Küçük sandığında makas ve misvak da bulunurdu. Dört erkeğin aralarında taşıdıkları dört halkası bulunan Garrâ adında bir çanağı vardı. Bir sa'ı, bir müddü, bir tüylü saçaklı büyük keçesi, Es'ad b. Zürâre'nin hediye ettiği ayakları Hind ardıcından bir divanı ve dolgu maddesi lif olan deri bir yatağı vardı.

Bunların hepsi değişik hadislerde dağınık olarak rivâyet edilmiştir.

Taberanî, *Mu'cem*'inde İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in (s.a.) kaplarını bir arada sıralayan şöyle toplu bir hadis rivâyet eder: "Allah Rasûlü'nün (s.a) kabzası ve kabza başı gümüşten olan Zülfikar adında bir kılıcı, Sedâd adında bir yayı, Cem' adında sadağı, bakırla kaplı Zâtu'l-Fudûl adında bir zırhı, Neb'â adında bir hançeri, Dakn adında bir ucu çengelli bastonu, Mûciz adında beyaz bir kalkanı, Sekb adında siyah bir atı, Dâc adında bir eğeri, Düldül adında boz bir katırı, Kasvâ adında dişi bir devesi, Ya'fûr adında bir eşeği, el-Kin adında bir halısı, Kamra adında bir bastonu, Sâdıra adında bir kırbası, Câmi' adında bir makası, bir aynası ve Mevt adında, kayın ağacından yapılma bir âsâsı vardı."

14— Hayvanları:

Atları:

1- Sekb: Sahip olduğu ilk at olduğu söylenir. Kendisinden on ukiyyeye satın aldığı bedevî arabın yanında iken adı Dırs idi. Alnında ve ayaklarında beyazlık ve sağ ayağında bir deri bukağı vardı. Siyaha yakın al renkte idi. Nitekim siyah olduğu da söylenmektedir. 2- Mürtecez: Boz bir attı. İşte, Huzeyme b. Sâbit'in şahitlikte bulunduğu at, buydu, 3- Luhayf, 4- Lizâz, 5- Zarib, 6- Sebha, 7- Verd.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu yedi ata sahip olduğunda görüşbirliği vardır. Bunları İmam Ebu Abdillah Muhammed b. İshak b. Cemâr eş-Şâfiî bir beyitte şu şekilde topladı:

وَالْخَيْلُ سَكْبٌ لُحَيْفٌ سَبْحَةٌ ظَرِبٌ   لِزَازُ مُرْتَجِزٌ وَرْدٌ لَهَا اسْرَارُ

Bu beyti bana, oğlu İmam Ebu Amr İzzeddin Abdülaziz haber verdi. Allah, onu taatı ile aziz eylesin.

Hz. Peygamber'in (s.a.) daha başka on beş atı olduğu söylenir. Ancak bunlar ihtilaflıdır. Atının eğerinin iki yanı liften idi.

Katırları:

1- Düldül: Boz idi. (Mısır kralı) Mukavkıs'ın hediyesidir,

2- Fızza (=Gümüş) adında Ferve el-Cüzâmî'nin hediye ettiği başka bir katır,

3- Eyle kralının hediye ettiği boz katır,

4- Dûmetu'l-Cendel hükümdarının hediye ettiği bir başka katır,

5- Necâşî'nin bir katır hediye ettiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.) ona bindiği de söylenmektedir.

Eşekleri:

1- Ufeyr: Boz idi. Kıptî kralı Mukavkıs hediye etmişti.

2- Ferve el-Cüzâmî'nin hediye ettiği bir başka eşek,

3- Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Peygamber'e (s.a.) bir eşek verdiği ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de ona bindiği söylenmektedir.

Develeri:

1- Kasvâ: Bu deve üzerinde hicret ettiği söylenmektedir.

2,3- Azbâ (=Kulaksız) ve Ced'â (=Burunsuz) Bu iki devede ne kulak,

ne de burun vardı. Bu sebeple böyle adlandırıldılar. Kulağında kesiklik olduğu için bu adla anıldığı da söylenmektedir. Azbâ ve Ced'â bir deve adı mıdır, yoksa iki ayrı deve adı mıdır? Bu konuda ihtilaf vardır. Azbâ, yarışlarda geçilmez bir deve idi. Sonra iş devesi üzerinde bir bedevî arap çıkageldi ve onu geçti. Bu müslümanların ağırına gitti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): *"Dünyada herhangi bir şeyi yükseltirse mutlaka onu alçaltmak Allah üzerine bir haktır."* buyurdu.[90]

4- Hz. Peygamber (s.a.), Bedir savaşında Ebu Cehil'in, burnunda gümüş bir halka bulunan ve attan hızlı giden Mehr kabilesinden aldığı devesini ganimet olarak ele geçirdi. Müşrikleri öfkelerinden çatlatmak için bu deveyi Hudeybiye günü birine hediye olarak verdi.[91]

Kırk beş adet sağmal devesi vardı. Ayrıca Sa'd b. Ubâde'nin Akîl oğulları develerinden ona gönderdiği Mehr kabilesi develerinden bir devesi vardı.

Yüz koyunu vardı. Bu sayıdan fazla olmasını istemezdi. Çobanı her ne zaman bir kuzu doğduğunu haber etse, onun yerine bir koyun keserdi. Yedi tane hediye keçisi vardı; onları Ümmü Eymen otlatırdı.

---

90. Buharî, 81/38, 56/59; Ebu Davud, 4802; Nesâî, 6/227; Ahmed, 3/103, 253. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (6/56) diyor ki: Bu hadisten şu prensipler çıkar: 1- Binmek ve müsabaka yapmak için deve edinebilir, 2- Her yükselen şeyin mutlaka alçalmasına dikkat çekilerek, dünyadan yüz çevirmek, 3- Alçak gönüllülüğe teşvik, 4- Hz. Peygamber'in (s.a.) güzel ahlâkı, tevâzuu ve arkadaşlarının gönüllerindeki üstün değeri.
91. Ahmed, 1/261; Ebu Davud, 1749; Tirmizî, 815; İbn Mâce, 3076. İsnâdı sahihtir.

C) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) BEŞERÎ TAVIRLARI

1) Giyinişi:

"Sehab = bulut" adında bir sarığı vardı, onu Hz. Ali'ye giydirdi. Sarık sarar, sarığın altına da kalensüve (fes, takke, başlık vb.) giyerdi. Kâh kalensüveyi sarıksız giyer, kâh sarığı kalensüvesiz sarardı. Sarık sardığı zaman sarığını omuzları arasına sarkıtırdı. Nitekim Müslim, *Sahih*'inde Amr b. Hâris'in şöyle dediğini rivâyet eder: *"Allah Rasûlü'nü (s.a.) minberde hutbe okurken gördüm. Başında, iki ucunu omuzları arasına sarkıttığı siyah bir sarığı vardı."*[1]

Yine Müslim'de Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), (Fetih Günü) Mekke'ye başında siyah bir sarıkla girdi.[2] Câbir'in rivâyet ettiği bu hadiste sarığın ucu anılmamıştır. Bu da gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.) sarığın ucunu daima omuzları arasına sarkıtmazdı. Denilir ki, Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye üzerinde savaş takımı ve başında miğferi ile girdi. O halde her yerde münasip olanı giymiştir.

Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye —Allah, ruhunu cennetle mukaddes kılsın— sarığın ucunun sarkıtılması konusunda şahane bir sebep söylemektedir ki, o da şudur: Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de gördüğü rüyada, İzzet sahibi Allah Tebâreke ve Teâlâ Hazretlerini müşahede ettiği gecenin sabahında sarığının ucunu omuzları arasına sarkıtmıştı. Hz. Pey-

---

1. Müslim, 1359; Ebu Davud, 4077; Nesâî, 8/211; İbn Mâce, 1104 ve 2821; Ahmed, 4/307.
2. Müslim, 1357; Tirmizî, 1679 ve 1735; Ebu Davud, 4076; Nesâî, 5/201 ve 8/211; İbn Mâce, 2822; Ahmed, 3/363 ve 387.

gamber (s.a.) anlatıyor: *"Allah, bana: 'Ey Muhammed! Mele-i A'lâ hangi konuda birbiriyle çekişiyor, biliyor musun?' diye sordu. 'Bilmiyorum' dedim. Bunun üzerine elini iki kürek kemiğimin arasına koydu.*[3] Böylece gök ile yer arasında olanı bildim..."[4] Bu hadis Tirmizî'dedir.[5] Buharî'ye hadisin durumu sorulunca "sahih" cevabını verdi. Üstadımız: "İşte bu halden dolayı Hz. Peygamber (s.a.) sarığının ucunu omuzları arasına sarkıtmıştır" dedi. Bu açıklama, cahillerin lisan ve kalblerinin inkâr edeceği ilimdendir. Sarık ucunun sarkıtıldığının söylenilmesi konusunda onun dışında bu açıklamayı yapanı görmedim.

Gömlek giymiştir. Zaten en sevdiği elbise gömlekti. Gömleğinin kolu bileğine kadardı. Cübbe, kaftana benzer(ense tarafından yırtmaçlı bir elbise) olan ferrûc ve ferace giymiştir. Ayrıca kaftan da giymiştir. Yolculukta yenleri dar bir cübbe giymiştir. (Belden aşağı giyilen peştemal gibi bir giyecek olan) izâr ve (bedeni örten üsten giyilen şal gibi bir örtü olan) ridâ giymiştir. Vâkıdî diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) ridâsı ve abasının uzunluğu altı arşın, eni üç arşın bir karış; izârı ise Ummân dokumalarındandı ve uzunluğu dört arşın bir karış, eni iki arşın bir karıştı.

Kırmızı hulle giymiştir. Hulle izâr ve ridâdan oluşan takıma denir. Bu iki giyecek birlikte olursa ancak o zaman hulle adını alır. Hz. Peygam-

---

3. Allâme Alî el-Kârî diyor ki: Bu söz, Allah'ın yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsus olacak şekilde fazlaca lutfetmesinden ve O'na feyz ve ihsanından kinâyedir. Çünkü çok sevdiği kişiye, centilmence davranıp iyilik yapmak isteyen biri, bu davranışıyla ona saygınlık kazandırdığını ve destek sağladığını göstermek için elini o kişinin iki kürek kemiği arasına kor.
4. Yani Allah, O'na gök ile yer arasında var olan melekleri ve sâir yaratıkları bildirdi. Bu, Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.) verdiği ilmin enginliğinden kinâyedir. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.) göklerde ve yeryüzünde bulunan bütün varlıkları bilirdi, demek doğru değildir.
5. Tirmizî, 3233. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor. İmam Ahmed, *Müsned*'de (5/243) sahih senedle rivâyet etmiştir. Taberânî, Hâkim, Muhammed b. Nasr, v.s. muhaddisler de bu hadisi kitaplarında rivâyet etmişlerdir. Hadis bütün bu kaynaklarda Muaz b. Cebel'den (r.a.) rivâyet edilmektedir. Ayrıca Tirmizî (3231) ve Ahmed (1/368) İbn Abbâs'tan; Dârimî ve Beyzavî (*Şerhu's-Sünne*'de) Abdurrahman b. Âiş'den rivâyet etmişlerdir.

   Mele-i A'lâ (= Yüce topluluk), mukarreb meleklerdir. Onların çekişmesi ise ya bu amelleri kaydetmek ve semaya yükseltmek için koşuşturmaları, ya da bunların fazilet ve şerefleri konusunda birbirleriyle tartışmaları demektir. Allah buna "çekişme" adını verdi. Çünkü, soru-cevap şeklinde gelmiştir. Bu da çekişme ve tartışmaya benzer. Bu yüzden burada "çekişme" kelimesinin söylenmesi hoş kaçmıştır. Hafız İbn Raceb el-Hanbelî bu hadis hakkında *"İhtiyâru'l-Evlâ fî Şerhi Hadisi İhtisâmi'l-Melei'l-A'lâ"* adıyla bir kitap yazmıştır.

ber'in (s.a.) hullesinin, başka renk katışmamış sade kırmızı olduğunu sanan kişi yanılgıya düşmüştür. Kırmızı hulle, diğer Yemen bürdelerinde olduğu gibi siyahla karışık, kırmızı desenlerle dokunmuş iki Yemen bürdesinden oluşmaktaydı. Kırmızı çizgiler bulunması itibariyle bu adla tanınmaktadır. Yoksa sade kırmızı şiddetle yasaklanmıştır.(6) *Sahih-i Buharî*'de rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), kırmızı eğer minderini (yahut üstlük libasını) yasakladı.(7)

Sünen-i Ebu Davud'da yer alan rivâyete göre ise Abdullah b. Ömer şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) üzerimde usfurla boyalı (düz desenli dikişsiz pelerin gibi bir giyecek olan - Ş.Ö.) bir rayta gördü. "Üzerindeki bu rayta nedir?" diye sordu. Yüz ifadesinden hoşlanmadığını anladım. Aileme geldiğimde tandır yakıyorlardı. Raytayı tandıra attım. Ertesi gün Hz.

---

6. İmam Şevkânî diyor ki: "İbnü'l-Kayyim, kırmızı hulle'nin siyahla karışık, kırmızı desenlerle dokunmuş iki Yemen bürdesinden oluştuğunu, sade kırmızı olduğunu söyleyenlerin yanıldığını iddia edip: 'Bu şekildeki hulle, bu isimle bilinir, demiştir. Oysa sana da gizli kalmayacağı gibi lisana vâkıf biri olan sahabî bu hulleyi 'kırmızı' diye nitelemiştir. Bu sözü, gerçek anlamına yani sade kırmızı anlamına almak gereklidir. İcap ettirecek herhangi bir durum olmaksızın bu sıfat, mecâzî anlama alınamaz, yani bir kısmının kırmızı bir kısmının başka renkte olduğu söylenilemez. Şayet (İbnü'l-Kayyim), kırmızı hulle sözü, lügatte bu anlamdadır, demek istemişse lügat kitaplarında buna şahit olacak birşey yoktur. Eğer bu meselede şer'î hakîkat budur demek istemişse, şer'î hakikatler sırf iddia ile sabit olmaz. Şu halde bu sahabînin sözünü Arapçadaki kullanımında almak vâcibtir. Çünkü Arapça, onun ve toplumunun dilidir. Yok eğer —sade kırmızı idi diyenleri açıkça sert dille eleştirmesine bakılacak olursa sözünün bu şekil anlaşılmaya müsait olmamasına rağmen— delillerin arasını bulmak amacıyla bu şekil tefsir ettiğini söylemek istemişse, yukarıda söylediğimiz gibi buna gerek kalmaksızın da aralarını bulma imkânı olduğundan tutunacağı bir dal yoktur. Hem 'kırmızı hulle' sözünü söylediği anlama alması da, anlatımı esnasında delil olarak kullandığı Hz. Peygamber'in (s.a.), yük develeri üzerinde kırmızı çizgili örtüler bulunduğunu görerek deve sahiplerini bundan menettiği yolundaki hadisle çelişmektedir. Bu hadiste (kırmızı) çizgiler bulunanın mekruh olduğuna delil vardır ki, bu hulle de onun yorumuna göre aynen bu şekildedir." *Neylü'l-Evtâr*, 2/108-109.
   Kırmızı giyinme konusunda detaylı bilgi verip delil ve görüşleri enine boyuna tartışan İmam Şevkânî, Hz. Peygamber'in (s.a.) Vedâ Hacc'ından sonra hayatının son günlerinde de kırmızı giyindiği yolundaki sahih hadislere ve aslî helâlliğe (berâat-i asliyye) dayanmanın gerekliliğini savunuyor. Geniş bilgi için, bk. *Neylü'l-Evtâr*, 2/104-110.
7. Buhârî, 77/28, 77/36, 77/45, 23/2, 46/5, 67/71, 74/28, 75/4, 78/124, 79/8, 83/9; Müslim, 2066; Tirmizî, 2810; Nesâî, 4/54; Ahmed, 4/287 ve 299. Ancak Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyetlerinde "kırmızı" kelimesi yoktur. Yasaklanan "kırmızı eğer minderi", acemlerin ipekten yaptıkları minderdir. Kırmızı diye belirtilmesi ipek sözünün kapsamlı anlamından daha özel anlam taşır; bu durumda minder ipek olursa hadisin anlamı imkânsızlaşır. (Çünkü kırmızı olmayan ipek minderler helâl sayılacaktır). Şayet ipek olması yanında bir de kırmızı ise yasak kuvvetlenir.

Peygamber'e (s.a.) geldim. "Raytayı ne yaptın, Abdullah?" diye sordu. Olayı anlattım. Bunun üzerine: *"Hanımlarından birine giydirsen olmaz mıydı? Kadınların giymesinde bir sakınca yoktur"* dedi.[8]

Sahih-i Müslim'de rivâyet edilen bir hadiste yine Abdullah b. Ömer şöyle diyor: Hz. Peygamber (s.a.) üzerimde usfurla boyalı iki giyecek gördü. Bunun üzerine *"Bu, kâfirlerin giysilerindendir. Onu giyme"* buyurdu.[9] Yine *Sahih-i Müslim*'de Hz. Ali'nin (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) usfurla boyalı elbise giymeyi yasakladı" dediği rivâyet edilir.[10] Bu tür elbisenin yalnızca, kırmızı boya ile boyandığı malumdur.

Sünen'lerden birinde şu olay anlatılıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ve arkadaşları bir yolculukta birlikte idiler. Hz. Peygamber (s.a.) arkadaşlarının yük develeri üzerinde kırmızı çizgili örtüler gördü. "Şu kırmızılığın sizi yenilgiye uğrattığını görüyorum, dikkat edin." buyurdu. Allah Rasulü'nün (s.a.) bu sözleri üzerine depara kalktık. Öyle ki, develerimizden biri ürküp kaçtı. Örtüleri ellerimizle tutup çekip kopardık" Hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir.[11]

Kırmızı elbise, kumaş vs. giymenin caizliğinde şüphe gözükmektedir. Mekruhluğu ise gerçekten kuvvetlidir. Hz. Peygamber'in (s.a.) sade kırmızı giymiş olabileceği nasıl düşünülebilir? Hayır, hayır... Allah, onu bundan korumuştur. Şüphe yalnızca "kırmızı hulle" sözünden kaynaklanmıştır. En iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber (s.a.) gerek alemli, gerek sade hamîsa (dört köşeli, iki tarafı zencefilli bir tür siyah aba) giymiştir. Siyah elbise de giymiştir. Ayrıca kenarlarına ince ipek çekilmiş kürk de giymiştir.

İmam Ahmed ve Ebu Davud kendi senedleriyle Enes b. Mâlik'in: "Bizans imparatoru Hz. Peygamber'e (s.a.) ipek bir müşte hediye etti. Hz. Peygamber (s.a.) onu giyindi. Müştenin, Hz. Peygamber'in (s.a.) kolunda sallanışı, kımıldanışı hâlâ gözlerimin önünde." dediğini rivâyet ederler.[12] el-Esmaî: "Müşte, yenleri uzun kürke denir" diyor. Hattâbî der ki: "Bu müştenin, kenarları ipekle çevrilmiş olmalıdır. Zira kürkün kendisi ipek olmaz."

---

8. Ebu Davud, 4066; İbn Mâce, 3603; Ahmed, 2/196. İsnadı hasendir.
9. Müslim, 2077; Nesâî, 8/203; Ahmed, 2/162, 164, 193, 207, 211.
10. Müslim, 2078; Ebu Davud, 4042, 4045, 4047, 4050, 4051; Nesâî, 8/204.
11. Ebu Davud, 4070; Ahmed, 3/463. Senedi zayıftır.
12. Ahmed, 3/251; Ebu Davud, 4047. Senedi zayıftır.

Hz. Peygamber (s.a.) sirval (şalvar, geniş pantolon yahut uzun-geniş külot) satın almıştır. Görünen o ki, bunu giymek için satın almıştır. Birçok hadiste sirval giydiği rivâyet edilmiştir. Sahabîler de O'nun izniyle sirval giyerlerdi.

Mest ve "tâsûme" adlı ayakkabı giymiştir. Yüzük takınmıştır. "Yüzüğü sağ eline mi, sol eline mi takmıştır?" Bu konuda hadisler arasında ihtilaf vardır. Ama hadislerin hepsi de sahih senedlidir.

"Hûze = tolga" adlı bir miğfer ve "zerdiyye = örgülü zırh" adında bir zırh giyinmiştir. Uhud savaşında iki zırhı üstüste birbirine geçirerek giyinmiştir.

Sahîh-i Müslim'de rivâyet edildiğine göre Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ: "İşte bu, Allah Rasûlü'nün (s.a.) cübbesidir." demiş ve ipek cepli ön ve arkasının aşağı kısmındaki yırtmaçları ipek olan İran hükümdarlarına has kalın şal cübbe çıkarttı. Ardından şunları söyledi: "Bu, vefatına kadar Âişe'nin yanında idi. O vefat edince ben aldım. Hz. Peygamber (s.a.) bunu giyerdi. Şimdi ise biz, şifa bulmaları dileğiyle hastalar için yıkıyoruz."[13]

İki yeşil abası, bir siyah elbisesi, keçeden kırmızı bir elbisesi ve bir yün elbisesi vardı. Gömleği pamuktan olup kısa boylu, kısa yenli idi. Heybe gibi sarkan şimdiki uzun-geniş yenli elbiseleri ne Hz. Peygamber (s.a.) ne de ashabından herhangi biri giymiştir. Bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine aykırıdır. Bu şekil elbiselerin giyiminin caizliğine şüphe ile bakılır. Çünkü bunlar kibir cinsindendir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok sevdiği elbise gömlek ve hıbere idi. Hıbere, kırmızı desenleri bulunan (pamuk veya ketenden mamul) bir tür abadır.

En çok hoşlandığı renk beyaz idi. Buyurur ki: *"Elbiselerinizin en hayırlısı beyaz olanıdır. Beyaz giyinin ve ölülerinizi onunla kefenleyin."*[14] *Sahih*'de rivâyet edildiğine göre Hz. Âişe, bir keçe elbise ve kalın bir izâr çıkarmış ve: "Allah Rasûlü (s.a.) ruhunu bu ikisi içinde teslim etti" de-

13. Müslim, 2069.
14. Ebu Davud, 3878, 4061; Tirmizî, 994; İbn Mâce, 1472; Ahmed, 1/247, 274, 328, 353, 363. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor. Ayrıca Tirmizî (2811), Nesâî (8/205), İbn Mâce (3567) ve Ahmed (5/12, 21) hadisi Semûre b. Cündüb'den (r.a.): "Beyaz giyinin. Çünkü beyaz en temiz ve en hoş giyecektir. Ölülerinizi onunla kefenleyin." metniyle rivâyet ediyorlar.

miştir.[15]

Altın bir yüzük takınmış, sonra çıkarıp atmış ve altın yüzük kullanmayı yasaklamıştır. Sonra gümüş yüzük takınmış ve onu yasaklamamıştır. Ebu Davud'un, Hz. Peygamber'in (s.a.) yasakladığı şeyleri anlatırken: *"Devlet başkanı dışındaki insanların yüzük kullanmasını yasakladı"* ifadesine gelince[16], bu hadisin durumunu ve sebebini bilmiyorum. En iyi bilen Allah'tır.

Yüzüğünün kaşını avucunun içine gelecek şekilde takardı. Tirmizî, Hz. Peygamber'in (s.a.) tuvalete girdiği zaman yüzüğünü çıkardığını rivâyet edip, bu rivâyetin sahih olduğunu söylüyor. Ebu Davud ise hadisi münker sayıyor[17].

Ne Hz. Peygamber'in (s.a.), ne de ashabından birinin taylesan (=şal, pelerin) giyindiği nakledilmiştir. Aksine *Sahîh-i Müslim*'de, Enes b. Mâlik'den rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.), Deccâl'i anlatırken: *"Onunla beraber, üzerlerinde şal bulunan yetmiş bin Isfahan yahudisi çıkacak"* demiştir.[18] Enes, üzerlerinde şal bulunan bir grup insan gördü ve "Hayber yahudilerine ne kadar da benziyorlar!" dedi. Bu yüzden selef ve haleften bir grup âlim, şal giyilmesini mekruh saymışlardır. Zira Ebû Davud'un ve *Müstedrek*'te Hâkim'in İbn Ömer'den rivâyet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) *"Kim bir kavme benzerse, o da onlardandır"*[19]; Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadiste de: *"Bizden başka bir kavme benzeyen bizden değildir"* buyurmuştur.[20]

---

15. Buharî, 77/19, 56/89; Müslim, 2080; Tirmizî, 1733; Ebu Davud, 4036; İbn Mâce, 3552; Ahmed, 6/32, 131.
16. Ebu Davud, 4049; Nesâî, 8/143. Hadisin peşinde Ebu Davud: "Bu hadiste yüzüğün belirtilmesi şâzdır." diyor. Hadisin senedi zayıftır. Yüzük diye tercüme ettiğimiz hâtem kelimesi, arapçada ayrıca mühür anlamına da gelir. Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzüğü aynı zamanda mührüdür.
17. Tirmizî, 1746; Ebu Davud, 19; Nesâî, 8/178; İbn Mâce, 303; İbn Hibbân, 125; Hâkim: Hadis zayıftır. Buna rağmen Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" demişse de Nevevî: "Bu sözü merduttur" diyerek ona karşı çıkmıştır.
18. Müslim, 2944. Taylesan, omuza alınan ve bütün bedeni kuşatan biçilmeden ve dikilmeden, giyinmek için dokunulan bir tür giyecektir. Bizim şal dediğimiz giyecek olacaktır. Pelerin diye anlamak da mümkündür.
19. Ahmed, 2/50, 92; Ebu Davud, 4031. Senedi hasendir. Müellifin, hadisi Hâkim'in de rivâyet ettiğini söylemesi bir yanılgıdır.
20. Tirmizî, 2696. Senedinde zayıf bir râvî olan İbn Lehîa varsa da, bir önceki hadisin şahidliği ile hasen derecesine çıkar.

Hicretin anlatıldığı hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) gündüzün sıcağında Hz. Ebu Bekir'in yanına, başına (maske gibi) bir bürgü geçirerek gelmesi ise Hz. Peygamber'in (s.a.) o saat gizlenmek için yaptığı birşeydi. İhtiyaçtan dolayı yapmıştı. Yoksa başına bürgü bürünmek âdeti değildi. Maamafih Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) başörtüsünü çokça kullandığını da rivâyet etmektedir. Allah daha iyi bilir ya, Hz. Peygamber (s.a.) bunu yalnızca sıcak vb. durumlar gibi ihtiyaçtan ötürü yapmıştır. Hem başörtüsü kullanmak şal bürünmek demek değildir.

Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı çoğunlukla pamuk dokuma giyerlerdi. Yün ve keten dokuma giydikleri de olurdu. Şeyh Ebu İshak el-Isbahanî'nin sahih senedle Câbir b. Eyyûb'dan rivâyetine göre Salt b.Râşid, üzerinde yün cübbe, yün izâr ve yün sarıkla Muhammed b. Sîrîn'in huzuruna girdi. Muhammed ondan tiksindi ve şunları söyledi: "Sanıyorum bir takım kimseler yün giyip; 'Meryem oğlu İsa da yün giyinmişti' diyorlar. İtham edemeyeceğim birisi bana Hz. Peygamber'in (s.a.) keten, yün ve pamuk giyinmiş olduğunu haber verdi. Peygamberimizin sünneti kendisine uyulmaya daha lâyıktır." İbn Sîrîn bu sözlerle demek istiyor ki, bir takım insanlar daima yün elbise giyinmenin, başka şeyden mamul elbise giymekten daha faziletli olduğunu sanıyorlar da, bu yüzden de yün giyinmekte diretiyorlar ve kendilerini başka elbise giymekten alıkoyuyorlar. Aynı şekilde tek tip elbise giymenin daha iyi olacağını düşünüyorlar ve bir takım şekiller, kalıplar ve görünümler arıyor, bunlardan dışarı çıkmayı kötülük sayıyorlar. Oysa asıl kötülük bunlarla şartlanmak; devamlı bu şekiller, kalıplar ve görünümler içinde olmak ve bunlar dışına çıkmamaktır.

Doğrusu yolların en üstünü Allah Rasulü'nün (s.a.) açtığı, kendisinden gidilmesini buyurduğu, teşvik ettiği ve kendisinin de devamlı izlediği yoldur. O'nun giyecekler konusundaki tutumu kolayına geleni giyinme şeklindeydi. Bu yüzden kimi zaman yün, kimi zaman pamuk ve kimi zaman da keten giyinirdi.

Giyindiği giyecekler: Yemen abaları (bürd-i yemânî), yeşil aba, cübbe, kaftan, gömlek, şalvar, izâr, ridâ, mest ve ayakkabı. Kimi zaman sarığının ucunu arkasına salıverdi kimi zaman salıvermedi. Sarığı çene altına dolardı.[21]

Yeni bir elbise giyindiğinde adını belirterek şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ أَنْتَ كَسَوْتَنِي هٰذَا القَمِيصَ أَوِ الرِّدَاءَ أَوِ العِمَامَةَ ، أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ وَخَيْرَ مَا صُنِعَ لَهُ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ له .

"Allah'ım! Bu gömleği —yahut ridayı, yahut da sarığı— sen bana giydirdin. Onun hayırlı olmasını ve yapıldığı amaçta hayırla kullanılmasını Senden dilerim. Onun şerrinden ve kötü amaçla yapılmışsa bu amacın şerrinden Sana sığınırım."[22]

Gömleğini giyinirken sağından başlardı. Siyah yünden mamul elbise giyinmişti. Nitekim Müslim, *Sahîh*'inde Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivâyet eder: "Allah Rasulü (s.a.) üzerinde siyah yünden mamul, deseni deve eğeri resimleriyle süslü bir elbise ile (bir sabah) dışarı çıktı."[23] *Sahihayn*'da rivâyet edilen bir hadiste Katâde diyor ki: Enes'e: "Allah Rasulü'nün (s.a.) en çok sevdiği giyecek neydi?" diye sorduk; "Hıbere idi" cevabını verdi.[24] Hıbere, bir tür Yemen mamulü abadır (süslü keten yahut pamuktan imal edilir). Çünkü Arapların çoğunluk giyecekleri —kendilerine yakın olduğu için— Yemen dokumalarından yapılırdı. Araplar eski Mısır yerlileri Kıbtîlerin dokuduğu bir tür keten dokuma olan kabâtî denilen giyecekte

---

21. İbn Kudâme, *el-Muğni*'de (1/301) diyor ki: "Sarık üzerine meshetmenin câiz olabilmesi için, sarığın bir kısmının çene altına gelmesi suretiyle müslümanların sarıklarının özelliğini taşıması şarttır. İşte bu şekilde, diğerlerine göre daha iyi örten ve çıkartılması da zor olan arap sarıkları üzerine meshetme câizdir; ister bu sarıkların sarkan ucu bulunsun ister bulunmasın durum aynıdır. Bunu Kadı söylemiştir. İster küçük, ister büyük olsun durum yine aynıdır. Şayet hem çene altına gelen bir kısmı hem de sarkan ucu bulunmazsa, zimmîlerin sarıklarının özelliğini taşıdığından ve de çıkartılması zor olmadığından böyle sarıklar üzerine meshetmek câiz değildir.

    Çene altına dolamaksızın sarık sarmanın mekruhluğu konusunda pek çok İslâm âliminden sözler aktarılmıştır: İmam Ebû Bekir et-Tartûşî: 'Bu çirkin bir bid'attır, ama İslâm ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır'; İbn Habîb *Kitâbu'l-Vâzıha* adlı eserinde: 'Çene altına dolamamak, Lût kavminin sarıklarının artakalanlarındandır.'; Kadı Abdülvehhab, *Kitâbu'l-Meûne*'de: 'Çene altına dolamaksızın sarık sarmak gibi Arap (İslâm) kıyafetine aykırı olan ve Acem kıyafetine benzeyen şeyler mekruhtur' diyor." Daha başka örnekler ve daha detaylı bilgi için bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr, 2/121-122.*
22. Ebu Davud, 4020; Tirmizî, 1767; Ahmed, 3/30, 50. İsnâd sahihtir. İbn Huzeyme (1442) ve Tirmizî sahih olduğunu söylemişlerdir.
23. Müslim, 2081; Tirmizî, 2814; Ebu Davud, 4032.
24. Buharî, 77/18; Müslim ,2081; Tirmizî, 1788; Ebu Davud, 4060; Nesâî, 8/203; Ah-

olduğu gibi zaman zaman Şam ve Mısır'dan getirilen ithal elbiseler de giyerlerdi. *Sünen-i Nesâî*'deki bir rivâyete göre "Hz. Aişe Hz. Peygamber'e (s.a.) yünden bir hırka ördü. Hz. Peygamber (s.a.) onu giyindi. Terleyip yünün kokusunu hissedince çıkardı. Hoş kokuyu severdi."(25) Ebu Davud'un *Sünen*'indeki bir rivâyete göre İbn Abbas: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) üzerinde olabilecek en güzel bir hulle (=altlık ve üstlükten oluşan takım elbise) gördüm." diyor.(26) Nesâî'nin *Sünen*'indeki bir rivâyete göre ise Ebu Rimse: "Allah Rasulü'nü (s.a.) üzerinde iki yeşil bürde (=çubuklu kumaştan yapılmış ihram gibi bürünülen bir tür elbise, aba) olduğu halde hutbe okurken gördüm" diyor.(27)

Yeşil bürde diye —aynen kırmızı hulle'de olduğu gibi— üzerinde yeşil çizgiler bulunan bürdeye denir. "Kırmızı hulle" sözünden saf kırmızı anlayanların, "yeşil bürde" sözünden de saf yeşil anlamaları gerekir ki, böyle diyen hiç kimse çıkmamıştır.

Yastığı tabaklanmış deriden olup dolgu maddesi lif idi. Allah'ın mübah kıldığı giyeceklerden, yiyeceklerden ve kadınlardan, zahidlik yapmak ve kendini ibadete vermek amacıyla yüz çevirenlerin zıt kutbunda onlara karşı bir grup vardır ki, bunlar da yalnızca en kıymetli giyecekleri giyiyor, en hoş yiyecekleri yiyorlar; katı giyinme ve yemeyi kibir ve böbürlenme olarak görmüyorlar. Her iki grubun davranışı da Hz. Peygamber'in (s.a.) tutum ve davranışlarına aykırıdır. Bundan dolayı seleften bazıları: "Eskiler şu iki tür şöhret elbisesini hoş görmezlerdi: 1- Lüks, 2- Adî," demişlerdir. *Sünen*'de İbn Ömer'den gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Kim şöhret elbisesi*(28) giyerse. Allah ona kıyamet günü zillet elbisesi giy-

---

med, 3/134, 184, 251, 291.

25. Müellifin (r.h.) kaydettiği gibi *Sünen-i Nesâî*'de bulamadık. Herhalde *el-Kübrâ*'da olacaktır. Hadisi, Ebu Davud (4074) ve Ahmed (6/132, 144, 219, 249) sahih senedle rivâyet etmişlerdir.
26. Ebu Davud, 4037. Senedi hasendir. Hâkim (4/182) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
27. Nesâî, 8/204; Ebu Davud, 4206; Tirmizî, 2813; Ahmed, 2/227, 228 ve 4/163. İsnâd, sahihtir.
28. Şöhret elbisesi: Renginin insanların giydiği elbiselerin renklerinden farklı oluşu sebebiyle halk arasında dikkat çekip göze çarpan, insanların başlarını çevirip baktıkları, sahibine kibir ve kendini beğenmişlik hissi veren elbisedir. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 2/126.

dirir, sonra da onun içerisinde ateşe atılır." buyurmuştur.[29] Kişinin bu şekil cezalandırılmasının sebebi, onun bu tür elbise giyinmekle kibir ve böbürlenme kastını taşımasıdır. İşte bu yüzden Allah, tersi ile cezalandırıp onu küçük düşürecektir. Nitekim elbisesini kibirinden uzatan kimseyi de ceza olarak yerin altına geçirmiş, şimdi o, kıyamet gününe kadar orada dibe doğru inmektedir. *Sahihayn*'da İbn Ömer'den gelen bir rivâyette Allah Rasûlü (s.a.): *"Bir kimse çalım satarak eteklerini yerde sürürse, Allah kıyamet günü onun yüzüne bakmaz."* buyurmuştur.[30] *Sünen*'de yine İbn Ömer'den gelen rivâyette ise Hz. Peygamber (s.a.): *"Giyeceklerde uzatılanlar gömlek, izâr ve sarıktır. Eğer bir kimse bunlardan birini çalım satmak için yerde sürürse Allah kıyamet günü, onun yüzüne bakmaz."* buyurmuştur.[31] *Sünen*'deki bir rivâyete göre yine İbn Ömer: "Allah Rasulü (s.a.) izâr hakkında ne demişse, aynen gömlekte de geçerlidir" demiştir.[32]

Aynı şekilde adi elbise giymek de bir yerde kınanmış, bir yerde övülmüştür: Şöhret ve çalım satmak için olursa yerilmiş, tevazu ve alçak gönüllülükten giyinilmişse övülmüştür. Nitekim pahalı elbiseler giyinmek şayet kibir, böbürlenme ve çalım satmak içinse yerilmiş, güzelleşmek ve Allah'ın nimetini göstermek içinse övülmüştür. Müslim'in *Sahih*'indeki bir rivâyette İbn Mes'ûd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) *"Kalbinde hardal tanesi ağırlığında kibir bulunan kimse cennete giremez. Kalbinde hardal tanesi ağırlığında iman bulunan kimse de cehenneme girmez"* buyurdu. Bunun üzerine bir adam: "Ey Allah'ın Rasûlü! Doğrusu ben, elbisemin ve ayakkabımın güzel olmasını severim. Bu da mı kibirdir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) cevaben buyurdu ki: *"Hayır. Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, gururdan dolayı hakkı kabullenmemek ve insanları hor görmektir."*[33]

---

29. Ebu Davud ,4029; İbn Mâce, 3606; Ahmed, 2/92. İsnâdı hasendir. İbn Mâce (3608) ile Ebu Nuaym (*Hılye*, 4/190, 191) Ebu Zer'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.): "Kim şöhre telbisesi giyerse Allah, ondan elbiseyi çıkarıncaya kadar —ne zaman çıkarırsa ta o zamana kadar— yüz çevirir" buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. Beyhakî'nin (3/273), tâbiî Kinâne b. Nuaym'dan rivâyet ettiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.) iki tür şöhretten menetmiştir: 1- Kendisine baktıracak kadar lüks elbise, 2- Kendisine baktıracak kadar âdî yahut pejmürde elbise". Hadisin senedi sahihtir, ama mürseldir.
30. Buharî, 77/5, 77/1, 77/2, 62/5, 78/55; Müslim, 2085; Tirmizî, 1730; Ebu Davud, 4085; Nesâî, 8/206; İbn Mâce, 3607.
31. Ebu Davud, 4094; Nesâî, 8/208; İbn Mâce, 3576. Senedi hasendir.
32. Ebu Davud, 4095. İsnâdı güçlüdür.
33. Müslim hadisi(91) yukarıdaki gibi değil şu iki ayrı metinle rivâyet etmiştir: 1- Hz.

2— Yemek Yeyişi:

Yemek konusundaki tutum ve davranışları da böyleydi. Var olanı reddetmez, bulunmayanı araştırmazdı. Önüne hoş yiyeceklerden ne konursa yerdi. Ancak tiksindiği birşey olursa kendisi yemez, başkalarına da haram kılmazdı. Hiçbir zaman bir yemeğe kusur bulmamıştır. İştahı olursa yer, olmazsa yemezdi. Nitekim alışık olmadığı için keler yememişti. Ama ümmetin yemesini de haram kılmadı. Hatta sofrasında gözü önünde keler yediler.

Helva ve bal yedi; bunları severdi. Deve, koyun ve tavuk eti, toy kuşu eti, yaban eşeği ve tavşan eti, deniz hayvanları yedi, kebap yedi. Yaş ve kuru hurma yedi. Hem halis hem de (su ile) karışık süt içti. Kavut (un çorbası) içti. Balı suyla karıştırarak (şerbet yapıp) içti. Hurma şırası içti. Hazîre —süt ile undan yapılan çorba— içti. Hıyarı yaş hurma ile yedi. Ekıt[34] (denen bir tür çökelek) yedi. Kuru hurmayı ekmekle yedi. Ekmeği sirke ile yedi. Serid —etli ekmek— yedi. Eritilmiş iç yağı yedi. Ciğer kebabından yedi. Pastırma yedi. Kabak yemeği yedi; bu yemeği severdi. Haşlama yedi. Etli ekmeği eritilmiş sade yağa banıp yedi. Peynir yedi. Ekmeği zeytin yağına banıp yedi. Kavunu yaş hurma ile birlikte yedi. Kuru hurmayı tereyağıyla yedi; bunu severdi.

Lezzetli ve has olanı geri çevirmez, onu elde etmek için de çabalamazdı. Hazır bulduğunu yemek O'nun tutumuydu. Şayet yemek bulamazsa sabrederdi. Hatta açlıktan karnına taş bağladığı olurdu. Hilal görülür, hilal görülür, hilal görülürdü (yani aylar geçerdi) de evinde ateş yandığı ol-

---

Peygamber (s.a.): "Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez" buyurdu. Bir adam: "Kişi ,elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını sever" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, gururdan dolayı hakkı kabullenmemek ve insanları hor görmektir." karşılığını verdi. 2- "Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca iman bulunan hiç kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca kibir bulunan hiç kimse de cennete giremez." Hadis yukarıdaki metinle şu kaynaklarda rivâyet edilmiştir: Ebu Davud, 4091; İbn Mâce, 4173; Ahmed, 1/399, 412, 416, 456.

Hadisin "Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca iman bulunan hiç kimse cehenneme girmez" kısmıyla kastedilen, kâfirlerin girmesi ki, onlar orada ebedî kalacaklardır. Çünkü sahih hadislerde sabit olduğu üzere pekçok günahkâr cehenneme girip orada azaplarını çektikten sonra şefaatla oradan çıkacaklardır. Dolayısıyla orada, kalbinde zerre ağırlığınca iman bulunan hiç kimse kalmayacak.

34. Ekıt: Yağı alınmış koyun ve keçi sütünden yapılır. Türkçe'de keş denen yoğurt kurusu olacaktır. Ayran kaynatılıp katılaştıktan sonra süzülüp kurutulur. Bk. Âsım Efendi, *Kamus-ı Okyanus*, 3/21, İstanbul, 1305.

mazdı. Çoğunlukla yemeğini yere serdiği meşin bir sofra üzerine kordu.

Üç parmağıyla yemek yer, yemeğini bitirince parmaklarını yalardı. Bu tutum, yemek yiyenlerin yapabilecekleri en mükemmel bir tutumdur. Çünkü kibirli kimse bir tek parmağı ile yer, açgözlü ve hırslı kimse ise beş parmağı ile yer, avucuyla da (ağzına) basar.

Dayanarak yemek yemezdi. Dayanmaksa türlüdür: 1- Yana dayanmak, 2- Bağdaş kurup oturmak, 3- Bir eline dayanıp diğeriyle yemek. Her üç türü de kötülenmiştir.

Yemeğin başlangıcında besmele çeker, sonunda da hamdederdi. Yemeği bitirince şu duayı okurdu:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ غَيْرَ مَكْفِيٍّ وَلاَ مُوَدَّعٍ وَلاَ مُسْتَغْنًى عَنْهُ رَبَّنَا .

"Ey Rabbimiz! Hoş, mübarek, kifayet olunmamış, talebinden vazgeçilmemiş ve müstağni kalınamayan bir hamd ile sana çokça hamdederiz."(35)

Bazan şu duayı okurdu:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ يُطْعِمُ وَلاَ يُطْعَمُ ، مَنَّ عَلَيْنَا فَهَدَانَا ، وَأَطْعَمَنَا وَسَقَانَا ، وَكُلَّ بَلاَءٍ حَسَنٍ
أَبْلاَنَا ، الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَ مِنَ الطَّعَامِ ، وَسَقَى مِنَ الشَّرَابِ ، وَكَسَا مِنَ الْعُرْيِ
، وَهَدَى مِنَ الضَّلاَلَةِ ، وَبَصَّرَ مِنَ الْعَمَى ، وَفَضَّلَ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيلاً ،
الْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَالَمِينَ .

"Yediren, fakat yedirilemeyen; lutfedip bizi doğru yola eriştiren, bizi yediren-içiren, her türlü güzel imtihanlarla bizi imtihan eden Allah'a hamdolsun.

Bize yemekten yediren, sudan içiren, bizi çıplakken giydiren, şaşkınlık ve sapıklıktan kurtarıp doğru yola ileten, görmeyen gözümüzü görür yapan ve bizi yarattığı varlıkların pek çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun.

35. Buharî, 70/54; Tirmizî, 3452; Ebu Davud, 3849; İbn Mâce 3284; Hâkim, *Müstedrek*, 4/136.

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a."[36]

Bazan da şu duayı okurdu:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَطْعَمَ وَسَقَى ، وَسَوَّغَهُ (وجعل له مخرجا)

"Yediren, içiren, kolaylıkla boğazdan geçiren (ve bir çıkış yolu yaratan) Allah'a hamdolsun."[37]

Yemeğini bitirince parmaklarını yalardı. (Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabının) ellerini silecekleri (ayrıca) elbezleri yoktu. Her yemek yediklerinde ellerini yıkama alışkanlıkları da yoktu.

Çoğunlukla oturarak su içerdi. Hatta ayakta içmekten menetmişti.[38] Bir keresinde kendisi ayakta içti.[39] (O'nun bu tutumunu yorumlayanlardan) bir kısmı bu davranışı, yasağı yürürlükten kaldırmak içindi; bir kısmı da: Hayır. Her iki şekil içmenin de caiz olduğunu göstermek için böyle yapmıştı, diyorlar. Allah daha iyi bilir ya, görülen o ki, bu özel bir hâdise idi, bir özürden dolayı ayakta içmişti. Anlatılan hikâyenin akışı da bunu göstermektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) zemzem kuyusuna geldiğinde, oradan su çekiyorlardı. Kovayı aldı ve ayakta içti.

Bu konuda doğru olan şudur: Ayakta içmek yasaklanmış, oturmaya engel bir özür bulunursa caiz sayılmıştır. Böylece bu konudaki hadislerin arası uzlaştırılmış olur.[40] En iyi bilen Allah'tır.

---

36. İbn Hibbân, 1352. Senedi kuvvetlidir.
37. Ebu Davud, 3851; İbn Hibbân, 1351. Parentez içindeki cümle metinde yok, ama adı geçen kaynaklarda var olduğu için almayı uygun bulduk.
38. Müslim, 2034; Tirmizî, 1880; Ebu Davud, 3717; İbn Mâce, 3424; Ahmed, 3/199, 250, 291.
39. Buharî, 74/16; Ebu Davud, 3718; Tirmizî, 48; Nesâî, 1/87. Buharî'deki metin: Hz. Ali (r.a.), (Kûfe Mescidi'nin) Babu'r-Rahabe denilen kapısını geldi, ayakta su içti ve sonra: "Bazı insanlar ayakta içmeyi hoş karşılamıyorlar. Oysa Allah Rasûlü'nün (s.a.), benim yaptığımı gördüğünüz şekilde yaptığını gördüm." dedi.
40. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (10/73,74) diyor ki: Bu konuda âlimler çeşitli yolları tuttular:
    1) Tercih. Ayakta içmenin caizliğini gösteren hadisler yasaklayıcı hadislerden daha sağlamdır.
    2) Yasaklayıcı hadislerin yürürlükten kaldırıldığı (=neshedildiği) iddiası.
    3) Bir tür yorum getirerek iki zıt haber arasını uzlaştırma.
    Diğerleri ise hadisler arasını, yasaklayıcı hadisleri tenzihen mekruhluğa, cevaz ifade edenleri ise (haram olmadığını) açıklamaya bağlayarak uzlaştırma yolunu tutmuşlardır. Hattâbî ile İbn Battâl bu yolu benimsemişlerdir. Bu yol, en güzel, en

Kendisi içtiğinde, solunda daha büyük birisi bulunsa da, bardağı sağındakine uzatırdı.[41]

3— Ailesiyle Hoş Geçimi:

Sahih senedle Enes'ten (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Dünyanızdan bana kadınlar ve hoş koku sevdirildi. Gözümün aydın olması namaza bağlı kılındı"* buyurmuştur.[42] Hadisin metni bu şekildedir. "Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi." şeklinde rivâyet eden yanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) "üç şey" tabirini kullanmamıştır. Çünkü namaz, izafe edildiği dünya işlerinden değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok sevdiği şey, kadınlar ve güzel koku idi. Bir gece içinde hanımlarını dolaşırdı.[43] Kendisine cinsel ilişki, vs. konularda otuz erkek gücü verilmişti. Allah, bunlardan Hz. Peygamber'e (s.a.) ümmetinden hiç kimseye mübah kılmadığı miktarını mübah kılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) geceleme, yanında kalma ve nafaka konularında hanımları arasında eşitliğe uyardı. Sevgi konusuna gelince: *"Allah'ım! Gücümün yettiği konularda işte taksimim. Gücümün yetmediği konularda beni kınama."* buyurmuştur.[44] Deniliyor ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) gücünün yetmediğini söylediği şeyler sevgi ve cinsel ilişkidir. Bu konuda eşit davranma farz değildir. Çünkü bu, güç yetirilemeyecek hususlardandır. Hanımları arasında bu şekil taksimle eşit davranması ona farz mıydı, yoksa bu taksime gerek duymadan onlarla istediği gibi hoşça geçinebilir miydi?

---

sâlim ve itirazdan en uzak olan yoldur. Esrem, son zamanlarında buna işaret ederek: "Kerahet sabit olsa bile irşad ve eğitime bağlanır; haram kabul edilmez." demiştir. Taberî kesinlikle böyle olduğunu söyleyerek fikrini şöyle desteklemiştir: Şayet câiz olsa sonra haram kılınsaydı yahut haram olsaydı da sonra câiz kılınsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) bunu açıkça beyan ederdi. Bu konuda haberler çelişince aralarını bu şekilde bulduk.

41. Buharî, 74/13. Enes b. Mâlik gördüğü şu olayı anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), süt içti ve evine geldi. Bir koyunun sütü sağıldı. Ben de Allah Rasûlü (s.a.) için kuyudan su çektim (sütü su ile) karıştırdım. Allah Rasulü (s.a.) bardağı eline aldı, içti. Solunda Hz. Ebu Bekir, sağında ise bir bedevî arap vardı. Artığını bedevî araba verdi, sonra: "Sağı takip edin, sağı" buyurdu.
42. Nesâî, 7/61; Ahmed, 3/128, 199, 285. Senedi hasendir. Hâkim hadisi başka senedle (6/160) rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
43. Buharî, 67/4.
44. Tirmizî, 1140; Ebu Davud, 2134; Nesâî, 7/64; İbn Mâce, 1971; Dârimî, 2/144; İbn Hibbân, 1305; Hâkim, 2/187. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.

Fakihler bu konuda farklı iki görüş ileri sürmüşlerdir.

Ümmetin en çok hanıma sahip olanı o idi. İbn Abbas: "Evlenin. Çünkü bu ümmetin en hayırlısı, hanımı en çok olandır" diyor.[45]

Hz. Peygamber (s.a.) boşama, ric'at ve bir ay süreli îlâ[46] yapmıştır. Ama asla zıhâr yapmamıştır. "Hz. Peygamber (s.a.) zıhâr yaptı" diyen büyük bir hata işlemiştir. Burada uyarmak için bu meseleye değindim ki, böylece bu sözü söyleyen kişinin Hz. Peygamber (s.a.) hakkında, Allah'ın onu düşmekten koruduğu birşeyi yaptı demesinin ve işlediği hatanın çirkinliğinden haberdar olunsun.

Hz. Peygamber (s.a.) hanımlarına karşı iyi davranır, onlarla iyi geçinirdi.

Medineli müslümanların (Ensâr'ın) kızlarını küme küme Hz. Âişe'ye yollar, onunla oynamalarını isterdi. Hz. Âişe, sakıncası olmayan birşey arzu ettiği zaman, Hz. Peygamber (s.a.) o konuda ona muvafakat gösterir, yardım ederdi. Âişe, bir kaptan (su) içtiği zaman kendisi o kabı eline alır; ağzını hanımının ağzının değdiği yere kor içerdi. Yine Âişe, kemiğin üzerindeki eti dişleriyle sıyırarak yediğinde Peygamberimiz (s.a.) etli kemiği eline alır ağzını, onun ağzının değdiği yere kor öyle yerdi. Âişe'nin kucağına yaslanır, başı onun kucağında iken Kur'an okurdu. Bu durumda Âişe, aybaşı halinde olabilirdi. O aybaşı halinde iken Hz. Peygamber (s.a.) ona peştemal tutunmasını söyler, sonra onunla münasebet kurardı. Kendisi oruçlu iken onu öperdi. Hz. Âişe'ye oynama imkânını sağlaması ve Âişe kendisinin omuzlarına dayanmış bakar bir vaziyette iken ona mescidde oynayan Habeşlileri seyrettirmesi Hz. Peygamber'in (s.a.) iyi huyluluğundan ve nazikliğindendir. Hz. Peygamber (s.a.) yolculuk esnasında iki kere Hz. Âişe ile koşu müsabakası yaptı. Bir keresinde de evden çıkarlarken itiştiler.

Yolculuğa çıkmak istediği zaman hanımları arasında kura çeker, ki-

45. Buharî, 67/4. Saîd b. Cübeyr anlatıyor: İbn Abbas bana: "Evlendin mi?" diye sordu. "Hayır" dedim. "Öyleyse evlen. Çünkü bu ümmetin en hayırlısı, hanımı en çok olandır." dedi.

46. Îlâ: Bir kimsenin dört ay ve daha fazla bir süre için karısına yaklaşmayacağına, Allah üzerine yemin etmesi yahut yaklaşmayı ağır bir şarta bağlamasıdır. Ric'at: Erkeğe yeni bir nikâha gerek kalmadan boşadığı eşiyle normal aile hayatına dönme imkânı veren "ric'î talâk" ile boşanmış bir kimsenin karısına geri dönmesi. Zıhâr: Bir adamın, karısına "Sen bana anamın sırtı gibisin" demesidir ki, böyle bir durumda kadın, zıhâr keffâreti ödeyinceye kadar adama haram olur. Bu konular son ciltte detaylı olarak işlenmektedir.

min şansına çıkarsa onu beraberinde götürür, geri kalanlara hiçbir telafide bulunmazdı. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü bu yoldadır.]

"En hayırlınız, hanımına karşı en iyi davranandır. Sizler içinde âilesine en iyi davranan benim" derdi.[47]

Hanımlarından herhangi birine diğerlerinin yanında elini uzattığı olurdu.[48]

İkindi namazını kılınca hanımlarını dolaşır, onlara yaklaşıp hal ve hatırlarını sorardı. Gece olunca nöbet (geceleme) sırası kendine gelen hanımının odasına kapanır, bütün geceyi ona tahsis ederdi. Hz. Âişe diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) hanımları arasında yaptığı paylaştırmada onların yanında eğleşme konusunda bizi birbirimizden üstün tutmazdı. Çok nadir günler dışında hepimizi dolaşır, nöbet sırası gelen hanımına varıncaya kadar her hanımına cinsel münasebet kurmaksızın yaklaşır, nöbet sırası gelen hanımına gelince onun yanında geceyi geçirirdi."[49]

Hz. Peygamber (s.a.) dokuzuncu hanımı hariç olmak üzere sekiz hanımı arasında geceleme taksimi yapardı. *Sahîh-i Müslim*'de[50], Atâ'nın: "Hz. Peygamber'in (s.a.) geceleme taksimine katmadığı hanımı Safiyye Binti Huyey idi." dediği rivâyet edilmekte ise de bu Atâ'nın —Allah ona rahmet etsin— bir yanılgısıdır. Çünkü bu hanımı Sevde olacaktır. Sevde yaşlanınca, nöbet sırasını Hz. Âişe'ye bağışladı. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye hem kendisinin gününü, hem de Sevde'nin gününü tahsis eder, bu iki gün-

47. Tirmizî, 3892; Dârimî, 2/159; İbn Hibbân, *Mevârid*, 1312; İbn Mâce, 1977. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor.
48. Müslim, 1462. Enes anlatıyor: Hz. Peygamber'in (s.a.) dokuz hanımı vardı. Aralarında geceleme haklarını taksim ettiğinde birincisine ancak dokuzuncu gün gelirdi. Bütün hanımları, her gece Hz. Peygamber'in (s.a.) geleceği hanımın odasına gelirlerdi. Bir keresinde Hz. Âişe'nin odasında idi. Zeyneb geldi. Hz. Peygamber (s.a.) elini ona uzattı; (Hz. Âişe, o gece kendi gecesi olduğu için derhal buna engel olmak isteyerek -Ş.Ö.): "Bu, Zeyneb!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) elini geri çekti.
49. Ebu Davud, 2135. Senedi hasendir. Metnin tamamı: "Sevde Binti Zem'a yaşlanıp da Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendisinden ayrılmasından endişe etmeye başlayınca: Ey Allah'ın Rasûlü! Günüm, Âişe'nin olsun, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de onun bu isteğini kabul etti." Sevde'nin gününü Âişe'ye bağışlaması olayını, Buharî ile Müslim (1463) de rivâyet etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) dokuz hanımının adları şöyle: 1- Âişe, 2- Hafsa, 3- Sevde, 4- Zeyneb, 5- Ümmü Seleme, 6- Ümmü Habîbe, 7- Meymûne, 8- Cüveyriye, 9- Safiyye. Allah hepsinden razı olsun. Sevde (r.anha) yaşlanınca gününü Âişe'ye bağışladı. Artık Allah Rasûlü (s.a.) sekiz hanımı arasında gecelemeyi taksim eder oldu.
50. Müslim, 1465.

de geceyi onunla geçirirdi. Allah daha iyi bilir ya, bu yanılgının sebebi şu olsa gerektir: Hz. Peygamber (s.a.) bir konuda Safiyye'ye öfkelenmişti. Bu olay üzerine Safiyye, Hz. Âişe'ye: "Sen, Allah Rasûlü'nü (s.a.) benden hoşnut edebilir misin, sana günümü bağışlayayım?" demiş, o da: "Evet" demişti. Hz. Âişe, Safiyye'nin günü gelince, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanıbaşına oturdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Benden uzak dur, Âişe. Bugün senin günün değil" dedi. Hz. Âişe: "Bu Allah'ın bir lutfudur, kime dilerse verir" diyerek olayı anlattı. Hz. Peygamber (s.a.) de ondan hoşnut oldu.[51] Safiyye, yalnızca o gününü ve özel olarak o geceki nöbet sırasını bağışlamıştı. Böyle olduğu belirginlik kazanmaktadır. Aksi halde Hz. Peygamber (s.a.) hanımlarından yedisine taksim yapmış olur ki, bu, sekizine taksim yaptığı yolunda gelen ve sahihliğinde şüphe bulunmayan hadise aykırı düşer. En iyi bilen Allah'tır.

Soru: Böyle bir olay ikiden fazla hanımı bulunan birinin başına gelse; hanımlarından biri kendi gününü bir diğerine bağışlasa, koca, kendisine bağış yapılan hanımının asıl gecesi ile bağışlanan gecesini —bağışlayanın gecesi onun gecesini takip eden gece olmasa da— ardarda getirebilir mi, yoksa ona bağışlanan geceyi bağışlayanın hakkı olan belli gece de mi geçirmesi gerekiyor?

Cevap: Bu konuda Ahmed vs.'nin mezheplerinde iki ayrı görüş vardır. (Yani soru içinde geçen iki ayrı görüş değişik âlimlerce benimsenmiştir -Ş.Ö.).

Hz. Peygamber (s.a.) gerek gecenin sonunda, gerekse evvelinde hanımına yaklaşırdı. Gecenin evvelinde cinsel ilişki kurduğunda bazan gusledip uyur, bazan da abdest alıp uyurdu. Ebu İshak es-Sebîî, Esved yoluyla Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber (s.a.) bu durumda bazan da hiç suya dokunmadan uyurdu"[52] dediğini aktarıyorsa da bu, hadis imamlarınca bir yanılgı

---

51. İbn Mâce, 1973. Senedinde bir meçhûl râvi var, diğerleri sikadır.
52. Ebu Davud, 288; Tirmizî, 118; İbn Mâce, 583. Senedi kuvvetlidir. Hafız İbn Hacer, Dârakutnî ile Beyhakî'nin bu hadisi sahih saydıklarını nakleder ve der ki: Hüşeym-Abdülmelik-Atâ-Âişe senediyle gelip de Ebu İshak-Esved senediyle aktarılan hadisin misli olan bir hadis de bunu takviye eder. Ayrıca İbn Huzeyme (211) ile İbn Hibbân'ın (232) rivâyet ettikleri şu hadis de bunu destekler: İbn Ömer Hz. Peygmaber'e (s.a.): "Herhangi birimiz cünüpken uyuyabilir mi?" diye sordu. "Evet. Dilerse abdest alır." buyurdu. Aynı hadisi Müslim (306/24): "Evet. Abdest alsın, sonra dilediği zaman gusledinceye kadar uyusun." metniyle rivayet ediyor. İmam Ahmed (6/101,254) ve İbn Ebî Şeybe'nin (2/173) Mutarrif yoluyla Âmir eş-Şa'bîden rivâyetlerine göre Hz. Âişe anlatıyor: "Allah Rasûlü (s.a.) geceyi cünüp olarak geçirirdi.

olarak değerlendirilmektedir. *Tehzîbu Sünen-i Ebî Dâvud* adlı eserimizde bu konuyu ve hadisin illetlerini ve problem olan yanlarını doyurucu bir açıklama ile sunduk.

Hanımlarını bir tek gusülle dolaşırdı. Bazan da herbirinin yanında guslederdi. Hem onu, hem bunu yapmıştır.

Geceleyin yolculuktan dönüp şehre girdiği zaman kendisi ailesinin yanına girmez, başkalarını da ailelerinin yanına girmekten menederdi.[53]

4— Uyuması ve Uyanışı:

Kimi zaman yatakta, kimi zaman post üzerinde, kimi zaman hasır üzerinde, kimi zaman yerde, kimi zaman zinetlerle bezenmiş divan üzerinde ve kimi zaman da siyah kilim üzerinde uyurdu. Abbâd b. Temîm, amcasının şöyle dediğini aktarır: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) mescidde bir ayağını diğerinin üzerine koyarak arkası üstü yattığını gördüm."[54]

Yatağı tabaklanmış deri olup dolgu maddesi lif idi. Bir kıl keçesi (yahut abası) vardı, onu ikiye katlar üzerinde uyurdu. Bir gün dörde katladılar. (Ertesi gün) bundan menederek: *"İlk haline çevirin. Bu gece beni namazdan alıkoydu"* buyurdu.[55] Sözün özü, Hz. Peygamber (s.a.) yatakta uyudu, üzerini yorganla örttü ve hanımlarına da: *"Ben —Âişe dışında— sizlerden biriyle bir yorgan altında iken Cebrâil bana gelmedi"* dedi.[56]

Yastığı tabaklanmış deri olup dolgu maddesi de lif idi.

Uyumak için yatağına yattığında:

بِاسْمِكَ اللّٰهُمَّ أَحْيَا وَأَمُوتُ

Bilâl gelir, onu namaza çağırırdı. Kalkar, guslederdi. Ben de, başından suyun akışını seyrederdim. Sonra dışarı çıkıp mescide gider, sabah namazını kıldırırken sesini işittirirdi. Sonra da orucuna devam ederdi." Mutarrif diyor ki: Âmir'e: "Ramazan'da mı?" diye sordum. "Evet. İster Ramazan'da olsun, ister başka zaman." cevabını verdi. Hadisin senedi sahihtir. Bu anlatılanlara bakarak müellifin, bu hadisin, hadis imamlarınca yanılgı olarak değerlendirildiği iddiasının bir hata olduğunu anlarsın.

53. Buharî; 9/296,297, Müslim, 1527/182. Câbir rivâyet ediyor: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: "Uzun müddet ailesinden uzakta kalan kimse, döndüğünde evine gece girmesin." Yine Buharî ve Müslim'deki (1928) Enes'ten gelen bir rivâyette: "Hz. Peygamber (s.a.) ailesinin yanına gece girmezdi. Sabah yahut akşama doğru girerdi." deniliyor.
54. Buharî, 79/44; Müslim, 2100.
55. Tirmizî, Şemâil, 322. Hadis zayıftır.
56. Buharî, 51/7, 51/8, 62/30; Tirmizî, 3874; Nesâî, 7/68,69.

"Senin adınla, Allah'ım! Dirilirim, ölürüm." derdi.[57] Avuçlarını birleştirir, içlerine üfler İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okur, sonra bedeninin ön kısımlarından, başı ve yüzünden başlamak üzere avuçlarını vücudunun sürebildiği yerlerine sürerdi. Bunu üç kere yapardı.[58]

Sağ yanı üzerine yatar uyur, sağ elini sağ yanağının altına kor sonra: "Allah'ım! Kullarını yeniden dirilteceğin günde beni azabından koru." diye dua ederdi.[59]

Yatağına girdiğinde şöyle derdi:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وكَفَانَا وَآوَانَا ، فَكَمْ مِمَّنْ لاَكَافِىَ له وَلاَ مُؤْوِيَ .

"Bizi yediren içiren, bizi koruyan, bize sığınak olan Allah'a hamd olsun. Nice kimseler var ki, kendisine yeterli olacak, onu koruyacak, barındıracak kimsesi yoktur." Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[60]

Yatağına yattığında şu duayı okuduğu da rivâyet edilmiştir:

اَللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى ، مُنْزِلَ التَّوْرَاةِ وَالإِنْجِيلِ ، وَالْفُرْقَانِ ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِي شَرٍّ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ ، أَنْتَ الأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ ، وَأَنْتَ الآخِرُ ، فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ ، فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ ، اقْضِ عَنَّا الدَّيْنَ ، وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ .

"Göklerin ve yerin Rabbi, yüce Arş'ın Rabbi, bizim ve herşeyin Rabbi, daneyi, çekirdeği filizlendiren, Tevrât'ı, İncil'i ve Furkân (Kur'an)'ı indiren Allah'ım! Perçeminden yakaladığın her şerli varlığın şerrinden Sana sığınırım. İlk Sensin, Senden önce hiçbir şey yoktur. Son Sensin, Senden sonra hiçbir şey yoktur. Varlığın âşikârdır. Senden daha âşikâr hiçbir şey

---

57. Buharî, 80/7, 80/8, 80/16, 97/13; Tirmizî, 3413; Ebu Davud, 5049; Müslim, 2711.
58. Buharî, 11/107; Ebu Davud, 5056; Tirmizî, 3399.
59. Ebu Davud, 5045; Tirmizî, 3395; Huzeyfe'den. Tirmizî, İbn Hıbbân (2350) ve Hafız İbn Hacer (*Fethu'l-Bârî*, 11/98), bu hadisin Berâ'dan gelen rivâyetini sahih saymışlardır. Ahmed ise hadisi İbn Mes'ûd'dan (1/400, 414, 443) ve Hafsa'dan (6/287, 288) rivâyet etmiştir. Yine Hafız bunu sahih saymıştır.
60. Müslim, 2715; Tirmizî, 3393; Ebu Davud, 5053; Ahmed, 3/153, 167, 288.

yoktur. Senin mahiyetin gizlidir, Senden daha gizli yoktur. Bizim borcumuzu öde, fakirlikten bizi zenginleştir."[61]

Geceleyin uykusundan uyandığı zaman şu duayı okurdu:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي ، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ ، اللَّهُمَّ
زِدْنِي عِلْماً ، وَلاَ تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي ، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ، إِنَّكَ أَنْتَ
الْوَهَّابُ .

"Senden başka tanrı yoktur. Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım! Günahımı bağışlamanı diler, merhametini isterim. Allah'ım! İlmimi artır. Beni doğru yola iletmişken kalbimi eğriltme. Katından bana rahmet bağışla. Şüphesiz sen sonsuz bağışta bulunansın."[62]

Uykudan uyanınca:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ .

"Bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamd olsun. Kıyamet'te O'nun huzurunda haşrolacağız."[63] der, sonra dişlerini misvaklar ve zaman zaman da Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini (3/190-200) okur[64], şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ ، أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ ، أَنْتَ قَيِّمُ
السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ ، وَلَكَ الْحَمْدُ ، أَنْتَ الْحَقُّ ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ ، وَلِقَاؤُكَ
حَقٌّ ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ ، وَالنَّارُ حَقٌّ ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ ،
اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ ، وَبِكَ آمَنْتُ ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ ، وَبِكَ خَاصَمْتُ
، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ ، فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ ، وَمَا أَخَّرْتُ ، وَمَا أَسْرَرْتُ ، وَمَا أَعْلَنْتُ

---

61. Müslim, 2713; Tirmizî, 3397; Ebu Davud, 5051; Ahmed, 2/381, 404, 536.
62. Ebu Davud, 5061. Senedinde zayıf râvi vardır. Buna rağmen İbn Hibbân (2359) ile Hâkim (1/540) hadisi sahih saymışlar, Zehebî de buna katılmıştır.
63. Buharî, 80/7, 80/8, 80/16, 97/13; Müslim, 2711; Tirmizî 3413; Ebu Davud, 5049; İbn Mâce, 3880.
64. Buharî, 4/36; Müslim, 763. Bir geceyi Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımı olan teyzesi

، أَنْتَ إِلَهِي ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ .

"Allah'ım! Hamd sana. Göklerin, yerin ve bunların içindekilerin nurusun sen. Hamd sana. Göklerin, yeri nve bunların içindekilerin idarecisisin sen. Hamd sana. Senin va'din haktır. Sana kavuşmak, cennet, cehennem, peygamberler, Muhammed ve kıyamet hepsi haktır. Allah'ım! Sana teslim oldum. Sana inandım. Sana bel bağladım, tevekkül ettim. Sana yöneldim. Şikâyetim sana. Seni hakem edindim. Yapmış olduğum ve yapacağım gizli-âşikar bütün günahlarımı bağışla. İlâhım sensin. Senden başka ilâh yoktur."(65)

Gecenin evvelinde uyur, ahirinde kalkardı. Müslümanların işleriyle uğraştığı zamanlarda gecenin evvelini uykusuz geçirirdi. Gözleri uyur, kalbi uyumazdı. Uyuduğu vakit, kendisi uyanıncaya kadar başkaları O'nu uyandırmazdı. Gece (yolculukta) istirahate çekildiğinde sağ yanı üzerine yatardı. Sabaha yakın istirahate çekildiğinde ise elinin parmak uçlarından dirseğe kadar olan kısmını diker, başını avucuna kordu. Tirmizî bu şekilde rivâyet etmiştir.(66) Ebu Hâtim ise *Sahih*'inde: "Hz. Peygamber (s.a.) gece istirahate çekildiğinde, sağ elini yastık yapardı. Sabaha karşı istirahate çekildiğinde ise bileğini dikerdi." şeklinde rivâyet etmiştir. Sanırım bu bir yanılgıdır. Doğrusu; Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadistir. Ebu Hâtim (bizim istirahate çekilme diye tercüme ettiğimiz ta'rîs kelimesi hakkında -Ş.Ö.): "Ta'rîs yalnızca sabaha karşı olana denir" diyor.

Onun uykusu, en mutedil ve olabilecek en faydalı uyku idi. Doktorlar diyorlar ki: Böyle bir uyku gece ile gündüzün üçte birini teşkil eden sekiz saatlik uykudur.

5— Hayvana Binişi:

Hz. Peygamber (s.a.) atlara, develere, katırlara ve eşeklere binmiştir. Bazan eğerli, bazan da çıplak ata binmiştir. Bazı zamanlar atı koşturduğu

---

Meymûne'nin yanında geçiren İbn Abbas o geceyi şöyle anlatıyor: Ben yastığın enine yattım. Allah Rasûlü (s.a.) ile hanımı da yastığın boyuna yattılar. Allah Rasûlü (s.a.) uyudu. Gece yarısı yahut gece yarısına az bir zaman kala Allah Rasûlü (s.a.) uyanıp oturdu. Uykusu açılması için eliyle yüzünü sıvazladı. Sonra Âl-i İmrân süresinin son on âyetini okudu. Sonra kalkıp asılı duran su tulumunu aldı; güzelce abdestini aldıktan sonra namaz kılmaya durdu. Ben de O'nun yaptığı gibi yaptım...

65. Buharî, 19/1, 80/10, 97/8, 97/24, 97/35; Müslim, 769; *Muvatta*, 1/215; Tirmizî, 3414, Nesâî, 3/210; İbn Mâce, 1355; Ahmed, 1/298, 308, 358.

66. Tirmizî, *Şemâil*, 257. İsnâdı güçlüdür.

da olurdu. Hayvana çoğunlukla yalnız binerdi. Deve üzerinde iken terkisine birini aldığı olurdu. Bazan da terkisine bir kişi, önüne bir kişi bindirir ve böylece bir deve üzerinde üç kişi olurlardı. Erkekleri terkisine almıştır. Hanımlarından bazısını da terkisine bindirmiştir.

Çoğunlukla bineği at ve deve idi. Katıra gelince, bilinen o ki, yalnızca krallardan birinin kendisine hediye ettiği bir tek katırı vardı. Zaten Arap memleketinde katır yaygın değildi. Hatta Hz. Peygamber'e (s.a.) katır hediye edilince: "Atları eşeklere aştıralım mı?" diye sordular. "Bunu ancak bilgisizler yapar" cevabını verdi.[67]

Allah Rasûlü (s.a.) sürü sahibi idi. Yüz koyunu vardı. Yüzden fazla olmasını istemezdi. Bir kuzu artsa, onun yerine bir başkasını (koyun) keserdi.

Cariyelere ve kölelere sahipti. Âzâdlı köleleri cariyelerden daha çoktu. Tirmizî'nin, *el-Câmi'*de Ebu Ümâme ve diğer sahabîlerden rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: *"Herhangi bir kimse, müslüman bir erkeği âzâd ederse; o âzâd edilen kişi, âzâd edenin cehennemden kurtuluş fidyesi olur; âzâd edilenin herbir organı âzâd edenin bir organına karşılık olur. Herhangi bir müslüman kişi müslüman iki kadını âzâd ederse, o kadınlar, onun cehennemden kurtuluş fidyesi olurlar; onların iki organı, onun bir organına karşılık olur."* Tirmizî: "bu hadis sahihtir" diyor.[68] Bu hadis de gösteriyor ki, erkek kölenin âzâd edilmesi daha faziletlidir ve aynı zamanda iki cariye âzâdına bedeldir. Hz. Peygamber'in (s.a.) âzâdlılarının çoğunluğunu erkek köleler oluştururdu. İşte kadının, erkeğin yarısı olduğu beş yerden birisi budur. İkincisi, akîkadır[69]; çünkü âlimlerin çoğunluğuna göre kız için bir, erkek için iki kurban kesilir. Bu konuda pekçok sahih ve hasen hadis vardır. Üçüncüsü, şahitlik: Zira iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliği demektir. Dördüncüsü miras ve beşincisi diyettir.

---

67. Ebu Davud, 2565; Nesâî 6/224; Ahmed, 1/78, 95, 98, 100, 132, 158; İbn Hibbân, 1639. İsnâdı sahihtir.
68. Tirmizî, 1547; Ahmed, 4/235; Ebu Davud, 3967; İbn Mâce, 2522; Taberânî.
69. Akîka: Yeni doğan çocuk için Allah'a şükür nişanesi olarak kesilen kurban. Doğumun yedinci günü kesilir ve çocuğun başı tıraş edilir.

6— Alış-verişi ve Bazı Muameleleri:

Allah Rasûlü (s.a.) alım-satım işleri yapmıştır. Allah Teâlâ'nın kendisine Peygamberlik görevini ihsan etmesinden sonraki satın alımı, satımından daha çoktu. Hicretten sonra da bir kâse ile atın eğeri altına çekilen bir çulu fazla fiyat verene satması(70), Ebu Mezkûr'un müdebber kölesi (=efendisi ölünce hürriyete kavuşacak olan) Yakub'u satması(71), zenci bir köleyi iki köle karşılığı satması(72) gibi çoğunluğu başkası adına olan birkaç olay dışında hemen hemen satım yaptığı bilinmemektedir. Ama satın alımı çoktur.

Hz. Peygamber (s.a.) hem kiraya vermiş, hem kiralamıştır. Kiralaması, kiraya vermesine göre daha çok olmuştur. O'ndan bu konuda bize intikal eden yalnızca peygamberlikten önce ücretle sürü gütmesi ve bir yolculuğu sırasında Hz. Hatice'nin malını Şam'a ücretli götürmesi olaylarıdır. (Bilinen, yalnız bu olaylarda emeğini kiraya verdiğidir).

Şayet akit, mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) akdi ise, bu akitte mudarib olan (emeğini ortaya koyan) kimse hem emin el, hem işçi, hem vekil, hem de ortak durumundadır. Şöyle ki, malı teslim alınca emin el, malda tasarruf edince vekil, doğrudan doğruya kendisinin yaptığı işlerde işçi ve kâr elde edilirse ortak durumuna geçer. Hâkim, *Müstedrek*'inde Rebî b. Bedr yoluyla Ebu'z-Zübeyr'den Câbir'in şöyle dediğini aktarır: "Allah Rasûlü (s.a.), Hatice b. Huveylid adına Ceraş'a her yolculuk genç bir dişi deve karşılığı olmak üzere ücretle iki yolculuk yaptı."(73) Hâkim "Hadi-

---

70. Enes b. Mâlik anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) atın eğeri altına çekilen bir çul ile bir kâse sattı. "bu çul ve kâseyi kim satın alır?" diye sordu. Bir adam: "Bunları bir dirheme alıyorum" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bir dirhemden fazla fiyat veren yok mu? Bir dirhemden fazla fiyat veren yok mu?" diye tekrar tekrar sordu. Adamın biri iki dirhem verince, ona iki dirheme sattı. Tirmizî 1236; Ahmed, 3/100, 114. Hadis hasendir.
71. Câbir anlatıyor: Ensâr'dan bir adam kendisinin ölümünden sonra kölesinin âzâd (müdebber) olmasını vasiyet etti. Adam öldü. Köleden başka da mal bırakmadı. Hz. Peygambe r(s.a.) onu sattı; Nuaym b. Nahhâm satın aldı. Câbir: "Bu satılan köle Kıptî (Mısır yerlisi) idi. İbnü'z-Zübeyr'in emirliğinin birinci senesi vefat etti" diyor. Buharî, Keffârât: 7, İkrâh: 4; Müslim, İman, 59; Tirmizî, 1237; İbn Mâce, Itk, 1.
72. Müslim, 1652. Bir köle geldi, Hz. Peygamber'e (s.a.), hicret etmek üzere biat etti. Hz. Peygamber (s.a.) onun köle olduğunun farkına varmadı. Efendisi, köleyi almak için gelince Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Köleyi bana sat" dedi. Bunun üzerine o köleyi, zenci iki köle mukabili satın aldı. Sonra bir daha köle olup olmadığını sormadan hiç kimseden biat kabul etmedi.
73. Hâkim, *Müstedrek*, 3/182. Senedi zayıftır.

sin isnâdı sahihtir" diyor.

Nihâye adlı eserde deniyor ki: "Curaş" Yemen'deki konaklama yerlerindendir. "Ceraş" ise Şam bölgesinde bir beldedir.

Ben derim ki: Hadis sahihse, Şam'da bir belde olan Ceraş olması gerekir. Ama hadis sahih değildir. Çünkü senedde geçen Rebî b. Bedr, Uleyle adlı kişidir.[74] Onu hadis imamları zayıf saymışlardır. Nesâî, Dârakutnî ve el-Ezdî, onun metrûk olduğunu söylemişlerdir. Herhalde Hâkim, onun, Talha b. Ubeydullah'ın âzâdlısı Rebî b. Bedr olduğunu sanmıştır.

Allah Rasûlü (s.a.) ortaklık yapmıştı ve ortağı huzuruna gelince ona: "Beni tanımıyor musun?" diye sormuş, o da: "Sen ortağım değil miydin? Hem de ne hoş ortaktın. Aldatmaz ve münakaşa etmezdin" demişti.[75]

Metinde geçen "aldatmazdın" kelimesinin kökü, hakkı savunma anlamındaki müdarae de olabilir, en güzel şekilde savuşturma anlamındaki müdârâ da olabilir.

Hz. Peygamber (s.a.) hem kendisine vekil tayin etmiş, hem de kendisi başkasına vekil olmuştur. Yalnız vekil tayini, vekil olmasına oranla daha çoktur.

Hediye vermiş, hediye kabul etmiş ve hediyenin karşılığını vermiştir. Bağış yapmış, bağış kabul etmiştir. Seleme b. Ekva'nın payına ganimetten bir cariye düşmüştü. Hz. Peygamber (s.a.), ona: "Bunu bana bağışla" buyurmuş, o da bağışlamıştı. Hz. Peygamber (s.a.) o cariyeyi müslüman esirleri kurtarmak için Mekkeli müşriklere fidye olarak vermişti.[76]

---

74. Müellifin (r.h.), Rabî b. Bedr'den dolayı hadisi illetli bulması yetmez. Çünkü aynı senedin sika bir ravî olan Hammâd b. Müs'ide tarafından bir mütâbii vardır.
75. Ebu Davud, 4836; İbn Mâce, 2287; Ahmed, 3/425. Sâib anlatıyor: Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim. Orada beni konuşmaya, benden övgü ile sözetmeye başladılar. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Ben, onu sizden daha iyi bilirim" dedi. Ben de: "Anam, babam sana feda! Doğru söyledin. Sen benim ortağım idin, ne iyi ortaktın. Aldatmaz, münakaşa etmezdin" dedim. Hadisin senedi zayıftır.
76. Müslim, 1755; Ebu Davud, 2697; İbn Mâce, 2846; Ahmed, 4/46. Seleme b. Ekva' anlatıyor: Fezâre'ye gazaya çıktık. Allah Rasûlü (s.a.) başımıza Ebu Bekir'i komutan tayin etmişti. Suyla aramızda bir saatlik mesafe kalınca Ebu Bekir emir verdi, orada geceyi geçirmek için konakladık. Sonra gece baskına geçti, suyu geçip kendisine karşı savaşanları öldürdü, esir alabildiğini esir aldı. Ben ise aralarında çocukların ve kadınların bulunduğu bir grup insanı gözetliyordum. Bu adamlar dağa kaçıp giderlerse ben onlara yetişemem diye endişelenince onlarla dağ arasına bir ok attım. Oku görünce durdular. Onları sürerek getirdim. Aralarında Fezâre oğullarından üzerinde

Gerek rehin karşılığı, gerek rehinsiz borç almıştır. Hem ödünç aldığı olmuş, hem de gerek peşin, gerekse veresiye alış-verişte bulunmuştur.

Rabbinden bir takım amellere karşı özel bir kefalet (garanti) almış ve kim o amelleri işlerse, o kişinin cennete gitmesine kefil olacağını bildirmiştir. Umumî olarak, vefat edip de geride borcunu karşılayacak mal bırakmayan müslümanların borçlarına kefil olmuş, onları kendisinin ödeyeceğini söylemiştir.[77] Deniliyor ki; bu hüküm, Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra gelen devlet başkanları (imam, halife) için de geçerli umumi bir hükümdür. Bundan dolayı sultan, geride borcunu karşılayacak mal bırakmayan müslümanların borçlarının kefilidir; bu borçları hazineden öder. Diyorlar ki, bir müslüman öldüğünde vârisi bulunmazsa nasıl ki onun varisi sultan olur (yani mal hazineye kalır), tıpkı bunun gibi müslüman kişi borçlu ölüp de borcunu karşılayacak mal bırakmazsa onun borcunu sultan öder. Yine böyle hayatta iken kendisinin nafakasını (geçimini) temin edecek kimsesi bulunmayan kişinin nafakasını sultan temin eder.

Allah Rasûlü (s.a.), sahibi bulunduğu bir arazisini vakfedip Allah yoluna sadaka olarak bağışladı.

Hem kendisi arabuluculuk yaptı, hem de araya aracılar sokularak kendisine müracaat edildi. Berîre adlı kadın, ayrıldığı kocası Muğîs'e geri dönmesi için Hz. Peygamber (s.a.) tarafından yapılan arabulucuk girişimini reddetti. Peygamberimiz (s.a.) ona ne kızdı, ne de onu azarladı.[78] İşte

---

deri bir kürk bulunan bir kadın ve yanında Arap güzeli bir kızı vardı. Ebu Bekir'in yanına kadar grubu sürüp getirdim. Ebu Bekir, kadının kızını bana ganimet olarak verdi. Medine'ye döndük. Kızın daha hiç elbisesini açmamıştım. Allah Rasûlü (s.a.) çarşıda bana rastladı. "Ey Seleme! Kadını bana bağışla." buyurdu. Ben de: "Ey Allah'ın Rasûlü! Çok hoşuma gitmişti. Daha hiç elbisesini açmamıştım." dedim. Ertesi gün Allah Rasûlü (s.a.) ile yine çarşıda karşılaştık. Bana: "Ey Seleme! Kadını bana bağışla. Ona dokunmadığın için ne iyi ettin" dedi. Bunun üzerine: "Senin olsun, Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi hiç elbisesini açmadım" dedim. Allah Rasûlü (s.a.) kadını Mekkeli müşriklere gönderdi, Mekke'de esir olan bir grup müslümanı kurtarmak için fidye olarak verdi.

77. Buharî, 69/15, 85/4; Müslim, 1619; Tirmizî, 1070. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bu hadiste Hz. Peygamebr (s.a.) buyuruyor ki: "Ben mü'minlere kendilerinden daha yakınım. Kim borçlu vefat ederse onun borcunu ödemek bana düşer. Kim bir mal bırakırsa vârislerine kalır."

78. Cariye Berîre'yi sahibi azat ettiğinde köle Muğîs'in karısı idi. Berîre hürriyete kavuşmakla kendisine sâhip oldu ve kendisini boşadı. Mugîs, onu aşırı derecede sever; o ise Mugis'den aşırı hoşnutsuzluk duyardı. Mugîs, bu konuda Allah Rasûlü (s.a.) ile konuştu. Allah Rasûlü (s.a.) de dönmesi için Berîre ile konuştu. Berîre: "Bana

en güzel örnek, işte önder!

Seksenden fazla yerde yemin etti. Allah Teâlâ, şu üç yerde ona yemin etmesini buyurdu:

1- "O (sonsuz azap) gerçek midir?" diye senden sorarlar. De ki: "Evet, Rabbime yemin ederim, o şüphesiz gerçektir."[79]

2- Kâfirler: "Bize kıyamet gelmeyecektir" dediler. De ki: "Hayır öyle değil. Rabbime yemin ederim, muhakkak başınıza gelecektir."[80]

3- İnkâr edenler, tekrar dirilmeyeceklerini ileri sürerler. De ki: "Hayır, dediğiniz gibi değil. Rabbime yemin ederim, şüphesiz diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Bu, Allah'a kolaydır."[81]

Kadı İsmail b. İshak, Ebu Bekr Muhammed b. Davud ez-Zâhirî ile müzakerede bulunur, ama ona fakîh demezdi. Bir gün, Ebu Bekr ile hasmı olan bir adam Kadı İsmail'in huzuruna mahkemeye çıkarlar. Ebu Bekr b. Davud'a yemin yöneltilir. Ebu Bekr tam yemin etmeye hazırlanırken Kadı İsmail: "Yemin edecek misin? Senin gibi birisi hiç yemin eder mi, ey Ebu Bekir?" der. O da: "Beni yemin etmekten alıkoyan ne? Allah Teâlâ kitabının üç yerinde Peygamberine yemin etmesini emrediyor!" diye karşılık verdi. Kadı: "Onlar nerede?" diye sorunca, Ebu Bekir hepsini teker teker sıraladı. Bu Kadı İsmail'in çok hoşuna gitti ve o günden sonra ona fakîh diye hitap eder oldu.

Hz. Peygamber (s.a.) kimi zaman yemin ederken (inşallah diyerek) istisna yapar, kimi zaman (herhangi bir sebeple geri almak istediğinde) yeminine keffaret[82] öder, kimi zaman da yeminini sürdürürdü. İstisna, yeminin bir tasarruf olarak gerçekleşmesini engeller; keffaret ise yapılan ye-

---

emir mi ediyorsun, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır. Ben yalnızca arabuluculuk yapıyorum." karşılığını verince kadın geri dönmemekte ısrar etti. Ne Allah Rasûlü (s.a.), ne de müslümanlar onu kınadı.

79. Yunus, 10/53.
80. Sebe, 34/3.
81. Teğâbun, 64/7.
82. Yemin keffâreti ile ilgili şu âyet vardır: "Allah size rasgele yaptığınız yeminlerden dolayı değil, bile bile ettiğiniz yeminlerden ötürü hesap sorar. Yeminin keffâreti ise ailenize yedirdiğiniz yemeğin ortalamasını gözönüne alarak on düşkünü doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azad etmektir. Bulamayan üç gün oruç tutsun. Yemin ettiğinizde (yemininizi geri almak isterseniz) işte yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi tutun. Ola ki, şükredersiniz diye Allah size âyetlerini böylece açıklıyor." (Mâide, 5/89)

mini çözer. Bu yüzden Allah keffareti, "tehılle = çözüm" diye adlandırmıştır.[83]

Allah Rasûlü (s.a.) şakalaşır ve şakasında yalnız hakikati söylerdi. Tevriyeli[84] konuşur, ancak tevriyesinde yine yalnız hakikati söylerdi. Meselâ bir yöne doğru yola çıkmak istediğinde o yönle doğrudan ilişkili olmayan "Yolu nasıldır? Suları, güzergâhı nasıldır?" gibi sorular sorardı.

Hem kişilere danışmanlık yapar yol gösterir, hem de kendisi bir iş yapacağı zaman başkalarına danışırdı. Hastalananı ziyaret eder, cenazeye katılır, davete icabet eder; dul kadınların, düşkün, yoksul kimselerin ihtiyaçlarını gidermek için onlarla birlikte giderdi.

Kendisini öven bir şiir (methiye) dinledi ve onun mükâfatını verdi. Ancak O'nun hakkında söylenen methiyeler, gerçekten O'nun öğülecek yönlerine oranla çok cüz'î kalmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) hakikate karşılık olmak üzere mükâfaat vermiştir. O'ndan gayrı insanların övgüsü çoğunlukla yalanla dolar. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.) meddahların (= dalkavukların) yüzlerine toprak serpilmesini buyurmuştur.[85]

Allah Rasulü (s.a.) bizzat koşu yarışı yaptı ve güreşti.[86] Kendi eliyle ayakkabısını onardı ve yine kendi eliyle elbisesini yamadı, kovasını tamir

---

83. "Allah şüphesiz yeminlerinizin çözümünü (= keffâret ödemenizi) size meşrû kılmıştır." (Tahrîm, 66/2)
84. Tevriye: Biri yakın, diğeri uzak iki anlamı bulunan bir kelimenin bir nükteden dolayı uzak anlamını kasdetme sanatı. Meselâ, Keçecizade İzzet Molla'nın aşağıdaki beytini ele alırsak:

    Koyup kaldırmadan ikide birde
    Kazan devrildi söndürdü ocağı.

    Burada iki manalı söz "ocak"tır. Yakın mana "ateşin yakıldığı yer", uzak manası ise "Yeniçeri Ocağı" oluyor. Şair bu ikinci manayı kasdetmiştir. Bk. Prof.Dr. M. Kaya Bilgegil. Edebiyat Bilgi ve Teorileri, s. 192 vd., Ankara, 1980.
85. Müslim, 3002; Ebu Davud, 4804; Tirmizî, 2395; İbn Mâce, 3742. Nevevî diyor ki: "Müslim bu bölümde övgüyü yasaklama konusunda gelen hadisleri vermektedir. Oysa *Sahîhayn*'da yüze karşı övgü içeren pek çok hadis vardır. Âlimler diyorlar ki: Bu hadisler şu şekilde uzlaştırılabilir: Yasaklama övgüde ölçüsüzlüğe, sıfatları abartmaya yahut övgüyü işittiğinde kendini beğenme gibi bir fitneye düşmesinden korkulan kişiyi övmeye bağlanır. Ama üstün takvası, derin aklı ve bilgisinden dolayı kişinin böyle bir fitneye düşmesinden korkulmazsa ölçüsüzlüğe varmadıkça onu yüzüne karşı övmek yasak değildir. Aksine iyiliği arzulamasını, daha çok iyilik yapmasını yahut iyilikte devam etmesini ya da hayır peşinde gitmesini sağlamak gibi bir menfaat elde edilecek olursa müstehab olur." *Müslim Şerhi*, 18/126, Beyrut, 1972.
86. "Rükâne, Hz. Peygamber'le (s.a.) güreşti; Hz. Peygamber (s.a.) onu yendi." Ebu Davud, 4078; Tirmizî, 1785. Hadis zayıftır.

etti, koyununun sütünü sağdı, elbisesini temizledi, ailesinin ve kendisinin hizmetini gördü. (Hicretten hemen sonra) mescit yapılırken diğer müslümanlarla birlikte kerpiç taşıdı. Kimi zaman açlıktan kimi zaman tokluktan karnına taş bağladı. Hem misafirliğe gitti, hem de evinde misafir ağırladı.

Başının ortasından ve ayağının üst tarafından kan aldırdı. Omuzları arasından ve iki boyun damarından da kan aldırdı. Hastalanınca tedavi oldu. Hastayı dağladı, ama kendisi dağlanmadı. Okuyarak tedavi yaptı, ama kendisini başkasının okumasını istemedi. Hastaya kendisine zarar verecek şeyleri yemesini yasakladı (perhiz verdi).

Tıbbın usûlü üçtür: 1- Perhiz, 2- Hıfzussıhha (koruyucu hekimlik), 3- Zarar veren maddeyi boşaltmak. Allah, hem O'nun için, hem de ümmeti için kitabının üç yerinde bütün bu prensipleri şu şekilde topladı:

1- Zarar verir korkusuyla hastayı su kullanmaktan men etti:

"Şayet hasta veya yolculukta iseniz ya da tuvaletten gelmişseniz yahut da kadınlara yaklaşmışsanız ve su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin."[87] Görüldüğü üzere bu âyette teyemmümü suyu bulamayana mübah kıldığı gibi hasta için de mübah kılmıştır.

2- Sağlığı korumaya yönelik olarak da şöyle buyuruyor: "Hastalanır yahut yolculukta olursanız, tutamadığınız günler sayısınca diğer günlerde tutarsınız."[88] Allah Teâla, bu âyette, yolculuk meşakkatine bir de orucun meşakkatleri katılarak yolcunun güç ve sağlığını zayıflatmamak ve sağlığını korumak amacıyla ona Ramazan'da orucu yemeyi mübah kılmıştır.

3- Zararlı maddeyi boşaltmaya yönelik olarak ihramlı kişinin başını tıraş ettirmesi konusunda ise şöyle buyuruyor: "İçinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa fidye olarak ya oruç tutsun, ya sadaka versin ya da kurban kessin."[89] Görüldüğü üzere hasta olan veya başında bir rahatsızlık bulunan ihramlı kimsenin başını tıraş etmesini ve Kâ'b b.Acra'nın başına geldiği gibi bitlenmeye yahut hastalığa neden olan pis kokuları ve zararlı maddeleri gidermesini mübah kılmıştır.

İşte bu üçü tıbbın prensipleri ve usûlüdür. Böylece Allah (c.c.), kullarına merhamet, ihsan ve şefkat olsun diye perhiz verme, sağlıklarını koru-

---

87. Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.
88. Bakara, 2/181.
89. Bakara, 2/196.

ma altına alma ve zarar veren maddelerden arındırma gibi benzeri konularda, kendisinin kulları üzerindeki nimetine dikkat çekmek için bu prensip ve usûllerin her cinsinden birşey zikretmiştir. O, çok şefkatli ve çok merhametlidir.

7— Muamelelerindeki Tutumu:

Hz. Peygamber (s.a.) en iyi muamelede bulunan insandı. Bir borç aldığında öderken aldığı şeyden daha iyisini verirdi.[90] Herhangi bir kimseden borç aldığında borcunu öder ve o kimse için dua eder, derdi ki: *"Allah ailenin ve malının bereketini versin. Borcun karşılığı yalnızca teşekkür ve ödemektir."*[91]

Bir adamdan 40 sa'[92] borç aldı. Ensâr'dan olan bu adam ihtiyaç duydu, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. Hz. Peygamber (s.a.) "Henüz bize birşey gelmedi" dedi. Bunun üzerine adam laf etmek isteyince, Allah Rasûlü (s.a.): *"İyilik dışında bir şey söyleme. Ben borç alanların en hayırlısıyım."* buyurdu ve adama kırkı borç karşılığı, kırk da fazladan olmak üzere seksen (sa') verdi. Bu olayı Bezzâr rivâyet etmiştir.[93]

Bir deve ödünç almıştı. Sahibi borcunu almak üzere geldi. Hz. Peygamber'e (s.a.) ağır sözler söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.) arkadaşları adamı haklamak istediler. Fakat Peygamberimiz (s.a.): *"Bırakın, onu. Hak sahibinin söz söylemeye hakkı vardır"* buyurdu.[94]

Bir keresinde birşey satın aldı. Ancak yanında verecek parası yoktu. Kendisine kâr teklif edilince o şeyi sattı, kârını Abdülmuttalib oğullarının dullarına sadaka olarak verdi ve *"Bundan sonra yanımda alacak para ol-*

---

90. Buharî, 43/4, 6, 7; Müslim, 1601. Ebu Hureyre anlatıyor: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) ödünç verdiği bir deveyi almaya geldi. Adam kabalık etti. Sahabîler, onu edeplendirmek istediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Bırakın onu. Hak sahibinin söz söylemeye hakkı vardır. Onun adına bir deve satın alın ve ona verin" buyurdu. Dediler ki: "Yalnız yaş durumu onun devesinin yaşından daha üstün olan deve bulabiliyoruz." Hz. Peygamber (s.a.): "Onu alın ve adama verin. Çünkü en hayırlınız borcunu en iyi ödeyendir." buyurdu.
91. Nesâî, 7/314; İbn Mâce, 2424; Ahmed, 4/36. İsnadı kuvvetlidir.
92. Sa': 2.917 kg ağırlığında bir ölçü birimidir. Genellikle tahıl ölçümünde kullanılır.
93. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/141) diyor ki: "Bu hadisi Bezzâr rivayet etti. Bezzâr'ın hocası dışındaki râvîler *Sahîh (-i Buhârî)* râvîleridir. Ama o da sikadır."
94. Buharî, 40/6, 40/5, 43/4, 43/6, 43/7, 43/13, 51/23; Müslim, 1601; Tirmizî, 1317.

madan birşey satın almam" buyurdu.[95] Hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir. Bu hadis bir müddete kadar zimmette (borçlanarak) alış-veriş yapmaya çelişik düşmez. Çünkü o başka, bu başka şey...

Bir alacaklısı Hz. Peygamber'e (s.a.) borcunu istemeye geldi ve sert konuştu. Bunun üzerine Ömer b. Hattâb, adamı haklamak istedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ağır ol, ey Ömer! Ben, bana borcumu ödememi emretmene; o da kendisine sabrı emretmene daha muhtaç" buyurdu.[96]

Bir yahudi Hz. Peygamber'e (s.a.) bir müddete kadar veresiye birşey sattı. Yahudi daha müddet dolmadan parasını almaya geldi. Hz. Peygamber (s.a.): "Müddet dolmadı" dedi. Yahudi: "Ey Abdülmuttalib oğulları! Siz gerçekten borcunuzu oyalayıp geciktiriyorsunuz." dedi. Bunun üzerine ashab adamı haklamak istediler. Hz. Peygamber (s.a.) onlara engel oldu. Bu durum ancak O'nun yumuşak huyluluğunu artırdı. Bunu gören yahudi: "O'nda Peygamberlik alâmetlerinden hepsini bildim, gördüm. Yalnız biri kalmıştı. O da kendisine karşı yapılan aşırı cahilâne tavırların, ancak onun yumuşak huyluluğunu artırmasıydı. Onu da bilmek istedim." dedi ve yahudi müslüman oldu.[97]

8— Yalnız Başına ve Arkadaşlarıyla Birlikte Yürüyüşü:

Hz. Peygamber (s.a.) yürürken vücudu dik yürürdü. En hızlı, en güzel ve en sakin yürüyen insan o idi. Ebu Hureyye anlatıyor: "Allah Rasulü'nden (s.a.) daha güzel birşey görmedim, sanki güneş yüzünde yüzerdi. Allah Rasulü (s.a.)'nden daha hızlı yürüyen bir kimse görmedim; sanki yer ayaklarının altında dürülürdü. Aldırmadan yürür gider, biz ise (ona yetişelim diye) kendimizi zorlardık". Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.): "Allah Rasulü (s.a.) yokuştan aşağı iniyormuşcasına vücudu dik bir vaziyette yürürdü." diyor. Yine Hz. Ali bir keresinde "Hz. Peygamber (s.a.) yürüdüğü zaman takallu ederdi" demiştir. Takallu, yokuştan inen biri gibi tamamen yerden yukarı doğrulmak demektir ki, bu yürüyüş şekli azim, himmet ve şecaat sahiplerinin yürüyüşüdür. Yine bu en mutedil, organlar için en rahat ve hafifmeşreb, zebun ve ölümsek tür yürüyüşlerden en uzak olan yürüyüş

95. Ebu Davud, 3344. Hadis zayıftır.
96. Hâkim (2/32) benzerini rivayet etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir. Zehebî ise ona itiraz ederek mürsel olduğunu söylemiştir.
97. İbn Hibbân, 2105; Ebu'-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, s. 83-85. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (2904) seneddeki râvîlerin sika olduğunu söylemiştir. Ancak bir râvisi tartışmalıdır.

şeklidir. Zira yürüyen kimse ya yürürken ölü gibi yürür, sanki yüklenilmez odun gibi bir tek stilde gider ki bu kötü, çirkin bir yürüyüş şeklidir; ya densiz deve gibi bir o yana bir bu yana çalkanarak yürür, bu da kötü bir yürüyüş şeklidir; ya da ağırbaşlı yürür. Bu son yürüyüş şekli, Kitab'ın-da anlattığı üzere, Rahman'ın (has) kullarının yürüyüş şeklidir. Allah (c.c.) buyuyor ki: *"Rahman'ın kulları yeryüzünde ağırbaşlı yürürler."*[98] Selef-ten pekçoğu bu âyeti tefsir sadedinde "Onlar kibirli ve ölümsek değil, seki-netle vakarla yükselir. Bu Allah Rasulünün (s.a.) yürüyüşüdür" diyor. Bu şekil yürümekle birlikte yine de Hz. Peygamber (s.a.), sanki yokuştan aşağı iniyormuş ve âdeta yer ayaklarının altında dürülüyormuşcasına bir hal-dedir; hatta öyle ki onunla beraber yürüyen kişi kendisini zorlar. Allah Rasulü (s.a.) ise aldırmazdı. Bu da iki şeyi gösterir. Hz. Peygamber'in (s.a.) yürüyüşü ne ölümsekti, ne de zebundu. Aksine onunki en mutedil yürüyüştü.

Yürüyüş on türlüdür: Üçü yukarıda geçenler.

4. Koşma (sa'y)

5. Remel: Kısa adımlı ve en hızlı yürüyüştür. Buna "habeb" de denir. *Sahih*'de İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Hz.Peygamber (s.a.) tavaf ederken üç kere remel yapar, dört kere yürürdü.[99]

6. Neselan: Yürüyen kişiyi yormayacak şekilde hafif koşmak. *Müs-ned*'lerden birinde rivâyet edildiğine göre yayalar, Veda haccı sırasında Al-lah Rasulüne (s.a.) yürümekten yakındılar. Hz.Peygamber (s.a.) de: "Ne-selândan yardım isteyin" buyurdu.[100]

7. Havzelâ: Salını salını yürümek. Bu yürüyüşte, kırıtma ve züppelik vardır, deniliyor.

8. Kahkara: Arka arka yürümek.

9. Cemeza: Yürüyen kimsenin (kurt gibi) sıçraya sıçraya gitmesi.

10. Çalımlı yürümek (tebahtür): Kendini beğenmiş, kibirli kimselerin yürüyüşüdür. İşte Allah (c.c.), bu şekilde kendini beğenmiş, çalım satarak yürüyen kimseyi yerin altına geçirmişti. Şimdi o, Kıyamet gününe kadar

98. Furkân, 25/63.
99. Buharî, 25/80, 25/63; Müslim, 1261; Nesâî, 5/230.
100. Hâkim (1/443): "Neselân tarzında yürüyün" metniyle rivâyet edip sahîh olduğunu söylemiş ve Zehebî de ona katılmıştır.

yerin dibine geçmektedir.[101]

Bu yürüyüş şekillerinin en mutedili, vakârla ve vücudu dik olarak yürünen şeklidir.

Arkadaşlarıyla birlikte yürüyüşüne gelince; kendisi arkada yürür, arkadaşları ise önünde giderlerdi. *"Arkamı meleklere bırakın"* derdi.[102] Bu yüzden bir hadiste "Arkadaşlarını sevkederdi" denilmektedir. Kâh yalınayak, kâh ayakkabılı yürürdü. Yürürken arkadaşlarıyla tek tek ve toplu yürürdü. Bir keresinde yaptığı savaşlardan birinde yürürken parmağı kanadı ve parmağından kan aktı. Bunun üzerine şu beyti söyledi:

هَلْ أَنْتِ إِلاَّ أُصْبُعٌ دَمِيتِ وفِي سَبِيلِ اللّٰهِ مَالَقِيتِ

"Sen yalnız kanayan bir parmak değil misin?
Allah yolunda gelmiştir başına gelen."[103]

Seferde arkadaşlarının gerisinden gider, güçsüz kişiyi alır, terkine bindirir ve onlara dua ederdi. Bu rivâyeti Ebu Davud nakletmiştir.[104]

9— Oturuşu ve Yaslanışı:

Hz. Peygamber (s.a.) gerek toprak üzerine, gerekse hasır ve halı üzerine otururdu. Mahreme'nin kızı Kayle anlatıyor: "Allah Rasulü'nün (s.a.) yanına geldim, kaynaklarını yere koyup uyluklarını karnına doğru çekip dizlerini dikerek ellerini kemer gibi inciklerinden geçirmiş bir vaziyette oturmaktaydı. Allah Rasulünü (s.a.) mütevazi, dalgın oturan biri gibi görünce korkudan titredim." Adiy b. Hâtim (Medine'ye) gelince, Hz. Peygamber (s.a.) onu evine davet etti. Cariye oturması için ona yastık verdi, yastığı kendisi ile Adiy arasına koyup yere oturdu. Adiy "Anladım ki o kral değil" dedi.

---

101. Buharî ve Müslim'de Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadisde Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Bir kimse günlerden birinde güzel elbise içinde kurularak yürüyordu. Başını taramış, kendi kendine gururlanıyor, çalım satıyordu. Derken Allah onu yerin altına geçirdi. Şimdi o, kıyamet gününe kadar yerin dibine geçmektedir."
102. Ahmed, 3/332; İbn Mâce, 246. Câbir (r.a.) diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) yürürken arkadaşları O'nun önünde giderler, sırtını meleklere bırakırlardı." Senedi kuvvetlidir. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
103. Buharî, 56/9; Müslim, 1796.
104. Ebu Davud, 2639. İsnadı sahîhtir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) zaman zaman sırt üstü yatıp uzandığı olurdu. Bazan ayak ayak üzerine atardı. Yastığa dayanarak otururdu. Kimi zaman sol yanına, kimi zaman sağ yanına yaslanırdı. Halsiz kaldığı zamanlarda dışarı çıkmak ihtiyacı duyduğunda arkadaşlarından birine dayanarak çıkardı.

10— Tuvalet Adabı:

Tuvalete girerken şu duayı okurdu:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ (الرجس النجس الشيطان الرجيم) .

"Allah'ım! Görünen-görünmeyen, maddi-manevî bütün pisliklerden, kovulmuş şeytandan sana sığınırım."(105)

Çıkınca da "Bağışla, Rabbim" derdi.(106)

Tuvalet temizliğini bazan su ile, bazan taşlarla, bazan da ikisini birlikte kullanarak yapardı.

Yolculuk esnasında tuvalete gideceği zaman arkadaşları tarafından görülmeyecek kadar giderdi. Bazan iki mil kadar uzaklaştığı olurdu.

Tuvaletini yaparken bazan yüksek bir yerin, bazan hurma ağaçlarının, bazan da vadideki ağaçların arkasına gizlenirdi.

Sert bir yerde küçük abdest bozacağı zaman yerden bir odun alır, toprağın nemi belirinceye kadar onunla yeri eşeler sonra abdestini bozardı.

Küçük abdest bozmak için yumuşak topraklı yer arardı. Çoğunlukla oturarak bevlederdi (=küçük abdest bozardı). Hatta Hz. Âişe: "Size kim Hz. Peygamber (s.a.) ayakta bevlederdi, diye söylerse onu tasdik etmeyin. Hz. Peygamber (s.a.) daima oturarak bevlederdi." demiştir.(107) Oysa Müslim, *Sahih*'inde Huzeyfe'den, Hz. Peygamber'in (s.a.) ayakta bevlettiğini rivâyet etmiştir.(108) (Bu hadis hakkında farklı yorumlar yapılmış) kimisi

105. Buharî, 4/9, 80/15; Müslim, 375; Tirmizî, 5; Ebu Davud, 4; Nesâî, 1/20; Ahmed, 3/99, 101, 282. Parantez içindeki kısmı ise İbn Mâce (299) zayıf senedle rivayet etmiştir.
106. Tirmizî, 7; Ebu Davud, 30; İbn Mâce, 300; Ahmed, 6/155. Tirmizî: "Bu hadis hasen-garîbtir" diyor. İbn Huzeyme (90), İbn Hibbân ve Hâkim (1/158) hadisi sahîh saymışlardır. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*'de: "Bu hadis hasen sahîhtir" diyor.
107. Tirmizî, 12; Nesâî, 1/26; İbn Mâce, 307. Senedindeki Kadı Şerîk zayıf ise de Ahmed'in (6/136, 192) rivayetinde Süfyân ona mutabaat etmiştir. İsnadı sahîhtir.
108. Buharî, 4/60, 4/61, 4/62, 46/27; Müslim, 273; Tirmizî, 13; Ebu Davud, 23; Nesâî, 1/25; İbn Mâce, 305 ve 306; Ahmed, 5/382, 394, 402 ve 4/246.

Hz. Peygamber (s.a.) ayakta bevletmenin caiz olduğunu göstermek için böyle yapmıştır derken, kimisi dizinin iç yüzündeki bir ağrıdan dolayı, kimisi de şifa olsun diye böyle yapmıştır, şeklinde yorumlar ileri sürmüştür. Şâfiî (r.h.): "Araplar bel ağrısını ayakta bevletmekle iyileştirmeye çalışırlar" diyor. Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.) bunu idrar sıçramasından sakınmak, uzak durmak amacıyla yapmıştır. Çünkü o, bir kabilenin süprüntülerini attıkları bir çöplüğe uğradığında bu şekil bevletmiştir. Çöplerin atıldığı yere mezbele denir ve mezbele yüksek olur. Şayet bir kimse oraya oturarak bevletse, idrarı üzerine geri döner. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), mezbeleyi, kendisini gizleyecek tarzda, kendisi ile duvar arasına alırdı. Elbet bu durumda ayakta abdest bozacaktır. En iyi bilen Allah'tır.

Tirmizî, Ömer b. Hattâb'ın şöyle dediğini aktarıyor: Ayakta abdest bozuyordum, Hz. Peygamber (s.a.) beni gördü ve bana: *"Ey Ömer, ayakta abdest bozma"* dedi. Ondan sonra bir daha ayakta abdest bozmadım.[109] Tirmizî diyor ki: Bu hadisi sadece Abdülkerim b. Ebu'l-Mehârık merfû olarak rivâyet etmiştir; o da hadisçiler katında zayıftır.

Bezzâr'ın *Müsned*'inde ve diğer hadis kitaplarında Abdullah b. Büreyde'den babası yoluyla gelen şu rivâyet yer almaktadır: Allah Rasulü (s.a.) buyurdular ki: "Şu üç şey cefadır: 1- Adamın ayakta abdest bozması, 2- Namazını bitirmeden alınını silmesi, 3- Secdede iken üflemesi." [110] Hadisi Tirmizî rivâyet etmiş ve "Bu hadis mahfuz değildir" demiştir. Bezzâr ise "Bu hadisi Abdullah b. Büreyde'den, Saîd b. Ubeydullah'tan başkasının rivâyet ettiğini bilmiyoruz" demiş; ama onu cerhetmemiştir. İbn Ebî Hatim "O (Saîd b. Ubeydullah) Basralı, sika, meşhur bir râvidir" diyor.

Tuvaletten çıkar Kur'an okurdu. Tuvalette sol eliyle temizlenir; suyu ve taşı sol eliyle kullanırdı. Vesveseye kapılanların yaptıkları gibi zekeri çekme, öksürme, sıçrama, ip bağlama, yürüyüşe çıkma, zeker deliğine pamuk sokma ve içine su dökme, tekrar tekrar bakıp kontrol etme, vs. bid'atlerden hiçbirini yapmazdı. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) küçük abdest bozduğu zaman zekerini içinde idrar kalmaması için üç kere çekerdi. [111] Ayrıca bunu emrettiği rivâyet edilmişse de, Ebu Câfer el-Ukeylî'nin

---

109. Tirmizî, 12 (muallak olarak); İbn Mâce, 308 (mevsul olarak). Hadis zayıftır.
110. Hadisin senedi hasendir. Bedreddin el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*'de (3/135) sahîh olduğunu söylemiştir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/83) hadisi Bezzâr ve Taberânî'den (*Evsat*'ta) aktardıktan sonra "Bezzâr'daki hadisin râvileri *Sahîh*'in râvileridir" diyor.
111. İbn Mâce, 326; Ahmed, 4/347. Senedi zayıftır.

dediğine göre, Hz. Peygamber'in (s.a.) ne kendisinin bunu yaptığı ne de böyle yapılmasını emrettiği sahihtir.

Abdestini bozarken birisi kendisine selâm verirse, onun selâmını almazdı. Bunu Müslim, *Sahih*'inde İbn Ömer'den rivâyeet etmiştir. [112]

Bezzâr, *Müsned*'inde bu olayda Hz. Peygamber'in (s.a.) selâmı aldığını ve sonra şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Selâm verdim selâmımı almadı, demenden korktuğum için selâmını aldım. Bir daha beni bu halde görürsen selâm verme. Çünkü selâmını almam."*

Bazıları bu olay herhalde iki defa meydana gelmiştir, diyorlar. Bazıları da diyorlar ki: Müslim'in hadisi daha sahihtir. Zira hadis, Dahhâk b. Osman -Nâfî- İbn Ömer senediyle rivâyet edilmiştir. Bezzâr'ın hadisi ise, Abdullah b. Ömer evladından Ebu Bekr künyeli bir adam tarafından Nâfi'den, o da İbn Ömer'den naklen rivâyet edilmiştir. Bu Ebu Bekir'in, Ebu Bekr b. Ömer b. Abdurrahman, b. Abdullah b. Ömer[113] olduğu söylenmiş olup Mâlik, vs. muhaddisler ondan rivâyette bulunmuşlardır. Dahhâk ondan daha sikadır.

/ Su ile temizlenirse sonra elini yere sürerdi. Abdest bozmak için oturacağı vakit yere yaklaşmadan elbisesini kaldırmazdı.

11— Fıtrat[114] ve İlgili Konulardaki Tutumları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetli mi doğduğu yoksa göğsünün ilk ayrıldığı gün melekler tarafından mı sünnet edildiği yahut dedesi Abdülmuttalib'in mi sünnet ettiği konusundaki görüş ayrılıkları yukarıda geçmişti.

Ayakkabı giyme, saç tarama, temizlenme, birşey alıp verme konula-

---

112. Müslim, 370; Tirmizî, 90; Ebu Davud, 16; Nesâî, 1/36; İbn Mâce, 353.
113. İbnu'l-Cârûd'un, *el-Müntekâ* (s.27) adlı eserinde ismi açık olarak bu şekilde verilmiştir. Ebu'l-Abbas es-Serrâc'ın *Müsned*'inde de aynı şeklide geçmektedir. Bu Bezâr hadisinin senedindeki râviler sikadır. Daha fazla bilgi için Zeylaî'nin *Nasbu'r-Râye*'sine bakılabilir.
114. Fıtrat: Bu kavramın anlamında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hattâbî, çoğunluk alimlerin fıtratın, "sünnet" anlamında kullanıldığı görüşünde olduklarını söylüyor. Din anlamında olduğu da söylenmiştir. Kelimenin kökünden hareket edenler ise yaratılış, ilk var ediliş anlamını vermişlerdir. Beyzavî diyor ki: Fıtrat, peygamberlerin seçtikleri ve şerîatların ittifak ettikleri eski sünnet (gelenek) demektir. Bu sanki o kadar tabiî birşey ki, peygamberler ve şerîatlar onda birleşmişlerdir. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 1/123, 130.

rında sağdan başlamaktan hoşlanırdı. Yemek, içmek ve temizlik konularında sağ elini, tuvalet vb. gibi ezayı giderme konularında ise sol elini kullanırdı.

Başının ya tamamını tıraş ederdi, ya da tamamını bırakırdı. Bir kısmını tıraş edip bir kısmını bırakmazdı. Hac dışında başını (tamamen) tıraş ettiği rivâyet edilmemiştir.

Dişlerini misvakla fırçalamayı severdi. Misvak kullanımında oruçlu olup olmaması farketmezdi. Uykudan uyandığında, abdest alırken, namaz kılacağı zaman ve eve girdiği vakit misvakla dişlerini fırçalardı. Bu iş için misvak ağacından yapılan ağaç çubuk kullanırdı.

Çokça koku sürünürdü. Güzel kokuyu severdi. Hamamda avret yerlerinin tüylerini dökmek için hamam otu kullandığı söylenmektedir.[115] Önceleri saçlarını salıverirdi. Sonra ikiye ayırdı. İkiye ayırması saçını, her bölüm bir kakül olacak şekilde iki bölüme ayırmasıdır. Salıvermesi ise arkasından serbest bırakması ve iki bölüme ayırmamasıdır.

Asla hiçbir hamama girmemiştir. Belki onu gözüyle görmemiştir de. Hamam konusunda hiçbir sahih hadis de yoktur.[116]

Bir sürmedanlığı vardı, her gece uykudan önce iki gözüne de ondan

---

115. Arapçası "nûra" olan hamamotu, kireçten ve zırnıktan yapılan ve kıl dökmek için kullanılan bir şeymiş. Bk. Âsım Ef., Kamus-ı Okyanus, 2/728,

116. Eseri tahkik edenler diyorlar ki: Müellif (r.h.) buradaki olumsuz ifadesinde hataya düşmüştür. Çünkü bu konuda da sahih hadis rivâyet edilmiştir:

1) Câbir hadisi: "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa hanımını hamama sokmasın. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa hamama peştemalsiz girmesin. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa üzerinde içki dolaşan sofraya oturmasın." Hâkim, *Müstedrek*, 4/288; Tirmizî, 2802; Nesâî, 1/198 (yalnız birinci cümleyi rivâyet etmiştir). Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Tirmizî ise hasen-garîb olduğunu söylemiştir. Hafız İbn Hacer isnâdını ceyyid bulmuştur. Bu hadisin pekçok sahihi vardır. Bk. *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 1/88, 91; *Mecmau'z-Zevâid*, 1/277, 279. Şu halde hadis sahihtir.

2) Ümmü'd-Derdâ hadisi: Bu sahabî hanım anlatıyor: Hamamdan çıktım, Allah Rasûlü (s.a.) ile karşılaştım. Bana: Nereden böyle, ey Ümmü'd-Derda!" diye sordu. Ben de: "Hamamdan" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, analarından birinin evi dışında elbiselerini soyunan herbir kadın mutlaka Rahman ile kendisi arasındaki her türlü örtüyü parçalamış demektir." Ahmed, 6/361, 362; ed-Dûlûbî bu hadisi *el-Künâ ve'l-Elkâb* adlı eserinde biri sahih iki senedle rivayet etmiştir. el-Heysemî ise *el-Mecma*'da (1/277) hadisi verdikten sonra: "Ahmed (*Müsned*'de) ve Taberânî, *Kebîr*'de değişik isnadlarla rivayet etmişlerdir. Bu senedlerden birinin râvîleri sahih ricâlidir." diyor.

3) Ebu'l-Müleyh hadisi: Şamlı bir grup kadın Hz.Âişe'nin (r.a.) huzuruna girer. Hz. Âişe: "Kimlerdensiniz?" diye sorar. "Şam halkından" karşılığını verirler. "Hz.

sürme çekerdi.[117] Sahabîler, Hz. Peygamber'in (s.a.) saçına kına yakınıp yakınmadığında ihtilaf etmişlerdir. Enes: "Kına yakınmamıştır" derken, Ebu Hureyre "Kına yakındı" diyor. Hammad b. Seleme, Humeyd yoluyla Enes'in: "Allah Rasulü'nün (s.a.) saçını kınalı gördüm" dediğini aktarır. Hammad diyor ki: Abdullah b. Muhammed b. Akîl, bana: "Allah Rasulü'nün (s.a.) saçını Enes b. Mâlik'in yanında kınalanmış gördüm" diye haber verdi. Bir grup da "Allah Rasulü (s.a.) çokça güzel koku kullandığından saçı kızıllaşmıştı. Bundan dolayı da kına yakınmadığı halde yakınmış zannedilirdi" diyor.

Ebu Rimse anlatıyor: Oğlumla birlikte Allah Rasulü'ne (s.a.) geldim. Bana: "Bu, senin oğlun mu?" diye sordu. "Evet öyledir. Ben buna tanıklık ederim" şeklinde karşılık verdim. Bunun üzerine: *"Sen onu günaha sürüklemezsen, o da seni günaha sürüklemez"* buyurdu. Baktım, saçının akları kırmızıydı.[118] Tirmizî diyor ki: Bu hadis, bu konuda rivâyet edilen en hasen ve en açık hadistir. Çünkü sahih rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.), saçı sakalı ağaracak yaşa ulaşmamıştı.

Hammad b. Seleme, Simâk b. Harb'e dayanarak anlatıyor: Câbir b. Semûre'ye sordular: "Hz. Peygamber'in (s.a.) başında beyazlık var mıy-

---

Âişe: "Herhalde, kadınları hamamlara giden vilayettensiniz?" der. "Evet" derler. "Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim der, Hz. Âişe: Evi dışında elbisesini soyunan her bir kadın Allah Teâlâ ile kendi arasındaki (bağı) parçalamış olur." Ebu Davud, 4010; Tirmizî, 2804; İbn Mâce, 3750. Tirmizî hadisi hasen, Hâkim (4/288) ise sahih saymış ve Zehebî, Hâkim'in bu görüşüne muvafakat etmiştir. Hadis bu ikisinin dediği gibidir. Bu hadislerde evlerde hamam (banyo) yapımının meşruiyetinin güçlülüğü gösterilmektedir.

İbn Abbas'dan gelen bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.) "Hamam denilen evden sakının!" buyurur. "Ey Allah'ın Rasulü! Hamam kirleri gideriyor, hastaya fayda veriyor" derler. Bunun üzerine: "Kim oraya girerse örtünsün" buyurur. Hâkim, 4/288; Taberânî, *Kebir*, 3/103; Ziyâ el-Makdisî, *Muhtâre*. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebi ona katılmıştır.

Mütercim der ki: Müellif bu konuda yalnız değildir. Meselâ, *el-İ'tibâr fi'n-Nâsih ve'l-Mensûh mine'l-Âsâr* (s. 241, Humus, 1966) adlı eserin sahibi diyor ki: "Hamamla ilgili hadislerin hepsi lletlidir. Bu konuda yalnızca sahabeden —Allah onlardan razı olsun— sahih rivayetler vardır." Böyle söyleyen başka muhaddisler de vardır.

117. Tirmizî, 2049; İbn Mâce, 3499; Ahmed, 1/354; Tirmizî, *Şemâil*, 48, 49. Hadis zayıftır. Bu konuda Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî* (s.a.) adlı eserinde (s.183) ceyyid senedle Enes'den şu hadisi rivayet eder: "Hz. Peygamber (s.a.) üç kere sağ, iki kere de sol gözüne sürme çekerdi." Taberânî, *el-Kebîr*'de (3/119/1) İbn Ömer'den bu hadise şahid olacak bir başka zayıf hadis rivâyet eder.

118. Ebu Davud, 4495; Nesâî, 8/53; Ahmed, 2/226, 227; Tirmizî, *Şemâil*, 44. İsnadı sahihtir.

dı?" O da: "Başındaki saç ayrımı yerindeki birkaç saç telinden başka O'nun saçında beyazlık yoktu. Onların beyazlığını ise saçını yağladığı vakit yağ ortaya çıkarırdı." karşılığını verdi.

Enes diyor ki: Allah Rasulü (s.a.) başını ve sakalını çokça yağlar, saçının parlaklığını artırırdı. Elbisesi sanki zeytinyağı satıcısının elbisesine dönerdi.[119]

Saç taramayı severdi. Saçını bazan kendisi, bazan da Hz.Âişe tarardı. Saçı kulak yumuşağından aşağıda omuzdan yukarıda kalacak kadar uzatırdı.[120] Kulak yumuşağına kadar uzayan saçı kulaklarının yumuşağını biraz aşardı. Saçı uzayınca dört örgü yapardı. Ümmü Hânî "Allah Rasulü (s.a.) Mekke'de bir keresinde bize geldiğinde başında dört saç örgüsü vardı." diyor. Bu hadis sahihtir.[121]

Hz. Peygamber (s.a.) kendisine sunulan güzel kokuyu geri çevirmezdi. *Sahih-i Müslim*'de O'nun şöyle buyurduğu sabit olmuştur: *"Kendisine fesleğen sunulan kimse onu geri çevirmesin. Çünkü o hoş kokulu, yükü hafif bir çiçektir"*. Hadisin lafzı bu şekildedir. Bazıları ise bu hadisi: "Kendisine güzel koku sunulan kimse geri çevirmesin" şeklinde rivâyet ediyor.[122] Bu ise yukarıdaki hadis ile aynı anlamda değildir. Zira fesleğenin —misk, anber, esans[123] vb. güzel kokuların aksine— alınmasında pek minnet olmaz. Çünkü onun harcanmasında tolerans âdet haline gelmiştir. Ancak Azrâ b. Sâbit'in Sümame yoluyla Enes'ten rivâyet ettiği şu hadis sabittir: "Allah Rasulü (s.a.) güzel kokuyu geri çevirmezdi."[124] İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyeyt ettiği: "Üç şey geri çevrilmez: Yastık, yağ ve süt" hadisi ise ma'lul (illetli = kusurlu)dur. Bunu Tirmizî rivâyet etmiş ve illetini belirtmiştir. Ama ben şimdi bu konuda ne denildiğini hatırlamıyorum. Yalnız bu hadisin Abdullah b. Müslim b. Cündüb, onun babası

---

119. Tirmizî, *Şemâil*, 32. Senedi zayıftır.
120. Tirmizî, 1755 ve Şemâil (24); Ebu Davud, 4187; İbn Mâce 3635; Ahmed, 6/108, 118. Senedi hasendir. Tirmizî "Bu hadis hasen-garib-sahihtir." diyor.
121. Tirmizî, 1782; Ebu Davud, 4191; İbn Mâce, 3632; Ahmed, 6/341, 425. İsnadı sahihtir. Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir.
122. Müslim, 2253; Ebu Davud, 4172; Nesâî, 8/189.
123. Esans diye tercüme ettiğimiz kelimenin Arapçası "gâliye"dir. Mütercim Asım Efendi diyor ki: Bilinen bir güzel koku adıdır. Türkçe'de tahrifle kalyemisk derler. Eski terkiplerdendir. İlk önce onu icadeden Calinus (Galien)'tur. Asıl maddesi misk, anber, bân yağı, aselbend (balmumu?) ve güzel kokulu damıtılmış sulardır. Bu adla anılması kıymetli olmasından kaynaklanmaktadır. Bk. Kamus-ı Okyanus, 4/1109.
124. Buharî, 77/80, 51/9; Tirmizî 2790; Nesâî, 8/189.

Müslim b. Cündüb, onun da İbn Ömer'den gelen bir senedle rivâyet edildiğini hatırlıyorum.[125]

Ebu Osman en-Nehdî'nin mürsel olarak rivâyet ettiği hadislerden birine göre Allah Rasulü (s.a.) buyurmuştur ki: *"Herhangi birinize fesleğen çiçeği verilirse onu geri çevirmesin. Çünkü o, cennetten çıkmıştır."*[126]

Allah Rasulü'nün (s.a.), kıymetli koku bulunan bir kabı vardı, ondan sürünürdü. En çok sevdiği koku misk idi. Kına çiçeğinden de hoşlanırdı.[127]

12— Bıyıkları Kısaltmadaki Tutumları:[128]

Ebu Ömer b. Abdilber diyor ki: Hasan b. Salih, Simâk-İkrime-İbn Abbas (r.a.) senediyle rivâyet eder ki, Allah Rasulü (s.a.) bıyığını kısaltır ve Hz. İbrahim'in de bıyığını kısalttığını söylerdi.[129] Bir grup, bu işi yapanın İbn Abbas olduğunu söylemektedir. Tirmizî, Allah Rasulü'nün (s.a.): *"Bıyığından almayan bizden değildir"* buyurduğunu Zeyd b. Erkam'dan naklediyor ve: "Bu hadis sahihtir" diyor.[130] *Sahih-i Müslim*'de Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadise göre Allah Rasulü (s.a.) *"Bıyıkları kısaltın, sakalları bırakın, böylece mecûsilere muhalefet edin"* buyurmuştur.[131] *Sahihayn*'da İbn Ömer'den rivâyet edilen bir hadise göre ise Hz. Peygamber (s.a.): *"Müşriklere muhalefet edin: Sakalları uzatın, bıyıkları*

125. Tirmizî, 2791; Ebu Nuaym, *Tarihu Isbaân*, 1/99. Senedi hasendir; bir illeti yoktur. Zira Tirmizî'nin Abdullah b. Müslim hakkında bir bilgisi yoktur. Oysa Ebu Zur'a er-Râzî onun hakkında: "Medinelidir. Bir kusuru yoktur" demiş, İbn Hibbân ile el-Iclî onun sika olduğunu belirtmişlerdir.
126. Tirmizî, 2792. Mürseldir. Çünkü Ebu Osman en-Nehdî, Hz. Peygamber'i (s.a.) görmemiştir.
127. Ebu Davud, 4162; Tirmizî, *Şemâil*, 217. Senedi hasendir.
128. Bıyıklarla ilgili Arapça'da kullanılan kelimeler arasında bir anlam kargaşası bulunduğu için şunu hatırlatmakta fayda görüyoruz: Biz burada "kass" kelimesini kısaltmak, "ihfâ" kelimesini iyice kısaltmak yahut cildin beyazı görünecek kadar iyice kısaltmak, "halk" kelimesini de tıraş etmek diye tercüme ettik. Bilhassa "ihfâ" kelimesi farklı farklı alimlerce hem tıraş etmek, hem de kısaltmak anlamlarına alınmış ve hadisler de bunlara göre yorumlanmıştır. Bu hususun gözden uzak tutulmamasını rica ederiz.
129. Tirmizî, 2761. Senedi muztaribtir.
130. Nesâî, 8/129, 130; Tirmizî, 2762; Ahmed, 4/366, 368. Senedi sahihtir. Ziya el-Makdisî, *el-Muhtâra* adlı eserinde sahih olduğunu söylemiştir. Hadis de gösterir ki, meşrû olan bazılarının yaptığı gibi bıyığı tamamen tıraş etmek değil, bıyığın bir kısmını yani dudaklar üzerine dökülen kısmı almaktır.
131. Müslim, 260.

iyice kısaltın." buyurmuştur.[132] *Sahih-i Müslim*'de yer alan bir rivâyete göre Enes demiştir ki: "Hz. Peygamber (s.a.), bıyığı kısaltma ve tırnakları kesme konularında bize vakit sınırlaması getirdi. Bu işleri kırk gün kırk geceden daha fazla aksatmama sınırını koydu."[133]

Selef, bıyığın kısaltılmasının mı, tıraş edilmesinin mi daha faziletli olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Mâlik, *Muvatta*'ında diyor ki: "Dudağın etrafı yani yay gibi olan çevresi görünecek kadar bıyıktan alınır. Kişi bıyığını kırpıp da kendisine işkence etmemelidir". İbn Abdilhakem, Mâlik'in: "Bıyık iyice kısaltılır, sakallar salıverilir. Bıyığın iyice kısaltılması tıraş edilmesi demek değildir. Bıyığını tıraş eden kimsenin tâzir cezasına çarptırılmasını uygun görürüm." dediğini; İbnü'l-Kâsım ise: "Bıyığı iyice kısaltmak, tıraş etmek bence işkencedir" dediğini haber veriyor. Mâlik: "Hz. Peygamber'in (s.a.) bıyığın iyice kısaltılması hadisi dudak çevresinin kısaltılması anlamını taşır."diyor. Kendisi bıyığın üst kısmından alınmasını mekruh sayardı. Yine demiştir ki: "Bıyığın tıraş edilmesinin bid'at olduğuna şahitlik ederim ve tıraş eden kimsenin acı verecek derecede dövülmesini uygun görürüm." Yine Mâlik diyor ki: "Hz. Ömer b. el-Hattâb'ı bir iş sıktığı zaman oflar, bıyığını kıvırarak ayağını cübbesine basardı". Ömer b. Abdülaziz: "Bıyık konusunda sünnet olan, dudak çevresinin ortaya çıkmasıdır" demiştir.

Tahâvî diyor ki: Şâfiî'nin bu konuda bir açıklamasına rastlamadım. Onun gördüğümüz arkadaşlarından Müzenî ve Rebî'ise bıyıklarını iyice kısaltırlardı. Bu da, onların bunu Şâfiî'den (r.h.) aldıklarını gösterir. Ebu Hanîfe, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed'in saç ve bıyıklar konusundaki görüşlerine göre iyice kısaltma, kısaltmadan daha faziletlidir.

Mâlikî âlim İbn Huveyz Mendad, Şâfiî'nin bıyığı traş etme konusundaki görüşünün Ebu Hanîfe'nin görüşü gibi olduğunu söyler. Ebu Ömer İbn Abdilber'in görüşü de budur.

İmam Ahmed'e gelince; el-Esrem diyor ki: İmam Ahmed b. Hanbel'in bıyığını çokça kısalttığını gördüm. Bir keresinde ona, bıyığı iyice kısaltma konusunda sünnet sorulduğunda şöyle cevap verdiğini işittim: Kişi "Bıyıkları iyice kısaltın" hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.) belirttiği gibi iyice kısaltır.

---

132. Buharî, 77/64, 65; Müslim, 254, 259; Tirmizî, 2764; Nesâî, 1/129; Ahmed, 2/16, 52.
133. Müslim, 258; Tirmizî, 2759; Nesâî, 1/15, 16; Ebu Davud, 4200.

Hanbel (v.273) anlatıyor: Ebu Abdillah'a (Ahmed b. Hanbel) sordular: "Bir adamın bıyığını kesmesini mi, yoksa cildin beyazı görünecek kadar iyice kısaltmasını mı yahut nasıl kesmesini uygun görürsün?" Cevaben şöyle dedi: "Şayet cildin beyazı görünecek kadar iyice kısaltırsa bir sakıncası yoktur. Kısaltırsa bunda da bir sakınca yoktur." Ebu Muhammmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî* adlı eserinde diyor ki: "Kişi, bıyığını cildinin beyazı görünecek kadar iyice kısaltmakla böyle yapmaksızın kısaltmak arasında hürdür."

Tahâvî der ki: Mugîre b. Şu'be, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendisinin bıyığından biraz aldığını rivâyet ediyor.(134) İşte burada iyice kısaltma söz konusu olmaz. İyice kısaltmayı caiz görmeyenler Hz.Âişe ve Ebu Hureyre'nin rivâyet ettikleri "On şey fıtrat (sünnet)tandır."(135) hadisinde fıtrat olan şeyler arasında sayılan bıyıkları kısaltma kısmını delil olarak kullanmaktadırlar. Buharî ve Müslim'in rivâyetlerinde "Fıtrat beştir..." hadisinde(136) bıyıkları kısaltma yer almaktadır.

İyice kısaltma görüşünü savunanlar ise, iyice kısaltmayı emreden sahih hadisleri ve İbn Abbas'ın rivâyet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) bıyığını keserdi" hadisini(137) delil göstermektedirler. Tahâvî diyor ki: İşte bu hadiste çoğunluk ihtimal, iyice kısaltmaktır; İki yöne de ihtimal vardır. el-Alâ b. Abdurrahman'ın, babasından, onun da Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği bir

---

134. Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsar*, 4/230; Ahmed, 4/252, 255; Ebu Davud, 188. Hadisin senedi sahihtir. Metnin tamamı şu şekildedir: Mugîre b. Şu'be anlatıyor: Bir gece Hz. Peygamber'in (s.a.) misafiri oldum. Yanına yaklaşmamı emretti. Kebap yapmıştı. Eline bıçağı aldı ve bana vermek üzere ondan bir parça kesmeye başladı. Bu sırada Bilâl geldi, O'nu namaza çağırdı. Bıçağı elinden bıraktı ve: "eli bol olası, ne oluyor ona?" dedi. Benim bıyığım bayağı uzamıştı. Allah Rasûlü (s.a.), bıyığımı biraz kısalttı (yahut Hz. Peygamber: Bıyığını biraz kısaltayım, dedi).
135. Müslim, 261; Tirmizî, 2758; Ebu Davud, 53; Nesâî, 8/127, 128; İbn Mâce, 293. İmam Ahmed de rivayet etmiştir: Hadisin tamamı şöyledir: "On şey fıtrattandır: 1- Bıyığı kısaltmak, 2- Sakal bırakmak, 3- Misvak kullanmak, 4- Burna su çekip temizlemek, 5- Tırnakları, kesmek, 6- Parmak boğumlarını yıkamak, 7- Koltuk altı tüylerini yolmak, 8- Kasık tüylerini tıraş etmek, 9- Su ile taharetlenmek." Hadisin râvisi Mus'ab diyor ki: "Onuncusunu unuttum. Herhalde, ağzı su ile çalkalamak olacak."
136. Buharî, 77/63, 64, 79/51; Müslim, 257; Tirmizî, 2757; Ebu Davud, 4198; Nesâî, 8/128; İbn Mâce, 292.
137. Tahâvî, 4/230; Tirmizî, 2761. Metin şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.) bıyığını kısaltırdı yahut bıyığından alırdı. Allah dostu Hz. İbrahim de aynısını yapardı." Sened muztaribtir.

hadiste: "Bıyıkları kesin, sakalları salıverin" buyurulmaktadır.[138]

Muhtemelen bu hadiste de iyice kısaltma kastedilmiştir. Tahâvî, Ebu Saîd, Ebu Useyd, Râfi' b. Hadîc, Sehl b. Sa'd, Abdullah b. Ömer, Câbir ve Ebu Hureyre'nin bıyıklarını iyice kısalttıklarını senedleriyle vermektedir. İbrahim b. Muhammed b. Hatîb: "İbn Ömer'i bıyığını yolarcasına iyice kısaltırken gördüm" diyor. Bazıları da: "İbn Ömer, cildinin beyazlığı gördüm" diyor. Bazıları da: "İbn Ömer, cildinin beyazlığı görülecek kadar kısaltırdı" diyor.

Tahâvî der ki: Kısaltma bütün âlimlerce sünnet olduğuna göre başın saçlarına kıyaslanarak bıyığı tıraş etmenin daha faziletli olduğu söylenebilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) saçlarını tıraş edenlere üç, kısaltanlara bir kere dua etmiştir.[139] Başın tıraş edilmesini, kısaltılmasından daha faziletli saymıştır. Bıyık da işte böyledir.

13— Konuşması, Susması, Gülüşü, Ağlayışı:

Allah'ın yaratıkları arasında en fasih ve en tatlı konuşanı, anlatmak istediğini en kısa bir şekilde yerli yerinde anlatabilen ve en tatlı sözlü olan Hz. Peygamber (s.a.) idi. Öyle ki, O'nun konuşması kalblerin kavşaklarını tutar, ruhları esir ederdi, buna düşmanları da tanıklık ederdi. Konuştuğu zaman açık sözle tane tane konuşurdu, sözlerini biri saymaya kalksa sayabilirdi. Ne ezberlenemeyecek kadar çarçabuk, ne de konuşmasının kelimeleri arasında anlam kopukluğuna sebep olacak kadar aralıklar vererek, kesik kesik konuşurdu. Aksine onun bu konudaki tutumu, en mükemmel bir tutumdu. Hz.Âişe der ki: "Allah Rasûlü (s.a.), sizin şu konuşmalarınız gibi sözü peşipeşine sıralamazdı. Ancak açık bir sözle tane tane konuşur, meclisinde bulunanlar konuştuklarını ezberleyebilirdi.[140] Çoğu zaman iyi anlaşılsın diye sözü üç kere tekrar ederdi. Selâm verdiğinde de üç kere selâm verirdi. Uzun zaman susardı. Gereksiz konuşmazdı. Söze avurtlarıyla başlar, yine onlarla noktalardı. Konuşmalarında az sözle çok mana ifa-

138. Müslim, 260.
139. Buharî, 25/127; Müslim, 1302, 1303.
140. Tirmizî, 3643 ve *Şemâil*, 223. Buharî ve Müslim (2493) ise yalnızca: "Allah Rasulü (s.a.) sizin şu konuşmalarınız gibi sözü peşipeşine sıralamazdı." kısmını rivayet ediyorlar. İsmailî ise ayrıca: "Allah Rasulü'nün (s.a.) konuşması kalblerin anlayacağı şekilde tane tane idi." kısmını ilâve ediyor.

de edecek cümleler kullanırdı. Anlatacağını ayrıntılarıyla anlatır, ne boş yere, zahir, ne de gereksiz kısaltmalarda bulunurdu. Luzumsuz konularda konuşmazdı. Yalnızca sevabını umduğu konularda konuşurdu. Birşeyden hoşlanmadığı yüzünden anlaşılırdı. Sözleri ve davranışları arasında aşırı ve çirkin şeyler bulunmazdı; gürültücü, şamatacı ve bağıra bağıra konuşan biri değildi.

Çoğunlukla gülüşü tebessüm idi, hatta hepsi tebessüm idi. En fazla güldüğünde azı dişleri görünürdü. Gülünecek şeylere gülerdi. Onlar ise öylesine şaşılan, ender ve seyrek olarak rastlanan şeylerdi. Gülmenin pekçok sebebi vardır. Birisi budur. Diğer bazıları ise şunlardır: 2- Neşe gülüşü: Kendisini sevindiren şeyi görmesinden yahut nimetin eserini üzerinde görmesinden kaynaklanır. 3- Öfke gülüşü: Çoğunlukla bu şiddetli öfkelenen kişide görülür. Sebebi ise öfkeli kişinin öfkesinin kendisine getirdiği şeylerden hayrete düşmesi ve kendisinin hasmına karşı güçlü durumda ve hasmının kendi avucunda olduğunu hissetmesidir. Bazan kişi hiddet anında kendisine sahip olur, kızdığı kişiden yüz çevirir ve ona aldırmayarak da gülebilir.

Hz.Peygamber'in (s.a.) ağlaması ise gülüşü gibiydi. Nasıl kahkaha ile gülmez idiyse, ağlarken de bağıra bağıra feryat ederek ağlamazdı. Ancak gözleri yaşla dolar, boşalırdı. Göğsünden bir inilti duyulurdu.

Kimi zaman ölüye merhametinden, kimi zaman ümmeti için korktuğundan ve onlara olan şefkatinden, kimi zaman Allah korkusundan, kimi zaman da Kur'an dinlerken ağlardı. Kur'an dinlerken ağlayışı; korku ve haşyet ile hemdem olan bir iştiyak, muhabbet ve saygı ağlayışıdır. Oğlu İbrahim öldüğünde gözleri yaşla doldu ve ona olan merhametinden ağladı ve buyurdu ki: *"Göz yaşla dolar, kalp mahzun olur. Rabbimizi hoşnut etmeyecek şey söylemeyiz. Biz sana gerçekten üzülüyoruz, ey İbrahim!"*[141] Kızlarından birini ruhunu teslim edeceği zaman gördüğünde de ağladı. İbn Mes'ûd ona Nisâ sûresini okurken *"Her ümmete bir şahid getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed) bunlara şahid getirdiğimiz vakit halleri ne olacak?"*[142] âyetine geldiğinde Peygamberimiz (s.a.) ağladı[143] Osman b.

141. Buharî, 23/44; Müslim, 2315; Ebu Davud, 3126; Ahmed, 3/194.
142. Nisâ: 4/41.
143. Buharî, 65/9 (Tefsîr, Nisâ); Müslim, 800. Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.): "Bana Kur'an oku" dedi. Ben de: "Ey Allah'ın Rasulü! Kur'an sana inmişken, ben mi sana Kur'ân okuyayım?" dedim. "Evet" dedi. Nisâ sûresini okumaya başladım. "Her ümmete bir şâhid getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed) bun-

Maz'ûn[144] vefat ettiğinde de ağladı. Güneş tutulduğunda ağladı, kusûf namazı kıldı. Namazında ağlamaya oflamaya başladı ve şöyle dedi: *"Rabbim! Sen bana, ben onların arasında iken ve onlar bağışlanma dilerken onlara azap etmeyeceğini va'detmemiş miydin?"*[145]. Kızlarından birinin mezarının üzerine oturduğunda da ağladı.[146] Zaman zaman gece namazında ağlardı.

Ağlamanın çeşitleri:

1- Merhamet ve şefkat ağlayışı,

2- Korku ve haşyet ağlayışı,

3- Sevgi ve arzu ağlayışı,

4- Sevinç ve neşe ağlayışı,

5- Başa acı veren bir durumun gelmesinden ötürü sızlanma ve dayanamama ağlayışı,

6- Hüzün ağlayışı. Bu tür ağlayış ile korku ağlayışı arasındaki fark şudur: Hüzün ağlayışı geçmişte istenmeyen, hoşa gitmeyen bir durumun başa gelmesi yahut sevilen birşeyi elden kaçırmaktan dolayı olur. Korku

---

lara şâhid getirdiğimiz vakit halleri ne olacak?" âyetine geldiğimde O'na baktım, şaşırdım kaldım. Gözleri yaş dolmuştu.

144. Osman b. Maz'ûn Cumh kabilesindendir. Bedir'den döndükten sonra Medine'de ilk ölen muhâcirdir. Hz. Peygamber (s.a.) onu ölü iken öpmüştü. Onun kabir ziyaretine giderdi. Oğlu İbrahim'i onun yanına gömdü. Osman b. Maz'ûn haram kılınmadan önce içkiyi, kendisine haram sayanlardandı. İbadete düşkün, çok gayretli biriydi. Bir keresinde Şair Lebîd b. Rabîa'nın: "Allah'dan başka herşey boştur" diye bir şiir okuduğunu işitti: "Doğru söyledin" dedi. Şair: "Her nimet şüphesiz gelip geçicidir" deyince "Yalan söyledin. Cennetin nimetleri gelip geçici değil, daimîdir." dedi. Bunun üzerine Lebîd: "Ey Kureyşliler! Ben, sizin meclisinizde yalanlanıyorum!" diye feryat edince orada bulunanlardan biri Osman b. Maz'ûn'un yüzüne bir tokat attı; bu yüzden gözü yaşardı. Daha önce kendisine himaye teklif eden ve reddedilen müşrik Utbe b. Rabîa, ona bu durumdayken: "Evimde kalsaydın, başına hiçbir şey gelmezdi." dedi. Osman: "Diğer gözüm Allah yolunda berikinin başına gelene muhtaçtır!" cevabını verdi. Bu olay İslâm'ın ilk yıllarında meydana gelmişti. Kendisi hicretin ikinci senesi vefat etmiştir. Allah ondan razı olsun. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, 1/9-10, Beyrut, ts.

145. Ebu Davud, 1194; Nesâî, 3/137, 138, Ahmed 2/159, 188; Tirmizî, *Şemâil*, 317. Senedi sahihtir.

146. Buharî, 23/72. Enes anlatıyor: Hz. Peygamber'in (s.a.) bir kızının cenazesine katıldık. Allah Rasûlü kabrin üzerine oturdu. Gözlerinden yaşlar boşandığını gördüm. "Bu gece ailesiyle cinsel ilişkide bulunmayan var mı?" diye sordu. Ebu Talha: "Ben varım" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Kabre in" dedi. O da Hz. Peygamber'in (s.a.) kızının kabrine indi.

ağlayışı ise, gelecekte böyle bir durumun başa gelmesi endişesinden olur. Sevinç ve neşe ağlayışı ile hüzün ağlayışı arasındaki fark da şudur: Sevinç gözyaşı soğuktur, bu halde kalb sevinçlidir. Hüzün gözyaşı ise sıcaktır, bu halde kalb mahzundur. Bu yüzden sevinilen şey için: "Gözün aydın olacağı şey", "Allah gözünü aydın etti"; üzüntü duyulan şey için ise: "Gözü sıcak yapan", "Allah, gözünü sıcak etti," denir.

7- Güçsüzlük ve zayıflık ağlayışı,

8- Münafıklık ağlayışı: Kalb katı iken göz yaşla doluyor; bunun üzerine sahibi, insanların en katı kalblisi olduğu halde huşû gösteriyor.

9- Ödünç alınan, kiralanan ağlayış: Ücretle ölülere bağırıp çağırarak ağlayan kadının ağlamasında olduğu gibi. Böylesi bir kadın Hz. Ömer b. el-Hattâb'ın dediği gibi gözyaşını satıyor, başkasının üzüntüsüne ağlıyor.

10- Uyum gösterme ağlayışı: Bir adam, insanların, başlarına gelen bir işten dolayı ağladıklarını görüyor, onlarla birlikte ağlıyor, niçin ağladıklarını da bilmiyor. Ama onların ağladıklarını görüp kendisi de ağlıyor. (İşte buna uyum gösterme ağlayışı denir).

Sessiz olan ağlayış, kısa ağlayıştır. Sesli olan ise seslerin yapısına göre uzatılmış ağlayıştır.

Şair bir beyitte der ki:

بَكَتْ عَيْنِي وَحُقَّ لَهَا بُكَاهَا   وَمَايُغْنِي الْبُكَاءُ وَلاَ الْعَوِيلُ

"Gözüm ağladı, hakkıdır onun ağlamak.
Ne ağlamak fayda verir, ne de sızlanmak"[147]

Zoraki ağlamaya "yapmacık ağlama" denir. Bu da iki türlüdür. 1- İyi olan, 2- Kötü olan. İyi olan görsünler, duysunlar diye değil de ince kalblilik ve Allah korkusu elde etmek için ağlar görünmedir. Kötü olan ise halk için ağlar görünmeye çalışmaktır. Hz. Ömer b. el-Hattâb, Hz. Peygamber (s.a.) ve Ebu Bekir'i Bedir esirlerinin haline ağlarken bulur ve Hz. Peygamber'e (s.a.) sorar: "Seni ağlatan nedir? söyle bana, ey Allah'ın Rasûlü! Şayet ağlayabilirsem ağlayayım. Ağlayamazsam, siz ağladığınız için ben de ağlar görüneyim."[148] Hz. Peygamber (s.a.), onu bun-

147. Beyit, Hassân b. Sâbit yahut Abdullah b. Ravâha yahut da Ka'b b. Mâlik'e aittir. Bk. *el-Muktedab*, 4/292; *Şerhu Şevâhidi'ş-Şâfiye*, 4/66; *Mecâlisu Sa'leb*, 109; *el-Kâmil*, 189; *es-Sîretu'n-Nebevî*, 2/162.

dan alıkoymadı. Seleften biri demiştir ki: "Allah korkusundan ağlayın. Ağlayamazsanız, yapmacıktan ağlayın."(149)

14— Hutbelerindeki Tavırları:

Hz. Peygamber (s.a.), yerde, minber üzerinde, erkek ve dişi develer üstünde hutbe okumuştur.

Hutbeye çıktığı zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artar; sanki heyecanlı heyecanlı: "Düşman üstünüze sabah-akşam saldırmak üzeredir" diye haber vererek bir orduyu uyarıyormuşçasına bir hal alır, ardından: "Benim Peygamber olarak gönderilmemle kıyamet arasındaki müddet şu ikisi gibidir" buyurur, işaret ve orta parmaklarını birbirine yanaştırırdı. Derdi ki: *"Şüphesiz sözlerin en hayırlısı Allah'ın Kitabıdır. En iyi yol, Muhammed'in (s.a.) yoludur. İşlerin en fenası (uydurulup dine katılan) bid'atlerdir. Her bid'at sapıklıktır."*(150)

Her hutbesine Allah'a hamdederek başlardı. Pekçok fakîh ise: "Yağmur duası hutbesine istiğfarla, bayram hutbelerine de tekbirle başlardı" diyor ki, Hz. Peygamber'den (s.a.) bu konuda onlara destek olacak bir tek sünnet bile asla nakl olunmuş değildir. O'nun sünneti bunun aksini yani bütün hutbelere "el-Hamdülillah" ile başlamayı icabettirir. Bu görüş Hanbelî âlimlerince ortaya atılan üç görüşten biridir. Aynı zamanda Üstadımız İbn Teymiye'nin —Allah ruhunu aziz etsin— de tercihidir.

Hutbeyi ayakta okurdu. Atâ gibi bir takım tâbiîlerin mürsel rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.), minbere çıktığında yüzünü cemaata çevirmiş ve: "es-selâmü aleykûm" diye cemaatı selâmlamıştı. Şa'bî diyor ki: "Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de böyle yaparlardı."(151) Hz. Peygamber

---

148. Müslim, 1763.
149. İbn Mace (1337) bu sözü Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan "Bu Kur'an hüzünlü inmiştir. Okuduğunuz zaman ağlayın. Ağlayamazsanız ağlar gibi yapın" metniyle hadis olarak rivayet etmiştir. Ancak bu hadis zayıftır.
150. Müslim, 867; Nesâî, 3/188, 189; İbn Mâce, 45.
151. Abdürrezzak, *Musannef*, 5281. Hadis sahihtir. Yine Abdürrezzak (5281) ile İbn Ebî Şeybe (339), Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet ederler: Allah Rasûlü (s.a.) minbere çıktığı zaman yüzünü cemaata çevirir "es-Selâmu aleyküm" derdi. Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer de (kendi hilafetleri devrinde) böyle yaparlardı... İbn Mace (1109) bu hadisi zayıf senedle rivayet etmiştir. Bu konuda Taberânî'nin *Evsat*'ında İbn Ömer'den bir hadis vardır. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/184)

(s.a.) hutbesini istiğfarla bitirirdi. Çoğu zaman hutbelerinde Kur'an okurdu. Müslim'in *Sahih*'inde Ümmü Hişâm bt. Hârise'nin şöyle dediği nakledilir:

"Kâf sûresini yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) dilinden öğrendim. Her cuma minber üzerinde halka hitap ederken bu sûreyi okurdu."(152)

Ebu Davud'un İbn Mes'ûd'dan naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şehadet getireceği zaman şöyle derdi:

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا ، مَنْ يَهْدِ اللَّهُ ، فلا
مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ له ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ
وَرَسُولُهُ ، أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَنَذِيراً بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ ، مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
فَقَدْ رَشَدَ ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا ، فَإِنَّهُ لاَيَضُرُّ إِلاَّ نَفْسَهُ ، وَلاَ يَضُرُّ اللَّهَ شَيْئاً .

"Hamd Allah'a mahsustur. O'ndan yardım diler, O'ndan bağışlama bekleriz. Nefislerimizin şerlerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini hiç kimse saptıramaz, saptırdığını da hiç kimse doğru yola erdiremez. Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tapılacak yoktur; o tektir, ortağı yoktur. Yine tanıklık ederim ki, Muhammed şüphesiz O'nun kulu ve elçisidir. Kıyamet saati önünde Allah, onu müjdeleyici ve uyarıcı olarak hakla göndermiştir. Allah ve Rasûlü'ne itaat eden doğru yolu bulmuştur. Onlara isyan edense yalnızca kendisine zarar vermiş olur. Allah'a hiçbir zarar veremez."(153)

Ebu Davud diyor ki: Yunus, İbn Şihâb'a (Zührî), Allah Rasûlü'nün (s.a.) cuma günü okuduğu şehadet kelimesini sordu. O da bu (yukarıdaki)

---

bu hadisin zayıf olduğunu söylüyor. Beyhakî (3/204, 205) Câbir ve İbn Ömer'den hadis rivayet etmiştir. Bu konuda ayrıca İbn Abbas, İbnü'z-Zübeyr ve Ömer b. Abdülaziz'den rivayetler vardır.

152. Müslim, 873; Ebu Davud, 1100, 1102; Nesâî, 2/157.
153. Ebu Davud, 1097. Buradaki hadis zayıfsa da bir başka senedle ve bir başka metinle İbn Mes'ûd'dan Abdürrezzak (10449), Ahmed (4116 ve 3721), Nesâî (6/89), Tirmizî (1105), İbn Mâce (1892), Tahâvî (*Müşkilü'l-Âsâr*, 1/4) ve Beyhakî (*Sünen*, 3/214) sahih senedle şu hadisi rivayet ederler: İbn Mes'ûd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) hâcet hutbesini bize şu şekil öğretti: "Şüphesiz hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler, O'ndan bağışlama bekleriz. Nefislerimizin şerlerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini hiç kimse saptıramaz, saptırdığını da hiç kimse doğru yola erdiremez. Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tanrı yoktur,

şekil şehadeti şu farkla zikretmiştir: "...Onlara isyan edense sapmış, azgınlığa düşmüştür..."(154)

İbn Şihâb der ki: Bize kadar ulaştığına göre Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okuduğunda şöyle derdi:

"Her gelecek olan yakındır. Gelecek olana uzaklık yoktur. Allah hiç kimsenin acelesi için acele etmez; insanların işini basite almaz. İnsanların dilediği değil, Allah'ın dilediği olur. Allah, birşey diler, insanlar başka birşey. İnsanlar istemese de Allah'ın dilediği olur. Allah'ın yakınlaştırdığını uzaklaştıracak, O'nun uzaklaştırdığını yakınlaştıracak hiçbir şey yoktur. Allah'ın izni olmadan hiçbir şey olmaz."(155)

Hutbelerinde ağırlığı şu hususlar teşkil ederdi: Verdiği nimetlerden üstün ve övgüye lâyık vasıflarından dolayı Allah'a hamdetme ve O'na övgüde bulunma; İslâm dininin temel preniplerini öğretme, cennet, cehennem ve âhiret ahvalini anlatma, Allah'tan korkmayı emretme; Allah'ın gazaplandığı ve hoşnut olduğu hususları açıklama... İşte hutbelerinin yörüngesi bunun üzerine kurulmuştu.

Hutbelerinde derdi ki: "Ey insanlar! Doğrusu sizler benim emrettiğim herşeyi yapmaya güç yetiremeyeceksiniz yahut yapamayacaksınız. Ancak doğru olan (doğru olursanız) müjde size!"(156).

Karşıdaki insanların ihtiyaç ve faydalarına göre her vakitte hutbe okur-

---

O tekdir, ortağı yoktur. Yine tanıklık ederim ki, Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir." Sonra şu üç âyeti okurdu: 1- "Ey inananlar! Allah'dan gerektiği gibi korkun. Ancak müslüman olarak can verin." (Âl-i İmrân, 3/102), 2- "Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabaların haklarını gözetmemekten sakının. Şüphesiz Allah size gözcüdür." (Nisâ: 4/1), 3- "Ey inananlar! Allah'dan sakının, doğru söz söyleyin ki Allah işlerinizi size yararlı kılsın ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse gerçekten büyük bir kurtuluşa ermiş olur." (Ahzâb: 33/70-71). Bu hadisin senedi kuvvetlidir. Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir. Metinde geçen zayıf hadisde münker bir cümle —"Onlara isyan ederse" cümlesi— vardır. Hz .Peygamber'in (s.a) bu şekil söyleyişi yasakladığı sahihtir: Adiy b. Hâtim anlatıyor: Adamın biri Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda hitabette bulundu. Hitabet esnasında: "Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eden doğru yolu bulmuştur. Onlara isyan edense azıtmıştır." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) buna müdahale ederek: "Sen ne kötü hatipsin. Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eden... de" buyurdu. Müslim, 870.

154. Ebu Davud, 1098. Râvileri sikadır; ancak hadis mürsel olduğundan delil teşkil etmez.

155. Ebu Davud, *Merâsil*. Hadis mürseldir. ez-Zerkânî, *Şerhu'l-Mevahibi'l-Ledünniyye*'de (7/447) kaydetmiştir.

156. Ebu Davud, 1096; Ahmed, 4/212. Senedi hasendir.

du. Okuduğu her hutbeye mutlaka Allah'a hamdederek başlar, yine her hutbede şehadet getirir ve şehadet esnasında kendini özel ismiyle (Muhammed diye) anardı.

Şöyle buyurduğu sabittir: "Şehadet getirmeden okunan her hutbe kesik el gibidir."[157]

Evinden çıkarken önünden yürüyecek bir çavuşu (yaveri) yoktu. Bugünkü hatiplerin giyindikleri gibi giyinmezdi. Bunlar gibi ne omuzlarına şal atardı, ne de geniş yakalı elbise giyerdi.

Minberi üç basamaklı idi. Minbere çıkıp cemaata yönelince müezzin yalnızca ezan okur, ezandan önce veya sonra hiçbir şey söylemezdi. Hz. Peygamber (s.a.) hutbeye başlayınca hiç kimse —ne müezzin, ne de başkası— herhangi birşey söylemek için asla sesini çıkarmazdı.

Hutbe okumak için ayağa kalktığında eline bir sopa alır; minberde iken ona dayanırdı. Bu hadisi Ebu Davud, İbn Şihâb'dan nakletmiştir.[158]

Hz.Peygamber'den (s.a.) sonraki üç halife de aynı şekilde yapardı. Bazı zamanlar bir yay'a dayandığı da olurdu. (Hutbe esnasında) bir kılıca dayanmış olduğuna dair bir haber yoktur. Pekçok cahil kimse, Hz. Peygamber'in (s.a.) dinin ancak kılıçla kurulduğunu göstermek için minberde iken eline kılıç aldığını sanmaktadır. Bu iki yönden çirkin bir cehalettir:

---

157. Tirmizî, 1106; Ebu Davud, 4841; Ahmed, 2/302, 343. Senedi kuvvetlidir. Tirmizî hasen olduğunu söylüyor.

158. Herhalde Ebu Davud, İbn Şihab'dan *Merâsil*'inde rivâyet etmiştir. *Sünen*'inde (1096) Hakem b. Hazn el-Keleff'nin şu olayı anlattığını rivâyet eder: Ben, Allah Rasûlü'ne (s.a.) yedi kişilik elçi heyetinin yedincisi —yahut dokuz kişilik heyetin dokuzuncusu— olarak geldim. Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna girdik; "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz seni ziyarete geldik. Bize hayır duada bulun" dedik. Hz. Peygamber (s.a.) bize ikram olarak hurma getirmelerini emretti. Çünkü o zamanlar refah seviyesi düşüktü. Birkaç gün orada kaldık. Bu sırada bir cuma namazını Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte kıldık. Hutbe okumak için bir değnek yahut yay üzerine dayalı bir vaziyette ayakta durdu. Sonra: "Ey insanlar! Doğrusu sizler benim emrettiğim herşeyi yapmaya güç yetiremeyeceksiniz yahut yapmayacaksınız. Ancak doğru olun, müjde size!" buyurdu. Hadisin senedi hasendir. Hafız İbn Hacer, *et-Telhîs*'de hasen olduğunu söylemiştir. Bu hadisin Berâ b.Âzib'den gelen Ebu Davud'da (1145): "Hz. Peygamber'e (s.a.) bayram günü bir yay bağışlandı, ona dayanarak hutbe okudu." metniyle rivayet edilen bir şâhidi vardır. Hafız diyor ki: Ahmed ve Taberânî bu hadisi uzun bir metinle rivâyet etmişlerdir. İbnü's-Seken ise sahih olduğunu söylemiştir. Bu konuda İbnü'z-Zübeyr'den Ebu'ş-Şeyh'in *Ahlâku'n-Nebî*'sinde (s.155-156) zayıf bir hadis daha rivâyet edilmektedir; ancak şahid hadisler sayesinde hasen kabul edilir.

1- Bize gelen haberlere göre Hz. Peygamber (s.a.) yay ve sapaya dayanmıştır. 2- Din ancak vahiyle kurulmuştur. Kılıç ise dalâlet ve şirk içinde olanların kökünü kazımak için lâzımdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) içinde hutbe okuduğu Peygamber şehri, kılıçla değil, Kur'an'la fetholunmuştur.

Hutbe esnasında yeni bir durumla karşı karşıya geldiğinde (önce) onunla meşgul olur, sonra hutbeye devam ederdi. Bir keresinde hutbe okuyordu. Bu sırada kırmızı gömlekler içinde torunları Hasan ile Hüseyin tökezleye tökezleye çıkageldiler. Bunun üzerine konuşmasını kesip minberden indi. Torunlarını kucakladığı gibi minbere geri döndü. Sonra şöyle buyurdu: "Yüce Allah doğru söyledi: 'Gerçekten mallarınız ve çocuklarınız sadece fitnedir.'(159) Gömlekleri içinde şu ikisinin tökezleye tökezleye geldiklerini gördüm, dayanamadım. Hatta konuşmamı kesip onları kucaklayıp taşıdım."(160)

Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbe okuduğu bir sırada Gatafanlı Süleyk geldi; doğruca oturdu. Hz. Peygamber (s.a.) ona hitaben: "Kalk, ey Süleyk! Hafif iki rekât namaz kıl." dedi. Sonra minberde iken şöyle buyurdu: "Herhangi biriniz cuma günü imam hutbe okurken geldiğinde hafif iki rekât namaz kılsın."(161)

Cemaatin ihtiyacına göre hutbeyi bazan kısa tutar, bazan uzatırdı. Ârizî sebeple okuduğu hutbe, düzenli okuduğu hutbeden daha uzundu. Bayramlarda ayrıca yalnız kadınlara mahsus olmak üzere hutbe okur, onları sadaka vermeye teşvik ederdi.(162) Allah en iyi bilendir.

---

159. Enfâl: 8/28.
160. Tirmizî, 3776; Ebu Davud, 1109; Nesâî, 3/108; İbn Mâce, 3600. İsnadı hasendir. Tirmizî hasen olduğunu belirtmiştir.
161. Buharî, 11/32, 11/33, 19/25; Müslim, 875 (59); Tirmizî, 510; Ebu Davud, 1115, 1116 ve 1117; Nesâî, 3/103; İbn Mâce, 1112.
162. Buharî, 13/19.

İKİNCİ KİTAP

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İBADETLER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

NAMAZ

A) ABDEST ALIŞI

1— Abdest Alışı:

Hz. Peygamber (s.a.) genellikle her namaz için abdest alırdı. Bazan birden çok namazı bir abdestle kıldığı da olurdu.[1] Bazan bir müd[2], bazan bir müddün üçte ikisi, bazan da daha fazla oranda su ile abdest alırdı. Bu da Şam ukiyyesine göre dört, üç ya da iki ukiyye demektir. En az abdest suyu harcayan o idi. Ümmetini, abdest alırken çok su kullanıp israf etmekten sakındırırdı. Ümmeti arasında temizlikte aşırılığa kaçacak kimselerin çıkacağını haber verdi.[3] Buyurdu ki: *"Abdeste musallat olan Vele-*

1. Müslim, 277; Ebu Davud, 172; Tirmizî, 61; Nesâî, 1/86. Büreyde b. Husayb anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) Fetih günü namazları bir abdestle kıldı ve mestleri üzerine meshetti. Bunu gören Hz. Ömer, ona: "Bugün şimdiye kadar hiç yapmadığın birşey yaptın" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) cevaben: "Kasden yaptım, Ömer" dedi.
2. Müd: Bir hacim ölçüsü birimidir, ülkelere göre değişiklik arzeder. Iraklılara göre 2 rıtıl, Hicâzlılara göre 1 1/3 rıtıldır. 1 rıtıl = 12 ukiyye; 1 ukiyye = 40 veya 12 dirhem; 1 dirhem = 3,2 gr. Ukiyye, 40 dirhem kabul edilirse Iraklılara göre 1 müd = 3072 gr. Hicazlılara göre 1 müd = 2048 gr; Ukiyye 12 dirhem kabul edilirse Iraklılara göre 1 müd = 921,6 gr., Hicazlılara göre 1 müd = 614,4 gr.
3. Ebu Davud, 96; Ahmed, 4/86, 87, 5/55. Abdullah b. Mugaffel diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: "Bu ümmet içinde temizlik ve dua konularında aşırılığa kaçacak bir topluluk çıkacaktır." Hadisin senedi kuvvetlidir. Ebu Davud (135), Nesâî (1/88), İbn Mâce (422) ve Ahmed'in (6684) rivâyetlerine göre Abdullah b. Amr anlatıyor: Bir bedevî Arap Hz. Peygamber'e (s.a.) abdesti sormak için geldi. Hz. Peygamber (s.a.) uzuvlarını üçer kere yıkıyarak bedeviye abdesti gösterdi, sonra: "İşte abdest böyledir. Kim buna ilâve yaparsa kötülük yapmış, aşırılık etmiş olur." buyurdu. Hadisin isnâdı hasendir. Ebu Davud'daki "Yahut bundan noksan yaparsa" kısmı, münker yahut şâzdır. Çünkü görünüşe göre, üçten noksan yıkamak kötülen-

hân adında bir şeytan vardır. Siz, suyun şüphe vereninden kaçının.''[4] Bir keresinde Sa'd'ın yanına uğradı. Sa'd abdest alıyordu. Hz. Peygamber (s.a.): "*Suyu israf etme*" buyurdu. Sa'd: "Suda israf olur mu?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) *"Evet, akarsu kenarında olsan da"*, buyurdu[5].

Abdest uzuvlarını kâh birer, kâh ikişer, kâh üçer kere yıkayarak; kâh uzuvlarının bir kısmını ikişer, bir kısmını da üçer kere yıkayarak abdest aldığı sahih olarak rivâyet edilmiştir.

Bazan bir, bazan iki, bazan da üç avuç su alarak ağzını ve burnunu yıkardı. Ağza ve burna birlikte su alır; bir avuç suyun yarısını ağzına alır, yarısını da burnuna çekerdi. Zaten bir avuç suyla da ancak böyle yapılır. İki-üç avuç alınan suyun ise hem ayrı ayrı ağza ve burna verilmesi, hem de bir arada aynı avuçtan hem ağza, hem burna verilmesi mümkündür. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti ağza ve burna birlikte su verme şeklindeydi. Nitekim *Sahîhayn*'da Abdullah b. Zeyd'den rivâyet edildiğine göre *"Hz. Peygamber (s.a.) bir tek avuç sudan hem ağzını çalkaladı, hem de burnuna çekti. Bunu üç kere yaptı"*. Hadis şu ifadeyle de rivâyet edilmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.) ağzını ve burnunu üç avuç suyla yıkadı"*[6] Abdestte ağzı ve burnu yıkama konusunda rivâyet edilen hadislerin en sahihi bu hadistir. Hz. Peygamber'in (s.a.), ağzını ve burnunu ayrı ayrı yıkadığına dair hiçbir sahih hadis yoktur. Ancak Talha b. Musarrif'in babasından onun da dedesinden: "Hz. Peygamber'in (s.a.) ağzını ve burnunu ayrı ayrı yıkadığını gördüm" şeklinde rivâyet ettiği bir hadis varsa da; bu hadis sadece Talha-babası-dedesi senediyle rivâyet edilmiş olup dedesinin Hz. Peygamber'i (s.a.) gördüğü (yani sahabîliği) bilinmemektedir.[7]

Sağ eliyle burnuna su alır, sol eliyle sümkürürdü.

Başının tamamını meshederdi. Bazan ellerini öne-arkaya doğru götürerek başını meshederdi ki, "Başını iki kere meshetti" hadisi buna yorumlanmalıdır. Doğru olan, başını meshetme işlemini yenilemediğidir. Abdest

---

mıştır. Oysa üçten noksan yıkamak caizdir ve aynı zamanda Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı birşeydir. Bu konudaki hadisler sahihtir. Hz. Peygamber (s.a.) hakkında nasıl kötülük yaptı yahut zulmetti denilebilir?

4. Tirmizî, 57; İbn Mâce, 421; Ahmed, 5/136. Hadis zayıftır.
5. İbn Mâce, 425; Ahmed, 2/221. İsnâd zayıftır.
6. Buharî, 4/39, 41; Müslim, 235.
7. Ebu Davud, 139. Senedi zayıftır.

uzuvlarını tekrar tekrar yıkadığında başını bir kere meshederdi. Böyle yaptığı açık ifadelerle aktarılmıştır. Aksini yaptığına dair sahih hiçbir rivâyet yoktur. Bundan başka rivâyetler sahabenin: "Hz. Peygamber (s.a.) abdest uzuvlarını üçer kere yıkamak suretiyle abdest aldı" ve "Başını iki kere meshetti" sözlerinde olduğu gibi ya sahih olup sarih (açık) değildir; ya da şu hadislerde olduğu gibi sarihtir, ama sahih değildir: 1- İbnu'l-Beylemânî, babasından, o da Hz. Ömer'den şu hadisi rivâyet ediyor: Hz. Peygamber (s.a.): "Kim abdest alır ellerini üç kere yıkarsa..." buyurup sözünün devamında "...ve başını üç kere meshederse" diye ekliyor. Bu hadis delil olarak kullanılamaz. Her ne kadar babanın hali daha iyi ise de, İbnü'l-Beylemânî ve babası hadis rivayetinde zayıf bulunmuşlardır.[8] 2- Ebu Davud, Hz. Osman'ın: "Hz. Peygamber (s.a.) başını üç kere meshetti." dediğini rivâyet etmiş[9] ve: "Hz. Osman'dan naklolunan sahih hadislerin hepsi, Hz. Peygamberin (s.a.) başını bir kere meshettiğini göstermektedir" demiştir.

Başının sadece bir kısmını meshetmekle yetindiğine dair hiçbir sahih hadis yoktur. Ancak kâkülüne meshettiğinde sarık üzerine (meshederek meshi) tamamlardı[10]. Ebu Davud'un rivâyetine göre Enes diyor ki: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) abdest alırken gördüm. Başında Katar mamülü bir sarık vardı. Elini sarığının altına soktu, başının ön kısmını meshetti, sarığını çözmedi."[11] İşte Enes'in bu hadisteki ifadelerle kasdettiği şey, Hz. Peygamber'in (s.a.) saçlarının tamamına kaplama mesh yapmak için sarığını çözmemiş olmasıdır. Yoksa sarık üzerine tamamlamadığını söylemek istememiştir. Muğîre b. Şu'be ve diğer bazı sahabîler Hz. Peygamber'in (s.a.) sarık üzerine meshederek meshi tamamladığını belirtmişlerdir. Enes'in bunu belirtmemesi O'nun yapmadığını göstermez.

Her abdest alışında mutlaka ağzını ve burnunu yıkamıştır. Bu âdetini tek bir kere bile olsa elden bıraktığı bilinmemektedir. Abdestini, uzuvlarını sıra ile peşipeşine yıkayarak alır, yine bunu bir kere bile olsa asla elden bırakmazdı.

Bazan başına, bazan sarığına, bazan da hem kâkülüne hem de sarığına birlikte meshederdi. Daha önce de geçtiği üzere sadece kâküle meshet-

8. Dârakutnî, 1/93. Senedi zayıftır.
9. Ebu Davud, 110. Senedi zayıftır.
10. Müslim, 274 (83).
11. Ebu Davud, 147. Hadisin senedinde sikalıkları tartışmalı iki râvi vardır.

mekle yetindiği bilinmemektedir.[12]

Mest ve çorap giymediği zamanlarda ayaklarını yıkardı. Mest yahut çorap giydiği zamanlarda ise onlar üzerine meshederdi.[13] Başı ile beraber kulaklarının içini ve dışını da meshederdi. Kulaklarını meshetmek için yeniden su aldığına dair ondan nakledilmiş sabit bir rivâyet yoksa da İbn Ömer'in böyle yaptığına dair sahih bir rivâyet mevcuttur.[14] Boynu meshetme konusunda hiçbir sahih hadis nakledilmemiştir.

Abdestten önce (ve abdest esnasında) besmeleden başka herhangi bir şey okuduğu bilinmemektedir. Abdestte okunan zikirler hakkında nakledilen her hadis yalan ve uydurmadır. Hz. Peygamber (s.a.) onlardan hiçbirini okumamış ve ümmetine öğretmemiştir. Ondan bize kadar ulaşan —

---

12. Buna şüphe ile bakılır. *Fethu'l-Bârî*'de (1/304) deniliyor ki İmam Şâfiî'nin Atâ'dan rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) abdest alırken başından sarığını açtı ve başının ön kısmına meshetti. Bu hadis mürseldir. Ancak Ebu Davud'da (147) bir başka senedle Enes'ten mevsûl olarak gelmesiyle kuvvet kazanmaktadır. Bu rivâyetin senedinde de meçhul bir râvî vardır. Şu halde mürsel ve mevsûl birbirlerine omuz verirler ve böylece toplam sûretten bir kuvvet doğar. Yine bu konuda abdestin alınış şeklini anlatırken Hz. Osman'dan Saîd b. Mansûr'un rivâyet ettiği: "...Ve başının ön kısmını meshetti" kısmı vardır; fakat bunun da senedinde ihtilaflı bir râvî vardır. İbn Ömer'in başının bir kısmını meshetmekle yetindiği rivâyeti sahihtir. İbnü'l-Münzir ve diğerleri: "Sahabenin buna karşı geldiği sahih değildir. Bunu İbn Hazm söylemektedir." diyorlar. Bütün bunların hepsi yukarıda geçen mürseli takviye ederler. En iyi bilen Allah'tır.
   Mütercim der ki: Tahkikçiler bu sözleri aktarmakla boşuna yorulmuşlardır. Zira İbnü'l-Kayyim: "Sadece kâküle meshetmekle yetindiği mahfuz değildir (bilinmemektedir)" diyor. Nitekim görüldüğü üzere rivâyetlerin hepsi hadis usûlü ıstılahınca zayıftır. Sahabeden birinin bu işi yaptığı sahih yolla rivâyet edilmiştir ki, sahabe söz ve davranışına mevkûf rivâyet denir. Burada unutulmaması gereken bir husus, müellif hep sözlerini ihtiyatla kullanıp "Sağlam yolla nakledilmemiştir", "Mahfuz değildir", "Sahih değildir." gibi sözler söylüyor. O bu sözleri söylerken zayıf rivâyetlerin de olmadığını asla söylemiyor ki, bundan dolayı tenkit edilsin. Böyle söylediği konuların hemen hepsinde zayıf rivâyetler vardır.
13. Çoraplar üzerine meshetme konusunda sahih, sağlam hadisler vardır. Üstad Cemâleddin el-Kâsımî bu hadisleri bir kitapçıkta toplamış ve kaynaklarını belirtmiştir. Üstad Ahmed Muhammed Şâkir —Allah ona rahmet etsin— de bu eserin kaynaklarına ilâveler yapmıştır.
14. Mâlik, *Muvatta*, 1/34. Senedi sahihtir. İmam Şâfiî (r.h.) bu görüşü benimsemiş ve: "Kulaklar için yeni bir su alır." demiştir. Âlimlerin çoğunluğu ise kulakları başa dahil saydıkları için, başla birlikte meshedileceklerini söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar şu âlimlerdir: Saîd b. Müseyyeb, Atâ, Hasan el-Basrî, İbn Şîrîn, Saîd b. Cübeyr, Nehaî, Sevrî İbnü'l-Mübârek, Mâlik, re'yciler (Ebu Hanîfe ve arkadaşları), Ahmed b. Hanbel ve İshak.

abdestin başında besmele çekmekten başka—(15) sağlam bir rivâyet yoktur.

Şu duayı abdestin sonunda okurdu:

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ،
اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ ، وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ .

"Bir tek Allah'tan başka tanrı ve O'nun ortağı bulunmadığına şehadet ederim. Hz. Muhammed (s.a.), O'nun kulu ve Peygamberidir. Allah'ım! Beni tevbekârlardan eyle. Beni (her türlü maddî-manevi pisliklerden) arınmış kimselerden eyle."(16)

Yine abdestten sonra okunan dualardan biri Nesâî'nin *Sünen*'inde bir başka hadiste şu şekilde geçmektedir:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ .

"Allah'ım! Her türlü eksiklikten münezzehsin. Hamd Sana, şükran Sana! Şehadet ederim, Senden başka tanrı yoktur. Affına sığınır, Sana

---

15. Ebu Davud (101), Ahmed (2/418), İbn Mâce (399), Dârakutnî (1/29), Hâkim (1/146) ve Beyhakî (1/43) Ebu Hureyre'den Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet ederler: "Abdest almayanın namazı yoktur. Besmele çekmeyenin abdesti yoktur." Senedi zayıftır. Dârakutnî (1/26) ve Beyhâkî (1/44), Ebu Hureyre'den şu metinle rivâyet ederler: "Besmele çekmeyen abdest almamış; abdest almayan namaz kılmamış demektir." Hadisin senedi zayıftır.
   Taberânî, Evsat'ta Ebu Hureyre'den şöyle nakleder: Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Ey Ebu Hureyre! Abdest aldığında: Bismillahi velhamdülillah, de. Zira Hafaza melekleri bu abdestin bozuluncaya kadar senin için sevap yazar dururlar." Bu hadisi Heysemî, Mecmau'z-Zevâid'de (1/220) hasen saymıştır. Hadisin Ahmed, Tirmizî, İbn Mâce, v.s.de Ebu Saîd el-Hudrî'den; Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed ve Dârakutnî'de Saîd b. Zeyd'den; İbn Mâce ve Taberânî'de Sehl b. Sa'd'dan gelen şâhid hadisleri vardır. Bu hadisler sayesinde hasen sayılır ve onlar sayesinde kuvvet kazanır. Hafız İbn Hacer *el-Telhîs*'de: "Açıkçası bu hadislerin toplamından bu işin bir aslı olduğunu gösteren bir kuvvet doğar" diyor. Hafız Münzirî ise *et-Terğîb*'de (1/128) diyor ki: Hasan (el-Basrî), İshâk b. Râhüyeh ve Zâhirîler, abdestte besmele çekmenin vâcib (farz) olduğu görüşündedirler. Hatta bunlara göre bir kimse kasden çekmese abdesti yeniden alır. Bir rivâyete göre İmam Ahmed de bu görüştedir. Şüphesiz bu konuda gelen hadislerin hepsi her ne kadar söz edilmekten kurtulamamışlarsa da rivâyet yollarının çokluğu ile birbirlerine destek olur ve bir kuvvet kazanırlar.
16. Tirmizî (55), bu metinle rivâyet etmiştir. Müslim (234) ise, şehadet dışındaki kısmı rivâyet etmiştir. Tirmizî'nin ilâvesi hasendir; İbn Hacer'in *Telhîs*'de, Bezzâr ve Taberânî'den (*Evsât*'ta) aktardığına göre Sevban'dan gelen, "Kim abdest suyu ister, sonra abdestini alır, bitirdiği zaman şu duayı okursa..." diye başlayan rivâyette aynı dua geçmektedir ki, bu hadis Tirmizî'nin rivâyetine şâhid olur.

(günahlarımdan) tevbe ederim."[17]

Abdestin başında ne "Hadesi gidermeye niyet ettim" ne de "Namaz kılma yolunun açılmasına niyet ettim" şeklinde ne O, ne de ashabından herhangi birisi bir şey söylerdi. Bu konuda ondan —ister sahih ister zayıf senedle olsun— bir tek harf bile nakledilmemiştir.[*]

Hiçbir zaman abdest uzuvlarını üçten fazla yıkamazdı. Dirsekleri ve topukları aşacak şekilde (kollarını ve ayaklarını) yıkadığı da sabit değildir. Fakat Ebu Hureyre böyle yapar ve abdest uzuvlarının parlaklığını yaygınlaştırma hadisini[18] bu şekilde yorumlardı. Ebu Hureyre'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.) abdest alış şekli konusunda: "Pazularına varıncaya kadar ellerini, inciklerine varıncaya kadar da ayaklarını yıkadı" diye rivâyet ettiği hadis[19] abdestte dirsek ve topukların yıkanacağını gösterir, ama daha fazla yaygınlaştırma konusuna delil teşkil etmez.

Hz. Peygamber'in (s.a.) abdestten sonra uzuvlarını kurulama alışkanlığı yoktu. Bu konuda, ondan, bir tek sahih hadis bile nakledilmemiştir; ama tersine (kurulamadığına dair) sahih hadis vardır. Hz. Âişe'den rivâyet edilen "Hz. Peygamber'in (s.a) abdestten sonra silinip kurulanmak için bir havlusu vardı" hadisi ile Muaz b. Cebel'den naklolunan "Hz.Peygamber'i (s.a.) abdest alırken gördüm, (abdestten sonra) elbisesinin kenarıyla yüzünü sildi" hadisi[20] zayıftır. Böyle hadisler delil gösterilemez. Birinci hadisin senedindeki Süleyman b. Erkam metrûk, ikincisinin senedindeki Abdurrahman b. Ziyâd b. En'am el-Efrîkî ise zayıftır. Tirmizî diyor ki: "Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih hiçbir rivâyet yoktur."

---

17. İbnü's-Sünni, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 21. Senedi zayıftır.

* Yazarın belirttiği gibi yukarıdaki cümleler hadis olarak rivâyet edilmemiştir. Niyet kalp işidir. Ancak amellerin niyetlere göre olduğunu ifade eden sahih hadisler vardır. Hanefîler abdestte niyeti sünnet sayarlar. Bk. Merginânî, *el-Hidâye* 1/13.

18. Buharî, 4/3; Müslim, 236. Hadisin metni: "Ümmetim, kıyamet günü abdestin eserinden dolayı abdest uzuvları pırıl pırıl parlayarak gelir. Parlaklığını yaygınlaştırabilen yaygınlaştırsın." Ancak "Parlaklığını yaygınlaştırabilen yaygınlaştırsın" kısmı Münzirî, İbn Hacer, v.s. muhakkik âlimlerin belirttikleri üzere Allah Rasûlü'nün (s.a.) sözü değil, Ebu Hureyre'nin (r.a.) sözü olup hadise katılmıştır (Müdrec).

19. Müslim, 246. Müellif şu iki hadisi birleştirmiştir: 1- Nuaym b. Abdullah el-Mücmir anlatıyor: Ebu Hureyre'yi abdest alırken izledim. Yüzünü yıkadı, abdest suyunu iyice yaydı. Sonra sağ elini pazusuna varıncaya kadar yıkadı. Sonra sol elini pazusuna varıncaya kadar yıkadı. 2- Yine Nuaym b. Abdullah el-Mücmir'den aktarıldığına göre Ebu Hureyre'yi abdest alırken izlemiş. Ebu Hureyre yüzünü ve neredeyse omuzlarına kadar ellerini yıkadı. Sonra inciklerine kadar çıkartarak ayaklarını yıkadı.

20. Tirmizî, 53 ve 54.

Her abdest alışında, abdest suyunun başkası tarafından dökülmesi Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Fakat bazan abdest suyunu kendisi döker; bazan da bir ihtiyaç gereği başka biri abdest suyunu dökerek ona yardım ederdi. Nitekim *Sahihayn*'da rivâyet edildiğine göre Muğîre b.Şu'be, bir sefer sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.) abdest suyunu dökmüştür.(21)

Zaman zaman sakalının arasını su ile ovalardı. Fakat bunu sürekli olarak yapmazdı. Bu konuda hadis otoriteleri değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Tirmizî gibi bazı hadisçiler Hz. Peygamber'in (s.a.) sakalının aralarını su ile ovaladığının sahih olduğunu söylerlerken(22), Ahmed ve Ebu Zür'a: "Sakalı su ile ovalama konusunda sabit hiçbir hadis yoktur" demişlerdir.

Yine aynı şekilde parmaklar arasını su ile ovalama işlemini de her abdest alışında sürekli yapmazdı. *Sünen* kitaplarında Müstevrid b. Şeddâd'ın: "Hz. Peygamber'i (s.a.) abdest alırken gördüm, ayak parmaklarını küçük parmağı ile ovuyordu." dediği naklolunmaktadır.(23) Bu hadis sağlamsa bu işlemi ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) zaman zaman yaptığını gösterir. Bu yüzden Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah b. Zeyd, Rubeyyi' gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) abdest alış şeklini zihinlerine kaydetmeye özen gösteren sahabîler nakletmemişlerdir. Oysa yukarıdaki hadisin senedinde bir de (zayıf râvi olan) Abdullah b. Lehîa vardır.

Yüzüğünü oynattığına dair ise Ma'mer b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ebu Râfi -babası-dedesi senediyle: "Hz. Peygamber (s.a.) abdest aldı-

---

21. Buharî, 4/48, 4/49, 8/7, 8/25, 56/90, 64/80, 77/10, 77/11; Müslim, 274; *Muvatta*, 1/36; Tirmizî, 98; Ebu Davud, 149, 150, 151, 152; Nesâî, 1/83; İbn Mâce, 389.
22. Hadis sahihtir. Tirmizî, 31; İbn Mâce, 430; İbn Hibbân, *Mevâridu'z-Zam'ân*, 154; Hâkim, *Müstedrek*, 1/149. Senedinde yalnız bir zayıf râvi vardır. Ebu Davud'da (145) bir şahid hadis vardır. Hâkim, İbn Adiy ve Zühelî tarafından değişik senedlerle rivâyet edilmiştir. Ahmed'in *Müsned*'inde Hz. Âişe'den, İbn Ebî Şeybe'de Ebu Ümâme'den, Tirmizî ve İbn Mâce'de Ammâr'dan, Taberânî'de (*Evsat*'ta) İbn Ömer'den gelen şâhid hadisler vardır. Bk. İbn Hacer, *Telhîs*, 1/85-87.
23. Ahmed, 4/229; Ebu Davud, 148; Tirmizî, 40; İbn Mâce, 446. Senedde İbn Lehîa olduğu için hadis zayıftır. Ancak Hafız İbn Hacer Telhîs'de diyor ki: "Leys b. Sa'd ve Amr b. Hâris ona mutâbaat etmişlerdir. Bunu Beyhakî rivâyet etmiştir. Ebu Bişr ed-Dûlâbî ve Dârakutnî *Garâibu Mâlik* adlı eserde İbn Vehb yoluyla üç râviden naklediyorlar. İbnu'l-Kattân hadisi sahih saymıştır." Lakît b. Sabira'dan gelen bir hadiste parmak aralarını ovalamayı Hz. Peygamber'in (s.a.) emrettiği sabit olmuştur. Bu hadisi Şâfiî (1/30, 31), Ebu Davud (142, 143), Ahmed (4/33), Nesâî (1/66), İbn Mâce (407) ve Tirmizî (38) şu metinle rivâyet etmektedirler: "Abdest uzuvlarını iyice yıka. Parmaklar arasını ovala. Oruç değilsen burnunu aşırı şekilde temizle." İbn Hibbân

ğında yüzüğünü oynatırdı." diye bir hadis rivâyet edilmekteyse de bu hadis zayıftır.[24] Çünkü Ma'mer ve babası zayıftırlar. Bunu Dârakutnî söylüyor.

2— Mestler Üzerine Meshedişi:

Sahih rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.) hem ikamet halinde, hem de yolculukta mestler üzerine meshetmiştir. Bu hüküm yürürlükten kaldırılmamış, Hz. Peygamber (s.a.) bu hüküm yürürlükte iken vefat etmiştir. Ondan aktarılan pek çok hasen ve sahih hadislere göre mestler üzerine meshetmeyi mukîm (yolcu olmayan, memleketinde yerleşik olan kişi) için bir gün bir gecelik, yolcu için de üç gün üç gecelik bir zamanla sınırlandırmıştır.

Mestlerin üst kısmına meshederdi. Altlarına meshettiğine dair hiçbir sahih hadis yoktur; yalnızca bir munkatî' hadis vardır. Ama aksini gösteren sahih hadis çoktur.

Hem çoraplar hem de ayakkabılar üzerine meshetti.[25] (Başına meshederken) kâh sadece sarığına, kâh kakülü ile beraber sarığına meshetti. Pekçok hadiste bunu yaptığı da emrettiği de sabit olmuştur. Ancak bu durum muayyen hükümlerdeki zaruret ve ihtiyaç durumlarına has olabileceği gibi mestler üzerine meshetmede olduğu gibi genel olması da muhtemeldir ki bu (ikinci ihtimal) daha açık görünmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allahtır.

Ayaklarının bulundukları halin aksini yapmaya çalışmazdı. Yani ayakları mestli ise mestleri çıkarmadan üzerlerine mesheder; ayakları çıplaksa ayaklarını yıkar, meshetmek için mest giymezdi. Ayakların meshedilmesi mi, yıkanması mı daha faziletli olduğu konusunda ortaya çıkan görüşlerin en mutedili bu görüştür. Bunu üstadımız (İbn Teymiye) söylemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

3— Teyemmüm Konusundaki Tutumu:

Ellerini sadece bir kere toprağa vurur, onunla da hem yüzüne hem

(159) ve Hâkim (I/147, 148) bu hadisi sahih saymışlar, Zehebî de buna katılmıştır. Dedikleri gibidir. Ayrıca İbnü'l-Kattân, Nevevî ve İbn Hacer de sahih saymaktadırlar.
24. İbn Mâce, 449. İsnâdı zayıftır.
25. Tirmizî, 1/167, 168. Tahkîk: Ahmed Şâkir.

de ellerine teyemmüm ederdi.[26] Ellerini iki kere toprağa vurarak teyemmüm ettiğine dair sahih bir rivâyet gelmediği gibi, dirseklere kadar da teyemmüm ettiğine dair sahih hiçbir rivâyet yoktur.[*] İmam Ahmed: "Kim teyemmüm dirseklere kadardır derse, bu söz onun kendisinin ortaya attığı fazladan bir sözdür" demiştir.[27]

Yine aynı şekilde ister normal toprak, ister çorak, isterse kum olsun üzerinde namaz kıldığı (her türlü) yeryüzü parçasıyla teyemmüm ederdi. Bir sahih hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediği rivâyet edilmektedir: *"Ümmetimden herhangi birine namaz vakti nerede erişirse erişsin, mescidi de, temizleyicisi de yanındadır."*[28] Namaz vakti kime kumlukta erişirse, kumun, onun için temizleyici olduğu hususunda bu hadis, açık bir nastır. Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı Tebük seferi esnasında yol almak için bu kumlukları aştılar. Yanlarında suları oldukça azdı. Ama bununla birlikte yanlarında ne toprak taşıdıkları, ne Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle birşeyi emrettiği, ne de ashabından birinin bunu yaptığı nakledilmektedir. Oysa kesindir ki çöllerde, toprağa oranla kum daha çoktur. Hicaz arazisi ve diğer araziler de böyledir. Bunu iyi düşünen kimse kesin olarak —Allah daha iyi bilir ya— Hz. Peygamber'in (s.a.) kum ile teyemmüm ettiği sonucuna varır. Bu da cumhûrun (âlimler çoğunluğunun) görüşüdür.

Teyemmümün yapılış şekli hakkında: "Teyemmüm yapacak kimse, sol elinin parmaklarının iç taraflarını sağ elin dış yüzü üzerine kor, sonra dirseğe kadar yürütür, sonra da avuç içini kolun iç kısmı üzerine döndürür; sol baş parmağını tıpkı müezzin gibi doğrultur, sağ baş parmağına ulaşıncaya kadar bu şekilde tutar ve onun üzerine kaplar" diye anlatılan bu şeyleri Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmadığı, ashabından birine de öğretmediği, bu şekilde yapmayı emretmediği ve hoş da karşılamadığı kesinlikle bilinen gerçeklerdendir. Onun yapış şekli ve tarzı ortada! Münakaşayı halletmede başvurulacak makam, onun yapış şeklidir.

---

26. Buharî, 7/5, 7/8; Müslim, 368 (112).

* Hanefîlere göre teyemmüm, elleri iki kere yere vuruş ve biriyle yüzü, diğeriyle elleri dirseklere kadar sıvazlamadır. Bk. Merginânî, *el-Hidâye*, 1/25.

27. Geniş bilgi için bk. *Nasbu'r-Râye*, 1/151, 154; *Telhisu'l-Habîr*, 1/152, 153.

28. Ahmed, *Müsned*, 5/248. İsnâdı sahihtir: Metnin tamamı şöyledir: "Rabbim beni diğer peygamberlere (a.s.) —yahut ümmetlere— dört şeyle üstün kıldı: 1- Bütün insanlara peygamber olarak gönderildim, 2- Bütün yeryüzü benim için bir mescid ve temizlik aracı kılındı. Ümmetimden herhangi birine namaz vakti nerede erişirse erişsin, mescidi de temizleyicisi de yanındadır, 3- Bir aylık yoldan Allah tarafından düşmanlarımın kalblerine korku salınmakla yardım gördüm, 4- Ganimetler bana helâl kılındı."

Her namaz için teyemmüm yaptığına ve bunu emrettiğine dair de sahih hiçbir hadis nakledilmemektedir. Teyemmümü, abdestin yerini tutacak şekilde kısıtlamasız olarak serbest bıraktı.[29] Bu durum teyemmümün abdest hükmünde olmasını icab ettirir; ancak delilin aksini icabettiren hususlar varsa onlar başka.

29. Ebu Davud, 332, 333; Tirmizî, 124; Nesâî, 1/171; Ahmed, 5/146, 147, 155, 180. Allah Rasulu (s.a.): "Temiz toprak müslümanın abdest suyudur, isterse on sene su bulamasın. Suyu bulunca onunla cildini yıkasın. Bu şüphesiz daha hayırlıdır." İbn Hibbân (126) ve Hâkim (1/176, 177) hadisi sahih saymışlar ve Zehebî de buna katılmıştır. Bir de Bezzâr'da Ebu Hureyre'den, kuvvetli senedle bir şâhid hadis vardır.

B) NAMAZ KILIŞI

1— Namaza Başlaması:

Namaza kalktığında "Allahu ekber" derdi. Bundan önce hiçbir şey söylemez, niyeti asla diliyle telaffuz etmezdi. "Allah rızası için falan vaktin dört rekât farzını kıbleye yönelik olarak bana uyan cemaata kıldırmaya yahut uydum hazır olan imama" demediği gibi "edâ olarak", "kaza olarak" ve "vaktin farzını kılıyorum" sözlerini de söylemezdi. Bu on bid'atın hiçbir kelimesini, ister sahih, ister zayıf; ister müsned, ister mürsel bir senedle olsun Hz. Peygamber'den (s.a.) hiç kimse nakletmemiştir. Hatta O'nun ashabından herhangi birinin bunlardan birini söylediği bile nakledilmemiş; ne tâbiînden biri, ne de dört imam (Ebu Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed) bunları hoş görmüştür. Ancak İmam Şâfiî'nin —Allah ondan razı olsun— "Namaz, oruç gibi değildir. Ona hiç kimse zikirsiz giremez." sözü, sonra gelen bazı âlimleri[1] yanılttı ve zannettiler ki; zikir, namaz kılan kimsenin niyeti söylemesidir. Oysa Şâfiî'nin —Allah rahmet etsin— zikir'den maksadı başlangıç tekbirinden başka birşey değildir. İmam Şâfiî, Hz. Peygamber'in (s.a.) hiçbir namazda yapmadığı ve onun halifelerinden ve ashabından hiç birinin tatbik etmediği bir şeyi nasıl müstehap sayabilir?! Onların tutum ve davranışları ortada. Eğer biri çıkar da bu konuda onlardan bir nakil bulursa kabul eder, rıza ve hoşnutlukla karşılarız. Onların yolundan

---

1. Şâfiîlerden eş-Şâsî diyor ki: Niyet namazın farzıdır. Yeri kalbdir. Mezhep âlimlerimizden biri: "Diliyle söylemedikçe niyet yeterli olmaz" diyerek hataya düşmüştür. Bu sözün bir değeri yoktur. Bk. Seyfüddin Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâsî el-Kaffâl (v.507/1113), *Hılyetu'l Ulemâ fî Ma'rifeti Mezâhibi'l-Fukahâ*, c.II, s.70, Ammân, 1980. Nevevî, yanılan alimin Mâverdi olduğunu belirtmiştir. Bk. *el-Mecmû*, c. III, s. 243.

daha mükemmel bir yol yoktur. Şerîat sahibi Hz. Muhammed'den (s.a.) öğrendiklerinden başka da sünnet yoktur.

Namaza başlarken sadece "Allahu Ekber"der, başka birşey söylemezdi, âdeti buydu. Hiç kimse onun bundan başka birşey söylediğini nakletmemiştir.

Tekbir getirirken ellerini, parmakları açık ve kıbleye yönelik bir şekilde kulaklarının üst kısmına kadar kaldırırdı. Ellerini omuzlarına kadar kaldırdığı da rivâyet edilmiştir. Ebu Humeyd es-Sâidî ve onun takipçileri: "Eller omuz hizasına kadar kaldırılır." demişlerdir ki, İbn Ömer de bu görüştedir. Vâil b. Hucr, kulakların hizasına kadar; Berâ ise kulaklara yakın kaldırılır demişlerdir. Bir görüşe göre bu iş serbest bırakılmış fiillerdendir (isteyen istediğini yapabilir). Diğer bir görüşe göre parmak uçlarını kulakların üst kısmına kadar, avuçlarını ise omuzlara kaldırır. Şu halde ihtilaf yoktur. Bu kaldırmanın bizzat kendisinde ihtilaf edilmemiştir (yani tekbir getirirken elleri kaldırma —değişik şekillerde olsa da— vardır).

Sonra sağ elini sol elinin üzerine kor, şu dualardan birini okurdu:

اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ ، اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ ، اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ .

1- "Allah'ım! Benimle günahlarımın arasını doğu ile batı arasını ayırdığın gibi ayır.Allah'ım! Hatalarımı su ile, kar ile, dolu ile yıka. Allah'ım! Beyaz elbise kirden nasıl arındırılırsa beni de günah ve hatalardan öylece arındır."(2)

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً مُسْلِماً وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ، إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، لاَ شَرِيكَ لَهُ ، وَبِذَلِكَ

Hanefiler "Ameller niyetlere göredir" hadisini esas alarak namazda niyet edilmesi gerektiğini; niyetin ise "irade" demek olduğunu, kişinin hangi namazı kıldığını kalbiyle bilmesinin şart olduğunu belirtip dille söylemenin gerekli olmadığını, ancak kişinin azmini toplaması açısından iyi olacağını söylemişlerdir. Bk. Merginâni, *el-Hidaye*, 1/44-45.

2. Buharî, 10/89; Müslim, 598 (147); Ebu Davud, 781; Nesâî 2/129. Ebu Hureyre diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) kırâate başlamadan önce bir müddet sustu. "Ey Allah'ın Rasulü! Anam, babam sana feda olsun. Tekbirle kırâat arasında sustuğunda ne okuyorsun?" diye sordum. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) —yukarıdaki duayı— söyledi.

أُمِرْتُ . وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، أَنْتَ رَبِّي . وَأَنَا
عَبْدُكَ ، ظَلَمْتُ نَفْسِي ، وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِي ، فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي جَمِيعَهَا ، إِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ
الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ . وَاهْدِنِي لأَحْسَنِ الأَخْلاَقِ لاَ يَهْدِي لأَحْسَنِهَا إِلاَّ أَنْتَ ، وَاصْرِفْ
عَنِّي سَيِّئَ الأَخْلاَقِ ، لاَ يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلاَّ أَنْتَ ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ ، وَالْخَيْرُ
كُلُّهُ بِيَدَيْكَ ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ ، أَنَا بِكَ وَإِلَيْكَ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ
إِلَيْكَ .

2- "Yüzümü, göğsü inanç dolu bir müslüman olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, O'na ortak koşanlardan değilim. Kıldığım namaz, yaptığım bütün ibadetler, hayatım ve ölümüm ortağı bulunmayan, âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. Ben bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim.

Allah'ım! Hükümran Sensin. Senden başka tanrı yoktur. Sen Rabbimsin. Ben Senin kulunum. Kendime zulmettim, günahımı itiraf ettim. Bağışla, bütün günahlarımı, Rabbim. Günahları ancak Sen bağışlarsın. Beni en güzel huylara ulaştır. Zaten en güzellerine ancak Sen ulaştırırsın. Kötü huyları benden uzaklaştır. Onları Senden başkası benden uzaklaştıramaz. Buyur Allah'ım, buyur! Bu kulun canla başla emrine uyar. Hayrın tamamı Senin ellerinde. Şer Sana değildir. Ben Seninleyim, Sana döneceğim. Sen yücelerden yücesin. Affına sığınıyor, Sana yöneliyorum."[3] Ancak bu başlangıç duasını gece namazlarında okuduğu bilinmektedir.[4]

---

3. Müslim, 771; Ebu Davud, 760; Ahmet 729; İbn Hibbân, 445; Nesâî, 2/130. "Şer sana değildir" sözü şu anlama gelir: Şer, kendisi ile sana ibadet edilecek şeylerden değildir. Şu yorumlar da ileri sürülmüştür. 1) Şer sana yükselmez. Sana yalnızca hoş olan —hayır— yükselir. 2) Saygı olsun diye başlı başına şer sana nisbet edilmez... Allah Teâlâ hayır ve şerrin yaratıcısıdır. Şer, O'nun bir kısım yaratıklarındandır, yoksa O'nun yaratmasında ve fiilinde şer yoktur. Bu yüzden, asıl anlamı birşeyi uygun olan yere koymamak demek olan zulümden Allah (c.c.) uzaktır. Allah herşeyi mutlaka lâyık olduğu yere kor. Bu da tamamen hayırdır. Şer ise birşeyi uygun olmayan yere koymak demektir. Uygun olan yere konursa şer olmaz. O halde şerrin O'na ait olmadığı anlaşılmış demektir. Bk. İbnü'l-Kayyim, *Şifâu'l-Alîl*. "Ben müslümanların ilkiyim" sözü ise emredilen şeyi yerine getirmede acele etme konusunda ilkiyim anlamına gelir. Bir diğer ifade ile "Ben, bana emredilen şeyi derhal yerine getirmeye hazırım" demektir.
4. Farz namazda da okurdu. İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde (1/307) bir hadiste açıkça belirtilmektedir. Bu hadisin isnâdı sahîhtir.

اللَّهُمَّ رَبَّ جَبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ ، فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ ، عَالِمَ الغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ، أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ، اهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الحَقِّ بِإِذْنِكَ ، إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ .

3- "Cebrail, Mikâil ve İsrâfil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi-aşikârı bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri konularda kulların arasında Sen hükmedersin. İzninle, hakta ayrılığa düşülürse beni hakka ulaştır. Şüphesiz Sen dilediğini doğru yola eriştirensin."[5]

4- "Allah'ım! Hamd Sana. Sen göklerin, yerin ve bunların içindekilerin nurusun..." diye başlayan duayı okurdu[6]. Bu hadisin İbn Abbas'tan (r.a.) gelen bazı sahih rivâyetlerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) tekbir alıp bu duayı okuduğu yakında gelecektir.

اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ ، الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيراً ، الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيراً ، الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيراً ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً ، سُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً ، سُبْحَانَ اللَّهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ .

5- "Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah'a çok çok hamd-ü senâlar. Allah'a çok çok hamd-ü senâlar. Allah'a çok çok hamd-ü senâlar. Sabah-akşam Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim. Sabah-akşam Allah'ı eksikliklerden tenzîh ederim. Sabah-akşam Allah'ı eksikliklerden tenzîh ederim. Şeytanın kışkırtmasından, üflemesinden ve fısıldamasından Sana sığınırım."[7]

6- Sırasıyla on kere "Allahu Ekber", on kere "Subhanallah", on kere "Elhamdülillah", on kere "Lâ ilâhe illallah", on kere de "Estağfirullah" der, sonra da on kere şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي وَعَافِنِي .

---

5. Müslim, 770.
6. Buharî, 19/1; Müslim, 769. Duanın tamamı "Hz. Peygamber'in (s.a.) Uyuması ve Uyanışı" bölümünde yukarıda geçti.
7. Ahmed, 4/80, 85; Ebu Davud, 764; İbn Mâce, 807. Senedinde bir tartışmalı râvi

"Allah'ım! Beni bağışla, Beni doğru yola eriştir. Beni rızıklandır. Bana âfiyet ihsan et."

Bu duayı da okuduktan sonra on kere de şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضِيقِ الْمُقَامِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .

"Allah'ım! Kıyamet günü yer darlığından Sana sığınırım."[8]

Hz. Peygamber'in (s.a.) bütün bu çeşit çeşit duaları okuduğu sahih senedlerle rivâyet edilmiştir.

Şu duayı okuyarak da namaza başladığı rivâyet edilmiştir:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ ، وَتَعَالَى جَدُّكَ ، وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ .

"Allah'ım! Seni her türlü eksiklikten tenzih eder, yalnız Sana hamdederim. Senin adın övgüye lâyıktır. Senin şanın yücedir. Senden başka ilâh yoktur."

Bu hadisi sünen sahipleri Ali b. Ali er-Rıfâî-Ebu'l-Mütevekkil en-Nâcî-Ebu Saîd senediyle mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Buna benzer bir hadis de Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet edilmiştir.[9] Bundan önceki hadisler daha sağlamdır. Ancak bir sahih rivâyette Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb'ın (r.a.)

---

varsa da İbn Hibbân (443) ve Hâkim (1/235) onun bu hadisini sahih saymışlar, Zehebî de buna katılmıştır.

Ahmed (3/50), Ebu Dâvud (775) ve Tirmizî'nin (242) Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetlerine göre: "Allah Rasûlü (s.a.) gece kıyama kalktığında tekbir alır, sonra Sübhaneke duasını okur, üç kere "Lâ ilâhe illallah", üç kere "Allahu ekberu kebîran" der ve "Eûzü billahisemîil'alîmi mineşşeytanirracîmi min hemzihi ve nefhihî ve nefsihî" diyerek kırâate başlardı." Hadisin senedi hasendir. Müslim (601) ve Ebu Avâne'nin rivayetlerine göre İbn Ömer anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber namaz kılıyorduk. Birden cemaatten birisi: "Allahu ekberu kebîran. Velhamdü lillahi kesîran ve Sübhânallahi bükraten ve asîlâ." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlu (s.a.): "Şöyle şöyle diyen kimdir" diye sordu. Cemaattan birisi: "benim, ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Şaştım kaldım. Bu söz üzerine göğün kapıları açıldı" buyurdu.

8. Hadis sahihtir. Ebu Davud, 766; İbn Mâce, 1356; Nesâî, 3/209; Ahmed, *Müsned*, 6/143; Taberânî, *Evsat*, 2/62.

9. Ahmed, 3/50; Tirmizî, 242; Ebu Davud, 775; Nesâî, 2/132; İbn Mâce, 804. Hepsi de Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmişlerdir. Hadisin senedi hasendir. Şu kaynaklarda da Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir: Tirmizî, 243; Ebu Davud, 776; İbn Mâce, 806; Dârakutnî, 1/112; Hâkim, 1/235. Râvileri sikadır. Şu halde hadis sahihtir.

bu (sübhaneke) duasını Hz. Peygamber (s.a.)in makamında namaza başlarken açıktan okuduğu ve insanlara öğrettiği nakledilmiştir.[10] İmam Ahmed: "Ben ise Hz. Ömer'den rivayet edileni kabul ederim." demiştir. Namaz kılan kimse Hz. Peygamber'den (s.a.) naklolunan başlangıç dualarından birini okusa iyi olur.

İmam Ahmed bu duayı on sebepten tercih etmiştir. Bu sebepleri başka yerlerde anlattım. Bazıları şunlardır:

1- Sahabeye öğretmek için Hz. Ömer'in açıktan okuması,

2- Bu duanın, Kur'an'dan sonra en üstün olan sözleri içermesi. Çünkü Kur'an'dan sonra en üstün söz şudur:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ

"Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Hamd, yalnız O'nadır. Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah en büyüktür." Namazın başında okunan bu "Sübhâneke" duası başlangıç tekbiri ile birlikte Kur'an'dan sonra en üstün olan bu sözü de içermektedir.

3- Allah'a yapılan övgülerin en samimisidir. Diğerleri dua anlamı taşımaktadırlar. Övgü ise duadan daha üstündür. Bu yüzden İhlâs sûresi Kur'an'ın üçte birine denktir. Çünkü Rahman olan şanı yüce ulu Allah'ı en samimi bir biçimde anlatmakta, O'na övgüde bulunmaktadır. Bundan dolayı: (سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر) sözü Kur'an'dan sonra en üstün söz olmuştur. Şu halde bu dua ile başlamak diğer dualarla başlamaktan daha faziletli olmalıdır.

4- Diğer başlangıç dualarının çoğunluğu gece kılınan nafile namazlar hakkındadır. Bu duayı ise Hz. Ömer, farzlarda okur, insanlara öğretirdi.

5- Bu başlangıç duası yüce Rabbe övgü ile dua olduğu gibi aynı zamanda O'nun kemal ve celâl sıfatlarını da haber vermektedir. (وجهت وجهي) "yüzümü... çevirdim" duası ise kulun, kulluğundan bahsetmektedir. Aralarındaki fark yaratan ile kul arasındaki fark kadardır.

6- (وجهت وجهي) duasını okumayı tercih eden tamamını okuyamaz;

---

10. Müslim, 399 (52). Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'da (1/111), Amr b. Meymûn'un şöyle dediğini rivayet eder: "Hz. Ömer (r.a.) bize Zulhuleyfe'de namaz kıldırdı, tekbir alıp Sübhaneke duasını okudu." Râvileri sikadır.

hadisin yalnız bir kısmını alır, gerisini bırakır. Ama (سبحانك اللهم وبحمدك) duasını okumada böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü bunu okumaya başlayan sonuna kadar tamamını okur.

Başlangıç duasını okuduktan sonra:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

"Lânetlenmiş şeytandan Allah'a sığınırım" der, peşinden Fâtiha'yı okurdu. Besmeleyi bazan açıktan çoğunlukla da içinden okurdu.[11] Şüphe yok ki, ister ikamet halinde, ister yolculuk halinde olsun asla sürekli olarak gece-gündüz günde beş kere açıktan okumazdı. Böyle birşey (yani açıktan okuma) Hz. Peygamber'in (s.a.) Râşid halifelerine, ashabının çoğunluğuna ve O'nun üstün çağlarda yaşamış olan memleketi halkına gizli kalsın!.. Bu son derece imkânsızdır. Bu konuda kapalı sözlere, çürük hadislere sarılmaya gerek yoktur. (Açıktan okuma konusundaki) hadislerin sahih olanı sarih (açık) değildir; sarîh olanı da sahih değildir. Bu konu büyük bir cilt eser yazmayı gerektirir.

2— Kıraatı:

Kur'an okurken med ile (uzatarak) okur, her âyet sonunda durur, sesini uzatırdı.[12]

11. Hz. Peygamber'in (s.a.) besmeleyi açıktan okumadığı sabittir. Buharî'nin (10/89), Enes'den rivayetine göre: "Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Bekir ve Ömer namaza Elhamdülillahi Rabbil'âlemin ile başlarlardı." Tirmizî (246) aynı hadisi rivayet etmiş; fakat "namaza" kelimesi yerine "kırâate" kelimesini kullanmış ve bir de Hz. Osman'ı ilâve etmiştir. Müslim (399) ise şu metinle rivayet eder: "Allah Rasulü, Ebu Bekir, Ömer ve Osman'la birlikte namaz kıldım. Hiçbirinin besmeleyi açıktan okuduklarını işitmedim." Ahmed (3/264), Tahâvî (1/119) ve Dârakutnî (119): "Besmeleyi açıktan okumazlardı" şeklinde rivayet ediyorlar. İbn Hibbân, *Sahih*'inde: "Elhamdülillahi rabbil'âlemîn'i açıktan okurlardı" ilâvesiyle rivayet ediyor. Nesâî (2/135) ve İbn Hibbân'daki bir metinde: "Onlardan hiçbirinin besmeleyi açıktan okuduğunu işitmedim" deniliyor. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin *Müsned*'inde ise: "Kırâatı açıktan okunan namazlarda Elhamdül illahi rabbil âlemin ile başlarlardı" rivayeti vardır. Taberânî (*Mu'cem*'de), Ebu Nuaym (*Hılye*'de), İbn Huzeyme (*Sahih*, 498'de) ve Tahâvî (*Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/119'da): "Besmeleyi içlerinden okurlardı" metnini rivayet ediyorlar. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*'de (1/327): "Bu rivayetlerin hepsinin râvileri sikadır ve hepsinin de *Sahîh(-i Buharî)*'de rivayetleri vardır" diyor.
12. Buharî, 66/29. Enes'e sordular: "Hz. Peygamber'in (s.a.) kırâatı, nasıldı?" Enes: "Med idi" cevabını verdi; sonra besmeleyi Bismillâh'ı uzatarak, er-Rahmân'ı uzatarak ve er-Rahîm'i uzatarak okudu. Bu hadisin bir rivayetinde ise Enes: "Hz. Pey-

Fâtiha'yı okuyup bitirince "Âmin" derdi. Açıktan okunan namazda olursa, "Âmin" sözünü yüksek sesle telaffuz ederdi. Arkasında bulunanlar da aynı kelimeyi söylerlerdi.[13]

İki yerde sükut ederdi (yani sesini bir müddet keser açıktan birşey okumazdı): 1- Tekbîrle kırâat arasındaki sükut. Ebu Hureyre'nin (Hz. Peygamber'e bu arada ne okuduğunu) sorduğu sükut işte bu sükuttur.[14]

2- İkinci sükut hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür:

a) Fâtihadan sonra olduğu naklolunmuştur.

b) Kırâattan sonra, rükûdan öncedir, denilmiştir.

c) Birinciden başka iki yerde daha yapılan sükuttur, denilmiştir ki, bu durumda sükut edilen yerler üçe ulaşır.

Doğrusu sükut, yalnızca iki yerdedir. Üçüncüsü ise yeniden nefes almak ve kırâatın rükûa bitişmemesini sağlamak amacıyla yapılan, gerçekten son derece ince bir özelliğe sahip bir sükuttur. Birinci sükutta durum böyle değildir. Çünkü o, başlangıç duasını (sübhaneke'yi) okuyacak kadar sürer. İkincisinin, imamın arkasındakilerin kırâatı yetiştirebilmeleri için olduğu söylenmektedir. Buna göre ikinci sükutu Fâtiha okuyacak kadar uzatmak gerekir. Üçüncüsü ise yalnızca rahatlama ve nefes alma için yapılan ince bir özelliğe sahip sükuttur. Bu üçüncü sükuttan bahsetmeyenler, kısa sürdüğü için bahsetmemektedirler. Ona önem verenler ise üçüncü bir sükut saymaktadırlar. Bu durumda her iki rivâyet arasında farklılık yok demek-

---

gamber (s.a.) uzatarak (med ile) okurdu" demiştir. Ebu Davud (4001). Tirmizî (2928) ve Ahmed (6/302) Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivayet ederler: Allah Rasûlü'nün (s.a.) kırâati "Bismillahirrahmânirrahim" "Elhamdülillahi rabill'âlemîn" "er-Rahmânirrahîm" 'mâlikiyevmiddîn"... şeklinde idi ki, her âyette kırâatini keserdi. Dârakutnî ve Hâkim (1/232) bu hadisi sahîh saymışlar, Zehebî de buna katılmıştır. ed-Dânî, *el-Müktefa* adlı eserinde (5/2) bu hadisi rivayet ettikten sonra diyor ki: Bu hadisin pek çok tarîki (= rivâyet yolu) vardı. Bu konuda bir asıldır. Geçmiş imamlardan ve kurrâdan bir cemaat âyetler birbirine bağlı olsalar da (bir diğer ifade ile anlam bütünlüğü sağlanmasa da) âyet sonlarında kırâati kesmeyi müstehab sayarlardı.

13. Ebu Davud, 932; Tirmizî, 248. Vâil b. Hucr diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) Fâtiha'yı okuyup bitirince âmin derdi. Bu sözü yüksek sesle söylerdi." Senedi sahihtir. Hafız İbn Hacer, *et-Telhîs*'de (s.90) bu hadisi kaydederek Dârakutnî ve İbh Hibbân'ın da rivayet ettiklerini ilave etmiş ve "senedi sahihtir" demiştir. İbn Hibbân (462), Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.), Fâtiha'yı okumayı bitirince sesini yükseltir, âmîn derdi." Dârakutnî, bu hadisi *Sünen*'inde (1/127) hasen saymıştır.

14. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 2.

tir. Bu hadis hakkında söylenenlerin görünüşte en uygun olanı budur.

Ebu Hâtim'in, *Sahih*'inde naklettiğine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) iki yerde sükut ettiği Semûre b. Cündüb, Übey b. Kâ'b ve İmrân b. Husayn'dan sahih senedle nakledilmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) iki yerde sükut ettiğini rivâyet edenlerden birinin de Semûre b. Cündüb olduğu ortaya çıkmıştır. Semûre diyor ki: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) biri tekbir aldığında, diğeri Fâtiha sûresini bitirdiğinde olmak üzere iki yerde sükut buyurduklarını bizzat kendisinden belledim."[15] Bu hadisin diğer rivâyetlerinde: "Kırâatı bitirince susardı" denilmektedir. Şu halde bu ikinci rivâyet mücmel gibidir. Birinci rivâyetin lafzı ise bunu açıklayıcı ve tefsir edicidir.

Bu yüzden Ebu Seleme b. Abdurrahman demiştir ki: "İmam iki yerde susar; bu yerlerde Fâtiha'yı okumayı fırsat bilin: 1- Namaza başladığında, 2- Fâtiha'yı bitirdiğinde". Şu da var ki bu iki sükut yerinin tayini yalnızca Katâde'nin açıklamasına dayanmaktadır. Çünkü Katâde bu hadisi Hasan yoluya Semûre'den şu şekilde nakletmiştir: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) iki yerde sükut buyurduklarını kendilerinden belledim." (Hasan el-Basrî diyor ki:) İmrân bunu yadırgamış ve demiştir ki: "Biz, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir yerde sükut buyurduklarını belledik." Bunun üzerine Medine'deki Übey b. Kâ'b'a bir mektup yazıp meseleyi sorduk. Übey, cevap mektubunda Semûre'nin iyi bellemiş olduğunu yazdı.

Saîd b. Ebû Arûbe (v. 156/772) der ki: Katâde'ye: "Şu iki sükut ne zamandır?" diye sorduk. "Birisi namaza girdiğinde diğeri kırâatı bitirdiğinde" cevabını verdi. Daha sonra "Fâtiha'nın bitiminde" olduğunu söyledi. Kendisi kırâatın bitiminde nefesini toplamak için sükut etmekten hoşlanırdı.[16] Hasan'ın Semûre'den naklettiği rivâyeti delil alanlar bunu delil göstermektedirler.

---

15. Ahmed, 5/7, 15, 20, 21, 23; Ebu Davud, 779; Tirmizî, 251; İbn Mâce, 844. Hadisi Semûre b. Cündüb ve İmrân b. Husayn'dan rivayet eden Hasan el-Basrî'nin onlardan hadis işitmediği söylenerek rivayet munkatı kabul edilmiştir. Ebu Davud (778), Hasan el-Basrî, yoluyla Semûre'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Hz. Peygamber (s.a.) iki yerde susardı: 1) Namaza başladığında başlangıç duasını okurken, 2) Kırâati tamamen bitirince." Tirmizî diyor ki: "Bu, ilim adamlarından birçoğunun görüşüdür; imamın namaza başladıktan sonra ve bir de kırâati tamamladıktan sonra susmasını müstehab sayıyorlar. Ahmed, İshak ve arkadaşlarımız (ehl-i hadis) da bu görüştedirler."
   Mütercim der ki: Hasan el-Basrî'nin Semûre'den hadis işitip işitmediği tartışmalı ise de inceleme sonucu işittiği kanaatine varılabilir. Meselâ, Buharî, Tirmizî, Hâkim... vs.'nin naklettiklerine göre Ali b.el-Medînî bu senedi sahih sayıyor. Hadisi Tirmizî hasen saymıştır. İmam Şevkânî, sahih kabul etmenin uygun olacağına meylediyor ve delillerini sıralıyor. Bk. *Neylü'l-Evtâr*, C.I, s. 276 ve C.II, s. 266-267.
16. Tirmizî, 251.

3— Zammı Sûre Kırâatı:

Fâtiha'yı bitirince başka bir sûreye başlardı. Bazan zammı sûreyi uzatır, bazan da yolculuk gibi bir takım sebeplerle kısa tutardı. Çoğu zaman orta yolu tutardı.

Sabah namazı: Sabah namazında 60-100 âyet okurdu. Sabah namazını Rûm sûresi ile kıldırırdı.[17] Tekvîr sûresi ile kıldırırdı. Zilzâl sûresini iki rekâtta okuyarak kıldırdı. Felâk ve Nâs sûreleri ile de kıldırdı. Bir yolculuk esnasında sabah namazını kıldırırken Mü'minûn sûresini okumaya başlamıştı. Birinci rek'âtta Musa ve Harun kıssasına gelince öksürük tuttu, hemen rükûa gitti.

Cuma günü sabah namazını birinci rekâtta Secde, diğerinde Dehr = İnsan sûrelerinin tamamını okuyarak kıldırırdı. Günümüzdeki pekçok insanın yaptığı gibi iki rekâtın birinde sûrelerden birinin bir kısmını, diğerinde öteki sûrenin bir kısmını okumazdı. Ayrıca her iki rekâtta yalnızca Secde sûresini de okumazdı. Günümüz insanlarının yaptıkları sünnete aykırıdır. Pekçok cahilin, cuma günü sabah namazının secde âyeti okunmakla şereflendirildiğini sanmaları ise büyük bir cehalettir. Bu yüzden bazı imamlar bu zandan dolayı Secde sûresini okumayı mekruh saymışlardır.

Hz. Peygamber (s.a.), bu iki sûrede (Secde ile Dehr) yaratılış ve yeniden diriliş, Âdem'in yaratılışı, cennet ve cehenneme giriş gibi cuma günü olmuş ve olacak olaylardan bahsedildiği için onları okurdu. Cuma sabah namazında Hz. Peygamber (s.a.), bu günün hâdiselerini ümmetine hatırlatmak için bu günde olmuş ve olacak hâdiseleri içeren sûreleri okurdu. Nitekim bayram ve cuma namazları gibi kalabalık cemaatların bulunduğu namazlarda (bu hâdiselerden bahseden) Kâf, Kamer, A'lâ ve Gâşiye sûrelerini okurdu.

Öğle namazı: Bu namazda bazı zamanlar oldukça uzun okurdu. Hatta Ebu Saîd der ki : Öğle namazı kılınmaya başlanır. Bu sırada cemaaten

---

17. İmam Ahmed, 3/472; Nesâî, 2/156. Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazını kıldırıyordu. Rûm sûresini okuyordu, yanıldı. Namazı bitirince: "Kıraâtimiz karışıyor. Çünkü bir kısmınız iyice abdest almadan bizimle birlikte namaz kılıyor. Bizimle birlikte namaz kılan abdestini iyi alsın." buyurdu. Senedi hasendir. Hafız İbn Kesîr, *Tefsir*'inde Rûm sûresinin sonunda bu hadisi kaydettikten sonra diyor ki: İsnad da hasen, metin de hasen (= güzel) dir. Bu hadisde hayran eden bir sır ve enteresan bir olay vardır: Hz. Peygamber (s.a.) kendisine uyan cemaatin eksik abdestinden etkileniyor! Bu da gösteriyor ki, imama uyan kişinin namazı, imamın namazına bağlıdır.

biri Bakî mezarlığına kadar gider. Abdest bozar. Sonra ailesinin yanına gelir. Abdestini alır. Hz. Peygamber'in (s.a.) uzun uzun kıldırdığı birinci rekâta yetişirdi. Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[18]

Öğle namazında bazan Secde sûresi kadar bir sûre, bazan A'lâ[19] ve Leyl, bazan da Burûc ve Târık sûrelerini okurdu.

İkindi namazı: Kırâat uzun olduğunda öğle namazı kırâatından yarım fazla, kısa olduğunda ise öğle namazı kadardır.

Akşam namazı: Hz. Peygamber'in (s.a.) akşam namazı kıraatındaki tutumları günümüz insanlarının amellerinin tersinedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) akşam namazını kimi zaman A'râf sûresini iki rekâta paylaştırmak suretiyle, kimi zaman da Tûr ve Mürselât sûrelerinden biriyle kıldırmıştır.

Ebu Amr İbn Abdilber diyor ki: "Rivâyetlere göre Hz. Peygamber (s.a.) akşam namazlarından birinde A'râf, birinde Saffât, birinde Duhân, birinde A'lâ[20], birinde Tîn, birinde Muavvizeteyn (Felâk ve Nâs) diğer birinde de Mürselât sûresini okumuştur. Yine akşam namazında kısa mufassal sûreler[21] okuduğu da naklolunur. Bu rivâyetlerin hepsi sahih ve meşhur haberlerdir."

Sürekli olarak kısa mufassal sûreler okuma Mervan b. el-Hakem'in fiilidir. Bundan dolayı Zeyd b. Sâbit, onu bundan yasaklamış ve: "Sana ne oluyor ki, akşam namazında kısa mufassal okuyorsun?! Allah Rasûlü'-

---

18. Müslim, 454.
19. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 512. Enes b. Mâlik'in dediğine göre Hz. Peygamber (s.a.)'in öğle namazında A'lâ ve Gâşiye sûrelerini okuyuşundaki nağmesini işitirlerdi. Bu hadisin isnadı sahihtir. İbn Hibbân (469) sahih olduğunu söylemiştir.
20. Nesâî, 2/168 Câbir anlatıyor: Muaz akşam namazını kıldırırken oradan su taşıyan iki hayvanla geçmekte olan Ensâr'dan bir adam da namaza katıldı. Muâz, Bakara sûresini okumaya başladı. Bunun üzerine adam ayrılıp namazını tek başına kıldı gitti. Bu olay Hz. Peygamber'in (s.a.) kulağına gidince: "Sen çılgın mısın, Muaz?! Sen çılgın mısın, Muâz?! A'lâ, Şems, vb. sûreleri okusan olmaz mıydı?" diye çıkıştı. Hadisin senedi sahihtir. Hz. Peygamber'in (s.a.) akşam namazında Duhân sûresini okuduğunu Nesâî (2/169) rivayet ediyor. Bu rivayetin râvileri sika, senedi hasendir.
21. Mufassal: Muhammed (=Kıtâl) yahut Fetih yahut da Kâf sûrelerinden başlamak üzere Kur'an'ın sonuna kadar olan sûreler bu isimle anılırlar. Bu mufassal (=bölünmüş, ayrılmış) ismini almaları sık sık besmele ile bölünmelerinden kaynaklanmaktadır. Mufassal sûreler üçe ayrılır:
    1) Kısa mufassal: Beyyine sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan kısım,
    2) Orta mufassal: Burûc'dan Beyyine sûresine kadar olan kısım,
    3) Uzun mufassal: Muhammed yahut Fetih'den... başlayıp Burûc'a kadar olan sûreler. Bk. Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, c.VI, s. 24, Beyrut, ts.

nün (s.a.) akşam namazında iki uzun sûrenin en uzununu okuduğunu gördüm." (Râvî) diyor ki: "İki sûrenin en uzunu hangisidir?" diye sordum. "A'râf sûresi" cevabını verdi. Bu hadis sahih olup *Sünen* sahiplerince nakledilmiştir[22].

Nesâî'nin Hz. Âişe'den (r.anhâ) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) akşam namazında A'râf sûresini iki rekâta paylaştırarak okumuştur.[23]

Devamlı surette kısa bir âyet yahut kısa mufassaldan bir sûre okumak sünnete aykırıdır, Mervân b. el-Hakem'in fiilidir.

Yatsı namazı: Hz. Peygamber (s.a.) bu namazda Tîn sûresini okumuştur. Muaz'a da Şems, A'lâ, Leyl... vb. (orta mufassal) sûreleri okumasını tayin etmiş, Bakara sûresini cemaata namaz kıldırırken okumasını yasaklamıştır. Malum olduğu üzere Muaz, Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber yatsıyı kıldıktan sonra Amr b. Avf kabilesine gider, gece epey ilerledikten sonra o kabileye yatsı namazını kıldırırdı. Yine böyle bir yatsı namazında Bakara sûresini okumuştu. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Sen çılgın mısın, Muaz?" diye çıkışmıştı.[24] Müfrit araştırıcılar sözün başına sonuna bakmadan Hz. Peygamber'in (s.a.) bu sözüne takılıp kaldılar.

Cuma namazı: Bu namazda birinci rekâtta Cuma, ikinci rekâtta Münâfikûn sûrelerinin tamamını veya birinci rekâtta A'lâ sûresini, ikinci rekâtta ise Gâşiye sûresini okurdu.

Cuma ve Münâfikûn sûrelerinin yalnızca son taraflarındaki (يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) "Ey iman edenler!" kısmından başlayıp sonlarına kadar okuma işlemini Hz. Peygamber (s.a.) hiçbir zaman yapmamıştır. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) devamlı tavrına aykırıdır.

Bayram namazları: Bazan Kâf ve Kamer sûrelerinin tamamını, bazan da A'lâ ve Gâşiye sûrelerini okurdu.

Bu tutum Hz. Peygamber'in (s.a.) Mevlâsına kavuşuncaya kadar devam ettirdiği bir tutumdur. Bu tutumunu yürürlükten kaldıracak (neshedecek) hiçbir rivâyet naklolunmuş değildir. Bu yüzden ondan sonra Hulefâ-i

---

22. Buharî, 10/98, İki sûrenin en uzununun açıklaması Buharî'nin rivâyetinde yoktur. Ebu Davud, 812; Nesâî, 2/170. Senedi sahihtir.
23. Nesâî, 2/170. İsnadı sahihtir.
24. Buharî, 78/74, 10/60, 10/66; Müslim, 465; Ebu Davud, 790; Nesâî, 2/97, 98; İbn Mâce, 986; Ahmed, *Müsned*, 3/124, 299, 300, 308, 369.

Râşidîn bu tavrı devam ettirmişlerdir. Bir keresinde Hz.Ebu Bekir (r.a.) sabah namazında Bakara sûresini okudu; güneş doğmaya yakın selâm verdi. Bunun üzerine: "Ey Allah Rasûlü'nün halifesi! Az kalsın güneş doğacaktı!" dediler. Hz .Ebu Bekir (r.a.): "Doğmuş olsaydı bizi gâfil bulmazdı." diye karşılık verdi.

Hz. Ömer (r.a.) da sabah namazında Yûsuf, Nahl, Hûd, İsrâ vb. sûreleri okurdu. Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) kırâatı uzatması yürürlükten kaldırılmış (mensûh) olsaydı, bu durum Hulefâ-i Râşidîn'e gizli kalıp, müfrit araştırıcılar tarafından ortaya konmuş olmazdı.

Müslim'in *Sahîh*'inde Câbir b. Semûre'den naklettiği "Hz. Peygamber (s.a.), sabah namazında Kâf sûresini okudu. Sonraki namazları (uzun değil) hafifti" şeklindeki hadiste[25] geçen "Sonraki..." sözüyle "sabah namazından sonra" kastedilmektedir. Yani Hz. Peygamber (s.a.), sabah namazında kırâatı, diğer namazlara göre daha uzun tutardı, sabah namazından sonraki namazları hafif demektir. Böyle olduğuna, İbn Abbas'ın Mürselât sûresini okuduğunu işiten Ümmü'l-Fazl'ın şu sözü de delâlet eder: "Yavrucuğum! Bu sûreyi okumakla geçmiş bir hatıramı canlandırdın. Allah Rasûlü'nün (s.a.) akşam namazında okuduğunu en son işittiğim sûre, bu sûredir."[26] Görüldüğü üzere en son durum ortada.

Hem "sonraki namazları" sözü, bir sınır noktasını bildirmekte, fakat bu sınır noktasının nisbet edildiği (yer ve zaman) bildirilmemiştir. Sözün akışının (siyâkın) delâlet etmeyeceği birşeyi kapalı bırakmak ve sözün akışının zorunlu olarak icab ettireceği anlamı gizli tutmamak caiz değildir. Burada sözün akışı sabah namazından sonraki namazlarının hafif (kısa) olmasını icabettirir, ama o günden sonraki bütün namazlarının böyle olduğunu icabettirmez. Hem buna lâfız da delalet etmez. Maksat bu olsaydı Hulefâ-i Râşidîn'e bu durum gizli kalıp da hükmü yürürlükten kaldıran (nâsih) delili bırakıp hükmü yürürlükten kalkmış (mensûh) delile tutunmazlardı.

4— Namazı Uzatması veya Kısa Tutması:

Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hanginiz insanlara imam olursa kısa kıldırsın."[27] buyurmalarına ve Enes'in (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) namazı en

25. Müslim, 458.
26. Mâlik, *Muvatta*, 1/78; Buharî, 10/98; Müslim, 462.
27. Uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Buharî, 10/62; Müslim, 467; *Muvatta*, 1/134;

kısa tutan insan olduğu halde (rukün ve sünnetlerinden hiçbirini eksiltmeden) tam bir şekilde kıldırırdı." demesine[28] gelince, namazı kısa tutma işlemi, neticesi cemaatın arzusuna değil, Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmış olduğu ve devam ettirdiği fiile varan nisbî bir durumdur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) cemaate birşey emredip kendisi o emre aykırı davranmazdı. Biliyordu ki, arkasında yaşlı, güçsüz-dermansız ve iş-güç sahibi insanlar vardı. O'nun emrettiği kısa tutma, kendisinin yaptığıdır. Kendi başına kıldığı namazın bundan kat kat uzun olması mümkündür. Böyle bir namaz dahi daha uzuna oranla kısadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) sürekli tutumları, birbiriyle çekişenlerin her türlü davalarında hakem ve yargılayıcıdır.

Nesâî ve diğer muhaddislerin İbn Ömer'den (r.a.) naklettikleri şu hadis de bunu gösterir. İbn Ömer diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) bize namazı kısa tutmayı emrederdi. Kendisi bize imam olduğunda Saffât sûresini okurdu.[29] Şu halde Saffât sûresini okuma Hz. Peygamber'in (s.a.) emrettiği kısa tutmadır. Allah en iyi bilendir.

Hz. Peygamber (s.a.) Cuma ve bayram namazları dışında hiçbir namazda devamlı surette okumak üzere herhangi bir sûre tayin etmezdi. Cuma ve bayram namazları dışındaki namazlara gelince; Ebu Davud'un Amr b. Şuayb'dan onun da babasından, babası da dedesinden nakleder ki bu zat şöyle demiştir:

"Küçük veya büyük hiçbir mufassal sûre yok ki, onu farz namazlarda cemaata imam olduğunda Allah Rasulü'nden (s.a.) işitmiş olmayayım."[30]

Bir sûreyi tamamen okumak Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumlarındandı. Bazan bir sûreyi iki rekâtta okuduğu da olurdu. Hatta bazan da sûrenin başını okurdu. Sûrelerin sonlarını veya ortalarını okuduğu naklolunmamıştır. İki sûreyi bir rekâtta ise nâfile namazlarda okurdu; farz namazda böyle yaptığı rivâyet edilmemiştir.

İbn Mes'ûd'un (r.a.) "Ben, şüphesiz Allah Rasûlü'nün (s.a.) uzunlukça birbirine yakın sûrelerin hangilerini bir araya getirdiğini biliyorum. Her

---

Tirmizî, 236; Ebu Davud, 794; Nesâî, 2/94; Ahmed, *Müsned*, 2/256, 271, 317, 393, 486, 502, 537.

28. Buharî, 10/64; Müslim, 469; Tirmizî, 237; Nesâî, 2/94; İbn Mâce, 985; Ahmed, *Müsned*, 3/255.
29. Nesâî, 2/95. İsnadı sahihtir.
30. Ebu Davud, 814. İsnadı hasendir.

bir rekâtta ikişer ikişer olmak üzere şu sûreleri bir arada okurdu: 1- Rahman ile Necm, 2- Kamer ile Hâkka, 3- Tûr ile Zâriyat, 4- Vâkıa ile Nûn...''[31] şeklinde naklettiği hadis, farzda mı, nâfilede mi olduğu belirtilmeyen bir fiilin anlatımından ibarettir. Bu ise içine ihtimal taşımaktadır.

Bir tek sûreyi her iki rekâtta okuduğu çok nadirdir. Ebu Davud'un Cüheyne kabilesine mensub bir adamdan naklettiğine göre bu zât, Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah namazını kıldırırken her iki rekâtta Zilzâl sûresini okuduğunu işitmişti. O zât devamla diyor ki: ''Hz. Peygamber (s.a.) unuttu mu, yoksa bunu kasden mi okudu bilemiyorum.''[32]

Hz. Peygamber (s.a.) gerek sabah namazında, gerekse bütün diğer namazlarda birinci rekâtı ikinciden uzun tutardı. Bazan (cemaate gelenlerin) ayak sesleri işitilmez oluncaya kadar birinci rekâtı uzattığı olurdu.

Sabah namazını diğer namazlardan daha uzun tutardı:

1- Çünkü sabah namazının kırâatine şâhitlik edilmekte; Allah Teâlâ ve melekleri buna şahid olmaktadır.

2- Denilir ki, gece ile gündüz melekleri bu namazda hazır bulunurlar. Bu iki görüş ''nüzûl-i ilâhî'' sabah namazının bitimine kadar mı, yoksa tanyeri ağarıncaya kadar mı devam eder ihtilafına dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Her iki hususta da haber varid olmuştur.

(Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah namazını uzun tutmasının yukarıda zikredilenlere ek olarak şu hikmetleri de vardır):

3- Sabah namazının rekâtlarının sayısı diğerlerinden noksan olduğu için bu sayıca noksanlığa bedel kırâat uzatılmıştır.

4- Sabah namazı uykunun peşinden insanların dinlenmiş oldukları bir vakitte kılınmaktadır.

5- O vakitte insanlar daha henüz geçim ve dünya işlerine yönelmemişlerdir.

---

31. Ebu Davud, 1396. Hadisin devamı şöyledir: ''...5) Meâric ile Nâziât, 6) Mutaffifîn ile Abese, 7) Müddessir ile Müzzemmil, 8) Dehr ile Kıyâmet, 9) Amme ile Mürselât, 10) Duhân ile Tekvîr.'' İsnâdı kuvvetlidir. Buharî ve Müslim'in (722) rivâyetlerine göre İbn Mes'ûd: ''Ben şüphesiz Allah Rasûlü'nün (s.a.) uzunlukça birbirine yakın sûrelerden hangilerini ikişer ikişer bir araya getirerek bir rekâtta okuduğunu biliyorum'' deyip mufassaldan yirmi, Hâ-mîm'le başlayan sûrelerden de iki sûrenin adlarını saydı.
32. Ebu Davud, 816. Senedi kuvvetlidir.

6- Sabah namazı kulak, dil ve kalbin boş olmalarından ve henüz herhangi bir şeyle meşgul edilmediklerinden dolayı birbirleriyle uyum içinde bulundukları bir vakitte kılınmaktadır. Bu yüzden kişi okunan Kur'ân'ı anlar ve düşünür.

7- Eylemin (amelin) temeli ve başıdır. Bu sebepten ona çok fazla önem verilmiş ve buna nisbeten de uzun tutulmuştur.

Bunlar, yalnızca şeriatın sırları, maksatları ve hikmetlerine göz atanların bilebileceği sırlardır. Yalnız Allah'dan yardım dilenir.

5— Rükû Edişi:

Hz. Peygamber (s.a.) kırâatı bitirince yeniden nefes alacak kadar bir müddet susar; sonra daha önce de geçtiği üzere ellerini kaldırır, tekbir alarak rükûa gider, ellerini dizleri üzerine sanki onları avuçluyormuşcasına koyar, ellerini yay gibi yapar ve yanlarından uzaklaştırır, sırtını dümdüz edip uzatır ve mûtedil bir vaziyet alırdı. Başını yukarı dikmez, aşağı eğmez; sırtının hizasına getirir, ona eşit seviyede tutardı.

Rükûda şöyle derdi:

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ

"Yüce Rabbimi tenzih ederim"(33)

Bazan da bu söze ek olarak veya yalnızca şöyle dediği de olurdu:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي .

"Rabbimiz olan Allah'ım! Sana hamdederek Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım! Beni bağışla"(34)

---

33. Müslim, 772; Tirmizî, 262; Ebu Davud, 871; Nesâî, 2/190; İbn Mâce, 888; Ahmed, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398. Rükûda bu tesbihin üç kere söyleneceği birçok sahabîden rivâyet edilmiştir. Bunu Dârakutnî (1/341) ile Tahâvî (1/235) Huzeyfe ve Cübeyr b. Mut'ım'dan; Dârakutnî (1/342, 343) Abdullah b. Akram'dan; Tirmizî (261), Ebu Davud (886), İbn Mâce (890) ve Dârakutnî (1/343) Abdullah b. Mes'ûd'dan; Bezzâr ve Taberânî (*Kebîr*'de) Ebu Bekre'den; Taberânî (*Kebîr*'de) Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivayet etmişlerdir. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/128. Hadis sahihtir.
34. Buharî, 10/123; Müslim, 484; Ebu Davud, 877; Nesâî, 2/190; İbn Mâce, 880; Ahmed, *Müsned*, 6/43, 49, 100, 190.

Mutad olan rükûsu on tesbih getirecek (= on kere subhanallah diyecek) kadardı. Secdesi de böyleydi. Berâ b. Âzib'den (r.a.) nakledilen şu hadise gelince; Berâ diyor ki: "Hz. Peygamber'in (s.a.) arkasında onun kıldırdığı namazı izledim. Sırasıyla kıyâmı, rükûsu, itidâli, secdesi ve iki secde arasındaki oturuşu takriben birbirine yakındı."[35] Bu hadisten bazıları Hz. Peygamber'in (s.a.), kıyâmda durduğu kadar rükûda, secdede ve itidâlde durduğunu anlamışlardır. Bu anlayışta bir bozukluk vardır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazında yüz âyet veya buna yakın oranda Kur'an okurdu. Yukarıda da geçtiği üzere akşam namazında A'râf, Tûr ve Mürselât sûrelerinden birini okuduğu olmuştur. Malum olduğu üzere rükû ve secdesi, bu kırâat kadar uzun olmamıştır. Sünen sahiplerinin Enes'ten rivâyet ettikleri şu hadis de bunu gösterir; Enes "Allah Rasûlü'nün (s.a.) vefatından sonra şu genç —yani Ömer b. Abdülaziz— dışında namaz kıldırışı Allah Rasûlü'nün (s.a.) namaz kıldırışına benzeyen hiç kimsenin arkasında namaz kılmadım." diyor ve ekliyor: "Onun rükû ve secdesinin on tesbih miktarı olduğunu tahmin ettik."[36]

Bir de Enes'in, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine imam olduğunda Saffât sûresini okuduğunu söylemesi dikkate alınırsa —Allah en iyi bilir ya— Berâ b .Âzib'in maksadı şu olsa gerektir: Hz. Peygamber'in (s.a.) namazı mutedil idi. Kıyâmı uzatınca rükû ve secdeyi de uzatır, kıyâmı kısa tutunca rükû ve secdeyi de kısa tutardı. Bazan rükû ve secdeyi kıyâm kadar tutardı. Ancak bunu yalnızca gece namazlarına mahsus olmak üzere zaman zaman yapardı. Küsûf (güneş tutulması) namazında da takriben böyle yapmıştı. Namazı denkleştirmek ve rükûnlarının birbirleriyle uyum içinde olmasını sağlamak Hz. Peygamber'in (s.a.) genel tutumlarıydı.

Rukûda şöyle de dediği olurdu:

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوحِ .

"O Allah, her türlü noksanlıktan münezzeh Sübbûh, Kuddûs isimlerinin sahibi, meleklerin ve Rûh'un Rabbidir."[37]

35. Buharî, 10/121; Müslim, 471.
36. Ebu Davud, 888; Nesâî, 2/225; Ahmed, 3/162, 163. Senedinde sikalığı tartışmalı yalnız bir râvi var, diğerleri sikadır.
37. Müslim, 487; Ebu Davud, 872; Nesâî, 2/191; Ahmed, *Müsned*, 6/35, 94, 115, 148, 149, 176, 193, 200, 244, 266.

Bazan da şöyle derdi:

اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ ، وَبِكَ آمَنْتُ ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ ، خَشَعَ لَكَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي .

"Allah'ım! Sana rükû ettim, Sana inandım, Sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, beynim, kemiğim, sinirim hep senin önünde eğildi."[38] Ancak bunu yalnızca gece namazlarında okuduğu nakledilmiştir.

Sonra: (سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) "Semiallahü limen hamideh" diyerek başını kaldırırdı.[39] Daha önce geçtiği üzere rükûdan doğrulurken ellerini de kaldırırdı. Bu üç yerde (tekbir alırken, rükûa giderken ve rükûdan doğrulurken) Hz. Peygamber'in (s.a.) ellerini kaldırdığını içlerinde Aşere-i Mübeşşere'nin[40] de bulunduğu 30 kadar sahabî rivâyet etmiştir. Bunun aksine bir rivâyet asla sabit olmamıştır. Tam tersine Hz. Peygamber (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sürekli bu (üç yerde ellerini kaldırma) tavrını devam ettirmiştir. Berâ'nın naklettiği hadisteki: "Sonra bir daha yapmazdı" sözü[41] sahih senedle nakledilmemiş olup bu Yezîd b. Zıyâd'ın ilâvesidir.

İbn Mes'ûd'un ellerini kaldırmaması, Hz. Peygamber'in (s.a.) malum tavrından öne alınacak birşey değildir. İbn Mes'ûd'un namaz konusundaki bazı fiilleri terkedilmiştir ki, bu fiillerin karşı delilleri elleri kaldırma hadisleri kuvvetinde bile değildir.[*] Onun fiillerinden terkedilenlerin bazıları şunlardır: Rükû ederken iki avucu birbirine yapıştırıp iki dizin arasına ge-

38. Müslim, 771.
39. Ebu Hureyre'den Buharî (10/124) ve Müslim rivayet etmiştir. Bu konuda Abdullah b. Ebî Evfâ, Abdullah b. Ömer ve Mâlik b. Huveyris'den hadis rivayet edilmektedir.
40. Aşere-i Mübeşşere: Cennetle müjdelenen 10 sahabîye verilen addır. Bu sahabîler şunlardır: 1- Ebu Bekir es-Sıddîk, 2- Ömer İbnü'l-Hattâb, 3- Osman b. Affân, 4- Ali b. Ebî Talip, 5- Talha b. Ubeydullah, 6- Zübeyr İbnü'l-Avvâm, 7- Sa'd b. Ebî Vakkâs, 8- Saîd b. Zeyd, 9- Abdurrahman b.Avf, 10- Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh.
41. Ebu Davud, 749, 750. Yezid b. Ebî Ziyâd-Abdurrahman b. Ebî Leylâ-Berâ senediyle rivayet edilen bu hadisde deniyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) namaz için tekbir aldığında ellerini kulaklarına yakın kaldırır, sonra bir daha (bu hareketi) yapmazdı." Senedde geçen Yezid b. Ebî Ziyâd'dan dolayı hadis zayıftır. Bu konuda Ebu Davud (748), Tirmizî (257), Nesâî (2/195) ve Ahmed (1/442) İbn Mes'ûd'dan şunları naklederler: İbn Mes'ûd; "Size Allah Rasûlü'nün (s.a.) kıldırdığı gibi bir namaz kıldırayım mı?" diyor ve namaz kıldırıyor ve yalnız bir kere ellerini kaldırıyor. Rivâyetin senedindeki râviler sikadır. Ancak bir takım illetleri olduğu söylenmiştir. Geniş bilgi için bk. *Nasbu'r-Râye*, 1/394, 397, 401.

* Hanefi mezhebine göre başlangıç tekbiri dışında eller kaldırılmaz. Bk. Merginânî *el-Hidâye*, 1/51.

tirmek (tatbik)[42], secdede kolları yere yaymak (iftirâş), iki kişiye imam olunduğunda ileriye geçmeden aralarında durmak, devlet adamlarının geciktirmelerinden dolayı evde arkadaşlarıyla farz namaz kılarken ezansız ve kametsiz kılması... Elleri kaldırma hadisleri nerde, bunun aksini ifade eden hadisler nerde! Üstelik elleri kaldırma hadisleri hem çok, hem sahih, hem açık ve hem de amel edilen hadislerdir. Başarı Allah'tandır.

Rükûdan kalktığında ve iki secde arasında daima belini doğrulturdu. Buyururlardı ki: "Bir kimsenin rükû ve secdede belini doğrultmadan kıldığı namaz, namaz olmaz."[43] Hadisi İbn Huzeyme *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.

Ayakta tam doğrulduğunda: (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ) "Rabbimiz! Hamd yalnız Sanadır." derdi.

Bazan: (ربنا لك الحمد) "Rabbimiz hamd yalnız Sanadır", bazan da (اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) "Rabbimiz olan Allah'ım! Hamd yalnız Sanadır" derdi. Bunları söylediği sahih olarak rivâyet edilmiştir. "Allahümme" lafzı ile "ve" edatını birleştirerek "Allahümme Rabbena ve leke'l-hamd" dediği sahih olarak nakledilmemiştir.[44]

Bu rüknü (yani rükûdan sonra ayakta durmayı) rükû ve secde miktarı uzatmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Bu esnada şöyle dediği sahih senedle nakledilmiştir:

سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ، اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ، مِلْءَ السَّمَاوَاتِ ، وَمِلْءَ الأَرْضِ ، وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ ، أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ ، أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ ــ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ ــ : لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ .

"Allah, kendisine hamdedeni dinler. Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Hamd yalnız Sanadır. Gökler dolusu, yer dolusu, bunlardan öte ne yaratmayı diledinse hepsinin dolusu hamd sana... Övgüye, yüceliğe lâyık olan Allah'-

42. Tatbik hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, C.II, s.791-793, Ankara, 1980.
43. İbn Huzeyme, 591, 592, 666; Tirmizî, 265; Ebu Davud, 855; Nesâî, 2/183; İbn Mâce, 870; Ahmed 4/119, 122. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (501) sahîh olduğunu söylemiş, Tirmizî de "hasen-sahihtir" demiştir.
44. Aksine sahihtir. Buharî (10/124) ve Nesâî (2/195) rivâyet ederler ki: Hz. Peygamber (s.a.) "Semiallahu limen hamideh" sözünü söyleyip "Allahümme Rabbenâ ve leke'l-hamd" derdi. Bu konuda İbn Mâce'de (877) Ebu Saîd el-Hudrî'den; Dârimî'de (1/300) İbn Ömer'den; nesâî'de Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayetler vardır.

ım! Herhangi bir kulun —ki hepimiz de sana kuluz— dediği en gerçek söz şudur: Allah'ım! Senin verdiğine engel olacak yok, vermediğini verecek yok. Senin rızan olmadan hiç kimseye bahtı yar olmaz."[45]

Bu sırada şu duayı okuduğu da sahih senedle nakledilmiştir:

اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ ، وَنَقِّنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ وَبَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ .

"Allah'ım! Hatalarımı su ile ,kar ile, dolu ile tertemiz yıka. Beyaz kumaş kirden nasıl temizlenirse beni günah ve hatalardan öylece temizle. Beni günahlarımdan doğu ile batı arasını açtığın gibi uzak tut."[46]

Rükû miktarınca şu cümleyi rükûdan kalkışta okuduğu sahihtir: (لِرَبِّيَ الْحَمْدُ . لِرَبِّيَ الْحَمْدُ) "Hamd yalnız Rabbimedir. Hamd yalnız Rabbimedir."[47]

[Rükûdan başını kaldırdığında o kadar ayakta durup bekler, bu rüknü uzatırdı ki gören 'secdeye gitmeyi unuttu' derdi. Müslim'in nakline göre Enes (r.a.) diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.): (سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ) deyip doğrulduğunda biz 'galiba secdeye varmaktan vazgeçti' diyecek duruma gelinceye dek ayakta kalır, sonra secde ederdi, sonra iki secde arasında o kadar otururdu ki biz artık 'secdeye varmaktan vazgeçti' diyecek olurduk.[48]]

Yine Hz. Peygamber'den (s.a) sahih senedle nakledildiğine göre küsûf (güneş tutulması) namazında rükûdan sonraki bu rüknü takriben rükû kadar uzatmış, rükûda da takriben kıyamda durduğu kadar durmuştu.

İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) herhangi bir karşı delilin bulunmadığı malum âdeti buydu.

Buharî'nin Berâ b. Âzib'den naklettiği: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) kı-

---

45. Müslim, 477 ve 478; Nesâî, 3/198; Ebu Davud, 847; İbn Mace, 879.
46. Müslim, 476. Buradaki rivâyette bir takım farklılıklar vardır. Son cümle kayıtsız dualar arasında Buharî ve Müslim'de (589) rivayet edilmiş olup rükûdan kalkınca okunduğuna dair bir rivâyet yoktur. Ancak bu kısmın başlangıç duası olarak okunduğu yukarıda geçmişti.
47. Ebu Davud, 874; Nesâî, 2/199, 200; Ahmed, *Müsned*, 5/398. İsnadı sahihtir.
48. Müslim, 473; Ebu Davud, 553; Ahmed, 3/247.

yâmı ile tahiyyât için oturuşu istisna edilirse, rükûu, secdesi, iki secde arasındaki oturuşu ve rükûdan baş kaldırıp durması takriben birbirine eşitti." hadisine[49] gelince, bu iki rüknün (kıyâm ile tahiyyat için oturuş) kısa olduğunu zannedenler bu hadise tutunmuşlardır. Oysa bu hadiste onlar için tutunacak bir dal yoktur. Çünkü hadis bu iki rüknün kendi aralarında, diğer rükünlerin de yine kendi aralarında eşit olduğunu açıkça ifade etmektedir. Şayet istisna edilen kıyâm ve ka'de ile rükûdan sonraki kıyam ve iki secde arasındaki oturuş kastedilmiş olsaydı bir tek hadisin kendi içinde çelişkili olması gerekirdi. O halde kıyamın kırâat için olan kıyâm, ka'denin de tahiyyât için olan ka'de olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzdendir ki, bu iki rüknu (kıyâm ile tahiyyâta oturma) diğer rükûnlerden uzun tutmak —daha önce açıklaması geçtiği üzere— Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Allah'a şükür bu da açıktır. Bu mesele Allah Rasûlü'nün (s.a.) Allah'ın kendilerine gizli kalmasını dilediği kimselere gizli kalan âdetlerindendir.

Üstadımız (İbn Teymiye) diyor ki: Bu iki rüknü kısaltma işlemi Emevî devlet adamlarının namazdaki tasarruf ve bid'atlerindendir. —Nitekim namazda tekbiri itmam etmemek[50], namazı fazlaca geciktirmek gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) tavırlarına aykırı daha başka şeyler de ihdas etmişlerdir.— Onların bu konudaki bid'atlerine de bayağı aldananlar oldu; hatta bu bid'atin sünnet olduğunu sandılar.

6— Secde Edişi:

(Rükûdan kalktıktan) sonra ellerini kaldırmadan tekbir alır, secdeye giderdi.[51] Bu esnada ellerini kaldırdığı da nakledilmiştir.[52] Bu ikinci ri-

49. Buharî, 10/120, 10/127, 10/140; Müslim, 471; Tirmizî, 279; Ebu Davud, 854; Nesâî, 2/197, 198.
50. Tekbiri itmam etmek: Bir rükünden diğerine geçerken tekbirin önceki rükünde başlayıp varılan rükünde sona ermesi.
51. Buharî'nin (10/85) rivayetine göre İbn Ömer diyor ki: Hz. Peygamber'i (s.a.) izledim; namaza başlangıç tekbiri aldı, ellerini omuzları hizasına gelecek şekilde kaldırdı. Rükû için tekbir aldığında da böyle yaptı. "Semiallahu limen hamideh" dediğinde de aynı şeyi yaptı ve "Rabbenâ ve leke'l-hamd" dedi. Bunu (yani ellerini kaldırma işlemini) ne secdeye giderken, ne de secdeden başını kaldırırken yaptı.
52. Ebu Davud, 723; Ahmed, 4/317. Bu hadiste şöyle deniyor: "Hz. Peygamber (s.a.) sonra secde etti, yüzünü elleri arasına koydu. Başını secdeden kaldırınca yine ellerini kaldırdı." Senedi sahihtir. Müellif (r.h.) *Bedâiu'l-Fevâid* (4/89) adlı eserinde diyor ki: Esrem anlatıyor: İmam Ahmed'e elleri kaldırma konusu sorulunca: "Her iniş, kalkışta" cevabını verdi. Ebu Abdillah'ın (Ahmed b. Hanbel) namazda her iniş, kalkışta ellerini kaldırdığını gördüm.

vâyeti, Ebu Muhammed İbn Hazm (r.h.) gibi bazı hafız muhaddisler sahih saymışlardır ki, bu bir vehimdir. Bu rivâyet asla sahih değildir. İbn Hazm'ı yanıltan, râvinin: "Hz. Peygamber (s.a.) her kalkıp eğildikçe tekbir alırdı" diye başlayan ve: "Her kalkıp eğildikçe ellerini kaldırırdı" diye devam eden sözü olmuştur. Râvinin kendisi sika olsa da sözünün bu son kısmı yanlıştır. İbn Hazm, râvinin yanılma ve vehmetme sebebinin farkına varmadığından rivâyetin sahih olduğunu söylemiştir. Yine de en iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber (s.a.) secdeye giderken önce dizlerini sonra ellerini, daha sonra da alnını ve burnunu yere koyardı. Sahih rivâyet işte bu rivâyet olup Şerîk-Asım b. Küleyb-babası Küleyb senediyle Vâil b. Hucr'un şöyle dediği nakledilir: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) gözetledim; secde ederken dizlerini ellerinden önce yere koydu. Secdeden kalkarken de ellerini dizlerinden önce yerden kaldırdı."[53] Bunun aksini yaptığı nakledilmemiştir.[54]

Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) nakletfiği: "Herhangi biriniz secde edeceği zaman deve gibi çökmesin; ellerini dizlerinden önce yere koysun" hadisinde[55] —Allah en iyi bilir ya— râvilerden biri vehmetmiş (yanılmıştır). Çünkü hadisin başı sonuyla çelişmektedir. Zira ellerini dizlerinden önce yere koyduğunda deve gibi çökmüş olur. Çünkü deve önce ellerini (=ön ayaklarını) yere kor. Bu görüşü savunanlar durumu bildiklerinden: "Devenin dizleri (arka) ayaklarında değil, ön ayaklarındadır. Deve yere çökerken önce dizlerini yere kor. İşte hadiste yasaklanan fiil budur" demişlerdir. Bu söz pek çok yönden sakattır:

---

53. Ebu Davud, 838; Tirmizî, 268; Nesâî, 2/207; İbn Mâce, 882; İbn Hibbân, 487. Senedde geçen Şerîk, sadûk ise de çok hata yapan biridir. Hemmâm, Şerîk'e, Âsım yoluyla (Âsım'ın) babasından mürsel olarak rivâyette bulunarak mütâbaat etmiştir. Dârakutnî, Hâkim (1/226) ve Beyhakî Enes'den rivayet eder ki: "Hz. Peygamber (s.a.) sonra tekbir alarak yere indi, dizleri ellerinden önce yere dokundu." Beyhakî: "Bu hadisi meçhul bir râvi olan el-Alâ b. İsmâil el-Attâr tek başına rivayet etmiştir." diyor. Tirmizî ise Şerîk'in rivayet ettiği hadis hakkında diyor ki: Bu hadis hasen-garibtir. Şerîk'den başkasının rivayet ettiğini bilmiyoruz. Çoğunluk ilim adamının ameli bu hadis üzeredir, namaz kılan adam dizlerini ellerinden önce yere kor, görüşündedirler.
54. Aksine bu sabittir. Hâkim, *Müstedrek*'inde (1/226) rivâyet eder ki; İbn Ömer, ellerini dizlerinden önce yere kor ve: "Hz. Peygamber (s.a.) de böyle yapardı" derdi. Hâkim: "Bu hadis Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Ancak Buharî ve Müslim rivayet etmemişlerdir." demiş ve Zehebî de ona katılmıştır. Hâkim diyor ki: Bu konuda kalbim ise sahabe ve tâbiînden oldukça çok rivayet bulunduğu için İbn Ömer hadisine daha yatkındır.
55. Ebu Davud, 840; Nesâî, 2/207; Ahmed, *Müsned*, 2/381. İsnadı sahihtir. Âlimler elleri ya da dizleri önce koyma konusunda fazlaca görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

1- Deve yere çökerken önce önayaklarını yere kor; arka ayakları dik kalır. Kalkacağı zaman önce arka ayaklarını kaldırır; bu esnada ön ayakları yerde kalır. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) yasakladığı ve aksini yaptığı şey budur.

Uzuvlarını yakınlık derecelerine göre —yere en yakın olan ilk dokunacak şekilde— yere indirirdi. Yerden kalkarken de yine en üstteki uzvu ilk kaldırmak suretiyle diğerlerini de sırasıyla kaldırırdı. Yere önce dizlerini, sonra ellerini daha sonra da alnını kordu. Kalkacağı zaman da önce başını, sonra ellerini, daha sonra da dizlerini kaldırırdı. Bu durum deve iniş ve kalkışının aksinedir. Hz. Peygamber (s.a.) namazda hayvanlara benzemeyi yasaklamıştır. Böylece deve gibi çökmekten, tilki gibi sağa-sola bakmaktan, canavar gibi kolları yere sermekten köpek gibi kaba etleri yere dayayıp bacakları dikmekten, karga gibi gagalamaktan (yani secdeleri alelacele yapmaktan)(56) ve selâm verirken elleri kötü huylu atların diretirken kuy-

---

Evzâî ve Mâlik elleri dizlerden önce yere koymanın müstehab olduğunu savunmuşlardır. *Muğnî* sahibi İbn Kudâme'nin (1/514) kaydettiğine göre İmam Ahmed'den gelen bir rivâyet de bu yoldadır. Pekçok muhaddis de bu görüşü paylaşmaktadırlar. İbn Ömer'in yapıp Hz. Peygamber'in (s.a.) de aynısını yaptığını haber verdiği sabitleşmiştir. Buharî, *Sahîh*'inde (10/128) diyor ki: Nâfi: "İbn Ömer ellerini dizlerinden önce yere kordu" demiştir. İbn Huzeyme (627), Hâkim (1/226) ve Beyhakî (2/100), Buharî'nin ta'lîkan verdiği bu rivayeti muttasıl senedle ve sahih bir isnadla rivayet etmişlerdir. Şâfiî ise secde ederken önce dizlerin, sonra ellerin konmasını müstehab saymaktadır. Tirmizî ve el-Hattâbî: "Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir" diyorlar. Kadı Ebu't-Tayyib, fakîhlerin umumunun bu görüşte olduğunu aktarır. İbnü'l-Münzir ise Hz. Ömer, en-Nehaî, Müslim b. Yesâr, Süfyân es-Sevrî, Ahmed, İshâk ve re'ycilerin (Ebu Hanîfe ve arkadaşları) bu görüşte olduğunu kaydettikten sonra "Benim görüşüm de budur" der.

Allâme Ahmed Şâkir (r.h.), Tirmizî'ye yazdığı ta'lîkında (2/58,59) diyor ki: İki hadisin illetlerinin gösteriminde âlimlerin söyledikleri sözlerden anlaşılan o ki; bu Ebu Hureyre hadisi, sahîh bir hadisdir. Vâil hadisinden daha sahihtir ve aynı zamanda kavlî (=söz ile ifade edilmiş) bir hadis olup —usulcülerce en tercihe şayan görüşe göre— kavlî hadis fiilî hadise tercih edilir. Bk. *Fethu'l-Bârî*, 2/241; *Tuhfetu'l-Ahvezî*, 2/134, 140; *Sübülü's-Selâm*, 1/263, 265; Tirmizî, 2/58, 59 (Ahmed Şâkir tahkiklisi olan); Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/393,395.

56. Ebu Davud (862), İbn Mâce (1429), Nesâî (2/214), Dârimî (1/303) ve Ahmed'in (3/428, 444) rivayetlerine göre "Allah Rasûlü (s.a.) karga gibi gagalamaktan, canavar gibi kolları yere yaymaktan ve bir kimsenin mescidde deve gibi yer tutmasından menetti." Hadisin senedinde yalnızca bir zayıf râvî vardır. Bu hadise şâhid bir hadisi Ahmed (5/447), Ebu Seleme'den rivayet ediyor. Ancak bu da zayıftır. Münzirî'nin isnadını sahîh saydığı ve Ahmed'in (2/265,311) rivayet ettiği bir hadisde Ebu Hureyre diyor ki: "Dostum (Hz. Peygamber) bana üç şeyi tavsiye etti ve beni üç şeyden yasakladı. Beni horoz gibi gagalamaktan, köpek gibi kaba etleri yere dayayıp bacakları dikmekten ve tilki gibi sağa-sola bakmaktan yasakladı..." Buharî (2/249), Müslim (493),

ruklarını kaldırdıkları gibi kaldırmaktan menetmiştir.[57] Şu halde namaz kılan kişinin hareketleri, hayvanların hareketlerine aykırı demektir.

2- "Devenin dizleri ön ayaklarındadır" demeleri ise makul bir söz değildir. Hem lügat bilginleri de böyle bir tanım yapmamaktadırlar.[58] Diz yalnızca arka ayaklardadır. Devenin ön ayaklarındakilere diz adı verilmesi tağlîb (galib kılma) yoluyladır.

3- Onların dedikleri gibi olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.): "Deve gibi çöksün" buyururdu. Çünkü devenin yere ilk gelen kısmı elleridir. Problemin iç yüzü şudur: Kim devenin çöküş şeklini düşünür ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de deve gibi çökmeyi yasakladığını bilirse Vâil b. Hucr hadisinin doğru olduğunu da bilir. Allah en iyi bilendir.

Bana öyle geliyordu ki Ebu Hureyre'nin naklettiği hadis, daha önce de söylediğimiz gibi, metni ve aslı râvilerinden biri tarafından tersine çevrilmiş (maklûb) bir hadistir. Her halde aslı: "Dizlerini ellerinden önce yere koysun" şeklindedir. Böyle râvileri tarafından tersine çevrilen bir kaç hadisi örnek olarak zikredecek olursak:

a) Râvilerden biri İbn Ömer'den nakledilen: "Bilâl gece ezan okur. Siz, İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yeyin, için." hadisini tersine çevirip: "İbn Ümmi Mektûm gece ezan okur. Siz, Bilâl ezan okuyuncaya kadar yeyin, için" şeklinde nakletmiştir.[59]

Ebu Davud (897) ve Tirmizî (276) Enes'in şöyle dediğini rivayet ederler: Allah Rasûlü (s.a.): *"Secdede itidal üzere olun. Herhangi biriniz kollarını köpek gibi yere yaymasın."* buyurdu.

57. Müslim, 430; Nesâî, 3/5.

58. Aksine bir çok lügat bilgini bu şekilde tarif etmiştir. *Lisanu'l-Arab*'da "r-k-b" maddesinde: "Devenin dizi elinde (ön ayağında)dir... her dört ayaklı hayvanın dizleri önayaklarındadır." denilmektedir. Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-Âsar* adlı eserinde (1/254) hadisi tesbit, tashih ve ondan imkânsızlığı gidermek sadedinde deniyor ki: Devenin dizleri —aynı şekilde diğer dört ayaklı hayvanlarınki de— ön ayaklarındadır. İnsanoğulununki böyle değildir. Bu yüzden: "Devenin ön ayaklarındaki dizleri üzerine çöktüğü gibi namaz kılan kişi ayaklarındaki dizleri üzerine çökmesin. Önce kendilerinde diz bulunmayan ellerini, sonra dizlerini yere koysun. Böylece bu konuda devenin yaptığının aksini yapmış olur" buyurmuştur. İmam Kâsım b. Sâbit es-Serakustî, *Garîbu'l-Hadîs* adlı eserinde (2/70) Ebu Hureyre'den sahih bir senedle "Hiç kimse serseri deve gibi çökmesin" hadisini rivayet eder ve der ki: "Bu secdededir. Demek istiyor ki, önce dizlerini yere koyan huysuz, serseri deve gibi kendini yere atmasın. Sakince iniş yapsın, önce ellerini sonra dizlerini yere koysun. Bu konuda açıklayıcı bir merfû hadis rivayet edilmiştir." Sonra İmâm bu hadisi kaydediyor.

59. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (2/58) adlı eserinde diyor ki: İbn Abdilber ve bir

b) Bazıları da "Cehennemlikler ahirette cehenneme atıldıkça, cehennem: Daha yok mu? diye soracak... Cennete gelince, Allah onun için yeniden bir halk yaratır, onları cennete yerleştirir."[60] hadisini "Cehenneme gelince; Allah, onun için yeniden bir halk yaratır, onları, cehenneme yerleştirir." şeklinde rivâyet etmişlerdir.

Nitekim konumuz olan hadisi Ebu Bekir İbn Ebî Şeybe'nin aynen bu şekilde rivâyet ettiğini gördüm: İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. Fudayl-Abdullah b. Saîd-dedesi-Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını nakleder:

"Herhangi biriniz secdeye gideceğinde ellerinden önce dizlerini yere koymakla secdeye başlasın. Erkek deve gibi çökmesin."[61] Esrem de bu hadisi, Sünen'inde Hz. Ebu Bekir'den aynı şekilde nakleder.

Ebu Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) bunu doğrulayıcı ve Vâil b. Hucr hadisine muvafık bir hadis nakledilmiştir. İbn Ebî Davud, Yusuf b. Adiy-Muhammed b. Fudayl-Abdullah b. Saîd-Dedesi-Ebu Hureyre senediyle rivâyet eder ki Hz. Peygamber (s.a.) ellerinden önce dizlerini yere koyarak secdeye başlardı.

İbn Huzeyme, *Sahih*'inde Mus'ab b.Sa'd'ın, babası (Sa'd b.Ebî Vakkâs)'dan şu sözleri duyduğunu nakleder: Elleri dizlerden önce yere koyardık. Bize dizleri ellerden önce yere koyma emredildi.[62] Buna göre Ebu

---

grup âlim hadisin maklûb olduğunu ve bölümdeki (Bilâl gece ezan okur...) hadisinin doğruluğunu iddia etmişlerdir. Hadisin, İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde iki ayrı senedle Hz. Âişe'den nakledildiğini ve bazı lafızlarında hata edilmiş olması ihtimalini azaltan şu sözleri görünceye kadar ben de bu görüşe meylederdim: "Amr'ın ezan okuması sizi aldatmasın; çünkü onun gözü kördür. Bilâl ezan okuyunca hiç kimse birşey yemesin."

60. Buharî, 65/1; Müslim, 2846 (36). Maklûb rivayet de Buharî'dedir. Ebu'l-Hasen el-Kâbisî diyor ki: Burada bilinen, "Allah cennet için yeniden bir halk yaratır. Cehenneme gelince, Allah ayağını onun için basar..." şeklinde olmasıdır. Bu (maklûb hadis) dışında hiçbir hadisde "Allah cehennem için yeniden bir halk yaratır" dendiğini bilmiyorum.
61. Hadis zayıftır. İkinci rivayeti Beyhakî, *Sünen*'inde (2/100) rivâyet etmiştir ki, o da zayıftır.
62. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 628; Beyhakî, 2/100. Hadis zayıftır. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (2/241) diyor ki: İbn Huzeyme, Ebu Hureyre hadisinin bu Sa'd hadisi ile mensûh olduğunu iddia etmiştir. Hadis sahih olsa tartışmayı keserdi. Ancak İbrahim b. İsmail b. Yahyâ b. Seleme b. Küheyl'in, babasından, yalnız başına rivâyet ettiği hadislerdendir. Hem o, hem de babası zayıf râvidirler.

Hureyre hadisi sağlam ulaştırılmış olsa bile mensuh demektir. Nitekim *el-Muğnî* sahibi (İbn Kudâme) ve bazı müelliflerin düşünceleri de bu yoldadır. Ancak bu hadisin iki illeti var:

1- Naklettiği hadisler delil teşkil etmeyecek biri olan Yahya b. Seleme b. Küheyl tarafından nakledilmiştir. Onun hakkında en-Nesâî: "Metrûk" İbn Hıbbân: "Cidden münkeru'l-hadistir. Naklettiği hadis delil olmaz" ve İbn Maîn "Hiçtir" demiştir.

2- Mus'ab b. Sa'd'ın babasından naklettiği sağlam yolla ulaştırılmış rivâyet tatbîk[63] olayıdır; Sa'd'ın sözü de: "Biz böyle yapardık; ellerimizi dizler üzerine koymamız emredildi", şeklindedir.

el-Muğnî sahibinin Ebu Saîd'den naklettiği: "Elleri dizlerden önce yere koyardık. Bize dizleri ellerden önce yere koyma emredildi." sözü ise —doğrusunu en iyi Allah bilir ya— isimde bir yanılgıdır; Ebu Saîd değil, Sa'd olacaktır. Yukarıda geçtiği üzere metinde de yanılgı var; hadis konumuz hakkında değil, tatbîk hakkındadır. En iyi bilen Allah'tır.

Yukarıda geçen Ebu Hureyre hadisini Buharî, Tirmizî, ve Dârakutnî illetli saymışlardır. Buharî "Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a mütabaat edilmez. Ebu'z-Zinâd'dan işitip işitmediğini de bilmiyorum." demiş. Tirmizî ise: "Hadîs garibdir. Hadisin Ebu'z-Zinâd'dan bu yol dışında başka bir yoldan nakledildiğini bilmiyoruz." demiştir.

Dârakutnî de diyor ki: "Tek başına bu hadisi Abdülaziz ed-Derâverdî, Muhammed b. Abdullah b. Hasan el-Alevî yoluyla Ebu'z-Zinâd'dan nakletmiştir." Oysa en-Nesâî, Kuteybe - Abdulah b. Nâfi' - Muhammed b. Abdullah b. Hasan el-Alevî - Ebu'z-Zinâd - el-A'rac - Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.): "Biriniz namazına kastediyor, deve gibi çöküyor!" buyurduğunu başka ilâve getirmeden nakletmiştir.[64]

Ebu Bekir b. Ebu Davud ise: "Bu sünneti yalnızca Medineliler nakletmiştir .Onlar da bu sünnetin iki senedine sahipler: Birisi, bu sened, diğeri de Ubeydullah-Nâfi'-İbn Ömer-Hz. Peygamber (s.a.) senedi."

Ben derim ki: (İkinci) hadisle, Esbağ b. Ferec-ed-Derâverdî-Ubeydullah-Nâfi' senediyle nakledilen: "İbn Ömer ellerini dizlerinden önce yere kor

63. Tatbîk: Rukû ederken iki avucu birbirine yapıştırıp iki dizin arasına koymak. Bk. dipnot: 42.
64. Tirmizî, 269; Ebu Davud, 841; Nesâî, 2/207. İsnadı ceyyiddir.

ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de böyle yaptığını söylerdi." hadisini kastediyor. Yine bu hadisi Hâkim, *Müstedrek*'inde Mihrez b. Seleme yoluyla ed-Derâverdî'den nakledip: "Müslim'in şartlarını taşıyor" demiştir.[65] Hâkim, Hafs b. Gıyâs-Âsım el-Ahvel senediyle Enes'in şöyle dediğini nakleder: "Allah Rasûlü'nü(s.a.) tekbir alıp secdeye inerken gördüm; dizleri ellerinden önce yere değdi!" Hakim: "Bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşıyor. Hiçbir illetini bilmiyorum" diyor[66].

Ben derim ki: Abdurrahman b. Ebu Hâtim "Bu hadisi babama sordum. Bu hadis münkerdir, dedi" diyor. Ebu Hâtim'in hadisi münker sayması —Allah daha iyi bilir ya— Hafs b. Gıyâs'dan el-Alâ b. İsmail el-Attâr'ın nakletmiş olmasından kaynaklanıyor. Çünkü bu el-Alâ adlı zat *Kutüb-i Sitte*'de adı geçmeyen meçhûl bir zattır. Görüldüğü üzere her iki tarafın da (delil gösterdikleri) merfû hadisler bunlar.

Sahabeden nakledilen eserlere gelince; Abdurrezzak, İbnü'l-Münzir... vs.'nin naklettiklerine göre Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) dizlerini ellerinden önce yere kordu.[67] İbn Mes'ûd'un (r.a.)'da böyle yaptığı nakledilmiştir. Tahâvî, Fehd-Ömer b. Hafs-babası Hafs-el-A'meş-İbrahim (en-Nehâî) yoluyla Abdullah'ın (İbn Mes'ûd) öğrencileri olan Alkame ve el-Esved'in: "Öğrendiğimize göre Hz. Ömer, rükûdan sonra, devenin çöktüğü gibi dizleri üzerine çöker; dizlerini ellerinden önce yere kordu" dediklerini naklettikten sonra el-Haccâc b.Ertât yoluyla İbrahim en-Nehâî'nin: "Nakledildiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd'un dizleri, yere ellerinden önce dokunurdu." sözünü serdetmiştir. Ayrıca (Tahâvî), Ebu Merzûk-Vehb-Şu'be-Muğîre yoluyla şunu nakleder: Muğîre diyor ki: "İbrahim'e, secde edeceği zaman ellerini dizlerinden önce yere koyan adamın durumunu sordum. Bunu ahmak ya da deliden başka kim yapar! dedi".

İbnü'l-Münzir diyor ki: Bu konuda ilim adamları görüş ayrılığına düştüler;

---

65. Hâkim, *Müstedrek*, 1/226; Beyhakî, *Sünen*, 2/100; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 627. İsnâdı sahihtir. Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
66. Hâkim, 1/226. Seneddeki el-Alâ b. İsmail mechuldür. Hâfız İbn Hacer, *Lisanu'l-Mîzan*'da onun biyografisini anlatırken diyor ki: Bu hadisi Dârakutnî (1/345) rivâyet etti. el-Alâ bu hadisin rivayetinde yalnız kalmıştır. Hafs b. Gıyâs'ın oğlu Ömer, ona muhalif rivâyette bulunmuştur. Ömer ise babasının rivâyetlerini en sağlam bilen insandır. Ömer, babası Hafs b. Gıyâs-el-A'meş-İbrahim-Alkame vs. kanalıyla Hz. Ömer'in davranışı olarak (mevkûf) rivayet ederler. Mahfûz olan da budur.
67. Abdürrezzak, *Musannef*, 2955.

1- Dizlerini ellerinden önce yere kor diyenlerden bazıları şunlardır: Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.), en-Nehaî, Müslim b. Yesâr, es-Sevrî, eş-Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebu Hanîfe ve arkadaşları ile Kûfeli fakihler.

2- Bir grup ellerini dizlerinden önce yere kor demişlerdir... Mâlik bu görüştedir. el-Evzâî: "Ulaştığımız insanlar ellerini dizlerinden önce koyarlardı" diyor. İbn Ebî Davud ise: "Bu görüş hadis ehlinin görüşüdür." diyor.

Ben derim ki: Ebu Hureyre hadisi Beyhakî tarafından başka bir lafızla şu şekilde rivâyet edilmiştir: "Herhangi biriniz secde edeceği zaman deve gibi çökmesin, ellerini dizlerinin üzerine koysun."[68] Beyhakî: "Bu hadis sağlam yolla rivâyet edilmiş (mahfuz) ise secdeye inerken ellerin dizlerden önce yere konacağına delil olur" diyor.

Vâil b. Hucr hadisi, şu yönlerden tercihe şayandır[69]:

1- el-Hattâbî gibi bazı âlimlerin söyledikleri üzere Vâil hadisi, Ebu Hureyre hadisinden daha sağlamdır.

2- Yukarıda da geçtiği üzere Ebu Hureyre hadisi ,metni muztarib bir hadistir. Kimileri "Ellerini dizlerinden önce yere koysun" şeklinde rivâyet ederken kimileri tam tersini rivâyet etmiş; kimileri ise, "Ellerini dizlerinin üzerine koysun" şeklinde rivâyet ederken kimileri de tamamen bu cümleyi kaldırmıştır.

3- Yukarıda geçtiği üzere Buharî, Dârakutnî, v.s. muhaddisler Ebu Hureyre hadisini illetli saymışlardır.

4- Ebu Hureyre hadisinin sabit olduğu kabul edilse bile, bir grup ilim adamı hadisin nesholunduğunu savunmuştur. İbnü'l-Münzir diyor ki: "Bazı arkadaşlarımız elleri dizlerden önce yere koymanın nesholunduğunu sanmaktadırlar." Nitekim bu husus yukarıda geçmişti.

5- Ebu Hureyre hadisinin aksine, Vâil hadisi Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda iken deve gibi çökme yasağına paralellik arzetmektedir.

---

68. Beyhakî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, 2/100.
69. Yukarıda geçen dipnotlara müracaat edildiğinde görülür ki, tercihe şayan olan müellifin görüşünün aksidir; Ebu Hureyre hadisi sahîh senedli olması bakımından Vâil hadisine tercih edilir. Bu hadisde muztariblik bulunduğu iddiası ise ıztırâb bulunan bütün rivâyetlerin zayıf olmasından dolayı ortadan kalkar.

6- Ömer İbnü'l-Hattâb, oğlu (Abdullah b.Ömer) ve Abdullah b. Mes'ûd gibi sahabeden nakledilenlere de uygundur. Kendisinden gelen rivayet farklılığına rağmen yine de Hz. Ömer'i (r.a.) istisna edersek hiçbir sahabeden Ebu Hureyre hadisine muvafık bir rivayet gelmemiştir.

7- Yukarıda geçtiği üzere İbn Ömer, Enes gibi sahabîlerden naklolunan şahid hadisler de mevcuttur. Ebu Hureyre hadisi için tek bir şâhid hadis yoktur. Her iki hadis birbirine karşı koyacak derecede olsa bile şahidlerinden dolayı Vâil b. Hucr hadisi yine öne alınır. Oysa yukarıda geçtiği üzere Vâil hadisi daha güçlüdür!

8- Çoğunluğun görüşü de Vâil hadisi üzerinde birleşmektedir. Diğer görüş yalnız el-Evzâî ve Mâlik'ten naklolunmuştur. İbn Ebî Davud'un: "Bu görüş hadis ehlinin görüşüdür." demesine gelince, İbn Ebî Davud bu sözüyle onların bir kısmını kasdetmiştir. Yoksa Ahmed, Şâfiî ve İshâk (hadis ehlinden oldukları halde) o görüşün muhalifidirler.

9- Vâil hadisinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilini anlatmak için serdedilmiş hikâyesi olan bir olay geçmektedir. Bu yüzden sağlam naklolunmuş olması akla daha uygundur. Çünkü hadiste hikâye olunan bir olay bulunması onun sağlam naklolunduğunu gösterir.

10- Bu konuda naklolunan bütün fiiller başkaları tarafından da sahih ve sağlam olarak naklolunmuştur. Bunlar bilinen sahih fiillerdir. Bu fiil de onlardan biridir. Buna da o fiillerin hükmü verilir. Çelişik olan ise buna karşı koyamaz. Şu halde Vâil hadisinin tercihe şayan olduğu belirginlik kazanmıştır. En iyi bilen Allahtır.

[Hz. Peygamber (s.a.) alnı ve burnu üzerine secde ederdi. Sarığının kıvrımına secde etmezdi.] Sarığının kıvrımı üzerine secde ettiğine dair ne bir sahih, ne bir hasen hadis sabit olmuştur. Ancak Abdürrezzak, *Musannef*'inde Ebu Hureyre'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) sarığının kıvrımı üzerine secde ederdi" dediğini nakletmektedir.[70] Bu hadis, metrûk bir râvi olan Abdullah b. Muharrar tarafından rivâyet edilmiştir. Ayrıca bu hadisi Ebu Ahmed ez-Zübeyrî, Hz. Câbir'den nakletmiştir. Ancak bu hadisi ikisi de metrûk râvi olan Amr b.Şemir - Cabir el-Ca'fî yoluyla Hz. Câbir'den nakletmiştir. Ebu Davud'un *Merâsîl* adlı eserinde anlattığına göre Allah Rasû-

70. Abdürrezzak, *Musannef*, 1564.

lü (s.a.) mescidde namaz kılmakta olan ve alnının üzerine sarık sardığı için şakağına secde eden bir adam gördü. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) adamın alnını açtı.

Allah Rasûlü (s.a.) çoğunlukla yere (toprağa) secde ederdi. Suya, çamura, hurma yaprağından örülmüş küçük örtüye, yine hurma yaprağından örülmüş hasıra ve tabaklanmış post üzerine secde ederdi.

Secde ettiğinde alnını ve burnunu yere iyice yerleştirir, ellerini yanlarından o kadar dışarı çıkarır, uzaklaştırırdı ki, koltuklarının aklığı gözükür, hatta bir kuzu altlarından geçmek istese geçebilirdi.

Ellerini, omuzları ve kulakları hizasında yere kordu. Müslim, *Sahih*'inde Berâ'dan naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder: "Secde ettiğinde avuç içlerini yere koy; dirseklerini yukarı kaldır."(71)

Secdede bütün uzuvları düzgün (itidal halinde) durur, ayak parmaklarının uçlarını kıbleye yöneltirdi.

Avuçlarını ve parmaklarını yere yayar; parmak aralarını ne ayırır, ne de sıkardı. İbn Hıbbân'ın *Sahih*'inde ise rükû ettiğinde parmaklarını ayırdığı, secde ettiğinde parmaklarını bitiştirdiği rivâyet edilmektedir.(72).

Secde esnasında şu dualardan birini okurdu:

Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ =

سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى

1- "En yüce olan Rabbimi tenzih ederim."(73) Bu duayı okumayı emretmiştir.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي

71. Müslim, 194; Ahmed, 4/283, 294.
72. İbn Hibbân, *Mevârid*, 488; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 594; Hâkim, *Müstedrek*, 1/227. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) namazını iyi kılmayan birine böyle yapmasını emrederek: "Rükû ettiğinde avuçlarını dizlerin üzerine koy. Sonra parmak aralarını aç" buyurmuştur. Bu hadisi İbn Huzeyme ve İbn Hibbân rivayet etmişlerdir.
73. Müslim, 772; Tirmizî, 262; Ebu Davud, 871; Nesâî, 2/224; İbn Mâce, 888; Ahmed, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398, 400. Bu konuda ayrıca Tirmizî (261) ve Ebu Davud'-

2- "Rabbimiz olan Allah'ım! Sana hamdederek Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım! Beni bağışla."(74)

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ المَلاَئِكَةِ والرُّوحِ

3- "O Allah, her türlü noksanlıktan münezzeh Sübbûh, Kuddûs isimlerinin sahibi, meleklerin ve Ruh'un sahibidir."(75)

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ

4- "Allah'ım! Sana hamdederek Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Senden başka tanrı yoktur."(76)

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ ، لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ .

5- "Allah'ım! Gazabından hoşnutluğuna, azabından affına sığınırım. Senden yine Sana sığınırım. Sana övgüler sıralayamam. Sen kendini övdüğün gibisin."(77)

اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ ، وَبِكَ آمَنْتُ ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ ، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ .

6- "Allah'ım! Sana secde ettim, Sana inandım. Sana teslim oldum. Yüzüm secde etti, kendisini yaratan, şekillendiren, göz-kulak veren Allah'a. En güzel yaratıcı olan Allah'ın şanı ne yücedir."(78)

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ ، دِقَّه وَجِلَّه ، وَأَوَّلَه وَآخِرَهُ ، وَعَلاَنِيَتَهُ وَسِرَّهُ

da (886) Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu sözü rükûda söylemeyi emrettiğini ise Ahmed, Ebu Davud (869) ve İbn Mâce (878), Ukbe b. Âmir'den nakletmişlerdir.

74. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 34.
75. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 37.
76. Müslim, 485; Nesâî, 2/223; Ahmed, 6/15.
77. Müslim, 486; Ebu Davud, 879; Nesâî, 2/222; Ahmed, 6/58, 201.
78. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 38.

7- "Allah'ım! Bütün günahlarımı, ufağını-büyüğünü, ilkini sonunu, açığını-gizlisini bağışla!"[79]

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطِيئَتِي وَجَهْلِي وَإِسْرَافِي فِي أَمْرِي ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي ، اللَّهُمَّ
اغْفِرْ لِي جِدِّي وَهَزْلِي ، وَخَطَئِي وَعَمْدِي ، وَكُلُّ ذَلِكَ عِنْدِي ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا
قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ ، وَمَا أَسْرَرْتُ ، وَمَا أَعْلَنْتُ ، أَنْتَ إِلَهِي ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ .

8- "Allah'ım! Günahımı, bilgisizliğimi, işimdeki savurganlığımı ve benden daha iyi bildiğin kusurlarımı bağışla.

Allah'ım! Benim tarafımdan olan ciddi-şaka, hatalı-kasıtlı bütün kusurlarımı bağışla.

Allah'ım! Gelmiş-geçmiş, gizli-açık yaptığım günahlarımı bağışla! Sen benim ilahımsın. Senden başka tanrı yoktur."[80]

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً ، وَفِي سَمْعِي نُوراً ، وَفِي بَصَرِي نُوراً ، وَعَنْ يَمِينِي نُوراً
، وَعَنْ شِمَالِي نُوراً ، وَأَمَامِي نُوراً ، وَخَلْفِي نُوراً ، وَفَوْقِي نُوراً ، وَتَحْتِي نُوراً ،
وَاجْعَلْ لِي نُوراً .

9- "Allah'ım! Kalbimde bir nur, kulağımda bir nur gözümde bir nur, sağımda bir nur, solumda bir nur, önümde bir nur, arkamda bir nur, üstümde bir nur, altımda bir nur var et! Benim için bir nur yarat."[81]

Secdede dua etmeye çalışmayı emretmiş ve: "Bu şekil duanız kabule lâyıktır" buyurmuştur.[82] Burada secdede iken çok dua etmek mi, yoksa dua edecek bir kimse herhangi bir yerde dua edeceği zaman secdede etsin diye mi emrolunmaktadır? İkisi arasında fark vardır. Hadisin yorumlanabileceği en güzel anlam şudur: Dua iki türlüdür: 1- Övgü duası, 2- İstek duası. Hz. Peygamber (s.a.) secdede iken her iki tür duadan çokça okurdu.

79. Müslim, 483; Ebu Davud, 878.
80. Buharî, 80/60; Müslim, 2719. Ancak bu dua yer ve zamanla kayıtsız gelmiş, hadisde söyleneceği yer belirtilmemiştir. Son bölümü, Hz. Peygamber'in (s.a.) tahiyyât ile selâm arasında okuduğu Müslim'de (771), Hz.Ali'den rivayet edilmiş, yine Müslim'de (769) aynı bölüm İbn Abbas'dan yer tayin edilmeksizin nakledilmiştir.
81. Müslim, 736 (187).
82. Müslim, 479; Ebu Davud, 876; Nesâî, 2/217, 218; Ahmed, 1/219.

Secdede okunmasını emrettiği dua her ikisini de kapsar.

Duanın kabulü de iki türlüdür: 1- İsteklinin isteği verilmek usretiyle duanın kabulü, 2- Övgü söyleyene sevab bahşedilmek suretiyle duasının kabulü. "Bana dua ettiğinde, dua edenin, duasını kabul ederim." âyeti[83] her iki türden biriyle tefsir edilmiştir. Doğrusu bu âyet her ikisini de kapsar.

7— Kıyâm mı Secde mi Daha Faziletlidir:

Âlimler kıyâm ve secdeden hangisinin daha faziletli olduğunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir grup şu yönlerden kıyamı tercih etmiştir:

1- Kıyâmdaki zikir, zikirlerin en üstünüdür. Öyleyse rüknü de rükünlerin en üstünüdür.

2- Allah (c.c.) buyuruyor ki: "İhlaslı bir halde Allah için namaza durun."[84]

3- Hz. Peygamber buyuruyor ki: "En üstün namaz kıyâmı uzun olandır."[85]

Bir grup ise secde daha üstündür, diyor. Delilleri:

1- Hz. Peygamber (s.a.): "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal, secdedeki halidir." buyurmuştur.[86]

2- Ma'dân b. Ebî Talha anlatıyor: Allah Rasûlü'nün kölesi Sevbân'a rastladım. Bana faydalı olacak bir söz söyle, dedim, secde etmene bak; Çünkü Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Herhangi bir kul Allah'a yalnız bir secde etse muhakkak Allah o secdeye karşılık o kulu bir derece yükseltir ve bir günahını affeder" buyurduğunu işittim, dedi. Ma'dân devamla diyor ki: Sonra Ebu'd-Derdâ'ya rastladım, ondan bir tavsiye istedım, benzer cevabı verdi.[87]

3- Cennette refakatçisi olmak isteyen Rabîa b. Kâ'b el-Eslemî'ye Allah Rasûlü (s.a.): "Sen dediğimi yap, çok secde et. Böylece bana bu isteği-

83. Bakara: 2/187.
84. Bakara: 2/238.
85. Müslim, 756; Tirmizî, 387; İbn Mâce, 142; Ahmed, 3/302, 391, 412; Nesâî, 5/85.
86. Müslim, 482; Ebu Davud, 875; Nesâî, 2/226. Hadisin devamında: "Çokça dua ediniz" buyuruluyor.
87. Müslim, 488; Tirmizî, 388; Nesâî, 2/228; İbn Mâce, 1423.

ni yerine getirmemde yardımcı olursun."[88]

4- En doğru görüşe göre Allah Rasûlü'ne (s.a.) indirilmiş ilk sûre olan Alâk sûresi: "Secde et, yaklaş"[89] âyetiyle son bulmaktadır.

5- Secde ulvî-süflî bütün yaratıklar tarafından Allah'a yapılan bir ibadet şeklidir. Secde kişinin Rabbine karşı en zelîl olduğu ve en fazla boyun eğdiği bir andır. Bu ise kulun en şerefli halidir. Bu yüzden Rabbine en yakın hali bu hal olmuştur. Secde kulluk sırrının ta kendisidir. Çünkü kulluk zelil olmaktır, boyun eğmektir. Araplar "Tarîk'un muabbed'un = kullaşmış yol" sözüyle ayakların basıp geçtiği, çiğnediği yolu kastederler. Kulun en zelîl olduğu ve en fazla boyun eğdiği hali secdedeki halidir.

Bir başka grup ise; "Geceleyin kıyamı uzun tutmak daha faziletlidir. Gündüzse çokça rükû ve secde etmek daha faziletlidir." diyor. Bu grubun delili:

Gece namazına özel olarak "kıyâm" ismi verilir. Çünkü Allah (c.c.): "Gece kıyâma kalk"[90], Hz. Peygamber (s.a.) ise: "Kim Ramazan'da inananarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek (gece) kıyâma kalkarsa günahı affolunur" buyurmaktadır.[91] Bu yüzden "Gece kıyamı" sözü kullanılır da "Gündüz kıyâmı" sözü kullanılmaz." Diyorlar ki: İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti buydu. Zira o, gece 11 yahut 13 rekattan fazla namaz kılmazdı.

Bazı gecelerde Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini bir rekâtta okuyarak namaz kılardı.[92] Gündüz ise böyle bir şey yaptığı nakledilmemiştir. Aksine sünnetleri hafif tutardı.

[Üstadımız (İbn Teymiye) der ki: Doğrusu kıyâm ve secde faziletçe birbirlerine eşittir. Kıyâm, Kur'ân okuma (kırâat) şeklindeki zikrinden dolayı daha faziletli, secde ise vaziyet itibariyle daha faziletlidir. Secde vaziyeti kıyâm vaziyetinden, kıyâm zikri secde zikrinden daha faziletledir. Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumu işte böyleydi.] Küsûf ve gece namazlarında yaptığı

88. Müslim, 489; Ebu Davud, 1320; Nesâî, 2/227.
89. Alâk, 96/19.
90. Müzzemmil: 73/1.
91. Buhârî, 2/25, 2/27, 30/6, 31/1, 32/1. Müslim, 759; *Muvatta*, 1/113; Tirmizî, 683; Ebu Davud, 1371; Nesâî, 3/201.
92. Müslim, 772; Ahmed, 5/384, 397.

gibi kıyâmı uzatınca rükû ve secdeyi uzatırdı; kıyâmı kısa tutunca da rükû ve secdeyi kısa tutardı. Farz namazda da aynen böyle yapardı. Nitekim el-Berâ b. Âzıb: "Hz. Peygamber'in (s.a.) kıyamı, rükûu, secdesi ve itidali takriben birbirine yakındı" diyor.[93] En iyi bilen Allah'tır.

8— Teşehhüde Oturuşu:

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ellerini kaldırmaksızın tekbîr alarak başını kaldırırdı. Başını secdeden, ellerinden önce kaldırır; sonra yaygın vaziyette otururdu: Sol ayağını yere yayar, üzerine oturur, sağ ayağını dikerdi. Nesâî'nin nakline göre İbn Ömer: "Sağ ayağı dikip parmaklarını kıbleye çevirmek ve sol ayak üzerine oturmak namazın sünnetlerindendir." diyor.[94] Burada Hz. Peygamber'den (s.a.) bundan başka bir oturuş nakledilmemiştir.

Ellerini uylukları üzerine kor; dirseğini uyluğu ve elinin uç kısmını ise dizi üzerine kordu. Parmaklarından ikisini çeker, bir halka yapar, sonra da bir parmağını dua etmek için kaldırır, hareket ettirirdi. Vâil b. Hucr Hz. Peygamber'in (s.a.) işte böyle yaptığını söylemiştir.[95]

Ebu Davud'un Abdullah b. ez-Zübeyr'den naklettiği "Hz. Peygamber (s.a.) dua edeceği zaman bir parmağı ile işaret eder, ama parmağını hareket ettirmezdi." hadisindeki [96] ilâvenin sıhhati şüphelidir. Çünkü Müslim, *Sahih*'inde hadisi Abdullah b.ez-Zübeyr'den bütün uzunluğu ile naklettiği halde bu ilâveyi belirtmemiştir. Aksine şu şekilde rivâyet etmiştir:

"Allah Rasûlü (s.a.) namazda oturduğu zaman sol ayağını uyluğu ile inciği (diz ile ayak arasında kalan kısım) arasına kor; sağ ayağını yayar; sol elini sol dizi üzerine, sağ elini sağ uyluğu üzerine kor, parmağı ile işaret ederdi."[97]

---

93. Buharî, 10/121; Müslim, 471.
94. Nesâî, 3/36. Bu hadisde deniyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) sağ ayağını dikti, sol ayağını yatırdı." Buharî (10/145) ise İbn Ömer'in: "Namazda sünnet olan oturuş sağ ayağını dikip sol ayağını kıvırmandır." dediğini rivâyet ediyor.
95. Ebu Davud, 957; Nesâî, 3/35; Ahmed, 4/318. Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (714) ve İbn Hibbân (485) sahih olduğunu belirtmişlerdir.
96. Ebu Davud, 988; Nesâî, 3/37, 38. Senedi hasendir. Nevevî, *el-Mecmû*'da (3/454) sahih olduğunu söylemiştir.
97. Müslim, 579.

Hem Ebu Davud'un naklettiği hadiste bu fiilin namazda olduğuna dair birşey de yoktur.

Hem de namazda olsa bile bu hadis inkâr, Vâil b. Hucr hadisi ise isbat edicidir. İsbat edici olan Vâil hadisi Ebu Hâtim'in *Sahih*'inde zikrettiğine göre sahih bir hadistir[98]; öne alınır.

Sonra iki secde arasında İbn Abbas'ın (r.a.) rivâyetine göre şu duayı okurdu:

اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَاجْبُرْنِي وَاهْدِنِي ، وَارْزُقْنِي .

"Allah'ım! Beni bağışla, bana acı, bana bağışta bulun, beni doğru yola ilet, beni rızıklandır."[99]

Huzeyfe'nin rivâyetine göre ise şu duayı okurdu:

رَبِّ اغْفِرْ لِي ، رَبِّ اغْفِرْ لِي .

"Rabbim! Bağışla beni. Rabbim! Bağışla beni."[100]

Hz. Peygamber (s.a.) bu rüknü (iki secde arasında oturmayı) secde miktarı uzatırdı. Bütün hadislerde ondan gelen sağlam rivâyetler bu merkezdedir. (Müslim'in) *Sahih*'inde Enes'in (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) iki secde arasında o kadar otururdu ki, herhalde devamından vazgeçti, derdik" dediği naklolunmaktadır.[101] Bu sünneti, sahabe devri son bulduktan sonra insanlar terkettiler. Bu yüzden Sâbit demiştir ki: "Enes, sizin yaptığınızı görmediğim birşey yapardı. İki secde arasında o kadar beklerdi ki herhalde unuttu yahut herhalde vazgeçti derdik."[102]

---

98. *Mevârid*, 485. İsnadı sahihtir.
99. Tirmizî, 284; Ebu Davud, 850; İbn Mâce, 898; Beyhakî, 2/122. Hâkim (1/271) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
100. İbn Mâce, 897; Ebu Davud, 874; Nesâî, 2/231. Senedi hasendir. Hâkim (1/271) cümleyi tekrarsız rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
101. Müslim, 473.
102. Buharî, 10/140; Müslim, 472. Metnin tamamı şöyledir: Enes; "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bize kıldırdığı gibi size namaz kıldırmayı bırakmam." dedi. (Sâbit) diyor ki: "Enes, sizin yaptığınızı görmediğim birşey yapardı: Başını rükûdan kaldırdığında o kadar ayakta dikilirdi ki, kimileri: 'Galiba unuttu' derdi. Başını secdeden kaldırdığında da o kadar beklerdi ki kimeleri 'Galiba unuttu' derdi." "Herhalde vazgeçti" kısmı bu rivâyette değil ondan önceki rivâyette vardır.

Kim sünneti hakem tanır, ona aykırı olana iltifat etmezse Hz. Peygamber'in (s.a.) bu tavrına aykırı düşen şeylere aldırış etmez.

Sonra Vâil ve Ebu Hureyre'nin anlattıklarına göre Hz. Peygamber (s.a.) uyluklarına dayanarak ayaklarının ön kısmı ve dizleri üzerinde (ikinci rekâta) kalkardı.(103) Elleriyle yere dayanmazdı.(104) Mâlik b. el-Huveyris'in nakline göre doğrulup oturuncaya kadar ayağa kalkmazdı.(105) İşte "istirahat oturuşu" adı verilen oturuş budur.

Fakîhler bu oturuş hakkında farklı iki görüş açıklamışlardır:

1- Namazın herkesin yapması müstehab sünnetlerinden midir?

2- Yoksa sünnetlerden olmayıp yalnızca ihtiyaç duyanın yaptığı fiillerden midir? Her iki görüş de Ahmed b. Hanbel'den (r.a.) nakledilmiştir. el-Hallâl diyor ki: Ahmed, istirahat oturuşu konusunda Mâlik b. el-Huveyris hadisine dönmüştür. Dedi ki: Yusuf b. Musa'nın bana haber verdiğine göre Ebu Ümâme'ye (secdeden) ayağa kalkış sorulmuş; o da: "Rıfâa hadisine göre ayakların ön kısmı üzerine kalkılır" cevabını vermiş. İbn Aclân'ın naklettiği hadis, ayaklarının ön kısmı üzerine kalktığını göstermektedir. Bu hadis Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından ve onun namazını anlatan diğer pek çok kimseden nakledildiği halde bu oturuş anılmamış, yalnızca Ebu Humeyd ve Mâlik b. el-Huveyris hadislerinde anılmıştır. Şayet bu fiil Hz. Peygamber'in (s.a.) sürekli yaptığı bir fiil olsaydı, onun namazını anlatan herkes bundan sözederdi. Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca bu fiili yapmış olması, o fiilin namazın sünnetlerinden olduğunu göstermez. Ancak o fiili uyulacak bir sünnet olarak yaptığı bilinirse sünnet olur. İhtiyaçtan dolayı yaptığı düşünülebilirse bu durum o fiilin, namazın sünnetlerinden biri olduğunu göstermez. İşte bu meselede illetin tahkiki *(tahkîku'l-menât)* budur.(106)

---

103. Vâil hadisi yukarıda geçti. Bk. dipnot: 53. Ebu Hureyre hadisini ise —Hafız İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de (2/250) dediğine göre— Saîd b. Mansûr zayıf bir senedle rivâyet etmiştir.
104. Bu cümle Buharî'nin (10/143) Mâlik b.el-Huveyris'den naklettiği şu hadise aykırı düşmektedir: "Hz. Peygamber (s.a.) başını ikinci secdeden kaldırınca oturur, yere dayanır sonra ayağa kalkardı." İshâk el-Harbî'nin sâlih bir senedle rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) namazda ayağa kalkacağı zaman elleri üzerine dayanarak kalkardı. Beyhakî, sahih bir senedle bu anlamda bir hadis rivâyet etmiştir.
105. Buharî, 10/142; Tirmizî, 287; Ebu Davud, 844; Nesâî, 2/234.
106. Nevevî, *el-Mecmû*'da (3/443) diyor ki: Mezhebimizde doğru ve meşhur görüşe göre bu (istirahat oturuşu) müstehabtır. Mâlik b. el-Huveyris, Ebu Humeyd, Ebu Katade

Ayağa kalkınca kırâate başlardı. Namaza başlarken sustuğu gibi susmazdı. Fakihler bu yerin başlangıç duası (Subhaneke, v.s.) okuma yeri olmadığında görüş birliğine vardıktan sonra, "eûzu" okuma yeri olup olmadığında iki ayrı görüş açıklamışlardır. Ahmed'den her iki görüş de nakledilmiştir. Müntesiblerinden bazıları bu iki görüşü: 1- Namaz kırâatı bir tek kırâat mıdır ki, bir tek "eûzu" çekme yeterli olsun; 2- Yoksa her rekâtın kırâatı başlı başına ayrı bir kırâat mıdır? esaslarına dayandırmışlardır. Başlangıç duasının namazın bütünü için olduğunda aralarında bir anlaşmazlık yoktur. Bir tek eûzü ile yetinme daha açık gözükmektedir. Zira Ebu Hureyre'den gelen sahih bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.) ikinci rekâta kalkınca arada susmadan Fâtiha sûresini okumaya başladı.[107] Tek bir eûzü yeter. Çünkü iki kırâat arasına sükut değil zikir girmiştir. Böyle bir kırâat araya Allah'a hamd, tesbih, tehlîl yahut Hz. Peygamber'e (s.a.) salâtu selâm vb. şeyler girdiğinde bir tek kırâat gibi olur.[108]

Şu dört yer dışında Hz. Peygamber (s.a.) ikinci rekâtı aynen birinci rekât gibi kılardı: 1- Sükut, 2- Başlangıç duası (Sübhaneke, vs.), 3- Başlangıç tekbiri, 4- Birinci rekât gibi uzatma. Zira Hz. Peygamber (s.a.) ikinci rekâtta başlangıç duası okumaz, arada sükut etmez, başlangıç tekbiri al-

---

ve daha bir grup sahabî —Allah onlardan razı olsun—, Ebu Kılâbe gibi tâbiîler bu görüştedirler. Tirmizî: "Arkadaşlarımız bu görüştedir. Davud'un ve bir rivâyete göre Ahmed'in görüşü de budur." diyor. Çok kimse yahut çoğunluk ise bunun müstehab olmadığını, kişinin başını secdeden kaldırınca ayağa kalkacağını söylemişlerdir. İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu'z-Zinâd, Mâlik, es-Sevrî, re'yciler (Ebu Hanîfe ve arkadaşları), Ahmed ve İshak'ın bu görüşte olduklarını aktaran İbnü'l-Münzir diyor ki: Nu'man b. Ebî Ayyâş; "Hz. Peygamber'in (s.a.) arkadaşlarından birçoğuna eriştim, bunu yapmazlardı" demiştir. Ahmed ise: "Hadislerin çoğunluğu bu merkezdedir" deyip namazını iyi kılmayan kişiyi Hz. Peygamber'in (s.a.) uyarıp ona tekrar kılmasını emrettiği hadiste bu oturuşun anılmamasını kendilerine delil göstermiştir. Nevevî diyor ki: Arkadaşlarımız Mâlik b.el-Huveyris hadisini delil olarak ileri sürmektedirler ki, bu hadise göre Mâlik b.el-Huveyris, Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz kıldığını izlemiş, O'nun namazının tek rekâtlarında doğrulup oturuncaya kadar ayağa kalkmadığını görmüştü.

Mütercim der ki: "Namazını iyi kılmayan kişi" hadisinde istirahat oturuşunun anılmadığını söylemekle Nevevî yanılmıştır. *Sahîh-i Buharî* gibi bazı hadis kitaplarında bundan söz edilmiştir. Ancak Buharî, buna kuşku ile bakmıştır. Geniş bilgi için bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 2/296 ve 301.

107. Müslim, 599.

108. Nevevî, *el-Mecmû*'da (3/326) diyor ki: Mezhebimizde (Şâfiî mezhebinde) en doğru görüşe göre her rekâtta eûzü çekmek müstehabtır. İbn Sîrîn de bu görüştedir. Atâ, Hasan (el-Basrî), (İbrahim) en-Nehâî, es-Sevrî ve Ebu Hanîfe eûzü çekmek birinci rekâta mahsustur diyorlar.

mazdı ve ikinci rekâtı birinciden kısa tutardı. Daha önce de geçtiği üzere bütün namazlarda birinci rekâtı ikincisinden daha fazla uzatırdı.

Teşehhüd (et-Tehiyyâtü okumak) için oturduğunda sol elini sol uyluğu üzerine, sağ elini de sağ uyluğu üzerine kor, işaret parmağı ile işaret ederdi. Parmağını ne tamamen diker, ne hareketsiz bırakır. Vâil b. Hucr hadisinde de geçtiği üzere parmağını bir, iki kat büker, bir hareket ettirirdi. İki parmağını —küçük parmak ile yüzük parmağını— toplar, orta ve baş parmak ile bir halka yapar, dua etmek üzere işaret parmağını kaldırır, ona doğru bakardı. Sol avucunu sol uyluğu üzerine yayar, onun üzerine yüklenirdi.

Oturuş şekli, yukarıda geçtiği üzere tıpkı iki secde arasındaki oturuşu gibiydi. Sol ayağı üzerine oturur, sağ ayağını dikerdi. Bu oturma konusunda Hz Peygamber'den bu şekil oturuşdan başkası nakledilmemiştir.

Müslim'in *Sahih*'inde Abdullah b. Zübeyr'den (r.a.) rivâyet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) namazda oturduğu zaman sol ayağını uyluğu ile inciği arasına kor, sağ ayağını yayardı." hadisi[109], yakında geleceği üzere son teşehhüd hakkındadır. Bu rivâyet Hz. Peygamber'den (s.a.) naklolunan iki oturuş şeklinden birisini göstermektedir. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde[110] Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz kılış şekli konusunda Ebu Humeyd'den nakledilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) iki rekâtı tamamlayıp oturunca sol ayağı üzerine oturur, ötekini dikerdi. Son rekâtta oturunca da sol ayağını ileri alır, sağ ayağını diker, kalçası üzerine otururdu. Ebu Humeyd, sağ ayağını diktiğini, İbnü'z-Zübeyr ise sağ ayağını yaydığını söylemiş; ama hiç kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) ilk teşehhüddeki oturuş şekli işte budur, dememiştir. Böyle diyen hiç kimse bilmiyorum. Ancak âlimler bu konuda şu görüşleri ileri sürmüşlerdir: 1- Her iki teşehhüdde de teverrük[111] edilir. Mâlik (r.h.) bu görüştedir. 2- Her ikisinde de iftiraş edilir; yani sağ ayak dikilir, sol ayak yayılıp üzerine oturulur. Ebu Hanîfe (r.h.) bu görüştedir. 3- Peşinden selâm gelen her teşehhüdde teverrük, diğerlerinde ise iftirâş edilir. Şâfiî (r.h.) de bu görüştedir. 4- İki oturuş arasındaki farkı göstermek için iki teşehhüdlü bütün namazlarda son

---

109. Müslim, 579.
110. Buharî, 10/145. Müslim'e nisbet edilmesi yanılgıdır.
111. Teverrük: Açıklaması ve farklı yorumları ileride gelecektir. Ancak burada şunu belirtelim ki, yaygın kullanımı ile teverrük, sol kaynağı yere koyup her iki ayağı sol yandan dışarı çıkarmaktır. Bu oturuş hanefîlerce kadınların namazda oturuş şekli kabul edilmiş ve erkekler için ise mekruh sayılmıştır.

oturuşta teverrük edilir. İmam Ahmed (r.h.) ise bu görüştedir. Şu halde İbnü'z-Zübeyr'in (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) sağ ayağını yayardı" demesinin anlamı şudur: Hz. Peygamber (s.a.) bu oturuşta kalçası üzerine otururdu. Bu durumda sağ ayağı yaygın, sol ayağı uyluğu ile inciği arasında ve kalçası ise yerde olurdu. Bu oturuşta sağ ayağının vaziyetinde yani yaygın mı idi, dik mi idi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu ihtilaf —Allah daha iyi bilir ya— gerçekte bir ihtilaf değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ayağı üzerine oturmazdı. Ayağını sağından dışarı çıkarırdı. Bu durumda ayak diklik ile yaygınlık arasında olurdu. Böylece bu ayak sağ iç tarafı üzerinde olurdu. Şu halde "sağ ayak yaygındır" sözü, Hz. Peygamber (s.a.) onu dikmedi, ökçesi üzerine oturmadı anlamında; "sağ ayak dikilmiştir" sözü, Hz. Peygamber (s.a.) onun iç tarafı üzerine oturmadı, ayağın dışı yere değmedi anlamında. Artık Ebu Humeyd ve beraberindekilerin görüşü ile Abdullah b. Zübeyr'in görüşünün doğru olduğu anlaşılmıştır. Yahut şöyle de denebilir. Hz. Peygamber (s.a.) onu da bunu da yapardı. Hem ayağını diker, hem de rahat olduğunda zaman zaman da yayardı. Allah en iyi bilendir.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) bu (ilk) oturuşta daima teşehhüd (et-Tehiyyâtü) okur, ashabına da okumaları için öğretirdi:

التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ ،
السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا
عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ .

"Selâmlar, dualar ve bütün güzel şeyler yalnız Allah için.

Ey Peygamber! Selâm sana. Allah'ın rahmeti ve bereketleri sana.

Selâm bize ve Allah'ın salih kullarına.

Allah'tan başka tanrı olmadığına şahitlik ederim ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim."(112).

en-Nesâî, Ebu'z-Zübeyr yoluyla Câbir'in şöyle dediğini nakleder: Al-

112. Buharî, 10/148, 10/150, 21/4, 79/3, 79/28, 80/17, 97/5; Müslim, 402; Tirmizî, 289; Ebu Davud, 968; Nesâî, 2/237, 238, 239; İbn Mâce, 899; Ahmed, 1/376, 382, 408, 413, 414, 422, 423, 428, 431, 437, 439, 440, 450, 459, 464. Hepsi de Abdullah İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet etmişlerdir.

lah Rasûlü (s.a.), bize teşehhüdü, sanki Kur'an'dan bir sûre öğretiyormuşcasına öğretirdi:

بِسْمِ اللَّهِ ، وَبِاللَّهِ ، التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ ، وَالصَّلَوَاتُ ، وَالطَّيِّبَاتُ ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ . السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ، أَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّةَ ، وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ .

"Allah'ın adıyla ve Allah ile.

Selâmlar, dualar ve bütün iyi şeyler yalnız Allah için.

Ey Peygamber! Selâm sana. Allah'ın rahmeti ve bereketleri sana.

Selâm bize ve Allah'ın salih kullarına.

Allah'tan başka tanrı olmadığına şahitlik ederim ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.

Allah'tan cenneti dilerim. Cehennemden Allah'a sığınırım."

Bu hadis dışında başka bir hadisde teşehhüdün başında besmele çekileceği nakledilmemiştir. Bu hadisin ise Ebu'z-Zübeyr'in (Câbir'den) muan'an yolla rivâyette bulunmuş olmasından başka bir illeti daha vardır.[113]

Hz. Peygamber (s.a.) bu (ilk) teşehhüdü, kızgın taş üzerinde oturuyormuşçasına kısa tutardı. Bu teşehhüd içinde kendisine ve ailesine salat getirdiği; kabir azabından, cehennem azabından, ölü ve dirilerin fitnesinden ve Mesih Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığındığı konusunda hiçbir hadis naklolunmamıştır. (İlk oturuşta bu duaların okunmasını) müstehab sayanlar bu duaların yerinin son oturuş olduğu ve yalnızca son oturuşta okunacağı konusunda sahih yolla nakledilen hadislerin genel ve mutlak ifadelerinden hareketle müstahab saymışlardır.

Sonra yukarıda geçtiği üzere tekbir alıp uyluğuna dayanarak ayaklarının ön kısmı ve dizleri üzerinde (üçüncü rekâta) kalkardı. Müslim'in *Sahih*'inde Abdullah b. Ömer'den (r.a.) naklettiğine göre burada Hz. Peygamber (s.a.) ellerini (namaza başlarken kaldırdığı gibi) kaldırdı. Buhârî'-

113. Nesâî, 2/243; İbn Mâce, 902. Diğer illet, seneddeki Eymen b. Nâbil'in vehimli râvi olmasıdır.

nin bir rivâyetinde de bu ilâve yer almaktadır.[114] Şu halde bu ilâve Abdullah b. Ömer'den müttefekun aleyh[115] olarak nakledilmemekte ve râvilerinin çoğunluğu bunu anmamaktadır. Ancak bu ilâve Ebu Humeyd es-Sâidî'nin naklettiği hadiste açıkça anılmaktadır. Ebu Humeyd diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) namaza kalkınca tekbir alır, sonra ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır, her bir uzvu yerli yerinde doğrultur, sonra okumaya başlar, sonra ellerini omuzlar hizasına kadar kaldırır, sonra rükû eder, başını belinden ne aşağı eğer ne yukarı kaldırır, dümdüz (mu'tedil) bir vaziyette avuçlarını dizlerine kor; sonra "Semiallahu limen hamideh" der, ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır her kemik yerine gelinceye kadar (ayakta kalır); sonra yere iner, ellerini yanlarından uzak tutar, sonra başını kaldırır, ayağını büker üzerine oturur, secde ettiğinde ayak parmaklarını bükerek mafsal yerleri üzerine basar; sonra tekbir alır, sol ayağı üzerine —her kemik yerine gelinceye kadar— oturur; sonra ayağa kalkar, diğer rekâtta da bu rekâtta yaptığı gibi yapar; sonra iki rekâtı bitirip ayağa kalkınca namazın başlangıcında yaptığı gibi ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır; sonra namazın geri kalan kısmını bu şekilde kıldırırdı. Selâm vereceği son rekâtın secdesini tamamlayınca ayaklarını dışarı çıkarır, sol yanı üzerine teverrük vaziyetinde otururdu.[116] Bu anlatım Ebu Hâtim'in *Sahih*'indedir. Müslim'in *Sahih*'inde de vardır. Tirmizî'nin de sahih saydığı bir senedle Ali b. Ebî Talib'den (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) bu yerlerde ellerini kaldırırdı. Sonra (üçüncü rekâta kalkınca) yalnızca Fâtiha'yı okurdu. Son iki rekâtta Fâtiha'dan sonra herhangi bir şey okuduğu sabit olmamıştır. Kendisinden naklolunan iki görüşten birine göre Şâfiî ile bazı âlimler son iki rekâtta Fâtiha'ya ek olarak Kur'an okumanın müstehab olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşe delil olarak Sahih'de Ebu Saîd'den naklolunan şu hadis ileri sürülmüştür. Ebu Saîd diyor ki:

---

114. Buharî, 10/86. Bu rivâyette deniyor ki: İbn Ömer "Semiallahu limen hamideh" deyince ellerini kaldırırdı; iki rekâtı tamamlayıp kalkınca da ellerini kaldırırdı. İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) de böyle yaptığını haber verdi. Ebu Davud'un (741 ve 743) rivâyetine göre İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) iki rekâtı tamamlayıp kalkınca tekbir alıp ellerini kaldırırdı", Nesâî'nin (3/3) rivâyetine göre ise: "Hz. Peygamber (s.a.) namaza girerken, rükûa giderken ve başını rükûdan kaldırınca ellerini kaldırırdı. İki rekâtı tamamlayıp ayağa kalktığında da aynı şekilde ellerini omuz hizasına kadar kaldırırdı." demiştir. Hadisin senedi sahihtir. Müellifin kaydettiği gibi Müslim'in *Sahîh*'inde bulamadık. Bu onun bir yanılgısıdır.
115. Müttefekun aleyhi: Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettikleri ortak hadise denir.
116. İbn Hibbân, 1858. Ayrıca özet olarak Nesâî (3/3), İbn Mâce (862) ve Buharî de rivâyet etmiştir. Bir önceki dipnotta da geçtiği üzere. Müslim'de yoktur.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) öğlenin ilk iki rekâtında Secde sûresini, son iki rekâtında ise bunun yarısını okuyacak kadar kıyamda durduğunu tahmin ediyoruz. İkindinin ilk iki rekâtında öğlenin son iki rekâtı, son iki rekâtında ise bunun (öğlenin son iki rekâtının) yarısı kadar ayakta durduğunu tahmin ediyoruz.[117]

Buharî ve Müslim'in rivâyet ettikleri Ebu Katâde hadisi son iki rekâtta yalnız Fâtiha ile yetinme konusunda zâhirdir.

Ebu Katâde (r.a.) diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) bize namaz kıldırırdı da öğle ve ikindinin ilk iki rekâtında Fâtiha ile birer sûre okurdu. Gizli okuduğu âyeti zaman zaman bize duyururdu" Müslim ayrıca "Son iki rekâtta Fâtiha'yı okurdu" cümlesini ekliyor.[118]

Her iki hadis de tartışma konusunda açık (=sarîh) değildir. Ebu Saîd hadisi, yalnızca sahabenin takdir ve tahmininden ibarettir; Hz. Peygamber'in (s.a.) doğrudan doğruya fiilinin açıklamasını haber verme değildir. Ebu Katade hadisine gelince, bununla Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnız Fâtiha ile yetindiğini kasdetmiş de olabilir; Fâtiha'yı son iki rekâtta asla terketmeyip ilk iki rekâtta okuduğu gibi o rekâtlarda da okuduğunu, böylece her rekâtta Fâtiha'yı okumuş olduğunu da kasdetmiş olabilir. Her ne kadar Ebu Katâde hadisi Fâtiha ile yetinme konusunda daha zâhir ise de tafsil alanında serdedildiğinden "ilk iki rekâtta Fâtiha ve birer sûre, son iki rekâtta ise Fâtiha okurdu" sözü, her kısmın, anıldığı şeyle hususiyet kazandığı konusunda bir açıklama gibi olur. Buna göre "Hz. Peygamber'in (s.a.) çoğunlukla yaptığı buydu. Bazan da son iki rekâtta —Ebu Saîd hadisinin de delâlet ettiği üzere— Fâtiha'ya ek bir şey daha okurdu" demek mümkündür. Nitekim sabah namazında kırâatı uzatmak, zaman zaman da hafif tutmak; akşam namazında kırâati hafif tutmak zaman zaman da uzatmak; sabah namazında kunût okumamak, zaman zaman da okumak, öğle ile ikindide gizli okumak, zaman zaman da sahabeye okunan âyeti işittirmek; besmeleyi açıktan okumamak[119], zaman zaman da açıktan okumak[120] —tıpkı söz konusu meselemizde olduğu gibi— Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetiydi.

117. Buharî, 10/96; Müslim, 452; Ebu Davud, 804; Ahmed, 3/2.
118. Müslim, 451; Ebu Davud, 798, 799, 800; Nesaî, 2/164; İbn Mâce, 819.
119. Müslim, 399; Tirmizî, 246; Ebu Davud, 782; Nesâî, 2/135; İbn Mâce, 813.
120. Tirmizî, 245; Dârakutnî, 114; Beyhakî, 2/47. Senedinde meçhul râvi vardır. el-Ukaylî: "Besmelenin açıktan okunması konusunda sahih hiçbir hadis yoktur" diyor.

Sözün özü, Hz. Peygamber (s.a.) namazda aniden ortaya çıkan bir durumdan dolayı zaman zaman düzenli fiillerinden olmayan bazı şeyler yapardı. Meselâ Hz. Peygamber (s.a.) öncü olarak bir süvari göndermiş, ardından namaza durmuştu. Namaz esnasında öncünün geleceği vadiye bakar dururdu.[121] Oysa namazda sağa-sola bakmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Buhârî'nin *Sahih*'inde nakledildiğine göre Hz. Âişe (r.anha) diyor ki: Allah Rasûlü'ne (s.a.) namazda başı sağa-sola çevirmeyi (iltifât'ı) sordum. "Kulun namazından şeytanın aşırıp kaçtığı bir şeydir" buyurdu.[122]

Tirmizî, Saîd b. Müseyyeb yoluyla Enes'in (r.a.) şöyle dediğini nakleder: Allah Rasûlü (s.a.) bana: "Yavrum, sakın namazda iken sağa-sola bakma. Zira namazda sağa-sola bakmak helaktır. İlle de gerekliyse bari nafilede olsun, farzda olmasın" buyurdu.[123] Ancak bu hadisin iki illeti vardır:

1- Saîd'in Enes'ten hadis rivâyet ettiği bilinmiyor.

2- Senedinde Ali b. Zeyd b. Cud'ân vardır (ki zayıf râvidir). Bezzâr, Müsned'inde Yusuf b. Abdullah b. Selâm yoluyla Ebu'd-Derdâ'dan Hz. Peygamber'in (s.a.): "Başını sağa-sola çevirenin (yahut sağa-sola bakanın) namazı kabul değildir" buyurduğunu nakleder.[124] "Allah Rasûlü (s.a.) namazda iken sağa-sola bakar, ancak boynunu arkaya doğru çevirmezdi." şeklinde İbn Abbas'ın naklettiği bu hadis sabit değildir. Tirmizî bu hadis hakkında: "Garib hadis" demiş, başkaca birşey şöylememiştir.[125]

el-Hallâl diyor ki: el-Meymûnî'nin bana haber verdiğine göre Ebu Abdillah'a (Ahmet b. Hanbel): "Bazı kimseler Hz. Peygamber (s.a.) namazda sağa, sola bakardı diye isnadda bulunmaktalar" denilince buna şiddetle karşı geldi. Hatta çehresi değişti, yüzünün rengi attı, bedeni titremeye baş-

---

121. Ebu Davud, 916 ve 2501. Senedi sahihtir. Hâkim (1/237) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
122. Buharî, 10/93, 59/11; Tirmizî, 590; Ebu Davud, 910, Nesâî, 3/8; Ahmed, 6/106.
123. Tirmizî, 589. Senedinde zayıf bir râvî olmasına rağmen Tirmizî: "Bu hadis hasen-garîbtir" demiştir.
124. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/80) Taberânî'nin üç ayrı kitabında *(el-Mu'cemu'l-Kebîr, el-Mu'cemu'l-Evsat, el-Mu'cemu's-Sagîr)* hadisi rivâyet ettiğini söylemiş ve hepsinin de zayıf olduğuna dikkatleri çekmiştir. Bildiğimiz kadarıyla hiç kimse Bezzâr'ın rivâyet ettiğini söylememiştir.
125. Tirmizî, 587; Ahmed, 1/275, 306; Nesâî, 3/9. İsnâdı sahihtir. Hâkim (1/236) sahîh olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Hadis sahihtir. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/90.

ladı. Onu asla bundan daha kötü bir halde görmemiştim. İnkâr ederek: "Hz. Peygamber (s.a.) namazda sağa-sola baktı, ha?!" dedi. Sanırım: "Bu hadisin isnâdı yok" dedi ve ekledi: "Bunu kim rivâyet etti!? Bu yalnızca Saîd b. Müseyyeb'den". Sonra arkadaşlarımızdan biri bana: "Ebu Abdillah, Saîd'in bu hadisini gevşek buldu ve isnâdını zayıf saydı." deyip devamla "Bu hadis yalnızca (adı bilinmeyen) bir adamın Saîd'den rivâyetidir" dedi. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah diyor ki: Babama Hassân b. İbrahim-Kûfeli Abdülmelik-el-Alâ-Mekhûl-Ebu Ümâme ve Vâsile senediyle "Hz. Peygamber (s.a.) namaza durduğunda sağa-sola bakmaz, gözünü secde yerine dikerdi" hadisini naklettim, tamamen inkâr etti ve: "üstüne çizgi çek" dedi.

Ahmed (r.h.) onu da bunu da inkâr etti. Birincisini inkârı daha şiddetli oldu; çünkü hem senedi, hem metni bâtıldır. İkincisinin ise yalnızca senedini inkâr etti. Yoksa metni münker değildir. En iyi bilen Allah'tır.

Birincisi sâbit olmuş olsa bile, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı bir fiilin aktarımı olurdu. Belki de bu fiili Hz. Peygamber (s.a.), namazdayken Ebu Bekir, Ömer ve Zülyedeyn ile namaza ait bir fayda sebebiyle konuşmasında olduğu gibi ya namazın faydasına ya da şu hadiste olduğu gibi müslümanların yararına yapmıştır: Ebû Davud'un, Ebu Kebşe es-Selûlî yoluyla Sehl b.el-Hanzeliye'den rivâyetine göre sabah namazı için kâmet getirildi. Allah Rasûlü (s.a.) vadiye gözünü çevirip baka baka namaz kıldırmaya başladı. Ebu Davud der ki: "Yani Hz. Peygamber (s.a.) gece koruculuk için bir süvariyi vadiye göndermişti (de onu gözetlemek için namazda vadiye bakmıştı)."(126)

Buradaki gözü çevirip bakma namaz içinde cihad ile meşgul olmadır ki, o da korku namazı gibi ibadetler cümlesindendir. Hz. Ömer'in: "Ben ordumu namazda iken donatırım" sözü buna yakın anlamdadır. Öyleyse bu, cihad ile namazı bir araya getirmektir. Meselâ, namazda iken Kur'an'ın manalarını düşünmek ve ondaki ilim hazinelerini ortaya çıkarmak da böyledir. Bu da namaz ile ilmi bir araya getirmektir. Bu başka bir renk, boş şeylerle oyalanan gafillerin sağa-sola bakmaları ve onların düşünceleri bambaşka bir renk! Başarı yalnız Allah'tandır.

Dört rekâtlı namazlarda ilk iki rekâtı, son iki rekâttan daha fazla uzatmak ve ilk iki rekâtın birincisini ikincisinden uzun tutmak Hz. Peygamber'in (s.a.) devamlı sünnetlerindendir. Bundan dolayı Sa'd (b.Ebî Vak-

---

126. Ebu Davud, 916. senedi sahihtir.

kâs), Hz. Ömer'e: "İlk iki rekâtta kırâatı uzatırım, son iki rekâtta ise hazfederim. Allah Rasûlü'nün (s.a.) namazına uymak konusunda hiçbir şeyden çekinmem." demiştir.

Yukarıda geçtiği gibi sabah namazını diğer namazlardan daha fazla uzatmak yine aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetlerindendir. Hz. Âişe diyor ki: "Allah namazı farz kıldığında (akşam namazından başka namazları) ikişer rekât olarak farz kılmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) hicret edince ikamet halindeki namazlara (ikişer rekât) ilâve edildi. Bundan, sabah namazı kırâatinin uzunluğu sebebiyle aynen bırakıldığı için, akşam namazı da gündüzün vitri olduğu için müstesna tutulmuşlardır." Bu sözü Ebu Hâtim b. Hibbân *Sahih*'inde nakletmiştir.(127) Aslı Buharî'nin *Sahih*'inde mevcuttur.(128)

İşte diğer namazlarında da başını sonundan daha fazla uzatmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetiydi. Nitekim küsûf namazında da böyle yapardı. Gece ibadetlerinde de uzunca iki rekât sonra bir önceki iki rekâttan kısa iki rekât, sonra bir öncekilerden kısa iki rekât... namaz kılar, bu şekilde namazını tamamlardı. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) gece namazına iki hafif rekâtla başlaması ve bunu emretmesiyle çelişmez. Zira bu iki rekât, gece namazının anahtarıdır. Sabah namazı ve diğer namazların sünneti mesabesindedirler. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Gece kıldığınız en son namaz vitir olsun." buyurmaları(129) yanında zaman zaman vitirden sonra bazan oturarak, bazan ayakta kıldıkları iki rekâtta da durum böyledir. Çünkü bu iki rekât şu emre aykırı değildir. Nitekim akşam gündüzün vitiri (130) olduğu halde, ondan sonra kılınan çift rekâtlı sünnet namaz onu gündüzün vitri olmaktan çıkarmaz. Aynı şekilde vitir başlı başına ayrı bir ibadet —gecenin vitri— olduğu için akşamın sünneti, farza göre neyse vitirden sonra kılınan iki rekât da vitre göre odur. Akşam namazı farz olduğu için Hz. Peygamber (s.a.), akşamın sünnetine vitrin sünnetinden daha çok devam buyurmuşlardır. Bu durum vitrin vâcib olduğunu söyleyenlerin usulü bakımından gerçekten açıktır. İnşaalllah biraz ilerde bu iki rekât hak-

---

127. İbn Hibbân, 544; İbn huzeyme, *Sahîh*, 305, Hadis zayıftır. Müsned'de (6/241, 265) munkatı senedle rivâyet edilmiştir.
128. Buharî, 8/1, 18/5, 63/47; Müslim, 785; Ebu Davud, 1198; Nesâî, 1/225, 226; Mâlik, *Muvatta'*, 1/146.
129. Buharî, 14/4; Müslim, 751; Ebu Davud, 1438; Nesâî, 3/231.
130. Dârakutnî, İbn Mes'ûd'dan Hz. Peygamber'in (s.a.): "Gece vitiri, gündüz vitiri olan akşam namazı gibi üç rekâttır." buyurduğunu rivâyet eder.

kında daha fazla açıklama gelecektir. Bu konu belki hiçbir eserde göremeyeceğin önemli bir konudur. Başarı yalnız Allah'tandır.

9— Son Teşehhüddeki Teverrük Şekli:

Hz. Peygamber (s.a.) son teşehhüdde oturduğunda teverrük vaziyetinde otururdu. Kalçasını yere salıverir, ayağını tek bir yandan dışarı çıkarırdı.

Hz. Peygamber'den (s.a.) teverrük konusunda naklolulan üç şekilden birisi budur. Ebu Davud bu hadisi Abdullah b. Lehîa yoluyla Ebu Humeyd es-Sâidî'den nakletmiştir.[131] Ayrıca Ebu Hâtım bu şekil oturuşu, *Sahih*'inde, Ebu Humeyd es-Sâidî'den, İbn Lehîa yolundan başka bir yolla rivâyet etmiştir; bu hadis yukarıda geçmiştir.[132]

İkinci şekil: Buharî, *Sahih*'inde yine Ebu Humeyd'den nakleder ki, Hz. Peygamber (s.a.) son rekâtta oturunca sol ayağını ileri alır, sağ ayağını diker, oturağı üzerine otururdu.[133] Kalça üzerine oturma konusunda bu şekil, birinci şekle uygundur. Fakat buradaki rivâyette ayakların duruş şekline dair birinci rivâyetin değinmediği bir ilâve anlatım vardır.

Üçüncü şekil: Müslim'in *Sahih*'inde Abdullah b. Zübeyr'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) sol ayağını uyluğu ile inciği arasına kor, sağ ayağını yayardı.[134] Ebu'l-Kâsım el-Hırakînin[135] *Muhtasar*'ında tercih ettiği şekil bu olmakla birlikte bu şekil, sol ayağı sağ taraftan çıkarıp sağ ayağı dikme konusundaki ilk iki şekle aykırıdır. Herhalde Hz. Pey-

131. Ebu Davud, 965. İbn Lehîa hakkında söz söylenmişse de hadis Ebu Humeyd ve diğer bazılarından başka senedlerle rivâyet edilmiş olduğu için onlardan takviye alır. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.
132. *Mevâridu'z-Zam'ân*, 491; İbn Huzeyme, 1/347. Senedi sahihtir.
133. Buharî, 10/145. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de diyor ki: Bu hadis, ilk teşehhüddeki oturuş şekli, son teşehhüddeki oturuş şeklinden farklıdır diyen Şâfiî ve onun görüşünü benimseyenler için güçlü bir delildir. Bu konuda mâlikîler ve hanefîler ona muhalefet edip: "Her ikisinde de aynı şekilde oturur" demişlerdir. Ancak mâlikîler —son teşehhüd hakkında gelen rivâyette olduğu gibi— her ikisinde de teverrük vaziyetinde oturur demişler, diğerleri (hanefîler) ise tersine çevirmişlerdir. Şâfiî bu hadisten sabah namazının teşehhüdünün diğer namazlardaki son teşehhüd gibi olduğunu çıkarmıştır. Çünkü hadisde geçen "son rekât" sözü umum ifade eder. Bu konuda İmam Ahmed'den farklı görüşler aktarılmıştır. Ondan gelen meşhur görüşe göre teverrük yalnızca iki teşehhüdlü namazlara mahsustur.
134. Müslim, 579; Ebu Davud, 988; Nesâî, 2/237.
135. Bağdatlı Ebu'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdullah el-Hırakî, Hanbelî bir fakîhtir. Ahmed b. Hanbel'in oğullarından ders okumuştur. 334/945 tarihinde Şam'da vefat

gamber (s.a.) bazan öyle, bazan böyle yapardı. Bu daha açık görünmektedir.

Râvilerin ihtilafından kaynaklanması da muhtemeldir. Bu teverrük şekli Hz. Peygamber'den (s.a.) nakilde yalnızca peşinden selâm gelen teşehhüdde anılmıştır. İmam Ahmed ve ona muvafakat edenler derler ki: Bu şekil iki teşehhüdlü namazlara mahsustur. Bu teverrük, bu namazlarda hafif tutulması sünnet olan ve böylece oturan kişinin ayağa kalkmaya hazır bir vaziyette olduğu birinci teşehhüddeki oturuş ile oturan kişinin tamamen yerleşmiş bir vaziyette olduğu ikinci teşehhüddeki oturuş arasını ayırmak için getirilmiştir.

Hem böylece iki ayrı oturuş şekli, iki teşehhüd arasını ayırıcı ve namaz kılana buralardaki halini hatırlatıcı olmuş olur.

Hem de Ebu Humeyd, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekil, teşehhüdde oturduğunu aktarmıştır. Çünkü o, Hz. Peygamber'in birinci teşehhüddeki oturuşunda iftiraş vaziyetinde oturduğunu anlatmış sonra: "Son rekâtta oturunca" başka bir rivâyete ise: "Dördüncü rekâtta oturunca..." diye sözüne devam etmiştir.

Hadisin bazı rivâyetlerindeki: "Selam vereceği son rekâtın oturuşuna gelince sol ayağını dışarı çıkarır yanı üzerine teverrük vaziyetinde otururdu." sözünü, peşinden selâm gelen her teşehhüdde teverrükün meşrû olduğu dolayısıyla ikinci teşehhüdde teverrük edileceği görüşünde olanlar delil olarak ileri sürmekteler. Şâfiî bu görüştedir. Ancak hadisin buna delâleti açık değildir. Hadisin gelişi yalnızca bunun dört ve üç rekâtlı namazlarda, peşinden selâm gelen (son) teşehhüdde olduğunu göstermektedir. Çünkü bu rivâyette râvi, Hz. Peygamber'in (s.a.) birinci teşehhüdde oturuş ve bu teşehhüdden kalkış şeklini anlatıp sonra: "Selâm vereceği son rekâtın secdesini tamamlayınca teverrük vaziyetinde otururdu" demiştir. Bu anlatımın gelişi, bu oturuş şeklinin ikinci teşehhüde mahsus olduğu konusunda açıktır.

Hz. Peygamber (s.a.) teşehhüde oturunca sağ elini sol uyluğu üzerine kor, üç parmağını toplar, işaret parmağını dikerdi. Başka bir metinde üç parmağını yumar ve sol elini sol uyluğu üzerine kordu, denilmektedir. Bu

---

etmiştir. Allah rahmet eylesin. Pekçok eseri vardı, bir yangında yandı. Yalnızca *Muhtasar* adlı eseri kaldı. Bu eser hanbelî fıkhına ait olup *Muhtasaru'l-Hırakî* diye bilinir. Pek çok alim ona şerh yazmıştır. Şerhlerin en muazzamı Şeyhulislâm Muvaffakuddin b. Kudâme el-Makdisî'nin (r.h.) *el-Muğnî* adlı eseridir.

hadisi Müslim, İbn Ömer'den nakletmiştir.[136]

Vâil b. Hucr diyor ki: "Sağ dirseğinin ucunu sağ uyluğu üzerine koydu; sonra parmaklarından ikisini yumdu, bir halka yaptı. Sonra (işaret) parmağını kaldırdı, parmağını hareket ettirerek dua ettiğini gördüm." Bu hadis *Sünen*'de nakledilmektedir.[137]

Müslim'in *Sahih*'inde İbn Ömer'den nakledilen bir hadiste: "Eliyle elli üç yaptı" denilmektedir.[138]

Bu rivâyetlerin hepsi de birdir. Zira: "Üç parmağını yumdu" diyen, orta parmak toplu idi, işaret parmağı gibi yaygın değildi anlamını kasdetmiştir. "Parmaklarından ikisini yumdu" diyen de, orta parmak, yüzük parmağı ile birlikte yumuk değil, küçük parmak ile yüzük parmağı —orta parmaktan hariç olarak— yumulma konusunda eşittiler, anlamını kasdetmiştir. "Eliyle elli üç yaptı" diyen ise bunu açıkça ortaya koymuştur. Çünkü orta parmak el ile elli üç yaparken toplu olur, yüzük parmağı ile birlikte yumuk olmaz.

Pekçok büyük insan bu işi karışık buldu. Zira el ile elli üç yapmak anlatılan iki şekilden biriyle uyuşmamaktadır. Çünkü küçük parmağın bu durumda yüzük parmağına bitişmesi kaçınılmazdır.

Buna bazı büyük insanlar şöyle cevap verdiler: El ile elli üç yapmada üç'ün biri eski, biri yeni olmak üzere iki durumu vardır. Eskisi: İbn Ömer hadisinde zikredilen olup bu durumda baş parmağın orta parmak ile halka yapılması yanında üç parmak toplu olur. Yenisi: Bugün matematikçiler arasında bilinen şekli. En iyi bilen Allah'tır.

(Sağ) kolunun dirsek ile el arasındaki kısmını uyluğu üzerine kor, dışarı taşırmazdı. Böylece dirseğinin ucu uyluğunun en gerisinde dururdu. Sol el ise, parmaklar, sol uyluk üzerine uzatılmış şekilde bulunurdu.

Ellerini (kulakları hizasına) kaldırırken, rükûda, secdede ve teşehhüdde parmaklarını kıbleye çevirirdi. Secdede ayak parmaklarını da kıbleye çevirirdi. Her iki rekâtta bir, et-Tahiyyâtü okurdu.

---

136. Müslim, 580; Tirmizî, 294; Nesâî, 3/37; İbn Mâce, 913; Ahmed, 2/45, 73, 119, 131, 147.
137. Ebu Davud, 957; Nesâî, 2/126, 127, 3/37; Ahmed, 4/318; İbn Mâce (özet olarak) 912. Senedi sahihtir.
138. Müslim, 580. Arapça elli üç rakamı şu şekilde yazılır: ٥٣

10— Namazda Dua Ettiği Yerler:

1- Başlangıç tekbirinden sonra (Sübhâneke vb. gibi) başlangıç duası okuma mahallinde,

2- Vitir namazında rükû'dan önce, kırâati bitirdikten sonra.(139) Sabah namazında okunan geçici (ârizî) kunut —şayet rivayet sahihse— rükûdan öncedir. Ancak bu rivâyette şüphe vardır.

3- Rükûdan doğrulduktan sonra. Nitekim *Sahih-i Müslim*'de Abdullah b. Ebî Evfâ'dan nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) başını rukû'dan kaldırınca şu duayı okurdu:

سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ، اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ، مِلْءَ السَّمٰوَاتِ ، وَمِلْءَ الأَرْضِ ، وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ ، اللّٰهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ ، وَالْمَاءِ الْبَارِدِ ، اللّٰهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ .

"Allah kendisine hamdedeni dinler. Ey Rabbimiz olan Allah'ım! Hamd yalnız Sanadır; gökler dolusu, yer dolusu, bunlardan öte ne yaratmayı diledinse hepsinin dolusu hamd Sana...

Allah'ım! Beni kar ile, dolu ile ve soğuk su ile tertemiz eyle!

Allah'ım! Beni günahlardan ve hatalardan beyaz kumaş kirden nasıl arınırsa öylece temizle."(140)

4- Rükûda şu duayı okurdu:

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ ، اللّٰهُمَّ اغْفِرْلِي .

"Rabbimiz olan Allah'ım! Sana hamdederek Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Allah'ım! Beni bağışla."(141)

139. Beyhakî diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) rükûdan önce kunut okuduğu da sahihtir. Ancak rükûdan sonra kunut okuduğunu nakledenler daha çok olup aynı zamanda daha hafız kimselerdir. Şu halde bu kabule daha elverişlidir. En meşhur ve çoğunluk rivâyetlere göre Hulefâ-i Râşidîn bu yolda yürümüşlerdir.

140. Müslim, 476. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 46.

141. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 34.

5- Secdede. Çoğunlukla dualarını secdede yapardı.

6- İki secde arasında.

7- Teşehhüdden (tahiyyâttan) sonra, selâmdan önce. Ebu Hureyre[142] ile Fudâle b. Ubeyd'in[143] naklettikleri hadislerde bunu emretmiştir. Ayrıca secdede dua etmeyi de emretmiştir.

Namazdan selâm verip çıktıktan sonra kıbleye yahut cemaata yönelip dua etmek asla Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Böyle yaptığına dair ne bir sahih, ne bir hasen hadis nakledilmiştir.

Özellikle sabah ve ikindi namazlarından sonra dua etmeye gelince; ne O, ne de halifelerinden biri bunu yapmıştır. Kendisi de ümmetine bunu öğretmemiştir.

Bu yalnızca, bu durumu sabah ve ikindiden sonraki sünnetlere bedel görenlerin güzel bulduğu bir istihsandır. —En iyi bilen Allah'tır— Namazla ilgili duaların umumunu namazın içinde yapmış ve namazın içinde yapılmalarını emretmiştir. Namaz kılanın haline uygun olan da budur. Çünkü o, Rabbine yönelmiş, namazda olduğu sürece O'na münacaat ediyor. Selâm verince bu münacaatı kesilir; önündeki bu makam ve Allah'a yakınlık kaybolur gider. Münacaatı halinde tam O'na yakınken, O'na yönelmişken nasıl isteklerini bırakır da O'ndan ayrıldıktan sonra ister?! Şüphesiz bu durumun tersi, namaz kılan için daha elverişlidir. Ancak burada ince bir nükte vardır: Namaz kılan kişi, namazından ayrılıp namazın arkasında meşrû zikirlerle Allah'ı zikreder, tehlîl (*Lâ ilâhe illâllah* demek), tesbih (*Subhanallah* demek), tahmîd (*el-Hamdülillah* demek) ve tekbir (*Allahu ekber* demek) getirirse bundan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) salât u selâm getirmesi, dilediği kadar dua etmesi müstehab olur. Bunun peşindeki duası ikinci bir ibadet olur; yoksa namazın arkasında olduğu için değil. Çünkü Allah'ı zikreden, O'na hamdeden ve övgüde bulunan, Allah Rasûlü'ne (s.a.) salât u selâm getiren herkesin bunların peşinde dua etmesi müstehabtır. Nitekim Fudâle b. Ubeyd'in naklettiği hadiste buyuruluyor ki: *"Herhangi biriniz namaz kıldığında, önce Allah'a hamd ve övgü ile başlasın. Sonra Hz. Pey-*

---

142. Müslim, 588; Ebu Davud, 983; Nesâî, 3/58; İbn Mâce, 909; Ahmed, 2/237.
143. Tirmizî, 3475; Ebu Davud, 1481; Nesâî, 3/44. Tirmizî: "Bu hadis sahîhtir" diyor. Hadisi, Hâkim (1/218) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.

gamber'e (s.a.) salât u selâm getirsin. Sonra dilediği şekilde dua etsin." Tirmizî: "bu hadis sahihtir" diyor.[144]

11— Namazdan Çıkış Selâmı:

Sonra Hz. Peygamber (s.a) sağına: (السلام عليكم ورحمة الله) "Esselâmü aleyküm ve rahmetullah" diye selâm verirdi. Aynı şekilde soluna da selâm verirdi. Bu O'nun râtib (=düzenli, devamlı, müekked) sünnetiydi. Böyle olduğunu on beş sahabî rivâyet etmiştir. Adları şöyledir: 1- Abdullah b. Mes'ûd, 2- Sa'd b. Ebî Vakkâs, 3- Sehl b. Sa'd es-Sâidî, 4- Vâil b. Hucr, 5- Ebu Musa el-Eş'arî, 6- Huzeyfe b. el-Yemân, 7- Ammar b. Yâsir, 8- Abdullah b. Ömer, 9- Câbir b. Semûre, 10- Berâ b. Âzib, 11- Ebu Mâlik el-Eş'arî, 12- Talk b. Ali, 13- Evs b. Evs, 14- Ebu Ramse, 15- Adiyy b. Umeyre, Allah onlardan razı olsun.

Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzü istikametinde bir kere selâm verdiği[145] rivâyet edilmişse de, ancak bu rivâyet ondan sahih bir senedle sâbit olmamıştır. Bu konudaki en ceyyid senedli hadis Hz. Âişe'nin (r.anha) rivâyet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (s.a.) "es-selâmu aleykûm" diyerek bir kere selâm verir, sesini bizi uyandıracak kadar yükseltirdi."[146] Bu hadis Sünen'de *(Sünen-i Ebu Davud'da)* nakledilmiş olup ma'lûl bir hadistir. Ancak bu hadis gece (teheccüd) namazı hakkındadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) iki kere selâm verdiğini nakledenler, farz ve nafilede gördüklerini nakletmekteler. Hem de Hz. Âişe'nin hadisi bir tek selâmla yetinme konusunda açık değildir. Aksine Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerini uyandıracak şekilde bir tek selâm verdiğini haber vermiş, diğer selâmı inkâr etmemiş, hatta ondan söz etmeyip susmuştur. Onun bu sükutu ikinci selâmı iyice belleyen, zihinlerine kaydeden insanların rivâyetlerinden öne alınamaz. Çünkü bunların sayısı daha çok ve hadisleri daha sahih olup hadislerinden pek çoğu sahih, geri kalanları ise hasen hadislerdir.

---

144. Bir önceki dipnota bakınız.
145. Hadis sahihtir. Tirmizî, 296; İbn Mâce, 919; İbn Huzeyme, 729; Hâkim, 1/230. Bu kaynaklardaki rivâyet sağlam değilse de İbn Hibbân (669) başka bir yoldan Müslim'in şartlarına uygun bir yolla rivâyet etmiştir. Ayrıca bu konuda İbn Mâce'de (918, 920) Sehl b. Sa'd es-Sâidî ve Seleme b. Ekva'dan; Taberânî'de (*Kebîr* ve *Evsat*'ta, 2/32) Enes'den rivayet edilmiş hadisler vardır. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de "Râvileri, Sahih râvileridir" diyor.
146. Ahmed, 6/236; Ebu Davud, 1346; İbn Hibbân, 669. İsnâdı Müslim'in şartlarına göre sahihtir.

Ebu Ömer İbn Abdilber diyor ki: Sa'd b. Ebî Vakkâs, Hz. Aişe ve Enes'ten gelen hadislerde rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir tek selâm verirdi. Ancak, bu hadislerin hepsi ma'lûldür; bunları hadis bilim adamları sahih bulmuyorlar. Sonra (İbn Abdilber) Sa'd'ın rivâyet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.) namazda bir tek selâm verirdi." hadisinin illetini belirterek diyor ki: Bu bir vehim ve bir yanılgıdır. Hadis: "Allah Rasûlü (s.a.) sağına ve soluna selâm verirdi" şeklindedir. İbn Abdilber sonra İbnü'l-Mübârek-Mus'ab b. Sâbit-İsmail b. Muhammed b. Sa'd-Âmir b. Sa'd-Babası Sa'd yoluyla hadisi şu şekilde aktarıyor: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) sağına ve soluna selâm verdiğini gördüm. Hatta şimdi yüzünün yan tarafını görür gibiyim."(147) Bu hadisi işiten Zührî: "Bu hadisin Allah Rasûlü'nün (s.a.) hadisi olduğunu işitmedik?" diyerek (inkâra kalkıştı). Bunun üzerine orada bulunan İsmail b. Muhammed ile Zührî, arasında şu konuşma geçti. İsmail:

— Allah Rasûlü'nün her hadisini işittin mi?
— Hayır.
— Peki yarısını?
— Hayır.
— Öyleyse bunu da işitmediğin yarı arasında say.(148)

İbn Abdilber devamla diyor ki: Hz. Âişe'nin (r.anha) rivâyet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.) bir tek selâm verirdi" hadisine gelince; Hişâm b. Urve-Babası Urve (b.ez-Zübeyr)-Hz.Âişe yoluyla bu hadisi yalnızca Züheyr b. Muhammed merfû olarak rivâyet etmiştir. Ondan da Amr b. Ebî Seleme ve diğerleri rivâyet etmiştir. Züheyr b. Muhammed, bütün muhaddisler katında zayıf bir râvi olup çok hata eden bir kimse olduğu için rivâyet ettiği hadis delil olarak kullanılmaz. Yahyâ b. Maîn'e bu hadis anılınca: "Amr b. Ebî Seleme ve Züheyr'in hadisleri zayıftır, huccet olmazlar." dedi.(149)

---

147. Müslim, 582; Nesâî, 3/61; İbn Mâce, 915. Bu konuda pek çok hadis vardır. Müslim (581), Tirmizî (295), Ebu Davud (996), Nesâî ve İbn Mâce'nin (914) Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (sa..) "esselâmu aleykum ve rahmetullah" diye sağına ve soluna selam verince (arkadan) yanağının beyazlığı görünürdü.

148. Beyhakî, *Sünen*, 2/178. Hadis zayıftır.

149. Aksine Züheyr b. Muhammed yoluyla yukarıda geçen Hz. Âişe hadisinin —geçtiği üzere— takviye aldığı şâhid hadisler vardır. Hâkim, *Müstedrek*'te (1/231) senediyle Hz. Âişe'nin bir tek selâm verdiğini rivâyet ettikten sonra: "Bu sened sahihtir" diyor. Bu rivâyeti, Bakî b. Mahled, zayıf senedle *Müsned*'inde nakletmiştir. İbn Hib-

İbn Abdilber diyor ki: Enes hadisi ise Enes'ten Eyyub es-Sahtiyânî yolundan başka bir yolla gelmemiştir. Eyyub ise muhaddislere göre Enes'ten hiçbir şey işitmemiştir. Hasan (Basrî)'dan mürsel olarak rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Bekir ve Ömer (Allah onlardan razı olsun) bir tek selâm veriyorlardı. Bir selâm verileceğini söyleyenlerin, Medine halkının uygulamasından (amelu ehli Medine)[150] başka tutunacak dalları yoktur. Diyorlar ki: "Bu, Medinelilerin nesilden nesile büyüklerinden alıp uyguladıkları bir gelenektir. Böylesi bir şeyi delil olarak ele almak doğrudur. Çünkü her gün defalarca uygulandığı için gizli kalmaz." Bu metodda diğer fakîhler bunlara muhalefet etmekteler. Doğrusu da onların görüşüdür. Allah Rasûlü'nden (s.a.) geldikleri sabit olan sünnetler kim olurlarsa olsunlar hiçbir şehir halkının uygulaması ile geri itilemez, reddolunamaz. Komutanlar, Medine ve diğer şehirlerde namaz konusunda uygulamanın süregeldiği pekçok şey icat etmişlerdir. Onların süregelmelerine iltifat edilmemiştir. Medine halkının delil olabilecek uygulaması Râşid Halifeler devrinde bulunandır. Medineliler'in onların ölümünden ve orada bulunan sahabenin devri tamamlandıktan sonraki uygulamaları ile diğerlerinin uygulamaları arasında bir fark yoktur. İnsanlar arasında sünnet hüküm verir; Allah Rasûlü (s.a.) ve onun halifelerinden sonraki herhangi bir kimsenin uygulaması değil. Başarı yalnız Allah'tandır.

---

bân *Sahih*'inde, Ebu'l-Abbas es-Serrâc ise *Müsned*'inde bir başka senedle Hz. Âişe'den rivâyet ederler ki; Hz. Peygamber (s.a.) dokuz rekâtlık vitir kıldığında ancak sekizinci rekâtta oturur. Allah'a hamdeder, O'nu zikreder, sonra dua edip selâm vermeden ayağa kalkar, dokuzuncu rekâtı kılar, oturur. Allah'ı zikreder, dua eder; sonra bir selâm verirdi. Sonra da oturduğu halde iki rekât namaz kılardı... Hadisin isnadı Müslim'in şartlarını taşımaktadır.

Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*'da (2/333) diyor ki: Bir tek selâm vermenin meşrû olduğu görüşünü savunan; sahabeden İbn Ömer, Enes, Seleme b. Ekva', Hz.Âişe; tâbiînden Hasan (el-Basrî), İbn Şîrîn, Ömer b. Abdülaziz; Mâlik, Evzâî, İmâmiyye, iki görüşünden birine göre Şâfiî... İki selâm vermenin meşruluğunu savunanlar ise ikincisinin vâcib olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Cumhûr, müstehab olduğu görüşündedir. Nevevî, *Müslim şerhinde* "önemli âlimler yalnız bir kere selâm vermenin vâcib olduğunda icmâ etmişlerdir." diyor. Tahâvî ve diğerleri, Hasan b. Sâlih'in her iki selâmı vâcib gördüğünü aktarıyorlar ki, bir rivâyete göre Ahmed, Mâlik'in arkadaşlarından bazıları ve —İbn Abdilberr'in nakline göre— bazı Zâhirîler de bu görüşü benimsemişlerdir.

150. Amelü ehli'l-Medîne: Medinelilerin tatbikatı. İmam Mâlik ve taraftarlarınca şer'î delillerden biri olarak kabul edilmiştir. Şu mantıkla yola çıkarlar: Medine'de yerleşik bir âdet önceki nesilden aktarılmış, onlara da daha öncekilerden... aktarılmış demektir. Sonuçta Hz. Peygamber (s.a.) devrine kadar çıkar. O devirden beri değişmeden,

12— Namaz İçindeki Duaları:

Namaz içinde şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ .

"Allah'ım! Ben kabir azabından sana sığınırım. Mesih Deccâl fitnesinden sana sığınırım. Hayat ve ölümün fitnelerinden sana sığınırım.

Allah'ım! Ben, günah ve borçlanmaktan sana sığınırım."[151]

Namazında iken şu duayı okuduğu da olurdu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي ، وَوَسِّعْ لِي فِي دَارِي ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا رَزَقْتَنِي .

"Allah'ım! Günahımı bağışla. Yardımı (ahirette) geniş eyle. Bana rızık olarak verdiklerini benim için mübarek eyle (bereketli kıl)."[152]

Şu duayı da okurdu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّبَاتَ فِي الأَمْرِ ، وَالعَزِيمَةَ عَلَى الرُّشْدِ ، وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ ، وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ ، وَأَسْأَلُكَ قَلْباً سَلِيماً ، وَلِسَاناً صَادِقاً ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَاتَعْلَمُ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَاتَعْلَمُ ، وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ .

---

ayrılık çıkmadan devam edegelen bu âdetten Hz. Peygamber'in (s.a.) haberdar olması lâzımdır. O halde Hz. Peygamber (s.a.) bu âdeti kaldırmadığına göre takrir buyurmuşlar demektir. Bu ise takrîrî sünnet anlamını taşır. Sayıları mütevâtir haddine ulaşan bir halk kitlesi tarafından uygulana geldiği için de bu âdete aykırı bir haber-i vâhid kabul edilmez, reddedilir. Ancak sonraki devirlerde ortaya çıkan örf ve âdetlere itibar edilmez.

151. Buharî, 10/149, 43/10, 92/26; Müslim, 589; Ebu Davud, 880; Nesâî, 3/56, 57; Ahmed, 6/244. Hadisin sonunda deniyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı okuyunca adamın biri: "Ne de çok borçtan Allah'a sığınıyorsun!" dedi. Cevaben Hz. Peygamber (s.a.): "Kişi borçlanınca konuşsa yalan söyler, söz verse sözünden cayar." buyurdu.

152. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, s.21'de Abdestin sonunda okuduğu dualar bölümünde kaydetmiştir. Senedi sahihtir. Nevevî, *el-Ezkâr*'da, abdestte okunan dualar bölümünde bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Tirmizî (3496) rivâyet eder ki: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Gece yaptığın duayı işittim, kulağıma geldiğine göre şöyle diyordun..." demiş ve yukarıdaki dua metnini

"Allah'ım! Senden işimde sebat ve doğru yolda kararlılık dilerim. Nimetine şükür ve sana güzel ibadet edebilmeyi dilerim. Senden selim bir kalb, doğru bir lisan dilerim. Bildiklerinin hayırlısını dilerim. Bildiklerinin şerrinden sana sığınırım. Bildiğin şeyler için senden bağışlanma dilerim."(153)

Secdede şu duayı okurdu:

رَبِّ أَعْطِ نَفْسِي تَقْوَاهَا ، وَزَكِّهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا ، أَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلاَهَا .

"Rabbim! Nefsime takvasını ver, onu arındır. Onu arındıracak en hayırlı zat sensin. Sen onun velisi ve Mevlâsısın."(154)

Rükûda, secdede, oturuşta ve rükûdan doğrulduğunda okuduğu duaların bir kısmı yukarıda verildi.

Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda okuduğu dualar- "Rabbim! Beni bağışla, bana acı, beni doğru yola ilet" duasında(155) ve ondan bize aktarılan diğer dualarında olduğu gibi— hep tekil şahıs lafzıyladır. Bunlardan biri de başlangıç duası olarak okuduğu şu duadır:

اللّٰهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ ، اللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ .

söylemiştir. Müellifin söylediği gibi bu duayı namaz duaları arasında kaydedene rastlamadık.

153. Tirmizî, 3404; Nesâî, 3/54; Ahmed, 4/125. Hadis zayıftır. Ahmed'in (4/123) bir başka rivâyetine göre Hassân b. Atiyye anlatıyor: Şeddâd b. Evs bir yolculuk esnasında bir yerde konakladı. Kölesine: "Getir usturayı, biraz onunla oyalanalım." dedi. Ona karşı geldim. Bunun üzerine dedi ki: "Müslüman olduğumdan beri —şu sözüm dışında— ne zaman konuşmuşsam mutlaka ölçülü, yerinde konuşmuşumdur. Bu sözleri benim aleyhime olacak şekilde hafızanızda saklamayın. Şimdi size söyleceklerimi iyi belleyin. Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işitti: "İnsanlar altın ve gümüş biriktirip yığarken siz şu kelimeleri servet edinin..." Hz. Peygamber (s.a.) burada yukarıdaki duayı talim ediyor ve son cümle olarak duaya şu sözleri ilâve ediyor: إنَّكَ أَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ "Şüphesiz sen gözlere görünmeyenleri çok iyi bilirsin" Bu hadisin senedindeki râviler sikadır.

154. Ahmed (6/209) bu metinle secde kaydıyla hadisi Hz. Âişe'den (r.anha) munkati senedle rivayet ediyor. Duayı ise Müslim (2722), Nesâî (8/260) ve Ahmed (4/371) buradakinden daha uzun bir şekilde Zeyd b. Erkam'dan (r.a.) rivâyet ediyorlar.

155. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 99. Hadis sahihtir. Müslim (2699), Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan rivayet eder ki: Bir bedevî arap Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelir: "Bana okuyacağım bir dua öğret"der. O da:

"Allah'ım! Hatalarımı kar ile, su ile, dolu ile yıka.

Allah'ım! Benimle günahlarımın arasını doğu ile batı arasını ayırdığın gibi ayır..."(156)

İmam Ahmed (r.h.) ve *Sünen* sahiblerinin Sevbân'dan rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Bir kul, bir cemaate imam olduğunda cemaati katmadan yalnız kendisi için herhangi bir dua etmemeli. Şayet böyle yapacak olursa o cemaate hiyanet etmiş olur." buyurmuştur.(157) İbn Huzeyme, *Sahih*'inde: "Allah'ım benimle günahlarımın arasını doğu ile batı arasını ayırdığın gibi ayır..." hadisini verdikten sonra diyor ki: Bu hadisde: "Bir kul, bir cemaata imam olduğunda cemaati katmadan yalnız kendisi için herhangi bir dua etmemeli. Şayet böyle yapacak olursa o cemaate hiyanet etmiş olur." uydurma hadisinin reddolunacağına delil vardır.(158)

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: Bu hadis bence kunût vb. dualarda olduğu gibi imamın kendisi ve cemaat için yaptığı, hepsinin de ortak oldukları dua hakkındadır. En iyi bilen Allah'tır.

13— Namaz İçindeki Bazı Tutumları:

Hz. Peygamber (s.a.) namaza durduğunda İmam Ahmed'in (r.h.) nak-

---

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ اللّهُ اكْبَرُ كَبِيراً وَالْحَمْدُ لِلّهِ كَثِيراً . سبحان الله رَبِّ الْعَالَمِينَ . لاَ حَوْلَ
وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ .

"Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur; O'nun ortağı yoktur. Allah yüceler yücesidir. Allah'a çok hamdolsun. Âlemlerin Rabbi Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Güç ve kuvvet Azîz ve Hakîm olan Allah'ındır" sözünü söylemesini tavsiye eder. Bedevî "Bu sözler Rabbim için. Ya benim için?" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.):

اللّهُمَّ اغْفِرْ لِى وَارْحَمْنِى وَهْدِنِي وَارْزُقْنِي .

"Allah'ım Beni bağışla. Bana merhamet et. Beni doğru yola ilet. Rızkımı ver." demesini öğütler.

156. Buharî, 10/89; Müslim, 598.
157. Ahmed, 5/280; Tirmizî, 357; Ebu Davud, 90. Senedi hasendir.
158. Müellifin kaydettiği hadisin devamında İbn Huzeyme'nin *Sahih*'inde bu sözünü bulamadık. Herhalde başka bir yerinde olsa gerek. Şayet böyle dediği sabitse bu durumda doğrudan uzaklaşmış demektir. Çünkü cerh ve ta'dîl kitaplarından anlaşılacağı üzere hadisin senedi hasen mertebesinden aşağı inmez.

lettiğine göre başını öne eğerdi. Yukarıda da geçtiği üzere teşehhüd esnasında gözünün bakışı işaret parmağını aşmazdı. Allah Teâlâ, namazı onun gözünün nuru, sevinci, neşesi, ruhu kılmıştı. *"Bilâl! Bizi namazla rahatlat."* buyururdu.[159] *"Gözümün aydın olması namaza bağlandı"* derdi.[160]

Cemaatın ve cemaat haricindekilerin hallerini gözetme gibi şeyler, Allah Teâlâ'ya olan yöneliş ve yakınlığının mükemmelliğinden, O'nun huzurunda kalb huzurunu bulup tamamen (düşünce ve benliğini) O'nda topladığından dolayı hiç meşgul etmezdi.

Uzunca bir namaz kılmak niyetiyle namaza girip de bir çocuğun ağladığını duyunca anasına zahmet vermemek için namazını kısa keserdi. Bir keresinde bir süvarisini öncü olarak sefere göndermişti. Kalkıp namaza durduğunda süvarinin geleceği vadi tarafına bakar dururdu.[161] Ama süvarisinin durumunu gözetmek onu meşgul etmemişti.

Yine aynı şekilde kızı Zeynep ile damadı Ebu'l-Âs b. er-Rebî'nin kızı olan (torunu) Ümame'yi omuzunda taşıyarak farz namaz kılardı. Ayağa kalktığında onu taşır, rükû ve secdeye vardığında yere kordu.[162]

Hz. Peygamber (s.a.) namaz kılarken Hasan yahut Hüseyin gelir, sırtına binerdi. Bunun üzerine onu, sırtından düşürmek istemediği için secdeyi uzatırdı.[163]

O namaz kılarken, Hz. Âişe (tuvalet) ihtiyacını görür gelir, o sırada

---

159. Ebu Davud, 4985, 4986; Ahmed, 5/394, 371. Senedi sahihtir.
160. Nesâî, 7/61; Ahmed, 3/128, 199, 285. Senedi hasendir. Hâkim sahih, el-Irâkî ceyyid ve İbn Hacer hasen olduğunu söylemiştir. Yukarıda geçti. Bk. Âilesiyle Hoşgeçimi Konusundaki Tutumları bölümü.
161. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 121.
162. Buharî, 8/106, 78/18; Müslim, 543; *Muvatta'*, 1/170; Ebu Davud, 917, Nesâî, 3/10.
163. Ahmed, 3/493, 494; Nesâî, 2/229, 230; Beyhakî (2/263); Şeddâd b. el-Hâd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) gündüz namazlarından birinde Hasan yahut Hüseyn'i yüklenmiş olarak evinden çıkıp mescide yanımıza geldi. Öne geçip, çocuğu yere indirdi, sonra namaza başlama tekbiri aldı. Namaz kıldırmaya başladı. Namaz arasında bir secdeyi o kadar uzattı ki başımı kaldırıp baktım, ne göreyim, çocuk secde eden Allah Rasûlü'nün (s.a.) sırtında değil mi! Secdeme döndüm. Allah Rasûlü (s.a.) namazı bitirince insanlar: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu namazında bir secde ettin, öyle uzattın ki, birşey oldu yahut sana vahiy geldi zannettik" dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Bunlardan hiçbiri olmadı. Fakat şu yavrum sırtıma bindi. İşini bitirsin diye acele etmeyi istemedim." dedi. Hadîsin senedi sahihtir. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Bu konuda Ebu Hureyre'den Ahmed (2/513) hasen senedle bir hadis daha rivâyet etmektedir.

kapı kapalı olursa (kapıya kadar) yürür, ona kapıyı açar, sonra namaza dönerdi.[164]

Namazda selâm alması:

Namaz kılarken kendisine selâm verenin selâmını işaretle alırdı.

Câbir diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) beni bir iş için göndermişti. Sonra ona namaz kılarken yetiştim ve kendisine selam verdim. O da işaretle selâmımı aldı." Bu hadisi Müslim, *Sahîh*'inde rivâyet etmiştir.[165]

Enes (r.a.) der ki: "Hz. Peygamber (s.a.) namazda işaret ederdi." Bu rivayeti İmam Ahmed (r.h.) zikretmektedir.[166]

Suheyb diyor ki; "Allah Rasûlü (sa..) namaz kılarken yanına uğradım; Ona selâm verdim. O da işaretle selâmı aldı." Hadisin râvisi: "Ancak parmağıyla işaret ederek selâmı aldı, dediğini biliyorum" diyor. Bu rivâyet, *Sünen* ile *Müsned*'dedir.[167]

Abdullah b. Ömer (r.a.) anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) namaz kılmak için Kubâ'ya çıktı. Ensârdan bazı kimseler gelip ona namazda iken selâm verdiler. Bilâl'e: "Namaz kılarken kendisine selâm verenlerin selâmını Allah Rasûlü'nün (s.a.) nasıl aldığını gördün?" diye sordum. Bilâl: "Şöyle derdi" şeklinde karşılık verdi. Hadisin râvilerinden Cafer b. Avn (işaretle selâmın nasıl olduğunu göstermek için) avucunu açtı, içini aşağı, sırtını yukarı getirdi.[168] Bu rivâyet, *Sünen* ve *Müsned*'dedir. Tirmizî bu hadisi sahih saymıştır. Ondaki metin: "Eliyle işaret ederdi" şeklindedir.

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) anlatıyor: "Habeşistan'dan döndüğümde Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim, namaz kılıyordu. Ona selâm verdim, başıyla işaret etti." Bu hadisi Beyhakî nakletmiştir.[169]

Allah Rasûlü (s.a.): "Kim namazda iken anlam ifade edecek şekilde

---

164. Tirmizî, 601; Ebu Davud, 922; Nesâî, 3/11; Ahmed, 6/183, 234. Senedi kuvvetlidir. Tirmizî hasen olduğunu söylemiştir.
165. Müslim, 540; Ebu Davud, 966; Nesâî, 3/6; İbn Mâce, 1018.
166. Ahmed, 3/138. Senedi sahihtir.
167. Tirmizî, 367; Ebu Davud, 925; Nesâî, 3/5. Senedi hasendir. Ahmed, 2/10; İbn Mâce, 1017. Bu kaynaklardaki sened sahihtir. İbn Huzeyme (888) sahih olduğunu söylemiştir.
168. Tirmizî, 367; Ebu Davud, 927. Senedi sahihtir. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor.
169. Beyhakî, 2/260. Senedinde sadûk ve vehimli bir râvi vardır.

bir işarette bulunursa namazını iade etsin" buyurdu, şeklinde Ebu Gatafân'ın Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettiği hadis, bâtıl bir hadistir. Bunu Dârakutnî rivayet etmiş[170] ve şöyle demiştir: İbn Ebî Davud, bize: "Bu Ebu Gatafân meçhul bir adamdır." dedi.[171] Sahîh rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) namazda iken işaret ederdi. Onun işaret ettiğini Enes, Câbir, v.s. sahabîler rivayet etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.), kendisi ile kıble arasında Hz. Âişe, uzanmış yatarken namaz kılardı. Allah Resûlü (s.a.) secdeye vardığı zaman eliyle dürterdi. O da ayaklarını toplardı. Secdeden kalktığında yine uzatırdı.[172]

Hz. Peygamber (s.a.) namaz kılarken, namazını bozdurmak için şeytan yanına geldiğinde, şeytanı yakalayıp salyası mübarek eli üzerine akıncaya kadar boğazını sıktı.[173]

Minber üzerinde namaz kılar, orada rükû eder, secde zamanı geldiğinde arkaya arkaya iner, yere secde eder; sonra minberin üstüne tekrar çıkardı.[174]

Duvara doğru namaz kılarken önünden geçmek için bir kuzu geldi. Yumuşaklıkla kovalamak için o kadar uğraştı ki, sonunda karnı duvara yapıştı ve kuzu arkasından geçti.[175] Namaz kılıyordu. Abdülmuttalib oğul-

---

170. Dârakutnî, 195; Ebu Davud, 944; Beyhakî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, 2/262. Tedlîs şüphesi vardır. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/90, 91.

171. *et-Takrîb*'de kaydedildiği üzere Ebu Gatafân sikadır. İşin aslı şudur: İbn Ebî Davud onun meçhul olduğunu iddia ederek tek kalmıştır. Kendisine sorulduğunda Dârakutnî'nin de söylediği gibi İbn Ebî Davud hadis konusunda konuşurken çok hata yapan biridir, demiştir.

172. Buharî, 8/22, 8/104, 21/10; Müslim, 512; *Muvatta'*, 1/17; Ebu Davud, 712; Nesâî, 1/102; Ahmed, 6/44, 55, 148, 225, 255. Hz. Âişe diyor ki: "Ben, Allah Rasûlü'nün (s.a.) önünde ayaklarım onun kıblesinde olduğu halde uyurdum. Secde edeceği zaman eliyle bana dokunur, ben de ayaklarımı toplardım. Ayağa kalktığında tekrar uzatırdım. O günlerde evlerde lamba yoktu."

173. Buharî, 21/10, 8/75, 59/11, 60/40, 65/2 (Sâd sûresi); Müslim, 541. Buharî'deki metin şöyledir: Hz. Peygambe r(s.a.) bir namaz kıldı ve buyurdu ki: "Bana şeytan sataştı, namazımı kesmeye çalıştı. Bunun üzerine Allah bana güç verdi onu kıskıvrak yakalayıp perişan ettim. İçimden bir direğe bağlayıp sabah olduğunda size göstermeyi kurdum. Ancak Süleyman'ın —selâm ona—: "Rabbim, benden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir hükümdarlık ver bana" diye dua ettiğini hatırladım. Bunun üzerine Allah onu defetti.

174. Buharî, 11/26; Müslim, 544. Hz. Peygamber (s.a.) anlatılan gibi yaptıktan sonra: "Ey insanlar! Bunu bana uyasınız ve namazımı bilesiniz diye yaptım" buyurdu.

175. Ebu Davud, 708. İsnâdı hasendir. Bu konuda İbn Huzeyme (827) ile Hâkim (1/254) sahih, senedle bir hadis rivâyet etmektedirler.

larından, birbirleriyle dövüşmüş iki genç kız çıkageldi. Elleriyle onları yakalayıp, daha namazda iken, o iki kızı birbirlerinden ayırdı.(176) Bu hadisin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki metni şöyledir: Kızlar Hz. Peygamber'in (s.a.) dizlerine tutundular. Hz. Peygamber (s.a.) de aralarını ayırdı. Ama kendisi namazından ayrılmadı.(177)

Yine namaz kılıyordu. Önüne bir erkek çocuğu geçti. Eliyle şu tarafa çekil işareti yaptı. Çocuk dönüp gitti. Önüne bir kız çocuğu geçti, yine eliyle şu tarafa çekil işareti yaptı, ama çocuk dinlemeyip geçip gitti. Allah Rasulü (s.a.) namazı kılıp bitirince "Onlar (kadınlar) dik başlıdır" buyurdu.(178) Bu hadisi, İmam Ahmed nakletmiştir. *Sünen*'de de mevcuttur.

İmam Ahmed'in nakline ve *Sünen*'deki rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) namazda oflardı (veya üflerdi).(179) "Namazda oflamak (veya üflemek) konuşmadır" hadisinin aslı yoktur; Allah Rasûlünden (s.a.) böyle bir hadis nakledilmemiştir. Bunu yalnızca *Sünen*'inde Saîd (b. Mansûr) —şayet sahihse— İbn Abbas'ın (r.a.) sözü olarak rivayet etmiştir.(180)

Namaz kılarken ağlardı. Namazda öksürürdü. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) anlatıyor: "Allah Rasulü (s.a.) bana bir saatini ayırmıştı. Ona o saatte gelirdim. Kapıya gelince girmek için izin isterdim. Namaz kılarken gelmiş isem aksırır ben de içeri girerdim. Boş bir zamanına rastlamış isem bana izin verirdi." Bu hadisi Nesâî ve Ahmed rivayet etmişlerdir. Ahmed'in rivayetindeki metin şöyledir: "Gece ve gündüz Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna iki kere girmek vaktim var idi. O namaz kılarken girmiş isem, öksürürdü." Bu hadisi Ahmed rivayet edip(181) bununla amel etmiştir. O da namazda öksürür ve öksürmeyi namazı bozan şeylerden saymazdı.

---

176. Ebu Davud, 716, 717; Nesâî, 2/65. Senedi hasendir.
177. İbn Mâce, 948; Ahmed, 6/294. Senedi zayıftır.
178. İbn Mâce, 948; Ahmed, 6/294. Senedi zayıftır.
179. Nesâî, 3/137, 138; Ahmed, 2/159, 188. İsnadı sahihtir. Buharî ise temrîz sigasıyla ta'lîkan rivâyet etmiştir (21/12).
180. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*'inde ceyyid isnâdla ibn Abbas'ın "Namazda oflamak konuşmadır", sahih isnâdla yine onun: "Namazda oflamak namazı bozar" dediğini rivâyet eder. Beyhakî sahih isnâdla İbn Abbas'ın: "Namazda oflamanın konuşma olmasından korkulur" dediğini nakleder. Bk. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, 7/292.
181. Ahmed, 647; Nesâî, 3/12; İbn Huzeyme, 902. Hadis zayıftır.

Bazan yalın ayak, bazan da ayakkabılarıyla[182] namaz kılardı. Abdullah b. Amr, O'nun böyle yaptığını nakletmiştir.[183] Yahudilere muhalefet olsun diye ayakkabı ile namaz kılmayı da emretmiştir.[184]

Bazan bir tek elbise[185], çoğunlukla da iki kat elbise içinde namaz kılardı.

---

182. Buharî, 8/24; Müslim, 555 (60).
183. Ebu Davud, 653; İbn Mâce, 1038; Ahmed, 2/174, 178, 179, 190, 206, 215. Senedi hasendir. Nesâî, 3/82; isnâdı hasendir.
184. Ebu Davud, 652. Senedi kuvvetlidir. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Ayrıca Beyhakî (2/432) de rivâyet etmiştir.
185. Buharî, 8/4; Müslim, 515 (277).

C) KUNUT OKUMASI

1— Sabah Namazında Kunut Okuması:

Bir ay sabah namazında rükûdan sonra kunut okumuş, sonra terketmiştir. Sabah namazında sürekli kunut okuma, Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildir. Hem şu var ki Allah Rasûlü'nün (s.a.) her sabah namazında rükûdan doğrulduktan sonra:

اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ .

diyerek yüksek sesle konut okuması, kendisi dünyadan ayrılıncaya kadar daima Ashabının bu duaya "âmin" demesi, sonra bunun ümmet tarafından bilinmemesi, hatta ümmetinin çoğunluğu ile Ashabının büyük kesiminin, hatta hepsinin bunu zâyi edip öyleki bazılarının —nakledeceğimiz şu rivâyette olduğu gibi— buna "bid'at" demesi imkânsızdır. Sa'd b.Târık el-Eşcaî diyor ki: Babama: "Babacığım! Sen, Allah Rasûlü'nün (s.a.), Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin —Allah onlardan razı olsun— arkasında burada, Kûfe'de beş yıldan beri namaz kıldın. Onlar sabah namazında kunut okurlar mıydı?" diye sordum. Cevab olarak: "Ey yavrum! Bu bid'attir" dedi.[1] Bu rivâyeti, Sünen sahipleri ile Ahmed nakletmiş ve Tirmizî hadis hakkında: "hasen-sahîh" sözünü sarfetmiştir.

Dârakutnî'nin rivâyetine göre Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir. İbn Ab-

---

1. Tirmizî, 402; İbn Mâce, 1241; Ahmed, 3/472 ve 6/394; Beyhakî, 2/213. İsnâdı sahihtir.

bas'ın: "Sabah namazında kunut okumak bid'attır." dediğini işittiğime şahidlik ederim.[2]

Beyhakî'nin rivâyetine göre Ebu Miclez diyor ki: Sabah namazını İbn Ömer'le birlikte kıldım; kunut okumadı. Bunun üzerine "Senin kunut okuduğunu görmüyorum" dedim. O da: "Bunu arkadaşlarımızdan herhangi birinin okuduğunu hatırlamıyorum" diye karşılık verdi.[3]

Kesinlikle bilinmektedir ki, Allah Rasûlü (s.a.) her sabah kunut okusa, bu duayı etse ve sahabîler de duaya "âmin" deselerdi, bütün ümmet bunu tıpkı sabah namazında kırâatin açıktan okunduğunu, sabah namazının kaç rekât olduğunu ve vaktini nasıl nakletmişlerse öylece naklederlerdi. Kunut işini zâyi etmeleri mümkün olsaydı, bütün bunları da zâyi etmeleri mümkün olurdu. Zira arada fark yoktur. Yine bu yolla biliyoruz ki, sürekli, her gün her gece günde beş kere besmeleyi açıktan okumak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti olup da sonradan ümmetin çoğunluğu bunu zâyi etmiş ve bu durum onlara gizli kalmış değildir. Böyle birşey son derece imkânsızdır. Şayet böyle birşey olsaydı; tıpkı namazların sayısı, rekâtların sayısı, açıktan okuma, gizli okuma, secdelerin sayısı, rükûnlerin yerleri ve sıraları... vb. gibi hususlar nasıl nakledilmişlerse öylece nakledilirdi. Başarıya ulaştıran yalnızca Allah'tır.

İnsaflı bir âlimin hoşnut kalacağı insaf şunu gerektirir ki, Hz. Peygamber (s.a.) besmeleyi açık da, gizli de okumuştur; (sabah namazında) hem kunut okumuş, hem de terketmiştir. Ancak (besmeleyi) gizli okuması açık okumasına; kunut okumaması da okumasına oranla daha çoktur. Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca felâket ve musibet zamanlarında (musibete uğrayan müslüman) topluluğa dua, diğerlerine (kâfirlere) de beddua etmek için kunut okurdu. Sonra kendileri için dua ettiği kimseler esirlikten kurtulup döndüklerinde ve beddua ettiği kimseler de müslüman olup tevbe ederek geldiklerinde kunut okumayı terkederdi. Şu halde bir sebebe dayalı olarak kunut okurdu. O durum ortadan kalkınca, kunut okumayı bırakırdı. Yalnızca sabah namazına özgü kılmayıp sabah ve akşam namazlarında kunut okurdu. Bunu, Buharî Sahih'inde Enes'ten[4], Müslim de Berâ'dan[5] nakletmiştir.

---

2. Dârakutnî, *Sünen*, 2/41. Senedi zayıftır.
3. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/213. İsnâdı hasendir.
4. Buharî, 14/7, 23/41, 64/38, 80/58; Müslim, 677; Ahmed, 3/167, 255.
5. Müslim, 678 (305, 306); Ebu Davud 1444; Tirmizî, 401; Nesâî, 2/202. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.

İmam Ahmed'in rivâyetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) peşipeşine tam bir ay öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabahleyin her namazın arkasında son rekâtta: "Semiallahu limen hamideh" dedikten sonra kunut okudu. Bu kunutunda Süleym oğullarından Ri'l, Zekvân ve Usayye kabilelerine beddua eder, arkasında namaz kılanlar da "âmin" derlerdi. Bu hadisi Ebu Davud da rivâyet etmiştir.[6]

2— Felâket Zamanlarında Kunut Okuması:

Yalnızca musibet ve felâket zamanlarında, müslümanların başına önemli bir olay geldiğinde kunut okuma Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Böyle bir durum söz konusu olmadığında okumazdı. Ayrıca kunut okuması sabah namazına da özgü değildi. Ancak şu sebeplerden ötürü çoğunlukla sabah namazında kunut okurdu: Sabah namazını uzatmak meşrûdur; bu namaz gece namazına bitişik olup seher vaktine, icâbet saatine ve tenezzül-i ilâhiye yakındır; bu namaz Allah'ın ve meleklerinin yahut gece ve gündüz meleklerinin tanık olduğu meşhud (gözlenmiş, tanık olunmuş) namazdır. Nitekim "Şüphesiz sabah (namazının) kırâati meşhuddur" âyetinin[7] her iki şekilde (yani Allah ve melekleri yahut gece ve gündüz melekleri tarafından gözlenen namaz) tefsir edildiği rivâyet edilmiştir.

İbn Ebî Füdeyk-Abdullah b. Saîd b. Ebî Saîd el-Makbûrî-babası (Saîd b. Ebî Saîd) -Ebu Hureyre senediyle nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazında ikinci rekâtta başını rükûdan kaldırınca, ellerini kaldırır. Şu duayı okurdu:

اللّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ . وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ ، إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ ، إِنَّه لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ .

"Allah'ım! Doğru yola ilettiklerinin arasına beni de kat. Sıhhat ve âfiyet verdiklerinin arasına beni de kat. Sevdiklerinin arasına beni de kat. Bana her neyi bağışlarsan bereketli ve devamlı kıl. Hükmettiğin şeylerin

6. Ebu Davud, 1443; Ahmed, 1/301. İsnâdı hasendir. Hâkim, *Müstedrek*'te (1/225) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
7. İsrâ, 17/78.

şerrinden beni koru. Hükmeden şüphesiz Sensin. Sana hükmedilmez. Senin sevdiğin (kolladığın) zelil olmaz. Yücesin, ulusun ey Rabbimiz!"

Bu hadis sahih yahut hasen olsaydı ne kadar da istidlâle elverişli olurdu. Ancak bu seneddeki Abdullah (b. Saîd) ile istidlâl edilemez. Her ne kadar Hâkim, Kunût'ta onun Ahmed b. Abdullah el-Müzenî-Yusuf b. Musa-Ahmed b. Sâlih-İbn Ebî Fudeyl senediyle rivâyet ettiği hadisi sahih saymışsa da.[8] Evet sahih yolla Ebu Hureyre'nin "Vallahi sizin Allah Rasûlü'nün (s.a.) namazına en yakın namaz kılanınız şüphesiz benim" dediği ve Ebu Hureyre'nin sabah namazının son rekâtında "semiallahu limen hamideh" dedikten sonra kunut okuduğu ve bu kunutunda mü'minlere dua, kâfirlere lânet ettiği rivâyet edilmiştir.[9]

Şüphesiz, Allah Rasûlü (s.a.) bunu yaptı, sonra terketti. Öyleyse Ebu Hureyre, onlara bu şekil kunutun sünnet olduğunu ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) bunu yaptığını öğretmek istemiştir. Bu da ister felâket ve musîbet zamanlarında, isterse başka zamanlarda olsun herhalükârda sabah namazında kunut okumayı mekruh sayan ve "bu sünnet mensûhtur ve onu yapmak bid'attir" diyen Kûfelilere[10] reddiyedir. Hadis ehli ise bunlarla felâket ve musîbet zamanlarında da başka zamanlarda da kunut okumanın müstehab olduğunu savunanların arasında orta yolu tutmuştur. Bu grup hadise uymada diğer iki gruptan daha muvaffak olmuştur. Çünkü bunlar, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kunut okuduğu yerde kunut okuyorlar, terkettiği yerde terkediyorlar. Yapmada da terketmede de ona uyuyorlar ve: "Yap-

---

8. Hafız İbn Hacer, *et-Takrîb*'de Abdullah b. Saîd b. Ebî Saîd el-Makbûrî'nin metrûk râvi olduğunu söylemiştir.
9. Buharî ve Müslim.
10. Buna şüphe ile bakılır. Zira hanefî âlimlerinden Allâme İbrahim el-Halebî, *Şerhu'l-Kebîr* adlı eserinde (s.420) diyor ki: Felâket zamanlarında kunut okumanın meşrûiyeti devamlıdır ki, bu, Hz.Peygamber'den (s.a.) sonraki devirde kunut okuyan sahabîlerin kunut okuduğu mahaldir. Mezhebimizin —hanefîlerin— görüşü budur. Çoğunluk da bu görüşü benimsemiştir. İmam Ebû Câfer Tahâvî: "Bize göre sabah namazında yalnızca bir felaket durumu sözkonusu olmadığında kunut okunmaz. Bir fitne baş gösterir yahut bir felâket olursa kunut okumanın sakıncası yoktur. Bu, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bir şeydir." dedi.

   Hafız İbn Hacer, *ed-Dirâye*'de (s.117) diyor ki: Bu konudaki haberlerden şu sonuç elde edilir. Hz. Peygmaber (s.a.) yalnızca felâket zamanlarında kunut okurdu. Böyle olduğu hadislerde açıkça gelmiştir. İbn Hibbân'ın Ebu Hureyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazında sadece ya bir kavme dua etmek için ya da bir kavme beddua etmek için kunut okurdu. İbn Huzeyme (620) de Enes'ten buna benzer bir hadis rivâyet etmektedir. Her iki rivâyetin isnâdı da sahihtir.

mak da sünnet, terketmek de sünnet" diyorlar. Bunun yanında kunut okumaya devam edeni ayıplamıyor, kunutun okunmasını mekruh görmüyor, bid'at saymıyor ve okuyanı sünnete aykırı davranan kişi olarak nitelemiyorlar. Nitekim aynı şekilde felâket ve musibet zamanlarında okunmasını ayıplayanları ayıplamıyor, terkedilmesini bid'at saymıyor ve terkedeni sünnete aykırı davranan kişi olarak da nitelemiyorlar. Aksine kunut okuyan iyi etmiş olur, okumayı terkeden de iyi etmiş olur, onlara göre.

Rükûdan doğrulma rüknü, dua ve senâ (Allah'a övgü) mahallidir. Hz. Peygamber (s.a.) bu rükünde her ikisini de birlikte yapmıştır. Kunut duası hem duadır, hem de senâ. Bu yüzden bu mahalde okunması daha uygun olur. İmamın cemaate öğretmek amacıyla kunutu zaman zaman açıktan okumasında bir sakınca yoktur. Hz. Ömer, cemaate öğretmek amacıyla (Sübhaneke, vb.) başlangıç duasını açıktan okumuştur. İbn Abbas da cenaze namazında, sünnet olduğunu öğretmek için, Fâtiha'yı açıktan okumuştur. İmamın açıktan "amin" demesi de böyledir.

Bu konudaki ihtilaf, mübah ihtilaf türündendir; yapan da terkeden de kınanamaz. Bu ihtilaf, namazda elleri kaldırıp kaldırmama konusundaki ihtilaf gibidir. Yine bu ihtilaf, teşehhüd (et-Tehiyyâtü) türlerindeki, ezan ve kâmet türlerindeki ile haccın ifrâd, kıran ve temettu türlerindeki ihtilaf gibidir.

Bizim maksadımız ise sadece Hz. Peygamber'in (s.a.) bizzat kendisinin yapmış olduğu hedyi (=sünnet ve âdetini) anlatmaktır. Çünkü onun hedyi bizim maksadımızın kıblesidir. Bu kitapta yöneliş sadece onadır. Araştırma ve inceleme onun etrafında dönmektedir. Bu başka birşey, yapılıp yapılmaması ayıp sayılmayan câiz, başka birşeydir. Biz bu kitapta câiz olup olmayan şeylere el atmadık. Buradaki maksadımız, yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisi için tercih ettiği hedyi ortaya koymaktır. Çünkü onun hedyi en mükemmel, en faziletli hedydir. Devamlı olarak sabah namazında kunut okumak, (namazlarda) besmeleyi açıktan söylemek Hz. Peygamber'in (s.a.) hedyi değildi, dediğimizde bu söz, başkasının ne mekruh, ne de bid'at olduğunu gösterir. Ancak O'nun (s.a.) hedyi en mükemmel, en faziletli hedydir. Yalnız Allah'tan yardım dilenir.

3— Kunut Hadisi Üzerindeki Tartışma:

Ebu Câfer er-Râzî-er-Rebî b. Enes-Enes yoluyla Müsned, Tirmizî, vs. kitaplarda rivâyet edilen: "Allah Rasûlü (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar

sabah namazında kunut okumayı bırakmadı" hadisine[11] gelince, seneddeki Ebu Câfer'i, Ahmed ve diğerleri zayıf saymış, onun hakkında İbnü'l-Medînî: "Karıştırırdı", Ebu Zür'a: "Çok vehme düşerdi." ve İbn Hıbbân: "Tek başına meşhûr râvilerden münker rivâyetlerde bulunurdu" demişlerdir.

Üstadımız İbn Teymiye —Allah ruhunu şad etsin— bana dedi ki: Bu sened, "Hani Rabbin Âdemoğullarından onların sırtlarından zürriyetlerini aldığı zaman..." diye başlayan âyet[12] hakkında Übey b. Kâ'b'dan nakledilen uzunca bir hadisin senedinin aynıdır. Bu hadiste şöyle deniyor: "İsa Aleyhisselâm'ın ruhu, Allah'ın Âdem zamanında ahd ve misak aldığı bu ruhlardandır. Bu ruhu, Allah, Meryem Aleyhisselâm, âilesinden ayrılıp doğu tarafına çekildiğinde ona göndermişti. Allah, bu ruhu insan suretinde göndermiş ve bu ruh, Hz. Meryem'e tam mutedil bir insan suretinde görünmüştü. Böylece Hz. Meryem, kendisine hitap edene hamile kalmıştı. Bu ruh, Meryem'in ağzından girmişti."[13] Bu rivâyet tam bir hatadır. Çünkü Hz. Meryem'e gönderilen melek, ona: "Ben yalnızca sana salih bir çocuk bağışlamak için Rabbin tarafından gönderilmiş bir elçiyim"[14] demişti. Bu sözlerle Hz. Meryem'e hitap eden Meryem'in oğlu İsa değildi. Böyle olması imkânsızdır.

Sözün özü, Ebu Câfer er-Râzî münker hadisler rivâyet eden bir râvidir, hadisçilerden hiç biri, onun tek başına rivâyet ettiği hadisi asla delil olarak kullanmaz. Bu hadis sahih olsa bile onda bu muayyen kunuta asla, bir delil bulunmamaktadır. Çünkü bu hadiste kunutun bu dua olduğu belirtilmemiştir. Zira kunut kelimesi (aşağıdaki âyetlerde de görüleceği üzere) kıyâm, sükut, devamlı ibadet etme, dua, tesbih ve huşû anlamlarına gelir:

وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ .

11. Hadisi Tirmizî rivâyet etmemiş, hadis yalnızca şu kaynaklarda rivâyet edilmiştir: Ahmed, 3/162; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/201; Dârakutnî, 2/39; Tahâvî, s.143. Hadis zayıftır.
12. A'râf, 7/172.
13. Hâkim, *Müstedrek*, 2/323, 324. Rivâyetin senedinde Ebu Câfer er-Râzi vardır. Yukarıda geçtiği üzere zayıf râvidir. Bu yüzden Hâfız İbn Kesîr, Tefsîr'inde (3/114) diyor ki: Bu rivâyet son derece garîb ve münkerdir. Herhalde İsrailiyâttandır. Hâkim ve Zehebî sahih saymakla hata etmişlerdir.
14. Meryem, 19/19.
15. Rûm, 30/26.

"Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Hepsi O'na boyun eğicidir."[15]

أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِداً وَقَائِماً يَحْذَرُ الآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ .

"Yoksa, o kimse âhiret (azabından) korkarak, Rabbinin rahmetini umarak gece vakitlerinde secdeye kapanır, kıyamda durur bir halde taat ve ibadet eden kimse (gibi) midir?"[16]

وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ .

"O (Meryem) Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O devamlı itaat edenlerdendi."[17]

Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Namazın en faziletlisi kunutu (kıyâmı) uzun olanıdır."[18]

Zeyd b. Erkam diyor ki: "Allah'ın (divanına) tam bir huşû ve taatle durun" âyeti[19] inince sükut etmemiz emredildi ve konuşmamız yasaklandı.[20]

Enes (r.a.); "Hz. Peygamber (s.a.) rükûdan kalktıktan sonra yüksek sesle: "Allahümmehdinî fî men hedeyte..." diye başlayan duayı sonuna kadar okuyarak devamlı kunut duasında bulunurdu, arkasındakiler de âmîn derdi." demiştir. Şüphesiz Hz. Peygamber'in (s.a.) sonuna kadar okuduğu şu dua ve senâ da kunuttur:[21]

رَبَّنَا وَلَكَ الحمدُ ، مِلْءَ السمواتِ ، وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شيءٍ بَعْدُ ، أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَاقَالَ الْعَبْدُ ...

Bu (rükûdan kalkıp doğrulma durumu olan) rükün kunuttur; kırâati uzatmak kunuttur, bu muayyen dua da kunuttur. Şu halde Enes'in, kunu-

---

16. Zümer, 39/9.
17. Tahrîm, 66/12.
18. Müslim, 756; Tirmizî, 387; İbn Mâce, 142; Nesâî, 5/58; Ahmed, 3/302, 391, 412.
19. Bakara, 2/238.
20. Buharî, 21/2, 65/43; Müslim, 539; Tirmizî, 405 ve 2989; Ebu Davud, 949; Nesâî, 3/18.
21. Bk. dipnot: 45.

tun diğer kısımlarını değil de bu muayyen duayı kastettiğini nereden biliyorsunuz?!

Şu sözler yerinde değildir: Kunutu, diğer namazları bırakıp yalnızca sabah namazına tahsis etmiş olması muayyen duanın kastedildiğine bir delildir. Çünkü zikrettiğiniz kunutun öteki kısımları, sabah namazı ile diğer namazlar arasında ortaktır. Enes ise kunutu diğer namazları bırakıp yalnızca sabah namazına has kılmıştır. Kunut, kâfirlere beddua, zayıf müslümanlara duadır, denemez. Zira Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir ay kunut okuduğunu, sonra terkettiğini haber vermişti. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) devam buyurduğu bu duanın bilinen kunut olduğu ortaya çıkmıştır. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Berâ b. Âzib, Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbâs, Ebu Musa el-Eş'arî, Enes b. Mâlik vs. sahabîler de kunut okumuştur.

4— Tartışmanın Çözümü:

Bu itirazlara birkaç şekilde cevap verilebilir:

1- Buharî'nin aktardığına göre Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah ve akşam namazlarında kunut okuduğunu haber vermiş, kunutu yalnız sabah namazında okuduğunu söylememiştir. Berâ b. Âzib de aynısını bildirmiştir. O halde kunut neden sabah namazına mahsus kılınsın?!

"Akşam kunutu mensûhtur (=kaldırılmıştır)" derseniz, Kûfelilerden size karşı gelenler: "Sabahın kunûtu da aynen böyle mensûhtur" derlerse, akşam kunutunun neshedildiğine dair getireceğiniz her delil, sabah kunutunun neshedildiğine de aynen delil olacak ve asla akşam kunutunun neshedildiğine ve sabah kunutunun hükmünün geçerliliğine bir delil ortaya koymanız mümkün olmayacaktır.

"Akşam kunutu felâket ve musibet zamanlarında okunan bir kunuttu; râtib (=devamlı) kunut değildi." derseniz, hadis ehlinden size karşı gelenler ise: "Evet, öyledir. Sabah kunutu da aynen bu şekildedir. Ne farkı var ki?" derler. Bunlar şöyle diyorlar: Sabah kunutunun felâket ve musibet zamanlarında okunan bir kunut olduğunu, râtib bir kunut olmadığını Enes'in bizzat kendisinin böyle haber vermiş olması da göstermektedir. Râtib kunut olduğu konusunda tek dayanağınız yalnızca Enes'tir. Enes ise onun, felâket ve musibet zamanında Hz. Peygamber'in (s.a.) okuduğu, sonra da terkettiği bir kunut olduğunu haber vermiştir. *Sahîhayn*'da Enes'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Allah Rasûlü (s.a.), Arab kabilelerinden biri-

ne beddua ederek bir ay kunut okudu, sonra bunu terketti."

2- Şebâbe, Kays b. er-Rebî yoluyla Âsım b. Süleyman'ın şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Enes b. Mâlik'e: "Bazı kimseler, Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah namazında sürekli kunut okuduğunu iddia ediyorlar" dedik, o da cevaben: "Yanlışları var. Allah Rasûlü (s.a.), Arab kabilelerinden birine beddua ederek yalnızca bir ay kunut okudu" dedi.

Kays b.er-Rebî'in, her ne kadar Yahya b. Maîn zayıf olduğunu söylemişse de diğerleri onun sika (=güvenilir) olduğunu belirtmişlerdir. Kays, Ebu Câfer er-Râzî'den daha alt seviyede değildir. O halde nasıl Ebu Câfer: "Allah Rasûlü (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunut okumayı bırakmadı" sözünde güvenilir bir delil oluyor da Kays bu hadiste güvenilir bir delil olmuyor? Oysa Kays, Ebu Câfer'den daha sika yahut onun dengidir. Ebu Câferi zayıf sayanlar, Kays'ı zayıf sayanlardan daha çoktur. Kays'ı yalnızca Yahya'nın zayıf saydığı bilinmektedir ve o da zayıf saymasının sebebini söylemiştir. Ahmed b. Saîd b. Ebî Meryem diyor ki: Yahya'ya Kays b. er-Rebî'i sordum, "Zayıftır. Rivâyet ettiği hadis yazılmaz. Mansûr'dan aldığı hadisi, Ubeyde'den almış gibi rivâyet ederdi." diye cevap verdi. Böylesi bir durum râvinin rivâyet ettiği hadisi reddetmeyi gerektirmez. Çünkü en nihayetinde olsa olsa Mansûr'a bedel, Ubeyde'nin söylenmesinde yanılgı ve hata vardır. Muhaddislerden bundan kurtulabilen kim vardır ki?

3- Enes kendilerinin (önceleri) kunut okumadıklarını ve kunutun başlangıcının Hz. Peygamber'in (s.a.) Ri'l ile Zekvân kabilelerine beddua etmek için okuduğu kunut olduğunu haber vermiştir. Sahihayn'da Abdülaziz b. Suheyb'den rivâyet edildiğine göre Enes şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.), Kurrâ denilen yetmiş adamı bir iş için gönderdi. Maûne Kuyusu denilen bir kuyu başında Süleym oğullarından Ri'l ve Zekvân kabileleri karşılarına çıktı. Bu eşkiyaya kafile: "Vallahi, niyetimiz siz değilsiniz. Biz yalnızca Allah Rasûlü'nün (s.a.) bir işini görmek için yola çıktık." dediyse de eşkiya, onları öldürdü. Allah Rasûlü (s.a.) bir ay sabah namazında o kâfirlere beddua etti. Kunut'un başlangıcı işte budur. Biz daha önceleri kunut okumazdık.[22]

Bu da gösterir ki, devamlı kunut okumak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Enes'in "Kunutun başlangıcı işte budur" sözü ile "Bir ay

22. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 4.

kunut okudu, sonra terketti" sözü, okunduğunu söylediği kunutla felâket ve musibet zamanlarında okunan kunutu kastettiğine bir delildir. Bu, Enes'in bir aylık zamanla sınırladığı kunuttur. Yatsı namazında bir ay süreyle okunan kunuta benzemektedir. Nitekim *Sahihayn*'da Yahya b. Ebî Kesîr —Ebu Seleme— Ebu Hureyre senediyle rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) bir ay süreyle yatsı namazında şöyle diyerek kunut okudu: "Allah'ım! Velîd b. Velid'i kurtar. Allah'ım! Seleme b. Hişâm'ı kurtar. Allah'ım! Ayyâş b. Ebî Rabîa'yı kurtar. Allah'ım! Zayıf ve âciz Müslümanları kurtar. Allah'ım! Mudar kabilesini daha beter çiğne. Allah'ım! Bu yılları onlara Yûsuf'un yılları gibi (kıtlık ve zorluk yılları) yap." Ebu Hureyre diyor ki: "Bir gün oldu, onlar için dua etmedi. O'na bunu hatırlattım. Bunun üzerine bana: "Geldiklerinden haberin yok mu?" dedi.[23]

Hz. Peygamber'in (s.a.) sabah namazında okuduğu kunut da işte aynen böyle müslümanların başına önemli bir iş, felâket ve musibet geldiğinde okuduğu kunuttu. Bundan dolayı Enes, bu kunutun bir ay okunduğunu söyledi.

Ebu Hureyre'nin de o sahabîler için sabah namazında bir ay kunut okuduğu rivâyet edilmiştir. Her ikisi (Hz. Peygamber (s.a.) ile Ebu Hureyre'nin kunut okuması) de sahihtir. İkrime'nin İbn Abbas'tan rivâyet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) peşipeşine bir ay öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarında kunut okudu" hadisi yukarıda geçmişti. Bu hadis, Ebu Davud, vs.'nin rivâyet ettiği sahih bir hadistir.[24]

Taberânî'nin *Mu'cem*'inde Muhammed b. Enes-Mutarrif b. Tarif-Ebu'l-Cehm-Berâ b. Âzib senediyle rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) kıldığı her farz namazda kunut okumuştur.[25] Taberânî: "Bu hadisi, Mutarrif'ten yalnızca Muhammed b. Enes rivâyet etmiştir." diyor.

Her ne kadar bu isnad delil teşkil etmezse de hadis, mana itibariyle sahihtir. Çünkü kunut, duadır. Malumdur ki, yukarıda geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) kıldığı her farz namazda dua etmiştir. Şayet sahih ise, Ebu Câfer er-Râzi'nin rivâyet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.) dünyadan ayrılınca-

---

23. Buharî, 15/2, 56/98, 60/19, 65/9 (Âl-i İmrân), 65/21 (Nisâ), 78/110, 80/58, 89/1; Müslim, 675; Nesâî, 2/201; İbn Mâce, 1244; Ebu Davud, 1442.
24. Ebu Davud, 1443; Ahmed, 1/301. İsnâdı hasendir. Bk. dipnot: 6.
25. Râvileri sikadır. Ancak Muhammed b. Enes, sadık bir râvi olmakla birlikte garîb rivâyetlerde bulunur. Hadisi, Heysemî *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/138) Taberânî'nin *Evsat*'ından aktarıp "Râvileri sikadır" demiştir.

ya kadar kunut okumayı bırakmadı" hadisi hakkında Enes'in kastettiği işte budur. Biz bunun doğru olduğunda ve Hz. Peygamber'in (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında sürekli dua ettiğinde şüphe ve tereddüt etmiyoruz.

4- Enes'in rivâyet ettiği hadislerin senedleri, maksadı ortaya koymakta ve bu senedler birbirlerini doğrulamaktadır. Bunlar arasında bir çelişki de yoktur. Sahihayn'da rivâyet edildiğine göre Âsım el-Ahvel diyor ki: Enes b. Mâlik'e namazda kunut okumayı sordum: "Vaktiyle kunut vardı" cevabını verdi. Tekrar: "Rükûdan önce miydi, yoksa sonra mıydı?" diye sordum. "Önceydi" karşılığını verdi. Ben de: "Falan bana, senin: Hz. Peygamber (s.a.) rükûdan sonra kunut okudu, dediğini haber verdi." dedim. Bunun üzerine yanlışı var. Ben yalnızca, Allah Rasûlü (s.a.) rükûdan sonra bir ay kunut okudu, dedim" cevabını verdi.[26]

Bir grup sanmaktadır ki, bu hadis ma'lûldür; Âsım, onu tek başına rivâyet etmiştir ve hadisi Enes'ten rivâyet eden diğer râviler ona muhalefet etmişlerdir. "Âsım gerçekten sika = güvenilir biridir. Ancak iki kunutun yeri konusunda Enes'in talebelerine muhalefet etmiştir. Hâfız da bazan vehme düşer, küheylan at da bazan sürçer" diyorlar ve İmam Ahmed'in bu hadisi illetli saydığını hikâye ediyorlar.

el-Esrem anlatıyor: Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel'e: "Enes'ten rivâyet edilen hadiste, Âsım el-Ahvel'den başka herhangi bir râvi, Allah Rasûlü (s.a.) rükûdan önce kunut okudu, demiş midir?" diye sordum. O da: "Ondan başka birinin söylediğini bilmiyorum.' 'cevabını verdi.

Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) dedi ki: Âsım, Enes'ten gelen şu dört senedin hepsine de muhalefet etti:

1- Hişâm-Katâde-Enes,

2- et-Teymî-Ebu Miclez-Enes: Hz. Peygamber (s.a.) rükûdan sonra kunut okudu,

3- Eyyûb-Muhammed b. Sîrîn: Enes'e sordum,

4- Hanzale es-Sedûsi-Enes.

Âsım ise: "Enes'e sordum... O da: Yanlışları var, Hz. Peygamber (s.a.) rükûdan sonra yalnızca bir ay kunut okudu, diye cevap verdi." demiştir.

---

26. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 4.

Ahmed b. Hanbel'e: "Bu hadisi Âsım'dan kim rivâyet etmiştir?" diye sordular: "Ebu Muâviye, vs." cevabını verdi.

Ebu Abdillah'a sordular: "Diğer hadisler, rükûdan sonra kunut okunduğu yolunda değil midir?" O da: "Evet, öyledir. Hepsi de Hufâf b. Îmâ b. Rahda ve Ebu Hureyre'den rivâyet edilmiştir" diye cevap verdi.

Ben (el-Esrem), Ebu Abdillah'a: "Öyleyse, kunutun rükûdan sonra olduğu yolundaki hadis sahih iken, neden rükûdan önce kunut okunmasına ruhsat veriyorsun?" diye sorunca, şöyle cevap verdi: "Sabah namazında kunut, rükûdan sonradır; vitirde ise rükûdan sonra olması tercih edilir. Kim de rükûdan önce kunut okursa —Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabının böyle yapmış olmalarından ve bu konuda ihtilaf etmelerinden dolayı— bir sakıncası yoktur. Sabah namazında ise, rükûdan sonradır."

Artık denilmektedir ki: Ebu Câfer er-Râzî, Kays b. er-Rebî, Amr b. Eyyûb, Amr b. Ubeyd, Dînâr, Câbir el-Ca'fî gibi râvilerin rivâyet ettikleri hadislerle istidlâl edip de sika, sebt (=güvenilir) hafız imamların rivâyet ettiği ve sıhhatinde ittifak edilen bu sahih hadisi illetli göstermek, ne kadar şaşılacak bir durum! Bir mezhebi yüklenip de her konuda ona yardım etmeye çalışan kimsenin bu yola başvurmaya mecbur kalmaması pek nadirdir.

Yalnız Allah'tan başarı dileyerek deriz ki: Enes'ten gelen hadislerin hepsi de sahih olup birbirlerini doğrulamaktadırlar. Aralarında bir çelişki yoktur. Rükûdan önce olduğunu söylediği kunut, rükûdan sonra olduğunu söylediği kunuttan; vakitle sınırladığı da mutlak (=kayıtsız ve şartsız) bıraktığından başkadır. Rükûdan önce olduğunu söylediği, kırâat için kıyamı uzatmaktır ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda: "Namazın en faziletlisi kunutu (=kıyâmı) uzun olanıdır" buyurmuştur.[27] Rükûdan sonra olduğunu söylediği ise dua için kıyamı uzatmaktır; Hz. Peygamber (s.a.) bu işlemi bir topluluğa beddua, bir topluluğa da dua etmek için bir ay yaptı; sonra bu rüknü, dünyadan ayrılıncaya kadar, dua ve sena için uzatmaya devam buyurdu. Nitekim *Sahihayn*'da rivâyet edildiğine göre Sâbit, Enes'in "Allah Rasûlü (s.a.) bize nasıl namaz kıldırdıysa size de öylece namaz kıldırmaktan vazgeçmeyeceğim" dediğini naklediyor ve ekliyor: "Enes, sizin yaptığınız görmediğim bir şey yapardı: Başını rükûdan kaldırınca gören (secde etmeği) unuttu diyecek kadar ayakta dikilirdi. Başını

27. Müslim, 756. Bk. dipnot: 18.
28. Buharî, 10/140; Müslim, 472; Ahmed, 3/226.

secdeden kaldırdığı vakit de (iki secde arasında) gören unuttu diyecek kadarbeklerdi.''[28] İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar bırakmadığı kunut budur.

Bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu kadar uzun bekleyiş esnasında sükut etmezdi. Rabbine senâ eder, O'na tazimde bulunur ve dua ederdi. Bu ise bir ayla sınırlı kunuttan başkadır. Çünkü bu, Ri'l, Zekvân, Usayye ve Benû Lihyân kabilelerine beddua; Mekke'de bulunan zayıf ve âciz müslümanlar için de duadır. Bunun, sabah namazına mahsus gösterilmesi ise soran kişinin sorusuna göre bir cevap olmasından kaynaklanmaktadır. Zira o kişi, sadece sabah kunutunu sormuştu; O da kendisine sorulana cevap vermişti. Bir de şu var ki, Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazını, diğer namazlara göre daha çok uzatır ve bu namazda 60-100 âyet okurdu. Berâ b. Âzib'in de dediği gibi rükûsu, rükûdan sonra ayakta bekleyişi (=i'tidâli), secdesi ve kıyamı takriben birbirine yakındı. Sabah namazında rükûdan sonra —bu namazı uzatmasından dolayı— diğer namazlarda yaptığı görülmeyen şeyler yaptığı görülürdü. Bilinmektedir ki, yukarıdaki hadislerde de geçtiği üzere bu i'tidal esnasında Rabbine dua ve sena eder, tazimde bulunurdu. Bu da şüphesiz onun kunutudur. Artık biz, Hz. Peygamber'in (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunuttan vazgeçmediğinde ne şüphe ediyoruz, ne de tereddüt.

Kunut kelimesi, fakihlerin ve halkın çoğunluğunun dilinde "Allahümmehdinî fî men hedeyte..." diye başlayan bu meşhur dua anlamında kullanılıp Hz. Peygamber'in (s.a.) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunuttan vazgeçmediğini, aynı şekilde Râşid Halifeler ve diğer sahabîlerin buna devam ettiklerini duydukları vakit, sahabenin kullanımındaki kunut kelimesini kendi terimleri olan "kunut" kelimesi anlamına aldılar. Arkadan bundan başkasını bilmeyenler ortaya çıktılar ve böylece Allah Rasûlü (s.a.) ile ashabının her sabah ona devam ettiklerinde şüphe etmez oldular. İşte âlimlerin çoğunluğunun onlara karşı çıktıkları ve: "Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) râtib fiillerinden değildi. Hatta, onun bunu yaptığı da sabit değildir." dedikleri bu husustur.

5— Vitir Namazındaki Kunut:

Neticede bu kunuta dair Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet edilen, bunu Hasan b. Ali'ye öğretmesi hadisidir. Müsned ve Dört Sünen'de Hasan b. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: (Dedem) Allah Rasûlü (s.a.)

bana vitirde okumam için şu duayı öğretti[29]:

اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ . وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ . وَبَارِكْ
لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ . إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ ، إِنَّهُ لَا يَذِلُّ
مَنْ وَالَيْتَ . (وَلَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ) تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ

Tirmizî diyor ki: Bu hadis hasendir. (Vitirde) kunut okumaya dair Hz. Peygamber'den (s.a.) bu hadisten daha hasen bir hadis nakledildiğini bilmiyoruz.

Parantez içi cümleyi Beyhakî eklemiştir.[30]

Enes'in, rükûdan sonraki kunuttan maksadının, dua ve sena için kıyamda durmak olduğunu gösteren delillerden biri de şu rivâyettir: Süleyman b. Harb, Ebu Hilâl yoluyla Katâde Mescidi'nin imamı Hanzale es-Sedûsî'nin şöyle dediğini nakleder: Ben ve Katâde, sabah namazındaki kunut hakkında ihtilafa düştük. Katâde "Rükûdan öncedir" dedi, ben de "Rükûdan sonradır" dedim. Enes b. Mâlik'e gittik, ona durumu anlattık. Bunun üzerine Enes şunları söyledi: "Sabah namazında Hz. Peygamber'e (s.a.) gittim. Tekbîr aldı, rükûa vardı, başını kaldırdı, sonra secde etti. Sonra da ikinci rekâta kalktı, (kırâati tamamlayınca) tekbir aldı, rukûa vardı, sonra başını kaldırdı, bir müddet ayakta durdu, sonra secdeye kapandı."[31]

Bu hadis, Sâbit'in yine Enes'ten rivâyet ettiği hadisle aynı gibidir; Enes'in kunutla neyi kastettiğini açıklığa kavuşturmaktadır. Çünkü Enes, bu

---

29. Tirmizî, 464; Ebu Davud, 1425; İbn Mâce, 1178; Nesâî, 3/248; Ahmed, 1/199, 200; Dârımî, 1/373; Tayâlisî, 1/101. İsnâdı sahihtir. Hâkim (3/172) sahih olduğunu söylemiştir. Tirmizî diyor ki: Bu hadis hasendir; yalnızca bu senedle Ebu'l-Havrâ es-Sa'dî -Rabiâ b. Şeybân hadisi olarak bilmekteyiz. Vitirde kunut okumak konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) bundan daha hasen bir rivâyet geldiğini bilmiyoruz. İlim adamları vitirde kunut okunup okunmayacağında görüş ayrılığına düştüler. Abdullah b.Mes'ûd bütün sene boyunca vitirde kunut okunacağı görüşünü savunup kunutun rükûdan önce olmasını tercih etti. Bazı ilim adamları da bu görüştedirler. Süfyân es-Sevrî, İbnü'l-Mübârek, İshak ve Kûfeliler (Ebû Hanîfe ve arkadaşları) bu görüşü benimsemişlerdir.
Duanın tercümesi yukarıda geçti. Bk. dipnot: 8.
30. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/209. Bu ilâve hasendir.
31. İsnâdı zayıftır.

hadisi "Rükûdan sonra kunut yaptı" diyene delil olarak zikretmiştir. İşte bu kıyam ve uzatma işlemi Enes'in maksadının ta kendisidir. Böylece ondan gelen bütün hadisler bir noktada —ittifak etmiş oldu — toplanmış oldu.

6— Sahabenin Kunutu:

Sahabeden rivâyet edilen kunut ise iki türlüdür:

1- Müslümanların başına önemli bir iş geldiğinde, felâket ve musibet zamanlarında okunan kunut: Ebu Bekir es-Sıddîk'ın (r.a.), sahabe (yalancı peygamber) Müseylime ile savaşırken; Hz. Ömer'in Ehl-i Kitab (Yahudi ve Hristiyanlar) ile savaşılırken; Hz. Ali'nin Muaviye ve Şamlılar ile savaşırken okudukları kunut... gibi.

2- Mutlak (kayıt ve şarta bağlı olmayan) kunut: Bunu Sahabeden nakleden kimsenin bununla kastı bu rüknü dua ve sena için uzatmaktır. En iyi bilen Allah'tır.

D) YANILMA (=SEHİV) SECDESİ

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sabittir: *"Ben de sizin gibi bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatınız."*[1]

Onun namazda yanılması Allah'ın ümmete nimetini tamamlaması, dinlerini kemale erdirmesidir ki, böylece yanılma durumunda Hz. Peygamber'in (s.a.) kendileri için meşrû kıldığı şeylerde ona uyabilsinler. *Muvatta*'da rivâyet edilen şu munkatı' hadis de bu manayı ifade etmektir: *"Benim unutmam yahut unutturulmam ancak şerîat ve kaide koymak (çığır açmak) içindir."*[2]

Hz. Peygamber (s.a.) unutur, böylece onun yanılmasına bağlı olarak

1. Buharî, 8/31, 8/32, 22/2, 83/15, 95/1; Müslim, 572; Tirmizî, 392; Ebu Davud, 1020; Nesâî, 3/29,İbn Mâce,211. Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) namaz kıldırıyordu.(Râvi İbrahim diyor ki, namazda bir ilâve veya noksan yaptı). Selâm verince Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Namazda bir değişiklik mi oldu?" diye sordular. "Ne oldu ki?" diye karşılık verdi. Namazı şöyle şöyle kıldın, demeleri üzerine ayaklarını kıvırdı, kıbleye yöneldi, iki secde yaptı, sonra selâm verdi, ardından bize doğru yüzünü çevirdi ve: *"Namazda bir değişiklik olsaydı size haber verirdim. Ancak ben de bir insanım. Sizin gibi ben de unuturum. Unuttuğumda bana hatırlatınız. Herhangi biriniz namazında şüphe ederse doğruyu araştırsın, ona göre namazını tamamlasın, sonra secde yapsın"* buyurdu. Ancak Tirmizî'deki metin şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını beş rekât kıldırdı. Bunun üzerine: "Namaza ilâve mi edildi!" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.) selâm verdikten sonra iki secde yaptı.
2. *Muvatta*, 1/100. İsnâdı munkatı'dır. İbn Abdilber diyor ki: Bu hadisin Hz. Peygamber'den (s.a.) bu sened dışında ne müsned, ne maktû olarak rivâyet edildiğini biliyorum. Bu hadis, *Muvatta*'da bulunup da ondan başka kaynaklarda ne müsned, ne mürsel olarak bulunan dört hadisten biridir.

kıyamete kadar yanılmaları halinde ümmetinin yapması gereken şer'î hükümler düzenlenmiş olurdu. Bir keresinde dört rekâtlı namazda iki rekâtı kıldıktan sonra arada oturmadan ayağa kalktı. Namazını bitirince selâm vermeden önce iki secde yaptı, sonra selâm verdi. Bu olaydan şu kaide çıkarıldı: "Kim yanılarak (dalgınlıkla) namazın rükünlerinden olmayan bir şeyi terkederse, selâmdan önce o şey için secde eder." Bu hadisin yollarından birinden de şu kaide çıkarılmıştır: Bunu (namazın rükünlerinden olmayan şeyi) terkedip bir rükne başlarsa terkolunan şeye geri dönmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ayağa kalkınca, arkasındaki cemaat tesbih ettiler (sübhanallah dediler); o da onlara kalkın işareti yaptı.

Bu secdenin nerede yapılacağı konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) farklı şeyler rivâyet edilmiştir. *Sahihayn*'da Abdullah b. Buhayne'nin şöyle dediği rivâyet edilir: *"Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazında iki rekâtı kıldıktan sonra arada oturmadan ayağa kalktı. Namazını bitirince iki secde yaptı, bundan sonra da selâm verdi."* Yine aynı hadisin Buharî ve Müslim tarafından nakledilen başka bir rivâyetinde *"Oturduğu halde selâm vermesinden önce her secdede tekbir alarak unuttuğu oturma yerine iki secde yaptı"* deniliyor.[3]

Müsned'de, Yezîd b. Harun el-Mes'ûdî yoluyla Ziyâd b. Ilâka'nın şunları söylediği rivâyet edilmektedir: Mugîre b. Şu'be bize namaz kıldırıyordu. İki rekâtı kılınca oturmadan ayağa kalktı. Arkasındakiler ona tesbih getirerek hatırlatma yaptılar. O da cemaate kalkın işareti yaptı. Namazını bitirince selâm verdi. Sonra iki secde yapıp (yine) selâm verdi ve ardından: "Allah Rasûlü (s.a.) de bize böyle yaptı" dedi.[4] Tirmizî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

Beyhakî'nin rivâyetine göre Abdurrahman b. Şimâse el- Mehrî şöyle anlatıyor: Ukbe b. Amir el-Cühenî bize namaz kıldırıyordu. Oturması gerekli olduğu halde ayağa kalktı. Arkasındaki insanlar: "Sübhanallah, Sübhanallah" diye hatırlatma yaptılar. Ama o, oturmadı, kıyâmına devam etti. Namazın sonuna gelince oturduğu halde iki yanılma secdesi yaptı. Selâm verince: "Biraz önce sizin, oturmam için Sübhanallah dediğinizi işit-

---

3. Buharî, 22/2, 22/5, 10/146, 10/147, 83/15; Müslim, 570 (85, 86); Tirmizî, 391; Ebu Davud, 1034; Nesâî, 3/19; İbn Mâce, 1206, 1207.
4. Ahmed, *Müsned*, 4/247;Ebu Davud, 1037; Tirmizî, 364, 365.

tim. Ancak sünnet olan, benim yaptığımdır'' dedi.[5]

Üç sebepten Abdullah b. Buhayne hadisi daha münasibtir:

1- Muğîre hadisinden daha sahihtir.

2- Yine Muğîre hadisinden anlamı daha açıktır. Çünkü Muğîre'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) de bize böyle yaptı" sözünün kendisinin yaptıklarının hepsine ait olması mümkündür; bu durumda Hz. Peygamber (s.a.) bu yanılma halinde bir kere selâmdan önce, bir kere de selâmdan sonra secde etmiş olur. Şu halde İbn Buhayne de, Muğîre de gördüklerini anlatmış olurlar ki, böylece her ikisini yapmak da caiz olmuş olur. Yukarıdaki sözüyle, Muğîre'nin, Hz. Paygamber (s.a.) ayağa kalktı, geri dönmedi, sonra yanılmadan dolayı secde etti, anlamını kastetmiş olması da mümkündür.

3- Muğîre, herhalde selâmdan önce yapacağı secdeyi unuttu da, bu secdeyi selâmdan sonra yaptı. Bu yanılmanın özelliğidir. Şu halde selâmdan önceki secde hakkında bunu söylemek mümkün değildir. En iyi bilen Allah'tır.

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Yaptığı Sehiv Secdeleri:

1- Hz. Peygamber (s.a.) bir defasında zevalden güneş batımına kadar olan vakitteki namazlardan birini -ya öğleyi, ya da ikindiyi- kıldırırken iki rekâtta selâm verdi. Sonra konuştu. Sonra da namazı tamamlayıp selâm verdi. Ardından selâm ve konuşmadan sonra iki secde yaptı. Secde ederken ve başını secdeden kaldırırken tekbir alıyordu.[6]

5. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 2/344, İsnâdı sahihtir.

6. Buharî, 8/88; Müslim, 573. Ebu Hureyre anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) bize bir defasında zevalden güneş batımına kadar olan vakitteki namazlarda birini -ya öğleyi, ya ikindiyi- kıldırırken iki rekâtta selam verdi. Sonra mescidin kıblesindeki bir hurma gövdesine geldi, öfkeli bir şekilde ona dayandı. Cemaatın arasında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de vardı. Her ikisi de konuşmaktan çekindiler. İnsanlar hızla çıkıp gittiler. Birbirlerine: "Namaz kısaldı" dediler. Zülyedeyn ayağa kalktı, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz kısaldı mı, yoksa unuttun mu? diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) bir sağa, bir sola baktı ve "Zülyedeyn ne diyor?" diye oradakilere sordu. "Doğru söyledi. Yalnız iki rekât kıldırdın." dediler. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.) iki rekât daha kıldırdı, selâm verdi, sonra tekbir aldı, sonra secde etti, sonra tekbir aldı, başını kaldırdı, sonra tekbir aldı secde etti. Sonra tekbir aldı, başını kaldırdı.

2- Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) ashabına namaz kıldırırken (yanıldı) secde yaptı, sonra teşehhüd okudu, sonra da selâm verdi.(7) Tirmizî: "Bu hadis, hasen-garîbtir" diyor.

3- Bir gün namaz kıldı, selâm verip ayrıldı. Oysa namazın bir rekâtı kalmıştı. Talha b. Ubeydullah derhal ona yetişip "Namazın bir rekâtını unuttun" dedi. Bunun üzerine geri döndü, mescide girdi ve Bilâl'e emredip namaz için kâmet getirtti. Cemaate bir rekât namaz kıldırdı. Bu olayı İmam Ahmed (r.h.) nakletmiştir.(8)

4- Bir keresinde öğle namazını beş rekât kıldırdı. Bunun üzerine (selâm verince) kendisine: "Namaz arttırıldı mı?" diye soruldu. O da: "Ne oldu ki?" diye sordu. "Beş rekât kıldın" şeklinde cevap vermeleri üzerine selâm verdikten sonra iki secde yaptı. Bu olayı Buharî ve Müslim rivâyet etmiştir.(9)

5- İkindi namazını üç rekât kıldırdı, sonra evine girdi. Cemaat durumu ona hatırlattı. Bunun üzerine dışarı çıktı. Onlara bir rekât kıldırdı, sonra selâm verip iki secde yaptı. Sonra selâm verdi.(10)

[Hz. Peygamber'in (s.a.) namazdaki yanılmalarından bilinenlerin tamamı işte bu beş yerdir. Bu yerlerden bazılarında selâmdan önce, bazılarında da selâmdan sonra secde ettiği anlaşılmaktadır.]

---

7. Tirmizî 395; Ebu Davud, 1039; Nesâî, 3/26. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de bu hadisi kaydedip Tirmizî'nin hasen garîb dediğini yazdıktan sonra şöyle diyor: Hâkim: "Bu hadis, Buharî ve Müslim'in şartlarına göre sahihtir" dedi. Beyhakî, İbn Abdilber, v.s. ise zayıf saydılar. Burada Eş'as'ın hafızlara aykırı olarak İbn Sîrîn'den yaptığı bu rivâyeti kusurlu buldular. Çünkü bilinen o ki, İbn Sîrîn'in İmrân'dan rivâyet ettiği hadiste teşehhüd geçmiyor. Serrâc, Seleme yoluyla bu olay hakkında Alkame'den şunları rivâyet eder: İbn Sîrîn'e: "Peki teşehhüd?" diye sordum. "Teşehhüd konusunda birşey işitmedim" dedi. Aynı şekilde bu senedle Hâlid el-Hazzâ'nın İmrân'dan rivâyet ettiği sağlam hadiste -Müslim'in rivâyetine göre- teşehhüd anılmamaktadır. Şu halde Eş'as'ın ilâvesi şâz demektir. Bu yüzden İbnü'l-Münzir diyor ki: Sehiv secdesinde teşehhüd okunduğunun sâbit olacağını sanmıyorum. Ancak sehiv secdesinde teşehhüd olduğuna dair İbn Mes'ûd'dan Ebu Davud ve Nesâî'de; Muğîre'den Beyhakî'de rivâyet vardır. Her iki rivâyetin isnâdında da zayıflık vardır. Teşehhüd konusundaki bu üç hadis birleştiğinde hasen derecesine yükselir, denilebilir. Alâî: "Bu uzak değildir. İbn Ebî Şeybe tarafından sahih senedle İbn Mes'ûd'un sözü olarak rivâyet edilmiştir" diyor.
8. Ahmed, *Müsned*, 6/401; Ebu Davud, 1023, İsnâdı sahihtir.
9. Buharî, 22/2; Müslim, 572(91). Müslim'de son cümle "...cevap vermeleri üzerine iki secde yaptı, sonra selâm verdi"şeklindedir.
10. Müslim, 574.

İmam Şâfiî (r.h.) diyor ki: Hepsi selâmdan öncedir.

Ebu Hanîfe (r.h.) diyor ki: Hepsi selâmdan sonradır.

Mâlik (r.h.) diyor ki: Namazda eksiltme şeklinde olan her yanılma için yapılacak secde, selâmdan öncedir. Namazda artırma şeklinde olan her yanılma için yapılacak secde ise selâmdan sonradır. Hem artırma, hem eksiltme şeklinde ortaya çıkacak iki yanılma için yapılacak secde de selâmdan öncedir.

(Mâlikî âlimlerinden) Ebu Ömer İbn Abdilber diyor ki: İşte Mâlik'in görüşü budur. Bu konuda ondan gelen rivâyetlerde ayrıcalık yoktur. Ona göre bir kimse bunun aksine yanılma secdesi yaparak secdeyi hep selâmdan sonra yahut hep selâmdan önce yapsa hiçbir şey olmaz. Çünkü ona göre bu konuda gelen hadislerin ve bu ümmetin selefinin kendi aralarında ihtilaflı olmalarından dolayı bu secde hâkimin kendi içtihadıyla hükmetmesi kabilindendir.

İmam Ahmed'e (r.h.) gelince; el-Esrem anlatıyor: Ahmed b. Hanbel'e yanılma secdesinin selâmdan önce mi, yoksa sonra mı olduğunun sorulduğunu işittim. Şöyle cevap verdi: Bazı yerlerde selâmdan önce, bazı yerlerde selâmdan sonradır. Zülyedeyn olayı hakkında Ebu Hureyre'den nakledilen hadise göre Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı gibi, iki rekâtta selâm verdiğinde selâmdan sonra secde eder.

Üç rekâtta selâm veren kimse İmrân b. Husayn hadisine[11] göre yine selâmdan sonra secde eder (şüphe edip doğruyu) taharrî = araştırma halinde İbn Mes'ûd hadisine göre selâmdan sonra secde eder. İki rekâtta oturmadan ayağa kalkma halinde İbn Buhayne hadisine göre selâmdan önce secde eder. Namazda (kaç rekât kıldığında) şüphe ederse Ebu Saîd el-Hudrî[12] ve Adurrahman b. Avf[13] hadislerine göre namazı yakîn (kesin bildiği adet) üzerine bina eder ve selâmden önce secde yapar.

el-Esrem diyor ki: Ahmed b. Hanbel'e: "Bu yerlerin dışında ne yapar?" diye sordum, şöyle cevap verdi: "Hepsinde de selâmdan önce secde eder. Çünkü secde, namazının eksiğini tamamlamaktadır" Yine Ahmed b. Hanbel diyor ki: "Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet edilenler olmasay-

11. Müslim, 574; Ebu Davud, 1018; Nesâî, 3/26; İbn Mâce, 1275.
12. Müslim, 571; Tirmizî, 396; Ebu Davud, 1024; Nesâî, 3/27; İbn Mâce, 1210.
13. Ahmed, 1/190; Tirmizî, 398; İbn Mâce, 1209; Beyhakî, 2/332; Tahâvî, 1/432,433. Râvileri sikadır. Hâkim (1/324) sahih saymış, Zehebî de ona mavafakat etmiştir.

dı, secdelerin hepsinin selâmdan önce olması görüşüne varırdım. Zira secde, namazın tabiatındandır. Bu yüzden (namaz kılan) onu selâmdan önce yerine getirir. Ancak diyorum ki: Hz. Peygamber'in selâmdan sonra secde ettiği rivâyet edilen her yerde selâmdan sonra secde eder. Diğer yanılma durumlarında ise selâmdan önce secde yapar."

Davud b. Ali diyor ki: Hiç kimse yanılmadan dolayı Allah Rasulü'nün (s.a.) secde ettiği beş yer dışında secde etmez.

2— Namazda Şüphe:

Şüphe, Hz. Peygamber'e (s.a.) ârız olmamıştır. Ancak şüphe edilirse yakîn (kesin bilgi) üzerine bina edilmesini, şüpheye itibar edilmemesini ve selâmdan önce secde yapılmasını emretmiştir. İmam Ahmed diyor ki: Şüphe iki cihetlidir: 1- Yakîn, 2- Taharrî. Artık Ebu Saîd el-Hudrî hadisine göre yakînde karar kılan kimse şüpheyi ibtal eder, selâmdan önce iki yanılma secdesi yapar. Mansûr'un rivâyet ettiği İbn Mes'ûd hadisine göre taharrîde yani galib zanda karar kılan kimse ise selâmdan sonra iki yanılma secdesi yapar.

İmam Ahmed'in kastettiği Ebu Saîd hadisi şudur: *"Biriniz namazında şüphe edip de üç mü, yoksa dört mü kıldı bilemezse şüpheyi atsın yakînen bildiği (adet) üzerine bina etsin. Sonra selâm vermeden önce iki secde yapsın."*(14)

İbn Mes'ûd hadisi ise şudur: *"Biriniz namazında şüphe ettiğinde doğruyu araştırsın (ihtimallerin doğruya en yakın olanında karar kılsın), sonra iki secde yapsın."* İki hadis de Buharî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir. *Sahihayn*'daki başka bir metinde: *"Sonra selâm versin, sonra da iki secde yapsın"* deniliyor. İşte İmam Ahmed'in "taharrîde karar kılarsa selâmdan sonra secde eder" dediği budur.

Ona göre taharrî ile yakîn arasındaki fark şudur: Namaz kılan bir kimse imam ise (şüphe ettiğinde) galib zannına ve zihninde çoğunlukla ihtimal verdiği şeye göre hareket eder. İşte bu taharrîdir. İbn Mes'ûd hadisine göre de bu durumdan dolayı selâmdan sonra secde eder. Şayet namazı tek başına kılıyorsa Ebu Saîd hadisine göre yakîn üzerine bina eder ve selâmdan önce secde eder. Onun zâhir mezhebini ortaya koymada münte-

14. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 12.

sıblerinin çoğunluğunun yolu işte budur. Ondan ayrıca iki rivâyet daha nakledilmiştir: 1- Her halukârda yakîn üzerine bina eder. Şâfiî ile Mâlik'in görüşleri budur. 2- Her halükârda galib zannına göre hareket eder. Onun ifadelerinin görünüşüne bakılırsa gerçekten şüphe ile güçlü galib zan arasında fark gözettiği ortaya çıkar. Namaz kılan kimse şüphe ettiğinde yakîn üzerine bina eder; zihninde çoğunluk ihtimal yahut galib zan belirdiğinde araştırır. (O çoğunluk ihtimal yahut galib zanna göre hareket eder). Verdiği cevapların odağını bu teşkil etmekte olup iki hadisi iki (ayrı) hâle hamletmektedir. En iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hanîfe (r.h.) şüphe konusunda diyor ki: Şüphe kendisine ilk defa ârız olmuşsa namazı yeniden kılar. Çokça ârız olmuşsa ve bir tarafa galib zannı var ise ona göre hareket eder. Zannı yoksa yakîne bina eder.

3— Namazda Gözleri Kapama:

Namazda gözlerini yummak Hz. Paygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Yukarıda da geçtiği üzere teşehhüdde dua ederken gözüyle parmağına işaret ederdi. Ve gözünün bakışı işaret parmağını aşmazdı.[15]

Buharî'nin Sahih'inde rivâyet ettiğine göre Enes (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Âişe'nin, odasının bir tarafını örttüğü bir perdesi vardı. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Şu perdeni karşımdan al. Üzerindeki resimler, namazda iken hep bana görünüp duruyor." dedi.[16]

Hz. Peygamber (s.a.) namazda iken gözlerini yumuyor olsaydı resimler ona görünmezdi. Bu hadisi delil olarak ileri sürmek pek o kadar uygun değildir. Çünkü namazda iken ona görünen şey, daha önce görülmüş olan bu resimlerin hatırlanması mı, yoksa bizzat onların gözle görülmesi mi? Bu da muhtemel, şu da muhtemel. Delil olma bakımından bu hadisten daha açık olanı Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet edilen şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde işaretler bulunan bir hamisa (yünden dört köşeli, iki tarafı zencefilli bir tür siyah aba) içinde namaz kıldı. (Namaz kılarken) üstündeki işaretlere şöyle bir bakmıştı. Namazdan çıkınca: *"Benim şu hamisamı Ebu Cehm'e (geri) götürün de bana Ebî Cehm'in (nakışsız, yumuşak fakat kalın saf aba olan) enbicâniyyesini getirin. Zira demin namazım-*

---

15. Ahmed, Müsned, 4/3; Nesâî, 3/29; Ebu Davud, 990. Senedi hasendir.
16. Buharî, 8/15, 77/93; Ahmed, 3/151, 283.

dan beni (az kalsın) alıkoyacaktı" buyurdu.[17]

Bu hadisi delil olarak almak da pek mümkün değildir. Çünkü neticede hamisaya bir kerecik bakmış ve bu bakış onu meşgul etmişti. Bir süvariyi öncü olarak gönderdiğinde (namaz kılarken) süvarinin geleceği vadiye doğru baktığı yolundaki hadis de delil olmaz. Çünkü bu bakış ve iltifat onun, ordunun işleriyle ilgilenmesinden dolayı gerekli olduğu içindi.

Belki kusûf namazında cenneti gördüğünde bir üzüm salkımı almak için elini uzatması olayı buna delil olabilir. Yine bu namazda cehennemi, kediye işkence eden kadını ve (hacıların mallarını çomağı ile çalan, farkına varıldığında da, çomağıma takıldı diyen) çomaklı adamı[18] cehennemde görmesi; yine namaz kılarken önünden geçmek isteyen hayvanı savuşturmaması, erkek ve kız çocuğu geri çevirmesi, dövüşen iki genç kızın arasını ayırması, namazda iken kendisine selâm veren kimsenin selâmını işaretle alması —çünkü ancak gördüğü kimseye işeret edebilirdi—, yine namaz kılarken şeytanın O'na saldırması ve O'nun da şeytanı yakalayıp boğazını sıkması -ki bu gözle görmedir- olayları hakkında rivâyet edilen bu ve bunun gibi hadislerin toplamından Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda iken gözlerini yummadığı bilgisi elde edilebilir.

Fakihler, gözleri yummanın mekruh olup olmadığında görüş ayrılığına düşmüşlerdir: İmam Ahmed ve bazıları mekruh saymış ve: "Bu Yahudi işidir" demişlerdir. Bir grup ise mübah görmüş, mekruh saymamış ve: "Namazın ruhu sırrı ve maksadı olan huşûu elde etmeye daha yakın olabilir" demişlerdir.

Doğrusu şöyle demektir: Şayet gözleri açmak huşua zarar vermiyorsa bu daha faziletlidir. Şayet kıblesinde kalbini karıştıran süslemeler ve nakışlar bulunuyor ve bunlar huşûuna engel oluyorlarsa, işte o zaman gözlerini kapamak kesinlikle mekruh olmaz. Bu durumda gözleri kapamanın müstehab olduğu görüşü şerîatın usul ve maksatlarına, mekruh olduğu görüşünden daha yakındır. En iyi bilen Allah'tır.

---

17. Buharî, 8/14, 10/93, 77/19; Müslim, 556; Ebu Davud, 914; Nesâî, 2/72; Ahmed, 6/37, 46, 177, 199, 208.
18. Buharî 16/9,10; Müslim, 904(10); Ahmed, 3/318, 2/188, 4/245; Nesâî, 3/149.

E) NAMAZDAN SONRAKİ TUTUMLARI

1— Namazdan Sonra Okuduğu Dualar:

Selâm verince üç kere istiğfar eder (Estağfirullah demek) ve (ondan sonra da) şöyle derdi:

اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ . تَبَارَكْتَ يَاذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ .

"Allah'ım! Selâm sensin. Yalnız sendendir, selâmet. Çok ulusun, ey Celâl ve İkram sahibi!".(1)

Kıbleye yönelik olarak ancak bunları söyleyecek kadar bekler, hemen kendisine uyan cemaata yönelirdi.

Namazı bitirince hem sağından, hem solundan çıkıp giderdi. İbn Mes'ûd: "Allah Rasûlünün (s.a.) solundan çıkıp gittiğini çok gördüm." diyor. Enes ise: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) çoğunlukla sağından çıkıp gittiğini gördüm." diyor. Birincisi *Sahihayn*'da(2), ikincisi ise Müslim'dedir.(3) Abdullah b. Amr da: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) namazdan ayrılınca sağından ve solundan

---

1. Müslim, 591 (135); Tirmizî, 300; Ebu Davud, 1513; Nesâî, 3/68; İbn Mâce, 928; Ahmed, *Müsned*, 5/275, 279. Ayrıca Müslim, 592.
2. Buharî, 10/159; Müslim, 707; Ebu Davud, 1042; Nesâî, 3/81; Ahmed, *Müsned*, 1/383, 429, 464. Müslim'deki metin şöyledir: *"Allah Rasûlünün (s.a.) çoğunlukla solundan çıkıp gittiğini gördüm."*
3. Müslim, 708; Nesâî, 3/81.

çıkıp gittiğini gördüm." diyor.[4]

Sonra yüzünü cemaata çevirirdi. Cemaatın herhangi bir tarafına özel davranmazdı.

Sabah namazını kılınca güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde otururdu.[5]

Her farz namazın arkasında şu duayı okurdu:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، اللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ .

"Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd, O'na mahsustur. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım! Senin verdiğine hiç engel yoktur. Senin vermediğini verebilecek hiç yoktur. Hiç kimseye sahip olduğu makam ve serveti, Sana karşı koyup fayda veremez."[6]

Şu duayı da okurdu:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّهِ ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ ، وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ ، لَهُ النِّعْمَةُ ، وَلَهُ الفَضْلُ ، وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّه ، مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ،

"Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter. Güç, kuvvet yalnız Allah ile beraberdir. Allah'tan başka tanrı yoktur. Yalnız O'na kulluk ederiz. Nimet O'nundur. Fazlu kerem O'nundur. Güzel övünç O'nundur. Allah'tan başka tanrı yoktur. Yalnız O'nun adına dinî görevlerimizi

4. İbn Mâce, 931; Ahmed, *Müsned*, 2/174, 190, 215. *Müsned*'deki metin şöyledir: *"Allah Rasûlü'nün (s.a.) hem sağından ve hem solundan çıkıp gittiğini gördüm. Hem yalın ayak, hem ayakkabı ile namaz kıldığını gördüm. Hem ayakta, hem oturarak su içtiğini gördüm."* İsnâdı hasendir. Bu konuda Nesâî (3/82), Tirmizî (201), Ebu Davud (1041) ve İbn Mâce (929) hasen senedle hadis rivâyet etmektedirler.

5. Müslim, 670; Nesâî, 3/80, 81. İsnâdı hasendir.

6. Buharî, 10/155, 80/15, 81/22, 82/12, 97/3; Müslim, 593 (137); Ebu Davud, 1505; Nesâî, 3/70, 71.

halisâne yerine getiririz. İsterse kâfirler hoşlanmasınlar."[7]

Ebu Davud'un Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'dan naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), selâm verip namazdan çıkınca şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ ، وَمَا أَخَّرْتُ ، وَمَا أَسْرَرْتُ ، وَمَا أَعْلَنْتُ ، وَمَا أَسْرَفْتُ
، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ ، لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ .

"Allah'ım! Önden işlediğim, geriye bıraktığım, gizlediğim, âşikâre işlediğim, israf ettiğim ve benden daha iyi bildiğin bütün günahlarımı bağışla. Öne geçiren, geri bırakan yanlız sensin Senden başka tanrı yoktur."[8]

Bu dua, Müslim'in[9], Hz. Peygamber'in (s.a.) namaza başlangıçta, rükü ve secdede okuduğu dualara dair Hz. Ali'den rivâyet ettiği uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Müslim'in bu rivâyetinde yukarıdaki duanın nerede okunduğu hususunda iki ayrı şey söylenmiştir:

1- Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı teşehhüd ile selâm arasında okurdu. Doğru olan budur.

2- Selâmdan sonra okurdu. Herhalde iki yerde de okumuştur. En iyi bilen Allah'tır.

İmam Ahmed'in Zeyd b. Erkam'dan rivâyetine göre:

Allah Rasulü (s.a.) her namazın sonunda şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ ، أَنَا شَهِيدٌ أَنَّكَ الرَّبُّ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ ،
اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ ، أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ
كُلِّ شَيْءٍ ، أَنَا شَهِيدٌ أَنَّ الْعِبَادَ كُلَّهُمْ إِخْوَةٌ ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ ، اجْعَلْنِي
مُخْلِصاً لَكَ وَأَهْلِي فِي كُلِّ سَاعَةٍ مِنَ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ يَاذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ ، اسْمَعْ
وَاسْتَجِبْ ، اللَّهُ أَكْبَرُ الأَكْبَرُ اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ ، اللَّهُ أَكْبَرُ الأَكْبَرُ ، حَسْبِيَ
اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ، اللَّهُ أَكْبَرُ الأَكْبَرُ .

7. Müslim, 594 (139); Ebu Davud, 1506; Nesâî, 30/69, 70.
8. Ebu Davud, 1509; Tirmizî, 3419. İsnâdı sahihtir.
9. Müslim, 771 (201, 202).

"Rabbimiz, herşeyin Rabbi ve hükümranı olan Allah'ım! Yegâne Rab olduğuna, ortağın bulunmadığına ben şahidim.

Rabbimiz, herşeyin Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'in, Senin kulun ve elçin olduğuna ben şahidim.

Rabbimiz, herşeyin Rabbi olan Allah'ım! Kulların hepsinin kerdeş olduklarına ben şahidim.

Rabbimiz, herşeyin Rabbi olan Allah'ım! Dünya ve âhiretin her saatinde beni ve ailemi Sana karşı ihlâslı kıl. Ey celâl ve ikram sahibi! Dinle, kabul buyur. Allah en büyük, en büyüktür. Allah, göklerin ve yerin nurudur. Allah en büyük, en büyüktür. Bana Allah yeter. O ne güzel vekil. Allah en büyük, en büyüktür." Bu hadisi Ebu Davud da rivâyet etmiştir.(10)

Hz. Peygamber (s.a.) ümmetini, her namazın arkasında otuz üç kere "Sübhanallah", otuz üç kere "el-hamdülillah" ve otuz üç kere "Allahuekber" deyip yüze tamamlamak için şu duayı okumaya teşvik etmiştir:

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

"Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter."(11)

Bir diğer tarz olarak, otuz dört tekbir getirerek yüze tamamlama tavsiye edilmektedir.(12)

Bir başka rivâyette, şu şekil ortaya konmaktadır: Yirmi beş tesbih, bir o kadar tahmid, bir o kadar tekbir ve bir o kadar da şunları söylemek(13):

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

10. Ebu Davud, 1508; Ahmed, 4/369, Senedi zayıftır.
11. Müslim, 597 (146).
12. Müslim, 596 (144, 145); Nesâî, 3/75; Tirmizî, 3409.
13. Tirmizî, 3410; Nesâî, 3/76. Tirmizî: "Hadis, hasen-sahihtir" diyor. Nesâî'nin (3/76) .bu konuda kuvvetli senedle bir başka rivâyeti daha vardır.

Bir başka şekil olarak on tesbih, on tahmid ve on tekbir tavsiye edilmektedir.[14]

Bir başka şekil olarak da-Sahih-i Müslim'de Ebu Hureyre'den nakledilen hadisin rivâyetlerinin birinde olduğu üzere - on birer kere söyleme tavsiye edilmiştir: "Her namazın arkasında otuz üç kere tesbih, tahmid ve tekbir getirirler. Herbirinden on birer kere, böylece hepsi otuz üç eder."[15] Bu şekil tavsiyede gözüken o ki, bu tarz, râvilerden birinin tasarruf ve yorumudur. Çünkü hadisin metni: *"Her namazın arkasında otuz üç kere tesbih, tahmid ve tekbir getirirler."* şeklindedir. Bundan maksadı da, tesbih, tahmîd ve tekbir kelimelerinden her birinin otuz üç olmasıdır. Yani: "otuz üç kere Subhânallah, el-Hamdülillah ve Allahu ekber" deyiniz. Zira hadisin râvisi Sümey, bu hadisi Ebu Salih es-Semmân'dan nakletmektedir. Ebu Salih, ona, hadisi bu şekilde şöylece yorumlamıştır: "Subhanallah, el-Hamdülillah ve Allahu Ekber kelimelerinin hepsinden otuz üç adet oluncaya kadar söyleyin."

Özellikle on bir rakamının belirtilmesinin, zikirler içinde bir benzeri yoktur. Ama yüz rakamında durum bunun aksinedir. Çünkü onun pekçok benzerleri vardır. On rakamının da yine pekçok benzerleri mevcuttur. Nitekim *Sünen*'de Ebu Zer'den nakledilen bir hadise göre Allah Rasulü (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim sabah namazının arkasından daha ayaklarını bükmüş otururken, konuşmadan önce on kere;

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ .

derse onun adına on sevab yazılır, on günahı silinir, derecesi on kat yükseltilir ve o gün her türlü belâdan emniyet içinde olur, şeytandan korunur ve o gün Allah'a ortak koşma dışında herbir günahın ona yaklaşması mümkün olmaz." Tirmizî: "Bu hadis, hasen-sahih'tir" diyor.[16]

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde, Ümmü Seleme'den nakledilen bir ha-

---

14. Nesâî, 3/52, 3/74; Tirmizî, 3407; Ebu Davud, 5075. İsnâdı sahihtir.
15. Müslim, 595 (143).
16. Tirmizî, 3470; Ahmed, 4/227. Seneddeki Şehr b. Havşeb'ten dolayı hadis zayıftır. Ancak Ahmed (4/60), Ebu Davud (5077) ve İbn Mâce'nin (3867) bu anlamda rivâyet ettikleri bir hadis hasen; yine bu anlamda Ahmed'in (5/420) Ebu Eyyûb'dan rivâyet ettiği hadis sahihtir.

dise göre, Hz. Peygamber (s.a.) hizmetçi istemek için gelen kızı Fâtıma'ya uyuyacağı zaman otuz üç kere Allah'ı tesbih etmesini, otuz üç kere O'na tahmîd okumasını ve otuz üç kere de O'na tekbir getirmesini; sabah namazını kılınca on kere ve akşam namazından sonra on kere:

لا إله الا الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير .

demesini öğretmiş ve ona emretmiştir.[17]

Sahih-i İbn Hibbân'da Ebû Eyyûb el- Ensârî'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: Kim sabah uyanınca on kere:

لا إله الا الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير .

derse, bunlara karşılık onun adına on sevab yazılır, on günahı silinir, derecesi on kat yükseltilir, bu sözler onun için dört köle âzâd etmeye denk ve akşama kadar şeytandan korunmak için sığınak olurlar. Bunları akşam namazını kılınca, namazın arkasında söyleyen kimse için de sabaha kadar aynen sabahleyin söyleyen kimseye verilenlerin misli verilir.[18]

Hz. Peygamber'in (s.a.) namaza başlangıçta okuduğu dualar arasında yukarıda da geçtiği üzere on kere "Allahu Ekber" on kere "el-Hamdülillah", on kere "La ilâhe illallah", on kere "Estağfirullah" der; sonra on kere "Allahümmağfir lî vehdini zuknî" diye dua eder, on kere de kıyamet gününde yer darlığından Allah'a sığınırdı. Zikirler ve dualar arasında on kere

17. Ahmed, 6/298. Hadis zayıftır. Ancak birinci kısmını Buharî (80/11) ve Müslim (2727) şu şekilde rivâyet etmişlerdir. Hz. Ali anlatıyor: Hz. Fatıma'nın değirmende un öğütmekten elleri rahatsızlanmıştı. Bu sırada Hz. Peygamber'e (s.a.) bir esir gelmişti. Hz. Fatıma babasına gitti; O'nu bulamadı. Hz. Âişe ile karşılaştı. Durumu ona anlattı. Hz. Peygamber (s.a.) gelince Hz. Âişe, Hz. Fatıma'nın kendisine geldiğini haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.) bize geldi. Geldiğinde yataklarımıza yatmıştık. Derhal kalkmak için hamle yaptık. Fakat Hz. Peygamber (s.a.): "Yerinizde kalın" dedi. Aramıza oturdu. Öyle ki ayağının soğukluğunu göğsümde hissettim. Sonra şöyle buyurdu: *"Şimdi size istediğinizden daha hayırlı birşey öğreteceğim. Yatağınıza yattığınızda 34 kere tekbir, 33 kere tesbih ve 33 kere tahmid getirirseniz bu sizin için hizmetçiden daha hayırlıdır."* Hadisin ikinci kısmına ise hemen sonra gelen hadis şahit olur.

18. *Mevâridu'z-Zam'ân* 2341; Ahmed, 5/415. Yalnız bir râvisi tartışmalıdır; ancak yukarıda geçen Ümmü Seleme hadisi ile Münzirî'nin *et-Tergîb*'de (1/269): "İsnâdı hasendir" dediği, Taberânî tarafından rivâyet edilen hadis buna destek sağlar.

tekrarlananlar çoktur. Dua ve zikirlerin herhangi birinde on bir kere tekrarlama ise-yukarıda geçen Ebu Hureyre hadisinin senedlerinden biri dışında-asla nakledilip gelmemiştir. En iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hâtim'in *Sahih*'inde naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) namaz kılıp bitirince şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ أَصْلِحْ لِي دِينِي الَّذِي جَعَلْتَهُ عِصْمَةَ أَمْرِي ، وَأَصْلِحْ لِي دُنْيَايَ الَّتِي جَعَلْتَ فِيهَا مَعَاشِي ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ ، وَأَعُوذُ بِعَفْوِكَ مِنْ نِقْمَتِكَ . وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ ، لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ .

"Allah'ım! Halimin düzelmesine vesile kıldığın dinimi benim için ıslah et. Geçinme kaynaklarımı kendisinde yarattığın dünyamı benim için ıslah et.

Allah'ım! Gazabından hoşnutluğuna sığınırım. Azabından affına sığınırım .Senden yine Sana sığınırım. Senin verdiğine hiç engel yoktur. Senin vermediğini verebilecek hiç yoktur. Hiç kimseye, sahip olduğu makam ve serveti, Sana karşı koyup fayda veremez."[19]

Hâkim, *Müstedrek*'inde Ebu Eyyub'un şöyle dediğini nakleder: Peygamberinizin (s.a.) arkasında namaz kıldığımda mutlaka namazını bitirince şu duayı okuduğunu işitirdim:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي خَطَايَايَ وَذُنُوبِي كُلَّهَا ، اللَّهُمَّ أَنْعِمْنِي وَأَحْيِنِي وَارْزُقْنِي ، وَاهْدِنِي لِصَالِحِ الأَعْمَالِ وَالأَخْلاَقِ ، إِنَّهُ لاَ يَهْدِي لِصَالِحِهَا إِلاَّ أَنْتَ ، وَلاَ يَصْرِفُ عَنْ سَيِّئِهَا إِلاَّ أَنْتَ .

"Allah'ım! Bütün hata ve günahlarımı bağışla.

Allah'ım! Bana nimet ihsan et, beni dirilt, bana rızık ver. Beni salih amel ve huylara yönelt. Zira Senden başkası onların salih olanına yöneltemez ve yine Senden başkası onların kötü olanından alıkoyamaz."[20]

---

19. İbn Hibbân, 541. Hadis zayıftır. Bu rivâyette Kâ'b: "Hz. Musa'ya denizi yarıp açan Allah'a yemin ederim ki, biz Tevrat'ta Davud Peygamber'in (a.s.) namazdan ayrıldığında şöyle dediğini buluyoruz..." diyor ve yukarıdaki duayı söylüyor. *Sahih-i Müslim*'de (2720), Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediği kaydı getirilmeden buna benzer bir rivâyet Ebu Hureyre'den aktarılmıştır.
20. Hâkim, 3/462. Senedi zayıftır. İbnü's-Sünnî'de (114) Ebu Ümâme'den bu konuda

İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde naklettiğine göre Hâris b. Müslim et-Temîmî diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) bana buyurdu ki: *"Sabah namazını kılınca konuşmadan yedi kere (* اللهم أجرني من النار *) Allah'ım! Beni Cehennem ateşinden koru, diye dua et. O gün ölecek olursan Allah, cehennem ateşinden uzak kalman için bir ahidname yazar. Akşam namazını kılınca konuşmadan yedi kere (* اللهم أجرني من النار *) Allah'ım! Beni cehennem ateşinden koru, diye dua et. O gece ölecek olursan Allah, cehennem ateşinden uzak kalman için bir ahidname yazar."*[21]

2— Farz Namazların Sonunda Âyet el-Kürsî Okuması:

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-Kebîr*'de Ebu Ümâme'den naklettiğine göre Allah Rasulü (s.a.): *"Kim her farz namazın arkasında Âyet el-Kürsî'yi okursa ,onu cennete girmekten yalnızca ölmemesi alıkor."*[22] buyurmuştur. Bu hadisi Muhammed b. Hımyer, tek başına, Muhammed b. Ziyad el-Elhânî aracılığıyla Ebu Ümâme'den nakletmiştir. Nesâî ise hadisi Hüseyn b. Bişr yoluyla Muhammed b. Hımyer'den rivâyet etmiştir. Bu hadisi kimileri sahih saymış ve demişlerdir ki: Hüseyn b. Bişr hakkında Nesâî: "Bir sakıncası yok", başka bir yerde de: "sika" demiştir. Her iki Muhammed ile de Buharî, *Sahih*'inde istidlâl etmiştir; o halde hadis, onun onayını almıştır, diyorlar. Kimileri de: "Bu hadis uydurmadır" diyor. Ebul-Ferec İbnü'l-Cevzî bu hadisi *el-Mevzuât* adlı kitabına almış ve Muhammed b. Hımyer'e takılmış, Ebu Hâtim er-Râzî'nin onun hakkında: "Onunla istidlâl edilmez" ve Yakub b. Süfyân'ın: "Güçlü değil" sözlerini esas almıştır. Hafızlardan bazısı onun bu tutumuna karşı gelmiş ve Muhammed'i "sika" saymışlardır. Bunlardan biri diyor ki: O (Muhammed b. Hımyer) hadis uyduracak adam değildir. Sahih hadisleri toplayıp kitap haline getirenlerin en büyüğü —Buharî— onunla istidlâl etmiştir. Hadis râvileri hakkında son derece sert

---

zayıf senedle bir hadis rivâyet ediliyor.

21. İbn Hibbân, 2341; Ebu Davud, 5079. Hadis zayıftır.
22. İbn Hibbân, Muhammed b. Hımyer -Muhammed b. Ziyad el-Elhânî -Ebû Ümâme senediyle rivâyet etmektedir. Sened sahihtir. Münzirî, *et-Terğîb*'de (2/261) diyor ki: Hadisi Nesâî ve Taberânî, değişik senedlerle rivâyet etmişlerdir. Bunlardan birisi sahihtir. Üstadımız Ebu'l-Hasen, "Buharî'nin şartına uygundur" diyor. İbn Hibbân, Kitâbu's-Salât'ta rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Taberânî, senedlerden birindeki rivâyette "ve kim Kulhüvallahu ahad sûresini okursa" ilâvesini getiriyor. Bu ilâve ceyyiddir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (10/102) diyor ki: Bu hadisi Taberânî, *Kebîr* ve *Evsat*'ta —biri ceyyid— değişik senedlerle rivâyet etmiştir. Ebu Ümâme hadisini İbnü's-Sünnî (120) ve Muğîre b.Şu'be hadisini Ebu Nuaym (*Hılye*, 3/121) hasen senedle rivâyet etmiştir.

sözlü biri olan Yahya b. Maîn bile onu sika saymıştır. Yine bu hadisi Taberânî, *Mu'cem*'inde Abdulah b. Hasan —babası— dedesi yoluyla şu şekilde rivâyet eder: Allah Rasulü (s.a.) buyurdu ki: *"Kim farz namazın arkasında Âyet el-Kürsî'yi okursa, öteki namaza kadar Allah'ın koruması altında olur."*[23]

Bu hadis, Ebû Ümâme, Ali b. Ebî Talib, Abdullah b.Ömer, Muğîre b.Şu'be, Câbir b.Abdullah ve Enes b. Mâlik'ten de rivâyet edilmiştir. Bunların hepsi de zayıftır. Ancak farklı yolları ve ayrı ayrı kaynaklarıyla birlikte birbirine eklendiklerinde hadisin bir aslının bulunduğunu ve uydurma olmadığını gösterirler. Kulağıma geldiğine göre üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye —Allah, ruhunu şad etsin— "Hiçbir namazın sonunda Âyet el-Kürsî okumayı terketmedim" demiş.

Müsned ve *Sünen*'de, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediği rivâyet edilir: "Allah Rasûlü (s.a.) her namazın arkasında Muavvizât (İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini) okumamı emretti."[24] Bu hadisi Ebu Hâtim İbn Hibbân, *Sahih*'inde; Hâkim ise *Müstedrek*'te rivâyet etmiştir. Hâkim: "Müslim'in şartına göre sahîhtir" diyor. Tirmizî'de hadisin metni "Muavvizeteyn = Felak ve Nâs sûrelerini okumamı emretti" şeklindedir.

Taberânî'nin *Mu'cem*'i ile Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin *Müsned*'inde Ömer b. Nebhân'ın —bu râvî hakkında söz edilmiştir— Câbir'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: *"İmanı olup da şu üç şeyi yapan kimse cennetin kapılarından dilediğinden girer, dilediği kadar hûri ile evlendirilir: 1- Kâtilini affeden, 2- Gizli borç ödeyen, 3- Her farz namazın arkasında da on kere Kul hüvallahu ahad sûresini okuyan."* Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir (r.a.): "Yahut bunlardan birisini yaparsa da mı, ey Allah'ın Rasûlü?" dedi. O da cevaben: *"Evet, bunlardan birisi yaparsa da"* buyurdu.[25]

Hz. Peygamber (s.a.), Muaz'a, her namazın arkasında: (اللهم أعنّى على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك) "Allah'ım! Seni zikredebilmem, Sana şükredebilmem ve Sana iyi kulluk edebilmem için bana yardım et." diye dua etmesini tavsiye buyurdu.[26]

---

23. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/148. Diyor ki: Hadisi Taberânî *Kebîr*'de rivâyet etmiştir; isnâdı hasendir.
24. Ahmed, 4/211; Ebu Davud, 1523; Tirmizî, 2905; Nesâî, 3/68; İbn Hibbân, 2347; Hâkim, 1/253. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî'de ona katılmıştır. Dedikleri gibidir.
25. Heysemî, a.g.e., 10/102. Zayıftır.
26. Ebu Davud, 1522; nesâî, 3/53. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (2345) sahih olduğunu söylemiştir.

"Namazın arkası" sözünde, selâmdan önce ve sonra olma ihtimali vardır. Üstadımız, selâmdan önce olmasını tercih ederdi. Neden böyle düşündüğünü sordum; "Herşeyin arkası kendisindendir; 'hayvanın arkası' sözünde olduğu gibi" diye karşılık verdi.

3— Sütre[27] Yapması:

Allah Rasûlü (s.a.) duvara doğru namaz kılacağı zaman duvarla kendisi arasında bir koyun geçecek kadar açıklık bırakırdı. Duvardan uzak durmazdı. Aksine sütreye yakın olmayı emrederdi. Bir oduna, direğe yahut ağaca doğru namaz kılacağı zaman o şeyi sağ yahut sol kaşı hizasına alır, tam karşısına almazdı.

Yolculukta ve açık alanda bulunduğunda yere bir hançer diker, ona doğru namaz kılardı. Böylece bu hançer, onun sütresi olurdu. Devesini enlemesine yatırıp ona karşı namaz kıldığı da olurdu. (Deve kalkıp giderse) semeri alıp diker ve onun art kaşına doğru namaz kılardı.[28]

Namaz kılacak kimsenin bir ok yahut değnek ile de olsa önüne sütre dikmesini, şayet bulamazsa yere çizgi çizmesini emretmiştir.[29] Ebu Davud diyor ki: Ahmed b. Hanbel'in; "Çizgi, hilâl gibi enlemesine olacak" dediğini işittim. Abdullah da: "Çizgi uzunlamasına olacak" dedi. Değnek ise dimdik dikilir.

Önünde sütre yapacak birşey yoksa, sahih yolla nakledildiğine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) namazını "kadın, eşek ve siyah köpek" keserdi. Bu rivâyet, O'ndan Ebu Zer[30], Ebu Hureyre[31], İbn Abbas[32] ve Abdul-

---

27. Sütre: Açık alanda namaz kılarken, önünden insan, hayvan vb. varlıkların geçmesi mümkün olan yerlerde namaz kılanın, namaz kıldığına alâmet olmak üzere secde edeceği yerin az ötesine diktiği değnek, mızrak vb. şey.
28. Buharî, 1/479.
29. Ebu Davud, 689; İbn Mâce, 943. senedi zayıftır.
30. Müslim, 510; Tirmizî, 338; Ebu Davud, 702; Nesâî, 2/63; İbn Mâce, 952. Ebu Zer anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) *"Herhangi biriniz namaza duracağı zaman eğer (semer) kaşı gibi birşey de olsa önüne bir sütre, önünde eğer kaşı gibi birşey bulunmazsa onun namazını eşek, kadın ve siyah köpek keser."* buyurdu. Ebu Zerr'i dinleyen râvi diyor ki: "Ey Ebu Zer! Siyah köpeğin, kızıl köpekten, sarı köpekten ne farkı vardır ki?" diye sordum. "A yeğenim! Ben de senin gibi bunu Allah Rasulü'ne (s.a.) sordum: Siyah köpek şeytandır, buyurdu" dedi.
31. Müslim, 511; İbn Mâce, 950. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *"Namazı kadın, eşek ve köpek keser. Eğer kaşı gibi birşey bundan korur."*
32. Ebu Davud, 703; İbn Mâce, 949. İbn Abbas'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.)

lah b. Mugaffel[33] tarafından sağlam yolla nakledilmiştir. Bu hadislerin çelişiği olan hadisler iki kısımdır: 1- Sahih, ama sarih (konuya delâleti açık) değil, 2- Sarih, ama sahih değil. Durumları böyle olan aykırı hadislerden dolayı bunlarla (yukarıda râvilerinin adları verilen sahih hadislerle) amel terkedilmez. Allah Rasûlü (s.a.), Hz.Âişe (r.anha) kıblesi tarafında uyurken namaz kılardı.[34] Herhalde böyle olması, namaz kılanın önünden geçen durumunda olmamasındandır. Çünkü erkeğin, namaz kılanın önünden geçmesi haram olduğu halde önünde durması mekruh değildir. İşte bunun gibi kadının da durması değil, geçmesi namazı kesmektedir. En iyi bilen Allah'tır.

"Siyah köpek ve aybaşılı kadın namazı keser" buyurmuştur. Ebu Davud diyor ki: Hadisi Şu'be merfû' olarak rivâyet etmiştir. Yani bu hadis Katâde'nin öğrencilerinden yalnızca Şu'be tarafından Hz. Peygamber'in sözü olarak aktarılmıştır. Saîd ve Hişâm gibi diğer öğrencileri ise İbn Abbas'ın sözü olarak (mevkûf) rivâyet etmişlerdir.

33. İbn Mâce, 951. Abdullah b. Mugaffel Hz. Peygamber'in (s.a.) "Namazı, kadın, köpek ve eşek keser" buyurduğunu aktarır. Ancak senedde zayıflık vardır.

34. Buharî, 8/105; Müslim, 512 (270). Hz. Âişe'nin yanında namazı kesen şeyler olarak köpek, eşek ve kadın sayılınca Hz. Âişe: "Bizi eşeklere, köpeklere benzettiniz. Vallahi, ben Hz. Peygamber'in (s.a.) kıblesi tarafında divan üzerinde yatarken O'nun namaz kıldığını gördüm" dedi. Mâlik (*Muvatta*, 1/155, 156), Buharî (8/90) ve Müslim'in (504) rivâyetlerine göre İbn Abbas şöyle anlatıyor: "Bir dişi eşek üzerinde geldim. O günler ergenlik çağıma yaklaşmıştım. Allah Rasûlü (s.a.) insanlara Mina'da namaz kıldırıyordu. Saflardan birinin önünden geçtim; indim eşeği otlaması için salıverdim. Safa katıldım. Hiç kimse bundan dolayı bana bir şey demedi." Ebu Davud (719), Dârakutnî (s. 141) ve Beyhakî (2/178) Ebu Saîd'den rivâyet ederler ki, Allah Rasûlü (s.a.): *"Namazı hiçbir şey kesmez. Mümkün olduğunca önünüzden geçeni engellemeye çalışın. Çünkü o şeytandır."* buyurdu. Bu hadis zayıfsa da Dârakutnî'nin (s.141) Ebu Ümâme'den naklettiği: "Namazı hiçbir şey kesmez" şeklindeki hasen hadisle kuvvet kazanır. (Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/62; Taberânî'nin *Kebîr*'inden naklen). Yine Dârakutnî'nin Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği: *"Kişinin namazını kadın, köpek ve eşek kesmez. Önünden geçeni mümkün olduğunca engelle."* hadisi ve Enes'ten rivâyet ettiği: *"Namazı hiçbir şey kesmez"* hadisi sayesinde güç kazanır. Bu şâhid hadisler birbirlerini takviye ederek bu hadise güç katarlar. Hafız İbn Hacer diyor ki: Saîd b.Mansûr, sahih isnâdla Hz. Ali, Hz. Osman, vs. sahabeden buna benzer ifadeleri, onların sözü (mevkûf) olarak rivâyet etmiştir. *Muvatta*'da (1/156) sahih senedle rivâyet edildiğine göre, Abdullah b. Ömer: "Namazı, namaz kılanın önünden geçen hiçbir şey kesmez" derdi. Bu naslarda, sahabe ve onlardan sonra gelen ilim adamlarının çoğunluğunun, namaz kılanın önünden geçen hiçbir şeyin namazı kesmeyeceği yolundaki görüşlerini ispatlayan delil vardır. Bu görüş Hz.Ali, Hz. Osman ve İbn Ömer'in görüşüdür. Aynı zamanda İbnü'l-Müseyyeb, Şa'bî ve Urve gibi tâbiîler; Mâlik, Sevrî, Şâfiî ve re'yciler (Ebu Hanife ve taraftarları) da bu görüştedirler. İmam Ahmed ise: "Siyah köpek namazı keser. Kadın ve eşek konusunda kalbimde bir tereddüt vardır" diyor.

F) RÂTİBE SÜNNETLERİ[1]

Hz. Peygamber (s.a.) yolculuk dışında, ikâmet halinde iken on rekât (sünnet) namaza devam buyururdu. Bunlar da İbn Ömer'in naklettiği şu hadiste bildirilenlerdir: *"Hz. Peygamber'den (s.a.) on rekât namaz belledim: İki rekât öğle namazından önce, iki rekât da ondan sonra, akşam namazından sonra evde iki rekât, yatsı namazından sonra evde iki rekât ve sabah namazından önce iki rekât."*[2]

Bu namazları Hz. Peygamber (s.a.) ikâmet halinde iken aslâ bırakmazdı. Öğleden sonraki iki rekâtı kaçırmıştı da, onları ikindiden sonra kaza etmişti. Bu iki rekât namaza devam buyurmuştur.[3] Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bir amele başladı mı, onda sebat ederdi. Yasak vakitlerde râtibe sünnetleri kaza etme, hem O'nun hakkında hem de ümmeti hakkında genel hükümdür. Yasak vakitte bu iki rekât namaza devam etme ise -inşâallah, açıklaması Hz. Peygamber'in (s.a.) hususiyetleri bölümünde geleceği üzere- yalnız O'na mahsustur.

Zaman zaman öğleden önce dört rekât kılardı. Nitekim *Sahih-i Buharî*'de Hz. Âişe'nin (r.a.): *"Hz. Peygamber (s.a.) öğleden önce dört, sabahtan önce de iki rekât sünnet namaz kılmayı terketmezdi."* dediği rivâyet

---

1. Râtibe sünnet: Farz namazlarla birlikte düzenli ve devamlı olarak kılınan, onlardan ayrılmayan sünnet namaz demektir.
2. Buharî, 19/34, 19/25, 19/29, 11/39; Müslim, 729; Tirmizî, 433; Ebu Davud, 1252; Nesâî, 2/119; *Muvatta*, 1/166, Ahmed, 2/117.
3. Müslim, 834/297, 835/299. Bu rivâyette Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) benim yanımda ikindiden sonra iki rekât kılmayı aslâ terketmedi." diyor.

edilir[4]. Şu halde ya Hz. Peygamber (s.a.) evinde kıldığında dört, camide kıldığında iki rekât kılardı demek gerekir -ki bu daha açık gözükmektedir- ya da öyle de yapardı, böyle de, demelidir. Hepsi de Hz. Âişe ve İbn Ömer'den gözlem niteliğinde aktarılmıştır. Her iki hadis de sahihtir; ikisinden birisinde kusur yoktur. "Bu dört rekât namaz, öğlenin sünneti değildi; zevalden sonra kıldığı başlı başına müstakil bir namazdı" da denilebilir. Nitekim İmam Ahmed'in Abdullah b. Sâib'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.), güneşin zevalinden sonra dört rekât namaz kılardı ve: *"Bu saat, göğün kapılarının açıldığı saattır. Bu vakitte salih bir amelimin (Arş'a) yükselmesini arzu ederim."* buyururdu.[5]

Yine Hz. Âişe'den (r.anha), *Sünen*'de nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) öğleden önce dört rekât kılamadığında, bu dört rekâtı öğleden sonra kılardı[6]. İbn Mâce diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleden önceki dört rekâtı kaçırdığında, onları öğleden sonraki iki rekâtın arkasında kılardı."[7] Tirmizî'de, Ali b. Ebu Tâlib'in (r.a.) şöyle dediği nakledilir: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleden önce dört, ondan sonra da iki rekât namaz kılardı."[8] Yine İbn Mâce, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini aktarır: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleden önce dört rekât namaz kılardı. Bu dört rekâtta kıyâmı uzatır; rükû ve secdeyi güzel yapardı."[9] Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber (s.a.) terketmezdi diye kastettiği işte -Allah daha iyi bilir ya- bu dört rekâttır.

Öğlenin sünneti ise İbn Ömer'in söylediği iki rekâttır. Diğer namazların sünnetlerinin ikişer rekât olması ve insanların en boş bulundukları bir vakit olduğu halde sabahın sünnetinin iki rekât olması bunu açıklığa kavuşturur. Buna göre öğleden önceki bu dört rekât, sebebi günün yarılanması ve güneşin zevali olan müstakil bir virddir. Abdullah b. Mes'ûd, zevalden sonra sekiz rekât namaz kılar ve: "Bunlar, misilleriyle gece namazına bedeldirler" derdi. Allah daha iyi bilir ya, bunun sırrı şudur: Gündüzün ortası, gecenin yarısına karşılıktır. Göğün kapıları zevalden sonra açılır. Nüzûl-i ilâhî (ilâhî iniş) ise gece yarısından sonra gerçekleşir. Bu iki vakit, yakınlık ve rahmet vakitleridir. Birinde göğün kapıları açılır, diğerinde Rab Tebâreke ve Teâlâ dünya göğüne iner.

---

4. Buharî, 19/34; Ebu Davud, 1253; Nesâî, 3/256
5. Ahmed, *Müsned,* 3/411; Tirmizî, 478; Tayâlisî, 1/113. İsnâdı hasendir.
6. Tirmizî, 426. İsnâdı hasendir.
7. İbn Mâce, 1158. Bir önceki hadis sebebiyle hasendir (hasen ligayrihi).
8. Tirmizî, 424. Senedi hasendir.
9. İbn Mâce, 1156. Senedinde yalnız bir zayıf râvi vardır.

Müslim'in *Sahih*'indeki rivâyetine göre Ümmü Habîbe diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: *"Kim bir gün, bir gecede on iki rekât namaz kılarsa, o namazlara karşılık o kimse için cennette bir ev bina edilir."* Nesâî ve Tirmizî, bu hadise şu ilâveyi getiriyorlar: *"Dört öğleden önce, iki rekât sonra, iki rekât akşamdan sonra, iki rekât yatsıdan sonra, iki rekât sabah namazından önce."* Nesâî: "İki rekât yatsıdan sonra" yerine: *"İki rekât ikindiden önce"* şeklinde rivâyet ediyor. Tirmizî, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.[10] İbn Mâce, Hz. Âişe aracılığıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu naklediyor: *"Kim şu on iki rekât sünnet namaza devam ederse Allah onun için cennette bir ev bina eder: Dört rekât öğleden önce, iki rekât ondan sonra, iki rekât akşamdan sonra, iki rekât yatsıdan sonra, iki rekât sabahtan önce."*[11] Yine İbn Mâce'nin Ebu Hureyre kanalıyla Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği buna benzer bir hadiste şöyle deniliyor: *"İki rekât sabahtan önce, iki rekât öğleden önce, iki rekât ondan sonra, iki rekât -zannederim- ikindiden önce, iki rekât akşadan sonra, -zannederim- iki rekât da yatsıdan sonra."* [12] Bu açıklamanın, râvilerin birinin sözünün hadise sokuşturulmuş (müdrec) şekli olması da, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü (merfû hadis) olması da muhtemeldir. Allah en iyi bilendir.

İkindiden önceki dört rekâta gelince; Hz. Peygamber'in (s.a.) bu dört rekât namazı kıldığına dair, Âsım b. Damra'nın Hz. Ali'den naklettiği uzun bir hadisten başka sahih bir hadis yoktur. Bu hadiste deniyor ki: *"Hz. Peygamber (s.a.) gündüzün on altı rekât (sünnet) namaz kılardı: Güneşin şuradan yüksekliği, öğle namazına buradan yüksekliği gibi kalınca dört rekât namaz kılardı. Öğleden önce dört rekât, öğleden sonra iki rekât ve ikindiden önce dört rekât namaz kılardı."* Bu hadisin bir başka metninde şöyle deniliyor: *"Güneş şuradan (tam tepeden) kayıp ikindi vaktinde buradan yüksekliği gibi bir yükseklikte olunca iki rekât namaz kılardı. Güneşin şuradan yüksekliği, öğle vaktinde buradan yüksekliği gibi olunca dört rekât namaz kılardı. Öğlenin farzından önce dört ve ondan sonra iki rekât kılardı. İkindiden önce dört rekât kılar ve her iki rekâtın arasını Mukarreb Meleklere, (Peygamberlere) ve onların yolundan giden mü'min ve müslü-*

10. Müslim, 728; Tirmizî, 415; Ebu Davud, 1250; Nesâî, 3/261; İbn Mâce, 1141; İbn Hıbbân, 614. İbn Hibbân hadisin sahih olduğunu, Tirmizî ise hasen-sahih olduğunu söylemiştir.
11. İbn Mâce, 1140; Tirmizî, 414; Nesâî, 3/260, 261. Senedi hasendir.
12. İbn Mâce, 1142; Nesaî, 3/264. Senedi hasendir.

manlara selâm vermek suretiyle ayırırdı.''[13]

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin bu hadisi inkâr ettiğini, hiddetle reddettiğini ve: "Bu hadis mevzû = uydurmadır" dediğini işittim. Ebu İshak el-Cüzcânî'nin hadisi inkâr ettiğini söylerdi.

Ahmed, Ebu Davud ve Tirmizî'nin İbn Ömer'den rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah, ikindiden önce dört rekât kılan kimseye rahmet etsin"* buyurmuştur.[14] Bu hadis hakkında farklı görüşler ileri sürülmüş, İbn Hibbân sahih saymış, diğerleri ise illetli (muallel) bulmuştur. İbn Ebî Hâtim anlatıyor: Babam Ebu Hâtim'in şöyle dediğini işittim: Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî'ye, Muhammed b. Müslim b. el-Müsennâ'nın, babası Müslim b. el-Müsennâ yoluyla İbn Ömer'den, onun da Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet ettiği: *"Allah, ikindiden önce dört rekât kılan kimseye rahmet etsin"* hadisini sordum, o da; karşılığında "Bırak şunu!" dedi. Bunun üzerine: "Bu hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir" dedim; şöyle karşılık verdi: Ebu'l-Velîd der ki: İbn Ömer: "Hz. Peygamber'den (s.a.) bir gün ve gecede on rekât belledim" derdi. Şayet bu (ikindiden önceki dört rekât) da olsaydı, elbet onu da sayardı... Babam (Ebu Hâtim) dedi ki: Yani İbn Ömer o zaman: "On iki rekât belledim" derdi. Bu durum hadis için asla bir illet değildir. Çünkü İbn Ömer, yalnızca Hz. Peygamber'den (s.a.) bellediği fiili haber vermiş, bundan başka birşeyi haber vermiş değildir. Öyleyse aslâ iki hadis arasında çelişki yoktur.

Akşamdan önceki iki rekât namaza gelince; Hz. Peygamber'in (s.a.) bu iki rekâtı kıldığı naklolunmamıştır. Ancak arkadaşlarının bu namazı kılmalarına ses çıkarmamıştır. Onların kıldığını gördüğü halde ne onlara bunu emretmiş, ne de yasaklamıştır. *Sahihayn*'da Abdullah el-Müzenî'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Akşamdan önce namaz kılınız. Akşamdan önce namaz kılınız"* buyurmuş ve üçüncüde halkın bu namazı (ileride) âdet edinmelerinden çekindiği için (bunun önüne geçmek isteyerek): *"Dileyen kılsın"* demiştir.[15] Bu iki rekât hakkında doğru olan görüş işte budur. Yani bu iki rekât namaz müstehabtır, mendubtur; diğer

---

13. Ahmed, *Müsned,* 1/85, 142, 143, 146; Tirmizî, 595, 596; İbn Mâce, 1161. Tirmizî diyor ki: Bu hadis hasendir. İshak b.Rahûyeh: "Hz. Peygamber'in (s.a.) nafile namazları konusunda rivâyet edilen en hasen hadis budur" demiştir.
14. Ahmed, *Müsned,* 2/117; Tirmizî, 430; Ebu Davud, 1271. Senedi hasendir. İbn Hibbân (616), bu hadisi sahih saymıştır.
15. Buharî, 19/35, 96/27 ; Ebu Davud, 1281; Ahmed, *Müsned,* 5/55; Müslim, 838 (304).

râtibe sünnetler gibi bir râtibe sünnet değildir.[16]

Hz. Peygamber (s.a.) genellikle sünnetleri, bir sebebe bağlı olmayan nafile namazları ve bilhassa akşamın sünnetini evinde kılardı. Akşamın sünnetini camide kıldığı kesinlikle nakledilmemiştir.

Hanbel'in rivâyetine göre İmam Ahmed (b.Hanbel) diyor ki: Kişinin, akşamdan sonraki iki rekâtı evinde kılması sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.) ve O'nun sahabîlerinden bu şekilde rivâyet edilmiştir. Sâib b. Yezîd: "Ömer İbnü'l-Hattâb devrinde insanların akşam namazını kılınca hep birden dağıldığını, camide bir tek kimse bile kalmadığını gördüm. Herhalde akşamdan sonra ailelerinin yanına dönünceye kadar da namaz kılmazlardı." diyordu.

---

16. Akşam namazından önce namaz kılma konusunda farklı rivâyetler gelmiş, ancak incelendiğinde kılındığı yolundaki rivâyetlerin daha sağlam ve daha çok olduğu görülür. Biz şimdi bunlardan bir kısmını sunacağız:
a) Hz. Peygamber (s.a.) üç kere: "Her iki ezan (yani ezanla kâmet) arasında bir (sünnet, nafile) namaz vardır" buyurdu, üçüncüsünde "Dileyen kılar" dedi (Buharî, 19/35, 10/14, 10/16; Müslim, 838/304).
b) Mersed b. Abdullah el-Yezenî anlatıyor: Ukbe b. Âmir el-Cühenî'ye geldim ve: "Şu Ebu Temim'e şaşmaz mısın, akşam namazından önce iki rekât kılıyor?!" dedim. Ukbe: "Allah Rasûlü (s.a.) hayatta iken biz de kılardık" deyince ben: "Peki şimdi seni alıkoyan ne?" diye sordum. "İş güç" cevabını verdi. (Buharî, 19/35).
c) Muhtar b. Fülfül anlatıyor: Enes b. Mâlik'e ikindiden sonra nafile kılmanın hükmünü sordum, "Hz. Ömer ikindiden sonra kılınan bir namazdan dolayı ellere vururdu. Biz Allah Rasûlü (s.a.) devrinde güneş battıktan sonra akşam namazından önce iki rekât kılardık" diye karşılık verdi. Ben: "Allah Rasulü (s.a.) bu iki rekât namazı kılar mıydı?" diye sorunca: "O, bizim kıldığımızı görürdü; ama bize ne emrederdi, ne de bizi ondan menederdi" cevabını verdi. (Müslim, 836/302).
d) Enes b. Mâlik diyor ki: Biz Medine'de iken müezzin akşam ezanını okuyunca, cemaat direklere koşuşurlar iki rekât namaz kılarlardı. Öyle ki, mescide giren bir yabancı bu namazı kılanların çokluğundan akşam namazının kılındığı zannına kapılırdı (Müslim, 837/303).
e) İbn Hibban (617), sahih bir isnâdla şu hadisi rivâyet eder: Allah Rasûlü (s.a.) akşam namazından önce iki rekât namaz kıldı.
f) Ebu Umâme diyor ki: Biz Allah Rasûlü (s.a.) zamanında akşamdan ince iki rekât kılmayı terketmezdik.
Bu hadislere aykırı olarak gelen hadisler de vardır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere bunlar diğer hadisler kadar güçlü değildir:
a) İbn Ömer'e akşamdan önce iki rekât namaz kılma konusu sorulunca: "Allah Rasûlü (s.a.) devrinden bu iki rekâtı kılan hiç kimse görmedim. İkindiden sonra iki rekât kılmaya ruhsat vermiştir." dedi (Ebu Davud). Hadis ihtilaflıdır.
b) Abdullah b. Büreyde, babası Büreyde'den naklen Allah Rasûlü'nün (s.a.) "Akşam dışında her iki ezan arasında bir iki rekâtlık namaz vardır" buyurduğunu nakleder (Dârakutnî, Beyhakî). Hadis zayıftır. Geniş bilgi için bk. el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî*, c.VII, s.246.

Bir kimse iki rekâtı camide kılarsa onun için yeterli olur mu ve bu iki rekât (akşamdan sonra evde kılınan) namaz yerine geçer mi? Bu konuda İmam Ahmed'den farklı görüşler naklolunmuştur. Oğlu Abdullah, şöyle dediğini rivâyet ediyor: Bir adamın -İmam Ahmed, o adamın adını vermiştir- şöyle dediği kulağıma kadar geldi: "Bir adam iki rekât (sünneti) akşamdan sonra camide kılsa kâfi gelmez" Bu sözü naklettikten sonra İmam Ahmed: "Bu adamın sözü ne kadar güzel! Kaçındığı şey ne kadar hoş!" dedi. Ebu Hafs der ki: "İmamın böyle demesinin sebebi, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı evlerde kılmayı emretmiş olmasıdır." el-Mervezî ise: "Kim akşamdan sonra camide iki rekât kılarsa âsî olur" dedi.

Ahmed b. Hanbel: "Bunu bilmiyorum" dedi. Ben (oğlu Abdullah) de ona: "Ebu Sevr'in: O kimse âsîdir, dediği söyleniyor" dedim. "Herhalde Hz. Peygamber'in (s.a.): Akşamın sünnetini evlerinizde kılın, hadisi[17] doğrultusunda bu görüşe varmıştır" dedi. Ebu Hafs diyor ki: "Bu sözlerin yorumu şöyledir: Bir kimse farzı evinde kılıp camiyi terketse namazı yerini bulur. Sünnet namaz da işte böyledir." Ahmed'e göre durum böyle değildir. Sözünün yorumu ancak şöyle olabilir: Sünnet namazlar için belli bir yer ve cemaat şartı yoktur. Hem evde hem de camide kılınabilirler. En iyi bilen Allah'tır.

Akşam sünnetinde (uyulacak) iki sünnet vardır:

Birinci sünnet: Akşamın farzı ile sünneti arası sözle bölünmemelidir. el-Meymûnî ve el-Mervezî'nin rivâyetlerine göre Ahmed (r.h.): "Akşamın farzından sonra, iki rekât sünnetten önce bu iki rekât sünneti kılıncaya kadar kişinin konuşmaması müstehabdır." demiştir. Hasan b. Muhammed anlatıyor: "Ahmed'in akşam namazından selâm verip çıktığını, ayağa kalktığını; evine girmeden önce camide namaz kılmadığını ve bu arada konuşmadığını gördüm." Ebu Hafs diyor ki: "Ahmed'in böyle yapmasının sebebi Mekhûl'ün şu sözüdür: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *'Kim akşamdan sonra konuşmadan iki rekât kılarsa, kıldığı bu namaz İlliyyîn'e yükseltilir.'*[18] Zira böylece nafile, farza bitişmiş olur."

17. Ahmed, *Müsned,* 5/428; İbn Mâce, 1165. İsnâdı kuvvetlidir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/229, 230) kaydediyor ve: "Ahmed rivâyet etmiştir. Râvîleri sikadır" diyor.

18. Münzirî, *et-Tergîb*'de (1/205) zikretmiş ve bir başka rivâyette "iki rekât" yerine "dört rekât" şeklinde geldiğine dikkat çekip "Bu hadisi Razîn kaydetmiştir. Temel kaynaklarda göremedim." demiştir. Mekhûl, tâbiînden olduğu için hadis mürseldir.

İkinci sünnet: Evde kılmak. Nesâî, Ebu Davud ve Tirmizî'nin Kâ'b b. Ucra'dan naklettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.) Abdüleşhel oğullarının mescidine geldi, orada akşam namazını kıldırdı. Namazlarını bitirince Hz. Peygamber (s.a.) baktı ki nafile namaz kılıyorlar. Bunun üzerine: *"Bu, evlerin namazıdır."* buyurdu.[19] Bu hadisi İbn Mâce, Râfi' b. Hadîc'den rivâyet etmiş ve o rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Bu iki rekâtı evlerinizde kılınız"* buyurmuştur.

Sözün özü, genellikle sünnetleri ve nafile namazları evde kılma Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti idi. Nitekim *Sahih*'de nakledildiği üzere İbn Ömer şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber'den (s.a.) on rekât namaz belledim: İki rekât öğleden önce, iki rekât da ondan sonra, akşamdan sonra evde iki rekât, yatsıdan sonra evde iki rekât ve sabah namazından önce iki rekât."* [20]

Sahih-i Müslim'de Hz. Âişe'nin (r.anha) şöyle dediği nakledilir: "Hz. Peygamber (s.a.) evimde, öğleden önce dört rekât namaz kılar, sonra mescide gider cemaata namaz kıldırırdı. Sonra gelir iki rekât namaz kılardı. Cemaata akşam namazını kıldırır; sonra gelir, iki rekât namaz kılardı. Cemaata yatsıyı kıldırıp evime gelir iki rekât kılardı."[21]

Sabah namazının sünneti hususunda O'ndan gelen sahih rivâyet de böyledir. Bu namazı Hafsa'nın da söylediği üzere evinde kılardı. [22]

Sahihayn'da İbn Ömer'den gelen bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) evinde cumadan sonra iki rekât namaz kılardı.[23] Cumadan önce ve sonra kılınan sünnet namaz hakkında, -inşaallahuteâlâ- Hz. Peygamber'in (s.a.) cuma konusundaki âdet ve tutumları anlatılırken, söz edilecektir. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) şu sözüne muvafıktır: *"Ey insanlar! Namazlarınızı evlerinizde kılınız. Çünkü farz namaz hariç, kişinin kıldığı en faziletli namaz, evinde kıldığıdır."*[24]

---

19. Nesâî, 3/198; Tirmizî, 604; Ebu Davud, 1300. Senedinde yalnız bir meçhul râvi varsa da yukarıda (bk. dipnot: 17) geçen hadis bunu destekler. İbn Mâce'nin rivâyet ettiği Râfi' b. Hadîc hadisi ise metrûktur.
20. Buharî, 19/29; Müslim, 729 (104); Mâlik, 1/166; Ebu Davud, 1252; Nesâî, 2/119; Tirmizî, 433, 434.
21. Müslim, 730 (105).
22. Buharî, 10/12; Müslim, 723 (87). Hafsa diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) müezzin sabah ezanını bitirince ve ortalık ağarınca, sabahın farzı kılınmadan önce kısa iki rekât namaz kılardı.
23. Buharî, 11/39; Müslim, 882 (70, 71, 72).
24. Buharî, 96/3, 10/80, 78/75; Müslim, 781 (213).

Sünnetleri ve nafileleri -bir ârızî durum olmazsa- evde kılma Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Nitekim yolculuk, hastalık, vb. gibi camiye gitmeyi engelleyen ârızî bir durum bulunmadığında farzları camide kılmak da O'nun âdetiydi.

Sabah namazının sünnetini kılmaya bütün nafile namazlardan daha çok dikkat eder, bu namaza daha fazla devam buyururdu. Bu yüzden hem bu namazı, hem de vitir namazını ne yolculuk esnasında,ne de ikamet halinde terkederdi. Yolculukta sabah namazının sünnetine ve vitire diğer sünnetlerden öte bütün nafilelerden daha fazla devam buyururdu. Yolculukta, bu iki namazdan başka bir râtibe sünnet kıldığı naklolunmamıştır. Bundan dolayı İbn Ömer (yolculukta) iki rekâttan fazla kılmaz ve: "Allah Rasûlü (s.a.) ile, Ebu Bekir ve Ömer ile -Allah onlardan razı olsun- yolculuk ettim. Yolculukta iki rekâttan fazla kılmazlardı." derdi.[25] Her ne kadar bu söz, onların sünnet namaz kılmayıp farz namazı ise dört rekâta tamamlamadıkları ihtimalini taşıyorsa da sağlam yoldan tesbit edildiğine göre İbn Ömer'e yolculukta öğlenin sünnetini kılma meselesi sorulmuş, o da: "Nafile namaz kılacak olsaydım, namazı (dört rekâta) tamamlardım." demiştir. Bu, onun -Allah ondan razı olsun- fakîhliğinin göstergelerindendir. Çünkü Allah Teâlâ, yolcudan hafifletmek kastıyla dört rekâtlı namazın yarısını kaldırmıştır. Şayet o kısalmış namazdan önce veya sonra iki rekât namazı meşrûlaştıracak olsaydı, bu namazı (dört rekâta) tamamlaması daha uygun olurdu.

1— Vitir mi, Sabahın Sünneti mi Daha Üstündür?

Fakihler, sabah namazının sünneti mi, yoksa vitir mi daha güçlü (müekked) sünnettir, sorusuna iki ayrı görüşle cevap vermişlerdir. Fakihlerin vitirin vacibliği konusunda ihtilaf etmiş olmalarını ileri sürerek tercih yapmak mümkün değildir. Çünkü sabah namazının sünnetinin de vacib olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: "Sabahın sünneti amelin başlangıcı, vitir ise sonu mesabesindedir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.), sabahın sünnetini ve vitiri kılarken ihlâs sûrelerini (Kul hüvallahu ahad ile Kul ya eyyühe'l-kâfirûn'u) okurdu. Bu iki sûre ilim-amel, marifet-irâde ve inanç-niyet tevhidlerini bünyelerinde toplamışlardır."

25. Buharî, 18/11; Müslim, 694 (16).

"Kul hüvallahu ahad" sûresi, şu hususları içerir: İnanç ve marifet tevhidini; ve Rab Teâlâda varlığına inanılması gerekli şu konuları: Her yönden mutlak surette ortaklığa aykırı anlam taşıyan ahadiyyet = teklik vasfını; hiçbir şekilde noksanlığın ilişemeyeceği sıfatların hepsinin O'nda varlığını gösteren samediyyet vasfını; samediyyetin ayrılmaz özelliklerinden olan çocuksuzluk ve babasızlık durumunu ve teşbih, temsil, başkalarıyla benzer olma özelliklerini ortadan kaldırma anlamını taşıyan herşeyden müstağnî olması, ahadiyyeti ve denginin bulunmaması özelliklerini. Bu sûre O'nda her türlü üstün özelliklerin varlığını, O'nda hiçbir noksanlığın bulunmadığını, üstünlüğünde O'na denk yahut benzer birinin olmadığını ve mutlak surette O'nun ortağının olamayacağını ifade etmektedir. İşte bu temel esaslar, itikadî-ilmî tevhidin kavşak noktalarıdır. Bu tevhide sahib olan kimse, bütün sapık ve müşrik fırkalardan ayrılır. Bundan dolayı bu sûre, Kur'an'ın üçte birine denktir. [Çünkü Kur'an'ın esası haber ve inşâya dayanır. İnşâ üç kısımdır: 1- Emir, 2- Nehiy (yasaklama), 3- İbâha (mübah kılma). Haber ise iki çeşittir: 1- Yaratıcıdan (c.c.), O'nun isimlerinden, sıfatlarından ve hükümlerinden haber, 2- O'nun yaratıklarından haber.] "Kul hüvallahu ahad" sûresi, tamamen yalnızca O'ndan, O'nun isimlerinden ve sıfatlarından haber vermektedir. Bundan dolayı da Kur'an'ın üçte birine denktir. "Kul ya eyyühe'l-kâfirûn" sûresi (kendisine inanan okuyucusunu) kasdî, iradî ve amelî (pratik) şirkten kurtardığı gibi bu sûre de kendisine inanan okuyucusunu ilmî şirkten kurtarır. İlim, amelden önce ve amelin önderi, lideri, komutanı, ona hükmeden hâkimi, onu uygun yerlere oturtan yönlendiricisi olduğu için "Kul hüvallahu ahad" sûresi, Kur'an'ın üçte birine denktir. Bunu bildiren hadisler neredeyse mütevâtirlik derecesine ulaşmaktadır. "Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn" sûresi, Kur'an'ın dörtte birine denktir. Bunu bildiren hadis, Tirmizî'de İbn Abbas (r.a.) yoluyla şu şekilde nakledilmektedir: *"İzâ zülzilet sûresi, Kur'an'ın yarısına denktir. Kul hüvallahu ahad sûresi, Kur'an'ın üçte birine denktir. Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn sûresi, Kur'an'ın dörtte birine denktir."*[26] Bu hadisi Hâkim de *Müstedrek*'te rivâyet etmiş ve "isnâdı sahih" demiştir.

26. Tirmizî, 2896; Hâkim, *Müstedrek*, 1/566. Hadis zayıftır. Ancak "Kulhüvallahu ahad, Kur'an'ın üçte birine denktir" kısmı, Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivâyet edilmiştir. "Kul ya eyyühe'l-kâfirûn, Kur'an'ın dörtte birine denktir" kısmı ise Hâkim (1/566) ve Taberânî *(el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 3/203) tarafından rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet zayıfsa da Ahmed (3/146, 147) ve Tirmizî'nin (2897) Enes'ten rivâyet ettikleri ve Taberânî'nin *(Sagîr*, s.32) Sa'd b. Ebî Vakkas'tan naklettiği hadisler buna destek sağlar, bunlar sayesinde sıhhat kazanır, kuvvet bulur.

Nefisler hevâlarına uydukları için ve birtakım maksatlara ulaşmak yolunda pekçoklarının, zararlı ve bâtıl olduklarını bildikleri halde hevâlarına kapıldıkları için iradeye dayalı amelî şirk, nefisler üzerinde daha baskın rol oynamaktadır. Bu şirki nefislerden temizlemek, söküp atmak, ilmî şirkin temizlenmesinden, sökülüp atılmasından daha zor, daha güçtür. Çünkü ilmî şirk, ilim ve delil ile yok olur gider; böyle bir şirk içinde bulunan kimse bir şeyi olduğundan başka bir şekilde bilme imkânına sahip değildir. Ama kasıt ve irade şirkinde durum böyle değildir. Çünkü bu şirkin içinde olan kimse, hevâsının baskınlığı ile şehvet ve gazap sultasının, nefsi egemenliği altına alması sebebiyle ilmin bâtıl ve zararlı olduğunu gösterdiği şeylere kapılır. [27] Bu yüzden amelî şirki gidermeyi üstlenen "Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn" sûresinde, benzeri "Kulhuvallahu ahad" sûresinde görülmeyen bir tekrar ve vurgulama sözkonusu olmuştur. Kur'an iki bölüm olduğundan; bir bölümü dünyaya, onun ahkâmına, onunla ilişkili hususlara ve orada yaşayan mükelleflerin davranışları vs. konulara; diğer bölümü de âhiret ve orada olacaklara dairdir. "İzâ zülzilet" sûresi, başından sonuna kadar yalnızca bu (ikinci) bölüme ayrılmış olup, bu sûrede sadece ahiret ve o zamanda yeryüzü ile yeryüzü sakinlerinin durumlarının ne olacağı anlatılmıştır. Bunun için Kur'an'ın yarısına denk olmuştur. Bu hadisin - Allah daha iyi bilir ya- sahih olması çok uygundur. İşte bu sebepten Hz. Peygamber (s.a.) iki rekât tavaf namazında bu iki sûreyi okurdu.[28] Çünkü bu sûreler, ihlâs ve tevhîd sûreleridir. Hz. Peygamber (s.a.) bu sûrelerle günün ameline başlar, onlarla son buldururdu.[29] Tevhîdin sembolü olan hacda bu iki sûreyi okurdu.

2— Sabahın Sünnetinden Sonra Yatması:

Hz. Peygamber (s.a.) sabahın sünnetini kıldıktan sonra sağ yanı üzerine yatardı. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'den (r.anha) gelen rivâyet işte budur.[30]

---

27. Günümüzde alkollü içkiler, uyuşturucular, sigara vb. şeylerin zararlı olduklarını bile bile içenleri burada hatırlamak yerinde olur.
28. Müslim, 1218.
29. Sabahın sünnetinde okuduğu rivayeti: Müslim, 726; Ebu Davud, 1256; Nesâî, 2/155, 156. Vitirde okuduğu rivâyeti: Tirmizî, 462; Nesâî, 3/136. Senedi hasendir. Ayrıca bu ikincisini Nesâî, (3/245) Hz.Âişe'den sahih isnâdla rivâyet etmiştir ki bu hadisi Hâkim (1/305) sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
30. Buharî, 19/23; Müslim, 736 (121, 122); Ebu Davud, 1262; İbn Mâce, 1198; Ahmed, 6/121, 133.

Tirmizî, Ebu Hureyre'den (r.a.) şu hadisi nakleder: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: *"Herhangi biriniz sabah namazından önceki iki rekâtı kılınca sağ yanı üzerine yatsın."*[31] Tirmizî der ki: Bu hadis, hasen-sahih-garîbtir.

İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: Bu hadis bâtıldır, sahih değildir. Sahih olan Hz. Peygamber'in (s.a.) bunu emretmiş olması değil, sadece yapmasıdır. Emir şeklinde yalnızca Abdülvâhid b. Ziyâd rivâyet etmiş ve bu rivâyetinde yanılmıştır. İbn Hazm ve onun peşinden gidenler bu yatışı farz sayıyorlar ve İbn Hazm bu hadise dayanarak yatmayanın namazını bâtıl sayıyor. Bu, onun ümmetten ayrıldığı noktalardan biridir. Arkadaşlarından birinin yazmış olduğu bir ciltlik bir kitap gördüm. Abdürrezzak'ın *Musannef*'te [32] Ma'mer'den, onun Eyyub'dan, onun da İbn Sîrîn'den naklettiğine göre; Ebu Musa (el-Eş'arî), Râfı' b. Hadîc ve Enes b. Mâlik - Allah onlardan razı olsun- sabahın iki rekât sünnetini kıldıktan sonra yatarlar ve bunu da emrederlerdi. Yine Abdürrezzak, Ma'mer -Eyyub-Nâfı', senediyle İbn Ömer'in bunu yapmadığını ve: "Selâm vermemiz yeterlidir" dediğini aktarır. Ayrıca İbn Cüreyc'in şöyle dediğini nakleder: Güvenilir bulduğum birisi bana haber verdi ki, Hz. Âişe (r.anha) "Hz. Peygamber (s.a.) sünnet olduğundan yatmazdı. Gece boyunca yorulurdu da, onun için istirahat ederdi." derdi. (İbn Cüreyc) diyor ki: İbn Ömer sağ yanları üzerine yatanları görünce üzerlerine çakıl taşı atardı.

İbn Ebî Şeybe'nin, Ebu's-Sıddîk en-Nâcî'den naklettiğine göre İbn Ömer, sabahın iki rekât sünnetinden sonra yatan bir grup gördü; bunun üzerine birini gönderip onları menetti. Onlar: "Biz bununla sünnete uymak istiyoruz" dediler. Bu cevap üzerine İbn Ömer (adamına): "Dön, onlara bid'at olduğunu söyle" dedi. Ebu Miclez der ki: İbn Ömer'e, bu yatma işini sordum; "Şeytan sizinle oynuyor." cevabını verdi. İbn Ömer demiştir ki: Ne oluyor adama ki, iki rekâtı kılınca toprağa bulanan eşeğin yaptığını yapıyor?!

Bu yatış konusunda iki grup aşırılığa düşmüş, bir üçüncü grup da orta yolu tutmuştur. Zâhirîlerin bir bölümü bu yatışı farz saymıştır. İbn Hazm ve ona uyanlar, yatılmadığında namazın bâtıl olacağını savunmuşlardır. Fakihlerin bir bölümü bu yatışı mekruh görmüş ve "bid'at" diye isimlendirmiştir. Mâlik, vs. âlimler bu konuda orta yolu tutmuş ve rahatla-

31. Tirmizî, 420; Ebu Davud, 1261; İbn Mâce, 1199; Ahmed, 2/415. İsnâdı hasendir. İbn Huzeyme (1120) ve İbn Hibbân (612) ise sahih saymıştır.
32. Abdürrezzak, *Musannef*, 3/42, 44.

mak maksadıyla yatan kimse için bu yatışın bir sakıncası olmadığı, sünnet kastıyla yatan kimse içinse mekruh olduğu görüşüne varmışlardır. Bir grup ise her halükârda -ister istirahat için olsun, ister olmasın- müstehab saymış ve Ebu Hureyre hadisini delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Mekruh görenlerin bir kısmı İbn Ömer vs. gibi sahabilerin söz ve davranışlarını -İbn Ömer'in yatanlara çakıl taşı atması gibi- delil olarak ileri sürmüş; bir kısmı ise Hz. Peygamber'in (s.a.) yattığını inkâr etmiş ve demişlerdir ki: Sahih olan şudur: İbn Abbas hadisinde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.) yatışı vitirden sonra, sabahın iki rekât sünnetinden önce idi. Hz. Âişe hadisine gelince, seneddeki İbn Şihâb'ın ne dediği konusunda farklı şeyler söylenmiştir. Mâlik ondan rivâyetinde: "Gece namazını bitirince, müezzin çağırmaya gelinceye kadar sağ yanı üzerine yatardı. Müezzin gelince kısa iki rekât namaz kılardı" demiştir.[33] İşte burada yatışın sabah namazının sünnetinden önce olduğu açıkça görülmektedir.

Mâlik dışında İbn Şihâb'dan nakledenler ise: "Hz. Peygamber (s.a.) müezzin sabah ezanını okuyup sustuktan ve tanyerinin ağardığını anladıktan, çağırmak için müezzin de geldikten sonra kalkıp kısa iki rekât namaz kılar, sonra sağ yanına yatardı" demektedirler.[34] (Mekruh olduğu görüşünü savunanlar) diyorlar ki: İbn Şihâb'ın talebeleri ihtilaf ederlerse söz, Mâlik'in söylediğidir. Çünkü İbn Şihâb konusunda onların en sağlam ve en hafız olanı odur. Diğerleri ise diyorlar ki: Bu konuda doğru, Mâlik'e muhalif olanlarla birliktedir. Ebu Bekir el-Hatîb der ki: "Mâlik'in, Zührî-Urve-Hz. Âişe yoluyla rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin on bir rekât namaz kılar. Bu on bir rekâttan biriyle vitir yapardı. Gece namazını bitirince, müezzin çağırmaya gelinceye kadar sağ yanı üzerine yatardı. Müezzin gelince kısa iki rekât namaz kılardı.[35] Ukayl, Yûnus, Şuayb, İbn Ebî Zi'b, el-Evzâî ve diğerleri burada Mâlik'e muhalefet etmişler ve hadisi Zührî'den: 'Hz.Peygamber (s.a.) iki rekât sabah sünneti kılar, sonra müezzin gelinceye kadar sağ yanı üzerine yatardı. Müezzin gelince, onunla birlikte çıkardı.' şeklinde rivâyet etmişlerdir. Mâlik, Hz. Peygamber'in (s.a.) yatışının, sabahın sünnetinden önce olduğunu söylemiştir. Grubun rivâyet

33. Mâlik, *Muvatta*, 1/120; Müslim, 736 (121). *Muvatta*'da İbn Şihâb'dan gelen metin şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) biri vitir olmak üzere gece on bir rekât namaz kılardı. Bitirince sağ yanı üzerine yatardı."
34. Müslim, 736(122).
35. Müslim, 736(121); *Muvatta*, 1/120.

ettiği hadiste ise, sabahın sünnetinden sonra yattığı belirtilmiştir. Âlimler Mâlik'in hata, diğerlerinin ise isabet ettiğine hükmetmişlerdir."[36]

Ebu Tâlib anlatıyor: Ahmed'e: "Ebu's-Salt, Ebu Küdeyne-Süheyl b.Ebî Salih-babası (Ebu Salih)- Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) sabahın sünnetinden sonra yattığını bize rivâyet etti" dedim. O da: "Şu'be bu hadisi Peygamber'e nisbet etmiyor." dedi. "İnsan yatmazsa bir şey olur mu?" diye sordum. "Hayır. Hz. Âişe rivâyet ediyor, İbn Ömer inkâr ediyor." cevabını verdi.

Hallâl anlatıyor: el-Mervezî bize haber etti ki; Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel): "Ebu Hureyre hadisi böyle değildir" dedi. "el-A'meş, bu hadisi Ebu Sâlih yoluyla Ebu Hureyre'den naklediyor" dedim. "Abdulvâhid, tek başına bu hadisi rivâyet ediyor" dedi. İbrahim b. el-Hâis diyor ki: Ebu Abdilah (Ahmed b. Hanbel)'a, sabahın iki rekât sünnetinden sonra yatma meselesi sorulunca şu cevabı verdi: "Ben yatmam. Herhangi bir kimse yatarsa, iyidir."

Abdülvâhid b. Ziyâd'ın el-A'meş yoluyla Ebu Sâlih'ten rivâyet ettiği hadis İmam Ahmed'e göre sahih olsaydı; bu işin, onun bakış açısından, en alt derecesi müstehab olmasıydı. Denilir ki, Hz. Âişe (r.anha) hem onu, hem bunu rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) bazan öyle, bazan böyle yapardı; bu konuda ihtilaf yoktur; Çünkü bu iş mübahtır. En iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) sağ yanı üzerine yatışında şu incelik vardır. Kalb, sol yanda asılıdır. İnsan sol yanı üzerine uyuyunca ağır uykuya dalar. Sakin ve rahat olduğu için uykusu ağırlaşır. Sağ yanı üzerine uyuyunca kalbin sallanmasından ve yerine yerleşmek isteyerek oraya doğru meyletmesinden dolayı hareket halinde olduğu için uykuya dalamaz. Bundan dolayı hekimler daha rahat etmek ve hoş uyuyabilmek için sol yana yatıp uyumayı iyi sayarlar. Şeriat sahibi (Hz. Peygamber s.a.) ise uykusu ağırlaşıp gece ibadetinden geri kalmamak için sağ yana yatıp uyumayı tercih etmiştir. Sağ yana yatmak kalb için, sol yana yatmak ise beden için daha faydalıdır. En iyi bilen Allah'tır.

---

36. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (3/36)'de diyor ki: Müslim'in, Mâlik-Zührî (İbn Şihâb)-Urve-Âişe yoluyla rivâyet ettiği; "Hz. Peygamber (s.a.) vitirden sonra yatardı" hadisinin naklinde Urve'den rivâyette bulunan Zührî'nin talebeleri, Mâlik'e muhalefet etmişler ve yatma işinin sabah namazından sonra olduğunu belirtmişlerdir. Doğru olan da budur. Bu hadisle yatmanın müstehab olmadığını isbatlamaya çalışanlar isabet etmemişlerdir.

G) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) GECE NAMAZI

Gerek selef, gerek halef âlimleri teheccüd namazının Hz. Peygamber'e (s.a.) farz mı, nâfile mi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Her iki grup da: *"Gecenin bir kısmında kendin için nâfile olarak namaz kıl."* âyetini[1] delil gösterirler. Diyorlar ki: Bu âyet, (teheccüdün) farz olmadığı konusunda açıktır. Ötekiler de diyorlar ki: Bu sûrede Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.) teheccüdü emretti. Nitekim *"Ey elbiselerine bürünen (Peygamber)! Gece kalk biraz namaz kıl."* âyetinde[2] de emretmişti. Bu namazı Hz. Peygamber'den (s.a.) kaldıran (nesheden) bir âyet gelmemiştir. Âyetin; *"...Kendin için nâfile olarak..."* kısmından maksat "nâfile namaz" olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) için nâfile olmakla tahsis etmezdi. Buradaki "nâfile", "ziyâde = ilâve, ek, fazlalık" anlamındadır. Kayıtsız, şartsız olan ziyade kelimesi ise nâfile namaz anlamına gelmez. Allah (c.c.) buyuruyor ki: *"Ona (İbrahim'e) İshâk'ı bağışladık, nâfile olarak da Yâkub'u."*[3] Yani evladına (İshak'a) ilâve olarak (torun Yâkub'u İbrahim'e) bağışladık. Hz. Peygamber'in (s.a.) teheccüdündeki nâfile de aynı şekilde derecelerinde ve sevabında artış demektir. Bu yüzden Allah teheccüdü Hz. Peygamber'e (s.a.) has kılmıştır. Zira gece namazı diğer insanlar hakkında mübah olup onların günahlarına keffarettir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ise Allah, geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) derecelerinin artması ve mertebelerinin yükselmesi için, diğerleri ise günahlarına keffaret olması için ibadet eder. Mücâhid der ki: Hz. Peygamber (s.a.) için

---

1. İsrâ, 17/79.
2. Müzzemmil, 73/1.
3. Enbiyâ, 21/3.

nâfile olmuştur; çünkü onun geçmiş-gelecek bütün günahları bağışlanmıştır. Bu yüzden onun ibadeti nâfile, yani sevabında artıştır, ondan başkası için ise günahlarına keffarettir.

İbnü'l-Münzir, *Tefsîr*'inde; Ya'lâ b. Ebu Ubeyd el-Haccâc-İbn Cüreyc-Abdullah b. Kesîr yoluyla Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder: Farz dışında kalan namaz, günahların keffareti için kılınmadığından dolayı nâfiledir. Sair insanlar için nâfile yoktur. Nâfile yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur. Bütün insanlar, farz dışındaki namazları günahlarına keffaret olsun diye kılarlar.[4]

Muhammed b. Nasr, Abdullah - Amr - Saîd ve Kubeysa - Süfyân - Ebu Osman yoluyla Hasan (el-Basrî)'nin, *"Gecenin bir kısmında kendin için nâfile olarak namaz kıl."* ayeti hakkında: "Gece nafilesi, yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur" dediğini rivâyet eder. Dahhâk'ın da: "Nâfile yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur" dediğini zikreder.[5]

Süleym b. Hayyân, Ebu Gâlib yoluyla Ebu Ümâme'nin şöyle dediğini zikreder: "Yerli yerince abdest aldığında bağışlanmış olarak yerinden kalkarsın. Kalkıp namaz kıldığında, bu namaz senin için bir fazilet ve sevap olur." Bunun üzerine bir adam: "Ey Ebu Ümâme! Bir kimse kalkıp namaz kılınca onun için nâfile olur mu, ne dersin?" diye sordu. Ebu Ümâme: "Hayır, olmaz. Nâfile yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur. Günahlar, hatalar içinde yüzen bir adam için nasıl nâfile olabilir?! Onun için bir fazilet ve sevab olur." cevabını verdi.[6]

Ben derim ki: Sözün özü, âyetteki "nâfile" kelimesi ile-müstehab ve mendub gibi- yapılıp yapılmaması caiz olan şey kastedilmemiştir. "Senin için nâfile olarak" sözü, emrin delâlet ettiği vücûbu (=farzıyyeti) ortadan kaldırıcı olmaz. İnşâallahuteâlâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) hususiyetleri anlatılırken bu meselenin daha fazla açıklaması yapılacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.) gerek ikamet halinde, gerek sefer halinde gece namazını bırakmazdı. Uyku yahut ağrı bastırıp da (gece kılamaz ise) gündüz on iki rekât namaz kılardı.[7] Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şu anlam-

---

4. Bu rivâyeti, Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*'da (4/196) kaydetmiş ve fazla olarak İbn Cerîr (15/143), Muhammed b. Nasr ve Beyhakî'nin (*Delâil*'de) de rivâyet ettiğini belirtmiştir.
5. Suyûtî, a.g.e., 4/196. Muhammed b. Nasr'dan aktarıyor.
6. Ahmed, *Müsned*, 5/255. İsnâdı hasendir. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*'da (4/196, 197) kaydetmiş ve fazla olarak Tayâlisî, İbn Nasr, Taberânî, İbn Merdûyeh, Beyhakî (*Şu'abu'l-Îmân*) ve Hatîb'in (*Tarih*) rivâyet ettiğini belirtmiştir.
7. Müslim, 746.

da sözler söylediğini işittim: "Bu hadiste vitir namazının, yerini savuşturduğu için kaza olunmayacağına delil vardır. Vitir namazı, tahiyyetü'l-mescid, küsûf, yağmur duası vb. namazlar gibidir. Bu namazdan maksat, gece namazının sonunun tek olmasıdır. Nitekim Akşam namazı da gündüz namazlarının sonudur. Gece sona erip sabah namaz kılınınca artık vitir namazı, yerine gelmez."

Ebu Davud ve İbn Mâce'nin Ebu Saîd el-Hudrî'den naklettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Kim vitiri kılmadan uyur yahut onu kılmayı unutursa, sabahleyin yahut hatırladığında kılsın."* buyurmuştur.(8) Ancak bu hadisin bir takım illetleri vardır:

1- Zayıf bir râvi olan Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem tarafından rivâyet edilmiştir.(9)

2- Doğrusu bu hadis (Abdurrahman'ın) babası yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği mürsel bir hadistir. Tirmizî: "Bu, daha sahihtir" yani mürseldir, diyor.(10)

3- İbn Mâce, Ebu Saîd hadisini naklettikten sonra Muhammed b.Yahya'dan hikâye eder ki: Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.): *"Sabaha çıkmadan önce vitri kılın"* buyurmuştur.(11) İbn Mâce diyor ki: Bu hadis, Abdurrahman'ın naklettiği hadisin vâhi (boş) olduğunu gösterir.

İbn Abbas ve Hz. Âişe'nin söyledikleri üzere Hz. Peygamber (s.a.) gece on bir yahut on üç rekât namaz kılardı. Bu iki sahabîden her iki rivâyet de sabittir. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'nin "Allah Rasulü (s.a.), ne Ramazanda ne de başka zamandaki (gecelerde) on bir rekâttan fazla namaz kılmış değildir" dediği nakledilir.(12) *Sahihayn*'da yine Hz. Âişe'den: "Allah Rasûlü (s.a.) gece on üç rekât namaz kılardı. Bunlardan beşi ile vitrini kılar, bu beş rekâtın da yalnız son rekâtında (selâm teşehhüdüne) otururdu"

---

8. Ebu Davud, 1431. İsnâdı sahihtir. İbn Mâce, 1188; Tirmizî, 465; Ahmed, *Müsned*, 3/41, 44; Beyhakî, 2/480. Hâkim (1/302) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
9. Ancak bu illetli bulma, Tirmizî ve İbn Mâce'deki senede yöneltilebilir. Ebu Davud, Hâkim ve Beyhakî'deki sened ise sahihtir. Çünkü bunlar şu senedle rivâyet etmişlerdir: Ebu Gassân - Muhammed b. Mutarrif el-Medenî - Zeyd b.Eslem - Atâ b.Yesâr - Ebu Saîd el-Hudrî. Bu ise sahih bir seneddir.
10. Tirmizî, 466.
11. İbn Mâce, 1189; Müslim, 754 (160).
12. Buharî, 19/16, 31/1; Müslim, 738(125); Tirmizî, 439; Nesâî, 3/234.

dediği rivâyet olunmaktadır.[13]

Hz. Âişe'den gelen bu iki rivâyetin doğrusu, birincisidir. On bir rekâtın üzerindeki iki rekât sabah namazının iki rekât sünnetidir. Aynı hadiste, Hz. Âişe tarafından açıklanmış olarak bu şekilde gelmiştir. Müslim'in *Sahih*'inde zikrettiğine göre (Hz. Âişe): "Allah Rasûlü (s.a.) sabah namazının iki rekât sünneti ile beraber (geceleyin) on üç rekât namaz kılardı" demiştir.[14] Buharî ise bu hadisin lafzını şöyle vermektedir: "Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin on üç rekât namaz kılardı. Sonra sabah ezanını işitince kısa ikî rekât namaz kılardı."[15] *Sahihayn*'da nakledildiğine göre Kâsım b. Muhammed diyor ki: Âişe'nin (r.anha) şöyle dediğini işittim: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) geceleyin kıldığı namaz, on rekât idi. Bir-rekâtla da vitir kılar ve sonra sabah namazının iki rekât sünnetini kılardı. İşte on üç rekât bunlardır."[16] Hz. Âişe'nin bu sözleri müfessir ve açıklayıcıdır.

İbn Abbas'ın ne dediği konusunda da ihtilaf edilmiştir. *Sahîhayn*'da Ebu Cemre'den nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Rasulü'nün (s.a.) geceleyin kıldığı namaz on üç rekâttı."[17] Fakat bu rivâyet ondan, sabah namazının iki rekât sünnetiyle birlikte olduğu açıklamasıyla nakledilmiştir. Şa'bî diyor ki: Abdullah İbn Abbas ile Abdullah İbn Ömer'e -Allah ikisinden râzı olsun- Allah Rasûlü'nün (s.a.) gece kıldığı namazı sordum: "On üç rekâttı. Onlardan sekizi gece namazı, üçü vitir namazı, ikisi de sabah namazının farzından önceki iki rekât (sünnet) namazdır" dediler.

Sahihayn'da Küreyb'den nakledilen, İbn Abbas'ın, teyzesi Meymûne Bint el-Hâris'in yanında gecelemesi olayında İbn Abbas'ın şunları söylediği de rivâyet olunmaktadır: "Hz. Peygamber (s.a.) on üç rekât namaz kıldı. Sonra yattı uyudu, hatta horladı. Tanyeri ağarınca kısa iki rekât namaz kıldı." Bu hadisin diğer bir lafzında şöyle denmektedir: "Sonra iki rekât, yine iki rekât, yine iki rekât, yine iki rekât, yine iki rekât, yine iki rekât kılıp ondan sonra tek rekâtlı bir namaz kıldı. Sonra müezzin çağırmaya

---

13. Buharî, 19/10; Müslim, 737(123). Buharî'deki metin şöyledir: "Hz.Peygamber (s.a.) gece, bir rekâtı vitir, ikisi sabahın sünneti olmak üzere toplam on üç rekât namaz kılardı."
14. Müslim, 737(124). Buharî ise bundan önceki hadiste geçtiği üzere bu hadisin anlamını rivâyet etmiştir.
15. Buharî, 19/28.
16. Müslim, 738(128). Bu metinle rivâyet eden Müslim'dir.
17. Buharî, 19/10; Müslim, 764(194); Tirmizî, 442.

gelinceye kadar yine uzandı. Daha sonra kalktı, kısa iki rekât namaz kıldı. Sonra da sabah namazını kıldırmak için dışarı çıktı."[18]

Böylece on bir rekât üzerinde birleşme sağlanmış oldu. Son kılınan iki rekâtın sabah namazının sünneti mi, yoksa başka bir namaz mı olduğu konusunda görüş ayrılığı ortaya çıktı. Bunlar da Hz. Peygamber'in (s.a.) devamlı kıldığı farz ve râtibe sünnetlerin rekât sayısına eklendiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) gece ile gündüz kıldığı toplam devamlı virdi kırk rekât olur. Hz. Peygamber (s.a.) on yedi farz, on yahut on iki râtibe sünnet, on bir yahut on üç gece namazı olmak üzere toplam kırk rekât namaza sürekli devam buyururdu. Bunlardan fazlası -sekiz rekât fetih namazı[19], seferden döndüğünde kıldığı kuşluk namazı, ziyaretinde bulunduğu kimsenin yanında kıldığı namaz, tahiyyetü'l-mescid... vb. namazlarda olduğu gibi- râtib (düzenli ve sürekli) değil, ârızîdir. Öyleyse kulun, bu virde ölüme kadar devam etmesi gerekir. Her gün, her gece kırk kere kapıyı çalan kimsenin isteğine ne çabuk karşılık verilir, kapı nasıl hemen açılır, düşünüle! Kendisinden yardım dilenecek yalnız Allah'tır.

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Gece Namazı ile Vitir Namazı:

Hz. Âişe (r.anha) der ki: Allah Rasûlü (s.a.) yatsıyı kılıp da yanıma geldiğinde mutlaka dört yahut altı rekât namaz kılardı.[20] Sonra yatağına yatardı.

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında geçirdiği bir geceyi anlatırken: "Yatsıyı kıldı. Sonra geldi. Biraz geçince namaz kıldı, sonra da uyudu" diyor.[21] Bu iki rivâyeti de Ebu Davud nakletmiştir.

Uyanınca önce dişlerini misvaklar, sonra Allah Teâlâ'yı zikrederdi. -Uyandığında okuduğu zikir yukarıda geçmiştir- Sonra abdest alır, kısa iki rekât namaz kılardı. Nitekim *Sahîh-i Müslim*'de Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Allah Rasûlü (s.a) gece namazına kalktığında namazına önce kısa iki rekât kılmakla başlardı."[22] Yine Müslim'in Ebu

18. Buharî, 21/1, 3/41, 4/5, 4/36, 10/57, 10/58, 10/59, 10/79, 10/161, 14/1, 65/17, 65/18, 65/19, 65/20, 77/71, 77/118, 80/10, 97/27; Müslim, 763(182); Mâlik, Muvatta, 1/121, 122.
19. Buharî, 19/31; Müslim, 336. Bu namaz hakkında Kuşluk namazı bölümünde (bk. dipnot: 3) bilgi verilecektir.
20. Ebu Davud, 1303. Senedinde sika olup olmadığı tartışmalı yalnız bir râvi var.
21. Ebu Davud, 1357. İsnâdı sahihtir.
22. Müslim, 767(197); Ahmed, *Mesned*, 6/30.

Hureyre'den (r.a.) naklettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Herhangi biriniz gece namaz kılmaya kalktığında, namazına önce kısa iki rekât kılmakla başlasın"* diyerek bunu emretmiştir.[23]

Bazan geçe yarı olunca veya gece yarısından biraz önce ya da biraz sonra kalkar; bazan da horoz ötüşünü işitince kalkardı. Horoz yalnızca gecenin ikinci yarısında öter. Bazan virdine ara verir, bazan da çoğunlukla ardarda devam ederdi. İbn Abbas'ın, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında geceleyişini anlattığı şu hadiste de söylediği üzere ara verirdi: Hz. Peygamber (s.a) uykusundan uyandı, dişlerini misvakladı ve: *"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde elbette akıl sahipleri için (Allah'ın varlığına dair) alâmetler vardır."*[24] âyetini okuyarak abdest aldı. Bu âyetleri, sûrenin sonuna varıncaya kadar okudu. Sonra kalkıp kıyâm, rükû ve secdeyi iyice uzatarak iki rekât namaz kıldı. Sonra namazı bırakıp horlayıncaya kadar uyudu. Sonra bunu, altı rekât kılmak suretiyle üç kere tekrarladı. Her keresinde dişlerini misvaklıyor, abdest alıyor ve bu âyetleri okuyordu. Sonra üç rekâtla vitir namazını kıldı. Peşinden müezzin ezan okudu ve Hz. Peygamber (s.a.) şu duayı okuyarak namaza çıktı:

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً ، وَفِي لِسَانِي نُوراً ، وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُوراً ، وَاجْعَلْ
فِي بَصَرِي نُوراً ، وَاجْعَلْ مِنْ خَلْفِي نُوراً ، وَمِنْ أَمَامِي نُوراً ، وأَجْعَلْ من فَوْقِي نوراً
، وَمِنْ تَحْتِي نُوراً ، اللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُوراً .

"Allah'ım! Kalbimde bir nur, dilimde bir nur kıl. Kulağımda bir nur kıl. Gözümde bir nur kıl. Arkamda bir nur, önümde bir nur kıl. Üstümde bir nur, altımda bir nur kıl. Allah'ım! Bana bir nur ver." Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.[25]

İbn Abbas, Hz. Âişe'nin söylediği, Hz. Peygamber'in (s.a.) kısa iki rekâtla başladığı sözünü anmamıştır. Ya Hz. Peygamber (s.a.) bazan öyle, bazan böyle yapardı, ya da Hz. Âişe, İbn Abbas'ın bellemediği bir şeyi belleyip aktarmıştır. Bu ikinci şık daha doğru gözükmektedir. Çünkü Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (s.a.) daha yakın olduğundan bunu iyice gözlemlemiştir. Hem Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) gece namazını en iyi bilen

---

23. Müslim, 767(198); Ahmed, *Müsned*,2/399.
24. Âl-i İmrân, 3/190.
25. Müslim, 765(191).

insandır. İbn Abbas ise teyzesinin yanında kaldığı gece gözlemlemiştir. İbn Abbas ile Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) gece kıldığı namazın herhangi bir konusunda ayrılığa düşerlerse söz, Hz. Âişe'nin sözü olur.

Hz. Peygamber'in (s.a.) gece namazı ve vitri türlü türlü idi. Bunlardan biri işte İbn Abbas'ın anlattığı bu şekli idi.

İkinci tür: Hz. Âişe'nin anlattığıdır ki, Hz. Peygamber (s.a.) namazına kısa iki rekâtla başlar, sonra virdini on bir rekât olarak tamamlardı. Her iki rekâtta bir selâm verirdi. Bir rekâtla da vitir kılardı.

Üçüncü tür: Aynı bu şekilde on üç rekât.

Dördüncü tür: Her iki rekâtta bir selâm vererek sekiz rekât namaz kılar, sonra peşipeşine bir düzende beş rekât vitir namazı kılar, bu beş rekâtın da yalnız son rekâtında (selâm teşehhüdüne) otururdu.[26]

Beşinci tür: Dokuz rekât. Bunların sekizinin hiçbirinde oturmadan peşipeşine kılar, sekizincide oturur, Allah Teâlâ'yı zikreder, O'na hamdedip dua eder; sonra selâm vermeden ayağa kalkar, dokuzuncu rekâtı kılar, sonra oturur, Tahiyyât okur, selâm verirdi. Ardından selâm verdikten sonra oturarak iki rekât namaz kılardı.[27]

Altıncı tür: Az önce anlatılan dokuz rekât gibi yedi rekât namaz kılar; sonra iki rekât daha oturarak namaz kılardı.

Yedinci tür: Gece namazını, ikişer rekât ikişer rekât kılar; sonra aralarını ayırmaksızın üç rekât vitir namazı kılardı.[*]

Hz. Peygamber'in (s.a.) aralarını ayırmaksızın üç rekât vitir kıldığını İmam Ahmed (r.h.), Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir[28]. Nesâî'nin yine Hz. Âişe'den rivâyetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.) vitir namazının iki rekâtında selâm vermezdi.[29] Bu anlatım biraz şüphelidir. Çünkü Ebu Hâ-

26. Müslim, 737; Tirmizî, 495.
27. Müslim, 737(139).
* Hanefî mezhebine göre de vitir, üç rekâttır; rekâtların arası selâmla ayrılmaz. Bk. Merginânî, *el-Hidaye*, 1/66.
28. Ahmed, *Müsned*, 6/155, 156. Metnin tamamı şöyledir: "Allah Rasulü (s.a.) yatsı namazını kılınca eve girer, sonra iki rekât namaz kılar, sonra önce kıldığı iki rekâttan daha uzun iki rekât daha namaz kılar, sonra aralarını ayırmaksızın üç rekâtla da vitiri kılar, sonra oturduğu yerde iki rekât namaz kılar, rükû ve secdeyi oturduğu halde yapardı."
29. Nesâî, 3/234; Hâkim, 1/304; Dârakutnî, s.175; Tahâvî, 1/280; Beyhakî, 3/32. İsnâdı

tim İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) *"Vitiri üç rekât kılmayınız. Ya beş, ya yedi rekât kılınız. Akşam namazına benzetmeyiniz"* buyurmuştur.[30] Dârukutnî: "Bu hadisin râvîlerinin hepsi sikadır" diyor. Mühennâ anlatıyor: Ebu Abdillah'a (Ahmed b. Hanbel) sordum: "Vitir konusunda görüşün nedir, iki rekâtta mı selâm verirsin?" "Evet" dedi. "Neden?" diye tekrar sordum. "Çünkü iki rekâtta selâm verdiğine dair Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen hadisler daha güçlü ve daha çoktur. Zührî, Urve yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) iki rekâtta selâm verdiğini nakletmiştir."[31] cevabını verdi. Harb diyor ki: Ahmed'e vitir namazını sordular; o da: "İki rekâtta selâm verir. Selâm vermezse bir zararı olacağını ummuyorum. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) selâm verdiği rivâyeti daha sağlam yolla nakledilmiştir." karşılığını verdi.

Ebu Tâlib anlatıyor: Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel'e sordum: "Vitir konusunda hangi hadise uyuyorsun?" Şu karşılığı verdi: "Hepsine uyuyorum: Beş rekât kılan, yalnız bu rekâtların sonuncusunda oturur. Yedi rekât kılan, yine yalnız bu rekâtların sonuncusunda oturur. Zürâre b. Evfâ yoluyla Hz. Âişe'den nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.), dokuz rekât vitir kılar, sekizinci rekâtta otururdu.[32] Ancak daha çok sayıda ve daha güçlü hadislere göre vitir, bir rekâttır. Benim görüşüm de budur." Dedim ki: "İbn Mes'ûd üç rekâttır, diyor". "Evet. Hatta Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın bir rekât kılmasını ayıplamış; Sa'd da ona karşılık olarak bir şeyler söylemiş." dedi.

Sekizinci tür: Nesâî'nin naklettiğine göre Huzeyfe, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte bir Ramazan'da namaz kıldı. Hz. Peygamber (s.a.) rükûa varıp, ayakta durduğu kadar: "Sübhâne Rabbiye'l-azîm" dedi. Sonra ayakta durduğu kadar: "Rabbiğfirlî, Rabbiğfirlî" diyerek oturdu. Sonra secde edip ayakta durduğu kadar "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" dedi. Ancak dört rekât namaz kılmıştık. Bilâl sabah namazına çağırmak için geldi.[33]

---

sahihtir. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*'de (4/7): "Bu hadisi Nesâî hasen senedle, Beyhakî ise *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da sahih senedle rivâyet etmiştir" diyor.

30. İbn Hibbân, 680; Dârakutnî, 2/24; Tahâvî, s.172; Hâkim, 1/304; Beyhakî, 3/31; Muhammed b. Nasr, *Kıyâmu'l-Leyl*, s.125. Hâkim hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Dârakutnî: "Râvîleri sikadır"; Hafız İbn Hacer: "Râvîlerinin hepsi sikadır"; el-Irâkî: "İsnâdı sahihtir." diyor.
31. Ahmed, *Müsned*, 6/74, 143; Müslim, 736 Ebu Davud, 1336.
32. Müslim, 746(139).
33. Nesâî, 3/226. Râvîleri sika ise de Nesâî: "Bu hadis bence mürseldir" diyor ve sebebini belirtiyor.

Hz. Peygamber (s.a.) gecenin evvelinde, ortasında ve sonunda vitir kıldı. Tam bir gece boyunca sabaha kadar bir âyeti tekrar tekrar okuyarak geceyi ihya etti (yahut namaz kıldı). Tekrar ettiği âyet: *"Şayet onlara azap edersen onlar Senin kulların"*[34] âyetidir.[35]

Hz. Peygamber'in (s.a.) gece namazı üç türlüydü:

1- Çoğunluk ayakta kıldığı namaz.

2- Oturarak namaz kılar, oturarak rükû ederdi.

3- Oturarak kırâat eder; kırâatının az bir kısmı kalınca ayağa kalkar, ayakta rükû ederdi. Bu üç tür namaz kılış şekli de Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih yolla nakledilmiştir.

Kıyam yerindeki oturuşunun şekline gelince; *Sünen-i Nesâî*'de Abdullah b. Şakîk yoluyla nakledildiğine göre Hz. Âişe: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bağdaş kurarak namaz kıldığını gördüm." diyor[36] Nesâî der ki: Bu hadisi Ebu Davud el-Hafrî'den başka birinin rivâyet ettiğini bilmiyorum. Ebu Davud sika râvidir. Bu hadisin olsa olsa hata olduğunu zannediyorum. Allah en iyi bilendir.

Sağlam yolla nakledilmiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.) vitirden sonra bazan oturarak iki rekât namaz kılardı. Bazan da bu iki rekâtta oturarak kırâat eyler; rükû etmek istediğinde ayağa kalkıp rükû ederdi. *Sahih-i Müslim*'de nakledildiğine göre Ebu Seleme diyor ki: Hz. Âişe'den (r.a.), Allah Rasûlü'nün (gece kıldığı) namazını sordum. Şöyle dedi: "On üç rekât namaz kılardı: Önce sekiz rekât kılardı. Sonra (bir rekât) vitiri kılardı. Daha sonra da oturarak iki rekât namaz kılar; rükû etmek istediğinde ayağa

---

34. Mâide, 5/118.
35. Ahmed, 5/156; Nesâî, 2/177; Hâkim, 1/241; İbn Huzeyme, 1/70(1).
36. Nesâî, 3/224. Râvîleri sikadır. Mâlik'in *Muvatta*'da (1/89) sahih bir senedle Abdullah b. Ömer'in derslerine katılan Abdullah b. Dînâr'dan naklettiğine göre, bir adam Abdullah b. Ömer'in yanında namaz kıldı; namazda bağdaş kurarak ve ayaklarını kıvırıp bükerek oturdu. Namazı bitirince Abdullah, bu yaptığını ayıpladı. Adam: "Ama sen de böyle yapıyorsun" deyince, Abdullah: "Benim rahatsızlığım var" dedi. Buharî'nin (10/145) rivâyetine göre Abdullah b. Ömer'in oğlu Abdullah diyor ki: Babam Abdullah b. Ömer'in namazda oturunca bağdaş kurduğunu gördüm. Ben de aynısını yaptım. Daha o zamanlar yaşım küçüktü. Babam Abdullah b. Ömer, beni bundan menederek: "Namazda sünnet olan oturuş, sağ ayağını dikip sol ayağını kıvırıp oturmandır" dedi. "Ama sen de böyle yapıyorsun" dedim. Bunun üzerine: "Ayaklarım beni taşımıyor" diye karşılık verdi.

kalkıp rükû ederdi. Sonra sabah namazının ezanı ile ikâmeti (kâmeti) arasında iki rekât kılardı."[37]

Müsned'de Ümmü Seleme'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), vitirden sonra oturarak kısa iki rekât namaz kılardı[38]. Tirmizî diyor ki: Hz. Âişe, Ebu Ümâme ve pek çok sahabî tarafından Hz. Peygamber'den (s.a.) buna benzer hadisler rivâyet edilmiştir.

Yine *Müsned*'de Ebu Ümame'den rivâyet edilmektedir ki, Allah Rasûlü (s.a.) vitirden sonra oturarak iki rekât namaz kılardı. Bu iki rekâtta "İzâ zülzilet" ile "Kul yâ eyyühel-kâfirûn" sûrelerini okurdu.[39]

Dârakutnî de buna benzer bir hadisi Enes'ten (r.a.) nakletmektedir.[40]

Bu durum pekçok insana problem oldu. Hz. Peygamber'in (s.a.): *"Gece kıldığınız en son namaz vitir olsun"* hadisine[41] aykırı olduğunu zannettiler. Mâlik (r.h.), bu iki rekât namazı inkâr etmiş; Ahmed ise: "Ne kılarım, ne de kılanı menederim" demiş ve sözüne şöyle devam etmiştir: "Mâlik bu namazı inkâr etti. Bir grup da 'Hz. Peygamber (s.a.) bu iki rekât namazı, yalnızca, vitirden sonra namaz kılmanın caiz olduğunu ve vitiri kılmanın, nafile namaza engel teşkil etmeyeceğini göstermek için kılmıştır.' deyip 'Gece kıldığınız en son namaz vitir olsun' hadisini müstehablık, vitirden sonraki iki rekât namazı da caizlik anlamına yorumlamışlardır."

Doğru olan şöyle demektir: Bu iki rekât namaz, sünnet namaz ve vitiri ikmal etme anlamına gelir. Çünkü vitir -bilhassa vâcib olduğu söylenirse-başlı başına müstakil bir ibadettir; ondan sonra kılınacak iki rekât namaz, akşam namazının farzından sonra kılınan sünnet gibi olur. Zira akşam namazı gündüz vitridir, ondan sonraki iki rekât da onu ikmaldir. Gece vitrinden sonraki iki rekât da aynen böyledir. Allah en iyi bilendir.

2— Hz. Peygamber'in (s.a.) Vitirde Kunut Okuması:

Hz. Peygamber'in (s.a.) vitirde kunut okuduğu yalnızca İbn Mâce'nin rivâyet ettiği şu hadiste mahfuzdur: İbn Mâce, Ali b.Meymûn er-Rakkî

37. Müslim, 738(126).
38. Ahmed, *Müsned,* 6/298, 299. Râvileri sikadır.
39. Ahmed, *Müsned,* 5/260. İsnâdı hasendir.
40. Dârakutnî, 2/41. Senedi zayıftır. Bk.Nasbu'r-Râye, 2/137.
41. Buharî, 14/4; Müslim, 751; Ebu Davud, 1438; Nesâî, 3/231; Ahmed, *Mesned,* 2/119, 135, 143, 150.

-Mahled b. Yezid -Süfyân -Zübeyd el Yâmî- Saîd b. Abdurrahman b. Ebzâ - babası (Abdurrahman b. Ebzâ) - Übeyy b. Kâ'b senediyle nakleder ki, Allah Rasûlü (s.a.) vitir namazını kılarken rükûdan önce kunut okurdu.[42]

Oğlu Abdullah'ın rivâyetine göre Ahmed demiştir ki: "Rükûdan sonra kunut okumayı tercih ederim. Hz. Peygamber'den (s.a.) kunut hakkında sâbit her rivâyet, yalnızca sabah namazı hakkında olup, o da rükûdan başını kaldırıncadır. Vitir kunutunun ise rükûdan sonra olmasını tercih ederim. Önce veya sonra olsun vitir kunutuna dair Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih hiçbir hadis yoktur." Hallâl diyor ki: Muhammed b. Yahya el-Kehhâl bana, kendisinin Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'a vitirdeki kunutu sorduğunu, onun da: "Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) hiçbir şey naklolunmuş değildir. Ancak Hz. Ömer seneden seneye kunut okurdu" dediğini haber verdi.

Ahmed ile *Sünen* sahiplerinin rivâyetlerine göre Hz. Hasan b. Ali (r.a.) diyor ki: (Dedem) Allah Rasûlü (s.a.) bana vitirde okumam için şu duayı öğretti:

اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ ، فَإِنَّكَ تَقْضِي ، وَلاَ يُقْضَي عَلَيْكَ ، إِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ (ولا يعز من عاديت) ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ (وصلى الله على النبي) .

"Allah'ım! Doğru yola ilettiklerinin arasına beni de kat. Sıhhat ve âfiyet verdiklerinin arasına beni de kat. Sevdiklerin arasına beni de kat. Bana her neyi bağışlarsan bereketli ve devamlı kıl. Hükmettiğin şeylerin şerrinden beni koru. Hükmeden şüphesiz Sensin. Sana hükmedilmez. Senin sevdiğin zelil kalmaz. (Senin düşman olduğun kimse de aziz olmaz). Yücesin, ulusun ey Rabbimiz! (Allah, Peygamber'e salât eylesin)".[43]

---

42. Nesâî, 2/235; İbn Mâce, 1182; Muhammed b. Nasr. *Kıyâmu'l-Leyl,* s.131. Senedi hasendir. Bu konuda Hatîb'in *Kitâbu'l-Kunût*'unda Abdullah b.Mes'ûd'dan, Ebu Nuaym'ın *Hılye*'sinde İbn Abbas'tan, Taberânî'nin *Evsat*'ında İbn Ömer'den hadis rivâyet edilmiştir. Bütün bu hadisler zayıf olmalarına rağmen Übey b. Kâ'b hadisini takviye ederler.
43. Ahmed, *Müsned,* 1718; Tirmizî, 464; Ebu Davud, 1425; Nesâî, 3/248; İbn Mâce,

Dua içindeki birinci parantez içi cümleyi Beyhakî ve Nesâî[44], ikinci parantez cümlesini de Nesâî[45] ilave olarak rivâyet etmiştir. Hâkim *Müstedrek*'te ilâveli olarak: "Allah Rasûlü (s.a.) vitir namazımda başımı kaldırıp yalnız secde etmek kaldığında okuyacağım şu duayı öğretmiştir" şeklinde rivâyet etmiştir. Aynı hadisi İbn Hibbân da *Sahih*'inde nakletmiş ve: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle dua ettiğini işittim" sözüyle vermiştir.

Tirmizî diyor ki: Bu konuda Hz. Ali'den (r.a.) de hadis rivâyet olunmuştur. Bu hadis hasendir. Yalnızca Ebul-Havrâ es-Sa'dî yoluyla nakledildiğini biliyoruz. Bu şahsın ismi Rabîa b. Şeybân'dır. Vitirde kunut okumaya dair Hz. Peygamber'den (s.a.) bu hadisten daha hasen bir hadis nakledildiğini bilmiyoruz.

Vitirde kunut okuma Hz. Ömer ve İbn Mes'ud'dan mahfuzdur. Onlardan gelen bu rivâyet, sabah namazı kunutu rivâyetinden daha sahihtir. Hz. Peygamber'den (s.a.) sabah namazı kunutuna dair gelen rivâyet ise, vitir kunutu konusundaki rivâyetten daha sahihtir. Allah en iyi bilendir.

Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî'nin Ali b. Ebu Tâlib'den (r.a.) naklettiklerine göre Allah Rasulü (s.a.) vitrin sonunda şu duayı okurdu:

لَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ . وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ . وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ
لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ (وَلَوْ حَرَصْتُ) . أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ .

"Allah'ım! Gazabından hoşnutluğuna, azabından affına sığınırım. Senden yine Sana sığınırım (Çok istesem de) Sana övgüler sıralayamam. Sen kendini övdüğün gibisin."[46].

Ancak bu duanın, vitiri kılıp bitirmeden önce olması da sonra olması da muhtemeldir. Nesâî'nin rivâyetlerinin birinde: "Namazını bitirip yatağına yatınca okurdu" denilmektedir. Yine bu rivâyette (yukarıda parantez içinde tercüme edilen) "Çok istesem de Sana övgüler sıralayamam" cümlesi nakledilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu duayı secdede okuduğu

---

1178; Dârimî, 1/373, 374; Beyhakî, 4/209. İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (512 ve 513) ve Hâkim (3/172) sahih olduğunu belirtmişlerdir.

44. Bu ilâve sahihtir.
45. Bu ilâve zayıftır. *el-Fütûhâtu'r-Rabbâniye*, 2/292.
46. Tirmizî, 3571; Ebu Davud, 1427; Nesâî, 3/248, 249; İbn Mâce, 1179; Hâkim, *Müstedrek*, 1/306. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Söyledikleri gibi sahihtir.

sabittir. Herhalde Hz. Peygamber (s.a.) hem namaz içinde, hem de namazdan sonra okumuştur.

Hâkim'in, *Müstedrek*'te, Hz. Peygamber'in (s.a.) (Gece) Namazı ve Vitiri bahsinde İbn Abbas'tan naklettiği bir hadiste şöyle denilmektedir: Sonra vitir namazını kıldı. Namazını bitirince şu duayı okuduğunu işittim:

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُوراً ، وَفِي بَصَرِي نُوراً ، وَفِي سَمْعِي نُوراً ، وَعَنْ يَمِينِي نُوراً ، وَعَنْ شِمَالِي نُوراً ، وَفَوْقِي نُوراً ، وَتَحْتِي نُوراً ، وَأَمَامِي نُوراً ، وَخَلْفِي نُوراً ، وَاجْعَلْ لِي يَوْمَ لِقَائِكَ نُوراً .

"Allah'ım! Kalbimde bir nur, gözümde bir nur, kulağımda bir nur, sağımda bir nur, solumda bir nur, üstümde bir nur, altımda bir nur, önümde bir nur, arkamda bir nur kıl. Sana kavuşma gününde benim için bir nur kıl."[47]

Râvî Küreyb diyor ki: Kunutta yedi kelime daha vardı (onları unuttum). Daha sonra Abbas oğullarından biriyle karşılaştım. Bana onları anlatarak: "Etimi, kanımı, sinirimi, saçımı ve derimi" deyip iki hasleti (yani nefs ve dil) de zikretti.

Nesâî'nin rivâyetinde bu hadiste: "Bu duayı secdede okurdu" denilmektedir.[48] Müslim'in bir rivâyetinde ise bu hadiste "Ardından şu duayı okuyarak sabah namazına çıktı" deniyor ve bu dua zikrediliyor. Yine onun bir rivâyetinde: "Dilimde bir nur, nefsimde bir nur kıl. Benim için büyük bir nur yarat" denilmekte; bir başka rivâyetinde ise "Beni bir nur yap" denilmektedir.[49]

Ebu Davud ve Nesâî'nin Übeyy b. Kâ'b'dan naklettiklerine göre Allah Rasûlü (s.a.) vitir namazında "Sebbihisme Rabbike'l-a'lâ", "Kul yâ Eyyühelkâfirûn" ve "Kul hüvallahu ehad" sûrelerini okurdu. Selâm verince üç kere şöyle derdi: "Hükümran ve Kuddûs olan Allah'ı her türlü noksanlıktan tenzih ederim." Üçüncü söyleyişinde sesini uzatır ve yükseltirdi. Bu Nesâî'nin lafzıdır.[50] Dârakutnî ilâve olarak şu sözleri nakletmiştir. "Meleklerin ve Ruh'un Rabbi..."[51]

---

47. Hâkim, *Müstedrek*, 3/536. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır.
48. Nesâî, 2/218. İsnâdı sahihtir.
49. Müslim, 763.
50. Ebu Davud, 1423; Nesâî, 3/244, 245; İbn Mâce, 1171, İsnâdı sahihtir.
51. Dârakutnî, s.175. İsnâdı sahihtir.

3— Hz.Peygamber'in (s.a.) Kur'an Okuyuşu:

Kesik kesik kırâat ederdi. Her âyette dururdu. Okurken "El-Hamdülillahi Rabbi'l-Âlemîn"de durur, "er-Rahmâni'r-Rahîm"de durur, "Mâliki yevmiddîn"de dururdu.[52]

Zührî zikreder ki, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kırâati âyet âyetti. En faziletli olan da budur. Devamlarıyla ilişkili olsalar bile âyetlerin başlarında durulmalıdır. Kurrâdan bazıları, maksatların ve anlamların araştırılıp bunlar tamam olunca durulması görüşünü savunmuşlardır. Oysa Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrına ve sünnetine uymak daha iyidir.

Bunu zikredenler arasında Beyhakî - *Şu'abu'l-İman* adlı kitabında - ve diğer bazı âlimler vardır. Beyhakî devamlarıyla ilişkili olsalar bile âyetlerin başlarında durmayı tercih etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) sûreyi o kadar itinalı, yavaş ve sakin (tertîl üzere) okurdu ki, okuduğu sûre kendisinden daha uzun olan sûreden de uzun olurdu. Bir âyeti sabaha kadar tekrar ederek geceyi ihya ettiği de olmuştur.[53]

Tertîl üzere okuyup az okumak mı, yoksa hızlı okuyup çok okumak mı daha faziletlidir? Bu konuda âlimler iki görüş ileri sürmüşlerdir.

1- Birinci grup: İbn Mes'ûd (r.a.), İbn Abbas (r.a.) vs. âlimler; az okumakla birlikte tertîl üzere düşünerek okumanın hızlı okuyup çok okumaktan daha faziletli olduğunu savunmuşlardır. Bu görüş sahipleri delil olarak şunları ileri sürüyorlar: Kur'an okumaktan maksat onu anlamak, onu düşünmektir. Onun inceliklerini bulmak *(fıkıh)*, onunla amel etmektir. Onu okuma ve ezberleme, manalarına ulaştırıcı araçlardır. Nitekim selef-ten bazıları: Kur'an, kendisiyle amel olunmak için inmiştir. Onu okumayı iş edinin, demişlerdir. Bu yüzden Kur'an ehli, kalbleriyle ezberlememiş olsalar bile, onu bilen ve onun içindekilerle amel edenlerdir. Kur'an'ı ezbere bilen, ama onu anlamayan, içindekilerle amel etmeyen kimse, harflerini ok gibi doğrultsa da Kur'an ehlinden değildir.

Diyorlar ki: Çünkü iman, amellerin en faziletlisidir. Kur'an'ı anlamak ve onu düşünmek, işte iman meyvesini verecek budur. Anlamadan, düşünmeden sırf okuma işini ise iyi kimse de, kötü kimse de, mü'min de, müna-

52. Ahmed, *Müsned*, 6/302; Tirmizî, 2928; Ebu Davud, 4001; Hâkim, *Müstedrek*, 2/232. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Söyledikleri gibidir.
53. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 35.

fık da yapar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuşlardır ki: *"Kur'an okuyan münafıkın örneği ise, kokusu güzel fakat tadı acı fesleğen çiçeği örneğidir."*[54]

Bu konuda insanlar dört mertebedir: 1) Kur'an ve iman ehli. Bunlar insanların en üstünüdürler. 2) Kur'an ve imana sahib olmayanlar, 3) Kur'an'a sahib olup imana sahib olmayanlar, 4) İman sahibi olup Kur'an sahibi olmayanlar.

Diyorlar ki: Nasıl ki, Kur'an'sız iman sahibi olanlar, imansız Kur'an sahibi olanlardan daha üstündür; tıpkı bunun gibi okurken düşünen ve anlayan da düşünmeden hızlı ve çok okuyandan daha üstündür. Yine derler ki: İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ortada. O, sûreyi o kadar tertîl üzere okurdu ki okuduğu sûre, kendisinden daha uzun olan sûreden de uzun olurdu. Bir âyetle sabaha kadar namaz kılardı.

2- İkinci grup: İmam Şâfiî'nin (r.h.) müntesibleri, çok okumanın daha faziletli olduğunu söylüyorlar. Delil olarak İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivâyet ettiği şu hadisi ileri sürüyorlar. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: *"Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa ona bir sevab yazılır. Her sevaba karşılık on misli verilir. Elif lâm mîm, bir harftir demiyorum. Elif bir harf, lâm bir harf, mîm bir harftir."*[55] Bu hadisi Tirmizî rivâyet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir.

Diyorlar ki: Zira Osman bin Affân bir rekâtta Kur'an'ın tamamını okumuştur. Bu grup kendilerine delil olması bakımından çok okuma konusunda, pekçok seleften âsâr nakletmektedirler.

Bu konuda şöyle demek doğrudur: Tertîl üzere ve düşünerek okuma sevabının değeri daha büyük ve daha yüksektir. Çok okumanın sevabı ise daha çok sayıdadır. Birincisi, büyük bir mücevheri sadaka olarak veren yahut fiyatı gerçekten pahalı olan bir köle âzâd eden kimsenin haline benzer. İkincisi ise, çok sayıda dirhem sadaka veren yahut fiyatı ucuz olan birkaç köle âzâd edenin halini andırır. *Sahih-i Buharî*'de nakledilir ki; Katâde şöyle demiştir: Enes'e, Hz. Peygamber'in (s.a.) kırâatini sordum: "Med ile, uzatarak okurdu" cevabını verdi.[56]

---

54. Buharî, 13/447; Müslim, 797; Ebu Davud, 4829; Tirmizî, 2869; Nesâî, 8/125; İbn Mâce, 214; Ahmed, *Müsned*, 4/397.
55. Tirmizî (2912) hasen olduğunu söylemiş; Hâkim, sahih saymış ve Zehebî ona katılmıştır. Hadis onların dediği gibidir.
56. Buharî, 66/29; Nesâî, 2/179; İbn Mâce, 1353; Ahmed, 3/127, 198.

Şu'be der ki: Ebu Cemre bize şu olayı anlattı: İbn Abbas'a dedim ki: "Ben çok hızlı okuyan bir adamım. Bazan Kur'an'ı bir gecede bir-iki kere okuduğum olur." Bunun üzerine İbn Abbas şunları söyledi: "Bence bir tek sûre okumam senin yaptığın gibi yapmaktan çok daha iyidir. İlle de öyle yapacaksan kulaklarının işiteceği, kalbinin belleyeceği bir şekilde oku."

İbrahim (Nehaî) der ki: Alkame, İbn Mes'ûd'a okudu. Sesi güzeldi. İbn Mes'ûd ona: "Anam, babam yoluna feda! Tertîl üzere oku. Zira böyle okumak, Kur'an'ın süsüdür" dedi.

İbn Mes'ud diyor ki: Kur'an'ı, şiir gibi manalarını düşünmeden hızlıca okumayın. Âdi hurmanın salkımından ağır ağır düşmesi gibi de dağıtmayın. İnsanı hayran bırakan güzelliklerinde durun düşünün. Onunla kalbleri coşturun. Hiç birinizin düşüncesi sûreyi sona erdirmek olmasın.

Yine Abdullah b. Mes'ud der ki: Allah'ın "ey iman edenler!" dediğini işittiğinde, kulağını derhal ona ver. Çünkü o söz, ya sana yapman emredilen bir hayırdır, ya da kaçınman gereken bir şerdir.

Abdurrahman b. Ebî Leylâ diyor ki: Yanıma bir kadın girdi. Ben Hûd sûresini okuyordum. Kadın bu durumu görünce: "Hûd sûresi böyle mi okunur?! Vallahi ben altı aydır bu sûredeyim, daha onu okuyup bitiremedim." dedi.

Allah Rasûlü (s.a.) gece namazında bazan gizli bazan açıktan okur, bazan kıyamı uzatır, bazan kısa tutardı. Vitir namazını çoğunlukla gecenin sonunda, bazan başında, bazan da ortasında kılardı.

4— Hayvan Üzerinde Nâfile Namaz Kılması:

Hz.Peygamber (s.a.) gece ve gündüz seferde devesi üzerinde, hayvan nereye yönelirse yönelsin o tarafa doğru nafile namaz kılardı.[57] Hayvan üzerinde îma ile rükû ve secde ederdi. Secdede, rükûdan daha çok eğilirdi. Ahmed ve Ebu Davud'un Enes b. Mâlik'den rivâyet ettiklerine göre, Allah Rasûlü (s.a.) devesi üzerinde nâfile namaz kılmak istediğinde kıbleye yönelir, namaz için tekbir alır, sonra hayvanını salıverirdi. Sonra da hayvan nereye yönelirse yönelsin namaz kılardı.[58]

---

57. Buharî, 18/7; Müslim, 700, 701.
58. Ahmed, *Müsned,* 3/126, 203; Ebu Dâvud, 1225. İsnâdı kuvvetlidir.

Ahmed'in görüşünü nakledenler, buna (yani hayvanını kıbleye çevirmeye) güç yetiren kimsenin böyle yapması gerekir mi, gerekmez mi olduğu konusunda iki farklı görüş nakletmişlerdir. Namazın bütününde hevdec yahut amâriyye denilen deve üzerine kurulan mahfe (tahtırevan) içinde olmak gibi kıbleye yönelmek mümkün olan yerlerde kıbleye yönelmek gerekli midir, yoksa hayvanın yöneldiği her yöne doğru kılınabilir mi? Muhammed b. Hakem, mahfede kılan kimse hakkında Ahmed'in: "Kıbleye yönelmeden kılması kâfi gelmez. Çünkü onun kıbleye dönmesi mümkündür. Ama deve ve diğer dört ayaklı hayvanlar üzerinde olanlar için bu durum mümkün olmaz." dediğini nakleder. Ebu Tâlib de onun: "Mahfe içinde dönmek çok zordur. Onun için yüzü ne tarafa olursa o tarafa doğru namaz kılar" dediğini rivâyet eder.

Mahfede secde etme konusunda da ondan farklı rivâyetler gelmiştir. Oğlu Abdullah onun: "Şayet mahfe ise, mahfede secde etmeye güç yetirebileceği için secde eder." dediğini; el-Meymûnî, "Mahfede namaz kıldığında, secde etmesi benim bakış açıma göre daha iyidir. Çünkü secde etme imkânı vardır" dediğini; Fazl b. Ziyâd, "Mümkün olursa mahfede secde eder" dediğini; Câfer b. Muhammed, "Mahfede bulunduğu zaman koltuk yastığı üzerine secde eder" dediğini nakleder.

Hz. Peygamber (s.a.) bazan deve üzerinde birşeye yaslanır, ama yine de îma ile kılardı. Secdede rükûdan daha fazla eğilirdi. Ebu Davud, O'nun böyle yaptığını rivâyet etmiştir.[59]

59. Ebu Davud, 1227; Tirmizî, 351; Beyhakî, 2/5; İbn Huzeyme, 1270. Isnâdı sahihtir. Bu hadisi Câbir şöyle anlatıyor: "Allah Rasulü (s.a.) beni bir işe gönderdi. Geldiğimde devesi üzerinde doğuya doğru namaz kılıyordu. Secdede, rükûdan daha fazla eğiliyordu."

H) KUŞLUK NAMAZI KONUSUNDAKİ TUTUMU

Buharî, *Sahih*'inde Hz. Âişe'nin (r.anha): "Allah Rasulü'nün (s.a.) kuşluk vakti nâfile namaz kıldığını görmedim. Ancak ben bu nâfile namazı kılarım" dediğini nakleder.[1] Yine Buharî, Müverrik el-Iclî ile İbn Ömer arasındaki şu konuşmayı aktarır. Müverrik diyor ki: İbn Ömer'e:

— Kuşluk namazını kılar mısın? diye sordum.
— Hayır, dedi.
— Ömer kılar mıydı?
— Hayır.
— Ebu Bekir kılar mıydı?
— Hayır.
— Hz. Peygamber (s.a.) kılar mıydı?
— Hayır. Zannetmem.[2]

Yine Buharî, İbn Ebî Leylî'nin şöyle dediğini zikreder: (Hz. Ali'nin kızkardeşi) Ümm-i Hânî'den başka hiç kimse bize Hz. Peygamber'i (s.a.) kuşluk namazı kılarken gördüğünü haber vermemiştir. O da diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke fethedildiği gün evime girdi, gusül abdesti aldı. Sekiz rekât namaz kıldı. Bu namazdan daha hafif bir namaz kıldığını asla görmedim. Ancak rükû ve secdeleri tam olarak yaptı."[3]

1. Buharî, 19/32; Müslim, 718; Ebu Davud, 1293; Ahmed, *Müsned*, 6/86, 177, 215, 223, 237. Hadisin devamında Hz. Âişe şöyle diyor: *"Allah Rasûlü (s.a.) yapmak istediği bir ameli, insanlar onu yapar da onlara farz kılınır korkusuyla yapmazdı."*
2. Buharî, 19/31.
3. Buharî, 19/31, 18/12, 64/50; Müslim, 336(80); Tirmizî, 474; Ebu Davud, 1291.

Müslim'in *Sahih*'inde naklettiğine göre, Abdullah b.Şakîk diyor ki: Hz. Âişe'ye: "Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazı kılar mıydı?" diye sordum. "Hayır, sadece seferden döndüğünde kılardı" cevabını verdi. "Namazda sûreleri Allah Rasulü'nün (s.a.) bir arada okuduğu olur muydu" diye sordum. "Mufassal sûrelerden bir arada okurdu" karşılığını verdi.[4]

Müslim, *Sahih*'inde Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakleder: Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk namazını dört rekât ve daha fazla -Allah'ın dilediği kadar- kılardı.[5]

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ümm-i Hânî'den naklettiklerine göre Allah Rasûlü (s.a.), Fetih günü sekiz rekât namaz kıldı; o vakit kuşluktu.[6]

Hâkim, *Müstedrek*'te, el-Esam -es-Sağanî- İbn Ebî Meryem - Bekir b. Mudar - Amr. b. el-Hâris - Bekir b.el-Eşec - Dahhâk b. Abdullah yoluyla Enes'in (r.a.) şöyle dediğini nakleder:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) bir sefer esnasında sekiz rekât kuşluk namazı kıldığını gördüm. Namazı bitirince şöyle dedi: *"Ben ümit ve korku namazı kıldım. Rabbimden üç şey istedim; ikisini verdi, birini vermedi. Ümmetimi kıtlıklarla zelil etmemesini istedim, dileğimi yerine getirdi. Hiçbir düşmanı onlara gâlip getirmemesini istedim; dileğimi yerine getirdi. Onları gruplara ayırmamasını istedim; bu isteğimi kabul etmedi."* Hâkim bu hadis sahihtir, diyor.[7] Ben derim ki: Seneddeki şu el-Dahhâk b. Abdullah araştırılmalı. Kimdir, hali nedir?

Fazlu'd-Duhâ kitabında Hâkim; Fakîh Ebu Bekir -Bişr b. Yahya- Muhammed b. Salih ed-Dûlâbî - Halid b.Abdullah b. el-Husayn - Hilâl b. Yesâf - Zâdân yoluyla Hz. Âişe'den (r.anha) nakleder ki:

Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazını kıldı, sonra yüz kere şu duayı okudu:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ، وَارْحَمْنِي ، وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ الغفور .

---

4. Müslim, 717; Ebu Davud, 1292; Nesâî, 4/152; Ahmed, *Müsned*, 6/171, 204, 218.
5. Müslim, 719; İbn Mâce, 1381.
6. Az yukarıda geçti. Bk. dipnot:2
7. Hâkim, 1/314; İbn Huzeyme, 1228; Ahmed, *Müsned*, 3/146. Dahhâk b. Abdullah dışındaki râviler sika, o ise meçhuldür. Buna rağmen Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

"Allah'ım! Beni bağışla, bana acı, tevbemi kabul et. Şüphesiz tevbeleri kabul eden, acıyan, bağışlayan yalnız Sen'sin."(8)

Ebu'l-Abbas el-Esam - Esed b. Âsım - el-Husayn b. Hafs - Süfyân - Ömer b. Zer - Mücâhid senediyle naklettiğine göre:

Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazını iki, dört, altı ve sekiz rekât kıldı.(9)

İmam Ahmed, Hâşimoğullarının (mevlâsı) azâdlı kölesi Ebu Sâid - Osman b. Abdülmelik el-Amrî - Âişe bt. Sa'd yoluyla Ümmü Zerr'in şöyle dediğini nakleder:

Hz. Âişe'nin (r.anha) kuşluk namazı kıldığını gördüm ve onun: "Allah Rasulü'nün (s.a.) dört rekâttan başka kıldığını görmedim." dediğini işittim.(10)

Yine Hâkim'in, Ebu Ahmed Bekir b. Muhammed el-Mervezî - Ebu Kılâbe - Ebu'l - Velîd - Ebu Avâne - Husayn b. Abdurrahman - Amr b. Mürre - İmâre b. Umeyr - Cübeyr b. Mut'im'in oğlu (Nâfî) yoluyla naklettiğine göre Cübeyr b. Mut'im Allah Rasûlü'nün (s.a.) kuşluk namazı kıldığını gördü.(11)

Yine Hâkim, İsmail b. Muhammed - Muhammed b. Adiyy b. Kâmil - Vehb b. Bakıyye el-Vâsıtî - Hâlid b. Abdullah - Muhammed b. Kays - Câbir b. Abdullah yoluyla nakleder ki: Hz. Peygamber (s.a.) kuşluk namazını altı rekât kıldı.(12)

Sonra Hâkim, İshak b. Beşîr el-Mehâmilî - İsa b.Musa - Câbir - Ömer b. Subh - Mukâtil b. Hayyân - Müslim b. Sabîh - Mesrûk yoluyla Hz. Âişe (r.anha) ve Ümm-i Seleme'nin (r.anha) "Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazını on iki rekât kılardı." dediklerini nakledip uzunca bir hadis zikrediyor.(13)

Hâkim'in, Ebu Ahmed b. Muhammed es-Sayrafî - Ebu Kılâbe er-Rakkâsî - Ebu'l-Velîd - Şu'be - Ebu İshak - Âsım b. Dumra - Hz. Ali (r.a.)

---

8. Senedinde meçhul râvi vardır.
9. Mürseldir. Senedinde meçhul râvi vardır.
10. Ahmed, *Müsned*, 6/106.
11. Râvileri sikadır. Heysemî bu hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/238) vermiş ve Taberânî'nin *Kebîr*'de rivâyet ettiğini belirterek hadisin hasen olduğunu söylemiştir.
12. Senedde geçen Muhammed b. Kays'ı İbn Hibbân'dan başka sika kabul eden yoktur.
13. Müellif az aşağıda haberin uydurma olduğunu söyleyecektir.

senediyle rivâyetine göre Hz.Peygamber (s.a.) kuşluk namazı kılardı.[14]

Yine Ebu'l-Velîd'e kadar aynı senedle rivâyetine başlayıp Ebu'l-Velîd - Ebu Avâne - Husayn b. Abdurrahman - Amr b.Mürre - İmâre b.Umeyr el-Abedî - Cübeyr b. Mut'îm'in oğlu (Nâfi') senediyle Cübeyr b. Mut'im'in, Allah Rasûlü'nü (s.a.) kuşluk namazı kılarken gördüğünü nakleder.[15]

Hâkim der ki: Bu konuda şu sahabîlerden de hadis nakledilmiştir: 1- Ebu Sâid el-Hudrî, 2- Ebu Zer el-Gıfârî, 3- Zeyd b.Erkam, 4- Ebu Hureyre, 5- Büreyde el-Eslemî, 6- Ebu'd-Derdâ, 7- Abdullah b.Ebî Evfâ, 8- Itbân b. Mâlik, 9- Enes b. Mâlik, 10- Utbe b. Abdullah es-Sülemî, 11- Nuaym b. Hemmâr el-Gatafânî, 12- Ebu Umâme el-Bâhilî - Allah hepsinden râzı olsun - , kadınlardan 13- Ebu Bekir'in kızı Hz. Âişe, 14- Ümm-i Hânî ve 15- Ümm-i Seleme- Allah onlardan razı olsun-. Bu sahabîlerin hepsinin şahitliklerine göre Hz. Peygamber (s.a.) bu (kuşluk) namazını kılardı.

Taberânî'nin Hz. Ali, Enes, Hz. Âişe ve Câbir'den nakline göre Hz. Peygamber (s.a.) kuşluk namazını altı rekât kılardı.[16]

1— Âlimlerin İhtilâfı:

Âlimler bu hadisler hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

1- Birinci grup: Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı kıldığı rivâyetini, -kılmadığını söyleyenlere gizli kalmış fazla bir bilgi içerdiği için- kılmadığı rivâyetine tercih etmişlerdir. Diyorlar ki: Böyle birşey hakkında bilgi pekçok insana gizli kalıp azınlık tarafından bilinebilir. Hz. Âişe, Enes, Câbir, Ümm-i Hânî ve Ali b. Ebî Tâlib Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı kıldığını haber vermişlerdir. Bu namazı tavsiye, ona devam, kılana da övgü

---

14. Râvileri sikadır.
15. Râvileri sikadır. Az yukarıda geçti.
16. Enes'ten gelen rivâyeti Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/237) zikretmiş ve Taberânî'nin *Evsat*'ta rivâyet ettiğini söylemiştir. Rivâyet zayıftır. Câbir'den gelen rivâyeti ise yine Taberânî, *Evsat*'ta rivâyet etmiştir. Muhammed b. Kays nakletmiştir. Hz. Âişe'den gelen rivâyeti ise Heysemî, adı geçen eserinde (2/235) zikrediyor ve diyor ki: Hz. Âişe: *"Hz. Peygamber (s.a.) Mekke Fethi günü dışında kuşluk kılmamıştır."* demiştir. Bunu Bezzâr rivâyet etmiştir. Râvileri sikadır. Bazıları hakkında söz varsa da zarar vermez. Hz. Ali'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk vakti namaz kılardı." şeklindeki hadisini Ahmed ve Ebu Ya'lâ rivâyet etmişlerdir; ancak Hz. Ali: *"Kuşluk kılardı"* demiştir. Ahmed'in râvileri sikadır.

ve medih içerikli sahih hadisler bunu kuvvetlendirir. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivâyetlerine göre Ebu Hureyre (r.a.): "Dostum Muhammed (s.a.) bana, her ay üç gün oruç tutmamı, iki rekât kuşluk namazı kılmamı ve uyumadan önce vitir namazını kılmamı tavsiye etti" demiştir.[17]

Buna benzer bir hadis de Müslim'in *Sahih*'inde Ebu'd-Derdâ'dan nakledilmektedir.[18]

Müslim, *Sahih*'inde Ebu Zer'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Sizlerin herbirinin vücudunun herbir eklem ve organına (faydaları, sıhhat ve selâmetine karşılık) her sabah bir sadaka gereklidir. Her tesbih (Sübhanallah demek) bir sadakadır. Her tahmîd (elhamdülillah demek) bir sadakadır. Her tehlîl (Lâ ilâhe illallah demek) bir sadakadır. Her tekbîr (Allâhu ekber demek) bir sadakadır. İyiliği emretmek bir sadakadır. Kötülükten nehyetmek bir sadakadır. Kişinin kılacağı iki rekât kuşluk namazı bunlardan (bir kısmına) bedel olur."*[19]

İmam Ahmed'in, *Müsned*'inde Muaz b. Enes el-Cühenî'den naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular:

"Kim sabah namazını kılınca, iki rekât kuşluk namazı kılıncaya kadar namazgâhında oturur, hayırdan başka birşey söylemezse Allah onun günahlarını affeder. İsterse denizin köpüğü kadar (çok) olsun."[20]

Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde Ebu Hureyre'den (r.a.) nakledildiğine göre Allah Rasulü (s.a.): *"Kim nâfile kuşluk namazına devam ederse günahları affolunur. İsterse denizin köpüğü kadar çok olsun."*[21]

Müsned ve *Sünen*'de rivâyete göre Nuaym b. Hemmâr, Allah Rasulü'nün (s.a) şöyle dediğini işittim demiştir: *"Allah (c.c) buyuruyor ki: "Ey Âdemoğlu! Gündüzün evvelinde dört rekât namaz kılmaktan geri durma, sonunda sana gelecek zararlardan seni koruyayım."*[22] Bu hadisi Tirmizî Ebu'd-Derdâ ve Ebu Zer'den rivâyet etmiştir.[23]

Tirmizî'nin *Câmi*'inde ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Enes'ten Hz. Pey-

---

17. Buharî, 19/33, 30/60, Müslim, 721; Ebu Davud, 1432; Nesaî, 3/229.
18. Müslim, 722; Ebu Davud, 1433.
19. Müslim, 720; Ebu Davud, 1285.
20. Ahmed, *Müsned*, 3/439; Beyhakî, 3/49. Hadis zayıftır.
21. Tirmizî, 476; İbn Mâce, 1382; Ahmed, *Müsned*, 2/443, 497, 499. Senedi zayıftır.
22. Ahmed, *Müsned*, 5/286, 287; Ebu Davud, 1289. İsnâdı sahihtir.
23. Tirmizî, 475. İsnâdı kuvvetlidir.

gamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Kim kuşluk namazını on iki rekât kılarsa Allah, onun için cennette altından bir köşk bina eder."*[24]

Müslim'in *Sahih*'inde naklettiğine göre, Zeyd b. Erkam Kubâ Mescidinde kuşluk vakti namaz kılan bir bölük insan gördü. Bunun üzerine şöyle dedi: "Bunlar bu saatin dışında namaz kılmanın daha faziletli olduğunu elbet bilmişlerdir. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) *"Evvâbîn namazı, deve yavrularının ayakları kavrulduğu vakittedir."* buyurdu.[25]

"Deve yavrularının ayaklarının kavrulması" sözü "Günün harareti şiddetlenir. Bu sırada deve yavruları (ayaklarının derileri ince olduğundan) güneşten ısınan yerin yakıcı hararetini hissederler." anlamındadır.

Sahih'de nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Itbân b. Mâlik'in evinde kuşluk namazını iki rekât kıldı.[26]

Hâkim'in *Müstedrek*'inde Halid b. Abdullah el-Vâsıtî -Muhammed b. Amr -Ebu Seleme- Ebu Hureyre senediyle nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu:

"Kuşluk namazına ancak evvâb (=kendini Allah'a adayan) devam eder."[27]

Hâkim diyor ki: Bu hadis Müslim b. el-Haccâc'ın benzeriyle istidlâl ettiği bir senedle rivâyet olunmuştur. Çünkü Müslim, üstadlarından, Muhammed b. Amr-Ebu Seleme-Ebu Hureyre (r.a) yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.): *"Allah herhangi bir peygambere Kur'an'ı tegannî etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."* buyurduğunu[28] nakletmektedir. Biri çıkıp da: "Hammâd b. Seleme ve Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî bu hadisi Muhammed b. Amr'dan mürsel olarak rivâyet etmişlerdir." diyecek olursa, ona cevaben: "Halid b. Abdullah sikadır; sikanın ilâvesi makbuldür" denilir.

---

24. Tirmizî, 473; İbn Mâce, 1380. Senedinde meçhul râvi vardır.
25. Müslim, 748; Dârimî, 1/340; Ahmed, *Müsned*, 4/366, 367, 372, 375.
26. Az aşağıda gelecektir.
27. Hâkim, *Müstedrek*, 1/314; İbn Huzeyme, 1224. Senedi hasendir. Hâkim, hadisin Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Oysa Müslim, senedde geçen Muhammed b. Amr'dan yalnızca mütâbaat için rivâyette bulunmuştur.
28. Buharî, 97/32, 97/52, 66/19; Müslim, 792; Ebu Davud, 1473; Nesaî, 2/180; Ahmed, *Müsned*, 2/271, 285, 450.

Hâkim, sonra Abdân b. Yezid - Muhammed b. Muğîre es-Sükkerî - Kâsım b. Hakem el-Uranî - Süleyman b. Davud el-Yemâmî - Yahyâ b. Ebî Kesîr - Ebu Seleme - Ebu Hureyre senediyle Allah Rasulü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Cennetin, Kuşluk Kapısı adında bir kapısı vardır. Kıyamet günü olunca bir münâdi şöyle bağırır: Nerede kuşluk namazına devam edenler? İşte kapınız! Allah'ın rahmetiyle girin o kapıdan."[29]

Tirmizî, *el-Câmi'* adlı eserinde Ebu Kürayb Muhammed b. Alâ - Yunus b. Bükeyr - Muhammed b. İshak - Musa b. Fülân - Amcası Sümâme b. Enes b. Mâlik - Enes b. Mâlik senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Kim kuşluk namazını on iki rekât kılarsa, Allah onun için cennette altından bir köşk bina eder."

Tirmizî diyor ki: Bu hadis garîb bir hadistir. Yalnız bu yoldan biliyoruz.[30] İmam Ahmed, bu konudaki en sahih hadis olarak Ümm-i Hânî hadisini görürdü. Derim ki: Senedde geçen Musa b. Fülân, Musa b. Abdullah b. el-Müsennâ b. Enes b. Mâlik'tir. (Enes b. Mâlik'in oğlu el-Müsennâ'nın oğlu Abdullah'ın oğlu Musa'dır.)

Yine *el-Câmi'*de Atıyye el-Avfî'den Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediğini nakleder: Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazına o kadar devam ederdi ki: "Artık bırakmaz" derdik. O kadar da terkederdi ki: "Artık kılmaz" derdik.[31] Tirmizî: "Bu hadis, hasen garîbtir" diyor.

İmam Ahmed, *Müsned*'inde Ebu'l-Yemân - İsmail b. Ayyâş - Yahya b. el-Hâris ez-Zimârî - el-Kâsım - Ebu Ümâme yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Kim temizlenmiş olarak farz bir namaza giderse, ona ihramlı hacı sevabı verilir. Kim de kuşluk nâfilesine yürürse, umre yapmış sevabını alır. Aralarında bâtıl ve boş şey yapılmayan bir namazın ardındaki bir namaz İlliyyîn'de yazılır." Ebu Ümâme diyor ki: "Şu mescidlere sabah akşam gidip gelme Allah (c.c.) yolunda cihaddır."[32] Hâkim'in Ebu'l-Abbas -

---

29. Taberânî, *Evsat*, 1/59-1. Hadis zayıftır.
30. Tirmizî, 473; İbn Mâce, 1380. Hadis zayıftır.
31. Tirmizî, 477; Ahmed, *Müsned*, 3/21, 35. Hadis zayıftır.
32. Ahmed, *Müsned*, 5/268; Ebu Davud, 1288. İsnâdı hasendir.

Muhammed b. İshak es-Sağânî - Ebu'l-Müverri' Muhâdır b. el-Muverri' -el-Ahvas b. Hakîm - Abdullah b. Âmir el-Elhânî - Münîb b. Uyeyne b. Abdullah es-Sülemî - Ebu Ümâme senediyle naklettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururdu:

"Kim sabah namazını cemaatle bir mescidde kılar; sonra kuşluk vaktine kadar orada bekler; sonra da kuşluk nafilesini kılarsa, o kimseye tam bir hac yahut umre yapmış kimsenin sevabı gibi sevap verilir. Yine onun hac ve umresi kendisine aittir."(33)

İbn Ebî Şeybe, Hâtim b. İsmail - Humeyd b. Sahr el-Makburî -el-A'rac- Ebu Hureyre (r.a.) senediyle nakleder ki:

Hz. Peygamber (s.a.) bir ordu gönderdi. Bu ordu büyük ganimet elde etti ve hızlı hamle yaptı. Bir adam: "Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.)! Bu ordudan daha hızlı hamle yapan daha çok ganimet elde eden bir ordu hiç görmedik." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) *"Size daha hızlı hamle yapan ve daha çok ganimet elde edeni haber vereyim mi? Evinde güzelce abdest alıp sonra mescide yönelen ve orada sabah namazını kılıp sonra bekleyip kuşluk namazını kılan kişi gerçekten hızlı hamle yapmış ve çok ganimet elde etmiştir."* buyurdu.(34)

Bu konuda bunlardan başka hadisler de vardır. Ancak bunlar en iyileri. Hâkim diyor ki: Güçlü hadis otoriteleri ve hafızlardan bir grupla arkadaşlık ettim. Hepsinin de bu sayıyı -yani dört rekâtı- tercih ettiklerini ve bu konudaki sahih haberlerin mütevâtirliklerinden dolayı bu namazı dört rekât kıldıklarını gördüm. Nakledilen haberlere uymak, hadis üstadlarının yolundan gitmek için ben de bu görüşü savunuyor ve ona çağırıyorum.

İbn Cerîr et-Taberî, kuşluk namazı ve sayısının farklılığı konusunda Hz. Peygamber'e (s.a.) isnâd olunan haberleri sıraladıktan sonra diyor ki: Bu hadisler içinde karşı tarafı susturacak bir hadis yoktur. Çünkü mümkündür ki, dört rekât kıldığını nakleden O'nu dört rekât kılarken görmüştür; başka birisi başka bir vakitte onun iki rekât kıldığını görmüştür; bir başkası başka bir vakitte sekiz rekât kıldığını görmüştür; daha

---

33. İsnâdı zayıftır.
34. Senedini hasen saymak mümkündür. İbn Hibbân (629), İbn Ebî Şeybe yoluyla rivâyet etmiştir. Münzirî *et-Terğîb ve't-Terhîb* (1/427, 428) adlı eserinde kaydetmiş ve "Ebu Ya'lâ rivâyet etmiştir. Râvileri sahih râvilerdir. Ayrıca Bezzâr da rivâyet etmiştir." demektedir.

başka biri altı rekât kılınmasına teşvik ettiğini işitmiştir; diğer biri iki rekât, bir başkası on rekât, daha başka biri de on iki rekât kılınmasına teşvik ettiğini işitmiştir. Böylece herbiri gördüğünü, işittiğini haber vermiştir. Sözümüzün doğruluğuna Zeyd b. Eslem'den naklolunan şu hadisi delil gösterebiliriz: Zeyd b. Eslem diyor ki: Abdullah b. Ömer'in Ebu Zerr'e "Amca, bana tavsiyede bulun" dediğini, Ebu Zerr'in de ona: "Senin benden istediğini ben de Allah Rasulünden (s.a.) istemiştim de bana şunları söyledi." deyip şu hadisi naklettiğini işittim: *"Kim iki rekât kuşluk namazı kılarsa, gafiller içine yazılmaz. Dört kılan âbidler içine yazılır. Altı kılana o gün hiçbir günah ilişmez. Sekiz kılan, halis kullar içine yazılır. On kılana Allah cennette onun için bir ev bina eder."*[35]

Mücahid der ki: "Allah Rasülü (s.a.) kuşluk namazını bir gün iki rekât, bir gün dört rekât, bir gün altı rekât, bir gün sekiz rekât kıldı, sonra terketti." Bu haber de, yukarıda adı geçen herbir habercinin, kuşluk namazı konusunda görüp gözettiği kadarıyla haber vermiş olması ihtimalinden sözetmemizin doğruluğunu ortaya koymuştur.

İş böyle olunca doğrusu, dileyen dilediği sayıda kılabilir. Bu görüş seleften bir grup âlimden de nakledilmiştir. İbn Humeyd bize, ona Cerîr, ona da İbrahim (en-Nehaî) haber vermiştir ki, bir adam el-Esved'e: "Kuşluk namazını kaç rekât kılayım?" diye sordu, o da: "Ne kadar istersen" cevabını verdi.

2- İkinci grup: Bunlar kuşluk namazının kılınmaması hadislerine bağlanmışlar ve bu görüşü, hadislerin senedlerinin sıhhati ve de sahabenin bu hadislerin gereğince amel etmiş olmaları yönünden tercih etmişlerdir. Buharî'nin İbn Ömer'den naklettiğine göre bu namazı ne İbn Ömer'in kendisi, ne Ebu Bekir, ne de Ömer kılardı. "Hz. Peygamber (s.a.) kılar mıydı?" sorusuna İbn Ömer: "Hayır, zannettem" cevabını verdi.[36]

Vekî, Süfyân es-Sevrî - Âsım b. Küleyb - babası Küleyb yoluyla Ebu Hureyre'nin: "Allah Rasulünün (s.a.) kuşluk namazını yalnız bir gün kıldığını gördüm." dediğini nakleder.[37]

---

35. Bezzâr, Münzirî, *et-Terğîb* (1/430)'de Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet etmiş ve: "Taberânî, *Kebîr*'de rivâyet etti. Râvileri sikadır. Musa b. Yâkub ez-Zemeî'de ihtilaf vardır. Bir grup sahabîden değişik yollarla rivâyet edilmiştir. Senedlerin en haseni budur." demiştir. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 2/237.
36. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 2.
37. İsnâdı sahihtir.

Ali b. el-Medinî'nin, Muaz b. Muaz - Şu'be - Fudayl b. Fedâle - Abdurrahman b. Ebî Bekre yoluyla nakline göre, Ebu Bekre, kuşluk namazını kılan bir grup insan gördü ve dedi ki: "Siz ne Allah Rasulü (s.a.), ne de ashabının umumu tarafından kılınan bir namaz kılıyorsunuz!"(38)

Muvatta'da Mâlik - İbn Şihâb (ez-Zührî) - Urve yoluyla Hz. Âişe'nin şöyle dediği nakledilir: Allah Rasulü (s.a.) asla kuşluk nafilesi kılmamıştır. Ancak ben bu nâfile namazı kılarım. Allah Rasulü (s.a.) birtakım hayırlı işleri yapmak istediği halde halk, onlarla amel ederse üzerlerine farz kılınır korkusuyla o hayır işlerini bırakırdı.(39)

Ebu'l-Hasan Ali b. Battâl diyor ki: Seleften bir grup âlim Hz. Âişe hadisini kabul edip kuşluk namazını caiz görmemekteler. Bir grup ise: "Bid'attir" diyor. Şa'bî, Kays b. Ubeyd'in şöyle dediğini naklediyor: "Bütün sene boyunca İbn Mes'ud'a gidip gelirdim. Ama kuşluk namazı kıldığını görmedim." Şu'be'nin, Sa'd b. İbrahim yoluyla Sa'd'ın babası İbrahim'den naklettiğine göre, Abdurrahman b. Avf kuşluk namazını kılmazdı. Mücâhid anlatıyor: Ben ve Urve b. Zübeyr mescide girdik. Baktık, İbn Ömer, Hz. Âişe'nin odası yanıbaşında oturuyor. Halk ise mescidde kuşluk namazı kılıyor. İbn Ömer'e onların namazını sorduk: "Bid'attir." dedi. Bir keresinde de "Ne güzel bid'at!" dedi.(40)

Şa'bî diyor ki: İbn Ömer "Müslümanların ortaya çıkardıkları bid'at namazlar içinde kuşluk namazından daha faziletlisi yoktur." derdi. Enes b. Mâlik'e kuşluk namazını sordular "Namazlar beştir" cevabını verdi.

3- Üçüncü grup: Kuşluk namazının ara sıra kılınmasının müstehab olduğunu, dolayısıyla bazı günlerde kılınabileceği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu görüş Ahmed'den nakledilen iki görüşten biridir. Taberî, bu görüşte olan bir grup âlimin ismini sıralamış ve demiştir ki: Delil olarak Cüreyrî'nin Abdullah b. Şakîk'ten naklettiği hadisi ileri sürmüşlerdir. Abdullah b. Şakîk diyor ki: Hz. Âişe'ye: "Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk namazı kılar mıydı?" diye sordum "Hayır, sadece seferden döndüğünde kılardı" cevabını verdi.(41)

---

38. İsnâdı sahihtir.
39. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 2.
40. Hafız İbn Hacer'in (*Fethu'l-Bârî*, 3/43) yazdığına göre İbn Ebî Şeybe sahih bir isnâdla rivâyet etmiştir. Abdürrezzak (*Musannef*, 4868) ise Abdullah b. Ömer'in: "Osman öldürülünceye kadar hiç kimse bu (kuşluk) namazını kılmamıştır. İnsanlar bence ondan daha iyi birşey ihdas etmemişlerdir." dediğini sahih senedle rivâyet ediyor.
41. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 4.

Taberî sonra Ebu Sâid'in şu sözünü veriyor: Allah Rasûlü (s.a.) kuşluk namazına o kadar devam ederdi ki; "Artık bırakmaz." derdik. O kadar da terkederdi ki; "Artık (bir daha) kılmaz." derdik. Bu hadis yukarıda geçti. Sonra Taberî diyor ki: Seleften bu namazı kılanların bu şekil kıldıkları nakledilmektedir. Şu'be, Habîb b. Şehid'ten naklen İkrime'nin: "İbn Abbas, kuşluk namazını bir gün kılar, on gün terkederdi." dediğini rivâyet etmektedir. Yine Şu'be'nin Abdullah b. Dinar'dan naklettiğine göre İbn Ömer kuşluk namazı kılmazdı. Kubâ mescidine gelince kılardı. Kubâ mescidine ise her cumartesi gelirdi. Süfyân, Mansûr'un: "Kuşluk namazına farz namaz gibi devam etmeyi (sahabîler) mekruh görürlerdi. Onlar hem kılar, hem terk ederlerdi." dediğini nakleder. Saîd b. Cübeyr diyor ki: "Üzerime farz olduğunu zannedebileceğim korkusuyla çok arzu ettiğim halde kuşluk namazını terkederim." Mesrûk anlatıyor: "Biz mescidde okurduk. İbn Mes'ûd kalkıp gittikten sonra mescidde kalır, sonra ayağa kalkar kuşluk namazı kılardık. Bu durum İbn Mes'ûd'un kulağına gitti. Bunun üzerine: Allah'ın kullarına, Allah'ın yüklemediği şeyleri neden yüklüyorsunuz?! Eğer ille de kılacaksanız evlerinizde kılın, dedi." Ebu Miclez, kuşluk namazını evinde kılardı.

Bunlar diyorlar ki: Böyle olması herhangi bir kimsenin, ona devam suretiyle farz yahut devamlı (müekked) sünnet olduğu kuruntusuna kapılmaması için daha uygundur. Bu yüzden Hz. Âişe "Benim için anam ve babam kabirlerinden çıkarılsalar yine de bu namazı terketmem." demiştir.[42] Çünkü Hz. Âişe bu namazı halkın göremeyeceği bir yerde, evinde kılardı.

4- Dördüncü grup: Bunlar, bir sebebe bağlı olarak kılınır; Hz. Peygamber (s.a.) de bu namazı bir sebebe dayalı olarak kılmıştır, görüşünü ileri sürüyorlar. Diyorlar ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih günü sekiz rekât kuşlukta namaz kılması yalnız Fetih sebebiyledir. Fetih vaktinde sekiz rekât namaz kılmak Fethin sünnetidir. Komutanlar bu namaza "Fetih Namazı" derler. Taberî, *Tarih*'inde Şa'bî'nin şöyle dediğini nakleder: Halid b. Velîd, Hîre'yi fethedince selâm vermeden sekiz rekât Fetih namazı kıldı. Sonra yerinden ayrıldı.

Diyorlar ki: Ümm-i Hânî: "O vakit kuşluktu" sözüyle bu namazın kılınışının kuşluk vakti olduğunu kastediyor; kuşluk bu namazın ismidir

42. Mâlik, *Muvatta*, 1/153. İsnâdı sahihtir.

anlamını kasdetmiyor. Hz. Peygamber'in (s.a.) Itbân b. Mâlik'in evinde kıldığı namaz da yine ancak bir sebebe bağlıydı. Çünkü Itbân, ona: "Gözlerimde hayır kalmadı. Benimle kabilemin mescidi arasına seller giriyor. Gönlüm isterdi ki, gelip evimde namaz kıldırsan da, senin namaz kıldırdığın yeri mescid edineyim." demiş, Hz.Peygamber (s.a.) de: "İnşaallah isteğini yaparım." demişti. Itbân der ki: Ertesi sabah Allah Rasulü (s.a.) yanında Ebu Bekir ile gün ilerlediği bir vakitte bana geldi. Hz. Peygamber (s.a.) eve girmek için izin istedi, ben de ona izin verdim. Oturmadan: "Evinin neresinde namaz kılmamı istersin?" diye sordu. Kılmasını istediğim yeri ona gösterdim. Bunun üzerine namaza durdu. Biz de arkasında saf olduk. Namaz kılıp selâm verdi. O selâm verince biz de selâm verdik. Hadis, Buharî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.[43]

Bu namazın aslı, hikâyesi ve Buharî'nin rivâyetindeki lafzı işte böyle. Itbân'dan nakledenlerden biri bu lafzı kısaltıp: "Allah Rasulü (s.a.) evimde kuşluk nafilesini kıldı. Arkasına bir cemaat durdu, onlar da namaz kıldılar" şekline çevirdi.

Hz. Âişe'nin: "Allah Rasulü (s.a.) seferden dönmesi dışında kuşluk namazı kılmazdı." sözü, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı ancak bir sebebe bağlı olarak kıldığını gösteren en açık delillerdendir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) seferden dönünce ilk önce mescidden başlar, orada iki rekât namaz kılardı.[44]

Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumu işte böyleydi. Hz. Âişe hem onu, hem bunu haber vermiştir. Aynı zamanda: "Allah Rasûlü (s.a.) asla kuşluk namazı kılmamıştır." diyen de odur.

Hz. Âişe'nin müsbet (olumlu) rivâyeti, sefer ve fetihten dönüş, bir kabileyi ziyaret gibi bir sebeple Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı kıldığını göstermektedir. (İbn Ömer'in) Kubâ mescidine gelmesi de, aynı şekilde orada namaz kılmak içindir. Şu rivâyet de böyledir: Yusuf b. Ya'kûb'un Muhammed b. Ebu Bekir - Seleme b. Recâ yoluyla rivâyetine göre eş-Şa'sâ: "Ebu Cehl'in başının kesildiği müjdesi verildiği gün İbn Ebî Evfâ'nın iki rekât kuşluk namazı kıldığını gördüm" demiştir. Şayet bu olay sahih ise bu namaz fetih için kılınan şükür namazı gibi kuşluk vaktine rastlayan bir şükür namazıdır.

---

43. Buharî, 8/45, 8/46, 10/40, 10/50, 10/153, 10/154, 19/36, 64/11, 70/15, 81/6, 88/9; Müslim, 33 (263); Nesaî, 2/105; İbn Mâce, 754; Ahmed, *Müsned*, 5/449, 450.
44. Buharî, 8/59, Müslim, 716; Ebu Davud, 2781; Nesaî 2/54; Ahmed, *Müsned*, 6/31.

Hz. Âişe'nin menfî rivâyeti ise halkın yaptığı şekildir ki, bir sebebe bağlı olmaksızın bu namazı kılıyorlar. O: "Bu mekruhtur. Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine aykırıdır." dememiştir. Fakat bu namazın sebepsiz kılınması Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrı değildir. Ama kılınmasını tavsiye, teşvik ve arzu etmiştir. Kendisi ise gece namazı kıldığı için bu namazdan müstağnî kalırdı. Çünkü gece kıldığı (teheccüd) namazı buna gerek bırakmazdı. Kuşluk namazı teheccüd namazına bedel gibidir. Allah (c.c.) buyuruyor ki: *"Gece ile gündüzü tefekkür etmek yahut şükretmek isteyen için (birbirine) bedel kılan O'dur."*[45] İbn Abbas, el-Hasan ve Katâde bu âyetin tefsirinde diyorlar ki: Birini diğerinin yerine geçecek şekilde bedel ve halef yaptı. İkisinden birisinde yapacağı bir ameli yapmayıp kaçıran kimse diğerinde kaza eder.

Katâde der ki: Şu gece ile gündüzde hayır işlerinizden Allah için yapacaklarınızı yapın. Çünkü gece ile gündüz, insanları ecellerine ulaştıran, her uzağı yakın eden, her yeniyi eskiten, her va'dolunanı kıyamet gününe getiren bineklerdir.

Şakîk anlatıyor: Bir adam Ömer İbnü'l-Hattâb'a (r.a.) gelip: "Bu gece namazı kaçırdım." dedi. Hz. Ömer (r.a.) ona şöyle dedi: "Gecende kaçırdığına gündüzünde ulaş. Çünkü Allah (c.c.) gece ile gündüzü tefekkür etmek yahut şükretmek isteyen için birbirine bedel kılmıştır."

Diyorlar ki: Sahabenin -Allah onlardan razı olsun- davranışı da bunu göstermektedir. Çünkü İbn Abbas bir gün kılar, on gün terkederdi. İbn Ömer kılmazdı. Kubâ mescidine gelince kılardı; oraya ise her cumartesi gelirdi. Süfyân, Mansûr'un "Kuşluk namazına farz namaz gibi devam etmeyi (sahabîler) mekruh görürlerdi. Onlar hem kılar, hem terkederlerdi." dediğini nakleder.

Diyorlar ki: Enes'ten nakledilen şu sahih hadis de bu kabildendir: Ensâr'dan bir adam şişmandı. Hz. Peygamber'e (s.a.) "Ben seninle namaz kılmaya gelemiyorum." dedi. Bu zât Hz. Peygamber (s.a.) için yemek yapıp evine davet etti. Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz kılması için bir hasırın kenarına su serpip (yere yaydı). Hz. Peygamber (s.a.) o hasır üzerinde iki rekât namaz kıldı. Enes diyor ki: "O günden başka Hz. Peygamber'in (s.a.) kuşluk kıldığını görmedim." Hadisi Buharî rivâyet etmiştir.[46]

---

45. Furkân 25/62.
46. Buharî, 10/41, 19/33, 78/65; Ahmed, *Müsned*, 3/130, 184, 291.

Bu merfû' hadisler ve sahabe âsârı üzerinde düşünen kimse, bunların yalnızca bu görüşe delil olduklarını görür. Teşvik ve tavsiye hadislerine gelince, bunların —Ebu Hureyre ve Ebu Zer hadisleri gibi— sahih olanları bu namazın herkes için müekked (devamlı) sünnet olduğuna delil olmazlar. Ebu Hureyre'ye bu namazı tavsiye etmiştir. Çünkü nakledildiğine göre Ebu Hureyre, gece hadis çalışmayı namaza tercih ederdi. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) ona gece namazına bedel kuşluk namazını emretmiştir. Bundan dolayı ona vitir namazını kılıncaya kadar uyumamasını emretmiş, ama Ebu Bekir, Ömer ve sahabîlere emretmemiştir.

2— Bu Konudaki Uydurma Hadisler:

Konunun hadislerinin isnâdları hakkında söz edilmiştir. Kiminin isnâdı munkatı' kimininki ise uydurmadır, kendisiyle istidlâl helâl değildir. Meselâ, Enes'ten merfû' olarak rivâyet edilen şu hadis gibi: "Kim kuşluk namazına devam eder, özürsüz kesmezse, o kimse nurdan bir denizde, nurdan bir kayık içinde benimle birlikte olur." Bu sözü, Zekeriyya b. Düveyd el-Kindî, Humeyd'e isnâd ederek hadiş diye uydurmuştur.

Ya'lâ b. Eşdak'ın Abdullah b. Cerrâd'dan naklettiği: "Sizden kim kuşluk namazını kılacaksa mütezellil bir vaziyette kılsın. Çünkü kişi bu namazı bir sene boyunca kılar, sonra unutur, terkeder. Artık o namaza dişi devenin kaybettiği yavrusuna duyduğu özlem gibi bir özlem duyar.''hadise gelince; hayret doğrusu! Hâkim nasıl oluyor da bu ve emsali hadislerle istidlâl edebiliyor?! Zira bu hadisi kuşluk namazına ayırdığı bir kitapta rivâyet ediyor. Oysa Ya'lâ b. Eşdak'ın bu nüshası, Hz. Peygamber (s.a.) adına uydurulmuş düzmece bir nüshadır. İbn Adiyy diyor ki: Ya'lâ b. el-Eşdak, amcası Abdullah b. Cerrâd yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) pek çok münker hadis rivâyet etmiştir. O ve amcası bilinen kimseler değillerdir. Kulağıma kadar geldiğine göre Ebu Müshir demiş ki: Ya'lâ b. Eşdak'a: "Amcan Allah Rasulünün (s.a.) hadislerinden neler işitti?" diye sordum; "Süfyân'ın *Cami*'ini, Mâlik'in *Muvatta*'ını ve *Fevâid*'den bir bölüm." cevabını verdi. Ebu Hâtim b. Hibbân der ki: Ya'lâ, Abdullah b. Cerrâd ile buluştu. Yaşlanınca dinsizler etrafında toplandı, onun adına iki yüz kadar hadis uydurdular. O da bilmeden bu hadisleri rivâyet etmeye başladı. Ona arkadaşlarımızın ileri gelenlerinden biri: "Abdullah b. Cerrâd'dan ne işittin?" diye sorduğunda "Bu nüshayı ve Süfyân'ın *Câmi*'ini" cevabını verdi. Herhalükârda ondan rivâyet helâl olmaz.

Ömer b. Subh'un Mukâtil b. Hayyân'dan naklettiği Hz. Âişe'nin yu-

karıda geçen: "Allah Rasulü (s.a.) kuşluk namazını on iki rekât kıldı." hadisi, Hâkim tarafından *Salâtu'd-Duhâ* adlı kitapta zikredilen uzun bir hadis olup uydurmadır. Uydurmakla itham edilen kişi, Ömer b. Subh'dur. Buharî diyorki: Yahya bana Ali b. Cerîr'in şöyle dediğini haber verdi: Ömer b. Subh'un: "Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbesini ben uydurdum" dediğini işittim.

Onun hakkında İbn Adiyy: "münkeru'l-hadis", İbn Hibbân "Sika râvîlere nisbet ederek hadis uydururdu. Onun hadislerini yazmak, taaccüb ederek yazma dışında helâl olmaz.", Dârakutnî: "metrûk" ve el-Ezdî: "Yalancı = kezzâb" demiştir.

Yine Hâkim'in, Abdülaziz b. Ebân -es-Sevrî- Haccâc b. Furâfisa- Mekhûl- Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet ederek naklettiği: "Kim kuşluk nafilesine devam ederse günahları affolunur; çekirge sayısınca ve deniz köpüğünden daha çok olsa bile" hadisi de böyledir. Seneddeki Abdülazîz hakkında İbn Nümeyr: "O yalancıdır", Yahya; "Hiçtir. Pis bir yalancıdır, hadis uydurur."; Buharî, Nesâî ve Dârakutnî: "Metrûku'l-hadîs = Rivâyet ettiği hadis bırakılır." demişlerdir.

en-Nehhâs b. Kahm —Şeddâd— Ebu Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet edilerek rivâyet edilen: "kim çift rekât kuşluk namazına devam ederse, günahları affolunur; denizin köpüğünden çok olsa bile" hadisi[47] de böyledir. en-Nehhâs hakkında Yahya: "Bir hiçtir, zayıftır. Atâ yoluyla İbn Abbas'tan pek çok münker şey rivâyet ederdi.", Nesâî: "Zayıftır", İbn Adiyy: "Hiçbir şeyin dengi değildir", İbn Hibbân: "Meşhurlardan münker rivâyetlerde bulunur, sika râvilere aykırı düşerdi. Onu delil almak caiz değildir" ve Dârakutnî: "Muztaribu'l-hadis = Naklettiği hadisler muztaribtir. Yahya el-Kattân onu bırakmıştır." diyor.

Humeyd b. Sahr -el-Makburî- Ebu Hureyre senediyle yukarıda geçen: "Allah Rasûlü (s.a.) bir ordu gönderdi..." hadisine gelince; buradaki senedde geçen Humeyd'i, Nesâî ile Yahya b. Maîn zayıf saymış, diğerler ise sika kabul etmişlerdir. Humeyd'in bazı hadisleri münker bulunmuştur. Bu şahıs, tek kaldığında kendisiyle istidlâl edilmeyecek biridir. En iyi bilen Allah'tır.

Muhammed b. İshak -Musa- Abdullah el-Müsennâ -Enes- Enes'in amcası Sümâme senediyle rivâyet edilen: "Kim kuşluk namazını kılarsa, Al-

---

47. Tirmizî, 476; İbn Mâce, 1382.

lah onun için cennette altından bir köşk bina eder." hadisi ise garîb hadislerdendir. Tirmizî bu hadis hakkında: "Bu hadis garîbdir. Yalnız bu yoldan biliyoruz." diyor.

Nuaym b. Hemmâr'ın rivâyet ettiği: "Ey Âdemoğlu! Gündüzün evvelinde benim için dört rekât namaz kılmaktan geri durma, sonunda sana gelecek zararlardan seni koruyayım." hadisi ile yine aynı şekilde Ebu'd-Derdâ ve Ebu Zer hadisleri hakkında Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin: "Hadiste geçen bu dört rekât bence sabah namazının farzı ve sünnetidir." dediğini işittim.

I) ŞÜKÜR SECDESİ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Şükür Secdesi:

Bir felâket atlatılır yahut sevinilecek yeni bir durum ortaya çıkarsa gerek Hz. Peygamber (s.a.), gerekse ashâbı şükür secdesi ederlerdi. Nitekim *Müsned*'de Ebu Bekre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), sevinç verecek bir durum ortaya çıktığında Allah Teâlâ'ya şükür için yerlere kapanır, Allah'a secde ederdi.[1]

İbn Mâce'nin Enes'ten naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir ihtiyacının görüldüğü müjdesini alınca Allah'a secde ederdi."[2]

Buharî'nin hadis alma şartlarını taşıyan bir senedle Beyhakî naklediyor: Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber'e (s.a) Yemen'deki Hemdân kabilesinin müslüman olduğunu yazınca Hz. Peygamber (s.a.) secdeye kapandı, sonra başını kaldırarak: *"Hemdanlılara selâm! Hemdanlılara selâm!"* dedi. Hadisin başı Buharî'nin *Sahih*'inde de nakledilmiştir.[3] Buraya aldığımız hadis ise Beyhakî tarafından senediyle rivâyet edilen hadisin tamamıdır.[4]

Müsned'de Abdurrahman b. Avf'dan nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.), Rabbi katından: "Senin için dua edene (salavât getirene)

---

1. Ahmed, *Müsned*, 5/45; Tirmizî, 1578; Ebu Davud, 2774; İbn Mâce, 1394. İsnâdı hasendir.
2. İbn Mâce, 1392. Hadis hasendir.
3. Buharî, 64/61.
4. Beyhakî, *Sünen*, 2/369.

rahmet ederim. Sana selâm verene, selâm ederim" müjdesini alınca şükür secdesi etti.[5]

Ebu Davud, *Sünen*'inde Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.) ellerini kaldırdı, bir saat kadar Allah'a dua edip bazı isteklerde bulundu. Sonra üç kere secde etti ve ardından buyurdu: "Rabbime dua ettim, ümmetim için şefaat ettim. Bana ümmetimin üçte birini verdi. Rabbime şükür için secde ederek yerlere kapandım. Sonra başımı kaldırdım, yine Rabbimden ümmetimi istedim. Bana ikinci üçte biri verdi. Bunun üzerine Rabbime şükür için secde ederek yerlere kapandım. Sonra başımı kaldırdım; Rabbimden ümmetimi istedim. Bana diğer üçte biri de verdi. Bunun üzerine yerlere kapanıp Rabbime secde ettim."[6]

Buharî nakleder ki, Kâ'b b. Mâlik (r.a.), Allah'ın tevbesini kabul ettiği müjdesini alınca secde etmişti.[7]

Ahmed b. Hanbel (*Müsned*'de), Hz. Ali'nin (r.a.), Zü's-Südeyye'nin cesedini savaşta ölen Haricîler arasında bulduğunda secde ettiğini anlatır.[8]

Saîd b. Mansur da Hz. Ebu Bekir Sıddîk'ın (r.a.) (yalancı peygamber) Müseyleme'nin öldürüldüğü haberi gelince secde ettiğini zikreder.[9]

2— Kur'an Secdeleri:

Hz. Peygamber (s.a.) bir secde âyetiyle karşılaştığında tekbir alır, secde ederdi. Secdede bazan:

سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ .

5. Ahmed, 1/191. Hadis hasendir.
6. Ebu Davud, 2775. Senedi zayıftır.
7. Buharî, 55/16, 56/103, 63/43, 64/78, 65/17, 65/18, 65/19, 79/21, 83/24; Müslim, 2769; Tirmizî, 3101; Ebu Davud, 2202; Ahmed, *Müsned*, 3/459, 460; Taberî, 17447. Aslında oldukça uzun olan bu hadise göre Kâ'b b. Mâlik, Tebük seferine çıkılacağı zaman Hz. Peygamber'in (s.a.) cihad çağrısına rağmen işi ağırdan alması sebebiyle orduya katılmamıştı. Sefer dönüşünde Hz. Peygamber (s.a.) ve diğer müslümanlarca bu durum iyi karşılanmadı. Hatta onunla bütün ilişkileri kopardılar. Kâ'b büyük bir hüzünle Allah'a içten tevbe etti. Allah Teâlâ da o ve diğer iki arkadaşı Hilâl b. Ümeyye, Mürâre b. Rabî için bir âyet indirerek tevbelerini kabul etti. (Tevbe, 9/118)
8. Ahmed, *Müsned*, 844 ve 1254. Hadis hasendir.
9. Beyhakî, 2/371.

"Yüzüm secde etti, güç ve kudretiyle kendişini yaratan, şekillendiren, göz-kulak veren Allah'a" duasını okur[10] ve bazan da:

اللهم احْطُطْ عَنِّي بِهَا وِزْراً ، وَاكْتُبْ لِي بِهَا أَجْراً ، وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْراً ، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ .

"Allah'ım! Bu secdeme karşı bir günahımı sil, benim adıma bir sevap yaz ve onu kendi katında muhafaza et. Kulun Davud'dan kabul buyurduğun gibi benden de kabul buyur." duasını okurdu.[11] Her iki duayı da *Sünen* sahipleri zikretmişlerdir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu secdeden kalkmak için tekbir aldığı nakledilmemiştir. Bundan dolayı el-Hırakî ve (hanbelî mezhebinin) ileri gelen ilk devir âlimleri bundan bahsetmemişlerdir. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) bu secdede ne tahiyyat okuduğu, ne de selâm verdiği nakledilmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel ve İmam Şâfiî bu secdede selâm bulunduğunu reddetmişlerdir. Hatta İmam Şâfiî'nin açık ifadesince ne tahiyyat okumak vardır, ne de selâm vermek. İmam Ahmed: "Selâm vermeye gelince, nedir bilmiyorum." demiştir. Aksine bir şey söylenilmemesi gerekli olan doğru görüş budur.

Hz. Peygamber'in (s.a.) "Secde (32/15), Sad (38/24), Necm (53/62), İnşikâk (84/21) ve Alâk (96/19)" sûrelerinde secde ettikleri sahih olarak nakledilmiştir.

Ebu Davud'un nakline göre Hz. Peygamber (s.a.), Amr b. el-Âs'a üçü mufassalda[12], ikisi Hac sûresinde olmak üzere 15 secde âyeti okutmuştur. [13]

---

10. Ahmed, *Müsned,* 6/31, 217; Tirmizî, 580; Ebu Davud, 1414; Nesâî, 2/222. İsnâdı hasendir. Tirmizî; "Bu hadis hasen sahihtir" diyor. Hâkim (1/220) ise sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
11. Tirmizî, 579; İbn Mâce, 1053. Senedi tartışmalıdır. Buna rağmen İbn Huzeyme (562), İbn Hibbân (691) ve Hâkim (1/219, 290) hadisi sahih saymışlar; Zehebî de muvafakat etmiştir.
12. Mufassal: Kur'an'ın sonlarına doğru sık sık besmele ile araları ayrılan küçük sûrelerdir. Zaten "mufassal" kelimesi, arası ayrılmış anlamına gelir. Mufassal sûrelerin nereden başladığı âlimlerce ihtilaf konusu olmuş; Kâf, Hucurât, Muhammed (=Kıtâl), Câsiye, Saffât, Saff, Tebâreke, Feth, Rahman, İnsan, Duhâ... sûrelerinden herbiri farklı âlimlerce başlangıç kabul edilmiştir. Genel olarak hanefî, malikî ve şâfiîlere göre Hucurât'tan, hanbelîlere göre de Kâf sûresinden başlatılır.
13. Ebu Davud, 1401; İbn Mâce, 1057; Hâkim, 1/223. Senedi zayıftır.

Ebu'd-Derdâ tarafından rivâyet edilen: "Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte 11 yerde secde ettim, bunların arasında mufassaldan hiçbir sûre yoktu. Onlar da: A'râf (7/205) Ra'd (13/15), Nahl (16/49), İsrâ (17/107), Meryem (19/58), Hac (22/18), Furkân (25/60), Neml (27/25), Secde (32/15), Sad (38/24), Fussilet (41/37) sûreleri idi" hadisi hakkında Ebu Davud: "Ebu'd-Derdâ, Hz. Peygamber'den (s.a.) 11 secde âyeti nakletti. Bu rivâyetin senedi vâhid = çürüktür" dedi.[14]

"Hz. Peygamber (s.a.), Medine'ye taşındıktan beri mufassal sûrelerde secde etmemiştir" şeklinde, Ebu Davud'un İbn Abbas'tan (r.anhüma) naklettiği hadis ise zayıftır.[15] Senedinde, rivâyet ettiği hadis delil teşkil etmez biri olan Ebu Kudâme el-Hâris b. Ubeyd vardır. Onun hakkında İmam Ahmed: "Ebu Kudâme'nin naklettiği hadis muztaribtir"; Yahya b. Maîn "zayıftır"; Nesâî: "sadûktur = doğru biridir, münker rivâyetlerde bulunur"; Ebu Hâtim el-Büstî de: "Salih bir râvi olmakla beraber vehmi çok olanlardandı" demiştir. İbnü'l-Kattân ise hadisi, Matar el-Verrâk'tan dolayı illetli bulmuş ve onun hakkında: "Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, hafıza zayıflığı (sû-i hıfz) konusunda ona benzerdi. Bu yüzden onun hadisini kitabına alması, Müslim için kusur sayılmıştır" demektedir.

Onun rivâyet ettiği hadisi almış olması Müslim için kusur sayılmaz. Çünkü o, sika râvinin yanlışlık yaptığını bildiği hadisleri almayıp terkettiği gibi böyle (hafıza zayıflığı olan) râvinin de, ezberleyip iyi muhafaza ettiğini bildiği hadisleri süzüp kitabına almıştır. Bu yüzden burada hem sika râvi tarafından rivâyet edilmiş olup da onun kitabına almadığı bütün hadisleri toplayanlar hem de hafıza zayıflığı bulunan (seyyiu'l-hıfz) râvinin naklettiği bütün hadisleri zayıf sayanlar (yanılmışlardır). Bu iki yoldan birincisi Hâkim ve emsalinin, ikincisi ise Ebu Muhammed İbn Hazm ve benzerlerinin yoludur. Müslim'in yolu ise bu sahanın imamlarının yoludur. Kendisinden yardım dilenecek yalnız Allah'tır.

Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber Alâk ve İnşikâk sûrelerinde secde ettiği kendisinden sahih senedle nakledilmiştir.[16] Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye hicretinden altı veya yedi yıl sonra müslüman olmuştur. İki hadis her yönden çelişse ve sahihlik bakımın-

---

14. Tirmizî, 568, 569; İbn Mâce, 1056. Senedi zayıftır.
15. Ebu Davud, 1403.
16. Müslim, 578; Tirmizî, 573, 574; Ebu Davud, 1407; Nesâî, 2/162; İbn Mâce, 1058.

dan birbirine karşı koysalar bu durumda Ebu Hureyre'nin naklettiği hadisin öne alınması belirginlik kazanır. Çünkü o, İbn Abbas'a gizli kalan fazladan bir bilgiye sahip olma yanında bir de isbat edici durumdadır. Hem de Ebu Hureyre hadisi, sıhhatinde görüş birliğine varılmış son derece sahih bir hadistir. İbn Abbas hadisi ise zayıf mı zayıf! Allah en iyi bilendir.

İ) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CUMA KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Cuma Gününün Üstünlüğü:

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları naklolunmaktadır: *"Bizler (diğer semavi din mensublarına göre) en sonra gelenleriz; kıyamet günü ise en başa geçecek ilkleriz. Şöyle ki, bizden öncekilere kitap gönderildi. Ardından onlar, Allah'ın kendilerine farz kıldığı gün, bu (cuma günü) iken, bu konuda görüş ayrılığına düştüler (de başka günleri takdis ettiler). Allah bugünü tayin edip bizi doğruya ulaştırdı. Artık bu meselede insanlar bize uymuştur. Yahudilerin (ibadet günü) yarın, hıristiyanlarınki ise öbür gündür."*[1]

Müslim Sahih'inde Ebu Hureyre (r.a.) ve Huzeyfe'den (r.a.) rivâyet eder ki, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *"Allah, bizden öncekileri cumadan şaşırttı. Yahudilerin özel günü cumartesi, hıristiyanlarınki ise pazar oldu. Derken Allah, bizi dünyaya getirdi ve bize cuma gününü gösterdi. Böylece cuma, cumartesi, pazar günlerini (ibadet günü) kılmış oldu. İşte bu şekilde onlar kıyamet günü yine bizim peşimizden gelecekler-dir. Bizler en son gelen dünyalılarız. Kıyamet günü en başta gelen bizler olacağız. Herkesten önce lehine hüküm verilenler bizler olacağız."*[2]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve *Sünen* kitaplarında Evs b. Evs

1. Buharî, 11/1, 12; Müslim, 855; Nesâî, 3/85, 86; İbn Mâce, 1083.
2. Müslim, 856; Nesâî, 3/87; İbn Mâce, 1083.

yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadis naklolunmaktadır: *"Günlerinizin en faziletli olanlarından biri de cuma günüdür. Allah Âdem'i o gün yarattı. Âdem'in ruhu o gün alındı. Sûr'a o gün üflenecek ve o gün kıyamet kopacaktır. Bu sebeple o gün bana çok salât ü selâm gönderiniz. Çünkü salât ü selâmlarınız bana arzolunur."* Sordular:

—Ey Allah'ın Rasûlü! Sen çürümüşken bizim salât ü selâmlarımız sana nasıl arzolunur?

Şu cevabı verdi:

"Şüphesiz Allah, yere, peygamberlerin cesedlerini yemeyi haram etmiştir." Ayrıca bu hadisi Hâkim *Müstedrek*'te, İbn Hibbân da *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.[3]]

Tirmizî *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor: *"Üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı cuma günüdür. O gün Allah, Âdem'i yaratmıştır. Âdem o gün cennete konulmuş ve yine o gün çıkarılmıştır. Kıyamet de cumadan başka bir günde kopmayacaktır."* Tirmizî "Bu hadis hasen-sahîhtir" demiş, Hâkim ise sahih hükmünü vermiştir.[4]

Yine *Müstedrek*'te, Ebu Hureyre'den merfû yolla (Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet edilerek) şu hadis nakledilmektedir: *"Günlerin efendisi, cuma günüdür. Âdem o gün yaratılmış, o gün cennete konulmuş ve o gün cennetten çıkarılmıştır. Kıyamet de cumadan başka bir günde kopmayacaktır."*[5]

İmam Mâlik, *Muvatta* adlı eserinde Ebu Hureyre'den aktardığı şu hadisi kaydeder: *"Üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı cuma günüdür. Âdem o gün yaratılmış, o gün (yeryüzüne) indirilmiş, o gün tevbesi kabul edilmiş ve o gün vefat etmiştir. Kıyamet o gün kopacaktır. Cinler ve insan-*

---

3. Ahmed, *Müsned*, 4/8; Ebu Dâvud, 1047; Nesâî, 3/91, 92; İbn Mâce, 1085. Hadisin isnâdı sahihtir. İbn Huzeyme (1733), İbn Hibbân (550) ve Hâkim (1/278) hadisi sahih saymışlar, Zehebî de buna muvafakat etmiştir. Münzirî ve İbn Hacer ise hasen olduğunu söylemişlerdir. Nevevî de *el-Ezkâr* adlı eserinde sahihliğini belirtmiştir. İbn Mâce'nin (1637) Ebu'd-Derdâ'dan, Beyhakî'nin Ebu Ümâme'den aktardıkları bu hadise destek sağlayacak hadisler de vardır.
4. Müslim, 854; Tirmizî, 488; Nesâî, 3/89, 90; Hâkim, *Müstedrek*, 1/278. Zehebî, Hâkim'in verdiği sahih hükmüne muvafakat etmiştir.
5. Hâkim (1/277) hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

lar dışında bütün yaratıklar cuma günü mutlaka tanyeri ağardıktan gün doğuncaya kadar, kıyamet belki bugün kopar korkusuyla kulak kabartırlar. O gün içinde öyle bir saat vardır ki, müslüman bir kul namaz kıldığı halde o saate rastlar da Allah'tan bir şey dilerse muhakkak Allah, onun dileğini yerine getirir." Ebu Hureyre sözlerine devamla şu olayı anlatıyor: Kâ'b (el-Ahbâr): "Bu, her senede bir gündür" dedi. Ben: "Hayır, her cumadır" dedim. Bunun üzerine Kâ'b gitti Tevrât'ı okudu ve: "Allah Rasûlü (s.a.) doğru söylemiş" dedi. Bu olaydan sonra Abdullah b. Selâm'la karşılaştım. Ona, Kâ'b'la görüşmemi anlattım. İbn Selâm: "O saatin hangi saat olduğunu biliyorum." dedi. "Öyleyse bana söyle" dedim. "Cuma günü içindeki en son saattir" dedi. "Nasıl olur? Hz. Peygamber (s.a.): Müslüman bir kul namaz kıldığı halde ona rastlarsa... buyurdular; bu (en son) saatte ise namaz kılınmaz" diye itiraz ettim. İbn Selâm: "Hz. Peygamber (s.a.): Namaz kılmak için bir yere oturup bekleyen kişi, namaz kılıncaya kadar namazdadır, buyurmadılar mı?" diye karşılık verdi.[6]

İbn Hibbân da *Sahih*'inde merfû olarak şu hadis-i şerifi naklediyor: *"Güneş, cuma gününden daha hayırlı bir gün üzerine doğmamıştır."*[7]

İmam Şâfiî'nin *Müsned*'inde Enes b. Mâlik'den (r.a.) rivâyet edilen şu hadis yer almaktadır: Enes diyor ki: Cibrîl (a.s.), Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. Elinde beyaz bir ayna ve aynada (siyah) bir nokta vardı. Hz. Peygamber (s.a.) sordu:

—Bu nedir?

Cibrîl cevap verdi:

—Bu, cuma günüdür. Sen ve ümmetin bu günle taltif olundunuz. İnsanlar, yahudi ve hıristiyanlar bu günde size uymuşlardır. Bu günde sizin için hayır vardır. Bu günde bir ân vardır ki, inançlı bir kul o anda Allah'a dua edip hayır dilerse, muhakkak duası kabul olunur. Biz bugüne "Mezîd = Bereketli gün" diyoruz.

---

6. Mâlik, *Muvatta*, 1/108, 110; Tirmizî, 491; Ebu Davud, 1046; Nesâî, 3/113, 115; Ahmed, 2/486. İsnâdı sahihtir. Hâkim (1/278, 279) hadisi sahih saymış, Tirmizî ise hasen-sahih olduğunu söylemiştir.
7. İbn Hibbân, 551. Hadisin tam metin tercümesi şöyledir: "Cuma gününden daha faziletli bir gün üzerine güneş ne doğdu, ne battı. Şu iki topluluk -cinler ve insanlar- dışında bütün yaratıklar cuma günü mutlaka dehşete kapılırlar." Hadisin senedi güçlüdür.

Hz. Peygamber (s.a.):

—Ey Cibrîl! Mezîd günü, ne demektir? diye sordu.

—Rabbin, Firdevs cennetinde, içinde miskten tepecikler bulunan çok geniş bir vâdi yarattı. Cuma günü olunca Allah (c.c.) meleklerinden dilediği kadar indirir. (Vadinin) etrafında, üzerlerinde peygamberlerin oturakları bulunan nurdan minberler vardır. Allah bu minberleri yakut ve zeberced-lerle süslü altın minberlerle kuşatmıştır; bunların üzerlerinde de şehitler ve sıddıklar bulunmaktadır. Peygamberlerin arkasından şehidler ve sıddıklar o tepeciklere otururlar. Allah (c.c.), onlara hitaben buyurur ki: "Ben, sizin Rabbinizim. Ben size olan va'dimi tuttum. Şimdi benden isteyin isteyebildiğinizi, vereyim." Onlar da cevaben: "Rabbimiz! Biz, Senin rızanı istiyoruz." derler. Bunun üzerine Allah (c.c.): "Ben, sizden râzıyım. İstediğiniz her şey sizindir. Benim katımda dahası var." buyurur. Onlar da cuma gününü, bu günde Rableri kendilerine hayırlar ihsan ettiği için severler... İşte bu gün, yüceler yücesi Rabbinin (c.c.), Arş üzerine istivâ ettiği gündür. O gün Âdem'i yarattı. Kıyamet de o gün kopacaktır.[8]

İmam Şâfiî, bu hadisi şu senedle rivâyet etmiştir: İbrahim b. Muhammed - Musa b. Ubeyde - Ebu'l-Ezher Muâviye b. İshak b. Talha - Abdullah b. Ubeyd - Umeyr b. Enes.

Sonra Şâfiî diyor ki: İbrahim, Ebu İmrân İbrahim b. el-Ca'd'dan, o da Enes'ten buna benzer bir hadis nakletmektedir.[9]

İmam Şâfiî, bu üstadı İbrahim hakkında iyi düşünürdü. Fakat İmam Ahmed b. Hanbel (r.h.) onun hakkında: Mutezilîdir, cehmîdir, kaderîdir... Onda her belâ vardır" demiştir.

Bu hadisi ayrıca Ebu'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi, Safvân'dan, o da Enes'ten, Enes de: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Cibrîl, bana geldi..." şeklinde hadisi nakletmektedir.

Muhammed b. Şuayb da, Gufra'nın âzâdlı kölesi Ömer yoluyla Enes'-ten nakletmektedir.

Ebu Zahye de Osman b. Umeyr yoluyla Enes'ten rivâyet etmektedir.

---

8. Şâfiî, 1/148. Hadis zayıftır.
9. Şâfiî, aynı yer. İmam Şâfiî'nin adlarını verdiği râviler zayıf olduğundan hadis de zayıftır.

Ebu Bekir b. Ebî Davud, bu hadisin bütün rivâyet yollarını bir araya toplamıştır.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde Ali b. Ebî Talha yoluyla Ebu Hureyre'den şu hadisi rivâyet ediyor: Hz. Peygamber'e (s.a.) birisi sordu: "Niçin bu güne cuma adı verildi?" Efendimiz (s.a.) buyurdular: "Çünkü o günde baban Âdem'in çamuruna şekil verildi. Bütün canlılar o gün ölecektir. Yeniden diriliş o gündür. Allah'ın yakalaması o gündür. O günün sonunda üç saat vardır ki, bunlardan birinde Allah'a dua edenin duası kabul olunur."[10]

Hasan b. Süfyân en-Nesevî[11] *Müsned*'inde, Ebu Mervân Hişâm b. Hâlid el-Ezrak-Hasan b. Yahyâ el-Huşenî-Gufra'nın âzâdlı kölesi Ömer b. Abdillah-Enes b. Mâlik zinciriyle rivâyet eder ki Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu işitmiş: "Elinde, ortasında siyah bir benek bulunan beyaz ayna şeklinde bir şeyle Cibrîl, bana geldi. Sordum:

—Ey Cibrîl! Bu nedir?

Cevap verdi:

—Bu, Cumadır. Senin için ve senden sonra da ümmetin için bayram olsun diye bunu sana getirmekle görevlendirildim.

—Ey Cibrîl! O günde bizim için ne var?

—O gün sizin için pekçok hayır vardır. Sizler, en sonra gelenlersiniz. Kıyamet günü ise siz başa geçeceksiniz. O günde bir saat vardır ki, müslüman bir kul o saatte namaz kılar, Allah'tan herhangi bir şey dilerse, mutlaka Allah ona dilediğini verir.

—Ey Cibrîl! Öyleyse bu siyah nokta nedir?

—Bu, cuma günündeki bir saattir. Cuma, günlerin efendisidir. Biz, ona "Mezîd Günü" deriz.

—Ey Cibrîl! Mezîd Günü ne demektir?

—Rabbın, Cennette beyaz miskten, çok geniş bir vadi yarattı. Âhiret günlerinden cuma günü olunca Rab (c.c.), Arş'ından, Kürsî'sine iner.[12]

---

10. Ahmed, *Müsned*, 2/311. Hadis zayıftır.
11. Bu zat, Horasan şeyhi Hafız Ebu'l-Abbas eş-Şeybânî en-Nesevî'dir. *el-Müsnedü'l-Kebîr* ve *el-Erbaîn* adlı eserleri vardır. 303/915 tarihinde vefat etmiştir.
12. "Allah'ın inmesi, oturması" gibi sözler müteşâbihat'tandır. Dolayısıyla bunları söz-

Kürsî nurdan minberlerle kuşatılır. Bu minberlere peygamberler oturur. Minberler, altın kürsîlerle kuşatılır. Onlara da sıddıklar ve şehidler oturur. Köşk sahipleri köşklerinden iner misk tepeciklerine otururlar. Minber ve kürsîlerde oturanların meclisteki üstünlüklerini görmezler. Sonra celâl ve ikram sahibi yüceler yücesi Mevlâ zuhur eder ve şöyle der: "İsteyin Benden isteyebildiğinizi" Hep birden derler: "Ey Rab! Senden hoşnutluk dileriz." Allah, onlardan hoşnut olduğunu söyler, ardından ekler: "İsteyin Benden isteyebildiğinizi" Herkes dileklerini bildirir. Nihayet onlardan herbir kulun ihtiyacı sona erer.

(Cibrîl devamla) der ki: Sonra onlara hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanın hatırına bile gelmeyen şeyler verilir. Sonra da Cebbâr olan Allah, Kürsî'sinden Arşına, köşk sahipleri de köşklerine yükselir.

Onlar ya beyaz inciden, ya kırmızı yakuttan ya da yeşil zümrütten birer odadır. Onlarda ne bir yarık, ne bir çatlak vardır. İçleri apaydınlıktır. Nehirleri içlerindedir. Yahut da (Cibrîl) şöyle dedi: Hepsi bir ayardadır, birbirine yakındır. Meyveleri içlerindedir. İçlerinde hanımlar, hizmetçiler ve meskenler vardır. (Cibrîl) dedi ki: Tıpkı dünya halkının dünyada birbirlerine yağmuru müjdeledikleri gibi cennet halkı da cennette birbirlerine cuma gününü müjdelerler."[13]

İbn Ebî'd-Dünyâ *Sıfatu'l-Cenne* adlı kitabında Ezher b. Mervân er-Rakkâşî-Abdullah b. Arafe es-Şeybânî-Kâsım b. Mutayyib-el-A'meş-Ebu Vâil-Huzeyfe zinciriyle Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadisi nakletmektedir: Cibrîl, elinde en güzel, en parlak görünüşlü bir ayna ile yanıma geldi. Fakat ne görelim, aynanın ortasında siyah bir parıltı yok mu! Sordum:

—Aynada gördüğüm bu parıltı nedir?

—Cumadır.

—Cuma ne demek?

—Rabbinin günlerinden büyük bir gündür. Şimdi sana onun dünyadaki şeref ve faziletini, dünyadakiler için o günden beklenen faydaları ve bugünün âhirette hangi isimle anıldığını haber vereceğim. Dünyadaki şeref

---

lük anlamlarına almak doğru değildir. Müteşâbih âyet ve hadislerin yorumlanıp yorumlanamayacağı konusu ise âlimler arasında büyük görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Tefsir usûlü, fıkıh usûlü ve kelâm kitaplarında bu konuda geniş bilgi sunulmaktadır.

13. Hadis zayıftır.

ve faziletine gelince; Çünkü Allah (c.c.) halkın işini o günde bir araya getirmiştir. Dünyadakiler için o günden beklenen fayda da şudur: Bu günde öyle bir an vardır ki, o anda, kadın olsun erkek olsun müslüman bir kul Allah'tan (c.c.) bir hayır dilerlerse mutlaka Allah, onların dileklerini yerine getirir. Âhiretteki şerefine, faziletine ve ismine gelince; Allah (c.c.), cennetlikleri cennete, cehennemlikleri de cehenneme yollayınca üzerlerinden bu günler ve geceler geçmeye başlar. O gece ve gündüzlerin içindeki her gece ve gündüzün miktarını ve anlarını ancak Allah (c.c.) bilir. Cuma günü olup cennet halkı cumalarına çıkınca bir tellal cennet halkına: "Ey cennet halkı! Mezîd vadisine çıkın!" diye bağırır. Mezîd vadisinin uzunluk ve genişliğini Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bu vadide dorukları gökte misk tepecikleri vardır.

Peygamberlerin hizmetçileri nurdan minberler, mü'minlerin hizmetçileri de yakut kürsîler çıkarırlar. Bu minber ve kürsîler yerlerine konup herkes yerini alınca Allah, onların (Peygamberler ve mü'minlerin) üzerlerine Müsîre denilen bir rüzgâr gönderir. Bu rüzgâr misk yayar. Miski, peygamberler ve mü'minlerin elbiseleri altından girdirir, yüzlerinde ve saçlarında (ortaya) çıkartır.

O miskle ne yapılacağını -kendisine yeryüzündeki bütün güzel kokular verilse herhangi biriniz karısı ne yapabilirse- işte bu rüzgâr o kadından daha iyi bilir.

Sonra Allah (c.c.) Arş'ı taşıyan meleklere: "Onu, oradakilerin aralarına bırakın" diye vahyeder. Allah'tan işittikleri ilk söz şu olur: "Beni görmeden Bana baş eğen, peygamberlerimi tasdik eden, emrime uyan kullarım! Yaklaşın Bana. İsteyin isteyebildiğinizi. Bu gün, Mezîd günüdür." Hep bir ağızdan: "Rabbimiz! Yüzünü görmek isteriz" derler. Allah (c.c.) perdeleri aralar, onlara tecellî eder. Onları O'nun nurundan bir tek parça öyle bir bürür ki, şayet yanmamalarına hükmetmiş olmasa onları bürüyen o nurdan yanar kavrulurlardı. Sonra onlara: "Yerlerinize dönün" komutu verilir. Allah herbirine daha önceki derecesinden bir kat daha fazlasını verir. Herkes yerine döner. Fakat onları bürüyen Allah'ın nurundan dolayı birbirlerini göremezler. Artık hanımlarının yanlarına varınca nur onlardan ayrılır, böylece ilk suretlerine dönerler. Hanımları: "Yanımızdan çıktığınızda çehreniz başkaydı, şimdi bir başka!" diye şaşkınlıklarını belirtirler. Onlar da: "Çünkü Allah (c.c.) bize tecellî etti. O'ndan görebildiğimizi gördük" derler.

Vallahi, hiçbir yaratık Allah'ı ihâta edemez. Ancak Allah, onlara dile

diği kadarıyla celâl ve azametini gösterir. İşte onların "O'ndan görebildiğimizi gördük" demeleri de bundandır.

Onlar (peygamberler ve mü'minler) cennetin misk kokuları ve nimetleri içinde her hafta bir öncekine göre bir kat daha derece itibariyle yükseltilmiş olarak rahat bir hayat sürerler.

Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: *"İşte bu âyet bunu gösterir: Yaptıklarına karşılık onlar için saklanan, gözleri ışıl ışıl edecek nimetleri hiç kimse bilemez."*[14] Ayrıca bu hadisi, buna benzer ifadelerle Ebu Nuaym, *Sıfatu'l-Cenne* adlı eserinde Isme b. Muhammed - Musa b. Ukbe - Ebu Salih-Enes senediyle rivâyet etmiştir.

Ebu Nuaym yine *Sıfatu'l-Cenne* adlı eserinde el-Mes'ûdî-el Minhâl-Ebu Ubeyde yoluyla Abdullah (b.Mes'ûd)'un şöyle dediğini nakleder: Dünyadayken cumaya koşuşun. Çünkü Allah (c.c.), her cuma beyaz kâfûrdan bir tepe üzerinde cennet halkına gözükür. Allah'a yakınlıkları, cumaya acele etmeleri ölçüsündedir. Allah, onlara daha önce görmedikleri yeni ihsanlarda bulunur. Ailelerinin yanına kendilerine sunulan yeni yeni ihsanları almış olarak dönerler.[15]

2— İlk Cuma Namazı:

İbn İshak der ki: Muhammed b. Ebî Ümâme b. Sehl b. Huneyf bana babası (Ebu Ümâme)'den, o da Abdurrahman b. Kâ'b b. Mâlik'den rivâyet etti. Abdurrahman: "Babam Kâ'b gözlerini kaybettikten sonra onu ben gözetir oldum. Cuma namazına götürdüğümde ne zaman cuma ezanını işitse Ebu Ümâme, Es'ad b. Zürâre için rahmet dilerdi. Böyle bir müddet devam etti. Sonra kendi kendime: Nedir bu, niçin bunun sebebini babama sormuyorum? dedim. Her zaman olduğu gibi yine (bir gün) onu cumaya götürdüm. Yine cuma ezanını işitince Es'ad b. Zürâre'ye rahmet diledi. Sordum:

—Babacığım! Her zaman cuma ezanını işittiğinde Es'ad b. Zürâre'ye rahmet okuyorsun. Bunun sebebi nedir?

—Ey yavrucuğum! Çünkü Es'ad, bize Nakîu'l-Hadamât denilen bir kara taşlıktaki Beyâda oğullarının köyünde Hezmü'n-Nebît semtinde Hz.

14. Secde, 32/17. İbn Ebi'd-Dünyâ'nın rivâyet ettiği bu hadis de zayıftır.
15. Rivâyetin senedi zayıftır.

Peygamber (s.a.) gelmeden önce Medine'de ilk cuma namazını kıldıran kişidir.

—O gün kaç kişiydiniz?

—Kırk erkek idik."[16]

Beyhakî der ki: "Muhammed İbn İshak râviden işittiğini (semâını) söyler, râvî de sika (güvenilir) biri olursa sened doğrulur. Bu hadisin senedi hasen-sahihtir."

Derim ki: Bu olay, cumanın başlangıcı oldu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldi. İbn İshak'ın da dediği gibi Kubâ'da Amr b. Avf oğulları yanında pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri kaldı ve bu esnada onların mescidlerini tesis etti. Sonra cuma günü (yola) çıktı. Sâlim b. Avf oğullarının yanlarına vardığında cuma vakti girdi. (Ranûnâ) vadisinin ortasındaki mescidde cuma namazını kıldırdı. Bu namaz Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'de kıldırdığı ilk cuma namazı oldu. Bu olay Hz. Peygamber (s.a.) kendi mescidini inşa etmezden önce gerçekleşmişti.[17]

3— Hz. Peygamber'in (s.a.) İlk Hutbesi:

İbn İshak dedi ki: Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan bana ulaşan bir habere göre -Hz. Peygamber'e (s.a.) söylemediğini söyledi göstermekten Allah'a sığınırız- Hz. Peygamber'in (s.a.) ilk hutbesi şöyle olmuştu: Hitabet için cemaatın arasında ayağa kalktı. Allah'a yaraşır bir şekilde O'na hamd etti, övgüde bulundu. Sonra şunları söyledi:

Ey insanlar! Kendiniz için âhirete önceden azık gönderiniz. Elbet bilirsiniz ki vallahi herbiriniz ölecek, sürüsünü çobansız bırakacaktır. Sonra Rabbi Allah -arada ne bir tercüman, ne bir alıkoyucu engel bulunacak- ona şöyle diyecektir: "Sana, Benim elçim gelip buyruklarımı tebliğ etmedi mi? Ben sana mal verdim, ihsanda bulundum. Ya sen kendin için âhirete ne gönderdin!" O da sağına-soluna bakacak, hiçbir şey göremeyecek. Sonra önüne bakacak, orada da cehennemden başkasını göremeyecek. Öyleyse yarım hurma ile de olsa kendisini cehennemden korumaya gücü yeten (o hayrı) işlesin. Onu da bulamayan güzel sözle kendini korumaya çalışsın.

16. Ebu Davud, 1069; İbn Mâce, 1082; Hâkim, 1/281; Beyhakî, 3/176; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/435. Rivâyetin senedi kuvvetlidir. Beyâda oğullarının köyü, Medine'ye bir mil uzaklıktadır.
17. İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/494.

Çünkü bir iyiliğe karşılık on mislinden yedi yüz misline kadar sevap verilir. Selâm size. Allah'ın rahmet ve bereketleri üzerinizde bulunsun.[18]

İbn İshak diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) bir sonraki hutbesinde şöyle buyurdular:

—Şüphesiz hamd, Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım dilerim. Nefislerimizin şerlerinden, amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini hiç kimse saptıramaz. Saptırdığını da hiç kimse doğru yola iletemez. Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tapılacak yoktur. O tekdir, ortağı yoktur. Sözlerin en güzeli Allah'ın Kitab'ıdır. Allah, kimin kalbini Kur'an'la süsler ve onu küfürden sonra islâmiyete girdirir, o da Kur'an'ı insanların sözlerine tercih ederse, işte o kimse kurtuluşa ermiştir. Şüphesiz Kur'an, sözlerin en güzeli ve en belağatlısıdır. Allah'ın sevdiğini seviniz! Allah'ı bütün kalbinizle seviniz! Allah'ın kelâmını (okumaktan) ve Allah'ı anmaktan usanmayınız. Allah'ın kelâmına karşı kalbleriniz katı kalmasın. Çünkü O, Allah'ın yarattığı herşeyin en hayırlısını ayırıp, seçer. Allah, Kitabında amellerin hayırlısını, kulların seçkinlerini, sözlerin iyisini ve insanlar için helâl-haram ne varsa hepsini zikreder. Allah'a kulluk ediniz, O'na hiçbir şeyi ortak tutmayınız. O'na yaraşır şekilde O'ndan saakınınız. Kendi ağızlarınızla Allah'a verdiğiniz güzel sözleri tutunuz. Allah'ın aranıza ihsan ettiği tek bir ruhla birbirinizi seviniz. Şunu bilesiniz ki Allah, kendisine verilen sözün yerine getirilmemesine gazaplanır. Selâm size. Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinizde bulunsun.[19]

Hz. Peygamber'in (s.a.) bir kısım hutbeleri, O'nun hutbelerdeki tavırları bahsinde yukarıda geçti.

4— Cumanın Özellikleri (*):

Bu güne tazim ve saygı göstermek, başka günlerde yapmadığı ibadetleri bu günde yapmak Hz. Peygamber'in (s.a.) özel tavırlarındandı. Âlim-

---

18. İbn Hişâm, a.g.e., 1/500-501. İbn İshak, Ebu Seleme b. Abdurrahman'ı görmüş, ancak ondan rivâyette bulunmamıştır. Ebu Seleme, sahabenin bir kısmından rivâyette bulunmuş, ama Allah Rasûlü'ne (s.a.) yetişmemiştir. 94/712 senesinde vefat etmiştir.
19. İbn Hişâm, a.g.e., 2/500; İbn İshâk'dan senedsiz aktarmıştır.
(*) Celâleddîn Süyûtî, İbnü'l-Kayyim'in kitabının bu bölümünü esas alarak *Nûru'l-Lüma'*

ler, cumanın mı yoksa arefe gününün mü daha faziletli olduğunda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir: Bu iki görüş İmam Şâfiî'ye müntesip âlimlerce ileri sürülmüştür.

1. Cuma Günleri Sabah Namazında Secde ve Dehr Sûrelerini Okumak:

1- Hz. Peygamber (s.a.), cuma günleri sabah namazında Secde ve Dehr sûrelerini okurdu.[20] Bilgisiz pekçok kimse bu sûreleri okumaktan maksat (Secde sûresinde secde âyeti geçtiği için) bu namaza ait olmak üzere fazladan bir secde yapmak olduğunu zannediyor ve bu secdeye "Cuma secdesi" adını veriyor; bu sûreyi okumadıklarında, içinde secde âyeti geçen başka bir sûre okumayı müstehap görüyorlar. Bundan dolayı cahillerin kuruntularına meydan vermemek için cuma günleri sabah namazında devamlı bu sûreyi okumayı bazı imamlar mekruh saymışlardır. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim:

"Hz. Peygamber (s.a.) cuma günleri sabah namazında bu iki sûreyi okurdu. Çünkü bu sûreler, cuma günü olmuş ve olacak hâdiseleri içermektedir. Bu iki sûrede Hz. Âdem'in yaratılışı, âhiret hayatının tasviri ve kulların yeniden diriltilişleri anlatılmaktadır ki, bütün bu olaylar cuma günü olacaktır. Bu sûrelerin bu günde okunması, o günde olmuş ve olacak şeyleri ümmete hatırlatma hedefine yöneliktir. (Namaz sonunda yapılan) secde ise (okunan sûreye) tâbi olarak gelmiştir; yoksa doğrudan doğruya hedef olup da namaz kılanın, uygun düştüğü yerde maksatlı olarak okuyacağı bir şey değildir."

İşte bu durum cuma gününün hususiyetlerinden biridir.

2- Hz. Peygamber'e (s.a.) Çokça Salavat Getirmek:

Cuma günü ve gecesi Hz. Peygamber'e (s.a.) çokça salavat getirme

---

fî Hasâisi'l-Cuma adlı bir eser kaleme almış ve cumanın hususiyetlerini 101'e çıkarmıştır. Fakat burada anlatılanlardan daha orijinal sayılacak şeyler ortaya koymamış, çoğu zaman farklılıklar tertipden ve birkaç husus ilâvesinden kaynaklanmıştır. Bk. - Mecmûâtu'r-Resâili'l-Münîriyye, c.1, s.188-223, Kahire, 1984.

20. Müslim, 879 ve 880; Tirmizî, 520; Ebu Davud, 1074; Nesâî, 2/159; Ahmed, *Müsned,* 1/226, 334, 340. Hadisin metni: "Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü sabah namazında Secde ve Dehr sûrelerini, cuma namazında ise Cuma ve Münâfikûn sûrelerini okurdu."

müstehab kılınmıştır. Allah elçisi (s.a.) buyuruyor ki: "Cuma günü ve cuma gecesi bana çokça salavat getiriniz." [21]

Allah Rasûlü (s.a.) insanların efendisi, cuma günü ise günlerin efendisidir. Bu günde O'na salavat getirmede diğer günlerde olmayan bir meziyetin mevcudiyeti yanında bir başka hikmet vardır ki o da şudur: Hz. Peygamber'in (s.a.) ümmeti dünya ve âhirette her ne hayra nâil olmuşlarsa O'nun sayesinde nâil olmuşlardır. Allah, O'nun yüzü suyu hürmetine hem dünya hem âhiret saadetini onlara bahşetmiştir. Onlara verilecek en büyük lutuf ve ihsanlar, cuma günü ellerine geçecektir: Cennetteki köşk ve saraylarına o gün gönderileceklerdir; cennete girdikleri zaman kendilerine fazladan ihsanlar bahşedilecek olan Mezîd günü, o gündür; dünyada iken o gün onlar için bayram günüdür; o gün Allah (c.c.) hepsinin isteklerini yerine getirip, ihtiyaçlarını giderir, hiçbirinin isteğini geri çevirmez. Bütün bunlar sadece O'nu peygamber tanımalarına karşılık olarak O'nun sayesinde ve O'nun aracılığıyla kendilerine verilmiştir. O halde teşekkür etmek, minnet borcundan kurtulmak ve birazcık da olsa hakkını ödeyebilmek için cuma günü ve gecesi O'na çokça salât u selâm yollamalıyız.

3- Cuma Namazı ve Müslümanların Toplanması:

Cuma namazı: İslâm'ın en kuvvetli farzlarından ve müslümanların en büyük toplantılarındandır. Arefe günü Arafat'ta bir araya gelişi istisna edersek, cuma toplantısı, en kalabalık bir toplantı ve müslümanların uymaları gerekli en kuvvetli bir farzdır.

Küçümseyerek bu toplantıyı terkedenin kalbini Allah mühürler.[22] Kıyamet günü cennet halkının (Allah'a) yakınlığı ve Mezîd günü ziyarete gitme önceliği, imama cuma günkü yakınlıkları ve cumaya erken gelişlerine göre olacaktır.

4. Cuma Günü Gusletmek:

Cuma günü gusül emredilmiştir. Bu emir gerçekten müekked (kuvvetli) bir emirdir. Bu guslün vücubu, şu hususların vücubundan daha kuvvetlidir: Vitir namazı, namazda besmele okuma; kadınlara dokunma, erkeklik aletine el sürme, namazda kahkaha atma, burun kanaması, kan aldırma

21. Beyhakî. Hadis hasendir.
22. Bu cümle aynı zamanda şu kaynaklarda rivâyet edilen bir hadis meâlidir: Ahmed, Ebu Davud, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim, İbn Hibbân, Bezzâr.

ve kusma gibi hususların birinden dolayı abdest alma; Hz. Peygamber'i (s.a.) son teşehhüdde salât u selâm gönderme ve imama uymuş kişinin (Kur' an) okuması''.

Cuma guslünün vücubu (farziyeti) hususunda âlimlerce üç görüş orta ya atılmıştır: 1) Olumsuz (yani farz değildir), 2) Olumlu (farzdır), 3) Tafsi le tabidir: Kendisinde giderilmesi gereken bir koku bulunan kimseye vacip böyle bir koku bulunmayan kimseye ise müstehaptır. Bu üç görüş hanbel âlimlerce ileri sürülmüştür.(*)

5. Güzel Koku Sürünmek:

Güzel koku sürünmek. O gün güzel koku sürünmek haftanın diğer günlerinde sürünmekten daha faziletlidir.

6. Misvak Kullanmak:

Misvak kullanmak (dişleri temizlemek). O gün misvak kullanmanın diğer günlerdekine oranla bir üstünlüğü vardır.

7. Namaza Erken Gitmek:

Cuma namazı için camiye erken gitmek.

8. Hutbeye Kadar İbadetle Meşgul Olmak:

İmam minbere çıkıncaya kadar namaz kılma, zikir çekme, Kur'an oku ma gibi ibadetlerle meşgul olma.

9. Hutbe Okunurken Susmak:

İki görüşten en doğru olanına göre, hatibin hutbe okuduğunu işite kimseye susmak farzdır. Şayet susmazsa asılsız ve boş yere konuşan bir durumuna düşer ki, bu duruma düşen cuma sevabından mahrum kalır Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyur dukları rivâyet edilir. "Yanındakine sesini kes, diyene cuma sevabı yok tur."(23)

---

* Hanefî mezhebine göre sünnettir. Bk. Merginâni, *el-Hidaye*, 1/17.

23. Ahmed, 1/93; Ebu Davud, 1051. Hz. Ali'den rivâyet edilen bu hadisin metni şöyle dir: "Kim cuma günü yanındakine, sus, derse uygunsuz davranmış olur. Usulsüzlük yapanın kıldığı cumadan eline hiç sevap geçmez." Bu hadisin senedi zayıftır. Buhari

10. Cuma Günü Kehf Sûresini Okumak:

O gün Kehf sûresini okumak. Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadis nakledilmektedir: "Cuma günü Kehf sûresini okuyanın ayaklarının altından ufuklara doğru bir nur yükselir, bu nur, kıyamet günü onu aydınlatır. Ayrıca iki cuma arasında işlediği günahlar affedilir."(24)

Bu hadisi, Saîd b. Mansûr, Ebu Saîd el-Hudrî'nin sözü olarak vermiştir ki, bu daha uygundur.

11. Zeval Vaktinde Namaz:

İmam Şâfiî (r.h.) ve ona uyanlara göre cuma günü zeval vaktinde (yani güneş tam ortadayken) namaz kılmak mekruh değildir. Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye'nin tercihi de budur. Üstadımız bu görüşünde Leys (b. Ebî Süleym)'in Mücahid-Ebu'l-Halîl-Ebu Katâde senedîyle Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyetinde Allah Rasûlü'nün (s.a.) cuma günü dışında diğer günlerde günün tam ortasında namaz kılmayı mekruh saydığı ve: "Şüphesiz cehennem -cuma dışında- alevlendirilir" buyurduğu hadise(25) itimad etmiş değildir. O, cumaya gelen kişinin, imam minbere çıkıncaya kadar namaz kılmasının müstahablığı noktasına dayanmaktadır. Sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Bir kimse cuma günü gusleder, temizlenebildiği kadar temizlenir, yağından yağlanır, yahut evindeki güzel kokulardan sürünür de camiye çıkar ve yan yana oturan iki kişi arasını ayırmadan bir yere oturur, sonra kendi-

---

(11/35), Müslim (851) ve *Muvatta*'da (1/103) ise Ebu Hureyre'den şu metinle kaydedilmektedir: "Cuma günü imam hutbe okurken yanındakine sesini kes dersen uygunsuz davranmış olursun". Ebu Davud (347) da İbn Ömer'den şu hadisi nakleder: "Kim cuma günü gusleder, sonra hanımının -şayet onun varsa- güzel kokusundan sürünür, iyi elbisesini giyinir, sonra insanların (ileri geçmek için) boyunlarını çiğnemez, vaaz edilirken (hutbe okunurken) uygunsuz davranmazsa, bütün bu yaptıkları iki cuma arasındaki günühlarına keffaret olur. Kim de uygunsuz davranır yahut boyunları çiğnerse onun için kayıp olur." Bu hadisin senedi hasendir; İbn Huzeyme (1810) ise sahih saymıştır.

24. Hadis sahihtir. Hâkim (2/368) ve Beyhakî rivâyet etmiştir. Dârimî, *Müsned*'inde (2/454) sahih senedle Ebu Saîd'in sözü olarak rivâyet ediyorsa da böyle bir söz re'y ve ictihadla söylenemeyeceği için hükmen merfû hadis sayılır. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb* (2/33) adlı eserinde hadisi İbn Ömer'den kusursuz (= lâ be'se bih) bir isnadla Ebu Bekr b. Merdûyeh'in *Tefsîr*'inde kaydettiğini belirtir. el-Ahâdisü'l-Muhtâra adlı eserinde Ziyâ el-Makdisî, Hz. Ali'den (r.a.) şu zayıf hadisi kaydeder: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki; "Kim cuma günü Kehf sûresini okursa sekiz gün için her türlü fitneden korunur. Deccâl çıkmış olsa, ondan da korunur."

25. Ebu Davud, 1083. Hadis zayıftır.

sine takdir edilen namazı kılar, sonra da imam minberde konuşmaya başlayınca susarsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları bağışlanır." Hadisi Buharî rivâyet etmiştir.[26]

Bu hadisde Hz. Peygamber (s.a.) cumaya gelen kişiyi kendisine takdir edilmiş namazları kılmaya teşvik etmiş, namaz kılmaktan -imamın minbere çıkma vakti dışında- menetmemiştir.

Bu yüzden İmam Ahmed b. Hanbel'in tâbî olduğu ve Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb'ın (r.a.) içinde bulunduğu seleften pek çok âlim şöyle demiştir: "İmamın minbere çıkması namaza, hutbesi de konuşmaya mânidir." Namaza mâni olarak günün yarı olmasını değil, imamın minbere çıkmasını görmüşlerdir.

Bir de insanlar mescidde, tavan altında bulunduklarından zeval vaktinin farkına varmıyorlardı. Camideki kimse namazla meşgul olduğundan zeval vaktini bilemezdi. İnsanların omuzlarına basarak dışarı çıkıp güneşe bakarak yeniden yerine dönmesi de mümkün olmazdı. Böyle yapması da zaten meşrû değildi.

Yukarıda geçen Ebu Katâde hadisi hakkında Ebu Davud der ki: Hadis mürseldir. Çünkü Ebu'l-Halîl, Ebu Katâde'den hadis işitmemiştir. Mürsel hadisle amel edilmiş ve kıyasla yahut sahabî kavliyle destek görmüş, ya da mürsel rivâyette bulunan râvinin mürselleri imamlar tarafından tercih edildiği ve bu râvinin zayıf, metrûk... vb. râvilerden rivâyette bulunmadığının bilinmiş olması gibi takviye edici hususlar bulunursa böyle bir mürselle amel edilir.

Bu hadisi başka şahid hadisler de kuvvetlendirmektedir: İmam Şâfiî'nin kitabında zikrettiği hadis: İshak b. Abdullah - Saîd b. Ebî Saîd - Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.), cuma dışında diğer günlerde gündüzün tam ortasında güneş zevalden ayrılıncaya kadar namaz kılmaktan nehyettiği rivâyet edilmiştir.[27]

İmam Şâfiî (r.h.) bu hadisi *İhtilafu'l-Hadîs* adlı eserinde aynen bu şekilde rivâyet etmiştir. *Kitabu'l-Cuma* adlı eserinde ise şu senedle naklediyor: İbrahim b. Muhammed - İshak (b.Adullah)...

Abu Halid el-Ahmer de Abdullah b. Saîd el-Makburî adlı Medineli

---

26. Buharî, 11/6, 11/19.
27. Şâfiî, 1/52. Hadis zayıftır.

bir şeyh-Ebu Hureyre - Hz. Peygamber (s.a.) senediyle rivâyet etmiştir.

Beyhakî ise hadisi, *el-Ma'rife* adlı eserinde Atâ b. Aclân - Ebu Nadra - Ebu Saîd (el-Hudrî) ve Ebu Hureyre senediyle (bu iki sahabîden) şu ifadelerle nakledіyor: "Hz. Peygamber (s.a.), cuma günü dışında, gündüzün tam ortasında namaz kılmaktan nehyederdi." Ancak Beyhakî'nin de dediği gibi bu hadisin senedinde sözü delil teşkil etmeyecek şahıs vardır. Beyhakî: "Ancak bu hadisler Ebu Katâde hadisine eklenince biraz kuvvet kazanırlar" diyor.

İmam Şâfiî der ki: "Cumaya erken gidip imam minbere çıkıncaya kadar namaz kılmak, insanların önemli işlerindendir." Beyhakî diyor ki: Şâfiî'nin işaret ettiği husus sahih hadislerde mevcuttur ki, o da şudur: Hz. Peygamber (s.a.) cumaya erken gitmeye ve herhangi bir istisna getirmeksizin imam minbere çıkıncaya kadar namaz kılmaya teşvik etmiştir. Böylece cuma günü gündüzün tam ortasında namaz kılmayı mübah gösteren bu hadislere uygun düşmektedir. Bize Atâ, Tâvus, Hasan ve Mekhûl'den bu konuda ruhsat olduğu nakledilmiştir.

Ben derim ki: Günün tam ortasında namaz kılmanın mekruh olup olmadığında âlimler görüş ayrılığına düşmüş ve ortaya üç görüş çıkmıştır:

a) Bu vakit, hiçbir zaman kerâhet vakti değildir. İmam Mâlik bu görüştedir.

b) Hem cuma günü, hem de diğer günlerde kerâhet vaktidir. Ebu Hanîfe'nin ve meşhur rivâyete göre İmam Ahmed'in görüşü budur.

c) Cuma günü dışında kerâhet vaktidir. Cuma günü ise kerâhet vakti değildir. İmam Şâfiî de bu görüştedir.

12. Cuma Namazında Okunan Sureler:

Cuma namazında Cuma ve Münâfikûn yahut A'lâ ve Ğâşiye sûrelerini okumak. Müslim'in *Sahih*'inde naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), cuma namazında bu sûreleri okurdu.(28)

Yine Müslim'in *Sahih*'inde Hz. Peygamber'in (s.a.) cuma namazında Cuma ile Ğâşiye sûrelerini okuduğu nakledilmektedir.(29) Bu rivâyetlerin

28. Müslim, 877; Ebu Davud, 1124; Tirmizî, 519; İbn Mâce, 1118.
29. Müslim, 878

hepsi Hz. Peygamber'den (s.a.) menkûl sabit rivâyetlerdir.

(Yukarıda zikri geçen) her sûreden bir bölüm okumak yahut bu iki sûreden birini iki rekâtta okumak müstehap değildir. Sünnete aykırıdır. Oysa cahil imamlar devamlı böyle yapmaktadırlar.

13- Cuma Bayram Günüdür:

Cuma, her hafta yinelenen bir bayram günüdür. Ebu Abdillah İbn Mâce, *Sünen*'inde, Ebu Lübâbe b. Abdilmünzir'den Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor: "Cuma günü, günlerin efendisi ve Allah katında en büyük bir gündür. Allah katında bu gün hem Kurban, hem de Ramazan bayramı günlerinden daha büyük bir gündür. Onda beş üstün özellik vardır:

1) Allah, Âdem'i o gün yarattı.
2) Âdem'i o gün yeryüzüne indirdi.
3) Allah Âdem'in o gün canını aldı.
4) O günde öyle bir an vardır ki, o anda kul -haram dışında- Allah'tan ne isterse Allah, onun isteğini muhakkak yerine getirir.
5) Kıyamet, o gün kopacaktır. Bu yüzden mukarreb melek, gök, yer, rüzgâr, dağ, ağaç ne varsa hepsi cuma gününden korku duyar."[30]

14. Cuma Günü Güzel Giyinmek:

O gün herkesin bulabildiği en güzel elbiseleri giymesi müstehabdır. İmam Ahmed, *Müsned*'inde Ebu Eyyûb'un Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim dediğini rivâyet ediyor: "Bir kimse cuma günü gusleder, varsa güzel koku sürünür, en güzel elbiselerinden birini giyer de vakarlı, ağırbaşlı bir şekilde evinde çıkıp camiye gider sonra da hatırına gelirse namaz kılar ve kimseye eziyet vermezse ve de imamın minbere çıkmasından itibaren namazı kılıp bitirinceye kadar ses çıkarmazsa bunlar iki cuma arasındaki günahları için keffâret olur."[31]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde nakledildiğine göre Abdullah b. Selâm, Hz. Peygamber'in (s.a.) cuma günü minberde şöyle dediğini işitmiş; "Ne olur, herbiriniz iş elbisesinden başka cuma için iki parça elbise alıverse?"[32]

30. İbn Mâce, 1084; Ahmed, *Müsned*, 3/430.
31. Ahmed, a.g.e., 5/420. İsnâdı hasendir. İbn Huzeyme (1775) ise sahih saymıştır.
32. Ebu Davud, 1078; İbn Mâce, 1095. Senedi sahihtir.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Hz. Âişe'den (r.anha) yapılan bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü cemaata hitap ediyordu; üzerlerinde yamalı elbiseler gördü. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Ne olur, herbiriniz iş elbisesinden başka cuma günleri için iki parça elbise alsa?!"[33]

15- Camiyi Tütsülemek:

O gün camiyi tütsülemek müstehabdır. Saîd b. Mansûr'un Nuaym b. Abdullah el-Mücmir'den naklettiğine göre Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) her cuma, gün yarılanınca Medine Camiinin tütsülenmesini emrederdi.

Derim ki: Nuaym, bu yüzden "el-Mücmir = tütsücü" lâkabını almıştır.

16- Cuma günü Yolculuğa Çıkmak:

Cuma günü, cuma vakti girdikten sonra kendisine namaz farz olan kimsenin, namazı kılmadan yolculuğa çıkması, caiz değildir. Vakit girmeden önce çıkılması konusunda ise âlimlerce üç görüş ileri sürülmüştür. Bunların hepsi de İmam Ahmed'in görüşü olarak aktarılmıştır: 1) Caiz değildir, 2) Caizdir, 3) Özellikle cihad için olursa caizdir.

İmam Şâfiî (r.h.) mezhebince, cuma günü zevalden sonra yola çıkmak haramdır. İbadet ve taat için yolculuğa çıkma konusunda Şâfiî mezhebinde iki farklı bakış açısı vardır: 1) Haramdır; Nevevî'nin tercihi budur, 2) Caizdir; Râfiî'nin tercihi de budur.

Zevalden önce yolculuğa çıkma konusunda iki içtihad nakledilmiştir: Bu içtihadlardan eski olanına göre caiz; yenisine göre ise zevalden sonra yolculuğa çıkmak gibidir (yani haramdır).

Mâlikî mezhebine gelince; *et-Tefrî'* adlı eserin sahibi (İbn Cellâb; ö.378/988) diyor ki: Hiç kimse cuma günü zevalden sonra namazı kılmadan yolculuğa çıkamaz. Zevalden önce çıkmakta bir sakınca yoktur. Mukîm kimsenin tanyeri ağardıktan sonra cuma kılmadan yola çıkmaması daha tercihe şayandır.

Ebu Hanîfe ise sefere çıkmanın şart aranmaksızın mutlak surette caiz olduğu görüşündedir. Dârakutnî, *el-Efrâd* adlı eserinde İbn Ömer'den (r.an-

33. İbn Mâce, 1096; İbn Huzeyme, 1765. Bu hadis zayıf ise de bir önceki sahih hadis buna destek sağlar.

huma) Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet ediyor: "Kim cuma günü yerleşik olduğu yerden yolculuğa çıkarsa, melekler seferinde hiç kimsenin ona arkadaşlık etmemesi için beddua ederler." Bu hadisin râvileri arasında İbn Lehîa vardır (ki o da ihtilaflı bir râvidir).

İmam Ahmed, *Müsned*'inde Hakem-Miksem-İbn Abbas senediyle rivâyet eder ki: Allah Rasûlü (s.a.), Abdullah b. Ravâha'yı bir müfreze içinde gönderdi. Bu hal cuma gününe rastlamıştı. Abdullah'ın arkadaşları yola koyuldu. Abdullah ise; arkada kalır, Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber namazımı kılar, sonra onların arkasından yetişirim, diye düşünerek müfreze ile birlikte çıkmadı. Hz. Peygamber (s.a.), namazı kıldırınca onu gördü ve sordu: "Arkadaşlarınla beraber gitmekten seni alıkoyan nedir?" Abdullah: "Seninle beraber namaz kılıp sonra onların arkasından yetişmek istedim." cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Yeryüzünde ne varsa Allah için sadaka olarak versen, yine de onların yola koyulmalarının savabına ulaşamazsın." buyurdular.[34]

Bu hadis, Hakem'in Miksem'den hadis işitmemiş olmasından dolayı illetli (kusurlu) bulunmuştur.

Yolcu, yol arkadaşlarını kaçırmaktan korkmazsa durum böyledir. Ama arkadaşlarını kaçırmaktan ve arkadaşlarına yetişemeyeceğinden korkarsa, onun için her halükârda yolculuk caizdir. Çünkü bu cumaya ve cemaata gitmeyi düşüren bir özürdür. Herhalde Evzâî'nin "Hayvanına eğer vurmuş olan bir yolcu cuma ezanını işittiğinde durum ne olur?" sorusuna verdiği cevabında "yoluna devam etsin" dediği rivâyeti de bu şekilde yorumlanabilir. Aynı şekilde İbn Ömer'in (r.a.): "Cuma, yolculuktan alıkoymaz" sözü de böyle yorumlanmalıdır. Şayet maksatları mutlak surette seferin caiz olması ise işte bu tartışma konusudur. Artık arada hakem, delildir. Abdürrezzak *Musannef* adlı eserinde Ma'mer-Halid el-Hazza'-İbn Sîrîn yahut başka biri aracılığıyla rivâyet eder ki: Hz. Ömer cuma namazını kıldıktan sonra üzerinde yol elbisesi bulunan bir adam görünce sordu: "Bu ne hal?" Adam: "Yolculuğa çıkmaya niyetlendim. Fakat namaz kılmadan yola çıkmak istemedim" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Vakti girmedikçe cuma, yolculuktan seni alıkoymaz." diye karşılık verdi.[35]. Bu da zevalden sonra yolculuğu yasaklayıp zevalden öncesinde ise yasaklamayanların görüşüdür.

34. Ahmed, *Müsned*, 1/224; Tirmizî, 527.
35. Abdürrezzak, *Musannef*, 5536. Râvileri sikadır.

Yine Abdürrezzak, es-Sevrî-el-Esved b. Kays-El-Esved'in babası Kays senediyle nakleder ki: Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb, yolcu görünümlü bir adam gördü. Adam: "Bugün cuma olmasaydı yola çıkacaktım" dedi. Hz. Ömer, bunun üzerine: "Cuma, yolcuyu yolundan alıkoymaz. Zeval vakti girmedikçe yola çıkabilirsin." diye karşılık verdi.(36)

Yine (Abdürrezzak), es-Sevrî - İbn Ebî Zi'b-Salih b. Kesîr senediyle ez-Zührî'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) cuma günü kuşluk vaktinde namaz kılmadan önce yola çıktı." dediğini nakleder.(37)

Ma'mer'in de şöyle dediğini zikrediyor: Yahya b. Ebî Kesîr'e: "Bir adam cuma günü yolculuğa çıkabilir mi?" diye sordum; mekruh olduğunu söyledi. Bu konuda ruhsat bulunduğunu anlatmaya başladım. Bunun üzerine bana: "Bir adamın cuma günü yolculuğa çıkıp da mekruh sayacağı (yahut hoşuna gitmeyen) hususlarla karşılaşmaması pek nadirdir. Bu konuyu incelersen sen de bu sonuca ulaşırsın." dedi.(38)

İbnü'l-Mübârek, el-Evzâî'den nakille Hassan b. Ebî Atıyye'nin şöyle dediğini zikreder: "Bir adam cuma günü yolculuğa çıkınca gündüzün bizzat kendisi onun aleyhinde, ihtiyaç halinde yardım görmemesi ve yolculuğunda hiç kimsenin onunla arkadaşlık etmemesi için beddua eder."(39)

el-Evzâî, İbnü'l-Müseyyeb'in: "Cuma günü yolculuk, namazdan sonradır." dediğini zikrediyor.

İbn Cüreyc diyor ki: Atâ'ya: "Bir adam cuma gecesini büyük bir köyde geçirirse, cumayı kılıncaya kadar oradan ayrılmasın, denildiği sana ulaştı mı?" diye sordum. "Evet, bu mekruhtur" cevabını verdi. "Peki perşembeden yola çıkarsa?" diye sordum. "Hayır, mekruh değildir. O gündüz ona zarar vermez" karşılığını verdi.(40)

17- Namaza Yürüyerek Gitmek:

Cumaya gidenin her adımına bir yıllık (nâfile) oruç ve namaz sevabı vardır.

---

36. Abdürrezzak, a.g.e., 5537. Râvileri sikadır.
37. Aynı eser, 5540. Hadis mürseldir. Seneddeki Salih b. Kesîr'in kimliği meçhuldür.
38. Aynı eser, 5541.
39. Aynı eser, 5542.
40. Aynı eser, 5543.

Abdürrezzak, Ma'mer-Yahya b. Ebî Kesîr-Ebu Kılâbe- Ebu'l-Eş'as es-San'ânî-Evs b. Evs senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet eder: *"Kim cuma günü guslettirir ve kendisi de gusleder, erkenden camiye gider, ilk safları tutar ve imama yakın olur da ses çıkarmadan hutbeyi dinlerse, attığı her adıma bir senelik -nâfile- oruç ve namaz sevabı verilir. Bu, Allah'a kolaydır."* Bu hadisi İmam Ahmed de *Musned*'inde rivâyet etmiştir.[41]

İmam Ahmed diyor ki: "Guslettirmek" sözü hanımıyla cinsî münasebette bulunmak anlamına gelir. Vekî (v. 197/812) de bu sözün, bu anlama geldiğini söylemiştir.

18. Cuma Günü Günahlara Keffarettir:

Bu gün günahların silindiği gündür. İmam Ahmed, *Müsned*'inde Selmân'dan naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.) bana "Cuma günü nedir, bilir misin?" diye sordu. Ben de: "Allah'ın, babanız Âdem'i yarattığı gündür." diye cevap verdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Fakat cumanın ne olduğunu ben bilirim. Bir adam temizlenir, ama çok iyi temizlenir, sonra cumaya gelir de imam namazını bitirinceye kadar susarsa ölüme sebep (büyük günahlarından) sakınıldığı müddetçe bütün bu amelleri o cuma ile gelecek cuma arasındaki günahlarına keffaret olur."[42]

Yine *Müsned*'de Atâ el-Horasânî'den yapılan rivâyete göre Nübeyse el-Hüzelî, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Müslüman cuma günü gusleder, sonra evinden çıkıp hiç kimseyi incitmeden camiye gelir; şayet imam daha henüz minbere çıkmamışsa münasip gördüğü kadar namaz kılar, çıkmışsa oturur sonra da imam sözünü bitirip cuma namazını kıldırıncaya kadar imama kulak verip dinlerse o cumada bütün günahları bağışlanmazsa ertesi cumaya keffaret olur."[43]

---

41. Aynı eser, 5570; Ahmed, *Müsned*, 4/8; Tirmizî, 496; Ebu Davud, 345; Nesâî, 3/95; İbn Mâce, 1087. Hadisin isnâdı sahihtir. İbn Huzeyme (1758 ve 1767) sahîh olduğunu söylemiştir.
42. Ahmed, *Müsned*, 5/439. Ravileri sikadır. Heysemî, *Mecmau'z - Zevâid*'de (2/174) kaydetmiş ve Taberânî'nın *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'de hasen senedle rivâyet ettiğini söylemiştir.
43. Ahmed, *Müsned*, 5/75. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb* (2/6,7) adlı eserinde diyor ki: "Bu hadisi Ahmed rivâyet etmiştir. Bildiğim kadarıyla Atâ, Nübeyşe'den hadis işitmemiştir." Heysemî ise *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/171): "Ahmed rivâyet etmiştir.

Buharî'nin *Sahih*'inde Selmân'dan şu hadis rivâyet edilir: Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki: *"Bir kimse cuma günü gusleder, temizlenebildiği kadar temizlenir, yağından yağlanır yahut evindeki güzel kokulardan sürünür de camiye çıkar ve yanyana oturan iki kişi arasını ayırmadan bir yere oturur, sonra kendisine takdir edilen namazı kılar, sonra da imam minberde konuşmaya başlayınca susarsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları bağışlanır."*[44]

Ahmed'in *Müsned*'inde de Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet edilir ki; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: "Bir kimse cuma günü gusleder, sonra elbiselerini giyer, varsa güzel koku sürünür, ardından ağırbaşlı vakarlı adımlarla cumaya gider, hiç kimseyi çiğnemez ve incitmez, kendisine takdir edilen namazı kılar sonra imam görevini tamamlayıp arkasına dönünceye kadar (ses çıkarmadan) beklerse, iki cuma arasında işlediği günahları bağışlanır."[45]

19. Diğer Günlerde Cehennem Kızıştırılır:

Cuma günü dışında diğer bütün günlerde cehennem kızıştırılır, alevlendirilir. Bu konuda Ebu Katâde hadisi yukarıda geçmişti.[46] Allah daha iyi bilir ya, bunun sırrı şudur: O gün Allah katında en faziletli gündür. O günde cehennemin alevlenmesini ve kızışmasını önleyecek taatlar, ibadetler yapılarak Allah'a dualar edilir, yalvarılıp yakarılır. Bu yüzden o günde, mü'minler diğer günlere oranla daha az günah işlerler. Hatta serkeşler dahi cumartesi ve diğer günlerde yapmaktan sakınmadıkları şeyleri o gün yapmaktan sakınırlar.]

Bu hadisten açıkça anlaşılacağı üzere burada kastolunan, cehennemin dünyada iken alevlendirilmesi ve cuma dışında her gün tutuşturulup kızıştırılmasıdır. Kıyamet günü ise cehennem azabı aralıksız sürer, bir günlük dahi olsa oraya düşenlerden azap hafifletilmez. Bundan dolayı cehennem halkı, cehennem bekçilerinden rica ederler, bir gün dahi olsa azaplarını

Senedindeki râviler -Ahmed'in şeyhi dışındakiler- Buharî râvileridir. Ahmed'in şeyhi de sikadır." diyor.

44. Buharî, 11/6, 19.
45. Ahmed, a.g.e., 5/198. Hadisin senedinde şüphe varsa da bu konuda Ebu Saîd, Ebu Hureyre ve Ebu Zer'den rivâyet edilen hadisler buna destek sağlar; bu sayede sıhhat kazanır.
46. Bk. dipnot: 25.

hafifletmesi için Rablerine dua etsinler diye. Ancak onlar, bu ricalarına kulak asmazlar.

20. İcabet Saati:

Cuma günü içinde "saatü'l-icâbe" adı verilen bir an vardır ki, o anda müslüman bir kul Allah'tan bir şey dilese muhakkak Allah o dileğini verir. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'den (r.a.) nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) *"Cuma günü içinde öyle bir vakit vardır ki, müslüman bir kul namaz kıldığı halde o vakte rastlar da Allah'tan bir şey dilerse muhakkak Allah onun dileğini yerine getirir."* buyururlar. Bu sözleri söylerken de eliyle bu vaktin çok kısa olduğuna işaret ediyordu.(47)

Müsned'de, Ebu Lübâbe b. Abdilmünzir yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları naklediliyor: "Cuma günü, günlerin efendisi ve Allah katında en büyük bir gündür. Allah katında bu gün, hem Kurban, hem de Ramazan bayramı günlerinden daha büyük bir gündür. Onda beş üstün özellik vardır:

1) Allah, Âdem'i o gün yarattı.

2) Âdem'i o gün yeryüzüne indirdi.

3) Allah, Âdem'in o gün canını aldı.

4) O günde öyle bir an vardır ki, o anda kul -haram dışında- Allah'tan ne isterse Allah, onun isteğini muhakkak yerine getirir.

5) Kıyamet o gün kopacaktır; bu yüzden mukarreb melek, gök, yer, rüzgâr, dağ, ağaç ne varsa hepsi cuma gününden korku duyar."(48)

Âlimler bu saat hakkında görüş ayrılığına düşmüşler, kaldırıldığı yahut devam ettiği konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. "Kaldırılmamıştır, halen devam ediyor" diyenler de "Günün belli bir vaktinde midir, yoksa belli değil midir?" sorusuna birbirine zıt iki cevap vermişlerdir. Belli olmadığını söyleyenler de bu sefer "Günün saatleri içinde oynar mı, oynamaz mı?" sorusuna da yine iki farklı cevap sunmuşlardır. Belli olduğunu söyleyenler ise 11 değişik görüş ileri sürmüşlerdir:

---

47. Buharî, 11/37, 68/24, 80/61; Müslim, 852; Nesâî, 3/115; İbn Mâce, 1137.
48. Ahmed, *Müsned*, 3/430; İbn Mâce, 1084. Hadis hasendir.

1) İbnü'l-Münzir der ki: Bize nakledildiğine göre Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: Tanyeri ağardıktan güneş doğuncaya ve ikindi namazından güneş batıncaya kadar.

2) Zeval vaktinde. İbnü'l-Münzir, bu görüşü Hasan el-Basrî ve Ebu'l-Âliye'nin görüşü olarak vermiştir.

3) Müezzin cuma namazı ezanını okuduğunda. İbnü'l-Münzir, bu görüş bize Hz. Âişe'den (r.anha) nakledilmiştir, diyor.

4) İmam minberde hutbe okurken oturup (namazdan) ayrılıncaya kadar, İbnü'l-Münzir, bu görüş Hasan el-Basrî'den nakledilmiştir diyor.

5) Ebu Bürde'nin görüşü: Allah'ın namaz için tercih ettiği saat.

6) Ebu's-Sevvâr el-Adevî'nin (V.101/719) görüşü: Diyor ki: Güneşin zevalinden itibaren namaz vakti girinceye kadar bu arada dua kabul olunur, derlerdi

7) Ebu Zerr'in görüşü: Güneşin bir karış yükselmesinden itibaren başlayıp bir kulaç yükselinceye kadar devam eden müddet.

8) İkindi namazı ile güneşin batımı arasındaki müddet. Bu görüşte olanlar: Ebu Hureyre, Atâ, Abdullah b. Selâm, Tâvus. Buraya kadar olan bütün bu görüşleri İbnü'l-Münzir nakletmiştir.

9) İkindi (namazından) sonraki en son saat. Bu görüş İmam Ahmed ile sahabe ve tâbiînin cumhurunun görüşüdür.

10) İmamın minbere çıkmasından namazı bitirinceye kadar geçen müddet. Nevevî ve diğer bazı âlimler nakletmişlerdir.

11) Gündüzün üçüncü saati. *el-Muğnî* sahibi (ibn Kudâme) adı geçen eserinde nakletmiştir. Kâ'b der ki: "Bir insan, cuma günlerini zaman dilimlerine ayırsa, o saati yakalar." (49) Hz. Ömer de: "Bir günde bir ihtiyaç talebi pek kolaydır." demiştir.

Bütün bu görüşlerin en ağır basanları, sabit hadislerin de ihtiva ettiği iki görüştür; herbiri diğerinden daha ağırlıklıdır:

---

49. İbnü'l-Münzir bu sözün anlamını şöyle açıklıyor: Kişi bir cuma günü, gündüzün evvelinden başlar belli bir vakte kadar dua eder. Sonra diğer cumada bu (bıraktığı) vakitten başlar, diğer bir vakte kadar... dua eder. Gündüzün sonuna gelinceye kadar böyle devam eder. Bk. Süyûtî, a.g.e., c.1, s.207 (Bu eserde Süyûtî, ihtilafları 33'e çıkarıyor; ancak pekçoğu birbiri içine girdirilebilir).

Birincisi: İmamın iki hutbe arasında oturmasından namaz bitinceye kadar geçen müddet. Bu görüşün delili, Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Musa el-Eş'arî'nin oğlu Ebu Bürde'den naklettiği şu hadistir: İbn Ömer, Ebu Bürde'ye soruyor: "Cuma saati hakkında baban, Hz. Peygamber'den (s.a.) nakille sana bir şey söyledi mi?" "Evet, diyor Ebu Bürde. Allah Rasûlü'nden (s.a.) işittiği şu hadisi anlatırken babamın ağzından duydum: O saat, imamın hutbede oturmasından namaz kılıncaya kadar geçen müddettir."[50]

İbn Mâce ve Tirmizî, Amr b. Avf el-Müzenî'den Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet ederler: "Cuma gününde bir saat vardır ki, o saatta kul Allah'tan ne dilerse muhakkak Allah ona dilediğini verir." Sordular: "Ey Allah'ın Elçisi! Hangi saattir, o?" Cevap verdi: "Cuma namazının kılınmaya başlamasından itibaren namazdan çıkıncaya kadar geçen süredir."[51]

İkincisi: İkindiden sonra. İki görüşün en ağır basanı da budur. Abdullah b. Selâm, Ebu Hureyre, İmam Ahmed ve daha pek çok kimse bu görüştedir. Bu görüşün delili; İmam Ahmed, *Müsned*'inde Ebu Saîd (el-Hudrî) ve Ebu Hureyre'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet eder: *"Cuma günü öyle bir saat vardır ki, müslüman bir kul Allah'tan bir hayır dilemeyi o saate rastgetirirse mutlaka Allah, onun dileğini yerine getirir. O saat, ikindiden sonradır."* [52]

Ebu Davud ve Nesâî, Câbir'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet ederler: "Cuma günü, on iki saattir. O günde bir saat vardır ki, o saatte bir müslüman Allah'tan bir şey dilerse muhakkak Allah, onun dileğini yerine getirir. O saati, ikindiden sonraki en son saatte arayınız."[53]

---

50. Müslim, 853. Muhaddisler bu hadisi munkatı ve muztarib bularak illetli saymışlardır. Dârakutnî ise, hadisin mevkûf sayılmasının doğru olacağına karar vermiştir.
51. İbn Mâce, 1138; Tirmizî, 490. Tirmizî, hadisin hasen-garîb olduğunu söylemişse de muhaddisler, onun bu hükmünü hatalı bularak hadisi zayıf saymışlardır.
52. Ahmed, *Müsned*, 2/272. Bu hadis zayıfsa da hemen sonra gelen hadis onu destekler.
53. Ebu Davud, 1048; Nesâî, 3/99, 100. İsnâdı ceyyiddir. Hâkim (1/279) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ayrıca, Nevevî sahih, İbn Hacer hasen saymıştır. Tirmizî diyor ki: Ahmed b. Hanbel; "Duanın kabulünün umulduğu icâbet saati hakkındaki hadislerin çoğunluğu ikindi namazından sonra olduğu yolundadır. Güneşin tepeden kaymasından sonra olması ümidi de vardır." demiştir.

Saîd b. Mansûr, *Sünen*'inde Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan nakleder ki; Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bazı zatlar bir araya gelip cuma günü içindeki "saati" görüştüler. Dağıldıklarında bu saatin, cuma gününün en son saati olduğunda aralarında bir görüş ayrılığı yoktu.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Abdullah b. Selâm'ın şöyle dediği naklediliyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.) hazır bulunduğu bir toplantıda şunları söyledim: "Biz, gerçekten Allah'ın Kitabında (yani Tevrat'ta), cuma günü öyle bir saat vardır ki, o saate mü'min bir kul namaz kılarken rastgelir ve Allah'tan (c.c.) bir şey dilerse, Allah mutlaka onun arzusunu yerine getirir, diye bir hüküm buluyoruz." Abdullah diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) "yahut bir saatin bir parçası" diye bana işarette bulundu. Ben de: "Doğru söyledin, ey Allah'ın elçisi! Yahut bir saatin bir parçası" dedim. "O, hangi saattir?" diye sordum. "Gündüz saatlerinin en sonuncusudur" cevabını verdi. "Ama o saat, namaz saati değil ki" dedim. "Evet, öyle. Mü'min kul, namazını kılar, sonra bir yere oturur ve oturmasına sebep de yalnız namazsa o kul, namazdadır." buyurdular.[54]

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde Ebu Hureyre'den yapılan bir rivâyete göre Hz. Peygamber'e (s.a.) sordular: "Niçin bu güne cuma adı verildi?" Efendimiz (s.a.) buyurdular: "Çünkü o günde baban Âdem'in çamuruna şekil verildi. Bütün canlılar toptan o gün ölecektir. Yeniden diriliş o gündür. Allah'ın yakalaması o gündür. O günün sonunda üç saat vardır ki, bunlardan birinde Allah'a dua edenin duası kabul olunur."[55]

Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî *Sünen*'lerinde Ebu Seleme b. Abdurrahman yoluyla Ebu Hureyre'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu naklederler: "Üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı cuma günüdür. Âdem o gün yaratılmış, o gün (yeryüzüne) indirilmiş, o gün tevbesi kabul edilmiş ve o gün vefat etmiştir. Kıyamet o gün kopacaktır. Cinler ve insanlar dışında bütün yaratıklar mutlak cuma günü tanyeri ağardıktan gün doğuncaya kadar, kıyamet belki bu gün kopar korkusuyla kulak kabartırlar. O gün içinde öyle bir saat vardır ki, müslüman bir kul namaz kıldığı halde o saate rastlar da Allah'tan bir istekte bulunursa muhakkak Allah onun arzusunu yerine getirir." .... Kâ'b (el-Ahbâr): "Bu, her senede

---

54. İbn Mâce, 1139. İsnâdı hasendir.
55. Ahmed, *Müsned*, 2/311. Hadis zayıftır.

bir gündür." dedi. Bunun üzerine ben (Ebu Hureyre): "Hayır, her cumadadır." dedim. Kâ'b gitti. Tevrat'ı okudu ve: "Allah Rasûlü (s.a.) doğru söyledi" dedi... Ebu Hureyre der ki: Sonra Abdullah b. Selâm'la karşılaştım. Ona, Kâ'b'la yaptığım görüşmeyi anlattım. İbn Selâm: "O saatin hangi saat olduğunu biliyorum" dedi. "Öyleyse bana haber ver" dedim. "Cuma günü içindeki en son saattir." dedi. "Nasıl olur? Hz. Peygamber (s.a.): Müslüman bir kul namaz kıldığı halde ona rastlarsa... buyurdular; bu (en son) saatte ise namaz kılınmaz?" diye itiraz ettim. İbn Selâm: "Hz. Peygamber (s.a.): Namaz kılmak için bir yere oturup bekleyen kişi, namaz kılıncaya kadar namazdadır, buyurmadılar mı?" diye karşıladı. "Evet, öyle" dedim. "İşte bu da böyledir." cevabını verdi.(56)

Tirmizî der ki: Bu hadis, hasen-sahihtir. Bir kısmı *Sahihayn*'da rivâyet edilmiştir.

İcâbet saati, imamın hutbeye başlamasından, namazı bitirinceye kadar geçen süredir diyenler, Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Musa el-Eş'arî'nin oğlu Ebu Bürde'den rivâyet ettiği şu hadisi delil olarak ileri sürerler: Ebu Bürde diyor ki: Abdullah b. Ömer bana sordu: "Cuma saati hakkında baban, Hz. Peygamber'den (s.a.) nakille sana birşey söyledi mi?" Ben de cevap verdim: "Evet, Allah Rasûlü'nden (s.a.) işittiği şu hadisi anlatırken babamın ağzından duydum: O saat, imamın hutbede oturmasından namazı kıldırıncaya kadar geçen süredir."(57)

Namaz saatidir diyenler ise Tirmizî ve İbn Mâce'nin Amr b. Avf el-Müzenî'den naklettikleri hadisi delil gösterirler. Amr diyor ki; Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını işittim: "Cuma gününde bir saat vardır ki, o saatta kul Allah'tan ne dilerse muhakkak Allah ona dilediğini verir." Sordular: "Ey Allah'ın Elçisi! Hangi saattir o?" Cevap verdiler: "Cuma namazının kılınmaya başlanmasından itibaren namazdan çıkıncaya kadar geçen süredir."(58) Ancak bu hadis zayıftır.

Ebu Ömer İbn Abdilber (v.463/1070) diyor ki: Bildiğim kadarıyla bu hadisi yalnızca Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf, babası yoluyla dedesin-

---

56. Ebu Davud, 1046; Tirmizî, 491; Nesâî, 3/114, 115; Mâlik, *Muvatta*, 1/182, 183. İsnâdı sahihtir.
57. Bk. dipnot: 50.
58. Bk. dipnot: 51.

den nakletmiştir. Kesîr ise rivâyet ettiği hadis delil olacak bir kimse değildir.

Oysa, Ravh b. Ubâde (V.205/820), Avf-Muâviye b. Kurre - Ebu Bürde senediyle nakleder ki: Ebu Musa (el-Eş'arî), Abdullah b. Ömer'e: "İcâbet saati, imamın hutbeye çıkmasından namazın kılınmasına kadar geçen süredir." demiş ve buna karşılık İbn Ömer, ona: "Allah, seni isabet ettirdi" demiştir.

Abdurrahman b. Huceyre'nin (V.83/702) rivâyetine göre Ebu Zer'e, karısı, cuma günü mü'min kulun duasının kabul olunduğu saati sordu. Ebu Zer, karısına: "Güneşin çok az yükselmesiyle birliktedir. Ondan sonra bana soru sorarsan, sen boşsun" dedi.

Bu görüşü (yani imam hutbeye çıkıp namaz bitinceye kadar geçen zaman olduğunu) savunanlar bir de Ebu Hureyre hadisinde geçen "namaz kıldığı halde..." sözünü delil olarak ileri sürmüşlerdir. Çünkü ikindi namazından sonraki vakitte namaz kılınmaz. Hadisin zâhir (açık) ifadesini kabul evlâdır. Ebu Ömer (İbn Abdilber) diyor ki: Bu görüşü savunanlar, ayrıca Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet ettiği şu hadisi delil getirirler: "Güneş zevalden kayıp gölgeler doğuya yönelince ve ruhlar rahatlayınca Allah'a dileklerinizi arzediniz. Çünkü o saat tevbekârların saatidir." Sonra Hz. Peygamber (s.a.): "O, şüphesiz tevbe edenleri bağışlayıcıdır."[59] âyetini okudu.[60]

Saîd b. Cübeyr, İbn Abbas'ın (r.anhüma) şöyle dediğini rivayet eder: "Cuma günü adı geçen saat, ikindi namazı ile güneşin batması arasında geçen süredir." Saîd b. Cübeyr, ikindi namazını kılınca güneş batıncaya kadar hiç kimse ile konuşmazdı. Selefin çoğunluğunun görüşü budur; hadislerin de ekseri bunu göstermektedir. Bunu, icâbet saati namaz saatidir, görüşü takip eder. Geri kalan görüşlerin delilleri yoktur.

Bence, namaz saati de icâbet umudu bulunan bir saattir. O halde her

59. İsrâ, 17/25.
60. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (2/347) der ki: Bu hadisi, İbnü'l-Münzir, Ebu'l-Âliye'den aktarmıştır. Benzeri bir hadis Hz. Ali'den gelen başka bir hadis arasında rivâyet edilmiştir. İbn Asâkir, Saîd b. Ebî Arûbe yoluyla Katâde'nin şöyle dediğini nakleder: Duanın kabul olunacağı saatin güneş tepeden kaydığı zamanda olduğu görüşündeydiler. Onların bu konuda dayandıkları nokta, bu zamanın meleklerin toplandıkları zaman olması, cuma vaktinin başlangıcı, ezanın başlangıcı vb. zaman olmasıdır.

ikisi birden (yani hem namaz saati, hem ikindiden sonraki süre) icâbet saatidir. Her ne kadar hususî saat ikindiden sonraki en son saat olsa da... Bu en son saati günün belli bir saatidir, ne öne geçer ne geri kalır. Namaz saati ise önce geçse de, geri kalsa da her halükârda namaza bağlıdır. Çünkü müslümanların bir araya gelip namaz kılmalarının, niyazlarının Allah'a (c.c.) yalvarıp yakarmalarının, duaların kabulünde tesiri vardır. Öyleyse müslümanların bir araya geldikleri saat, duaların kabulü umulan bir saattir. Bütün hadisler bunda ittifak eder. Hz. Peygamber (s.a.) ümmetini bu iki saatte Allah'a (c.c.) yalvarıp yakarmaya, dua etmeye teşvik etmiş olur.

Bu meseleye örnek olarak şu hadisi gösterebiliriz: Takva üzere kurulan mescidin hangi mescid olduğu sorulduğunda Hz. Peygamber (s.a.): "O, sizin şu mescidinizdir." buyurup eliyle Medine mescidine işaret etmiştir.[61] Bu durum âyetin, kendisi hakkında indiği Kubâ mescidinin takva üzere kurulmuş olmasına aykırı düşmez. Aksine her ikisi de takva üzere kurulmuştur.

Aynı şekilde, cuma içindeki saat hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.) "Cuma namazının kılınmaya başlanmasından itibaren namazdan çıkıncaya kadar geçen süredir" buyurmasıyla diğer hadiste geçen "Onu ikindiden sonraki en son saatte arayınız" buyurması arasında bir çelişki yoktur.

İsimlerde buna benzer bir durum da Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadis-i şerifleridir: Allah Rasûlü (s.a.), ashabına şu soruyu yöneltir: "Siz aranızda rakûb (çocuk isteyen) diye kime dersiniz?" Cevap verdiler: "Çocuğu doğmayana!" Bunun üzerine Efendimiz (s.a.) buyururlar: "Rakûb, çocuklarından hiçbirini kendinden önce (ahirete) göndermeyendir."[62]

Hz. Peygamber (s.a.), rakûb'un böyle bir durum içinde bulunan kimse olduğunu haber verdi. Çünkü o kimse, kendinden önce ahirete çocuklarından birini gönderen kimseye verilen sevabı elde edememiştir. Bu da çocuğu doğmayana rakûb denmesine aykırı düşmez.

---

61. Müslim, 1398.
62. Müslim, 2608; Ahmed, *Müsned,* 1/382, 383. Hadis hakkında Nevevî şu açıklamayı yapar: Rakûb, Arapçada çocuğu yaşamayan kimse anlamına gelir. Hadisin anlamı şöyledir: Sizler rakûb ve mahzun olan kişinin, çocuklarının ölümüyle musîbete uğrayan kişi olduğunu sanırsınız. Oysa şer'an böyle değildir. Asıl rakûb, kendisi daha hayatta iken çocuklarından hiç biri ölmemiş olup bu yüzden böyle bir musibet ve acıya katlanma sevabının amel defterine yazılmasını ve bunun ahirette kendisine faydalanabileceği bir ön hazırlık ve azık olmasını ümit etmeyen kimsedir. Bk. *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî,* c.XVI, s.162, Beyrut, 1972.

Diğer bir örneği; Hz. Peygamber (s.a.) ashabına şu soruyu sorar: "Sizler aranızda müflis (iflas etmiş) diye kime dersiniz?" Karşılık verirler: "Parası, malı olmayana!" Hz. Peygamber (s.a.) "Kıyamet günü dağlar gibi sevablarla gelen, ama şunu tokatlamış bunu dövmüş, ötekinin kanını dökmüş bir halde gelen bu yüzden de tokatlanan, dövülen... kimseler tarafından sevabından alınan kimse, işte iflas eden odur."[63]

Bir başka örnek: Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki: "Yoksul; etrafta dolaşan ve bir iki lokma, bir iki hurma ile çevirilebilen kişi değildir. Asıl yoksul insanlardan istemeyen, farkına varılmadığı için de kendisine sadaka verilemeyen kimsedir."[64]

İkindiden sonraki en son saat olan bu saat bütün din sâliklerince tazim edilmektedir. Ehl-i Kitab'a göre de bu saat icâbet saatidir. Bu mesele değiştirmede, tahrifte bir garazkârlıklarının bulunabileceği şeylerden değildir. Onların iman edenleri de bunu itiraf etmiştir.

Gün içinde oynadığını kabullenenlerin görüşüne gelince: Bunlar, bu görüşü ileri sürmekle, Kadir gecesi konusunda söylenen şeyleri burada da tekrarlayarak hadisler arasını uzlaştırmayı düşünmüş olmalıdırlar. Ama bu görüş güçlü değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Kadir gecesi hakkında: "Siz onu ya Ramazan'dan beş gece kala yahut yedi gece kala, yahut da dokuz gece kala arayınız."[65] buyurmuşlardır. Fakat cuma saati hakkında böyle bir hadis gelmemiştir.

Hem Kadir gecesi hakkında gelen hadisler arasında, bu gecenin açıkça şu veya bu gece olduğunu ifade eden hiçbir hadis yoktur. Ama cuma saati konusundaki hadisler bunun aksinedir. Öyleyse aralarındaki fark ortaya çıktı demektir.

Bu saatin kaldırıldığını savunanların görüşüne gelince; bu görüş tıpkı, Kadir gecesi kaldırıldı diyenin görüşüne benzemektedir. Şayet bu sözü söyleyen kimse bu saat biliniyordu; fakat ona dair bilgi ümmetten kaldırıldı demek istiyorsa ona şu cevap verilir: Ona dair bilgi bütün ümmetten kalkmış değildir, bazılarından kaldırılmıştır. Eğer gerçekliği, icâbet saati oluşu kaldırılmıştır demek istiyorsa, bu söz açık ve sahih hadislere aykırı bâtıl bir sözdür, itimad edilmez. Allah en iyi bilendir.

---

63. Ahmed, *Müsned*, 2/303, 334, 372; Müslim, 2581.
64. Buharî, 24/53, 65/48; Müslim, 1039; Mâlik, *Muvatta*, 2/923, Nesâî, 5/85.
65. Buharî, 2/36, 32/3, 78/44; Ebu Davud, 1381.

21- Cuma Namazı:

Cuma günü içinde, toplanıp bir araya gelme, özel sayıda cemaat, vatanında veya herhangi bir yerde yerleşik olma şartı, imamın açıktan okuması... gibi diğer farz namazlarda bulunmayan özelliklere sahip olan "cuma namazı" vardır. İkindi namazını istisna edersek bu namaz konusundaki sıkılığa benzer bir sıkılık hiçbir namaz hakkında söz konusu olmamıştır. Dört *Sünen* kitabında, Sahabî Ebu'l-Ca'd ed-Damrî'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları rivâyet edilir:

"Kim üç cuma namazını önemsemediğinden dolayı terkederse Allah onun kalbini mühürler."[66] Tirmizî diyor ki: Hadis, hasendir. Ebu'l-Ca'd ed-Damrî'nin adını Muhammed b. İsmail'e (yani İmam Buharî'ye) sordum; "Adı bilinmiyor" dedi ve ekledi: "Bu hadisten başka Hz. Peygamber'den (s.a.) onun rivâyet ettiği bir hadis bilmiyorum."

Yine *Sünen* kitaplarında nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) cumayı kılmayanın bir dinar, bulamazsa yarım dinar sadaka vermesini emretmiştir. Bu hadisi Ebu Davud ve Nesâî, Kudâme b. Vebere yoluyla Semûre b. Cündüb'den rivâyet etmişlerdir.[67] Ancak Ahmed b. Hanbel: "Kudâme b. Vebere kimdir bilinmiyor." demiş, Yahya b. Maîn ise onun "sika = güvenilir" olduğunu söylemiştir. Buharî'nin de "Onun Semûre'den işitmiş olması sıhhatli değildir." dediği nakllediliyor.

Müslümanlar cumanın farz-ı ayn olduğunda icma etmişlerdir. Ancak İmam Şâfiî'nin farz-ı kifâyedir dediğine dair bir söz hikâye edilmekteyse de bu ona yapılan yanlış bir yakıştırmadır. Bu yanlış şuradan kaynaklanmaktadır: İmam Şâfiî: "Bayram namazı, cuma kendilerine vâcib olanlara vâcibtir." demiş, yukarıdaki yanlış sözü nakleden de buradan hareketle bayram namazı farz-ı kifâye olduğuna göre Cuma da böyle olsa gerek zannetmiştir. Bu doğru değildir. Aksine İmam Şâfiî'nin bu sözü, onun bayram namazının bütün topluma vâcib olduğu görüşünde olduğunu açıkça

66. Tirmizî, 500; Ebu Davud, 1052; Nesâî, 3/88 ; İbn Mâce, 1125; Ahmed, *Müsned*, 3/424, 425. Senedi hasendir. İbn Hibbân (554) ve Hâkim (1/280) hadisi sahih saymış, Zehebî buna muvafakat etmiştir.

67. Ebu Davud, 1053; Nesâî, 3/89; Ahmed, 5/8, 14. Hadisin senedinde geçen Kudâme b. Vebere meçhul bir râvidir. Bununla birlikte İbn Hibbân (582) ve Hâkim (1/280) hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de Hâkim'in görüşüne katılmıştır. Ayrıca İbn Mâce (1128), aynı hadisi Hasan el-Basrî yoluyla Semûre'den rivâyet etmiştir.

ifade eder. Bu söz iki ihtimal taşır: Bayram namazının; 1) Cuma gibi farz-ı ayn olması, 2) Farz-ı kifâye olması. Zira farz-ı kifâye, farz-ı aynlar gibi eşit olaraktan bütün topluma farzdır. Sadece vâcib olduktan sonra bir kısmının yapmasıyla diğerlerinden düşüp düşmemesi konusunda birbirlerinden ayrılırlar...

22. Hutbe:

O gün hutbe okunur ki, bunda şu gayeler güdülür: Allah'a övgü ve tazim; O'nun birliğine ve Peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.) gerçek peygamber olduğuna tanıklık; kullara, Allah katında önemli günleri hatırlatma; onları Allah'ın cezasından ve azabından sakındırma; Allah'a ve O'nun cennetlerine yaklaştıracak şeyler tavsiye etme; O'nun gazabına uğratacak, cehennemine götürecek şeylerden menetme... İşte hutbenin, cuma günü camide hutbe dinlemek için toplanmanın gayesi budur.

23. Cuma Gününü İbadete Ayırmak:

Cuma gününü ibadete ayırmak müstahabdır. Bu günde farz ve müstehab türünden çeşitli ibadetler yapmanın diğer günlerdekine göre bir üstünlüğü vardır. Allah (c.c.), her dinin sâliklerine, ibadetle meşgul olacakları ve her türlü dünya meşguliyetlerinden uzak kalacakları bir gün tayin etmiştir. İşte cuma günü de ibadet günüdür. Günler içinde bugün, aylar içinde Ramazan ayı gibidir. Bu gün içindeki "icâbet saati" ise, Ramazan ayı içindeki Kadir gecesi gibidir. Bu yüzden bu günü kusursuz ve noksansız olanın diğer günleri de kusursuz olur; Ramazan'ı kusursuz ve noksansız geçenin de senesinin diğer günleri kusursuz olur; haccı kusursuz ve noksansız olanın da ömrünün geri kalan günleri kusursuz olur. O halde cuma günü haftanın, Ramazan senenin ve hac da ömrün ölçüsüdür. Başarı Allah'tandır.

24. Cuma Günü Erkenden Camiye Gitmek:

Hafta içinde cuma günü sene içindeki bayram gibi olduğundan; bayram, namaz ve kurbanı ihtiva ettiği ve cuma günü de namaz günü olduğundan dolayı Allah (c.c.) bu günde erkenden camiye gitmeyi kurbana bedel ve onun yerini tutan bir ibadet saymıştır. Cuma günü erkenden camiye gidene hem namaz, hem de kurban sevabı verilir. *Sahîhayn*'da Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

"İlk saatte (cuma namazına) giden bir deve, ikinci saatte giden bir inek, üçüncü saatte giden de boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi sevap alır."[68]

Burada hadiste geçen saatler hakkında fakihler iki ayrı görüş ortaya koymuşlardır:

1) Bu saatler gündüzün evvelinden (yani güneşin doğumundan) başlar. Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve diğerlerinin bilinen görüşleri budur.

2) Zeval vaktinden sonraki altıncı saatin küçük bölümleri. İmam Mâlik mezhebinde bilinen ve bazı Şâfiîlerin de tercih ettikleri görüş budur. Bu grubu temsil edenler görüşlerini doğrulamak için iki delil ileri sürdüler:

a) Hadiste geçen "ravâh" sözcüğü, yalnızca zevalden sonra gitmek anlamına kullanılır. Bu sözcük, sadece zevalden önce gitme anlamına gelen "gudüvv" sözcüğünün karşıtıdır. Allah (c.c.) buyurur ki: "Sabah vakti gidişi (gudüvvü) bir aylık mesafe, öğleden sonra gidişi (ravâhı) bir aylık mesafe."[69] Lugat bilgini el-Cevherî diyor ki: "Ravâh, yalnız zevalden sonra olur."

b) Selef, şüphesiz hayra son derece rağbetliydiler. Oysa cumaya güneş doğar doğmaz gitmezlerdi.[70] İmam Mâlik, gündüzün evvelinde erkenden camiye gitmeyi inkâr etmiş ve: "Medinelilerin böyle yaptıklarını görmedik" demiştir.

Birinci görüşü savunanlar Câbir'in (r.a.), Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği şu hadisi delil olarak ileri sürerler: "Cuma günü, on iki saattir."[71] Derler ki: Bilinen saatler, işte bu on iki saattir. Onlar da iki türlüdür: 1) Ta'dil saatleri, 2) Zaman saatleri.

---

68. Buharî, 11/4; Müslim, 850; Mâlik, *Muvatta*, 1/101; Tirmizî, 499; Ebu Davud, 350; Nesâî, 3/99.
69. Sebe, 34/12
70. Bu delili ileri sürenler demek istiyorlar ki, şayet iş bizim dediğimiz gibi olmasa ve "ravâh" kelimesi gündüzün evvelinde gitmek anlamına gelseydi, ilk devir müslümanları böyle bir hayrı kaçırmak istemez, gündüzün evvelinde camiye gitme konusunda birbirleriyle yarış ederlerdi. Oysa onların güneş doğar doğmaz camiye gitmediklerini bilmekteyiz.
71. Ebu Davud, 1048; Nesâî, 3/99. Senedi kuvvetlidir.

Derler ki: Hz. Peygamber (s.a.), (yukarıdaki hadiste erken gelmenin faziletlerini sayarken) altıya kadar çıktı. Bundan fazlasını söylemedi. Bu da bizim görüşümüze delil olur. Çünkü saat, içinde cumanın şartlarının icra edildiği saatin küçük bölümleri demek olsaydı -o saatten maksadın herkesçe bilinen saatler olmasının aksine- altı küçük bölüme inhisar etmezdi. Zira altıncı saat çıkıp yedinci saat girince imam minbere çıkar amel defterleri dürülür ve bundan sonra hiç kimsenin ibadeti yazılmaz. Nitekim Ebu Davud'un *Sünen*'inde Hz. Ali'den (r.a.) nakledilen bir hadiste bu husus açıkça belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyorlar ki:

"Cuma günü olunca şeytanlar sancaklarını ellerine alıp çarşı-pazara koşarlar. İnsanlara ihtiyaçlarını, önemli işlerini hatırlatarak oyalarlar ve onları çeşitli bahanelerle cumadan alıkoymaya (çalışırlar). Melekler de koşup mescidlerin kapılarına oturur, ta imam minbere çıkıncaya kadar birinci saatte geleni, ikinci saatte geleni... yazarlar."[72]

Ebu Ömer b. Abdilber der ki: İlim adamları bu saatler konusunda farklı görüşler ileri sürdüler. Bir kısmı, Hz. Peygamber (s.a.), bunlarla güneşin doğmasından ve aydınlanmasından itibaren başlayan saatleri kasdetmiştir, dediler. Onlara göre bu vakitte erkenden cumaya gitmek daha faziletlidir. es-Sevrî, Ebu Hanîfe, Şâfiî ve âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Hatta hepsi erkenden cumaya gitmeyi müstehab sayar.

İmam Şâfiî (r.h.) diyor ki: Bir kimse tan ağardıktan sonra, güneş doğmadan cuma namazı için erkenden camiye gitse iyi olur.

el-Esrem anlatıyor: Ahmed b. Hanbel'e, İmam Mâlik b. Enes'in "Cuma günü sabah erkenden gitmek gerekmez" dediğini haber verdiler. Bunun üzerine İmam Ahmed: Bu söz Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisine aykırıdır. Subhanallah! Hayret doğrusu! Hz. Peygamber (s.a.) böyle erken giden kimse için "Deve kurban eden gibidir" buyurduğu halde, o nasıl bu görüşü ortaya atabilmiştir?!

İbn Abdilber diyor ki: İmam Mâlik'e gelince; Yahya b. Ömer'in Harmele'den naklettiğine göre Harmele: "Bu gündüzün ilk saatlerinde gitmek midir, yoksa Hz. Peygamber (s.a.) bu sözüyle zevalden sonra gitmeyi mi kasdetmiştir?" diye bu saatlerin ne anlama geldiğini İbn Vehb'e soruyor. İbn Vehb de cevap veriyor: Bunu Mâlik'e sordum, şöyle dedi: "Kalbime

72. Yukarıda geçti. Hadis zayıftır.

gelen şudur: Hz. Peygamber (s.a.), bu sözleriyle içinde o saatlerin bulunduğu tek bir saati kasdetmiş olsa gerektir. İşte bu saatin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci yahut altıncı vaktinde gelenlere (hadiste anılan sevaplar verilecektir). Bu şekilde olmasaydı, ikindi vaktinde gündüz saati dokuz yahut buna yakın oluncaya kadar cuma kılınmış olmazdı."

İbn Habib Mâlik'in bu görüşüne karşı gelir ve birinci görüşe eğilim gösterirdi. İbn Habib diyor ki: Mâlik'in bu sözü, hadisin yorumunda bir tahriftir ve kabulü birkaç yönden imkânsızdır. Bu saatlerin, bir tek saat olmasının imkânsızlığını şu husus sana gösterir: Güneş, gündüzün altıncı saatinde göğün tam ortasından batıya yönelir (yani zeval vakti girer). Bu saat ise ezan okuma ve imamın hutbeye çıkma vaktidir. Bu da gösterir ki bu hadiste geçen saatler, gündüzün bilinen saatleridir. Hz. Peygamber (s.a.) sözlerine günün ilk saatleriyle başlayarak: "Kim birinci saatte gelirse deve kurban etmiş gibi olur..." buyurdular. Sonra "...beşinci saatte yumurta sadaka vermiş gibi olur." buyurdular. Sonra da erken gelme kesildi, ezan vakti girdi. Artık hadisin anlamı sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Ancak, sözün yeri değiştirilip tahrif edilmiş; hiç olmayacak bir tarzda, akla-mantığa aykırı bir şekilde açıklanmıştır. Bu yorumu getiren kişi Hz. Peygamber'in (s.a.) teşvik ettiği bir konuya -sabah erkenden camiye gitme konusuna- insanların değer vermemeleri yolunu açmış ve hadiste anlatılan bütün hususların, güneşin zevaline yakın bir tek saatte olup bittiğini iddia etmiştir. Oysa bu konu hadislerde gündüzün evvelinde erkenden cumaya gitme şeklinde gelmiştir. Bu meseleyi *Vâzıhu's-Sünen* adlı kitabımızın konuyla ilgili bölümünde yeter derece açıklığa kavuşturduk ve o hadisleri kaydettik.

Bu sözlerin hepsi Abdülmelik b. Habîb'in sözleridir.

Sonra Ebu Ömer (İbn Abdilber), onun bu sözlerine cevap vermiş ve demiştir ki: Bu, onun İmam Mâlik'e (r.h.) haksız hücumlarıdır. Karşı geldiği, akla mantığa aykırı ve tahrif edilmiş bir yorum saydığı sözü söyleyen asıl kendisidir. Mâlik'in görüşüne, imamların naklettiği sahih hadisler şahittir. Yine onun görüşünün bir diğer şahidi de ona göre (şer'î-fer'î delillerden olan) Medinelilerin amelidir.[73] Bu konuda Medinelilerin amelini delil saymak doğru olur. Çünkü bu mesele her cuma tekrarlanan bir meseledir, bütün âlimlere kapalı kalmaz. İmam Mâlik'in delil saydığı hadislerden

73. Bk. Namaz Bölümü.

biri şudur: ez-Zührî, Saîd b. el-Müseyyeb yoluyla Ebu Hureyre'den nakleder ki, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

"Cuma günü olunca, mescid kapılarının herbirinde birtakım melekler durur, mescide giren insanları teker teker sırasıyla yazarlar. Cumaya erkenden gelen, bir deve kurban etmiş olur, onun peşinden gelen bir inek kurban etmiş gibi olur; onu takip eden bir koç kesmiş gibi olur... -Hz. Peygamber (s.a.), tavuk ve yumurtaya varıncaya kadar zikredip devamla buyurdular ki: -İmam, minberde oturunca amel defterleri dürülür, melekler de hutbeyi dinlemeye koyulurlar."(74)

İbn Abdilber sözünü sürdürerek diyor ki: Hadisteki sözlere dikkat ediniz! Hz. Peygamber (s.a.), meleklerin insanları teker teker sırasıyla yazdıklarını, cumaya erken gelenin (müheccir) bir deve, onu takip edenin bir inek... kurban etmiş gibi olacağını söylemiş ve ilk geleni "müheccir" diye nitelemiştir. Bu sözcük "el-ḥâcira = sıcağın şiddetli zamanı olan gündüz ortası" ve "et-tehcîr = günün ortası olup ısısı artmak, öğle sıcağında yürümek" kökünden türetilmiştir. Bu hal ise cumaya kalkılan vakitte olur, güneşin doğma vaktinde değil. Zira güneşin doğma vakti ne hâciradır, ne de tehcîrdir.

Hadiste "Sonra onun peşinden gelen, ... sonra da onun peşinden gelen..." denilmiş, saat zikredilmemiştir. Hadis bu lâfızla pekçok yoldan rivâyet edilmiştir, *et-Temhîd* adlı eserimizde bütün bu rivâyetler zikredilmiştir. Rivâyetlerin bir kısmında: "Cumaya çabuk davranan bir deve kurban etmiş gibi olur" şeklindeyse de ekserisinde: "Erken giden bir deve kurban etmiş gibi olur." lafzı mevcuttur. Bir kısmında da cumaya ilk saatin başında gidenin bir deve kurban etmiş gibi olacağına ve o saatin sonunda giden için de aynen bunun geçerliliği söz konusu olduğuna; ikinci saatin ister başında, ister sonunda gidenin bir inek kurban etmiş gibi olacağına delil teşkil edecek sözler vardır.

İmam Şâfiî'nin müntesiblerinden bazıları derler ki: Hz. Peygamber, (s.a.): "Cumaya erken giden, bir deve kurban etmiş gibi olur." sözüyle kızgın öğle sıcağında cumaya gitmeyi kasdetmemiştir. Bu sözüyle, cumaya gitmek için dünyevî gayeler taşıyan iş ve meşgaleleri terketmekle, bir deve kurban etmiş gibi olur demek istemiştir. Bu kelime, vatanı terkedip başka yerlere gitmek anlamına gelen "hicret" kökünden türetilmiştir.

---

74. Buharî, 11/31; Müslim, 850; Nesâî, 3/98; İbn Mâce, 1092.

"Muhâcirûn = hicret edenler" de bu yüzden bu adı almışlardır. İmam Şâfiî (r.a.) der ki: "En iyisi cumaya yürüyerek erken gitmendir."

Buraya kadar nakledilen bütün bu sözler Ebu Ömer (İbn Abdilber)'in sözleridir.

Ben derim ki: Gündüzün evvelinde erkenden cumaya gitmeye karşı oluş üç noktadan kaynaklanıyor:

1- Ravâh sözüğü: Bu sözcük sadece zevalden sonra için kullanılır deniyor, 2- Tehcîr sözcüğü: Bu da yalnızca sıcağın şiddetli olduğu öğle vaktinde olur deniyor, 3- Medinelilerin tatbikatı: Çünkü onlar gündüzün evvelinde erkenden camiye gitmezlerdi, deniyor.

1) "Ravâh" sözcüğüne gelince; şüphe yok ki, zevalden sonra gitme anlamına kullanılır. Bu anlama gelişi daha çok "guduvv" kelimesiyle birlikte kullanıldığındadır.

"Sabah vakti gidişi bir aylık mesafe, öğleden sonra gidişi bir aylık mesafe" âyetinde[75] ve "Kim erkenden mescide gider ve geç dönerse, her erken gidişinde yahut geç dönüşünde Allah onun için cennette bir konak hazırlar."[76] hadisinde olduğu gibi şair de aşağıdaki beyitte bu anlama kullanmıştır:

نَرُوحُ وَنَغْدُو لِحَاجَاتِنَا   وَحَاجَةُ مَنْ عَاشَ لَاتَنْقَضِى

"Sabah-akşam ihtiyaçlarımız için koştururuz.

Yaşayanın ihtiyacı tükenmez."[77]

Ravâh, bazan gitmek, yürümek manalarına kullanılır. Bu manalara gelmesi, "guduvv" kelimesiyle birlikte kullanılmadığı zaman sözkonusudur.

Lugat bilgini el-Ezherî, *et-Tehzîb* adlı eserinde der ki: Bazı arapların "ravâh" kelimesini, her vakitte yürüyüş için kullandıklarını işittim. Kalabalık yürüdüğünde (راح القوم) diyorlar. Aynı şekilde "gadev" de bu manaya kullanılıyor. Onlardan biri bir arkadaşına (تروّح) "yürü" diyor;

75. Sebe, 34/12.
76. Buharî, 10/26; Müslim, 669; Ahmed, *Müsned*, 2/509.
77. Beyit, Şair Saletân es-Sa'dî'ye aittir. Câhiz, *Kitabu'l - Hayevân* adlı eserinde kaydetmiştir.

arkadaş grubuna hitap ederken de (روحوا) "yürüyün" diyor. Diğer biri ise: (ألا تروحون ؟) "yürümez misiniz?" diye soruyor. Sahih ve sabit hadislerde (cumaya gitme konusunda) gelen bu sözcük de bu anlama gelir; cumaya gitmek ve cumaya koşmak anlamındadır: Zevalden sonra gitmek anlamında değildir.[78]

2) "et-tehcîr" ve "el-müheccir" lâfızlarına gelince; bu lâfızlar "el-hecîr" ve "el-hâcir" köklerinden türetilmiştir. el-Cevherî der ki: Bu (iki lâfız) sıcağın şiddetli olduğu öğle ortası anlamına gelir. Bu manaya gelmek üzere Arapçada şu söz kullanılır: (هجّر النهار) "Gün kızıştı"

Şair İmruü'l-Kays, bir beytinde der ki:

فَدَعْهَا وَسَلِّ الهَمَّ عَنْهَا بِجَسرَةٍ ذَمُولٍ إِذَا صَامَ النَّهَارُ وَهَجَّرا

"O (sevgiliyi anmayı) bırak! Teselli bulmak için

Hızlı koşan genç, dinamik bir deveyle uğraş;

Öğle vakti güneş tepeye dikilip gün kızıştığında" [79]

(أتينا أهلنا مهجّرين) "Ailemize hâcira (öğleyin güneşin kızışma) vaktinde geldik." derler. Tehcîr ve teheccür kelimeleri öğle sıcağında yürümek anlamına gelir. Medinelilerin ortaya attıkları görüş de buna dayanmaktadır.

Başkaları da şöyle diyor: Tehcîr lafzı hakkında söylenebilecek söz, ravâh lâfzı hakkında söylenilen söz gibidir. Çünkü bu lâfız mutlak olarak söylenildiğinde erken gitmek kasdolunur.

el-Ezherî, *et-Tehzîb*'de diyor ki: İmam Mâlik, Sümey (v.131/748) - Ebu Salih- Ebu Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını rivâyet eder: "İnsanlar camiye erken gitmenin (tehcîrin) sevabını bilselerdi, birbirleriyle yarış ederlerdi."[80]

Başka bir merfû hadisde Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki: "Cumaya erken giden (müheccir) bir kurban kesmiş gibi olur."

el-Ezherî devamla der ki: Pekçok insan bu hadislerde geçen "tehcîr" kelimesinin zeval vaktinde sıcağın kızıştığı gün ortası anlamına gelen "hâ-

78. *et-Tehzîb,* 5/221, 222.
79. İmruü'l-Kays, *Divan,* s.63.
80. Mâlik, *Muvatta,* 1/68. Ayrıca Buharî (10/9) de rivâyet etmiştir.

cira''dan tef'îl vezninde türetilmiş bir kelime olduğu görüşünü ileri sürer. Oysa bu yanlıştır. Doğrusu, Ebu Davud el-Mesâhifî'nin en-Nadr b. Şümeyl'den (v.203/818) naklettiği şu sözdür: ''Cuma için olsun, başka şeyler için olsun tehcîr etmek, herşeyde erken davranmak ve acele etmek demektir. Halîl'in (v.170/786) de böyle dediğini işittim.'' Bu sözleri, bu hadisin yorumu münasebetiyle söylemiştir.

el-Ezherî diyor ki: Doğru olan da budur. Hicazlıların ve o civarda bulunan Kays kabilesinin kullanımı böyledir. Şair Lebîd bir beytinde der ki:

''Cariyeler ve köleler topluluğu erken davrandıktan sonra (ancak) öğle sıcağında yola koyuldular. Artık Selmâ onlara yetişemez... Onları bırakamaz da.''(81)

Şair bu beytinde ''hecr=öğle sıcağı'' kelimesi ile ''ibtikâr=erken davranma'' kelimesini bir arada kullanmıştır. Hicaz ve civarında ravâh kelimesi gitmek, yürümek anlamında kullanılır.

Hangi vakitte olursa olsun, bir topluluk, hızla geçip gittiğinde (راح القوم) derler.

Hz. Peygamber (s.a.) ise ''İnsanlar camiye erken gitmenin sevabını bilselerdi, birbirleriyle yarış ederlerdi'' buyurmakla bütün namazlara erken gitmeyi, yani hepsinin de ilk vakitlerinde camiye gitmeyi kasdetmiştir. el-Ezherî diyor ki: Diğer (Hicaz ve civarı dışındaki) Araplar ise (هجّر الرجل) derler; bu sözle adamın öğle vaktinde yola çıktığını kasdederler. Hâcira, günün ortası demektir.

el-Ezherî devamla şöyle diyor: İbnü'l-Arâbî'nin Nevâdir'inden Sa'leb'e aktarılan Ci'sine b. Cevvâs er-Rabeî'nin devesine hitaben söylediği bir şiiri el-Münzirî bana okudu. Şiirde şöyle deniyordu:

هَلْ تَذْكُرِينَ قَسَمِي ونَـذْرِي أَزْمَانَ أَنْتِ بعُـروضِ الجَفْـرِ
إِذْ أَنْتِ مِضْرَارٌ جوادُ الحُضْرِ عَلَّى إنْ لَمْ تَنْهَضِي بِوِقْري
بِأَرْبَعِيـــنَ قُـــدِّرتْ بِقَـــدْرِ بالخالِدِيِّ لا بِصَاعِ حَجْـرِ
وَتَصْحَبِـي أَيانِقـاً في سَفْـرِ يُهَجِّـرُونَ بِهَجِيـرِ الفَجْـرِ

81. Lebîd, *Divan*, s.45.

ثُمَّتَ تَمْشِي لَيْلَهُمْ فَتَسْرِي يَطْوُونَ أَعْرَاضَ الفِجَاجِ الغُبْرِ
عَلَيَّ أَخِي التَّجْرِ بُرودَ التَّجْرِ

"Hatırlar mısın adağımı, yeminimi?
Hani sen, Cefr'deki daracık bir yoldaydın,
Bana karşı hızlı koşan küheylan gibi coşkundun;
Ama Hacr sâ'ı ile değil, Hâlidî sâ'ı ile, [82]
Kırk çeken yükümü taşıyamamıştın.
Tan ağarınca erkenden yola çıkan develerle
Bir yolculuk esnasında arkadaşlık etmemiştin.
Sonra onların yürüdüğü gecede sen yürümemiş, gece yola devam etmemiştin.
Onlar ise dar ve tozlu yolların enlerini dürüp gidiyorlardı.
Sanki tacir çırağının, ticaret kumaşlarını dürmesi gibi."[83]

el-Ezherî diyor ki: Şiirde geçen (يهجرون بهجر الفجر) mısrâı, seher vaktinde erkenden yola çıkmak anlamındadır.

3) Medinelilerin günün evvelinde cumaya gitmediklerine gelince; bu, sonuçta onların İmam Mâlik (r.h.) zamanındaki tatbikatından başka birşey değildir. Bu da delil teşkil etmez. Hatta Medinelilerin icmâının (şer'î) delil olduğunu ileri sürenlere göre bile bu durum delil olamaz. Çünkü bunun içinde sadece günün erken saatinde cumaya gitmemek yatmaktadır. Bu da kesinlikle caiz bir durumdur. Kişinin hem kendisinin hem de ailesinin faydasına olan şeylerle, geçim işleriyle ve diğer dinî ve dünyevî işlerle uğraşması bazan günün evvelinde cumaya gitmesinden daha faziletli olabilir. Şüphesiz namazdan sonra diğer bir namazı beklemek ve bir kimsenin diğer bir namazı kılıncaya kadar namaz kıldığı yerde oturması, gidip tekrar ikinci bir namazı kılmak için başka bir vakitte geri dönmesinden daha faziletlidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki:

"(Bir namazı kılıp başka bir) namazı bekleyen sonra imamla birlikte kılan kişinin sevabı, namazı kılıp ailesinin yanına dönen kimseninkinden daha fazladır."[84]

---

82. Cefr ve Hacr yer isimleridir. Sa' ise 2.917 kg ağırlığında bir ağırlık ölçüsü birimidir. Ancak çeşitli yörelere göre değişmektedir.
83. *et-Tehzîb*, 6/43,45.
84. Buharî, 10/31; Müslim, 662.

"Namazı bekleyen kimse namaz kıldığı yerde oturduğu müddetçe melekler devamlı onun için dua ederler."[85]

Hz. Peygamber (s.a.), bir namazı kıldıktan sonra başka bir namazı kılmak için beklemenin, Allah tarafından günahların silinip derecelerin yükseltilmesine vesile olan amellerden ve bağlılığın sembollerinden olduğunu haber vermiştir.[86]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Bir farz namazı kılıp bir başkasını daha kılmak için oturup bekleyen kimseyle Allah meleklerine övünür."[87]

Bu hadisler gösteriyor ki, sabah namazını kıldıktan sonra oturup cumayı bekleyene, gidip sonra vaktinde gelene verilenden daha çok sevab verilir. Medinelilerin yahut diğerlerinin böyle yapmamış olmaları, bu amelin mekruh olduğunu göstermez. Günün evvelinde erken davranarak cumaya gelmek konusu da aynen böyledir. Allah en iyi bilendir.

25. Cuma Günü Sadaka Vermek:

Cuma gününde sadaka vermenin, diğer günlerde vermeye göre bir üstünlüğü vardır. Haftanın diğer günlerine bakarak bu günde verilen sadaka, diğer aylara bakarak Ramazan'da verilen sadaka gibidir.

Şeyhülislâm İbn Teymiye'yi -Allah ruhunu aziz etsin- gözetledim; cuma kılmak için evinden çıktığında evinde ekmek yahut başka bir şey ne bulursa yanına alır yolda gizlice sadaka olarak verirdi. Kendisinden dinledim, diyordu ki: "Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.) münacaattan önce sadaka vermemizi emrettiğine göre, (Allah'a) münacaattan önce sadaka vermek hem daha faziletli hem de fazilete daha lâyıktır."

Ahmed b. Züheyr b. Harb, babası Ebu Hayseme Züheyr b. Harb - Cerîr - Mansûr - Mücâhid - İbn Abbas senediyle nakleder ki: Ebu Hureyre ile Kâ'b bir araya geldi. Ebu Hureyre: "Cuma günü içinde öyle bir saat vardır ki, bir müslüman adam namaz kılarken o saate rastgelir, Allah'tan (c.c.) bir dilekte bulunursa muhakkak Allah onun dileğini yerine getirir."

85. Buharî, 10/36; Müslim, 649; Mâlik, *Muvatta*, 1/160.
86. Müslim, 251; Mâlik, *Muvatta*, 1/161.
87. İbn Mâce, 801. İsnâdı sahihtir.

dedi. Bunun üzerine Kâ'b söze başladı: "Ben, size cuma gününden bahsedeceğim: Cuma günü olunca insanoğlu ve şeytanlar dışındaki bütün varlıklar gökler, yer, kara, deniz, dağlar, ağaçlar.... o gün (kıyametin kopmasından) endişe ederler, korku içinde olurlar... Melekler, camilerin kapılarını tutar. İmam minbere çıkıncaya kadar gelenleri sırayla yazarlar. İmam minbere çıkınca defterlerini kapatırlar. Artık bundan sonra gelenler üzerlerine farz olan Allah hakkı için gelmiş olurlar. O gün tıpkı cünüplükten gusleder gibi gusletmek ergenlik çağına girmiş herkesin vazifesidir. O günde verilen sadakanın sevabı, diğer günlerde verilen sadakanın sevabından daha büyüktür. Güneş, cuma günü gibi bir gün üzerine ne doğdu, ne battı."

Bu sözleri nakleden ibn Abbas diyor ki: "Kâ'b ve Ebu Hureyre'nin konuşmaları bu kadar. Bence bir kimse, şayet hanımının güzel kokusu varsa sürünmelidir."(88)

26. Mezîd Günü:

O gün Allah (c.c.) cennetteki mü'min dostlarına tecellî edecek, onlar da O'nu ziyaret edeceklerdir. Allah'a en yakın olacak kişi, imama en yakın olandır; ziyarete en başta gidecek olan da cuma namazına en önce giden olacaktır.

Yahya b. Yemân, Şerîk'den Ebu'l-Yakzân yoluyla Enes b. Mâlik'in "katımızda fazlası da vardı"(89) âyeti hakkında "Allah, her cuma mü'minlere tecellî eder" dediğini nakletmiştir.(90)

Teberânî, *el-Mu'cem* (el-Kebîr) adlı eserinde Ebu Nuaym el-Mes'ûdî-el-Minhâl b. Amr - Ebu Ubeyde senediyle Abdullah (b.Mes'ûd'un) şöyle dediğini nakleder: "Cumaya gitmekte yarışın. Çünkü Allah (c.c.) her cuma kâfûrdan bir tepe üzerinde cennet halkına gözükür. Allah'a yakınlıkları, cumaya acele etmeleri ölçüsüncedir. Allah, onlara daha önce görmedikleri yeni ihsanlarda bulunur. Ailelerinin yanına, kendilerine sunulan yeni ihsanları almış olarak dönerler." Sonra Abdullah camiye girdi, iki adamla karşılaştı. Bunun üzerine: "İki adam... Ben, üçüncüyüm. Dilerse Allah, üçüncüye de ihsanda bulunur" dedi.(91)

---

88. Râvileri sikadır. İsnâdı sahihtir. Aynı zamanda *Musannef*'te 5558 no'lu hadistir.
89. Kâf, 50/35.
90. Bezzâr, İbn Ebî Hâtim. Rivâyet zayıftır.
91. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/178) Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inden nakletmiştir. Senedi munkatı'dır.

Beyhakî, *Şu'abu'l-İman* adlı eserinde Alkame b. Kays'ın şöyle dediğini zikrediyor: Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ile birlikte bir cumaya gittim. Abdullah, kendinden önce camiye üç kişinin gelmiş olduğunu görünce: Dört kişinin dördüncüsüyüm. Dördün dördüncüsü de uzak değildir, deyip Hz. Peygamber'den (s.a.) işittiğini söylediği şu hadisi nakletti: "İnsanlar, kıyamet günü cumaya gitme önceliklerine göre Allah'a yakın oturacaklardır. En önde ilk giden, ondan sonra ikinci, ondan sonra üçüncü, ondan sonra da dördüncü... giden oturacaktır." Sonra Abdullah: "Dördün dördüncüsü de uzak değildir" dedi.[92]

Dârakutnî, *Kitabu'r-Ru'yet* adlı eserinde Ahmed b. Selmân b. el-Hasan-Muhammed b. Osman b. Muhammed- Mervân b. Câfer-Hâşimoğullarının âzâdlı kölesi Ebu'l-Hasan Nâfi'-Atâ b. Ebî Meymûne-Enes b. Mâlik (r.a.) senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını nakleder:

"Cuma günü olunca mü'min erkekler Rablerini görecektir. Allah'a ilk önce bakacak kişi her cuma erkenden camiye giden olacaktır. Mü'min kadınlar ise Ramazan ve Kurban bayramı günleri Allah'ı göreceklerdir."[93]

(Yine Dârakutnî), Muhammed b. Nuh- Muhammed b. Musa b. Süfyân es-Sükkerî- Abdullah b. el-Cehm er-Râzî- Amr b. Ebu Kays-Ebu Tayyibe-Âsım- Ebu'l-Yakzân Osman b. Umeyr - Enes b. Mâlik (r.a.) yoluyla rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki:

"Cibrîl yanıma geldi. Elinde beyaz bir ayna, aynada siyah benek gibi bir şey vardı. Sordum:

—Ey Cibrîl! Bu nedir?

Cevap verdi:

—Bu, cumadır. Allah, hem senin hem de senden sonra ümmetin için bayram olsun diye bu günü sana sunuyor.

—O günde bizim için ne vardır?

—Sizin için o günde hayır vardır. O günde sen ilk olacaksın. Yahudî ve hıristiyanlar sırada senden sonra gelecekler. Senin için o gün içinde bir saat vardır ki bir kul, o saatte Allah'tan (s.c.) kendi payına düşen bir

92. İbn Mâce, 1094. İsnâdı hasendir.
93. Senedinde meçhul bir râvi vardır.

şey istese mutlaka verir. Kendi payına düşen bir şey yoksa ondan daha üstün olanını verir. O kulun başına gelmesi takdir edilen bir şerden de Allah onu korur. Böyle bir şey yoksa bundan daha büyük bir şerri ondan defeder.

—Peki, bu siyah benek nedir?

—Cuma günündeki saattir. Cuma günü bizim gözümüzde günlerin efendisidir. Ahiret halkı ona "Mezîd Günü" der.

—Ey Cibrîl! Mezîd günü ne demek?

—Anlatayım. Rabbin, cennette beyaz miskten, çok geniş bir vadi yarattı. Cuma günü olunca Kürsî'sine iner. Sonra Kürsî nurdan minberlerle kuşatılır. Peygamberler gelir, onların üzerine otururlar. Sonra bu minberler, altın minberlerle kuşatılır. Sıddıklar ve şehidler gelir, onlar da bu altın minberlerin üzerine otururlar. Köşk sahipleri gelir tepecikler üzerine otururlar.

Sonra Rableri Allah (c.c.) onlara tecellî eder; O'nu seyrederler. Allah buyurur: "Ben, size karşı sözümü yerine getirdim, nimetlerimi tamamladım. Burası Benim lütuf, ihsan yerimdir. İsteyin Ben'den isteyebildiğinizi." Onlar da hoşnutluk isterler. Allah buyurur: "Benim hoşnutluğum, sizi (cennet) yurdumda konuk etti, ihsanımı size ulaştırdı. İsteyin Ben'den isteyebildiğinizi." Yine hoşnutluk isterler; Allah da hoşnut olduğunu bildirir. Sonra kullar, istekleri, arzuları bitip tükeninceye kadar isteyebildiklerini isterler. Sonra onlar için bu anda bir kapı açılır, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın kalbine gelmeyen şeylerle karşılaşırlar. Daha sonra izzet sahibi Hz. Allah yükselir; peygamberler ve şehidler de O'nunla birlikte yükselir. Köşk sahipleri köşklerine dönerler. Her köşk yarık ve çatlak bulunmayan bir tek inciden yahut kırmızı bir yakuttan ya da yeşil zebercedden oluşmaktadır. Kapıları, üst odaları, sofaları ve kilitleri de hep aynı madenlerdendir. İçlerinde nehirleri devamlı akar. Meyveler içlerine sarkmış vaziyettedir. Köşklerin içinde hanımlar, hizmetçiler vardır. Allah'ın (c.c.) ihsanlarını daha fazla elde etmek ve O'nun mübarek yüzüne bakma dolayısıyla cuma gününe ihtiyaçları olduğu kadar başka hiçbir şeye muhtaç değildirler. O gün ise Mezîd Günüdür."[94]

---

94. Şâfiî, *Müsned*, 1/148; Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr* adlı tefsirinde (56/108) bu hadisi kaydederek, rivâyet kaynaklarını şöyle sıralamıştır: İbn Ebî Şeybe, Bezzâr, Ebu Ya'-

Bu hadisin pekçok senedleri vardır. Ebu'l-Hasan ed-Dârakutnî, hepsini de *Kitabu'r-Ru'yet* adlı eserinde vermiştir.

27. "Şahid" Cuma Günüdür:

Allah'ın Kitab'ında kendisine yemin ettiği "şâhid"[95], cuma günü olarak tefsîr edilmiştir.

Humeyd b. Zenceveyh, Abdullah b. Musâ- Musa b. Ubeyde- Eyyub b. Halid- Abdullah b. Râfi'-Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını nakleder:

"Va'dolunan gün kıyamet günü, meşhûd gün arefe günü, şâhid ise cuma günüdür. Cuma gününden daha üstün bir gün üzerine güneş ne doğdu, ne battı. O gün içinde öyle bir saat vardır ki, o saatte mü'min bir kul Allah'tan bir hayır dilerse Allah muhakkak dileğini yerine getirir yahut bir şerden Allah'a sığınırsa Allah, onu o şerden mutlaka korur."[96]

Bu hadisi *Müsned*'inde Hâris b. Ebî Üsâme, Ravh yoluyla Musa b. Ubeyde'den nakletmiştir.

Taberânî, *Mu'cem*'inde Muhammed b. İsmail b. Ayyâş -onun babası İsmail- Damdan b. Zür'a- Şurayh b. Ubeyd- Ebu Mâlik el-Eş'arî senediyle Hz. Peygamber'in şöyle buyurduklarını nakleder:

"Va'dolunan gün kıyamet günü, şâhid cuma günü ve meşhûd arefe günüdür. Cuma gününü Allah bizim için saklamıştır. Orta namaz ikindi namazıdır."[97]

Bu hadis Cübeyr b. Mut'im'den de rivâyet edilmiştir.[98]

---

lâ, İbn Ebi'd-Dünya *(Sıfatu'l-Cennet* adlı eserinde), İbn Cerîr, İbnü'l-Münzir, Taberânî *(Evsat*'ta), İbn Merdûyeh, Acürrî *(eş-Şerîa*'da), Beyhakî *(Ru'yet*'te), Ebu Nasr es-Siczî (el-İbâne'de). Hadisin isnâdı zayıftır.

95. Bürûc sûresi, 85/2-3. Âyette şöyle buyurulmaktadır: "Va'dolunan güne, şâhide ve şâhid olunana andolsun ki..."
96. Tirmizî, 3336. Ayrıca İbn Kesîr'in, *Tefsir*'inde (4/491) söylediğine göre, İbn Huzeyme; Süyûtî'nin *ed-Durru'l-Mensûr*'da kaydettiğine göre de Abd b. Humeyd, İbn Ebi'd-Dünyâ *(Usûl*'de), İbn Cerîr (30/129), İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûyeh ve Beyhakî *(Sünen*'de) rivâyet etmiştir. Senedi zayıftır.
97. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 7/135; Süyûtî, a.g.e., 6/332 (İbn Cerîr ve Taberânî'nin rivâyet ettiklerini söyler). Sened zayıftır.
98. Süyûtî (6/332), İbn Merdûyeh ve İbn Asâkir'in naklettiklerini söylüyor.

Ben derim ki: Doğrusu -Allah en iyi bilendir- bu açıklama, Ebu Hureyre'nin tefsiri olsa gerek. İmam Ahmed b. Hanbel diyor ki: Muhammed b. Ca'fer, Şu'be'den o da Ali b. Zeyd ve Yunus b. Ubeyd'den onlar da Haşim oğullarının âzâdlı kölesi Ammar'dan o da Ebu Hureyre'den bize naklederler ki -Ali b. Zeyd, Hz. Peygamber'e (s.a.) kadar çıkardı. Yunus ise Ebu Hureyre'yi aşmadı - (iki farklı rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) veya Ebu Hureyre) "Şâhid ve meşhûda andolsun ki" âyetini tefsir ederken, "Şahid cuma günü, meşhûd arefe günü ve va'dolunan gün kıyamet günü'dür." demiştir.(99)

28. Kıyametin Kopacağı Gün:

İnsanlar ve cinler dışında bütün yaratıklar, gökler, yer, dağlar, denizler... o günden (kıyamet kopacak diye) korku duyar, heyecan içinde olurlar.

Ebu'l-Cevvâb, Ammâr b. Ruzeyk- Mansûr- Mücâhid- İbn Abbas senediyle rivâyet ediyor: Kâ'b ve Ebu Hureyre bir araya geldiler. Ebu Hureyre söze başladı: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Cuma içinde öyle bir saat vardır ki, o saatte müslüman bir kul Allah'tan dünya ve ahiret hayrı dilerse muhakkak Allah onun dileğini yerine getirir." Bunun üzerine Kâ'b söz aldı: "Şimdi size cumadan bahsedeceğim: Cuma günü olunca insanoğlu ve şeytanlar dışındaki bütün yaratıklar, gökler, yer, dağlar, denizler... o günden (kıyamet kopar diye) korku içinde olurlar. Melekler camilerin kapılarını tutar, imam minbere çıkıncaya kadar gelenleri sırayla yazarlar. İmam minbere çıkınca defterlerini kapatırlar. Artık bundan sonra gelenler üzerlerine farz olan Allah hakkı için gelmiş olurlar. O gün tıpkı cünüplükten gusleder gibi gusletmek, ergenlik çağına girmiş herkesin vazifesidir. O günde verilen sadakanın sevabı diğer günlerde verilen sadakanın sevabından daha üstündür. Güneş, cuma günü gibi bir gün üzerine ne doğdu, ne battı."

İbn Abbas diyor ki: "Kâ'b ve Ebu Hureyre'nin sözleri bu kadar. Bence bir kimse, o gün şayet hanımının güzel kokusu varsa sürünmelidir."(100)

---

99. Ahmed, *Müsned*, 2/298; Hâkim, 2/519. Hadis merfû ve mevkûf olarak rivâyet edilmiştir. Bu açıklamanın, Ebu Hureyre'nin tefsiri olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Ebu Hureyre'nin sözü olduğunu nakledenler sağlam râvilerdir. Hz.Peygamber'e (s.a.) nisbet eden Ali b. Zeyd ise zayıf râvidir.

100. Az yukarıda geçti. Hadis sahihtir.

Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiği bir hadis-i şerif-de şöyle buyurulmaktadır: *"Güneş, cuma gününden daha üstün bir gün üzerine ne doğar, ne batar. Şu iki grup yaratıktan -insan ve cinlerden-başka bütün canlılar cuma gününden korku duyarlar."* (101) Bu hadis sahihtir.

Bütün yaratıkların cuma gününden korku duymaları şundan kaynaklanmaktadır: Kıyamet o gün kopacak, kâinat katlanacak, o gün dünya harab olacak, insanlar cennet veya cehennemde kalacakları yerlere o gün gönderilecek.

29. Allah'ın Bu Ümmete Sakladığı Gün:

Cuma, Allah'ın bu ümmet için sakladığı ve onlardan önceki kitap ehlini şaşırttığı bir gündür.

Buharî'nin *Sahîh*'inde Ebu Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Güneş, cuma gününden daha hayırlı bir gün üzerine ne doğdu, ne battı. Allah bu günü tayin edip bizi doğruya ulaştırdı. Diğer ümmetler ise şaşırdılar. Artık bu meselede insanlar bize uymuştur. Yahudilerin (ibadet günü) cumartesi, hıristiyanlarınki ise pazardır."(102). Başka bir hadiste: "Allah, onu bize sakladı" ilâvesi vardır.

İmam Ahmed b. Hanbel, Ali b. Âsım-Husayn b. Abdurrahman - Ömer b. Kays- Muhammed b. el-Eş'as yoluyla Hz. Âişe'den rivâyet ediyor: Hz. Âişe diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) yanındaydım. Bir Yahudi girmek için izin istedi. Hz. Peygamber (s.a.) izin verdiler. Yahudi: "es-Sâmü aleyke"(103) dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ve aleyke=senin üzerine de olsun" diye karşılık verdi. Hz. Âişe diyor ki: İçimden bir söz söylemek geldi ama söylemedim. Sonra ikincisi geldi, aynı şekilde söyledi. Hz. Peygamber (s.a.) de "Ve aleyke" diye karşılık verdi: Yine içimden bir söz söylemek geldi ama söylemedim. Üçüncüsü geldi: "es-Sâmü aleyküm=ölüm üzerinize olsun" dedi. Bunun üzerine ben: "Hayır... Ölüm ve Allah'ın gazabı, sizin üzerinize olsun, maymunların, domuzların kardeşleri! Allah'ın Elçisini, Allah'ın (c.c.) selâmlamadığı bir şekilde mi selâmlıyorsunuz?!" diye söze karıştım. Hz. Peygamber (s.a.) bana baktı ve buyurdular: "Sakin ol! Allah,

---

101. Yukarıda geçti. Bk. dipnot 7.
102. Yukarıda geçti.
103. "Ölüm üzerine olsun" demektir.

çirkin söz söylemeyi de çirkin sözlerle atışmayı da sevmez. Onlar bir söz söylediler, biz de sözlerini onlara iade ettik. Bize hiçbir zararı dokunmadı; ama kıyamete kadar onlara bağlı kalır. Onlar, bize, şu meselelerde hased ettikleri gibi hiçbir şeyde hased etmezler: 1- Cuma günü: Allah bize onu tayin edip gösterdi, onlar ise şaşırdılar, 2- Kıble: Allah bize onu tayin edip, gösterdi, onlar şaşırdılar, 3- İmamın arkasında söylediğimiz "amin" sözü."[104]

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'den naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları rivâyet edilir: "Bizler (diğer semavî din mensublarına göre) en sonra gelenleriz. Ama kıyamet günü en başa geçecek olan biziz. Ancak onlara bizden önce kitap gönderildi, onlardan sonra da bize gönderildi. (Yahut onlara bizden önce kitap gönderilmiş ve onlardan sonra da bize gönderilmiş olmasına rağmen) Allah'ın kendilerine farz kıldığı gün, bu (cuma günü) iken, bu konuda görüş ayrılığına düştüler (de başka günleri takdis ettiler). Allah bu günü tayin edip bizi doğruya ulaştırdı. Artık bu meselede insanlar bize uymuştur. Yahudilerin (ibadet günü) yarın, hıristiyanlarınki ise öbür gündür."[105]

Hadiste geçen "beyde" kelimesi Ebu Ubeyd'in anlattığına göre iki türlü kullanılmaktadır: 1- Beyde şeklinde "b" ile, bu kullanım yaygındır, 2- Meyde şeklinde "m" ile. Bu kelimenin anlamı konusunda iki görüş vardır: 1) "Ancak, yalnız, başka" manalarına gelen "gayr" kelimesiyle aynı manadadır. İki mananın en yaygın kullanımı budur. 2) "üzerinde, üzerine, rağmen" anlamlarına gelen "alâ" kelimesiyle aynı anlamdadır. Ebu Ubeyd, bu anlama geldiğini gösteren şu beyti, nakletmiştir:

"Helâk olsam da ses çıkarmayacağını tahminime rağmen,
Kasden yaptım bunu."

30. Allah'ın Seçtiği Gün:

Cuma günü Allah'ın, haftanın günleri arasından seçtiği gündür. Nitekim Allah senenin ayları arasından Ramazan ayını, geceler arasından Kadir gecesini, yeryüzü içinde Mekke'yi ve yarattığı insanlar arasından da Hz. Muhammed'i (s.a.) seçmiştir.

---

104. Ahmed, 6/134, 135. Senedi hasendir.
105. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 1.

Âdem b. İyâs, Ebu Muâviye Şeybân - Asım b. Ebu'n-Necûd - Ebu Salih yoluyla Kâ'b el - Ahbâr'ın şöyle dediğini nakleder:

Allah (c.c.) aylar arasında tercih yaptı, Ramazan ayını tercih etti. Günler arasında tercih yaptı, cuma gününü tercih etti. Geceler arasında tercih yaptı, Kadir gecesini tercih etti. Saatler arasında tercih yaptı, namaz saatini tercih etti. Cuma (namazı), o cumadan diğer cumaya kadar işlenen (küçük) günahlara keffaret olur, sevabı da üç kat artırır. Ramazan orucu, o Ramazanla diğer Ramazan arasındaki günahları affettirir. Hac vazifesini yapmak, o hac ile diğer hac arasındaki günahları affettirir. Yapılan umre, kendisiyle diğer umre arasındaki günahları affettirir. Kişi iki sevap arasında, işlediği sevap ile yapmak istediği sevap arasında -yani iki namaz arasında- vefat eder. Ramazanda şeytanlar zincirlerle bağlanır. Cehennemin kapıları kapatılır, cennetin kapıları açılır. Bu ayda; "Ey hayrı arayan! Gel! Bütün istediklerin Ramazan'dadır." diye nidâ edilir. Hiçbir gecede yapılan ibadet, Ramazanın son on gecesinde yapılan ibadet kadar Allah katında sevimli ve makbul değildir.

31. Ruhların Bedenlerle Buluştuğu Gün:

Cuma günü ölülerin ruhları kabirlerine yaklaşır, bedenlerle irtibat kurarlar. Bu günde kendilerini ziyaret edenleri, yanlarından geçenleri, selâm verenleri ve aralarına katılanları (ölenleri) diğer günlerdeki tanımalarına nazaran çok daha iyi tanır ve bilirler. O gün ölülerin,dirilerin buluştuğu gündür. O gün kıyamet kopunca öncekiler-sonrakiler, yeryüzü-gözyüzü sakinleri, Allah-kul, amel eden ve yaptığı amel, zulüm gören ona zulmeden zalim ve güneş-ay buluşurlar. Oysa bu ikililer o zamana kadar daha önce hiç bir araya gelmemişlerdi. O gün buluşma ve kaynaşma günüdür. Bu yüzden insanlar dünyada iken diğer günlere bakarak bu günde daha sık buluşur, görüşürler. O gün karşılaşma günüdür.

Ebu't-Teyyâh Yezîd b. Humeyd anlatıyor: Mutarrif b. Abdullah kırlara çıkardı. Cuma gecesi olunca gece yeni başlarken atına biner yola çıkardı. Yolunu kamçısı aydınlatırdı. Yine böyle bir gece yola çıktı. Mezarlığa varınca atı üzerinde hafifçe kestirdi. Mutarrif diyor ki: Bu esnada kabirdekileri gördüm. Kabirdeki her şahıs kabri üzerine oturmuştu. Beni görünce;

---

106. Müellif bu olayı *er-Rûh* adlı eserinde (s.26, Beyrut, 1986) İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *Kitabu'l-Kubûr*'undan aktarmaktadır. Ancak biz gerek bu eserinde, gerekse diğer eserinde bu olayın anlatımında karışıklık bulunduğu için tercümede Ebu Nuaym'ın *Hilyetü'l-Evliyâ*'sını (c.II, s.205, Mısır, 1974) esas aldık.

"Siz cuma gününü biliyor musunuz?" diye sordum. "Evet, dediler. O gün kuşların ne dediğini de biliriz." "Peki, kuşlar ne derler?" diye sordum. "Hayırlı günden selâm size, selâm size! derler." diye cevap verdiler.[106]

İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Menâmât* ve diğer eserlerinde, Âsım el-Hacderî'nin ailesinden bir zatın anlattığı şu rüyayı kaydediyor: Ölümünden iki yıl sonra Âsım el-Hacderî'yi rüyamda gördüm. Aramızda şu konuşma geçti; sordum:

—Sen ölmemiş miydin?

—Evet, öyle.

—Peki şimdi neredesin?

—Yeminle söylüyorum, cennet bahçelerinden birindeyim. Ben ve bir grup arkadaşım her cuma gecesi ve sabahı Bekir b. Abdullah el-Müzenî'nin yanında toplanıyor, sizin haberlerinizi alıyoruz.

—Toplanıp bir araya gelen cisimleriniz mi yoksa ruhlarınız mı?

—Heyhât, cisimler çürüdü toprak oldu! Buluşanlar sadece ruhlardır.

—Sizi ziyaretimizin farkına varıyor musunuz?

—Cuma akşamı, bütün cuma günü boyunca ve cumartesi gecesi güneş doğuncaya kadar ziyaretinizi biliriz.

—Neden bu durum diğer bütün günler için geçerli olmuyor?

—Çünkü cuma gününün bir üstünlüğü ve yüceliği vardır.

Yine İbn Ebi'd-Dünyâ anlatıyor: Muhammed b. Vâsi' her cumartesi seher vaktinde mezarlığa gider kabirlerin başında durur, onları selâmlar, onlar için dua eder, sonra dönüp gelirdi. Dediler ki: "Ziyaretinizi bu gün yerine pazartesi günü yapsanız!" Bunun üzerine: "Bana kadar ulaşan bir habere göre ölüler, cuma günü ile ondan bir önceki ve bir sonraki günde kendilerini ziyaret edenleri bilirlermiş" diye karşılık verdi.

Süfyan es-Sevrî'den naklediyor: Diyor ki: Bana ulaştığına göre Dahhâk demiştir ki: "Kim cumartesi günü güneş doğmadan önce bir kabri ziyaret ederse ölü, onun ziyaretini bilir." Sordular: "Bu nasıl olur?" Cevap verdi: "Cuma gününün şerefinden dolayı."[107]

---

107. Müellif bu bölümdeki haberleri *er-Rûh*'da da zikretmiştir. Bk. s.26 vd.

32. Cuma Orucu:

Tek olarak yalnızca cuma günü oruç tutmak mekruhtur. İmam Ahmed'in açık ifadesi böyledir.

el-Esrem anlatıyor: Ebu Abdillah'a (Ahmed b. Hanbel) cuma günü oruç tutma meselesini sordular. O da yalnızca o güne mahsus olmak üzere oruç tutmayı yasaklayan hadisi söyledi. Sonra ardından dedi ki: "ancak tutmakta olduğu oruç o güne denk gelmişse caizdir. Yalnızca o güne mahsus olarak oruç tutmak ise caiz değildir."

Bu sözler üzerine sordum: "Bir adam, bir gün oruç tutuyor, bir gün yiyor, iftarı perşembeye, orucu cumaya ve yine iftarı cumartesiye rastgeliyor. Bu durumda yalnızca cuma orucu tutmuş gibi mi oluyor?" İmam Ahmed, bu soruma karşılık: "Caiz olmayan, kasden o güne özgü olmak üzere oruç tutmaktır. Sadece cuma günü kasıtlı oruç tutmak mekruhtur."

Mâlik ve Ebu Hanîfe o gün oruç tutmayı diğer günlerde olduğu gibi mübah saymışlardır. Mâlik diyor ki: "İlim ve fıkıh adamlarından ve kendilerine uyulan imamlardan hiçbirinin cuma günü oruç tutmayı yasakladığını işitmedim. O gün oruç tutmak güzeldir. İlim adamlarından birisinin o gün oruç tuttuğunu gördüm, onun bu konuyu araştırdığını sanıyorum."

İbn Abdilber der ki: Cuma orucu konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilen hadisler birbirini tutmamaktadır. İbn Mes'ûd (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.) her ay üç gün oruç tuttuğunu naklediyor ve: "Cuma günü O'nun iftar ettiğini çok az görmüşümdür" diyor. Bu hadis, sahihtir.(108) İbn Ömer'in (r.anhüma) de "Allah Rasûlü'nün (s.a.) cuma günü iftar ettiğini hiç görmedim" dediği rivâyet ediliyor. Bu hadisi İbn Ebî Şeybe, Hafs b. Gıyâs - Leys b. Ebî Süleym - Umeyr b. Ebî Umeyr - İbn Ömer senediyle zikretmiştir.(109)

108. Ahmed, *Müsned,* 1/406; Tirmizî, 742; Nesâî, 4/204; Ebu Davud, 2450. Senedi hasendir. Bu hadis cuma günü oruç tutmayı yasaklayan hadislerle çelişmez. Çünkü şöyle açıklanabilir. Hz. Peygamber (s.a.), cuma şayet oruç tuttuğu günler arasında kalırsa o gün orucunu bozmazdı. Bu da yalnız cumaya mahsus olmak üzere tutulan orucun mekruh sayılmasına zıt değildir. Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) söz ve fiili uzlaştırılmış olur.

109. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/200) bu anlamda bir hadis rivâyet etmiş ve rivâyet edenlerin Ebu Ya'lâ ile Bezzâr olduğunu söylemiştir. Hadis zayıftır.

İbn Abbas da devamlı o gün oruç tuttuğunu nakletmiştir.

Mâlik'in sözettiği ilim adamının Muhammed b. el-Münkedir (v. 130/747) olduğunu söylüyorlar. Bazıları ise Safvan b. Süleym'dir (v. 132/749) diyorlar.

ed-Derâverdî, Safvân b. Süleym'den naklen Cûşem oğullarından bir adamın, Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadisi rivâyet ettiğini işittiğini naklediyor: "Kim cuma günü oruç tutarsa, ona, dünya günlerine benzemez ay gibi berrak ve parlak on ahiret günü sevabı yazılır."[110]

Cuma orucunda aslolan bir hayır ameli olmasıdır. Yalnızca muhalifi bulunmayan bir delille yasaklanabilir.

Derim ki: Asla kusur bulunamaz bir sıhhatte olan muhalif-sahih hadis vardır. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Muhammed b. Abbad'dan naklediliyor: Muhammed diyor ki; Câbir'e: "Allah Rasûlü (s.a.) cuma orucunu yasakladı mı?" diye sordum, "Evet" cevabını verdi.[111]

Müslim'in *Sahih*'inde Muhammed b. Abbâd'ın şöyle dediği rivâyet edilmekte: Câbir b. Abdullah'a, Beytullah'ı tavaf ettiği bir sırada; "Allah Rasûlü (s.a.) cuma orucunu yasakladı mı?" diye sordum. "Şu yapının Rabbine yemin ederim ki, evet." diye karşılık verdi.[112]

Buharî ve Müslim, Ebu Hureyre'den naklediyor: Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduklarını işittim: "Hiçbiriniz bir gün öncesinde yahut bir gün sonrasında oruç tutmadıkça cuma günü oruç tutmasın." Bu lâfızla Buharî rivâyet etmiştir.[113]

Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den nakllediliyor: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Geceler arasında yalnız cuma gecesini ibadete ayırmayın. Günler içinde yalnız cuma günü oruç tutmayın; ancak birinizin tuttuğu oruç o güne denk gelirse tutabilir."[114]

Buharî'nin *Sahih*'inde, Peygamberimizin hanımı Cüveyriye bt. Hâris'den naklen anlatıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.), bu hanımının oruçlu olduğu bir cuma günü yanına girdiğinde ona soruyor: "Dün oruç tuttun mu?" "Hayır" cevabını alıyor. "Peki yarın tutmak istiyor musun?" soru-

---

110. Hadis zayıftır.
111. Buharî, 30/63; Müslim, 1143.
112. Müslim, 1143.
113. Buharî, 30/63; Müslim, 1144.
114. Müslim, 1144.

suna: "Hayır" cevabını alınca da "Orucunu boz" diyor.(115)

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde İbn Abbas'tan naklen Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları naklediliyor: "Yalnız cuma günü oruç tutmayın." (116)

Yine *Müsned*'de nakledildiğine göre; Cünûde el-Ezdî anlatıyor: Bir cuma Ezd kabilesinden yedi kişiyle birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna girdim. Ben sekizincileri idim. Hz. Peygamber (s.a.) kahvaltı yapıyordu. "Kahvaltıya buyrun" dedi. Biz: "Oruçluyuz, ey Allah'ın Rasûlü!" dedik. "Dün oruç tuttunuz mu?" diye sordu. "Hayır" diye karşılık verdik. "Peki, yarın tutacak mısınız?" diye sordu; bu sefer de: "Hayır" cevabını verdik. "O halde orucunuzu bozun." dedi. Artık Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber yedik. Cuma vaktinde hitap etmek için minbere çıkıp oturduğunda bir kap su istedi, minber üzerindeyken halkın gözü önünde suyu içti. Bu davranışıyla Hz. Peygamber (s.a.), cuma günü oruç tutmadığını halka göstermek istemişti.(117)

Yine *Müsned*'de Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyururlar ki: "Cuma günü, bayram günüdür. Bayram gününüzü, oruç günü haline getirmeyin. Ancak o günden önceki veya sonraki günde oruç tutacaksanız o gün de tutabilirsiniz."(118)

İbn Ebî Şeybe, Süfyân b. Uyeyne - İmrân b. Zabyân - Hukeym b. Sa'd senediyle Hz. Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a.) şöyle dediğini nakleder: "Herhangi biriniz ay içerisinde bazı günlerde nâfile oruç tutarsa perşembe günü oruçlu olsun, cuma günü oruç tutmasın. Çünkü o gün, yemek, içmek ve zikir günüdür. Allah o kimse için iki yararlı günü bir araya getirmiş olur: 1) Oruç tuttuğu gün, 2) Müslümanlarla beraber ibadet ettiği gün."(119)

İbn Cerîr, Muğîre'den naklen İbrahim (en-Nehaî)'nin şu sözünü zikreder: "Onlar (sahabe) cuma orucunu, namaza güç elde etmek için mekruh sayarlardı."

---

115. Buharî, 30/63; Ebu Davud, 2422.
116. *Müsned*, 1/288. Hadis zayıftır.
117. Ahmed ve Hâkim (3/608). Hafız İbn Hacer, *İsâbe*'de (1198) Nesâî'nin rivâyet ettiğini söylüyor. Hadis zayıftır.
118. Ahmed, 2/303, 532; Hâkim, 1/437. Bu hadis zayıfsa da bu anlamda Buharî ve Müslim'in rivâyet ettikleri bir hadis yukarıda geçti.
119. Senedi zayıftır.

Derim ki: Cuma orucunun niçin mekruh olduğunda gözönünde bulundurulacak üç husus vardır:

1- Birisi (İbrahim en-Nehaî'nin zikrettiği) bu husus. Ancak ek olarak bir gün önce veya sonra oruç tutulduğunda mekruhluğun ortadan kalkması burada problem olmaktadır.

2- O gün bayram günüdür. Hz. Peygamber (s.a.) buna işaret etmiştir. Bu husus illet gösterildiğinde iki problem ileri sürülüyor: 1) Bayram günü oruç tutmak haram olduğu halde cuma günü oruç tutmak haram değildir. 2) Mekruhluk, yalnız o güne özgü olarak oruç tutmamakla ortadan kalkmaktadır. Bu iki probleme şöyle cevap verilir: Cuma günü yılın bayramı değil, haftanın bayramıdır. Haramlık sadece yılın bayramında oruç tutmada sözkonusudur. Bir gün önce yahut sonra oruç tutarsa o gün cuma ve bayram olduğu için oruç tutmuş olmaz. O güne mahsus oruç tutmaktan doğan kusur ortadan kalkmış olur. Hatta cuma oruç tuttuğu günler arasına bağımlı olarak girmiş olur. İmam Ahmed'in (r.h.) *Müsned*'inde, Nesâî ve Tirmizî'nin *Sünen*'lerinde Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet ettikleri: "Cuma günü Allah Rasûlü'nün (s.a.) iftar ettiğini çok az görmüşümdür." hadisi[120] -şayet sahihse- buna bağlanır. Eğer bu hadis sahihse o zaman Hz. Peygamber'in (s.a.) oruç tuttuğu günler arasına, cuma bağımlı olarak girerdi; yoksa yalnız o güne mahsus oruç tuttuğu olmazdı diye yorumlamak belirginleşir. Çünkü kendisinden nakledilen yalnız o güne mahsus oruç tutmayı yasaklayan sahih hadis vardır. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivâyet edilen yasaklayıcı sabit hadisler nerede, Sahih sahiblerinden hiçbirinin rivâyet etmediği ve Tirmizî'nin de garîbliğine hükmettiği cevâz hadisi nerede! Açık ve sahih hadislere nasıl karşı gelebilir, sonra da onların önüne geçebilir?!

3- Sedd-i zerîa[121]: Dinde olmayan şeyleri dine katma ve dünyevî işlerden tamamen sıyrılarak bazı günleri ibadete ayırmak suretiyle hıristiyan

---

120. Yukarıda geçti. Bkz. dipnot: 108.
121. Sedd-i zerîa: Tamlama olarak bir şeye ulaşmayı mümkün kılan yolu, sebebi, vasıtası, fırsatı, bahaneyi tıkamak anlamına gelir. Terim anlamı ise, dış görünüşleri itibariyle mübah olan fakat harama götüren, her türlü sebep ve vasıtaların önünü kesmek anlamına kullanılır. Meselâ, müşriklerin arasında onların putlarına sövmek yasaklanmıştır. Çünkü onlar da karşı tarafın ilâhına -Allah'a- söverler. Bu prensip daha çok malikîler ve hanbelîlerce kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için, bk. İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, ***İ'lâmu'l-Muvakkıîn***, C.III, s.147-171, Şevkânî, ***İrşâdu'l-Fuhûl***, 246-248.

ve yahudilere benzeme vesilesi olan kapıları kapamak. Buna ek olarak şöyle de denebilir. Bu günün, diğer günlerden üstünlüğü açık olduğundan dolayı o günde oruç tutmaya çağıran sebep güçlüdür. Halkın birbirlerine bakarak cuma orucunu sürekli hale getirmeleri ve diğer günlerin orucu için düzenlemedikleri tören ve merasimleri düzenlemeleri büyük ihtimaldir. Burada da şerîattan olmayanı şerîata katma sözkonusudur. Bu amaçla -Allah en iyi bilendir ya- geceler arasında yalnız cuma gecesini ibadete ayırmak yasaklanmıştır. Çünkü bu gece, en faziletli gecelerden biridir. Hatta bazıları, Kadir gecesinden de üstün saymıştır. İmam Ahmed'den gelen bir rivâyet bu görüş doğrultusundadır. Böyle olduğu içindir ki o geceyi ibadete ayırmak ihtimali büyüktür. Şâri' bu yüzden vasıtayı kesti ve o geceyi ibadete ayırmayı yasaklamakla bu kapıyı kapadı. Allah en iyi bilendir.

Soru: Başka bir günü oruca ayırma konusunda ne dersiniz?

Cevap: Pazartesi, arefe ve aşûre günü gibi bizzat Şâri'in belirlediği günleri ayırmak sünnettir. Cumartesi, salı, pazar, çarşamba gibi başka bir günü ayırmak ise mekruhtur. Bunların en mekruh ve harama en yakın olanı da oruç tutmak, tazim göstermek için kâfirlerin bayram günlerini ayırmalarına en çok benzeyenidir.

33. İnsanların Bir Araya Geldiği Gün:

O gün insanların bir araya geldiği ve kendilerine, varlık sahasına çıkış ve yeniden dirilişin hatırlatıldığı bir gündür. Allah (c.c.), her ümmet için ibadetle uğraşacakları, varlık sahasına çıkışı ve yeniden dirilişi anmak için toplanacakları ve âlemlerin Rabbi Allah önünde ayakta durup en büyük toplantıyı yapacakları günü hatırlayacakları, hafta içinde bir gün tayin etmiştir. Bu gözetilen maksada en uygun gün de Allah'ın yaratıkları bir arada toplayacağı gün olan cuma günüdür. Allah o günü şeref ve üstünlüğe sahip bu ümmet için saklamıştır. Kendisine itaat için bugünde toplanmayı meşrû kılmış ve lütfuna ulaşmak için bu ümmetin diğer ümmetlerle o günde buluşmalarını takdir buyurmuştur. Öyleyse o gün dünyada şer'an, ahirette ise takdiren toplantı günüdür.

Gün yarılanınca, hutbe ve namaz vakti boyunca cennet ve cehennem halkı yerlerinde bulunurlar. Nitekim birçok yönden gelen rivâyete göre İbn Mes'ûd: "Kıyamet günü, gün yarılanınca cennet halkı konaklarına cehennem halkı yerlerine çekilir, öğle uykusuna yatarlar." demiş: "O gün, cennetliklerin kalacakları yer çok iyi, öğle uykusuna yatıp dinlenecekleri yer

çok güzeldir."[122] ve "Sonra gerçekten öğleyin dinlenecekleri yer cehennemdir."[123] âyetlerini okumuştur. Onun kıraatinde âyet aynen bu şekildedir.

Bu yüzden günlerin yedi olduğunu, sadece kendilerine kitap gönderilen milletler bilebilir. Kitapları bulunmayan milletler bunu bilemezler; ama bunlar arasından, peygamberlerin ümmetlerinden bilgi alan kimseler bilebilirler. Çünkü burada günlerin yedi olduğunu gösteren ve duyularla algılanabilen bir alâmet yoktur; ay, sene ve mevsimleri gösteren alâmetler vardır. Allah gökleri, yeri ve bunlar arasındaki varlıkları altı günde yaratıp peygamberleri ve elçileri aracılığıyla kullarına bunu tanıtınca kullar için hafta içerisinde bunları, yaratılma hikmetini ve niçin yaratıldıklarını, kâinatın müddetini, gökler ve yerin katlanmasını, işin tıpkı Allah'ın yarattığı ilk zamana geri döneceğini ve bütün bunların gerçek bir vaad ve doğru bir söz olduğunu hatırlatıcı bir gün tayin edip meşrulaştırdı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü sabah namazında Secde ve Dehr sûrelerini okurdu. Çünkü bu iki sûre yaratılış, diriliş, yaratıkların haşri, kabirlerinden çıkartılıp cennet yahut cehenneme gönderilmeleri gibi olmuş ve olacak hâdiseleri ihtiva etmektedir. İlmi ve bilgisi kıt bazı kimselerin zannettikleri gibi Hz. Peygamber (s.a.), bu sûreyi içinde secde âyeti geçtiği için okumamıştır. Bu kimseler bu yanlış düşüncelerinden dolayı başka bir sûreden secde âyeti okuyor, cuma sabah namazının secde âyeti okumakla üstün tutulduğuna inanıyor ve bunu yapmayana da hoşgörüyle bakmıyorlar.

Hz. Peygamber (s.a.) bayramlar ve diğer günlerdeki büyük toplantılarda aynen böyle tevhidden, yaratılış ve yeniden dirilişten, peygamberlerin ümmetleriyle geçirdikleri hâdiselerden, peygamberleri yalanlayan ve onlara küfredenleri Allah'ın nasıl helâk edip bedbaht eylediğinden, inanan ve onları tasdik edenleri ise nasıl kurtarıp sağlık ve selâmete ulaştırdığından bahseden bir sûre okurdu.

Nitekim bayram namazlarında Kâf ve Kamer sûrelerini[124]; bazan da

122. Furkân, 25/24.
123. Saffât, 37/68. İkinci âyetteki "makîl = öğleyin dinlenecekleri yer" kısmı mütevâtir kırâatlerde "merci' = dönecekleri yer" şeklindedir. Bu kırâat müellifin de belirttiği üzere İbn Mes'ûd'un kendi kırâati olup onun tefsiri mahiyetindedir.
124. Ahmed, *Müsned*, 5/217, 218; Müslim, 891; Tirmizî, 534; Ebu Davud, 1154; Nesâî, 3/183, 184.

A'lâ ile Gâşiye sûrelerini okurdu.[125] Cuma namazında bazan Cuma sûresini okurdu.[126] Çünkü bu sûre cuma namazını kılma, ona koşma ve namaza engel her türlü işi terketme emri ile iki cihanda kurtuluşa ermek için Allah'ı çokça anma emrini ihtiva etmektedir. Zira Allah'ı (c.c.) anmayı unutmak iki cihanda da perişanlığa ve helâka sebep olur. İkinci rekâtta Münâfikûn sûresini okurdu. Böylece ümmeti koyu münafıklıktan sakındırdığı gibi mallarının ve çocuklarının onları cuma namazından ve Allah'ı anmaktan alıkoymasından da sakındırmış ve böyle yaparlarsa kesinlikle perişan olacaklarını bildirmiş, kurtuluşlarının en büyük sebeplerinden biri olan sadaka verme fiiline teşvik etmiş; ölüm zamanı gelip çattığında ecelin ertelenmesini ister, yeniden dünyaya dönüşü temenni eder, fakat istek ve temennilerine kulak asılmaz bir duruma düşmemeleri için uyarıda bulunmuş olurdu. Hz. Peygamber (s.a.) huzuruna bir heyet çıktığında onlara Kur'an dinletmek isterse işte böyle yapardı. Bu yüzden açıktan okunan namazlarda kırâati uzatırdı. Nitekim akşam namazını hem A'râf (iki rekâta paylaştırmak suretiyle) hem de Tûr ve Kâf sûreleriyle kıldırmıştır. Sabah namazını yüz kadar âyet okuyarak kıldırırdı.

5— Hz. Peygamber'in (s.a.) Hutbelerinin Özellikleri:

Hz. Peygamber (s.a.) hutbelerinde, inanç esasları olan Allah'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, Allah'a kavuşmaya imandan cennet ve cehennemden; Allah'ın dostları ve buyruğuna uyanlar için hazırladığı mükâfatlar ile düşmanları ve kendisine isyan edenlere hazırladığı cezalardan bahsederken aynı üslubla bunları zihinlere yerleştirirdi. Onun hutbesinden kalbler iman ve tevhidle, marifetullah (Allah'ı tanıma, Allah bilgisi) ve Allah'ın günlerinin bilgisiyle dolup taşardı. Başkalarının hutbeleri gibi yalnızca bütün canlılar arasında ortak olan -geçen hayata ağlayıp sızlanma, ölümle korkutma gibi- hususları ihtiva etmezdi. Çünkü böyle hutbeler kalbde Allah'a iman, tevhid, Allah'a özgü bilgi, O'nun günlerini hatırlama hasıl etmez; nefisleri Allah sevgisine, O'na kavuşma arzusuna sürüklemez. Dinleyiciler, öleceklerini, mallarının paylaştırılacağını, toprağın cesedlerini çürüteceğini öğrenmekten başka hiçbir fayda elde etmeden çıkıp giderler.

125. Müslim, 878; Tirmizî, 533; Nesâî, 3/183; İbn Mâce, 1281.
126. Müslim, 877; Ebu Davud, 1124.

Keşke böyle bir hutbeyle hangi iman, hangi tevhid, hangi marifet, hangi faydalı ilim hasıl olur, bir bilebilsem?!

Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabının hutbelerini düşünen kişi görür ki, bu hutbeler hidayet ve tevhidi açıklamaya; Allah'ın (c.c.) sıfatlarını ve temel iman esaslarını anlatmaya; Allah'a davet etmeye, Allah'ı kullarına sevdiren nimetleri ile O'nun gazabından korkutan günlerini anlatmaya; onlara kendisini sevdiren Allah'ı anma ve O'na şükretme emri vermeye yeterliydiler. Allah'ı kullara sevdiren isimlerini, sıfatlarını ve O'nun azametini zikrederler; kulları Allah'a sevdiren ibadet, şükür ve zikir gibi hususları emrederlerdi. Dinleyenler O'nu sevmiş, O da onları sevmiş olarak dönerlerdi. Sonra uzun zaman geçti. Nübüvvet nuru gizlendi. Şer'î kanunlar ve emirler, hakikatleri ve maksatları gözetilmeksizin yapılan merasimler halini aldı. Bu şer'î kanun ve emirlere merasim şeklini verdiler, onları nelerle istiyorlarsa bunları da o şeylerle süsler oldular. Ardından bu merasim ve törenleri terkedilmez âdetler haline getirdiler; asıl terkedilmemesi gereken maksatları terkettiler. Hutbeleri kafiyeli sözlerle, şiirlerle, nüktelerle ve edebiyatın süsleme sanatlarıyla süsler oldular. Böylece kalblerin hutbede alacakları nasib noksanlaştı, hatta yok oldu. Hutbenin maksadı yitirildi.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbelerinden muhafaza edilenlere bakılacak olursa, hutbesinden daha çok Kur'an ve bilhassa Kâf sûresini okuduğu görülür. Hâris b. Nu'man'ın kızı Ümmü Hişâm diyor ki: "Ben Kâf sûresini ezberlediysem, yalnızca Hz. Peygamber (s.a.) minber üzerinde hutbe söylerken O'nun mübarek ağızlarından ezberlemişimdir."[127]

Ali b. Zeyd b. Ced'ân'ın rivâyet ettiği zayıf bir senedle nakledilen, Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbelerinden bize kadar intikal eden bir hutbesi şöyledir:

"Ey insanlar! Ölmeden önce Allah'a (c.c.) tevbe ediniz. Meşgûl olmadan önce hayır ameller işlemeye hız veriniz. Rabbinizle aranızdaki bağları O'nu çok zikretmek, gizli-aşikâr sadaka vermek suretiyle güçlendiriniz. Hem böylece mükâfat alır, övülür, rızıklandırılırsınız.

Bilesiniz ki, Allah (c.c.), şu makamımda, şu ayımda, şu yılımda kıyamete kadar cuma namazını üzerinize farz kılmıştır. Bir kimse, başında adil veya zalim bir devlet başkanı olduğu halde cumayı kılmaya imkân bulup

127. Müslim, 872; Ebu Davud, 1102 ve 1103; Nesâî, 2/157.

da inkâr ettiğinden yahut hafife aldığından dolayı ben hayattayken yahut ölümümden sonra terkeder kılmazsa, Allah iki yakasını bir araya getirmesin, işinde bereket vermesin. Dikkat ediniz! Tevbe edinceye kadar böyle bir kimsenin kıldığı namaz namaz değil, aldığı abdest abdest değil, tuttuğu oruç oruç değil, verdiği zekât zekât değil, yaptığı hac hac değil! O'na bereket de yoktur. Şayet tevbe ederse Allah tevbesini kabul buyurur. Dikkat ediniz! Kadın erkeğe, a'rabî muhacire, serkeş kimse mü'mine imamlık etmesin! Ancak sultan, otoritesiyle onu bu işe zorlar ve sultanı n kılıcından, kırbacından korkması hali müstesna."(128)

Diğer bir hutbesi de şöyledir:

"Hamd Allah'a mahsustur. O'ndan yardım diler, O'ndan bağışlama bekleriz. Nefislerimizin şerlerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiğini hiç kimse saptıramaz; saptırdığını da hiç kimse doğru yola erdiremez. Tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tapılacak yoktur; O tektir, ortağı yoktur. Yine tanıklık ederim ki, Muhammed (s.a.) şüphesiz O'nun kulu ve elçisidir. Kıyamet saati önünde onu müjdeleyici ve uyarıcı olarak hakla göndermiştir. Allah ve Rasûlüne itaat eden doğru yolu bulmuştur. Onlara isyan edense yalnızca kendisine zarar vermiş olur. Allah'a hiçbir zarar veremez." Bu hadisi Ebu Davud rivâyet etmiştir.(129) İnşaallah, Hz. Peygamber'in (s.a.) hac esnasında yaptığı hitabeler ileride (hac bahsinde) gelecektir.

---

128. İbn Mâce, 1082. Hadis zayıftır. Ayrıca Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb* adlı eserinde bu hutbeyi kaydetmiş ve Taberânî'nin *Evsat*'ta rivâyet ettiğini belirtmiştir.

129. Ebu Davud, 1097. Hadis zayıftır. Ayrıca metinde geçen "Onlara isyan edense" sözünü Hz. Peygamber'in (s.a.) hoş karşılamadığı sahih yolla rivâyet edilmiştir. Müslim (870), Ebu Davud (1099), Nesâî (6/90) ve Ahmed b. Hanbel'in (4/256, 379) Adiy b. Hâtim'den rivâyetlerine göre bir adam Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda hitabede bulundu ve şöyle dedi: "Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse muhakkak doğru yolu bulmuştur. Onlara isyan edense şüphesiz azıtıp sapıtmıştır". Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Sen ne kötü hatipsin! Allah'a ve Rasûlü'ne isyan edense, şeklinde de" diyerek adamı uyardı. Âlimler diyorlar ki: Hz. Peygamber (s.a.) hatibi, kendisini zamirle Allah'a eş tuttuğu için uyarmış, onu bundan engellemiş ve Allah Teâlâ'ya tâzim olsun diye O'nun ismini öne almasını emretmiştir. Nitekim bir diğer hadiste şöyle buyurulmuştur: "Herhangi biriniz, Allah dilerse ve filan dilerse, demesin; Allah dilerse sonra filan dilerse desin." Sindî'nin, Nesâî haşiyesinde kaydettiğine göre, üstad İzzeddin b. Abdüsselâm diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) özelliklerinden biri de O'nun kendisi ile Rabbini (c.c.) bir zamirde bir araya getirmesinin caiz olmasıdır. Bu durum başkaları için caiz değildir. O'dan başkası için bunun caiz olmaması şundandır. Başka biri bir arada zikrederse onun söylemesi eşit kılma

6— Hz. Peygamber'in (s.a.) Hutbe Esnasındaki Tavırları:

Hutbeye çıktığı zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artar; sanki heyecanlı heyecanlı: "Düşman üstünüze sabah-akşam saldırmak üzeredir" diye haber vererek bir orduyu uyarıyormuşçasına bir hal alır, ardından: "Benim peygamber olarak gönderilmemle kıyamet arasındaki müddet şu ikisi gibidir." buyurur, işaret ve orta parmaklarını birbirine yanaştırır ve derdi ki: "Şüphesiz sözlerin en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. En iyi yol Muhammed'in yoludur, işlerin en fenası uydurulup dine katılan bid'atlerdir. Her bid'at sapıklıktır." Sonra da şöyle buyururlardı: "Ben, her mümine kendi canından daha yakın, daha lâyıkım. Kim vefat eder, geride bir mal bırakırsa ailesine kalır. Kim de bir borç yahut çoluk çocuk bırakırsa borcunu ben öder, çoluk çocuğuna ben bakarım." Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.(130)

Müslim'in aynı hadisi başka lafızlarla naklettiği diğer bir rivâyette "Hz. Peygamber (s.a.) cuma hutbesinde Allah'a hamdeder, O'na övgüler söyler; sonra bunun peşinden yüksek sesle konuşmaya başlardı..." deniliyor ve hadisin geri kalan kısmı zikrediliyor.

Hadisin diğer bir rivâyet şekli de şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) Allah'a hamdeder, O'na lâyık olduğu şekilde övgüler söyler, sonra: "Allah kimi doğru yola iletirse, onu hiç kimse sapıtamaz. Sapıttığını da hiç kimse doğru yola iletemez. Sözlerin en iyisi Allah'ın Kitabıdır."

Nesâî'nin naklettiği diğer bir lafız ise şöyledir: "Her bid'at sapıklıktır. Her sapıklık cehennemdedir."

Hamd, övgü ve şehadetten sonra hutbelerinde "Emmâ ba'du" derdi.(131)

Hutbeyi kısa tutar, namazı uzatır, çokça zikreder ve az sözle çok mana ifade eden kelimeler seçerdi. "Doğrusu kişinin namazının uzunluğu ve hutbesinin kısalığı onun fıkhını (=ince anlayış sahibi olduğunu) gösterir." buyururdu.(132)

---

vehmi verir. Oysa Hz. Peygamber için böyle bir durum sözkonusu değildir. Böyle bir vehim uyandırma, onun makamına yol bulamaz.

130. Müslim, 867; Nesâî, 3/188, 189.

131. Buharî, 11/29. Emmâ ba'du: Sözlük anlamıyla "Şimdi, bundan sonra" demek olan bu söz, "Şimdi asıl maksada gelelim" anlamında kullanılmaktadır.

132. Ahmed, *Müsned*, 4/263; Müslim, 869. Müslim'in rivâyetinde şu ilâve vardır: "Na-

Hutbede, ashabına İslâm'ın prensiplerini ve şer'î kanunları öğretir; hutbe söylerken içeri giren sahabîye iki rekât namaz kılmasını emretmesinde[133] olduğu gibi, şayet hutbe esnasında emredilmesi yahut yasaklanması gereken bir durum ortaya çıkarsa onlara yapmalarını yahut yapmamalarını emrederdi.

İnsanların omuzlarına basa basa ileri geçmeye çalışan kimseyi menederek oturmasını emretmiştir.[134]

O esnada ortaya çıkan bir ihtiyaçtan dolayı yahut ashabından birisinin soru sorması üzerine hutbeyi keser, ona cevap verir, sonra kaldığı yerden hutbesine devam eder, tamamlardı.

Bazan gerek duyarsa minberden iner sonra geri dönerek hutbesini tamamladığı da olurdu. Nitekim bir keresinde torunları Hasan ile Hüseyin'i (r.anhümâ) almak için minberden inmiş, onları kucaklayıp minbere çıkartmış ve hutbesini tamamlamıştır.[135]

Hutbe esnasında bir adama: "Ey falan, buraya gel! Ey falan, otur! Ey falan, namaz kıl!" diye seslendiği olurdu.

Duruma göre ashabına hutbede emirler verirdi. Aralarında sıkıntı içinde, ihtiyaç sahibi birini görünce onlara, o kişiye sadaka vermelerini emreder ve buna teşvikte bulunurdu.[136]

---

mazı uzatın, hutbeyi kısa tutun. Şüphesiz öyle anlatımlar var ki büyüleyicidirler."

133. Buharî, 11/33; Müslim, 875; Ebu Davud, 1115; Nesâî, 3/103; İbn Mâce, 1162. Câbir b. Abdullah'ın rivâyet ettiği bu hadiste deniyor ki: Cuma günü Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okurken içeri bir adam girdi. Hz. Peygamber (s.a.) ona sordu: "Namaz kıldın mı?" Adam; "Hayır" cevabını verince: "O halde iki rekât kıl." buyurdu.

134. Ebu Davud, 1118; Nesâî, 3/103. Ebu'z-Zâhiriyye Hudeyr b. Küreyb anlatıyor: Bir cuma günü Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından Abdullah b. Büsr'ün yanında idik. İnsanların omuzlarına basa basa bir adam geldi. Bunun üzerine Abdullah b. Büsr dedi ki: Cuma günü Hz. Peygamber (s.a.) hutbe okurken adamın biri insanların omuzlarına basa basa (öne) geldi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Otur, sıkıntı verdin" buyurdu. Rivâyetin isnâdı hasendir.

135. Tirmizî, 3776; Ebu Davud, 1109; Nesâî, 3/108; İbn Mâce, 1600. İsnâdı hasendir.

136. Müslim, 1017. Cerîr b. Abdullah el-Becelî anlatıyor: Günün evvelinde Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydik. Kaplan derisi gibi benekli yün elbiseleri yahut abaları yırtık, kılıçlarını kuşanmış, yalın ayak, çıplak ve çoğunluğu hatta hepsi Mudar kabilesinden olan bir topluluk Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına geldi. Onlarda gördüğü yoksulluktan dolayı Allah Rasûlü'nün (s.a.) yüzünün rengi değişti. Bunun üzerine içeri girdi, sonra çıktı. Bilâl'e emretti, Bilâl ezan okuyup kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) namaz kıldırıp: "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan Rabbinizden korkun... Allah üzerinizde gözcüdür." (Nisâ, 4/1) ve Haşr sûresindeki: "Ey iman eden-

Hutbe esnasında Allah Teâlâ'yı anarken ve O'na dua ederken işaret parmağı ile işaret ederdi.(137)

Yağmur yağmadığı için kuraklık başgösterince hutbede ashabı için yağmur duası ederdi.(138)

İnsanların toplanması için biraz zaman tanırdı. Halk toplandığında tek başına onların yanına çıkardı. Böyle anlarda önünde tellallık yapacak bir çavuşu yoktu, ne başına ne omuzlarına şal atardı, ne de siyah giyerdi. Camiye girince, orada bulunanlara selâm verirdi. Minbere çıktığında yüzünü halka çevirir, selâm verirdi. Kıbleye yönelik dua etmezdi. Sonra oturur, Bilâl ezana başlardı. Ezan bitince Hz. Peygamber (s.a.) ayağa kalkar; bir haber vermek gibi herhangi bir şeyle ezan ile hutbe arasını ayırmaksızın hutbeye başlardı.

Eline ne bir kılıç alırdı ne de başka bir şey. Minber yapılmadan önce

---

ler! Allah'tan korkun. Herkes yarın için önden ve gönderdiğine baksın." (Haşr, 59/18) âyetlerini okudu ve şöyle buyurdu: "Allah'tan korkun. Herkes dinar, dirhem, elbise, bir sa' buğday, bir sa' hurma... yarım hurma da olsa sadaka olarak versin." Ensâr'dan bir adam avucunun zor aldığı, hatta avucuna sığmayan bir kese getirdi bıraktı. Sonra insanlar birbirini takip etti. Öyle ki yiyecek ve giyecekten oluşan iki yığın oluştuğunu gördüm. Allah Rasûlü'nün (s.a.) sevinçten yüzünün parıl parıl gümüş gibi parladığını gördüm. Allah Rasûlü (s.a.) bunun üzerine şöyle buyurdu: "İslâm'da kim güzel bir çığır açarsa o kimseye hem açtığı bu çığırın mükâfatı, hem de ondan sonra o çığırı takip edenlerin mükâfatı -onların mükâfatlarından birşey eksiltilmeksizin- verilir. Kim de İslâm'da kötü bir çığır açarsa o kimseye hem açtığı bu çığırın günahı, hem de ondan sonra o çığırı takip edenlerin günahı -onların günahlarından birşey eksiltilmeksizin- verilir."

137. Müslim, 874; Ebu Davud, 1104; Nesâî, 3/108: Umâre b. Ruaybe, Bişr b. Mervân'ın minberde ellerini kaldırdığını görünce: "Allah, şu elleri fena yapsın. Allah Rasûlü'nü (s.a.) gördüm; eliyle şöyle yapmaktan fazla birşey yapmazdı" diyerek parmağıyla işaret parmağını gösterdi.

138. Buharî, 11/35; Müslim, 897; Enes b. Mâlik anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) devrinde insanlar arasında kıtlık başgösterdi. Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü hutbe okurken bir a'râbî ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Mallar helâk oldu, çoluk-çocuk aç kaldı. Allah'a bizim için dua et." dedi. Bu istek üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ellerini göğe kaldırdı. Gökte bir parça bulut bile göremiyorduk. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Hz. Peygamber (s.a.) ellerini indirir indirmez dağ gibi bulutlar gözüktü. Daha o minberden inmeden sakalından yağmur aktığını gördüm. O gün, ertesi gün, daha sonraki gün... ve ta ertesi cumaya kadar yağmur yağdı. O a'râbî (yahut başka biri) kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Binalar yıkıldı, mallar suya gömüldü. Bizim için Allah'a dua et." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ellerini kaldırıp: "Allah'ım! Üzerimize değil, etrafımıza yağdır." diye dua etti. Eliyle bulutun neresine işaret ederse o taraf mutlaka açılıyordu. Medine ova gibi oldu. Bir ay boyunca vadi su kanalı gibi aktı. Nereden bir kimse gelse sağnak yağışından sözetti.

bir yay'a yahut bastona dayanırdı. Savaş halinde yay'a, cumada ise bastona dayanırdı.[139] Kılıca dayandığına dair herhangi bir nakil yoktur. Bazı cahillerin, Hz. Peygamber (s.a.) daima kılıca dayanırdı, bunun sebebi ise dinin kılıçla ayakta durduğunu göstermektir, şeklindeki zanları aşırı cehaletlerindendir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) minber yapıldıktan sonra kılıç, yay gibi herhangi bir şeyle, minber yapılmadan önce de elinde kılıç minbere çıktığına dair hiçbir nakil yoktur. O yalnız ve yalnız bir bastona yahut yaya dayanarak hutbe okurdu.

Minberi üç basamaklıydı. Minber yapılmazdan önce bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe okurdu. Minbere geçince hurma kütüğü acı acı inledi, bütün camide bulunanlar işitti. Hz. Peygamber (s.a.) minberden inip onu kucakladı.[140] Enes diyor ki: "Hurma kütüğü, daha önce dinler olduğu vahyi dinleyemez olduğundan ve Hz. Peygamber'in (s.a.) yakınlığını kaybettiğinden acı acı inlemiştir."

Minber mescidin ortasına konmadı, batı tarafına duvara yakın bir yere yerleştirildi. Minberle duvar arasında bir koyun geçecek kadar boşluk bırakılmıştı.[141]

Hz. Peygamber (s.a.) cuma dışında onun üzerine oturduğunda yahut cumada ayakta hutbe okurken, ashabı yüzlerini O'na doğru çevirirlerdi. Hz. Peygamberin'in (s.a.) mübarek yüzü hutbe esnasında onların kıblesi olurdu.

Ayağa kalkar, hutbe okur; sonra birazcık oturur, tekrar ayağa kalkar ikinci hutbeyi okurdu. İkinci hutbe bitince Bilâl kâmet getirmeye başlardı. Halka, kendisine yaklaşmalarını ve susup dinlemelerini emrederdi. Bir adam yanındakine "sus" derse boş konuşmuş olacağını bildirir[142]: "Boş konuşan cuma sevabından mahrum kalır" buyururlardı.[143] Yine buyururlardı ki: "Cuma günü imam hutbe okurken konuşan, kitap taşıyan merkep gibidir. Yanındakine, sus diyene cuma sevabı yoktur." Bu hadisi İmam Ah-

139. Ebu Davud, 1096, 1145. Hafız ibn Hacer'in *Telhîs*'de (2/65) söylediği üzere hadisin senedi hasendir. İbn Huzeyme ise sahih saymıştır.
140. Buharî, 61/25; Tirmizî, 505; Nesâî, 3/102; İbn Mâce, 1417 ve 1415; Tirmizî, 1416, 1414, 3631. Bu hadis şu sahabîlerden rivâyet edilmiştir: İbn Ömer, Câbir, Enes, Sehl ve Übey b. Kâ'b. Bk. İbn Kesîr, *Şemâilu'r-Rasûl*, s. 239, 251.
141. Buharî, 8/91; Müslim, 509; Ebu Davud, 1082.
142. Buharî, 11/36; Müslim, 851; Ebu Davud, 1112; Nesâî, 3/104; İbn Mâce, 1110.
143- Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 23.

med rivâyet etmiştir.(144)

Übey b. Kâ'b anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Cuma günü ayakta Tebâreke sûresini okudu. Bize, Allah'ın günlerini hatırlattı. Ebu'd-Derdâ yahut Ebu Zer bana kaş göz edip duruyor "Şu sûre ne zaman indirildi? Şimdiye kadar işitmemiştim" diyordu. Übey, kendisine soru soran zata sus diye işaret etti. Namazdan dağılınca o zat, Übeyy'e "Sana, şu sûre ne zaman indirildi diye sordum, söylemedin!" dedi. Bunun üzerine Übey: "Bugün, namazından hiçbir sevap elde edemedin, boş sözden başka." diye karşılık verdi. O zat, Hz. Peygamber'e (s.a.) gitti, durumu anlattı ve Übeyy'in kendisine söylediği sözleri de nakletti. Allah Rasûlü (s.a.): "Übeyy doğru söylemiş." buyurdular.(145) Bu hadisi İbn Mâce ve Saîd b. Mansûr nakletmişlerdir, aslı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde mevcuttur.

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyorlar ki: "Cumaya üç kısım insan gelir: 1) Cumaya gelir boş yere konuşur. İşte onun cumadan nasibi budur. 2) Biri de gelir dua eder. İşte bu, Allah'tan (c.c.) bir şey istemiş bir kimsedir. Allah dilerse isteğini verir, dilerse vermeyiverir. 3) Diğer biri de gelir sükût eder dinler; hiçbir müslümanın üzerinden atlayıp ileri geçmez, kimseyi incitmez, sıkıntı vermez. İşte bu davranışlar o cuma ile peşinden gelen cumaya ve ondan sonraki üç güne kadar işlenen (küçük) günahlara keffarettir. Çünkü Allah Teâlâ 'Kim bir iyilik yaparsa kendisine on katı verilir.'(146) buyurmaktadır."(147) Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve Ebu Davud rivâyet etmişlerdir.

7— Cuma Namazından Önce Sünnet Namaz Yoktur:

Bilâl ezanı bitirince Hz. Peygamber (s.a.) hutbeye başlar; hiç kimse iki rekât namaz kılmak için asla ayağa kalkmazdı. Sadece bir kere ezan* okunurdu. Bu da gösterir ki, cuma, bayram gibidir, cumadan önce sünnet namaz yoktur. Âlimlerce ileri sürülen iki görüşün en doğrusu budur, sünnetteki uygulama da bunu gösterir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) evinden

144. Ahmed, 3/203, İbn Abbas'tan. Senedi zayıftır. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/184) kaydetmiş ve ilâve olarak Bezzâr ile Taberânî'nin (*Evsat*'ta) rivâyet ettiklerini söylemiştir.

145. Ahmed, *Müsned*, 5/143; İbn Mâce, 1111. İsnâdı hasendir. Ayrıca benzeri bir hadisi de İbn Hibbân (577) rivâyet etmiştir. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 2/184.

146. En'âm, 6/160

147. Ahmed, *Müsned*, 2/214; Ebu Davud, 1113. İsnâdı hasendir.

çıkıp camiye gelirdi. Minbere çıkınca da, Bilâl cuma ezanına başlardı. Bilâl ezanı bitirince Hz. Peygamber (s.a.) ara vermeden hutbeye başlardı. Gözle görülen budur. Peki sünneti ne zaman kılıyorlardı?! Bilâl (r.a.) ezanı bitirince hepsi ayağa kalkar, iki rekât namaz kılarlardı diye tahmin yürüten kimse, sünnet konusunda bilgisi en kıt cahil insan demektir. Cumadan önce sünnet namaz yoktur şeklinde ileri sürdüğümüz görüş, İmam Mâlik ile kendisinden yapılan en yaygın nakle göre İmam Ahmed'in görüşleri ve Şâfiî âlimlerin ileri sürdüğü iki görüşten biri de budur.

Cumadan önce Sünnet Namazın Varlığını Söyleyenlerin Delilleri ve Münakaşası:

1- Cumadan önce sünnet namazın varlığını söyleyenlerden bir kısmı şu delili ileri sürmüşlerdir: Cuma kısaltılmış bir öğle namazıdır. Bu yüzden burada da öğle namazının hükümleri geçerlidir.

Bu son derece zayıf bir delildir. Çünkü cuma, açıktan okuma, cemaat sayısı, hutbe ve muteber olabilmesi için ileri sürülen şartlarla öğle namazından ayrılan, vakit konusunda onunla uyuşan başlı başına bir namazdır. Münakaşa konusu olan meseleyi, birleştikleri noktalara katmak, ayrıldıkları noktalara katmaktan daha münasip değildir. Aksine ayrıldıkları noktalara katmak daha münasiptir. Zira ayrılık noktaları birleşme noktalarından daha fazladır.

2- Kimileri de öğle namazına kıyas ederek sünnet namazının varlığını isbata çalışmıştır. Yine bu da fasid bir kıyastır. Çünkü sünnet, Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen söz ya fiildir, yahut da Hulefâ-i Râşid'inin sünnetidir. Bizim meselemizde ise bunlardan hiçbiri yoktur.[148] Böyle bir konuda kıyas yoluyla sünnet ortaya koymak caiz değildir. Zira bu, yapılış se-

---

148. Hafız İbn Hacer diyor ki: Cumadan önce iki rekât namaz kılmanın meşruluğu konusunda tutunulan en kuvvetli delil, İbn Hibbân'ın sahih olduğunu söylediği şu Abdullah b. Zübeyr hadisinin genel hükmüdür: "Öncesinde iki rekât sünnet namaz bulunmayan hiçbir farz namaz yoktur." Yine buna benzer bir hadis de Abdullah b. Mugaffel'in naklettiği: "Her iki ezan arasında bir namaz vardır." hadisi. Mütercim der ki: Ancak birinci hadisle çelişen bir durum olarak akşam namazını gösterebiliriz. Şu var ki, müellifin tenkit ettiği deliller incelenecek olursa, cumadan önce sünnet namazın varolduğu görüşünün de pek çürük olmadığı görülür. En azından böyle bir namazın bid'at olmadığı, aksine seleften bir kısmı tarafından kılındığı ortaya çıkar.

bebi Hz. Peygamber (s.a.) devrinde kesinleşen şeylerdendir. O yapmamış, meşrû da görmemişse bu durumda o şeyin yapılmaması sünnettir. Bayram namazından önce veya sonra kıyas yoluyla bir sünnet namaz meşrûlaştırmak da buna benzer. Bundan dolayı geceyi Müzdelife'de geçirene gusletmek sünnet olmadığı gibi şeytan taşlamak, tavaf etmek, ay ve güneş tutulmasında namaz kılmak, yağmur duasında bulunmak için de gusletmek sünnet değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı bütün bu ibadetleri yaptıkları halde bunlar için gusletmemişlerdir.

3- Bir kısmı da Buharî'nin *Sahih*'inde zikrettiği şu hususu delil olarak ileri sürmüşlerdir. Buharî, "Cumadan önce ve sonra namaz kılma bahsi" diye bir başlık koyarak Abdullah b. Yusuf - Mâlik - Nâfi' - İbn Ömer yoluyla rivâyet ediyor ki; "Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazından önce ve sonra ikişer rekât, akşamdan sonra evinde iki rekât ve yatsıdan önce iki rekât namaz kılardı. Evine dönünceye kadar cumadan sonra namaz kılmazdı. Eve varınca iki rekât namaz kılardı."[149]

Bu hadis delil gösterilemez. Buharî bu sözüyle cumadan önce sünnet namaz olduğunu isbat etmek istememiştir. Onun maksadı, yalnızca cumadan önce veya sonra namaz kılma konusunda herhangi bir hadis nakledilip edilmediğini ortaya koymaktır. Sonra bu hadisi zikretmiş, böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) sadece cumadan sonra sünnet namaz kıldığını, öncesinde kıldığı konusunda ise herhangi bir rivâyet gelmediğini göstermek istemiştir.

Buharî aynı şeyi "Bayram Namazı" bölümünde de yapmıştır. Orada "Bayram namazından önce ve sonra namaz kılma bahsi" diye bir başlık atıyor ve Ebu'l-Muallâ'nın; "Saîd'den işittim, diyordu ki, İbn Abbas bayram namazından önce namaz kılmayı mekruh sayardı." dediğini nakledip[150] sonra Saîd b. Cübeyr yoluyla İbn Abbas'tan şu rivâyette bulunuyor: "Hz. Peygamber (s.a.) evinden çıktı, camiye gelince iki rekât namaz kıldırdı. Bundan ne önce, ne sonra namaz kıldı. Yanında Bilâl vardı..."[151]

Bayram için de aynen cuma için attığı başlığı atmış, bayram namazından önce ve sonra namaz kılmanın meşrû olmadığını gösteren bir hadis zikretmiştir. Bu tutumu da gösterir ki, cumadan maksadı da aynıdır.

149. Buharî, 11/39.
150. Buharî, 13/26. Ta'lîk olarak rivâyet etmiştir.
151. Buharî, 13/26; Müslim, 884; Nesâî, 3/193; Ebu Davud, 1159, İbn Mâce, 1291.

4- Bazıları da şu zannı ileri sürüyor: Cuma öğle namazına bedeldir. Hadiste de öğle namazından önce ve sonra namaz kılmanın sünnet olduğu zikredilmiştir ki, cumanın da böyle olduğunu gösterir. Hz. Peygamber (s.a.) "evine dönünceye kadar cumadan sonra namaz kılmazdı." şeklinde nakledilen bu sözü İbn Ömer, cumadan sonraki sünnet namazın nerede kılınacağını bildirmek ve bunun eve döndükten sonra kılınacağını açıklamak için söylemiştir.

Bu, yanlış bir zandır. Çünkü Buharî, "Farz namazlardan sonra nafile kılma bahsi"nde, İbn Ömer'in (r.a.) şöyle dediğini naklediyor: "Allah Rasülü (s.a.) ile beraber öğle namazından önce ve sonra ikişer rekat, akşamdan sonra iki rekât, yatsıdan sonra iki rekât ve cumadan sonra iki rekât namaz kıldım."[152] Bu da apaçık gösteriyor ki, sahabeye göre cuma namazı öğleden ayrı başlı başına bir namazdır. Aksi halde "öğle" adı altına gireceği için onun adını anmaya gerek duymazdı. Öyleyse, yalnızca cumadan sonra sünnet namaz var olduğunu söylediğine göre cumadan önce sünnet namazın olmadığı bilinmiş olur.

5- Kimileri de İbn Mâce'nin, *Sünen*'inde Ebu Hureyre ve Câbir'den naklettiği şu hadisi delil olarak ileri sürüyor: Hz. Peygamber (s.a.) hutbedeyken Süleyk el-Gatafânî geldi. Peygamberimiz (s.a.) ona: "Gelmeden önce iki rekât namaz kıldın mı?" diye sordu. "Hayır" cevabını alınca: "Öyleyse hemen hafifçe iki rekât namaz kıl." buyurdu. Hadisin senedindeki râviler, sika (güvenilir) râvilerdir.[153]

Ebu'l-Berekât İbn Teymiye (v.652/1254) diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) "Gelmeden önce..." buyurmaları, bu iki rekât namazın cumanın sünneti olduğunu ve tahiyyetü'l-mescid namazı olmadığını gösterir.

Bu zatın torunu, üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye dedesinin bu sözlerine karşı diyor ki[154]: Bu yanlıştır (galattır). Buharî ve Müslim'in

152. Buharî, 19/29.
153. Ebu Davud, 1116; İbn Mâce, 1114.
154. Bu iki zat çoğunlukla birbirine karıştırılır. Daha çok şöhret yapan ve pekçok münakaşalara sebep olan İbnü'l-Kayyim'in devamlı "üstad" diye yad ettiği ikincisidir. Dede İbn Teymiye'nin ismi şöyledir: Ebu'l-Berekât Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdullah. *Münteka'l-Ahbâr* isimli ahkâm hadislerini topladığı pek kıymetli bir eseri vardır ki, İmam Şevkânî, bu eseri *Neylü'l-Evtâr* adıyla şerhetmiştir. Torun İbn Teymiye'nin ismi ise şöyledir: Şeyhulislâm Takiyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm b. Abdüsselâm. İslâm dünyasında şöhret yapmış olan zat budur. Görüldüğü üzere karşısında dedesi de olsa hakikati en keskin şekilde söylemekten çekinmeyen bir mizaca

Sahih'lerinde Câbir'den nakledilen malum bir hadiste deniyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü hutbedeyken bir adam içeri girdi. Peygamberimiz (s.a.): "Namaz kıldın mı?" diye sordu. "Hayır" cevabını alınca da "İki rekât namaz kıl." diye emir buyurdu.(155) Yine Hz. Peygamber (s.a.) "İçinizden biri imam hutbedeyken cumaya gelirse hafifçe iki rekât namaz kılsın." buyurmuşlardır.(156) Bu hadiste tam muhafazalı olan işte budur. İbn Mâce'nin tek olarak rivâyet ettiği hadisler çoğu zaman sahih değildir.

Anlam itibariyle üstadın sözleri böyle.

Üstadımız Ebu'l-Haccâc Hafız el-Mizzî der ki: Bu, râvilerin kelimeyi yanlış söylemelerinden (tashîf) kaynaklanmaktadır. Aslı "Oturmadan önce namaz kıldın mı?" şeklindeydi. İstinsah eden yanlış yazdı. İbn Mâce'nin kitabını, itina göstermeyen râviler elden ele dolaştırırlardı. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde durum tersinedir. Çünkü bu kitapları hafızlar elden ele dolaştırmışlar ve zabtına, tashihine itina göstermişlerdir. Bu yüzden İbn Mâce'nin *Sünen*'inde pek çok yanlışlıklar ve değiştirmeler (= tashif) vuku bulmuştur.

Ben derim ki: Bunun doğruluğunu şu da gösterir: Cuma namazından önceki ve sonraki sünnetleri kayıt etmeye itina gösteren ve bu konuda eser veren fakihler olsun, muhaddisler olsun ve diğerleri olsun bunlardan hiçbiri bu hadisi, cuma namazından önceki sünnet konusunda zikretmemişlerdir. Yalnızca, imam minberdeyken camiye girenin tahiyyetü'l-mescid namazı kılmasının müstehab olduğu konusunda zikretmişlerdir. Bu durumda tahiyyetü'l-mescid namazı kılmayı menedenlere karşı bu hadisi delil olarak ileri sürmektedirler. Şayet bu namaz, cumanın sünneti olsaydı orada zikredilmesi, konuya bu başlığın verilmesi, bu şekilde ezberlenip şöhret yapması tahiyyetü'l-mescid namazına göre daha münasib olurdu.

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) bu iki rekât namazı kılmayı yalnız içeri girene emretmesi de, bu namazın tahiyyetü'l-mescid olmasından kaynaklandığını gösterir. Şayet cumanın sünneti olsaydı, elbet orada oturanlara da emreder, yalnızca içeri girene özgü bir namaz saymazdı.

---

sahip! Ayrıca Takiyyüddin Ahmed'in babası, Mecdüddin Abdüsselâm'ın oğlu Abdülhalîm de âlim bir zat imiş. Bu üçünün yazdığı bir usûl-i fıkıh kitabı vardır, yayınlanmıştır.

155. Buharî, 11/33; Müslim, 875.
156. Müslim, 875; Ebu Davud, 1117.

6- Bir kısmı da Ebu Davud'un *Sünen*'inde Müsedded-İsmail-Eyyûb-Nâfı' yoluyla naklettiği şu haberi delil gösteriyor: İbn Ömer, cumadan önce namazı uzatırdı. Cumadan sonra evinde iki rekât kılardı. Kendisi, "Hz. Peygamber (s.a.) de böyle yapardı" diye nakletmiştir.(157)

Bu rivâyette, cumadan önce sünnet namaz olduğunu gösteren bir delil yoktur. "Hz. Peygamber (s.a.) de böyle yapardı." demekle, yalnızca Hz. Peygamber (s.a.) cumadan sonra evinde iki rekât namaz kılardı, bu iki rekâtı camide kılmazdı demek istemiştir. En faziletli olanı da bu iki rekâtı evde kılmaktır. Nitekim Buharî ve Müslim'de, İbn Ömer'in: "Allah Rasûlü (s.a.), cumadan sonra evinde iki rekât namaz kılardı." dediği nakledilmektedir. Yine Ebu Davud'un *Sünen*'inde nakledildiğine göre: İbn Ömer, Mekke'de iken cuma namazını kılınca öne doğru ilerledi, iki rekât namaz kıldı. Sonra tekrar ilerledi, dört rekât daha kıldı. Medine'de ise cumayı kılınca evine döndü, iki rekât namaz kıldı, camide namaz kılmadı. Bu durum kendisine hatırlatılınca: "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yapardı." demiştir.(158) İbn Ömer'in cumadan önce kıldığı uzun namaz ise herhangi bir nâfile namazdır. Cumaya gelen kimsenin imam minbere çıkıncaya kadar namazla meşgul olması en uygun olanıdır. Nitekim bu husus daha önce Ebu Hureyre ve Nübeyşe el-Huzelî'nin Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettikleri hadiste geçmiştir.

Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Kim cuma günü gusleder, sonra camiye gelir, kendisi için takdir olunan namazı kılar; ardından imam hutbeyi bitirinceye kadar susar dinler, sonra da onunla birlikte namaz kılarsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları -bunların üç günlük ilâvesiyle beraber- affolunur."(159)

Nübeyşe el-Huzelî'nin naklettiği hadiste de Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyorlar ki: "Müslüman cuma günü gusleder, sonra evinden çıkıp hiç kimseyi incitmeden camiye gelir, şayet imam daha henüz minbere çıkmamışsa münasip gördüğü kadar namaz kılar, çıkmışsa oturur; sonra da imam sözünü bitirip cuma namazını kıldırıncaya kadar imama kulak verir dinlerse, o cumada bütün günahları bağışlanmazsa ertesi cumaya keffaret olur."(160)

157. Ebu Davud, 1128; Nesâî, 3/113. İsnâdı sahihtir.
158. Ebu Davud, 1130. İsnâdı hasendir.
159. Müslim, 857.
160. Yukarıda geçti. *Müsned*, 5/75. Bk. dipnot: 43.

Sahabenin de -Allah onlardan razı olsun- tutumları işte böyleydi.

İbnü'l-Münzir diyor ki: Bize, İbn Ömer'in cumadan önce on iki rekât namaz kıldığı nakledilmiştir.

Rivâyete göre İbn Abbas sekiz rekât kılardı. Bu da gösterir ki onlar bu namazı herhangi bir nâfile olarak kılmaktaydılar. Bu yüzden bu konuda kendilerinden nakledilen rekât sayısında ihtilaf edilmiştir. Tirmizî, *Sünen*'inde der ki: Nakledildiğine göre İbn Mes'ûd cumadan önce ve sonra dörder rekât kılardı.[161] İbnü'l-Mübârek ve es-Sevrî, bu görüşü benimsemişlerdir.

İshak b. İbrahim b. Hânî en-Nisâburî anlatıyor: Ebu Abdillah'ı (Ahmed b. Hanbel) izledim. Cuma günü olunca güneşin zeval vaktine yaklaştığını bilinceye dek namaz kılardı. Zevale yaklaşınca müezzin ezan okuyuncaya kadar namaz kılmazdı. Müezzin ezana başlayınca kalkar, iki rekât yahut aralarını selâmla ayırarak dört rekât namaz kılardı. Cumanın farzını kılınca camide bekler, sonra çıkardı. Cuma camisinin civarındaki bir mescide gelir, orada iki rekât namaz kılar, sonra otururdu. Bazan dört rekât kılıp oturduğu da olurdu. Sonra kalkar ayrıca iki rekât daha namaz kılardı. Bu altı rekât Hz. Ali'den gelen hadise göredir. Bazan altı rekâttan sonra bir altı rekât, yahut daha az veya daha çok namaz kıldığı da olurdu. Onun bu tatbikatından, kendisine müntesip bazı âlimler, cumadan önce iki yahut dört rekât kılmak sünnettir rivâyetini çıkardılar. Oysa bu apaçık olmadığı gibi olayın akışından da çıkartılabilecek bir şey değildir. Çünkü Ahmed b. Hanbel yasak vakitte namaz kılmazdı. Yasak vakit geçince ayağa kalkar, imam minbere çıkıncaya kadar nâfile namazını tamamlardı. Bazan dört rekât yetiştirebilirdi, bazan da ancak iki rekât kılabilirdi.

7- Bazıları da cumadan önce sünnet namazın var olduğuna İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, Muhammed b. Yahya - Yezîd b. Abdirabbih - Bakıyye - Mübeşşir b. Ubeyd - Haccâc b. Ertât - Atıyye - Avî - İbn Abbas senediyle rivâyet ettiği şu hadisi delil gösteriyor. İbn Abbas diyor ki:

"Hz. Peygamber (s.a.) cumadan önce dört rekât namaz kılardı. Bu dört rekâtın arasını hiçbir şeyle ayırmazdı."

İbn Mâce "Cumadan önce namaz kılma bahsi" diye bir başlık atmış ve bu hadisi zikretmiştir.[162]

---

161. Tirmizî, 523; Abdürrezzak, *Musannef*, 5524, 5525. Senedi sahihtir.
162. İbn Mâce, 1129. Senedi çok zayıftır.

Bu hadisin senedinde pekçok belâ vardır:

1) Bakıyye b. el-Velîd. Tedlîsçilerin lideridir. Bu hadisi mu'anan rivâyet metoduyla nakletmiştir. İşittiğini (semâ') açıkça belirtmemiştir.

2) Mübeşşir b. Ubeyd. Rivâyet ettiği hadisler münkerdir (münkeru'l-hadis). Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah diyor ki: Babamın şöyle dediğini işittim: "Mübeşşir b. Ubeyd isimli râvi Humus'tadır. Onun Kûfeli olduğunu sanıyorum. Bakıyye ve Ebu'l-Muğîre ondan hadis nakletmişlerdir. Onun hadisleri, düzmece yalan hadislerdir." Dârakutnî de: "Mübeşşir b. Ubeyd'in naklettiği hadisler metrûktur (metrûku'l-hadîs). Onun hadislerine mütâbaat edilmez."

3) Haccâc b. Ertât, zayıf ve müdellistir.

4) Atıyye el-Avfî. Buharî: "Hüşeym onun hakkında iyi söylemezdi" diyor. Ahmed b. Hanbel ve bazı âlimler onu zayıf bulmuşlardır.

Beyhakî diyor ki: "Atıyye el-Avfî'nin naklettiği hadisler delil olarak kullanılamaz. Mübeşşir b. Ubeyd el-Hımsî'nin hadis uyduran biri olduğu söylenmektedir. Haccâc b. Ertât'ın naklettiği hadisler de delil olarak kullanılamaz."

Kimileri de diyor ki: Herhalde bu üç zayıf adamdan biri tarafından hadis - zabt ve itina gösterme sıfatlarına sahip olmadıkları için - tersine çevrilmiş (maklûb) olsa gerektir ve dolayısıyla hadis "cumadan sonra" şeklinde iken "cumadan önce dört rekât..." şeklinde olması halinde *Sahih*'de nakledilene uygunluk arzeder. Buna benzer bir durum olarak İmam Şâfiî'nin, Abdullah b. Ömer el-Amrî'den nakledilen "Ganimetten, süvariye iki piyadeye bir pay verilir" hadisi hakkında söylediği bu sözler zikredilebilir. Şâfiî diyor ki: Herhalde Abdullah b. Ömer el-Amrî, Nâfi'in "Ganimetten ata iki, piyadeye bir pay verilir." dediğini işitti de bundan sonra "Ganimetten süvariye iki, piyadeye bir pay verilir." diye rivâyette bulundu. Böyle bir tahminle kardeşi Ubeydullah'ın rivâyet ettiği hadise uygunluğu sağlanmış olur. Ubeydullah b. Ömer'in hafıza bakımından kardeşi Abdullah'tan daha ileri olduğunda ilim adamlarından hiçbiri şüphe etmez.

Derim ki: Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin, Ebu Hureyre tarafından nakledilen şu hadis hakkında söylediği söz de böyledir: "Cehennemlikler ahirette cehenneme atıldıkça, cehennem: Daha yok mu? diye soracak. Bu durum izzet sahibi Allah'ın ayağını oraya basarak cehennemdekilerin birbiri üstüne yığılıp cehennemin: Yetişir! Yetişir! demesine kadar sürecektir. Cen-

nete gelince; Allah, onun için yeniden bir halk yaratır." [163] Üstad İbn Teymiye diyor ki: Râvilerden biri tersine çevirip "Cehenneme gelince; Allah, onun için yeniden bir halk yaratır." demiştir.

Derim ki; Yine bu duruma diğer bir örnek, Hz. Âişe'nin naklettiği şu hadistir: "Bilâl gece ezan okur. Siz İbn Ümmi Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin, için." Bu hadis, Buharî ve Müslim'de rivâyet edilmiştir.[164] Râvilerden biri tersine çevirip: "İbn Ümmi Mektûm gece ezan okur. Siz, Bilâl ezan okuyuncaya kadar yiyin, için." diye nakletmiştir.

Bana göre Ebu Hureyre'nin naklettiği şu hadis de yine bu duruma örnek verilebilir: "Herhangi biriniz namaz kılarken (secdeye gideceğinde) devenin çöküşü gibi çökmesin. Dizlerinden önce ellerini yere koysun."[165] Zannederim Ebu Hureyre -Allah daha iyi bilir ya- Hz. Peygamber'in, "Ellerinden önce dizlerini yere koysun" sözünde yanılmış, yukarıdaki gibi rivâyet etmiştir. Nitekim Vâil b. Hucr diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) secde edeceği zaman ellerinden önce dizlerini yere koyardı."[166] Hattâbî gibi bazı âlimler: "Vâil b. Hucr hadisi, Ebu Hureyre hadisinden daha sahihtir." diyorlar. Bu mesele genişçe bu kitapta daha önce incelendi. Allah'a hamdolsun.

8— Cumadan Sonraki Sünnet Namaz:

Hz. Peygamber (s.a.) cumayı kılınca evine girer, iki rekât sünnet namaz kılardı. Cumayı kılanlara, cumadan sonra dört rekât namaz kılmayı emretmiştir. Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye: "Camide kılarsa dört, evinde kılarsa iki rekât namaz kılar." demiştir. Onun bu sözüne hadisler delildir. Ebu Davud, İbn Ömer'in camide kılarsa dört, evinde kılarsa iki rekât namaz kıldığını naklediyor.[167]

Buharî ve Müslim'de İbn Ömer'den gelen bir hadiste: "Hz. Peygamber (s.a.), cumadan sonra evinde iki rekât namaz kılardı." deniliyor.[168]

---

163. Buharî, 65/1; Müslim, 2846; Tirmizî, 2560.
164. Buharî, 10/13, 30/17; Müslim, 1092.
165. Ebu Davud, 840 ve 841; Nesâî, 2/207; Tirmizî, 269; Ahmed, *Müsned*, 2/381. Hadis sahihtir. Müellif (r.h.) anlayışta hata etmiş ve bu rivâyetin vehim olduğunu sanmıştır. Bu hadis secde ile ilgili bahiste geçti. Oradaki dipnota bakınız.
166. Tirmizî, 268; Ebu Davud, 838; Nesâî, 2/207. Senedinde zayıf râvi vardır.
167. Ebu Davud, 1130. Senedi kuvvetlidir.
168. Buharî, 11/39; Müslim, 882; Tirmizî, 521; Ebu Davud, 1132; Nesâî, 3/113.

Müslim'in Ebu Hureyre'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Herhangi biriniz cumayı kılınca, ondan sonra dört rekât namaz kılsın." buyurmuşlardır.[169] Allah en iyi bilendir.

169. Müslim, 881.

J) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) BAYRAM NAMAZLARI

1— Bayram Namazlarını Musallâda Kıldırması:

Hz. Peygamber (s.a.) bayram namazlarını musallâda = namazgâhta[1] kılardı. Bu musallâ Medine'nin doğu kapısında olup hacıların (iki kişinin deveye binebilmesi için deve üzerine çattıkları) mahmillerini indirdikleri yerdir. Hz. Peygamber (s.a.) Mescid-i Nebevî'de yalnız bir kere bayram namazı kıldırmıştır. O da —şayet Ebu Davud ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde nakledilen hadis sabitse— yağmur yağdığı için bayram namazını mescidde kıldırmaları hâdisesidir.[2] Hz. Peygamber (s.a.) sürekli olarak bayram namazlarını musallâda kıldırırdı.

2— Bayram Namazına Çıkışı:

Bayram namazına çıkarken en güzel elbisesini giyerdi. Bayramlarda ve cumada giydiği, özel takım elbisesi vardı. Bazan iki yeşil bürdesini[3] bazan da kırmızı bürdesini giyerdi. Bazılarının zannettikleri gibi bu bürde, tek renkten oluşan saf kırmızı bir giysi değildi. Onda Yemen bürdelerinde

---

1. Musallâ: Namazgâh, namaz kılınan yer demek olup, Medine'de Mescid-i Nebevî'nin kapısına bir arşın uzaklıkta bir yerin adı idi. Bayram namazları Mescid-i Nebevî'de değil, burada kılınırdı.
2. Ebu Davud, 1160; İbn Mâce, 1313. Senedi zayıftır.
3. "Takım elbise" diye tercüme ettiğimiz kelime "hulle" karşılığıdır. Hulle, üstten giyilen ridâ ve belden aşağı giyilen izârdan oluşan elbiseye denir. Bürde ise yemen işi olup bir tür çizgili kumaş adıdır. Cübbe ve hırka anlamına da gelir. Hz. Peygamber'in (s.a.) giydiği elbiseler konusunda bu kitabın baştaraflarında geniş bilgi verilmiştir.

olduğu gibi kırmızı çizgiler vardı. Bu yüzden ondaki bu özellik gözönüne alınarak "kırmızı" denildi. Peygamber'in (s.a.) kırmızı ve usfurla boyalı elbise giymeyi yasakladığı sahih yoldan nakledilmiştir. Bu nakle karşı koyacak başka bir nakil de yoktur. Abdullah b. Ömer'in üzerinde kırmızı iki elbise görünce ona bu elbiseleri yakmasını emretmişti.[4] Hz. Peygamber (s.a.) kırmızıya karşı bu denli sert bir tutum takınarak mekruh gördüğünü belirtirken sonra kalkıp kendisinin giymesi düşünülemez. Şer'î delil, kırmızı giymek haram mıdır yahut tahrîmen mekruh mudur, konusu üzerinde durmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan bayramına çıkmadan önce, sayısı tek olmak üzere, birkaç tane hurma yerdi. Kurban bayramında ise musallâdan dönmeden hiçbir şey yemezdi. Döndüğünde kesilen kurbandan yerdi.

Bayramlarda guslederdi. Bu konuda rivâyet edilen hadis sahihtir. İki de zayıf hadis vardır: 1- Cubâre b. Mugallis'ten gelen İbn Abbas hadisi,[5] 2- Yusuf b. Hâlid es-Semtî'den gelen Fâkih b. Sa'd hadisi.[6] Ancak sünnete son derece bağlı olan İbn Ömer'in bayram günü namaza çıkmadan önce guslettiği sahih yoldan nakledilmiştir.[7]

Hz. Peygamber (s.a.) yaya olarak namaza çıkar, önünden küçük bir mızrak götürülür, musallâya varınca bu mızrağa doğru namaz kıldırması için Peygamberimizin önüne dikilirdi. Çünkü o zamanlar musallâ açık alandan ibaretti; orada ne bir bina, ne de bir duvar vardı. Kısa bir mızrak sütre vazifesi görürdü.[8]

3— Bayram Namazını Kıldırışı:

Ramazan bayramında namazı geciktirir; kurban bayramında ise daha erken kıldırırdı. Sünnete son derece bağlı olan İbn Ömer, güneş doğmadan namaza çıkmaz ve evinden musallâya varıncaya kadar tekbir getirirdi.

Hz. Peygamber (s.a.) musallâya varınca ezansız, kâmetsiz[9] ve "*es-*

4. Müslim, 2077 (22); Nesâî, 8/203.
5. İbn Mâce, 1315. Metni şöyledir: "*Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan ve Kurban bayramı günleri guslederdi.*" Senedi çok zayıftır.
6. İbn Mâce, 1316. Yusuf b. Halid es-Semtî hakkında İbn Hibbân: "O, hadis uydururdu" demiştir.
7. Mâlik, *Muvatta*, 1/177; Abdürrezzak, *Musannef*, 5754. İsnâdı sahihtir.
8. Buharî, 13/14; İbn Mâce, 1304.
9. Buharî, 13/7; Müslim, 886 (6) ve 887; Ebu Davud, 1148; Tirmizî, 532.

Salâtü câmiaten = Haydin cemaatle namaza!" dedirtmeden doğrudan doğruya namaza başlardı. Bunlardan hiçbirini yapmamak sünnettir. Ne Peygamberimiz, ne de ashabı musallâya vardıklarında; ne namazdan önce, ne de sonra herhangi bir namaz kılarlardı.[10]

Hutbeden önce namazı kıldırmakla işe başlar, iki rekât namaz kıldırırdı. Birinci rekâtta başlangıç tekbiriyle birlikte peşpeşe yedi tekbir alır her iki tekbir arasında çok az bir müddet susardı. Tekbirler arasında belli bir zikir söylediği nakledilmemiştir. Ancak Hallâl'ın nakline göre İbn Mes'ûd bu aralarda Allah'a hamdeder, O'na övgüde bulunur ve Hz. Peygamber'e (s.a.) salât ü selâm getirirdi. Gereğini yapmak için sünneti araştıran İbn Ömer, her tekbirde ellerini kaldırırdı.

Hz. Peygamber (s.a.) tekbirleri bitirince kırâate başlardı. Fâtiha'yı okur sonra rekâtların birisinde "Kâf" diğerinde de "Kamer" sûresini okurdu.[11] Bazan da "A'lâ" ve "Ğâşiye" sûrelerini okurdu.[12] Her iki rivâyet de sahihtir. Bunlar dışında, Hz. Peygamber'in (s.a.) başka sûreler okuduğuna dair, hiçbir sahih rivâyet yoktur.

Kırâatı bitirince tekbir alır, rükûa giderdi. Sonra birinci rekâtı tamamlayıp secdeden kalkar, peşipeşine beş kere tekbir alırdı. Tekbir almayı bitirince kırâate başlardı. Öyleyse her iki rekâtta da ilk yaptığı şey tekbir getirmektir. Kıraatin peşini rükû izliyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.) iki kırâati birbiri ardınca yaptığı, önce tekbir aldığı sonra kırâat eyleyip rükûa gittiği, ikinci rekâtta kalkınca okuduğu, tekbiri kıraatten sonraya bıraktığı nakledilmekteyse de bu nakil sabit değildir. Çünkü Muhammed b. Muâviye en-Nisaburî tarafından rivâyet edilmiştir. Beyhakî onun hakkında: "Pek çokları onu yalan söylemekle suçlamıştır." diyor.

Tirmizî, Kesîr b. Abdullah b. Amr b. Avf —babası Abdullah b. Amr— dedesi Amr b. Avf yoluyla rivâyet eder ki: Hz. Peygamber (s.a.) bayram namazlarının ilk rekâtinde kırâatten önce yedi diğer rekâtta yine kıraatten önce beş tekbir alırdı.[13] Tirmizî diyor ki: "Bu hadisi Muhammed'e, yani

10. Buharî, 13/26; Tirmizî, 537; Nesâî, 3/193; İbn Mâce, 1291.
11. Müslim, 891; Nesâî, 3/183; Tirmizî, 534; İbn Mâce, 1282.
12. Müslim, 878; Tirmizî, 533; Nesâî, 3/184; İbn Mâce, 1281; Abdürrezzak, 5706.
13. Tirmizî, 536; İbn Mâce, 1279; Dârakutnî, 1/181; Tahâvî, 2/399; Beyhakî, 3/286. İsnâdı zayıfsa da pek çok destek hadis bulunduğu için Tirmizî hadisi hasen saymıştır. Bu konuda şu kaynaklarda hadisler mevcuttur: Ebu Davud, 1149, 1151; İbn Mâce,

Buharî'ye sordum. Bana "Bu konuda bu hadisten daha sahihi yoktur" cevabını verdi. Benim görüşüm de budur. Bu konuda Abdullah b. Abdurrahman et-Tâifî - Amr b. Şuayb - babası - dedesi yoluyla rivâyet edilen hadis de sahihtir."

Ben derim ki: Tirmizî, Abdullah b. Abdurrahman hadisiyle şu hadisi kastediyor; *"Hz. Peygamber (s.a.) bayram namazında ilk rekâtta yedi, ikincide beş olmak üzere toplam on iki tekbir aldı. Ne öncesinde, ne sonrasında namaz kıldı."* İmam Ahmed: "Ben de bu görüşü savunuyorum" diyor. Yine aynı İmam Ahmed, *Müsned*'inde, bu Kesîr b. Abdullah b. Amr'ın hadisine çatmış ve: "Onun naklettiği hadisin hiçbir değeri yoktur' demiştir. Tirmizî de bazan onun naklettiği hadisi sahih sayarken, bazan da hasen sayıyor. Oysa Buharî bu konuda naklolunan en sahih hadisin bu olduğunu belirtmiş, bizzat Tirmizî'de Amr b. Şuayb hadisinin sahihliğine hükmedip kendisinin de Buharî'nin görüşünde olduğunu haber vermiştir. En iyi bilen Allah'tır.

4— Bayram Hutbesi:

Hz. Peygamber (s.a.) namazı tamamladığında, cemaat saflarında otururken onlara karşı dönüp ayakta kendilerine va'zeder, tavsiyelerde bulunur, ne emredilecekse emreder ne yasaklanacaksa yasaklardı. Bu esnada kimilerini gazaya göndermek gerekirse gönderir, bir şeyin yapılmasını emredecek olursa emrederdi.[14] Orada üzerine çıkıp konuşacağı bir minber yoktu. Medine'deki minberi dışarı çıkardığı da olmazdı. Toprak üzerinde ayakta durarak halka hitap ederdi.

Câbir diyor ki: "Bir bayram namazında Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bulundum. Önce ezansız ve kâmetsiz olarak hutbeye geçmeden namazı kıldırdı. Sonra Bilâl'e dayanarak ayağa kalktı. Allah'tan sakınmayı emredip, O'nun emirlerine uymaya teşvik etti. Halka va'z ve nasihat ettikten sonra yürüdü, kadınların yanlarına kadar gitti. Onlara da va'z ve nasihat etti." Hadis, Buharî ve Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.[15]

1278, 1280; Tahâvî, 2/399; Hâkim, 1/298; Dârakutnî, 1/181; Ahmed, 2/180. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/216, 219.

14. Buharî, 13/6.
15. Buharî, 13/7; Müslim, 885.

Ebu Saîd el-Hudrî anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde musallâya çıkardı. İlk yaptığı iş namaz olurdu. Sonra cemaat saflarında otururken ayakta onlara dönüp kendilerine va'z ve nasihat ederdi." Hadisi, Müslim rivâyet etmiştir.[16]

Yine Ebu Saîd el-Hudrî anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) bayram günü çıkar, insanlara iki rekât namaz kıldırırdı. Selâm verip namazdan çıkınca, cemaat saflarında otururken onlara dönüp —devesi— üzerinde durur: "Bağış yapın" buyururdu. En çok bağış yapan kadınlar olur, küpe, yüzük ve neleri varsa verirlerdi. Şayet bir ihtiyacı olur, bir bölük ordu-asker göndermek gereği duyarsa cemaate hatırlatırdı. Böyle birşey olmazsa döner giderdi.[17]

Hafız Bakî b. Mahled'in, bu hadisi *Müsned*'inde zikrettiğini görünceye kadar bunun bir vehim olduğunu, çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) bayram namazına, önünde mızrak götürülür şekilde yaya olarak çıktığını sadece kurban bayramı günü (vedâ haccında) Minâ'da devesi üzerinde hutbe söylediğini düşünürdüm. Hafız Bâkî b. Mahled bu hadisi *Müsned*'inde, Ebu Bekir b. Ebî Şeybe -Abdullah b. Nümeyr -Davud b. Kays- Iyâz b. Abdullah b. Sa'd b. Ebu Serh-Ebu Saîd el-Hudrî senediyle *"Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan bayramı günü çıkar, cemaata şu iki rekât namazı kıldırırdı. Selâm verince cemaata döner, onlara: Bağış yapınız, buyururdu. En çok bağış yapan kadınlar olurdu..."* diye rivâyet edip hadisin devamını zikrediyor.

Sonra Hafız Bakî, Ebu Bekir b. Hallâd -Ebu Âmir- Davud -Iyâz- Ebu Saîd senediyle: *"Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan bayramı günü çıkar cemaata namaz kıldırırdı. İlk iş olarak iki rekât namazı kıldırdıktan sonra oturan cemaata karşı döner, onlara: Bağış yapınız, buyururdu."* hadisini rivâyet edip yukarıdakine benzer şekilde devamını zikrediyor. Hadisi aynı senedle, ancak senetteki Ebu Küreyb -Ebu Üsâme- Davud farkıyla, İbn Mâce de rivâyet etmiştir.[18] Herhalde Câbir'in de: "Bilâl'e dayanarak ayağa kalktı" sözünde olduğu gibi "sonra ayaküstü durdu," şeklinde olup, kâtip tarafından yapılan bir hata ile "devesi üstünde" şekline çevrilmiş olsa gerektir. Allah en iyi bilendir.

Soru: Buharî ve Müslim *Sahih*'lerinde İbn Abbas'ın şöyle anlattığını

---

16. Müslim, 889.
17. İsnâdı sahihtir. Az aşağıda müellif, seneddeki râvileri söyleyecektir.
18. İbn Mâce, 1288. İsnâdı sahihtir. Ahmed, *Müsned*, 3/36, 42, 54; Abdürrezzak, *Musannef*, 5634; Beyhakî, *Sünen*, 3/297.

rivâyet ederler: *"Ben Ramazan bayramı namazında Hz. Peygamber (s.a.) ile, Ebu Bekir, Ömer ve Osman -Allah onlardan razı olsun- ile beraber bulundum. Hepsi de namazı hutbeden önce kıldırırlar, sonra hutbe okurlardı. Allah Rasûlü (s.a.) hutbeden indi. -Eliyle erkeklere oturun diye işaret ettiği hâlâ gözümün önündedir.- Sonra erkeklerin saflarını yararak kadın saflarına kadar gitti. Bilâl de beraberinde idi. Hz. Peygamber (s.a.): 'Ey Peygamber! Mü'min kadınlar sana gelip de Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak üzere bîat etmek isterlerse...' âyetini*[19] *sonuna kadar okudu."*[20]

Yine Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Câbir'den nakledilen diğer bir hadise göre: *"Hz. Peygamber (s.a.) ayağa kalktı önce namaz kıldırdı. Sonra ardından cemaata hitap etti. Allah'ın Peygamberi (s.a.) hutbeyi bitirip indi. Kadınların yanlarına kadar geldi, onlara va'z etti..."*[21]

Bu hadisler, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir minber yahut devesi üzerinde hutbe okuduğunu gösterir. Belki de kerpiç, çamur veya buna benzer bir şeyden onun için bir minber yapılmış olabilir?

Cevap: Bu iki hadisin sahih olduğunda şüphe yoktur. Yine Mescid-i Nebevî'deki minberin dışarı çıkartılmadığında ve onu ilk defa Mervan b. Hakem'in dışarı çıkartmış olduğunda, hatta ona bu yüzden karşı gelindiğinde de şüphe yoktur. Kerpiç ve çamurdan yapılan minbere gelince; Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde naklettikleri üzere böyle bir minberi ilk olarak yapan -Mervan'ın Medine emîrliği sırasında- Kesîr b. Salt olmuştur.[22] Herhalde Hz. Peygamber (s.a.) musallâda yüksekçe kürsü üzerinde dururdu. Sonra oradan aşağı iner, kadınların yanına giderdi. Karşılarında durur, onlara hitap eder; va'z ve nasihatta bulunurdu. Allah en iyi bilendir.

Bütün hutbelerine Allah'a hamdederek başlardı. Bayram hutbelerinde tekbirle başladığına dair bir tek hadis bile nakledilmemiştir. Yalnız İbn Mâce, *Sünen*'inde Peygamberimizin müezzini Sa'd el-Karaz'dan nakleder ki, Allah Rasûlü (s.a.) hutbe aralarında ve bayramlardaki hutbelerde çok-

19. Mümtehine: 60/12.
20. Buharî, 13/19; Müslim, 884; Ebu Davud, 1143 ve 1144; Nesâî, 3/184; İbn Mâce, 1273.
21. Buharî, 13/19; Müslim, 885; Ebu Davud, 1141.
22. Buharî, 13/6; Müslim, 889; Ebu Davud, 1140; İbn Mâce, 1275. Kesîr b. Salt b. Ma'dîkerb, Abdülmelik b. Mervan'ın mektup kâtibiydi.

ça tekbir getirirdi.[23] Bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.) bayram hutbesine tekbirle başladığına delil olmaz.

Bayramlarda ve yağmur duasında okunan hutbelere hangi sözle başlanılacağında âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimileri her ikisine de tekbirle başlanacağını, kimileri yağmur duası hutbesine istiğfar ederek başlanacağını ve kimileri de her ikisine Allah'a hamdederek başlanacağını söylemiştir. Şeyhulislâm İbn Teymiye diyor ki: Doğru olan bu üçüncüsüdür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): *"Allah'a hamdla başlanılmayan her önemli iş sonuçta eksiktir."*[24] buyurmuştur.

Bütün hutbelerine Allah'a hamdederek başlardı.

Hz. Peygamber (s.a.) bayram namazına katılan kimseleri, hutbeyi dinlemek için oturmakla gitmek arasında serbest bırakmıştır. Bayram cumaya denk geldiğinde onlara bayram namazıyla yetinebileceklerini ,cumaya gelmelerinin gerekli olmadığını bir ruhsat olarak bildirmiştir.[25]

5— Namaza Değişik Yollardan Gidip Gelmesi:

Hz. Peygamber (s.a.) bayram günü yolunu değiştirirdi. Giderken bir yoldan, dönerken başka bir yoldan yürümeyi tercih ederdi.[26] Bu davranışının hikmeti konusunda şu görüşler ileri sürülmüştür:

1- Her iki yoldaki halka selâm vermek için,

---

23. İbn Mâce, 1287. Senedi zayıftır.
24. Ahmed, *Müsned*, 8697; Ebu Davud, 4840; İbn Mâce, 1894; İbn Hibbân, 1/135. Senedi zayıftır.
25. Ebu Davud, 1073; İbn Mâce, 1311: Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *"Bu gününüzde iki bayram bir araya geldi. Dileyen cumayı kılmayabilir. Biz cumayı kılarız."* Senedi hasendir. Busîrî, *Zevâid*'de sahih olduğunu söylemiştir. Bu konuda şu kaynaklarda da hadisler vardır: Ahmed 4/372; Ebu Davud, 1070; Nesâî, 3/194; İbn Mâce, 1310 ve 1312. İbn Kudâme, *el-Muğnî* (2/358)'de diyor ki: Bayram cuma gününe rastlarsa, İmam (devlet başkanı) dışında, bayram namazını kılanlardan cumanın farziyeti düşer. Ama cumayı kıldıracağı kimseler bulunmaması hali dışında imamdan farziyet asla düşmez. Denildi ki: İmama bu durumda farz olup olmaması hususunda iki görüş vardır: 1- Düşeceğini söyleyenler; Şa'bî, Nehaî ve Evzâî'dir. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Saîd, İbn Ömer, İbn Abbas ve İbn Zübeyr'in de bu görüşte olduğu söylenmektedir. 2- Fakihlerin çoğunluğu farz olur diyor.
26. Buharî, 13/24; Tirmizî, 541; İbn Mâce, 1299/1300, 1301; Ebu Davud, 1157.

2- Her iki grubun da onun bereketinden istifade etmesi için,

3- O yollarda bulunan ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermek için,

4- Diğer yol ve geçitlerde de İslâm dininin -simge- sembollerini göstermek için,

5- Münafıkların, İslâm'ın ve müslümanların hâkimiyetlerini, İslâm dininin sembollerinin ayakta durduğunu görüp öfkelerinden kendi kendilerini yiyip tüketmelerini sağlamak için,

6- Çok yerin kıyamette lehine şahitlik etmesi için. Çünkü camiye ve namazgâha giden kimsenin attığı iki adımdan biriyle derecesi bir basamak yükselir, diğeriyle bir günahı silinir. Bu durum evine dönünceye kadar sürer.

7- En doğrusu Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle davranmasının hikmeti bütün bunlarla birlikte O'nun davranışlarında mutlak surette bulunan diğer hikmetlerdir.

6— Teşrik Tekbirleri:

Arefe günü sabah namazından başlamak üzere en son teşrik gününün ikindi namazına kadar şu şekilde tekbir getirmekte olduğu rivâyet ediliyor:

الله اكبر ، الله اكبر ، لا إله إلا الله ، والله اكبر ، الله اكبر ، ولله الحمد .

"Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah en büyüktür, Allah en büyüktür. Hamd yalnız Allah'adır."(27)

27. İbn Ebî Şeybe, Ebu'l-Esved'in söyle dediğini rivâyet eder: Abdullah b. Mes'ûd, arefe günü sabah namazından başlayıp kurban gününün ikindi namazına kadar: "Allahu ekber Allahu ekber. Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber. Allahu ekber ve lillahilhamd" diye tekbir getirirdi. Rivâyetin senedindeki râviler sikadır. Yine İbn Ebî Şeybe, Hz. Ali'nin arefe günü sabah namazından sonra başlayıp en son teşrik gününün ikindi namazına kadar tekbir getirdiğini rivâyet eder ki, isnâdı sahihtir. Hâkim, *Müstedrek* (1/299)'de der ki: "Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ûd'un, arefe günü sabah namazından teşrik günlerinin sonuncusuna kadar tekbir getirdikleri sahih yolla aktarılmıştır." Dârakutnî, *Sünen*'inde (s.182) senedleriyle İbn Ömer, Ebu Saîd el-Hudrî, Zeyd b. Sâbit ve Osman b. Affân'ın kurbanın ilk günü öğle namazından sonra başlayıp teşrik günlerinin sonuncusunun öğle namazına kadar tekbir getirdiklerini rivâyet etmiştir.

K) HZ.PEYGAMBER'İN GÜNEŞ TUTULMASINDA KILDIĞI NAMAZ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Küsuf Namazı Kılması:

Güneş tutulunca Hz. Peygamber (s.a.) ridâsını sürüyerek korku ve endişe içinde hızlıca mescide gitti. Güneş doğup günün ilk vakitlerinde iki-üç mızrak boyu yükseldikten sonra tutulmuştu. Öne geçip iki rekât namaz kıldı. İlk rekâtta açıktan Fâtiha ve uzunca bir sûre okudu. Sonra rükûa vardı ve rükûu uzattı. Sonra başını rükûdan kaldırdı ve kıyâmı uzattı ise de bu ikinci kıyam evvelki kıyâmdan az sürdü. Başını rükûdan kaldırdığında: (سَمِعَ اللّٰهُ لِمَن حمده رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ) deyip kırâate başladı. Sonra rükûa vardı ve rükûu uzattı ise de bu ikinci rükû evvelki rükûdan az sürdü. Sonra başını kaldırdı, ardından secdeye gidip uzun bir secde etti. Secdeyi bayağı uzattı. Sonra ikinci rekâtta, birinci rekâtta yaptığı gibi yaptı. Böylece herbir rekâtta iki rükû iki secde yapılmış oldu. İki rekâtta toplam dört rükû dört secdeye tamamlanmış oldu.

2— Küsuf Namazındaki Hutbesi:

Bu namazında cennet ve cehennemi gördü. İnsanlara göstermek için cennetten bir salkım üzüm almayı düşündüyse de almadı. Azap çekecek olanları da cehennemde gördü. Bir kadının bir yere kapatıp aç ve susuz bırarak ölmesine sebep olduğu bir kedinin o kadını tırmaladığını gördü. Hz. İbrahim'in dinini ilk değiştiren Amr b. Mâlik'in cehennemde bağırsaklarını sürüdüğünü gördü. Hac eden birinin mallarını çalan kimsenin de azap çektiğini gördü. Sonra dönüp son derece edebî ve etkili bir hutbe okudu. Bu hutbesinden bize kadar gelen bölümleri şöyle sıralayabiliriz:

"Şüphe etmeyiniz ki, güneş ve ay Allah'ın (kendi varlığına delâlet eden)

-açık alâmet- âyetlerinden iki âyettirler. Bunlar, hiç kimsenin ölümü veya dirimi için tutulmazlar. Tutulduklarını görünce Allah'a dua edin, tekbir alın, namaz kılın, sadaka verin. Ey Muhammed ümmeti! Allah'a yemin ederim ki, erkek veya kadın bir kulunun zina edişinden dolayı Allah kadar kıskanç hiçbir kimse yoktur. Ey Muhammed ümmeti! Allah'a yemin ederim ki, benim bildiğimi bilseniz az güler, çok ağlardınız."

"Size va'dolunan herşeyi şu makamımda -yemin olsun- gördüm. Hatta ileri atıldığımı gördüğünüzde cennetten bir salkım üzüm almak arzu ettiğimi hissettim. Geri çekildiğimi gördüğünüzde ise cehennemdekilerin birbiri üzerine yığıldığını gördüm."

"Cehennemi de gördüm. Ömrümde bugün gördüğüm kadar iğrenç bir manzara görmemiştim. Baktım ki, cehennem halkının çoğunluğunu kadınlar oluşturuyor."

Sordular: "Neden, ya Rasûlallah?" Cevap verdi: "Küfrettiklerinden" Tekrar: "Allah'a mı küfrediyorlar?" diye sordular. Cevaben: "Kocalarına ve kendilerine yapılan iyiliklere (nankörlük) ederler. İçlerinden birine dünya durdukça iyilik etsen, sonra da senden hoşlanmayacağı birşey görse: Şimdiye kadar senden hiçbir hayır görmedim ki, der." buyurdular.

"Bana vahyolundu ki, sizler kabirlerinizde Deccâl fitnesine benzer -yahut yakın-[1] bir imtihana tâbi tutulacaksınız. Herhangi birinize gelip: Bu adam hakkında ne biliyorsun? diye soracaklar. Mü'min -yahut mûkın = kesin inançlı- kimse: 'Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Bize açık deliller ve hidayet sundu. Biz de onun isteğine cevap verdik, inandık, peşine düştük.' diye cevap verecek. Ona: 'Rahat uyu! Senin gerçek mü'min olduğunu anladık.' diyecekler. Münafık -yahut şüphe eden- kimse: 'Bilmiyorum. Halkın birşey dediğini duydum, ben de söyledim' diyecektir."[2]

Başka bir yoldan Ahmed b. Hanbel (r.h.) de şöyle naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.) namazdan selâm verip çıkınca Allah'a hamdetti. O'na övgüde bulundu, Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve kendisinin O'nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık etti. Sonra: "Ey insanlar! Size Allah

---

1. Bu hadiste geçen şüphe ifadeleri nakledene aittir. Râvinin, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu iki sözden hangisini söylediğini tayin edememesinden kaynaklanmaktadır.
2. Konunun başından buraya kadar olan kısım kaynaklardaki pasajlar birleştirilerek verilmiştir. Kaynaklar şöyledir: Buharî, 16/2, 16/4, 16/5, 16/9, 16/13, 16/19, 2/21, 4/37, 8/51, 10/91, 59/4, 67/88; Müslim, 901, 903, 907, 904, 905; Muvatta, 1/186, 187, 188, 189.

için soruyorum, söyleyin bana Rabbimin mesajını sizlere iletmekte herhangi bir kusur gösterdim de bunu bana haber vermediğiniz oldu mu?" diye sordu. Bunun üzerine bir adam ayağa kalktı ve: "Tanıklık ederiz ki, Rabbinin mesajını ilettin, ümmetine nasihat ettin, üzerine düşen vazifeyi yaptın." dedi. Sonra Hz.Peygamber (s.a.) buyurdular ki:

"Bazı insanlar yeryüzü halkından büyük adamların ölümlerinden dolayı ay ve güneşin tutulduklarını, yıldızların yerlerinden kaydıklarını iddia ediyorlar. Şüphesiz bunlar yalan söylüyorlar. İş onların dediği gibi değil. Bu hâdiseler Allah Teâlâ'nın, kullarına ibret almaları ve kimin tevbe edip etmediğini kontrol etmek için verdiği âyetlerden birkaçıdır."

"Allah'a yemin ederim ki, az önce namaza durduğum müddet içinde sizlerin dünya ve âhiret işlerinizde karşılaşacağınız herşeyi gördüm. Allah en iyi bilendir ya, otuz yalancı çıkıncaya kadar kıyamet kopmayacak. Onların sonuncuları sol yüzü bulunmayan şaşı Deccâl'dir. Gözü sanki -o devirde Hz. Peygamber'le (s.a.) Hz. Âişe'nin odası arasında oturan Ensar'dan bir ihtiyar olan- Ebu Tihyâ'nın gözü gibidir. Deccâl ortaya çıktığında Allah olduğunu iddia edecektir. Ona inanan, söylediğini kabullenen ve onun yolundan gidene daha önce işlediği hiçbir iyilik fayda vermez. Onu inkâr edip söylediği sözleri yalanlayan da daha önce yaptığı hiçbir günahın cezasını çekmeyecektir. Deccâl, Harem ve Beytü'l-Makdis dışında bütün yeryüzüne galip gelecektir. Mü'minleri Beytül'l Makdis'e sıkıştıracak; mü'minler çok şiddetli bir sarsıntıya uğrayacaklar, sonra Allah (c.c.) Deccâl'i ve ordusunu helâk edecektir. Hatta öyle ki, duvarın temeli yahut kökü ile ağaç kökleri bile: 'Ey müslüman! Ey inanan! Orada bir yahudi -yahut kâfir- vardır! Gel buraya, öldür onu!' diye bağıracaktır. İçinizdeki durumları kalblerinize korku salacak derecede olan birtakım işleri görüp birbirinize: 'Peygamberiniz size bunlardan hiç bahsetmiş miydi?' diye soruşturuncaya ve dağlar yerlerinden kayıncaya kadar bunlar olmayacaktır. Bunlar olduktan sonra bütün canlar alınacaktır."[3]

Hz. Peygamber'den (s.a.) güneş tutulması (küsûf) namazı ve hutbesi ile ilgili naklolunan sahih rivâyetler işte böyledir. Bu namazı başka şekillerde kıldırdığı da naklolunmuştur:

1- Her rekât üç rükû ile[4],

---

3. Ahmed, 5/16; Ebu Davud, 1184; Nesâî, 3/140.
4. Müslim, 901; Ebu Davud, 1177; Nesâî, 3/129, 130.

2- Her rekât dört rükû ile[5],

3- Küsûf namazı da, her rekâtta bir rükû ile kılınan herhangi bir namaz gibidir. Ancak İmam Ahmed, Buharî ve Şâfiî gibi büyük imamlar bu rivâyeti sahih bulmuyor, yanlış sayıyorlar.

3— Diğer Rivâyetler:

Bir şahıs İmam Şâfiî'ye: "Bazıları Hz. Peygamber'in (s.a.) (küsûf namazını) herbir rekâtta üç rükû ile kıldırdığını naklediyorlar?" diye sormuştu. Olayı anlatan İmam Şâfiî diyor ki: O şahsa: "Sen de bu görüşte misin?" diye sordum. "Hayır. Ancak ben bu hadis sizin kabul ettiğiniz bir rekâtta iki rükû hadisine ilâve bir hüküm getirdiği halde niçin kabul etmediniz, onu merak ediyorum." diye cevap verdi. Ben de ona dedim ki: "Birinci sebep, munkatı=kesik olması. Biz munkatı hadisi başlıbaşına sabit bir delil olarak görmüyoruz. Diğer bir sebep -Allah en iyi bilendir ya- bu hadisi yanlış (galat) buluyoruz."

Beyhakî diyor ki: "Şâfiî'nin "munkatı"dan maksadı Ubeyd b. Umeyr'in 'Doğruluğuna güvendiğim biri bana anlattı.' sözüdür. Atâ: Zannederim Ubeyd bu sözüyle Hz. Âişe'yi kastediyor, deyip hadisi nakfediyor. Bu hadiste: *'Hz. Peygamber (s.a.) her rekâtta üç rükû, dört secde yaptı.'* deniliyor. Katâde, Atâ -Ubeyd b. Umeyr-Hz. Âişe senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) altı rükû, dört secde ile kıldırdığını rivâyet etmiştir. Öyleyse Atâ, Hz. Âişe'ye bu rivâyeti kesin bildiğinden değil, zan ve tahminle isnâd etmiştir. Bu rivâyet Hz. Âişe'den nasıl naklolunmuş olabilir? Oysa Urve ve Amra'nın (v.98/716) Hz. Âişe'den aksini rivâyet ettikleri sabittir. Urve ve Amra, Ubeyd b.Umeyr'e göre Hz. Âişe ile daha yakın ilişki içinde bulunmuşlardır.[6] Hem bunlar iki kişidir. İki kişinin rivâyetinin sağlam olması akla daha yakındır. Şâfiî'nin yanlış bulduğu hadis, zannederim Atâ'nın Câbir'den naklettiği şu hadistir: *'Hz. Peygamber (s.a.) devrinde Hz. Peygamber'in (s.a.) oğlu İbrahim'in öldüğü gün güneş tutuldu. Halk: Güneş, İbrahim'in ölümünden dolayı tutuldu, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ayağa kalkıp altı rükû, dört secde ile halka namaz kıldırdı...'"*

Beyhakî der ki: "Bu hadiste geçen olay ile Ebu'z-Zübeyr'in naklettiği

5. Müslim, 908, 909; Ebu Davud, 1183.
6. Çünkü Urve, Hz.Âişe'nin ablası Esmâ'nın oğludur, yani yeğenidir. Amra ise hanım sahabî olup Hz. Âişe'nin gözetiminde yetişmiştir.

hadiste geçen olayı inceleyen kimse, bu ikisinin aynı olay olduğunu naklolunan namazı Hz. Peygamber'in (s.a.) sadece bir kere kıldırdığını, onu da oğlu İbrahim'in (a.s.) öldüğü gün kıldırmış olduğunu anlar."

"Sonra bir de Abdülmelik b. Ebî Süleyman -Atâ- Câbir senedi ile Hişâm ed-Destevâî -Ebu'z-Zübeyr- Câbir senedinden gelen iki rivâyette herbir rekâttaki rükûların adedi farklı gösterilmiştir. Biz Hişâm'ın rivâyetini, yani herbir rekâtta yalnızca iki rükû rivâyetini daha münasib bulduk. Zira Hişâm, Ebu'z-Zübeyr ile birlikte Abdülmelik'ten daha sağlam hafızaya sahiptir. Hem rükûların sayısı konusunda ondan gelen rivâyet de, Amra ve Urve'nin Hz. Âişe'den; Kesîr b. Abbas ve Atâ b. Yesâr'ın İbn Abbas'tan; Ebu Süleym'in Abdullah b. Amr'dan yaptıkları rivâyetler ile Yahya b. Süleym gibi birtakım râvilerin yaptıkları rivâyetlere uygundur. Abdülmelik'in Atâ'dan yaptığı rivâyete muhalefet edilmiş; İbn Cüreyc ve Katâde, Atâ'dan, o da Ubeyd b. Umeyr'den altı rükû, dört secde ile kılındığını rivâyet etmişlerdir. Ayrılık bulunmayan ve pekçok sayıda kimsenin muvafakat ettiği, Hişâm -Ebu'z-Zübeyr- Câbir rivâyeti, Atâ'dan gelen iki rivâyetten doğruya daha çok yakındır. Çünkü bu iki rivâyetten birisinin senedi tevehhümle sabit olmuş, diğerini ise pekçok hadiste yanlışlık yapmakla suçlanan Abdülmelik b. Ebî Süleyman tek başına rivâyet etmiştir."

"Habîb b. Ebî Sâbit, Tâvûs aracılığıyla İbn Abbas'ın şu rivâyette bulunduğunu naklediyor: *Hz.Peygamber (s.a.) bir güneş tutulması münasebetiyle namaz kıldı. Namazda kırâat'tan sonra rükûa gitti. Sonra yine kırâat eyleyip rükûa gitti. Sonra yine kırâat eyleyip rükûa gitti. Sonra yine kıraat eyleyip rükûa gitti. Sonra secdeye gitti. Diğer rekâtı da yine aynı şekilde (dört rükû ile) kıldı."*

"Bu hadisi Müslim, *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.[7] Hadis, Habîb b. Ebî Sâbit'in tek kaldığı hadislerdendir. Habîb her ne kadar sika bir râvî ise de tedlîs yapardı. Burada da (muan'an rivâyetle naklederek) Tâvûs'tan hadisi işittiğini açıklamamıştır. Bu durumu, güvenilir olmayan birinden nakil yapmasına yüklemek uygun olur. Bu hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbetinde ve metninde Süleyman el-Mekkî el-Ahvel, ona muhalefet etmiş ve hadisi Tâvûs aracılığıyla bir rekâtta üç rükû şeklinde İbn Abbas'ın fiili olarak nakletmiştir. Süleyman'a da rükûların adedinde muhalefet edilmiştir. Bir topluluk bu hadisi İbn Abbas'ın fiili olarak nakletmiştir. Nitekim

7. Müslim, 909.

Atâ b.Yesâr gibi bir kısım râviler de İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in (s.a.) herbir rekâtta iki rükû yaptığını rivâyet etmişlerdir."

"Muhammed b. İsmail el-Buharî bu üç rivâyetten de yüz çevirmiş; senedi daha sahih, râvi sayısı daha çok ve râvileri daha güvenli olan hadise aykırı oldukları için bunlardan hiçbirini *Sahih*'ine almamıştır. Ebu İsa et-Tirmizî'nin nakline göre Buharî şöyle demiştir: Küsûf namazı konusunda gelen rivâyetlerin bana göre en sahih olanı dört rükû, dört secde rivâyetidir..."

Beyhakî der ki: "Huzeyfe'den Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbetle rivâyet edilen: 'Her bir rekâtta dört rükû' hadisinin senedi zayıftır."(8)

"Übey b. Kâ'b'tan da Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbetle 'Herbir rekâtta beş rükû' hadisi(9) naklolunmaktadır. *Sahih* sahipleri (Buharî ile Müslim) bu hadisin senedinde olduğu gibi böyle bir senedi delil olarak kullanmamışlardır."

Yine Beyhakî diyor ki: "Hadisçilerden bir topluluk rükûların sayısı konusunda gelen bütün rivâyetleri sahih sayma yolunu tutmuş ve bu rivâyetleri Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı defalarca kıldırdığına, dolayısıyla bütün bu şekillerin caiz olduğuna yüklemişlerdir. İshak b. Rahûyeh, Muhammed b. İshak b. Huzeyme, Ebu Bekir b. İshak ed-Dabî ve Ebu Süleyman el-Hattâbî bu görüştedirler. İbnu'l-Münzir de bu görüşü güzel bulmuştur. Buharî ve Şâfiî'nin haberler arasında tercih yapma görüşleri daha uygundur. Çünkü daha önce de belirttiğimiz üzere, bütün haberler Hz. Peygamber'in (s.a.) oğlunun vefat ettiği gün kıldırdığı namazın anlatımı ile ilgilidir."

Ben derim ki: Kendisinden aktarılan açıklamaya göre İmam Ahmed de sadece herbir rekâtta iki rükû iki secde ile kılındığına dair Hz. Âişe'den naklolunan hadisi esas almıştır. Mervezî'nin nakline göre: "Küsûf namazının herbir rekâtta iki rükû iki secde olmak üzere dört rükû, dört secde ile kılınacağı görüşündeyim. Bu konuda Hz. Âişe'den naklolunan hadisi izliyorum. Hadislerin çoğunluğu bu noktadadır." demiştir. Hanbelîlerden Ebu Bekir (v.311/923) ile ilk devir hanbelî âlimleri bu görüşü tercih etmişlerdir. Üstadımız Ebu'l-Abbas İbn Teymiye de bunu tercih etmiş olup bu-

---

8. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/359. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/208) kaydetmiş ve Bezzâr'ın rivâyet ettiğini söylemiştir.
9. Ebu Davud, 1182. İsnâdı zayıftır.

na muhalif olan bütün hadisleri zayıf sayar ve; "Bunlar yanlıştır. Hz. Peygamber (s.a.) küsûf namazını yalnız bir kere -oğlu İbrahim'in öldüğü gün kıldırmıştır." derdi. Allah en iyi bilendir.

Hz. Peygamber (s.a.), güneş tutulduğunda Allah'ın zikredilmesini, namaz kılınmasını, dua edilmesini, Allah'tan af dilenmesini, sadaka verilmesini ve köle âzâd edilmesini emretmiştir. Allah en iyi bilendir.

L) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) YAĞMUR DUASINDAKİ TUTUMLARI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Yağmur Duaları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) pekçok şekilde yağmur duasında bulunduğu sabittir:

Birinci şekil: Cuma günü hutbe esnasında minberde yağmur duasında bulunmuştur ve şöyle dua etmiştir:

اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا ، اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا ، اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا ، اَللّٰهُمَّ اسْقِنَا ، اَللّٰهُمَّ اسْقِنَا ، اَللّٰهُمَّ اسْقِنَا .

"Allah'ım, imdadımıza yetiş! Allah'ım, imdadımıza yetiş! Allah'ım, imdadımıza yetiş! Allah'ım, bize yağmur ver! Allah'ım, bize yağmur ver! Allah'ım, bize yağmur ver!"(1)

İkinci şekil: Halka, namazgâha çıkıp yağmur duasında bulunacağı bir gün vadetti. Güneş doğunca gösterişsiz giyimli, mütevâzi, alçak gönüllü, vakarlı ve yalvarır bir vaziyette evinden çıktı.(2) Namazgâha varınca -doğruysa- minbere çıktı; -çünkü bu konuda kalbimde bir tereddüt vardır- Ardından Allah'a hamdetti. O'na övgüde bulundu ve O'nun büyüklüğünü belirtti. O esnada söylediği hutbe ve duadan günümüze kadar geleni şöyledir:

1. Buharî, 15/6-11; Müslim, 897; Nesâî, 3/160, 161.
2. Ebu Davud, 1165; İbn Mâce, 1266; Nesâî, 3/157; Tahâvî, 1/191, 192; Tirmizî, 558. Hadisin isnâdı hasendir. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahih'tir" demiş; İbn Huzeyme (1405 ve 1408) ile İbn Hibbân (603) hadisi sahîh saymışlardır.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ . لا إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ . يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ . اللَّهُمَّ أَنْتَ اللَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُ ، اللَّهُمَّ لا إِلَهَ إِلا أَنْتَ أَنْتَ الْغَنِيُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ ، أَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ ، وَاجْعَلْ مَا أَنْزَلْتَهُ عَلَيْنَا قُوَّةً لَنَا ، وَبَلاغًا إِلَى حِينٍ .

"Hamd âlemlerin Rabbi, Rahman-Rahim ve din gününün sahibi Allah'a! Allah'tan başka tanrı yoktur. O, dilediğini yapar. Allah'ım! Allah Sensin, Senden başka tanrı yoktur. Zengin Sensin, bizler muhtâcız. Üzerimize yağmur yağdır. Yağdırdığını da bize kuvvet ve bir zamana kadar kalıcı kıl."[3]

Sonra ellerini göğe doğru kaldırdı. Yalvarmaya, niyaz ve dua etmeye başladı. Ellerini göğe o kadar kaldırdı ki, koltuklarının beyazı göründü. Sonra sırtını cemaata dönüp kıbleye yöneldi. İşte o sırada kıbleye yönelmişken ridâsının şeklini değiştirdi. Sağını sola, solunu sağa attı ve ridânın dışını içine, içini dışına çevirdi. Ridâsı siyah dört köşe bir aba idi. Kıbleye yönelik vaziyette dua etmeye başladı. Cemaat da aynı vaziyette idi. Sonra inip cemaata ezansız, kâmetsiz ve herhangi bir sesleniş olmadan bayram namazı gibi iki rekât bir namaz kıldırdı. Her iki rekâtta da açıktan okudu. Birinci rekâtta Fâtiha'dan sonra A'lâ sûresini, ikincide ise Gâşiye sûresini okudu.

Üçüncü şekil: Hz. Peygamber (s.a.), cuma dışında bir günde Medine minberinde sade bir yağmur duasında bulundu. Bu yağmur duasında herhangi bir namaz kıldırdığı naklolunmamıştır.[4]

Dördüncü şekil: Mescidde otururken yağmur duasında bulundu. Ellerini göğe kaldırıp Allah'a (c.c.) dua etti. O zaman yaptığı duadan bize intikal edeni şöyledir:

---

3. Ebu Davud, 1173. *et-Takrîb* yazarı bu hadisin senedinde adı geçen Yunus b. Yezîd el-Eylî hakkında: "Sikadır. Ancak Zührî dışındaki râvilerden yaptığı rivâyette hata vardır. Bu hadis de onlardandır." diyor. Buna rağmen İbn Hibbân (604) ve Hâkim (1/328) hadisi sahih saymış, Zehebî de buna muvafakat etmiştir. Ebu Davud ise: "Bu hadis garîbtir, isnâdı ceyyiddir." diyor. Buharî, *Sahîh*'inde (15/4) Abdullah b. Zeyd'-in: *"Hz. Peygamber (s.a.) namazgâha çıktı, yağmur duasında bulundu. Kıbleye yöneldi, ridâsının şeklini değiştirdi ve iki rekât namaz kıldı."* dediğini rivâyet ediyor.
4. İbn Mâce, 1270.

اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مُغِيثًا مَرِيعًا ، طَبَقًا عَاجِلًا غَيْرَ رَائِثٍ نَافِعًا غَيْرَ ضَارٍّ .

"Allah'ım bize can kurtaran, bereketli, her yeri kaplayan âcil -gecikmez, faydalı- zarar vermez bir yağmur ihsan et."[5]

Beşinci şekil: Medine mescidinin bugün Bâbü's-Selâm denilen kapısına bir taş atımlık mesafede ve mescidin o kapısından dışarı çıkanın sağına düşen Zevrâ mevkiine yakın bir yer olan Ahcâru'z-Zeyt'de yağmur duasında bulundu.[6]

Altıncı şekil: Bir gaza sırasında müşrikler erken davranıp suyu tutmuşlar, müslümanlar susuz kalmışlardı. Bunun üzerine müslümanlar, Allah Rasûlüne (s.a.) yakındılar. Münafıklardan birisi de: "Şayet peygamber olsaydı, Hz. Musa'nın kavmi için yağmur duasında bulunduğu gibi o da kendi kavmi için yağmur duasında bulunurdu." dedi. Bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.) kulağına gidince: "Gerçekten bunu söylediler mi? Belki Rabbiniz size yağmur gönderir." buyurdu. Sonra ellerini kaldırdı, dua etti. Üzerlerine bir bulut geldi ve yağmur yağmaya başladı. Sel suları vâdiyi doldurdu. İnsanlar kana kana içtiler. Suya ihtiyaçları kalmadı.

Yağmur duasında okuduğu dualardan bize intikal edenlerden bazıları:

اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ وَبَهَائِمَكَ ، وَانْشُرْ رَحْمَتَكَ ، وَأَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ .

"Allah'ım, kullarını, dilsiz hayvanlarını sula; rahmetini yay, ölmüş ülkeni dirilt!"[7]

اللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثًا مُغِيثًا مَرِيئًا ، مَرِيعًا ، نَافِعًا غَيْرَ ضَارٍّ ، عَاجِلًا غَيْرَ آجِلٍ .

"Allah'ım, bize can kurtaran, bereketli, hoş, faydalı, zarar vermez, âcil-gecikmez bir yağmur ihsan et."[8]

---

5. Ebu Davud, 1169; Beyhakî, 3/355. İsnâdı sahihtir. Hâkim (1/327) bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
6. Ebu Davud, 1168; Ahmed, 5/223. Senedi sahihtir. Hâkim (1/327) hadisi sahîh saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ayrıca bk. Nesâî, 3/159; Tirmizî, 557.
7. Ebu Davud, 1176; Mâlik, *Muvatta,* 1/190, 191.
8. Bk. Dipnot: 5.

Hz. Peygamber'in (s.a.) her yağmur duasında bulunmasının ardından yağmur yağmıştır.

Bir keresinde yağmur duasında bulundu. Bunun üzerine Ebu Lübâbe ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hurmalar kurutma kaplarında!" diyerek (yağmur suyundan hurmaların bozulacağı kaygısını belirtti). Hz. Peygamber (s.a.) "Allah'ım, Ebu Lübâbe çıplak kalkıp kurutma kabının su deliğini futasıyla tıkamaya mecbur kalıncaya kadar bize yağmur ver!" diye dua edince yağmur yağmaya başladı. Sahabîler Ebu Lübâbe'nin yanında toplanıp:

"Sen Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediği gibi çıplak olarak kalkıp kurutma kabının su deliğini futanla kapamadıkça kesinlikle yağmur kesilmeyecek" dediler. Bunun üzerine dediklerini yaptı; hava derhal açıldı.(9)

Yağmur yoğun bir şekilde yağmaya devam edince Hz.Peygamberden (s.a.) havanın açılması için dua etmesini istediler. Hz. Peygamber (s.a.) de havanın açılması için şu şekilde dua etti:

اَللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا ، اَللّٰهُمَّ عَلَى الْآكَامِ وَالْجِبَالِ وَالظِّرَابِ ، وَبُطُونِ الْأَوْدِيَةِ . وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ .

"Allah'ım, etrafımıza yağdır, üzerimize değil! Allah'ım, tepelere, dağlara, bayırlara, vâdi içlerine ve otlaklara yağdır."(10)

Hz. Peygamber (s.a.) yağmur yağdığını görünce:

اَللّٰهُمَّ صَيِّباً نَافِعاً .

"Allah'ım, bize faydalı yağmur ver!" diye dua ederdi."(11)

Yağmur yağarken elbisesini (avret olmayan yerinden) açar, yağmurun (bedenine) dokunmasını sağlardı. Bunun sebebi sorulunca da: "Yakında yaratıldığı için Rabbi ile yakında buluşmuşlardır." buyurmuştur.(12)

9. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/215; Taberanî, Beyhakî, Ebu Nuaym el-Isfehânî. Hadis zayıftır.
10. Buharî, Müslim, Nesâî, Mâlik.
11. Buharî, 15/23; Nesâî, 3/164.
12. Müslim, 898; Ebu Davud, 5100.

Şâfiî diyor ki: İtham edemeyeceğim birisi Yezîd b. el-Hâd'dan rivâyet eder ki, Hz. Peygamber (s.a.) sel aktığı zaman ashabına: "Haydin Allah'ın temizleyici kıldığı şu şeyin yanına çıkıp onunla temizlenelim, bundan dolayı da Allah'a hamdedelim" dedi.(13)

Şâfiî devamla diyor ki: İtham edemeyeceğim birinin bana İshâk b. Abdullah'tan naklettiğine göre Hz. Ömer, sel aktığı zaman arkadaşlarını sele doğru götürür ve "Her birimizin buraya gelmesinden maksadı, yıkanmaktan başka birşey değildir." derdi.

Hz. Peygamber (s.a.) bulut ve rüzgârı görünce, bu durum yüzünden belli olur, bir ileri bir geri giderdi. Yağmur yağınca bu durumu geçer, sakinleşirdi. Böyle davranması o anda azap gelmesi endişesi taşıdığından kaynaklanmaktaydı. Şâfiî diyor ki: Sâlim b. Abdullah babası Abdullah b. Ömer aracılığıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) yağmur duasında şu duayı okuduğunu nakletmiştir:

اللّهم اسْقِنَا غيثاً مُغيثاً هَنيئاً مَريئاً مَريعاً غَدَقاً مُجلّلاً عامّاً طَبَقاً سَحّاً دائماً . اللّهم
اسْقِنَا الغَيْثَ ، ولا تَجعلنا مِنَ القَانِطِين ، اللهم إنّ بالعبادِ والبلادِ والبهائِمِ والخلقِ مِنَ
اللأواءِ والجهدِ والضَّنْكِ ما لا نشكوه إلاّ إليكَ ، اللهم أَنْبِتْ لنا الزَّرْعَ ، وأَدِرَّ لنا
الضَّرْعَ ، واسْقِنَا مِنْ بركاتِ السماءِ ، وأنبتْ لنا مِنْ بركاتِ الأرضِ ، اللهم ارفعْ
عنا الجَهْدَ والجُوعَ والعُرْيَ ، واكْشِفْ عنا مِنَ البلاءِ ما لا يكشِفُه غيرُكَ ، اللهم
إنا نستغفِرُكَ ، إنكَ كنتَ غفّاراً ، فأرسِلِ السماءَ علينا مِدْراراً .

"Allah'ım! Bize can kurtaran, içe sinen, bereketli, hoş, bol ve hayırlı, sırılsıklam eden, her tarafı kaplayan bol sulu, yerleri örten, sürekli, devamlı bir yağmur ver.

Allah'ım! Bize yağmur yağdır. Bizi ümitsizliğe düşenlerden eyleme!

Allah'ım! Kulların, toprakların, hayvanların ve diğer yarattığın varlıkların öyle bir kıtlığa, öyle bir sıkıntıya, öyle bir darlığa düştüler ki, Senden başkasına durumumuzu açamayız.

13. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/252, 253; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/359. Beyhakî, hadisin munkatı' olduğunu, çünkü Yezîd b. Abdullah b. el-Hâd'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) doğrudan doğruya rivâyette bulunmadığını söylüyor.

Allah'ım! Ekinlerimizi yeşert, hayvanlarımızın memelerini doldur. Göğün bereketlerinden bize bereket yağdır. Yerin bereketlerinden bizim için bitkiler çıkar.

Allah'ım! Bizden yoksulluğu, çıplaklığı, açlığı kaldır. Senden başkasının defedemeyeceği belâyı bizden defet.

Allah'ım! Sen'den af diliyoruz. Çünkü Sen şüphesiz çok affedicisin.

Artık bize gökten bol bol yağmur yağdır.''[14]

Şâfiî (r.h.) diyor ki: İmamın bu duayı okumasını müstehap görüyorum. Bana ulaştığına göre, Hz. Peygamber (s.a.) yağmur duasında bulunacağı zaman ellerini göğe kaldırırdı.[15] Yine bize kadar ulaşan bir haberde deniliyor ki, Hz. Peygamber (s.a.) yağmur yağmaya başladığı ilk vakitlerde yağmur altında kalır, bedenine yağmurun dokunmasını sağlardı. Bana gelen bir başka haberde de Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından birisi sabah kalktığında yağmur yağmış olduğunu gördüğü zaman: *''Allah'ın insanlara verdiği herhangi bir rahmeti önleyebilecek yoktur.''*[16] âyetini okurdu.[17]

Şâfiî der ki, hakkında kötü düşünmeyeceğim birisinin Abdülazîz b. Ömer'den, onun da Mekhûl'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuşlardır:

''Ordular karşılaşıp (savaşırken), namaza kâmet getirilirken ve yağmur yağarken duanızın kabulünü isteyin.''[18]

Pek çok kimsenin yağmur yağarken ve namaza kâmet getirilirken dualarının kabulünü istediklerini duydum.

Beyhakî diyor ki: Bize Sehl b. Sa'd'dan mevsûl olarak nakledilen bir

14. *el-Ümm,* 1/251. Hadisin senedinin Şâfiî'den Sâlim b. Abdullah'a kadar olan kısmı kesiktir.
15. Mâlik, *Muvatta,* 1/192; *el-Ümm,* 1/223. Buharî ve Müslim'de (895) ise Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) yağmur duası dışında hiçbir duasında ellerini kaldırmazdı. Yağmur duasında ise ellerini koltuklarının beyazı gözükecek şekilde kaldırırdı.
16. Fâtır, 35/2.
17. Mâlik, *Muvatta,* 1/192. İsnâdı mu'daldir.
18. Şâfiî, *el-Ümm,* 1/223. Hadis mürseldir; çünkü Mekhûl Hz. Peygamber'e (s.a.) yetişmemiştir.

hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurdukları rivâyet olunmaktadır: *"Dua, ezan okunurken, savaş anında ve yağmur altında geri çevrilmez."*[19]

Ebu Ümâme'den bize gelen bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Dört yerde göğün kapıları açılır, dualar kabul olunur: 1- Ordular karşılaştığında, 2- Yağmur yağarken, 3- Namaza kâmet getirilirken, 4- Kâbe görüldüğünde."*[20]

---

19. Ebu Davud, 2540. Beyhakî (3/360) ise şu şekilde rivâyet ediyor: *"İki şey reddolunmaz yahut hemen hemen reddolunmaz: 1- Ezan okunurken yapılan dua, 2- Savaş anında, ordular birbirleriyle vuruşurken yapılan dua."* Hadisin senedi hasendir. İbn Hibbân (297 ve 298) hadisi sahih saymıştır. Ebu Davud ve Beyhakî tarafından rivâyet edilen "yağmur altında" sözünün geçtiği hadisin senedinde bilinmeyen bir râvi vardır.
20. Beyhakî, 3/360. Hadis zayıftır.

M) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) YOLCULUKLARI VE YOLCULUK ESNASINDAKİ İBADETLERİ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Yolculukları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yolculukları dört bölümde toplanabilir. 1- Hicret yolculuğu, 2- Cihad yolculuğu, -yolculuklarının çoğunluğu bu sebeple idi-, 3- Umre yolculuğu, 4- Hac yolculuğu.

Yolculuğa çıkmak istediği zaman hanımları arasında kura çeker, kimin nasibine çıkarsa onunla yolculuk ederdi.[1] Hac yolculuğuna çıktığında ise hepsini beraberinde götürmüştü.

Yolculuğa çıkacağı zaman günün evvelinde yola koyulurdu. Perşembe günü yola çıkmayı tercih ederdi.[2] Yola giden ümmetinin hayırlısıyla erkenden dönüp gelmesi için Allah Teâlâ'ya dua ederdi.[3]

Bir müfreze yahut ordu göndereceği vakit, günün evvelinde gönderirdi. Üç kişi oldukları zaman, yolculara, içlerinden birini başkan tayin etmelerini emrederdi.[4] Bir kişinin tek başına yolculuk etmesini yasaklamış[5]

---

1. Buharî, 56/64.
2. Buharî, 56/103.
3. Dârimî, 2/214; Ebu Davud, 2606; Tirmizî, 1212; İbn Mâce, 2236; Ahmed, 3/416, 417, 431, 432 ve 4/384, 390, 391, Sahr el-Gâmidî. Hadis sahihtir.
4. Ebu Davud, 2608, 2609. Hadis haşendir.
5. Buharî, 56/135; Tirmizî, 1673. İbn Ömer'in rivâyet ettiği bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyorlar ki: *"İnsanlar yalnızlık konusunda benim bildiklerimi bilselerdi, hiçbir süvari gece tek başına yola çıkmazdı."*

ve bir süvarinin bir şeytan, iki süvarinin iki şeytan, üçünün ise kafile oluşturacağını haber vermiştir.[6]

2— Yolculuk Duaları:

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) yolculuk için toparlanırken şu duayı okurdu:

اللَّهُمَّ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ ، وَبِكَ اعْتَصَمْتُ ، اللَّهُمَّ اكْفِنِي مَا أَهَمَّنِي وَمَالاَ أَهْتَمُّ بِهِ ، اللَّهُمَّ زَوِّدْنِي التَّقْوَى ، وَاغْفِرْ لِي ذَنْبِي ، وَوَجِّهْنِي لِلْخَيْرِ أَيْنَمَا تَوَجَّهْتُ .

"Allah'ım! Sana yöneldim, Sana sığındım. Allah'ım! Beni kederlendirip üzecek şeylerden kolla. Allah'ım! Bana takva azığı lutfeyle. Günahımı bağışla. Her nereye yönelsem beni hayra yönelt."[7]

Binmesi için hayvanı önüne getirilip ayağını özengiye basarken "Bismillah" der, hayvanın sırtına bindiğinde de şu duaları sırasıyla okurdu:

الحمدُ لِلّهِ الَّذي سَخَّرَ لَنَا هذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ، الحَمْدُ لِلّهِ ، الحَمْدُ لِلّهِ ، الْحَمْدُ لِلّهِ ، اللّهُ أَكْبَرُ ، اللّهُ أَكْبَرُ ، اللّهُ أَكْبَرُ ، سُبْحَانَكَ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ، فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ .

"Bunları emrimize veren Allah'a hamdolsun; zaten bizim takatımız bunlara yetmezdi. Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz.(*) Hamdolsun Allah'a. Hamdolsun Allah'a. Hamdolsun Allah'a. En büyük Allah. En büyük Allah. En büyük Allah. Sen her türlü eksiklikten uzaksın, Allah'ım! Gerçekten zulmettim kendime. Bağışla beni. Senden gayrı yoktur günahları bağışlayan."[8]

Şu duayı da okuduğu olurdu:

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا البِرَّ والتَّقْوَى ، وَمِنَ العَمَلِ مَا تَرْضَى ، اللَّهُمَّ هَوِّنْ

6. Mâlik, *Muvatta,* İsti'zân, 2/978; Tirmizî, 1674; Ebu Davud, 2607. İsnâdı hasendir. İbn Huzeyme ve Hâkim sahih saymışlardır.
7. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle,* s.185. Hadis zayıftır. Hafız İbn Hacer, *Tahrîcu'l-Ezkâr*'da: "Bu hadîs garîbdir" demektedir.

* Bu kısım âyettir. bk. Zuhruf, 43/13-14.
8. Tirmizî, 3443; Ebu Davud, 2602. Senedi hasendir. İbn Hibbân (2380, 2381) ve Hâkim (2/98) bu hadisi sahih saymışlardır.

عَلَيْنَا سَفَرَنَا هٰذَا ، وَاطْوِعَنَّا بُعْدَهُ ، اللّٰهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الأَهْلِ ، اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ ، وَسُوءِ الْمَنْظَرِ فِي الأَهْلِ وَالْمَالِ .

"Allah'ım! Bu yolculuğumuzda Senden hayır ve takva diler, bize Senin hoşnut olacağın işler yaptırmanı isteriz. Allah'ım! Bize bu yolculuğumuzu kolaylaştır. Uzak yolumuzu yakınlaştır. Allah'ım! Sen yolculukta arkadaş, geride kalan ailem için de halifesin. Allah'ım! Yolculuğun zorluklarından, dönülecek yerin tasasından, döndüğümde ailem ve malımda kötü manzarayla karşılaşmaktan Sana sığınırım."

Yolculuktan dönünce de bu duayı okur ve şu sözleri ilâve ederdi:

آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ .

"Tevbekâr olarak, günahlarımızdan dönerek, Rabbimize kulluk ve O'na hamdederek geri geldik."(9)

[Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı dağ tepelerine çıktıklarında tekbîr alırlar, vadilere indiklerinde de tesbîh (Sübhânallah) getirirlerdi.(10)]

Bir köye yaklaşıp girmek üzere olduğu vakit de şu duayı okurdu:

اللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ ، وَرَبَّ الأَرَضِينَ السَّبْعِ وَمَا أَقْلَلْنَ ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضْلَلْنَ ، وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَمَا ذَرَيْنَ ، أَسْأَلُكَ خَيْرَ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْرَ أَهْلِهَا ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا .

"Allah'ım! Yedi gök ve onların gölgeledikleri şeylerin Rabbi! Yedi kat yer ve onların yüklendikleri şeylerin Rabbi! Şeytanlar ve onların saptırdıklarının Rabbi! Rüzgârlar ve onların sürükledikleri şeylerin Rabbi! Sen-

9. Müslim, Hac, 1342; Tirmizî, 3444; Ebu Davud, 2599.
10. Ebu Davud (2599), bu cümleyi bir önceki hadisin peşinden vermiştir. Müslim ise bu cümleyi vermemiştir. Hadis, bir önceki hadisin senediyle rivâyet edilmediğinden müdrectir. Bu hadisi, *Musannef*'te (5/160) Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'den mu'dal senedle rivâyet etmiştir. Bu, araya yapılan ilâvenin farkında olunmalıdır; çünkü gerçekten incedir. İmam Nevevî (r.h.) bile yanılıp bu cümleyi, *Riyâzu's-Salihîn* ve *el-Ezkâr* adlı eserlerinde hadisin tamamıymış gibi sunmaktadır. İbn Allân'ın, *el-Fütûhâtu'r-Rabbâniyye* adlı eserinde aktardığına göre Hafız İbn Hacer, *Emâli'l-Ezkâr*'da bu konuda Nevevî'ye tenkitlerini yöneltip cevap vermiştir.

den bu köyün hayrını ve halkının hayrını diliyorum. Bu köyün şerrinden, halkının şerrinden ve orada bulunanların şerrinden Sana sığınıyorum."[11]

Şu duayı okuduğu da rivâyet edilmektedir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْرِ مَاجَمَعْتَ فِيهَا ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا
وَشَرِّ مَاجَمَعْتَ فِيهَا ، اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا جَنَاهَا ، وَأَعِذْنَا مِنْ وَبَاهَا ، وَحَبِّبْنَا إِلَى أَهْلِهَا ،
وَحَبِّبْ صَالِحِي أَهْلِهَا إِلَيْنَا .

"Allah'ım! Senden şu köyün ve orada topladığın şeylerin hayırlısından istiyorum. Şu köyün şerrinden ve orada topladığın şeylerin şerrinden Sana sığınıyorum. Allah'ım! Bu köyün rızkından bize tattır; bizi vebasından koru. Halkına bizi sevdir. Halkının salih kullarını da bize sevdir."[12]

3— Yolculukta Namazı Kısaltması:

Yolculuğa çıkmasından itibaren Medine'ye dönünceye kadar dört rekâtlı namazları ikişer rekât kılardı. Yolculuk esnasında dört rekâtlı bir namazı tam kıldığı, asla sabit olmamıştır. Hz.Âişe'den rivâyet edilen: "Hz.Peygamber (s.a.) yolculukta kâh namazı kısaltır, kâh tam kılardı; kâh orucunu bozar, kâh oruç tutardı." hadisi[13], sahih değildir. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin: "Bu, Allah Rasulüne (s.a.) atfedilen bir yalandır" dediğini işittim. Rivâyet edilir ki, Hz. Peygamber (s.a.) kısaltır, Hz. Âişe tam kılardı; yine Hz. Peygamber (s.a.) orucunu bozar, Hz. Âişe oruç tutardı. Yani her iki yerde de Hz. Âişe (ruhsat tarafına değil) azîmet tarafına uyardı. Üstadımız İbn Teymiye der ki: Bu asılsızdır. Mü'minlerin annesi Hz. Âişe, Allah Rasûlü'ne (s.a.) ve onun bütün arkadaşlarına muhalefet edip onların namazlarının tersine namaz kılacak biri değildir. Oysa onun şöyle dediği sahihtir: "Allah namazı ikişer rekât farzetmişti. Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye hicret edince yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı da, ikâmet halin-

11. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s.197; İbn Hibbân, 2377; Hâkim, 2/100. Senedi hasendir. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Hâfız İbn Hacer ise Emâli'l-Ezkâr'da hadisin hasen olduğunu belirtmektedir.
12. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 196. Hadîs zayıftır.
13. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/157) aktarmış ve Bezzâr'ın rivâyet ettiğini söylemiştir. Hadis zayıftır.

deki namaza (iki rekât) ilâve edildi."[14] Durum böyle iken,nasıl Hz.Âişe'nin, Hz. Peygamber (s.a.) ve arkadaşlarının kıldıkları namaza aykırı namaz kıldığı düşünülebilir?

Ben (İbnü'l-Kayyim) derim ki: Gerçekten Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra namazı tam kılmış ve İbn Abbas vs. sahabîler onun hakkında: "O da Hz. Osman gibi te'vil (yani kısaltmanın ruhsat, kısaltmamanın azîmet olduğu yorumu) yoluna gitmiştir." demişlerdir.[15] Hz. Peygamber (s.a.) daima namazı kısaltırdı. Râvilerden birisi iki hadisi birleştirip bir hadis yapmış ve: "Allah Rasûlü (s.a.) kısaltır, Hz. Âişe tam kılardı." demiştir. Bunun üzerine râvilerden biri yanılgıya düşüp: "Hz. Peygamber (s.a.) kâh kısaltır, kâh tamam kılardı." demiştir.

Hz. Âişe'nin yaptığı yorumda ihtilaf edilmiştir. Âlimlerden bir kısmı demişlerdir ki: "Hz. Âişe, namazın kısaltılması için yolculuk esnasında korku hali bulunmasının şart olduğunu, dolayısıyle korku geçtiğinde kısaltma sebebinin ortadan kalktığını savunmuştur." Ancak bu yorum doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) emniyet içinde yolculuk etmiş, yine de namazı kısaltmıştı. Bu konudaki âyet[16], Hz. Ömer vs. sahabîlere problem olmuş ve bu âyeti Allah Rasûlüne (s.a.) sormuşlar; O da yeterli cevabı vere-

---

14. Buharî, 18/5; Müslim, 685.
15. Aynı yerler. Zührî, Urve'den Hz. Âişe'nin şöyle dediğini aktarıyor: "Namaz ilk olarak ikişer rekât olarak farz kılınmıştı. Yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı da, ikamet halindeki namaza (iki rekât) ilâve edildi." Zührî devamla diyor ki: Urve'ye: "Ne oluyor da Hz. Âişe, yolculuk esnasında namazı tam kılıyor?" diye sordum. "O da Hz. Osman gibi te'vil yoluna gitti." karşılığını verdi.

   Hafız İbn Hacer diyor ki: Bize intikal ettiğine göre Hz. Osman'ın yolculukta namazları tam kılmasının sebebi şuydu: Hz. Osman'a göre namazı kısaltma bilfiil yolculukta bulunana mahsustur. Yolculuğu esnasında bir yerde kalan kimseye mukîm hükmü verilir. Dolayısıyla namazını tam kılar. Bu konuda delil, Ahmed'in (4/94), hasen senedle rivâyet ettiği şu rivâyettir: Abbâd b. Abdulah b. Zübeyr anlatıyor: Muâviye, haccetmek için memleketimize geldiğinde, Mekke'de bize öğle namazını iki rekât kıldırdı. Sonra Dârunnedve'ye gitti. Mervân ve Amr b. Osman huzuruna çıktılar ve ona: "Amcanoğluna karşı ayıb ettin. Çünkü o, namazı tam kılmıştı." dediler. O da şöyle karşılık verdi; "Hz. Osman, Mekke'ye geldiğinde namazı tam yani orada öğle, ikindi ve yatsı namazlarını dörder rekât kılmıştı. Sonra Minâ ve Arafat'a çıktığında namazı kısaltmıştı. Haccı bitirip Minâ'da ikamet ettiğinde ise namazı tam kılmıştı."
16. *"Yeryüzünde yolculuk ettiğinizde eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda bir günah yoktur."* (Nisa, 4/101).
17. Müslim, 686; Ebu Davud, 1199; Tirmizî, 3037; İbn Mâce, 1065. Hadisin tamamı metinde az ileride gelecektir.

rek, bunun Allah'ın bir bağışı olduğunu söylemiş[17] ve böylece bu yolu ümmete meşrû kılmıştır. Onun bu açıklaması (muhâlif) mefhûmun (yani yolculukta korkulacak bir durum bulunmazsa namazın kısaltılmayacağı) hükmünün kastedilmediğini ve ister emniyet, ister korku içinde olsun bir kimsenin namazı kısaltması halinde ondan günahın kaldırılmış olduğunu göstermektedir. Neticede bu açıklama, (muhalif) mefhûmu tahsîs yahut onun hükmünü ortadan kaldırmadır.

Denilebilir ki; âyet, hem hafifletme suretiyle rükünleri kısaltmayı, hem de iki rekât eksiltme suretiyle rekât sayısını azaltmayı kapsayan bir kısaltma işini gerektirmekte olup bu da iki şeyle; yeryüzünde yolculuk etme ve korku ile kayıtlanmıştır. Bu iki durum bulununca her iki kısaltma da mübahtır. Böyle durumda (Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı) rekât sayısı ve rükünleri kısaltılmış olan korku namazı kılarlardı. Her iki durum da bulunmayıp ikâmet halinde emniyet içinde olduklarında yine her iki tür kısaltma ortadan kalkar, tam kâmil bir namaz kılarlardı. Sebeplerden biri bulununca yalnızca o sebebe dayalı kısaltma şekli lüzumlu olurdu. Şu halde ikâmet halinde korku ve endişe edilecek bir durum bulunursa rükünler kısaltılır, rekât sayısı tamamlanır ki, bu da bir tür kısaltmadır; ancak âyetteki mutlak (kayıtsız-şartsız) kısaltma değildir. Yolculukta emniyet içinde olunduğunda ise rekât sayısı azaltılır, rükünler yerli yerince tamamlanır. Buna *"salâtü emn"* "güvenlik namazı" denir. Bu da bir tür kısaltmadır; ama mutlak kısaltma değildir. Bu namaza rekât sayısının eksikliğinden dolayı "kısaltılmış", rükünlerinin tamamen yerine getirilmesinden ve âyetteki kısaltmaya girmemesinden dolayı da "tam" namaz denilebilir. Birincisi (kısaltılmış namaz) sonra gelen fakihlerin pek çoğunun kullandığı terimdir. Hz. Âişe ve İbn Abbas gibi sahabîlerin sözleri de ikincisini (tam namaz) göstermektedir. Hz. Âişe: "Namaz ikişer rekât farz edilmişti. Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye hicret edince yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı da, ikâmet halindeki namaza ilâve edildi." demiştir. Bu söz gösterir ki, Hz. Âişe'ye göre yolculuk namazı dört rekâttan kısaltılmamış, aksine bu şekilde farz kılınmıştır; yolcuya farz olan iki rekâttır. İbn Abbas ise: "Allah, Peygamberinizin dilinden namazı ikâmet halinde dört, yolculukta iki, korku halinde ise bir rekât olarak farz kıldı." demiştir. Hz. Âişe hadisi, Buharî ve Müslim tarafından ittifaklı olarak; İbn Abbas hadisi[18] ise yalnız-

18. Müslim, 687; Ebu Avâne, 2/335; Ahmed, 2124, 2177, 2293; Ebu Davud, 1247; Nesâî, 3/169.

ca Müslim tarafından rivâyet edilmiştir.

Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: "Muhammed'in (s.a.) dilinden söylüyorum: Yolculuk namazı iki rekâttır. Cuma namazı iki rekâttır. Bayram namazı iki rekâttır. Bu ikişer rekât tamamdır, kısaltılmış değildir. İftira eden ziyan etmiştir."[19] Hz. Ömer'in (r.a.) bu sözü söylediği sabittir. O, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Emniyet içinde olduğumuz halde neden hâlâ namazı kısaltıyoruz?" diye sormuş, Allah Rasûlü (s.a.) de ona: *"Bu, Allah'ın size bahşettiği bir sadakadır. Sadakasını kabul ediniz."* diye karşılık vermişti.[20]

Hz. Ömer'in rivâyet ettiği iki hadis arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ona cevaben: "Bu, Allah'ın size bir sadakasıdır ve O'nun kolay, müsamahalı dinidir" dediğinde Hz. Ömer, âyetten kastolunan anlamın, pekçok insanın anladığı gibi rekât adedinin azaltılması olmadığını kavrayarak: "Yolculuk namazı iki rekâttir. Bu iki rekât tamdır, (dörtten) kısaltılmış değildir." demiştir. Buna göre âyette: "Rekât adedini azaltmak mübahtır; böyle yapmanın günahı kaldırılmıştır. Artık dileyen namazı kısaltır, dileyen tamamlar." anlamı yoktur.

Allah Rasûlü (s.a.) yolculuklarında devamlı ikişer rekât kılardı. Korku namazının biri dışında asla dört rekât kılmamıştır. İnşâallah o konu geldiğinde bunu anlatıp açıklayacağız.

Enes diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Medine'ye geri dönünceye kadar namazları ikişer rekât kıldırdı." Bu rivâyet, Buharî ve Müslim tarafından nakledilmiştir.[21]

Abdullah b. Mes'ûd'un kulağına Hz. Osman b. Affân'ın namazı Minâ'da dört rekât kıldırdığı haberi ulaşınca: (إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) 'Biz, Allah'a âidiz, ancak O'na döneceğiz.'[22] diye istircâ ettikten sonra şunları söyledi: "Minâ'da Allah Rasûlü'nün (s.a.) arkasında iki rekât kıldım. Ebu Bekr'in arkasında Minâ'da iki rekât kıldım. Ömer b. el-Hattâb'ın arkasında Minâ'da iki rekât kıldım. Ah, nasibim o dört rekât olacağına keşki

19. Nesâî, 3/118; İbn Mâce, 1064; Ahmed, 1/37; Tayâlisî (1/124) son cümle dışında kalan kısmı rivâyet etmiştir. Hadisin senedi sahihtir. İbn Hibbân (544) sahih olduğunu söylemiştir.
20. Bk. dipnot: 17.
21. Buharî, 18/1; Müslim, 693; Tirmizî, 548; Nesâî, 3/121; İbn Mâce, 1077.
22. Bakara, 2/156.

kabul olunmuş iki rekât olsa!" Bu hadisi, Buharî ve Müslim rivâyet etmiştir.[23]

İbn Mes'ud, herhalde Hz. Osman'ın aralarında tercih yapmak câiz iki şeyden birini, hatta bir görüşe göre daha münasib olanı yapmasından dolayı istircâda bulunacak değildir. O, olsa olsa ancak Hz. Peygamber (s.a.) ve halifelerinin yolculukta devamlı olarak namazları iki rekât kıldıklarını görmüş olmasından dolayı istircâda bulunmuştur.

Sahihu'l-Buharî'de rivâyet edildiğine göre İbn Ömer (r.a.) demiştir ki: "Ben, Allah Rasûlüne (s.a.) yol arkadaşlığı yaptım. Yolculukta ne o, ne Ebu Bekir, ne Ömer, ne de Osman iki rekâttan fazla kıldırırdı."[24] Hz. Osman'ın hilâfetinin başlarını kastediyor. Yoksa Hz. Osman hilâfetinin sonlarında tam kılmış ve bu da ona karşı gelinen sebeblerden biri olmuştur. Onun bu davranışına şu yorumlar yapılmıştır:

Birinci yorum: Çöl arapları o sene hacca gelmişlerdi. Hz. Osman, onların hem ikâmet, hem yolculuk halinde namazın iki rekât olduğu zannına kapılmamaları için namazın farzının dört rekât olduğunu öğretmek istemişti. Bu yoruma şöyle cevap verilmiştir. Onlara bu durumun Hz. Peygamberin (s.a.) yaptığı hacda öğretilmesi daha münasibti. Çünkü onlar İslâm'a yeni kavuşmuşlardı; namaza başlamaları yeniydi. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.) namazı onlara dört rekât olarak kıldırmamıştı.

İkinci yorum: O, halkın devlet başkanıydı. Devlet başkanı konakladığı yerde, sanki hükümet merkezindeymiş gibi davranır. O yer, sanki onun vatanı durumuna geçer. Bu yoruma da şöyle cevap verildi: Kayıtsız-şartsız insanların lideri olan Allah Rasûlü (s.a.) buna daha lâyıktı, mutlak liderdi; ama o, dört rekât kıldırmamıştır.

Üçüncü yorum: Minâ kurulup köy halini alınca, Hz. Osman devrinde orada meskenler çoğaldı. Bunlar, Allah Rasûlü (s.a.) devrinde yoktu; hatta orası boş bir arazi idi. Bundan dolayı Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Senin için Minâ'da seni sıcaktan gölgeleyecek bir ev yapalım mı?" denildiğinde O: "Hayır... Minâ, geçenin konaklayacağı yerdir." buyurmuştu.[25] İşte Hz. Osman, kısaltmanın ancak yolculuk haline mahsus

23. Buharî, 18/2; Müslim, 695; Nesâî: 3/120.
24. Buharî, 18/11; Müslim, 689.
25. Tirmizî, 881; Ebu Davud, 2019; İbn Mâce, 3006; Hâkim, 1/466, 467; Dârimî, 2/73; Ahmed, 6/187, 207. Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî ona muvafakat

olduğu şeklinde yoruma gitmişti. Bu yorum da: "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'de on gün kaldı; ama namazı kısaltırdı" denilerek bertaraf edilmiştir.

Dördüncü yorum: Hz. Osman, Minâ'da üç gün kalmıştı. Oysa Hz. Peygamber (s.a.): "Muhâcir, haccını tamamladıktan sonra üç gün ikamet eder"[26] diyerek üç gün kalanı mukîm (=ikamet halinde olan) kişi olarak niteledi. Mukîm ise yolcu olmayan kişidir. Bu yoruma karşılık şöyle cevap verildi: Bu, yolculuk esnasında olmakla kayıtlı bir ikamettir; yolculuğun karşıtı olan ikamet değildir. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'de on gün kaldı, ama namazı kısaltırdı. Hac vazifesinden sonra da üç şeytan taşlama günü boyunca Minâ'da kaldı, yine namazı kısaltırdı.

Beşinci yorum: Hz. Osman, Minâ'da kalıp yerleşmeye ve orasını hilâfet merkezi yapmaya karar verdiği için namazı tam kılmıştı. Sonra görüşünü değiştirip Medine'ye dönmeye karar verdi. Bu da güçlü bir yorum değildir. Çünkü Hz. Osman (r.a.) ilk muhacirlerdendir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), muhacirlere hac vazifelerini tamamladıktan sonra Mekke'de kalmayı yasaklamış, onların orada yalnızca üç gün kalmalarına müsaade etmişti. Hz. Peygamber (s.a.) bunu yasaklayıp orada yalnızca üç gün kalmalarına müsaade etmişken Hz. Osman'ın orada kalması düşünülemez. Zira onlar, Mekke'yi Allah için terketmişlerdi. Allah için terkedilen bir yere dönülmez, dönmek de istenilmez. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.), sadaka veren kimsenin verdiği sadakayı satın almasını yasaklamış ve Hz. Ömer'e: "Onu satın alma. Verdiğin sadakaya geri dönme." buyurmuştu.[27] Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.), parasıyla satın aldığı halde, onu verdiği sadakaya geri dönen olarak niteledi.

Altıncı yorum: Hz. Osman, Minâ'da evlenmişti. Yolcu, bir yerde yerleşip orada evlenirse yahut orda bir hanımı bulunursa namazını tam kılar. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) merfû bir hadis de rivâyet edilmektedir. İkrime b. İbrahim el-Ezdî, İbn Ebî Zübâb yoluyla onun babası Ebu Zübâb'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Hz. Osman, Minâ halkına namazı dört rekât olarak kıldırdı ve dedi ki: Ey insanlar! Ben buraya gelince evlendim. Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: *"Bir adam bir şehirde evlenirse orada mukîm (yerleşik) kişi gibi namaz kılar."*[28]

---

etmiş; Tirmizî ise hadisi, hasen saymıştır.

26. Buharî, 63/47; Müslim, 1352.
27. Buharî, 24/59; Müslim, 1621; *Muvatta,* Zekât, 1/282; Nesâî 5/109.
28. Ahmed, *Müsned,* 1/62. Senedi zayıftır.

Bu hadisi İmam Ahmed (r.h.) *Müsned*'inde ve Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî de kendi *Müsned*'inde rivâyet etmiştir. Hadisi, Beyhakî sened kopukluğu (inkıtâ) ve İkrime b. İbrahim'i zayıf sayması sebepleriyle illetli bulmuştur. Ebu'l Berekât İbn Teymiye diyor ki: Zayıflık sebebini bertaraf etmek mümkündür. Çünkü Buharî, bu râviyi *Tarih'* inde anlatmış; ama onun herhangi bir kusuru bulunduğunu söylememiştir. Oysa cerh ve mecrûhları (cerhedilenleri) söylemek onun âdetidir. Ahmed ve ondan önce de İbn Abbâs, yolcu, bir yerde evlenirse orada namazı tam kılması gerektiğini belirtmişlerdir ki, bu aynı zamanda Ebu Hanîfe, Mâlik ve onların arkadaşlarının görüşüdür. Hz. Osman adına gösterilen mazeretlerin en güzeli budur.

Hz. Âişe adına da mazeret olarak, onun, mü'minlerin annesi durumunda olması ve bu sebeple konakladığı yerin onun vatanı olacağı gösterilmişse de bu gösterilen mazeret çürüktür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) de mü'minlerin babasıdır; hanımlarının anneliği, O'nun babalığının bir dalıdır. O, bu sebepten dolayı namazını tam kılmış değildir. Hişâm b. Urve, babası Urve'nin şöyle dediğini rivâyet eder: Hz. Âişe, yolculukta namazı dört rekât kılardı. Ona: "İki rekât kılsana" dedim. O da cevaben: "A yeğenim! Bana zor gelecek değil ya!" dedi.[29]

Şâfiî (r.h.) diyor ki: Yolcuya farz olan, iki rekât olsaydı namazı ne Osman, ne Âişe, ne de İbn Mes'ûd tam (dört rekâtlı) kılardı. Yolcunun da mukîm imam arkasında namazı tam kılması câiz olmazdı. Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) şunların hepsini yaptı: Hem tam kıldı, hem de kısalttı." demiştir. İmam Şâfiî, sonra İbrahim b. Muhammed -Talha b. Amr-Atâ b. Ebî Rebâh yoluyla Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber (s.a.) şunların hepsini yaptı; yolculukta namazı kâh kısalttı, kâh tam kıldı." dediğini rivâyet etmiştir.[30]

Beyhakî diyor ki: Bu hadisi aynı şekilde Muğîre b. Ziyâd da Atâ'dan rivâyet etmiştir. Hadisin en sahih senedi şöyledir: Ebu Bekr el-Hârisî - Dârakutnî - el-Mehâmilî - Saîd b. Muhammed b. Sevvâb- Ebu Âsım - Ömer b. Saîd - Atâ - Âişe: *"Hz. Peygamber (s.a.) (yolculuk esnasında) namazı kâh kısaltır, kâh tam kılardı; kâh oruç tutar, kâh tutmazdı."*

---

29. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/143. Senedi sahihtir. Zeylaî ve İbn Hacer sahih olduğunu söylemişlerdir.
30. İmam Şâfiî, *el-Ümm*, 1/159 ve *Müsned*, 1/114; Dârakutnî, 1/242; Beyhakî, 3/142. Seneddeki Talha b. Amr b. Osman el-Hadramî metrûk râvidir.

Dârakutnî: "Bu sened sahîhtir" deyip[31] sonra Ebu Bekr en-Nisâburî - Abbas ed-Dûrî - Ebu Nuaym - el-Alâ b. Züheyr - Abdurrahman b. el-Esved senediyle rivâyet eder ki: Hz. Âişe, Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber umre yapmak için Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke'ye vardığı zaman Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Anam, babam yoluna feda! Sen (yolda) namazı kısalttın, ben tam kıldım; sen oruç tuttun, ben tutmadım." deyince Hz. Peygamber (s.a.): "İyi etmişsin, Âişe" dedi.[32]

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim: Bu hadis, Âişe'ye atfedilen bir yalandır. Âişe, Allah Rasûlü (s.a.) ve diğer sahabîlerin kılmasının aksine namaz kılacak biri değildi. Onların kısalttıklarını görsün, sonra kalkıp sebepsiz yere tek başına namazı tam kılsın! Nasıl olur?! Oysa "Namaz ikişer rekât farzedilmişti. Yolculuk namazı olduğu gibi bırakıldı da, ikamet halindeki namaza ilâve edildi." diyen odur. O halde Allah'ın farz ettiğine ilâve edip Allah Rasûlü (s.a.) ve arkadaşlarına muhalefet etmesi nasıl düşünülebilir?

Zührî, Âişe'nin böyle yaptığını kendisine anlatan Urve'ye: "Namazı neden tam kılardı?" diye sorunca Urve: "O da Osman gibi te'vîl yoluna gitmişti." diye karşılık verdi. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) onun davranışını güzel bulmuş ve bunu tasvîb etmişse o halde yoruma gerek kalmaz. Bu takdirde onun namazı tam kılmasını yoruma bağlamak doğru olmaz. İbn Ömer haber vermektedir ki: "Yolculukta ne Allah Rasûlü (s.a.), ne Ebu Bekr, ne de Ömer iki rekâttan fazla kıldırırdı."[33] Onların kısalttıklarını gördüğü halde mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin onlara muhalefeti düşünülebilir mi? Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra o da Osman gibi namazı tam kıldı. Her ikisi de bir te'vîl yolu tutmuştur. Delil, onların (sahabenin Hz. Peygamber'den) rivâyetidir; yoksa onlardan birinin, başkalarının muhalefeti yanında yaptığı yorum delil olmaz. En iyi bilen Allah'tır.

Ümeyye b. Hâlid, Abdullah b. Ömer'e: "Biz, Kur'an'da ikamet namazı ile korku namazını buluyoruz da, yolculuk namazını bulamıyoruz?" diye sorduğunda İbn Ömer, ona: "A kardeşim! Biz hiçbir şey bilmiyorduk, Allah, Muhammed'i (s.a.) peygamber olarak gönderdi. Muhammed'i (s.a.) nasıl yapıyor gördükse biz de ancak öyle yaparız." dedi.[34]

---

31. Beyhakî, 3/141; Dârakutnî, 2/189.
32. Beyhakî, 3/142; Dârakutnî, 2/188. Senedi sahihtir. Bk. *Nasbur-Râye*, 2/191.
33. Bk. dipnot: 24.
34. Beyhakî, *Sünen*, 3/136, isnâdı hasendir.

Enes demiştir ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Medine'ye geri dönünceye kadar namazları ikişer rekât kıldırdı.[35]

İbn Ömer diyor ki: "Ben, Allah Rasûlü'ne (s.a.) yol arkadaşlığı yaptım. Yolculukta ne o, ne Ebu Bekir, ne Ömer, ne de Osman -Allah onlardan râzı olsun- iki rekâttan fazla kıldırırdı."[36]. Bu hadislerin hepsi sahihtir.

4— Yolculukta Nâfile Namaz Kılması:

Yolculuk esnasında Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca farz namazları kılmak âdeti idi. Onun (s.a.) vitir ve sabahın sünneti dışında farz namazdan önceki ve sonraki namazları kıldığı bilinmemektedir. Vitir ve sabahın sünnetini ise ne yerleşik hayatta, ne de yolculuk halinde terkederdi.

İbn Ömer'e bu konu sorulduğunda: "Hz. Peygamber'e (s.a.) yol arkadaşlığı yaptım. Onun yolculukta tesbîh kıldığını görmedim." deyip *"Muhakkak Allah Rasûlünde sizin için güzel bir örnek vardır."*[37] âyetini okudu.[38] İbn Ömer'in tesbîh'den maksadı râtibe sünnettir. Yoksa Hz. Peygamber'in (s.a.), yüzü ne yöne gelirse gelsin devesinin sırtında nâfile namaz kıldığı sahih yolla rivâyet edilmiştir. *Sahîhayn'* da İbn Ömer'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Allah Rasûlü (s.a.) yolculuk esnasında binek devesi üzerinde deve yönünü hangi tarafa çevirirse çevirsin farzlar dışındaki namazları kılar; gece namazını îma ile eda ederdi. Vitir namazını da binek devesi üzerinde kılardı."[39]

Şâfiî (r.h.), "Hz. Peygamber'in (s.a.) namazı kısalttığı halde geceleyin nâfile kıldığı sâbittir." diyor. *Sahîhayn'*da rivâyet edildiğine göre Âmir b. Rabîa, Hz. Peygamber'in (s.a.) yolculuk esnasında geceleyin binek devesi üzerinde nâfile kıldığını görmüştür.[40] İşte bu namaz, gece (teheccüd) namazıdır.

İmam Ahmed'e (r.h.) yolculukta nâfile kılma konusunu sormuşlar, o da: "Yolculukta nâfile kılmanın bir sakıncası olmayacağını umarım."

35. Bk. Dipnot: 21.
36. Bk. Dipnot: 24 ve 33.
37. Ahzâb, 33/21.
38. Buharî, 18/11; Müslim, 689.
39. Buharî, 2/407; Müslim, 700.
40. Buharî, 2/474; Müslim, 701.

demiştir. Hasan el-Basrî'nin: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) arkadaşları yolculuğa çıktıklarında farzdan önceki ve sonraki nâfile namazları kılarlardı" dediği rivâyet edilir.[41] Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Câbir, Enes, İbn Abbas ve Ebu Zerr'in böyle yaptıkları rivâyet edilir.

İbn Ömer ise ne farzdan önce, ne de sonra nâfile namaz kılardı. Ancak gecenin ortasında vitirle birlikte nâfile de kılardı. Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti olarak açıkça gözüken odur ki, kısaltılmış farzdan ne önce, ne de sonra bir namaz kılardı. Ama farzdan önce ve sonra nâfile kılmaktan da kimseyi menetmezdi. Bu nâfile namaz, yerleşik halde iken kılınan namazın sünneti gibi râtibe sünnet değil, serbest nâfile gibidir. Bu görüşün bir dayanağı da şudur: Dört rekâtlı namaz yolcuya kolaylık olsun diye iki rekâta indirilmiştir. O halde farz iki rekâta indirilmişken nasıl olur da bir de onun yanında sürekli kılınacak bir râtibe sünnet konulmuş olabilir? Şayet yolcuya kolaylık gösterilmek istenilmemiş olsaydı farzı tam kılması daha münasib olurdu. Bu yüzden Abdullah b. Ömer: "Nâfile kılacak olsaydım, farzı tam kılardım." demiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih günü, o vakit yolcu iken sekiz rekât kuşluk kıldığı sâbittir.

Ebu Davud ve Tirmizî'nin, *Sünen*'lerinde Leys-Safvân b. Süleym-Ebu Büsra el-Gıfârî senediyle Berâ b. Âzib'den rivâyet ettikleri: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte on sekiz seferde bulundum. Öğleden önce gün devrildiğinde iki rekât namaz kılmayı terkettiğini hiç görmedim." hadisine[42] gelince; Tirmizî hadis hakkında şunları söylüyor: "Bu hadis garîbtir. Muhammed'e (Buharî'ye) bu hadisi sordum; yalnız Leys b. Sa'd'ın rivâyet ettiğini, Ebu Büsra'nın ismini bilmediğini ve hadisin hasen olduğunu söyledi."

Buharî'nin *Sahih*'inde Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.) öğleden önce dört ve ondan sonra iki rekât kılmayı hiç bırakmazdı." hadisi ise Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazları yolculukta da kıldığı konusunda açık değildir. Herhalde Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) çoğunluk yani ikamet halini haber vermiştir. O'nun yolculuk halini erkekler, kadınlardan daha iyi bilir. İbn Ömer, Peygamberimizin (s.a.) iki rekâttan fazla kılmadığını haber vermiştir. İbn Ömer'in kendisi de yolculukta farzdan önce de, sonra da hiç namaz kılmazdı. En iyi bilen Allah'tır.

---

41. Tahkikçiler "Bu rivâyet, Hasan el-Basrî Allah Rasûlü'ne (s.a.) yetişmediği için mürseldir." diyorlar ki, bu söz bir yanlış anlamanın eseridir. Çünkü Hasan el-Basrî, yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere "Ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) zamanına eriştim" demiyor, aksine "Ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabının zamanına eriştim" diyor. Onun, sahabe devrine yetiştiği şüphe götürmez bir gerçektir.
42. Abu Davud, 1222; Tirmizî, 550 ve 552.

5— Hayvan Üstünde Namaz Kılması:

Binek devesi üzerinde, deve her nereye yönelirse yönelsin, rükû ile secdede başı ile îmâ ederek ve secdede rükûdan daha ziyade eğilerek nâfile namaz kılmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti idi.

Ahmed ve Ebu Davud'un Enes'ten rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) başlangıçta tekbîr alırken devesini kıbleye çevirir, sonra namazın geri kalan kısmını deve her nereye yönelirse yönelsin o tarafa doğru kılardı.(43) Ancak bu hadiste biraz durmak gerekir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.), devesi üzerinde namaz kılışını anlatan Âmir b. Rabîa, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah gibi diğer sahabîler onun, deve her nereye yönelirse yönelsin o tarafa doğru namaz kıldığını kayıtsız ve şartsız olarak söylemişler ve bundan ne başlangıç tekbîrini, ne de başka bir şeyi müstesnâ tutmuşlardır. Bu sahabîlerin rivâyet ettikleri hadisler, bu Enes hadisinden daha sahihtir. En iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber (s.a.) hem binek devesi üzerinde, hem de -şayet sahihse- eşek üzerinde namaz kılmıştır. Bu ikincisini Müslim, *Sahih*'inde İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.(44)

Haber sahihse Hz. Peygamber (s.a.), yağmur ve çamurdan dolayı ashabına farz namazı binek develeri üzerinde kıldırmıştır. Ahmed, Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) arkadaşlarıyla birlikte bir dar geçide ulaştı. Binek devesi üzerindeydi. Tepelerinden yağmur, altlarından sel akıyordu. Namaz vakti girmişti. Emretti, müezzin ezan okudu ve kâmet getirdi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) binek devesi üzerinde öne geçti; onlara îma ile namaz kıldırdı. Secdede rükûdan daha ziyade eğildi.(45) Tirmizî diyor ki: Bu hadis garîbtir. Ömer b. Rammâh tek başına rivâyet etmiştir. Bu olay Enes'ten kendi fiili olarak sâbittir.

---

43. Ahmed, *Müsned*, 3/203; Ebu Davud, 1225. İsnâdı hasendir. Münzirî hasen, birçok kimse de sahîh saymıştır.
44. Müslim (700/35), Mâlik - Amr b. Yahyâ el-Mâzinî - Saîd b. Yesâr senediyle İbn Ömer'in: "Ben, Allah Rasûlü'nün (s.a.), Hayber'e yönelmiş vaziyette bir eşek üzerinde namaz kıldığını gördüm." dediğini nakleder. Dârakutnî vs. muhaddisler diyorlar ki: "Bu, Amr b. Yahyâ el-Mâzinî'nın bir yanılgısıdır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) yük devesi veya binek devesi üzerinde namaz kıldığı bilinen bir gerçektir. Doğrusu, eşek üzerinde namaz - Müslim'in (702) de zikrettiği üzere- Enes'in fiilidir"
45. Ahmed, 4/174; Tirmizî, 411. Ebu Bekr İbnü'l-Arabî diyor ki: Bu, Ya'lâ hadisi sened itibariyle zayıf, anlam itibariyle sahihtir. Bir kimse vaktin çıkmasından korkar ve

6— İki Namazı Birleştirmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) âdetindendir ki, gün devrilmeden önce yola çıktığında öğle namazını ikindi vaktine kadar geciktirdikten sonra inip her iki namazı bir arada kıldırırdı. Yola çıkmadan evvel gün devrildiği takdirde öğle namazını kıldırır, sonra hayvanına binerdi. Yolculukta acele sürüp gittiğinde akşam namazını geciktirip yatsı vaktinde akşam ile yatsıyı birleştirir, bir arada kıldırırdı.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk seferi sırasında yola çıkmadan önce gün devrilirse, öğle ile ikindiyi birlikte kıldırırdı. Şayet gün devrilmeden önce yola çıkarsa öğle namazını geciktirir, ikindi vakti iner, her iki namazı birlikte kıldırırdı. Akşam ve yatsı namazlarını da böyle yapardı. Ancak bu hadisin sıhhatinde görüş ayrılıkları ortaya çıkmış; kimileri sahih, kimileri hasen sayarken kimileri de kusurlu olduğunu belirterek - Hâkim gibi- uydurma saymışlardır.

Hadisin senedi sahih şartlarını taşımaktadır. Fakat tuhaf bir illet ortaya atılmıştır. Hâkim diyor ki: Ebu Bekr b. Muhammed b. Ahmed b. Bâlûyeh, Musa b. Harun - Kuteybe b. Saîd - Leys b. Sa'd - Yezîd b. Ebî Habîb - Ebu't-Tufeyl - Muâz b. Cebel senediyle bize nakleder ki; Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk seferi sırasında gün devrilmeden önce yola çıktığında öğle namazını ikindiye birleştirecek kadar geciktirir ve her iki namazı bir arada kıldırırdı. Gün devrildikten sonra yola çıktığında ise öğle ile ikindiyi beraber kıldırır, sonra yola çıkardı. Akşamdan önce yola çıktığında akşam namazını geciktirir, yatsı namazı ile beraber kıldırırdı. Akşamdan sonra yola çıktığında ise yatsıyı vakti girmeden akşam namazı ile birlikte kıldırırdı.[46]

Hâkim der ki: Bu hadisin râvileri sika imamlardır. Ama sened ve metni şâzdır. Hem sonra bunun bir illetini de bilmiyoruz ki, ona dayanarak

---

yerin darlığından yahut yer çamur ve su olduğundan dolayı yere inemez de îma yoluyla hayvan üzerinde namaz kılarsa, kıldığı namaz sahih olur.

46. Hâkim bunu, *Ulûmu'l-Hadîs* adlı eserinde zikretmiştir. Ayrıca hadisi Ahmed, Ebu Davud (1220) ve Tirmizî (553) de rivâyet etmiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî'de* (2/480) diyor ki: Bu hadisi bir grup hadis imamı, Kutebye'nin Leys'ten tek başına rivâyet etmiş olmasından dolayı illetli saymıştır. Hâkim'in *Ulûmu'l-Hadîs*'te anlattığına göre Buharî, zayıf râvilerden birinin onu Kuteybe'ye nisbet ettiğine dikkati çekmiştir.

o sayede illetli sayalım. Hadis, Leys - Ebu'z-Zübeyr - Ebu't-Tufeyl senediyle rivâyet edilmiş olsa bu senedle hadisi illetli sayardık; Yezîd b. Ebî Habîb - Ebu't-Tufeyl senediyle rivâyet edilmiş olsa bu sefer de bu senedle illetli sayardık. Artık her iki illeti de bulamadığımıza göre hadis illetli olmaktan çıkmıştır. Sonra baktık, Yezîd b. Ebî Habîb'in Ebu't-Tufeyl'den bir rivâyetine rastlamadık. Bu metnin bu şekil anlatımla ne Ebu't-Tufeyl'in öğrencilerinden birinden, ne de onun dışında Muâz b. Cebel'den rivâyette bulunan herhangi bir kimseden nakledildiğine rastladık. Bunun üzerine: "Hadis şâzdır" dedik. Ebu'l-Abbas es-Sekafî'nin şöyle dediğini söylediler: Kuteybe b. Saîd, bize: "Bu hadis üzerinde Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, Yahyâ b. Maîn, Ebu Bekr b. Ebî Şeybe ve Ebu Hayseme'nin alâmeti var." derdi. Kuteybe, bu muhaddisler meyanında bu hadisi ondan yazan yedi hadis imamını saymıştır. Hadis imamları, bu hadisi Kuteybe'den yalnızca sened ve metninde taaccüb ettikleri için dinleyip almışlardır. Hem sonra onlardan hiç birinden bu hadisin bir illetini zikrettiği kulağımıza gelmemiştir.

Sonra (Hâkim): "Baktık ki, ne görelim; hadis uydurma değil mi?! Kuteybe ise sika, güvenilir bir râvi!" diyor, hadisin Buharî'ye kadar olan senedini veriyor ve ekliyor: Kuteybe b. Saîd'e: "Yezîd b. Ebî Habîb'in Ebu't-Tufeyl'den aktardığı hadisi, Leys b. Sa'd'dan, kiminle birlikte yazdın?" diye sordum; "Ebu'l-Heysem Hâlid b. Kâsım el-Medâinî ile birlikte yazdım." cevabını verdi. Buharî: "Ebu'l-Heysem Hâlid b. Kâsım el-Medâinî, büyük üstadların hadislerine hadisler katardı" demiştir.

Ben derim ki: "Hâkim'in bu hadisin uydurma olduğu kararını vermesi kabul edilemez. Çünkü Ebu Davud, hadisi Yezîd b. Hâlid b. Abdullah b. Mevheb er-Ramlî-Mufaddal b. Fudâle-Leys b. Sa'd-Hişâm b. Sa'd-Ebu'z-Zübeyr-Ebu't-Tufeyl-Muâz senediyle nakletmiştir.[47] Bu seneddeki Mufaddal, Kuteybe'ye mütâbaat etmiştir. Her ne kadar Kuteybe, Mufaddal'dan

47. Ebu Davud, 1208, K. Salât, B. el-Cem' beyne's-salâteyn. Bu hadisin senedinde adı geçen Hişâm b. Sa'd'ın güvenirliğinde görüş ayrılıkları vardır. Ebu'z-Zübeyr'in, Mâlik, Sevrî, Kurra b. Hâlid vs. öğrencileri Hişâm'a muhalefet ederek, rivâyetlerinde takdim suretiyle birleştirmeyi zikretmemişlerdir. Bu konuda İmam Şâfiî (1/116, 117) ve İmam Ahmed (1/367), İbn Abbas'tan bir hadis rivâyet etmişlerdir; ama bu hadis zayıftır. Yalnız Ahmed (2191) ve Beyhakî (3/164) İbn Abbas'tan sahih senedle bu hadise şahid bir hadis rivâyet etmişlerse de, Hafız İbn Hacer'in de dediği gibi: "Bu hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.) isnâdı şüphelidir. Bilinen, bunun İbn Abbas'a isnâdıdır. Nitekim Beyhakî, bir başka senedle İbn Abbas'a kesin isnâd ederek rivâyet etmektedir."

daha büyük ve daha hafız ise de, Kuteybe'nin teferrüdü (=tek kalışı) onun sayesinde ortadan kalkmaktadır. Hem sonra Kuteybe, işittiğini açıkça belirtmek için "Haddesenâ= Bize söyledi" sözünü kullanmış, an'ane yoluyla rivâyet etmemiştir. Allah, onu emanet, hafıza, güvenilirlik ve adalet bakımlarından üstün bir mevkiye oturttuğu halde, artık onun semâında (=hadisi duymuş olmasında) nasıl kusur aranabilir?

İshak b. Râhûyeh, Şebâbe - Leys - Akîl - İbn Şihâb (Zührî) - Enes yoluyla rivâyet eder ki; *"Allah Rasûlü (s.a.) yolculukta bulunduğu zaman, güneş tam tepe noktadan kayınca öğle ve ikindi namazlarını kılar, sonra yola çıkardı."*[48] Gördüğün gibi bu (sahih) bir isnâddır. Senedde adı geçen Şebâbe, rivâyet ettiği hadisin delil olarak kullanılmasında (Buharî ve Müslim tarafından) ittifak edilen sika râvî Şebâbe b. Sevvâr'dır (v. 206/821). Müslim, *Sahih*'inde, onun Leys b. Sa'd'dan bu isnadla Şeyhayn (Buharî ve Müslim)'ın şartlarına uygun bir hadisini rivâyet etmektedir. Bu hadis hiç olmazsa, Muâz hadisini takviye edicidir. Hadisin aslı *Sahîhayn*'da mevcuttur. Ancak orada takdîm birleştirmesi (bir namazı vaktinden önceye alıp vaktin namazı ile birlikte kılma) yoktur.

Sonra Ebu Davud diyor ki: Hişâm, Urve - Hüseyn b. Abdullah - Kürayb - İbn Abbas - Hz. Peygamber (s.a.) senediyle Mufaddal hadisinin yani takdîm birleştirmesi konusundaki Muâz hadisinin benzerini aktarmıştır. Metni şöyledir: Hüseyn b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas, Kürayb'dan İbn Abbas'ın şöyle dediğini aktarır: "Size Hz. Peygamber'in (s.a.) yolculukta kıldığı namazı anlatayım mı! O, daha konaklama yerinde iken gün devrilmişse öğle ile ikindiyi zeval vaktinde bir arada kıldırırdı. Gün devrilmeden yola çıkmışsa öğleyi geciktirir, ikindi vaktinde öğle ile ikindiyi beraber kıldırırdı." Râvi: "Sanırım İbn Abbas, akşam ve yatsı hakkında da böyle söyledi." diyor. Şâfiî bu hadisi İbn Ebî Yahyâ - Hüseyn ve İbn Aclân - Hüseyn senedleriyle rivâyet etmiştir.

Beyhakî diyor ki: Büyük muhaddisler hadisi bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Senedler şöyledir: 1) Hişâm b. Urve vs. - Hüseyn b. Abdullah. 2) Hadisi Abdürrezzâk, İbn Cüreyc - Hüseyn - İkrime ve Kürayb - İbn Abbas senediyle rivayet etmiştir. 3) Eyyûb, Ebu Kılâbe - İbn Abbas senediyle rivâyet etmiştir. Bu hadisi yanlız merfû olarak biliyorum.

48. Beyhakî, 3/162. İsnâdı sahihtir.

İsmail b. İshâk'ın, İsmail b. Ebî İdris - kardeşi (İbn Ebî İdris) - Süleyman b. Mâlik - Hişâm b. Urve - Kürayb - İbn Abbas senediyle rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) yolda yürüyüş kızıştığı zaman gün devrilmeden yola çıkmışsa, hayvanına biner yola koyulurdu. Sonra iner öğle ile ikindiyi beraber kıldırırdı. Gün devrilinceye kadar yola çıkmamışsa öğle ile ikindiyi birlikte kıldırır, sonra hayvanına binerdi. Hayvanına binmek istediğinde akşam namazının vakti girmişse akşamla yatsı namazlarını birlikte kaldırırdı.

Ebu'l-Abbas İbn Süreyc der ki: Yahya b. Abdülhamid'in Ebu Halid el-Ahmer - Haccâc - Hakem - Mıksem - İbn Abbas senediyle rivâyet ettiğine göre;

"Allah Rasûlü (s.a.) gün devrilinceye kadar yola çıkmamışsa öğle ile ikindiyi birlikte kıldırırdı. Daha gün devrilmemişse öğleni geciktirir, ikindi vaktinde ikindi namazı ile birlikte kıldırırdı."

Şeyhulislâm İbn Teymiye diyor ki: Hacda vakfe yararını gözeterek, dua vakti devamlı olsun ve ikindi namazı sebebiyle konaklayarak - bunu meşakkatsiz yapmaya imkânı varken - duayı kesmemek için öğle ile ikindiyi Arafat'ta bir arada kıldırması da takdîm birleştirmesine delil olarak ileri sürülebilir. O halde aynen burada olduğu gibi meşakkat bulunur, ihtiyaç duyulursa iki namazı bir arada kılmak haydi haydiye câiz olur.

Şâfiî der ki: Arefe günü ikindi namazıyla duaya ara vermemek için ikindi namazını takdîm (öğlenin vaktinde kılmak), Hz. Peygamber (s.a.) için daha uygundu. Yolculuğa ara vererek akşam namazını kılmak nedeniyle konaklamamak için de (akşamı yatsı ile birlikte yatsı vaktinde) Müzdelife'de kılması daha münasib idi. Çünkü böyle yapmadığı zaman insanlara zorluk vermiş olurdu. En iyi bilen Allah'tır.

Yolculukta, pekçok insanın yaptığı gibi ne hayvan üzerinde binili bir vaziyette, ne de konakladığı halde iki namazı bir arada kılmak âdetiydi.

Hz. Peygamber (s.a.) Tebûk seferi olayında anlattığımız üzere yalnızca yolculuk kızıştığında ve namazın peşinden yola çıkacağı zaman iki namazı bir arada kıldırırdı. Yolcu olmayıp bir yerde konaklamışken - Şâfiî (r.h.) ve üstadımızın dedikleri gibi vakfenin sürekliliğini sağlamak için Arafat'ta kılması dışında - iki namazı bir arada kıldığı nakledilmemiştir.[49]

---

49. Abdullah b. Abbas; "Allah Rasûlü (s.a.) korku ve yolculuk bulunmadığı halde Medi-

Bu yüzden Ebu Hanîfe, iki namazı bir arada kılmayı Arafat'a mahsus görmüş ve haccın tamamından saymıştır. Ona göre yolculuğun bu konuda etkisi yoktur.

Ahmed, Mâlik ve Şâfiî ise iki namazı bir arada kılmanın sebebini yolculuk saymışlar ve sonra kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Şâfiî ve kendisinden gelen rivâyetlerin birine göre Ahmed, uzun yolculuğa vermişler ve Mekkeliler için iki namazı bir arada kılmayı caiz görmemişlerdir. Mâlik ve kendisinden gelen diğer rivâyete göre Ahmed, Mekkeliler için de Arafat'ta namazları bir arada kılmayı ve kısaltmayı caiz görmüşlerdir. Üstadımız ve *İbâdât* adlı eserinde Ebu'l-Hattâb da bu görüşü tercih etmişlerdir. Sonra Üstadımız bunu genişletip ister kısa, ister uzun yolculukta olsun namazları kısaltma ve iki namazı bir arada kılma konusunda bir asıl (dayanak) yapmıştır. Nitekim seleften pekçoğu da bu görüştedir. Mâlik ve Ebu'l-Hattâb ise bunu yalnızca Mekkelilere mahsus saymışlardır.

Hz. Peygamber (s.a.) ümmetine (yolculukta) namazı kısaltabilecekleri ve orucu bozabilecekleri bir mesafe tayin etmemiştir. Aksine bu konuyu onlara kayıtsız-şartsız olarak yolculuk ve yeryüzünde yürüme şeklinde serbest bırakmıştır. Nitekim onlara teyemmüm etmeyi de her yolculukta serbest bırakmıştır. Bir, iki yahut üç günle sınırladığı rivâyetlerine gelince, bilinmektedir ki, bu konuda ondan asla sahih bir rivâyet yoktur. En iyi bilen Allah'tır.(*)

---

ne'de öğle ile ikindiyi bir arada kıldırdı." diyor. Hz. Peygamber'in (s.a.) bunu neden yaptığını sorana da: "Ümmetini zorluğa düşürmemek (günaha sokmamak) için yaptı." cevabını veriyor. Bk. Müslim, *Sahih,* 705/50.

* Hanefî mezhebine göre Kurban bayramının birinci günü Arafat'ta öğle ile ikindiyi, Müzdelife'de akşam ile yatsıyı cemetme dışında namazlar cemedilemez. Bu konuda geniş bilgi için Prof. Kamil Miras'ın *Tecrid-i Sarih Tercemesi*'ndeki 571 no'lu hadisin açıklamasına bakılabilir.

N) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) KUR'AN OKUYUŞU VE DİNLEYİŞİ

1— Hz. Peygamber'in Kur'an Okuyuşu ve Dinleyişi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) devamlı okuduğu ve asla bırakmadığı bir hizbi vardı. Tertîl üzere ağır ağır sükûnetle okurdu; ne hızlı, ne de acele... Öyle bir okuyuşu vardı ki, harfleri teker teker açık seçik çıkarırdı. Her âyet başında okumayı keserdi. Med (=uzatma) harflerinde uzatırdı. *"er-Rahmân"* ve *"er-Rahîm"* kelimelerini uzatarak okurdu. Kur'an okuyacağı zaman ilk önce:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

diyerek kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırdı. Bazan da şöyle derdi:

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ من هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ .

"Allah'ım! Şeytanın kışkırtmasından, üflemesinden ve fısıldamasından sana sığınırım."(1)

Eûzü'yü, okumaya başlamadan önce çekerdi.

Kur'an'ı başkasından dinlemeyi severdi. Bir keresinde Abdullah b. Mes'-

---

1. Ahmed, 4/80, 85; Ebu Davud, 764; İbn Mâce, 807; İbn Hibbân (443) ve Hâkim (1/235) hadisi sahih saymış, Zehebî de buna muvafakat etmiştir. Ayrıca hasen bir senedle Tirmizî (242), Ebu Davud (775) ve Ahmed (3/50) tarafından da rivâyet edilmiştir.

ûd'a Kur'an okumasını buyurmuş, o da Hz. Peygamber (s.a.), kendisini dinlerken okumaya dalmış; Peygamberimiz (s.a.) İbn Mes'ûd'dan dinlediği Kur'an'a kendini kaptırmış, gözlerinden yaşlar boşanmıştı.[2]

Ayakta iken, otururken, uzanırken, abdestli ve abdestsiz iken Kur'an okurdu. Cünüplük dışında hiçbir şey onun Kur'an okumasına engel olmazdı.

Hz. Peygamber (s.a.), Kur'an'ı tegannî eder (nağmeli okur) ve zaman zaman da Fetih günü, Fetih sûresini okurken yaptığı gibi sesini tercî[3] ederdi.[4] Abdullah b. Mugaffel, onun tercî'ini üç kere "a a a" demek şeklinde anlatmaktadır. Bunu Buharî rivâyet etmiştir.[5]

Bu hadisleri, *"Kur'anı seslerinizle süsleyin."*[6] *"Kur'an'ı tegannî etmeyen bizden değildir."*[7] ve *"Allah, sesi güzel herhangi bir peygambere, Kur'an'ı tegannî etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."*[8] hadisleriyle bir arada düşünürsen; Hz. Peygamber'in (s.a.) bu tercî'i içinden gelerek yaptığını, yoksa devenin kendisini sallamasından dolayı zorunlu kaldığı için yapmış olmadığını anlarsın. Çünkü bunu devenin sallamasından dolayı yapmış olsaydı, istek dışı olmuş olurdu ve bu durumda Abdullah b. Mugaffel, sesi kesilecek kadar Hz. Peygamber'i (s.a.) devenin salladığını gördüğü halde onu örnek alıp isteyerek tercî' yapmaz ve sonra: "Hz. Peygamber (s.a.) okurken tercî' ederdi." deyip tercî'i Peygamberimizin (s.a.) davranışı olarak anlatmazdı. Devenin sallanmasından dolayı olsa idi, Hz. Peygamber'in (s.a.) tercî' denilecek bir davranışı olmazdı.

Bir gece Ebu Musa el-Eş'arî'nin Kur'an okuyuşunu gizlice dinledi; sonra bunu ona anlatınca Ebu Musa: "Dinlediğini bilseydim, senin için sesimi

2. Buharî, 66/32; Müslim, 800/248.
3. Tercî': Sesi yükseltmek, titretmek ve nağme yapmak anlamlarına gelir. Ayrıca sözü kendi işitecek kadar söylerken sesi yükseltip herkese işittirmek anlamında da kullanılır.
4. Müslim, 794/237.
5. Buharî, 66/20.
6. Ebu Davud, 1468; Nesâî, 2/179, 180. İsnâdı sahihtir. Dârimî 2/474; Ahmed, *Müsned,* 4/283, 285, 296, 304; İbn Mâce, 1342. İbn Hibbân (660) ve Hâkim sahih saymış, Zehebî de buna muvafakat göstermiştir.
7. Ebu Davud, 1469, 1470, 1471; Ahmed, *Müsned,* 1476. İsnâdı sahihtir. Ayrıca Buharî, Tevhîd, 97/44.
8. Buharî, 66/19, 66/32, 97/44; Müslim, 792; Ebu Davud, 1473; Nesâî, 2/180. Hadiste geçen "izin vermek" diye tercüme edilen kısım "mükâfat vermek" diye de tercüme edilebilir.

güzelleştirirdim."[9] yani güzel sesle okur, sesimi iyice süslerdim, demiştir.

Ebu Davud'un, *Sünen*'inde Abdülcebbâr b. Velîd'den, onun da İbn Ebî Müleyke'den rivâyetlerine göre Abdullah b. Ebî Yezîd şöyle anlatıyor: Ebu Lübâbe yanımızdan geçti. Evine girinceye kadar peşinden gittik. Baktık, orada görünüşü perişan bir adam var. Şöyle dediğini duydum: Allah Rasûlü'nün (s.a.): *"Kur'an'ı tegannî etmeyen bizden değildir."* dediğini işittim. Abdülcebbâr diyor ki: İbn Ebî Müleyke'ye: "Ey Ebu Muhammed! Adam güzel sesli değilse ne yapsın?" diye sordum, o da: "gücü yettiğince sesini güzelleştirsin" cevabını verdi.

2— Kur'an'ı Nağmeli Okuma Konusundaki Görüş Ayrılıkları:

Bu konuyu aydınlatıp âlimlerin farklı görüşlerini, her grubun delillerini, delil getirirlerken ortaya çıkan leh ve aleyhlerine olan durumları, Allah Teâlâ'nın güç vermesi ve yardımıyla burada neyin doğru olduğunu belirlemek gerekmektedir.

a) Bir grup diyor ki: Nağme yaparak okumak mekruhtur. Ahmed, Mâlik vs. âlimler buna parmak basmışlardır. Ali b. Saîd'in rivâyetine göre nağme yaparak okuma konusunda Ahmed b. Hanbel: "Hoşuma gitmiyor. Bu iş sonradan ortaya çıkmadır." demiş, Mervezî'nin rivâyetine göre: "Nağme yaparak okumak bid'attir; dinlenilmez" demiş, Abdurrahmân el-Mütteabbib'in rivâyetine göre ise: "Nağme yaparak okumak bid'attir." demiş, oğlu Abdullah, Yusuf b. Musa, Yakûb b. Bahtân, Esrem ve İbrahim b. Hâris'in rivâyetlerine göre de: "Nağme yaparak okuma hoşuma gitmiyor. Ancak bu durum hüzünden kaynaklanır ve Ebu Musa'nın sesi gibi hüzünlü bir sesle okursa o zaman durum başkadır." demiştir. *"Kur'an'ı seslerinizle süsleyin"* hadisi hakkında ise Sâlih'in rivâyetine göre yine

9. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (7/170) vermiş ve Ebu Ya'lâ'nın rivayet ettiğini belirterek bir râviden dolayı hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (9/81) diyor ki: İbn Sa'd'ın, Müslim'in şartlarını taşıyan bir isnâdla Enes'ten rivâyet ettiğine göre Ebu Musa bir gece kalktı, namaza durdu. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları onun sesini işittiler. Ebu Musa tatlı sesli idi. Hanımlar kalkıp onu dinlediler. Sabah olunca bu durum Ebu Musa'ya aktarıldığında: "Bilseydim, onlar için sesimi güzelleştirirdim." dedi. Rûyânî'nin rivâyetinde ise Ebu Musa; "Allah Rasûlü'nün (s.a.) okuduğumu dinlediğini bilseydim okumamı güzelleştirirdim." demiştir. Buharî (66/31) ve Müslim'in (793) rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.), Ebu Musa'ya: "Benim, bu gece senin Kur'an okuyuşunu dinleyişimi ah bir görseydin! Gerçekten sana Hz. Davud ailesinin neylerinden biri verilmiştir."

Ahmed b. Hanbel: "Süsleme, güzel okumak anlamındadır" diyor. Mervezî'nin rivâyetine göre de: *"Allah, sesi güzel herhangi bir peygambere, Kur'an'ı tegannî etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."* hadisi ile *"Kur'an'ı tegannî etmeyen bizden değildir."* hadisi hakkında Ahmed diyor ki: "İbn Uyeyne: Tegannî etmek, onunla istiğnâ etmek = yetinmek anlamındadır, derdi. Şâfiî ise: Tegannî, sesi yükseltmektir, demişti." Muâviye b. Kurra'nın rivâyetine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih sûresini okuması ve okurken tercî' yapması olayı kendisine hatırlatılan Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) bunun, nağme yapmak anlamına geldiğini kabul etmediği gibi, nağme yapmaya ruhsat bulunduğu yolunda delil olarak ileri sürülen hadisleri de inkâr etti.

İbnu'l-Kâsım'ın rivâyetine göre namazda nağme yapma konusu Mâlik'e sorulduğunda şöyle cevap vermişti: "Hoşlanmam. Bu olsa olsa şarkıcıların para kazanmak için söyledikleri bir şarkı olur."

[Enes b. Mâlik, Saîd b. Müseyyeb, Saîd b. Cübeyr, Kâsım b. Muhamed, Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn ve İbrahim en-Nehâî'nin de bu işi mekruh sayanlardan oldukları rivayet edilmektedir.]

Abdullah b. Yezîd el-Akberî anlatıyor: Bir adamla Ahmed b. Hanbel arasında şu konuşmanın geçtiğine şahid oldum. Adam sordu:

—Kur'an'ı nağme yaparak okuma konusunda ne dersin?

—Senin adın ne?

—Muhammed.

—Sana, ismin uzatılarak: "Yâ Muuuhammed!" denmesi hoşuna gider mi?

Kadı Ebu Ya'lâ diyor ki: Bu tavır, onun nağme yaparak okumayı aşırı derecede mekruh gördüğünü ortaya koyar.

Hasan b. Abdülaziz el-Ceravî anlatıyor: Adamın biri bana bir vasiyette bulundu. Geride bıraktığı şeyler arasında nağmeli Kur'an okuyan bir cariye vardı. Bu cariye mîrasın çoğunluğunu yahut hepsini teşkil ediyordu. Ahmed b. Hanbel, Hâris b. Miskîn ve Ebu Ubeyd'e: "Cariyeyi nasıl satayım?" diye sordum. Onlar da: "Sade sat" dediler. (Nağmeli okuma özelliğinden satım esnasında söz etmeden sat.) O zaman satımında fiyatın düşeceğini söyledimse de, yine: "Sade sat" dediler.

Kadı Ebu Ya'lâ diyor ki: Böyle dediler; çünkü o cariyenin nağme yaparak okumasını dinlemek mekruhtur. Şarkıda olduğu gibi onun bu okuyuş özelliği için de bedel almak câiz değildir.

b) İbn Battâl diyor ki: Bir grup da: "Kur'an'ı tegannî etmek demek, onu okurken sesi güzelleştirmek ve okuma esnasında tercî' yapmak demektir." diyor. Kişinin istediği ses ve nağmelerle tegannî etmesinin câiz olduğu görüşü, İbnul-Mübârek ve Nadr b. Şümeyl'in görüşüdür. Kur'an'ı nağmeli okumanın câiz olduğunu söyleyenlerden biri olan Taberî'nin anlattığına göre Hz. Ömer b. Hattâb (r.a.), Ebu Musa'ya: "Bize Rabbimizi hatırlat" der. Ebu Musa da nağme yapa yapa okurdu. Hz. Ömer (r.a.): "Ebu Musa gibi Kur'an'ı tegannî edebilen etsin" demiştir. Ukbe b. Âmir, Kur'an'ı en güzel sesle okuyanlardandı. Hz. Ömer, ona: "Falan sûreyi bana oku" dedi. O da okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer ağladı ve: "Bu sûre indi sanmıyordum" dedi. (Yani öyle okudun ki, bana bambaşka bir sûre gibi geldi).

İbn Abbas ve İbn Mes'ûd, nağmeli okumayı caiz görmüşlerdir. Atâ b. Ebî Rabâh'ın da caiz gördüğü rivâyet edilir. Abdurrahman b. Esved b. Yezîd, Ramazan ayında mescidlerde güzel ses arardı.

Tahâvî'nin rivayetine göre Ebu Hanîfe ve arkadaşları nağme ile okunan Kur'an'ı dinlerlerdi. Muhammed b.Abdülhakem: "Babam (Abdülhakem), Şâfiî ve Yusuf b. Ömer'in nağme ile okunan Kur'an'ı dinlediklerini gördüm" diyor. İbn Cerîr et-Taberî'nin tercihi de bu görüştür.

3— Caiz Görenlerin Delilleri:

Caiz görenler diyorlar ki -söz İbn Cerîr'indir-:

1— Söz konusu hadisin; şiiri tegannî, dinleyeni şevke getirip coşturan mâkul tegannî demek olduğu gibi, Kur'an'ı tegannî de okuyucunun dinleyicisini tatlı tatlı hüzünlendirdiği mâkul tegannî ve sesi güzelleştirmek anlamına geldiğinin delili; Süfyân'ın Zührî - Ebu Seleme - Ebu Hureyre yoluyla rivâyet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: *"Allah, terennümü güzel herhangi bir peygambere, Kur'an'ı terennüm etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."* Akıl sahiplerince mâkuldür ki; terennüm, ancak terennüm eden kişi sesini güzelleştirir ve nağme yaparsa terennüm olur. Bu hadis: *"Allah, güzel sesli herhangi bir peygambere Kur'an'ı yüksek sesle okuyarak tegannî etmesine izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir."* şeklinde de rivâyet edilmiştir.

Taberî diyor ki: Bu hadis, meselenin bizim söylediğimiz gibi olduğunun en açık bir delilidir. İbn Uyeyne'nin dediği gibi Kur'an'la yetinip başkasına ihtiyaç duymamak anlamında olsaydı, güzel sesten ve yüksek sesle

okumaktan sözedilmesinin bir anlamı kalmazdı. Bilinmektedir ki, Arapçada "tegannî" yanlızca güzel sesle tercî' etmek anlamında kullanılmaktadır. Şâir der ki:

تَغَنَّ بِالشِّعْرِ إِمَّا كُنْتَ قَائِلَه   إِنَّ الغِنَاءَ لِهَذَا الشِّعْرِ مِضْمَارُ

"Sen söylemişsen haydi şiiri tegannî et. Bu şiiri tegannî, yarış alanıdır."(10)

"(تغنّيت) sîgasının (إستغنيت) yetindin, başkasına muhtaç olmadın anlamında kullanımı Arap dilinde yaygındır" iddiasına gelince; Arap dili uzmanlarından hiçbirinin böyle söylediğini bilmiyoruz.

Görüşünü doğrulamak için el-A'şa'nın şu beytini delil olarak ileri sürmesine gelince:

وَكُنْتُ امْرَءاً زَمناً بِالعِرَاق   عَفِيفَ المُنَاخِ طَوِيلَ التَّغَنْ

"Ben bir zaman Irak'ta çevresi saygın ve uzun süre kalmış bir adamdım."(11)

Şiirde geçen (طويل التغنى) "tegannîsi uzun" sözüyle "istiğnâsı uzun" anlamının kastedildiğini sanmıştır ki, bu onun bir yanılgısıdır. el-A'şâ, buradaki tegannî kelimesi ile Arapların: (غنى فلان بمكان كذا) "Falan kimse, falanca yerde yerleşti." sözlerinde olduğu gibi "ikamet = yerleşmek, bir yerde eğleşmek" anlamını kasdetmiştir. (كأن لم يغنوا فيها) *"Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki yurtlarında hiç eğleşmemişler gibi oldular."*(12) âyetinde de bu anlam vardır.

Diğer bir şâirin şu beytiyle davasına şahit getirmeye çalışmasına gelince:

كِلاَنَا غَنِيٌّ عَنْ أَخِيهِ حَيَاتَهُ   وَنَحْنُ إِذَا مِتْنَا أَشَدُّ تَغَانِيَا

10. Hassân b. Sâbit, *Divan*, s.420.
11. el-A'şâ, *Divan*, s.25.
12. A'râf, 7/92.

"İkimizden her biri diğerinin yaşamasına muhtaç değil. Öldüğümüz zaman da birbirimize daha çok müstağni kalacağız."[13]

Bu da onun bir gafletidir. Çünkü (تغنّى)'dan gelen (تغانٍ) kelimesi, iki kimseden herbirinin bir diğerine ihtiyaç duymaması anlamındadır. Nitekim (تضارب الرجلان) "İki adam dövüştü" cümlesi, iki adamdan herbiri, diğerini dövdü, anlamındadır. (تشاتما) "İki kişi sövüştü" ve (تقاتلا) "İki kişi vuruştu" sözleri de böyledir. "Bu iki kişinin fiilidir" diyen kimsenin benzeri bir durumda bir kişinin fiili olarak (تغانى زيد) ve (تضارب عمرو) şeklinde söylemesi imkânı yoktur. Zira (تغنى زيد) cümlesinin (استغنى زيد) anlamında olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak sözü söyleyen kimsenin bu sözle, muhtaç olduğu halde muhtaç değilmiş gibi göründü (yani yapmacıklık) anlamını kastederse mümkün olur. Nitekim (تجلد فلان) "Falanca kimse kahramanlık tasladı" cümlesi, kahraman olmadığı halde kendini kahramanmış gibi gösterdiği anlamına gelir. (تشجع) "Cesurluk tasladı" ve (تكرم) "Cömertlik tasladı" sözleri de böyledir. Şayet Kur'an'la teganni etmeyi, Arap dilindeki anlamından uzaklığına rağmen bu anlama alacak olursa bu hatasındaki felâket daha büyük olur. Çünkü onun bu yorumuna göre adı yüce Allah, Peygamberine Kur'an'la yetinmesine değil, kendi içinde bulunduğu halin aksini göstermesine (hâşâ bir tür münafıklığa-Ş.Ö.) izin vermiş olur. Bunun sakatlığı ise ortadadır.

İbn Uyeyne'nin yorumunun sakatlığını ortaya koyan bir delil de şudur: Kur'an'la insanlardan müstağnî kalmak gibi bir sıfatla, kendisine bu konuda izin veriliyor yahut verilmiyor diye herhangi bir kimsenin tanıtımı imkânsızdır. Yalnız İbn Uyeyne'ye göre (الأذن); "serbest bırakma ve mübah kılma" anlamına gelen (الاذن) ise, böyle bir imkân doğar. Ancak bu da iki yönden hatalıdır: 1- Lügat (iştikak), 2- Manayı çarpıtmak. İştikak bakımından (الأذن) kelimesi, (أذن فلان لكلام فلان ، فهو يأذن له) cümlesinde olduğu gibi kulak vermek, dinlemek anlamına gelen fiilden türetilmiş bir mastardır. (وأذنت لربها وحقت) *"Rabbine kulak verdi ve gerçekleştirildi"* [14] âyetinde de bu anlamdadır. Şair Adiyy b. Yezîd de diyor ki:

---

13. Beyt, *el-Hamâsetu'l-Basriyye* (2/55) ve *el-Egânî* (13/127)'de Şair Übeyrid'e; *Zeylü'l-Emâlî* (s.73)'de de Seyyâr b. Hübeyre'ye nisbet edilmektedir. *el-Kâmil* (1/184)'de ise Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'e ait beyitler arasında geçmektedir.
14. İnşikâk, 84/2.

أَيُّهَا الْقَلْبُ تَعَلَّلْ بِدَدَنْ إِنَّ هَمِّي فِي سَمَاعٍ وَأَذَنْ

"Ey kalb! Oyun-eğlence ile avun. Hüznüm, dinlemede işitmede."[15]

Şu halde Hz. Peygamber'in (s.a.) "Allah hiçbir şeye.... izin vermemiştir" hadisi, Allah, bir peygamberin Kur'an'la tegannîsini dinlediği gibi insan sözünden hiçbir şeyi dinlememiştir, anlamındadır. Çünkü Kur'an'la insanlardan müstağnî kalmanın, dinlenir, kulak verilir diye nitelendirilmesi mümkün değildir.

Taberî'nin sözleri sona erdi.

Ebu'l-Hasan İbn Battâl diyor ki: Bu konuda, şu rivâyetten dolayı bir problem daha kaldı: İbn Ebî Şeybe'nin, Zeyd b. Habbâb - Musa b. Ali b. Rabâh-babası Ali b. Rabâh-Ukbe b. Âmir senediyle rivâyet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki: *"Kur'an'ı öğrenin, onunla teganni edin ve onu yazın. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an hafızadan, gebe devenin bağlarından boşanıp kaçmasından daha süratli boşanıp kaçar."*[16] Ömer b. Şebbe rivâyet ediyor: Ebu Âsım en-Nebîl'e, İbn Uyeyne'nin *"Kur'an'la tegannî eder"* sözünü, "Onunla istiğnâ eder = yetinir" diye yorumladığı anlatılınca şunları söyledi: "İbn Uyeyne hiç iyi birşey yapmamış. İbn Cüreyc, Atâ yoluyla Ubeyd b. Umeyr'in: Davud Peygamberin (a.s.), kendisiyle tegannî ettiği, ağlayıp ağlattığı bir çalgı âleti vardı, dediğini bize haber vermiştir." İbn Abbas: "Hz. Davud, Zebûr'u yetmiş türlü nağme ile okurdu. Öyle okurdu ki, herkes mest olur coşardı" demiştir. Şâfiî'ye (r.h.), İbn Uyeyne'nin yorumu sorulunca şu cevabı vermişti: Biz bu işi daha iyi biliriz. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) istiğnâ anlamını kasdetmiş olsa: "Kim Kur'an'la istiğnâ etmezse..." buyururdu. Ancak *"Kur'an'la tegannî eder"* buyurmasından anladık ki, burada tegannîyi kastediyor.

2- Kur'an'ı süslemek, güzel sesle okumak, okurken nağme yapmak

15. Adiyy, *Divan*, s.172; İbnü'ş-Şecerî, *Emâlî*, 2/36.
16. İsnâdı güçlüdür. Ahmed b. Hanbel (3/146)'de: *"Allah'ın kitabını öğrenin, onu okumayı elden bırakmayın ve onunla tegannî edin. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an, ipte bağlı gebe deveden daha süratli sıyrılıp kurtulur."* Müslim (791/231)'de ise: *"Bu Kur'an'ı okumayı elden bırakmayın. Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kur'an ipte bağlı deveden daha süratli sıyrılıp kurtulur."* şeklinde rivâyet edilmektedir.

ruhlarda daha etkili ve dinlenilmesine, kulak verilmesine daha iyi bir sebeptir. Kelimeler kulaklara, manalar kalblere daha iyi yerleştirilmiş olur. Bu da maksada yardımcıdır. Nağme yaparak okumak, tıpkı hastalığın bulunduğu yere ilacı nüfuz ettirmesi için ilaca konan tatlı madde; iştahımızı daha iyi çekmesi için yemeğe katılan güzel koku ve baharat; nikâhın gayelerinin gerçekleşmesine daha iyi sebep olsun diye kadının kocası için süslenmesi, güzelleşmesi ve güzel koku sürünmesi gibidir.

Nefsin müzik ile mest olmaya, coşmaya ihtiyacı vardır. Nasıl ki, her türlü haram ve mekruh yerine onlardan daha hayırlısı geçirilmiş; örneğin fal oklarıyla şans denemesinin yerine halis tevhid ve tevekkül olan istihâre, zina yerine nikâh, kumar yerine ödüllü kılıç oyunları ve at yarışları, şeytanî müzik yerine Rahmânî Kur'an müziği... konulmuştur; işte tıpkı bunun gibi şarkı nağmesi yerine Kur'an nağmesi konulmuştur. Bunların örnekleri gerçekten çoktur.

3- Haram, ağırlıklı yahut katıksız bir zarar içermelidir. Nağme yaparak, âhenkli söyleyerek Kur'an okumak ise bunlardan hiçbirini içermemektedir. Çünkü nağme yapmak, sözü asıl konulduğu anlamından çıkarıp dinleyicinin sözü anlamasına engel olmamaktadır. Bu işe karşı çıkanın sandığı gibi şayet bu şekil okuyuş, harf ilâvesini gerektiriyor olsaydı; sözü konulduğu anlamdan çıkarır, dinleyicinin anlamasına engel olur ve dinleyici ne anlama geldiğini bilmezdi. Oysa varolan gerçeklik bunun tam aksinedir.

4- Bu nağme yapma, âhenkli söyleme işi, söyleyiş şekline bağlıdır. Bazan tabiî ve içten gelerek, bazan da zoraki ve yapmacıktan olur. Söyleyiş şekileri sözü, konulduğu anlamdan çıkarmaz. Bunlar tıpkı sözün inceltilmesi, kalınlaştırılması ve imâle yapılması, kurrânın uzun ve orta medleri gibi, okuyanın sesinin sıfatlarıdır. Ancak şu sayılan şekiller harflerle ilgili; nağme yapma ve ahenkli söyleme şekilleri ise seslerle ilgilidir. Harfleri söyleyiş şekilerini nesilden nesile aktarmak mümkün olduğu halde bu (sesleri) söyleyiş şekilleri konusundaki ilk devir örneklerini (= âsâr'ı) aktarmak mümkün değildir. Bu yüzden şu sayılanlar lafızlarıyla aktarıldıkları halde berikilerin lafızlarıyla aktarılmaları mümkün olmamış, yalnızca bunların mümkün olduğu kadarı aktarılmıştır. Meselâ Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih sûresini okurken "a a a" diye yaptığı tercî' gibi..

5- Nağme yapma ve âhenkli söyleme iki şeye bağlıdır: 1- Med (uzatma), 2- Tercî'. Hz. Peygamber'in (s.a.) Kur'an okurken sesini uzattığı, *"er-Rahmân"* ve *"er-Rahîm"* kelimelerini uzatarak okuduğu sabittir. Yukarıda geçtiği üzere tercî' yaptığı da sabittir.

4— Karşı Çıkanların Delilleri:

Kur'an'ın tegannî ile okunmasına karşı çıkanlar diyorlar ki: Delillerimiz şunlardır:

1- Huzeyfe b. Yemân'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: *"Kur'an'ı Arap nağme ve sesleriyle okuyun. Kitaplıların (hıristiyan ve yahudilerin) ve fâsıkların nağmelerinden sakının. Çünkü benden sonra Kur'an'ı şarkı ve matem türküsü gibi tercî' ile okuyacak kimseler gelecektir. Kur'an, onların boğazlarından aşağı geçmez. Onların ve hayranlarının kalpleri fitneye uğramıştır."*[17] Bu hadisi, *Tecrîdü's-Sıhâh*'ta Ebu'l-Hasen Razîn ve *Nevâdiru'l-Usûl*'de Ebu Abdillah Hakîm et-Tirmizî rivâyet etmiştir. Kadı Ebu Ya'lâ, *el-Câmi'*de bu hadisi ve bir başka hadisi delil olarak kullanmıştır ki, o da şudur: Hz. Peygamber (s.a.), kıyametin alâmetlerini sayarken onlar arasında şu hususu da belirtmiştir: *"Kur'an eğlence âleti yapılacak. O zamanın insanları Kur'an'ı en iyi okuyan ve en faziletli insan olmadığı halde aralarından birini sırf kendilerine şarkı (gibi Kur'an'ı) okuması için öne çıkaracaklar."* [18]

2- Ziyâd en-Nehdî, beraberinde kurrâ olduğu halde Enes'in (r.a.) yanına geldi. Ziyâd'a: "Kur'an oku" dediler. O da sesini yükseltip nağme yaparak okudu. Gür sesli biriydi. Enes -yüzünde siyah bir peçe vardı- peçeyi açtı ve : "Be adam! Eskiden böyle yapmazlardı" diye çıkıştı. Enes, kötü ve yanlış saydığı bir durum görünce yüzündeki peçeyi kaldırırdı.

3- Hz. Peygamber (s.a.), nağme yaparak ezan okuyan müezzini bundan menetmiştir. İbn Cüreyc'in Atâ'dan rivâyetine göre İbn Abbas diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) nağme yaparak ezan okuyan bir müezzini vardı. Hz. Peygamber (s.a.) ona: *"Ezan kolaydır, kolaylıkla okunur. Şayet kolay ve yumuşak bir tarzda okuyacaksan oku, yoksa okuma."* buyurdu.

---

17. Taberânî, *Evsat;* Beyhakî, *Şuabu'l-İman.* Hadis sahih değildir.
18. Sayılan diğer alâmetler ise şunlardır: Sefihlerin başa geçmesi, akitlerde şartların çoğalması, hükmün satımı, cana değer vermemek, akraba ziyaretlerini kesmek. Ahmed b. Hanbel tarafından da (3/494) rivâyet edilen bu hadisin ondaki senedi zayıf olsa bile; Taberânî ve İbn Şâhin tarafından başka bir senedle rivâyet edilmiş olup, ayrıca bu hadisi destekleyici Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (6/22,23) ve Hâkim'in *Müstedrek*'inde (3/443) iki ayrı hadis vardır. Bunlar toplanınca hadisin sahih olduğu anlaşılır.

Bu hadisi Dârakutnî rivâyet etmiştir.[19] Hafız Abdülganî b. Saîd, Katâde'den, o da Abdurrahman b. Ebî Bekr'den babası Hz. Ebu Bekir'in şöyle dediğini aktarır: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) okuyuşu med (=uzatma) idi. O'nun okuyuşunda tercî' yoktu".

4- Tercî' ve nağme yaparak okumak hemzeli olmayan kelimeyi hemzeli, med harfi bulunmayan kelimeyi medli okumayı; bir elifi pekçok elife, bir vâv'ı pek çok vâv'a, bir yâ harfini de pekçok yâ harfine çevirmeyi gerekli kılar. Bu da Kur'an'a ilâve yapmaya götürür ki, caiz değildir.

5- Bu işin caiz olup olmayanı için bir sınır yoktur. Belli bir sınır konacak olursa, bu Allah Teâlâ'nın kitabında ve dininde dilediğince tasarruf ve hükmetmek olur. Bir sınır tayin edilmezse bu da, şarkıcıların şarkı sözlerinde ve kurrâdan pek çoğunun cenazelerin önlerinde yaptıkları gibi, ses sanatçılarının yaptıkları şekilde, okuyucunun -Allah'ın kitabını tahrif ile onu şiir ve şarkı nağmelerine benzer bir tarzda müzik gibi okuma sayılacak şekilde- sesleri yankı yaptırmasının, tercî'lerle şarkıya benzer türlü türlü nağmeler ve makamlar icad etmesinin serbest bırakılmasına götürür; artık Allah'a ve kitabına karşı cür'etkârlık göstererek, Kur'an'la oynayarak, şeytanın verdiği süse aldanarak şarkıda olduğu gibi Kur'an okumada da makamlar icad ederler. İslâm âlimlerinden hiçbiri bunu caiz görmez. Malumdur ki, nağme yaparak ahenkli okuma, buna doğrudan götüren bir sebeptir. O halde bu yasaklama, harama götüren yolları tıkamak gibidir.

İşte her iki grubun sonuca ulaşma çabalarının neticesi ve birbirlerine karşı kullandıkları deliller nihayet bu kadar.

5— Tartışmanın Çözümü:

Tartışma şöylece sonuca bağlanabilir: Tegannî ve nağme yapma iki türlüdür:

1- İnsan tabiatının gereği olan, zorlamadan, alıştırma ve öğrenim yapmadan insanın içinden gelen; öyle ki, kişi tabiatıyla başbaşa kalsa, tabiatı serbest bırakılsa bu nağme ve tegannî kendiliğinden gelir. işte bu şekli caizdir. İsterse kişi biraz daha süslemek ve güzelleştirmek maksadıyla tabiatına yardım etsin, yine caizdir. Nitekim Ebu Musa el-Eş'arî, Hz. Peygamber'e

19. Dârakutnî, 1/239. Hadis çok zayıftır.

(s.a.): "Dinlediğini bilseydim, senin için daha güzel okurdum" demiştir. Hüzünlenen, içinden coşku, sevgi ve şevk gelen bir kimse istese de hüzünlü ve nağmeli okumayı kendisinden uzaklaştıramaz. Çünkü nefisler onu kabullenmiştir; tabiatına uygun geldiği, zorluk duymadığı ve yapmacıklık göstermediği için tatlı bulmuşlardır. Böylesi, tabîi gösterilmeğe çalışılan birşey değil, doğrudan doğruya tabiîdir; zoraki değil, aşkla yapılacak birşeydir. İşte bu teganni selefin yapıp dinlediğidir; övülen, methedilen teganniîdir. Hem okuyanın, hem dinleyenin etkilendiği teganniîdir. Câiz olduğunu savunanların bütün delilleri işte buna bağlanır.

2- İkinci şekil: Bir sanat olan ve insan tabiatından kolaylıkla gelmeyip ancak zahmet ve zorlukla emek vererek, alıştırma yaparak elde edilen şekildir. Bu şekli, tıpkı özel makamlar ve icad edilmiş notalara göre basit yahut mürekkeb (=birleşik) türlü türlü nağmelerle şarkı seslerini çıkarmayı öğrenmede olduğu gibi yalnız öğrenim görmek ve emek vermekle elde edilir. Selefin mekruh gördüğü, ayıpladığı, kınadığı, yasakladığı, okuyanlara çattığı işte böylesidir. Nağme yaparak okumanın caiz olmadığını savunanların ileri sürdükleri delilller ancak bu türlüsünü kapsar. Yaptığımız bu tafsilat ile karışıklık ortadan kalkmış ve doğru olan, doğru olmayandan ayrılmış olur.

Selefin hal ve tavırlarını bilen herkes, kesinlikle onların, ölçülü (notalı), sayılı, sınırlı makam ve hareketlerden oluşan emek vererek öğrenilen müzik nağmeleri ile Kur'an okumaktan uzak; bu şekil okuma ve buna izin verme konusunda Allah'tan en çok korkan kimseler oldüklarını da bilir. Yine kesinlikle bilir ki, onlar hüzünlü hüzünlü ve nağme yaparak Kur'an okurlar; okurken seslerini güzelleştirirlerdi. Kur'an'ı bazan gamlı, kederli; bazan neşeli, bazan da coşkulu okurlardı.

Bu iş, tabiatlarda gömülüdür, hakkını almak ister. Kanun koyucu, tabiatlar bundan nasibini almak isterken tutup bunu yasaklamamış; aksine bu yolu göstermiş, teşvik etmiş, bu şekilde okuyan kimseyi Allah'ın dinleyeceğini haber vermiş ve: *"Kur'an'la teganni etmeyen bizden değildir."* buyurmuştur. Bu hadiste iki ihtimal vardır: 1- Hepimizin yaptığı vakıayı haber vermiştir (yani biz hepimiz böyle yaparız demiştir), 2- Hz. Peygamber (s.a.), teganni yapmayan kimsenin, kendisinin sünneti ve yolunda olmadığını bildirmiştir.

O) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HASTA ZİYARETLERİ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Hasta ile İlgili Tavırları:

Hz. Peygamber (s.a.) hastalanan sahabîlerini ziyaret ederdi. Kendisine hizmet eden Kitap Ehli bir çocuğu[1] ve müşrik amcası Ebu Tâlib'i hastalıklarında ziyaret etmiş[2] ve onlara İslâm'ı sunmuştu. Yahudi çocuk müslüman olmuş, amcası ise olmamıştı.

Hastaya yaklaşır, onun başucuna oturur ve: "Kendini nasıl buluyorsun?" diye halini sorardı.

Rivâyete göre hastaya: "Arzu ettiğin bir şey var mı?" diye ne arzu ettiğini sorar; şayet hasta, bir şey arzu eder ve Hz. Peygamber (s.a.) de o şeyin hastaya zarar vermeyeceğini bilirse, isteğinin verilmesini emrederdi.

Sağ elini hastaya sürer ve şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ ربَّ النَّاسِ أذْهِبِ البَأْسَ ، واشْفِه أنْتَ الشَّافي ، لا شِفَاءَ إلا شفاؤُكَ ، شِفاءً لا يُغادر سَقَماً .

---

1. Buharî, 23/80; Ebu Davud, 3095: Hz. Peygamber'e (s.a.) hizmette bulunan bir yahudi çocuk vardı, hastalandı. Hz. Peygamber (s.a.) ziyaretine gitti, başucuna oturdu. Çocuğa: *"Müslüman ol."* dedi. Çocuk, yanında oturan babasına baktı. Babası: "Ebu'l-Kâsım'a (s.a.) itaat et, oğlum" deyince, çocuk müslüman oldu. Hz. Peygamber (s.a.): *"Bunu ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun"* diyerek yanından ayrıldı.
2. Buharî, 23/81; Müslim, 24: Ebu Tâlib'in vefat zamanı yaklaşınca Allah Rasûlü (s.a.) yanına geldi. Orada Ebu Cehl b. Hişâm ve Abdullah b. Ebî Ümeyye b. Mugîre ile

"İnsanların Rabbi Allah'ım! Sıkıntıyı gider, hastaya şifa ver. Şifa veren yalnız Sensin. Senden başkası şifa veremez. Senin verdiğin şifa hiçbir hastalığı bırakmaz."[3]

Şu duayı da okurdu:

امْسَحِ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ ، بِيَدِكَ الشِّفَاءُ ، لاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ أَنْتَ .

"İnsanların Rabbi! Sıkıntıyı gider. Şifa yalnız senin elindedir. Senden başka hastalığı giderecek yoktur."

Sa'd için yaptığı: "Allah'ım! Sa'd'a şifa ver. Allah'ım! Sa'd'a şifa ver. Allah'ın! Sa'd'a şifa ver." şeklindeki duasında olduğu gibi hastaya üç kere dua ederdi.[4]

[Hastanın başına vardığında ona: "Zararı yok, geçer. İnşâallah (günahlarını) temizleyicidir." ve bazan da: "Günahlarına keffâret ve onları temizleyicidir." derdi.[5]]

2— Okuyarak Tedavi Yapması:

[Bir yarası, çürüğü yahut bir rahatsızlığı olan kimseyi okuyarak tedavi ederdi. Önce işaret parmağını yere kor, sonra kaldırır ve şu duayı okurdu:

بِسْمِ اللهِ ، تُرْبَةُ أَرْضِنَا ، بِرِيقَةِ بَعْضِنَا يُشْفَى سَقِيمُنَا ، بِإِذْنِ رَبِّنَا .

---

karşılaştı. Allah Rasûlü (s.a.): *"Amca, Lâilâhe illallah kelimesini söyle Allah'ın huzurunda senin için şahitlik edeyim"* dedi. Bunun üzerine Ebu Cehl ve Abdullah b. Ebî Ümeyye: "Ya Ebu Tâlib, baban Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?!" diye söze karıştılar. Allah Rasûlü (s.a.) isteğinde ısrar etti, onlar da bu sözü tekrarladılar. Nihayet Ebu Tâlib en son olarak onlara kendisinin, babası Abdülmuttalib'in dini üzere olduğunu söyleyerek Lâilâhe illallah demekten çekindi. Allah Rasûlü (s.a.): *"Haberin olsun, Vallahi bana yasak konulmadıkça senin için şüphen olmasın af dileyeceğim."* dedi. Bunun üzerine Allah (c.c.): *"Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar müşrikler için af dilemek Peygamber'e ve mü'minlere yaraşmaz."* (Tevbe, 9/113) âyetini indirdi. Allah Teâlâ, Ebu Tâlib hakkında ise: *"Sen, sevdiğini doğru yola eriştiremezsin. Ama Allah, dilediğini doğru yola eriştirir. Doğru yolu seçecekleri en iyi O bilir."* (Kasas, 28/56) âyetini indirdi.

3. Buhari, 786/38; Müslim, 2191. Hemen peşindeki rivâyet de Buharî'dedir.
4. Buharî, 75/13; Müslim, 3/1253 (8).
5. Buharî, 75/10. Peşindeki rivâyet, İbnu's-Sünnî'dedir.

"Allah'ın adıyla, dünyamızın toprağı, bazımızın tükrüğü ile hastamız şifa bulur, Rabbimizin izniyle." Bu hadis, *Sahîhayn*'dadır.[6]

Hesaba çekilmeden cennete girecek yetmiş bin kişinin özellikleri sayılırken: *"Onlar okuyarak tedavi yapmazlar ve okunarak tedavi olmayı da istemezler"* şeklinde gelen metni[7], bu hadis ibtal etmektedir. Zira hadiste geçen "okuyarak tedavi yapmazlar" sözü hadisi nakleden râvinin bir hatasıdır. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle dediğini işittim. Üstadımız: "Hadis yalnız, onlar okunarak tedavi olmayı istemezler, şeklinde olacaktır" demişti. Ben de diyorum ki: Çünkü bu yetmiş bin kişi cennete, üstün tevhid sahibi oldukları için hesaba çekilmeden gireceklerdir. Bu yüzden onların istirkâ etmeyecekleri yani insanlardan kendilerini okuyarak tedavi etmelerini istemeyecekleri bildirilmiştir. İşte bu sebepten Hz. Peygamber (s.a.) hadiste geçen *"Onlar yalnız Rablerine tevekkül ederler"* sözünü söylemiştir. Artık onlar Rablerine tam tevekkül ettikleri, O'nda sükûnet buldukları, O'na güvendikleri, O'dan hoşnut oldukları ve ihtiyaçlarını O'na açtıkları için insanlardan hiçbir şey -ne okuyarak tedavi etmelerini, ne de başka birşey- istemezler. Onların, yapmak istediklerinden kendilerini alıkoyacak hiçbir uğursuzluk inançları da yoktur. Çünkü birşeyi uğursuz sayma tevhidi eksiltir ve zayıflatır. Üstadımız dedi ki: Okuyarak tedavi yapan kişi, sadaka veren, bir iyilikte bulunan gibidir; okunarak tedavi olmayı isteyen ise dilenci gibidir. Hz. Peygamber (s.a.) okuyarak tedavi yaptı; ama okunarak tedavi olmayı istemedi ve *"Herhangi biriniz kardeşine faydalı olabilirse olsun"* buyurdu.[8]

Soru: Peki, *Sahîhayn*'da Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet edilen şu hadisi ne yapacaksınız? *"Allah Rasûlü (s.a.) yatağına yattığı zaman avuçlarını birleştirir, sonra onlara üfler ve Kulhüvallahu ahad, Kul eûzü bi-Rabbilfelak, Kul eûzü bi-Rabbinnâs sûrelerini okur, bedeninin ön kısımlarından, başı ve yüzünden başlamak üzere ellerini, vücudunun sürebildiği yerlerine sürerdi. Bunu üç kere yapardı. Hz. Âişe diyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) rahatsızlandığı zaman bana, kendisine bu şekilde yapmamı emrederdi."*[9]

---

6. Buharî, 76/38; Müslim, 2194; Ebu Davud, 3895.
7. Buharî, 76/42 (Burada, okuyarak tedavi olmazlar, kısmı yok); Müslim, 220 (Yine aynı kısım Müslim'in yalnız bir rivâyetinde zikredilmiştir.)
8. Müslim, 2199.
9. Buharî, 76/39, 66/14, 80/12; Müslim, 2192; Ebu Davud, 5056.

Cevap: Bu hadis, üç ayrı metinle rivâyet edilmiştir. 1- Birisi bu rivâyet, 2- (Rahatsızlandığı zaman) kendisine üfler, 3- Hz. Âişe diyor ki: "Ben, ona bu sûreleri okuyup üfler ve bereketli olduğu için kendi eliyle üzerine sürerdim." Dördüncü bir metinde ise: "Hz. Peygamber (s.a.) rahatsızlandığında, kendisine muavvizât = İhlâs, Felak, Nâs sûrelerini okur, üflerdi." deniliyor. Bu metinler birbirini açıklamaktadır: Hz. Peygamber (s.a.) kendisine okuyup üflerdi. Zayıflığı ve acıları elini bütün bedeni üzerine gezdirmeye engel olursa bu durumda bizzat kendisi okuyup üfledikten sonra yine kendi elini, bedeni üzerinde gezdirmesini Hz. Âişe'ye emrederdi. Bu ise asla okunarak tedavi olmayı isteme değildir. Hz. Âişe de: "Allah Rasûlü (s.a.) kendisine okuyup üflememi emretti." dememiş, yalnızca Peygamberimizin (s.a.) kendisi okuyup üfledikten sonra bedeni üzerinde yine onun kendi elini sürdüğünü söylemiş ve sonra "Bana, kendisine bu şekilde yapmamı emrederdi" yani kendisinin yaptığı gibi kendi elini bedenine sürmemi emrederdi, demiştir.

Herhangi bir günü, herhangi bir vakti hasta ziyaretlerine ayırmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Aksine ümmeti için hasta ziyaretlerini gece-gündüz vs. vakitlerde meşrû saymıştır. *Müsned*'deki bir hadiste[10] şöyle buyuruyor:

"Bir adam müslüman kardeşi hastalandığında ziyaretine gitmek için yola çıktığı zaman oturuncaya kadar cennet bahçesinde yürür. Oturunca onu rahmet bürür. Eğer vakit sabahsa akşama kadar yetmiş bin melek ona dua eder. Şayet akşam ise sabaha kadar yetmiş bin melek ona dua eder."

Bu hadisin bir başka metni ise şöyledir:[11]

"Bir müslümanın hastalığında ziyaretine giden bir müslüman için Allah, gündüzün hangi saatinde gitmişse o saatten akşama kadar; gecenin

10. Ahmed, *Müsned*, 612; İbn Mâce, 1442. İsnâdı kavîdir.
11. Ahmed, 754; Tirmizî, 969; Ebu Davud, 3098. Ebu Davud diyor ki: "Bu hadis, Hz. Ali yoluyla sahih olmayan bir senedle Hz. Peygamber'e (s.a.) isnâd edilmiştir." Hâkim (3/341) hadisin senedlerinden birini sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

hangi saatinde gitmişse o saatten sabaha kadar dua edecek yetmiş bin melek gönderir."

Göz iltihablanması vs. hastalıklardan dolayı hastaları ziyarette bulunur; zaman zaman ellerini hastanın alnına kor, sonra onun göğsüne ve karnına sürer "Allah'ım! Buna şifa ver" diye dua ederdi.(12) Elini hastanın yüzüne sürdüğü de olurdu.

Hastadan ümit kestiği zaman (إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) *"Biz şüphesiz Allah'a âidiz ve biz ancak O'na döneceğiz"* derdi.(13)

---

12. Buharî ve Müslim. Az yukarıda Sad'd'dan rivâyet edilmişti.
13. Bu metni bulamadık. Ancak Hafız Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/331) bu anlamda bir hadisi Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inden naklen şu şekilde rivâyet ediyor: İbn Abbas (r.a.) diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.): *"Ölümün bir korkusu vardır. Herhangi biriniz kardeşinin vefatında hazır bulununca: İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn, desin."* buyurmuştur. Hadis zayıftır.

Ö) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CENAZE KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Cenazeyle İlgili Tavırları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze konusundaki tutumu en mükemmel bir tutumdu. O'nun buradaki tutumu diğer milletlerinkinden tamamen farklıydı. O'nun sünneti öyle şeyler içermektedir ki, bu sayede hem ölüye iyilik yapılmış, ona kabrinde ve diriliş gününde fayda verecek muamelelerde bulunulmuş, hem ölünün ailesi ve yakınlarına iyilik edilmiş ve hem de hayatta kalan kişi, ölüye yapacağı muamelelerde Bir Allah'a karşı kulluk görevini tam olarak yerine getirmiş olur (Hz. Peygamber'in (s.a.) bu konudaki tutumları şöylece özetlenebilir): Allah Teâlâ'ya karşı kulluk görevini en mükemmel şekilde yerine getirir, ölüye iyilikte bulunur ve onu en güzel, en üstün bir tarzda donatıp Allah'a sunar; ashabıyla birlikte saf saf durarak Allah'a hamdeder, O'ndan ölüyü bağışlamasını isterler, ölüye rahmet ve mağfiret dilerler, kusurlarının örtbas edilmesini niyaz ederler. Sonra cenazenin önünde, cenaze kabre konuncaya kadar yürür. Sonra da ashabıyla birlikte hep beraber ayağa kalkar, onların önünde ölünün kabri başında en muhtaç olduğu bir zamanda yine hep birlikte Allah'tan ölünün (sırâtta) ayağını kaydırmamasını isterler. Daha sonra da tıpkı hayatta olan birinin dünyada iken arkadaşını ziyarete gitmesi gibi ölüyü kabrinde ziyaret eder, ona selâm verir dua ederdi.

Birinci safhada kişiyi hastalığında ziyaret eder, ahireti hatırlatır; ona vasiyetini yapmasını, tövbe etmesini; yanında bulunanlara da son sözü olsun diye "lâ ilâhe illallah" şehadet kelimesini söylemesini telkin etmelerini

emrederdi.[1] Sonraki safhada ise kıyamete ve yeniden dirilişe inanmayan milletlerin, yüzlerini tokatlama, elbiseleri yırtma, başları kazıtma, yüksek sesle ölünün iyiliklerini sayıp dökme, bağırıp çağırarak ağlama... gibi âdetlerini yasaklamıştı.

Ölüye saygılı davranmayı, onun yanında sessiz ağlamayı ve yürekten üzülmeyi sünnet edinmişti. Kendisi böyle yapar ve: *"Gözden yaş boşanır, yürek üzülür. Ama biz Rabbi hoşnut etmeyecek söz söylemeyiz."* derdi.[2]

Ümmetine böyle bir durumda Allah'a hamdetmek, istircâda bulunmak (= İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn, demek) ve Allah'tan hoşnut olmak yolunu göstermiştir. Bu yol, gözden yaş boşanması ve yüreğin üzülmesiyle çelişen bir yol değildir. Bu yüzden Allah'ın hüküm ve takdirinden en fazla hoşnutluk duyan ve O'na en çok hamdeden insan o idi. Bununla birlikte o, oğlu İbrahim'in öldüğü gün çocuğuna olan şefkat, merhamet ve acıma hisleriyle ağlamıştı. Kalbi, Allah'tan (c.c.) hoşnutluk ve O'nun şükrü ile dolu; dili ise Allah'ı zikir ve O'na hamd ile meşgul idi.

Bu iki halin uzlaştırılıp bir arada barındırılması konusu, âriflerden birini çocuğu öldüğü gün daraltınca, ârif gülmeye başladı. "Bu durumda nasıl gülebiliyorsun?" diye sordular. "Allah Teâlâ, hükmetti, hükmü gerçekleşti. Ben de O'nun hükmüne razı olmak istedim." cevabını verdi. Bu olay, bir grup ilim adamına problem oldu ve: "Yaratılmışların Allah'tan en hoşnut olanı Allah Rasûlü (s.a.) iken nasıl oluyor da o, oğlu İbrahim öldüğü gün ağlıyor; bu ârifi ise rıza, gülme derecesine ulaştırıyor?" dediler. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin bu konuda şunları söylediğini işittim: Hz. Peygamber'in (s.a.) davranışı, bu ârifin davranışından daha mükemmeldir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) kulluğun hakkını vermiş; kalbi, hem Allah'dan hoşnut olmayı ve hem de çocuğuna şefkat, merhamet göstermeyi içine sığdırmış, Allah'a hamdetmiş, O'nun hükmüne razı olmuş, çocuğuna merhamet ve şefkatinden ağlamıştır. Şefkati, ağlamaya; Allah'a kulluğu ve O'na

1. Müslim, 916; Tirmizî, 976; Ebu Davud, 3117; Nesâî, 4/5. Ebu Saîd el-Hudrî'den gelen bu rivâyete göre Allah Rasûlü (s.a.): *"Ölülerinize Lâ ilâhe illâllah kelimesini telkin ediniz"* buyurmuştur. Ebu Davud (3116), Hâkim (1/351) ve Ahmed b. Hanbel'in (5/233) hasen senedle Muaz b. Cebel'den rivâyet ettikleri bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.): *"Kimin son sözü Lâ ilâhe illallah olursa cennete girer."* buyurmuştur. İbn Hibbân'ın (719), Ebu Hureyre'den rivâyetine göre ise: *"Ölülerinize Lâ ilâhe illâllah kelimesini telkin ediniz. Kimin ölüm anındaki son sözü Lâ ilâhe illallah olursa, daha önce başına ne gelmiş olursa olsun bir gün gelir cennete girer."* buyurmuştur.
2. Buharî, 23/44; Müslim, 2315; Ebu Davud, 3126.

olan sevgisi, rıza ve hamde sevketmiştir. Ârifin kalbi ise bu iki şeyi bir arada barındıramayacak kadar dar gelmiş; içi bunların birlikte bulunmalarını sağlayacak kadar geniş olamamıştır. Böylece rıza kulluğu, merhamet ve şefkat kulluğunu bastırmıştır.

2— Cenazenin Hazırlanması:

Ölüyü hemen donatıp Allah'a sunma, yıkama, temizleme, güzel koku sürme ve beyaz kumaşlarla kefenleme konularında acele edilip sonra ölünün hemen kendisine getirilmesi ve kendisinin de kalkıp cenaze namazını kıldırması acele ettiği işlerdendi. Daha önceleri ise ölü can vermek üzereyken çağrılır, can verinceye kadar yanında kalır, sonra donatım işlerini yapar, sonra da cenaze namazını kıldırır ve kabrine kadar arkasından giderdi. Daha sonra sahabîler baktılar ki, bu iş Hz. Peygamber'e (s.a.) meşakkatli oluyor. Bunun üzerine ölü can verince onu çağırmaya başladılar. Hz. Peygamber (s.a.) gelip donatım, yıkama ve kefenleme işlerini hazırlardı. Daha sonra baktılar ki, bu da ona meşakkat veriyor. Artık bunun üzerine ölülerini kendileri donatıp tabut üzerinde taşıyarak Hz. Peygamber'e (s.a.) götürüyorlar, o da mescid dışında cenaze namazını kıldırıyordu.

3— Cenaze Namazının Mescidde Kılınması:

Cenaze namazını devamlı camide kıldırmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Cenaze namazını yalnız mescid dışında kıldırırdı. Zaman zaman mescidde kıldırdığı da olurdu. Meselâ, Süheyl b. Beyzâ ile kardeşinin cenaze namazlarını mescidde kıldırmıştı.[3] Ancak bu, onun sünneti ve âdeti değildi.

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Tev'eme'nin âzâdlısı Salih'ten rivâyet ettiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.): *"Mescidde cenaze namazı kılan lehine birşey (sevap) yoktur."* buyurdu.[4] Bu hadisin metninde ihtilaf edilmiştir. *Kitâbu's-Sünen*'in rivâyetinde Hatîb diyor ki: Aslında *"Aleyhine birşey yoktur"* şeklinde iken ötekiler "Lehine birşey yoktur" şeklinde rivâyet ediyorlar. İbn Mâce, bu hadisi *Sünen*'inde "Lehine birşey yoktur" şeklinde rivâyet ediyor. Yalnız İmam Ahmed vs. muhad-

3. Müslim, 973, Ebu Davud, 3189 ve 3190; İbn Mâce, 1518.
4. Ebu Davud, 3191; İbn Mâce, 1517; Ahmed, 2/444, 445; Tahâvî s.284; Beyhakî, 4/51. Senedi kavîdir. Çünkü İbn Ebî Zi'b hadisi Salih'ten, bunamasından önce dinlemiştir.

disler bu hadisi zayıf saymışlardır. İmam Ahmed: "Bu hadis, Tev'eme'nin âzâdlısı Salih'in tek başına rivâyet ettiği hadislerdendir." diyor. Beyhakî ise: "Bu hadis, Salih'in teklerinden sayılır. Âişe (Süheyl b. Beyzâ'nın cenaze namazının mescidde kılındığı) hadisi bundan daha sahihtir. Salih'in âdil olup olmadığında ihtilaf edilmiştir. Mâlik, onu cerheder (kusurlu bulurdu)" deyip Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in -Allah onlardan razı olsun-cenaze namazlarının mescidde kılındığını belirtmiştir.

Ben (İbn Kayyim) derim ki: Gerçekte Salih sikadır. Nitekim Abbas ed-Dûrî şöyle diyor: Onun hakkında İbn Maîn "O gerçekte sikadir." İbn Ebî Meryem ile Yahya ise "Sikadır, huccettir" demişlerdir. İbn Maîn'e, "Malik, onu bırakmıştır" dedim. O da: "Mâlik, ona bunadıktan sonra yetişmiştir. Sevrî ancak bunamasından sonra yetişmiş ve ondan hadis dinlemiştir. Yalnız İbn Ebî Zi'b; ondan bunamadan önce hadis dinlemiştir." dedi. Ali b. el-Medînî: "O, sikadır; ancak yaşlandı, bunadı. Sevrî, ondan bunadıktan sonra hadis dinlemiştir. İbn Ebî Zi'b'in ondan hadis dinlemesi bu hal başına gelmeden öncedir." diyor. İbn Hibbân ise: "Yüz yirmi beş senesinde (h.125/742) değişti, sika râvilerden uydurmalara benzer hadisler rivâyet etmeye başladı. Artık son rivâyet ettiği hadisler ilk rivâyet ettiği hadislerle karıştı, ayırdedilemez oldu. Bu yüzden de terkedilmeye müstehak oldu." demiştir.

Bu hadis hasendir. Çünkü Salih'ten rivâyette bulunan İbn Ebî Zi'b'dir. İbn Ebî Zi'b'in ondan hadis dinlemesi ise eskidir, şuurunun bozulmasından öncedir. Öyleyse şuurunun bozulması, bozulmadan önce rivâyet ettiği hadislerin reddedilmesini gerektirmez. Tahâvî, bu Ebu Hureyre hadisi ile Hz. Âişe hadisi konusunda başka bir yol tutup şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (s.a.), Süheyl b. Beyzâ'nın cenaze namazını mescidde kılmasının geçerliliği kaldırılmıştır. Sahabenin genelinin Hz. Âişe'ye karşı çıkmalarına bakılırsa bu işin terkedilmesi Allah Rasûlü'nün (s.a.) uyguladığı iki şeklin sonuncusudur. Sahabîlerin böyle davranmalarının sebebi, Hz. Âişe'nin anlattığının aksini bilmiş olmalarındandır." Bir grup âlim -onlar arasında Beyhakî.... vs. de vardır-Tahâvî'nin bu sözlerini reddetmişlerdir. Beyhakî diyor ki: Şayet Ebu Hureyre, Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği hadisin neshedildiğine dair bir hadis bilmiş olsaydı onu, Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'ın cenazesi mescidde kılındığı günde, Hz. Ömer b. Hattâb'ın cenazesi mescidde kılındığı ve bir de Hz. Âişe'nin cenazeyi mescide sokma emri verdiğinde mutlaka söylerdi. Yine Ebu Hureyre, Hz. Âişe bu konuda bir hadis rivâyet etse o hadisi elbet söylerdi. Bu işe karşı çıkanlar caiz olduğunu bilmediklerinden karşı çıkmışlardır. Hz. Âişe bu konuda hadis rivâyet edince susmuş-

lar, karşı çıkmamışlar ve bu hadise aykırı başka bir hadis söylememişlerdir.

Hattabî diyor ki: Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer'in -Allah onlardan razı olsun- cenaze namazlarının mescidde kılındığı sabittir. Muhacirler ile Ensâr'ın büyük kesiminin onların cenaze namazlarında hazır bulundukları malumdur. Bunların karşı çıkmamış olmaları caiz olduğunun delilidir. Ebu Hureyre hadisinin anlamının -tabiî hadis sabitse- sevap eksikliği ile yorumlanmış olması muhtemeldir. Zira cenaze namazını mescidde kılan kimse çoğunlukla ailesine döner, cenazenin defnine katılmaz. Cenazeye koşup kabristan yanında namazını kılan kimse defnine de katılır ve iki kırat ağırlığında sevap elde eder. Adımlarının çokluğu oranında sevap alabilir. Bu durumda cenaze namazını mescidde kılan kimse, mescid dışında kılana oranla daha az sevap almış olur.

Bir grup "Ona birşey yoktur" sözünün anlamını, metinlerin anlamları uzlaşsın, aralarında çelişki kalmasın diye "Onun aleyhine birşey yoktur" diye yorumlamış ve buna örnek olarak (وإن أسأتم فلها) *"Kötülük yaparsanız yine kendi aleyhinizedir"* âyetini[5] göstermişlerdir.

İşte bu iki hadis konusunda âlimlerin tuttukları yollar bunlardır. Doğrusu, bizim başta söylediğimizdir: Bir özür bulunmadıkça cenaze namazını mescid dışında kılmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ve âdetidir. Her ikisi de câizdir. Ancak mescid dışında kılmak daha fazîletlidir. En iyi bilen Allah'tır.

4— Cenazenin Yıkanması ve Kefenlenmesi:

Öldüğü vakit ölünün üzerini örtmek, gözlerini yummak, yüzünü ve bedenini kapamak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti idi. Osman b. Maz'ûn'u öpüp ağlamasında olduğu[6] gibi bazan ölüyü öptüğü de olurdu. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.) da Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra üzerine kapanmış ve onu öpmüştü.[7]

Yıkayıcının, lüzumuna göre ölüyü üç, beş defa yahut daha fazla yıka-

---

5. İsrâ, 17/7.
6. Ebu Davud, 3163; Tirmizî, 989; İbn Mâce, 1456. Tirmizî "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/20) Muaz b. Rabîa'dan bir destek (şâhid) hadis rivâyet ediyor ve: "Bu hadisi Bezzâr rivâyet etmiştir. İsnâdı hasendir." diyor.
7. Buharî, 23/3.

masını; son yıkayışta ise kâfûr denilen bir koku kullanılmasını emrederdi. Savaş meydanında ölen şehidleri yıkatmazdı.[8] İmam Ahmed'in rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) onların yıkanmasını yasaklamıştır. Şehitlerden deri ve demir eşyaları soyar, onları elbiseleri ile gömer [9] ve cenaze namazlarını kılmazdı.

İhramlı biri öldüğü zaman su ve sidr (Arabistan kirazı ağacının yaprağı) ile yıkanmasını, ihram giysileri olan izâr ve ridâ adı verilen iki parça kumaşa kefenlenmesini emretmiş ve güzel koku sürülmesini, başının örtülmesini yasaklamıştı.[10]

Ölüyü kefenleme işini üzerine alan kimseye, ölünün kefenine önem göstermesini ve beyaz kumaşlarla kefenlemesini emrederdi. Kefenin pahalı kumaşlardan olmasını yasaklardı. Şayet kefen bütün bedeni örtmeye yetmeyecek kadar kısa olursa başını örter ve ayakları üzerine yeşil ot kordu.

---

8. Buharî, 64/26. Allah Rasûlü (s.a.), Uhud şehidlerini bir kefen içinde iki kişiyi bir mezara koyarak defnediyor, sonra: *"Hangisi daha çok Kur'an biliyor?"* diye soruyor, birisine işaret edilince onu kabrin ön kısmına yerleştiriyor ve: *"Ben, kıyamet günü bunlara şahidim."* diyordu. Uhud şehitlerinin guslettirilmeden kanlarıyla gömülmelerini emretmiş, cenazelerini kıldırmamıştı.
9. Ebu Davud, 3134; İbn Mâce, 1515; Abdürrezzak, *Musannef,* 6579; Tahâvî, 1/284; Beyhakî, 4/15. Bunların İbn Abbas'tan rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.), Uhud şehidlerinin üzerlerinden demir ve deri eşyaların alınmasını ve kanlı elbiseleriyle gömülmelerini emretmişti. Hadisin senedinde geçen Atâ b. Sâib'in sonradan şuurunu kaybettiği söylenmiştir. Şehidin cenaze namazının kılınmayacağı görüşü Mâlik, Şâfiî ve Ahmed'in görüşüdür. Ebu Hanîfe ve arkadaşları, Sevrî, Müzenî, Hasan el-Basrî, İbnu'l-Müseyyeb ve İshak ise şehidin cenaze namazının kılınacağı görüşündedirler. Çünkü Hâkim'in (2/119, 120) Câbir'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Hamza'nın cenazesinin başına gelip namazını kıldı. Sonra diğer şehidler getirilip Hz. Hamza'nın yanına konuldu. Hz. Peygamber (s.a.) onların da cenazelerini kıldırdı. Bu konuda sahih senedle Ahmed b. Hanbel (1/363) İbn Mes'ûd'dan; İbn Mâce (1513), Dârakutnî (2/474), Hâkim (3/198), Beyhakî (2/12) ve Tahâvî (1/290) İbn Abbas'tan; yine Tahâvî (1/290) kavî senedle Abdullah b. Zübeyr'den hadis rivâyet etmektedir. Bu son rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Hamza'nın cenaze namazını dokuz tekbirle kıldırmış; sonra diğer şehidler getirilip önüne saf saf dizildi, onların -ve bu arada onlarla birlikte Hz. Hamza'nın da- cenaze namazlarını kıldırdı. Müellif (r.h.), *Tehzîbü's-Sünen* (4/295) adlı eserinde diyor ki: Doğrusu bu konuda, her iki türlü de rivâyetler bulunduğu için şehidlerin cenaze namazlarının kılınıp kılınmaması serbesttir. İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden biri de bu şekildedir. Onun usulüne ve mezhebine en uygun olan da budur.
10. Buharî, 28/21; Müslim, 1206 (99). İbn Abbas'tan gelen bu rivâyete göre Hz. Peygamber'in (s.a.) yanındaki ihramlı bir adamın boynunu devesi kırdı, adam öldü. Allah Rasûlü (s.a.): *"Su ve sidr ile yıkayın, (üstündeki izar ve ridâdan oluşan) iki parça*

5— Cenaze Namazını Kılışı:

Cenaze namazını kıldırması için önüne bir ölü getirildiğinde borcu olup olmadığını sorardı. Borcu yoksa namazını kıldırırdı. Şayet borcu varsa kendisi kılmaz, ama ashabının kılmasına izin verirdi. Çünkü onun namazı bir şefâattir. Şefâati ise (affı, cenneti) icab ettirir. Kul da borcuna rehindir, borcu ödeninceye kadar cennete giremez. Allah, fetihler nasib edince Hz. Peygamber (s.a.) de borçlunun namazını kılar oldu. Kendisi, onun borcunu yüklenir ve malı varsa mirasçılarına bırakırdı.(11)

Cenaze namazını kılmaya başlayınca tekbîr alır, Allah'a hamdedip övgüde bulunurdu. Bir keresinde İbn Abbas bir cenaze namazı kıldırdı; ilk tekbirden sonra açıktan Fâtiha'yı okudu ve "Sünnet olduğunu bilmeniz için böyle yaptım" dedi.(12) Ebu Ümâme b. Sehl de aynı şekilde birinci tekbirde, Fâtiha okumak sünnettir, diyor.(13) Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze namazında Fâtiha okumayı emrettiği rivâyet edilirse de isnâdı sahih değildir. Üstadımız: "Cenaze namazında Fâtiha okumak vâcib (farz) değil, sünnettir." diyor. Ebu Ümâme, cenaze namazında Hz. Peygamber'e (s.a.) salavât getirileceğini bir grup sahabeden nakletmektedir.(14)

---

elbise ile kefenleyin, güzel koku sürmeyin, başını örtmeyin. Çünkü kıyamet günü telbiye eder bir vaziyette diriltilecektir." buyurdu.

11. Buharî, 69/15; Müslim, 1619; Tirmizî, 1070. Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği bu hadiste deniyor ki, Allah Rasûlü'ne (s.a.), borçlu ölmüş biri getirildiği zaman *"Borcundan fazla mal bıraktı mı?"* diye sorar; şayet bıraktığı malın, borcunu karşılayacağı bildirilirse namazını kıldırırdı. Aksi halde kendisi kılmaz, müslümanlara *"Arkadaşınızın namazını kılın"* derdi. Allah, ona fetihler nasib edince: "Ben, mü'minlere kendilerinden daha yakınım. Vefat eden herhangi bir mü'min geride bir borç bırakmışsa, onu ödemek bana düşer. Kim bir mal bırakırsa vârislerine kalır" buyurdu.
12. Buharî, 23/6; Tirmizî, 1027; Ebu Davud, 3198; Nesâî, 4/75.
13. Abdürrezzak'ın *Musannef* (6428)'de rivâyet ettiğine göre Ebu Ümâme b. Sehl b. Huneyf demiştir ki: "Cenaze namazında sünnet olan önce tekbir almak, sonra sırasıyla Fâtiha okumak, Hz. Peygamber'e (s.a.) salavât getirmek, yalnız ölü için dua etmek; sadece ilk tekbirde okumak (kırâat), en sonunda da içinden sağına selâm vermek." Hafız ibn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de söylediği üzere, hadisin isnâdı sahihtir. Hâkim de *Müstedrek*'te (1/360) rivâyet etmiş ve sahih saymıştır; ayrıca Zehebî de onun bu hükmüne muvafakat göstermiştir.
14. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/270; Hâkim, 1/360; Beyhakî, 4/39. Bu hadise göre Ensar'ın ileri gelenlerinden, bilginlerinden ve Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Bedir savaşına katılanlardan biri olan Ebu Ümâme b. Sehl b. Huneyf'e, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bir grup insan, cenaze namazında imamın tekbir alacağını, sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) salavât getireceğini ve üç tekbîrde namazı bitireceğini haber vermişlerdir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de muvafakat göstermiştir. Dedikleri

Yahya b. Saîd el-Ensârî'nin Saîd el-Makburî'den rivâyetine göre Ebu Hureyre, Ubâde b. Sâmit'e cenaze namazını sormuş, o da şöyle cevap vermişti: Vallahi, ben sana bunu anlatacağım. Önce tekbir alır, sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) salavât getirir ve şu duayı okursun:

اللَّهُمَّ إنَّ عَبْدَكَ فلاناً كَانَ لا يُشْرِكُ بِكَ وَأَنْتَ أعْلَمُ بِهِ . إنْ كَانَ مُحْسِناً ، فَزِدْ فِي إحْسَانِهِ ، وإنْ كَانَ مُسِيئاً ، فَتَجَاوَزْ عَنْهُ ، اللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أجْرَهُ ، وَلاَ تُضِلَّنَا بَعْدَهُ .

"Allah'ım! (Falanca) kulun sana ortak koşmazdı; Sen onu daha iyi bilirsin. İyi idiyse sevabını artır, kötü idiyse günahlarını bağışla. Allah'ım! Onun mükâfatından bizi mahrum etme ve ondan sonra da bizi doğru yoldan ayırma."(15)

6— Cenaze Duaları:

Cenaze namazının maksadı ölüye duadır. Bundan dolayı Fâtiha okunacağı, salavât getirileceği gibi konulardan daha çok Hz. Peygamber'den (s.a.) dua ezberlenip aktarılmıştır. Ondan bellenen duaların bazıları şunlardır:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ ، وارْحَمْهُ ، وعَافِهِ ، واعْفُ عَنْهُ ، وَأَكْرِمْ نُزُلَه ، وَوَسِّعْ مَدْخَله ، واغْسِلْهُ بِالمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالبَرَدِ ، ونَقِّهِ مِنَ الخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ ، وأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْراً مِنْ دَارِه ، وَأَهْلا خَيْراً مِنْ أَهْلِهِ ، وَزَوْجاً خَيْراً مِنْ زَوْجِهِ ، وأَدْخِلْهُ الجَنَّةَ ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ .

1- "Allah'ım! Onu bağışla, ona merhamet et. Her türlü belâ ve kötülüklerden uzak tut. Onu affet. Vardığı yerde ona ikram et. Girdiği yeri geniş kıl. Onu su, kar ve dolu ile yıka. Beyaz kumaşın kirden temizlenmesi gibi onu günahlardan temizle. Ona dünyadaki yerinden daha hayırlı bir yer, ailesi yerine daha hayırlı bir aile, eşi yerine daha hayırlı bir eş nasib eyle. Onu cennete girdir. Kabir ve cehennem azabından koru."(16)

---

gibidir.

15. Beyhakî, 4/40. Bu dua okunurken parantez içindeki kelime yerine ölen kimsenin adı söylenir.
16. Müslim, 963; Tirmizî, 1025; Nesâî, 4/73; İbn Mâce, 1500; Ahmed, 6/23 ve 28.

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا، وَمَيِّتِنَا، وَصَغِيرِنَا، وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا، وَأُنْثَانَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا
. اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا، فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا، فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ
. اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهُ.

2- "Allah'ım! Dirimizi-ölümüzü, küçüğümüzü-büyüğümüzü, erkeğimizi-kadınımızı, burada hazır olanları-olmayanları bağışla.

Allah'ım! Bizden olup can verdiklerini İslâm üzere yaşat. Bizden eceli gelenleri de iman üzere öldür.

Allah'ım! Onun mükâfatından bizi mahrum etme ve ondan sonra da bizi fitneye düşürme."[17]

اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانَ بْنَ فُلَانٍ فِي ذِمَّتِكَ وَحَبْلِ جِوَارِكَ، فَقِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ، وَمِنْ عَذَابِ
النَّارِ، فَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَقِّ، فَاغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ.

3- "Allah'ım! Falanın oğlu falan, senin koruma ve emânın altındadır. Onu kabir fitnesinden ve cehennem azabından koru. Sana vefa ve hak yaraşır. Onu bağışla ve ona acı. Sen şüphesiz çok bağışlayan, çok merhamet edensin."[18]

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا، وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا، وَأَنْتَ رَزَقْتَهَا، وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلْإِسْلَامِ، وَأَنْتَ
قَبَضْتَ رُوحَهَا، وَتَعْلَمُ سِرَّهَا وَعَلَانِيَتَهَا، جِئْنَا شُفَعَاءَ فَاغْفِرْ لَهَا.

4- "Allah'ım! Bu kadının Rabbi Sensin. Onu Sen yarattın. Rızkını Sen verdin. Ona İslâm yolunu Sen gösterdin. Ruhunu Sen aldın. Onun gizli-açık herşeyini bilen de Sensin. Biz şefâatçi olarak geldik, onu bağışla."[19]

17. Tirmizî, 1024; Ebu Davud, 3201; Nesâî, 4/74; İbn Mâce, 1498. Hadisi, İbn Hibbân (757) ve Hâkim (1/358) sahih saymış; Zehebî de buna muvafakat göstermiştir. Dedikleri doğrudur. Her ne kadar hadisin mürsel olduğu vurgulanarak illet gösterilmeye çalışılmışsa da zarar vermez. Çünkü mevsûl olarak rivâyet edenler bir cemaattır. Onların rivâyetleri daha tercihli ve daha sağlamdır.
18. Ebu Davud, 3202; İbn Mâce, 1499; Ahmed, 3/491. Hafız İbn Hacer'in *Tahrîcu'l-Ezkâr*'da söylediği gibi hadisin isnâdı hasendir. İbn Hibbân (758) ise sahih saymıştır.
19. Ebu Davud, 3200. Hadisin senedinde geçen Ali b. Şemmâh'ı, İbn Hibbân'dan başkası

Hz. Peygamber (s.a.), ölü için halisane dua edilmesini emrederdi.

7— Cenaze Tekbirleri:

Cenaze namazında dört tekbir alırdı. Beş tekbir aldığı da sahih yolla rivâyet edilmiştir. Onun vefatından sonra sahabîler dört, beş veya altı tekbirle kıldırırlardı. Bir keresinde Zeyd b. Erkam beş tekbir almış ve Hz. Peygamber'in (s.a.) de beş tekbir aldığını söylemişti. Bu rivâyeti Müslim aktarmıştır.[20]

Ali b. Ebî Tâlib (r.a.), Sehl b. Huneyf'in cenaze namazını altı tekbirle kıldırdı.[21] Bedir savaşına katılanlara altı, diğer sahabîlere beş ve öteki

sika saymamıştır. Senedin geri kalan râvileri sikadır. Hafız, hadisi Taberânî'den aktardıktan sonra "Bu hadis hasendir. Nesâî, es-Sünenu'l-Kübrâ'da rivâyet etmiştir." diyor. (Hadisin metninden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı, bir kadının cenazesinde okumuştur.)

20. Müslim, 957; Tirmizî, 1023; Ebu Davud, 3157; Nesâî, 4/72; İbn Mâce, 1505.
21. Beyhakî, *Sünen*, 4/36. Rivâyetin isnâdı sahihtir. Buharî, *Sahih*'inin Kitâbu'l-Megâzî bölümünde, Sehl b. Huneyf'in cenaze namazını Hz. Ali'nin kıldırıp "O, Bedir savaşına katıldı" dediğini rivâyet etmiş, ama tekbir sayısını belirtmemiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (7/245)'de şunları yazıyor: Ebu Nuaym, *Müstahrec*'de Buharî'den bu senedle hadisi veriyor ve orada "Hz. Ali beş tekbir aldı." ilâvesini ekliyor. Begavî, *Mu'cemu's-Sahâbe*'de Muhammed b. Abbâd'dan bu senedle; İsmaîlî, Berkânî ve Hâkim yine onun yoluyla: "Altı tekbir aldı" şeklinde rivâyet ediyorlar. Yine aynı şekilde Buhârî, *Tarih*'te Muhammed b. Abbâd'dan rivâyet etmiştir. Saîd b. Mansûr da İbn Uyeyne'den rivâyet etmiş ve "Beş tekbir aldı" metniyle vermiştir. Hâkim bu rivâyete: "Hz. Ali bize baktı ve: O, Bedir savaşına katılanlardandır, dedi" ilâvesini getiriyor. Hz. Ali (r.a.): "O, Bedir savaşına katıldı." sözüyle, Bedir savaşına katılanların her şeyde, hatta cenazede alınan tekbirlerde bile diğer insanlara karşı bir üstünlükleri vardır demeye getiriyor. Bu da gösterir ki, tekbirin dört olduğu onlarca da meşhur bir konu olup aynı zamanda sahabenin çoğunluğunun görüşüdür. Bazılarından tekbirin beş olduğu rivâyet edilmiştir. Bu konuda Müslim'in *Sahih*'inde Zeyd b. Erkam'dan merfû' bir hadis rivâyet edilmiştir. Yukarıda geçtiği üzere Enes: "Cenaze tekbiri üçtür. Birincisi başlangıç tekbiridir" demiştir. İbn Ebî Hayseme başka bir senedle merfû' olarak rivâyet eder ki; Hz. Peygamber (s.a.) dört, beş, altı, yedi veya sekiz tekbirle kıldırırdı. Necâşî ölünce dört tekbir aldı ve ölünceye kadar da bunda sebat etti. Ebu Ömer (İbn Abdilber) diyor ki: "Cenazeye dört tekbir getirileceğinde icmâ' kesinleşmiştir. İbn Ebî Leylâ dışında şehirlerin (ileri gelen) fakîhlerinden hiçbirinin beş tekbirle kılınır dediğini bilmiyoruz". *Mebsût*'ta hanefîlerden Ebu Yusuf'tan da (İbn Ebî Leylâ'nın görüşünün) benzeri bir görüş rivâyet edilmiştir. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*'de diyor ki: Sahabe arasında görüş ayrılığı vardı, sonra yok oldu. Dört tekbirle kılınacağında icmâ' ettiler. Ancak imam beş tekbîr alsa -unutarak almışsa- namazı bâtıl olmaz. Doğru görüşe göre kasten almış olsa da yine bâtıl olmaz. Fakat doğru olan görüşe göre arkadaki cemaat imama uymaz. En iyi bilen Allah'dır.

insanlara dört tekbir alırdı. Bu rivâyeti Dârakutnî nakletmiştir.[22]

Saîd b. Mansûr, Hakem b. Uteybe'nin: "Bedir savaşına katılanlara beş, altı, yedi tekbir alırlardı."dediğini aktarmaktadır. Bunlar sahih haberlerdir. Bu çeşit farklı uygulamalardan menetmek için bir sebep yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) dört tekbirden fazlasını yasaklamamış, bilakis bu artırma işini hem kendisi, hem de kendisinden sonra ashabı uygulamıştır.

Dört tekbirden fazlasını yasak sayanların delilleri:

1- Bu görüşü savunanlardan kimisi İbn Abbas'ın naklettiği: *"Hz. Peygamber (s.a.) en son kıldırdığı cenaze namazında dört tekbir aldı"* hadisini[23] delil olarak ele almış ve: "İşte bu, iki halin sonuncusudur. Sonuncu olana uyulur. Hz. Peygamber'in (s.a.) en son yaptığı da budur." demiştir.Oysa bu hadis hakkında Hallâl, *el-İlel* adlı eserinde şöyle demektedir: Harb'in bana haber verdiğine göre, İmam Ahmed'e Ebu'l-Müleyh-Meymûn-İbn Abbas senediyle rivâyet edilen bu hadisi sormuşlar, o da şu cevabı vermiş: "Bu yalandır, aslı yoktur. Bunu yalnızca Muhammed b. Ziyâd et-Tahhân rivâyet etmiştir. O da hadis uydururdu."

2- Meymûn b. Mihrân, İbn Abbas'tan şu hadisi rivâyet eder: *"Melekler, Hz. Âdem'in (a.s.) cenaze namazını kıldırdıklarında dört tekbir aldılar ve: Ey âdemoğulları! Bu sizin sünnetinizdir, dediler."* Oysa bu rivâyet hakkında el-Esrem diyor ki: Mekke'de oturan Nisâburlu Muhammed b. Muâviye'nin adı geçince Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'in: "Kanaatimce onun hadisleri uydurmadır" dediğini işittim. Ardından Ahmed, bu uydurma hadisler cümlesinden olmak üzere onun, Ebu'l-Müleyh-Meymûn b. Mihrân-İbn Abbas senediyle naklettiği "Melekler, Hz. Âdem'in cenaze namazını kıldırdıklarında dört tekbir aldılar." hadisini söylemişti. Ebu Abdillah bunu çok büyülttü ve dedi ki: "Ebu'l-Müleyh hadis konusunda çok doğru birisidir. Böyle bir rivâyette bulunmakta Allah'tan son derece çekinen bir şahıstır."

3- Beyhakî'nin Yahya yoluyla Übeyy'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki; "Melekler, Âdem'in cenaze namazını kıldık-

---

22. Dârakutnî, 2/73; Tahâvî, 1/287; Beyhakî, 4/37. Senedi sahihtir.
23. Beyhakî, 4/37. Hadis zayıftır. Beyhakî diyor ki: Bu metin, hepsi de zayıf başka senedlerle de rivâyet edilmiştir. Ancak sahabenin -Allah onlardan razı olsun- çoğunluğunun dört tekbirde görüş birliğine varmaları buna delil gibidir.

larında dört tekbir aldılar ve: Ey âdemoğulları! Bu sizin sünnetinizdir, dediler." Bu hadis sahih değildir[24]; hem merfû, hem mevkûf olarak rivâyet edilmiştir.

Muaz'ın arkadaşları beş tekbir alırdı. Alkame diyor ki: Abdullah b. Mes'ûd'a: "Muaz'ın Şam'dan gelen arkadaşlarından bazıları ölülerine beş tekbir alıyorlar" dedim. Abdullah da: "Ölüye tekbir alma konusunda bir vakit (=sınırlama) yoktur. İmam tekbir aldıkça sen de al; imam bırakınca sen de bırak." dedi.[25]

8— Selâm Vermesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze namazında selâm veriş şekline gelince; bir rivâyete göre bir tek selâm, diğer bir rivâyete göre de iki selâm verirdi.

Beyhakî vs. muhaddislerin el-Makburî yoluyla Ebu Hureyre'den rivâyet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.) bir cenaze namazı kıldırdı; dört tekbir alıp bir tek selâm verdi.[26] Ancak Hallâl, *el-İlel*'de yazıyor ki, el-Esrem'in rivâyetine göre İmam Ahmed: "Bu hadis bence uydurmadır" demiştir.

İbrahim el-Hecerî anlatıyor: Abdullah b. Ebî Evfâ, kızının cenaze namazını kıldırdı. Dört tekbir aldı; bir müddet bekledi, öyle ki, beşinci bir tekbir alacağını zannettik. Sonra sağına ve soluna selâm verdi. Namazı bitirince: "Bu ne iştir?" diye sorduk. Sorumuza karşılık: "Ben, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığını gördüğüm şeyden daha fazlasını yapmadım" yahut "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yaptı" dedi.[27]

İbn Mes'ûd diyor ki; "Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı, (bugün) insan-

---

24. Beyhakî, 4/36. Hadis zayıftır.
25. Abdürrezzak, *Musannef*, 6403; Beyhakî, 4/37; İbn Hazm, Muhallâ, 5/126. Senedi sahihtir.
26. Dârakutnî, 2/72; Hâkim, 1/360; Beyhakî, 4/43. Bu hadiste deniyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) bir cenaze namazı kıldırdı; dört tekbir aldı, bir tek selâm verdi. Hadisin senedi hasendir. Hâkim diyor ki: Cenaze namazında bir tek selâm verileceği konusunda Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ebî Evfâ ve Ebu Hureyre'den sahih rivâyetler vardır. Bütün bu sahabîler cenaze namazında bir tek selâm verirlerdi. Bk. *Musannef*, 3/493-494.
27. Beyhakî, *Sünen*, 4/43. Hâfız İbn Hacer'in *Takrîb*'de söylediği gibi senedde geçen İbrahim el-Hecerî, hadis rivâyetinde gevşek ve mevkûfları merfû' gibi rivâyet eden biridir. Ancak hemen sonra gelen İbn Mes'ûd hadisi ona destek sağlar.

ların terkettiği üç şey vardır. Biri de cenaze namazında, (normal) namazdaki selâm gibi selâm vermek."[28]

Bu iki rivâyeti Beyhakî aktarmaktadır. Ancak Yahya b. Ma'în, Nesâî ve Ebu Hâtim; İbrahim b. Müslim el-Abedî el-Hecerî'nin ve rivâyet ettiği bu hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir. Şâfiî, Kitabu Harmele'de Süfyân yoluyla bu hadisi ondan şu şekilde rivâyet eder: "Cenazeye dört tekbir aldı. Sonra bir müddet durdu. Bunun üzerine cemaat ona tesbîh getirerek hatırlatma yaptı. O da selâm verdi." Sonra Abdullah b. Ebî Evfâ: "Benim dörtten fazla tekbir alacağımı zannettiniz. Oysa ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) dört tekbir aldığını gördüm" dedi; ama "Sonra sağına ve soluna selâm verdi." demedi. İbn Mâce de bu hadisi ondan el-Muhâribî yoluyla aynen bu şekilde rivâyet etti; "Sonra sağına ve soluna selâm verdi" demedi.[29]

Sağına ve soluna selâm verdiğini ondan yalnızca Şerîk rivâyet etmiştir. Beyhakî diyor ki: Sonra onu yalnızca tekbir yahut hem tekbir, hem başka konularda Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet etti.

Ben derim ki: İbn Ebî Evfâ'nın bunun tersini yaptığı bilinmektedir. İmam Ahmed'in belirttiğine göre İbn Ebî Evfâ bir tek selâm verirdi. Ahmed b. el-Kâsım anlatıyor: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'a: "Sahabeden herhangi birinin cenaze namazını iki selâmla kıldırdığını biliyor musun?" diye sordular. O da: "Hayır. Ancak sahabeden altısı sağına yalnızca hafif bir selâm verirlerdi." diye karşılık verip İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu Hureyre, Vâsile b. el-Eskâ, İbn Ebî Evfâ ve Zeyd b. Sâbit'in adlarını saydı. Beyhakî ayrıca Ali b. Ebî Tâlib, Câbir b. Abdillah, Enes b. Mâlik ve Ebu Ümâme b. Sehl b. Huneyf'in adlarını da bunlar arasında saymaktadır. Böylece on sahabî etmektedir. Ebu Ümâme Hz. Peygamber'e (s.a.) yetişmiş ve Hz. Peygamber (s.a.) ona, ana tarafından dedesi olan Ebu Ümâme Es'ad b. Zürâre'nin adını vermişti. Bunun için Ebu Ümâme hem sahabe arasında, hem de tâbiînin büyüklerinden sayılmaktadır.

Elleri kaldırmaya gelince; Şâfiî diyor ki: Bu konuda aktarılan eserden dolayı ve namazın sünnetine kıyasen eller kaldırılır. Çünkü Hz. Peygamber

28. Beyhakî, *Sünen*, 4/43. İsnâdı hasendir. Heysemî, bu hadisi *Mecmau'z-Zevâid* (3/34)'de vermiş ve şunları söylemiştir: Taberânî, *Kebîr*'de rivâyet etti. Râvileri sikadır. Nevevî, *el-Mecmû'*da (5/239): "Senedi ceyyiddir" diyor.

29. İbn Mâce, 1503. Senedinde İbrahim el-Hecerî vardır. Yukarıda geçtiği üzere zayıf bir râvidir.

(s.a.), namazda ayakta iken aldığı her tekbirde ellerini kaldırırdı.

Derim ki: Eser'den maksadı İbn Ömer ve Enes b. Mâlik'ten kendisinin naklettiği şu rivâyettir: "Bu iki sahabî, cenaze namazında her tekbir alışlarında ellerini kaldırırlardı."[30] Aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.), ilk tekbirde ellerini kaldırır ve sağ elini sol eli üzerine kordu. Bunu Beyhakî, *Sünen*'de rivâyet etmiştir. Tirmizî'de Ebu Hureyre'den rivâyet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.), cenaze namazında sağ elini sol eli üzerine koydu. Ancak bu hadis, Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî'den dolayı zayıftır.[31]

9— Kabir Üzerinde Namaz:

Hz. Peygamber (s.a.) bir kimsenin cenaze namazını kaçırdığı zaman mezarı üzerinde kılardı.[32] Bir keresinde bir gece sonra, bir keresinde ise üç gün sonra[33], bir keresinde de bir ay sonra[34] kabir üzerinde cenaze namazı kıldırdı. Bu konuda herhangi bir zaman sınırlaması getirmedi.

Ahmed (r.h.) diyor ki: "Kabir üzerinde cenaze namazı kılmakta kim şüphe edebilir ki?! Hepsi de hasen olan altı senedle rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) cenaze namazını kaçırdığı zaman kabir üzerinde kılardı."

30. Beyhakî, *Sünen*, 4/44. İbn Ömer'den gelen rivâyetin senedi sahihtir. Beyhakî: "Enes'in, cenaze namazında her tekbir alışında ellerini kaldırdığı rivâyet edilir. Elleri kaldırma konusunda merfû' olarak Hz. Peygamber'den (s.a.) bir rivâyet sabit olmamıştır." diyor. Tirmizî de şunları söylüyor: İlim adamları bu konuda görüş ayrılığına düştüler. Gerek Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından, gerek diğerlerinden olsun çoğunluk ilim adamları, cenaze namazında her tekbirde ellerin kaldırılacağı görüşündedirler. İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed ve İshak da bu görüştedirler. Bazı ilim adamları ise, yalnızca ilk tekbirde ellerin kaldırılacağını söylemişlerdir. Sevrî ve Kûfelilerin (Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf, Muhammed... vs.) görüşü de budur.
31. Beyhakî, *Sünen*, 4/38; Tirmizî, 1077. Hadis zayıftır. İbn Hazm, *Muhallâ* (5/128)'da diyor ki: Elleri kaldırmaya gelince; yalnız ilk tekbir dışında Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze namazındaki tekbirlerde ellerini kaldırdığına dair bir rivâyet gelmemiştir. Böyle yapmak caiz değildir. Çünkü, bu nas bulunmadığı halde namazda amelde bulunmak olur... Hanefî mezhebinin, vs.nin görüşü de budur.
32. Buharî, 23/67; Müslim, 954. Bu konuda Buharî ve Müslim'de (956) Ebu Hureyre'den; Beyhakî (4/48)'de Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından birinden -bu rivâyetin senedi sahihtir- hadis rivâyet edilmektedir.
33. Beyhakî, 4/47.
34. Beyhakî, 4/48. Beyhakî: "Hadis mürsel-sahihtir." diyor.

İmam Ahmed, kabır üzerinde cenaze namazı kılmayı bir ay ile sınırlamıştır. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a.), daha sonra kıldığı rivâyet edilen müddetin en fazlası bu kadardır. Şâfiî (r.h.) ise ölünün kokmaması ile sınırlamıştır. Mâlik ve Ebu Hanîfe de -Allah onlara rahmet etsin-bunu yasaklamışlar; ancak velîsi, uzakta bulunduğu için kaçırmışsa kılabileceğini söylemişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.) cenaze namazında, cenaze erkek ise başı yanında, kadınsa orta hizasında[35] dururdu.

10— Çocuğun Cenaze Namazını Kılması:

Çocuğun cenaze namazını kılmak Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı işlerdendir. *"Çocuğun cenaze namazı kılınır."* buyurduğu da sahihtir.[36]

Sünen-i İbn Mâce'de merfû' olarak rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Çocuklarınızın cenaze namazlarını kılınız. Çünkü onlar, önden gönderdiğiniz sevaplarınızdır."* buyurmuştur.[37]

Ahmed b. Ebî Abde anlatıyor: İmam Ahmed ile aramızda şu konuşma geçti. Ben sordum:

—Düşük bebeğin cenaze namazının kılınması ne zaman farz olur?

—(Anne karnına düştükten sonra) dört ay geçince. Çünkü o zaman rûh üflenir.

—Peki, Mugîre b. Şu'be'nin naklettiği; "Çocuğun cenaze namazı kılınır" hadisi?

---

35. Bu konuda iki sahih hadis vardır. Birincisini Ebu Davud (3194), Tirmizî (1034), Tahâvî (1/283), Tayâlisî (2149) ve Ahmed (3/118,204) Enes b. Mâlik'ten; ikincisini Buharî (23/63), Müslim (964), Ebu Davud (3195), Nesâî (4/70,71), Tirmizî (1035), Ahmed (5/14,19) ve Tayâlisî (902) Semûre b. Cündüb'den rivâyet ediyorlar. Semûre diyor ki: Lohusa iken ölen bir kadının cenaze namazında Hz. Peygamber'in (s.a.) arkasında bulundum. Allah Rasûlü (s.a.) kadının cenaze namazını kıldırmak için orta hizasında durdu.
36. Ahmed, 4/247, 248, 252; Ebu Davud, 3180; Nesâî, 4/55, 56; Tirmizî, 1031; İbn Mâce, 1481 ve 1507. Mugîre b. Şu'be'nin rivâyet ettiği bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Bir hayvana binmiş olan cenazenin arkasından gider. Yaya ise cenazenin arkasına-önüne, sağına-soluna yakın olarak yürür. Düşüğün cenaze namazı kılınır; ana-babası için bağışlanma ve rahmet dilenir."* İsnâdı sahihtir. Tirmizî, İbn Hibbân (769) ve Hâkim (1/355, 363) hadisi sahih saymış; Zehebî de buna muvafakat etmiştir.
37. İbn Mâce, 1509. Hadis zayıftır.

Sahih ve merfû'dur.

—Bunda ne dört ay, ne de başka bir açıklama var?

—Onu Saîd b. el-Müseyyeb söyledi.

Soru: Hz. Peygamber (s.a.), oğlu İbrahim öldüğü gün onun cenaze namazını kıldırdı mı?

Cevap: Bu konuda farklı şeyler söylenmiştir. Ebu Davud, *Sünen*'inde Hz. Âişe'nin (r.a.) şöyle dediğini aktarır: "Hz. Peygamber'in (s.a.) oğlu İbrahim 18 aylık iken öldü. Allah Rasûlü (s.a.), onun cenaze namazını kıldırmadı."[38]

İmam Ahmed bu hadisi şu senedle rivâyet etti: Yakub b. İbrahim - Babam (İbrahim) - İbn İshak - Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm - Amra - Âişe.

Hanbel'in rivâyetine göre İmam Ahmed: "Bu cidden münker bir hadistir" demiş ve İbn İshâk'ı vâhî (=zaîf) saymıştır.

Hallâl der ki: Abdullah'a şu hadis okundu: Babam (Ahmed b. Hanbel) - Esved b. Âmir - İsrâil - Câbir el-Cu'fî - Âmir senediyle rivâyet edildiğine göre Berâ b. Âzib şöyle demiştir:

"Allah Rasûlü (s.a.), 16 aylık iken ölen oğlu İbrahim'in cenaze namazını kıldırdı."[39]

Ebu Davud, el-Behiy'in şöyle dediğini nakleder: "Allah Rasûlü (s.a.), oğlu İbrahim öldüğünde onun cenaze namazını oturaklarda kıldırdı." Bu hadis mürseldir.[40] el-Behiy'in ismi Abdullah b. Yesâr'dır; Kûfelidir.

Yine Ebu Davud, Atâ b. Ebî Rabâh'ın: "Hz. Peygamber (s.a.), 70 gecelik (=günlük) iken ölen oğlu İbrahim'in cenaze namazını kıldırdı." dediğini aktarır.[41] Bu hadis mürseldir; Atâ burada yanılmıştır. Çünkü İbrahim bir yaşını geçmişti.

Âlimler bu rivâyetler konusunda farklı görüşleri benimsemişlerdir. Kimisi çocuğun cenaze namazının kılınacağını söyleyip Hz. Âişe hadisinin

---

38. Ebu Davud, 3187; Ahmed, 1/267. Râvileri sikadır. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de hadisi hasen saymıştır.
39. Ahmed, *Müsned*, 4/283. Hadis zayıftır.
40. Ebu Davud, 3188. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/279,280.
41. Ebu Davud, 3188; Beyhakî, 4/9.

sahihliğini kabul etmemiştir. Nitekim İmam Ahmed, vs. bu görüşte olup: "Bu mürsel hadisler, Berâ hadisiyle beraber birbirlerini kuvvetlendirirler" demişlerdir. Kimisi de Berâ hadisini Câbir el-Cufî'den dolayı zayıf saymış, bu mürsel hadislerin zayıf olduğunu söylemiş ve: "İbn İshak hadisi bunlardan daha sahihtir" demiştir.

Sonra bu grup kendi aralarında Hz. Peygamber'in (s.a.) hangi sebepten dolayı çocuğunun cenaze namazını kılmamış olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir kısmı: "Allah Rasûlünün (s.a.) oğlu olmasından dolayı onun için şefâat olacak namaz ibadetine gerek duymamıştır. Nitekim şehitliğinden ötürü de şehidin cenaze namazını kılmaya gerek yoktur'-'diyor. Başkaları da: "İbrahim, güneş tutulduğu gün ölmüştü. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) güneş tutulması namazı kıldırmakla meşgul olduğundan, onun cenaze namazını kıldıramadı" diyorlar. Bir kısmı ise diyor ki: Bu rivâyetler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) çocuğunun cenaze namazını kılmalarını ashabına emretmiştir. Artık buradan hareketle: "İbrahim'in cenaze namazı kılındı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.) güneş tutulması namazıyla meşgul olduğundan bizzat kendisi o namaza katılamadı." denilmiştir. "Cenaze namazı kılınmadı" diyenler de vardır. Bir grup ise: "Kılındığını söyleyenlerin rivâyetleri daha elverişlidir. Çünkü bu durumda fazla bir bilgi var demektir. Olumsuzluk ile olumluluk çeliştiğinde olumluluk tarafı öne alınır" diyor.

11— Cenaze Namazı Kılınanlar ve Kılınmayanlar:

Hz. Peygamber (s.a.) intihar edenin, ganimetten çalanın cenaze namazını kılmazdı.[42]

42. Müslim, 978; Tirmizî, 1068; İbn Mâce, 1526; Nesâî, 4/66; Hâkim, 1/364; Ebu Davud Tayâlisî, 779; Ahmed, 5/87, 91, 92, 94, 96,97, 102, 107. Câbir b. Semüre'nin rivâyet ettiği bu hadiste deniyor ki: *"Sivri uçlu mızrakla kendisini öldüren bir adamın cenazesi Hz. Peygamber'e (s.a.) getirildi. Allah Rasûlü (s.a.) onun cenaze namazını kılmadı."* Bu hadisi Ebu Davud (3185) uzunca rivâyet etmiştir. Tirmizî diyor ki: Bu hadis hasendir. İlim adamları bu konuda ihtilaf ettiler. Bir kısmı, "Kıbleye yönelip namaz kılan herkesin ve intihar edenin namazı kılınır" diyor. Bu Sevrî ve İshak'ın görüşüdür. Ahmed diyor ki: "İmam (=devlet başkanı) intihar edenin cenaze namazını kılmaz. İmamdan gayrıları kılabilir." Bu hadisi, Mâlik, *Muvatta*, 2/458'de; Nesâî, 4/64; Ebu Davud, 2710; İbn Mâce, 2848; Ahmed 4/114 ve 5/192'de Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'den şu şekilde rivâyet ediyorlar: Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bir adam Hayber savaşında vefat etti. Bu durumu Allah Rasûlü'ne (s.a.) bildirdiler. Hz. Peygamber (s.a.): *"Arkadaşınızın namazını kılın"* buyurdu. Bunun üzerine insanların yüz-

Recim cezasına çarptırılan zinakârın durumunda olduğu gibi had cezası uygulanarak öldürülen bir kimsenin cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) farklı şeyler aktarılmıştır. Sahih yolla aktarılmıştır ki Cüheyne kabilesinden recmettiği bir kadının cenaze namazını kılmıştı. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Zina eden bir kadının namazını mı kılıyorsun Ey Allah'ın Rasûlü?" diye sormuş; o da: *"Yeminle söylüyorum, bu kadın öyle bir tevbe etti ki, tevbesi Medine halkından yetmiş kişi arasında paylaştırılsa hiç şüphesiz hepsine yeterdi. Kendini Allah Teâlâ'ya sunmaktan daha üstün bir tevbe mi olur?"* buyurmuştu. Bu hadisi Müslim rivâyet etmiştir.[43]

Buharî'nin *Sahih*inde Mâiz b. Mâlik olayında aktardığına göre Hz. Peygamber (s.a.) onun için hayır söyleyip cenaze namazını kılmıştı.[44] Bu hadisi nakleden Zührî'nin burada cenaze namazını söyleyip söylemediği konusunda ondan nakilde bulunanlar ayrılığa düşmüşlerdir. Mahmud b. Gaylân, Abdürrezzak yoluyla Zührî'den yaptığı rivâyette cenaze namazının kılındığını söylemiş; Abdürrezzak'ın öğrencilerinden sekizi ona muhalefet ederek cenaze namazı konusunu anmamışlardır. Onların ismi şöyledir: 1- İshak b. Râhûyeh, 2- Muhammed b. Yahya ez-Zühelî, 3- Nuh b. Habîb, 4- Hasan b. Ali, 5- Muhammed b. Mütevekkil, 6- Humeyd b. Zenceveyh, 7-Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî, (8- İshâk b. İbrahim ed-Deyrî).[45]

Beyhakî diyor ki: Mahmûd b. Gaylân'ın: "Cenaze namazını kılmıştı" sözü hatadır; çünkü Abdürrezzak'ın öğrencileri ile Zührî'nin öğrencileri aksine icmâ etmişlerdir.

Mâiz b. Mâlik olayının anlatımında ayrılığa düşülmüştür. Ebu Saîd el-Hudrî: "Hz. Peygamber (s.a.), onun için ne bağışlanma diledi, ne de kötü sözler söyledi." diyor. Büreyde b. Husayb ise: "Hz. Peygamber (s.a.): 'Mâiz b. Mâlik için bağışlanma dileyin' buyurdu. Bunun üzerine cemaat: Allah, Mâiz b. Mâlik'i affetsin, diye dua etti" diyor. Her iki rivâyeti de

---

lerinin rengi attı. Allah Rasûlü (s.a.): *"Arkadaşınız, Allah yolunda ganimetten çaldı."* dedi. Ölenin eşyalarını karıştırdık, içinde fiyatı iki dirhem etmez bir yahudi boncuk salkımı bulduk. Hadisin isnâdı sahihtir. Hâkim (2/127) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat göstermiştir. Hanefîlere göre yol kesiciler ve meşrû devlete karşı gelen isyancılar dışındaki fâsıkların namazları kılınır. Bk. Merginâni, *el-Hidaye*, 1/95; Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, 4/53-54.

43. Müslim, 1696; Tirmizî, 1435; Ebu Davud, 440; Nesâî, 4/51; Ahmed, Müsned, 4/430,435,437,440 İmrân b. Husayn (r.a.)'dan.
44. Buharî, 86/25.
45. Zâdu'l-Meâd'da bu isim yoktur. *Neylu'l-Evtâr*'dan aldık. Bk.c.IV, s.54.

Müslim zikretmektedir.[46] Buharî'nin nakline göre -ki bu aynı zamanda illetli Abdürrezzâk hadisidir- Câbir: "Hz. Peygamber (s.a.), onun cenaze namazını kıldı" diyor[47]; Ebu Davud'un nakline göre ise Ebu Berze el-Eslemî: "Hz. Peygamber (s.a.), ne onun cenaze namazını kıldı, ne de kılınmasını yasakladı" diyor[48].

Ben derim ki: Gâmid kabilesinden zina eden kadının cenaze namazını Hz. Peygamber'in (s.a.) kıldırdığı yolundaki hadiste ihtilaf edilmemiştir.[49] Mâiz hadisi hakkında ise ya: "Hadisin metinleri arasında çelişki yoktur. Çünkü bu hadiste geçen salât kelimesi, Hz. Peygamber'in (s.a.) Allah'tan onun bağışlanmasını dilemek için dua etmesi ve salât'ı terketmesi de cezalandırarak sakındırmak kasdıyla cenaze namazını kılmaması anlamındadır"; ya da: "Metinleri çelişiyorsa bundan vazgeçilip Gâmidli kadın hakkındaki hadise müracaat edilir" demek gerekir.[*]

12— Namazdan Sonra Cenazeyi Takibi:

Hz. Peygamber (s.a.) bir ölünün cenaze namazını kıldırdığı zaman önünde yürüyerek mezarlığa kadar takip ederdi. Kendisinden sonraki Râşid Halifelerinin âdetleri de buydu. Cenazeyi takip eden kimsenin şayet binitli ise gerisinden, eğer yaya ise cenazeye yakın olarak ya arkasından veya önünden yahut sağından yahut da solundan takip etmesini sünnet kılmıştır. Cenazeyi hızla, hatta koşarcasına götürmelerini emretmiştir. Zamanımızdaki insanların yavaş yavaş, adım adım yürümeleri sünnete aykırı olup Ehl-i Kitab'tan yahudilere benzeyişi içeren çirkin bir bid'attir. Ebu Bekre, böyle yapan kimseye kırbacı kaldırır ve: "Yemin olsun, ben Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte koşuşturduğumuz (günleri) gördüm." derdi.[50]

İbn Mes'ûd (r.a.) anlatıyor: Peygamberimize (s.a.) cenazenin yanında nasıl yürüneceğini sorduk. *"At gibi hızlı gitmekten daha yavaş"* cevabını verdi. Bu hadisi *Sünen* sahipleri rivâyet etmiştir.[51] Cenazeyi takip etti-

---

46. Müslim, 1694 ve 1695.
47. Bk. dipnot: 45.
48. Ebu Davud, 3186. Râvileri sikadır.
49. Müslim, 1695/23; Ebu Davud, 4442.

* Hanefi mezhebine göre kısas veya had cezası tatbiki sonucu ölen kimse yıkanır ve namazı kılınır. Bk. Merginânî, *el-Hidaye*, 1/95.

50. Ebu Davud, 3182; Nesâî, 4/43; Tayâlisî, 883; Ahmed, 5/36, 38; Tahâvî, 1/276. İsnâdı sahihtir. Hâkim (1/355) bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. İmam Nevevî de *el-Mecmû* (5/272)'da sahih olduğunu söylemiştir.
51. Ahmed, *Müsned*, 1/394, 415, 419 492; Tirmizî, 1011; Ebu Davud, 3184. Hadis zayıftır.

ğinde yaya yürür ve *"Melekler yürürken ben binemem"* derdi.[52] Takipten ayrıldığında bazan yürür, bazan hayvana binerdi.

Takibe koyulduğunda cenaze konuluncaya kadar oturmazdı. *"Cenazeyi takip ettiğinizde konuluncaya kadar oturmayın"* buyurdu.[53]

Şeyhulislâm İbn Teymiye (r.h.): "Yere konması kastedilmiştir." dedi. Ben diyorum ki: Ebu Davud şöyle diyor: Bu hadisi Sevrî, Süheyl - Süheyl'in babası - Ebu Hureyre senediyle rivâyet etmiştir. Burada "Yere konuluncaya kadar oturmayın" denilmektedir; Ebu Muâviye ise Süheyl'den: "Kabrin yanında kıble tarafına oyulan yarığa konuluncaya (lahd) kadar oturmayın" şeklinde nakletmektedir. Süfyân es-Sevrî, Ebu Muâviye'den daha hafızdır.

Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivâyetine göre Ubâde b. Sâmit diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.), lahde konuluncaya kadar cenaze için ayakta dururdu."[54] Ancak bu hadisin senedinde Bişr b. Râfi' vardır; onun hakkında Tirmizî; "Hadiste güçlü değil", Buharî: "Hadisine mutâbaat edilmez.", Ahmed: "Zayıftır", İbn Maîn: "Münker hadisler rivâyet etmiştir.", Nesâî: "Güçlü değil" ve İbn Hibbân: "Kasıtlıymışçasına uydurma şeyler rivâyet eder." demişlerdir.

13— Gıyâbî Cenaze Namazı:

Uzakta bulunan her ölünün cenaze namazını gıyâben kıldırmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ve âdeti değildi. Müslümanlardan pek çok kimse uzaklarda öldü; ama onların cenaze namazlarını kıldırmadı. Ancak Habeşistan hükümdarı (Necâşî Ashame)'nin gıyâbında tıpkı hazır cenazeye kıldırdığı namaz gibi bir namaz kıldırdı.[55]

---

52. Ebu Davud, 3177. İsnâdı sahihtir. Hâkim sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat göstermiştir.
53. Buharî, 23/49; Müslim, 959; Ebu Davud, 3173.
54. Ebu Davud, 3176; Tirmizî, 1020; İbn Mâce, 1545. Hadis zayıftır.
55. Hz. Peygamber'in (s.a.), Necâşî'nin cenaze namazını kıldırdığı bir grup sahabeden rivâyet edilmiştir:
a) Ebu Hureyre'den: Buharî, 23/4, 55, 61, 65; Müslim, 951; Ebu Davud, 3204; Tayâlisî, 2300; İbn Mâce, 1534; Nesâî, 4/70; Tirmizî, 1022.
b) Câbir b. Abdullah'tan: Buharî, 23/55; Müslim, 952; Nesâî, 4/69; Tayâlisî, 1681; Ahmed, 3/295,319.
c) İmrân b. Husayn'dan: Müslim, 953; Nesâî, 4/70; İbn Mâce, 1535; Tayâlisî, 749; Ahmed, 4/431,433; Tirmizî, 1039.

Bu konuda âlimler üç ayrı kola ayrıldılar:

1- Hz. Peygamber'in (s.a.) bu davranışı bir teşrî' olup, uzakta bulunan herkesin gıyâbında cenaze namazı kılmak ümmet için sünnettir. Şâfiî ve iki rivâyetten birine göre Ahmed bu görüştedirler.

2- Ebu Hanîfe ve Mâlik: "Bu yalnız Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustur. Başkası için böyle birşey söz konusu değildir." diyorlar. Bu imamların müntesibleri diyorlar ki: Necâşî'nin tabutunun Hz. Peygamber'e (s.a.) yaklaştırılması ve böylece ne kadar uzak mesafede olursa olsun Peygamberimizin onu görerek tıpkı hazır, gözle görülen cenazeye kıldırdığı namaz gibi bir namaz kıldırması mümkündür. Sahabîler her ne kadar cenazeyi görmeseler de namazda Hz. Peygamber'e (s.a.) tâbidirler. Hz. Peygamber'in (s.a.) Necâşî'den başka, uzakta ölenlerin hepsinin gıyâblarında cenaze namazlarını kıldığının nakledilmemiş olması da bunu gösterir. Onun yaptığı sünnet olduğu gibi terkettiği de sünnettir. Ondan sonra gelen birinin, ölünün tabutunu uzak mesafeden gözüyle görmesine ve namazını kılması için cenazenin kendisine yaklaştırılmasına yol yoktur. Artık bu işin ona mahsus olduğu anlaşılmıştır. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) Muâviye b. Muâviye el-Leysî'nin gıyâbında cenaze namazı kıldırmıştır.[56] Ancak bu rivâyet sahih değildir. Çünkü rivâyetin senedinde İbn Zeydil denilen Alâ b. Zeyd adında biri vardır. Onun hakkında Ali b. el-Medînî: "Hadis uydururdu" demiştir. Bu hadisi Mahbûb b. Hilâl, Atâ b. Ebî Meymûne yoluyla Enes'ten rivâyet etmiştir.[57] Buharî: "Ona (=Mahbûb'a) mutâbaat edilmez" demiştir.

3- Şeyhulislâm İbn Teymiye diyor ki: Doğrusu şudur: Uzakta olan kimse cenaze namazı kılınmayan bir yerde ölmüşse, onun gıyâbında cenaze namazı kılınır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Necâşî'nin cenaze namazını, kâfirler arasında öldüğü ve cenaze namazı kılınmadığı için gıyâben kılmıştı. Şayet öldüğü yerde cenaze namazı kılınmışsa artık gıyâbında namazı kılınmaz. Çünkü müslümanların, onun cenaze namazını kılmalarıyla farz

---

d) Huzeyfe b. Üseyd'den: Tayâlisî, 1068; İbn Mâce, 1537; Ahmed, 4/7.
e) Mecma' b. Hârise el-Ensârî'den: İbn Mâce, 1536; Ahmed, 4/64 ve 5/376.
f) Abdullah b. Ömer'den: İbn Mâce, 1538.
g) Cerîr b. Abdullah'tan: Ahmed, 4/260,263. Bu hadiste Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: *"Kardeşiniz Necâşî öldü. Onun için istiğfar edin"*. Hadis hasendir.
56. Beyhakî, *Sünen*, 4/50. Hadis zayıftır.
57. Beyhakî, *Sünen*, 4/51. Hadis zayıftır.

düşmüş olur.[58] Hz. Peygamber (s.a.), uzakta ölen kimsenin gıyâbında cenaze namazı kılmış; ama kılmadığı da olmuştur. Onun yaptığı ve terkettiği sünnettir. Bunun yeri ayrı, onun yeri ayrı... En iyisini Allah bilir. Hanbelî mezhebi içinde üç görüş vardır; en doğrusu şu tafsilattır. Ama İmam Ahmed'in müntesiblerince meşhur olan görüş, her halükârda uzakta bulunan kimsenin gıyâbında cenaze namazı kılınacağı yolundadır.

14— Cenaze İçin Ayağa Kalkmak:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yanından cenaze geçtiğinde ayağa kalktığı ve ayağa kalkmayı emrettiği sahihtir. Oturup ayağa kalkmadığı da sahih yolla rivâyet edilmiş ve bu yüzden de bu konuda görüş ayrılığına düşülmüştür. Kimisi, "Ayağa kalkmak mensûhtur, oturmak ise iki durumun en son olanıdır."[59]; kimisi: "Hayır. Her ikisi de caizdir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ayağa kalkması müstehab olduğunu, kalkmaması da caizliğini göstermek içindir" demiştir. Bu ikinci görüş nesih iddiasından daha iyidir.

15— Gömme Vakti ve Telkin:

Ölüyü güneş doğarken, batarken ve tam güneş tepede iken defnetmek Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı bir iş değildi.[60] Kabrin kıble tarafına bir yarık oymak (lahd), kabri derinleştirmek ve ölünün başı ile ayaklarının konacağı yeri genişletmek Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetiydi. Aktarıldığı-

---

58. İbn Teymiye'den önce İmam Ebu Süleyman el-Hattâbî bu ayrımı yapmıştır. el-Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen*'de diyor ki: "Necâşî, Allah Rasûlü'ne (s.a.) inanan ve O'nun peygamberliğini tasdik eden müslüman bir adamdır. Ancak imanını gizlerdi. Bir müslüman öldüğü zaman, onun cenaze namazını kılmak müslümanlara farz olur. Fakat Necâşî, kâfirlerin arasında bulunduğundan ve orada cenaze namazını kılıp hakkını ödeyecek kimse bulunmadığı için Allah Rasûlü'nün (s.a.) bunu yapması gerekti. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.), onun peygamberi, velisi ve en yakınıdır. İşte bu durum -Allah daha iyi bilir ya- Hz. Peygamber'in (s.a.), onun cenaze namazını gıyâbında kılmasına çağıran sebeptir. Buna göre herhangi bir beldede ölen müslümanın cenaze namazı kılınarak hakkı yerine getirilirse başka şehirde bulunan kimseler gıyâbında namaz kılmaz. Şayet bir mâni, bir engel bir özür bulunduğu için cenaze namazının kılınmadığı bilinirse sünnet olan, cenaze namazının kılınması ve mesafenin uzaklığından dolayı bunun terkedilmemesidir. Böyle bir kimsenin cenaze namazını kılacakları zaman, eğer ölü kıble cihetinde değilse bile kıbleye yönelirler, ölünün bulunduğu memlekete yönelmezler." el-Hattâbî'nin bu görüşünü Rûyânî güzel bulmuştur.
59. Müslim, 962; İbn Mâce, 1544; Ebu Davud, 3175; Mâlik, 1/232; Tahâvî, 1/383 ve 1/282; Tayâlisî, 150; Ahmed, 627; Beyhakî, 4/27.
60. Müslim, 831; Ebu Davud, 3192; Nesâî, 4/82; Tirmizî, 1030; İbn Mâce, 1519; Tayâlisî,

na göre ölüyü kabre koyarken şu iki cümleden birini söylerdi:[61]

بِسْمِ اللّٰهِ وَبِاللّٰهِ ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ .

بِسْمِ اللّٰهِ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ ، وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ .

Yine aktarıldığına göre ölü defnedilince kabrinin üzerine baş tarafından üç kere toprak serperdi.[62]

Ölünün defin işi bittikten sonra ashabıyla birlikte ayağa kalkar ve iman üzere sebat etmesi (sorguyu şaşırmadan cevaplandırması) için dua eder, orada bulunanlara da aynı şekilde dua etmelerini emrederdi.[63]

Günümüz insanlarının yaptığı gibi kabrin başında oturup Kur'an okumaz, ölüye telkinde bulunmazdı. Taberânî'nin *Mu'cem*'inde Ebu Ümâme'den rivâyet ettiği şu hadise gelince; bu hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki:

"Bir din kardeşiniz ölüp de kabrinin üzerini toprakla düzlediğinizde içinizden biri kabrin baş tarafında durup: 'Ey falan!' diye seslensin; o kendisine sesleneni işitir, ama cevap veremez. Sonra: 'Ey falan kadının oğlu

---

1001; Ahmed, 4/152. Ukbe b. Âmir'den rivâyet edilen bu hadiste deniliyor ki: *"Üç vakitte, Allah Rasûlü (s.a.) namaz kılmamızı yahut ölülerimizi gömmemizi yasakladı: 1- Güneş doğmak üzereyken, doğup yükselinceye kadar, 2- Güneş tam göğün ortasında iken, batıya meyledinceye kadar, 3- Güneş batmak üzere olup batıncaya kadar."* el-Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen* (4/327)'de diyor ki: "Bu üç vakitte cenaze namazı kılmanın, ölüyü defnetmenin caiz olup olmadığında âlimler ihtilaf ettiler. İlim adamlarının çoğunluğu, namaz kılmak mekruh olan vakitlerde cenaze namazı kılmanın mekruh olduğu görüşünü savunmuştur. Bu görüş İbn Ömer'den rivâyet edilmiş olup aynı zamanda Atâ, Nehaî ve Evzâî'nin görüşüdür. Süfyân es-Sevrî, re'yciler (Ebu Hanîfe ve arkadaşları), Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûyeh de yine bu görüşte olduklarını söylemişlerdir. İmam Şâfiî ise, gece yahut gündüzün hangi saatinde olursa olsun hem cenaze namazı kılmanın, hem de ölü defnetmenin câiz olduğu görüşünü savunmuştur. Ben (el-Hattâbî) diyorum ki: Hadise uygun düştüğü için cemaatın görüşü daha uygundur."

61. Tirmizî, 1036; İbn Mâce, 1550; Ebu Davud, 3213; Ahmed, 4990, 5233, 5370, 6111; Beyhâkî, 4/55. Hadisi Tirmizî hasen saymış; İbn Hibbân (773) ile Hâkim (1/366) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî buna muvafakat göstermiştir. Dedikleri gibidir. Hâkim, hasen senedle buna destek sağlayacak (şâhid) bir hadis de rivâyet etmektedir.
62. İbn Mâce, 1565. Nevevî'nin *el-Mecmû* (5/292)'da dediği gibi senedi ceyyiddir. Hafız İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr* (2/131)'de buna şâhid hadisler sıralamıştır.
63. Ebu Davud, 3221; Beyhakî, 4/56. Hâkim (1/370) hadisi sahih saymış. Zehebî de ona muvafakat göstermiştir. Dedikleri gibidir. Nevevî ise *el-Mecmû* (5/292)'da isnâdını ceyyid saymıştır.

falan!' diye seslensin; ölü doğrulup oturacaktır. Sonra yine: 'Ey falan kadının oğlu falan!' diye seslensin; o: 'Bizi irşad et, Allah sana rahmet etsin' diyecektir, ama siz farkına varmazsınız. Sonra: 'Hatırla. Hani sen dünyadan ayrılırken Allah'tan başka tanrı bulunmadığına, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna tanıklık edip inanmıştın; Allah'ı Rab, İslâm'ı din, Hz. Muhammed'i peygamber, Kur'an'ı lider edinmiş, bunlardan hoşnut olmuştun!' diye seslensin. Şüphesiz Münker ve Nekir adlı melekler birbirlerinin elini tutar ve: 'Haydi gidelim. Davasının delili kendisine telkin edilen birinin yanında oturmayalım.' der. Böylece Allah, onların önünde o kişinin savunucusu durumunda olur. Hz. Peygamber'in (s.a.) meclisinde bulunan bir adam: 'Ey Allah'ın Elçisi! Peki telkin yapan kişi, ölünün annesini bilmezse ne yapar?" diye sorunca, o da: 'Ey Havvâ''nın oğlu falan, diyerek Havvâ'ya nisbet eder.' cevabını verdi."[64]]

Bu hadisin Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbeti (ref'i) sahih değildir. Ancak, el-Esrem diyor ki: Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel'e: "Ölü gömülünce bir adam kabrin başında durup: Ey falan kadının oğlu falan! Hatırla. Hani sen dünyadan ayrılırken Allah'tan başka tanrı bulunmadığına... inanmıştın! diyor. Halkın yaptığı bu iş hakkında ne diyorsun?" diye sordum. Bunun üzerine şu cevabı verdi: "Şamlılar dışında bunu yapan bir kimse görmedim. Ebu'l-Mugîre öldüğünde birisi geldi, bu sözleri söyledi. Ebu'l-Mugîre, bu konuda Ebu Bekr b. Ebî Meryem yoluyla, onun üstadlarının böyle yaptığını naklederdi. İbn Ayyâş'ın da bu konuda bir rivâyeti vardı."

Ben derim ki: İbn Hanbel'in kasdettiği İbn Ayyâş hadisi, Taberânî'nin Ebu Ümâme'den naklettiği bu hadistir.

Sâid b. Mansûr, *Sünen*'inde Râşid b. Sa'd, Damra b.Habîb ile Hakîm b. Umeyr'in şöyle dediklerini aktarmaktadır: Ölünün kabri düzlenip insanlar dağılınca kabri başında bir kişinin ölüye üç kere "Ey falan! Allah'tan başka tanrı yoktur; tanıklık ederim ki, Allah'tan başka tanrı yoktur! de. Ey falan! Rabbim Allah, dinim İslâm, peygamberim Hz. Muhammed, de." şeklinde telkinde bulunup ayrılmasını müstehab sayarlardı.

---

64. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid* (3/45)'de vermiş ve: "Bu hadisi Taberânî, *Kebîr*'de rivâyet etmitir. Senedinde tanımadığım bir cemaat vardır." demiştir. Hafız İbn Hacer, *Emâli'l-Ezkâr*'da, hadisi İbn Allân'ın *el-Fütûhâtu'r-Rabbâniye* (4/196) adlı eserinde zikretmiş olduğunu söyledikten sonra: "Bu hadis garîbtir" diyor. Her iki yoldan da hadisin senedi çok zayıftır.

16— Mezarlarla İlgili Yasakları:

Kabirleri yüksek yapmak; yapımında tuğla, taş ve kerpiç kullanmak, çamur vs. ile sıvamak, üzerlerine kubbeler yapmak, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti değildi. Bunların hepsi bid'attir. Mekruhtur; Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine aykırıdır. Allah Rasûlü (s.a.), Ali b. Ebî Tâlib'i (r.a.) Yemen'e hiçbir put bırakmadan hepsini yok etmek ve yüksek olan her kabri yerle bir etmek için göndermişti.(65) O halde şu yüksek kabirlerin hepsinin yerle bir edilmesi Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti demektir. Kabrin kireçle yapılmasını, üzerine bina kondurulmasını ve yazı yazılmasını yasaklamıştır.(66)

Ashabının kabirleri ne yüksek, ne de yere yapışık (yayvan) idi. Onun ve iki arkadaşının (Hz. Ebu Bekir ile Hz.Ömer) kabirleri de bu şekilde idi. Hz. Peygamber'in (s.a.) kabri deve hörgücü gibi tümsek ve kızıl arazi çakılları ile kaplanmıştı; yapılı değildi. Aynı zamanda çamurla sıvanmış da değildi. İki arkadaşının kabri de böyleydi.(67)

Kabrini belli etmek istediği kimsenin kabrine alâmet olarak bir taş dikerdi.(68)

Allah Rasûlü (s.a.) mezarların mescid edinilmesini, üzerlerinde kandiller yakılmasını yasaklamış(69) ve bunları yapanları lânetleyerek bu konudaki yasağın şiddetini ortaya koymuştur. Mezarlara doğru namaz kılmayı yasaklamıştır. Ümmetine, kendi kabrini bayram yerine çevirmemelerini em-

---

65. Müslim, 969; Tirmizî, 1049; Ebu Davud, 3218; Nesâî, 4/88; Hâkim, 1/369; Tayâlisî, 155; Ahmed, 741 ve 1064.
66. Müslim, 970; Ebu Davud 3226; Nesâî, 4/86; İbn Mâce, 1563. "Yazı yazılmasını yasakladı" kısmı bunlar arasında yalnız İbn Mâce'de vardır, bu rivâyet seneddeki kopukluktan dolayı zayıftır. Ancak Hâkim, *Müstedrek* (1/370)'de muttasıl senedle rivâyet etmiştir.
67. Buharî, 23/96.
68. Ebu Davud, 3206; Beyhakî, 3/312: Muttalib b. Ebî Vedâa (r.a.) anlatıyor: Osman b. Maz'ûn ölünce cenazesi dışarı götürülüp defnedildi. Hz. Peygamber (s.a.), bir adama birtaş getirmesini emretti. Adam taşı kaldıramadı. Allah Rasûlü (s.a.) taşın yanına vardı, kollarını sığadı ve sığar sığmaz taşı yüklendi, götürüp kabrin başına koydu. Şöyle buyurdu: *"Bununla kardeşimin kabrini öğrenmiş olur, âilemden öleni buraya defnederim."* Deriz ki: Şayet taş, kabirlerin çokluğundan ve birbirlerinden ayırdedilemez olduğundan dolayı isteneni gerçekleştirmezse, bu takdirde ölünün ismi bir levhaya yazılıp, akrabaları ve dostları yerini bilsinler diye kabrinin başına konulursa doğru olur.
69. Ahmed, 1/229, 287, 321, 337; Ebu Davud, 3236; Tirmizî, 320; Nesâî, 4/94, 95; İbn Mâce, 1575; İbn Hibbân, 788. İbn Abbas'tan gelen bu hadiste: *"Allah Rasulü (s.a.)*

retmiş, kabir ziyaretlerini alışkanlık haline getiren kadınları lânetlemiştir.[70]

Kabirlere karşı saygısızca davranmamak, onları çiğnememek, üzerlerine oturmamak ve yaslanmamak;[71] saygı göstermek amacıyla kabirleri mescid haline çevirip yanlarında ve yakınlarında onlara doğru namaz kılmamak, onları bayram ve put edinmemek Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti idi.

17— Hz. Peygamber'in (s.a.) Mezar Ziyareti:

Hz. Peygamber (s.a.), ashabının mezarlarını onlara dua etmek, rahmet okumak ve onlar için bağışlanma dilemek amacıyla ziyaret ederdi. Ümmetine meşrû kılıp onlar için sünnet yaptığı ziyaret şekli işte budur. Kabirleri ziyaret ettiklerinde şöyle demelerini emretmişti:

السَّلامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ بِكُمْ لاَحِقُونَ

، نَسْأَلُ اللّٰهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ .

"Ey bu diyarda yatan iman ehli müslümanlar! Es-Selâmü aleyküm! Biz de -inşaallah- sizin aranıza katılacağız. Allah'tan hem bizim, hem sizin için âfiyet dileriz."[72]

---

mezar ziyaretlerini alışkanlık haline getiren kadınları, mezarların üzerlerini mescid yapanları ve kandil yakanları lânetledi." deniliyor. Bu hadis zayıf ise de ilk iki fıkrasını destekleyecek şu hadisler rivâyet edilmiştir: Ebu Hureyre'den, Ahmed (2/337, 356), Tirmizî (1056), İbn Mâce (1576), İbn Hibbân (789); Hassân'dan, Ahmed (3/442, 443), İbn Mâce (1574) ve Hâkim (1/374). Mezarları mescid edinmenin yasak olduğu pek çok yolla sahih olarak rivâyet edilmiştir. Bu konudaki hadisler yukarıda geçti.

70. Bir önceki dipnotta geçen "Allah Rasûlü (s.a.) mezar ziyaretlerini alışkanlık haline getiren kadınları... lânetledi" hadisinde, kadınların, sık sık kabir ziyaretlerinin mekruh olduğuna delil vardır. Zaman zaman ziyaretleri ise meşrûdur. Hâkim (1/376) ile Beyhakî'nin (4/78) sahih senedle Hz. Âişe'den; yine Müslim (974/103), Ahmed ve Nesâî'nin ondan rivâyet ettikleri bir hadiste Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (s.a.) mezarda ölülere ne diyeceğini sormuş, Allah Rasulü (s.a.) de ona aşağıdaki fasılda gelecek olan duayı öğretmişti. Bir de Hz. Peygamber (s.a.) bir mezar başında çocuğuna ağlayan bir kadın görmüş; ama ses çıkarmamış ve ona: "Allah'tan kork, sabret" demişti. Bunu Buharî, Enes'ten rivâyet etmiştir.

71. Müslim, 971; Ebu Davud, 3228; Nesâî, 4/95; İbn Mâce, 1566. Ebu Hureyre'nin rivâyet ettiği bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: *"Herhangi birinizin, bir kor üzerine oturması ve o korun, o kişinin elbisesini yakarak derisine kadar varması, bir kabir üzerine oturmasından daha hayırlıdır."*

72. Müslim (975), Nesâî (4/94), Ahmed (5/353, 359, 360) Büreyde'den. Müslim (974) ve

Hz. Peygamber (s.a.), kabirleri ziyaretinde ölünün cenaze namazını kıldırırken okuduğu dua gibi dua eder; Allah'tan rahmet ve af dileklerinde bulunur; cenaze kılarken yaptığını yapardı. Müşrikler ise ille de dayatıp Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrının aksine ölüye dua eder, onu Allah'a ortak tutar, onun adına Allah üzerine yemin eder, ihtiyaçlarını ondan ister, ondan yardım diler ve ona yönelirler. Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrı, yalnızca tevhidden, ölüye iyilikte bulunmaktan ibarettir. Bu müşriklerin tutumları ise hem kendilerine hem de ölüye karşı kötülükte bulunmak ve şirkten ibarettir. Bunlar üç kısımdır. Ya ölüye dua ederler, ya onun adıyla ya da onun yanında dua ederler. Öte yandan ölünün yanında yapılan duanın mescidlerde yapılan duaya göre daha çok kabule şayan olduğuna inanırlar. Kim Allah Rasûlü (s.a.) ve onun ashabının tutumlarını iyice düşünürse iki durum arasındaki fark ortaya çıkar. Başarı yalnız Allah'tandır.

18— Yas ve Taziye:

Hz. Peygamber (s.a.) ölünün ailesine taziyede (= başsağlığı dileklerinde) bulunurdu. Taziye için toplanmak ve sevabını ölüye bağışlamak üzere kabri yanında veya herhangi bir yerde Kur'an okumak Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumlarından değildi. Bunların hepsi sonradan ortaya çıkmış çirkin bid'atlerdir.

Allah'ın hükmüne teslim olup rıza göstermek, Allah'a hamdetmek ve istircâ eylemek Hz. Peygamber'in (s.a.) davranışlarındandır.(73) Yine Peygamberimiz (s.a.), başına gelen musibetten dolayı elbisesini parçalayandan, yüksek sesle ölünün iyiliklerini sayarak ağlayandan ya da saçını-başını yolandan uzak olduğunu bildirmiştir.(74)

Ahmed (6/180) Hz. Âişe'den. Müslim (249) ve Ahmed (2/300, 408) Ebu Hureyre'den.

73. Hz. Peygamber (s.a.) şu âyetin emrine uyarak böyle yapardı. *"Muhakkak sizi biraz korku, biraz açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltme ile deneriz. (Ey Muhammed!) Sabredenleri müjdele. Onların başına bir musibet geldiğinde: Biz Allah'ınız ve elbet O'na döneceğiz, derler. İşte Rablerinin bağışlama ve rahmeti onlaradır ve işte onlar doğru yolda olanlardır."* (Bakara; 2/155-157). Müslim (Sahih, 918)de ve İbn Mâce (1598)'de Ümmü Seleme yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet ederler: *"Başına musîbet gelen herhangi bir müslüman: 'Biz Allah'ınız ve elbet O'na döneceğiz. Allah'ım! Musibetime karşılık beni mükâfatlandır ve bana ondan daha hayırlısını ver' diye dua ederse mutlaka Allah, onun musibetine karşılık mükâfat verir ve ona daha hayırlı bir ihsanda bulunur."*

74. Buharî, 23/38 (ta'lîkan); Müslim, 104. Ebu Musa el-Eş'arî'nin rivayet ettiği bu hadiste

19— Ölünün Ailesine Ziyafet:

Hz. Peygamber (s.a.) ölünün ailesinin, gelen insanlara yemek hazırlama zahmetinde bulunmamalarını söylemiş; hatta diğer insanların onlar için yemek yapıp getirmelerini emretmiştir.(75) Bu ise en güzel davranış ve huylardan olup aynı zamanda ölünün ailesine karşı büyük bir şefkat örneğidir. Çünkü başlarına gelen musîbet onları oyaladığından insanlara yemek hazırlamaktan alıkoymaktadır.

20— Ölüm İlânı:

Ölen insanın öldüğünü ilân etmemek Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumlarından biridir. Hatta bundan meneder ve: *"Bu iş, câhiliyye devri âdetlerindendir"* derdi. Huzeyfe, (bir yakını) öldüğünde ailesinin insanlara durumu bildirmesini hoş görmemiş ve: "Ölüm ilânı olmasından korkarım" demiştir.(76)

"Allah Rasûlü (s.a.), bağırıp çağırarak ağlayan, saçını yolan ve elbisesini parçalayan kadından uzak olduğunu söylemiştir." deniliyor. Buharî (23/36, 39, 40) ve Müslim'in (103) Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.): *"Yüzlerine vuran, ceplerini parçalayan ve câhiliye devrinde olduğu gibi ağlayan bizden değildir."* buyurmuştur. Müslim'in (934), Ebu Mâlik el-Eşârî'den rivâyetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetim arasında câhiliye âdetlerinden dört şey vardır, onları terketmeyecekler: 1- Soy sopla öğünmek, 2- Soy sopa ta'netmek, 3- Yıldızlar adına yağmur duasında bulunmak, 4- Yüksek sesle ölünün iyiliklerini sayarak ağlamak."*

75. Şâfiî, 1/208; Ahmed, 1/205; Ebu Davud, 3132; Tirmizî, 998; İbn Mâce, 1610; Dârakutnî, s.194, 197; Beyhakî, 4/61. Abdullah b. Ca'fer'den gelen bu hadiste deniliyor ki: Ca'fer (Tayyâr)in ölüm haberi gelince Hz. Peygamber (s.a.): *"Ca'fer âilesi için yemek hazırlayın. Çünkü başlarına meşgul edecek bir hal geldi."* buyurdu. Hadisin isnâdı hasendir. Tirmizî hasen saymış; Hâkim (1/372) ise sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî de ona muvafakat göstermiştir. Ahmed (2/204) ve İbn Mâce (1612), Cerîr b. Abdullah el-Becelî (r.a)'nin: "Biz definden sonra ölünün âilesinin başına toplanıp yemek yapmayı, bağırıp çağırarak, ölünün iyiliklerini sayarak ağlama sayardık" dediğini rivâyet ederler. Bu rivâyetin senedi sahihtir. Hadisi *el-Mecmû* (5/320)'da Nevevî, *Zevâid*'de Bûsirî sahih saymıştır. Kemal İbnü'l-Humâm ise *Fethu'l-Kadîr* (1/473)'de, ölünün âilesinin yemeğinden ziyafet yapmanın mekruhluğunu belirtmiş ve "Bu çirkin bir bid'attir. Murtâvî'nin *el-İnsâf* (2/565) adlı eserinde yazdığı üzere Hanbelîlerin görüşü de budur." demiştir.

76. Ahmed, 5/406; Tirmizî, 986; İbn Mâce, 1476; Beyhakî, 4/74. Bu kaynaklardaki rivâyete göre Huzeyfe b. Yemân, bir ölüsü olduğu zaman "Kimseye haber etmeyin. Ölüm ilanı olmasından korkarım. Çünkü Allah Rasûlü'nün (s.a.), ölümü ilan etmeyi yasakladığını işittim" derdi. Bu rivâyetin senedi Hafız İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî* (3/93)'de

söylediği üzere hasendir. Yasaklanan ölüm ilanı, câhiliye devri insanlarının yaptıkları gibi ev ve sokak kapılarına, ölünün öldüğü haberini ilan etmek için adam gönderme şeklinde olanıdır. Ama insanlara, yakınlarının ölüm haberini bildirmek mübahtır. Nitekim Buharî ve Müslim'de Ebu Hureyre'den rivâyet edilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.), Necâşî'nin öldüğü gün ölüm haberini vermişti. Buharî'nin Enes'ten rivâyet ettiği hadiste ise Mûte savaşı olurken Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de olayı anlatıyor ve diyordu ki: *"Şimdi sancağı Zeyd aldı. Zeyd isabet aldı. Sonra sancağı Ca'fer kaptı, o da isabet aldı. Sonra Abdullah b. Ravâha aldı, o da isabet aldı..."* Buharî, bu iki hadis için "Kişinin, ölünün âilesine ölüm haberini bizzat bildirmesi bâbı" diye bir başlık koymuştur.

P) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) KORKU NAMAZINDAKİ TUTUMLARI

Allah (c.c.), korku ve yolculuk bir arada bulunduğunda namazın rükünlerinin kısaltılmasını ve rekât sayısının azaltılmasını; yolculukta bulunup da korkulacak bir durum olmadığında ise yalnızca rekât sayısının azaltılmasını; korkulacak bir durum bulunup da yolculuk olmadığında da sadece rükünlerin kısaltılmasını mübah kılmıştır. İşte bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumlarındandır. Âyette geçen "kasr = kısaltma"nın yeryüzünde gitmek ve korku ile sınırlandırılmasının hikmeti bu şekilde bilinmiş olur.

1— Korku Namazının Çeşitli Kılınış Şekilleri:

1- Hz. Peygamber (s.a.) korku namazı kılarken -şayet düşman, kıblesi ile kendisi arasında ise- bütün müslümanları arkasına saf saf dizer; kendisi tekbir alınca arkasındakilerin hepsi de tekbir alırdı. Sonra rükû eder, onlar da hep birden rükû ederler; sonra rükûdan doğrulur, arkasındakiler de onunla beraber hep birlikte doğrulurlar; sonra Hz. Peygamber (s.a.) ve özellikle hemen onun arkasındaki saf secdeye kapanır, diğer saf düşmana karşı ayakta kalırdı. Bu şekilde birinci rekâtı bitirip ikincisine kalkınca arkadaki saf Hz. Peygamber'in (s.a.) kalkmasını müteakip iki secde yapıp ayağa kalkar; birinci saffın yerine ilerler, birinci saf ise gerileyerek onların yerlerine geçerdi. Böylece her iki grup da birinci safta bulunma faziletini elde etmiş ve tıpkı ilk rekâtın secdesini birinci saffın Hz. Peygamber (s.a.) ile yaptığı gibi burada da ikinci saf ikinci rekâtın secdesine yetişip O'nunla birlikte yapmış olur. Sonuçta her iki grup da hem Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber kılmaya yetişebildikleri ve hem de kendi başlarına kaza ettikleri namaz bölümlerinde birbirlerine eşit durumda olurlardı. En âdil olan da budur. Hz. Peygamber (s.a.) rükû edince her iki grup da ilk kez yaptıkları

gibi yapardı. Hz. Peygamber (s.a.) teşehhüde oturunca arka saf iki secde yapar, teşehhüdde O'na katılırlar ve Hz. Peygamber'le (s.a.) beraber hep birlikte selâm verirlerdi.[1]

2- Düşman kıble yönünde değilse, bu durumda;

a) Kimi zaman cemaatı, bir grup düşman karşısında duracak ve bir grup da kendisi ile birlikte namaz kılacak şekilde iki gruba ayırırdı. Gruplardan biri O'nunla birlikte bir rekât kılar; sonra o grup namaz içinde diğer grubun yerine geçer; diğer grup gelir beriki grubun yerine geçer, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte ikinci rekâtı kılar; sonra selâm verirdi. Her grup imam selâm verdikten sonra birer rekât kaza kılardı.[2]

b) Kimi zaman iki gruptan birine bir rekât kıldırır; sonra ikinci rekâta kalkar ve kendisi dururken namaz kıldırdığı grup bir rekât kaza kılar ve Hz. Peygamber (s.a.) rükû etmeden önce o grup selâm verirdi. Öteki grup gelir; O'nunla birlikte ikinci rekâtı kılar; Hz. Peygamber (s.a.) teşehhüde oturunca ayağa kalkarlar; Allah Rasûlü (s.a.) teşehhüdde onları beklerken bir rekât kaza kılarlar ve teşehhüdü okumalarının ardından Hz. Peygamber (s.a.) onlara selâm verdirirdi.[3]

c) Kimi zaman iki gruptan birine iki rekât kıldırır; bu grup Hz. Peygamber'den (s.a.) önce selâm verirdi. Öteki grup gelir, Hz. Peygamber (s.a.) onlara son iki rekâtı kıldırır ve selâm verdirirdi. Böylece kendisi dört, cemaat ise ikişer rekât kılmış olurdu.[4]

---

1. Müslim, 840, Câbir b. Abdullah'dan; Ebu Davud (1236) ve Nesâî (3/177,178), Ebu Ayyâş ez-Zerkî'den Ebu Ayyâş diyor ki: "Usfân'da Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikteydik. Müşriklerin başında Halid b. Velîd vardı. Biz öğle namazını kıldık. Müşrikler: "Şansa konduk. Onlar namazda iken saldırınız" dediler. Bunun üzerine öğle ile ikindi arasında namazı kısaltma âyeti nâzil oldu. İkindi olunca Allah Rasûlü (s.a.), müşrikler önünde olacak bir vaziyette kıbleye karşı durdu. Allah Rasûlünün (s.a.) arkasında bir saf oluşturuldu..." Devamında yukarıdaki gibi korku namazı kıldıklarını anlatıyor.
2. Buharî, 64/31, 12/1, 65/44; Müslim, 839; Ebu Davud, 1243; Tirmizî, 564; Nesâî, 3/171.
3. Buharî, 64/31; Müslim, 842; Ebu Davud, 1238; Mâlik, 1/183.
4. Buharî, 64/31 (ta'lîkan); Müslim, 843; Ebu Avâne, 2/365. Câbir b. Abdullah'tan gelen bu rivâyette deniyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zâtu'r-Rikâ denilen yere kadar geldik. Gölgeli bir ağaca rastlarsak, onu Allah Rasulü'ne (s.a.) terkederdik. Hz. Peygamber (s.a.) ağacın gölgesinde dinlenirken müşriklerden biri çıkageldi. Allah Rasûlü'nün (s.a.) kılıcı ağaçta asılı idi. Adam, Allah'ın Peygamberinin (s.a.) kılıcını aldı, kınından çıkardı ve Allah Rasulü'ne (s.a.): "Benden korkmuyor musun?" dedi. "Hayır" cevabını aldı. Adam: "Peki seni benim elimden kim kurtaracak?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah, beni senden kurtaracak" karşılığını verdi. Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabı adamı tehdid ederek korkuttular. Bunun üzerine adam kılıcı kınına soktu ve

d) Kimi zaman da iki gruptan birine iki rekât kıldırır, onlara selâm verdirirdi. Sonra öteki grup gelir, onlara da iki rekât kıldırır ve selâm verirdi. Böylece her gruba ayrı bir namaz kıldırmış olurdu.[5]

e) Kimi zaman ise iki gruptan birine bir rekât kıldırır; o grup gider hiçbir kaza kılmaz. Diğeri gelir, onlara da bir rekât kıldırır ve bu grup da hiçbir kaza kılmazdı. Böylece kendisi iki, cemaat ise birer rekât kılmış olurdu.[6] Bu anlatılan çeşit çeşit namazların hepsi de caizdir.

İmam Ahmed, "Korku namazı konusunda rivâyet edilen hadislerin hepsine göre uygulamada bulunmak caizdir." diyor ve bir başka yerde şunları söylüyor: "Bu konuda altı veya yedi çeşit rivâyet vardır. Hepsi de caizdir."

el-Esrem anlatıyor: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'a: "Her hadis kendi yerinde olmak üzere bütün bu hadislerle amel edileceği görüşünde misin, yoksa bunlardan birini tercih mi ediyorsun?" diye sordum. O da cevaben: "Ben, kim bunların hepsiyle amel edileceğini savunuyorsa iyi etmiş olur, diyorum" şeklinde cevap verdi.

Buna göre İmam Ahmed, her grubun imamla birlikte birer rekât kılmakla yetinip hiçbir kaza kılmamalarını caiz görüyor demektir. İbn Abbas, Câbir b. Abdillah, Tâvûs, Mücâhid, Hasan (el-Basri), Katâde, el-Hakem ve İshâk b. Rahûyeh de bu görüştedirler. *el-Muğnî* sahibi (İbn Kudâme): "Ahmed'in sözünün genel ifadesi bunun caiz olmasını gerektirir; ama mezheb âlimlerimiz bunu inkâr etmektedirler." diyor.

---

ağaca astı. Daha sonra ezan okundu. Hz. Peygamber (s.a.) bir gruba iki rekât kıldırdı, onlar gerilediler. Sonra diğer gruba iki rekât kıldırdı. Böylece Allah Rasûlü (s.a.) dört, cemaat iki rekât kılmış oldu.

5. Nesâî, 2/178; Dârakutnî, 1/186; Beyhakî, 3/295. Seneddeki râviler sika; ancak Hasan el-Basrî'nin muan'an rivâyetiyle olduğu için hadisin sıhhatinde şüphe vardır.
6. Nesâî, 2/169 (isnâdı sahihtir); Ahmed, *Müsned,* 2063 ve 3364; Tahâvî, 1/182; Hâkim, 1/335. Bu konuda Huzeyfe'den şu kaynaklarda hadis rivâyet edilmiştir: Ahmed, 5/385, 399, 404; Ebu Davud, 1247; Nesâî, 3/167; Tahâvî, 1/183. Bu rivâyetin râvileri sikadır. Hâkim (1/335) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat göstermiştir. Ayrıca Nesâî (3/168), Zeyd b. Sâbit'ten hasen senedle rivâyet etmiştir.

Hz. Peygamber'den (s.a.) korku namazının başka kılınış şekilleri de rivâyet edilmişse de bunların hepsi sonuçta yukarıda sıralananlara döner. Bu anlatılanlar, esas olanlarıdır; metinlerinin bir kısmının farklı gelmesi de muhtemeldir. Bazıları bunları ona çıkartmıştır. Ebu Muhammed İbn Hazm, onbeş kadar ayrı kılınış şekli anlatmışsa da doğrusu bizim başta belirttiğimizdir. Bunlar, olayı anlatan râvilerin rivâyet farklarını görür görmez, bu farkları Hz. Peygamber'in (s.a) farklı uygulama şekilleri olarak alıyorlar. Oysa bu farklar sadece râvilerin ihtilafından kaynaklanmaktadır. En iyi bilen Allah'tır.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ZÂDU'L MEÂD

iklim

بسم الله الرحمن الرحيم

iklim yayınları: 29

özgün adı:

زاد المعاد

في هدي خير العباد

DAĞITIM:
SELAMET YAYIN-PAZARLAMA
Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 9
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 85 11

İbn Kayyim el-Cevziyye

ZÂDU'L-MEÂD

Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda

Cilt: 2

Notlar ekleyerek
Çevirenler:
Şükrü ÖZEN
H. Ahmet ÖZDEMİR
Ali Vasfi KURT

iklim
YAYINLARI
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han. No: 207
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 528 14 97

Orijinal metnin 5-55, 91-351 sayfaları Şükrü Özen; 56-90, 352-395 sayfaları H. Ahmet Özdemir; 396-475 sayfaları ise Ali Vasfi Kurt tarafından tercüme edilmiştir.

Dizgi: Eldim Dizgi
Baskı: Gündoğdu Matbaası
İstanbul 1989

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM
ZEKÂT VE SADAKA
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ZEKÂT VE SADAKA KONUSUNDAKİ TATBİKATI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ORUÇ
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ORUÇ TUTUŞU

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HAC VE UMRE
HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HAC VE UMRELERİNDEKİ TATBİKATI

BEŞİNCİ BÖLÜM
KURBAN
KURBAN, HAC KURBANI (HEDY) VE AKÎKA KURBANI

ÜÇÜNCÜ KİTAP
ÂDÂB VE DUALAR

BİRİNCİ BÖLÜM
İSİMLER VE KÜNYELER

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İSİMLER VE KÜNYELER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

İKİNCİ BÖLÜM
DİLİ KORUMA

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DUALAR

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SELÂMLAŞMA

BEŞİNCİ BÖLÜM
İSTİ'ZÂN

ALTINCI BÖLÜM
AKSIRMA

YEDİNCİ BÖLÜM
YOLCULUK

SEKİZİNCİ BÖLÜM
BAZI DUA VE TAVSİYELERİ

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT VE SADAKA

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ZEKÂT VE SADAKA KONUSUNDAKİ TATBİKATI

A) ZEKÂT KONUSUNDAKİ TATBİKATI

1— Giriş:

Hz. Peygamber (s.a.) zekâtın vakti, miktarı, nisâbı, kimlere farz olduğu ve nerelere sarfedileceği konularında en mükemmel düzenlemeyi getirmiştir. Zekâtta hem mal sahiplerinin, hem de yoksulların menfaatini gözetmiştir. Allah Teâlâ da zekâtı hem mal, hem de mal sahibi için bir temizlik aracı kılmış ve zekâtlarını verirlerse zenginlere, menfaat sağlayacağını belirtmiştir. Malın menfaatini zekâtını verenler görür. Hatta Allah zekâtını verenin malını korur, artırır ve mala gelecek tehlikeleri zekât sayesinde savuşturur, zekâtı mala bir sur, bir kale ve bir bekçi yapar.

2— Zekâtı Verilecek Mallar:

Hz. Peygamber (s.a.) zekâtın dört sınıf maldan verileceğini belirtmiştir ki, bunlar halk arasında en çok dolaşan ve insanların zorunlu ihtiyaçları olan mallardır:

1- Zirâî mahsuller ve meyveler,
2- Hayvanlar: Deve, sığır ve davar.
3- Dünyanın nizamı kendilerine bağlı olan iki mücevher: Altın ve gümüş.
4- Her türlü ticaret malı.

3— Senede Bir Kere Verilmesi:

Zekâtın her sene bir kere verilmesini farz kılmıştır. Tahıllar ve meyvelerden zekât alma zamanını, olgunlaşma ve kıvamına gelme vakti olarak tayin etmiştir. Bu, olabilecek en âdil düzenlemedir. Çünkü her ay veyahut her cuma verilmesi farz kılınmış olsaydı mal sahipleri zarar görürdü. Ömürde bir kere verilmesi farz kılınmış olsaydı yoksullar zarar görürdü. Şu halde her sene bir kere verilmesinin farz olmasından daha âdil bir düzenleme olamaz.

4— Zekâtın Miktar ve Nisâbı:

Şâri', mal sahiplerinin malları elde etme yolunda çalışmalarına, malı elde etmenin kolaylığına veya zorluğuna göre zekâtın mallardan alınacak miktarlarını birbirinden farklı, ayrı ayrı düzenlemiştir. İnsanın toplu ve biriktirilmiş bir vaziyette tesadüf ettiği mallardan yani rikâz (=define)'dan[1] beşte bir oranında zekât verilmesini farz kılmış ve bunun için üzerinden bir sene geçmesini itibara almamış, ne zaman bulmuşsa o zaman beşte bir oranında zekât vermesini farz kılmıştır.

Elde etme zorluğu, yorgunluğu ve külfeti bundan daha yukarı olan mallarda bu oranın yarısı olan onda bir oranında zekât verilmesini farz kılmıştır. Bu oran, arazilerinin sürülmesini ve sulanmasını, tohumlarının ekilmesini insanın bizzat kendisinin yaptığı; kulun herhangibir külfete katlanmasına, su satın almasına, kuyu açıp dolap çalıştırmasına gerek kalmaksızın Allah'ın (yağmurla) sulamayı bizzat kendisinin üstlendiği meyvelerde ve zirâî mahsullerde verilmesi farz olan orandır.

1. Mâlik, *Muvatta*, 2/868-869; Buharî, 24/66; Müslim, 1710; Tirmizî, 642, 1377; Ebu Davud, 3085; Nesâî, 5/45. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Hayvanın yaralaması hederdir. Kuyu (zararı) hederdir. Maden (zararı) hederdir. Rikâzda (definede) beşte bir oranında zekât vardır." İmam Mâlik'in *Muvatta*'da kaydettiğine göre rikâz, toprağa gömülmüş mala verilen addır. *el-Emvâl* adlı eserinde Ebu Ubeyd'in Mâlik'den nakline göre ise rikâz, mal sarfiyatı ve büyük bir iş istemeksizin çıkartılan cahiliye devrinde gömülmüş defineye denir. Beyhakî'nin, *el-Ma'rife* adlı eserinde rivayet ettiğine göre Şâfiî: "Kendisinden beşte bir oranında zekât alınan rikâz, hiç kimsenin mülkiyeti altında olmaksızın bulunan cahiliye devrinde gömülmüş defineye denir." demiştir. Ebu Davud'un rivayetine göre Hasan el-Basrî: "Rikâz, eski devirlerden kalma hazinedir." demiştir.

Kulun külfete katlanarak kovalar, su çeken develer vs. ile sulamayı üstlendiği mahsulatta yirmide bir zekât verilmesini farz kılmıştır.

Artışı, mal sahibinin kimi zaman yolculuğa çıkarak, kimi zaman dolaştırarak ve kimi zaman da bekleyerek aralıksız çalışmasına bağlı bulunan mallarda bunun yarısı yani kırkta bir oranında zekât verilmesini farz kılmıştır. Kuşkusuz bunun külfeti zirâî ürün ve meyvelerin külfetinden daha büyüktür. Hem zirâî ürün ve meyvelerin artışı, ticaretin artışından daha net ve daha fazladır. Bu yüzden onlardan verilmesi farz olan zekât, ticaret mallarının zekâtından daha fazla olmuştur. Yağmur ve nehirlerle sulanan mahsulattaki artışın açıklığı kova ve su develeriyle sulanan mahsulatınkinden daha fazladır. Kenz (=gömülü mal, hazine) gibi biriktirilmiş ve toplu halde bulunan mallardaki artışın açıklığı ise diğer bütün mallarınkinden daha fazla ve daha nettir.

Her mal az da olsa denklik taşımadığından dolayı denklik taşıyan mal için, denk olduğu takdir edilen ve mal sahiplerini fakir düşürmeyen, yoksulların da işini gören nisablar tayin etmiştir. İşte bu yüzden gümüşün nisabını 200 dirhem,[2] altınınkini 20 miskal,[3] tahıllar ile meyvelerinkini 5 vesk[4] —beş Arap devesi yükü—, davarınkini 40 baş, sığırınkini 30 baş ve deveninkini de 5 baş olarak tayin etmiştir. Ancak develerin nisabı kendi cinslerinden denklik taşımadığı için beş devede bir koyun verilmesini farz kılmıştır. Beş deve beş kere tekrarlanıp 25 olduğunda develerin nisabı bir deveyle denklik taşır ve dolayısıyla bunun verilmesi farz olur.

---

2. Tirmizî, 620; Ebu Davud, 1574; İbn Mâce, 1790. Hz. Ali'den (r.a.) gelen bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Atların ve kölelerin zekâtını kaldırdım. Gümüşün zekâtını kırk dirhemde bir dirhem olarak getirin. 190 dirhemde zekât yoktur. 200 dirheme ulaşınca 5 dirhem zekât verin." Buharî'nin (24/40) zekât nisbetleri konusunda Hz. Ebu Bekir'den (r.a.) rivayet ettiği hadiste "Gümüşte kırkta bir oranında zekât farzdır. Gümüş miktarı yalnız 190 dirhem olursa bunda zekât yoktur. Ancak bu kadar gümüşe sahip olan kişi dilerse nafile olarak verebilir." buyurulmaktadır. İlim adamlarının çoğunluğu bu görüştedir. Yani atlarda ve kölelerde zekât yoktur. Ancak bunlar ticaret için elde bulunduruluyorsa kıymetleri üzerinden ticaret zekâtı verilir. Bu görüş Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir. Saîd b. Müseyyeb, Ömer b. Abdülaziz, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed de bu görüştedirler. Ebu Hanife'ye göre, atlardan zekât verilir.
3. 20 miskale ulaşıncaya kadar altından zekât vermenin farz olmadığında âlimler icmâ etmişlerdir.
4. Mâlik, *Muvatta*, 1/244; Buharî, 24/44; Müslim, 979. Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: 5 vesk miktarından daha az hurmada zekât yoktur. 5 ukıyye (200 dirhem) miktarından daha az gümüşte zekât yoktur. 5 deveden aşağısında zekât yoktur.

Develerin çokluğuna ve azlığına göre verilmesi farz olanın yaşını, arttırma ve eksiltme suretiyle bir yaşını doldurmuş ikisine basmış erkek deve *(ibn mehâd)* ve dişi deve *(binti mehâd)*; daha yukarısını iki yaşını doldurmuş üçüne basmış erkek deve *(ibn lebûn)* ve dişi deve *(binti lebûn)*; daha yukarısını üç yaşını doldurmuş, dördüne basmış erkek deve *(hıkk)* ve dişi deve *(hıkka)* ve daha yukarısını dört yaşını doldurmuş beşine basmış erkek deve *(ceze')* ve dişi deve *(cezea)* olarak tayin etmiş ve develerin sayısı arttığında zekât verilecek devenin yaşını da arttırmış; işte o zaman malın sayısının artımı karşılığında verilmesi gereken zekâtın sayısının artımını koymuştur.

5— Zekâtın Hikmeti:

Zekâtın hikmeti şudur ki, Şâri', denkleştirme imkânı taşıyan mallarda, mal sahiplerini fakir düşürmeyen ve yoksullara yeterli olup artık onların başka bir şeye ihtiyaç duymamalarını sağlayan bir ölçü getirmiş; zenginlerin mallarında fakirlere yeterli olacak kadar zekâtı farz kılmıştır. Aksi halde her iki taraftan zulüm ortaya çıkabilirdi. Zengin üzerine farz olanı vermez, alan da hakkı olmayanı alırdı. Bu yüzden iki taraf arasından yoksullar aleyhine muazzam bir zarar ve şiddetli bir yoksulluk doğardı. Bu durum onların türlü türlü hile yollarına sapmalarını ve dilencilikte ısrar etmelerini icabettirirdi.

6— Zekât Verilecek Kimseler:

İşte Rab Teâlâ zekâtın paylaştırılmasını bizzat kendisi üstlendi ve onu sekiz bölüme ayırdı. O sekiz bölümü, toplam iki sınıf insan alır: 1- İhtiyaçtan dolayı alanlar: İhtiyaçlarının şiddet ve zayıflığına, çokluk ve azlığına göre alırlar. Bunlar, fakirler, yoksullar, köleler ve yolculardır. 2- Menfaatleri için alanlar: Zekât memurları, kalbleri İslamiyet'e ısındırılacak olanlar *(müellefe-i kulûb)*, durumunu düzeltmek için borçlananlar ve Allah yolunda cihad eden gaziler. Şu halde şayet alan kimse muhtaç değilse ve onda müslümanların bir faydası yoksa onun zekâtta payı da yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.) bir insanın zekâta müstehak olduğunu bilirse ona zekât verirdi. Şayet zekâta müstehak olan biri kendisinden ister, fakat kendisi o kimsenin durumunu bilmezse ona, zenginin ve çalışıp kazanan güçlü kimsenin zekâtta nasibi olmadığını bildirdikten sonra zekât verir-

di.[5] Zekâtı, vermeleri gereken kimselerden alıp lâyık olanlara verirdi.

Zekâtı, malın bulunduğu şehirdeki hak sahiplerine paylaştırırdı. Şayet mal, o şehir halkına dağıtıldıktan sonra artarsa kendisine getirilir ve Hz. Peygamber (s.a.) bizzat dağıtırdı. Bu yüzden zekât tahsildarlarını bâdiyelere gönderir, köylere göndermezdi. Hatta Muaz b. Cebel'e zekâtı, Yemen halkının zenginlerinden alıp onların fakirlerine vermesini emretti; zekâtı alıp kendisine getirmesini emretmedi.

7— Zekât Tahsildarları:

Zekât tahsildarlarını yalnızca sürüler, zirâî mahsuller ve meyveler gibi görünen açık mal sahiplerine gönderirdi. Hurma sahiplerine, ağaçlarındaki hurmaları tahmin edecek, kaç vesk geleceğini araştıracak ve böylece onların ne kadar zekât vermeleri gerektiğini hesaplayacak bir tahminci *(= hârıs)* gönderirdi.[6] Hurmalara gelebilecek afetlerden dolayı tahminciye, ağaçta-

5. Ebu Davud, 1633; Nesâî, 5/99-100. Ubeydullah b. Adiy'e iki adamın haber verdiğine göre, kendileri Veda haccı sırasında Hz. Peygamber'in yanına giderler. O esnada Hz. Peygamber (s.a.) zekâtı paylaştırmaktadır. Bu iki adam da O'ndan zekât isterler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) adamlara bakar ve bakışlarını yere indirir. Onların güçlü kuvvetli adamlar olduğunu görür ve der ki: "Dilerseniz size veririm. Zenginin ve çalışmaya gücü yeten kimsenin zekâtta nasibi yoktur." Bu hadisin senedi sahihtir. Müslim'in (1044) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.), Kabîsa b. Muharık el-Hilâlî'ye dedi ki: Dilenmek ancak şu üç kimse için helâldir: 1) Bir kefalet yüklenen kimse: Böyle bir kimsenin kefalet için ödediği miktar kadar dilenmesi (zekât malından alması) helâl olur. Ödediği miktarı elde edince artık dilenmekten vazgeçer. 2) Başına malını kökünden kazıyan bir âfet gelen kimse: Bu durumda olan kimsenin ihtiyacını görecek kadar dilenmesi helâldır. 3) Kavminden akıl, iz'an sahibi üç kimseye "falan kimse yoksulluğa düştü" dedirtecek kadar yoksulluğa düşen kimsenin, ihtiyacını görecek kadar dilenmesi helâldır. Bunun dışındaki dilenmeler haramdır, ey Kabîsa!...

   Kefalet yüklenmenin anlamı şudur: İnsanlar arasında kan davası veya mal konusunda bir çekişme olur. Bir adam çıkar, aralarını düzeltmeye çalışır; düşmanlığı yatıştırmak ve kini söndürmek gayesiyle harcamak üzere bir mal borçlanır. İşte bu kimsenin zengin de olsa zimmetini borçtan kurtaracak miktar zekât malından alması halâl olur.
6. Şâfiî, *Müsned*, 1/231-232; Ebu Davud, 1603; Tirmizî, 644; İbn Mâce, 1819; Beyhakî, 4/122. İbn Şihâb ez-Zührî - Saîd b. Müseyyeb - Attâb b. Esîd senediyle gelen bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.): "Yaş üzümün zekâtında tıpkı hurmada olduğu gibi tahmin yürütülür. Sonra zekâtı kuru üzüm olarak verilir. Nitekim hurmanın zekâtı da kuru hurma olarak verilir." buyurmuştur. Saîd b. Müseyyeb, Attâb'a yetişmemiştir. Ebu Davud: "Saîd b. Müseyyeb, Attâb'dan hadis işitmedi" diyor. İbn Kânî de onun Attâb'a yetişmediğini söylüyor. Münzirî diyor ki: "Hadisin munkatı' olduğu ortadadır. Çünkü Saîd, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde doğdu. Attâb ise Hz. Ebu Bekir'in vefat ettiği

ki hurmanın üçte birini veya dörtte birini mal sahiplerine terketmesini, bu miktar hurmayı tahminde hesaba katmamasını emrederdi.[7] Bu tahminî ölçüm işi, meyveler yenmeden ve koparılmadan önce zekât hesaplansın, sahipleri istedikleri şekilde tasarrufta bulunsunlar ve zekât miktarını tazmin etsinler diye yapılmaktaydı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.), kendileriyle müsâkât ve müzâraat akdi[8] yaptığı Hayberlilere tahminci gönderir, meyveleri ve zirâî mahsulleri tahminî olarak hesaplattırır ve bunların yarısını onlara tazmin ettirirdi. Onlara Abdullah b. Ravâha'yı göndermişti. Ona rüşvet vermek istediler. Bunun üzerine Abdullah: "Bana haram mı yedireceksiniz?! Vallahi, ben size, en sevdiğim insanın yanından geldim. Siz benim gözümde maymun ve domuz sayılmanızdan daha iğrençsiniz. Size nefretim ve O'na olan sevgim beni, size âdil davranmamaya sevketmez." dedi. Onlar da bu sözler üzerine: "İşte bununla gökler ve yeryüzü ayakta durur." dediler.[9]

8— Zekât Alınmayan Mallar:

Hz. Peygamber (s.a.) atlardan, kölelerden, katırlardan, merkeplerden;

---

gün vefat etti." İbn Abdilber de buna benzer şeyler söylüyor. Oysa bazıları diyorlar ki: Hadisin munkatı' olduğu iddiası Vakıdî'nin "Attâb, Hz. Ebu Bekir'in vefât ettiği gün vefat etti." sözüne dayanmaktadır. Ancak İbn Cerir et-Taberî, onun, hicretin 21. senesi Hz. Ömer'in Mekke zekât tahsildarı olarak görev yaptığını kaydetmektedir. Saîd, Hz. Ömer'in halifeliğe başlamasından iki sene sonra doğdu. Şu halde Attâb'dan hadis işitmiş olması mümkündür ve hadis munkatı' değildir. Nevevî (r.a) "Bu hadis mürsel ise de imamların görüşüyle güç bulur." demektedir. İmam Şâfiî'nin aynı senedle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) halkın asmalardaki üzümlerini ve ağaçlardaki meyvelerini tahmin edecek kimseler gönderirdi. Buharî'nin (24/56) rivayetine göre Ebu Humeyd es-Sâidî anlatıyor: Biz Hz. Peygamber'in beraberinde Tebük gazasına gittik. Hz. Peygamber (s.a.) Vâdi'l-Kurâ'ya vardığında bahçesinde çalışan bir kadına rastladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ashabına: "Şu bahçedeki hurmayı tahmin edin." buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) 10 vesk olarak tahmin yürüttü. Kadına: "Hesapla bakalım, buradan ne kadar hurma çıkıyor." buyurdu...

7. Ebu Davud, 1065; Tirmizî, 642; Nesâî, 5/42; İbn Hibbân, 798. Senesinde sika olup olmadığı tartışmalı bir tek râvi vardır. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (3/274) hadis hakkında bir şey dememiştir. Leys b. Sa'd, Ahmed, İshak ve daha başkaları bu hadisin zahirine göre fetva vermişlerdir. Ebu Hanife bu tahmin işini caiz görmez. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/162.
8. *Musâkât:* Elde edilecek üründen belli bir oran karşılığında meyve ağaçlarını kiralamak. *Müzâraat:* Elde edilecek ziraî mahsulâtın belli bir oranı karşılığında tarlayı kiralama.
9. Mâlik, *Muvatta*, 2/703-704. Hadis mürsel ise de râvileri sikadır. Ebu Davud, (3410) ve İbn Mâce (1820), İbn Abbas'tan hasen senedle buna benzer bir hadis rivayet etmişlerdir.

ölçülemeyen ve muhafaza edilip saklanılamayan sebzelerden, karpuz ve kavundan, salatalık ve acurdan, üzüm ve hurma dışındaki meyvelerden zekât almazdı. Üzüm ve hurmanın zekâtını toplu alır, kurumuş-kurumamış ayırt etmezdi.

9— Balın Zekâtı:

Bal konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) farklı rivayetler aktarılmıştır. Ebu Davud, Amr b. Şuayb — babası — dedesi senediyle rivayet eder ki, Müt'ânoğullarından Hilâl adında birisi Allah Rasûlü'ne (s.a.), arılarından elde ettiği balın öşrünü (onda birini) getirmiş ve O'ndan "Selebe" adındaki bir vadiyi arıların bal toplama yeri olarak tayin etmesini istemişti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) o vadiyi arılar için bal toplama yeri olarak tayin etmişti. Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) halife olunca, Süfyan b. Vehb bir mektup yazıp bunu sordu. Hz. Ömer cevap olarak şöyle yazdı: "Şayet Allah Rasûlü'ne (s.a.) ödediği, arılarından elde ettiği balın öşrünü sana da öderse Selebe'yi onun arılarının bal toplama yeri olarak bırak. Aksi takdirde arı, yağmur sineğidir. (Bal yapmak için yağmurlu ve bitek arazi arar). Oralardan dileyen arısına bal toplatabilir. (Yani dağlarda bulunan balı toplamada önce gelen daha haklıdır.)"[10]

Bu hadisin bir diğer rivayetinde: "Her on tulum baldan bir tulum zekât verilir." denmektedir.[11]

İbn Mâce'nin, *Sünen*'inde Amr b. Şuayb — babası — dedesi senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) baldan öşür almıştır.[12]

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde rivayet edildiğine göre Ebu Seyyâre el-Müteî diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.) "Ey Allah'ın Rasûlü! Benim arılarım var." dedim. "Öşür ver." buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü! Arıların bal topladığı yeri bana ayır" dedim. O da benim için orasını arılarımın bal toplama yeri olarak tayin etti.[13]

Abdürrezzak'ın, Abdullah b. Muharrer — Zührî — Ebu Seleme —

10. Ebu Davud, 1600, 1601, 1602; Nesâî, 5/46. Senedi hasendir.
11. Ebu Davud, 1602; Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm, *el-Emvâl*, s. 598. Senedi hasendir.
12. İbn Mâce, 1824. Hadis şahitleriyle birlikte hasendir.
13. Ahmed, 4/236; İbn Mâce, 1823; Tayâlisî, 174, 175; Beyhakî, 4/126; Abdürrezzak, 6973. Sened munkatı'dır.

Ebu Hureyre senediyle rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Yemenlilere baldan öşür alınmasını yazdı.[14]

Şâfiî'nin, Enes b. Iyâz — Hâris b. Abdurrahman b. Ebu Zübâb — babası Abdurrahman senediyle rivayetine göre Sa'd b. Ebu Zübâb anlatıyor: Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelip müslüman oldum. Sonra: "Ey Allah Rasûlü! Kavmimin mallarını müslüman oldukları zamandaki şekliyle bırak." dedim. Allah Rasûlü (s.a.) de öyle yaptı ve beni onlara zekât memuru olarak tayin etti. Sonra Ebu Bekir (r.a.) ve ondan sonra da Hz. Ömer (r.a.) beni zekât memuru tayin etti. —Râvi diyor ki: Sa'd, Serât halkındandı.— Bal konusunda kavmimle konuştum ve onlara: "Balda zekât vardır. Zekâtı verilmeyen bir gelirde hayır yoktur." dedim. "Acaba ne kadar verilecek, senin bu konudaki görüşün nedir?" diye sordular. "Öşür=onda bir" dedim ve onlardan öşür aldım. Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) ile karşılaştım. Ona olanı haber verdim. Hz. Ömer aldığım öşrü benden aldı (ve sattı), sonra parasını müslümanların zekâtları arasına (hazineye) koydu.[15] Bu hadisi İmam Ahmed rivayet etmiştir. Metin Şâfiî'ye aittir.

a) Balın Zekâtı Yoktur Diyenler:

İlim adamları bu hadislerde ve hadislerin ifade ettiği hükümde ihtilâf etmişlerdir: Buharî: "Balın zekâtı konusunda hiç sahih hadis yoktur.", Tirmizî: "Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) aktarılan rivayetlerin çoğu sahih değildir.", İbnü'l-Münzir: "Balın zekâtının farz olduğuna dair ne Allah Rasûlü'nden (s.a.) sabit bir hadis, ne de bir icmâ vardır. Balda zekât yoktur." ve Şâfiî: "Baldan öşür alınacağı yolundaki hadis zayıftır; öşür alınmayacağı konusundaki hadis de zayıftır. Ancak bu ikincisi hakkında Ömer b. Abdülaziz'den sahih bir rivayet vardır." demiştir.

Bunlar diyorlar ki: Farz olduğunu ifade eden bütün hadisler illetlidir:

1- İbn Ömer hadisi: Bu hadis Sadaka b. Abdullah b. Musa b. Yesâr —Nâfi'— İbn Ömer senediyle rivayet edilmiştir. İmam Ahmed, Yahya b.

---

14. Abdürrezzak, 6972; Beyhakî, 4/126. Sened zayıftır.
15. Şâfiî, *Müsned*, 1/240, 241 ve *el-Ümm*, 2/33. Râvileri sikadır; ancak senedindeki Abdurrahman'ı, İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Ayrıca bk. Ahmed, 4/79; Beyhakî, 4/127; İbn Ebî Şeybe, 3/20; Ebu Ubeyd, *el-Emvâl*, 496, 497; İbn Sa'd, *Tabakat*, 4/341. Senedi zayıftır.

Maîn ve başkaları senedde geçen Sadaka adlı râviyi zayıf saymışlar; Buharî: "Bu hadis Nâfi' yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) mürsel olarak rivayet edilmiştir." ve Nesâî: "Sadaka bir hiçtir. Bu hadis münkerdir." demiştir.

2- Ebu Seyyâre el-Müteî hadisi: Süleyman b. Musa, Ebu Seyyâre'den rivayet etmiştir. Buharî: "Süleyman b. Musa, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabından hiçbirine yetişmemiştir." diyor.

3- Hz. Peygamber'in (s.a.) baldan öşür aldığı yolundaki öteki Amr b. Şuayb hadisi: Bu hadisin senedinde Amr'dan rivayette bulunan Üsame b. Zeyd b. Eslem vardır. Onlara göre bu râvi zayıftır. İbn Maîn: "Zeyd'in üç oğlu da hiçtir" ve Tirmizî: "Zeyd b. Eslem'in çocukları arasında sika bir râvi yoktur." diyor.

4- Zührî — Ebu Seleme — Ebu Hureyre senediyle rivayet edilen hadis, Zührî'den bu hadisi rivayet eden Abdullah b. Muharrer'den arınmış olsa ne açık bir delil olurdu! Buharî, onun bu hadisi hakkında: "Abdullah b. Muharrer'in rivayet ettiği hadis terkolunur (metrûktür). Balın zekâtı konusunda hiç sahih hadis yoktur." diyor.

5- Şâfiî'nin (r.h.) hadisine gelince: Bu hadisi Beyhakî, Salt b. Muhammed — Enes b. Iyâz — Hâris b. Abdurrahman (yani İbn Ebu Zübâb) — Müneyyir b. Abdullah — babası Abdullah — Sa'd b. Ebu Zübâb senediyle rivayet etmiş; yine aynı senedle Safvân b. İsa, Hâris b. Ebu Zübâb'dan rivayet etmiştir. Buharî: "Sa'd b. Ebu Zübâb'dan rivayette bulunan Müneyyir'in babası Abdullah'ın rivayet ettiği hadis sahih olmaz. Bana Ali b. el-Medînî: Bu Müneyyir'i, bu hadis dışında hiç tanımıyoruz, dedi." diyor. Şâfiî diyor ki: "Sa'd b. Ebu Zübâb'ın aktardığı rivayet göstermektedir ki, Allah Rasûlü (s.a.) ona baldan zekât almasını emretmemiştir, bu yalnızca onun kendi görüşüdür ve bal sahipleri için, verdikleri bu zekât, nafile sadaka yerine geçmektedir." Yine Şâfiî diyor ki: "Kendilerinden zekât alınan şeyler hakkında hadisler ve sahabe tatbikatı sabittir. Bu konuda ise sabit değildir. Herhalde baldan zekât muaf tutulmuştur."

Yahya b. Âdem'in, Hüseyn b. Zeyd — Câfer b. Muhammed — babası Muhammed senediyle rivayetine göre Hz. Ali (r.a.): "Balda zekât yoktur." demiştir.[16]

Yahya: "Hasan b. Salih'e bal soruldu; onda gerekli bir şey görmedi."

---

16. Râvileri sikadır, ancak hadis mürseldir.

diyor ve Muaz'ın baldan hiç bir şey almadığını kaydediyor.

Humeydî'nin, Süfyan — İbrahim b. Meysera — Tâvus senediyle rivayetine göre Muaz b. Cebel'e baldan ve zekât nisabına ulaşmayan sığırdan zekât getirildi. Muaz: "Allah Rasûlü (s.a.) bana, bu ikisinden herhangi bir şey almamı emretmedi." dedi.[17]

Şâfiî'nin Mâlik'den rivayetine göre Abdullah b. Ebu Bekir diyor ki: Ömer b. Abdülaziz'den (r.a.) babama Mina'da bulunuyorken at ve baldan zekât almamasını emreden bir mektup geldi.[18] Mâlik ve Şâfiî bu görüşü benimsemişlerdir.

b) Balın Zekâtını Kabul Edenler:

Ahmed, Ebu Hanife ve bir grup âlim baldan zekât verilmesi görüşünü benimsemiştir. Onların görüşüne göre bu rivayetler birbirlerini takviye ederler. Pek çok yoldan değişik senedlerle rivayet edilmişlerdir. Mürsel olanları, müsned olanlarını güçlendirir. Ebu Hatim er-Râzî'ye: "Müneyyir'in babası Abdullah'ın Sa'd b. Ebu Zübâb'dan rivayet ettiği hadis sahih midir?" diye sorulduğunda "Evet" cevabını vermiştir.

Bunlar diyorlar ki: Zira bal, ağaçların çiçeklerinden ve kır çiçeklerinden meydana gelir; ölçülebilir, saklanabilir bir maldır. Bu yüzden tahıllar ve meyvelerde olduğu gibi onda da zekât vaciptir. Onun elde edilmesindeki külfet, zirâî mahsuller ve meyvelerdeki külfetten aşağıdır.

Ayrıca Ebu Hanîfe diyor ki: Şayet bal, öşrî arazideki arıdan elde ediliyorsa zekât olarak öşür (1/10) gerekir. Eğer harâc araziden elde ediliyorsa hiçbir şey gerekmez. Çünkü harâc arazinin sahibi, arazide elde ettiği meyvelerden ve zirâî mahsullerden dolayı harâc vermekle mükelleftir. Harâc arazide, mahsullerden dolayı bir başka hak gerekmez. Öşrî arazide ise sahibinin zimmetinde, bu araziden dolayı bir hak gerekmez. Bu yüzden ondan elde edilen şeylerden hakkın alınması gerekir.

İmam Ahmed bu konuda her iki araziyi eş tuttu ve arazî ister öşrî, ister harâcî olsun kişinin kendi mülkünden yahut ölü (mevat) araziden elde

17. Abdürrezzak, 6974; Beyhakî, 4/127. Râvileri sikadır, ancak hadis mürseldir. *Musannef*'te "Hz. Peygamber'e (s.a.) 30 sığırdan aşağısını sordular." şeklinde geçiyor.
18. Mâlik, *Muvatta,* 1/277, 278. Senedi sahihtir.

etmiş olduğu baldan zekât alınmasını gerekli gördü.

Balda zekâtı gerekli görenler bunun belli bir nisabı olup olmadığında ihtilâf etmişler ve ortaya iki görüş atmışlar: 1- İster az, ister çok olsun zekât gerekir. Bu Ebu Hanîfe'nin (r.h.) görüşüdür. 2- Muayyen bir nisabı vardır. Bu görüşü kabullenenler nisabın miktarında ihtilâf etmişlerdir: Ebu Yusuf 10 rıtıl ve Muhammed b. Hasan 5 feraktır diyor. Ferak, 36 Irak rıtlına eşittir. Ahmed, balın nisabı 10 ferak diyor. Sonra Hanbelî âlimleri ferak konusunda üç görüş ortaya atmak suretiyle ihtilâf etmişlerdir: 1) Ferak, 60 rıtıldır, 2) 36 rıtıldır, 3) 16 rıtıldır. İmam Ahmed'in sözünden anlaşılan bu (üçüncüsü)dür. En iyi bilen Allah'dır.

10— Zekât Verene Dua Edişi:

Bir adam zekât getirdiği zaman Hz. Peygamber (s.a.) ona dua eder; bazan "Allah'ım! Bu adama bolluk ver, develerini bereketlendir."[19] ve bazan da "Allah'ım! Bu şahsa rahmet ve mağfiret eyle."[20] diye dua ederdi. Zekâtta malların en iyilerini değil, malın vasat kalitelisini alırdı. Bundan dolayı Muaz'a, malların en iyilerini almamasını emretmiştir.[21]

Hz. Peygamber (s.a.), zekât veren kimseye, verdiği zekâtı satın almayı yasaklamıştır.[22] Fakir kimsenin kendisine verilen zekâttan zengine hediye etmesi halinde o zenginin zekâttan yemesini mübah sayardı. Bizzat Hz.

19. Nesâî, 5/30. Senedi sahihtir.
20. Buharî, 24/64; Müslim, 1078; Ebu Davud, 1590; Nesâî, 5/31.
21. Buharî, 24/1, 24/43; Müslim, 19. Muaz anlatıyor: Allah Rasûlü beni Yemen'e vali gönderdiği zaman şöyle buyurdu: Sen ehl-i kitab bir kavme vali gidiyorsun. Onları, Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve benim, Allah'ın elçisi olduğuma şahitlik etmeye çağır. Şayet bunu kabullenirlerse, herbir gün ve gecede Allah'ın onlara beş vakit namaz kılmalarını farz kıldığını haber ver. Eğer bunu kabul ederlerse bu defa zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere onlara Allah'ın zekât farz kıldığını haber ver. Buna da itaat ederlerse mallarının en iyilerini almaktan sakın. Mazlumun bedduasından sakın. Çünkü mazlum kimsenin bedduası ile Allah arasında hiçbir perde bulunmaz.
22. Mâlik, 1/282; Buharî, 24/59; Müslim, 1621. Hz. Ömer, Allah yolunda (cihad etmesi için bir kimseye) bir at sadaka etmişti. O atın (pazarda) satıldığını gördü. Satın almak istedi. Allah Rasûlü'ne sordu. O da şöyle buyurdu: "Onu satın alma. Sadakana geri dönme."

Peygamber (s.a.), Berîre'ye zekât olarak verilen etten yemiş ve: "Bu, ona zekâttır ve bize ondan hediyedir." demiştir.[23]

Zaman zaman zekât mallarından müslümanların yararına borç alıp kullanırdı. Nitekim bir keresinde bir ordu donatmış, develer tükenmişti. Bunun üzerine Abdullah b. Amr'a zekât develerinden almasını emretti.[24]

Zekât develerine kendi eliyle damga vururdu.[25] Damgayı develerin kulaklarına vururdu. Başına bir iş geldiğinde zekât verecek kimselerden zekâtı vaktinden önce alırdı. Nitekim (amcası) Hz. Abbas'tan (r.a.) iki senelik zekâtı vaktinden önce almıştır.[26]

---

23. Ahmed, 6/123, 179; Buharî, 21/61, 70/31; Müslim, 1504; Mâlik, *Muvatta,* 2/562.
24. Ebu Davud, 3357; Ahmed, 7025; Hâkim, 3/56, 57. Senedi zayıftır. Ancak Dârakutnî (s.318) hasen bir senedle rivayet etmiş, Beyhakî (5/287, 288) Dârakutnî yoluyla hadisi kaydedip sahih olduğunu söylemiştir. İbn Hacer de *Fethü'l-Bârî*'de (4/347) buna işaret etmiştir.
25. Buharî, 24/69; Müslim, 2119. Enes b. Mâlik anlatıyor: Ben bir kuşluk vakti Abdullah b. Ebu Talha'yı, bir çiğnem yapıp ağzına vermesi için Allah Rasûlü'ne (s.a.) götürdüm. Hz. Peygamber'e vardığımda elinde hayvan dağlamada kullanılan bir alet vardı; onunla zekât develerini damgalıyordu.

26. Ebu Davud, 1624; Ahmed, 1/104; Tirmizî, 679; İbn Mâce, 1795; Dârakutnî, 2/123; Beyhakî, 4/111. Hz. Ali'nin (r.a.) rivayet ettiği bir hadise göre Abbas (r.a.), Hz. Peygamber'e zekâtının vakti gelmeden verip veremeyeceğini sorar; Hz. Peygamber de bu konuda ona izin verir. Bu hadisin senedi şöyle: Haccâc b. Dînar - Hakem b. Uteybe - Huceyye b. Adiy - Hz. Ali. Ebu Davud: "Bu hadis, Hüşeym - Mansur b. Zâdân - Hakem - Hasan b. Müslim - Hz. Peygamber (s.a.) senediyle de rivayet edilmiştir. Hüşeym hadisi daha sahihtir." diyerek bu mürsel rivayetin muttasıl rivayetten daha sahih olduğunu kastediyor. Dârakutnî ise: "Seneddeki Hakem üzerine ihtilâf edilmiştir. Hasan b. Müslim'den sahih olan mürsel rivayettir." diyor. Dârakutnî'de Musa b. Talha yoluyla rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.): "İhtiyacımız vardı. Bu yüzden Abbas'ın malının iki senelik zekâtını vakti dolmadan aldık." buyurmuştur. Bu hadis mürseldir. Yine Dârakutnî bu hadisi, senedde Talha'yı zikrederek mevsûl olarak rivayet etmişse de mürsel rivayetin senedi daha sahihtir. Yine aynı kaynakta İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ömer'i zekât tahsildarı olarak gönderdi. Hz. Ömer, zekât tahsili için Abbas'a geldi. Abbas, ona ağır konuştu. Hz. Ömer durumu Hz. Peygamber'e iletti. O da: "Abbas'ın malının bu seneki ve gelecek seneki zekâtını önceden aldık." buyurdu. Bu rivayetin senedi zayıftır. Yine Dârakutnî ile Taberânî, Ebu Râfi'den buna benzer bir hadis rivayet etmişlerse de o hadisin senedi de zayıftır. Bu iki kaynakta İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadise göre ise Hz. Peygamber (s.a.) Abbas'ın iki senelik zekâtını vakti dolmadan almıştır. Bu rivayet te zayıftır. Hafız İbn Hacer, *Fethul'l-Bârî*'de (3/264) bunları kaydettikten sonra diyor ki: Abbas'ın zekâtının vakti girmeden alınması olayının gerçekliği bu senedlerin bütünü gözönüne alındığında uzak ihtimal değildir.

B) FITIR SADAKASINDAKİ TATBİKATI

1— Fıtır Sadakası Hakkındaki Hadisler:

[Allah Rasûlü (s.a.) fıtır sadakasını müslümana ve onun bakımını üstlendiği küçük-büyük, erkek-kadın, hür-köle herkese hurmadan bir sa', yahut arpadan bir sa', yahut keş denen yoğurt kurusundan bir sa', yahut da kuru üzümden bir sa' olarak farz kıldı.[27]]

Bir rivayette "yahut undan bir sa' " denmekte ve bir rivayette de "buğdaydan yarım sa' ", şeklinde kaydedilmektedir.[28]

Bilinen odur ki, bu sıralanan şeylerden biri sa' yerine, buğdaydan yarım sa'ı, Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb koymuştur. Bunu Ebu Davud kaydetmektedir.[29]

Sahihayn'daki rivayete göre bunu bu şekilde değerlendiren Muâviye'dir.[30] Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) mürsel ve müsned haberler aktarılmıştır; bu haberler birbirini takviye eder. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

---

27. Mâlik, *Muvatta*, 1/284; Buharî, 24/70, 71, 73; Müslim, 984, 985.
28. Bu kısım Ebu Davud (1618) ve Nesâî'nin (5/52) rivayet ettikleri hadisin bir parçasıdır. "Yahut undan bir sa'" cümlesi Süfyân b. Uyeyne'nin bir yanılgısıdır, ondan başka hiç kimse bu cümleyi zikretmemiştir. Bu kısmı Dârakutnî, Süleyman b. Erkam - Zührî - Kabîsa b. Züeyb - Zeyd b. Sabit senediyle rivayet etmiş ve demiştir ki: Süleyman b. Erkam dışında hiç kimse hadisi bu senedle rivayet etmemiştir. Onun ise rivayeti terkolunur.
29. Ebu Davud, 1614. Senedi hasendir.
30. Buharî, 24/75; Müslim, 985; Ebu Davud, 1616; Nesâî, 5/53.

a) Abdullah b. Sa'lebe yahut Sa'lebe b. Abdullah b. Ebu Suayr'ın, babasından rivayet ettiğine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Her iki kişi için buğdaydan bir sa' vermek gereklidir." buyurmuştur. Bu hadisi İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmiştir.(31)

b) Amr b. Şuayb'ın, babasından, onun da dedesinden rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Mekke sokaklarında şunu ilan etmesi için bir tellal gönderdi: "Fıtır sadakası, erkek-kadın, hür-köle, küçük-büyük her müslümana buğdaydan iki müd yahut onun dışındaki bir şeyden verilecekse bir sa' yiyecek olmak üzere vacibtir." Tirmizî: "Bu hadis, hasen-garîbtir." diyor.(32)

c) Dârakutnî'nin İbn Ömer'den (r.a.) rivayet ettiği bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.), fıtır zekâtı konusunda Amr b. Hazm'a, buğdaydan yarım sa' vermesini emretti.(33) Bu hadisin senedindeki Süleyman b. Musa'yı kimileri sika sayarken, kimileri de onun hakkında laf etmişlerdir.

d) Hasan el-Basrî anlatıyor: İbn Abbas, Ramazan'ın sonunda Basra minberinde okuduğu hutbede dedi ki: Orucunuzun sadakasını verin. Herhalde halk bilmiyor. Burada bulunan Medineliler, kalkın kardeşlerinize öğretin. Zira onlar bilmiyorlar ki, Allah Rasûlü (s.a.) bu sadakayı, hür-köle, erkek-kadın, küçük-büyük herkese hurmadan yahut arpadan bir sa' veya buğdaydan yarım sa', olarak farz kıldı. Hz. Ali (r.a.) geldiğinde fiyatların ucuzluğunu gördü ve "Allah size bolluk vermiş. Fıtır sadakasını her şeyden bir sa' verseydiniz ya!" dedi. Bu rivayeti bu metinle Ebu Davud kaydetmiştir. Nesâî ise şu şekilde kaydediyor: Bunun üzerine Hz. Ali: "Allah size bolluk verdiği zaman siz de bollaştırın. Fıtır sadakasını buğdaydan ve diğer şeylerden bir sa' verin." dedi.(34)

Üstadımız bu görüşü destekler ve derdi ki: İmam Ahmed'in, keffâretlerde buğdaydan, diğer şeylerden verilmesi gerekenin yarısı verilir görüşüne

---

31. Ahmed, *Müsned,* 5/431, 432; Ebu Davud, 1619, 1620, 1621; Tahavî, 2/45; Dârakutnî, 2/147; Abdürrezzak, 5785; Hâkim, 3/279. Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*'de (2/408) diyor ki: "Hasılı, bu hadisi iki şey illetli çıkarmaktadır: 1- Ebu Suayr'ın ismindeki ihtilâf, 2- Hadisin metnindeki ihtilâf." Sonra da diyor ki (2/423): Beyhakî "Sağlam haber, buğdaydan iki müd ile denkleştirmenin Allah Rasûlü'nden sonra ortaya çıktığını göstermektedir." diyor.
32. Tirmizî, 674. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir.
33. Dârakutnî, 2/145. Senedi zayıftır.
34. Ebu Davud, 1622; Nesâî, 5/52. Râvileri sikadır. Ancak Hasan el-Basrî, hadisi İbn Abbas'tan işittiğini açık bir ifade ile belirtmemiştir. Bu yüzden tedlis şüphesi vardır.

kıyasla elde edilecek sonuç da budur.

2— Fıtır Sadakasının Zamanı:

Hz. Peygamber (s.a.) bu sadakayı bayram namazından önce verirdi. *Sünen*'de O'nun şöyle buyurduğu kaydedilir: "Kim bu fıtır sadakasını namazdan önce verirse, makbul bir zekât yerine geçer. Kim namazdan sonra verirse bu da herhangi bir sadaka yerine geçer."[35]

Sahihayn'da İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) fıtır zekâtının, insanlar namaza çıkmadan önce verilmesini emretmiştir.[36]

Bu iki hadis gereğince fıtır sadakasının bayram namazından sonraya tehir edilmesi caiz değildir ve namazdan çıkmakla fıtır sadakası kaçırılmış olur. Doğru olan budur. Zira bu iki hadisle çelişen, bunları nesheden bir delil ve bu hadislerle hüküm vermeyi engelleyen bir icmâ yoktur. Üstadımız bu görüşü destekler ve kollardı. Bu meselenin bir benzeri de, kurban kesiminin sıra itibariyle namazın vaktini değil, imamın namazını takip etmesi meselesidir. Zira kim imamın namazı kıldırmasından önce kurbanını keserse kestiği hayvan kurban olmaz, et için kesilmiş bir hayvan olur. Öteki meselede doğru olan yine budur. Her iki yerde de Allah Rasûlü'nün (s.a.) tavrı böyledir.

3— Fıtır Sadakası Verilecek Kimseler:

Hz. Peygamber (s.a.) bu sadakayı yoksullara tahsis etmiştir. Bunu, birer tutam birer tutam sekiz sınıfa paylaştırmazdı. Ne kendisi böyle bir şeyi emretmiş, ne sahabîlerden biri ve ne de onlardan sonra gelenler böyle bir şey yapmıştır. Hatta mezhebimizdeki iki görüşten birine göre fıtır sadakası özellikle yoksullara verilmelidir, bu sadakanın onlardan başkasına verilmesi caiz değildir. Bu görüş fıtır sadakasının sekiz sınıfa paylaştırılmasını farz sayan görüşten daha tercihe şayandır.

---

35. Ebu Davud, 1609; İbn Mâce, 1827; Dârekutnî, s. 219; Hâkim, 1/409. Senedi güçlüdür.
36. Buharî, 24/70; Müslim, 986; Tirmizî, 677; Ebu Davud, 1610; Nesâî, 5/54. Buradaki emir, cumhûra göre müstahaplık ifade eder. İbn Hazm buna muhalefet etmiş ve: "Bu konudaki emir, vücub (farziyet) ifade eder. Bu yüzden o vakitten geriye bırakmak haramdır." demiştir.

C) NAFİLE SADAKA KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Çok Sadaka Vermesi:

Hz. Peygamber (s.a.), sahibi bulunduğu mallardan en çok sadaka veren insandı. Allah Teâlâ için verdiği herhangi bir şeyi ne çok, ne az görürdü. O'nun yanında herhangi bir kimse bir şey istese az olsun, çok olsun mutlaka o şeyi verirdi. Fakirlikten korkmayan kimsenin verişi gibi bağışta bulunurdu. O'na göre bağışta bulunmak, sadaka vermek en sevimli bir şeydi. Verdiğinden dolayı duyduğu sevinç ve neşe, alan kimsenin aldığı şeyden dolayı duyduğu sevinçten daha büyüktü. Hayır yolunda en çok cömertlik gösteren insandı. Sağ eli esen rüzgâr gibiydi.

Karşısına bir muhtaç çıksa onu, kendisine tercih eder; bazan yedirmek, bazan da giydirmek suretiyle ikramda bulunurdu. Bir şey verme ve sadaka etme konusunda türlü türlü yollara başvururdu: Bazan hibe, bazan sadaka, bazan hediye suretiyle; bazan da Câbir'in devesinde yaptığı[37] gibi bir şeyi satın alıp sonra satıcıya hem parayı hem de aldığı şeyi verme suretiyle ve bazan da bir şey ödünç alıp geri verirken aldığından daha çok, daha üstün ve daha büyük olarak onu verme[38] suretiyle bağışlarda bulu-

37. Buharî, 4/395;Müslim, 3/1221, 1222 (110). Câbir b. Abdullah anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldiği vakit deve ile onun yanına gittim. Bana devenin parasını verdi, sonra da deveyi bana geri verdi.
38. Buharî, 43/4; Müslim, 1601. Bu hadis, 1. ciltte geçti. Bk. 1/153, dipnot: 90.

nurdu. Bir şeyi satın alır, fiyatından daha çok para verirdi. Hediye kabul eder, karşılığında ondan daha çok yahut kat kat fazla hediye sunardı. Böylece sadaka ve ihsanın mümkün olan her yoluna başvurmuş, nezaket ve incelik göstermiştir. Hem sahibi olduğu şeylerle, hem davranışıyla ve hem de sözüyle sadaka ve ihsanda bulunurdu. Yanında bulunanı verir, sadaka verilmesini emir ve teşvik eder; davranışıyla, sözüyle sadaka vermeye çağırırdı. Pinti, cimri bir kimse O'nu gördüğünde O'nun bu hali, o kişiyi ihsanda bulunmaya, bağış yapmaya çağırırdı. O'nunla hemdem olan, bir arada bulunan ve O'nun sîretini gören, kendisini cömertlikten ve hayır yapmaktan alıkoyamazdı.

2— Sadaka Vermeye Teşvik Etmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) sîreti, ihsanda bulunmaya, sadaka vermeye ve iyilik yapmaya çağırırdı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) gönlü en geniş, nefsi en hoş ve kalbi en yumuşak insandı. Çünkü sadaka vermenin ve iyilik yapmanın gönül genişliğinde insanı hayrette bırakan bir tesiri vardır. Bir de üstelik, O'na mahsus olmak üzere Allah, O'nun gönlünü nübüvvet ve risâlet ve bunun hususiyetleriyle, buna bağlı hususlarla genişletmiş; ayrıca gözle görülür bir şekilde maddi olarak da O'nun göğsünü genişletmiş ve şeytanın nasibini oradan çıkarmıştır.

D) GÖNLÜ GENİŞLETEN SEBEPLER VE BUNLARIN HZ. PEYGAMBER'DE (S.A.) KEMÂL DERECESİNDE BULUNUŞU

1- Gönlü genişleten sebeplerin en büyüğü tevhiddir. O'nun kemâline, kuvvetine ve fazlalığına göre sahibinin gönlü genişler. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Ya Allah'ın gönlünü İslâm'a açtığı kimse? İşte Rabbin'den bir nur üzere olan O'dur."[39]

"Allah, kimi hidayete erdirmek isterse onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuşcasına o kimsenin gönlünü dar ve sıkışık kılar."[40]

O halde hidayet ve tevhîd, gönlü genişleten; şirk ve sapıklık da gönlü daraltan sebeplerin en büyüğüdür.

2- Allah'ın, kulun kalbine attığı nur, iman nuru: Bu nur, gönlü açar, genişletir ve kalbi ferahlatır. Bu nur, kulun kalbinden kaybolduğu zaman kalb daralır, sıkışır ve en dar, en güç bir hapishane şeklini alır.

Tirmizî'nin *Câmi'* adlı eserinde rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Nur, kalbe girince kalb açılır, genişler." buyurdu. "Bunun alâmeti nedir, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordular. "Ebedîlik yurduna yönelmek, aldanma yurdundan yüz çevirmek ve gelmeden önce ölüme hazırlanmak." diye

---

39. Zümer, 39/22.
40. En'am, 6/125.

cevap verdi.[41] O halde kul bu nurdan nasibi oranında gönül genişliği elde eder. Duyularla hissedilen nur ve karanlık da böyledir. Biri gönlü genişletir, diğeri daraltır.

3- İlim: Gönlü açar, genişletir ve hatta ilim sayesinde gönül, dünyadan daha geniş olur. Cehalet ise gönülde darlık, sıkışıklık ve kapalılık meydana getirir. Kulun ilmi genişledikçe gönlü de açılır, genişler. Bu, her ilim için sözkonusu değildir. Hz. Rasûl'den (s.a.) aktarılan ilim için söz konusudur ve faydalı ilim de odur. Bu ilme sahip olanlar, gönülleri en açık, kalbleri en geniş, ahlâkları en güzel ve yaşayışları en hoş insanlardır.

4- Tevbe edip Allah Teâlâ'ya dönmek, bütün kalbiyle O'nu sevmek, yüzünü O'na çevirmek ve O'na ibadetten zevk almak: Kulun gönlünü bundan daha iyi açan bir şey yoktur. Hatta zaman zaman "Böyle bir vaziyette cennette olsam, o vakit ben gerçekten hoş bir hayat içindeyim demektir." der. Gönlün açılması, nefsin hoş olması ve kalbin yumuşaması konusunda sevginin insanı hayrette bırakan bir tesiri vardır. Bunu ancak hissedenler bilir. Sevgi ne kadar güçlü ve ne kadar şiddetli olursa gönül de o kadar daha geniş ve daha açık olur. Sadece bu halden sıyrılmış tembelleri gördüğünde daralır. Onları görme o kimsenin gözünün çöpü ve onlarla birlikte bulunma ruhunun hummasıdır.

Allah Teâlâ'dan yüz çevirme, kalbin O'ndan başkasına bağlanması, O'nu hatırlamaktan gaflet gösterme ve O'ndan başkasını sevme gönül darlığının en büyük sebeplerindendir. Zira Allah'dan başkasını seven onunla azap görür ve kalbi o başka varlığın sevgisi içine hapsolur. Artık yeryüzünde ondan daha bedbaht, hali daha perişan, hayatı daha güç ve kalbi daha bitkin kimse yok demektir. İşte iki sevgi! Birisi dünyanın cenneti, nefsin sevinci, kalbin lezzeti, ruhun nimeti, gıdası ve devası hatta hayatı, gözünün nuru, Bu sevgi bütün kalble tek olan Allah'ı sevmektir; temayül güçlerinin, iradenin ve sevginin hepsinin O'na doğru çekilmesidir. Diğeri ruhun azabı, nefsin gamı, kalbin hapishanesi, gönlün darlığı olan sevgi. Bu sevgi elemin, kederin ve zahmetin sebebidir. İşte bu, Allah Teâlâ'dan başkasını sevmedir.

---

41. Bu hadisi Tirmizî rivayet etmemiştir. Hadisi Taberî, (8/27) İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Süyutî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da (3/44) ilâve olarak hadisi İbn Ebî Şeybe, İbn Ebi'd-Dünya, Ebu'ş- Şeyh, İbn Merdûyeh, Hâkim ve Beyhakî'nin *(Şu'abu'l-İman*'da) çeşitli senetlerle rivayet ettiklerini kaydeder. Hafız İbn Kesîr, (2/174, 175) hadisi Abdürrezzak, İbn Ebî Hâtim ve İbn Cerir'i kaynak göstererek kaydettikten sonra "İşte bu hadisin gerek mürsel, gerek muttasıl senedleri bunlardır. Bu senedler birbirini güçlendirir." diyor.

5- Gönül açıklığının sebeplerinden biri de her hal ve her yerde devamlı Allah'ı zikretmedir. Gönül açıklığı ve kalb yumuşaklığında zikrin insanı hayrette bırakan bir tesiri vardır. Gafletin de gönül darlığı, kapalılığı ve azabı konusunda yine insanı hayrette bırakan bir etkisi vardır.

6- Halka ihsanda bulunma, sahip olduğu mal ve makam imkânlarını onların istifadesine sunma, bedeniyle fayda sağlama ve türlü türlü ihsan yollarına başvurma: İhsanlarda bulunan cömert kimse gönlü en geniş, nefsi en hoş ve kalbi en yumuşak insandır. Hiçbir ihsanda bulunmayan cimri kimse ise gönlü en dar, hayatı en güç, gam ve tasası en büyük olan insandır. *Sahih*'de kaydedilen bir hadiste Allah Rasûlü (s.a.) cimri ile sadaka verip cömertlik yapanı üzerlerinde demirden birer kalkan (cübbe) bulunan iki adama benzetiyor: Cömert kişi, bir sadaka vermeye karar verince üzerindeki demir cübbe genişler, yayılır, nihayet o kişi elbisesini ardınca sürüklemeye ve izlerini silmeye başlar.Cimrinin her ne zaman aklından sadaka vermek geçse cübbenin herbir demir halkası yerine yapışır, o cimri kişinin üzerindeki bu cübbe genişlemez.(42) İşte sadaka veren mü'min kimsenin gönül açıklığı ve kalb genişliğinin misâli ile cimri kimsenin gönül darlığının ve kalb kapalılığının misâli!

7- Cesaret: Yiğit ve cesur kimsenin gönlü açık, içi geniş ve kalbi ferahtır. Korkak ise gönlü en dar, kalbi en kapalı insandır; onda ne ferahlık, ne sevinç, ne lezzet, ne de mutluluk vardır. Varsa ancak hayvanlarınki cinsindendir. Ruhun sevinci, lezzeti, mutluluğu ve neşesi ise herbir cimri kimseye ve herbir Allah Teâlâ'dan yüz çevirmiş, O'nun zikrinden gâfil, O'nu, isimlerini, sıfatlarını ve dinini bilmeyen, kalbi O'ndan başkasına bağlanmış kimseye nasıl haramsa herbir korkak kimseye de öylece haramdır. Çünkü bu mutluluk ve sevinç kabirde bahçe ve cennet olur. Bu darlık ve kapalılık ise kabirde azap ve hapse döner. Mutluluk —azap, hapis— serbestlik bakımlarından kulun kabirdeki hali tıpkı kalbin göğüsteki hali gibidir. Bunun gelip geçici bir halle gönlünün genişlemesine, şunun da yine gelip geçici bir durumla gönlünün daralmasına itibar edilmez. Zira gelip geçici durumlar, sebeplerinin ortadan kalkmasıyla yok olurlar. Asıl itimad edilecek husus, kalbte yerleşip genişlemesine veya daralmasına sebep olan sıfattır. İşte bu sıfat ölçüdür. Kendisinden yardım istenilen yalnız Allah'dır.

8- Gönül genişliğinin sebeplerinden hatta en büyük sebeplerinden biri de kalb darlığına ve azabına sebep olan, kalbin şifa bulmasını engelleyen

---

42. Buharî, 24/28; Müslim, 1021

kötü sıfatlardan kalb vadisini temizlemek: İnsan, gönlünü genişleten sebeplere başvurup da bu kötü vasıfları kalbinden çıkarmazsa gönlünün genişlemesinden hiçbir fayda görmez. Neticede kalbinde, her ikisi de revaçta iki madde bulunur ve o kimse bunlardan, kendisine ağırlığını koyan maddeye göre hareket eder.

9- Boş yere bakma, konuşma, dinleme, insanlarla bir arada bulunma, yeme ve uyumayı terketme: Çünkü bu fuzulî şeyler kalbi saran, hapseden, daraltan ve azaba uğratan birtakım elemler, gamlar, tasalar haline dönüşür. Hatta dünya ve âhiret azabının çoğunluğu bunlardandır. Sübhanallah! Bu afetlerin her birinden bir ok isabet etmiş kimsenin gönlü ne dar, yaşayışı ne zor, hali ne kötü ve kalbi ne de şiddetli kuşatılmış! Sübhanallah! Şu güzel huyların her birinden bir ok isabet etmiş, bütün düşüncesi onlara dair olan ve onların çevresinde dönüp dolaşan kimsenin hayatı ne mutlu! İşte birinin, *"İyiler, şüphesiz nimet içindedirler."* âyetinden[43] bol nasibi ve diğerinin de *"Kötüler şüphesiz cehennemdedirler."* âyetinden[44] bol nasibi vardır. Bu ikisi arasında sayılarını ancak Allah Teâlâ'nın bilebilceği kadar çok, birbirinden farklı mertebeler vardır.

Sözün özü: Allah Rasûlü (s.a.) gönül açıklığına, kalb genişliğine, gözün aydın olmasına ve rahat hayat bulmasına sebeb olan her bir sıfata en mükemmel bir şekilde sahip insandı. O, kendisine mahsus olan maddi açılma yanında bu şekil açılma, hayat bulma ve göz aydınlığı konularında da en mükemmel insandı. O'na en mükemmel şekilde uyan kimse, kalb açıklığı ve lezzetine, göz aydınlığına en mükemmel şekilde sahip insandır. O'na uyma derecesine göre kul, ulaşabildiği gönül genişilğine, göz aydınlığına ve ruh lezzetine ulaşır. Hz. Peygamber (s.a.) gönül genişliği, isim yüceliği ve günahsızlığı konularında mükemmelliğin zirvesindeydi. O'na uyanların bundan nasipleri, O'na uyma derecelerine göredir. Kendisinden yardım istenen yalnız Allah'tır.

Aynı şekilde O'na uyanları Allah'ın koruyup kollaması, kötülüklerden uzak tutması, üstün kılması ve onlara yardım etmesi de onların uyma derecelerine göredir. Az uyan var, çok uyan var. Kim bir hayır bulursa Allah'a hamdetsin. Kim de bundan başka bir şey bulursa ancak kendisini kınasın.[45]

---

43. İnfitar, 82/13.
44. İnfitar, 82/14.
45. Bu kısım *Sahih-i Müslim*'de (2577) Ebu Zer'den rivayet edilen bir kudsî hadisten iktibastır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORUÇ

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ORUÇ TUTUŞU

A) ORUCUN HİKMETİ VE FARZ KILINIŞI

1— Orucun Hikmeti:

Oruçtan beklenen gaye, nefsi şehevî arzulardan alıkoymak, alışkın olduğu şeylerden koparmak ve şehevî gücünü düzene sokmak suretiyle onun, içinde mutluluk ve rahatının zirvesi bulunan şeyi arama ve ebedî hayatı sözkonusu olan, kendisini arındıracak şeyleri kabul etme istidadı elde etmesini sağlamadır. Açlık ve susuzluk nefsin hiddet ve şiddetini kırar, açlıktan ciğerleri yanan yoksulların halini düşündürür. Yenen ve içilen şeylerin yollarının daralmasıyla şeytanın insandaki dolaşım alanları daralır. Organlarda bulunan güçlerin dünya ve âhiret hayatında bu organlara zararlı olacak şekilde tabiatın hükmüne boyun eğmeleri engellenmiş olur. Oruç, her bir organı ve her bir gücü yatıştırır, sahibine isyan edemez hale getirir ve organlar oruç gemi ile gemlenir. Oruç, takvâ sahiplerinin gemi, muhariblerin kalkanı, iyilerin ve Allah'a yakın olanların riyazetidir. Diğer ameller arasında halisane olanı âlemlerin Rabbi için tutulan oruçtur. Çünkü oruçlu hiçbir şey yapmaz; yalnızca şehvetini, yemesini ve içmesini Mâbud'u için terkeder. Oruç, Allah sevgisini ve rızasını tercih edip nefsin sevdiği ve lezzet aldığı şeyleri terketmektir. Oruç, kul ile Rabbi arasında bir sırdır, O'ndan başkası bu sırdan haberdar olamaz. Kullar, görünüşte oruç bozucu şeyleri kişinin terketmiş olmasına muttalî olabilirler. Ama yemesini, içmesini ve şehvetini Mâbud'u için terketmiş olması hiçbir insanın muttalî olamayacağı bir şeydir. İşte orucun hakikati.

Orucun, görünen organların ve iç güçlerin korunmasında, istilâ ettikleri vakit bu organ ve güçleri ifsad eden zararlı maddeleri kendisine çeken karışımdan onları muhafaza etmede ve onların sıhhatine engel pis maddelerin boşaltımında insanı hayrette bırakan bir tesiri vardır. Oruç, kalbin ve organların sıhhatini muhafaza eder; şehvet ellerinin onlardan çekip aldıkları şeyi onlara geri iade eder. Oruç, takvâya en büyük yardımcılardandır. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, takvâ sahibi olasınız (Allah'a karşı gelmekten korunasınız) diye size de farz kılındı."*[1]

Hz. Peygamber (s.a.): *"Oruç kalkandır."* buyurdu.[2] Ve şehevî arzusu kabarıp da evlenmeye gücü yetmeyenlere oruç tutmayı emretti, orucu bu şehvetin kırıcısı olarak nitelendirdi.[3]

Sözün özü; sağlıklı akıllar ve düzgün fıtratlar tarafından orucun faydalarına tanık olununca Allah, kullarına bir rahmet, bir ihsan, bir perhiz ve bir kalkan olmak üzere orucu meşrû kıldı.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) bu konudaki tutumu, maksadı en muazzam şekilde elde etmeyi sağlayan, nefislere en kolay gelen en mükemmel bir tutumdur.

2— Orucun Farz Kılınışı:

Nefisleri alıştıkları şeylerden, şehevî arzulardan çekip koparmak en meşakkatli, en zor işlerden olduğundan orucun farz kılınışı, nefislerin tevhid ve namaz üzerinde karar kılıp Kur'an'ın emirlerine ısındığı vakte, İs-

---

1. Bakara, 2/183.
2. Buharî, 30/2, 30/9; Müslim, 1151 (163); Mâlik, *Muvatta,* 1/310; Ebu Davud, 2363; Nesâî, 4/163. Allah Rasûlü diyor ki: Allah (c.c.): "Oruç dışında insanoğlunun her ameli kendisi içindir. Oruç ise Benim içindir. Onun mükâfatını Ben vereceğim." buyurdu. Oruç kalkandır. Herhangi biriniz oruç tuttuğu gün kötü söz söylemesin ve gürültü çıkarmasın. Şayet herhangi bir kimse kendisine söver yahut sataşırsa 'Ben oruçluyum' desin. Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, oruçlunun ağız kokusu kıyamet günü Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Oruçlunun iki sevinç anı vardır: İftar ettiği zaman iftarına sevinir, Rabbine kavuştuğu zaman orucuna sevinir.
3. Buharî, 30/10; Müslim, 1400; Ebu Davud, 2046; Tirmizî, 1081; Nesâî, 4/169, 6/56, 57. Allah Rasûlü buyurdu ki: Ey gençler! Evlenmeye gücü yetenler evlensin. Zira evlilik, gözü haramdan daha çok çevirici ve namusu daha iyi koruyucudur. Gücü yetmeyenler oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için hayalarını kesmek yerine geçer.

lâm'ın ortasına, hicretten sonraya kadar gecikti. Farz oluncaya kadar çeşitli aşamalar geçirdi.

Oruç, hicretin ikinci senesi (624 m.) farz kılındı. Allah Rasûlü (s.a.) vefat ettiğinde dokuz Ramazan oruç tutmuştu. İlk olarak oruç, dileyen tutar dileyen de her bir gün için bir yoksulu doyurur denilerek iki şık arasında serbest bırakılmak suretiyle farz kılındı. Sonra bu serbest bırakmadan orucun kesin bir şekilde farz kılınışına geçildi ve yemek yedirme hakkı oruç tutmaya güç yetiremeyen aşırı yaşlı erkek ve kadınlara tanındı. Bunlar oruç tutmazlar ve her bir gün için bir yoksulu doyururlar.[4] Hasta veya yolcu olan kimselerin orucu bozup sonra kazâ etmelerine izin verdi. Kendilerine bir zarar gelmesinden korkan hamile yahut emzikli kadınlara da aynı izni verdi. Hamile yahut emzikli kadınlar çocuklarına bir zarar gelmesinden korkarlarsa hem kazâ ederler ve hem de her bir gün için bir yoksulu doyururlar.[5] Çünkü bunların oruç yemeleri bir hastalık korku-

---

4. Buharî'nin rivayetine göre İbn Abbas, *"Oruç tutmaya gücü yetmeyenler fidye olarak bir yoksulu doyursunlar."* âyeti (Bakara, 2/184) hakkında: "Bu âyet mensûh değildir. Çok yaşlı kimseler -kadın olsun, erkek olsun- oruç tutmaya güç yetiremediklerinde her bir gün için bir yoksul doyursunlar." Ebu Davud (2318) ve Taberî (3/427) aynı âyetin cumhûr kırâatine göre "Oruca güç yetiren kimseler fidye olarak bir yoksulu doyursunlar." şekli hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet ederler: "Bu âyet erkek olsun kadın olsun, oruca güç yetiren çok yaşlı kimseler için bir ruhsattır. Onlar her gün için bir yoksulu doyururlar. Hamile ve emzikli kadınlar da, çocuklarına bir zarar gelmesinden korktukları vakit aynı ruhsattan yararlanırlar." Bu rivayetin senedi güçlüdür. Cumhûr ise "Oruca güç yetiren kimseler..." âyetinin mensûh olduğu görüşündedir. Onlara göre başlangıçta, oruca güç yetiren kimse, oruç tutmakla oruç tutmayıp fidye vermek arasında serbest idi. Bu âyet, "Sizden kim ayına erişirse onda oruç tutsun." âyeti tarafından neshedilmiştir. Bu görüş İbn Ömer ve Seleme b. Ekva'dan da rivayet edilmiştir. Bk. Buharî, 30/10 Müslim, 1145.
5. Ahmed, 4/347, 5/29; Tirmizî, 715; Ebu Davud, 2408; Nesâî, 4/180, 181; İbn Mâce, 1667; Tahavî, 1/246; Taberî, 2792. Enes b. Mâlik el-Kâ'bî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Allah Teâlâ, yolcudan namazın yarısını, hamile ve emzikli kadından da orucu kaldırdı." Hadisin senedi güçlüdür. Tirmizî diyor ki: Hadis hasendir. Hadisi rivayet eden bu Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den bu bir tek hadis dışında rivayette bulunduğunu bilmiyoruz. İlim adamları bu hadise göre amel etmişlerdir. Hamile ve emzikli kadınlar çocuklarına bir zarar gelmesinden korkarlarsa orucu yer, sonra kazâ ederler. Âlimler bu durumda olan kadınların ayrıca yemek yedirmelerinin farz olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. İbn Ömer, İbn Abbas, Mücâhid, Şâfiî ve Ahmed'in de içinde bulunduğu bir grup âlime göre, onlar kazâ etmeleri yanında ayrıca yemek yedirirler. Hasan el-Basrî, Atâ, Nehaî, Zührî, Evzaî, Sevrî ve re'ycilere (Ebu Hanife ve taraftarları) göre bu durumda olan kadınlar hastada olduğu gibi orucu kazâ ederler, yemek yedirmezler. Mâlik ise diyor ki: Hamile kazâ eder, yemek yedirmez. Çünkü hastada olduğu gibi orucun zararı kendisine döner. Emzikli ise hem kazâ eder, hem de yemek yedirir.

suyla değildir. Sıhhatli oldukları halde orucu bozmaktadırlar. Bu yüzden de İslâm'ın evvelinde sıhhatli kimsenin oruç tutmamasında olduğu gibi burada da bir yoksulu doyurmak zorunlu sayılmıştır.

Oruç üç aşamadan geçmiştir:

1) Oruç tutmak veya bir fakiri doyurmak arasında serbest bırakılma özelliği taşımak suretiyle farz kılınışı:

2) Kesin farz kılınışı: Ancak oruçlu kimse yemek yemeden uyursa ertesi geceye kadar yemesi içmesi haramdı. Ancak bu haramlık üçüncü aşamada neshedildi.(6)

3) Son Aşama: Kıyamete kadar meşrû olarak kalan da bu şeklidir.

6. Buharî, 30/15. Berâ b. Âzib anlatıyor: Hz. Muhammed'in (s.a.) ashabından herhangi bir kimse oruçlu olduğu zaman iftar vakti gelir de iftar etmeden önce uyusa, o gece ve ertesi gün akşam oluncaya kadar yemek yemezdi. Kays b. Sırmâ el-Ensarî oruçluydu. İftar vakti girince hanımına geldi ve ona: "Yanında yiyecek bir şey var mı?" diye sordu. Kadın da: "Hayır yok. Ama şimdi gider, senin için ararım." dedi. Kays, gün boyu çalışmıştı. Göz kapakları ağırlaştı, uykuya daldı. Hanımı geldi, onu bu halde görünce: "Vah sana!" diye üzüntüsünü belirtti. Ertesi günü, gün yarı olunca Kays bayıldı. Bu durum Hz. Peygamber'e söylendi. Bunun üzerine *"Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı."* âyeti (Bakara, 2/187) gelince sahabîler çok sevindiler ve âyetin devamı *"Beyaz iplik, siyah iplikten ayrılıncaya kadar yeyin için."* şeklinde nazil oldu.

B) VİSÂL ORUCU

1— Ramazan Ayındaki İbadetleri:

Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan ayı gelince türlü türlü çokça ibadet ederdi. Cebrâil (a.s.), Ramazan'da O'nunla karşılıklı olarak Kur'an okurdu. Cebrâil'le buluştuğu zaman Hz. Peygamber (s.a.) hayır yapmada esen rüzgârdan daha cömert olurdu. O, insanların en cömerdi idi. En cömert olduğu zaman da Ramazan ayı idi.[7] Bu ayda bol bol sadaka verir, iyilik yapar, Kur'an okur, namaz kılar, zikir çeker ve itikâfta bulunurdu.

2— Visâl Orucu Tutması:

Ramazan'a mahsus olmak üzere diğer aylarda yapmadığı ibadetler yapardı. Hatta zaman zaman bu ayda gece ve gündüz saatlerinde ibadete daha çok vakit ayırabilmek için visâl orucu[8] tutardı. Ashabını ise visâl orucu tutmaktan menederdi. Kendisine: "Ama sen visâl orucu tutuyorsun?" dedikleri vakit onlara: *"Ben sizin durumunuzda değilim. Ben Rab-*

---

7. Buharî, 30/7; Müslim, 2307.
8. *Visâl orucu:* İftar vakti girince iftar etmeyip ertesi günün orucuna niyetlenme ve böylece oruca devam etme.

bimin katında gecelerim —olurum—. O beni yedirir ve içirir." cevabını verdi.[9]

Âlimler, hadiste sözü edilen bu yeme - içme konusunda ihtilâf ederek iki ayrı görüş belirtmişlerdir:

1) Ağız tarafından hissedilen bir yeme ve içmedir. Sözün hakikat mânası da budur. Hakikat anlamını bırakmayı icabettiren bir sebep yoktur.

2) Bundan maksat Allah'ın O'nu beslediği marifetler, O'nun kalbine akıttığı münâcat zevki, Allah'a ibadetten gözün aydın olması, Allah sevgisinden mutluluk duyma, Allah'ı arzulama ve buna benzer kalplerin gıdası, ruhların mutluluğu, gözün aydınlığı, nefislerin, ruhun ve kalbin neşesi olan haller gibi en büyük, en güzel ve en faydalı gıdalarla doyuma ulaşmasıdır. Bazan bu gıda öyle bir güç verir ki bir süre cisimlerin gıdası olan şeylere gerek bırakmaz. Nitekim bir şiirde şöyle denmiştir:

"O (sevgilinin) hatırında canlanan senin hatıraların var; onu içmekten oyalar, azıktan alıkor.

Senin yüzünde onun bir nuru var, o nurla aydınlar.

Onun topuklarında senin sözünden bir sürücü var.

Yürüme yorgunluğundan şikâyet ettiği zaman onu memlekete gelme ruhu tehdit eder; buluşma vaktinde dirilir."

Azıcık tecrübe ve şevki bulunan kimse, kalp ve ruhun gıdalarını almalarıyla cismin pek çok hayvanî gıdaya ihtiyaç duymaz hale geldiğini bilir. Hele muradına ermiş, sevgilisiyle gözü aydın olmuş, sevgilisine yakın olmanın mutluluğuna ermiş; sevgilisinin lütufları, hediyeleri ve armağanları her an kendisine ulaşan, sevgilisi lütufkâr, onun işine özen gösteren ve kendisine tam muhabbeti yanında ona en üst derecede ikramlarda bulunan mesut, bahtiyar kimse bunu elbet daha iyi bilir, anlar. Bütün bunlar şu seven kimse için en muazzam gıdalar değil midir? Peki sevgilisinden daha büyük, daha muazzam, daha güzel, daha mükemmel ve ihsanı daha muazzam hiçbir şeyin bulunmadığı bir âşığın kalbi sevgilisinin muhabbetiyle dolar, onun muhabbeti kalbinin ve uzuvlarının bütün hücrelerini sarar ve sevgilinin muhabbeti muazzam bir şekilde onun benliğini kuşatırsa!.. İşte

---

9. Malik, *Muvatta,* 1/301; Buharî, 30/49; Müslim, 1103 (58).

sevgilisine karşı bu halde bulunan kimse için ya ne demeli? Sevgilisinin yanındaki bu âşığı, sevgilisi gece gündüz yedirmiş, içirmiş olmaz mı? Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.): "Ben Rabbimin katında bulunurum. O beni yedirir ve içirir." buyurmuştur. Bu, ağızla yeme içme olsaydı Hz. Peygamber (s.a.) visâl orucu tutmaktan öte oruçlu bile olmazdı. Hem bu geceleyin olsa o zaman visâl orucu tutmuş olmaz ve kendisine "Ama sen visâl orucu tutuyorsun." diyen ashabına: "Ben sizin durumunuzda değilim." demez, "Ben visâl orucu tutuyor değilim." derdi. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), onların, kendisinin visâl orucu tuttuğunu söylemelerini kabullenmiş ve aradaki farkı belirtmek suretiyle bu konuda sahabîlerin kendisine katılmalarının önüne geçmiştir. Nitekim *Sahih-i Müslim*'de Abdullah İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan'da visâl orucu tuttu. Hemen insanlar da visâl orucuna başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onları menetti. "Ama sen visâl orucu tutuyorsun." demelerine karşı da: "Ben sizin gibi değilim; yedirilir, içirilirim." buyurdu.[10]

Bu hadisin Buharî'deki anlatımı şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.) visâl orucu tutmayı yasakladı. Bunun üzerine, "Ama sen visâl orucu tutuyorsun." dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Ben sizin gibi değilim; yedirilir, içirilirim." buyurdu.[11]

Sahihayn'da Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadise göre, Allah Rasûlü (s.a.) visâl orucu tutmayı yasakladı. Bunun üzerine müslümanlardan biri: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen visâl orucu tutuyorsun, ama!.." dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Hanginiz benim gibidir. Gece olunca Rabbim beni yedirir, içirir." buyurdu.[12]

Yine *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) sahabîleri visâl orucu tutmaktan menedince onlar vazgeçmemekte ısrar ettiler. Hz. Peygamber (s.a.) onlarla bir gün, sonra bir gün daha (arka arkaya iki gün) visâl orucu tuttu. Sonra (üçüncü gün Şevval ayı) hilâlini gördüklerinde Hz. Peygamber visâl orucu tutmaktan vazgeçmemede ısrar edenleri cezalandırırcasına: "Hilâl daha gecikseydi (ibret olsun diye) daha da devam ederdim." buyurdu.[13]

---

10. Müslim, 1102.
11. Buharî, 30/48.
12. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 9.
13. Buharî, 30/49; Müslim, 1103.

Bir başka metne göre: "Ay uzasaydı oruca aralıksız öyle devam ederdim ki, gereğinden fazla incelik gösterenler bu hallerini terkederlerdi. Ben; sizin gibi değilim." yahut "Siz benim gibi değilsiniz. Ben sürdürürüm, Rabbim beni yedirir, içirir." buyurdu.[14] Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, visâl orucu tutuyor olmakla birlikte kendisinin yedirilip içirildiğini haber vermiş ve sahabîleri cezalandırmak, onları çaresiz bırakmak maksadıyla aralıksız orucuna (üst üste iki gün) devam etmiştir. Şayet kendisi yiyor ve içiyor olsaydı bu ne cezalandırma, ne çaresiz bırakma, hatta ne de visâl orucu olurdu. Allah'a hamdolsun, bu durum açıktır.

Allah Rasûlü (s.a.) ümmete merhametinden ötürü visâl orucunu yasaklamış ve sehere (sahur yemeği vaktine) kadar visâl yapmaya izin vermiştir. *Sahih-i Buharî*'de rivayet edildiğine göre, Ebu Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu işitmiştir: *"Visâl orucu tutmayın. Hanginiz visâl orucu tutmak isterse seher vaktine kadar tutsun."*[15]

3— Visâl Orucunun Hükmü:

Soru: Bu meselenin hükmü nedir? Visâl orucu caiz midir, haram mıdır, mekruh mudur?

Cevap: Âlimler bu meselede ihtilâf etmiş olup ortaya üç görüş çıkmıştır:

1- Gücü yetene caizdir. Bu görüş, selefden Abdullah b. Zübeyr ve başkalarından rivayet edilmiştir. İbn Zübeyr, günlerce visâl orucu tutardı. Bu görüş sahiplerinin ileri sürdükleri delil: Hz. Peygamber (s.a.), sahabîleri visâl orucu tutmaktan menettiği halde onlarla visâl orucuna devam etmiştir. Nitekim *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) visâl orucunu yasaklamış ve "Ben sizin durumunuzda değilim." buyurmuştu. Visâl orucu tutan sahabîler vazgeçmemekte ısrar edince Hz. Peygamber onlarla bir gün, sonra bir gün daha visâl orucu tutmuştu.[16] İşte visâl orucunu yasakladıktan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) visâl orucu tutuşu! Şayet yasaklama haramlık ifade etseydi, sahabîler vaz-

---

14. Müslim, 1104 (60).
15. Buharî, 30/50. Bu hadise dayanarak Ahmed, İshak, İbn Münzir, İbn Huzeyme ve bir grup mâlikî âlim, sehere kadar visâl yapmanın caiz olduğunu söylemiştir.
16. Buharî, 30/48; Müslim, 1103

geçmemekte ısrar etmezler ve Hz. Peygamber de bundan sonra onların bu halini tasvib etmezdi. Yasaklamadan sonra Hz. Peygamber (s.a.) bildiği ve onayladığı halde bunu yaptıklarına göre, Hz. Peygamber'in onlara merhamet göstermeyi ve onlardan yükü hafifletmeyi kasdettiği anlaşılmış demektir. Nitekim Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) ümmete merhametinden ötürü visâl orucunu yasakladı." demektedir. Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.[17]

2- Bir başka grup, visâl orucu caiz değildir diyor. Bunlar arasında Mâlik, Ebu Hanife, Şâfiî ve Sevrî —Allah onlara rahmet eylesin— yer almaktadır. İbn Abdilber, bu âlimlerden bu görüşü aktardıktan sonra: "Bunlar visâl orucunu hiç kimseye caiz görmüyorlar." demektedir. Ben derim ki: Şâfiî (r.h.) visâl orucunun mekruh olduğunu açık bir ifade ile belirtmiş, müntesipleri ise bu mekruhun tahrimen mi, tenzihen mi olduğu konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir.

Haram sayanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) yasaklamasını delil gösteriyorlar. Diyorlar ki: Yasaklama (nehy) haramlığı icabettirir. Hz. Âişe'nin: "Ümmete merhametinden ötürü" demesi, yasağın haramlık ifade etmesini engellemez, aksine takviye eder. Çünkü onlara bunu haram kılması, onlara olan merhametindendir. Hatta Hz. Peygamber'in (s.a.) ümmete yasakladığı diğer şeyler de bir merhamet, bir koruma, bir kollamadır. Yasakladıktan sonra sahabilerle visâl orucu tutması ise, onların bu davranışlarına ses çıkarmama değildir. Onları bundan yasakladığı halde nasıl onaylamış olabilir ki? Hz. Peygamber bunu onlara ibret olsun, ceza olsun diye yapmıştır. Yasaklamasından sonra da onların visâl orucu tutmaları ihtimali bulunduğu için yasağın caydırıcılığını pekiştirmede ve yasaklamasına sebep olan zararlı durumun ortaya çıkması suretiyle onları bundan yasaklamanın hikmetini açıklamada fayda bulunduğundan böyle bir yola başvurmuştur. Visâl orucu tutmanın zararını ve bunu yasaklamanın hikmetini anladıkları zaman bu durum, onların kabullenmelerine ve orucu terketmelerine daha iyi sebep olmuştur. Zira onlar visâl orucu tutma halinde kendilerinde birtakım haller zuhur edip, ibadette bıkkınlık hissedince, ayrıca visâl orucu tuttuklarından dolayı Allah'ın emirlerine kuvvetle sarılma, farzları konusunda huşû ve bunların gizli âşikâr haklarını yerine getirme gibi daha mühim, daha tercihe şâyân dinî vazifelerde taksîr görünce, şiddetli açlığın buna aykırı bulunduğunu ve kula engel olduğunu hissedince, visâl orucunun ya-

17. Buharî, 30/48; Müslim, 1105

saklanmasının hikmetini ve bu oruçta Hz. Peygamber (s.a.) için değil de kendileri için var olan zararı anlarlar. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu ağırlıklı faydadan ötürü onların visâl orucu tutmalarına ses çıkarmaması, kalbini İslâm'a ısındırmak ve İslâm'dan nefret ettirmemek amacıyla mescide küçük abdest bozan bedevîye[18] ses çıkarmamasından da daha büyük bir mesele değil, namazını doğru dürüst kılmayan kimseye namaz esnasında ses çıkarmamasından da daha büyük bir mesele değil. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) o kimsenin kıldığı bu namazın, namaz olmadığını ve onun namaz kılmamış sayılacağını, hatta bu namazın kendi dininde bâtıl bir namaz olduğunu haber vermiştir. O kimsenin kıldığı bu namaza ses çıkarmaması, bitirdikten sonra öğretme ve o kişinin de kabul etme faydasını gözettiği içindir. Çünkü bu öğretim ve öğrenim konusunda en yerinde bir tutumdur.

Yine Hz. Peygamber (s.a.): "Size bir şey emretiğim zaman gücünüz yettiği kadar onu yapın. Size bir şeyi yasakladığım zaman ondan kaçının." buyurmuştur.[19]

Caiz görmeyenler diyorlar ki: Hadiste, visâl orucunun Hz. Peygamber'in (s.a.) hususiyetlerinden olduğunu gösteren "Ben sizin durumunuzda değilim." cümlesi yer almaktadır. Şayet onlar için bu oruç mübah olsaydı Hz. Peygamber'in (s.a.) hususiyetlerinden olmazdı. *Sahihayn*'da Ömer İbnü'l-Hattâb'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Gece şu taraftan (yani doğudan) yönelip geldiği, gündüz de şu taraftan (yani batıdan) arkasını dönüp gittiği ve güneş battığı vakit oruçlu, orucunu bozmuştur." buyurmuştur.[20] *Sahihayn*'da bunun benzeri bir hadis Abdullah b. Ebî Evfâ'dan rivayet edilmiştir. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.) oruçluyu, iftar vakti girdiğinde iftar etmese de hükmen orucunu bozmuş saymaktadır. Bu ise visâl orucunu şer'an imkânsız hale getirir.

---

18. Buharî, 4/57; Müslim, 284. Enes b. Mâlik anlatıyor: Bir bedevî mescide küçük abdest bozdu. Cemaattan bazıları (dövmek için) ona doğru ayaklandılar. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Bırakın onu, işini yarıda bıraktırmayın." buyurdu. Adam işini bitirince Hz. Peygamber (s.a.) bir kova su istedi ve onu idrarın üzerine döktü... Müslim'in bir rivayetine göre, sonra Allah Rasûlü (s.a.) adamı çağırdı ve ona: "Şüphesiz şu mescidler gerek küçük, gerek büyük abdest bozmak için uygun yerler değillerdir. Bunlar ancak Allah Teâlâ'yı anmak, namaz kılmak ve Kur'an okumak için yapılmış yerlerdir." dedi. Bir rivayete göre de şöyle buyurdu: "Bırakın onu. İdrarının üzerine bir kova su dökün. Siz ancak kolaylaştırıcı olarak görevlendirildiniz. Zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz."
19. Buharî, 13/220; Müslim, 1337.
20. Buharî, 30/43; Müslim, 1100. Abdullah b. Ebî Evfâ hadisi için bk. Buharî, 30/43; Müslim, 1101.

Yine bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "Ümmetim iftarda acele ettiği müddetçe fıtrat üzerinde —yahut hayırda— devam eder." buyurmuştur.[21]

Sünen'de Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste: "İnsanlar iftarda acele ettikleri müddetçe din galip olarak (âşikâre) devam eder. Yahudiler ve hıristiyanlar geciktirirler." buyurmuştur.[22]

Yine *Sünen*'de Ebu Hureyre yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadis rivayet edilmiştir: Allah (c.c.) buyuruyor ki: "Benim en sevgili kullarım, iftarda en çok acele edenlerdir."[23] Bu ise iftarı geciktirmenin mekruh olmasını icabettirir. Ya terkedilmesine ne demeli? Mekruh olduğu vakit ibadet olmaz. Zira ibadet derecelerinin en alt basamağını müstehaplar oluşturur.

[3- Üçüncü görüş, aynı zamanda en doğru olan görüş: Bir seher (sahur yemeği) vaktinden diğer seher vaktine kadar visâl orucu tutmak câizdir.] Ahmed ve İshak'dan bilinen görüş budur. Zira Ebu Saîd el-Hudrî hadisine göre Hz. Peygamber (s.a.): *"Visâl orucu tutmayın. Hanginiz visâl orucu tutmak isterse seher vaktine kadar tutsun."* buyurulmuştur. Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir.[24] Bu en mutedil ve oruçlu için en kolay bir visâl orucudur. Hakikatte bu visâl orucu, gecikmiş bir akşam yemeği yerine geçmektedir. Bu orucu tutan kimse bir gün ve gecede bir defa yemek yemiş olmaktadır. Onu da seher (sahur yemeği) vakti yediği zaman gecenin evvelinden gecenin sonuna kaydırmış olmaktadır. En iyi bilen Allah'tır.

---

21. Buharî, 30/45; Müslim, 1098. Hz. Peygamber buyuruyor ki: "İnsanlar iftarda acele ettikleri müddetçe hayır içinde olurlar." İbn Huzeyme (2061) ve İbn Hibbân (891) ise hadisi "Ümmetim iftar etmek için yıldızların parlamasını beklemedikleri sürece sünnetim üzerinde devam etmiş olur." metniyle rivayet etmişlerdir. Senedi hasendir.
22. Tirmizî, 700; Ahmed, 2/329; İbn Huzeyme, 2062; İbn Hibbân, 886. Senedi zayıftır.
23. Ebu Davud, 2353; Ahmed, 2/450; İbn Mâce, 1698. Senedi hasendir. İbn Huzeyme (2060) ve İbn Hibbân (889) sahih olduğunu söylemişlerdir.
24. Buharî, 30/50.

C) RAMAZAN HİLÂLİNİN GÖRÜLMESİ (RÜ'YET-İ HİLÂL)

1— Hilâl Görülünce Oruca Başlaması:

Hz. Peygamber (s.a.) ancak, ya hilâlin muhakkak bir surette (herkes tarafından) görülmesiyle ya da bir tek şahidin tanıklığı ile Ramazan orucuna başlardı. Nitekim bir keresinde İbn Ömer'in şahidliği ile[25] ve bir keresinde de bir bedevînin şahidliği ile[26] oruca başlamıştı. Onların haberlerine itimad etmiş ve "Şahidlik ederim" sözünü söylemelerini teklif etmemiştir. Şayet bu iş bir ihbar ise Ramazan'da bir tek kişinin haberi ile yetinmiş demektir; eğer şahidlik konusu ise şahide, "Şahidlik ederim" demesini teklif etmemiştir.

Şayet hilâli görmez ve hiç kimse de hilâli gördüğüne şahidlik etmezse, Şaban ayını otuza tamamlardı. Otuzuncu gece görüş alanına bir sis yahut

---

25. Ebu Davud, 2342; Dârakutnî, s. 227. İbn Ömer anlatıyor: "İnsanlar hilâli gözlemeye çıktı. Ben Allah Rasûlü'ne (s.a.) gördüğümü söyledim. Bunun üzerine oruca başladı ve halka da oruç tutmalarını emretti." Senedi güçlüdür. İbn Hibbân (871) ve Hâkim (1/423) hadisi sahih saymış; Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
26. Tirmizî, 691; Ebu Davud, 2340; Nesâî, 4/131, 132; İbn Mâce, 1652; İbn Hibbân, 870; Hâkim, 1/424; İbn Huzeyme, 1923. İbn Abbas anlatıyor: Bir bedevî, Hz. Peygamber'e geldi ve: "Ben hilâli gördüm." dedi. Hz. Peygamber ona: "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik eder misin?" diye sordu. Bedevî: "Evet" cevabını verince Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Bilâl! İnsanlara yarın oruç tutmalarını ilan et." buyurdu. Senedi muztarip ise de bir önceki hadisin takviyesi ile güçlenir.

bulut girer de hilâli göremezse Şaban ayını otuza tamamlar, sonra oruç tutardı. Hava bulutlu olduğu gün oruç tutmaz, oruç tutulmasını da emretmezdi. Aksine hava bulutlu olduğunda Şaban ayının günlerinin sayısını otuza tamamlamayı emreder, aynen öyle de yapardı. İşte yaptığı, işte emri! Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) "Eğer hava kapalı olur, hilâli görmenize bir engel bulunursa hilâl için takdir yapın." buyurmasıyla[27] çelişmez. Çünkü takdir, burada ölçüp hesap etme demektir. Bundan maksat da ikmâl etme, tamamlamadır. Nitekim hadis-i şerifte: "Sayıyı ikmâl edin (tamamlayın)." buyurulmuştur. İkmâlden maksat da hava kapalı bulunan ayın günlerinin sayısını (otuza) tamamlamaktır. Nitekim Buharî'nin rivayet ettiği sahih hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "Şaban ayının sayısını tamamlayın." buyurmuştur.[28] Yine bir hadiste: "Hilâli (yani Ramazan hilâlini) görünceye kadar oruç tutmayın ve hilâli (yani Şevval hilâlini) görünceye kadar da orucu bozmayın. Şayet hava kapalı olursa sayıyı tamamlayın." buyurulmuştur.[29] Sayısını tamamlamayı emrettiği ay, gerek oruca başlarken gerekse oruçtan çıkıp bayram yaparken kapalı olan aydır. Şu hadis bundan daha açıktır: "Bir ay yirmi dokuz (gündür). Hilâli görmedikçe oruç tutmayınız. Şayet hava kapalı olursa sayıyı (otuza) tamamlayın."[30] Bu hadis, lafzı itibariyle ayın evveline, mânâsı itibariyle de ayın sonuna varan bir anlam ifade etmektedir. Lafzın delâlet ettiğini hükümsüz sayıp mâna bakımından delâlet ettiği şeye itibar etmek caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.): "Ay otuz da çeker, yirmi dokuz da. Hava kapalı olursa otuz sayın." buyurmuştur.[31]

Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Ramazan'dan önce oruç tutmayın. Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Eğer hilâlle aranıza bir bulut girerse otuza tamamlayın."[32]

"Hilâli görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar öne geçip aya başlamayın. Hilâli görürseniz yahut sayıyı tamamlarsanız orucu tutun."[33]

---

27. Buharî, 30/11; Müslim, 1080.
28. Buharî, 30/11.
29. Mâlik, 1/287. Senedi munkatı'dır. Ebu Davud (2327) ve Tirmizî (688) mevsûl senedle rivayet etmişlerdir. Tirmizî: "Hadis, hasen-sahihtir." diyor. Müslim (1081) buna benzer bir hadis rivayet ediyor.
30. Buharî, 30/11.
31. Müslim, 1080 (15).
32. Tirmizî, 688; Ebu Davud, 2327; Nesâî, 4/136.
33. Ebu Davud, 2326; Nesâî, 4/135, 136. Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (1911) ve İbn Hibbân (875) sahih olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Âişe diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.), Şaban hilâlinden öyle sakınırdı ki, ondan başkasından hiç o kadar sakınmazdı. Hilâli görünce oruç tutardı. Hava kapalı olursa Şaban ayını otuz gün sayar ve sonra oruç tutardı." Dârakutnî ve İbn Hibbân, bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.[34]

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Hava kapalı olursa otuz takdir edin."[35]

"Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın ve (öteki) hilâli görünceye kadar orucu bozmayın. Hava kapalı olursa takdir yapın."[36]

"Bir veya iki gün önceden oruca başlamak suretiyle Ramazan'a başlamayın —yahut Ramazan'ın önüne geçmeyin.— Ancak bir kimsenin âdeti olan orucu o günlere rastlarsa işte o kimse oruç tutsun."[37]

Havanın kapalı olduğu günün de bu yasağa dahil olduğunun delili, İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet ettiği şu hadistir: "Ramazan'dan önce oruç tutmayın. Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Eğer hilâlle aranıza bir bulut girerse otuza tamamlayın." Bu hadisi İbn Hibbân, *Sahih*'inde rivayet etmiştir.[38]

Bu hadis, hilâl görülmeksizin ve ayın günleri otuza tamamlanmaksızın havanın kapalı olduğu günde tutulan orucun, Ramazan'dan önce tutulan bir oruç demek olduğu konusunda açıktır.

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Hilâli görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar öne geçip aya başlamayın. Hilâli görürseniz yahut

---

34. Ahmed, 6/149; Ebu Davud, 2326; İbn Huzeyme, 1910; Hâkim, 1/423; İbn Hibbân, 869; Beyhakî, 4/206; Dârakutnî, 2/156, 157. Senedi sahihtir. Hâkim sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî ona muvafakat etmiştir. Dârakutnî: "Bu sened, hasen-sahihtir." diyor.
35. Buharî, 30/11; Müslim, 1081 (19).
36. Mâlik, 1/286; Buharî, 30/11; Müslim, 1080.
37. Buharî, 30/14; Müslim, 1082.
38. İbn Hibbân, 873. Senedi hasendir. Yine İbn Hibbân (874) ve İbn Huzeyme (1912) şu şekilde rivayet ederler: Simâk anlatıyor: Ramazan olup olmadığı şüpheli olan günde İkrime'nin yanına girdim, yemek yiyordu. "Yaklaş, sen de ye!" dedi. "Ben oruçluyum" dedim. "Vallahi yiyeceksin." dedi. "Bana hadis rivayet et." dedim. Şöyle rivayette bulundu: İbn Abbas'ın bize rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Ayı karşılamayın. Hilâli görünce oruç tutun ve hilâli görünce bayram edin. Şayet hava bulutlu veya sisli olursa sayıyı otuza tamamlayın." buyurdu.

sayıyı tamamlarsanız orucu tutun."[39]

"Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Şayet hilâlle aranıza bir bulut girerse sayıyı otuza tamamlayın, ayı karşılamayın." Tirmizî: "Bu hadis, hasen-sahihtir." diyor.[40]

Nesâî'nin, Yunus — Simâk — İkrime — İbn Abbas senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa ayı otuz sayın, sonra oruç tutun. Ondan önce bir gün oruç tutmayın. Şayet hilâlle aranıza bir bulut girerse sayıyı, Şaban'ın sayısını (otuza) tamamlayın." buyurmuştur.[41]

Simâk'ın İkrime'den rivayetine göre İbn Abbas anlatıyor: İnsanlar, Ramazan hilâlinin görülmesi konusunda tartışmaya giriştiler. Kimileri "bugün" ve kimileri de "yarın" dediler. Bir bedevî çıkageldi ve Hz. Peygamber'e (s.a.) hilâli gördüğünü söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Allah'tan başka tanrı bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Peygamberi olduğuna tanıklık eder misin?" diye sordu. Bedevî: "Evet" cevabını verince Hz. Peygamber (s.a.) Bilâl'e insanlar arasında "Oruç tutun" diye nida etmesini emretti ve sonra şöyle buyurdu: "Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın, sonra oruç tutun. Ondan önce bir gün oruç tutmayın."[42]

Bütün bu hadisler sahihtir. Bir kısmı *Sahihayn*'da ve bir kısmı da İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde, Hâkim(in *Müstedrek*'in)de ve başka hadis kitaplarında rivayet edilmiştir. Maamafih, tamamı ile istidlâlde bulunmanın sıhhatine bir kusur getirmeyecek şekilde bazıları illetli görülmüştür. Bu hadisler, birbirlerini tefsir etmekte ve bir kısmı diğer bir kısmıyla birlikte itibara alınmaktadır. Hepsi de birbirini doğrulamaktadır. Hepsinde anlatılmak istenen de birdir.

2— Şek Günü Orucu: Caizdir

Soru: Şayet bu Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ise şu sahabî ve tâbiî-

39. Yukarıda geçti. Senedi sahihtir.
40. Yukarıda geçti. Beyhakî, 4/207; Tirmizî, 688.
41. Nesâî, 4/153, 154. Senedi hasendir.
42. Dârakutnî, 2/157, 158. Yukarıda geçti.

ler O'na nasıl muhalefet edebilmişlerdir? Ömer İbnü'l-Hattâb, Ali b. Ebu Tâlib, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Ebu Hureyre, Muâviye, Amr b. Âs, Hakem b. Eyyub el-Gıfarî, Ebu Bekir'in kızları Âişe ve Esmâ; Salim b. Abdullah, Mücâhid, Tâvus, Ebu Osman en-Nehdî, Mutarrif b. Şıhhîr, Meymûn b. Mihrân, Bekir b. Abdullah el-Müzenî. Hadis ve sünnet ehlinin imamı Ahmed b. Hanbel nasıl Hz. Peygamber'e (s.a.) muhalefet etmiş olabilir? Bütün bu zâtların görüşlerini kesiksiz (müsned) senedlerle ortaya koyabiliriz:

1- Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.) rivayeti: Velid b. Müslim — Sevbân — babası — Mekhûl senediyle rivayet edildiğine göre Ömer İbnü'l-Hattâb o gece gökyüzü bulutlu olduğu zaman oruç tutar ve "Bu öne geçmek ve önce başlamak değildir. Bu bir araştırmadır." derdi.(43)

2- Hz. Ali'den (r.a.) gelen rivayet: Şâfiî'nin Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî — Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman — onun annesi Hüseyin'in kızı Fâtıma senediyle rivayetine göre Ali b. Ebu Tâlib: "Şaban'dan bir gün oruç tutmam bana göre Ramazan'dan bir gün oruç yememden daha iyidir." demiştir.(44)

3- İbn Ömer'den gelen rivayet: Abdürrezzak'ın kitabında, Ma'mer — Eyyub senediyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer, (şek gününde) havada bulut olduğu vakit oruç tutardı, bulut olmadığı zaman oruç tutmazdı.(45)

Sahihayn'da İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Hilâli gördüğünüz zaman oruç tutun ve (öteki) hilâli gördüğünüz zaman orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa takdir yapın." buyurmuştur.(46) İmam Ahmed (r.h.) sahih bir senedle Nâfi'in şöyle dediğini ilâve eder: Şaban ayının yirmi dokuzu olunca Abdullah (İbn Ömer) hilâli gözetlemesi için adam gönderir, şayet adam hilâli görürse oruca başlardı. Hilâli göremezse ve gökyüzünde görüşünü engelleyecek bir bulut veya sis bulunmazsa oruç tutmazdı. Eğer gökyüzünde görüşünü engelleyecek bir bulut veya sis bulunursa oruç tutardı.(47)

4- Enes'ten gelen rivayet: İmam Ahmed'in, İsmail b. İbrahim'den ri-

---

43. Mekhûl, Hz. Ömer'e yetişmemiş olduğu için haber munkatı'dır.
44. Şâfiî, 1/251. Senedi munkatı'dır.
45. Abdürrezzak, *Musannef,* 7323. Senedi sahihtir.
46. Yukarıda geçti.
47. Ahmed, 2/5; Ebu Davud, 2320.

vayetine göre Yahya b. Ebu İshak anlatıyor: Öğle vakti yahut ona yakın bir vakitte hilâli gördüm. İnsanlardan bir kısmı orucu bozdu. Enes b. Mâlik'e gidip ona hilâlin görüldüğünü ve bir kısım insanların orucu bozduğunu haber verdik. Dedi ki: Bugün benim için tam otuz bir gün oluyor. Zira Hakem b. Eyyub, insanlar oruca başlamadan önce bana, "Ben yarın oruç tutacağım." diye haber gönderdi. Ben de ona muhalefet etmek istemedim, oruç tuttum. Ben bugünümü geceye tamamlayacağım.

5- Muâviye'den gelen rivayet: Ahmed'in, Mugîre — Saîd b. Abdülaziz — Mekhûl ve Yunus b. Meysera b. Halbes senediyle rivayetine göre Muâviye b. Ebu Süfyan: "Şaban'dan bir gün oruç tutmam bana, Ramazan'dan bir gün yememden daha iyidir." derdi.[48]

6- Amr b. Âs'tan gelen rivayet: Ahmed'in, Zeyd b. Habbâb — İbn Lehîa — Abdullah b. Hübeyre senediyle rivayetine göre Amr b. Âs, Ramazan olup olmadığında şüphe edilen günde oruç tutardı.

7- Ebu Hureyre'den gelen rivayet: (Ahmed'in) Abdurrahman b. Mehdî — Muâviye b. Salih — Ebu Hureyre'nin kölesi Ebu Meryem senediyle rivayetine göre Ebu Hureyre demiştir ki: Acele edip Ramazan orucuna bir gün önce başlamam bana göre geri kalmamdan daha iyidir. Çünkü acele ettiğimde kaçırdığım gün olmaz. Geri kaldığımda kaçırdığım gün olur.

8- Hz. Âişe'den gelen rivayet: Saîd b. Mansur, Ebu Avâne — Yezid b. Humeyr senediyle Ramazan olup olmadığında şüphe edilen günde Hz. Âişe'ye sormak için giden haberciden Hz. Âişe'nin şöyle dediğini aktarır: Şaban'dan bir gün oruç tutmam bana göre Ramazan'dan bir gün yememden daha iyidir.

9- Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan —Allah her ikisinden de razı olsun— gelen rivayet: Yine Saîd'in, Yakub b. Abdurrahman — Hişam b. Urve — Münzir'in kızı Fâtıma senediyle rivayetine göre, Ramazan hilâli, hava kapalı olduğu için görülmediği vakit Esmâ mutlaka bir gün önce oruca başlar ve böyle yapılmasını emrederdi.

Ahmed'in, Ravh b. Abbâd — Hammâd b. Seleme — Hişam b. Urve — Fâtıma senediyle rivayetine göre Esmâ, Ramazan olup olmadığı şüpheli

---

48. Rivayet munkatı'dır. Amr b. Âs rivayeti de munkatı'dır. Senedinde zayıf bir râvi olan İbn Lehîa vardır. Ebu Hüreyre rivayeti farziyete delil olmaz, yalnız ihtiyat ve müstehaplık ifade eder.

olan günde oruç tutardı.

Ahmed'den aktadığımız bütün rivayetler Fazl b. Ziyad'ın ondan derlediği *Mesâil*'dendir.

Esrem'in rivayetine göre Ahmed: "Gökyüzünde bir bulut yahut görüşü engelleyen bir durum olursa oruç tutar; gökyüzünde görüşü engelleyen bir durum olmazsa oruç tutmaz." demiştir. İki oğlu Salih ile Abdullah, el-Mervezî, Fazl b. Ziyad ve daha başkaları ondan aynı görüşü aktarmışlardır.

Cevap: Birkaç yönden cevap verilecektir:

1- Sahabeden yaptığınız nakiller arasında o günün orucunun farz olduğunu açıkça ifade eden münasip bir rivayet mevcut değil ki, onların yaptıkları Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünnetine aykırı olsun. Nihayet onlardan gelen nakiller olsa olsa o gün ihtiyaten oruç tutmayı ifade etmektedirler. Enes, emirlere *(ümerâ)* muhalefet etmek istemediğinden o gün oruç tuttuğunu açıkça belirtmiştir. Bu yüzden bir rivayete göre İmam Ahmed: "Halk, oruca başlama ve orucu bozma konusunda devlet başkanına bağımlıdır." demiştir. Allah Rasûlü'nden (s.a.) gerek fiil gerek söz olarak aktardığımız naslar yalnızca hava kapalı olduğu gün oruç tutmanın farz olmadığını gösterir, haram olduğunu göstermezler. Öyleyse o gün oruç tutmayanlar caiz olanı yapmış, oruç tutanlar ise ihtiyatlı davranmış olurlar.

2- Sahabenin bir kısmı sizin aktardığınız gibi o gün oruç tutar, bir kısmı ise tutmazdı. O gün oruç tuttuğu en sahih ve en açık şekilde rivayet edilen Abdullah İbn Ömer'dir. İbn Abdilber diyor ki: Tâvus el-Yemanî ve Ahmed b. Hanbel de onun görüşündedir. Bunun benzeri Hz. Ebu Bekir'in kızları Âişe ve Esmâ'dan da rivayet edilmiştir. Bunlardan başka İbn Ömer'in görüşünü paylaşan kimse bilmiyorum. Şu sahabîlerden şek günü (Ramazan olup olmadığı bilinmeyen günde) oruç tutmanın mekruh olduğu rivayet edilmiştir: Ömer İbnü'l-Hattâb, Ali b. Ebu Tâlib, İbn Mes'ûd, Huzeyfe, İbn Abbas, Ebu Hureyre ve Enes b. Mâlik, Allah onlardan razı olsun.

Ben derim ki: Ali, Ömer, Ammar, Huzeyfe ve İbn Mes'ûd'tan Şaban'ın son günü nafile oruç tutmanın yasak olduğu nakledilmiştir. Bu konuda Ammar: "Kim şek gününde oruç tutarsa muhakkak Ebu'l-Kasım'a (Hz. Muhammed'e, s.a.) isyan etmiş olur." demiştir.[49]

49. Ebu Davud, 2334; Tirmizî, 686; Nesâî, 4/153; İbn Mâce, 1645; Dârimî, 2/2. Buharî (30/11)

Hava kapalı olduğu gün, ihtiyaten, eğer bugün Ramazan ise farz oruç yerine geçer, değilse nafile oruç olur düşüncesiyle tutulan oruca gelince; sahabeden gelen rivayetler bunun caizliğini icabettirir. İbn Ömer ve Âişe'nin yaptığı da budur. Maamafih Âişe, "Hz. Peygamber (s.a.) hava kapalı olduğundan Şaban'ın hilâli görülmezse otuz gün sayar, sonra oruç tutardı." diye rivayette bulunmuştur. Onun bu hadisi "Şayet sahih olsa Âişe, ona muhalefet etmezdi." denilerek reddedilmiş ve onun oruç tutması hadiste bir illet sayılmıştır. Ama iş öyle değildir. Çünkü Âişe o günün orucunu farz saymamış, yalnız ihtiyaten tutmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.) fiil ve emrinden orucun, sayı tamamlanıncaya kadar farz olmayacağını anlamıştır. Gerek Âişe, gerekse İbn Ömer bu orucun caiz olmadığını anlamamıştır.

Bu konudaki en doğru ve yerinde görüş budur. Hadisler ile sahabe söz ve davranışları bu sayede birbirleriyle uzlaşmış olurlar. Nitekim şu rivayet de bunu ortaya koymaktadır: Ma'mer — Eyyub — Nâfi' — İbn Ömer senediyle rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Ramazan hilâli konusunda: "Onu gördüğünüz zaman oruç tutun. (Şevval) hilâlini gördüğünüz zaman orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa otuz gün takdir edin." buyurdu. İbn Ebî Ravvâd, bu hadisi Nâfi' yoluyla İbn Ömer'den: "...Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın." şeklinde rivayet ediyor.

Mâlik ve Ubeydullah, Nâfi' yoluyla hadisi İbn Ömer'den: "...takdir edin." şeklinde rivayet ediyorlar. Bu da gösterir ki, İbn Ömer hadisten otuza tamamlamanın farz olduğunu değil, caiz olduğunu anlamıştır. Artık o, otuzuncu gün oruç tuttuğu vakit ihtiyaten iki caizden birini yerine getirmiş olmaktadır. Bunun bir delili de şudur: İbn Ömer (r.a.) şayet şek günü oruç tutmanın farz olduğunu savunanların dedikleri gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) sözünü "Ayı yirmi dokuz olarak takdir edin, sonra oruç tutun." şeklinde anlasaydı muhakkak bunu hem âilesine, hem başkalarına emreder, o gün özellikle sırf kendisi oruç tutmakla yetinmez, bunu başkalarına emretmemezlik yapmaz ve bu gün oruç tutmanın insanlara farz olduğunu elbet açıklardı.

İbn Abbas (r.a.) şek günü oruç tutmaz ve şu hadisi delil gösterirdi: "Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın. Yine (öteki) hilâli görünceye ka-

---

kesinlik ifade edecek bir şekilde muallak olarak rivayet etmiştir. İbn Huzeyme (1914), İbn Hibbân (878) ve Hâkim (1/423, 424) rivayetin sahih olduğunu söylemişlerdir.

dar orucu bozmayın. Şayet hava kapalı olursa sayıyı otuza tamamlayın."

Mâlik bu hadisi, *Muvatta*'ında, sanki İbn Ömer hadisini ve Hz. Peygamber'in (s.a.) "takdir edin" sözünü tefsir edici sayarcasına İbn Ömer hadisinin hemen peşinden kaydetmiştir.

İbn Abbas derdi ki: Aya bir yahut iki gün önce başlayana şaşarım. Oysa Allah Rasûlü (s.a.): "Ramazan'a bir yahut iki gün önce başlamayın." buyurdu. Herhalde İbn Abbas bu sözleriyle İbn Ömer'e karşı gelmektedir.

İşte böyle bu iki büyük sahabîden biri şiddet tarafına meyletse, diğeri kolaylaştırma tarafına meylederdi. Bu durum birçok meselede kendini göstermektedir. Abdullah İbn Ömer, birtakım konularda zorlaştırma yolunu tutmuştur ki, o konularda sahabe kendisine muvafakat göstermemiştir. İbn Ömer, abdestte gözlerinin içini de yıkardı. Hatta bu yüzden kör oldu. Başını meshettiği zaman, kulaklarını yeni su almak suretiyle ayrıca yıkardı. Hamama girmeyi menederdi. Girdiği zaman bundan dolayı guslederdi. İbn Abbas ise hamama girerdi. İbn Ömer, biri yüz için diğeri dirseklere kadar eller için olmak üzere iki kere ellerini yere vurmak suretiyle teyemmüm alır, bir tek vuruşla ve yalnız avuçlar üzerine meshetmekle yetinmezdi. İbn Abbas ise ona muhalefet eder ve, "Teyemmüm, yüz ve avuçlar için elleri bir kere yere vurmaktır." derdi. İbn Ömer, karısını öptüğünden dolayı abdest alır ve bu şekilde fetva verirdi; çocuklarını öptüğü zaman ağzını su ile çalkalar, sonra namaz kılardı. İbn Abbas ise, "Ha karımı öpmüşüm, ha fesleğen koklamışım, farketmez." derdi.

İbn Ömer, bir kimse bir başka namaz kılarken üzerinde bir kazâ namazı borcu olduğunu hatırlarsa o kimsenin, kıldığı namazı tamamlayıp hatırladığı kazâ namazını kılmasını, sonra da kılmakta olduğu o namazı yeniden kılmasını emrederdi. Ebu Ya'lâ el-Mavsılî bu konuda *Müsned*'inde Hz. Peygamber'den (s.a.) bir hadis rivayet etmekteyse de, doğrusu bu rivayet İbn Ömer'e ait olup mevkûftur. Beyhakî diyor ki: İbn Ömer'den merfû hadis olarak rivayet edilmişse de sahih değildir. İbn Abbas'tan da merfû olarak rivayet edilmiş, ancak bu da sahih değildir.

Sözün özü: Abdullah İbn Ömer zorlaştırma ve ihtiyat yolunu tutardı. Ma'mer — Eyyub — Nâfi senediyle rivayet edildiğine göre İbn Ömer, imamın kıldırdığı namazın bir rekâtına yetiştiği vakit o rekâta başka bir rekât daha ilâve eder, namazını bitirince iki sehiv secdesi yapardı. Zührî: "Bunu ondan başka hiç kimsenin yaptığını bilmiyorum." diyor.

Ben derim ki: Her halde bu secde —oturuşun yeri çift rekâtı müteakip olduğu halde— onun bir rekâtı müteakip oturmuş olmasındandır.

Sahabenin, "Şabandan bir gün oruç tutmamız bize göre Ramazan'dan bir gün yememizden daha iyidir." demeleri, bu günün orucunu farz oruç diye tutmadıklarını göstermektedir. Şayet bu gün onlara göre kesinlikle Ramazan'dan olsaydı muhakkak "Bu gün Ramazan'dandır, oruç tutmamamız caiz değlidir." derlerdi.

Caiz olduğunu göstermek amacıyla şek günü oruç tutmadıklarını ifade eden rivayetler de onların bu orucu müstehap ve daha uygun olduğu düşüncesiyle tuttuklarını gösterir. İşte İbn Ömer... Hanbel, *Mesâil*'inde, Ahmed b. Hanbel — Vekî — Süfyân — Abdülaziz b. Hakîm el-Hadramî senediyle İbn Ömer'in: "Şayet bütün sene oruç tutsam muhakkak Ramazan olup olmadığı şüpheli olan günde oruç tutmazdım." dediğini rivayet eder.(50)

Hanbel'in, Ahmed b. Hanbel — Ubeyde b. Humeyd — Abdülaziz b. Hakîm senediyle rivayetine göre İbn Ömer'e: "Hiçbir günün orucunu kaçırmamak için Ramazan'dan önce oruca başlayabilir miyiz?" diye sordular, o da: "Of, of!.. Cemaatle birlikte oruç tutun." dedi. İbn Ömer'in: "Herhangi biriniz ayın asla önüne geçmesin." dediği sahihtir. Hz. Peygamber'in (s.a.) de: "Hilâli görünce oruç tutun ve (öteki) hilâli görünce orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa ayı otuz gün sayın." buyurduğu sahihtir.

Ali b. Ebu Tâlib (r.a.) aynı tarzda şöyle demiştir: Hilâli gördüğünüz zaman onu görmüş olduğunuzdan dolayı oruç tutun. (Öteki) hilâli gördüğünüz zaman orucu bozun. Şayet hava kapalı olursa sayıyı tamamlayın.

İbn Mes'ûd (r.a.) da: "Şayet hava kapalı olursa ayı otuz gün sayın." demiştir.

Bu sahabe söz ve davranışlarının *(=âsâr)* şayet kendilerinden o günde oruç tutma konusunda rivayet gelen sahabenin söz ve davranışlarıyla çatıştıkları düşünülürse bu sahabe söz ve davranışlarının gerek söz, gerekse anlam bakımından merfû hadislere muvafakat etmelerinden dolayı bunları esas almak daha uygundur. Şayet aralarında bir çelişki bulunmadığı düşünülürse o zaman iki uzlaştırma yolu vardır:

---

50. Hem bu rivayetin, hem de ondan sonrakinin senedi sahihtir.

1- Şek gününde oruç tutulmayacağını ifade eden sahabe söz ve davranışlarının, hava kapalı olmadığı zamana yahut o gün oruç tutmayı farz sayanların yaptıkları gibi ayın sonunda havanın kapalı olmasına yorumlamak.

2- Kendilerinden şek gününde oruç tuttukları rivayet edilen sahabenin söz ve davranışlarını farz olarak değil, müstehap olarak daha uygun olanı yapmaya ve ihtiyatlı davranmaya yorumlamak. Bu sahabe söz ve davranışları bu orucun farz olmadığı konusunda açıktır. Bu yol naslara ve şerîat kaidelerine muvafakata daha yakındır. Şek konusunda eşit iki gün arasını ayırt etmekten de bu yol sayesinde selâmete erişilmiş olur. Böylece birisi şek günü ve ikincisi —onda da kesinlikle şek bulunduğu halde— yakîn (kesinlik) günü sayılır. Ramazan mı, değil mi diye şüphe ettiği halde o günün kesinlikle Ramazan'dan olduğuna inanmasını kula teklif etmek, güç yetirilemeyecek bir şeyi teklif ve birbirine denk iki şey arasını ayırt etmek demektir. En iyi bilen Allah'tır.

D) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İFTAR EDİŞİ

1— İftar Edişi:

Hz. Peygamber (s.a.) halka, bir tek müslüman erkeğin şahitliği ile oruca başlamayı ve iki kişinin şahitliği ile de oruçtan çıkmayı emrederdi.

[Bayram (namazı) vakti çıktıktan sonra iki şahit Şevval hilâlini gördüklerine tanıklık etseler Hz. Peygamber (s.a.) orucu bozar ve insanlara da oruçlarını bozmayı emreder, ertesi günü bayram namazını vaktinde kıldırırdı.[51]]

[İftarda acele eder ve acele davranılmasını teşvik ederdi. Kendisi sahur yemeği yer, sahur yemeği yenilmesini tavsiye ederdi. Sahuru geciktirir, geciktirilmesini de teşvik ederdi.[52]]

---

51. Ebu Davud, 2339; Ahmed, 4/14, 5/362, 363; Dârakutnî, 2/169. Hz. Peygamber'in (s.a.) sahâbilerinden biri anlatıyor: İnsanlar Ramazan'ın son gününde ihtilâfa düştüler. İki bedevî gelip Hz. Peygamber'in huzurunda akşama doğru hilâli gördüklerine şahitlik ettiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.), insanlara orucu bozmalarını ve sabahleyin namazgâha gelmelerini emretti. Bu rivâyetin senedi sahihtir. Dârakutnî, sahih olduğunu söylemiştir. Sahabînin bilinmemesi zarar vermez. Çünkü onların hepsi sikadır. Bu hadisten hareketle bayram yapma konusunda iki kişinin şahitliğine itibar edileceği söylenmişse de herhangi bir olayda sırf iki kişinin şahitliğini kabul, bir kişinin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini göstermez.
52. Buharî, 30/45; Müslim, 1098. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "İnsanlar iftarda acele ettikleri müddetçe hayır içinde olurlar." Buharî (30/20) ve Müslim'in (1095) rivayet et-

İftarı, hurma ile, bulunmazsa su ile açmayı teşvik ederdi. Bu Hz. Peygamber'in (s.a.) ümmetine şefkatinin ve onlar için hayır istemesinin ne denli tam olduğunu gösterir. Çünkü mide boş iken tabiata tatlı şeyi vermek, o şeyi tabiatın kabul etmesine ve güçlerin, özellikle de görme gücünün, ondan yararlanmasına daha iyi sebep olur. Güçler (yahut görme gücü) tatlı şey ile kuvvet kazanır. Medine'nin tatlısı ve reçeli hurmadır. Medineliler yanında hurma gıdadır, katıktır; yaş hurma meyvedir. Suya gelince: Oruç tutunca ciğerde bir tür kuruluk meydana gelir. Su ile ıslatıldığında bundan sonra gıdadan yararlanması doruk noktada olur. Bu yüzden susamış aç kimsenin yemekten önce biraz su içip sonra yemek yemesi daha uygundur. Maamafih hurma ve suda, kalbin iyileşmesine tesir eden bir özellik vardır ki, bunu ancak kalp doktorları bilirler.

2— İftar Duaları:

Hz. Peygamber (s.a.) akşam namazını kılmadan önce iftar ederdi. Bulursa birkaç yaş hurma ile, onu bulamazsa birkaç kuru hurma ile, onu da bulamazsa birkaç yudum su ile orucunu açardı.(53)

Orucunu açarken: "Allah'ım! Senin rızan için oruç tuttum. Rızkınla orucumu açtım. Oruçlarımızı kabul et. Sen şüphesiz herşeyi işitir ve bilirsin." diye dua okuduğu rivayet edilmekteyse de bu rivayet sağlam değildir.(54)

---

tiği bir hadiste "Sahur yeyin. Çünkü sahurda bereket vardır." buyuruluyor. Müslim (1096), Tirmizî (708), Ebu Davud (2343) ve Nesâî'nin (4/146) rivayet ettiği bir hadiste "Bizim orucumuzla ehl-i kitabın orucunu ayıran husus, sahur yemedir." buyurulmuştur. Buharî (30/19) ve Müslim'in (1097) rivayetlerine göre Zeyd b. Sâbit anlatıyor: Hz. Peygamber'le birlikte sahur yedik. Sonra namaza kalktı. (Zeyd'den hadisi rivayet eden râvi diyor ki:) "Ezanla sahur arasında ne kadar zaman geçti?" diye sordum. (Zeyd): "Elli âyet okuyacak kadar." dedi. Bk.*Mecmau'z-Zevâid,* 3/154, 155.

53. Ahmed, 3/164; Tirmizî, 696; Ebu Davud, 2356. Senedi güçlüdür. İbn Huzeyme (2066) şu metinle rivayet ediyor: "Hurma bulan onunla iftar etsin. Bulamayan su ile iftar etsin. Çünkü su temizleyicidir." Senedi sahihtir. Abdürrezzak (7586), Ahmed (4/17, 18, 213, 214), Ebu Davud (2355), Tirmizî (694) ve İbn Mâce (1699) ise şu metinle rivayet etmektedir: "Hurmayı bulan, onunla iftar etsin. Hurmayı bulamayan su ile iftar etsin. Çünkü su temizleyicidir." İbn Huzeyme (2067), İbn Hibbân (893) ve Hâkim (1/431, 432) bu rivayetin sahih olduğunu söylemişlerdir. Zehebî de Hâkim'e muvafakat etmiştir. Bu hadisteki emir, müstehaplık ifade eder. İbn Hazm, topluluğa muhalefet edip, bulunduğunda hurma bulunmadığında su ile iftar etmenin farz olduğunu söylemiştir.
54. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 481. Senedi çok zayıftır. Hadis üstadları bir râvisinin hadis uyduran bir kişi olduğunu söylemişlerdir.

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.):

اَللّٰهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَعَلٰى رِزْقِكَ اَفْطَرْتُ

"Allah'ım! Senin rızan için oruç tuttum. Rızkınla orucumu açtım." diye dua ettiği rivayet edilmektedir. Ebu Davud'un, Muaz b. Zehra'dan rivayetine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle dediği onun kulağına ulaşmıştır.(55)

Rivayete göre Hz.Peygamber (s.a.) orucunu açtığı zaman: "Susuzluk gitti, damarlar ıslandı ve inşâllahu teâlâ ecir sabit oldu." derdi. Ebu Davud bu hadisi, Hüseyn b. Vâkıd — Mervân b. Salim el-Mukaffa' — İbn Ömer senediyle rivayet etmiştir.(56)

Rivayete göre, "Oruçlunun iftar vakti yaptığı bir dua vardır ki, o dua reddolunmaz." buyurmuştur. Bu hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir.(57)

Hz. Peygamber'in (s.a.): "Gece şu taraftan (yani doğudan) yönelip geldiği ve gündüz de şu taraftan (yani batıdan) arkasını dönüp gittiği vakit oruçlu, orucunu bozmuştur." buyurduğu(58) sahihtir. Bu hadis, iki türlü tefsir olunarak denmiştir ki: Niyet etmese de hükmen orucunu bozmuş olur, demektir yahut "sabahladı" ve "akşamladı" sözlerinde olduğu gibi iftar etme vakti girmiş olur demektir.

---

55. Ebu Davud, 2358; İbnü's-Sünnî, 273. Muaz b. Zehra, tâbiîdir. İbn Hibbân'dan başkası onu sika kabul etmemektedir. Hadis mürseldir.
56. Ebu Davud, 2357; Dârakutnî, 1/422; İbnü's-Sünnî, 479. Mervan b. Salim el-Mukaffa'ı, İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Dârakutnî ve İbn Hacer, onun hadisini hasen saymışlardır. Hadisin diğer râvileri sikadır. Hâkim'in "Buharî, Mervan'ın rivayetini delil olarak kullanmıştır." sözü bir vehimdir. Çünkü Buharî'nin, rivayetini delil olarak kullandığı Mervan, bu Mervan değildir.
57. İbn Mâce, 1753. Senedinde İshak b. Ubeydullah adlı bir râvi vardır. İbn Hibbân onu *Sikât* adlı eserinde kaydetmiştir. Diğer râvileri Buharî'nin şartlarını taşımaktadır. Ziya el-Makdisî'nin, *el-Muhtâra* adlı eserinde Enes'ten rivayet ettiği "Üç dua reddolunmaz: 1) Babanın çocuğuna duası, 2) Oruçlunun duası, 3) Yolcunun duası." hadisi, bu hadise şâhidlik eder. Ayrıca Tirmizî (3595) ve İbn Mâce'nin (1752) rivayet edip İbn Hibbân'ın (2408) sahih, Hafız İbn Hacer'in hasen saydığı şu hadis de buna şâhidlik eder: "Üç kimsenin duası reddolunmaz: 1) İftar ettiği vakit oruçlunun, 2) Âdil devlet başkanının, 3) Mazlumun."
58. Buharî, 30/43; Müslim, 1100.

3— Oruçlunun Sakınacağı Şeyler:

Hz. Peygamber (s.a.) oruçlunun, cinsel ilişki ifade eden çirkin sözler söylemesini, şamata etmesini, sövmesini ve kendisine sövüldüğünde karşılık vermesini yasaklamış; onun, söven kimseye "Ben oruçluyum." diye cevap vermesini emretmiştir. Âlimlerden kimileri, bu sözü diliyle söyler diyor —ki daha açık görünen budur—, kimileri, kendisine oruçlu olduğunu hatırlatmak için kalbiyle söyler diyor ve kimileri de farz oruç tutuyorsa diliyle, nafile oruç tutuyorsa içinden söyler; çünkü bu, gösterişten daha uzaktır diyorlar.

E) RAMAZAN'DA YOLCULUK

1— Ramazan'da Yolculuğa Çıkması:

Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan'da yolculuğa çıktı; hem oruç tuttu ve hem de tutmadı. Sahabîleri, oruç tutup tutmama arasında serbest bıraktı.

2— Savaşta Oruç:

Düşmanlarına yaklaştıklarında onlara karşı savaşta güç elde etmeleri için sahabîlere orucu yemelerini emrederdi.

Böyle bir durumla mukîm iken karşılaşılsa ve oruç yenildiği takdirde düşmanla karşılaşmaya güç elde edilecek olsa bu halde müslümanlar oruçlarını bozabilirler mi? Bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Bunların delil bakımından en sağlam olanı bu haldeki müslümanların oruçlarını bozabileceklerIdir. İbn Teymiye'nin tercihi de budur. İslâm orduları Şam yakınlarında düşmanla karşılaştığında İbn Teymiye bu şekilde fetva verdi.[59] Kuş-

---

59. Bu olay, 702/1302 senesinde Şam yakınlarındaki Mercu's-Suffer denilen yerde meydana gelmişti. O savaşa Şakhab savaşı denir. Orada Moğollardan pek çok nefer öldürüldü ve kalabalık bir grup esir alındı. Allah, müslümanları galip ve muzaffer eyledi, hamdolsun zalim milletin ardını kesti. Şeyhulislâm İbn Teymiye (r.h.) bu meydan muharebesine hem diliyle, hem de canıyla katıldı. Allah, va'dini gerçekleştirip kendisi için çarpışan orduyu muzaffer eyleyinceye ve Moğolları tek başına hezimete uğratıp inananlara yardım edinceye kadar İbn Teymiye insanlara sebat göstermelerini tavsiye etti, onlara

kusuz bu sebeple orucu bozma sırf yolculuk sebebiyle oruç bozmaya göre daha uygundur. Hatta yolcunun orucu yemesinin mübah kılınması bu halde iken orucun yenilmesinin mübah olduğuna da bir tenbihtir. Çünkü bu hal, oruç yemenin caiz olması için daha haklı bir sebeptir. Zira diğer halde kuvvet yalnız yolcuya mahsus iken burada kuvvet, hem orucu yiyen mücâhide ve hem de müslümanlara aittir. Hem cihad meşakkati, yolculuk meşakkatinden daha büyüktür. Mücahidin oruç tutmamasıyla elde edilen fayda, yolcunun oruç tutmamasıyla elde edilen faydadan daha büyüktür. Hem de Allah Teâlâ: "Düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın." buyurmuştur.(60) Düşmanla karşılaşıldığında orucu yeme, en büyük kuvvet sebeplerindendir.

Hz. Peygamber (s.a.) âyette geçen "kuvvet" kelimesini, "ok atmak" ile tefsir etmiştir.(61) Oruç bozmak, gıda almak gibi takviye edici, yardım edici şeyler bulunmaksızın ok atmak tam olarak gerçekleşmez ve ondan beklenen sonuç meydana gelmez. Hz. Peygamber (s.a.) düşmanlarına yaklaştıkları vakit sahabeye: "Doğrusu düşmanınıza yaklaştınız. Orucu yemek size daha çok güç katar." buyurdu. Bu bir ruhsattı. Sonra bir başka yere konakladılar. "Doğrusu siz düşmanınıza hücum etmek üzeresiniz. Orucu yemek size daha çok güç katar. Orucunuzu yeyin." buyurdu. Bu ise bir azîmettir. Sahabî: "Bu emir üzerine orucu bozduk." diyor.(62) Hz. Peygamber (s.a.) görüldüğü üzere orucu bozmaya sebep olarak düşmanlarına yaklaşmalarını ve düşmanla karşılaşmak için kuvvete muhtaç olmalarını göstermiştir. Bu ise yolculuk dışında bir başka sebeptir. Yolculuk, başlıbaşına müstakil bir sebeptir. Gösterdiği sebepler arasında ondan söz etmemiş ve ona işarette de bulunmamıştır. Özelliği olan bu oruç yeme meselesinde

---

zafer va'detti ve iki iyilikten biriyle ya ganimete, ya ebedî kurtuluşa kavuşmakla müjdeledi. O savaşta bulunan komutanlardan biri anlatıyor: Merhum Üstad, Mercu's-Suffer'de düşmanla kapışma gününde iki ordu birbiriyle karşı karşıya geldiği vakitte bana: "Beni ölüm yerinde durdur." dedi. Ben de onu sel gibi akan düşmanın karşısına gönderdim. "İşte ölüm yeri, işte düşman!" dedim. Gözünü göğe dikti, dudaklarını uzun müddet kıpırdattı. Sonra hızla harekete geçti ve savaşa koyuldu. Sonra savaş kargaşası içinde onu gözden kaybettim. Onu tekrar gördüğümde Allah fethi müyesser kılmış ve İslâm ordusunu muzaffer eylemişti. Geniş bilgi için bk. İbn Abdilhadî, *el-Ukûdu'd-Dürriyye,*

60. Enfâl, 8/60.
61. Müslim, 1917. Ukbe b. Âmir el-Cühenî anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.) minberde "Düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın." âyetini okuduktan sonra şöyle dediğini işittim: "Dikkat edin, kuvvet, atıcılıktır! Dikkat edin, kuvvet, atıcılıktır! Dikkat edin, kuvvet, atıcılıktır!"
62. Müslim, 1120; Ebu Davud, 2306.

şeriat sahibinin hükümsüz saydığını itibara alarak bunu sebep göstermek, düşmana karşı konulacak kuvvet vasfını hükümsüz saymak ve sırf yolculuğu itibara alma şerîat sahibinin itibar ettiği ve sebep gösterdiği şeyi hükümsüz sayma demektir.

Toparlayacak olursak; şerîat sahibinin tenbihi ve hikmeti cihad sebebiyle oruç yemenin sırf yolculuk sebebiyle oruç yemeye nazaran daha yerli yerinde bir hareket olmasını icabettirir. Ya bir de Hz. Peygamber (s.a.) sebebe işaret etmiş, ona tenbihte bulunmuş, hükmünü açıklamış ve bu sebepten ötürü sahabîlere oruçlarını bozmalarını emretmişse ne demeli? Şu hadis de bunu göstermektedir: İsa b. Yunus, Şu'be — Amr b. Dinar — İbn Ömer senediyle rivayet eder ki, Allah Rasûlü (s.a.) Mekke fethi günü ashabına: "Bugün savaş günüdür. Derhal orucunuzu bozun." diye buyurdu.(63) Şu'be'den hadisi, Saîd b. Rebî de rivayet ederek İsa b. Yunus'a mütabaat etti. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.), savaşı sebep gösterdi ve hemen arkasından (sebep bildiren) bir edat —fâ edatı— getirmek suretiyle orucu yeme emrini verdi. Herkes bu sözden orucu bozmanın savaştan ötürü olduğunu anlar. Yolculuk, cihaddan tecrid edildiği zaman ise Allah Rasûlü (s.a.), orucu bozma konusunda; bu Allah'tan bir ruhsattır, bu ruhsata kim uyarsa iyi yapmış olur, kim de oruç tutmak isterse ona bir günah yoktur, derdi.

3— Ramazan'da Çıktığı Gazalar:

Allah Rasûlü (s.a.), en muazzam ve en büyük gazaları olan Bedir ve Mekke fethi gazalarına Ramazan'da çıktı.

Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Ramazan'da iki gaza yaptık: Bedir gazası ve Mekke fethi. Her iki gazada da oruç tutmadık.(64)

Dârakutnî ve başkalarının Hz. Âişe'den rivayet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte umre yapmak üzere Ramazan'da yola çıktık. Allah Rasû-

63. Râvileri sikadır.
64. Tirmizî, 714; Ahmed, 140. Senedinde zayıf bir râvi olan İbn Lehîa varsa da yuarıda geçen (Dipnot: 62) hadis bu hadise şâhidlik eder. Tirmizî diyor ki: Hz. Ömer'den buna benzer bir rivayet aktarılmıştır; düşmanla karşılaşıldığında orucu bozmaya ruhsat vermiştir. İlim adamlarının bir kısmı da bu görüştedir.

lü oruç tutmadı, ben tuttum. O, namazı kısaltarak kıldı, ben tam kıldım..." hadisi[65] bir yanılgıdır. Ya Hz. Âişe'ye atfedilen bir yanılgıdır —daha açık görünen budur— yahut onun yaptığı bir yanılgı olup şu konuda İbn Ömer'in başına gelen burada onun başına gelmiştir: İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) Recep ayında umre yaptı." dediğinde Hz. Âişe: "Allah, Ebu Abdurrahman'a (İbn Ömer'e) rahmet etsin. Kendisi Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bütün umrelerinde yanında bulunmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) katiyen Recep ayında umre yapmamıştır." demişti.[66] Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.) yine bütün umreleri Zilkâde ayında idi; katiyen o, Ramazan'da umre yapmamıştır.

4— Yolculukta Oruç:

Hz. Peygamber (s.a.), oruçlunun orucu bozabileceği mesafe için bir sınır koymamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih bir rivayet gelmemiştir. Dihye b. Halife el-Kelbî, üç millik bir yolculukta oruç bozmuş ve oruç tutanlara: "Muhammed'in (a.s.) sünnetini terk ediyorlar." demiştir.[67]

Sahabe-i kiram yolculuğa çıktıklarında evleri geçmeyi (geride bırakmayı) dikkate almaksızın oruçlarını bozuyorlar ve bunun Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ve prensibi olduğunu haber veriyorlardı. Nitekim Ubeyd b. Cebr'in rivayetinde de böyledir: "Rasûlullah'ın (s.a.) ashabından Ebu Basra el-Gıfârî ile Ramazan ayında Fustat'tan bir gemiye bindik. Daha evleri geçmemiştik ki sofranın getirilmesini istedi ve; buyur, dedi. "Evleri görmüyor musun?" diye özür beyan ettim. Bunun üzerine Ebu Basra: "Rasûlullah'ın sünnetini terk mi ediyorsun?" dedi. Hadisi Ebu Davud ve Ahmed b. Hanbel (r.h.) rivayet etmiştir.[68] Ahmed b. Hanbel'in (r.h.) rivayeti şöyledir: "Ebu Basra ile Fustat'tan İskenderiye'ye giden bir gemiye bindik. Geminin demirlediği limana yaklaştığımızda yemeğini getirmelerini

---

65. Dârakutnî, 2/188. Senedi sahihtir.
66. Müslim, 1255 (220).
67. Ebu Davud, 2413. Senedinde Dıhye'den rivayette bulunan Mansur b. Saîd el-Kelbî adlı meçhul bir râvi vardır.
68. Ebu Davud, 2412; Ahmed 6/398; Beyhakî, 4/246. Hadisin senedinde Küleyb b. Zehl el-Hadramî vardır, Meçhüldür. Geri kalan râvileri sikadır. İleride gelecek Enes hadisinin şahitliği ile bu hadis güçlenmektedir.

emretti. Sofra kuruldu, sonra beni yemeğe çağırdı —ki bu olay, Ramazan ayı içinde idi.— "Ebu Basra! Vallahi, daha evler görünüp duruyor, bu nasıl olacak?" dedim. "Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetinden yüz mü çeviriyorsun?" dedi. "Hayır" dedim. "O zaman ye!" dedi. Ebu Basra; "Varıncaya kadar yeyip içtik," diye de ekledi.

Muhammed b. Kâ'b: Ramazan ayında Enes b. Mâlik'in yanına vardım. Yolculuğa çıkmak istiyordu. Devesine eğer vurulmuştu. Yolculuk elbiselerini giyinmişti. Yiyecek bir şeyler istedi ve yedi. "Bu sünnet mi?" dedim. "Evet, sünnet" dedi ve devesine bindi.(69) Tirmizî: Hadis hasendir, dedi. Dârakutnî de rivayetinde: Güneş batmaya yüz tutmuşken yedi, demiştir.

Bu hadisler, Ramazan ayında yolculuğa çıkanın orucunu bozabileceğini açıkça ortaya koymaktadır.(70)

---

69. Tirmizî, 799-800; Dârakutnî, 2/187-188; Beyhakî, 4/246. İsnadı kavîdir. Tirmizî ve birçok muhaddis hadisi hasen görmüştür. Daha önce geçen Ebu Basra hadisi hadisimize şâhiddir. Ebu Davud ve Ahmed'in, Dıhye b. Halife'den rivayet ettiği yine daha önce geçen hadis, şahitleriyle birlikte hasendir.
70. İshak b. Mansûr el-Mervezî'nin *Mesâil*'inde (vr.2/36) şöyle geçer: (İmam Ahmed'e) "Bir kimse yolculuğa çıktığında orucu ne zaman bozar?" diye sordu. "Evlerden tamamen uzaklaştığında" dedi. İshak da (yani Ebu Râhûyeh) dedi ki: Hayır, Enes b. Mâlik'in yaptığı gibi adımını atar atmaz bozar. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti de böyledir. Bağâvî'nin *Şerhu's-Sünne* (6/312)'sinde şöyle geçer: Bir grup âlim, mukîm olan kişi oruca niyetlense sonra da yolculuğa çıksa, oruç bozması caizdir, hükmüne varmışlardır. Bu, Şa'bî'nin görüşü olup İmam Ahmed de katılmaktadır.

F) ORUÇLUNUN BAZI FİİLLERİ

1— Oruçlunun Hanımını Öpmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.), hanımlarıyla cinsî münasebetten sonra cünüb bir halde fecir vaktine kadar durduğu da olmuştur. Fecirden sonra gusleder ve oruç tutardı.[71] Ramazan ayında oruçlu iken bazı hanımlarını öperdi.[72] Oruçlunun öpücüğünü suyla mazmaza yapmaya benzetmiştir.[73]

71. İmam Mâlik, *Muvatta*, 1/291; Buharî, 30/21; Müslim, 1109. Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'den (r.anhüma) rivâyet edilmistir.
72. İmam Malik, *Muvatta*, 1/292; Buharî, 30/24; Müslim, 1106, Kitâbu's-Sıyâm'da, Oruç iken, Öpmenin Şehveti Galeyana Gelmeyen Kişi Üzerine Haram Olmayışını Beyan Bâbı'nda, Hz. Âişe hadisinde şu ifade geçmektedir: "(Peygamber s.a.) Sizin nefsine en hâkim olanınızdı." Hadiste geçen "ereb"; nefsin arzu ve ihtiyacı, anlamına gelmektedir.
   Tirmizî der ki: Bazı âlimler nefsine sahip olabiliyorsa oruçlunun öpebileceği, yoksa orucunun selâmette olması için öpemeyeceği görüşündedirler. Bu Süfyan, Ahmed ve İshak'ın görüşüdür. Hafız İbn Hacer, Fethu'l-Bârî (4/131)'de şöyle der: Menî ya da mezî getiriyorsa, oruçlunun oynaşmasında, öpmesinde ve bakmasında âlimler ihtilâfa düşmüştür.Kufeli fakihler ve İmam Şâfiî: "Bakma durumu dışında, meni gelirse orucunu kaza eder; mezî gelmesi durumunda kaza etmez." Mâlik ve İshak da: "Bütün bunlarda kaza da gerekir, keffâret de; ancak mezîde keffâret gerekmez, sadece kaza eder." demişlerdir. İbn Kudâme diyor ki: Öper de meni gelirse orucu bozulur, bunda ihtilâf yoktur.
73. Ebu Davud'un (2385) rivâyetine göre Hz. Ömer der ki: Coştum ve oruçlu olduğum halde öptüm. Sonra da: "Ey Allah'ın Rasûlü, bugün büyük bir hata yaptım. Oruçlu olduğum halde öptüm." dedim. Rasûlullah: "Su ile mazmaza (gargara) yapmış olsaydın ne olurdu?" diye sordu. "Bunda bir sakınca yoktur." dedim. Rasûlullah (s.a.) da: "Öyleyse onunla uğraşma." buyurdu. İsnâdı sahihtir. İbn Huzeyme, (1999), İbn Hibbân, (905) ve Hâkim (41/431) hadisi sahih görmüşler, Zehebî de ona katılmıştır.

Ebu Davud'un Misda' b. Yahya yoluyla Hz. Âişe'den rivayet ettiği Hz. Peygamber'in (s.a.) oruçlu iken kendisini (Hz. Âişe annemizi) öptüğüne ve dilini emdiğine dair hadise[74] gelince, bu hadis hakkında ihtilâf edilmiştir. Bir grup hadis âlimi, Mısda'ı zayıf bulmuştur. Bu râvi hakkında ihtilâf edilmiş ve onun hakkında es-Sa'dî: "O, yoldan çıkmış ve sapık biridir" demiştir. Bir grup hadis âlimi de hadisi hasen sayıp adı geçen râvi hakkında: "O, güvenilir (sika), doğru sözlü bir insandır" demiştir. Nitekim Müslim, *Sahih*'inde ondan hadis rivayet etmiştir. Misda' hadisinin senedinde yer alan Muhammed b. Dînâr et-Tâhî el-Basrî de tenkid edilmiştir. Yahya: "Zayıftır" demiştir. Ondan gelen bir başka rivayette "Onun rivayetinde bir sakınca yoktur" şeklinde görüş belirtmiştir. Başkaları da: "Doğru sözlüdür" demişlerdir. İbn Adiyy ise: "Dilini emerdi" sözünü Muhammed b. Dînâr'dan başkası söylemez, ifadesini kullanmıştır ki, hadisi bu zât rivayet etmiştir. Yine hadisin senedinde bulunan Sa'd b. Evs hakkında da ihtilâf vardır. Yahya: "O, Basralı, zayıf bir râvidir" derken başkaları, sika olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân ise Sa'd'ı *es-Sikât* adlı eserinde kaydetmiştir.

Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin Hz. Peygamber'in (s.a.) cariyesi Meymûne'den rivayet ettikleri hadise gelelim. Meymûne şöyle rivayet eder: "Hz. Peygamber'e (s.a.), hem hanımı hem kendisi oruçlu iken hanımını öpen kişinin durumu soruldu: Orucunu bozmuştur, buyurdu."[75]

Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle buyurduğu sahih olarak nakledilmemiştir. Senedde, Ebu Yezîd ed-Dınnî vardır ki, bu hadisi Sa'd'ın kızı Meymûne'den rivayet etmiştir. Dârakutnî, Ebu Yezîd için: "O, tanınmamaktadır ve bu hadis de sâbit değildir" demiştir. Buharî ise: "Bu hadisi rivayet etmem, bu hadis münkerdir, Ebu Yezîd de meçhul bir râvidir." diyor.

Hz. Peygamber'in (s.a.) gençle yaşlı arasında ayrım yaptığı konusunda gelen rivayetler sahih değildir. Herhangi bir senedle bunu isbat eden bir şey gelmemiştir. Bunlar arasında en ceyyidi, Ebu Davud'un, Nasr b. Ali — Ebu Ahmed ez-Zübeyrî — İsrail — Ebu'l-Anbes — el-Eğarr — Ebu Hureyre senediyle rivayet ettiği şu hadistir: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.), oruçlunun hanımıyla oynaşmasını sordu; o şahsa izin verdi.

---

74. Ebu Davud, 2386; İbn Huzeyme, 2003. Senedi zayıftır. Senedinde Muhammed b. Dînâr ve Sa'd b. Evs bulunmaktadır. Her ikisi hakkında da çok söz söylenmiştir. Ebu Davud, İbn Hacer ve başkaları hadisi zayıf bulmuşlardır.
75. Ahmed, 6/463; İbn Mâce, 1686. Müellifin de söylediği gibi senedi zayıftır.

Başka birisi geldi ve aynı şeyi sordu; ikinci sorana da yasakladı. İzin verdiği şahıs yaşlı, yasakladığı şahıs ise gençti.[76] İsrail her ne kadar Buharî, Müslim ve diğer Kütüb-i Sitte imamları tarafından delil kabul edilmişse de bu hadisin illeti, İsrail ile el-Eğarr arasında Ebu'l-Anbes el-Adevî el-Kûfî'nin bulunmasıdır. Bu şahsın ismi Hâris b. Ubeyd'dir. O'nun hakkında bir şey söylememişlerdir.[77]

2— Yemek, İçmek ve Kan Aldırmak:

Unutarak bir şey yeyip içen kişinin orucunu kaza ettirmemesi de Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetindendi. Zira bu kimseyi Allah Teâlâ yedirip içirmiştir. Bu yeme ve içme işi, kula nisbet edilmemiştir ki bununla orucunu bozmuş olsun. Ancak bizzat kendi işlediği bir fiil ile orucunu bozmuş olur. Unutarak yeyip içmesi, uykuda yeyip içmesi gibidir. Dolayısıyla uyuyanın fiili için herhangi bir mükellefiyet olmadığı gibi unutanın fiili için de yoktur.

Şu fiillerin orucu bozduğu konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) aktarılan rivayetler sahihtir: Yemek, içmek, kan aldırmak[78] ve kusmak.[79]

---

76. Ebu Davud, 2387. Senedi hasendir. Mâlik, *Muvatta,* (1/293)'ında İbn Abbas'tan şöyle nakleder: Oruçlunun öpmesi soruldu. Bu konuda yaşlıya izin verdi. Gence mekruh olduğunu belirtti. İsnâdı sahihtir. Abdürrezzak (8418) da, Ma'mer-Âsım b. Süleyman- Ebû Miclez yoluyla gelen rivâyette: İbn Abbas'ın yanına, oruçlu iken hanımını öpmeyi soran yaşlı bir adam geldi ona, izin verdi. Sonra genç birisi geldi, Ona da yasakladı," deniyor. Râvileri sikadır. Tahavî (1/346) de Harîs b. Amr eş-Şa'bî -Mesrûk yoluyla Hz. Âişe'nin şöyle söylediğini rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.) oruçlu iken beni öpmüş ve benimle oynaşmış olabilir. Size gelince; (şehveti) zayıf yaşlı ihtiyar kimselerin bunları yapmasında sakınca yoktur."
77. Müellifin sözü laf götürür. Biz cerh ve ta'dil imamlarından hiçbirinin râviyi ta'n ettiğini bulamadık. İbn Hibbân onu sika saymaktadır. Kendisinden Şu'be, Mis'ar, İsrail, Ebu Avâne ve başkaları hadis rivayet etmişlerdir. Şu halde bu râvinin rivayet ettiği hadis hasen demektir.
78. Şâfiî 1/257; Ebu Davud, 2369; Dârimî, 2/14; Abdürrezzâk, 7520; İbn Mâce, 1681; Hâkim, 1/428; Tahâvî, s. 349; Beyhakî, 4/265. Şeddâd b. Evs anlatıyor: Fetih sırasında Peygamber'le (s.a.) birlikteydik. Ramazan ayı gireli 18 gün olmuştu. Kan aldıran bir adam gördü. Elimi tutarak: "Kan alan da aldıran da oruçlarını bozmuşlardır." buyurdu. İsnâdı sahihtir. Birçok hadis imamı, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bu konuda Râfi' b. Hudeyc'den, Abdürrezzak (7523), Tirmizî (774), Beyhakî (4/665), hadis rivayet etmişler ve Tirmizî bu hadis hakkında: "Hasen-sahihtir" demiştir. İbn Hibbân (902) ve Hâkim (1/428) de hadisi sahih bulmuşlardır. Ebu Davud (2367), İbn Mâce (1680), Dârimî (2/14-15), Tahâvî (1/349), İbn Cârûd (s.198), Beyhakî, (4/265) ve Abdürrezzak (7523),

Kur'an-ı Kerim, yemek ve içmek gibi cinsel ilişkinin de orucu bozduğunu gösterir. Bu konuda ihtilâf yoktur. Göze sürme çekme konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilen sahih hiçbir hadis yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.)'in oruçlu iken dişlerini misvakladığına dair nakledilen rivayet sahihtir.(80)

İmam Ahmed'in rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), oruçlu iken

---

Sevbân'dan rivayet etmişler; İbn Hibban (899), Hâkım (1/427), Buharî, Ali b. el-Medinî ve Nevevî sahih bulmuşlardır. Fakat Rasûlullah'dan (s.a.) bunun mensuh olduğu rivayeti sahih yolla aktarılmıştır. İbn Hazm, Hafız İbn Hacer'in *Feth'u l-Bârî* adlı eserinde (4/155) aktardığına göre "Kan alan da aldıran da oruç bozmuştur." hadisi hakkında diyor ki: Şüphesiz sahihtir. Ama biz Ebu Saîd el-Hudrî hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.), oruçlunun kan aldırmasına ruhsat verdiğini görüyoruz. Bu hadisin isnadı da sahihtir. Bu hadise göre amel etmek vaciptir. Çünkü ruhsat, azimetten sonra gelir. Hadis, kan alanın da aldıranın da orucunun bozulmayacağına, bunun neshedildiğine delâlet etmektedir... Söz konusu Ebu Saîd hadisini Nesâî, İbn Huzeyme (1967, 1969) ve Dârakutnî (s.239) rivayet etmişlerdir. Râvileri sika olup senedi sahihtir. Dârakutnî'nin (s.239) kaydettiği Enes hadisi de buna şâhiddir. Hadis'in metni şöyledir: Oruçlu iken kan aldırması mekruh görülen ilk kişi Cafer b. Ebu Tâlib'tir. Oruçlu iken kan aldırdı, Hz. Peygamber (s.a.) durumu gördü ve "Bu ikisi (yani kan alan da aldıran da) oruçlarını bozmuşlardır." buyurdu. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.), oruçlunun kan aldırmasına ruhsat verdi. Enes oruçlu iken kan aldırdı. Hadisin râvilerinin hepsi sika olup Buharî râvileridir. Ancak metinde münker görülen bir husus var. Çünkü hadiste, olayın Mekke fethinde vuku bulduğu belirtilmektedir. Cafer ise Fetih'ten önce şehit olmuştur. Bu konudaki rivayetlerin en haseni, Abdürrezzak (7535) ve Ebu Davud'un (2374), Abdurrahman b. Âbis -Abdurrahman b. Ebu Leylâ senediyle rivayet ettiği şu hadistir. Ashabdan birisi anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.), oruçlunun kan aldırmasını ve visâl orucunu sürekli olarak ashabına yasakladı, ama bunları haram kılmadı." İsnâdı sahihtir. Rivayet eden sahabinin bilinmemesi zararsızdır.

79. Bu, kasden kustuğunda böyledir. Ama kusma kendiliğinden olursa orucu bozulmaz. Tirmizî (720), Ebu Davud (2380), İbn Mâce (1676) ve Dârakutnî (s.240)nin, Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim kendiliğinden (doğal olarak) kusarsa, orucunu kaza etmesi gerekmez. Kim de kasden kusarsa, orucunu kaza etsin" Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (1960, 1961), İbn Hibbân (907) ve Hâkim (1/427), sahih bulmuşlardır.

80. Tirmizî, 725; Ahmed, 3/445; Ebu Davud, 2364; İbn Huzeyme, 2007, Âmir b. Rebîa anlatıyor: "Hz. Peygamber'i (s.a.) sayamayacağım kadar çok kere oruçlu olduğu halde dişlerini misvaklarken gördüm." Senedinde Âsım b. Ubeydullah bulunmaktadır ve zayıf bir râvidir. Buharî, İbn Maîn, Zühelî ve daha pek çok muhaddis onu zayıf gördüklerini söylemişlerdir. Lâkin hadise göre amel etmek hususundaki ehl-i ilmin çoğu, oruçlunun günün başında ve sonunda dişlerini misvaklamasını sakıncalı görmemişlerdir. İbn Huzeyme, *Sahih*'inde (3/247) görüşünü şöyle dile getirir: Hz. Peygamber'in (s.a.), "Ümmetimi meşakkate sokmaktan çekinmeseydim, bütün namazlarda dişlerini misvaklamalarını emrederdim." buyurması ve oruç tutmayanı oruç tutandan ayrı tutmaması, oruç tutmayan için olduğu kadar oruçlu için de bütün namazlarda misvaklanmanın fazilet olduğuna delâlet etmektedir.

başına su dökerdi.[81] Yine oruçlu iken mazmaza (su ile gargara) ve istinşak (burna su vermek) yapardı. Ancak oruçluyu buruna su vermekte aşırıya gitmekten alıkoymuştur.[82] İmam Ahmed'e göre, Hz. Peygamber'in oruçlu iken kan aldırdığına (hacamat) dair nakledilen rivayet sahih değildir. Oysa Buharî, hadisi *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Ahmed ise şöyle söylemiştir: Yahya b. Saîd bize şöyle dedi: Hakem, oruçlu iken kan aldırma hakkındaki Miksem hadisini yani Saîd — Hakem — Miksem — İbn Abbas senediyle rivayet edilen: "Hz. Peygamber (s.a.), oruçlu ve ihramlı iken kan aldırmıştır" hadisini[83] Miksem'in kendisinden işitmemiştir.

Mühennâ diyor ki: Ahmed b. Hanbel'e, Hubeyb b. Şehid — Meymun b. Mihran — İbn Abbas yoluyla rivayet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a) oruçlu ve ihramlı iken kan aldırdı." hadisi hakkındaki görüşünü sordum, şöyle dedi: Sahih değildir. Yahya b. Saîd el-Ensârî, bu hadisi münker buldu. Meymun b. Mihran, İbn Abbas'tan ancak 15 kadar hadis rivayet etmiştir.

Esrem ise: "Ebu Abdullah'ı bu hadisi zikrederken işittim; hadisi zayıf gördüğünü ifade etti." demektedir. Mühennâ şöyle devam etmiştir: Ahmed'e, Kabisa'nın Süfyan — Hammâd — Saîd b. Cübeyr yoluyla İbn Abbas'tan naklettiği "Hz. Peygamber (s.a.) oruçlu ve ihramlı iken kan aldırdı." hadisini sordum, şöyle dedi: Bu, Kabîsa'nın yanılgısıdır. Kabîsa b. Ukbe'yi Yahya'ya sordum. O da: "Doğru sözlüdür, Süfyan yoluyla Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiği hadis, onun yanılgısıdır." cevabını verdi. İmam Ahmed der ki: Eşcaî'nin kitabında, Saîd b. Cübeyr'den mürsel olarak nakledilen "Hz. Peygamber (s.a.), ihramlı iken kan aldırdı." rivayeti geçmekte, fakat 'oruçlu iken' lafzı zikredilmemektedir.

Mühennâ dedi ki: Ahmed'e, İbn Abbas'ın "Hz. Peygamber (s.a.) oruçlu ve ihramlı iken kan aldırdı." hadisi hakkındaki görüşünü sordum, şöyle dedi: Hadiste "oruçlu iken" sözü yoktur, yalnızca "ihramlı iken" sözü

---

81. Ahmed, 5/376, 380, 408, 430; Ebu Davud, 2365. Sahabeden birisi "Peygamber'in (s.a.) oruçlu iken susuzluktan veya sıcaktan dolayı başına su dökerken gördüğünü" rivayet ediyor. İsnâdı sahihtir.
82. Şâfiî, 1/30, 31; Ebu Davud, 142, 143; Ahmed, 4/33; İbn Mâce, 407; Nesâî, 1/66. Lakît b. Sabira'dan: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana abdestten haber ver, dedim. Abdest uzuvlarını iyice yıka. Parmaklarının arasına suyun geçmesine özen göster. Burnuna su vermekte mübalağa et, ancak oruçlu olursan mübalağa etme, buyurdu." İsnâdı sahihtir. İbn Huzeyme (150), İbn Hibbân (159), Hâkim (1/147-148), Zehebî, İbn Kattân, Nevevî ve İbn Hacer, hadisin sahih olduğunu kaydetmişlerdir.
83. Buharî, 30/32.

vardır. Süfyan — Amr b. Dinâr — Tâvus — İbn Abbas senediyle şöyle rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.) ihramlı iken başından kan aldırdı." Abdürezzak, Ma'mer — İbn Huseym — Saîd b. Cübeyr senediyle İbn Abbas'tan nakleder ki; Hz. Peygamber (s.a.) ihramlı iken kan aldırdı. Ravh — Zekeriyya b. İshak — Amr b. Dînâr — Atâ ve Tâvus senediyle de İbn Abbas'tan rivayet eder ki: "Hz. Peygamber (s.a.) ihramlı iken kan aldırdı." Bu râviler İbn Abbas'ın öğrencileri oldukları halde 'oruçlu iken' sözünü söylememişlerdir.

Hanbel der ki: Ebu Abdullah'ın (Ahmed b. Hanbel), Vekî' — Yasin ez-Zeyyât — bir adam — Enes senediyle rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) "Kan alanın da aldıranın da orucu bozuldu" buyurmasından bir müddet sonra Ramazan ayında kan aldırdı. Ebu Abdullah şunu da eklemiştir: Senedde "bir adam" diye belirtilen râvi, sanırım Ebân b. Ebî Ayyâş'tır, ki bu râvinin rivayeti delil olmaz.(84)

Esrem dedi ki: Ebu Abdullah'a, Muhammed b. Muaviye en-Nisâbûrî'nin, Ebu Avâne — Süddî — Enes senediyle rivayet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.) oruçlu iken kan aldırdı" hadisini sordum. Hadisi münker buldu. Sonra da: "Süddî, Enes'ten rivayet etti ha!" dedi. "Evet" dedim. Buna hayret etti. Ahmed: "Kan alan da aldıran da oruçlarını bozmuşlardır" mealindeki hadis, sabit bir hadis değildir, demiştir. İshak da: "Bu hadis, Hz. Peygamber'den (s.a.) beş ayrı senedle sabit olmuştur", demiştir.

Sözün özü: Hz. Peygamber'in (s.a.) oruçlu iken kan aldırdığı sahih değildir. O'nun (s.a.) günün başında ve sonunda oruçluyu dişleri misvaklamaktan alıkoyduğu konusundaki rivayetler de sahih değildir. Hatta O'ndan misvak kullanmayı teşvik eden rivayetler gelmiştir.

Yine O'ndan şöyle rivayet edilmiştir: "Misvak kullanmak, oruçlunun en hayırlı özelliklerindendir." Bunu İbn Mâce, Mücâlid'den aktarmıştır. Hadiste zayıflık mevcuttur.(85)

Hz. Peygamber'in (s.a.), oruçlu iken gözüne sürme çektiği ve Ramazan ayında ashabının karşısına gözleri sürme dolu olarak çıktığı rivayet

---

84. *Takrib*'de deniyor ki: Eban b. Ebû Ayyâş Fîrûz el-Basrî metrûktur. Eban'dan rivâyet eden Yâsin ez-Zeyyât için Buhârî: "Hadisi münkerdir", Nesâî: "Metrûktur" derken, İbn Hibbân: "Uydurma hadisler rivayet eder" demektedir.
85. İbn Mâce, 1677. Hz. Âişe hadisidir.

edilmiştir. Ama bu sahih değildir. Yine sürme hakkında "Oruçlu onunla takvâ sahibi olur (korunur)."[86] buyurduğu da sahih değildir. Ebu Davud der ki: Bana, Yahya b. Maîn: "O, münker bir hadistir" dedi.

86. Ebu Davud, 2377. Senedinde Abdurrahman b. Nu'man b. Ma'bed b. Hevze vardır ve hakkında çok şey söylenmiştir. Babası da meçhuldür. "Rasûlullah (s.a.) oruçlu iken sürme çekti" hadisini İbn Mâce (1678) Âişe'den rivayet etmiştir. Senedi zâyıftır.

G) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) NAFİLE ORUÇLARI

1— Şaban Ayında Oruç Tutması:

Hz. Peygamber'in (s.a.) galiba hiç iftar etmeyecek denilinceye kadar oruç tuttuğu da, galiba hiç oruç tutmayacak denilinceye kadar oruç tutmadığı da olurdu. [Ramazan'dan başka hiçbir ayın tamamını oruçlu geçirmedi. Hiçbir ayda da Şaban ayında tuttuğu kadar çok oruç tutmadı. Hiçbir ayı oruçsuz geçirmedi.[87]]

Üç aylarda da bugün bazı insanların yaptığı gibi devamlı oruç tutmadı. (Üç ayların tamamını oruçlu geçirmedi.) Recep ayını kesinlikle oruçlu geçirmedi, bu ayda oruç tutmayı müstehab da saymadı. Aksine, Receb ayında oruç tutmayı yasakladığı rivayet edilmiştir. Bunu İbn Mâce rivayet etmiştir.[88]

2— Pazartesi-Perşembe ve Eyyâm-ı Bîz Oruçları:

[Hz. Peygamber (s.a.) pazartesi ve perşembe oruçlarına dikkat eder-

---

87. Mâlik, *Muvatta*, 1/309; Buharî, 30/54; Müslim, 1156 (175). Müslim'in 1156 (176) bir rivayetinde deniyor ki: "Hz. Peygamber'in (s.a.) hiçbir ayda Şaban ayında tuttuğundan çok oruç tuttuğunu görmedim. Şaban ayında orucu pek az bırakırdı. Bazan da Şaban ayının tamamını oruçlu geçirirdi."
88. İbn Mâce, 1743. Senedinde yer alan Davud b. Atâ'nın zayıf olduğunda ittifak edilmiştir.

di.[89]

İbn Abbas (r.a.) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.), ister yolcu ister mukîm olsun, dolunay günleri (eyyâm-ı bîz = ayın 13, 14 ve 15. günleri) oruç tutardı."[90] Hadisi, Nesâî kaydetmiştir. Dolunay günleri oruç tutmayı teşvik ederdi.[91]

İbn Mes'ûd (r.a.) der ki: Rasûlullah (s.a.), her kamerî ayın parlak üç günü oruç tutardı. Hadisi Ebu Davud ve Nesâî rivayet etmişlerdir.[92]

Hz. Âişe (r.anha) der ki: "Rasûlullah (s.a.), orucu ayın hangi günleri tuttuğuna önem vermezdi." Hadisi Müslim zikretmiştir.[93] Bu rivayetler arasında çelişki yoktur.

3— Zilhicce Orucu:

Zilhicce'nin 10. günü orucuna gelince, bu konuda ihtilâf edilmiştir. Hz. Âişe: "Hz. Peygamber'i (s.a.) Zilhicce'nin onuncu günü kesinlikle oruçlu görmedim." demiştir. Hadisi Müslim kaydetmiştir.[94] Hz. Hafsa der ki: Rasûlullah (s.a.), dört şeyi terketmemiştir: Aşûre günü, Zilhicce'nin onuncu günü ve her aydan üç gün oruç tutmak ile sabah namazının iki rekât

---

89. Tirmizî, 745; Nesâî, 4/202; İbn Mâce, 1739. Hz. Âişe hadisidir. Senedi sahihtir. Aynı konuda Tirmizî (747), Ebu Hureyre'den rivayette bulunmuştur. Sahih olduğuna, Nesâî (4/201) ve İbn Huzeyme'nin (2119) Üsâme b. Zeyd'den rivayet ettikleri hadis şahiddir.
90. Nesâî, 4/198. Senedinde Yakub b. Abdullah el-Kımmî vardır, zayıf bir râvidir. Kezâ ondan rivâyet eden Cafer b. Ebu'l-Muğîre el-Kımmî de zayıftır.
91. Ahmed, 5/252; Nesâî, 4/222. Ebu Zerr'den. Hz. Peygamber (s.a.) "Sizden biri ayın üç günü oruç tutacak olursa, üç dolunay günü (arabî ayın 13, 14, 15. günleri) oruç tutsun." buyurdu. Senedi hasendir. İbn Hibbân (943) sahih görmüş, Ahmed (5/150) ve Nesâî (4/223) de Süfyan yoluyla Ebu Zer'den: "Peygamber (s.a.) bir adama 13, 14 ve 15. günler oruç tutmasını emir buyurdu" şeklinde rivayet etmişlerdir. İbn Huzeyme (2128) hadisi bir başka yoldan hasen senedle tahric eder. Tirmizî ise (762) kavî senetle Ebu Zer'den: Rasûlullah: "Kim her aydan üç gün oruç tutarsa, bütün seneyi oruçlu geçirmiş olur" buyurdu, diye rivayet etmiştir ki, Allah Teâlâ kitabında bunu doğrulayarak: "Kim bir iyilik yaparsa, ona on kat sevap vardır." (En'âm,6/160) buyurmuştur. Dolayısıyla bir gün, on gün yerine geçer. Aynı konuda Buharî (29/59) ve Müslim (721), Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet ederler: "Dostum (s.a.) bana üç şeyi tavsiye etti: "Her aydan üç gün oruç tutmayı..." Bu hadis, *Sahih-i Müslim*'de (722) Ebu'd-Derda'dan da nakledilmiştir.
92. Ebu Davud, 2450; Nesâî, 4/204; Tirmizî, 742. Senedi hasendir.
93. Müslim, 1160; İbn Huzeyme, 2130.
94. Müslim, 1176.

sünneti.[95] Hadisi İmam Ahmed (r.h.) rivayet etmiştir.

İmam Ahmed'in, hanımlarından birinden naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Zilhicce'nin dokuzuncu günü, aşûre günü (Muharrem'in 10. günü), her aydan üç gün yahut pazartesi ile perşembe günü oruç tutardı. Başka bir rivayette de: "İki perşembeyi" şeklinde geçmektedir.[96] Şayet hadis sahihse, isbat eden, yasaklayana tercih edilir.

4— Şevval Orucu:

Şevval ayından 6 gün oruç tutmaya gelince, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sahihtir: "Ramazanla beraber 6 günlük Şevval orucu, bütün bir yılı oruçlu geçirmeye denktir."[97]

5— Aşure Orucu:

Aşure orucuna gelince, Hz. Peygamber (s.a.) bu günün orucunu, diğer günlerin orucuna tercih ediyordu. Medine'ye gelince, yahudilerin aşûre günü oruç tuttuğunu ve bu güne hürmet ettiğini gördü ve: *"Biz Musa'ya (a.s.) daha lâyığız"* buyurarak, aşûre günü oruç tuttu ve bu günde oruç tutulmasını emretti. Bu, Ramazan orucu farz kılınmazdan önce idi. Ramazan orucu farz kılınınca: "Aşure orucunu dileyen tutar, dileyen de terkeder."[98] buyurdu.

---

95. Ahmed, 6/287. Ebu İshak el-Eşcaî el-Kûfî, Amr b. Kays el-Melâî-el-Hurr b. Sayâh-Hüneyde b. Hâlid el-Huzaî-Hafsa senediyle rivayet etmiştir. Ebu İshak meçhûldür. Diğer râvileri sikadır.
96. Ahmed, 6/288; Ebu Davud, 2437; Nesâî, 4/205. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarından birisinden.
97. Müslim, 1164; Ahmed 5/417, 419; Ebu Davud, 2433; Tirmizî 759; İbn Mâce, 1716. Sa'd b. Saîd hadisidir. Bu zât hafızasının iyi olmayışından ötürü zayıf bulunmuştur. Yahya b. Saîd'in kardeşidir. Fakat Ebu Davud ve Dârimî'nin (2/21) rivayetlerinde, Safvân b. Süleym ona mutabaat etmiştir. İsnâdı kuvvetlidir. Müellifin (r.h.) *Tehzîbu's-Sünen*'inde naklettiğine göre, Nesâî'nin *el-Kübrâ*'sında Yahya b. Said'den gelen hadis de buna mütabaat etmektedir.

    Aynı konuda Dârimî (2/21) ve İbn Mâce, (1715) Sevban'dan, hadis rivayet etmişlerdir. Hadisin İsnâdı sahihtir. İbn Hibbân (928) hadisi sahih saymıştır. Ahmed, Câbir'den (3/308, 324, 344); Bezzâr, (s.103) Ebu Hüreyre'den, *Zevâid*'inde.
98. Buharî, 30/69; Müslim, 1125 (115). Hz. Âişe hadisidir.

a) Bu Konudaki İtirazlar:

1- Bazı âlimler buna karşı çıkarak şöyle demişlerdir: Rasûlullah (s.a.) Medine'ye ancak Rebîlevvel ayında geldi, nasıl İbn Abbas "Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldiğinde yahudilerin aşure günü oruç tuttuğunu gördü" diyebilir?

2- Bu konuda başka bir itiraz, *Sahihayn*'da sâbit olan Hz. Âişe hadisidir. Hz. Âişe anlatıyor: Kureyş, cahiliyye döneminde aşure günü oruç tutardı. Hz. Peygamber (s.a.) da tutardı. Medine'ye hicret edince aşure günü oruç tuttu ve bu gün oruç tutmayı emretti. Ramazan orucu farz kılınınca: "(Aşure orucunu) dileyen tutar, dileyen terkeder."[99] buyurdu.

3- Bir başka itiraz da yine *Sahihayn*'da geçen bir hadistir: Abdullah b. Mes'ûd, öğle yemeğindeyken Eş'as b. Kays yanına geldi. İbn Mes'ûd: Ebu Muhammed, yemeğe buyur. Eş'as: Bugün aşure günü değil mi? İbn Mes'ûd: Aşure günü nedir, bilir misin? Eş'as: Nedir? İbn Mes'ûd dedi ki: O, Ramazan orucu farz kılınmazdan önce Rasûlullah'ın (s.a.) oruç tuttuğu bir gündür. Ramazan orucu farz kılınınca, onu terketti.[100]

Müslim, *Sahih*'inde İbn Abbas'tan rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) aşure günü oruç tutup, başkalarına da oruç tutmayı emredince: Ya Rasûlullah! Bu, yahudilerin ve hıristiyanların hürmet ettiği bir gündür dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "İnşallah önümüzdeki yıl dokuzuncu gün oruç tutarız." buyurdu. Rasûlullah (s.a.) bir sonraki yılın aşuresi gelmeden vefat etti.[101]

Bu da gösteriyor ki Rasûlullah'ın (s.a.) aşure günü oruç tutması ve başkalarına da tutmalarını emretmesi vefatından bir yıl önce idi. Önceki hadiste, bunun Medine'ye gelişinde tutulduğu ifade ediliyor. İbn Mes'ûd, aşure orucunun Ramazan orucunun farz kılınışıyla terkedildiğini haber vermektedir. Yukarıda geçen İbn Abbas hadisi buna muhalefet etmektedir. Farziyeti terk olundu denilemez, çünkü *Sahihayn*'da, Muâviye b. Ebi Süfyan'dan rivayet olunduğuna göre zaten farz kılınmamıştır. Muâviye der

99. Kaynağı daha önce gösterildi.
100. Buharî, 65/24; Müslim, 1127.
101. Müslim, 1134.

ki: Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle buyururken işittim: "Bu, aşure günüdür. Allah Teâlâ bu günde oruç tutmanızı farz kılmamıştır. Ama ben oruçluyum. Dileyen oruç tutsun, dileyen tutmasın."[102] Muâviye bunu kesinlikle Mekke fethinden sonra işitmiştir.

4- Bir başka itiraz Müslim'in, *Sahih*'inde Abdullah b. Abbas'tan yaptığı şu rivayettir: Rasûlullah'a (s.a.): "Yahudiler ve hıristiyanlar bu güne hürmet ediyorlar" denildiğinde, şöyle buyurdu: "Gelecek yıla çıkarsam, dokuzuncu gün oruç tutacağım." Rasûlullah (s.a.), bir sonraki yılın aşuresini göremeden vefat etti. Sonra yine Müslim, *Sahih*'inde Hakem b. A'rac'dan rivayet etmiştir: Hakem anlatıyor: Abdullah b. Abbas'ın yanına vardım. Zemzem kuyusunun başında ridasını yastık yapmış yatıyordu. Aşure orucu hakkında bana bilgi verir misin? dedim. İbn Abbas: Muharrem hilâlini gördüğünde saymaya başla, dokuzuncu gün gelince oruç tut, dedi. Rasûlullah (s.a.) bu orucu böyle mi tutardı? deyince; Evet, dedi.[103]

5- Bir başka itiraz: Aşure orucu İslâm'ın ilk günlerinde farz idiyse Rasûlullah niçin kaza etmelerini emretmedi, halbuki geceden niyet etmeleri gerekirken edememişlerdi; farz değil idiyse *Müsned*'de ve diğer hadis kitaplarında değişik yönlerden gelmiş rivayetlerde geçtiği gibi Rasûlullah (s.a.) bir şeyler yemiş olanların o andan itibaren oruca başlamalarını nasıl emir buyurmuş olabilir? Gerçekten de Hz. Peygamber (s.a.), o gün bir şeyler yiyen kişilerin, günün geri kalanında oruç tutmasını emir buyurmuştu.[104] Bu durum ancak farz olan oruç için böyle olabilir. Bir de İbn Mes'ûd'un "Ramazan orucu farz kılınınca aşure orucu terkedildi, ama müstehab olarak kaldı" sözü nasıl sahih olur?

6- Bir başka itiraz, İbn Abbas'ın aşure günü olarak Muharrem'in dokuzuncu gününü belirlemesi ve Rasûlullah'ın (s.a.) da böyle oruç tuttuğunu haber vermesi: İbn Abbas, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Aşure günü oruç tutunuz, yahudilere muhalefet etmek için de ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutunuz."[105] buyurduğunu rivayet etmiştir. Bu-

---

102. Mâlik, *Muvatta*, 1/299; Buharî, 30/69; Müslim, 1129.
103. Müslim, 1133.
104. Ahmed, 4/388; Nesâî, 4/192; İbn Mâce, 1735. Muhammed b. Sayfî hadisidir. Senedi hasendir. Buharî, 30/69; Müslim, 1135. Seleme b. el-Ekvâ' hadisidir.
105. Ahmed, *Müsned*, 1/241; İbn Huzeyme, 2095. Senedinde İbn Ebu Leylâ vardır. Hafızası zayıftır. Abdürrezzak, (7839), aynı yolla Beyhakî (4/287), İbn Abbas'ın sözü olarak "Dokuzuncu ve onuncu gün oruç tutun, yahudilere muhalefet edin." şeklinde rivayet etmektedir. Bu mevkûf rivayetin senedi sahihtir.

nu İmam Ahmed kitabında böyle kaydetmektedir. Oysa yine İbn Abbas (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) Muharrem'in onuncu günü, aşure orucu tutmamızı emretti." demektedir. Hadis Tirmizî'dedir.[106]

b) Bu İtirazlara Cevap:

Allah'ın yardımı, desteği ve muvaffak kılması ile bu itirazların cevabı şöyledir:

1- Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye geldiğinde yahudileri aşure günü oruç tutarken gördüğüne dair birinci itiraza gelince, bu rivayette onları oruç tutar halde bulduğu günün, hemen geldiği gün olduğuna dair bir şey yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye Rabîulevvel'in on ikinci pazartesi günü gelmiştir. Fakat bunu ilk öğrenişi, Medine'ye gelişinden sonraki ikinci yılda olmuştur. Eğer ehl-i kitap, oruçlarını kamerî takvime göre hesaplıyorsa, Rasûlullah Mekke'de iken durum böyle değildi. Güneş takvimine göre hesaplıyorsa, zaten itiraz tamamıyla yok olur. Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'yı (a.s.) kurtardığı gün, Muharrem'in onuncu günü olan aşure günüdür. Ehl-i kitap o günü güneş takvimine göre tesbit etmiş olur ki bu ise Hz. Peygamber'in (s.a.) Rabîulevvel ayında Medine'ye gelişine rastlamaktadır. Ehl-i kitabın orucu güneş takvimine göre hesaplanmaktadır. Müslümanların orucu ise kamerî takvime göredir. Hacları ve aylar dikkate alınarak yerine getirilen vacip veya müstehap ibadetlerinin tamamı da böyledir. Artık Hz. Peygamber'in (s.a.): "Biz Musa'ya sizden daha lâyığız" buyurmasıyla, bu güne hürmet gösterilmesi ve bu günün belirlenmesinde öncelik hakkının kime ait olduğuna dair hüküm açıklığa kavuşmuş oldu. Hıristiyanlar, oruçlarını belirleme konusunda onu yılın değişik aylarına tesadüf eden bir mevsimine denk getirmekle hata ettikleri gibi; yahudiler de güneş takvimini kullandıklarından güneş takvimine göre seneyi dolaşan aşure gününün yıldönümünü belirlemede hata ediyorlardı.

2- Kureyş, cahiliye döneminde aşure günü oruç tutardı, Hz. Peygamber (s.a.) de tutardı, şeklindeki ikinci itiraza gelince; Kureyş'in bu güne hürmet ettiğinde hiç şüphe yoktur. O günde Kâbe'ye örtü çekiyorlar ve o günde oruç tutmayı da hürmetin tamamlayıcısı kabul ediyorlardı. Fakat

---

106. Tirmizî, 755. Râvileri sikadır, ancak hadiste Hasan el-Basri'nin muan'an rivayeti vardır ki, bu durumda tedlîs sözkonusudur.

onu hilâllere göre hesap ediyorlardı. Halbuki yahudilere göre Muharrem'in onuncu günü idi. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldiğinde, yahudileri bu onuncu güne hürmet eder ve oruç tutar halde buldu da sebebini sordu. Yahudiler: "Bugün, Allah Teâlâ'nın Hz. Musa'yı ve kavmini Firavun'dan kurtardığı gündür." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da: "Biz Musa'ya sizden daha lâyığız, daha yakınız." dedi ve bugünün hürmetini kabul edip destekleyerek hem kendisi oruç tuttu, hem de ashabının oruç tutmasını emir buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.), kendisinin ve ümmetinin Hz. Musa'ya (a.s.) yahudilerden daha lâyık ve yakın olduğunu haber vermiştir. Hz. Musa (a.s.) Allah'a şükretmek için o gün oruç tutmuşsa, biz bu konuda ona uymaya yahudilerden daha yakın ve daha lâyığız. Özellikle şu: "Şeriatımız aksini söylemedikçe; bizden öncekilerin şeriatı bizim de şeriatımızdır." prensibini düşündüğümüzde.

Hz. Musa'nın (a.s.) o gün oruç tuttuğunu nereden biliyorsunuz? denilirse, biz deriz ki: *Sahihayn*'da sâbit olduğuna göre Rasûlulah (s.a.), bunu yahudilere sorduğunda onlar: Bugün, Allah'ın Musa'yı ve kavmini kurtardığı, Firavun'u ve kavmini boğduğu, büyük bir gündür. Musa, Allah'a şükretmek için o gün oruç tuttu, biz de bu günde oruç tutarız, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) "Biz Musa'ya sizden daha yakın ve daha lâyığız." dedi[107] ve hem oruç tuttu hem de oruç tutulmasını emir buyurdu. Onları bu konuda destekleyip yalanlamayınca, Hz. Musa'nın (a.s.) o gün, Allah'a şükretmek için oruç tuttuğu böylece anlaşılmış oldu. Aşure gününe gösterilen bu hürmet, hicretten önce gösterilen hürmete eklendi ve bu günün değeri daha da arttı. Hatta Rasûlullah (s.a.), o gün oruç tutulması için, o ana kadar yemiş olanların da o andan itibaren oruca başlaması için çarşı-pazarda tellâl çağırttı. Görünen o ki, Hz. Peygamber (s.a.) onlara bunu zorunlu kılmış ve ileride geleceği gibi onlara bu aşure orucunu farz kılmıştır.

3- Hz. Peygamber'in (s.a.) Ramazan orucu farz kılınmadan önce aşure günü oruç tuttuğunu ve Ramazan orucu farz kılınınca onu terkettiğini gösteren üçüncü itiraza gelince; bundan kurtuluş yoktur. Çünkü Ramazan orucundan önce aşure günü oruç tutmak farzdı. Bu durumda müstehab oluşu değil, farz oluşu terk edilmiş olur. Böyle olduğu ortaya çıkar ve kesinleşir. Çünkü, vefatından bir yıl önce kendisine yahudilerin oruç tuttuğu söylendiğinde Rasûlullah (s.a.): "Gelecek yıla çıkarsam ,dokuzuncu gün

107. Kaynağı daha önce gösterildi.

oruç tutacağım" demiştir, ki bu "onuncu günle birlikte" anlamına gelir. Yine Hz. Peygamber (s.a.): "Yahudilere muhalefet ediniz. Ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutunuz."[108] buyurmuştur. Yani aşure günüyle birlikte. Bunun, işin sonunda söylendiğinde şüphe yoktur. Fakat ilk zamanlarda Hz. Peygamber (s.a.), kendisine bir şey emredilmeyen konularda ehl-i kitaba uymaktan hoşlanırdı. Böylece aşure orucunun müstehablığının terkedilmediği anlaşılmaktadır.

Aşure orucu farz kılınmadı diyen kişi iki şeyden birini kabul etmelidir: Ya müstehab oluşu terkedilmiştir demelidir —ki o zaman müstehablık diye bir şey kalmaz — ya da bunu söyleyen Abdullah b. Mes'ûd'un şahsi görüşü budur ve o aşure günü oruç tutmanın müstehap olduğunu bilmiyordu demelidir ki bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ashabını, o gün oruç tutmaya teşvik etmiş ve aşure orucunun geçmiş yılın günahlarına keffaret olacağını haber vermiştir.[109] Sahabe-i kiram da Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatına kadar aşure orucuna devam etmişler ve O'ndan (s.a.) aşure orucunu yasakladığına ve mekruh olduğuna dair bir harf bile rivayet etmemişlerdir. Bundan da müstehap oluşunun değil, farz oluşunun terk edildiği anlaşılmaktadır.

Buharî ve Müslim'in, sıhhatinde ittifak ettikleri Muâviye hadisine göre, aşure orucunun farz olmadığı ve kesinlikle farz kılınmadığı açıktır, denilirse şöyle cevap verilir:

a) Muâviye hadisi, bu orucun farziyetinin sürekli olmadığını ve onun artık şimdi farz olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu hadis, daha önce var olup da sonradan neshedilen bir farziyetin olmadığını ifade etmiyor. Daha önceleri farz olup da sonra farziyeti neshedilmiş bir oruç olması halinde "Allah Teâlâ onu bize farz kılmadı" demek imkânsız değildir.

b) İkinci cevap da şudur: Nihayet olumsuzluk geçmiş zamanı ve bugünü genel olarak kapsamış olabilir. Dolayısıyla geçmişte farz kılınışının delilleri geçmişe tahsis olunur ve farzın devamında olumsuzluktan vazgeçilir.

c) Üçüncü bir cevap: Hz. Peygamber (s.a.) aşure orucunun farziyyeti ve vücubiyeti konusunda Kur'an'dan yararlanarak olumsuz bir ifade kullanmıştır. Buna, Hz. Peygamber'in (s.a.) "Allah Teâlâ onu bize farz

---

108. Kaynağı daha önce geçti. Bk. Dipnot (149) Merfû hadis olarak zayıftır.
109. Müslim, 1160.

kılmadı" sözü delildir. Bu, âyetten başka bir delille farz kılınmasına engel değildir. Allah Teâlâ'nın kullarına farz kıldığı, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashaba farz kılındığını haber verdiğidir. Nitekim Allah Teâlâ "Oruç size farz kılındı." buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) ise, Allah Teâlâ'nın farz kıldığı oruca dahil olduğunu vehmedenlerin kuşkusunu gidermek için aşure orucunun Allah Teâlâ'nın farz kıldığı oruca dahil olmadığını haber vermiştir. Önceden tutulması emredilip de sonra bu farz oruçla neshedilen aşure orucunun emredilmesiyle bunun arasında bir çelişki yoktur. Bunu şu husus da ortaya koyar: Muâviye bu sözü Hz. Peygamber'den (s.a.) Mekke fethinden sonra, Ramazan orucunun farziyetinin kesinleşmesi ve aşure orucunun farziyetinin de neshedilmesinin akabinde işitmiştir. Aşure orucunun emredilişine ve o ana kadar yiyenlerin hemen oruca başlamaları için tellâl çağırtılışına şahit olanlar, Rasûlullah'ın Medine'ye gelişinde Ramazan orucu farz kılınmadan önce buna da şahit oldular. Ramazan orucu, hicretin ikinci yılında farz kılındı ve Rasûlullah (s.a.) dokuz Ramazan oruç tuttuktan sonra vefat etti. Aşure orucunun emredildiğine şahit olanlar, buna, Ramazan orucu farz kılınmadan önce şahit olmuşlardır. Farziyetinin kaldırılışının haber verildiğine şahit olanlar ise, buna Ramazan orucu farz kılındıktan sonra, işin sonunda şahit olmuşlardır. Bu metod izlenmezse bu bölümdeki hadisler çelişir ve çatışır.

Geceden niyet edilmemiştir ki nasıl farz olsun. Zira Hz. Peygamber (s.a.): "Oruca geceden niyet etmeyen oruç tutmamıştır."[110] buyurmuştur, denilirse; ona da şöyle cevap veririz:

Bu hadisin, Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü mü yoksa Hz. Hafsa ve Hz. Âişe'nin sözü mü olduğunda ihtilâf vardır. Hz. Hafsa hadisini, Ma'mer, Zührî, Süfyan b. Uyeyne ve Zührî'den rivayette bulunan Yunus b. Yezîd el-Eylî bu hadisi mevkûf olarak rivayet ederken, bazıları da merfû olduğunu söylemişlerdir. Hadisçilerin çoğunluğu; mevkûf olması daha doğrudur, demişlerdir. Tirmizî: "Bunu Nâfi', İbn Ömer'den, onun sözü olarak rivayet etti." demiştir. Hadisçilerden bir kısmı, merfû olarak rivayet eden râvinin güvenilirliği ve adaletli oluşu sebebiyle hadisin merfûluğunu

110. Ebu Davud, 2454; Nesâî, 4/196; Tirmizî, 730; İbn Mâce, 1700; Dârimî, 2/6; Ahmed, 6/287, Dârakutnî, s. 234; Tahâvî, s. 325; Beyhakî, 4/202. Hz. Âişe hadisi olup isnâdı sahihtir, ancak hadis imamları merfû ve mevkûf oluşu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluğu, mevkûf olduğu görüşündedirler. Dârakutnî (2/172) ve Beyhakî (4/203), Hz. Âişe hadisini, Abdullah b. Abbâd'ın da içinde bulunduğu bir senedle rivayet etmişlerdir ki, bu zât meşhur değildir ve senedde geçen Yahya b. Eyyûb da sağlam bir râvi değildir.

sahih kabul etmişlerdir. Hz. Âişe hadisi de merfû ve mevkûf olarak rivayet edilmiş ve merfû oluşunun sahih olup olmadığında ihtilâf edilmiştir. Merfû oluşu sabit olmazsa zaten konuşmaya gerek yoktur. Merfû olduğu sabit ise, hadisin Ramazan orucunun farz kılınmasından sonra söylendiği anlaşılır. Öyleyse bu, aşure günü orucunun emredilişinden sonradır ve bir vacib hükmünün yenilenmesidir —ki bu da geceden niyet etmektir—, yoksa Allah Teâlâ'nın hitabıyla sabit olan bir hükmü neshetmek değildir. Aşure günü orucunun gündüz yapılan bir niyetle geçerli sayılması, Ramazan orucunun ve geceden niyet etmenin farz kılınmasından öncedır. Sonra Ramazan orucunun farz kılınmasıyla aşure orucunun farziyyeti nesholundu ve geceden niyet etmenin farziyyeti yenilendi. Bu birinci görüştür.

İkincisi ise Hanefîlerin görüşüdür. Aşure günü orucunun farziyyeti iki şeyi kapsamaktadır: Aşure günü orucunun farziyyeti ve bu oruca gündüz niyet etmenin caiz olması. Sonra bir farzın muayyenliği diğer bir farzla nesholundu. Fakat oruca gündüz niyet etmenin yeterli oluşu neshedilmeden kaldı.

Üçüncü görüş, farzın bilgiye bağlı oluşudur. Aşure orucunun farz kılındığı gündüz öğrenilmiştir; bundan ötürü, geceden niyet etme imkânı yoktur. Nitekim niyet, farz yenilendiği ve bu durum öğrenildiği vakit farz kılındı. Eğer böyle olmasaydı güç yetirilemez bir teklif olurdu ki, bu imkânsızdır. Bu yolu tutanlar diyorlar ki: Buna göre Ramazan hilâlinin görüldüğü, gündüz vakti delille sabit olunca farziyeti öğrenmenin hemen peşinden yapılan bir niyetle orucun geçerli sayılması da böyledir. İşte oruca gündüz niyet etmenin aslı, aşure günü orucudur. Bu ise üstadımızın (İbn Teymiyye'nin) görüşüdür. Gördüğünüz gibi bu, en doğru ve şeriatın usul ve kaidelerine en uygun görüş olup, pek çok hadis-i şerif buna delil olmakta, dağıldığı zannedilen parçalarını bir araya toplayıp zaruret olmadığı halde nesih vardır iddiasından kurtarmaktadır. Bunun dışındaki görüşler, şeriatin kaidelerinden bazılarına veya bazı rivayetlere aykırı düşmekten kurtulamaz. Hz. Peygamber (s.a.) farz kılınan kıble değişikliği kendilerine ulaşmadığından, nesholunan kıbleye (Mescid-i Aksâ'ya) yönelerek namaz kılan bazı Kuba ahalisine, bir kısmını bu şekilde kıldıkları namazlarını iade etmelerini nasıl emir buyurmadı ise; yine aşure orucunun farz kılınışı hakkındaki haber kendilerine ulaşmadığından, ya da farz kılınış sebebini öğrenmeye imkân bulamadıklarından ötürü yeyip içen kişilere de öylece aşure orucunu kaza etmelerini emir buyurmadı. Hz. Peygamber (s.a.), farz olan geceden niyet etmeyi terketmiştir, denilemez. Çünkü geceden niyet etmenin farz ol-

ması, geceden niyet edilecek amelin farz kılınışının bilinmesine bağlıdır. Bu ise gayet açıktır.

Bu görüşün, şöyle söyleyenin görüşünden daha sahih olduğunda da şüphe yoktur: Aşure orucu farzdı. Gündüz vakti niyet etmek suretiyle tutulması yeterliydi. Sonra farziyyetine ait hüküm nesholundu, dolayısıyla farziyyetine ilişkin diğer hükümler de neshedilmiş oldu. Onlardan birisi de bu oruca, gündüz niyet etmenin caiz olmasıydı. Çünkü farziyyetine ilişkin hükümler kendisine tâbidir. Tâbi olunan ortadan kalkınca, tâbi olanlar ve kendisiyle ilişkili hükümler de onunla birlikte ortadan kalkar. Gündüzden yapılan bir niyetle farz orucun tutulmasına yeterli sayılması, bugünün özelliklerine ilişkin hükümlerden değildi. Aksine farz kılınan oruca ilişkin hükümlerdendi. Farz oruç, ortadan kalkmamış, ancak tayin olunduğu mekân değişmiştir. Bir yerden bir yere taşınmıştır. Gündüzden niyet etmenin geçerli olup olmaması asıl orucun tayininden değil, tâbilerindendir.

"Aşure orucu hiç farz kılınmadı" diyenin görüşünden de üstadın görüşü daha sahihtir. Çünkü oruç tutma emri sâbittir. Emrin genel bir ilanla kuvvetlendirilmesi, ayrıca yemiş olanların da hemen o andan itibaren oruca başlamalarının emredilmesi oruç tutma emrini iyice pekiştirmiştir. Bütün bunlar açıktır, farziyyetini güçlendirmektedir. İbn Mes'ûd: "Ramazan orucu farz kılınınca aşure orucu terkedildi." diyor. Daha önce yukarıda geçen ve daha başka delillerle müstehap olarak kaldığı malumdur. Böylece terk edilenin aşure orucunun farziyyeti olduğu ortaya çıkmıştır. İşte bu konuda insanlar, anlattığımız bu beş türlü görüştedirler. Allah en iyisini bilendir.

4- Dördüncü itiraza gelince: Hz. Peygamber (s.a.): "Gelecek yıla sağ çıkarsam, dokuzuncu gün oruç tutacağım." buyurmuş ve bir sonraki yıla ömrü vefa etmemişti. İbn Abbas ise: "Rasûlullah (s.a.) dokuzuncu gün oruç tutardı" diye rivayet etmiştir. İbn Abbas hem onu hem bunu rivayet etsin, her ikisi de sahih olsun ve aralarında çelişki bulunmasın, nasıl olur? İbn Abbas'ın, Hz. Peygamber'in (s.a.) dokuzuncu gün oruç tuttuğunu ve gelecek yıla sağ çıkarsa, yine dokuzuncu gün oruç tutacağını haber vermiş olması, ya da Peygamber'in (s.a.) niyetlenmesine ve vâdetmesine dayanarak O'nun böyle yaptığını haber vermiş olması mümkündür. Mukayyed bir ifade ile bundan haber vermesi sahih olur. Yani sağ kalsaydı, böyle yapardı, diye haber verebilir. Tuttuğunu biliyorsa, o zaman da mutlak bir ifade ile haber vermesi sahih olur. Her iki ihtimale göre de bu iki hadis birbirini nakzetmez.

5- Beşinci itirazın cevabı yeterince verildi.

6- Altıncı itiraza gelince, İbn Abbas'ın: "Hazırlan ve dokuzuncu gün olunca oruç tut" sözü idi. İbn Abbas rivayetlerinin tamamı üzerinde düşünen kişinin kafasında bu itiraz yok olur ve onun ne kadar geniş bir ilme sahip olduğunu anlar. Çünkü o, aşure orucunu yalnız dokuzuncu güne tahsis etmemiş, sadece soruyu sorana: "Dokuzuncu gün oruç tut" demiştir. Bütün insanların "aşure günü" kabul ettiği Muharrem'in onuncu gününü, soru soranın da aşure günü olarak bilmesiyle yetinmiş ve soru sorana onuncu günle birlikte dokuzuncu gün de oruç tutması gerektiğini bildirmiş ve Rasûlullah'ın (s.a.) da böyle oruç tuttuğunu haber vermiştir. Ya böyle yapmış olmalıdır —ki evlâ olan budur—, ya da Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilini aşure orucunu emretmesine ve gelecekte onu tutmaya niyetlenmesine hamletmiş olmalıdır. İbn Abbas'ın diğer rivayetleri de buna delildir: "Ondan ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutunuz."[111] hadisini de; "Rasûlullah (s.a.) bize aşure orucunu, Muharrem'in onuncu günü tutmamızı emretti." hadisini de rivayet eden odur. İbn Abbas'tan gelen bütün bu rivayetler hem birbirini doğrulamakta hem de desteklemektedir.

c) Aşure Orucu Üç Türlüdür:

Aşure orucu üç türlüdür. En iyisi, hem bir gün öncesinde hem de bir gün sonrasında oruç tutmaktır.[112] Bunun ardından dokuzuncu veya onuncu gün ile birlikte oruç tutulması gelmektedir ve hadislerin çoğu böyle yapılmasına delâlet etmektedir. Bundan sonra da sadece onuncu gün oruç tutulması gelmektedir.

Sadece dokuzuncu gün oruç tutulmasına gelince, hadisleri tam olarak anlayamayan, metinlerini ve senedlerini incelemeyen, dil bilgisinden ve şeriatdan uzaklaşmıştır. (Yani yanlışlık yapmıştır.) Doğru olana eriştiren Allah Teâlâ'dır.

Bazı âlimler başka bir yol izleyerek şöyle demişlerdir: Bu ibadeti yeri-

---

111. Bu rivayeti "ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında" lafzıyla Beyhakî (9/287), rivayet etmiştir. Daha önce de geçtiği gibi senedi zayıftır.
112. Daha önce geçtiği gibi İbn Abbas'tan "dokuzuncu ve onuncu gün oruç tutarız" sözü sabittir.

ne getirmekle beraber bundan maksad, ehl-i kitaba muhalefet etmek olduğu âşikârdır. Bu ise iki şekilde yapılabilir: Ya onuncu günü dokuzuncu güne aktarmakla, ya da her iki gün oruç tutmakla. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Gelecek yıla çıkarsak dokuzuncu gün oruç tutarız." hadisi iki ihtimali de taşımaktadır. Maksadı anlaşılmadan Rasûlullah (s.a.) vefat etti. O halde iki gün birden oruç tutmak ihtiyatlı olur. Daha önce açıkladığımız görüş, Allah'ın izni ile en doğru görüştür. İbn Abbas hadislerinin tamamı da buna delâlet etmektedir. Çünkü Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadiste Rasûlullah'ın (s.a.): "Yahudilere muhalefet etmek için ya bir gün öncesinde ya da bir gün sonrasında oruç tutunuz."[113] ve Tirmizî'nin rivayet ettiği hadiste de: "Aşure orucunu onuncu gün tutmamız emredildi." buyurması, tutmuş olduğumuz yolun doğruluğunu açıklamaktadır. Allah en iyi bilendir.

6— Arafat'ta Oruç Tutmaması:

Arefe günü Arafat'ta oruç tutmamak da Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetindendi. Bu, *Sahihayn*'da rivayet olunmuştur.[114]

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), "Arafat'ta arefe günü orucu tutulmasını yasaklamıştır." *Sünen* sahipleri böyle rivayet etmişlerdir.[115] Yine arefe orucunun, geçen yılın günahlarına keffaret olduğu konusundaki rivayet de sahihtir. Hadisi Müslim rivayet etmiştir.[116]

Arafat'ta orucunu bozmasına dair pek çok hikmetler sayılmıştır:

1- Oruç tutmayan (oruç tutana göre) güçlü olacağı için daha iyi dua eder.

2- Yolculukta oruç bozmak farz oruçtan bile daha faziletli olduğuna göre, nafile oruçtan nasıl olmaz?

3- Hz. Peygamber'in Veda haccında arefe günü cuma günü idi ve Hz. Peygamber (s.a.); yalnızca cuma günü tek bir gün oruç tutmayı yasaklamıştı. Her ne kadar cuma günü için değil arefe günü için oruç tutuyor

113. Daha önce geçtiği gibi zayıftır.
114. Buharî, 30/65; Müslim, 1123.
115. Ahmed, 2/304, 446; Ebu Davud, 2440; İbn Mâce, 1732. Ebu Hureyre'den. Senedindeki Mehdî el-Abedî el-Hecerî bilinen biri değildir.
116. Müslim, 1162. Ebu Katâde hadisidir.

olsa da, bu vesileyle sadece cuma günü oruç tutmayı yasakladığını pekiştirmek amacıyla insanlara kendisinin oruç tutmadığını göstermek istedi.

Üstadımız (İbn Teymiyye) başka bir yol tutmuştur: Ona göre, insanlar, bayram günlerinde toplandıkları gibi toplandıklarından dolayı arefe günü, Arafat'takiler için bayramdı. Ve bu toplantı Arafat'ta olmayanlara değil Arafat'ta olanlara has kılınmıştı. Nitekim Rasûlullah (s.a.) *Sünen* sahiplerinin rivayet ettikleri hadiste buna işaret etmiştir: "Arafat'a çıktığımız gün, kurban kestiğimiz gün ve Mina'da bulunduğumuz gün biz ehl-i İslâm'ın bayramıdır."(117) Bayram oluşu o topluluğa dahil olanların bu günlerde toplanmalarından ötürü olduğu malumdur. Allah en iyisini bilendir.

7— Cumartesi ve Pazar Günleri Orucu:

Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.), cumartesi ve pazar günleri çok oruç tutar ve bununla yahudi ve hıristiyanlara muhalefet etmeyi amaçlardı. Nitekim *Müsned*'de ve Nesâî'nin *Sünen*'inde, İbn Abbas'ın kölesi Küreyb'ten rivayet olunduğuna göre Kûreyb diyor ki: İbn Abbas ve Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bazıları beni, Ümmü Seleme'ye Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok hangi günler oruç tuttuğunu sormam için gönderdiler. Ümmü Seleme: "Cumartesi ve pazar" dedi ve Hz. Peygamber'in (s.a.): "Bu iki gün müşriklerin bayramıdır; ben de onlara muhalefet etmeyi severim."(118) buyurduğunu ilâve etti. Bu hadisin sıhhati şüphelidir. Çünkü hadis, Muhammed b. Ömer b. Ali b. Ebî Tâlib'in rivayeti olup onun bazı hadisleri münker bulunmuştur. Abdülhak, *Ahkâm* adlı eserinde İbn Cüreyc'den, o Abbas b. Abdillah b. Abbas'tan, o da amcası Fazl'dan, Fazl'ın: "Hz. Peygamber (s.a.) bize âit bir vahada (amcası) Abbas'ı ziyaret etti." dediğini rivayet ettikten sonra da "isnadı zayıftır" diyor. İbn Kattan da: "Hadis, söylediği gibi zayıftır. Muhammed b. Ömer'in durumu bilinmiyor." diyerek, cumartesi ve pazar günü orucuna dair Ümmü Seleme'den rivayet ettiği

117. Tirmizî, 773; Ebu Davud, 2419; Nesâî, 5/252. İsnadı sahihtir. Tirmizî, İbn Hibbân (958) ve Hâkim (1/434) sahih bulmuşlar, Zehebî de buna muvafakat etmiştir.
118. Ahmed, 6/323-324; İbn Huzeyme, 2167; İbn Hibbân, 941; Hâkim 1/436; Beyhakî, 4/313. Ümmü Seleme'den. Senedi hasendir. Çünkü İbn Hibbân, Abdullah b. Ömer'i ve babasını sika bulmuş ve her ikisinden de birden çok rivayette bulunmuştur. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de: "İki bayram günüdür" sözüyle cumartesinin yahudilere göre, pazarın hıristiyanlara göre bayram olduğuna ve bayram günleri oruç tutulmadığına işaret etmiştir. Oruç tutarak onlara muhalefet etmiştir... demektedir.

bu hadisi zikretti ve ekledi: Abdülhak onu sahih görerek sükût etmiştir, Muhammed b. Ömer'in durumu bilinmemektedir, ondan rivayette bulunan oğlu Abdullah b. Muhammed b. Ömer'in durumu da bilinmemektedir. Buna göre ben hadisi "hasen" görüyorum. Allah en iyisini bilendir.

İmam Ahmed ve Ebu Davud, Abdullah b. Büsr el-Sülemî'den, o kızkardeşi Sammâ'dan rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.): "Üzerinize farz kılınan oruç (Ramazan ayı içindeki cuma günleri) müstesna cumartesi günü oruç tutmayınız. Sizden biriniz (cumartesi günü) ancak bir üzüm kapcığı veya bir ağaç parçası bile bulsa onu çiğnesin (oruç tutmamış olsun)." [119] buyurmuştur.

Ulemâ bu iki hadis hakkında ihtilâf etti. Allah rahmet etsin İmam Malik, Abdullah b. Büsr hadisini kastederek: "Bu yalandır" dedi. Onun böyle dediğini Ebu Davud kaydetmiştir. Tirmizî: "Bu hadis hasendir", Ebu Davud: "Bu hadis mensuhtur", Nesâî: "Bu muztarib bir hadistir" dedi. Âlimlerden bir cemaat şöyle demiştir: "Bu hadisle Ümmü Seleme hadisi arasında çelişki yoktur. Bu günün orucunun yasaklanması yalnızca cumartesi günü (tek bir gün) oruç tutmak sebebiyledir. Bunun üzerine Ebu Davud, Sadece Cumartesi Günü Oruç Tutmanın Yasaklanması Bâbı diye bir bölüm açmıştır. Cumartesi günü oruç tuttuğu hadisi, pazar günüyle birlikte tuttuğunu ifade eder." Dediler ki: Bunun benzeri bir mesele yalnızca cuma günü oruç tutmanın yasaklanması, ancak bir gün öncesiyle veya bir gün sonrasıyla beraber tutulmasının caiz olması meselesidir. [120] O gün oruç tutmanın sözkonusu güne bir tür saygı olduğunu ve saygı göstermek hususunda ehl-i kitaba muvafakat etmek anlamına geldiğini söyleyenin zannı böylece giderilir. Karşı çıkmaları o günde oruç tutmayı kapsasa bile, hürmet ve saygı göstermek ancak tek başına o günde oruç tutmakla olabilir. Şüphesiz hadis, sadece o gün oruç tutmak hakkında değildir. O gün, bir gün öncesiyle veya sonrasıyle birlikte oruç tutulmasına gelince, bunda herhangi bir saygı gösterme sözkonusu değildir. Allah en iyisini bilir.

8— Bütün Seneyi Oruçlu Geçirmek:

Peşpeşe, devamlı oruç tutmak *(serd-i savm)* ve savm-i dehr (bütün

119. Ahmed, 6/368; Tirmizî, 744; Ebu Davud, 2421; İbn Huzeyme, 2164; Beyhakî, 4/302. Senedi kavîdir. Iztırapla illetlendirilmesi, ondan diğer salim yollardan gelişi sebebiyle baltayı taşa vurmak gibidir.
120. Buharî, 30/63; Müslim, 1144, Ebu Hureyre hadisidir.

bir seneyi oruçlu geçirmek) Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetinden değildi. Aksine: "Dehr orucu tutan, ne oruç tutmuştur, ne de tutmamıştır."[121] buyurmuştur. Bu sözüyle oruç tutulması haram kılınan günlerde oruç tutan kimseyi kasdetmiş değildir. O, bunu, "Dehr orucu tutan kişi hakkında görüşünüz nedir?" diye soran kimseye cevap olarak söylemiştir. Halbuki haram kılınmış bir şeyi yapana "Ne tutmuştur, ne de tutmamıştır." denilmez. Çünkü bu cevap, oruç tutup tutmamasının eşit olduğunu, sevap veya ceza gerektirmeyeceğini çağrıştırmaktadır. Allah'ın tutulmasını haram kıldığı orucu tutan böyle değildir (haramı işlediği için cezası vardır). Bu, haram kılınan oruca dair sorulan soruya uygun bir cevap değildir. Aynı zamanda savm-i dehri müstehab görenlere göre de hem müstehabı, hem de haramı işlemiş olur. Çünkü onlara göre hem oruç tutulması müstehab günlerde oruç tutarak müstehab işlemiş, hem de oruç tutulması haram olan günlerde oruç tutarak haram irtikâb etmiştir. Her iki durumda da "Ne oruç tutmuştur, ne de tutmamıştır" denilmez. Rasûlullah'ın (s.a.) sözünü buna yorumlamak açık bir yanlıştır.

Hem oruç tutulması haram olan günler, şeriatte müstesnadır ve o günlerde oruç tutmak şer'an mümkün değildir. Bu günler şeriate göre gece ve hayız günleri gibidir. (Geceleyin ve hayız günlerinde oruç tutulmadığı gibi, bu günlerde de tutulmaz.) Dolayısıyle sahâbe-i kiram o günlerde oruç tutulup tutulmayacağını sormamışlardır. Çünkü oruç tutulması haram olan günlerin oruça elverişli olmadığını biliyorlardı. Hem haram kılındığını bilmeselerdi, Hz. Peygamber (s.a.) sahabeye: "Ne oruç tutmuştur, ne de tutmamıştır." diye cevap vermezdi. Zira hadisde haram kılınışa dair bir açıklama yoktur.

O'nun kuşku götürmez sünneti şudur: Bir gün oruç tutup bir gün yemek savm-i dehrden daha faziletlidir ve Allah'a daha hoş gelir. Peşpeşe bütün seneyi oruçlu geçirmek (savm-i dehr) mekruhtur. Mekruh olmasaydı, şu üç imkânsız şeyden biri gerekirdi:

1) Savm-i dehrin, Allah Teâlâ'ya bir gün oruç tutup, bir gün tutmamaktan, (Hz. Davud orucundan) daha hoş gelmesi ve daha faziletli olması gerekirdi. Çünkü savm-i dehr diğerinden amel olarak daha fazladır. (Savm-i dehr tutan, Hz. Davud orucu tutandan sayı hesabıyla daha çok oruç tut-

---

121. Ahmed, 4/24; Nesâî, 4/207; İbn Mâce, 1705. Senedi sahihtir. İbn Huzeymé (2150) ve Hâkim (1/435) sahih görmüşler, Zehebî de ona katılmıştır.

muştur.) Fakat şu sahih hadisle bu reddedilmiştir: "Allah'a en hoş gelen oruç Davud orucudur."[122] Ve savm-i dehr, Hz. Davud orucundan daha faziletli değildir.

2) Ya da faziletçe eşit olmaları gerekirdi ki bu da mümkün değildir.

3) Veya her iki kutbu birbirine eşit bir mübah olmaları, ne müstehab ne de mekruh olmamaları gerekirdi ki, bu da mümkün değildir. Çünkü ibadetlerde böyle bir özellik bulunmaz. Aksine ya yapılma tarafı ağır basar, ya da yapılmama. En iyi bilen Allah'dır.

Denilirse ki: Hz. Peygamber (s.a.): "Kim, Ramazan orucunu tutar, sonra Şevval ayından da 6 gün oruç tutarak ona eklerse, savm-i dehr tutmuş gibi olur."[123], her aydan üç gün oruç tutan kişi için de: "İşte bu, savm-i dehre denktir." buyurmuştur.[124] Hadis, savm-i dehrin, kendisine denk tutulanlardan daha faziletli ve bunun da istenen bir şey olduğuna delâlet eder. Sevabı diğer oruç tutanların sevabından daha çoktur, öyle ki bu oruçları tutanlar kendisine benzetilmiştir.

Cevap: Ölçüsü belirtilmiş bir konudaki bu teşbihin bizzat kendisi bu orucun müstehab oluşundan öte caiz olmasını bile gerektirmez. Yalnızca, eğer müstehap olsaydı sevapda ona benzerdi anlamını icabettirir. Böyle olduğunun delili hadisin bizzat kendisindedir: Hz. Peygamber (s.a.) her ay üç gün oruç tutmayı savm-i dehr'e denk görmüştür. Zira bir iyiliğin on kat sevabı vardır. Bu ise, her ay üç gün oruç tutanın 360 gün oruç tutan sevabını elde etmesini gerektirir. 360 gün oruç tutmanın ise kesinlikle haram olduğu malumdur. Öyleyse burada kastedilen 360 gün oruç tutmanın meşru olduğunun takdir edilmesi halinde bu sevabın hasıl olduğudur. Şevval ayında 6 gün oruç tutmanın Ramazan orucuyla birlikte bir senelik oruç tutmaya denk olduğunu ifade eden hadis de böyledir. Hz. Peygamber (s.a.) bunu belirttikten sonra: "Kim bir iyilik yaparsa 10 kat sevab kazanır" âyetini[125] okudu. İşte bu 36 günlük oruç, 360 günlük oruca denk gelir. Oysa 360 gün oruç tutmak ise ittifakla caiz değildir. Fakat bunun benzeri âdeten kendisine benzetilenin davranışının mümkün olmadığı hatta muhal olduğu konularda gelebilir. Hz. Peygamber (s.a.) böyle yapan kimseyi bu-

---

122. Buharî, 19/7; Müslim, 1159 (189).
123. Müslim, 1164; Ebu Davud, 2433; Tirmizî, 759; İbn Mâce, 1716.
124. Buharî, 30/56; Müslim, 1159, 1162.
125. En'âm, 6/160.

nu yapmanın mümkün olduğu takdir edilerek ona benzetmiştir. Nitekim cihada denk bir amelin var olup olmadığına dair soru soran sahâbiye: "Mücahid cihada gittiğinde (dönünceye kadar) usanmaksızın namaz kılmayı ve bozmaksızın oruç tutmayı başarabilir misin?" diye karşılık vermiştir.[126] Şer'an 360 gün oruç tutmak nasıl mümkün değilse bunun da âdeten mümkün olmayacağı malumdur. Faziletli ameli ara vermeden namaz kılmaya ve oruç tutmaya benzetmiştir. Bunun açık bir ifadeyle: Allah'ın en çok sevdiği namaz, Hz. Davud'un namazıdır ve bu namaz, sahih sünnetin açık ifadesiyle gecenin tamamını namazla geçirmekten daha faziletlidir. Hz. Peygamber (s.a.) yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılan kişinin bütün bir geceyi namazla geçirmiş gibi olacağını da örnek vermiştir.[127]

Soru: Peki Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen; Hz. Peygamber (s.a.): "Savm-i dehr tutan kişinin üzerine cehennem şöyle oluncaya kadar daraltılıp sıkıştırılır" buyurup avucunu yumdu, şeklindeki Ebu Musa el-Eş'arî hadisi[128] hakkında ne diyeceksiniz?

Cevap: Hadisin anlamı hakkında ihtilâf edilmiştir. Bir görüşe göre, başkası ondan daha faziletlidir diye inandığı, nefsini zahmete soktuğu, ona yük yüklediği ve Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinden yüz çevirdiği için bu hususta sadece söz konusu orucu tutana has bir daraltmadır. Diğerlerine göre ise, bu şahıs için cehennem öyle daraltıldı ki, ona orada bir yer kalmadı. Bu grup bu te'vili şu sebeple tercih etti: Oruçlu, nefsine şehvet yollarını oruçla daraltınca Allah da ona cehennemi daralttı ve orada onun için bir yer kalmadı. Çünkü Allah cehennemin yollarını o kişi için daralttı. Birinci grup hadisin o şekilde tevilini şu sebeble tercih etti: Hz. Peygamber (s.a.) bu anlamı kasdetseydi "O kişi için daraltıldı" derdi. "Kişinin üzerine daraltma" ifadesi, ancak kişi cehennemde olursa mümkündür. Dediler ki: "Bu te'vil savm-i dehrin mekruh olduğunu ifade eden hadislere uygun-

---

126. Buharî, 56/1; Nesâî, 6/19. Ebu Hureyre anlatıyor: Bir adam Rasûlullah'a (s.a.) gelerek: "Bana, cihada denk bir amel göster" dedi. Rasûlullah: "Bulamıyorum" buyurdu ve: "Mücahid cihâda çıktığında, mescidine girmeye ve aralıksız namaz kılmaya ve bozmaksızın oruç tutmaya güç yetirebilir misin?" diye sordu. Adam: "Buna kim güç yetirebilir?" diye cevapladı. Müslim (1878) şu metinle rivayet eder: "Allah yolundaki mücahidin benzeri, Allah yolundaki mücahid dönünceye kadar, ara vermeksizin namaz kılıp oruç tutan, Allah'ın âyetlerine samimiyetle inanmış oruçludur."
127. Müslim, 656.
128. Ahmed, *Müsned*, 4/414; Beyhakî, 4/300. Senedi sahihtir. İbn Huzeyme (2154, 2155) de sahih görmüştür.

dur ve adı geçen orucu tutan oruç tutmamış kişi gibidir."[129] Allah en iyisini bilir.

9— Nafile Orucun Kazâsı:

Hz. Peygamber (s.a.) âilesinin yanına girer ve "Yanınızda, yiyecek bir şey var mı?" diye sorardı. "Yok" derlerse, "Öyleyse ben oruçluyum" derdi. Böylece nafile oruca gündüzden niyet ederdi. Zaman zaman nafile oruca niyet eder, sonra da bozardı. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber'in (s.a.) hem öyle hem de böyle yaptığını haber vermiştir. İlki *Sahih-i Müslim*'de, ikincisi de Nesâî'nin Kitab'ındadır.[130] *Sünen*'de Hz. Âişe'nin rivayet ettiği şu hadise gelince: "Ben ve Hafsa oruçlu idik. Bize canımızın çektiği bir yiyecek geldi. Ondan yedik. Sonra Rasûlullah (s.a.) geldi. Hafsa beni atlatarak —ne de olsa babasının kızıydı —,Rasûlullah'a sordu: Ey Allah'ın Rasûlü, oruçluyduk, bize canımızın çektiği bir yiyecek geldi. Biz de ondan yedik. Rasûlullah: Yerine bir gün kaza orucu tutun! buyurdu."[131] Hadis illetlidir.

129. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (4/193) hadisi kaydettikten sonra diyor ki: Hadisin zâhiri, nefsini zahmete soktuğu, ona yüklendiği, Rasûlullah'ın sünnetinden yüz çevirdiği, başka şeylerin O'nun sünnetinden daha faziletli olduğuna inandığı için -ki bu şiddetli tehdidi gerektirir ve haram olur- cehennem onu kuşatarak üzerine daraltılır şeklinde anlam taşımaktadır. Abdürrezzak'ın *Musannef*'te (7871) İbn Uyeyne -Harun b. Sa'd- Ebu Amr es-Seybânî senediyle rivayet ettiğine göre Ebu Amr anlatıyor: Ömer b. Hattâb'ın yanındaydık. Ona bir yemek getirildi. Orada bulunanlardan biri kenara çekildi. Hz. Ömer:
—Buna ne oluyor?
—Oruçludur?
—Ne orucu tutuyor?
—Dehr orucu.
Râvî devamla, Hz. Ömer'in adamın başına bir sopayla vurmaya başladığını ve "Ye, ey dehr, ye ey dehr" dediğini anlatıyor. Hadisi, İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de (4/193) Ebu Amr eş-Şeybânî'den (verilen nisbe yanlış) şu şekilde kaydeder: "Ömer, bir adamın savm-ı dehr tuttuğunu duydu. Yanına gitti ve başına kamçıyla vurarak "Ye ey dehrî (dehr orucu tutan)!" demeye başladı. İbn Hacer hadisi, sahih bir isnadla İbn Ebî Şeybe'ye isnad etti.
130. İlkini Müslim (1451), ikincisini Nesâî (4/194) rivayet etmiştir. Nesâî'nin rivayeti aynı zamanda birincisinin tamamlayıcısı olarak *Sahih-i Müslim*'de de yer almaktadır.
131. Tirmizî, 735; Ahmed 6/263. Hadisi İbn Hazm *el-Muhallâ*'da (6/270) kaydeder. Tahâvî (2/109) ve İbn Hibbân (951) değişik bir senedle rivayet ederler. Senedi sahihtir. Ebu Davud (2457) değişik bir senedle rivayet eder. Mâlik, *Muvatta*'da (1/306) İbn Şihâb ez-Zührî'den mürsel olarak rivayet eder. Geniş bilgi için bk. *Nasbu'r-Râye*, 2/264-267.

Tirmizî şöyle der: Mâlik b. Enes, Ma'mer, Abdullah b. Ömer, Ziyad b. Sa'd ve pekçok hadis hafızı Zührî'den o da Hz. Âişe'den mürsel olarak rivayet etmişler ve senedde "Urve'den" ifadesini kullanmamışlardır. En sahihi budur. Hadisi Ebu Davud ve Nesâî, Hayve b. Şurayh — İbnü'l-Hâd —Urve'nin kölesi Zümeyl —Urve yoluyla Hz. Âişe'den mevsûl olarak rivayet etmişlerdir. Nesâî; "Zümeyl meşhur değildir." diyor. Buharî ise: "Zümeyl'in Urve'den, Yezid b. el-Hâd'ın Zümeyl'den hadis işittiği bilinmiyor, bu hadisle delil getirilmez". demiştir.

Rasûlullah (s.a.) oruçlu olduğu halde bir yere misafir olduğunda orucunu tamamlardı, bozmazdı. Nitekim Ümmü Süleym'in yanına girdiğinde, Ümmü Süleym, Peygamber'e (s.a.) hurma ve yağ getirmişti, "Yağınızı kırbasına ve hurmanızı kabına geri koyun, çünkü ben oruçluyum" buyurmuştu.(132) Fakat Ümmü Süleym Rasûlullah'ın (s.a.) yanında ev halkı (ehl-i beyti) gibiydi. Üstelik *Sahih*'te Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.): "Biriniz oruçlu iken yemeğe davet edildiğinde 'ben oruçluyum' desin." buyurmuştur.(133)

İbn Mâce, Tirmizî ve Beyhakî'nin Hz. Âişe'den merfû olarak rivayet ettikleri; "Bir yere misafir olan, kendisini ağırlayanların izni olmaksızın oruç tutmasın!"(134) hadisi hakkında Tirmizî: "Hadis münkerdir, sikalardan hiç birinin bu hadisi Hişam b. Urve'den rivayet ettiğini bilmiyoruz." demiştir.

10— Sadece Cuma Günü Tutulan Oruç:

Hz. Peygamber (s.a.) gerek fiil, gerek söz ile yalnız cuma günü oruç tutmanın mekruh olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Câbir b. Abdullah, (135) Ebu Hureyre, Cuveyriye bt. el-Hâris, Abdullah b. Amr, Cünâde el-Ezdî ve daha başka sahabîlerden Hz. Peygamber'in (s.a.) sadece cuma günü (bir tek gün) oruç tutmayı yasakladığı sahih olarak rivayet edilmiştir. İmam Ahmed'in rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) ashâba cuma günü oruç

---

132. Buharî, 30/61; Ahmed, 3/108, 188, 248.
133. Müslim, 1150.
134. Tirmizî, 789, Senedinde Eyyûb b. Vâkıd el-Kûfî vardır, metrûktur. İbn Mâce, 1763. Senedinde Ebu Bekr el-Medenî vardır, o da zayıf bir râvidir.
135. Câbir Hadisi: Buharî, 30/63; Müslim, 1143; Ebu Hureyre Hadisi: Buharî, 30/63; Müslim, 1144; Ebu Davud, 2420; Tirmizî, 743; Cüveyriye Hadisi: İbn Huzeyme, 2164; İbn Hibbân, 957; Cünâde Hadisi: Ahmed ve Nesâî.

tutmadığını göstermek için cuma günü minberde iken su içmiş ve cuma günü oruç tutmanın o günün bayram günü olması sebebiyle yasaklandığını ifade etmiştir. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadiste, Hz. Peygamber (s.a.): "Cuma günü bayram günüdür. Bayram gününüzü oruç günü haline getirmeyiniz. Ancak öncesinde (perşembe) veya sonrasında (cumartesi) oruç tutarsanız, o başka." buyurmaktadır. (136)

"Bir gün önceki ve bir gün sonraki günde oruç tutmakla bayram günü oruç tutulmaz." denilirse, şöyle cevap verilir: Cuma günü bayrama benzetildiğinde, ona benzemesinden ötürü, oruç tutmak için özellikle cumayı seçmenin yasak olduğu sonucu çıkar. Artık bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutarsa onu özellikle seçmiş olmaz. Hükmü de ayın tamamı veya on günü ya da bir gün oruç tutup bir gün yemek suretiyle tutulan veya arefe ve aşure günü tutulan oruçların Cuma gününe rastlaması gibidir. Sayılanların hiçbirinde oruç tutmak mekruh değildir.

Soru: Peki, Abdullah b. Mes'ûd hadisini ne yapıyorsunuz? Abdullah b. Mes'ûd diyor ki: "Rasûlullah'ın (s.a.) cuma günü oruç yediğini görmedim." (Yani cuma günleri devamlı oruç tutardı.) Bu hadisi, *Sünen* sahipleri kaydetmiştir.(137)

Cevap: Sahihse kabul ederiz ve bir gün öncesiyle veya bir gün sonrasıyla birlikte oruç tutulacağına hamledilmesi ortaya çıkmış olur. Sahih değilse reddederiz, çünkü garip hadislerdendir. Tirmizî de, hadis hakkında: "Bu hadis, hasendir, garîbtir." demektedir.

---

136. Ahmed, 2/303, 532; İbn Huzeyme, 2161; Hâkim, 1/437. Senedinde Ebu Bişr eş-Şâmî vardır, meçhûldür. Heysemî, (*el-Mecmâ,* 3/199) hadisi kaydedip Bezzâr'ın rivayet ettiğini söylüyor ve "Senedi hasendir" diyor. Hadiste geçen "...bir gün öncesinde veya bir gün sonrasında tutarsa, o başka" ifadesinin anlamı; cuma ile birlikte perşembe veya cumartesi oruç tutsun, demektir.
137. Tirmizî, 742. Senedi hasendir.

H) ÎTİKÂFLARI

1— Îtikâfın Hikmeti:

Gönlün salâhı ve Allah Teâlâ'ya gidiş yolunda olması, kendini Allah'a teksif etmesine ve bütünüyle Allah Teâlâ'ya yönelerek kalbinin dağınıklığını toplamasına bağlıdır. Zira kalb dağılırsa, onu Allah Teâlâ'ya yönelmekten başka bir şey toplayamaz. Çok yemek ve içmek, halka çokça karışmak, çok konuşmak, çok uyumak, dağınıklığı arttıran, her bir vadiye dağıtan ve Allah Teâlâ'ya gidişi kesen, zayıflatan, engelleyen veya durduran şeylerdendir. Bu sebeple Azîz ve Rahim olan Allah'ın kullarına merhameti gereği, onlar için çok yeme ve içmeyi önleyen ve gönlü Allah Teâlâ'ya gidişten alıkoyan şehevî kirlerden arındıran orucu koymuştur. Üstelik Allah Teâlâ bunu ihtiyaç miktarınca koymuştur, kul bundan dünya ve âhirette yararlanır, dünyevî ve uhrevî maslahatlarından da ne zarar görür, ne de geri kalır. Allah Teâlâ, amacı ve özü kalbin Allah'a yönelmesi ve teksif olması, O'nunla başbaşa kalması, halkla ilgisinin kesilmesi ve sadece Allah Teâlâ ile ilgilenmesi demek olan îtikâfı vaz' etmiştir. Yine îtikâf sayesinde gönlün endişe ve vesveselerinin yerini Allah'ın zikri, sevgisi ve O'na yöneliş alır, istilâ eder. Bundan sonra endişelerin tümü Allah'tan, hatıraların tümü Allah'ı anmak için, düşünceler Allah'ın rızasını kazanmak ve O'na yaklaştıran şeyleri elde etmek için olur. Halkla kaynaşmasının yerini Allah'ın dostluğu alır. Böylece hiçbir arkadaşın, dostun ve O'ndan başka sevindirenin bulunmadığı zamanda, kabirdeki yalnızlık günlerinde Allah'ın dostluğuna hazırlanmış olur. İşte itikâfın en yüce amacı budur.

Bu amaç ancak oruçla tamamlanabildiğinden Allah itikâfı, oruç tutu-

lan en faziletli günlere koydu. Yani Ramazan'ın son on gününe. Hz. Peygamber'in (s.a.) oruç tutmadan îtikâfa girdiği kesinlikle rivayet edilmemiştir. Aksine Hz. Âişe: "Oruçsuz îtikâf olmaz."[138] demiştir. Allah Teâlâ îtikâfı hep oruçla birlikte zikretmiş, Rasûlullah (s.a.) da oruçsuz îtikâfa girmemiştir.

Selefin çoğunluğunun kabul ettiği, tercih edilen delil; îtikâfta orucun şart olduğudur. Şeyhulislâm Ebu'l Abbas İbn Teymiyye'nin tercih ettiği görüş de budur.

Konuşmaya gelince; ümmet için, âhirette fayda vermeyecek herşeyden dili alıkoymak şeriat olmuştur.

Çok uyumaya gelince: Bu ümmete gece ibadeti olarak en faziletli ve neticesi en iyi olan bir uykusuz kalma (teheccüd namazı) meşrû kılınmıştır. Bu hem kalbe, hem de bedene fayda veren ve kulu işlerini görmekten alıkoymayan uyku arasına giren bir uykusuzluktur. Riyâzat ve sülûk erbabının riyâzeti bu dört temele (az yeyip içme, halk içine fazla karışmama, az konuşma, az uyuma) dayanır. Onların bu konuda en mutluları Allah elçisi Hz. Muhammed'in (s.a.) yoluna giren, azıp sapmışlar gibi yoldan çıkmayan ve aşırıya kaçanlar gibi kusurlu davranmayanlardır.

Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.) oruç, namaz ve konuşma hususundaki tutumlarını anlatmış olduk. Şimdi O'nun îtikâf konusundaki tutumlarını anlatalım.

2— İtikâfa Girişi:

Hz. Peygamber (s.a.), Allah Teâlâ kendisini katına alıncaya kadar Ramazan'ın son on gününde îtikâfa girerdi.[139] İtikâfı bir defa terketti, onu

---

138. Abdürrezzak, 8037. "İtikâfa girenin oruç tutması vaciptir" metniyle Hz. Âişe'den rivayet etmiştir. Ayrıca Ebu Davud, 2473; Beyhakî, 4/315; Dârakutnî, s. 247. Hz. Âişe diyor ki: "Mu'tekifin hasta ziyaretinde bulunmaması, cenazeye katılmaması, bir kadına dokunmaması ve onunla oynaşmaması, zarurî ihtiyaçları hariç dışarı çıkmaması sünnettir. İtikâfa, ancak oruçlu olarak ve bir câmide girilir." Senedi güçlüdür. İbn Ömer ve İbn Abbâs, îtikâfta orucun şart olduğunu söylemişlerdir. Bunu Abdürrezzak *el-Musannef*'te (8033) kaydetmiştir. Râvileri sikadır. İmam Mâlik, Evzâî ve hanefiler de bu görüştedirler. Ahmed ve İshak'dan farklı rivayetler gelmiştir. Bk.: İbn Kayyim, *Tehzîbü's-Sünen*, 3/344, 349.

139. Buharî, 33/1; Müslim, 1172.

da Şevval'de kazâ etti.[140]

Kadir gecesini araştırdığından, bir defasında Ramazan'ın ilk on günü, sonra ortasındaki on gün, daha sonra da son on günde îtikâfa girdi. Sonra Kadir gecesinin son on gününde olduğunu anladı.[141] Rasûlullah (s.a.) da Rabbine kavuşuncaya kadar Ramazan'ın son on günü îtikâfa girmeye devam etti.

Çadır kurulmasını emreder, mescidde bir çadır kurulur ve orada Rabbi azze ve celle ile başbaşa kalırdı.

Îtikâfa girmek istediğinde, sabah namazını kılar, sonra îtikâfa girerdi. Bir defasında çadır kurmalarını emretti, kuruldu. Hanımlarının da çadırlarında olmalarını emretti, onlarınki de kuruldu. Sabah namazını kıldığında baktı ve o çadırları gördü. Emredip çadırını bozdurdu ve Ramazan ayında îtikâfı terkedip Şevval ayının ilk on gününde îtikâfa girdi.[142]

Her yıl on gün îtikâfa girerdi. Vefat ettiği yıl yirmi gün îtikâf yaptı. Cebrail her yıl Kur'ân'ı Rasûlullah'la bir defa karşılıklı okurdu; o yıl iki defa okudu. Rasûlullah da Cebrail'e Kur'an'ı her yıl bir defa okurdu, o yıl iki defa okudu.[143]

Îtikâfa girdiğinde, çadırına tek başına girer ve îtikâf halinde iken insanî ihtiyaçları dışında evine gitmezdi. Başını mescidden Hz. Âişe'nin odasına doğru çıkarır (uzatır) -kendisi mescidde ve Hz. Âişe de hayızlı olduğu halde- Hz. Âişe Rasûlullah'ın (s.a.) başını tarar ve yıkardı.[144] Rasûlullah (s.a.) îtikâfta iken hanımlarından biri kendisini ziyaret etmiş, gitmek için ayağa kalktığında Rasûlullah da onunla birlikte kalkıp, evine kadar götürmüştür. Bu geceleyin olmuştur.[145] Fakat îtikâfta iken hanımlarından hiç-

140. Buharî, 33/14; Müslim, 1173.
141. Müslim, 1167 (215).
142. Buharî, 33/6, 65/14; Müslim, 1173 (6).
143. Buharî, 66/7; Dârimî, 2/27; Ahmed, 2/336, 355; İbn Mâce 1769.
144. Mâlik, 1/312; Buharî, 6/2, 33/2; Müslim, 297.
145. Buharî, 33/8; Müslim, 2175. Hz. Safiyye anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.) îtikâfa girmişti. Geceleyin ziyaretine gittim, kendisiyle konuştum. Sonra evime dönmek için kalktım. Beni evime kadar götürmek için o da kalktı.

Hz. Safiyye'nin evi Üsâme b. Zeyd'in hânesinde idi. Derken oradan Ensar'dan iki kişi geçti. Hz. Peygamber'i (s.a.) görünce hızlandılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): —Ağır olun! Bu hanım Safiyye binti Huyey'dir, dedi. Adamlar:

birisiyle cinsel ilişkiye girmemiş, oynaşmamış, öpüşmemiş ve bu türden davranışlarda bulunmamıştır. İtikâfa girdiğinde yatağı serilir, îtikâfa girdiği yere divanı konulurdu. İhtiyaç için îtikâftan çıktığında, yolu üzerindeki hastaya uğramış ama ona ne yönelmiş, ne de hal ve hatırını sormuştur.[146] Bir defasında bir Türk çadırında îtikâfa girmiş ve tentesi üzerine hasır koymuştur.[147] Bütün bunlar îtikâfın gayesini ve özünü elde etmek içindir; cahillerin, îtikâf yerini muhabbet ve ziyaretçilerin uğrak yeri haline getirmelerinin, aralarında dolaşan sözlerle sohbet etmelerinin tersinedir. Bu başka şey, Hz. Peygamber'in îtikâfı başka şeydir. Tevfik Allah'tandır.

—Sübhanallah, ey Allah'ın Rasûlü! dediler. Rasûlullah da:

—Şüphesiz şeytan kanın dolaştığı gibi insanın damarlarında dolaşır. Ben de sizin kalbinize şer atar diye korktum, buyurdu. Yahut "şer" yerine "bir şey" dedi.

146. Ebu Davud, 2472.
147. Müslim, 1167 (215).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAC VE UMRE

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HAC VE UMRELERİNDEKİ TATBİKATI

A) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) UMRELERİ

Hz. Peygamber (s.a.) hicretten sonra hepsi de Zilkâde ayında olmak üzere toplam dört umre yaptı:

Birincisi, Hudeybiye umresi: İlk umresi olup hicretin altıncı senesinde yapmıştır. Müşrikler Beytullah'ı ziyaretten onu engelleyince, Hudeybiye'de engellendiği yerde develeri kurban etti. Hem kendisi, hem de ashabı başlarını tıraş ettirdiler. İhramlarını çıkartıp o sene Medine'ye geri döndüler.[1]

İkincisi, ertesi sene yaptığı kazâ umresi *(umretü'l-kadıyye):* Mekke'ye girip orada üç gün kaldı. Sonra umresini tamamlayıp oradan ayrıldı. Bu umrenin, geçen sene alıkonulduğu umrenin kazâsı mı, yoksa yeni baştan bir umre mi olduğu konusunda âlimler iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. İmam Ahmed'den her ikisi de rivayet edilmiştir: 1) Kazâ umresidir. Ebu Hanife'nin (r.h) görüşü budur. 2) Kazâ umresi değildir. Mâlik (r.h.) de bu görüştedir. Kazâ olduğunu söyleyenler delîl olarak "Bu umre, kazâ umresi diye isimlendirilmiştir. Bu isim hükme bağlı olarak verilmiştir." diyorlar. Diğerleri ise derler ki: Buradaki *"kazâ"* kelimesi borcunu ödemek, kazâ etmek anlamındaki *"kadâ"* fiilinden değil, *"mukâzât*= antlaşma" kelimesinden gelmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bu umre için Mekkelilerle antlaşma yapmıştır. Bu yüzden *"umretü'l-kadıyye* = hüküm umresi" diye adlandırılmıştır. Beytullah'ı ziyaretten alıkonanların sayısı 1400 idi. Bunların hepsi umretü'l-kadıyyede Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte değildi. Şayet bu umre, kazâ umresi olsaydı bunlardan hiçbiri geri kalmazdı.

---

1. Buharî, 64/35.

Bu görüş daha doğrudur. Zira Allah Rasûlü (s.a.) beraberinde bulunan kimselere umreyi kazâ etmelerini emretmemiştir.[2]

Üçüncüsü, haccıyla birlikte yaptığı umre: İnşallah, yakında vereceğimiz on[3] küsür delilden anlaşılacaktır ki, Hz. Peygamber (s.a.) "kırân haccı"[4] yapmıştır.

Dördüncüsü, Cirâne'den yaptığı umre: Huneyn'e çıkıp Mekke'ye geri döndüğünde Cirâne'den (ihrama girerek) Mekke'ye geldi, umresini yaptı.[5]

Sahihayn'da, Enes b. Mâlik'in şöyle dediği rivayet edilir: "Allah Rasûlü (s.a.) dört umre yapmıştır. Hac ile birlikte yaptığı umre dışında umrelerinin hepsini Zilkâde ayında yapmıştır. 1) Hudeybiye'den yahut Hudeybiye zamanı (hicretin altıncı yılında) Zilkâde ayında yaptığı umre, 2) Ertesi sene Zilkâde ayında yaptığı umre, 3) Huneyn ganimetlerini taksim ettiği yer olan Cirâne'den (ihrama girip) Zilkâde ayında yaptığı umre, 4) Haccı ile beraber yaptığı umre,"[6] Bu hadis *Sahihayn*'da Berâ b. Âzib'den riva-

---

2. Süheylî diyor ki: Kazâ umresi denmesinin sebebi, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu umre için Kureyşle anlaşma yapmış olmasıdır, yoksa O'nun engellendiği umrenin kazâsı olduğundan bu ismi almış değildir. Çünkü bozulmuş değildi ki, kazâsı vacip olsun. Aksine o da umre idi. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı umreleri dört saymışlardır. Bu umrenin *"kısas"* diye adlandırılması da bu görüşün tercih sebeblerindendir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Haram ay, haram aya mukabildir. Haramlar kısas (karşılıklı)dır."* (Bakara, 2/194). İbn Cerîr ve Abd b. Humeyd'in Mücâhid'den sahih senedle rivayetleri üzere bu âyet, bu umre hakkında inmiştir. *Meğâzî* adlı eserinde Süleyman et-Teymî, bunun kesin olduğunu söylemiştir.
3. Yazar burada "on" diyor; ama ileride yirmiyi aşkın delil zikrediyor.
4. Üç türlü hac ibadeti vardır: 1) *İfrâd:* Kelime olarak tek yapma, birleme ve ayırmak anlamlarına gelir. Dinî terim olarak ifrâd, yanlız hacca niyetlenip ihrama girmek ve dileyen için hac vazifelerini tamamladıktan sonra umre yapmak anlamına gelir; bunun caiz olduğunda ihtilâf yoktur. 2) *Kırân:* Kelime anlamı yaklaştırmak, birleştirmek, bağlamak olan kırân, hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girmek —bunun da caiz olduğunda ittifak vardır— yahut önce umreye niyetlenip ihrama girmek, sonra bu umreye haccı da ilâve etmek veya bunun aksini yapmak demektir ki bu ihtilâflıdır. 3) *Temettu':* Faydalanmak anlamına gelen bu kelime, dinî terim olarak hac aylarında umre yapıp sonra bu umre ihramından çıkmak ve o sene hacca niyetlenip ihrama girmek demektir. Selefin örfünde temettu' kelimesi kırân için de kullanılmaktaydı. Nevevî, her üç türün caiz olduğunda icmâ bulunduğunu hikâye etmiş ve bazı sahabeler tarafından temettu' haccının yasaklandığı yolundaki haberleri te'vil etmiştir. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr,* 4/346.
5. Tirmizî, 935; Ebu Davud, 1996; Nesâî, 5/199-200. Senedinde Saîd b. Müzâhim adında tartışmalı bir râvi vardır. İbn Hibbân onun sika olduğunu söylemiş ve Tirmizî bu hadisi hasen saymıştır. Diğer râvileri sikadır.
6. Buharî, 26/3, 56/186, 64/35; Müslim, 1253; Tirmizî, 815; Ebu Davud, 1994.

yet edilen: "Allah Rasûlü (s.a.) haccetmeden evvel Zilkâde ayında iki kere umre yaptı." hadisi[7] ile çelişmez. Çünkü Berâ bu sözüyle tamamlanan ve hacdan ayrı yapılmış olan müstakil umreyi kasdetmektedir. Kuşku yok ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekilde yaptığı umre ikidir. Zira kırân haccında yapılan umre müstakil değildir. Hudeybiye umresini yapmaktan da Hz. Peygamber (s.a.) engellendi ve bu umreyi tamamlamasına (Mekke müşrikleri tarafından) mani olundu. Bundan dolayı İbn Abbâs: "Allah Rasûlü (s.a.) dört umre yaptı: 1- Hudeybiye umresi, 2- Ertesi seneki kazâ umresi, 3- Üçüncüsü Ci'râne'den (ihrama girip) yaptığı umre, 4- Dördüncüsü haccıyla birlikte yaptığı umre" demiştir.[8] Bu hadisi İmam Ahmed kaydetmiştir.

Haccıyla birlikte yaptığı dışındaki umrelerini Zilkâde ayında yaptığını ifade eden Enes hadisi ile, "Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde ayı dışında umre yapmamıştır." şeklinde Âişe ve İbn Abbas'tan rivayet edilen hadis arasında bir çelişki yoktur. Çünkü kırân haccı ile birlikte yapılan umrenin başlangıcı Zilkâde ayına, sonu ise haccın bitimiyle beraber Zilhicce ayına rastlamaktadır. Âişe ile İbn Abbas başlangıcını, Enes ise bitimini haber vermektedir.

Abdullah b. Ömer'in (r.a.) "Hz. Peygamber (s.a.) birisi Recep ayında olmak üzere dört umre yaptı." sözü ise bir yanılgıdır. Onun bu sözü Hz. Âişe'nin kulağına gidince dedi ki: "Allah, Ebu Abdurrahman (İbn Ömer)'a rahmet etsin! Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı her umrede muhakkak kendisi hazır bulunmuştur. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında katiyen umre yapmamıştır."[9]

Dârakutnî, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini aktarır: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber umre yapmak için Ramazan'da yola çıktım. O, orucunu yedi, ben tuttum; o, namazını kısaltarak kıldı, ben tam kıldım. Dedim ki: "Anam-

---

7. Buharî, 26/3, 28/17, 53/6, 64/43. Tahkikçiler hadisi Müslim'de bulamadıklarını kaydetmektedirler.
8. Ahmed, *Müsned*, 2211; Tirmizî, 816; İbn Mâce, 3003; Ebu Davud, 1993. Senedi sahihtir.
9. Buharî, 26/3; Müslim, 1255; Tirmizî, 936. Müslim, şu ilâveyi kaydediyor: "İbn Ömer, (Hz. Âişe'nin bu sözlerini) işitiyordu. Ne hayır dedi, ne de evet." Hz. Âişe, onun ne kadar unutkan olduğunu göstermek için bu şekilde mübalağalı bir ifade kullanmıştır. Nevevî (r.h.) diyor ki: İbn Ömer'in, Hz. Âişe'nin bu sözlerine sükût etmesi, kendisinin karıştırdığına yahut unuttuğuna yahut da şüphe ettiğine delildir. Kurtubî diyor ki: Hz. Âişe'ye karşı gelmemesi kendisinin yanılgı içinde bulunduğuna ve kendi görüşünden Hz. Âişe'nin görüşüne döndüğüne delildir.

babam yoluna feda! Sen orucunu yedin, ben tuttum. Sen namazını kısaltarak kıldın, ben ise tam kıldım." Bu sözlerim üzerine bana: "İyi etmişsin, ya Âişe!" buyurdu.[10] Bu hadis, yanlıştır. Zira Allah Rasûlü (s.a.) kesinlikle Ramazan'da umre yapmamıştır. O'nun umrelerinin sayıları ve zamanı bellidir. Biz diyoruz ki: Allah, mü'minlerin annesi Hz. Âişe'ye rahmet etsin! Allah Rasûlü (s.a.) katiyen Ramazan'da umre yapmamıştır. Oysa Hz. Âişe'nin (r.a.) kendisi: "Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde ayı dışında umre yapmadı." demiştir.[11] Bu hadisi İbn Mâce vs. muhaddisler rivayet etmişlerdir.

İhtilâf yoktur ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) umreleri dördü geçmemektedir. Şayet Recep ayında umre yapmış olsaydı umrelerinin sayısı beş; Ramazan'da da yapmış olsaydı, sayıları altı olurdu. Ancak yaptığı umrelerin birini Recep, birini Ramazan ve birini de Zilkâde ayında yapmıştır demek mümkünse de böyle bir şey olmamıştır. Enes (r.a.), İbn Abbas (r.a.) ve Hz. Âişe'nin (r.a.) söyledikleri gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.) ancak Zilkâde ayında umre yaptığı bir gerçektir. Ebu Davud, *Sünen*'inde Hz. Âişe'den "Hz. Peygamber (s.a.) Şevvâl ayında umre yaptı" hadisini rivayet eder.[12] Şayet bu rivayet sağlamsa, herhalde bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) Şevval ayında yola çıkmış olup da Cirâne'den yaptığı umre olacaktır. Ancak Hz. Peygamber (s.a.) orada Zilkâde ayında ihrama girmiştir.

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Umrelerindeki Tatbikatı:

Hz. Peygamber'in (s.a.) umreleri arasında bugünkü insanların pek çoğunun yaptığı gibi Mekke'den çıkarak yaptığı bir umre yoktur. Bütün umrelerini Mekke'ye girince yapmıştır. Kendisine vahiy gelmeye başladıktan sonra, 13 yıl Mekke'de kaldığı halde O'nun bu süre içinde Mekke'den dışarı çıkarak umre yaptığı asla naklolunmamıştır.

10. Dârakutnî (2/188), el-Alâ b. Züheyr — Abdurrahman b. Esved — babası — Hz. Âişe senediyle rivayet etmiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (3/480) müellifi tenkit ederek Hz. Âişe'nin "Ramazan'da" sözünün "çıktım" sözüyle bağlantılı olduğunu söylemiştir ki, o zaman Mekke fethi yolculuğu kastedilmiş olur. Çünkü bu yolculuk Ramazan'da idi. Hz. Peygamber (s.a.) o sene Cirâne'den ama Zilkâde ayında umre yaptı. Dârakutnî, el-Alâ b. Züheyr'e kadar bir başka isnâdla hadisi rivayet etmiş, ama senedde ne "babasından" demiş, ne de hadisin metninde "Ramazan'da" demiştir.
11. İbn Mâce, 2997. Râvileri sikadır.
12. Ebu Davud, 1991. Senedi sahihtir.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı ve meşrû kıldığı umre, Mekke'ye girip de yaptığı umredir; Mekke'de bulunan kimsenin umre yapmak için Mekke sınırları dışına çıkarak yaptığı umre değildir. O'nun devrinde beraberinde olan insanlar arasında Hz. Âişe'den başka hiçbir kimse bunu yapmamıştır. Hz. Âişe ise umre niyetiyle ihrama girmiş; ama ardından hayız olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle haccı, umreye kattı ve böylece kırân haccı yapmış oldu. Hz. Peygamber (s.a.), onun Beytullah'ı tavafının ve Safa-Merve tepeleri arasında yaptığı sa'yının haccı ve umresi için geçerli olduğunu haber verince Hz. Âişe (kıskançlık duyup) kederlendi. Kumaları ayrı ayrı hac ve umre yaparak döneceklerdi. —Çünkü onlar temettu' haccı yapmışlar, hayız olmamışlar ve kırân haccı yapmamışlardı.— Kendisi ise hac arasında yaptığı umre ile dönecekti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onun gönlünü hoş etmek için kardeşine (Abdurrahman b. Ebu Bekir) Ten'îm'den ona umre yaptırmasını emretti. Bu hac esnasında ne kendisi ne de beraberinde bulunan sahabîlerden herhangi birisi Ten'îm'den umre yapmamıştır. İnşallah, bu konunun daha fazla ve genişçe bir açıklaması yakında gelecektir.

2— Hac Aylarında ve Ramazan'da Umre:

Allah Rasûlü (s.a.) hicretten sonra Mekke'ye, birinci kere dışında beş defa girmiştir. Birinci keresinde ise Hudeybiye'ye vardığında Mekke'ye girmesine engel olunmuştu. Bu girişlerinden dördünde ihrama mîkatta girmiş, mîkata gelmeden ihram giymemiştir. Hudeybiye (anlaşmasının yapıldığı hicrî altı) senesinde Zülhuleyfe denilen yerde ihrama girmişti. Sonra ertesi yıl ikinci keresinde Mekke'ye girip umresini kazâ etti ve orada üç gün kalıp çıktı. Fetih senesi (hicretin sekizinci senesi) Ramazan ayında ihramsız olarak üçüncü defa girdi. Sonra oradan Huneyn'e gitti. Dönüşünde Cirâne denilen yerde umre niyetiyle ihram giyip Mekke'ye girdi. Bu umre sırasında Mekke'ye gece girip gece çıktı. Bugünkü Mekke halkının yaptığı gibi Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den Cirâne'ye umre yapmak için çıkmamıştır. Yalnız Mekke'ye girerken orada ihram giymiştir. Umresini geceleyin kazâ edince derhal Cirâne'ye döndü. Geceyi orada geçirdi. Sabah olup da güneş tepe noktadan batıya yönelince Batn-ı Serif denilen yerden çıkıp yol kavşağına (Batn-ı Serif'ten giden yolun Medine yoluyla buluştuğu bir kavşak) kadar vardı. Bundan dolayı bu umre pek çok insana kapalı kaldı.[13]

13. Tirmizî, 935. Bk. Dipnot: 5.

Sözün özü, Hz. Peygamber (s.a.) bütün umrelerini müşriklerin tutumlarına aykırı olarak hac ayları içinde yapmıştır. Müşrikler ise hac aylarında umre yapmayı hoş görmezler, böyle bir umre için "en büyük günahlardandır" derlerdi. Bu da gösterir ki, hac aylarında yapılan umre, kuşkusuz Recep ayında yapılan umreden daha faziletlidir.

Hac aylarında yapılan umre ile Ramazan'da yapılan umrenin hangisinin daha faziletli olduğu konusu ise tartışmalıdır. Sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) kendisiyle birlikte haccetmeyi kaçıran Ümmü Ma'kıl'a Ramazan'da umre yapmasını buyurmuş ve Ramazan'da yapılan bir umrenin, bir hacca bedel olduğunu haber vermiştir.[14]

Hem Ramazan umresinde, en faziletli zaman ve en faziletli mekân bir araya gelmektedir. Ancak Allah, Peygamberi (s.a.) için umreleri konusunda yalnız en uygun ve en lâyık vakitleri seçmiştir. Hac aylarında yapılan umre, haccın kendi ayları içinde yapılması gibidir. Bu ayları, Allah Teâlâ, bu ibadete has kılmış ve bu ibadet için vakit tayin etmiştir. Umre küçük hactır. Öyleyse onun için de en uygun zaman hac aylarıdır. Zilkâde ise bu ayların ortasında yer alır. Bu, hakkında Allah'a istiharede bulunduğumuz şeylerdendir. Kimde daha çok bir bilgi varsa o yolu tutsun.

---

14. Ebu Davud, 1988 ve 1989; Tirmizî, 939; İbn Mâce, 2993; Dârimî, 2/51. Senedi hasendir. Bu hadisi Buharî, (26/4) ve Müslim (1256), Atâ yoluyla İbn Abbas'tan şu şekilde rivayet etmişlerdir: Allah Rasûlü (s.a.) Ensâr'dan bir kadına —İbn Abbas kadının adını söyledi, ama ben unuttum— (Müslim'in bir rivayetinde kadının adı Ümmü Sinan olarak kaydedilmektedir) buyurdu ki: "Bizimle birlikte haccetmekten seni alıkoyan nedir?" Kadın: "Bizim bir su çeken devemiz vardı. Ebu Fülan —kocasını kastediyor— ve oğlu ona bindi. Bize su çekmemiz için bir deve bıraktı." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ramazan ayı geldiğinde o ay içinde umre yap. Zira Ramazan'da yapılan bir umre bir hacca bedeldir." yahut buna benzer sözler söyledi. Müslim'in bir rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Ramazan'da yapılan bir umre, bir hac yahut benimle birlikte yapılan bir hac yerine geçer." buyurmuştur. Bu konuda Buharî, Câbir'den muallak yolla bir hadis rivayet etmiş, Ahmed (3/353, 361, 397) ve İbn Mâce (2995), bu hadisi mevsûl olarak rivayet etmişlerdir. Hadisin râvileri sikadır. Hadisi Ahmed (4/177) ve İbn Mâce (2991). Vehb b. Hanbeş'ten; Taberânî, *Kebîr*'de Zübeyr'den —râvileri sikadır—; Bezzâr, Hz. Ali'den —senedinde meçhul bir râvi vardır— Taberânî, *Kebîr*'de Enes'ten —senedinde Enes'in azatlısı zayıf râvi Hilâl vardır— rivayet etmiştir.

Hadisin anlamı: Ramazan'da yapılan umre, sevap bakımından hacca denktir. Yoksa farzı düşürme konusunda hac yerine geçmez. Zira umre yapmanın, farz hacca kâfi gelmeyeceği konusunda icmâ vardır. Hadiste, bir amelin sevabı nasıl kalp huzuru ve samimi niyetle artarsa, tıpkı bunun gibi vaktin şerefinin artmasıyla da artar olduğu ifade edilmektedir.

Şöyle de denilebilir: Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan'da umreden daha önemli ibadetlerle meşgul olurdu. Bu ibadetlerle umreyi bir vakitte yapması mümkün değildir. Bu sebeple umreyi hac aylarına tehir eder, Ramazan'da ise tamamen kendini bu ibadetlere verirdi. Maamafih böyle bir şeyi yapmamış olmasında ümmetine şefkat ve merhameti sözkonusudur. Şayet Ramazan'da umre yapsaydı, ümmet kuşkusuz aynı şeyi yapmaya kalkışırdı. Hem umre yapıp hem oruç tutmaları onlara meşakkat verirdi. Belki çoğunlukla nefisler hem umre, hem de Ramazan orucu sevabı elde etme hırsıyla bu ibadet sırasında orucu yemeye müsamaha göstermez, böylece meşakkat doğardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) umreyi hac aylarına tehir etmiştir. Malumdur ki, ümmetine meşakkat verir korkusuyla yapmayı arzu ettiği halde pek çok ameli terkederdi.

Beytullah'a girdiğinde hüzünlü bir şekilde çıkmış ve Hz. Âişe bunun sebebini sorunca da: "Doğrusu ben, ümmetime meşakkat vermiş olmamdan korkuyorum." buyurmuştu.(15) Zemzem kuyusuna inip, hacılara zemzem çeken (Abdülmuttaliboğulları) ile beraber zemzem çekmeyi tasarladı. Ancak kendisinden sonra gelenlerin, sikâye hizmetini yürüten bu kabileye galebe çalmalarından endişe ederek bu düşüncesinden vazgeçti.(16) En doğrusunu Allah bilir.

3— Hz. Peygamber (s.a.) Senede Bir Kere Umre Yapmıştır:

Hz. Peygamber'in (s.a.) bir sene içinde yalnız bir kere umre yaptığı bilinmektedir. Bir sene içinde iki defa umre yapmamıştır. Bazıları ise onun bir sene içinde iki defa umre yapmış olduğunu sanmışlar; delil olarak da Ebu Davud'un *Sünen*'inde Hz. Âişe'den "Allah Rasûlü (s.a.) iki umre yaptı:

---

15. Ebu Davud, 2029; Tirmizî, 873; İbn Mâce, 3064. Hz. Âişe anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) sevinçli bir şekilde yanımdan çıktı. Sonra kederli bir halde yanıma döndü, buyurdu ki: "Ben, Kâbe'ye girdim. Keşke şimdi yapmamış olsaydım, oraya girmezdim. Ben, ümmetime meşakkat vermiş olmaktan korkuyorum." Hadisin senedinde İsmail b. Abdülmelik b. Ebu's-Safîr adlı zayıf bir râvi vardır; diğer râvileri sikadır. Maamafih Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.
16. Müslim, 1218. Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlattığı uzunca bir hadiste Câbir b. Abdullah diyor ki: ...Hz. Peygamber (s.a.) Abdülmuttaliboğullarının yanına geldi. Onlar, hacılara zemzem dağıtıyorlardı. "Çekin, ey Abdülmuttaliboğulları! Halk, sikâye göreviniz konusunda size galebe çalmayacak olsa ben de sizinle birlikte (kuyudan zemzem) çekerdim." buyurdu. Bunun üzerine O'na bir kova uzattılar, O da o kovadan içti.

Zilkâde ayında bir umre, Şevval ayında bir umre." şeklinde rivayet ettiği hadisi[17] göstermişler ve demişler ki: "Bu hadiste anlatılmak istenen Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı umrelerin toplamını ifade etmek değildir. Zira Enes, Âişe ve İbn Abbas gibi sahabîler Hz. Peygamber'in (s.a.) dört umre yaptığını söylemişlerdir. Böylece anlaşılmıştır ki, Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir sene içinde biri Zilkâde, diğeri Şevval ayında olmak üzere iki umre yaptığını ifade etmek istemiştir." Şayet Hz. Âişe'den rivayeti sağlamsa bu hadis bir yanılgıdır. Zira böyle bir şey katiyyen olmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) dört umre yaptığında şüphe yoktur: Birinci umre, Zilkâde ayındaki Hudeybiye umresidir. Ertesi seneye kadar bir daha umre yapmamıştır. Kazâ umresini *(umretü'l-kadıyye)* yine Zilkâde ayında yapmış, sonra Medine'ye dönmüş ve sekizinci senenin Ramazan ayında Mekke'yi fethedinceye kadar bir daha oraya gitmemiştir. Bu Fetih senesinde de umre yapmamıştır. Sonra Şevval ayının altısında Huneyn'e sefer düzenlemiş ve Allah, düşmanlarını bozguna uğratmış, ardından Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye dönüp umre yapmak üzere ihrama girmiştir. Bu da Enes ve İbn Abbas'ın dediği gibi Zilkâde ayında olmuştur. O halde Hz. Peygamber (sa..) Şevval'de düşmanla karşılaşmış, bu ayda Mekke'den dışarı çıkmış ve umresini düşmanın işini bitirdikten sonra Zilkâde ayında geceleyin kazâ etmiştir. Ne o sene ve ne ondan önceki ne de sonraki senelerde bir sene içinde iki umre yapmamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) günlerine, sîretine ve hallerine özel ilgisi bulunan kimse bunda şüphe etmez, kuşku duymaz.

Soru: Şayet bunun Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayetini sabit görmüyorlarsa bir sene içinde defalarca umre yapılmasını neye dayanarak müstehap sayıyorlar?

Cevap: Bu meselede ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik: "bir sene içinde birden fazla umre yapılmasını mekruh görürüm." demiş, talebelerinden Mutarrif ile İbnü'l-Mevvâz (v.269/882) ona muhalefet etmişler, Mutarrif: "Bir sene içinde defalarca umre yapmakta bir sakınca yoktur." derken, İbnü'l-Mevvâz: "Bunda bir sakınca olmamasını umarım. Hz. Âişe, bir ay içinde iki defa umre yapmıştır. Herhangi bir ibadetle Allah'a yakınlaşmaktan ve bir konuda fazlaca hayır işlemekten hiç kimsenin menedilmesini uygun görmem. Bu konuda engelleyici bir nas da yoktur." demiştir. Bu, cumhûrun görüşüdür. Ancak Ebu Hanife (r.h.), arefe günü, kurban günü

---

17. Ebu Davud, 1991. Yukarıda geçti.

ve teşrîk günleri olmak üzere beş günü istisna etmiş ve o günlerde umre yapılamayacağını söylemiştir. Ebu Yusuf (r.h.) ise hassaten kurban günü-nü ve teşrik günlerini istisna etmiştir. Şâfiîler de teşrîk günlerinde şeytan taşlamak üzere geceyi Mina'da geçiren kimseyi istisna etmişlerdir. Hz. Âi-şe, bir sene içinde iki defa umre yapmıştı. (Hz. Âişe'nin yeğeni) Kâsım'a: "Hiç kimse ona karşı gelmedi mi?" diye sordular. O da: "Müminlerin annesine mi?!" cevabını verdi. Enes, (hacda tıraş ettiği) başındaki saçlar kabarınca çıkar, umre yapardı.[18]

Hz. Ali'nin (r.a.) bir sene içinde defalarca umre yaptığı rivayet edil-mektedir. Hz. Peygamber (s.a.) ise: *"Yapılan bir umre, yapılacak diğer umreye kadar arada işlenen günahlara keffârettir."* buyurmuştur.[19] Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Âişe'ye, niyetlenip ihrama girerek tel-biyeye başladığı umresi dışında ayrıca Ten'îm'den umre yaptırması ve bu-nun bir sene içinde olması yeterli bir delildir. "Hz. Âişe umreyi bozmuştu. İşte Ten'îm'de, niyetlenip ihrama girdiği umre bunun kazâsıdır." dene-mez. Zira umrenin bozulması sahih olmaz. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Yap-tığın tavaf hem haccın ve hem de umren için geçerli olur."[20]; rivayetin bir başka metnine göre ise: "Her ikisinin de ihramından çıkmış oldun."[21] buyurmuştu.

Soru: *Sahih-i Buharî*'de Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Âişe'ye: "Umre-ni boz, başını çöz ve saçlarını tara.", bir diğer metinde ise "Başını çöz ve saçlarını tara." ve bir başka metinde de "Hacca niyetlenip telbiye et, umreyi bırak." buyurduğu rivayet edilmektedir.[22] İşte bu iki yönden Hz. Âişe'nin umreyi bozduğunu açıkça ifade etmektedir: 1- Hz. Peygamber'in (s.a.) "Umreyi boz" ve "umreyi bırak" buyurması, 2- Hz. Âişe'ye saçları-nı taramasını emretmesi.

Cevap: "Umreyi boz" sözü, umre fiillerini ve yalnız onu yapmayı bı-rak, onun yanında bir de hac yap anlamındadır. Hac amellerini bitirdiğin-de Hz. Peygamber'in (s.a.) ona: "Her ikisinin de ihramından çıkmış ol-dun." buyurması, ayrıca "Yaptığın tavaf hem haccın ve hem de umren

---

18. Yani tıraştan sonra saçının bitimiyle başının kabarması. İbnü'l-Esîr diyor ki: Anlamı şudur: Umreyi, Muharrem, ayına kadar tehir etmezdi. Mîkata çıkar, Zilhicce'de umre yapardı. Bu eseri Şâfiî (*Müsned*'de, 1/292, 293) ve Beyhakî (4/344) rivayet etmiştir.
19. Buharî, 26/1; Müslim, 1349; Tirmizî, 933; Mâlik, *Muvatta*, 1/346.
20. Müslim, 1211 (132), Ahmed, 6/124.
21. Müslim, 1213.
22. Mâlik, *Muvatta*, 1/410, 411; Buharî, 6/15, 25/31, 26/5; Müslim, 1211.

için geçerli olur." buyurması da burada ifade edilmek istenenin bu olduğunu ortaya koyar. İşte bu umre ihramının bozulmadığı, sadece umre amellerinin ve yalnız umre yapmanın bozulduğu, Hz. Âişe'nin haccının bitimiyle hem haccının hem de umresinin bittiği konusunda açık bir ifadedir. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) onun gönlünü hoş etmek için ona Ten'îm'den umre yaptırdı. Böylece o da kumaları gibi müstakil bir umre yapmış oldu. Bunu Müslim'in, *Sahih*'inde Zührî yoluyla Urve'den rivayet ettiği şu hadis açık bir şekilde ortaya koyar. Hz. Âişe anlatıyor: "Veda haccı için Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıktık. Ben hayız oldum. Arefe gününe değin aybaşı halim devam etti. Yalnızca umreye niyetlenip ihram giymiştim. Allah Rasûlü (s.a.) bana başımı çözmemi, saçlarımı taramamı, hacca niyet edip ihram giymemi ve umreyi bırakmamı emretti. Ben de denileni yaptım. Haccımı bitirince Allah Rasûlü (s.a.) beraberimde (kardeşim) Abdurrahman b. Ebu Bekr'i gönderdi ve bana, haccı yapmaya başlayınca ihramından çıkmadığım halde tamamlamadan bıraktığım umrem yerine Ten'îm'den (ihrama girip) bir umre yapmamı emretti."[23] Bu hadis son derece sahih ve açık bir hadis olup Hz. Âişe'nin umresinin ihramından çıkmadığını ve ihramlı iken umreye haccı da kattığını ifade etmektedir. İşte Hz. Âişe'nin bizzat kendi başından geçenleri anlatımı, işte Allah Rasûlü'nün (s.a.) ona söylediği söz! Her ikisi de birbirine uygun düşmektedir. Başarı Allah'tandır.

Hz. Peygamber'in (s.a.): *"Yapılan bir umre, yapılacak diğer umreye kadar arada işlenen günahlara keffârettir. Kabul edilen haccın karşılığı ise ancak cennettir."* hadisi, hac ile umrenin tekrar bakımından ayırt edildiğinin bir delili olup aynı zamanda bu konuda bir uyarı niteliği taşımaktadır. Zira umre, hac gibi senede bir kere yapılan bir ibadet olsaydı, ikisi arasında eşitlik yapar bir ayrımda bulunmazdı.

Şâfiî (r.h.), Hz. Ali'nin (r.a.): "Her ay bir umre yap." dediğini rivayet etmiştir.[24] Vekî ise İsrail — Süveyd b. Ebu Nâciye — Ebu Ca'fer yoluyla Hz. Ali'nin (r.a.): "Gücün yeterse bir ay içinde defalarca umre yap." dediğini nakleder. Saîd b. Mansûr da Süfyân b. Ebu Hüseyn yoluyla

---

23. Müslim, 1211. "...ihramdan çıkmadığım halde..." diye tercüme ettiğimiz kısım kitabın Arapçasında "...niyetlenip ihrama girmediğim, telbiye getirmediğim halde..." şeklinde ise de Müslim'in orijanal metnini esas aldık.
24. Şâfiî, 1/292; Beyhakî, 4/344. Râvileri sikadır.

Enes'in çocuklarından birinin şöyle dediğini kaydeder: Enes, Mekke'de bulunduğunda başındaki saçlar kabarınca Ten'îm'e çıkar (orada ihrama girerek) umre yapardı.[25]

25. Şâfiî, 1/292; Beyhakî, 4/344. Senedinde meçhul bir râvi vardır.

B) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HACCI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Haccı:

Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye hicretten sonra bir tek Veda haccı dışında hac yapmadığı konusu tartışmasızdır. Yine bu haccını hicretin onuncu senesinde yaptığı da tartışmasızdır.

Hicretten önce hac yapıp yapmadığı konusu ise tartışmalıdır. Tirmizî, Câbir b. Abdullah'ın (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) üç kere hac yaptı: İkisi hicretten önce, biri de hicretten sonra umre ile birlikte yapmış olduğu hacdır" dediğini rivayet eder[26] ve ekler: "Bu hadisin, Süfyân'dan rivayeti garîbtir. Muhammed'e yani Buharî'ye bu hadisi sordum, (Süfyân) es-Sevrî'nin hadisi olarak tanımadı." Bir rivayette de: "Bu hadis, sağlam sayılmaz" demiştir.

Haccın farz kılındığını belirten âyet inince Allah Rasûlü (s.a.) geciktirmeden derhal hacca koştu. Haccın farz kılınışı hicretin dokuzuncu veya onuncu senesine kadar gecikmişti. Her ne kadar *"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın"* âyeti[27] hicretin altıncı yılında Hudeybiye senesi inmişse de bu âyette haccın farz kılındığı belirtilmemektedir. Bu âyette yalnızca başlanılan hac ve umrenin tamamlanılması emredilmektedir. Yoksa bu âyet hac ve umreye başlamanın farz olmasını icab ettirmez.

Soru: Haccın, hicretin dokuzuncu veya onuncu senesine kadar farz

---

26. Tirmizî, 815; İbn Mâce, 3076; Dârakutnî, 2/278. Râvileri sikadır.
27. Bakara, 2/196.

kılınmayıp farziyetin geciktirildiğini neye dayanarak söylüyorsunuz?

Cevap: Çünkü Âl-i İmrân sûresinin baş tarafındaki âyetler (civar ülkelerden ve kabilelerden Medine'ye temsilcilerin geldiği) *"âmü'l-vüfûd*= elçiler senesi"nde inmiştir. O sene, Necran heyeti Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldi. Hz. Peygamber (s.a.) onlarla cizye ödemeleri şartıyla anlaşma yaptı. Cizye (âyeti) ise Tebük seferinin yapıldığı hicretin dokuzuncu senesi inmiştir. Bu sene içinde Âl-i İmrân sûresinin ilk kısım âyetleri inmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) ehl-i kitapla münazara yapmış, onları tevhide ve karşılıklı lânetleşmeye (yani yalancı ve haksız olanın lânete uğraması için Allah'a dua etmeye) çağırmıştır. Şu olay buna delildir. *"Ey iman edenler! Puta tapanlar pistirler. Bundan dolayı bu yıldan sonra onlar Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar."* âyeti[28] inince Mekkeliler, putperestlerle olan ticaretlerini kaçırmış olmalarından dolayı içlerinde bir üzüntü duydular. Allah buna bedel onlara cizye verdi. Bu âyetlerin inişi ve ilân edilişi hicretin dokuzuncu senesine rastlamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'ı bunları ilân etmesi için hac mevsiminde Mekke'ye yolladı.[29] Arkasından da Hz. Ali'yi (r.a.) gönderdi. Bizim söylediğimiz bu şeyi seleften pek çok kimse de söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir.

2— Hz. Peygamber'in (s.a.) Hac Yolculuğu:

Allah Rasûlü (s.a.) hac yapmaya karar verince, insanlara hac yapacağını ilân etti. Halk da O'nunla birlikte yola çıkmak üzere techizatlarını hazırladı. Bu durumu haber alan Medine civarında yaşayanlar da Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber hac yapmak üzere geldiler. Yolda sayısız insan çıkagelip O'nun kervanına katıldı. Önünde, arkasında, sağında ve solunda göz alabildiğince insan kaynıyordu. Medine'den Zilkâde ayının bitimine altı gün kala öğleden sonra gündüzün yola çıkmıştı. Yola çıkmadan önce öğle namazını dört rekât kıldırmıştı. Daha önce de ihram hakkında, ihramın farzları ve sünnetleri hakkında insanlara bilgi vermek üzere bir konuşma yapmıştı.

---

28. Tevbe, 9/28.
29. Allah Rasûlü'nün (s.a.), hicretin dokuzuncu senesi hacca kalkışmamasının sebebi, hacda müşriklerle karışmak istememesindendir. Çünkü müşrikler hac yaptıklarında, Kâbe'yi çıplak tavaf ediyorlardı. Allah, Beyt-i Haram'ı onlardan temizleyince Hz. Peygamber (s.a.) hac yaptı.

3— Yola Çıkış Tarihi Hakkında Bir Tartışma:

İbn Hazm: "Hz. Peygamber (s.a.) perşembe günü yola çıktı." demiştir. Ben derim ki: Açık olan, Hz. Peygamber'in (s.a.) cumartesi günü yola çıkmasıdır. İbn Hazm görüşünü üç öncül ile destekledi. 1) Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışı Zilkâde'nin bitimine altı gün kalaya rastlar. 2) Zilhicce ayının hilâli perşembe günü görülmüştür. 3) Arefe günü, cuma gününe rastlamıştır. İbn Hazm, Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışının Zilkâde'nin bitimine altı gün kalaya rastladığına delil olarak Buharî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.) saçlarını tarayıp güzel kokular süründükten sonra Medine'den ayrıldı..." şeklinde başlayan hadisi[30] göstermiştir ki bu hadisin içinde İbn Abbas "Bu iş Zilkâde'nin bitimine altı gün kalaya rastlamaktadır." demiştir.

İbn Hazm der ki: İbn Ömer, arefe gününün cumaya rastladığını açıkça ifade etmiştir ki bugün (Zilhicce'nin) dokuzuncu günüdür. Zilhicce ayının hilâli ise kuşkusuz perşembe gecesi görülmüştü. O halde Zilkâde ayının son günü çarşambaya rastlamaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışı Zilkâde ayının bitimine altı gün kala olduğuna göre o gün perşembe demektir. Zira ondan sonra onun dışında altı gece kalmaktadır.

Görüşümüzü tercih sebebimiz şudur: Hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.) beş gün kala yola çıktığı konusunu açık bir şekilde ifade etmektedir ki, o günler de şunlardır: Cumartesi, pazar, pazartesi, salı ve çarşamba. İşte toplam beştir. Onun görüşüne göre yedi gün kala çıkmış olması gerekir. Çıkma günü sayılmazsa, altı gün kala çıkmış olması gerekir. Hangisi olursa olsun hadise aykırıdır. Şayet geceler gözönüne alınırsa yola çıkışı beş değil, altı gece kalaya rastlar. Şu halde perşembe günü çıktığı düşüncesiyle aydan beş gün kalması meselesinin arasını herhangi bir şekilde uzlaştırmak asla mümkün değildir. Ama yola çıkış cumartesi günü olarak ele alındığında çıkış günüyle birlikte kalan gün sayısı şüphesiz beştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) minber üzerinde yaptığı konuşmada halka ihramın durumu ve ihramlı kimsenin giyebileceği şeyler hakkında Medine'de bilgi vermiş olması da buna delildir. Görünen o ki, bu konuşma cuma günüydü. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) konuşmada hazır bulunmaları için halkı topladığı ve sokaklarda ilân ettirdiği naklolunmamıştır. Oysa İbn Ömer (r.a.) Hz. Pey-

30. Buharî, 25/23.

gamber'in (s.a.) minberi üzerinde Medine'de yaptığı bu konuşmada hazır bulunmuştu. Her vakit, insanlara ihtiyaç duydukları bilgileri iş ortaya geldiğinde vermek Hz.Peygamber'in (s.a.) âdetiydi. Hac hakkında verilecek bilgiler için en uygun zaman ise hemen ardından yola çıkılacak olan cumadır. Açıkçası halk başına toplanmış ve kendisi de halka dini öğretme arzusunu içinde en çok duyan insan iken, bu muazzam kalabalık tam toplanmış ve halka hem dini hem de haccı bir arada —herhangi birini bırakmadan— anlatması mümkün iken zaruret olmadığı halde Hz. Peygamber'in (s.a.), bir günden daha az bir zaman kalmışken, konuşmasını cumadan başka bir vakte ertelemesi düşünülemez. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Muhammed İbn Hazm, İbn Abbas (r.a.) ile Hz. Âişe'nin (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) Zilkâde'nin bitimine beş gün kala yola çıktı." sözleriyle kendi görüşünün uyuşmayacağını anlayınca şöyle bir yoruma baş vurdu: Yani Hz. Peygamber (s.a.) Zülhuleyfe'den ayın bitimine beş gün kala ayrılmıştır... Zülhuleyfe ile Medine arasında sadece dört millik bir mesafe vardır. Az bir mesafe olduğu için bu yakın konak hesaba katılmamıştır. Böylece bütün hadisler uzlaşmış olur... Şayet Medine'den Zilkâde ayının bitimine beş gün kala yola çıkmış olsaydı o vakit şüphe yok ki yola çıkışı cuma gününe rastlamış olurdu. Bu ise hatadır. Çünkü cuma namazı dört rekat kılınmaz. Oysa Enes, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte Medine'de dört rekât öğle kıldıklarını söylemiştir...[31]

İbn Hazm "Bunu daha çok açığa kavuşturur" deyip Buharî yoluyla Kâ'b b. Mâlik'den şu hadisi rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.) yolculuğa çıkacağı zaman nadir haller dışında hep perşembe günü yola çıkardı." Hadisin bir diğer metninde ise "Allah Rasûlü (s.a.) perşembe günü yola çıkmayı severdi." denilmektedir.[32] İbn Hazm devamla der ki: Şu halde zikrettiğimiz Enes hadisinden dolayı cuma günü yola çıkmış olması düşünülemez. Aynı zamanda cumartesi günü yola çıkmış olması da hükümsüz olur. Çünkü bu takdirde Medine'den Zilkâde'nin bitimine dört gün kala ayrılmış olur. Bunu da hiç kimse dememiştir.

İbn Hazm sözlerini şöyle sürdürür: Hem Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'den çıktığı günün gecesini Zülhuleyfe'de geçirdiği sahihtir. Öyle olsaydı —yani cumartesi günü yola çıkmış olsaydı— Zülhuleyfe'den ayrılışı pazar gününe rastlamış olurdu. Mekke'ye girmeden önceki geceyi Zîtuvâ'da

31. Buharî, 25/24.
32. Buharî, 56/103; Ebu Davud, 2605.

geçirdiği sahihtir. Aynı zamanda Mekke'ye Zilhicce'nin dördüncü günü sabah vakti girdiği de sahihtir. Buna göre Medine-Mekke arasında geçirdiği yolculuğun süresi yedi gün olur. Çünkü böyle olmuş olsaydı Medine'den Zilkâde'nin bitimine dört gün kala çıkmış olur, Mekke'ye ise Zilhicce'nin üçünde, bu ayın dördüncü gecesini karşılarken girmiş olur. Bu da toplam yedi gece eder, daha fazla değil. Bu ise icmâ ile yanlıştır, hiç kimse böyle bir şey dememiştir. Öyleyse Hz. Peygamber'in (s.a.) Zilkâde ayının bitimine altı gün kala yola çıktığı doğrudur. Böylece bütün rivayetler uzlaşmış ve aralarında görülen çelişki ortadan kalkmıştır. Hamdolsun Allah'a...

Ben derim ki: Bu rivayetler, Hz. Peygamber'in (s.a.) cumartesi çıkmış olmasıyla birbirleriyle uyuşur, uzlaşırlar; aralarında bir çelişki de kalmaz. Hem böylece İbn Hazm'ın aktardığımız yorumlarındaki çirkinlik de ortadan kalkmış olur. Ebu Muhammed İbn Hazm'ın "Şayet Medine'den Zilkâde ayının bitimine beş gün kala çıkmış olsaydı, o vakit yola çıkışı cuma gününe rastlamış olurdu." sözü bağlayıcı değildir. Aksine beş gün kala yola çıkıp da çıkışının cumartesine rastlaması doğrudur. Râvînin, ancak sayısı belirtilen şey dişi olduğunda hazfedilebilen "tâ" harfini sayıdan hazfetmiş olduğunu (yani Arapça aslında hams diye geçen beş rakamının hamsetün şeklinde olmadığını) gören Ebu Muhammed'i bu durum yanıltmış ve beş gece kala diye anlamasına sebep olmuştur.[33] Dolayısıyla ona göre, böyle bir şey ise ancak yola çıkış cuma günü olursa olur, cumartesi günü olsa o zaman dört gece kala yola çıkılmış olur. İbn Hazm'ın bu görüşü aynen aleyhine çevrilir. Çünkü perşembe günü yola çıkmış olsa o vakit yola çıkış beş gece kala olmaz, altı gece kala olur. Bu yüzden adı geçen beş tarihiyle kayıt düşülmüş ve yola çıkışı, Zülhuleyfe'den ayrılışa yorumlamak zorunda kalmıştır. Oysa buna hiç gerek yoktu. Zira mümkündür ki, Zilkâde ayı (normal süreden) eksik (yani 30 çekeceğine 29) çekmiştir. Bu yüzden de yola çıkış tarihi, ayın mutad süresine dayanılarak bitimine beş gün kala diye verilmiştir. Arapların ve diğer milletlerin tarih verecekleri zaman, ayın tam süresini gözönüne alarak ayın geri kalan süresine göre tarih vermeleri, sonra ay bitip noksanlığı anlaşıldıktan sonra da tarihte ihtilâfa düşmemeleri için aynı şekilde tarih belirtmeleri onların âdetleridir. Herhangi bir kimsenin yirmi dokuz çeken bir ayın yirmi beşinci

---

33. Bizim yukarıdanberi, beş gün, altı gün kala diye tercüme ettiğimiz metnin Arapça asıllarında "gün" kelimesi geçmeden doğrudan doğruya beş kala, altı kala denilmektedir. Konu okunurken yanlış anlamaya fırsat verilmemesi için bu durumun göz önünde bulundurulması gerekir.

günü yazılmış bir şey hakkında "Ayın bitimine beş gün kala yazdı." demesi doğrudur.

Hem çıkış günüyle birlikte geri kalan gün sayısı kuşkusuz beştir. Araplar, tarih verilirken geceler ve gündüzler bir arada bulunduğu zaman geceler kelimesini (tağlîb metoduyla) üstün sayarlar. Çünkü gece, ayın başlangıcıdır, günden daha öncedir. Onlar geceleri söyleyip günleri kastederler. Şu halde günleri gözönüne alarak "beş kala" demek ve geceleri gözönüne alarak da sayıyı ifade eden kelimeyi erkekler için kullanılan tarzda (müzekker) getirmek doğrudur. İşte o zaman Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışı ayın bitimine beş kalaya rastladığı halde cuma gününe rastlamış olmaz.

Kâ'b hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.) perşembe günü dışında asla yola çıkmadığı ifade edilmemekte, yalnızca çoğunlukla o gün yola çıktığı belirtilmektedir. Kuşkusuz Hz. Peygamber (s.a.) gazalara çıkışlarında perşembe günü ile sınırlı ve bağımlı kalmamıştır.

İbn Hazm'ın "Cumartesi günü çıkmış olsaydı, dört gün kala çıkmış olurdu." sözüne gelince ne geceler, ne de günler gözönüne alındığında böyle bir durumun ortaya çıkmayacağı artık anlaşılmıştır.

"Hz. Peygamber (s.a.) Medine'den çıktığı günün gecesini Zülhuleyfe'de geçirdi..." sözüne gelince; cumartesi günü yola çıkmış olmasında yolculuk müddetinin yedi gün olması lâzım gelmez. Tuhaf doğrusu! Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ayın bitimine beş gün kala yola çıksa ve Zilhicce'nin dördünde Mekke'ye girse Medine'den yola çıkışıyla Mekke'ye girişi arasında dokuz gün geçmiş olur. Bu hiçbir yönden problem değildir. Zira Mekke'ye gitmek için takip ettiği Medine-Mekke arasındaki yol o kadardır. Devamlı seyahat yapan Arabın yol alışı seyahat edemeyen şehir sakinlerinin yol alışlarından genellikle çok daha hızlıdır. Özellikle tahterevanlar, develerin yanlarına yüklenmiş sandıklar ve ağır yükler bulunmadığında. En iyi bilen Allah'tır.

4— Yol Hazırlığı ve Yola Çıkışı:

Yeniden haccını anlatmaya dönelim. Öğle namazını Medine'de dört rekât kıldırdı. Sonra saçlarını tarayıp güzel kokular süründü. İzârını (belden aşağı giyilen elbise) ve ridâsını (üstten giyilen elbise) giydi.

Öğle ile ikindi arasında yola çıktı. Zülhuleyfe'de konakladı. Orada

ikindi namazını iki rekât kıldırdı. Sonra geceyi orada geçirdi.[34] Orada akşam, yatsı, sabah ve öğle namazlarını kıldırdı.[35] Böylece toplam beş vakit namaz kıldırmış oldu. Hanımlarının hepsi de beraberinde idi. o gece hepsini dolaştı.[36]

İhrama girmek isteyince ilk olarak cinsel ilişkiden dolayı yapmış olduğu gusülden ayrı olarak ihram için ikinci kere gusletti. İbn Hazm, cünüplükten dolayı yapmış olduğu ilk gusülden başka guslettiğini zikretmemiştir. Yine bazıları da bundan sözetmemişlerdir. İbn Hazm bundan kendince sabit görmediği için kasden, ya da unuttuğundan sözetmemiştir. Oysa Zeyd b. Sâbit, Hz. Peygamber'in (s.a.) ihram giymek için soyunup guslettiğini gördüğünü söylemiştir.[37] Tirmizî bu hadisin hasen-garîb olduğunu söyler.

Dârakutnî, Hz. Âişe'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) ihrama girmek isteyince başını hanım çiçeği ve çöven otu ile yıkadı." dediğini kaydeder.[38] Sonra Hz. Âişe eliyle, Hz. Peygamber'in (s.a.) bedenine ve başına Zerîre denilen göz otu (yahut Hindistan'dan getirilen bir tür güzel koku) ve içinde misk bulunan bir güzel koku sürdü. O kadar sürmüştü ki, miskin parıldayışı, Peygamberimizin (s.a.) saçının ayrım yerlerinde ve sakalında çabucak farkedilmekteydi.[39] Sonra da bu halin devamına müsaade edip kokuyu yıkamadı.

Sonra izârını ve ridâsını giyindi. İki rekât öğle namazı kıldırdı. Ardından namaz kıldığı yerde hac ve umreye birlikte niyetlenip ihram giydi, telbiyeye başladı. Öğlenin farzından başka, ihram için bir namaz kıldığı aktarılmamıştır.[40]

İhrama girmeden önce develerinin boyunlarına ikişer nal parçası taktı ve kurbanlık alâmeti olmak üzere hörgüçlerinin sağ yanlarını yarıp kan akıttı.[41]

---

34. Buharî, 25/24.
35. Nesâî, 5/127. Râvileri sikadır.
36. Buharî, 5/14; Müslim, 1192 (48).
37. Tirmizî, 830; Dârimî, 2/31; Beyhakî, 5/32, 33. Tirmizî, hadisi hasen saymıştır.
38. Dârakutnî, 2/226. Râvileri sikadır.
39. Buharî, 25/18, 77/74, 77/81; Müslim, 1189 (35) ve 1190.
40. Müslim, 1184 (21). İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) Zülhuleyfe'de iki rekât kılardı." demiştir ki, bundan maksat ihramın sünneti değil öğlenin iki rekâtıdır.
41. Müslim, 1243.

5— Hz. Peygamber'in (s.a.) Kırân Haccı Yapmış Olduğunun Delilleri:

Biz, Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yapmış olduğunu bu konudaki sahih ve sarih (açık) yirmiyi aşkın hadise dayanarak söylüyoruz. Bunlar:

1- Buharî ve Müslim, *Sahih*'lerinde İbn Ömer'den rivayet ederler ki: Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' etti. Zülhuleyfe'den beraberinde sürüp getirdiği develeri kurban etti. Allah Rasûlü (s.a.) ihrama girerken önce umreye niyetlenip telbiyeye başladı. Sonra hacca niyetlenip telbiye etti...[42]

2- Yine Buharî ve Müslim, *Sahih*'lerinde Urve yoluyla Hz. Âişe'nin Allah Rasûlü'nden (s.a.) aktardığı, İbn Ömer hadisiyle aynı anlamda benzer bir hadisi rivayet ederler.[43]

3- Müslim, *Sahih*'nde Kuteybe —Leys— Nâfi senediyle rivayet eder ki, İbn Ömer haccı umreye bitiştirdi ve her ikisi için bir tek tavaf yapıp "Allah Rasûlü (s.a.) de aynen böyle yaptı." dedi.[44]

4- Ebu Davud, es-Sa'lebi — en-Nüfeylî — Züheyr b. Muâviye — İshak — Mücâhid senediyle rivayet etmektedir ki, İbn Ömer'e: "Allah Rasûlü (s.a.) kaç umre yaptı?" diye sordular, "iki defa" cevabını verdi. Bu cevap kulağına gelince Hz. Âişe: "İbn Ömer elbet biliyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) haccıyla birlikte yaptığı dışında üç umre yapmıştır." dedi.[45]

Bu, İbn Ömer'in: "Hz. Peygamber (s.a.) hac ile umreyi bitiştirdi." sözüyle çelişmez. Zira İbn Ömer burada tam ve hacdan ayrı olarak yapılan umreyi kasdetmiştir. Kuşku yoktur ki, bunlar da kazâ umresi ve Cirâne umresi olmak üzere ikidir. Hz. Âişe ise hem müstakil iki umreyi ve hem de kırân haccıyla birlikte yapılan umreyi, Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmasına engel olunan (Hudeybiye) umresini kasdetmiştir. Kuşkusuz bunlar dörttür.

5- Süfyân es-Sevrî, Cafer b. Muhammed —babası Muhammed— Câbir b. Abdullah yoluyla rivâyet eder ki, Allah Rasûlü (s.a.) üç kere hac

42. Buharî, 25/104; Müslim, 1227.
43. Buharî, 25/104; Müslim, 1228.
44. Müslim, 1230 (182).
45. Ebu Davud, 1992.

yaptı: İkisi hicretten önce, biri de hicretten sonra umre ile birlikte yapmış olduğu hacdır. Bu hadisi Tirmizî vs. rivayet etmiştir.(46)

6- Ebu Davud, en-Nüfeylî ve Kuteybe'den Davud b. Abdurrahman el-Attâr — Amr b. Dinâr — İkrime senediyle İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) dört umre yaptı: 1) Hudeybiye umresi, 2) Ertesi sene yapılması konusunda (müşriklerle) anlaştıkları umre, 3) Cirâne'den (ihrama girerek) yaptığı umre, 4) Haccıyla birlikte yaptığı umre.(47)

7- Buharî, *Sahih*'inde Hz. Ömer'in (r.a.) şöyle dediğini kaydeder: Ben, el-Akîk vâdisinde Allah Rasûlü'nden (s.a.) işittim, diyordu ki: *"Bana bu gece Rabbim'den (c.c.) birisi (Cebrâil) gelip dedi ki: Bu mübarek vâdide namaz kıl ve: 'Hac içinde umreye niyetlendim' de!"*(48)

8- Ebu Davud'un rivayetine göre Berâ b. Âzib anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Ali'yi (r.a.) Yemen'e vali tayin ettiğinde ben de onunla beraberdim. Onun yanında iken birkaç okka altınım oldu. Hz. Ali, Yemen'den Allah Rasûlü'ne (s.a.) döndüğünde karşılaştığı durumu şöyle anlattı: (Hanımım) Fâtıma'yı (r.a.) renkli elbiseler giyinmiş ve eve güzel ve hoş sıvı kokular serpmiş bir halde buldum. Bana: "Sana ne oluyor? Allah Rasûlü (s.a.) sahabîlerine emretti, onlar da ihramdan çıktılar." dedi. Ben de ona: "Ben, Hz. Peygamber (s.a.) gibi niyet edip ihrama girdim." dedim. Sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim. Bana: "Ne yaptın?" diye sordu. Ben de: "Hz. Peygamber (s.a.) gibi niyet edip ihrama girdim." dedim. O da: "Ben, kurbanlık develeri sürüp getirdim ve (hac ile umreyi) birleştirdim." buyurdu...(49)

9- Nesâî'nin, İmrân b. Yezîd ed-Dımeşkî — İsa b. Yunus — el-A'meş, — Müslim el-Batîn — Ali b. Hüseyn senediyle rivayetine göre Mervan b. el-Hakem anlatıyor: Hz. Osman'ın yanında oturuyordum. Hz. Ali'nin (r.a.) umre ve hacca birlikte telbiye getirdiğini işitti. Bunun üzerine: "Bundan yasaklanmış değil miydin?" dedi. Hz. Ali de cevap olarak dedi ki: 'Evet, öyle. Ama ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) ikisine birlikte telbiye getirdiğini kulağımla işittim. Allah Rasûlü'nün (s.a.) sözünü, senin sözün için bırakmam."(50)

---

46. Bk. Dipnot: 26
47. Ebu Davud, 1993; Tirmizî, 816; İbn Mâce, 3003. Senedi sahihtir.
48. Buharî, 25/16.
49. Ebu Davud, 1797; Nesâî, 5/149. Râvileri sikadır.
50. Nesâî, 5/148. Senedi sahihtir.

10- Müslim, *Sahih*'inde Şu'be aracılığıyla Humeyd b. Hilâl'in Mutarrif'ten şöyle işittiğini rivayet eder: İmrân b. Husayn bana dedi ki: Sana bir söz söyleyeceğim. Umulur ki Allah onun sayesinde seni faydalandırır: "Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Sonra bunu yasaklamadan vefat etti. Ayrıca bunu haram kılan bir âyet de inmedi."[(51)]

11- Yahya b. Saîd el-Kattân ile Süfyân b. Uyeyne, İsmail b. Ebu Hâlid — Abdullah b. Ebî Katâde senediyle Abdullah'ın babası, Ebu Katâde'nin şöyle dediğini rivayet ederler: "Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Zira bir daha hac yapmayacağını biliyordu." Bu hadisin Yahya b. Saîd ile Süfyân b. Uyeyne'ye varan sahih senedleri vardır.[(52)]

12- İmam Ahmed, Sürâka b. Mâlik'den rivayet ediyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Umre kıyamete kadar haccın içine girmiştir." buyurduğunu işittim. Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisi Veda haccında kırân haccı yapmıştır (yani umre ile haccı birleştirmiştir).[(53)] Bu hadisin senedindeki râviler sikadır.

13- İmam Ahmed ve İbn Mâce'nin Ebu Talha el-Ensârî'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi bir arada yaptı.[(54)] Bu hadisi aynı zamanda Dârakutnî de rivayet etmiştir. Hadisin senedinde (zayıf kabul edilen) Haccâc b. Ertât vardır.

14- İmam Ahmed'in el-Hirmâs b. Ziyâd el-Bâhilî'den rivayet ettiği bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında hac ile umreyi birleştirdi.[(55)]

15- Bezzâr, sahih bir senedle İbn Ebî Evfâ'nın: "Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Çünkü o seneden sonra haccedemeyeceğini biliyordu." dediğini rivayet eder.[(56)] Bu hadisin senedindeki Yezîd b. Atâ adlı râvinin, hadisin senedinde hata yaptığı söylenmiştir. Diğerleri ise delil bulunmadan onun hata ettiğini söylemeye yol bulunmadığını belirtmişlerdir.

---

51. Müslim, 1226 (167).
52. Râvileri sikadır.
53. Ahmed, 4/175. Hadis hasendir.
54. Ahmed, 4/28; İbn Mâce, 2971; Dârakutnî. Senedinde, tartışmalı bir râvi olan Haccâc b. Ertât vardır.
55. Ahmed, 3/485. Senedinde, metrûk bir râvi olan Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî vardır. İmam Ahmed, onu över ve "Herhalde yaşlanınca karıştırdı." derdi.
56. Heysemî, hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/236) kaydetmiş ve demiştir ki: Taberânî, *Kebîr* ve *Evsat*'ta rivayet etmiştir. Senedinde Yezîd b. Atâ vardır. Ahmed ve başkaları bu râviyi sika saymıştır. Tartışmalı bir râvidir. *Takrîb* adlı eserde, onun hadiste gevşek olduğu kaydedilmektedir.

16- İmam Ahmed'in Câbir b. Abdullah'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi ve her ikisi için bir tek tavaf yaptı.[57] Hadisi, Tirmizî de rivayet etmiştir. Senedinde Haccâc b. Ertât vardır. Tek kalmadıkça ya da sika râvilere muhalefet etmedikçe bu zâtın rivayet ettiği hadis hasen derecesinden aşağı düşmez.

17- İmam Ahmed'in rivayetine göre Ümmü Seleme: Allah Rasûlü'nün (s.a.): *"Ey Muhammed âilesi! Hac içinde umre yapmaya niyetlenip ihrama girin!"* buyurduğunu işittim, demiştir.[58]

18- Buharî ve Müslim'in, *Sahih*'lerinde rivayetlerine göre —Metin Müslim'e aittir.— Hafsa anlatıyor: Hz. Peygamber'e (s.a.): "İnsanların bu hali ne? Sen umre ihramından çıkmadığın halde onlar ihramdan çıktılar?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi: *"Ben kurbanıma gerdanlık taktım ve saçlarımı toplayıp yapıştırdım. Artık ben, bütün yapılacak şeyleri yapıp hac ihramından çıkmadan ihramdan çıkamam."*[59] Bu hadis de gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.) umre ile beraber hac yapmaktaydı. Çünkü hac ihramından çıkmadan umre ihramından da çıkamamaktaydı. Bu, Mâlik ve Şâfiî'nin usûlüne göre tamamen bağlayıcıdır. Zira onlara göre kurbanı *(hedy)*, sırf umre yapan kimsenin *(müfrid bi'l-umre)* ihramdan çıkmasını engellemez; kurbanı olan kimsenin ihramdan çıkmasını, yalnızca hacla birlikte yaptığı kırân umresi engeller. Şu halde hadis, bu iki imamın usûlüne göre (uyulması gereken) bir nas demektir.

19,20- Nesaî ile Tirmizî, Muhammed b. Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'in, Muâviye b. Ebu Süfyân'ın haccettiği sene Sa'd b. Ebî Vakkâs'la Dahhâk b. Kays'ın umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' etme konusunu görüştüklerini ve aralarında şöyle bir konuşma geçtiğini işitti. Dahhâk: "Bunu ancak Allah'ın emrini bilmeyen yapar." dedi. Bunun üzerine Sa'd: "Ne kötü dedin, yeğenim!" dedi. Dahhâk: "Çünkü Ömer İbnü'l-Hattâb bunu yasakladı." karşılığını verince Sa'd: "Bunu Allah Rasûlü (s.a.) yaptı. Biz de beraberinde yaptık." cevabını verdi.[60] Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor. Buradaki umreyi hacca ekleye-

---

57. Tirmizî, 947. Ahmed'in *Müsned*'de (3/388) kaydettiği metin ise şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte (Mekke'ye) geldik. Kâbe'yi tavaf ettik. Safa-Merve arasında sa'y yaptık. Kurban günü (kurban bayramının birinci günü) olunca Safa ve Merve'ye yaklaşmadı."
58. Ahmed, 6/297, 298. Râvileri sikadır.
59. Buharî, 25/34, 25/107, 25/129; Müslim, 1229.
60. Tirmizî, 823; Nesâî, 5/152; Mâlik, *Muvatta*, 1/344. Senedi hasendir.

rek temettu' etmeden maksadı (temettu'un) iki türünden biri olan kırân temettu'udur. Çünkü Kur'an dilinde böyledir. Kur'an'ın inişinde ve yorumlanışında hazır bulunan sahabîler buna tanıktırlar. Bundan dolayı İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) umreyi hacca ekleyerek temettu' yaptı. Önce umreden başlayarak umre için niyetlenip ihrama girdi, sonra hacca niyetlenip ihrama girdi" demiştir. Hz. Âişe de aynısını söylemiştir. Hem Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı —İmam Ahmed'in de kesin gözüyle baktığı gibi— kuşkusuz kırân temettu'u idi. İmrân b. Husayn'ın "Allah Rasûlü (s.a.) temettu' etti. Biz de O'nunla birlikte temettu' ettik." sözü de bunu gösterir. Hadis, Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.[(61)]

Mutarrif'e: "Sana bir söz söyleyeceğim. Umulur ki Allah onun sayesinde seni faydalandırır: Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Sonra bunu yasaklamadan vefat etti." diyen İmrân b. Husayn'ın kendisidir. Bu hadis Müslim'in *Sahih*'inde rivayet edilmiştir.[(62)] Görüldüğü üzere İmrân, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı kırân haccını haber verirken "temettu etti" ve "hac ile umreyi birleştirdi" sözlerini kullanmaktadır.

Ayrıca *Sahihayn*'da Saîd b. Müseyyeb'den rivayet edilmiş olan şu hadis de buna delildir: Hz. Ali ile Hz. Osman, Usfan'da bir araya geldiler. Hz. Osman, temettu' haccından yahut umreden nehyederdi. Hz. Ali, ona: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bir şeyi yasaklamakla neyi amaçlıyorsun?" dedi. Hz. Osman: "Bırak, sen bizim işimize karışma." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Doğrusu ben seni bırakamam." dedi ve bu durumu görünce (hac ve umrenin) her ikisine birden niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı.[(63)] Bu, Müslim'in metnidir. Buharî'deki metin ise şöyledir: Hz. Ali ile Hz. Osman Usfan mevkiinde temettu' hakkında ihtilâfa düştüler. Hz. Ali: "Sen, başka değil; ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) yapmış olduğu bir şeyi yasaklamak istiyorsun." dedi. Hz. Ali, Hz. Osman'ın bu yasaklama işini görünce (hac ile umrenin) her ikisine birden niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı.

Buharî'nin tek başına rivayet ettiği bir hadise göre Mervân b. el-Hakem anlatıyor: Hz. Osman ile Hz. Ali'ye şahid oldum. Hz. Osman, temettu' haccını ve hac ile umreyi birleştirmeyi yasaklıyordu. Hz. Ali bunu görünce her ikisine birden niyetlenip ihrama girip "Lebbeyke bi-umratin ve haccetin"

---

61. Buharî, 25/36; Müslim, 1226 (171).
62. Bk. Dipnot: 52.
63. Buharî, 25/34; Müslim, 1223 (159).

diye telbiyede bulundu ve: "Hiç kimsenin sözü için Allah Rasûlü'nün (s.a.) bir sünnetini bırakmam." dedi.[64]

Artık bu da açıkça ortaya koymaktadır ki, onlara (sahabîlere) göre hac ile umreyi birleştiren kimse temettu' yapan kimse demektir ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı hac çeşidi de bu hacdır. Hz. Osman da, Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle yaptığı konusunda Hz. Ali'ye muvafakat göstermiştir. Zira Hz. Ali, kendisine: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bir şeyi yasaklamakla neyi amaçlıyorsun?" dediğinde ona: "Allah Rasûlü bunu yapmamıştır" dememiştir. Şayet Hz. Osman, bu konuda Hz. Ali'ye muvafakat göstermeseydi şüphesiz ona karşı gelirdi. Sonra Hz. Ali, Hz. Peygamber'e (s.a.) muvafakat göstermeye, bu konuda O'na uymaya ve Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilinin nesholunmadığını açıklamaya azmedip kırân konusunda Hz. Peygamber'e (s.a.) uymayı ve O'nun yolunu izlemeyi yerleştirmek ve Hz. Osman'ın yoruma dayalı olarak yasakladığı bir sünneti ortaya çıkarmak amacıyla hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı. O vakit bu, yirminci delili oluşturan başlı başına bir delildir.[65]

21- Mâlik'in *Muvatta*'da İbn Şihâb-Urve senediyle rivayetine göre Hz. Âişe anlatıyor: Veda haccı senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıktık. Umre için niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladık. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) *"Kimin yanında kurbanlık bir hayvan varsa, hacca umreyle birlikte niyetlenip ihrama girsin. Böyle yapan kimse her ikisinin de yapılması gerekli fiillerini tamamen yerine getirinceye kadar ihramdan çıkamaz."* buyurdu.[66]

Malumdur ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kurbanlık hayvan vardır. Kendisi emrettiği bir şeyi, herkesten daha çok yapmaya özen gösterir. Zikrettiğimiz ve daha zikredeceğimiz diğer hadisler de bunu göstermektedir.

İçlerinde Abdullah İbn Abbas'ın ve bir cemaatın da bulunduğu bir grup selef ve halef uleması beraberinde kurbanlık hayvan getiren kimsenin kırân haccı yapmasını ve kurbanlık getirmeyen kimsenin de ayrı bir umre ile temettu' etmesini farz saymışlardır. Onlara göre Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı ve ashabına emrettiği şeyden başkasını yapmak caiz olmaz. Hz.

---

64. Buharî, 25/34.
65. Kitabın aslında on dokuzdan yirmi bire geçilmiştir.
66. Mâlik, *Muvatta*, 1/410, 411. Senedi sahihtir.

Peygamber (s.a.) kırân haccı yapmış ve yanında kurbanlık bulunmayan herkesin (haccı) başlı başına ayrı bir umreye çevirmelerini emretmiştir. O halde O'nun yaptığı yahut emrettiği şekilde yapmamız farzdır. Bu görüş, inşallah yakında zikredeceğimiz pek çok yönden, haccı umreye çevirmeyi haram sayanların görüşlerinden daha doğrudur.

22- Buharî ve Müslim'in, *Sahih*'lerinde Ebu Kılâbe'den rivayetlerine göre Enes b. Mâlik anlatıyor: Biz de beraberinde iken Allah Rasûlü (s.a.) Medine'de bize öğleyi dört, Zülhuleyfe'de ikindiyi iki rekât kıldırdı. Gece sabaha kadar Zülhuleyfe'de kaldı. Sonra devesine bindi, deve onu Beydâ tepesine çıkarınca Allah'a hamdedip tesbîh etti ve tekbir getirdi. Sonra hacca ve umreye niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladı. Beraberindeki insanlar da hacca ve umreye niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladılar. Mekke'ye geldiğimizde Hz. Peygamber (s.a.) insanlara emretti, ihramdan çıktılar. Nihayet terviye (arefeden önceki gün olan Zilhicce'nin sekizinci) günü olunca insanlar hacca niyetlenip ihrama girdiler.(67)

Yine *Sahihayn*'da kaydedilen bir rivayete göre Bekir b. Abdullah el-Müzenî anlatıyor: Enes: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini işittim." dedi. Bunu İbn Ömer'e söyledim. O da: "Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdi." dedi. Enes'le karşılaştım, İbn Ömer'in sözünü ona aktardım. Bunun üzerine Enes: "Herhalde siz, bizi çocuk sanıyorsunuz! Ben Allah Rasûlü'nün (s.a.): *Lebbeyke umraten ve haccen*=Allah'ım! Senin hac ve umre davetine icabet ettim, dediğini işittim." dedi.(68) Enes'le İbn Ömer arasında yaş bakımından bir yıl veya bir yıldan biraz fazla zaman farkı vardır.

Sahih-i Müslim'deki bir rivayete göre Yahya b. Ebu İshak, Abdülaziz b. Suheyb ve Humeyd, Enes'in şöyle dediğini işittiklerini söylemişlerdir: Allah Rasûlü'nü (s.a.) işittim, hac ile umreye birlikte telbiye getirerek: *"Lebbeyke umreten ve haccen*=Allah'ım! Senin umre ve hac davetine icabet ettim!" diyordu.(69)

Kadı Ebu Yusuf, Yahya b. Saîd el-Ensârî aracılığıyla Enes'in şöyle dediğini rivayet eder: Hz. Peygamber'in (s.a.) *"Lebbeyke bihaccin ve um-*

---

67. Buharî, 25/24, 25, 27; Müslim, 690. Müslim'in metni muhtasar olup şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleyi Medine'de dört rekât, ikindiyi Zülhuleyfe'de iki rekât kıldırdı."
68. MÜslim, 1232; Nesâî, 5/150. Tahkikçiler, hadisi Buharî'de bulamadıklarını kaydediyorlar.
69. Müslim, 1251.

retin mean = Allah'ım! Senin hac ve umre davetine birlikte icabet ettim!" dediğini işittim.

Nesâî'nin rivayet ettiği Ebu Esmâ hadisinde Enes diyor ki: "Hz. Peygamber'in (s.a.) hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini işittim."[70]

Yine Nesâî'nin Hasan el-Basrî aracılığıyla Enes'ten rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını kıldırınca hac ve umreye niyetlenip ihrama girerek telbiyeye başladı.[71]

Bezzâr'ın, Hz. Ömer'in azatlı kölesi Zeyd b. Eslem aracılığıyla Enes'ten rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) hac ve umreye birlikte niyetlenip telbiye getirmiştir. Bezzâr aynı hadisi Süleyman et-Teymî aracılığıyla Enes'ten rivayet eder; Ebu Kudâme yoluyla da Enes'ten benzerini rivayet eder. Vekî, Mus'ab b. Süleym'in Enes'ten buna benzer bir hadis işittiğini kaydeder ve İbn Ebî Leylâ — Sâbit el-Bünânî aracılığıyla yine Enes'ten benzer bir hadis rivayet eder. el-Huşenî ise buna benzer bir hadisi Muhammed b. Beşşâr — Muhammed b. Cafer — Şu'be — Ebu Kazaa — Enes senediyle kaydeder.

Sahih-i Buharî'de Katâde aracılığıyla rivayet edilen bir hadiste Enes: "Allah Rasûlü (s.a.) dört umre yaptı." deyip onları sayar ve onlar arasında "haccıyla birlikte yaptığı umre"yi de kaydeder. Bu hadis yukarıda geçti.

Abdürrezzak, Ma'mer-Eyyûb-Ebu Kılâbe ve Humeyd b. Hilâl-Enes senediyle benzer bir hadis rivayet eder.

İşte toplam on altı sika râvi! Hepsi de Enes'ten ittifakla Hz. Peygamber'in (s.a.) telbiye getirirken hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini, bunu ifade eden telbiye sözü söylediğini aktarmaktadırlar. Bu râviler: 1- Hasan el-Basrî, 2- Ebu Kılâbe, 3- Humeyd b. Hilâl, 4- Humeyd b. Abdurrahman et-Tavîl, 5- Katâde, 6- Yahya b. Saîd el-Ensârî, 7- Sabit el-Bünânî, 8- Bekir b. Abdullah el-Müzenî, 9- Abdülaziz b. Suheyb, 10- Süleyman et-Teymî, 11- Yahya b. Ebu İshak, 12- Zeyd b. Eslem, 13- Mus'ab b. Süleym, 14- Ebu Esmâ, 15- Ebu Kudâme Âsım b. Hüseyn, 16- Ebu Kazaa Süveyd b. Hacer el-Bâhilî.

İşte Enes'in, Hz. Peygamber'den (s.a.) işitmiş olduğu telbiye sözünü aktaran haberler! İşte Hz. Ali ile Berâ'nın, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi-

---

70. Nesâî, 5/150. Senedi zayıftır.
71. Nesâî, 5/128. Râvileri sikadır.

sinin kırân haccı yaptığını haber verdiğini ifade eden rivayetleri! İşte yine Hz. Ali, Allah Rasûlü'nün (s.a.) bunu yaptığını haber veriyor! İşte Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) haber veriyor: Rabbi, Allah Rasûlüne (s.a.) böyle yapmasını emretmiş ve O'na ihram giyerken söyleyeceği sözü öğretmiştir... İşte yine Hz. Ali haber veriyor ki, kendisi Allah Rasûlü'nün (s.a.) hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini işitmiştir... İşte adlarını andığımız geri kalan diğer sahabîler, hepsi de Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle yaptığını haber veriyor... Hz. Peygamber (s.a.), âilesine ve beraberinde kurbanlık getirenlere böyle yapmalarını emrediyor.

Apaçık bir şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yaptığını rivayet eden sahabîler: 1- Mü'minlerin annesi Hz. Âişe, 2- Abdullah b. Ömer, 3- Câbir b. Abdullah, 4- Abdullah b. Abbas, 5- Ömer İbnü'l-Hattâb, 6- Ali b. Ebî Tâlib, 7-Osman b. Affan: Hz. Ali'nin sözünü ikrar etmesi ve Hz. Ali'nin ona bu durumu takrir etmiş olmasıyla (Hz. Osman'ın da bu görüşte olduğu anlaşılıyor), 8- İmrân b. Husayn, 9- Berâ b. Âzib, 10- Mü'minlerin annesi Hafsa, 11- Ebu Katâde, 12- İbn Ebî Evfâ, 13- Ebu Talha, 14- Hirmâs b. Ziyâd, 15- Ümmü Seleme, 16- Enes b. Mâlik, 17- Sa'd b. Ebî Vakkâs. Toplam on yedi sahabî etmektedir. —Allah hepsinden razı olsun.— Bunlardan kimileri Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilini, kimileri ihram giyerken söylediği lafzı, kimileri kendisi hakkında verdiği haberi ve kimileri de emrettiği şeyi rivayet etmektedirler.

Soru: İbn Ömer, Câbir, Âişe ve İbn Abbas'ı nasıl bunlar arasında sayıyorsunuz? Oysa Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) ifrâd eden olarak hacca niyetlenip ihrama girdi." diyor; bir başka metinde ise: "İfrâd eden (müfrid) olarak hacca niyetlenip ihrama girdi." diyor. Birinci metin *Sahihayn*'dadır.[72] İkincisi ise Müslim'de iki ayrı tarzda rivayet edilmiştir; biri bu metindir ve diğeri de; "İfrâd haccı yapmak üzere hac için niyetlenip ihrama girdi."[73] şeklindedir. Buharî'nin kaydettiğine göre, İbn Ömer: "Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca hac için telbiye getirdi." demiştir.[74] Öte yandan Müslim'in rivayetine göre, İbn Abbas; "Allah Rasûlü (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." demiştir.[75] İbn Mâce'nin rivayetine göre ise Câbir: "Hz. Peygamber (s.a.) ifrâd haccı yaptı." demektedir.[76]

72. Buharî, 25/34; Müslim, 1211 (114).
73. Müslim, 1211 (122).
74. Müslim, 1232. Tahkikçiler, hadisi Buharî'de bulamadıklarını kaydediyorlar.
75. Müslim, 1240 (199).
76. İbn Mâce, 1240. Senedi sahihtir.

Cevap: Şayet bu sahabîlerden gelen hadisler birbiriyle çelişiyorlar ve birbirlerini düşürüyorlarsa geri kalanların hadisleri birbirleriyle çelişmemektedirler. Haydi diyelim ki, sözünü ettiğiniz kimselerin hadisleri birbirleriyle çeliştikleri için ne kırân, ne de ifrâd haccı konusunda delil olamazlar. Peki, geri kalan sahabîlerin açık ve sahih olan hadislerinden yüz çevirmeyi gerektiren sebep ne?! Hele onların hadisleri birbirini doğruluyor ve aralarında da bir çelişki bulunmuyorsa? Arada çelişki var sananlar, sahabîlerin kullandıkları sözlerle neyi kasdettiklerini idrak edemedikleri için böyle sanmışlar ve onların sözlerini, onlardan sonra ortaya çıkan ıstılahlara (terimlere) yüklemişlerdir.

Şeyhulislâm (İbn Teymiye)'nin, sahabîlerin bu konudaki hadislerini uzlaştırmak için yazmış olduğu güzel bir faslı gördüm. Buraya olduğu gibi alıyoruz. Diyor ki: Doğrusu bu konudaki hadisler birbirleriyle uyum içindedirler; basit bir ihtilaf dışında aralarında bir ihtilâf yoktur. Bu kadarı başkalarında da bulunur. Şöyle ki, sahabeden, Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' ettiği rivayeti sabit olmuştur. Onlara göre temettu', kırân'ı da içine almaktadır. Kendilerinden Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığı rivayeti aktarılan aynı sahabîlerden O'nun temettu' haccı yaptığı rivayeti de aktarılmıştır. Birincisi *Sahihayn*'da Saîd b. Müseyyeb'den şöylece aktarılır: Hz. Ali ile Hz. Osman, Usfan'da bir araya geldiler. Hz. Osman, temettu' haccından yahut umreden nehyederdi. Hz. Ali, ona: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı bir şeyi yasaklamakla neyi amaçlıyorsun?" dedi. Hz. Osman: "Bırak, sen bizim işimize karışma." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Doğrusu ben, seni bırakamam" dedi ve bu durumu (Hz. Osman'ın yasaklayışını) görünce (hac ve umrenin) her ikisine birden niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı. Bu açıkça ortaya koymaktadır ki, onlara göre hac ile umreyi birleştiren kimse, temettu' yapan kimse demektir ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı hac çeşidi de budur. Hz. Osman, Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle yaptığı konusunda Hz. Ali'ye muvafakat göstermiştir. Ancak ikisi arasındaki tartışma tıpkı fakihlerin tartışmalarında olduğu gibi şu iki konuda cereyan etmiştir: Bizim için daha faziletli olan bu mu, değil mi? Haccı umreye çevirme bizim için meşrû mu? Ama Hz. Ali ile, Hz. Osman, Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' yaptığında görüş birliğindedirler ve onlara göre temettu'dan maksat kırân'dır. *Sahihayn*'da, Mutarrif'ten gelen rivayete göre İmrân b. Husayn: "Allah Rasûlü (s.a.) hac ile umreyi birleştirdi. Sonra bunu yasaklamadan vefat etti. Ayrıca bunu haram kılan bir âyet de inmedi." demiştir. Yine aynı sahabî bir başka rivayette: "Allah Rasûlü (s.a.) temettu' etti. Biz de O'nunla birlikte temettu'

ettik." demiştir. İşte ilk müslümanların ileri gelenlerinden olan İmrân, Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' yaptığını ve O'nun hac ile umreyi birleştirdiğini haber veriyor. Sahabeye göre kırân haccı yapan *(kârin)*, temettu' yapan *(mütemetti)* demektir. Bu yüzden onlar bu kimsenin kurban kesmesini vacip görmüşlerdir. Ve bu kimse (yani kırân haccı yapan): *"Umreyi hacca ilâve etmek sûretiyle temettu' yapan (faydalanan) kimse, kolayına gelen bir kurban kessin."* âyetinin[77] kapsamına girmiştir. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediğini aktarır: *"Bana, Rabbim'den birisi (Cebrâil) gelip dedi ki: Bu mübârek vâdide namaz kıl ve 'Hac içinde umreye niyetlendim' de!.."*

İşte râşid halifeler Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile İmrân b. Husayn'dan en sahih senedlerle Allah Rasûlü'nün (s.a.) umre ile hac arasını bitiştirdiği (kırân yaptığı) rivayet edilmiştir ki, onlar bunu temettu' diye adlandırmaktaydılar. Öte yandan Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) hac ve umreye birlikte telbiye getirdiğini işitmiş olduğunu söylemektedir.

Bekir b. Abdulah el-Müzenî'nin, İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdiği yolunda naklettiği rivayete verilecek cevap şudur: İbn Ömer'den rivayette bulunan oğlu Sâlim, Nâfi' gibi ondan gelen rivayetler konusunda Bekir'den daha sağlam olan sika râviler, İbn Ömer'in: "Allah Rasûlü (s.a.) umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' etti." dediğini rivayet ederler ki, bunlar İbn Ömer konusunda Bekir'den daha sağlamdırlar. Öyleyse Bekir'in, İbn Ömer'den yaptığı rivayeti yanlış saymak, hem Sâlim ve Nâfi'in ondan yaptığı rivayeti yanlış saymaktan ve hem de İbn Ömer'in Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde yanlış bir şey söylediğini kabul etmekten daha iyi, daha münasiptir. Muhtemel ki İbn Ömer, ona "Hz. Peygamber (s.a.) ifrâd haccı yaptı." dedi; o da onun "Hz. Peygamber (s.a.) hacca telbiye getirdi." dediğini sandı. Çünkü sahabîler, "haccı ifrâd etme" sözünü kullandıklarında hac amellerini birer kere yapma anlamını kastediyorlardı. Onlar böylece hem "Hz. Peygamber (s.a.) kırân haccı yaptı ve bu hac sırasında iki tavaf, iki sa'y yaptı." diyenleri ve hem de "ihramından çıktı." diyenleri reddetmiş oluyorlardı. O halde Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı ifrâd yaptığını rivayet eden sahabîlerin rivayetleri bu görüş sahiplerini reddetmektedir. Müslim'in, *Sahih*'inde rivayet ettiği şu hadis de bunu ortaya koyar: İbn Ömer, "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte

77. Bakara, 2/196.

hacca ifrâd eden olarak, niyetlenip ihrama girdik." ve bir diğer metinde ise: "Hz. Peygamber (s.a.) ifrâd eden olarak niyetlenip ihrama girdi." diyor.[78]

Şayet "Bu rivayetten maksat, Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yapmak için niyetlenip ihrama girdiğini belirtmektir" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: Bu senedden daha sahih bir senedle İbn Ömer'in: "Hz. Peygamber (s.a.) umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' yaptı. Önce umreden başlayarak, umre için niyetlenip ihrama girdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi." dediği rivayet edilmiştir. Bu hadis (İbn Şihâb) ez-Zührî — Sâlim — İbn Ömer senediyle aktarılmıştır. İbn Ömer'den, buna aykırı gelen bir rivayet, ya onun üzerinde yapılan bir yanlışlık demektir, ya da İbn Ömer'in o hadisteki maksadı buna muvafıktır, yahut da İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmadığını öğrenince tıpkı "Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında umre yaptı." sözünde yanılgıya düştüğü gibi burada da Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını sandı ve bir unutkanlık eseri olarak bu durum ondan sadır oldu. Hz. Peygamber (s.a.), ihramdan çıkmayınca —ki ifrâd haccı yapan kişi böyle yapar— O'nun ifrâd haccı yaptığını sandı.

Sonra (İbn Teymiye) Zührî'nin Sâlim'den, onun da babası (İbn Ömer)'den rivayet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı..." hadisini ve Zührî'nin "Urve, bana Âişe'den rivayet etti ki..." sözüyle rivayet ettiği aynen Sâlim'in babasından aktardığı hadis gibi bir hadisi verdikten sonra diyor ki: Bu, yeryüzündeki en sahih hadislerdendir. Zira bu hadisi devrinde sünneti en iyi bilen kişi olan Zührî, Sâlim'den, o da babasından rivayet etmiş olup hadis, İbn Ömer ve Aişe hadislerinden daha sahihtir.

Sahihayn'da Hz. Âişe'den (r.a.) gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) dört umre yapmış, dördüncüsünü haccıyla birlikte ifâ etmiştir. Hacdan sonra umre yapmadığı konusunda ise âlimler görüş birliğindedirler. O halde kırân temettu'u yahut hususî bir temettu' yaptığı ortaya çıkmaktadır.

Sahih bir rivayete göre İbn Ömer, hacla umreyi birleştirmiş ve: "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yaptı." demiştir. Bunu Buharî, *Sahih*'te rivayet etmektedir.[79]

---

78. Müslim, 1231.
79. Buharî, 25/77.

Kendilerinden haccın ifrâdı (tek yapılması) rivayet edilen sahabî sayısı üçtür: Âişe, İbn Ömer ve Câbir. Her üçünden temettu' da rivayet edilmiştir. Âişe ve İbn Ömer'in, "Hz. Peygamber (s.a.) umreyi hacca ekleyerek temettu' yaptı" hadisleri onların (diğer) hadislerinden daha sahihtir. Bu konuda (yani Hz. Peygamber'in ifrâd yaptığı konusunda) bu iki sahabîden sahih olarak aktarılan sözler ya hac fiillerini tek tek yapmak anlamındadır, ya da diğer örneklerinde olduğu gibi bu da İbn Ömer'den (r.a.) ileri gelen bir yanlışlıktır. Zira temetu' hadisleri mütevâtirdir. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, İmrân b. Husayn gibi ileri gelen sahabîler tarafından rivayet edilmişlerdir. Aynı şekilde onları Hz. Âişe, İbn Ömer ve Câbir de rivayet etmişlerdir. Hatta Hz. Peygamber'den (s.a.) temettu' hadislerini onu aşkın sahabî rivayet etmiştir (İbn Teymiye'nin sözleri burada bitti).

Ben derim ki: Enes, Âişe, İbn Ömer ve İbn Abbas Hz. Peygamber'in (s.a.) dört umre yaptığında görüş birliğindedirler. Yalnız İbn Ömer, bunlardan birinin Recep ayında yapılmış olması konusunda yanılmıştır. İbn Abbas dışında bu sahabîlerin hepsi de "Dördüncü umre, haccıyla birlikte yaptığı umredir." demişlerdir. Enes dışında kalanlar ise: "Hz. Peygamber (s.a.) haccı ifrâd yaptı." demişlerdir. Bu sahabîler "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı." da demişlerdir. Bunu da, bunu da, bunu da, yani üçünü de demişlerdir. Onların sözleri arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) kırân temettu'u yaptı, hac fiillerini tek tek ifa etti ve iki ibadeti (hac ve umreyi) birleştirdi. İki ibadeti birleştirmesi açısından kırân; iki tavaf ve iki sa'y yerine yalnız bir tavaf ve bir sa'y yapması açısından ifrâd ve hac ile umre için yapacağı ayrı ayrı iki yolculuktan birini yapmamak suretiyle rahat etmesi açısından temettu' haccı yapmış oldu.

Sahabenin kullandığı sözleri düşünen, hadisleri birbirleriyle uzlaştıran ve onları birbirine göre ele alan, sahabenin kullandığı dili anlayan kimseye doğrunun sabahı parıldar, onun zihnindeki ihtilâf ve sallantıların karanlığı açılır. Doğru yola eriştiren, hak yola ulaştıran yalnız Allah'tır.

Artık kim "Hz. Peygamber (s.a.) haccı ifrâd etti." der, fakat bu sözle, pek çok insanın sandığı gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını (yani tek olarak hac yaptığını), sonra haccı bitirince Ten'îm'den veya başka yerden (ihrama girip) umre yaptığını ifade etmek isterse bu yanlıştır; ne sahabeden, ne tâbiînden, ne dört imamdan ve ne de hadis imamlarından herhangi biri böyle bir şey demiştir. Şayet bu sözle, selef ve haleften bir grubun da söyledikleri üzere, Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnız bir hac yaptığı ve beraberinde umre yapmadığını ifade etmek isterse bu da bir yanılgıdır. Yukarıda da açıklığa kavuştuğu üzere sahih ve açık hadisler bu görüşü

reddeder. Şayet bu sözle Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca hac fiillerini yaptığını ve ayrıca umre için ameller yapmadığını ifade etmek isterse, işte o zaman isabet eder. Onun görüşüne bütün hadisler delil olur.

Kim de "Hz. Peygamber (s.a.) kırân haccı yaptı." der, ama bu sözle O'nun hac için ayrı bir tavaf, umre için ayrı bir tavaf, hac için bir sa'y ve umre için bir sa'y yaptığını anlatmak isterse sabit hadisler onun bu görüşünü reddeder. Şayet bu sözle Hz. Peygamber'in (s.a.) iki ibadeti birleştirdiğini ve her ikisi için bir tek tavaf ve bir tek sa'y yaptığını ifade etmek isterse işte onun bu görüşüne sahih hadisler tanıklık eder. Onun görüşü doğrudur.

Kim de "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı." der; ancak bu sözle Hz. Peygamber'in (s.a.) umre ihramından çıkıp yeni baştan hac için ihrama girerek temettu' haccı yapmış olduğunu söylemek isterse onun bu sözünü hadisler reddeder. Görüşü yanlıştır. Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmayıp kurban sevki için ihramlı kalarak temettu' yaptığını söylemek isterse pek çok hadis yine onun görüşünü reddeder. Ancak bunun yanlışlığı daha azdır. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) kırân temettu'u yapmıştır demek isterse işte bu doğrudur, bütün sabit hadisler buna delildir ve hadislerdeki dağınıklık böylece toplanır; bir problem, bir ihtilâf kalmaz.

6— Hz. Peygamber'in (s.a.) Umreleri, Haccı ve İhramı Konusunda Yanılanlar:

Hz. Peygamber'in (s.a.) umreleri konusuda şu beş grup yanılmıştır:

1- Recep ayında umre yaptı diyenler: Bu yanlıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) umreleri zabıtlara geçmiş olup iyi bilinmektedir. Asla bunlardan herhangi birine Recep ayında çıkmamıştır.

2- Şevval ayında umre yaptı diyenler: Bu da bir yanılgıdır. Görünen o ki —Allah daha iyi bilir ya— râvilerden biri yanlışlıkla burada "Hz. Peygamber (s.a.) Şevval'de itikâf yaptı" diyeceğine "Hz. Peygamber (s.a.) Şevval'de umre yaptı" dedi. Ancak hadisin gelişi ve "Allah Rasûlü (s.a.) biri Şevval'de, ikisi Zilkâde'de olmak üzere üç umre yaptı." sözü Hz. Âişe'nin yahut ondan sonrakilerin umreyi kasdettiklerini gösterir.

3- Hacdan sonra Ten'îm'den (ihrama girerek) umre yaptı diyenler: Bunu söyleyen hiçbir ilim adamı mevcut değildir. Yalnızca avam ve hadis bilgisi bulunmayanlar böyle sanmaktadırlar.

4- Hac sırasında hiç umre yapmadı diyenler: Reddi mümkün olmayan yaygın *(müstefîz)* sahih sünnet bu görüşü ibtal eder.

5- Önce bir umre yapıp ihramdan çıktı, sonra Mekke'de hac için ihrama girdi diyenler: Sahih hadisler bu görüşü ibtal edip reddeder.

Haccı konusunda beş grup yanıldı:

1- Bir tek hac yaptı, beraberinde umre yapmadı diyenler.

2- Temettu' haccı yaptı; önce (umre) ihramından çıktı, sonra hac için ihrama girdi diyenler. Nitekim Kadı Ebu Ya'lâ ve başka âlimler bu görüşü savunmuşlardır.

3- Temettu' haccı yaptığından kurban sevketmesi sebebiyle ihramdan çıkmadı ve kırân haccı yapmadı diyenler. *el-Muğnî* sahibi Ebu Muhammed İbn Kudâme ve başka âlimler bu görüştedirler.

4- İki tavaf ve iki sa'y yapmak suretiyle kırân haccı yaptı diyenler.

5- İfrâd haccı yaptı, sonra Ten'îm'den (ihrama girerek) umre yaptı diyenler.

İhramı konusunda beş grup yanıldı:

1- Yalnızca umre için telbiye etti ve bunu böylece sürdürdü diyenler.

2- Yalnızca hac için telbiye etti ve bunu böylece sürdürdü diyenler.

3- Hacca, ifrâd haccı yapmak için telbiye getirdi, sonra buna umreyi de kattı deyip bunun O'na mahsus olduğunu sananlar.

4- Yalnız umre için telbiye getirdiğini, sonra ikinci durumda buna haccı da kattığını söyleyenler.

5- Hangi ibadet için olduğunu tayin etmediği serbest bir ihram giydi; ihram giydikten sonra bunu belirledi, diyenler.

Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.) ilk başta ihrama girdiğinde hac ve umre için birlikte ihrama girdi ve her ikisinin de yapılması gerekli vazifelerini yerine getirmeden ihramdan çıkmadı. Her ikisi için bir tavaf, bir sa'y yaptı ve kurban kesti. Nitekim hadisçilerin bildikleri bir tevâtür derecesinde mütevâtir olan yaygın naslar da bunu göstermektedir. En doğrusunu bilen Allah'tır.

7— Bu Görüşleri Savunanların Gerekçeleri ve Hatalarının Açıklanması:

I— Hz. Peygamber'in (s.a.) Umreleri Konusunda Yanılanlar:

a) Recep Ayında Umre Yaptı Diyenler:

Recep ayında umre yaptı diyenlerin gerekçeleri Buharî ve Müslim tarafından İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edilen "Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında umre yaptı." hadisidir. Oysa Âişe ve başka sahabîler onun yanlışlık yaptığını belirtmişlerdir. Nitekim *Sahihayn*'daki bir rivayete göre Mücâhid anlatıyor: Ben, Urve b. Zübeyr ile beraber Mescide girdim. Abdullah b. Ömer'i, Hz. Âişe'nin hücresine dayanıp oturmuş halde bulduk. Baktık, bazı insanlar kuşluk namazı kılıyorlardı. Kıldıkları namazın durumunu İbn Ömer'e sorduk "Bid'attir" dedi. Sonra ona: "Allah Rasûlü (s.a.) kaç umre yaptı?" diye sorduk, o da: "Biri Recep ayında olmak üzere dört umre." diye cevap verdi. Onu reddetmeyi istemedik. Mü'minlerin annesi Âişe'nin kendi odasında dişlerini misvaklamasından çıkan sesi işittik. (İzin alıp yanına girdik). Urve (teyzesi Hz. Âişe'ye): "Anneciğim! —yahut ey mü'minlerin annesi!— Ebu Abdurrahman İbn Ömer'in ne dediğini duydun mu?" diye sordu. Hz. Âişe: "Ne diyor?" diyerek ona soru yöneltti. Urve: "İbn Ömer, Allah Rasûlü, biri Recep ayında olmak üzere dört umre yaptı diyor." dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Allah, Ebu Abdurrahman'a rahmet etsin! Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı her umrede muhakkak kendisi hazır bulunmuştur. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında katiyen umre yapmamıştır." dedi.[80] Enes ve İbn Abbas da aynı şekilde, Hz. Peygamber'in (s.a.) bütün umrelerini Zilkâde ayında yaptığını söylemektedirler. Doğrusu da budur.

b) Şevval Ayında Umre Yaptı Diyenler:

Şevval ayında umre yaptı diyenlerin gerekçeleri, Mâlik'in *Muvatta*'da Hişam b. Urve yoluyla onun babası Urve'den rivayet ettiği: "Hz. Peygam-

80. Bk. Dipnot: 9.

ber (s.a.) biri Şevval'de, ikisi Zilkâde ayında olmak üzere yaptığı üç umre dışında umre yapmamıştır." hadisidir.[81] Ancak bu hadis mürseldir ve yine yanlıştır. Ya Hişâm'ın ya da Urve'nin başına İbn Ömer'in başına gelen hal gelmiştir. Bu hadisi, Ebu Davud Hz. Âişe'den merfû olarak rivayet etmiştir. Ancak bu da yanlıştır; merfû olarak rivayeti sahih değildir. İbn Abdilberr: "Hadisin müsned olarak rivayeti, Mâlik'den sahih yolla aktarılan şeylerden değildir." demektedir.

Ben derim ki: Hz. Âişe'den böyle bir rivayetin asılsızlığını şu rivayet de ortaya koyar: Hz. Âişe, İbn Abbas ve Enes b. Mâlik: "Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde ayı dışında umre yapmadı." demişlerdir. Doğrusu da budur. Çünkü Hudeybiye ve kazâ umreleri Zilkâde ayında yapılmıştı. Kırân haccında yapılan umre de şüphesiz Zilkâde ayında idi. Cirâne umresi de Zilkâde ayının başında yapılmıştı. Yalnız tereddüt şurada ortaya çıktı: Hz. Peygamber (s.a.) Şevval ayında düşmanla karşılaşmak için Mekke'den çıktı. Düşmanın işini bitirdi. Ganimetleri paylaştırdı. Cirâne'den (ihrama girip) geceleyin umre yapmak üzere Mekke'ye girdi ve oradan gece çıktı. Bu sebeple bu umresi pek çok kişiye gizli kalmıştı. Muharriş el-Ka'bî aynen böyle demektedir. En doğrusunu Allah bilir.

c) Ten'îm'den İhrama Girip Umre Yaptı Diyenler:

Hacdan sonra Ten'îm'den ihrama girip umre yaptığını sananların bir gerekçelerini bilmiyorum. Çünkü bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı konusunda yaygın olarak bilinen gerçeğe ters düşmektedir. Katiyen hiç kimse böyle bir şey nakletmemiştir ve hiçbir imam da böyle bir söz söylememiştir. Herhalde böyle sanan kişi, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı ifrâd yaptığını işitmiş olacak ve Mekke dışından gelip de ifrâd haccı yapan herkesin hacdan sonra Ten'îm'e gidip orada ihrama girmesi gerektiğini görmüş olacak ki, Allah Rasûlü'nün (s.a.) haccını da bunun yerine koymuştur. Bu, yanlışın ta kendisidir.

d) Hac Sırasında Hiç Umre Yapmadı Diyenler:

Hac sırasında hiç umre yapmadı diyenlerin gerekçeleri: Bu kimseler

---

81. Mâlik, *Muvatta*'da (1/342) Urve b. Zübeyr'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Ebu Davud mevsûl olarak Hz. Âişe'den rivayet etmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını işittikleri ve O'nun hacdan sonra umre yapmadığını kesin bildikleri için, daha önce yaptığı umre ile yetinerek bu hac sırasında umre yapmamıştır dediler. Sahih ve meşhûr hadisler, —daha önce de geçtiği üzere yirmiyi aşkın sebepten ötürü— onların bu görüşlerini reddeder. Hz. Peygamber (s.a.): "Bu, kendisiyle faydalandığımız (temettu' yaptığımız) bir umredir." buyurmuş; Hafsa: "İnsanların bu hali ne? Sen umre ihramından çıkmadığın halde onlar ihramdan çıktılar." demiş; Sürâka b. Mâlik: "Allah Rasûlü (s.a.) temettu' yaptı." demiştir. Aynı şeyi İbn Ömer, Âişe, İmrân b. Husayn ve İbn Abbas da söylemiş; Enes, İbn Abbas ve Âişe Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı umrelerden birini haccı sırasında yaptığını açıkça belirtmişlerdir.

e) Umre İhramından Çıkıp Hac İçin İhrama Girdi Diyenler:

Kadı Ebu Ya'lâ ve ona muvafakat edenlerin savundukları, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir umre yapıp onun ihramından çıktığı görüşünün gerekçesi; İbn Ömer, Âişe, İmrân b. Husayn ve başka sahabîlerden sahih olarak aktarılan "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı." hadisidir. Bu hadisin, Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkıp temettu' yapmış olmasına da, ihramdan çıkmamış olmasına da ihtimali vardır. *Sahihayn*'da rivayet edilmiş olup Muâviye'nin, kendisinin Hz. Peygamber'in (s.a.) saçını Merve tepesinde enli bir okla (veya bıçakla) kısalttığını ifade eden haberi,[82] Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmadığını gösterir. Bu işin Veda haccı dışında olması mümkün değildir. Çünkü Muâviye, Mekke Fethinden sonra müslüman olmuştur ve Hz. Peygamber (s.a.) de Fetih zamanında ihramlı değildi. Yine bu saç kısaltma işinin Cirâne umresinde olması da iki yönden mümkün değildir:

1) Bu sahih hadisin metinlerinden birinde: "Bu, o haccı sırasında idi" kaydı vardır.

2) Nesâî'nin sahih senedle rivayetinde ise: "Bu (Zilhicce ayının ilk) on günü içinde idi." kaydı vardır.[83] Muâviye'nin Hz. Peygamber'in (s.a.) saçını kısaltması ancak Veda haccı esnasında idi. Bunlar, temettu'un yalnızca Hz. Peygamber'e (s.a.) has olduğunu aktaranların rivayetlerini, özel-

82. Buharî, 25/127; Müslim, 1246; Ahmed, 4/97, 98.
83. Nesâî, 5/153, 154, 245.

likle onlardan bir grubun, kurban sevketmekle ihramdan çıkma hakkına, sahabeden kurban sevkedenlerin dışındaki kimselerin sahip oldukları şeklinde yorumlamışlardır. İçlerinde, üstadımız Ebu'l-Abbas (İbn Teymiyye)'ın bulunduğu diğer bir grup onlara karşı gelmiş ve "Kim meşhur sahih hadisler üzerinde düşünürse, ne Hz. Peygamberin (s.a.) ve ne de kurban sevkeden hiçbir kimsenin ihramdan çıkmadığını anlar." demişlerdir.

II— Hz. Peygamber'in (s.a.) Haccı Konusunda Yanılanlar:

a) Bir Tek Hac Yaptı, Beraberinde Umre Yapmadı Diyenler:

Bir tek hac yaptı, beraberinde umre yapmadı diyenlerin gerekçeleri *Sahihayn*'da bulunan şu hadistir: Hz. Âişe anlatıyor: "Veda haccı senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber çıktık. Kimimiz umreye, kimimiz hac ve umreye ve kimimiz de hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiyeye başladı. Allah Rasûlü (s.a.) ise hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiyeye başladı."(84) Diyorlar ki: Bu taksim ve türlere ayırma, Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca hacca niyetlenip ihrama girdiği ve telbiyeye başladığı konusunda açık bir ifadedir.

Müslim'in, Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadiste ise: "Allah Rasûlü (s.a.) ifrâd yapan kişi olarak hacca niyetlenip ihrama girdi ve telbiyeye başladı."(85) denilmiştir.

Sahih-i Buharî'de İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdi.(86)

Sahih-i Müslim'de İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre; Allah Rasûlü (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi ve telbiye getirdi.(87)

Sünen-i İbn Mâce'de Câbir'den rivayet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) haccı ifrâd etti.(88)

Sahih-i Müslim'de yine Câbir'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Al-

---

84. Yukarıda geçti.
85. Müslim, 1211 (114, 142).
86. Yukarıda geçti.
87. Yukarıda geçti.
88. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 76.

lah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Yanlız hacca niyet ediyorduk. Umre yapmayı düşünmüyorduk."[89]

Sahih-i Buharî'de rivayet edildiğine göre Urve b. Zübeyr anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) hac yaptı. (Teyzem) Hz. Âişe'nin bana haber verdiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye geldiğinde ilk olarak abdest aldı, sonra Beytullah'ı tavaf etti. Sonra bu (yapmış olduğu tavaf) umre sayılmadı. Sonra Ebu Bekir (r.a.) hac yaptı. O ilk olarak Beytullah'ı tavaf etti. Sonra bu umre sayılmadı. Ebu Bekir'den sonra Ömer de böyle yaptı. Ömer'den sonra Osman hac yaptı. Onun ilk olarak Beytullah'ı tavaf ettiğini gördüm. Sonra bu umre sayılmadı. Sonra Muâviye ve Abdullah b. Ömer hac yaptı. Sonra ben, babam Zübeyr b. Avvam ile birlikte hac yaptım. Babam ilk olarak Beytullah'ı tavaf etti. Sonra bu umre sayılmadı. Sonra İbn Ömer'in böyle yaptığını gördüm. Sonra o da haccı bozup umreye çevirmedi. İşte İbn Ömer onların yanındadır.[90] Öyleyken neden ona sormuyorlar? Ne o, ne de geçmişlerden herhangi biri haccı umreye çevirmemiştir. Onlar Mescid-i Haram'a ayak bastıklarında ilk olarak Beytullah'ı tavaf ederler, sonra ihramdan çıkmazlardı. Ben, annem Esmâ ile teyzem Âişe'yi gördüm, onlar Mekke'ye geldikleri zaman ilk olarak Beytullah'tan başlayıp onu tavaf ettiler. Sonra da ihramlarından çıkmadılar. Annem bana haber verdi ki, kendisi, kız kardeşi Âişe, (babam) Zübeyr, falan ve falan şahıslar umre niyetiyle ihrama girip telbiye getirmişler; Rükn'e ellerini sürdükleri vakit ihramdan çıkmışlardır.[91]

Sünen-i Ebu Davud'da, Musa b. İsmail — Hammad b. Seleme ve Vüheyb b. Hâlid — Hişam b. Urve — babası Urve senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: Biz Allah Rasûlü'nün (s.a.) beraberinde Zilhicce ayına doğru Medine'den yola çıktık. Hz. Peygamber (s.a.) Zülhuleyfe'ye vardığımızda bizlere: "Kim hac niyetiyle ihrama girip telbiye etmek isterse öylece yapsın ve kim de umre niyetiyle ihrama girip telbiye etmek isterse umreye niyetlenip ihrama girsin, telbiye getirsin." buyurdu. Rivayetin bundan sonraki kısmında Vüheyb (Hammad'dan) ayrılarak Hz. Peygamber'in (s.a.): "Ben de eğer kurbanlık sevketmemiş olaydım muhakkak umreye niyetlenir, ihrama girer ve telbiye getirirdim." buyurduğunu, diğeri ise:

89. Müslim, 1218.
90. Urve b. Zübeyr bütün bunları, kendisine sorulan bir soruya cevap olarak anlatıyor. Burada işaret ettiği kimseler de o soruyu soran şahıslardır.
91. Buharî, 25/63, 25/78.

"Ben kendim hacca niyetlenip ihrama giriyorum." buyurduğunu rivayet etmektedir.[92] Şu halde her iki rivayetin toplamından Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığı sahih olduğu neticesi çıkar.

Görüldüğü gibi bu görüş sahiplerinin gerekçeleri açıktır. Ancak onların bu gerekçeleri, Hz. Peygamber'in (s.a.) verdiği hükmün; yapmaya karar verip de kendi yaptığı şeyi "Ben kurbanı sevkettim ve kırân haccı yaptım" şeklinde bildirdiği haberin; devesinin yanıbaşında bulunup, o vakit başkalarından O'na daha yakın ve en güvenilir insanlardan olup da O'nun "Allah'ım! Senin hac ve umre davetine icabet ettim" diye telbiye getirdiğini işiten kimsenin (Enes'in) aktardığı haberin; Hz. Peygamber'den (s.a.) en çok ilim öğrenen insan Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a.) Hz. Peygamber'in hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girdiği ve yine her ikisine birlikte telbiye getirdiği şeklinde verdiği haberin; Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisinin umre yapıp ihramdan çıkmaması konusunda hanımı Hafsa'nın sözlerini kabullenip bu konuda ona karşı çıkmaması, aksine onu doğrulaması ve bununla birlikte kendisinin hacı olduğunu söyleyerek ona cevap vermesi yolunda —ki Hz. Peygamber (s.a.) duyduğu bâtıl bir şeye asla hoşnutluk gösterip ses çıkarmamazlık etmez, hemen uyarıda bulunur— Hz. Hafsa'nın kendisinin aktardığı haberin karşısında bir mazeret teşkil etmez. Hz. Peygamber'in (s.a.), Rabbinden gelen ve kendisine umre içinde hacca niyetlenip ihrama girerek telbiye getirmesini emreden vahyi haber verişine karşılık bir mazeretleri yoktur. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) bir daha hac yapmayacağını bildiği için kırân haccı yaptığını söyleyen sahabîlerin ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hacla birlikte umre yaptığını haber veren sahabîlerin haberleri karşısında onların ileri sürebilecekleri bir mazeretleri, bir gerekçeleri yoktur. "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı." diyenlerin de asla böyle bir mazeretleri yoktur. Hiçbir sahabî ne Hz. Peygamber'in (s.a.) "ben ifrâd haccı yaptım." ve "Rabbimden bana bir elçi geldi, ifrâd haccı yapmamı emrediyor." dediğini rivayet etmiştir; ne Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bu insanlara ne oluyor ki, ihramdan çıktılar? Onlar umre ihramından çıktıkları halde sen hac ihramından çıkmadın!" demiştir, ne de hiç kimseye O'nun: "Allah'ım! Yalnız umre davetine icabet ettim." ve "Allah'ım! Yalnız hac davetine icabet ettim." diye telbiye getirdiğini işittiğini söylemiştir ve ne de hiçbir kimse: "Hz. Peygamber (s.a.) sonunucusu haccından sonra olmak üzere dört umre yaptı." demiştir.

Oysa dört sahabî, Hz. Peygamber'in (s.a.) bizzat kendisinin kırân haccı

92. Ebu Davud, 1778. Hadis Buharî'de de geçiyor. Bk. 26/5.

yaptığını söylediğini işittiklerine şahitlik etmektedirler. "Onlar, Hz. Peygamber'i (s.a.) işitmediler" demekten başka bu şahitliği reddetmenin yolu yoktur.

Katiyetle malumdur ki, Hz. Peygamber'den (s.a.) gördükleri davranışı kendi anladıkları şekilde öyle zannederek haber verenlerin yanlışlık yaptıklarını ve yanılgıya düştüklerini hesaba katmak, işitmediği halde "Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle şöyle dediğini işittim." şeklinde haber verdi diye yalanlamaya kalkışmaktan daha iyidir. Çünkü burada ancak yalanlamaya kalkışılabilir. Ama yanılarak Hz. Peygamber'den (s.a.) gördüğü davranışı haber veren kişinin haberi yalandır denemez. Allah, Ali'yi, Enes'i, Berâ'yı ve Hafsa'yı, işitmedikleri halde "Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediğini işittik." demekten tenzih etmiştir. Rabbi Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.) şöyle şöyle yap diye vahiy gönderip de O'nun bunu yapmaması söz konusu değildir; Allah, O'nu böyle durumlardan tenzih etmiştir. Böyle bir şey en imkânsız ve en olmayacak şeylerdendir. Hele Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını söyleyenler, bunların maksatlarına muhalefet etmemişler ve bunlarla çelişkiye düşmemişler, yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) hac amellerini birer kere yaptığını ve ifrâd haccı yapan kişinin yaptığı amellerle yetindiğini kasdetmişlerse? Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı şeyler arasında ifrâd haccı yapan kişinin yaptığı şeylere bir ilâve yoktur. Onlardan bunun aksini ortaya koyar görünümünde bir şey rivayet eden kimse, anladığı şekilde söylemiş demektir. Meselâ, Bekir b. Abdullah, İbn Ömer'in; "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı." dediğini işitiyor ve kelimenin ıstılahtaki anlamına yükleyerek "Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdi." diyor. Oysa İbn Ömer'in oğlu Sâlim ve azadlı kölesi Nâfi' ondan "Hz. Peygamber (s.a.) temettu' yaptı. Önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." hadisini rivayet ediyorlar. İşte Sâlim, Bekir'in verdiği haberin aksini haber vermektedir. Bu hadisi, Hz. Peygamber (s.a.) böyle yapılmasını emretti şeklinde yorumlamak doğru olmaz. Çünkü râvi "Önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi" demek suretiyle sözünün anlamını iyice açmıştır. Aynı şekilde Hz. Âişe'den (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccı yaptığını rivayet edenler Urve ile Kâsım'dır. Yine Hz. Âişe'den, kırân haccı yaptığını Urve ve Mücâhid rivayet etmektedir. Urve'den, Ebu'l-Esved Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd yaptığını; Zührî ise yine ondan kırân yaptığını rivayet ediyor. Şayet bu iki rivayetin birbirini düşürdüklerini düşünsek, Mücahid'in rivayeti sapasağlam kalır. Eğer Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd yaptığı rivayeti, hac amellerini tek tek yaptı, şeklinde yorumlansa rivayetlerin

hepsi de doğruyu söylemiş ve birbirlerini doğrulamış olur. Kuşku yok ki, Âişe ve İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı" sözünün üç şekilde anlaşılması muhtemeldir:

1- Yanlız hacca niyetlenip ihrama girmek.

2- Hac amellerini tek tek yapmak.

3- Hz. Peygamber (s.a.) bir tek hac yaptı, onun yanında başka bir şey yapmadı. Ama umrede durum böyle değildir. Zira umreyi, dört defa yapmıştır.

Bu iki sahabînin: "Hz. Peygamber (s.a.) umreyi hacca ekleyerek temettu' yaptı. Önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." şeklinde Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı şeyi hikâye etmelerine gelince; bu söz açıktır, bir tek anlam dışında başka bir anlama gelmesi ihtimali yoktur. Bu sözü mücmel (kapalı) saymak caiz olmaz. Esved b. Yezîd ve Amra'nın Hz. Âişe'den naklettikleri, Hz. Peygamber'in (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdiğini ifade eden rivayette, Mücâhid ve Urve'nin yine ondan aktardıkları Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân yaptığı rivayetiyle çelişen bir durum yoktur. Çünkü kırân haccı yapan kimse kesinlikle hacca niyetlenip ihrama giren hacı demektir. Umresi haccının bir parçasıdır. Artık kim, Hz. Âişe'den, Hz. Peygamber'in (s.a.) (yalnız) hacca niyetlenip ihrama girdiğini rivayet ederse o kimse doğru biri değildir. Mücâhid'in rivayeti Amra ve Esved'in rivayetine eklenir ve sonra bu iki rivayet, Urve'nin rivayetiyle birleştirilirse rivayetlerin toplamından Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yaptığı sonucu çıkar ve rivayetler birbirlerini doğrulamış olur. Hatta Hz. Âişe ve İbn Ömer'in sözleri Hz. Peygamber'in (s.a.) ifrâd haccına niyetlenip ihrama girmiş olmasından başka türlü anlaşılmaya muhtemel olmasa o vakit kesinlikle buna denecek söz, İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında umre yaptı." sözü ile Hz. Âişe yahut Urve'nin "Hz. Peygamber (s.a.) Şevval ayında umre yaptı." sözüne verilen cevap olması gerekir. Ancak bu sahih ve açık hadislerin râvilerini yalanlamaya, delâlet ettikleri anlamın dışında yorumlamaya ve anlamlarını başka yerlere çekmeye yol yoktur. Aynı şekilde râvilerinde muztariblik bulunan, bu râvilerinden rivayet edilişinde ihtilâf edilen ve onlara bu hususta kendilerinden daha güvenilir yahut kendilerine denk olanların muhalefet ettikleri böyle mücmel bir rivayeti esas almaya da yol yoktur.

Câbir'in, "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd etti." sözüne gelince; bu sahabînin hadisinde, bunu (Hz. Peygamber'in (s.a.) umre yapmadığını) ifade eden açık bir şey yoktur. Burada yalnızca kendilerinin sırf hacca ni-

yet ettiklerini haber vermektedir. Bu hadiste Allah Rasûlü'nün (s.a.) yalnızca hacca (ifrâd haccına) telbiye getirdiğini gösteren şey nerede?

İbn Mâce'nin yine ondan rivayet ettiği "Allah Rasûlü (s.a.) haccı, ifrâd etti." şeklindeki öteki hadisin ise üç senedi vardır:

1- En ceyyid olanı: ed-Derâverdî — Cafer b. Muhammed — babası Muhammed. Bu kesinlikle *Haccetü'l-Vedâ*'daki uzun hadisinin bir özeti olup manası aktarılmıştır. Râviler burada ed-Derâverdî'ye muhalefet ederek: "Hz. Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip telbiye getirdi ve yüksek sesle (lâ ilâhe illallah) tevhid kelimesini söyledi." demişlerdir.

2- İkinci sened şöyledir: Mutarrif b. Mus'ab — Abdülaziz b. Ebu Hâzim — Cafer. İbn Hazm, Mutarrif'in meçhul olduğunu söylemişse de ben derim ki: O, meçhul bir şahıs değildir, İmam Mâlik'in kızkardeşinin oğludur. Buharî, Bişr b. Musa ve bir grup muhaddis ondan rivayette bulunmuştur. Onun hakkında Ebu Hâtim: "Doğru (=sadûk) biridir, hadisi muztaribtir. O, bana İsmail b. Ebu Üveys'ten daha sevimlidir." diyor; İbn Adiy ise: "Münker hadisler rivayet eder" demektedir. Herhalde Ebu Muhammed İbn Hazm, ismini bir nüshada Mutarrif b. Mus'ab şeklinde gördü ve bu isimde bir şahsı tanıyamadı. Oysa oradaki isim Mutarrif Ebu Mus'ab olmalıdır. Bu şahsın uzun ismi şöyledir: Mutarrif b. Abdullah b. Mutarrif b. Süleyman b. Yesar. Bu şahsın ismi konusunda yanılgıya düşenlerden biri de Muhammed b. Osman ez-Zehebî'dir. Zehebî, *"ez-Zuafâ"* adlı eserinde: "İbn Ebî Zi'b'den rivayette bulunan Mutarrif b. Mus'ab el-Medenî'nin hadisi münkerdir." der. Ben derim ki: İbn Ebî Zi'b, ed-Derâverdî ve Mâlik'den rivayette bulunan, Mutarrif Ebu Mus'ab el-Medenî'dir ve hadisi de münker değildir. Onu İbn Adiy'nin, "Münker hadisler rivayet eder" sözü yanıltmıştır. Bu sözü söyleyen İbn Adiy sonra onun rivayet ettiği bir grup münker hadisi sıralar. Ancak bunları ondan Ahmed b. Davud b. Sâlih rivayet etmiştir. Dârakutnî bu şahsın yalancı olduğunu söylemiştir ve bu hadislerdeki problem de ondan kaynaklanmaktadır.

3- Câbir hadisinin üçüncü senedi. Bu senedde Muhammed b. Müslim'den rivayette bulunan Muhammed b. Abdülvehhab kimdir ve nasıldır, araştırılır. Şayet Taifli Muhammed b. Abdülvehhab ise bu şahıs İbn Maîn'e göre sika, İmam Ahmed'e göre zayıftır. İbn Hazm onun hakkında "Kesinlikle sâkıttır" demişse de bu râvi hakkında bu sözü söyleyen ondan başkasını görmedim. Oysa Müslim onun rivayetini şahid olarak kullanmıştır. İbn Hazm "Şayet ondan (Taifli'den) başkası ise kimdir bilmiyorum" diyor. Ben derim ki: Başkası değildir, kesinlikle Taifli olandır.

Her ne olursa olsun bu hadis Câbir'den sahih senedle rivayet edilmiş bile olsa, bu hadisin hükmü Âişe ve İbn Ömer'den rivayet edilmiş hadisin hükmünü alır. Diğer sika râviler "Hz. Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi." dedikleri halde herhalde bunlar aynı anlama yükleyip hadisi "Haccı, ifrâd yaptı." diye rivayet ettiler. Malumdur ki, umre hacca katıldığı zaman artık "Hz. Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi," diyenin sözü, "Hz. Peygamber (s.a.) hac ve umreye niyetlenip ihrama girdi." diyenin sözüyle çatışmaz. Aksine bu, tafsilatını söylemiş; öteki ise genel bir ifade ile ayrıntıya girmeden haber vermiştir. "Hz. Peygamber (s,a.) haccı, ifrâd yaptı." diyenin sözü, yukarıda zikrettiğimiz üç yöne muhtemeldir. Ancak asla Hz. Peygamber'in (s.a.) "Allah'ım! İfrad haccına davetine icabet ettim." diye telbiye getirdiğini işitmiş midir? İşte buna hiç yol yoktur. Hatta bulunsa bile zikrettiğimiz ve reddedilmelerine asla bir yol bulunmayan bu temel direklerin önüne geçirilmez; bunun yanlış olduğu söylenir, yahut ihramın evveline yorumlanır ve hac esnasında Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yaptığı ortaya çıkar. Oysa böyle bir şey sabit değildir. Yukarıda Süfyan es-Sevrî — Cafer b. Muhammed — babası Muhammed — Câbir (r.a.) senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) Veda haccında kırân yaptığı rivayetini vermiştik. Bunu Zekeriyya es-Sâcî, Abdullah b. Ebu Ziyâd el-Katavânî — Zeyd b. el-Hubâb — Süfyan... senediyle rivayet eder. Yukarıda da geçtiği üzere bu hadisle gerek "Hz..Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi." gerek "Haccı, ifrâd yaptı." ve gerekse "Hacca telbiye getirdi." hadisleri arasında bir çelişki yoktur.

Böylece kırân râvilerinin rivayeti on sebepten dolayı tercihe hak kazanmıştır:

1- Yukarıda da geçtiği üzere bu râviler daha çoktur.

2- Kırân rivayetinin haber veriliş yolları türlü türlüdür. Nitekim yukarıda açıkladık.

3- Bu râviler arasında Hz. Peygamber'in (s.a.) ağzından çıktığını işittiği açık metni aktaranlar, O'nun şöyle yaptım diye kendi yaptığını anlattığı hadisi rivayet edenler ve Rabbinin O'na böyle yapmasını emrettiği haberleri verenler vardır. İfrâd konusunda bu şekil rivayet edilen hiçbir hadis gelmemiştir.

4- Hz. Peygamber'in (s.a.) dört umre yaptığını rivayet edenlerin rivayetlerinin, kırân rivayetini tasdik etmesi.

5- İfrâd rivayetlerinin aksine, kırân rivayetlerinin açık olup yoruma

müsait olmamaları.

6- Kırân rivayetleri, ifrâdcıların sükut edip geçtikleri yahut olmadığını söyledikleri bir ilâve (=ziyâde) içermektedirler. Ziyadeyi söyleyen, söylemeyene; isbat eden nefyedene tercih edilir.

7- İfrâd râvileri dörttür: Âişe, İbn Ömer, Câbir ve İbn Abbas. Bu dörtlü aynı zamanda kırânı rivayet etmiştir. Şayet onların rivayetlerini birbirleriyle düşürme yoluna gidersek o zaman onlar dışında kalan, kırân râvilerinin rivayeti, karşı rivayetten kurtulmuş olur. Eğer tercih yoluna gidersek bu durumda Berâ, Enes, Ömer İbnü'l-Hattâb, İmrân b. Husayn, Hafsa ve bunların yanında yer alan yukarıda isimleri sıralanan kendilerinden muztarib ve ihtilâflı şekilde rivayet gelmeyen râvilerin rivayetini almak vacip olur.

8- Kırân, Rabbi tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.) emredilen hac şeklidir. Ondan başkasını yapmış olamaz.

9- Kurban sevkeden herkese emredilen hac şeklidir. Hz. Peygamber (s.a.) kurban sevkedenlere emredip sonra kendisi de kurban sevkettiği halde bu emrine aykırı davranacak değildir.

10- Âilesine, ehl-i beytine yapmalarını emrettiği ve onlar için tercihte bulunduğu hac şeklidir. Onlar için de, kendisi için tercih ettiğini tercih edecektir, başka türlü yapacak değildir.

11- Bir başka tercih sebebi daha vardır, bu da, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Umre, kıyamet gününe kadar haccın içine girmiştir." hadisi. Bu hadis, umre ile haccın araları ayrılmayacak şekilde umrenin, haccın bir parçası yahut onun içine girmiş bir parça gibi olmasını ve umrenin hacla beraber tıpkı bir şeyin içinde bulunan şeyin, onunla birlikteliği gibi olmasını icabettirir.

12- Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.), hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama giren ve bu yüzden kendisine Zeyd b. Sûhân yahut Selmân b. Rabîa tarafından tenkid gelen Subey b. Ma'bed'e söylediği "Peygamberin Muhammed'in (s.a.) sünnetine uymuşsun." sözü.[93] Bu söz, Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet ettiği "Allah'tan kendisine hac ve umreye birlikte niyetlenip ihram giymesi için vahiy geldiği" yolundaki hadise

93. Nesâî, 5/148; İbn Mâce, 2970; Ahmed, 1/14, 25, 34, 37, 53. Senedi sahihtir.

muvafakat etmektedir. Bu da gösterir ki; kırân, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı ve o yolla Allah'ın kendisine buyurduğu emri yerine getirdiği bir sünnetidir.

13- Kırân yapan kimsenin yaptığı ameller her iki ibadet için yapılmış demektir. Böylece ihramı, tavafı ve sa'yı her iki ibadete birlikte sayılmaktadır. Bu da ikisinden birine sayılmasından ve her amelin ayrı ayrı yapılmasından daha iyidir.

14- Kurban sevkini içeren ibadet kuşkusuz, kurban bulunmayan bir ibadetten daha faziletlidir. Kişi kırân yaptığı zaman kurbanı her iki ibadeti için sayılır. Böylece ibadetlerden biri kurbansız olmamış olur. Bu yüzden —Allah daha iyi bilir ya— Allah Rasûlü (s.a.) kurban sevkeden kimsenin hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girerek telbiyede bulunmasını emretmiş ve buna Buharî ve Müslim'de Berâ'dan rivayet edilen "Ben, kurban sevkettim ve kırân yaptım (hac ile umreyi birleştirdim)" hadisiyle işarette bulunmuştur.

15- Temettu' haccının pek çok yönden ifrâddan daha faziletli olduğu sabit olmuştur. Bazıları: a) Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere haccı, temettu' şekline çevirmelerini emretmiştir. O'nun faziletli bir şeyden, daha az faziletli bir şeye sahabîleri intikal ettirmesi mümkün değildir. b) Hz. Peygamber (s.a.) "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım,[94] kesinlikle kurban sevketmez, haccı umreye çevirirdim." sözüyle böyle yapmadığına üzüldüğünü belirtmiştir. c) Kurban sevketmeyen herkese böyle yapmasını emretmiştir. d) Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabının yaptığı hac, kurban sevkeden kimse için kırân, kurban sevketmeyen için temettu'dur. Bunlardan başka daha pek çok sebep vardır. Kurban sevkedip temettu' haccı yapan kimse kurbanını Mekke'den alıp temettu' yapan kimseden daha faziletlidir. Hatta iki görüşten birine göre kendisinde Hıll ve Harem'de[95] bulunmak özelliği bir arada bulunan hayvan kurban olabilir. Bu sabit olduğu zaman artık kurban sevkedip kırân yapan kimse —ister kurban sevketsin, isterse etmesin— temettu' yapan kimseden faziletli demektir. Çünkü ihrama girişinden bu yana kurban sevketmiştir. Temettu' yapan ise Hıll bölgesinin Harem'e en yakın yerinden bu yana kurban sevketmiştir. O halde kurban sevketmeyip ifrâd haccı yapan en yakın Hıll sınırından bu yana

---

94. Bu kısım şu şekilde de anlaşılmıştır: "Hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu şimdi bildiğim gibi bilmiş olsaydım..."
95. Hıll: Mekke sınırları olup hac fiillerinin yapıldığı bölge. Harem: Hıll dışında kalan yerler.

kurban sevkedip temettu' yapandan nasıl daha faziletli sayılabilir? Ya bir de mîkattan bu yana kurban sevkedip kırân yapandan daha faziletli sayıldığında durum nice olur? Bu, Allah'a hamdolsun, apaçık ortadadır.

b) Umre İhramından Çıkıp Hac İçin İhrama Girdi Diyenler:

Temettu' haccı yaptı; önce (umre) ihramından çıktı, sonra terviye günü (arefe gününden bir gün önce, Zilhicce'nin 8. günü) kurban sevkiyle birlikte hac için ihrama girdi, diyenlerin gerekçeleri, yukarıda geçen Muâviye'nin Allah Rasûlü'nün (s.a.) saçını enli bir okla (yahut bıçakla) Zilhicce ayının ilk on günü içinde kısalttığı yolunda ondan rivayet edilen hadis. Bu hadisin bir metninde "Bu, haccındaydı" cümlesi yer almaktadır. İnsanlar bu konuda Muâviye'ye karşı gelmişler ve onun yanıldığını söylemişlerdir. Onun başına da "Hz. Peygamber (s.a.) Recep ayında umre yaptı." diye rivayette bulunan İbn Ömer'in, bu rivayetten dolayı başına gelenler gelmiştir. Zira pek çok yoldan yaygın (müstefîz) bir şekilde rivayet edilen diğer sahih hadislerin hepsi de Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramından kurban bayramının birinci günü çıktığını göstermektedir. Bundan dolayı kendisinin yaptığı şeyi şu sözlerle anlatmıştır: "Şayet yanımda kurbanlık bulunmasaydı kesinlikle ihramdan çıkardım", "Ben kurban sevkettim ve kırân yaptım. Kurbanı kesinceye kadar ihramdan çıkamam." İşte bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisinden verdiği bir haberdir. Başkalarının O'ndan aktardığı haberin —özellikle de kendisinin yaptığını haber verdiği bir şeye aykırı olan haberin— aksine burada yanılma ve yanlışlık yapma payı yoktur. Büyük bir kalabalık Hz. Peygamber'in (s.a.) ister kısaltma isterse tıraş etme şeklinde olsun saçından hiç aldırmadığını, kurban (bayramının birinci) günü tıraş oluncaya kadar ihramlı kaldığını haber vermiştir. Herhalde Muâviye, Hz. Peygamber'in (s.a.) saçını Cirâne umresi sırasında kısaltmıştır. —Çünkü o vakit, Muâviye müslüman olmuştu.— Sonra unutup bunun (Zilhicce'nin ilk) onu içinde olduğunu sanmıştır. Nitekim İbn Ömer de bütün umrelerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında bulunduğu halde, O'nun bütün umrelerini Zilkâde ayında yapmış olduğunu unutmuş ve "Umrelerden biri Recep ayında idi." demiştir. Peygamber (s.a.) haricindeki insanlar için yanılgı caizdir. Şayet kişilerin yanıldıklarına delil bulunursa o delile göre hareket vacip olur.

Denilmiştir ki: Muâviye herhalde Hz. Peygamber'in (s.a.) saçının, kurban bayramının birinci günü berberin tamamen tıraş etmediği arta kalan kısmını kısaltmıştır. İşte Merve tepesinde bu kısmı kesmiştir. Bunu söyle-

yen, Ebu Muhammed İbn Hazm'dır. Bu da onun bir yanılgısıdır. Zira berber kısalttığı bir saçın unutarak bir kısmını bırakıp da kısaltma işi bittikten sonra kurban gününün geri kalan vaktinde onu öylece bırakmaz. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) saçını sahabe arasında paylaştırmış; Ebu Talha'ya iki yarıdan biri düşmüş ve geri kalan sahabîler diğer yarıyı birer, ikişer, üçer... saç teli olarak paylaşmışlardır.[96] Hem Hz. Peygamber (s.a.) Safa ile Merve arasında bir tek sa'y yapmıştır. O da ilk sa'ydır. İfâza tavafının ardından sa'y ve hacdan sonra da katiyen umre yapmamıştır. O halde bu sadece yanılgıdır. Denildi ki: Hadisin Muâviye'ye kadar olan senedinde yanlışlık ve hata vardır. Hasan b. Ali senedde hata etmiş ve senedi Ma'mer yoluyla İbn Tâvûs'a çıkarmıştır.[97] Oysa sened Hişâm b. Huceyr yoluyla İbn Tâvûs'a çıkmaktadır. Hişâm ise zayıftır.

Ben derim ki: Buharî'nin Muâviye'den rivayet ettiği hadis, "Allah Rasûlü'nün (s.a.) başındaki saçından enli okla kısalttım." şeklinde olup Buharî buna başka bir şey eklemiyor. Müslim'deki hadiste ise: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) başındaki saçından Merve tepesinde enli okla kısalttım." deniyor. *Sahihayn*'da bunun dışında bir şey yoktur.

"Zilhicce'nin ilk on günü içinde" diye rivayette bulunanların bu rivayetleri *Sahih*'de mevcut değildir. Bu rivayet illetlidir veya Muâviye'nin bir yanılgısıdır. Râvisi Kays b. Sa'd bunu Atâ — İbn Abbas — Muâviye senediyle aktarıyor ve: "İnsanlar, Muâviye'nin bu sözüne karşı geliyorlar." diyor.[98] Kays, doğru söylüyor. Artık biz Allah'a yemin ederiz ki, bu kesinlikle Zilhicce'nin onu içinde değildi.

Muâviye'nin, Ebu Dâvud'un Katâde yoluyla Ebu Şeyh el-Hünâî'den rivayet ettiği hadisteki şu yanılgısı da buna benzemektedir: Muâviye, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabına: "Hz. Peygamber'in (s.a.) şuna ve kaplan derilerine (yani kaplan derisinden mamul eğerlere) binmeyi yasakladığını biliyor musunuz?" diye sordu. "Evet" cevabını verdiler. Muâviye; 'Peki, O'nun hacla umreyi birleştirmeyi (kırân yapmayı) yasakladığını da biliyor musunuz?" diye sorunca onlar: "Ama böyle bir şey yok." diye karşılık verdi. O da: "Bu (yasak) da diğeri ile birliktedir. Fakat siz unuttunuz." dedi.[99] Biz, Allah'ı şahit tutarız ki, bu Muâviye'nin bir yanılgısıdır ya

96. Müslim, 1305 (325, 326).
97. Ebu Davud, 1803.
98. Nesâî, 5/245; Ahmed, 4/92.
99. Ebu Davud, 1794; Ahmed, 4/95 ve 99.

da ona atfedilmiş bir yalandır. Allah Rasûlü (s.a.) bunu katiyen yasaklamamıştır. Senedde adı geçen Ebu Şeyh'in büyük, hâfız, sika râvilerden öne geçirilmesini bırak, onun rivayeti delil bile olmaz. İsterse ondan Katâde ve Yahya b. Ebu Kesîr rivayette bulunmuş olsun. Bu râvinin ismi Hayevân (baştaki harf hı harfidir) b. Halde olup bu isimde bir şahıs meçhuldür.[100]

c) Kurban Sevkettiği İçin İhramdan Çıkmadı Diyenler:

Hz. Peygamber (s.a.) temettu' haccı yaptı, kurban sevkettiği için (umre) ihramından çıkmadı, diyen *el-Muğnî* yazarı ile bir grup âlimin gerekçeleri: a) Hz. Âişe ile İbn Ömer'in: "Allah Rasûlü (s.a.) temettu' yaptı" demeleri, b) Hafsa'nın Hz. Peygamber'e (s.a.) "İnsanların bu hali ne? Sen umre ihramından çıkmadığın halde onlar ihramdan çıktı!" demesi, c) Sa'd'ın temettu' haccı konusunda "Allah Rasûlü (s.a.) bunu yaptı, biz de beraberinde yaptık" demesi, d) İbn Ömer'in, kendisine temettu' haccını soran kimseye bunun helâl olduğunu söylemesi. İbn Ömer'den bu cevabı alan kişi "Baban (Hz. Ömer) bunu yasaklamıştı" der. O da bu söze karşılık "Babam bunu yasaklamış ve Allah Rasûlü (s.a.) de yapmışsa acaba sen babamın emrine mi, yoksa Allah Rasûlü'nün (s.a.) emrine mi uyarsın?" sorusunu yöneltir. Adam "Elbet, Allah Rasûlü'nün (s.a.) emrine" cevabını verir. Bunun üzerine İbn Ömer: "Yemin olsun ki, Allah Rasûlü (s.a.) bunu yapmıştır." der.[101]

Bunlar diyorlar ki: Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kurbanlık bulunmasaydı kesinlikle, yanında kurbanlık bulunmayıp temettu' yapan kimsenin ihramdan çıktığı gibi o da ihramdan çıkardı. Bu yüzden "Şayet yanımda kurbanlık bulunmasaydı kesinlikle ihramdan çıkardım." buyurarak, ihramdan çıkmasına kurban sevkinin engel olduğunu haber vermiştir. Kırân yapan kimsenin ihramdan çıkmasını, kurbanlık değil, kırân haccı yapıyor olması engeller.

Bu görüş sahipleri umre ihramından çıkmadan hac ihramına girdiğinden ötürü "temettu' yapan" kimseye, "kırân yapan" adını veriyorlar. An-

---

100. *Tehzîb*'de İbn Sa'd, İbn Hibbân ve el-Iclî'nin onu sika saydıkları naklediliyor ve İbn Ömer ile Muâviye'den rivayette bulunduğu, ondan da azatlısı Ubeyd, Beyhes, Katâde, Yahya b. Ebu Kesîr ve Matar el-Verrâk'ın hadis rivayet ettikleri kaydediliyor.
101. Tirmizî, 824. Senedi sahihtir.

cak bilinen kırân şekli, hac ve umre ihramına birlikte girmek veya önce umre ihramına girip sonra tavaf etmeden önce bu umreye haccı da katmaktır. Kırân yapanla kurban sevkedip temettu' yapan arasında iki yönden fark vardır:

1- İhram yönünden. Zira kırân yapan kimse ya ihramın başlangıcında ya da ihramlı iken tavaf yapmadan önce hac ihramına giren kimse demektir.

2- Kırân yapan kimsenin yalnızca bir tek sa'y yapması gerekir. Bunu da ya ilk olarak yapar; ilk olarak yapamazsa ifâza tavafının ardından sa'y eder. Cumhûra göre temettu' yapanın ikinci bir sa'y daha yapması gerekir.(102) Ahmed'den gelen diğer bir rivayete göre ise kırân yapan kimsede olduğu gibi onun da bir tek sa'y yapması yeterli olur. Hz. Peygamber (s.a.) ifâza tavafının ardından ikinci bir sa'y yapmadı. O halde bu görüşe göre Hz. Peygamber (s.a.) nasıl temettu' yapmış olabilir?

Soru: (Ahmed'den gelen) diğer rivayete göre temettu' yapmış olabilir ve böyle bir itiraz yöneltilemez. Bu rivayetin sahih hadisten güçlü bir dayanağı vardır. Müslim'in *Sahih*'inde rivayetine göre Câbir diyor ki: "Gerek Hz. Peygamber (s.a.) ve gerekse ashabı, Safa-Merve arasında yalnız bir tek sa'y —ilk sa'yı— yaptılar."(103) Ashabın çoğunluğu temettu' yaptığı halde böyle yapmışlardır. Süfyan es-Sevrî, Seleme b. Küheyl'in şöyle dediğini rivayet eder: "Tâvus, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabından hiçbirinin hac ve umre için bir tek tavaftan başka tavaf yapmadıklarına yemin ederdi."

Cevap: Hz. Peygamber'in (s.a.) hususi bir temettu' yaptığını söyleyenler böyle demiyorlar. Onlar temettu' yapanın iki sa'y yapmasının gerekli (vacip) olduğunu söylüyorlar. Hz. Peygamber'in (s.a.) bilinen sünneti, O'nun bir tek sa'y dışında sa'y yapmadığıdır. Nitekim *Sahih*'de kayıtlı bir rivayete göre İbn Ömer, kırâna niyetlenip Mekke'ye geldi. Beytullah'ı tavaf etti, Safa-Merve arasında sa'y yaptı. Buna bir ilâvede bulunmadı. Saçını ne tıraş ettirdi, ne kısalttırdı ve ne de ihramdan dolayı kendisine haram olan fiillerden herhangi birini işledi. Nihayet kurban bayramının birinci günü olunca kurbanını kesti, başını tıraş ettirdi. Bu ilk tavafıyla hac ve umre tavafını yerine getirmiş olduğu görüşüne vardı ve: "Allah Rasûlü

---

102. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'den rivayet edilen hadiste şöyle denmektedir: "Umreye niyetlenip ihrama girenler Kâbe'yi tavaf ettiler, Safa-Merve arasında sa'y yaptılar. Sonra ihramdan çıktılar. Mina'dan döndükten sonra bir başka tavaf daha yaptılar. Hac ve umreyi birleştirenler yalnız bir tek tavaf yaptılar."
103. Müslim, 1279.

(s.a.) de böyle yaptı." dedi.[104] "Hac ve umre tavafını yerine getirmiş olduğu bu ilk tavafı" sözüyle râvî, kuşku yok ki Safa-Merve arasında yaptığı tavafı (sa'yı) kasdetmektedir.

Dârakutnî, Atâ ve Nâfi' yoluyla İbn Ömer ve Câbir'in: "Hz. Peygamber (s.a.) haccı ve umresi için yalnız bir tavaf ve bir sa'y yaptı. Sonra Mekke'ye geldi. Sader (dönüş, veda) tavafından sonra Safa-Merve arasında sa'y yapmadı." dediğini rivayet eder.[105] Bu da kesinlikle şu iki halden birini gösterir: 1) Ya Hz. Peygamber (s.a.) kırân yapmaktaydı —ki temettu' yapanın iki sa'y yapmasının vacip olduğunu ileri sürenlerin başka türlü söylemeleri mümkün değildir—, 2) Ya da temettu' yapanın bir tek sa'y yapması yeterli olur. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân yaptığını ortaya koyan yukarıdaki hadisler bu konuda açıktır, onlardan geçilemez.

Soru: Şu'be'nin Humeyd b. Hilâl — Mutarrif — İmrân b. Husayn senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) iki tavaf , iki sa'y yapmıştır.[106] Dârakutnî bu hadisi İbn Saîd — Muhammed b. Yahya el-Ezdî — Abdullah b. Davud yoluyla Şu'be'den rivayet etmiştir.

Cevap: Bu ma'lûl bir haberdir ve hatadır. Dârakutnî diyor ki: Muhammed b. Yahya bu hadisi ezberinden aktardı ve metninde yanıldı, denilmektedir. Bu senedle gelen rivayetin doğrusu, "Hz. Peygamber (s.a.) hacla umreyi birleştirdi", şeklinde olacaktır. En iyi bilen Allah'tır. İnşallah aşağıda bu hadisin hata olduğunu ortaya koyan deliller aktarılacaktır.

Sanırım, Üstad Ebu Muhammed İbn Kudâme'nin 'Allah Rasûlü (s.a.) temettu' yaptı' görüşünü benimsemesinin sebebi şu olacaktır: İmam Ahmed'in temettu', kırândan daha faziletlidir demiş olduğu; Allah Teâlâ'nın, Peygamberi için ancak en faziletli olanı tercih etmiş olacağını; O'nun temettu' yaptığı yolunda hadisler geldiğini ve bu hadislerin aynı zamanda Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmadığı konusunda net olduğunu görünce, bu dört ön bilgiden hareketle Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramdan çıkmadığı hususî bir temettu' yaptığı sonucuna varmıştır. Ancak Ahmed, Hz. Peygamber (s.a.) temettu' haccı yaptığı için temettu' haccını tercih etmiş değildir. "Allah Rasûlü'nün (s.a.) kırân yaptığında şüphe etmiyorum." diyen odur! O, Allah Rasûlü'nden (s.a.) gelen iki şeklin sonuncusu olduğu için

104. Buharî, 25/77; Müslim, 1230 (182).
105. Dârakutnî, 2/261. Senedi zayıftır.
106. Dârakutnî, 2/264.

temettu' haccını tercih etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) sahabeye, haclarını temettu' şekline çevirmelerini emretmiş ve kendisi bunu kaçırdığı için üzülmüştür.

Fakat el-Mervezî'nin İmam Ahmed'den rivayetine göre hacı, kurban sevketmişse kırân daha faziletlidir. Takipçilerinden kimileri bunu ikinci bir rivayet sayarken kimileri de meseleyi bir tek rivayet sayıyor ve kurban sevkedenin kırân, sevketmeyenin ise temettu' yapmasını daha faziletli buluyorlar. Bu (ikincisi) üstadımızın yoludur. İmam Ahmed'in usûlüne uygun olan da budur. Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık sevkiyle birlikte haccı umreye çevirmeyi temenni etmemiş, aksine kurbanlık sevketmemiş olsaydı, haccı umreye çevirmeyi arzu etmişti.

Şöyle demek kaldı: O halde kurban sevkedip kırân yapmak mı, yoksa kurban sevketmeyip Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmayı arzuladığı gibi temettu' yapmak mı daha faziletlidir?

Cevap: Bu meselede iki şey birbiriyle çelişmektedir:

1- Hz. Peygamber (s.a.) kırân yaptı, kurbanlık sevketti. Allah Teâlâ, O'nun için işlerin —özellikle kendisine Rabbinden vahiy gelen konuda— en faziletlisinden başka bir şeyi tercih edecek değildir. En hayırlı yol, Hz. Peygamber'in (s.a.) yoludur.

2- Hz. Peygamber'in (s.a.) "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım, kesinlikle kurban sevketmez, haccı umreye çevirirdim." sözü, şayet bu sözü söylediği vakitte ihramlı olmasaydı umre ihramına girecek ve kurbanlık sevketmeyecekti anlamını icab ettirir. Çünkü tercih ettiği şey, kendisinin yapmış olduğu geçip giden şeydir. Artık o, arkada kalmıştır. Şimdi başlıyor olmayı temennî ettiği şey ise henüz yapmadığı, bununla beraber önünde olan şeydir. O halde Hz. Peygamber (s.a.), kurban sevketmeksizin umre ihramına girmesi mümkün olsaydı şimdiki yaptığını yapmayacağını açıklamıştır. Malumdur ki, Hz. Peygamber (s.a.) daha faziletli olandan fazileti nisbeten az olana dönmeyi tercih etmez; aksine ancak en faziletli olanı tercih eder. Bu da O'ndan gelen iki şekilden sonuncusunun temettu' haccının tercihi olduğunu gösterir.

Kurbanlık sevkedip kırân yapmayı tercih edenler şöyle diyebilirler: Hz. Peygamber (s.a.) bunu, kendisinin yaptığı şey nisbeten az faziletli ve başkası ona tercih edilir olduğu için söylememiştir. Aksine Hz. Peygamber (s.a.) ihramlı kaldığı halde kendilerinin ihramdan çıkmaları sahabîlerin güçlerine gitmişti. Peygamberimiz (s.a.), sahabîlerin gönül huzuruyla, severek

ve isteyerek kendilerine emredileni yapmaları için onlara muvafakat göstermeyi tercih ederdi. Bazan muvafakat gösterme ve kalbleri birleştirme söz konusu olduğunda daha faziletlisi varken nisbeten az faziletli olanı da tercihte bulunurdu. Nitekim Hz. Âişe'ye: "Eğer kavmin cahiliyet devrine yakın olmasaydı, Kâbe'yi yıkar iki kapılı yapardım." buyurmuştur.[107] İşte bu, muvafakat gösterme ve gönülleri birleştirme sebebiyle daha uygun olanı terketmedir. O durumda daha uygun olan bu olmuştur. Kurban sevketmeden temettu' yapmayı tercih etmesi de aynen bunun gibidir. Bu yolla Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı ile arzu ve temennî ettiği uzlaştırılmış ve Allah Teâlâ, O'nun için iki şeyi birleştirmiş olur: 1) Yaptığını, 2) Temenni ve arzu ettiğini. Böylece Allah, O'na hem yaptığının ve hem de muvafakat gösterme niyetinde olup temenni ettiğinin sevabını vermiştir. Araya ihramdan çıkma giren ve kurbanlık sevkedilmeyen bir hac ibadeti, araya ihramdan çıkma girmeyen ve yüz kurbanlık deve sevkedilen bir hac ibadetinden nasıl daha faziletli olabilir? Bir hac ibadeti, O'nun hakkında, kendisi için Allah'ın tercihte bulunduğu ve Rabbinden kendisine bu konuda vahiy gelen bir hac ibadetinden nasıl daha faziletli olabilir?

Soru: Her ne kadar temettu' haccının arasında bir ihramdan çıkma sözkonusu ise de, burada ihrama girme tekerrür etmektedir ve yeni baştan ihrama girme de Rab katında sevilen bir ibadettir. Kırânda ise ihram tekerrür etmemektedir.

Cevap: Kurban sevkiyle Allah'ın sembollerine saygı gösterme ve bu yolla O'na yakınlaşmada, sırf ihramın tekerrür etmesinde bulunmayan bir fazilet vardır. Hem sonra ihramlılık halinin devam ettirilmesi, tekerrürü yerine geçer. Kurban sevkinin yerini tutacak bir karşılığı yoktur.

Soru: Peşinden umre yapılan ifrâd haccı mı, yoksa önce umre yaparak ihramdan çıkıp ardından hac için ihrama girmek suretiyle yapılan temettu' haccı mı daha faziletlidir?

Cevap: Herhangi bir hac ibadetinin, Allah'ın, yaratılmışların en faziletlisi (Hz. Muhammed s.a.) ve ümmetin efendileri (sahabe) için tercih ettiği bir hac ibadetinden daha faziletli olduğunu sanmaktan; hem Allah Rasûlü'nün (s.a.), hem de O'nunla birlikte hacceden sahabeden herhangi birinin ve hatta ashabından diğer kimselerin yapmadıkları bir hac ibadetinin,

---

107. Buharî, 25/42; Muslim, 1333; Nesâi, 5/216.

O'nun emriyle yaptıkları hac ibadetinden daha faziletli olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız. Yeryüzündeki herhangi bir hac, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı hacdan, yaratılmışların en faziletlisine emredilenden ve O'nun da sahabîler için tercih ettiği ve onlara yaptıkları diğer hac şekillerini o şekle çevirmelerini emrettiği ve kendisinin de yapmayı arzu ettiği bir hacdan nasıl daha faziletli olabilir? Katiyen bundan daha mükemmel bir hac yoktur. Bu, şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban sevkedene kırân, sevketmeyene temettu' yapmalarını emrettiği sahih olarak rivayet edilmişse böyledir. Bunun aksinin caizliğine şüphe ile bakılır. Bunun vacip olduğunu söyleyenlerin azlığı seni ürkütmesin. Çünkü bunlar arasında suyu tükenmeyen deniz (ilim denizi) Abdullah İbn Abbas ve zâhirîlerden bir grup vardır. İnsanlar arasında hakem, sünnettir. Kendisinden yardım dilenen yalnız Allah'tır.

d) İki Tavaf ve İki Sa'y ile Kırân Haccı Yaptı Diyenler:

Kûfe fukahasının pek çoğunun görüşü de olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.) kırân haccı yaptı, ve bu hac esnasında iki tavaf, iki sa'y yaptı diyenlerin gerekçeleri:

1- Dârakutnî'nin Mücâhid'den rivayetine göre İbn Ömer hac ile umreyi birleştirerek beraber yaptı ve "İkisinin yolu birdir" dedi. Hac ve umre için iki sa'y, iki tavaf yaptı ve "Allah Rasûlü (s.a.) de benim yaptığım gibi yaptı." dedi.[108]

2- Rivayete göre Ali b. Ebî Tâlib hacla umreyi birleştirip ikisi için iki tavaf, iki sa'y yaptı ve "Allah Rasûlü (s.a.) de benim yaptığım gibi yaptı." dedi.[109]

3- Yine Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) kırân haccı yaptı; iki tavaf ve iki sa'y yaptı.[110]

4- Alkame'nin rivayetine göre Abdullah İbn Mes'ûd demiştir ki: "Allah Rasûlü (s.a.), haccı ve umresi için iki tavaf, iki sa'y yaptı. Ebu Bekir, Ömer, Ali ve İbn Mes'ûd da böyle yaptı."[111]

---

108. Dârakutnî, 2/258.
109. Dârakutnî, 2/263.
110. Dârakutnî, 2/263.
111. Dârakutnî, 2/264.

5- İmran b. Husayn'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) iki tavaf, iki sa'y yaptı.[112]

Şayet bu hadisler sahih olsalardı, hatta bunlardan bir tek harf sahih olsaydı bu gerekçe ne kadar güzeldi. Ama İbn Ömer hadisinin senedinde Hasan b. Umâre vardır. Dârakutnî diyor ki: Bu hadisi Hakem'den Hasan b. Umâre dışında hiç kimse rivayet etmemiştir. Onun da rivayet ettiği hadis bırakılır (metrûku'l-hadis).

Hz. Ali'nin (r.a.) birinci hadisini Hafs b. Ebu Davud rivayet ediyor. İmam Ahmed ve Müslim: "Hafs'ın rivayet ettiği hadis bırakılır." diyorlar. İbn Hırâş ise "O, yalancıdır, hadis uydurur." diyor. Ayrıca hadisin senedinde zayıf bir râvi olan Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ vardır.

Hz. Ali'nin (r.a.) ikinci hadisini ise İsa b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali, babasından, o da kendi babasından, o da dedesinden rivayet ediyor. Dârakutnî diyor ki: İsa b. Abdullah'a "Mübarek" denilir; bu şahsın rivayet ettiği hadis bırakılır.

Alkame'nin Abdullah'tan rivayet ettiği hadisin senedi şöyledir: Ebu Bürde Amr b. Yezîd — Hammad — İbrahim — Alkame. Dârakutnî diyor ki: "Ebu Bürde zayıftır. Senedde adları geçen ondan sonraki kimseler de zayıftırlar." Ayrıca bu hadisin senedinde Abdülaziz b. Eban vardır. Onun hakkında Yahya: "O yalancıdır, pistir", er-Râzî ve Nesâî: "Onun rivayet ettiği hadis bırakılır." diyorlar.

İmrân b. Husayn hadisine gelince; bu hadis Muhammed b. Yahya el-Ezdî'nin yanılgıya düştüğü hadislerdendir. Ezberinden rivayet etmiş ve yanılmıştır. Oysa defalarca doğru şekilde rivayette bulunmuştu. Denilir ki: Tavaf ve sa'yı söylemekten vazgeçmiştir.

İmam Ahmed, Tirmizî ve *Sahih*'inde İbn Hibbân, ed-Derâverdî — Ubeydullah b. Ömer — Nâfi' — İbn Ömer senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet ederler: "Kim hacla umresini birleştirirse bu ikisi için bir tek tavaf yapması yeterli olur." Tirmizî'nin metni ise şöyledir: "Kim hac ve umre için ihrama girerse, her ikisinin ihramından çıkıncaya kadar ikisi için bir tavaf, bir sa'y yapması yeterli olur."[113]

112. Dârakutnî, 2/264.
113. Ahmed, 5/350; Tirmizî, 948; İbn Hibbân, 993. Senedi kuvvetlidir. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahih-garîbtir" diyor.

Sahihayn'da rivayet edilen bir hadise göre, Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: Veda haccında Allah Rasûlü'nün (s.a.) beraberinde hac için yolculuğa çıktık. Umreye niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Sonra Hz. Peygamber (s.a.): "Yanında kurbanlık bulunan kişi hac ve umreye niyetlenip ihrama girsin, telbiye getirsin. Sonra her ikisinin de yapılması gereken vazifelerini bitirmeden ihramdan çıkmasın." buyurdu. Umreye niyetlenenler tavaf edip ihramdan çıktılar. Sonra Mina'dan dönünce bir başka tavaf daha yaptılar. Hac ve umreyi birleştirenler ise yalnız bir tavaf yaptılar.(114)

Sahih bir rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Âişe'ye: "Beytullah'ı tavafın ve Safa-Merve arasındaki sa'yın haccın ve umren için yeterli olur." buyurmuştur.(115)

Abdülmelik b. Ebu Süleyman'ın Atâ yoluyla İbn Abbas'tan rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) haccı ve umresi için bir tek tavaf yapmıştır.(116) Abdülmelik, meşhur sika râvilerden biridir. Müslim ve Sünen sahipleri onun rivayetini delil olarak kullanmışlardır. Ona "Mîzan = mihenktaşı, terazi" denirdi. Onun ne zayıf olduğu söylenmiştir, ne de cerhedilmiştir. Yalnızca rivayet ettiği şuf'a hadisi münker bulunmuştur. Bu ise kusurlu yönü belirgin bir şikâyettir.

Tirmizî'nin Câbir'den (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) hac ile umreyi birleştirip ikisi için bir tek tavaf yaptı.(117) Her ne kadar bu hadisin senedinde Haccac b. Ertât varsa da Süfyan, Şu'be, İbn Nümeyr (veya Nemîr), Abdürrezzak ve daha bir grup muhaddis ondan rivayette bulunmuştur. es-Sevrî, onun hakkında diyor ki: "Kafasından çıkanı, ondan daha iyi bilen kimse kalmadı. Tedlîs yaptığı gerekçesiyle ayıplanmıştır; bundan kurtulan kimse nâdirdir." Onun hakkında Ahmed: "Hafızlardandı.", İbn Maîn: "Güçlü değildir. Doğru biridir *(sadûk)*, tedlîs yapar." ve Ebu Hâtim: "O *'Haddesenâ* = Bize falan hadis rivayet etti' dediği zaman doğrudur; onun doğruluğunda ve hıfzında şüphe etmeyiz." demiştir.

Dârakutnî, Leys b. Ebu Süleym — Atâ, Tâvus ve Mücâhid — Câbir, İbn Ömer ve İbn Abbas senediyle rivayet eder ki: "Gerek Hz. Peygamber (s.a.) ve gerekse ashabı hacları ve umreleri için Safa-Merve arasında yalnız

---

114. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 66.
115. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 20.
116. Dârakutnî, 2/262. Senedi kuvvetlidir. *Tenkîh*'de "Senedi sahihtir" deniyor.
117. Tirmizî, 947.

bir sa'y yapmışlardır."[118] Leys b. Ebu Süleym'in rivayetini dört sünen sahibi (Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce) delil olarak, Müslim ise şâhid olarak kullanmıştır. Onun hakkında İbn Maîn: "Bir sakıncası yok", Dârakutnî: "Sünneti bilen biriydi. Yalnızca rivayetinde Atâ, Tâvus ve Mücâhid'i bir arada söylemesini münker saymışlardır, o kadar.", Abdülvâris: "İlim kaplarındandı" ve Ahmed: "Hadisi muztariptir. Ancak insanlar ondan hadis rivayet etmiştir." demektedir. Nesâî ve bir rivayete göre de Yahya (İbn Maîn) bu zatı zayıf saymıştır. Böyle birinin rivayet ettiği hadis, sahihlik derecesine ulaşmazsa da hasen sayılır.[119]

Sahihayn'daki bir rivayette Câbir anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), Âişe'nin yanına girdi, onu ağlar buldu. "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Âişe: "Hayız oldum. İnsanlar ihramdan çıktılar, ben çıkamadım ve Beytullah'ı tavaf edemedim." diye karşılık verince, "Gusül abdesti al, sonra niyetlenip ihrama gir." buyurdu. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) dediğini yaptı. Sonra vakfe yerlerinde bulundu. Hayızdan temizlenince de Kâbe'yi tavaf etti ve Safa-Merve arasında sa'y yaptı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Hac ve umre ihramından birlikte çıkmış oldun." dedi.[120]

Bu hadis üç şeye delâlet eder: 1) Hz. Âişe kırân yapmıştır. 2) Kırân yapan kimsenin yalnız bir tavaf ve bir sa'y yapması yeterlidir. 3) Yaparken hayız olduğu ve haccını da üzerine kattığı o umreyi kaza etmesi Hz. Âişe'ye vacip olmamış ve umre ihramını hayız olmakla bozmamış, yalnızca umre amellerini ve sırf onları yapmayı bir kenara bırakmıştır. Hz. Âişe evvelâ kudûm tavafını yapmadı. Ancak Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra tavaf ve beraberinde sa'y yaptı. İfâza (=ziyaret) tavafı ve peşinden sa'y yapma, kırân yapan kimse için yeterli olursa ifâza tavafıyla beraber kudûm tavafı ve bu ikisinden biriyle beraber bir tek sa'y yapma o kimse için haydi haydiye yeterli olur. Fakat Hz. Âişe'nin ilk tavafı yapması mümkün olmadı. Böylece onun başından geçen olay bir delil teşkil etti. Artık ilk tavafı yapma imkânına sahip olamayan bir kadın, Hz. Âişe'nin yaptığı gibi yapar; haccı umreye katar, kırân yapar ve her ikisi için bir ifâza tavafı ve ardından bir sa'y yapması yeterli olur.

---

118. Dârakutnî, 2/258.
119. Aksine, hadisi tek başına rivayet ederse hadis zayıf demektir. Ancak şahid hadislerle birlikte onun rivayet ettiği hadis, hasen sayılır.
120. Buharî, 25/81; Müslim, 1213.

Şeyhulislâm İbn Teymiye der ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) iki tavaf, iki sa'y yapmadığını ortaya koyan delillerden bazıları şunlardır: a) Hz. Âişe'nin (r.a.): "Hac ve umreyi birleştirenler ise yalnız bir tavaf yaptılar." sözü. Bunu Buharî ile Müslim birlikte rivayet etmişlerdir. b) Câbir'in: "Gerek Hz. Peygamber (s.a.), gerekse ashabı Safa-Merve arasında bir tek sa'y — ilk sa'yı— yapmışlardır." sözü. Bunu Müslim rivayet etmiştir. c) Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Âişe'ye: "Safa-Merve arasında yaptığın sa'y, hac ve umren için yeterlidir." buyurması. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. d) Ebu Davud'un rivayet ettiği bir hadiste yine Hz. Âişe'ye: "Beytullah'ı tavafın ve Safa-Merve arasındaki sa'y'ın, yaptığın hac ve umrenin her ikisi için de yeterli olur." buyurması. e) Buharî ve Müslim'in birlikte rivayet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.), Kâbe'yi tavaf eden, Safa-Merve arasında sa'y eden Hz. Âişe'ye: "Hac ve umre ihramından birlikte çıkmış oldun." buyurması. (İbn Teymiye devamla) der ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) haccını aktaran bütün sahabîler, kendileri Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y ettiklerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) onlara, kurbanlık sevkedenler hariç, ihramdan çıkmalarını emrettiğini, kendisinin ise ancak kurban bayramının ilk günü ihramdan çıktığını aktarmışlardır. Onlardan hiçbiri kendilerinden herhangi bir kimsenin tavaf edip sa'y ettikten sonra yeniden tavaf edip sa'y ettiğini aktarmamıştır. Malumdur ki, böyle şeyleri aktarmayı, insanların tabiatındaki merak ve sürükleyici unsurlar kaçırmak istemezler. Öyleyse hiçbir sahabî bunu aktarmadığına göre böyle bir şeyin olmadığı anlaşılmış olur.

İki tavaf, iki sa'y görüşünü savunanların dayanakları Kûfelilerin, Hz. Ali'den (r.a.) ve bir de İbn Mes'ûd'dan (r.a.) rivayet ettikleri eserlerdir.

Oysa Cafer b. Muhammed, babası yoluyla Hz. Ali'den (r.a.) — Kûfelilerin rivayetlerinin aksine— kırân yapan kimsenin bir tek tavaf ve bir tek sa'y yapmasının yeterli olacağını rivayet etmiştir. Iraklılarca rivayet edilenlerin bir kısmı munkatı', bir kısmının ise râvileri ya meçhûl, ya da cerhedilmiş kimselerdir. Bu yüzden nakil uleması bunları kusurlu bulmuştur. Hatta İbn Hazm: "Bu konuda sahabeden gelen rivayetlerin hepsi, hatta bir kelime bile sahih değildir." demiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) uydurma olduğunda kuşku olmayan rivayetler de aktarılmıştır. Tâvus, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabından hiç kimsenin haccı ve umresi için bir tek tavaftan başka tavaf yapmadığına yemin ederdi. İbn Ömer, İbn Abbas, Câbir ve başka sahabîlerden —Allah onlardan hoşnud olsun— böylesi rivayetler sabittir. Onlar, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı haccı en iyi bilen insanlardır; buna aykırı hac yapacak değillerdir. Hatta bu eserler, sahabe-

nin Safa-Merve arasında bir defadan başka tavaf (sa'y) yapmadıkları konusunda açık ifadelerdir.

Âlimler, kırân ve temettu' yapan kimselerin iki sa'y mı, yoksa bir sa'y mı yapmaları gerektiği konusunda tartışmışlar ve böylece gerek İmam Ahmed mezhebinde, gerekse diğer mezheplerde üç görüş ortaya çıkmıştır:

1- Herbirinin bir tek sa'y yapması gerekir. Nitekim oğlu Abdullah'ın rivayetine göre Ahmed böyle söylemiştir. Abdullah diyor ki: Babama: "Temettu' yapan kimse Safa-Merve arasında kaç sa'y yapar?" diye sordum. O da: "İki tavaf yaparsa daha iyi; bir tavaf yaparsa bir sakıncası yok" diye karşılık verdi... Üstadımız (İbn Teymiye) "Bu, seleften birçok kişiden aktarılmıştır." dedi.

2- Temettu' yapanın iki sa'y, kırân yapanın bir tek sa'y yapması gerekir. Bu, İmam Ahmed mezhebinde ikinci görüştür.[121] Mâlik ve Şâfiî'nin —Allah onlara rahmet etsin— talebelerinden bir kısmı da bu görüştedirler.

3- Her ikisinin de iki sa'y yapması gerekir. Ebu Hanife'nin (r.a.) mezhebi böyledir. Bu görüş Ahmed (r.h.) mezhebinde de bir görüş olarak zikredilir. En iyi bilen Allah'tır. Yukarıdan beri anlatılan bu ifadeler üstadımızın sözünün genişçe aktarımı ve bir açıklamasıdır. En iyi bilen Allah'tır.

e) İfrâd Haccı Yaptı Diyenler:

Hz. Peygamber (s.a.) ifrâd haccı yaptı, peşinden de Ten'îm'den (ihrama girip) umre yaptı, diyenlerin katiyen bir gerekçeleri bilinmiyor. Ancak yukarıda geçtiği üzere "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı." hadisini işitip, ifrâd yapanların Ten'îm'den umre yapmayı âdet edindiklerini görüp Hz. Peygamber'in (s.a.) de böyle yaptığı yanılgısına düştüler.

III- Hz. Peygamber'in (s.a.) İhramı Konusunda Yanılanlar:

a) Yalnız Umre İçin Telbiye Getirdi Diyenler:

Yalnız umre için telbiye getirdi ve bunu sürdürdü, diyenlerin gerekçeleri: Bu kimseler Allah Rasûlü'nün (s.a.) temettu' yaptığını işittiler. Onlara göre temuttu' yapan, bütün şartlarını gözeterek tek umreye niyetlenip ihra-

---

121. Görüşlerin en doğrusu budur. Bk. Dipnot: 102.

ma girerek telbiye getiren kimse demektir. Hafsa (r.a.), Hz. Peygamber'e (s.a.): "İnsanların ne bu hali? Sen umre ihramından çıkmadan onlar çıktılar" demişti. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.) *"Lebbeyke bi-umratin müfredetin* = Allah'ım! Senin tek umre davetine icabet ettim" diye telbiyede bulunduğunu göstermez. Hiç kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle dediğini asla nakletmemiştir. O halde bu sırf bir yanılgıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) telbiye getirirken söylediği sözleri aktaran meşhur sahih hadisler bunu ibtal eder.

b) Yalnız Hac İçin Telbiye Getirdi Diyenler:

Yalnız hac için telbiye getirdi ve bunu sürdürdü diyenlerin gerekçeleri; yukarıda kaydettiğimiz "Haccı, ifrâd yaptı." ve "Hacca telbiye getirdi" diyenlerin sözleridir. Bu konuda söylenecek şeyler yukarıda geçti. Orada da belirtildiği gibi katiyen hiç kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) "Allah'ım! Senin tek umre davetine icabet ettim." diye telbiyede bulunduğunu söylememiştir. O'nun telbiyede söylediği sözleri aktaranlar bunun aksini açıkça belirtmişlerdir.

c) Yalnız Hac İçin Telbiye Getirdi, Sonra Umreyi Ekledi Diyenler:

Yalnız hacca telbiye getirdi; sonra ona umreyi de ekledi deyip böylece hadislerin uzlaşacağını sananların gerekçeleri: Bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı, ifrâd yaptığını ifade eden hadislerin sahih olduğunu görünce bu hadisleri ihramının başlangıcına yorumladılar. Sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) Rabbinden bir elçi gelip "Hac içinde umreye niyetlendim, de" demiştir. İşte o zaman umreyi hacca ilâve etmiş ve böylece kırân yapan durumuna gelmiştir. Bu yüzden Berâ b. Âzib'e: "Ben, kurban sevkettim ve kırân yaptım." demiştir. İhramın başlangıcında ifrâd, ihram esnasında ise kırân yapan durumunda idi. Hem hiç kimse O'nun ne umreye niyetlenip ihrama girdiğini, ne umre için telbiye getirdiğini, ne yalnız umre yaptığını söylemiş ve ne de "Yola çıkarken biz, umre dışında bir şeye niyetlenmedik." demiştir. Aksine, "Hz. Peygamber (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi.", "Hac için telbiye getirdi.", "Haccı, ifrâd yaptı." ve "Biz yola çıkarken hac dışında bir şeye niyetlenmedik." demişlerdir. Bu da gösterir ki, önce hac için ihrama girdi, sonra Rabbinden kırân yapması için vahiy geldi ve bunun üzerine her ikisine birden telbiye getirdi. İşte Enes ikisine birden telbiye getirdiğini işitip doğru söylemiş; Âişe, İbn Ömer ve Câbir önce, yalnız hacca telbiye getirdiğini işitmişler ve doğru söylemişlerdir. Bu görüşü savu-

nanlar "Böylece hadisler uzlaşmış ve onlardaki muztariblik ortadan kalkmış olur." diyorlar.

Bu görüş sahipleri umrenin hacca ilâve edilmesini caiz bulmuyorlar; lağv (hükümsüz) görüyor ve diyorlar ki: Bu Hz. Peygamber'e (s.a.) hastır. O'nun dışındakiler yapamaz... İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca hacca telbiye getirdi." sözü ile Enes'in "Her ikisine birlikte niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." sözü bunu gösterir. Her iki sahabî de doğru söylemektedir. Kırâna niyetlenip ihrama girerek telbiye getirmesinin, yalnız hacca niyetlenip ihrama girerek telbiye getirmesinden önce olduğunu söyleme imkânı yoktur. Çünkü kırân için ihrama girdiği vakit, bundan sonra ifrâd haccı için ihrama girmesi, ihramın ifrâda aktarılması imkânı kalmaz. O halde anlaşılmıştır ki, ifrâd haccı için ihrama girdi telbiye getirdi; İbn Ömer, Âişe ve Câbir bunu işittiler ve işittiklerini aktardılar. Sonra Rabbinden kendisine vahiy gelince hacca umreyi de ilâve etti ve her ikisine birden niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Enes, her ikisine birden telbiye getirdiğini işitip duyduğunu aktardı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) kendisinin kırân yaptığını haber verdi. Yukarıda adı geçen sahabîler de O'nun kırân yaptığını naklettiler. Böylece sahabîlerden aktarılan hadisler uzlaşmış, onlardaki muztariblik ve çelişkili durum ortadan kalkmış olur.

Diyorlar ki: Hz. Âişe'nin şu anlatımı da bunu gösterir: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber hac yolculuğuna çıktık. "İçinizden kim hac ve umreye niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse öyle yapsın. Kim hacca niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse öyle yapsın. Kim de umreye niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse o da öyle yapsın." buyurdu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) ve O'nunla birlikte bazı insanlar hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler... Bu rivayet de gösterir ki, Hz. Peygamber (s.a.) ihramın başında ifrâd haccına niyetlenmişti. Artık kırâna niyetlenmesinin bundan sonra olduğu anlaşılmış demektir.

Kuşkusuz bu görüş yukarıda geçen hadislere aykırı düşmektedir. Ümmet için sahih olmayan bir ihramla Hz. Peygamber'in (s.a.) tahsis edilmesi davasını red ve ibtal eden deliller vardır. Enes'in: "Allah Rasûlü (s.a.) öğleyi Beydâ'da kıldı; sonra devesine bindi. Beydâ dağına tırmandı. Öğleyi kıldığı vakit hac ve umreye niyetlenip ihrama girerek telbiye getirdi." sözü[122] bunu reddeden delillerdendir.

---

122. Nesâî, 5/127, 5/162. Râvileri sikadır. Ancak hadisi Hasan el-Basrî, muan'an olarak rivayet etmiştir. Bu durumda sıhhatinde şüphe var demektir.

Hz. Ömer'in rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber'e (s.a.) Rabbinden bir elçi gelip: "Bu mübarek vadide namaz kıl ve: Hac içinde umreye niyetlendim, de." diye söylediği belirtilmektedir ki, Allah Rasûlü (s.a.) aynen öyle yapmıştır. Hz. Ömer, O'na emredileni; Enes ise O'nun yaptığı şeyi rivayet ediyor ki, rivayetler birbirinin aynıdır. Hz. Peygamber (s.a.) Zülhuleyfe'de öğleyi kıldı, sonra *"Lebbeyke haccen ve umraten*=Allah'ım! Hac ve umre davetine icabet ettim." diye telbiyede bulundu.

Âlimler umrenin hacca ilâve edilmesi konusunda farklı iki görüş ileri sürmüşlerdir. Bu her iki görüş de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir; bunların en meşhur olanına göre böyle bir şey sahih olmaz. Ebu Hanîfe ve talebeleri —Allah onlara rahmet etsin— gibi sahih olduğunu söyleyenler bu meseleyi şu temel üzerine oturtuyorlar: Kırân yapan kimse iki tavaf, iki sa'y yapar. Umreyi hacca ilâve ettiği vakit yalnız hacca niyetlenip ihram giyme üzerine ek fazla bir ameli kendisine gerekli kılmış olur. Bir tavaf, bir sa'y yapmasının yeterli olacağını söyleyenler ise diyorlar ki: Bu ilâve işinden kişi yalnızca iki yolculuktan birine çıkmama gibi bir fayda elde eder. Ek bir ameli kendisine gerekli kılmış olmaz, aksine noksan yapmış olur. Bu da caiz değildir. Bu, cumhûrun görüşüdür.

d) Yalnız Umre İçin Telbiye Getirdi, Sonra Haccı Ekledi Diyenler:

Umre ihramına girdi, sonra ona haccı da ekledi diyenlerin gerekçeleri Buhâri ve Müslim'in rivayet ettikleri şu İbn Ömer hadisidir: "Allah Rasûlü (s.a.) Veda Haccında umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' yaptı ve kurbanlık sevketti. Kurbanlığını Zülhuleyfe'den beraberinde götürdü. Allah Rasûlü (s.a.) önce umreden başlayıp umreye niyetlendi, ihrama girdi ve telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi."

Bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.) önce umre ihramına girdiğini, sonra ona haccı da eklediğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Yine şu rivayet de bunu ortaya koyar: İbn Ömer, İbn Zübeyr devrinde hacca çıktığında umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra "sizi şahit tutuyorum, ben umremle beraber hac yapmayı kendime vacip kıldım." dedi ve Kudeyd mevkiinde (Mekke yakınında bir yer) satın aldığı kurbanı hedy olarak sevketti. Sonra hac ve umreye birlikte telbiye getirerek yola koyuldu. Mekke'ye gelince Beytullah'ı tavaf etti, Safa-Merve arasında sa'y yaptı; ve bunun üzerine bir ilâvede bulunmadı. Kurban kesmedi, saçını tıraş ettirmedi ve kısalttırmadı; ihramdan çıkacak (veya ihramlı iken yapmaması

gereken) hiçbir şey yapmadı. Kurban bayramının birinci günü olunca kurbanını kesti, saçını tıraş ettirdi. Yaptığı ilk tavafla hac ve umre tavafını yerine getirmiş olduğu görüşünde bulundu ve: "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yaptı." dedi. [123]

Bunlara göre Hz. Peygamber (sa..) ihramın başında temettu' ihram esnasında ise kırân yapmıştır. Bunlar öncekilere göre daha mazurdur. Haccın umreye ilâvesi caizdir, bunda bilindiği kadarıyla bir tartışma yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye (r.a.), haccı umreye ilâve etmesini emretmiş ve o da böylece kırân yapmıştır. Ancak sahih hadislerin siyakı, bu görüş sahiplerini reddeder. Zira Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) öğleyi kılınca hac ve umreye birlikte niyetlenip telbiye getirdiğini haber vermiştir. *Sahih*'deki bir hadiste de Hz. Âişe şöyle anlatıyor: Zilhicce ayının girmesine yakın Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Veda haccına çıktık. Allah Rasûlü (s.a.) "İçinizden kim umreye niyetlenip ihrama girmek, telbiye getirmek isterse öyle yapsın. Şayet ben kurbanlık sevketmeseydim kesinlikle umreye niyetlenip ihrama girer, telbiye getirirdim." buyurdu. Bunun üzerine kimileri umreye ve kimileri de hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Ben ise umreye niyetlenip ihrama giren, telbiye getirenlerden idim... Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[124] Bu hadis açıkça ifade etmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) daha o vakit umreye niyetlenmemişti. O halde Hz. Âişe'nin bu sözü ile *Sahih*'deki "Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında temettu' yaptı." sözünü ve "Allah Rasûlü (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." sözünü —ki bunların hepsi *Sahih*'tedir— birleştirirsen anlarsın ki, Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) tek olarak ayrı bir umre yapmadığını söylüyor, kırân haccıyla birlikte umre yapmadığını söylemiyor; yukarıda da geçtiği üzere sahabîler, kırâna temettu' adı da veriyorlar; bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girmesiyle de çatışmaz. Çünkü kırân umresi onun içindedir, ondan bir parçadır. Aynı zamanda Hz. Âişe'nin "Hz. Peygamber (s.a.) haccı, ifrâd yaptı." sözüyle de çatışmaz. Zira umre amelleri, hac amellerine girip de hac amelleri birer kere yapılınca bu, ameli ifrâd (=birer kere yapma) demek olur.

Hacca ifrâd yaparak telbiye getirmek ise, sözü ifrâd yapmak (tek söylemek) demektir. Denilmiştir ki, İbn Ömer'in rivayet ettiği "Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında umreyi hacca ekleyerek temettu' yaptı. Allah Rasûlü

123. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 104.
124. Müslim, 1211 (115).

(s.a.) önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." hadisi, yine onun rivayet ettiği bir başka hadiste anlam bakımından rivayet edilmiştir: İbn Ömer, bunu İbn Zubeyr fitnesi sırasında yaptığı hac senesinde yapmış; önce umreye niyetlenip ihrama girmiş, telbiye getirmiş ve sonra da: "Hac ile umrenin hali birdir. Sizi şahit tutuyorum, ben umremle beraber hac yapmayı kendime vacip kıldım." deyip hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girmiş ve telbiye getirmişti. Bu hadisin sonunda da "Allah Rasûlü (s.a.) de böyle yaptı." demiştir. Burada İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir tek tavaf ve bir tek sa'y yapmakla yetindiğini söylemek istemiş ve onun bu sözleri, (yaptığı şey) anlamına alınmış ve o şekil rivayet edilerek "Allah Rasûlü (s.a.) önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." denmiştir. Bunu yapan ancak İbn Ömer'dir. Bu ihtimal uzak değil, hatta ortada olan budur. Çünkü Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Yanımda kurbanlık bulunmasaydı umreye niyetlenip ihrama girer, telbiye getirirdim." dediğini; Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) öğleyi kılınca hac ve umreyi kendisine vacip kıldığını ve Hz. Ömer (r.a.), Rabbinden O'na vahiy geldiğini ve bu şekilde yapmasını emrettiğini haber veriyor.

Soru: Peki Zührî'nin Urve'nin kendisine Hz. Âişe'den, Sâlim'in (babası) İbn Ömer'den aktardığı hadisin benzeri bir hadis aktardığını söylemesini ne yapacaksınız?

Cevap: Hz. Âişe'nin haber verdiği, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı ve umresi için bir tek tavaf yaptığıdır. Bu da Urve'nin ondan aktardığı *Sahihayn*'daki rivayete uygundur: "Umreye niyetlenenler Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yaptılar, sonra ihramdan çıktılar. Mina'dan döndükten sonra da hacları için bir başka tavaf daha yaptılar. Hac ve umreyi birleştirenler ise bir tek tavaf yaptılar." İşte bu hadis, Sâlim'in babasından rivayet ettiği hadisle tıpatıp aynıdır. "Allah Rasûlü (s.a.): Yanımda kurbanlık bulunmasaydı umreye niyetlenip ihrama girer, telbiye getirirdim, buyurdu." ve "Allah Rasûlü (s.a.) hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." diyen Hz. Âişe, nasıl: "Allah Rasûlü (s.a.) önce umreye, sonra da hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi." demiş olabilir? Artık Hz. Peygamber'in (s.a.) ihramın başlangıcında tek umreye niyetlenmediği anlaşılmıştır. En doğrusunu Allah bilir.

e) Hangi İbadet İçin Olduğunu Belirlemeden İhrama Girdi Diyenler:

Hz. Peygamber (s.a.) mutlak ihrama girdi, herhangi bir hac türünü

belirlemedi; daha sonra Safa-Merve arasında iken kendisine hüküm bildiren âyet geldiği vakit yaptığı haccın türünü belirledi, diyenlere gelince: İmam Şâfiî'nin (r.h.) görüşlerinden biri de budur. Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis* adlı kitabında buna parmak basmış ve demiştir ki: Sâbit bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) hükmü beklemek için çıktı. Safa-Merve arasında iken kendisine hüküm indi. Bunun üzerine ashabına, yanında kurbanlık bulunmadığı halde ihrama girenlerin bu ihramlarını umreye saymalarını emretti... Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü bekleyiş özelliğindendir ki, hac ve umre konusunda Allah'ın tanıdığı kolaylığı tercih etmek isteyerek haccı farz kılan âyetin inmesinden (hemen) sonra Medine'den hac yapmak için çıkmadı. Böylesi daha garantili olmalıdır. Çünkü kendisine mülâanede bulunan iki kişi getirildiği zaman da hükmü bekledi. Aynı şekilde hac konusunda da hükmü beklediği bilinmektedir.

Bu görüş sahiplerinin gerekçeleri: *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber yola çıktık; hac ve umrenin sözünü etmiyorduk." Bu metinde ise şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.) telbiye getiriyordu. Ne haccı, ne umreyi söylüyordu..." Ondan gelen bir rivayette de şöyle diyor: "Hacdan başka bir niyetimiz olmaksızın Allah Rasûlü'nün beraberinde yola çıktık. Mekke'ye yaklaştığımız vakit Allah Rasûlü (s.a.) yanında kurbanlık bulunmayanların Beytullah'ı tavaf edip, Safa-Merve arasında sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıkmalarını emretti."[(125)] Tâvus diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) hükmü bekler bir halde hac ve umrenin adını anmaksızın Medine'den yola çıktı. Safa-Merve arasında iken O'na hüküm indi. Bunun üzerine ashabına, yanında kurbanlık bulunmadığı halde hacca niyetlenip ihrama girenlerin haclarını umreye çevirmelerini emretti...

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlattığı uzunca bir hadiste Câbir diyor ki: ...Allah Rasûlü (s.a.) mescidde namazı kıldı. Sonra devesi Kasvâ'ya bindi. Devesi O'nu Beydâ tepesine çıkarınca gözüm alabildiğince uzaklara baktım, Peygamberimizin önü süvari-yaya insan kaynıyordu. Bir o kadar sağında, bir o kadar solunda ve bir o kadar da arkasında kalabalık vardı. Allah Rasûlü (s.a.) işe ortamızda idi. O'na Kur'an âyetleri iniyor ve kendisi yorumunu biliyordu. O ne yaparsa biz de onu yapıyorduk. O şöylece

---

125. Yukarıda geçti.

tevhidle telbiyede bulundu:

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالمُلْكَ، لاَشَرِيكَ لَكَ

"Buyur, Allah'ım, buyur! Buyur, Senin hiç bir ortağın yok, buyur! Hamd Senin, nimet Senin, mülk Senin. Ortağın yok Senin." İnsanlar da bu şekilde telbiye getirdiler. Allah Rasûlü (s.a.) telbiye getirmeyi sürdürdü.[126] Görüldüğü gibi Câbir, Hz. Peygaber'in (s.a.) bu telbiyeye bir ilâvede bulunmadığını haber vermiş ve getirdiği telbiyeyi ne hacca, ne umreye ve ne de kırâna izafe ettiğini söylemiştir.

Bu gerekçelerden hiçbirinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) başlangıçta haccın türünü belirleyerek ihrama girdiğini ve kırân yaptığını ifade eden hadislerle çelişen bir taraf yoktur. Tâvus hadisi mürseldir, bununla müsned olan temel hadislere muhalefet edilemez. Bu hadisin sahih veya hasen yolla muttasıl olarak rivayet edildiği bilinmemektedir. Sahih olsa bile Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü beklemesi mîkata varıncaya kadar geçen zaman zarfındadır. O vadide iken kendisine hüküm geldi. Rabbinden bir elçi gelip: "Bu mübarek vadide namaz kıl ve: Hac içinde umreye niyetlendim, de." demiştir. İşte beklediği bu hüküm kendisine ihramdan önce gelmiş ve kırân yapmasını belirlemiştir. Tâvus'un: "Safa-Merve arasında iken O'na hüküm indi." sözünde geçen hüküm, ihramı konusunda inen hükmün dışında bir başka hükümdür. Zira yukarıdaki hüküm Akîk vadisinde inmişti. Hz. Peygamber (s.a.) Safa-Merve arasında iken inen hüküm ise sahabeye, haccı umreye çevirmelerini emrettiği hükümdür. İşte o vakit yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanlara haclarını umreye çevirmelerini emretmiş ve: "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım kurbanlık sevketmez, haccı umreye çevirirdim." demişti. Bu vahiyle gelen kesin emirdir. Zira sahabîler bu konuda çekimser davranınca "Size emrettiğimi yapmaya bakın." diye buyurdu.

Hz. Âişe'nin: "Biz yola çıktığımızda hac ve umrenin sözünü etmiyorduk." sözünü, şayet ondan sağlam bir şekilde aktarılmışsa ihramdan önceye yüklemek vacip olur. Aksi halde ondan gelen ve sahabîlerin kimilerinin

126. Müslim, 1218.

mîkatta hacca, kimilerinin umreye niyetlenip ihrama girerek telbiye getirdiklerini ve kendisinin de umreye niyetlenip ihrama girenlerden olduğunu ifade eden diğer sahih rivayetlerle çatışır. "Telbiye getiriyor; ne haccı, ne umreyi söylüyorduk." sözüne gelince; bu durum ihramın başında idi. Hz. Âişe, kendilerinin Mekke'ye kadar bu şekilde devam ettiklerini söylememiştir. Bu kesinlikle asılsızdır. Zira Allah Rasûlü'nün (s.a.) ihrama girişini ve ne şekil telbiye getirdiğini işitenler buna şahitlik etmişler ve böylece haber vermişlerdir. Onların rivayetlerini reddetmeye yol yoktur. Bu, Hz. Âişe'den (s.a.) sahih yolla aktarılsa bile neticede Hz. Âişe, mîkatta sahabîlerin getirdikleri telbiyeyi hafızasında iyi tutamamış ve böyle bir şeyin olmadığını söylemiş; onun dışındaki sahabîler ise hafızalarında iyi tutmuş ve böyle bir şeyin varlığını söylemiş olurlar. Erkekler bunu kadınlardan daha iyi bilirler.

Câbir'in (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) tevhidle telbiyede bulundu." sözünde ise yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) ne şekil telbiye getirdiği haber verilmiştir. Hem bu sözde Hz. Peygamber'in (s.a.) hiçbir şekilde ve herhalükârda ihrama girdiği hac ibadetinin türünü belirlemediğini ifade eden bir şey de yoktur. Bu hadisler hac türünün belirlenmediği konusunda açık olsalar bile belirlendiğini söyleyenlerin rivayet ettikleri hadisleri almak daha uygundur. Çünkü bu hadisler çoktur, sahihtir, muttasıldır ve de belirlenmediğini söyleyenlere gizli kalan fazla bir bilgiyi içermekte, ortaya koymakta ve ispat etmektedirler. Bu, Allah'a hamdolsun apaçıktır. Başarı yalnız Allah'tandır.

8— Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'den Çıkışı:

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlatmaya dönelim:

Allah Rasûlü (s.a.) başının saçlarını "gısl" ile birbirine tutturdu.[127] —Gısl, hanım otu gibi (sabun, losyon görevi gören) kendisiyle baş yıkanan ve dağılmaması için saçlar birbirine tutturulan şeye verilen addır.— Namazgâhında niyetlenip telbiye getirdi. Sonra devesine bindi, yine telbiye getirdi. Devesi üzerinde Beydâ tepesine çıkınca da telbiye getirdi. İbn Abbas diyor ki: "Allah'a yemin ederim, Hz. Peygamber (s.a.) namazgâhında

127. Ebu Davud, 1748. Râvileri sikadır.

niyetini yaptı. Devesine binince ve Beydâ tepesi doruğuna çıkınca telbiye getirdi.''[128]

Kâh hac ile umreye, kâh hacca telbiye getiriyordu. Çünkü umre, haccın bir parçasıdır. Bu yüzden Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân yaptığı da, temettu' yaptığı da, ifrâd yaptığı da söylenmiştir. İbn Hazm: "Hz. Peygamber'in (s.a.) telbiye getirişi öğleden az önce idi." demişse de bu onun bir yanılgısıdır. Bilinen o ki, Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazından sonra ihram giyip telbiye getirmiştir. Katiyen hiç kimse öğleden önce ihrama girdiğini söylememiştir. İbn Hazm, bunu neye dayanarak söyledi bilmiyorum. Oysa İbn Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) ancak devesi ayağa kalktığı vakit Şecere yanında devesi üzerinde telbiye getirdi." demiştir.[129] Enes ise "Öğleyi kıldı, sonra devesine bindi." demiştir.[130] Her iki hadis de *Sahih*'de rivayet edilmiştir.

Bu iki hadisi birleştirirsen Hz. Peygamber'in (s.a.) ancak öğle namazından sonra telbiye getirdiği ortaya çıkar. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) şu şekilde telbiyede bulundu:

لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ

Bu telbiyeyi yüksek sesle getirdi, ashabı da işitti ve Allah'ın kendisine emretmesiyle, o da onlara telbiye getirirken seslerini yükseltmelerini emretti.[131]

---

128. Ahmed, *Müsned*, 2/260; Ebu Davud, 1770. Hâkim (1/451) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Maamafih senedinde Ahmed, Ebu Hâtim, Nesâî ve başkaları tarafından zayıf sayılan Hasîf b. Abdurrahman el-Cezerî adlı bir râvi vardır. *Takrîb*'de, hıfzı kötü ve ömrünün sonunda karıştıran birisi olduğu kaydediliyor. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (3/318) hadisi Ebu Davud ve Hâkim'den tamamıyla aktarıp delil olarak kullanılıyor ve diyor ki: "Hâkim bir başka yoldan Atâ — İbn Abbas yoluyla kıssasız olarak benzer şekilde rivayet etmiştir."
129. Müslim, 1186.
130. Tahkikçiler, bu hadisi *Sahih*'de bulamadıklarını söylüyorlar. Ancak Ebu Davud (1774) ve Nesâî (5/162) rivayet etmiş olup metnin tamamı şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.) öğleyi kıldırdı. Sonra devesine bindi. Beydâ dağının tepesine çıkınca telbiye getirdi." Râvileri sikadır. Ancak Hasan el-Basrî muan'an olarak rivayet etmiştir. Buharî, *Sahih*'inde (25/25, 56/104 ve 126) hadisi Enes'ten şu şekilde rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.) öğleyi Medine'de dört rekât, ikindiyi Zülhuleyfe'de iki rekât kıldırdı. Sahabîlerin, hac ve umre için yüksek sesle telbiye getirdiklerini işittim."
131. Mâlik, *Muvatta*, 1/334; Şâfiî, *Müsned*, 2/11; Ebu Davud, 1814; Nesâî, 5/162; Tirmi-

Mahfe, hevdec ve ammâriye içinde değil, deve palanı üzerinde hac yapmıştır. Yükü altında idi. İhramlı kimsenin mahfe, hevdec ve ammâriye gibi bir şey içine binmesinin caiz olup olmadığı tartışılmış, bu konuda ortaya iki farklı görüş çıkmıştır. Her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir: 1) Câizdir. Şâfiî ve Ebu Hanife'nin görüşü de böyledir. 2) Yasaktır. Mâlik de bu görüştedir.

Hz. Peygamber (s.a.), sahabîleri ihrama girerken hac ibadetinin üç türü arasında serbest bıraktı. Sonra Mekke'ye yaklaştıklarında yanlarında kurban bulunmayanların hac ve kırânı umreye çevirmelerinin iyi olacağını söyledi. Daha sonra da Merve'de bunu onlara vacip kıldı.

Hz. Ebu Bekir'in karısı Esmâ bt. Umeys —Allah her ikisinden de razı olsun— Zülhuleyfe'de Muhammed b. Ebu Bekir'i doğurdu. Allah Rasûlü (s.a.), Esmâ'ya gusletmesini, kan akmasını engellemek için önüne pamuk tıkayıp bir bezle kuşak gibi bağlamasını ve ihrama girip telbiye getirmesini emretti.[132] Bu olayda üç sünnet vardır: 1) İhramlının gusledebileceği, 2) Hayızlı kadının ihram için gusledeceği, 3) Hayızlının ihrama girmesinin sahih olacağı.

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) yukarıda zikredilen telbiyeyi söyleye söyleye yoluna devam etti. Yanındaki insanlar telbiye getirirlerken kâh ilâveler kâh çıkarmalar yapıyorlardı. O ise bunları işittiği halde ses çıkarmıyor, karşı gelmiyordu.[133]

Telbiyesini sürdürdü. Ravhâ'ya vardıklarında yaralı bir yaban eşeği

---

zî, 829; İbn Mâce, 2922. Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: "Cebrail bana geldi, ashabıma —yahut yanımda olanlara— yüksek sesle telbiye getirmelerini emretmemi bana emretti." Senedi sahihtir. Hâkim (1/450) ve İbn Hibbân (974), sahih olduğunu söylemiş ve İbn Hibbân "Çünkü telbiye, haccın nişanelerindendir." ilâvesini kaydetmiştir. Ahmed b. Hanbel (2953), İbn Abbas'tan şöyle bir şahid hadis rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Cebrail bana geldi ve telbiyeyi ilân etmemi emretti." Senedinde bir sakınca yoktur.

132. Müslim, 1218; Ebu Davud, 1905; İbn Mace, 2913.

133. Mâlik, *Muvatta*, 1/331, 332; Buharî, 25/26; Müslim, 1184. Abdullah İbn Ömer, Allah Rasûlü'nün (s.a.) telbiyesinin şöyle olduğunu kaydediyor: "Lebbeyk, Allahumme lebbeyk. Lebbeyk, lâ şerike leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke velmülk. Lâ şerike leke." Nâfi' diyor ki: İbn Ömer, telbiyeye şu ilâvede bulunurdu: "Lebbeyk, lebbeyk. Lebbeyk ve sa'deyk. Ve'l-hayru bi-yedeyk. Lebbeyk ve'r-rağbâu ileyke ve'l-amel." Ahmed (3/320), Ebu Davud (1813) ve Beyhakî'nin (5/45) Câbir b. Abdullah'tan rivayetlerine göre; insanlar "Lebbeyk, ze'l-meâric. Lebbeyk, ze'l-fevâdıl" sözlerini ilâve ediyorlardı. Bu hadisin senedi sahihtir.

gördü. "Bırakın onu. Sahibi (yani yaralayan avcı) hemen hemen gelmek üzeredir." buyurdu. Sahibi, Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Buyrun, bu eşeği ne yaparsanız yapın." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ebu Bekir'e, bu hayvanı yoldaşlar arasında paylaştırmasını emretti, o da gerekeni yaptı.[134] Bu olay, şu hususlara delil teşkil eder:

1- İhramlı kimsenin, ihramlı olmayan birinin avladığı bir avdan —şayet ihramlının kendisi için avlanmamışsa— yemesi caizdir. Buradaki av sahibinin ihramlı olmamasına gelince, herhalde bu zat Zülhuleyfe'ye uğramamıştır; Ebu Katâde kıssasındaki Ebu Katâde'nin durumundadır.

2- Hibe akdinin geçerli olabilmesi için "hibe ettim" demeye gerek yoktur. Hibeye delâlet eden herhangi bir şeyle hibe akdi sahih olur.

3- İşe yarayacak şekilde seçip ayırarak eti kemikli olarak paylaştırmıştır.

4- Mecalsiz bırakacak şekilde yaralamak ve kaçamaz hale getirmekle ava sahip olunur. Av, yakalayanın değil, yaralayanındır.

5- Yaban eşeğinin etini yemek helâldir.

6- Paylaştırma (=kısmet) için vekil tayin edilebilir.

7- Paylaştırmayı yapan, bir kişi olabilir.

9— Hz. Peygamber (s.a.) Üsâye'de:

Sonra yola koyuldu. Ruveyse ve Arc denilen yerler arasında kalan Üsâye'ye varınca başını ön ayakları ile arka ayakları arasına eğmiş, yere kıvrılmış vaziyette bir gölgede yatmakta olan, vücuduna ok saplanmış bir ceylana rastladı. Hiç kimsenin onu endişelendirmemesi için herkes geçip gidinceye kadar başında bekleyecek bir adam görevlendirdi.[135] Ceylan kıssası ile eşek kıssası arasındaki fark, eşeği avlayan kişi ihramlı değildi. Bu yüzden onu yemeyi yasaklamadı. Ceylanı avlayanın ise ihramsız olup olmadığı bilinmiyordu. Kendileri ihramlıydı. Bundan dolayı yemelerine izin vermedi; hiç kimsenin o ceylanı almaması için de herkes geçip gidinceye kadar onun yanında bekleyecek bir vekil görevlendirdi.

134. Mâlik, *Muvatta*, 1/351; Nesâî, 5/182, 183; Ahmed 3/452. Senedi sahihtir.
135. Bir önceki hadisin bir bölümüdür.

Bu kıssa göstermektedir ki, ihramlının avı öldürmesi, helâl olmama konusunda avı, lâşe yerine geçirmektedir. Çünkü helâl olsaydı, mal oluşu zâyi olmazdı.

10— Hz. Peygamber Arc'da:

Sonra yola devam etti. Arc'da konakladı. O'nun yükü ile Hz. Ebu Bekir'in yükü birdi ve Hz. Ebu Bekir'in uşağının yanında idi. Allah Rasûlü (s.a.) oturdu. Hz. Ebu Bekir bir yanına, Hz. Âişe diğer yanına ve (Hz. Ebu Bekir'in) karısı Esmâ kocasının yanına oturdu. Hz. Ebu Bekir uşağı ve yükü bekliyordu. Uşak çıkageldi. Yanında deve yoktu. Ebu Bekir: "Deven nerede?" diye sordu. "Bu gece yitirdim." dedi. Bunun üzerine Ebu Bekir: "Bir tek deveyi yitiriyorsun ha!" diye öfkelenip uşağı dövmeye başladı. Allah Rasûlü (s.a.) ise tebessüm ediyor ve "Bakın şu ihramlıya, ne yapıyor?" diyordu. Allah Rasûlü (s.a.) bundan başka bir şey söylemiyor, tebessüm ediyordu. Ebu Davud bu kıssayı "İhramlının uşağını terbiye için cezalandırması bölümü" başlığı altında vermiştir.[136]

11— Hz. Peygamber (s.a.) Ebvâ'da:

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) yola koyuldu. Ebvâ'ya varınca Sa'b b. Cessâme, O'na bir yaban eşeğinin budunu hediye etti. Hz. Peygamber (s.a.) hediyeyi geri verdi ve: "İhramlı olmasaydık reddetmezdik, geri verme sebebimiz yalnız budur." dedi. *Sahihayn*'daki bir rivayette Hz. Peygamber'e (s.a.) bir yaban eşeği hediye edildi denilmektedir. Müslim'deki bir metinde ise "yaban eşeği eti" diye geçmektedir.[137]

Humeydî diyor ki: Süfyan bu hadisin rivayetinde "Allah Rasûlü'ne (s.a.) yaban eşeği eti hediye edildi." derdi. Süfyan bazan "ucundan kan damlayan" der, bazan da bunu söylemezdi. Geçen zaman içerisinde Süfyan'ın "yaban eşeği" dediği de olmuştur. Sonra "et" dedi ve bunu ölünceye kadar sürdürdü.[138] Bir rivayette "yaban eşeği yarısı" ve bir diğer rivayette de "yaban eşeği bacağı" geçmektedir.

---

136. Ebu Davud, 1818; İbn Mâce, 2933. râvileri sikadır. Ancak İbn İshak muan'an olarak rivayet etmiştir. Bu yüzden sıhhati şüphelidir.
137. Buharî, 28/6; Müslim, 1193; *Muvatta*, 1/353.
138. *Sünen-i Beyhakî*, 5/192.

Yahya b. Saîd'in Câfer — Amr b. Ümeyye ed-Damrî — babası (Ümeyye ed-Damrî) — Sa'b senediyle rivayetine göre Cuhfe'de iken Hz. Peygamber'e (s.a.) yaban eşeğinin budu hediye edildi. Hem kendisi, hem de yanındaki insanlar ondan yediler. Beyhakî, "Bu hadisin senedi sahihtir." diyor.[139] Şayet bu rivayet sağlamsa Hz. Peygamber (s.a.) diri olanını geri çevirmiş, eti kabul etmiş demektir.

Şâfiî (r.h.) diyor ki: Şayet Sa'b b. Cessâme Hz. Peygamber'e (s.a.) eşeği diri olarak hediye etmişse ihramlı kişi yaban eşeği kesemez. Eğer eşeğin etini hediye etmişse, muhtemeldir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu eşeğin kendisi için avlanmış olduğunu bildiğinden onu Sa'b'a geri vermiştir. Bunun izahı Câbir hadisindedir... Mâlik'in rivayet ettiği "Hz. Peygamber'e (s.a.) bir eşek hediye etti." hadisi, başkalarının rivayet ettiği "Hz. Peygamber'e (s.a.) eşek eti hediye etti." hadisinden daha sabittir.

Ben derim ki: Yahya b. Saîd'in Câfer'den rivayet ettiği hadis, kuşkusuz bir hatadır. Çünkü olay birdir. Bu şâz ve münker rivayet istisna edilecek olursa râviler Hz. Peygamber'in ondan yemediğinde ittifak etmişlerdir.

Sa'b'ın Hz. Peygamber'e (s.a.) hediye ettiği diri mi idi, yoksa et mi idi ihtilâfına gelince, et olduğunu rivayet edenlerin rivayeti üç yönden kabule daha elverişlidir:

1- Bunun râvisi iyi bellemiş ve olayı iyi zabtetmiştir. Öyle ki ucundan kan damlamakta olduğunu bile zabtetmiştir. Bu da olayı, bu önemsiz hâdiseye varıncaya kadar iyi bellediğini, hafızasında tuttuğunu gösterir.

2- Bu rivayet hediye edilenin, eşeğin bir bölümü ve ondan bir et olduğu konusunda açıktır; "Hz. Peygamber'e (s.a.) bir eşek hediye etti." sözüyle çelişmez. Hatta "et" rivayetini, ete hayvanın adı verilmiştir diye yorumlamak mümkündür. Bu da dil yönünden olmayacak şey değildir.

---

139. *Sünen-i Beyhakî*, 5/193. İbn Türkmânî, *el-Cevherü'n-Nakıy* adlı eserinde Beyhakî'nin bu görüşünü eleştirerek demiştir ki: Bu hadisin senedindeki Yahya b. Süleyman el-Ca'fî, İbn Vehb'den, o da Yahya b. Eyyub el-Gâfikî el-Mısrî'den rivayet etmiştir. Yahya b. Süleyman hakkında Zehebî'nin *el-Mîzan* ve *el-Kâşif* adlı eserlerinde zikrettiğine göre Nesâî: "Sika değildir", İbn Hibbân: "Sanırım garîb birisidir.", Nesâî: "Kuvvetli değildir", Ebu Hâtim: "Onun rivayeti delil kabul edilmez" ve Ahmed: "Hıfzı kötü idi, çok hata ederdi." demişlerdir. Mâlik ise, onu iki hadiste yalanlamıştır. Buna göre senedinden ve sahih hadise muhalefet etmiş olmasından dolayı bu hadisi teville uğraşılmaz. Beyhakî'nin "Eti kabul etti" sözünü, *Sahih*'deki; Hz. Peygamber'in (s.a.) onu kabul etmediği rivayeti reddeder.

3- Diğer rivayetler hediye edilenin hayvanın bir kısmı olduğu konusunda birleşmekte, yalnızca o kısmın hangi kısımı olduğunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu kısım eşeğin budu mu, yarısı mı, bacağı mı yoksa bir parça eti mi idi? Bu rivayetler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü hediye edilenin, budun ve bacağın bulunduğu yarı olması mümkündür ve bunu öyle de böyle de söylemek doğrudur. Hem İbn Uyeyne "bir eşek" sözünden vazgeçip ölünceye kadar "eşek eti" sözünde sebat etmiştir. Bu da gösterir ki, Hz. Peygamber'e (s.a.) Sa'b'ın hayvan değil, et hediye etmiş olduğu onun tarafından anlaşılmıştır. Bununla Ebu Katâde'nin avladığından yemesi arasında bir çelişki yoktur. Zira Ebu Katâde hâdisesi hicretin altıncı yılı Hudeybiye senesi meydana gelmişti. Sa'b hâdisesi ise ya birçok kimsenin söylediği üzere Veda haccı sırasında —ki *Haccetül-Vedâ* adlı eserinde Muhib et-Taberî de böyle demektedir—; ya da Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı umrelerden biri esnasında meydana gelmiştir. Bu sonuncusu şüphelidir. Ceylan hâdisesi ile Yezîd b. Kâ'b es-Sülemî el-Behzî'nin eşeği olayı Veda haccı sırasında mı, yoksa Hz. Peygamber'in (s.a.) umrelerinden biri sırasında mı meydana gelmiştir? Allah daha iyi bilir. Şayet Ebu Katâde hadisi, "Ebu Katâde avı Hz. Peygamber (s.a.) için avlamamıştı" şeklinde ve Sa'b hadisi, "Sa'b avı Hz. Peygamber (s.a.) için avlamıştı" şeklinde yorumlanırsa problem ortadan kalkar. Câbir'in Hz. Peygamber'den (s.a.) aktardığı şu (merfû) hadis de buna şahitlik eder: "Kara hayvanlarının avı, hayvanı siz avlamadıkça yahut hayvan sizin için avlanmadıkça size helâldir."[140] Ancak hadisi, Câbir'den rivayet eden Muttalib b. Hantab'ın Câbir'den hadis işittiği bilinmemektedir denilerek hadisin illetli olduğu söylenmiştir. Bunu söyleyen Nesâî'dir. Taberî, *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserinde diyor ki:"Biraz yol alınca Ebu Katâde bir yaban eşeği avladı. Kendisi ihramlı değildi. Hz. Peygamber (s.a.): Herhangi biriniz Ebu Katâde'ye bir şey emretti yahut ona avı gösterdi mi? diye sorduktan sonra ashabına o avdan yemelerini helâl kıldı." Bu, merhumun bir yanılgısıdır. Çünkü Ebu Katâde hâdisesi Hudeybiye senesi meydana gelmişti. *Sahihayn*'da bu şekilde rivâyet edilmiştir: Oğlu Abdullah, onun şöyle dediğini aktarır: "Biz Hudeybiye senesi, Hz. Peygamber'in (s.a.) beraberinde yola çıktık. Ashabı ihrama girdi, ben girmedim..." Hadisin devamında Ebu Katâde, yaban

140. Ebu Davud, 1851; Nesâî, 5/187; Tirmizî 849; Şâfiî, 2/26; İbn Hibbân, 980; Hâkim, 1/452. Hadis, Muttalib b. Abdullah b. Hantab'ın azatlısı Amr b. Ebu Amr'dan rivayet edilmiştir. Muttalib'in azatlısı —her ne kadar *Sahihayn* râvilerinden ise de— ihtilâflı bir râvidir. Tirmizî "Onun Câbir'den hadis işittiği bilinmiyor." diyor.

eşeği hâdisesini anlatmaktadır.[141]

12— Hz. Peygamber (s.a.) Usfan'da:

Usfan vadisinden geçerken "Ey Ebu Bekir! Bu, hangi vadidir?" diye sordu. Hz. Ebu Bekir "Usfan vadisidir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Hz. Hûd ve Hz. Salih, yularları hurma lifinden yapılmış iki kızıl genç deve üzerinde (kendilerine inananlarla birlikte) belden aşağılarına aba, belden yukarılarına alacalı kumaş bürümüş oldukları halde Beyt-i Atîk'i ziyaret için buradan telbiye getirerek geçmişlerdi." buyurdu. Bu hadisi İmam Ahmed, *Müsned*'de rivayet etmiştir.[142]

13— Hz. Âişe'nin Hayız Olması:

Hz. Peygamber (s.a.) Serif'e varınca Hz. Âişe (r.a.) hayız oldu. Oysa umreye niyetlenip ihrama girmişti. Hz. Peygamber (s.a.) yanına girdi; o ağlıyordu. "Niçin ağlıyorsun? Herhalde hayız gördün?" dedi. O da "Evet" diye karşılık verdi. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu: "Bu, Allah'ın, Âdem kızlarına yazdığı bir şeydir. Sen, hacıların yaptığını yap. Ancak Beytullah'ı tavaf etme."[143]

Âlimler Hz. Âişe'nin başına gelen olayda ihtilâf ettiler: Bu esnada o, temettu' haccı mı, yoksa ifrâd haccı mı yapmaktaydı? Şayet temettu' haccı yapmakta idiyse umresini bırakıp ifrâd haccına mı intikal etti, yoksa umreyi hacca katarak kırân mı yaptı? Ten'îm'den yaptığı umre vacip miydi, değil miydi? Vacip değilse bu umre İslâm umresinin (umretu'l-İslâm) yerini tutar mı, tutmaz mı? Âlimler yine Hz. Âişe'nin nerede hayız görmeye başladığı ve nerede temizlendiği konularında da ihtilâf etmişlerdir. Biz, şimdi Allah'ın yardımı ve tevfikiyle bu konuyu yeterince açıklayacağız.

a) Bu Konuda Âlimlerin İhtilâfı:

Fakihler, Hz. Âişe kıssasına dayalı şu meselede ihtilâf etmişlerdir: Bir

---

141. Buharî, 28/5, 64/35; Müslim, 1196 (59).
142. Ahmed, *Müsned*, 1/232. Senedi zayıftır.
143. Buharî, 6/1; Müslim, 1211 (120).

kadın umre ihramına girdikten sonra hayız olsa ve Arafat'ta vakfe yapmadan önce tavaf yapması mümkün olmasa umre ihramını çıkarıp ifrâd haccına niyetlenerek ihram mı giyer, yoksa haccı umreye katıp kırân mı yapar? Birinci görüşü aralarında Ebu Hanife ve öğrencilerinin bulunduğu Kûfe fakihleri; ikincisini ise aralarında Şâfiî ve Mâlik'in de bulunduğ Hicaz fakihleri benimsemişlerdir. Bu son görüş İmam Ahmed ve tâbileri gibi hadis ekolü mensuplarının da görüşüdür.

Kûfeliler diyorlar ki: *Sahihayn*'da Urve'den rivayet edildiğine göre Hz. Âişe anlatıyor: Ben umreye niyetlenip ihrama girdim, telbiyeye başladım. Mekke'ye hayızlı olarak girdim. Ne Beytullah'ı tavaf ettim, ne de Safa-Merve arasında sa'y yaptım. Bu durumdan Allah Rasûlü'ne (s.a.) yakındım. O da bana: "Başını çöz, saçlarını tara, hacca niyetlen ve umreyi bırak." buyurdu. Buyurduğunu yaptım. Hac vazifesini bitirince Allah Rasûlü (s.a.) beni (kardeşim) Abdurrahman b. Ebu Bekir ile birlikte Ten'îm'e gönderdi. Oradan ihrama girip umre yaptım. Hz. Peygamber (s.a.): "İşte bu, senin umrenin yerinedir."[144] Bu hadis göstermektedir ki, Hz. Âişe temettu' haccı yapmaktaydı ve umresini bırakıp hac için ihrama girmişti. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) "umreni bırak" ve "başını çöz, saçlarını tara" diye buyurmuştur. Şayet ihramı üzere kalmış olsaydı saçlarını taraması caiz olmazdı. Bir de Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Âişe'nin Ten'îm'den yaptığı umre için "İşte bu, senin umrenin yerinedir." buyurmuştur. Şayet birinci umre aynen kalmış olsaydı bu, onun yerine olmaz; başlı başına müstakil bir umre olurdu.

Cumhûr diyor ki: Hz. Âişe kıssasını hakkıyla düşünürseniz, çeşitli tarîklerini ve olayın parçalarını bir araya getirirseniz, Hz. Âişe'nin kırân haccı yaptığını ve umreyi bırakmadığını anlarsınız. *Sahih-i Müslim*'de rivayet edildiğine göre Câbir (r.a.) anlatıyor: Âişe, umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Serif'e varınca hayız gördü. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), Âişe'nin yanına girdi. Onu ağlar bir halde buldu. "Bu halin ne?" diye sordu. O da: "Hayızlı bir haldeyim. İnsanlar (umre için girdikleri) ihramdan çıktılar, ben çıkmadım. Beytullah'ı tavaf etmedim. İnsanlar şimdi hacca gidiyorlar." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bu, Allah'ın Âdem kızlarına yazdığı bir şeydir. Gusül abdesti al, sonra hacca niyetlenip ihrama gir, telbiye getir." buyurdu. Âişe de denileni yaptı. Bütün vakfe yerlerinde bulundu.

---

144. Buharî, 25/30; Müslim, 1211.

Temizlenince de Kâbe'yi tavaf etti, Safa-Merve arasında sa'y yaptı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Yaptığın haccın ve umrenin ihramından çıkmış oldun." dedi. Âişe: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben, Beytullah'ı tavaf etmeden hac yapmış olmaktan dolayı içimde bir hüzün duyuyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de (Âişe'nin kardeşine): "Ey Abdurrahman! Onu götür, Ten'îm'den umre yaptır." buyurdu.[145]

Sahih-i Müslim'de Tâvus'tan rivayet edildiğine göre Âişe diyor ki: "Umreye niyetlenip ihrama girdim, telbiye getirdim. (Mekke'ye) geldim. Hayız olduğum için tavaf yapmadım. (Geri kalan) bütün hac vazifelerimi yerine getirdim." Hz. Peygamber (s.a.) hacıların Mina'dan Mekke'ye akın ettikleri "nefer günü" Âişe'ye: "Yaptığın tavaf, haccın ve umren için yeterlidir." buyurdu.[146]

İşte bunlar Hz. Âişe'nin ifrâd haccı içinde olmayıp hac ve umre içinde bulunduğu konusunda açık naslardır. Bu naslar açıkça göstermektedir ki, kırân yapan kimsenin bir tavaf, bir sa'y yapması yeterlidir. Hz. Âişe de umre ihramını çıkarmamış, aksine ihramı içinde kalmış, ihramdan çıkmamıştır. Hadisin metinlerinden birinde "Umre niyetinde sebat et. Olur ki, Allah sana onu da nasib eder." sözü geçmektedir.[147] Bu söz, Hz. Peygamber'in (s.a.) "Umreni bırak" sözüyle çelişmez. Şayet bu sözden maksadı umreden vazgeçmek, onu bırakmak olsaydı "Yaptığın tavaf, haccın ve umren için yeterlidir." buyurmazdı. O halde anlaşıldı ki, bu sözle "umre amellerini bırak" denilmek istenmiştir. Yoksa maksat ihramından vazgeçmesini istemek değildir.

"Başını çöz, saçlarını tara" sözüne gelince; bu insanlara pek müşkil gelen şeylerdendir. Âlimler bu konuda dört yol tutmuşlardır:

Birinci yol: Bu söz, umrenin bırakıldığının delilidir. Nitekim hanefîler böyle demektedirler.

İkinci yol: İhramlı kimsenin saçlarını taramasının caiz olduğuna delildir. Bunu meneden, haram sayan ne Kur'an'da, ne sünnette ve ne de icmâ'da bir delil vardır. Bu da İbn Hazm ve başkalarının görüşüdür.

---

145. Müslim, 1213.
146. Müslim, 1211 (132).
147. Buharî, 25/33; Müslim, 1211 (123). Yalnız her iki yerde de "umre" kelimesi yerine "hac" kelimesi geçiyor.

Üçüncü yol: Bu metnin illetli olduğunu söyleyip "Urve bu metni tek başına, rivayet edip diğer râvilere muhalefet etti. Oysa Hz. Âişe hadisini Tâvus, Kâsım, Esved ve başka muhaddisler de rivayet ettikleri halde bunlardan hiçbiri bu metni zikretmemiştir." diyerek reddetme. Diyorlar ki: Hammad b. Zeyd, Hişam b. Urve — babası Urve — Âişe senediyle, Âişe'nin hac esnasında hayız olması olayını rivayet ederken: Birçok kişi bana, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Âişe'ye: "Umreni bırak, başını çöz, saçlarını tara." buyurduğunu rivayet etmiştir, deyip hadisin devamını kaydeder. Diyorlar ki: İşte bu, Urve'nin bu ilâveyi Âişe'den işitmediğinin delilidir.

Dördüncü yol: "Umreyi bırak" sözü onu olduğu hal üzere bırak, ondan çıkma anlamındadır. Yoksa maksat onun terkedilmesi değildir. Bu görüşü savunanlar diyorlar ki: Şu iki husus bunu gösterir:

1. Hz. Peygamber'in (s.a.) "Yaptığın tavaf, haccın ve umren için yeterlidir." buyurması.

2. "Umre niyetinde sebat et" hadisi. Diyorlar ki: Bu, çelişkiden selâmette olduğu için hadisi, umreyi bırakmaya yorumlamaktan daha iyidir. "...İşte bu, senin umrenin yerinedir." hadisine gelince; Aişe ayrı bir umre yapmak istedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ona, yaptığı tavafın haccı ve umresi için yeterli ve umresinin haccına dahil olduğunu; böylece kırân haccı yapmış olduğunu haber verdi. Âişe ise daha evvel niyetlendiği gibi başlı başına ayrı bir umre yapmakta diretti. Bunu elde edince de Hz. Peygamber (s.a.) ona: "İşte bu, senin umrenin yerinedir." buyurdu.

Esrem'in *Sünen*'inde yer alan bir rivayette Esved anlatıyor: Âişe'ye: "Hacdan sonra umre yaptın mı?" dedim. O da: "Vallahi, umre değildi. Yalnızca ziyaretti. Beytullah'ı ziyaret ettim." dedi.

İmam Ahmed diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.), ısrar edince Hz. Âişe'ye umre yaptırdı. Âişe "İnsanlar iki ibadet (hac ve umre) yaparak dönüyorlar. Ben ise bir ibadetle (hacla) dönüyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Abdurrahman! Ona umre yaptır." dedi. Hıll bölgesinin en yakın yerini gözetti; Âişe'ye oradan umre yaptırdı.

b) Hz. Âişe İlk Önce Hangi İhrama Girmişti?

Âlimler Hz. Âişe'nin ilk önce hangi ihrama girdiği konusunda farklı iki görüş ortaya atmışlardır:

Birinci görüş: Tek umre ihramına girmiştir. Yukarıda kaydettiğimiz

hadislerden dolayı doğru olan budur. *Sahih*'de Hz. Âişe'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Veda haccında Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zilhicce ayının başlarına doğru yola çıktık. Allah Rasûlü (s.a.): "Sizlerden kim umreye niyetlenip ihrama girmek, telbiye getirmek isterse öyle yapsın. Şayet ben kurban sevketmemiş olsaydım umreye niyet edip ihrama girer, telbiye getirirdim." buyurdu. Ben de umreye niyetlenip ihrama girenlerdendim... Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye: "Umreyi bırak, hacca niyetlenip ihrama gir" buyurmuştur. Bu sözü Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye, Mekke yakınlarındaki Serif'te söylemişti. Bu ifade Hz. Âişe'nin umre ihramına girdiğini açık bir şekilde göstermektedir.

İkinci görüş: Önce ifrâd haccı yapmak üzere hacca niyetlenip ihrama girmiştir. İbn Abdilber diyor ki: Kasım b. Muhammed, Esved b. Yezîd ve Amra, hepsi de Hz. Âişe'den, onun umre değil hac ihramına girmiş olduğunu gösteren rivayetlerde bulunmuşlardır. Amra'nın rivayetinde şöyle diyor: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk." Esved b. Yezîd de benzerini rivayet etmiştir. Kâsım'ın rivayetinde ise "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac için telbiye getirdik" demektedir. İbn Abdilber sözüne devamla diyor ki: Hz. Âişe'den "Ben umreye niyetlenip ihrama girenler arasındaydım." sözünü aktaran Urve'nin hata ettiğini söylemişlerdir. İsmail b. İshak: "Bunlar yani Esved, Kâsım ve Amra kaydettiğimiz rivayetler üzerinde birleşmektedirler. Bundan da anladık ki, Urve'den aktarılan rivayetler yanlıştır." demektedir. İbn Abdilber sözünü şöyle sürdürüyor: Yanlış olması muhtemel görünmektedir. Hz. Âişe'nin Beytullah'ı tavaf etmesinin mümkün olmaması, kurban sevketmemiş olanların yaptıkları gibi onun da umre ihramından çıkması ve Hz. Peygamber'in (s.a.) ona tavafı terkedip hacca devam etmesini emretmesi bu yanlışlığa düşmesine sebep olmuştur. Böylece buradan Hz. Âişe'nin umreci olduğu, umresini terkedip hacca başladığı anlamını çıkarmakla yanılgıya düşmüşlerdir. Ebu Ömer (İbn Abdilber) sözüne devam ederek diyor ki: Câbir b. Abdullah, Urve'nin Hz. Âişe'den rivayet ettiği gibi, Hz. Âişe'nin umreye niyetlenip ihrama girdiğini rivayet etmiştir.

Bu ikinci görüşü savunanlar diyorlar ki: Urvenin yanlış anlaması Hz. Peygamber'in (s.a.) şu sözünden kaynaklanmıştır: "Başını çöz, saçlarını tara, umreyi bırak ve hacca niyetlenip ihrama gir, telbiye getir." Hammad b. Zeyd, Urve'nin oğlu Hişam'dan babası Urve'nin şöyle dediğini rivayet eder: Birçok kimse bana, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Âişe'ye "Umreni bırak, başını çöz, saçlarını tara ve hac yapan kimsenin yaptığını yap!" buyurdu-

ğunu aktarmıştır. Görüldüğü üzere Hammad, Urve'nin bu sözü Hz. Âişe'den işitmediğini ortaya koymuştur.

Ben derim ki: Reddedilmeleri için bir sebep, bir kusur bulunmayan ve asla yoruma açık olmayan bu sahih ve sarih nasların, Hz. Âişe'nin ifrad haccı yaptığı konusunda açık (zâhir) olmayan mücmel (kapalı) bir ifade ile reddedilmeleri ne kadar hayreti mûcip! Zira onun ifrâd haccı yaptığını iddia edenlerin ileri sürdükleri delil neticede onun "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk." sözüdür. Aman Yarabbi, ne kadar tuhaf! Temettu' yapan kimsenin hacdan başka birşey için yola çıktığı düşünülür mü? Elbette temettu' yapan olarak hacca çıkmıştır. Nitekim, cünüp olduğu için gusleden bir kimse önce abdest alsa "Cünüplükten dolayı gusletmek için çıktım" demesi olmayacak bir şey değildir. Mü'minlerin annesi (r.a.) de doğru söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle umre ihramına girinceye kadar yolculuğu, yalnız hac yolculuğu olarak görüyordu. Sözleri birbirini doğrulamaktadır.

Hz. Âişe'nin "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac için telbiye getirdik." sözüne gelince: *Sahihayn*'daki bir rivayete göre Câbir onun umreye niyetlenip ihrama girdiğini, telbiye getirdiğini söylemiştir. *Sahih-i Müslim*'deki bir rivayete göre de Tâvus onun böyle yaptığını söylemiştir. Mücâhid de ondan aynısını aktarmıştır. Hz. Âişe'den gelen rivayetler çelişse bile sahabenin ondan yaptığı rivayet, tâbiînin rivayetine göre alınmaya daha lâyıktır. Oysa burada hiç çelişki yoktur. Çünkü "Şöyle yaptık" diyen kimsenin bu sözü hem kendisinin ve hem de arkadaşlarının yapmış olmalarıyla doğrulanır.

Ne tuhaf! İbn Ömer'in: "Allah Rasûlü (s.a.) umreyi hacca ilâve etmek suretiyle temettu' yaptı." sözünün "Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabı temettu' yaptı" anlamına geldiğini ve İbn Ömer'in fiili, emretmiş olmasından dolayı Hz. Peygamber'e (s.a.) izafe ettiğini söylüyorlar! O zaman Hz. Âişe'nin "Hac için telbiye getirdik." sözüyle de hac için telbiye getiren sahabe grubu kastedilmiştir, deseniz ya! Yine onun "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık, O'nunla birlikte yolculuk yaptık." vb. sözlerinde olduğu gibi "yaptık" sözü hakkında da aynısını söylemeli değil misiniz?!.. Şayet bu rivayet yanlış değilse sahih ve sarih hadislerden dolayı kesinlikle bunu bu şekilde yorumlayıp Hz. Âişe'nin umre ihramına girdiğini söylemek düşer. Hz. Âişe'nin hadislerini en iyi bilen insanın, ondan aracısız şifahî olarak duyup işiten Urve'nin bu konuda yanlışlık yaptığı nasıl söylenebilir?!..

Hammad'ın rivayetindeki "Birçok kimse bana, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Âişe'ye: Umreni bırak buyurduğunu aktarmıştır." sözüne gelince; bu rivayet, Hz. Âişe'den gelen sahih rivayetlere aykırı düşerse bunu illetli sayıp reddetme gereği ortaya çıkar. Ama o rivayetlere uygun düşer ve onları doğrular, Hz. Âişe'nin umre ihramına girdiği konusunda onlara şahitlik yaparsa, bu durum kendisinin doğru olarak aktarıldığına, aktaran kimsenin iyi zaptedip bellediğine delil olur. Maamafih Hammad b. Zeyd, bu illetli rivayeti —birçok kimse bana... aktardı, sözünü— tek başına aktarmış ve bir grup muhaddis ona muhalefet ederek bunu Urve yoluyla Hz. Âişe'den muttasıl senedle rivayet etmişlerdir. Şu halde çelişki düşünülse bile çoğunluğun rivayeti doğruya daha yakındır. Aman Yarabbi! Ne kadar tuhaf! Hz. Âişe'nin hadislerini en iyi bilen insan Urve'nin, onun söylediği "Ben de umreye niyetlenip ihrama girenlerdendim." sözünü rivayet ederken, çeşitli ihtimaller taşıyan mücmel bir söze dayanarak, yanlışlık yaptığını söylemek nasıl caiz olur ve bu sözle kıssanın —bir kısmı yukarıda sıralanan yön ve açılardan— akışının da lehinde şahitlikte bulunduğu sahih ve sarîh bir nas aleyhine nasıl hüküm verilebilir?! İşte Hz. Âişe'nin umreye niyetlenip ihrama girdiğini rivayet eden dört insan: Câbir, Urve, Tâvus ve Mücahid. Şayet Kâsım, Amra ve Esved'in rivayetleri bunların rivayetleriyle çelişse çokluklarına dayanarak bunların rivayetlerini esas almak daha münasip olur. Çünkü aralarında (bir sahabî olan) Câbir vardır. Hem Urve'nin fazileti ve teyzesi Hz. Âişe'nin (r.a.) hadislerini bilmesi de malumdur.

İbn Abdilberr'in "Hz. Peygamber'in (s.a.) ona tavafı terkedip hacca devam etmesini emretmesi dolayısıyla Hz. Âişe'nin umreci olduğunu söylemekle yanılgıya düşmüşlerdir." sözü ne kadar tuhaf! Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Âişe'ye umreyi bırakmasını hacca yeniden niyetlenip ihrama girmesini emretmiş ve ona: "Hacca niyetlenip ihrama gir, telbiye getir." buyurmuştur. "Haccı sürdür.", "Onda devam et." dememiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.), Âişe'ye saçlarını taramasını emrettiğini aktaran râvinin, sırf reddeden kişinin mezhebine muhalefet etmiş olmasından dolayı yanlış rivayette bulunduğu nasıl söylenebilir?!.. Allah'ın kitabında, Peygamberinin sünnetinde ve ümmetin icmâ ettiği konular arasında ihramlı kimsenin saçını taramasını haram kılan bir husus nerede? Görüşleri destekleme ve taklid sebebiyle, sika râvilerin yanlışlık yaptıklarını söylemek caiz değildir. İhramlı kimse saçın dökülmesinden güvencede olursa başını taramaktan menedilmez. Şayet taramakla saçından herhangi bir şeyin düşmesinden emin olmazsa, işte bunun yasaklanması tartışma ve ictihad konusudur. İki tarafın arasında delil, hüküm verir. Eğer ne bir âyet, ne bir hadis ve ne de bir icmâ menedilmesine delil değilse, o caiz demektir.

c) Hz. Âişe'nin Ten'îm'den Yaptığı Umre:

Hz. Âişe'nin Ten'îm'den yaptığı bu umre konusunda âlimler dört yol tutmuşlardır:

Birinci yol: Bu umre, onun kalbini hoş etmek ve gönlünü almak için fazladan bir şeydi. Yoksa yaptığı tavaf ve sa'y, hac ve umresine sayılmıştı. Temettu' yapmaktaydı. Sonra haccı umreye ilâve etti ve böylece kırân haccı yapanlar arasına katıldı. En sahih görüş budur. Hadisler bundan gayrısına delil olmazlar. Bu, Şâfiî, Ahmed ve başkalarının tuttukları yoldur.

İkinci yol: Âişe, hayız olunca Hz. Peygamber (s.a.) ona umresini bozmasını ve umreden ifrâd haccına geçmesini emretti. Âişe hac ihramından çıkınca da evvela ihramına girdiği umresini kaza etmesini emretti. Bu, Ebu Hanife ve takipçilerinin tuttuğu yoldur. Bu görüşe göre, bu umre Hz. Âişe hakkında vacip idi ve mutlaka yapması gerekliydi. Birinci görüşe göre ise caiz idi. Hayız olup da Arafat'ta vakfe yapmadan önce tavaf etme imkânına sahip olmayan her temettu' haccı yapmakta olan kadın bu iki görüşe göre ya haccı umreye ilâve edip kırân yapmalıdır. Ya da umreden hacca geçip ifrâd yapmalı ve umreyi kazâ etmelidir.

Üçüncü yol: Âişe, kırân yaptığı için ayrı bir umre yapması da gerekliydi. Çünkü kırân haccı esnasında yapılan umre, "İslâm umresi" yerine geçmez. Ahmed'den gelen iki rivayetten biri budur.

Dördüncü yol: İfrâd haccı yapmaktaydı. Hayız olduğu için kudûm tavafını yapması mümkün olmadı. Temizlenip hac görevini bitirinceye kadar ifrâd haccını sürdürdü. Bu umre ise İslâm umresidir. Bu, mâlikîlerden Kadı İsmail b. İshak ve başkalarının yoludur. Bu yolun zayıflığı ortadadır. Hatta hadis hakkında tutulan yolların en zayıfıdır.

Bu Hz. Âişe hadisinden, hac ve umre ibadetlerinin temelleri konusunda muazzam prensipler elde edilir:

1- Kırân haccı yapan kimse bir tavaf ve bir sa'y ile yetinir.

2- Hayızlı kadından kudûm tavafı düşer. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımı Safiyye hadisi, hayızlıdan veda tavafının düşeceği konusunda bir asıldır.

3- Hayızlının, tıpkı hayızlı olmayan için caiz olduğu gibi haccı umreye

ilâve etmesi hem caiz ve hem de evladır. Çünkü o, özürlü olup buna muhtaçtır.

4- Hayızlı, Beytullah'ı tavaf dışında bütün hac fiillerini yerine getirir.

5- Ten'îm, Hıll bölgesindendir.

6- Bir sene içinde, hatta bir ay içinde iki umre yapmak caizdir.

7- Temettu' haccı yapan kimsenin, kaçırmaktan emin olduğunda haccı umreye ilâve etmesi meşrudur. Âişe hadisi bu konuda bir dayanaktır.

8- Mekke umresi[148] konusunda da bir dayanaktır. Bunu müstehap sayanların bundan başka dayanakları yoktur. Çünkü gerek Hz. Peygamber (s.a.) ve gerekse —yalnız Âişe dışında— O'nunla birlikte hac yapanlardan hiçbiri Mekke'de bulunduklarında şehirden çıkıp da umre yapmamışlardır. Mekke umresini savunanlar Âişe kıssasını kendi görüşleri için bir dayanak yapmışlarsa da bu kıssada onlar için bir delil yoktur. Zira onun yaptığı umre ya "Âişe umreyi bozdu" diyenlere göre bozulan umrenin kazâsıdır, dolayısıyla kazâ etmesi vacip bir umredir, veya "Kırân yapmıştı. Yaptığı tavaf ve sa'y, hac ve umresine sayılmıştı." diyenlere göre kalbini hoş etmek için yapmış olduğu tamamen fazladan bir umredir. En iyi Allah bilir.

d) Hz. Âişe'nin Bu Umresi İslâm Umresi Yerine Geçer mi?

Hz. Âişe'nin yapmış olduğu bu umrenin İslâm umresi yerine geçip geçmeyeceğine gelince; bu konuda fakihler iki görüş ileri sürmüşlerdir. Her ikisi de Ahmed'den rivayet edilmiştir. Yerine geçmeyeceğini söyleyenler diyorlar ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) meşrû kıldığı ve yaptığı umre iki türlüdür, bir üçüncüsü yoktur: 1) Temettu' umresi: Mîkatta izin verdiği, yolculuk esnasında teşvik ettiği ve Safa-Merve'de iken kurbanlık sevketmeyenlere vacip kıldığı umredir. 2) Doğrudan doğruya kendisi için sefere çıkılan umre (ifrâd umresi). Meselâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) yukarıda adı geçen umreleri böyledir. Bu ikisi dışında, Hz. Peygamber (s.a.) ayrı, başlı başına bir umre meşrû kılmamıştır. Her ikisinde de umreci Mekke'ye girmiş durumdadır. En yakın Hıll bölgesine çıkılarak yapılan umre meşrû kılınmamıştır. Hz. Âişe'nin umresi ise sırf bir ziyarettir. Yoksa onun hacla birlikte

148. Mekke umresi: Mekke'de bulunan kimsenin umre yapmak istediğinde harem dışına çıkıp orada niyetlenerek ihrama girmesi ve umresini yapması.

yapmış olduğu umre, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kesin ifadesine göre onun için yeterli olmuştur. Bu da kırân yapan kimsenin haccıyla birlikte yaptığı umrenin İslâm umresi yerine geçeceğine delildir. Kesin doğru olan da budur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Âişe'ye: "Yapmış olduğun tavaf, haccın ve umren için yeterlidir." bir rivayette "yerine geçer" ve bir rivayette de "sana kâfidir" buyurmuş ve demiştir ki: "Kıyamet gününe kadar umre, hacca dahil olmuştur." Kurbanlık sevkeden herkese hacla umreyi birleştirmesini emretmiş; ama kendisiyle birlikte kırân yapan ve kurbanlık sevketmiş bulunan hiç kimseye kırân umresi dışında bir başka umre yapmasını emretmemiştir. O halde kırân yapan kimsenin bu haccı esnasında yaptığı umrenin İslâm umresi yerine geçeceği kesinlikle sahih demektir. Başarı yalnız Allah'tandır.

e) Hz. Âişe'nin Hayızdan Temizlendiği Yer:

Hz. Âişe'nin hayız olduğu yer kuşkusuz Serif'tir. Nerede (hayızdan) temizlendiği konusunda ise ihtilâf edilmiştir. Kimileri Arafat'ta olduğunu söylemiştir. Mücâhid, Hz. Âişe'den bu şekilde rivayet etmektedir.[149] Urve'nin yine Hz. Âişe'nin kendisinden rivayetine göre ise o hayızlı iken arefe günü gelip çatmıştı.[150] Bu iki rivayet arasında bir çatışma sözkonusu değildir. Her iki hadis de sahihtir. İbn Hazm, bu iki hadisi, iki anlama yüklemiştir. Ona göre Arafat temizliği, orada vakfe yapmak için yapılan gusüldür. İbn Hazm diyor ki: Hz. Âişe "Arafat'ta iken tatahhur ettim = iyice temizlendim" demektedir. Tatahhur, "tuhr = temizlenmek"ten farklıdır. Kâsım ise Hz. Âişe'nin tuhr gününün, kurban bayramının birinci günü olduğunu söylemektedir. Bu hadis *Sahih-i Müslim*'dedir. Kâsım ile Urve, Hz. Âişe'nin arefe günü hayızlı olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu zatlar, ona en yakın insanlardır... Oysa Ebu Davud, Muhammed b. İsmail — Hammad b. Seleme — Hişâm b. Urve — babası Urve senediyle Hz. Âişe'den "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zilhicce ayının başlarına doğru yola çıktık..." hadisini rivayet etmektedir, bu hadiste şu cümle yer almaktadır: "...Bathâ gecesi olunca Âişe temizlendi." Bu hadisin senedi sahihtir.[151] Ancak İbn Hazm diyor ki: Bu hadis, münkerdir, bütün bu râvilerin Hz. Âişe'den rivayet ettikleri hadise aykırıdır. Aykırı olan husus, Hz. Âişe'nin

149. Müslim, 1211 (133).
150. Buharî, 26/5; Müslim, 1211 (120 ve 123).
151. Ebu Davud, 1778.

Bathâ gecesi temizlendiğini ifade eden cümlesidir. Çünkü Bathâ gecesi, kurban bayramının ilk gününden dört gece sonra olan gecedir. Bu ise imkânsızdır. Ancak biz iyi düşündüğümüzde bu sözün, Hz. Âişe'nin sözü olmadığını gördük. Şu halde buna bağımlılık düştü demektir. Zira Hz. Âişe'den sonraki birinin sözüdür. O, kendisini herkesten daha iyi bilir. İbn Hazm sözlerine devamla diyor ki: Bu Hammad b. Seleme hadisini Vüheyb b. Hâlid ile Hammad b. Zeyd de rivayet etmiş; ama bu sözü söylememişlerdir.

Ben derim ki: Hammad b. Zeyd ile beraberindekilerin rivayet ettikleri hadis, Hammad b. Seleme hadisine göre birkaç yönden tercihe şayandır:

1- Hammad b. Zeyd, Hammad b. Seleme'den hafızası daha güçlü ve daha güvenilir bir râvidir.

2- Hammad b. Zeyd ve beraberindekilerin rivayet ettikleri hadiste, kendisi hakkında Hz. Âişe'den haber aktarılmaktadır. Hammad b. Seleme hadisinde ise Hz. Âişe'den haber verilmektedir.

3- Zührî, bu hadisi Urve aracılığıyla Hz. Âişe'den rivayet etmiştir ve bu rivayette "Ben, arefe gününe kadar hayızlı olarak kaldım." cümlesi yer almaktadır. İşte Mücâhid ve Kâsım'ın Hz. Âişe'den beyanda bulundukları son sınır budur. Ancak Mücâhid, onun "Arafat'ta iyice temizlendim" dediğini; Kâsım ise bunun kurban bayramının birinci günü olduğunu rivayet etmiştir.

14— Haccın Umreye Çevrilmesi ve Bu Konuda Âlimlerin İhtilâfı:

Yeniden Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlatmaya dönelim: Hz. Peygamber (s.a.) Serif'e varınca ashabına: *"Yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanlar, isterlerse (hac niyetlerini) umreye çevirsinler. Kurbanlıkları bulunanlar ise çevirmesinler." buyurdu.*[152] Bu ise mîkatta iken tanınan serbestlik hakkından üstte başka bir mertebedir.

Mekke'ye varınca yanında kurbanlığı bulunmayan kimselerin haclarını umreye çevirmelerini ve ihramdan çıkmalarını; yanında kurbanlık bulunanların ise ihramlı olarak kalmalarını kesin surette emretti. Bundan asla herhangi bir şey neshedilmiş değildir. Aksine Sürâka b. Mâlik, Hz. Peygam-

---

152. Yukarıda geçti.

ber'e (s.a.) haccı çevirmelerini emrettiği bu umrenin o seneye mi mahsus olduğunu, yoksa bu işin ebedî mi olduğunu sormuş, O da: "Hayır, (yalnız bu seneye mahsus değil); ebediyen bu böyledir. Kıyamet gününe kadar umre, hacca dahil olmuştur." buyurdu.[153]

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı umreye çevirmeyi emrettiğini 14 sahabî rivayet etmiştir. Bu hadislerin hepsi sahihtir. Bu sahabîler: 1- Âişe, 2- Mü'minlerin annesi Hafsa, 3- Ali b. Ebu Tâlib, 4- Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı Fâtıma, 5- Ebu Bekir Sıddîk'in kızı Esmâ, 6- Câbir b. Abdullah, 7- Ebu Saîd el-Hudrî, 8- Berâ b. Âzib, 9- Abdullah b. Ömer, 10- Enes b. Mâlik, 11- Ebu Musa el-Eş'arî, 12- Abdullah b. Abbas, 13- Sebra b. Ma'bed el-Cühenî, 14- Sürâka b. Mâlik el-Müdlicî. Allah onlardan razı olsun. Şimdi biz bu hadislere işaret edeceğiz:

Sahihayn'da İbn Abbas'tan rivayet edilmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı (Zilhicce'nin) dördüncü gecesi sabahında hacca telbiye getirerek (Mekke'ye) geldiler. Hz. Peygamber (s.a.) onlara, haccı umreye çevirmelerini emretti. Bu durum (hac aylarında umre yapmayı büyük günah gördükleri için) sahabîlere ağır geldi ve; "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu nasıl hılldir (ihramdan çıkıştır? İhramın haram kıldığı şeyleri bu da helâl kılar mı?)" diye sordular. O da: "Bu umrenin ihramından çıkış da haccın ihramından çıkış gibi tamamen ihramın haram kıldığı şeyleri helâl kılar." buyurdu. Müslim'deki bir metinde denilmektedir ki: "Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı Zilhicce'nin dördüncü günü hacca telbiye getirerek Mekke'ye geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara haccı umreye çevirmelerini emretti." Bir metinde ise: "Yanında kurbanlıkları bulunanlar dışındaki sahabîlere ihramlarını umreye çevirmelerini emretti." denilmektedir.[154]

Sahihayn'da rivayet edildiğine göre Câbir b. Abdullah anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler. Hz. Peygamber (s.a.) ve Talha dışında hiçbirinin yanında kurbanlığı yoktu. Hz. Ali (r.a.) yanında kurbanlığı olduğu halde Yemen'den geldi ve: "Ben, Hz. Peygamber'in (s.a.) ihrama girdiği gibi ihramlandım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere, ihrama girerken niyetlendikleri haccı umreye çevirmelerini, tavaf etmelerini, saçlarını kısaltmalarını ve beraberinde

---

153. Buharî, 26/6, 47/15, 94/3; Müslim, 1216 ve 1218; Ebu Davud, 1787; Nesâî, 5/178; Dârimî, 2/44 ve 49; İbn Mâce, 2977; Ahmed, 4/175.
154. Buharî, 25/34; Müslim, 1240 ve 1241; Ebu Davud, 1787 ve 1792; Nesâî, 5/180, 181, 201, 202; Ahmed, 1/252.

kurbanlığı bulunan kimseler dışında kalanların ihramdan çıkmalarını emretti. Sahabîler: "Bizler, herbirimizin cinsel uzvu menî damlatır halde mi, Mina'ya gideceğiz? (Yani biz ihramsız olduğumuz için hanımlarımızla cinsel ilişkide bulunacak, Hz. Peygamber böyle bir şeyden ihramlı olduğu için mahrum kalacak!)" dediler. Bu sözler, Hz. Peygamber'in (s.a.) kulağına ulaşınca: "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım kurbanlık sevketmezdim. Şayet yanımda kurbanlığım bulunmasaydı elbet ihramdan çıkardım." buyurdu. Bir metinde ise şöyle deniliyor: Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) aramızda ayağa kalktı ve şu konuşmayı yaptı: "Siz de biliyorsunuz ki, sizin Allah'tan en çok korkan, O'na en çok sadakat gösteren ve O'na en çok itaatkâr olanınız benim. Şayet yanımda kurbanlık bulunmasaydı, sizin ihramdan çıktığınız gibi ben de çıkardım. Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım, kurbanlık sevketmezdim. Siz artık ihramdan çıkın." Bir metinde de deniliyor ki: Biz ihramdan çıkınca Allah Rasûlü (s.a.) bize Mina'ya yöneldiğimiz zaman ihrama girmemizi emretti. Biz de Ebtah'da niyetlenip ihrama girdik. Sürâka b. Mâlik b. Cu'şüm: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu iş, bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen böyle mi?" diye sordu. O da: "Ebediyen" cevabını verdi. Bu metinlerin hepsi de *Sahih*'dedir.[155] Bu son metin "Bu iş yalnız sahabîlere mahsustu." diyenlerin görüşünü açık bir şekilde ibtal etmektedir. Çünkü bu takdirde ebediyen değil, yalnız o sene için geçerli olur. Oysa Allah Rasûlü (s.a.) ebediyen geçerli olduğunu söylüyor.

Müsned'de İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: Allah Rasûlü (s.a.) ile ashabı hacca telbiye getirerek Mekke'ye geldiler. Allah Rasûlü (s.a.) "Yanında kurbanlık bulunanlar dışında kalan kimselerden dileyen ihrama girerken niyetlendiği haccı umreye çevirsin." buyurdu. Sahabîler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler, herbirimizin cinsel uzvu meni damlatır halde mi Mina'ya gideceğiz?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Evet" cevabını verdi ve buhurdanlar (veya öd ağaçları) yandı.[156]

Sünen'de Rabî' b. Sebra aracılığıyla babası Sebra'nın şöyle dediği rivayet edilir: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Usfan'a vardığımızda Sürâka b. Mâlik el-Müdlicî: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bize öyle bir şey yaptır ki, bugün doğmuş bir kavim gibi olalım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) "Allah (c.c.), size hac içine umreyi de dahil etti. Mekke'-

---

155. Buharî, 25/32, 81; Müslim, 1213, 1214, 1216.
156. Ahmed, 2/28. Senedi sahihtir.

ve vardığınızda Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapan —yanınla Kurbanlık bulunanlar dışında kalan— kimseler ihramdan çıksınlar" buyurdu.(157)

Sahihayn'da "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Yalnız haccın sözünü ediyorduk..." diye başlayan ve Hz. Âişe'den gelen hadiste deniyor ki: Mekke'ye vardığımızda Hz. Peygamber (s.a.) ashabına "İhrama girerken niyetlendiğiniz haccı umreye çevirin." diye emretti. Bunun üzerine yanında kurbanlık bulunanlar dışındaki insanlar ihramdan çıktılar... Âişe hadisin geri kalan kısmını da söylemektedir.

Buharî'deki bir metinde deniyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk. Mekke'ye gelince Beytullah'ı tavaf ettik. Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık sevketmeyenlerin ihramdan çıkmalarını emretti. Bunun üzerine kurbanlık sevketmeyenler ihramdan çıktılar. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları da sevketmemişlerdi. Bu yüzden onlar da ihramdan çıktılar.

Müslim'in bir metninde ise şöyle deniyor: Allah Rasûlü (s.a.) öfkeli bir halde yanıma girdi. Ben: "Ey Allah'ın Rasûlü! Seni öfkelendiren kimseyi Allah, cehenneme sokar." dedim. O da: "Farkında değil misin? Ben insanlara bir şey emrettim. Bakıyorsun, onlar tereddüd ediyorlar! Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım satın alıp beraberimde kurbanlık sevketmez, onların ihramdan çıktıkları gibi ben de ihramdan çıkardım." buyurdu.(158)

Mâlik, Yahya b. Saîd yoluyla Amra'nın, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini duymuş olduğunu rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zilkâde ayının bitimine beş gün kala yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk. Mekke'ye yaklaşınca Allah Rasûlü (s.a.), yanında kurbanlık bulunmayan kimselerin Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıkmalarını emretti. Yahya b. Saîd diyor ki: Bu hadisi Kâsım b. Muhammed'e söyledim. "Vallahi, Amra hadisi sana olduğu gibi söylemiş." dedi.(159)

Sahih-i Müslim'de İbn Ömer'in Hafsa'dan şunları işittiği rivayet edilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) Veda haccı senesi hanımlarına ihramdan

---

157. Ebu Davud, 1801; Dârimî, 2/51. Senedi hasendir.
158. Buharî, 25/34; Müslim, 1211 (125, 128, 130).
159. Mâlik, *Muvatta*, 1/393. Senedi sahihtir. Buharî, 25/115; Müslim, 1211 (125).

çıkmalarını emretti. "Senin ihramdan çıkmanı engelleyen nedir?" diye sordum. "Ben başımın saçlarını yapışkan bir madde ile birbirine tutuşturdum, ve kurbanımın boynuna kurbanlık nişanı taktım. Kurbanı kesmedikçe ihramdan çıkamam." cevabını verdi.(160)

Sahih-i Müslim'de Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'nın —Allah her ikisinden de razı olsun— şöyle dediği rivayet edilir: İhramlı olarak yola çıktık. Allah Rasûlü (s.a.): "Yanında kurbanlığı bulunan kimse ihramlı kalsın. Kurbanlığı bulunmayan ise ihramdan çıksın." buyurdu.(161)

Yine *Sahih-i Müslim*'de rivayet edildiğine göre Ebu Saîd el-Hudrî anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Yüksek sesle hac için telbiye getiriyorduk. Mekke'ye vardığımızda, Hz. Peygamber (s.a.), kurbanlık sevkedenler hariç bize haccı umreye çevirmemizi emretti. Terviye günü olunca Mina'ya gittik ve hacca niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik.(162)

Sahih-i Buharî'de İbn Abbas'tan gelen bir rivayette deniyor ki: Veda haccında Muhâcirler, Ensâr ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları ihrama girip telbiye getirdiler. Biz de ihrama girip telbiye getirdik. Mekke'ye vardığımızda Allah Rasûlü (s.a.): "Kurbanlığın boynuna nişan takanlar müstesnâ, hac niyetiyle yaptığınız ihram ve telbiyelerinizi umreye çevirin." buyurdu.(163)

Sünen'deki bir rivayete göre Berâ b. Âzib anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabı yola çıktı. Hac için ihrama girdik. Mekke'ye vardığımızda: "Haccınızı umreye çevirin" buyurdu. İnsanlar: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ama biz hac için ihrama girmiştik. Onu umreye nasıl çevirebiliriz?" dediler. O da: "Size emrettiğimi yapmaya bakın" cevabını verdi. Bunun üzerine aynı sözü tekrar tekrar söyleyip durdular. Hz. Peygamber (s.a.) öfkelendi. Sonra gidip öfkeli bir halde Âişe'nin yanına girdi. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzündeki öfke ifadelerini gördü ve: "Seni öfkelendireni Allah öfkelendirir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) "Neden öfkelenmeyeyim ki? Ben bir şey emrediyorum, uyulmuyor!" dedi.(164)

---

160. Müslim, 1229.
161. Müslim, 1236.
162. Müslim, 1247.
163. Buharî, 25/37.
164. Ahmed, 4/286; İbn Mâce, 2982. Senedi hasendir. Heysemî, bu hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/233) kaydetmiş ve demiştir ki: Ebu Ya'lâ rivayet etmiştir. Râvileri, *Sahih* râvileridir.

Biz, Allah'ı kendimize şahit tutarız ki, şayet biz, hac için ihrama girmiş olsak, Allah Rasûlü'nün (s.a.) gazabından sakınmak ve O'nun emrine uymak için bu haccı umreye çevirmenin bize kesinlikle farz olduğu görüşünde olurduk. Vallahi, bu ne O'nun hayatında ve ne de O'ndan sonra neshedilmiş değildir. Buna aykırı bir tek sahih harf bile rivayet edilmemiştir. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.) diğer insanlar dışta kalacak şekilde bunu yalnız ashabına mahsus kılmış da değildir. Aksine Allah Teâlâ, Sürâka'nın Hz. Peygamber'e (s.a.) bunun yalnız kendilerine mi mahsus olduğunu sormasını sağlamış ve Hz. Peygamber (s.a.) cevap olarak ebediyen bunun böyle olduğunu söylemiştir. Bu hadislere ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) muhalefet edenlere öfkelendiği böyle güçlü bir emre kendisini tercih etmemiz gereken şey nedir, bilmiyoruz.

Allah için ne mutlu İmam Ahmed'e (r.h.)! Kendisine Seleme b. Şebîb: "Ey Ebu Abdillah! Bir tek nokta dışında bana göre senin herşeyin güzeldir." demiş; "O nedir?" diye sorusuna "Sen haccın umreye çevirileceğini söylüyorsun." cevabını alınca: "Ey Seleme! Ben senin aklın var sanıyordum! Ben bu konuda Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet edilmiş on bir sahih hadis biliyorum. Onları senin görüşün için terk mi edeyim?!" diye karşılık vermişti.

Sünen'de Berâ b. Âzib'den rivayet ediliyor: Hz. Ali (r.a.), Yemen'den Allah Rasûlü'ne geldiği vakit Hz. Fâtıma'nın renkli elbiseler giyindiğini ve eve güzel kokular serpmiş olduğunu gördü. "Ne bu halin?" diye sordu. O da "Allah Rasûlü (s.a.) ashabına emretti, ihramdan çıktılar." diye karşılık verdi.[165]

İbn Ebî Şeybe, İbn Fudayl —Yezîd— Mücâhid senediyle rivayet eder ki Abdullah b. Zübeyr: "Haccı, ifrâd yapınız. Şu sizin körün sözünü bırakın." dedi. Bunun üzerine İbn Abbas: "Allah'ın, kalbini kör ettiği kimse kuşkusuz sensin. Annene bunu sorsana." deyip onu annesine gönderdi. Annesi: "İbn Abbas doğru söylemiş. Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac yapmak için geldik. Haccı umreye çevirdik. İhramdan tamamen çıktık. Hatta erkeklerle kadınlar arasında buhurdanlar yandı." diye açıklamada bulundu.[166]

165. Ebu Davud, 1797; Nesâî, 5/144. Senedi hasendir.
166. Senedde geçen Yezîd, İbn Ebî Ziyâd el-Hâşimî el-Kûfî olup zayıf râvidir. Diğer râviler sikadır. Hadisi Ahmed de olayı aktarmaksızın benzer tarzda İbn Abbas'tan rivayet etmişse de senedinde meçhul râvi vardır. Bk. *Müsned*, 1/290, 360 ve 6/344, 345.

Sahih-i Buharî'deki bir rivayete göre İbn Şihâb (Zührî) anlatıyor: Ben bir soru sormak üzere Atâ'nın yanına girdim. Dedi ki: Câbir b. Abdullah bana şunları anlattı: Câbir'in kendisi, Hz. Peygamber (s.a.) beraberinde Mekke'ye kurbanlık develer sevkettiği gün O'nunla haccetmişti. Sahabîler ifrâd haccına niyetlenip ihrama girmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapmakla ihramınızdan çıkın, saçlarınızı kısaltın, sonra terviye gününe kadar ihramsız kalın. O gün gelince hacca niyetlenip ihrama girin, telbiye getirin. Evvelki ihramına girdiğiniz ifrâd haccını temettu' haccına çevirin." buyurdu. Sahabîler: "Hac diye isimlendirdiğimiz halde şimdi o haccı nasıl temettu'a çevirmek suretiyle umre yaparız?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.): "Size emrettiğimi yapın. Şayet ben kurbanlık sevketmemiş olaydım, elbet size emrettiğim gibi yapardım. Fakat kurban yerine ulaşıncaya (yani Mina'da kesilinceye) kadar ihramlıya haram olan hiçbir şey bana helâl olmaz." buyurdu. Onlar da denileni yaptılar.(167)

Yine *Sahih-i Buharî*'de Câbir'den rivayet edilen "Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler."...diye başlayan hadiste denmektedir ki: Hz. Peygamber (s.a.) ashabına haclarını umreye çevirmelerini ve tavaf etmelerini, kurbanlık sevkedenler dışında kalan kimselerin saçlarını kısaltmalarını emretti. Sahabîler: "Bizler herbirimizin cinsel uzvu meni damlatır olduğu halde Mina'ya mı gideceğiz?" dediler. Bu söz, Hz. Peygamber'in (s.a.) kulağına ulaştı. Bunun üzerine: "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım kurbanlık sevketmezdim. Yanımda kurbanlık bulunmasaydı elbet ihramdan çıkardım." buyurdu.(168)

Sahih-i Müslim'de Veda haccı konusunda Câbir'den gelen rivayete göre şöyle anlatıyor: Mekke'ye geldiğimizde Kâbe'yi tavaf ettik, Safa-Merve arasında sa'y yaptık. Allah Rasûlü (s.a.) bizden, yanında kurbanlık bulunmayanların ihramdan çıkmasını emretti. "Bu nasıl bir ihramdan çıkıştır?" diye sorduk. "Tamamen hac ihramından çıkmak gibidir." cevabını verdi. Bunun üzerine hanımlarımızla cinsel ilişkide bulunduk, güzel kokular süründük ve elbiselerimizi giydik. O vakit, arefe gününe dört gece kalmıştı. Sonra terviye günü niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Müslim'in başka bir metninde ise şöyle deniyor: Hz. Peygamber (s.a.); "Sizlerden yanlarında kurbanlık bulunmayanlar ihramdan çıksın ve niyetlendikleri haccı

167. Buharî, 25/34.
168. Buharî, 25/81, 26/6, 47/15, 94/3, 96/27.

umreye çevirsinler." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ile yanında kurbanlık bulunanlar dışında bütün insanlar ihramdan çıktılar ve saçlarını kısalttılar. Terviye günü olunca Mina'ya yöneldiler ve hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler.[169]

Bezzâr'ın *Müsned*'inde Enes'ten (r.a.) sahih senedle rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) ile ashabı hac ve umreye niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler. Mekke'ye vardıklarında Beytullah'ı tavaf ettiler, Safa-Merve arasında sa'y yaptılar. Allah Rasûlü (s.a.) onlara ihramdan çıkmalarını emretti. Sahabîler bundan korkup çekindiler. Allah Rasûlü (s.a.): "İhramdan çıkın. Şayet yanımda kurbanlık bulunmasaydı elbet ben de ihramdan çıkardım." buyurdu. Bunun üzerine sahabîler ihramdan çıktılar ve hanımlarıyla cinsel ilişkide bulunmaları helâl oldu.

Sahih-i Buharî'de rivayet edildiğine göre Enes anlatıyor: Biz de beraberinde olduğumuz halde Allah Rasûlü (s.a.) Medine'de öğleyi dört, Zülhuleyfe'de ikindiyi iki rekât olarak kıldırdı. Sonra geceyi orada geçirdi. Sabah olunca devesine bindi. Deve, O'nu Beydâ tepesinin zirvesine çıkarınca Hz. Peygamber (s.a.) Allah'a hamdetti ve tesbîh getirdi. Sonra hac ve umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. İnsanlar da hac ve umreye niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler. Mekke'ye vardığımızda insanlara ihramdan çıkmalarını emretti. Terviye günü olunca hacca niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler...[170]

Yine *Sahih-i Buharî*'de rivayet edildiğine göre Ebu Musa el-Eş'arî anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) beni Yemen'e kavmime gönderdi. O, Bathâ'da iken gelip O'na yetiştim. Bana: "Neye niyetlendin?" diye sordu. Ben de "Hz. Peygamber'in niyet ettiği şeye niyetlendim." cevabını verdim. Bunun üzerine: "Peki yanında herhangi bir kurbanlık var mı?" diye sordu. "Hayır" dedim. Bana emretti, Beytullah'ı tavaf ettim, Safa-Merve arasında sa'y yaptım. Sonra emretti, ihramdan çıktım.[171]

Sahih-i Müslim'deki bir rivayete göre Hüceymoğullarından bir adam İbn Abbas'a: "İnsanları birbirine düşüren şu, 'Kim Beytullah'ı tavaf ederse ihramdan çıkmış olur' fetvası nedir?" diye sordu. O da cevap olarak: "Hoş görmeseniz de Peygamberinizin (s.a.) sünneti budur." dedi.[172]

169. Müslim, 1213, 1218.
170. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 67.
171. Buharî, 25/32.
172. Müslim, 1244.

İbn Abbas doğru söylemektedir. Beytullah'ı tavaf eden ve yanında kurbanlık hayvanı bulunmayan herkes —ister ifrâd, ister kırân, isterse temettu' yapmakta olsun— ya zorunlu olarak ya da hükmen ihramdan çıkmış olur. İşte reddini ve kabul edilmemesini gerektiren herhangi bir sebep bulunmayan sünnet budur. Tıpkı Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadisinde olduğu gibi: "Gün, buradan devrilip gece şuradan belirince oruçlu iftar eder."[173] Bu hadis ya "hükmen iftar etmiş olur" şeklinde ya da "iftar etme vakti girmiş ve bu vakit onun için iftar vakti olmuştur" şeklinde anlaşılacaktır. İşte Beytullah'ı tavaf eden için de durum böyledir. Ya hükmen ihramdan çıkmış sayılacaktır, ya da bu vakit onun için, ihram vakti olmayıp yalnızca ihramdan çıkış vakti olacaktır. Yanında kurbanlık hayvanı bulunmadığı sürece bu böyledir. Sünnetten açık olarak anlaşılan da budur.

Yine *Sahih-i Müslim*'de Atâ'dan rivayet edildiğine göre İbn Abbas derdi ki: "İster hacı olsun ister olmasın, Beytullah'ı tavaf eden herkes mutlaka ihramdan çıkar." Yine derdi ki: "İster Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra olsun, isterse yapmadan önce olsun bu böyledir." İbn Abbas bunu Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine Veda haccı sırasında ihramdan çıkmalarını emretmesine dayanarak söylemiştir.[174]

Sahih-i Müslim'de İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Bu, kendisiyle faydalandığımız bir umredir. Yanında kurbanlık bulunmayan ihramdan çıksın, ihramlıya haram olan her şey ona helâl olmuştur. Artık kıyamet gününe kadar umre hacca girmiştir." buyurdu.[175]

Abdürrezzak, Ma'mer —Katâde— Ebu'ş-Şa'sâ senediyle İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Hacca niyetlenip ihrama girerek gelen kimse Beytullah'ı tavaf ettiğinde onun bu tavafı, istese de istemese de, haccını umreye çevirir." Râvi (Ebu'ş-Şa'sâ) diyor ki: İbn Abbas'a "İnsanlar senin bu sözüne karşı geliyorlar" dedim. O da: "Hoşlanmasalar da Peygamberlerinin sünneti budur." dedi.[176]

Bunu Hz. Peygamber'den (s.a.) adını verdiğimiz ve vermediğimiz da-

173. Buharî, 30/33, 43, 44; Müslim, 1100.
174. Müslim, 1245. İbn Abbas'ın bu görüşü, çoğunluğun görüşüne aykırıdır. Onun dışında kalan âlimlerin umumuna göre hacı, sırf kudûm tavafı ile ihramdan çıkamaz. Arafat'ta vakfe yapar, cemre taşlar, tıraş olur, ziyaret tavafını yapar; işte ancak o zaman ihramdan çıkar. Daha geniş bilgi için bk. Nevevî, *Şerhu Müslim*, 8/230.
175. Müslim, 1241.
176. Senedi sahihtir.

ha başka sahabîler de rivayet etmiştir. Onlardan da tâbiînin ileri gelenlerinden çeşitli gruplar aktarmıştır. Sonuçta kuşku bırakmayacak, kesin bilgi verecek ve hiç kimsenin inkârına veya "Böyle bir şey olmadı" demesine imkân vermeyecek bir şekilde bize kadar ulaşmıştır. Bu görüş Allah Rasûlü'nün (s.a.) aile fertlerinin, ümmetin ilim deryası büyük âlim İbn Abbas ve öğrencilerinin, Ebu Musa el-Eş'arî'nin, ehl-i sünnet ve ehl-i hadisin imamı Ahmed b. Hanbel ve takipçilerinin, onun yanında ehl-i hadisin, Basra kadısı Abdullah b. Hasan el-Anberî'nin ve Zahirîlerin görüşüdür.

15— Haccın Umreye Çevrilmesine Muhalefet Edenlerin Gerekçeleri:

Bu hadislere muhalefet edenlerin gerekçeleri vardır:

Birinci gerekçe: Bu hadisler neshedilmiştir.

İkinci gerekçe: Bunlar sahabeye özgüdür. Başkalarının, bu hadislerin ortaya koyduğu hükümde onlara ortak olmaları düşünülemez.

Üçüncü gerekçe: Aksine hüküm bildiren hadislerle bu hadislerin çelişmeleri. Bu hadisler karşısında ortaya koydukları gerekçelerin toplamı bu kadardır.

Şimdi biz bu gerekçeleri teker teker sıralayıp Allah'ın yardım ve tevfikiyle bunlarda görülen yanlışlıkları ortaya koyacağız.

a) Bu Hadisler Neshedilmiştir:

Birinci gerekçe, nesihtir. Nesh için şu dört şeye ihtiyaç varken bunlardan hiçbirini ortaya koyamamışlardır. 1) Başka naslara ihtiyaç vardır, 2) Bu naslar bu hadislerle çelişecektir, 3) Bu çelişki yanında hadislere karşı koyabilecek güçte olacaklardır, 4) Bu nasların, bu hadislerden daha sonra oldukları sabit olacaktır. Nesih iddiasında bulunanlar diyorlar ki: Ömer b. Hattâb es-Sicistânî, el-Firyâbî — Eban b. Ebu Hâzim — Ebu Bekir b. Hafs — İbn Ömer senediyle rivayet eder ki, Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) halife olunca: "Ey insanlar! Allah Rasûlü (s.a.) bize müt'ayı (temettu' haccını) önce helâl, sonra haram kıldı." dedi. Bu hadisi Bezzâr, *Müsned*'inde Hz. Ömer'den rivayet etmiştir.[177]

177. Senedde adı geçen Ebân b. Ebu Hâzim, gevşek hafızalı bir râvidir, diğer râviler sikadır. Hadiste "temettu' " değil "müt'a" kelimesi geçiyor. Bu kelime, hem müt'a nikâhı

Hacın umreye çevrilebileceğini mübah görenler diyorlar ki: Şaşılır size! Rüzgârların sarsamadığı sabit dağların karşısına rüzgârların sağa-sola savurduğu heyelân halindeki kum tepesini dikiyorsunuz! Bu hadisin ne senedi, ne metni... Senedi, hadisçilere göre bize karşı delil olamaz. Metnine gelince, metinde geçen "müt'a" kelimesi ile Allah Rasûlü'nün (s.a.) önce helâl, sonra haram kıldığı müt'a nikâhı kastedilmektedir. Bu kelimenin başka türlü anlaşılması şu sebeplerden ötürü asla caiz olmaz:

1- Temettu' haccının haram olmadığı konusunda ümmet icmâ etmiştir. Temettu' haccı ya farzdır, ya mutlak olarak hac ibadeti şekillerinin en faziletlisidir, ya müstehaptır ya da caizdir. Ümmet arasında bunun haramlığını savunan beşinci bir görüş bulunduğunu bilmiyoruz.

2- Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.) şöyle dediği pek çok yoldan sahih olarak rivayet edilmiştir: "Hac yapsaydım elbet temettu' haccı yapardım." Bu sözü Esrem, Sünen'inde ve başka eserlerinde kaydetmiştir.

Abdürrezzak'ın, *Musannef* adlı eserinde rivayet ettiğine göre (Hz. Ömer'in torunu) Sâlim b. Abdullah'a: "Hz. Ömer, temettu' haccını yasakladı mı?" diye sordular. O da: "Hayır, Allah Teâlâ'nın kitabından sonra ha?" diye karşılık verdi. Abdürrezzak'ın Nâfi'den rivayetine göre, bir adam ona "Hz. Ömer temettu' haccını yasakladı mı?" diye sordu; o da "Hayır" cevabını verdi. Yine Abdürrezzak'ın rivayetine göre İbn Abbas demiştir ki: "Temettu' haccını yasakladığını iddia ettiğiniz bu zâtın —yani Hz. Ömer'in— 'Şayet umre yapsam, sonra haccetsem elbet temettu' haccı yapardım, dediğini işittim."

Ebu Muhammed İbn Hazm: "Hz. Ömer'in temettu' haccını yasakladıktan sonra bundan vazgeçip temettu' haccı yapılabileceğini söylediği sahih olarak rivayet edilmiştir." diyorsa da, kendisince neshedilmiş olduğu sahih olan bu görüşe Hz. Ömer'in geri dönmesi imkânsızdır.

3- Hz. Peygamber (s.a.) kendisine bunun yalnızca o seneyi mi mahsus olduğunu yoksa ebediyyen mi böyle olduğunu soran sahabîye "Hayır, ebediyyen" diye cevap vermişken Hz. Ömer'in bunu yasaklaması imkânsızdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu ifadesi, bu konuda neshin olması ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Kendilerinde neshin câri olması imkânsız olan hükümlerden biri budur: Sözünde doğru ve güvenilir olan (Hz. Pey-

---

ve hem de temettu' haccı anlamında kullanılmaktadır. Ancak mutlak olarak kullanıldığında çoğunlukla müt'a nikâhı kastedilmektedir.

gamber'in) devamlılığını ve sürekliliğini haber verdiği hükümde nesih olmaz. Çünkü O'nun haberinde sözünden cayma olmaz.

b) Bu Sahabeye Mahsustur:

İkinci gerekçe, bunun sahabeye mahsus olduğu iddiası. Şunları delil göstermişlerdir:

1- Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Süfyan — Yahya b. Saîd el-Murakkı' senediyle Ebu Zerr'in şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) emriyle haccı umreye çevirmek bize mahsustur."(178)

2- Vekî'nin, Musa b. Ubeyde — Yâkub b. Zeyd senediyle rivayetine göre Ebu Zer diyor ki: "Bizden sonra hiç kimse haccını umreye çeviremez. Zira bu bize, Hz. Muhammed'in (s.a.) ashabına bir ruhsattı."

3- Bezzâr, Yusuf b. Musa — Seleme b. Fazl — Muhammed b. İshâk — Abdurrahman el-Esedî senediyle Yezîd b. Şerîk'in şöyle dediğini rivayet eder: Ebu Zerr'e: "Siz beraberinde iken Allah Rasûlü (s.a.) nasıl temettu' yaptı?" diye sorduk. O da: "Sizin bununla bir ilginiz yok. Bu —yani temettu'—, yalnız bizim için ruhsat verilen bir şeydir." diye cevap verdi.

4- Bezzâr, Yusuf b. Musa — Ubeydullah b. Musa — İsrâil — İbrahim b. Muhacir — Ebu Bekir et-Teymî — Ebu Bekir'in babası ve Hâris b. Süveyd senediyle Ebu Zerr'in hac ve temettu' konusunda "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bize verdiği bir ruhsattır." dediğini rivayet eder.

5- Ebu Dâvud, Hennad es-Serrî — İbn Ebî Zâide — Muhammed b. İshak — Abdurrahman b. Esved — Süleyman yahut Süleym b. Esved senediyle rivayet eder ki Ebu Zer, hacca niyetlenen ve sonra haccı umreye çeviren kişi hakkında şöyle derdi: "Bu, yalnızca Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bulunan kafile içindir."(179)

6- *Sahih-i Müslim*'de Ebu Zerr'in şöyle dediği rivayet edilir: "Temettu' hacci yapmak Hz. Muhammed'in (s.a.) ashabına mahsustur." Bir metinde: "Temettu' haccı bizim için ruhsattı.", bir diğer metinde: "İki müt'a —yani müt'a nikâhı ile temettu' haccı— hâsseten bizim için sahihtir."

---

178. Humeydî, *Müsned*, Hadis no: 132.
179. Ebu Davud, 1807. Râvileri sikadır. Ancak İbn İshâk'ın tedlîsi vardır.

ve bir başka metinde ise: "Temettu' haccı sizden ayrı olarak yalnız bize mahsustur." demiştir.[180]

7- *Sünen-i Nesâî*'de sahih senedle İbrahim et-Teymî'den onun da babasından rivayet edildiğine göre temettu' haccı konusunda Ebu Zer: "Sizin için değil. Size göre bir şey yok. Yalnızca bize, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabına bir ruhsattır." demiştir.[181]

8- Ebu Davud ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde rivayet edildiğine göre Bilâl b. Hâris anlatıyor: "Ey Allah'ın Rasûlü! Haccın umreye çevrilmesi bize mi mahsusdur, yoksa bütün insanlar için genel geçerli bir şey midir?" diye sordum. Allah Rasûlü (s.a.): "Hayır, bize mahsustur." cevabını verdi. Bu hadisi İmam Ahmed de rivayet etmiştir.[182]

9- Ebu Avâne'nin *Müsned*'inde sahih senedle İbrahim et-Teymî'den onun da babasından rivayet edildiğine göre, Hz. Osman'a temettu' haccı soruldu; o da cevap olarak: "Bizim içindir. Sizin için değil." dedi.[183] Sahabeye tahsis edildiğini savunanların gösterdikleri delillerin toplamı işte bu kadar.

Haccın umreye çevrilmesini caiz ve bunun vacip olduğunu söyleyenler diyorlar ki: Bunların hiçbirinde sizin için bir delil yoktur. Çünkü bu sahabe sözleri ya bâtıldır, sözün kendisine nisbet edildiği kimseden asla sahih olarak rivayet edilmemiştir; ya da sahihtir, ancak mâsum (günahsız ve hatasız) olmayan birinin sözüdür, mâsumun (yani Hz. Peygamber'in) naslarına onunla karşı gelinemez.

Birincisi; reddedilemez sahih naslara tercih edilmesinden öte el-Murakkı'ın rivayeti delil bile olmaz. Onun rivayet ettiği hadisle karşı konulduğunda Ahmed b. Hanbel: "el-Murakkı' el-Esedî de kim oluyor?" demişti. Ebu Zer, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı umreye çevirmeyi emrettiğini rivayet etmişti. Ondan rivayet edilen 'bu, sahabeye mahsustur' sözü —şayet sahihse—, neticede onun kendi görüşü demektir. İbn Abbas ve Ebu Musa el-Eş'arî: "Bu, bütün ümmet için genel geçerlidir." demişlerdir. O halde Ebu Zerr'in görüşüne bu iki sahabînin sözüyle karşı konulur ve böylece sahih ve sarih naslar selâmet bulur.

---

180. Müslim, 1224.
181. Nesâî, 5/179, 180.
182. Ebu Davud, 1808; Nesâî, 5/179; Ahmed, 3/469. Senedi zayıftır.
183. İbn Hazm, *Haccetu'l-Vedâ*, s. 276. İsnadı sahihtir.

Hem sonra bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.), hakkında soru sorulan ve hacdan çevrilme olan bu umrenin ebediyyen geçerli olacağını, belli bir nesile mahsus olmayacağını ifade etmiştir ki, bu nas ile de sahabeye mahsus olduğu iddiası bâtıl olur. Bu nas, sened bakımından Ebu Zer'den gelen rivayetten daha sahih ve —şayet Ebu Zerr'in rivayeti sahih olsa yine de— ona göre uyulmaya daha lâyıktır.

Hem Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabının, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yaptığı ve emrettiği bir konuda ihtilâf ettiklerini, bir kısmının "mensûh yahut hususîdir." dediğini ve bir kısmının da "ebediyyen bâkidir" dediğini görsek; neshedildiği yahut hususi olduğunu iddia edenlerin görüşleri, asıl olana aykırı düştüğü için kesin bir delil bulunmaksızın kabul edilmez. En azından bu konudaki rivayetler devamlılığını ve genel geçerliliğini iddia edenlerin görüşleriyle çelişiklik arzeder. İki çekişmeli kişi arasında delil hüküm verir. Çekişme ortaya çıktığında, davayı Allah'a ve Peygamberine (s.a.) iletmek vacip olur. Şu halde Ebu Zer ile Hz. Osman, "Haccı umreye çevirme neshedilmiştir veya hususîdir." derler ve Ebu Musa ile Abdullah İbn Abbas da: "Bu iş bâkidir ve hükmü umumîdir." derlerse, nesih ve hususîlik iddiasında bulunanların delil göstermeleri gerekir.

Bilâl b. Hâris'in rivayet ettiği merfû hadise gelince; bu hadis yazılmaz (kayda değmez) ve böylesi bir hadisle yukarıda sıralanan sabit direkler mesabesindeki sahih hadislere karşı gelinemez.

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah diyor ki: Babam, 'hacca niyetlenip ihrama giren kimse şayet Beytullah'ı tavaf eder, Safa-Merve arasında sa'y yaparsa; haccını umreye çevirebilir' görüşündeydi. Temettu' haccı hakkında, "Allah Rasûlü'nün (s.a.) iki emrinin sonuncusudur." demiştir. Allah Rasûlü (s.a.): "Haccınızı umreye çevirin." buyurmuştur. Abdullah sözünü şöyle sürdürüyor: Babama: "Peki haccın umreye çevrilmesi konusunda Bilâl b. Hâris'in hadisi —yani bize mahsustur sözü— hakkında ne diyorsun?" diye sordum. O da: "Ben bu görüşte değilim. Bu adam tanınmıyor. Bu, senedi tanınmayan bir hadistir. Bence Bilâl b. Hâris hadisi sâbit değildir." cevabını verdi... İşte ne dediği ortada?

Ben derim ki: İmam Ahmed'in sözlerinin doğruluğunu ve bu hadisin sahih olmadığını gösteren bir delil de şudur: Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere haclarını çevirmelerini emrettiği bu temettu' haccının ebediyyen geçerli olduğunu haber vermiştir. Böyle söyledikten sonra bu hac şeklinin sahabîlere mahsus olduğunu söylediği artık nasıl sabit olabilir ki? Bu en imkânsız bir şeydir. Nasıl sahabîlere haccı umreye çevirmelerini emredip "Kıyamet

gününe kadar umre, hacca dahil olmuştur" diye belirtir de sonra O, bunun sonraki nesillere değil, yalnız sahabeye mahsus olduğunu söylediği sabit olabilir? Biz Allah'ı şahit tutarız ki, bu Bilâl b. Hâris hadisi Allah Rasûlü'nden (s.a.) sahih olarak gelmemiştir, O'nun hakkında yapılan bir hatadır. Bilâl b. Hâris'in rivayeti, Allah Rasûlü'nden (s.a.) bunun aksini rivayet eden güvenilir ve sağlam ilim nakilcilerinin rivayetlerine nasıl tercih edilebilir? Hem sonra Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle buyurduğu sabitken İbn Abbas (r.a.) nasıl aksine fetva verir, ömrü boyunca avamdan havâs'tan insanların bulunduğu meclislerde bunun üzerinde tartışmalar yapar ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) pek çok sayıda ashabı bulunurken bunlardan hiçbir adam kalkıp da "Bu, bize mahsustur. Bizden başkaları için bu hak yoktur" demez ve neticede sahabenin ölümünden sonra Ebu Zerr'in bunu kendilerine mahsus gördüğü ortaya çıkar?!.

Hz. Osman'ın (r.a.) temettu' haccı konusunda bunun kendileri için olduğu, kendilerinden başkaları için geçerli olmadığı yolundaki sözü ile Ebu Zerr'in sözünün hükümleri eşittir. Ebu Zer ve Hz. Osman'dan gelen rivayetin üç şeye ihtimali vardır:

1- Bunun caizliğinin sahabeye mahsus olduğu. Haccı umreye çevirmeyi haram sayanlar bu şekilde anlamaktadırlar.

2- Vacip olmasının sahabeye mahsus olduğu. Üstadımız —Allah ruhunu mukaddes eylesin— bu görüşteydi. Derdi ki: Allah Rasûlü (s.a.), haccı umreye çevirmelerini sahabeye emredip buyurmuştur ve sahabe bu emri yerine getirmek üzere harekete geçmekte kararsızlık geçirince öfkelenmiştir ki, işte bundan ötürü bu çevirme işi onlara farz kılınmıştı. Ama kıyamet gününe kadar ümmet için caiz ve müstehaptır. Ancak o ilim deryası İbn Abbas bunda ısrar edip kıyamet gününe kadar ümmete vacip saymış ve kurbanlık sevketmeyen her ifrâd ve kırân haccı yapan kimsenin kesinlikle ihramdan çıkmasının farz olduğunu, hatta istemese bile ihramdan çıkmış sayılacağını söylemiştir. Ben, onun görüşüne üstadımızın görüşüne nisbetle daha çok eğilim göstermekteyim.

3- Üçüncü ihtimal: Sahabeden sonra hiç kimse ister kırân, ister ifrâd yapsın kurbanlık hayvanı bulunmaksızın hacca başlayamaz. Başlarsa haccı umreye çevirme gereğini duyar. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) son olarak emrettiği gibi kurbanlık sevketmemişse temettu', sevketmişse kırân yapması farz olur. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekilde emrettiği sahih yolla aktarılmıştır. Bir kimse ifrâd haccı yapmak üzere ihrama girip tavaf ettiğinde; haccı, tek umreye çevirip temettu' yapamaz. Bu, yalnız sahabe

içindi. Çünkü onlar, Hz. Peygamber (s.a.) temettu' haccını ve haccı umreye çevirmeyi emretmeden önce baştan ifrâd haccı için ihrama girmişlerdi. Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' yapma ve haccı umreye çevirme emri kesinlik kazanınca, artık hiç kimsenin O'na muhalefet edip ifrâd haccı yapma, sonra da onu umreye çevirme hakkı kalmamıştır.

Bu son iki ihtimali düşündüğün zaman görürsün ki, bunlar birinci ihtimale göre ya daha ağırlık kazanmaktadırlar, ya da ona denktirler ve sabit, sarih hadislerin onunla çatışmaları toptan ortadan kalkar. Başarı yalnız Allah'tandır.

Müslim'in *Sahih*'inde, temettu' haccının sahabeye mahsus olduğu yolunda Ebu Zerr'den aktardığı rivayete gelince; şayet bununla temettu' haccının aslı kastediliyorsa hiçbir müslüman bu görüşte değildir. Aksine müslümanlar, temettu' haccının kıyamete kadar caiz olduğunda görüş birliği içindedirler. Şayet haccı umreye çevirme suretiyle temettu' yapma kastediliyorsa, bu da yukarıda sıralanan üç yöne muhtemeldir. el-Esrem *Sünen*'inde diyor ki: Ahmed b. Hanbel bize, Abdurrahman b. Mehdî — Süfyan-A'meş — İbrahim et-Teymî senediyle Ebu Zerr'in temettu' haccı konusunda "Bu bize mahsustur" dediğini aktardıktan sonra dedi ki: "Allah, Ebu Zerr'e rahmet etsin. Temettu' haccı Allah'ın (c.c.) kitabında: "kim umreyi hacca eklemek suretiyle temettu' yaparsa..." şeklinde[184] (umumî olarak) geçmektedir."

Haccın umreye çevrilmesini kabul etmeyenler diyorlar ki: Ebu Zer ve Hz. Osman'ın söyledikleri "bu neshedilmiştir yahut sahabeye mahsustur." şeklindeki böylesi bir söz re'y ile söylenemez. O halde bu sözü söyleyen, devamlılığını ve genel geçerliliğini iddia edenlerin bilmedikleri fazla bir bilgiye sahip demektir. Çünkü iddia edenler ıstıshâb deliliyle nassın devamlılık ve genel geçerliliğine hükmediyorlar; bunlar, dava edilen mal karşısındaki zilyed mesabesindedirler. Neshedildiğini[185] ve hususîliğini iddia edenler ise beyyine (delil, şahid) getirip de zilyede tercih edilenler mesabesindedirler.

Haccın umreye çevirilebileceğini caiz görenler diyorlar ki: Bu, kuşku-

184. Bakara, 2/196.
185. "Neshedildiğini" diye tercüme ettiğimiz kısım, metnin Arapça aslında "feshedildiğini" diye kaydedilmekteyse de, konunun gelişinden anlaşılacağı üzere tercüme ettiğimiz şekilde olmalıdır.

suz fasit bir sözdür. Hatta kuşkusuz re'y (delile dayanmayan kişisel görüş)dir. Bunun, Hz. Osman ve Ebu Zerr'den daha büyük birinin re'yi olduğunu İmrân b. Husayn, *Sahihayn*'daki şu rivayetiyle —metin Buharî'nindir— açık bir şekilde ortaya koymuştur: "Daha Kur'an âyetleri inerken biz Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte temettu' yaptık. Sonra bir adam kendi re'yi ile dilediğini söyledi." Müslim'deki metin ise şöyledir: "Allah'ın (c.c.) kitabında temettu' haccı ile ilgili âyet indi. Allah Rasûlü (s.a.) bize temettu' yapmamızı emretti. Sonra temettu' haccını nesheden bir âyet inmedi. Allah Rasûlü (s.a.) de vefat edinceye kadar bunu yasaklamadı. Bir adam kendi re'yi ile dilediğini söyledi." Bir metinde İmrân b. Husayn'ın "bir adam" sözüyle Hz. Ömer'i kasdettiği belirtiliyor.[186]

Kendisine temettu' haccını soran ve "Baban bunu yasakladı." diyen adama karşı Abdullah İbn Ömer: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) emri mi, yoksa babamın emri mi uyulmaya daha lâyıktır?" diye karşılık verdi.[187]

İbn Abbas, bu konuda kendisine Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in görüşlerini ileri sürerek karşı koymaya çalışanlara "Üzerinize gökten taş yağacak, nerdeyse! Ben, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu diyorum; siz, Ebu Bekir ve Ömer şöyle dedi, diyorsunuz!" şeklinde karşılık verdi.[188] İşte bu âlimlerin cevabıdır; "Osman ve Ebu Zer, Allah Rasûlü'nü (s.a.) sizden daha iyi bilirler." diyenlerin cevabı değildir. İbn Abbas ve Abdullah İbn Ömer de kalkıp "Ebu Bekir ve Ömer, Allah Rasûlü'nü (s.a.) bizden daha iyi bilirler." deselerdi ya! Ne sahabeden, ne de tâbiînden hiç kimse, Allah Rasûlü'nün (s.a.) nassını bu cevapla redde razı olmaz. Onlar, Allah ve Rasûlünü en iyi bilenlerdir ve ismet sahibi olmayanın görüşünü, ismet sahibinin sözüne tercihten de en çok sakınan insanlardır. Hem sonra ismet sahibinden, bunun kıyamete kadar bâki olduğu yolunda nas sabit olmuştur. Ali b. Ebu Tâlib (r.a.), Sa'd b. Ebî Vakkas, İbn Ömer, İbn Abbas, Ebu Musa, Saîd b. Müseyyeb ve tâbiînin çoğunluğu bâki olduğunu söylemişlerdir. Şu olay da gösterir ki; bu, tam bir re'ydir, Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle bir şey söylediği söylenemez: Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) temettu' haccını yasaklayınca Ebu Musa el-Eş'arî, ona: "Ey mü'minlerin emîri! Hac ibadeti konusunda icad ettiğin de ne?" diye sordu. O da şöyle cevap verdi: "Ya Rabbimizin kitabına uyarız ki Allah: 'Hac ve umreyi Allah için ta-

---

186. Buharî, 25/36, 65/33; Müslim, 1226 (165, 166, 172); Nesâî, 5/149, 150.
187. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 101.
188. Bu rivayet ileride gelecektir. Bk. Dipnot: 203.

mamlayın! buyuruyor;[189] yahut da Allah Rasûlü'nün sünnetine uyarız. Zira Allah Rasûlü (s.a.) kurbanını kesinceye kadar ihramdan çıkmadı." Görüldüğü gibi Ebu Musa ile Hz. Ömer haccın temettu'a çevrilmesini ve yeni baştan ihrama girilmesini engellemenin hac ibadeti konusunda Hz. Ömer'in icad ettiği bir re'y olup Allah Rasûlü'nden (s.a.) böyle bir rivayetin bulunmadığında hemfikirdirler. Hz. Ömer neyi delil gösterirse göstersin Ebu Musa, Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) bütün halifeliği süresince ve Hz. Ömer'in halifeliğinin ilk zamanlarında insanlara, haccın umreye çevirilebileceği fetvasını verirdi. Nihayet Hz. Ömer (r.a.) bunu yasaklaması konusunda onunla görüştü ve her ikisi de bunun hac ibadeti hususunda Hz. Ömer'in (r.a.) ortaya attığı bir re'y olduğunda birleştiler. Sonra Hz. Ömer'in bu görüşünden vazgeçtiği sahih senedle rivayet edilmiştir.

c) Aksini İfade Eden Hadisler de Vardır:

Üçüncü gerekçe: Haccın umreye çevrilebileceğini ifade eden hadislerin, aksini ifade eden hadislerle çatışması. Buna delil olarak şu hadisleri gösteriyorlar:

1- Müslim, *Sahih*'inde Zührî-Urve yoluyla Hz. Âişe'nin (r.anha) şöyle dediğini rivayet eder: Veda haccı için Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Kimimiz umreye, kimimiz hacca niyetlenerek ihrama girdik, telbiye getirmeye başladık. Mekke'ye vardığımızda Allah Rasûlü (s.a.): "Kim umre ihramına girmiş ve kurbanlık sevmetmemişse ihramdan çıksın. Kim de umre ihramına girmiş ve kurbanlık sevketmişse kurbanını kesinceye kadar ihramdan çıkmasın. Hacca niyetlenip ihrama girenlerse haclarını tamamlasınlar." buyurdu...[190]

2- Yine Müslim'in, *Sahih*'inde Mâlik — Ebu'l-Esved — Urve senediyle rivayetine göre Hz. Âişe anlatıyor: Veda haccı senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte çıktık. Kimimiz umreye, kimimiz hac ve umreye ve kimimiz de hacca niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Allah Rasûlü (s.a.) ise hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Umreye niyetlenenler ihramdan çıktılar. Hacca veya hem hacca, hem umreye niyetlenenler ise kurban bayramının birinci günü oluncaya kadar ihramdan çıkmadılar.[191]

---

189. Bakara, 2/196.
190. Müslim, 1211 (112). Yukarıda geçti.
191. Buharî, 25/34; Müslim, 1211 (118).

3- İbn Ebî Şeybe, Muhammed b. Bişr el-Abedî — Muhammed b. Amr b. Alkame — Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac yolculuğuna çıktık, üç gruba ayrıldık: Kimimiz umre ile hacca, kimimiz ifrâd haccına ve kimimiz de yalnız umreye niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Hem hacca ve hem de umreye niyetlenenler hac görevlerini tamamen bitirinceye kadar ihram dolayısıyla haram olan hiçbir şey onlara helâl olmadı. İfrâd haccına niyetlenenler de yine hac görevlerini tamamen bitirinceye kadar ihram dolayısıyla haram olan hiçbir şey onlara helal olmadı. Yalnız umreye niyetlenenler Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapınca ihramlıya haram olan şeyler onlara helâl oldu ve nihayet hacca yöneldiler.[192]

4- Müslim'in *Sahih*'inde İbn Vehb — Amr b. Hâris — Muhammed b. Nevfel senediyle rivayetine göre Iraklı bir adam, Muhammed b. Nevfel'e: "Bir kimse hac niyetiyle ihrama girse, Beytullah'ı tavaf edince ihramdan çıkabilir mi, çıkamaz mı? Benim için Urve b. Zübeyr'e bir sor." diye ricada bulundu... Urve, orada geçen konuşmalardan sonra şunları söyledi: Allah Rasûlü (s.a.) hac yaptı. (Teyzem) Âişe bana şöyle haber verdi: Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye geldiğinde önce abdest almakla işe başladı. Sonra Beytullah'ı tavaf etti. Sonra Ebu Bekir hac yaptı. O da ilk olarak Beytullah'ı tavafla işe başladı. Sonra bu umre sayılmadı. Sonra Ömer de böyle yaptı. Sonra Osman hac yaptı. Onun da ilk önce Beytullah'ı tavafla işe başladığını gördüm. Sonra bu umre sayılmadı. Sonra Muaviye ve Abdullah İbn Ömer hac yaptılar. Daha sonra babam Zübeyr b. Avvam'la birlikte hac yaptım. O da ilk olarak Beytullah'ı tavafla başladı. Sonra bu umre sayılmadı! Daha sonra Muhacirleri ve Ensâr'ı gördüm, onlar da böyle yapıyorlardı. Sonra bu umre sayılmadı. En son böyle yaptığını gördüğüm kimse İbn Ömer'di. Sonra İbn Ömer haccı bozup umreye çevirmedi. İşte İbn Ömer yanlarında! Ona niçin sormuyorlar? Geçmiş büyüklerden hiçbiri Mekke'ye ayağını bastığında ilk olarak Beytullah'ı tavaf etmeden önce bir şey yapmazdı. Ama sonra onlar ihramdan çıkmazlardı. Annem (Esmâ) ile teyzemi (Hz. Âişe) Mekke'ye ayak bastıklarında gördüm, ilk olarak Beytullah'ı tavaftan önce bir şey yapmazlardı. Beytullah'ı tavaf eder, ama ihramdan çıkmazlardı.[193]

---

192. Senedi hasendir.
193. Müslim, 1235. Bk. Dipnot: 91.

İşte haccı umreye çevirme hadislerine karşı ileri sürdükleri hadisler bunlar. Allah'a hamd ve şükürler olsun, bunlarda bir çatışma yoktur.

Zührî — Urve — Âişe senediyle rivayet edilen birinci hadisi ele alalım: Bu hadiste ya Abdülmelik b. Şuayb, ya babası Şuayb, ya dedesi Leys, yahut onun üstadı Akîl yanlışlık yapmıştır. Çünkü Mâlik, Ma'mer ve diğer muhaddisler Zührî — Urve — Âişe senediyle hadisi rivayet etmişler ve Hz. Peygamber'in (s.a.), yanında kurbanlık bulunmayan kimselerin tavaf ve sa'y yapınca ihramdan çıkmalarını emrettiğini açıkça belirtmişlerdir. Mâlik, Yahya b. Saîd — Amra senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zilkâde ayının bitimine beş gün kala yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk. Mekke'ye yaklaştığımızda Allah Rasûlü (s.a.), yanında kurbanlık hayvanı bulunmayan kimselerin Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapınca ihramdan çıkmalarını emretti..."(194) Yahya diyor ki: Bu hadisi Kâsım b. Muhammed'e aktardım. "Vallahi (Amra) sana hadisi olduğu gibi aktarmış." dedi.

Mansûr, İbrahim — Esved senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğu yalnız hac yolculuğu olarak görüyorduk. Mekke'ye vardığımızda Beytullah'ı tavaf ettik. Hz. Peygamber (s.a.), kurbanlık sevketmeyenlerin ihramdan çıkmalarını emretti. Bunun üzerine kurbanlık sevketmemiş olanlar ihramdan çıktılar. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları da kurbanlık sevketmeyenler arasında oldukları için onlar da ihramdan çıktılar.(195)

Mâlik ile Ma'mer, her ikisi de İbn Şihab — Urve senediyle Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet ederler: Veda haccı senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Umreye niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): "Kimin yanında kurbanlık varsa hacla umreye birlikte niyetlensin, her ikisinin de yapılması gereken vazifelerini yerine getirmeden ihramdan çıkmasın." buyurdu.(196)

İbn Şihab, Urve aracılığıyla Hz. Âişe'den, Sâlim'in babası (İbn Ömer) aracılığıyla Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayetine benzer bir rivayette bulunur. Rivayetin metni şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında umreyi

---

194. Yukarıda geçti.
195. Buharî, 25/34; Müslim, 1211 (128).
196. Buharî, 25/31; Müslim, 1211; Mâlik, 1/410, 411.

hacca ilâve etmek suretiyle temettu' yaptı. Kurbanlık sevketti. Kurbanlığını Zülhuleyfe'den beraberinde götürdü. Allah Rasûlü (s.a.) önce umreye niyetlenip ihrama girdi, telbiyeye başladı. Sonra hacca niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. İnsanlar da Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte umreyi hacca ilâve etmek suretiyle temettu' yaptılar. İnsanların kimileri kurbanlık alıp beraberinde sevketmiş, kimileri ise kurbanlık getirmemişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye gelince insanlara şöyle hitap etti: "Sizlerden kurbanlık sevkedenlerin, haclarını tamamlayıncaya kadar kendilerine ihramdan dolayı haram olan şeylerden hiç birini yapmaları helâl olmaz. Kurbanlık sevketmemiş olanlar Beytullahı tavaf etsinler, Safa-Merve arasında sa'y yapsınlar ve saçlarını kısaltıp ihramdan çıksınlar. Sonra hacca niyetlenip ihrama girsinler ve kurban kessinler. Kurbanlık bulamayanlar üç gün hacda, yedi gün de evlerine dönünce oruç tutsunlar..."(197)

Abdülaziz el-Mâcişûn, Abdurrahman b. Kâsım — babası Kâsım senediyle Âişe'den: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Hatırımıza hacdan başka bir şey getirmiyordük..." diye başlayan hadisi rivayet eder. Bu hadiste Hz. Âişe devamla der ki: Mekke'ye vardığımda Allah Rasûlü (s.a.) ashabına: "Haccı, umreye çevirin." buyurdu. Bunun üzerine yanında kurbanlık bulunanlar dışında insanlar ihramdan çıktılar.(198)

A'meş, İbrahim aracılığıyla Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Hatırımıza hacdan başka bir şey getirmiyorduk. Mekke'ye vardığımızda ihramdan çıkmamız emredildi..."(199)

Abdurrahman b. Kâsım, babası yoluyla Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Hatırımıza hacdan başka bir şey getirmiyorduk. Serif'e vardığımızda hayız oldum. Ben ağlarkan Allah Rasûlü (s.a.) yanıma girdi. "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Ben de: "Vallahi, keşke bu sene hac yapmayaydım..." dedim. (Râvî hadisin devamını genişçe veriyor. Bu kısımda Hz. Âişe diyor ki:) Mekke'ye vardığımda Hz. Peygamber (s.a.): "Haccınızı umreye çevirin." buyurdu. Bunun üzerine yanında kurbanlık bulunanlar müstesna olmak üzere insanlar ihramdan çıktılar.(200)

197. Buharî, 25/104; Müslim, 1227.
198. Müslim, 1211 (120).
199. Müslim, 1211 (129).
200. Müslim, 1211 (120).

Bu metinlerin hepsi *Sahih*'de olup Câbir, İbn Ömer, Enes, Ebu Musa, İbn Abbas, Ebu Saîd, Esmâ, Berâ, Hafsa ve başka sahabîlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.), ashabına yanında kurbanlık hayvanı bulunanlar dışında herkesin ihramdan çıkmasını ve haclarını umreye çevirmelerini emrettiği yolundaki rivayetlerine de uygundur. Bütün bu sahabîlerin Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabına kurbanlık sevkedenler dışında herkesin ihramdan çıkmasını ve daha önceki hac niyetlerini temettu' niyetine çevirmelerini emretmesi konusunda ittifak sağlamış olmaları bu rivayetin yanlışlığına ve bu rivayette bir yanılgı bulunduğuna delildir. Bunu şu husus da ortaya koyar: Bu rivayet Leys — Akîl — Zührî — Urve senediyle aktarılmıştır. Aynı Leys, Akîl — Zührî — Urve — Âişe senediyle, Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' haccını ve kurbanlık sevketmeyenlerin ihramdan çıkmaları emrini içeren Zührî — Sâlim — babası İbn Ömer senediyle rivayet etmiş olduğu hadisin benzerini rivayet eden râvidir.

Sonra düşündüğümüzde gördük ki, Hz. Âişe'nin hadisleri birbirini doğrulamaktadır. Yalnız bazı râviler, bir kısım rivayetlerde eklemeler yapmışlar; bazıları hadisi özetleyerek, bazıları sadece bir kısmını aktararak ve bazıları da aynı anlamı ifade edecek sözlerle (rivayet bi'l-mâna metoduyla) rivayet etmişlerdir. Sözkonusu hadiste hacca niyetlenenlerin ihramdan çıkmalarını meneden bir ifade bulunmamaktadır. Yalnızca, Hz. Peygamber'-(s.a.) haccı tamamlamayı emrettiği ifadesi yer almaktadır. Şayet bu ifa-sahihse maksat ihram üzere devam olacaktır. Şu halde bunun ihramdan çıkmayı ve haccı umreye çevirmeyi emirden önce ifade edilmiş olması ve tamamlama emrine ârız olan ziyade bir emir olması belirginlik kazanmış demektir. Nitekim haccın ifrâd, temettu' ve kırân türleri arasında tercihin serbest bırakılması üzerine de böyle ziyade bir emir ârız olmuştu. Bunun bu şekilde belirginlik kazanması kaçınılmazdır. Aksi halde bu, haccı feshetme emrini ve haccı feshetme emri de ifrâd haccına izni neshetmiş olur. Böyle bir şey kesinlikle imkânsızdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) sahabeye ihramdan çıkmalarını emrettikten sonra bunu bozmalarını ve birinci ihram üzere kalmalarını emretmemiştir. Bu, kesinlikle olmayacak bir şeydir. O halde bu ifadenin —şayet sahihse— sahabeye haccın feshetmeleri emredilmeden önce olması belirginlik kazanır. Bundan başkası asla caiz değildir. En iyi bilen Allah'tır.

Ebu'l Esved — Urve — Hz. Âişe senediyle rivayet edilen "...Hacca veya hem hacca hem umreye niyetlenenler ise kurban bayramının birinci günü oluncaya kadar ihramdan çıkmadılar." hadisi ile Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb yoluyla Hz. Âişe'den rivayet edilen "Hem hacca hem

de umreye niyetlenenler, hac görevlerini tamamen bitirinceye kadar ihram dolayısıyla haram olan hiçbir şey onlara helâl olmadı. İfrâd haccına niyetlenenler için de aynı durum sözkonusu oldu." hadisine gelince; her iki hadisi de hadis hâfızları münker saymışlardır. Hem bu hadisler münker sayılmaya da lâyıktırlar.

Esrem, Ahmed b. Hanbel — Abdurrahman b. Mehdî — Mâlik b. Enes — Ebu'l-Esved — Urve senediyle Hz. Âişe'nin şunları söylediğini kaydeder: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Kimimiz hacca, kimimiz umreye ve kimimiz de hacla umreye (birlikte) niyetlenip ihrama girdik. Allah Rasûlü (s.a.) ise hacca niyetlenip ihrama girdi. Umreye niyetlenenler Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yapınca ihramdan çıktılar. Hacla umreye niyetlenenler ise kurban bayramının birinci gününe kadar ihramdan çıkmadılar." Ahmed b. Hanbel dedi ki: "Bu hadiste ne tuhaflık var! Bu hatadır." Esrem diyor ki: Ahmed b. Hanbel'e: "Zührî, Urve aracılığıyla Hz. Âişe'den bunun aksini rivayet ediyor!" dedim. O da: "Evet, Hişam b. Urve de öyle rivayet ediyor." dedi.

Hafız Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: "Bu iki hadis gerçekten münkerdir. Ebu'l-Esved'in rivayet ettiği buna benzer bir hadis daha vardır ki, onun da münkerliği, çürüklüğü ve bâtıl olduğu ortadadır. Acaba râvisinin bunu rivayet etmesi nasıl caiz oluyor?" Sonra İbn Hazm, Buharî yoluyla Ebu'l-Esved'den şu rivayeti kaydeder: Esmâ'nın azatlısı Abdullah, Hz. Ebu Bekir Sıddîk'ın (r.a.) kızı olan bu Esmâ'nın her ne zaman (Mekke'deki) Hacûn mevkiine uğrasa şu sözleri söylediğini işitmiş olduğunu rivayet eder: "Allah, Rasûlü'ne salât eylesin. İşte biz O'nun beraberinde burada konaklamıştık. Biz o vakit yükü hafif, binilecek hayvanları az, azıkları az kimselerdik. Ben, kızkardeşim Âişe, (kocam) Zübeyr, falan ve falan şahıslar umre yaptık. Beytullah'a el sürüp tavaf edince ihramdan çıktık. Sonra öğleyi müteakip hac için yeniden ihrama girdik.[201] İbn Hazm diyor ki: Çok az bir hadis bilgisine sahip olan herhangi bir kimsenin de derhal anlayabileceği üzere bu hadis kuşkusuz, şu iki asılsız (bâtıl) yönden dolayı kusurlu ve zayıftır:

1- "Ben ve kızkardeşim Âişe... umre yaptık." sözü. Hz. Âişe'nin Mekke'ye ilk olarak girdiğinde umre yapmamış olduğu konusunda nakil erbabı arasında bir ihtilâf yoktur. Bundan dolayıdır ki; Hz. Peygamber (s.a.) hac

---

201. Buharî, 26/11; Müslim, 1237.

tamam olduktan sonra Muhassab gecesi[202] Hz. Âişe'ye Ten'îm'den umre yaptırmıştır. Câbir b. Abdullah bu şekilde rivayet etmiştir. Aynı zamanda Esved b. Yezîd, İbn Ebî Müleyke, Kasım b. Muhammed, Urve, Tâvus ve Mücahid gibi güvenilir râviler de Hz. Âişe'den bu şekilde rivayet etmişlerdir.

2- "Beytullah'a el sürüp tavaf edince ihramdan çıktık. Sonra öğleyi müteakip hac için yeniden ihrama girdik." sözü. Kuşku yok ki, bu da asılsızdır. Çünkü Câbir, Enes b. Mâlik, Âişe ve İbn Abbas, hepsi de ihramdan Mekke'ye girdikleri gün çıkıldığını ve hacca terviye günü (arefe gününden bir önceki gün) niyet edildiğini rivayet etmişlerdir. Sözkonusu iki gün arasında kuşkusuz üç gün vardır.

Ben derim ki: Hadis ne münkerdir, ne de asılsız (bâtıl). Hadis sahihtir. Bu durum, Ebu Muhammed'in kendi anlayışından kaynaklanmaktadır. Zira Esmâ, hem kendisinin hem de Âişe'nin umre yapmış olduğunu haber vermektedir ki, kuşkusuz bu olmuştur. "Beytullah'a el sürüp tavaf edince ihramdan çıktık." sözü ile hem kendisinin ve hem de Hz. Âişe'ye isabet eden hayız özrünün kendilerine isabet etmediği kimselerin yaptığı şeyi haber vermektedir. Hz. Âişe'nin, Mekke'ye girdikleri gün, Beytullah'a el sürdüğünü ve o gün ihramdan çıktığını belirtmemiştir. Kuşku yok ki, Hz. Âişe umre niyetiyle geldi ve bu niyetini Serif'te hayız oluncaya kadar sürdürdü. Orada umreye haccı da eklemek suretiyle kırân yaptı. Şu halde Hz. Âişe, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte umre yaptı yahut umreye niyetlenip geldi dense, bu söz yalan olmaz.

"Sonra öğleyi müteakip hac için yeniden ihrama girdik." sözüne gelince; bir kere Esmâ Mekke'ye girildiği günün öğle vaktini müteakip ihrama girdiklerini söylemiyor ki, Ebu Muhammed'in dediği lâzım gelsin. O, terviye gününün öğle vaktini müteakip zamanı kasdetmektedir. Avam-havâs herkesin bilebileceği ve zihinlerin başka yönlere kayması sözkonusu olmayan şeylerden olması dolayısıyla böylesi bir şeyin anlaşılması ve anlatımı için özel olarak şu günün öğle vaktinden sonra diye belirtilmesine gerek yoktur. Şu halde sika râvilerin hadislerini böyle bir kuruntuyla reddetmeye yol yoktur.

202. Muhassab gecesi: Teşrik günlerinden sonraki gece. Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı Mina'dan hareket ettiklerinde Muhassab'da konaklamış ve geceyi orada geçirmiş olduklan için bu isim verilmiştir.

Ebu Muhammed diyor ki: Hz. Âişe'den aktarılan sözkonusu iki hadis için —kendisinin münker saydığı hadisleri kastediyor— en sağlıklı yol bu hadiste geçen "Hacca veya hem hacca, hem umreye niyetlenenler hac vazifelerini tamamen bitirip kurban bayramının birinci günü oluncaya kadar ihramdan çıkmadılar." sözünü yorumlayıp Âişe bu sözüyle yanında kurbanlık bulunanları kasdetmiştir demelidir. Böylece bu iki hadisten münkerlik kalkmış ve bütün hadisler uzlaşmış olur. Zira Zührî, Urve'den Ebu'l-Esved'in Urve'den yaptığı rivayetin aksini rivayet ediyor. Zührî kuşkusuz Ebu'l-Esved'den hıfz yönünden daha sağlamdır. Yahya b. Abdurrahman bu konuda Âişe'den aktardığı rivayette Esved b. Yezîd, Kâsım b. Muhammed b. Ebu Bekir, Âişe'nin azadlı kölesi Ebu Amr Zekvân, Abdurrahman kızı Amra gibi —bu hanım Âişe'nin kucağında yetişmiştir— hıfzda, güvenilirlikte, büyüklükte ve Âişe'yle sıkı fıkılıkta kendilerine denk olamayacağı insanlara muhalefet etmiştir. Oysa bu insanlar Hz. Âişe ile samimiyeti ve sıkı fıkılığı olan insanlardır. Haydi böyle olmasalar bile onların rivayetine yahut tek kalsa bile onlardan birinin rivayetine elbet uymak vacip olurdu. Çünkü bunların rivayetlerinde Ebu'l-Esved ile Yahya'nın rivayetinde bulunmayan bir fazlalık vardır. Bir delili bilmeyen veya onun farkında olmayan, onu bilen, hatırlayan ve haber verenin üstünde değildir. Oysa bu büyük zatlar Hz. Âişe'den gelen rivayette birbirlerine muvafakat sağlamışlardır. Böylece yukarıda zikrettiğimiz Ebu'l-Esved ve Yahya'nın hadisine tutunulamaz olmuştur.

İbn Hazm sözlerini şöyle sürdürüyor: Hem Ebu'l-Esved ve Yahya'nın rivayet ettiği hadisler müsned değil, mevkûfturlar. Çünkü bu râviler, Hz. Peygamber'in (s.a.) sahabîlere ihramdan çıkmalarını emretmesi hâdisesinden sözetmeksizin Hz. Âişe kimin ne yaptığını nasıl anlatmışsa, onlar da ondan bunu aktarmışlardır. Hz. Peygamber'den (s.a.) başka hiç kimsenin yaptığı delil olmaz. Bu iki râvinin zikrettiği şeyler sahih olsa bile Hz. Peygamber'in (s.a.), yanında kurbanlık bulunmayanlara, haccı umreye çevirmelerini emrettiği sahih senedle rivayet edilmiştir. Artık bu emri yerine getirmeyi uzatıp geciktirseler, ihramdan çıkmasalar Allah Teâlâ'ya isyan etmiş olurlardı. Allah, onları bu duruma düşmekten korumuş ve bundan aklamıştır. Şu halde kesinlikle sabit olmuştur ki, Ebu'l-Esved ile Yahya'nın hadisinde, sadece yanında kurbanlık bulunanlar kastedilmiştir. Yukarıda verdiğimiz sahih hadisler de, aynen böyle Hz. Peygamber'in (s.a.), yanında kurbanlığı bulunanlara haccı umreyle birleştirmelerini ve her ikisinin de yapılması gerekli amellerini yapmadan ihramdan çıkmamalarını emrettiğini ifade etmektedirler. Sonra İbn Hazm, Mâlik — İbn Şihab — Urve

— Âişe senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.): "Yanında kurbanlık hayvanı bulunan kimse hac ve umreye niyetlenip ihrama girsin. Sonra her ikisinin yapılması gereken vazifelerini yerine getirmeden ihramdan çıkmasın." buyurduğunu[203] kaydedip diyor ki: Gördüğün gibi Urve aracılığıyla Âişe'den gelen bu hadis, Ebu'l-Esved yoluyla Urve'den ve Yahya yoluyla Âişe'den gelen hadislerde kastedilen şey şudur diye söylediğimiz hususu şüphe bırakmayacak bir şekilde ortaya koymaktadır. Şimdi mesele (kapalılık) tamamen ortadan kalkmış oldu. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.

İbn Hazm sözlerine devamla diyor ki: Ebu'l-Esved hadisinde cümlelerin çıkartılmış olduğunu, Urve'den aktarılan onun annesinin, teyzesinin ve Zübeyr'in yalnızca umre yaptıklarını, Rükn'e el sürünce ihramdan çıktıklarını ifade eden sözleri de ortaya koyar. Hiç ihtilâf yok ki, umre yapan kimse Rükn'e el sürmekle ihramdan çıkamaz; ihramdan çıkmak için Rükn'e el sürdükten sonra Safa-Merve arasında sa'y yapmak gerekir. O halde hadisten cümleler çıkartıldığı sahih demektir. Bu cümleleri, zikrettiğimiz diğer sahih hadisler ortaya çıkarmaktadır. Böylece kavga ve gürültü tamamen ortadan kalkmış oldu. Başarı yalnız Allah'tandır.

Ebu'l-Esved'in Urve'den rivayet ettiği Ebu Bekir, Ömer, Muhacirler, Ensâr ve İbn Ömer'in yaptıklarını ihtiva eden hadis için İbn Abbas çok iyi bir cevap vermiştir. Onun verdiği cevap yeterlidir. A'meş, Fudayl b. Amr — Saîd b. Cübeyr — İbn Abbas senediyle Allah Rasûlü'nün (s.a.) temettu' yaptığını rivayet etmiştir. İbn Abbas'tan bunu işiten Urve: "Ebu Bekir ve Ömer, temettu' haccını yasakladılar." dedi. Bunun üzerine İbn Abbas: "Bakıyorum siz helâk olacaksınız. Ben, 'Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu' diyorum; sen, 'Ebu Bekir ve Ömer dedi' diyorsun!" diye karşılık verdi.[204]

Abdürrezzak'ın, Ma'mer — Eyyûb senediyle rivayetine göre Urve, İbn Abbas'a: "Allah'tan korkmuyor musun? Temettu' haccına ruhsat veriyorsun!" dedi. İbn Abbas: "Ey Urvecik! Annene sor!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Urve: "Fakat Ebu Bekir ve Ömer yapmadılar" deyince, İbn Abbas: "Vallahi, siz böyle devam ederseniz öyle görüyorum ki, Allah size azap eder. Ben size Allah Rasûlü'nden (s.a.) hadis aktarıyorum, siz bize Ebu Bekir ve Ömer'den sözediyorsunuz?!" diye cevap verdi. Bu sözler üzerine Urve: "Elbet onlar, Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünnetini daha iyi

203. Buharî, 25/31; Müslim, 1211. Bk. Dipnot: 196.
204. Ahmed, *Müsned*, 1/337. Senedi zayıftır.

tın —Hz. Ömer'i kastediyor—: "Umre yapsam, sonra hac yapsam elbet temettu' yapardım" dediğini işittim. İbn Abbas diyor ki: Şu kadar, bu kadar kere olsa da, temettu' yapmadıkça kişinin haccı katiyen tamam olmaz.[210]

Üstadımızın verdiği cevaba gelince; Hz. Ömer (r.a.), asla temettu' haccını yasaklamış değildir. Yalnızca "Haccınız ve umreniz için en tamam olanı, ikisi arasını ayırmanızdır." demiş ve böylece Hz. Ömer, onlar için en faziletli olanı yani kişinin her birisi için memleketinden ayrı bir yolculuk yapmasını tercih etmiştir. Böylesi, başka bir yolculuk yapmaksızın yapılan kırân ve hususî temettu' haccından daha faziletlidir. Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanife, Mâlik, Şâfiî —Allah onlara rahmet etsin— ve başka âlimler de buna parmak basmışlardır. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in —Allah onlardan razı olsun— yaptıkları ifrâd şekli budur ve Hz. Ömer (r.a.), insanlar için bunu tercih ederdi.[211] Hz. Ali (r.a.) de aynısını yapardı. Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.), "Hac ve umreyi Allah için tamamlayın." âyeti[212] hakkında "Hac ve umreyi tamamlamak demek, aile yuvandan onlar için

---

210. Haccetü'l-Vedâ, s. 271.

211. Ahmed'in *Müsned*'de (1/92) rivayetine göre Hz. Osman bunu açıkça belirtmiştir. Rivayetin metni şöyledir: Abdullah b. Zübeyr anlatıyor: Vallahi, biz Cuhfe'de Osman ile birlikte idik. Yanında, aralarında Habîb b. Mesleme el-Fihrî'nin de bulunduğu bir grup Şamlı vardı. Kendisine umreyi hacca ilâve ederek temettu' yapma konusu söylenince: "Hac ve umre için en tamamlayıcı olanı her ikisinin de hac ayları içinde olmamasıdır. Bu umreyi tehir edip şu Kâbe'yi iki kere ziyaret etseniz daha faziletli olur. Çünkü Allah Teâlâ, hayırda genişlik kılmıştır." dedi. Hz. Ali b. Ebu Tâlib (r.a.) vadinin içinde devesini otlatıyordu. Hz. Osman'ın sözü kulağına ulaşınca geldi, Hz. Osman'ın (r.a.) başında durdu ve: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) açtığı bir çığır ve Allah Teâlâ'nın, kitabında kullarına verdiği bir ruhsat konusunda onlara darlık çıkarıp yasaklamayı mı amaçlıyorsun? Oysa bu çığır ve ruhsat, ihtiyaç sahipleri ve evi uzak olanlar için tanınmıştı." dedi. Sonra hac ve umreye birlikte niyetlenip ihrama girdi, telbiye getirdi. Hz. Osman (r.a.) bunun üzerine insanlara yöneldi ve: "Bunu yasaklamış mıydım? Doğrusu ben bunu yasaklamadım. Ancak bu, benim yol gösterici bir görüşümdür. Dileyen uyar, dileyen terkeder." dedi. Bu rivayetin senedi sahihtir. Taberî (2/207) bunu Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Süyutî, *ed-Dürru'l-Mensûr*'da (1/208) bunu kaydediyor ve ilâve olarak; Vekî, İbn Ebî Şeybe, Abd b. Humeyd, İbnü'l-Münzir, İbn Ebî Hâtim, Nahhâs (*Nâsih* adlı eserinde), Hâkim (rivayetin sahih olduğunu söylemiştir) ve Beyhakî'nin (*Sünen*'inde) rivayet etmiş olduğunu belirtiyor. İbn Kesîr, Abdürrezâk'tan Ma'mer yoluyla Zührî'nin şöyle dediğini kaydeder: Bize kadar ulaştığına göre; "Hac ve umreyi Allah için tamamlayın" âyeti hakkında Hz. Ömer: "Her birini diğerinden ayırmak ve umreyi hac ayları dışında yapmak hac ve umrenin tamamındandır." demiştir.

212. Bakara, 2/196.

ihrama girmendir" demişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.) de umresi hakkında Hz. Âişe'ye: "Sevabın, çektiğin yorgunluk ölçüsüncedir." buyurmuştur.[213] Hac yapan kişi aile yuvasına dönüp umre yapmak için yeniden oradan ayrılır, hac aylarından önce umre yapar ve orada kalır hac yapar, yahut hac aylarında umre yapar evine döner, sonra hac yaparsa, işte o zaman her bir ibadeti aile yuvasından yapmış olur. Hac ve umrenin tam, kâmil bir şekilde yapılışı böyledir ve bu diğerlerinden daha faziletlidir.

Ben derim ki: İşte Hz. Ömer'in, insanlar için tercih ettiği husus budur. Kimileri yanlışlıkla Hz. Ömer'in temettu' haccını yasakladığını sanmış; kimileri onun koyduğu yasağı, haccı umreye çevirmek suretiyle yapılan temettu'a yorumlamış; kimileri ifrâd haccını temettu'a tercihen bu yasağı en uygun olanı terketmeye yorumlamış; kimileri Hz. Ömer'den gelen yasaklama rivayetlerinin zikrettiğimiz müstehaplık rivayetleriyle çeliştiklerini söylemiş; kimileri diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Hz. Ömer'den iki rivayet bulunduğunu söylemiş; kimileri yasaklamanın, Hz. Ömer'in eski görüşü olduğunu ve daha sonra bundan döndüğünü söylemiş, —Nitekim Ebu Muhammed İbn Hazm bu yolu tutmuştur— ve kimileri de hacıların hanımlarıyla misvak ağacı gölgesinde (yahut Arafat yakınlarındaki Erak denilen yerde) cinsel münasebette bulunmalarını hoş görmediğinden Hz. Ömer'in kendi görüşü olarak yasaklamış olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Ebu Hanife'nin, Hammad — İbrahim en-Nehaî senediyle rivayetine göre Esved b. Yezîd anlatıyor: Ben, Arefe günü öğleden sonra Ömer İbnü'l-Hattâb'la Arafat'ta vakfe yapıyordum. Saçlarını taramış, üzerinden güzel kokular savrulan bir adam çıkageldi. Hz. Ömer, ona: "Sen ihramlı mısın?" diye sordu. Adam: "Evet" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Senin halin, ihramlı hali değil. İhramlı kimse, saçları uzun müddet taranmadığından keçelenen, üstü başı tozlu olan ve ter kokan kimse demektir." dedi. Adam: "Ben temettu' haccı yapmak üzere geldim. Yanımda ailem de var. Ben, bugün ihrama girdim." dedi. O zaman Hz. Ömer dedi ki: "Bu günlerde temettu' yapmayın. Zira ben onlara temettu' haccı konusunda ruhsat versem hanımlarıyla Erak'ta (Arafat yakınlarında bir yer) cinsel münasebet kurarlar. Sonra onlarla hacca giderler."[214] Bu sözler, bunun

---

213. Buharî, 26/8; Müslim, 1211 (126). Nevevî'nin kaydına göre hadisin anlamı şudur: İbadetin sevabı, çekilen meşakkat veya harcanan şeyin çokluğuna göre artar. Meşakkatten maksat, Şerîat'ın kötülemediğidir. Harcanan şey hakkında da durum böyledir.
214. *Haccetü'l-Vedâ*, s. 272. Senedi sahihtir. Benzer bir hadis için bk. Müslim, 1222; Ahmed, *Müsned*, 1/50.

Hz. Ömer'in kendi görüşü olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Hazm diyor ki: O halde ne oldu? Ve ne güzel oldu? Oysa Hz. Peygamber (s.a.) hanımlarını dolaştı, sonra sabah ihrama girdi. İhramdan önce göz açıp kapayacak kadar zaman kalana dek cinsel ilişki kurmanın mübah olduğunda ihtilâf yoktur. En iyi bilen Allah'tır.

d) Diğer Görüşleri ve Tenkidi:

Haccın umreye çevrilmesini menedenler, şimdi zikredeceğimiz ve bozukluklarını ortaya koyacağımız başkaca iki yol daha tutmuşlardır:

Birinci yol: Diyorlar ki: Sahabe ve onlardan sonra gelenlerin haccı feshetmenin caiz olup olmadığında ihtilâf ettikleri gözönüne alınırsa, ilim adamlarının pek çoğuna hatta çoğunluğuna göre, yapılması caiz olmayan bir şeyden ibadeti korumak amacıyla ihtiyat olarak bunun engellenmesi gerekir.

İkinci yol: Hz. Peygamber (s.a.) hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu göstermek için sahabîlere haccı feshetmelerini emretmiştir... Çünkü cahiliye devri halkı, hac aylarında umre yapmayı hoşgörmezler ve derlerdi ki: "Devenin sırtındaki yağır (aşınmadan dolayı meydana gelen yara bere izi) iyileşir, iz silinir gider, safer ayı da çıkar giderse; işte o zaman umreci için umre helâl olur..." Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere bundan dolayı haccı feshetmelerini emretti.[215] Böylece onlara hac aylarında umre yapmanın caizliğini açıklamış oldu.

Bu her iki yol da tutarsızdır:

Birincisi: İhtiyat, sünnet belli değilse ancak o zaman meşrû olur. Belli ise ona uymak ve ona aykırı olanı bırakmak ihtiyattır. Eğer ihtilaftan dolayı onu bırakmak ihtiyatsa, ona aykırı olanı bırakmak ve ona uymak daha daha ihtiyatlıdır. İhtiyat iki türlüdür: 1) Âlimlerin ihtilâfından kurtulmak için ihtiyat, 2) Sünnete muhalefetten kaçınmak için ihtiyat.

Bunlardan birinin diğerine üstünlüğünü açıktır.

Hem burada ihtiyat imkânsızdır. Çünkü haccı feshetme konusunda âlimlerce üç görüş ileri sürülmüştür:

---

215. Buharî, 25/34, 63/26; Müslim, 1240; Ebu Davud, 1987.

1- Haramdır.

2- Vaciptir.

3- Müstehaptır. Haram sayana muhalefetten kaçınma, vacip sayana muhalefetten kaçınmaya göre ihtiyat açısından daha elverişli değildir. Muhalefetten kurtulmak için ihtiyatlı davranma imkânsız olunca, sünnete muhalefetten kurtulmak için ihtiyat gösterme artık kesinlik kazanır.

İkinci yola gelince: Pek çok yönden tutarsızlığı daha da ortadadır:

1- Hz. Peygamber (s.a.) yukarıda da geçtiği üzere bundan önceki üç umresini hac aylarında, Zilkâde ayında yapmıştır. Zilkâde ayı ise hac aylarının ortasıdır. Hz. Peygamber (s.a.) bunu daha önce üç defa yapmışken, sahabîlerin, hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine haccı umreye çevirmelerini emretmesinden sonra öğrendikleri, bu zamana kadar bilmedikleri nasıl düşünülebilir?

2- *Sahihayn*'daki bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) mikatta sahabîlere: "Kim umreye niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse öyle yapsın. Kim hacca niyetlenip ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse öyle yapsın. Kim de hac ve umreye niyetlenip, ihrama girmeyi, telbiye getirmeyi isterse o da öyle yapsın." buyurmuştur.[216] Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.) mîkatta, müslümanların çoğunluğu yanında iken hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu onlara açıklamıştır. Şu halde onlar, bu işin caiz olduğunu haccı feshetme işlemine kadar nasıl bilmemiş olabilirler? Allah'a yemin olsun ki, bu sözle bu işin caiz olduğunu öğrenmemişlerse feshetme suretiyle caiz olduğunu öğrenmemiş olmaları akla daha yatkındı.

3- Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık sevketmemiş olanlara, ihramdan çıkmalarını, sevketmiş olanlara ise kurbanı kesinceye kadar ihramlı kalmalarını emretmiş ve böylece ihramlılar arasında fark bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu da gösterir ki, ihramdan çıkmaya engel, sırf birinci ihram değil, kurbanlık sevketmiş olmaktır. Haccı feshetmeyi menedenlerin kaydettikleri illet, belli türdeki ihramlıya mahsus olamaz. Hz. Peygamber (s.a.) ihramdan çıkma ve çıkmama konusunda etkili olan hususun, —başka bir şey değil— kurbanın bulunup bulunmaması olduğunu söylemiştir.

---

216. Yukarıda geçti.

4- Şöyle denilebilir: Hz. Peygamber (s.a.), müşriklere muhalefet etmeyi amaçlamışsa, bu durum, haccı feshetmenin bu illetten dolayı daha faziletli olduğuna bir delil teşkil eder. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) şayet bunu yalnız müşriklere muhalefet olsun diye sahabîlere emretmişse bu durum kıyamete kadar ya vacip, ya müstehap olarak haccı feshetmenin meşrûluğuna bir delil olmuş olur. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) müşriklerin tavırlarına muhalefet olsun diye hac ve umre konusunda yaptığı ve ümmetine meşrû kıldığı şey ya vacip, ya müstehap olarak kıyamete kadar meşrû demektir. Müşrikler Arafat'tan güneş batmadan önce hareket ederler, Müzdelife'den ise güneş doğuncaya kadar hareket etmez ve: "Ey Sebîr! Aydınlan ki, kurban kesimine koşalım!" derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara muhalefet ederek[217] "Bizim tavrımız, müşriklerin tavrına muhalefet etti. Biz güneş batıncaya kadar Arafat'tan hareket etmedik." buyurdu.

Bu muhalefet ya Mâlik'in dediği gibi rükündür, ya Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanîfe ve iki görüşünden birine göre Şâfiî'nin dediği gibi vaciptir, yapmadığı takdirde kurban kesmek gerekir; ya da diğerlerinin dediği gibi sünnettir.

Müzdelife'den güneş doğmadan önce hareket etmek, müslümanların ittifakıyla sünnettir. Aynı şekilde Kureyşliler Arafat'ta vakfe yapmazlar, Müzdelife'den hareket ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara muhalefet edip Arafat'ta vakfe yaptı ve oradan hareket etti. "...Sonra insanların hareket ettikleri yerden hareket edin." âyeti[218] bu konuda inmiştir. Bu muhalefet müslümanların ittifakıyla haccın rükünlerindendir. Müşriklere muhalefet ettiğimiz hususlar ya vaciptir ya müstehaptır. Bunlar arasında mekruh yoktur. O halde nasıl haram bulunabilir? Nasıl "Hz. Peygamber (s.a.) ashabına, müşriklerin haccına muhalif bir hac şeklini emretmiştir. Oysa onlara yasakladığı şey, yapmalarını emrettiğinden daha faziletliydi." dene-

---

217. Buharî, 25/100; Tirmizî, 896; İbn Mâce, 3022; Nesâî, 5/265; Dârimî, 2/59, 60; Ahmed, 1/39, 42, 50, 54. Amr b. Meymûn anlatıyor: Hz. Ömer (r.a.) Müzdelife'de sabah namazı kıldırdığında, ben de orada hazır bulundum. Namazı kıldırdıktan sonra vakfe yaptı ve: "Müşrikler güneş doğuncaya kadar hareket etmezler ve: Ey Sebîr! Aydınlan! derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara muhalefet etti." deyip güneş doğmadan önce hareket etti... Sebîr: Orada malum bir dağın adıdır. Mina'ya giden kimsenin sol tarafına düşer. Mekke dağlarının en büyüğüdür. Oraya defnedilen Hüzeyl kabilesinden Sebîr isminde bir adamın adıyla tanınmıştır. İsmailî ve İbn Mâce, "Kurban kesimine koşalım" kısmını ilâve etmişlerdir. Taberî "Ey Sebîr! Aydınlan ki kurban kesimine koşalım!" diye rivayet etmiştir.
218. Bakara, 2/199.

bilir? Yahut nasıl "Müşriklerin yaptıkları gibi hac yapıp da temettu' yapmayan kimsenin haccı, Allah Rasûlü'nün emriyle muhacirlerin ve Ensâr'ın oluşturduğu ilk müslümanların yaptıkları hacdan daha faziletlidir." denebilir?

5- *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Kıyamete kadar umre, hacca dahil olmuştur." O'na sordular: "Yaptığımız bu umre yalnız bu sene için mi, yoksa ebediyen geçerli mi?" O da: "Hayır, ebediyen geçerlidir, Kıyamete kadar umre, hacca dahil olmuştur." buyurdu.(219)

Câbir'in rivayet ettiği uzun hadiste açıkça geçtiği üzere sahabîler, hacdan çevrilen umreyi sormuşlardı. Câbir anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) sa'yı Merve'de bitirince: "Bu yapageldiğim hacca yeniden başlayabilseydim kurbanlık sevketmez, niyetlendiğim haccı umreye çevirirdim. Hanginizin yanında kurbanlık hayvanı bulunmuyorsa, ihramdan çıksın ve haccını umreye çevirsin." buyurdu. Bunun üzerine Sürâka b. Mâlik ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen geçerli mi?" diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) parmaklarını birbirine geçirip iki kere: "Umre, hacca dahil olmuştur." buyurdu ve devamla: "Hayır, ebediyen geçerli." dedi... Bir metinde ise deniyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde'nin dördüncü günü sabahı (Mekke'ye) geldi ve bize ihramdan çıkmamızı emretti. Biz: "Arefe gününe ancak beş gün kalmışken bize hanımlarımızla cinsel ilişki kurmamızı ve erkeklik âletlerimiz meni akıtır bir halde Arafat'a gelmemizi emrediyor?" dedik... Hadisin daha sonraki bölümünde deniyor ki: Sürâka b. Mâlik: "Bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen geçerli mi?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Ebediyen" cevabını verdi.(220)

Sahih-i Buharî'de bir hadise göre Sürâka, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bu size mi mahsus ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. O da: "Hayır, ebediyen." buyurdu.(221) Böylece Allah Rasûlü (s.a.) açıklamış oldu ki, haclarını umreye çeviren sahabîlerin yaptıkları bu umre şekli, ebediyen geçerlidir ve kıyamete kadar umre, hacca dahil olmuştur. Bu da temettu' umresinin, haccın bir bölümü olduğunu gösterir.

Bazı insanlar Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hayır, ebediyen geçerli." sözünü delil olarak kullanma konusunda iki itiraz ileri sürmüşlerdir. Birinci-

---

219. Yukarıda geçti.
220. Müslim, 1216.
221. Buharî, 26/7, 94/3.

si: Bu sözle, "Yapılan bu umre ile farzın düşmesi yalnız o seneye mahsus değil; aksine ebediyen farzı düşürür." denmek istenmiştir. Bu itiraz tutarsızdır. Çünkü bunu kasdetmiş olsa, "ebediyen" şeklinde cevap vermezdi. Zira ebedîlik, belli bir grup için geçerli olmaz, bütün müslümanlar için geçerli olur. Hem Hz. Peygamber (s.a.): "Kıyamete kadar umre, hacca dahil olmuştur" buyurmaktadır. Sahabîler de bu sorularıyla vacipliğin tekrar edip etmeyeceğini sormak isteselerdi; yalnız umreyi sormakla yetinmezler, haccı da sorarlardı. Ama onlar "Yaptığımız bu umre bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen mi geçerli?" diye sormuşlardır. Şayet umrenin vacipliğinin her sene tekrar edip etmeyeceğini sormak isteselerdi; hac konusunda sordukları gibi "Her sene mi, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorarlar, O da hac konusunda onlara verdiği şu cevabı verirdi: "Söylemediğim şeyleri olduğu gibi bırakın, sormayın. Evet, deseydim elbet (her sene) vacip olurdu." Sahabîler, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bu size mi mahsus?" diye sormuşlar; O da: "Hayır, ebediyen geçerli." diye cevap vermiştir. Bu soru ve cevap, hususîlik bulunmadığı konusunda açık ifadelerdir.

İkincisi: Soruyu soran kişi, soruda geçen "bu" sözüyle hac aylarında umre yapmanın caizliğini kasdetmektedir. Bu itiraz öncekinden daha tutarsızdır. Çünkü soruyu soran kimse bu soruda, hac aylarında umre yapmanın caiz olup olmadığını değil, (başka tür) haccı feshetme suretiyle yapılan temettu' haccını sormuştur. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanların haccı feshetmelerini emretmesi üzerine sormuştur. O vakit Sürâka, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bu seneye mi mahsus, yoksa ebediyen geçerli mi?" diye sormuş; Hz. Peygamber (s.a.) de onun sorduğu soruya cevap vermiştir, sormadığına değil. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanlara ihramdan çıkmalarını emretmesinin ardından "Kıyamete kadar umre hacca dahil olmuştur." buyurması bunun kıyamete kadar devamlı olduğunun açık ifadesidir. O halde hususîlik iddiası ibtal olmuştur. Başarı yalnız Allah'tandır.

6- Kaydettiğimiz bu illet ne hadiste geçmektedir, ne de hadiste ona bir işaret vardır. Şayet bu illet asılsız ise itirazınız ibtal olur. Eğer sahihse, hiçbir yönden sahabe için bir ayrıcalığı gerektirmez. Hatta sahihse o illetin bulunduğu şeyin devamlılığını ve sürekliliğini gerektirir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) ve ashabının gücünü müşriklere göstermek için remel (koşar adım yürümek) meşrû kılınmış ve muşrûluğu kıyamete kadar süreklilik arzetmiştir. Şu halde her nasıl düşünülürse düşünülsün, bu illeti delil göstererek bunun sahabîlere mahsus olduğunu söylemenin tutarsızlığı ortaya çıkmış demektir.

7- Sahabe —Allah onlardan razı olsun—, üç sene Hz. Peygamber'le (s.a.) hac aylarında umre yapmış olmalarına rağmen buradan hareketle hac aylarında umre yapmanın caizliğini anlamakla, mikatta Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine bu konuda izin vermesiyle ve nihayet haccı umreye çevirmelerini emretmesiyle yetinmemişse, onlardan sonra gelenlerin bununla yetinmeyip Hz. Peygamber'in (s.a.) emrine uymak ve O'nun ashabının yolunu takip etmek amacıyla haccı umreye çevirmeleri daha lâyıktır. Ancak herhangi bir kimse: "Biz sahabenin yetinmediği ile yetinir, caizlik konusunda onların ihtiyaç duyduklarına ihtiyaç duymayız." diyecek olursa, bu bir cehalettir; ondan Allah'a sığınırız.

8- Allah Rasûlü'nün (s.a.), haram bir husus olan haccı feshetme işlemini ashabına emretmek suretiyle bunun mübah olduğunu öğretmesi düşünülemez. Çünkü bu yasağı işlemeksizin, bundan daha kolay bir açıklamayla, daha açık bir delâletle ve daha az bir külfetle öğretmesi mümkündür.

Soru: Hz. Peygamber (s.a.) onlara bunu emrettiğinde haccı feshetme işlemi haram değildi.

Cevap: O zaman ya vaciptir, ya da müstehaptır. Bunlardan her birini savunan bir grup vardır. O halde vacip yahut müstehap kılındıktan sonra bunu haram kılan kimdir? Bu vacipliği yahut müstehaplığı hangi nas, hangi icmâ kaldırmıştır? Bu sorgulamadan asla kurtuluş yoktur.

9- Hz. Peygamber (s.a.): "Bu yapageldiğim hacca yeniden başlayabilseydim kurbanlık sevketmez, niyetlendiğim haccı umreye çevirirdim." buyurmuştur. Şimdi, Hz. Peygamber'in (s.a.) hac aylarında umre yapmanın caizliğini o vakit yeni öğrendiğini ve bu yüzden onu kaçırdığı için üzüldüğünü mü sanıyorsun? Bu, en imkânsız şeylerdendir.

10- Hz. Peygamber (s.a.), kurbanlık sevketmeyip ifrâd ve kırân haccına niyetlenenlere, haccı umreye çevirmelerini emretti. Malumdur ki, kırân yapan kimse hac aylarında hac yanında umre de yapmıştır. O halde Hz. Peygamber (s.a.) kendisi yapmış olduğu ve haccı umreye eklediği halde hac aylarında umre yapmanın caiz olduğunu göstermek için nasıl kırân yapan kimseye kırân haccını umreye çevirmesini emredebilir?

11- Haccın umreye çevrilmesi usul kıyasına aykırı değil, uygundur. Bu konuda nas bulunmamış olsaydı bile kıyas bunun caiz olmasını gerektirir. O halde bu konudaki nas, kıyasa uygun gelmiştir. Bunu Şeyhulislâm (İbn Teymiye) söylemiş ve o, bu hususu şöyle açıklamıştır: İhramlı bir kimse gerektiğinden fazlasını kendine gerekli kılıp yüklense, imamların ittifakıyla

caizdir. Şayet umre yapmak üzere ihrama girse, sonra umreye haccı da katsa, tartışmasız caizdir. Hac yapmak üzere ihrama girse, sonra buna umreyi de katsa, cumhura göre caiz olmaz. Bu görüş aynı zamanda Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve zâhir mezhebine göre Şâfiî'nin de görüşüdür. Ebu Hanife ise temel kabul ettiği, 'kırân yapan kimse iki tavaf, iki sa'y yapar' görüşüne dayanarak bunun caiz olduğunu söylemiştir... Şeyhulislâm devamla diyor ki: Kırân yapan kimsenin iki tavaf, iki sa'y yapacağı yolunda İmam Ahmed'den aktarılan rivayetten çıkartılacak kıyas da budur. Durum böyle olduğunda hac yapmak üzere ihrama giren kimse artık hacdan başka bir şey yapmaya niyetlenemez. Temettu' haccına niyetlenmişse artık hem umre ve hem de hac yapmayı kendisine gerekli kılmış demektir. Haccı feshetme suretiyle kendisine önce olduğundan daha fazla görev yüklediği için bu caiz olmuştur. Daha faziletli olduğuna göre müstehap demektir. Bu durum, temettu' yapan kişi (Hz. Peygamber'in emriyle) haccı umreye çevirdi sananlara problem olmuştur. Oysa durum böyle değildir. Çünkü haccı yalnız umreye çevirmek istese, hiç ihtilâfsız bu, caiz değildir. Haccı feshetme, yalnızca umreden sonra hac yapma niyetini taşıyanlar için caizdir. Temettu' haccına niyetlenen kişi umre ihramına girdiğinde hacca da girmiş demektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "Kıyamete kadar umre hacca dahil olmuştur." buyurmaktadır. Bu sebeple temettu' yapan kimsenin umre ihramına girmesinden itibaren üç gün oruç tutması caizdir. Bu da o kimsenin o durumda hacda olduğunu gösterir. Bundan sonra hac için ihrama girmesi ise tıpkı cünüp kimsenin önce abdest alması, sonra gusletmesi gibidir. Hz. Peygamber (s.a.) cünüplükten dolayı guslettiğinde böyle yapardı. Ölen kızını yıkayan kadınlara "Sağından ve abdest organlarından yıkamaya başlayın." buyurmuştur.[222] Abdest organlarını yıkama guslün bir bölümüdür.

İtiraz: Bu üç yönden tutarsızdır:

1- Haccını feshettiği vakit ilk ihramıyla kendisine yasak olan şeyler, feshetme suretiyle helâl olur. Bu ise kendisine yüklediği (niyetlendiği) görevden daha aşağıdır.

2- İlk olarak niyetlendiği hac şekli, kendisine çevirdiği hac şeklinden daha mükemmeldir. Bundan dolayı birincisi cezaya ihtiyaç göstermez. Ken-

---

222. Buharî, 4/31, 23/11-9; Müslim, 939 (42, 43); Ebu Davud, 3145; İbn Mâce, 1459; Tirmizî, 990; Nesâî, 4/30.

disine çevrilen ise ceza olarak kurban kesimine ihtiyaç gösterir. İçinde ceza bulunmayan hac şekli, ceza bulunan hac şeklinden daha faziletlidir.

3- Umrenin hacca ilâvesi caiz olmazsa onun hacca bedel yapılması ve haccın umreye çevrilmesi haydi haydi caiz olmaz.

Bu itiraz yönlerine biri toplu, diğeri tafsilatlı olmak üzere iki yoldan cevap verilecektir:

Toplu cevap: Bu yönler tamamen sünnete karşı yapılan itirazlardır. Bu itirazlara ise, şöyle cevap verilir: Vahyi kişisel görüşlere tercih gereklidir. Sünnete muhalif her görüş kesinlikle bâtıldır. Bâtıl olduğunu ise, sahih ve sarih sünnete muhalefet etmiş olması ortaya koyar. Kişisel görüşler sünnete tâbidirler. Sünnet, kişisel görüşlere tâbi değildir.

Tafsilatlı cevap: Zaten maksadımız da budur. Biz 'haccın feshi, kıyasa uygundur' görüşünü kabullenmiştik. O halde bu kabullenişin hakkını vermek gerekir. Buna göre birinci yönün cevabı: Temettu' haccı —araya ihramdan çıkış girmiş olsa da—, içinde hiç ihramdan çıkma bulunmayan ifrâd haccından daha faziletlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), yanında kurbanlık hayvanı bulunmayanlara temettu' haccı yapmak üzere ihrama girmelerini ve ashabına haccı, temettu' haccına çevirmelerini emretmiş, kendisi de bu hac için ihrama girmiş olmayı temennî etmiştir. Aynı zamanda Allah'ın kitabında sözü edilen hac şekli de budur. Ümmet bu hac şeklinin caiz, hatta müstehap olduğunda icmâ etmiş, diğerlerinde ise iki görüşe ayrılmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.) de hac için ihrama giren ashabına sonra haclarını temettu' haccına çevirmelerini emrettiğinde onların çekimser davranmaları üzerine kızmıştır. Hem kesinlikle herhangi bir haccın, en hayırlı nesillerin ve âlemlerin en faziletlisi olan insanların, Peygamberleri (s.a.) ile birlikte yapmış oldukları hacdan daha faziletli olması mümkün değildir. Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık sevketmiş olanlar dışında kalan bütün sahabîlere, haclarını, temettu' haccına çevirmelerini emretmiştir. Bu tür hac dışında başka bir haccın bundan daha faziletli olması mümkün değildir. Ancak kırân haccına niyetlenip kurbanlık sevkedenin yaptığı hac bundan müstesnadır. Nitekim Allah Teâlâ da Peygamberine kırân haccını seçmiştir. Allah'ın, Peygamberi için seçtiği hac kırân haccı; Peygamberin ashabı için seçtiği hac ise temettu' haccıdır. Hangi hac bu ikisinden daha faziletli olabilir? Hem Hz. Peygamber'in (s.a.), ashabını, üstün bir hac şeklinden vazgeçirip daha az faziletli ve başkası kendisine tercih edilen bir hac şeklini yaptırması mümkün değildir. Temettu' haccının ifrâd haccından daha faziletli olduğunu gösteren daha pek çok sebep vardır; ancak onları anlatma-

nın yeri burası değildir. Böylece bu hac şeklinin, feshetme suretiyle kaçırılan ihram üzere kalmaktan daha faziletli ve daha tercihe şayân olduğu anlaşılmış ve bununla ikinci yönün asılsızlığı ortaya çıkmış oldu.

"O, kurban kesilmesi zorunlu bir hac şeklidir." sözünüze gelince, bu söz çeşitli yönlerden tutarsız bir sözdür:

a) Temettu' haccında kurban kesimi, istenilen bir ibadettir ve bu, haccın tamamlayıcısıdır. Şükran kanıdır, ceza kanı değil. Memleketinde bulunan (mukim) kimse için kurban bayramında kurban kesimi nasıl o gün yapılan ibadetin tamamlayıcısıdır, tıpkı bunun gibi kan akıtmayı içeren hac şekli de kurban kesimini içeren bayram yerindedir. Zira o gün kurban kesimiyle Allah'a yakınlaşma kan akıtma gibidir. Tirmizî ve başkalarının Ebu Bekir Sıddîk'tan rivayetlerine göre Hz. Peygamber'e (s.a.): "Hangi hac daha faziletlidir?" diye sordular. O da: "Acc ve secc" cevabını verdi.[223] "Acc", Yüksek sesle telbiye getirme; "secc", kurban kanı akıtma demektir. "İfrâd yapan kimse de bu fazileti elde etme imkânına sahiptir." denirse şöyle cevap verilir: Yalnız kırân ve temettu' yapanlar hakkında bunun meşrû olduğuna dair nas gelmiştir. İfrâd yapan için de müstehap olduğu düşünülse bile onun sevabı nerde, temettu' ve kırân yapanların kestiği kurbanın sevabı nerde?

b) Şayet bu, ceza kanı olsaydı; ondan yemek caiz olmazdı. Oysa sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.), hacda kestiği kurbanın etinden yemiş; her deveden bir parça etin bir tencereye konmasını emretmiş ve kendisi onların etinden yemiş, çorbalarından içmiştir.[224] Şayet O'na düşen pay, bir devenin yedide biri ise her deveden yemiş olduğu gözönüne alındığında yüz parça yemiş demektir. Develerden düşen pay, bölüştürme suretiyle belli olmamış şayi hissedir. *Sahihayn*'da rivayet edilen bir hadise göre de Hz.

---

223. Hadis, şahidleriyle sahih mertebesine yükselmiştir. Tirmizî (827), Beyhakî (5/42), İbn Mâce, (2924) ve Dârimî (2/31), İbn Ebî Füdeyk — Dahhak b. Osman — Muhammed b. Münkedir — Abdurrahman b. Yerbû — Ebu Bekir senediyle rivayet etmişlerdir. Hadisin râvileri sikadır. Ancak Buharî ile Tirmizî'nin söylediğine göre Muhammed b. Münkedir, Abdurrahman b. Yerbû'dan hadis işitmemiştir. Bununla birlikte İbn Huzeyme ve Hâkim (1/450, 451) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Tirmizî (3001) bu hadisi İbn Ömer'den rivayet etmişse de, senedinde zayıf bir râvi olan İbrahim b. Yezîd el-Hûzî vardır. Bu konuda İbn Mes'ûd'dan, İbn Ebî Şeybe ile Ebu Ya'lâ el-Mavsılî (s. 1260, 1261), Ebu Üsâme — Ebu Hanife — Kays b. Müslim — Târık b. Şihâb — Abdullah b. Mes'ûd senediyle "En faziletli hac, acc ve secc'dir." hadisini rivayet ederler ki, senedi hasendir.

224. Müslim, 1218; Tirmizî, 815; İbn Mâce, 3074.

Peygamber (s.a.), temettu' haccı yapmakta olan hanımları adına kesmiş olduğu kurbandan yemiştir. İmam Ahmed bu hadisi delil olarak kullanmıştır. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), hanımları adına kurban kesti. Sonra onlar adına kestiği bu kurbandan kendilerine gönderdi.(225) Allah Teâlâ, Mina'da kesilen kurbanlar hakkında buyuruyor ki: "Siz de bunlardan yeyin, çaresiz kalmış yoksulu da doyurun."(226) Bu âyet sırf oraya mahsus değilse, kesinlikle temettu' ve kırân kurbanlarını da kapsar. Zira orada meşrû olan, temettu' ve kırân kurbanlarının kesimidir. İşte bundan dolayı —Allah daha iyi bilir ya— Hz. Peygamber (s.a.), Rabbinin "yeyin" emrine uymak için her deveden bir parça etin bir tencereye konmasını emretmiş, böylece bütün kestiği kurbanlardan yeme imkânına kavuşmuştur.

c) Cezaya sebeb olan şey, aslında yasaktır. Bir mazeret bulunmaksızın ona kalkışılmaz. Çünkü cezanın sebebi ya bir vacibin terki, yahut bir yasağın çiğnenmesidir. Temettu' haccında ise kurban kesimi ya vacip olarak —İbn Abbas ve bir grup âlim bu görüştedir— yahut müstehap olarak — çoğunluk bu görüştedir— emredilmiş bir şeydir. Şayet temettu' haccı kurbanı ceza kurbanı olsaydı, bir mazeret bulunmaksızın onun sebebini yapmaya kalkışmak caiz olmazdı. O halde onların "ceza kanıdır" sözlerinin asılsızlığı ortaya çıkmış ve anlaşılmıştır ki, bu hac ibadetine ait bir kurbandır; Allah bu sayede kullarına bir genişlik göstermiş ve sürekli ihramda kalmadan kaynaklanan bir meşakkat bulunduğu için de onun sebebiyle ihram sırasında ihramdan çıkmayı mübah kılmıştır. Bu, yolculukta namazı kısaltma ve oruç tutmama, mestler üzerine meshetme yerindedir. Gerek Hz. Peygamber (s.a.), gerekse ashabı hem bunu hem de bunu yapmışlardır. "Allah Teâlâ, verdiği ruhsatların yapılmasından hoşlanır. Nitekim kendisine karşı bir günah işlenmesinden hoşlanmaz."(227) Görüldüğü üzere Allah'ın, kolaylaştırdığı ve hafifleştirdiği bir şeyi kulunun yapmasını sevmesi, ona haram kıldığı ve yasakladığı şeyi işlemesinden hoşlanmaması gibidir. Her ne kadar kesilen kurban, iki yolculuktan birinin düşmesinden dolayı rahatlayışa bir bedel ise de bu, hac aylarında gelen kimse için ifrâd haccı ve onu müteakip umre yapmaktan daha faziletlidir. Bedel bazan vacip de olabilir. Meselâ (öğleye) bedel sayanlara göre cuma ile, su kullanma imkânı-

---

225. Buharî, 25/115; Müslim, 1211 (120).
226. Hac, 22/28.
227. Bu söz hadistir. Bk. Ahmed, 2/108. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (914), sahih olduğunu söylemiştir.

na sahip olmayan için teyemmüm bedel oldukları halde vaciptirler. Bedel bazan vacip olabildiğine göre, müstehap olması caizlik bakımından daha uygundur. Arada ihramdan çıkılması hepsinin bir tek ibadet olmasını engellemez. İfâza tavafı örneğinde olduğu gibi. Zira ifâza tavafı, ittifakla bir rükündür; ancak birinci ihramdan çıkıştan sonra yapılır. Aynı şekilde Mina günlerinde şeytan taşlama da böyledir; tamamen ihramdan çıktıktan sonra yapılır. Ramazan orucunda da geceleri oruç bozulur; ama bu, onun bir tek ibadet olmasını engellemez. Bundan dolayı Mâlik ve başkaları demişlerdir ki: Bütün Ramazan ayı için bir tek niyet kâfidir, zira oruç bir tek ibadettir. En iyi Allah bilir.

"Umrenin hacca ilâvesi caiz olmazsa, onun hacca bedel yapılması ve haccın umreye çevrilmesi haydi haydi caiz olmaz." sözünüze gelince; bir değirmen gürültüsü işitiyoruz, ama öğüttüğü unu görmüyoruz! Bu iki şey arasında ne bağlantı var? Elinizde hiçbir sağlam delili bulunmayan bu davanın delili nedir? Hem sonra bunu söyleyen şayet Ebu Hanife (r.a.) taraftarlarından ise, Ebu Hanife'nin kendisi bu kıyasın tutarsızlığını itiraf etmemektedir. Şayet başkalarından ise kıyasının sıhhatini ortaya koyması istenir; ama buna yol bulamaz. Sonra denir ki: Umreyi ilâve eden kimse niyetlendiği görevinden noksanlaştırmıştır. Çünkü haç için bir tavaf, umre için başka bir tavaf yapacaktı. Kırân yapınca sahih sünnetin hükmünce bir tavaf, bir sa'y yapması yeterli olmuştur. Bu cumhûr'un görüşüdür. Oysa niyetlendiği görevi noksanlaştırmıştır. Fesheden ise niyetlendiğinden eksiltmemiş, aksine ibadet şeklini ondan daha mükemmel, daha faziletli ve daha çok vacibi bulunan bir şekle aktarmıştır. Her nasıl düşünülürse düşünülsün böylece kıyasın tutarsızlığı ortaya çıkmış oldu. Hamd, yalnız Allah'adır.

16— Hz. Peygamber'in Mekke'ye Girişi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlatmaya dönelim.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) yola koyuldu. Zîtuvâ'da konakladı. Şimdi orası "Âbâru'z-Zâhir" adıyla bilinmektedir. Zilhicce'nin dördüne rastlayan pazar gecesini orada geçirdi. Sabah namazını orada kıldı. Sonra o gün gusletti ve Mekke'ye doğru yola koyuldu. Mekke'ye gündüz Hacûn üzerindeki Mekke'nin yukarı tarafına düşen yüksek tepeden girdi. Umrede aşağı taraftan girerdi. Hacda yukarı taraftan girdi, aşağı taraftan çıktı. Sonra yola devam edip kuşluk vakti Mescid-i Haram'a girdi.

Taberânî, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'ye, bu gün insanların Şeybeoğulları kapısı adını verdikleri Abdimenâfoğulları Kapısından girdiğini kaydetmektedir.(228)

İmam Ahmed'in kaydına göre Hz. Peygamber (s.a.), Dâr-ı Ya'lâ mahallesinin bir yerine girdiği vakit Beytullah'a yönelmiş ve dua etmişti.

Taberânî kaydetmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.), Beytullah'ı gördüğünde şöyle dua etmişti:

اللّٰهُمَّ زِدْ بَيْتَكَ هٰذَا تَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَتَكْرِيماً وَمَهَابَةً

"Allah'ım! Şu evini daha çok şereflendir; ona daha çok saygı ve heybet duyulmasını, onun daha çok üstün tutulmasını sağla!"(229)

Yine Taberânî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.), Kâbe'yi görünce ellerini kaldırır, tekbîr getirir ve şöyle dua ederdi:

اَللّٰهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ حَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلَامِ، اللّٰهُمَّ زِدْ هٰذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفاً
وَتَعْظِيماً وَتَكْرِيماً وَمَهَابَةً، وَزِدْ مَنْ حَجَّهُ أَوْ اعْتَمَرَهُ تَكْرِيماً وَتَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَبِرّاً

"Allah'ım! Selâm Sensin. Selâm Sendendir. Rabbimiz! Bizi selâmla (yahut selametle yaşat). Allah'ım! Şu evini daha çok şereflendir; ona daha çok saygı ve heybet duyulmasını, onun daha çok üstün tutulmasını sağla! Onu hac yahut umre yapma niyetiyle ziyaret edenlerin de şereflerini, tazimlerini, saygılarını ve iyiliklerini arttır!"(230) Bu hadis mürseldir. Ancak Saîd b. Müseyyeb, Hz. Ömer İbnü'l-Hattâb'ın (r.a.) bu duayı okuduğunu işitmiştir.(231)

---

228. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/238) İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadis olarak vermiş ve demiştir ki: Bu hadisi Taberânî, *Evsat*'ta rivayet etmiştir. Senedinde Mervan b. Ebu Mervan vardır. Süleymanî onun hakkında; "Söz götürür bir râvidir" demiştir. Diğer râviler, *Sahih* râvileridir.
229. Senedinde, *Mecmau'z-Zevâid*'de kaydedildiği üzere zayıf bir râvi olan Âsım b. Süleyman el-Kûzî vardır. Onun hakkında İbn Adiy: "Hadis uyduranlardan sayılır", Fellâs: "Hadis uydururdu", Nesâî: "Metrûktür", Dârakutnî: "Yalancıdır" ve İbn Hibbân: "Onun hadislerini yazmak caiz değildir. Ancak taaccüp için yazılabilir." diyor.
230. Şâfiî, 1/339; Beyhakî, 5/73. Senedi zayıftır.
231. Beyhakî, 5/73. Metni şöyledir: Hz. Ömer'in, Kâbe'yi gördüğünde şöyle dediğini işittim: "Allahümme! Ente's-selâm ve minke's-selâm ve hayyi Rabbenâ bisselâm" Senedi hasendir.

Mescid-i Haram'a girince doğru Beytullah'a gitti. Tahiyyetü'l-mescid namazı kılmadı. Zira Mescid-i Haram'ın tahiyyetü'l-mescidi tavaftır. Hacer-i Esved'in hizasına varınca onu selâmladı, üzerine varmadı. Onu geçip Rükn-i Yemânî cihetine ilerlemedi. Ellerini kaldırmadı. Ne "Bu tavafımla şu ve şu yedi tura niyet ettim." dedi ve ne de bilgisizlerin yaptığı gibi tavafa tekbirle başladı. Hatta bu, kötü bid'atlerdendir. Hacer-i Esved'i bütün bedeniyle hizasına alıp, sonra ondan yüz çevirip onu yan tarafına alma diye bir şey yapmadı. Aksine Hacer-i Esved'i karşısına alıp selâmladı. Sonra sağından başlayıp Kâbe'yi soluna aldı. Ne Kâbe kapısının yanında, ne oluk altında ve ne de Kâbe'nin arkasında ve rükünleri yanında dua etmiştir. Tavaf için ne bilfiil yaparak ve ne de öğreterek belli bir zikir tayin etmiştir. Sadece iki rükün arasında şöyle dua ettiği mahfuzdur:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbimiz! Bize dünyada bir iyilik, âhirette bir iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!"(232) Bu tavafı sırasında ilk üç turda remel yaptı: Hızlı yürür, adımlarını kısa atardı. Ridasını koluna alıp iki ucundan birini, kürek kemiklerinden biri üzerine attı ve diğer kürek kemiği ile omuzunu açık bıraktı. Hacer-i Esved'in karşısına her gelişinde mihceni ile ona işaret ediyor yahut selâmlıyor ve mihceni öpüyordu. "Mihcen", ucu eğri değnek demektir. Hz. Peygamber'in (s.a.) Rükn-i Yemânî'yi selâmladığı sâbittir; ancak ne onu, ne de selâmladığında elini öptüğü sabittir. Dârakutnî'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Rükn-i Yemânî'yi öper ve yüzünü onun üstüne koyardı.(233) Ancak bu hadisin senedinde Abdullah b. Müslim b. Hürmüz adlı bir râvi vardır ki, İmam Ahmed onun hakkında "hadisi sâlihtir=sâlihu'l-hadis" derken(234) diğerleri onu zayıf saymıştır. Ama burada Rükn-i Yemânî'den maksat Hacer-i Esved'dir. Çünkü o, Rükn-i Yemânî diye adlandırılır ve diğer rükünle ona "Yemâniyyân"

---

232. Şâfiî, 2/44; Ahmed, 3/411; Ebu Davud, 1892; Abdürrezzak, *Musannef*, 8963. Senedinde Sâib'in azatlısı Ubeyd vardır. İbn Hibbân'dan başkası onu sika kabul etmemiştir. Hafız İbn Hacer, *Tehzîb*'de İbn Kâni', İbn Mende ve Ebu Nuaym'ın onu sahabe arasında zikrettiklerini kaydediyor. Diğer râvileri sikadır. İbn Hibbân (1001) ve Hâkim (1/455) hadisi sahih saymış, Zehebî ona muvafakat etmiştir.
233. Dârakutnî, 2/290. Senedi zayıftır.
234. *Tehzîb* ve *el-Cerhu ve't-Ta'dîl* (5/164) adlı eserlerde İmam Ahmed'in onu zayıf saydığı kaydediliyor.

denir. Kapı tarafından Hıcr'ın bitişiğindeki rükünle ona "Irakıyyân", Hıcr'ı takip eden iki rükne "Şâmiyyân" ve Rükn-i Yemânî ile Kâbe'nin arkasından Hıcr'a bitişen rükne "Garbiyyân" denir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) gerek Hacer-i Esved'i öptüğü, gerekse eliyle onu selâmladığı ve elini üzerine koyup sonra elini öptüğü ve gerekse mihcenle selâmladığı sabittir. Böylece üç tür istilâm (selâmlama) şekli ortaya çıkmaktadır. Bir rivayete göre de dudaklarını Hacer-i Esved üzerine uzun müddet koyarak ağlamıştır.

Taberânî'nin ceyyid senedle rivayetine göre; Hz. Peygamber (s.a.), Rükn-i Yemânî'yi selâmladığı vakit "Bismillahi vallahu ekber" derdi.(235)

Hacer-i Esved'e her gelişinde "Allahu ekber" demiştir.(236)

Ebu Davud et-Tayâlisî ile Ebu Âsım en-Nebîl, Cafer b. Abdullah b. Osman'ın şöyle dediğini söylemektedirler: Muhammed b. Abbad b. Cafer'in Hacer-i Esved'i öptüğünü ve üzerine alnını koyduğunu gördüm. Sonra dedi ki: İbn Abbas'ın bunu öptüğünü ve üzerine alnını koyduğunu gördüm ve İbn Abbas dedi ki: Ömer İbnü'l-Hattâb'ın bunu öpüp üzerine alnını koyduğunu gördüm ve sonra şöyle dediğini işittim: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle yaptığını gördüm, ben de yaptım."(237)

Beyhakî'nin rivayetine göre İbn Abbas, Rükn-i Yemânî'yi öptü, sonra üzerine alnını koydu. Sonra yine öpüp üzerine alnını koydu. Bunu üç kere yaptı.(238)

Yine Beyhakî, İbn Abbas'ın: "Hz. Peygamber'in (s.a.) Hacer-i Esved üzerine alnını koyduğunu gördüm" dediğini kaydeder.(239)

Hz. Peygamber (s.a.), iki yemânî rükün (=Yemâniyyân) dışında rükünlerden hiçbirini selâmlamamış ve eliyle sıvazlamamıştır. Şâfiî (r.h.) der ki: Hiç kimse bu iki rüknü selâmlamayı Allah'ın evi terkedilmiş olsun diye terketmemiştir. Ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) selâmladığını selâmlamış, selâmlamadığını da selâmlamamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) tavafı bitirince Makâm'ın arkasına geldi ve:

---

235. Merhum müellif burada yanılmıştır. Çünkü Taberânî merfû olarak rivayet etmemiş, Beyhakî (5/79) gibi İbn Ömer'den mevkûf olarak rivayet etmiştir. Hafız İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr* adlı eserinde böyle demektedir. Senedi sahihtir.
236. Buharî, 25/62.
237. Ebu Davud et-Tayâlisî, 1/215, 216; Beyhakî, 5/74. Râvileri sikadır.
238. Şâfiî, *el-Ümm*, 2/145; Beyhakî, 5/75. Senedinde İbn Cüreyc'in tedlîsi vardır.
239. Beyhakî, 5/75. Senedi zayıftır.

"Makâm-ı İbrahim'den bir namazgâh edinin." âyetini[240] okudu. Makâm'ı, Kâbe ile kendisi arasına alarak iki rekât namaz kıldı. Bu iki rekâtta, Fatiha'dan sonra Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okudu. Sözü edilen bu âyeti okuması, Hz. Peygamber'in (s.a.) davranışla Kur'an'ı tefsir edişi ve Allah'ın bu âyetten ne kasdetmiş olduğunu açıklaması demektir. Namazını bitirince Hacer-i Esved'e yöneldi ve onu selâmladı.

17— Sa'y Edişi:

Sonra Safa tepesinin karşısındaki kapıdan Safa'ya çıktı. Tepeye yaklaşınca: *"Şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın nişanelerindendir."* âyetini[241] okudu ve "Allah'ın ilk olarak söylediğinden başlıyorum." dedi. Nesâî'nin rivayetinde ise, "başlıyorum" yerine emir kipiyle "başlayın" kelimesi yer almaktadır.[242] Sonra dağın tepesine çıktı ve nihayet Kâbe'yi gördü. Kıbleye yöneldi. Kelime-i tevhid ve tekbîr getirdi ve şöyle dedi:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قدير،
لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَه، وَهَزَمَ الاحْزَابَ وحْدَه

"Tek Allah'tan başka tanrı yok. O'nun ortağı yok. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter. Tek Allah'tan başka tanrı yoktur. O Allah sözünü tutmuş, kuluna yardım etmiş ve güçlü toplulukları tek başına hezimete uğratmıştır." Sonra bu arada dua etmiş ve üç defa böyle söylemiştir.

İbn Mes'ûd, Safa'daki Sad' denilen bir yarık üzerinde ayağa kalktı. Bunun üzerine ona: "Ey Ebu Abdurrahman! Burası neresidir?" diye sordular. O da: "Burası, kendisinden başka tanrı bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, kendisine Bakara sûresi indirilen zâtın makamıdır." diye cevap verdi. Bu olayı Beyhakî rivayet etmiştir.[243]

---

240. Bakara, 2/125.
241. Bakara, 2/159.
242. Nesâî, 5/236; Dârakutnî, 2/254. Râvileri sikadır. İbn Hazm ve Nevevî sahih saymışlardır. Bu rivayet şâzdır. Çünkü Mâlik, Süfyan ve Yahya b. Saîd el-Kattân, "başlarız" şeklinde rivayette birleşmişlerdir. Hafız İbn Hacer: "Bu zatlar diğerlerinden daha hafızdır." demektedir.
243. Beyhakî, 5/95. Senedi zayıftır.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) yürüyerek Merve'ye indi. Ayakları yokuş aşağı vadinin ortasına akınca, koştu. Vadiyi geçip (Merve) tepesine tırmanmaya başlayınca yürüdü. O'ndan aktarılan sahih rivayet böyledir. O gün sa'y yapılan yerin başlangıç ve sonunda dikili bulunan iki yeşil alâmetin önüne gelinceye kadar koşuyor (buradan itibaren yürüyordu). Görünen o ki, vadinin yapısı değişmemiştir. *Sahih-i Müslim*'deki rivayette Câbir, Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle yaptığını aktarmaktadır.(244) Bu rivayetin görünümünden anlaşılan, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaya olduğudur. Müslim'in, *Sahih*'inde rivayetine göre Ebu'z-Zübeyr, Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini işitmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.) Veda haccında, insanlar etrafını sardığı için (herkes tarafından görülemediğinden) kendisine sorularını sorsunlar diye onlara görünebilmek için yüksekte olmak amacıyla devesi üzerinde Kâbe'yi tavaf etti ve Safa-Merve arasında sa'y yaptı."(245) Müslim'in, Ebu'z-Zübeyr aracılığıyla Câbir'den rivayetine göre ne Allah Rasûlü (s.a.) ve ne de ashabı Safa-Merve arasında bir tek sa'ydan başka sa'y —o da ilk sa'yıdır— yapmamıştır.(246)

İbn Hazm diyor ki: Bu iki rivayet arasında bir çelişki yoktur. Çünkü binitli olan kimseyi devesi yokuş aşağı indirince, o kimsenin bütün bedeni yokuş aşağı akmış olur. Aynı zamanda bedeninin geri kalan kısmıyla beraber ayakları da yokuş aşağı akmıştır.

Bu iki rivayetin arasını bulmada bence bundan daha güzel başka bir yol vardır. Şöyle ki: Hz. Peygamber (s.a.) önce yaya olarak sa'y yaptı; sonra sa'yını binitli olarak tamamladı. Böyle olduğu, bir rivayette açıkça belirtilmiştir. *Sahih-i Müslim*'de rivayet edildiğine göre, Ebu't-Tufeyl anlatıyor: İbn Abbas'a: "Söyle bana, Safa-Merve arasında binitli olarak sa'y yapma sünnet midir? Zira kavmin, sünnet olduğunu iddia ediyor." dedim. O da: "Hem doğru söylemişler, hem yanlış!" diye karşılık verdi. Ben: "Hem doğru söylemişler, hem yanlış! sözünün anlamı ne?" diye sordum. Şunları söyledi: Allah Rasûlü'nün (s.a.) etrafında insanlar kalabalıklaşıp "İşte Muhammed! İşte Muhammed!" diye bağrışmaya başladılar; hatta yeni yetişmekte olan genç kızlar evlerden dışarı çıktılar. Dağıtmak amacıyla Allah Rasûlü'nün (s.a.) önünde, insanlar dövülmezdi. Kalabalık iyiden

244. Müslim, 1218.
245. Müslim, 1273.
246. Müslim, 1215.

iyiye artınca Hz. Peygamber (s.a.) (devesine) bindi. Yürümek ve koşmak daha faziletlidir.[247]

Hz. Peygamber'in (s.a.), Mekke'ye gelişinde yapmış olduğu kudûm tavafını yaya mı,binitli olarak mı yaptığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. *Sahih-i Müslim*'de rıvayet edildiğine göre, Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.), Veda haccında insanların kendisinden uzaklaştırılmasını hoş görmediği için Kâbe'nin etrafını devesi üzerinde Rükn'ü (Hacer-i Esved'i) selâmlayarak tavaf etti.[248]

Sünen-i Ebu Davud'da İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: Hz. Peygamber (s.a.), rahatsız olduğu bir halde Mekke'ye geldi. Tavafı devesi üzerinde yaptı. Rükn'e her gelişinde onu ucu eğri değnekle selâmladı. Tavafı bitirince deveyi çökertti, iki rekât namaz kıldı."[249] Ebu't-Tufeyl diyor ki: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) gördüm; Kâbe'nin etrafını devesi üzerinde tavaf ediyor, Hacer-i Esved'i ucu eğri değneği ile selâmlıyor, sonra o değneği öpüyordu." Bu hadisi Müslim, "deve" kelimesini zikretmeksizin rivayet etmiştir.[250] Hadis, Müslim'in senediyle ve deve kelimesinin zikredilmesi suretiyle Beyhakî tarafından rivayet edilmiştir. Allah daha iyi bilir ya, bu kudûm tavafında değil de ifâza tavafında olsa gerektir. Çünkü Câbir (kudûm tavafının) ilk üç turunda Hz. Peygamber'in (s.a.) remel yaptığını hikâye etmiştir ki, bu ancak yaya olunduğunda mümkündür.

Şâfiî (r.h.) diyor ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) kudûm tavafında yaptığı yedi turu yaya idi. Çünkü Câbir, bu tavafta Hz. Peygamber'in (s.a.) üç turda remel yaptığını, dört turda ise yürüdüğünü aktarmıştır. Câbir'in, tavafı Hz. Peygamber'in (s.a.) bir tek turda hem binitli, hem yaya olarak yapmış olduğunu söylemesi düşünülemez. Oysa binitli olarak yaptığı yedi turun, kurban bayramının birinci günü yaptığı tavafta gerçekleştiği mah-

---

247. Müslim, 1264. Bagavî (*Şerhu's-Sünne*, 1922) ile Beyhakî (5/101), Kudâme b. Abdullah b. Ammâr'ın şöyle dediğini rivayet ederler: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) bir deve üzerinde Safa-Merve arasında sa'y yaptığını gördüm. Ne dövme, ne kovma ve ne de 'Çekil! Çekil vardı!" Senedi sahihtir. et-Tîbî diyor ki: Yani kralların ve diktatörlerin âdetlerinde olduğu gibi insanları dövmezler, kovmazlar ve onlara "yoldan çekilin" demezlerdi.
248. Müslim, 1274.
249. Ebu Davud, 1881; Beyhakî, 5/100. Senedi zayıftır.
250. Müslim, 1275; Beyhakî, 5/100, 101.

fuzdur... Sonra Şâfiî, İbn Uyeyne —İbn Tâvus— babası Tâvus senediyle rivayet eder ki: "Allah Rasûlü (s.a.) ashabına ifâza tavafı için erken davranmalarını emretti. Kendisi ise hanımları arasında geceleyin devesi üzerinde Rükn'ü ucu eğri değneği ile selâmlayarak ifâza tavafını yaptı." Sanırım "Hz. Peygamber (s.a.) değneğin ucunu öpüyordu." dedi.[251]

Ben derim ki: Maamafih bu hadis mürseldir ve Câbir'in *Sahih*'de rivayet ettiği "Hz. Peygamber (s.a.) ifâza tavafını, kurban bayramının birinci günü gündüz yaptı." hadisine ters düşmektedir ki, yakında geleceği üzere Hz. Âişe ile İbn Ömer de böyle rivayet etmişlerdir. İbn Abbas'ın "Hz. Peygamber (s.a.), rahatsız olduğu bir halde Mekke'ye geldi. Tavafı devesi üzerinde yaptı. Rükn'e her gelişinde onu selâmlardı." sözü şayet mahfuz ise umrelerinden birinde olsa gerektir. Yoksa kudûm tavafının ilk üç turunda remel yaptığı sahih senedle aktarılmıştır. Yalnız İbn Hazm'ın sa'y konusunda dediği gibi "Hz. Peygamber (s.a.) devesi üzerinde remel yapmıştır. Zira devesi üzerinde remel yapan kimse de remel yapmış sayılır" denilebilirse de, hiçbir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) kudûm tavafında binitli olduğu belirtilmemiştir. En iyi Allah bilir.

İbn Hazm: "Hz. Peygamber (s.a.), devesi üzerinde binitli olduğu halde Safa-Merve arasında üçü remel, dördü normal yürüyüş olmak üzere yedi tur yaptı" diyor. Bu, merhumun yanılgı ve yanlışlıklarındandır. Zira ondan başka hiç kimse katiyen böyle bir şey söylememiş ve hiç kimse de Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekilde yaptığını asla rivayet etmemiştir. Bu, yalnızca Kâbe'nin tavafı meselesindedir. Ebu Muhammed (İbn Hazm) yanlışlıkla bunu Safa-Merve arasında yapılan turlara aktarmıştır. Daha tuhafı da bu görüşünü desteklemek amacıyla Buharî'nin İbn Ömer'den rivayet ettiği şu hadisi delil göstermiştir: Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'ye geldiğinde ilk iş olarak Rükn'ü (Hacer-i Esved'i) selâmlayarak Kâbe'yi tavaf etmeye koyuldu. (İlk) üç turda remel yaptı, dört turda ise normal yürüdü. Beytullah'ı tavaf işini bitirince, Makâm'ın yanında iki rekât namaz kıldı. Selâm verip namazdan çıktı. Safa'ya geldi. Safa-Merve arasında yedi tur *(şavt)* yaptı...[252] İbn Hazm, hadisin geri kalan kısmını da kaydedip diyor ki: "Safa-Merve arasında kaç kere remel yapmış olduğunu belirten bir ifadeye rastlamadık. Ancak bu hadis, müttefekun aleyh'dir." İşte böyle diyor, İbn Hazm.

---

251. Şâfiî, *Müsned*, 2/69 ve *el-Ümm*, 2/174, 211. Senedi zayıftır.
252. Buharî, 25/104.

Ben derim ki: İttifakla rivayet edilen (müttafekun aleyh) husus, bütün turlarda vadinin ortasına geldiğinde koştuğudur. Özellikle ilk üç turda remel yaptığını hiç kimse söylememiş ve bildiğimiz kadarıyla ondan başkası da nakletmemiştir. Bu meseleyi üstadımıza sordum. "Bu, onun yanlışlarından biridir. Merhumun kendisi hac yapmamıştır." dedi.

Bu yanlışlığın bir benzeri "Hz. Peygamber (s.a.) on dört kere sa'y yaptı" deyip gidiş-gelişini bir defa sayanın düştüğü yanlışlıktır. Bu da Hz. Peygamber (s.a.) hakkında yapılan bir yanlışlık olup hiç kimse tarafından nakledilmemiştir ve her ne kadar imamlara müntesip sonraki bazı âlimlerce savunulmuşsa da görüşleri meşhur olan hiçbir imam böyle bir şey söylememiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) sa'yını Merve'de tamamlamış olduğunda ihtilâf edilmemiş olması da bu görüşün sakatlığını ortaya koyar. Şayet gidiş-geliş bir defa sayılsaydı, sa'yını Safa tepesinde bitirmiş olması gerekirdi.

Hz. Peygamber (s.a.) Merve'ye ulaştığında tepesine çıkar, Kâbe'ye yönelir, tekbir getirir, kelime-i tevhîd söyler ve Safa'da yaptığı gibi yapardı. Merve'de sa'yını tamamlayınca; yanında kurban bulunmayan, kırân yahut ifrâd haccı yapan herkesin kesinlikle ihramdan çıkmalarını ve kadınlarla cinsel ilişki kurma, güzel koku sürünme, dikişli elbise giyme gibi ihramlıya haram olan şeylerin hepsini yapmalarını ve terviye gününe kadar bu şekilde kalmalarını emretti. Kendisi ise kurbanlık sevketmiş olmasından dolayı ihramdan çıkmadı ve orada şöyle dedi: "Bu yapmakta olduğum hacca yeniden başlıyor olsaydım kurbanlık sevketmez, haccı umreye çevirirdim."

Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisinin ihramdan çıktığı rivayet edilmişse de yukarıda açıkladığımız üzere bu kesinlikle yanlıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) burada, saçlarını tamamen tıraş ettirenler için üç kere, kısalttıranlar içinse bir kere dua edip Allah'tan onların bağışlanmalarını diledi.[253] Haccı feshedip ihramdan çıkmalarını kendilerine emretmelerini müteakip Sürâka b. Mâlik b. Cu'şûm, burada O'na bu haccı feshetme işinin o seneye mi mahsus olduğunu, yoksa ebediyen geçerli bir şey mi olduğunu sormuş, O da: "Hayır, ebediyen geçerlidir." cevabını vermişti. Kurbanlık sevketmiş olmalarından dolayı Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer,

253. Buharî, 25/129; Müslim, 1301, 1302.

Hz. Ali, Talha ve Zübeyr ihramdan çıkmamışlardı.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları ise kırâna niyet etmişlerdi, ihramdan çıktılar. Yalnız Hz. Âişe hayız olduğundan ihramdan çıkma imkânına sahip olmadığı için ihramdan çıkmadı. Hz. Fâtıma ise ihramdan çıkmıştı. Çünkü onun yanında kurbanlık hayvanı yoktu. Hz. Ali (r.a.) de kurbanlığı bulunduğu için ihramdan çıkmadı. Hz. Peygamber (s.a.) kendisi gibi niyetlenip ihrama girenlere şayet yanlarında kurbanları varsa ihramlı kalmalarını, kurbanları yoksa ihramdan çıkmalarını emretti.

Terviye gününe kadar Mekke'de kaldığı sürece Mekke'nin dışında müslümanlarla konakladığı yerde namazını kıldı. Mekke dışında kaldığı dört gün boyunca namazı kısaltarak kıldı.(254) Bu dört gün: Pazar, pazartesi, salı, çarşamba. Perşembe günü kuşluk vakti olunca, beraberindeki müslümanlarla birlikte Mina'ya hareket etti. İhramdan çıkmış olanlar meskenlerinde ihrama girdiler; Mescid-i Haram'a gidip orada ihrama girmediler. Hatta ihrama girdiklerinde Mekke arkalarında idi.

18— Arafat'a Gelişi:

Hz. Peygamber (s.a.) Mina'ya ulaşınca orada konakladı ve öğle ile ikindiyi kıldırdı. Geceyi orada geçirdi. Cuma gecesi idi. Güneş doğunca oradan Arafat'a hareket etti. Bugünkü umumî yolun sağındaki Dab yolunu tuttu. Ashabından kimileri telbiye, kimileri tekbir getiriyor; kendisi bunları işitiyor ne telbiye ve ne de tekbir getirenleri menediyordu.(255) Arafat'ın doğusunda, günümüzde harabe bir köy olan Nemire'de kurulmasını emrettiği çadırın kurulmuş olduğunu gördü. Orada konakladı. Güneş tepe noktadan batıya yönelince, devesi Kasvâ'nın getirilmesini emretti, sırtına eğer vuruldu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.), Urene arazisindeki Batnu'l-Vâdi'ye gelince devesi üzerinde insanlara muazzam bir konuşma (hutbe) yaptı. Bu konuşmada İslâm'ın temel kaidelerini açıkladı; şirk ve cahiliye kaidelerini yıktı. Kendilerine tecavüzün haram olduğunda bütün dinlerin ittifak etmiş olduğu haram şeylerin; yani kanlar, mallar ve ırzların haramlıklarını açık-

254. Buharî, 18/11 İbn Abbas "Allah Rasûlü (s.a.) ashabı ile birlikte Zilhicce'nin dördüncü günü sabahı hacca telbiye getirerek Mekke'ye girdiler." diyor. Buna göre Hz. Peygamber'in (s.a.) Mina'ya, oradan da Arafat'a çıkmadan önce Mekke'deki kalış süresi dört gün demektir. Çünkü ayın dördünde gelmiş, sekizinde çıkmıştır.
255. Buharî, 25/87; Müslim, 1285.

ladı. Cahiliye âdetlerini ayaklarının altına aldı. Bütün cahiliye faizlerini ayaklarının altına aldı ve ibtal etti. Erkeklere, hanımlarına iyi davranmalarını tavsiye etti. Kadınların hak ve görevlerini anlattı. Beslenme ve giyinme ihtiyaçlarının örfe göre karşılanması hakkına sahip olduklarını söyledi ve bunun ne kadar olacağını bir ölçü vererek belirtmedi. Kocalarının istemedikleri insanları evlerine aldıkları takdirde kocalarına, onları dövmeyi mübah kıldı. Ümmete, Allah'ın kitabına sarılmayı öğütledi. Ona sarıldıkları müddetçe yoldan sapmayacaklarını haber verdi. Sonra onlara kendisinden sorulacaklarını haber verip o zaman ne söyleyeceklerini, nasıl şahitlikte bulunacaklarını söylemelerini istedi. Onlar da: "Sen, Allah'tan aldıklarını tebliğ ettin, peygamberlik vazifeni yerine getirdin ve öğüt verdin! diye şahitlikte bulunacağız." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) (şehadet) parmağını göğe kaldırdı; Allah'ı onlara üç kere şahit tuttu ve orada bulunanların bulunmayanlara söylenenleri ulaştırmalarını emretti.[(256)]

İbn Hazm diyor ki: "Hilâl kabilesinden Hâris'in kızı ve Abdullah İbn Abbas'ın annesi Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber'e (s.a.) bir bardak süt gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) insanların önünde devesi üzerinde sütü içti.[(257)] Hutbeyi tamamlayınca Bilâl'e namaz için kâmet getirmesini emretti." Bu, merhumun yanılgısıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) süt içmesi olayı, bundan sonra Arafat'a gidip orada vakfe yaparken gerçekleşmişti. Bu şekilde olduğu *Sahihayn*'da Meymûne'den açık br ifade ile rivayet edilmiştir: İnsanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) arefe günü oruçlu olup olmadığında şüphe ettiler. Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber (s.a.) Mevkıf'ta vakfe yaparken O'na süt gönderdi. İnsanların gözleri önünde sütten içti. Bir rivayette "...Arafat'ta vakfe yaparken..." denilmektedir.[(258)]

Hz. Peygamber'in (s.a.) konuşmasını yaptığı yer vakfe yeri değildi. Çünkü Urene'de konuşma yapmıştır ki, orası vakfe yeri değildir. Hz. Peygamber (s.a.) Nemire'de konakladı, Urene'de konuşma yaptı ve Arafat'ta vakfede bulundu. Bir tek konuşma yaptı (hutbe okudu); aralarında oturduğu iki konuşma yapmadı. Konuşmasını tamamlayınca Bilâl'e ezan okumasını emretti. Sonra Bilâl kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) iki rekât olarak öğle namazını kıldırdı. Her iki rekâtta da içinden kırâat eyledi. Cuma günü idi. Bu da gösterir ki yolcu cuma namazını kılmaz. Sonra Bilâl

---

256. Müslim, 1218.
257. Buharî, 25/85, 30/65; Müslim, 1123.
258. Buharî, 25/85; Müslim, 1124.

kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) ikindi namazını yine iki rekât olarak kıldırdı. Yanında Mekkeliler de vardı. Onlar da kuşku yok ki, Hz. Peygamber (s.a.) gibi hem kısaltarak hem de birleştirerek (O'nun arkasında) namaz kıldılar. Hz. Peygamber (s.a.) onlara ne namazı tamamlamayı ve ne de (öğle ile ikindiyi) birleştirerek kılmamalarını emretti. Hz. Peygamber'in (s.a.) onlara "Namazınızı tamamlayın. Zira biz yolcuyuz" demiş olduğunu söyleyen şüphesiz apaçık bir hataya düşmüş ve çirkin bir yanlışlık yapmış olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onlara bu sözü Mekke'nin içinde kendi memleketlerinde mukîm olmaları sebebiyle Fetih gazileri hakkında söylemişti.(259) Bundan dolayı âlimlerin görüşlerinin en doğrusu, Mekkeliler Hz. Peygamber'le (s.a.) yaptıkları gibi Arafat'ta namazları hem kısaltarak, hem de birleştirerek kılarlar, görüşüdür. Bu da apaçık bir şekilde gösterir ki, namazın kısaltılması için yolculuk belli bir mesafe ve belli günlerle sınırlandırılmaz; namazın kısaltılması konusunda haccın katiyen hiçbir tesiri yoktur. Tesir, yalnızca Allah'ın sebep kıldığı şeydir ki o da yolculuk halidir. Sünnetin icabettirdiği budur. Sınırlama getirenlerin görüşlerinin hiçbir tutar yönü yoktur.

Namazını bitirince devesine bindi, vakfe yerine geldi. Dağın eteğinde kayaların yanında durdu, kıbleye yöneldi ve ip gibi uzayıp giden yaya kafilesini önüne aldı. Devesi üzerinde idi. Güneş batıncaya kadar dua etti, Allah'a yalvardı yakardı. İnsanlara Urene vadisinin dibinden yukarı çıkmalarını emretti ve Arafat'ın özellikle kendisinin vakfe yaptığı yer olmadığını haber verip buyurdu ki: *"Ben burada vakfe yaptım. Arafat'ın tamamı vakfe yeridir."*(260)

İnsanlara haber gönderip meş'arları (ibadet edecekleri yerler) üzerinde bulunmalarını, oralarda vakfe yapmalarını, çünkü bu yerlerin babaları Hz. İbrahim'in mirasından olduğunu söyledi.(261)

---

259. Ahmed, *Müsned*, 4/432; Ebu Davud, 1229; Tayâlisî, 1/124, 125; Tahavî, 1/417; Beyhakî, 3/135. İmrân b. Husayn diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte savaştım. Onun yanında Fetih'e katıldım. Mekke'de on sekiz gece kaldı; namazları hep ikişer rekât kıldırdı ve namaz sonunda: "Ey şehir halkı! Dört kılın. Zira biz yolcuyuz." derdi. Hadisin senedi zayıftır.
260. Müslim, 1218 (149). "İnsanlara Urene vadisinden yukarı çıkmalarını emretti." kısmı, şahidleriyle sahih mertebesine yükselmiştir. Şâhid hadisler için bk. Ahmed, 4/82; İbn Hibbân, 1008; Beyhakî, 5/115; Mâlik, *Muvatta*, 1/388; Hâkim, 1/462.
261. Şâfiî, 2/54; Ebu Davud, 1919; Nesâî, 5/255, Tirmizî, 883; İbn Mâce, 3011. Senedi kuvvetlidir. Hâkim (1/462) sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

Orada Necid halkından bazıları gelip Hz. Peygamber'e (s.a.) haccı sordular. O da: "Hac, Arafat (yahut arefe)dir. Müzdelife gecesi sabah namazından önce gelenin haccı tamam olur. Mina günleri üçtür. Acele edip iki gün kalana bir günah yoktur. Geciken kimseye de günah yoktur." diye açıklama yaptı.(262)

19— Arafat'ta Yaptığı Dualar:

Yoksul bir kimsenin yemek isteyişi gibi dua sırasında ellerini göğüs hizasına kaldırdı. Sahabîlere en hayırlı duanın arefe günü yapılan dua olduğunu haber verdi.(263)

Vakfe yerinde yaptığı söylenen dualardan bazıları:

اَللَّهُمَ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ، وَخَيْراً مِمَّا نَقُولُ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلاَتِى وَنُسُكِي،
وَمَحْيَايَ، وَمَمَاتِى، وَإِلَيْكَ مَآبِي، وَلَكَ رَبِّي تُرَاثِى، اللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ
اَلْقَبرِ، وَوَسْوَسَةِ الصَّدْرِ، وَشَتَاتِ الأَمْرِ، اَللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَاتِجِيءِ بِهِ الرِّيحُ

"Allah'ım! Dediğimiz gibi ve dediğimizden daha hayırlı hamd Sana! Allah'ım! Benim namazım, haccım, yaşamım ve ölümüm Senin içindir. Dönüşüm, Sanadır. Mirasım da Rabbim, Sana aittir. Allah'ım! Kabir azabından, kalbin vesvesesinden, işlerin dağınıklığından Sana sığınırım. Al-

---

262. Ahmed, 4/335; Ebu Davud, 1949; Tirmizî, 889 ve 2979; Nesâî, 5/256; İbn Mâce, 3015. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (1009) ve Hâkim (1/464) sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

263. Mâlik, *Muvatta*, 1/422, 423. Talha b. Ubeydullah, Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle dediğini rivayet eder: "En faziletli dua, arefe günü yapılan duadır. Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en faziletli söz, Lâ ilâhe illallah'dır." Râvileri sikadır; ancak hadis mürseldir. Tirmizî'nin (3579), Amr b. Şuayb —babası— dedesi senediyle rivayet ettiği şu hadis ona destek sağlar: Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "En hayırlı dua, arefe günü yapılan duadır. Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en hayırlı söz şudur: Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh. Lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr." Senedinde Muhammed b. Ebu Humeyd vardır ki, güçlü râvi değildir. Ancak şahidleriyle birlikte hadis hasendir.

Bu hadiste bazı ilim adamlarından aktarılan: "Avamın tevhidi Lâ ilâhe illallah, havassın tevdihi Allah." sözünün boş söz olduğuna delil vardır. Tek "Allah" ismiyle zikir ne sünnette sabittir, ne de faziletli olduğu bildirilen asırlarda yaşayan insanlardan böyle bir zikir bilinmektedir. Onlara uymak hayır, muhalefet etmek şerdir.

lah'ım! Rüzgârların getirdiği âfetlerin şerlerinden Sana sığınırım." Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir.(264)

اللَّهُمَّ تَسْمَعُ كَلامِي، وَتَرَى مَكَانِي، وَتَعْلَمُ سِرِّي وَعَلانِيَتِي، لايخفى عَلَيْكَ شَيْءٌ مِنْ أَمْرِي، أَنَا البَائِسُ الفَقِيرُ، المُسْتَغِيثُ المُسْتَجِيرُ، وَالوَجِلُ المُشْفِقُ، المُقِرُّ المعترِفُ بِذُنُوبِي، أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ المِسْكِينِ، وأَبْتَهِلُ إِلَيْكَ ابْتِهَالَ المُذْنِبِ الذَّلِيلِ، وَأَدْعوكَ دُعَاءَ الخَائِفِ الضرِيرِ، مَنْ خَضَعَتْ لَكَ رَقَبَتُهُ، وَفَاضَتْ لَكَ عَيْنَاهُ، وذَلَّ جَسَدُهُ، ورَغِمَ أَنْفُهُ لَكَ، اللَّهُمَّ لاتَجْعلنِي بِدُعائِكَ رَبِّ شَقِياً، وكُن بِي رَؤُوفاً رحِيماً، يَاخَيْرَ المَسْؤُولِينَ، وَيَاخَيْرَ المُعْطِينَ

"Allah'ım! Sen sözümü işitiyor, yerimi görüyor; gizli açık nem varsa biliyorsun. Hiçbir işim Sana gizli kalmaz. Ben çaresizim, yoksulum. Senden yardım ve eman diliyorum. Korkuyorum, endişe ediyorum. Günahlarımı itiraf ve kabul ediyorum. Bir yoksul Senden nasıl isterse ben de öyle istiyorum. Zelîl bir günahkâr Sana nasıl yalvarırsa ben de öyle yalvarıyorum: Senin huzurunda boynunu bükmüş, Senin için gözlerinden yaşlar boşanan, Senin uğruna bütün varlığını zelil eden, burnunu yerlere sürten zarara uğramış korku içinde olan bir kul nasıl Sana dua ederse, ben de öyle dua ediyorum. Allah'ım! Rabbim! Duamı kabul buyurmaktan beni mahrum eyleme. Bana acı, bana merhamet et, ey istenilenlerin en hayırlısı ve verenlerin en hayırlısı!" Bu hadisi Taberânî rivayet etmiştir.(265)

İmam Ahmed'in Amr b. Şuayb —babası— dedesi senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) arefe günü çoğunlukla şu duayı yapmıştır:

لا إله إلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاشرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ، بِيَدِهِ الخَيْرُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شيْءٍ قَدِير

"Tek Allah'dan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'-

264. Tirmizî, 3520. Senedi zayıftır.
265. Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, s. 144. Heysemî, *Mucmau'z-Zevâid*'de (3/252) kaydetmiş ve Taberânî'nin *Kebîr* ve *Sağîr*'de rivayet ettiğini, ayrıca senedinde münker rivayetlerde bulunan bir râvinin bulunduğunu söylemiştir.

nun, hamd O'nundur. Hayır, O'nun elindedir. O'nun herşeye gücü yeter."(266)

Beyhakî'nin Hz. Ali'den (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: Benimle benden önceki peygamberlerin Arafat'ta çoğunlukla yaptıkları dua şudur:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَه، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَيءٍ قَدِير، اَللَّهُمَّ اجْعَل فِي قَلبِي نُوراً، وفِي صَدْرِي نُوراً، وفِي سَمْعِي نُوراً، وفِي بَصَرِي نُوراً، اَللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي، وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي، وأَعُوذُ بِكَ مِنْ وَسْوَاسِ الصَّدْرِ، وشَتَاتِ الأَمرِ، وفِتْنَةِ الْقَبْرِ، اللَّهُمَّ إِنِي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مايَلِجُ فِي اللَّيلِ، وشَرِّ ما يَلِجُ فِي النَّهَارِ، وشَرِّ مَاتَهُبُّ بِهِ الرِّيَاحُ، وَشَرِّ بَوائِقِ الدَّهْرِ

"Tek Allah'dan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nundur. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'ım! kalbimde bir nur, göğsümde bir nur, kulağımda bir nur, gözümde bir nur yarat. Allah'ım! Göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır. Kalb vesvesesinden, işlerin dağınıklığından ve kabir azabından Sana sığınırım. Allah'ım! Gece ve gündüz içinde bulunan bütün kötü şeylerin şerlerinden, rüzgârların getirdiği âfetlerin ve zamanın musibetlerinin şerlerinden Sana sığınırım."(267)

Bu duaların rivayet senedlerinde gevşeklik (leyyin) vardır.

Şu âyet Hz. Peygamber'e (s.a.) orada indi: "Bugün sizin için dininizi bütünledim, size karşı nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim."(268)

20— İhramlı Bir Sahabînin Ölümü:

Arafat'ta vakfe yaparken bir müslüman ihramlı olduğu halde devesinden düştü ve öldü. Allah Rasûlü (s.a.) iki bez içine kefenlenmesini, güzel

266. Ahmed, 2/210. Senedi zayıftır. Ancak *Muvatta*'da mürsel bir şahidi vardır. O halde hasendir.
267. Beyhakî, 5/117. Hadis zayıftır.
268. Buharî, 2/33, 65/2 (Mâide sûresi tefsiri); Müslim, 3017 (5). Âyet: Mâide, 5/3.

koku sürülmemesini, su ve sidr (Arabistan kirazı, Trabzon hurması) ağacı yaprağı ile yıkanmasını, başının ve yüzünün örtülmemesini emretti. Ve Allah Teâlâ'nın o müslümanı kıyamet günü telbiye getirir bir vaziyette dirilteceğini haber verdi.[269]

Bu olay 12 hüküm içermektedir:

1- Ölünün yıkanmasının farz oluşu. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) bunu emretmiştir.

2- Kişi ölmekle pis olmaz. Zira ölmekle pis olsaydı yıkanması ancak pisliğini artırırdı. Çünkü hayvanın ölmekle pis olması maddi varlığı ile ilgilidir. Şayet insanın ölmekle pis olduğunu söyleyenler yıkamakla temizlendiği görüşüne müsaade ediyorlarsa ölmekle pis olması görüşü dayanaktan yoksun kalır. Şayet temizlenmediğini söylüyorlarsa bu takdirde yıkama, yalnızca ölünün kefenlerinin, bezlerinin ve yıkayıcısının pisliğini arttırır.

3- Ölünün su ve sidr ile yıkanması meşrûdur, yalnızca su ile yetinilmez. Hz. Peygamber (s.a.) üç yerde sidr ile yıkamayı emretmiştir ki birisi budur. İkincisi, kendi kızının yıkanmasında su ve sidr ile ,üçüncüsü ise hayızlı iken ölen kadının yıkanmasında emretmiştir.[270]

Hayızlı iken ölen kadının yıkanmasında sidr kullanmanın farziyeti konusunda Ahmed b. Hanbel mezhebinde iki görüş vardır.

4- Temiz şeylerle suyun değişikliğe uğraması onun temizliğini gidermez. Nitekim cumhurun görüşü budur. Her ne kadar sonraki Hanbelî fakihler aksini düşünmekte iseler de Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayetin en sağlamı da bu yoldadır. Hz. Peygamber (s.a.) yıkadıktan sonra durulayıcı su ile yeniden yıkanmasını emretmemiştir. Hatta kızının yıkanması konusunda son yıkamada bir parça kâfûr sürülmesini buyurdu. Şayet kâfûr suyun temizliğini giderseydi elbet yasaklardı. Burada maksat yalnızca iki maddenin birbirine karıştırılmasından dolayı bir değişikliğin husule gelip suyun kâfur kokusunu kazanması değil, bedenin iyice temizlenip güzel kokmasını sağlamak, onu takviye edip sağlamlaştırmaktır. Bu ise su ve kâfûrun ayrı ayrı kullanılmasıyla değil, kâfûrun suya karıştırılmasıyla ancak meydana gelir.

---

269. Buharî, 23/22, 28/13, 20, 21; Müslim, 1206 (98).
270. Müslim, 332 (61); Ebu Davud, 314; İbn Mâce, 642; Dârimî, 1/197, 1/239, 240.

5- İhramlının gusletmesinin mübahlığı. Bu konuda Abdullah İbn Abbas ile Misver b. Mahrame tartışmışlar ve Ebu Eyyûb el-Ensârî, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ihramlı iken guslettiğini söyleyerek tartışmayı sonuca bağlamıştır.[271] İhramlının cünüplükten dolayı gusledeceği konusunda âlimler arasında, ittifak vardır. Fakat Mâlik (r.h.) ihramlı cünübün başını suya tamamen daldırmasını, bu işlemin bir tür başı örtme sayılacağından dolayı mekruh görmüştür. Doğrusu bunda bir sakınca yoktur. Ömer İbnü'l-Hattâb ve İbn Abbas bunu yapmışlardır.

6- İhramlı kimsenin su ve sidr kullanması yasak değildir. Bu konuda ihtilâf edilmiş, bunu Şâfiî ve kendisinden gelen iki rivayetin en zâhir olanına göre Ahmed b. Hanbel mübah; Mâlik, Ebu Hanife ve oğlu Sâlih'in rivayetine göre Ahmed b. Hanbel yasak saymışlardır. Bu rivayete göre Ahmed: "Şayet böyle yaparsa kurban keser" demiştir. Ebu Hanife'nin iki öğrencisi (Ebu Yusuf ile Muhammed) ise böyle yaparsa sadaka vermesi gerekir, demişlerdir.

Yasaklayanlar şu üç sebebe dayanmaktadırlar:

a) İhramlının başındaki haşeratı öldürür. Oysa ihramlının başında bit araması bile yasaktır.

b) Bu bir rahatlamadır. Oysa baştaki dağınıklığın giderilmesi ihrama aykırı düşer.

c) İhramlı sidrin kokusundan lezzet alır. O zaman güzel kokuya benzemiş olur. Hele bir de (sabun gibi temizlikte kullanılan) hanım çiçeği kullanırsa.

Dayanılan bu üç sebep gerçekten çürüktür. Doğrusu bunun caiz olmasıdır. Çünkü nas vardır. Allah ve Rasûlü yıkanmak suretiyle başın dağınıklığını ve keçelenmiş halini gidermeyi, bit öldürmeyi ihramlıya yasaklamamışlardır. Hem sidrin güzel kokuyla hiçbir alâkası yoktur.

7- Ölüyü kefenleme, mirasının dağıtımından ve borcunun ödenmesinden daha önce gelir. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) iki bez parçası içine kefenlenmesini emretmiş, ama ne mirasçısını, ne de borcunu sormuştur. Durum

271. Buharî, 28/14; Müslim, 1205. Dârakutnî (s.261) ve Beyhakî (5/63), İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet ederler: "İhramlı hamama girer, çürüyen dişini çeker, tırnağı kırılırsa, keser. Size eziyet veren şeyleri giderin. Allah sizin eziyet çekmenizle bir şey yapacak değil ya!" Münzirî, bu rivayeti hasen saymıştır.

böyle olmasaydı elbet sorardı. Nitekim hayatta iken nasıl giydiği elbise borcunu ödemeye göre daha tercihe şayansa, öldükten sonra da durum aynıdır. Bu cumhûrun görüşüdür. Bu konuda kural dışı bir ihtilâf varsa da önemsizdir.

8- Ölünün kefenlenmesinde izâr ve ridâdan oluşan iki bez parçası ile yetinmek caizdir. Bu cumhûrun görüşüdür. Kadı Ebu Ya'lâ der ki: "Güç yetirildiği takdirde üç bez parçasından daha azı caiz olmaz. Çünkü iki bez parçası ile yetinmek caiz olsaydı yetimleri bulunan kimsenin üç parça ile kefenlenmesi caiz olmazdı." Doğru olan onun söylediği sözün aksidir. İleri sürdüğü sebep yüksek kalitelisi varken sert ve kaba olanı kullanma ile çürütülür.

9- İhramlı kişiye güzel koku yasaktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), onun telbiye getirir bir vaziyette diriltileceğine şahitlik etmekle birlikte güzel koku sürülmesini yasaklamıştır. İhramlı kimsenin güzel koku sürünmesinin yasaklığı konusunda bu hadis asıldır.

Sahihayn'da İbn Ömer'den gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) ihrama girecek olanlara: "Alaçehre (yahut Yemen safranı) veya safran dokunmuş hiçbir şey giymeyin." buyurdu.[272]

Hz. Peygamber (s.a.), halûk adı verilen, terkibinde safran da bulunan bir tür güzel koku sürdüğü cübbe içinde ihrama giren bir kimseye cübbeyi çıkarmasını ve bulaşan kokuyu yıkamasını emretti.[273] İhramlı kimseye güzel kokunun yasak olduğunun dayanağı bu üç hadistir. Bunların en açık ifadelisi de bu olaydır. Çünkü son iki hadisteki yasaklayıcı ifade güzel kokunun belli bir türüne, özellikle halûka mahsustur. Bunun yasaklığı ise hem ihram halinde ve hem de ihram dışındaki hallerde umumilik arzeder.

Hz. Peygamber (s.a.) bir güzel kokuya yakın olmayı yahut dokunmayı yasaklamış olduğuna göre bu yasak başı, bedeni ve elbiseleri de kapsar. Temas etmeden koklamayı haram sayanlar, kıyas yoluyla haram saymışlardır. Yoksa yasağı ifade eden söz açık olarak bunu kapsamaz. Bu konuda uyulması zorunlu, bilinen bir icmâ da yoktur. Ancak bunun haram sayılışı (harama götüren) aracıları (vesâil) haram sayma türündendir. Zira koklanması bedene ve elbiselere bulaşmasına sebep olur. Nitekim yabancı kadına bakmak haramdır. Çünkü başka şeylere vesile olur. Harama götürdükleri

272. Buharî, 25/21; Müslim, 1177.
273. Buharî, 25/17; Müslim, 1180.

için haram sayılan vesileler, ihtiyaçtan veya fayda tarafı ağırlık basan bir maslahattan dolayı mübah olurlar. Nitekim satın alınacak cariyeye, evlilik teklifinde bulunulan kadına bakmak mübah olduğu gibi mahkemede aleyhine şahitlikte bulunan yahut kendisiyle bir iş gören veya kendisini tedavi eden kimsenin de bakması mübahtır. Buna göre ihramlının rahatlama ve zevk alma kastıyla güzel koku koklamasından menedilir. Kendisinin bir kastı olmaksızın koku burnuna ulaşsa yahut satın alırken bilmek kastıyla koklasa bundan menedilmez ve burnunu kapatması da vacip olmaz. Birincisi ansızın bakış gibidir. İkincisi ise cariye satın alan veya bir kadına talip olan kimsenin bakışı gibidir. Bunu açıklığa kavuşturan şeylerden biri de şudur: İhramdan önce sürülmüş bir güzel kokunun devam etmesini ihramlıya mübah sayanlardan bazıları ihramdan sonra da bilerek kasıtlı olarak koklamanın mübah olduğunu belirtmişlerdir: Ebu Hanife'nin taraftarları bunu açık bir şekilde belirtmişlerdi. Diyorlar ki: Ebu Yusuf'un *Cevâmiu'l-Fıkh* adlı eserinde "İhramlının, ihramdan önce sürünmüş olduğu bir güzel kokuyu koklamasında bir sakınca yoktur." deniyor. *el-Müfîd* adlı eserin sahibi der ki: Koku ihramlıya siner ve böylece ihramdan sonraki yorgunluğun verdiği sıkıntıyı gidermesi bakımından artık kendisine tâbi olur. Tıpkı oruçlu için sahur ne ise o olur; sahurla oruç halindeki açlık ve susuzluğun vereceği sıkıntı giderilir. Ama elbise için durum böyle değildir. Çünkü elbise kişiden ayrılabilir.

Fakihler, kokunun yeni baştan sürülmesinin yasak olduğu gibi kokusunu devam ettirmek de yasak mı, yoksa kokusunun devam ettirilmesi caiz mi olduğu konusunda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Cumhûr, sahih sünnete uyarak kokusunun devam ettirilmesinin caiz olduğu görüşünü benimsemiştir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) ihrama girmeden önce güzel koku sürünür, ihramdan sonra saçının ayrım yerlerinde kokunun parlaklığı göze çarpardı.[274] Bir metinde "ihramdan sonra" sözü yerine "telbiye getirirken" denmekte ve bir metinde ise "üç (gün) sonra" ibaresi yer almaktadır. Bütün bunlar "Bu ihramdan önceydi. Yıkanınca eseri kayboldu" şeklinde yorumlayanların bu tutarsız yorumlarını reddeder. Bir metinde deniyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ihrama girmek istediği vakit bulabildiği en güzel kokuyu sürünürdü. Daha sonra başında ve sakalında kokunun parlaklığı göze çarpardı.[275] Aman Allah'ım! Taklid ve görüşleri destekleme,

274. Buharî, 25/18, 77/70, 74; Müslim, 1190; Ahmed, 6/38 ve 245; Nesâî, 5/139; Bagavî, *Şerhu's-Sünne*, 1864.
275. Müslim, 1190 (44).

sahiplerine neler yaptırıyor!

Onların içinden başka bir grup da: "Bu, Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsustu." diyor. Bu görüşü şu iki husus reddeder:

1) Hz. Peygamber'e (s.a.) mahsus olduğu davası delil olmadan dinlenmez.

2) Ebu Davud'un Hz. Âişe'den rivayet ettiği şu hadis: Biz Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Mekke'ye doğru yola çıkardık. İhrama girerken alınlarımızı zamk ve misk karışımı güzel kokulu "sük" adı verilen bir tür koku ile sargılardık. Herhangi birimiz terlediği vakit yüzüne akardı. Hz. Peygamber (s.a.) kokuyu görür, ama bizi ondan yasaklamazdı.[276]

10- İhramlının başını örtmesi yasaktır. Bu üç basamaklıdır: 1) İttifakla yasak olan, 2) İttifakla caiz olan, 3) İhtilâflı olan.

Birincisi: Başın örtülmesi amaçlanan başa bitişen ve temas eden her şey. Meselâ sarık, kalpak, takke, miğfer vb.

İkincisi: Çadır, ev, ağaç vb. şeyler sahihtir ki, Hz. Peygamber (s.a.) ihramlı iken, O'nun için Nemire'de bir çadır kurulmuştu. Ancak Mâlik, ihramlının, elbisesini gölgelenme amacıyla bir ağaca asmasını yasak saymıştır. Çoğunluğu oluşturan âlimler ise ona muhalefet etmişlerdir. İmam Mâlik'in taraftarları ihramlı bir kimsenin mahfe gölgesinde yürümesini yasak saymışlardır.

Üçüncüsü: Mahfe, tahterevan, hevdec vb. şeyler. Bu konuda üç görüş vardır: 1) Caizdir. Şâfiî ve Ebu Hanife —Allah onlara rahmet etsin— bu görüştedirler. 2) Yasaktır; yaparsa fidye öder. Mâlik (r.h.) bu görüştedir. 3) Yasaktır, yaparsa fidye ödemesi gerekmez. Bu üç görüş de İmam Ahmed'den (r.h.) rivayet edilmiştir.

11- İhramlının yüzünü örtmesi yasaktır. Bu konuda ihtilaf edilmiştir. Şâfiî ve bir rivayette Ahmed mübah olduğunu; Mâlik, Ebu Hanife ve bir rivayette de Ahmed yasak olduğunu söylemişlerdir. Mübah olduğunu söyleyen altı sahabî vardır: Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Zeyd b. Sâbit, Zübeyr, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Câbir. Allah onlardan razı olsun. Bir üçüncü şâz görüş daha vardır: Şayet ihramlı diri ise yüzünü örtebilir, ölü ise

---

276. Ebu Davud, 1830. Senedi kuvvetlidir.

yüzünü örtmek caiz değildir. Bu görüşü İbn Hazm ileri sürmüştür. Zaten onun zahirîliğine yakışan da budur.

Mübah olduğunu savunanlar delil olarak bu sahabîlerin sözlerini, aslî mübahlığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.) "Başını örtmeyin" sözünün (muhalif) mefhumunu göstermişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Yüzünü örtmeyin" sözüne ise şöyle cevap vermişlerdir: Bu hadiste, bu söz sahih değildir. Şu'be diyor ki: Bana bu hadisi Ebu Bişr aktardı. On sene sonra ona bu hadisi sordum, hadisi olduğu gibi aktardı. Ancak "Başını ve yüzünü örtmeyin." dedi... Görüşün sahipleri diyorlar ki: Bu da, bu sözün zayıflığını gösterir.[277] Yine diyorlar ki: Oysa bu hadiste şu metin de rivayet edilmiştir: "Yüzünü örtün, başını örtmeyin."[278]

12- İhramlılık hali ölümden sonra da sürer, ölümle ortadan kalkmaz. Bu görüş Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Abbas ve başka sahabîlerin görüşüdür. Allah onlardan razı olsun. Aynı zamanda Ahmed b. Hanbel, Şâfiî ve İshak da bu görüştedirler.

Ebu Hanife, Mâlik ve Evzaî ihramlılık halinin ölümle ortadan kalkacağını ve ölüye ihramsız kimseye yapılanın aynısının yapılacağını, çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.): "Üç kimse dışında herkesin ameli öldüğü vakit kesilir." buyurduğunu[279] söylemişlerdir. Diyorlar ki: Devesi tarafından

---

277. Hâkim, *Ulûmu'l-Hadis* adlı eserinde der ki: Bu hadiste yüz'ün söylenmesi râvilerin bir tashîfidir. Zira Amr b. Dînâr'ın öğrencilerinden sağlam-sika râviler "Başını örtmeyin" şeklinde rivayette icmâ etmişlerdir. İyi zabtedilmiş olan da budur.

Zeylâî, *Nasbu'r-Râye* (3/28) adlı eserinde Hâkim'i şöyle eleştiriyor: Bu konuda mercî Hâkim değil, Müslim'dir. Çünkü Hâkim çok yanılan biridir. Hem tashîf birbirine benzeyen harflerde sözkonusu olur. "Vech=yüz" ve "ra's=baş" kelimelerinin harfleri arasında ne benzerlik var? Tabiî hadiste yüz'den başkası söylenilmemiş olduğu takdirde durum böyledir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) ikisini —baş ve yüzü— birlikte söylemiştir. Her iki rivayet de Müslim'dedir. Bir metinde yalnız yüzü söyleyerek "Yüzünü örtmeyin" demiş, bir metinde ise yüz ve başı birlikte söyleyerek "Başını ve yüzünü örtmeyin" demiş; bir metinde başı zikretmekle yetinmiş ve bir metinde de şöyle söylemiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) onlara, ölüyü su ve sidr ile yıkamalarını, yüzünü —sanırım "ve başını" dedi— açmalarını emredip onun telbiye getirir bir vaziyette diriltileceğini söyledi." Böylesi tashîften uzaktır.

278. Şâfiî, *el-Ümm*, 1/239 ve *Müsned*, 1/211; Beyhakî, 3/393. İbn Türkmânî diyor ki: Bu hadiste iki durum var: 1) Süfyan b. Uyeyne, senedini zikretmemiştir, 2) Senedde geçen İbn Ebî Hurre'yi es-Sâcî zayıf saymıştır.

279. Müslim, 1631. Hadisin devamında o üç şey şöyle sıralanıyor: 1) Sürekli faydalanılan sadaka, 2) Kendisiyle faydalanılan ilim, 3) Babasına-anasına hayır duada bulunan salih evlat bırakan kişilerin amel defterleri kapanmaz.

çiğnenerek öldürülen kimse hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.) buyurduğu hadis delil olmaz. Çünkü ona mahsustur... Nitekim bu âlimler Hz. Peygamber'in (s.a.) Necaşî'nin cenaze namazını gıyaben kılması hâdisesinin de sırf ona mahsus olduğunu söylemişlerdir.

Cumhûr diyor ki: Temel prensibe aykırı olarak ortaya atılan hususiyet davası kabul edilmez. Hz. Peygamber'in (s.a.) hadiste geçen: "Kıyamet günü telbiye getirir vaziyette diriltilecek" sözü, illete işarettir. Şayet ona mahsus olsaydı illete işaret etmezdi. Hele bir de kâsır illeti esas almak doğru değildir deniyorsa. Hz. Peygamber (s.a.) bunun bir benzerini de Uhud şehitleri hakkında şöyle söylemiştir: "Onları yaralarıyla birlikte elbiseleri içine sarın. Zira onlar kıyamet günü renk kan rengi, koku misk kokusu olduğu halde diriltilecekler."(280) Oysa bu, yalnız onlara mahsus değildir. Bir benzeri de şu hadistir: "Onu, iki bez içine kefenleyin. Zira o, kıyamet günü telbiye getirir bir vaziyette diriltilecektir." Siz, bu yalnız Uhud şehitlerine mahsustur demediniz, aksine orada da zikrettiğiniz tahsise imkân varken hükmün diğer şehitler için de geçerli olduğunu iddia ettiniz. Peki fark ne? Hz. Peygamber'in (s.a.) iki yerdeki şahitliği de aynıdır! Hem bu hadis şeriatın temellerine ve ahiretin üzerine kurulduğu hikmete de uygundur. Çünkü kul, öldüğü hal üzere diriltilir. Kim ne şekilde ölürse o şekilde diriltilir. Bu hadis olmasaydı bile şeriatın temel esasları buna şahitlik ederdi. En iyi bilen Allah'dır.

21— Arafat'tan Dönüşü:

Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını anlatmaya dönelim:

Güneş batıp da ufuktaki sarılık gidecek şekilde tamamen kaybolunca Arafat'tan hareket etti. Üsâme b. Zeyd'i terkisine aldı. Sekînet içinde ağır ağır yol aldı. Devesinin yularını devenin başı yükün ucuna değecek şekilde kendisine doğru çekerken şöyle dedi: "Ey insanlar! Ağır olunuz. İyilik sürat yapmakta değildir."(281)

(Arafat ile Meş'ar arasında bir yer olan) Me'zimeyn yolundan gitti. Arafat'a Dab yolundan girmişti. Hz. Peygamber'in (s.a.) aynı şekilde bay-

---

280. Ahmed, *Müsned*, 5/431; Nesâî, 4/78, 6/29. Senedi sahihtir.
281. Buharî, 25/94; Müslim, 1218; Nesâî, 5/257.

ramlarda da yolunu değiştirmek âdetiydi. Bayramdaki tutumları anlatılırken yukarıda bunun hikmeti de söylenmişti.

Sonra ne hızlı, ne yavaş bir tür seyir şeklinin adı olan "anak" yürüyüşü ile yol almaya başladı. Geniş bir meydan bulduğu zaman seyrini biraz daha hızlandırıyordu. Oradaki yokuşlardan birine geldiğinde de tırmanabilmesi için devesinin yularını biraz salıveriyordu. Yol alırken o sırada telbiye getiriyordu. Telbiye getirmeyi kesmedi. Yolda iken Hz. Peygamber (s.a.) devesinden indi, küçük abdest bozdu. Hafif bir abdest aldı. Üsâme, kendisine: "Namaz mı kılacaksın, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. O da: "Namaz —yahut namazgâh— önünde" buyurdu.

22— Müzdelife'ye Varışı:

Sonra yola koyuldu, Müzdelife'ye geldi. Namaz abdesti aldı. Ezan okunmasını emretti. Müezzin ezan okudu, sonra kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) yükler develerden indirilmeden ve develer çökmeden akşam namazını kıldırdı. Sahabîler develerinden yüklerini indirince namaz için kâmet getirilmesini emretti. Sonra ezansız, sırf kâmetle yatsı namazını kıldırdı. Akşam ile yatsı namazları arasında hiç namaz kılmadı.[282] Hz. Peygamber'in (s.a.) bu iki namazı, iki ezan iki kâmetle kıldırdığı da rivayet edilir; bir ezan iki kâmetle kıldırdığı da rivayet edilir. Doğrusu Arafat'ta yaptığı gibi bir ezan, iki kâmetle kıldırmış olmasıdır.[283]

Sonra sabaha kadar uyudu. O geceyi ihyâ etmedi. (Yani ibadetle geçirmedi.) Bayram gecelerini ihyâ ettiğine dair hiçbir sahih hadis yoktur.[284]

Hz. Peygamber (s.a.), o gece ay batınca âilesinin zayıf fertlerine (ka-

---

282. Buharî, 25/94; Müslim, 1280 (277, 278, 282); Ebu Davud, 1921; Nesâî, 5/258, 259; İbn Mâce, 3017, 3019.
283. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 3/68, 70.
284. Meselâ Taberânî'nin, Ubâde b.es-Sâmit'ten rivayet ettiği: "Kim Ramazan ve Kurban bayramı gecelerini ihyâ ederse kalblerin öldüğü gün onun kalbi ölmez" hadisi; İbn Mâce'nin (1782) Ebu Ümâme'den rivayet ettiği: "Kim iki bayramın gecelerini, sevabını Allah'tan umarak ihyâ ederse, kalblerin öldüğü vakit onun kalbi ölmez." hadisi; İbn Asâkir'in Tarih'inde Muaz b. Cebel'den rivayet ettiği: "Kim, şu dört geceyi ihya ederse; Cennet'e girmesi vacip olur: Terviye gecesi, Arefe gecesi, Kurban gecesi ve Ramazan bayramı gecesi." hadisi. Bütün bu hadisler, hadis imamlarının ağır tenkidine uğramıştır.

dınlara, çocuklara, yaşlılara) Mina'ya tan ağarmadan gitmeleri için izin verdi ve güneş doğuncaya kadar şeytan taşlamamalarını emretti.[285] Bu hadis sahihtir. Tirmizî ve başkaları sahih olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Davud'un Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) kurban bayramının birinci günü gecesi Ümmü Seleme'yi gönderdi. Ümmü Seleme tan ağarmadan şeytan taşladı. Sonra gidip ifâza tavafını yaptı. Bu, Allah Rasûlü'nün (s.a.) onun yanında olduğu gün oldu." hadisi[286] münkerdir. İmam Ahmed ve başkaları bu hadisi münker saymışlardır. Bunun münkerliğini gösteren bir husus hadiste geçen: "Allah Rasûlü (s.a.) ona, kurban bayramının birinci günü Mekke'de sabah namazını kılmasını —bir rivayette ise kendisine gelmesini— emretti." cümlesinin yer almasıdır. Hz. Peygamber'le (s.a.) geçireceği gün olduğu için Hz. Peygamber (s.a.) onun kendisine gelmesini istemiş olacaktır ki, bu kesinlikle imkânsızdır.

Esrem diyor ki: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) bana Ebu Muâviye — Hişâm — babası — Ümmü Seleme'nin kızı Zeynep senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Seleme'ye kurbanın birinci günü Mekke'de kendisine gelmesini emretmiş olduğunu haber verdi. Esrem'den başkası hadisi müsned olarak rivayet etmemiştir, bu bir hatadır.

Vekî, babasından mürsel olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Seleme'ye bayramın birinci günü sabah namazı vaktinde Mekke'de kendisine gelmesini emrettiğini veya buna benzer bir hadis rivayet etmektedir ki, bu da son derece tuhaftır. Hz. Peygamber (s.a.) bayramın birinci günü sabah vakti, Mekke'de ne yapacaktır? Bu rivayet münkerdir. Vekî diyor ki: Yahya b. Saîd'e gittim, bu hadisi sordum. O da Hişâm yoluyla Hişâm'ın babasından "Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Seleme'ye kendisine gelmesini" değil, "gelmesini emrettiğini" rivayet etti. Bu ikisi arasında fark vardır. Yahya, bana: "bunu Abdurrahman'a sor." dedi. Ben de ona sordum. "Süfyan, Hişâm yoluyla onun babasından bu şekilde rivayet etti." diye cevap

---

285. Buharî, 25/98, 28/25; Müslim, 1293; Ebu Davud, 1940, 1941; Nesâî, 5/270, 272; İbn Mâce, 3025; Tirmizî, 893.
286. Ebu Davud, 1942; Beyhakî, 5/133. Hadisin hem senedi hem metni muztaribtir. Bk. *el-Cevheru'n-Nakıy*, 5/132. İbnü'l-Münzir, *el-İşrâf*'ta diyor ki: Tan yeri ağarmadan önce cemre taşlamak asla yeterli olmaz. Çünkü böyle yapan kimse Allah Rasûlü'nün (s.a.), ümmeti için gösterdiği yola (sünnete) aykırı davranmış olur. Şayet tan yeri ağardıktan sonra güneş doğmadan önce taşlasa iade etmez. Zira hiç kimsenin "yeterli olmaz" dediğini bilmiyorum. Âlimler bu konuda ihtilaf etmiş olsalardı iadesi vacip olurdu.

verdi. Hallâl der ki: Esrem, Vekî'den "kendisine gelmesini" sözünü hikâye ederken yanlışlık yapmıştır. Vekî "Mina'ya gelmesin" demiştir. Öğrencilerinin dediği üzere "gelmesini" sözünde isabet etmiş, ama "Mina'ya" sözünde hata etmiştir.

Hallâl, Ali b. Harb — Harun b. İmrân — Süleyman b. Ebu Davud — Hişâm b. Urve — babası Urve senediyle Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini kaydeder: Allah Rasûlü (s.a.) Müzdelife gecesi önden gönderdiği âile halkı arasında beni de gönderdi. Geceleyin şeytan taşladım. Sonra Mekke'ye gittim. Orada sabah namazını kıldım. Sonra Mina'ya döndüm.

Ben derim ki: Senedde geçen Süleyman b. Ebu Davud, Dimeşkli olup el-Havlanî nisbesi taşımaktadır. Kendisine İbn Davud da denir. Ebu Zür'a, İmam Ahmed'in onun hakkında "Cezire halkındandır. Bir hiçtir." dediğini aktarır. Onun hakkında Osman b. Said de "zayıftır" demektedir.[287]

Ben derim ki: Bu hadisin asılsızlığını *Sahihayn*'da Kasım b. Muhammed'den rivayet edilen şu hadis de göstermektedir: Hz. Âişe anlatıyor: Ağır hareket eden bir kadın olan Sevde, Müzdelife gecesi Allah Rasûlünden (s.a.) ve insanların izdihamından önce yola çıkma konusunda Hz. Peygamber'den (s.a.) izin istedi. Hz. Peygamber (s.a.) de ona izin verdi. Hz. Peygamber (s.a.) yola çıkmadan önce o yola çıktı. Sabaha kadar biz orada bekletildik. Hz. Peygamber'in (s.a.) hareket etmesiyle birlikte biz de hareket ettik. Sevde'nin izin istediği gibi benim de Allah Rasûlü'nden (s.a.) izin istemiş olmam gerçekten benim için kendisiyle sevinilecek şeylerin en sevgilisi olurdu.[288] Bu sahih hadis de göstermektedir ki Sevde dışında Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları O'nunla birlikte hareket etmişlerdir.

Soru: Peki, Dârakutnî ve başkalarının Hz. Âişe'den rivayet ettikleri şu hadisi ne yapacaksınız? Allah Rasûlü (s.a.) hanımlarına Müzdelife gecesi Müzdelife'den yola çıkmalarını ve şeytan taşlamalarını emretti. Sonra Hz. Âişe konakladığı yerde sabahlardı. Vefatına kadar böyle yapardı.[289]

---

287. Ancak İbn Hibbân: "Süleyman b. Davud el-Havlânî Şamlıdır, sika ve güvenilir bir kimsedir." demektedir. Beyhakî ise: "Ebu Zür'a, Ebu Hâtım, Osman b. Saîd ve bir grup hafız, Süleyman b. Davud'a övgüde bulunmuştur." diyor. Hafız İbn Hacer, *Tehzîb*'de: "Süleyman b. Davud el-Havlânî'nin doğru (=sadûk) bir râvi olduğunda kuşku yoktur." diyor.
288. Buharî, 25/98; Müslim, 1290.
289. Dârakutnî, 2/273. Senedi zayıftır.

Cevap: Bu hadis, râvilerden biri olan ve pek çok kimse tarafından yalancı olduğu belirtilen Muhammed b. Humeyd'den dolayı reddedilir. Yine Hz. Âişe'nin *Sahihayn*'da rivayet edilen hadisi ve "Keşke Sevde gibi Allah Rasûlü'nden (s.a.) izin istemiş olsaydım." sözü bu hadisi reddeder.

Soru: Haydi diyelim ki bu hadisi reddetme imkânınız vardır. Peki Müslim'in, *Sahih*'inde Ümmü Habibe'den rivayet ettiği "Allah Rasûlü (s.a.) Ümmü Habîbe'yi geceleyin Müzdelife'den gönderdi."[290] hadisini ne yapacaksınız?

Cevap: *Sahihayn*'da kaydedildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) o gece âile fertlerinin zayıf olanlarını önden göndermiştir. İbn Abbas da önden gönderilenler arasındadır. Sevde'yi önden gönderdiği de sabit, hanımlarının O'nunla birlikte hareket edinceye kadar O'nun yanında kaldıkları da sabittir. Ümmü Habîbe hadisini Müslim tek başına rivayet etmiştir. Şayet bu hadis mahfuzsa o vakit Ümmü Habîbe de önden gönderdiği zayıflar arasında demektir.

Soru: Peki İmam Ahmed'in İbn Abbas'dan rivayet ettiği şu hadisi ne yapacaksınız? "Hz. Peygamber (s.a.), İbn Abbâs'ı kurban bayramının birinci günü âilesiyle birlikte Mina'ya gönderdi. Tan ağarmasıyla birlikte şeytan taşladılar."[291]

Cevap: Yine İmam Ahmed'in rivayet ettiği ve Tirmizî'nin rivayet edip sahih olduğunu söylediği bir başka hadisi buna tercih ederiz: Hz. Peygamber (s.a.), âilesinin zayıf fertlerini önden gönderip onlara: "Güneş doğuncaya kadar şeytan taşlamayın." buyurdu. İmam Ahmed'in rivayet ettiği metin ise şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.), biz Abdülmuttalib oğullarının yavrucuklarını, Müzdelife'den eşeklerimiz üzerinde önden gönderdi. Uyluklarımıza hafif hafif vurarak: "Yavrularım! Güneş doğuncaya kadar şeytan taşlamayın." buyurdu.[292] Bu hadis ondan daha sahihtir. Bu hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) güneş doğmadan önce şeytan taşlamayı yasakladığı yer almaktadır. Kıssanın zikri de hadisin iyi bellenmiş olduğunu gösterir. Diğer hadisde ise onların yalnızca tan ağarmasıyla birlikte şeytan taşladıklarından sözedilmektedir. Sonra düşündüğümüzde gördük ki, bu hadisler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) çocuklara, güneş

290. Müslim, 1292.
291. Ahmed, 2937, 2938 (1/320). Hadis munkatı'dır. Ama râvileri sikadır.
292. Tirmizî, 893; Ahmed, 2842. Hadis sahihtir.

doğuncaya kadar şeytan taşlamamalarını emretmiştir. Zira onların şeytan taşlamayı önceden yapma konusunda bir mazeretleri yoktur. Ama Hz. Peygamber'in (s.a.) önden gönderip de güneş doğmadan şeytan taşlayan kadınların ise insanların izdiham ve kalabalığından dolayı kendilerine bir zarar gelme endişesi gibi bir mazeretleri vardır. İşte sünnetin gösterdiği yol, hastalık yahut yaşlılık gibi bir mazereti bulunup da kalabalıktan dolayı sıkıntıya düşecek olanların güneş doğmadan önce şeytan taşlamalarının caiz olduğudur. Ama güç ve sıhhati yerinde olan için böyle bir şey caiz değildir.

Bu meselede üç görüş vardır: 1- Gece yarısıdan sonra mutlak olarak hem gücü yerinde olan, hem de olmayan için caizdir. Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel —Allah onlara rahmet etsin— bu görüştedir. 2- Ancak tan ağardıktan sonra caizdir. Ebu Hanife (r.h.) bu görüştedir. 3- Gücü yetenler için sadece güneş doğduktan sonra caizdir. İlim adamlarından bir grup da bu görüştedir. Sünnetin gösterdiği yol, gece yarısı değil, hemen ayın batımından sonra acele etme şeklindedir. Gece yarısı ile sınırlayanların bir delilleri yoktur. En iyi bilen Allah'dır.

23— Meş'ar-i Haram'da Vakfe Yapması:

Nahr günü tan yeri ağarınca bir ezan, bir kâmetle vaktin evvelinde —kesinlikle vaktinden önce değil— sabah namazını kıldırdı. Nahr günü, bayram günüdür. En büyük hac günüdür. Allah ve Rasûlü'nün bütün müşriklerden uzak olduğunun ilan edildiği gündür.

Sonra devesine binip Meş'ar-i Haram'daki vakfe yerine geldi. Kıbleye yöneldi ve ortalık iyice aydınlanıncaya kadar dua etti, yalvardı yakardı, tekbir ve tehlîl (Lâ ilahe illallah demek) getirdi, zikir yaptı. Bunları güneş doğmadan önce yaptı.

Orada Urve b. Mudarris et-Tâî kendisine sordu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben, Tay'ın iki dağından geliyorum. Devemi usandırdım, kendimi yordum. Vallahi, üzerinde vakfede bulunmadığım bir dağ bırakmadım. Benim haccım oldu mu?" Allah Rasûlü (s.a.) ona şöyle cevap verdi: "Şu namazda bizimle birlikte bulunan, biz hareket edinceye kadar bizimle vakfede bulunan ve bundan önce de geceleyin ve gündüzün Arafat'ta vakfe yapmış olan haccını tamamlamış ve ihramdan çıkıp temizlenebilme dönemine girmiş

olur."[293] Tirmizî: "Bu hadis, hasen-sahihtir" diyor.

Müzdelife'de vakfe yapmanın ve orada gecelemenin Arafat vakfesi gibi bir rükün olduğunu söyleyenler bu hadisi delil göstermişlerdir. Sahabeden iki kişinin, İbn Abbas ile İbn Zübeyr'in —Allah onlardan razı olsun— görüşleri de budur. İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, Alkame ve Hasan el-Basrî bu görüşü benimsemişlerdir. Evzâî, Hammad b. Ebu Süleyman, Davud ez-Zâhirî ve Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın görüşü de budur. İki Muhammed —İbn Cerîr ile İbn Huzeyme— bu görüşü tercih etmiştir ve bu görüş aynı zamanda Şâfiî mezhebinde bir vecih sayılmıştır. Bu görüş sahiplerinin ileri sürdükleri üç delil vardır. Birisi budur. İkincisi: "Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin." âyetidir.[294] Üçüncüsü: Allah Rasûlü'nün (s.a.) davranışı bu emredilen zikri açıklama makamındadır.

Rükün görmeyenler iki delil ileri sürüyorlar:

1- Hz. Peygamber (s.a.) Arafat'ta vakfe süresini tan yeri ağarıncaya kadar uzatmıştır. Bu durum tan yeri ağarmadan önce Arafat'ta çok kısa bir süre vakfe yapan kimsenin haccının sahih olmasını icabettirir. Şayet Müzdelife'de vakfe yapmak bir rükün olsaydı, haccı sahih olmazdı.

2- Bir rükün olsaydı, bu konuda erkekler ve kadınlar müşterek olurlardı. Allah Rasûlü (s.a.) kadınları geceleyin önden gönderdiğine göre rükün olmadığı anlaşılmış demektir.

Bu iki delil söz götürür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Müzdelife'de geceledikten ve orada yatsı namazıyla Allah Teâlâ'yı zikrettikten sonra onları önden gönderdi. Vacip olan işte budur. Arafat'ta vakfenin tan yeri ağarıncaya kadar sürdürülmesine gelince; bu, Müzdelife'de gecelemenin bir rükün olmasına aykırı değildir. O gece, tıpkı birleştirilmiş iki namazın vakti gibi o iki vakfe için bir vakit olmuş olur. İkisinden birinin vaktinin dar olması, güç yetirildiğinde onu, her ikisi için bir vakit olmaktan çıkarmaz.

24— Cemreleri Taşlaması:

Hz. Peygamber (s.a.) vakfe yerinde vakfede bulundu ve insanlara Müzdelife'nin tamamının vakfe yeri olduğunu bildirdi. sonra terkisine Fazl b.

---

293. Tirmizî, 891; Ebu Davud, 1950; Nesâî, 5/263; İbn Mâce, 3016; Dârimî, 2/59; Ahmed, 4/261, 262. Senedi sahihtir.
294. Bakara, 2/198.

Abbas'ı alarak Müzdelife'den yola koyuldu. Yolda telbiye getiriyordu. Üsâme b. Zeyd yaya olarak Kureyş yarışçıları arasında geldi.

Yolda İbn Abbas'a, şeytan taşlamada kullanmak üzere kendisine yedi taş bulup almasını emretti. Bilgisizlerin yaptıkları gibi taşları o gece dağdan kırmadı ve geceleyin bulup almadı. İbn Abbas, O'nun adına yedi fiske taşı topladı. Onları avucunda silkeleyerek buyurdu ki: "Attığınız taşlar bunlar gibi olsun. Dinde aşırılığa gitmekten sakının. Çünkü sizden öncekileri dinde aşırıya kaçma helâk etmiştir."[295]

İşte bu yolculuk sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.) karşısına Has'amlardan güzel bir kadın çıktı ve babasının deve üzerinde tutunamayacak kadar yaşlı bir ihtiyar olduğunu söyledi ve onun yerine hac yapıp yapamayacağını sordu. Hz. Peygamber (s.a.) kadına, babası yerine haccetmesini emretti. Fazl kadına, o da ona bakmaya başlayınca Allah Rasûlü (s.a.) elini Fazl'ın yüzüne tuttu ve onu diğer tarafa çevirdi. Fazl yakışıklı delikanlıydı... Kimileri Hz. Peygamber'in (s.a.) Fazl'ın yüzünü kadının ona bakmasını engelleyecek şekilde çevirmiş olduğunu ve kimileri de Fazl'ı kadına bakmaktan çevirdiğini söylemişlerdir. Doğrusu her iki durumdan dolayı bunu yapmış olmasıdır. Çünkü kıssada geçtiği üzere Fazl kadına, o da ona bakmaya başlamıştı.[296]

Bir başkası orada annesinin durumunu sordu ve annesi hakkında: "Yaşlı bir kocakarıdır. Hayvana bindirsem tutunamaz. Bağlasam, onu öldürmekten korkarım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ne dersin, annenin bir borcu olsa onu öder misin?" diye sordu. Adam "Evet" cevabını verdi. Hz. Pey-

---

295. Ahmed, 1/215, 347; Nesâî, 5/268; İbn Mâce, 3029. Senedi sahihtir.
296. Buharî, 25/1, 28/23, 24, 79/2; Müslim, 1334; Ebu Davud, 1809; Mâlik, 1/359; Nesâî, 5/267; İbn Mâce, 2909. Merhum müellif bu olayı burada zikretmekle yanılmıştır. Olay Buharî'de ve başka kaynaklarda, kurban bayramının birinci günü meydana geldi, diye geçmektedir. Ahmed (1/76 ve 157) ve Tirmizî (886), ceyyid senedle Hz. Ali'den rivayet ederler ki: Fetvâ sorma işi, Allah Rasûlü (s.a.) cemre taşladıktan sonra kurban kesim yerinde iken meydana gelmişti. Müellif bu olay yerine, Müslim (1218) tarafından Câbir yoluyla rivayet edilen mahfe içindeki kadınlar kıssasını kaydetmeliydi. Bu kıssada deniyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) güneş doğmadan yola koyuldu. Fazl b. Abbas'ı terkisine aldı. Fazl güzel saçlı, beyaz tenli, yakışıklı bir gençti. Allah Rasûlü (s.a.) yola koyulunca, mahfeler içinde geçip gitmekte olan kadınlar kendisine uğradı. Fazl, onlara bakmaya başladı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) elini, Fazl'ın yüzüne kapadı. Bu sefer Fazl, yüzünü diğer tarafa çevirip bakmaya başladı. Allah Rasûlü (s.a.) elini diğer taraftan Fazl'ın yüzüne kapattı. O, yüzünü diğer tarafa çevirdi, bakmaya başladı. Nihayet Muhassir vadisine geldi...

gamber (s.a.): "Öyleyse annen yerine haccet." buyurdu.[297]

Muhassir vadisine gelince devesini canlandırdı ve yol alışını hızlandırdı. Allah düşmanlarına Allah'ın azabının indiği yerlerde böyle yapmak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti idi. Çünkü Allah'ın bize Kur'an'da anlattığı fil sahiplerinin başına gelen burada gelmişti. Bu yüzden bu vadiye Muhassir (=yoran, aciz bırakan) vadisi adı verilmiştir. Zira filler burada bitkin düşmüşler ve Mekke'ye gitmekten kesilmişlerdir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.) Semud diyarı Hıcr'a girdiğinde de böyle yapmış, elbisesini başına bürümüş ve hızlıca yol almıştır.[298]

Muhassir, Mina ile Müzdelife arasında bir kıstaktır (berzah); ne Mina'dan, ne de Müzdelife'den sayılır. Urene, Arafat ile Meş'ar-i Haram arasında bir kıstaktır. O halde her iki meş'ar (Allah'a ibadete vesile olan yer) arasında onlardan sayılmayan bir ara bölge vardır. Mina harem bölgesine dahildir ve aynı zamanda meş'ardır. Muhassir, harem bölgesine dahildir, ama meş'ar değildir. Müzdelife hem haremdir, hem meş'ardır. Urene meş'ar değildir, aynı zamanda harem dışı bölgedir. Arafat hem harem dışıdır ve hem de meş'ardır.

Hz. Peygamber (s.a.) iki yol arasındaki büyük cemreye çıkan orta yolu tuttu. Nihayet Mina'ya geldi. Doğruca Akabe cemresine gitti. Vadinin aşağısında durdu; Kâbe'yi soluna, Mina'yı sağına aldı. Devesi üzerinde kıbleye yöneldi. Güneş doğduktan sonra binitli bir vaziyette tek tek atarak cemreyi taşladı. Her bir çakıl taşını atarken tekbir getiriyordu. İşte o vakit telbiye getirmeyi kesti.

Yolda ilerlerken telbiye getiriyordu. Şeytan taşlamaya başlayıncaya kadar bu hal devam etti. Şeytan taşlarken Bilâl ve Üsâme de O'nunla birlikte idiler. Biri devesinin yularını tutuyor, diğeri elbisesiyle Hz. Peygamber'i (s.a.) güneş sıcağından gölgelemeye çalışıyordu.[299] Bu gölgeleme olayının şayet bayramın birinci günü olduğu sabitse o halde bu olay ihramlı kimsenin mahfe vb. ile gölgelenmesinin caizliğine delil olur. Şayet daha sonra

297. Ahmed, 1812; Nesâî, 5/119, 120; Dârimî, 2/41. Senedi kuvvetlidir.
298. Buharî, 64/80; Müslim, 2981. İbn Ömer diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) Hıcr'a uğrayınca: "Kendilerine zulmedenlerin meskenlerine girmeyin ki, onların başına gelen sizin başınıza da gelmesin. Ancak ağlar bir vaziyette oradan geçin." buyurdu. Sonra başını örttü, vadiyi geçinceye kadar gidişini hızlandırdı.
299. Müslim, 1298 (312); Ahmed, 6/402.

Mina günlerinde olmuşsa bu bir delil olmaz. Hadiste hangi zamanda olduğuna dair bir açıklama yoktur. En iyi bilen Allah'tır.

25— Mina'daki Hutbesi:

Sonra Mina'ya döndü ve halka orada son derece edebî bir konuşma (hutbe) yaptı. Bu konuşmasında onlara kurban gününün saygınlığını ve haramlığını, Allah katında üstünlüğünü; Mekke'nin diğer şehirlere göre bir saygınlığı bulunduğunu bildirdi. Kendilerini Allah'ın kitabına göre idare edenlerin sözlerini tutmalarını ve onlara itaat etmelerini emretti. İnsanlara haccın yapılış şeklini kendisinden öğrenmelerini, kendisinin yaptığı gibi yapmalarını emretti ve "Belki bu seneden sonra hac yapmayacağım." dedi.[300]

İnsanlara haccın yapılışını öğretti. Muhacirleri ve Ensâr'ı makamlarına oturttu. Kendisinden sonra, birbirlerinin boyunlarını vuran kâfirlere dönmemelerini insanlara emretti. Onlara kendisinden duyduklarını diğer insanlara ulaştırmalarını buyurdu ve sözü, işiteninden daha iyi belleyip muhafaza eden nice kimseler bulunduğunu haber verdi.[301]

Konuşmasında (hutbesinde): "Her caninin işlediği cinayet yalnız kendi aleyhinedir." buyurdu.[302]

Muhacirleri kıblenin sağına, Ensâr'ı da soluna konaklattı. Diğer insanlar da onların etrafında idiler. Allah, insanların kulaklarını O'na açtı. Öyle ki Mina'daki herkes kendi konakladığı yerde O'nun konuşmasını işitebildi.

O konuşmasında buyurdu ki: "Rabbinize ibadet edin, beş vakit namazınızı kılın, bir ay orucunuzu tutun, size komuta edene itaat edin. Rabbinizin cennetine girin."[303]

O vakit insanlara veda etti. Bu yüzden onlar da bu hacca "Veda haccı" dediler.

---

300. Müslim, 1218, 1297; Ebu Davud, 1970.
301. Buharî, 73/5; Müslim, 1679.
302. Tirmizî, 2160; İbn Mâce, 3055. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.
303. Ahmed, *Müsned*, 5/251; Tirmizî, 616. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (795) ve Hâkim (1/9 ve 389), bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.

Kendisine işte orada, şeytan taşlamadan saçlarını tıraş eden, yine şeytan taşlamadan kurban kesen kimselerin durumu soruldu, "sakıncası yoktur" cevabını verdi. Abdullah İbn Ömer diyor ki: O gün kendisine ne sorulmuşsa: "Yapın, sakıncası yok" dediğini gördüm.(304)

İbn Abbas diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.) kurban kesme, tıraş olma, şeytan taşlama, hac fiillerini öne geçirme ve geciktirme hakkında ne denmişse "sakıncası yok" buyurdu.(305)

Üsâme b. Şerîk anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte hac yapmak üzere çıkmıştım. İnsanlar O'na geliyor, kimisi "Ey Allah'ın Rasûlü! Tavaf yapmadan sa'y yaptım", kimisi "Şunu önce yaptım" kimisi "Bunu geciktirdim" diyordu. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Sakıncası yok, sakıncası yok. Ancak bir müslüman adamın gıybetini yapan müstesna. Çünkü o zâlimdir. İşte günaha düşen ve helâk olan odur." buyuruyordu.(306)

"Tavaf yapmadan sa'y yaptım" sözü bu hadiste mahfuz değildir. Mahfuz olan şeytan taşlama, kurban kesme ve tıraş olmayı birbirinden önce yapmadır.

---

304. Buharî, 25/131; Müslim, 1306; Mâlik, 1/421. İbn Kudâme, *el-Muğnî*'de (3/447) diyor ki: Esrem anlatıyor: Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel'e, kurban kesmeden önce tıraş olan adamın durumu sorulduğunda, onun şöyle dediğini işittim: Şayet adam cahilse bir şey gerekmez. Kasden yapmak, hayır. Çünkü Hz. Peygamber'e (s.a.) bir adam sordu ve "bilmiyordum" dedi... İbn Dakîk el-Îd, *Umdetü'l-Ahkâm* şerhinde (3/79) diyor ki: Ahmed'in dediği, delil yönünden güçlüdür. O delil Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hac ibadetinin yapılış şeklini benden öğrenin." hadisi, hacda Peygamber'e uyma zorunluluğunu gösteriyor. Sonradan yapılması gerekenin önceden yapılmasına ruhsat veren hadisler soruyu soranın "bilmiyordum" sözüyle beraberdir. Şu halde hüküm bu duruma mahsus demektir. Kasıt hali hacda Peygamber'e uymanın temelde vacip olduğu prensibi üzere kalmaktadır. Hem hüküm, muteber olması mümkün olan bir vasfa bağlandığı zaman onun uzaklaştırılması caiz olmaz. Kuşku yok ki, "bilmemek" sorumlu tutulmama için münasip bir vasıftır. Hz. Peygamber (s.a.) hükmü ona bağlamıştır. Kasıt halini bu vasfa katmak suretiyle hükmü uzaklaştırmak mümkün değildir. Çünkü eşit değillerdir. Râvinin "Her ne sorulursa..." sözüne tutunma konusuna gelince: Bu söz, sıra gözetmenin serbest olduğunu ve bunun gözetilmesi gereken bir şey olmadığını ifade etmekteyse de, buna şöyle cevap verilir: Râvinin verdiği bu haber, sorulan şeyle alakalıdır. O şey ise soran kimsenin haline nisbeten mutlaktır. Mutlak ise bizzat iki hâsdan birine delil olmaz. O halde kasıt halinde huccet olarak kalmaz.
305. Buharî, 25/130.
306. Ebu Dâvud, 2015. Senedi sahihtir.

26— Kurbanlarını Kesişi:

Sonra Mina'daki kurban kesim yerine gitti. Altmış üç deveyi kendi eliyle kesti. Develer ayakta ve sol ön ayakları bağlanmış iken onları kesiyordu.[307]

Kendi eliyle kestiği develerin bu sayısı, O'nun ömrünün yılları sayısıncadır. Sonra kendisi kesim işini bıraktı ve yüz deveden geri kalanını kesmesini Hz. Ali'ye emretti. Sonra Hz. Ali'ye (r.a.) develerin hepsini çulları, etleri ve derileriyle birlikte yoksullara sadaka olarak vermesini, kasaba kesme işi karşılığında ücret olarak kurbandan hiçbir şey vermemesini emretti. "Biz ücretini kendi yanımızdan veririz." dedi ve "Dileyen kendisine ayırabilir." buyurdu.[308]

Soru: Peki *Sahihayn*'da Enes'den (r.a.) rivayet edilen şu hadisi ne yapacaksınız? Enes anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) öğle namazını Medine'de dört rekât, ikindi namazını Zülhuleyfe'de iki rekât kıldırdı ve geceyi orada geçirdi. Sabah olunca devesine bindi. "Lâilahe illallah" ve "Sübhânallah" demeye başladı. Beydâ tepesi üzerine çıkınca hac ve umreye birlikte telbiye getirdi. Mekke'ye girince sahabîlere ihramdan çıkmalarını emretti. Allah Rasûlü (s.a.) kendi eliyle ayakta oldukları halde yedi deve kesti. Medine'de (bir kurban bayramında) alacalı iki koç kesti.[309]

Cevap: İki hadis arasında bir çelişki yoktur. Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: Enes hadisi şu üç şekilden biriyle açıklanabilir:

1- Hz. Peygamber (s.a.), Enes'in dediği gibi kendi eliyle yedi deveden fazla kesmemiş ve bundan sonra altmış üçe tamamlanıncaya kadar bir başkasına kesmesini emretmiştir. Sonra o yerden ayrılmış ve Hz. Ali'ye (r.a.) de geri kalanı kesmesini emretmiştir.

2- Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi eliyle yalnızca yedi tane kesti-

---

307. Ebu Davud, 1767. Râvileri sikadır. Buharî (25/121) ve Müslim (1320) şu şekilde rivayet etmişlerdir: Ziyâd b. Cübeyr diyor ki: İbn Ömer'i (r.a.) gördüm. Bir adamın yanına geldi. Adam devesini kurban etmek için çökertmişti. İbn Ömer: "Onu, Hz. Muhammed'in (s.a.) sünnetine uyarak ayakta, bağlı olarak kes." dedi.
308. Buharî, 25/121, 122, 123; Müslim, 1317.
309. Buharî, 25/119; Ebu Davud, 2793.

ğini görmüştür. Câbir ise Hz. Peygamber'in (s.a.) geri kalanı kesmeyi tamama erdirdiğini görmüştür. Böylece her ikisi de gördüğünü, gözlemlediğini haber vermiştir.

3- Hz. Peygamber (s.a.), Enes'in dediği gibi yedi deveyi kendi eliyle tek başına kesmiştir. Sonra kendisi ve Hz. Ali, kargıyı birlikte tutmuşlar ve bu şekilde altmış üçe tamamlayıncaya kadar beraberce kesmişlerdir. Nitekim Garafe b. Hâris el-Kindî'nin söylediğine göre kendisi o gün Hz. Peygamber'in (s.a.) kargının üst tarafını tuttuğunu, Hz. Ali'ye ise alt tarafını tutmasını emrettiğini ve ikisinin o kargı ile develeri kestiklerini görmüştür.(310) Sonra Hz. Ali, Câbir'in dediği gibi yüz deveden geri kalanı tek başına kesmiştir. En iyi bilen Allah'tır.

Soru: Peki İmam Ahmed ve Ebu Davud'un Hz. Ali'den rivayet ettikleri şu hadisi ne yapacaksınız? Hz. Ali diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) develerini kestiğinde, otuzunu kendi eliyle kesti. Geri kalanını da benim kesmemi emretti."(311)

Deriz ki: Bu bir hatadır, râvî tarafından tersine çevrilmiş (maklûb hadistir). Çünkü otuz deveyi kesen Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber'in (s.a.) yedi deveyi kendi eliyle kestiğini ne Hz. Ali ve ne de Câbir görmüştür. Sonra öteki altmış üç deveyi kesmiş, yüz deveden geriye otuz deve kalmıştır. Onları da Hz. Ali kesmiştir. Râvi, Hz. Ali'nin kestiği deve sayısını Hz. Peygamber'in (s.a.) kestiği ile yer değiştirtmiştir.

Soru: Peki şu Abdullah b. Kurt hadisini ne yapacaksınız? Hz. Peygamber (s.a.): "Allah katında en azametli gün kurban günü, sonra yevmü'l-karr'dır." buyurdu. —Yevmü'l-karr, kurban bayramının ikinci günüdür.— Allah Rasûlü'ne (s.a.) beş deve yaklaştırıldı. Kendisine hangisi yaklaşmışsa ondan başlayıp kesti. Develerin yanları yere yıkılınca kısık sesle bir söz söyledi, anlamadım. "Ne dedi?" diye sordum. "Dileyen kendisine ayırsın" buyurdu, dediler.(312)

Cevap: Kabul eder, doğru olduğunu söyleriz. Çünkü yüz deve, Hz.

---

310. Ebu Davud, 1766. Senedindeki Abdullah b. Hâris el-Kindî'yi İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Diğer râvileri sikadır.
311. Ahmed, *Müsned*, 1374 (1/159); Ebu Davud, 1764. Senedinde İbn İshak'ın tedlisi vardır.
312. Ebu Davud, 1765. Senedi ceyyiddir. Yukarıda geçti. Yevmü'l-karr: Kurban bayramının ikinci günüdür. Bu isimle adlandırılmasının sebebi, o gün insanların Mina'da yerleşmeleridir. Çünkü ifaza tavafını ve kurban kesim işini bitirince orada istirahata çekilirler ve ikamet ederler.

Peygamber'e (s.a.) bir defada toptan yaklaştırılmadı. Küçük topluluklar halinde yaklaştırıldılar. O develerden beş tanesi küçük bir grup halinde O'na yaklaştırıldı. İşte bu grup, her birini kesmesi için Hz. Peygamber'e (s.a.) gelmiş, yaklaşmıştır.

Soru: Peki *Sahihayn*'da, Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban günü Mina'da yaptığı konuşmaya dair Ebu Bekre'den rivayet edilen şu hadisi ne yapacaksınız? Ebu Bekre, hadisin sonunda diyor ki: "Sonra alacalı iki koçun yanına gitti, onları kesti ve birkaç koyunun yanına gitti, onları aramızda paylaştırdı." Metin, Müslim'dedir.[313] Buna göre iki koçun kesilmesi Mekke'de olmuştur. Enes hadisine göre ise Medine'de olmuştu.

Cevap: Bu konuda âlimler iki yol tutmuşlardır:

Birinci yol: Söz, Enes'in sözüdür. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de alacalı ve boynuzlu iki koç kurban etti. Bayram namazını kıldırdı. Sonra iki koçun yanına gitti. Görüldüğü gibi Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'de develeri kesmesiyle Medine'de iki koç kesmesini birbirinden ayırmış, bunların ik ayrı olay olduğunu ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.) Mina'da kurban kesimini anlatan herkesin O'nun deve kurban etmiş olduğunu söylemeleri de bunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) sevketmiş olduğu hedy (=hacda kesilen kurban) da devedir. Deve kesimi sevk işlemi yapmaksızın orada davar kesmekten daha faziletlidir. Câbir, Veda haccı kıssasında: "Hz. Peygamber (s.a.) şeytan taşlamadan döndü ve develeri kesti." demektedir. İki koçun bayram günü kurban edildiğini ifade eden kıssa, râvilerden biri tarafından karıştırıldı ve bu olay Mina'da iken meydana gelmişti zannetmekle yanılgıya düştü.

İkinci yol: İbn Hazm'ın ve onun yolundan gidenlerin tuttuğu yol: Bunlar birbirinden tamamen ayrı iki işlem olup, bunları anlatan her iki hadis de sahihtir. Ebu Bekre, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'deki (hedyden farklı) kurban kesimini, Enes ise Medine'deki kurban kesimini anlatmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) kurban günü davar, sığır ve deve kesmiştir. Nitekim Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) o gün hanımları adına sığır kurban etti." demektedir. Bu hadis, *Sahihayn*'dadır.[314]

313. Müslim, 1679 (30). Buharî'nin rivayeti yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 301.
314. Buharî, 25/115; Müslim, 1211 (119). Buraya kadar "kurbanlık sevketmek" diye tercüme ettiğimiz deyimin içinde geçen "kurbanlık" sözü, "hedy" karşılığıdır. Hedy: Özel olarak hacda Kâbe'ye hediye olarak, hac yapan kişinin sunduğu kurbana denir. Hanefî mezhebinde vacip kabul edilen ve kurban bayramlarında kesilen kurbana ise

Sahih-i Müslim'de: "Allah Rasûlü (s.a.) kurban günü Hz. Âişe adına bir sığır kurban etti." diye kaydedilmektedir.[315]

Sünen'de: "Hz. Peygamber (s.a.), Veda haccında Muhammed âilesi adına bir tek sığır kesti." diye rivayet edilmektedir.[316]

İbn Hazm'ın mezhebine göre hac yapan kimsenin hedy (hac için kesilen kurban) yanında bir de kurban kesmesi meşrû kılınmıştır. Doğrusu —inşâllah— birinci yoldur. Hac yapan kimse için hedy, mukîm için kurban neyse odur. Hiç kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) ve ashabının hedy ile kurbanı birleştirdiğini aktarmamıştır. Aksine onların hacda kestikleri hedy, kurbanları oluyordu. Mina'da kesilen hedy'dir, diğer yerlerde kesilen kurbandır.

Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber (s.a.) hanımları adına sığır kurban etti." sözünde[317] hedy'e kurban adı verilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları temettu' haccı yapmaktaydılar. Onların hedy kesmeleri gerekiyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.) onlar adına kestiği sığır, onların kesmeleri gereken hedy'dir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları adına bir sığır kurban edilmesi olayında bir mesele vardır: Hanımları dokuz tane idi. Bir sığırın, yediden fazla kişi adına kesilmesi yeterli olur mu?

Ebu Muhammed İbn Hazm bu meseleyi kendi kabul ettiği prensibe dayalı olarak, yani "Hz. Âişe, bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer hanımlarıyla aynı durumda değildi. O kırân haccı, ötekiler ise temettu' haccı yapmaktaydılar." prensibine göre cevaplamaya çalışmıştır. Ona göre kırân yapana kurban (hedy) kesmek gerekmez. Kendi görüşünü, Müslim'in Hişâm b. Urve'den, onun da babasından rivayet ettiği şu hadisle desteklemiştir: Hz. Âişe anlatıyor: Biz Zilhicce ayının başlarına doğru Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Ben umreye niyetlenip ihrama girenler arasında idim. Yola çıktık, Mekke'ye geldik. Ben hayızlı iken arefe günü erişti. Yapmakta olduğum umrenin ihramından çıkmamıştım. Bu durumdan

---

Arapça'da "Udhiyye" denir. Bilhassa bu bölüm okunurken bu ayrımın gözönünde bulundurulması konunun anlaşılması için gereklidir.

315. Müslim, 1319.
316. Ebu Davud, 1750; İbn Mâce, 3135. Râvileri sikadır. Hafız İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de (3/440) yazdığına göre Nesâî, hadisi: "Veda haccında Muhammed âilesi adına yalnız bir sığır kesti" metniyle rivayet ediyor.
317. Buharî, 73/5; Müslim, 1211 (119).

Hz. Peygamber'e (s.a.) yakındım. "Umreni bırak, başını çöz, saçlarını tara ve hacca niyetlenip ihrama gir, telbiye getir." buyurdu. Dediğini yaptım. Muhassab'da kaldığımız gece —Allah haccımızı sona erdirmişti.— Hz. Peygamber (s.a.) yanımda kardeşim Abdurrahman b. Ebu Bekir'i gönderdi. O da beni terkisine alıp Ten'îm'e çıkardı. Umreye niyetlenip ihrama girdim. Allah, haccımızı ve umremizi tamamladı. Bundan dolayı ne kurban lâzım geldi, ne sadaka, ne de oruç.[318]

Bu fasit bir yoldur. İbn Hazm bununla insanlardan ayrılmış, tek başına bir yol izlemiştir. Sahabe, tâbiin ve onlardan sonra gelenlere göre temettu' haccı yapana lâzım geldiği gibi kırân yapana da kurban kesmek lâzım gelir. Hatta yukarıda geçtiği üzere sahabe lisanında gerçekte temettu' yapan da odur. Bu hadise gelince doğrusu bu son söz Hişâm b. Urve'nin sözüdür. *Sahih-i Müslim*'de bu şekilde açık olarak gelmiştir. Müslim, Ebu Küreyb — Vekî — Hişâm b. Urve — babası Urve — Hz. Âişe (r.a.) senediyle hadisi kaydetmiştir ki, hadisin sonunda Urve "Allah, onun haccını ve umresini tamamladı." demektedir. Hişâm diyor ki: "Bundan dolayı ne kurban lâzım geldi, ne oruç, ne de sadaka."[319]

Ebu Muhammed diyor ki: Şayet Vekî bu sözü Hişâm'ın saymışsa, İbn Numeyr ile Abde sözü Hz. Âişe'nin sözü arasına katmışlardır. Her iki râvi de sikadır. Öyleyse sözü Vekî, Hişâm'a nisbet etmiştir; çünkü Hişâm'ın söylediğini işitmiştir. Hişâm'ın ona söylemesi, o sözü Hz. Âişe'nin söylemiş olmasını ortadan kaldırmaz. Kişi, senediyle bir hadis rivayet eder; sonra onu isnâd etmeden fetvâ olarak söyler. Hiçbiri diğerini ortadan kaldırmaz. Böylesini ancak insafsızlar ve hevalarına uyanlar kusur sayarlar. Burada doğru olan, her sika râvinin rivayet ettiği konuda tasdik edilmesidir. O halde Abde ve İbn Nümeyr, sözü Hz. Âişe'ye nisbet ettiklerinde, adalet sahibi olmalarından dolayı tasdik edilirler. Vekî de o sözü Hişâm'a nisbet ettiğinde adalet sahibi olmasından dolayı o da tasdik edilir. Hepsi sahihtir. O sözü Hz. Âişe de söylemiştir. Hişâm da söylemiştir.

Ben derim ki: Onun zâhirîliğine ve hadis illetlerinin doktorları olan, bu illetlere karşı özel ilgileri bulunan hadis tenkitçileri imamların ince anlayışları gibi hadislerin illetleri konusunda ince anlayışa sahip olmayan onun emsali kimselerin zâhirîliğine yakışan da budur. Bu büyük imamlar kendi-

---

318. Buharî, 6/16; Müslim, 1211 (115).
319. Müslim, 1211 (117). Buharî'de de aynı şekildedir.

lerinin hadis zevkine ve bilgisine sahip olmayanların kendilerine muhalif sözlerine iltifat bile etmemektedirler. Hatta değerli ve değersiz madenleri ayırt eden usta sarraflar gibi onların kesinlikle hatalı olduklarını söylemektedirler ve bu işi bilmeyenlerin hatalarına da iltifat etmemektedirler.

Malumdur ki, Abde ve İbn Nümeyr bu sözü söylerken "Hz. Âişe dedi" demediler. Onlar bu sözü, kendilerinin sözü, yahut Urve'nin sözü veya Hişâm'ın sözü olması muhtemel bir şekilde hadise sokuşturmuşlardır. Vekî, gelip ayırt etti ve açıklığa kavuşturdu. Ayırt eden ve açıklığa kavuşturan kimse başkalarının mutlak bıraktığını iyi bellemiş ve sağlama almış demektir. Evet, İbn Nümeyr ile Abde "Hz. Âişe dedi" ve Vekî' "Hişâm dedi" demiş olsalardı elbet Ebu Muhammed'in dediği mümkün olur ve burası tartışma ve tercih konusu olurdu.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarının dokuz, kesilen kurbanın bir tek sığır olmasına gelince: Bu, şu üç metinle rivayet edilmiştir: 1) Onların arasında bir tek sığır kesildi. 2) Hz. Peygamber (s.a.) o gün onlar adına sığır kurban etti. 3) Hz. Âişe dedi ki: Kurban günü sığır eti ile yanımıza girildi. Ben: "Bu nedir?" diye sordum. "Allah Rasûlü (s.a.) hanımları adına kurban kesdi." dediler.

Âlimler bir deve ve bir sığırın kaç kişi adına kesilebileceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Kimileri yedi demiştir. Şâfiî ve kendisinden gelen meşhur rivayete göre Ahmed bu görüştedir. Kimileri de on demiştir. İshak da bu görüştedir. Sabittir ki, Allah Rasûlü (s.a.) sahabîlerin aralarında ganimetleri paylaştırmış, bir deveyi on koyuna eş tutmuştur.[320] Bu hadiste de Hz. Peygamber'in (s.a.) dokuz hanımı adına bir sığır kurban ettiği sabit olmuştur.

Süfyan'ın Ebu'z-Zübeyr yoluyla Câbir'den rivayetine göre sahabîler, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yaptıkları hacda bir deveyi on kişi adına kesmişlerdir. Bu hadis Müslim'in şartlarına uymaktadır, ama kitabına almamıştır. O, kitabına (Câbir'in) şu sözlerini almıştır: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hacca niyetlenip yola çıktık. Yanımızda kadınlar ve çocuklar da vardı. Mekke'ye varınca Kâbe'yi tavaf ettik. Safa-Merve arasında sa'y yaptık. Allah Rasûlü (s.a.) develerde ve sığırlarda ortak olmamızı, yedi kişimizin bir deve veya sığır kesmesini emretti.[321]

---

320. Buharî, 47/16.
321. Müslim, 1318 (351).

Müsned'de İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Bir yolculukta Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte idik. Kurban bayramı geldi. Bir sığırda yedi ve bir devede on kişi birleşip kurban kestik." Bu hadisi Nesâî ve Tirmizî de rivayet etmiştir. Tirmizî: "bu hadis hasen-garibdir" diyor.(322)

Sahihayn'de ise İbn Abbas'ın: "Hudeybiye senesi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bir deveyi yedi ve bir sığırı yedi kişi kurban ettik." dediği rivayet edilmektedir.(323)

Huzeyfe diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.), müslümanlar arasında, yaptığı hac sırasında yedi kişiyi bir sığırda ortak yaptı." Bu rivayeti İmam Ahmed (r.h.) kaydetmiştir.(324)

Bu hadisler şu üç şekilden biriyle açıklanabilir:

1- Ya yedi hadisleri daha çok ve daha sahihtir, denir.

2- Ya bir devenin on davara denk tutulması paylaştırmanın denk gelmesi için ganimetler konusunda bir değerlendirmedir, hacda kesilen kurbanlarda yedi kişi adına geçerli olması ise şer'î bir takdirdir, denir.

3- Yahut da şöyle denir: Bu durum zaman, yer ve develerin değişimiyle değişir. Bu durumların bazısında bir deve, on koyuna denk geliyordu. (Hz. Peygamber), bir deveyi on kişi için geçerli saydı. Bazısında da yedi koyuna denk geliyordu, yedi kişi için geçerli saydı. En iyi bilen Allah'dır.

Ebu Muhammed diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) hanımları adına hedy olarak bir sığır kesti. Yine onlar adına bir sığır kurban etti. Kendisi adına iki koç kurban etti, hedy olarak da altmış üç deve kesti." Buradaki yanılgıyı yukarıda öğrendin. Kurban sığırı, hedy sığırından başka değildir, aynısıdır. Hac yapan kimsenin kestiği hedy, memleketlerinde bulunan insanların kestiği kurban yerindedir.

Allah Rasûlü (s.a.) kurbanını Mina'daki kurban kesme yerinde kesti ve insanlara bütün Mina'nın kurban kesme yeri olduğunu, Mekke caddele-

---

322. Ahmed, *Müsned*, 1/275; Nesâî, 7/222; Tirmizî, 905. Tirmizî'nin dediği gibi senedi hasendir. İbn Hibbân (1050) ise sahih saymıştır.
323. Müslim, 1318. Câbir'den rivayet etmiştir; merhum müellifin dediği gibi İbn Abbas'tan değil. Hem bu hadisi yalnız Müslim rivayet etmiş olup Buharî rivayet etmemiştir.
324. Ahmed, 5/406. Senedi zayıfsa da Câbir hadisinin şahidliği ile kuvvet kazanır.

rinin hem yol, hem de kurban kesme yeri olduğunu bildirdi.[325] Bu hadis göstermektedir ki, kurban kesim işi yalnız Mina'ya özgü değildir. Mekke caddelerinin, sokaklarının neresinde keserse yeterli olur. Nitekim Arafat'ta vakfe yaptığında: "Ben burada vakfe yaptım. Bütün Arafat vakfe yeridir." buyurdu. Müzdelife'de vakfe yaptığında: "Ben burada vakfe yaptım. Bütün Müzdelife vakfe yeridir." buyurdu.[326] Mina'da kendisine, sıcaktan korunacağı bir bina yapmak istediler. "Hayır. Mina önce gelip konanın konakladığı, devesini çökerttiği bir yerdir." diyerek engel oldu.[327] Bu hadis göstermektedir ki, müslümanlar Mina'da ortaktırlar; önce gelip orada bir yere konaklayan kimse ayrılıncaya kadar oraya daha çok hak sahibidir; ancak bununla oraya sahip olamaz.

27— Tıraş Olması:

Allah Rasûlü (s.a.) kurban kesim işini bitirince berberi çağırttı, başını tıraş ettirdi. Başında ustura ile dikilen berber Ma'mer b. Abdullah'ın yüzüne bakarak ona: "Ey Ma'mer! Allah'ın Rasûlü (s.a.) kulağının yumuşağından itibaren başını, elinde usturan olduğu halde sana teslim etti." dedi. Ma'mer de: "Vallahi, ey Allah'ın Rasûlü! Hiç şüphesiz bu görev bana Allah'ın ihsan ettiği bir nimet ve lütuftur." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Peki öyleyse, haydi sana teslim oluyor, kımıldamıyorum." buyurdu. Bu hadisi İmam Ahmed (r.h.) kaydetmiştir.[328]

Buharî, *Sahih*'inde "Hz. Peygambe'i (s.a.) tıraş edenin Ma'mer b. Abdullah b. Nadla b. Avf olduğunu söylüyorlar." demektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) berbere başının sağ tarafını işaret ederek "Şurayı al" buyurdu. Berber o kısmı tamamen tıraş edince saçını, kendisini çevreleyenler arasında paylaştırdı. Ve sonra berbere işaret edip başının sol tarafını tıraş ettirdi. Sonra "Ebu Talha burada mı, gelsin?" dedi. Ebu

---

325. Müslim, 1218 (149); Ebu Davud, 1937; İbn Mâce, 3048; Ahmed, *Müsned*, 3/326; Dârimî, 2/56, 57.
326. Bk. Bir önceki dipnot (325).
327. Ahmed, 6/187, 207; Ebu Davud, 2019; Dârimî, 2/73; İbn Mâce, 3006, 3007. Senedinin hasen sayılması kabildir. Hâkim (1/467) sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
328. Ahmed, *Müsned*, 6/400. Ma'mer'den rivayette bulunan Abdurrahman b. Ukbe dışındaki râvileri sikadır.

Talha gelince kendisine sol tarafının kesilen saçını verdi. Bu hadis *Sahih-i Müslim*'de bu şekilde kaydedilmiştir.(329)

Sahih-i Buharî'de İbn Sîrîn yoluyla Enes'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) başını tıraş ettirdiği zaman saçından ilk alan Ebu Talha oldu.(330)

Bu rivayet, Müslim'in rivayetiyle çelişmez. Çünkü Ebu Talha'ya sağ kısımdan diğerlerine isabet eden kadar bir pay isabet etmiş ve sol kısmı yalnız o almış olabilir. Ancak Müslim'in yine *Sahih*'inde rivayetine göre Enes diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) şeytan taşlayıp kurbanını kesince tıraş oldu; başının sağ tarafını berbere uzattı, tıraş ettirdi. Sonra Ebu Talha el-Ensârî'yi çağırttı, kesilen saçını ona verdi. Sonra berbere sol tarafını uzatıp "tıraş et" buyurdu. Berber tıraş edince, Hz. Peygamber (s.a.) kesilen saçını Ebu Talha'ya verdi ve: "Bunu insanlar arasında paylaştır" dedi.(331) Bu rivayette —gördüğün gibi— Ebu Talha'nın payı sağ kısım olarak, birinci rivayette ise sol kısım olarak kaydedilmektedir. Hafız Ebu Abdillah Muhammed b. Abdülvâhid el-Makdisî diyor ki: Hadisi Müslim, Hafs b. Gıyâs — Abdülalâ b. Abdülalâ — Hişam b. Hassân — Muhammed b. Sîrîn — Enes senediyle "Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Talha'ya sol tarafının saçını verdi." şeklinde rivayet ediyor. Süfyan b. Uyeyne —Hişâm b. Hassân— senediyle ise "Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Talha'ya sağ tarafının saçını verdi" şeklinde rivayet ediyor. İbn Avn'ın İbn Sîrîn'den yaptığı rivayetin, Süfyân'ın rivayetini takviye ettiği görüşündeyim. En iyi bilen Allah'tır.

Ben derim ki: "İbn Avn'ın rivayeti" sözüyle Buharî'nin İbn Sîrîn'den rivayet ettiği ve yukarıda aktardığımız, Ebu Talha'nın ilk olarak aldığı saçın kendisine mahsus olan kısım olduğunu ifade eden rivayeti kasdetmektedir. En iyi bilen Allah'tır.

Ebu Talha'nın kendisine mahsus olan nasibinin sol kısım olduğunu, Hz. Peygamber'in (s.a.) önce umuma dağıttığını, sonra hususî olarak verdiğini, —ki O'nun yaptığı bağışlarda sünneti böyleydi ve aynı zamanda rivayetlerin ekserisi de bunu ifade etmektedir— bu rivayetlerden bazısında kaydedilen şu olay da takviye eder: Hz. Peygamber (s.a.) berbere sağ tarafını işaret ederek "şuradan al" buyurdu. Kendisini çevreleyenler arasında

329. Müslim, 1305.
330. Buharî, 4/33.
331. Müslim, 1305.

saçını paylaştırdı. Sonra berbere sol tarafını işaret edip tıraş ettirdi, o kısmı da Ümmü Süleym'e verdi... Bu rivayetle Ebu Talha'ya verdiğini ifade eden rivayet çatışmaz. Çünkü Ümmü Süleym, Ebu Talha'nın karısıdır.

Hadisin bir başka metni ise şöyledir: Sağ taraftan başladı. İnsanlar arasında saçını birer ikişer tel olarak dağıttı. Sonra "solu tıraş et" buyurdu. Onu da böyle yaptı. Sonra "Ebu Talha burada mı, gelsin." buyurdu. Gelince onu da Ebu Talha'ya verdi.

Üçüncü bir metinde ise şöyle denilmekte: "Ebu Talha'ya, başının sol tarafının saçını verdi. Sonra tırnaklarını kesti, onları insanlar arasında paylaştırdı." İmam Ahmed'in (r.h.) Muhammed b. Abdullah b. Zeyd'den rivayetine göre babası ona şunları anlatmıştır: Kendisi Hz. Peygamber'i (s.a.) kurban kesim yerinde görmüştü. O sırada Kureyşli bir adam kurbanları dağıtmaktaydı. Ne ona, ne de arkadaşına hiçbir şey kalmadı. Allah Rasûlü (s.a.) başını elbisesi içine tıraş ettirdi. Kesilen saçını o adama verdi, adam onu birtakım erkeklere paylaştırdı. Tırnaklarını kesti, onları da adamın arkadaşına verdi. Dedi ki: "O —saçı— bizim yanımızda iken kına ve çivit ile boyanmıştır."[332]

Saçlarını tıraş ettirenlere üç kere, kısalttıranlara ise bir kere dua edip bağışlanmalarını diledi. Pek çok sahabî —hatta çoğunluğu— saçlarını tıraş ettirdi, bir kısmı da kısalttırdı. "İnşallah, Mescid-i Haram'a başlarını tıraş ettirmiş ve kısalttırmış olarak emniyet içinde gireceksiniz." âyeti[333] ile, Hz. Âişe'nin (r.a.): "Allah Rasûlü'ne (s.a.) ihrama gireceğinden dolayı ihrama girmeden önce ve ihramdan çıkacağı için de ihramdan çıkmadan önce güzel koku sürdüm." sözü, başı tıraş ettirmenin hacda yapılacak görevlerden biri olduğunun ve yasaklı şeyden kurtulma olmadığının bir delilidir.

28— Ziyaret Tavafı Yapması:

Sonra öğleden sonra binitli olarak Mekke'ye hareket etti. İfâza tavafını yaptı. Bu tavafa, ziyaret tavafı ve sader tavafı da denir. Başka tavaf yapmadı. Bu tavafla birlikte sa'y da yapmadı. Doğru olan budur. Bu konuda üç grup muhalefet etmektedirler: 1) Bir grup iddia ediyor ki: Hz.

---

332. Ahmed, 4/42. Râvileri sikadır. Hadisi rivayet eden Abdullah b. Zeyd, Ebu Talha'nın oğlu ve Enes'in ana bir kardeşidir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/59.
333. Fetih, 48/27.

Peygamber (s.a.) ifâza tavafından ayrı olarak, biri kudûm tavafı olmak üzere iki tavaf yaptı. Sonra ifâza tavafını yaptı. 2) Bir grup ise Hz. Peygamber'in (s.a.) kırân haccı yapmakta olduğundan, bu tavafla birlikte sa'y da yaptığını iddia ediyor. 3) Bir grup da o gün tavaf yapmadığını, ziyaret tavafını geceye tehir ettiğini iddia etmektedir. Şimdi biz bu konuda neyin doğru olduğunu anlatıp hatanın kaynağını açıklayacağız. Başarı yalnız Allah'tandır.

Esrem diyor ki: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'e: "Temettu' haccı yapan kimse kaç tavaf ve sa'y yapar?" diye sordum. "Haccı için tavaf ve sa'y eder. Bir de ayrıca ziyaret tavafı yapar." cevabını verdi. Bu konuyu kendisine defalarca sorduk, bu görüşünde sebat etti.

Üstad Ebu Muhammed el-Makdisî, *el-Muğnî* adlı eserinde diyor ki: Kırân ve ifrâd yapan kimseler için de hüküm aynıdır. Onlar da kurban bayramının birinci gününden önce Mekke'ye gelmedikleri ve kudûm tavafı yapmadıkları takdirde evvelâ ziyaret tavafından önce kudûm tavafını yaparlar. İmam Ahmed (r.h.) buna parmak basmış ve Hz. Âişe'nin (r.a.) rivayet ettiği şu hadisi delil göstermiştir: "Umreye niyetlenip ihrama girenler Beytullah'ı tavaf edip Safa-Merve arasında sa'y yaptılar, sonra ihramdan çıktılar. Mina'dan döndükten sonra da hacları için bir başka tavaf daha yaptılar. Hac ile umreyi birleştirenler ise yalnız bir tek tavaf yaptılar." İmam Ahmed (r.h.) işte Hz. Âişe'nin sözünde geçen hacları için yaptıkları tavafın kudûm tavafı olduğunu söylemiştir... (Üstad Ebu Muhammed) diyor ki: Çünkü kudûm tavafının meşrû olduğu sabittir. Ziyaret tavafı onu düşürmez. Farz namaza başlamadan önce, camiye girince kılınan tahiyyetü'l-mescid namazında olduğu gibi.

el-Hırakî, *Muhtasar*'ında diyor ki: Şayet hacı, temettu' haccı yapmakta ise umre için yaptığı gibi yedi kere Kâbe'nin etrafını dolaşır, yedi kere de Safa-Merve arasında sa'y yapar. Sonra döner, ziyaret niyetiyle Kâbe'yi bir kere tavaf eder. "Beyt-i Atîk'i tavaf etsinler." âyetinde[334] geçen bu tavaftır.

Kadı (Ebu Ya'lâ) ve takipçileri gibi Hz. Peygamber'in (s.a.) temettu' haccı yaptığını söyleyenlere göre Hz. Peygamber (s.a.) bu şekilde yapmıştır. Üstad Ebu Muhammed'e göre Hz. Peygamber (s.a.) özel bir tür temettu' yapmıştır, ama böyle yapmamıştır. Üstad diyor ki: el-Hırakî'nin kaydettiği

334. Hac, 22/29.

bu tavaf konusunda Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'e muvafakat eden hiç kimse bilmiyorum. Aksine meşrû olan, bir tek ziyaret tavafı yapmaktır. Örneğin namaza kâmet getirilirken camiye giren kimse tahiyyetü'l-mescid yerine, namazı kılmakla yetinir. Çünkü ne Hz. Peygamber'in (s.a.) ne de Veda haccında O'nunla birlikte temettu' haccı yapan sahabîlerin yaptıkları nakledilmiştir ve ne de Hz. Peygamber (s.a.) bunu herhangi bir kimseye emretmiştir... Hz. Âişe hadisi buna delildir. Zira o: "Mina'dan döndükten sonra hacları için bir başka tavaf daha yaptılar." demektedir. İşte bu, ziyaret tavafıdır. Hz. Âişe, bir başka tavaf söylememiştir. Şayet onun söylediği bu tavaf, kudûm tavafı olsaydı o zaman Hz. Âişe, kendisi yapılmadığı takdirde hac tamam olmayan bir rükün durumunda olan ziyaret tavafını söylemeyi bırakmış da, lüzumsuz bir şeyi söylemiş olur. Her ne olursa olsun, Hz. Âişe bir tek tavaftan sözetmiştir. O halde iki tavafa bu nasıl delil gösterilebilir?

Hem Hz. Âişe hayız olunca, Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle haccı umreye birleştirdi. Kudûm tavafı yapmamıştı, yapmadı da. Hz. Peygamber (s.a.) de ona kudûm tavafı yapmasını emretmedi. Şayet kudûm tavafı, vacip olan tavafla düşmeseydi umreci için, umre tavafıyla birlikte kudûm tavafı da meşrû kılınırdı. Çünkü Kâbe'ye ilk gelişidir. Görüp tavaf ettikten sonra Kâbe'ye geri dönen temettu' haccı yapan kimseye göre buna daha lâyıktır... (Üstad Ebu Muhammed'in sözleri bitti.)

Ben derim ki: Her ne kadar inkâr ettiği husus inkâr ettiği gibi hak ve doğru olan onun inkârında ise de Ebu Muhammed'in sözleri problemi ortadan kaldırmadı. Hiç kimse, "Ne sahabîler Arafat'tan dönünce kudûm tavafı ve sa'y yaptılar, sonra da ifâza tavafı yaptılar, ne de Hz. Peygamber (s.a.) böyle yaptı" demedi. Böyle bir şey kesinlikle olmadı. Ancak problemin kaynağı şudur: Mü'minlerin annesi (Hz. Âişe), temettu' haccı yapanla kırân haccı yapanı ayırdı; kırân yapanların Mina'dan döndükten sonra bir tek tavaf yaptıklarını ve umreye niyetlenenlerin Mina'dan döndükten sonra hacları için bir başka tavaf daha yaptıklarını haber vermiştir ki, bu kesinlikle ziyaret tavafından ayrıdır. Çünkü bu hususta kırân ve temettu' yapanlar müşterektir, aralarında bir fark yoktur. Ancak Üstad Ebu Muhammed, Hz. Âişe'nin temettu' haccı yapanlar hakkında: "Mina'dan döndükten sonra hacları için bir başka tavaf daha yaptılar." sözünü görünce "Bunda onların iki tavaf yaptıklarını gösteren bir delil yoktur." dedi. Dediği doğrudur. Ama problemi ortadan kaldırmamıştır.

Bu yüzden bir grup, bu ilâve Urve yahut oğlu Hişâm'ın sözü olup hadise sokuşturulmuştur, demektedir. Bu açık değildir. Açık olsa bile neti-

cede mürseldir. Mürsellikle buradaki problem ortadan kalkmaz. Doğrusu Hz. Âişe'nin haber verdiği ve kendisiyle temettu' yapanla kırân yapanı ayırdığı tavaf, Kâbe'yi tavaf değil Safa-Merve arasında yapılan tavaf (sa'y)dır. Böylece problem toptan ortadan kalkmıştır. O halde Hz. Âişe kırân yapanların Safa-Merve arasında bir tavaf (sa'y) yapmakla yetindiklerini ve buna bayramın birinci günü başka bir tavaf eklemediklerini haber vermiştir ki, işte bu doğrudur. Yine Hz. Âişe temettu' yapanların Mina'dan döndükten sonra hac için Safa-Merve arasında bir başka tavaf yaptıklarını haber vermiştir. O birincisi, umre içindi. Bu cumhûrun görüşüdür. Hadisin bu şekilde anlaşılması, Hz. Âişe'nin bir diğer hadisine uygun düşmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) ona buyurdu ki: "Beytullah etrafında ve Safa-Merve arasında yaptığın tavaf haccın ve umren için yeterlidir." Hz. Âişe kırân yapmaktaydı. Hem hadisin bu şekil anlaşılması cumhûrun görüşüne de uygun düşer.

Ancak bu durumda Müslim'in *Sahih*'inde Câbir'den rivayet ettiği şu hadis problem olur: "Gerek Hz. Peygamber (s.a.) ve gerekse ashabı Safa-Merve arasında bir tek tavaftan başka tavaf yapmadılar. O da ilk tavaftı." Bu hadis, temettu' yapanın bir tek sa'y yapması yeter, diyenlerin görüşüne uygun düşmektedir. Nitekim İmam Ahmed (r.h.) kendisinden gelen iki rivayetten birine göre bu şekilde düşünmektedir. Oğlu Abdullah ve başkalarının rivayetinde bunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Buna göre ya "Hz. Âişe olduğunu, Câbir ise olmadığını söylemektedir. Olduğunu söyleyen, olmadığını söyleyene tercih edilir." denir, yahut "Câbir'in kasdettiği kimseler, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Talha, Hz. Ali —Allah onlardan razı olsun— ve zenginler gibi Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte kırâna niyetlenen ve kurbanlık sevkedenlerdir. Çünkü onlar yalnız bir tek sa'y yapmışlardır. Yoksa kastı sahabîlerin umumu değildir." denir veyahut da Hz. Âişe hadisi, onda geçen bu ilâvenin Hişâm'ın sözlerinden sokuşturulmuş olduğu söylenerek illetli sayılır.[335] Hz. Âişe hadisinde işte âlimler bu üç yolu tut-

---

335. Bu, merhum müellifin bir yanılgısıdır. Çünkü hadisin senedinde Hişâm yoktur. Zira Mâlik — İbn Şihâb — Urve b. Zübeyr — Hz. Âişe senediyle rivayet edilmiştir. Bunu Mâlik *Muvatta*'da (1/410, 411) rivayet etmiştir. Bu sened, son derece sahih bir seneddir. *Muvatta*'da bir başka senedle daha rivayet edilmiştir ki, o da sahihtir. Buharî'nin (25/119) kesinlik taşıyan bir ifade ile, İbn Abbas'tan muallak olarak rivayet ettiği bir şahid hadis daha vardır ki, onu İsmailî *Müstahrec*'inde ve aynı senedle; Beyhakî, *Sünen*'inde (5/23) sahih senedle rivayet etmiştir. Metni şöyledir: Veda haccında Muhacirler, Ensar ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları niyetlenip ihrama girdiler, telbiye getirdiler. Biz de niyetlenip ihrama girdik, telbiye getirdik. Mekke'ye

muşlardır. En iyi bilen Allah'tır.

Temettu' yapan kimse, hac ihramına girdikten sonra Mina'ya çıkmadan önce kudûm tavafı ve sa'y yapar görüşü İmam Şâfiî'nin takipçilerinin görüşüdür. İmam Şâfiî'nin kendisinden böyle bir ifade aktarılmış mıdır, aktarılmamış mıdır bilmiyorum. Ebu Muhammed diyor ki: Bunu ne Hz. Peygamber (s.a.), ne de ashabından herhangi biri yapmış; ne Hz. Peygamber (s.a.) onlara bunu emretmiş ve ne de hiç kimse böyle bir şey nakletmiştir. İbn Abbas: "Mekkelilerin, hac ihramına girdikten sonra Mina'dan dönünceye kadar ne tavaf etmelerini, ne de Safa-Merve arasında sa'y yapmalarını caiz görürüm." demiştir. Cumhûr, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Ebu Hanife, İshak ve başkaları İbn Abbas'ın görüşünü paylaşmaktadırlar.

Müstehap sayanlar diyorlar ki: (Temettu' yapan kişi) hac ihramına girince Mekke'ye yeni gelen gibi olur; kudûm tavafı ve sa'y yapar. Çünkü birinci tavaf, umre tavafı yerine geçer. Geriye kudûm tavafı kalır. Onu yapmadığı için hac ihramına girmeyi müteakip yapması müstehap olur... Gösterdikleri bu iki delil çürüktür. Çünkü umre için tavaf yapınca kırân yapan durumunda olur. O zaman yaptığı tavaf, kudûm tavafına gerek bırakmaz. Örneğin, camiye giren kimse namazın kılındığını görse, derhal namaza girer; bu namaz tahiyyetü'l-mescid yerine geçer ve o kişinin bunu kılmasına gerek bırakmaz.

Hem sahabîler, Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte hac ihramına girdiklerinde ihramı müteakip tavaf yapmadılar. Oysa onların çoğunluğu temettu' haccı yapmaktaydı. Muhammed b. Hasan, Ebu Hanife'den şöyle bir görüş rivayet eder: "Şayet (temettu' yapan) terviye günü öğle vakti güneş tam tepeye gelmeden önce ihrama girerse kudûm tavafı ve sa'y yapar. Eğer güneş tepeden kaydıktan sonra ihrama girerse tavaf yapmaz." İki vakit arasını şundan dolayı ayırmıştır: Güneş tepeden kaydıktan sonra derhal Mina'ya doğru yola çıkar. Yola çıkmaktan kendisini meşgul edecek başka bir şeyle uğraşmaz. Güneş tepeye dikilmeden önce ise yola çıkmadığından ta-

---

vardığımızda Allah Rasûlü (s.a.): "Devesinin boynuna kurbanlık nişanı takıp sevkedenler müstesna diğerleriniz hac niyetini umreye çevirsin." buyurdu. Kâbe'yi tavaf ettik, Safa-Merve arasında sa'y yaptık, hanımlarımızla cinsel ilişki kurduk ve elbiselerimizi giyindik. Hz. Peygamber (s.a.): "Devesinin boynuna kurbanlık nişanı takanlar kurban yerine ulaşıncaya kadar ihramdan çıkamaz." buyurdu. Terviye günü öğleden sonra hacca niyetlenip ihrama girmemizi emretti. Hac görevlerini bitirince geldik. Kâbe'yi tavaf ettik, Safa-Merve arasında sa'y yaptık. Böylece haccımız tamam ve kurban kesmemiz gerekli oldu.

vaf edebilir... Ancak doğru ve sahabe tatbikatına uygun olan İbn Abbas ile cumhûrun görüşüdür. Başarı yalnız Allah'tandır.

İkinci grup diyor ki: "Hz. Peygamber (s.a.) bu tavafla birlikte sa'y da yaptı. Bu durum, kırân yapanın tıpkı iki tavafa ihtiyaç duyduğu gibi iki sa'ya da ihtiyaç duyacağı konusunda bir huccettir." Yukarıda geçtiği üzere bu, Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde yapılan bir hatadır. Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Âişe ve Câbir'in dediği gibi yalnız ilk sa'yı yapmıştır. İki sa'y yaptığı konusunda O'ndan sahih bir tek harf bile aktarılmamıştır. Hatta yukarıda geçtiği üzere onların tamamı asılsızdır. Oraya müracaat ediniz.

Üçüncü grup, yani Hz. Peygamber (s.a.) ziyaret tavafını geceye tehir etti diyenler Tâvus, Mücâhid ve Urve'dir. Ebu Davud, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî yoluyla Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) kurban bayramının birinci günü, tavafını geceye tehir etti. Bir metinde ise "ziyaret tavafını" şeklinde geçmektedir. Tirmizî: "Bu hadis hasendir" diyor.(336)

Bu hadis açık bir hatadır ve Hz. Peygamber'in (s.a.) yapmış olduğu haccı bilen ilim adamlarının şüphe duymadığı, O'nun bilinen uygulamasına ters düşmektedir. Şimdi biz bu hadis hakkında âlimlerin sözlerini kaydediyoruz. Tirmizî, *el-İlel* adlı eserinde diyor ki: Muhammed b. İsmail el-Buharî'ye bu hadisi sordum ve ona: "Ebu'z-Zübeyr, Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan hadis işitti mi?" diye sordum. "İbn Abbas'tan evet. Ama Hz. Âişe'den hadis işittiği su götürür." cevabını verdi. Ebu'l-Hasan el-Kattân diyor ki: Bence bu hadis sahih değildir. Hz. Peygamber (s.a.) o gün, gündüz vakti tavaf yaptı. Ancak sahabîler, Hz. Peygamber'in (s.a.) öğle namazını Mekke'de mi yoksa tavafını bitirdikten sonra Mina'ya dönüp öğle namazını orada mı kıldırdığında ihtilâf etmişler; İbn Ömer: "Hz. Peygamber (s.a.) Mina'ya döndü, öğleyi orada kıldırdı" derken, Câbir: "Öğleyi Mekke'de kıldırdı" diyor. Bu (ikinci görüş), Hz. Peygamber'in (s.a.) tavafı geceye tehir ettiğini ifade eden bu Ebu'z-Zübeyr rivayetinden başka bir yoldan Hz. Âişe'den rivayet edilen hadisin de açık (zâhir) ifadesidir. Tavafı geceye tehir ettiğini ifade eden bu hadis yalnızca bu yoldan rivayet edilmiştir. Ebu'z-Zübeyr tedlis yapan bir râvidir. Burada Hz. Âişe'den işittiğini söylememiş-

---

336. Ebu Davud, 2000; Tirmizî, 920; İbn Mâce, 3059; Ahmed, 1/288, 309, 6/215. Râvileri sikadır. Ebu'z-Zübeyr tedlîs yapan bir râvidir; burada muan'an rivayette bulunmuştur. Ancak İbn Mâce'nin rivayetinde Tâvus ona mutâbaat etmiştir.

tir. Oysa bilinen ve alışılan o ki, Ebu'z-Zübeyr gerek Hz. Âişe'den ve gerekse her ne kadar kendisinden hadis işitmiş olsa da İbn Abbas'tan bir aracı yoluyla rivayet etmektedir. Tedlisle tanındığı için Ebu'z-Zübeyr'in Hz. Âişe ve İbn Abbas'tan yaptığı ve kendilerinden işitmiş olduğunu söylemediği rivayetlerde çekimser davranmak vaciptir. Şayet bundan başka bir hadisi Hz. Âişe'den işittiği bilinse bile böyle davranmalıdır. Oysa Hz. Âişe'den işitmediği bizim için doğru olduğuna göre durum açıktır, çekimser davranmak vaciptir. Âlimler yalnızca tedlis yapan râvinin hadisini kabul konusunda kendisinden rivayette bulunduğu râvi ile buluştuğu ve ondan hadis işittiği bilindiği vakit ihtilâfa düşmüşler, kimileri "rivayeti kabul edilir" derken başkaları "tek tek her hadiste ittisal ortaya çıkıncaya kadar tedlîsçinin muan'an rivayetleri reddedilir." demektedirler. Ama tedlisçinin buluşmadığı ve kendisinden hadis işitmediği bir kimseden muan'an yolla rivayet ettiği hadisin kabul edilmeyeceği konusunda bir aykırı düşünce bilmiyorum. Müslim'in dediği gibi, "Buluştukları bilinmese bile iki çağdaş râvinin birbirlerinden muan'an yolda yaptıkları rivayet ittisale yorumlanır" desek bile bu, tedlisçi olmayanlar hakkındadır. Hem yukarıda Hz. Peygamber'in (s.a.) o gün tavafı gündüz vakti yaptığının sahih olduğunu kaydettik. Tedlisçilerin hadisini, ittisâli bilininceye kadar red yahut inkıtâ'ı bilininceye kadar kabul konusundaki görüş ayrılığı yalnızca sahihliğinde şüphe bulunmayan bir rivayetle çelişmediği zamanda geçerlidir. Oysa bu hadis, sahihliğinde şüphe bulunmayan bir hadisle çatışmaktadır. (Sözü bitti)

Ebu'z-Zübeyr'in Hz. Âişe üzerinde yanlışlık yaptığının bir delili de şu hadistir: Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın rivayetine göre Hz. Âişe diyor ki: "Biz, Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte hac yaptık. Kurban günü ifâza tavafında bulunduk."[337] Muhammed b. İshak, Abdurrahman b. Kâsım'dan, onun da babası yoluyla Hz. Âişe'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.), ashabına kurban günü Kâbe'yi ziyaret etmeleri için izin verdi. Onlar da ziyaret ettiler. Allah Rasûlü (s.a.) ise geceleyin hanımlarıyla birlikte ziyaret etti.[338] Bu rivayet de bir hatadır.

Beyhakî diyor ki: Bu rivayetlerin en sahihi Nâfî'in İbn Ömer'den aktardığı hadis, Câbir hadisi ve Ebu Seleme'nin Hz. Âişe'den aktardığı ha-

337. Beyhakî, *Sünen*, 5/144.
338. Bu metni Beyhakî (5/144), Amr b. Kays — Abdurrahman b. Kâsım — Kâsım b. Muhammed — Hz. Âişe senediyle rivayet etmiştir. Müellifin verdiği sened başka bir metnin senedi olup o metin şudur: "Allah Rasûlü (s.a.) son gün öğleyi kılınca ifâza tavafı yaptı, sonra Mina'ya döndü."

dis, yani Hz. Peygamber'in (s.a.) gündüz tavaf ettiğini ifade eden hadislerdir.

Ben derim ki: Hata, tavafın adlandırılışından ortaya çıkmıştır. Zira Hz. Peygamber (s.a.) veda tavafını geceye tehir etmiştir. Nitekim *Sahihayn*'daki bir rivayete göre Hz. Âişe, "Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte yola çıktık." diye başladığı hadisin devamında diyor ki: Muhassab'da konakladık. Hz. Peygamber (s.a.) kardeşim Abdurrahman b. Ebu Bekir'i çağırdı ve ona: "Kız kardeşini Harem'den çıkar. Sonra tavafınızı yapıp buraya Muhassab'a gelin." buyurdu. Allah umreyi sona erdirdi, gecenin ortasında tavafımızı bitirdik, Muhassab'a O'nun yanına geldik. "Bitirdiniz mi?" diye sordu. "Evet" dedik. İnsanlar arasında yola çıkılacağını ilan ettirdi. Beytullah'a uğradı ve onu tavaf etti. Sonra Medine'ye doğru yola çıktı.(339)

İşte kuşkusuz Hz. Peygamber'in (s.a.) geceye tehir ettiği tavaf budur. Ebu'z-Zübeyr yahut ona aktaran kimse yanlışlıkla "ziyaret tavafı" demiştir. Başarıya ulaştıran yalnız Allah'tır.

Hz. Peygamber (s.a.) gerek bu tavafta gerekse veda tavafında(340) remel yapmamıştır. Yalnızca kudûm tavafında remel yapmıştır.

Tavafını bitirdikten sonra (sahabîler) hacılara zemzem dağıtırken zemzem kuyusunun başına geldi ve: "Şayet insanların size (ileride) galebe çalmayacaklarını bilsem elbet iner sizinle birlikte hacılara zemzem dağıtırım." buyurdu. Sonra kovayı O'na uzattılar, ayakta içti.(341) Kimileri "Hz. Peygamber'in (s.a.) bu davranışı ayakta içme yasağını kaldırma anlamı taşımaktadır.", kimileri "Aksine bu, yasağın tercih meselesi ve evlâ olanı terk şeklinde olduğunun bir açıklamasıdır." ve kimileri de "Hayır, ihtiyaçtan dolayı böyle yapmıştır." demektedir ki, bu daha uygun gözükmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) bu tavafı sırasında binitli miydi, yaya mıydı? Müslim'in *Sahih*'inde rivayetine göre Câbir "Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccında, yüksek olup da kendisini insanlar görsünler ve O'na sorularını sorsunlar diye devesi üzerinde Hacer-i Esved'i ucu eğri değneği ile selâmlayarak Kâbe'yi tavaf etti. Çünkü insanlar etrafını sarmıştı." demektedir.(342)

---

339. Buharî, 25/33; Müslim, 1211 (123).
340. Ebu Davud, 2001; İbn Mâce, 3060. Hâkim (1/475), bu hadisi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
341. Müslim, 1218. Müslim'in Câbir'den yaptığı bu rivayette "ayakta" kısmı yoktur. Buharî (25/76), İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü'ne (s.a.) zemzem sundum. Ayakta içti."
342. Müslim, 1273; Ebu Davud, 1880; Nesâî, 2/241.

Sahihayn'da İbn Abbas'ın: "Hz. Peygamber (s.a.) Veda haccında deve üzerinde Hacer-i Esved'i ucu eğri değneği ile selâmlayarak tavaf yaptı." dediği rivayet edilmektedir.[343]

Bu tavaf, veda tavafı değildir. Her ne kadar geceleyin yapılmışsa da şu iki sebepten ötürü kudûm tavafı da değildir:

1- Kudûm tavafında remel yaptığı sahihtir. Hiç kimse katiyen "Deve üzerinde remel yaptı" dememiş, "Kendisi bizzat remel yaptı." demişlerdir.[344]

2- Şerîd b. Süveyd'in şu sözü: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte ifâza yaptım. Müzdelife'ye gelinceye kadar ayakları yere basmadı."[345]

Görünüşte bu hadisten anlaşılan o ki, Şerîd'in Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte ifâza etmesinden itibaren dönünceye kadar Hz. Peygamber'in (sa.) ayakları yere basmamıştır. Bu durum iki rekât tavaf namazı ile bozulmaz. Çünkü bu iki rekâtın durumu malumdur.

Ben derim ki: Görünen o ki, Şerîd b. Süveyd, "ifâza" kelimesiyle O'nunla birlikte Arafat'tan hareketini kasdetmiştir. Bundan dolayı "Müzdelife'ye gelinceye kadar" demiştir. Yoksa kurban günü Kâbe'ye yapılan ifâza tavafını kasdetmemiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ayağını yere basmaması durumu küçük abdest bozmak için iki dağ arasında yol kenarında inmiş olmasıyla da bozulmaz. Çünkü bu, orada kalmak için yapılan bir iniş değildir. Sadece geçici olarak ayakları yere basmıştır. En iyi bilen Allah'tır.

29— Öğle Namazını Mekke'de mi, Mina'da mı Kıldı?

Sonra Mina'ya döndü. O gün öğle namazını nerede kıldığında ihtilâf edilmiştir. *Sahihayn*'da İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygam-

343. Buharî, 25/58; Müslim, 1272.
344. Mâlik, 1/364; Müslim, 1263. Câbir b. Abdullah: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hacer-i Esved'den başlayarak ilk üç turun bitimine kadar remel yaptığını gördüm." diyor. Buharî (25/63) ve Müslim'in (1261) İbn Ömer'den rivayetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) Kâbe'yi ilk tavaf ettiğinde ilk üç turda remel yaptı, dört turda ise normal yürüdü.
345. Ahmed, 4/389. Senedi sahihtir.

ber (s.a.) kurban günü ifâza tavafı yaptı. Sonra döndü. Öğleyi Mina'da kıldı.[346]

Sahih-i Müslim'de Câbir'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) öğleyi Mekke'de kıldı. Hz. Âişe de böyle söylemektedir.

Bu iki görüşün birini diğerine tercih konusunda ihtilâf edilmiştir: Ebu Muhammed İbn Hazm "Hz. Âişe ile Câbir'in sözü daha uygundur." demiş ve bu konuda kendisine bir cemaat tâbi olmuştur. Bu görüşü şu sebeplerden ötürü tercih etmişlerdir:

1- İki kişinin rivayetidir; bir kişinin rivayetinden daha makbuldür.

2- Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (s.a.) en fazla hususiyeti bulunan insandır. O'nun Hz. Peygamber'e (s.a.) yakınlığı ve hususiyeti, başkalarında bulunmayan bir ayrıcalığı vardır.

3- Câbir'in, Hz. Peygamber'in (s.a.) haccını başından sonuna kadar anlatımı en tam bir anlatımdır. Olayı iyi bellemiş ve hafızasında iyi tutmuştur. Öyle ki ayrıntılarına varıncaya kadar hafızasında tutmuştur. Hatta hac ibadetiyle ilgisi bulunmayan, Hz. Peygamber'in (s.a.) Müzdelife gecesi yolda devesinden inip yol kenarında abdest bozduğuna, sonra hafif bir abdest aldığına varıncaya kadar hafızasında tutmuştur. Bu kadarını hafızasında tutan kimsenin kurban günü namazı nerede kıldığını hafızasında tutması kabule daha da elverişlidir.

4- Veda haccı mart ayında yapılmıştı. Bu ayda gece ile gündüz birbirine eşit olur. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) Müzdelife'den Mina'ya güneş doğmadan hareket etti. Orada insanlara konuşma yaptı. Pek çok deve kesti, onları paylaştırdı. Yemesi için develerin etlerinden pişirildi. Bunlardan yedi. Şeytan taşladı. Başını tıraş ettirdi. Güzel koku süründü. Sonra Mekke'ye gidip ifâza tavafı yaptı. Zemzem suyundan ve sikâye şırasından içti. Sikâye görevi yapanların başlarında durdu. İşte bütün bu yapılan işler apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır ki bunlar, mart ayında öğle vaktine yetişecek şekilde Mina'ya dönülmesi mümkün olacak bir zaman zarfında bitmez.

---

346. Müslim, 1308; Ebu Davud, 1998; Ahmed, 2/34. Merhum müellifin söylediği gibi hadis Buharî'de yoktur. Câbir hadisi Müslim'dedir (1218). Hz. Âişe hadisini ise Ebu Davud (1973) rivayet etmiştir. Ancak İbn İshak, muan'an olarak rivayet ettiği için tedlis sözkonusudur.

5- Bu iki hadis, olayı bizzat görüp nakledenin üslûbu üzere rivayet edilmiştir. Hac sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti, namazı müslümanlarla birlikte konakladığı yerde kılmaktı. İbn Ömer âdet üzere yürümüş, Câbir ile Hz. Âişe —Allah onlardan razı olsun— Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti olmayan bir işi görerek hafızalarında tutmuşlardır ki, bunun mahfuz olması daha uygundur.

Başka bir grup çeşitli sebeplerden ötürü İbn Ömer'in görüşünü tercih etmiştir:

1- Şayet öğleyi Mekke'de kılmış olsaydı; sahabîler Mina'da tek tek ve grup grup namaz kılmazlar, Hz. Peygamber'e (s.a.) nâib olan bir imamın arkasında namaz kılmaları gerekirdi. Ne herhangi kimse böyle bir şey nakletmiştir, ne de Hz. Peygamber (s.a.) onlara namaz kıldıracak bir nâib seçmiştir. Şayet dönüp de onlara namaz kıldıracağını bilmemiş olsaydı "Namaz vakti girer de ben yanınızda olmazsam falan size kıldırsın." derdi. Ne öyle, ne böyle olmuş; ne kesinlikle sahabîler orada tek tek namaz kılmışlardır. Zaten bir arada bulunduklarında namazı grup grup kılmak onların âdeti değildi. Bütün bunlardan anlaşılmıştır ki, sahabîler, âdetleri üzere Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte namaz kılmışlardır.

2- Mekke'de kılsaydı arkasında ikâmet halinde olan şehir halkından bazı kimseler bulunur, onlara namazlarını tamamlamalarını emrederdi. Onların selâmdan sonra kalkıp namazlarını tamamladıkları nakledilmemiştir. Ne o, ne bu nakledilmediğine hatta kesinlikle böyle bir şeyin olmadığı bilindiğine göre o vakit Hz. Peygamber'in (s.a.) namazı Mekke'de kılmadığı anlaşılmış demektir. Bilgisiz bazı kimselerin naklettiği, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Ey Mekkeliler! Namazınızı tamamlayın; biz yolcuyuz!" diye buyurması, hac sırasında değil Fetih senesidir.

3- Bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) tavaf yapınca iki rekât tavaf namazı kıldı. Yine bilinmektedir ki, pek çok müslüman O'nun arkasında idi, yaptığı şeylerde ve hac ibadetini yapış şekillerinde O'na uyuyorlardı. Herhalde iki rekât tavaf namazı kıldığında, arkasında O'na uyan insanlar vardı. Kimisi bu namazın, öğle namazı olduğunu sandı. Bilhassa bu namaz öğle vaktinde idiyse bu yanılgı ihtimâlinin ortadan kaldırılması imkânı yoktur. Ama Mina'da kıldığı namazda böyle bir durum sözkonusu değildir. Çünkü orada kılınan namaz farzdan başkasına ihtimâl taşımaz.

4- Haccı sırasında Mekke'nin içinde farz kıldığı bilinmemektedir. Ebtah'da kaldığı sürece, orada müslümanlarla birlikte konakladığı yerde na-

mazı kıldırırdı. Nerede konaklarlarsa orada kıldırırdı. Umumî konaklama yeri dışında başka bir yerde kıldırmazdı.

5- İbn Ömer hadisi Buharî ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir. Câbir hadisi ise Müslim'in (Buharî'den ayrı olarak) tek başına rivayet ettiği hadislerdendir. Şu halde İbn Ömer hadisi ondan daha sahihtir. Senedinde de durum böyledir. Râvileri daha hafız, daha şöhretli ve daha sağlamdır. Hâtim b. İsmail nerde, Ubeydullah b. Ömer el-Umerî nerde? Câfer'in hıfzı nerde, Nâfi'in hıfzı nerde?

6- Hz. Âişe hadisi, Hz. Peygamber'in (s.a.) ne zaman tavaf yaptığı konusunda muztaribtir. Ondan üç şekilde rivayet edilmiştir: 1) Gündüz tavaf etmiştir, 2) Tavafı geceye tehir etmiştir, 3) Günün sonunda ifâza tavafı yapmıştır. Bu hadiste, İbn Ömer hadisinin aksine ifâza tavafının vakti ve namaz kılınan yer iyi zabtedilmemiştir.

7- İbn Ömer hadisinin ondan daha sahih olduğu tartışılmaz. Çünkü Hz. Âişe hadisi, Muhammed b. İshak — Abdurrahman b. Kâsım — babası Kâsım — Hz. Âişe senediyle rivayet edilmiştir. İbn İshak'ın rivayetini delil olarak alıp almama konusu tartışmalıdır ve bu hadiste işittiğini açıkça belirten bir ifade kullanmamış, muan'an olarak rivayet etmiştir. Ubeydullah'ın: "Bana Nâfi', İbn Ömer'den rivayetle dedi ki" sözüne nasıl tercih edilebilir?

8- Hz. Âişe hadisi, Hz. Peygamber'in (s.a.) öğleyi Mekke'de kıldığını açık bir şekilde ortaya koymamaktadır. Zira metni şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) gününün sonunda öğleyi kıldığı vakit ifâza (tavafı) yaptı, sonra Mina'ya döndü. Teşrik günlerinin geceleri boyunca orada kaldı, güneş tepeden (batıya) kayınca her cemreye yedi çakıl taşı atarak cemre taşlardı." Bu hadisin, Hz. Peygamber'in (s.a.) o gün öğle namazını Mekke'de kıldırdığını açık bir şekilde ifade etmesi nerde, İbn Ömer'in "Hz. Peygamber (s.a.) kurban günü ifâza tavafı yaptı, sonra dönüp Mina'da öğleyi kıldırdı." sözündeki açık ifade nerde? *Sahih* sahiplerinin rivayetinde ittifak ettikleri hadis nerde, delil olup olmaması tartışmalı bir hadis nerde? En iyi bilen Allah'tır.

İbn Hazm "Ümmü Seleme o gün rahatsız iken insanların gerisinde devesi üzerinde hac yaptı. O gün Hz. Peygamber'den (s.a.) izin istedi, o da ona izin verdi." diyor ve Müslim'in *Sahih*'inde Ümmü Seleme'nin kızı Zeynep'ten rivayet ettiği şu hadisi delil gösteriyor: Ümmü Seleme diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.) rahatsız olduğumu söyledim. "Binitli olarak insanların gerisinden tavaf et." buyurdu. Ben de o şekilde tavaf ettim.

Allah Rasûlü (s.a.) o vakit Kâbe'nin yan tarafına doğru namaz kılıyor ve namazda Tûr sûresini okuyordu.[347] Bu tavafın ifâza tavafı olduğu anlaşılmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) o tavafın iki rekât namazında Tûr sûresini okumadı ve Ümmü Seleme'nin insanların gerisinden duyabileceği bir ses tonuyla gündüz açıktan da okumadı. Ebu Muhammed, "Hz. Peygamber (s.a.) tavafı geceye tehir etti" diyenlerin hataya düştüklerini açıklamış ve bunda isabet etmiştir.

Hz. Âişe'den sahih olarak rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) kurban bayramının birinci günü gecesi Ümmü Seleme'yi gönderdi; Ümmü Seleme sabah namazından önce cemre taşladı, sonra gidip ifâza tavafı yaptı.[348] Bu, Ümmü Seleme'nin kurban bayramının birinci günü Allah Rasûlü (s.a.) Kâbe'nin yan tarafına doğru namaz kılarken ve namazda Tûr sûresini okurken, insanların gerisinden tavaf etmesiyle nasıl uzlaşır? Bu imkânsızdır. Çünkü bu namaz ve kırâat sabah yahut akşam yahut da yatsı namazında idi. Bu namazın bayramın birinci günü olması, merhumun yanılgısıdır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) o vakit kesinlikle Mekke'de değildi.

Hz. Âişe o gün bir tek tavaf ve bir tek sa'y yaptı. Bu da onun haccı ve umresi için yeterli oldu. O gün Safiyye tavaf yaptı, sonra hayız oldu. Yaptığı bu tavaf veda tavafı yerine de geçti, ayrıca veda tavafı yapmadı.[349] Hz. Peygamber'in (s.a.) hayızdan temizlenmiş kadın hakkında sünneti şudur: Böyle bir kadın tavaftan —yahut vakfe'den— önce hayız olursa kırân haccına niyetlenir ve onun bir tavaf, bir sa'y yapması yeterli olur. Şayet ifâza tavafından sonra hayız olursa yaptığı bu tavaf veda tavafı yerine de geçer.

30— Mina'ya Dönüp Cemreleri Taşlaması:

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) o gün Mina'ya döndü ve geceyi orada geçirdi. Sabah olunca güneşin tepe noktadan kaymasını bekledi. Güneş tepe noktadan kayınca konak yerinden ayrılıp cemrelere doğru yürüdü, hay-

---

347. Müslim, 1276.
348. Ebu Davud, 1942. Senedi zayıftır. Tafsilat için bk. *el-Cevheru'n-Nakıy*, 5/132-133.
349. Buharî, 25/145; Müslim, 1211 (383); Mâlik, 1/412.

vana binmedi. Hayf Mescidini takip eden birinci cemreden başladı. Oraya teker teker yedi çakıl taşı attı. Her çakıl taşını atışında "Allahu Ekber" dedi. Sonra onun önündeki cemreye geçip vadinin ortasındaki düzlüğe geldi. Kıbleyi karşısına alıp dikildi. Sonra ellerini kaldırıp Bakara sûresi kadar uzunca bir dua yaptı. Sonra orta cemreye geldi. Aynı şekilde onu da taşladı. Sonra vadinin sol tarafına indi. Kıbleyi karşısına alıp ellerini kaldırmış bir vaziyette dua etti, birinci bekleyişine yakın bir süre bekledi. Sonra üçüncü cemreye yani Akabe cemresine geldi. Vadinin içine girdi. Cemrenin karşısına dikildi; Kâbe'yi soluna, Mina'yı sağına aldı ve o vaziyette yedi çakıl taşını aynı şekilde cemreye attı.[350]

Ne cahillerin yaptığı gibi cemreyi tepesinden taşladı ve ne de birçok fakihin söylediği gibi taşlama anında cemreyi sağına, Kâbe'yi karşısına aldı.

Taşlama işini bitirince derhal döndü, cemrenin yanında durmadı. Kimileri yerin dağdan ötürü dar olması sebebiyle böyle yaptı demişlerdir. Kimileri de demiştir ki —en doğrusu da budur—: Hz. Peygamber (s.a.) bitirmeden önce bizzat ibadetin içinde dua ederdi. Akabe cemresini taşlayınca taşlama işi bitti. İbadet esnasında yapılan dua, ayrıldıktan sonra yapılan duadan daha faziletlidir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) namazda yaptığı dua konusundaki sünneti de böyledir. Zira namazın içinde dua ederdi. Namazı bitirdikten sonra dua etmeyi âdet edindiği sabit değildir. O'nun böyle yaptığını rivayet eden kişi, Hz. Peygamber (s.a.) üzerinde bir yanlışlık yapmış demektir. Her ne kadar o an ortaya çıkan bir sebepten ötürü zaman zaman selâmdan sonra dua ettiği *Sahih* dışında rivayet edilmişse de bu rivayetin sahihliği su götürür.

Özetle, Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı ve Sıddîk'a öğrettiği duaların umûmu namaz içindedir. Muaz b. Cebel'in rivayet ettiği, Hz. Peygamber (s.a.): Her namazın arkasında: "Allah'ım! Seni zikredebilmem, Sana şükredebilmem ve Sana iyi ibadet edebilmem için bana yardım et." diye dua etmeyi unutma! buyurdu[351] hadisine gelince: "Namazın arkası" sözüyle selâmdan önceki sonu da kastedilmiş olabilir, "hayvanın arkası" sözünde olduğu gibi. Selâmdan sonrası da kastedilmiş olabilir, "Her namazın arkasında sübhanallah, Allahu ekber ve elhamdülillah dersiniz" hadisinde[352] olduğu gibi. En iyi bilen Allah'tır.

350. Buharî, 25/140, 142; Müslim, 1296 (306, 307).
351. Ebu Davud, 1522; Nesâî, 3/53. Senedi sahihtir.
352. Buharî, 10/155; Müslim, 595; Mâlik, 1/209; Ebu Davud, 1504.

Hep kendi kendime Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazından önce mi, sonra mı cemre taşlardı diye sorar dururdum. Ağır basan zannıma göre Hz. Peygamber (s.a.) namazdan önce cemre taşlar, sonra döner, namazı kıldırırdı. Çünkü Câbir ve başkaları "Güneş tepeden kayınca cemre taşlardı." diyerek taşlama işinin güneşin tepeden kaymasını müteakip olduğunu belirtmişlerdir. Hem güneşin doğması, kurban bayramının ilk günü cemre taşlanması için neyse, tepeden kayması da Mina günleri boyunca cemre taşlanması için odur. Hz. Peygamber (s.a.) kurban günü, cemre taşlama vakti girince o gün yapılacak ibadetlerden hiçbirini ondan önce yapmadı. Ayrıca Tirmizî ve İbn Mâce, *Sünen*'lerinde İbn Abbas'ın (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) güneş tepeden kayınca cemreleri taşlardı." dediğini rivayet etmektedirler. İbn Mâce "Cemre taşlamayı bitirdiği zaman öğleyi kıldırırdı." ilâvesini de kaydetmektedir.[353] Tirmizî "Bu hadis hasendir" diyorsa da, Tirmizî'nin hadisinin senedinde (zayıf râvi olan) Haccac b. Ertât vardır. İbn Mâce hadisinin senedinde ise Ebu Şeybe İbrahim b. Osman vardır, onun rivayet ettiği hadis delil olmaz. Ancak bu konuda başka hadisler de vardır.

İmam Ahmed, Hz. Peygamber'in (s.a.) giderken ve dönerken kurban günü binitli olarak, Mina günlerinde yaya olarak cemre taşladığını kaydetmektedir.

31— Dua Ettiği Yerler:

Hz. Peygamber (s.a.) hac sırasında altı yerde dua etmek için durmuştur:

1- Safa tepesinde,
2- Merve tepesinde,
3- Arafat'ta,
4- Müzdelife'de,
5- Birinci cemre yanında,
6- İkinci cemre yanında.

353. Tirmizî, 898; İbn Mâce, 3054. Senedi zayıftır. *Sahih-i Müslim*'de (1299) Câbir'den rivayet edilen bir hadiste deniyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) kurban bayramının birinci günü kuşluk vakti cemre taşladı. Sonrasını ise güneş tepeden kayınca taşladı."

32— Hutbeleri:

Hz. Peygamber (s.a.) biri kurban bayramının birinci günü —bu yukarıda geçti—, diğeri teşrik günlerinin ortasında olmak üzere Mina'da halka iki konuşma yaptı. Bu ikinci konuşmanın kurban bayramının ikinci günü, teşrik günlerinin ortası yani en hayırlısı olan günde yapıldığı söylenmiş ve bu görüşü savunanlar şu hadisi delil göstermişlerdir: Serrâ bt. Nebhân anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Biliyor musunuz, bugün hangi gün?" diye sorduğunu işittim. O gün, sizin "kelleler günü (kurban kellelerinin yendiği gün)" dediğiniz gündü. Sahabîler: "Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Bugün, teşrik günlerinin ortasıdır. Biliyor musunuz, bu belde neresidir?" dedi. "Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dediler. "Burası Meş'ar-i Haram'dır" deyip sonra şu konuşmayı yaptı: "Bilmiyorum, belki bu seneden sonra aranızda bulunmayacağım. Dikkat edin, içinde bulunduğunuz şu ayda, şu beldede bugününüzün haramlığı ve saygınlığı gibi kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız, Rabbınıza kavuşuncaya kadar birbirinize haramdır. Rabbınıza kavuşacaksınız ve Rabbınız size yaptıklarınızı soracaktır. Dikkat edin! Yakın olanınız uzakta olanınıza bu söylediklerimi eriştirsin. Dikkat edin! Bunları size tebliğ ettim mi?" Medine'ye döndüğümüzde çok geçmedi Hz. Peygamber (s.a.) vefat etti. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.[354] "Kelleler günü" ittifakla kurban bayramının ikinci günüdür.

Beyhakî'nin, Musa b. Ubeyde er-Rabezî — Sadaka b. Yesâr — İbn Ömer senediyle rivayetine göre: "İzâ câe = Nasr" sûresi teşrik günlerinin ortasında Allah Rasûlü'ne (s.a.) indirildi ve bunun veda anlamına geldiği

---

354. Bütün uzunluğu ile hadisi Ebu Davud rivayet etmemiştir. Beyhakî, *Sünen*'inde (5/151) rivayet etmiştir. Ebu Davud'un (1953) metni şöyledir: Allah Rasûlü (s.a.) kelleler günü bize konuşma yaptı ve: "Bu gün hangi gündür?" diye sordu. "Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dedik. "Teşrik günlerinin ortası değil mi?!" buyurdu. Senedinde İbn Hibbân'dan başkası tarafından sika kabul edilmeyen bir râvi vardır. Diğer râvileri sikadır. Bu hadisin Ebu Davud (1952) tarafından ceyyid senedle rivayet edilen bir şahidi vardır. Bekiroğullarından iki adam diyor ki: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) teşrik günlerinin ortasında konuşma yaparken gördük. Biz devesinin yanında idik. Bu konuşma, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Mina'da yaptığı konuşmadır." Hadisin senedi kuvvetlidir. O gün, kurbanların kellelerini yedikleri için "kelleler günü" diye adlandırılmıştır.

anlaşıldı. Devesi Kasvâ'nın getirilmesini emretti. Deve eğerlendi. İnsanlar Hz. Peygamber'in (s.a.) etrafında toplandı ve Hz. Peygamber (s.a.): "Ey insanlar!" diye başlayarak şöyle bir konuşma yaptı... Sonra râvi konuşmasını aktarmıştır.(355)

33— Mina'da Gecelemek:

Abbas b. Abdülmuttalib, sikâye (hacılara su dağıtma) görevinden dolayı Mina gecelerinde, Mekke'de geceleme izni istedi. Hz. Peygamber (s.a.) de izin verdi.(356)

Deve çobanları kendisinden, Mina dışında develerin yanında geceleme izni istediler. Onlara, kurban günü cemre taşlayıp kurban gününden sonra da iki günün cemre taşlama ibadetini birleştirerek iki günden birinde taşlamaları konusunda ruhsat verdi.(357)

Mâlik diyor ki: Sanırım râvi: "O iki günün ilkinde taşlayıp sonra Nefir gününde (hacıların Mina'dan Mekke'ye akın ettikleri gün) cemre taşlamaları konusunda ruhsat verdi." demiştir.

İbn Uyeyne diyor ki: Bu hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) çobanlara bir gün taşlama, bir gün ara verme ruhsatı vermiştir. Her iki grup için sünnetteki uygulamadan dolayı Mina'da gecelemeyi terketme caizdir. Cemre taşlamayı ise terketmiyorlardı. Yalnızca onların, tehir edip geceleyin taşlama ve iki günün cemre taşlamasını bir günde yapma ruhsatları vardı. Hz. Peygamber (s.a.) sikâye görevlilerine ve çobanlara geceleme konusunda ruhsat verdiğine göre bir kimse malının zayi olmasından korksa, yahut hasta olup ondan geri kalmaktan korksa yahut da hasta olduğu için (Mina'da) gecelemesi mümkün olmasa nassın bunlara tenbihinden dolayı o kimseden Mina'da geceleme görevi düşer. En iyi bilen Allah'dır.

---

355. Beyhakî, 5/152. Senedi zayıftır.
356. Buharî, 25/75, 133; Müslim, 1315. Hafız İbn Hacer diyor ki: Hadis, Mina'da gecelemenin vacip ve bunun hac görevlerinden biri olduğuna delildir. Çünkü bir şeye ruhsat adı verilmesi, zıddının azîmet olmasını icabettirir. İzin, sözü edilen sebepten dolayı verilmiştir. Şayet o sebep veya o anlamda bir sebep bulunmazsa izin hasıl olmaz. Cumhûr, bu işin vacip olduğunu söylemiştir. Şâfiî'nin bir görüşüne, İmam Ahmed'den gelen bir rivayete ve hanefî mezhebine göre bu sünnettir.
357. Mâlik, *Muvatta*, 1/408; Ebu Davud, 1975; Tirmizî, 955; Nesâî, 5/273; İbn Mâce, 3037. Senedi sahihtir.

34— Cemreleri Taşlaması:

Hz. Peygamber (s.a.) acele edip cemre taşlamayı iki günde yapmadı. Üç teşrik gününde cemre taşlamayı tamamlayıncaya kadar kaldı. Salı günü öğleden sonra Muhassab'a hareket etti. Muhassab'a Ebtah ve Kinâne oğulları yokuşu (Hayfu Benî Kinâne) da denir. Ebu Râfi'i, kendisi için bir çadır kurmuş buldu. Ebu Râfi, Allah Rasûlü (s.a.) kendisine emretmeksizin Allah'ın (c.c.) tevfikiyle Hz. Peygamber'in (s.a.) yüküne koruyuculuk etmekteydi.

Hz. Peygamber (s.a.) öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldırdı ve bir süre uyudu.[358] Sonra Mekke'ye doğru yola koyuldu. Geceleyin tan yeri ağarmaya yakın veda tavafı yaptı, bu tavaf esnasında remel yapmadı. Safiyye, O'na hayız olduğunu haber verince, "O, bizi yolumuzdan engelleyecek mi?" diye sordu. "İfâza tavafını yaptı" dediler. "Öyleyse yola koyulsun." dedi.[359]

O gece Hz. Âişe, Hz. Peygamber'den (s.a.) kendisine ayrı bir umre yaptırmasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.), onun Kâbe'yi tavafının ve Safa-Merve arasında yapmış olduğu sa'yın haccı ve umresi için yeterli olduğunu kendisine söylediyse de Hz. Âişe ayrı bir umre yapmakta diretti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), kardeşi Abdurrahman'a ona Ten'îm'den umre yaptırmasını emretti. Hz. Âişe umresini geceleyin bitirdi ve kardeşiyle birlikte Muhassab'a gitti. Oraya gecenin ortasında geldiler. Allah Rasûlü (s.a.): "Bitirdiniz mi?" diye sordu. Hz. Âişe "Evet" cevabını verince, ashabı arasında yolculuğa çıkılacağını ilan ettirdi. İnsanlar hazırlanıp yola koyuldular. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazından önce Kâbe'yi tavaf etti. İşte Buharî'nin metni böyledir.[360]

Soru: Bu hadisle yine *Sahih*'de Esved yoluyla Hz. Âişe'den rivayet edilen şu hadisi nasıl uzlaştırıyorsun? "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yola çıktık. Bu yolculuğun yalnız hac yolculuğu olduğunu düşünüyorduk." diye başladığı hadisin devamında Hz. Âişe diyor ki: Muhassab'da konaklama

---

358. Buharî, 25/144; Müslim, 1313; Ebu Davud, 2009.
359. Buharî, 25/144; Müslim, 965 (383, 387); Mâlik, 1/412.
360. Buharî, 25/33, 26/9; Müslim, 1211 (123).

gecesi olunca: "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar hac ve umre yaparak dönüyorlar, ben ise bir hac yaparak dönüyorum." dedim. Hz. Peygamber (s.a.): "Mekke'ye geldiğimiz gecelerde tavaf etmemiş miydin?" diye sordu. "Hayır" dedim. "Öyleyse kardeşinle birlikte Ten'îm'e git, umreye niyetlenip ihrama gir. Sonra falan yerde buluşalım." buyurdu. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'den çıkarken, ben de oraya girerken —yahut ben çıkarken, o girerken— bana rastladı.[361]

Bu hadiste Hz. Peygamber'le (s.a.) Hz. Âişe'nin yolda karşılaştıkları; birincisinde ise konakladığı yerde Hz. Âişe'yi beklediği ve o gelince ashabı arasında yola çıkılacağını ilan ettirdiği ifade edilmektedir. Hem burada bir başka problem daha var: Hz. Âişe'nin: "O Mekke'den çıkarken, ben de oraya girerken —yahut tam aksi— bana rastladı." sözü? Şayet birinci ihtimalse, o zaman Hz. Peygamber (s.a.), kendisi Mekke'den çıkıp Medine'ye dönerken ve Hz. Âişe de umre yapmak için oraya inerken ona rastlamış olur ki, bu da Muhassab'da Hz. Âişe'yi beklemesiyle çelişir.

Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: "Kuşkusuz doğru olan, Hz. Âişe Mekke'den çıkmaktaydı, Hz. Peygamber de (s.a.) oraya girmekteydi. Çünkü Hz. Âişe umre için oraya daha önceden gelmişti. Allah Rasûlü (s.a.) de gelene kadar onu bekledi. Sonra veda tavafı yapmak üzere yola çıktı. Hz. Âişe, Mekke'den Muhassab'a dönerken Hz. Peygamber (s.a.) ona rastladı." Bu doğru değildir. Çünkü Hz. Âişe, "O, oradan inerken" demiştir. Bu ise (karşılaşmanın) Muhassab'dan sonra olmasını ve Mekke'den çıkıyor olmayı gerektirir. Şu halde Ebu Muhammed nasıl "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den inerken veda tavafını yapmak üzere yola çıktı." diyebiliyor? Bu imkânsızdır. Ebu Muhammed'in kendisi hac yapmamıştır. Kâsım'ın Hz. Âişe'den rivayet ettiği yukarıda geçen hadis açıkça ifade etmektedir ki Allah Rasûlü (s.a.), yola çıkışından sonra gelinceye kadar Hz. Âişe'yi konak yerinde bekledi, gelince yolculuk hazırlığı yaptı, insanlar arasında yola çıkılacağını ilan ettirdi. Şayet bu Esved hadisi iyi bellenip hafızada tutulmuşsa doğrusu "Allah Rasûlü (s.a.), ben Mekke'den çıkarken ve kendisi oraya girerken bana rastladı." şeklinde olacaktır. Çünkü Hz. Âişe tavafını yapıp umresini bitirmiş, sonra sözleşilen yere gitmek için yola çıkmış ve veda tavafını yapmak üzere Mekke'ye inmeye başlamış olan Hz. Peygamber'le (s.a.) karşılaşmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) yol hazırlığı yapmış ve insanlar arasında yola çıkılacağını ilan ettirmiştir. Esved hadisi bun-

361. Buharî, 25/145; Müslim, 1211 (128).

dan başka türlü yorumlanamaz. Bu iki hadis daha başka şekilde şu iki biçimde uzlaştırılmaya çalışılmışsa da bunlar birer yanılgıdır:

1- Hz. Peygamber (s.a.) bir kere Hz. Âişe'yi gönderdikten sonra ve Âişe umresini bitirmeden önce ve bir kere de umresini bitirdikten sonra olmak üzere iki kere veda tavafı yapmıştır. Bu açık bir yanılgı olmakla birlikte, problemi ortadan kaldırmaz, aksine artırır. İyi düşün.

2- Hz. Peygamber (s.a.) Muhassab'da konaklamak müslümanlara meşakkat verir endişesiyle Muhassab'dan Akabe sırtına geçti. Hz. Âişe, kendisi Mekke'ye inerken ve Hz. Peygamber (s.a.) de Akabe'ye çıkarken O'nunla karşılaşmıştır. Bu, birincisinden daha çirkin. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), asla Akabe'den çıkmamıştır. İttifakla, Mekke'nin aşağı tarafındaki alçak yokuştan çıkmıştır. Hem bu şekilde düşünüldüğünde iki hadisin arası uzlaştırılmış da olmaz.

Ebu Muhammed İbn Hazm, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'nin alt tarafından çıktıktan sonra Muhassab'a çıktığını söylemiştir ki bu da bir yanılgıdır. Allah Rasûlü (s.a.) ayrıldıktan sonra bir daha Muhassab'a dönmemiş, derhal Medine'ye doğru geçip gitmiştir.

Eserlerinden birinde şöyle diyor: Hz. Peygamber (s.a.) giriş ve çıkışlarıyla daire çizerek, Mekke'yi çembere alan kimse gibi olmak için böyle yapmıştır. Çünkü geceyi Zîtuvâ'da geçirdi. Sonra Mekke'nin üst tarafından girdi, alt tarafından çıktı. Sonra Muhassab'a döndü. Bu dönüş Mekke'nin Yemen tarafından olmuş ve böylece daire oluşmuştur. Zira Hz. Peygamber (s.a.) geldiğinde Zîtuvâ'da konakladı. Sonra Kedâ'dan Mekke'ye geldi. Tavafı bitirdikten sonra orada konakladı. Sonra bütün hac vazifelerini bitirince orada konakladı. Sonra Mekke'nin alt tarafından çıktı, sağ tarafı tuttu ve Muhassab'a geldi. İkinci kere yolculuğa çıkılmasını emretmesi şu şekilde yorumlanır: Hz. Peygamber (s.a.) Muhassab'a o dönüşünde yola çıkmamış bir grup insan gördü ve onlara yola çıkmalarını emretti. İşte o zaman derhal Medine'ye doğru yola çıktı.

Ebu Muhammed hem kendisini, hem de kitabını bu çirkin, soğuk ve gülünç saçmalıkla lekelemiştir. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) hakkında yanlışlık yapanların yanlışlarına karşı uyarma olmasaydı böyle bir sözü kaydetmek bile istemezdik. Sanki sen kendi gözünle görüyormuşçasına Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı şey şudur: Hz. Peygamber (s.a.) Muhassab'da konakladı; öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kıldı. Bir süre uyudu. Sonra Mekke'ye doğru yola çıktı ve geceleyin orada veda tavafını yaptı. Sonra alt tarafından Medine'ye doğru yola çıktı. Muhassab'a dön-

medi ve bir daire çizmedi. *Sahih-i Buharî*'de Enes'ten rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Muhassab'da öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldırdı, bir süre uyudu. Sonra devesine binip Kâbe'ye gitti, tavaf yaptı.[362]

Sahihayn'da rivayet edildiğine göre Hz. Âişe, "Allah Rasûlü (s.a.) ile hac yolculuğuna çıktık..." diye anlatmaya başladığı hadisin devamında diyor ki: Allah, haccımızı sona erdirip Mina'dan yola koyulduğumuzda Muhassab'da konakladık. Allah Rasûlü (s.a.) Abdurrahman b. Ebu Bekir'i çağırdı ve ona "Kızkardeşini Harem'den çıkar. Sonra tavafınızı bitirince buraya, Muhassab'a yanıma gelin." buyurdu. Allah umremizi sona erdirip gecenin ortasında tavafımızı bitirince Muhassab'a O'nun yanına geldik. "Bitirdiniz mi?" diye sordu. "Evet" dedik. Bunun üzerine insanlar arasında yolculuğa çıkılacağını ilan ettirdi. Kâbe'ye uğradı ve onu tavaf etti. Sonra Medine'ye doğru yola çıktı.[363]

İşte bu hadis yeryüzündeki en sahih, İbn Hazm ve başkalarının söyledikleri, hiçbirisi meydana gelmemiş olan bu tahminlerin çürüklüğünü en iyi gösteren hadislerdendir ve Esved hadisinin iyi aktarılmış olmadığına bir delildir. Sağlam ve iyi bir şekilde aktarılmışsa söylediğimizden başka bir yorumu yoktur. Başarı yalnız Allah'tandır.

35— Muhassab'da Konaklaması:

Selef, Muhassab'da konaklamanın bir sünnet mi yoksa bir rastlantı mı olduğu konusunda ihtilâf etmiş ve iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bir grup; haccın sünnetlerindendir, diyor. Çünkü *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Mina'dan yola koyulmak isteyince: "Biz, inşâllah yarın Kinâneoğullarının küfür üzerine yeminleştikleri Hayf'a (yahut engebeli yere) konaklayacağız." buyurdu.[364] Hz. Peygamber (s.a.) bununla Muhassab'ı kasdetmektedir. Şöyle ki: Kureyş ve Kinâneoğulları, Hâşimoğulları ve Muttaliboğullarına karşı Allah Rasûlü'nü (s.a.) kendilerine teslim edinceye kadar onlarla kız alış-verişinde bulunmamak ve aralarında hiçbir bağlantı kurmamak kaydıyla yeminleşmiş-

362. Buharî, 25/144. Yukarıda geçti. Bk. Dipnot: 358.
363. Yukarıda geçti.
364. Buharî, 25/45; Müslim, 1314.

lerdi. İşte bu yüzden Allah Rasûlü (s.a.) onların küfür simgelerini, Allah ve Rasûlullah düşmanlığını ortaya koydukları yerde İslâm alâmetlerini göstermeyi amaçlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti, küfür ve şirk simgelerinin bulunduğu yerlerde tevhîd alâmetini ikâme etmekti. Nitekim Lât ve Uzzâ putlarının yerine Tâif Mescidi'nin yapılmasını emretmiştir.

Diyorlar ki: *Sahih-i Müslim*'de İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer orada konaklarlardı. Müslim'in bir rivayetinde yine İbn Ömer'in Muhassab'da konaklamayı sünnet saydığı kaydedilmektedir.[365]

Buharî'nin kaydettiğine göre İbn Ömer öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını Muhassab'da kılar, gece uyur ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) de böyle yaptığını söylerdi.[366]

Aralarında İbn Abbas ve Hz. Âişe'nin de bulunduğu diğerleri ise sünnet olmadığını, Hz. Peygamber'in (s.a.) orada bir raslantı sonucu konakladığını savunmaktadırlar. *Sahihayn*'da İbn Abbas'ın: "Muhassab bir şey değildir. O yalnızca Allah Rasûlü (s.a.) yola çıkmak daha kolay olsun diye konakladığı bir yerdir." dediği rivayet edilmektedir.[367]

Sahih-i Müslim'de rivayet edildiğine göre Ebu Râfi', şöyle demiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) yanımda bulunan kimselerle birlikte Ebtah'da konaklamamı bana emretmedi. Ancak ben, O'nun çadırını (oraya) kurdum. Sonra kendisi geldi, orada konakladı."[368] Allah, Peygamberinin "Biz yarın Kinâneoğulları Hayf'ında konaklayacağız." sözünü doğru çıkarmak, O'nun azmettiği şeyi yerine getirmek ve Peygamberine (s.a.) muvafakat göstermek için kendi tevfîkiyle Ebu Râfi'i oraya konaklatmıştır.

36— Kâbe'nin İçine Girip Girmediği:

Burada üç mesele vardır: Allah Rasûlü (s.a.) haccı sırasında Kâbe'nin içine girdi mi, girmedi mi? Vedalaştıktan sonra Mültezim'de[369] durdu mu,

---

365. Müslim, 1310 (337, 338).
366. Buharî, 25/148.
367. Buharî, 25/147; Müslim, 1312.
368. Müslim, 1313.
369. Mültezim: Med'â ve Müteavvez diye de adlandırılır. Hacer-i Esved ile Kâbe kapısı arasıdır. Hacer-i Esved'le Makâm arasına ise Hatîm denir. Bk. Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, 5/190, Beyrut, 1979.

durmadı mı? Vedalaşma gecesi sabah namazını Mekke'nin içinde mi, dışında mı kıldı?

Birinci mesele: Pek çok fakih ve başka ilim adamları Hz. Peygamber'in (s.a.) haccı sırasında Kâbe'nin içine girdiğini sanmakta ve pek çok insan da Hz. Peygamber'e (s.a.) uyarak Kâbe'ye girmeyi haccın sünnetlerinden saymaktadır. Oysa Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti, O'nun hem hacda, hem de umrede Kâbe'ye girmediğini, yalnızca Fetih senesi girmiş olduğunu göstermektedir. *Sahihayn*'daki bir rivayete göre İbn Ömer anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Fetih günü Üsâme'ye ait bir deve üzerinde Mekke'ye girdi. Deveyi Kâbe'nin avlusuna çökertti. Osman b. Talha'nın anahtarı alıp gelmesini emretti. O da alıp geldi, kapıyı açtı. Hz. Peygamber (s.a.) Üsâme, Bilâl ve Osman b. Talha ile birlikte içeri girdi. Uzun süre kapıyı üzerlerine kapadılar. Sonra açtılar. Hemen diğer insanlardan önce ileri atıldım. Bilâl'le kapıda karşılaştım. "Allah Rasûlü (s.a.) namazı nerede kıldı?" diye sordum. "Öndeki iki direk arasında!" diye cevap verdi. Kaç rekât kıldı diye sormayı unuttum.[370]

Sahih-i Buharî'de İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'ye gelince Kâbe'ye girmekten kaçındı. Çünkü içinde putlar vardı. Onların çıkarılmalarını emretti. Putlar çıkarıldı. Sahabîler, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in ellerinde fal oklarıyla yapılmış resimlerini de dışarı çıkardılar. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Allah kahretsin, bu resimleri yapanları! Vallahi, yeminle söylüyorum, bu putperestler, bu iki peygamberin katiyen fal oklarıyla rızık peşinde koşmadıklarını bilmekteydiler" dedi. Kâbe'ye girdi. Kâbe'nin her tarafında tekbir getirdi, fakat orada namaz kılmadı.[371]

Buradan hareketle "Bunlar iki ayrı giriştir. Birinde namaz kıldı, diğerinde kılmadı." denmiştir. İşte bu zayıf tenkitçilerin yoludur. Her ne zaman bir metin farklılığı görseler derhal onu farklı bir olay sayarlar. Nitekim metin farklılıklarından dolayı İsrâ (ve Mirac) hâdisesinin defalarca meydana geldiğini, yine metin farklılıklarından dolayı devesini Câbir'den defalarca satın aldığını ve anlatımdaki farklılıklardan dolayı veda tavafını iki kere yapmış olduğunu vb. söylemişlerdir.

Ama üstad tenkitçiler bu yoldan yüz çeviriyor, hata yapmaktan ko-

370. Buharî, 25/51, 52; Müslim, 1329; Mâlik, 1/398.
371. Buharî, 25/54, 60/8, 64/48; Ebu Davud, 2027.

runmamış olanların (yani Peygamberler dışındaki diğer insanların) hata yaptıklarını ve yanıldıklarını söylemekten korkmuyorlar. Buharî ve başka imamlar diyorlar ki: Söz Bilâl'in sözüdür. Çünkü İbn Abbas'ın aksine o, Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz kıldığını görmüştür ve bunun meydana geldiğini söylemektedir (ispat etmektedir). Sözün özü: Hz. Peygamber'in (s.a.) Kâbe'ye girişi hac ve umre sırasında değil, Fetih gazası sırasında idi. *Sahih-i Buharî*'de rivayet edildiğine göre İsmail b. Ebu Hâlid diyor ki: Abdullah b. Ebu Evfâ'ya: "Hz. Peygamber (s.a.) umresi sırasında Kâbe'ye girdi mi?" diye sordum. "Hayır" cevabını verdi.[372]

Hz. Âişe anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) gözlerinden sevinç okunduğu ve gönlü hoş bir halde yanımdan çıktı. Sonra kalbi hüzünlü yanıma döndü. Bunun üzerine "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen şöyle şöyle bir halde yanımdan çıkmıştın, ne oldu?" dedim. "Ben Kâbe'ye girdim. Keşke girmez olaydım! Doğrusu benden sonra ümmetimi yormuş olmaktan korkuyorum." diye karşılık verdi.[373] Bu rivayetteki girişin hac sırasında olduğunu gösteren bir husus yoktur. Hatta iyice düşünürsen bu düşünüş seni, bu girişin Fetih gazası sırasında olduğuna götürür. En iyi bilen Allah'tır. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e (s.a.) Kâbe'ye girmek istediğini söyledi. Hz. Peygamber (s.a.), ona Hıcr'da iki rekât namaz kılmasını emretti.

37— Mültezim'de Durması:

İkinci mesele, Mültezim'de durması: Rivayete göre bunu Fetih günü yapmıştır. Ebu Davud'un *Sünen*'inde rivayet edildiğine göre Abdurrahman b. Ebu Safvan anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethedince ben de geldim. Allah Rasûlü'nün (s.a.), ashabıyla birlikte Kâbe'den çıktığını, kapıdan Hatim'e kadar Rükn'ü (Hacer-i Esved'i) selâmladıklarını ve yüzlerini Beytullah'a sürdüklerini gördüm. Allah Rasûlü (s.a.) ortalarında idi.[374]

Yine Ebu Davud'un, Amr b. Şuayb'dan, onun da babasından rivayetine göre dedesi ona şunları anlatmış: Abdullah ile birlikte tavaf ettim.

372. Buharî, 26/11; Müslim, 1332.
373. Ahmed, 6/137; Ebu Davud, 2029; Tirmizî 873; İbn Mâce, 3064. Senedinde bir zayıf râvi vardır, diğerleri sikadır. Bununla birlikte Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.
374. Ebu Davud, 1898; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/461. Senedinde bir zayıf râvi varsa da hemen aşağıdaki hadisle kuvvet bulur.

Kâbe'nin arkası hizasına gelince: "Allah'a sığınmıyor musun?" dedim. "Cehennem'den Allah'a sığınırız." dedi. Sonra yürüdü. Hacer-i Esved'i selâmladı. Rükün'le kapı arasında dikildi. Göğsünü, yüzünü ve kollarını şu şekilde değdirdi: Kollarını iyice yaydı ve: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) böyle yaptığını gördüm." dedi.[375]

Bunun veda zamanında olması da, başka zaman olması da muhtemeldir. Ancak Mücâhid, sonraki dönemde Şâfiî ve başkaları demişlerdir ki: Veda tavafından sonra Mültezim'de durup dua etmek müstehaptır. İbn Abbas (r.a.) Rükün'le kapı arasında ısrarla bekler ve: "Bir kimse bu ikisi arasında ısrarla bekler, Allah Teâlâ'dan bir şey isterse, Allah mutlaka onun isteğini yerine getirir." derdi. En iyi bilen Allah'tır.

38— Veda Gecesi Sabah Namazını Nerede Kıldığı:

Üçüncü mesele; Hz. Peygamber'in (s.a.) veda gecesi sabahı, sabah namazını nerede kıldığı: *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre Ümmü Seleme anlatıyor: Allah Rasûlü'ne (s.a.) hac sırasında rahatsız olduğumu söyledim. "Binitli olarak insanların gerisinden tavaf et!" buyurdu. Ben de o şekilde tavaf ettim. O vakit Allah Rasûlü (s.a.) Kâbe'nin yan tarafına doğru namaz kıldırıyor ve namazda Tûr sûresini okuyordu.[376] Bunun sabah namazında veya başka bir namazda olması da muhtemel, veda tavafında veya başka zaman olması da muhtemeldir. Bu hususu araştırdık, baktık Buharî bu olayı *Sahih*'inde şu şekilde rivayet ediyor: Hz. Peygamber (s.a.) ve Ümmü Seleme yola çıkmak istediklerinde Ümmü Seleme daha Beytullah'ı tavaf etmemişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona: "Sabah namazına kâmet getirildiği zaman insanlar namaz kılarlarken sen devenin üzerinde tavaf et." buyurdu. O da öyle yaptı ve namaz kılmadan dışarı çıktı.[377] Bunun, kurban bayramının birinci günü olması kesinlikle imkânsızdır. Kuşkusuz bu veda tavafıdır. Şu halde Hz. Peygamber'in (s.a.) o gün sabah namazını Kâbe'nin yanında kıldığı ve Ümmü Seleme'nin, O'nun, namazda Tûr sûresini okuduğunu işittiği ortaya çıktı.

---

375. Ebu Davud, 1899; İbn Mâce, 2962. Senedi zayıfsa da bir önceki hadisle kuvvet bulur.
376. Buharî, 25/74; Müslim, 1276. Buharî'nin (25/64)'deki rivayetinde sabah namazı olduğu açıkça belirtiliyor.
377. Buharî, 25/71.

39— Medine'ye Dönüşü:

Sonra Medine'ye dönüş yolculuğu başladı. Ravhâ'ya vardığında bir kafile ile karşılaştı, onlara selâm verip: "Siz kimsiniz?" diye sordu. "Müslümanız" dediler ve onlar da: "Ya siz kimsiniz?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'ın Rasûlü" cevabını verdi. Bunun üzerine kafile arasında deve üzerinde mahfesi içinde bulunan bir kadın küçük bir oğlunu kaldırıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Buna hac var mı?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Evet. Sana da ecir vardır." buyurdu.[378]

Zülhuleyfe'ye gelince geceyi orada geçirdi. Medine'yi görünce üç kere tekbir aldı ve şu duayı okudu:

"Tek Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nun, hamd O'nundur. O'nun herşeye gücü yeter. Biz dönenleriz, tevbe edenleriz, ibadet edenleriz, secde edenleriz. Rabbımıza hamd edenleriz. Allah sözünü tuttu, kuluna yardım etti, kabileleri tek başına bozguna uğrattı."

Sonra gündüz Muarras yolundan Medine'ye girdi. Çıkarken Şecere yolundan çıkmıştı.[379] En iyi bilen Allah'tır.

40— Hz. Peygamber'in (s.a.) Haccı Konusunda Yanılgılar:

1- Ebu Muhammed İbn Hazm, *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserinde: "Hz. Peygamber (s.a.), insanlara hac yolculuğuna çıktığı vakit Ramazan'da yapılan bir umrenin, bir hacca bedel olduğunu bildirdi." demekle yanılmıştır. Bu, açık bir yanılgıdır. Çünkü bunu haccı bitirip Medine'ye döndükten sonra söylemiştir. Şöyle ki: Ensâr'dan Ümmü Sinan adında bir kadına Hz.

378. Müslim, 1336; Şâfiî, 1/289; Ebu Davud, 1736; Ahmed, 1/219, 244.
379. Buharî, 25/16. İbn Ömer diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) Şecere yolundan çıkar, Muarras yolundan girerdi. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'ye doğru yola çıkacağı zaman Şecere Mescidinde, döndüğünde ise Zülhuleyfe'de vadinin içinde namaz kılar ve sabaha kadar geceyi orada geçirirdi. Buharî (26/12) ve Müslim'in (1344) yine İbn Ömer'den rivayetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) gazâdan yahut hacdan yahut da umreden döndüğü zaman her yüksek arazinin tepesinde üç kere tekbir getirir, sonra "Lâ ilâhe illalahu vahdehu lâ şerike leh. Lehul-Mülk..." derdi.

Peygamber (s.a.): "Seni bizimle birlikte haccetmekten alıkoyan nedir?" diye sordu. Kadın: "Bizim su taşıyan sadece iki devemiz vardı. Çocuğumun babası (yani kocam) ile oğlum birisi üzerinde hacca gittiler. Bize, üzerinde su taşıyacağımız bir deve bıraktı." diye cevap verince Hz. Peygamber (s.a.): "O halde Ramazan gelince sen bir umre yap. Çünkü Ramazan'da yapılan bir umre, bir hac yerine geçer." buyurdu. Bu hadisi Müslim *Sahih*'inde bu şekilde rivayet etmiştir.[380]

Yine Medine'ye döndükten sonra Ümmü Ma'kıl'a da aynen bu sözü söylemiştir. Nitekim Ebu Davud, Yusuf b. Abdullah b. Selâm yoluyla onun ninesi Ümmü Ma'kıl'ın şöyle dediğini kaydeder: Allah Rasûlü (s.a.) Veda haccına çıktığında, bizim bir devemiz vardı. (Kocam) Ebu Ma'kıl onu Allah yoluna verdi. Bize bir hastalık bulaştı. Ebu Ma'kıl öldü. Allah Rasûlü (s.a.) hac yolculuğuna çıktı. Haccını bitirip dönünce yanına gittim. Bana: "Seni, bizimle çıkmaktan alıkoyan nedir?" diye sordu. Ben de şöyle cevap verdim: "Gerçekten biz de hazırlanmıştık. Ama Ebu Ma'kıl öldü. Bizim bir devemiz vardı. Hacca onunla gidecektik. Ebu Ma'kıl, onu Allah yoluna vasiyet etti." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Onunla hacca gitseydin ya? Zira hac, Allah yolunda yapılan bir ibadettir. Bu haccı bizimle yapmayı kaçırdığına göre Ramazan'da umre yap. Çünkü o, hac gibidir." buyurdu.[381]

2- Yine İbn Hazm'ın bir başka yanılgısı: Hz. Peygamber (s.a.) Zilkâde ayının bitimine altı gün kala perşembe günü yola çıkmıştır, diyor. Yukarıda Hz. Peygamber'in (s.a.) beş gün kala, cumartesi günü yola çıktığı izah edilmiştir.

3- Taberî'nin *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserinde kaydettiğine göre bazıları Hz. Peygamber'in (s.a.) cuma günü namazdan sonra yola çıktığını söyleyerek yanılmışlardır. Onları bu çirkin yanılgıya sevkeden husus hadiste geçen "altı gün kala" sözü olmuştur. Buradan hareketle sanmışlardır ki, bu ancak cuma günü yola çıkılmış olduğunda mümkün olur; çünkü kalan altı gün çarşamba günü tamam olmuştur ve Zilhicce'nin başlangıcının perşembe olduğunda şüphe yoktur. Bu, fahiş bir hatadır. Çünkü kuşkusuz bilinen o ki, Hz. Peygamber (s.a.) yola çıktığı gün Medine'de öğleyi dört rekât, Zülhuleyfe'de ikindiyi iki rekât kıldırmıştır. Nitekim *Sahihayn*'da bu şekilde sabittir.

---

380. Ebu Davud, 1256.
381. Ebu Davud, 1988, 1989; Tirmizî, 939; Dârimî, 2/15. Râvileri sikadır.

Taberî, *Haccetü'l-Vedâ*'da bir üçüncü görüş olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) cumartesi günü çıkmış olduğunu kaydetmiştir. Bu, Vâkıdî'nin tercihidir. Bizim de evvela tercih ettiğimiz görüş budur. Ancak Vâkıdî bu konuda şu üç yerde yanıldı: 1) Hz. Peygamber (s.a.) yola çıktığı gün öğleyi Zülhuleyfe'de iki rekât kıldırdı. 2) O gün öğle namazını müteakip ihrama girdi. Oysa Zülhuleyfe'de bir gece geçirdikten sonra ertesi gün ihrama girmişti. 3) Vakfe, cumartesi günü idi. Bunu ondan başkası söylememiştir. Bu açıkça bir yanılgıdır.

4- Kadı Iyaz (r.h.) ve başkaları Hz. Peygamber'in (s.a.) orada gusletmeden önce güzel koku süründüğünü ve sonra gusledince kokuyu yıkadığını söylemekle yanılmışlardır. Bu yanılgının kaynağı *Sahih-i Müslim*'de kaydedilen Hz. Âişe'nin (r.a.) şu sözlerinin gelişidir: "Allah Rasûlü'ne (s.a.) güzel kokular sürdüm. Daha sonra hanımlarını dolaştı. Sonra sabah ihrama girdi."(382)

Bu yanılgıyı, Hz. Âişe'nin "Allah Rasûlü'ne (s.a.) ihrama gireceği için güzel kokular sürdüm." sözü ile "Allah Rasûlü (s.a.) ihramlı iken O'nun saç ayrımlarındaki güzel kokunun parlaklığı hâlâ gözlerimin önünde" sözü reddeder. Hadisin bir metnine göre Hz. Âişe: "İhrama girdikten üç gün sonra telbiye getirirken" demiş ve bir metnine göre de "Allah Rasûlü (s.a.) ihrama gireceği vakit bulabildiği en güzel kokuyu sürünürdü. Daha sonra başında ve sakalında kokunun parlaklığını görürdüm." demiştir. Bütün bu metinler, *Sahih*'in metinleridir.(383)

Kadı Iyâz'ın delil gösterdiği İbrahim b. Muhammed b. Münteşir yoluyla onun da babasından Hz. Âişe'nin: "Ben Allah Rasûlü'ne (s.a.) güzel kokular sürerdim. Sonra hanımlarını dolaşır. Sonra sabah ihrama girerdi." sözünde ise ihrama girerken ikinci kez koku sürünmeyi meneden bir durum yok.

5- Ebu Muhammed İbn Hazm Hz. Peygamber'in (s.a.) öğleden önce ihrama girdiğini söylemekle yanılmıştır. Bu açık bir yanılgıdır. Hiçbir hadiste rivayet edilmemiştir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını müteakip namaz kıldığı yerde niyetlenip ihrama girmiş ve telbiye getirmiş, sonra devesine binmiş, devesi üzerinde telbiye getirerek Beydâ tepesinin doruğu-

382. Müslim, 1192. "Üç günden sonra" rivayetini Nesâî (5/140-141) rivayet etmiş olup senedi sahihtir.
383. Müslim, 1189 (38), 1190 (39, 41, 44).

na çıkmıştır. Bu, kesinlikle öğle namazından sonraydı. En iyi Allah bilir.

6- Yine İbn Hazm'ın bir başka yanılgısı: Hz. Peygamber (s.a.) kendisiyle birlikte kurbanlık sevketti, ama bu, nafile kurbanlıktı, diyor. Bu görüş, onun imamlardan ayrıldığı "kırân yapanın kurban kesmesi gerekmez. Yanlızca temettu' yapana gerekir" görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşün tutarsızlığı yukarıda anlatıldı.

7- Şu görüşleri ileri sürenler de yanılmışlardır:

a) Hz. Peygamber (s.a.) ihrama girerken belli bir hac şekli tayin etmedi, mutlak bıraktı.

b) Tek umre yapmaya niyetlendi, onunla temettu' yaptı. Kadı Ebu Ya'lâ, *Muğnî* sahibi (İbn Kudâme) ve başkaları bu görüşü savunmuşlardır.

c) Sırf bir hac yapmaya niyetlendi, beraberinde umre yapmadı.

d) Umreye niyetlendi, sonra ona haccı da ilâve etti.

e) İfrâd haccına niyetlendi. Sonra daha ilerde ona umreyi de ilâve etti. Bu, O'na özgü şeylerdendir.

Bunların dayanakları ve bu konuda hangi görüşün ne sebeple doğru olduğu yukarıda anlatıldı.

8- Ahmed b. Abdullah et-Taberî, *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserinde: "Hac kafilesi yolun bir yerine vardıklarında Ebu Katâde bir yaban eşeği avladı. Kendisi ihramlı değildi. Hz. Peygamber (s.a.), o hayvanın etinden yedi." derken yanılmıştır. Çünkü bu olay, Buharî'nin de rivayet ettiği üzere Hudeybiye umresinde olmuştu.

9- Bazılarınca ileri sürülen ve Taberî tarafından hikâye edilen: "Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye salı günü girdi." sözü bir hatadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye Zilhicce'nin dördüncü günü sabahı pazar günü girmiştir.

10- Kadı Ebu Ya'lâ ve öğrencileri gibi, "Hz. Peygamber (s.a.) tavaf ve sa'y yaptıktan sonra ihramdan çıktı." diyenler yanılmışlardır. Bu yanılgının dayanağı yukarıda açıkladığımız üzere Muâviye'nin yahut ondan rivayette bulunan râvinin yanılarak: "Muâviye, (Veda) haccında Merve tepesinde enli bir bıçakla Allah Rasûlü'nün (s.a.) saçlarını kısalttı." demiş olmasıdır.

11- "Hz. Peygamber (s.a.) tavaf sırasında Rükn-i Yemânî'yi öperdi."

diye iddia edenler de yanılmışlardır. Hz. Peygamber'in (s.a.) öptüğü Hacer-i Esved'dir. Ona Yemânî adı vermiştir. Çünkü ona Yemânî, onunla diğerine Yemâniyyân denirdi. Bu yüzden râvilerden biri doğrudan doğruya ondan Yemânî diye sözetmiştir.

12- Ebu Muhammed İbn Hazm'ın fâhiş bir hatası: Hz. Peygamber'in (s.a.) sa'y sırasında (ilk) üç turda remel yaptığını, dört turda ise normal yürüdüğünü söylüyor. Bu yanılgıdan daha tuhafı da kendisinden başka bir kimsenin söylemediği bu görüş üzerinde ittifak sağlandığını söyleyerek düştüğü yanılgıdır.

13- Hz. Peygamber'in (s.a.) gidiş-gelişini bir kere sayarak Safa-Merve arasında on dört tur yaptığını iddia edenlerin yanılgıları. Bunun tutarsızlığı yukarıda açıklandı.

14- Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban bayramının birinci günü sabah namazını vaktinden önce kıldırdığını iddia edenlerin düştükleri yanılgı. Bu yanılgının dayanağı İbn Mes'ûd'un: "Hz. Peygamber (s.a.) kurban bayramının birinci günü sabah namazını zamanından önce kıldırdı." sözüdür.[384] Oysa İbn Mes'ûd bu sözle, Hz. Peygamber'in (s.a.), her zaman sabah namazını kıldırmak âdeti olduğu vakitten önce, o gün acele ederek daha erken vakitte kıldırmış olduğunu kasdetmektedir. Bu şekilde yorumlama şarttır. İbn Mes'ûd hadisi ancak bunu gösterir. *Sahih-i Buharî*'de onun şöyle dediği kaydedilir: "Şu iki namaz (mutad) vakitlerinden çevrilmiştir: Akşam namazı insanlar Müzdelife'ye geldikten sonra, sabah namazı ise tan yeri ağarırken kılınır."[385] Veda haccını anlatan Câbir hadisinde: "Sabah iyice ortaya çıkınca sabah namazını bir ezan ve bir kâmetle kıldırdı." cümlesi yer almaktadır.[386]

15- Gerek Hz. Peygamber'in (s.a.) arefe günü öğle ile ikindiyi ve o gece akşamla yatsıyı iki ezan, iki kâmetle kıldırdığını söyleyenler, gerek hiç ezan okutmaksızın iki kâmet getirterek iki namazı kıldırdığını söyleyenler ve gerekse iki namazı birleştirerek bir tek kâmetle kıldırdığını söyleyenler hep yanılmışlardır. Doğrusu, iki namazı bir tek ezan okutarak ve her namaz için kâmet getirterek kıldırmıştır.

16- "Hz. Peygamber (s.a.) Arafat'ta iki konuşma yaptı. Bu konuşma-

384. Buharî, 25/99; Müslim, 1289.
385. Buharî, 25/97.
386. Müslim, 1218.

lar arasında oturdu. Birinci konuşmayı yapıp oturduktan sonra müezzin ezan okudu. Ezan bitince Hz. Peygamber (s.a.) ikinci konuşmasına başladı. Konuşmayı tamamlayınca müezzin namaz için kâmet getirdi." iddiasında bulunanlar da yanılgıya düşmüşlerdir. Hiçbir hadiste asla böyle bir şey gelmemiştir. Câbir hadisi açıktır: Hz. Peygamber (s.a.) konuşmasını tamamlayınca Bilâl ezan okudu ve namaz için kâmet getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını konuşma yaptıktan sonra kıldırdı.

17- "Hz. Peygamber (s.a.) konuşma yapmak üzere yüksek bir yere çıkınca müezzin ezan okudu. Ezan bitince ayağa kalktı ve konuşma yaptı." diyen Ebu Sevr de yanılmıştır. Bu açık bir yanılgıdır. Çünkü ezan, konuşmadan sonra okunmuştur.

18- Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban bayramı gecesi Ümmü Seleme'yi önden gönderdiğini ve ona sabah namazında Mekke'de kendisine gelmesini buyurduğunu rivayet edenler de yanılmıştır. Bunun açıklaması yukarıda geçti.

19- Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban günü ziyaret tavafını geceye ertelediğini iddia edenler yanılmışlardır. Yukarıda bunun açıklaması ve geceye ertelediği tavafın veda tavafı olduğu anlatıldı. Bu yanılgının dayanağı — Allah daha iyi bilir ya— Hz. Âişe'nin: "Allah Rasûlü (s.a.) ifâza (ziyaret) tavafını günün sonunda yaptı" sözü olsa gerektir. Abdurrahman b. Kasım, babası yoluyla Hz. Âişe'den böyle rivayet etmiş ve onun sözünü manayı esas alarak aktarmıştır. Ziyaret tavafını geceye ertelediği söylenmiştir.

20- "Hz. Peygamber (s.a.) bir kere gündüz ve bir kere de hanımlarıyla birlikte geceleyin olmak üzere iki ifâza tavafı yaptı." diyenler de yanılmışlardır. Bu yanılgının dayanağı Ömer b. Kays'ın, Abdurahman b. Kâsım —babası Kâsım— Hz. Âişe senediyle rivayet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) ashabına kurban günü Kâbe'yi öğle vakti ziyaret etmeleri için izin verdi, onlar da böyle yaptılar. Allah Rasûlü (s.a.) ise hanımlarıyla birlikte geceleyin ziyaret etti.[387]

Bu hatadır. Hz. Âişe'den gelen sahih rivayette bunun aksi, yani Hz. Peygamber'in (s.a.) gündüz vakti bir tek ifâza tavafı yaptığı belirtilmiştir. Bu gerçekten tehlikeli bir yoldur, taklidin kuyruklarına yapışan zayıf ilim adamları bu yolu tutmuşlardır. En iyi bilen Allah'tır.

21- Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban günü kudûm tavafı yaptığını, da-

387. Beyhakî, *Sünen*, 5/144. Yukarıda geçti.

ha sonra da ziyaret tavafı yaptığını söyleyenler yanılmışlardır. Bu görüşün dayanağı ve tutarsızlığı yukarıda anlatıldı.

22- Bu tavafla birlikte o gün Hz. Peygamber'in (s.a.) sa'y yaptığını iddia edip delil olarak da kırân haccı yapan kimsenin iki sa'y yapması gerektiğini ileri sürenler yanılmışlardır. Bunun tutarsızlığı ve Âişe ile Câbir'in —Allah onlardan razı olsun— söyledikleri üzere Hz. Peygamber'in (s.a.) bir tek sa'ydan başka sa'y yapmadığı yukarıda anlatıldı.

23- Ağır basan görüşe göre Hz. Peygamber (s.a.) kurban günü öğle namazını Mekke'de kıldırdı diyenler de yanılmışlardır. Doğrusu yukarıda da geçtiği üzere bu namazı Mina'da kıldırmıştır.

24- Hz. Peygamber'in (s.a.) Müzdelife'den Mina'ya giderken Muhassir vadisinde hızlanmadığını ve bunun çöl Araplarının işi olduğunu söyleyenler yanılmışlardır. Bu yanılgının dayanağı İbn Abbas'ın şu sözleridir: Hayvanı koşturmak çölde yaşayan köylüler tarafından başlatıldı. İnsan kalabalığının iki kenarında duruyorlardı. Geniş karınlı ağaç çanakları, sopaları ve ok kuburlarını hayvanlarına asmışlardı. Akın ettikleri vakit bunlar sallanıp birbirine vurarak ses çıkarıyorlardı. Böylece insanları ürkütüyorlardı. Allah Rasûlü (s.a.) gözüktü. Kulak kökü omuz oynağına temas edecek kadar devesinin başını, yavaşlatmak amacıyla kendisine doğru çekmiş bir vaziyette: "Ey insanlar! Ağır olunuz!" buyurdu. Bir rivayete göre ise: "İyilik atları, develeri koşturmakta değildir. Ağır olunuz!" buyurdu... (İbn Abbas devamla diyor ki:) Hz. Peygamber (s.a.) Mina'ya gelinceye kadar devesinin ön ayaklarının yukarı kalktığını görmedim. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.[388] Bundan dolayı hadisi Tâvus ile Şa'bî münker saymışlardır. Şa'bî diyor ki: "Bana Üsâme b. Zeyd'in haber verdiğine göre kendisi Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Arafat'tan yola çıkmış, Müzdelife'ye varıncaya kadar Hz. Peygamber'in (s.a.) devesi koşmak için ayağını yukarı kaldırmamıştır. Fazl b. Abbas'ın bana aktardığına göre de kendisi Müzdelife'de Allah Rasûlü'nün (s.a.) terkisinde imiş; Hz. Peygamber (s.a.) şeytan taşlayıncaya kadar, devesi koşmak için ayağını yukarı kaldırmamış." Atâ: "Hız yapmayı bunlar icad ettiler. Güya tozdan sakınmak istiyorlar." demektedir. Bu yanılgının kaynağı, Arafat'tan ayrılırken çöl Araplarının

---

388. Birinci rivayeti Ebu Davud (1920) rivayet etmiştir, senedi sahihtir. İkinci rivayet İmam Ahmed'in *Müsned*'indedir (1/244), senedi hasendir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/256) kaydetmiş, İmam Ahmed'e nisbet etmiş ve "Râvileri Sahih râvileridir." demiştir.

ve kaba adamların yaptıkları hız ile Muhassir vadisinde yapılan hızın birbirine karıştırılmasıdır. Çünkü orada yapılan hız bid'attir. Allah Rasûlü (s.a.) bunu yapmamış, aksine yasaklamıştır. Muhassir vadisinde yapılan hız ise sünnettir. Câbir, Hz. Ali b. Ebu Tâlib ve Abbas b. Abdülmuttalib —Allah onlardan razı olsun— Allah Rasûlü'nün (s.a.) (s.a.) böyle yaptığını aktarmışlardır. Hz. Ömer İbnü'l-Hattab (r.a.) da böyle yapmıştır. İbn Zübeyr hayvanını alabildiğine dörtnala koştururdu. Hz. Âişe ve başka sahabîler de böyle yapmışlardır. Bu konuda olumsuz bakanların değil, olumlu bakanların sözü geçerlidir. En iyi Allah bilir.

25- Tâvus ve başkaları yanılgıya düşerek demişler ki: Hz. Peygamber (s.a.) Mina gecelerinde, her gece Kâbe'yi ziyarete giderdi. Buharî, *Sahih*'inde "Ebu Hassân yoluyla İbn Abbas'tan aktarıldığına göre; Hz. Peygamber (s.a.), Mina günlerinde Kâbe'yi ziyarete giderdi." demektedir.(389) Bu hadisi rivayet eden İbn Ar'ara anlatıyor: Muaz b. Hişâm "Bunu babamdan işittim" diyerek bir kitap verdi, ama okumadı. Bu kitapta Ebu Hassân yoluyla İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet yer almaktaydı: "Allah Rasûlü (s.a.) Mina'da kaldığı süre içinde her gece Kâbe'yi ziyaret ederdi." Hiç kimsenin bu konuda ona muvafakat ettiğini görmedim. İbn Ar'ara'nın sözleri bitti...(390) Sevrî bu hadisi *Câmi'* adlı eserinde Tâvus'un oğlu aracılıyla Tâvus'tan mürsel olarak rivayet etmiştir.

Bu bir yanılgıdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ifâza tavafını yaptıktan sonra Mekke'ye dönmemiş, veda zamanına kadar Mina'da kalmıştır. En iyi bilen Allah'tır.

---

389. Buharî, 25/139. Ebu Hassân'ın ismi Müslim b. Abdullah'tır. Müslim, onun yoluyla İbn Abbas'tan bu hadisten başka bir hadis rivayet etmiştir ki, Buharî'nin şartlarını taşımamaktadır. Hafız İbn Hacer diyor ki: Taberânî bu hadisi, Katâde yoluyla İbn Abbas'tan mevsûl olarak rivayet etmiştir. İbnü'l-Medînî, *el-İlel* adlı eserinde diyor ki: Katâde garîb bir hadis rivayet etti, bu hadisi —Hişâm dışında— Katâde'nin arkadaşlarının hiç birinden öğrenmiş değiliz. Bu hadisi Hişam'ın oğlu Muâz b. Hişâm'ın kitabından istinsah ettim. Ben ondan, o babasından, o da Katâde'den olmak üzere hadisi işitmedim. Ebu Hassân bana İbn Abbas'tan rivayet etti ki, Hz. Peygamber (s.a.) Mina'da kaldığı sürece her gece Kâbe'yi ziyaret ederdi.

390. Hâfız İbn Hacer'in, *Fethu'l-Bârî*'deki kaydına göre Esrem anlatıyor: Ahmed'e: "Katâde'den öğrendiğin var mı?" diye sordum. Bu hadisi söyledi ve: "Bunu Muaz'ın kitabından yazdılar." dedi. "Burada bir adam var, hadisi Muaz'dan işittiğini iddia ediyor." dedim. Ahmed bunu inkâr etti.

Esrem bu sözüyle, İbrahim b. Muhammed b. Ar'ara'ya işaret etmiştir. Çünkü Taberânî, onun yoluyla ve bu senedle hadisi rivayet etmiştir.

26- Gerek Hz. Peygamber (s.a.) iki defa veda etti diyenler, gerekse şöyle diyenler yanılmışlardır: Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'yi, giriş ve çıkışlarında daire içine aldı. Zîtuvâ'da geceyi geçirdi. Sonra Mekke'nin üst kısmından şehre girdi. Sonra aşağı tarafından çıktı. Sonra Mekke'nin sağ tarafından Muhassab'a döndü. Böylece daire tamam oldu.

27- Muhassab'tan Akabe sırtına geçtiğini iddia edenler yanılmışlardır.

İşte bütün bunlar yanılgılardır. Gerek tafsilatlı, gerekse toplu olarak bunlara karşı uyardık. Başarı yalnız Allah'tandır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KURBAN

KURBAN, HAC KURBANI (HEDY) VE AKÎKA KURBANI

A) KURBANLIK HAYVANLAR

Gerek bayramda kesilen kurban, gerek hac yapanların kestikleri kurban ve gerekse akîka kurbanı En'âm sûresinde zikredilen yalnız sekiz çift hayvandan kesilir. Gerek Hz. Peygamber'in (s.a.) ve gerekse sahabenin bu sekiz çift dışında başka hayvanlardan kurban, hac kurbanı ve akîka kurbanı kestikleri bilinmemektedir. Bu da Kur'an'ın toplam dört âyetinden çıkartılmıştır:

1- "Dört ayaklı otcul kara hayvanları (deve, sığır, koyun ve keçi) size helâl kılındı."[1]

2- "...Ve Allah'ın rızık olarak kendilerine verdiği dört ayaklı otcul kara hayvanlarına karşılık malum olan günlerde Allah'ın adını ansınlar."[2]

3- "Dört ayaklı hayvanlardan yük taşıyanları, (tüyünden) döşek yapılanları yaratan da O'dur. Allah'ın size verdiği rızıklardan yiyin. Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Şüphesiz o, sizin apaçık bir düşmanınızdır. Allah sizin için sekiz çift yarattı..."[3] Âyetin devamında bu sekiz çifti zikretmiştir.

1. Mâide, 5/1.
2. Hac, 22/28
3. En'âm, 6/142-143.

4- "...Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere..."[4] Bu âyet de gösterir ki, Kâbe'ye ulaşan kurbanlık işte bu sekiz çift hayvandır. Ali b. Ebu Tâlib'in (r.a.) âyetten çıkardığı hüküm de budur.

Allah'a yakınlık ve ibadet için kesilen hayvanlar üç gruba ayrılır: 1- Hedy (hac kurbanı), 2- Kurban (Udhiye), 3- Akîka kurbanı.

4. Mâide, 5/95.

B) HEDY

1- Hedy Kurbanı:

Allah Rasûlü (s.a.) hacda kurban olarak hem davar ve hem de deve kesti. Hanımları adına hacda sığır kurban etti. Hem (Mekke'de) ikameti sırasında, hem umre esnasında ve hem de hacda kurban kesti. Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti davarı damgalamak değil, boyunlarına kurbanlık nişanı takmaktı.

İkâmet halinde iken, hacda keseceği kurbanı gönderdiği vakit ihramlı için haram olan şeyler O'na haram olmazdı (yani kurbanlık hayvanı gönderme, ihram giymede olduğu gibi bir etki meydana getirmez).

Hac kurbanı olacak deve sevkettiğinde develerin boyunlarına kurbanlık nişanı takar ve onları damgalardı: Sağ hörgüçlerinin yan yüzeyini kan akacak şekilde biraz yarardı. Şâfiî diyor ki: Damgalama sağ yana yapılır. Hz. Peygamber (s.a.) bu şekilde damgalamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) hac kurbanını gönderdiği vakit götüren kişiye, kurbanlıklardan herhangi biri ölmek üzere olursa kesmesini, sonra hayvanın papucunu kanına bulamasını ve hayvanın yan tarafına koymasını, gerek kendisinin gerekse yoldaşlarından hiçbirinin o kesilen hayvandan yememesini emreder,[5] sonra kendisi gelince etini paylaştırırdı. Hz. Peygamber'in (s.a.)

---

5. Ahmed, 1896, 2189, 2518; Müslim, 1325; Ebu Davud, 1763; İbn Mâce, 3105. Bu konuda Ahmed (4/334), Ebu Davud (1762), Tirmizî (910) ve İbn Mâce (3106) Nâciye el-Huzâî'den ayrıca şu hadisi rivayet ederler: Allah Rasûlü (s.a.), Nâciye el-Huzâî

hayvanın etinden yemeyi yasaklaması bir sedd-i zerîa (= mazeret kapısını tıkama)dır. Zira muhtemeldir ki, hayvanları götüren kimse hayvanın ölümcül bir hal alması ve böylece onu kesip yemek için korumada kusurlu davranabilir. Ama hayvandan hiçbir şey yiyemeyeceğini bilirse korumaya çaba sarfeder.

Yukarıda da geçtiği üzere Hz. Peygamber (s.a.) ashabına bir deveyi ve aynı şekilde bir sığırı yedi kişinin ortaklaşa kesebileceğini söyleyerek onları hac kurbanında ortak yaptı.

Hac kurbanını götüren kimsenin, ihtiyaç duyduğu vakit başka bir binek buluncaya kadar uygun tarzda kurbanlık hayvana binmesini mübah saymıştır.[6] Hz. Ali (r.a.) de: "Kurbanlık hayvanın yavrusundan arta kalan sütü içebilir." demiştir.[7]

2- Hedy Kesmesi:

Hz. Peygamber (s.a.) develeri sol ön ayakları bağlanmış, bukağılanmış, üç ayak üzerinde ayakta oldukları halde keserdi. Hayvanı keserken besmele çeker ve tekbir getirirdi. Kendi kurbanını kendi eliyle keserdi. Kurbanlarından bir kısmını kesmesi için vekil tayin ettiği de olurdu. Nitekim yüz deveden geri kalanı kesmesini Hz. Ali'ye (r.a.) emretmiştir. Davarı keseceği zaman ayağını hayvanın (boynunun) yan tarafına basar, sonra besmele çeker, tekbir getirir ve keserdi.[8] Yukarıda geçtiği üzere Hz. Peygamber (s.a.) kurbanını Mina'da kesmiş ve: "Bütün Mekke sokakları kurban kesim yeridir" buyurmuştur.[9] İbn Abbas ise: "Develerin kurban edilecekleri yerler Mek-

---

ile kurbanlık hayvan gönderdi ve ona: "Şayet hayvanlardan herhangi biri ölmek üzere olursa kes, sonra papucunu kanına bula ve sonra da insanlarla onun arasını serbest bırak." buyurdu. Bu hadisin senedi sahihtir. Tirmizî "hasen-sahihtir" demiş, İbn Hibbân (976) ve Hâkim (1/447) hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca bu konuda Ahmed ve Müslim (1326) Ebu Kabîsa Züeyb b. Halhala'dan hadis rivayet etmişlerdir.

6. Müslim, 1324: Câbir b. Abdullah'a hacda kurban olarak kesilecek hayvana binilip binilemeyeceğini sordular. O da şöyle cevap verdi: Hz. Peygamber'in (s.a.): "Binmek zorunda kalırsan başka bir hayvan buluncaya kadar uygun bir tarzda bin." buyurduğunu işittim. Ayrıca bu konuda Mâlik (1/377), Buharî (25/12) ve Müslim (1322) Ebu Hureyre'den hadis rivayet etmişlerdir.
7. *Muvatta*'ın Zürkânî şerhinde (2/325) kaydedildiğine göre Urve b. Zübeyr şöyle demiştir: "Kurbanlık devene binmek zorunda kalırsan hayvana meşakkat vermeyecek şekilde bin. Şayet sütünü içmek zorunda kalırsan yavrusu içtikten sonra iç." Bu rivayetin senedi sahihtir.
8. Buharî, 73/10; Müslim, 1966.
9. Müslim, 1218 (149); Ebu Davud, 1937; İbn Mâce, 3048; Ahmed, 3/326; Dârimî, 2/56-57.

ke'dedir. Ancak Mekke kanlardan arındırılmıştır. Mina, Mekke'dendir." demiştir. İbn Abbas kurbanını Mekke'de keserdi.

3- Hedy Kurbanından Yemek:

Hz. Peygamber (s.a.) gerek kurbanlarından, gerekse hac kurbanlarından yemelerini ve azık edinmelerini ümmetine mübah kılmış, bir keresinde o sene civar halktan Medine'ye gelen bir grup yoksul muhacirden ötürü üç günden fazla kurban etini yanlarında bulundurmalarını sahabilere yasaklamış ve böylece sahabilerin o insanlara ihsanda bulunmalarını arzu etmiştir.(10)

Ebu Davud, Cübeyr b. Nüfeyr yoluyla Sevbân'ın şöyle dediğini kaydeder: Allah Rasûlü (s.a.) kurban kesti. Sonra "Ey Sevbân! Bizim için şu koyunun etini ıslâh et." buyurdu. Medine'ye varıncaya kadar devamlı Hz. Peygamber'e (s.a.) o etten yedirdim.

Bu olayı Müslim de rivayet etmiştir. Ondaki metin şöyledir: Sevbân anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Veda Haccı'nda bana: "Şu eti ıslâh et" buyurdu. Ben de ıslâh ettim. Artık Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye varıncaya kadar devamlı o etten yedi.(11)

Hz. Peygamber (s.a.) kâh hac kurbanlarının etlerini paylaştırır, kâh "Dileyen kendisine parça ayırabilir" buyururdu.(12) Hem onu, hem de bunu

---

10. Müslim, 1971.
11. Ebu Davud, 2814; Müslim, 1975; Dârimî, 2/79; Beyhakî, 9/291. Ahmed (3/386) ve Tahavî (2/308) Ebu'z-Zübeyr yoluyla Câbir'in şöyle dediğini rivayet ederler: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte kurbanların etlerini hem yedik, hem de Medine'ye varıncaya kadar azık edindik." Bu rivayetin râvileri sikadır. Dârimî (2/80) ve Ahmed (3/368), Şu'be—Amr b. Dinar—Atâ senediyle Câbir b. Abdullah'ın: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte kurban etlerini Medine'ye kadar azık edindik." dediğini rivayet ederler. Bu rivayetin senedi sahihtir. Ahmed (3/85) hasen bir senedle Ebu Saîd el-Hudrî'nin: "Hac kurbanından yapılan kavurmayı azık edinirdik. Hatta üzerinden hemen hemen bir sene geçerdi" dediğini rivayet eder.
12. Buharî, 25/121, 122, 123; Müslim, 1317. Hz. Ali (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.) hacda yüz deve kurban etti. Develerin etlerini paylaştırmamı emretti, paylaştırdım. Sonra emretti, semerlerini paylaştırdım. Sonra da emretti, derilerini paylaştırdım." Ebu Davud (1765) ve Ahmed'in (4/350) Abdullah b. Kurt'tan rivayet ettikleri bir hadise göre Allah Rasûlü (s.a.) beş veya altı deve kestikten sonra "Dileyen kendisine parça ayırabilir" buyurdu. Bu hadisin senedi güçlüdür.

yapmıştır. Bu hadis düğünde ve benzer zamanlarda saçılan şeyleri yağmalamanın (kapışmanın) caizliğine delil gösterilmiştir. İkisinin arası anlaşılmayacak bir şekilde ayırtedilmiştir.

4— Hedy Kesim Zamanı:

Hz. Peygamber (s.a.) umre kurbanını Merve tepesi eteğinde, kırân haccı kurbanını ise Mina'da keserdi. İbn Ömer de aynı şekilde yapardı. Hz. Peygamber (s.a.) hac kurbanını ihramdan çıkmadan asla kesmezdi. Kurban bayramının birinci gününden önce ne kendisi, ne de sahabîlerden herhangi biri kurban kesmiştir. Yine hac kurbanını ancak güneş doğduktan ve şeytan taşladıktan sonra keserdi. İşte kurban günü sırayla yapılan dört şey ilkinden başlamak üzere sırasıyla şöyledir: Şeytan taşlama, kurban kesme, tıraş olma ve tavaf. Hz. Peygamber (s.a.) bunları işte bu şekilde sıraya koymuştur. Güneş doğmadan kurban kesimine asla izin vermemiştir. Kuşkusuz böyle bir şey O'nun sünnetine aykırıdır. Şayet hac kurbanı güneş doğmadan önce kesilecek olursa tıpkı kurbanda uygulanan hüküm tatbik edilir.

C) KURBAN

1- Kurban Kesişi:

Hz. Peygamber (s.a.) kurban kesmeyi terketmezdi. İki koç kurban ederdi. Onları da bayram namazını kıldıktan sonra keserdi. Haber vermektedir ki, kurbanını namazdan önce kesen kimsenin kestiği bu hayvan kurban yerine geçmez, yalnızca o kimsenin, ailesine takdim ettiği bir et olur.[13] Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinden ve tavrından çıkarılan netice işte budur. Asıl gözönünde bulundurulacak husus, namazın ve hutbenin vakti değil, bizzat namazın kılınmış olmasıdır. İşte Allah'ın dini olarak biz, bunu kabul etmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere koyun cinsinden toklu,[14] onun

---

13. Buharî, 73/11; Müslim, 1961 (7).
14. Buharî, 73/2; Müslim, 1965. Ukbe b. Âmir anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) ashabı arasında kurbanlıklar dağıttı. Ukbe'ye (bana) bir toklu düştü. Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Sen bunu kurban et" buyurdu. Ahmed (2/444 ve 445), Tirmizî (1499) ve Beyhakî'nin (9/27) Ebu Hureyre'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Koyun cinsinden toklu ne güzel kurbanlıktır" buyurmuştur. Bu hadis, zayıf ise de şu şahid hadisler takviye eder: a) Ebu Davud (2799) ve İbn Mâce'nin (3147) Mücâşî b. Süleym'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) "İki yaşında olanın ifa ettiği vazifeyi toklu da ifa eder." buyurmuştur. Hadisin senedi sahihtir. Bu hadisi Nesâî (7/219) de rivayet etmiş, ancak sahabînin ismini zikretmemiştir. b) Ahmed (6/368) ve İbn Mâce'nin (3139) rivayetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Koyun cinsinden kurban olarak toklu kesilmesi caizdir." buyurmuştur. Müslim'in (1963) Câbir'den rivayet ettiği "Kurban olarak ancak yaşını almış hayvan kesin. Bulamazsanız koyun cinsinden toklu kesiniz" hadîsi zayıftır. Çünkü bu hadisde Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'nin tedlisi vardır. Hanefî ve hanbelîlere göre toklu, altı ayını doldurmuş kuzuya denir. Tirmizî'-

dışında kalanlardan da iki yaşında -yani yaşını almış- olan hayvan kesmelerini emretmiştir.

Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.): "Teşrîk günlerinin hepsi kurban kesim günüdür." buyurmuştur.(15) Ancak bu hadis munkatı'dır, mevsûl olarak rivayeti sabit değildir.

2— Kurban Etini Saklamak:

Kurban etlerini üç günden fazla saklamayı yasaklaması kurban kesim günlerinin yalnız üç gün olduğunu göstermez. Çünkü hadis, kurban kesen kimsenin kesim gününden başlamak üzere üç günden fazla kurbanın etinden herhangi bir şeyi saklamayı yasaklamaktadır. Şayet kişi kurban kesimini bayramın üçüncü gününe tehir etse, kesimle onu takip eden üç gün arasında yasak olan vakte kadar kurban etini evinde bulundurması, elbet caizdir. Kurban kesimini üç günle sınırlayanlar Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban etlerini üç günden fazla saklamayı yasaklamasından bunların başlangıcının bayramın ilk günü olduğu anlamını çıkarmışlardır. Diyorlar ki: Kurban etinden yemenin haram olduğu bir vakitte kurban kesiminin meşrû olması caiz değildir. Kurban etinden yemenin haramlığı daha sonra kaldırıldı ve böylece kesim vakti, olduğu gibi aynen kaldı.

---

nin Vekî'den nakline göre ise, altı yahut yedi ayını doldurmuş olana denir. *Hidâye* sahibi (Merginanî) diyor ki: Şayet yaşını almış olan koyunlarla karıştığında uzaktan bakan kimse yaşını almış olanla onu ayıramayacak kadar iri yapılı olsa bu kuzu kurban edilebilir. Deve cinsinin, yaşını almış olanı beş yaşını doldurmuş olandır. Sığır ve keçi cinsinin yaşını almış olanı ise ikisini doldurmuş, üçüne ayakbasmış olandır. Bk. Merginânî, *Hidâye,* 4/75.

15. Hadîs sahihtir. Ahmed (4/82), Saîd b. Abdülazîz—Süleyman b. Musa—Cübeyr b. Mut'im senediyle rivayet etmiştir. Râvileri sika ise de Süleyman b. Musa, Cübeyr b. Mut'im'e yetişmemiştir. Bu yüzden hadis munkatı'dır. İbn Hibbân (1008) ve Bezzâr ise Saîd b. Abdülazîz—Süleyman b. Musa—Abdullah b. Abdurrahman b. Ebu Hüseyn, Cübeyr b. Mut'im senediyle rivayet etmişlerdir. Zeylaî'nin *Nasbu'r-Râye*'de (3/61) Bezzâr'dan nakline göre İbn Ebî Hüseyn Cübeyr b. Mut'im ile karşılaşmamıştır. Taberânî, *Mu'cem*'inde hadisi Ahmed b. Yahya b. Hâlid er-Rakkî—Züheyr b. Abbâd er-Rüâsî—Süveyd b. Abdülazîz—Saîd b. Abdülazîz—Süleyman b. Musa—Nâfi' b. Cübeyr—babası Cübeyr senediyle rivayet etmiştir. Süveyd b. Abdülazîz hadisde gevşektir. Bu hadisin İbn Adiy tarafından Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen bir şâhidi varsa da onun da senedinde zayıf bir râvi olan Muâviye b. Yahya es-Sadefî vardır.

Onlara şöyle cevap verilir: Hz. Peygamber (s.a.) yalnızca üç günden fazla saklamayı yasaklamıştır; üç günden sonra kurban kesimini yasaklamamıştır. Birinin diğeriyle ne ilgisi var? Şu iki yönden Hz. Peygamber'in (s.a.) yasakladığı ile kurban kesiminin yalnız üç gün kesilebileceği arasında bir bağlantı söz konusu değildir:

1- Bayramın ikinci ve üçüncü günü kurban kesimi caizdir. O halde bu günlerde kesim yapan kimsenin kurban etini, kesim gününden itibaren üç gün tamamlanıncaya kadar saklaması caizdir. Bayramın birinci gününden sonra kurban kesiminin yasak olduğu ortaya çıkıncaya kadar bu hadisi delil göstermeniz tamam olmaz. Buna da imkânınız yoktur.

2- Bir kimse kurbanını, bayramın birinci gününün en son vaktinde kesmiş olsa o vakit hadisin icabı gereği kesimden sonra üç gün saklaması caiz olur. Ali b. Ebu Tâlib: "Kurban kesim günleri, bayramın birinci günü ile onu takip eden üç gündür." demiştir. Bu görüş Basralıların imamı Hasan el-Basrî'nin, Mekkelilerin imamı Atâ b. Ebî Rabâh'ın, Şamlıların imamı Evzâî'nin ve hadis ehli fukahasının imamı Şâfiî'nin (r.h.) görüşü olup İbn Münzir de bunu tercih etmiştir. Çünkü bu üç gün Mina günleri, şeytan taşlama günleri ve teşrîk günleri olmakla ayrı bir özellik taşırlar ve o günlerde oruç tutmak da haram olur. Bu günler, sayılan şu hükümlerde birbirinin kardeşidirler. Kurban kesiminin caizliği konusunda -herhangi bir nas ve icmâ bulunmaksızın- aralarında farklılık nasıl düşünülebilir? Biri diğerini destekleyecek şekilde iki farklı yönden rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Mina'nın bütünü kurban kesim yeridir ve teşrîk günlerinin hepsi kurban kesim günüdür." buyurmuştur. Bu hadis hem Cübeyr b. Mut'im'den munkatı' bir senedle rivayet edilmiş ve hem de Üsâme b. Zeyd—Atâ—Câbir senediyle(16) rivayet edilmiştir. Yakub b. Süfyan: "Üsâme b. Zeyd,(17) Medînelilere göre sika, emîn (=me'mûn) bir râvidir." diyor.

Bu konuda dört görüş vardır. Birisi budur.

---

16. Bu, merhum müellifin bir yanılgısıdır. Çünkü Câbir hadisinde, Cübeyr b. Mut'im'in rivayet ettiği "Teşrîk günlerinin hepsi kurban kesim günüdür" hadisine şahidlik edecek bir ifade yoktur. Câbir hadisinin Ebu Davud'daki (1937) metni şöyledir: "Arafat'ın bütünü vakfe yeridir. Mina'nın bütünü kurban kesim yeridir. Müzdelife'nin bütünü vakfe yeridir. Bütün Mekke sokakları hem yol, hem de kurban kesim yeridir." Yukarıda Cübeyr hadisine şahid olarak İbn Adiy'in Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ettiği hadisi belirttik.
17. el-Leysî nisbesini taşıyan Üsâme b. Zeyd'den Müslim hadis rivayet etmiştir. Hâfız İbn Hacer, *et-Takrîb*'de onun hakkında diyor ki: Doğru (=sadûk), fakat vehimli biridir. Rivayet ettiği hadis, hasen sayılır.

İkincisi: Kurban kesim vakti, bayramın birinci günü ve onu takip eden iki gündür. Ahmed, Mâlik ve Ebu Hanîfe'nin -Allah onlara rahmet eylesin- görüşü budur. Ahmed: "Bu, Hz. Muhammed'in (s.a.) ashabından birçok kimsenin görüşüdür" diyor. Esrem, İbn Ömer (r.a.) ve İbn Abbas'ın (r.a.) bu görüşte olduklarını kaydeder.

Üçüncüsü: Kurban kesim *(=nahr)* vakti bir tek gündür. Bu, İbn Sîrîn'-in görüşüdür. Çünkü bu isim yalnız o güne özgüdür. Bu durum, kurban kesim hükmünün o güne mahsus olduğunu gösterir. Üç gün kurban kesimi caiz olsaydı bu günlere "şeytan taşlama günleri", "Mina günleri" ve "teşrîk günleri" dendiği gibi "eyyâmu'n-nahr=kurban kesim günleri" de denirdi. Ayrıca bayram da (kurban bayramı denilmek suretiyle) kurban kesimine izafe edilmektedir. Bu da bir tek gündür. Nitekim "Fıtır=Ramazan bayramı" sözü de böyledir.

Dördüncüsü: Saîd b. Cübeyr ve Câbir b. Zeyd'in görüşü: Kurban kesimi şehirlerde bir tek gün, Mina'da ise üç gündür. Çünkü bu günler orada şeytan taşlama, tavaf ve tıraş olma gibi hac fiillerinin yapıldığı günlerdir. Bu yüzden bu günler kurban kesim günleri olmuştur. Ama şehirlerde bulunanlar için bu durum sözkonusu değildir.

3- Kurbanlık Hayvanın Özellikleri:

Hz. Peygamber (s.a.), bir kimse kurban kesmek isterse zilhicce ayının ilk on günü girdiğinde kurbanlık hayvanın tüyünden ve dış derisinden herhangi bir şey almasın, buyurmuştur. Bu konudaki yasaklayıcı ifade *Sahih-i Müslim*'de kaydedilmiştir.[18] Dârakutnî ise: "Bence sahih olan, bu hadis Ümmü Seleme'ye mevkûftur (yani onun sözüdür)" demektedir.

Hz. Peygamber (s.a.) kurbanlık hayvanı seçer, iyisini araştırır ve kusursuz olmasına özen gösterirdi. Kulağının yarısı veya daha fazlası kesik, boynuzunun yarısı veya daha fazlası kırık olan hayvanı kurban etmeyi yasakla-

---

18. Müslim, 1977. Ümmü Seleme'nin dediğine göre Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Zilhicce ayının ilk on günü girdiğinde biriniz kurban kesmek isterse kurbanlık hayvanın tüyünden ve dış derisinden herhangi bir şey almasın." Şâfiî (2/83), Ebu Davud (2791), Nesâî (7/211, 212), Tirmizî (1523) ve İbn Mâce'nin (3149) rivayetlerine göre ise şöyle buyurmuştur: "Zilhicce hilâlini gördüğünüzde herhangi biriniz kurban kesmek isterse kurbanlık hayvanın tüyünden ve tırnaklarından uzak dursun."

mıştır. Bunu Ebu Davud rivayet etmiştir.[19] Hz. Peygamber (s.a.), kurbanlık hayvanın göz ve kulağının kusursuz olmasına bakılmasını; bir gözü kör (yahut şaşı), kulağının ön veya arka tarafı kesik, kulağı yırtık veya delik olan hayvanları kurban etmemeyi emretti. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.[20]

Yine Ebu Davud'un rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "Şu dört hayvan kurbanlık olmaz: 1- Bir gözünün körlüğü (yahut şaşılığı) açıkça belli olan, 2- Hastalığı açıkça belli olan, 3- Aksaklığı belli olan topal hayvan, 4- Ayağı kırık olup yürümeye dermanı olmayan, 5- Zayıflığından ötürü kemiklerinde ilik kalmamış arık hayvan."[21]

Yine Ebu Davud'un rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.), kulak deliği ortaya çıkacak kadar kulağı kökünden kesik, boynuzu kökünden kırılmış, gözü çıkmış, zayıflığından ve arıklığından ötürü davarın peşinden gitmeye dermanı kalmayan ve ayağı kırılmış olan hayvanları kurban etmeyi yasaklamıştır.[22] En iyi Allah bilir.

4- Kurbanını Namazgâhta Kesmesi:

Hz. Peygamber (s.a.) kurbanını namazgâhta (=musallâda) keserdi. Ebu Davud'un kaydettiği bu hadise göre Câbir, Hz. Peygamberin (s.a.) namazgâhda kurban keserken yanında bulundu: Hz. Peygamber (s.a.) hutbesini bitirince minberden indi, bu arada yanına bir koç getirildi. "Bismillahi vallahu ekber. Bu, benim adıma ve ümmetimden kurban kesmeyenler adına."

---

19. Ahmed, 1/83, 127, 129, 150; Ebu Davud, 2805; Tirmizî, 1504; Nesâî, 7/217, 218; İbn Mâce, 3145. Senedi hasendir. Tirmizî bu hadisi sahih saymıştır. Ayrıca Hâkim (4/224) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
20. Ahmed, 1/80, 108; Ebu Davud, 2804; Tirmizî, 1498; Nesâî, 7/216; İbn Mâce, 3143; Dârimî, 2/77. Hâkim (4/222) hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ahmed (1/95, 105, 125, 132, 149, 152) ve İbn Mâce (3143) hadisi Hz. Ali'den: "Allah Rasûlü (s.a.) bize kurbanlık hayvanın göz ve kulağını kontrol etmemizi emretti." metniyle rivayet etmişlerdir. Senedi hasendir.
21. Ahmed, 4/284, 289; Ebu Davud, 2802; Tirmizî, 1497; Nesâî, 7/214, 216; İbn Mâce, 3144. Senedi sahihtir. Nesâî, rivayetlerinden birinde "ayağı kırık" ifadesi yerine "zayıflığından ötürü kemiklerinde ilik kalmamış arık hayvan" ifadesini zikretmiştir ki, Tirmizî'nin rivayeti de bu şekildedir. Merhum müellif bu son kısmı Ebu Davud'un rivayeti arasında vermekle hata etmiştir. Çünkü bu takdirde dört değil, beş olur.
22. Ebu Davud, 2803. Senedi zayıftır.

diyerek kendi eliyle koçu kurban etti.[23] *Sahihayn*'daki bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) hayvanı namazgâhta keser, kurban ederdi.[24]

Ebu Davud'un rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) kurban bayramının ilk günü hayaları burulmuş, aklı-karalı, boynuzlu iki koç kesti. Koçları (yatırıp kıbleye karşı) çevirince şu duayı okudu ve sonra kesti:

وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لاَشَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ، عَنْ مُحَمَّدٍ وَأُمَّتِهِ، بِسْمِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ

"Yüzümü bütün samimiyetimle gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, müşriklerden değilim. Kıldığım namaz, kestiğim kurban, hayatım-ölümüm âlemlerin Rabbi olan ve ortağı bulunmayan Allah'ındır. Zaten bununla emrolundum. Ben müslümanların ilkiyim. Allah'ım! Muhammed ve ümmeti adına Senden Sana (bir hediyedir bu kurban). Allah'ın adıyla... Allah en büyüktür."[25]

Hz. Peygamber (s.a.) insanlara, hayvan kestikleri zaman iyi kesmelerini ve öldürdükleri zaman iyi şekilde öldürmelerini emredip: "Kuşkusuz Allah herşeyde iyiliği emretmiştir." buyurdu.[26]

---

23. Ebu Davud, 2810; Tirmizî, 1521. Râvileri sikadır; ancak Câbir'den önceki râvinin bu sahabîden hadis işitmediği söylenmektedir. Bu hadise şahid olacak şu hadisler vardır: a) Ahmed'in (6/8, 391) Ebu Râfi'den rivayet ettiği hadis: Heysemî, *Mecmau'z-Zeâid*'de (4/22) bu hadisin hasen olduğunu ve ayrıca Bezzâr'ın da rivayet ettiğini söylemiştir. b) İbn Mâce (3122) ve Ahmed'in (6/220, 225) Ebu Hureyre ve Hz. Âişe'den rivayet ettikleri hadis: Senedi zayıftır. c) Ebu Ya'lâ ve Taberânî'nin (*Evsat*'ta) Ebu Saîd'den rivayet ettikleri hadis: Senedinde tedlisçi bir râvî olan Haccâc b. Ertât vardır. d) Taberânî'nin *Kebir*'de Huzeyfe b. Esîd'den rivayet ettiği hadisi: Senedinde ihtilâflı bir râvi vardır. Bu şahidlerle hadis kuvvetlenir ve sıhhat bulur.
24. Buharî, 73/6; Nesâî 7/213; İbn Mâce, 3161. İbn Battal diyor ki: Namazgâhda kesmek -İmam Mâlik'e göre- özellikle devlet başkanı için sünnettir. İbn Vehb'in rivayetine göre Mâlik: "Kendisinden önce hiç kimsenin kesmiş olmaması için devlet başkanı böyle yapar" demiştir. Mühelleb, onun şöyle dediğini de ilave eder: Halk, kesinlikle devlet başkanından sonra kesmiş olsun ve nasıl kesileceğini ondan öğrensinler diye devlet başkanı böyle yapar.
25. Ebu Davud, 2795; İbn Mâce, 3121. Senedinde İbn İshak tedlîs yapmıştır. Diğer râvileri sikadır.
26. Müslim, 1955; Ahmed, 4/123; Ebu Davud, 2815; Tirmizî, 1409; İbn Mâce, 3170; Nesâî, 7/229. Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: "Kuşkusuz Allah herşeyde iyiliği em-

Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetine göre bir koyun hem kesen adam adına, hem de sayıları çok bile olsa ailesi adına yeterli olur. Nitekim Atâ b. Yesâr diyor ki: Ebu Eyyub el-Ensârî'ye: "Allah Rasûlü (s.a.) devrinde kurbanlar nasıldı?" diye sordum. Cevap olarak: "Bir kimse kendisi ve ailesi adına bir koyun kurban ettiğinde hem kendileri yerler ve hem de (misafirlere, fakirlere) yedirirlerdi." dedi.[27] Tirmizî: "Bu hadis hasen sahihtir" diyor.[28]

---

retmiştir. Öldürdüğünüz vakit iyi şekilde öldürün. Hayvanı kestiğiniz zaman iyi biçimde kesin. Hayvan kesecek olanınız bıçağını bilesin, hayvanını rahatlatsın."

27. Tirmizî, 1505; Mâlik, *Muvatta'*, 2/37; İbn Mâce, 3147. Senedi hasendir.

28. Merhum müellif bu bölümde kurban kesmenin hükmüne değinmemiş. Biz burada müctehidler arasındaki görüş ayrılıklarını kısaca özetlemeyi ve tahkikçilerin kaydettikleri delilleri sunmayı uygun bulduk:

Saîd b. Müseyyeb, Atâ b. Ebî Rabâh, Alkame, Esved, Şâfiî ve Ebu Sevr: Kurban farz değildir, mendubtur, kesen sevap kazanır, kesmeyen günahkâr olmaz demişlerdir. Bu ictihad, Ebu Bekir, Ömer, Ebu Mes'ûd el-Bedrî ve Bilâl'den de rivayet olunmuştur. Leys ve Rabîa er-Re'y: Kurban kesebilecek güce sahip zengin kimsenin terketmesini caiz görmeyiz demişlerdir. Malik ise "Kurban kesmeyi bırakmamalıdır. Özürsüz bırakırsa ne fena iş yapmış olur!" demiştir. Rivayete göre İbrahim en-Nehaî: "Kurban, hacılardan başka şehir halkına vaciptir" demiştir. İbn Münzir diyor ki: "Muhammed b. Hasan, kurban, şehirlerde ikamet halinde olan her zengine vaciptir diyor. Ebu Hanîfe ve Ebu Yusuf ise müslüman, hür, zengin ve ikamet halinde olana vaciptir diyorlar." İbn Münzir'in yukarıda verdiği görüşü sırf İmam Muhammed'in görüşü olarak vermesi tutarlı değildir. Zira hanefî mezhebinin görüşünü *Hidaye* sahibi Merginânî *(Hidaye,* 4/70) şu şekilde kaydetmiştir: "Kurban her müslüman, hür, zengin ve ikamet halinde olana kurban gününde kendi namına ve küçük çocukları namına vaciptir. Vacip olduğu görüşü Ebu Hanîfe, Muhammed, Züfer, Hasan ve iki rivayetten birine göre Ebu Yusuf'un görüşüdür. Ebu Yusuf'tan sünnet olduğu da rivayet edilmiştir. Tahâvî, Ebu Hanîfe'nin görüşüne göre vacip, Ebu Yusuf ile Muhammed'in görüşüne göre müekked sünnet olduğunu kaydetmiştir." İbn Hazm, Ebu Hanîfe'nin kurban kesme farzdır dediğini kaydeder. Sünnet olduğunu ileri sürenler Müslim ile *Sünen* sahiplerinin Saîd b. Müseyyeb aracılığıyla Ümmü Seleme'den rivayet ettikleri şu hadisi delil göstermişlerdir: "Sizden kim Zilhicce hilâlini görür de kurban kesmek isterse kurbanlık hayvanın tüyünden ve tırnaklarından uzak dursun." Kurban kesmenin (isterse denilmek suretiyle) isteğe bağlanması vacip olmasıyla çelişir. İbnü'l-Cevzî, *Tahkîk* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'in görüşünü böyle delillendirmiştir. Ayrıca Ahmed (1/231), Hâkim (1/300) ve Dârakutnî'nin (2/543) hepsi de zayıf olan senedlerle rivayet ettikleri şu hadis de kurbanın vacip olmadığının delili olarak ileri sürülmüştür: "Şu üç şey bana farz, size nafiledir: Vitir namazı, kurban kesme ve kuşluk namazı."

Vacip olduğunu söyleyenlerin delilleri:

a) Ahmed (1/321), İbn Mâce (3123) ve Dârakutnî'nin (2/545) rivayet ettikleri, Hâkim'in (2/349 ve 4/231) sahih saydığı bir hadisde Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Kurban kesme imkânına sahip olup da kesmeyen bizim namazgâhımıza yaklaşmasın." Bu şekildeki bir tehdit vacip olmayan bir ibadetin terkinde sözkonusu olmaz.

b) Ahmed (4/215), Ebu Davud (2788), Tirmizî (1518), Nesâî (6/167, 168) ve İbn Mâce'nin (3125) rivayetlerine göre arefe hutbesinde Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu

ki: "Her aileye her sene kurban kesme ve atîre bir yükümlülüktür. Atîre nedir, bilir misiniz? İnsanların recebiyye dedikleridir." Senedinde meçhul bir râvi vardır, diğer râvileri sikadır. Ahmed (5/76) bir başka -zayıf- senedle rivayet etmiştir. Bundan dolayı Tirmizî hadisin hasen olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (10/3) hadisin güçlü olduğunu belirtmiştir. Hadisin sahihliği düşünülse, atîrenin neshedilmiş olduğu iddiası kurban kesmenin neshedilmiş olmasını icabettirmez. Atîre veya ıtr: Kâfirlerin perestiş eyledikleri puta denir. Kesilecek hayvana denir. Cahiliye devrinde Arap müşriklerinin taptıkları putlar için kurban ettikleri koyuna denir. Recep ayında kesilirdi. Bk. Asım Ef., *Kamus Tercümesi,* 2/520, İstanbul, 1305.

c) Buharî (73/12) ve Müslim (1960), Hz. Peygamber'in (s.a.) kurban bayramının birinci günü şöyle buyurduğunu rivayet ederler: "Bayram namazı kılınmadan önce kurbanını kesen, onun yerine yeniden bir başkasını kessin. (Namazdan önce) kesmemiş olanlar ise kurbanlarını kessinler." Buharî (73/4) ve Müslim (1962) hadisi "Namazdan önce kesenler yeniden kessinler" metniyle de rivayet etmişlerdir. Emir, açık bir şekilde kurban kesmenin vacip olduğunu ortaya koymaktadır. Vacip olmadığını ileri sürenler vacip olduğu görüşünden vazgeçirecek güçte delil ortaya koyamamışlardır. Geniş bilgi için bk. Aynî, *Umdetü'l-Kârî,* 17/265-266, Mısır, 1972; Şevkânî *Neylü'l-Evtâr,* 5/126; Mergînânî, *Hidaye,* 4/70 vd.

D) AKÎKA KURBANI

1- Akîka Kesmek:

Muvatta'da kaydedildiğine göre Allah Rasûlü'ne (s.a.) akîka kurbanı[29] soruldu ve herhalde ismi beğenmediğinden ötürü olacak "Ukûku sevmem" buyurdu. Mâlik bu hadisi *Muvatta*'da Zeyd b. Eslem yoluyla Damraoğulları kabilesine mensup bir adamdan, onun da babasından rivayet etmiştir. İbn Abdilber diyor ki: Bu hadisin en hasen senedi şöyledir: Abdürrezzak—Davud b. Kays—Amr b. Şuayb—babası—dedesi. Bu senedle rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü'ne (s.a.) akîka kurbanını sordular; herhalde ismi beğenmediğinden ötürü olacak "Ukûk'u sevmem" buyurdu. "Ey Allah'ın Rasûlü! Herhangi birimiz çocuğu için kurban kesebilir mi?" diye sordular. Bunun üzerine: "Sizden kim çocuğu için kurban kesmek isterse erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir koyun kurban etsin." buyurdu.[30]

---

29. Akîka kurbanı: Yeni doğan çocuk için kesilen kurbana denir. Bu kurbanı kesmeyi Hasan el-Basrî ve Zâhirîler farz ve çoğunluk âlimler ise sünnet saymaktadırlar. Ebu Hanîfe ise ne farz ne sünnettir diyor. Akîka kurbanının ona göre nafile olduğu da söylenmiştir. Ayrıca Ebu Hanîfe'nin akîka cahiliye işidir, İslâm onu kaldırmıştır dediği de nakledilmektedir. İmam Muhammed'e göre ise akîka cahiliye devrinde ve İslâm'ın ilk yıllarında olan bir şeydi; bu âdet bayramda kesilen kurbanla kaldırılmış oldu. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr,* 5/150.
30. Abdürrezzak, 7961; Ahmed, 6713 ve 6822; Ebu Davud, 2842; Nesâî, 7/162, 163. Senedi hasendir. Hadisin anlaşılması için şu hususun bilinmesi gerekiyor: Akîka ve ukûk kelimeleri Arapça'da aynı kökten türetilmişlerdir. Kelimenin asıl kök anlamı "karşı gelmek, anaya-babaya asî olmak, koparmak, yarmak" demektir. Bundan dolayı Hat-

Hz. Âişe'den (r.a.) sahih senedle gelen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.): "Erkek çocuk için iki, kız çocuk için bir koyun" buyurmuştur.[31]

Yine buyurdu ki: "Her çocuk akîkasına rehindir. Doğumunun yedinci günü onun adına akîka kurbanı kesilir, çocuğun başı tıraş edilir ve adı konur."[32]

İmam Ahmed: "Her çocuk, akikasına rehindir" hadisinin anlamı şudur: Yani, ana-babası hakkında şefâattan hapsedilmiş, alıkonulmuştur, diyor. Rehn kelimesi sözlükte "hapsetme" anlamındadır. Allah Teâlâ "Herkes kendi kazancına rehindir=bağlıdır." buyurmaktadır.[33] Hadisin zâhirine göre her çocuk kendisi hakkında rehindir ve ona istenen hayırdan alıkonulmuş, hapsolunmuştur. Her ne kadar ebeveyninin akîka kurbanı kesmeyi terketmesinden ötürü, ebeveyni kendisi için akîka kurbanı kesmiş olan kimsenin nâil olduğu şeylerden engellenmiş olsa da bundan, onun ahirette bu yüzden ceza göreceği anlamı çıkmaz. Bazan çocuk kendi kesbi olmasa da ebeveyninin kusuru sebebiyle bir hayrı kaçırabilir. Nitekim cinsel ilişki sırasında babası besmele çekerse şeytan, çocuğa zarar vermez. Besmele çekmeyi terkederse çocuk için bu koruma sözkonusu olmaz.

Ayrıca bu ifade, akîka kurbanının mutlaka kesilmesi gerekli bir şey olduğunu da gösterir. Şu halde Hz. Peygamber (s.a.) mutlaka kesilmesinin gerekli olduğunu ve çocuğun ondan ayrılamamasını rehin muamelesine benzetmiştir. Leys b. Sa'd, Hasan el-Basrî ve zâhirîler gibi akîka kurbanının vacip (=farz) olduğu görüşünde olanlar bunu delil kabul etmiş olabilirler. En iyi bilen Allah'tır.

2- Kan Akıtılması Hakkında İhtilâf:

Soru: Peki Hemmâm'ın Katâde'den rivayetinde bu hadisin metninde geçen "...ve kan akıtılır" ifadesini ne yapacaksınız? Hemmâm diyor ki: Katâde'ye "...ve kan akıtılır" ifadesinin ne demek olduğu ve kanla ne yapılacağı soruldu. Şöyle dedi: "Akîka kurbanı kesilince onun yününden bir

---

tabî diyor ki: Hadisde, akîka kurbanını önemsiz gösteren, vacipliğini ortadan kaldıran bir ifade sözkonusu değildir. Sadece Hz. Peygamber (s.a.) ismi çirkin bulmuş ve daha güzel bir isimle adlandırmak istemiştir.

31. Tirmizî, 1513; İbn Mâce, 3163; İbn Hibbân, 1058. Senedi sahihtir.
32. Ahmed, 5/7, 17, 22; Ebu Davud, 2838; Tirmizî, 1523; Nesâî, 7/166. Senedi sahihtir. Tirmizî, Nevevî ve daha başkaları sahih olduğunu söylemişlerdir.
33. Müddessir, 74/38.

parça alınır, o parça ile hayvanın boyun damarları tutulur. Sonra kanlı yün parçası bebeğin bıngıldağı üzerine konulur ve böylece başı üzerinde ip gibi kan akar. Sonra da başı yıkanır, tıraş edilir."

Cevap: Bu konuda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Kimileri "Bu, Hasan el-Basrî'nin Semüre'den rivayetidir. Oysa onun Semüre'den hadis işittiği sahih değildir." demiş ve kimileri de şu izahı getirmiştir: Hasan el-Basrî'nin bu akîka hadisini Semüre'den işittiği sahihtir. Tirmizî ve daha başkaları bu hususun sahih olduğunu belirtmişlerdir. Buharî bu hadisi *Sahih*'inde şu şekilde kaydeder: Habib b. Şehîd diyor ki: Muhammed b. Sîrîn bana: "Git, Hasan'a akîka hadisini kimden işittiğini sor." dedi. Gidip sordum. "Semüre'den işittim" dedi.(34)

Kan akıtma olayının sahih mi yoksa hata mı olduğu konusunda iki farklı görüş ileri sürülmüştür: Ebu Davud, *Sünen*'inde "Bu söz Hemmâm b. Yahya'nın bir yanılgısıdır. '...*ve yüdemmâ*=ve kan akıtılır' ifadesi '*ve yüsemmâ*=ve ad konur' şeklinde olacaktır." diyor. Başkaları ise, Hemmâm'ın dilinde pelteklik vardı; bu yüzden *"ve yüdemmâ"* demiş, ama *"ve yüsemmâ"* demek istemiştir, diyorlar. Bu doğru değildir. Çünkü Hemmâm telaffuzda yanılmış ve dili, sözü doğru olarak söylememiş olsa bile Katâde'den kan akıtmanın nasıl yapılacağını ve bu konunun ona sorulduğunda o şekilde cevap verdiğini aktarmıştır. Bunda ise hiçbir yönden pelteklik ihtimali yoktur. Şu halde kan akıtma sözü burada bir yanılgı ise bu, ya Katâde'den ya da Hasan el-Basrî'den kaynaklanmıştır. Kan akıtma sözünü sabit görenler bu işlem akîka kurbanının sünnetlerindendir, diyorlar. Bu görüş Hasan el-Basrî ve Katâde'den rivayet edilmiştir. Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshak gibi kan akıtmayı yasaklayanlar ise diyorlar ki: "...ve kan akıtılır" sözü hatadır, doğrusu "...ve ad konur" olacaktır. Bu kan akıtma işi cahiliye halkının âdetlerindendi, İslâm bunu ibtal etti. Böyle olduğunun delili Ebu Davud'un Büreyde b. Husayb'dan aktardığı şu rivayettir. Büreyde anlatıyor: Cahiliye devrinde iken birimizin erkek çocuğu dünyaya geldiğinde bir koyun keser, bebeğin başını koyunun kanıyla bulaştırırdı. Allah, İslâm'ı getirince bir koyun kesip bebeğin başını tıraş ederek başına safran sürer olduk.(35) Her ne kadar senedinde, rivayeti dedil kabul edilmez bir râvi olan Hüseyn b.

---

34. Buharî, 71/2.
35. Ebu Davud, 2843. Senedi hasendir. İbn Hibbân'ın (1057) rivayet ettiği buna benzer bir şahid hadis vardır. Bu şahid hadisle sahihlik derecesine ulaşır.

Vâkıd[36] var ise de bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Çocuktan ezayı gideriniz." hadisiyle[37] birlikte düşünülürse -ki kan bir ezadır- Hz. Peygamber (s.a.) sahabîlere, eza verecek bir şeyi çocuğa bulaştırmalarını nasıl emretmiş olabilir? Malumdur ki Hz. Peygamber (s.a.) Hasan ve Hüseyn için akîka kurbanı olarak birer koç kesmiş; ama onlara kan bulaştırmamıştır. Kan bulaştırma ne Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti, ne de ashabının âdetidir. Yeni doğmuş bir çocuğun başını pislemek nasıl O'nun sünneti olabilir ki? O'nun sünneti arasında bunun şahidi bir benzeri nerede? Bu ancak cahiliye halkına lâyıktır.

3- Akîka Konusundaki Hadisler:

a) Hasan ve Hüseyin İçin Birer Koç Kesilmesi:

Soru: Hz. Peygamber'in (s.a.), Hasan ve Hüseyin adına akîka kurbanı olarak birer koç kesmiş olması, başa baş (yani herbir çocuk için bir kurban) kesmenin O'nun sünneti olduğunu gösterir. Abdülhak el-İşbîlî'nin sahih saydığı İbn Abbas ve Enes'ten gelen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) akîka kurbanı olarak Hasan adına bir koç ve Hüseyin adına bir koç kesmiştir.[38] Hasan, Uhud savaşı senesi (hicretin üçüncü yılı-Milâdî 624), Hüseyin ise ertesi sene dünyaya gelmişti.

Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Ali (r.a.) anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), Hasan adına akîka kurbanı olarak bir koyun kesti ve: "Ey Fâtıma! Çocuğun başını tıraş et ve saçının ağırlığınca gümüşü yoksullara sadaka olarak dağıt." buyurdu. Kesilen saçları tarttık, bir dirhem yahut

---

36. Aksine bu râvinin hadisleri hasendir. Yukarıda geçtiği üzere bu râvinin rivayet ettiği hadisin bir de şahidi vardır.
37. Buharî (79/2) muallak olarak, Tahavî ise *Müşkilü'l-Âsâr* adlı eserinde (1/459) mevsûl olarak rivayet etmiştir. Bu ikinci rivayetin senedi sahihtir. Metni şöyledir: "Oğlan çocuğunun doğumu ile bir akîka kurbanı kesilir. Onun adına bir kan akıtınız ve ondan ezayı gideriniz." Aynı hadisi Ebu Davud (2839), Tirmizî (1515) ve Abdürrezzak (7958) da başka senedle rivayet etmiş; Tirmizî hadis hakkında "hasen-sahihtir" demiştir.
38. İbn Abbas hadisini Ebu Davud (2841) rivayet etmiştir; senedi sahihtir. İbn Dakîk el-Îd sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî (7/165, 166) bu hadisi "Allah Rasûlü (s.a.), Hasan ve Hüseyin -Allah onlardan razı olsun- adına akîka kurbanı olarak ikişer koç kesti" metniyle rivayet etmiştir; senedi güçlüdür. Enes hadisini İbn Hibbân *(Sahih,* 1061) ve Beyhakî (9/299) "Allah Rasûlü (s.a.) Hasan ve Hüseyin adına akîka kurbanı olarak iki koç kesti." metniyle rivayet etmişlerdir. Senedi sahihtir.

bir dirhemin bir kısmı kadar geldi.[39] Bu hadisin senedi muttasıl olmasa da Enes ile İbn Abbas'ın rivayet ettikleri hadisler kifâyet eder. Akîka bir kurban kesme ibadetidir. Bu yüzden bayramda ve temettu haccında kesilen kurbanlar gibi kişi başına bir kurbandır.

b) Erkek İçin İki, Kız İçin Bir koyun Kesilmesi:

Cevap: Erkek çocuk için iki koyun, kız çocuk için bir koyun kesilmesini ifade eden hadisler şu sebeplerden ötürü kabule daha şayandır:

1. Bunu ifade eden hadislerin çokluğu: Bu hadislerin râvileri Hz. Âişe, Abdullah b. Amr, Ümmü Kürz el-Kâbiyye ve Esmâ'dır.

Ebu Davud'un rivayetine göre Ümmü Kürz diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Erkek çocuk için birbirine kıymetçe eşit iki koyun, kız çocuk için bir koyun" buyurduğunu işittim.[40] Ebu Davud diyor ki: Ahmed'in: "(Hadisin Arapça aslında geçen) mükâfeetâni sözü, birbirine denk yahut birbirine yakın anlamına gelir" dediğini işittim.

Ben derim ki: Bu kelime hem "mükâfeetâni=birbiriyle denkleştirilen" şeklinde "f" harfinden sonra "e" ile, hem de "mükâfietâni=birbirine denk olan" şeklinde "f" den sonra "i" ile okunabilir. Muhaddisler birinci şekli tercih ediyorlar. Zemahşerî: "İki rivayet arasında bir fark yoktur. Zira senin, kendisine denk olduğun kimse sana denk olmuş demektir." diyor.

Yine Ebu Davud, Ümmü Kürz'ün şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Kuşları yumurtaları üzerinde bırakın"[41] buyurduğunu işittim. Ayrıca O'nun: "Erkek çocuk için birbirine kıymetçe eşit iki koyun, kız çocuk için bir koyun kurban ediniz. Koyunların erkek yahut dişi olmalarının size bir zararı olmaz." buyurduğunu da duydum.

39. Tirmizî, 1519, Hadis munkatı'dır.
40. Ebu Davud, 2835 ve 2836; Ahmed, 6/381 ve 422; Humeydî (Müsned), 345 ve 1451; Ebu Davud et-Tayâlisî, 1634; İbn Mâce, 3162; Dârimî, 2/81; Nesâî, 7/164, 165; Abdürrezzak, 7954; Tirmizî, 1516; İbn Hibbân, 1058. Son iki muhaddis, hadisin sahih olduğunu söylemiştir.
41. Ebu Ubeyd hadisi şöyle açıklıyor: Cahiliye devrinde bir adam bir ihtiyacını görmek istediğinde bir yere konmuş yahut yuvasında duran bir kuşa gelir, onu ürkütüp kaçırırdı. Kuş sağ tarafa doğru uçarsa işine devam ederdi; sol tarafa doğru uçarsa vazgeçerdi. İşte bu onlara yasaklandı. Yani Hz. Peygamber (s.a.) demek istiyor ki, kuşlara bakarak kehanette bulunmayın, Allah'ın onlar için yarattığı yerlerde onları bırakın. Çünkü kuşlar ne fayda verir, ne zarar.

Yine Ümmü Kürz, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Erkek çocuk için birbirine misil iki koyun, kız çocuk için bir koyun" buyurduğunu nakleder. Tirmizî: "Bu hadis sahihtir" diyor.

Amr b. Şuayb'ın bu konuda babasından, onun da dedesi (Abdullah b. Amr)dan rivayet ettiği hadis yukarıda geçti.

Hz. Âişe'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) onlara erkek çocuk için birbirine kıymetçe eşit iki koyun, kız çocuk için ise bir koyun kesmelerini emretmiştir.[42] Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.

İsmail b. Ayyâş'ın Sâbit b. Aclân—Mücahid—Esmâ senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Erkek çocuk için birbirine kıymetçe eşit iki koyun, kız çocuk için bir koyun kurban edilir." buyurmuştur.[43] Mühennâ diyor ki: Ahmed'e: "Esmâ kimdir?" diye sordum. "Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ olmalıdır" cevabını verdi.

Hallâl'ın kitabında kaydedildiğine göre Mühennâ diyor ki: Ahmed'e dedim ki, Hâlid b. Hıdâş—Abdullah b. Vehb—Amr b. Hâris—Eyyub b. Musa—Yezid b. Abd el-Müzenî—babası Abd el-Müzenî senediyle rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Erkek çocuk için akîka kurbanı kesilir, başına kan sürülmez." buyurdu[44] ve yine buyurdu ki: "Devede fera'[45] vardır. Davarda fera' vardır." Bu hadisi kendisine aktardığımda Ahmed: "Hadisi bilmiyorum. Ne Abd b. Yezîd el-Müzenî'yi tanıyorum, ne de bu hadisi biliyorum" dedi. "Hadisi münker mi, görüyorsun?" diye sorduğumda ise: "Hadisi bilmiyorum" dedi. Hasan ve Hüseyin -Allah onlardan razı olsun- ile ilgili olay bir tek hadistir.

---

42. Tirmizî, 1513; İbn Mâce, 3163; İbn Hibbân, 1058. Senedi sahihtir. Yukarıda geçti.

43. Ahmed, 6/456. Hadis, müellifin naklettiği gibi Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan değil Yezîd'in kızı Esmâ'dan rivayet edilmiştir. Senedi güçlüdür. Heysemî, hadisi, *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/57) kaydetmiş ve ilave olarak Taberânî'nin (*Kebîr*'de) rivayet ettiğini belirtip: "Râvileri, rivayetleri delil olacak kimselerdir." demiştir.

44. İbn Mâce, 3166. *Tehzîb* adlı eserde deniyor ki: Yezîd b. Abd el-Müzenî Hicazlıdır. Hz. Peygamber'den (s.a.) erkek çocuğa akîka kurbanı kesileceği hadîsini rivayet etmiştir. Bu hadisi doğrudan doğruya değil, babası aracılığıyle Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet ettiği söylenmiştir. Doğru olan da budur. Buharî: "Yezîd b. Abd'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayeti mürseldir." diyor. İbn Hibbân bu râviyi *es-Sikât* adlı eserinde kaydetmiştir. Diğer râvîleri sikadır.

45. Fera': Hayvanın ilk doğurduğu yavrusuna denir. Cahiliye Arapları anasının bereketli ve neslinin çok olmasını umarak ilk doğan yavruyu keserler, onu mülkiyetlerine geçirmezlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) bu âdeti kaldırmıştır. Bk. Şevkânî *Neylü'l-Evtâr*, 5/158 vd.

2- Akîka kurbanı olarak bir kurban kesmeyı ifade eden hadis Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilidir; iki kurban kesmeyi ifade eden hadisler ise O'nun sözüdür. Hz. Peygamber'in (s.a.) sözleri umumî anlam taşır, fiilleri ise kendisine mahsus olma ihtimali taşırlar.

3. İki koyun kesileceğini ifade eden hadisler fazlalık içermektedirler. Bu yüzden onları esas almak daha kabule şayandır.

4. Fiil caizliğe, söz müstehaplığa delâlet eder. Her ikisini esas almak mümkündür. Şu halde ikisinden birini geçersiz saymaya bir sebep yoktur.

5. Hasan ve Hüseyin için kurban kesme kıssası Uhud savaşının yapıldığı sene ve ondan sonraki sene meydana gelmişti. Ümmü Kürz ise -Nesâî'nin *Sünen-i Kübrâ*'sında yazdığına göre- rivayet ettiği hadisi Hz. Peygamber'den (s.a.) hicretin altıncı yılı Hudeybiye anlaşmasının yapıldığı sene, Hasan ve Hüseyin için akîka kurbanı kesilmesinden (çok) sonra işitmiştir.

6. Muhtemeldir ki, Hasan ve Hüseyin kıssasıyla kesilecek hayvanın cinsi beyan edilmek istenmiş ve akîka kurbanının koçlardan kesileceği bildirilmiştir. Yoksa yalnız bir kurban kesilir denmek istenmemiştir. Nitekim Hz. Âişe: "Allah Rasûlü (s.a.) kurban bayramında hanımları adına inek kesti. Hanımlarının sayısı dokuzdu." demiştir ki, onun bu sözden maksadı, kesilen hayvanın cinsini belirtmektir, yoksa yalnız bir tane kesildiğini söylemek değildir.

7. Allah Teâlâ erkeği, dişiye üstün kılmıştır. Nitekim bir âyette "Erkek, kadın gibi değildir" buyurmuştur.[46] Bu üstünlüğün icabı erkek, hükümlerde kadına tercihlidir. Şeriat bu üstün tutma işini şahitlik, miras ve diyet konularında bir erkeği iki kadına eşit sayarak getirmiştir. Aynı şekilde akîka kurbanı da bu hükümlere katılmıştır.

8. Akîka kurbanı, çocuk adına köle azad etmeye benzemektedir. Çünkü çocuk, akîkasına rehindir. Akîka kurbanı onu bundan kurtarır, azad eder. Erkek için iki, kız için bir koyun kesilmesi daha uygundur. Nitekim iki kadın köleyi azad etme bir erkek köle azad etme yerine geçer. Bu husus Tirmizî'nin *Sünen*'inde ve başka kaynaklarda Ebu Ümâme'den rivayet edilen hadiste şöylece ifade edilmektedir. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Herhangi bir müslüman kişi, müslüman bir köle azat ederse bu onun Cehennem'den kurtuluşu olur. Azat ettiği kölenin her bir uzvu, onun bir uzvuna

46. Âl-i İmrân, 3/37.

bedel olur. Herhangi bir müslüman kişi, müslüman iki kadın köle azad etse, bu kadınlar onun Cehennem'den kurtuluşu olur. O kadınların her bir uzvu, o kimsenin bir uzvuna bedel olur. Herhangi bir müslüman kadın, müslüman bir kadını kölelikten azad etse bu azad ettiği kadın, onun Cehennemden kurtuluşu olur. Azad edilen kadının her bir uzvu onun bir uzvuna bedel olur.''[47] Bu hadis sahihtir.

4— Akîka Etinden Yemek:

Ebu Davud'un, *el-Merâsîl* adlı eserinde Câfer b. Muhammed aracılığıyla onun babasından rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Fâtıma'nın Hasan ve Hüseyin -Allah onlardan razı olsun- için kestiği akîka kurbanı hakkında: ''Ebenin evine bir but gönderin. Kurbanın etinden hem siz yeyin, hem de başkalarına yedirin. Hayvanın hiçbir kemiğini kırmayın.'' talimatını verdi.[48]

5— Kendisi İçin Akîka Kesmesi:

İbn Eymen'in Enes'ten (r.a.) rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) kendisine peygamberlik geldikten sonra kendisi için akîka kurbanı kesti. Bu hadisi Ebu Davud, *Mesâil* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel—Heysem b. Cemîl—Abdullah b. Müsennâ[49]—Sümâme—Enes senediyle: ''Hz. Peygamber (s.a.) kendisi için akîka kurbanı kesti.'' şeklinde kaydediyor. Ahmed hadisi Abdullah b. Muharrer—Katâde—Enes senediyle yine ''Hz. Peygamber (s.a.) kendisi için akîka kurbanı kesti.'' şeklinde rivayet etti. Mühennâ diyor ki: Ahmed; ''Bu hadis münkerdir.'' dedi ve Abdullah b. Muharrer'in[50] zayıf olduğunu söyledi.

---

47. Tirmizî, 1547. Râvileri sikadır. Hadis sahihtir. Ayrıca Ebu Davud (3967) ve İbn Mâce'nin (2522) Mürre b. Kâ'b'dan, Taberânî'nin Abdurrahman b. Avf'dan rivayet ettiği iki şahid hadis vardır.
48. Beyhakî, 9/302. Senedi munkatı'dır.
49. Bu râvi çok hata yapan biridir. Bu yüzden sened zayıftır.
50. İbn Hacer bu hadisi *Fethu'l-Bârî*'de (9/514) kaydedip Bezzâr'ın rivayet ettiğini söylemiştir. Bezzâr: ''Bu hadisi tek başına Abdullah b. Muharrar rivayet etmiştir. O zayıftır.'' demektedir. İbn Hacer, *Takrîb* adlı eserinde onu metrûk olarak nitelemiştir.

6— Çocuğun Kulağına Ezan Okuması:

Ebu Davud'un rivayetine göre Ebu Râfi' diyor ki: Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın, annesi Hz. Fâtıma (r.a.) tarafından dünyaya getirildiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) onun kulağına namaz ezanı okuduğunu gördüm.[51]

51. Ebu Davud, 5105; Ahmed, 6/9 ve 391; Tirmizî, 1514; Abdürrezzak, 7986; Beyhakî, 9/305. Senedinde bir zayıf râvi vardır, diğer râvileri sikadır. Beyhakî, *Şuabu'l-İman*'da İbn Abbas'dan buna şahid olacak bir hadis rivayet etmiştir. İbn Abbas hadisiyle buradaki hadis güç kazanır. Müellif, İbn Abbas'dan gelen hadisi *Tuhfetü'l-Mevdûd* adlı eserinde (s.31) kaydetmiştir.

E) ÇOCUKLARA AD KOYMA VE SÜNNET EDİLMELERİ KONUSUNDA HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) TUTUMLARI

Akîka kurbanı konusunda Katâde—Hasan Basrî—Semüre senediyle rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.), "Doğumunun yedinci günü akîka kurbanı kesilir ve ad konur" buyurduğu yukarıda geçti. Meymûnî diyor ki: Doğan çocuğa ne zaman ad konacağını görüştük. Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) bize: "Enes'ten rivayet edildiğine göre üçüncü gün ad konur. Semüre ise yedinci gün ad konur diyor." dedi.

Sünnet etme: İbn Abbas "Sahabiler, kendini idrak edinceye kadar çocuklarını sünnet etmezlerdi." demiştir. Meymûnî, Ahmed'in: "Hasan el-Basrî, bebeğin, doğumunun yedinci günü sünnet edilmesini mekruh görürdü." dediğini işittim, demektedir. Hanbel'in rivayetine göre Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel) diyor ki: "Doğumunun yedinci günü sünnet edilmesinin bir sakıncası yoktur. Hasan el-Basrî, bunu, yahudilere benzememek için mekruh saymıştır. Bunda bir şey yok." Mekhûl ise: "Hz. İbrahim, oğlu İshak'ı doğumunun yedinci günü, İsmail'i ise on üç yaşında sünnet ettirdi." demiştir. Bunu Hallâl zikretmiştir. Şeyhulislâm İbn Teymiye: "Hz. İshak'ın sünnet edilişi kendi evladı için, İsmail'in sünnet edilişi de onun ken-

di evladı için bir sünnet oldu." demiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ne zaman sünnet edildiği konusundaki tartışma yukarıda geçti.[52]

52. Sünnet olma fıtrat hasletlerindendir. Nitekim *Sahîhayn*'da rivayet edilen bir hadisde Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Fıtrat beştir: Sünnet olma, etek tıraşı, bıyıkları kısaltma, tırnakları kesme, ve koltuk altını tıraş etme." Şa'bî, Rabîa, Evzâî, Yahya b. Saîd el-Ensârî, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed sünnet olmanın vacip (=farz) olduğunu savunmaktadırlar. Ebu Hanîfe ise vaciptir, farz değildir diyor.. Onun "Sünnettir. Terkeden günahkâr olur" dediği de rivayet edilir. İki taraf da görüşlerini destekleyici pek çok delil ileri sürmüşlerdir. Merhum müellif bunları (*Tuhfetu'l-Mevdûd* adlı eserinde, s. 160, 184) uzun uzadıya aktarmıştır. Oraya müracaat ediniz.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

ÂDÂB VE DUALAR

BİRİNCİ BÖLÜM

İSİMLER VE KÜNYELER

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İSİMLER VE KÜNYELER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

A) İSİMLER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1- Bazı İsimleri Değiştirmesi:

Sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "Allah katında en aşağılık isim, bir adama Melikü'l-emlâk = Hükümranlar Hükümranı şeklinde konan isimdir. Allah'tan başka hükümran yoktur."[1]

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Allah katında en sevimli isim Abdullah ve Abdurrahman; en doğru isimler ise Hâris ve Hemmam'dır. En çirkin isimler de Harb ve Mürre'dir."[2]

Yine sahih bir rivayete göre buyuruyor ki: Erkek çocuğuna Yesâr, Rabâh, Necîh ve Eflah isimlerini koyma. Zira sen (onu aradığında) "Orada mı?" diye sorarsın, çocuk orada olmaz, "Hayır" cevabını alırsın.[3]

---

1. Buharî, 78/114; Müslim, 2143; Tirmizî, 2839; Ebu Davud, 4961.
2. Ebu Davud, 4950; Nesâî, 6/218, 219; Buharî, *el-Edebu'l-Müfred*, 2/277. Senedinde meçhul bir râvi vardır. Diğer râvileri sikadır. Hadisi Müslim (2132) ile Tirmizî (2835 ve 2836) şu metinle rivayet ederler: "Allah katında isimlerinizin en sevimlisi Abdullah ve Abdurrahman'dır."
3. Müslim, 2137; Tirmizî, 2838; Ebu Davud, 4958. Hattabî diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) burada hem hadisin anlamını hem de bu isimleri koymanın yasaklanma sebebini açıklamıştır. Şöyle ki; Araplar bu isimler ve bu anlama gelen isimlerle ya hayır ve iyilik bekleme, ya da sözlerinin güzelliği ile uğur umma hedefini güdüyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.), bu isimlendirmelerle güttükleri hedeflerin ters etki yaparak aleyhlerine dönüşmemesi için bu şekil isimlendirmelerden onları sakındırdı. Zira sordukları

Sahih bir rivayete göre Âsiye'nin ismini değiştirmiş ve: "Sen Cemîle'sin" buyurmuştur.[4]

Cüveyriye'nin ismi Berre idi. Allah Rasûlü (s.a.) bu ismi Cüveyriye diye değiştirdi.[5] Ümmü Seleme'nin kızı Zeyneb diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) bu ismin konmasını yasakladı ve: "Kendinizi temize çıkarmayın. Allah, ihsan ve iyilik sahibi olanlarınızı sizden daha iyi bilir." buyurdu.[6]

Esram'ın ismini Zür'a diye,[7] Ebu'l-Hakem'in ismini Ebu Şurayh diye değiştirdi.[8]

Saîd b. Müseyyeb'in dedesi Hazn'ın ismini Sehl diye değiştirdi. Kabul etmek istemedi ve: "Sehl, çiğnenir ve basite alınır." dedi.[9]

Ebu Davud diyor ki: Hz. Peygamber (s.a.) Âs, Azîz, Atle, Şeytan, Hakem, Gurâb, Hubâb ve Şihâb adını taşıyan kimselerin adlarını değiştirdi, Hişâm adını koydu. Harb adını taşıyan kimseye Silm ismini koydu. "Muzdaci'" yerine "Münbais" adını verdi. "Arz-ı Afre" deyimi yerine "Arz-ı Hadıra" tâbirini koydu. "Şi'bu'd-Dalâle" adını taşıyan yere "Şi'bu'l-Hüdâ" adını verdi. "Benu'z-Zinye" kabilesinin adını "Benu'r-Rişde" diye değiştirdi. "Benû Muğviye" kabilesine ise "Benû Rişde" adını verdi.[10]

---

vakit "Yesâr orada mı?", "Rabâh" orada mı?" diyecekler; "Hayır" cevabını aldıklarında ise bundan işkillenecekler, bunu uğursuzluk sayacaklar ve içlerinde kolaylık ve başarıdan ümit kesme duygusunu saklayacaklardır. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.), Allah Teâlâ'ya karşı kötü zan beslemelerine yol açacak ve kalblerine O'nun hayrından ümit kesme duygusu aşılayacak olan sebebi onlara yasaklamıştır.

4. Müslim, 2139; Ebu Davud, 4952.
5. Müslim, 2140.
6. Müslim, 2142 (19).
7. Ebu Davud, 4954. Senedi sahihtir.
8. Ebu Davud, 4955; Nesâî, 8/226, 227; Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*. Mikdâm b. Şurayh'ın babasından, onun da dedesi Hânî'den rivayetine göre Hânî, kabilesi ile birlikte Allah Rasûlü'ne (s.a.) elçi olarak geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.) kabilesinin ona Ebu'l-Hakem künyesiyle hitap ettiğini işitti. Bunun üzerine onu yanına çağırdı ve: "Hakem yalnız Allah'tır. Hüküm de yalnız O'nundur. Niçin Ebu'l-Hakem künyesini aldın?" dedi. O da: "Kabilem bir konuda ihtilâfa düştü. Bana geldiler, aralarında hakemlik yaptım. Her iki grup da hoşnud oldu." cevabını verdi. Bu sözler üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Bu ne güzel! Çocuklarının ismi nedir?" dedi. O sahabî de: "Benim Şurayh, Müslim ve Abdullah adında oğullarım var" karşılığını verdi. Hz. Peygamber (s.a.): "En büyükleri hangisi?" diye sordu. "Şurayh" cevabını alınca da "Sen, Ebu Şurayh'sın" buyurdu. Hadisin senedi sahihtir.
9. Buharî, 78/107; Ebu Davud, 4956.
10. Ebu Davud (4956), bu sözlerini Sünen'inde bir önceki hadisi kaydettikten sonra söylüyor ve ekliyor: "Bunların senedlerini kısa olsun diye terkettim."

2- Bu Konunun İncelikleri:

İsimler, mânaların kalıpları ve onları gösteren kılavuzlar oldukları için hikmet, isimlerle mânalar arasında bir irtibat ve tenasübün bulunmasını, isimle mânanın birbiriyle hiç ilişiği bulunmayan tam yabancı durumunda olmamalarını icabettirdi. Zira hakîmin hikmeti bunu kabullenmez. Realite bunun aksine tanıklık eder. Hatta güzellik-çirkinlik, hafiflik-ağırlık ve incelik-yoğunluk hususlarında isimlerin, kendilerini taşıyanlarda bir etkileri ve adları taşıyanların isimlerden bir etkilenmeleri sözkonusudur. Nitekim bir şâir der ki:

"Gözlerin bir lâkablı kimse görse, nâdir haller dışında, onun mânası, düşünsen, lâkabındadır."

Hz. Peygamber (s.a.) güzel ismi severdi. Kendisine bir haberci göndermek istediklerinde ismi güzel, yüzü güzel birini göndermelerini emrederdi.[11] Gerek rüyada, gerekse uyanık halde iken mânaları isimlerinden çıkarırdı. Nitekim gördüğü bir rüyada kendisi ashabıyla birlikte Ukbe b. Râfi'in evinde bulunuyordu; kendilerine İbn Tâbe adı verilen hurmadan sunuldu. Hz. Peygamber (s.a.) bunu; dünyada yücelik ve ahirette mutlu

---

Bu konu içinde geçen isimlerin Türkçe karşılıkları şöyle: Melikü'l-emlâk: Hükümranlar hükümranı, bütün mülkün sahibi; Abdullah: Allah'ın kulu; Abdurrahman: Rahman'ın kulu; Hâris: Çiftçi, ziraatçi; Hemmâm: Azimkâr, aktif; Harb: Savaş; Mürre: Tatlının zıddı, acı; Yesâr: Kolaylık, bolluk; Rabâh: Kâr, kazanç; Necîh: İş bitiren, sabırlı, başaran; Eflah: Umduğunu bulmuş, arzu ettiği her şeye kavuşmuş; Âsiye: İsyankâr; Cemîle: Güzel; Cüveyriye: Kadıncık veya komşucuk; Berre: Çok ihsan ve iyilik eden (Allah'ın isimlerinden biri de Berr ismidir); Esram: En keskin; Zür'a: Tohum, tarla; Ebu'l-Hakem: Hakem babası; Şurayh: Ekini kuşlardan koruyan yahut birini diğerine sevdiren adamcağız; Hazn: Keder, üzüntü, sert yer; Sehl: Kolay; Âs: Zor, sert, sarp; Azîz: Galip, kuvvetli, üstün (Allah'ın isimlerindendir); Atle: Obur, şerre koşan, sert, kaba; Gurab: Karga, kar, dolu; Hubâb: Su kabarcığı; Şihâb: Alev, parlak yıldız, ateş koru; Hişâm: Cömert; Silm: Barış; Muzdacî: Yan yatan; Münbais: Gönderilen; Arz-ı Afre: Bakır esmeri renginde arazi; Şı'bu'd-Dalâle: Dalâlet Vadisi; Şibu'l-Hüdâ: Hidayet Vadisi; Benu'z-Zinye: Piçler, zinaoğulları (zinye kelimesi ayrıca bir adamın ilk doğan çocuğuna da denir); Benû Rişde: Nesebi sahihoğulları, helâlzâdeler; Benû Muğviye: Azdıranoğulları.

11. Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, s. 274. Ebu Hureyre'den gelen bu hadisin senedinde zayıf bir râvi vardır. Bezzâr (s.242) Büreyde'den buna benzer bir hadîs rivayet etmiştir; râvileri sikadır. Metindeki hadis bununla güç kazanır. Sehavî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* adlı eserinde (s. 82) hadisi Ebu Hureyre ve Büreyde'den kaydettikten sonra: "Biri diğerini takviye eder." diyor.

sonun kendilerine ait olduğu, Allah'ın kendileri için seçtiği dînin kemâle erdiği ve hoş bir hal aldığı şeklinde yorumladı.[12] Hudeybiye anlaşmasının olduğu gün kendisine Süheyl b. Amr'ın gelmesini işlerinin kolaylaştığı şeklinde yorumladı.[13]

Hz. Peygamber (s.a.) bir keresinde bir grup insanı bir koyunun sütünü sağmaya davet etti. Sağmak için bir adam ayağa kalktı. Hz. Peygamber (s.a.) "İsmin ne?" diye sordu. Adam "Mürre" cevabını verdi. Peygamberimiz "Sen otur" dedi. Bir başkası ayağa kalktı. Ona da: "İsmin ne?" diye sordu. Adam -sanırım- "Harb" cevabını verdi. Peygamberimiz "Sen de otur" dedi. Bunun üzerine bir diğeri ayağa kalktı. Ona da "Senin ismin ne?" diye sordu. Adem "Yaîş = yaşar" cevabını verince "Sen sağ!" buyurdu.[14]

Kötü isimli yerleri ve oralardan geçmeyi sevmezdi. Gazalarından biri sırasında iki dağ aralığına gelince, dağların adlarını sordu. "Fâdıh ve Muhzî" dediler. Bunun üzerine onlardan bir başka yöne saptı, aralarından geçmedi. (Fâdıh = Utandırıcı, yüz kızartıcı iş; Muhzî = Utanç veren, yüz karası).

İsimlerle o isimleri taşıyanlar arasında, varlıkların kalıpları ile hakikatleri arasında ve ruhlarla bedenler arasında var olan bir irtibat, tenasüp ve yakınlık mevcut olduğundan akıl, bunların birinden diğerine geçer. Nitekim İyâs b. Muâviye ve daha başkaları bir şahsı görür "Adının şöyle şöyle olması gerekir" der ve hemen hemen de bu tahminlerinde yanılmazlardı. Bunun zıddı, zihnin isimden, ismi taşıyana intikal etmesi de sözkonusudur. Örneğin; Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) ile bir adam arasında şu konuşma geçer:

---

12. Müslim, 2270; Ebu Davud, 5025; Ahmed, 3/286.
13. Buharî, 54/15; Ahmed, 4/330. İkrime diyor ki: (Anlaşma için) Süheyl b. Amr gelince Hz. Peygamber (s.a.): "İşiniz kolaylaştı" buyurdu. İbn Hacer diyor ki: Bu hadis mürseldir. (Çünkü İkrime tâbiindendir). İbn Abbas'ı senedde zikrederek hadisi mevsûl olarak rivayet edene rastlamadım. Ancak İbn Ebi Şeybe, Seleme b. Ekva'dan mevsûl olarak şu şekilde bir şâhid hadis kaydeder: Kureyş, Hz. Peygamber (s.a.) ile anlaşma yapmak üzere Süheyl b. Amr ve Huveytıb b. Abdüluzzâ'yı gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) Süheyl'i görünce "İşimiz kolaylaştı" buyurdu. Taberânî de Abdullah b. Sâib'den buna benzer bir hadis rivayet etmektedir.

14. Mâlik, *Muvatta*, 2/973. Hadis mürsel yahut mu'daldır. İbn Abdilber, İbn Vehb - İbn Lehîa - Hâris b. Yezîd - Abdurrahman b. Cübeyr - Yaîş el-Gıfârî senediyle mevsûl olarak rivayet etmiştir. Tahkikçiler seneddeki râvilerin sika olduklarını söylemişlerse de bizzat bu kitabın metninde de pek çok kereler geçtiği üzere İbn Lehîa genellikle muhaddisler arasında zayıf kabul edilen bir ravidir.

Hz. Ömer:
—Adın nedir?
—Cemre,
—Babanın adı nedir?
—Şihâb
—Kimlerdensin?
—Huraka'dan
—Nerede oturuyorsun?
—Harretü'n-nâr'da.
—Evin nerede?
—Zât-ı Lezâ'da.
—Çabuk git, evin yandı.

Adam derhal gitti. Evini aynen Hz. Ömer'in dediği şekilde buldu.[15] (Cemre: Kor; Şihâb: Alev; Huraka: Yakanlar; Harretü'n-Nâr: Ateş ocağı; Zât-ı Lezâ: Ateşli, alevli).

Görüldüğü gibi Hz. Ömer, sözlerden onların ruhlarına ve mânalarına intikal etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Hudeybiye günü Süheyl isminden işlerinin kolaylaşacağı anlamını çıkarmış ve hakîkaten de öyle olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) ümmetine isimlerini güzel koymalarını emretti ve onlara, kıyamet günü bu isimlerle çağrılacaklarını haber verdi. Bunda -Allah daha iyi bilir ya- herkesin huzurunda (kıyamet günü) güzel isim ve o güzel isme uygun vasıfla çağrılmak için isimlerin güzelliğine münasip şekilde güzel davranışlar göstermeye, fiilleri iyileştirmeye bir tenbih vardır.

Hz. Peygamber (s.a.) için O'nun vasfından, mânasıyla uyum içinde bulunan iki isim nasıl türetildi bir düşün! Ahmed ve Muhammed isimleri. Hz. Peygamber (s.a.) kendisinde övülen sıfatların çokluğundan ötürü "Muhammed" ve bu sıfatların başka kimselerin sıfatlarına karşı şeref ve üstünlükleri bulunduğundan ötürü de "Ahmed"dir. İsim, kendisini taşıyanla tıpkı ruhun bedenle irtibatı gibi bir irtibat sağlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) Ebu'l-Hakem b. Hişâm'a, Ebu Cehl (cehaletin babası) künyesini vermiştir ki, bu onun vasıf ve mânasıyla uyum içinde olan bir künyedir. Yaratıkların bu künyeye en müstehak olanı odur. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın Abduluzzâ'ya Ebu Leheb (ateş yalımı babası) künyesini vermesi

15. Mâlik, *Muvatta,* 2/973. Hadis mürseldir. Ebu'l-Kâsım b. Bişrân, *Fevâid*'inde Musa b. Ukbe - Nâfi' - İbn Ömer senediyle mevsûl olarak rivayet etmiştir.

de böyledir. Ebu Leheb'in gideceği yer alev alev yanan, yalımları yükselen ateş olduğu için bu künye ona daha lâyık ve daha muvafık olmuştur. Bu künyeye en müstehak ve yaraşır olan odur.

Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldiğinde şehrin adı Yesrib idi. Bundan başka bir isimle bilinmezdi. Hz. Peygamber (s.a.) bu ismi "Taybe" ismiyle değiştirdi.[16] Tesrîb (kınamak, azarlamak) kökünden gelen yesrib kelimesinin ifade ettiği şey, tîb (hoş, temiz, güzel) kökünden gelen Taybe kelimesinin anlamında var olan şeyle ondan uzaklaşınca bu isme hak kazandı ve bununla güzelliği bir kat daha arttı. Böylece güzelliği, ismi almaya hak kazanmasında etkili oldu ve bu isim güzelliğine güzellik kattı.

Güzel isim, kendisini taşıyanı icabettirdiğinden ve onu yakından istediğinden ötürü Hz. Peygamber (s.a.) bazı Arap kabilelerini Allah'a ve Allah'ın birliği inancına çağırırken onlara: "Ey Benî Abdillah (=Allah kulunun oğulları)! Doğrusu Allah, hem sizin isminizi ve hem de babanızın ismini güzel eylemiş" diye hitap etti. Bak, Hz. Peygamber (s.a.) babalarının isminin güzelliği ve bu isimde daveti gerekli kılan bir anlamın bulunması münasebetiyle onları nasıl Allah'a kulluğa davet etmiştir? Bedir savaşında düello yapan altı kişinin isimlerini düşün: Kader, o gün, isimlerinin hallerine uymasını nasıl icabettirdi? Kâfirler şunlardı: Şeybe, Utbe ve Velid. Üç isim de zayıflık anlamı taşır. Velîd (=yeni doğmuş çocuk) ismi başlangıçtaki zayıflığı, Şeybe (=ihtiyarlık) ismi nihayetteki zayıflığı ifade eder. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Sizi güçsüz olarak yaratan, güçsüzlükten sonra bir kuvvet veren, sonra da kuvvetin ardından bir güçsüzlük ve ihtiyarlık veren Allah'dır."[17] Utbe kelimesi ise, ateb (=aksaklık, noksanlık) kökünden türetilmiştir. Bu adamların isimleri başlarına gelen bir noksanlığı ve kendilerine ulaşan bir güçsüzlüğü göstermektedir. Müslüman-

---

16. Buharî, 29/3; Müslim, 1392. Ebu Humeyd anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) Tebük seferinden dönüp Medine'ye tepeden baktığı vakit: "Bu şehir Tâbe -bir rivayette Taybedir." buyurdu. Müslim'in (1385) Câbir b. Semüre'den rivayet ettiği bir hadiste ise "Allah, Medine'ye Tâbe adını koydu." buyruluyor. Ebu Davud et-Tayâlisî bu hadisi *Müsned*'inde (2/204) Câbir b. Semüre'den "Halk, Medine'ye Yesrib diyordu. Hz. Peygamber (s.a.) ona Tâbe adını koydu." şeklinde rivayet ediyor. Buharî (29/2) ve Müslim'in Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri hadiste Allah Rasûlü (s.a.) buyuruyor ki: "Ben bir şehre (hicret etmekle) emrolundum ki, o şehir diğer şehirleri yer (yani halkı, diğer şehirlerin halkını yener). Oraya Yesrib diyorlar. Oysa o, Medine (şehir, medeniyet merkezi)'dir. Bu şehir körüğün, demirin curufunu giderdiği gibi insanların curufunu sürüp dışarı atar, kötü insanlardan kendisini temizler."
17. Rûm, 30/54.

lardan onların akranları ise Ali, Ubeyde ve Hâris idi. Allah onlardan razı olsun. Üç isim de onların vasıflarına uygun düşmektedir.[18] Bu vasıflar: Üstün gelmek, kulluk ve ziraatçilikten ibaret olan çalışmak. Bu sahabîler kullukları ve âhiret tarlasında çalışmaları sayesinde onlara galip gelmişlerdir.

İsim, kendisini taşıyanı icabettirdiği ve onda tesirli olduğu için Allah katında isimlerin en sevimlisi, Abdullah ve Abdurrahman gibi kendileriyle Allah'ın, vasıfların en sevimlisi ile nitelenmesini gerektiren isimler olmuştur. Kulluğun Allah ve Rahman isimlerine izâfe edilmesi, bu iki isimden başka Kâhir ve Kâdir gibi isimlere izafe edilmesinden (yani Abdullah ve Abdurrahman isimleri Abdülkâhir ve Abdülkâdir isimlerinden) Allah katında daha sevimlidir. Öyleyse Abdurrahman ismi Allah katında Abdülkâdir isminden, Abdullah ismi ise Abdürabbih isminden daha sevimlidir. [Zira kulla Allah arasındaki ilişki hâlis kulluktur; Allah'la kul arasındaki ilişki hâlis rahmettir. Kulun varlığı ve bu varlığının kemâli O'nun rahmetiyle meydana gelmiştir. Allah'ın ona vücut vermesinin gayesi, kulun severek, korkarak, ümit ederek, saygı ve tâzim göstererek yalnızca Allah'a kulluk etmesidir.] Böylece Allah'a kul olur. Allah isminde, O'ndan başkasında bulunması imkânsız olan tanrılık anlamı var olduğu için O'na kulluk etmiştir. Allah'ın rahmeti gazabına galip ve rahmet O'nun katında gazaptan daha sevimli olduğundan ötürü Abdurrahman ismi O'na göre Abdülkâhir isminden daha sevimli olmuştur.

3- Çirkin İsimler:

Her kul irade ile hareket ettiğinden ve azmetme, karar verme iradenin başlangıcı olduğundan, kulun hareket ve kesbi iradesine bağlı bulunduğundan ötürüdür ki, isimlerin en doğrusu Hemmâm ve Hâris isimleridir. Zira bu isimleri taşıyanlar, bunların ifade ettiği anlamın hakikatinden uzaklaşmaz ve ayrılmazlar. [Gerçek hükümranlık yalnız Allah'a ait olduğundan ve O'ndan başka gerçek hükümran bulunmadığından Allah katında en çirkin, en aşağılık ve O'nun en çok gazaba geldiği isim Şâhânşah yani Hükümranlak Hükümranı, Sultanlar Sultanı ismidir. Çünkü böyle bir şey Al-

18. Sebep olarak ileri sürülen bu husus söz götürür. Çünkü müslümanlardan düelloya çıkan üçüncü kişi Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası Hz. Hamza idi. Ubeyde ve Hâris aynı şahıstır. Ubeyde, İbnü'l-Hâris'tir. Maamafih Hamza kelimesi "arslan" anlamındadır.

lah'tan başka hiç kimse için sözkonsu değildir. O'ndan başkasını bu isimle adlandırmak en bâtıl bir husustur. Allah bâtılı sevmez.

Bazı ilim adamları buna Kâdı'l-kudât (= Kâdılar Kadısı) ismini de katmışlar ve demişlerdir ki: Kadılar Kadısı diye yalnız hak hüküm verene denir. O, haklıyı haksızdan ayıranların en hayırlısı demektir. Bir hüküm verdiğinde ona yalnızca "ol" der, o da oluverir.

İğrençlik, çirkinlik ve yalanlık bakımlarından bu ismi Seyyidünnâs (= İnsanların Efendisi) ve Seyidü'l-küll (= Herkesin Efendisi) isimleri izler. Bu yalnız Allah Rasûlüne (s.a.) ait bir özelliktir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "Ben kıyamet günü Âdemoğullarının efendisiyim. Bunda övünç yok" demiştir.[19] Herhangi bir kimsenin O'ndan başkasına "Âdemoğullarının Efendisi" demesi caiz olmadığı gibi, "İnsanların Efendisi" ve "Herkesin Efendisi" demesi de katiyen caiz değildir.

Harb ve Mürre isimlerinin ifade ettikleri anlamlar nefislerin en hoşlanmadığı ve en çirkin gördüğü şeyler oldukları için, isimlerin en çirkini Harb ve Mürre isimleri olmuştur. Hanzale (= Ebu Cehil karpuzu), Hazn ve bunlara benzer isimler de buna kıyas edilir. Bu isimler, kendilerini taşıyanlarda tesir uyandırmaya ne kadar da uygundurlar! Nitekim "Hazn" ismi Saîd b. Müseyyeb ve âilesinde hüzün (yahut sertlik) tesiri yapmıştır.

4- Peygamber İsimleri Almak:

Peygamberler, Âdemoğullarının efendileri, ahlâkları en şerefli ahlâk ve amelleri de en sahih ameller olduğundan ötürü onların isimleri de en şerefli isimlerdir. İşte bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.) ümmetini peygamberlerin isimlerini almaya teşvik etmiştir. Ebu Davud ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde rivayet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "Peygamberlerin isimleriyle adlanın." buyurmuştur.[20] Bunda hiçbir fayda olmasa bile isim, kendisini taşıyanı hatırlatır ve anlamıyla ilgilenmeyi icabettirir ki, bu

19. Buharî, 60/3; Müslim, 194 ve 2278; Ebu Davud, 4673; Tirmizî, 3618; İbn Mâce, 4308; İbn Hibbân, 2127.

20. Ebu Davud, 4950; Nesâî, 6/218, 219; Ahmed, 4/345; Buharî, *el-Edebu'l-Müfred,* 814. Senedi zayıftır. Müslim (2135) Hz. Peygamber'in (s.a.): "Onlar peygamberlerinin ve kendilerinden önceki salihlerin adlarını koyuyorlardı." dediğini rivayet eder. Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*'de (838) Abdullah b. Selâm'ın oğlu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) bana Yusuf adını koydu, beni kucağına oturttu ve başımı sıvazladı." Bu rivayetin senedi sahihtir.

da bir fayda olarak yeterlidir. Mamafih peygamber ismini almak, peygamberlere ait isimlerin korunmasını hatırlanmasını ve unutulmamasını; isimlerinin, onların vasıf ve hallerini hatırlatmalarını sağlar.

5- Yasakladığı Bazı İsimler:

Erkek çocuğa Yesâr, Eflah, Necîh ve Rabâh isimlerini koymayı yasaklaması, hadisde işaret ettiği bir başka anlamdan ötürüdür. Onu da şöyle izah etmiştir: Zira sen bu isimde birini aradığında "Orada mı?" diye sorarsın, "Hayır" cevabını alırsın.[21] Bu ilâve Hz. Peygambr'e (s.a.) ait ifadelerin devamı mı, yoksa araya sokuşturulmuş *(=müdrec)* bir sahabî sözü müdür, işin doğrusunu en iyi Allah bilir. Her ne olursa olsun bu isimler nefislerin hoşlanmayacağı bir uğursuzluk düşüncesi yaratır ki bu düşünce, nefisleri, sadedinde oldukları şeylerden alıkor. Meselâ, bir adama "Yesâr yahut Rabâh yahut da Eflah yanında mı?" diye sorsan, o da "hayır" cevabını verse, hem sen hem de o kimse bundan uğursuzluk çıkarırsınız. Uğursuz sayılan şey özellikle bu düşünceye kapılanların başlarına gelir. Bir şeyi uğursuz sayıp da uğursuz saymış olduğu şeye uğramayan, o şey başına gelmeyen kimse pek nâdirdir. Nitekim bir şiirde denmiştir ki:

تَعَلَّمْ أَنَّهُ لاَطَيْرَ إِلاَّ عَلَى مُتَطَيِّرٍ فَهُوَ الثُّبُورُ

"Bil ki, uğursuzluk ancak uğursuzluğa inanan aleyhine sözkonusudur. İşte helâk odur."

Bu sebeplerden ötürü ümmetine şefkat ve merhameti sonsuz olan şerîat sahibi (Hz. Peygamber'in) hikmeti, hoşlanılmayan bir şey işitmelerini yahut başlarına hoşlanılmayan bir hal gelmesini icabettirecek sebeplerden menetmeyi ve buna sebep olan şeyleri bir kenara bırakıp herhangi bir zarar gelmeksizin maksadı gerçekleştirecek isimlere yönelmeyi gerekli görmüştür. En uygun olan da budur. Mamafih buna, bir de ismin zıddının kişiye takılması, yani en fakir insanlardan olan birine "Yesâr=Bolluk", hiç başarısı olmayan kimseye "Necîh=Başaran" ve ziyankârlardan olan birine "Rabâh=Kâr" adı verilip böylece hem o kişiye ve hem de Allah'a karşı yalancı durumuna düşme hali eklenir. Bir diğer husus, ismi taşıyan kimse-

21. Müslim, 2136.

nin ismin icabını yerine getirip getirmediği araştırılır da, isminin gereğini yerine getirdiği görülmezse; bu, o kişinin kötülenmesine ve ona sövülmesine sebep olur. Nitekim bir şiirde denmiştir ki:

سَمَّوْكَ مِنْ جَهْلِهِم سَدِيداً وَاللّهِ مَافِيكَ مِنْ سَدَادِ
أَنْتَ الَّذِي كَوْنُهُ فَسَاداً فِي عَالَمِ الكَوْنِ وَالفَسَادِ

"Cehâletlerinden sana Sedîd (= Doğru) adını verdiler. Vallâhi, sende hiç doğruluk yok. Sen varlığı fesad olansın, kevn ü fesâd (olma-bozulma) âleminde."

Görüldüğü gibi şâir, bu isimden hareketle ismi taşıyanı kötülemeye yol bulmuştur. Bana ait beyitler:

وَسَمَّيْتُهُ صَالِحاً فَاغْتَدَى بِضِدٍّ اسْمِهِ فِي الوَرَى سَائِراً
وَظَنَّ بِأَنَّ اسْمَهُ سَاتِرٌ لأَوْصَافِهِ فَغَدَا شَاهِراً

"Ona Sâlih adını verdim. İsminin zıddıyla halk arasında döner dolaşır oldu. Sandı ki, ismi, sıfatlarını örtecek. (Kötü) nam yapıp rezil oldu."

Nitekim öyle övgüler vardır ki, kötüleme yerine geçer ve övülen kimsenin değerinin insanların gözünden düşmesine sebep olur. Zira bir kimse kendisinde bulunmayan bir özellikten dolayı övülse, nefisler derhal övüldüğü özelliği o kimsede ararlar ve onda böyle bir özellik var sanırlar. Kişiyi o şekilde bulamayınca kötülemeye dönerler. Ama kişi övülmeden bırakılsa ona böyle bir zarar gelmez. Bu kimsenin hali şuna benzer: Bir kimse kötü valilik yapsa, sonra valilikten azledilse bu kimsenin değeri, vali olmadan önceki değerinden noksanlaşmış olur. İnsanların gönüllerinde de sevgisi valilikten öncesine göre azalır. Bu konuda bir şâir şöyle der:

إِذَا مَا وَصَفْتَ امْرَءاً لِامْرِىءٍ فَلاَ تَغْلُ فِي وَصْفِهِ وَاقْصِدِ
فَإِنَّكَ إِنْ تَغْلُ تَغْلُ الظُّنُونُ فِيهِ إِلَى الأَمَدِ الأَبْعَدِ
فَيَنْقُصُ مِنْ حَيْثُ عَظَّمْتَهُ لِفَضْلِ المَغِيبِ عَنِ المَشْهَدِ

"Bir adamı, birine anlattığın zaman onu tasvirde aşırılık etme, orta yolu tut. Çünkü sen aşırıya kaçarsan, o kimse hakkında zanlar, en uzak

noktaya varır. Görülmeyenin görülene üstünlüğü bulunduğundan, büyülttüğün yerden o kimsenin kadri eksilmiş olur."

Bir diğer husus, ismi taşıyan kimse kendisinin öyle olduğunu sanır ve buna inanır. Böylece nefsini temize çıkarma, onu büyültme ve başkalarından üstün görme hatasına düşer. İşte Hz. Peygamber (s.a.) "Berre" ismini almayı bu nedenden dolayı yasaklamış ve: "Kendinizi temize çıkarmayın. Allah, ihsan ve iyilik sahibi olanlarınızı sizden daha iyi bilir." buyurmuştur.[22]

Buna göre Takî, Müttakî, Mutî', Tâi', Râdî, Muhsin, Muhlis, Münîb, Reşîd ve Sedîd isimlerini koymak da mekruh olur. Kâfirler bu isimleri koyduklarında onlara bu imkânı tanımak, onları bu isimlerden herhangi biriyle çağırmak ve onlardan söz ederken bu isimleri kullanmak caiz olmaz. Allah (c.c.) onlara bu ismi vermekten gazaba gelir.

22. Müslim, 2142 (19); Ebu Davud, 4953.

B) KÜNYELER KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1- Künye Vermesi:

Künye, verildiği şahıs için bir tür hürmet ve övgü ifadesidir. Nitekim şair diyor ki:

أُكْنِيهِ حِينَ أُنَادِيهِ لِأُكْرِمَهُ وَلَا أُلَقِّبُهُ وَالسَّوْءَةُ اللَّقَبُ

"Kendisine seslendiğim vakit saygımdan ötürü künyesini söylerim. Onu lâkabıyla çağırmam. Ayıp ve kötü olan, lâkabdır."

Hz. Peygamber (s.a.) Suheyb'e Ebu Yahya, Hz. Ali'ye (r.a.) -Ebu'l-Hasan künyesi yanısıra- Ebu Türâb künyesini takmıştır. Ebu Türâb, Hz. Ali'nin en sevdiği künyesiydi. Enes b. Mâlik'in kardeşi henüz daha ergenlik çağına girmemiş küçük bir çocuk iken Peygamberimiz (s.a.), ona Ebu Umeyr künyesini takmıştır.

2- Ebu'l-Kâsım Künyesini Yasaklaması:

Çocuğu olana da, olmayana da künye takmak Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti idi. Ebu'l-Kâsım künyesi dışında herhangi bir künyeyi yasakladığı sâbit değildir. Sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.): "İsmimi alın, künyemi almayın" buyurmuştur.(1) Âlimler ihtilâf edip konuda dört görüş ileri sürmüşlerdir:

---

1. Buharî, 61/20, 78/106; Müslim, 2134; Ebu Davud, 4965; Ahmed, 3/248, 260, 270, 277, 312, 392, 395, 455, 457, 470, 478, 491, 499, 519.

Birinci görüş: İster isminden ayrı olarak, ister ismiyle birlikte olsun ve ister sağlığında, ister vefatından sonra olsun herhalükârda Hz. Peygamber'in (s.a.) künyesini almak câiz değildir. Bunların dayanağı bu sahih hadisin umumi ve mutlak ifadesidir. Bu görüşü Beyhakî, Şâfiî'den aktarmıştır. Diyorlar ki: Çünkü yasaklamanın sebebi, bu künye ve ismin ifade ettiği anlamın Hz. Peygamber'e (s.a.) has bir özellik olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.) şu hadisinde buna işaret etmiştir: "Vallahi, ben hiç kimseye veremem ve hiçkimseyi menedemem. Yalnızca ben kâsım'ım (=paylaştırıcıyım). Emrolunduğum yere koyarım."[2] Malumdur ki, bu sıfat O'ndan başkasında kemâl derecesinde bulunmaz.

Bu görüşün sahipleri yeni doğan çocuğa Kâsım ismini koymanın caiz olup olmadığında ihtilâf etmiş; bir grup caiz sayarken, ötekiler yasak saymışlardır. Caiz görenlere nazaran yasağın illeti, sırf kendisine mahsus olan bir künyede Hz. Peygamber'e (s.a.) ortaklık etmemektir ki bu da isimde mevcut değildir. Yasak sayanlara nazaran ise künyenin yasaklanışına sebep olan mânanın misli, burada isimde eşit bir şekilde yahut yasaklanmaya daha elverişli bir biçimde mevcuttur. Bunlar diyorlar ki: Hz. Peygamber'in (s.a.): "Yalnızca ben kâsımım" sözünde, bu ayrıcalığa (özelliğin yalnız O'na mahsus olmasına) bir dikkat çekme sözkonusudur.

İkinci görüş: Yasaklama, yalnızca isim ve künyesini birlikte alma için sözkonusudur. Birini, diğerinden ayrı olarak almada bir sakınca yoktur. Ebu Davud, *Sünen*'inde "Bu İkisi Birlikte Alınamaz Görüşünde Olanlar Bâbı" diye bir bölüm açıp Ebu'z-Zübeyr'in Câbir'den rivayet ettiği şu hadisi kaydeder: Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "İsmimi alan, künyemi almasın. Künyemi alan da ismimi almasın."[3] Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiş ve: "Bu hadis hasen-garîbtir" demiştir. Yine Tirmizî hadisi Muhammed b. Aclân -babası Aclân- Ebu Hureyre senediyle de rivayet etmiş ve: "Bu hadis hasen-sahihtir" demiştir. Bu hadisin metni şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.), kendisinin ismi ve künyesini herhangi bir kimsenin birlikte almasını, Muhammed Ebu'l-Kâsım ismini koymasını yasakladı."[4] Bu görüşün sahipleri diyorlar ki: Bu hadis, Sahihayn'daki Hz. Peygambe-

---

2. Buharî 57/7; Müslim, 2133; Ebu Davud, 2949; Ahmed, 2/314.
3. Ebu Davud, 4966; Tirmizî, 4845. Senedde Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'nin tedlîsi vardır. Ancak Tirmizî'nin rivayet ettiği sonraki Ebu Hureyre hadisi buna şahidlik eder ve bu şahit hadisle kuvvet bulmuş olur. Bundan dolayı Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" demiştir.
4. Tirmizî, 2843.

rin (s.a.) künyesini almayı yasaklayan hadisi takyîd ve tefsir etmektedir. Zira isim ve künyesi birlikte alındığı vakit isim ve künyedeki ayrıcalıkta Hz. Peygamber'e (s.a.) ortak olunmaktadır. Biri diğerinden ayrı olarak alındığında bu ayrıcalık ortadan kalkmaktadır.

Üçüncü görüş: İsim ve künyesini birlikte almak câizdir. Bu görüş Mâlik'den rivayet edilmiştir. Bu görüşün sahipleri, Ebu Davud ve Tirmizî'nin Muhammed b. Hanefiyye aracılığıyla Hz. Ali'den (r.a.) rivayet ettikleri şu hadistir: Hz. Ali diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Senden sonra benim bir çocuğum olursa ona senin ismini koyup, künyeni vereyim mi?" diye sordum. "Evet" cevabını verdi. Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir" diyor.[5]

Sünen-i Ebu Davud'daki bir rivayete göre Hz. Âişe anlatıyor: Bir kadın, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bir erkek çocuk dünyaya getirdim. Ona Muhammed ismini koydum ve Ebu'l-Kâsım künyesini verdim. Bana, senin, bunu hoşgörmediğini söylediler." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Benim ismimi helâl, künyemi haram kılan nedir?" yahut "Benim künyemi haram, ismimi helâl kılan nedir?" buyurdu.[6]

Bunlar diyorlar ki: Yasaklayıcı hadisler bir iki hadisle neshedilmişlerdir.

Dördüncü görüş: Ebu'l-Kâsım künyesini almak Hz. Peygamber'in (s.a.) sağlığında yasak idi. O'nun vefatından sonra caizdir. Bu görüşün sahipleri diyorlar ki: Yasaklama sebebi ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) sağlığına özgü bir şeydir. Zira *Sahih*'de Enes'ten gelen bir rivayette deniyor ki; Bir adam Bakî mezarlığında, "Ey Ebu'l-Kâsım!" diye seslendi. Allah Rasûlü (s.a.), ona baktı. Adam: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben seni kasdetmedim. Filânı çağırdım." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "İsmimi alın, künyemi almayın." buyurdu.[7] Hz. Ali hadisinde de buna işaret vardır. Hz. Ali: "Senden sonra benim bir çocuğum olursa..." diye sormuş; Hz. Peygamber (s.a.) hayatta iken dünyaya gelecek çocuğuna verip veremeyeceğini sormamıştır. Ancak bu hadiste Hz. Ali (r.a.): "Bu benim için bir ruhsattı." demiştir. Sözüne değer verilmez biri ayrıbaş çekip Hz. Peygam-

---

5. Ebu Davud, 4967; Tirmizî, 2846. Senedi sahihtir.
6. Ebu Davud, 4968. Senedi zayıftır.
7. Buharî, 61/20; Müslim, 2131; Ahmed, 3/114, 121, 189; Tirmizî, 2844.

ber'in (s.a.) künyesini almanın yasaklığına kıyas ederek O'nun ismini koymanın da yasak olduğunu söylemiştir. Doğrusu Hz. Peygamber'in (s.a.) ismini almak caiz, künyesini almak ise yasaktır. Sağlığında yasak daha şiddetli idi. İsim ve künyesini birlikte almak yasaktır. Hz. Âişe hadisi garîbtir; böyle bir hadisle sahih hadise karşı konulmaz. Hz. Ali (r.a.) hadisinin sahihliği söz götütür. Tirmizî'de, hadisi sahih sayma konusunda biraz gevşeklik (=tesâhül) vardır. Oysa Hz. Ali "Bu benim için bir ruhsattı" demiştir. Bu söz de ondan başkaları için yasağın devam ettiğini gösterir. En iyi bilen Allah'tır.

3- Ebu İsa Künyesini Almak:

Selef ve haleften bir grup âlim Ebu İsa künyesini almayı mekruh saymış, başkaları ise caiz görmüşlerdir. Ebu Davud'un Zeyd b. Eslem'den rivayetine göre Ömer İbnü'l-Hattâb'ın Ebu İsa künyeli bir oğlu vardı. Mugîre b. Şu'be de Ebu İsa künyesini aldı. Hz. Ömer ona: "Ebu Abdillah künyesini taşıman yetmez miydi?" dedi. O da: "Bana künyemi Allah Rasûlü verdi" dedi. Hz. Ömer: "Allah Rasûlü'nün gelmiş ve gelecek bütün günahları bağışlandı. Bizim emsâllerimiz sayıca azaldı, bize de ne olacağını bilmiyoruz." dedi. Bunun üzerine Mugîre b. Şu'be ölümüne kadar Ebu Abdillah künyesini taşıdı.(9)

Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye Ümmü Abdillah künyesini vermiştir.(10) Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarının Ümmü Habibe ve Ümmü Seleme gibi künyeleri vardı.

4- Üzüme Kerm Demek:

Allah Rasûlü (s.a.) üzüme "kerm" denmesini yasakladı ve "Kerm, mü'minin kalbidir" buyurdu.(11) Zira bu kelime, adı olduğu şeyde hayır ve faydanın çokluğunu gösterir. Buna lâyık olan ise üzüm asması değil, mü'minin kalbidir. Ancak burada neyin kastedildiği hususunda iki ihtimal sözkonusudur: 1- Bu ismi üzüm asmasına tahsis etmek yasaktır; mü'minin

---

8. Bu hadis sahihtir. Râvileri sikadır, Sahih(-i Buharî) râvîleridir. Hadisde bir illet yoktur.
9. Ebu Davud, 4963. Senedi hasendir.
10. Ebu Davud, 4970. Senedi sahihtir.
11. Buharî, 78/101; Müslim, 2247; Ebu Davud, 4974; Ahmed, 2/239, 259, 272, 316, 464, 474, 509.

kalbi bu ismi almaya asmadan daha lâyıktır. Şu halde üzüm asmasına "kerm" demek memnû değildir. Hz. Peygamberin (s.a.) "miskin, rakûb ve müflis" kelimeleri hakkındaki sözlerinde olduğu gibi.[12] 2- Üzümden, haram olan şarap yapılırken ona bu ismi verme, haram olan bu pis içeceğin aslının kerem, hayır ve fayda ile nitelenmesi anlamına gelir. Bu ise Allah'ın haram saydığını medhetmeye ve nefisleri ona tahrik etmeye bir vesiledir. İşte hadiste bu iki ihtimal sözkonusudur. Allah, Peygamberinin (s.a.) ne kasdettiğini daha iyi bilir. En iyisi üzüm asmasına kerm dememelidir.

5- Yatsı Namazının İsmi:

Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "Bedevîler, (yatsı) namazının ismi konusunda size baskın gelmesinler. Dikkat edin, bu namazın ismi ışâ'-dır. Onlar ise ateme diyorlar."[13] Sahih bir hadisde ise: "İnsanlar ateme

---

12. Miskin hadisi (Buharî, 24/53, 65/48; Müslim, zekât, 101, 102): Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Miskin, insanların etrafında dolaşan ve kendisini bir-iki lokmanın, bir-iki hurmanın çevirdiği kimse değildir. Gerçek miskin ihtiyacını görecek kadar mal bulamayan ve bu hali farkedilmediğinden dolayı kendisine sadaka verilmeyen, kalkıp insanlardan da dilenmeyen kimsedir." Müflis hadisi (Müslim, 2581): Hz. Peygamber (s.a.) ashabına sordu: "Müflis kimdir, bilir misiniz?" Onlar da: "Biz müflis diye parası ve malı olmayana deriz" cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Ümmetimden müflis olan kimse kıyamet günü namaz, oruç ve zekatla gelir. Gelir ama şuna sövmüş, buna iftira atmış, şunun malını yemiş, bunun kanını akıtmış, ötekini dövmüş olarak. Buna onun sevaplarından verilir, şuna onun sevaplarından verilir. Şayet yaptıklarını karşılamadan sevabı tükenirse kendilerine haksızlık yaptığı kimselerin günahlarından alınır, ona yüklenir. Sonra da o kimse cehenneme atılır." Rakûb hadîsi (Müslim, 2608): Allah Rasûlü (s.a.)): "Siz kimi rakûb sayarsınız?" diye ashabına sordu. "Çocuğu olmayan (bu yüzden de çocuk bekleyen) kimseyi" diye cevapladılar. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "O kimse rakûb değildir. Rakûb, çocuklarından hiçbirini kendisinden önce (Ahirete) yolcu etmeyendir." Yani sağlığında çocuklarından hiçbiri ölmeyen, bu yüzden de musibet sevabı ve bu musibete katlanma sevabı elde etmeyen, kendisinden önce Ahirete gönderdiği bir azığı, verdiği bir ödüncü bulunmayan kimse demektir.
13. Buharî, 8/20; Ahmed, 5/55. Buradaki metin şöyledir: "Bedevîler, akşam namazının ismi konusunda size baskın gelmesinler. Bedevîler bu namaza işâ diyorlar." Müslim (644), Nesâî (1/270) ve İbn Mâce (704) Şu metinle rivayet ederler: "Bedevîler - çöl arapları - (yatsı) namazının ismi konusunda size baskın gelmesinler. Dikkat edin, bu namazın adı, ışâdır. Onlar develeri yatsı vakti sağdıklarından (ateme diyorlar)." Yani Bedevîler yatsı namazına ateme diyorlar. Çünkü develerini yatsı vakti sağıyorlar. (Ateme kelimesi Arapça'da deveyi yatsı vakti sağmak anlamına gelir). Bu namazın ismi Kur'ân-ı Kerim'de "ışâ" şeklinde geçiyor. Bu yüzden bu namaza ışâ demelisiniz.

(=yatsı) ile sabah namazlarındaki sevabı bilselerdi, (cemaatle kılmak için) emekleye emekleye bu namazlara gelirlerdi." buyurmuştur.[14] Âlimlerden kimileri bu hadis yasağı neshedicidir diyor, kimileri ise aksini savunuyor. Her iki görüş de doğru değildir. Çünkü (hadislerin söylendiği) tarihi bilmek imkânsızdır. Hadisler arasında da bir çelişki yoktur. Zira Hz. Peygamber (s.a.), ateme isminin kullanımını tamamen yasaklamış değildir. Yalnızca Allah'ın, kitabında bu namazı kendisiyle adlandırdığı isim olan ışâ isminin terkedilip ateme isminin buna baskın gelmesini yasaklamıştır. Bu namaza ışâ adı verilip zaman zaman da ateme denmesinin bir sakıncası yoktur. En iyi bilen Allah'tır. Bu davranışıyla Hz. Peygamber (s.a.), Allah'ın ibadetlere verdiği isimleri muhafaza edip böylece sonra gelen nesillerin, nasların lâfızlarını terketme ve bunlara sonradan çıkan ıstılahları tercih etmede yaptıkları gibi -ki bu sebeple ne cehaletler, ne bozukluklar ortaya çıkmıştır, hesabını Allah bilir!- Allah'ın koyduğu bu isimlerin terkedilip başka isimlerin onlara tercih edilmemesini sağlamak istemiştir. Buna benzer bir muhafazası da Allah'ın öne aldığını öne alma, arkaya bıraktığını arkaya bırakma konusunda yapmış olduğu muhafazasıdır. Nitekim (Safa-Merve arasında sa'y yaparken bu tepelerden ilk zikredileni olduğu için) Safa tepesinden başlamış ve: "Allah'ın başladığından başlarım." buyurmuştur.[15] Kurban bayramında önce namazı kıldırdı, ondan sonra kurbanını kesti ve: "Namazdan önce kurbanını kesenin kurbanı kabul edilmez" diye haber verdi. O'nun böyle yapması, Kevser sûresinde Allah'ın; "Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" âyetinde[16] ilk zikrettiği şeyi önce yapmış olmak içindir. Yine Allah'ın öne aldığını önce, sonraya bıraktığını sonra ve ortada zikrettiğini ortada yapmış olmak için abdest alırken Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de zikretiği sırayı takip eder: Önce yüzünü, sonra (kollarla birlikte) ellerini yıkar; sonra başını mesheder ve sonra da ayaklarını yıkardı. Şu âyette Allah'ın önce zikrettiğini önce yapmak için fıtır sadakasını

---

14. Buharî, 9/9, 52/31; Müslim, 437; Mâlik, *Muvatta;* 1/131; Nesâî, 1/269; Ahmed, 2/278, 303, 375, 533. Hadisin tamamı şöyledir: "İnsanlar ezan okuma ve birinci safta ne sevaplar olduğunu bilseler de kura çekmekten başka yol bulamasalar muhakkak kura çekerlerdi. Namaza erken gitmenin sevabını bilselerdi birbirleriyle yarış ederlerdi. Yatsı (=ateme) ve sabah namazlarındaki sevabı bilselerdi emekleye emekleye bunlara gelirlerdi."
15. Müslim, 1218; Mâlik, *Muvatta;* 1/372; Tirmizî, 862; Ebu Davud, 1905; Nesâî, 5/239; İbn Mâce, 3074. Ayrıca Nesâî (5/236), Dârakutnî (s. 270) ve Beyhakî (5/94) "başlayın" şeklinde emir kipi ile rivayet etmişlerdir.
16. Kevser, 108/2.

bayram namazından önce vermiştir: "Arınmış olan (yahut zekât veren) ve Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa erecektir."[17] Bunun örnekleri çoktur.

17. A'lâ, 87/14-15.

İKİNCİ BÖLÜM

DİLİ KORUMA

DİLİ KORUMA VE SÖZLERİ SEÇMEDEKİ TUTUMLARI

1- Sözleri Seçmesi:

Hz. Peygamber (s.a.), konuşmasında ümmeti için sözlerin en iyisini, en güzelini ve en incesini seçerdi. Çirkin, kaba ve yüz kızartıcı biçimde konuşanların sözlerine hiç benzemeyen sözler kullanırdı. Çirkin ve yüz kızartıcı tarzda, bağırarak ve sert bir şekilde konuşmazdı.

Koruma altına alınmış değerli bir sözün lâyık olmayan kimseler hakkında kullanılmasından hoşlanmazdı. Yine lâyık olmayanlar hakkında çirkin ve yerici sözler kullanılmasını sevmezdi.

Sözkonusu birinci kısıma dair örnekler: Bir münafığa "Efendimiz" denilmesini yasaklayarak "O sizin efendiniz olursa, aziz ve celil olan Rabbinizi kızdırmış olursunuz."[1] buyurmuştur. Üzümün, "kerm"; Ebu Cehil'in Ebu'l-Hakem diye adlandırılmasını da yasaklamıştır. Aynı şekilde Ebu'l-Hakem adlı sahabînin ismini Ebu Şurayh diye değiştirmiş ve "Şüphesiz ki hakem Allah'tır ve hâkimiyet O'na aittir."[2] demiştir.

Ayrıca kölenin efendisine veya hanımefendisine "Rabbim", efendinin kölesine "Kulum" demesini yasaklamıştır. Ancak efendi "Oğlum, kızım",

---

1. Ebu Davud, 4977; Ahmed, *Müsned*, 5/346, 347; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 760; Büreyde el-Eslemî'den. Senedi sahihtir.
2. Ebu Davud, 4955; Nesâî, 8/226, 227. Senedi sahihtir.

köle de "Efendim, hanımefendim" diyebilir.[3] Tabip olduğunu söyleyen birisine "Sen refiksin, o kadının tabibi yaratanıdır." demiştir.[4] Cahil kimseler, tabiata dair az bir ilme sahip olan kâfiri, halkın en sefihi (cahili) olduğu halde, hakîm (hikmet sahibi, filozof) diye adlandırırlar.

Yine, "Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse hidayete ermiştir; kim de onlara isyan ederse sapıtmıştır." diyen hatibe "Sen ne kötü hatipsin!" demiştir.[5]

"Allah ve falan kişi dilerse, demeyin; ama Allah dilerse, sonra falan kişi dilerse, deyin."[6] sözü de bunlardandır. Adamın birisi kendisine: "Allah ve sen dilersen" dediğinde, Hz. Peygamber (s.a.): "Sen beni Allah'a denk mi tutuyorsun?! Sadece Allah dilerse, desene!"[7] buyurmuştur.

Şirkten sakınmayan kimsenin şu sözleri de yine yukarıdaki gibi yasaklanan şirk koşma anlamına gelir: "Ben Allah'la ve seninleyim. Bana Allah ve sen yetersin; Allah'tan ve senden başka kimsem yok; Allah'a ve sana güveniyorum; Bu Allah'tan ve sendendir; Gökde Allah benim için, yeryüzünde sen; Allah'a ve senin hayatına yemin olsun..." gibi söyleyenin yaratılanı, Yaratan'a ortak koştuğu benzer sözler. Bütün bunlar "Allah ve sen dilersen" sözünden çok daha çirkin ve yasak sözlerdir.

"Önce Allah'la, sonra seninleyim; Allah diler, sonra da sen dilersen" denilmesine gelince, bunda bir sakınca yoktur. Nitekim üç kişinin başından geçenlerin anlatıldığı hadiste geçen şu söz gibi: "Bugün evvel Allah, sonra senden başka beni (evime) ulaştıracak yoktur."[8] Yine: "Allah di-

---

3. Müslim, 2249; Ebu Davud, 4975; Ahmed, *Müsned,* 2/444, 496; Ebu Hureyre'den. Buharî, (49/17) yine Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet etmektedir: "Sizden birisi (kölesine): Rabbini doyur, rabbine abdest aldır, rabbine su ver! diye hitap etmesin. Köle de: Efendim, velinimetim, desin. Yine sizin biriniz (kölesine): Kulum, cariyem! diye hitap etmesin. Fakat, yiğitim, kızım, oğlum! diye seslensin."
4. Ebu Davud, 4207; Ahmed, *Müsned,* 4/163; Ebu Remse'den. Senedi sahihtir.
5. Müslim, 870; Ebu Davud, 1099, Ahmed, *Müsned,* 4/256, 379; Adiy b. Hâtim'den. Hadisin devamı şöyledir: "Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse, de!" Aralarında bir eşitlik ifade ettiğinden dolayı bu iki ismin bir zamirde bir araya getirilmesinden hoşlanmamıştı.
6. Ebu Davud, 4980; Ahmed, *Müsned,* 5/384, 394, 398; Huzeyfe'den (r.a.). Senedi sahihtir.
7. Ahmed, *Müsned,* 1/214, 224, 283, 347; İbn Abbas'tan: "Beni Allah'a denk mi tutuyorsun?" şeklinde, sahih senedle rivayet edilmiştir.
8. Buharî, 83/8; Müslim, 2964; Bu kısım, İsrailoğullarından olan, biri abraş, biri kel, biri de kör üç kişinin Allah Teâlâ tarafından imtihan edilmelerini anlatan uzun bir hadisten alınmıştır. Bk. *Tecrid Tercemesi,* 9/195-198.

lerse sonra falan dilerse'' denilmesine izin verilen yukarıda geçen hadis gibi.

2- Zamana Sövmenin Yasaklanması:

Lâyık olmayanlara yerici, kınayıcı sözler söylenmesiyle ilgili ikinci kısma gelince; Hz. Peygamber'in (s.a.) zamana (=dehr'e) küfretmeyi yasaklaması buna örnektir. Nitekim O şöyle buyurmuştur: "Allah, zamandır." Bir başka hadiste de: "Aziz ve celil olan Allah buyurur ki: Âdemoğlu Bana eziyet eder, çünkü zamana küfreder. Ben zamanım; zaman Benim elimdedir, geceyi ve gündüzü yönetip döndürürüm."[9] buyurmuştur. Bir başka hadiste ise: "Sizden biri 'Vay zamanın musibetine!' demesin."[10] buyurmuştur.

Bunda üç büyük fesad vardır:

İlki; bu, sövülmeyecek birşeye sövmektir. Çünkü zaman Allah'ın yaratıklarından olup dizginlenmiş, O'nun emrine boyun eğmiş ve güdümüne girmiş bir yaratıktır. Belki zamana küfreden küfredilmeye ve yerilip kötülenmeye daha müstahaktır.

İkincisi; zamana küfretmek şirk ihtiva eder. Çünkü söven, ancak zamanın kendisine fayda ve zarar verdiğini sandığı için küfretmiştir. Bununla beraber o, zararı hak etmemiş olana zarar vermiş, iyiliği hak etmemiş olana iyilik etmiş, yüceliğe ve ululuğa lâyık olmayanı yüceltmiş, mahrumiyete lâyık olmayanı mahrum etmiş olmakla zalimlik yapmıştır. Kendisine sövenlere göre zaman, zalimlerin zalimidir. Bu hain zalimlerin zamana sövme konusundaki şiirleri gerçekten çoktur. Yine cahillerden birçoğu zamana lânet ve kötülük yağdırır.

Üçüncüsü; onların sövmesi ancak, bu fiilleri, yapanadır ki, şayet bu fiiller konusunda hak onların heva ve heveslerine uymuş olsa göklerin ve yerin dengesi bozulur, mahvolur giderler. Arzu ve istekleri gerçekleştiğinde

---

9. Buharî, 97/35; Müslim, 2246; Ebu Davud, 5274; Ahmed, *Müsned,* 2/238, 272. Hattabî der ki: Hadisin anlamı: Ben dehr'in sahibiyim ve dehr'e nisbet ettikleri işlerin yöneticisi ve yönlendiricisiyim. Kim ki dehre bu işlerin faili olmasından dolayı söverse, o işlerin gerçek fâili olan Rabbine sövmüş olur. Dehr, ancak işlerin meydana geldikleri yerler için zarf kılınmış zaman'dan ibârettir.
10. Buharî, 78/101; Müslim, 2246; *Muvatta,* 2/984; Ahmed, *Müsned,* 2/259, 272, 275, 318.

ise zamana hamdedip övgüler yağdırırlar. Gerçekte zamanın yüce Rabbi veren, engelleyen, alçaltan, yücelten aziz ve zelil kılan Allah'tır. Zamanın olayda herhangi bir payı yoktur. Zamana sövmeleri aziz ve celil olan Allah'a sövmek demektir. Bundan dolayı Allah'a eziyet verir. Nitekim Sahihayn'da Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ buyurur ki: Âdemoğlu zamana sövmekle Bana eziyet eder. Halbuki zaman Benim."

Böylece zamana söven için şu iki şeyden birisi kaçınılmazdır: Ya Allah'a sövmüştür, ya da O'na şirk koşmuştur. Şöyle ki, zaman'ın, Allah Teâlâ ile beraber işin faili olduğuna inandığında şirk koşmuş olur; işin failinin sadece Allah Teâlâ olduğuna inanarak sövdüğünde de, işi yapana sövmüş olur ki (işin faili Allah olduğu için) Allah'a sövmüştür.

Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadisi de bana işaret eder: "Sizden birisi 'Lânet olası şeytan' (veya geberesice şeytan) demesin. Çünkü şeytan bunun üzerine ev gibi oluncaya kadar büyüklenir ve 'kuvvetimle onu altettim' der. Bunun yerine 'Bismillah!' desin, o zaman sinek gibi oluncaya kadar küçülür."[11]

Bir başka hadiste ise: "Kul, şeytana lânet ettiğinde şeytan: 'Sen lânetlenmiş birisine lânet ettin' der."[12] buyurulmaktadır.

Yine, "Allah şeytanı kahretsin", "Allah şeytanı hayırdan uzak etsin" diyenin sözü de böyledir. Bu tür sözlerin hepsi de şeytanı sevindirir ve: "Âdemoğlu kendi gücümle buna nail olduğumu bildi" der. Bu, şeytanın iğvasına yardımcı olacak şeylerdendir. Söyleyene de fayda vermez. Hz. Peygamber (s.a.), kendisine şeytandan bir vesvese bulaşan kimseye çıkış yolu olarak Allah Teâlâ'yı zikretmesini ve Allah'ın adını anıp ondan Allah'a sığınmasını göstermiştir. Çünkü kendisi için en yararlı olan, şeytanı ise en çok kızdıran budur.

3- Kaçınılması Gereken Sözler:

Hz. Peygamber (s.a.), kişinin "Habuset nefsî = İğrendim" demesini yasaklamış ve "Lekıset nefsî = Midem bulandı" demesini tavsiye etmiştir.[13]

---

11. Ebu Davud, 4982; Ahmed, *Müsned,* 5/59, 71, 365. Senedi sahihtir.
12. Bu hadisi bulamadık.
13. Buharî, 78/100; Müslim, 2251; Ebu Davud, 4989; Ahmed, *Müsned,* 6/51, 66, 209,

Her ikisinin anlamı da birdir. Yani, midem karıştı ve tabiatı bozuldu, demektir. Rasûlullah (s.a.) "iğrenç, pis" sözü çirkinlik ve kötülük taşıdığı için sahabenin bu kelimeyi söylemesinden hoşlanmadı ve güzel olanı kullanmayı, çirkin olandan uzaklaşmayı, hoş olmayan sözün ondan daha iyisiyle değiştirilmesini tavsiye etti.

Birşeyi kaçırdıktan sonra, "Keşke şöyle şöyle yapsaydım" diyen kişinin böyle söylemesini yasaklamış; "Keşke sözü, şeytanın ameline yol açar" buyurmuş ve bu sözü söyleyene ondan daha faydalısını götermiştir. Bu da şöyle demesidir: "Allah takdir etti, O dilediğini yapar."[14] Çünkü kişinin "Şöyle şöyle yapmış olsaydım fırsatı kaçırmazdım" veya "bu duruma düşmezdim" sözü, elbette söyleyene yarar sağlamayacak bir sözdür. Zira kaçırdığını geri getiremez ve "keşke" demekle, tökezlemesini karşılayamaz. "Keşke" sözünde iş, kendisinin takdir ettiği gibi olsaydı, Allah'ın hükmettiği, takdir buyurduğu ve dilediği gibi olmazdı, iddiası vardır. Zira vuku bulup (gerçekleşip) da aksini temenni ettiği şey, ancak Allah'ın hükmü, takdiri ve dilemesi ile vuku bulmuştur. "Keşke şöyle yapsaydım, gerçekleşenlerin aksi olurdu" dediği ise muhaldir. Çünkü takdir edilmiş, hükmü verilmiş şeylerin aksinin olması muhaldir. O halde bu kişinin sözü; yalan, cehalet ve imkânsızlık ihtiva eder. Kaderi yalanlamaktan kurtulsa, "Keşki şöyle yapsaydım, Allah'ın benim için takdir ettiğini savuştururdum" sözüyle kadere karşı çıkmaktan kurtulamaz.

Denilirse ki: Bu sözde kaderi reddetmek veya inkâr etme yoktur. Çünkü temenni ettiği sebepler de aynı şekilde kaderdendir. Yani o kişi: "Bu kaderden haberim olsaydı bu takdirde bu kaderden ötürü o kader benden savuşturulmamış olurdu." demiş oluyor. Zira, kaderlerin bazısı bazısıyla savuşturulur. Nitekim, hastalığın kaderi ilaçla, günahların kaderi tevbeyle, (saldıran) düşmanın kaderi cihadla savuşturulmaktadır. Her ikisi de kaderdendir.

Buna şöyle cevap verilir: Bu doğrudur. Fakat bu, hoşlanılmayan ka-

---

231, 281. Hepsi de Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir. Aynı konuda, Sehl b. Huneyf'ten de hadis rivayet olunmuştur.

14. Müslim, 2664; İbn Mâce, 79; Ahmed, *Müsned*, 2/366, 370. Ebu Hureyre anlatıyor: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: Güçlü mü'min zayıf mü'minden daha hayırlı ve Allah katında daha sevimlidir. Bütün hayırlarda, sana yararı dokunan şeye karşı hırslı ol, Allah'tan yardım dile, âcizlik gösterme. Başına bir felâket geldiğinde "keşke şöyle yapsaydım, böyle böyle olurdu" deme. Fakat "Allah'ın takdiri, O, ne dilerse yapar" de! Zira "Keşke" sözü şeytanın ameline yol açar.

derin gerçekleşmesinden önce fayda verir. Gerçekleştiğinde ise savuşturmanın yolu yoktur. Bunu bir başka kaderle savuşturmaya ya da hafifletmeye yol olsa, o yol "keşke şöyle yapsaydım" demesinden daha iyidir. Bu durumda görevi, fiilini vuku bulanın etkisini savuşturacağı veya hafifleteceği bir yolla karşılaması, vuku bulması ümit edilmeyen şeyi temenni etmemesidir. Çünkü bu temenni tam bir âcizliktir. Allah Teâlâ âcizliği kınar ve keys'i sever ve emreder. Keys, Allah Teâlâ'nın dünya ve ahirette kula yararlı müsebbebleri (sebebin neticesi olan şeyleri) bağladığı sebeplere sarılmaktır. İşte bu, hayırlı amellere yol açar. Âcizlik ise şeytanın amellerine yol açar. Kul, kendisine faydalı şeylerden âciz olduğunda ve "şöyle şöyle olsaydı" ve "keşke şöyle yapsaydım" sözüyle asılsız emellere, hülyalara daldığında kendisini şeytanın ameline götüren bir yol açılır. Bunun kapısı da âcizlik ve tembelliktir. Bundan ötürü Hz. Peygamber (s.a.) her ikisinden de Allah'a sığınmıştır. İşte bu ikisi bütün şerlerin anahtarıdır. Endişe, hüzün, korkaklık, cimrilik, borca aldırış etmemek ve adamların (kendisine) baskın gelmesi, onları gözünde büyütmesi gibi kötü huyların tamamının kaynağı âcizlik ve tembelliktir. Adresleri de "keşke"dir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.): "Keşke sözü şeytanın ameline yol açar." buyurmuştur. Temenni eden, insanların en âcizlerinden ve iflas etmişlerdendir. Çünkü temenni müflislerin sermayesi, âcizlik de her kötülüğün anahtarıdır.

Bütün isyanların, günahların temeli âcizliktir. Çünkü kul, hayırlı amellere ve ibadetlere götüren sebeblerden ve kendisini günahlardan uzaklaştıran, günahlarla kendisi arasına giren sebeplerden âciz olur; bu yüzden günaha düşer. Bu hadis-i şerif Hz. Peyamber'in (s.a.) istiâzesinde (Allah'a sığınmasında) şerrin köklerini ve dallarını, başlangıç ve neticelerini, yollarını ve kaynaklarını toplamış, bir araya getirmiştir. O, sekiz hasleti kapsamaktadır. Herbir haslet de birbirinin benzeri ve yakınıdır. Hz. Peygamber (s.a.): "Ya Rabbi, endişe ve hüzünden Sana sığınırım."[15] buyurmuştur. Endişe ve hüzün kardeştirler. Kalbe hoş gelmeyen şey, sebebi itibariyle iki kısma ayrılır: Sebebi ya geçmişte meydana gelmiş bir iştir -ki hüznü doğuran budur-, ya da gerçekleşmesi beklenen bir iştir -ki bu da endişe doğurur-; her ikisi de âcizliktendir. Çünkü geçmiş olan bir şey hüzünle savuşturulamaz; aksine rıza, hamd, sabır, kadere iman ve kulun "Allah'ın takdiri!

15. Buharî, 80/36; Tirmizî, 3480; Nesâî, 8/257, 258; Ahmed, *Müsned,* 3/122, 259, 220, 226, 240; Ebu Davud, 1555. Dua metnini tamamı şöyledir: "Allah'ım! Endişe ve hüzünden, âcizlik ve tembellikten, cimrilik ve korkaklıktan; borç yükünden ve insanların galebesinden Sana sığınırım."

O dilediğini yapar." sözüyle savuşturulabilir. Gelecekte olan şey de aynı şekilde endişeyle savuşturulamaz. Aksine, ya onun savuşturulmasına bir çare vardır ve ondan âciz değildir; ya da savuşturulmasına bir çare yoktur, sabırsızlık göstermez; gereklerini kuşanır, tedbirlerini alır, lâyık olan hazırlıkları yapar; tevhid, tevekkül, Allah Teâlâ önüne kendini bırakmak, herşeyde O'na teslim olup Rab olarak O'ndan razı olmak gibi sağlam bir kalkanla savunma durumu alır; sevmedikleri dışında kalan sadece sevdiği konularda Rabbinden razı olursa -böyle yaptığında- Rabbinden mutlak surette razı olmamıştır, Rabbi de ondan kul olarak mutlak surette razı olmaz. Endişe ve hüzün kula elbette fayda vermez. Bilâkis zararları faydalarından daha çoktur. Her ikisi de azmi zayıflatır, kalbe çöküntü verir, kendisine faydalı olan hususta kulun çalışmasının önüne geçer, ilerlemesini engeller veya geri döndürür veya alıkor ve durdurur; ya da her gördüğünde kendisine ulaşmak için çabaladığı ve yürümesini hızlandırdığı hedefi kulun gözlerinden perdeler, kapatırlar. Endişe ve hüzün, hayat yolcusunun sırtında ağır birer yüktür. Fakat endişe ve hüzün, kişiyi dünya ve ahirette kendisine zarar verecek şehvet ve arzularından alıkorsa bu bakımdan da ondan yarar görür. İşte Aziz ve Hakim olan Allah'ın hikmetlerindendir ki; bu iki askeri,[1] O'ndan yüz çeviren; O'nun muhabbetinden, korkusundan, ümidinden, O'na tevbe ve tevekkül etmekten, O'nunla yakınlık ve dostluk kurmaktan, O'na sığınmaktan ve O'nunla hemdem olmaktan uzak gönüllere musallat kılmıştır ki, böylece endişeler, gamlar, hüzünler ve kalbî elemlerle mübtela kılmak suretiyle kalbleri, onlara ait günahlardan ve alçaltıcı şehvetlerden uzaklaştırsın. Böyle gönüller, bu dünyada cehennem gibi bir hapistedirler. Bunlarla hayır murad olunsa bile bu gönüllerin nasipleri yine ahiretlerinde cehennem hapishanesidir. Tevhid fezasına çıkmasına, Allah'a yönelmesine, O'nunla hemdem olmasına ve kalbindeki düşünce ve vesveselerin emeklemesi yerine O'nun sevgisini koymasına kadar bu hapishanede kalır. Bu hapishaneden kurtulabilmesi için Allah'ın zikri, sevgisi, korkusu, ümidi, O'nunla sevinme ve O'nunla neşelenme, gönlünü öyle kaplamış ve orada öyle hâkim olmuş olmalı ki, bunları ne zaman kaybederse, kendi bulunmadan son kıvamı ve onsuz devamı mümkün olmayan kuvvetini, gücünü kaybetmiş olur. Kalb hastalıklarının en büyüğü ve en zararlısı olan bu elemlerden gönlün kurtuluşuna bundan başka bir yol yoktur ve buna da sadece Allah'ın yardımıyla ulaşabilir, ancak Allah Teâlâ sayesinde varabilir. İyilikleri yalnız O verir, kötülükleri de ancak O geri çevirebilir ve bu yola ancak Allah Teâlâ kılavuzluk edebilir. Allah Teâlâ kulu için birşey dilediğinde, onu kuluna kolaylaştırır. Yaratmak O'ndan, hazırlamak O'ndan, imdat O'ndan. Hangi makam olursa olsun, kulu bir makama oturt-

tuğunda onu oraya hamdiyle ve hikmetiyle oturtmuştur. Kula o makamdan başkası lâyık değildir ve onun için ondan gayrısı uygun olmaz. Allah'ın verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek yoktur. O (c.c.), kulunun hakkı olanı kulundan engellemez. Çünkü engellemesi kuluna zulüm olur. O, kulunu, ancak kendisine kulluk yapması için sevdiği şeyler ile kendisine tevessül etmesi, tazarru ve niyazda bulunması, önünde baş eğmesi ve sevgi gösterisinde bulunması için engeller. Fakirliği kuluna hak ettiği için verir. Böylece gizli açık her bir zerresinin O'na tam bir ihtiyacı bulunduğuna kul her nefesde tanık olsun. Gerçekte de görülen budur. Kul buna tanık olmasa, Rabbi, kulun muhtaç olduğu şeyi ne cimriliğinden ötürü, ne hazinelerinden bir şey eksilir diye ve ne de kulun hakkı olanı kendisine seçip almaktan ötürü kulundan meneder. Aksine Allah'ın kulunu engellemesi, onu kendisine yöneltmek, kendisine baş eğmesiyle onu şereflendirmek, kendisine muhtaç olmasıyla onu zenginleştirmek, önünde kırılmakla onu gönüllemek ve engellemenin acılığıyla kuluna huşûun tadını ve O'na ihtiyaç duymanın lezzetini tattırmak, ona kulluk elbisesini giydirmek ve görevden uzaklaştırmakla makamların en şereflisine eriştirmek ve kuluna kudretindeki hikmetini, izzetindeki rahmetini, kahrındaki iyiliğini ve lütfunu göstermek içindir. Engellemesi vermedir, azletmesi tayin etmedir, cezası eğitim ve terbiyedir, imtihanı sevgi ve bağıştır, düşmanlarını kuluna musallat etmesi kulu kendisine sevkeden bir sâiktir.

Özetle; kul, Allah Teâlâ tarafından oturtulduğu makamdan başkasına lâyık değildir. O'nun hikmeti ve hamdi, kulu öyle yerine oturtmuştur ki, ondan başkası o makama layık olmaz ve onun da o makamı aşması iyi olmaz. Allah Teâlâ, ihsanını ve fazlını vereceği yerleri en iyi bilendir. Yine Allah Teâlâ, elçilik görevini kime vereceğini en iyi bilendir. "Böylece, 'Aramızdan Allah bunlara mı iyilikte bulundu?' demeleri için onları birbirleriyle denedik. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"[16] Allah Teâlâ ihsanda bulunacağı yerleri, ayrıcalık vereceği yerleri, mahrum kılacağı yerleri en iyi bilendir. O, hamdi ve hikmetiyle verir, hamdi ve hikmetiyle mahrum eder. Engellemenin Allah'a muhtaç olmaya, O'na baş eğmeye ve sevgi gösterisinde bulunmaya yönelttiği kişi hakkında, engelleme ihsana dönüşmüştür. Allah'ın ihsanı kendisini Allah'tan alıkoyan ve uzaklaştıran kimse hakkında ihsan engellemeye dönüşmüştür. Kulu Allah ile meşgul olmaktan

---

16. En'âm, 6/53.

alıkoyan herşey, kul için uğursuzluk ve onu Allah'a yönelten herşey onun için bir rahmettir. Allah Teâlâ kulundan bir şey yapmasını ister ve fiil gerçekleşmezse neticede Allah kendisi ona yardım etmek ister. Kaldı ki Allah Teâlâ bizden daima istikamet üzere olmamızı, kendisine yönelmemizi istemekte ve bu isteğin, kendisi bize bu konuda yardım etmeyi ve bizim için onu dilemeyi irade buyuruncaya kadar gerçekleşmeyeceğini de haber vermektedir. İşte bu durumda iki irade sözkonusudur: Kulun yapmayı istemesi ve Allah'ın ona kendisinin yardım etmeyi istemesi. Kulun, fiili gerçekleştirmesi ancak Allah'ın bu iradesiyle mümkün olur ve kul bu iradeden hiç bir şeye malik değildir. Nitekim Allah Teâlâ: "Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz."[17] buyurmaktadır. Kulun, ruhunun bedenine nisbeti gibi ruhuna nisbeti olan bir başka ruhu bulunsa ki, bu ruhla Allah'ın kendiliğinden ona, kendisiyle kulun fâil olacağı şeyi irade etmesini icabettirsin. Aksi takdirde onun mahalli ihsana kabil değildir. Ve ihsan doldurulacak bir kabı da yoktur. Kapsız gelen mahrum döner. O zaman kendisinden başkasını kınamasın.

Sözün özü: Hz. Peygamber (s.a.) endişe ve hüzünden -ki bunlar birbirine yakındır- âcizlik ve tembellikten -ki bunlar da birbirine yakındır- Allah'a sığınmıştır. Kulun kemâle ermemesi ve salih bir zat olmaması ya gücü yetmediğindendir ki bu âcizliktir, ya da gücü yeter ama yapmak istememesinden ileri gelir ki bu da tembelliktir. Bütün iyiliklerin elden çıkması ve bütün kötülüklerin meydana gelişi işte bu iki özellikten doğar. Bu tür kötülüklerden biri kendi bedeninden yararlanmayı terketmektir ki bu korkaklıktır. Bir başkası da malından yararlanmayı terketmektir ki bu cimriliktir. Böylece o kişi hakkında iki tür üstünlük ortaya çıkar: (Birincisi:) Hak bir sebepten dolayı kendisine üstün gelinmesidir ki bu borcun galebe çalmasıdır. (İkincisi:) Kendisine haksız bir sebepten ötürü üstün gelinmesidir ki, bu insanların baskın gelmesidir.[19] Bütün bu kötülükler âcizliğin ve tembelliğin meyvesidir. Nitekim sahih bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.) aleyhine hüküm verdiği sahabî "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." deyince şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah Teâlâ âcizliği kınar. Senin üzerine düşen tedbirli davranmandır. Seni bir iş âciz bırakırsa

---

17. Tekvîr, 81/29.
18. Ebu Davud, 3627; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/24, 25.
19. Haklı bir sebeple bir üstünlüğün kendisine ulaşmasından maksat, kişinin cimriliği sebebiyle borçlanmasıdır. Haksız bir sebeple kendisine üstünlük sağlanmasından kasıt ise, korkaklığından dolayı insanların saldırılarına uğramasıdır.

(حَسْبِيَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir, de." Halbuki bu sahabî tedbirli davransaydı kendi lehine ve hasmının aleyhine hüküm verilecekken, tedbirli davranmaktan âcizlik gösterdikten sonra "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." demiştir. Kendileriyle tedbirini almış sayılacağı sebeplere sarılsa ve o zaman başarısız olsa da "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." dese idi söz yerini bulurdu. Nitekim İbrahim (a.s.) emrolunduğu sebeplere sarılmış, terkederek âcizlik göstermemiş, hiçbirini ihmal etmemiş ama düşmanları ona galip gelerek kendisini ateşe atmışlardı ve işte o durumda "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." demişti.[20] Böylece söz yerini bulmuş, yerli yerinde kullanılmış ve bu yüzden etkisini göstermiş ve bu sözün gereği yerine gelmiştir.

İşte, Rasûlullah (s.a.) ve ashabı da böyle yapmışlardır. Uhud savaşında, Uhud'dan ayrıldıklarında kendilerine: "İnsanlar sizinle savaşmak üzere toplandılar, onlardan korkunuz." denilince, silahlanıp techizatlarını kuşandılar ve düşmanlarıyla çarpışmak için yola çıktılar ve onlara karşı tedbirli bir davranış göstermiş oldular. Sonra da "Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekildir." dediler.[21]

Bunun üzerine söz etkisini gösterdi ve gereği yerine gelmiş oldu. İşte bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir kurtuluş yolu sağlar ve ona ummadığı yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona kâfidir."[22] Allah Teâlâ burada tevekkülü, kendilerine sarınılması emredilen sebepleri yerine getirmek demek olan takvadan sonra getirmiştir. İşte o zaman kul Allah'a tevekkül ettiğinde Allah ona kâfidir. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: "Allah'tan sakının! İnananlar Allah'a tevekkül etsinler."[23] Emrolunan sebeplere sarılmaksızın tevekkül etmek ve Allah bana kâfidir demek sırf bir âcizliktir. Buna biraz tevekkül karıştırılmış olsa bile bu âcizlik tevekkülüdür. Kul tevekkülü âcizliğe, âcizliği de tevekküle dönüştürmemelidir. Aksine tevekkülünü, sarılmakla emrolunduğu şeyler arasına dahil etmesi gerekir ki maksat ancak bütün bu sebeplerle tamamlanır.

Bu konuda insanlardan iki grup yanılgıya düşmüştür: Bir grup, istek-

---

20. Buharî (Fethu'l-Bârî, 8/172).
21. İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3/100-101; *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 1/430.
22. Talâk, 65/2.
23. Mâide, 5/11.

lerin elde edilmesinde tevekkülün tek başına yeterli bir sebep olacağını zannettiler ve bu yüzden Allah'ın hikmeti gereği müsebbeplere (=neticelere) ulaştıran sebepleri terkettiler. Böylece bu sebepleri terketmeleri yüzünden bir tür aşırılığa ve âcizliğe düştüler. Tevekkülün gücünün, bu sebepleri terketmekte olduğunu zannettiklerinden bütün düşüncelerini bir noktaya teksif edip onu bir tek düşünce haline getirdikleri için tevekkülleri zayıfladı. Bu bakımdan bunda bir kuvvet olsa bile diğer bir yönden zayıflık vardır. Her ne zaman tevekkül tarafı tek başına alınmak suretiyle kuvvetlense, tevekkül mahalli olan sebepteki aşırılık tevekkülü zayıflatır. Zira tevekkülün yeri bu sebeplerdir, en mükemmeli de bu sebeplerde Allah'a tevekkül etmektir. Meselâ çiftçi toprağı sürer, tohumu eker, sonra da bitmesinde ve filizlenmesinde Allah'a tevekkül ederse böyle bir tevekkül etmiş olur. İşte bu kimse tevekkülün hakkını vermiş ve toprağı boş bırakıp ekmemek suretiyle onun tevekkülü zayıflamamıştır. Yolcunun, hızlı yürükmekle beraber yol almadaki tevekkülü ile aklı başında tedbirli insanların Allah'a itaat hususundaki gayretleri yanında O'nun azabından kurtulmak ve sevabını elde etmek hususundaki tevekkülleri de böyledir. İşte bu etkisini gösteren gerçek tevekküldür ve Allah Teâlâ bunu gerçekleştirene kâfidir. Âcizlik ve kayıtsızlık tevekkülünün ise etkisi görülmediği gibi Allah Teâlâ da böyle tevekkül edene de kefil değildir. Allah Teâlâ, kendisine tevekkül eden kimseye ancak takva gösterdiği zaman kâfi gelir. Takvası ise emrolunduğu sebeplere sarılmaktır, onları terketmek değil.

İkinci grup insanlar da, sebepleri ikame ettiler, sebeplerin müsebbeplerle bağlantısını (sebep-sonuç ilişkisini) kanun ve kader olarak kabul ettiler ve tevekkül yönünden yüz çevirdiler. Bu grup, elde ettiklerini sarıldıkları sebeplerle elde etmiş olsalar da tevekkül edenlerin gücü kendilerinde yoktur. Allah Teâlâ'nın yardımı, onlara kâfi gelmesi ve onları savunması söz konusu değildir. Aksine tevekkülden eksilttikleri ölçüde yardımsız bırakılmışlardır, âcizdirler.

Kuvvet, bütün kuvvet Allah Teâlâ'ya tevekküldedir. Nitekim, seleften bir zat şöyle der: İnsanların en güçlüsü olmak isteyen Allah'a tevekkül etsin. Tevekkül eden kimse için güç, kifayet, imdadına yetişme ve savunulma garantisi vardır. Bunlardan ancak, takva ve tevekkülden eksik tuttuğu kadarı kendisinden eksilir. Yoksa takva ve tevekkülü gerçekleştirdiğinde Allah o kimse için, insanlara dar gelen herşeyden bir çıkış yolu açmalıdır. Allah, o kimseye kâfi ve yeterli olur.

Sözün özü: Hz. Peygamber (s.a.) insana, içinde kendi olgunluğunun zirvesi ve isteğine kavuşması bulunan bir şeyi, kendisine yararlı olanı şid-

detle arzulaması ve bu uğurda gayret sarfetmesi yolunu göstermiştir. İşte o zaman, menfaati kayboluncaya kadar âcizlik edip kayıtsız kalan, sonra da "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." diyen ve Allah Teâlâ'nın kınadığı ve bu durumda kendisine kâfi olmadığı kişinin aksine, o kimseye Allah'ı kâfi görme (tahassüb) ve "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir" sözünü söylemek fayda verir. Allah Teâlâ, ancak takva sahibi olup kendisine tevekkül eden kimsenin vekilidir ve ona yeter.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DUALAR

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) DUALARI

1- Çok Dua Edişi:

Hz. Peygamber (s.a.) Allah'ı zikretme hususunda yaratılmışların en üstünü idi. Hatta her söylediği Allah'ı zikir ve ona yakın şeyler idi. Emretmesi, yasaklaması, ümmet için hüküm koyması Rasûlullah'ın, Allah'ı zikretmesiydi. Cenab-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarından, hükümlerinden ve fiillerinden, vaadlerinden ve tehditlerinden haber vermesi hep Rasûlullah'ın Allah'ı zikretmesiydi. Hz. Peygamber'in (s.a.) Allah'ı nimetleriyle övmesi, yüceltmesi, hamd ve tesbih etmesi hep O'nu zikirdi. Allah'tan istemesi ve O'na dua etmesi, Allah'tan ümitvar olması ve korkması da zikirdi. Sükut edip susması da Allah'ı kalbi ile zikretmesiydi. Her anında, her halinde Allah'ı zikrederdi. Alıp verdiği nefeslerle birlikte Allah'ı zikrederdi. Ayakta, otururken, yatarken, yürürken, binerken, yolculukta, konaklamasında, seferinde ve ikametinde hep zikir halinde idi.

2- Uyandığında Yaptığı Dualar:

Uyandığında şöyle derdi:

الحَمْدُ لِلّهِ الّذِى أحْيَانَا بَعْدَ مَا أمَاتَنَا وَإلَيْهِ النُّشُورُ

"Bizi ölümümüzden sonra dirilten Allah'a hamdolsun. O'nun huzu-

runda toplanacağız."[1]

Hz. Âişe anlatıyor: Gece uyandığında on defa tekbir getirir, on defa hamd eder, ve on defa: (سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ) Allah'ı hamdiyle eksikliklerden tenzih ederim.", on defa: (سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ) "Melik ve Kuddus olan Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim." der, on defa istiğfar eder, on defa lâ ilahe illallah der, bundan sonra da on defa:

اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضِيقِ الدُّنْيَا، وَضِيقِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Allah'ım! Dünya sıkıntısından ve kıyamet sıkıntısından Sana sığınırım." der ve tekbir getirip namaza başlardı.

Yine Hz. Âişe anlatıyor: Geceleyin uyandığında şöyle derdi:

لاَإِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ، اللّٰهُمَّ زِدْنِي عِلْماً وَلاَتُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

"Senden başka ilâh yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Allahım! Günahlarımı bağışlamanı isterim, rahmetini dilerim. Allah'ım! İlmimi artır. Beni hidayete eriştirdikten sonra gönlümü dalâlete meylettirme. Bana katından bir rahmet ihsan eyle. Şüphesiz Sen, ziyadesiyle ihsan edensin." Her iki hadisi de Ebu Davud rivayet etmiştir.[2]

Hz. Peygamber (s.a.) uykudan uyanan kişinin ne demesi gerektiğini de bildirmiştir: Uykudan uyandığında:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ،

1. Buharî, 80/7, 80/8, 80/16, 97/13; Tirmizî, 3413; Ebu Davud, 5049; İbn Mâce, 3880; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 5/385, 387, 397, 399, 407. Hepsi de Huzeyfe b. Yemân'dan rivayet etmiştir. Ayrıca, Buharî (80/16, 97/13), Ahmed b. Hanbel (5/154), Ebu Zer'den; Müslim (2711) ve Ahmed (4/294, 302) Berâ b. Âzib'den rivayet etmişlerdir.
2. Birinci hadis: Ebu Davud, 5085; Senedinde Bakıyye b. Velîd vardır, tedlis yapan bir râvi olup hadisi mu'anan olarak rivayet etmiştir. Yine senedde yer alan Ömer b. Cü'süm'ü İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Nesâî'nin (3/209) bir başka yolla ve hasen bir senetle rivayet ettiği bir hadis vardır ki bu hadisi kuvvetlendirir.
İkinci hadis: Ebu Davud, 5061. Senedinde Abdullah b. Velid b. Kays et-Tücîbî vardır. Hafız İbn Hacer'in *Takrîb*'de belirttiğine göre, bu râvinin hadisi leyyindir, yani hadis rivayetinde bu râvi gevşektir.

الْحَمْدُ لِلَّهِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَلا إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ

"Tek Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. O herşeye kadirdir. Allah'a hamdolsun. Allah'ı bütün eksikliklerden tenzih ederim. Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en yücedir. Güç ve kuvvet ancak Aliyyü'l-Azîm olan Allah'a aittir." der, sonra da: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي) "Allah'ım, beni bağışla." derse veya bir başka şekilde dua (3) ederse, duasının kabul olunacağını; abdest alıp namaz kıldığında namazının kabul olunacağını haber vermiştir.(4) Buharî rivayet etmiştir.

İbn Abbas, Rasûlullah'ın (s.a.) yanında geçirdiği geceyi anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) uyandığında başını gökyüzüne doğru kaldırdı ve "Göklerin ve yerin yaratılışında...Allah'ın varlığını gösteren deliller vardır." âyetinden başlayarak Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini okudu(5) ve şöyle dua etti:

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَقَوْلُكَ الْحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ، اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِي مَاقَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ إِلَهِي، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

"Allah'ım! Hamd Sana. Göklerin, yerin ve bunların içindekilerin nu-

---

3. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (3/33) diyor ki: Bu şekilde şüphe ifadesiyle (yani veya denilmek suretiyle) rivayet edilmiştir. İster onu, ister bunu söylerse anlamına gelmesi de muhtemeldir. Ancak birinci ihtimali İsmailî'nin rivayetindeki şu metin destekler: Sonra "Rabbim! Beni bağışla" derse günahları bağışlanır. Yahut. Hz. Peygamber (s.a.) : "Dua ederse, duası kabul olunur" buyurdu. Ali b. el-Medînî'nin rivayeti ise şöyledir: Sonra "Rabbim! Beni bağışla." derse- yahut (Hz. Peygamber s.a.) dua ederse- buyurdu. Nesâî'nin rivayetinde yalnız birinci şık yeralmıştır.
4. Buharî, 19/21; Ebu Davud, 5060; Tirmizî, 3411; İbn Mâce, 3878. "el-Aliyyü'l-Azim" sözü Buharî'de geçmemektedir. Ancak, İbn Mâce, Nesâî ve İbnü's-Sünnî'nin rivayetlerinde bu söz sahih bir senedle nakledilmektedir.
5. Buharî, 80/16, 97/13; Müslim, 763 (191).

rusun Sen. Hamd Sana. Göklerin, yerin ve bunların içindekilerin idarecisisin Sen. Hamd Sana. Sen Hak'sın. Va'din haktır. Sözün gerçektir. Sana kavuşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Peygamberler haktır. Muhammed haktır. Kıyamet haktır. Allah'ım! Sana teslim oldum. Sana inandım. Sana tevekkül ettim. Sana sığındım. Sana yöneldim. Davamı sana açtım ve Senin hakemliğine baş vurdum. Yapmış olduğum ve yapacağım gizli - âşikâr bütün günahlarımı bağışla. İlâhım Sensin. Senden başka ilâh yoktur. Güç ve kuvvet ancak Aliyyü'l-Azîm olan Allah'a aittir."[6]

Hz. Âişe anlatıyor: Geceleyin kalktığında şöyle derdi:

اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ، فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ، اِهْدِنِي لِمَا اخْتُلِفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ، إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Cebrail, Mikail ve İsrafil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi âşikârı bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri konularda kulların arasında Sen hükmedersin. İzninle hak yolunda ayrılığa düşüldüğünde beni doğruya ulaştır. Şüphesiz Sen dilediğini doğru yola eriştirensin."[7]

Hz. Âişe, "Namazına böyle başlıyordu." demiş de olabilir. Vitir kıldığında namazdan sonra üç defa:

سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ

"Melik ve Kuddûs olan Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim." der, üçüncü söyleyişinde sesini uzatırdı.[8]

3- Evinden Çıktığında Yaptığı Dualar:

Evinden çıktığı zaman şöyle derdi:

---

6. Buharî, 19/1, 97/8; Müslim, 769; Ahmed b. Hanbel, 1/358.
7. Müslim, 770; Tirmizî, 3416; İbn Mâce, 1357. Müslim'de hadisin baş tarafı şöyledir: Yahya b. Ebî Kesîr rivayet etti ki: Ebu Seleme b. Abdurrahman ibn Avf rivayet etti, dedi ki: Ümmü'l-mü'minîn Âişe'ye sordum: Rasûlullah (s.a.) geceleyin kalktığı vakit namazına ne ile başlardı? dedim. Âişe: Geceleyin kalktığı vakit, namazına şu dua ile başlardı: "Ey Cebrail, Mikâil ve İsrafil'in Rabbi Allah'ım!..." dedi.
8. Ebu Davud, 1430; Nesâî, 3/235; Ahmed, 3/406, 467, 5/123. Senedi sahihtir.

بِسْمِ اللّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّهِ، اللّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ، أَوْ أُضَلَّ، أَو أَزِلَّ أَوْ أُزَلَّ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ

"Allah'ın adıyla. Allah'a tevekkül ettim. Allah'ım! Sapıklığa düşmekten veya düşürülmekten, ayağımın kaymasından veya kaydırılmasından, zulmetmekten veya zulme uğramaktan, cehalete düşmekten veya cahil görülmekten Sana sığınırım." Hadis sahihtir.(9)

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor: "Kim evinden çıktığında:

بِسْمِ اللّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّهِ

'Allah'ın adıyla. Allah'a tevekkül ettim. Güç ve kuvvet ancak Allah'a aittir.' derse, kendisine: Hidayete erdirildin, kifayet olundun ve korundun, denir ve şeytan ondan uzaklaşır." Hadis hasendir.(10)

İbn Abbas, O'nun yanında geçirdiği geceyi anlatıyor:

Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazına şöyle söyleyerek çıktı:

اللّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورَاً، وَاجْعَلْ فِي لِسَانِي نُوراً، وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورا، وَاجْعَلْ فِي بَصَرِي نُورَاً، وَاجْعَلْ مِنْ خَلْفِي نُوراً، وَمِنْ أَمَامِي نُوراً، وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نُوراً، وَاجْعَلْ مِنْ تَحْتِي نُوراً، اللّهُمَّ أَعْظِمْ لِي نُوراً

"Allah'ım! Kalbimde bir nur, dilimde bir nur kıl. Kulağımda bir nur kıl. Gözümde bir nur kıl. Arkamda bir nur, önümde bir nur kıl. Üstümde bir nur, altımda bir nur kıl. Allah'ım! Bana büyük bir nur ver."(11)

Fudayl b. Merzuk'un, Atiyye el-Avfî yoluyla rivayetine göre Ebu Saîd

9. Tirmizî, 3423; Ebu Davud, 5094; Nesâî, 8/285; İbn Mâce, 3884; Ahmed, *Müsned*, 6/306. Ümmü Seleme'den. Senedi sahihtir. Tirmizî: Bu hadis hasen-sahihtir, demiştir. Hâkim (1/519), hadisi sahih bulmuş, Zehebî de ona uymuştur.
10. Tirmizî, 3422; Ebu Davud, 5095; Enes b. Mâlik'den. Tirmizî: Bu hadis hasen-sahihtir, demiştir. İbn Hibbân da (2375) sahih bulmuştur.
11. Buharî, 80/10; Müslim, 763 (191). Hadis yukarıda geçti.

el-Hudrî anlatıyor: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Evinden namaz kılmak için çıkıp:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ، وَبِحَقِّ مَمْشَايَ هَذَا إِلَيْكَ، فَإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ بَطَراً وَلاَ أَشَراً، وَلاَ رِيَاءً، وَلاَ سُمْعَةً، وَإِنَّمَا خَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ، وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُنْقِذَنِي مِنَ النَّارِ، وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي، فَإِنَّهُ لاَيَغْفِرَ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ

'Allah'ım! Senden isteyenler hakkı için, beni Sana götüren şu yol hakkı için istiyorum. Ben, taşkın bir şekilde, kibirlenerek, riyakârlıkla, gösteriş olsun diye çıkmadım. Ancak gazabından sakınmak ve rızanı kazanmak için çıktım. Beni cehennemden kurtarmanı, günahlarımı bağışlamanı dilerim. Çünkü günahları bağışlayan ancak Sensin.' diyen bir kimseye Allah, o kimse için istiğfar eden yetmiş bin melek vekil kılar ve namazını bitirinceye kadar Allah, yüzünü o kulundan çevirmez."[12]

4- Mescide Girdiğinde Yaptığı Dualar:

Ebu Davud'un rivayetine göre: Hz. Peygamber (s.a.) mescide girdiğinde:

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Kovulmuş şeytandan yüce Allah'a, ulu zâtına, ezelî hükümranlığına sığınırım." derdi. O böyle söylediğinde şeytan: Günün geri kalanında benden korundun, der.[13]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

"Biriniz mescide girdiğinde Peygamber'e (s.a.) salavat okusun ve:

اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

'Allah'ım! Bana rahmetinin kapılarını aç!' desin. Çıktığında da:

---

12. Ibn Mâce, 778; Ahmed, *Müsned,* 3/21. Senedinde Atiyye el-Avfî vardır ki zayıf bir râvidir.
13. Ebu Davud, 466. Senedi sahihtir. Nevevî ve İbn Hacer, hadisi hasen bulmuşlardır.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ

'Allah'ım! Ben Senin fazlından istiyorum.' desin."[14]

Yine Hz. Peygamber'den (s.a.) şöyle rivayet olunuyor: Hz. Peygamber (s.a.) mescide girdiğinde, Muhammed'e ve ailesine salât ü selâm getirir, sonra da:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ

"Allah'ım! Günahlarımı bağışla ve bana rahmetinin kapılarını aç!" diye dua eder; çıktığında da Muhammed ve ailesine salât ü selâm getirir, sonra:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ

"Allah'ım! Günahlarımı bağışla ve bana ihsanının kapılarını aç!" diye dua ederdi.[15]

5- Sabah ve Akşam Okuduğu Dualar:

Sabah namazını kıldığı zaman, güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde oturur ve Allah'ı (c.c.) zikrederdi.

Sabahladığında ise şöyle derdi:

اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ النُّشُورُ

"Allah'ım! Senin sayende sabahladık, Senin sayende akşamladık. Se-

14. Ebu Davud, 465; Ebu Avâne; İbn Mâce, 772; Ebu Humeyd veya Ebu Üseyd'den. Senedi güçlüdür. Müslim ise bu hadisi (713) şu şekilde rivayet etmektedir: "Sizden birisi mescide girdiği vakit: Allah'ım! Rahmet kapılarını bana aç! desin. Çıktığında ise: Allah'ım! Ben Senin ihsanından istiyorum! desin."

15. Ahmed, *Müsned*, 6/282, 283; Tirmizî, 314; İbn Mâce, 771. Hz. Fâtıma'dan. Senedinde zayıflık ve inkita vardır. Bu hadisin, İbnü's-Sünnî'de (86) bir şâhidi vardır. Bunun da senedinde zayıflık var ise de hadis bununla kuvvetlenir. Bundan dolayı Tirmizî, bu hadisi hasen saymıştır.

nin sayende yaşayacağız, Senin sayende öleceğiz. Senin huzurunda toplanacağız.''[16] Hadis sahihtir.

Sabahladığında şu duayı da okurdu:

أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمُلْكُ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَافِي هَذَا الْيَوْمِ، وَخَيْرَ مَا بَعْدَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَذَا الْيَوْمِ، وَشَرِّ مَابَعْدَهُ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ، وَسُوءِ الْكِبَرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ، وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ

''Sabahladık, mülk de Allah'ın olarak sabahladı. Hamd Allah'adır. Bir olan Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. O herşeye kâdirdir. Rabbim! Senden, bugünün hayrını ve bugünden sonrasının hayrını dilerim. Bugünün şerrinden ve bugünden sonrasının şerrinden Sana sığınırım. Rabbim! Tembellikten ve yaşlılığın kötülüklerinden Sana sığınırım. Rabbim! Cehennem azabından ve kabir azabından da Sana sığınırım.'' Akşamladığında ise:

أَمْسَيْنَا وَأَمْسَى الْمُلْكُ لِلَّهِ ...

''Akşamladık, mülk de Allah'a ait olarak akşamladı ...'' şeklinde bağlayıp sonuna kadar yukarıdaki duayı söylerdi. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[17]

Ebu Bekir Sıddîk (r.a.), Hz. Peygamber'e (s.a.): Bana, sabahladığımda ve akşamladığımda söyleyeceğim birkaç kelime emret, dedi. Hz. Peygamber (s.a.):

اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ وَمَالِكَهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي، وَمِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وَشِرْكِهِ، وَأَنْ أَقْتَرِفَ عَلَى نَفْسِي سُوءاً أَوْ أَجُرَّهُ إِلَى مُسْلِمٍ

---

16. Tirmizî, 3388; Ebu Davud, 5068; İbn Mâce, 3868. Ebu Hureyre'den. Senedi güçlüdür. Tirmizî: Bu hadis hasendir, demiştir.
17. Müslim, 2723 (75). Abdullah b. Ms'ûd'dan.

"Gökleri ve yeri yaratan, görüneni ve görünmeyeni bilen, herşeyin Rabbi, hükümranı ve sahibi Allah'ım! Senden başka ilâh olmadığına şahitlik ediyorum. Nefsimin şerrinden, şeytanın şerrinden ve şirke düşürmesinden Sana sığınıyorum. Nefsime kötülük yaptığımı veya kötülüklerimi bir müslümana dokundurduğumu itiraf ediyorum." demesini buyurdu ve devam ederek: "Bunları sabahladığında, akşamladığında ve yatağına vardığında hep söyle!" dedi.[18] Hadis sahihtir.

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor:

"Her günün sabahında ve her gecenin akşamında, kim üç defa:

بِسْمِ اللّهِ الَّذِي لاَ يَضُرُّ مَعَ اِسْمِهِ شَيْءٌ فِي الأَرْضِ وَلاَ فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

'O'nun ismi yanında, yerde ve gökte hiçbir şeyin zarar veremeyeceği Allah'ın adıyla. O, herşeyi işiticidir ve bilicidir.' derse ona hiçbir şey, zarar veremez." Hadis sahihtir.[19]

Rasûlullah (s.a.) şöyle bildiriyor:

"Kim sabahladığı ve akşamladığı vakit:

رَضِيتُ بِاللّهِ رَبًّا، وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، كَانَ حَقًّا عَلَى اللّهِ أَنْ يُرْضِيَهُ

'Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak Muhammed'e razıyım.' derse Allah'ın kendisinden razı olmasına hak kazanmış olur." Tirmizî ve Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.[20]

Yine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor:

"Kim sabahladığında ve akşamladığında:

اللّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أُشْهِدُكَ، وَأُشْهِدُ حَمَلَةَ عَرْشِكَ وَمَلاَئِكَتَكَ، وَجَمِيعَ خَلْقِكَ، أَنَّكَ أَنتَ اللّهُ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ

18. Tirmizî, 3389; Ebu Davud, 5067. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (2349) ve Hâkim, hadisi sahih bulmuşlardır.

19. Tirmizî, 3385; Ebu Davud, 5088; Ahmed, 446, 474; Oğlu Abdullah'ın *Zevâid*'inde, 528; İbn Mâce, 3869. Osman b. Affân'dan. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (2352) ve Hâkim (1/514) sahih bulmuşlardır. Tirmizî: Bu hadis hasen-sahihtir, demiştir.

20. Tirmizî, (3386) Sevbân'dan rivayet etmiş ve "Bu hadis hasen-garîbtir" demiştir. Oysa

'Allah'ım! Ben, Seni, arşını taşıyanları, meleklerini ve bütün yaratıklarını şahit tutarak sabahladım: Sen, kendinden başka ilâh olmayan Allah'sın. Muhammed de kulun ve Rasûl'ündür.' derse Allah o kimsenin dörtte birini, iki defa söylerse yarısını, üç defa söylerse dörtte üçünü, dört defa söylerse tamamını cehennemden azad eder." Hadis hasendir.(21)

Yine Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor: "Sabahladığı vakit:

اللَّهُمَّ مَاأَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ بِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ، فَمِنْكَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ، لَكَ الْحَمْدُ، وَلَكَ الشُّكْرُ

'Allah'ım! Benim yahut kullarından biri yanında sabaha çıkan herhangi bir nimet sadece Sendendir. Ortağın yoktur. Hamd Sanadır. Şükür Sanadır.' diyen kimse, o günün şükrünü eda etmiş olur. Kim akşamladığı vakit bunun aynını söylerse, o gecenin şükrünü eda etmiş olur."(22) Hadis hasendir.

---

senedinde Hafız İbn Hacer'in *Takrîb*'de dediği gibi zayıf, tedlisci bir ravi olan Saîd b. Merzüban vardır. Ebu Davud, 5072; senedinde Sâbık b. Nâciye vardır ki meçhul bir râvidir. Hâkim (1/518) hadisi sahih bulmuş, Zehebî de ona katılmıştır.

Ebu Davud (1529), Ebu Saîd el-Hudrî'den, zamanla mukayyed olmaksızın, merfû bir hadis naklediyor: "Kim; ben, Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak Muhammed'e (s.a.) razı oldum, derse ona cennet vacib olur." Senedi güçlüdür. Hâkim (1/518) sahih bulmuş, Zehebî de ona katılmıştır.

21. Ebu Davud, 5069; Enes'ten. Senedinde Abdurrahman b. Abdülmecîd vardır ki meçhul bir râvidir. Buharî, *Edebu'l-Müfred,* 1021; Tirmizî, 3495; Ebu Davud, 5078; İbnü's-Sünnî, 68; Bakıyye b. Velîd - Müslim b. Ziyâd el-Kureşî - Enes b. Mâlik yoluyla. Hafız İbn Hacer diyor ki: "Bakıyye, her ne kadar tedlis ve tesviye ile kusurlu bulunmuşsa da sadûk = güvenilir bir râvidir. Şeyhinden hadis aldığı ve işittiği sarih olduğu için üzerindeki şüphe kalkmıştır. Şeyhi Müslim b. Ziyâd hakkında İbnü'l-Kattân çekimserlik göstermiş ve: Onun halini bilmiyoruz." demiştir. Fakat Ömer b. Abdülaziz'in at bakıcısı (seyis) hakkında bir bilgi vardır ve bu onun güvenilir biri olduğuna delâlet eder. İbn Hibbân onu *Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. Bu yüzden Hafız İbn Hacer, bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

Ayrıca Hâkim (1/523) de Selman el-Fârisî'den, buna benzer zaman belirtilmeyen bir hadis rivayet etmektedir: "Allah'ım! Ben seni şehid tutuyorum. Meleklerini ve Arş'ını taşıyanları şahid tutuyorum. Göklerde ve yerde bulunanları şahit tutuyorum: Sen kendinden başka ilâh olmayan Allah'sın. Senin ortağın yoktur. Muhammed'in, Senin kulun ve elçin olduğuna şahidlik ederim'. diyenin üçte birini Allah cehennemden azad eder. İki defa söyleyenin üçte ikisini azad eder. Üç defa söyleyenin ise bütün bedenini cehennemden azad eder." Senedi ceyyiddir. Hâkim sahih bulmuş, Zehebî de ona katılmıştır.

22. Ebu Davud, 5073; İbn Hibbân, 2361. Abdullah b. Ganâm el-Beyazî'den. Senedinde bulunan Abdullah b. Anbese'yi İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Bununla beraber Hafız İbn Hacer bu hadisi, *Emâli'l-Ezkâr*'da hasen kabul etmiştir.

Allah Rasûlü (s.a.) sabahladığında ve akşamladığında şöyle dua ederdi:

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَة، اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ العَفْوَ وَالعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي، اللّٰهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي، وَآمِنْ رَوْعَاتِي، اللّٰهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ، وَمِنْ خَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي، وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي

"Allah'ım! Senden, dünya ve ahirette afiyet isterim. Dinim, dünyam, ailem ve malım hakkında af ve afiyet dilerim. Allah'ım! Ayıplarımı gizle. Korkularımdan emin kıl. Allah'ım! Beni önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan, üstümden koru. Altımdaki yerin çökmesinden Senin azametine sığınırım."[23] Hâkim, hadisin sahih olduğunu bildirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) yine şöyle buyurdu: "Sizden birisi sabahladığında şöyle desin:

أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ المُلْكُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ فَتْحَهُ وَنَصْرَهُ وَنُورَهُ وَبَرَكَتَهُ وَهِدَايَتَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِيهِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهُ

'Biz sabahladık, mülk de âlemlerin Rabbi Allah'a ait olarak sabaha erişti. Allah'ım! Senden, bugünün hayrını; fethini, yardımını, nurunu, bereketini ve hidayetini dilerim. Bugünün ve sonrasının şerrinden Sana sığınırım.' Sonra akşamladığında da aynısını söylesin."[24] Hadis hasendir.

Ebu Davud, Hz. Peygamber'in (s.a.), kızlarından birine şöyle söylediğini nakleder: "Sabahladığın vakit şöyle de:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ العَلِيِّ العَظِيمِ، مَاشَاءَ اللّٰهُ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، أَعْلَمُ أَنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْماً

'Allah'ı hamdiyle tesbih ederim. Güç ve kuvvet, şanı yüce, ulu Allah'a

23. Ebu Davud, 5074; İbn Mâce, 3871. İbn Ömer'den. Senedi sahihtir. Hâkim (1/517) hadisi sahih bulmuştur.
24. Ebu Davud, 5084. Ebu Mâlik el-Eş'arî'den. Senedi hasendir.

mahsustur. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Biliyorum ki Allah herşeye kadirdir, Allah herşeyi ilmiyle kuşatmıştır.' Kim bunu sabahladığında söylerse akşama kadar, akşamladığında söyleyen de sabaha kadar korunur."(25)

Allah Rasûlü (s.a.) Ensar'dan bir adama şöyle dedi:

— Sana, söylediğin zaman Allah'ın endişeni gidereceği ve borcunu ödeteceği bir söz öğreteyim mi?

— Evet, ey Allah'ın Rasûlü, dedim.

Buyurdu ki: Sabahladığında ve akşamladığında şöyle de:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الهَمِّ وَالحَزَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ العَجْزِ وَالكَسَلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الجُبْنِ وَالبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ

"Allah'ım, endişe ve hüzünden Sana sığınırım. Âcizlikten ve tembellikten Sana sığınırım. Korkaklıktan ve cimrilikten yine Sana sığınırım. Borca batmaktan ve insanların bana galebe çalmalarından da Sana sığınırım." Râvi diyor ki: Bunları söyledim, Allah endişemi giderdi ve borcumu ödeme imkânı verdi.(26)

Hz. Peygamber (s.a.) sabahladığı vakit şöyle derdi:

أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الإِسْلاَمِ، وَكَلِمَةِ الإِخْلاَصِ، وَدِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ ﷺ، وَمِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً مُسْلِماً، وَمَا كَانَ مِنَ المُشْرِكِينَ

"İslâm fıtratı üzere, ihlâs kelimesiyle, Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.) dini üzere, müşriklerden olmayan, hanîf ve müslim olan babamız İbrahim'in milleti (dini) üzere sabaha eriştik."(27)

Bu hadisteki "Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.) dini" ifadesi bazı

---

25. Ebu Davud, 5075. Senedinde meçhul râviler vardır.
26. Ebu Davud, 1555. Ebu Saîd el-Hudrî'den. Senedinde Gassân b. Avf vardır. Hadisi gevşek birisidir. *Sahîhayn*'da Enes'ten (r.a.) şu hadis naklolunmuştur: "Allah'ım! Endişe ve hüzünden, acizlik ve tembellikten, cimrilik ve korkaklıktan, borca batmaktan ve insanların tasallutundan Sana sığınırım."
27. Ahmed, 3/406, 407. Abdurrahman b. Ebzâ'dan. Senedi sahihtir.

âlimlere problem olmuştur. Fakat bunun hükmü, Rasûlullah'ın hutbelerinde ve namazlarındaki teşehhüdlerinde yer alan "Eşhedü enne Muhammeden Rasûlullah" sözüne benzer sözlerin hükmü gibidir. Zira Rasûlullah (s.a.), kendisinin, insanlara Allah'ın bir elçisi olduğuna iman etmekle mükelleftir. Bunun Rasûlullah (s.a.) üzerine farz oluşu, kendilerine peygamber gönderilen kimselere farz oluşundan daha büyüktür. Çünkü O, hem kendisinin, hem de aralarından çıktığı ümmetinin peygamberidir ve O, hem kendine, hem de ümmetine Allah'ın bir elçisidir.

Yine O'nun, kızı Fâtıma'ya şöyle dediği naklonulmuştur:

"Sabaha ve akşama çıktığında:

يَاحَيُّ، يَاقَيُّومُ بِكَ أَسْتَغِيثُ، فَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي وَلاَتَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ

'Ya Hayy, ya Kayyûm! Senden, rahmet ve bereket istiyorum. İşimi yoluna koy ve beni göz açıp kapayıncaya kadar bile kendi başıma bırakma.' demene dair sana yaptığım nasihatı dinlemekten seni alıkoyan nedir?"(28)

Naklolunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.), âfetlere uğramaktan kendine şikâyet eden bir sahâbiye: "Sabahladığında:

بِسْمِ اللّهِ عَلَى نَفْسِي، وَأَهْلِي وَمَالِي

'Kendime, aileme ve malıma bismillah' de, başına herhangi bir şey gelmez." buyurmuştur.(29)

Yine naklolunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.), sabahladığında şöyle demiştir:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْئَلُكَ عِلْماً نَافِعاً، وَرِزْقاً طَيِّباً، وَعَمَلاً مُتَقَبَّلاً

"Allah'ım! Senden faydalı ilim, temiz, helâl rızık ve kabul edilecek

---

28. Hâkim, 1/545; İbnü's-Sünnî, 48. Enes b. Mâlik'ten (r.a.). Senedinde Osman b. Mevhib bulunmaktadır ki bu râvi, *Müstedrek*'te geçtiği üzere Osman b. Abdullah b. Mevhib değildir. Onun hakkında Ebu Hâtim der ki: Onun hadisi salihdir (Sâlihu'l-hadis). Diğer râvileri sikadır. Şu halde hadis hasendir.

29. İbnü's-Sünnî, 50. İbn Abbas'tan senedinde meçhul bir râvi vardır. Nevevî, *el-Ezkâr*'da hadisi zayıf kabul etmiştir

amel niyaz ederim."(30)

Hz. Peygamber'in (s.a.) yine şöyle buyurduğu naklolunmuştur:

"Kul, sabahladığında üç defa:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ مِنْكَ فِي نِعْمَةٍ وَعَافِيَةٍ وَسَتْرٍ، فَأَتِمَّ عَلَيَّ نِعْمَتَكَ وَعَافِيَتَكَ وَسِتْرَكَ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ

'Allah'ım! Senden gelen bir nimet, afiyet ve koruma üzere sabahladım. Üzerimdeki nimetini, afiyetini ve korumanı dünyada da ahirette de tamama eriştir.' der ve akşamladığında da böyle söylerse Allah'ın bunları kendisine tamamlamasına hak kazanmış olur."(31)

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sabaha ve akşama çıktığında her kim yedi defa:

حَسْبِيَ اللّٰهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمُ

'Kendinden başka ilâh olmayan Allah Teâlâ bana kâfidir. O'na tevekkül ettim. O yüce arşın Rabbidir.' derse, Alah Teâlâ dünya ve âhiretine ait olup kendisini ilgilendiren işlerinde ona kâfidir."(32)

Yine Allah Rasûlün'den, (s.a.) şu sözleri günün başında söyleyen kişiye akşama çıkıncaya kadar, günün sonunda söyleyen kişiye de sabaha çıkıncaya kadar bir belâ isabet etmeyeceğini buyurduğu da rivayet edilmiştir:

اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ، عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، مَاشَاءَ اللّٰهُ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، لاَحَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، أَعْلَمُ أَنَّ

30. İbn Mâce, 925. Ümmü Seleme'den. Bûsırî, *Zevâid*'inde der ki: "Ümmü Seleme'nin azadlısının dışında, diğer râvileri sikadır. Çünkü o, hadis işitmemiştir. Mübhemât konusunda eser verenlerden hiç kimsenin onu zikrettiğini görmedim. Durumunu ve kimliğini de bilmiyorum." Hadisi ayrıca İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*'de (53) aynen nakletmiştir. Bu hadisin, Taberânî'nin *Mu'cemu's-Sağîr*'inde, sahih bir senedle gelen şâhid bir hadisi vardır. Bununla hadis, hasen derecesine ulaşmaktır.

31. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 19. İbn Abbas'tan. Senedinde zayıflık vardır.

32. *İbn Sünnî, Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, 70; Ebu'd-Derdâ'dan. Senedi sahihtir. Ebu Davud, 5081; Ebu'd-Derda'ya mevkûf yani onun sözü olarak. Râvileri sikadır. Fakat Ebu Davud rivayetinde münker bir fazlalık vardır. O da şudur: "İster sadık, ister yalancı olsun."

اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْماً، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي، وَشَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا، إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

"Allah'ım, Sen Rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Sana tevekkül ettim, Sen yüce arşın Rabbisin; Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz, güç ve kuvvet ancak şânı yüce Allah'a mahsustur, O'na aittir. Biliyorum ki; Allah herşeye muktedirdir ve ilmi ile herşeyi kuşatmıştır. Allah'ım, nefsimin şerrinden ve Senin perçeminden yakaladığın her yaratıktan Sana sığınırım. Sen bana dosdoğru yolu öğreten Rabbimsin." Ebu'd-Derdâ'ya: "Evin yandı" dediler. O da: "Yanmamıştır. Allah (c.c.) bunu yapmaz. Çünkü Allah Rasûlünden (s.a.) işittiğim birtakım sözler var" dedi ve bu hadisi zikretti.(33)

Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur: "İstiğfarların başta geleni, yani seyyidu'l-istiğfar, kulun:

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَااسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَاصَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ بِذَنْبِي، فَاغْفِرْ لِي إِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ

'Allah'ım! Sen benim Rabbimsin, Senden başka ilâh yoktur, beni Sen yarattın, ben Senin kulunum, gücüm yettiği kadar ahdim ve va'dim üzereyim, yaptıklarımın şerrinden Sana sığınırım, üzerimdeki nimetini kabul ve itiraf ederim, günahlarımı da kabul ve itiraf ederim, beni bağışla, Senden başka günahları bağışlayacak yoktur.' demesidir. Kim, sabaha çıktığında bunu yakînen inanarak okursa ve o gün ölürse, cennete girer. Akşama çıktığında bu istiğfarı yakînen inanarak okursa ve o gece ölürse, cennete girer."(34)

---

33. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle,* 56; Talk b. Habib'ten. Hadis zayıftır.
34. Buharî, 80/2. Şeddad b. Evs'ten. Hafız İbn Hacer: "Bu hadis-i şerifte seyyidü'l-istiğfar olarak isimlendirmeyi hak ettirecek anlam ve söz güzelliği vardır. Çünkü onda ilâhlıkta ve ibadette Allah'ın tek olduğunu ikrar, yaratıcı olduğunu itiraf, kendisinden aldığı ahdi kabul, O'nun va'dettiğini umma, kulun nefsi aleyhine işlediği suçların şerrinden sığınma; nimetleri, var edene nisbet, günahları kendi nefsine yükleme, bağışlanmaya rağbet ve bunu yapmaya O'ndan başkasının güç yetiremeyeceğini itiraf vardır." demektedir.

"Kim sabaha ve akşama çıktığında yüz defa:

سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهِ

'Allah'ı hamdiyle birlikte tesbih ederim.' derse, kıyamet günü söylediğinin benzeri ya da daha fazlasını söyleyen birileri dışında kimse onun getirdiğinden daha faziletlisini getiremez."(35)

Yine buyurmuştur: "Kim sabaha çıktığında on defa:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

'Allah'tan başka ilâh yoktur, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter' derse; Allah, söylemiş olduğu bu sözler sebebiyle kendisine on sevap yazar, on günahını bağışlar, on köle azad etmiş gibi olur. Allah o gün onu kovulmuş şeytandan muhafaza eder. Akşama çıktığında söylerse, sabaha çıkıncaya kadar benzeri mükâfat vardır."(36)

Rasûlullah buyurdu: "Sabahladığı gün yüz defa:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

'Yegâne Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsustur. O'nun herşeye gücü yeter.' derse, on köle azad etmiş kadar sevaba girer; yüz sevab yazılır, yüz günahı silinir; akşam oluncaya kadar o gün şeytandan muhafaza olunur, ondan daha çok amel işleyen bir adamdan başka hiçbir kimse onun yaptığından daha faziletlisini yapmış olamaz."(37)

Müsned'de ve başka kaynaklarda Hz. Peygamber'in (s.a.) Zeyd b. Sabit'e şunu öğrettiği ve her sabah okumaları için ailesinden söz almasını emrettiği kaydedilmiştir:

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ، وَمِنْكَ وَبِكَ وَإِلَيْكَ، اللّٰهُمَّ مَاقُلْتُ

35. Buharî, 11/173; Müslim, 2692; Ebu Davud, 5091. Ebu Hureyre'den.
36. Ebu Davud, 5077; İbn Mâce, 3867; Ahmed, 4/60. Ebu Ayyâş ez-Zerkâ'dan. İsnadi sahihtir.
37. Buharî, 80/64; Müslim, 2691; *Muvatta*, 1/209; Tirmizî, 3464, Ebu Hureyre'den.

مِنْ قَوْلٍ، أَوْ حَلَفْتُ مِنْ حَلِفٍ، أَوْ نَذَرْتُ مِنْ نَذْرٍ، فَمَشِيئَتُكَ بَيْنَ يَدَيْ ذٰلِكَ كُلِّه،
ماشِئْتَ كَانَ، وَمَا لَمْ تَشَأْ لَمْ يَكُنْ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إلاَّ بِكَ، إنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ مَاصَلَّيْتَ مِنْ صَلاَةٍ فَعَلَى مَنْ صَلَّيْتَ، وَمَا لَعَنْتَ مِنْ لَعْنَةٍ، فَعَلَى مَنْ لَعَنْتَ،
أَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، تَوَفَّنِي مُسْلِماً وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ، اللَّهُمَّ فَاطِرَ
السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ، عَلِمَ الغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، ذَا الجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ، فَإنِّي أَعْهَدُ إِلَيْكَ
فِي هٰذِهِ الحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَأُشْهِدُكَ ــ وَكَفَى بِكَ شَهِيداً ــ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ
أَنْتَ وَحْدَكَ لاَشَرِيكَ لَكَ، لَكَ المُلْكُ، وَلَكَ الحَمْدُ، وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ،
وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، وَأَشْهَدُ أَنَّ وَعْدَكَ حَقٌّ، وَلِقَاءُكَ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ حَقٌّ
آتِيَةٌ لاَ رَيْبَ فِيهَا، وَأَنَّكَ تَبْعَثُ مَنْ فِي القُبُورِ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ إِنْ تَكِلْنِي إِلى نَفْسِي تَكِلْنِي
إِلى ضَعْفٍ وَعَوْرَةٍ وَذَنْبٍ وَخَطِيئَةٍ، وَإِنِّي لاَ أَثِقُ إِلاَّ بِرَحْمَتِكَ، فَاغْفِرْ لِي ذُنُوبِي كُلَّهَا
إِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ، وَتُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

"Emret Allah'ım, buyur! Emret ve saadet buyur! Hayır elindedir, Sendendir ve Seninledir ve Sana aittir. Allah'ım, söylediğim hiçbir söz, yaptığım hiçbir yemin, adadığım hiçbir adak yoktur ki, Senin isteğin bütün bunların önünde olmasın, dilediğin olur, dilemediğin olmaz. Güç ve kuvvet Sana mahsustur. Sen herşeye muktedirsin. Allah'ım! İstediğin hiçbir rahmet yoktur ki, rahmetine bürümek istediğin kişiye ulaşmasın' okuduğun hiçbir lânet yoktur ki lânet okuduğuna ulaşmasın, Sen benim dünyada ve âhirette velimsin, Beni müslüman olarak öldür ve salihlerin arasına kat. Gökleri ve yeryüzünü yoktan var eden, görüneni görünmeyeni bilen, celâl ve ikram sahibi Allah'ım! Bu dünya hayatında Sana söz veriyorum ve Seni şahit tutuyorum -Sen şahit olarak yetersin- ben şehadet ederim ki: Senden başka ilâh yoktur, Senin ortağın yoktur, mülk Sana aittir. hamd Sanadır ve Sen herşeye muktedirsin. Muhammed'in, Senin kulun ve rasûlün olduğuna da şehadet ediyorum. Yine Şehadet ederim ki, kıyamet haktır, ve kopacağından şüphe yoktur. Senin kabirlerdekileri dirilteceğine de şehadet ediyorum. Ve yine şehadet ediyorum ki: Sen beni nefsime bırakırsan zafiyete, eksikliğe, günaha ve hataya bırakmışsın demektir. Senin merhametinden başka bir şeye güvenmiyorum. Günahlarımın tamamını bağışla, günahları Senden başka bağışlayacak yoktur. Tevbemi kabul et, şüphesiz Sen

tevbeleri çok çabuk kabul eden ve çok merhamet edensin."(38)

6— Giyinirken Yaptığı Dualar:

Hz. Peygamber (s.a.) yeni bir elbise giyeceği vakit onu kendi ismiyle sarık, gömlek veya rida olarak adlandırırdı, sonra şöyle dua ederdi:

اللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ كَسَوْتَنِيهِ، أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ، وَخَيْرَ مَاصُنِعَ لَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ، وَشَرِّ مَاصُنِعَ لَهُ

"Allah'ım, hamd Sanadır, bunu bana, Sen giydirdin. Onun hayırlı olmasını ve yapıldığı amaçta hayırla kullanılmasını Senden dilerim. Onun şerrinden ve kötü amaçla yapılmışsa bu amacın şerrinden Sana sığınırım." Hadis sahihtir.(39)

[Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur: Kim, bir elbise giyer ve:

الحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلاَقُوَّةٍ

"Bana bunu giydiren ve tarafımdan herhangi bir güç ve kuvvet harcamaksızın beni bununla rızıklandıran Allah'a hamd olsun." derse; Allah geçmiş günahlarını bağışlar.(40)]

Tirmizî, *Câmi*'inde Hz. Ömer'den naklediyor: Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle söylerken işittim: "Kim yeni bir elbise giyer ve:

الحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي، وَأَتَجَمَّلُ بِهِ فِي حَيَاتِي

'Avretimi gizleyebileceğim ve hayatımda onunla süslenebileceğim elbiseyi bana giydiren Allah'a hamd olsun.' der, sonra da eksittiği elbisesini

---

38. Ahmed, *Müsned*, 5/191; İbnü's-Sünnî (s.47) özetle rivayet etmiştir. Senedinde Ebu Bekr b. Abdullah b. Ebu Meryem el-Gassânî eş-Şâmî vardır ve bu zat zayıf bir râvidir.
39. Tirmizî, 1767; Tirmizî, *Şemâil*, 1/138-139; Ebu Davud, 4020; Ahmed, *Müsned*, 3/30. Hepsi Ebu Saîd el-Hudrî'den. Ebu Davud, Tirmizî ve Nesâî aynı hadisi bir de İsa b. Yunus yoluyla Cerîrî'den rivayet etmişlerdir. Ayrıca İbn Hibban (1442) İsa b. Yunus ve Hâlid et-Tahhân yoluyla, Hâkim (4/192) Ebu Üsâme tarîkıyla rivayet etmektedir. Bu üç râvî de Cerîrî'den rivayet etmişlerdir. Hadis tenkid edilmiştir.
40. Hasen bir hadistir. Ebu Davud, 4023; Hâkim, 4/192, 193.

çıkartıp tasadduk ederse, sağ olsun ölü olsun Allah'ın muhafazası ve Allah'ın koruması altında, Allah'ın yolunda olur."[41] Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Halid'e yeni bir elbise giydirdiğinde, iki defa: "Eskit ve yıprat!" buyurduğu sahihtir.[42]

Sünen-i İbn Mâce'de geçmektedir: "Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ömer'in üstünde bir elbise gördü de:

—Bu yeni midir, yoksa yıkanmış mıdır?

—Yıkanmıştır.

—Yenisini giyin, hamdederek yaşa, şehit olarak öl." buyurdu.[43]

7- Evine Girişinde Yaptığı Dualar:

Âilesinin yanına, onları şaşırtacak şekilde farkına varılmadan ansızın girmezdi, aksine âilesi girişinden haberdar olarak girerdi. Onlara selâm verirdi. Girdiğinde hal hatır sorarak başlar veya onlardan bir şey isterdi. Kimi zaman şöyle derdi: "Yanınızda yiyecek bir şeyler var mı?"[44] Kimi zaman da mevcut olanlar önüne getirilinceye kadar susardı.

Hz. Peygamber'den (s.a.) evine döndüğünde şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي كَفَانِي، وَآوَانِي، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي وَسَقَانِي، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي مَنَّ عَلَيَّ فَأَفْضَلَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُجِيرَنِي مِنَ النَّارِ

"Beni koruyan ve sığındıran Allah'a hamdolsun. Beni yediren ve içiren Allah'a hamdolsun. Bana iyilikte bulunan ve iyiliğini arttıran Allah'a hamdolsun. Yarab! Senden beni cehennemden korumanı dilerim."[45]

41. Tirmizî, 3555; İbn Mâce, 3557. Hz. Ömer'den.
42. Buharî, 77/22. Hadiste geçen "eskit ve yıprat" sözüyle araplar, karşısındakine uzun yaşaması için dua etmeyi kastederler. Hadisi, Ebu Davud (4024) ve Ahmed *(Müsned*, 6/364-365) de rivayet etmişlerdir.
43. Ahmed, 2/89; İbn Mâce, 3558. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 89; İbn Ömer'den. İsnadı sahihtir. Hadisin Ebu Şeybe'nin *Musannef*'inde benzer rivayetle mürsel bir şahidi de vardır.
44. Müslim, 1154. Hz. Âişe'den.
45. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 157. Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan. Ebu Davud, 5058, Hz. Ömer'den.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hz. Enes'e şöyle dediği de sabittir: "Ailenin yanına girdiğinde, selâm ver, sana ve ailene bereket olur." Tirmizî, "Hasen-sahih bir hadistir." demiştir.[46]

Sünen kitaplarında O'ndan (s.a.) rivayet olunmuştur:

"Kişi evine girdiğinde:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلَجِ، وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ، بِسْمِ اللَّهِ وَلَجْنَا، وَعَلَى اللَّهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا

'Allah'ım Senden, girişin ve çıkışın hayırlısını isterim. Allah'ın adıyla girdik ve Rabbimiz Allah'a tevekkül ettik.' desin, sonra ailesine selâm versin."[47]

Yine *Sünen* kitaplarında şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

"Üç kişi Allah'ın gözetimindedir: 1) Allah yolunda cihada çıkan gazi: Allah, ona ölümünü takdir edip cennete koyuncaya veya sevab ve ganimetten kazandıklarıyla döndürünceye kadar Allah'ın gözetimindedir. 2) Mescide giden: Allah onun ölümünü takdir edip cennete koyuncaya veya sevap ve ganimetten kazandıklarıyla geri döndürünceye kadar Allah'ın gözetimindedir. 3) Evine selâmla giren, Allah'ın gözetimindedir." Hadis sahihtir.[48]

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sahihtir:

"Kişi evine girer de, girişi sırasında ve yemek yerken Allah'ı anarsa (yani besmele çekerse); şeytan, avanesine: 'Size burada gecelemek ve ak-

46. Tirmizî, 2699. Tirmizî, hadis için: "Hasen-sahihtir" demiştir. Aynı zamanda bu hadisin pek çok rivayet tariki vardır; onlarla kuvvetlenir. Hafız İbn Hacer, bu tarikleri bir küçük cüz'de toplamış ve sonunda hadisin sahihliği sonucuna ulaşmıştır. Eser, Şam'daki Zâhiriyye kütüphanesindedir.
47. Ebu Davud, 5096. Ebu Mâlik el-Eş'arî'den. Senedi sahihtir.
48. Ebu Davud, 2494, Ebu Ümâme el-Bâhilî'den; Buharî, *el-Edebü'l-Müfred,* 1094; İbnü's-Sünnî, s.160. Bu konuda İbn Hibban (1585) ve Hâkim (2/90), benzer bir hadisi Muaz b. Cebel'den rivayet etmişlerdir. Hadiste geçen (ضَامِنٌ عَلَى اللّٰهِ) ifadesi Allah'ın koruması ve gözetimi altındadır" anlamındadır. (Bugün (ضامن) kelimesi, sigortaladı anlamına kullanılmaktadır. Modern arapçadaki bu anlamıyla da tercüme edilse, neredeyse aynı anlama gelmektedir. Belki de çağın insanı daha iyi anlayabilecektir: Allah onu sigortalamış, ona garanti vermiştir.) Nitekim (تامر) ve (لابن) yani hurma ve süt sahibi denildiğinde anlamın, "O, Allah'ın gözetimindedir," olması gibi.

şam yemeği yok,' der.[49] Eve girer de, girişi sırasında Allah'ı zikretmezse, şeytan, avânesine: 'İşte geceleyeceğiniz yer.' der. Yemek sırasında Alla''ı anmadığında da: 'İşte size geceleyeceğiniz yer ve akşam yemeği.' der." Bu hadisi Müslim, aktarmıştır.[50]

8- Tuvalete Girerken Yaptığı Dualar:

Sahihayn'da geçtiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.), tuvalete girişi sırasında:

اللّٰهُمَّ إنِّي أعُوذُ بِكَ مِنَ الخُبُثِ وَالخَبَائِثِ

"Allah'ım, erkek ve dişi şeytanlardan maddi ve manevi pisliklerden Sana sığınırım." diyordu.[51]

Ahmed b. Hanbel'in kaydettiğine göre tuvalete girene, bunu okumasını emretmiştir.[52]

Yine Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet olunmuştur: İçinizden biri tuvalete gittiğinde:

اللّٰهُمَّ إنِّي أعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النَّجِسِ، الخَبِيثِ المُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Allah'ım! Görünen-görünmeyen, maddi-manevi bütün pisliklerden, kovulmuş şeytandan Sana sığınırım." demeye üşenmesin.[53]

---

49. Burada aile reisinin genellikle eve akşam gelmesinden hareketle herhalde Rasûlullah (s.a.) böyle buyurmuştur. Yoksa bu sünnet sadece eve akşam dönüldüğünde değil, gündüz gelindiğinde de yerine getirilse gerektir.
50. Müslim, 2018: Câbir b. Abdullah (r.a.) dan. Hadiste geçen "şeytan dedi." ifadesi, "Kardeşlerine, avanesine, yoldaşlarına söyledi." anlamınadır.
51. Buharî, 4/9; Müslim, 375. Hz. Enes'ten.
52. Ahmed, 1/269; Ebu Davud, 6; İbn Mâce 296. Zeyd b. Erkam'dan. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (126) da hadisi sahih bulmuştur. Hadiste geçen "hubus" kelimesi "habîs" kelimesinin, "habâis" kelimesi de "habîse"nin çoğuludur. Rasûlullah, bu kelimelerle erkek ve dişi şeytanları kasdetmektedir. Bazıları ise "hubus" kelimesini "hubs" şeklinde rivayet ederler ki, bu durumda hubs küfür, habâis şeytanlar anlamına gelir. O zaman hadisin tercümesi şöyle olur: "Allah'ım, küfürden ve şeytanlardan Sana sığınırım."
53. İbn Mâce, 299, Ebu Ümâme'den. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 18, Enes'ten. Katâde 25 ve Taberânî, *ed-Duâ*'da İbn Ömer'den. İbn Allân, *Şerhu'l-Ezkâr*'da: İbn Hacer, Katâde ve Taberânî'nin İbn Ömer'den naklettiği hadisi tahric ettikten son-

Hz. Peygamber (s.a.)den rivayet edilmiştir:

"Âdemoğullarının avretlerini cinlerden perdeleyen şey, birinizin tuvalete girdiğinde 'Bismillah' demesidir."[54]

Hz. Peygamber'in (s.a.) bevlederken kendisine selâm veren bir adamın selâmını almadığı sâbittir.[55]

Ve Allah Teâlâ'nın abdest bozarken konuşana hiddetlendiğini şöylece haber vermiştir: "İki kişi konuşup avretlerini açarak birlikte ayak yoluna gitmesin. Çünkü Allah Teâlâ bu davranışa hiddetlenir."[56]

Daha önce de geçtiği gibi Hz. Peygamber (s.a.), küçük ve büyük abdest bozarken kıbleyi önüne ya da arkasına almıyordu. Kendisi Ebu Eyyûb, Selmân-ı Fârisî, Ebu Hureyre, Ma'kıl b. Ebî Ma'kıl, Abdullah b. el-Hâris b. Ceze' ez-Zübeydî, Câbir b. Abdullah ve Abdullah b. Ömer'in -Allah onlardan razı olsun- rivayet ettikleri hadislerde bunu yasaklamıştır. Bu hadislerin geneli sahihtir, diğerleri ise hasendir. Bunlarla çelişen hadislerin ise ya senedleri illetlidir, ya delâlet itibariyle zayıftır. Binaenaleyh bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen meşhur rivayetlerdeki nehyin açık (=sarih) ifadesi reddolunamaz. Meselâ, Irak'ın Hz. Âişe'den aktardığı hadis gibi: Rasûlullah'a (s.a.), insanların cinsel organlarını kıbleye çevirmeyi mekruh gördükleri söylendi. "Böyle yapmışlar ha! Tuvaletimin yüzünü kıbleye doğru döndürün!" buyurdu. Hadisi İmam Ahmed rivayet etmiş[57] ve, mürsel de olsa, ruhsat hususunda rivayet edilen hadislerin en hasenidir, demiştir. Fakat aralarında Buharî'nin de bulunduğu diğer hadis imamları hadisi kusurlu bulup sabit görmemişlerdir. İmam Ahmed'in sözü, hadisin

---

ra şöyle dediğini kaydeder: "Bu, hasen ve garîb bir hadistir. Senedde geçen İbn Hibbân ve hadisi aldığı hocası İsmail b. Râfi' rivayet yönünden zayıftır. Fakat hadisin şahidleri bulunmaktadır. Meselâ İbnü's-Sünnî ve Ebu Nu'aym'ın Enes'ten rivayet ettikleri hadisi İbn Adiy'in *el-Kâmil*'inde Hz. Ali ve Büreyde'den rivayet ettiği hadisler bunlardandır.

54. Hasen bir hadistir. Tirmizî, 606; İbn Mâce, 297. Hz. Ali'den. İbn Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle,* s.20, 21. Hz. Enes'ten Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*'de (1/205) Hz. Enes rivayetini kaydederek: "Taberânî, hadisi iki senedle rivayet etti, birisinde Saîd b. Mesleme el-Emevî bulunmaktadır, bu râviyi Buharî ve başkaları zayıf görürken, İbn Hibbân ve İbn Adiy sika görmüşlerdir. Geri kalan râvileri sikadır" demektedir.
55. Müslim, 370; Ebu Davud, 16; Tirmizî, 90; Nesaî, 1/35-36; İbn Mâce 353. İbn Ömer'den.
56. Ahmed, *Müsned,* 3/36; Ebu Davud, 15; İbn Mâce, 324. Ebu Saîd el-Hudrî'den. Hadis zayıftır.
57. Ahmed, 6/137; İbn Mâce, 324. Râvileri sikadır; ancak hadis malüldür.

sabit veya hasen olmasını gerektirmez. Tirmizî ise, *el-İlelü'l-Kebîr* adlı eserinde hadis için: "Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buharî'ye bu hadisi sordum, 'Hadiste muztariplik vardır, bence sahih olan, bunun Hz. Âişe'nin kendi sözü olmasıdır' dedi." demektedir.

Ben de derim ki: Hadisin başka bir illeti daha vardır: Bu da Irak ile Hz. Âişe arasındaki kesintidir. Irak, Hz. Âişe'den işitmemiştir. Hadisi Abdülvehhab es-Sakafî, Halid el-Hazzâ'dan, o bir adamdan, o da Hz. Âişe'den rivayet etmiştir. Hadisin bir başka illeti de, Hâlid b. Ebu's-Salt'ın zayıflığıdır.

Yasaklanmadığına dair hadislerden biri de Câbir hadisidir: "Rasûlullah (s.a.) ufak abdest bozarken kıbleye yönelinmesini yasaklamıştı, fakat vefatından bir yıl önce O'nun (s.a.) kıbleye yöneliğini gördüm."(58) Tirmizî, bu hadisi hasen-garib görmüş ve *el-İlel*'de: "Muhammed'e, yani Buharî'ye bu hadisi sordum; sahih bir hadistir, onu İbn İshak'tan başkaları da rivayet etmiştir, dedi." demiştir. Buharî'nin muradı, şayet hadisin İbn İshak'tan gelişinin sahih olduğu ise bu bizzat hadisin sahih olduğunu göstermez. Eğer bizzat hadisin sıhhatini kasdetmişse, o ayniyle vâkidir. Hükmü de "Rasûlullah'ı (s.a.) Kâbe'yi arkasına alarak ihtiyaç giderirken" gördüğünü ifade eden İbn Ömer hadisinin hükmü gibidir. Bu da altı ihtimal taşır:

a) Yasaklanmasının kaldırıldığına,

b) Kaldırılmadığına, yani yasaklandığına.

c) Hz. Peygamber'e (s.a.) has bir davranış olduğuna,

d) Binalara has bir davranış olduğuna,

e) Yerin veya başka bir şeyin gerektirdiği bir özürden dolayı olduğuna.

f) Açıklamak için yapıldığına. Çünkü yasaklama, haram oluşundan değildir.

Bu ihtimallerden birisini kesin tayinde bulunmaya yol yoktur. Câbir hadisi, bu ihtimallerden ikincisine muhtemel değilse de bu ihtimalden ötürü meşhur, açık ve sahih yasaklama hadislerinin terkedilmesine de yol yoktur. İbn Ömer'in: "Bunu ancak sahrada (açıkta) iken yasakladı" sözü ken-

58. Tirmizî, 9. Senedinde İbn İshâk'ın tedlisi vardır.

disinin yasaklamayı açık alana has olarak anlamasındandır, yoksa yasaklayıcı ifadenin aktarılışı değildir. Bu anlayış, yasağın genel olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin açık alanla binayı ayırdedenleri güç durumda bırakan çelişkiden selamette olması yanında Ebu Eyyub'un, yasaklamanın genel olduğu şeklinde anlayışına da terstir. Onlara: "Binalarda kıbleye yönelmeyi caiz kılan engelin ölçüsü nedir?" denilir. Oysa ayırdedici bir ölçüden sözetmek mümkün değildir. Mutlak olarak binanın kendisinin bunu caiz kıldığını söylerlerse, küçük abdest bozanla Kâbe arasında binada olduğu gibi uzak veya yakın bir dağın araya girmesi ile açık alanda da caiz olması gerekirdi. Hem yasaklama kıble yönüne saygı göstermektir ve bu durum, açıkta olsun, binada olsun fark etmez, bizzat Kâbe'ye has bir özellik de değildir. Nice dağlar ve tepeler, küçük abdest bozanla Kâbe arasında, bina duvarlarının engel olduğu gibi birer engel, hatta daha büyük bir engel olmaktadırlar. Kıble yönüne gelince, küçük abdest bozanla onun arasında herhangi bir engel yoktur ve yasaklama bizzat Kâbe'ye değil Kâbe yönünedir. Bunu iyi düşün.

Ayak yolundan çıktığında: (غُفْرَانَكَ) "Allah'ım bağışla.(59) derdi. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediği de rivayet edilmiştir:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ أَذْهَبَ عَنِّي الأَذَى، وَعَافَانِي

"Benden sıkıntıyı gideren ve bana âfiyetler ihsan eden Allah'a hamdolsun." Hadisi İbn Mâce zikretmiştir.(60)

9- Abdest Duaları:

Hz. Peygamber'in (s.a.), ellerini içinde su bulunan bir kaba koyduğu ve sonra sahabîlere: "Allah'ın adıyla (besmele ile) abdest alın." buyurduğu rivâyet edilmiştir.(61) Hz. Peygamber'in (s.a.) Câbir'e (r.a.) "Bana bir abdest suyu iste." dediği, su getirilince de: "Ey Câbir, al, ellerime dök

59. Tirmizî, 7; Ebu Davud, 30; Ahmed, 1/269; Dârimî, 1/174. Senedi hasendir. İbn Huzeyme, (90), İbn Hibbân, Hâkim (1/158) ve Ebu Hâtim de sahih bulmuşlar. Nevevî ise *el-Mecmû* adlı eserinde: "Hadis, hasendir ve sahihtir" demiştir.
60. İbn Mâce, 301. Senedindeki İsmail b. Süleym adlı râvi Hafız ibn Hacer'in *et-Takrîb*'de belirttiği gibi zayıftır.
61. Darakutnî, s.26; Beyhakî, *Sünen*, 1/45; Nesâî 1/61. İbn Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 27. Enes b. Mâlik'ten. Senedi sahihtir ve Nevevî, *Hulâsa*'da hadisi sahih bulduğunu belirtmiştir.

ve 'Bismillah' de!" buyurduğu sabittir. Câbir (r.a.): Abdest suyunu döktüm ve 'Bismillah' dedim; parmaklarının arasından suyun fışkırdığını gördüm, diyor."(62)

Ahmed b. Hanbel'in Ebu Hureyre, Saîd b. Zeyd ve Ebu Saîd el-Hudrî'den (r.anhum) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Abdest esnasında besmele çekmeyen abdest almış değildir." buyurmuştur. Bu hadislerin senedlerinde zayıflık vardır.(63)

Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur: "Kim güzelce abdest alır, sonra da:

أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

'Allah'tan başka ilâh olmadığına, O'nun tek olduğuna, ortağı bulunmadığına şehadet ederim. Muhammed'in O'nun kulu ve rasûlü olduğuna da şehadet ederim.' derse, ona cennetin sekiz kapısı açılır, hangisinden isterse, ondan girer." Hadisi Müslim kaydetmiştir.(64)

Tirmizî ise bu şehadetten sonra:

اللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ

"Allah'ım! Beni tevbe edenlerden eyle. Beni (her türlü maddî-manevî pisliklerden) arınmış kimselerden eyle." duasını da eklemiştir.(65)

İmam Ahmed de: "Sonra bakışlarını gökyüzüne çevirdi."(66) ilâvesinde bulunmuştur. İbn Mâce ise Ahmed'le birlikte: "Bunu (yani Müslim'in rivayet ettiğini) üç defa söyledi." diye eklemiştir.(67)

Bakî' b. Mahled, *Müsned*'inde, Ebu Saîd el-Hudrî'den merfû olarak aktarıyor: "Kim, abdest alır, abdestini bitirdikten sonra:

62. Buharî, 64/35; Müslim, 3013, 4/2308; Ahmed, *Müsned*, 3/165, 329.
63. Ancak İbn Hacer'in *Telhîs* adlı eserinde dediği gibi bu senedlerin toplamından bu hadisin bir aslı bulunduğunu gösterecek bir kuvvet doğar. Ebu Hureyre hadisine gelince, bu hadisi de Ebu Davud (101), Ahmed (2/418), İbn Mâce (399), Dârakutnî (1/26, 29), Hâkim (1/146), Beyhakî (1/43, 44) tahrîc etmiştir. Saîd b. Zeyd hadisini ise Tirmizî (25) ve İbn Mâce (397) tahrîc etmiş, ayrıca İbn Mâce (400), Sehl b. Sa'd'dan nakletmiştir.
64. Müslim, 234. Ömer b. Hattâb'tan,
65. Tirmizî, 55. Hz. Ömer'den. Bu ilâve sahihtir.
66. *Müsned*, 4/151; Ebu Davud 170. Ukbe b. Âmir'den. Senedinde meçhul bir râvi vardır.
67. Senedinde Zeyd el-Ammî vardır, zayıf bir ravidir.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

'Allah'ım! Her türlü eksiklikten münezzehsin. Hamd Sana, şükran Sana! Şehadet ederim, Senden başka tanrı yoktur. Affına sığınır, Sana (günahlarımdan) tevbe ederim.' derse, bu söylediği beyaz bir kağıda yazılır, bir mühürle mühürlenir, sonra arşın altına kaldırılır. Kıyamet gününe kadar mührü kırılıp, açılmaz." Bu hadisi Nesâî, *el-Kebîr* adlı eserinde Ebu Saîd el-Hudrî'den, Abdest Aldıktan Sonra Okudukları Bâbı'nda kaydetmiş ve yukarıda geçen bazı şeyleri zikretmiştir.(68) Sonra da sahih bir isnadla Ebu Musa el-Eş'arî hadisini rivayet etti: Ebu Musa anlatıyor: Rasûlullah'a (s.a.) abdest suyu getirdim. [Abdest aldı. Sonra O'nun şöyle dua ettiğini duydum:

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَوَسِّعْ لِي فِي دَارِي، وَبَارِكْ لِي فِي رِزْقِي

"Allah'ım, günahlarımı bağışla! Evime bolluk bereket ihsan et! Rızkımı mübarek kıl!"]

—Ey Allah'ın Peygamberi, sizin şöyle dua ettiğinizi duydum, dedim.

—"(Dua edip, Allah'tan dilemediğimiz) bir şey kaldı mı?" buyurdu. İbnü's-Sünnî, hadisi, 'Abdest Aldıktan Sonra Okudukları Bâbı'nda kaydetmiştir.(69)

10- Ezan Duaları:

Hz. Peygamber'den (s.a.) ezanın tercî'li ve tercî'siz okunmasının sünnet olduğuna, kâmet lafızlarını çift ve tek olarak meşrû kıldığına dair hadisler gelmiştir. Ancak kâmet kelimesi, "Kad kâmeti's-Salâtü" nün iki defa söylenmesine ait Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilen haber sahihtir, tek söylenmesine dair kesinlikle sahih hiçbir hadis rivayet edilmemiştir. Yine aynı şekilde O'ndan gelen ezanın başındaki tekbîrin (Allahu ekber sözünün) 4 defa tekrarlanması yolundaki rivayet sahihtir, yalnız iki defa tekrarlanması yolundaki rivayetse sahih değildir.

68. İbn Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s.30. Nesâî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*'de iki şekilde, merfû ve mevkûf olarak rivayet etmiş ve mevkûf olanın sahih olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de isnadını sahih bulmuştur.

69. İbn Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, s. 28. Ebu Musa el-Eş'arî'den. Senedi sahihtir.

"Bilâl'e cümleleri ezanda çift, kâmette tek okunmasını emir buyurdu."[70] hadisine gelince, çift sözü dörtle çelişmez.[71] Kaldı ki dört defa okumak, gerek Abdullah b. Zeyd, gerek Ömer b. el-Hattâb ve gerekse Ebu Mahzûra'dan (r.anhum) gelen hadislerde açık bir ifadeyle sahih olarak rivayet edilmiştir.

Kâmette cümlelerin birer kere söylenmesine gelince, İbn Ömer'den (r.anhuma) bundan kâmet kelimesinin müstesnâ olduğu sahih olarak nakledilmiştir: İbn Ömer anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.) zamanında Ezan ikişer ikişer, kâmet ise (Kad kâmeti's-Salâtu) cümlesi dışında teker tekerdi." Nitekim *Sahih-i Buharî*'de de Hz. Enes'in rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.), Bilâl'e, ezan sözlerini ikişer, kâmet kelimesi dışındaki kâmet sözlerini de birer kere okumasını emretti.[72] Abdullah b. Zeyd ve Ömer'in rivayetlerinde, kamette (قد قامت الصلاة = Kad kâmeti's-Salâtu) sözünün iki kere okunacağının belirtildiği sahihtir.

Ebu Mahzura'nın diğer ezan sözlerinin yanında kâmet kelimesinin de iki kere okunacağını belirten rivayeti de sahihtir. Bu şekillerin hepsi, bazısı diğerlerinden faziletli olsa da caizdir, kifayet eder ve hiçbirinde kerahat yoktur. İmam Ahmed, Bilâl'in ezanını ve kâmetini; İmam Şâfiî Ebu Mahzûra'nın ezanını, Bilâl'in kâmetini; Ebu Hanife Bilâl'in ezanını, Ebu Mahzûra'nın kâmetini; İmam Mâlik de Medinelilerin tatbikatını, kâmet ve ezanda ikişer kere tekbir getirmelerini ve kâmet kelimesini yalnız bir kere okumalarını almıştır. Allah hepsine rahmet etsin. Çünkü onlar, sünnete uymak yolunda ictihadda bulunmuşlardır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) ezan sırasında ve ezandan sonra okuduklarına gelince; ümmeti için bu konuda beş çeşit sünnet koymuşlardır:

1- Birincisi: Ezanı işitenin, müezzinin söylediklerini tekrar etmesi, ancak "Hayye ale's-salâh" ve "Hayye ale'l-felâh" sözleri yerine "La havle ve lâ kuvvete illâ billah" sözünü söyleyerek tekrar etmesi konusundaki rivayet sahihtir.[73] Hz. Peygamber'den (s.a.) Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah sözüyle

70. Buharî, 10/1.
71. Bilindiği gibi dörtte iki çift vardır.
72. Buharî, 10/8; Müslim, 378.
73. Buharî, 10/7; Müslim, 383; İmam Mâlik, *Muvatta'*, 1/67. Ebu Saîd el-Hudrî'den; Rasûlullah; "Ezanı işittiğinizde müezzinin dediklerini tekrarlayınız." buyurdu. Ayrıca Müslim, 383, Abdullah b. Amr b. Âs'tan. Müezzinin "Hayye ale's-salâ, Hayya ale'l-felâh" sözünü dinlerken "La havle ve lâ kuvvete illâ billah" denileceğini Müslim (385) Ömer b. Hattâb'dan, Şâfiî de *Müsned*'inde (1/60) Muâviye'den rivayet etmiştir.

Hayye ale's-salâh ve Hayye ale'l-felâh sözünün birlikte söylenmesiyle yalnızca Hayye ale's-salâh ve Hayye ale'l-felâh sözünün söylenmesi konusunda herhangi bir haber aktarılmamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) sahih sünneti; bu iki sözün yerine 'Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh' denilmesidir. Bu, hem müezzinin ve hem de ezanı dinleyenin durumuna uygun düşen hikmetin gereğidir. Çünkü ezan kelimeleri zikirdir, dolayısıyla dinleyenin onları tekrarlaması sünnettir. Hayye ale's-salâh ve Hayye ale'l-felâh sözü ise ezanı işiteni namaza çağırmadır, dolayısıyla ezanı duyanın bu çağrıya karşılık verebilmek için yardım ifade eden cümleyle yardım dilemesi sünnettir. Yardım isteme cümlesi ise: (لاَحَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ = Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah) el-Aliyyi'l-Azîm, demesidir.[74]

2. İkincisi:

وَأَنَا أَشْهَدُ أَلاَّ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ، رَضِيتُ بِاللّٰهِ رَبًّا، وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً،
وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً

"Ben de Allah'tan başka tanrı olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ederim. Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı Rasûl olarak da Muhammed'i kabul ettim." denilmesidir. Hz. Peygamber (s.a.) bunu okuyanın günahlarının bağışlanacağını haber vermiştir.[75]

3. Üçüncüsü: Müezzine icabetinden sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) salâvat okunmasıdır. Hz. Peygamber'e (s.a.) okunacak ve O'na ulaşacak salavâtların en mükemmeli, ümmetine kendisi için okumalarını öğrettiği İbrahimî salâvattır. Bilgiçlik taslayanlar, her ne kadar bilgiçlik taslasalar da bundan daha mükemmel bir salâvat yoktur.

4. Dördüncüsü: Hz. Peygamber'e (s.a.) salâvattan sonra:

اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّداً الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ
مَقَاماً مَحْمُوداً الذي وَعَدْتَهُ إِنَّكَ لاَتُخْلِفُ الْمِيعَادَ

---

74. Müellif burada "billah"tan sonra "el-Aliyyi'l-Azîm"i kendisi eklemiştir.
75. Müslim, 386; Tirmizî, 210. Ebu Davud, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Huzeyme (422) Sa'd b. Ebî Vakkas'tan: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Kim, müezzini işittiğinde: Ben de Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna

"Bu eksiksiz çağrının, vakti giren kılınacak namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesîleyi ve fazîleti ihsan et ve O'nu vadettiğin Makâm-ı Mahmûd'a eriştir. Şüphesiz Sen vadinden caymazsın." demesidir.(76) Makâm-ı Mahmûd sözü el-Makâm el-Mahmûd şeklinde değil, yukarıda geçtiği gibi elif ve lâm (harf-i tarif) olmaksızın "Makâmen Mahmûden" şeklinde rivayet edilmiştir ve Hz. Peygamber'den (s.a.) böyle rivayeti sahihtir.(77)

5. Beşincisi: Bundan sonra kendisine dua edip Allah'ın fazlından, kereminden istemesidir. Çünkü bu kimsenin duası kabul edilir. Nitekim Sünen kitaplarında Hz. Peygamber'in (s.a.), "Dediklerini, yani müezzinlerin ezanda söylediklerini tekrarla, bunu bitirince Allah'tan iste, istediğin verilir." buyurduğu kayıtlıdır.(78)

İmam Ahmed kaydetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.): "Kim müezzinin ezanını işittiğinde:

اللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ النَّافِعَةِ، صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَارْضَ عَنْهُ رِضىً لاَسَخَطَ بَعْدَهُ

'Bu eksiksiz davetin ve fayda veren namazın Rabbi olan Allah'ım, Muhammed'e salât eyle, kendisinden sonra bir daha gazap bulunmayan

---

şehadet ederim. Rab olarak Allah'a Resûl olarak Muhammed'e, din olarak İslâm'a razı oldum, derse, günahları bağışlanır."

76. Hadis "Şüphesiz Sen va'dinden caymazsın" ilâvesiyle Beyhakî (*Sünen*, 1/410) tarafından kaydedilmiştir: Fakat Beyhakî bu ilâvede tek kalmış ve ilâvesi zayıf görülmüştür. Bu ilâveyi zikretmeksizin Buharî (10/8) ve dört Sünen sahibi hadisi Câbir b. Abdullah'tan rivayet etmişlerdir. Rivayette yukarıdaki duayı okuyanın kıyamet gününde Rasûlullah'ın şefaatine hak kazanacağı Rasûlullah'ın (s.a.) dilinden aktarılmıştır. Makâm-ı Mahmûd âyette (17/79) va'dedilen Makâm-ı Mahmûd'a atıftır. Âyetteki "Ola ki, umulur ki" sözü Allah Teâlâ için kullanıldığında, kesinlik ifade eder. Hadisin sonundaki ifadeden, sözkonusu duadan amacın Rasûlullah'ın (s.a.) şefaatine hak kazanmak olduğu anlaşılır.

77. Hafız İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de Makâm-ı Mahmûd'un Nesâî'nin rivayetinde elif-lâm ile marife olarak geldiğini, aynı şekilde İbn Huzeyme'nin *Sahih*'inde (420) geçtiğini, ayrıca İbn Hibbân, Tahâvî, Taberânî'nın *(ed-Dua)* ve Beyhakî'nin de rivayet ettiğini kaydeder.

78. Ebu Davud, 524, Abdullah b. Amr b. Âs'tan. Senedi hasendir. İbn Hibbân (295) sahih, İbn Hacer, hasen görmüş ve Taberanî'nin *Kitabu'd-Dua*'da rivayet ettiği hadisi şâhid olarak kaydetmiştir.

bir rıza ile razı ol.' derse, Allah duasını kabul eder."[79]

Ümmü Seleme anlatıyor: Rasûlullah (s.a.) akşam ezanı okunurken:

اللَّهُمَّ إِنَّ هٰذَا إِقْبَالُ لَيْلِكَ، وَإِدْبَارُ نَهَارِكَ، وَأَصْوَاتُ دُعَاتِكَ، فَاغْفِرْ لِي

"Allah'ım! İşte gecenin başlangıcı, gündüzün sonu ve müezzinlerin sesleri! Artık beni bağışla!" dememi öğretti. Bunu Tirmizî kaydetmiştir.[80]

Hâkim, *Müstedrek*'te Ebu Ümâme'den merfû olarak rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) ezanı işittiğinde:

اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ الْمُسْتَجَابَةِ، وَالْمُسْتَجَابِ لَهَا، دَعْوَةِ الْحَقِّ وَكَلِمَةِ التَّقْوَى، تَوَفَّنِي عَلَيْهَا وَأَحْيِنِي عَلَيْهَا، وَاجْعَلْنِي مِنْ صَالِحِي أَهْلِهَا عَمَلاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Bu eksiksiz, icabet olunan davetin ve kendisinden ötürü dualara icabet olunan hak davetin ve takvâ kelimesinin Rabbi olan Allah'ım! Beni bu inanç üzere öldür, ona bağlı olarak yaşat, kıyamet günü amel yönünden bu inanca sahip salih kimselerden eyle!" derdi.[81]

Beyhakî bunu İbn Ömer'den mevkûf (yani onun sözü) olarak rivayet ediyor.

Hz. Peygamber'in (s.a.), kâmet kelimesi okunurken: "Allah onu (namazı) kıldırsın ve devam ettirsin." dediği aktarılmıştır.[82]

Sünen'de Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet ediliyor:

"Ezan ile kâmet arasında yapılan dua geri çevrilmez. Nasıl dua edelim, ey Allah'ın Rasûlü? dediler. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Allah'tan, dünya ve âhirette âfiyet vermesini isteyin." buyurdu. Hadis sahihtir.[83]

---

79. Ahmed, *Müsned* , 3/337. Cabir b. Abdullah'tan. Senedinde zayıf bir râvi vardır, ve ayrıca tedlis sözkonusudur.
80. Ebu Davud, 530; Tirmizî, 3583. "Garîb bir hadistir. Ancak bu senedle biliyoruz." sözüyle de hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Hâkim (1/199) ise sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır. Ama hata etmiştir.
81. Senedindeki Ufeyr b. Ma'ân adlı râvi zayıftır. Ayrıca Beyhakî *(Sünen,* 1/411) müellifin zikrettiği gibi İbn Ömer'den mevkûf olarak rivayet etmiştir.
82. Ebu Davud, 528. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle,* s. 36.
83. Hadisi bu lafzıyla Tirmizî, 3588, Enes b. Malik'ten. Aynı hadisi Hâkim, 1/198 Enes'ten; Taberânî hem özet ve hem de mufassal olarak, Ebu Davud, 521; Tirmizî, 212

Yine aynı konuda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İki vakit vardır. O vakitlerde göğün kapıları açılır ve dua edenin duası pek geri çevrilmez: Ezan okunduğunda ve Allah yolunda savaş için saf bağlandığında..."(84)

Hz. Peygamber'in (s.a.) namaz içinde namazdan ayrıldıktan sonra okuduğu duaları, bayram namazları, cenaze ve küsûf namazlarında okuduğu duaları yukarıda genişçe geçti. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) güneş tutulduğunda, tutulma sona erinceye kadar Allah'ın zikrine sığınılmasını emrettiğini, küsûf namazında ayakta ellerini kaldırarak güneş tutulması geçinceye kadar tesbîhatta bulunduğunu, tehlil ve tekbir getirdiğini, hamd ve dua ettiğini yukarıda tafsilatıyla anlattık. Allah en iyi bilendir.

11- Teşrîk Tekbirleri:

Rasûlullah (s.a.) Zilhicce'nin onuncu gününde çok dua eder; tehlil, *(lâ ilâhe illallah)* tekbir *(Allahu ekber)* ve tahmid'in *(elhamdülillah)* bu günde çok söylenilmesini emrederdi.(85)

Allah Rasûlü'nden (s.a.) naklolunduğuna göre; arefe günü sabah namazından, teşrik günlerinin son ikindi namazına kadar *"Allahu ekber, Allahu ekber, lâ ilâhe illallahu, vallahu ekber, velillahilhamd"*(86) diyerek tek-

---

ve 3589; Ahmed b. Hanbel (3/155 ve 225) Yezîd b. Ebu Meryem yoluyla Enes'ten merfû olarak ve hadisin sonuna "...O halde dua ediniz" cümlesini ekleyerek, rivayet etmiştir. İsnadı sahihtir. İbn Huzeyme (427) ve İbn Hibbân (296) da sahih görmüşlerdir.

84. Ebu Davud, 2540; Hâkim, 1/198. Ebu Hâzim yoluyla Sehl b. Sa'd anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu: "İki dua vardır ki reddolunmaz ya da çok az reddolunur. Ezan okunurken ve savaşta, savaşanların birbirine girdiği anda yapılan dua." İsnadı ceyyiddir. İbn Hibbân (297, 298) da sahih görmüştür.

85. Buharî, 13/11; Tirmizî, 757-758; Ebu Davud, 2438; İbn Mâce, 1727; Ebu Davud et-Tayâlisî, 2631. İbn Abbas (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Hiçbir gün yoktur ki Allah'a (c.c.) bu on gün içinde işlenen amel-i salihten daha sevimli olsun!" Dediler ki: Ya Rasûlallah! Allah yolunda cihad da mı? Allah Rasûlü (s.a.): "Allah yolunda cihad da. Ancak kişi canı ile, malı ile gelir de bunlardan hiçbiri ile geri dönmez." buyurdu. Metin Tirmizî'ye aittir.

86. Dârakutnî (2/50), Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) zayıf bir senedle rivayet etmiştir. Bu konuda Hâkim, *Müstedrek*'te (1/299) Ali ve Ammar'dan (r.anhüma) hadis nakletmiş, Zehebî de hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Hâkim der ki: "Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd'un (r.anhüm) tatbikatı ise, sahih rivayete göre, arefe günü sabahından teşrik günlerinin sonuna kadar tekbir getirmeleridir." İbn Ebî Şeybe, Hz. Ali'den (r.a.) "Arefe günü sabah namazından sonra teşrik günlerinin son ikindi namazına kadar tekbir getirirdi" rivayetini nakletmiştir ki isnâdı sahihtir. Hâkim de, hadise; sahihtir demiştir. İbn Ebî Şeybe yine Ebu'l-Esved'den şu sözleri nakletmiştir:

bir getirirdi. Bu hadisin isnadı her ne kadar sahih değilse de, uygulama buna göre yapılmaktadır. Bu hadisin lafzı, hadisin evvelindeki tekbir (Allahu ekber)'in iki kere olduğu şeklinde rivayet edilmiştir. Hadisin evvelindeki tekbirin iki yerine üç kere olması ise, Câbir ve İbn Abbas'dan "Onlar tekbiri sadece üç kere söylerdi." şeklinde rivayet olunan bu bir hadise dayanmaktadır. Her iki rivayet de hasendir.

İmam Şâfiî: "Şayet bir kimse buna ziyade ederse,

اللهُ أكبرُ كبيراً، والحمدُ لله كثيراً، وسُبْحَانَ اللَهِ بُكْرَةً وأصيلاً، لا إلهَ إلا اللّهُ، ولا
تَعْبدُ إلا إيَّاه، مخلصينَ له الدِّينَ ولو كره الكافرون، لا إله إلا اللّهُ وحدَهُ، صدقَ وعده،
ونصر عبدَه، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ، لا إِلٰهَ إلاَّ الله وَاللّهُ أكْبَرُ، كَانَ حَسَناً.

lafızlarını söylemesi daha iyi olur" demiştir.

12- Hilâli Gördüğünde Yaptığı Dualar:

Allah Rasûlü'nden (s.a.) şöyle dua ettiği rivayet olunur:

"Ey Allah'ım! Bu ayı bizlere emniyet ile, ihsan ile, selâmet ile, islâm ile göster. (Ey hilâl!) Benim de, senin de Rabbin Allah'tır."(87) Tirmizî, hadise; hasen-garîbtir, demiştir.

Hilâli gördüğünde şu şekilde dua ettiği de rivayet edilmiştir: "Allahu ekber. Ey Allah'ım! Bu hilâli (ayı) bizlere emniyet ile, iman ile, selâmet ile, İslâm ile, sevdiğin ve razı olduğun amellere muvaffakiyet ile göster. Ey hilâl! Bizim de senin de Rabbin Allah'tır."(88) Bunu Dârimî rivayet etmiştir.

"Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) arefe günü sabah namazından, kurban bayramının (birinci gününün) ikindi namazına kadar: Allahu ekber, Allahu ekber, lâ ilâhe illallahu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahilhamd, şeklinde tekbir getirirdi." Hadisin isnâdı sahihtir. Arefe gününün sabah namazından itibaren kurban bayramının dördüncü gününün ikindi namazına kadar yirmi üç vakit farz namazı müteâkip birer defa yukarıda İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivayeti gibi tekbir getirilir. Tekbirlerin bu miktar okunması Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre olup, fetvâ da buna göre verilmiştir. İmam Âzam'a göre, bu tekbirler arefe gününün sabahından ertesi günün ikindisine kadar olan sekiz vakit farz namazını müteakip okunur ki İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivayeti de böyledir.

87. Tirmizî, 3451.
88. Dârimî, 2/3-4.

Ebu Davud'un, Katâde'den rivayetine göre, Rasûlullah (s.a.) hilâli gördüğünde, üç kere: "Hayır ve doğruluğun hilâli! Hayır ve doğruluğun hilâli! Seni yaratana iman ettim!" der; sonra: "Şu ayı götürüp bu ayı getiren Allah'a hamdolsun."[89] buyururdu. İsnad zincirinde leyyin râviler vardır.

Sünen'in bazı nüshalarında naklolunduğuna göre Ebu Davud: "Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih-müsned bir hadis rivayet edilmemiştir."[90] demiştir.

13- Yemek Duaları:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) yemekten önce ve sonra yaptığı dualar:

Rasûlullah (s.a.) mübârek ellerini yemeğe uzattığında *"Bismillahi = Allah (c.c)ın ismiyle yemeğe başlarım"* der, besmele ile yemeğe başlamayı emreder ve "Sizden biriniz yemek yiyeceği zaman besmele çeksin. Başlangıcında besmele çekmeyi unutursa (بِسْمِ اللّٰهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ) desin."[91] buyurdu. Hadis, hasen-sahihtir.

Yemekte besmele çekmek, sahih görüşe göre vaciptir. Bu, Hanbelî mezhebi fakîhlerinin iki görüşünden birisidir. Yemekte besmeleyi emreden hadisler sahih ve sarih (açık)tır.[92] Bu hadislerde kapalılık yoktur. Bunlara muhalefet etmeyi caiz gören ve bunları zâhirinden başka mânaya hamleden bir icmâ da yoktur. Besmeleyi terkeden kişinin yemesi ve içmesinde ortağı şeytandır.

---

89. Ebu Davud, 5092. Râvileri sikadır. Fakat hadis mürseldir.
90. Ebu Davud'un İbnü'l-Abd rivayetindedir. Bu söz hadislerin senedleri açısından bakıldığında doğrudur. Fakat bütün bu tarîklerin toplamından hadisler kuvvet bulur ve sıhhat kazanır.
91. Tirmizî, 1858; Ebu Davud, 3767 Hz. Âişe'den (r.anhâ) rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân (1341), Hâkim (4/18) hadise, sahihtir demişler; Zehebî de sahih olduğunu kabul etmiştir. Ayrıca hadisin, İbn Mes'ûd yoluyla İbn Hibbân'da (1340) ve Taberânî'nin *Evsat*'ında, râvileri sika fakat münkatı' olarak gelen bir şahidi vardır.
92. Buharî, 70/2; Müslim, 2002. Vehb b. Keysân, Ömer b. Ebî Seleme'yi şöyle derken işitmiş: "Ben bülûğa ermeden önce Rasûlullah'ın (s.a.) taht-ı terbiyesinde idim. Beş kişinin doyabileceği bir kaptan yerken elim kabın her tarafında dolaşıyordu. Efendim (s.a.) bana buyurdular ki: "Ey çocuk! Besmele çek! Sağ elinle ve önünden ye!" Bundan sonra yemekteki âdetim, emir buyurdukları şekilde olmuştur." Enes b. Mâlik'in (r.a.) Buharî rivayetinde ise; Rasûlullah (s.a.): "Besmele çekin! Ve herkes kendi önünden yesin!" buyurdlar.

Burada zaruri olarak şu mesele ortaya çıkıyor:

Yemek yiyenler topluca olduğunda içlerinden birinin besmele çekmesiyle şeytanın, onların yemeğinde ortaklığı sona erer mi, yoksa hepsinin besmele çekmesiyle mi şeytanın ortaklığı sona erer?

İmam Şâfiî: Bir kişinin besmele çekmesi, diğerlerine de yeterlidir, demiş ve bu meseleyi, toplumdan bir kişinin selâmı almasının, aksırana gruptan birinin rahmet dilemesinin yeterli olması gibi değerlendirmiştir.

Deniliyor ki: Şeytanın ortaklığı o kişiden, bizzat kendisi besmele çekmedikçe sona ermez. Başkasının besmele çekmesi, onun için yeterli değildir.

Huzeyfe (r.a.) hadisi buna işaret etmektedir:

Rasûlullah'la (s.a.) birlikte bir yemeğe gittik. Bir cariye koşar gibi geldi elini yemeğe uzattı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) cariyenin elini tuttu. Daha sonra bir a'râbî geldi. Allah Rasûlü (s.a.) onun da elini tuttu ve buyurdu ki: *"Muhakkak şeytan besmele çekilmeden başlanan yemekten yemek ister. Şeytan, bu cariye ile yemeğe katılmak istedi, elini tuttum. Daha sonra bu a'rabî ile geldi yine elini tuttum. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, şeytanın eli, cariye ve a'rabînin eliyle birlikte avucumdadır."*(93) Sonra Allah Rasûlü (s.a.) besmele çekti ve yemekten yedi.

Şayet bir kişinin besmele çekmesi yeterli olsaydı, şeytan bu yemeğe elini hiçbir şekilde uzatamazdı.

Bu görüşe şu şekilde cevap verilir: Rasûlullah (s.a.) önce elini yemeğe uzatıp sonra besmele çekmedi. Ama ilk önce cariye besmele çekmeden elini uzatmıştı. A'rabî de böyle yapmıştı. Bundan dolayı da şeytan onlarla birlikte yemeğe el uzatmış oldu. Dolayısıyla burada, yemeğe ilk başlayan besmele çektiğinde, daha sonra besmele çekmeden yemeğe başlayan kişiyle şeytanın birlikte olmasına deliliniz var mıdır? Bu şekilde cevap verilebilir, ancak bunu nakzeden bir hadis bulunmaktadır. O da Tirmizî'nin Hz. Âişe'den (r.anha) sahih senedle rivayet ettiği şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.), ashabından altı kişiyle birlikte yemek yiyordu. Bir a'rabî geldi, iki lokma yedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Şu a'rabîye gelince besmele çek-

93. Müslim, 2017; Ebu Davud, 3766.

seydi, sizin için de yeterli olurdu." buyurdu.[94] Şu bir gerçek ki Rasûlullah (s.a.) da ashabı da (r.anhum) besmele çektiler. A'rabî besmele çekmeden gelip yediğinden dolayı şeytan onunla birlikte geldi ve yemekten iki lokma almış oldu. Şayet a'rabî besmele çekseydi, bu hepsi için yeterli olurdu.

Selâmı geri alma ve aksırana rahmet dileme meselesine gelince; onlarda ihtilâf vardır. Çünkü Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih olarak rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz aksırdığında, hemen "elhamdülillah" desin. Zira aksırmayı (veya hamdeleyi) işiten herkese "yerhamukellah" demek haktır."[95] Şayet bu iki hüküm kabul edilmiş olsa dahi, bunlarla yemekte besmele arasındaki fark açıktır. Çünkü şeytan, besmele çekilmeden yenilen yemekte, yiyene ortak olur. Başkası besmele çekse de şeytanın ondan uzaklaşmasına sebeb olmaz. Onunla birlikte yer. Başkasının çekmesiyle yemekte belki şeytanların ortaklığı azalır. Fakat besmele çekmeyenlerin yanında yemeğe devam ederler. En doğrusunu Allah bilir.

Câbir'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü "Besmele çekmeyi unutan kişi, yemeğini bitirdiğinde ihlâs sûresini okusun." buyurmuştur. Bu hadis'in sübûtu hakkında ihtilâf vardır.[96]

Rasûlullah (s.a.) yemekten sonra şöyle dua ediyordu:

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ، غَيْرَ مَكْفِيٍّ وَلاَ مُوَدَّعٍ وَلاَ مُسْتَغْنًى عَنْهُ رَبَّنَا.

"Muhtaç olmadan, devamlı, sayısız, bereketli, temiz (lâyık) hamd sa-

94. Tirmizî, 1858. Hasen-sahihtir. Hadis, besmelenin bereketinin büyüklüğünü ve faydasını açıklamaktadır. Mânası şöyledir: "Bu az yemeği Cenab-ı Hak benim mucizem olarak bereketlendirmiştir ki bu bize yeterliydi. Fakat besmele terkedilince bu bereket gitti." Yine hadis, yemekte besmeleyi terkeden kişiye mübalağayla azarlamayı içermektedir. Çünkü besmelenin terki yemeğin bereketini eksiltir.

95. Buharî, 78/125. Müellif, burada hadisi mâna olarak rivayet etmiştir. Tamamını Buharî, Ebu Hureyre'den (r.a.) şöyle nakletmiştir: "Muhakkak Cenâb-ı Hak aksırmayı sever, esnemekten hoşlanmaz. Kişi aksırdığında Allah'a hamdederse, bunu işiten her müslümana yerhamukellah diyerek mukabelede bulunmak haktır, vecibedir. Esneme ise şeytandandır. Gücü yettiğince mâni olmaya çalışsın. Kişi esneyince, şeytan çıkardığı sesten dolayı güler." Buharî'nin diğer bir rivayetinde (78/126) ise: "Sizden biriniz aksırdığında 'el-hamdülillah' desin. Bundan sonra kardeşi veya arkadaşı da 'yerhamukellah' desin. Arkadaşı ona 'yerhamukellah' deyince, o da yehdîkumullahu ve yuslıhu bâlekum' desin." şeklindedir.

96. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*'de (462) nakletmiştir. Senedinde Hamza en-Nasîbî vardır. Hadis uydurmakla itham edilmiş, metrûk bir râvidir.

dece Rabbimiz Allah'a mahsustur." Bunu Buharî rivayet etmiştir.[97]

Çoğu kere şöyle dua ederdi:

الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ

"Bizi yediren, içiren ve müslümanlardan kılan Allah'a (c.c.) hamdolsun."[98]

Şöyle de dua ederdi:

الحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي أَطْعَمَ وَسَقَى وَسَوَّغَهُ وَجَعَلَ لَهُ مخْرَجاً

"Yediren, içiren ve onu boğazdan kolayca geçiren ve ona çıkış yolu yaratan Allah'a hamdolsun."[99]

Buharî, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle yemek duası yaptığını naklediyor:

الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي كَفَانَا وَآوَانَا

"Bize yeterli derecede rızık veren ve bizi muhafaza eden Allah'a (c.c) hamdolsun."[100]

Tirmizî, Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Kim, yemek yer de:

الحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلاَ قُوَّةٍ، غَفَرَ اللّهُ لَهُ مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

'Güç ve kuvvet harcamaksızın beni doyuran Allah'a hamdolsun.' derse, Allah (c.c.) onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar."[101]

Allah Rasûlü'nden (s.a.) naklolunduğuna göre huzurlarına yemek getirildiğine "Bismillah" der, yemeğini bitirdiğinde ise:

---

97. Buharî, 70/54; Tirmizî, 3456. Hasen-sahihtir.
98. Tirmizî, 3457; *Şemâil-i Tirmizî,* 193; Ebu Davud, 3850; İbn Mâce, 3283; İbnü's-Sünnî, 458.
99. Ebu Davud, 3851. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân, 1351. Nevevî ve İbn Hacer, hadise sahihtir, demişlerdir.
100. Buharî, 70/54.
101. Tirmizî, 3458. Enes'ten rivayet edilmiştir. Hafız İbn Hacer *el-Emâli'l-Ezkâr*'da hasen olduğunu belirtmiştir.

اللَّهُمَّ أَطْعَمْتَ وَسَقَيْتَ، وَأَغْنَيْتَ وَأَقْنَيْتَ، وهَدَيْتَ وَأَحْيَيْتَ، فَلَكَ الحَمْدُ عَلى ماأَعْطَيْتَ.

"Ey Allah'ım! Yedirdin, içirdin. Muhtaç etmedin, memnun ettin. Hidayet ettin. Dirilttin. Verdiğin nimetlerin mukabilinde Sana hamdolsun!"(102) derdi. Hadisin isnâdı sahihtir.

Sünen'de Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet edildiğine göre yemek yediğinde şöyle dua ederdi:

الحَمْدُ لِلّهِ الَّذِي مَنَّ عَلَيْنَا وَهَدَانَا، وَالَّذِي أَشْبَعَنَا وَأَرْوَانَا، وَمِنْ كُلِّ الإحْسَانِ آتَانَا

"Hamd, bize ihsan eden, bizi hidayet eden ve bizi doyuran, içiren, ve bize her türlü ihsanı ulaştıran Allah'a (c.c.)dır." Hadis hasendir.(103)

Yine *Sünen*'de rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyuruyor:

"Sizden biriniz yemek yediğinde şöyle desin:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ، وَأَطْعِمْنَا خَيْراً مِنْهُ

"Ey Allah'ım yemeğimizi bereketlendir. Daha hayırlısını bize öbür âlemde yedir." Allah'ın (c.c.) kendisine süt içirdiği kişi de:

اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ

"Ey Allah'ım! Bizi süt ile bereketlendir ve sütümüzü çoğalt." desin. Çünkü, yeme ve içme yerine geçecek sütten başka bir nimet yoktur." Hadis hasendir.(104)

---

102. Ahmed b. Hanbel, 4/62, 5/335; Ebuş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, 238; İbnü's-Sünnî, 466. İsnâdı, müellifin dediği gibi sahihtir. Nevevî ve İbn Hacer de hadise sahihtir demişlerdir.
103. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, 469. Senedinde Muhammed b. Ebî'z-Zuayzia vardır ki, İmam Buharî, hakkında; münkeru'l-hadis'tir, demiştir. Hafız Zehebî de bu hadisi onun münker rivayetleri arasında zikretmiştir.
104. Tirmizî, 3455; İbnü's-Sünnî, 475. Tirmizî'ye göre hadis hasendir.

Rivayet olunduğuna göre, Allah Rasûlü (s.a.) bir kaptan su içerken üç kere nefes alır, her nefeste "elhamdülillah" der, sonunda ise Allah'a (c.c.) şükrederdi.[105]

Allah Rasûlü (s.a.) evine vardığında bazen: "Yemeğiniz var mı?" diye sorardı. Hiç bir yemekte asla kusur aramaz, bilâkis arzu ettiği zaman yerdi. Şayet evde bulunan yemekten hoşlanmazsa onu bırakır, bir şey söylemezdi.[106] Bazen de: "Ondan hoşlanmıyorum ve ona karşı iştah duymuyorum."[107] buyururdu.

Bazen yemeği överdi. Nitekim evde katık olup olmadığını sorar, onlar da: "Evde sirkeden başka bir şey yok" dediklerinde; onu getirtir, yemeğe başlar ve: "Sirke ne güzel katıktır."[108] buyururdu.

Rasûlullah'ın (s.a.) bu ifadelerinde, sirke; süt, et, bal ve et suyuna üstün tutulmamış, sadece bu durumda mevcut olan katığı övmüştür. Şayet evde et veya süt bulunsaydı, sirkeden daha fazla överdi. Sirke hakkında bu şekilde buyurması, bir bakıma katığı sunanın kalbini hoş tutmak icabettiğindendir. Yoksa sirkenin diğer katıklara göre bir üstünlüğü yoktur.

Hz. Peygamber'e (s.a.) oruçlu olduğu bir zamanda herhangi bir yemek sunulduğunda: "Ben oruçluyum."[109] buyururdu. Oruçluyken kendisine yemek sunulan kişiye de, yemek takdim eden kişi için dua etmesini, şayet oruçlu değilse, o yemekten yemesini emrederdi.[110]

Allah Rasûlü (s.a.) bir yemeğe davet edildiğinde, ashabından birisi de kendilerine katıldıysa, ev sahibine: "Bu bize katıldı, istersen gelmesine izin ver, dilersen geri dönsün."[111] diyerek durumu bildirirdi.

Sirke hakkındaki hadiste geçtiği üzere, üvey evladı Ömer b. Ebî Seleme (r.a.) ile birlikte yemek yerken: "Besmele çek ve önünden ye!"[112] buyurduğu gibi, yemek esnasında konuşurdu (sohbet ederdi).

105. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 472. Zayıf bir senedle nakletmiştir. Suyu üç nefeste içmekle ilgili hadis, Enes b. Mâlik tarafından Buharî (74/26) ile Müslim'de (2028) hamd ve şükür zikretmeksizin nakledilmiştir.
106. Buharî, 70/21; Müslim, 2064.
107. Buharî, 70/14; Müslim, 1945-1946; Ebu Davud, 3794; Nesâî, 4296, 98; İbn Mâce, 3241.
108. Müslim, 2051-2052; Ebu Davud, 3811; Tirmizî, 1839-1840, 1842.
109. Buharî, 30/61.
110. Müslim, 1431.
111. Buharî, 70/57.
112. Buharî, 70/2; Müslim, 2022.

Bazen misafirlerine, ikramı çok sevenlerin yaptığı gibi defalarca yemek teklifi yapardı. Nitekim Buharî'de, Ebu Hureyre (r.a.) hadisindeki süt içme hâdisesinde tekrar tekrar: "İç!" buyurmuş, hatta Ebu Hureyre (r.a.): "Seni hak ile gönderen Allah'a (c.c.) yemin olsun ki, sütü boğazımdan geçirecek boş bir yol bulamıyorum." diyene kadar: "İç!" buyurmaya devam etmiştir.(113)

Bir toplulukta yemek yediğinde, onlara dua etmeksizin yanlarından ayrılmazdı. Abdullah b. Büsr'ün (r.a.) evinde:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِيمَا رَزَقْتَهُم، وَاغْفِرْ لَهُمْ، وَارْحَمْهُمْ

"Ey Allah'ım, vermiş olduğun rızıkta onları bereketlendir! Onları affet! Onlara merhamet et!" şeklinde dua etmiştir. Hadisi Müslim rivayet etmiştir.(114)

Sa'd b. Ubâde'nin (r.a.) evinde şu şekilde dua etti:

أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ، وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرَارُ، وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ المَلَائِكَةُ

"Oruç tutanlar, yanınızda iftar ettiler. Yemeğinizi iyi kişiler yediler. Melekler de sizin için Allah'a (c.c.) istiğfar ettiler."(115)

Ebu Davud'un rivayetine göre, bir gün Ebu'l-Heysem b. et-Teyhan Rasûlullah'ı ve arkadaşlarını (s.a.) yemeğe davet etti. Peygamber ve arkadaşları yemeği yediler. Yemek bittikten sonra Hz. Peygamber (s.a.): "Kardeşinize, yediğinizin karşılığını veriniz!" buyurdu. Ashab-ı kiram: "Karşılığı ne ile olur ya Rasûlallah?" deyince, Rasûlullah (s.a.): *"Bir adamın evine girilip, yemeği yenilip, suları içildiğinde, onun için (Allah'a) dua yapılır. İşte karşılık vermek böyle olur."*(116) buyurdu.

Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak rivayet olunduğuna göre; bir gece evine girdi, yiyecek bir şey istedi, fakat onu bulamadı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Rabbim, beni doyuranı, doyur! Bana su verene, Sen de su

113. Buharî, 81/17.
114. Müslim, 2042.
115. Ebu Davud, 3854; Ahmed, *Müsned* (3/138); et-Tahavî, *Müşkilu'l-l-Âsâr,* 1/498-99; Beyhakî, 7/287. İsnadı sahihtir.
116. Ebu Davud, 3853. Senedinde meçhûl bir râvi vardır.

ver."[117]

Rivayet olunduğuna göre Amr b. el-Hamik, Hz. Peygamber'e (s.a.) içmek üzere, süt ikram etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) "Ey Allah'ım! Ona hayat boyunca gençlik hali üzere kalmasını nasip et." diye dua buyurdu. Bu sahabî seksen yaşına bastığı halde saçının hiçbir teli beyazlamamıştı.[118]

Fakir ve miskinleri misafir edenlere dua eder ve onları daima överdi. Bir keresinde; "Şu adamı ağırlayacak biri yok mudur ki Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun." buyurmuş, bir diğerinde de kendilerinin ve çocuklarının azığını misafirlerine ikram eden, Ensâr'dan bir sahabî ile hanımına: *"Bu gece misafirinize yaptığınız muamele Cenâb-ı Hakk'ın çok hoşuna gitti."*[119] buyurmuştur.

Allah Rasûlü (s.a.), küçük büyük, hür köle, bedevî muhacir kim olursa olsun, onlarla birlikte yemek yemekten çekinmezdi. Hatta *Sünen* sahiplerinin naklettiklerine göre, cüzzamlı birinin elinden tuttu, tabağa birlikte elini uzattı ve şöyle buyurdu: "Allah'a güvenerek ve Allah'a tevekkül ederek, Allah'ın ismiyle, ye."[120]

Sağ elle yemeği emreder, sol elle yemek yemekten sakındırır ve şöyle buyururdu: *"Muhakkak ki şeytan, sol eliyle yer ve sol eliyle içer."*[121] Bu hadisten anlaşılan, sol eliyle yemenin haram oluşudur ki, sahih olan görüş de budur. Çünkü sol eliyle yiyen kişi ya şeytandır ya da şeytana benzetilmiştir. Sahih olarak rivayet olunduğuna göre, huzurunda sol eliyle yiyen bir kişiye: "Sağ elinle ye!" buyurduğunda, adam (kibrinden); sağ elimle yiyemem! dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) beddua ederek: "Hiçbir elinle yiyemeyesin!" buyurdu. Adam bundan sonra o elini ağzına hiç götüremedi.[122] Şayet sol elle yemek caiz olsaydı, adamın bu hareketinden dolayı Hz. Peygamber (s.a.) beddua etmezdi. Eğer o adamın kibri, onu emre uymaya sevkettiyse işte bu durum hem açıkça bir isyandır, hem de bedduaya müstahak olmaya bir sebebtir.

---

117. Müslim, 2055.
118. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 476. Senedinde metrûk bir râvi vardır.
119. Buharî, 65/Haşr/6; Müslim, 2054.
120. Tirmizî, 1817; Ebu Davud, 3925; İbn Mâce, 3542.
121. Müslim, 2020.
122. Müslim. 2021.

Hz. Peygamber doyamıyoruz, diye şikâyet edenlere; birlikte yemelerini, ayrı yememelerini ve bereketin artması için besmele ile başlamalarını emretmiştir.[123]

Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

"Muhakkak ki Cenâb-ı Hakk, kulunun yemek yediğinde ve su içtiğinde kendisine hamdetmesinden memnun kalır."[124]

Şöyle buyurduğu da rivayet olunmaktadır: "Yediğiniz yemekleri, Allah'ı zikrederek ve namaz kılarak eritiniz. Yemek yer yemez hemen uyumayınız ki kalbleriniz katılaşmasın."[125] Bu hadis hakkında söylenecek en uygun söz, onun sahih olmasıdır. Vâkıa tecrübe de buna şahiddir.

---

123. Ebu Davud, 3764; İbn Mâce, 3286; Ahmed, *Müsned,* 3/501. Vahşî b. Harb'den rivayet edilmiştir. Senedi zayıf olmakla birlikte hadis hasendir. Çünkü hadisin; *Tergîb* (3/115, 121), İbn Hibbân (1345) ve Hâkim (2/103)'de mâna bakımından şâhidleri vardır.
124. Müslim, 2734; Tirmizî, 1816.
125. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle,* 489; İbn Hibbân, *ed-Zuafâ,* 1/199. Senedinde yalan hadis rivayetiyle töhmetlenmiş Bezîğ b. Hasan vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELÂMLAŞMA

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) SELÂMLAŞMA KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Selâm Verişi:

Sahihayn'da Ebu Hureyre (r.a.) tarafından Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: "İslâm'da en efdal ve en hayırlı olan şey; yemek yedirmek, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermektir."(1)

Yine *Sahihayn*'da rivayet olunduğuna göre; "Cenab-ı Hakk Âdem'i (a.s.) yarattığında buyurdu ki: 'Şu melek gurubunun yanına git, onlara selâm ver. Ve selâmına ne şekilde mukabele edeceklerini dikkatle dinle. Çünkü o şekilde selâm alma, senin ve zürriyetinin selâmlaşması için örnek olacaktır.' Bunun üzerine Âdem (a.s.): (السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ) dedi. Melekler: (السَّلاَمُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ) diye mukabelede bulunarak onun selâmına (وَرَحْمَةُ اللّٰهِ) lafzını ziyade ettiler."(2)

Yine *Sahihayn*'da, Rasûlullah'ın (s.a.), selâmın yayılmasını emrettiği ve; şayet aralarında selâmı yayarlarsa birbirlerini sevecekleri iman etmedikçe cennete giremeyecekleri, birbirlerini sevmedikçe de iman etmiş olamayacakları haber verilmiştir.(3)

---

1. Buharî, 2/6; Müslim, 39. Hadisin râvisi Ebu Hureyre (r.a.) değil, Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.)'tır.
2. Buharî, 79/1. Hadis sadece Buharî'nin *Sahih*'inde mevcuttur.
3. Buharî, bu hadisi *Sahih*'te değil, *Edebu'l-Müfred* (980)'de nakletmiştir. Müslim, 54; İbn Mâce, 3692.

Buharî, *Sahih*'inde Ammâr'ın (r.a.) şöyle dediğini nakletmiştir: *"Üç şeyi kim şahsında bir araya getirirse, imanı da toplamış olur: Nefsine karşı olsa da insafı elden bırakmamak, herkese selâm vermek, fakir iken sadaka vermek."*[4]

Bu tavsiye ve kelimeler, hayrın esas ve ayrıntılarını içermektedir. Çünkü insaflı davranmak; hem Allah, hem de kul hakkının eda edilmesini gerektirir. Aynı şekilde insaflı davranmak; kişinin kendisinin olmayan bir şeyi başkalarından istememesini, güçleri üzerinde bir şeyi başkalarına yüklememesini, kendisi için yapmalarını arzu ettiği bir şeyi onlara yapmasını, affedilmesini arzu ettiği hususlarda onları affetmesini, kendi leh ve aleyhinde verdiği hüküm ile başkalarının da leh ve aleyhinde hüküm vermesini gerektirir. Buna nefsin nefse karşı insaflı davranması da girer. Nefsine karşı insaflı davranan kişi, kendinde olmayan bir şey ile övünmez, nefsini kirletecek, onu küçük düşürecek, Allah'a isyanla kendisini tahkir edecek davranışları işlemez. Kendisini geliştirir, büyütür. Allah'a taat ile, O'nun tevhidi ile, O'nun sevgisiyle, korku ve ümidiyle, O'na tevekkül ile, O'na rücû ile, O'nun sevgi ve rızasını halkın sevgi ve rızasına tercih ederek nefsini yüceltir. Nefsi için halk ve Allah ile beraber olmaz. Aksine nefsini, Allah'ın uzaklaştırdığı gibi bir tarafa atar. Sevgisi, buğzu, vermesi, mani olması, konuşması, girişi, çıkışı nefsi için değil Allah için olur. Nefsini bir tarafa uzaklaştırır. Yaptığı amellerden kendisi için bir yer, bir pay çıkarmaz. Aksi halde Allah'ın, *"De ki: Ey kavmim! Elinizden geleni yapın!"*[5] âyetiyle zemmettiği (kınadığı) kimselerden olur.

Bir kölenin yaptığı amellerden kendisi için bir yer bir pay yoktur. Çünkü O, yaptığı amellerden elde edilen kazançları elde eder, onları hak eder. Ameller ise efendisine aittir. Köle, efendisinin bir mülküdür. Köle ise efendisine müstahak olduğu şeyleri ifa etmek üzere çalıştırılan bir işçidir. Aslında kölenin yaptığı iş kendisinin değil, efendisinindir. Köle, hürriyete kavuşmak için efendisiyle bir anlaşma yapabilir. Bu anlaşma ile köle muayyen borç taksitleri ödemek mecburiyetinde kalır. Köle bir taksidi ödeyince, diğer taksidin vâdesi gelir. Mükâtebe (anlaşma yapan köle), borç taksitlerini ödeyinceye kadar köle olarak kalır.

Kişinin kendi nefsine karşı insaflı davranmasının gaye ve faydaları şun-

---

4. Buharî 2/20. Buharî, hadisi Ammar'dan (r.a.) bab başlığında muallak olarak vermiştir. Hadisin muttasıl rivayetleri hakkında Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/69.
5. En'âm, 6/135.

lardır. Nefsine karşı insaflı davranan kişi, Rabbini ve kendi üzerinde O'nun hakkını öğrenir. Kendini tanır ve yaratılış gayesini öğrenir. Nefsi için Hâlik ve Mâlik'ine isyan ederek ona mağlup olmaz. Nefsine sahip olur, faydasına olan şeyleri temenni eder. Hâlik ve Mâlik'inin arzusuna uyar. Kendi arzusuna O'nunkini tercih eder. O'nu kendine takdim ve tercih eder. Aksi halde iradesini, kendi arzusu ile Hâlik ve Mâlik'inin arzusu arasında bölüştürürse, çok kötü bir taksim yapmış olur veya şu şekilde söyleyenlerin taksimi gibi bir taksim yapmış olur: *"Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırıp zanlarınca, 'Bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza)' dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına ulaşıyor! Ne kötü hüküm veriyorlar!"*[6]

İşte kişi, Allah (c.c.) ile O'na ortak koştuğu putları ve kendi nefsi arasında cehâlet, zulüm ve basiretini örten bir örtü içinde taksim yapan kişilerden olmamaya dikkat etsin! Çünkü insan çok zâlim ve çok câhil olarak yaratılmıştır. Zulüm ve cehil ile nitelendirilen bir kişiden nasıl insaf beklenebilir ki? Hâlik'a insaf etmeyen bir kişi nasıl halka insaf edebilir? Nitekim bir hadis-i kudsîde Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: "Ey Âdemoğlu; Bana karşı insaflı olmadın. Benim hayrım sana ulaştığı halde, senin şerrin Bana yükselmekte. Ben sana muhtaç olmadığım halde nimetlerimle kendimi sana sevdiriyorum. Sen de bana muhtaç olduğun halde isyanlarınla Beni ne kadar azablandırıyorsun. Çok cömert olan melek, benim katıma daima senin çirkin amelinle çıkmaktadır."

Diğer bir hadis-i kudsîde Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

"Ey Âdemoğlu! Bana karşı hiç insaflı değilsin! Seni Ben yarattığım halde, sen başkasına kulluk ediyorsun. Senin rızkını Ben verdiğim halde, sen Benden başkasına teşekkür ediyorsun."[7]

Kendi nefsine insaflı olmayan kişi, başkasına nasıl insaflı davranabilir? Nefsine çok çirkin bir şekilde zulmeden zararı için son derece gayret eden, en büyük lezzeti aldığını zannettiği halde ondan mahrum kalan, nefsini mutlu edeceği ve nasibine ulaştığı zannıyla son derece yorulup, sapıklık yaparak Allah'tan (c.c.) olan nasibinden mahrum kalan, yetişti ve geliştiğini zannettiği halde nefsini son derece örten, yüceldi zannıyla onu son derece küçülten kişiden, (yani kendisine karşı insafı tersyüz eden böyle bir

6. En'âm, 6/136.
7. Deylemî ve Râfiî'nin, Hz. Ali'den (r.a.) rivâyet ettikleri bu hadis sahih değildir.

kişiden) nasıl başkalarına karşı insaf beklenebilir? Kişi nefsine böyle olursa, başkalarına karşı nasıl olacağını düşünüyorsun?

Ammar'ın (r.a.); "Üç şeyi kim şahsında bir araya getirirse, imanı da toplamış olur: Nefsine karşı olsa da insafı elden bırakmamak, herkese selâm vermek, fakir iken sadaka vermek." sözünün gayesi de hayrın esas ve ayrıntılarını ihtiva eden bir tavsiye olmasıdır.

Herkese selâm vermede tevâzu hali mündemiçtir. Şöyle ki, selâm veren kişi, hiç bir kimseye karşı kibirlenmez. Aksine, küçük büyük, şerefli miskin, tanıdığı tanımadığı herkese selâm verir. Kibirli kişi ise bunun zıddına hareket eder. Çünkü kibirli kişi, kibrinden ve büyüklenmesinden dolayı kendisine verilen selâma karşılık vermez. Böyle bir kişi, başkalarına nasıl selâm verir!

Fakir iken infak ise, ancak Allah'a güven gücünden, infak edilen şeyin bedelini Allah'ın vereceğine imandan ileri gelir. Kezâ, kesin inanç, tevekkül, merhamet, dünyada zühd ve gönül zenginliğinden sâdır olur. Aynı şekilde fakir iken infak; infak ile fakirliğin geleceğini söyleyen kimsenin va'dini, kötülüğü emredenin sözünü tekzib etmekten ileri gelir. Kendisinden yardım istenen ancak Allah'tır.

2— Çocuklara ve Kadınlara Selâm Verişi:

Rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.), bir keresinde çocukların yanından geçti ve onlara selâm verdi. Bunu Müslim rivayet etmiştir.[8] Tirmizî'nin, *Câmi*'indeki rivayetinde ise Rasûlullah (s.a.) bir gün bir grup kadının yanından geçiyordu. Onlara mübarek eliyle işaret ederek selâm verdi.[9] Ebu Davud, Esmâ bt. Yezîd'in (r.anha) şöyle söylediğini naklediyor: "Biz kadınların arasındayken Hz. Peygamber (s.a.) yanımıza geldi ve bize selâm verdi."[10] Bu kadın sahabî yukarıdaki Tirmizî hadisinin de râvisidir. Hâdise'nin aynı olduğu ve Rasûlullah'ın (s.a.) onlara eliyle işaret ederek selâm vermiş olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

8. Müslim, 2168; Buharî, 79/15. Hadis muttefekun aleyhtir.
9. Tirmizî, 2697.
10. Ebu Davud, 5204; İbn Mâce, 3701; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 1047-1048; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/357, 363; İbn'üs-Sünnî, 221.

Sahih-i Buharî'de rivayet olunduğuna göre sahabe-i kiram (r.anhum), bir keresinde cumadan dönerlerken yolları üzerinde bulunan yaşlı bir kadına rastladılar ve ona selâm verdiler. Bu yaşlı kadın da onlara arpadan ve silk (pazı tabir olunan bir bitki) kökünden pişirilmiş bir yemek takdim etti.(11) Bu olay, kadınlara selâm verme konusunda mahrem olmayanların dışında yaşlı ve mahrem olan kadınlara selâm verilmesini doğrulamakda ve teyid etmektedir.

Sahih-i Buharî ve diğer hadis kitaplarında Rasûlullah'tan (s.a.) naklolunduğuna göre, küçüğün büyüğe, yürüyenin oturana, binitlinin yürüyene, azınlığın çoğunluğa selâm vermesi gerekir.(12)

Tirmizî'nin *Câmi*'inde Allah Rasûlü'nden (s.a.) nakledildiğine göre; yürüyen kişi ayakta durana selâm verir.(13)

Bezzâr'ın, *Müsned*'inde, Hz. Peygamber'den (s.a.) nakline göre; binitli yürüyene, yürüyen oturana selâm verir. Yürüyen iki kişiden hangisi daha önce selâm verirse efdal olan onunkidir.(14)

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Allah Rasûlü'nden (s.a.) yapılan rivayete göre şöyle buyurmuştur: *"Allah katında ikrama en lâyık olan kişi, ilkin selâm veren kişidir."*(15)

Rasûlullah'ın (s.a.) selâm hususundaki âdeti, bir cemaatın yanına geldiğinde ve ayrılırken selâm vermesiydi. Ayrıca şöyle buyurduğu da nakledilir: *"Sizden biri oturduğunda selâm versin. Kalktığında da selâm versin. Çünkü ilk selâm ikincisinden (sevab yönünden) daha üstün değildir."*(16)

Ebu Davud'un rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: "Siz-

11. Buharî, 11/40, 79/16.
12. Buharî, 79/5; Müslim, 2160; Tirmizî, 2703.
13. Tirmizî, 2705.
14. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/26. Râvileri sahih ricalindendir. Ayrıca İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde (1935) vardır.
15. Ebu Davud, 5197. İsnadı sahihtir.
16. Ebu Davud, 5208; Tirmizî, 2706.

den biri arkadaşlarıyla karşılaştığında hemen selâm versin. Şayet aralarına bir ağaç ve duvar girer de sonra bir daha karşılaşırlarsa yine selâm versin."[17] /

Enes b. Mâlik diyor ki: Ashab-ı kiram (r.anhum) birlikte yürürlerdi. Karşılarına bir ağaç veya yüksek bir yer çıktığında sağa sola dağılırlardı. Engeli aştıktan sonra karşılaştıklarında birbirlerine selâm verirlerdi.[18]

3— Mescidde Selâm:

Mescidde selâm konusunda Rasûlullah (s.a.), âdeti üzere mescide girerken önce iki rekât tahiyyetül mescid namazı kılar, daha sonra cemaatın yanına gelerek onlara selâm verirdi. Böylece tahiyyetül mescid (mescide selâm verme) mescidde bulunanlara selâmdan önce olur. Çünkü tahiyyetül mescid Allah hakkı, selâm vermek ise kul hakkıdır. Böyle bir durumda Allah hakkı, kul hakkına takdim edilir. Fakat mâli haklarda durum değişiktir. Çünkü insanların ona aşırı bir meyli bulunduğu bilinmektedir. Allah hakkı ile kul hakkı arasındaki fark şudur: Mâli haklarda, kişinin, Allah ve kul haklarının tamamını ödeyecek mâli gücü bulunmazsa, kulun ihtiyacı göz önünde tutularak önce kul hakkı ödenir. Selâmda ise böyle bir durum yoktur.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzurunda cemaatın âdeti de şöyleydi: Cemaattan biri mescide girer, iki rekât namaz kılar, sonra gelir, Rasûlullah'a (s.a.) selâm verirdi. Bu sebepten Rifâa b. Râfi' hadisinde denilmiştir ki: Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) mescidde aramızda oturuyordu. Rifâa dedi ki: Biz Rasûlullah (s.a.) ile beraber iken o vakit bedevîye benzer bir adam geldi. Hemen namaz kıldı. Fakat namazında kusur yaptı. Sonra döndü ve Rasûlullah'a (s.a.) selâm verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Dön ve namaz kıl. (Zira namazın iâdesi sana farz oldu). Çünkü sen namaz kılmadın." buyurdu. Sonra hadisi sonuna kadar zikretti.[19] Allah Rasûlü

---

17. Ebu Davud, 5200.
18. İbnü's-Sünnî, 245. Senedi sahihtir. Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 1011. Münzirî, *Terğîb*'de (3/268), Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (8/34), Taberânî'nin *Evsât*'ında olduğunu söylemiş ve isnadı hasendir, demiştir.
19. Tirmizî, 302; Ebu Davud, 856-859. Hadisin râvileri sikadır. İbn Hibbân (484) ve Hâkim (1/242, 246) hadise sahihtir, demişler; ayrıca Buharî (10/121) ile Müslim (397) de hadisi uzunca rivayet etmîşlerdir.

(s.a.) adamın namazını kabul etmediği halde, selâmı namazdan sonra vermesini tasvip etti. Yani namazdan sonra selâm vermesini tenkit etmedi.

Bu durumda, mescide giren kişiye, şayet içerde bir cemaata rastlarsa sırasıyla şu üç selâmı vermesi sünnettir: a) Girerken Allah'ın ismini anması (bismillah demesi), b) Sonra iki rekât tahiyyetül mescid namazı kılması, c) Daha sonra mescidde bulunanlara selâm vermesi.

4— Konuşmadan Önce Selâm:

Allah Rasûlü (s.a.) evlerine gece vardığında, uykudakileri uyandırmayacak, uyanık olanların ise duyacağı bir tarzda selâm verirdi. Hadisi, Müslim rivayet etmiştir.[20]

Tirmizî, Rasûlullah'tan (s.a.) şunu rivayet etmiştir: *"Selâm, konuşmadan öncedir."*[21] Diğer bir lafızda ise: *"Selâm vermedikçe bir kimseyi yemek yemeğe davet etmeyiniz."* buyurmuştur. Bu ve bundan önceki hadisin isnâdı zayıf olsa bile, amel bu hadise göredir.

Ebu Ahmed, yukarıdakilerden daha güzel bir isnadla Abdülaziz b. Ebî Ravâd — Nâfi — İbn Ömer senediyle rivayet eder ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Soru sormadan önce selâm verilir. Kim size selâm vermeden önce soru sorarsa ona cevap vermeyiniz."*[22]

Rasûlullah (s.a.), selâm ile başlamayan kişinin konuşmasına hiçbir zaman izin vermezdi. Rivayet olunduğuna göre: *"Selâm ile başlamayanın konuşmasına müsaade etmeyiniz!"* diye buyururdu.[23]

Bu hadisten daha ceyyid olanı Tirmizî'nin, Kelede b. Hanbel'den yapmış olduğu rivayettir: Safvân b. Ümeyye, onunla Peygamber'e (s.a.) bir miktar süt, ağız (doğuran hayvanın ilk sütü), ceylan yavrusu eti ve ufak cins salatalık gönderdi. Hz. Peygamber Mekke vadisinin en yukarısında

20. Müslim, 2055.
21. Tirmizî, 2700. Senedinde iki metrûk râvi (Anbese b. Abdurrahman, Muhammed b. Zâzân) vardır. Dolayısıyla hadis bâtıldır.
22. İbn Adiy, *Kâmil*, 2/303. Hadis zayıftır, yalnız İbnü's-Sünnî diğer bir yoldan: "Kim, selâm vermeden söze başlarsa; ona icâbet etmeyiniz!" lafzıyla rivayet etmiştir ki, senedi hasendir.
23. Ebu Nuaym, *Ahbar-ı Asbahan*; 1/357; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/32.

bulunmaktaydı. Kelede der ki: İzin almadan ve selâm vermeden Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdim. Bunun üzerine bana: *"Geri dön! Esselâmu âleyküm. Gireyim mi, de!"* buyurdu. Tirmizî; hadis, hasen-garîbtir, demiştir.[24]

5— Selâm Âdâbı:

Allah Rasûlü (s.a.), bir cemaatın kapısına geldiğinde, kapıya doğru yüzünü tam dönmez fakat kapının sağ veya sol yanına doğru çekilir ve: "Esselâmu aleyküm, esselâmu aleyküm," derdi.[25]

Kendisine doğru yönelen kişiye, bizzat kendisi selâm verirdi. Yanlarında olmayan kişilere selâm gönderirdi.[26] Başkalarına ulaştırmak için selâm alırdı. Nitekim kadınların en doğru sözlüsü Hatice bt. Huveylid'e (r.anha) Cebrâil'in (a.s.) Allah'tan (c.c.) getirmiş olduğu selâmı almış ve Cebrâil'in (a.s.) şu sözünü nakletmiştir: "Şu Hatice sana yemek getirmiştir. Rabbinden ona selâm söyle! Benden de O'nu cennette bir köşk ile müjdele!"[27]

Yine en doğru sözlü kadınların ikincisi, Ebu Bekir es-Sıddık'ın (r.a.) kızı Hz. Âişe'ye (r.anha): "Bu Cebrâil, sana selâm söylüyor." buyurmuş, Hz. Âişe (r.anha) de: "Ve aleyhisselâm ve rahmetullahi ve berekâtuhu, bizim göremediğimizi görüyorsun." demiştir[28]

Allah Rasûlü'nün (s.a.) selâm alırken âdeti, selamın sonuna *"ve berekâtuhu"*ya kadar eklemesiydi. Nesâî'nin rivayetine göre, bir adam geldi ve *"Esselâmu aleyküm"* diye selâm verdi. Rasûlullah (s.a.) selâmı aldı ve; "On sevap kazandı," buyurdu. Sonra adam oturdu. Daha sonra başka biri geldi, *"Esselâmu aleyküm ve rahmetullahi"* diye selâm verdi. Rasûlullah (s.a.) selâmı aldı ve; "Yirmi sevap kazandı," buyurdu. Adam sonra

---

24. Tirmizî, 2710; Ebu Davud, 5176; Ahmed b. Hanbel,*Müsned*, 3/414. İsnadı sahihtir.
25. Ebu Davud, 5186. Hadisin senedi hasendir.
26. Müslim, 1894. Enes b. Mâlik (r.a.) hadisi olup şöyle demiştir: "Eslem kabilesinden bir genç geldi ve: Ya Rasûlallah! Ben savaşa katılmak istiyorum, fakat techizâtım yok, dedi. Rasûlullah (s.a.) buyurdular ki: Filana git. Çünkü o techizatını tamamladı, fakat hastalandı. Genç o zatın yanına gitti ve: Rasûlullah (s.a.) sana selâm söylüyor ve hazırlamış olduğun techizatı bana vermeni söylüyor, dedi. Adam: Ey filan kadın! Hazırladığım techizatı bu gence ver. Ve hiçbir şeyini eksik verme! Allah'a yemin olsun ki hiçbir şeyi gizlemezsen Allah senin için o husustaki nimeti bollaştırır." dedi.
27. Buharî, 63/20; Müslim, 2432.
28. Buharî, 62/30; Müslim, 2447.

oturdu. Daha sonra başka biri daha geldi *"Esselâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu"* diye selâm verdi. Hz. Peygamber (s.a.) selâmı aldı ve; "Otuz sevap kazandı," buyurdu. Hadisi Nesâî ve Tirmizî, İmrân b. Husayn'dan (r.a.) rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir.(29)

Hadis-i şerifi Ebu Davud da Muaz b. Enes'ten (r.a.) rivayet etmiş ve şunu ziyade etmiştir: Sonra bir başka adam daha geldi ve; esselâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berekatuhu ve mağfiretuhu, diye selam verdi, Rasûlullah (s.a.): Kırk sevab kazandı, dedi ve bundan sonra: "Faziletler işte böylece meydana gelir." buyurdu.(30) Bu hadis sâbit değildir. Sabit olmamasının üç illeti vardır: Birincisi; hadis, rivayeti delil kabul edilemeyen bir kişi olan Ebu Merhum Abdurrahîm b. Meymun tarafından nakledilmiştir. İkincisi; senedinde Sehl b. Muaz vardır ki onun da hadisiyle delil getirilemez. Üçüncüsü; ravilerinden Saîd b. Ebî Meryem kesin olarak rivayet etmemiş olup, 'zannediyorum ki ben onu Nâfi' b. Yezîd'den işittim' demiştir.(31)

Bundan daha zayıf olan rivayet Enes'ten nakledilen diğer bir hadistir: Bir keresinde adamın biri Hz. Peygamber'e (s.a.) uğradı ve: Esselâmu aleyke ya Rasûlallah! dedi. Rasûlullah (s.a.) da adamın selâmına; "Ve aleykesselâmu ve rahmetullahi ve berekâtuhu ve mağfiretuhu ve rıdvanuhu." diyerek mukabelede bulundu. Rasûlullah'a (s.a.) soruldu: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu adamın selâmını öyle bir şekilde aldınız ki, ashabtan hiçbirinin selâmını böyle almamıştınız? Rasûlullah (s.a.): "Bu şekilde selâm almadan beni ne engeller ki o, on küsûr kişinin sevabıyla dönüyor. Bu zat arkadaşlarını idare eden biriydi."(32) buyurdu.

---

29. Tirmizî, 2689; Ebu Davud, 5195. İsnadı, Hafız İbn Hacer'in dediği gibi kavîdir. Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 986.
30. Ebu Davud, 5196.
31. Hadis, müellifin dediği gibi zayıftır. Tahricu'l-Ezkâr'da Hafız, hadisin garîb olduğunu söylemiştir. Sanki bu haber zayıf olduğundan ashab-ı kiram selâmı "ve mağfiretuhu" ziyâdesiyle almamışlardır. Aksine tam olarak "esselâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhu" şeklinde almışlardır. Mâlik, *Muvatta*'da (2/959) sahih bir senedle şu hâdiseyi nakletmektedir: Bir adam İbn Abbas'a (r.a.) 'esselâmu aleyküm ve rahmetullahi ve berekatuhu'ya bir şey daha ziyâde ederek selâm vermişti. İbn Abbas (r.a.) bunun üzerine: Selâm bereketle sona erer, dedi.
32. İbnü's-Sünnî, 234. Bakiyye b. Velid, Yusuf b.Ebî Kesîr — Nuh b. Zekvân — Hasan — Enes (r.a.) senediyle rivayet etmiştir. Yusuf b. Ebî Kesîr meçhûldür. Şeyhi Nuh b. Zekvân için İbn Hibbân; doğrusu hadisi münker olan bir râvidir, demiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.) bir âdeti de selâmı üç kere tekrarlayarak almasıydı. *Sahih-i Buharî*'de Enes b. Mâlik'in (r.a.) şöyle dediği rivayet ediliyor: "Rasûlullah (s.a.) konuştuğunda, bir kelimeyi anlaşılıncaya kadar üç defa tekrarlardı. Bir cemaatın yanına vardığında hemen onlara selâm verir ve anlaşılıncaya kadar üç defa selâmı tekrarlardı."(33) Galiba Allah Rasûlü'nün (s.a.) selâm verme husundaki bu âdeti selâmın bir kerede ulaşmadığı kalabalık bir topluluk içindir. Şayet birinci selâmı işittiremediğini zannettiyse ikinci ve üçüncü selâmı işittirmek için tekrarlamış olmalıdır. Nitekim Sa'd b. Ubâde'nin (r.a.) evine vardığında üç defa selâm vermiş, hiç kimse cevap vermeyince dönmüştü.(34) Yoksa Rasûlullah'ın (s.a.) devamlı olarak üç defa selâm verme âdeti olsaydı, ashab-ı kiram (r.anhum) daima kendilerine üç defa selâm verirler; Allah Rasûlü'nün (s.a.) de her karşılaştığı sahabîsine ve evine her girdiğinde hep üç defa selâm vermesi gerekirdi. Bu sünnetini düşünen kimse, meselenin öyle olmadığını ve selâmın tekrarının bazı zamanlara mahsus olduğunu anlar. En doğrusunu Allah bilir.

[Karşılaştığı şahsa önce kendisi selâm verirdi. Kendisine biri selâm verdiğinde, selâmını ya aynısıyla veya daha fazlasıyla bekletmeksizin hemen alır, ancak namazda bulunduğunda veya def-i hâcet gibi bir özre mebnî olarak selâmı tehir ettiği de olurdu.]

Hz. Peygamber (s.a.) selâm alışını karşısındakine işittirir, namazdan başka hiç bir yerde selâma eliyle, başıyla ve parmaklarıyla mukabele etmezdi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) kendisine işaretle selâm veren kişinin selâmını alırdı. Bu şekilde davranışı birçok hadiste gelmiştir. Bu hadislerle çelişen hiçbir hadis gelmemiştir. Fakat Rasûlullah'tan nakli sahih olmayan, meçhûl râvi Ebu Gatafân'ın bâtıl olarak, Ebu Hureyre (r.a.) yoluyla Allah Rasûlü'nden (s.a.) şu rivayeti vardır: "Namazında belli manaya hamledilebilen bir işaret yapan kişi namazını iâde etsin."(35) Dârakutnî der ki: Bize İbn Ebî Davud; Ebu Gatafân meçhûl bir şahıstır, demiştir. Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak nakledildiğine göre; namazda işaret ederdi. Hadisi Enes, Câbir (r.anhuma) ve diğerleri Rasûlulah'tan (s.a.) nakletmişlerdir.

Rasûlullah'ın (s.a.) sünneti, selâm verdiğinde; "Esselâmu aleykum ve

33. Buharî, 3/30, 79/13; Tirmizî, 2723; Hâkim, 4/273.
34. Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 1073. Senedinde zayıflık vardır.
35. Ebu Davud, 944. Müellifin dediği gibi Ebu Gatafân meçhul biri değildir. Yalnız senedinde müdellis râvilerden İbn İshak vardır. Dolayısıyla hadis yine zayıftır. Nitekim Ebu Davud da: Bu hadis vehimdir, demiştir.

rahmetullahi" diye selâm vermesiydi. İlk selâm verenin, "Aleykesselâm" diye selâm vermesini hoş karşılamazdı.

Ebu Cerî el-Hüceymî der ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna geldim ve: Aleykesselâm ya Rasûlallah! dedim. Allah Rasûlü (s.a.): "Aleykesselâm, deme. Çünkü aleykesselâm, ölülerin selâmıdır." buyurdu. Hadis sahihtir.[36]

Bu hadisi bazı âlimler müşkil bulmuş ve ölülere: "Esselâmu aleyküm" lafzıyla rivayet edilen hadise, "esselâm" tabirinin önce söylenmesinden dolayı muârız olduğunu zannetmişlerdir. Ve yine "Aleykesselâm, ölülerin selâmıdır" cümlesini, bu husustaki hükmün haber verilişi olduğunu zannetmişlerdir. Ve onların bu şekilde hadisi yanlış anlamaları meselede çelişki olmasını gerektirmiştir. Halbuki "Aleykesselâm, ölülerin selâmıdır" cümlesi, vakıa olan bir şeyi haber vermedir. Bu konudaki hükmü değil. Yani: Şairler ve diğerleri ölüleri bu lafızla selâmlarlar demektir. Nitekim şairlerden biri şöyle demiştir:

عَلَيْكَ سَلاَمُ اللّهِ قَيْسَ بْنَ عَاصِمٍ وَرَحْمَتُهُ مَا شَاءَ أَنْ يَتَرَحَّمَا

فَمَا كَانَ قَيْسٌ هُلْكُه هُلْكَ وَاحِدٍ وَلَكِنَّهُ بُنْيَانُ قَوْمٍ تهدَّمَا

"Ey Kays b. Âsım, aleyke selâmullah, Allah dilediği kadar rahmetiyle sana merhamet etsin. Ne Kays'ın kalıntısı ne de hiçbir kimsenin kalıntısı vardır. Gerçekten de kabilesinin binaları yıkıldı gitti."

İşte bundan dolayı Rasûlullah (s.a.), ölülerin selâmı ile selâm vermeyi hoş görmedi. Hoş görmediğinden dolayı da o şekilde selâm veren kişinin selâmını almadı.[37]

---

36. Ebu Davud, 4084, 5209; Tirmizî, 2721; Ahmed, 5/63, 64. İsnadı sahihtir. Tirmizî hadise hasen-sahihtir, demiştir. Hadisin Ebu Davud rivayetinde uzun bir kıssası vardır.
37. Müellif, *Muhtasaru's-Sünen*'de (6/49) bu konuda zikredilmesi gayet yerinde olacak bir söz söylemiştir ki şöyledir: "Selâm ile dua, hayır ile duadır. Hayırla yapılacak duada en güzel şey dua cümlesini, dua edilen kişiden önce söylemektir. Nitekim: "Ey Ehl-i beyt! Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun.", "Doğduğu gün, öleceği gün selâm onun üzerinedir.", " Sabretmenizin karşılığında selâm bu gün sizin üzerinizedir." âyetlerinde selâm kelimesinin önce olduğu gibi. Fakat şer ile yapılan bedduada ise, kendisine beddua edilenler, bedduadan önce zikredilirler. Nitekim Cenab-ı Hakk'ın İblis'e "Kıyâmet gününe kadar senin üzerinedir lanetim", "Ve Muhakkak senin üzerinedir lanet" buyurması, ayrıca "Kendi başlarınadır kötü şeyler", "Onların üzeri-

Allah Rasûlü (s.a.) selâm veren bir şahsın selâmını "vav" ile ve selâm lafzından önce, aleyke, diyerek "ve aleykesselâm" şeklinde alırdı.

Bazıları; şayet selâm alan kişi vav'ı kaldırarak "aleykesselâm" dese, sahih olur mu? diye sormuş, el-Mütevellî ve diğerleri: "Bu hem cevap olmaz, hem de selâmı alma farzını hükümden düşürmez. Çünkü selâm alma sünnetine muhaliftir. Ve yine bu acaba selâm alma mı, verme midir, bilinemiyor. Çünkü görünüşü her iki duruma da uygundur." demişlerdir. Ve Yine Rasûlullah (s.a.): *"Ehli kitap size selâm verdiğinde; ve aleyküm, deyiniz."* buyurmuştur.[38] Bu, müslümanlara selâmı vav ile almanın vâcip olduğunu gösterir. Çünkü vav bu tür sözlerde birincinin takririni, ikincisinin isbatını gerektirir. "Essâmu aleykum" diyen ehl-i kitab'ın selâmına da vav ile mukabelede bulunmayı emrettiğinde: *"Ehl-i kitab size selâm verdiğinde siz de onlara; ve aleykum, diyerek karşılık veriniz."* buyurduğu için, müslümanlara bu şekilde selâm almak daha uygun ve evlâ olur.

Bir başka gurup da; bu şekilde vav'sız selâm da, vav ile birlikte bulunduğu gibi sahih bir selâm almadır, demişlerdir. İmam Şâfiî de büyük kitabında aynı görüşte olduğunu bildirmiş ve bu görüşüne şu âyeti delil getirmiştir: *"İbrahim'in (a.s.) şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi? Hani bunlar, onun yanına gelmişlerdi de "selâm" demişlerdi. İbrahim de "selâm" ile mukabele etmişti."* Yani "selâmun aleykum" demiş olması gerekir. Fakat cevap vermede "aleykum"un hazfi, ilk selâm veren hazfettiği için gü-

---

nedir gazab, onlar içindir şiddetli azab" âyetlerinde olduğu gibi. Rasûlullah (s.a.) bunu arapların ölülere selâm verme âdeti olarak yaptıklarına işaret etmek için kullanmıştır. Çünkü onlar duada önce ölünün ismini zikrederlerdi. Ve arapların şiirlerinde bu tabir kullanılmıştır. Meselâ eş-Şemah:

عليك سلامٌ من أديمٍ وباركت يد الله في ذاك الأديم الممزق

"Yerin altından, senin üzerinedir selâm ve mübârek ol. Çünkü Allah'ın eli (kudreti) şu çiğnenmiş toprağın içindedir."

Allah Rasûlünün (s.a.) muradı, ölülere selâm verme: Aleykesselâm şeklindedir demek değildir. Bu şekilde olamaz. Çünkü sahih olan bir hadiste sâbit olduğuna göre Rasûlullah (s.a.) bir kabristana girdi ve "Selâm sizin üzerinizedir. Ey mü'minler diyarının sakinleri" diyerek selâm verdi. Dua kelimesi olan "selâm"ı dua edilen ölülerden önce aynı dirilerinki gibi söyledi. İşte buradan anlaşılan selâm verme sünneti, ölüler için de diriler için de aynıdır.

38. Müslim (2163), Buharî (79/22), Ebu Davud (5207) rivayetlerinde vav ile; Mâlik (2/1960), Müslim (2164), Tirmizî (1603) İbn Ömer rivayetinde vav'sız olarak nakletmişlerdir. Hadis, bu son rivayetinde şöyledir: "Yahudiler size selâm verir de, onlardan biri "essâmu aleykum" derse, sen de ona; aleyke, de."

zel olmuştur. Yine *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edilen hadisle delil getirmişlerdir: "Hak Teâlâ Âdem'i (a.s.) boyu altmış zirâ' olarak yarattı. Yarattığı zaman ona: Git, bu melek cemaatına selâm ver. Ve sana nasıl mukabelede bulunacaklarını dikkatle dinle. Çünkü bu senin ve zürriyetinin selâmı olacaktır. Âdem (a.s.): "Esselâmu aleykum" dedi. Melekler de "Esselâmu aleykum ve rahmetullah" diyerek ve rahmetullah'ı eklediler."[39] Hz. Peygamber (s.a.) bu şekilde selâmlaşmanın, Âdem (a.s.) ve zürriyetinin selâmı olduğunu haber verdi.

Dediler ki: Selâm verilen kişi, selâm veren kişinin verdiği şekilde selâmını almakla ve bir de ondan daha faziletli olan ziyadelerle mukabele etmekle memurdur. Şayet aynı şekilde mukabele ederse adaleti (eşitliği) yerine getirmiş olur.

"Size ehl-i kitap selâm verirse, siz de; ve aleykum, deyiniz." hadisine gelince; bu hadisteki vav lafzında ihtilâf edildi. Üç ayrı yoldan gelmiş olup, birinde vav vardır. Ebu Davud, Mâlik'in bu şekilde, Abdullah b. Dînâr'dan rivayet ettiğini söylemiştir. Yine hadisi Sevrî, Abdullah b. Dînâr'dan nakletmiş ve orada "fe aleyküm" demiştir. Süfyan'ın bu hadisi *Sahihayn*'dadır. Hadisi, Nesâî ise İbn Uyeyne yoluyla Abdullah b. Dînâr'dan vav'sız olarak nakletmiştir. Müslim ve Nesâî'nin rivayetinde "aleyke, de!" lafzıyla vav'sız gelmiştir.

Hattabi der ki: Muhaddislerin çoğunluğu vav ile "ve aleykum" şeklinde rivayet ediyorlar. Süfyan b. Uyeyne ise hadisi vav'ı hazfederek "aleykum" şeklinde rivayet etmiştir ki doğrusu da budur. Vav hazfedilince de (selâma benzeterek) söylemiş oldukları sözleri onlara aynen reddedilmiş olur. Vav ile söylenilirse ehl-i kitab'la birlikte iştirak meydana gelmiş olur. Ve yapmış oldukları bedduâ kabul edilmiş, kapsamına da girilmiş olur. Çünkü vav atıf harfidir ve iki şey arasında birleşmeyi, iştiraki gerektirir.

Selâma vav ile mukabele etmeye dair gelen emirde ise bir müşkil yoktur. çünkü "essâm", çoğunluğun görüşüne göre ölüm demektir ve burada

---

39. Buharî, 60/1; Müslim, 2841. Nevevî der ki: Selâmın vav ile veya vav'sız olarak alınışı caiz ve sâbittir. Vav ile olması daha güzeldir. Ve bir zararı da yoktur. Rivayetlerin çoğunda da vav vardır. Vav'lı olması halinde iki manaya gelir. Birincisi: Onlar: 'Ölüm sizin üzerinize olsun' dediklerinde, cevap veren; 've sizin üzerinize de aynen olsun' demiş oluyor ki manası; biz ve siz ölüm hususunda eşitiz, hepimiz öleceğiz, demek istemektedir. İkincisi: Vav istinaf için olup atıf ve beraberlik için değildir. Bu takdirde manası şöyle olur: Ve hak etmiş olduğunuz kötülük sizin üzerinize olsun.

selâm veren de, alan da ortaktır. Vav ile selâm almada, selâmın, veren ve alandan birine ait olmadığının beyanı, hükümde ortaklığın isbatı vardır. Hazfedilen rivayette ise selâm veren kişinin, selâm alan kişiden buna daha lâyık ve müstahak olduğuna ikaz vardır. Bu yoruma göre vav ile getirmek, vav'ın hazfından daha doğrudur ki Mâlik ve diğerlerinin rivayeti böyledir. Fakat bazan "essâm", din kötülüğü ve çirkinliği manasına seâmet olarak tefsir ediliyor. Diyorlar ki; bu manaya göre mutlaka vav'ın hazfi gerekir. Fakat bu, lügatte bilinen manasının hilâfınadır. Bu sebepten hadiste "Habbetussevdâ, ölüm hariç her türlü hastalığa şifadır."[40] şeklinde olup, hadisteki 'essâm'ın ölüm olduğunda ihtilâf olunmamıştır.

Kendini üstad zanneden bazı kişiler, yahudilerin selâmı, sin'in kesriyle "essilâm" diye alınır zannetmişlerdir. "Essilâm" taş demektir; selime'nin çoğuludur. Bu şekilde selâm almanın yanlışlığı açık ve bellidir.

6— Ehl-i Kitab'a Selâm Verişi:

Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak şöyle buyurduğu nakledilmiştir: *"Onlara, önce siz selâm vermeyiniz. Onlarla yolda karşılaştığınızda, onları yolun en dar kısmından geçecekleri şekilde sıkıştırın."* Fakat deniliyor ki, bu hususi bir hüküm olup, Beni Kurayza'ya yürüdüklerinde buyurdular ki, "Onlara önce siz selâm vermeyiniz." Acaba bu mutlak olarak ehl-i zimmetin hepsine şâmil bir hüküm mü? Yoksa durumu bunlar gibi olanlara mı hâstır? Bu, ihtilâf konusudur. Ancak Müslim, *Sahih*'inde, Ebu Hureyre'nin (r.a.) hadisinde rivayet ediyor ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular: *"Yahudî ve hıristiyanlara ilk defa siz selâm vermeyiniz. Onlardan biriyle yolda karşılaşırsanız, onları yolun en dar yerine sıkıştırın."*[41] Anlaşılan, hadisteki bu hüküm umumidir.

Selef ve halef bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluk, selâma ilk defa başlanılmayacağını söylemişlerdir. Diğerleri ise, selâm alınmasında olduğu gibi selâm verilmesinde de caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu son görüş İbn Abbas, Ebu Ümâme ve İbn Muhayriz'den (r.anhum) menkûl olup İmam Şâfiî'nin de görüşüdür. Fakat bu mezhebin sahibinin sözü, ehl-i ki-

40. Buharî, 16/7; Müslim, 2215; Tirmizî, 2041; İbn Mâce, 3447; Ahmed b. Hanbel, 2/241, 6/138, 146.
41. Müslim, 2167; Ebu Davud, 5205; Tirmizî, 1602; Ahmed b. Hanbel, 2/266, 346.

tab'a rahmet lafzı söylenmeksizin sadece "esselâmu aleyküm" şeklinde tek olarak söylenmesinin gerekmesidir. Bir grup da; ehl-i kitab'a olan bir ihtiyaçtan veya eza vereceğinden korkarak veya akrabalıktan veya selam vermeyi gerektirecek bir sebebten dolayı, maslahat icabı önce selâm vermek caizdir, demişlerdir. Bu görüş İbrahim en-Nehaî ve Alkame'den rivayet olunuyor. Evzâî diyor ki: Selâm verirsen (bir şey olmaz, çünkü) salih kişiler de selâm vermiştir. Selâmı terkedersen (de bir şey olmaz, çünkü) salih kişiler önce selâm vermemişlerdir.

Ehl-i kitab'ın selâmını almanın vücûbunda ihtilâf edilmiştir. Cumhûr, vacip olduğuna kaildir ki doğru olan da bu görüştür. Bir gurup da, bid'at ehlinin selâmını almak vacip olmadığı gibi, ehl-i kitab'ın da selâmını almak evleviyetle vacip değildir, demişlerdir ki, doğrusu önceki görüştür. Ehl-i bid'at ile ehl-i zimmet arasındaki fark şudur: Biz, ehl-i bid'ate bir ders olması ve onlardan sakınmak için onlardan uzak kalmaya memuruz.

Rasûlullah'tan (s.a.) rivayet edildiğine göre; bir gün, müslüman, müşrik, puta tapan ve yahudilerin birlikte oldukları bir topluma uğradı ve onlara selâm verdi.[42]

Yine sahih olarak nakledildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), Hirakl (Heraklius) ve diğer devlet başkanlarına yazdığı mektuplarda, "Selâm hidâyete tâbi olanlaradır."[43] şeklinde selâm yazmıştır.

Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Cemaat halinde yürünürken, birinin selâm alması kifâyet eder. Cemaat halinde oturulurken birinin selâm alması kifâyet eder."[44] Bu hadise dayanarak bazıları: Selâma mukabelede bulunmak, farz-ı kifâyedir, birinin mukabelede bulunması hepsine kâfidir, demişlerdir. Şâyet hadis sâbit olsaydı ne güzel olurdu. Çünkü bu hadisi Ebu Davud, Saîd b. Hâlid el-Huzâî el-Medenî'nin rivayeti olarak nakletmiştir. Ebu Zür'a er-Râzî der ki: O, Medinelidir, zayıftır. Ebu Hâtim er-Râzî: Hadisi zayıftır, demiştir.

42. Buharî, 79/20; Müslim, 1798; Ahmed b. Hanbel, 5/203.
43. Buharî, 79/22; Müslim, 1773.
44. Ebu Davud, 5210. Zayıf bir râvi olan Saîd b. Halid hariç, diğer râviler sikadır. Yalnız hadisin *Muvatta*'da (2/959) sahih senedle mürsel bir şâhidi vardır.

Buharî: Onun hakkında ihtilâf edilmiştir, demiştir. Dârakutnî: O, hadiste kuvvetli değildir, demiştir.

Bir kişi diğer bir arkadaşından Rasûlullah'a (s.a.) selâm getirdiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti, hem onun hem de selâmını getirdiği kişinin selâmını almasıydı. Nitekim *Sünen*'de geçtiği gibi, bir adam dedi ki: Babam sana selâm söylüyor. Hz. Peygamber (s.a.) ona: *"Aleyke ve alâ ebîkesselâm = Sana da babana da selâm olsun."* diye mukabelede bulundu.(45)

[Hz. Peygamber'in (s.a.) bir sünneti de, günah işleyen kişiye tevbe edinceye kadar ne selâm verir, ne de selâm alır olmasıydı. Tıpkı Kâ'b b. Mâlik ve iki arkadaşından yüz yüze gelmemek için kaçtığı gibi. Kâ'b selâm veriyordu. Ancak Rasûl-i Ekrem'in (s.a.) selâm almak için mübarek dudaklarını kıpırdatıp kıpırdatmadığını anlayamıyordu.(46)]

Bir gün hanımı, Ammar b. Yâsir'e, za'feran sürmüştü. Ammar bu halde iken Allah Rasûlü'ne (s.a.) selâm verdi. Allah Rasûlü (s.a.) selâmını almadı ve "Git bunu yıka!" buyurdu.(47)

Zeynep bt. Cahş'a (r.anha) şöyle buyurdu: "Devesi hastalanınca Safiyye'ye yardım et!" Zeynep: Ben bu yahudi kadına mı yardım edeceğim? dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) Zeynep'ten (r.anha) ikibuçuk ay ayrı yaşadı. Her iki rivayeti de Ebu Davud nakletmiştir.(48)

---

45. Ebu Davud, 5231.
46. Buharî, 55/16; Müslim, 2769; Tirmizî, 3102; Ebu Davud, 2202; Nesâî, 6/152; Ahmed b. Hanbel, 3/459, 460.
47. Ebu Davud, 4176, 4601; Ahmed b. Hanbel, 4/320. Râvileri sikadır. Ancak Ammar'dan rivayet eden Yahya b. Ya'mer, Ammar'la karşılaşmadığından dolayı hadis munkatı'dır.
48. Ebu Davud, 4602. Ahmed b. Hanbel, 6/131, 132, 261, 338. Hz. Âişe'den (r.anha) rivayet etmiştir. Senedinde meşhûr râvilerden Sümeyye-el-Basriyye vardır. Diğer râvileri sikadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSTİ'ZÂN

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) EVE GİRERKEN İZİN İSTEMESİ

1— İzin İsteme Âdabı:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğu sahih olarak rivayet edilmiştir: *"İzin isteme üç keredir. İzin verilirse girersin. Aksi halde dönersin."*[1]

Yine sahih olarak nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İzin isteme, göz için emredilmiştir."[2]

Allah Rasûlü (s.a.), odasının bir deliğinden evin içine bakan kişinin gözünü çıkarmayı istedi ve: "İzin isteme, göz için emrolunmuştur." diye buyurdu.[3]

Yine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: "Şayet bir adam, izinsiz olarak senin evinin içine baksa, sen de ona çakıl atsan, böylece onun gözünü çıkarmış olsan hiçbir günaha girmiş olmazsın."[4]

Yine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyuruyor: "Kim bir grubun bulunduğu eve, onların izni olmaksızın bakarsa, onlara o kişinin gözünü çıkarmaları helâl olur."[5]

---

1. Buharî, 79/13; Müslim, 2153; Ebu Davud, 5180; Ahmed b. Hanbel, 6/3; *Muvatta*, 2/963-964.
2/3. Buharî, 79/11; Müslim, 2156; Tirmizî, 2709; Nesâî, 8/60-61; Ahmed b. Hanbel, 5/330, 335.
4. Buharî, 87/15; Müslim, 2158.
5. Müslim, 2158; Ebu Davud, 5172; Ahmed b. Hanbel, 2/266.

Hz. Peygamber'den (s.a.) şöyle buyurduğu naklediliyor: "Bir kişi izinleri olmaksızın bir grubun bulunduğu eve bakar da, onlar da o bakan kişinin gözünü çıkarırsa, bundan dolayı ne diyet, ne de kısas vardır."[6]

2— İzin İstemeden Önce Selâm:

Allah Rasûlü'nden (s.a.) sahih olarak, hem fiilen selâm vermiş olmak hem de öğretmek için, selâm vermenin izin istemeden önce olduğu nakledilmiştir. Nitekim bir adam kendilerinden izin istedi ve: Gireyim mi? dedi. Rasûlullah (s.a.) başka bir kişiye buyurdu ki: "Bu adamı çıkart ve ona izin istemeyi öğret." Adam o şahsa: Esselâmu aleyküm! Girebilir miyim? de, dedi. O şahıs bunu işitir işitmez: Esselâmu aleyküm! Girebilir miyim? dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da ona izin verdi.[7]

Yine Rasûlullah (s.a.) su içtikleri bir yerde hanımlarıyla birlikte bulunuyorken, Hz. Ömer (r.a.) girmek için izin isteyerek: Esselâmu aleyke ya Rasûlallah! Esselâmu aleykum! Ömer girebilir mi? demişti.[8]

Rasûlullah'ın (s.a.), selâm vermeden yanına giren Kelede b. Hanbel'e (r.a.): "Dön; esselâmu aleykum. Gireyim mi? de!" buyurduğu daha önce de geçmişti.[9]

Bu hadisler, "İzin isteme, selâmdan öncedir.", "Şayet ev sahibini görürse eve girmeden önce selâm verir; göremezse selâmdan önce izin ister." diyenlerin görüşlerini reddetmektedir. Bu iki görüş, sünnete muhaliftir.

Yine Allah Rasûlü'nün (s.a.), üç defa izin isteyip izin verilmediğinde geri dönmesi, "İşitmediklerini zannettiğinden dolayı üç defa izin istemiştir.", "Farklı ifadelerle izin istemiştir." görüşlerini reddetmektedir. Bu iki görüş de sünnete muhaliftir.

3— İzin İsteyen "Ben!" Dememeli:

Rasûlullah (s.a.) izin isteyince, "sen kimsin?" denildiğinde, "falan oğlu falan" diyerek künyesini veya lâkabını zikretmesi ve sadece "ben", deme-

6. Nesâî, 8/61; Ahmed b. Hanbel, 2/385.
7. Ebu Davud, 5177-9; Ahmed b. Hanbel, 5/369. Senedi sahihtir.
8. Buharî, 65/Tahrim/2; Müslim, 1479; Ebu Davud, 5201; Ahmed b. Hanbel, 1/303.
9. Tirmizî, 2710; Ebu Davud, 5176; Ahmed b. Hanbel, 3/414.

mesi, O'nun adeti idi. Nitekim Cebrâil'e (a.s.) mirac gecesinde sema kapısı açıldığında melekler; Kim o? dediler. O da: Cebrâil, dedi. Bu durum, her semanın kapısında aynı şekilde tekrarlandı.

Sahihayn'da buna benzer bir rivayet bulunmaktadır: "Rasûlullah (s.a.) bir bahçede oturmuştu. Ebu Bekir (r.a.) geldi, izin istedi, Allah Rasûlü (s.a.): Kim o? diye sorduğunda: Ebu Bekir, dedi. Sonra Ömer (r.a.) geldi. O da izin istedi. Allah Rasûlü (s.a.): Kim o? diye sorduğunda o da: Ömer! dedi. Sonra aynı şekilde Osman'a (r.a.) da sordu."[10]

Sahihayn'da nakledildiğine göre Câbir (r.a.) şöyle anlatıyor: Rasûlullah'a (s.a.) geldim. Kapıyı çaldım. Buyurdu ki: Şu (kapıyı çalan) kim? Ben de: Ben! dedim. Sanki bu cevabım Rasûlullah'ın (s.a.) hoşuna gitmemiş gibi: Ben! Ben! lafzını tekrarladı.[11]

Ümm-i Hânî (r.anha) izin istediğinde, Rasûlullah (s.a.): Kim o? buyurduğunda, o da: Ümm-i Hânî? dedi.[12] Rasûlullah (s.a.), künye ile cevap verilmesini kötü karşılamadı. Yine Ebu Zerr'e: Kim o? dediğinde, onun: Ebu Zer! demesini; aynı şekilde Ebu Katâde'ye: Kim o? dediğinde, Ebu Katâde! diye cevap vermesini kötü karşılamamıştır.

4— Davetin İzin Sayılması:

Ebu Davud, Ebu Katâde — Ebu Râfi' — Ebu Hureyre (r.a.) kanalıyla Rasûlullah'tan (s.a.) şunları nakletmektedir: "Bir şahsın diğer bir şahsa gönderdiği elçisi onun izin vermesi anlamındadır." Diğer bir lafzında ise: "Sizden biriniz yemeğe davet edilir de, kendisine daveti ulaştıran elçiyle birlikte yemeğe gelirse, bu onun için izin sayılır."[13] Bu hadis hakkında bazı tenkitler ileri sürülmüştür. *Sünen-i Ebu Davud*'un râvisi Ebu Ali el-Lu'luî: "Ebu Davud'un; Katâde, Ebu Râfi'den hadis işitmemiştir, dediğini duydum." demiştir. Buharî, *Sahih*'inde der ki: Saîd, Katâde — Ebu Râfi' — Ebu Hureyre senediyle Rasûlullah'tan (s.a.): "O elçinin kendisi izin sayılır." cümlesini nakletmiş, isnâdında da inkita' olduğundan hadisi muallak olarak rivayet etmiştir.

10. Buharî, 62/7; Müslim, 2403.
11. Buharî, 79/17; Müslim, 2155; Ebu Davud, 5187; Tirmizî, 2711.
12. Buharî, 5/21; Müslim, 336; Tirmizî, 2734; Nesâî, 1/126.
13. Ebu Davud, 5189-5190; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 1075.

Buharî bu konuda, davet edildikten sonra izin istemeye itibar edileceğine delâlet eden bir hadis rivayet etmiştir ki bu da, Mücâhid'in Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettiği şu hadistir: Rasûlullah'ın (s.a.) yanına vardım, bir bardağın içinde süt buldum. Buyurdu ki: "Suffe ehlinin yanına git! Onları bana çağır!" Ben de onların yanına gittim, davet ettim. Onlar da geldiler ve izin istediler. Allah Rasûlü (s.a.) izin verince, onlar da içeri girdiler.[14]

Bazı âlimler diyorlar ki: Bu iki hadis iki hale hamledilir. Şayet elçi vakit geçirmeden dönerse, izin almaya gerek duymaz; davetten gelmesi gecikir ve vakit de uzarsa, izin alması gerekir.

Diğer âlimler ise: Şayet davet eden kişinin yanında, davet edilen kişi gelmeden önce izin almış biri varsa, ayrıca bir izin almaya gerek olmaz. Şayet yanında izin almış bir kişi yoksa izin verilene kadar içeri giremez, demişlerdir.

Rasûlullah (s.a.), yalnız kalmak istediği bir yere girdiğinde, kapıyı tutan kişiye, izinsiz olarak hiçbir kimsenin içeri girmemesini emrederdi.[15]

5— Üç Mahrem Vakit:

Cenâb-ı Hakk'ın, kölelere, bülûğa ermemiş çocuklara sabahtan önce, öğlen kaylûle vaktinde, akşam uyku vaktindeki üç mahrem vakitte emretmiş olduğu izin istemeye gelince; İbn Abbas (r.a.) bunu emreder ve; insanlar bununla amel etmeyi terketmişlerdir, derdi. Bazı âlimler, bu âyetin neshedildiğini söylemekle birlikte hiçbir delil getirememişlerdir. Bazı âlimler de; âyetteki emir ,vücup için değil, nedb ve irşâd içindir, demişlerdir. Halbuki bunların da, âyeti, zâhirinden başka mânâya hamletmeye delâlet edecek bir nasları yoktur. Bazı âlimler ise: Bu âyet özellikle kadınlara hastır. Erkeklere gelince, onlar her vakit izin istemelidirler demişlerdir. Bazıları diyorlar ki: Bu da bâtıl bir görüştür. Çünkü "ellezîne" çoğulu kadınlara has olmaz. Şayet mutlak olarak onlar kastedilirse, tağlib kaidesine göre erkeklerle birlikte ele alınırlar. Bazı âlimler de bunun aksini söylemişler

14. Buharî, 79/14.
15. Ebu Davud, 5188, Senedi hasendir. Bu konuda Ebu Musa (r.a.) kanalıyla Buharî (62/7) ve Müslim (2403)'de bir hadis nakledilmiştir.

ve: Buradaki emir kadınlar hariç sadece erkekleredir, demişler ve burada iki yerde "ellezîne" tabirinin geçmesini delil getirmişlerdir. Halbuki âyetin siyâkı buna mânidir. Onu iyice düşün!

Bir grup âlim de: Bu vakitte izin isteme bir ihtiyaçtan dolayı idi. Sonra bu ihtiyaç zâil oldu. Bir hüküm bir illete mebnî olarak ortaya konmuşsa, illet zâil olduğunda hüküm de zâil olmuş olur, demişlerdir.

Ebu Davud, *Sünen*'inde şu hâdiseyi nakletmiştir: Iraklılardan bir grup, İbn Abbas'a (r.anhuma) sordular: Ey İbn Abbas! Şunlarla emrolunmuş olduğumuz "Ey mü'minler! Elleriniz altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç kere izin istesinler.." âyeti —ki(16) halk bu âyetle amel etmeyi terketmiştir,— bunun hakkında ne diyorsun? İbn Abbas dedi ki: Muhakkak ki Cenâb-ı Hak, mü'minlere karşı çok merhametli olup, setri sevendir. Halkın evlerinde ne perde, ne de yatak odaları var idi. Bundan dolayı da, hizmetçi, çocuklar, adamın yetim kızı ve adam eve her zaman girip çıkıyorlardı. İşte bu sebebten Cenâb-ı Hak, istirahata ayrılan üç mahrem vakitte eve izin alarak girmeyi emretti. Cenâb-ı Hak onlara örtüler ve hayır getirdi. Hiç bir kimseyi de bundan sonra bu şekilde amel ederken görmedim.(17)

Bazıları bu eserin İbn Abbas'tan naklinin sâbit olmadığını iddia etmişler. Senedinde bulunan İkrime ve Amr b. Ebî Amr'a, ta'n isnad etmişlerdir. Halbuki bu râvilerle, *Sahih* sahibi olan Buharî ve Müslim delil getirmişlerdir. Bunun inkârı ise inat olup, yorumu yapılamayacak kadar uzak bir iddiadır.

Bir grup âlim de; âyet, muârızı olmaksızın âmdır, muhkemdir. İnsanların çoğu bunu terketseler de, amel etmek vâciptir, demişlerdir.

Sahih olan ise; şayet evde, kapının açılması, veya perdenin kaldırılması veya girenin çıkanın gidip gelmesi gibi, girmeye delâlet edecek ve izin alma manasına gelecek bir hareket olursa, izin almaya gerek kalmaz. Şayet

---

16. Nûr; 24/58: "Ey iman edenler! Sağ ellerinizin malik olduğu ve bülûğa ermemiş erkekler sizden izin alsınlar..."
17. Ebu Davud, 5192. Senedi hasendir. Ayrıca İbn Kesîr, *Tefsîr*'inde (3/303) sahih bir isnâdla İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

hareket bu mânaya gelmezse, mutlaka izin gerekir. Âyetin işaretiyle bu hüküm bir illetle mualleldir ki, o bulunduğunda, hüküm de bulunur. O bulunmazsa hüküm de ortadan kalkar. En doğrusunu Allah (c.c.) bilir.

ALTINCI BÖLÜM

AKSIRMA

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) AKSIRMA KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Aksırma ve Esneme:

[Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Cenâb-ı Hak aksırmaktan hoşlanır. Esnemekten ise hoşlanmaz. Sizden biri aksırıp da 'elhamdülillah' dediğinde, o hamdi işiten her müslümana "yerhamukellah' demesi bir vecibedir. Esnemeğe gelince, o ancak şeytandandır. Bundan dolayı sizden biriniz esneyeceği zaman gücü yettiğince onu engellemeye çalışsın. Çünkü sizden biriniz esnediğinde şeytan ona güler."Hadisi, Buharî rivayet etmiştir.(1)]

2— Aksıranın Elhamdülillah, Duyanın Yerhamukellah Demesi:

[Buharî'nin *Sahih*'inde, Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sizden biri aksırdığında *'elhamdülillah'* desin. Kardeşi veya arkadaşı da *'yerhamukellah'* desin. Kardeşi ona *'yerhamukellah'* dediğinde, o da: *'yehdîkumullah ve yuslih bâlekum'* desin."(2)]

Sahihayn'da Enes'ten (r.a.) nakledildiğine göre: "Yanında iki kişi vardı ve aksırdılar. Onlardan birine 'yerhamukellah' dedi, diğerine ise deme-

1. Buharî, 78/128; Tirmizî, 2747; Ahmed b. Hanbel, 2/265, 428, 517.
2. Buharî, 78/126; Ahmed b. Hanbel, 2/353.

di. Demediği kişi: Filan aksırdığında ona 'yerhamukellah' dedin, ben aksırdığımda ise bana 'yerhamukellah' demedin, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): Bu adam, elhamdülillah demişti, fakat sen demedin, dedi."[3]

Sahih-i Müslim'de sabit olduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Sizden biri aksırdığında 'elhamdülillah' derse, ona 'yerhamukellah' deyiniz. Şayet 'elhamdülillah' demezse, 'yerhamukellah' demeyiniz."[4]

Sahih'de Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet olunuyor: "Bir müslümanın diğeri müslüman üzerinde altı hakkı vardır: Karşılaştığında selâm vermen, seni davet ettiğinde icâbet etmen, senden öğüt istediğinde öğüt vermen, aksırıp hamdettiğinde 'yerhamukellah' demen, hastalandığında ziyaret etmen, öldüğünde cenazesinin ardından gitmen."[5]

Ebu Davud, sahih bir isnadla rivayet ediyor: "Sizden biri aksırdığında *'elhamdülillahi alâ külli hâl'* desin. Kardeşi veya arkadaşı da *'yerhamukellah'* desin. O da *'yehdîkumullah ve yuslih bâlekum'* desin."[6]

Tirmizî'nin rivayetine göre; bir adam İbn Ömer'in (r.a.) yanında aksırdı ve: Elhamdülillah, selâm Allah Rasûlü'ne, dedi. Bunun üzerine İbn Ömer (r.a.) dedi ki: Ben de; elhamdülillah ve selâm Allah Rasûlü'nedir, diyorum. Yalnız Rasûlullah (s.a.) bize bunu bu şekilde öğretmedi. *"Elhamdülillahi ala külli hâl"* dememizi öğretti.[7]

İmam Mâlik, Nâfi' yoluyla İbn Ömer'den (r.anhuma) şunu rivayet etmiştir: Aksırdığında, İbn Ömer'e 'yerhamukellah' denildi. O da: Allah bize de size de merhamet etsin. Bizi de sizi de mağfiret etsin, dedi.[8]

Bu hadisin zâhirinden anlaşılan şudur: "Yerhamukellah" demek, aksırdıktan sonra "elhamdülillah" diyeni işiten herkese farz-ı ayın'dır. Duyanlardan birisinin "yerhamukellah" demesi yeterli değildir. Bu görüş âlim-

---

3. Buharî, 78/127; Müslim, 2991; Tirmizî, 2742; İbn Mâce, 3713; Ahmed b. Hanbel, 3/100, 117.
4. Müslim, 2992; Ahmed b. Hanbel, 4/412.
5. Buharî, 23/2; Müslim, 2162; İbn Mâce, 1433-1435.
6. Ebu Davud, 5033. Müellifin söylediği gibi isnâdı sahihtir. Bu konuda Ebu Eyyûb'tan (r.a.) da Ahmed b. Hanbel (5/419, 422), Tirmizî (2741) ve Dârimî (2/283) hadis rivayet etmişlerdir.
7. Tirmizî, 2738. Râvileri sikadır.
8. Mâlik, *Muvatta'*, 2/965. İsnâdı sahihtir.

lerden İbn Ebi Zeyd ve Ebu Bekr b. el-Arabî'nin tercih ettiği görüştür ki, buna aykırı bir delil de yoktur.

Ebu Davud'un rivayetine göre: "Bir adam Rasûlullah'ın (s.a.) huzurunda aksırdı ve; esselâmu aleykum, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de: Selâm senin ve annenin üzerine olsun, dedi ve: Sizden biri aksırdığında 'elhamdülillah' desin, buyurdu. Daha sonra bazı hamdedilecek şeyleri söyledi ve: Aksıranın yanında olan da, ona 'yerhamukellah' aksıran da; bizi ve sizi Allah mağfiret etsin, desin, buyurdu."[9]

Bu hadiste Rasûlullah'ın (s.a.), selâm veren adamın annesini de selâmda zikretmesinde ince bir nükte vardır. O da selâmın, selâm veren tarafından uygun bir yerde verilmemiş olmasıdır. Nitekim annesinin selâmda zikredilmesi de bunun gibidir. Nasıl selâmı yersiz olduysa, 'elhamdülillah' diyecek yerde selâm vermesi de yersizdir.

Daha ince bir nüktesi de şöyledir: Annesini hatırlatması ve onunla selâm vermesi, sanki annesine mensub bir ümmî olup erkekler tarafından terbiye edilmemiş, sadece annesinin terbiyesinde kalmış biri olduğunu hatırlatmış olmasıdır. Bu görüş, "ümmî" tabiri hakkında yapılan izahlardan biridir. Annesine nisbet edilmekle kalmış demektir.

"Ümmî Peygamber" tabirine gelince, o da okuma yazma bilmeyen manasındadır.

Arkasında namaz sahih olmayacak kişi hakkında kullanılan "ümmî" tabirinden ise; birçok ilimlere vâkıf olsa bile Fatiha'yı okuyamayan kişi kastedilmektedir.

Burada ümmi tabirinin zikredilmesinin bir benzeri de, cahiliyye davasında bulunan kişiye babasının çirkin yerinin zikredilmesidir.[10] Ona denir ki: "Babanın çirkin yerini ısır!" İşte burada babasının çirkin yerinin zikredilmesi, cahiliyye davasıyla kibirlenen kişiye, içinden çıkmış olduğu uzvu hatırlatmak, yerinde bir hatırlatmadır, ki o da kendi babasının çirkin yeridir. Bu yüzden böyle bir kişinin haddini tecavüz etmesi gerekmez.. Ni-

---

9. Ebu Davud, 5031; Tirmizî, 2740; İbn Hibbân, 1948; Hâkim, 4/267. İsnâdında meçhûl bir râvi olduğundan hadiste inkita vardır. Buna rağmen Hafız İbn Hacer, *İsâbe*'de râvilerden Salim b. Ubeyd'in terceme-i halinde (3045) hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir.
10. Ahmed b. Hanbel, 5/133, 136; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 936, 946; Taberânî, *Kebir*, 1/27/2. Hadisin râvileri sikadır. İsnadı sahihtir.

tekim yukarıda anne tabirinin zikredilmesi sadece anne terbiyesiyle kalmış olmasından dolayı en uygun bir hatırlatma olmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.) muradını en doğru Allah (c.c.) bilir.

3— Aksırmanın Faydaları:

[Kişinin beyninde biriken ve şayet orada kalsalar ağır hastalıkların meydana gelmesine neden olacak buharların aksırma suretiyle dışına çıkmasından ötürü aksıran kişi bir nimet ve menfaat kazanmış olduğundan hem bu nimetten dolayı ve hem de vücut için yer sarsıntısı gibi olan bu sarsıntının ardından organların düzelmesi ve uygun şeklini muhafaza etmesinden dolayı o kişinin Allah'a hamdetmesi meşrû kılınmıştır.] Bu sebeple *"semmetehu"* ve *"şemmetehu"* denilir ki, bunların aynı anlama geldiği söylenilmektedir. Bu görüş, Ebu Ubeyd ve başka âlimlerce ileri sürülmüştür. Ebu Ubeyd: "Hayır duada bulunan herkes, müşemmit ve müsemmittir." diyor. Denilmiştir ki: *"Semmete"* kelimesi aksıran kişinin iyi halde olması ve yeniden sükunet ve vakar haline dönmesi için dua etmek anlamına gelir. Çünkü aksırma, organlarda bir hareket ve şiddetli bir titreme meydana getirir. *"Şemmete"* kelimesi ise Allah'ın, o kimseden, düşmanlarının gülmesine (maskarası olmasına) neden olan hali gidermesi için dua etmek anlamınadır. Düşmanın sevineceği hali giderdiği zaman "şemmetehu" denir. Nitekim devenin kenelerini giderdiği vakit de "*Karrade'l-baira*=Devenin kenelerini ayıkladı" denir. Allah'a itaat yolunda ayakları *(kavâim)* üzerinde sebat etmesi için dua etmek anlamına gelir ki, kavâim anlamındaki *"şevâmit"*ten alınmıştır da denmektedir.

Deniliyor ki: Bu teşmît, aksıranı şeytanın haline güldürmek demektir. Çünkü aksırma nimetinden ve bu aksırma sebebiyle elde ettiği Allah sevgisinden dolayı Allah'a hamdetmek suretiyle şeytanı kızdırmıştır. Zira Allah onu sever. Kul, Allah'ı anıp O'na hamdettiği vakit şeytan buna şu sebeplerden ötürü üzülür: 1) Allah'ın sevdiği bizzat aksırmanın kendisi, 2) Aksıranın bundan dolayı Allah'a hamdetmesi, 3) Müslümanların o kişiye rahmet duasında bulunması, 4) O kişinin de onlara hidayet ve hallerinin ıslahı duasında bulunması. Bütün bunlar şeytanı öfkelendirir ve onu mahzun eder. O halde mü'minin, düşmanının öfkesine, hüznüne ve tasasına gülüp sevinmesi sözkonusudur ki o mü'mine rahmet duasında bulunma ve onu sevindirme diye adlandırılmıştır. Çünkü bunun kapsamında düşmanının başına gelene sevinme vardır. Bu ince bir manadır; [şayet aksıran ve ona

"yerhamukellah" diyen (müşemmit) bunun farkında olursa her ikisi de istifade eder ve aksırma nimetinin beden ve kalbe sağladığı fayda onların gözünde büyür, aksırmayı Allah'ın niçin sevdiği sırrı ortaya çıkar. Zâtının cömertliği ve celâlinin izzetinden ötürü gerektiği gibi lâyıkı olduğu hamd yalnız Allah'a mahsustur.]

4— Aksırma Âdâbı:

[Aksırma hususunda Rasûlullah'ın (s.a.) tutumu, Ebu Davud ve Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den (r.a.) naklettikleri şu hadiste geçtiği gibidir: *"Allah Rasûlü (s.a.) aksırdıklarında mübarek elini veya elbisesini, ağzı üzerine koyar, ve sesini azaltır veya onunla sesini kısardı."* Tirmizî; hadis sahihtir, demiştir.[11]]

Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet olunduğuna göre: "Şiddetli esneme ve aksırma şeytandandır." buyurdular.[12]

Yine Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet olunduğuna göre: "Muhakkak ki Cenâb-ı Hak, esneme ve aksırmada çok ses çıkarmaktan hoşlanmaz."[13]

5— Nezleden Ötürü Aksırma:

Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak nakledildiğine göre: Huzurunda bir adam aksırdığında ona, 'yerhamukellah' diye dua etti. Sonra bir kerre daha aksırdı, bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Adam nezlelidir, buyurdu." Bu, Müslim'in metni olup ikinci defasında böyle söyledi. Fakat Tirmizî'nin, Seleme b. Ekvâ' kanalıyla yaptığı rivayette ise: "Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda ben de bulunuyorken, bir adam aksırdığında, Rasûlullah (s.a.) 'Yerhamukellah' diye dua buyurdu. Sonra adam ikinci üçüncü

11. Ebu Davud, 5029; Tirmizî, 2746; Ahmed b. Hanbel, 2/439; İbnü's-Sünnî, 265. Senedi hasendir. Hâkim, hadise sahih demiştir.
12. İbnü's-Sünnî, 264. Ümmü Seleme yoluyla, zayıf bir senedle nakledilmiştir.
13. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, 268. Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edilmiş olup, senedinde Ali b. Urve vardır. Hafız İbn Hacer'in, *Takrîb*'de söylediği gibi, bu râvinin hadisi terkedilmiştir.

kez aksırınca, Rasûlullah (s.a.): Bu adam nezlelidir, buyurdu." şeklindedir. Tirmizî; hadis, hasen-sahihtir, demiştir.[14]

[Ebu Davud, Saîd b. Ebî Saîd yoluyla Ebu Hureyre'den (r.a.) mevkuf olarak şunları nakletmiştir: "Kardeşine üç kere; yerhamukellah, de. Üçten fazla aksırırsa (bil ki) o nezlelidir."[15]]

Saîd'den yapılan diğer bir rivayette şöyle söylediği nakledilmektedir: "Ben, Ebu Hureyre'nin bu hadisi sadece merfû olarak rivayet ettiğini biliyorum." Ebu Davud der ki: Ebu Nuaym bu hadisi Musa b. Kays — Muhammed b. Aclân — Saîd — Ebu Hureyre (r.a.) senediyle Rasûlullah'tan (s.a.) nakletmiştir. Bu hadisi merfû olarak rivayet eden Musa b. Kays, Hadramutlu, Kûfeli olup "Cennet Serçesi" lâkabıyla tanınmaktadır. Yahya b. Maîn onun için; sikadır, demiş; Ebu Hâtim er-Râzî ise, rivayetiyle delil getirmekte bir beis yoktur, demiştir.

Ebu Davud, Ubeyd b. Rifâa ez-Zurakî yoluyla Rasûlullah'tan (s.a.) şu hadisi nakletmiştir: "Aksıran kişiye, üçe kadar 'yerhamukellah' denir. (Bundan sonra) ister dersin, istersen demezsin."[16] Fakat bu hadiste iki illet vardır. Birincisi, mürsel olmasıdır. Çünkü Ubeyd sahabî değildir. İkincisi, senedinde Ebu Halid Yezîd b. Abdurrahman ed-Dâlânî vardır ki, bu zat hakkında ileri geri konuşulmuştur.

Bu konuda Ebu Hureyre'den (r.a.) merfû olarak rivayet edilen bir başka hadis vardır: "Sizden biri aksırdığında, yanında oturan kişi; yerhamukellah, desin. Eğer üçten fazla aksırırsa, bilsin ki, o aksıran nezlelidir. Üçten fazlası için 'yerhamukellah' demesin." Bu hadis, Ebu Davud'un, hakkında: "Ebu Nuaym, Musa b. Kays'tan, o da Muhammed b. Aclân'dan, o da Saîd'den, o da Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet etti." dediği hadistir. Bu (isnadı) hasen bir hadistir.

Soru: Şayet aksırma nezleden meydana gelmişse bu kişi, hasta olmayandan, duaya daha lâyık değil midir?

---

14. Müslim, 2993; Tirmizî, 2743; Ebu Davud, 5037; İbn Mâce, 3714; Ahmed b. Hanbel, 4/46. Senedi hasendir.
15. Ebu Davud, 5034-5035. Hasen bir senedle mevkûf ve merfû olarak rivayet edilmiştir.
16. Ebu Davud, 5036. Hadis mürseldir. Ubeyd b. Rifâa, sahabî değildir. Hadisin râvisi Ubeyd'in kızıdır. O da Hamîde veya Abîde'den rivayet etmiştir ki, her ikisini de İbn Hibbân'dan başka hiç kimse sika kabul etmemiştir. Senedinde bulunan Yezîd b. Abdurrahman dahi hadis rivayetinde çok yanılan (hata yapan) bir râvidir.

Cevap: Hastaya, iç ve dış hastalığı bulunan kimseye, acılar içinde kıvranan hastaya dua edildiği gibi ona da dua edilir.

Cenab-ı Hakk'ın sevmiş olduğu sünnet olan aksırmaya gelince, o bir nimet olup, bedenin hafifliğine ve tıkanmış buharların vücuttan bu yolla rahat bir şekilde dışarı atıldığına delalet eder. Ve bu manada aksırma, üç kere ile tamamlanır. Daha ziyâde olması halinde aksıran için Allah'tan (c.c.) âfiyet ve şifa istenir.

Allah Rasûlü'nün (s.a.) "Adam nezlelidir" sözü, ona âfiyet ve şifa için dua edilmesi gerektiğine delâlet etmektedir. Çünkü nezle bir hastalıktır.

Rasûlullah'ın bu ifadesinden, üçüncü aksırmadan sonra "yerhamukellah" demeyen kişinin mazur olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu ifadede, aksıranın, hasta olduğunun farkına varmasına ve tedavisini geciktirmemesine bir işaret bulunmaktadır. Aksi halde hastalığın tedavisi güçleşir. Hiç şüphesiz, Hz. Peygamber'in (s.a.) herbir sözünde bir hikmet ve rahmet, bir ilim ve hidayet bulunmaktadır.

Âlimler iki mevzuda ihtilâf ettiler:

Birincisi: Aksıran kişi, Allah'a hamdettiğinde, hazır bulunanlardan bazısı duyup diğerleri duymazsa, duymayan kişiye 'yerhamukellah' demek sünnet midir? Bu hususta iki görüş vardır. Tercih edilen görüşe göre; duymayan kişi, aksıranın hamdettiğini anladığı anda 'yerhamukellah' der. Çünkü maksat, yerhamukellah diyenin hamdi işitmesi değil, hamdin bizzat kendisidir. Hamdettiğini anladığı anda, 'yerhamukellah' demek ona hemen vâcip olur. Nitekim yerhamukellah diyen kişi dilsiz sağır olsa ve aksıranın hamd kelimesini telaffuz ettiğini onun dudaklarının hareketinden anlasa, teşmît ona vacip olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): Şayet hamdederse, ona 'yerhamukellah' deyiniz, buyurmuştur. Doğru olan da budur.

İkincisi: Aksıran şahıs hamdetmezse, yanında bulunan kişinin, aksırana hamdetmesi gerektiğini hatırlatması müstehap olur mu? İbnu'l-Arabî: Hatırlatmaz. Onun böyle yapması cehaletini gösterir, demiştir. Nevevî der ki: Bu şekilde düşünen hata etmiştir. Bilakis hamdetmesini hatırlatması gerekir ki, bu görüş aynı zamanda İbrahim en-Nehaî tarafından da rivayet edilmiştir. Nevevî der ki: Bu, bir nasihat, emr-i bilma'rûf, iyilik ve takvada yardımlaşma kabilindendir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bilinen açık tatbikatı İbnu'l Arabî'nin görüşünü kuvvetlendirmektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) aksırdıktan sonra hamdetmeyen kişiye, ne "yerhamukellah" demiş ne de hamdetmesi gerektiğini

hatırlatmıştır. Bu, onun için bir tazir cezasıdır. Kendi nefsini hamdetme bereketinden mahrum bırakması sebebiyle, onu dua bereketinden de mahrum bırakmadır. Çünkü o, Allah'a hamdetmeyi unutmuş, mü'minlerin kalbleri ve dillerinin de ona "yerhamukellah" demesine ve dua etmesine mani olmuştur. Şayet unutan kişiye, anında bunu hatırlatma sünnet olsaydı, elbette Rasûlullah (s.a.) bunu yapmaya, öğretmeye, bu konuda yardım yapmaya daha lâyık olurdu.

Allah Rasûlü'nden (s.a.) sahih olarak rivayet edildiğine göre: Yahudiler Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda, kendilerine 'yerhamukellah' demesini ümit ederek aksırırlardı. Rasûlullah da onlara: "Allah size hidâyet etsin. Aklınızı, kalbinizi doğrultsun." buyururdu.[17]

17. Ebu Davud, 5038; Tirmizî, 2739; Ahmed b. Hanbel, 4/400, 411; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 940. İsnadı sahihtir. Tirmizî, Nevevî, Hâkim (4/266), hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.

YEDİNCİ BÖLÜM
YOLCULUK

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) YOLCULUK ÂDÂBI

1— İstihâre Duası:

Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih olarak nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz bir işe yürekten karar verdiğinde, farz değil, (istihâre niyetiyle) nâfile olarak iki rekat namaz kılsın. Namazdan sonra şöyle dua etsin:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ العَظِيمِ فَإِنَّكَ
تَقْدِرُ وَلاَأَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلاَأَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الغُيُوبِ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ
خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي، وَعَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ، فَاقْدُرْهُ لِي، وَيَسِّرْهُ لِي، وَبَارِكْ لِي
فِيهِ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُه شَراً لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي، وَعَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ، فَاصْرِفْهُ عَنِّي،
وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِه

"Yâ Rab! Hakkımda hayırlısını bildiğin için, katından hayırlısını bildirmeni dilerim. Her şeye gücün yettiğinden, tarafından beni güçlendirmeni dilerim. Ya Rab! Hayırlı olanın açıklığa kavuşmasını ve takdirini Senin o büyük fazl ve kereminden isterim. Allah'ım! Senin her şeye gücün yeter; halbuki benim yetmez. Sen herşeyi bilirsin, halbuki ben bilmem. Şüphesiz Sen, aklımızın kuşatamadığı herşeyi pek yakından bilirsin. Ya Rab! Şu karar verdiğim iş, dinim, dünyam ve âhiretim için hayırlı ise —ki bunu bildiğinde şüphe yoktur—, bana nasib et, beni buna muvaffak kıl, kolay-

laştır ve mübarek kıl. Eğer bu işim, dünya ve âhiretimde benim için kötü ise onu benden, beni de ondan uzaklaştır. Hayırlısı neredeyse bana onu takdir et, beni onunla hoşnud et!"

Hadisin râvisi Câbir (r.a.) der ki: İstihâre eden kişi, duanın "iş" denilen yerinde isteğini ismen zikreder. Hadisi Buhârî rivayet etmiştir.[1]

Cahiliye araplarının kuş uçurmalarına ve müşriklerin çektikleri kur'aların bir benzeri olan fal oklarıyla kısmet aramalarına karşı Hz. Peygamber (s.a.) bu duayı ümmetine talim buyurdu. Cahiliye arapları fal oklarıyla gaybda kendileri için taksim olunan şeyi bilmek istiyorlardı. Bu sebeple buna "istiksâm=kısmet aramak" adı verildi. Bu, kasm kelimesinin istif'al babıdır. Buradaki "sin" taleb içindir.

İşte bu bâtıl şeylerin yerine Hz. Peygamber (s.a.); tevhid, muhtaciyet, ubudiyet, tevekkül, hayrın tamamı kabza-i kudretinde olan, iyilikleri O'ndan başkasının getirmediği, kötülükleri de O'ndan başkasının geriye çevirmediği, kuluna bir rahmet kapısı açtığında hiçbir kimsenin ona mani olamadığı, rahmet kapısını da bir kapattı mı, hiçbir kimsenin artık onu ne uğurla ne de yıldız doğmasına bağlayarak o rahmetin kendisine ulaşmasını sağlayamadığı Allah'tan (c.c.) isteme manasında bu duayı tavsiye etmiştir.

İstihâre duası, bereketli, mutluluk getirici, kendileri için Allah tarafından iyilikler takdir edilmiş olan mesut ve muvaffak kişilerin talihidir. Bu, Allah ile beraber diğer bir tanrı edinen ve pek yakında kimin doğru olacağını bilecek olan müşrik, şakî ve yardımdan mahrum kişilerin talihi değildir.

İstihâre duası; Allah'ın (c.c.) varlığının ikrarını, O'nun ilim, irâde ve kudret gibi kemal sıfatlarının ikrarını, rububiyetinin ikrarını, işini O'na havale etmeyi, yalnız O'ndan yardım dilemeyi, O'na tevekkül etmeyi, nefsinin esâretinden kurtulmayı, O'nun kuvvet ve kudretinden başka kuvvet ve kudret bulunmadığını, kulun, nefsinin faydasına olan şeyi bilmekten, ona muktedir olmaktan ve onu istemekten âciz olduğunu itiraf etmesini içine almaktadır. Ve bütün bunların Velî'sinin, Hâlik'inin ve Hak olan ilâhının elinde, kudretinde olduğunu bilmeyi öğretir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Âdemoğlunun mut-

1. Buharî, 80/48; Ebu Davud, 1538; Tirmizî, 480; Nesâî, 6/80; Ahmed b. Hanbel, 3/344.

luluğu, istihâre yapması ve sonucunda da Allah'ın hükmüne razı olmasıyladır. Âdemoğlunun mutsuzluğu ise istihâreyi terketmesi ve sonucunda da Allah'ın hükmüne kızmasıyladır."[2]

Kader'in iki şeyi kuşatarak nasıl meydana geldiğini düşünmelisin: 1) Olayın meydana gelmesinden önce yapılan istihârenin içinde bulunan tevekkül, 2) Olayın meydana gelmesinden sonra Allah'ın hükmüne razı olmaktır. Bu ikisi mutluluğun nişanesi ve delilidir.

Mutsuzluğun nişanesi ve delili ise kişinin, olayın meydana gelmesinden önce tevekkül ve istihâreyi terketmesi, olayın meydana gelmesinden sonra da Allah'ın hükmüne kızmasıdır.

Tevvekkül, olayın meydana gelmesinden önce yapılır. Kazâ kesinleşip tamamlanınca kulluk, *Müsned*'de de ifade edildiği gibi, Allah'ın hükmüne (kazâya) razı olmayı gerektirir. Nesâî, meşhur olan bu istihâre duasına şu cümleyi ilâve etmiştir: "Ya Rab! Kazâdan sonra sonuca razı olmayı Senden diliyorum." Olay meydana geldikten sonra kazâya razı olunması, olay meydana gelmeden önce kazâya razı olmaktan daha güzeldir. Çünkü kişi, bazen olay meydana gelmeden kazâya razı olacağını ifade ederse de olay meydana geldikten sonra kararını değiştirebilir. Halbuki olay meydana geldikten sonra kişi kazâya razı olursa, "hal" veya "makam ehli" olur.

İstihâreden maksat, Allah'a tevekkül etmek, O'na işini havale etmek, O'nun ilim ve kudretiyle kısmet aramak, O'nun kulu için seçtiği şeyi güzel bulmaktır. Bunlar, Allah'ın hükmüne razı olmanın gereklerindendir. İman halâvetini tatmamış bir kişi, her ne kadar olaydan sonra Allah'ın hükmüne razı olsa da, onun durumu böyle değildir. İşte kişinin tevekkül etmesi ve sonucunda da Allah'ın hükmüne razı olması, onun saadetinin alâmetidir.

2— Yolculuğa Çıkışı:

Beyhakî ve diğerleri, Enes b. Mâlik'ten (r.a.) şöyle söylediğini naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.) hiçbir yolculuğa şöyle dua etmeden oturduğu yerden kalkıp gitmezdi: "Allah'ım! Yolculuğa başladım, Sana yöneldim, Sana sığındım, Sana tevekkül ettim. Allah'ım! Güvencem Sensin. Umu-

2. Ahmed b. Hanbel, 1/168; Tirmizî, 2151. Senedinde zayıf bir râvi olan Muhammed b. Ebu Humeyd vardır. Buna rağmen İbn Hacer hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

dum Sensin. Allah'ım! Beni meşgul eden, meşgul olmadığım ve benden daha iyi bildiğin şeylerde bana destek ol. Teminatın yüce, övgün büyük, Senden başka ilâh yoktur. Allah'ım! Bana takva azığı lutfeyle. Günahımı bağışla. Her nereye yönelirsem beni daima hayra yönelt." Daha sonra yolculuğa çıkardı.[3]

Hz. Peygamber (s.a.) bineğine bindiğinde, üç defa tekbir getirir ve; "Bunları emrimize veren Allah'ın şânı ne yücedir; yoksa bizim takatımız bunlara yetmezdi. Biz, elbette Rabbimize döneceğiz"[4] âyetini okur, daha sonra şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Bu yolculuğumuzda Senden iyilik ve takvâ diler, bize Senin razı olacağın işlere muvaffak kılmanı isteriz. Allah'ım! bu yolculuğumuzu bize kolaylaştır. Uzak yolumuzu yakınlaştır. Allah'ım! Seferde dost, geride kalan âilem için de halife ancak Sensin. Allah'ım! yolculuğumuzda bize arkadaş, geride kalan âilemize halife ol" Seferden döndüğünde de aynı duayı, "Tevbekâr olarak, günahlarımızdan dönerek, Rabbimize kulluk ve O'na hamdederek geri geldik." cümlelerini ekleyerek yapardı.[5]

Ahmed b. Hanbel'in rivayetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dua ederdi: "Yolculukta arkadaş, geride kalan âilemize halife ancak Sensin. Allah'ım! Yolculuktaki darlıktan, dönülecek yerin tasasından Sana sığınırım. Allah'ım! Yolumuzu bize kısalt. Yolculuğumuzu bize kolaylaştır."

Yolculuktan dönmek istediğinde şöyle dua ederdi: "Tevbekâr olarak, günahlarımızdan dönerek Rabbimize kulluk ve O'na hamdedederek geri geldik." Evine geldiğinde de: "Tevbe ederek, tevbe ederektir dönüşümüz. Bizi günahımızla başbaşa bırakmayan Rabbımızadır yönelişimiz."[6] derdi.

Sahih-i Müslim'de rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) yolculuğa çıkacağı zaman şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Yolculuğun zorluklarından, dönülecek yerin tasasından, bolluktan sonraki yoksulluktan, mazlumun âhından, ailem ve malımda kötü manzarayla karşılaşmaktan Sana sığınırım."[7]

---

3. Beyhakî, *Sünen*, 5/250; İbnü's-Sünnî, 496. Senedinde Buharî'nin, rivayeti münkerdir dediği Amr b. Mesâvir vardır. Diğerleri de bu râviyi zayıf görmüşlerdir.
4. Zuhruf, 43/13.
5. Müslim, 1342; Tirmizî, 3439, 3440; Ebu Davud, 2599.
6. Ahmed b. Hanbel, 1/256, 299, 300. Râvileri sika olmakla beraber, Simâk'ın İkrime'den olan bu rivayetinde muztariblik vardır.
7. Müslim, 1343; Ebu Davud, 2599; Tirmizî, 3439.

Allah Rasûlü (s.a.) hayvanına binmek için ayağını özengiye koyduğu zaman "Bismillah" der, bineğin sırtında doğrulduğu zaman üç defa "Elhamdülillah", üç defa "Allahu ekber" der, daha sonra "Bunları emrimize veren Allah'ın şanı ne yücedir; yoksa bizim tâkatımız bunlara yetmezdi. Biz, mutlaka Rabbımıza döneceğiz."[8] âyetini okur; sonra yine üç defa "Elhamdülillah", üç defa "Allahu ekber" üç defa "Subhanallah" der, daha sonra da: "Senden başka ilâh yok. Şânın ne yücedir. Ben zalimlerden oldum. Şânı yüce olan Allah'ım! Ben nefsime zulmettim, beni bağışla. Zira günahları ancak Sen bağışlarsın." diye dua ederdi.[9]

3— Ashabını Uğurlaması:

Hz. Peygamber (s.a.) ashabını sefere uğurladığında her birine şöyle derdi: "Dinini, emanetini ve işlerinin âkıbetini Allah'a emânet ederim."[10]

Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına bir adam geldi ve: Ya Rasûlallah! Sefere çıkmak istiyorum. Beni hayır duanızla azıklandırınız, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) bunun üzerine: "Allah seni takva ile azıklandırsın." dedi. Adam: Bir dua daha yap, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) "Günahını da bağışlasın." dedi. Adam: Bir dua daha yap, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) "Nerde bulunursan hayra kavuşmayı sana kolaylaştırsın." dedi.[11]

Bir adam Allah Rasûlü'ne (s.a.): Ben seyahata çıkmak istiyorum ne tavsiye buyurursunuz? dedi. Rasûlullah (s.a.) da: "Sana Allah'tan korkmanı ve her yüksek bir yere çıktığında 'Allahu ekber' demeni tavsiye ederim." dedi. Adam dönüp gidince Rasûlullah (s.a.): "Ey Allah'ım! Varacağı yeri ona yakınlaştır. Yolculuğunu da âsân kıl." diye dua etti.[12]

Rasûlullah (s.a.) ve ashabı, tepelere çıktıklarında tekbir getirirler, indiklerinde ise tesbih ederlerdi. Namazda da aynı tertip gözetilmiştir.[13]

---

8. Zuhruf, 43/13.
9. Tirmizî, 3446; Ebu Davud, 2602. Tirmizî hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.
10. Tirmizî, 3443; Ebu Davud, 2600. Tirmizî, hadisin hasen sahih olduğunu; İbn Hibbân (3376) ve Hâkim, (1/442, 2/97) sahih olduğunu söylemişler, Zehebî de Hâkim'in bu görüşüne muvafakat etmiştir.
11. Tirmizî, 3444; Hâkim, 2/97. Tirmizî, hadisin hasen-garib olduğunu söylemiştir.
12. Tirmizî, 3445; İbn Mâce, 2771. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân (2378, 2379) ve Hâkim (2/98) sahih demişler, Zehebî de bunu kabul etmiştir.
13. Müellifin zikrettiği bu cümle Ebu Davud'da (2599) müdrec olarak rivayet edilmiştir. Müslim, hadisi bu ziyade olmaksızın (1342) rivayet etmiştir.

Enes b. Mâlik (r.a.) der ki: Allah Rasûlü (s.a.) yüksek bir yere veya bir tepeye çıktığında: "Allah'ım! Her türlü yüksekliğin üstünde yükseklik Sana aiddir. Yine her türlü övgünün, hamdın üstünde hamd Sana mahsustur." diye dua ederdi.[14]

Allah Rasûlü (s.a.) hac yolculuğunda vakur bir şekilde yürürdü. Geniş bir yer bulduğunda, yürüyüşe orada devam ederdi ve daima: "Melekler, yanlarında köpek ve çıngırak bulunanlara yol arkadaşlığı yapmazlar." derdi.[15]

4— Yol Arkadaşlığı:

Hz. Peygamber (s.a.) yolculuk için gece tek başına yola çıkmayı hoş karşılamaz ve: "Şayet insanlar tek başına olmanın sakıncasını bilselerdi, hiçbir kimse tek başına gece yola çıkmazdı." derdi.[16]

Bir kişinin arkadaşı olmadan seyahata çıkmasını hoş karşılamazdı. Rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Bir kişi bir şeytandır, iki kişi de iki şeytandır. Üç kişi ise topluluktur."[17]

5— Yolculuk Duaları:

Rasûlullah (s.a.) daima şöyle buyururdu: "Sizden birisi bir yerde konakladığında, yaratıklarının şerrinden Allah'ın tâm kelimelerine sığınırım, desin. Çünkü bu duayı okuyana, konakladığı yerden ayrılıncaya kadar hiçbir şey zarar veremez." Müslim rivayetinde ise şöyledir: "Kim bir yerde konaklar da; yaratıklarının şerrinden Allah'ın tâm kelimelerine sığınırım, derse, konakladığı yerden ayrılıncaya kadar hiçbir şey ona zarar veremez."[18]

---

14. Ahmed b. Hanbel, 3/127, 239. Senedinde Umâre b. Zâzân ve Ziyâd b. Abdullah en-Nemirî vardır ki; ilki, hadis rivayetinde çok hata yapan, diğeri de zayıf bir râvidir.
15. Müslim, 2113; Tirmizî, 1703; Ebu Davud, 2555; Dârimî, 2/288; Ahmed b. Hanbel, 2/263, 337, 343, 385, 398, 414, 444, 476, 537.
16. Buharî, 56/135; Tirmizî, 1673, Dârimî, 2/289.
17. *Muvatta*, 2/978; Ebu Davud, 2607; Tirmizî, 1674.
18. Müslim, 2708; Ebu Davud, 2603; Tirmizî, 3437.

Ahmed b. Hanbel'in Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) herhangi bir gazveye veya seyahata çıktığında, gece olunca şöyle dua ederdi: "Ey yer! Senin ve benim Rabbim Allah'tır. Senin şerrinden, içinde bulunanın şerrinden, içinde yaratılanın şerrinden, üzerinde yürüyenin şerrinden Allah'a sığınırım. Her türlü arslan, yılan ve akrebin şerrinden, belde sakinlerinin şerrinden, doğuranın ve doğanın şerrinden Allah'a sığınırım."[19]

Rasûlullah (s.a.) daima şöyle derdi: "Siz otların bolluk zamanında seyahat ettiğinizde, develere yerden nasiplerini veriniz (onları otlak yerinde otlatınız). Kıtlık zamanında seyahata çıktığınızda da açlıktan develerin ilikleri kurumadan erken davranınız." Diğer bir rivayetinde ise hadis şu şekildedir: "Yolculuğu hızlandırınız. Geceleyin konakladığınız zaman da yoldan uzaklaşınız. Çünkü yol, hayvanların yolları ve haşaratın barınağıdır."[20]

Hz. Peygamber (s.a.), girmek istediği bir köyü gördüğü zaman şöyle dua ederdi: "Ey yedi kat göğün ve gölgelendirdikleri şeylerin, yedi kat yerin ve üzerinde taşıdıklarının, şeytanların ve saptırdıklarının, rüzgârın ve uçurup dağıttığı şeylerin rabbi Allah'ım! Senden bu beldenin ve sakinlerinin hayırlı olmasını dileriz. Bu beldeden ve içindekilerin şerrinden Sana sığınırız."[21]

Hz. Peygamber (s.a.) seyahatta şafak söktüğünde şöyle dua ederdi: "Allah'a olan hamdimizi ve hoş yorgunluğumuzu işiten işitsin. Ey bizim Rabbimiz! Ateşten Allah'a sığınmış olarak bu yolculuğumuzda bize arkadaşlık yap ve bizi üstün kıl."[22]

Rasûlullah (s.a.) düşmanın eline geçmesi endişesinden dolayı, düşmanın bulunduğu memlekete Kur'an ile seyahat yapılmasından nehyederdi.[23]

---

19. Ahmed b. Hanbel, 2/132, 3/124; Ebu Davud, 2603. Senedinde Zübeyr b. el-Velîd eş-Şâmî vardır ki İbn Hibbân'dan başka hiçbir kimse onu sika kabul etmemiştir. Bununla birlikte Hâkim, (2/100) bu hadisi sahih kabul etmiş, Zehebî de muvafakat etmiştir.
20. Müslim, 1926; Ebu Davud, 2569; Tirmizî, 2858.
21. İbnü's-Sünnî, 529; İbn Hibbân, 2377; Hâkim, 1/446. Senedinde meçhul bir râvi olan Ebu Mervan olmakla birlikte İbn Hibbân ve Hâkim hadise sahih demişler, Zehebî de ona muvafakat etmiştir.
22. Müslim, 2718; Ebu Davud, 5086; İbnü's-Sünnî, 515.
23. Buharî, 56/129; Müslim, 1869; Ebu Davud, 2610; İbn Mâce, 2879; *Muvatta*, 2/446; Ahmed b. Hanbel, 3/6, 7, 10, 55, 63, 77, 128.

Rasûlullah (s.a.) takriben 12 mil mesâfe dahi olsa, bir kadının mahremi olmaksızın yolculuğa çıkmasından nehyederdi.[24]

6— Yolculuktan Dönüşü:

Rasûlulah (s.a.) yolcuya, seyahat sebebi olan ihtiyacını giderdikten sonra evine çabuk dönmesini emredirdi.[25]

Hz. Peygamber (s.a.) herhangi bir seferden dönerken, arazide her yüksek yer üzerinde üç kere tekbir alır, daha sonra da şöyle derdi:

لا إِلٰهَ إلا الله وحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ تَائِبُونَ، عَابِدُونَ، لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللّهَ وَعْدَهُ؛ وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ

"Bir tek Allah'tan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. O herşeye Kâdirdir. Dönenler, tevbe edenler, ibâdet edenler, Rabbımıza hamdedenler bizleriz. Allah va'dini doğruladı. Kuluna yardım etti. Allah tek başına düşman ordularını hezimete uğrattı."[26]

Rasûlullah (s.a.) uzun süre uzak kaldıktan sonra, kişinin evine gece gelmesinden nehyederdi.[27]

---

24. Ebu Davud, 1725; Hâkim, (1/442) hadise sahihtir demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Hadis daha değişik lafızlarla da rivayet edilmiştir ki bu rivayetlerde zaman ve yer tahditleri vardır. Nevevî; sefer denebilecek her mesafede kadın mutlak olarak mahremsiz çıkmaktan nehyedilmiştir. Tahdid bir sebebe dayandığından mefhumuyla amel olunmaz, demiştir. Hadis Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir. Yine Ebu Hureyre'den değişik lafızlarla, Buharî, 28/26; Müslim, 1339; Ebu Davud, 1723; Tirmizî, 1169; İbn Ömer'den: Müslim, 1338; Ebu Davud, 1727; Ebu Saîd el-Hudrî'den: Buharî, 28/26; Müslim, 1338, 1340; Ebu Davud, 1726, İbn Abbas'tan: Buharî, 28/26; Müslim, 1341, rivayet etmişlerdir.
25. Buharî, 26/19; Müslim, 1927; *Muvatta*, 2/980; İbn Mâce, 2882; Dârimî, 2/286; Ahmed b. Hanbel, 2/236, 445, 496.
26. Buharî, 26/12; *Muvatta*, 1/421; Ebu Davud, 2770; Ahmed b. Hanbel, 2/63.
27. Buharî, 26/15; Müslim, 1928; Ebu Davud, 2776; Tirmizî, 2712; Dârimî, 2/275; Ahmed b. Hanbel, 3/302, 308, 310, 358, 391, 396. Gece eve ansızın gelmemede iki incelik vardır. Biri, eve geldiğinde hanımını matlub olan temizlik ve zinet içinde bulamaz. Değeri de hanımını evde razı olunamıyacak bir halde bulmasıdır ki hadisin farklı lafızlardaki rivayetlerinde bunlara işaret vardır. Ayrıca hadis-i şerifte, karı-koca arasında sevginin çoğalmasına sebeb olacak şeylere teşvik, kendi evine böyle girmesi nasıl hoş

Sahihayn'da rivayet edildiğine göre: Allah Rasûlü (s.a.) âilesinin yanına, ya kuşluk vaktinde veya öğle ile akşam arasındaki bir vakitte girerdi.[28]

Hz. Peygamber (s.a.) seferden döndüğünde ehl-i beytinden olan çocuklarla birlikte karşılanırdı. Abdullah b. Câfer (r.a.) diyor ki: Rasûlullah (s.a.) bir keresinde bir seferden dönmüştü. Ben önüne geçirildim. Beni önüne aldı. Sonra torunu Fâtıma'nın (r.anha) oğlu ya Hasan veya Hüseyin (r.anhuma) getirildi. Onu da arkasına aldı. Abdullah b. Câfer (r.a.) diyor ki: Böylece bir hayvanın üzerinde üç kişi olduğumuz halde Medine'ye girdik.[29]

7— Yolculuktan Dönene Sarılması:

Rasûlullah (s.a.) seferden dönen kişiye sarılırdı. Gelen kişi akrabasından, ehl-i beytinden olursa öperdi. Zührî, Urve yoluyla Âişe'den (r.anha) şunları nakletmiştir: Zeyd b. Hârise (r.a.) Medine'ye geldiğinde Rasûlullah (s.a.) benim evimdeydi. Zeyd geldi ve kapıyı çaldı. Rasûlullah (s.a.) elbisesini çekerek çıplak halde Zeyd'e kıyam etti. Allah'a yemin olsun ki ne bundan önce, ne de bundan sonra Hz. Peygamber'i çıplak olarak görmüştüm. Hemen Zeyd'e sarıldı ve onu öptü.[30]

Hz. Âişe (r.anha) der ki: Câfer ve arkadaşları (r.anhum) Habeşistan'dan döndüklerinde, Rasulullah (s.a.) onu karşıladı, iki gözünün arasını öptü ve ona sarıldı.[31]

Şa'bî der ki: Rasûlullah'ın (s.a.) ashabı bir seferden döndüklerinde birbirlerine sarılırlardı.[32]

Hz. Peygamber (s.a.) herhangi bir seferden döndüğünde, önce mescide gelir, hemen iki rekât nâfile namaz kılardı.[33]

---

değilse, başkalarının evine evleviyetle hoş olmayacağı, müslümana su-i zan edilmesini gerektirecek şekilde girilmesi hoş olmayacak yerlere birden taarruz etmemek gibi nüktelere işaret edilmiştir.

28. Hadisin tahrici bir evvelki dipnotta geçmiştir. Hadisteki "aşiyye" kelimesi hem öğle ile akşam, hem de akşamla yatsı vakti manasına gelmektedir. Bu takdirde mana, eve gecenin geç saatlerinde gelmezdi, olur.
29. Müslim, 2428.
30. Tirmizî, 2732. Hadis hasen-garibtir.
31. Taberânî, *Evsat* ve *Sağir*, 7, 8. Zayıf senedle rivayet edilmiştir.
32. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 8/36. Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmiştir.
33. Buharî, 56/198; Müslim, 2769; Ebu Davud, 2781.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BAZI DUA VE TAVSİYELERİ

HZ. PEYGAMBER'İN BAZI DUA VE TAVSİYELERİ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Nikâh Duaları:

Rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) ashaba, ihtiyaç hutbesi (duası)nı şu şekilde öğretmiştir:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَسَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ، فَلاَ مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِىَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

"Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler, O'nun mağfiret etmesini isteriz. Nefislerimizin ve kötü amellerimizin şerrinden Allah'a sığınırız. Allah'ın hidâyet ettiğini, kimse saptıramaz. Allah'ın saptırdığını da kimse hidâyet edemez. Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet ederim." Daha sonra şu üç âyeti okurlardı: "Ey inananlar; Allah'tan, O'na yaraşır biçimde korkun ve ancak müslümanlar olarak ölün."[1], "Ey insanlar; sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun. Adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını kırmaktan sakının.

1. Âl-i İmrân, 3/102.

Şüphesiz Allah, sizi üzerinizde gözetleyicidir."[2], "Ey inananlar, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin ki Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Rasûl'üne itaat ederse büyük bir başarıya ermiş olur."[3]

Şu'be diyor ki; Ebu İshak'a: Bu nikâh hutbesi mi, yoksa başka bir hususta mı? diye sordum. Her ihtiyaç anında okunur, dedi.

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Sizden biri, bir kadın veya bir hizmetçi veya bir hayvan aldığında, onun alnından tutsun, Allah'a bereketle dua etsin, Allah'ın ismini zikretsin ve:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جُبِلَتْ عَلَيْهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جُبِلَتْ عَلَيْهِ

Allah'ım! Bunun ve huyunun hayırlı olmasını Senden diliyorum. Bunun ve huyunun şerrinden Sana sığınırım, desin."[4]

Hz. Peygamber (s.a.), evlenen bir kişiyi tebrik edeceği zaman:

بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ، وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ

"Allah mübârek etsin, seni mutlu kılsın, Allah ömür boyu birlikte mesut olarak yaşamanızı ihsan buyursun." derdi.[5]

Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururdu: "Sizden biriniz âilesine yaklaşacağı zaman:

بِسْمِ اللّٰهِ، اَللّٰهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ، وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا

'Allah'ın ismiyle başlarım. Ey Allah'ım! Bizi şeytandan, şeytanı da bize vereceğin zürriyetten uzak tut!' derse, eğer aralarında bir çocuk olması takdir olunmuşsa, şeytan ona hiçbir zaman zarar veremez."[6]

---

2. Nisâ, 4/1.
3. Ahzâb, 33/70, 71; Tirmizî, 1105; İbn Mâce, 1892; Nesâi, 6/89; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, 1/4; Beyhakî, *Sünen*, 3/214. Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir.
4. Ebu Davud, 2160; İbn Mâce, 1918; Beyhakî, *Sünen*, 7/148. Hâkim, (2/185) hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu kabul etmiştir.
5. Ebu Davud, 2130; Tirmizî, 1091; İbn Mâce, 1905; Ahmed b. Hanbel, 2/281. Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir.
6. Buharî, 80/45; Müslim, 1434; Ebu Davud, 2161; Tirmizî, 1092; İbn Mâce, 1919.

2— Sevinip Böbürlenen Kimseye Öğrettiği Dua:

Hz. Peygamber (s.a.) âilesi ve malından dolayı sevinip böbürlenen kişiye şöyle söylerdi:

Enes b. Mâlik'den (r.a.) rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Cenâb-ı Hak bir kuluna, hanım, mal ve çocuk nimeti ihsan ederse, o kişi: (مَا شَاءَ اللّٰهُ، لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ) 'Bu Allah'ın dilediği ve ihsan ettiğidir. Allah'ın yardımından başka hiçbir kuvvet yoktur.' demelidir. Aksi halde ölüm dışında bir âfet görür. Nitekim Cenâb-ı Hak: 'Bağına girdiğinde: Mâşallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya!' buyurmuştur."[7]

3— Üzüntülü Bir Kimseyi Görünce Ne Demeli?

Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih olarak rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Kim dinî veya dünyevi bir hususta dertli birini görür de:

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي عَافَانِي مِمَّا ابْتَلَاكَ بِهِ، وَفَضَّلَنِي عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيلاً

'Seni uğrattığı dertten bana âfiyet veren ve beni yarattıklarının birçoğundan bu şekilde üstün kılan Allah'a hamdolsun' derse, o dert onun başına ebediyyen gelmez."[8]

4— Uğursuzluğa Karşı Okunacak Dua:

Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayet edildiğine göre, huzurunda bazı şeylerin uğursuzluk alâmeti olarak kabul edilmesinden bahsedildi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Bunun en güzeli fal(güzel söz)dır; fal (güzel söz) müslümana zarar vermez.[9] Şayet uğursuzluk sayılmasından dolayı hoşuna git-

---

7. Kehf, 18/39. Taberânî, *Sağîr*, 122; İbnü's-Sünnî, 309. İbn Kesîr, *Tefsir*, 5/154. **Hadis** zayıftır.
8. Tirmizî, 3431, 3432; İbn Mâce, 3892. Hadis garibtir.
9. Buharî, 76/44; Müslim, 2223; Ebu Hureyre'den (r.a.). Tirmizî, (1615) de Enes'den (r.a.) yapmış oldukları rivayetlerde "fal" dilimizde anlaşıldığı gibi olmayıp, birinin, hasta birisine, "inşallah kalkarsın" gibi güzel söz söylemesi demektir.

meyecek bir şey görürsen şu şekilde dua yap:

اللَّهُمَّ لاَيَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ يَدْفَعُ السَّيِّئَاتِ إِلاَّ أَنْتَ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِكَ

Ey Allah'ım! İyilikleri getiren ancak Sensin. Kötülükleri çeviren ancak Sensin. Senin kuvvet ve kudretinden başka kuvvet ve kudret yoktur."[10]

Kâ'bu'l-Ahbar daima şöyle dua ederdi:

"Ey Allah'ım! Senin uğur kabul ettiğinden başka uğur yoktur, Senin hayrından başka hayır yoktur, Senden başka Rab yoktur, Senin kuvvet ve kudretinden başka kuvvet ve kudret yoktur." Kâ'b der ki: Nefsim kabza-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki bu dua tevekkülün başı, kulun da cennetteki hazinesidir. Bu duayı kim okur da, geçip giderse ona hiçbir şeyin zararı dokunmaz.[11]

5— Kötü Rüya Gören Kimsenin Okuyacağı Dua:

Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak rivayete göre, şöyle buyurmuştur: "Salih rüya Allah'tandır. Kötü rüya ise şeytandandır. Kim hoşlanmadığı bir rüya görürse, sol tarafına üç kere tükürür gibi tuh desin ve şeytandan Allah'a sığınsın. Bu surette o rüya ona zarar vermez. Bu rüyayı hiç kimseye de anlatmasın. Eğer güzel bir rüya görürse, sevinsin ve sadece sevdiği kimseye anlatsın."[12]

Yine hoşlanmadığı bir rüya gören kimseye Hz. Peygamber (s.a.), diğer yanına dönmesini[13] ve namaz kılmasını emretmiştir.[14]

10. Ebu Davud, 3919.
11. Müellifin belirttiği gibi söz Ka'b'ındır. Ancak Ahmed b. Hanbel, (2/220) Abdullah b. Amr'dan (r.a.) senedinde İbn Lehîa bulunduğundan zayıf sayılan bir hadis rivayet etmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdular: "Kim uğursuz saydığından dolayı bir ihtiyacını yerine getirmezse muhakkak şirke düşmüştür." Ashab: Ya Rasûlallah! Bunun keffareti nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Allah'ım! Hayır ancak senin dilediğindedir. Uğurluluk senin takdirindedir. Senden başka da ilah yoktur, diye dua etmesidir." dedi.
12. Buharî, 91/10, 15; Müslim, 2261; Ebu Davud, 5022; Tirmizî, 2277.
13. Müslim, 2262.
14. Müslim, 2263.

/ Hz. Peygamber (s.a.) kötü rüya gören kişilere, beş şey emretmiştir: 1) Sol tarafına tükürür gibi tuh demesini, 2) Şeytandan Allah'a sığınmasını, 3) Hiç kimseye anlatmamasını, 4) Diğer yanına dönmesini, 5) Namaz kılmasını. Bunları yaptığında kötü rüya ona zarar vermez; aksine bu hareketler, rüyanın şerrini uzaklaştırır.]

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Rüya tâbir olunmadığı müddetçe kuşun ayağındadır. Tâbir olunduğunda ise tahakkuk eder. Rüya ya sevilen bir dosta veya rüya tabirinde isabetli görüşleri olan bir kişiye anlatılmalıdır."(15)]

Hz. Ömer'e (r.a.) bir rüya anlatıldığında: "Ey Allah'ım! Şayet hayırlıysa bize, şerli ise düşmanlarımıza olsun." derdi.

Rasûlullah'tan (s.a.) şöyle rivayet edilmiştir: "Kime bir rüya anlatılırsa, bu kimse, rüya görene; hayırdır, desin."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), rüya gören kişiye, rüyasını tâbir etmeden önce "hayır görmüşsün" der, sonra tâbir ederdi.

Abdürrezzak, Ma'mer — Eyyûb — İbn Sîrîn kanalıyla şöyle naklediyor: Hz. Ebu Bekir (r.a.) bir rüya tâbir edeceği zaman: Şayet rüyan doğruysa, şöyle şöyle olacak, derdi.

---

15. Tirmizî, 2278; Ebu Davud, 5020; İbn Mâce, 3914. Tirmizî hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. Hâkim, (4/390) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu kabul etmiştir. Ayrıca hadisin bir de şâhidi vardır ki Abdürrezzak, (20354) sika raviler kanalıyla mürsel olarak; Hâkim de, (4/391) Enes'den mevsul olarak rivayet etmiş, sahihtir demiş, Zehebî de onu kabul etmiştir: Rasûlullah (s.a.) buyuruyor ki; "Rüya tabir edildiği şekilde tahakkuk eder. Bu rüya tabiri ayaklarını başka bir yere koymak için bekleyen kuş gibidir. (Yani kuş nasıl hızla başka bir yere konarsa rüya da ilk tabir edildiği şekilde meydana çıkmak ister.) Sizden biri rüya gördüğünde, bu rüyayı ya nasihat ehli birisine veya bir âlime tabir ettirsin." Bu konuda bir hadis daha vardır ki, Dârimî (2/131) hasen bir senedle Süleyman b. Yesâr'dan, o da Hz. Âişe'den (r.anha) şöyle dediğini nakletmiştir: Medine'lilerden kocası ticaretle uğraşan bir kadın vardı. Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve dedi ki: Kocam kayıptır. Beni de hamile olarak terketmişti. Rüyamda evimin direğinin kırıldığını ve şaşı bir çocuk doğurduğumu gördüm. Rasûlullah (s.a.): "Hayırdır. Kocan inşallah sağlam olarak dönecek. Sen de iyi bir çocuk doğuracaksın." diye yorumladı. Kadın (aynı rüyayı) üçüncü defa görünce, hemen geldi. Fakat Rasûlullah evde yoktu. Ben ne gördüğünü sordum. O da rüyasını anlattı. Bu sefer ben: Şayet rüyan doğruysa kocan ölecek, sen de kötü bir çocuk doğuracaksın, dedim. Kadın oturdu, ağlamağa başladı. Bu arada Rasûlullah (s.a.) geldi ve buyurdu ki: "Bırak ey Âişe! Bir müslümanın rüyasını yorumladığınızda, mutlaka hayır ile yorumlayın. Çünkü rüyayı tabirci nasıl yorumlarsa öyle tahakkuk eder." Hz. Âişe (r.anha) der ki: Allah'a yemin olsun ki bir zaman sonra kadının kocası öldü. Kadını da fâcir bir çocuk doğurmuş olarak gördüm.

6— Vesveseye Karşı Okunacak Dua:

Salih b. Keysan, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan, o da İbn Mes'ûd'dan merfû olarak şöyle rivayet etmiştir: Âdemoğlunun kalbine bir meleğin, bir de şeytanın etkisi vardır. Meleğin etkisi hayır va'detmesi, hakkı tasdik etmesi, ibadetlerinin sevabını umması, şeklinde tezahür eder. Şeytanın etkisi ise şerri va'detmesi, hakkı tekzib etmesi, hayırdan umut kesmesidir. Kalbinizde meleğin etkisini bulduğunuzda Allah'a hamdedip fazlını vermesini dileyin. Fakat şeytanın etkisini hissettiğinizde, Allah'a sığının ve O'ndan size mağfiret etmesini dileyin."[16]

Osman b. Ebi'l-Âs, Hz. Peygamber'e (s.a.): Ya Rasûlallah! Şeytan benimle, namazım ve kıraatım arasına girdi, deyince, Rasûlullah (s.a.): "Bu, Hinzeb denilen şeytandır. Onu hissettiğinde ondan Allah'a sığın ve sol tarafına üç defa tükürür gibi tuh de." buyurdu.

Sahabe-i kiram Hz.Peygamber'e (s.a.); "Bizden biri kalbinde inanç yönünden kötü birşey hissediyor. Onu anlatmasından yanıp kül olması daha iyidir." diye şikâyette bulundular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) "Allahu ekber, Allahu ekber. Şeytanın hilesini vesveseye çeviren Allah'a hamdolsun."[17] buyurdu.

Hz. Peygamber (s.a.), "Bu Allah mahlukatı yarattı. Öyleyse Allah'ı kim yarattı?" diyerek fâiller (sebebler)'in devir ve teselsülü vesvesesine tutulan kişiye şu âyeti okumasını irşad buyurdu:

---

16. Hadisin bu şekildeki senedinde inkita vardır. Çünkü Ubeydullah b. Abdullah, babasının amcası İbn Mes'ud'dan hadis işitmemiştir. Yalnız Tirmizî, (2988) hadisi mevsul olarak; İbn Hibbân (40) ve Taberî (6170) zayıf senedle merfû olarak rivayet etmiştir. Ayrıca Taberî, (3/88) sahih isnadla İbn Mes'ud'un kendi sözü olarak rivayet etmiştir.
17. Ahmed b. Hanbel, 1/235; Ebu Davud, 5112; Tayâlisî, 2704. İbn Abbas kanalıyla rivayet edilmiş olup, isnadı sahihtir. Ayrıca bu hususta Müslim, 132; Ebu Davud, 5111; Ebu Hureyre'den (r.a.) şöyle rivayet ediyorlar: "Rasûlullah'ın (s.a.) sahabesinden bir grup Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna geldiler ve: Biz, birimizin konuşması bize çok zor gelecek şeyleri içimizde buluyoruz, diye sordular. Rasûlullah (s.a.): Onu içinizde hissediyor musunuz? deyince, onlar: Evet, dediler. Hz. Peygamber: Bu tam imandır, diye buyurdu." Hattâbî der ki: "Bu tam imandır." cevabının manası şudur: Tam iman, sizi şeytanın içinize koyduğu fikirlerden ve onları tasdikten alıkoyan şeydir. Bunun manası vesvesenin kendisi tam imandır demek değildir. Çünkü vesvese şeytanın amelinden ve te'vilatından meydana gelmiştir. Nasıl olur da bu tam iman olur."

هُوَ الْأَوَّلُ، وَالْآخِرُ، وَالظَّاهِرُ، وَالْبَاطِنُ، وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.

O (Allah) Evvel'dir, Âhir'dir; Zâhir'dir, Bâtın'dır. Ve herşeyi bilendir."[18]

Ebu Zümeyl Semmâk b. el-Velîd el-Hanefî, İbn Abbas'a "Kalbimde (inanç yönünden) bulduğum şey nedir?" sordu. İbn Abbas, o nedir? dedi. O'na "Allah'a yemin olsun ki ondan bahsedemem." dedim. Bunun üzerine İbn Abbas "O bir şüphe midir?" deyince "evet" dedim. İbn Abbas, bana şöyle dedi: Allah, *"Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce Tevrat'ı okuyanlara sor."* (Yunus, 94) âyetini indirinceye kadar hiç kimse şüpheden kurtulamamıştı. İbn Abbas, bana: Nefsinde bir şüphe bulduğun zaman, *"O (Allah) Evvel'dir, Âhir'dir, Zâhir'dir ve Bâtın'dır. O her şeyi bilendir."* de, dedi.

Rasûlullah (s.a.), ashabı bu âyet ile hemen ve imali fikre muhtaç olmadan bâtıl olan teselsülün butlanına irşad buyurdu. Aynı şekilde irşad buyurdu ki, mahlukatın yaratılış sebeblerinin teselsülü, başlangıç itibariyle O'ndan önce hiçbir şey olmayan "el-Evvel"e kadar gider, bu teselsül sonuç itibarıyle, O'ndan sonra başka bir son olmayan "el-Âhir"e dayanır, zuhûru kendisinin üstünde hiçbir şey olmayan yücelikte dir. Bâtın oluşu ise, O'nun altında hiçbir şeyin bulunmadığı bir ihatadır. Şayet O'ndan önce bir şey olsaydı, varlığında bir müessir olurdu. Ve elbette o şey Hallâk olan Rab olurdu. Hiç şüphesiz iş, şu vasıfları taşıyan mutlak kudret sahibi bir varlıkta sonuçlanır: Mahlûk olmayan bir Hâlık, kendisinden başkasına muhtaç olmayan, herşey kendisine muhtaç olan, zâtiyle kâim, herşey O'nunla kâim,zâtiyle mevcut, her şey O'nunla mevcut, başlangıcı olmayan kadîm, O'ndan başka her şey yokluktan (adem) var olan, zâtıyla bâki herşeyin bekası O'nun bekası ile olan. İşte O, O'ndan önce hiçbir şeyin olmadığı el-Evvel, O'ndan sonra hiçbir şeyin olamayacağı el-Âhir, O'nun üstünde hiçbir şeyin olamayacağı ez-Zâhir, O'nun altında hiçbir şeyin olamayacağı el-Bâtın'dır.

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "İnsanlar, biri şu şekilde sorana kadar soru sormaya devam edecekler: Bu Allah bütün mahlukatı yarattı. O halde Allah'ı kim yarattı? Böyle bir soru kimin kalbinden geçerse Allah'a sığın-

18. Hadîd, 57/3.

sın ve bu şekilde düşünmeyi bıraksın."[19] Zira Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor: "Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, senin sığındığını işiten, niyetini de çok iyi bilendir."[20]

Şeytan iki nevidir. Açıkça görülen insandan şeytan. Görülmeyen cinsi olan cinden şeytan. Bundan dolayı Cenab-ı Hak, Nebî'sine (s.a.) insandan olan şeytanın şerrinden, ondan yüz çevirerek, terkederek, en uygun bir yolla yanından uzaklaştırarak; cinden olan şeytanın şerrinden de, Allah'a sığınarak korunmasını emretmiştir. Her iki cins şeytanın hilelerini ve onların şerrinden kurtulmanın yollarını, A'râf, Mü'minûn ve Fussilet sûrelerinde bildirmiştir. Okumak ve zikretmek suretiyle yapılan istiâze, cin şeytanlarının şerrini uzaklaştırmanın en güzel yoludur. Terketmek yüz çevirip aldırış etmemek ve uygun bir biçimde uzaklaştırmak ise insan şeytanlarının şerrini uzaklaştırmanın en güzel yoludur.

Nitekim şair şöyle demiştir:

فما هو إلا الاسْتِعاذَةُ ضَارِعاً أوالدَّفْعُ بِالحُسْنٰى هُمَا خَيْرُ مَطْلُوبِ
فَهٰذَا دَوَاءُ الدَّاءِ مِنْ شَرِّ مَايُرَى وَذَاكَ دَوَاءُ الدَّاء مِنْ شَرِّ مَحْجُوبِ

"Şeytanı boyun eğdirmek için istenilen en güzel şey; ya Allah'a sığınmadır veya uygun bir biçimde onu uzaklaştırmaktır. Birincisi, görünmeyen şeytanın şerrinden kurtuluş çaresidir. İkincisi de görünen şeytanın şerrinden kurtuluş ilacıdır."

7— Öfkelenen Kimsenin Okuyacağı Dua:

Hz. Peygamber (s.a.); öfkeli birisine, gazap ateşini abdest alarak, ayakta ise oturarak, oturuyorsa yatarak, Allah'ın rahmetinden koğulmuş şeytanın

19. Buharî, 59/11; Müslim, 135; Ebu Davud, 4721; Ahmed b. Hanbel, 2/292, 331, 387, 539. İmam Mâzerî der ki: "Havatır (vesvese) iki kısımdır. Kalıcı olmayanı —ki şüpheden kaynaklanmaz— ondan yüz çevrilirse kaybolur gider. Bu manaya göre hadis yorumlanırsa bu tür havatıra vesvese denebilir. Şüpheden kaynaklanan kalıcı havatıra gelince, bu tür vesveseler ancak düşünce ve istidlâl ile ortadan kalkarlar."
20. Fussilet, 41/36.

şerrinden Allah'a sığınarak söndürmesini emretmiştir.

Gazap ve şehvet, âdemoğlunun kalbinde, ateşten birer parça olarak bulunduğundan, Rasûlullah (s.a.) bunların; abdest, namaz ve şeytanın şerrinden Allah'a sığınmakla söndürülmesini emretmiştir. Nitekim Cenab-ı Hak: "Kendi nefislerinizi unuttuğunuz halde insanlara iyiliği mi emrediyorsunuz?"[21] buyurmuştur. Şiddetli şehvet, gazab hükmünde kabul edilmiştir. Bu sebeple şehvet azgınlığı ateşinin, sabır ve namazdan yardım alınarak söndürülmesini; şeytanın dürtüşlerinden de O'na sığınılmasını emretmiştir. Günahların hepsi, gazap ve şehvetten kaynaklanır. Gazap kuvvetinin varacağı en son nokta adam öldürmek; şehvet kuvvetinin en son noktası ise zinadır. Bu sebeple Cenab-ı Hak, adam öldürmekle zinayı bir araya getirmiş ve En'âm, İsrâ, Furkân, Mümtehine sûrelerinde onları yan yana zikretmiştir.

Maksad; Cenab-ı Hak'ın, kullarını, gazab ve şehvet kuvvetinin şerrinden, ancak namazla ve O'na sığınmakla kurtulabileceklerinin belirtilmesidir.

8— Hoşlandığı Kimselere Duası:

Rasûlullah (s.a.), sevdiği bir şey gördüğünde: "Nimetiyle hayırlı şeyleri tamamlayan Allah'a hamdolsun."; hoşlanmadığı bir şey gördüğünde de: "Her halûkarda hamd, Allah'adır." derdi.[22]

Allah Rasûlü (s.a.), yanına yaklaşan kişiye, sevdiği ve uygun gördüğü şekilde dua ederdi. İbn Abbas (r.anhuma) abdest suyunu hazırladığında Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Allah'ım! Onu dinde fakih kıl. Ve ona te'vili öğret." diye dua etmişti.[23]

Bir gece seferinde, bineğinin üzerinde uyuduğundan dolayı düşecek gibi eğilen Hz. Peygamber'e, gece boyunca hiç uyandırmaksızın destek veren Ebu Katâde'ye (r.a.) Rasûlullah (s.a.): "Peygamberini koruduğun gibi Allah da seni korusun." diye dua etmişti.[24]

21. Bakara, 2/44.
22. İbn Mâce, 3803. Râvileri sika, isnadı sahihtir.
23. Humeydî der ki: "Hadisin bu şekildeki rivayeti Sahihayn'da yoktur. Bu lafızla Ahmed b. Hanbel, (1/266, 314, 355), sahih senedle rivayet etmiş, İbn Hibbân da hadise sahihtir demiştir." Değişik lafızlarla Buharî, (4/10) ve Müslim'de (2477) rivayetler vardır.
24. Müslim, 681.

Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kendisine iyilik yapılan kişi, iyiliği yapana: 'Allah seni dünya ve âhirette hayırla mükâfatlandırsın.' derse, şüphesiz ona karşı en güzel övgüsünü yapmış olur."[25]

Abdullah b. Ebî Rabîa'dan borç para (mal) aldı, daha sonra da borcunu ödedi ve şöyle buyurdu: "Allah seni, âileni ve malını mübarek kılsın. Çünkü daha önce yapılan bir yardımın mükâfatı, ancak o şahsı övmek ve borcunu da ödemekle olur."[26]

Hz. Peygamber (s.a.) Cerîr b. Abdullah'ın Zü'l-Halasa'da bulunan Devs kabilesinin putunu yok etmesinden dolayı Cerîr'in kabilesi Ahmeslilerin atlarını ve süvarilerini beş kere tebrik etmiştir.[27]

Hz. Peygamber'e bir hediye takdim edildiğinde, onu kabul eder ve fazlasıyla karşılığını verirdi.[28] Şayet hediyeyi kabul edemeyecekse, hediyeyi takdim eden kişiye özür beyan ederdi. Nitekim Sa'b b. Cessâme'ye, kendisine av eti takdim ettiği sırada: "Biz onu reddetmiyoruz, fakat biz ihramlı bulunuyoruz." diyerek gönlünü almıştı.[29] En doğrusunu bilen Allah'tır.

9— Eşek Anırması, Horoz Ötüşü, Yangın:

Rasûlullah (s.a.) ümmetine, eşek anırmasını işittiklerinde, Hakk'ın rahmetinden koğulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınmalarını; horozların ötüşünü işittiklerinde de Allah'ın lütfunu istemelerini emretmiştir.[30]

Rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.), yangın görüldüğünde tekbir getirilmesini emretmiştir. Çünkü tekbir, ateşi söndürür.[31]

25. Tirmizî, 2035.
26. Nesâî, 7/314; İbn Mâce, 2424; Ahmed b. Hanbel, 4/36.
27. Buharî, 64/62; Müslim, 2476; Ahmed b. Hanbel, 4/362. Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'deki Kâbe'yi putlardan temizledikten sonra, Yemenlilerin Kâbe'si diye anılan Zü'l-Halasa adındaki puthaneyi yıkıp kaldırmak için Has'am kabilesinin ileri gelenlerinden Cerir b. Abdullah el-Becelî'ye (r.a.): "Beni şu Zü'l-Halasa'dan rahatlandırmaz mısın?" diye buyurduğunda Cerîr, Ahmes kabilesinden yüz elli süvarinin başına geçerek, orayı yıkıp yaktı. Bu haber Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaştığında, Rasûlullah beş defa: "Ahmes kabilesi atları ve süvarileri mübarek olsun." dedi.
28. Buharî, 51/11; Ebu Davud, 3536; Tirmizî, 1954.
29. Buharî, 27/6; Müslim, 1193; *Muvatta*, 1/353; Tirmizî, 849; İbn Mâce, 3090.
30. Buharî, 59/14; Müslim, 2729.
31. İbnü's-Sünnî, 295; Ukayli, *ez-Zuafâ*, 2/296. Senedi zayıftır.

10— Her Toplantıda Allah Zikredilmeli:

Allah Rasûlü (s.a.), bir toplantı yapıldığında Allah (c.c.) zikredilmeksizin dağılmaktan hoşlanmazdı. Şöyle buyurmuştur: "Bir meclisten Allah'ı zikretmeksizin kalkan bir topluluk ancak eşek leşi gibi kalkmış olur."[32]

Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Allah'ın zikredilmediği bir yerde oturan kişiye Allah'tan bir nedâmet ve hasret ulaşır. Yine içinde Allah'ın zikredilmediği bir yatağa uzanan kişiye de Allah'tan bir nedâmet ve hasret ulaşır."[33]

Bir başka rivayetinde ise şöyledir: "Allah'ın zikredilmediği bir yola giren kişiye ancak pişmanlık vardır."[34]

Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Kim bir topluluğun arasına gelir de çok gürültü yapar ve oturduğu yerden kalkmadan:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

duasını okursa; o mecliste işlediği bütün günahları mağfiret olunur."[35]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde ve Hâkim'in *Müstedrek*'inde rivayet olunduğuna göre; Hz. Peygamber, bir meclisten kalkıp gitmek istediğinde, bu duayı okudu. Bunun üzerine bir adam: Ya Rasûlallah; daha önce hiç söylemediğin bir sözü söylemiş oldun, deyince, Hz. Peygamber (s.a.): "Okuduğum dua, bu mecliste işlenen günahlara keffarettir." diye buyurdu.[36]

11— Uykuda Korkan Kimseye Öğrettiği Dua:

Halid b. Velid (r.a.), gece uyuyamadığından şikâyet edince Hz. Pey-

32. Ebu Davud, 4855; Ahmed b. Hanbel, 2/389, 494, 515, 527. İsnadı sahihtir.
33. Ebu Davud, 4856; İbnü's-Sünnî, Humeydî, *Müsned*, 1158. Senedi hasendir.
34. İbnü's-Sünnî, 178; Ahmed, 2/432; Hâkim, 1/550; İbn Hibbân, 2321.
35. Ebu Davud, 4859, Tirmizî, 3433. Duanın manası: "Ey Allah'ım! Seni hamdinle tesbih ederim. Senden başka ilâh olmadığına şehadet ederim. Senden mağfiret diler ve Sana tevbe ederim." Hadise İbn Hibbân (2366), Hâkim, (1/536) sahihtir demişler, Zehebî de bunu kabul etmiştir.
36. Ebu Davud, 4859; Hâkim, 1/537. Senedi hasendir.

gamber (s.a.): Yatağına yattığında şu duayı oku, buyurdu:

اللّهُمَّ رَبَّ السماواتِ السَّبعِ وَما أَظَلَّتْ، وَرَبَّ الأَرَضِينَ السَّبعِ وَمَا أَقَلَّتْ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَّتْ، كُنْ لِي جَاراً مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِم جَمِيعاً مِنْ أَنْ يَفْرَطَ أَحَدٌ مِنْهُم عَلَيَّ، أَوْ أَنْ يَطْغَى عَلَيَّ، عَزَّ جَارُكَ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ

"Ey yedi kat göğün ve gölgelendirdiklerinin Rabbi, yedi kat yerin ve üzerinde taşıdıklarının Rabbi, şeytanların ve saptırdıklarının Rabbi olan Allah'ım! Bütün yaratıklarının şerrinden, bana saldırmaları ve zulmetmelerinden beni koru. Senin yardımın yüce, övgün büyük, Senden başka da ilâh yoktur."(37)

Hz. Peygamber (s.a.) ashab-ı kirama, korktukları zaman şu duayı okumaların öğretmiştir:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَمِنْ شَرِّ عبادهِ، ومن شرِّ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وأَنْ يَحْضُرُونَ

"Allah'ın gazabından, kullarının şerrinden, şeytanların dürtmelerinden, benim yanıma sokulmalarından, Allah'ın tâm olan kelimelerine sığınırım."(38)

Rivayet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e, uykusunda korktuğundan şikâyet etmişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): Yatağına gittiğinde şu duayı oku, diyerek yukarıdaki duayı öğretti. Adam duayı okuyunca bu korkusu kayboldu.

12— Söylenilmesini Hoş Karşılamadığı Sözler:

"Midem bulandı" veya "içim bozuldu" yerine; "fenâlaştım" demeyi

37. Tirmizî, 3523. Senedinde metrûk râvilerden Hakem b. Zahîr vardır. Ancak hadisin bir de Taberânî'nin *Kebîr*'inde (1/192) munkatı' bir senedle şahidi vardır. Bu halde hadis zayıftır.
38. Ahmed, 2/181; Ebû Davud, 3893; Tirmizî, 3528; İbnü's-Sünnî, 753. Râvileri sika, isnâdı hasendir.

tavsiye etmiştir.[39]

Üzüm'ün (mü'minin kalbi manasına geldiğinden) "Kerm" ismiyle adlandırılmasını yasaklar ve: "Kerm demeyin, fakat İneb ve Halebe deyin."[40] buyururdu.

"İnsanlar helâk oldu" denmesinden hoşlanmaz ve: "Böyle diyen kişi, insanların en perişanı olmuştur." derdi.[41] "İnsanlar bozuldu", "zaman bozuldu" ve benzeri tâbirler de bu mânadadır.

"Allah ve falan ne güzel diledi" denmesinden nehyeder, bunun yerine; "Allah ne güzel diledi, daha sonra falan ne güzel diledi." denmesini isterdi. Bir keresinde, "Allah ve sen ne güzel dilediniz." diyen birine, Hz. Peygamber (s.a.): "Sen beni Allah'a denk mi tutuyorsun?! Sadece 'Allah ne güzel diledi' desene!" demiştir.[42]

Yine bu mânada şu tâbir de vardır ki bu, yukarıdakinden daha çirkin ve kötüdür: "Şayet Allah ve falan olmasaydı, iş böyle olmazdı.", "Ben, Allah ve falancayla birlikteyim.", "Allah'a ve falana sığınırım.", "Bana Allah'ın ve falancanın koruması yeter.", "Ben Allah'a ve falana dayanırım." Ve bunları söyleyen kişi, o söylediği falancayı Allah'a (c.c.) denk tutmuş olur.

"Şu veya bu yıldızın doğmasından dolayı yağmur yağdı." demek yerine, "Allah'ın fazlı ve rahmetinden dolayı yağmur yağdı." demeyi tavsiye etmiştir.[43]

Allah'tan gayrısına yemin etmekten de nehyetmiştir. Sahih olarak rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başkasına yemin eden kişi, Allah'a şirk koşmuştur."[44]

Bir kişinin yemininde, başkası için; "Şayet şöyle yaparsa o yahudidir veya hıristiyandır veya kâfirdir." demesinden de nehyederdi.[45]

---

39. Buharî, 78/100; Müslim, 2250; Ebu Davud, 4978, 4979.
40. Müslim, 2247, 2248; Dârimî, 2/118. Vâil b. Hucr yoluyla rivayet edilmiştir. Hadisin Ebu Hureyre yoluyla rivayeti de Buharî (78/101) ve Müslim (2247) dedir.
41. Müslim, 2623.
42. Ahmed, 1/214, 224, 283, 5/384, 394, 398; Ebu Davud, 4980.
43. Buharî, 15/28; Müslim, 71.
44. Ahmed, 2/34, 67, 69, 87, 98, 125; Tirmizî, 1535. İsnadı sahihtir. Hâkim (4/297) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu kabul etmiştir.
45. Ebu Davud, 3258; Nesâî, 7/6; İbn Mâce, 2100; Büreyde'den rivayet etmişlerdir ki, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim yemin eder de: Şayet yalancı çıkarsam

Bir müslümana, "Ey kâfir" diye hitap edilmesinden nehyetmiştir.[46]

Padişaha "Meliklerin Melik'i"[47] denmesinden nehyetmiştir ki, buna göre "Kadıların kadısı" demekten de nehyetmiş oluyor.

Efendi, köle ve cariyesine "kulum", "cariyem"; köle de efendisine "Rabbim" dememeli; bunun yerine efendi, köle ve cariyesine: "oğlum", "kızım" demeli; köle de, efendisine "beyefendim", "hanımefendim" demelidir.[48]

Esen rüzgâra sövülmemesi, aksine Allah'tan rüzgârın hayrını ve sürükleyip getirdiği şeyin hayrını dilemek, şerrinden de Allah'a sığınmak gerekir.[49]

Sıtmaya sövmekten de nehyetmiş ve buyurmuştur ki: "Sıtma âdemoğullarının hatalarını körük demirin pasını giderdiği gibi siler süpürür."[50]

Horoza sövmekten de nehyetmiştir. Rasûlullah'tan (s.a.) sahih olarak rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Horoz'a sövmeyiniz. Çünkü horoz insanları sabah namazına kalkmaları için ikaz eder."[51]

Cahiliye dönemindeki iddialara ve neseb üstünlüklerine insanları davet etmek,[52] meselâ; kabilelere, kabile taassubuna, soyla övünmeye davet etmek de nehyedilmiştir. Bunun zamanımızdaki misalleri ise şunlardır: Mezheb, tarikat ve şeyhlere taassubla bağlanmak, nefsânî heva ve taassubla bazı âlimleri diğerlerine üstün tutmak, sırf kendi ona müntesib olduğundan dolayı milleti ona davet etmek, onun peşinden gitmek, onun yüzünden insanlara düşmanlık edip, insanları onunla ölçmek. İşte bunların hepsi cahiliyet davalarının kalıntılarıdır.

Gecenin ilk karanlığı veya akşamla yatsı arası manasına gelen "işâ" kelimesi yerine, gece karanlığı veya gecenin ilk üçte biri, yatsı vakti mana-

---

ben İslâm'dan berîyim, derse; söylediği gibi İslâm'dan uzaklaşmıştır. Adam sadık dahi olsa artık sağlam olarak İslâm'a dönemez." İsnadı hasendir.

46. Buharî, 78/73; Müslim, 2143; Ebu Davud, 4961; Tirmizî, 2829.
47. Buharî, 78/114; Müslim, 2143; Ebu Davud, 4961; Tirmizî, 2829.
48. Buharî, 49/17; Müslim, 2249.
49. Tirmizî, 2252; İsnadı hasen-sahihtir. Ahmed, 2/250, 268, 409, 437; Ebu Davud, 5097; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 906. Senedi sahihtir.
50. Müslim, 2575.
51. Ahmed b. Hanbel, 5/193; Ebu Davud, 5101. İsnâdı hasendir.
52. Ahmed b. Hanbel, 5/133, 136; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 963, 964; Müslim, 103, 1847.

sına olan "ateme" kelimesinin daha fazla kullanılması "işâ" kelimesini unutturmuştur.[53]

Müslümana sövmekten,[54] üç kişinin bulunduğu bir yerde iki kişinin gizlice fısıldaşmalarından,[55] bir kadının, kocasına başka bir kadının güzelliklerinden bahsetmesinden de[56] nehyetmiştir.

Bir kişinin, duasında: "Ya Rabbi, şayet dilersen beni affet, istersen merhamet et." demesini nehyetmiştir.[57]

Çokça yemin etmekten nehyetmiştir.[58]

Gökte görülen gökkuşağına "kavs-i kuzah" denilmesini, (kuzah şeytanın bir ismi olduğundan) hoş karşılamamıştır.[59]

Kişinin, "Allah'ın yüzü suyu hürmetine" diyerek dua etmesini hoş karşılamamıştır.[60]

Medine'ye Yesrib denmesi de nehyedilmiştir.[61]

Bir adama, zaruret olmadıkça, karısını niçin dövdüğünün sorulmasını nehyetmiştir.[62]

"Ramazanın tamamını oruçlu geçirdim.", "Gecenin tamamını ibadetle geçirdim." denmesinden de nehyetmiştir.[63]

53. Müslim, 644.
54. Buharî, 2/36.
55. Buharî, 69/45; Müslim, 2183.
56. Buharî, 67/118.
57. Buharî, 80/21; Müslim, 2679.
58. Müslim, 1607.
59. Ebu Nuaym, *Hilye*, 2/309. Senedinde, zayıf râvilerden Zekeriyya b. Hakim el-Basrî vardır.
60. Ebu Davud, 1671. "Allah'ın yüzü suyu hürmetine ancak cennet istenir" şeklinde Câbir'den (r.a.) merfû olarak rivayet edilen bu hadisin senedinde, hakkında ileri geri söz edilmiş olan Süleyman b. Muaz et-Temîm vardır.
61. Buharî, 29/2. Münafıklar bu kelimeyi kullandıklarından dolayı nehyedilmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, Berâ b. Azib'den (r.a.): "Kim Medine'ye Yesrib derse, Allah'a istiğfar etsin. O Tâbe'dir. O Tâbe'dir." hadisini rivayet etmiştir.
62. Ebu Davud,2147; İbn Mâce, 1968. Senedinde zayıf râvilerden Davud b. Yezîd ve meçhul olan şeyhi vardır.
63. Ebu Davud, 3415. Râvileri sikadır. Fakat sened, Hasan el-Basrî'nin muanan rivayetinden dolayı zayıf kabul edilmiştir.

Kinâye ile kullanılması gerektiği halde, açık olarak söylenilmesi mekruh olan cümleler:

Kişinin, birisine: "Allah (dünyadaki) bekânı uzatsın.", "Günlerini devamlı kılsın.", "Bin sene yaşayasın." gibi sözleri söylemesi mekruhtur.

Oruçlu olan bir kişinin: "Mührü kâfirin ağzında olanın hakkına yemin olsun ki" demesi mekruhtur.

Vergilere (mükûs), "hukuk" demek; Allah yolunda infak ettiği şeyler için: "Şu kadar, bu kadar borçlandım, zarar ettim" demek, "Şu dünyada şu kadar çok mal infak ettim" demek mekruhtur.

Kendisine fetvâ sorulan bir müftünün, hakkında helâl veya haramlığına dair nas olmayan ictihâdî meselelerde: "Cenab-ı Hak şunu helâl kıldı, bunu haram kıldı" demesi mekruhtur.

Kur'an ve Sünnet delilleri, lafzî zâhirler ve mecazlar olarak isimlendirilemez. Çünkü bu şekilde isimlendirilirse hürmeti kalblerden silinmiş olur. Bu, özellikle kelâmcı ve felsefecilerin şüpheli şeyleri "aklî kesinlikler" diye isimlendirmeleri gibidir. Allah'tan başka bir ilâh yoktur, zira bu, çok kötü bir tesmiyedir. Nitekim bu türlü ikili, çarpık isimlendirme, akılların, dinlerin, dinin-dünyanın bozulmasına sebeb olmuştur.

Kişinin âilesiyle nasıl cima yaptığını, kendisiyle âilesi arasında olan gizli şeyleri, akılsız, sefih kişilerin yaptığı gibi anlatması da mekruhtur.[64]

Şu cümleler de mekruh olan kullanışlardır: Senedsiz, kaynaksız sözleri, "zannettiler,"[65] "rivayet ettiler", "dediler" ve benzeri lafızlarla nakletmek.

Sultana, "Allah'ın halifesi" veya "yeryüzünde Allah'ın nâibi" demek de mekruhtur. Zira halife ve nâib, gâib olan birisinin yerine nasbedilir. Halbuki Allah Teâlâ hazretleri, âilesinden uzak olan (gaib) kişinin halifesi, mü'min kulunun vekilidir.

---

64. Müslim, 1437; Ahmed b. Hanbel, 3/69; İbnü's-Sünnî, 619; Beyhakî, *Sünen*, 7/193, 194; Senedinde zayıf râvilerden Ömer b. Hamza el-Ömerî olduğundan hadis zayıftır. Yalnız hadisin başka kanallardan şâhidleri vardır ki bunlarla hadis kuvvetlenmiş oluyor: Ahmed b. Hanbel, 6/456, 457, 2/40, 541; Ebu Davud, 2174; İbnü's-Sünnî, 620; *Hilye*, 1/186; Heysemî, 4/294, 295.

65. Ebu Davud, 4972; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 762; Tahâvî, *Müşkilu'l-Âsâr*, 1/68.

"Ben", "bana ait", "benim katımdan" kelimeleriyle azgınlaşmaktan son derece sakınmalısın. Zira bu üç lafız da İblis, Firavun ve Karun'un ayaklarının kaydığı kelimelerdir. İblis: "Ben ondan daha hayırlıyım.", Firavun; "Mısır'ın mülkü ve saltanatı benimdir.", Karun ise; "Ben bu mülkü, benim katımda bulunan ilimle elde ettim." demiştir. "Ben" kelimesinin en güzel kullanılışı, "Ben günahkâr, hatalı, af dileyen, günahını itiraf eden bir kulum" gibi yerlerde; "bana ait" kelimesinin en güzel kullanılışı; "Günah, suç, meskenet, fakirlik, hakirlik bana aittir." gibi yerlerde; "benim katımdan" kelimesinin en güzel kullanılışı ise: "Ciddiyetimi, şakamı, hatamı, kastımı ve benim katımdan sadır olan herşeyi mağfiret et." cümlelerindedir.(66)

66. Buharî, 80/60; Müslim, 2719.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ZÂDU'L MEÂD

iklim

بسم الله الرحمن الرحيم

iklim yayınları: 25

özgün adı:

DAĞITIM:
SELAMET YAYIN-PAZARLAMA
Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 9
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 85 11

İbn Kayyim el-Cevziyye

ZÂDU'L-MEÂD

Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda

Cilt: 3

Notlar ekleyerek
Çevirenler:
Şükrü ÖZEN
H. Ahmet ÖZDEMİR
Mustafa ERKEKLİ

iklim
YAYINLARI
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han. No: 207
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 528 14 97

Orijinal metinde 3. cildin 1-465 sayfaları arasına tekabül eden bu kısmın 1-158 sayfaları Şükrü Özen; 159-269 ve 381-465 sayfaları H. Ahmet Özdemir; 270-380 sayfaları Mustafa Erkekli tarafından tercüme edilmiştir.

Dizgi: Yücel Dizgi
Baskı: Gündoğdu Matbaası
İstanbul 1989

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ KİTAP

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CİHADI

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CİHAD KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) DAVETİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YENİ BİR MEKÂNA DOĞRU

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER (S.A.) MEDİNE'DE

BEŞİNCİ BÖLÜM
CİHAD DÖNEMİ

SEKİZİNCİ BÖLÜM
İLK SERİYYELER

DOKUZUNCU BÖLÜM
BEDİR SAVAŞI

ONUNCU BÖLÜM
UHUD SAVAŞI

ON BİRİNCİ BÖLÜM
HENDEK SAVAŞI

ON İKİNCİ BÖLÜM
HUDEYBİYE ANLAŞMASI

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HUDEYBİYE'DEN SONRAKİ OLAYLAR

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BÜYÜK FETİH

DÖRDÜNCÜ KİTAP

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CİHADI

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CİHAD KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CİHAD KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Cihadı En Üstün İdi:

Cihad, yüce İslâm tepesinin zirvesi ve kubbesi olup mücahidlerin cennetteki makamları da en yüksek makamlar olduğundan ötürü -ki dünyada üstünlük mücahidlere ait olduğu gibi dünya ve ahirette en üstün olanlar da onlardır- Allah Rasûlü (s.a.) cihadın tam tepe noktasında, doruğunda idi ve ulaşılabilecek bütün türlerine egemendi. Allah yolunda kalb ve gönülle, davet ve anlatımla, kılıç ve mızrakla gerektiği gibi lâyıkıyla cihad etmiştir. O'nun yaşamının saatleri kalbiyle, diliyle ve eliyle cihad etmekle dopdoluydu. Bundan dolayı âlemlerde adı en çok anılan, adı en yüce ve Allah katında kadri en muazzam olan O'dur.

2— O Her Zaman Cihadda İdi:

Allah Teâlâ, peygamber olarak gönderdiği vakitten itibaren O'na cihadı emretti. Buyurdu ki: *"Dileseydik her kasabaya bir uyarıcı gönderirdik. Sen, kâfirlere uyma ve onlara karşı büyük bir cihad (=mücadele) ver."*[1] Mekke'de inen (=Mekkî) sûrelerden olduğu halde Allah, bu sûrede hüccet

1. Furkan, 25/51-52.

(= delilller ortaya koyma), anlatım ve Kur'an'ı tebliğ sûretiyle kâfirlere karşı cihad açılmasını emretmiştir. Münafıklarla cihad da aynı şekilde yalnızca hüccet tebliğ iledir. Yoksa onlar zaten müslümanların otoriteleri altındadırlar. Allah buyuruyor ki: "Ey Peygamber! Kâfirler ve münafıklarla cihad et. Onlara karşı sert davran. Onların barınakları cehennemdir. Kalacakları o yer ne kötüdür!" (2)

Münafıklarla cihad, kâfirlerle cihaddan daha güçtür. Bu, ümmetin seçkinlerinin ve peygamberlerin vârislerinin cihadıdır. Bu cihadı yeryüzünde ayakta tutanlar birtakım fertlerdir; bu konuda iş birliği yapanlar ve dayanışma, yardımlaşma içinde bulunanlar sayı bakımından oldukça az iseler de, bu kimseler, Allah katında kadri en yüce olanlardır.

En üstün cihad şekillerinden biri, karşı koyan kimsenin şiddet ve zorbalığını göze alıp -meselâ, kendisinden eza ve cefa gelmesinden korkulan birinin yanında- gerçeği söylemektir ve bundan en büyük nasipleri olan peygamberlerdir. Allah'ın salât ve selâmı onlara olsun. Bu konuda da en mükemmel ve en kusursuz cihad, Peygamberimize (s.a.) aittir.

3— Nefisle Cihad:

Hz. Peygamber'in (s.a.): *"Mücahid, Allah'a itaat yolunda nefsiyle cihad edendir. Muhacir, Allah'ın yasakladığı şeylerden hicret edendir"* hadisinde buyurduğu(3) üzere dış âlemde Allah düşmanlarıyla yapılan cihad, kulun, Allah'ın zâtı konusunda nefsiyle yaptığı cihadın bir uzantısı olduğundan nefis ile cihad, dış âlemdeki düşmanla cihaddan önde gelir ve ona temel teşkil eder. Zira kişi ilk olarak, emrolunduğunu yapması ve yasaklandığını bırakması için nefsiyle cihad etmez, Allah yolunda ona karşı savaşmazsa dış âlemdeki düşmanıyla cihad etmesi mümkün olmaz. İçindeki düşmanı onu otoritesi altına almış, ona baskın gelmiş ve kendisi de o düşmana karşı cihad etmemiş, Allah yolunda onunla savaşmamış iken düşmanıyla cihad etme ve

2. Tevbe, 9/73.
3. Ahmed, 6/21. Senedi ceyyiddir. Fudâle b. Ubeyd anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Vedâ Haccında şöyle buyurdu: "Size mü'min kimdir, haber vereyim mi? Mü'min, insanların kendisine mallarını ve canlarını emniyet ettiği kimsedir. Müslüman, dilinden ve elinden insanların selâmette olduğu kimsedir. Mücahid, Allah'a itaat yolunda nefsiyle cihad edendir. Muhacir hatalardan ve günahlardan uzaklaşandır." Bu hadisi İbn Hibbân (25) ve Hâkim (1/111) sahih saymış, Zehebî de buna muvafakat etmiştir.

ondan intikam alma imkânını nasıl elde edebilir? Hatta böyle bir kimse nefsiyle cihada çıkmadıkça düşmanıyla cihada çıkamaz.

İşte bu iki düşmanla cihad etme konusunda kul imtihana çekilmektedir. Bunların arasında bir üçüncü düşman daha vardır ki, onunla cihad etmeden bu ikisiyle cihad etmesi mümkün olmaz. O düşman bunlar arasında durmakta ve kulu bu iki düşmanla cihad etmekten alıkoymakta, savaşı bırakmaya teşvik etmekte, onu oyalamaya çalışmakta ve devamlı surette onun hayaline bu iki düşmanla cihad ederken karşılaşacağı zorlukları, terkedeceği hazları, kaçıracağı zevkleri ve iştah kabartan şeyleri getirir durur. O düşmanla cihad etmeden bu iki düşmanla cihad etmesi mümkün değildir. Onunla cihad, bu iki düşmanla cihadın temelidir. İşte o düşman şeytandır. Allah Teâlâ: "Şüphesiz şeytan sizin bir düşmanınızdır. Öyleyse onu düşman edinin." buyurmaktadır.[4] Onu bir düşman edinme emri, -sanki o bıkmaz usanmaz ve alınıp verilen nefesler sayısınca (geçen sürede) kul ile savaşmaktan geri durmaz bir düşman imişçesine- onunla cihad etme ve savaşma yolunda olanca çabayı sarfetmeye bir tenbihtir.

4— Cihad Bir İmtihandır:

İşte kul, bu üç düşmanla savaşıp cihad etmekle emrolundu; bu dünyada onlarla savaşmakla sınandı ve Allah'tan kendisine bir imtihan, bir deneyim olmak üzere bu düşmanlar onun üzerine salındı. Allah bu cihad için kula yardım, mühimmat, destekçiler ve silah vermiştir. Aynı zamanda kulun düşmanlarına da yardım, mühimmat, destekçiler ve silah vermiştir. Her iki grubu birbiriyle imtihan etmiş; kimilerini diğerlerine bir sınama vasıtası kılmış ve böylece onların haberlerini denemiş ve bu imtihanla O'nu ve Peygamberlerini dost edinenlerle şeytan ve taraftarlarını dost edinenleri birbirinden ayırmıştır. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Sabredecek misiniz diye sizi birbirinizle sınarız. Rabbin herşeyi görür."[5]

"İşte böyle! Şayet Allah dileseydi, elbet onlardan kendisi öç alırdı. Ancak sizi birbirinizle denemek için (cihadı emretmiştir.)"[6]

4. Fâtır, 35/6.
5. Furkan, 25/20.
6. Muhammed, 47/4.

"Andolsun, sizi, içinizden cihada çıkanları ve sabredenleri meydana çıkarıp haberlerinizi açığa vuruncaya kadar deneyeceğiz." [7]

Allah kullarına kulaklar, gözler, akıllar ve güçler vermiş; onlara kitaplar göndermiş, peygamberlerini göndermiş; melekleriyle onların imdadına yetişmiş, meleklere: "Ben sizinleyim, inananlara direnme gücü verin." buyurmuş[8] ve böylece onlara, düşmanlarıyla savaşta kullar için en muazzam bir yardım şeklini emretmiştir. Kullara haber vermiştir ki, şayet Allah'ın emirlerini yerine getirirlerse hem Allah'ın düşmanlarına, hem de kendi düşmanlarına karşı sürekli yardım göreceklerdir; eğer düşmanı onların üstüne salmışsa, emirlerinden bir kısmını terketmelerinden ve O'na karşı isyânkar tutumlarından dolayı salmıştır. Sonra Allah onların ümidini kırmamış, onları ümitsizliğe düşürmemiş, aksine onlara, işe yeni baştan başlamalarını, yaralarını tedavi etmelerini, ve düşmanlarına karşı koymaya, hücum etmeye geri dönmelerini emretmiştir ki, böylece düşmanlarına karşı onlara yardım etsin ve zafere ulaştırsın. Allah kullarına haber vermiştir ki, kendisi, onların içinden takva sahipleriyle, iyilik yapanlarla, sabredenlerle ve inananlarla birliktedir; inanan kullarını, kendilerini savunamayacakları bir biçimde savunacaktır. Hatta Allah'ın onları savunmasıyla düşmanlarına karşı muzaffer olacaklardır. Eğer Allah'ın savunması olmasa düşmanları onları ezer geçer, köklerini kazırlardı...

Onların bu şekilde savunulması imanları ve imanlarının gücü oranındadır. İman güçlü olursa savunma da güçlü olur. Hayır bulan Allah'a hamdetsin; hayırdan başkasını bulan ise ancak kendisini kınasın.

5— Gerektiği Gibi Cihad:

[Allah kullara, kendisinden gerektiği gibi sakınmalarını nasıl emretmişse, gerektiği gibi kendi yolunda cihad etmelerini de öylece emretmiştir.[9]] Nasıl ki, O'ndan gerektiği gibi sakınmak O'na itaat edilip isyan edilmemesi, adının anılıp unutulmaması, kendisine şükredilip nankörlükte bulunulmaması

7. Muhammed, 47/31.
8. Enfâl, 8/12.
9. Bu emirler şu âyetlerde yer almaktadır. 1) "Ey inananlar! Allah'dan gerektiği gibi korkun. Ancak müslüman olarak ölün." (Âl-i İmrân, 3/102). 2) "Allah yolunda gerektiği gibi cihad edin. O, sizi seçti. Size dinde bir zorluk yüklemedi." (Hac, 22/78).

ise gerektiği gibi cihad etmek de kulun, kalbini, dilini ve uzuvlarını Allah'a teslim etmek için nefsiyle cihad etmesi ve böylece kendine ait, kendi başına buyruk değil bütünüyle Allah'a ait ve Allah'la birlikte olması; va'dini yalanlamak, emrine isyan etmek ve yasakladığını yapmak suretiyle şeytanı ile cihad etmesidir. Zira şeytan ona ümitler va'deder; mal, şöhret gibi gelip geçici şeyler temenni ettirir, fakir düşmekten korkutur, kötülükleri emreder, takva ve hidayetten iffet ve sabırdan, hasılı imanın bütün güzel huylarından meneder. Kul, şeytanın va'dini yalanlamak ve emrine isyan etmek suretiyle onunla cihad eder ve böylece bu iki cihaddan bir güç, kuvvet ve destek alır; onun sayesinde Allah sözünün en üstün olması için Allah düşmanlarıyla dış âlemde kalbiyle, diliyle, eliyle ve malıyla cihad eder.

"Gerektiği gibi cihad etme" sözünün ne anlama geldiği konusunda selef âlimleri farklı sözler söylemişlerdir: İbn Abbas: "Bu yolda olanca çabayı sarfetme ve Allah yolunda hiç kimsenin kınamasından korkmama" diyor; Mukâtil: "Allah için gerektiği gibi amel edin, O'na gerektiği gibi ibadet edin, anlamındadır" diyor. Abdullah İbnü'l-Mübârek ise: "Nefs ve hevâ ile mücahede etmektir." diyor. Bu iki âyet, güç yetirilemeyecek bir şeyi emretmeyi içermektedir zannıyla âyetlerin mensuh olduğunu söyleyenler isabet etmemişlerdir. "Gerektiği gibi cihad etme." ve "gerektiği gibi sakınma" haddi zatında her kulun gücünün yettiği şeydir. Bu da mükelleflerin kudret ve acziyet, bilgi ve cehalet konularındaki durumlarının çeşitliliğinden ötürü farklılık arzeder. Şu halde "gerektiği gibi sakınma" ve "gerektiği gibi cihad etme" güçlü, kuvvetli ve bilgili kimseye nisbetle başka bir şey; aciz, cahil ve zayıf kimseye nisbetle daha başka bir şeydir. Bunu emrettikten sonra Allah, peşinden: "O, sizi seçmiştir ve dinde sizin için bir zorluk, bir darlık kılmamıştır."[10] cümlesini nasıl getirdi bir düşün! Hem aksine cihadı, herkesi kapsayacak şekilde geniş kılmıştır. Nitekim rızkını da her canlıyı kapsayacak şekilde vermiştir. Kula, kulun gücünün yeteceği şeyi yüklemiş ve yine kula, kendisine yetecek rızık vermiştir. Kul, mükellefiyetine güç yetirir; rızkı da kendisine yeter. Allah hiçbir şekilde kuluna, dinde herhangi bir darlık kılmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.): "Müsamahakâr, kolay bir hanif dini ile gönderildim." buyurmuştur.[11] Yani bu din tevhîd konusunda dosdoğru, amelde müsamahakâr ve kolaydır.

Allah Teâlâ dini, rızıklandırması, affı ve bağışlaması konularında kullarına son derece genişlik tanımış; ruh, bedende kaldığı müddetçe onlara tev-

10. Hac, 22/78.
11. Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdat*'ta (7/209): "Müsamahakâr, kolay hanîf dini ile gönderildim. Sünnetime muhalefet eden benden değildir." Hadisin senedi zayıftır.

7— Hicret:

Cihad ancak hicretle, hicret ve cihad da ancak imanla tamam olur. Allah'ın rahmetini umanlar bu üçün hakkını verenlerdir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "inananlar, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah sonsuz bağışlayıcı ve merhamet edicidir."[15]

İman herkese farz olduğu gibi yine herkese her vakit iki hicret farzdır: 1- Tevhid, ihlâs, bağlılık, tevekkül, korku, ümit, muhabbet ve tevbe ile Allah Teâlâ'ya hicret. 2- Emrine uymak ve boyun eğmek, verdiği haberi doğrulamak, emir ve haberini başkalarının emir ve haberlerine tercih etmek suretiyle Allah'ın Rasulü'ne hicret. "Kimin hicreti Allah'a ve Rasûlüne ise işte onun hicreti Allah'a ve Rasûlü'nedir. Kimin hicreti dünyalık bir şeye ise onu elde eder, yahut bir kadına ise onunla evlenir. Onun hicreti, hicret etmiş olduğu şeyedir."

Hz. Peygamber (s.a.) kişinin, Allah'ın zâtı konusunda nefsiyle cihad etmesini ve şeytanına cihad açmasını farz kılmıştır. Bütün bunlar farz-ı ayındır; bu konuda hiç kimse, kimse adına bir şey yapamaz. Kâfirler ve münafıklarla cihad konusunda ise şayet cihaddan beklenen amaç yerine gelmiş olursa ümmetin bir kısmının cihad etmesi yeterli olabilir.

15. Bakara, 2/218.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) DAVETİ

A) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) DAVETE BAŞLAMASI

1— Daveti Tüm İnsanlaraydı:

Allah katında en mükemmel insan, bütün bu cihad basamaklarını tamamlayandır. İnsanların Allah katındaki dereceleri, cihad basamaklarında gösterdikleri ayrılığa göre farklılık arzeder. Bundan ötürü Allah katında en mükemmel ve en üstün insan nebîlerin ve rasullerin sonuncusu Hz. Muhammed'dir (s.a.). Zira O, cihadın bütün basamaklarını tamamladı. Allah yolunda gerektiği gibi cihad etti ve peygamber olarak gönderilmesinden başlayıp vefatına kadar cihadını sürdürdü. "Ey bürünen! Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Giydiklerini de temiz tut." âyeti[1] kendisine geldiği vakit hemen paçaları sıvayıp davet için harekete geçti, Allah'ın zâtı konusunda en mükemmel bir şekilde girişimde bulundu, gece-gündüz, gizli-açık Allah'a çağırdı. "Sana emrolunanı açıkça ortaya koy." âyeti[2] inince hiçbir kınayanın kınamasından çekinmeden Allah'ın emrini açıkça ortaya koydu. Küçük-büyük, hür-köle, erkek-kadın, kızılderili-siyah derili, cin-insan herkesi Allah'a çağırdı.

1. Müddessir, 74/1-4.
2. Hıcr, 15/94.

2— Kavminin Tutumu:

Allah'ın emrini açıkça ortaya koyup da kavmine açıktan davette bulunup onları, tanrılarına sövmeye[3] ve (eski) dinlerini ayıplamaya çağırınca gerek O'na, gerekse davetine icabet eden ashabına karşı müşriklerin eza ve cefaları şiddetlendi, hem O'na, hem de inanan müslümanlara türlü türlü işkencelerde bulundular. Bu, Allah Teâlâ'nın, yaratıkları arasındaki bir âdetidir. Nitekim buyurmaktadır ki:

"Sana söylenenler, senden önceki peygamberlere de söylenmişti."[4]

"İşte böyle, cin ve insan şeytanlarını her peygambere düşman yaptık."[5]

"Onlardan öncekilere herhangi bir peygamber gelince mutlaka: 'Sihirbazdır' veya 'Delidir' derlerdi. Öncekiler, sonrakilere böyle mi vasiyet ettiler? Hayır, bunlar azgın bir millettir."[6]

Allah Teâlâ bu şekilde peygamberini teselli etti ve kendisinden önce geçen peygamberlerde O'nun için bir örnek bulunduğunu haber verdi. Hz. Peygamber'e (s.a.) uyanları da şöylece teselli etti:

"Sizden önce gelip geçenlerin durumu sizin başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlar öyle darlığa ve sıkıntıya uğramışlar ve sarsılmışlardı ki, peygamber ve beraberindeki inananlar: 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek duruma düşmüşlerdi. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı kuşkusuz yakındır."[7]

---

3. Allah Rasûlü (s.a.) söven-sayan, kötü ve edepsiz söz söyleyen bir zat değildi. Yalnızca müşriklerin, tanrılarını, ancak Allah Teâlâ'ya lâyık olan sıfatlarla nitelemelerinin doğru olmadığını, onların inandıkları tanrılarda böyle sıfatlar bulunmadığını söyler ve onların tanrılarını Allah'ın da şu âyetlerde nitelediği sıfatlarla nitelerdi:
1- "Allah'dan başka kendilerine dua ettiğiniz şeyler de sizler gibi kuldur." 2- "O'ndan gayrı ancak dişilere dua ediyorlar. Onlar ancak azgın şeytana dua ediyorlar." 3- "O'ndan gayrı dua ettiğiniz varlıklar ne size yardım etmeye güç yetirebilirler, ne de kendilerine yardım edebilirler." 4- "Allah'ı bırakıp putlara tapanlar sadece zanna uymaktadırlar. Onlar yalnızca tahminde bulunuyorlar." (Yunus, 10/66). İşte bu âyetlerde de görüldüğü üzere Allah, putperestlerin inandıkları tanrıların kusurlarını sergilemektedir.
4. Fussilet, 41/43.
5. En'âm, 6/112.
6. Zâriyât, 51/52, 53.
7. Bakara, 2/214.

"Elif, Lâm, Mim. İnsanlar: 'İnandık' demekle sınanmadan bırakılıvereceklerini mi sanırlar? Oysa biz, kendilerinden öncekileri de sınamışızdır. Allah elbet doğruları ortaya çıkaracak ve elbet yalancıları ayıracaktır. Yoksa günah işleyenler bizden kaçabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü yargıda bulunuyorlar!

Allah'a kavuşmayı uman bilsin ki, Allah'ın koyduğu vakit elbet gelecektir. O, herşeyi işitir ve bilir. Cihad eden ancak kendisi için cihad etmiş olur. Kuşkusuz Allah'ın âlemlere hiç ihtiyacı yoktur. İnanıp yararlı iş yapanların andolsun, günahlarını örteriz. Onları yaptıklarından daha güzeli ile mükâfatlandırırız. Biz, insana ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Şayet ana ve baban seni körü körüne Bana ortak koşmaya zorlarlarsa; onlara itaat etme. Dönüşünüz Banadır. Yaptıklarınızı size bildiririm. İnanıp yararlı işler yapanları andolsun iyiler arasına katacağız.

İnsanlardan: 'Allah'a inandık' diyenler vardır; ama Allah yolunda ezâya uğratılınca insanların verdiği işkenceyi Allah'ın azabı gibi sayarlar. Rabbinden bir yardım gelecek olsa andolsun: 'Biz de sizinle birlikteydik' derler. Allah, herkesin kalplerinde olanı en iyi bilen değil midir?"[8]

3— Davet Karşısında İnsan:

Artık kul, bu âyetlerin akışını ve içerdikleri ibret verici şeyleri ve hikmet hazinelerini iyice düşünsün. Zira insanlar, kendilerine peygamberler gönderildiği zaman şu iki şey arasındadırlar: Ya birileri "inandık" deyiverecek, ya da böyle demeyip günahlar ve küfür üzerinde devam edecektir. "İnandık" deyivereni Rabbi imtihan etmiş, denemiş ve fitneye düşürmüştür. Fitne, doğru olan yalancıdan ayrılsın diye yapılan deneme ve sınamaya denir. "İnandık" demeyen, Allah'ı aciz bıraktığını, O'nun elinden kaçıp kurtulduğunu sanmasın. Zira mesafeler O'nun ellerinde dürülür.

وكَيْفَ يَفِرُّ المَرْءُ عَنْهُ بِذَنْبِهِ إِذَا كَانَ تُطْوى فِي يَدَيْهِ المَرَاحِلُ

"Kişi günahıyla O'ndan nasıl kaçabilir;
O'nun ellerinde mesafeler dürüldüğünde?"

8. Ankebût, 29/1-10.

Peygamberlere inanıp itaat edene peygamberlerin düşmanları düşmanlık ve eziyet ederler. Böylece elemle denenmiş olur. Peygamberlere inanıp itaat etmezse dünya ve ahirette cezaya çarptırılır ve böylece başına elem verici bir hal gelmiş olur. Başına gelen bu elem verici hal, peygamberlere uymanın eleminden daha büyük ve daha sürekli olur. İnanan yahut imandan yüz çeviren her nefis için eleme uğramak kaçınılmazdır. Ancak mü'minin başına elem, dünyada ilk defa olarak başlangıçta gelir, sonra dünya ve ahirette mutlu sona kavuşur. İmandan yüz çeviren ise ilk defa olarak başlangıçta bir lezzet elde eder, sonra sürekli eleme düşer. Şâfiî'ye (r.h.): "Kişi için, yolunda kararlı kılınması mı yoksa denenmesi mi daha iyidir?" diye sormuşlar, o da: "Denenmeden yolunda kararlı kılınmaz." cevabını vermiştir. Allah Teâlâ, ülü'l-azm peygamberleri denemiş, sabrettikleri vakit onları yollarında kararlı kılmıştır. Hiç kimse asla, elemden kurtulacağını sanmasın. Eleme uğrayanlar, ancak akıl bakımından birbirinden ayrılırlar. En akıllıları büyük ve sürekli olan bir elemi, devamı olmayan az bir eleme satandır. En bedbahtları da devamı olmayan az elemi, sürekli olan büyük eleme satandır.

Soru: Akıllı bir kimse bunu nasıl tercih eder?

Cevap: Onu, buna sürükleyen peşin ve veresidir.

وَالنَّفْسُ مُوكَلَةٌ بِحُبِّ العَاجِلِ

"Nefis, peşin olanın sevgisine bağımlıdır."

"Hayır, hayır! Sizler acil olan (dünya nimetlerini) sever, ahireti bir kenara bırakırsınız."(9)

"Doğrusu onlar âcil olan (dünya nimetlerini) sever, arkalarında ağırlığına dayanılmaz bir gün bırakırlar."(10)

Bu durum herkeste ortaya çıkar. Zira insan tabiatı itibariyle medenî (= sosyal bir varlık) dir. İnsanlarla birlikte yaşamak zorundadır. İnsanların ise irade ve tasavvurları vardır. Bu irade ve tasavvurlar konusunda, kişiden, kendilerine uymasını isterler. Şayet insan onlara katılmazsa ona eziyet eder, işkence verirler. Onlara katılır ve uyarsa kimi zaman onlar tarafından ve kimi zaman da başkaları tarafından o kişi eziyet ve işkenceye uğratılır. Meselâ, dindar ve takva sahibi bir kimsenin zalim ve günahkâr bir topluluk arasına

9. Kıyâmet, 75/20-21
10. Dehr,. 76/27.

düştüğünü varsayalım. Böyle bir topluluk, zulümlerine ve işledikleri günahlarına onu da katmadan yahut o kimse yaptıklarına ses çıkarmaz hale gelmeden rahat etmezler. Şayet bu kimse onlara katılsa yahut yaptıklarına ses çıkarmasa işin başında onların şerrinden selâmette olur. Ama sonra başlangıçta korktuğundan kat kat daha fazla küçümseyerek ve eziyet ederek onun başına çullanırlar. Şayet onları yaptıklarından vazgeçirmeye çalışsa ve onlara karşı dursa -onlardan kurtulsa bile- başkalarının elinden ceza görmesi ve alay konusu olması kaçınılmazdır. O halde tam anlamıyla ihtiyatlılık, mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin Muaviye'ye söylediği şu söze tutunmaktır: "İnsanları kızdırarak Allah'ı hoşnut eden kimseye insanlardan gelebilecek sıkıntılara karşı Allah o kimsenin imdadına yetişir. Allah'ı kızdırarak insanları hoşnut eden kimseyi, insanlar, Allah'dan hiçbir şekilde müstağni kılamazlar."[11]

Dünyanın hallerini iyi düşünen kimse, cezalandırmalarından kaçmak için bozuk amaçları konusunda reislere yardım eden ve bid'atleri konusunda bid'atçilerin yardımına koşan kimselerde bu durumu çokça görür. Allah'ın hidayete erdirdiği kendisine doğru yolu ilham ettiği ve nefsinin şerrinden koruduğu kimse haramı işlemeye katılmaktan kaçınır ve o kimselerin zulümlerine sabreder. Sonra peygamberlerin kavuştuğu ve muhacirler, ensâr, sınanan âlimler, âbidler,salih veliler, tüccarlar ve daha başkaları gibi peygamberlerin takipçilerinin kavuştuğu dünya ve ahiretteki mutlu sona kavuşur.

4— Sıkıntılara Katlanmak:

Elemden asla kurtuluş olmadığından ötürü Allah Teâlâ süreksiz ve az olan elemi sürekli ve büyük olan eleme tercih edenleri; "Allah'a kavuşmayı uman bilsin ki, Allah'ın koyduğu vakit elbet gelecektir. O, herşeyi işitir ve bilir."[12] buyurarak teselli etti. Bu elemin süresi için bir vakit tayin etti. O vaktin gelmesi kaçınılmazdır. O vakit de Allah'a kavuşma günüdür. Kul, Allah için ve Allah rızası için katlandığı eleme karşılık en büyük lezzeti tadacaktır. Zevki, sevinci ve neşesi Allah yolunda, Allah için katlandığı elem

---

11. Tirmizi, 2416. Hz. Âişe, Muaviye'ye şu mektubu yazdı: Selâm sana. Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: "İnsanları kızdırarak Allah'ın hoşnutluğunu elde etmeye çalışana insanların vereceği sıkıntıya karşı Allah yeter. Allah'ı kızdırarak insanların hoşnutluğunu elde etmeye çalışanı Allah insanların eline bırakır." Selâm sana. Hadisin senedi sahihtir. İbn Hıbban (1541) bir başka senedle: "İnsanları kızdırarak Allah'ı hoşnut edene Allah yeter. İnsanları hoşnut ederek Allah'ı kızdıranı Allah, insanların eline bırakır." metniyle rivayet etmiştir. Bu rivayetin senedi de sahihtir.
12. Ankebût, 29/5.

miktarınca olacaktır. Rabbine ve Dostuna kavuşma iştiyakı, kulu, bu dünyadaki elemin meşakkatine katlanmaya sevketsin diye bu teselli ve sabra teşviki Allah'a kavuşmayı umma ile takviye etti. Hatta kimi zaman O'na kavuşma arzusu, kişiye elemin varlığını görülmez ve hissedilmez hale getirir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) Rabbinden, O'na kavuşma arzusu dilemiş, Ahmed ve İbn Hibbân'ın rivayet ettikleri bir duada şöyle niyazda bulunmuştur:

"Allah'ım! Gaybı bilmen ve yaratmaya güç yetirmen hürmetine şayet hayat benim için daha hayırlı ise yaşat, ölüm benim için daha hayırlı ise canımı al. Gizli-açık her yerde kalbimi Senin korkunla doldur, isterim. Gerek öfke, gerek hoşnutluk halinde hak söz söylememi sağla, isterim. Hem fakirlikte, hem zenginlikte senden tutumluluk dilerim. Senden tükenmeyen bir nimet, ardı kesilmeyen bir mutluluk dilerim. Kazâ'dan sonra Senden rıza dilerim. Ölümden sonra Senden tatlı bir yaşam dilerim. Yüzüne bakma zevkini tatmak dilerim. Senden, zarar veren bir mihnet ve saptıran bir fitne hali bulunmaksızın sana kavuşma arzusu dilerim. Allah'ım! Bizi, iman zineti ile süsle. Bizi doğru yola ermiş, doğru yolun rehberleri eyle."[13]

[Arzu, arzulayan kimseyi sevgilisine bir an önce kavuşmak için harekete geçirir, ona yolu yakınlaştırır, uzakları katlar ve elemleri, zorlukları hafifletir. Bu, Allah'ın kuluna ihsan ettiği en büyük bir nimettir.] Ancak bu nimetin birtakım söz ve amelleri vardır. İşte bu nimetin elde edilmesine sebeb onlardır. Allah Teâlâ o sözleri işitir ve o fiilleri bilir. O, bu nimete kimin elverişli olduğunu, kimin şükredeceğini, kıymetini bileceğini ve kendisine bu nimeti verene muhabbet besleyeceğini ve böylece kime bu nimet elverişli ve kim bu nimete münasip durumdadır, bilir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette buyuruyor ki: "Aramızdan, Allah bunlara mı iyilikte bulundu? demeleri için işte böyle onları birbiriyle sınadık. Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir?"[14] Kul, Rabbinin nimetlerinden herhangi birini elinden kaçırdığı vakit kendi kendine, "Allah, şükredenleri en iyi bilen değil midir?" âyetini okusun.

---

13. Nesâî, 3/54, 55; İbn Hibbân, 509. Bu muhaddislerin Hammâd b. Zeyd aracılığıyla Atâ b. Sâib'den rivayet ettiklerine göre Atâ'nın babası Sâib anlatıyor: Ammâr b. Yasir bize bir namaz kıldırdı. Ama çok kısa kıldırdı. Bunun üzerine cemaattan biri: "Namazı hafif -yahut çok kısa- kıldırdın" dedi. O da: "Ben bu namazda Allah Rasûlü'nden (s.a.) işittiğim duaları okudum." dedi. Ammar gitmek için ayağa kalkınca cemaattan biri (Atâ b. Sâib'in babası) onun peşine takıldı ve okuduğu duayı sordu. O da şu duayı cemaate söyledi: ..." Hadisin senedi çok güçlüdür. Zira Hammâd b. Zeyd hadisi Atâ b. Sâib'den karıştırmaya başlamadan önce duymuştur. Hadis *Müsned*'de (4/264) ve Nesâî'de Şerîk-Ebu Hâşim el-Vâsıtî-Ebu Miclez-Kays b. Abbâd-Ammar şeklindeki bir başka senedle de rivayet olunmuştur.
14. En'âm, 6/53.

Sonra Allah Teâlâ o kimseleri bir başka şekilde daha teselli etti: Onların Allah yolunda yapacakları cihad, yalnız kendileri içindir ve bu cihadın meyvesi kendilerine aittir. Allah, âlemlere muhtaç değildir. Bu cihadın menfaati Allah Teâlâ'ya değil, kendilerine dönecektir. Sonra Allah, bu cihadları ve imanları sayesinde onları salihler zümresine katacağını haber vermiştir.

Sonra Allah, basîretsiz olarak imana gelenin halini anlatıp böyle kimsenin Allah yolunda ezâya uğratıldığında insanların fitnesini, Allah'ın azabıyla bir tuttuğunu haber verdi.[15] "İnsanların fitnesi" demek, o kişinin peygamberlerin ve onlara uyanların kaçınılmaz bir şekilde muhalifleri tarafından uğratıldıkları elem ve mihnete uğratılması, insanlardan ezâ görmesi demektir. İşte bu durumu onlardan kaçma ve başına ezâ getirecek sebebi terketme konusunda, müminlerin, imanlarıyla kendisinden kaçtıkları Allah'ın azabıyla bir tutmuştur. Mü'minler mükemmel basîretlerden dolayı Allah'ın azabından imana kaçmışlar ve yakında ayrılacak, yok olacak bir elemi içinde barındıran hale tahammül etmişlerdir. Oysa diğeri basiretinin zayıflından ötürü peygamberlerin düşmanlarının azabının eleminden o peygamber düşmanlarına muvafakat göstermeye, onlara uymaya kaçmıştır. Böylece onların azabının eleminden Allah'ın azabının elemine kaçmış, ondan kaçma konusunda insanların fitnesinin elemini Allah'ın azabının elemiyle bir tutmuş, güneşten ısınan yerden kaçıp kurtulayım derken ateşe düşmek suretiyle de tamamen aldanmış ve bir saatlik elemden sonsuz eleme kaçmıştır. Allah, ordusuna ve dostlarına yardım edip onları zafere eriştirince de ortaya çıkıp: "Ben de sizinle birlikteydim" demiştir. Oysa Allah o kimsenin göğsünde taşıdığı münafıklığı çok iyi bilir.

Sözün özü; hikmeti icabı Allah Teâlâ, nefisleri imtihan eder, dener ve böylece imtihanla iyilerini kötülerinden, dostluğuna ve ikramlarına lâyık olanı olmayanından ayırır, buna lâyık olan nefisleri imtihan körüğünde temizler, arıtır. Nitekim altın da curufundan ancak ateşte imtihan (= tasfiye) suretiyle arınır, saf hale gelir. Nefis aslında cahil ve zalimdir. Cehalet ve zulüm sebebiyle nefisde, çıkarılması eritme ve tasfiyeye muhtaç bir pislik meydana gelmiştir. Bu pislik ya şu dünyada çıkar (kişi kurtulur), ya da cehennem körüğünde. Kul, temizlenip arındırılınca onun cennete girmesine izin verilir.

15. Burada şu âyete işaret edilmektedir: İnsanlardan "Allah'a inandık" diyenler vardır. Fakat Allah uğrunda eziyet gördüklerinde insanların fitnesini (eziyetini) Allah'ın azabı gibi tutarlar. Rabbinden bir yardım gelecek olsa: "Biz de sizinle beraberdik" derler. Allah, herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir? (Ankebut, 29/10).

B) İLK MÜSLÜMANLAR

Hz. Peygamber (s.a.), Allah Teâlâ'ya davet edince her kabileden Allah'ın kulları O'nun davetini kabul etti.

1— Hz. Ebu Bekir:

Hz. Peygamber'in (s.a.) davetini kabulde yarış bayrağını ilk eline geçiren, ümmetin sıddîkı ve onlar arasında İslâm'a ilk giren Hz. Ebu Bekir'dir. Allah ondan razı olsun. Allah'ın dini konusunda Hz. Peygamber'e (s.a.) destek oldu ve O'nunla beraber, basiretli bir şekilde Allah'a davette bulundu. Bu çalışmaları sonucunda Ebu Bekir'in davetini Osman b. Affan, Talha b. Ubeydullah ve Sa'd b. Ebî Vakkas kabul ettiler.

2— Hz. Hatice:

Kadınların sıddîkı, Huveylid kızı Hatice Hz. Peygamber'in (s.a.) davetini kabulde erken davrandı ve sıddîklık yükünü omuzladı. Hz. Peygamber (s.a.) (kendisine ilk vahiy gelip de korku içinde evine döndüğünde) Hatice'ye: "Kendimden korktum" demiş, o da: "Müjde sana! Vallahi, Allah hiçbir vakit seni utandırmaz." demişti. [1] Ve sonra O'nda bulunan üstün özellikler, güzel huylar ve faziletler ile istidlâl ederek böyle bir kimsenin hiçbir vakit utandırılmayacağını ifade etti. Olgun aklı ve olgun fıtratıyla bilip anladı

1. Buharî, 1/3, 65/Alâk sûresi (96), 91/1; Müslim, 160; Ahmed, Müsned, 6/223-233.

ki, salih ameller, üstün faziletler ve yüce huylar Allah'ın lutfu, desteği ve ihsanı gibi kendilerine uygun olan şekillere münasip düşerler; rezil ve rüsvay olma ile uyum sağlamazlar. Buna ancak sayılan şeylerin zıtları münasip gelir. Allah'ın kendisini en güzel sıfatlar, en güzel huylar ve amellerle bezediği kimseye ancak Allah'ın lutfu ve ona nimetini tamamlaması lâyıktır. Kimi de en çirkin sıfatlara, en kötü huy ve amellere bulamışsa ona da ancak bunların münasipleri lâyıktır. Bu akıl ve sıddîklık sayesinde Hz. Hatice, Rabbi'nin kendisine, iki elçisi Cebrail ve Hz. Muhammed (s.a.) ile selâm göndermesine hak kazanmıştır. [2]

3— Hz. Ali:

Ebu Tâlib'in oğlu Ali, İslâm'a girmede erken davrandı. Allah ondan razı olsun. Müslüman olduğunda sekiz yaşında idi. Daha büyük olduğu da söylenmiştir. Allah Rasûlü'nün (s.a.) gözetimi ve bakımı altında idi. Hz. Peygamber (s.a.) bir kuraklık senesinde yardım olsun diye onu, amcası Ebu Tâlib'den almıştı.

4— Hz. Zeyd:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) aşığı Hârise oğlu Zeyd de İslâm'a girmede erken davrandı. Kendisi, Hz. Hatice'nin kölesi idi. Hz. Hatice evlendiği vakit onu, Allah Rasûlü'ne (s.a.) bağışladı. Zeyd'in babası ve amcası fidye verip kurtarmak için Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip onu istediler. Deniliyor ki, onlar geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.) Mescidde idi. Huzuruna girdiler. "Ey Abdülmuttalib oğlu! Ey Hâşim oğlu! Ey kavminin efendisinin oğlu! Sizler, Allah'ın Harem'inin halkı ve onun komşusunuz. Esirin esaret bağını çözer, karnını doyurursunuz. Yanında bulunan oğlumuz için sana geldik. Bizi memnun et ve onu serbest bırakmak için isteyeceğin fidyede bizi hoşnut et." dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Oğlunuz kimdir?" diye sordu. "Zeyd b. Hârise" cevabını verdiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Bundan

2. Buharî, 26/11, 63/20, 97/35; Müslim, 2432. Ebu Hureyre anlatıyor: Cebrail, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu Hatice'dir, içinde katık yahut yemek yahut da içeçek bulunan bir kapla geldi. Meğer sana gelmiş. Rabbinden ve benden ona selâm söyle. Cennet'te kamıştan bir köşkle onu müjdele. O köşkte ne gürültü, şamata vardır, ne de dert." dedi.

başka bir çözüm bulunsa olmaz mı?" dedi. Onlar da: "O çözüm nedir?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.): "Oğlunuzu çağırırım. Onu tercihte serbest bırakırım. Sizi tercih ederse o sizindir. Beni tercih ederse vallahi ben, beni tercih edeni, hiç kimseye tercih etmem." dedi. Zeyd'in babası ve amcası, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Sen bize çok insaflı bir karşılık verdin ve iyi davrandın." dediler.

Peygamberimiz, Zeyd'i çağırdı ve ona: "Bunları tanıyor musun?" diye sordu. O da "evet" cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bu kim?" diye sordu. Zeyd: "Bu babam, bu da amcam." dedi. Peygamberimiz: "Ben bildiğin, gördüğün ve sana olan dostluğumu tanıdığın bir kimseyim. İster beni, ister onları tercih et." buyurdu. Zeyd: "Ben seni asla hiç kimseye tercih etmem. Sen, benim babam ve amcam yerindesin." cevabını verdi. Bunun üzerine babası ve amcası: "Yazıklar olsun sana, Zeyd! Köleliği hürriyete, babana, amcana ve ailene tercih mi ediyorsun?" dediler. O da: "Evet. Bu adamdan öyle bir şey gördüm ki, ben onu asla hiç kimseye tercih etmem." karşılığını verdi. Bu durumu gören Allah Rasûlü (s.a.) onu (Kâbe yanındaki) Hicr'e götürdü ve: "Sizi şahid tutuyorum ki, Zeyd benim oğlumdur. O bana mirasçı olur, ben ona." diye ilan etti. Bu durumu gören babası ve amcası gönülleri rahat ve boş bir şekilde geri döndüler.

Allah İslâm'ı getirinceye kadar Zeyd, "Muhammed'in oğlu Zeyd" diye çağrıldı. İslâmiyet gelince: "Üvey evlatları babalarının adları ile çağırın." âyeti[3] indi ve bundan böyle o günden itibaren "Zeyd b. Hârise" diye çağrıldı.[4]

Ma'mer, *Câmî'* adlı eserinde Zührî'nin: "Zeyd b. Harise'den önce hiç kimsenin müslüman olduğunu bilmiyoruz." dediğini kaydeder.[5] Zeyd, Allah'ın kitabında gerek kendisinin, gerekse Rasûlü'nün ona ihsanda bulunduğunu haber verdiği ve ismiyle andığı sahabîdir.

---

3. Ahzab, 33/5.
4. Buharî, 65/Ahzâb sûresi (33); Müslim, 2425; Tirmizi ve Nesâî. İbn Ömer diyor ki: "Evlâtlıkları babalarına nisbet edin. Bu Allah katında en doğru olandır" âyeti ininceye kadar Allah Rasûlü'nün (s.a.) azatlı kölesi Zeyd b. Hârise'yi Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağırırdık." Yukarıda anlatılan Zeyd kıssasını İbn Hişâm, Sîre'sinde ve İbn Hacer *el-İsâbe*'de (no: 2890) uzun bir şekilde vermişlerdir.
5. Abdürrezzak, *Musannef,* 5/325.

Keşiş Varaka b. Nevfel de müslüman olmuş ve kavmi Allah Rasûlü'nü (s.a.) memleketlerinden çıkarırken bir genç olmayı temennî etmiştir.[6] *Sünen-i Tirmizî*'deki bir rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) onu rüyada iyi bir vaziyette görmüştür. Diğer bir hadise göre ise beyaz elbiseler içinde görmüştür.[7]

6. Buharî'nin (1/3, 11/1) Hz. Âişe'den rivayet ettiği uzunca bir hadisde Hz. Peygamber (s.a.) ile Varaka arasında şu konuşma geçer: Varaka: —Sana gelen, Allah'ın Musa'ya indirdiği Cebrail'dir. Keşke genç olsaydım da kavmin seni memleketinden çıkardığında sağ kalsaydım! Hz. Peygamber (s.a.): —Onlar beni çıkaracaklar mı? Varaka: —Evet. Senin getirdiğin gibisini getirip de kendisine cephe alınmayan hiçbir kimse yoktur. O güne ulaşırsam sana destek verir, yardımcı olurum... Sonra çok geçmeden Varaka vefat etti. Hâkim'in *Müstedrek*'te (2/609) Hz. Âişe'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Varaka'ya sövmeyin. Çünkü ben cennette ona ait bir yahut iki bahçe gördüm." buyurmuştur. Hâkim, hadisin Buharî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu söylemiş; Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Söyledikleri doğrudur.
7. Tirmizî, 2289. Hadisin senedinde zayıf bir ravi olan Osman b. Abdurrahman vardır. Ancak İmam Ahmed'in İbn Lehia —Ebu'l-Esved-Urve-Âişe senediyle rivayet ettiği bir şahid hadis vardır. Bu hadise göre Hz. Hatice, Hz. Peygamber'e (s.a.) Varaka b. Nevfel'i sordu. O da: "Onu gördüm. Üzerinde beyaz giyecekler vardı. Sanırım cehennemliklerden olsaydı üzerinde beyaz giyecekler bulunmazdı" dedi.

C) İŞKENCE DÖNEMİ

1— Kureyş Düşmanlığa Başlıyor:

İnsanlar birbiri ardından dine girdiler. Kureyş buna karşı gelmiyordu. Ne zaman ki onların dinlerini ayıplamaya, tanrılarına sövmeye [1] ve onların fayda ve zarar vermez şeyler olduklarını söylemeye başladı, işte o vakit onlar da paçaları sıvayıp O'na ve ashabına karşı düşmanca harekete başladılar. Allah, peygamberini, amcası Ebu Tâlib sayesinde himaye etti. Zira Ebu Tâlib, ailesi içinde kendisine itaat edilen, Kureyş arasında saygı gören şerefli bir kimse idi. Mekke halkı, ona herhangi bir eziyette bulunmaya cür'et edemezdi.

Ebu Tâlib'in, kavminin dini üzere kalması Hâkimler Hakimi'nin bir hikmetidir. Zira bunda düşünen kimsenin anlayacağı pek çok faydalar vardır.

2— Ashaba Yapılan İşkenceler:

Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabına gelince; kimin kendisini himaye edecek bir aşireti var idiyse, aşireti ile korundu. Geri kalanlara ise müşrikler işkence ve azap çektirmeye başladılar. Himayesiz müslümanlardan Ammâr b.

---

1. Bk. Hz. Peygamber'in Davete Başlaması, dipnot: 3.

Yâsir, annesi Sümeyye ve ailesi Allah yolunda işkenceye maruz kaldılar. Allah Rasûlü (s.a.) onlar işkence çekerken yanlarından geçtiği vakit: "Sabır, ey Yâsir ailesi! Buluşacağınız yer kuşkusuz cennettir." derdi.(2)

Himayesiz müslümanlardan Bilâl b. Rabah, Allah yolunda en çetin işkencelere maruz kaldı. Kavmi tarafından hiç önemsenmedi ve kendisi de Allah yolunda can vermeyi hiç önemsemedi. İşkencenin şiddeti arttıkça: "Ahad, ahad = Allah birdir, birdir." derdi. Varaka b. Nevfel, onun yanından geçerken: "Evet, vallahi birdir, birdir ey Bilâl! Vallahi onu öldürürseniz, çok üzüleceğim ve onu andıkça merhametimden ağlayacağım." dedi.(3)

Müşriklerin, müslümanlara yaptıkları işkenceler şiddetlenip, aralarında çıldıranlar oldu. Öyle ki onlardan birine: "Allah'tan gayrı Lât ve Uzzâ senin ilâhındır, değil mi?" diye soruyorlar, o da: "Evet" cevabını veriyordu. Hatta yanlarından bir tezek böceği geçtiğinde: "Bu da senin, Allah'tan gayrı ilâhındır değil mi?" diye soruyorlar, o da: "Evet" diyordu.

Allah düşmanı Ebu Cehil, Ammâr b. Yâsir'in annesi Sümeyye'nin yanına uğradı. Sümeyye, kocası ve oğlu işkence görüyorlardı. Ebu Cehil, onun mahrem yerine mızrak saplayıp öldürdü.

Hz. Ebu Bekir Sıddîk, işkence edilen bir köle görse müşriklerden onu satın alıp azad ederdi. Bilâl, Âmir b. Füheyre, Ümmü Ubeys, Zinnîre, Nehdiye, Nehdiye'nin kızı ve Adiyoğullarının bir cariyesi Hz. Ebu Bekir'in bu şekilde azad ettiği kölelerdendir. Sözü edilen Adiyoğullarının cariyesine müslümanlığından ötürü Ömer, kendisi müslüman olmadan önce işkence yapardı. Hz. Ebu Bekir'e babası: "Oğlum, zayıf köleleri azad ettiğini görüyorum. Yaptığını yapıyorsun, bari hiç değilse şöyle yiğit olanlarını azad et de seni korusunlar." dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, babasına: "Ben, istediğimi yaparım." cevabını verdi.

---

2. İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinde kaydettiğine göre İbn İshak *Megazî*'sinde şunları anlatıyor: Ammar b. Yâsir ailesinden bir takım adamların bana anlattıklarına göre Ammar'ın annesi Sümeyye hanıma müslüman olduğundan ötürü Muğireoğulları ailesi işkence etti. Müslümanlıkta ısrar edince onu öldürdüler. Ammar ile anne ve babası Ebtah'da Mekke'nin kızgın çöllerinde işkence görürlerken Allah Rasûlü (s.a.) yanlarından geçtiğinde: "Sabır, ey Yâsir ailesi! Buluşacağınız yer cennettir." buyururdu. Bu konuda Osman b. Affân'dan gelen bir hadiste de: "Sabredin, ey Yâsir ailesi! Zira buluşacağınız yer cennettir." buyurulmuştur. Bu hadisi Taberânî, *Evsât*'ta rivayet etmiştir. İbrahim b. Abdülaziz el-Mukavvim dışındaki râvileri Sahih (-i Buharî) râvîleridir; ancak bu râvi de sikadır. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 9/293.

3. Hafız İbn Hacer'in *el-İsâbe*'de Varaka'nın biyoğrafisinde kaydettiğine göre bu hadisi Zübeyr b. Bekkâr, Osman -Dahhâk b. Osman -Abdurrahman b. Ebu'z-Zinâd- Urve b. Zübeyr senediyle rivayet etmiştir. Hadis mürseldir. Seneddeki Osman zayıftır.

D) HABEŞİSTAN'A HİCRET

1— Birinci Hicret:

İşkence ve musibetin şiddeti artınca Allah Teâlâ, müslümanlara Habeşistan'a ilk hicret iznini verdi. Oraya ilk hicret eden Osman b. Affan oldu. Beraberinde karısı Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı Rukiyye de bulunuyordu. Bu ilk hicret edenler 12 erkek, 4 kadından oluşuyordu: Hz. Osman ve karısı, Ebu Huzeyfe ve karısı Sehle bt. Süheyl, Ebu Seleme ve karısı Ümmü Seleme Hind bt. Ebu Ümeyye, Zübeyr b. Avvâm, Mus'ab b. Umeyr, Abdurrahman b. Avf, Osman b. Maz'ûn, Âmir b. Rabîa ve karısı Leylâ bt. Ebu Hasme, Ebu Sebra b. Ebu Ruhm, Hâtıb b. Amr, Süheyl b. Vehb ve Abdullah b. Mes'ûd.

Kafile, Mekke'den gizlice çıkıp yola koyuldu. Sahile ulaştıkları saatte Allah'ın tevfikiyle iki tüccar gemisiyle karşılaştılar. Tüccarlar onları gemilere bindirip Habeşiştan'a götürdüler. Yola çıkışları Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamber olarak gönderilmesinin beşinci yılındaki Recep ayına rastlamaktadır. Kureyş de peşlerinden yola çıktılar, denize kadar geldiler. Kafileden hiçbir kimseye yetişemediler.

Daha sonra, hicret eden kafileye, Kureyş'in Hz. Peygamber'le (s.a.) uğraşmaktan vazgeçtikleri haberi ulaşınca döndüler. Gündüz bir vakitte Mekke önlerine yaklaştıklarında Kureyş'in Allah Rasûlü'ne (s.a.) eskisinden

daha şiddetli düşmanlık göstermekte oldukları haberini aldılar. Emân altında şehre girenler oldu. İşte bu defasında İbn Mes'ûd da Mekke'ye girmiş, namaz kılmakta olan Hz. Peygamber'e (s.a.) selâm vermiş, ama Hz. Peygamber (s.a.) selâmını almamıştı. Bu durum İbn Mes'ûd'un çok gücüne gitmişti. Nihayet Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Allah, namazda konuşmayın diye yeni bir emir gönderdi." dedi.[1] Doğru olan budur. İbn Sa'd ve bir grup (tarihçi) İbn Mes'ûd'un Mekke'ye girmediğini, Habeşiştan'a geri döndüğünü ve ikinci defada gelenlerle birlikte Medine'ye girdiğini iddia etmişlerdir. Bu iddia şöyle reddedilmiştir: İbn Mes'ûd, Bedir savaşına katılmış ve yaralanan Ebu Cehil'in işini bitirmiştir. Bu hicrete katılanlar ise Câfer b. Ebu Tâlib ve arkadaşları ile birlikte Bedir savaşından dört yahut beş yıl sonra Medine'ye gelmişlerdir.

Bu görüşü savunanlar diyorlar ki: Şöyle bir itiraz ileri sürülürse: Hayır, İbn Sa'd'ın söylediği bu söz Zeyd b. Erkam'ın şu anlattıklarıyla uyum göstermektedir: Biz namazda konuşurduk. Adam, yanındaki arkadaşıyla namazda konuşurdu. "İhlâslı bir halde Allah için namaza durun." âyeti[2] gelince bize sükut emredildi ve söz söylemek yasaklandı.[3] Zeyd b. Erkam, Ensar'dandır. Sûre ise Medine'de inmiştir. O halde İbn Mes'ûd geldiğinde, Hz. Peygamber (s.a.) namazda iken selâm vermiş, Hz. Peygamber (s.a.) de selâm verip namazdan çıkıncaya kadar onun selâmını almamış ve ona, söz söylemenin haram kılındığını haber vermiştir. Böylece İbn Mes'ûd hadisi ile İbn Erkam hadisi aynı noktada birleşmiş oldu.

İtiraza cevap: Bu, İbn Mes'ûd'un Bedir savaşına katılmış olmasını iptal eder. İkinci hicrete katılanlar, ancak Hayber savaşının yapıldığı sene Câfer ve arkadaşları ile birlikte gelmişlerdir. Şayet İbn Mes'ûd, Bedir savaşından

---

1. Şâfiî, 1/95; Ebu Davud, 924. Abdullah b. Mes'ûd anlatıyor: Habeşistan'a hicret etmeden evvel Hz. Peygamber (s.a.) namazdayken kendisine selâm verirdik. O da namazda iken selâmımızı alırdı. Habeşistan'dan döndüğümüzde kendisine selâm vermek için geldiğimde O'nu namaz kılarken buldum. Selâm verdim, selâmımı almadı. Bunun üzerine aklıma bin bir düşünce geldi. Oturdum, bekledim. Namazını bitirince yanına vardım. "Doğrusu Allah, dilediği yeni bir emir gönderir. Namazda konuşmamanız da Allah'ın buyurduğu yeni emirlerdendir." buyurup selâmımı aldı. Hadisin senedi hasendir. İbn Hibbân sahih saymıştır. Buharî (21/2-15, 63/37) ve Müslim, (538) şu metinle rivayet etmişlerdir: Hz. Peygamber (s.a.) namazdayken kendisine selâm verirdik. O da selâmımızı alırdı. Necâşî'nin yanından döndüğümüzde kendisine selâm verdik, selâmımızı almadı. "Ey Allah'ın Rasûlü! Namazdayken sana selâm verirdik, sen de alırdın!" dedik. "Doğrusu namaz bir meşguliyettir" buyurdu.
2. Bakara, 2/238.
3. Buharî, 21/2, 65/Bakara (2); Müslim, 539; Tirmizî, 405.

önce gelenlerden olsa, onun gelişinden mutlaka söz edilirdi. Habeşiştan muhacirlerinin dönüşlerini anlatan herkes birinci gelişin Mekke'de iken yapıldığını, ikincisinin ise Hayber savaşının vuku bulduğu sene Câfer'le birlikte yapıldığını kaydetmiştir. O halde İbn Mes'ûd bu iki kere dışında ne zaman ve kiminle dönmüştür? Bu konuda İbn İshak da bizim söylediğimiz gibi görüş ileri sürmüştür. Diyor ki: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) Habeşiştan'a hicret eden arkadaşlarına Mekke halkının müslüman olduğu haberi ulaştı. Bu haber kendilerine ulaşınca döndüler. Mekke'ye yaklaştıkları vakit Mekke halkının müslüman olduğu haberinin asılsız olduğunu duydular. Emânla yahut gizlice girenler dışında hiç kimse şehre girmedi. Onlardan şehre girenler ve orada kalarak, Medine'ye hicret edip Bedir ve Uhud savaşına katılanlar şunlardır:..." İbn İshak bunlar arasında Abdullah b. Mes'ûd'un ismini de kaydetmiştir.

Soru: Peki, Zeyd b. Erkam hadisini ne yapacaksınız?

Cevap: Bu itiraza iki türlü cevap vermek mümkündür: Birincisi: Namazda konuşmak Mekke'de iken yasaklanmıştır. Sonra Medine'de buna izin verildi, sonra yeniden yasaklandı. İkincisi: Zeyd b. Erkam, sahabenin küçüklerindendir. O ve bir grup insan alışkanlıkları üzere namazda konuşurlardı, yasaklama onlara ulaşmamıştı. Yasak olduğu haberi onlara ulaşınca vazgeçtiler. Zeyd, bu âyet ininceye kadar bütün müslüman cemaati namazda konuşurlardı diye haber vermemiştir. Bunu haber verdiği düşünülse bile bu onun bir yanılgısı demektir.

2— İkinci Hicret:

Kureyş'in Habeşiştan muhacirlerinden geri dönenlere ve diğerlerine karşı yaptığı işkencenin şiddeti arttı, aşiretleri gemi azıya alıp onlara karşı katı tutum içine girdiler ve müslümanlar onlardan pek şiddetli işkence gördüler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) Habeş ülkesine ikinci defa hicret için onlara izin verdi. İkinci çıkışları onlara daha zor ve daha güç geldi. Kureyş'in pek şiddetli öfkesine maruz kaldılar ve onlardan işkence gördüler. Kendilerine ulaşan, Necaşî'nin Habeşiştan'a hicret eden müslümanlarla iyi ilişkiler içinde olduğu haberi müşriklerin pek güçlerine gitti. [Bu defa hicret için yola çıkanların sayısı, şayet Ammâr b.Yâsir de aralarında ise -ki İbn İshâk'ın dediğine göre bu husus kuşkuludur - 83 erkek, 19 kadındır.]

Ben derim ki: Bu ikinci hicret olayında Osman b. Affan ve Bedir savaşına katılan bir grup sahabînin ismi geçmektedir. Bu ya bir yanılgıdır, yahut da Bedir savaşından önce başka bir gelişleri daha olmalıdır. O zaman üç

kere gelmiş olurlar: 1- Hicretten önce, 2- Bedir savaşından önce, 3- Hayber savaşının yapıldığı sene. Bundan dolayı İbn Sa'd ve başka tarihçiler demişlerdir ki: Habeşiştan muhacirleri, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Medine'ye hicret ettiğini duyunca, aralarından 33 erkek ve 8 kadın geri döndü. Onlardan iki erkek Mekke'de öldü, yedisi Mekke'de hapsedildi ve 24 erkek Bedir savaşına katıldı.

3— Necaşî'ye Mektup:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) Medine'ye hicretinin 7. senesi Rabiûlevvel ayında Allah Rasûlü (s.a.) Necaşî'ye İslâm'a davet mektubu yazdı ve onu Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile gönderdi. Mektup kendisine okununca Necâşî müslüman oldu ve: "Yemin olsun O'na gitmeye gücüm olsa mutlaka giderdim." dedi.[4]

Hz. Peygamber (s.a.) Necaşî'ye, kendisini Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile nikâhlaması için mektup yazdı. Ümmü Habibe, kocası Ubeydullah b. Cahş ile birlikte Habeş ülkesine hicret edenler arasına katılmıştı. Kocası orada hıristiyan oldu ve öldü. Bunun üzerine Necaşî, Ümmü Habibe ile Hz. Peygamber'in (s.a.) nikâhını kıydı ve Hz. Peygamber (s.a.) adına Ümmü Habibe'ye mehir olarak dört yüz dinar verdi. Nikâhda Ümmü Habibe'nin velisi ise Hâlid b. Saîd b. Âs idi.[5]

4— Muhacirlerin Dönüşü:

Allah Rasûlü (s.a.) Necaşî'ye bir mektup yazarak yanında kalan sahabîleri gemiye bindirip göndermesini istedi. O da bu isteği yerine getirdi, sahabîleri iki gemiye bindirip Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile birlikte gönderdi. Allah

4. İbn Sa'd, Tabakât'ta (8/98, 99) zayıf bir ravî olan Vâkıdî'den rivayet etmiştir. Ancak Buharî (63/38) ve Müslim'in (952) de rivayet ettikleri üzere Necaşî'nin müslümanlığı kesindir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onun gıyabında cenaze namazını kılmış ve: "Bugün Allah'ın salih bir kulu Ashame öldü" demiştir.

5. İbn Sa'd, *Tabakât*'ta(8/97), Vâkıdî -Abdullah b. Amr b. Züheyr -İsmail b. Amr b. Saîd el-Ümevî-Ümmü Habibe senediyle rivayet etmiştir. Vâkıdî zayıftır. Ancak Ebu Davud (2086 ve 2107) ve Nesâî'nin (6/119) rivayetlerine göre ümmü Habibe, Ubeydullah b. Cahş'ın nikâhındaydı. Ubeydullah Habeşistan'da vefat edince Necaşî, Ümmü Habibe ile Hz. Peygamber'i (s.a.) nikâhladı ve ona dört bin dirhem mehir verdi ve onu Şurahbîl b. Hasene ile beraber Allah Rasûlü'ne (s.a.) gönderdi. Bu rivayetin senedi sahihtir.

Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna Hayber'de iken geldiler. O'nu Hayber'i fethetmiş buldular. Allah Rasûlü (s.a.) ganimetin paylaştırılmasında onları da dahil etmeleri konusunda müslümanlarla konuştu. Onlar da öyle yaptılar.[6]

Buna göre İbn Mes'ûd hadisi ile Zeyd b. Erkam hadisi arasındaki problem ortadan kalkar; İbn Mes'ûd hicretten sonra ve Bedir savaşından önce aradaki gelişde Medine'ye girmiş, o vakit Hz. Peygamber'e (s.a.) selâm vermiş, o da selâmını almamış ve Zeyd b. Erkam'ın dediği gibi, konuşma daha yakın zamanda haram kılınmış olur. Bu duruma göre konuşmanın haram kılınışı Mekke'de değil, Medine'de olmuş olur. İki rekât olarak farz kılınmışken dört rekâta çıkarılması, kılarken cemaat oluşturmanın vacipliği gibi namazda hicretten sonra meydana gelen nesih ve değiştirme gözönüne alınırsa en isabetlisi budur.

İtiraz: Bu ne kadar güzel ve ne kadar sağlam bir uzlaştırma! Ama Muhammed İbn İshak aktardığınız: "İbn Mes'ûd Habeşiştan'dan döndükten sonra Medine'ye hicrete kadar Mekke'de kaldı, Bedir savaşına katıldı." sözlerini söylememiş olsa! Oysa bu sözler söyleneni reddeder.

Cevap: Muhammed İbn İshak bunları söylemişse, Muhammed İbn Sa'd da *Tabakât*'ında: "İbn Mes'ûd, döndükten sonra biraz bekledi. Sonra Habeş ülkesine döndü." demiştir. Bu en açık olanıdır. Zira İbn Mes'ûd'un Mekke'de kendisini himaye edecek kimsesi yoktu. İbn Sa'd'ın rivayeti, İbn İshak'ın farkında olmadığı bir ilâveyi içermektedir. İbn İshak, bunu kendisine kimin aktardığını söylememiştir. Muhammed İbn Sa'd ise rivayetini Muttalib b. Abdullah b. Hantab'a isnad etmiştir. Böylece hadisler uzlaşmış ve birbirlerini doğrulamış oldu, onlardaki problem ortadan kalktı. Hamd ve minnet yalnız Allah'a!

İbn İshak, Habeşiştan'a yapılan bu hicrette Ebu Musa el-Eş'arî Abdullah b. Kays'ı da kaydetmiştir. Aralarında Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî ve başkalarının da bulunduğu siyerciler bu konuda ona karşı çıkmışlar ve: "İbn İshak yahut onun berisindeki râvî bunun nasıl farkına varmamıştır?!" demişlerdir.

Ben derim ki: Bu durum Muhammed İbn İshak'tan öte, onun berisindeki râvi tarafından bile farkına varılmayacak bir şey değildir. Ancak yanılgı şundan kaynaklanmıştır: Ebu Musa, Câfer ve arkadaşlarının Habeşiştan'a gittiğini duyunca Yemen'den Habeş ülkesine, onların yanına hicret etmiş, sonra

6. Buharî, 64/38, 74; Müslim, 2502 ve 2503; Tirmizî 1559; Ebu Davud, 2725.

Sahih'de açık bir şekilde belirtildiği üzere onlarla birlikte Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına Hayber'e gelmiştir. İşte İbn İshak bunu Ebu Musa'nın bir hicreti saymıştır. O, Ebu Musa Mekke'den Habeş ülkesine hicret etti dememiştir ki, ona karşı gelinsin.

5— Kureyş Muhacirleri Rahat Bırakmıyor:

Muhacirler, Necaşî Ashame'nin memleketine emniyet içinde yerleştiler. Kureyş bu durumu öğrenince peşlerinden Abdullah b. Ebu Rabîa ve Amr b. Âs'ı, şehirlerinden hediyeler ve armağanlarla yola çıkarıp muhacirleri kendilerine teslim etmesi için Necaşî'ye gönderdiler. Necaşî, onların bu isteklerini geri çevirdi. Müşrikler ileri gelen patrikleri araya soktular. Necaşî, onların isteklerini kabul etmedi. Bunun üzerine ona: "Bunlar İsa hakkında büyük lâf ediyorlar. İsa'nın Allah'ın kulu olduğunu söylüyorlar." diye muhacirleri jurnal ettiler. Necaşî, muhacirleri meclisine çağırttı. Liderleri Câfer b. Ebu Tâlib idi. Huzura girmek istedikleri zaman Câfer: "Allah'ın cemaati senden içeri girmek için izin istiyor." dedi. (Necaşî) mabeyinciye: "Ona, içeri girmek için istediği izni tekrar etmesini söyle" dedi. Câfer de tekrarladı. Necaşî'nin huzuruna girdikleri vakit Necaşî: "İsa hakkında ne diyorsunuz?" diye sordu. Câfer, ona Meryem sûresinin baş taraflarını okudu. Bunun üzerine Necaşî eline, yerden bir çöp alıp: "İsa ne buna, ne de bu çöpe bir ilâvede bulunmuştur." dedi. Bu sözler üzerine yanındaki patrikler homurdandılar. Necaşî onlara: "Homurdanırsanız homurdanın!", muhacirlere de: "Gidin, sizler ülkemde seyûm'sunuz. Size ilişen cezasını çeker." dedi. -"Seyûm" onların lisanında "güvencede olanlar" anlamındadır. -Sonra elçilere dönüp: "Bana bir dağ altın verseniz bunları teslim etmem." dedi. Sonra da emretti. hediyeleri onlara geri verildi. Perişan bir halde geri döndüler.[7]

7. İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinde (1/217, 218) ve İmam Ahmed'in *Müsned*'inde (1/202, 5/290 ve 292) sahih senedle rivayet ettikleri uzunca bir rivayetin bir parçasıdır. Heysemî, bu rivayeti *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/24, 27) kaydettikten sonra diyor ki: "İmam Ahmed rivayet etti. Râvileri -İbn İshak dışında- Sahih ravileridir. İbn İshak da işitme (semâ') lafzını açık bir şekilde söylemiştir." Dolayısıyla tedlis şüphesi ortadan kalkmıştır.

E) BOYKOT ANLAŞMASI

1— Kureyşliler Boykot Anlaşması İmzalıyor:

Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası Hamza ve pek çok sayıda insan müslüman oldu. İslâmiyet yayıldı. Kureyş baktı ki, Allah Rasûlü'nün (s.a.) otoritesi baskın hale gelmeye başladı, işler durmaz ilerler oldu. Bunun üzerine bir araya gelip kendilerine Allah Rasûlü'nü (s.a.) teslim edene kadar Hâşimoğulları, Abdülmuttaliboğulları ve Abdimenafoğulları ile alış-veriş yapmamak, kız alış-verişinde bulunmamak, konuşmamak ve onlarla birlikte oturmamak üzere bir anlaşma yaptılar ve bunu bir sahifeye yazıp Kâbe'nin tavanına astılar. Sahife'nin kâtibinin, Mansûr b. İkrime b. Âmir b. Hâşim olduğu söylenir. Nadr b. Hâris olduğu da söylenir. Doğrusu Bağîz b. Âmir b. Hâşim'dir. Allah Rasûlü (s.a.) ona beddua etti, eli çolak oldu. Hâşimoğulları ile Muttaliboğullarının, Ebu Leheb dışında, mü'mini -kâfiri bir araya toplandı. Ebu Leheb ise; Allah Rasûlü'ne (s.a.), Hâşimoğullarına ve Muttaliboğullarına karşı Kureyş'i destekledi. Allah Rasûlü (s.a.) ve beraberindekiler İslâmiyet'in yedinci yılında Muharrem hilâlinin doğduğu gece, Ebu Tâlib Şi'bi denilen mahalleye hapsolundular. Anlaşmanın yazıldığı sahife Kâbe'nin içine asılmıştı. Müslümanlar üç sene kadar baskı altında, kendilerine yiyecek-içecek maddelerinin ulaşma yolu kesilmiş, mahbus bir halde kuşatma altında kaldılar. Öyle ki bu hal dayanılmaz olmuştu. Mahallenin ötesinden çocuk-

larının ağıt sesleri duyuluyordu. Ebu Tâlib meşhur Kaside-i Lâmiye'sini orada söyledi. Başı şöyledir:[1]

جَزَى اللّٰهُ عَنَّا عَبْدَ شَمْسٍ وَنَوْفَلاً عُقُوبَةَ شَرٍّ عَاجِلاً غَيْرَ آجِلِ

"Allah kinden ötürü Abd-i Şems ve Nevfel'i
Tehirsiz, acele tarafından en kötü bir ceza ile hemencecik cezalandırsın."

2— Anlaşmanın Sonu:

Kureyş'ten kimileri bundan hoşnut oluyor, kimileri hoşnutsuzluk gösteriyordu. Hoşnut olmayanlar sahifeyi yırtmaya çalıştılar. Bu işe kalkışan, Hişâm b. Amr b.Hâris b. Habîb b. Nasr b. Mâlik idi. Bu zat, bu konuda Mut'im b. Adiy ve bir grup Kureyşli ile gidip görüştü. Onun bu isteğini kabul ettiler. Sonra Allah, Peygamberine, onların sahifelerinin ne hale geldiğini, o sahife üzerine bir ağaç kurdu gönderdiğini ve bu kurdun sahifede bulunan bütün haksızlık, akrabalık ilişkisini kesme ve zulüm ile ilgili sözlerin yazılı olduğu kısımları yediğini, Allah Teâlâ'nın adı yazılı olan kısmı bıraktığını bildirdi. Hz. Peygamber (s.a.) de bunu amcasına haber verdi. (Ebu Tâlib) Kureyş'e çıkıp yeğeninin şöyle şöyle dediğini haber verdi ve: "Şayet yalancı ise O'nunla sizin aranızdan çekiliriz. Şayet doğru söylüyorsa siz de bizimle akrabalık ilişkisini kesmekten, bize zulmetmekten vazgeçersiniz." dedi. Onlar da: "Haklısın" dediler, sahifeyi asılı olduğu yerden indirdiler. İş, Allah Rasûlü'nün (s.a.) dediği gibi çıkınca küfürleri katmerlendi. Allah Rasûlü (s.a.) ve beraberindekiler mahalleden dışarı çıktılar.[2] İbn Abdilber: "Boykot, peygamberimize peygamberlik geldikten on sene sonra kaldırıldı." diyor. Bundan altı ay sonra Ebu Tâlib, ondan üç gün sonra da Hz. Hatice vefat etti. Başka tarihler de verilmiştir.

1. Bu kasidenin tamamını İbn Hişâm (1/272, 280) kaydetmiştir. Müellifin verdiği beyit kasidenin elli sekizinci beytidir.
2. Mahalleye kapatılmış ve sahife olayı için bk. İbn Hişâm, *Sîre,* 1/350; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* 2/43, 71; *Şerhu'l-Mevâhibu'l-Ledüniyye,* 1/278, 290.

F) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) TÂİF'E GİDİŞİ

1— Tâifliler O'nu Dinlemiyor:

Sahife yırtılıp da boykot anlaşmasının sona ermesiyle Ebu Tâlib ve Hz. Hatice'nin az bir zaman aralığı ile ölmeleri bir araya rastlamış; kavminin sefihlerinin Allah Rasûlü'ne (s.a.) yaptıkları işkence şiddetlenmiş, Peygamberimize karşı cür'etkâr bir tavırla eziyette bulunmaya koyulmuşlar ve bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) kendisini barındırırlar, kavmine karşı kendisine yardım ederler ve onlardan korurlar ümidiyle Tâif'e gitti.

Tâiflileri Allah Teâlâ'ya davet etti. Ne bir barındıran, ne bir yardımcı gördü. Bununla kalmayıp O'na en şiddetli işkencelerde bulundular, kendi kavminin yapmadığını yaptılar.

Yanında kölesi Zeyd b. Hârise bulunuyordu. Hz. Peygamber (s.a.) Tâiflilerin arasında on gün kaldı. Eşraftan gidip konuşmadığı hiç kimse kalmadı. "Şehrimizden çık!" dediler ve ayak takımını O'na karşı kışkırttılar. Hz. Peygamber'in (s.a.) geçtiği yolun iki kenarında dizilip O'nu taşlamaya başladılar. Hz. Peygamber'in (s.a.) ayakları kana bulandı. Zeyd b. Hârise ise atılan taşlara kendi vücudunu siper edip Peygamberimizi korumaya çalışıyordu. Onun da başında yaralanmalar oldu.

2— Tâif'ten Dönüşü:

Hz. Peygamber (s.a.) mahzun bir halde Tâif'ten Mekke'ye dönüş için yola koyuldu. İşte bu dönüşü esnasında "Tâif Duası" diye meşhur olan şu duayı yaptı:

"Allah'ım! Güçsüz ve çaresiz kaldığımı, halk nazarında hor görüldüğümü yalnız Sana yakınıyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen ezilenlerin, hor görülenlerin Rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Beni kime bıraktın? Bana saldıran bir uzak insan eline mi, yoksa işimi kendisine teslim ettiğin bir düşmana mı? Yeter ki, bir gazabın olmasın bana; aldırmam çektiklerime. Ancak şuna inanıyorum ki, Senin afiyetin daha geniştir, bana. Gazabına uğramaktan yahut öfkeni haketmekten karanlıkları aydınlatan yüzünün nuruna sığınıyorum. Hoşnut kalacağın kadar Sana memnuniyetimi sunuyorum. Güç de Senin, kuvvet de Senin."[1]

Bunun üzerine Rabbi, "dağlar meleğini" kendisine gönderip şayet isterse Mekke'yi ortalarına alan iki büyük dağı (Ebu Kubeys ve Ahmer dağlarını) Mekke halkı üzerine geçirmesini emretmiş, o ise: "Hayır. Onlara yumuşak davranılmasını, mühlet tanınmasını istiyorum. Belki Allah, onların sulblerinden kendisine ibadet edecek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkaracaktır." demiştir.[2]

---

1. Tâif hadisesini İbn Hişâm (1/260, 262) dua kısmı hariç İbn İshak -Yezid b. Ziyad-Muhammed b. Kâb el-Kurazî senediyle geniş bir şekilde rivayet etmiştir. Râvileri sikadır; ancak hadis mürseldir. Dua kısmını ise senedsiz vermiştir. Duayı *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/35) Abdullah b. Câfer'den kaydedip Taberânî'nin rivayet ettiğini söyleyen Heysemî: "Hadisin senedinde tedlisci bir râvi olan İbn İshak vardır. Geri kalan râvîleri sikadır." diyor.
   Duanın tercümesi küçük farklarla yukarıda geçti. Bk. 1/94; dipnot: 43.
2. Buharî, 59/6; Müslim, 1795. Hz. Âişe anlatıyor: "Ey Allah'ın Rasûlü! Uhud gününden daha şiddetli bir günle karşılaştın mı?" diye sordum. Anlattı: Başıma gelen kavminden geldi. Onlardan başıma gelenlerin en şiddetlisi Akabe günü geldi. Kendimi İbn Abdi Yâleyl b. Abdükülâl'e arzetmiştim. İstediğimi cevapsız bıraktı. Kederli bir şekilde oradan ayrıldım. Kendime geldiğimde Karnu's-Sealib'de idim. Başımı kaldırdım. Bir de ne göreyim! Bir bulut beni gölgelemiyor mu? Baktım, içinde Cebrail var. Bana seslendi: "Allah Teâlâ, kavminin sana söylediklerini ve verdikleri olumsuz cevabı işitti. Onlar hakkında dilediğini emredip yaptırman için Allah sana dağlar meleğini gönderdi." Dağlar meleği bana seslenip selâm verdi. Sonra: "Ey Muhammed! Doğrusu Allah kavminin sana söylediklerini işitti. Ben dağlar meleğiyim. Rabbin dilediğini emretmen için beni sana yolladı. Ne diliyorsun? İstersen onların başına iki tepeyi geçireyim." dedi. Ben de: "Hayır. Ben onların sulblerinden yalnız Allah'a ibadet edecek, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını umarım" dedim.

3— Hz. Peygamber'i (s.a.) Cinlerin Dinlemesi:

Hz. Peygamber (s.a.) Tâif'ten dönüş yolu üzerinde Nahle'de konakladığında gece namaz kılmaya kalktı. Bir grup cin O'nun bulunduğu yere gönderildi. Cinler Hz. Peygamber'in (s.a.) okuduğu Kur'an-ı Kerim'i dinlediler. Şu âyetler ininceye kadar Allah Rasûlü (s.a.) onların farkına varmadı:

"Hani biz, cinlerden bir topluluğu Kur'an dinlesinler diye sana doğru çevirmiştik de, huzuruna geldiklerinde birbirlerine: 'Susun, dinleyin' demişler; okunması bitirilince de uyarıda bulunmak üzere kavimlerine dönmüşler ve: 'Ey kavmimiz! Biz, Musa'dan sonra indirilmiş olan, kendinden öncekileri doğrulayan, hakkı ve doğru yolu gösteren bir kitap dinledik. Ey kavmimiz! Allah'a çağırana icabet edin ve O'na inanın ki, sizin günahlarınızın bir kısmını alsın, bağışlasın, sizi çok elem verici bir azaptan korusun', demişlerdi. Allah'a çağırana uymayan kimse bilsin ki, Allah'ı yeryüzünde aciz bırakamaz; onlara O'ndan başka dost da bulunmaz ve işte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler."[3]

Hz. Peygamber (s.a.) Nahle'de birkaç gün kaldı. Zeyd O'na, Kureyş'i kastederek: "Seni Mekke'den çıkarmışlarken onların içine nasıl girebileceksin?" diye sordu. Peygamberimiz: "Ey Zeyd! Görürsün, Allah ummadığın yerden bir kapı açar, bir çıkış yolu gösterir. Kuşkusuz Allah, dininin yardımcısı ve peygamberinin destekçisidir." buyurdu.

---

3. Ahkâf, 46/29-32. Merhum müellif cinlerin Kur'an dinlemesinin Hz. Peygamber'in (s.a.) Tâif'ten döndüğü o gecede gerçekleşmiş olduğu konusunda İbn İshâk'a uymuştur. Ancak bu söz götürür. Zira cinlerin Kur'an dinlemeleri Peygamberimiz Tâif'e gitmeden iki sene önce gerçekleşmiştir. Hâfız İbn Kesîr, *Tefsir*'inde (4/162) buna uyarıda bulunmuştur. Buharî (10/105, 65/Cin (72) ve Müslim'in (449) rivayetlerine göre İbn Abbas anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Ukaz çarşısına gitmek için bir grup ashabıyla yola koyuldu... Şeytanlarla göğün haberi (vahiy) arası engellenmiş ve onların üzerlerine yanan parlak yıldızlar gönderilmişti. Şeytanlar kavimlerine döndüklerinde: "Ne oldu size?" diye sordular. Onlar da: Bizimle göğün haberi arası engellendi" dediler. Bunun üzerine yeryüzünün doğularını, batılarını dolaşmaya başladılar. Tihame yolunu tutan bir grup cin, Nahle'deki Allah Rasûlü'ne (s.a.) uğradılar. Hz. Peygamber (s.a.) Ukaz çarşısına gitmek üzere yoldaydı. Ashabına sabah namazını kıldırıyordu. Cinler Kur'an'ı duyunca dinlemeye koyuldular ve: 'Bizimle göğün haberi arasına giren engel budur" deyip kavimlerine döndüler. "Ey kavmimiz! Biz doğru yola götüren, hayrete düşüren bir Kur'an dinledik, ona inandık. Biz Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız." dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Peygamberi Hz. Muhammed'e (sa.): "De ki: Cinlerden bir topluluğun Kur'an'ı dinlediği bana vahyolundu..." (Cin, 72/1-2) âyetlerini indirdi. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 8/514.

4— Peygamberimizin Mekke'ye Girişi:

Mekke'ye vardıklarında Hz. Peygamber (s.a.) Huzâa kabilesinden bir adamı Mut'im b. Adiy'e gönderip, "Himayene girebilir miyim?" diye sordurttu. Mut'im "evet" cevabını verdi; oğullarını ve kavmini çağırıp: "Silah kuşanın, Kâbe'nin rükünleri yanında olun. Ben, Muhammed'i himayeme aldım." dedi.

Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) yanında Zeyd b. Hârise olduğu halde şehre girdi, Mescid-i Haram'a kadar vardı. Mut'im b. Adiy, devesi üzerinde doğruldu ve: "Ey Kureyş topluluğu! Ben, Muhammed'i himayeme aldım. Hiç biriniz ona saldırmasın." diye bağırdı.

Allah Rasûlü (s.a.) Rükn'e (Hacer-i Esved'e) vardı, onu selâmladı ve iki rekât namaz kılıp evine döndü. Mut'im ve oğulları, Peygamberimiz evine girinceye kadar silahlı bir vaziyette O'nun etrafını çevirip koruma altına aldılar.[4]

4. İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/153-154.

G) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) MİRÂCA ÇIKIŞI

1— Mirâc Yolculuğu:

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) doğru olan görüşe göre bedeniyle, Burak üzerine binmiş olarak Cebrail (a.s.) eşliğinde geceleyin Mescid-i Haram'dan Beyt-i Makdis'e götürüldü (İsrâ hâdisesi). Oraya indi ve Peygamberlere imam olup namaz kıldırdı.[1] Burak'ı mescidin kapısının halkasına bağladı. Beyt-i Lahm'e indiği ve orada namaz kıldığı söylenmişse de böyle bir rivayet asla sahih değildir.

Sonra o gece Beyt-i Makdis'den en yakın semaya yükseltildi. Cebrail, O'nun adına semanın kapısının açılmasını istedi, ona kapı açıldı. Orada

---

1. Müslim'in (162) Enes'den rivayet ettiği hadiste: "Sonra mescide girdim, orada iki rekât namaz kıldım." ifadesi yer almakta; yine Müslim'in (172) Ebu Hureyre'den rivayetinde ise, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle anlatıyor: "Kendimi peygamberlerden bir topluluk arasında gördüm. Baktım, Musa ayakta namaz kılıyor. Bir de ne göreyim, menfur adamlara benzer kıvırcık saçlı, güçlü kuvvetli bir adam! Bir de baktım Meryem'in oğlu İsa (a.s.) ayakta namaz kılıyor; ona en çok benzeyen insan Urve b. Mes'ûd es-Sakafî'dir. Baktım, İbrahim (a.s.) da ayakta namaz kılıyor; ona en çok benzeyen insan da kendisini kastederek, arkadaşınızdır. Namaz vakti girmişti, onlara imam olup namaz kıldırdım." İmam Ahmed'in (1/257) İbn Abbas'dan rivayetinde de: "Peygamberler Mescid-i Aksâ'ya geldiklerinde Hz. Peygamber namaza durdu. Bütün peygamberler de O'nunla birlikte namaza durdular" denmektedir. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de Hz. Peygamber'in (s.a.), peygamberlere mîraca çıkmadan önce namaz kıldırdığını söylerken, İbn Kesîr'in görüşüne göre doğrusu peygamberlere Beyt-i Makdis'de mîraca çıktıktan sonra namaz kıldırmıştır.

insanlığın babası Hz. Âdem'i gördü, ona selâm verdi. O da selâmını aldı, "Merhaba = Hoşgeldin, safa geldin." dedi ve peygamberliğini tasdik etti. Allah Hz. Peygamber'e (s.a.) sağ tarafında bahtiyarların (cennetliklerin) ruhlarını, sol tarafında bedbahtların (cehennemliklerin) ruhlarını gösterdi.

Sonra ikinci semaya yükseltildi. Cebrail, ona semanın kapısının açılmasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.) orada Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'yı ve Hz. Meryem'in oğlu Hz. İsa'yı gördü. Onlarla buluştu ve onlara selâm verdi. Onlar da selâmını aldılar ve "merhaba" dediler, peygamberliğini tasdik ettiler.

Sonra üçüncü semaya yükseltildi. Orada Hz. Yusuf'u gördü; ona selâm verdi. O da selâmını alıp "merhaba" dedi ve peygamberliğini tasdik etti.

Sonra dördüncü semaya yükseltildi. Orada Hz. İdris'i gördü; ona selâm verdi. O da selâmını alıp "merhaba" dedi ve peygamberliğini tasdik etti.

Sonra beşinci semaya yükseltildi. Orada İmran oğlu Hz. Harun'u gördü; ona selâm verdi. O da selâmını alıp "merhaba" dedi ve peygamberliğini tasdik etti.

Sonra altıncı semaya yükseltildi. Orada İmran oğlu Hz. Musa ile karşılaştı; ona selâm verdi. O da selâmını alıp "merhaba" dedi ve peygamberliğini tasdik etti. Hz. Peygamber (s.a.) onu geçip gidince Hz. Musa ağladı. Ona: "Niçin ağlıyorsun?" diye sordular. O da: "Nasıl ağlamayayım! Benden sonra peygamber olarak gönderilen bir gencin ümmetinden cennete girenler, benim ümmetimden girenlerden daha çok!" dedi.

Sonra yedinci semaya yükseltildi. orada Hz. İbrahim ile karşılaştı; ona selâm verdi. O da selâmını alıp "merhaba" dedi ve peygamberliğini tasdik etti.

2— Beş Vakit Namaz:

Sonra Sidretü'l-Müntehâ'ya çıkartıldı. Sonra ona Beytü'l-Ma'mûr çıkartılıp gösterildi. Sonra da Cebbâr olan Allah'a (c.c.) yükseltildi. O'na o kadar yaklaştı ki, araları iki yay aralığı kadar belki daha yakın oldu.(2) Allah,

2. Bu cümle Buharî'nin *Sahih*'inde (97/37) Şerîk b. Abdullah b. Ebu Nemr'den rivayet ettiği ilavelerden olup, aynı zamanda Şerîk'in tek başına kaldığı yanlışlardandır. Merhum müellif buna dikkat çekmeliydi. Hattabî diyor ki: Bu rivayette geçen Allah Teâlâ'ya yaklaşma izafesi selefin, gelmiş-geçmiş âlimlerin ve tefsircilerin umumunun kanaatlerine aykırıdır. Bu hadis Şerîk'den başka yollarla da Enes'den rivayet edilmiş, ancak onlarda

kuluna o anda vahyedeceğini vahyetti. Ona elli vakit namaz farz kıldı. Hz. Peygamber (s.a.) döndü, Hz. Musa'ya uğradı. Hz. Musa: "Neyle emrolundun?" diye sordu. Peygamberimiz: "Elli vakit namazla" karşılığını verdi. Hz. Musa: "Ümmetin buna güç yetiremez. Dön, Rabbine; ümmetin için hafifletmesini iste." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda istişare edercesine bakışını Cebrail'e çevirdi. O da: "İstersen, tamam öyle olsun." diye görüşünü bildirdi. Bunun üzerine Cebrail, onu yükseltti; Cebbâr Teâlâ'ya getirdi. O yerinde idi. -Senedlerin birinde Buharî'nin metni böyledir.- Allah, ondan 10 vakit namazı kaldırdı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) indirildi. Hz. Musa'ya uğradı, ona durumu haber verdi. Hz. Musa: "Rabbine dön, hafifletmesini iste" dedi. Böylece Peygamberimiz, Hz. Musa ile Allah Teâlâ arasında gidip gelmeye başladı. Nihayet Allah namazı beş vakte indirdi. Hz. Musa yine Peygamberimize dönüp Allah'tan hafifletmesini istemeyi önerdiyse de Hz. Peygamber (s.a.): "Rabbimden utandım. Ama ben razıyım ve teslimim." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) uzaklaşınca (ardından) bir münadi: "Farzımı artık imzaladım, yürürlüğe koydum ve kullarımdan (yükümlülüklerini) hafiflettim." diye seslendi.[3]

3— Hz. Peygamber (s.a.) Rabbini Gördü mü?

Sahabe, Hz. Peygamber'in (s.a.) o gece Rabbini görüp görmediği konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. İbn Abbas'tan gelen sahih bir rivayete

---

şu çirkin sözler yer almamıştır. Bu da bu sözlerin Şerîk'den çıktığı zannını güçlendiren delillerdendir. Abdülhak el-İşbîli, *el-Cem Beyne's-Sahihayn* adlı eserinde diyor ki: Şerîk bu hadisde meçhul bir ilâvede bulundu ve bilinmeyen sözler sarfetti. İsrâ olayını bir grup hadis hâfızı rivayet etmiş, ama onlardan hiçbiri Şerîk'in söylediklerini söylememiştir. Şerîk hadis hâfızı değildir. Hâfız İbn Kesir, *Tefsir*'inde (3/3) diyor ki: Şerîk b. Abdullah b. Ebu Nemr bu hadisde muzdarip duruma düştü, iyi hıfzedemedi ve iyi kaydedemedi. Hâfız Ebu Bekir el-Beyhakî: "Şerîk hadisinde yani 'Sonra izzet sahibi Cebbâr'a tâ varıp yaklaştı, iki yay mesafesi yahut daha yakın oldu.' sözünde Hz. Peygamber (s.a.) Allah Tealâ'yı gördü iddiasında bulunanların görüşü üzere Şerik'in tek başına kaldığı bir ilâve vardır. Hz. Âişe, İbn Mes'ûd ve Ebu Hureyre'nin bu âyetleri Cebrail'in Allah'ı görmesine yorumlamaları daha doğru bir görüştür." diyor. İbn Kesîr sözüne devamla diyor ki: Merhum Beyhakî'nin bu konuda söylediği şu söz doğrudur. Çünkü Ebu Zer: "Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbini gördün mü?" diye sorduğunda: "O, bir nurdur. O'nu nasıl göreyim?" bir rivayete göre de "Bir nur gördüm" buyurmuştur. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. "Sonra tâ varıp yaklaştı" sözündeki yaklaşan *Sahihayn*'da mü'minlerin annesi Hz. Âişe ile İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiği üzere Cebrail'dir. Müslim'in *Sahih*'inde de Ebu Hureyre'den aynı şekilde rivayet edilmiştir. Onlardan bu görüş dışında bir görüş bilinmemektedir.

3. Buharî, 59/6; Müslim, 164; Nesâî, 1/217; Ahmed, *Müsned*, 4/208, 210.

göre Hz. Peygamber (s.a.) Rabbini görmüştür. Yine ondan gelen sahih bir rivayete göre ise Peygamberimiz, Rabbini kalbiyle görmüştür.[4]

Sahih bir rivayete göre Hz. Âişe ile İbn Mes'ûd bunu inkâr etmiş ve: "Andolsun ki, Sidretü'l-Müntehâ yanında, bir başka inişte O'nu görmüştür." âyetinde[5] geçen "görme" fiilinin öznesi sadece Cebrail'dir, demişlerdir.[6]

Bir sahih rivayete göre de Ebu Zer, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Rabbini gördün mü?" diye sordu; Peygamberimiz de: "Bir nurdur. Onu nerde göreyim!" demiştir. Yani benim O'nu görmemi bir nur engelledi demek istemiştir. Nitekim bir başka metne göre: "Bir nur gördüm." demiştir.[7]

Osman b. Saîd ed-Dârimî, sahabenin, Hz. Peygamber'in (s.a.) Rabbini görmediği konusunda ittifak etmiş olduklarını nakletmiştir.

Şeyhulislâm İbn Teymiye -Allah, ruhunu takdis eylesin- diyor ki: İbn Abbas'ın "gördü" demesi ne bununla ne de "kalbiyle gördü" sözüyle çatışır. Sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.): "Ulu ve yüce Rabbimi gördüm." demiştir.[8] Ancak bu görme olayı İsrâ hadisesi sırasında olmamış, Medine'de olmuştu. Sabah namazında sahabîlerin gözünden kaybolmuş; sonra o gece rüyasında ulu ve yüce Rabbini gördüğünü haber vermişti. İmam Ahmed (r.h.) buna dayanarak: "Evet, Rabbini gerçekten görmüştür. Zira Peygamberin rüyası gerçektir." demiştir. Böyle olmalıdır da. Ancak İmam Ahmed (r.h.): "Hz. Peygamber (s.a.) uyanıkken, baş gözüyle O'nu gördü" dememiştir. Ondan böyle bir söz nakleden kimse, onu töhmet altında bırakmış olur. Fakat İmam Ahmed bir keresinde: "O'nu gördü" ve bir keresinde de "O'nu kalbiyle gördü" demiş; böylece ondan iki rivayet aktarılmıştır. Müntesiplerinden birinin tasarrufu olarak ondan bir üçüncü görüş "O'nu baş gözüyle gördü" görüşü aktarılmışsa da, Ahmed'in söylediği sözler işte ortada; onlar arasında böyle bir şey mevcut değildir.

İbn Abbas'ın: "O'nu kalbiyle iki kere gördü" sözünün dayanağı eğer Allah'ın önce: "Muhammed'in gözünün gördüğünü kalbi yalanlamadı." buyurup[9] ardından: "Andolsun ki, bir başka inişte O'nu görmüştür." buyurması[10] ise -ki açıkça görülen dayanağı budur- Hz. Peygamber'den (s.a.)

4. Müslim, 176, 284, 285; Tirmizî, 3275, 3276, 3277.
5. Necm, 53/13.
6. Buharî, 65/Necm Sûresi (53), 59/6, 97/4; Müslim, 174, 177; Tirmizî, 3274.
7. Müslim, 178, 291, 292.
8. Ahmed, 1/368, 4/66, 5/243, 5/378; Tirmizî, 3231, 3232, 3233.
9. Necm, 53/11.
10. Necm, 53/13.

gelen sahih bir rivayete göre bu görülen Cebrail'dir; kendisi onu asıl yaratıldığı suretinde iki kere görmüştür. İmam Ahmed'in "O'nu kalbiyle gördü" sözündeki dayanağı işte İbn Abbas'ın bu sözüdür. En iyi bilen Allah'dır.

Allah Teâlâ'nın Necm sûresinde "Sonra yaklaştı; tâ vardı yanına."[11] âyetinde bildirdiği, isrâ hadisesindeki yaklaşma ve varma olayı değildir. Zira Necm sûresindeki, Hz. Âişe ve İbn Mes'ûd'un dedikleri üzere Cebrail'in yaklaşması ve yanına varmasıdır. Sözün akışı da bunu göstermektedir. Çünkü Allah: "O'na çetin güçlere sahip olan öğretmiştir."[12] buyuruyor ki bu öğretici Cebrail'dir; sonra devamla: "O öğretici güçlüdür. En yüksek ufukta iken doğruluvermiş, sonra yaklaşıp tâ yanına varmıştır."[13] buyurmuştur. Bütün buradaki zamirler, bu çetin güçlere sahip güçlü-kuvvetli öğreticiye gitmektedir. Bu öğretici en yüksek ufukta doğruluvermiş; yaklaşmış, tâ yanına varmış; Hz. Muhammed'e (s.a.) iki yay kadar, belki daha yakın olmuştur. İsrâ hadisindeki yaklaşma ve yanına kadar varmasıdır.[14] Necm sûresinde buna hiç dokunulmamıştır. Aksine bu sûrede Hz. Peygamber'in (s.a.) onu Sidretü'l-Müntehâ yanında, bir başka inişte gördüğü kaydediliyor ki, görülen varlık Cebrail'dir. Hz. Muhammed (s.a.) onu, bir kere yeryüzünde ve bir kere de Sidretü'l-Müntehâ yanında olmak üzere toplam iki kere asıl sûretinde görmüştür. En iyi bilen Allah'tır.

4— Mirâc Olayını Kavmine Anlatışı:

Sabah olunca Allah Rasûlü (s.a.) kavmine, Allah Teâlâ'nın kendisine gösterdiği bir kısım en büyük âyetleri haber verince müşriklerin onu yalanlamaları, ona işkence vermeleri ve sataşmaları alabildiğine şiddetlendi; ondan kendilerine Beyt-i Makdis'i tasvir etmesini istediler. Bunun üzerine Allah, ona Beyt-i Makdis'in önünden perdeyi kaldırdı. Hz. Peygamber (s.a.) ona bakarak, müşriklere özelliklerini saymaya başladı. Anlattığı hiçbir şeyi reddedemediler.[15]

11. Necm, 53/8.
12. Necm, 53/5.
13. Necm, 53/6-8.
14. Yukarıda geçen dipnotta bunun Şerîk'in tek başına rivayet ettiği cümlelerden olduğunu ve onda da yanıldığını söyledik. Müellif bu durumun nasıl farkına varamadı bilemiyoruz. Mamafih kendisi aşağıda Şerîk'in bu hadisdeki bazı hatalarına dikkat çekecektir.
15. Buharî, 63/41, 65/İsrâ (17/3); Müslim, 170. İmam Ahmed (1/309) sahih senedle İbn Abbas'dan oldukça detaylı şahid bir hadis rivayet etmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.), geceki seyahat yolu üzerinde ve dönüşünde kavmine ait kervanı gördüğünü ve bu kervanın ne vakit geleceğini onlara haber verdi. Kervanın önünde hangi devenin yol aldığını söyledi. İş, onun dediği gibi çıktı.[16] Bu ise müşriklerin ancak sırt çevirmelerini arttırdı; zalimler inatlaşıp küfürde direttiler.

5— İsrâ ve Mirâc Hâdisesi Ruhla mı, Bedenle mi Gerçekleşti?

İbn İshak'ın nakline göre Hz. Âişe ve Muaviye: "İsrâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) ruhuyla gerçekleşmiştir; ama bedenini kaybetmemiştir." demişlerdir. Hasan Basrî'nin de böyle söylediği rivayet edilmiştir. Ancak "İsrâ uykuda gerçekleşmiştir." demekle "Bedeniyle değil, ruhuyla gerçekleşmiştir" demek arasında fark bulunduğu bilinmelidir. İkisi arasında büyük bir fark vardır. Hz. Âişe ve Muaviye "Uykuda gerçekleşti" dememişler; "Hz. Peygamber (s.a.) ruhuyla isrâ hadisesini yaşamıştır, ama bedenini kaybetmemiştir." demişlerdir. Bu ikisi arasında bir fark vardır. Çünkü kişinin uykuda gördüğü şeyler, bilinen şeyin (=ma'lûmun) hislerle algılanır suretlerde gösterilmiş olan misalleridir. Kişi kendisinin göğe çıkarıldığını, yahut Mekke'ye ve yeryüzünün uzak mıntıkalarına götürüldüğünü görür, ama ruhu yükselmez ve gitmez. Yalnızca rüya meleği, ona, misal göstermiştir.

---

16. Ahmed, 1/374. Senedi hasendir. Metni şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) geceleyin Beyt-i Makdis'e götürüldü, aynı gece geri döndü. Mekkelilere gece yolculuğunu Beyt-i Makdis'in alametini ve onların kervanlarını anlattı. Bir takım insanlar: "Biz, söylediği şeylerde Muhammed'i tasdik etmeyiz" deyip dinden döndüler, kâfir oldular. Allah, onların boyunlarını Ebu Cehil ile birlikte vurdu. İbn Kesir, *Tefsir*'de (3/15): "Bu hadisin senedi sahihtir" diyor. Bu hadisin, Şeddâd b. Evs'den rivayet edilen bir şahidi vardır ki, Beyhakî, *Delâil*'de Muhammed b. İsmail et-Tirmizî-İshak b. İbrahim b. Alâ b.Dahhâk ez-Zübeydî- Velid b. Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr- Şeddâd b. Evs senediyle rivayet eder. Şeddâd b. Evs'in: "Ey Allah'ın Rasûlü! İsrâ hadisesi nasıl gerçekleşti?" sorusuyla başlayan hadisde şu ifadeler yer almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) anlattı: "Size söylediklerimin doğru olduğunun bir delili, ben filan filan yerde size ait bir kervana rastladım. Bir develerini kaybetmişlerdi, onu filan bulup getirdi. Yolculuk esnasında önce filan yerde, sonra filan yerde konaklayacaklar ve falan gün buraya gelecekler. Kervanın başını üzerinde bir siyah çul ve iki siyah harar bulunan esmer bir deve çekmektedir." Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediği gün gelince insanlar gözlemek için bir tepeye çıktılar. Öğle vakti yaklaşınca kervan geldi. Kervanın başında Allah Rasûlü'nün tasvir ettiği deve vardı. Beyhakî: "Bu hadisin senedi sahihtir." diyorsa da seneddeki İshak b. İbrahim b. Alâ çok yanlışlık yapan bir râvidir. Bundan dolayı Hâfız İbn Kesir (3/14): "Bu hadis Beyhakî'nin dediği gibi sahih şeyleri de, Beyt-i Lahm'de namaz kılma ve Ebu Bekir Sıddîk'ın Beyt-i Makdis'in niteliklerini sorması vs. gibi münker şeyleri de içermektedir" diyor. En iyi bilen Allah'dır.

"Allah Rasûlü (s.a.) yükseltildi = mirâca çıkarıldı" diyenler iki gruba ayrılmıştır. Bir grup ruhu ve bedeniyle mirâca çıkarıldı derken, diğer grup ruhuyla mirâca çıkırıldı, bedenini kaybetmedi demiştir. Bu ikinci grup mirâc hâdisesi uykuda gerçekleşti demek istememişlerdir. Onlar sadece demek istemişlerdir ki ruhun bizzat kendisi isrâ hadisesini yaşadı, gerçekten mirâca o çıkarıldı ve (bedenden) ayrıldıktan sonra temas edeceği cinsten bir temasta bulundu. Bu esnadaki durumu tıpkı (bedenden) ayrıldıktan sonraki durumu gibidir ki, kat kat göklere yükseliyor, nihayet tâ yedinci kat semaya varıyor, Allah Teâlâ'nın huzurunda duruyor, orada Allah dilediğini emrediyor, sonra yeryüzüne iniyor... Allah Rasûlü (s.a.) için isrâ gecesi meydana gelen durum, bedenden ayrılışında ruh için meydana gelenden daha mükemmeldir.

Malumdur ki bu, kişinin rüyada gördüğünden daha üst bir durumdur. Fakat Allah Rasûlü (s.a.), diri iken karnı yarılıp da bundan elem duymayacak şekilde harikulâdelikler makamında bulunduğundan ötürü öldürülmeksizin gerçekten bizzat mukaddes ruhuyla mirâca çıkarılmıştır. O'ndan başkaları ise ölmeden ve ruh bedenden ayrılmadan bizzat ruhu ile göğe çıkma imkânına sahip olamazlar. Peygamberlerin ruhları bedenden ayrıldıktan sonra orada yerleşmiş; Allah Rasûlü'nün (r.a.) ruhu ise hayatta iken oraya çıkmış, sonra dönmüş ve Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatından sonra peygamberlerin ruhları ile birlikte -Allah onlara salât ve selâm eylesin- Refîk-i A'lâ'ya yerleşmiştir. Maamafih, O'nun ruhu bedenini gözetlemede, aydınlatmada ve onunla ilişki kurmadadır. Öyle ki, kendisine selâm veren kimsenin selâmını almaktadır.[17] İşte bu ilişki sayesinde Hz. Musa'yı hem kabrinde ayakta namaz kılar vaziyette görmüş ve hem onu altıncı kat semâda görmüştür. Malumdur ki, Hz. Musa, kabrinden yükseltilip sonra oraya geri iade edilmiş değildir. Yalnızca bu kat onun ruhunun makamı ve eğleştiği yerdir. Kabri ise bedeninin, ruhların bedenlere döndürüleceği güne kadar kaldığı ve eğleştiği yerdir. Böylece Hz. Peygamber (s.a.) onu hem kabrinde görmüş ve hem de altıncı kat semada görmüştür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Refîk-i A'lâ'da en yüksek mekânda ve orada yerleşmiş olduğu halde kabrindeki bedeni kaybolmuş değildir; bir müslüman ona selâm verdiği vakit Allah, bedenine ruhunu iade eder ve böylece Hz. Peygamber (s.a.) Mele-i A'lâ'dan ayrılmadan o müslümanın selâmını alır. İdrâki kalın ve tabiatı bunu idrak edemeyecek kadar incelikten yoksun olan kimse güneşe baksın: Menzilinin yüksekliğine rağmen yeryüzüyle nasıl ilişki kuruyor ve orada nasıl etkisini gösteriyor, bitkiler

17. Ebu Davud, 2041;Ahmed, 2/527. Senedi hasendir. Metni: "Bana herhangi bir kimse selâm verdiğinde muhakkak Allah, o kimsenin selâmını almam için ruhumu iade eder."

ve hayvanlar nasıl onunla hayat buluyor? İşte ortada! Ruhun pozisyonu bunun üstündedir. Ruhun bir pozisyonu, bedenlerin ayrı bir pozisyonu var. Meselâ, şu ateş, yandığı yerde bulunduğu halde sıcaklığı kendisinden uzak bir cisimde etkisini gösteriyor. Oysa ruh ve beden arasındaki irtibat ve ilişki bundan daha güçlü, daha mükemmel ve daha tamdır. Ruhun pozisyonu da bundan daha üstün ve daha lâtiftir.

فَقُلْ لِلْعُيُونِ الرُّمْدِ إِيَّاكِ أَنْ تَرَيْ سَنَا الشَّمْسِ فَاسْتَغْشِي ظَلَامَ اللَّيَالِيَا

Hasta gözlere: "Güneşin göz kamaştıran ışığını görüp de gecelerin karanlığını bürünmeyesin." deyiver.

6— Mirâc Olayının Tarihi:

Musa b. Ukbe, Zührî'nin: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) ruhu, Medine'ye hicretinden bir sene önce Beyt-i Makdis'e götürüldü, oradan da semâya yükseltildi." dediğini nakleder. İbn Abdilber ve başkalarına göre isrâ ile hicret arasında bir sene iki ay geçmiştir.

7— Mirâc Olayı Kaç Kere Gerçekleşti?

İsrâ yalnız bir kere gerçekleşmiştir. Birisi uyanıkken, diğeri uykuda olmak üzere toplam iki kere gerçekleştiği de söylenmiştir. Herhalde bu görüşün savunucuları Şerîk hadisinde geçen: "Sonra uyandım" kısmıyla diğer rivayetler arasını uzlaştırmak istemişlerdir. Onlardan kimileri "Bu olay ona vahiy gelmeden önce gerçekleşmişti." şeklinde Şerîk hadisinde geçen bu ifadeden dolayı bir kere vahiyden önce, diğer hadislerin delâlet ettikleri gibi bir kere de vahiyden sonra olmak üzere iki kere gerçekleşti derken; kimileri de bir kere vahiyden önce, iki kere de vahiyden sonra olmak üzere toplam üç kere gerçekleşti, demektedir. Bunların hepsi rastgele, gelişigüzel söylenmiş sözlerdir. Bu metod, nakil erbabı Zâhirîlerin zayıflarının metodudur; olayda, diğer bazı rivayetlerde geçen anlatıma aykırı düşen bir söz görseler hemen onu bir başka defada meydana gelmiş sayıyorlar. Rivayetlerin ihtilâflı olduğunu gördüler mi vak'aların sayısını artırıyorlar. Nakil imamlarının benimsedikleri doğru olan görüşe göre isrâ, Hz. Peygamber'e (s.a.) vahiy geldikten sonra yalnız bir kere Mekke'de gerçekleşmiştir.

İsrâ hadisesinin defalarca gerçekleştiğini iddia eden şu insanlara hayret doğrusu! Her defasında Hz. Peygamber'e (s.a.) elli vakit namaz farz kılınıyor, sonra Rabbi ile Hz. Musa arasında gidip geliyor, nihayet namaz beş vakit oluyor, sonra bir münadi: "Farzımı artık imzaladım, yürürlüğe koydum ve kullarımdan hafiflettim." diye sesleniyor; sonra ikinci defada Allah yeniden namazı elli vakte geri iade ediyor, sonra onar onar düşürüyor... sanmaları bu kişiler için nasıl mümkün olmuştur acaba?! Hadis hâfızları, isrâ hadisinin birtakım metinlerinde Şerîk'in yanıldığını söylemişlerdir.[18] Müslim onun bu hadisinden müsned olanını kaydettikten sonra: "Şerîk, metinde arkada olması gereken kimi ifadeleri öne, önde olması gerekenlerin kimini de arkaya aldı. Metinde ilâveler ve çıkarmalar yaptı." dedi ve hadisi tamamen serdetmedi; iyi de etti.[1] Allah ona rahmet eylesin.

18. Şerîk'in tenkid aldığı şeylerin toplamı ondur: 1) Peygamberlerin -salât ve selâm onlara- göklerdeki yerleri, 2) Mîracın peygamberlikten önce olması, 3) Mîracın uykuda gerçekleşmesi, 4) Sidretü'l-Müntehâ'nın yeri konusunda aykırı kalması, 5) İki nehir konusunda aykırı düşmesi, 6) Peygamberimizin göğsünün İsra hadisesi sırasında yarılması, 7) Kevser nehrinin dünya göğünde olduğunun söylenmesi, 8) Allah Teâlâ'ya tâ varıp yaklaşma, 9) Hz. Peygamber'in (s.a.) Rabbinden namazı hafifletmesini istemek için dönmekten kaçınmasının beşincide olduğunu açıkça belirtmesi, 10) "Onu Cebbâr'a yükseltti. O, yerinde idi" sözü. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13/404, 405.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ BİR MEKÂNA DOĞRU

A) Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) HİCRETİ

1— Hicrete Hazırlık:

Allah'ın, dostları ile düşmanlarının arasını ayırdığı; dinini aziz kılmak, kulu ve elçisi Hz. Muhammed'e (s.a.) yardım ve zafer bahşetmek için bir başlangıç kıldığı hicretin hazırlığı:

Vâkıdî'nin Muhammed b. Sâlih aracılığıyla Âsım b. Ömer b. Katâde, Yezîd b. Rûman ve başkalarından rivayetine göre şöyle anlatıyorlar: [Allah Rasûlü (s.a.) peygamberliğinin başlangıcından itibaren Mekke'de üç sene gizli, saklı bir şekilde yaşadı. Dördüncü sene peygamberliğini herkese ilan etti. Her sene hac mevsiminde hacca gelenlerin konakladıkları yerlere gider; Ukâz, Mecenne ve Zülmecâz panayırlarının kurulduğu yerlerde toplanan insanlara varır; onları Rabbinden gelen tebligatı yerine ulaştırabilmesi için kendisini korumaya çağırır ve bu çağrısını kabul ederlerse kendilerine cennet verileceğini söylerdi.] Ama kendisine yardım edip davetini kabul edecek hiç kimse bulamazdı. Hatta teker teker her bir kabileyi ve onların oturdukları yerleri sorar ve: "Ey insanlar! Lâ ilâhe illallah = Allah'tan başka tanrı yoktur, deyin kurtuluşa erin, Araplara hükümran olun, Acemler size boyun eğsin. İman ederseniz cennette krallar olursunuz." derdi. Ebu Leheb ise Hz. Peygamber'in (s.a.) peşinden: "Ona kulak asmayın! O, kendi dinini bırakmış bir yalancıdır." derdi. Bunun üzerine onlar da Allah Rasûlü'ne (s.a.) en çirkin bir şekilde karşılık veriyorlar, ona eziyet ediyor ve: "Âilen, aşiretin seni daha iyi tanırlar. Onlar sana uymadıklarına göre!" derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.)

onları Allah'a çağırmaktan geri durmaz ve bir yandan da: "Allah'ım! Sen istesen böyle olmazlar." diye yakınırdı.

Vâkıdî diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.) gidip davette bulunduğu ve kendisini arzettiği, isimleri bize bildirilen kabileler: Âmir b. Sa'saa, Muhârib b. Hasafe, Fezâre, Gassân, Mürre, Hanîfe, Süleym ve Absoğulları; Nadiroğulları, Bekkâ, Kinde, Kelb, Hâris b. Kâb ve Uzreoğulları ile Hadramûtlular. Bunlardan hiçbiri Hz. Peygamber'in (s.a.) davetini kabul etmedi.(1)

2— Medinelilerin Müslüman Oluşu:

Allah'ın Peygamberine yaptığı bir yardımdır ki, (Medine'nin iki Arap kabilesi) Evs ve Hazrec, müttefikleri olan Medine yahudilerinden: "Bu zamanda bir peygamber gönderilecektir, ortaya çıkması yakındır. Biz ona uyacağız, Âd ve İrem kavimleri gibi sizin kökünüzü kazıyacağız." sözünü işitir dururlardı. Arapların hac ve ziyaret ettikleri gibi Ensâr da Kâbe'yi ziyaret ederdi. Ensâr, Allah Rasûlü'nün (s.a.) insanları Allah Teâlâ'ya çağırdığını görünce onun hallerini iyiden iyiye düşündüler ve birbirlerine: "Ey kavim! Vallahi biliyorsunuz ki, bu, yahudilerin kendisiyle sizi korkuttukları peygamberdir. Ona inanmada aman, yahudiler sizi geçmesin." dediler.

Evs kabilesinden Süveyd b. Sâmit, Mekke'ye gelmişti. Allah Rasûlü (s.a.) onu İslâm'a davet etti. Süveyd ne yanından uzaklaştırdı, ne de davetini kabul etti. Ebu'l-Hayser Enes b. Râfi', yanında kabilesi Abdüleşhel oğullarından birkaç gençle birlikte (Hazreclilere karşı Kureyşlilerle) ittifak anlaşması yapmak üzere Mekke'ye gelmişti. Allah Rasûlü (s.a.) onları İslâm'a davet etti. İçlerinden henüz çok genç olan İyâs b. Muaz: "Ey kavmim! Vallahi, bu, elde etmek için geldiğimiz şeyden daha hayırlıdır." dedi. Bunun üzerine Ebu'l-Hayser onu dövdü ve azarladı. İyâs da sustu. Hem sonra ittifak da sağlayamadan Medine'ye geri döndüler.(2)

---

1. İbn Sa'd, *Tabakât*'ta (1/216-217) zayıflığında icmâ bulunan Vâkidî'den rivayet etmiştir. İmam Ahmed, (4/341, 3/492), Abdurrahman b. Ebu'z-Zinâd aracılığıyla Ebu'z-Zinâd'dan şöyle dediğini rivâyet eder: Deyl kabilesinde Rabîa b. Abbâd adında cahiliye Arapları'ndan bir adam bana şöyle anlattı: Cahiliye devrinde Hz. Peygamber'i (s.a.) Zülmecâz panayırında: "Ey insanlar! Allah'tan başka tanrı yoktur deyin, kurtuluşa erin." derken gördüm. İnsanlar başına toplanmıştı. Arkasında beyaz yüzlü, şaşı ve başında iki saç lülesi bulunan bir adam "O dönek ve yalancıdır." diyor, Hz. Peygamber (s.a.) nereye giderse o da peşine takılıyordu. Kim olduğunu sordum. Bana Allah Rasûlü'nün (s.a.) soyunu söylediler ve: "Bu da amcası Ebu Leheb" dediler. Bu rivayetin senedi hasendir. İbn Hibbân (1683) Târık b. Abdullah el-Muhâribî yoluyla bir şahid hadis rivâyet etmiştir.
2. İbn Hişâm, *Sire,* 1/427-428. Râvîleri sikadır. Senedi hasendir.

B) AKABE BÎATLARI

1— Akabe'de Buluşma:

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) hac mevsiminde Ensar'dan, hepsi de Hazrec kabilesine mensup şu altı kişiyle Akabe mevkiinde buluştu: 1- Ebu Ümâme Es'ad b. Zürâre, 2- Avf b. Hâris, 3- Râfi' b. Mâlik, 4-Kutbe b. Âmir, 5- Ukbe b. Âmir, 6- Câbir b. Abdullah b. Riâb. Allah Rasûlü (s.a.) onları İslam'a davet etti, onlar da müslüman oldular.[1]

Sonra Medine'ye döndüler. Medine halkını İslâm'a davet ettiler. İslâm orada yayıldı. Öyle ki, İslâm'ın girmediği hiçbir ev kalmadı.

2— Birinci Akabe Bîatı:

Ertesi sene olunca Medineli 12 kişi Mekke'ye geldi. Bunların altısı, Câbir b. Abdullah dışında, yukarıda adı geçenlerdir. Diğerleri de şunlardır: 1- Yukarıda geçen Avf'ın kardeşi Muaz b. Hâris b. Rifâa, 2- Zekvan b. Abdülkays: Zekvan hicrete kadar Mekke'de kaldı, o da hicret edenlerle birlikte hicret etti. Bu yüzden ona "Muhâcir-Ensâr" denilir. 3- Ubâde b. Sâmit, 4- Yezîd

1. İbn Hişâm, *Sîre,* 1/428-429. Râvîleri sikadır. Senedi hasendir.

b. Sa'lebe, 5- Ebu'l-Heysem b. Teyyihân, 6- Uveymir b. Mâlik. Toplam 12 kişi.[2]

Ebu'z-Zübeyr'in rivayetine göre Câbir anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'de on sene kaldı. Hac mevsimlerinde, Mecenne ve Ukaz panayırlarında konakladıkları yerlerde insanlara varıp: "Rabbimin tebligatını insanlara ulaştırabilmem için kim beni barındırır, kim bana yardım eder?" derdi. Ama kendisine yardım edecek ve barındıracak birini bulamazdı. Öyle ki, bir adam Mudar yahut Yemen'den kalkıp akrabasını ziyaret için Mekke'ye gelse derhal kavmi o adama gelip ona: "Kureyşli'den uzak dur, sakın seni yoldan çıkarmasın." derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) kavminin adamları arasında yürür, onları Allah Teâlâ'ya davet eder, onlar da kendisine parmakla işaret ederlerdi. Nihayet Allah, Yesrib (Medine)'den bizi gönderdi. Bizden herhangi biri ona gider, iman eder; Hz. Peygamber (s.a.) o kişiye Kur'an öğretir ve o da ailesine döner, onun müslüman olması sayesinde ailesi de müslüman oluverirdi. Böylece içinde müslümanlıklarını ortaya koyan bir grup müslümanın bulunmadığı hiçbir Ensâr evi kalmadı. Allah bizi, ona gönderdi. Emrini tuttuk, bir araya geldik ve birbirimize, "Allah Rasûlü (s.a.) Mekke dağlarında ne zamana kadar kovulup duracak ve ne zamana kadar korkulu anlar yaşayacak?" dedik. Yola koyulup hac mevsiminde onun yanına geldik. Bizimle Akabe bîatında bulunmak üzere sözleşti. Amcası Abbas kendisine: "Yeğenim! Sana gelen bu topluluğu tanımıyorum. Oysa ben Yesrib halkını iyi tanırım." dedi. Bunun üzerine onun yanında birer, ikişer toplandık. Abbas yüzlerimize bakıp: "Bu topluluğu tanımıyoruz. Bunlar genç insanlar!" dedi. Biz, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Sana ne üzerine bîat edelim?" diye sorduk. Peygamberimiz: "Neşeli-neşesiz zamanlarınızda sözlerimi dinleyeceğinize, emirlerime itaat edeceğinize, darlıkta da, varlıkta da muhtaçlara yardımda bulunacağınıza; iyiliği buyurup kötülükten sakındıracağınıza, kınayanın kınamasından çekinmeksizin Allah rızasına uygun söz söyleyeceğinize; memleketinize vardığımda bana yardım edeceğinize; kendinizi, hanımlarınızı ve oğullarınızı esirgeyip koruduğunuz şeylerden beni de esirgeyip koruyacağınıza dair bana söz verip bîatta bulunmalısınız. Bunu yaparsanız size cennet var." buyurdu. Kalkıp ona bîat ettik. Yetmiş kişinin en küçüğü olan Es'ad b. Zürâre Hz. Peygamber'in (s.a.) elini tutup: "Yavaş olun, ey Yesribliler! Biz hayvanlarımızı mahmuzlayıp gelmişsek ancak onun, Allah'ın elçisi olduğunu bildiğimizden geldik. Bugün onu yurdundan çıkarmak, bütün Araplardan ayrılma, iyilerinizin öldürülmesi ve size kılıçların ilişmesi demektir.

2. Müellif on ikinci kişinin adını vermemiştir. Abbas b. Ubade olacaktır.

Dikkat edin, eğer buna katlanıyorsanız elini tutun. Mükâfaatlandırılmanız Allah'a aittir. Eğer canlarınıza gelecek bir tehlikeden korkuyorsanız onu bırakın. Bu, sizin için Allah katında daha çok mazeret teşkil eder." şeklinde bir konuşma yaptı. Bunun üzerine orada bulunanlar: "Ey Es'ad! Çek elini bizden. Vallahi biz, bu bîatı ne bırakır, ne de bozmak isteriz." dediler. Bu sözler üzerine erkekler birer birer Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına vardık. Karşılığında bize cennet vermek üzere bizden söz aldı ve şart koştu.[3]

3— İslâm Artık Medine'de:

Sonra bu bîatta bulunanlar Medine'ye döndüler. Allah Rasûlü (s.a.) beraberlerinde, müslüman olanlara Kur'an öğretmek ve (olmayanları da) Allah Teâlâ'ya çağırmak üzere Amr b. Ümmü Mektûm ile Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi. Bu iki sahabî, Ebu Ümâme Es'ad b. Zürâre'ye konuk oldular. Mus'ab b. Umeyr, Medineli müslümanların imamlığını yapıyordu. Sayıları kırka ulaştığında Mus'ab onlara cuma namazı kıldırdı.[4] Bu iki sahabînin aracılığı ile içlerinde Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Muaz'ın[5] da bulunduğu pek çok insan müslüman oldu. Bu ikisinin müslüman olmasıyla o gün, Usayrim Amr b.Sâbit b. Vakş dışında Abdüleşhel oğullarının kadın-erkek tamamı müslüman oldu. Usayrim'in müslüman olması Uhud savaşına kadar gecikti. O gün müslüman oldu ve savaşa katıldı. Allah'a bir tek secde etmeden öldürüldü.

3. Ahmed, 3/322, 329. Beyhakî, *Sünen*, 9/9. Râvîleri sikadır. Hâkim (2/624, 625) senedi sahih saymış, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. İbn Kesîr, *Sîre*'sinde (2/196) "Bu sened Müslim'in şartlarında ceyyiddir" diyor. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (17/177) hadisi hasen saymış; İbn Hibbân (1688) ise sahih olduğunu söylemiştir.

4. İbn Hişâm, 1/435; Ebu Davud, 1069; Hâkim, 1/281; Beyhakî, 3/176. Kâ'b b. Mâlik'in oğlu Abdurrahman anlatıyor: Gözü kör olduktan sonra babam Kâ'b b. Mâlik'i götürüp getiren ben oldum. Onu cuma namazına götürmek için çıkardığımda ezanı işitince Es'ad b. Zürâre'ye rahmet okurdu. Ona: "Ezanı duyunca Es'ad b. Zürâre'ye rahmet okuyorsun?" dedim. "Çünkü, Beyâzaoğulları taşlığındaki Hezmu'n-Nebît'de bulunan Nakîu'l-Hadamat denilen hurma ıslatılan bir havuzda ilk cumayı bize kıldıran odur" dedi. "O gün kaç kişiydiniz?" diye sordum. "Kırk kişi" cevabını vredi. Bu rivayetin senedi -İbn Hacer'in de dediği gibi-hasendir. Burada cumanın sıhhati için cemaatin kırk kişi olmasının şart koşulduğuna dair bir delil yoktur. Zira bir rastlantı sonucu sayıları kırk idi. Yine bu hadiste cemaat kırk kişiden az olduğunda cumanın geçersiz olduğuna dair bir delil yoktur.

5. Muaz'la Üseyd b. Hudayr'ın müslüman oluşlarının kıssası için bk. İbn Hişâm, *Sîre*, 1/435-436.

Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.) bildirilince: "Az amel işledi, çok sevap kazandı." buyurdu.[6]

4— İkinci Akabe Bîatı:

İslâmiyet Medine'de arttı ve yaygın hale geldi. Sonra Mus'ab Mekke'ye döndü. O sene müslüman ve müşrik Medineli pek çok kimse hac mevsiminde hacca iştirak etti. Kâfilenin başkanı Berâ b. Ma'rûr idi. Akabe gecesi, gecenin ilk üçte biri geçince 73 erkek ve 2 kadın Allah Rasûlü'ne (s.a.) gizlice geldiler. Hem kavimlerinden ve hem de Mekke kâfirlerinden korku duyarak o kadınlarını, oğullarını ve hanımlarını esirgeyip korudukları şeylerden Hz. Peygamber'i (s.a.) de korumak üzere Allah Rasûlü'ne (s.a.) bîat ettiler. O gece ilk bîat eden Berâ b. Ma'rûr idi. Onun beyaz eli vardı. Zira bîat akdini iyice pekiştirmiş ve bu konuda acele etmiştir. Yukarıda geçtiği üzere bîatını sağlamlaştırmak için Allah Rasûlü'nün (s.a.) amcası Abbas da bîatta hazır bulunmuştu. Daha o vakit henüz kavminin dini üzere idi.

Allah Rasûlü (s.a.) o gece bîat edenler arasından 9'u Hazrec, 3'ü Evs kabilesinden olmak üzere 12 temsilci (=nakîb) seçti. Hazrecliler: 1- Es'ad b. Zürâre, 2- Sa'd b. Rabî, 3- Abdullah b. Ravâha, 4- Râfi' b. Mâlik, 5- Berâ b. Ma'rûr, 6- Câbir'in babası Abdullah b. Amr b. Haram: O gece müslüman olmuştu. 7- Sa'd b. Ubâde, 8- Münzir b. Amr, 9- Ubâde b. Sâmit. Evsliler: 10- Üseyd b. Hudayr, 11- Sa'd b. Hayseme, 12- Rifâa b. Abdülmünzir. Bu son temsilcinin yerine Ebu'l-Heysem b. Teyyihan'ın seçildiği de söylenmiştir.

İki kadın ise: 1- Kâb b. Amr'ın kızı Umâre Nüseybe: İşte Müseylime bu kadının oğlu Habib b. Zeyd'i öldürmüştü. 2- Amr b. Adiyy'in kızı Esmâ.

Bu bîat tamamlanınca bîatta bulunanlar Allah Rasûlü'nden (s.a.) Akabe halkı üzerine kılıçlarıyla eğilip onları kılıçtan geçirmek için izin istedilerse de Hz. Peygamber (s.a.) buna izin vermedi. Akabe tepesinden şeytan, işitilebilecek en nüfuzlu bir sesle: "Ey Mina'da konaklayanlar! Kara çalınmış

6. Buharî, 56/13; Müslim, 1899; Ahmed, *Müsned*, 3/290, 291, 293. Berâ b. Âzib (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna demir zırhla yüzü örtülü bir adam geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Harb mı edeyim yoksa (önce) müslüman mı olayım?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Müslüman ol, sonra savaş!" buyurdu. Adam müslüman oldu, sonra savaşa katıldı ve şehit düştü. Allah Rasûlü (s.a.): "Az işledi, ama çok sevap kazandı." buyurdu. Başka hadislerde bu şahsın Amr b. Sâbit olduğu belirtilmiştir.

adamla yanında bulunan dinlerinden dönmüş (=Sâbiî) Medineliler, sizinle savaşmak üzere toplandılar!" diye bağırdı. Allah Rasûlü (s.a.) yanındakilere: "Bu, Akabe şeytanıdır; alçağın oğludur." dedikten sonra seslenene de: "Dinle, ey Allah düşmanı! Vallahi işimi bitirince senin hakkından geleceğim!" diye karşılık verdi.[7]

5— Kureyşlilerin Olanları Duyması:

Sonra Hz.Peygamber (s.a.) herkesin konak yerlerine dağılmalarını emretti. Sabah olunca Kureyş ululları ve eşrafı Medinelilerin bulundukları yere kadar gelerek: "Ey Hacrec topluluğu! Kulağımıza geldiğine göre siz bu gece bizim adamla buluşmuş ve bizimle savaşmak üzere bîat edip sözleşmişsiniz. Allaha yemin olsun ki, Arap kabileleri arasında sizinle savaşa girmekten duyduğumuz nefret kadar nefret duyabileceğimiz bir kabile yoktur; sizinle aramızda savaş çıksın istemiyoruz." dediler. Orada bulunan Hazrecli müşrikler derhal: "Böyle bir şey olmadı, bilmiyoruz." diye Allah adına onlara yemin etmeye başladılar. Abdullah b. Übey b. Selûl: "Bu asılsızdır. Böyle bir şey olmadı. Kavmim bana böyle bir şey danışmadı. Yesrib'de iken kavmim benimle danışıp benden emir almadan böyle bir iş yapmazlardı!" demeye başladı. Bunun üzerine Kureyşliler, yanlarından ayrıldı.

Berâ b. Ma'rûr hayvanına binip Medine yolunu tuttu. Batn-ı Ye'cec'e vardı. Müslüman arkadaşları peşinden yetiştiler. (Olayın gerçek olduğunu haber alan) Kureyş onları aramaya koyuldu. Sa'd b. Ubâde'ye yetişip ellerini devesinin kolanı ile boynuna bağladılar. Döve döve, sürükleye sürükleye, saçından çeke çeke Mekke'ye soktular. Mut'im b. Adiy ve Hâris b. Harb b. Ümeyye gelip onu ellerinden kurtardılar. Medineli müslümanlar onu kaybedince geri dönüp onu aramak konusunda müşavere ederlerken Sa'd çıkageldi. Böylece kafilenin tamamı Medine'ye ulaştı.

---

7. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/440-447; Ahmed, 3/460, 462; Tayâlisî, 2/93. Senedi sahihtir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/42,45) bu hadisi kaydetmiş ve: "Hadisi Ahmed ve benzer şekilde Taberânî rivayet etmiştir. Ahmed'in râvileri İbn İshak dışında *Sahih*'in râvileridir. Ancak o da açıkça işitme ifade eden söz sarfetmiştir." demiştir.

C) MEKKE'DEN HİCRET

1— Hicrete İzin:

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye hicret için müslümanlara izin verdi. İnsanlar hemen hicrete başladılar. Medine'ye gitmek üzere ilk yola çıkan Ebu Seleme b. Abdülesed ile karısı Ümmü Seleme'dir. Ancak Ümmü Seleme kocasıyla gitmekten engellendi, ona kavuşmaktan bir sene alıkondu. Bir sene sonra oğlu ile yola çıkıp Medine'ye hicret etti. Osman b. Ebu Talha ona destek verdi, yardımda bulundu.(1)

Sonra insanlar birbiri peşinden bölük bölük yola koyuldular. Mekke'de Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali dışında ve bir de müşriklerin zorla alıkoydukları dışında hiç müslüman kalmadı. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali ise Peygamberimizin emriyle kaldılar. Allah Rasûlü (s.a.), yol hazırlığı yapıp kendisine hicret emrinin gelmesini beklemeye başladı. Hz. Ebu Bekir de yol hazırlığını tamamlamıştı.

---

1. İbn Hişam, *es-Sîre,* 1/469. Râvileri sikadır. Osman b. Ebu Talha, Ümmü Seleme ile hicret ettiği gün daha müslüman olmamıştı. Hudeybiye anlaşması sırasında müslüman olmuş ve Mekke'nin fethinden önce Hâlid b. Velid ile birlikte hicret etmiştir. Uhud savaşında babası ile kardeşleri Hâris, Kilâb, Müsâfi' ve amcası Osman b. Ebu Talha şehid düştüler. Allah Rasûlü (s.a.) Fetih günü ona ve onun amcasının oğlu Şeybe'ye Kâbe'nin anahtarlarını teslim etti. Cahiliye devrinde olduğu gibi bu vazifeyi onlara bıraktı. Bu konuda: "Doğrusu Allah, emanetleri lâyıkı olanlara vermenizi emreder." âyeti (Nisâ, 4/58) indi. Osman -Allah ona rahmet eylesin- Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk yıllarında Ecnâdeyn'de şehid düştü.

2— Dâru'n-Nedve'de Yapılan Toplantı:

Müşrikler, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabının yol hazırlığı yaptıklarını, yola koyulduklarını, eşyalarını yüklediklerini, kadınları, çocukları ve mallarını Evs ve Hazrec kabilelerine sevkettiklerini görünce, Medine yurdunun korunaklı bir yurt ve halkının da iyi silah kullanan güçlü, kuvvetli cengaver bir halk olduğunu bildiklerinden Allah Rasûlü'nün (s.a.) onlara gidip katılarak kendilerine karşı davasının kuvvet bulmasından korkup telaşa kapıldılar; derhal Dâru'n-Nedve'de toplandılar. Bu konuyu görüşmek üzere müşriklerin ileri gelen görüş ve fikir sahiplerinden her biri istisnasız bu toplantıya katıldı.

Dostları ve üstadları olan İblis de ağır elbiseler giyinmiş Necidli yaşlı bir ihtiyar suretinde onların bu toplantılarına katıldı. Allah Rasûlü'nün (s.a.) durumunu görüştüler. Herbiri bir görüş ileri sürüyor; ihtiyar ise hepsini de reddediyor, hoşnut kalmıyordu. Nihayet Ebu Cehil: "Aklıma bir fikir geldi. Görüyorum ki hiçbirinizin aklına bu fikir gelmedi." dedi. "Nedir o?" diye sordular. Ebu Cehil anlattı: "Kanaatimce Kureyş'in her bir kabilesinden güçlü-kuvvetli yiğit bir delikanlı alırız, sonra ellerine keskin birer kılıç veririz, hepsi birden bir tek adam vurmuş gibi vurur onu öldürürler. Böylece kanı, bütün kabilelere dağılır. Bundan sonra Abdimenâfoğulları ne yapacaklarını bilemezler, bütün kabilelerin düşmanlığını göze alamazlar. Biz de onlara onun diyetini öderiz!" Bu sözler üzerine ihtiyar adam: "Aferin şu yiğide! İşte vallahi, uygun olan görüş budur." dedi. Oradakiler, bu karar üzere hem fikir olarak ayrıldılar. Cebrail, Rab Teâlâ katından Hz. Peygamber'e (s.a.) vahiy getirdi, bu durumu kendisine bildirdi ve o gece yatağında uyumamasını emretti.(2)

3— Ebu Bekir'e Gidişi:

Allah Rasûlü (s.a.) öğle vakti sıcağında hiç gelmediği bir saatte başı örtülü bir vaziyette Hz. Ebu Bekir'e geldi ve ona: "Yanında kim varsa dışarı çıkar!" dedi. Hz. Ebu Bekir: "Onlar âilendir, ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Allah yola çıkmak için bana izin verdi." dedi. Hz. Ebu Bekir: "Sana yoldaşlık etmek var mı ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): "Evet" buyurdu. Hz. Ebu Bekir: "Babam,

2. İbn Hişâm, *es-Sîre,* 1/480-483. Râvileri sikadır; ancak İbn İshak'ın hadisi kendisinden aldığı üstadı meçhuldür.

anam sana feda olsun! Şu iki devemden birini al." dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Para karşılığı" dedi.[3]

4— Evinden Çıkışı:

Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ali'ye o gece kendi yatağında yatmasını buyurdu. Kureyş'ten sözü edilen güruh Hz. Peygamber'in (s.a.) evinin etrafında toplandı. Kapının aralığından bakarak peygamberimizi gözetliyorlar, geceleyin ansızın baskın yapmak istiyorlar ve hangilerinin en bedbaht olacağını konuşuyorlardı. [Allah Rasûlü (s.a.) karşılarına çıktı, yerden bir avuç kum ve çakıl taşı aldı ve müşriklerin başlarına saçmaya başladı. Müşrikler, Hz. Peygamber'i (s.a.) görmüyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) ise: "Biz onların önlerinden bir sed, arkalarından da bir sed çektik. Onları bu şekilde perdeledik. Artık onlar göremezler." âyetini[4] okuyordu. Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ebu Bekir'in evine gitti. Hz. Ebu Bekir'in evinin küçük kapısından geceleyin çıkıp yola koyuldular.]

Müşrikler, Peygamberimizin kapısı önünde bekleşirken bir adam geldi, bekleşenleri görünce: "Ne bekliyorsunuz?" diye sordu. "Muhammed'i" dediler. Adam: "Eliniz boşa gitti, ziyan ettiniz! Vallahi, yanınıza çıkmış, başınıza toprak serpmiş gitmiş!" dedi. Müşrikler: "Vallahi onu görmedik!" dediler ve başlarından toprağı silkmeye koyuldular.

Peygamberimizin kapısında bekleşenler şunlardı: Ebu Cehil, Hakem b. Âs, Ukbe b. Ebu Muayt, Nadr b. Hâris, Ümeyye b. Halef, Zem'a b. Esved, Tuayme b. Adiy, Ebu Leheb, Übey b. Halef, Nübeyh b. Haccac ve Münebbih b. Haccac.

Sabah olunca Hz. Ali yataktan kalktı. Müşrikler ona Allah Rasûlü'nü (s.a.) sordular. O da: "Bir bilgim yok." dedi.[5]

---

3. Buharî, 63/45.
4. Yâsin, 36/9.
5. İbn Sa'd, 1/227, 228; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/483; Abdürrezzak, *Musannef*, 5/389; Ahmed, 1/348. İbn Abbas anlatıyor: Bir gece Kureyş, Mekke'de bir toplantı yapıp konuyu görüştüler. Kimileri Hz. Peygamber'i (s.a.) kastederek: "Sabah olunca O'nu iple bağlayıp bir yere kapatın", kimileri; "Hayır, O'nu öldürün" ve kimileri de: "O'nu memleketten sürün" diye görüşlerini açıkladılar. Allah Teâlâ, Peygamberini durumdan haberdar eyledi. O gece Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (s.a.) yatağında geceledi ve Hz. Peygamber (s.a.) yola çıkıp mağaraya vardı. Müşrikler Hz. Peygamber (s.a.) zannıyla Hz. Ali'yi kollayarak geceyi geçirdiler. Sabah olunca ona baskın yaptılar. Hz. Ali'yi gördükleri vakit Allah onların tuzağını geri teptirdi de: "Şu adamın nerde?" diye sordular. O da:

5— Mağara Günleri:

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) ile Hz. Ebu Bekir Sevr mağarasına gittiler, içeri girdiler. Bir örümcek mağaranın kapısına ağını ördü.[6]

Abdullah b. Uraykıt el-Leysî'yi ücretle tutmuşlardı. Yolu çok iyi bilen bir kılavuzdu. Kavmi Kureyş'in dini üzere idi. Bu konuda ondan güvence aldılar, develerini ona teslim edip üç gün sonra Sevr mağarasında buluşmak üzere sözleştiler.[7]

Kureyşliler onları arama işine ciddiyetle sarıldılar. Yanlarına iz takip uzmanları aldılar, mağaranın kapısına kadar vardılar, orada durdular.

Sahihayn'da rivayet edildiğine göre, Hz. Ebu Bekir telaşlanarak: "Ey Allah'ın Rasûlü! İçlerinden biri eğilip de ayağının dibine baksa bizi görür!" dedi. Peygamberimiz: "Ey Ebu Bekir! İki kişinin üçüncüsü Allah olursa sen, akibetin ne olacağını sanırsın? Endişe etme, Allah bizimle beraberdir." buyurdu.[8] Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebu Bekir: müşriklerin, tepelerinde konuştuklarını duyuyorlardı. Ama Allah Teâlâ, onları müşriklere görünmez eyledi. (Hz. Ebu Bekir'in azatlısı) Âmir b. Füheyre tepelerinde Hz. Ebu Bekir'in koyunlarını otlatır, Mekke'de söylenenlere kulak kabartır; sonra gelip onlara haber verirdi. Seher vakti olunca da diğer insanlarla birlikte sürüyü otlatırdı.[9]

"Bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.) izini takibe koyuldular. Dağa vardıklarında akılları karıştı. Dağa tırmandılar. Mağaraya uğradılar. Mağaranın kapısına bir örümceğin ağ kurmuş olduğunu gördüler ve: "Buraya girmiş olsaydı örümcek kapısına ağ kurmuş olmazdı." dediler. Hz. Peygamber (s.a.) orada üç gece kaldı. Hafız İbn Kesîr ve İbn Hacer (*Fethu'l-Bârî,* 7/184-185) hadisi hasen saymışlardır. Oysa *Takrîb*'de, senedde geçen Osman b. Amr b. Sâc hakkında: "Onda zayıflık vardır." demiştir.

6. Bir önceki dipnotta kaynakları zikredildi. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de örümceğin ağ dokuması konusuna Mervezî'nin *Müsnedü Ebî Bekr* (no:73) adlı eserinden, Hasan Basrî'den gelen mürsel bir şâhid hadis aktarmıştır ki, o hadisin râvileri sikadır.
7. Buharî, 37/3, 4, 63/45.
8. Buharî, 62/2, 63/45; Müslim, 2381.
9. Buharî, 63/45, 77/16. Buradaki metne göre: Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdullah geceyi onların yanında mağarada geçirirdi. Abdullah, becerikli ve zeki bir delikanlı idi. Seher vakti onların yanından ayrılır, Mekke'ye gider ve sanki orada gecelemiş gibi sabahleyin Kureyşlilerle birlikte olurdu. Hz. Peygamber (s.a.) ile Hz. Ebu Bekir hakkında hazırlanan bir tuzak duysa, derhal hafızasına kaydedip akşam hava kararmaya başlayınca haberi onlara iletirdi. Hz. Ebu Bekir'in azatlı kölesi Âmir b. Füheyre ise onların sağmal davar sürülerini otlatır ve akşamleyin bir müddet geçince sürüyü onlara getirirdi. Böylece onlar bol sütleri olduğu halde geceyi geçirirlerdi. Bu süt kendi sağmallarının sütü olup

Hz. Âişe anlatıyor: Onlara en kolaylarından yolda ihtiyaç duyacakları şeyler hazırladık ve onlar için bir dağarcık içine azık koyduk. Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ, kuşağından bir parça kesip dağarcığın ağzını bağladı. Bir parça daha kesip onunla da kırbanın ağzını bağladı. Bundan dolayı kendisine Hz. Peygamber (s.a.) tarafından "Zâtü'n-Nıtâkayn = İki kuşaklı" lâkabı verildi.[10]

içine kızgın taşlar koyarak ısıtır içerlerdi. Nihayet Âmir b. Füheyre gecenin sonunda sürüye seslenir, onları alıp otlatmaya götürürdü. Âmir bunu o üç gece boyunca her gece yapardı. Bu kıssayı İbn Abbas'tan aktaran İbn Âiz rivayetinde ise deniyor ki: "Sonra Âmir b. Füheyre hayvanları otlasınlar diye salıverir ve diğer insanların çobanları arasında sanki geceyi onlarla birlikte geçirmiş gibi sabahlardı. Böylece onun yaptığı şeylerin farkına varılmazdı." Musa b. Ukbe'nin İbn Şihâb'dan rivayetinde ise: "Âmir güvenilir, emniyet edilir iyi bir müslümandı." deniyor.

10. İbn Sa'd, 1/229; Buharî, 63/45, 77/16.

D) MEDİNE YOLUNDA

1— Yola Çıkışları:

Hâkim'in *Müstedrek*'inde rivayetine göre Hz. Ömer anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) beraberinde Ebu Bekir olduğu halde mağaraya doğru yola çıktı. Ebu Bekir, kâh Hz. Peygamber'in (s.a.) önünde, kâh arkasında yürümeye başladı. Sonunda Allah Rasûlü (s.a.) durumun farkına vardı ve sordu. Ebu Bekir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Takib edildiğimiz hatırıma geliyor, arkanda yürüyorum. Sonra gözetlendiğimiz hatırıma geliyor, önünde yürüyorum." diye cevap verince Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Ebu Bekir! Bana bir şey olmasın, sana olsun istiyorsun, öyle mi?" diye sordu. Ebu Bekir: "Seni hakla gönderene yemin olsun ki evet öyle." cevabını verdi. Mağaraya varıldığında Ebu Bekir: "Sen yerinde kal, ey Allah'ın Rasûlü! Ben girip senin için mağarayı iyice kontrol edeyim, temizliyeyim." dedi. İçeri girdi. Mağarayı kontrol edip temizledi. Mağaranın tepesine çıkınca ini kontrol etmediğini hatırladı. "Sen yerinde kal, ey Allah'ın Rasûlü! İni kontrol edeyim." dedi. İşini bitirdikten sonra: "Aşağı in, ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Peygamberimiz de mağaraya indi.(1) Mağarada üç gece kaldılar. Nihayet takip ateşi sönünce Abdullah

---

1. Hâkim, 3/6. Muhammed b. Sîrîn'den mürsel olarak rivayet edilmiştir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (7/185) Beyhakî'nin *Delâilü'n-Nübüvve* adlı eserinden Muhammed b. Sîrîn'in mürsel rivayeti olarak kaydetmiş ve demiştir ki: Ebu'l-Kâsım el-Bagavî, İbn Ebî Müleyke'den benzer şekilde mürsel olarak rivayet etmiştir. İbn Hişâm, ilâvelerden olmak üzere Hasan el-Basrî'den benzer şekilde "Bana ulaştı ki" ifadesiyle rivayet etmiştir.

b. Uraykıt, onlara iki deve getirdi. Onlar da develere bindiler. Ebu Bekir, Âmir b. Füheyre'yi terkisine aldı. Kılavuz önlerine düştü. Allah'ın gözü onları gözetiyor, desteği onlara yoldaş oluyor, medet ve inayeti onları indiriyor bindiriyordu.

Müşrikler onları ele geçirmekten ümit kesince, onları getirenlere herbirinin diyetini (100'er deve) vereceklerini ilan ettiler. Bunun üzerine insanlar aramaya dört elle sarıldılar. Ama Allah, kendi işinin gâlibidir.

2— Sürâka, Peygamberimizin Peşinde:

Hz. Peygamber (s.a.) ve yanındakiler Kudeyd'den yukarı çıkıp Müdlicoğulları oymağından geçerken oymaktan bir adam onları gördü. Derhal oymağa gelip ayakta dikildi ve: "Az önce sahile doğru giden bir karaltı gördüm. Sanırım Muhammed ve arkadaşları olsa gerek." dedi. Sürâka b. Mâlik işin farkına vardı. Ama zafer yalnız kendisinin olsun istedi. Oysa onun hesabında olmayan zafer onu çoktan geçmişti. Sürâka yanındakilere: "Hayır, onlar filan ve filandır. İhtiyaçları olan bir şeyi aramak için (az önce) yola çıktılar." dedi. Sonra biraz bekledi. Sonra da ayağa kalkıp çadırına girdi ve hizmetçisine: "Atı, çadırın arkasından çıkar. Seninle tepenin arkasında buluşalım." dedi. Sonra mızrağını eline aldı ve (parıltısı göze çarpmasın diye) üst tarafını aşağı doğru tutup yeri çizerek geldi, atına bindi.

Sürâka, Peygamberimiz ile yol arkadaşlarına, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Kur'an okuyuşunu işitecek kadar yaklaştı. Hz. Ebu Bekir, dönüp dönüp arkasına bakıyordu. Allah Rasûlü (s.a.) ise arkasına bile dönüp bakmıyordu. Hz. Ebu Bekir: "Ey Allah'ın Rasûlü! İşte bak, Sürâka b. Mâlik bize yetişti!" dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) ona beddua etti, atının ön ayakları yere gömüldü. Sürâka: "İyice anladım ki, başıma gelen ikinizin duasıyla geldi. Allah'a dua edin de kurtulayım. Buna karşılık insanların yüzünü sizden çevireyim." diye yalvardı. Allah Rasûlü (s.a.) onun için dua etti, serbest kaldı. Sürâka, Allah Rasûlü'nden (s.a.) kendisi için bir emannâme yazmasını istedi. Peygamberimizin emri üzerine Ebu Bekir bir deri parçasına bir emannâme yazdı.[2] Bu emannâme, Mekke fethedildiği güne kadar onun yanında idi. Emannâmeyi Peygamberimize getirdi. Allah Rasûlü (s.a.) ona vefa göstererek: "Bugün vefa ve iyilik günüdür!" buyurdu.

2. Buharî, 66/61; Müslim, 2009; Hâkim, 3/6-7; Ahmed, 3/212.

Sürâka, Peygamberimizle Ebu Bekir'e azık ve erzak vermek istediyse de: "İhtiyacımız yok. Sen bizden, takipçilerin yönünü şaşırt, yeter!" dediler. O da: "Tamam, dediğinizi yaparım." deyip oymağına döndü. İnsanların Peygamberimizle Ebu Bekir'in peşlerinde olduğunu görünce: "Ben sizin için her tarafı arayıp taradım, hiçbir yerde bulamadım. Benim aramam da sizin için yeter." demeye başladı. Günün evvelinde Peygamberimizin ve Ebu Bekir'in üzerine yürüyen Sürâka, günün sonunda onların koruyucusu kesildi!

3— Ümmü Ma'bed'in Çadırında:

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) bu yolculuğuna devam etti. Nihayet Ümmü Ma'bed el-Huzâiyye'ye ait iki çadıra uğradı. Ümmü Ma'bed, faziletçe üstün, güçlü-kuvvetli bir kadındı. Ellerini dizlerine kemend yapar çadırın önünde oturur, gelen geçenin su ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılardı. Hz. Peygamber (s.a.) ile Hz. Ebu Bekir ona, yanında bir şey bulunup bulunmadığını sordular. O da: "Vallahi, yanımızda bir şey olsaydı misafirperverliğimiz sizi boş çevirmezdi. Koyun otlaktan uzak. Sene kıtlık senesi." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) çadırın yan tarafından bulunan bir koyun gördü ve: "Ey Ümmü Ma'bed! Bu koyun nedir?" diye sordu. O da: "Sürüden, dermansızlıktan dolayı geri kalmış bir koyun." cevabını verdi. Peygamberimiz: "Süt verir mi?" diye sordu. Ümmü Ma'bed: "Onda süt verecek derman nerde?" diye cevap verince Peygamberimiz: "Onu sağmama müsaade eder misin?" diye sordu. Kadın: "Evet, babam anam sana feda olsun! Süt bulabilirsen sağ!" dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) eliyle koyunun memesini sığadı, besmele çekip dua etti. Derhal koyun apışını ayırdı, sütünü gereği gibi akıtıp verdi. Hz. Peygamber (s.a.) kafileyi kandıracak genişlikte bir kap istedi. İçine süt sağdı, köpük taştı. Peygamberimiz kabı önce Ümmü Ma'bed'e sundu. O kanasıya içti. Sonra kabı arkadaşlarına sundu; onlar da kanasıya içtiler. Sonra da kendisi içip ikinci kere kaba süt sağdı ve kabı doldurdu. Kabı kadının yanına bırakıp hayvanlara bindiler, yola koyuldular.

Çok geçmeden kadının kocası Ebu Ma'bed, kırıla döküle yürüyen, kemiklerinde ilik, bacaklarında derman kalmayan arık keçileri süre süre geldi. Sütü görünce şaşırdı ve: "Bu sana nerden geldi? Koyun otlaktan uzak, evde sağmal hayvan yok!" dedi. Kadın: "Yok, vallahi! Ancak bize mübarek bir insan uğradı. Şöyle şöyle söyledi. Şöyle şöyle yaptı..." diyerek olup biteni anlattı. Ebu Ma'bed: "Vallahi, kanaatimce o şahıs Kureyş'in aradıkları adam olacak. Hele onu bana bir anlat, Ey Ümmü Ma'bed!" dedi. O da anlattı: "Dış görünüşü gayet hoş, yüzü sabah aydınlığı gibi, hilkati yerli yerinde,

ne şişmanlık diye bir kusur ona ilişmiş, ne baş küçüklüğü; güzel, yakışıklı, gözlerinin siyahı tam siyah, beyazı tam beyaz, göz kenarları kaşlar ve kirpikler gür; sesinde tizlik, boğukluk; boynunda uzunluk; göz siyahlığı çok siyah, beyazlığı çok beyaz, doğuştan sürmeli, kalem kaşlı, kaşlar birbirine yakın, saç gayette siyah; sustuğu zaman kendisini vakar bürür, konuştuğunda zerafet bürür; uzaktan en güzel ve en zarif görünen insan; yaklaşıldığında en iyi ve en tatlı insan. Tatlı dilli, sözü tane tane, ne çok yavaş, ne çok hızlı. Konuşması sanki dökülen inci taneleri gibi. Orta boylu. Hiçbir göz onu ne kısalıktan dolayı yere çalar, ne de uzunluktan dolayı yerer. İki dal arasında bir dal. O, üç kişilik kafilenin en parlak görünüme, en iyi değere sahip olanı. Yoldaşları var, etrafını kuşatan. Söz söylese sözünü dinlerler, emretse emrini yapmaya koşarlar. Hizmeti görülen, etrafında toplanılan bir insan. Ne yüzünü ekşitir, ne kınar." Bu tanıtım üzerine Ebu Ma'bed: "Vallahi bu zat, Kureyş'in, bize yaptığı şeyleri anlattıkları adamlarıdır. Yemin ederim ona arkadaş olmayı kafamda kurdum. Bir yolunu bulursam bunu yapacağım." dedi.

Mekke üzerinde yüksek sesle şu şiirin terennüm edildiği duyuldu; ama söyleyeni gören olmadı:

جَزَى اللّهُ ربُّ العرش خَيْرَ جَزَائِهِ رَفِيقَيْنِ خَلاَّ خَيْمَتَىْ أُمِّ مَعْبَدِ
هُمَا نَزَلاَ بِالبِرِّ وَارْتَحَلاَ بِهِ وَأَفْلَحَ مَنْ أَمْسَى رَفِيقَ مُحَمَّدِ
فَيَا لَقُصَيٍّ مَازَوَى اللّهُ عَنْكُمْ بِهِ مِنْ فَعَالٍ لاَيُجَازَى وَسُودَدِ
لِيَهْنِ بَنِي كَعْبٍ مَكَانُ فَتَاتِهِمْ وَمَقْعَدُهَا لِلْمُؤْمِنِينَ بِمَرْصَدِ
سَلُوا أُخْتَكُمْ عَنْ شَاتِهَا وَإِنَائِهَا فَإِنَّكُمْ إِنْ تَسْأَلُوا الشَّاءَ تَشْهَدِ

"Arş'ın Rabbi Allah Ümmü Ma'bed'in çadırlarında konaklayan iki yoldaşı en iyi şekilde mükâfatlandırdı.

O iki yoldaş iyilikle indiler, iyilikle yola koyuldular. Muhammed'in yoldaşı olan kurtuluşa erdi.

Hey, Kusay kabilesi! O'nun sayesinde Allah, sizden karşılığı görülmeyecek hiçbir cömertliği ve şerefi uzaklaştırmaz.

Mü'minleri gözetlemek için genç kızlarının oturdukları yer ve mekân Kâboğullarına kutlu olsun!

Kızkardeşinize sorun, koyununu ve kabını. Eğer sorarsanız koyuna, o da tanıklık eder."[3]

Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.) ne yöne gittiğini bilmiyorduk. Mekke'nin aşağısından bir cin çıkageldi, bu beyitleri okudu. İnsanlar peşine takıldılar. Sesini işitiyor, ama onu görmüyorlardı. Nihayet şehrin üst kısmından çıkıp gitti. O cinin söylediğini işitince Allah Rasûlü'nün ne yöne gittiğini anladık; bildik ki Medine yönüne doğru gitmektedir.

3. Hadis hasendir. Hâkim (3/9-10), Hişâm b. Hubeyş'ten rivayet etmiştir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/58) kaydetmiş, Taberânî'nin rivayet ettiğini söylemiş ve demiştir ki: Senedinde bilmediğim bir grup râvi var. Bu hadisin Câbir ve Ebu Ma'bed el-Huzâî'den gelen iki şâhidi vardır. Bu şahid hadisleri Hafız İbn Kesîr, *el-Bidâye*'de (3/192-194) kaydetmiştir. Hadisi İbn Sa'd, *Tabakât*'ta (1/230-231) rivayet etmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hz. PEYGAMBER (S.A.) MEDİNE'DE

A) Hz. PEYGAMBER (S.A.) MEDİNE'DE

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'de Karşılanışı:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) Mekke'den çıkıp Medine'ye doğru geldiği haberi Ensar'a ulaşınca her gün, günün evvelinde Harre denilen mevkiye çıkıp onu bekliyorlar, güneşin sıcaklığı şiddetlenince âdetleri üzere evlerine dönüyorlardı. Peygamberliğin on üçüncü senesi Rebiulevvel ayının on ikisine rastlayan pazartesi günü olunca yine âdetleri üzere çıktılar. Güneşin sıcaklığı şiddetlenince döndüler. Bir yahudi, bir işi için Medine'nin surlarından birine çıktı. Allah Rasûlü (s.a.) ve yol arkadaşlarının beyazlar giyinmiş, kendilerini serap sürükler bir vaziyette geldiklerini gördü. En yüksek sesiyle: "Ey Kayleoğulları! İşte adamınız geliyor! İşte beklediğiniz atanız!" diye haykırdı. Ensar, derhal Allah Rasûlü'nü (s.a.) karşılamak için silaha sarıldı. Amr b. Avf oğulları oymağında bağrışmalar ve tekbir sesleri duyuldu. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) gelişine sevinçten ötürü tekbir getirdiler, karşılamaya çıktılar. Onu karşılayıp peygamberlik selâmıyla selâmladılar. Etrafını çevirip kuşattılar. Hz. Peygamber'i (s.a.) vakar bürümüştü. Kendisine vahiy iniyordu: "Bilin ki, Allah, onun dostu ve bundan başka Cebrail, iyi mü'minler ve melekler de yardımcısıdır."[1]

1. Tahrîm, 66/4.

2— Kuba'da Konaklama:

Yoluna devam etti. Amr b. Avf oğulları yurdunda Kuba'da konakladı. Gülsüm b. Hidm'in misafiri oldu. Sa'd b. Hayseme'nin misafiri olduğu söylenmişse de birincisi daha sağlamdır. Amr b. Avf oğulları arasında 14 gece kaldı. Kuba mescidini inşa etti. Bu mescid, peygamberlikten sonra inşa edilen ilk mesciddir.[2]

Cuma günü olunca Allah'ın emriyle hayvanına bindi, yola koyuldu. Cuma namazının vakti, Peygamberimizin Sâlim b. Avf oğulları oymağına vardığında girdi. Vadinin içindeki mescidde onlara cuma namazını kıldırdı.

3— Ebu Eyyub el-Ensarî'nin Evinde:

Sonra devesine bindi. Halk, devesinin yularına yapıştı. Sayısız insan kalabalığı, malzeme, silah ve kuvvet vardı. Hz. Peygamber (s.a.): "Devenin yolunu açınız! O emrini almıştır." buyurdu. Deve, onu götürmeye başladı. Hangi Ensar evinin yanından geçse muhakkak Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerine konuk olmasını istiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) ise: "Onu bırakın! O, emrini almıştır." diyordu. Deve yoluna devam etti. Nihayet bugünkü mescidin bulunduğu yere varınca oraya çöktü. Hz. Peygamber (s.a.) inmeden deve kalktı, biraz daha yürüdü. Sonra sağa sola baktı. Geri dönüp ilk çöktüğü yere çöktü. Peygamberimiz deveden indi. Orası Peygamberimizin dayıları Neccaroğullarının mahallesi idi. Bu, Allah'ın bir tevfikidir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) kendilerine ikram olsun diye dayılarına misafir olmayı arzu etmişti. İnsanlar, kendilerine misafir olması için Allah Rasûlü (s.a.) ile konuşmaya başladılar. Ebu Eyyub el-Ensarî, çabucak Peygamberimizin yükünü evine taşıdı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Kişi, yükünün yanında olmalı." demeye başladı. Es'ad b. Zürâre geldi, Hz. Peygamber'in (s.a.) devesinin yularına yapıştı. Deve, onun yanında kaldı.[3] Tıpkı Ebu Kays Sırma el-Ensarî'nin dediği gibi oldu. İbn Abbas bu zâta gidip gelirdi; ondan şu şiiri ezberlemiştir:

ثَوى في قُرَيْشٍ بِضْعَ عَشْرَةَ حِجَّةً يُذَكِّرُ لَوْ يَلْقَى حَبِيباً مُوَاتِيَا

2. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/233; Buharî, 63/45; Hâkim, 3/11; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/492.
3. Bk.*Sahih-i Müslim*, 3/1623 (171); Buharî, 63/45; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/237; *Mecmau'z-Zevâid*, 6/63; İbn Kesîr, *es-Sîre*, 1/279-280; İbn Hişâm, *Sîre*, 1/495-496.

وَيَعْرِضُ فِي أَهْلِ الْمَوَاسِمِ نَفْسَهُ ... فَلَمْ يَرَ مَنْ يُؤْوِي وَلَمْ يَرَ دَاعِيَا
فَلَمَّا أَتَانَا وَاسْتَقَرَّتْ بِهِ النَّوَى ... وَأَصْبَحَ مَسْرُوراً بِطَيْبَةَ رَاضِيَا
وَأَصْبَحَ لاَيَخْشَى ظُلاَمَةَ ظَالِمٍ ... بَعِيدٍ وَلاَ يَخْشَى مِنَ النَّاسِ بَاغِيَا
بَذَلْنَا لَهُ الأَمْوَالَ مِنْ حِلِّ مَالِنَا ... وَأَنْفُسَنَا عِنْدَ الْوَغَى وَالتَّآسِيَا
نُعَادِي الَّذِي عَادَى مِنَ النَّاسِ كُلِّهِمْ ... جَمِيعاً وَإِنْ كَانَ الْحَبِيبَ الْمُصَافِيَا
وَنَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ لاَرَبَّ غَيْرُهُ ... وَأَنَّ كِتَابَ اللَّهِ أَصْبَحَ هَادِيَا

"Kureyş içinde on küsur sene kaldı.
Uyuşan bir dosta kavuşsa öğüt veriyordu.
Hac dönemlerinde gelenlere kendisini arzediyordu.
Ne barındıracak birini buldu, ne de bir davetçi.
Bize gelip de menzil onunla istikrar bulunca,
Mesrur oldu Taybe'de, hoşnut kaldı.
Ne uzak zalimin zalimliğinden korkar oldu;
Ne azgın insanlardan...
Malımızın helâlinden ona mallar sunduk.
Savaşta ve barışta canlarımızı yoluna koyduk.
Onun düşmanlarının hepsine, tamamına;
Halis dostumuz olsa da düşman oluruz.
Biliyoruz ki, Allah'tan başka Rab yoktur;
Allah'ın kitabı yol göstericidir."(4)

İbn Abbas diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de idi. Kendisine hicret etmesi emredilip şu âyet indirildi: "De ki: Rabbim! Beni doğruluk girişiyle girdir; doğruluk çıkışıyla çıkar. Katından beni destekleyecek bir güç ver."(5)

Katâde diyor ki: Allah, Hz. Peygamber'i (s.a.) Mekke'den Medine'ye doğruluk çıkışıyla çıkardı. Allah'ın Peygamberi bu emre, güç olmaksızın tâkat getiremeyeceğini biliyordu. Bu yüzden Allah'tan destekleyici bir güç istedi. Mekke'de iken Allah Teâlâ ona hicret edeceği yurdu gösterdi. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Bana sizin hicret edeceğiniz yurt, iki karataşlık

4. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/512.
5. Ahmed ve Tirmizî (3139). Senedinde, Hafız İbn Hacer'in *Takrîb*'de gevşek (=leyyin) olarak nitelediği Fâbûs b. Ebu Zübyân var olmasına rağmen Tirmizî ve Hâkim (*Müstedrek*, 313) hadisi sahih saymış ve Zehebî de ona katılmıştır. Âyet: İsrâ, 17/80.

tepe arasında hurmalıklı çorak bir yer şeklinde gösterildi."[6]

Hâkim'in, *Müstedrek*'inde Ali b. Ebu Tâlib'den rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Cebrâil'e: "Benimle birlikte kim hicret edecek?" diye sordu. Cebrail: "Ebu Bekir Sıddîk." cevabını verdi.[7]

Berâ anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabından bize ilk hicret edenler Mus'ab b. Umeyr ve İbn Ümmü Mektûm'dur. İnsanlara Kur'an okuturlardı. Sonra Ammâr, Bilâl ve Sa'd hicret etti. Sonra Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.) yirmi süvari ile hicret etti. Sonra da Allah Rasûlü (s.a.) hicret etti. Ben insanların, Hz. Peygamber'in (s.a.) gelişine sevindikleri gibi bir şeye sevindiklerini görmedim. Öyle ki, kadınların, çocukların ve cariyelerin: "İşte Allah'ın Rasûlü geliyor" diye sevindiklerini gördüm.[8]

Enes anlatıyor: Medine'ye girdiği gün Hz. Peygamber'i (s.a.) gördüm. O'nun şehrimiz Medine'ye girdiği günden daha güzel, daha parlak geçen bir gün kesinlikle hiç görmedim. Vefat ettiği gün orada bulundum. O'nun vefat ettiği günden daha kötü, daha karanlık geçen bir gün kesinlikle hiç görmedim.[9]

Hz. Peygamber (s.a.) odalarını ve mescidini yapıncaya kadar Ebu Eyyûb'un evinde kaldı. Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Eyyûb'un evinde iken Zeyd b. Hârise ile Ebu Râfi'i altlarına iki deve, ellerine beş yüz dirhem vererek Mekke'ye gönderdi. Bu iki sahabî, Hz. Peygamber'in (s.a.) kızları Fâtıma ile Ümmü Gülsüm'ü, hanımı Sevde bt. Zem'a'yı, Üsâme b. Zeyd ile anası Ümmü Eymen'i alıp Medine'ye getirdiler. Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı Zeyneb'e kocası Ebu'l Âs b. Rebî hicret etme müsaadesi vermedi. Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdullah onlarla birlikte, aralarında Hz. Âişe'nin de bulunduğu Ebu Bekir ailesini yola çıkardı. Bunlar, Medine'ye gelince Hârise b. Nu'man'ın evinde konuk oldular.[10]

---

6. Hâkim, *Müstedrek*, 3/3-4. Senedi ceyyiddir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Ahmed (6/198) de sahih senedle rivayet etmiştir.
7. Hâkim, *Müstedrek*'te rivayet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Zehebî de ona katılmıştır.
8. Buharî, 63/46; Tayâlisî, 2/94.
9. Ahmed, 3/122; Dârimî, 1/42. Senedi sahihtir.
10. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/237-238.

B) MEDİNE'DEKİ İLK FAALİYETLERİ

1— Mescidin Yapımı:

Zührî anlatıyor: Hz. Peygamber'in (s.a.) devesi, mescidinin arsasına çöktü. O vakit bu arsada müslüman birtakım erkekler namaz kılarlardı. Arsa, Es'ad b. Zürâre'nin vesayetinde bulunan Sehl ve Süheyl adında, Ensar'dan iki yetim çocuğa ait bir hurma kurutma yeri idi. Allah Rasûlü (s.a.) burasını mescid yapmak üzere satın almak için çocuklarla konuştu. Çocuklar: "Hayır, ey Allah'ın Rasûlü! Burasını sana bağışlıyoruz!" dediler. Allah Rasûlü (s.a.) bunu kabul etmedi. onlardan arsayı on dinara satın aldı.

Orası duvarla çevrili idi; tavanı yoktu. Kıblesi Beyt-i Makdis'e doğru idi. Allah Rasûlü (s.a.) gelmezden önce orada vakit namazlarını ve cuma namazını Es'ad b. Zürâre kıldırırdı. Mescidin arsasında sincan dikenleri, harabeler, hurma ağaçları ve müşrik kabirleri vardı. Allah Rasûlü'nün (s.a.) emriyle kabirler açılıp (başka tarafa naklolundu); harabeler düzlendi, hurmalar ve yabanî ağaçlar kesilip mescidin kıble tarafına dizildi.

Hz. Peygamber (s.a.) mescidin uzunluğunu kıble cihetinden beriye yüz kulaç, genişliğini ise bu kadar yahut buna yakın yaptı. Temelini de üç kulaca yakın yaptı. Sonra sahabîler mescidin duvarını kerpiçle ördüler. Allah Rasûlü (s.a.) de onlarla birlikte mescidin yapımında çalışıyor, bizzat kendisi taş ve kerpiç taşıyor ve şu beyitleri terennüm ediyordu:

اَللّٰهُمَّ لَاعَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ
هٰذَا الْحِمَالُ لَاحِمَالُ خَيْبَرْ هٰذَا أَبَرُّ رَبَّنَا وَأَطْهَرْ

"Allah'ım! Dirlik yalnız ahiret dirliğidir.
Ensar ve muhacirlere merhamet buyur."

"Bu yük, Hayber (in üzüm ve hurma) yükü değil;
Rabbimiz! Bu daha hayırlı, daha temiz!"[1]

Sahabîler recez söyleyerek kerpiç taşımaya koyuldular. Kimileri recezinde şöyle diyordu:

لَئِنْ قَعَدْنَا وَالرَّسُولُ يَعْمَلُ لَذَاكَ مِنَّا الْعَمَلُ الْمُضَلَّلُ

"Peygamber çalışırken oturursak biz;

Elbet bu bizim sapmış (veya kokuşmuş) bir davranışımızdır."

Hz. Peygamber (s.a.) mescidin kıblesini Beyt-i Makdis'e doğru koydu. Mescide üç kapı yaptı: 1- Gerisinde bir kapı, 2- Bâbu'r-Rahme (=Rahmet kapısı) denilen kapı, 3- Allah Rasûlü'nün (s.a.) girmesine mahsus kapı. Direklerini hurma ağacından dikti. Tavanını yaprakları soyulmuş hurma çubuklarıyla örttü. Kendisine: "Üstünü örtüp tavan yapsanız!" diye bir öneride bulunuldu ise de: "Hayır, Musa'nın çatısı gibi bir çatı yetişir." buyurdu. Mescidin bir tarafına hanımlarına kerpiçten odalar yaptı. Bu odaların tavanlarını yaprakları soyulmuş hurma çubuklarıyla ve hurma direkleriyle örttü. Binâ işini bitirince Hz. Âişe için mescidin doğu tarafında kıblesine yakın olarak yaptığı odada Hz. Âişe ile zifafa girdi. Burası şimdi Hz. Peygamber'in (s.a.) kabrinin bulunduğu odadır. Sevde bt. Zem'a için bir başka oda yaptı.[2]

2— Muhacir-Ensar Kardeşliği:

Sonra Allah Rasûlü (s.a.) Enes b. Mâlik'in evinde Muhacirlerle Ensar arasında kardeşlik sözleşmesi kurdu. Buna katılanlar, yarısı Muhacirlerden

1. İbn Sa'd, *Tabakât,* 1/239; Buharî, 63/45; Müslim, 524.
2. İbn Sa'd, *Tabakât, 1/240.*

ve yarısı da Ensar'dan olmak üzere 90 erkekten ibaretti. Hz. Peygamber (s.a.), aralarında eşitlik esasına göre kardeşlik ilan etti. Bedir savaşına kadar ölümden sonra birbirlerine zevi'l-erhamdan[3] evvel mirasçı oluyorlardı. Allah Teâlâ: "Zevi'l-erham (akrabalar) miras hususunda Allah'ın kitabında birbirlerine daha yakındır" âyetini[4] indirince birbirine mirasçı olmayı kardeşlik sözleşmesinden evvel akrabalık bağına çevirdi.[5]

Hz. Peygamber'in (s.a.) bir ikinci kardeşlik sözleşmesi olarak Muhacirleri birbirlerine kardeş yaptığı ve kendisinin de bu sözleşmede Hz. Ali'yi kardeş edindiği söylenmişse de[6] birincisi sahihtir. Muhacirler İslâm kardeşliği, yurt kardeşliği ve soy yakınlığından ötürü kardeşlik sözleşmesine muhtaç değillerdi. Oysa Muhacirlerle Ensâr'ın durumu böyle değildir.

---

3. Zevi'l-erhâm: Asabe ve muayyen hisse sahibi olmayan dayı, hala, teyze, kızın çocukları... gibi kan akrabalarına denir.
4. Ahzâb, 33/6.
5. Buharî, 39/3, 65/4/7, 85/16. İbn Abbas diyor ki: Muhacirler, Medine'ye hicret ettikleri vakit bir muhacir, Ensâr'dan birine akrabası olmaksızın Hz. Peygamber'in (s.a.) aralarında kurduğu kardeşlikten ötürü mirasçı olurdu. "Herkes için mirasçılar kıldık." âyeti inince bu hüküm yürürlükten kaldırıldı. Sonra Allah "Kendileriyle yeminleştiğiniz kimselere hisselerini verin." buyurdu ki, buradaki hisseden maksat yardım, bağış ve nasihattır. Artık onlara miras bırakılmaz, vasiyet edilir. İbn Kesîr, *Tefsîr*'inde (3/468) diyor ki: Allah Teâlâ: "Zevi'l-erhâm (akrabalar) miras hususunda Allah'ın kitabında (yani Allah'ın hükmünde diğer mü'minlerden ve muhacirlerden) birbirlerine daha yakındırlar." buyuruyor. Yani akrabalar birbirlerinin mirasçısı olma konusunda Muhacirlerden ve Ensâr'dan birbirlerine daha yakındırlar. Bu âyet daha önce yürürlükte bulunan kardeşlik anlaşması ve müttefiklik anlaşması ile gerçekleşen birbirine mirasçı olma hükmünü yürürlükten kaldırmaktadır. Nitekim İbn Abbas ve daha başkaları diyorlar ki: "Muhacir, Allah Rasûlü'nün (s.a.) aralarında kurduğu kardeşlikten ötürü akrabalar ve diğer yakınlardan hariç olarak Ensâr'dan birine mirasçı olurdu." Saîd b. Cübeyr ile selef ve haleften pek çok kimse de böyle söylemiştir. İbn Ebî Hatim'in rivayetine göre Zübeyr b. Avvâm (r.a.) anlatıyor: Allah Teâlâ biz Kureyş ve Ensâr cemaatine mahsus olmak üzere: "Akrabalar miras hususunda birbirlerine daha yakındırlar." âyetini indirdi. Şöyle ki, biz Kureyş cemaati Medine'ye hicret ettiğimizde mallarımızı bırakıp geldik. Ensâr'ı ne iyi kardeş bulduk bilseniz! Onlarla kardeşlik kurduk ve birbirlerimize mirasçı olduk. Bu cümleden olmak üzere Hz. Ebu Bekir (r.a.), Hârice b. Zeyd ile; Hz. Ömer (r.a.) falân ile ve Hz. Osman (r.a.), Zürayk b. Sa'd ez-Zürakîoğullarından bir adam ile -bazı insanlar daha başka bir kimse olduğunu söylemektedir- kardeşlik kurdular. Ben de Kâ'b b. Mâlik ile kardeşlik kurdum. Onun yanına geldim, ona uydum. Silah ona ağır gelmiş buldum. Vallahi yavrum, eğer o vakit dünyadan göçüp gitmiş olsaydı, benden başkası ona mirasçı olamazdı. Tâ ki, Allah Teâlâ bu âyeti özel olarak biz Kureyş ve Ensâr cemaatleri hakkında indirdi; böylece miraslarımıza döndük.
6. Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Ali ile kardeşlik kurduğunu ifade eden hadislerin hepsi zayıftır. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 9/111; *el-Leâliu'l-Masnûa*, 191, 194 ve 201. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ali'ye: "Sen benim dünya-âhiret kardeşimsin." buyurmuş olduğu Tirmizî (3722) tarafından rivayet edilmişse de bu hadisin senedindeki Cemî b. Umeyr'i, İbn Hibbân hadis uydurmakla itham etmiş ve İbn Nümeyr de onun hakkında: "İnsanların en yalancılarındandı." demiştir.

Şayet Hz. Peygamber (s.a.) muhacirler arasında kardeşlik sözleşmesi yapmış olsaydı kendisine kardeş olmaya en müstehak olan insan, en çok sevdiği, hicrette yoldaşı, mağarada arkadaşı, sahabenin en faziletlisi ve O'nun yanında en itibarlıları olan Hz. Ebu Bekir Sıddîk olurdu. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): "Yeryüzü halkından birini dost edinecek olsaydım Ebu Bekir'i dost edinirdim. Ancak İslâm kardeşliği daha üstündür." buyurmuş, hadisin bir metnine göre ise: "Ancak o benim kardeşim ve arkadaşımdır." demiştir.[7] Bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.) "Kardeşlerimizi görmek isterdim." buyurmuş, sahabîler de: "Biz senin kardeşlerin değil miyiz?" diye sormuşlar, Peygamberimiz "Siz benim arkadaşlarımsınız. Kardeşlerim ise benden sonra gelecek, beni görmedikleri halde bana inanacak olan insanlardır." cevabını vermişti.[8] Her ne kadar bu hadisin ifade ettiği üzere bu İslâm kardeşliği umumi ise de Ebu Bekir Sıddîk bu kardeşliğin en üst basamağında idi. Nitekim sahabîliğin de en üst basamağında o vardı. Şu halde sahabe kardeşlik ve sahabîlik (arkadaşlık) meziyetine sahip insanlardır. Hz. Peygamber'in (s.a.) sahabeden sonraki takipçileri ise kardeşlik özelliğine sahip olan sahabîlik özelliğine ise sahip olmayan kimselerdir.

3— Yahudilerle Yapılan Sulh Anlaşması:

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'de bulunan yahudilerle sulh anlaşması yaptı. O'nunla yahudiler arasında bir belge yazılıp imzalandı. Yahudi hahamı ve âlimi Abdullah b. Selâm kısa süre içinde İslâm'a girdi.[9] Yahudilerin umumu küfürde direttiler.

---

7. Buharî, 8/80, 62/5, 85/9; Müslim, 532, 2382, 2383.
8. Müslim, 249. Hadisin devamı şöyledir: Sahabîler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ümmetinden henüz daha dünyaya gelmemiş olanları nasıl tanıyabilirsin?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Düşünün, bir adamın siyah yağız atlar arasında ayağında ve alnında beyazlık bulunan bir atı olsa, o adam atını tanımaz mı?" diye karşı bir soru sordu. Onlar da: "Evet, tanır ey Allah'ın Rasûlü!" cevabını verdiler. Peygamberimiz (s.a.) devamla buyurdu ki: "Onlar, aldıkları abdestten ötürü alınları ve ayakları parlar bir vâziyette gelirler. Ben havuz başında onların önünde bulunacağım. Haberiniz olsun, yitik devenin sürüldüğü gibi bir takım insanlar havzımdan sürülüp uzaklaştırılacaklar. Ben onlara: "Hey, buraya gelin!" diye sesleneceğim. Bana: "Senden sonra onlar da (inançlarını ve amellerini) değiştirdiler." denecek. Ben de: "Uzak olun! Uzak olun!" diyeceğim.
9. Buharî, 63/45. Enes b. Mâlik anlatıyor: Allah'ın Peygamberi (s.a.) Medine'ye gelince Abdullah b. Selâm geldi ve: "Tanıklık ederim ki, sen Allah'ın peygamberisin ve sen hakikati getirdin. Yahudiler bilirler ki, ben kendilerinin efendileriyim ve efendilerinin oğluyum ve aynı zamanda onların en bilginleriyim ve en bilginlerinin oğluyum. Onları çağır, benim müslüman olduğumu onlar öğrenmeden önce beni onlara sor. Zira müslüman olduğumu bilirlerse benim hakkımda bende bulunmayan şeyler söylerler." dedi.

Yahudiler üç kabileden oluşmaktaydı: 1- Kaynukâoğulları, 2- Nadîroğulları, 3- Kurayzaoğulları. Hz. Peygamber (s.a.) üçüyle de savaştı. Kaynukaoğullarına bir şey yapmadan onları bıraktı, Nadîroğullarını sürgün etti; Kurayzaoğullarını (savaşabilecek erkeklerini) idam edip kadınlarıyla çocuklarını esir aldı. Haşr sûresi Nadîroğulları, Ahzâb sûresi ise Kurayzaoğulları hakkında inmiştir.

C) KIBLE VE NAMAZ

1— Kıblenin Kâbe'ye çevrilmesi:

Hz. Peygamber (s.a.) namazı, Beyt-i Makdis'i kıble edinerek kılardı. Kıblesinin Kâbe'ye çevrilmesini arzu ederdi. Cebrail'e: "Keşke Allah, yönümü yahudilerin kıblesinden çevirse!" dedi. O da: "Ben de bir kulum. Rabbine dua et, O'ndan iste." diye tavsiyede bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) bunu umarak yüzünü göğe çevirip durmaya başladı. Nihayet Allah: "Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Seni hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir." âyetini[1] indirdi. Bu olay, Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye gelişinden onaltı ay sonra, Bedir savaşından iki ay önce gerçekleşti.[2]

---

1. Bakara, 2/144.
2. İbn Sa'd, *Tabakât,* 1/241. Buharî'nin rivayetine göre Berâ b. Âzib anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) 16 veya 17 ay Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldı. Allah Rasûlü (s.a.) kıblenin Kâbe'ye çevrilmesini arzu ederdi. Allah Teâlâ: "Yüzünün göğe çevrildiğini görüyoruz." âyetini indirdi, Hz. Peygamber (s.a.) Kâbe'ye doğru namaz kılmaya başladı. Bir takım sefih insanlar yani yahudiler: "Daha önceki kıblelerinden onları çeviren nedir?" dediler. Allah ta Peygamberine: "De ki: Doğu da, Batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğruyola eriştirir." âyetini indirdi. Bir adam, Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte namazını kıldı, namazı kıldıktan sonra çıktı. İkindi namazını kılmakta olan ve Beyt-i Makdis'e doğru rükû etmiş vaziyette bulunan bir Ensâr topluluğuna uğradı ve kendisinin Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte namaz kıldığına ve O'nun (namazda) Kâbe'ye doğru yöneldiğine şahitlik etti. Bunun üzerine cemaat yönlerini Kâbe'ye doğru çevirdi. Bu hadisi Tirmizî (2966) rivayet etmiştir.

Muhammed İbn Sa'd'ın Hâşim b. Kâsım yoluyla Ebu Ma'şer'den rivayetine göre Muhammed b. Kâb el-Kurazî diyor ki: "Hiçbir peygamber kıble ve sünnet konusunda herhangi bir peygambere asla muhalefet etmiş değildir. Yalnız Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye hicret ettiği vakit onaltı ay Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldı." Muhammed b. Kâb sonra: "Allah, Nûh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurdu. Sana vahyettik ki..." âyetini[3] okudu.[4]

Allah'ın kıble yönü olarak önce Beyt-i Makdis'i tayin etmesinde ve sonra onu Kâbe'ye çevirmesinde büyük hikmetler vardır; müslümanlar, müşrikler, yahudiler ve münafıklar bu olayla bir imtihandan geçirilmişlerdir:

Müslümanlar, işittik itaat ettik, demişlerdir. "Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır."[5] demişlerdir. İşte Allah'ın hidayete erdirdiği bunlardır. Bu işi kabullenmek onlara güç de gelmedi.

Müşrikler ise: "Kıblemize döndüğü gibi yakında dinimize de döner. Kıblemize dönmüşse ancak hak bu olduğu için dönmüştür." demişlerdir.

Yahudiler de: "Kendisinden önceki peygamberlerin kıblesine ters düştü. Şayet peygamber olsaydı, peygamberin kıblesine doğru namaz kılardı" demişlerdi.

Münâfıklar da: "Muhammed, nereye yöneleceğini bilmiyor. Eğer birincisi doğruysa onu terketti. Yok eğer ikincisi doğruysa demek ki bâtıl üzere idi." demişlerdir.

Sefih insanların lâfları çoğaldı. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi oldu: "Gerçekten bu, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerden başkalarına güç gelecek bir şeydir."[6] Bu olay, Allah'ın, kullarını denediği bir imtihan oldu ve böylece Allah, kimin Peygambere uyduğunu, kimin topukları üzerinde geri döndüğünü gördü.

Kıble işi ve onun durumu büyük olduğundan ötürü Allah Teâlâ, kıblenin Kâbe'ye çevrildiğini açıklamaya geçmeden önce nesih olayını, kendisinin neshetmeye kudreti yeteceğini ve neshedilenden daha hayırlısını veya onun benzerini getireceğini açıklayarak söze başladı. Sonra hemen peşinden Allah

3. Şûrâ, 42/13.
4. *Tabakât*, 1/243. Seneddeki Ebu Ma'şer'in ismi Nüceyh b. Abdurrahman es-Sindî olup kendisi zayıf bir râvidir.
5. Âl-i İmrân, 3/7.
6. Bakara, 2/143.

Rasûlü'nü (s.a.) sorgulayanları, O'na itaat etmeyenleri azarladı. Bunun ardından da yahudilerle hıristiyanların görüş ayrılıklarını, birbirleri hakkında "Onlar sağlam bir temel üzere değiller" şeklindeki tanıklıklarını kaydetti. İnanan kullarını onlara muvafakat etmekten, onların arzularına uymaktan sakındırdı. Sonra onların inkârlarını, kendisine ortak koşmalarını ve "Allah'ın çocuğu vardır." sözlerini kaydetti. Allah Teâlâ, onların dediklerinden yücedir. Sonra doğunun da, batının da kendisine ait olduğunu, kulları yüzlerini ne yöne çevirirlerse kendisinin yönünün orası olduğunu ve kendisinin her şeyi kapladığını, her şeyi bildiğini haber verdi. O'nun büyüklüğünden, kuşatıcılığından ve ihatasından ötürü kul yönünü ne tarafa çevirirse Allah'ın yüzü o yöndedir.

Sonra Peygamberinin, ona uymayan ve onu tasdik etmeyen cehennemliklerden sorumlu tutulmayacağını haber verdi. Ardından peygamberine bildirdi ki, ehl-i kitap yahudiler ve hıristiyanlar kendilerinin dinlerine uymadıkça Hz. Peygamber'den (s.a.) hoşnut olmayacaklardır; eğer Hz. Peygamber (s.a.) onlara uyarsa -ki Allah, onu bundan korumuştur- Allah'tan ona ne bir dost ne bir yardımcı bulunacaktır. Sonra ehl-i kitaba kendilerine vermiş olduğu nimeti hatırlattı ve kıyamet günündeki azabından onları korkuttu. Arkasından Beytullah'ı yapan dostu Hz. İbrahim'i anlattı, onu övdü, medhetti ve onu yeryüzü halkının kendisine uyacağı "insanlar için bir imam" yaptığını haber verdi. Sonra Beytullah'ı ve dostunun onu yapışını anlattı. Bunun içeriğinde şu yatmaktadır: Beytullah'ın yapıcısı nasıl insanlar için bir imamsa, onun yaptığı bina da insanlar için bir imamdır. Sonra Allah, bu imamın dininden, en sefih insanlardan başkasının yüz çevirmeyeceğini haber verdi. Sonra kullarına son peygamberine uymalarını; O'na, Hz. İbrahim'e ve diğer peygamberlere indirilenlere inanmalarını emretti. Ardından: "Hz. İbrahim ve ailesi yahudi yahut hıristiyandı." diyenleri reddetti. Bütün bunları kıblenin çevrilmesine bir giriş, bir hazırlık, bir önsöz yaptı. Maamafih bütün bunlara rağmen bu olay, Allah'ın hidayete erdirdiği kimseler dışındaki insanlara kabulü güç geldi. Allah Teâlâ bu emri ardarda üç kere tekrarlamak suretiyle te'kid etti. Peygamberine, olduğu yerde ve yola çıktığı yerde yüzünü Kâbe'ye çevirmesini emretti. Dilediğini doğru yola ileten Allah'ın onları bu kıbleye çevirdiğini ve bu kıblenin onlara yaraşır bir kıble, onların da bu kıbleye lâyık insanlar olduklarını haber verdi. Çünkü bu kıble en vasat, en faziletli kıbledir; onlar da en vasat ve en hayırlı ümmettir. Bu yüzden en faziletli kıbleyi en faziletli ümmete seçip ayırmıştır. Nitekim bu ümmete en faziletli peygamberi ve en faziletli kitabı seçip ayırmış, onları en hayırlı asırda dünyaya getirmiş, şeriatların en faziletlisini onlara tahsis etmiş, ahlâkın en hayırlısını onlara lutfetmiş, yeryüzünün en hayırlı bölgesine onları yerleştirmiş, cennetteki

en hayırlı konak yerlerini ve kıyametteki en hayırlı bekleme yerlerini onlara tahsis etmiştir. Onlar (kıyamette) yüce bir tepededir; diğer insanlar onların altındadır. Rahmetini dilediğine tahsis eden Allah her türlü eksiklikten, kusurdan uzaktır. Bu Allah'ın lutfudur, dilediğine verir. Allah, büyük lutuf sahibidir.

Allah Teâlâ, kıbleyi diğer insanların müslümanlara gösterecekleri bir delil olmaması için Beyt-i Makdis'den Kâbe'ye çevirdiğini haber verdi. Ancak azgın zalimler müslümanlara karşı yukarıda zikredilen delilleri ileri sürmektedirler. Dinsizler, peygamberlere ancak bunlarla ve benzeri bâtıl delillerle karşı korlar. Peygamberin sözlerine, başka sözleri tercih eden herkesin delili, bu dinsizlerin delilleri cinsindendir.

Allah Teâlâ, müslümanlara nimetini tamamlamak ve onları hidayete erdirmek için, böyle yaptığını haber verdi. Sonra onlara Kitab'ı, hikmeti ve bilmediklerini öğretmek, kendilerini manevî yönden temizlemek için peygamberlerini göndermek, kitabını indirmek suretiyle onlara lutfettiği nimetlerini hatırlattı. Ardından kendisini anmalarını ve kendisine şükretmelerini emretti. Çünkü bu iki şeyle, Allah'ın nimetlerini tamamlamasına ve fazladan lutfetmesine hak kazanırlar; O'nun kendilerini anmasını ve sevmesini sağlarlar. Sonra Allah onlara, bunları ancak kendisi aracılığıyla yardım istemek suretiyle elde edebilecekleri şeyi yani sabır ve namazı emretti ve kendisinin sabredenlerle beraber olduğunu haber verdi.

2— Beş Vakit Namazın Rekâtları:

Allah, kıbleyle birlikte gecede ve gündüzde beş kere ezan okunmasını meşrû kılarak müslümanlara nimetini tamamladı. Öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzları iki rekât iken ikişer rekât daha ilâve ederek dörder rekâta çıkardı.[7] Bütün bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye gelişinden sonra oldu.

7. Buharî, 18/5; Müslim 685. Hz. Âişe, (r.a.) diyor ki: "Namaz ilk olarak ikişer rekât farz kılındı. Sonra yolculuk namazı aynen bırakıldı, ikâmet halinde kılınan namaz tamamlandı." Buharî'nin (63/48) bir metnine göre ise: "Namaz iki rekât olarak farz kılındı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) hicret etti, namazın farzı dört rekât oldu."

BEŞİNCİ BÖLÜM

CİHAD DÖNEMİ

A) CİHADIN ÖNEMİ

1— Cihada İzin Verilmesi:

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye yerleşti; Allah onu, yardımıyla ve inanan Ensâr kullarıyla destekledi. Ensâr arasındaki kin ve düşmanlığı kaldırıp kalplerini birbirine ısındırdı; Allah'ın yardımcıları ve İslâm'ın askerleri Hz. Peygamber'i (s.a.) düşmanlardan ve suikasttan korudular, uğruna canlarını koydular, O'nun sevgisini babaların, oğulların, eşlerin sevgisine tercih ettiler ve Hz. Peygamber (s.a.) onlar için canlarından daha değerli oldu. İşte bu durumu gören (müşrik) Araplar ve yahudiler bir yaydan boşanırcasına onlara karşı birlik olup cephe aldılar, düşmanlık gösterme ve muharebe için paçayı sıvadılar, her taraftan seslerini yükseltmeye başladılar. Allah Teâlâ ise müslümanlara sabrı, affı ve bağışlamayı emrediyordu. Nihayet müslümanlar kuvvetlenip güçlerine güç katılınca, Allah o zaman onlar için savaşa izin verdi, ama onlara savaşı farz kılmadı. Buyurdu ki: "Zulme uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmalarına izin verildi. Doğrusu Allah, onlara yardım etmeye elbette muktedirdir."[1]

Bir grup "Bu izin Mekke'de idi; sûre Mekke'de inen sûrelerdendir" demişse de şu sebeplerden ötürü bu söz yanlıştır:

---

1. Hac, 22/39.

1- Allah, Mekke'de müslümanlara savaşmaları için izin vermemiştir. Hem Mekke'de onların, savaşabilmeleri için gerekli güçleri de yoktu.

2- Âyetin gelişi de iznin hicretten ve müslümanların yurtlarından çıkarılmalarından sonra gerçekleştiğini göstermektedir. Zira Allah: "Onlar ancak Rabbimiz Allah dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmışlardır."[2] buyuruyor ki, bunlar muhacirlerdir.

3- "İşte Rableri hakkında birbirleriyle mücadeleye giren iki taraf..." âyeti[3] Bedir savaşında her iki taraftan harp öncesi düelloya çıkanlar hakkında inmiştir.[4]

4- Allah, bu sûrenin son taraflarında, müslümanlara "Ey iman edenler!" diye hitap etmektedir. Bu şekildeki hitabın hepsi Medine'de inmiştir. "Ey insanlar" şeklindeki hitap ise müşterektir (yani hem Mekke'de, hem de Medine'de inenlerde yer almaktadır).

5- Allah, bu sûrede elle ve başka şeylerle cihad etmeyi kapsayan cihadı emretmiştir. Kuşkusuz herhangi bir şeyle kayıtlı olmayan cihad emri, hicretten sonra gelmiştir. Delillerle cihad etme ise Mekke'de iken: "Kâfirlere uyma ve onlara Kur'anla büyük bir cihad aç" âyetiyle[5] emredilmiştir. Bu âyetin geçtiği sûre Mekke'de inmiştir. Mekke'deki cihad ise tebliğ yapma ve delille karşı koymadır. Hac sûresinde emredilen cihada ise kılıçla cihad etme de girer.

6- Hâkim, *Müstedrek*'inde, A'meş -Müslim el-Batîn-Saîd b. Cübeyr senediyle İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'den çıkınca Ebu Bekir: "Peygamberinizi çıkarın- Biz Allah'tan geldik ve yine O'na döneceğiz- elbette helak olacaksınız." dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Zulme uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmalarına izin verildi" âyetini[6] indirdi. Savaş hakkında inen ilk âyet budur.[7] Bu rivayetin senedi, Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinin şartlarını taşımaktadır. Sûrenin akışı, sûre içerisinde Mekke'de ve Medine'de inen âyetler bulunduğunu göstermektedir. Çünkü Peygamber'in arzusuna şeytanın vesvese karıştırması olayı Mekke'de vuku bulmuştur. En iyi Allah bilir.

---

2. Hac, 22/40.
3. Hac, 22/19.
4. Buharî, 64/8, 65/22/3. Ebu Zer, "İşte Rableri hakkında birbirleriyle mücadeleye giren iki taraf" âyetinin Bedir savaşında, savaş başlamadan önce düelloya çıkan Hz. Hamza ve iki arkadaşı ile Utbe ve iki arkadaşı hakkında indiğine yemin ederdi.
5. Furkân, 25/52.
6. Hac, 22/39.
7. Hâkim, *Müstedrek*, 2/66; Tirmizî, 3170; Ahmed, 1/216. İbn Cerîr et-Taberî. Hâkim, hadisin Buharî ve Müslim'in şartlarını taşıdığını belirterek sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.

2— Cihadın Farz Kılınışı:

Sonra Allah müslümanlara kendilerine savaş açanlarla savaşmayı farz kıldı, savaş açmayanlarla savaşmayı farz kılmadı. "Allah yolunda size savaş açanlarla savaşın." buyurdu[8]

Sonra müslümanlara, bütün müşriklerle savaşmayı farz kıldı. Müşriklerle savaş önce haramdı, sonra onlarla savaşa izin verildi, sonra savaş açanlarla savaşma emredildi, sonra da bütün müşriklerle savaşmak -iki görüşten birine göre farz-ı ayn, meşhur olana göre de farz-ı kifâye olmak üzere- emredildi.

Araştırmanın ortaya koyduğu gerçek şu ki, kalb ile olsun, dil ile olsun, mal ile olsun, el ile olsun cihad etme farz-ı ayndır. Her müslüman bu türlerden biriyle cihad etmelidir. Bedenle cihad farz-ı kifâyedir. Mal ile cihadın farz olması konusunda iki görüş vardır. Doğrusu farz olduğudur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de malla ve canla cihad eşit olarak emredilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor ki: "İster arzu ederek, ister ağırlaşarak olsun hepiniz cihada çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."[9] Allah, cehennemden kurtulmayı, günâhın bağışlanmasını ve cennete girmeyi malla cihad etmeye bağladı: "Ey iman edenler! Sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak kazançlı bir ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Peygamberine inanırsınız, Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edersiniz. Bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Böyle yaparsanız Allah günâhlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki hoş meskenlere koyar. İşte bu, büyük bir kurtuluştur."[10] Şayet bu denilenleri yaparlarsa onlara istedikleri yardım ve yakın fethi vereceğini haber verdi ve: "İstediğiniz bir başka şeyi daha verecektir."[11] buyurdu. Yani cihad konusunda istediğiniz bir başka şeyi "Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih" verecektir. Allah: "İnananlardan canlarını ve mallarını cennet karşılığı satın aldığını"[12] haber vermiştir. Mallarına karşılık bedel olarak onlara, cenneti vermiştir. Bu sözleşme ve vaadi gökten indirdiği en faziletli kitapları olan Tevrat, İncil ve Kur'an'da muhafaza etti. Sonra ahde vefa ko-

8. Bakara, 2/190.
9. Tevbe, 9/41.
10. Saff, 61/10-11.
11. Saff, 61/12.
12. Tevbe, 9/111.

nusunda, kendisinden daha vefalı hiç kimse bulunmadığını onlara bildirmek suretiyle bunu pekiştirdi. Ardından bunu da, sözleşme yaptıkları alış-verişten ötürü sevinmelerini emrederek pekiştirdi. Sonra onlara, bunun büyük bir kurtuluş olduğunu bildirdi.

Artık Rabbiyle bu alış-veriş akdini yapan düşünsün, mertebesi ne kadar muazzam, ne kadar yüce! Çünkü müşteri, Allah Teâlâ, para ise Naîm cennetleri, Allah'ın rızasını elde etme ve orada O'nu görmek suretiyle menfaatlenmedir. Bu akdin elinde gerçekleştiği kimse meleklerin ve insanların Allah katında en şerefli ve en değerlileri olan Allah elçisidir. İşte böyle bir ticaret malı, muazzam bir iş ve büyük bir durum için hazırlanmıştır.

قَدْ هَيَّؤُوكَ لأَمْرٍ لَوْ فَطِنْتَ لَهُ فَارْبأْ بِنَفْسِكَ أَنْ تَرْعَى مَعَ الهَمَلِ

"Seni öyle bir şey için hazırladılar ki, sen onun farkına varsan başıboş bırakılmış develerle birlikte otlamaktan nefsini çek oradan uzaklaştır."[13]

Sevginin ve cennetin mehri, inananlardan can ve mallarını satın alan, sevginin ve cennetin sahibine can ve malı feda etmektir. İflâs etmiş, yüz çevirmiş korkak bu ticaret malının ticaretini nerde yapsın! Vallahi bu mal o kadar ayağa düşmedi ki, iflas edenler onun fiyatını sorsun; o kadar değerini yitirmedi ki züğürtler veresiye satın alsın! Bu mal, arayıp soranların çarşısında pazara çıkarıldı. Sahibi de bedel olarak canları feda etmekten başka bir şeye razı olmamakta! Bu yüzden tembeller geriledi, âşıklar ayağa kalkıp içlerinden kimin canının mala bedel olmaya yaraşır olduğunu gözetlemeye koyuldular. Mal aralarında döndü dolaştı. "İnananlara karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı şiddetli"[14] olanların eline düştü.

Muhabbet iddiasında bulunanlar çoğalınca davalarının doğruluğuna delil getirmeleri istendi; şayet insanlara sırf iddia etmekle, iddia ettikleri şey verilecek olsaydı boş adam, meşgul adamın sanatını iddia ederdi. Davacılar türlü türlü şahitler getirmeye kalkıştılar. Onlara denildi ki: Bu dava delilsiz ispat edilemez. "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin."[15] Bunun üzerine bütün halk geriledi; fiillerinde, sözlerinde, tavırlarında ve ahlâkında Peygamberi izleyenler yerlerinde kaldılar. Bu sefer âdil şahit getirmeleri istendi ve denildi ki: Adalet ancak "Allah yolunda cihad ederler

13. el-Tuğrâî'nin *Lâmiyetü'l-Acem* adlı kasidesinin son beytidir.
14. Mâide, 5/54.
15. Âl-i İmrân, 3/31.

ve hiçbir kınayanın kınamasından çekinmezler." âyetinin[16] tezkiyesiyle kabul edilir. Bunun üzerine muhabbet iddiasında bulunanların çoğunluğu geriledi, mücahidler ayakta dikili kaldılar. Onlara denildi ki: Âşıkların canları ve malları kendilerinin değildir. Akit konusu olan şeyi teslim edin. Çünkü Allah, inananlardan canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın aldı. Alışveriş akdi, her iki tarafın da üzerine düşeni teslim etmesini gerektirir. Tüccarlar müşterinin azametini, bedelin miktarını, alış-veriş akdi elinde gerçekleşen zatın kadrinin yüceliğini ve bu akdin yazıldığı kitabın değerini görünce satışa çıkarılan malın, başka mallarda bulunmayan bir değere ve özelliğe sahip olduğunu anladılar; bu malı lezzet ve zevki gidecek, geriye kötü neticesi ve üzüntüsü kalacak sayılı dirhemler karşılığında düşük bir pahaya satmanın apaçık bir ziyan ve anormal derecede bir aldanma olduğunu ve bunu yapan kimsenin sefihler grubuna dahil olacağını görüp müşteriyle, geri dönebilme (muhayyerlik) şartı ileri sürmeksizin isteyerek, gönül hoşluğuyla hoşnudluk alım-satımını (bey'atu'r-rıdvânı) gerçekleştirdiler ve: "Vallahi ne sen istediğin için alış-verişi bozarız, ne de senden bu alış-verişi bozmanı talep ederiz." dediler. Akit tamam olup satılan malı teslim ettikleri vakit onlara denildi ki: Canlarınız ve mallarınız bizim oldu. Şimdi onları size olduğundan daha bol bir şekilde, mallarınıza kat kat mal katarak geri veriyoruz. "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Bilâkis Rableri katında diridirler, rızıklanırlar."[17] Biz, sizden canlarınızı ve mallarınızı üzerinizden kâr sağlamak amacıyla istemedik. Bilâkis kusurlu şeyi kabul edip ona karşılık en yüksek pahayı vermekle cömertlik ve keremin eseri ortaya çıksın diye böyle yaptık. Sonra bedeli de, o bedel karşılığı alınan malı da size verdik.

Câbir b. Abdullah olayını düşün! Hz. Peygamber (s.a.) ondan devesini satın almıştı. Sonra ona devenin bedelini fazla fazlasına ödedi ve deveyi yeniden ona geri verdi.[18] Babası, Uhud savaşında Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında şehid düşmüştü. İşte bu davranışla Hz. Peygamber (s.a.) ona, babasının Allah'la olan durumunu hatırlattı ve ona haber verdi ki: "Allah babanı diriltti ve onunla karşı karşıya konuştu: 'Ey kulum! Dile benden, dilediğini' dedi."[19]

Cömertlik ve keremi muazzam olan Allah'ı yaratıkların ilmi kuşatmaktan uzaktır! Şu işe bak! Hem malı verdi, hem bedeli verdi,

16. Mâide, 5/54.
17. Âl-i İmrân, 3/169.
18. Buharî, 40/8, 43/1, 46/26, 54/4; Müslim, 715; Tirmizî, 1253; Ebu Davud, 3505; Nesâî, 7/297, 300; İbn Mâce, 2205
19. Tirmizî, 3013; İbn Mâce, 190 ve 2800. Senedi hasendir.

hem akdin tamamlanmasını sağladı, hem satılan malı kusuruna rağmen kabul etti, hem ona en yüksek fiyatı verdi, hem kulunu kendisinden malı karşılığı satın aldı, hem bedeli ve malı onda topladı, hem de bu akitten ötürü onu övdü, medhetti! Oysa kulunu buna muvaffak kılan ve bunu ondan isteyen de O'dur!

فَحَيَّهَلاَ إِنْ كُنْتَ ذا هِمَّةٍ فَقَدْ   حَدَا بِكَ حَادِي الشَّوْقِ فَاطْوِ المَرَاحِلاَ
وَقُلْ لِحادى حُبِّهِمْ وَرِضَاهُمُ   إِذَا مَا دَعَا لَبَّيْكَ أَلْفاً كَوَامِلاَ
وَلاَ تَنْظُرِ الأَطْلاَلَ مِنْ دُونِهِمْ فَإِنْ   نَظَرْتَ إِلَى الأَطْلاَلِ عُدْنَ حَوَائِلاَ
ولا تَنْتَظِرْ بِالسَّيْرِ رِفْقَةَ قاعِدٍ   وَدَعْهُ فإن الشَّوْقَ يكفيكَ حاملاَ
وَخُذْ مِنْهُمْ زَاداً إِلَيْهِمْ وَسِرْ عَلَى   طَرِيقِ الهُدَى وَالحُبِّ تُصْبِحْ وَاصِلاَ
وَأَحْيِ بِذِكْرَاهُمْ شِرَاكَ إِذَا دَنَتْ   رِكَابُكَ فَالذِّكْرَى تُعِيدُكَ عَامِلاَ
وَإِمَّا تَخَافَنَّ الكَلاَلَ فَقُلْ لَهَا   أَمَامَكِ وِرْدُ الوَصْلِ فَابْغِي المَنَاهِلاَ
وَخُذْ قَبَساً مِنْ نُورِهِمْ ثُمَّ سِرْ بِهِ   فَنُورُهُم يَهْدِيكَ لَيْسَ المَشَاعِلاَ
وَحَيَّ عَلَى وَادِي الأَرَاكِ فَقِلْ بِهِ   عَسَاكَ تَرَاهُم ثَمَّ إِنْ كُنْتَ قَائِلا
وَإِلا فَفِي نَعْمَانَ عِنْدِي مُعَرَّفُ الـ   أَحِبَّةِ فَاطْلُبْهُمْ إِذَا كُنْتَ سَائِلا
وَإِلاَّ فَفِي جَمْعٍ بِلَيْلَتِهِ فَانْ   تَفُتْ فَمِنًى يَاوَيْحَ مَنْ كَانَ غَافِلاَ
وَحَيَّ عَلَى جَنَّاتِ عَدْنٍ فَإِنَّهَا   مَنَازِلُكَ الأولَى بِهَا كُنْتَ نَازِلاَ
وَلٰكِن سَبَاكَ الكَاشِحُونَ لأَجْلِ ذَا   وَقَفْتَ عَلَى الأَطْلاَلِ تَبْكِي المَنَازِلاَ
وَحَيِّ عَلَى يَوْمِ المَزِيدِ بِجَنَّةِ الـ   خُلُودِ فَجُدْ بِالنَّفْسِ إِنْ كُنْتَ بَاذِلاَ
فَدَعْهَا رُسُوماً دَارِسَاتٍ فَمَا بِهَا   مَقِيلٌ وَجَاوِزْهَا فَلَيْسَتْ مَنَازِلاَ
رُسُوماً عَفَتْ يَنْتَابُهَا الخَلْقُ كَمْ بِهَا   قَتِيلٌ وَكَمْ فِيهَا لِذَا الْخَلْقِ قَاتِلاَ
وَخُذْ يَمْنَةً عَنْهَا عَلَى المَنْهَجِ الَّذِى   عَلَيْهِ سَرَى وَفْدُ الأَحِبَّةِ آهِلاَ
وَقُلْ سَاعِدِي يَانَفْسُ بِالصَّبْرِ سَاعَةً   فَعِنْدَ اللِّقَا ذَا الكَدُّ يُصْبِحُ زَائِلاَ
فَمَا هِيَ إِلاَّ سَاعَةٌ ثُمَّ تَنْقَضِي   وَيُصْبِحُ ذُو الاحْزَانِ فَرْحَانَ جَاذِلاَ

"Haydi koş, himmet sahibi isen. Arzu sürücüsü seni sürdü. Artık mesafeleri katlayıver.

Onların muhabbet ve hoşnutluk tellâlları çağırınca ona tam bin kere 'buyur!' de.

Önlerindeki yükseklere bakma. Şayet yüksek tepelere bakarsan onlar engele dönüverirler.

Yol alırken oturanın yoldaşlığını bekleme, bırak onu. Çünkü seni sürücü olarak arzu yeter.

Onlardan, onlara (gitmek için) azık al. Doğru yolu, sevgi yolu üzere git, hedefe ulaşırsın.

Ayakların (yorgunluktan) atını mahmuzlayamaz hale gelip özgengilere yakın seyrettiği vakitte onların yadıyla ayak hareketlerini canlandır. Hatırlayış, seni gayrete getirecektir.

Yorgunluktan korkarsan ona: "Önünde kavuşma payı var, su kaynakları ara." de.

Onların nurundan bir kıvılcım yakala. Sonra onunla yoluna devam et. Onların nuru sana rehber olur, doğruyola iletir; meşaleler değil.

Erâk vadisine koş, orada öğle uykusuna yat. Belki onları görürsün. Sonra eğer istersen orada.

Yok eğer dilersen benim yanımda dostların durakladığı Arafat yakınındaki Na'man'da kalırsın. İstediğin vakit onları ararsın.

Bu da olmazsa geceyi Müzdelife'de geçirirsin, bunu da kaçırırsan Mina'da geçirirsin. Gafil olana yazıklar olsun!

Adn cennetlerine koş. Çünkü onlar senin ilk menzillerindir, oralarda konakladın.

Ancak menzillere ağlayıp tepelerde durduğundan ötürü düşmanlar seni esir aldı.

Ebedîlik cennetindeki mezîd gününe koş. Feda edeceksen cömertçe canını feda et.

Oraları silik izlerle bırak. Oralarda hiçbir öğle uykusuna yatılacak yer yoktur. Geç-git o yerleri, konulacak yer değildir onlar.

Halk sık sık gidip geldiğinde o izleri sildi. O izlerden nicesi öldürülmüş ve onlar arasında nicesi de bu halkı öldürmüştür.

Dostlar kervanının şen bir şekilde üzerinde yolculuk ettiği bu yolun üzerindeki izlerden sağ taraftakini tut ve de ki:

"Ey nefis, bir saat sabır göstererek bana yardım elini uzat. Kavuşulduğunda bu sıkıntı da kaybolur gider.

Yalnız bir saat, o da gelir geçer. Üzüntü, keder içinde bocalayan kişi de sevinir, rahat nefes alır."

B) CİHADA TEŞVÎKİ

1— Cihada Teşvîk Konusundaki Hadisler:

Allah ve esenlik yurdunun davetçisi, onurlu nefisleri, yüce himmetleri harekete geçirdi. İman münadisi sağlam bellekli kulağı olanlara davetini duyurdu, dirilere Allah'ı işittirdi. Kişiyi duydukları, iyilerin makamlarına ulaşmak için can atar hale getirdi, gittiği yolda şarkılar söyleyip onu coşturdu. Bineği onu ancak yerleşim (âhiret) yurdunda üstünden indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdular ki:

"Kendisi yolunda cihada çıkanlara Allah 'Yalnız Bana inandığı ve peygamberimi tasdik ettiği için cihada çıkan kimseyi elde ettiği mükâfât yahut ganimetle sağ-salim döndüreceğim yahut da cennete koyacağım' diye garanti vermiştir. Şayet ümmetime meşakkatli geleceğini bilmeseydim hiçbir seriyenin ardından yerimde oturmazdım. Can-ı gönülden arzu ediyorum ki, Allah yolunda öldürüleyim, sonra diriltileyim. Sonra öldürüleyim, sonra diriltileyim. Sonra öldürüleyim..."[1]

مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَفْتُرُ مِنْ صِيَامٍ
وَلَا صَلَاةٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَتَوَكَّلَ اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِهِ بِأَنْ يَتَوَفَّاهُ
أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، أَوْ يَرْجِعَهُ سَالِماً مَعَ أَجْرٍ أَو غَنِيمَةٍ

1. Buharî, 2/26, 57/8, 97/28, 30; Nesâî, 8/119; İbn Mâce, 2753.

Zâdü'l-Meâd, 3/8

"Allah yolunda çarpışan mücahidin hali (gündüz) oruç tutan, (gece) namaz kılan, Allah'ın âyetlerine itaat eden ve oruç tutmaktan, namaz kılmaktan bıkıp usanmayan kimsenin hali gibidir. İşte Allah yolunda çarpışan mücahid eve dönünceye kadar bu durumdadır. Allah, kendi yolunda cihada çıkan mücahidi, vefat ettirip cennete koymayı yahut da elde ettiği sevap yahut ganimetle sağ-salim evine döndürmeyi üzerine almıştır."[2]

"Sabahleyin veya akşamleyin Allah yolunda cihad için yapılan bir yürüyüş dünyadan ve dünyanın içindekilerden daha hayırlıdır."[3]

Hz. Peygamber (s.a.), Rabbinden aktardığı bir kutsî hadiste buyuruyor ki: "Kularımdan herhangi bir kul, hoşnutluğumu kazanmak için benim yolumda cihada çıkarsa ona şu garantiyi verdim: Şayet onu eve döndüreceksem elde ettiği sevap yahut ganimetle döndüreceğim. Eğer ruhunu alacaksam, bağışlayıp merhamet edeceğim ve cennete koyacağım."[4]

"Allah yolunda cihad edin. Zira cihad, cennetin kapılarından bir kapıdır. Allah onun sayesinde kişiyi endişeden ve tasadan kurtarır."[5]

أَنَا زَعِيمٌ لِمَنْ آمَنَ بِى، وأَسْلَمَ وَهَاجَرَ بِبَيْتٍ فِي رَبَضِ الجَنَّةِ، وَبِبَيْتٍ فِي وَسَطِ الجَنَّةِ، وَأَنَا زَعِيمٌ لِمَنْ آمَنَ بِي وَأَسْلَمَ، وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِبَيْتٍ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ، وَبِبَيْتٍ فِي وَسَطِ الجَنَّةِ، وَبِبَيْتٍ فِي أَعْلَى غُرَفِ الجَنَّةِ، مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ، لَمْ يَدَعْ لِلْخَيْرِ مَطْلَباً، ولا مِنَ الشَّرِّ مَهْرَباً يَمُوتُ حَيْثُ شَاءَ أَنْ يموت

"Bana inanan, müslüman olan ve hicret eden kimseye ben, cennetin sinesinde bir köşke ve cennetin ortasında (ayrı) bir köşke kefilim. Bana inanan, müslüman olan ve Allah yolunda cihad eden kimseye ise ben, cennetin sinesinde bir köşke, cennetin ortasında (ayrı) bir köşke ve cennet köşklerinin en alâları arasında (başka) bir köşke kefilim. Bunu yapan kimse hayır arzulama için bir kapı ve şerden kaçmayı gerektirecek bir kapı bırakmamıştır. Ölmek istediği yerde (istediği şekilde) ölür."[6]

---

2. Buharî, 56/2; Müslim, 1878; *Muvatta,* 2/443 Nesâî, 6/17; İbn Mâce, 2754.
3. Buharî, 56/5, 56/73, 59/8, 81/2; Müslim, 1880, 1881, 1882, 1883; Nesâî, 6/15; Tirmizî, 1648, 1649, 1651; Dârimî, *Sünen,* 2/202.
4. Nesâî, 6/18. Senedi zayıfsa da önceki hadisin şahidliği ile hasen mertebesindedir.
5. Ahmed, 5/314, 316, 319, 326, 330. Senedi hasendir. Hâkim (2/75) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de (5/272) kaydeden Heysemî diyor ki: Ahmed ve Taberanî (*el-Kebîr* ve *el-Evsat* adlı eserlerinde) rivayet etmişlerdir. Ahmed'in ve başkalarının senedlerinden birinin râvîleri sikadır.
6. Nesâî, 6/21. Senedi hasendir. İbn Hibbân (1586) ve Hâkim (3/71) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.

"Bir deve sağımı süresince Allah yolunda çarpışan müslüman bir kimse cenneti hak eder."[7]

"Cennette yüz derece vardır. Allah onları,kendisi yolunda cihad edenler için hazırlamıştır. Her iki derecenin arası yerle gök arası kadardır. Allah'tan dilekte bulunduğunuzda, O'ndan Firdevs'i isteyin. Çünkü o, cennetin ortası ve cennetin en alâ yeridir. Onun üstünde Rahman'ın Arş'ı vardır. Cennetin nehirleri oradan fışkırır."[8]

Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Saîd'e: "Allah'ı Rab, İslâm'ı (hak) din ve Muhammed'i peygamber olarak kabul edip buna razı olan cenneti hak eder." buyurdu. Bu söz Ebu Saîd'in hoşuna gitti ve: "Bu sözü bana tekrarla, ey Allah'ın Rasûlü!" diye rica etti. Hz. Peygamber (s.a.) de tekrarladı ve: "Bir başka iyi amel daha vardır ki, Allah o amelle kulu, cennette yüz derece yükseltir. Her iki derece arası yerle gök arası kadardır." buyurdu. Ebu Saîd: "O hangisi, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah yolunda cihaddır" buyurdu.[9]

"Allah yolunda iki çift (koyun, altın, gümüş, deve vs.) harcayan kimseyi cennetin kapıcıları -herbiri ayrı bir kapıdan- "Ey falan! Buraya gel" diye çağırırlar. Namaza düşkün olan kimse namaz kapısından, mücahidlerden olan cihad kapısından, sadaka (zekât) verenlerden olan sadaka kapısından ve oruç ehlinden olan da Reyyân kapısından çağırılır." Hz. Peygamber (s.a.) bu hadisi söylerken orada bulunan Hz. Ebu Bekir: "Anam, babam yoluna feda olsun ey Allah'ın Rasûlü! Bu kapıların birinden çağırılana bir müşkil yoktur. Ama bu kapıların hepsinden çağrılacak kimse de var mıdır?" diye sordu. Peygamberimiz: "Evet, vardır. Umarım, sen de onlardansın." cevabını verdi.[10]

"Allah yolunda malının fazlasını harcayan kimseye Allah yediyüz misli sevap yazar. Kendisi ve ailesi için mal harcayan, bir hasta ziyaret eden yahut bir yoldan eziyet veren şeyi kaldıran kimsenin yaptığı bu şeylere karşı -her iyiliğe on misli sevap olmak üzere- sevap verilir. Yıpratıp delmedikçe oruç

7. Hadis sahihtir. Ebu Davud, 2541, Nesâî, 6/25-26; İbn Mâce, 2792; Tirmizî, 1657; Dârimî, 2/201; Ahmed, *Müsned*, 5/230, 235, 244. İbn Hibbân (1615) sahih olduğunu söylemiştir.
8. Buharî, 56/4; Ahmed, 2/335.
9. Müslim, 1884; Nesâî, 6/19, 20.
10. Buharî, 30/4, 59/6, 69/1; Müslim, 1027; Nesâî, 6/22,23.

bir kalkandır. Allah'ın, bedeninde bir rahatsızlığa mübtelâ kıldığı kimsenin, bu rahatsızlığı onun için günahlardan bir indirim olur."[11]

İbn Mâce'nin rivayet ettiği bir hadiste de şöyle buyuruluyor: "Allah yolunda cihad için bir harcamada bulunan, ancak kendisi cihada çıkmayıp evinde oturan kimseye harcadığı her dirhem karşılığında yediyüz dirhem verilir. Allah yolunda bizzat gazaya çıkan ve Allah rızası için orada harcamada bulunan kimseye harcadığı her dirhem karşılığında yediyüzbin dirhem verilir." Bunları söyledikten sonra Hz Peygamber (s.a.): "Allah, dilediğine kat kat artırır." âyetini[12] okudu.[13]

مَنْ أَعَانَ مُجَاهِداً فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ غَارِماً فِي غُرْمِهِ أَوْ مُكَاتَباً فِي رَقَبَتِهِ أَظَلَّهُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلُّهُ

"Allah yolundaki bir mücahide yahut borcu konusunda bir borçluya yahut da köleliği konusunda, efendisi ile belli bir mal getirip hürriyete kavuşma anlaşması yapmış (mükâteb) köleye yardımda bulunan kimseyi Allah,kendisinin gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde kendi gölgesinde gölgelendirir."[14]

مَنِ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ

"Ayakları, Allah yolunda tozlanan kimseyi, Allah cehenneme haram eder."[15]

لاَيَجْتَمِعُ شُحٌّ وَإِيمَانٌ فِي قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ، وَلاَيَجْتَمِعُ غُبَارٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَدُخَانُ جَهَنَّمَ فِي وَجْهِ عَبْدٍ

11. Ahmed, *Müsned,* 1/195, 196. Senedinde Iyâz b. Gatîf vardır ki, onun Gatîf b. Hâris olduğu da söylenir. Bu râviyi İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (6/408) adlı eserinde kaydetmiş, ama onun hakkında cerh veya ta'dîl ifadesi kullanmamıştır. Diğer râvileri sikadır. Bu konuda Ahmed (4/322,345), Tirmizî (1625) ve Nesâî (6/49): "Kim Allah yolunda bir harcamada bulunursa, yaptığı bu harcama o kimseye yedi yüz misli sevap olarak yazılır." hadisini rivayet etmişlerdir ki bu hadisin senedi sahihtir; Hâkim de sahih olduğunu söylemiştir.

12. Bakara, 2/261.

13. İbn Mâce, 2761. Senedinde Halîl b. Abdullah adlı bir râvi vardır. Hafız İbn Hacer"in *Takrîb*'de dediği üzere meçhûl bir râvidir.

14. Ahmed, 3/487; Hâkim, 2/217. senedi zayıftır. Bu konuda Ahmed (4/386), Ebu Davud (3966) ve Nesâî (6/26): "Kim mü'min bir köle azat ederse, o köle o kimse için cehennemden kurtuluş akçesi olur." hadisini rivayet etmişlerdir; bu hadisin senedi sahihtir. Bu hadisin *Müsned*'de rivayet edilen üç şahidi vardır. Bk. Ahmed, 4/150, 4/344, 5/244.

15. Buharî, 11/18, 56/16; Tirmizî, 1632; Ahmed, 3/479.

"Bir adamın kalbinde cimrilikle iman bir arada bulunmaz. Bir kulun yüzünde Allah yolundaki cihadın tozu ile cehennem dumanı birleşmez." Bu hadiste geçen "Bir kulun yüzünde" ifadesi yerine bir metinde "Bir kulun kalbinde", bir başka metinde "Bir kişinin karnında" ve bir diğer metinde ise "Bir müslümanın burun deliklerinde" ifadesi yer almaktadır.(16)

İmam Ahmed'in (r.h.) rivayet ettiği bir hadiste: "Ayakları, gündüz bir saat, Allah yolunda tozlanan kimsenin o iki ayağı cehenneme haramdır." buyrulmaktadır.(17)

Yine İmam Ahmed'in rivayet ettiği bir başka hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Allah, bir adamın karnında Allah yolundaki cihadın tozu ile cehennemin dumanını birleştirmez. Ayakları Allah yolunda tozlanan kimsenin bedeninin geri kalan kısmını da Allah cehenneme haram eder. Kim Allah yolunda bir gün oruç tutarsa Allah, ondan cehennemi dört nala giden süvarinin bin senede varacağı yer kadar uzaklaştırır. Allah yolunda bir yara alan kimse son nefesinde şehidlerin mührüyle mühürlenir, şehid olarak gider; kıyamet günü ona ait bir nur vardır, yarasının rengi safran rengi, kokusu misk kokusudur. Onu önceden gelip geçenler de, sonradan gelenler de tanır ve: "Bu falandır, üzerinde şehitlik mührü var" derler. Allah yolunda bir deve sağımı süresince çarpışan kimse cenneti hak eder." (18)

İbn Mâce'nin rivayet ettiği bir hadiste: "Kim Allah yolunda bir yürüyüşe çıkarsa, bu yürüyüşte üzerine konan toz kadar kıyamet günü misk hak eder." buyrulmaktadır.(19)

---

16. Nesâî, 6/12, 13,14; Ahmed, 2/256, 342, 441; Hâkim, 2/72; Beyhakî, 9/161. Hepsi de İbnü'l-Leclâc yoluyla Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. İbnü'l-Leclâc'ın ismi konusunda farklı şeyler söylenmiş, kimileri isminin "Kâkâ" kimileri, "Husayn" ve kimileri de "Hâlid" olduğunu belirtmişlerdir. Bu râviyi İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Ancak hadisin bir başka senedi daha vardır ki, o senedle kuvvet bulur. Bk. Ahmed, 2/340; Nesâî, 6/12,13; Hâkim, 2/72. Bu rivayetin senedi hasendir; İbn Hibbân (1597 ve 1599) sahih olduğunu söylemiştir.
17. Ahmed, 5/225, 226. Senedi sahihtir. İbn Hibbân sahih olduğunu söylemiştir.
18. Ahmed, 6/443, 444. Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb* (2/167) adlı eserinde diyor ki: Senedindeki râviler sikadır; ancak Hâlid b. Düreyk, Ebu'd-Derdâ'ya yetişmemiştir. Ondan hadis işittiğini söyleyenler de olmuştur. Hadisin şâhidleri vardır. İlk cümlesi dışındaki kısımlarıyla aynı anlamı ifade edenler yukarıda geçti. Buharî ve Müslim'in Ebu Saîd'den rivayet ettikleri hadiste buyuruluyor ki: "Herhangi bir kul Allah Teâlâ yolunda bir gün oruç tutsa, muhakkak Allah o güne karşılık olmak üzere onun yüzünü cehennemden yetmiş yıl uzaklaştırır." Nesâî, hasen bir senedle Ukbe b. Âmir'den: "Kim, Allah için bir gün oruç tutarsa; Allah ondan cehennemi yüz yıllık bir mesafe kadar uzaklaştırır." hadisini rivayet etmektedir. Ayrıca Taberânî, *el-Kebîr* ve *el-Evsat* adlı eserlerinde Amr b. Abese'den buna şahid bir hadis rivayet eder.
19. İbn Mâce, 2775. Senedi hasendir.

İmam Ahmed'in (r.h.) rivayet ettiği bir hadiste ise: "Allah yolunda bir kimsenin kalbine bir tasa gelse muhakkak Allah ona cehennemi haram eder." buyrulmuştur.[20]

رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللّهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا

"Allah yolunda bir gün sınırda nöbet tutma,dünyadan ve dünya üstündeki herşeyden daha hayırlıdır."[21]

"Bir gün, bir gece sınırda nöbet tutmak bir ay (gündüzleri) oruç tutup (geceleri) namaz kılmaktan daha hayırlıdır. Vazifesi başında ölürse yapmakta olduğu ameli sanki devam etmekteymişçesine sevap elde eder, ona (şehidlere olduğu gibi) rızkı devam eder ve kabir fitnesinden emin olur."[22]

كُلُّ مَيِّتٍ يُخْتَمُ عَلَى عَمَلِهِ إلاَّ الَّذِي مَاتَ مُرَابِطاً فِي سَبِيلِ اللّهِ فَإنَّهُ يَنْمُو لَهُ عَمَلُهُ إلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَيُؤَمَّنُ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ

"Her ölenin amel defteri kapanır. Bundan Allah yolunda nöbet beklerken ölen müstesnadır. Zira onun ameli, kıyamet gününe kadar artar durur ve o kimse kabir fitnesinden güvence altına alınır."[23]

"Sınırda Allah rızası için bir gün nöbet tutmak diğer yerlerde bin gün nöbet tutmaktan daha hayırlıdır."[24]

İbn Mâce'nin rivayet ettiği bir hadiste: "Kim sınırda Allah rızası için bir gece nöbet tutarsa, (gündüzleri) oruçla ve (geceleri) namazla geçirilen bin gecenin sevabını elde eder." [25]

"Herhangi birinizin Allah yolunda bekleyip gözcülük etmesi evinde yaptığı altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır. Dikkat edin, Allah'ın sizi bağış-

20. Ahmed, 6/85. Senedi sahihtir.
21. Buharî, 56/5, 56/73, 59/8, 81/2.
22. Müslim, 1913; Nesâî, 6/39.
23. Tirmizî, 1621; Ebu Davud, 2500; Ahmed, 6/20. Senedi hasendir. Tirmizî: "Hasen-sahihtir" diyor. İbn Hibbân (1624) ise sahih olduğunu söylemiştir.
24. Nesâî, 6/39, 40; Dârimî, 2/211; Ahmed, 1/62, 65, 66, 75; Tirmizî, 1667. Senedinde Hz. Osman'ın azatlı kölesi Ebu Sâlih vardır; İbn Hibbân'dan başkası onun sika olduğunu söylememiştir. Diğer râvileri sikadır. Bununla birlikte Tirmizî hadisin hasen olduğunu söylemiştir.
25. İbn Mâce, 2766: Ahmed, 1/65. Senedi zayıftır.

layıp cennete koymasını istiyorsanız Allah yolunda cihad edin. Kim Allah yolunda bir deve sağımı süresince çarpışırsa cenneti hak eder."[26]

İmam Ahmed'in rivayet ettiği bir hadiste: "Kim müslümanların sahillerinden birinde üç gün sınır nöbeti tutarsa bu, bir senelik (karada tutulan) sınır nöbeti yerine geçer." buyrulmuştur.[27]

Yine İmam Ahmed'in rivayet ettiği bir hadiste ise: "Allah yolunda bir gece bekçilik etme, geceleyin namazla gündüzün oruçla geçirilen bin geceden daha faziletlidir." buyrulmuştur.[28]

حَرُمَتِ النَّارُ عَلَى عَيْنٍ دَمَعَتْ أَوْ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ، وَحَرُمَتِ النَّارُ عَلَى عَيْنٍ سَهِرَتْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

"Allah korkusundan dolu dolu olan yahut ağlayan bir göze cehennem ateşi haramdır. Allah yolunda uykusuz kalan bir göze cehennem ateşi haramdır."[29]

İmam Ahmed'in rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Bir sultan kendisini tutmadan, kim kendi isteğiyle gönülden Allah yolunda müslümanların arkasından bekçilik ederse yeminde durulmuş olması için gerekli süre dışında o kimsenin gözleri cehennem ateşini görmeyecektir. Zira Allah: 'Yemin olsun sizden hiçbiriniz müstesna olmamak üzere muhakkak oraya (cehenneme) uğrayacaksınız.'[30] buyurmaktadır."[31]

Hz. Peygamber (s.a.) bir yolculukları sırasında bütün bir gece akşamdan sabaha kadar atı üzerinde müslümanlara bekçilik edip nöbet tutan, yalnızca namaz yahut abdest bozmak için atından inen bir adama: "Cenneti hak ettin. Ancak bundan sonra amel etmemen gerekmez." buyurdu.[32]

---

26. Ahmed, 2/466, 524; Tirmizî, 1650; Beyhakî, 9/160. Senedi hasendir. Hâkim, (2/68) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Hadisin ilk cümlesi için Dârimî (2/202) ve Hâkim'in (2/68) rivayet ettikleri bir şâhid hadis vardır ki, onun râvileri sikadır. Ayrıca Ahmed'in (5/266) rivayet ettiği bir başka şâhid hadis daha vardır. Hadisin son cümlesinin şâhidi olan hadis yukarıda geçti. Bk. Cihada Teşviki, dipnot: 7.
27. Ahmed, 6/362. Senedi zayıftır.
28. Ahmed, 1/61, 65. Senedi zayıftır.
29. Ahmed, 4/134; Dârimî, 2/203; Nesâî, 6/15. Senedinde Muhammed b. Şemîr -yahut Semîr- er-Rueynî vardır; İbn Hibbân'dan başkası onun sika olduğunu söylememiştir. Diğer râvileri sikadır. Hâkim'in (2/83) Ebu Hureyre'den rivayet ettiği bir şâhid hadis vardır ki, onunla kuvvetlenir.
30. Meryem, 19/71.
31. Ahmed, 2/437. Senedi zayıftır.
32. Ebu Davud, 2501. Senedi sahihtir.

"Allah yolunda bir ok atana cennette bir derece vardır."[33]

"Bir kimsenin Allah yolunda ok atması, bir köle azadına denktir. Allah yolunda bir kimsenin saçı ağarsa, saçının aklığı kıyamet günü onun için bir nur olur."[34] Nesâî'nin rivayetinde derece, yüz seneyle tefsir olunmuştur.[35]

"Allah bir tek ok yüzünden şu üç kimseyi cennete kor: 1) Sanatında hayrı gözeterek oku imal edeni, 2) Okçuya atması için, yardım maksadıyla oku uzatanı, 3) Oku atanı. Atıcılık ve binicilik öğrenin. Atıcılık öğrenmeniz bana göre binicilik öğrenmenizden daha iyidir. Kişinin eğlence için yaptığı her şey bâtıldır (boştur). Ancak yayı ile ok atması yahut atını eğitmesi ve hanımıyla oynaşması bundan müstesnadır. Allah'ın kendisine atıcılığı öğrenmeyi müyesser kıldığı bir kimse onu hiçe sayarak bırakırsa o nimete nankörlük etmiş olur." Bu hadisi İmam Ahmed ve *Sünen* sahipleri rivayet etmişlerdir.[36] İbn Mâce'de hadis "Kim atıcılığı öğrenir, sonra onu terkederse bana isyan etmiş olur" şeklinde yer almaktadır.[37]

İmam Ahmed'in rivayetine göre bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bana tavsiyede bulun." dedi. O da: "Sana Allah'tan korkmanı tavsiye ederim.

---

33. Ebu Davud, 3965; Nesaî, 6/27; Ahmed, 4/384. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (1645) sahih olduğunu söylemiştir.
34. Ahmed, 4/113; Tirmizî, 1628; Nesâî, 6/26, 27. Senedi sahihtir. Ayrıca hadiste geçen bir cümlenin şâhidi de vardır. Bk. Tirmizî, 1634; Nesâî, 6/27.
35. İbn Hibbân (1643) sahih olduğunu söylemiştir. Müellif, derecenin Nesâî'de "beş yüz sene" ile tefsir edildiğini söylemişse de bu merhumun bir yanılgısıdır.
36. Ahmed, 4/144, 146, 148; Ebu Davud, 2513; Nesâî, 6/28; Hâkim, 2/95; Dârimî, 2/215; İbn Mâce, 2811. Senedindeki Hâlid b. Zeyd el-Cühenî'yi İbn Hibbân'dan başkası sika saymamıştır. Hafız el-Irâkî: "Senedinde muztariblik vardır." diyor. Ancak "Kişinin eğlence için yaptığı herşey..." kısmına Câbir b. Abdullah el-Ensârî ile Câbir b. Umeyr el-Ensârî'nin rivayet ettikleri: "Allah Teâlâ'yı hatırlatmayan her şey boştur, oyun-eğlencedir-yahut gaflettir-. Ancak şu dört şey bunun dışındadır: Kişinin iki hedef arasında koşması, atını eğitmesi, hanımıyla oynaşması ve yüzmeyi öğrenmesi." hadisi şâhidlik eder. Bu hadisi Nesâî (74/2) ve Taberânî (*el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 1/89/2) rivayet etmişlerdir. Senedi sahihtir. Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb* (2/170) adlı eserinde senedinin ceyyid olduğunu söylemiştir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid'de* (6/269) diyor ki: Hadisi Taberânî (*el-Evsat* ve *el-Kebîr* adlı eserlerinde) ve Bezzâr rivayet etmiştir. Taberânî'nin râvileri Abdülvehhâb b. Baht dışında *Sahîh* râvîleridir; o râvî de sikadır. Tirmizî'nin (1637), Abdullah b. Abdurrahmân b. Ebu Hüseyn'den rivayet ettiği bir başka şâhid hadis daha vardır. Râvileri sika ise de hadis mürseldir. "Allah'ın kendisine atıcılığı öğrettiği kimse..." kısmına ise Müslim'in (1919) Ukbe b. Âmir'den rivayet ettiği şu hadis şâhidlik eder: "Kim atıcılığı öğrenir de sonra onu terkederse o kimse bizden değildir yahut isyan etmiş demektir."
37. İbn Mâce, 2814. Senedi zayıfsa da bir önceki dipnotta geçen Müslim'in rivayetiyle bu hadisin metni aynı anlamı taşımaktadır.

Zira herşeyin başı odur. Cihad etmeni öneririm; çünkü cihad, İslâm'ın ruhbanlığıdır. Sana Allah'ı anmayı (zikri) ve Kur'an okumayı tavsiye ederim. Çünkü bu gökteki ruhun, yerdeki zikrindir." buyurdu.[38]

"İslâm şâhikasının zirvesi cihaddır."[39]

"Üç kimseye yardım etmek Allah üzerinde bir haktır: 1) Allah yolunda çarpışan mücahid, 2) Efendisiyle, belli bir miktar mal getirdiğinde hürriyete kavuşmak üzere sözleşme yapmış olan ve bunu ödemek isteyen köle, 3) İffetini korumak amacıyla evlenmek isteyen kimse."[40]

"Bir kimse gaza etmeden ve gaza etmeyi gönlünden geçirmeden ölürse bir tür nifak üzere ölür."[41]

Ebu Davud'un rivayet ettiği bir hadiste: "Bir kimse gaza etmez yahut gazaya çıkan bir gaziyi donatmaz yahut da gazaya çıkan kimsenin ailesine iyi bakmazsa, daha kıyamet günü olmadan önce Allah onu bir musibete maruz bırakır." buyrulmuştur.[42]

"İnsanların altın ve gümüşlere kıyamayıp pintilik ettikleri, îne alış-verişi yaptıkları, sığırların kuyruklarına yapıştıkları ve Allah yolunda cihad etmeyi bıraktıkları vakit gelince Allah onların başına bir belâ indirir; artık onlar, dinlerine dönünceye kadar başlarından bu belâyı kaldırmaz."[43]

---

38. İki ayrı senedi olan bu hadis hasendir. Bk. Ahmed, 3/82; Taberânî, *Sağîr*, s.197.
39. Sahih, uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Bk. Tirmizî, 2619; Ahmed, 5/231, 236, 237; İbn Ebî Şeybe, *el-Îman*, s. 2. Müellifin kaydettiği cümlenin, Taberânî'de zayıf senedle Ebu Ümâme'den rivayet edilen bir şâhidi vardır.
40. Ahmed, 2/251, 437; Tirmizî, 1655; Nesâî, 6/61; İbn Mâce, 2518. Senedi hasendir. İbn Hibbân (1653) ve Hâkim (2/217) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
41. Müslim, 1910; Ebu Davud, 2502; Nesâî, 6/8. Hadisin râvilerinden biri olan Abdullah b. Mübârek: "Kanaatimizce bu hüküm Allah Rasûlü'nün (s.a.) devrinde idi." demektedir. Nevevî diyor ki: İbnü'l-Mübârek'in söylediği muhtemeldir. Başkaları bunun umumî olduğunu söylemektedir. Kastedilen şudur: Kim böyle yaparsa bu özellikte cihaddan geri kalan münafıklara benzemiş olur. Zira cihadı terketmek münafıklığın şubelerinden biridir.
42. Ebu Davud, 2503; İbn Mâce, 2762; Dârimî, 2/209. Senedi kuvvetlidir.
43. Ebu Davud, 3462; Beyhakî 5/316; ed-Dûlâbî, *el-Künâ*, 2/65; Ahmed, 2/28 ve 5007; Taberânî, *Kebîr* 3/207/1. Hadis hasendir.

    Îne alış-verişi: Bir malı belli bir para karşılığında, parası belli bir süre sonra ödenmek kaydıyla veresiye satıp sonra onu satılan fiyattan daha az bir paraya peşin geri satın alma. Bu şekil bir uygulama ile borç alamayan kimseler kredi temin etmiş oluyorlardı.

    "Sığırların kuyruklarına yapıştıklarında" ifadesi ziraat ve tarım işlerine kendini vermekten ve yalnızca bu işle uğraşmaktan kinayedir. Hadis-i şerifte arazide üretim yapmaktan ve toprağın yararlı şeylerinden istifade etmekten herhangi bir sakındırma ve yasaklama yoktur. Burada kastedilen yalnızca sırf dünyaya eğilmeden, onu mamur hale getirmeden ve dünyalık işlerle uğraşmaktan ötürü farzları yerine getirememeden

İbn Mâce'nin rivayet ettiği bir hadiste: "Bir kimse Allah Teâlâ'ya kavuştuğunda üzerinde Allah yolunda (çarpışmadan) hasıl olan bir iz bulunmazsa kendisinde bir yarık bulunduğu halde Allah'a kavuşur." buyrulmuştur.(44)

Allah Teâlâ: "Kendinizi bile bile tehlikeye atmayın." buyurmuştur.(45) Ebu Eyyub el-Ensârî, kişinin bile bile kendisini tehlikeye atmasını, cihadı terketmek diye tefsir etmiştir.(46)

Sahih bir hadiste: "Cennetin kapıları, kılıçların gölgesi altındadır." buyrulmuştur.(47)

Yine sahih bir hadiste: "Allah'ın sözü (ve dini) üstün olsun diye savaşan kimse, Allah yolunda savaşmış olur." buyrulmaktadır.(48)

---

sakınılmasıdır. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.) ziraata ve araziden çıkan yararlı şeylerden istifade etmeye teşvik etmiş; araziden ürün elde etme ve ondan yararlanmayı bunu yapanlar için kıyamete kadar sürüp giden bir sadaka saymıştır. Nitekim Buharî ile Müslim'in Enes'ten rivayet ettikleri bir hadiste: "Herhangi bir müslüman bir ağaç diker yahut bir tahıl yetiştirir de ondan bir kuş yahut bir insan yahut da bir hayvan yerse muhakkak bu onun için bir sadaka olur." buyrulmuştur. İmam Ahmed (3/183, 184, 191), Tayâlisî (2068) ve Buharî'nin (*el-Edebü'l-Müfred,* 479) sahih senedle rivayet ettikleri bir hadiste ise: "Kıyamet vakti gelse ve birinizin elinde bir fidan bulunsa, eğer kıyamet kopmadan o fidanı dikebilirse diksin." buyrulmuştur. Arazinin bakımına ve araziden ürün elde etmeye Allah'ın oraya koyduğu hayırlı şeyleri çıkarmaya teşvik eden daha başka hadisler de vardır.

44. İbn Mâce, 2763; Tirmizî, 1666. Senedi zayıftır.
45. Bakara, 2/195.
46. Ebu Davud, 2512; Tirmizî, 2976. Eslem Ebu İmrân anlatıyor: İstanbul'a doğru Medine'den gazâya çıktık. Ordunun başında Hâlid b. Velid'in oğlu Abdurrahman vardı. Bizanslılar sırtlarını şehrin duvarına yapıştırmışlardı. Bir adam düşmana hücum etti. İnsanlar: "Dur, dur! Lâ ilâhe illallah! Kendi kendini tehlikeye atıyor." dediler. Bunun üzerine Ebu Eyyûb dedi ki: Bu âyet, biz Ensâr cemaati hakkında idi. Allah, Peygamberine yardım edip de İslâm'ı zafere eriştirince biz O'na: "Gel, artık mallarımız arasında kalalım,onların bakımını yapalım" dedik. Allah Teâlâ bunun üzerine: "Allah yolunda harcamada bulunun. Kendinizi tehlikeye atmayın." âyetini indirdi. Kişilerin kendilerini tehlikeye atması mallarımız arasında kalıp onların bakımıyla uğraşma ve cihadı terketmedir. Ebu İmran diyor ki: Ebu Eyyûb Allah yolunda cihaddan asla geri durmadı. Nihayet şehit düşüp İstanbul'da defnedildi. Bu rivayetin senedi sahihtir. İbn Hibbân (1667) ve Hâkim (2/275) hadisi sahih saymış, Zehebî de ona katılmıştır. Merhum Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (8/138) hadisi Müslim'in rivayet ettiğini söylemekle hata etmiştir; zira o rivayet etmemiştir. Hadisi *Tefsîr*'inde (1/228) kaydeden İbn Kesîr ek olarak bunu Abd b. Humeyd, İbn Cerîr, İbn Ebî Hâtim, İbn Merdûyeh ve Ebu Ya'lâ'nın rivayet ettiğini belirtmiştir.
47. Müslim, 1902; Tirmizî, 1659; Ahmed, 4/396, 411.
48. Buharî, 3/45, 56/10 ve 15, 97/28; Müslim, 1904; İbn Mâce, 2783; Ahmed, 4/392 , 397, 402, 405, 417. Ebu Musa el-Eş'arî anlatıyor: Bir bedevî Arap Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Adam vardır ganimet için savaşır, adam vardır üne kavuşmak için savaşır ve adam vardır (yiğitlikteki) derecesi görülsün diye savaşır. Peki, Allah yolunda olan kimdir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Allah sözü en üstün olsun diye savaşan Allah yolundadır." cevabını verdi.

Bir diğer sahih hadiste: "Cehenneme ilk atılacak kimseler gösteriş ve nam yapmak için ilim öğrenen âlim, sadaka veren mal sahibi (zengin) ve cihad sırasında öldürülen kişi." buyrulmuştur.(49)

Bir başka sahih hadiste: "Dünya malı elde etmek için savaşa çıkan kimseye sevap yoktur" buyruluyor.(50)

Bir başka sahih hadiste rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Abdullah b. Amr'a buyurmuştur ki: "Şayet sabredip sevabını Allah'tan bekleyerek savaşırsan; Allah seni, sabırlı ve sevabı Allah'tan bekleyen olarak diriltir. Şayet gösteriş ve rekabet için savaşırsan; Allah seni, riyakâr ve rekabet eden olarak diriltir. Ey Abdullah b. Amr! Sen hangi şekilde savaşır yahut öldürülürsen Allah seni o şekilde, o hal üzere diriltir."(51)

2— Savaş Zamanı:

Hz. Peygamber (s.a.) günün evvelinde savaşmayı uygun görürdü. Nitekim yolculuğa da günün evvelinde çıkmayı severdi. Şayet günün evvelinde savaşa başlamazsa; savaşı, güneş tepe noktadan batıya yönelip rüzgârlar esmeye başlayıncaya ve yardım ininceye kadar ertelerdi.(52)

49.Müslim, 1905; Tirmizî, 2383.

50.Ebu Davud, 2516; Ahmed, 2/366. Senedindeki İbn Mükrez'i İbn Hibbân'dan başkası sika saymamıştır. Diğer râvileri sikadır. İbn Hibbân (1604) ve Hâkim (2/85) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Hadis şâhidleriyle kuvvetlidir.

51.Ebu Davud, 2519. Senedindeki iki râviyi İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir. Diğer râvileri sikadır. Bu konuda Mâlik (2/466) mevkûf olarak, Ebu Davud (2515) ve Nesâî (6/49, 50) merfû olarak şu hadisi rivayet ederler: "Savaş iki türlüdür: Allah'ın rızasını isteyen, İslâm devlet başkanına itâat eden, malının iyisini Allah yolunda harcayan, ortağına iyi davranan ve bozgunculuktan kaçınan kimsenin uykusu da, uyanık hali de hep onun için sevaptır. Övünmek, gösteriş ve riyakârlıkta bulunmak için savaşan, İslâm devlet başkanına isyan eden ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran iyi bir şekilde dönmez." Hadisin senedi hasendir.

52.Ebu Davud, 2606; Tirmizî, 2212. Allah Rasûlü (s.a.): "Allah'ım! Ümmetimin erken dönmesi için yardım et, gazalarını mübârek eyle!" diye dua ederdi. Bir seriye yahut ordu gönderdiği zaman günün evvelinde gönderirdi. Bu hadis şâhidleriyle birlikte sahihtir. Ebu Davud (2655) ve Tirmizî (1613) Nu'mân b. Mukarrin'in (r.a.) şöyle dediğini rivayet ederler: "Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte savaşlarda bir arada bulundum; günün evvelinde savaşa başlamadığı zaman savaşı güneş tepe noktadan kayıp rüzgârlar esmeye başlayıncaya ve yardım ininceye kadar tehir ederdi." Senedi sahihtir. Buharî (58/1) Nu'man b. Mukarrin'in şöyle dediğini rivayet eder: "Ama ben de Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte savaşta hazır bulundum. Günün evvelinde savaşa başlamadığında, rüzgârlar esip namazlar kılınıncaya kadar beklerdi."

3— Şehitliğin Faziletleri:

Hz. Peygamber (s.a.) buyurdular ki: "Canım elinde olana yemin ederim ki, Allah yolunda yaralanan herhangi bir kimse -Allah kendisi yolunda yaralananı daha iyi bilir-, kıyamet günü rengi kan rengi, fakat kokusu misk kokusu olduğu bir halde gelir."(53)

Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadiste buyruluyor ki: "Allah'a şu iki damladan yahut iki izden daha sevimli hiçbir şey yoktur: Allah korkusundan akan gözyaşı damlası, Allah yolunda akıtılan kan damlası. İzler ise; Allah yolundaki iz ve Allah'ın farzlarından birinin yapılmasından meydana gelen izdir."(54)

Bir sahih hadiste buyuruluyor ki: "Ölüp de Allah katında bir hayra erişen bir kulu, tekrar dünyaya dönmesi ve dünya ile dünyadaki şeylerin kendisinin olması sevindirmez. Yalnız şehitliğin faziletinden dolayı görmekte olduğu şeylerden ötürü bundan şehid müstesnadır. Çünkü dünyaya dönüp bir kere daha öldürülmek - bir metne göre de gördüğü iltifattan ötürü on kere daha öldürülmek - onu sevindirir."(55)

Oğlu Bedir savaşında Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında öldürülen Numan'ın kızı Ümmü Hârise, kendisine "O şimdi nerede?" diye sorduğunda Allah Rasûlü (s.a.): "O en yüksek Firdevs'e erişti." buyurdu. (56)

"Şehidlerin ruhları yeşil kuşların karınlarındadır. Onlar için Arş'a asılmış kandiller vardır. Diledikleri zaman cennetten çıkarlar; sonra bu kandillere konarlar. Rableri onları görür, gözetir, ihsanda bulunur ve: 'Bir arzunuz var mı?' diye sorar. Onlar da: 'Ne arzumuz olsun? Dilediğimiz zaman cennetten çıkıyoruz!' derler. Allah bunu onlara üç kere tekrarlar. Kendilerine bu sorunun sorulmasından vazgeçilmeyeceğini görünce: 'Ya Rabbi! Senin yolunda bir daha öldürülmemiz için ruhlarımızı bedenlerimize iade etmeni talep ediyoruz.' derler. Allah da onların bir ihtiyacı bulunmadığını görünce öylece bırakılırlar."(57)

53.Müslim, 1876; Ahmed, 2/231.
54.Tirmizî, 1669. Senedi hasendir.
55.Buharî, 56/6, 56/21; Müslim, 1877; Tirmizî, 1761; Nesâî, 6/36 ve 35.
56.Buharî, 56/14, 64/9.
57.Müslim, 1887.

"Şehidlerin Allah katında elde ettiği birtakım meziyetleri vardır: 1) Kanı akmaya ilk başladığı anda bağışlanması. 2) Cennetteki makamının gösterilmesi. 3) İmanın tadının tattırılması. 4) Siyahı simsiyah, beyazı bembeyaz olan gözlere sahip hurilerle evlendirilmesi. 5) Kabir azabından korunması. 6) En büyük korkudan güvencede olması. 7) Başına vakar tacının konulması - ki bu tacdaki bir yakut tanesi dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlıdır-. 8) Yetmiş iki huri ile evlendirilmesi. 9) Akrabalarından yetmiş kişiye şefaat etme hakkının tanınması." Bu hadisi İmam Ahmed rivayet etmiş ve Tirmizî sahih olduğunu söylemiştir.(58)

Câbir'e buyurdu ki: "Sana, Allah'ın babana ne dediğini haber vereyim mi?" Câbir: "Evet, haber verin" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) anlattı: "Allah, konuştuğu herkesle mutlaka perde arkasından konuşmuştur. Babanla karşı karşıya söyleşti. 'Dile benden dilediğini ey kulum! Sana vereyim.' dedi. O da: 'Ya Rabbi! Beni dirilt, senin yolunda ikinci kez öldürüleyim.' ricasında bulundu. Allah: 'Daha önce insanlar dünyaya bir daha döndürülmeyecekler diye hükmettim.' diye buyurdu. O da: 'Ya Rabbi! Öyleyse geride bıraktıklarıma bunu ulaştır.' diye istekte bulundu. Bunun üzerine Allah Teâlâ: 'Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Bilakis onlar Rableri katında diridirler, rızıklandırılmaktadırlar.' âyetini(59) indirdi."(60)

Hz. Peygamber (s.a.) anlatıyor: Kardeşleriniz Uhud'da şehid edilince Allah, onların ruhlarını yeşil kuşların karınlarına koydu; onlar cennet nehirlerine gelir, cennet meyvelerinden yer ve Arş'ın gölgesindeki altın kandillere konarlar. Yedikleri ve içtikleri şeylerin lezzetini, kaldıkları yerin güzelliğini görünce: "Keşke kardeşlerimiz Allah'ın bize yaptığını bilseler cihaddan kaçınmazlar, harpten çekinmezler." dediler. Bunun üzerine Allah: "Ben sizin durumunuzu onlara ulaştıracağım." dedi ve Peygamberine: "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma." diye başlayan âyetleri indirdi.(61)

Müsned'de rivayet edilen bir hadiste buyuruluyor ki: "Şehidler, cennet kapısındaki bir nehrin göz kamaştıran bir yerinde bulunan yeşil kubbededirler. Sabah akşam cennetten rızıkları çıkar." (62)

58.Ahmed, 4/131; Tirmizî, 1663; İbn Mâce, 2799. Senedi sahihtir.
59.Âl-i İmrân, 3/169.
60.Tirmizî, 3013, İbn Mâce, 2800. Senedi hasendir.
61.Ahmed, 1/266 (2388); Ebu Davud, 2520. Râvileri sikadır. Hâkim (2/297, 298) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
62.Ahmed, 1/266. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (1611) ve Hâkim (2/74) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.

"Daha şehidin yerdeki kanı kurumadan (huri) iki hanımı, her birinin elinde dünyadan ve dünyada bulunan şeylerden daha hayırlı birer yeni ve güzel elbise bulunduğu halde, sanki bitkisiz bir arazide yavrularını kaybetmiş iki kuş gibi koşar ona gelirler."[63]

Müstedrek'te ve Nesaî'de rivayet olunan bir hadiste buyuruluyor ki: "Benim için Allah yolunda öldürülmem, yerleşik hayat süren şehir ve köy ahalisi ile göçebelerin benim olmasından daha sevimlidir."[64]

Yine aynı iki kaynakta yer alan hadiste ise: "Şehid, ölüm anında, sizin herhangi birinizin karınca ısırmasından duyduğu acıyı duyar." buyurulmaktadır.[65]

Sünen'deki bir hadiste de: "Şehid, ailesinden yetmiş kişiye şefaat eder." buyurulmaktadır.[66]

Müsned'de rivayet edilen bir hadiste buyuruluyor ki: "Şehidlerin en üstünü, (ön) safta düşmanla karşılaştığında yüzlerini çevirmeyip öldürülenlerdir. İşte onlar cennetin en âlâ köşklerinde yan gelip yatacaklardır. Rabbin onlara güler. Rabbin dünyada bir kula güldüğü zaman artık ona hesap sorulmaz."[67]

Yine aynı kaynakta yer alan bir başka hadiste buyuruluyor ki: "Şehidler dörde ayrılır: 1) Mü'min, inancı yerinde bir adam, düşmanla karşılaşır; Allah'a sadakat gösterir ve öldürülür. İşte insanların kendisine bakmak için boyunlarını kaldırdığı kimse budur. -Bu sözleri söylerken Allah Rasûlü (s.a.) başını o kadar kaldırdı ki, başlığı yere düştü-. 2) Mü'min, inancı yerinde bir adam, düşmanla karşılaşır; derisine sanki dikenle vurulmaktadır, bir serseri ok gelir onu öldürür. Bu adam ikinci derecededir. 3) Mü'min, inancı yerinde iyi amelle kötü ameli birbirine karıştırmış bir adam, düşmanla karşılaşır; Allah'a sadakat gösterir ve öldürülür. İşte bu üçüncü derecededir. 4) Mü'min, ama kendisi aleyhine pek çok konuda haddi aşmış bir adam düşmanla karşılaşır; Allah'a sadakat gösterir ve öldürülür. İşte bu da dördüncü derecededir."[68]

63.Ahmed, 2/297, 427; İbn Mâce, 2798. Senedi zayıftır.

64.Ahmed, 4/216; Nesâî, 6/33. Râvileri sikadır. Senedi güçlüdür.

65.Ahmed, 2/297; Tirmizî, 1668; Nesâî, 6/36; Dârimî, 2/205. Senedi hasendir. İbn Hibbân (1613) sahih olduğunu söylemiştir.

66.Ebu Davud, 2522. Senedinin hasen sayılması kabildir. İbn Hibbân (1612) sahih olduğunu söylemiştir.

67.Ahmed, 5/287. Senedi sahihtir.

68.Ahmed, 1/22, 23; Tirmizî, 1644. Senedi zayıftır.

Müsned'de ve İbn Hibbân'ın *Sahih*inde yer alan bir hadiste buyuruluyor ki: "Savaşta ölenler üçe ayrılır: 1) Malıyla, canıyla Allah yolunda cihad eden, düşmanla karşılaştığında onlarla çarpışan ve öldürülen mü'min kimse. İşte Allah'ın Arş'ı altındaki çadırda imtihan olunan şehid budur. Peygamberler, ondan ancak peygamberlik derecesiyle üstün gelirler. 2) Nefsine günahlardan, hatalardan pay ayıran, ama canıyla, malıyla Allah yolunda cihad eden, düşmanla karşılaştığında çarpışan ve öldürülen mü'min kimse. İşte bu davranışı yalayıp yutucudur; günahlarını ve hatalarını siler süpürür. Kılıç, hataların silgisidir. Bu kimse cennetin istediği kapısından girer. Zira cennetin sekiz, cehennemin yedi kapısı vardır. Bazıları, bazılarından üstündür. 3) Canıyla, malıyla cihad eden münafık kimse. Düşmanla karşılaştığı zaman Allah yolunda öldürülünceye kadar çarpışır. İşte bu kimse cehennemdedir. Kılıç, nifakı silmez."[69]

Sahih bir hadiste: "Kâfirle onun katili, cehennemde asla bir araya gelmez." buyurulmaktadır.[70]

Hz. Peygamber'e (s.a.): "Hangi cihad daha üstündür?" diye sordular. "Müşriklerle malıyla, canıyla çarpışan kimsenin yaptığı cihad." cevabını verdi. "Hangi ölüm daha güzeldir?" diye sordular. "Allah yolunda kanı akıtılan ve atı vurulan kimsenin ölümü." cevabını verdi.[71]

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde yer alan bir hadiste: "Zalim sultanın huzurunda söylenen adil söz, en büyük cihaddandır." buyurulmaktadır.[72] Bu hadisi Ahmed ve Nesâî, mürsel olarak rivayet etmişlerdir.

---

69. Ahmed, 4/185; Dârimî, 2/206, 207. Senedi hasendir. İbn Hibbân (1614) sahih olduğunu söylemiştir.
70. Müslim, 1891; Ebu Davud, 2495. İbn Hibbân (1600) sahih olduğunu söylemiştir.
71. Ebu Davud, 1449; Dârimî, 1/331; Nesâî, 5/58. Râvileri sikadır. Bu hadise şâhid İmam Ahmed'de üç hadis vardır: 1) 4/114: Râvileri sikadır. Senedindeki râviler Buharî ve Müslim'in râvileridir. 2) 3/391. 3) 2/191.
72. İbn Mâce, 4011; Tirmizî, 2174; Ebu Davud, 4344. Senedi zayıftır. Ancak bir başka senedle rivayet edilmiştir ki o senedle bu hadis kuvvet kazanır. Bk. Ahmed, 3/19, 61; Humeydî, *Müsned,* 752 Hâkim, 4/505, 506. Bu hadisin iki şâhidi vardır: 1) Ahmed, 5/251, 256; İbn Mâce, 4012. Senedi hasendir. 2) Nesâî, 7/161; Ahmed, 4/315. Senedi sahihtir. Son hadisin râvisi Târık b. Şihab, Hz. Peygamber'i (s.a.) gören, ama O'ndan hadis işitmeyen bir sahabîdir. Ancak âlimler, sahabînin mürsellerinin huccet olduğunda ittifak etmişlerdir.

Bir sahih hadiste buyuruluyor ki: "Ümmetimden, kıyamet kopuncaya -bir metne göre ise sonuncuları Mesih Deccal'le savaşıncaya- kadar hak üzere savaşan bir grup devamlı bulunacaktır. Ne onları yardımsız bırakanlar onlara zarar verebilir; ne de muhalefet edenler."[73]

73. Buharî, 61/27, 96/10; Müslim, 1920, 1921, 1922. İkinci metni Ebu Davud (2484) rivayet etmiştir. Senedi sahihtir.

C) HARP HUKUKU

1— Savaşa Çıkacaklardan Söz Alması:

Hz. Peygamber (s.a.) harpte firar etmemek üzere ashabından söz alırdı. Bazan onlardan ölüm üzere söz aldığı da olurdu. İslâm üzere söz aldığı gibi onlardan cihad için de söz almıştır. Mekke fethinden önce ashabından hicret için söz almıştır. Ayrıca onlardan tevhid üzere, Allah'a ve Rasûlü'ne itaate sarılmak üzere söz almıştır. Bir grup ashabından da insanlardan hiçbir şey istememeleri için söz almıştır.

Onlardan birinin elinden kamçısı düştüğünde hayvanından iner, kendisi yerden alır, hiç kimseye "Onu bana ver" demezdi.[1]

Cihad konusunda, düşmanın durumu hakkında ve (konaklamak için) yer seçimi konusunda ashabının fikirlerini alırdı. *Müstedrek*'te Ebu Hureyre'nin: "Allah Rasûlü'nden (s.a.) daha çok arkadaşlarına danışan bir kimse görmedim." dediği rivayet edilmektedir.

2— Savaş Hazırlıkları:

Sefer esnasında sevkiyat işlerine bakanlar arasında geride kalır, güçsüzlerin ilerlemelerine yardım eder, yoldan kesilenleri terkisine alırdı. Yol bo-

1. Müslim, 1043; Ebu Davud, 1642.

yunca yol arkadaşlarına en candan davranan O idi.[2]

Bir gazaya çıkmak istediğinde tevriyeli ifade kullanırdı.[3] Meselâ, Huneyn savaşına çıkmak istediği vakit "Necid yolu ve suları nasıldır? Oradaki düşmanlar kimlerdir?" gibi sorular sormuştu.

"Harp hiledir." buyururdu.[4]

Düşman hakkında bilgi toplamak üzere casuslar yollar, öncüler gönderir ve geceleyin muhafızlara nöbet tuttururdu.[5]

Düşmanla karşılaştığı zaman durur dua eder, Allah'dan yardım dilerdi. Gerek kendisi, gerekse ashabı çokça Allah'ı zikreder ve seslerini kısarlardı.[6]

Orduyu ve savaşı organize eder; her kanada ona denk bir birlik yerleştirirdi. O'nun emriyle huzurunda müslümanlarla düşmanlar arasında düello yapılırdı. Harp levazımatını kuşanırdı. Bazan iki zırhı birbirine geçirip giyinirdi.[7] Sancakları ve bayrakları vardı.[8]

Bir kavme galip geldiğinde onların arazilerinde üç gün kalır, sonra seferden dönerdi.[9]

Baskın yapmak istediği vakit beklerdi. Eğer obada bir müezzinin ezan okuduğunu duyarsa baskın yapmaz, aksi takdirde hücuma geçerdi.[10] Kimi zaman düşmana gece baskın düzenler, kimi zaman da gündüzün ansızın baskın yapardı.[11]

---

2. Ebu Davud, 2639. Râvileri sikadır.
3. Buharî, 56/103, 64/79; Müslim, 2769 (54)
4. Buharî, 56/157, 63/25, 88/6; Müslim, 1739; Ebu Davud, 2636; Tirmizî, 1675. Hadiste harpte ihtiyatlı olup uyanık davranma teşvik edilmekte, düşmanı aldatma tavsiye edilmektedir; uyanık bulunmayanlar işin kendi aleyhine dönmesinden emin olamazlar. Ayrıca harpte düşünceyi kullanmaya da işaret edilmektedir. Harpte düşünceyi kullanmak, cesaret ve yiğitlikten daha çok ihtiyaç duyulan bir şeydir.
5. Bk.*Müsned*, 948; *Sahih-i Müslim*, 1901; *Sünen-i Ebu Davud*, 2501, 2618; *Siyer-i İbn Hişâm*, 2/65; *Sahih-i Buharî*, 56/40-41.
6. Bk.*Sahih-i Buharî (Fethu'l-Bâri*, 7/225); Müslim, 1763, 1743; *Müsned*, 208, 221; *Sünen-i Ebu Davud*, 2656 ve 2657.
7. Ebu Davud, 2590; Ahmed, 3/449; Tirmizî, *Şemâil*, 1/197; İbn Mâce, 2806. Sâib b. Yezîd: "Hz. Peygamber (s.a.) Uhud savaşında iki zırhı birbirine geçirerek giyindi" demektedir. Hadisin râvileri sikadır. Hâkim (3/25) Zübeyr b. Avvâm'dan bir şahit hadis aktarmış ve sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
8. Buharî, 56/102, 121, 143, 62/9; Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî (s.a.)*, s.150-152; Tirmizî, 1681; İbn Mâce, 2818; Ebu Davud, 2591, 2592.
9. Buharî, 64/8; Ebu Davud, 2695.
10. Buharî, 10/6, 56/102; Müslim, 1365.
11. Buharî *(Fethu'l-Bârî*, 5/122, 123 ve 6/102); Müslim, 1730, 1745.

Perşembe günü sabah erken vakitte sefere çıkmayı severdi.(12) Askerler bir yere konakladığı vakit birbirlerine öyle sokulurlardı ki, üzerlerine bir örtü serilse onların hepsini bürürdü.(13)

Safları düzene kor(14) ve "Filan, sen öne geç! Falan,sen arkaya geç!" diyerek askerleri kendi eliyle harbe hazır duruma geçirirdi.

Ordusundan her bir neferin kendi kabilesinin sancağı altında savaşmasını arzu ederdi.

Düşmanla karşılaştığı vakit: "Kitab'ı indiren, bulutu yürüten, bölük bölük orduları hezimete uğratan Allah'ım! Şunları da bozguna uğrat. Onlara karşı bize yardım et!" diye dua ederdi.(15) Bazan da: "Topluluk bozguna uğrayacak, sırtlarını dönüp kaçacaklar. Hayır, doğrusu kıyamet onların azapla korkutuldukları gündür. Kıyamet ne korkunç, ne acı bir gündür." âyetlerini okurdu.(16)

"Allah'ım! Yardımını indir." derdi. "Allah'ım! Benim desteğim sensin. Yardımcım sensin. Senin için savaşıyorum." derdi.(17) Durum iyice şiddetlenip harp kızıştığı ve düşman kendisine yöneldiği vakit kendisini tanıtır: "Yalan yok, ben peygamberim. Ben Abdülmuttalib oğluyum" derdi.(18)

Harp şiddetlendiği vakit insanlar Hz. Peygamber'le (s.a.) korunurlardı.(19) Düşmana en yakın olan O'ydu.

Harpde söyledikleri vakit tanınmaları için ashabına bir parola belirlerdi. Parolaları bir keresinde "Emit! Emit = Öldür! Öldür" bir keresinde "Yâ

12. Buharî, 56/102.
13. Ebu Davud, 2628; Ahmed, 4/194. Senedi sahihtir.
14. Buharî, 56/97.
15. Buharî, 64/29; Müslim, 1742.
16. Buharî, 64/4. İbn Abbas anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) Bedir savaşı olduğu gün: "Allah'ım! Bana vaadettiğin yardımı bugün lütfet! Allah'ım! Eğer yardım etmezsen yeryüzünde Sana ibadet edecek kimse kalmayacak." diye dua etti. Hz. Ebu Bekir, elini tutup, "Yetişir, ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Bütün bu toplananlar bogzuna uğratılacak ve arkalarına dönüp kaçacaklar. Kıyamet, onlara azap vaadedilen gündür. O ne korkunç, ne acı bir gündür!" âyetini (Kamer, 54/45-46) okuyarak dışarı çıktı.
17. Ebu Davud, 2632; Tirmizî, 3578; Ahmed, 3/184. İbn Hibbân (1661) senedinin sahih olduğunu söylemiştir. İmam Ahmed (6/16) sahih senedle Süheyb'den bir şâhid hadis nakletmiştir.
18. Buharî, 56/52, 61, 97, 167, 64/54; Müslim, 1776.
19. Müslim, 1776.

Mansûr!" ve bir keresinde de: "Hamîm Lâ yunsarûn = Hâmim. Yardım alamazlar." idi.[20]

3— Savaş Âletleri Kullanması:

Hz. Peygamber (s.a.) savaşta zırh ve miğfer giyer, kılıç kuşanır, mızrak ve Arap yayı taşırdı. Kalkan da kullanırdı. Harp esnasında kibirlilik göstermeyi severdi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bir kısım kibir vardır ki, Allah sever; bir kısım kibir de vardır ki, Allah buğzeder. Allah'ın sevdiği kibir düşmanla karşılaşma sırasında ve sadaka verirken gösterilen kibirdir. Allah Teâlâ'nın buğzettiği kibir ise azgınlık ve övünme yolunda gösterilen kibirdir." buyurmuştur.[21]

Bir keresinde mancınıkla savaştı; mancınığı Tâif halkına karşı kullandı. Savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesini yasaklardı.[22] Karşı taraftan savaşa katılanlara bakardı: Tüylenmiş görürse öldürür, tüysüz delikanlıları ise bırakırdı.[23]

4— Komutanlara Öğütleri:

Bir seriyye gönderdiği vakit onlara Allah'dan korkmalarını öğütler ve:

---

20. Birincisi: Ebu Davud, 2596, 2638; Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî (s.a.)*, s. 165. Senedi hasendir. Hâkim (2/107, 108) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır. Ahmed (4/46) ve Dârimî (2/219) sahih senedle Seleme b. Ekva'ın şöyle dediğini rivayet ederler: Bir adamla (savaşta) düello yaptım. Onu öldürdüm. Allah Rasûlü (s.a.) onun üstünden çıkanı ganimet olarak bana verip beni ödüllendirdi. Hâlid b. Velid'in yanında parolamız: *"Emit = Öldür!"* kelimesi idi. İkincisi: Ebu'ş-Şeyh'in, *Ahlâku'n-Nebî* (s.155) eserinde Zeyd b. Ali b. Hüseyin'den rivayetine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) parolası: *"Ya Mansûr, emit!"* sözü idi. Bu hadis munkatı'dır. Üçüncüsü: Ahmed, 4/65, 5/377; Tirmizî, 1682; Ebu Davud, 2597. Senedi hasendir. Hâkim (2/107) sahih olduğunu söylemiştir. İbn Kesir, *Tefsîr*'inde (4/69) Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivayeti olarak kaydetmiş ve: "Bu sened sahihtir." demiştir.
21. Ebu Davud, 2659; Nesâî, 5/78, 79; Dârimî, 2/149; İbn Hibbân, 1666. Senedi zayıfsa da İmam Ahmed'in (4/154) Ukbe b. Âmir'den rivayet ettiği şâhid hadisle kuvvet kazanıp hasen derecesine ulaşır.
22. Mâlik, *Muvatta*, 2/447; Buharî, 56/147, 148; Müslim, 1744.
23. Ebu Davud, 4404; Tirmizî, 1584; Nesâî, 6/155; İbn Mâce, 2541. Senedi hasendir.

"Allah'ın adıyla, Allah yolunda yürüyün. Allah'a küfredenleri öldürün. İşkence yapmayın, zulmetmeyin, çocuk öldürmeyin." buyururdu.[24]

Bir kimsenin yanında Kur'an'la düşman ülkesine sefere çıkmasını yasaklardı.

Gönderdiği seriyyenin komutanına düşmanla savaşmadan önce onları şu şıklardan birini seçmeye davet etmesini emrederdi: 1) Müslüman olup hicret etmeye. 2) Hicret etmeksizin yalnız müslüman olmaya. Bu durumda müslüman Araplar gibi olurlar, ancak ganimetten bir pay alamazlar. 3) Cizye vermeye. Şayet düşmanlar olumlu cevap verirlerse, komutan onların isteklerini kabul eder. Aksi takdirde Allah'dan yardım dileyip onlarla savaşa tutuşur.[25]

---

24. Müslim, 1731; Tirmizî, 1617; Ebu Davud, 2613.
25. Bir önceki hadisin bir bölümüdür.

D) GANİMETLERİN TAKSİMİ

1— Ganimetleri Taksimi:

[Düşmana karşı zafer elde edince bir tellâla emreder, bütün ganimetleri bir araya toplatırdı. Önce düşman askerlerinin üzerinde bulunan elbise ve eşyaları hakedenlere verir; sonra kalanın beşte birini (humus) ayırır, Allah'ın uygun gördüğü yerlere sarfeder ve İslâm'ın ve müslümanların yararına kullanılmasını emrederdi. Sonra geri kalanlar kadınlar, çocuklar ve köleler gibi ganimetten nasibi olmayanlara ufak bağışlarda bulunurdu.[1] Sonra da geri kalanı suvariye üç pay -bir pay kendisi, iki pay atı için- ve piyadeye bir pay olmak üzere askerler arasında eşit olarak paylaştırırdı.[2] Hz. Peygamber'-den (s.a.) aktarılan sahih uygulama budur.]

Uygun gördüğü fayda doğrultusunda asıl ganimetten pay ayırır, bağış yapardı. Ganimetten yapılan bu bağışın beşte birlik (humus) kısımdan olduğu da söylenmektedir. Deniliyor ki, bu en zayıf görüştür; ganimetten yapılan bağış beşte birin beşte birlik kısmındandı.

---

1. *Sahih-i Müslim*'de (1812) İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) kadınları gazâya götürürdü. Kadınlar yaralıları tedavi eder ve ganimetten biraz mal alırlardı. Allah Rasûlü (s.a.) onlara ganimetten bir pay ayırmazdı. Yine aynı kaynakta yer alan bir hadise göre Hz. Peygamber'e (s.a.) ganimette hazır bulunan kadın ve köleye herhangi bir pay ayrılıp ayrılmayacağı soruldu. O da, onlara bir pay ayrılmayacağını, ancak biraz bağış yapılacağını söyledi.
2. Buharî, 56/51; Müslim, 1762.

Gazâlardan birinde Seleme b. Ekvâ'ya hem süvari, hem piyade payını birlikte verdi. Böylece o gazâda büyük yararlılık gösterdiğinden ötürü ona dört pay vermiş oldu.[3]

Ganimetten yapılan bağış istisna edilirse Hz. Peygamber (s.a.) ganimeti zayıf-güçlü ayrımı gözetmeksizin eşit olarak paylaştırırdı.[4]

Düşman ülkesine ayak bastığı vakit önden bir seriyye gönderirdi. Onların aldıkları ganimetin beşte birini ayırır, kalanın dörtte birini bağışta bulunur ve arta kalanı da o seriye ile diğer askerler arasında paylaştırırdı. Seferden döndüğü vakit de bunu yapar ve ganimetin üçte birini bağış olarak verirdi.[5] Böyle olmakla birlikte ganimetten yapılan bağışı hoş görmez: "Güçlü mü'minler, zayıf mü'minlere iade etsin" buyururdu.[6]

Hz. Peygamber'in (s.a.) ganimetten bir payı vardı ki, buna "safî" denirdi. İster köle, ister cariye isterse bir at olsun, onu beşte birlik kısımdan önce seçip alırdı.[7]

Ebu Davud'un rivayetine göre Hz. Âişe: Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarından olan "Safiye, safîdendir." demiştir.[8] Bundan dolayı Züheyr b. Ukayşoğullarına gönderdiği mektubunda şöyle yazmıştır: "Şayet Allah'dan

---

3. Müslim, 1807; Ebu Davud, 2752. Seleme b. Ekva' diyor ki: Allah Rasûlü biri süvari payı, diğeri piyade payı olmak üzere bana iki tür pay ayırdı. Bunları benim için birleştirdi.
4. Ebu Davud, 2739. Râvileri sikadır. Bu konuda Ahmed (5/323,324) Ubâde b. Sâmit'ten hadis rivayet etmiştir. Ahmed (1/173) Mekhûl yoluyla Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın şöyle dediğini rivayet eder: Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Adam vardır, bir topluluğun koruyucusu olur. Onun payı ile başkasının payı bir olur mu?" dedim. Buyurdu ki: "Ey Sa'd'ın anasının oğlu. Anan seni kaybetsin! Siz ancak zayıflarınız hürmetine rızıklandırılır, yardım görürsünüz." Râvileri sikadır. Ancak Mekhûl, Sa'd'dan hadis işitmemiştir. Buharî'nin (56/76) Mus'ab b. Sa'd'dan rivayetine göre Sa'd (r.a.) kendisinden daha az savaşçı olanlara göre kendisinde bir üstünlük görmüştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Siz ancak zayıflarınız hürmetine yardım görür, rızıklandırılırsınız." buyurdu. Nesâî, (6/45) bu hadisi: "Allah bu ümmete ancak zayıfları hürmetine, onların duaları, namazları ve ihlâsları hürmetine yardım eder." metniyle rivayet etmiştir. Senedi sahihtir.
5. Ebu Davud, 2750. Habîb b. Mesleme el-Fihrî: "Hz.Peygamber'le (s.a.) savaşta hazır bulundum. Ganimetin dörtte birini başlangıçta, üçte birini de dönüşte bağış olarak verdi." demektedir. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (1672) hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Ahmed (5/319, 320), İbn Mâce (2852) ve Tirmizî (1561) Ubâde b. Sâmit'ten bir şâhid hadis rivayet etmişlerdir.
6. Ahmed, 5/323, 324. Senedi zayıftır.
7. Ebu Davud, 2991. Şa'bî'den mürsel olarak.
8. Ebu Davud, 2994. Senedi güçlüdür. İbn Hibbân (2247) sahih olduğunu söylemiştir. Ebu Davud (2995) Enes'den bir şahid hadis aktarmıştır, râvileri sikadır.

başka tanrı bulunmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet eder, namazınızı kılar, zekâtınızı verir ve ganimetten beşte birlik kısmı, Hz. Peygamber'in (s.a.) payını ve safî payını öderseniz Allah ve Peygamberinin güvencesi altında emniyette olursunuz." (9)

Hz. Peygamber'in (s.a.) kılıcı Zülfikâr safîden idi.(10)

Müslümanların yararına olan bir vazifeden dolayı savaşa katılamayanlara da ganimetten pay ayırırdı. Nitekim Hz. Osman'a Bedir ganimetlerinden pay ayırmıştı. Oysa Hz. Osman Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı ve kendi karısı olan Rukiye'nin hasta bakıcılığını yaptığından ötürü savaşa katılmamıştı. Bu sebepten Hz. Peygamber (s.a.): "Doğrusu Osman, Allah ve Peygamberinin işi için gitti." buyurup savaşa katılmış sevabını aldığını belirtti ve ona payını ayırdı.(11)

Sahabîler gazâ esnasında O'nun yanında alış-veriş yaparlardı. Onları gördüğü halde alış-veriş yapmalarını engellemezdi. Adamın biri, benzerini hiç kimsenin elde etmediği bir kazanç elde ettiğini kendisine haber verdiğinde: "Nedir bu kazanç?" diye sordu. Adam: "Alış-veriş yaptım, üç yüz ükiyye kâr sağladım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Ben sana, bir kimsenin kazandığı en hayırlı kazancı haber vereceğim." dedi. Adam: "Nedir o? Ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Farz namazdan sonra kılınan iki rekât" cevabını verdi.(12)

Gazâ için ücretle iş yapanları iki şekilde tutuyorlardı: 1- Bir kimse bizzat gazâ için yola çıkar ve yolculuk esnasında kendisine hizmet edecek ücretli hizmetçi tutardı. 2- Mal vererek cihada çıkacak insan tutardı. Buna "ceâil" derlerdi. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Gazâya çıkan, mükâfatını elde eder. Birini ücretle harbe gönderen kimse hem bundan dolayı sevap kazanır ve hem de gazi sevabı elde eder."(13)

Ganimet konusunda da iki türlü ortaklık kurarlardı. 1- Ebdân şirketi.(14)

---

9. Ebu Davud, 2999. Râvileri sikadır.
10. Ahmed, 1/271; Tirmizî, 1561; İbn Mâce, 2808. Senedi hasendir. Zülfikâr, Âs b. Münebbih'in kılıcı idi. O, Bedir savaşında ölünce Hz. Peygamber'e (s.a.), O'ndan da Hz. Ali'ye geçti.
11. Ebu Davud, 2726. Râvileri sikadır.
12. Ebu Davud, 2785. Senedi zayıftır.
13. Ahmed, 2/174; Ebu Davud, 2526. Senedi sahihtir.
14. *Ebdân şirketi:* İki sanatkârın, yaptıkları işlerde ortaklık kurup her birinin diğerini iş kabul etmek ve çalıştırıldığı şeylerden malum ölçüde onun adına iş yapmak konusunda vekil tayin etmesi ve sanatın türünü aralarında belirlemeleri yoluyla kurulan şirket şekli. İmam Mâlik, her iki ortağın sanatının aynı olması şartıyla bu şirketin sahih olacağını söylemiştir. Ebu Hanife ve taraftarları bu şirketin sahih, Şâfii ise bâtıl olduğunu savunur. Bk. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr,* 5/299.

2- Bir kimse, devesini yahut atını, üzerinde savaşması ve elde ettiği ganimetin yarısını kendisine vermesi şartıyla diğer bir kimseye verir; gazinin elde ettiği payı aralarında paylaşırlardı. Hatta birine okun gövdesi, diğerine ise ucundaki demiri ve arkasına takılan yelek kısmı düşerdi.

İbn Mes'ûd anlatıyor: Ben, Ammâr ve Sa'd, Bedir savaşında elde edeceğimiz ganimetler konusunda ortaklık kurduk. Sa'd iki esir yakalayıp getirdi, ben ve Ammâr hiçbir şey getiremedik.[15]

Hz. Peygamber (s.a.) seriyyeyi bazan süvari, bazan da piyade birliği şeklinde gönderirdi. Fetih olup bittikten sonra yardımcı kuvvet olarak gelenlere ganimetten pay ayırmazdı.[16]

Hz. Peygamber (s.a.) (ganimetin kendisinin tasarruf yetkisine verilen beşte birlik kısmından) akrabaların payını Hâşimoğullarına ve Muttaliboğullarına verirdi; onların kardeşleri olan Abdişemsoğulları ile Nevfeloğullarına ise pay ayırmazdı. "Muttaliboğulları ile Hâşimoğulları aynı soydandır" buyurup parmaklarını birbirine kenetledi ve: "Onlar bizden ne cahiliye, ne de İslâm döneminde ayrıldılar." dedi.[17]

2- Düşmanın Ele Geçen Yiyecekleri:

Müslümanlar savaşlarda O'nun yanında bal, üzüm ve çeşitli yiyecek maddeleri ele geçirirler; onları yerler, ganimetler arasına kaldırmazlardı.[18] Ebu Davud'un rivayetine göre İbn Ömer diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) döneminde bir ordu, ganimet olarak yiyecek ve bal ele geçirdi. Onlardan humus (beşte bir) alınmadı."[19]

Abdullah b. Mugaffel, Hayber savaşında tek başına bir yağ tulumu ele geçirdi ve: "Bu gün bundan hiç kimseye bir şey vermem." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) onun bu sözünü duydu, tebessüm etti, ona hiçbir şey demedi.[20]

15. Ebu Davud, 3388; Nesâî, 7/57; İbn Mâce, 2288. Râvileri sikadır, ancak hadis munkatı'dır.
16. Buharî, (64/38). Ebu Hureyre anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Ebân b. Said b. Âs'ı bir seriyenin başında Medine'den Necid taraflarına gönderdi. Ebân ve arkadaşları, Allah Rasûlü (s.a.) Hayber'i fethettikten sonra O'nun yanına geldiler. Hz. Peygamber (s.a.) ganimetten onlara pay ayırmadı.
17. Buharî, 57/17, 64/38; Ebu Davud, 2978, 2979, 2980.
18. Buharî, 57/20.
19. Ebu Davud, 2701. Senedi sahihtir.
20. Buharî, 57/20, 64/38; 72/22 Müslim, 1772; Ahmed, 4/86, 5/56; Ebu Davud, 2702.

İbn Ebî Evfâ'ya: 'Siz, Allah Rasûlü (s.a.) döneminde ele geçirdiğiniz yiyecek maddelerinin beşte birini verir miydiniz?" diye sorduklarında: "Hayber savaşında yiyecek maddesi ele geçirdik. İsteyen gelir, ondan kendisine yetecek miktar alır giderdi." cevabını verdi.[21]

Sahabeden biri diyor ki: Biz savaşta ele geçirdiğimiz cevizleri yer, paylaştırmazdık. Hatta eşyalarımızın yanına tulumlarımız ceviz dolu olduğu halde dönerdik.[22]

3- Yağma ve İşkencenin Yasaklanışı:

Hz. Peygamber (s.a.) savaşlarında yağma ve işkenceyi yasaklardı. "Yağmalayan kimse bizden değildir." buyurdu[23] ve içlerinde yağma maldan yemek pişirilen tencereleri emredip döktürdü.[24]

Ebu Davud'un rivayetine göre Ensâr'dan bir adam anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bir sefere çıktık. İnsanlar şiddetli bir ihtiyaç ve zorluk içine düştüler. Bir davar sürüsüne rastgeldiler ve sürüyü yağmaladılar. Tencerelerimiz kaynarken Allah Rasûlü (s.a.) yayını baston gibi kullanıp yürüyerek çıkageldi. Tencerelerimizi yayı ile ters yüz etti, döktü. Sonra eti toprağa bulamaya başladı. Sonra da: "Yağma, lâşe yemekten daha helâl değildir -yahut- lâşe yemek, yağmadan daha helâl değildir." buyurdu.[25]

Herhangi bir kimsenin ganimet bir hayvanı binek vasıtası olarak kullanıp hayvanı zayıf düşürerek onu geri iade etmesini ve ganimet bir elbiseyi kullanıp eskiterek geri getirmesini yasakladı.[26] Ancak savaş sırasında bunlardan yararlanmayı yasaklamadı.

21. Ebu Davud, 2704. Senedi güçlüdür.
22. Ebu Davud, 2706. Senedi zayıftır.
23. Ahmed, 3/140, 197; Tirmizî, 1601; Senedi sahihtir. İki ayrı rivayeti daha vardır. 1) Ahmed, 3/312, 323, 380, 395; Ebu Davud, 4391; İbn Mâce, 3935. Râvileri sikadır. 2) Ahmed, 4/438, 439, 443, 446; İbn Mâce, 3937. Râvileri sikadır.
24. Buharî, 56/130, 64/38, 72/28; Müslim, 1968 (21); Tirmizî, 1600. Râfi' b. Hadîc anlatıyor: Tihâme'deki Zülhuleyfe'de Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte idik. Davar ve deve sürüsü ele geçirdik. Arkadaşlar acele edip onları (kesip) kazanlara doldurdular. Allah Rasûlü (s.a.) kazanların dökülmesini emretti.
25. Ebu Davud, 2705. Senedi sahihtir. İbn Mâce (3938) hadisi Sa'lebe b. Hakem'den şu şekilde rivayet eder: Düşmanın bir davar sürüsünü ele geçirdik. Onları yağmaladık. Kazanlarımızı ocağa kurduk. Hz. Peygamber (s.a.) onların yanına geldi. Dökülmelerini emretti ve sonra: "Yağmalama helâl değildir." buyurdu. Hafız İbn Hacer'in *el-İsâbe*'de ve el-Bûsırî'nin *ez-Zevâid*'de dedikleri gibi hadisin senedi sahihtir.
26. Ebu Davud, 2708; Ahmed, 4/108, 109; Dârimî, 2/230. Senedi sahihtir.

4- Ganimet Hırsızlığı Konusundaki Tatbikatı:

Ganimet malından çalma konusunda gerçekten çok şiddet gösterir ve: "Çalınan o mal, sahibine kıyamet günü ardır, ateştir ve kepazeliktir." buyururdu.(27)

Hz. Peygamber'in (s.a.) kölesi Mid'am savaşta vurulup öldürülünce: "Cennet ona mübarek olsun!" dediler. Peygamberimiz: "Hayır, hayır. Canım elinde olana yemin ederim ki, Hayber'in fethi günü henüz taksimat yapılmadan ganimet mallar arasından çaldığı kadife şal onun üzerinde alev alev yanmaktadır." buyurdu. Bunu işiten bir adam bir -veya iki- nalın tasması getirdi. Peygamberimiz: "Ateşten bir-veya iki-nalın tasması" buyurdu.(28)

Ebu Hureyre anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) aramızda ayağa kalktı ve ganimet malından çalmanın durumunu anlattı; günahının büyüklüğünü, bu işin korkunçluğunu belirtti. Buyurdu ki: Sakın kıyamet günü şöyle bir manzarayla karşılaşmıyayım: Birinizin omuzunda meleyen bir koyun, öbürünüzün omuzunda hım hım eden bir at; bana: "Ey Allah'ın Rasûlü! İmdadıma yetiş!" diye sesleniyorlar, bense her birine: "Senin için bir şey yapamam. Ben sana vazifemi tebliğ ettim" diyorum. Bir diğerinizin omuzunda altın ve gümüş yükü, bana: "Ey Allah'ın Rasûlü! İmdadıma yetiş!" diyor. Bense ona: "Senin için bir şey yapamam. Ben sana vazifemi tebliğ ettim." diyorum. Başka birimizin omuzunda dalgalanan bir elbise, bana: "Ey Allah'ın Râsûlü! İmdadıma yetiş!" diye sesleniyor. Bense ona: "Senin için bir şey yapamam. Ben sana vazifemi tebliğ ettim." diyorum.(29)

Hz. Peygamber'in (s.a.) yol ağırlığı olan eşyasına bekçilik eden biri (Kirkire) ölünce Peygamberimiz: "O cehennemdedir." buyurdu. Bunu duyan sahabîler bakmaya gittiler ve onun eşyaları arasında ganimet malından çaldığı bir aba buldular.(30)

27. Hadis sahihtir. İbn Mâce, 2850; Nesâî, 6/262; Ahmed, 2/184. Râvileri sikadır, ancak İbn İshak muan'an rivayet ettiği için tedlis şüphesi vardır. Ahmed'in (4/126) Irbâz b. Sâriye'den rivayet ettiği bir şahidi vardır, şahidleriyle senedi hasendir. Ayrıca İbn Mâce'nin (2850) Ubâde b. Sâmit'ten rivayet ettiği bir şâhid hadis daha vardır; senedindeki İsâ b. Sinan gevşek bir râvidir, diğer râvileri sikadır. Bir önceki hadisle hasen derecesine ulaşır.
28. Mâlik, *Muvatta*, 2/459; Buharî, 2/33, 64/38; Müslim, 115; Ebu Davud, 2711; Nesâî, 7/24.
29. Buharî, 56/189; Müslim, 1831.
30. Buharî, 56/190; İbn Mâce, 2849; Ahmed, 2/160.

Gazâlardan birinde (Hayber savaşında) sahabîler: "Filan şehiddir. Filan şehiddir." diye şehidleri saymaya başladılar. Bir adamın başına varıp da: "Ve filan da şehiddir" dediklerinde Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır, hayır. Doğrusu ben onu ganimetten çaldığı bir bürde -yahut aba- içinde cehennemde görüyorum." buyurdu. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ömer'e dedi ki: "Git, ey Hattab'ın oğlu! Git, insanlara şunu duyur: Cennete inananlardan başkası girmeyecektir!"(31)

Bir adam Hayber savaşında vefat etti. Durumu Allah Rasûlü'ne (s.a.) ilettiler. Hz. Peygamber (s.a.): "Arkadaşınızın cenaze namazını kılın." buyurdu. Bu söz üzerine insanların moralleri bozuldu. Hz. Peygamber (s.a.) durumu görünce: "Arkadaşınız Allah yolunda iken ganimet malından bir şey çaldı." buyurdu. Sahabîler onun eşyalarını araştırdılar, iki dirhem etmez yahudi imalatı bir boncuk salkımı buldular.(32)

Bir ganimet ele geçirdiği zaman Bilâl'e insanlar arasında duyuru yapmasını emreder, insanlar ele geçirdikleri ganimetleri getirirlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) beşte birini alır, geri kalanı taksim ederdi. Ganimet paylaştırıldıktan sonra bir adam kıldan yapılma bir yular getirdi. Allah Rasûlü (s.a.) ona: "Bilâl'in üç kere seslendiğini işittin mi?" diye sordu. Adam: "Evet" cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki, onu getirmekten seni alıkoyan nedir?" diye sorunca, adam özür diledi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Bunu kıyamet günü getirmiş ol, yine kesinlikle kabul etmeyeceğim." buyurdu.(33)

Hz. Peygamber(s.a.) ganimet malından çalanın malının yakılmasını ve o kimsenin dövülmesini emretti. Kendisinden sonra hilâfete geçen iki Râşid Halife (Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer) ganimet hırsızının malını yaktırmışlardır.(34) Kimi âlimler: "Bu uygulama, yukarıda kaydettiğim diğer hadislerle

---

31. Müslim, 114; Tirmizî, 1574; Dârimî, 2/230, 231; Ahmed, 1/30, 47.
32. Mâlik, *Muvatta*, 4/458; Ahmed, 4/114, 5/192; Ebu Davud, 2710; Nesâî, 4/64; İbn Mâce, 2848. Senedi sahihtir.
33. Ahmed, 2/213; Ebu Davud, 2712. Senedi hasendir. Hâkim (2/127) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
33. Ahmed, 2/213; Ebu Davud, 2712. Senedi hasendir. Hâkim (2/127) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.
34. Tirmizi, 1461; Ebu Davud, 2713. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Bir adamı ganimet malından çalmış olarak bulursanız onun malını yakın ve onu kırbaçlayın." Senedinde zayıf bir râvi olan Muhammed b. Sâlih b. Zâide vardır. Tirmizî diyor ki: Bu hadis garîbtir. Yalnız bu senedle biliyoruz. Muhammed'e (Buharî'ye) bu hadisi sordum. "Bunu yalnızca Sâlih b. Muhammed b. Zâide rivayet etti. Onun künyesi Ebu Vâkıd el-Leysî'dir. Bu râvinin hadisleri münkerdir." dedi. Muhammed (Buharî) dedi ki: "Bu olay birçok hadiste rivayet edildi. Ama onlarda Hz. Peygamber'in (s.a.) o kişinin malını yakmayı emrettiği yer almamaktadır." Ebu Davud'un (2714) rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer, ganimetten çalanın malını yaktırdılar ve onu kırbaçlattılar. Bu hadis zayıftır. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (6/130) hadisin Amr b. Şuayb'dan mevkûf olarak rivayet edildiği görüşünü tercih etmiştir.

yürürlükten kaldırılmıştır. Zira bu hadislerden hiçbirinde yakma meselesi bulunmamaktadır." derken kimileri de diyorlar ki -doğru olan görüş budur[35]-: Bu iş kamu menfaatine göre uygulanmak üzere devlet başkanlarının ictihadlarına bırakılmış ta'zîr cezaları ve malî cezalar kabilindendir. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) yaktığı da olmuştur, yakmadığı da. Kendisinden sonra gelen halifeleri de aynı uygulamada bulunmuşlardır. İçki içen kimsenin üçüncüde yahut dördüncüde öldürülmesi meselesinde[36] olduğu gibi. Bu had cezası olmadığı gibi yürürlükten kaldırılmış da değildir. Yalnızca devlet başkanının ictihadına bağlı bir ta'zir cezasıdır.

35. Böyle bir şey ancak Allah Rasûlü'nden (s.a.) bir nas sabit olunca yöneltilebilir. Yukarıda geçtiği üzere zayıf olunca onun bir veçhi yoktur.

36. "İçki içeni kırbaçlayın. İkinci kere yeniden içerse yine kırbaçlayın. Üçüncüsünde de kırbaçlayın. Dördüncü kere içerse öldürün." hadisi sahihtir. Bu hadis şu kaynaklarda şu sahabîlerden rivayet edilmiştir: 1) İbn Ömer'den: Ahmed, Ebu Davud, Nesâî ve Hâkim, 2) Muâviye'den: Ebu Davud, Tirmizî ve Hâkim, 3) Züeyb'den: Ebu Davud, Beyhakî, 4) Ebu Hureyre'den: Ahmed, Ebu Davud, Tirmizî, Hâkim, 5) Şurahbil b. Evs'den: Taberânî, Hâkim, Ziyâ, 6) Cerîr'den: Taberânî, Dârakutnî, Hâkim, Ziyâ, 7) Abdullah b. Amr'dan: Ahmed, Hâkim, 8) Câbir'den: İbn Huzeyme, Hâkim, 9) Gudayf'dan: Taberânî, 10) Şerîd b. Süveyd'den: Nesâî, Hâkim ve Ziyâ.

E) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) ESİRLER KONUSUNDAKİ UYGULAMALARI

1— Esirlere Yapılan Muamele:

Hz. Peygamber (s.a.) esirlerin bir kısmını karşılıksız salıverir, bir kısmını öldürür, bir kısmını fidye olarak mal alıp bırakır ve bir kısmını da müslüman esirlerle değiş-tokuş ederdi. Bunların hepsini maslahat (kamu menfaati) gereği yapmıştır. Bedir esirlerini mal karşılığı serbest bıraktı ve: "Mut'im b. Adiy hayatta olsaydı da şu kokuşmuş adamlar hakkında benimle konuşup aracılık etseydi onun hatırına bunları bırakırdım." buyurdu.[1]

Hudeybiye anlaşması sırasında seksen silahlı adam gafil avlamak isteyerek Hz. Peygamber'e (s.a.) baskın yaptı. Peygamberimiz onları esir aldı, sonra fidye almaksızın serbest bıraktı.[2]

Hanifeoğullarının reisi Sümâme b. Üsâl'i esir aldı, mescidin direğine bağladı ve sonra serbest bıraktı. O da müslüman oldu.[3]

2— Bedir Savaşı Esirlerinden Fidye Alınması:

Bedir esirleri konusunda sahabe ile istişare etti. Hz. Ebu Bekir Sıddîk, düşmanlara karşı bir güç oluşturmak için onlardan fidye almasını ve onları

---

1. Buharî, 57/16, 64/12; Ebu Davud, 2689; Ahmed, 4/80.
2. Müslim, 1808; Ahmed, 3/124; Tirmizî, 3264; Ebu Davud ve Nesâî.
3. Buharî, 8/76, 8/82, 44/7, 44/8, 64/70; Müslim, 1764; Ebu Davud, 2679.

bu şekilde serbest bırakmasını ve böylece belki Allah'ın onları İslâm'a erdireceğini söyledi. Hz. Ömer: "Hayır, vallahi, olmaz. Ben Ebu Bekir'in görüşünde değilim. Fikrimce, sen bize müsaade et, onların boyunlarını vuralım. Çünkü bunlar kâfirlerin liderleri ve asilzadeleridir." dedi. Allah Rasûlü'nün gönlü (s.a.) Hz. Ebu Bekir'in dediğine yattı, Hz. Ömer'in dediğini arzu etmedi. Ertesi gün olunca Hz. Ömer geldi, Allah Rasûlü (s.a.) ile Hz. Ebu Bekir'in ağladığını gördü. Bunun üzerine: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen ve arkadaşın neden ağlıyorsunuz? Sebebini söyleyin, ben de ağlayabilirsem ağlayayım; ağlayamazsam, siz ağladığınız için ben de ağlar görüneyim!" dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Senin arkadaşlarının esirlerden fidye alınmasını bana arzetmelerinden dolayı ağlıyorum. Onların uğrayacağı azap (yanıbaşında bulunan bir ağaca işaret ederek) şu ağaçtan daha yakın bir şekilde bana gösterildi. Allah: "Savaşta düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir peygambere yaraşmaz..." âyetini[4] indirdi.[5]

Âlimler bu iki görüşten hangisinin daha isabetli olduğu konusunda tartışmış ve bir grup bu hadisden dolayı Hz. Ömer'in görüşünü tercih etmiştir. Bir grup da şu sebeblerden ötürü Hz. Ebu Bekir'in görüşünü tercih etmiştir: İş Hz. Ebu Bekir'in görüşünde karar kılmıştır. Onun görüşü fidye karşılığı serbest bırakmanın kendilerine helal kılınması konusunda Allah'ın daha önce indirdiği âyete uygun düşmektedir. Ayrıca gazaba galip gelen rahmete de uygun düşmektedir. Bu olayda Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ebu Bekir'i Hz. İbrahim ile Hz. İsa'ya, Hz. Ömer'i de Hz. Nûh ile Hz. Musa'ya benzetmiştir.[6] Bu esirlerin çoğunluğunun müslüman olmasıyla Hz. Ebu Bekir'in görüşü büyük hayırlara vesile olmuştur. Onların sulblerinden de müslüman nesiller ortaya çıkmıştır. Alınan fidye ile müslümanlar kuvvet elde etmişlerdir. Hz. Ebu Bekir'in görüşüne önce Allah Rasûlü (s.a.), sonra da Allah muvafakat göstermiştir. Zira iş onun görüşü üzere karar kılmıştır. Sıddîk'ın bakış açısının derinliği de bir başka sebeptir. Çünkü Allah'ın hükmünün sonuçta, karar kılacağı noktayı kendisine fikir edinmiş ve rahmet tarafını ceza tarafına baskın yapmıştır.

Diyorlar ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) ağlaması ise bu işten dünyalık yarar elde etmek isteyenlere azabın inmesinden dolayı onlara olan merhametindendir. Bunu Allah Rasûlü (s.a.) ve Hz. Ebu Bekir istememiş, sahabenin bir kısmı istemişse de fitne (azap) yalnızca bunu isteyenlere isabet etmez, umu-

4. Enfâl, 8/67.
5. Müslim, 1763; Ahmed, 1/30, 31. Senedi hasendir.
6. Ahmed, 1/383, 384. Bk. İbn Kesîr, 2/325.

ma isabet eder. Nitekim Huneyn savaşında içlerinden birinin: "Bugün az bir topluluğa elbette mağlup olmayız." dediği için[7] ve onlardan bir kısmının, çokluklarıyla böbürlenmelerinden dolayı asker hezimete uğramıştır. Bir imtihan, bir sınama olsun diye bu yüzden ordu mağlup düştü. Sonra işin devamında yardım ve zafer yetişti. En iyi bilen Allah'tır.

Ensar, Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası Abbas'ın fidyesini kendisine bırakmak için izin istediğinde onlara: "Ondan bir tek dirhemi dahi bırakmayın." buyurdu.[8]

Hz. Peygamber (s.a.) Seleme b. Ekva'dan, Hz. Ebu Bekir'in, gazâlarından birinde kendisine ganimet payı olarak verdiği bir cariyeyi bağış yapmasını istedi. O da cariyeyi Hz. Peygamber'e (s.a.) bağışladı. Peygamberimiz cariyeyi Mekke'ye gönderip bir grup müslümanı esirlikten kurtarmak için onu fidye olarak verdi.[9] İki müslümanı, Ukeyl kabilesinden bir adamla değiştokuş etti. Ganimet paylaştırıldıktan sonra Hevâzin kabilesinin esirlerini onlara geri iade etti ve ganimetten payı olanların gönüllerini aldı, onlar da O'nun hatırına gönüllerini hoş edip paylarını bağışladılar. Bundan hoşnut kalmayanlara bedel olarak her bir insan karşılığı ganimetten altı hisse verdi.[10] Esirlerden Ukbe b. Ebî Muayt'ı ve Nadr b. Hâris'i Allah'a ve Rasûlü'ne olan şiddetli düşmanlıklarından ötürü öldürttü.[11]

İmam Ahmed'in rivayetine göre İbn Abbas anlatıyor: Esirlerden bir kısmının hiç malı yoktu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) Ensar çocuklarına okuma-yazma öğretme karşılığında onları serbest bırakma kararı aldı.[12] Bu da gösterir ki, fidye olarak mal almak nasıl caizse emek karşılığı salıvermek de öylece caizdir.

Esir alınmadan önce müslüman olanları köle yapmazdı. Arap olmayan ehl-i kitabı köle yaptığı gibi Arap esirleri de köle yapardı. Hz. Âişe'nin onlardan alınan esirlerden bir kadın kölesi vardı. Hz. Peygamber (s.a.): "Onu azat et. Çünkü o, Hz. İsmail evlâdındandır." buyurdu.[13]

---

7. Bk.Taberî, 10/99-100; *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/224.
8. Buharî, 46/11, 56/172, 64/11.
9. Müslim, 1755. Yukarıda geçti.
10. Buharî, 64/54; İbn Hişâm, 2/489.
11. İbn Hişâm, *Sîre*, 1/644; Ebu Davud, 2686. Senedi hasendir.
12. Ahmed, 1/247 (2216). Senedi zayıftır.
13. Buharî, 49/13; Müslim, 2525.

Taberânî'deki bir hadisde buyuruluyor ki: "Kimin, Hz. İsmail evlâdından bir kölesi varsa Belanber'den azat etsin."[14]

3— Kadınların Esir Alınması:

Mustalıkoğulları esirlerini paylaştırdığında Hâris'in kızı Cüveyriye, Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın payına düştü. Cüveyriye kendisini kölelikten kurtarmak için belli miktar mal karşılığında Sâbit ile anlaşma yaptı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) kölelikten kurtulması için getirmesi gerekli parayı ödedi ve onunla evlendi. Hz. Peygamber (s.a.) onunla evlenmesinden dolayı, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yeni kurulan sıhrî hısımlığından ötürü bir ikram olarak Mustalıkoğulları ailesinden yüz esir köleyi azat etti.[15] Cüveyriye halis Araptır. Asr-ı saadette müslümanlar, esir Arap cariyeleriyle cinsel ilişki kurmak için onların müslüman olmalarını beklemezler, istibrâdan (yani hamile olmadığı anlaşılıncaya kadar bekledikten) sonra onlarla cinsel ilişkiye girerlerdi. Allah bunu onlara helal kılmış, cariyenin müslüman olmasını şart koşmamış ve hatta: "...Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Sahip olduğunuz cariyeler müstesna." buyurmuş.[16] Böylece evli bile olsalar istibrâ için gerekli süre tamam olunca cariyelerle cinsel ilişki kurmayı mübah kılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.), esirlerden payına düşen Fezareoğullarından bir cariyeyi bağış yapmasını kendisinden istediğinde Seleme b. Ekva' O'na: "Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi ondan çok hoşlandım. Ama bir tek elbisesini açmadım." dedi.[17] Şayet müslüman olmadan cariye ile cinsel ilişki kurmak müslümanlara haram olsaydı bu sözün bir anlamı olmazdı. Cariye de müslüman olmamıştı. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onu, Mekke'de esir bulunan bir grup müslümanı kurtarmak için fidye olarak vermişti. Müslüman fidye olarak verilmez. Özetle, asr-ı saadette cariye ile cinsel ilişki kurmak için onun müslümanlığının şart koşulduğuna dair sahabeden gelen haberler arasında bir söze, bir uygulamaya kesinlikle rastlamıyoruz. Doğrusu Hz. Peygamber'in (s.a.) ve ashabının tatbikatında Arap esirleri köle yapma ve müslüman olma şartı getirilmek-

14. Heysemî, hadisi *Mecmau'z-Zevâid*'de (10/47) Zübeyb b. Sa'lebe el-Anberî'den kaydettikten sonra diyor ki: Taberânî rivayet etmiştir. Senedinde Abdullah b. Zübeyb vardır. Diğer râvileri sikadır. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (5/62) adlı eserinde Abdullah b. Zübeyb'i zikretmiş, ama onun hakkında herhangi bir cerh ve ta'dil ifadesi kaydetmemiştir.
15. Ahmed, 6/277; Ebu Davud, 3921. Senedi sahihtir.
16. Nisâ, 4/24.
17. Müslim, 1755. Az yukarıda geçti.

sizin cariyelik mülkiyeti ile, esir alınan kadınlarla cinsel ilişki kurma yer almaktadır.

Esir anne ile çocuğunun arasının ayrılmasını yasaklar ve: "Kim anne ile çocuğunun arasını ayırırsa Allah da kıyamet günü onunla sevdiklerinin arasını ayırır." buyururdu.[18] Esirler kendisine getirildiğinde, aralarını ayırmak istemediği için aile fertlerinin hepsini bir yere verirdi.

18. Ahmed, 5/413, 414, Tirmizî, 1566, Dârimî, 2/227. Hadis sahihtir. Hâkim (2/55) sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de ona katılmıştır.

F) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) CASUSLAR HAKKINDAKİ TATBİKATI

1— Casusun Öldürülmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) bir müşrik casusu öldürttüğü sabittir.[1] Öte yandan kendisi aleyhine casuslukta bulunan Hâtıb'ı öldürtmediği de sabittir. Hz. Ömer, onu öldürmek için izin istediğinde Hz. Peygamber (s.a.): "Sana ne oluyor ki? Belki Allah, Bedir savaşında bulunanları görüp gözetmiş ve onlara: 'İstediğinizi yapın. Ben sizleri bağışlamışımdır.' buyurmuştur." diyerek öldürmesine engel oldu.[2] Şafiî, Ahmed ve Ebu Hanife -Allah onlara rahmet eylesin- gibi müslüman casusun öldürülmesini caiz görmeyenler de; Mâlik, Ahmed'in müntesiblerinden İbn Akîl (r.h.) ve daha başkaları gibi müslüman casusun öldürülmesini caiz görenler de bu hadisi delil göstermişlerdir. Caiz görenler diyorlar ki: Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Hâtıb'ın öldürülmemesi konusunda başkalarında bulunmayan, öldürmeye engel bir illet göstermiştir. Müslüman olmak öldürülmesine engel olsaydı, ondan daha hususi

1. Buharî, 56/173; Ebu Davud, 2653; İbn Mâce, 2836. Seleme b. Ekva' (r.a.) anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) sefer esnasında iken müşriklerden bir casus O'nun yanına geldi. Sahabîlerin yanına oturdu, onlarla konuştu. Sonra kaçıp gitti. Hz. Peygamber (s.a.): "Onu yakalayın ve öldürün." buyurdu. Onu ben öldürdüm. Hz. Peygamber (s.a.) casusun üzerinden çıkan eşyayı ve elbiseleri bana ganimet olarak verdi.
2. Buharî, 56/141, 56/195, 64/9, 64/46, 79/23; Müslim, 2494, Ebu Davud, 2650; Tirmizî, 3302; Ahmed, 1/80, 105.

bir illet gösterilmezdi. Zira hüküm daha genel bir illete bağlanırsa daha husisi olan tesirsiz kalır. Bu görüş daha güçlüdür. En iyi bilen Allah'tır.

2— Müşriklerin Köleleri:

Müşriklerin köleleri müslümanlar tarafına gelip müslüman olurlarsa Hz. Peygamber (s.a.) onları azad eder ve: "Bunlar Allah Teâlâ'nın azadlılarıdır." buyururdu.[3]

3— Müslüman Olanların Malları:

Hz. Peygamber'in (s.a.) tatbikatına göre bir kimse elinde bulunan bir şeyle müslüman olsa, o şey ona ait olarak kalırdı. Müslüman olmadan önce o şeyi hangi yolla elde ettiğine bakmaz, müslüman olmadan önce nasıl idiyse aynı şekilde o malı, o kişinin elinde bırakırdı. Müşrikler müslüman olduklarında Hz. Peygamber (s.a.) harp sırasında veya harpten önce onların telef ettikleri müslüman can veya malını onlara tazmin ettirmezdi. Hz. Ebu Bekir Sıddîk, mürted (dinden dönen) muhariplere müslümanların diyetlerini ve mallarını tazmin ettirmeye azmetti. Hz. Ömer buna karşı çıkarak: "Onların kanları Allah yolunda akıtılmıştır. Mükâfatları Allah'a aittir. Şehide diyet yoktur." dedi. Sahabe, Hz. Ömer'in söylediğinde ittifak etti. Hem Hz. Peygamber (s.a.), kâfirlerin müslümanlardan zorbalıkla aldıkları malları (onların ellerinde mallar aynen mevcut bulunduğunda bile), o kâfirler müslüman olduktan sonra onlardan geri alıp müslümanlara iade etmezdi. Müslümanlar mallarını onların ellerinde görürler, ama peşine düşüp talep etmezlerdi. İster bu mal akar (gayrimenkul = taşınmaz) olsun, ister menkul mal olsun durum farketmezdi. Hz. Peygamber'in (s.a.) şüphe götürmez tatbikatı işte budur.

Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'yi fethettiğinde bir grup Muhacir kendisine müracaat edip müşriklerin el koyduğu evlerini kendilerine geri vermesini

3. Ebu Davud, 2700. Râvileri sikadır, ancak İbn İshak'ın tedlîsi var. Tirmizî (3716) hadisi bir başka yolla, ama zayıf senedle rivayet etmiştir. Bu konuda Ahmed (1/224, 362) İbn Abbas'dan bir hadis rivayet etmiştir. Yine Ahmed'in (4/168, 310) Şa'bî yoluyla Sakîfli bir adamdan rivayetine göre o adam diyor ki: Allah Rasûlü'nden (s.a.) Ebu Bekre'yi bize iade etmesini istedik, kabul etmedi ve: "O, Allah'ın azatlısı, sonra Allah'ın Rasûlü'nün (s.a.) azatlısıdır." buyurdu. Hadisin râvileri sikadır.

istediler. Hz. Peygamber (s.a.) onlardan hiçbirine evini geri vermedi. Çünkü onlar bu evleri Allah için terkettiler ve O'nun rızasını kazanmak için onlardan ayrıldılar. Allah da bu evlere bedel onlara cennette daha hayırlı evler ihsan etti. Allah için terkettikleri şeye dönmeye hakları yoktur. Hatta bundan daha açıkçası Hz. Peygamber (s.a.) Muhacir'in, haccını tamamladıktan sonra Mekke'de üç günden fazla kalmasına izin vermemiştir.(4) Çünkü Muhacir, şehrini Allah için terkedip oradan hicret etmiştir. Artık orayı vatan edinmek için geri dönemez olmuştur. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) Sa'd b. Havle'ye üzüldü; Mekke'de öldü ve oradan hicret etmişken oraya defnedildi diye onu "zavallı" olarak niteledi.(5)

4. Buharî, 63/47; Müslim, 1352. Ömer b. Abdülaziz, Sâib b. Yezîd'e: "Mekke'de kalma konusunda ne işittin?" diye sordu. O da Alâ b. Hadramî'nin şöyle dediğini işittim: Allah Rasûlü: "Muhâcir, Mina'dan döndükten sonra üç gün kalabilir." buyurdu. Hafız İbn Hacer diyor ki: Bu hadisden çıkarılacak fıkhî hükme göre Mekke'de ikâmet etme, fetihden önce oradan hicret etmiş olanlara haramdı. Ancak hac yahut umre maksadıyla oraya gidenlerin ibadetini tamamladıktan sonra üç günü geçmeyecek şekilde orada kalması mübah kılınmıştı.
5. Buharî, 23/37; Müslim, 1628.

G) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) SAVAŞTA ELE GEÇİRİLEN ARAZİLER KONUSUNDAKİ TATBİKATI

1— Fethedilen Topraklar Hakkındaki Tatbikatı:

Sahihtir ki, Hz. Peygamber (s.a.) Kurayzaoğulları ve Nadîroğulları arazisi ile Hayber arazisini savaşa katılan gaziler arasında paylaştırdı. Medine ise, Kur'ân'la fethedildi ve halkı müslüman oldu. Bu yüzden olduğu şekliyle bırakıldı (statüsünde bir değişiklik yapılmadı). Mekke'yi de Hz. Peygamber (s.a.) savaşarak, zorla *(=anveten)* fethetti; ama paylaştırmadı. Mekke'nin savaşla fethedilmesiyle paylaştırılmadan bırakılmasını uzlaştırmak her bir âlim grubuna problem oldu. Bir grup: "Zira Mekke hac ibadetinin yapıldığı bir yurttur; bütün müslümanlara vakıftır. Müslümanlar Mekke konusunda eşit haklara sahiptirler. Bu yüzden paylaştırılma imkânı yoktur." demiştir. Sonra bunlardan kimileri Mekke (arazisi)'nin satımını ve kiraya verilmesini yasak saymış; kimileri Mekke'de bulunan evlerin satımını caiz, kiralanmalarını yasak saymıştır. Şafiî, savaşla ele geçirme ile paylaştırmamayı uzlaştıramayınca: "Mekke sulh yoluyla fethedildi; bu yüzden paylaştırılmadı. Savaş yoluyla zorla ele geçirilmiş olsaydı, ganimet olurdu. O zaman da hayvanların ve menkullerin paylaştırılmasında olduğu gibi Mekke arazisinin de paylaştırılması vacip olurdu." demiş; Mekke evlerinin satımında ve kiraya verilmesinde bir sakınca görmemiş ve delil olarak da demiştir ki: Mekke arazisi sahiplerinin mülküdür, o kimselerden miras kalır; ayrıca bu arazi hibe de edilebilir. Allah Teâlâ da Mekke arazisini, onlara bir mülkün, sahibine nisbeti gibi nisbet etmiştir. Ömer b. Hattâb, Safvân b. Ümeyye'den bir ev satın al-

mıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.) de (Veda haccında): "Yarın Mekke'deki evinde nereye ineceksin?" diye sorulduğunda "Akîl, bize ev-bark bıraktı mı ki?" diye karşılık vermişti.[1] Akîl, Ebu Tâlib'e mirasçı olmuştu. Şafiî, arazi de ganimetten sayılır, ganimetlerin paylaştırılması vaciptir; Mekke mülkiyete konu olur ve alınır-satılır; buna rağmen evleri, haneleri paylaştırılmamıştır prensibinden hareket ettiğinden ötürü Mekke'nin sulh yoluyla fethedildiğini söylemekten başka yol bulamamıştır.

Ancak sahih hadisleri iyice tetkik edip düşünenler, bunların hepsinin cumhûrun görüşüne, yani Mekke'nin savaş yoluyla zorla fethedildiği görüşüne delil teşkil ettiklerini görür. Sonra cumhûr da kendi aralarında Hz. Peygamber'in (s.a.) hangi sebeple Mekke arazisini paylaştırmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüş ve kimleri: "Çünkü Mekke hac yurdu ve ibadet mahallidir. Allah'ın, müslüman kullarına bir vakfıdır." demiş, kimileri de: "Devlet başkanı araziyi paylaştırmakla vakfetmek arasında serbesttir. Hz. Peygamber (s.a.) Hayber'i paylaştırdı, Mekke'yi paylaştırmadı. Böylece her iki tür uygulamanın da caizliğini ortaya koymuştur" demişlerdir. Bunlar diyorlar ki: Arazi, paylaştırılmaları emredilen ganimetler arasına girmez. Ganimetler yalnızca hayvanlar ve menkul mallardır. Çünkü Allah ganimetleri bu ümmet dışında hiçbir ümmete helâl kılmamış; bu ümmete ise, kâfirlerin diyarını ve arazilerini helâl kılmıştır. Nitekim bir âyette buyurmuştur ki: "Hani Musa kavmine: Ey kavmim! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın ki, aranıza peygamberler gönderdi, size saltanatlar ihsan etti, âlemlerde hiç kimseye vermediğini size verdi. Ey kavmim! Allah'ın size nasib ettiği Mukaddes Arz'a girin."[2] Firavun'un ve kavminin diyarı, ülkesi hakkında da: "İşte böyle olup bitti. Biz de o diyarı İsrailoğullarına miras olarak verdik."[3] buyurmaktadır. Böylece anlaşılmış oldu ki, arazi ganimetler arasına girmez; devlet başkanı arazi konusunda maslahat (toplum menfaati) uyarınca hareket etmekte serbesttir. Allah Rasûlü'nün (s.a.) hem paylaştırdığı, hem de paylaştırmadığı olmuştur. Hz. Ömer ise paylaştırmamış, olduğu şekliyle bırakmış ve devamlı surette arazinin rakabesine (=soyut mülkiyetine) bağımlı bulunan ve savaş için olan haraç vergisi almıştır. İşte arazinin vakfedilmesinin anlamı budur. Buradaki vakıf, rakabedeki mülkiyeti aktarmayı engelleyen vakıf anlamında değildir. Ümmetin de uygulamakta olduğu üzere bu arazinin satımı caizdir. Âlimler bu arazinin mirasa konu olacağında icmâ etmişlerdir. Oysa vakıf

1. Buharî, 25/44,56/180; Müslim, 1351.
2. Mâide, 5/20-21.
3. Şuarâ, 26/59.

mirasa konu olmaz. İmam Ahmed (r.h.) bu arazinin mehir olarak verilebileceğini ifade etmiştir. Oysa vakfın nikâhta mehir olması caiz değildir. Zira vakfın satımının ve rakabesindeki mülkiyetin naklinin imkânsız olmasının sebebi, böyle bir halde kendilerine vakıf yapılan kimselerin vakıftan menfaatlenme haklarını iptal durumunun söz konusu olmasıdır. Savaş, onların arazinin haracındaki haklarıdır. Harac araziyi bir kimse satın alsa aynen satıcısının yanında olduğu gibi onun yanında da harac arazi *(haraciye)* olur. Müslümanlardan hiçbirisinin hakkı nasıl miras, hibe ve mehirle iptal olmuyorsa tıpkı bunun gibi bu satım akdiyle de iptal olmaz. Meselâ, mükâteb (efendisiyle, belli miktar mal getirdiğinde azad edilme sözleşmesi yapmış) kölenin rakabesinin satımı da böyledir. Bu satım sözleşmesinde, mükâteb köle olma sözleşmesi yapmakla hürriyet kazanma sebebi geçerliliğini korumuştur. Çünkü köle müşteriye, satıcının yanında olduğu gibi aynen mükâteb olarak intikal eder. Hakkında gerçekleşen azad sebebi, satımıyla ortadan kalkmaz. En iyi bilen Allah'tır.

Bunun delillerinden biri de şudur: Hz. Peygamber (s.a.) Hayber arazisinin özellikle yarısını paylaştırmıştır. Eğer arazi, ganimet arazisi hükmünde olsaydı humus (1/5) çıkarıldıktan sonra kalanın hepsini paylaştırırdı. *Sünen*'de ve *Müstedrek*'te rivayet edildiğine göre: "Allah Rasûlü (s.a.), Hayber'i fethettiğinde orayı otuz altı pay etti; her bir pay, yüz paydan oluşmaktaydı. Bunun yarısı Allah Rasûlü'nün (s.a.) ve müslümanların oldu. Arta kalan yarıyı da kendisine gelen elçilere, devlet işlerine ve insanların başlarına gelen felâketlere ayırdı." Bu, Ebu Davud'un metnidir. Bir metne göre Allah Rasûlü (s.a.), on sekiz pay ayırdı ki bu, felâketler ve müslümanların işleri için ayrılan yarıdır. Bu payda Vatîh, Küteybe, Sülâlim ve civarları yer almaktadır.

Yine Ebu Davud'daki bir metne göre Hz. Peygamber (s.a.), Hayber arazisinin yarısını, Vatîh, Küteybe ve havalilerini kendi felâketlerine ve başına gelen işlere ayırdı; diğer yarısını, Şıkk, Netât ve havalilerini de ayırıp müslümanlar arasında paylaştırdı. Allah Rasûlü'nün (s.a.) payı Şıkk ve Netât havalilerinden düşmüştür.(4)

4. Ebu Davud, 3011, 3012, 3013, 3014. Senedi sahihtir. Vatîha: Hayber kalelerinden birinin adı. Ketîbe: Hayber köylerinden birinin adı. Şık: Hayber kalelerinden biri. Netât: Hayber'de bir pınardır, hurma ağaçlarını sular; Hayber'de bir kale adı olduğu da söylenmiştir. Ayrıca Hayber arazisine verilen bir isim olduğunu söyleyenler de vardır. Sülâlim: Hayber kalelerinden biri.

2— Mekke'nin Savaş Zoruyla Fethedildiği:

Mekke'nin savaş zoruyla fethedildiğini gösteren deliller şunlardır:

1- Kesinlikle herhangi bir kimse ne Hz. Peygamber'in (s.a.) fetih zamanı Mekkeliler'le barış anlaşması yaptığını ve ne de Mekke halkından herhangi bir kimsenin şehre karşılık olmak üzere O'nunla barış anlaşması yapmak üzere geldiğini rivayet etmiştir. Yalnız Ebu Süfyan Hz. Peygamber'e (s.a.) gelmiş, Hz. Peygamber (s.a.) de onun evine girenlere, yahut kendi kapısını kapayanlara, yahut Mescid'e girenlere veyahut da silahını bırakanlara emân (= güvence, kurtuluş garantisi) vermiştir.[5] Şayet Mekke sulh yoluyla fethedilmiş olsaydı, "Onun evine giren yahut kendi kapısını kapayan yahut da Mescid'e giren güvencededir." demezdi. Çünkü sulh, umumi bir güvenceyi icabettirir.

2- Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Şüphesiz Allah fil ordusunu Mekke'den alıkoydu ve oraya Peygamberini ve mü'minleri hükümran kıldı. Doğrusu bu beldede bana bir günün bir saatinde (sair zamanlarda Mekke'de yapılması yasak olan şeyler konusunda) izin verdi." Hadisin bir metnine göre de: "Mekke benden hiç kimse için helâl olmadı, benden sonra hiç kimse için de helâl olmayacaktır. Yalnızca bir günün bir saatinde bana helâl kılındı." buyurmuştur.[6] Bir başka metne göre de: "Şayet Allah Rasûlü (s.a.) burada harbetti diye herhangi bir kimse ruhsat tarafına kaçacak olursa ona: 'Allah, Peygamberine izin vermiştir, size izin vermedi' deyiniz. Bana da yalnızca bir günün bir saati içinde izin verdi. Bugünkü haramlığı dünkü haramlığa döndü" buyurmuştur.[7] Bu hadis Mekke'nin savaş zoruyla fethedildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

a) *Sahih*'te yer alan bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) fetih günü Halid b. Velid'i ordunun sağ kanadına, Zübeyr'i sol kanadına ve Ebu Ubeyde'yi zırhsız-miğfersiz askerlerin başına komutan tayin etti ve vadinin içine doğru gönderdi. Ebu Hureyre'ye: "Ey Ebu Hureyre! Bana Ensar'ı çağır." diye talimat verdi. Onlar da haberi alınca koşarak geldiler. Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Ensar topluluğu! Kureyş'in günahkârlarını gördünüz mü?" diye sordu. "Evet, gördük" dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Yarın onlarla karşılaştığı-

---

5. Ahmed, 2/292, 538; Müslim, 1780 (86); Ebu Davud, 3022, 3021. Ebu Davud'un rivayetlerinden birincisinde meçhul bir râvi, ikincisinde ise İbn İshak'ın muan'an rivayeti (tedlisi) vardır. Heysemî bunu *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/165, 167) kaydetmiş ve: "Taberânî rivayet etmiştir. Râvileri, *Sahih* râvîleridir." demiştir. Hadisin İbn Cerîr (2/330, 332) tarafından kaydedilen bir üçüncü senedi daha vardır, ancak bu sened zayıftır.
6. Buharî, 3/39, 45/7, 45/8, 87/8; Müslim, 1355; Ebu Davud, 2017; Dârimî, 2/256.
7. Buharî, 3/37; Müslim, 1354.

nızda onları ekin biçer gibi biçmeye bakın" buyurdu, elini sıkıp sağını solunun üzerine koydu ve "Benimle buluşma yeriniz Safâ'dır." buyurdu. O gün karşılarına kim çıktıysa kırıp geçtiler. Allah Rasûlü (s.a.) Safâ tepesine çıktı ve Ensar geldi, Safâ'yı çevirdi. Ebu Süfyan gelip: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kureyş'in karaltısı yok oldu. Bugünden sonra Kureyş yok artık!" dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) "Ebu Süfyan'ın evine giren güvencededir. Silahı bırakan güvencededir. Kapısını kapayan güvencededir" buyurdu.[8]

b) Ümmü Hani, bir adama emân verip onu himayesine aldı. Ali b. Ebî Tâlib o adamı öldürmek istedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Ey Ümmü Hani! Senin himayene aldığın kimseyi biz de himaye ederiz." buyurdu. Ümmü Hani'den gelen bir başka metin ise şöyledir: Mekke'nin fetih günü olunca akrabalarımdan iki adama emân verdim, himayeme aldım. Onları bir eve soktum ve üzerlerine kapıyı kapadım. Anamın oğlu Ali gelip kılıçla üzerlerine saldırdı. Derhal emân hadisini (yahut sözünü) ve Hz. Peygamber'in (s.a.): "Ey Ümmü Hani! Senin himayene aldığın kimseyi biz de himaye ederiz." buyruğunu hatırlattım. Bu olay Mekke'nin içinde, fetihten sora oldu.[9] Görüldüğü üzere Ümmü Hani'nin adama emân vermesi, Hz. Ali'nin onu öldürmek istemesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.) Ümmü Hani'nin verdiği emânı geçerli sayıp devam ettirmesi Mekke'nin savaş zoruyla fethedildiğini açıkça meydana koymaktadır.

c) Hz. Peygamber (s.a.), Makîs b. Subâbe, İbn Hatal ve iki cariyenin öldürülmesini emretti. Şayet sulh yoluyla fethedilmiş olsaydı, halkından hiçbir kimsenin öldürülmesini emretmez ve bunların adının geçmesi sulh anlaşmasından istisna teşkil ederdi.

d) *Sünen*'de sahih bir senedle rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'nin fethi günü gelince: "İki kadın ve dört nefer dışındaki insanlara emân verin. Onları ise Kâbe'nin örtüsüne sarılmış bulsanız bile öldürün." buyurdu[10] En iyi bilen Allah'tır.

---

8. Müslim, 1780; Ahmed, 2/538.
9. Buharî, 58/9, Müslim, 1/498 (82); *Muvatta*, 1/252; Ebu Davud, 2763; Dârimî, 2/234, 235; Ahmed, 6/341, 423, 425. İkinci metin İmam Ahmed'e aittir.
10. Ebu Davud, 2683; Nesâî, 7/105. Senedinde Esbât b. Nasr vardır. Bu râvi sadûk (=doğru bir insan) ancak çok hata yapan biridir. Bu konuda Dârakutnî ve Hâkim, Saîd b. Yerbû'dan şöyle bir hadis rivayet ederler: "Şu dört kişiye ister harem bölgesinde, ister harem dışında bulunsunlar emân vermiyorum: Huveyris b. Nukayd, Hilâl b. Hatal, Mıkyes b. Subâbe, Abdullah b. Ebû Serh." Yunus b.Bükeyr'in *Megâzî*'ye yaptığı eklerde ve Buharî (56/169, 64/48) ile Müslim'de (1358) Enes b. Mâlik'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) fetih senesi Mekke'ye başında miğfer olduğu halde girdi. Miğferi çıkarınca huzuruna bir adam geldi ve: "İbn Hatal, Kâbe'nin örtüsüne sarılmış" dedi.

3— Müslümanın Düşman Topraklarında Yaşaması:

Allah Rasûlü (s.a.), hicrete gücü yeten bir müslümanın müşrikler arasında kalmasını yasakladı ve: "Ben, müşrikler arasında ikamet eden her müslümandan uzağım" buyurdu. "Niçin, ey Allah'ın Rasûlü?" diyi sordular. "Ateşleri birbirini görmeyecek" cevabını verdi.[11]

Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Müşrikle birleşen ve onunla oturan kimse de onun gibidir."[12]

Yine buyuruyor ki: "Tevbe kapısı kapanıncaya kadar hicret kapısı kapanmaz. Güneş batıdan doğmadan da tevbe kapısı kapanmaz."[13]

Hz. Peygamber (s.a.): "Onu öldürün" diye emir verdi. İbn Ebî Şeybe ile Beyhakî'nin (*Delâil*'de) yine Enes'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'yi fethettiği gün şu dördü dışında halka eman verdi: Abdüluzzâ b. Hatal, Mıkyes b. Subâbe el-Kinânî, Abdullah b. Ebî Serh ve Ümmü Sâre. Bk. *Fethu'l-Bârî*, 4/52.

11. Ebu Davud, 2645; Tirmizî, 1604; Nesâî, 8/36. Hadis sahihtir. Râvileri sika ise de hadisin mevsûl mü, mürsel mi olduğu tartışmalıdır. Buharî, Tirmizî ve daha başkaları mürsel olduğunu tercih etmişlerdir. Ancak Nesâî (5/82, 83) Ahmed (5/4,5) ve İbn Mâce'nin (2536) rivayet ettikleri: "Allah Teâlâ, müslüman olduktan sonra müşrikleri terkedip müslümanlar arasına gelmedikçe hiçbir müşriğin amelini kabul etmez." hadisi bunu takviye eder ve buna şâhidlik eder. Bu hadisin senedi hasendir. İmam Ahmed'in (4/160) rivayetine göre Cerîr b. Abdullah, Hz. Peygamber'e (s.a.) bîat ettiğinde Peygamberimiz ondan Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmama, namaz kılma, zekât verme, müslümana nasihat etme (yahut samimi davranma) ve müşrikten uzaklaşma hususunda söz aldı. Bu hadisin senedi sahihtir. Hemen aşağıda gelecek olan hadis buna şahidlik eder.

   "Ateşleri birbirini görmeyecek" sözünün anlamı şudur: Müslümanın konakladığı yerin, müşrik evinden uzak olması ve müslümanın, evinde ateş yansa bu ateş kendi evinde ateş yakan müşrike görünür ve ışık verir bir yerde oturmaması lâzım ve vaciptir. Müslüman ancak müslümanlarla bir arada oturur. Bu ise hicrete bir teşviktir. Bk. *Avnu'l-Ma'bûd*, 7/305, Mısır, 1968.
12. Ebu Davud, 2787. Senedi zayıftır. Ancak bir önceki hadisle kuvvet kazanır. Bu hadisi Hâkim (2/141) de rivayet etmiştir; onun senedindeki râviler sikadır.
13. Ahmed, 4/99; Ebu Davud, 2479; Darimî, 2/239, 240. Senedinde geçen Ebu Hind el-Becelî hakkında Abdülhak: "Meşhur değildir." ve İbnü'l-Kattân: "Meçhuldür" diyor. Diğer râvileri sikadır. Ahmed'in (1671) hasen senedle Abdullah b. es-Sa'dî'den rivayet ettiği: "Düşman savaştığı müddetçe hicretin arkası kesilmez." hadisi buna şahidlik eder. Muâviye, Abdurrahman b. Avf, ve Abdullah b. Amr b. Âs, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu aktarırlar: "Hicret iki şeydir: Birisi günahlardan uzaklaşma, diğeri Allah'a ve Rasûlü'ne hicret etmedir. Tevbe kabul olunduğu müddetçe hicret kesilmez. Güneş batıdan doğuncaya kadar da tevbe kabul olunur. Güneş batıdan doğunca herkesin kalbine, içinde olanla birlikte mühür vurulur. Mü'minin imdadına amel yetişir." Bu hadisi İmam Ahmed (5/270) başka bir hasen senedle İbnü's-Sa'dî'den şu şekilde rivayet eder: İbnü's-Sa'dî, bir grup arkadaşıyla Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. Arkadaşları: "Sen

Buyurdu ki: "Bir hicretten sonra bir hicret olacaktır. Yeryüzü halkının hayırlıları Hz. İbrahim'in hicret ettiği yere en çok tutunup kalanlardır. Yeryüzünde, yeryüzü halkının kötüleri kalır; onları bulundukları yer dışarı atar, Allah'ın nefsi onlardan tiksinir, ateş onları maymunlarla, hınzırlarla bir araya toplar."(14)

---

yüklerimizi ve develerimizi muhafaza et, içeri sonra girersin." dediler. Grubun en küçüğü o idi. Onlar işlerini gördüler, sonra ona: "Haydi içeri gir!" dediler. O da içeri girdi. Hz. Peygamber (s.a.): "Geliş sebebin?" diye sordu. İbnü's-Sa'dî: "Bana hicret etme hükmünün bozulup bozulmadığını söylemeniz için geldim." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Senin geliş sebebin onlarınkinden daha hayırlı. Düşmanla savaşıldığı müddetçe hicret kesilmez." buyurdu.

14. Ebu Davud, 2482; Ahmed, 2/84, 199, 209. Senedi zayıftır.

ALTINCI BÖLÜM

GAYRİMÜSLİMLERE MUAMELESİ

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) GAYRİMÜSLİMLERE MUAMELESİ

Bu bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.) eman, sulh, kâfirlerin elçilerine karşı muamele, cizye alma, ehl-i kitab ve münafıklara karşı muamele konularındaki tatbikatı, Allah'ın sözünü dinlemek üzere gelen kâfirleri himaye etmesi ve güvence altına alması, yapılan anlaşmaya sadık kalması ve hiyanetten uzak oluşu anlatılmaktadır.

1— Eman:

Sahih bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Müslümanların emanı birdir; statü bakımından en aşağıda bulunan bir müslüman da eman verebilir. Kim bir müslümanın verdiği emana tecavüz ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün müslümanların lâneti onun üzerine olsun. Allah kıyamet günü onun ne bir farzını, ne de bir nafilesini kabul eder."[1]

Buyuruyor ki: "Müslümanların kanları birbirine denktir. Onlar başkalarına karşı bir eldir. Statü bakımından en aşağıda bulunanlarının verdiği eman onların emanı demektir. Mü'min, kâfire mukabil (kısas edilerek) öldürülmez. Kendisine eman verilen kimse de eman içinde iken öldürülmez. Kim bir bid'at çıkarırsa kendi aleyhinedir. Kim de bir bid'at çıkarır yahut bir bid'atçıyı barındırırsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine

1. Buharî, 29/1, 58/10, 85/21, 96/5; Müslim, 1370 ve 1371.

olsun.''[2]

Sahih bir hadiste buyuruluyor ki: ''Kendisiyle bir kavim arasında anlaşma bulunan kimse, anlaşmanın süresi doluncaya yahut onlarla eşitlik üzere anlaşmayı bozuncaya kadar ne bir düğüm çözsün, ne bir düğüm atsın.''[3]

Hz. Peygamber (s.a.): ''Kim bir insanın canını teminat altına alır, ona eman verir de sonra onu öldürürse, ben katilden uzağım.'' buyurmuştur. Bir metne göre ise: ''Hiyanet sancağını eline tutuştururum.'' buyurmuştur.[4] Yine buyurmuştur ki: ''Her hainin kıyamet günü kıçının yanında bir sancak bulunur, onunla tanınır. Bu filanın oğlu falandır, bu da yaptığı hiyanetidir, denilir.''[5]

Bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.): ''Herhangi bir kavim anlaşmayı bozarsa muhakkak kendilerine karşı, düşman yardım görür.'' buyurmuştur.[6]

---

2. Ebu Davud, 4530; Nesâî, 8/24. Senedi güçlüdür. *Tenkîh*'de: ''Senedi sahihtir.'' deniyor. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (12/231) hadisin hasen olduğunu söylemiştir. ''Onlar başkalarına karşı bir eldir.'' sözü; birbirlerine yardımcı ve destek olmada bir el gibidirler, anlamındadır. ''Müslümanların kanları birbirine denktir.'' sözünün anlamı ise şudur: Müslümanların kanları kısas konusunda birbirine eşittir. Soylu olan sıradan insana, büyük küçüğe, âlim cahile, erkek kadına kısas edilir. Öldürülen asilzade yahut âlim ve katil sıradan insan yahut cahil biri olduğunda öldürülen kimseye karşılık kâtilinden başkası kısas edilmez. Cahiliye devri insanları ise bunun aksini yaparlar, soylu bir kimsenin kan davasında sıradan insanlardan olan katiline kısas uygulamaya razı olmazlar, katilin kabilesinden pek çok kimse öldürürlerdi. ''Statü bakımından en aşağıda bulunanlarının verdiği eman, onların emanı demektir.'' sözü ise şu anlamdadır: Müslümanlardan biri, bir kâfire eman verdiğinde bütün müslümanlara o kâfirin kanı haram olur. İsterse bu eman veren kimse köle, kadın yahut ırgat gibi onların statü bakımından en aşağıda olanlarından biri olsa da, onun verdiği eman bozulmaz.
3. Ebu Davud, 2759; Tirmizî, 1580. Senedi sahihtir.
4. Ahmed, *Müsned*, 5/223, 224, 437; İbn Mâce, 2688; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, 1/77, 78; Taberânî, *es-Sağîr*, s.9 ve 121; Ebu Nuaym, *Hılyetü'l-Evliyâ*, 9/24; Tayâlisî, 1285. Senedi sahihtir, İbn Hibbân (1682) sahih olduğunu söylemiştir.
5. Buharî, 58/22, 78/99, 90/9, 92/21; Müslim, 1735, 1736, 1737, 1738; Ebu Davud, 2756; Tirmizî, 1581; Ahmed, *Müsned*, 1/411, 417, 441 ve 2/16, 29, 46, 48, 56, 70, 75, 96, 103, 112, 116, 123, 126, 142, 156 ve 3/7, 19, 35, 39, 46, 61, 64, 70, 84, 142, 150, 250, 270; İbn Mâce, 2873.
6. Hâkim, 2/126. Metni: ''Bir kavim herhangi bir anlaşmayı bozdu mu mutlaka aralarında öldürme hadiseleri çıkar.'' Senedinde gevşek (*leyyin*) bir râvi olan Beşîr b. Muhâcir vardır. Bununla birlikte Hâkim hadisi sahih saymış ve Zehebî de ona katılmıştır. İbn Mâce'nin (4019) rivayet ettiği hadis de şahid olur ki onun senedi şahidleriyle hasendir. Taberânî'nin *Kebîr*'de rivayet ettiği bir hadis vardır ki, senedi hasene yakındır, bunun Münzirî'inin dediğine göre şahidleri vardır.

2— Medine'deki Gayrimüslimler:

Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye gelince kâfirler O'nun karşısında üç kısma ayrıldılar. Birinci kısım: Hz. Peygamber (s.a.) bunlarla barış ve mütareke anlaşmaları yaptı. Şarta göre Hz. Peygamber'le (s.a.) savaşmayacaklar, O'na karşı düşmanlarıyla işbirliği yapmayacaklar ve düşmanlarına yardımda bulunmayacaklar; ama küfürleri (inançları) üzere kalacaklar, kan ve mal güvenliği içinde bulunacaklardı. İkinci kısım: Hz. Peygamber'e (s.a.) savaş açıp O'na düşmanlık ilan ettiler. Üçüncü kısım: Hz. Peygamber'le (s.a.) mütarekede bulundular; O'nunla ne barış anlaşması yaptılar, ne de O'na savaş açtılar. Bunlar Hz. Peygamber'le (s.a.) düşmanlarının akıbetlerini beklediler. Bunlardan kimileri içlerinden Hz. Peygamber'in (s.a.) galip gelmesini, muzaffer olmasını arzuluyor; kimileri düşmanlarının O'na galip gelmesini ve muzaffer olmasını istiyor ve kimileri de görünüşte Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında, içte ise O'nun düşmanlarının yanında yer alıyor ve böylece her iki taraftan da güvence altında olmak istiyorlardı ki, işte bunlar münafıklardır. Hz. Peygamber (s.a.) bu gruplardan her birine karşı Rabbinin emrettiği şekilde davrandı.

3— Yahudilerle Anlaşma Yapması:

Medine yahudileriyle barış anlaşması yaptı. Hz. Peygamber'le (s.a.) yahudiler, aralarında bir karşılıklı güven belgesi imzaladılar. Medine civarında üç yahudi kabilesi yaşamaktaydı: 1) Kaynukaoğulları, 2) Nadîroğulları, 3) Kurayzaoğulları.

4— Kaynukaoğullarının Anlaşmayı Bozmaları:

Aralarında barış anlaşması imzalanmış olmasına rağmen Kaynukaoğulları Bedir savaşından sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) savaş açtılar; Bedir galibiyeti güçlerine gitti, bu sebeple kıskançlık ve çekememezlik gösterdiler. Allah'ın ordusu, başlarında Allah'ın kulu ve peygamberi olduğu halde hicretin 20. ayına rastlayan Şevval ayının ortasında cumartesi günü Kaynukaoğullarının bulunduğu mıntıkaya doğru yola koyuldu. Kaynukaoğulları, münafıkların reisi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün müttefikleri ve Medine yahudilerinin en cesurlarıydı. O gün müslümanların sancağını taşıyan, Abdülmuttalip oğlu Hz. Hamza idi. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de yerine Ebu

Lübâbe b. Abdülmünzir'i vekil bıraktı. Kaynukaoğullarını, Zilkâde ayının hilâli görülünceye kadar on beş gece kuşatma altında tuttu. Bu kabile, Hz. Peygamber'in (s.a.) savaştığı ilk yahudi kabilesidir. Yahudiler kalelerinde korundular. Hz. Peygamber (s.a.) onları en sıkı bir şekilde kuşatma altında tuttu. Allah bir kavmin rüsvay olmasını ve yenilgiye uğramasını istediği zaman onların üzerine bir korku indirir ve kalplerine bir korku salar. İşte bu kuşatma esnasında yahudilerin kaplerine de böyle bir korku saldı. Bunun üzerine yahudiler canları, malları, kadınları ve çocukları hakkında Allah Rasûlü'nün (s.a.) hükmüne boyun eğdiler. Hz. Peygamber (s.a.) emredip adamların ellerini arkalarından bağlattı. Abdullah b. Übey onlar hakkında Allah Rasûlü (s.a.) ile konuştu ve bu konuda O'na çok ısrarda bulundu. Hz. Peygamber (s.a.) yahudileri ona bağışladı ve Medine'den çıkmalarını, Medine'ye yakın yerlere yerleşmemelerini emretti. Onlar da Şam bölgesindeki Ezriât denilen yere gittiler. Çok geçmeden orada çoğunluğu öldü. Kaynukaoğulları, kuyumculuk ve ticaretle uğraşırlardı. Altı yüz kadar savaşçıları vardı. Yurtları Medine'nin kenar semtinde idi. Hz. Peygamber (s.a.) onlardan mallarını aldı. Yahudilerin malları arasından Allah Rasûlü (s.a.) üç yay, iki zırh, üç kılıç ve üç mızrak aldı; onlardan ele geçen ganimetin beşte birini ayırdı. Ganimetleri toplama işiyle Muhammed b. Mesleme görevlendirilmişti.[7]

5— Nadîroğullarının Anlaşmayı Bozmaları:

Sonra anlaşmayı Nadîroğulları bozdu. Buharî, Urve'den naklen bu olayın Bedir savaşından altı ay sonra meydana geldiğini söylüyor.[8] Bu olayın sebebi şudur: Hz. Peygamber (s.a.), Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin öldürdüğü Kilâb kabilesinden iki kişinin diyeti konusunda kendisine yardımda bulunmaları için konuşmak üzere bir grup ashabıyla Nadîroğullarına gitti. Onlar: "Yaparız, ey Ebu'l-Kâsım! Sen burada otur, biz senin ihtiyacını giderelim." dediler. Bazıları tenha bir yerde kafa kafaya verdiler; şeytan onlara, üzerlerine yazılmış olan bedbahtlığı şirin gösterdi ve Hz. Peygamber'i (s.a.) öldürme kararı aldılar. "Hanginiz şu değirmen taşını alıp dama çıkar ve onun başına atıp kafasını kırar?" diye sordular. En azgınları olan Amr b. Cihâş: "Ben" diye cevap verdi. Sellâm b. Mişkem bu adamlara: "Yapmayın. Vallahi, kur-

7. Kaynukaoğulları gazvesi hakkında bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/47-50; İbn Kesîr, *es-Sîre*, 3/5-7; *Şerhu'l-Mevâhibi* Ledüniyye, 1/456-458; İbn Sa'd, 2/28-29; İbn Seyyiddinnâs, 1/294; *el-İmtâ*, s.103.
8. Buharî, muallak olarak rivayet etmiştir. Abdürrezzâk, *Musannef*'te (9732) mevsûl senedle nakletmiştir.

duğunuz bu plan kesinlikle ona haber verilir, bu iş onunla aramızda mevcut bulunan anlaşmayı bozma demektir." dedi. Derhal Rabbinden Hz. Peygamber'e (s.a.) vahiy gelip onların hazırladıkları planı haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.) hızla yerinden kalktı, Medine'ye doğru yöneldi. Yolda ashabı kendisine yetişip: "Kalkıp gittin, farkına varmadık" dediler. Hz. Peygamber (s.a.) onlara yahudilerin planını haber verdi.

Allah Rasûlü (s.a.) yahudilere: "Medine'den çıkın. Burada benimle birlikte oturmayın. Size on gün süre tanıyorum. Bu süreden sonra Medine'de hanginizi bulursam boynunu vururum." diye haber gönderdi. Bu haber üzerine birkaç gün kalıp yol hazırlığı yapmaya başladılar.

Münafık Abdullah b. Übey onlara: "Yurdunuzdan çıkmayın. Beraberimde, kalenize girip önünüzde ölecek iki bin kişilik ordum var. Kurayza kabilesi ve Gatafan'dan müttefikleriniz de size yardım ederler." diye haber gönderdi. Reisleri Huyey b. Ahtab, onun bu sözlerine tamah etti ve Allah Rasûlü'ne: "Biz yurdumuzdan çıkmayacağız. Aklına geleni yap!" diye haber gönderdi.

Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) ile ashabı tekbir getirip ona doğru yola koyuldular. Sancağı Ali b. Ebî Tâlib taşıyordu. İslâm ordusu onların yurduna varınca kalelerinden ok ve taş atmaya başladılar. Kurayza kabilesi onlardan ayrıldı. İbn Übey ve Gatafanlı müttefikleri onlara hiyanet ettiler. Bundan dolayı Allah Teâlâ onların durumunu bir benzetme ile şöyle tasvir etti: "...Tıpkı şeytan gibi. İnsana: İnkâr et! der. O da inkâr edince bu sefer: Ben senden uzağım! der."[9] Zira Haşr sûresi Nadîroğulları sûresidir; bu sûrede onların kıssalarının başlangıcı ve neticesi anlatılmıştır. Allah Rasûlü (s.a.) Nadîroğullarını kuşatma altında tuttu, onların hurma ağaçlarını kestirip yaktırdı.[10] Bunun üzerine yahudiler O'na: "Biz Medine'den çıkacağız." diye haber gönderdiler. Hz. Peygamber (s.a.), silah dışında bir devenin taşıyabileceği eşyalarını yanlarına almaları, kendi başlarını ve çoluk çocuklarını alıp çıkmaları şartıyla onları kaleden indirdi. Hz. Peygamber (s.a.) çeşitli mallar ve silahlar ele geçirdi. Nadîroğullarından ele geçen bütün ganimetler kendi musibetleri ve müslümanların yararı uğruna harcaması için tamamen Allah Rasûlü'ne (s.a.) ait oldu. Beşte birini alıp gerisini taksim etmedi. Çünkü bu ganimetleri O'na Allah ihsan etti. Müslümanlar bunları ele geçirmeleri için ne at ne deve koşturdular. Ama Kurayza gazâsından ele geçen ganimetlerin beşte birini ayırıp

9. Haşr, 59/16.
10. Buharî, 41/6, 56/154, 64/14; Müslim, 1746.

geri kalanı taksim etti.[11]

İmam Mâlik diyor ki: "Allah Rasûlü (s.a.) Kurayza ganimetlerinin beşte birini ayırıp geri kalanını taksim etti. Ama Nadîroğullarının ganimeti konusunda bunu yapmadı. Çünkü müslümanlar Nadîroğullarına karşı at ve deve koşturmadılar. Oysa Kurayzaoğullarına karşı at ve deve koşturmuşlardır." Hz. Peygamber (s.a.) Nadîroğulları yahudilerini aralarında reisleri Huyey b. Ahtab da bulunduğu halde Hayber'e sürgün etti ve silahlarını ele geçirdi; arazilerine, yurtlarına ve mallarına el koydu. Silah olarak elli zırh, elli tolga ve üç yüz kırk kılıç buldu. "Muğîreoğullarının Kureyş içindeki durumu ne ise bunların da kavimleri arasındaki durumu odur." buyurdu. Bu olay hicretin 4. senesi Rebîulevvel ayında cereyan etmiştir.[12]

6— Kurayzaoğullarının Anlaşmayı Bozmaları:

Kurayza'ya gelince: Bu kabile Allah Rasûlü'nün (s.a) en azılı düşmanı ve küfürlerinde en katı olan yahudi kabilesiydi. Bu sebeple kardeşleri olan diğer yahudilerin başına gelmeyen onların başına geldi.

Onlarla savaşılmasının sebebi: Allah Rasûlü (s.a.) Hendek savaşına çıktığında bu kabile O'nunla barış anlaşması yapmış durumdaydı. Huyey b. Ahtab, Kurayzaoğullarını yurtlarında ziyaret edip onlara: "Size zamanın izzetini getirdim. Size başlarında efendileri olduğu halde Kureyş'i ve önlerinde komutanları olduğu halde Gatafan'ı getirdim. Sizler güçlü kuvvetli, iyi silah kullanan insanlarsınız.Haydi gelin, Muhammed'le vuruşalım, işini bitirelim." dedi. Kurayza kabilesi reisi ona: "Hayır, sen bana vallahi zamanın zilletini getirdi. Sen bana suyunu boşaltmış, içinde yıldırımlar gürleyip şimşekler çakan bir bulut getirdin!" diye karşılık verdi. Huyey, onu kandırmak için çeşit çeşit vaadlerde bulunup onu savaşı arzu eder hale getirmeye çalıştı. Nihayet reis, Huyey'in de kendisi ile birlikte kaleye girmesi ve kendilerinin başlarına gelecek olanın onun da başına gelmesi şartıyla teklifi kabul etti. O da bu şartı

11. Buharî, 65/1 (Haşr Sûresi tefsiri); Müslim, 1757. Hz. Ömer anlatıyor: Nadîroğullarının malları, Allah'ın, Peygamberine fey' olarak ihsan ettiği şeylerdendi. Müslümanlar ne at, ne deve koşturmuşlardı. Bu yüzden mallar Hz. Peygamber'e (s.a.) ait oldu. Ailesinin bir yıllık nafakasını ayırır, arta kalanı Allah yolunda cihada hazırlık olmak üzere hayvan ve silah alımına harcardı.

12. Nadîroğulları gazvesi için bk. İbn Hişâm, 2/190-194; İbn Sa'd, 2/57-59: Taberî, 3/36; İbn Kesîr, 3/145-150; İbn Seyyiddinnâs, 2/48; *Şerhu'l-Mevâhibi Ledüniyye*, 2/79, 86; *Musannef*, 9732.

kabullendi, istenileni yaptı. Kurayzaoğulları Allah Rasûlü'yle (s.a.) yaptıkları anlaşmayı bozdular ve açıktan açığa ona sövmeye başladılar. Allah Rasûlü'ne (s.a.) haber ulaştı. Hz. Peygamber (s.a.) durumu öğrenmek amacıyla adam gönderdi. Yahudilerin anlaşmayı bozmuş olduklarını gördü, tekbir getirdi ve: "Ey müslümanlar! Müjde size." dedi.

(Hendek savaşından sonra) Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye dönünce silahını tam çıkarıp koyuyordu ki, Cebrail çıkageldi ve: "Silahını çıkardın mı? Vallahi, melekler silahlarını daha çıkarmadılar! Haydi, beraberindekilerle birlikte Kurayzaoğullarına doğru yola koyul. Ben senin önünden gideceğim, onların kalelerini sarsacağım ve kalplerine korku salacağım!" dedi. Cebrail, meleklerden oluşan bölüğü ile yola koyuldu. Allah Rasûlü (s.a.) de onun peşinden, Muhacirlerden ve Ensardan oluşan bölüğü ile yola çıktı.[13] Ashabına o gün: "Hiç kimse Kurayzaoğulları yurduna varmadan ikindi namazını kılmasın!" buyurdu. Sahabîler derhal Hz. Peygamber'in (s.a.) emrini yerine getirmeye koyuldular ve vakit geçirmeden yola çıktılar. Yolda ikindi vakti girdi. Bazıları: "Emrolunduğumuz gibi ikindiyi ancak Kurayzaoğulları yurdunda kılarız." deyip bu namazı yatsıdan sonra kıldılar. Bazıları ise: "Hz. Peygamber (s.a.) bizden bunu istemedi. O yalnızca acele yola çıkmamızı istedi." deyip namazı yolda kıldılar. Hz. Peygamber (s.a.), durum kendisine aktarıldığında gruplardan herhangi birini ayıplamadı.[14]

Bu iki uygulamadan hangisi daha isabetliydi? Bu konuda fakihler ihtilâf etmişlerdir. Bir grup demiştir ki: Tehir edenler isabet etmişlerdir. Biz de onlarla birlikte olsaydık onlar gibi biz de tehir ederdik. Allah Rasûlü'nün (s.a.) emrine uyarak ve açık ifadeye aykırı yorumu bir kenara bırakarak bu namazı ancak Kurayzaoğulları yurdunda kılardık.

Öteki grup diyor ki: Aksine namazı vaktinde, yolda kılanlar yarışın liderliğini ele geçirdiler ve iki fazileti yakalama mutluluğuna erdiler. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkma emrini yerine getirmeye ve namazı vaktinde kılarak rızasını kazanmaya koştular. Sonra diğer gruba yetişmek için

---

13. Buharî, 64/30; Müslim, 1769; Ahmed, 6/56, 131, 142, 280. Hz. Âişe anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Hendek savaşından dönünce silahını çıkarıp koydu, gusül abdesti aldı. Cebrail başındaki tozları silkerek O'nun yanına geldi ve: "Silahını çıkardın öyle mi? Vallahi, biz silahımızı çıkarmadık. Haydi onlara doğru yola koyul." dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Nereye?" diye sordu. Cebrail, Kurayzaoğullarını işaret etti. Hz. Peygamber (s.a.) de onlara doğru yola çıktı.
14. Buharî, 12/5; Müslim, 1770. Buharî ile Müslim'in hadisi bir tek senedle aynı üstaddan rivayet etmiş olmalarına rağmen bütün Müslim nüshalarında "ikindi" yerine "öğlen" geçmektedir.

acele ettiler. Böylece hem cihadın faziletini ve hem de namazı vaktinde kılma faziletini elde ettiler, kendilerinden istenileni iyi anladılar ve diğerlerinden özellikle de bu namaz konusunda daha fakih oldular. Zira bu namaz ikindi namazı idi. İkindi namazı ise orta namazdır. Çünkü Allah Rasûlü'nün (s.a.), red sebebi ve kusuru bulunmayan açık ifadeli sahih hadisi bunun böyle olduğunu belirtmiştir ve aynı zamanda bu namaza ayrı bir özenle devam etmenin, bu namazı kılmak için acele davranmanın ve ilk vaktinde kılmanın Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti olduğu rivayetleri aktarılmıştır. Ayrıca (hadise göre) bu namazı kaçıran kimsenin malı ve ailesi eksilmiş veya ameli heder olmuş demektir.[15] Bu namaz konusunda gelen emir gibi bir emir başka bir namaz konusunda gelmemiştir. Bu ikindi namazını tehir edenler olsa olsa neticede mazur olurlar. Hatta hadisin açık ifadesine uyduklarından ve emri yerine getirmeyi amaçladıklarından ötürü bir tek sevap alırlar. Ama haddizatında onların isabet etmiş, namaza ve cihada koşanların hata etmiş olmaları asla, katiyen düşünülemez. Namazı yolda kılanlar, delilleri uzlaştırmışlar ve iki fazileti elde etmişlerdir. Bu yüzden onlar iki sevap kazanırken, diğerleri de sevap kazanmışlardır. Allah onlardan razı olsun.

Soru: Namazı cihad için tehir etmek o zaman caiz ve meşrû idi. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) Hendek savaşında, ikindiyi en nihayet geceye kadar tehir etmişti. Sahabîlerin ikindi namazını geceye kadar tehir etmeleri aynen Hendek savaşında Hz. Peygamber'in (s.a.) bu namazı geceye tehir etmesi gibidir. Özellikle de bu, korku namazı meşrû kılınmadan önce böyleydi.

Cevap: Bu kuvvetli bir sorudur. Buna iki yönden cevap verilebilir:

1— Şöyle denilebilir: Namazın vaktinde kılınmayıp tehir edilmesinin namaz vakitleri açıklandıktan sonra da caiz olduğu sabit değildir. Bunun tek delili Hendek savaşında geçen olaydır. Zira bu görüşü savunanlar işte bu olayı delil göstermektedirler. Oysa bu olayda onlar için delil yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) namazı kasten tehir etmiş olduğuna dair bir ipucu mevcut değildir. Hatta, ihtimal ki Hz. Peygamber (s.a.) unutarak tehir etmiştir. Olayda da bunu gösteren bir ipucu mevcuttur. Zira Hz. Ömer, O'na: "Ey Allah'ın Rasûlü! İkindiyi kıldığımda neredeyse güneş batacaktı." dediğinde Allah Rasûlü (s.a.): "Vallahi, ben onu kılmadım." dedi ve sonra ayağa kalktı, namazı kıldı.[16] Bu da gösteriyor ki, Hz. Peygamber (s.a.) içinde bulunduğu meşguliyetten ve kendisini kuşatan düşmanla ilgilenmesinden ötürü bu namazı unutmuştu. Buna göre unutma mazereti ile tehir etmiş oluyor. Nitekim

15. Buharî, 2/36, 61/25, 34, 64/38; Müslim, 626.
16. Buharî, 9/36, 38, 10/26, 12/4, 64/29; Tirmizî, 180.

bir yolculuğu esnasında da uyku mazeretiyle tehir etmiş, uyandıktan ve hatırladıktan sonra ümmetine örnek olmak için bu namazı kılmıştır.

2— Namazın vaktinde kılınmayıp tehir edilmesinin, namaz vakitleri açıklandıktan sonra da caiz olduğunun sabitliği düşünülecek olsa bile bu, yalnızca namaz fiillerini akılda bulundurmaktan ve onları yerine getirmekten alıkoyacak bir dehşet ve şaşkınlık anında, korku ve çarpışma durumunda sözkonusu olabilir. Sahabe, Kurayzaoğulları yurduna giderken bu halde değildi. Aksine onların buradaki hükümleri, düşmana yaptıkları bundan önceki ve bundan sonraki seferleri hükmündeydi. Malumdur ki, onlar namazı vaktinden tehir etmezlerdi. Kurayza kabilesi de kaçmalarından endişe edilecek bir kabile değildi. Çünkü onlar yurtlarında ikamet etmekteydiler. İşte iki grubun bu konuda ayak bastıkları son nokta budur.

7— Kurayzaoğulları Gazâsı:

Allah Rasûlü (s.a.) sancağı Ali b. Ebî Tâlib'e verdi. Medine'de yerine vekil olarak İbn Ümmi Mektum'u bıraktı. Kurayzaoğullarının kalelerinin karşısına gelip karargâhını kurdu. Onları yirmi beş gece kuşatma altında tuttu. Kuşatma kendilerine iyice güçlük çıkarmaya başlayınca reisleri Kâ'b b. Esed, yahudilere şu üç teklifte bulundu: "Ya müslüman olur Muhammed'in dinine gireriz, ya çocukları ve kadınları öldürür, kılıçları çeker savaşmak için onun karşısına çıkar, muzaffer oluncaya yahut hiçbir fert sağ kalmamak üzere öldürülünceye kadar vuruşuruz; ya da cumartesi günü Allah Rasûlü ve ashabına hücum eder onları sıkıştırırız; çünkü onlar bugünde kendileriyle savaşmayacağımızdan emindirler." Yahudiler, reislerinin bu tekliflerinden herhangi birini kabul etmeye yanaşmadılar. Hz. Peygamber'e (s.a.): "Bize kendisiyle istişare etmemiz için Ebu Lübâbe b. Abdülmünzir'i gönder!" diye haber yolladılar. Yahudiler Ebu Lübâbe'nin geldiğini görünce karşılamak için ayağa kalktılar, ağlıyorlardı. "Ey Ebu Lübâbe! Ne diyorsun, Muhammed'in hükmüne razı olalım mı?" dediler. O da: "Evet" cevabını verdi ve bunun boğazlanmak anlamına geldiğini söylemek için eliyle boğazını işaret etti. Sonra derhal Allah'a ve Rasûlü'ne (s.a.) hiyanet ettiğinin farkına vardı. Başını öne eğerek oradan çekip gitti. Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına dönmedi. Doğruca mescide, Medine mescidine gitti. Kendisini mescidin direğine bağlattı ve Allah Rasûlü (s.a.) kendi eliyle çözmedikçe ipini çözdürmeyeceğine, Kurayzaoğulları arazisine ebediyen girmeyeceğine yemin etti. Bu durum Allah Rasûlü'ne (s.a.) ulaşınca: "Allah tevbesini kabul edinceye kadar onu bırakın." buyurdu. Sonra Allah tevbesini kabul etti de Allah Rasûlü (s.a.) kendi eliyle onun

ipini çözdü.

Sonra yahudiler Allah Rasûlü'nün hükmüne boyun eğdiler. Evs kabilesi mensupları Hz. Peygamber'e (s.a.) başvurdular ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kaynukaoğulları hakkında bildiğin uygulamada bulundun. Onlar, kardeşlerimiz Hazreclilerin müttefiki idiler. Bunlar ise bizim müttefiklerimizdir. Bunlara iyilikte bulun." dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Onlar hakkında sizden birinin hüküm vermesine razı olmaz mısınız?" buyurdu. Onlar da: "Evet, razıyız." dediler. Peygamberimiz: "Hüküm verme Sa'd. Muaz'a havale edildi." deyince Evsliler: "Razı olduk." dediler. Hz. Peygamber (s.a.) gelmesi için Sa'd b. Muaz'a haber saldı. Sa'd, aldığı bir yaradan dolayı sefere katılamamış, Medine'de kalmıştı. Onu bir eşeğe bindirdiler. Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına geldi. Yolda etrafını çeviren Evsliler kendisine: "Ey Sa'd! Müttefiklerine iyilik, güzellik düşün. Onlara iyilikte bulun. Allah Rasûlü (s.a.), onlara iyilikte bulunasın diye seni hakem tayin etti." diyorlar; o ise susuyor, onlara herhangi bir karşılık vermiyordu. Evsliler baskılarını artırdıkları vakit: "Vallahi, Sa'd'ın Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasına aldırmayacağı an gelmiştir." dedi. Onun bu sözünü işittiklerinde bazıları Medine'ye dönüp halka Kurayza yahudilerinin ölüm haberini ilettiler.

Sa'd, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına yaklaşınca Hz. Peygamber (s.a.) sahabeye: "Kalkın, efendinizi karşılayın!" buyurdu. Sa'd'ı yere indirdiler. "Ey Sa'd! Bu kavim senin hükmüne razı oldu." dediler. Sa'd: "Hükmüm onlara geçerli mi?" diye sordu. "Evet" dediler. "Peki müslümanlara geçerli mi?" diye sordu. Yine "Evet" cevabını verdiler. Saygı ve hürmet olsun diye Allah Rasûlü (s.a.) tarafını işaret ederek ve yüzünü o tarafa çevirerek: "Peki şurada bulunan zata da geçerli mi?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Evet, bana da." cevabını verdi. Bunun üzerine Sa'd: "Erkeklerin öldürülmesine, kadınların ve çocukların esir alınmasına ve malların paylaştırılmasına hükmediyorum!" diyerek hükmünü ilan etti. Allah Rasûlü (s.a.) bu hüküm üzerine: "Sen onlar hakkında Allah'ın yedi kat gök üstündeki hükmüne uygun hüküm verdin!" buyurdu.[17]

O gece kaleden inmeden önce bir grup yahudi müslüman oldu. Amr b. Sa'd kaçıp gitti. Nereye gittiği öğrenilemedi. Anlaşmayı bozanlar arasına katılmamakta diretmişti. Haklarında bu şekilde hüküm verilince Allah Rasûlü (s.a.) kendilerine ustura dokunan (ergenlik çağına giren) bütün yahudilerin öldürülmesini emretti. Tüyü bitmeyenler ise kadınlar ve çocuklar arasına ka-

---

17. İbn Hişâm es-*Sîre*, 2/240. Bu hadis sahih-mürseldir. Buharî ve Müslim'in metinleri ise: "Onlar hakkında Allah Teâlâ'nın hükmüyle hükmettin" şeklindedir.

tıldı.[18] Medine çarşısında onlar için hendekler kazdırdı. Yahudilerin boyunları vuruldu. 600-700 kişi kadardılar. Bir tek kadın dışında hiç kadın öldürülmedi. O kadın ise Süveyd b. Sâmit'in başına değirmen taşını atmış ve onu öldürmüştü. Adamlar hendeklere grup grup getiriliyorlardı. Reisleri Kâ'b b. Esed'e: "Ey Kâ'b! Sence Muhammed bize ne yapacak?" diye sordular. O da: "Hiçbir yerde aklınızı kullanamaz mısınız? Görmüyor musunuz, çağırıcı ara vermiyor, sizden gidenler dönmüyor. Vallahi bizi katledecekler." dedi.

İbn Kâsım'ın rivayetine göre Mâlik diyor ki: Abdullah b. Übey, Kurayzaoğulları hakkında Sa'd b. Muaz'a: "Onlar benim iki kanadımdan biridir. Üç yüz zırhlı, altı yüz zırhsız ve miğfersizden oluşmaktalar." dedi. O da: "Sa'd'ın Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasına aldırmayacağı an gelmiştir." dedi. Huyey b. Ahtab, Hz. Peygamber'in huzuruna getirilince, gözü Peygamberimiz'e ilişti ve: "Vallahi, sana karşı duyduğum düşmanlıktan ötürü kendimi asla kınamıyorum. Kim Allah'ı yenmeye çalışırsa yenik düşer." dedi. Sonra sözlerine şöyle devam etti: "Ey insanlar! Bir sakınca yok, Allah'ın takdiri! İsrailoğullarının yazgısı olan bir ölüm tarzı." Sonra konuşmayı kesti; boynu vuruldu.

Sabit b. Kays, Allah Rasûlü'nden (s.a.) Zübeyr (Zebîr) b. Batâ ile ailesi ve malının bağışlanması talebinde bulundu. Hz. Peygamber (s.a.) de onun hatırına onları bağışladı. Sabit b. Kays, ona: "Allah Rasûlü (s.a.) benim hatırıma seni, aileni ve malını bağışladı. Onlar senindir." dedi. O da: "Ey Sabit! Kendi elimle yanında senden beni dostlara kavuşturmanı istiyorum." deyince, Sabit de onun boynunu vurdu, yahudi dostlarına kavuşturdu.

Bütün bu uygulamalar Medine yahudileri hakkındadır. Her bir Medineli yahudi kabilesi ile yapılan savaş, her bir büyük savaşı müteakip olmuştur. Kaynukaoğulları ile yapılan savaş Bedir'i müteakip, Nadîroğulları ile yapılan savaş Uhud savaşını müteakip ve Kurayzaoğulları ile yapılan, savaş Hendek savaşını müteakip yapılmıştır.[19] Hayber yahudilerinin kıssası —inşallah— az aşağıda anlatılacaktır.

8— Hz. Peygamber'in (s.a.) Anlaşmayı Bozanlara Karşı Tatbikatı:

Hz. Peygamber (s.a.) bir kavimle barış anlaşması yapar da onlardan ba-

18. Ebu Davud, 4404; Tirmizî, 1584; Nesâî, 6/155; İbn Mâce, 2541. Senedi hasendir.
19. Kurayzaoğulları gazvesi için bk.İbn Hişâm, 2/233-248; İbn Sa'd, 2/74-78; Taberî, 3/52; İbn Seyyiddinâs, 2/68 *Şerhu'l-Mevâhibi Ledüniyye*, 2/126-148; *Musannef*, 9737; İbn Kesîr, 3/223-243; Buharî, 64/30; Müslim, 1768, 1769; *Müsned*, 6/141, 142.

zıları anlaşmayı ve barışı ihlâl eder, diğerleri buna seslerini çıkarmaz, razı olurlarsa; hepsine karşı savaş açar ve hepsini anlaşmayı bozmuş sayardı. Nitekim Kurayza, Nadîr ve Kaynukaoğulları hakkındaki uygulaması ile Mekke halkı hakkındaki uygulaması buna örnektir.] Barış yaptığı kimseler hakkındaki uygulaması budur. Buna göre hükmün zimmîler hakkında da geçerli olması gerekir. Nitekim İmam Ahmed'in müntesiplerinden olan bir kısım fakihler ve daha başkaları bunu açıkça belirtmişlerdir. Şâfiî mezhebi âlimleri onlara muhalefet etmişler ve anlaşmayı bozma hükmünü özellikle anlaşmayı bozanlara has kılmışlar, anlaşmanın bozulmasına razı olan ve buna ses çıkarmayanları anlaşmayı bozmuş saymamışlardır. Bu ikisi arasını şöylece ayırmışlardır: Zimmîlik sözleşmesi daha güçlü ve daha pekiştirilmiştir. Bundan dolayı zamanla sınırlı olmaksızın yürürlüğe konmuştur. Ama saldırmazlık ve barış anlaşmasında durum böyle değildir.

Birinciler diyorlar ki: Bu ikisi arasında bir fark yoktur. Zimmîlik sözleşmesi zamanla sınırsız olarak yürürlüğe konmuş değildir. Aksine bu sözleşme, zimmîlerin devamlı olarak iltizam ettikleri şey çerçevesinde kalmaları ve bu pozisyonlarını devam ettirmeleri şartıyla konulmuş bir sözleşmedir. Öte yandan bu sözleşme, sözleşmeye konu olan şeylerin hükümlerinin onlar tarafından iltizam edilmesi şartıyla saldırmazlık için yapılan barış anlaşması gibidir. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye geldiğinde yahudilerle yaptığı barış ve saldırmazlık anlaşmasını vakitle sınırlamadı; onlar kendisine ilişmedikleri ve O'na savaş açmadıkları sürece bu anlaşmayı mutlak bıraktı. İşte bu, onların zimmîlik sözleşmeleri oldu. Ancak şu var ki, cizyenin farz olduğuna dair henüz bir âyet inmiş değildi. Cizyenin farz olduğunu ifade eden âyet inince bu, anlaşmada koşulan şartlara eklendi; anlaşmanın hükmünü değiştirmedi ve gereken durum da ebedilik oldu. Artık bazıları zimmîlik anlaşmasını bozup diğerleri onlara ses çıkarmaz razı olurlar ve durumu müslümanlara bildirmezlerse, bu takdirde barış anlaşması yapılmış olanların anlaşmayı bozmaları gibi bir duruma düşerler. Gerek zimmîlik sözleşmesi yapanlar ve gerekse barış anlaşması yapanlar bu anlamda birbirine eşittirler, bu konuda aralarında bir fark yoktur. Ancak bir başka yönden birbirlerinden ayrılmaktadır ki, bunu şu mesele açıklığa kavuşturur: Anlaşmanın bozulmasına ses çıkarmayıp razı olan, kabullenen kimse her ne kadar bu haliyle zimmîlik sözleşmesinin ve barış anlaşmasının dışına çıkmış, zimmîlik sözleşmesinden ve barıştan önceki ilk durumuna dönmüş olursa da eğer zimmîlik sözleşmesi ve barış anlaşması üzerinde devam etmekteyse onunla savaşmak ve her iki durumda da onu öldürmek caiz olmaz. Bu konuda saldırmazlık anlaşması ile zimmîlik sözleşmesi arasında durum farkı yoktur. Peki o halde bu kimse na-

sıl bir yerde (eski) haline dönmüş olur, bir başka yerde ise dönmemiş olur? Bu iş makul değildir. Bunun açıklaması: O kimseden cizye alımının yenilenişi, sözleşmeyi bozanlara rıza göstermesi, destek olması ve muvafakat etmesi yanında o şahsın sözleşmesini yerine getirmiş olmasını icab ettirmez. Cizye vermemek onun anlaşmayı bozan ve sözleşmeyi yerine getirmeyen bir hain olmasını icab ettirir. Bunun ise imkânsızlığı ortadadır.

Bu konuda üç görüş vardır: 1) Her iki halde de anlaşma bozulur görüşü: Allah Rasûlü'nün (s.a.) kâfirler hakkındaki uygulaması da bunu göstermektedir. 2) Her iki halde de anlaşma bozulmamış olur görüşü: Sünnetin gösterdiği yoldan en uzak olan görüş budur. 3) Bu iki durum arasında ayrım yapmak. Birinci görüş daha isabetlidir. Başarı Allah'tandır.

Şu olayda veliyyü'l-emr'e (sultana) bu görüş doğrultusunda fetva verdik: Hıristiyanlar Şam'da müslümanların mallarını ve evlerini yaktılar. Müslümanların en büyük camilerini yakmak istediler, hatta caminin minaresini yaktılar bile. Şayet Allah onları defetmeseydi, neredeyse caminin tamamı yanacaktı. Bu durumu hıristiyanlardan bilenler oldu. Buna muvafakat ettiler, ses çıkarmadılar, razı oldular ve veliyyü'l-emr'i haberdar etmediler. Veliyyü'l-emr, huzurundaki fakihlerden onlar hakkında fetva istedi. Biz de ona bu işi yapan, herhangi bir şekilde buna yardım eden yahut razı olup ses çıkarmayan kimselerin zimmîlik sözleşmesini bozduklarına; had cezalarının kesinlikle idam olduğuna; esirde olduğu gibi burada devlet başkanının herhangi bir seçim yapma hakkının bulunmadığına; idamın bir had cezası ve cezanın had olması halinde müslüman olmanın Allah'ın hükümlerini yüklenmiş, zımmîlik sözleşmesi altına girmiş bulunan kimselerden idam cezasını düşürmeyeceğine; müslüman olan düşman ülkesi (dârülharb) vatandaşı için bunun söz konusu olmadığına; çünkü müslüman olmanın o kimsenin kanını ve malını koruma altına aldığına, müslüman olmazdan önce yapmış olduklarından ötürü idam edilemeyeceğine ve bunun ayrı bir hükmü, anlaşmayı bozmuş ve sonra müslüman olmuş zimmînin başka bir hükmü olduğuna fetva verdik. Söylediğimiz bu fetvayı, İmam Ahmed'in ifadeleri ve usulü icabettirmektedir. Şeyhulislâm İbn Teymiye —Allah ruhunu şâd eylesin— buna parmak basmış ve birçok yerde bu şekilde fetva vermiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnet ve tatbikatından biri de, O, bir kabile ile barış ve anlaşma yapar da o kabileye, onlar dışında Hz. Peygamber'e (s.a.) düşman olan bir başka kabile katılırsa Hz. Peygamber'le (s.a.) anlaşma yapan kabilenin anlaşmalarına onlar da dahil olur ve anlaşma yapmış olan kabilenin yanında yer alırlar; Hz. Peygamber'e (s.a.) daha başka bir kabile katılırsa onlar da O'nun anlaşmasına dahil olur, O'nun yanında yer alırlar

ve O'nun anlaşmasına dahil olup O'nun yanında yer alan kâfirlere savaş açanlar O'na savaş açmış hükmünde olurlardı. Hz. Peygamber (s.a.) Mekkelilerle bu nedenle savaşmıştır. Çünkü Mekkelilerle on yıl savaşmamak şartıyla barış anlaşması yapmıştı; Bekir b. Vâil oğulları ileri atılıp Kureyş'in anlaşma ve sözleşmesine dahil oldular; öte yandan Huzâa kabilesi öne atılıp Allah Rasûlü'nün (s.a.) anlaşma ve sözleşmesine dahil oldular. Sonra Bekiroğulları, Huzâa kabilesine saldırıp onlara gece baskını yaptılar ve kabilenin bir kısmını öldürdüler. Kureyş de gizlice onlara silah yardımında bulundu. Allah Rasûlü (s.a.) bu hareketlerinden ötürü Kureyş'i anlaşmayı bozmuş saydı ve müttefiklerine saldırdıklarından ötürü Bekir b. Vâil oğullarıyla savaşmayı caiz gördü. Bu olay aşağıda —inşallah— anlatılacaktır.

Şeyhulislâm İbn Teymiye doğu hıristiyanları ile savaşmaya da bundan ötürü fetva verdi. Zira onlar her ne kadar bizimle savaşmamış, harp etmemişlerse de müslümanların düşmanlarına savaş sırasında yardım ettiler, onlara mal ve silahla destek oldular. Bu yüzden Üstad, onları zimmîlik sözleşmesini bozmuş olarak gördü. Nitekim Kureyş de Hz. Peygamber'in (s.a.) müttefikleriyle savaşan Bekir b. Vâil oğullarına yardım etmekle Hz. Peygamber'in (s.a.) anlaşmasını bozmuşlardı. Öyleyse zimmîler, müslümanlarla savaşta müşriklere yardım ederlerse ya durum nice olur? En iyi bilen Allah'tır.

9— Elçilere Muamelesi:

[Düşmanlarının elçileri, aynen düşman olarak huzuruna gelir; ama onlara feveran etmez ve onları öldürmezdi.] Yalancı peygamber Müseylime'nin elçileri Abdullah b. Nevvâha ve İbn Üsâl huzuruna geldiklerinde Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Peki siz ne diyorsunuz?" diye sormuş, onlar da: "Müseylime'nin dediği gibi diyoruz." demişlerdi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Elçiler öldürülmez olmasaydı sizin boyunlarınızı vurdururdum." buyurdu.[20] O'nun tatbikatı böylece sürmüş, hiçbir elçi öldürülmemiştir.

Yine Hz. Peygamber (s.a.) elçi kendi dinini seçtiğinde onu yanında alıkoymaz; bu elçinin gidip kendi kabilesine katılmasına mâni olmaz, hatta onu kabilesine gönderirdi. Nitekim Ebu Râfi' anlatıyor: Kureyş beni Hz. Peygamber'e (s.a.) elçi olarak gönderdi. O'nun yanına gelince kalbime müslümanlık ateşi düştü, müslüman oldum. Hz. Peygamber'e (s.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Onlara dönmeyeceğim." dedim. O da: "Doğrusu ben anlaşmayı boza-

---

20. Ebu Davud, 2761; Ahmed, 3/487, 488. Senedinde zayıf bir râvi vardır. Ancak şu kaynaklarda yer alan sahih bir şahid hadisle güç kazanır: Ahmed, 1/390, 391; Ebu Davud, 2762; Dârimî, 2/235.

mam ve elçileri alıkoyamam. Onlara geri dön. Eğer şimdi kalbinde olan hâlâ kalbinde ise geri dön." buyurdu.[21]

Ebu Davud diyor ki: Bu, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Mekkelilerle yaptığı anlaşmada onlardan olup da kendisinin yanına geleni —müslüman bile olsa— iade etmeyi şart koştuğu süre içinde geçerliydi. Bugünse bunun bir geçerliliği yoktur.

Hz. Peygamber'in (s.a.): "Elçileri alıkoyamam." ifadesi bunun kayıtsız-şartsız elçilere has bir hüküm olduğunu göstermektedir. Mekkelilerden kendisine geleni müslüman da olsa onlara iade etmesi ise Ebu Davud'un da dediği gibi, ancak şart koşulmuşsa geçerli olur. Elçiler için ise daha başka bir hüküm vardır. Görüldüğü gibi huzurunda: "Biz Müseylime'nin, Allah'ın peygamberi olduğuna şehadet ederiz." diyen Müseylime'nin iki elçisine ilişmemiştir.

Düşmanları, ashabından biriyle kendi rızası alınmaksızın müslümanlara zarar vermeyecek bir anlaşma yaptıklarında, Hz. Peygamber (s.a.) onların bu anlaşmalarını geçerli sayardı. Nitekim müşrikler, Huzeyfe ve babası Huseyl ile Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında yer alarak kendileriyle savaşmamaları şartıyla anlaşma yapmışlar, Hz. Peygamber (s.a.) onların bu anlaşmalarını geçerli saymıştır ve Huzeyfe ile babasına da; "Dönün. Biz onların anlaşmalarına bağlı kalacağız. Onlara karşı Allah'tan yardım dileriz." buyurdu.[22]

10— Mekkelilerle Yapılan Anlaşmada Kadınların Durumu:

Hz. Peygamber (s.a.) Kureyş'le on yıl savaşmamak ve onlardan müslüman olup kendisinin yanına gelenleri onlara geri iade etmek üzere ve kendisinin yanından onlara kaçanları ise onların iade etmemeleri şartıyla barış anlaşması yaptı.[23] Metnin ifadesi erkekler ve kadınlar için umumi idi. Allah bunu kadınlar hakkında yürürlükten kaldırdı, erkekler hakkında ise aynen yürürlükte bıraktı. Allah, Peygamberine ve mü'minlere gelen kadınları imtihana çekmelerini, şayet kadının mü'min olduğuna kanaat getirirlerse onu kâfirlere iade etmemelerini emretti. Öte yandan müslümanlara o kadından istifade imkânını yitirmiş olmasından dolayı onun kocasına, kadına verdiği mehri geri vermelerini de emretti. Diğer taraftan müslümanlara, karısı irti-

21. Ebu Davud, 2758; Ahmed, 6/8. Senedi sahihtir.
22. Müslim, 1787; Ahmed, 5/395.
23. Buharî, 54/15; Müslim, 1784. Müddetin on sene ile sınırlandırılmasını Ebu Davud (2766) ile Beyhakî (9/221, 222) rivayet etmişlerdir.

dat edip müşriklerin yanına kaçan adama o kadının mehrini şu şekilde ödemelerini emretti: Müslüman olup müslümanların yanına hicret eden kadının mehrini geri vermeleri gerektiğinde bir ceza olarak bu mehri karısı irtidat eden adama ödeyecekler, müşrik kocasına geri vermeyeceklerdi. İşte bu bir cezalandırmadır, azabla bir ilgisi yoktur.

Bu olaydan şu sonuçlar çıkarılmıştır:

1— Kadından istifade imkânının kocanın mülkiyetinden çıkmasının bir değeri vardır ki, o da kocanın karısına nafaka olarak harcadığı belirlenmiş miktarla değerlendirilip kıymetlendirilmiştir. Yoksa mehr-i misil ile kıymetlendirilmiş değildir.

2— Kâfirlerin nikâhları da sahihlik hükmü taşır, onların bâtıl olduğuna hükmolunmaz.

3— Şart koşulmuş olsa bile hicret edip gelen müslüman kadının kâfirlere iade edilmesi caiz değildir.

4— Müslüman kadının kâfirle nikâhlanması helâl değildir.

5— Bir müslüman erkek hicret edip gelen kadınla, kadının iddet müddeti tamamlandığında ona mehrini verip evlenebilir.

6— Bu olay apaçık bir şekilde göstermektedir ki, hicretle ve müslüman olmakla kadından istifade imkânı kocanın mülkiyetinden çıkmakta ve kadının onunla nikâhı münfesih (bozulmuş) olmaktadır.

7— Müslüman kadının kâfirle evlenmesi haram olduğu gibi müslüman erkeğin de müşrik kadınla evlenmesi haramdır.

Bu hükümler bu iki âyetten[24] çıkarılmıştır. Bir kısmında icmâ ve bir kısmında da ihtilâf edilmiştir. Bunların neshini iddia edenlerin hiçbir delilleri yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'le (s.a.) kâfirler arasındaki, müslüman olup Peygamberimizin yanına gelen kimsenin onlara geri verilmesi yolundaki an-

24. "Ey İnananlar! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldikleri zaman onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer onların inanmış olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri çevirmeyin. Bu kadınlar o inkârcılara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. İnkârcıların bu kadınlara verdikleri mehirleri iâde edin. Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde sizin için bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın; onlara verdiğiniz mehri isteyin; kâfir erkekler de hicret eden mü'min kadınlara verdikleri mehirleri istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda o hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir. Ey mü'min erkekler! Eğer inkâr eden eşlerinize sarfettiklerinizden kâfirlere herhangi birşey geçecek olursa ve siz de üst durumda olursanız, ganimetten eşleri giden mü'min erkeklere sarfettikleri miktar kadarını verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının." (Mümtahıne, 60/10-11).

laşma maddesi eğer erkeklere mahsus idiyse buna kadınlar girmemiştir; şayet erkekler ve kadınlar için umumi idiyse bu durumda Allah Teâlâ bundan kadınların iadesini çıkarmış ve müslümanlara kadınları iade etmeyi yasaklamış, ancak bu kadınların mehirlerini geri vermelerini emretmiştir. Öte yandan karısı irtidat edip müşriklere kaçmış olan müslümanlara karısına vermiş olduğu mehri bu mehirlerden vermelerini buyurmuş ve sonra haber vermiştir ki, bu O'nun kulları arasında verdiği hükmüdür; kendi ilim ve hikmetinden çıkmıştır. O'ndan bu hükme aykırı ve bu hükümden sonra gelen başka bir hüküm gelmemiştir ki, bunu neshedici olsun.

Müşriklerle, erkekleri geri çevirme üzerinde anlaşma yapınca onların, kendisinin yanına gelenleri alıp götürmelerine fırsat verir; ama gelen müslümanı dönmeye zorlamaz ve dönmesini de emretmezdi. Müşriklerden kaçan müslüman bir müşriği öldürse yahut onlardan (zorla) bir mal alsa ve bu müslüman Hz. Peygamber'in (s.a.) yanından ayrılmış, ama karşı tarafa da katılmamış olsa Hz. Peygamber (s.a.) onun bu davranışını yasaklamaz, müşriklere de onun verdiği zararı tazmin etmezdi. Çünkü o müslüman O'nun otoritesi altında ve avucunda değil; ona bunu Hz. Peygamber (s.a.) emretmiş de değil. Öte yandan barış anlaşması da yalnızca Hz. Peygamber'in (s.a.) otoritesi altında ve avucunda bulunanlardan canlara ve mallara gelebilecek zararlara karşı bir güvenceyi icab ettirmekteydi. Nitekim Halid (b. Velid)'in telef ettiği Cüzeymeoğullarının canlarının ve mallarının tazminatını ödemiş, yaptığı bu davranıştan dolayı Halid'e memnuniyetsizliğini ifade etmiş ve ondan uzak olduğunu söylemiştir.[25] Halid'in adamlara ilişmesi bir tür şüpheden kaynaklanmıştı; zira adamlar: "Müslüman olduk" dememişler, "Dinimizi değiştirdik"

25. Buharî, 64/58; Nesâî, 8/237. İbn Ömer anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) Halid b. Velid'i Cüzeymeoğullarına gönderdi, onları İslâm'a davet etti. Adamlar *"Eslemnâ"*= Müslüman olduk" sözünü söylemeyi iyi beceremediler, *"Sabe'nâ, sabe'nâ*= Dinimizi değiştirdik, dinimizi değiştirdik." demeye başladılar. Bunun üzerine Hâlid bazılarını öldürdü, bazılarını esir aldı ve bizim her birimize esirini teslim etti. Gün oldu, Hâlid bizim her birimizden elimiz altındaki esirlerimizi öldürmemizi emretti. Ben buna karşı geldim ve: "Vallahi ne ben esirimi öldürürüm, ne de arkadaşlarımdan herhangi biri esirini öldürür." dedim. Böylece Hz. Peygamber'e (s.a.) geldik ve durumu O'na aktardık. Hz. Peygamber (s.a.) ellerini kaldırıp iki kere: "Allah'ım! Ben, Hâlid'in yaptığından Sana sığınırım!" diye dua etti. İbn Hişâm'ın es-*Sîre*'de (2/430) rivayetine göre Ebu Câfer Muhammed b. Ali el-Bâkır anlatıyor: Sonra Allah Rasûlü (s.a.) Ali b. Ebî Tâlib'i çağırdı ve ona: "Ey Ali! O kavme git, hallerine bak ve cahiliye âdetlerini ayaklarının altına al." buyurdu. Hz. Ali yola koyulup onlara gitti. Yanında Allah Rasûlü'nün (s.a.) gönderdiği bir mal vardı. O kabile halkına kanların diyetini ve mallarına verilen zararın tazminatını ödedi. Hatta onların köpeklerinin yalağını bile tazmin etti. Nihayet tazminatını ödemediği ne bir kan ve ne bir mal kaldı... Bu rivayetin senedi sahihtir, ama mürseldir. Müellifin, Hz. Peygamber'in (s.a.) onların diyetlerinin yarısını tazmin ettiğini söylemesinin dayanağını bulamadık.

demişlerdi ve bu söz açık bir şekilde müslüman olduklarını ifade etmiyordu. İşte böyle bir yorum ve şüphe bulunduğu içindir ki, Hz. Peygamber (s.a.) onların diyetlerinin yarı tazminatını ödedi. Bu konuda onlara zimmîlik sözleşmesiyle canlarını ve mallarını koruma altına alan, ama İslâm'a girmeyen ehl-i kitap gibi muamelede bulundu.[26]

Diğer taraftan barış anlaşması müşriklerle harp eden ve Hz. Peygamber'in (s.a.) avucunda ve otoritesi altında bulunmayan müslümanlara karşı müşriklere yardım etmesini de icabettirmiyordu. Bu da göstermektedir ki, müslüman olsalar bile İslâm devlet başkanının otoritesi ve eli altında bulunmayan bir topluluk, kendileriyle anlaşma yapılmış olanlara savaş açsa İslâm devlet başkanının bu müslüman topluluğu onların başından savması, bu işten menetmesi ve verdikleri zararı karşılaması gerekmez.

Harple ilgili İslâm'ın, müslümanların ve İslâm otoritesinin menfaatleriyle ve siyaset-i şer'iyyenin icaplarıyla ilgili hükümleri Hz. Peygamber'in (s.a.) siyerinden ve savaşlarından çıkarmak kişilerin görüşlerini esas almaktan daha iyidir. Bu başka, o başka bir renk! Başarı yalnız Allah'tandır.

11— Hayberlilerle Yapılan Anlaşmanın Bozulması:

[Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.) Hayberlilerle onları mağlup ettiğinde, onları hayvanlarının taşıyacağı kadar yanlarına yük alarak oradan sürgün etmek üzere ve altın, gümüş ve silahların Allah Rasûlü'ne (s.a.) bırakılması şartıyla barış anlaşması yaptı. Barış sözleşmesinde Hayberlilerin hiçbir şeyi gizlememelerini ve saklamamalarını şart koştu; eğer böyle bir şey yaparlarsa onların zimmîlik haklarının kaldırılacağını ve anlaşmanın bozulacağını belirtti.

Ancak yahudiler, içinde mal ve zinet eşyası bulunan, Huyey b. Ahtab'a ait bir deve tulumunu sakladılar;] Huyey bu tulumu, Nadîr kabilesi sürgün edildiğinde beraberinde Hayber'e taşımıştı. Allah Rasûlü (s.a.), Huyey b. Ahtab'ın Sa'ye adındaki amcasına: "Huyey'in Nadîr'den getirdiği tuluma ne oldu?" diye sordu. O da: "Maişet işleri ve harpler alıp götürdü." dedi. Peygamberimiz: "Aradan geçen zaman az, mal ise ondan çok fazla!" dedi.

---

26. Ahmed, *Müsned*, 2/180, 183, 215, 224; Tirmizî, 1413; Nesâî, 8/45; İbn Mâce, 2644. Hz. Peygamber (s.a.) buyuruyor ki: "Kâfirin diyeti, mü'minin diyetinin yarısıdır." Hadisin senedi hasendir. İmam Ahmed, Ömer b. Abdülaziz, Urve, Mâlik ve Amr b. Şuayb bu görüştedirler. Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan rivayet edildiğine göre kâfirin diyeti dört bin dirhemdir. Saîd b. Müseyyeb, Atâ, Hasan Basrî, İkrime, Amr b. Dinar, Şâfiî, İshâk ve Ebu Sevr de bu görüştedirler. Alkame, Mücâhid, Şa'bî, Nehaî, Sevrî ve Ebu Hanîfe onun diyeti de müslümanın diyeti gibidir, diyorlar. Bk. *el-Muğnî*, 7/793.

Huyey, Kurayzaoğullarının maiyetine girdiğinde onlarla birlikte öldürülmüştü. Allah Resûlü (s.a.) onun amcasını konuşturmak üzere Zübeyr'e teslim etti. Zübeyr ona biraz azap dokundurunca: "Huyey'in şuradaki harabede dolaştığını gördüm." dedi. Sahabîler gittiler dolaştılar ve harabedeki tulumu buldular. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) anlaşmayı bozdukları için biri Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye'nin kocası olmak üzere Ebu'l-Hukayk'ın iki oğlunu idam ettirdi, yahudilerin kadınlarını ve çocuklarını esir aldı, mallarını (gazilere) taksim etti. Onları Hayber'den sürgün etmek istedi. Bunun üzerine adamlar: "Bırak bizi, bu arazide kalalım. Araziyi ıslah edelim ve yapılması gerekeni yapalım. Biz bu araziyi sizden daha iyi biliyoruz." dediler. Ne Allah Rasûlü'nün (s.a.), ne de ashabının bu arazinin bakım külfetini yüklenecek hizmetçileri vardı. Bu sebeple araziden çıkacak meyve olsun, tahıl olsun herşeyin yarısının Allah Rasûlü'ne verilmesi, diğer yarısının da onlara kalması ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) onları orada istediği kadar tutması şartıyla araziyi yahudilere terketti.[27]

Hz. Peygamber (s.a.) Kurayza yahudilerine yaptığı gibi Hayber yahudilerinin umumi olarak hepsini idam ettirmedi. Çünkü Kurayza yahudileri anlaşmayı bozmada hemfikir olmuşlardı. Bunlara gelince; Hz. Peygamber (s.a.), tulumu bilen, onu saklayan ve eğer ortaya çıkarsa zimmîlik haklarının kaldırılmasını ve anlaşmanın bozulmasını şart koşanları, kendi canları pahasına şartı kabul etmiş olmalarından dolayı idam ettirmiş, bu konuda diğer Hayberlilere ilişmemiştir. Zira onların hepsinin Huyey'in tulumunu ve onun bir harabede gömülü olduğunu bilmedikleri kesinlikle malumdur. Aynı şekilde zimmî ve anlaşmalı (muâhed) şahıs da anlaşmayı bozsa ve bu konuda ona başkası destek olmasa bozma hükmü yalnız ona mahsus kalır.

12— Bu Olaydan Çıkan Sonuçlar:

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) araziyi yahudilere çıkanın yarısına karşılık

27.Ebu Davud, 3006; İbn Sa'd, 2/110. Senedi sahihtir. Bu hadisi *el-Münteka sahibi "Müşriklerle mal meçhul de olsa mal üzerine sulh anlaşması yapmanın câizliği" başlığı altında (Neylü'l-Evtâr,* 8/58-61) uzunca ve bazı ilâvelerle zikretmiş ve Buharî'nin rivayet ettiğini söylemiştir. Merhum, kaydettiği bu hadisin bütün metninin Buharî'ye ait olduğunu söylemekle hata etmiştir. Zira metnin pek çok bölümü *Sahih-i Buharî*'de mevcut değildir. Bu bölümler Bürkânî'nin *Müstahrec*'inde Hammâd b. Seleme yoluyla rivayet edilmiştir. Herhalde müellif Humeydî'nin *el-Cem' beyne's-Sahihayn* adlı eserindeki metni aktarmıştır. Zira Humeydî, hadisi Buharî'ye nisbet etmektedir. Hafız İbn Hacer diyor ki: Herhalde âdeti olduğu üzere hadis metninin gelişini Bürkânî'nin *Müstahrec*'inden aktarmış ve Buharî'ye nisbet etmekle de dikkatsizlik göstermiştir. el-İsmailî, Hammâd'ın hadisi kimi zaman uzun, kimi zaman da kısa şekilde rivayet ettiğine dikkat çekmiştir.

teslim etmesi müsâkat ve müzâraa[28] akitlerinin caiz olduğuna ve ağacın hurma ağacı olmasının asla bir tesiri bulunmadığına açık bir delildir. Bir şeyin hükmü onun benzerinin de hükmü demektir. Eğer bir memlekette ihtiyaç maddesi olan meyve üzüm, incir ve daha başka meyveler ise o memleket hüküm bakımından ihtiyaç teşkil eden meyvesi hurma olan memleketin hükmüyle eşittir, arada bir fark yoktur.

2— Tohumun arazi sahibinden olması şart değildir. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) çıkanın yarısı üzerine anlaşma yapmış, ama onlara asla tohum vermemiş ve göndermemiştir. O'nun böyle davrandığı kesin olarak bilinmektedir. Hatta bazı ilim adamları demişlerdir ki, tohumun araziyi kiralayandan olmasının şart olduğu söylense bu görüş, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hayberliler hakkındaki uygulamasına uygun düştüğünden ötürü, tohumun arazi sahibinden olmasının şart olduğunu ifade eden görüşten daha güçlü olurdu.

Doğrusu, tohumun araziyi kiralayandan olması da, arazi sahibinden olması da caizdir; iki taraftan yalnız birine mahsus olması şart koşulamaz. Tohumun arazi sahibinden olmasını şart koşanların müzâraa akdini mudarebe şirketine kıyaslanmalarından başka asla bir delilleri bulunmamaktadır. Diyorlar ki: Mudarebede sermayenin mülkiyet sahibinden ,işin de mudaribden (iş yapacak kimseden) olması nasıl şart ise aynen muzâraada da şarttır; yine aynı şekilde müsâkatta da ağacın tarafların ikisinden birinden, yapılacak işin de diğer taraftan olması şarttır. Bu kıyas onlara delil olmaktan, onlar aleyhine delil olmaya daha yakındır. Çünkü mudarebede sermaye, sahibine ait olur ve geri kalanı ortaklar aralarında paylaşırlar. Bu müzâraa akdinde şart koşulsa onlara göre akit fasit olur. Tohumu, sermaye mesabesinde görmüyorlar, diğer yeşillikler mesabesinde görüyorlar. Şu halde onların prensiplerine göre muzâraayı mudarebe gibi düşünmek bâtıldır.

Hem tohum, su ve menfaatler mesabesindedir. Zira tahıl yalnızca tohumdan meydana gelip yetişmez. Sulama ve emek harcamayı icab ettirir. Tohum arazide ölür. Allah, tahılı tohum yanında su, rüzgâr, güneş, toprak ve emek gibi daha başka parçalardan yaratır. Tohum da bu parçalar hükmündedir.

Öte yandan arazi kırâz (mudarebe) akdindeki sermaye gibidir, sahibi onu müzâri'e (=tarlayı kiralayan) teslim etmiştir. Tohumun ekilmesi, tarlanın sürülmesi ve sulanması mudarib'in emeği gibidir. Bu da tarla kiracısının muda-

---

28.*Müsâkât:* Ağaç bir taraftan, bakım ve emek diğer taraftan olmak üzere kurulan ortaklık. *Müzâraa:* Bir taraf tarlasını, diğer taraf da emeğini koymak ve üzerinde anlaştıkları nisbetlere göre çıkan mahsüle ortak olmak şartıyla kurulan ortaklık. *Mudârabe:* Bir taraftan mal, diğer taraftan iş ve emek esasına göre kurulan ve kârın aralarında ortak bulunduğu şirket akdi.

rib'e benzetilerek tohuma arazi sahibinden daha münasip olmasını icab ettirir. Sünnetin getirdiği uygulama şeriatın kıyasına ve usulüne uygun olan doğru uygulamadır.

3— Bu olay, zaman sınırı konmaksızın mutlak surette, hatta İslâm devlet başkanının dilediği vakte kadar barış anlaşması yapmanın caiz olduğuna delildir. Bundan sonra da bu hükmü yürürlükten kaldıran herhangi bir şey gelmemiştir. Doğrusu da bunun caiz ve sahih olmasıdır. Müzenî'nin rivayetine göre İmam Şâfiî bunu açıkça belirtmiştir. Daha başka imamlar da buna parmak basmışlardır. Ancak Hz. Peygamber (s.a.), anlaşmanın bozulduğunu bilme konusunda kendisiyle düşmanlarının eşit olması için durumu bildirinceye kadar onlara baskın yapıp savaş açmazdı.

4— Sanığın tâzirle cezalandırılması caizdir ve bu siyaset-i şer'iyyedendir. Zira Allah Teâlâ, vahiy yoluyla Allah Rasûlü'üne (s.a.) hazinenin yerini bildirmeye kâdirdi. Ama ümmete sanıkların cezalandırılması çığırını açmak ve onlara bir rahmet ve kolaylaştırma olsun diye hükümlerin yollarını genişletmek istedi.

5— Davanın doğruluğuna ve yanlışlığına delil getirirken karinelere başvurmanın geçerliliği bu olayla gösterilmiş oldu. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), malın tükendiğini iddia eden Sa'ye'ye: "Aradan geçen zaman az, mal ise ondan çok fazla!" buyurmuştur.

Aynı şekilde Hz. Davud'un oğlu, Allah Peygamberi Hz. Süleyman da kurdun götürdüğü çocuğun annesini tayinde karineyi delil olarak kullanmıştır. Kadınlardan her biri o çocuk ötekinin diye iddia etmiş ve geride kalan çocuğun annesi oldukları konusunda birbirleriyle mahkemelik olmuşlardı. Hz. Davud, çocuk yaşlı kadınındır hükmünü verdi. Kadınlar Hz. Süleyman'a çıktılar. Hz. Süleyman: "Allah'ın peygamberi aranızda ne hüküm verdi?" diye sordu. Onlar da durumu anlattılar. Bunun üzerine Hz. Süleyman: "Bana bir bıçak getirin, çocuğu aranızda paylaştırayım." dedi. Genç kadın atılıp: "Yapma, Allah sana merhamet eylesin! Çocuk, onun oğludur." dedi. Hz. Süleyman çocuğun genç kadına ait olduğuna hükmetti.[29] Genç kadının yüreğindeki merhamet ve şefkat, çocuğun öldürülmesine müsamaha etmemesi ve diğer kadının da çocuğu kaybetme konusunda kendisine eşit olsun diye buna müsamaha göstermesi karinelerini delil olarak esas alıp çocuğun genç kadının oğlu olduğuna hükmetti.

Böyle bir dava bizim şeriatımızda ortaya çıksa Şâfiî, Mâlik ve Ahmed'in müntesipleri —Allah onlara rahmet eylesin—: "Bu konuda ebenin sözüne göre

29.Buharî, 60/40, 85/30; Müslim, 1720.

işlem yapılır." derlerdi. Onlar ebeyi, erkek olsun kadın olsun neseb iddiasında bulunanın tercihi için bir sebep saymaktadırlar.

Arkadaşlarımız diyorlar ki: Bir müslüman kadınla bir kâfir kadın bir arada doğum yapsalar; kâfir kadın müslüman kadının çocuğunun kendi çocuğu olduğunu iddia etse aynı şekilde işlem yapılır. Bu konu İmam Ahmed'e soruldu, ama çekimser kaldı. Ona: "Ebenin sözünü geçerli görür müsün?" dediler. O da: "Ne iyi olur!" cevabını verdi. Ebe bulunmaz da aralarında bir hâkim Hz. Süleyman'ın verdiği şekilde hükmederse elbet isabetli olur. Bu hüküm kur'a çekmekten daha iyidir. Zira iki dava birbirine her yönden eşit olup da ikisinden birisi diğerine baskın gelmezse ancak o zaman kur'a çekimine gidilir. Ama eşlerden her birinin ev eşyası ve kaplardan kendisine elverişli olan şeyleri iddia etmesi; iki sanatkârdan her birisinin kendi sanatının âletlerini iddia etmesi; başında sarık bulunmayan bir kimsenin, elinde bir sarık ve başında başka bir sarık bulunan ve aynı zamanda düşmanca şiddet gösteren bir kimsenin sarığını iddia etmesi... vb. gibi halin, kişinin doğruluğuna muvafakatı yahut hasmın yemin etmekten çekinmesi yahut levs[30] gibi açık bir karine veya zilyedlikle veyahut bir tek şahitle iki taraftan biri diğerine baskın gelse bütün bunlar kur'a çekimine tercih edilir.

Ebu Abdurrahman en-Nesâî, Hz. Süleyman kıssasını rivayet ettiği bölüme "Gerçeğin kendisi sayesinde anlaşılması için gerçeğe aykırı düşüldüğü kuruntusunu veren hüküm bölümü" başlığını koymuştur. Hz. Peygamber (s.a.) bu kıssayı bize gece sohbeti edinelim diye anlatmadı, hükümlerde bu bize ibret olsun diye anlattı. Hatta kasâme[31] ile hükmetme ve katil davasında bulunanların yeminlerini tercih etme açık karinelere dayanılarak verilen bu tür hükümlerdendi. Hatta ve hatta koca mülâanede[32] bulunduğu halde bundan kaçınan ve mülâanede bulunmayan kadının recmedilmesi de bundandır. Şâfiî ve Mâlik —Allah onlara rahmet eylesin— kocanın mülâanede bulunması ve kadının bundan kaçınmasından ortaya çıkan açık levs'e dayanarak sırf kocanın mülâanede bulunmuş olması ve kadının da bundan kaçınmasıyla kadına idam cezasının verileceğini söylemişlerdir. Allah Teâlâ'nın bu kabilden olarak bize meşrû kıldığı şeylerden biri de ehl-i kitabın yolculuk sırasında (vefat eden bir müslümanın yaptığı) vasiyet konusunda müslümanlara yaptıkları şahitli-

30. *Levs:* Bir tek şahidin, öldürülen kimsenin ölmeden önce "Beni filan vurdu" diye ikrar etmesine şahidlik etmesi yahut iki şahidin öldürülenle o kişi arasında bir düşmanlık veya bir tehdit veyahut buna benzer bir durum bulunduğuna şahidlik etmeleri.

31. *Kasâme:* Fâili meçhul cinayetlerde, öldürülenin bulunduğu yerde oturanlardan seçilmiş elli kişinin "Ben öldürmedim ve öldüreni de bilmiyorum." diye yemin etmesi.

32. *Mülâane:* Kadının, evlilik bağından kurtulmak için kocasıyla bir bedel karşılığında anlaşmaya varması.

ğin kabul olunmasıdır. Ölünün velilerinden ikisi vasîlerden (= vasiyeti yerine getirmekle ölü tarafından görevlendirilenlerden) bir hiyanete muttali olsalar, bunların yemin ederek, üzerine yemin ettikleri şeyi istihkak etmeleri caizdir.[33] Bu malî konulardaki bir levsdir ve kanla ilgili davalardaki levsin benzeri olup caizlik bakımından ondan daha önde gelir. Buna göre malı çalınan bir kimse hırsızlığı malum bir hainin elinde malının bir kısmına muttali olsa ve o adamın bu malı başkasından satın aldığı ortaya çıkmadan malı çalınan kimsenin, işi açıklığa kavuşturan ve aydınlatan karinelere ve bu açık levse dayanarak malının geri kalan kısmının da o adamın yanında bulunduğuna ve adamın hırsız olduğuna yemin etmesi caizdir. Bu kasâme davasında, öldürülenin velilerinin: "Onu falan öldürdü." diye yemin etmelerine benzemekte

33. Meselenin izahı: Bir müslüman, kâfir yoldaşlarla seyahat ediyor olsa, yanında müslüman bulunmasa ve vasiyet etse, vasiyetine de onlardan iki kişi şahit olsa İmam Ahmed'e göre onların şahitlikleri kabul edilir. İkindiden sonra şahitlerden lehine yemin ettikleri kimse akraba bile olsa hiyanet etmeyeceklerine, hiçbir şeyi saklamayacaklarına, bunun karşılığında rüşvet almadıklarına, şahit oldukları herhangi bir hususu gizlemeyeceklerine ve bu vasiyetin aynen o adamın vasiyeti olduğuna yemin etmeleri istenir. Eğer rüşvet aldıkları ortaya çıkarsa vasiyette bulunanın velilerinden diğer iki adam kalkar da: "Bizim şahitliğimiz onlarınkinden daha gerçektir. Onlar hiyanet etmişler ve saklamışlardır." diye Allah'a yemin ederlerse, onlar lehine hüküm verilir. İbn Münzir diyor ki: Âlimlerin ileri gelenleri bu görüştedir. Şurayh, Nehaî, Evzaî ve Yahya b. Hamza bu görüşte olanlardandır. İbn Mes'ûd, Hz. Osman döneminde şu şekilde hüküm vermiştir. Ebu Musa el-Eş'arî de aynı hükmü vermiştir.

Ebu Hanîfe, Mâlik ve Şâfiî ise: "Kabul edilmez. Çünkü fasıkta olduğu gibi vasiyet dışındaki meselelerde şahitliği kabul edilmeyenin vasiyette de şahitliği kabul edilmez. Hatta vasiyette kabul edilmemesi daha da uygundur" diyorlar. İmam Ahmed ise şu âyeti delil gösteriyor: "Ey inananlar! Sizden birine ölüm gelip çattığı zaman vasiyet ederken içinizden iki âdil kimseyi şahit tutun; şayet yolculukta iken ölüm musibeti gelip çatmışsa (ve sizlerden kimse bulunmuyorsa) sizden olmayan diğer iki kimseyi şahit tutmak için namazdan sonra alıkorsunuz ve şüpheleniyorsanız onlara şu şekilde Allah adına yemin ettirirsiniz: Lehine şahitlikte bulunduğumuz kişi akraba bile olsa yeminle hiçbir ücret (rüşvet) almayacağız ve Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. "(Mâide, 5/106). İşte Kur'an'ın açık ifadesi ortada. Allah Rasûlü (s.a.) de bu şekilde hükmetmiştir. Nitekim Ebu Davud (3606) ve Tirmizi'nin (3061) İbn Abbas'tan rivayetlerine göre Sehmoğullarından bir adam Temîm ed-Dârî ve Adiy b. Bedâ ile yolculuğa çıktı. Sehm kabilesinden olan adam hiç müslüman bulunmayan bir memlekette vefat etti. Diğer iki adam onun terekesini alıp getirdiklerinde, âilesi, onun eşyaları arasında altınla süslü gümüş kadehi bulamadılar. Allah Rasûlü (s.a.) o iki adama yemin ettirdi. Sonra kadeh Mekke'de bulundu. Mekkeliler: "Biz bunu Temîm ile Adiy'den satın aldık" dediler. Sehm kabilesinden olup vefat eden adamın velilerinden iki adam ayağa kalkıp: "Bizim şahitliğimiz o iki adamın şahitliğinden daha gerçektir. Kadeh bizim adamımızındır" diye yemin ettiler. Bunun üzerine: "Ey inananlar! Sizden birine ölüm gelip çattığında..." diye başlayan âyet indi. Bu rivayetin senedi güçlüdür. Ebu Davud (3605) ve Tayâlisî'nin rivayetlerine göre Hz. Peygamber'den (s.a.) sonraki zamanlarda Ebu Musa el-Eş'arî de bu şekilde hüküm vermiştir. Bu rivayetin senedindeki râviler sika ve sened sahihtir. Âyette geçen: "Sizden olmayan" ifadesini "sizin aşiretinizden olmayan" şeklinde yorumlamak doğru olmaz. Çünkü âyet Adiy ve Temîm

olup onunla aynıdır. Hatta malî konular daha basit ve daha hafiftir. Bu sebeple kanla ilgili davaların aksine malî davalar bir şahit - bir yemin, bir erkek - iki kadın şahit, dava ve yemin etmekten kaçınma ile sabit görülüp karara bağlanır. Kanla ilgili davaların levs ile isbatı caiz olduktan sonra malî davaların bu yolla isbatı daha da önde gelir ve daha da uygundur.

Kur'an ve sünnet hem buna, hem ona delâlet etmektedir. Kur'an'ın delâlet ettiği şeyin neshedildiğini iddia edenlerin hiçbir delilleri yoktur. Çünkü bu hüküm Mâide sûresinde yer almaktadır. Bu sûre ise Kur'an'ın en son inen sûrelerindendir. Ebu Musa el-Eş'arî gibi Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabı, kendisinden sonra, bunun icabına göre hüküm vermiş, sahabe de onun bu hükmünü kabullenmiş ve ses çıkarmamışlardır.

Allah Teâlâ'nın Hz. Yusuf kıssasında hikâye ettiği şahid'in delil getirişi olayı da bu kabildendir. Arada şahitlik yapan adam gömleğin arkadan yırtılmış olması karinesini esas alarak Hz. Yusuf'un doğru ve kadının ise yalan söylediği sonucuna varmış ve şöylece izah etmiştir: Hz. Yusuf arkasını dönmüş kaçarken kadın onun arkasından yetişip onu kendine doğru çekti ve bu esnada gömleğini arkadan yırttı. Bu açıklamadan sonra kadının kocası ve orada bulunanlar Hz. Yusuf'un doğru söylediğini anladılar, bu hükmü kabul ettiler; günahı kadının günahı saydılar ve ona tevbe etmesini emrettiler. Allah Teâlâ da bu olayı bize hükmü inkâr edici olarak değil, kabullenici olarak aktarmıştır. Bu ve benzerlerinde örnek alınacak kısım Allah'ın onu kabullenip inkâr etmemesidir. Yoksa sırf onu hikâye etmesi değildir. Zira Allah'ın onu kabullenerek ve onu yapanı övüp methederek haber vermesi ondan razı ol-

---

olayı hakkında inmiştir; bu konuda müfessirler arasında görüş ayrılığı yoktur. Hadisler de bunu göstermektedir. Zira dedikleri doğru olsa yeminler gerekmez; çünkü iki müslüman şahide yemin gerekmez. Buna göre âyet muhkemdir, mensuh değildir ve onun doğrultusunda amel etmek bâkidir. İbn Abbas, İbn Müseyyeb, İbn Cübeyr, İbn Sîrîn, Katâde, Şa'bî, Sevrî ve sonrakiler içinde Ahmed bu görüştedir. Âyetin, "İçinizden iki âdil şahit tutun" âyetiyle neshedilmiş olduğu iddiası -ki Zeyd b. Eslem, Şâfiî, Ebu Hanîfe ve Mâlik bu görüştedirler- reddolunur. Çünkü istediğini yapabilme (ihtiyâr) halinin hükmü zaruret halinin hükmünü neshedemez. Şahitlikte bulunacak bir müslümanın bulunmadığı bir yerde kâfirlerin vasiyete şahit olmaları ile iki müslümanın hazır bulunduğunda müslümanların vasiyete şahit olmaları çelişki değildir. Bu durumda âyetin anlamı, İbrahim Nehaî ile Saîd b. Cübeyr'in dediği gibi şöyle olur: Bir adama yolculuk sırasında ölüm gelip çattığında iki müslümanı şahit tutsun. İki müslüman bulamazsa ehl-i kitaptan iki adamı şahit tutsun. Ehl-i kitaptan olan iki şahit onun terekesini getirdiğinde eğer ölenin varisleri onların doğru söylediklerini belirtirlerse sözleri kabul edilir. Şayet itham ederlerse ikindi namazından sonra Allah adına: "Saklamadık, yalan söylemedik, hiyanet etmedik ve değiştirmedik" diye yemin ederler. Eğer kâfirlerin yalan söyledikleri anlaşılırsa, ölünün velilerinden diğer iki kişi onların yerine geçer ve Allah adına: "Kâfirlerin şahitlikleri asılsızdır. Biz onların şahitliklerini saymıyoruz" diye yemin ederlerse kâfirlerin şahitlikleri reddedilir, velilerinki ise geçerli sayılır. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/182-184; *Zâdü'l-Mesîr*, 2/446-447; İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/110-114.

duğunu, onun kendi hikmet ve rızasına uygun düştüğünü gösterir. Burası iyi düşünüle! Zira gerçekten faydalıdır. Şayet Kur'an'da, sünnette ve Allah Rasûlü (s.a.) ile ashabının uygulamasında buna dair örnekleri araştıracak olsak söz uzar. Belki bu konuda -inşaallah- şifa veren müstakil bir eser yazarız. Maksadımız Hz. Peygamber'in (s.a.) tavırlarına tenbih etmek ve O'nun siretinden, savaşlarından ve başına gelen hadiselerden hükümler iktibas eylemektir.

13— Hayber Arazileri Mahsulünün Paylaşılması:

Allah Rasûlü (s.a.) Hayber halkını arazilerinde bırakınca her sene onların meyvelerinin ne kadar geleceğini tahmin edecek adam[34] gönderir; bunların ne kadarının olgunlaşacağına bakar, Hayberlilere müslümanların payını ödettirir ve öylece artık adamlar meyvelerden tasarrufta bulunurlardı. Bir tek tahminci göndermekle yetinirdi.

34. Bu adam ağaç üzerindeki yaş hurmanın, kurutulmuş olarak ne kadar geleceğini göz kararı ile tahmin ederdi. Bu işi yapana "hâris" denir. Tirmizî'nin bazı ilim adamlarından aktardığına göre bu iş şöyle olur: Kendilerinden zekât verilmesi farz olan hurma, üzüm gibi meyveler olgunlaşınca devlet başkanı bir hâris gönderir. Hâris, meyvelere bakar bundan şu kadar kuru üzüm, şu kadar kuru hurma çıkar diye hesabını yapar ve ondan alınacak öşrün meblağını hesaplar, sahipleri için tesbit eder ve onları meyvelerle başbaşa bırakır. Meyveleri devşirme zamanı gelince onlardan öşür alır. Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshak bu görüştedirler. Bu işlemin faydası, meyve sahiplerinin onlardan istifade etmeleri, çiçeklerini satmaları ve ailelerine, komşularına ve fakirlere ikram etmeleri için kolaylık sağlamadır. Çünkü bunlardan menetme onları sıkıştırmak demektir. İbn Münzir: "Kendilerinden ilim alınan kimseler, tahminle hesaplanmış olan meyvelere, devşirmeden önce bir âfet isabet etse bunun tazmini gerekmeyeceğinde icmâ etmişlerdir." diyor. Buharî (24/54) ve Müslim'in (1392) rivayetlerine göre Ebu Humeyd es-Sâidî anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Tebük gazâsına çıktık. Vâdi'l-Kurâ'ya vardığında bir kadının kendi bahçesinde çalıştığını gördü. Hz. Peygamber (s.a.) ashabına: "Meyvelerin ne kadar geleceğini göz kararı ile tahmin edin." buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.) on vesk gelir diye tahminde bulundu ve kadına: "Çıkanın ne kadar geldiğini hesap et." dedi. Ebu Davud (1603), Tirmizî (644), İbn Mâce (1819) ve Beyhakî'nin (4/122) Attâb b. Esîd'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.) hurma nasıl ağacı üzerinde göz kararı ile tahmin ediliyorsa aynı şekilde üzümün de tahmin edilmesini ve hurmanın zekâtı kuru hurma olarak alındığı gibi üzümün zekâtının da kuru üzüm olarak alınmasını emir buyurdu. Bu rivayetin senedindeki râviler sikadır. Ancak senedde Saîd b. Müseyyeb ile Attâb arasında kopukluk vardır. Çünkü Saîd, Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında doğmuş, Attâb ise Hz. Ebu Bekir vefat ettiği gün vefat etmiştir. Ama Nevevî (r.h.): "Bu hadis her ne kadar mürsel ise de imamların görüşleriyle güçlenir." diyor. Ebu Davud (1605), Tirmizî (643) ve Nesâî'nin (5/42) Sehl b. Ebu Hayseme'den rivayetlerine göre Allah Rasûlü (s.a.): "Meyveleri ne kadar gelir diye göz kararı ile hesapladığınız zaman (o sayıyı esas) alın ve üçte biri çıkarın. Üçte biri çıkarmazsanız dörtte biri çıkarın." buyururdu. İbn Hibbân (768) bu hadisi sahih saymış, Hafız İbn Hacer ise *Fethu'l-Bârî*'de (3/274) hakkında bir şey söylememiştir. Bu göz kararı ile tahminde bulunma işlemi ancak hurmalar yenebilecek olgunluğa ulaştığında sünnet olur.

Bu uygulamadan şu hükümler çıkartılmıştır:

1- Hurma ağacının meyvesi gibi olgunlaştığı iyice belli olan meyvelerin önceden göz kararı ile tahmin edilmesi caizdir.

2- Meyvelerin hurma ağacı üzerinde göz kararı ile tahmin edilerek paylaştırılması caizdir. Her ne kadar gelişip büyüme yararından dolayı henüz kesinkes ayrılıp belirginleşmemiş bile olsa iki ortaktan birinin payı belli olmuş olur.

3- Paylaştırma bir alım satım akdi değil, bir ayrım işlemidir.

4- Bir tek tahminci ve bir tek paylaştırıcı ile yetinmek caizdir.

5- Meyveler elinde bulunan kimsenin tahmin işleminden sonra onlarda tasarruf yetkisi vardır ve o kimse kendisi için göz kararı ile tahminde bulunan ortağının payını tazmin eder.

6- Hz. Ömer devrinde oğlu Abdullah Hayber'deki malına gitti. Hayberliler ona saldırdılar, onu bir evin damından aşağı attılar ve kolunu kırdılar. Bu olay üzerine Hz. Ömer onları oradan Şam'a sürgün etti ve arazilerini Hudeybiye anlaşmasında hazır bulunanlardan olup da Hayber savaşına katılanlar arasında paylaştırdı.

14— Zimmîlik Akdi ve Cizye Alınması:

Zimmîlik akdi ve cizye alma konusundaki tatbikatına gelince; hicretin 8. yılında Berâe (Tevbe) sûresi ininceye kadar kâfirlerin hiçbirinden cizye almadı. Cizye âyeti inince mecusilerden,[35] ehl-i kitaptan ve hıristiyanlardan cizye aldı. Muaz'ı (r.a.) Yemen'e gönderdi ve Yemen yahudilerinden müslüman olmayanlarla zimmîlik akdi yaptı ve onlara cizye bindirdi. Hayber yahudilerinden cizye almadı. Yanılan ve hata edenlerden bazıları bunun Hayberlilere mahsus bir hüküm olduğunu, diğer ehl-i kitaptan alınsa bile onlardan cizye alınmayacağını sandılar. Bu onların siyer ve megaziyi anlamamalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) onlarla savaştı ve onları dilediği kadar memleketlerinde tutma şartıyla barış anlaşması yaptı. Cizye âyeti henüz inmemişti. Bu sebeple onlarla yapılan barış anlaşması ve onların Hayber arazisinde bırakılmaları cizye âyetinin inmesinden önceye rast-

35. Şâfiî, 2/126; Buharî, 58/1. Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a.), Abdurrahman b. Avf; "Hz. Peygamber (s.a.) Hecer mecusilerinden cizye aldı." diye şahitlikte bulununcaya kadar mecusilerden cizye almazdı.

lamış oldu. Sonra Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.) ehl-i kitapla, onlar cizye verinceye kadar savaşmasını emretti. O zaman Hayber yahudileri bu hükme dahil olmadı. Çünkü onların orada bırakılmaları ve çıkanın yarısı kendilerinin olması kaydıyla arazide işçi olarak çalışmaları şartıyla Hz. Peygamber (s.a.) ile onlar arasında yapılan anlaşma daha önce gerçekleşmişti. Bu yüzden onlardan bundan başka bir şey talebinde bulunmadı. Ama Necran hıristiyanları, Yemen yahudileri ve daha başkaları gibi kendisiyle onlar arasında daha önce bir anlaşma bulunmayan Hayberliler dışındaki ehl-i kitaptan cizye anlaşmasında bulunma gibi bazı şeyler taleb etti. Hz. Ömer, Hayber yahudilerini Şam'a sürgün edince Hayber arazisinde bırakılmalarını içeren o anlaşma bozulmuş ve onlar da diğer ehl-i kitap hükmüne geçmişlerdir.

Sünnet ve sünnetin işaretleri kapalı kalan devletlerin birinde Hayber yahudilerinden bir grup bir belge ortaya koydu. Belgeyi eski göstermek için yıpratmışlar ve bir takım yalanları süsleyip yaldızlamışlar, doğru göstermek için imza taklit etmişlerdi. Bu belgeye göre Hz. Peygamber (s.a.) Hayber yahudilerinden cizyeyi kaldırmıştı ve buna Ali b. Ebî Tâlib, Sa'd b. Muaz ve bir grup sahabî —Allah onlardan razı olsun— şahit olmuşlardı. Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünnetini, savaşlarını ve siyerini bilmeyen bazı cahillerce bu belge revaç buldu. Onların aklına olabileceği kuruntusu geldi. Hatta doğruluğunu sandılar da bu sahte belgenin hükmüne göre hareket ettiler. Nihayet belge Şeyhulislâm İbn Teymiye'ye —Allah ruhunu şâd eylesin— iletildi ve ondan bu belgenin yürürlüğe konmasına ve gereğince işlem yapılmasına yardım etmesi talebinde bulunuldu. Üstad, belgeye tükürdü ve onun sahte olduğunu on noktadan ortaya koydu. Bazıları:

1. Belgede Sa'd b. Muaz'ın şahitliği yer almaktadır. Oysa Sa'd kesinlikle Hayber'in fethinden önce vefat etmiştir.

2. Belgeye göre Hz. Peygamber (s.a.) onlardan cizyeyi kaldırmıştı. Oysa cizye âyeti daha henüz inmemişti ve o vakit sahabe cizye nedir bilmiyordu. Çünkü cizye âyeti Hayber fethinden üç sene sonra, Tebük savaşının yapıldığı yılda inmişti.

3. Yine belgeye göre Hz. Peygamber (s.a.) onlardan vergileri ve angaryaları kaldırmıştır ki bu imkânsızdır. Zira O'nun zamanında ne onlardan ne de başkalarından alınan ne vergi ve ne de angarya vardı. Allah gerek O'nu ve gerekse ashabını vergi ve angarya almaktan korumuştur. Bunlar zalim hükümdarların koydukları ve o şekilde devamedegelen vergilerdendir.

4. Farklı branşlara mensup ilim adamlarından hiçbiri bu belgeden söz etmemiştir. Ne megazi ve siyer âlimlerinden biri, ne hadis ve sünnet âlimle-

rinden biri, ne fıkıh ve fetva âlimlerinden biri ve ne de tefsircilerden biri bundan söz etmiştir. Yahudiler böyle bir belgeyi selef devrinde ortaya çıkaramamışlardır; çünkü biliyorlardı ki, eğer öyle bir sahte belge düzenleseler onlar o belgenin asılsız ve sahte olduğunu hemen anlarlar. Fitne zamanında ve sünnetin bir bölümünün gizli kaldığı dönemde devletlerden birini hafife alıp böyle bir sahte belge düzenlediler, onu süsleyip yaldızladılar ve ortaya çıkardılar. Onların yaptıkları bu şeye Allah'a ve Rasûlü'ne hiyanet eden bazı kimselerin tamahkârlıkları müsaade etti. Ama bu sürekli olmadı, çok geçmeden Allah, onun gerçek yüzünü gösterdi. Peygamberlerin halifeleri (yani âlimler) onun asılsızlığını ve sahteliğini ortaya koydular.

Cizye âyeti inince Hz. Peygamber (s.a.) şu üç kısımdan cizye aldı: 1) Mecusiler, 2) Yahudiler, 3) Hıristiyanlar. Putperestlerden cizye almadı. Bir görüşe göre Hz. Peygamber'in (s.a.) alıp almama konusundaki tatbikatına uyarak bunlar dışında ve bunların dinini benimseyenler dışındaki herhangi bir kâfirden cizye almak caiz değildir. Diğer bir görüşe göre ise hem ehl-i kitaptan ve hem de Arap olmayan putperestler gibi ehl-i kitap dışındaki kâfirlerden cizye alınır; ama Arap putperestlerinden alınmaz. Birinci görüş İmam Şâfiî'nin (r.h.) ve iki rivayetten birine göre İmam Ahmed'in görüşüdür. İkincisi ise İmam Ebu Hanîfe'nin (r.h.) ve diğer rivayete göre de İmam Ahmed'in (r.h.) görüşüdür.

İkinci görüşü savunanlar diyorlar ki: Hz. Peygamber (s.a.) Arap müşriklerinden cizye almamıştır; çünkü cizyenin farz oluşunu ifade eden âyet Arap yarımadası müslüman olduktan sonra inmiştir. O vakit orada müşrik kalmamıştı. Zira bu âyet Mekke'nin fethinden ve Arapların Allah'ın dinine akın akın girmelerinden sonra inmiştir. O zaman Arap memleketinde müşrik kalmamıştı. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) fetihden sonra Tebük gazâsına çıkmıştır. Oranın halkı hıristiyandı. Şayet Arap memleketinde müşrikler bulunsaydı onlar Hz. Peygamber'i (s.a.) takip ediyor olurlardı. Uzaktakilerle savaşmaktansa onlarla savaşmak daha münasip olurdu.

Siyeri ve İslâm savaşlarını iyi tetkik eden işin böyle olduğunu anlar. Kendisinden alınacak kimse bulunmadığından ötürü onlardan cizye alınmamıştır. Yoksa onlar cizye verecek kimse olmadıklarından cizye alınmamış değildir. Bu görüş sahipleri devamla diyorlar ki: Hz. Peygamber (s.a.) ehl-i kitap olmadıkları halde mecusilerden cizye almıştır. Onların kitapları olduğu sahih değildir. Bu konuda Hz. Peygamber'e (s.a.) bir hadis nisbet edilmişse de böyle bir hadis sabit ve senedi de sahih olmaz.[36]

---

36. Abdürrezzak, 10029; Beyhakî, 9/188. Senedinde meçhul bir râvi vardır. Bununla birlikte İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (6/186) senedini hasen saymıştır.

Ateşe tapanlarla puta tapanlar arasında bir fark yoktur. Hatta putperestlerin halleri ateşperestlerin hallerinden daha yakındır. Onlar bazı konularda Hz. İbrahim'in dinini izlerlerdi; ateşperestlerde ise böyle bir şey yoktu. Aksine ateşperestler Hz. Halil İbrahim'in düşmanıdırlar. Onlardan cizye alındığına göre putperestlerden alınması daha da yerindedir. Buna Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünneti de delâlet etmektedir. Nîtekim Sahih-i Müslim'de yer alan bir hadisine göre bir komutanına: "Müşrik düşmanlarınla karşılaştığın zaman onları şu üç şeyden birine çağır; hangisine olumlu cevap verirlerse onlardan bunu kabul et ve onlara ilişme." buyurduktan sonra ona düşmanları müslüman olmaya, ya da cizye vermeye çağırmasını, (bunları kabul etmezlerse) onlarla savaşmasını emretti.(37)

Muğîre, İran hükümdarının görevlisine: "Peygamberimiz bize, siz Allah'a ibadet edinceye yahut cizye verinceye kadar sizinle savaşmamızı emretti." dedi.(38)

Allah Rasûlü (s.a.) Kureyş'e: "Kendisi sayesinde Arabın size boyun eğeceği ve acemlerin size cizye vereceği bir kelimeniz olsun istemez misiniz?" buyurdu. Onlar da: "Nedir o?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "La ilahe illallah = Allah'tan başka tanrı yoktur, sözü" buyurdu.(39)

Hz. Peygamber (s.a.) Tebük seferinden dönerken süvarileri Dûmetü'l-Cendel hükümdarı Ükeydir'i yakaladılar. Peygamberimiz onunla cizye ver-

37. Müslim, 1731. Yukarıda geçti.
38. Buharî, 58/1. Hafız İbn Hacer (6/189-190) diyor ki: Bu rivayete göre Muğîre, Hz. Peygamber'in (s.a.) mecusiler cizye vermeyi kabul edinceye kadar onlarla savaşmayı emrettiğini haber vermektedir. Böylece bu rivayetle, Abdurrahman b. Avf bunu rivayet etmekte yalnız kaldı diye iddia edenlerin görüşü reddedilmektedir.
39. Ahmed (1/227,362) ve Tirmizî (3230), A'meş - Yahya b. Umâre - Saîd b. Cübeyr - İbn Abbas senediyle rivayet etmişlerdir. Yahya b. Umâre'yi İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiş; Buharî, *Tarihu'l-Kebîr* (4/2/292) adlı eserinde bu şahsın biyografisini vermiş, ama onun hakkında herhangi bir cerh zikretmemiştir. A'meş'ten rivayette bulunan bu üstadın ismi konusunda muhaddisler ihtilâf etmişlerdir: Sevrî, ondan rivayetinde râvinin adını Yahya b. Umâre olarak vermiş ve Buharî, İbn Hibbân ile Yakub b. Şeybe bunun kesin doğru olduğunu ifade etmişlerdir. Ebu Üsame ise A'meş'ten rivayette bulunan râvinin ismini nisbesiz olarak "Abbâd" şeklinde vermiştir. El-Eşcaî, A'meş'ten aktaran râvinin adını "Yahya b. Abbâd" olarak; Hammad b. Üsame ise "Abbâd b. Câfer" olarak vermiştir. Hadisi İbn Kesîr, *Tefsîr*'inde, Taberî tefsirinden Ebu Üsame senedli olarak aktarmış ve sonra *Müsned*'de İmam Ahmed'in ve Nesâî'nin Ebu Üsame - A'meş - Abbâd (bu şekilde nisbesiz olarak) senediyle yukarıdakine benzer tarzda rivayet ettiklerini söylemiş ve sonra da demiştir ki: Bu hadisi Tirmizî, Nesâî, İbn Ebî Hâtim ve İbn Cerîr rivayet etmiştir; hepsi de tefsirlerinde Süfyan es-Sevrî - A'meş - Yahya b. Umare el-Kûfî - Saîd b. Cübeyr - İbn Abbas senediyle aktarmışlardır. Tirmizî: "Hadis hasendir." diyor.

mesi şartıyla barış anlaşması yaptı ve canını ona bağışladı.[40]

Necranlı hıristiyanlarla bir anlaşma yaptı. Anlaşmaya göre Necranlılar, yarısı safer ayında, diğer yarısı recep ayında olmak üzere müslümanlara iki bin takım elbise ödeyecekler; eğer Yemen'de bir savaş veya bir hiyanet söz konusu olursa oraya savaş için gidecek müslümanlara ödünç olarak otuz zırh, otuz at, otuz deve ve her sınıf silahtan otuzar adet silah verecekler, müslümanlar telef olanları tazmin edecek ve geri kalanları iade edecekler; hiçbir kiliseleri yıkılmayacak; hiçbir keşişleri dışarı çıkarılmayacak ve herhangi bir yaramazlıkta bulunmadıkları yahut faiz yemedikleri sürece dinlerinden dönmeleri için zorlanılmayacaklardır.[41]

Bu anlaşma metni göstermektedir ki, şayet şart koşulmuşsa yaramazlık çıkartmak yahut faiz yemekle zimmîlik sözleşmesi bozulmaktadır.

Muaz'ı Yemen'e gönderirken ona ergenlik çağına girmiş herkesten bir dinar yahut onun değerinde meâfirî denilen Yemen mamülü kumaş almasını emretti.[42]

Bu da gösteriyor ki, cizyenin cinsi ve miktarı belirlenmiş değildir. Müslümanların ihtiyaçlarına ve kendisinden alınacak kimsenin dayanabilirliliğine, zenginlik durumuna ve sahip olduğu mala göre cizyenin kumaş, altın ve takım elbise olması da, daha çok-daha az olması da caizdir.

Gerek Allah Rasûlü (s.a.) ve gerekse halifeleri cizye hususunda Arap ile Arap olmayan arasında fark gözetmemişlerdir. Allah Rasûlü (s.a.) hıristiyan Araplardan cizye aldığı gibi Hecer mecusilerinden de almıştır. Bunlar Arap idiler. Araplar aslında hiç kitapları bulunmayan bir millettir ve onların her bir kolu, komşuları olan milletlerin dininde idi. Bahreyn Arapları, İran, Tenûh ve Bühre'ye komşu olduklarından mecusi; Tağliboğulları Bizans'a komşu olduklarından hıristiyan; Yemen'deki bir takım kabileler Yemen

40. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre,* 2/526. Enes b. Mâlik anlatıyor: Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna geldiğinde Ükeydir'in kaftanını gördüm. Müslümanlar ona elleriyle işaret ediyorlar ve hayranlık gösteriyorlardı. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Buna mı hayran oluyorsunuz? Canım elinde olana yemin ederim ki, Sa'd b. Muaz'ın cennetteki mendilleri bundan daha güzeldir." buyurdu. Bu rivayetin senedi sahihtir. Müslim'in (4/1917) yine Enes'ten rivayetine göre ise Dûmetu'l-Cendel hükümdarı Ükeydir, Allah Rasûlü'ne (s.a.) bir takım hediye etti. İnsanlar ona hayran oldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Muhammed'in canı elinde olana yemin ederim ki Sa'd b. Muaz'ın cennetteki mendilleri bundan daha güzeldir." buyurdu.

41.Ebu Davud, 3041. Senedi zayıftır.

42.Ahmed, 5/230, 233, 247; Ebu Davud, 3038, 3039; Tirmizî, 623; İbn Mâce, 1803; Nesâî, 5/25-26. Râvileri sikadır. İbn Hibbân (794) ve Hâkim (1/398) hadisin sahih olduğunu söylemişler, Zehebî de buna katılmıştır. Bu konuda Ebu Ubeyd, *el-Emvâl* (s. 27) adlı eserinde Urve b. Zübeyr'den hadis nakletmektedir.

yahudilerine komşu olduklarından yahudi idiler. Allah Rasûlü (s.a.) cizye hükümlerini yürürlüğe koydu ve atalarına, onların ehl-i kitap dinine ne zaman girdiklerine bakmadı. Onlar bu dine, yürürlükten kaldırıldıktan ve değiştirildikten önce mi, sonra mı girmişlerdi? Bu dini nereden biliyorlardı? Bu nasıl sağlam şekilde belirlenebilir ve bunun delili nedir? Bütün bu soruları dikkate almadı. Siyer ve megazide sabit olduğu üzere Hz. İsa'nın şerîati yürürlükten kaldırıldıktan sonra Ensardan bazılarının oğulları yahudi olmuş ve babaları onları müslüman olmaya zorlamışlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Dinde zorlama yoktur." âyetini[43] indirdi.

Hz. Peygamber'in (s.a.) Muaz'a: "Ergenlik çağına giren herkesten bir dinar al!" buyurması cizyenin çocuklardan ve kadınlardan alınmayacağına delildir.

Soru: Peki, şu hadisi ne yapacaksınız? Abdürrezzak'ın *Musannef*'inde ve Ebu Ubeyd'in *el-Emvâl*'de rivayetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.) Muaz b. Cebel'e, Yemen'de her bir ergenlik çağına girmiş kadın ve erkekten cizye almasını emretti. Ebu Ubeyd: "Adam başı bir dinar yahut onun değerinde meâfirî kumaş olmak üzere... köle yahut cariyeden..." kısmını ilâve etmiştir.[44] Bu hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) gerek erkek ve kadından, gerekse hür ve köleden cizye almıştır.

Cevap: Bu hadisin mevsul olarak rivayeti sahih değildir, hadis munkatı'dır. Bu ilâve kısım ise ihtilâflıdır; diğer raviler tarafından zikredilmemiştir. Herhalde râvilerden birinin yorumu olsa gerektir. İmam Ahmed, Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve daha başkaları bu hadisi rivayet etmişler; ama yalnızca "Hz. Peygamber (s.a.) ona ergenlik çağına girenden bir dinar almasını emretti." kısmını aktarmışlar ve bu ilâveyi anmamışlardır.

---

43. Bakara, 2/256.
44. Abdürrezzak, *Musannef*'de Ma'mer - A'meş - Şakîk b. Seleme - Mesrûk b. Ecdâ senediyle rivayet etmiştir. Abdürrezzak diyor ki: Ma'mer, "Ergenlik yaşına girmiş kadın sözü hatadır. Kadınlara bir şey gerekmez." derdi. Ebu Ubeyd, *el-Emvâl*'de (s. 37) diyor ki: "Bizim görüşümüzce -Allah daha iyi bilir ya- bu konuda sağlam ve mahfuz olarak gelen hadis, ergenlik yaşına girmiş kadının sözü edilmeyen hadistir. Zira müslümanların tatbik ettikleri budur ve Hz. Ömer de ordu komutanlarına böyle yazmıştır." Hz. Ömer'in mektubunu Ebu Ubeyd (s. 93), İsmail b. İbrahim - Eyyûb es-Sahtiyanî - Nâfi' - Hz. Ömer'in kölesi Eslem senediyle şöylece kaydetmiştir: Hz. Ömer, ordu komutanlarına mektup yazarak onlara Allah yolunda savaşmalarını, kendileriyle savaşmayanlarla savaşmamalarını, kadınları ve çocukları öldürmemelerini ve yalnızca vücudunun tüylerini tıraş etmek için ustura kullanmış olanları öldürmelerini emretti. Ayrıca ordu komutanlarına, adam başına cizye koymalarını, kadınlardan ve çocuklardan cizye almamalarını ve yalnızca vücudunun tüylerini tıraş etmek için ustura kullanmış olanlara cizye koymalarını yazdı. Bu rivayetin senedi sahihtir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) kendilerinden cizye aldığı kimselerin çoğunluğu hıristiyan, yahudi ve mecusi Araplardı. Onlardan hiçbirinin dinine ne zaman girdiğini araştırmadı. Onları babalarına göre değil dinlerine göre değerlendirirdi.

YEDİNCİ BÖLÜM

CİHAD DÖNEMİNDE İNSANLAR

CİHADIN FARZ KILINMASI ÜZERİNE HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) İNSANLARA KARŞI TUTUMLARI

1— Kâfirlere ve Münafıklara Karşı Tutumları:

Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'e (s.a.) vahyettiği ilk emri, "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" emriydi. Bu, peygamberliğinin başlangıcındaydı. Allah Teâlâ, kendi kendisine okumasını emretmişti; o zaman henüz tebliğ etmesini emretmemişti. Sonra *"Ya eyyuhe'l-müddessir= Ey örtüye bürünen! Kalk da uyar."* [1] âyeti inmiştir. Allah Teâlâ, O'nu "Oku!" emriyle nebî, "Ya eyyuhe'l-müddessir" âyetiyle de rasûl tayin etmiştir. Bundan sonra yakın akrabalarını uyarmasını, sonra kavmini, sonra civarlarındaki Arapları, sonra da bütün Arapları, en sonunda da bütün insanları uyarmasını emretmiştir. Peygamber oluşundan sonra on küsur sene savaşmaksızın ve cizye almaksızın İslâm'a çağırma görevini yerine getirmiştir. Kendisine bu süre içinde; (kâfirlerin yaptıklarına) aldırmaması, sabretmesi ve affetmesi emrediliyordu.

Sonra hicret etmesine ve savaşmasına izin verildi. Daha sonra da Allah Teâlâ, kendisine savaş açanlarla savaşmasını ve kendisinden uzak durup savaşmayanlara ilişmemesini emretti. Nihayet, din tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar müşriklerle savaşması emredildi. Cihad emrinden sonra, O'na göre kâfirler üç gruba ayrılmış oldu:

1. Müddessir, 74/1-2.

1- Barış ve ateşkes yapılanlar,

2- Savaşılanlar,

3- Zimmîler.]

Anlaşma ve barış yapılanlara karşı anlaşma müddetini tamamlaması ve sâdık kaldıkları sürece anlaşmaya bağlı kalması; ihanet etmelerinden korkarsa, onlara karşı anlaşmalarını bozması, ancak anlaşmayı bozduğunu karşı tarafa bildirinceye kadar onlarla savaşmaması emredildi. Bu arada anlaşmasını bozanlarla savaşması da ayrıca emrolundu.

[Berâe (Tevbe) sûresi, işte bütün bu hallerin hükmünü açıklamak için indi. Bu sûrede Allah ehl-i kitabtan olan düşmanlarla, cizye vermelerine ya da İslâm'a girmelerine kadar savaşmasını; kâfirlerle ve münafıklarla cihad etmesini, bunlara sert ve şiddetli davranmasını emretti. O da kâfirlere karşı kılıç ve mızrakla, münafıklara karşı da delille ve dille cihad etti.]

Adı geçen sûrede, kâfirlerle yaptığı anlaşmalara uyması ve (gerekirse) onlara karşı anlaşmalarını bozması emredildi. Yine Allah burada, anlaşma yapılanları da üçe ayırdı:

1- Savaşılmasını emrettikleri. Bunlar, anlaşmalarını bozup anlaşma doğrultusunda hareket etmeyenlerdir. Hz. Peygamber (s.a.) onlarla savaştı ve onlara galip geldi.

2- Süre tayin edilmiş bir anlaşma yapıldıktan sonra anlaşmayı bozup da O'nun düşmanlarına yardım etmeyenler. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) bunlar için anlaşma süresini tamamlamasını emretmiştir.

3- Aralarında herhangi bir anlaşma olmayan ve Hz. Peygamber (s.a.) ile savaşmayanlar veya mutlak bir anlaşmaya sahip olanlar. Allah Teâlâ Rasûlü'ne (s.a.) bunlara dört ay süre tanımasını emir buyurmuştur. Bu dört haram ay çıkınca onlarla savaşmıştır. Bu dört ay, Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerimesinde sözettiği aylardır: "Yeryüzünde dört ay daha dolaşın."(2) Bu dört ay ise, şu âyette geçen haram aylardır: "Haram aylar çıktığında, müşriklerle savaşınız."(3) Burada sözü edilen haram aylar, tesyîr aylarıdır.(4)

2. Tevbe, 9/2.
3. Tevbe, 9/5.
4. İbn Kesîr (2/335), bu âyetin tefsiri hakkında şunları söyler: Müfessirler, buradaki "haram ayların" hangileri olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. İbn Cerîr et-Taberî, bu ayların Allah'ın şu âyetinde zikredilenler olduğu görüşündedir: "Onlardan dördü haram aylardır. İşte bu dosdoğru dindir. Aylar hususunda kendi kendinize zulmetmeyiniz." (Tevbe, 9/36). Bunu Ebu Câfer el-Bâkır söylemiştir. Ancak İbn Cerîr et-Taberî: "Onlar hak-

Başlangıcı Allah Rasûlü'nün (s.a.) insanlara tebliğ günü olup o da Zilhicce'nin onuncu günüdür, ki bu konunun insanlara tebliğ edildiği en büyük hac günüdür. Sonu da Rabîulâhir'in onuncu günüdür. Bu aylar, şu âyette sözü edilen dört ay değildir: "Allah'a göre ayların sayısı, gökleri ve yeri yarattığı günde takdir ettiği gibi on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır."[5] Sözkonusu dört aydan biri tek olarak, üçü birbirinin peşisıra gelir: Recep, Zilkâde, Zilhicce, Muharrem. Müşrikler bu dört ayda gezip dolaşamadılar, çünkü mümkün değildi. Zira bu dört ay peşpeşe gelmiyordu. Allah Teâlâ, onlara ancak dört ay süre tanıdı ve peşinden bu ayların çıkışından sonra Rasûlü'ne (s.a.) müşriklerle savaşmasını emretti. Rasûlullah (s.a.) da anlaşmasını bozanla savaştı, anlaşması olmayana veya dört aylık mutlak (şartsız) anlaşması olana süre verdi ve anlaşmasına bağlı kalanların anlaşma süresini tamamlamasını emretti. İşte bunların tamamı müslüman oldu; tanınan süreye kadar küfürleri üzere kalmadılar. Zimmîlere de cizye koydu.

Berâe (Tevbe) sûresinin inişinden sonra artık kâfirler O'nun nazarında, şu üçünden biri olarak kesinleşmiş oldu:

1- O'nunla savaşanlar,

2- Barış yapılanlar,

3- Zimmîler.

Sonra, anlaşma ve barış yapılanlar İslâm'a döndü ve onlar da iki grup oldular:

1- Savaşanlar,

2- Zimmîler.

Peygamber (s.a.) ile savaşanlar O'ndan (s.a.) korkuyorlardı.

Böylece Hz. Peygamber (s.a.) açısından dünyada yaşayanlar üçe ayrılmış oluyordu:

---

kında, haram ayların sonuncusu Muharrem'dir." demiştir. Bu görüşü, Ali b. Ebî Talha, İbn Abbas'tan nakletmiştir. Dahhâk da bu görüştedir. Ancak bu pek tutarlı değildir. Anlatımdan çıkan o ki, İbn Abbas'ın görüşü, kendisinden nakledilen el-Avfî rivayetindeki görüşü olup bu görüş aynı zamanda Mücâhid, Amr b. Şuayb, Muhammed b. İshak, Katâde, Süddî ve Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'in de görüşüdür. Onlara göre bu haram aylardan maksat, Allah'ın şu sözüyle parmak bastığı dört tesyir ayıdır: "Yeryüzünde dört ay gezip dolaşın." (Tevbe, 9/2). Sonra da şu sözüyle: "Haram aylar çıktığında..." (Tevbe, 9/5). Yani: Size onlarla savaşmayı haram kıldığımız ve kendilerine mühlet verdiğimiz dört ay geçince, onları nerede bulursanız, kendileriyle savaşın. Çünkü (gramer bakımından) harf-i tarifin daha önce sözü geçene dönmesi, mukadder (tasarlanan) bir şeye dönmesinden daha uygundur.

5. Tevbe, 9/36.

1- Kendisine inanan müslümanlar,

2- Kendisiyle anlaşıp, emân sahibi olanlar,

3- Kendisinden korkup savaşanlar.

Münafıklara karşı tutumu ise şöyleydi: Rasûlullah (s.a.), münafıkların dışa vurduklarını ve açıkladıklarını kabul etmekle, gizlediklerini ve sırlarını Allah'a havale etmekle, onlarla ilim ve delille cihad etmekle emrolundu. Allah Teâlâ, Rasûlü'ne (s.a.), onlardan yüz çevirmesini ve onlara karşı sert davranmasını, kendilerine güzel ve fasih ifadelerle tebliğde bulunmasını emretti; onların cenaze namazlarını kılmasını, kabirleri başında durmasını yasakladı. Ve Allah Teâlâ, Rasûlullah (s.a.) münafıklar için istiğfar etse de kendisinin onları affetmeyeceğini haber verdi. İşte, düşmanı olan kâfir ve münafıklara karşı Allah Rasûlü'nün (s.a.) tutumu bu idi.

2— Mü'minlere Karşı Tutumları:

Dostlarına ve kendi grubuna ilişkin tutumuna gelince; Allah (c.c.), Rasûlü'ne (s.a.), gece gündüz Rabblerine dua edip cemâlini (rızasını) isteyenlere kendisini adamasını ve gözlerini onlardan ayırmamasını emretti. Yine onları bağışlamasını, onlar için istiğfarda bulunmasını, her işte onlarla istişâre etmesini ve onların cenaze namazlarını kılmasını emretti.

İsyan edip emrini yerine getirmekten geri duranlardan, onlar tevbe edip itaat altına girinceye kadar ayrı kalmasını, onlara küs durmasını emretti. Nitekim (savaşa çıkılacağı sırada emrini dinlemeyip) geri kalanlara darılmış, onlardan uzak durmuştu.

Had gerektiren birşey yapana hadleri uygulamasını; ve bu hususta soyluların ve sıradan insanların O'nun (s.a.) yanında eşit olmasını emretti.

Düşmanları olan insan şeytanlarını en güzel metodla savuşturmasını ve kendisine kötülük yapanın kötülüğüne iyilikle karşılık vermesini, cahilliğine hilmle (yumuşaklıkla), zulmüne affetmekle, alâkasını kesene bağlantı ve ilişki kurmakla karşılık vermesini emir buyurdu. Allah (c.c.), Rasûlü'ne (s.a.) şayet böyle yaparsa, düşmanının candan ve sıcak bir dosta dönüşeceğini de haber verdi.

Düşmanları olan şeytanlarını da, onlardan Allah'a (c.c.) sığınmak suretiyle savuşturmasını emretti. Bu iki emri Kur'an'da üç yerde, A'râf, Mü'minûn ve Fussilet sûrelerinde topladı. A'râf sûresinde: "Sen af yolunu tut, bağışla!

Ma'rûfu emret ve cahillerden yüz çevir (onlara aldırış etme). Şeytan seni dürtecek olursa Allah'a sığın. Şüphesiz ki O, işiticidir, bilicidir."[6] buyurdu. Burada Allah (c.c.), Rasûlü'ne cahillerin şerrinden, onlardan yüz çevirerek; şeytanın şerrinden de ondan Allah'a sığınarak korunmasını emretmiş ve güzel ahlâkın ve huyların hepsini bu âyette toplamıştır. Zira devlet başkanının tebaasına karşı üç tavrı vardır: 1) Elbette O'nun (s.a.) tebaası üzerinde, tebaasının mutlaka yerine getirmesi gereken bir hakkı, 2) Tebaasına karşı bir emir yetkisi vardır. 3) Tebaasının, onun bu hakkında aşırılığa ve düşmanlığa düşmeleri kaçınılmazdır. Tebaası üzerindeki hakkından, onların itaat edebilecekleri, kendilerine hafif gelecek, kolaylarına gidecek ve güç gelmeyecek olanını tercihle emrolundu. Bu onun sarfetmekle onlara herhangi bir zarar ve güçlük vermeyecek olan "afv"dır. Ayrıca Rasûlullah tebaasına örfü emretmekle emrolundu. Örf, selim akılların ve doğru fıtratın (yaratılışın) tanıyıp güzelliğini ve yararını kabul ettiği ma'ruf olan şeydir. Bunu emrettiğinde; sertlikle ve kabalıkla değil, iyilikle emrederdi. Yine Allah Teâlâ, Rasûlullah'a (s.a.) onların içerisindeki cahillerin cahilliğine, misliyle değil, yüz çevirmek suretiyle karşılık vermesini emretmiştir ki böylece onların şerrinden korunmuş olurdu.

Mü'minûn sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "De ki: Rabbim! Onların tehdîd olundukları şeyi bana mutlaka göstereceksen, o zaman beni zâlim milletin içinde bulundurma ya Rabbi!

Biz onlara vadettiğimizi sana elbette gösterebiliriz. Sen kötülüğü en iyisi ile (en iyi bir biçimde) savuştur. Onların nitelendirdikleri şeyleri Biz daha iyi biliriz. De ki: Rabbim; şeytanların kışkırtmalarından Sana sığınırım. Rabbim; yanımda bulunmalarından da Sana sığınırım."[7]

Fussilet sûresinde ise şöyle buyurmuştur: "İyilik ve kötülük bir değildir. Sen fenalığı en güzel şekilde savuştur (karşıla). O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün. Bu ancak sabredenlere vergidir; bu ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir. Şayet şeytan seni dürtecek olursa Allah'a sığın! Doğrusu O işitendir,bilendir"[8]

İşte Rasûlullah'ın (s.a.) bütün yeryüzünde yaşayanlara karşı; insanlara, cinlere, mü'minlere ve kâfirlere karşı tutumları böyle idi.

---

6. A'râf, 7/199-200.
7. Mü'minûn, 23/93-97.
8. Fussilet, 41/34.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İLK SERİYYELER

İLK SERİYYELER

1— Hz. Hamza Seriyyesi:

Rasûlullah'ın (s.a.) bağladığı ilk sancak, hicretten sonra 7. ayın başlarında, Ramazan'da Hamza b. Abdülmuttalib'e verdiği sancaktı. Sözkonusu sancak beyaz bir sancaktı. Sancağı, Hz. Hamza'nın müttefiki Ebu Mersed Kennâz b. Husayn el-Ganevî taşıyordu. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Hamza'yı özellikle Muhâcirlerden seçtiği 30 mücahidin başında, Şam'dan gelen ve Kureyş'e ait Ebu Cehil b. Hişâm'ın komuta ettiği 300 kişinin bulunduğu bir kervanın önünü kesmek için gönderdi. Birlik Îs dolaylarındaki Sîfu'l-Bahr'e vardı. İki taraf karşılaştılar ve savaşmak için saf tuttular. İki grubun da, hem bu tarafın hem o tarafın müttefiki olan Mecdî b. Amr el-Cühenî, aralarını ayırıncaya kadar gidip geldi; ve savaşmadılar[1]

2— Ubeyde b. Hâris Seriyyesi:

Sonra Ubeyde b. Hâris b. el-Muttalib'i, bir seriyyenin başında hicretten

1. Bk. İbn Hişâm, 1/595; İbn Sa'd, 2/6; Taberî, 2/259-260; İbn Seyyidinnâs, 1/224; İbn Kesîr, 2/238; *Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye*, 1/390.

Gazâ: Düşmanla çarpışmaya gitmek demektir.
Seriyye ise, düşman üzerine gönderilen keşif kolları, küçük askerî birlikler demektir. Bu birlikler en az 5 kişilik, en çok 300-400 kişilik olurdu.
Hadis ve siyer âlimleri, Peygamberimizin bizzat bulundukları askerî hareketleri gazâ (= gazve), kendisinin katılmayıp bir sahabînin komutası altında gönderdiği askerî birliklere de seriyye ismini vermektedirler.

sonra 8. ayın başlarında Şevval ayında Râbiğ vadisine gönderdi. Ona da beyaz bir sancak verdi. Sancağı Mistah b. Üsâse b. Abdülmuttalib b. Abdimenâf taşıyordu. 60 muhâcirden ibarettiler, aralarında Ensar'dan bir tek kimse yoktu. Râbiğ vadisinde, 200 kişiye komuta eden Ebu Süfyan b. Harb'le, Cuhfe'den 10 mil uzaklıkta karşılaştılar. Aralarında bir ok atımı mesafe vardı. Kılıç çekmediler, savaşmak için saf da tutmadılar. Ancak karşılıklı ok ve mızrak attılar. Müslümanlar arasındaki Sa'd b. Ebî Vakkâs, Allah yolunda ilk ok atan kişi oldu. Sonra her iki taraf da birliklerine döndüler.

İbn İshak, karşı tarafın komutanı İkrime b. Ebî Cehil'di, demiş ve Ubeyde seriyyesinin Hz. Hamza seriyyesinden önce oldğunu söylemiştir. (2)

3— Sa'd b. Ebî Vakkâs Seriyyesi:

Daha sonra Rasûlullah (s.a.) Sa'd b. Ebî Vakkas'ı hicretten sonra 9. ayın başlarında Zilkâde ayında Harrâr'a gönderdi. Ona da beyaz bir sancak verdi. Sancaktar Mikdad b. Amr'dı. Kureyş'e ait bir kervanı vuracak 20 süvari idiler. Rasûlullah (s.a.) Harrâr'dan ileri gitmeyeceklerine dair söz aldı. Yürüyerek yola çıktılar. Gündüz gizlenip gece yürüyorlardı. Nihayet perşembe sabahı oraya vardılar. Ancak kervanın akşamleyin oradan geçtiğini öğrendiler. (3)

4— Ebvâ Gazası:

Sonra Hz. Peygamber (s.a.), bizzat kendisi Ebvâ gazâsına çıktı. Bu gazâya Veddân da denir. Sözkonusu gazâ, Rasûlullah'ın (s.a.) bizzat çıktığı ilk gazâdır. Hicretten sonra 12. ayın başlarında Safer ayında olmuştur. Sancağını Hamza b. Abdülmuttalib taşıyordu ve beyaz renkteydi. Medine'de Sa'd b. Ubâde'yi vekil bıraktı. Kureyş'e ait bir kervanı vurmak üzere özellikle Muhâcirlerin başında gazâya çıkmıştı. Ancak savaş olmadı. Bu gazâda Hz. Peygamber (s.a.), o zaman Damraoğullarının başkanı olan Muhşî b. Amr ed-Damrî ile; Damraoğullarına saldırmamak, Damraoğulları da kendisine saldırmamak ve O'na (s.a.) karşı adam toplamamak ve düşmanlık yapmamak üzere anlaşma yaptı. Aralarında bir anlaşma yazıldı. Rasûlullah (s.a.) bu

---

2. Bk. İbn Hişâm, 1/595-596; İbn Sa'd, 2/7; İbn Kesîr, 2/338-339.
3. Bk. İbn Hişâm, 1/595-596; İbn Sa'd, 2/7; İbn Seyyidinnâs, 1/225. Harrâr: Medine vadilerindendir. Hum yakınlarındaki Mahacce'nin solunda yer alan kuyular olduğu da söylenmiştir.

gazâ sebebiyle Medine'den 15 gece ayrı kalmıştı.[4]

5— Buvât Gazâsı:

Rasûlullah (s.a.), hicretten sonra 13. ayın başlarında, Rebîulevvel'de Buvât'a, gazâ için yola çıktı. Sancağını Sa'd b. Ebî Vakkâs taşıyordu. Sancak beyaz renkteydi. Medine'de vekil olarak Sa'd b. Muaz'ı bıraktı. Rasûlullah (s.a.) ashabından 200 kişiye komuta ediyordu. Kureyş'e ait ve Ümeyye b. Halef el-Cûmahî'nin başkanlık ettiği, 100 Kureyşlinin ve 2500 yük devesinin bulunduğu bir kervanın önünü kesecekti. Rasûlullah (s.a.) Buvât'a vardı. Orası iki dağdan ibaretti ki bunlar, Şam yolu yönünde Cüheyne dağının uzantılarıydı. Buvât'la Medine arasında yaklaşık dört konaklık bir mesafe vardı. Herhangi bir çatışma çıkmadı. Rasûlullah (s.a.) da geri döndü.[5]

6— Sefevan Gazâsı:

Daha sonra Rasûlullah (s.a.), hicrî 13. ayın başlarında Kürz b. Câbir el-Fihrî'yi bulmak amacıyla gazâya çıktı. Sancağını Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) taşıyordu. Sancak beyazdı. Medine'de Zeyd b. Hârise'yi vekil bıraktı. Kürz, Medine otlağına baskın yapmıştı. Rasûlullah (s.a.) onu sürmek istedi. Çünkü Kürz, (Medine otlağında) develerini otlatıyordu. Rasûlullah (s.a.) Kürz'ü Bedir dolaylarındaki Sefevan denilen vadiye varıncaya kadar aradı. Kürz gitmişti, ona rastlayamadı ve Medine'ye döndü.[6]

---

4. Ebvâ: Karh vilâyetinden bir köydür. Cuhfe'yle arasında 23 millik bir mesafe vardır. Bk. İbn Hişâm, 1/591; İbn Sa'd, 2/8; Taberî, 2/259; İbn Seyyidinnâs, 1/224; İbn Kesîr, 2/352; *Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye, 1/392.*
   Buharî, *Sahih*'inde (64/1) der ki: İbn İshak şöyle söylemektedir: Rasûlullah'ın (s.a.) ilk gazvesi Ebvâ, sonra Buvât, sonra da Aşîra'dır. Yine Buharî (64/1) , Zeyd b. Erkam'dan şöyle rivayet etmiştir: Zeyd'e denildi ki: Hz. Peygamber (s.a.) kaç gazveye çıkmıştır? On dokuz, dedi. Sen, onunla (s.a.) kaç gazveye çıktın? sorusuna ise: On yedi diye cevap verdi. Râvi der ki: İlki hangisi idi? dedim. Aşîr ya da Aşîra, dedi. Bunu Katâde'ye söylediğimde: "Aşîra'dır." dedi.
   Yine Buharî'nin *Sahih*'inde (64/1) Büreyde'den: "Rasûlullah (s.a.) 16 defa savaşa çıkmıştır" şeklinde bir rivayet daha vardır. Müslim ise (1814), Büreyde'nin Rasûlullah (s.a.) ile beraber 16 savaşa katıldığını rivayet etmiştir. Müslim'in yine Büreyde'den bir başka rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) 19 defa gazâya çıkmış ve sekizinde savaşmıştır.
5. Bk. İbn Hişâm, 1/598, 600; İbn Sa'd, 2/8, 9; İbn Kesîr, 2/361; Taberî, 2/260, 261 ve İbn Seyyidinnâs, 1/226.
6. İbn Sa'd, 2/9.

7— Zü'l-Uşeyre Gazâsı:

[Sonra Rasûlullah (s.a.) hicrî 16. ayın başlarında Cemâziyelâhir ayında gazâya çıktı. Sancağını Hamza b. Abdülmuttalib taşıyordu, rengi beyazdı. Medine'de Ebu Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî'yi vekil bıraktı. 150 kişilik bir birliğe komuta ediyordu. Muhacirlerden oluşan 200 kişinin başında idi, de denilmiştir. Hiç kimse gazâya çıkmaktan hoşlanmamazlık etmedi. 30 deveye sırayla, nöbetleşe binerek gittiler. Kureyş'e ait ve Şam'a giden bir kervanın yolunu keseceklerdi.] Zira Rasûlullah'a (s.a.) Kureyş'e ait malların bulunduğu bir kervanın Mekke'den ayrıldığı haberi gelmişti. Rasûlullah (s.a.) Zü'l-Uşeyre'ye ulaştı. Bu yere Uşeyrâ veya Useyre de denilmiştir. Burası Yenbu' civarındadır. Yenbu' ile Medine arasında 9 konaklık bir mesafe vardır. Hz. Peygamber (s.a.) kervanın günler önce geçip gittiğini öğrendi. İşte bu kervan, Şam'dan döndüğü zaman karşılamak için çıktığı ve Allah'ın kendisine kervanı veya çarpışıp şeref sahibi olmayı vaadettiği kervandır. Allah Teâlâ, neticede O'na (s.a.) vaadettiklerini gerçekleştirdi.(7)

Bu gazâda Müdlicoğulları ve onların müttefiki olan Damraoğulları ile anlaşma yaptı.

Hâfız Abdülmü'min b. Halef: "Rasûlullah (s.a.), Hz. Ali'ye Ebu Türâb künyesini bu gazvede vermiştir." demektedir. Halbuki durum onun dediği gibi değildir. Çünkü Peygamber (s.a.), Hz. Ali'ye Ebu Türâb künyesini Hz. Fâtıma ile nikâhlanmasından sonra vermiştir. Evlilikleri ise Bedir savaşından sonradır. Hz. Peygamber (s.a.) Fâtıma'nın yanına varınca; "Amcanın oğlu nerede?" buyurmuş, Fâtıma da: "Sinirli bir halde çıktı." demişti. Peygamber (s.a.) mescide gelmiş ve Hz. Ali'yi orada yan tarafına yatmış bir durumda bulmuştu. Üzerine toz toprak bulaşmıştı. Rasûlullah (s.a.) silkeleyip çırpmaya başlamış, bir yandan da: "Otur Ebu Türâb, (=topraklı) otur Ebu Türâb" buyurmuştu.(8) İşte onun Ebu Türâb olarak künyelendiği ilk gün bu gündür.

8— Abdullah b. Cahş Seriyyesi:

[Hicretten sonraki 17. ayın başlarında, Recep ayında Abdullah b. Cahş

7. İbn Hişâm, 1/598, 600; İbn Sa'd, 2/9, 10; Taberî, 2/260, 261; İbn Seyyidinnâs, 1/226; İbn Kesîr, 2/361.
8. Buharî, 8/58; Müslim, 2409.

el-Esedî'yi Muhâcirlerden 12 Kişinin başında Nahle'ye gönderdi. İki kişi bir deveye sırayla biniyorlardı. Kureyş'e ait bir kervanı gözleyerek Nahle'ye vardılar. Rasûlullah (s.a.) bu seriyyede Abdullah b. Cahş'ı emîrulmü'minîn diye isimlendirdi. Rasûlullah (s.a.) Abdullah için bir mektup yazmış ve iki gün geçinceye kadar mektubu açıp bakmamasını, ondan sonra bakmasını emretmişti. Abdullah mektubu açtığında mektupta şunların yazılı olduğunu gördü: "Benim şu mektubuma baktığında, Mekke ile Tâif arasındaki Nahle'de konaklayıncaya kadar git. Sonra orada Kureyş'i gözetlersin ve bizim için onların durumlarını öğrenirsin." Abdullah: "İşittim ve itaat ettim," dedi. Adamlarına da durumu ve kendilerini zorlamadığını haber verdi. "Şehit olmayı isteyen, davransın; ölümden hoşlanmayan geri dönsün! İşte ben gidiyorum!" dedi. Hep beraber yola koyuldular. Yolda Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Utbe b. Gazvân, nöbetleşe bindikleri develerini kaybetmişlerdi, ararken geri kaldılar. Abdullah b. Cahş, uzaklaşıp gitti ve Nahle'de konakladı. Bu sırada Kureyş'e ait kuru üzüm, deri ve ticarî mallar taşıyan bir kervan yanından geçti. Kervanda Amr b. el-Hadramî, Abdullah b. Muğîre'nin iki oğlu Osman ve Nevfel, Muğîreoğullarının kölesi Hakem b. Keysan da bulunmaktaydı. Müslümanlar istişâre edip dediler ki: "Haram aylardan Receb'in son gününde bulunuyoruz. Onlarla savaşırsak, haram ayın kutsallığını ihlâl etmiş olacağız. Onları bu gece bırakırsak hareme (Mekke'ye) girecekler." Sonra onlarla çarpışmak hususunda görüş birliğine vardılar. İçlerinden biri Amr b. el-Hadramî'ye bir ok attı ve onu öldürdü. Osman'la Hakem'i esir aldılar, Nevfel ise kaçıp kurtuldu. Kervanla ve esirlerle döndüler. Bunun 1/5 ini (beşte birini) ayırdılar. İslâm tarihindeki ilk humus (1/5), ilk öldürme, ve ilk esir alma olayı budur. Rasûlullah (s.a.) onların bu yaptıklarından hoşlanmadı.[9]

9— Haram Aylarda Savaşmak:

Kureyş'in üzüntüsü ve müslümanlara karşı nefretleri iyice arttı; konuşacak, dedikodu yapacak bir konu bulduklarını sandılar ve: "Muhammed, haram ayın hürmetini ihlâl etti." dediler. Bu lâf müslümanlara ağır geldi.[10] Nihayet Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: "Sana hürmet edilen ayı, o aydaki savaşı sorarlar. De ki: O ayda savaşmak büyük suçtur. Ancak Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'a (gitmek isteyenlere) engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük suçtur. Fitne

9. Beyhakî, *Sünen*, 9/12, 58, 59.
10. İbn Hişâm, 1/601, 604; İbn Sa'd, 2/10-11; İbn Seyyidinnâs, 1/227; İbn Kesîr, 2/364, 365, 366, 371.

çıkarmak ise öldürmekten daha büyük suçtur..."[11] Allah sübhânehu şöyle buyurmuş oluyor: Müslümanların yaptıkları şu hoşlanmadığınız şey büyük bir suç olsa bile, sizin işlediğiniz; Allah'ı inkâr etmek, O'nun yolundan ve beytinden alıkoymak, Mescid-i Haram'ın ahalisi olan müslümanları oradan çıkartmak, yine sizin yaptığınız şirk koşma ve sizden hasıl olan fitne, Allah katında müslümanların haram aydaki savaşlarından daha büyük birer suçtur. Selef âlimlerinin çoğu, buradaki "fitne"yi şirk diye tefsir etmişlerdir. Allah'ın şu kelâmı gibi: "Fitne (şirk) kalmayıncaya kadar onlarla savaşın."[12] Şu âyeti de buna delildir: "Sonra, Rabbimiz Allah'a andolsun ki bizler müşrikler değildik, demekten başka fitne bulamazlar."[13] Yani: Şirklerinin sonu ve âkibeti ve varacakları nokta ancak kendilerini şirkten uzak sayıp kabullenmemeleridir.

Fitnenin mahiyeti şudur: Fitne, sahibini kendisine çağırdığı, uğruna savaştığı, bulaşmayanları da cezalandırdığı şirkin ta kendisidir. Bunun için, onlara (şirk ehline) ateşle azab olundukları, fitneye düştükleri vakit: "Fitnenizi tadın!"[14] denir. İbn Abbas; "fitnenizi" sözünü, "yalanlamanızı" şeklinde tefsir etmiştir. Esası şudur: Fitnenizin sonucunu, gayesini ve işin dönüp dolaşıp geleceği şeyi tadınız, demektir. Şu âyette olduğu gibi: "...Kazandıklarınızın karşılığını tadın, denir..."[15] Onların, Allah'ın kullarını şirke sürüklemek için işkenceye tâbi tuttukları gibi cehennemde işkence görürler ve kendilerine: "Fitnenizi (işkencenizi, azabınızı) tadın." denir. Şu âyet de buna delildir: "Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara işkence edip de sonra tevbe etmeyenler..."[16] Buradaki fitne, mü'minlere işkence etmeleri, onları ateşle yakmaları olarak tefsir olunmuştur. Buradaki fitne lafzı daha geniş ve geneldir. Gerçekte anlamı: "Mü'minlere, onları dinlerinden (fitneye düşürmek) saptırmak için azab ettiniz, demektir. İşte müşriklere izâfe edilen fitne budur.

Allah Teâlâ'nın bizzat kendisine veya peygamberinin O'na izâfe ettiği fitneye gelince: Şu âyetteki gibi: "Böylece bazısını bazısıyla fitneye düşürdük."[17] ve Musa'nın (a.s.) şu sözündeki gibi: "Bu, Senin fitnenden başka bir şey değildir. Bununla dilediğini saptırır, dalâlete düşürür; dilediğini doğru yola, hidâyete iletirsin..."[18] İşte, buradaki fitne bir başka anlama gelir;

11. Bakara, 2/217.
12. Bakara, 2/193.
13. En'âm, 6/23.
14. Zâriyât, 51/14.
15. Zümer, 39/24.
16. Bürûc, 85/10.
17. En'âm, 6/53.
18. A'râf, 7/155.

imtihan, deneme; ve Allah'ın, kullarını hayır ve şerle, nimet ve felâketle tecrübe etmesi anlamınadır. Bu bir türlü, müşriklerin fitnesi bir başka türlüdür. Mü'minin malı, evlâdı, komşusu ve ortağı konusundaki fitnesi bir türlü; Ali ve Muaviye taraftarları, Cemel ve Sıffîn savaşlarına katılanlar ve müslümanlar arasında savaşmaya ve ayrılığa varan fitnede olduğu gibi müslümanlar arasındaki fitne bir başka türlüdür. O öyle bir fitnedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu fitne için: "Bir fitne ortaya çıkacak ki, o fitnede oturan ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen de koşandan daha hayırlıdır."[19] buyurmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.) fitne hadislerinde, iki taraftan da olmamayı ve uzaklaşmayı emrettiği fitne, işte bu fitnedir.

Allah'ın şu sözünde olduğu gibi, fitneyle günah da kastedilmiş olabilir: "Onlardan 'bana izin ver, beni fitneye düşürme' diyen de vardır."[20] Bu sözü Ced b. Kays söylemiştir. Rasûlullah (s.a.) onu Tebük'e göndermek istediğinde şöyle demiştir: Oturmama izin ver. Benî Asfar kızlarına saldırmam suretiyle beni fitneye düşürme. Çünkü ben onlara karşı sabredemem. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Bilin ki onlar zaten fitneye düşmüşlerdi."[21] buyurdu. Yani: Nifak fitnesine düşmüşler ve Benî Asfar kızlarının fitnesinden nifak fitnesine kaçmışlardı.

Sonuç: Allah Teâlâ, dostları ile düşmanları arasında adaletle ve insafla hüküm verdi. Dostlarını (müslümanları) haram ayda savaşmakla işledikleri günahtan temize çıkarmadı, aksine bunun büyük bir suç olduğunu; ancak düşmanları olan müşriklerin yapmış olduklarının, haram ayındaki mücerred savaştan daha büyük, çok daha fazla bir günah olduğunu; müşriklerin kötülenmeye, ayıplanmaya ve cezaya çarptırılmaya daha müstehak olduklarını; özellikle dostlarının onlarla savaşmakta te'vilde bulunduklarını veya bir tür suç işlediklerini fakat tevhid, itaat, Rasûlüyle (s.a.) beraber hicret etmek, Allah katında tercih olunmak gibi amelleri sebebiyle Allah'ın o te'vili ve suçu bağışladığını haber verdi. Mü'minler Allah katında, şiirde söylendiği gibidirler:

وإذَا الحَبِيبُ أتَى بِذَنْبٍ وَاحِدٍ جَاءَتْ مَحَاسِنُهُ بِألْفِ شَفِيعٍ

19. Buharî, 92/9; Müslim, 2886; Ahmed b. Hanbel, 2/282: Ebu Hureyre'den; Tirmizî, 2195; Ahmed b. Hanbel, 1/169 ve 185: Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan; Ahmed b. Hanbel, 4/106 ve 110: Hareşe b. el-Hurr'dan.
20. Tevbe, 9/49.
21. *el-İsâbe*, 1110; İbn Kesîr, 2/361, 362.

Sevgili tek bir suç ile gelse.
İyilikleri ve güzellikleri, bin şefaatçi getirir.

Sevgili (yani müslüman), bütün kötülükleri yapan ve iyiliklerden, güzelliklerden bir tek şefaatçisi bile olmayan menfur düşmanla nasıl kıyas olunur?

Bu yılın (hicrî 2. yıl) Şaban ayında kıble değiştirildi. Bunu daha önce anlatmıştık.

DOKUZUNCU BÖLÜM

BEDİR SAVAŞI

A) BEDİR SAVAŞI

1— Müslümanlar Kervanı Karşılamaya Çıkıyor:

Hicrî 2. senenin Ramazan ayı girdiğinde, Rasûlullah'a (s.a.), Ebu Süfyan'ın eşliğinde Şam'dan gelmekte olan, Kureyş'e ait kervanın haberi ulaştı. Mekke'den çıktığında aramaya gittikleri kervan bu kervandı. Kervandakiler 40 kişi kadardılar ve kervanda Kureyş'e ait pek çok mal vardı.

Hz. Peygamber (s.a.) sahâbeyi, kervanı vurmak için çıkmaya davet etti. Bineği hazır olanın davranmasını emretti. Kervana çok önem vermedi, geniş bir hazırlık yapmadı. Çünkü O (s.a.) aceleyle üç yüz on küsur adamın başında çıkmıştı. Yanlarında iki attan, Zübeyr b. Avvâm'ın ve Mikdad b. Esved el-Kindî'nın atlarından başka at yoktu. 70 develeri vardı, iki veya üç kişi bir deveye nöbetleşe biniyordu. Nitekim Rasûlullah (s.a.), Hz. Ali ve Mersed b. Ebî Mersed el-Ganevî bir deveye nöbetleşe biniyorlardı.[1] Zeyd b. Hârise ve oğlu ile Rasûlullah'ın azadlılarından Kebşe de bir deveye nöbetleşe biniyorlardı. Ebu Bekir, Ömer ve Abdurrahman b. Avf da aynı şekilde bir deve-

1. Bu, İbn İshak'ın *es-Sîre*'sindeki (1/613 ve 1/411) sözü ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde (3901 ve 3965) Abdullah b. Mes'ûd hadisinde geçen ifadedir. İbn Mes'ûd der ki: "Biz Bedir Savaşında, her üç kişi bir deveye nöbetleşe biniyorduk. Ebu Lübâbe ve Ali b. Ebî Tâlib, Rasûlullah'ın (s.a.) arkadaşları idiler." İbn Mes'ûd devam ediyor: "Rasûlullah'ın (s.a.) nöbeti idi, Ebu Lübâbe ve Ali ona dediler ki: Biz senin ardınsıra yürürüz. O zaman Rasûlullah (s.a.): Siz ikiniz benden daha güçlü değilsiniz, ben de sizden daha fazla sevaptan müstağnî değilim, dedi." Senedi hasendir. Hâkim (3/20 hadisin sahih olduğunu kabul etmiş, Zehebî de ona katılmıştır.

ye nöbetleşe biniyorlardı.

Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de İbn Ümmi Mektûm'u vekil bırakmıştı. Ravha'da[2] iken Ebu Lübâbe b. Abdülmünzir'i geri çevirdi ve Medine'ye vekil olarak onu tayin etti. Bayrağı da Mus'ab b. Umeyr'e verdi. Sancağın biri Ali b. Ebî Tâlib'de, Ensar'a ait olan diğeri de Sa'd b. Muaz'da idi. Askere su dağıtma işini de Kays b. Sa'sa'a'ya verdi ve yürüdü.

Safrâ'ya yaklaştığında Besbes b. Amr el-Cühenî ile Adiy b. Ebî Zağbâ'yı Bedir'e, kervanın durumunu gözetleyip araştırmaları için gönderdi.

2— Mekkelilerin Savaşa Hazırlanması:

[Ebu Süfyân ise, Rasûlullah'ın (s.a.) kendisine doğru geldiğini öğrenince, Damdam b. Amr el-Ğıfârî'yi ücretle kiralayarak, kendisini Muhammed'den ve ashabından korumaları için Kureyş'ten kervana adam toplamak suretiyle yardım istemek için Mekke'ye gönderdi. Yardım isteği, Mekkelilere ulaştığında aceleyle ayaklandılar ve hep birden savaş için yola koyuldular. İleri gelenlerinden, Ebu Leheb dışında hiç kimse geride kalmamıştı. O da, alacaklı olduğu bir adamı kendi yerine bedel tutmuştu. Çevrelerindeki Arap kabilelerinden de adam topladılar. Geride Adiyoğullarından başka Kureyş'in kollarından hiçbiri kalmadı;] Adiyoğullarından hiç kimse onlara katılmadı. Memleketlerinden Allah Teâlâ'nın buyurduğu şekilde çıktılar: "...Böbürlenerek ve insanlara gösteriş yaparak ve Allah yolundan menetmek için..."[3] Ve Rasûlullah'ın (s.a.) buyurduğu gibi: "Böbürlenerek ve demir(den silah)larıyla Allah'a ve Rasûlü'ne (s.a.) meydan okuyarak" geldiler.[4] Niyetlenerek, güçlü olarak, kızgın ve gazaplı olarak, Rasûlullah'a (s.a.) ve ashabına öfkelenerek geldiler. Çünkü onlar (müslümanlar) kervanlarını ele geçirmek, kervandakileri öldürmek istiyorlardı; daha önce de Amr b. el-Hadramî'yi öldürmüş ve idaresindeki kervana el koymuşlardı.[5] Böylece Allah Teâlâ onları sözleşmedikleri halde bir araya getirmişti. Nitekim âyette de: "Sözleşmiş olsanız bile, buluşma saatinde anlaşamazdınız. Halbuki Allah bir işi gerçekleştirmeyi diledi mi, o iş olur."[6] buyurmuştur.

2. Medine'ye 40 mil uzaklıkta bir köydür.
3. Enfâl, 8/47.
4. İbn İshak, *es-Sîre*, 1/621; Rasûlullah (s.a.) Kureyş'in, kum tepesinden vadiye doğru indiklerini görünce: Allah'ım; işte Kureyş, kibiriyle ve böbürlenmesiyle, Sana meydan okuyarak ve Rasûlü'nü yalanlayarak geldi. Allah'ım! Söz verdiğin zaferi nasib eyle. Allah'ım! Onları yarına çıkartma!" buyurdu.
5. Müellif daha önceki seriyyede olanları kastediyor.
6. Enfâl, 8/42.

3— Ashab İle İstişâre:

Kureyş'in geldiğini haber alan Resulullah (s.a.) ashabıyla istişare etti. Muhâcirler konuştular ve güzel şeyler söylediler. Sonra onlarla ikinci defa istişâre etti, muhâcirler konuştular ve güzel şeyler söylediler. Sonra üçüncü defa onlarla istişâre etti. Ensar, Resulullah'ın (s.a.) kendilerinin görüşünü almak istediğini anladı. Sa'd b. Muaz, davrandı kalktı ve şöyle dedi:

— Ey Allah'ın Resûlü! Bize üstü kapalı bir şeyler söyler gibisin.

Resûlullah (s.a.) gerçekten onları kastediyordu. Çünkü Ensar, Resûlullah'a (s.a.), onu kendi şehirlerinde başına gelecek kötülüklerden korumak üzere biat etmişlerdi. Savaşa çıkmaya niyetlendiğinde Rasûlullah (s.a.), ne düşündüklerini öğrenmek için onlarla istişâre etmişti. Sa'd, şöyle devam etti:

— Belki de siz, Ensar'ın size, ancak kendi şehirlerinde yardım etmekle yükümlü oldukları görüşünde olmalarından korkuyorsunuz. Ben, Ensar adına konuşuyorum ve onlar adına cevap veriyorum: İstediğin yere git; istediğin kişiyle ilişki kur; istediğin kişiyle ilişkini kes. Mallarımızdan dilediğini al, dilediğini ver; bizden aldığın, bize bıraktığından bize göre daha sevimlidir. Emrettiğin bir işte bizim işimiz senin işine tâbidir. Vallahi, Berku'l-Gemâd'a(7) kadar gitsen bile seninle birlikte geleceğiz. Vallahi, bizden şu denize dalmamızı istesen, seninle birlikte dalarız.

7. İbn Hişam, *es-Sîre*, 1/625, senedsiz olarak. İbn Kesîr de (2/395) benzerini rivayet etmiş ve Muhammed b. Amr b. Alkame b. Vakkâs el-Leysî-babası-dedesi yoluyla mürsel olarak Merdûyeh'e nisbet etmiştir. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*'de (7/224) İbn Ebî Şeybe'ye nisbet etmiştir. Buharî de (64/4) İbn Mes'ûd'dan şöyle rivayet etmiştir: "Mikdad b. Esved'in öyle bir durumuna şahid oldum ki o durumda olmak bana o duruma denk tutulacak şeylerden daha sevimlidir. Zira o, Hz. Peygamber (s.a.) müşriklere karşı savaşa çağırarak geldiğinde: "Musa'nın kavminin 'Sen ve Rabbin gidin, savaşın' dedikleri gibi demeyeceğiz. Biz senin sağında, solunda, önünde, arkanda çarpışacağız" dedi. Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzünün güldüğünü ve Mikdad'ın sözünün Hz. Peygamber'i (s.a.) sevindirdiğini gördüm." Ayrıca hadisi Ahmed b. Hanbel (1/390, 428) ve Hâkim (3/349) de rivayet etmiş; Zehebî de sahih bulmuştur. Müslim'de (1779) Enes b. Mâlik'ten şöyle nakledilmiştir: Enes anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Süfyan'ın geliş haberini alınca istişare etti. Ebu Bekir konuştu. Hz. Peygamber (s.a.) ondan yüzünü çevirdi. Sonra Ömer konuştu, ondan da yüz çevirdi. Sa'd b. Ubâde ayağa kalktı ve: "Bizi (görüşümüzü almayı) mı kastediyorsun ey Allah'ın Rasûlü? Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, atlarımızı, denize daldırmamızı emretsen daldırırız; onları Berkü'l-Gemâd'a sürmemizi emretsen onu da yaparız... dedi." Yine bu rivayette şöyle geçer: Rasûlullah (s.a.): "Şurası falanın düşüp öleceği yerdir" diyerek elini oraya buraya koyuyordu. Râvi der ki: "Müşriklerden hiçbiri Rasûlullah'ın (s.a.) elini koyduğu yerden uzaklaşamadı." Konuşanın Sa'd b. Ubâde olması su götürür. Çünkü kendisine hisse ayrılanlardan oluşu sebebiyle Bedir'e katılanlar arasında sayılsa bile, Bedir'e katılmamıştır. İbn Hacer der ki:

Rasûlullah'ın (s.a.) yüzü güldü ve ashabından işittiği sözlerle sevindi ve buyurdu:

"Yürüyünüz ve müjdeleyiniz. Allah Teâlâ bana iki topluluktan birini vaadetti. Şüphesiz ben, topluluğun (Kureyşlilerin) nerede öleceklerini görüyorum."[8]

4— Bedir'e Yürüyüş:

[Rasûlullah (s.a.) Bedir'e yürüdü. Bu arada Ebu Süfyan, hareket ederek deniz kıyısına varmıştı. Kendisinin kurtulduğunu ve kervanı da kurtardığını görünce, Kureyş'e: "Geri dönünüz. Çünkü siz sadece kervanınızı kurtarmak için yola çıkmıştınız." diye mektup yazdı.] Haber Kureyş'e, Cuhfe'de bulundukları sırada geldi. Dönüp dönmemekte tereddüt ettiler. O zaman Ebu Cehil:

— Vallahi, Bedir'e varıncaya kadar dönmeyiz. Orada otururuz, gelen Araplara yemek yediririz. Böylece bundan sonra Araplar bizden korkarlar, dedi.

Ahnes b. Şerîk, onlara dönmeyi teklif etti; karşı çıktılar. Ahnes, kendisi ve Zühreoğulları döndüler. Böylece Bedir'de Zühreoğullarına mensup hiçbir kişi bulunmadı. Sonradan Zühreoğulları Ahnes'in bu kararına sevindiler; Ahnes onlar arasında itaat ve saygı görmeye devam etti. Hâşimoğulları da dönmek istediler, Ebu Cehil onlara sertçe çıkıştı ve dedi ki:

— Bizi bu kötülük karşısında yalnız bırakmayın, bizden ayrılmayın!

5— Bedir'e Varış:

[Hep birlikte ilerlediler. Rasûlullah (s.a.) da ilerledi ve akşam üzeri Bedir

Hz. Peygamber'in (s.a.) onlarla (ashâbıyla) Bedir gazvesinde iki defa istişâre etmesi görüşüyle rivayet farklılıkları arasında uyum sağlanabilir. İlki; Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de iken, kendisine Ebu Süfyan eşliğindeki kervanın haberi ilk ulaştığındadır ki, bu Müslim'in rivayetinde açıklanmaktadır. İkinci istişâre de; Buharî'nin rivayetinde olduğu gibi Medine'den çıktıktan sonradır. Taberânî'ye göre ise Sa'd b. Ubâde bu sözü Hudeybiye'de söylemiştir ki bunun doğru olması daha kuvvetlidir.

8. İbn Hişâm (1/620), İbn İshak'tan rivayet etmiş ve: "Selemoğullarından bazı adamlardan işittim" demiştir ki, bu sözde İbn İshak ile Selemoğullarından olan adamlar arasındaki râvi bilinmemektedir. Hâkim (3/426, 427) de hadisi mevsûl olarak rivayet etmiştir. Senedinde meçhul bir râvi vardır. Zehebî der ki: Hadis münkerdir. İbn Kesîr, *Bidâye*'de (3/167) İbn Abbas'tan bu hadisi rivayet etmiş ve el-Emevî'ye nisbet etmiştir. Râviler arasında Kelbî de vardır ve bu şahıs sika görülmemiştir.

kuyularına en yakın suyun kenarında konakladı; "Bana konaklayacağım yer hususunda görüş belirtin" buyurdu. Hubâb b. Münzir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben Bedir'i ve kuyularını bilirim. Bizim bildiğimiz bol ve tatlı sulu kuyulara kadar gidelim görüşündeysen, orada konaklayalım ve oraya varmak hususunda düşmandan önce davranalım, sonra onun dışındaki diğer kuyuları da kapatalım" dedi.

Müşrikler de suya (bir an önce) varmak için süratle hareket ediyorlardı.

Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ali'yi, Sa'd ve Zübeyr'i haber getirmeleri için Bedir'e yolladı. Onlar da Rasûlullah (s.a.) namaz kılıyorken Kureyşli iki köle getirdiler. Ashâb-ı kiram, kölelere:

— Siz kimsiniz? diye sordular. Onlar da:

— Kureyş'in sakalarıyız, dediler.

Sahâbe bundan hoşlanmadı. Onlar bu iki kölenin Ebu Süfyan'ın kervanından olmasını arzu ediyorlardı. Rasûlullah (s.a.) selâm verdikten sonra kölelere sordu:

— Bana haber verin, Kureyşliler nerede?

— Şu kum tepesinin ardında.

— Kaç kişiler?

— Bildiğimiz yok.

— Her gün kaç hayvan kesiyorlar?

— Bir gün 10, bir gün 9.

Hz. Peygamber (s.a.):

— Öyleyse bunlar 900-1000 kişi kadardır, dedi.

Allah azze ve celle o gece bir yağmur yağdırdı ki müşriklere iri taneli ve şiddetli bir şekilde yağıp onları ilerlemekten alıkorken, müslümanlar üzerine hafifçe yağdı. Allah, bu yağmurla müslümanları temizledi, onlardan şeytanın vesvesesini giderdi; toprağı düzeltti, kumu sertleştirdi. Böylece ayakları yere sağlam tutundu, konaklanacak yeri yayıp hazırladı ve gönüllerini birbirine bağladı. Rasûlullah (s.a.) ve ashâbı suya daha önce kavuştular ve gece yarısı su kenarına indiler. Havuzlar yaptılar ve bu havuzların dışındaki kuyuları kapattılar. Rasûlullah (s.a.) ve ashabı havuz kenarında konakladılar. Rasûlullah (s.a.) için orada savaşı kontrol edebileceği bir tepe üzerinde gölgelik kuruldu. Rasûlullah (s.a.) savaşın olacağı mevkiye yürüdü ve, "Burası filanın öleceği yerdir.", "Şurası falanın öleceği yerdir", "Burası da Allah'ın

izniyle filanın öleceği yerdir.", diye işaret etmeye başladı. Onlardan (sözettiklerinden) hiçbiri O'nun (s.a.) işaret buyurduğu yeri ileri geçemedi.[9]

6— Allah'ın Müslümanlara Yardımı:

Müşrikler meydana çıkıp, iki taraf birbirini görünce Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

"Allah'ım! İşte Kureyşliler; kibirleriyle, gururlarıyla, böbürlenmeleriyle geliyorlar. Sana meydan okuyarak ve Rasûlü'nü yalanlayarak geliyorlar." Namaz kıldı, ellerini kaldırıp Rabbinden zafer nasib etmesini dileyerek şöyle dua etti:

"Allah'ım; bana vadettiklerini yerine getir. Allah'ım; Sana verdiğin sözü ve va'dini hatırlatıyorum."

Arkasında durmakta olan Ebu Bekir Sıddîk dedi ki:

"Ey Allah'ın rasûlü! Müjdele artık! Nefsim kudret elinde olana (Allah'a) yemin ederim ki, Allah sana vadettiklerini mutlaka yerine getirecektir."[10]

Müslümanlar da Allah'tan zafer ve yardım istediler. O'na muhlis olduklarını gösterdiler ve tazarrûda bulundular. Allah Teâlâ, meleklerine şöyle vahyetti: "Şüphesiz Ben, sizinle beraberim; iman edenleri destekleyin. Ben inkâr edenlerin kalplerine korku salacağım."[11] Allah Teâlâ, Rasûlü'ne de: "Ben

9. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/117: Hz. Ali'den, sahih senedle; Müslim, 1779: Hz. Enes'ten.
10. Müslim, 1763: Hz. Ömer'den rivayet etmiştir: "Bedir savaşında Rasûlullah (s.a.) müşriklere baktı; onlar 1000, ashabı ise 319 kişiydi. Allah'ın Peygamberi (s.a.) kıbleye yöneldi, sonra ellerini kaldırdı ve Rabbine hafif bir sesle yalvarmaya başladı: "Allah'ım! Bana verdiğin sözü tut, va'dini yerine getir. Allah'ım! İslâm ehlinden olan bu topluluk yok olursa, yeryüzünde Sana ibadet edecek kalmaz." Ellerini kaldırmış ve kıbleye yönelmiş olarak Rabbine seslenmeye devam etti, hatta ridası omuzlarından düştü. Ebu Bekir geldi, ridasını aldı, omuzlarına koydu. Sonra arkasında durdu ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü; Rabbine bu kadar dua yeter. O, sana vermiş olduğu sözü yerine getirecektir..." Hadisi, Tirmizî ve Ali b. el-Medinî sahih görmüşlerdir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel (1/30, 32), Ebu Davud, Buharî (64/4), Tirmizî ve İbn Cerîr et-Taberî, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmişlerdir: Hz. Peygamber (s.a.) Bedir savaşında: "Allah'ım; (peygamberlere) yardım sözünü ve (bana özel) zafer va'dini yerine getirmeni Senden isterim. Allah'ım; eğer Sen (şu bir avuç müslümanın helâkini) diliyorsan, Sana ibadet eden bulunmayacaktır." diyordu. Ebu Bekir, elini tuttu ve: Bu kadar dilek yetişir, dedi. Rasûlullah (s.a.) çadırdan: "(Bedir'deki) bu topluluk yakında muhakkak hezimete uğrayacak ve onlar (Kureyş) arkalarına dönüp gidecekler." (Kamer 54/45) âyetini okuyarak çıktı.
11. Enfâl, 8/12.

size birbirinin peşisıra bin melekle yardım ederim.''[12] diye vahyetti. Âyette geçen (مُمِدُّكُم) lafzı "mümiddiküm" şeklinde dal harfi kesreli olarak ve "mümeddeküm" şeklinde dal harfi fethalı olarak okunmuştur.[13] Denildi ki: Anlamı, onlar (melekler) size tâbidirler, demektir. Yine denildi ki: Birbirinin peşisıra gönderilmişlerdir, bir defada gelmemişlerdir, anlamınadır.

Şayet, Allah Teâlâ burada, onlara bin melekle yardım ettiğini zikrediyor; Âl-i İmrân sûresinde ise: "Mü'minlere Rabbinizin size gönderilmiş üç bin melekle yardım etmesi size yetmeyecek mi, diyordun. Evet, eğer sabrederseniz ve sakınırsanız ve onlar da hemen üzerinize gelirlerse Rabbiniz size nişanlı beş bin melekle imdad edecektir.''[14] buyurmuştur.

Bu iki âyetin arası nasıl bulunur? denilirse; şöyle cevap verilir: Allah'ın bu üç bin ve beş bin melekle yaptığı yardım konusunda iki görüş ileri sürülerek ihtilâf edilmiştir:

1— Bu yardım, Uhud savaşında idi ve yardım bir şarta bağlıydı. Şart ortadan kalkınca yardım da ortadan kalktı. Dahhâk'ın ve Mukâtil'in görüşü budur. İki rivâyetten biri İkrime'den yapılmıştır.

2— Bedir Savaşında idi. Bu da İbn Abbas, Mücâhid ve Katâde'nin görüşüdür.

Bir grup müffessir de İkrime'den yapılan diğer rivayeti tercih etmişlerdir. Bunların delili, âyet-i kerimenin siyakının buna delâlet etmesidir. Çünkü Allah Teâlâ: "Andolsun ki, siz zayıf bir durumda iken Bedir'de Allah size yardım etmişti. Allah'tan sakının ki şükredesiniz. O zaman sen, îman edenlere: 'Rabbinizin size gönderilmiş üç bin melekle yardım etmesi size yetmeyecek mi?' diyordun. Evet, eğer sabreder ve sakınırsanız..." âyetinden,[15] "Allah bunu (yani bu yardımı) ancak size müjde olsun ve kalpleriniz yatışsın diye yapmıştır." âyetine[16] kadar (bu olayı hikâye) buyurmuştur.

Bu görüşe sahip olanlar şöyle demişlerdir: Yardım istediklerinde, Allah tam üç bin melekle, sonra da sabredip sakındıkları için tam beş bin melekle yardım etmiştir. Bu tedrîc ve yardımın birbirini takip etmesi, gerçekleşmesi; beklenenin en güzeli, onların gönüllerini güçlendiren ve bir defada gelmesinden daha sevindiricidir. Bu, vahyin birbirini takip etmesi ve birbirinin peşisı-

12. Enfâl, 8/9.
13. İbn Kesîr, Ebu Amr, Âsım, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî "mürdifîne" şeklinde dal harfini kesralı; Nâfi ve Âsım'dan naklen Ebu Bekr "mürdefîne" şeklinde, dal harfini fethalı okumuşlardır.
14. Âl-i İmrân, 3/124.
15. Âl-i İmrân, 3/123, 125.
16. Âl-i İmrân, 3/126.

ra aralıklı olarak inmesi gibidir.

Birinci grup ise şöyle demiştir: Olay Uhud savaşının anlatımında geçmektedir: Ancak, Uhud savaşı anlatılırken Bedir savaşından antiparantez sözedilmiştir. Zira Allah Teâlâ: "Mü'minleri savaş için duracakları yerlere (mevzilerine) yerleştirmek üzere erkenden evinden ayrılmıştın. Allah işitendir, bilendir. Sizden iki tâife (takım) bozulup geri çekilmek üzere idi. Halbuki Allah onların velisiydi. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."[17] buyurdu. Ondan sonra da: "Andolsun ki, siz zayıf bir durumda iken Bedir'de Allah size yardım etmişti. Allah'tan sakının ki şükredesiniz."[18] buyurarak onlara, zayıf, güçsüz bir durumda iken kendilerine Bedir'de yardım ettiği zamanki nimetini hatırlattı. Sonra yeniden Uhud savaşının anlatımına dönerek, Rasûlü'nün (s.a.) sahâbeye söylediği sözü haber verdi: "Rabbinizin, yollanan üç bin melekle yardım etmesi size yetmeyecek mi?"[19] Daha sonra, şayet sabredip sakınırlarsa "kendilerine beş bin melekle yardımda bulunacağını" va'detti. Buradaki (birinci) söz, Rasûlü'nün sözüdür; Bedir savaşındaki yardım konusundaki söz ise bizzat Allah'ın sözüdür. Uhud'da yardıma gönderilen beş bin melek, Bedir'de yardıma gönderilen ise bin melektir. İlki bir şarta bağlıdır, (Yani müslümanların sabredip sakınmaları şartına bağlıdır); öbürü (Bedir'deki) ise mutlaktır, (yani herhangi bir şarta bağlı değildir). Âl-i İmrân sûresinde anlatılan, Uhud'un uzunca anlatımıdır. Bedir savaşı ise bu sûrede i'tirâzî (antiparantez) olarak zikredilmiştir. Enfâl sûresindeki kıssa da detaylı ve uzun olarak Bedir savaşının hikâyesidir. Şu halde Âl-i İmrân'da anlatılan Enfâl'de anlatılandan başkadır. Nitekim Allah'ın "...onlar da hemen üzerinize gelirlerse..."[20] sözü bunu açıklar. Mücâhid: "O (hâdise) Uhud savaşıdır." demiştir. Bu da, sözü edilen yardımın Uhud savaşında olmasını gerektirir. "Bu sayıdaki yardım, Bedir savaşında; onları üzerlerine getirmesi ise uhud savaşında idi." demesi doğru değildir. Allah en iyisini bilir.

7— Savaş Başlıyor:

Rasûlullah (s.a.) geceyi oradaki bir ağaç dalının dibinde namaz kılarak geçirdi. Hicretin 2. yılının Ramazan ayının 17'sine rastlayan cuma gecesi idi. Sabaha ulaştıklarında Kureyşliler alay alay geldiler. İki grup da saf bağladı.

17. Âl-i İmrân, 3/121.
18. Âl-i İmrân, 3/123.
19. Âl-i İmrân, 3/124.
20. Âl-i İmrân, 3/125.

Kureyşliler arasından Hakîm b. Hizâm ile Utbe b. Rabîa, geri dönmeleri ve savaşmamaları için çaba gösterdiler. Ebu Cehil bunu reddetti ve kendisiyle Utbe arasında, Utbe'yi kızdıran bir konuşma geçti. Sonra Ebu Cehil, Amr b. Hadramî'nin kardeşine, kardeşi Amr'ın kanını (intikamını) istemesini emretti. O da poposunu açtı[21] ve: "Amr'ın imdadına yetişin!" diye bağırdı. Halk kızıştı ve savaş patlak verdi. Rasûlullah (s.a.) safları düzeltti, sonra kendisi ve Ebu Bekir gölgeliğe döndüler. Sa'd b. Muâz, Ensar'dan bir topluluğun başında gölgeliğin kapısında Rasûlullah'ı (s.a.) korumak için durdu.

Rabîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe ile Velid b. Utbe, mübâreze[22] için meydana çıktılar. Onlara karşı Ensar'dan üç kişi çıktı: Abdullah b. Revâha ile Afrâ'nın oğulları Avf ve Muavviz. Kureyşliler:

— Siz kimsiniz? diye sordular. Onlar da:

— Ensar'danız, dediler.

— Bize denk, şerefli kimselersiniz; ancak biz amcaoğullarımızı (karşımızda görmek) istiyoruz, deyince Hz. Ali, Ubeyde b. Hâris ve Hz. Hamza meydana çıktılar. Hz. Ali, Velid'i; Hz. Hamza da Ubeyde'yi -Şeybe idi de denilmiştir- öldürdüler. Ubeyde b. Hâris ve rakibi birbirine karşılıklı iki darbe vurmuşlardı. Hz. Ali ile Hz. Hamza, Ubeyde'nin rakibi üzerine atılarak onu da öldürdüler ve Hz Ubeyde'yi (İslâm ordusu saflarına) taşıdılar. Hz. Ubeyde'nin ayağı kesilmişti.[23] Hastalığı düzelmedi[24] ve Safrâ'ya varınca vefat etti.[25]

Hz. Ali, şu âyetin kendileri (bu çarpışan üç kişi) hakkında indiğine yemin ederdi: "İşte Rableri hakkında hasımlık (düşmanlık) yapan iki taraf..."[26]

---

21. Bu davranış, câhiliyye araplarında bir gelenektir. Haksızlığa uğrayan birisi, soyunup elbiselerini çıkararak sallardı ki, haksızlığa uğradığı anlaşılıp diğerleri yardıma gelsin. Hakikaten yardıma da gelirlerdi.
22. Mübâreze: Eskiden iki ordu karşılaştıklarında topluca savaşmadan önce iki taraftan bazı şahıslar ortaya çıkıp birer birer, ikişer ikişer çarpışırlardı.
23. Ahmed b. Hanbel, 1/117; Ebu Davud, 2665; güçlü bir senedle.
24. Hadiste geçen (الضمن) kelimesi, vücudundaki müzmin bir hastalık veya belâ veya kırıklık, kesiklikten dolayı yatalak hasta olan kişiler için kullanılır. Şâir şöyle der:

مَاخِلتني زِلْتُ بَعْدَكُم ضَمِناً   أشْكُو إلَيْكُمْ حُمُوَّةَ الألَمِ

Beni götürmedin, sizden sonra hasta olarak kaldım;
Size acının, elemin kızgınlığından şikâyet ediyorum.
25. Hâkim, *Müstedrek*, 3/187, 188: İbn Abbas'tan.
26. Buharî, 64/8: Ebu Zer'den (r.a.) Ebu Zer, "İşte Rableri hakkında hasımlık yapan iki taraf..." (Hacc, 22/19) âyetinin Bedir savaşında mübarezeye (düelloya) çıkan Hz. Hamza ile iki arkadaşı ve Utbe ile iki arkadaşı hakkında indiğine yemin ederdi. Ayrıca Buharî

Sonra savaş kızıştı, harp meydanı karıştı ve çarpışma şiddetlendi. Rasûlullah (s.a.) da dua etmeye, yalvarıp yakarmaya, aziz ve celil olan Rabbinden istekte bulunmaya başladı. Hatta ridâsı omuzlarından düştü. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.), onu alıp tekrar omuzlarına koydu ve: "Rabbine bu kadar dua etmen yeter. O, mutlaka sana vadettiğini yerine getirecektir."[27] dedi.

Hz. Peygamber (s.a.) hafif bir şekilde uyukladı; savaş durumundaki topluluğu da uyku ve sükunet sardı. Sonra Rasûlullah (s.a.) başını kaldırarak: "Müjdele, Ebû Bekir! İşte Cebrail, atının dizginlerini tutmuş geliyor."[28] buyurdu.

Ve yardım geldi; Allah, ordusunu indirdi; Rasûlü'nü ve mü'minleri destekledi. Müşriklerin önde gelenlerini ya esir ya da ölü olarak onlara bağışladı; onlardan yetmişini öldürdüler, yetmişini de esir ettiler.

8— Melek Orduları:

Kureyşliler savaşa çıkmaya niyetlenince, Kinâneoğulları ile aralarındaki düşmanlığı hatırladılar. İblis, onlara Sürâka b. Mâlik el-Müdlicî kılığında göründü. Sürâka, Kinâneoğulları eşrâfındandı. Kureyşlilere: "Bugün insanlardan size galip gelebilecek yoktur. Kinâne kabilesinden hoşlanmayacağınız herhangi bir şeyin gelmeyeceğine ben kefilim." dedi. Birlikte yola çıktılar. Şeytan onlardan ayrılmıyordu. Savaşa hazırlandıklarında Allah düşmanı (şey-

(64/8), Hz. Ali'den: "Kıyamet günü hesaplaşmak için Allah'ın huzuruna ilk defa diz çökecek şahıs benim" dediğini rivayet eder. Rivayeti Hz. Ali'den aktaran râvi Kays b. Abbâd dedi ki: "İşte Rableri hakkında hasımlık yapan iki taraf..." âyeti, Bedir savaşında birbirine meydan okuyan Ali, Hamza, Ubeyde ile Şeybe b. Rabîa, Utbe b. Rabîa ve Velid b. Utbe hakkında nâzil olmuştur. Bundan, yemin edenin müellifin dediği gibi Hz. Ali olmayıp Ebu Zer olduğu anlaşılır.

27. Bk. Dipnot: 10.
28. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/626, 627, senedsiz olarak. Emevî de, İbn Kesîr'de (2/434) geçtiği gibi İbn İshak yoluyla, "Bana Zührî, Abdullah b. Sa'lebe b. Saîr'den nakletti" diye rivayet eder. Lafzı şöyledir: Topluluk karşılaştığı zaman Ebu Cehil şöyle dedi: "Allah'ım; akrabalık bağlarını koparan ve bize bilmediğimizi getireni sabaha çıkarma" O böylece zafere ulaşmak istiyordu. Onlar bu durumda iken, Allah Teâlâ müslümanları düşmanlarıyla karşılaşmaya teşvik etti, düşmanlarını müslümanların gözüne az gösterdi; öyle ki onlarla çarpışmak istediler. Rasûlullah (s.a.) da çardakta birazcık uyukladı. Sonra uyandı ve: "Müjdele, Ebu Bekir! İşte Cebrail, sarığını sarmış, atının dizginlerini tutarak gemini çekiştirerek geliyor. Va'dettiğim Allah'ın yardımı geldi." buyurdu. Buharî (64/11), İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in (s.a.) Bedir savaşında: "İşte Cebrail, atının başını tutmuş ve üzerinde savaş âletleri var." buyurduğunu nakletmiştir.

tan), gökyüzünden Allah'ın ordusunu iniyor gördü ve kaçtı; gerisingeriye döndü. O zaman dediler ki: "Nereye ey Sürâka? Sen, bizi yalnız bırakmayacak müttefikimiz olduğunu söylememiş miydin?" (Sürâka kılığındaki iblis:) "Ben sizin görmediğinizi görüyorum ve ben Allah'tan korkarım. Çünkü Allah, çok şiddetli ceza verendir." dedi.(29) "Ben sizin görmediğinizi görüyorum" derken doğru söylüyordu ama, "Ben Allah'tan korkarım" derken yalan söylüyordu. Onun korkusu, onlarla birlikte yok olacağından dolayı kendi hakkındaydı denilmiştir ki bu daha doğrudur.

Münafıklar ve gönlü hasta olanlar Allah ordusunun azlığını, düşmanlarının ise çokluğunu görünce, zafer ve gâlibiyetin sayı çokluğuyla olacağını zannettiler de: "Müslümanları dinleri aldattı."(30) dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, zaferin çokluk veya sayı üstünlüğü ile değil, ancak kendisine tevekkülle kazanılacağını haber verdi. Şüphesiz ki Allah Aziz'dir, kendisine üstünlük sağlanamaz; Hakîm'dir, yardımı haketmiş olana zayıf da olsa yardım eder. O'nun izzeti ve hikmeti, kendisine tevekkül eden topluluğa yardım etmeyi gerektirir.

9— Mü'minlere Cennet Vardır:

Düşman yaklaşıp iki topluluk yüzyüze gelince, Rasûlullah (s.a.) insanlar arasında ayağa kalktı, onlara va'z etti; sabır ve sebat etmekle zafere ulaşacaklarını, yaklaşan zaferi ve Allah'ın ileride vereceği sevabı hatırlattı. O'nun yolunda şehid düşen kişiye Allah'ın cenneti vâcib kıldığını haber verdi. Bu sırada Umeyr b. Humâm ile Rasûlullah arasında şu konuşma geçti:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Genişliği gökler ve yeryüzü kadar bir cennet, öyle mi?

— Evet.

— Oh, ne âlâ, ne hoş; ey Allah'ın Rasûlü!

— Seni "oh, ne âlâ,ne hoş" demeye iten sebep nedir?

— Vallahi, ey Allah'ın Rasûlü; cennet ehlinden olmayı dilemekten başka bir sebebi yok.

— Sen kesinlikle cennet ehlindensin.

Hadisi rivayet eden râvi şöyle naklediyor: Torbasından hurma çıkarttı,

29. İbn Hişâm, 1/663; İbn Kesîr, 2/432, 433; *Şerhu Mevâhibu'l-Ledüniyye*, 1/423.
30. Enfâl, 8/49.

yemeye başladı ve sonra: "Şu hurmaları yeyinceye kadar yaşarsam bu uzun bir yaşamdır" dedi ve yanındaki hurmaları attı. Sonra öldürülünceye kadar savaştı.[31] Burada öldürülen ilk şahıs oldu.

10— Meleklerin Yardımı:

Rasûlullah (s.a.) avuç dolusu kum alıp düşmanların yüzüne attı; (kum) gözlerini doldurmadık tek bir adam bırakmadı. Onlar gözlerindeki toprakla uğraşırken, müslümanlar da onları öldürmekle uğraştılar.[32] Allah Teâlâ, Rasûlü'ne bu atış hakkında şu âyeti indirdi:

"...Attığın zaman sen atmamıştın, Allah atmıştı."[33]

Bir grup âlim bu âyetin; fiilin fâilinin kul olmadığı Allah olduğunun isbatına ve gerçekten fiilin fâilinin Allah olduğuna delâlet ettiğini zannetmişlerdir. Bu görüş başka bir yerde değindiğimiz gibi çeşitli yönlerden kendileri adına bir yanlıştır. Âyetin anlamı şudur: Allah Teâlâ, Rasûlü'nün atışa başladığını isbat etmiş ve kumun düşmanların gözüne ulaşmasının ise onun atışıyla hâsıl olmadığını belirtmiştir. Burada, atmaktan kasdolunan, atış ve atılanı yerine ulaştırmaktır. Allah Teâlâ atışı Peygamberine isnad etmiş, fakat ulaştırmanın ona ait olmadığını ifade etmiştir.

O gün melekler, düşmanlarını öldürme konusunda mü'minlere yardım ediyorlardı.

İbn Abbas anlatıyor: O gün müslümanlardan biri müşriklerden önündeki bir adamın peşinden koşarken ansızın tepesinden bir kamçı şakırtısı ve "Hayzum, ileri!" diyen bir atlı sesi işitti. Önündeki müşriği sırt üstü düşmüş görünce,

31. Ahmed b. Hanbel, 3/136, 137; Müslim, 1901; Hâkim, 3/426: Enes b. Mâlik'ten.
32. Taberânî, senedini vererek İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bu sened hakkında Heysemî (6/84) şöyle demiştir: "Râvileri sikadır." Bu rivayet şöyledir: "Peygamber (s.a.) Hz. Ali'ye: Bana bir avuç kum ver, buyurdu; o da verdi. Rasûlullah (s.a.) da onu Kureyşlilerin yüzüne attı. Öyleki Kureyşlilerden gözleri kum dolmayan hiçbir kimse kalmadı." Daha önce geçen Abdullah b. Saîr hadisinin lafzı ise şöyledir: "Rasûlullah (s.a.) emredip, eliyle bir avuç kum aldı, sonra çıktı. Kureyşlileri karşısına aldı: Yüzleri buruşsun, buyurdu ve o kumu onlara doğru üfledi. Sonra ashabına: Yükleniniz! Hezimetten başka bir şey olmayacaktır. Allah Teâlâ onlardan öldüreceğini öldürecek, esir alacağını esir alacaktır, buyurdu." Hakîm b. Hizâm'ın rivayeti ise şöyledir: "Bedir savaşında Rasûlullah (s.a.) emir buyurup bir avuç kum aldı, onu karşımıza almıştık, o bir avuç kumu attı ve, yüzleri buruşsun, buyurdu. Hezimete uğradık. İşte bunun için Allah azze ve celle: "...Attığında da sen atmadın, fakat Allah attı..." (8/17) âyetini indirdi." Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/84) şöyle der: "Taberânî rivayet etmiştir. Senedi hasendir." Bk. İbn Kesîr, 2/295.
33. Enfâl, 8/17.

ona baktı; burnu kırılmış ve kamçı vurulmuş gibi yüzü yarılmış ve tamamı mosmor olmuştu. Ensârî gelerek, durumu Rasûlullah'a (s.a.) anlattı. Allah Rasûlü (s.a.): "Doğru söyledin, haklısın. O, üçüncü kat semâdan yardıma gelen (melek)lerdendir." buyurdu.[34]

Ebu Davud el-Mâzinî anlatıyor: "Ben müşriklerden birini vurmak için takip ediyorken, daha kılıcım ona değmeden başı düşüverdi. Onu benden başkasının öldürdüğünü anladım."[35]

Ensardan bir sahâbî, Abbas b. Abdülmuttalib'i esir almış getirmişti. Abbas dedi ki: "Vallahi, beni bu adam esir almadı; alacalı bir at üzerinde insanların en güzel yüzlülerinden olup şu anda topluluk arasında göremediğim kel bir adam esir aldı" dedi. Ensârî: "Ey Allah'ın Rasûlü, onu ben esir aldım." deyince, Rasûlullah (s.a.): "Sus, Allah Teâlâ seni kerîm bir melekle desteklemiş." buyurdu. Abdülmuttaliboğullarından üç kişi esir alınmıştı: Abbas, Akîl ve Nevfel b. Hâris.[36]

Taberânî, *Mu'cemül-Kebîr*inde Rifâ'a b. Râfî'in şöyle dediğini naklediyor: İblis, Bedir savaşında meleklerin müşriklere ne yaptığını görünce, kendisinin de öldürülmesinden korktu. Hâris b. Hişâm, onu Sürâka b. Mâlik zannederek öldürmek isteyince, Hâris'in göğsüne vurup onu düşürdü ve kaçarak savaş alanından çıkıp kendisini denize attı. Ellerini kaldırıp: "Allah'ım; bana verdiğin mühleti istiyorum." diye dua etti. Çünkü kendisinin de öldürülmesinden korkmuştu. Bunun üzerine Ebu Cehil b. Hişâm ilerledi ve şöyle konuştu: Ey insanlar! Sürâka'nın yalnız bırakması sizi hezimete uğratmasın; zira o Muhammed'le sözleşmişti. Sizi Utbe, Şeybe ve Velid'in öldürülmesi de korkutmasın; çünkü onlar acele ettiler. Lât'a ve Uzzâ'ya yemin ederim ki, onları iplerle bağlamadan (esir almadan) dönmeyeceğiz. Aranızdan birinin onlardan birini öldürdüğünü görmeyeyim. Fakat onları esir alınız ki yaptıklarının kötülüğünü onlara bildireyim.[37]

Ebu Cehil o gün Allah'tan zafer isteyerek diyordu ki: "Allah'ım! Akrabalık bağlarını koparan ve bilmediğimiz şeyleri getireni sabaha çıkarma! Allah'ım; en çok hangimizi seviyor ve en çok hangimizden razı oluyorsan, bugün

34. Müslim, 1763; Hz. Ömer hadisinden.
35. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/633; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/450: İbn İshak yoluyla, senedi hasendir.
36. Ahmed b. Hanbel, 1/117: Hz. Ali hadisinden. Senedi sahihtir.
37. Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*'de (6/77) şöyle der: Taberânî rivayet etmiştir. Senedindeki Abdülaziz b. İmrân adlı râvi zayıftır. Hafız İbn Hacer, *Takrîb*'de: "Metrûktür. Kitapları yakılmış ve hadisleri ezberinden rivayet ettiği için çok yanılmıştır." diyerek Abdülaziz'i tenkid etmiştir.

zafere onu ulaştır." Buna karşılık Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: "Eğer zafer istiyorsanız, işte zafer geldi size. Eğer (yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz sizin iyiliğinize olur. Ama tekrar dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuz çok da olsa size hiçbir fayda vermez. Allah inananlarla beraberdir."(38)

Müslümanlar, düşmanlarına el attıklarında ya öldürüyorlar ya da esir alıyorlardı. Sa'd b. Muaz, Rasûlullah'ın (s.a.) içinde bulunduğu çadırın kapısında -ki çardak şeklindeydi- Ensar'dan bir topluluğun başında kılıcını çekmiş vaziyette duruyordu. Rasûlullah (s.a.) Sa'd b. Muaz'ın yüzünden, onun ashâbın bu yaptığından hoşlanmadığını anlayınca: "Sen galiba halkın yaptığından pek hoşlanmıyorsun?" buyurdu. Sa'd da: "Evet. Vallahi bu, Allah'ın bizi müşriklerle karşılaştırdığı ilk savaştı. Bana göre onları öldürüp ağır bir yenilgiye uğratmak, bu adamların sağ bırakılmasından daha sevimlidir." dedi.(39)

11— Müslümanların Kahramanlıkları:

Savaş durup Kureyşliler hezimete uğramış olarak kaçtığında, Rasûlullah (s.a.): "Ebu Cehil ne yaptı? Bize kim haber verir?" buyurdu. İbn Mes'ûd gitti ve Ebu Cehil'i, Afrâ hanımın iki oğlu tarafından vurulmuş ve ölmek üzere iken buldu. Sakalını tutup:

— Ebu Cehil sen misin? dedi. Ebu Cehil sordu:

— Bugün savaşı kim kazandı?

— Allah ve Rasûlü. Allah seni rezil etti mi, ey Allah'ın düşmanı?

— Kendi kavminin öldürdüğü adamdan daha üstün biri var mıdır?

Abdullah (b.Mes'ûd), onu öldürdü, sonra Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip: "Onu öldürdüm." dedi. Resûlullah (s.a.): "Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur!" buyurdu ve bu sözü üç defa tekrarladı. Sonra: "Allahu ekber! Sözünü yerine getiren, kuluna yardım eden, grupları tek başına hezimete uğratan Allah'a hamdolsun. Yürü, onu göster." buyurdu. Gittik ve Ebu Cehl'i O'na (s.a.) gösterdim. O vakit de: "İşte bu, bu ümmetin Firavun'u idi." dedi.(40)

38. Enfâl, 8/19.
39. İbn Hişâm, 1/628.
40. Buharî, 64/7; Müslim, 1800; Ahmed b. Hanbel, 3/115, 121 ve 236, Enes hadisinden özetle. Ayrıca Ahmed b. Hanbel (1/444) uzun bir şekilde İbn Mes'ûd'dan rivayet eder. Râvileri sikadır, ancak Ebu Ubeyde babasından işitmemiştir. Hadisi Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid'de* (6/79) Taberânî'den rivayet edip; "Muhammed b. Vehb b. Ebî Kerîme dışındaki râvileri *Sahih* râvileridir. Muhammed de sikadır." demiştir.

Abdurrahman b. Avf, Ümeyye b. Halef ile oğlu Ali'yi esir almıştı. Bilâl onu gördü. -Ümeyye, kendisine Mekke'de çok işkence ederdi.- "Küfrün başı Ümeyye b. Halef, sen ha?! O kurtulursa, ben kurtulmayayım!" diye bağırdı ve Ensar'dan bir topluluğu yardıma çağırdı. Abdurrahman, Ümeyye ile oğlunu onlardan korumak için gayret etti. Bilâl ve yanındakiler kendilerine yetişince onları oğlu ile meşgul edip Ümeyye'yi kaçırdı. Onlar Ümeyye'nin oğlu Ali'nin işini bitirip Abdurrahman'la Ümeyye'ye yetiştiler. O zaman Abdurrahman Ümeyye'ye "Çök" dedi. O da çöktü ve kendini Abdurrahman'ın ayakları arasına attı. Abdurrahman'ın altına gizlenmiş Ümeyye'ye öldürünceye kadar kılıç vurdular. Hatta bazı kılıç darbeleri Abdurrahman b. Avf'ın ayağına isabet etmişti. Bundan biraz önce Ümeyye, Abdurrahman'a: "Göğsüne devekuşu tüyünü nişan takmış şu adam kimdir?" diye sormuş, o da: "O, Hamza b. Abdülmuttalib'tir." diye cevap vermişti. O zaman Ümeyye: "Bütün bunları bize yapan işte odur." demişti. Abdurrahman'ın yanında ganimet olarak ele geçirdiği bazı zırhlar vardı. Ümeyye, Abdurrahman'ı görünce: "Ben senin için bu zırhlardan daha kârlıyım." demiş. Abdurrahman da zırhları atıp onu yakalamıştı. Ensar, Ümeyye'yi öldürdüğünde şöyle diyordu: "Allah Bilâl'e merhamet etsin; beni hem zırhlarımdan, hem de esirimden etti."(41)

O gün Ükkâşe b. Mıhsan'ın kılıcı kırıldı. Hz. Peygamber (s.a.) ona bir odun dalı verdi ve: "Al bunu!" dedi. Ükkâşe, onu alıp sallayınca elinde uzun beyaz bir kılıca dönüştü. Bu kılıçla, Hz. Ebu Bekir'in halifelik günlerinde ridde savaşlarında öldürülmesine kadar savaşmaya devam etti.(42)

Zübeyr (b. Avvâm), Ubeyde b. Saîd b. Âs ile karşılaştı. Ubeyde, baştan aşağıya kadar zırha bürünmüş ve silahlanmış, iki gözünden başka bir yeri görünmüyordu. Zübeyr, harbesini savurdu ve gözlerine sapladı, Ubeyde öldü. Ayağını harbe üzerine koydu, sonra çekti. Gayreti harbeyi çıkartmak içindi. Harbenin iki tarafı eğilmişti. Urve dedi ki: Rasûlullah (s.a.) Zübeyr'den harbeyi istedi. O da onu Rasûlullah'a (s.a.) verdi. Rasûlullah (s.a.) vefat edince, geri aldı. Sonra Hz. Ebu Bekir istedi, ona verdi. Ebu Bekir vefat edince, yine geri aldı. Bu defa Hz. Ömer istedi, ona verdi. Ömer vefat edince, tekrar geri aldı. Sonra Hz. Osman istedi, ona verdi. Osman vefat edince Hz. Ali evlâdına geçti. Daha sonra onu Abdullah b. Zübeyr istedi; öldürülünceye kadar İbn Zübeyr'in yanında idi.(43)

Rifâa b. Râfi' anlatıyor: "Bedir savaşında bana bir ok isabet etti ve gözüm dışarı aktı. Rasûlullah (s.a.) gözüme tükrüğünü sürdü, ve benim için dua

41. İbn Hişâm, 1/632, İbn İshak'tan. Senedi hasendir. Aynısını Buharî (40/2) de rivayet etmiştir.
42. İbn Hişâm, 1/637; İbn İshak'tan, senedsiz olarak.
43. Buharî, 64/12.

etti. Bana bu yaralanmanın hiçbir zararı olmadı (ağrım, sızım kalmadı)."[44]

12— Müşrik Ölüleri:

Savaş kesilince Rasûlullah (s.a.) geldi, öldürülenlerin başında durdu ve dedi ki: "Peygamberiniz için ne kötü bir peygamber aşireti oldunuz. Siz beni yalanladınız, diğer insanlar tasdik etti; Siz beni yardımsız bıraktınız, diğer insanlar bana yardım etti; Siz beni yurdumdan çıkardınız, diğer insanlar bana kucak açtı."[45] [Sonra Bedir kuyularından bir kuyuya sürüklenip atılmalarını emretti, oraya atıldılar.] Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) şöyle seslendi: "Ey Utbe b. Rabîa, ey Şeybe b. Rabîa, ey falan, ey filân! Rabbinizin size vadettiğini gerçek olarak buldunuz mu? Şüphesiz ben, Rabbimin bana vadettiğini gerçek olarak buldum." Ömer b. el-Hattâb:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Ölmüş bir topluluğa mı hitab ediyorsun? deyince, Rasûlullah (s.a.):

"— Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, siz söylediklerimi onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz. Fakat onlar cevap veremezler."[46] buyurdu.

Bundan sonra Rasûlullah (s.a.) bu yerde üç gün konakladı. Bir topluluğa galip geldiğinde onların yerinde üç gün kalırdı.[47]

---

44. İbn Kesîr'in *es-Sîre*'de (2/448) zikrettiğine göre Beyhakî, *Delâlilü'n-Nübüvve*'de Hâkim tarîkıyla Muhammed b. Sâlih-Fadl b. Muhammed eş-Şa'rânî-İbrahim Münzir-Abdülaziz b. İmran-Rifâa b. Yahya-Muaz b. Rifâa b. Râfiî-babasından rivayet etmiştir. İbn Kesîr der ki: Hadis bu yönden garîbtir. İsnadı ceyyiddir. Hadisi tahrîc etmemişlerdir. Teberânî, İbrahim b. Münzir'den rivayet etmiştir. Bu isnad nasıl ceyyid olur anlayamıyoruz. Çünkü isnadda Abdülaziz b. İmran ez-Zührî vardır. Bu zât hakkında Nesâî: "Metrûktür"; Buharî: "Hadisi bırakılır, ondan hadis yazılmaz"; Ebu Hâtim: "Gerçekten hadisi zayıf ve terkedilen biridir." demişler ve Tirmizî ile Dârakutnî de zayıf görmüşlerdir. İbn Hibbân: "Meşhurlardan münker hadisler rivayet eder"; Ömer b. Şebbe ise: "Hadiste çok hata yapardı. Kitapları yakıldı, hafızasından hadis rivayet ederdi." demişlerdir.
45. İbn Hişâm (1/639), İbn İshak'tan; "Bana bir âlim rivayet etti. Rasûlullah (s.a.)..." şeklinde aktarmıştır. Senedi mu'daldır. Ahmed b. Hanbel'in (6/170) Hz. Âişe'den merfû olarak rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "Allah'ın belâsını verdiği peygamber kavmi! O ne kötü bir kovmaydı beni ve ne şiddetli bir yalanlamaydı." Râvileri sikadır, fakat munkatı'dır. Çünkü İbrahim en-Nehaî, Hz. Âişe'den hadis dinlememiştir.
46. Buharî, 64/7; Müslim, 2874; Nesâî, 4/109 ve 110: Enes'den. Ahmed b. Hanbel, 2/131; Nesâî, 4/111: İbn Ömer'den.
47. Buharî, 64/36: Ebu Talha'dan.

13— Bedir'den Ayrılış:

Sonra desteklenmiş, te'yid edilmiş, zafer verilmiş ve Allah'ın kendisine bahşettiği zaferle gözü aydın olmuş bir şekilde yanındaki esirler ve ganimetlerle yola çıktı. Safrâ'ya gelince ganimetleri paylaştırdı ve Nadr b. Hâris b. Kelede'nin boynunu vurdurdu. Sonra Irkuzzabye'de konakladığında Ukbe b. Ebî Muayt'ın boynunu vurdurdu.

Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye, dekteklenmiş olarak, muzaffer ve mansur olarak girdi. Medine ve çevresindeki bütün düşmanları ondan korktu. Medinelilerden büyük bir kısmı müslüman oldu. Münafık Abdullah b. Übeyy ve yandaşları da işte o zaman zâhiren İslâm'a girmişlerdi.

14— Bedir Savaşına Katılanlar:

Bedir savaşına katılan müslümanların tamamı üç yüz on küsurdu. 86'sı muhacirlerden, 61'i Evs'ten, 170'i Hazrec kabilesindendi. Evsliler Hazreclilerden daha güçlü ve kuvvetli, çarpışma anında daha sabırlı ve sebatlı oldukları halde, sayılarının Hazreclilerden az olmasının sebebi, evlerinin Medine'nin yukarı taraflarında olması ve savaş çağrısının ansızın gelmesidir. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Bize ancak biniti hazır olan tâbi olsun." buyurmuştu. Medine'nin yukarısında binitleri olan sahabîler, Rasûlullah'tan (s.a.) binitlerine gidebilmek için kendilerine mühlet vermesini istemişler ama kabul etmemişti.[48] Çünkü onların niyeti düşmanla karşılaşmak değildi, bunun gereklerini yerine getirmemişler, hazırlıklarını yapmamışlardı. Fakat Allah Teâlâ, sözleşip buluşmadıkları ve hiç ummadıkları halde onları düşmanlarıyla karşılaştırdı.

O gün müslümanlardan şehid olanların sayısı on dörttür: 6'sı muhâcirlerden, 6'sı Hazreclilerden, ikisi Evslilerden. Rasûlullah (s.a.) Bedir savaşına ve esirlerine ilişkin işleri Şevval ayı içerisinde bitirdi.[49]

48. Müslim, 1901; Ahmed b. Hanbel, 3/136: Enes b. Mâlik hadisinden.
49. Bedir savaşı için Bk. İbn Hişâm, 1/606, 715, 2/43; İbn Sa'd, 2/11, 27; İbn Kesîr, 2/370, 515 *Şerhu Mevâhibi'l-Ledüniyye*, 1/406, 453; Taberî, 2/265; İbn Seyyidinnâs, 1/230.

B) BEDİR SAVAŞINDAN SONRAKİ GAZÂLAR

1— Küdr Gazâsı:

Bedir savaşına ilişkin işleri bitirdikten yedi gün sonra Salâvâtullahi ve selâmuhû aleyh, bizzat kendisi Beni Süleym gazvesine çıktı. Medine'de vekil olarak Sibâ' b. Urfuta'yı bıraktı. İbn Ümmi Mektûm'u bıraktığı da söylenmiştir. Küdr denilen suya kadar gelmiş, orada üç gün kalmış ve sonra ayrılmıştır. Fakat savaşmamıştır[1]

2— Sevik Gazâsı:

Müşriklerin hezimete uğramış ordusu, intikam alamamış ve mahzun bir halde Mekke'ye geri dönünce, Ebu Süfyan, Rasûlullah'la (s.a.) savaşıncaya kadar başını yıkamamayı adadı. 200 kişinin başında sefere çıktı ve Medine taraflarındaki Urayd denilen yöreye geldi. Yahudi Sellâm b. Mişkem'in yanında bir gece kaldı; ona şarap içirip müslümanların iç durumlarını öğrendi. Sabah olunca da hurma fidelerini kesti, Ensar'dan bir sahabîyi ve müttefikini öldürdü. Sonra geri döndü.

Rasûlullah (s.a.) bunu öğrenince Ebu Süfyan'la karşılaşmak için yola çıktı. Karkaratü'l-Küdr'e geldi. Ebu Süfyan'ı kaçırmıştı. Kâfirler, ağırlıklarını hafifletmek için azıklarından bir çok sevik (dağarcığını) atmışlardı. Bunları müslümanlar topladılar. Bu sebepten dolayı bu gazve, Sevik gaz-

1. İbn Hişâm, 2/43, 44; İbn Sa'd, 2/35, 36; İbn Seyyiddinnâs, 1/294; İbn Kesîr, 2/539; *Şerhu Mevâhibi'l-Ledüniyye*, 1/454.

vesi olarak adlandırıldı. Adı geçen gazve, Bedir savaşından iki ay sonra vuku bulmuştur.[2]

3— Gatafan Gazâsı:

Rasûlullah (s.a.) Zilhicce ayının geri kalan günlerini Medine'de geçirdikten sonra Gatafanlılarla karşılaşmak için Necid'e gazâ etti. Medine'de Osman b. Affân'ı (r.a.) yerine vekil bıraktı. Hicretin üçüncü yılının Safer ayının tamamını orada geçirdi. Sonra ayrıldı. Savaş çıkmadı.[3]

4— Bahran Gazâsı:

Rebîulevvel ayını Medine'de geçirdi. Sonra Kureyş'le karşılaşmak niyetiyle sefere çıktı. Medine'de İbn Ümmi Mektûm'u yerine vekil bıraktı. Hicaz'da, Fur' dolaylarındaki Bahran Ma'din'e vardı. Savaş olmadı. Rebîulâhir ve cemaziyelevvel aylarını orada geçirdi. Sonra Medine'ye döndü.[4]

5— Beni Kaynuka Gazâsı:

Hz. Peygamber (s.a.) daha sonra Benî Kaynuka üzerine gaza etti. Kaynukaoğulları Medine yahudilerindendiler ve antlaşmalarını bozmuşlardı. Onları vereceği hükme razı olarak teslim oluncaya kadar 15 gün kuşattı. Abdullah b.Übey kendileri hakkında şefaat ve bunda ısrar etti. Hz. Peygamber (s.a.) de onları serbest bıraktı.

Kaynukaoğulları Abdullah b. Selâm'ın kavmi olup, 700 savaşçı idiler. Kuyumculuk ve tüccarlıkla uğraşırlardı. [5]

---

2. İbn Hişâm, 2/44, 45; İbn Sa'd, 2/30; *Şerhu Mevâhibü'l-Ledüniyye*, 1/458; İbn Seyyidinnâs, 1/344; İbn Kesîr, 2/520. Sevik: Kavut denen, arpa ve buğday unu. Cahiliye döneminde şarapla karıştırılıp yemek yapılırdı.
3. İbn Hişâm, 2/46; İbn Sa'd, 2/34, 35; İbn Kesîr, 2/3, 5; İbn Seyyiddinnâs, 1/303.
4. İbn Hişâm, 2/46; İbn Kesîr, 3/4, 5; *Şerhu Mevâhibi'l-Ledüniyye*, 2/16; İbn Sa'd, 35, 36; İbn Seyyiddinnâs, 1/304.
5. İbn Hişâm, 2/17; İbn Sa'd, 2/28; İbn Kesîr, 3/5; *Şerhu Mevâhibi'l-Ledüniyye*, 1/456; İbn Seyyiddinnâs, 1/294.

6— Kâ'b b. Eşref'in Öldürülmesi:

Kâ'b b. Eşref bir yahudî idi.[6] Annesi Nadîroğulanndandı. Rasûlullah'a (s.a.) çok sıkıntı veriyordu. Şiirlerinde sahabe hanımlarının güzelliklerini anlatıyordu. Bedir savaşı vukû bulunca Mekke'ye gitmiş, Rasûlullah'a (s.a.) ve müslümanlara karşı Mekkelileri kışkırtmıştı. Sonra bu durumda iken Medine'ye döndü. Rasûlullah (s.a.): "Kâ'b b. Eşref'i kim öldürmek ister? Çünkü o, Allah'ı ve Rasûlü'nü incitmiştir," buyurunca; Muhammed b. Mesleme, Abbâd b. Bişr, Kâ'b'ın süt kardeşi Ebu Nâile -ki ismi Silkân b. Selâme'dir-, Hâris b. Evs ve Ebu Abs b. Cebr öne atıldılar. Rasûlullah (s.a.) onlara Kâ'b'ı aldatmak için istedikleri sözü söylemelerine izin verdi. Ay ışığında bir gece Kâ'b'a gittiler. Rasûlullah (s.a.) da Bakî'u'l-Garkad'a kadar onları uğurladı. Kâ'b'ın yanına vardıklarında, Silkân b. Selâme'yi ona gönderdiler, o da Kâ'b'a Rasûlullah'tan (s.a.) sapma hususunda muvâfakat etti; sonra geçim sıkıntısından şikâyet ederek,kendisine ve arkadaşlarına yiyecek satmasını,buna karşılık silahlarını rehin vereceklerini söyledi. Kâ'b da uygun cevap verdi.

Silkân, arkadaşlarının yanına dönüp durumu haber verdi. Birlikte Kâ'b'ın yanına geldiler. Kâ'b kalesinden çıktı ve birbirlerine yaklaştılar. Derken Silkân ve arkadaşları Kâ'b'a kılıçlarını çaldılar. Nihayet Muhammed b. Mesleme, belindeki hançerle hançerleyerek onu öldürdü. Allah düşmanı, etrafta bulunanları yardıma çağıran öyle bir çığlık attı ki kalelerinde bulunanlar ateşler yaktılar. Gidenler, gecenin sonlarına doğru Rasûlullah'a -kendisi namaz kılmakta iken- geldiler. Hâris b. Evs, arkadaşlarının bazı kılıç darbeleriyle yaralanmıştı. Rasûlullah (s.a.) yaralarına tükrüğünü sürdü, iyileşti. Rasûlullah (s.a.), antlaşmalarını bozdukları ve Allah ve Rasûlü ile savaştıkları için yahudilerden kim ele geçirilirse öldürülmelerine izin verdi.[7]

---

6. İbn İshak ve başkaları şöyle derler: Tay kabilesi kollarından Nebhanoğulları'ndan bir araptı. Babası cahiliyye dönemindeki bir kan davasından Medine'ye gelip Nadîroğulları ile anlaştı, onlar arasında mertebesi yükseldi ve Akîle bt. Ebi'l-Hakîk ile evlendi. Akîle ondan Kâ'b'ı doğurdu. Uzun boylu, iri cüsseli, koca karınlı, iri başlı bir adamdı. Ebu Davud (3000), Zührî tarîkıyla Abdurrahman b. Abdullah b. Kâ'b b. Mâlik, o da babasından rivayet etmiştir: Kâ'b b. Eşref şairdi, Hz. Peygamber'i (s.a.) hicvederdi ve Kureyş kâfirlerini Hz. Peygamber'e (s.a.) karşı kışkırtırdı. Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde Medineliler karışık (yahudi, müşrik, müslüman içiçe) yaşıyorlardı. Rasûlullah (s.a.) onları ayırmak istedi. Yahûdiler ve müşrikler Müslümanlara en şiddetli biçimde zulmediyorlardı. Allah Teâlâ Rasûlü'ne (s.a.) ve müslamanlara sabretmelerini emretti. Kâ'b zulmünden vazgeçmeye yanaşmayınca, Rasûlullah (s.a.) Sa'd b. Muaz'a Kâ'b'ı öldürmeleri için bir müfreze göndermesini emir buyurdu.
7. Buharî, 64/15; Müslim, 1801; Ebu Davud, 2678; İbn Hişâm, 2/51, 58; İbn Sa'd, 2/31, 34; *Şerhu Mevâhibi'l-Ledünniyye,* 2/8, 14; İbn Kesîr, 3/9, 17.

ONUNCU BÖLÜM

UHUD SAVAŞI

A) UHUD SAVAŞI

1— Kureyş Savaşa Hazırlanıyor:

Allah Teâlâ, Kureyş'in ileri gelenlerini Bedir'de öldürüp benzerini tatmadıkları bir belâya uğratınca Ebu Süfyan b. Harb, Kureyş ileri gelenlerinin başvurması üzerine başkan oldu. Yukarıda anlattığımız gibi Sevik gazvesinde Medine dolaylarına gelip bir şey elde edemeyince, halkı Rasûlullah'a (s.a.) ve müslümanlara karşı kışkırtmaya ve asker toplamaya başladı. Kureyş'ten, müttefiklerinden ve Ehâbiş'ten(1) yaklaşık üç bin asker topladı. Erkeklerin savaştan kaçmamalarını sağlamak ve kendilerinden güç almak için kadınlarını da yanlarına aldılar. Sonra orduyu Medine'ye doğru getirip Uhud dağına yakın Ayneyn denilen bir yerde konakladı. Bu olay hicretin 3. yılının şevval ayında oluyordu.

2— Savaş Nerede Yapılsın?

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), ashabıyla, onlara karşı mı çıkalım yok-

1. Ehâbiş: Dağlık yörelerdeki kabileler olup İslâm'dan önce Kureyşle aralarında geçen bir savaşta Leysoğullarına katılmışlardı. Denilir ki: Hayır, bu doğru değil. Mustalıkoğulları ile Hevn b. Huzeymeoğulları Mekke'nin aşağı taraflarında Habeşî dağı yanında toplandılar ve orada Kureyş'le anlaşma yaptılar. "Gece bürüdüğü, gündüz açıldığı ve Habeşî dağı yerinde sebat ettiği sürece bizim dışımızdakilere karşı biz, bir tek el gibiyiz" diye Allah adına and içtiler. Bu yüzden Kureyş'in Habeşîleri denilmek suretiyle dağın adıyla isimlendirildiler.

sa Medine'de mi kalalım? diye istişâre etti. Kendi görüşü Medine'den çıkmayıp orada savunma durumu alınması, şayet Medine'ye girerlerse onlarla, müslüman erkeklerin sokak başlarında, kadınların ise damların üstünde savaşması şeklindeydi. Bu görüşe Abdullah b. Übey katıldı. Fakat Bedir savaşına katılamayan sahabenin önde gelenlerinden bir grup, Hz. Peygamber'e (s.a.), şehir dışına çıkma yönünde görüş belirttiler ve bu konuda ısrar ettiler. Abdullah b. Übey ise Medine'de kalma yönünde görüş belirtti. Bu konuda bazı sahabîler onun görüşüne katıldılar ve Rasûlullah'a (s.a.) bunlar da ısrar ettiler. O da (s.a.) kalktı, evine girdi. Zırhını giyip yanlarına çıktı. Medine dışına çıkalım diyenlerin azmi kırıldı ve: "Rasûlullah'ı (s.a.) çıkmaya zorladık" dediler ve Rasûlullah'a: "Ey Allah'ın Rasûlü, Medine'de kalmak istiyorsan, öyle yap!" dediler. Fakat Rasûlullah (s.a.): "Bir peygambere, zırhını giydiğinde Allah kendisiyle düşmanları arasında hükmünü verinceye kadar çıkarmaması gerekir"[2] buyurdu.

3— Medine'den Savaş İçin Çıkış:

Rasûlullah (s.a.), 1000 kadar sahabenin başında sefere çıktı. Medine'de kalanlara namaz kıldırması için İbn Ümmi Mektûm'u vekil bıraktı. Rasûlullah (s.a.) Medine'de iken bir rüya görmüştü. Rüyasında kılıcında bir gedilme, körelme ve boğazlanan bir sığır, bir de elini sağlam bir zırha soktuğunu görmüştü. Kılıcındaki gedilmeyi, körelmeyi ehl-i beytinden bir adamın belâya uğraması, sığırı ashabından bir grubun şehid edilmesi, zırhı da Medine şeklinde yorumlamıştı.[3]

Cuma günü sefere çıktı. Medine ile Uhud arasında bulunan Şavt'a vardıklarında Abdullah b. Übey, askerin üçte biri ile ayrılarak: "Bana muhalefet ediyor ve benden başkasını dinliyorsun." dedi. Câbir b. Abdullah'ın babası Abdullah b. Amr b. Harâm, onları kınayarak ve caydırmaya çalışarak peşlerinden gitti ve: "Gelin! Allah yolunda ya savaşın, ya da savunmada bulunun!" dedi. "Savaşacağınızı bilseydik dönmezdik." dediler. Abdullah b. Amr onları takipten vazgeçti ve kendilerine küfretti.

---

2. İbn Hişâm, 2/63, 66; İbn İshak'tan, o da Zührî ve bir başkası yoluyla mürsel olarak rivayet etmiştir. Buharî (64/17) bazısına değinmiştir. Hadisin tamamını ve bir benzerini Ahmed b. Hanbel (3/351) de rivayet etmiştir. Dârimî (2/129, 130) ise mevsûl olarak İbn Zübeyr yoluyla Câbir'den aktarmıştır, râvileri sikadır. Bu hadisin İbn Abbas'tan rivayet edilen şahidini ise Hâkim (2/128, 129, 296, 297) ve Ahmed b. Hanbel (290) rivayet etmiştir. Hakim hadisi sahih görmüş, Zehebi de ona muvâfakat etmiştir.
3. Bir önceki dipnotta geçen Câbir hadisinin bir bölümüdür.

Ensar'dan bir grup Hz. Peygamber'e (s.a.), anlaşmalıları olan yahudilerden yardım istemeyi teklif ettiler, ama reddetti. Hâriseoğulları'nın taşlığına (düzlüğüne) uğradı ve: "Bizi bu kavmin yanına kim çıkarır? (Bize kim kılavuzluk eder?)" deyince, Ensar'dan biri kılavuzluk yaptı. Yolları bir münafığın (bahçe) duvarına rastladı. Adam âmâ idi. Müslümanların yüzüne toprak atmaya başladı ve: "Eğer sen Allah'ın Rasûlü isen bahçe duvarımdan girmeni helâl etmiyorum." dedi. Ashab onu öldürmeye kalkıştılar, Rasûlullah (s.a.): "Onu öldürmeyin. Bu, kalbi de gözü de âmâ birisidir." buyurdu.

4— Uhud'a Varış ve Savaşa Hazırlık:

Rasûlullah (s.a.) Uhud'a varıp vadinin ağzındaki Şi'b mevkiine kadar yoluna devam etti. Uhud dağını arkasına aldı. Ashabına, kendilerine emredinceye kadar savaşmalarını yasakladı. Cumartesi günü olunca aralarında 50 atlının bulunduğu 700 kişinin başında savaşa hazırlandı. Okçuların başına -ki 50 kişiydiler- Abdullah b. Cübeyr'i koyup, yırtıcı kuşların askeri pençeleyip gagaladığını görseler bile mevzilerinde durmalarını ve yerlerini asla terketmemelerini emretti. Bu okçular ordunun arkasında yer alıyorlardı. Onlara, Müslümanları arkadan çevirmemeleri için müşrikleri okla püskürtmelerini emretti.[4]

Rasûlullah (s.a.) o gün iki zırhını içiçe giyerek ortaya çıktı. Bayrağı Mus'ab b. Umeyr'e verdi. Ordunun iki kanadından birisine Zübeyr b. Avvâm'ı, diğerine Münzir b. Amr'ı tayin etti. Gençlerin kendisine gösterilmesini istedi ve savaşamayacak derecede küçük gördüğü gençleri geri çevirdi. Abdullah b. Ömer, Üsâme b. Zeyd, Üseyd b. Zahîr, Berâ b. Âzib, Zeyd b. Erkam, Zeyd b. Sâbit, Arâbe b. Evs ve Amr b. Hazm bunlardandı. Savaşabilecek düzeyde gördüklerine ise (savaşa katılmaya) izin verdi. Semüre b. Cündeb, Râfi' b. Hadîc bunlardandılar ve 15 yaşındaydılar.

---

4. İbn Hişâm (2/65), İbn İshak'tan senedsiz olarak; Buharî ise (64/17) Berâ'dan nakleder: O gün müşriklerle karşılaştık. Peygamber (s.a.) bir okçu birliğini yerleştirdi ve onlara Abdullah b. Cübeyr'i komutan yaptı ve: "(Yerinizi) terketmeyiniz, galip geldiğimizi görseniz de (yerinizi) terketmeyiniz. Onların bize galip geldiğini görseniz bile bize yardıma gelmeyiniz..." buyurdu. Hadisi Ahmed b. Hanbel (4/293, 294) de rivayet etmiştir. Ebu Davud ise (2662) yine Berâ'dan şöyle rivayet etmiştir: "Uhud Savaşında Rasûlullah (s.a.) okçuların -ki 50 kişiydiler- başına Abdullah b. Cübeyr'i koydu." Râvi dedi ki: "Onları bir mevkie yerleştirdi" ve şöyle buyurdu: "Bizi kuşların kaptığını görseniz bile ben size haber gönderinceye kadar (yerinizi) terketmeyiniz. Bizim düşmana gâlip geldiğimizi ve onları ezip çiğnediğimizi bile görseniz size haber gönderinceye kadar (mevkiinizi) terketmeyiniz..." buyurdu. Bu hadisin şâhidi İbn Abbas hadisi olup Ahmed b. Hanbel (1/287, 288) rivayet etmiştir. Senedi kavîdir.

Denildi ki: İzin verdiklerine, 15 yaşına girdiği için bülûğa erdiğine hükmettiğinden dolayı izin verdi. Geri döndürdüklerini de bülûğ yaşından küçük oldukları için geri döndürdü. Bir grup âlim ise: İzin verdiklerine savaşa güç yetirebileceğine kani olduğu için izin verdi, geri döndürdüklerini de güçlü olmayışları sebebiyle geri döndürdü. Bazıları ise, bülûğa erip ermemenin bu konuda bir etkisi yoktur, dediler. İbn Ömer hadisinin bazı lafızlarında: "Beni savaşa güç yetirebilecek seviyede görünce savaşa katılmama izin verdi."[5] diye geçmektedir.

Kureyşliler de savaşa hazırlandılar. Aralarında, 200 atlının bulunduğu 3.000 kişiydiler Sağ kanadı Halid b. Velid'in, sol kanadı İkrime b. Ebî Cehl'in komutasına verdiler.

Rasûlullah (s.a.) kılıcını Ebu Dücâne Simâk b. Hareşe'ye verdi. Ebu Dücâne, savaşta şimşek gibi hareket eden cesur bir kahramandı.

5— Savaşın Başlaması:

Müşriklerden ilk öne çıkan, Fâsık Ebu Âmir idi. İsmi Abd Amr b. Sayfî olup Râhip olarak adlandırılıyordu; Rasûlullah (s.a.) ona Fâsık adını vermişti. Cahiliye döneminde Evs kabilesinin başkanı idi. İslâm gelince gönlü daraldı, Rasûlullah'a (s.a.) düşmanlık gösterdi. Medine'den çıkıp Kureyşlilerin yanına gitti. Onları Rasûlullah'a (s.a.) karşı kışkırtıyor, onunla savaşmaya teşvik ediyordu. Kureyşlilere kavminin (Evs kabilesinin) kendisini görünce ona itaat edeceğini vadetmişti. Yanındakiler onunla beraber ilerlediler. Müslümanlarla çarpışanların ilki idi. Evslilere seslenip çağırdı ve kendisini tanıttı. Evsliler de: "Gözün aydın olmasın, ey Fâsık" dediler. "Benden sonra kabileme bir şer (haller) olmuş" dedi ve sonra müslümanlarla şiddetli bir çarpışmaya girişti. O gün müslümanların parolası: "Emit! = Öldür!" idi.[6]

O gün Ebu Dücâne el-Ensârî, Talha b. Ubeydullah, Allah'ın ve Rasûlü'nün arslanı Hamza b. Abdülmuttalib, Ali b. Ebî Tâlib, Enes b. Nadr ve Sa'd b. Rebî' cesûrca savaştılar.

---

5. *Sahih*'lerde bunun aksi görülmektedir. Buharî, 64/29; Müslim, 1868; Ebu Davud, 2957 ve 4406; Tirmizî, 1711 ve 1361; İbn Mâce, 2543; Nesâî, 6/155, 156; Ahmed b. Hanbel, 2/17; İbn Ömer'den şöyle rivayet etmişlerdir: "Rasûlullah (s.a.) Uhud savaşında bana baktı -ben 14 yaşındaydım- ve izin vermedi. Hendek savaşında baktı -15 yaşındaydım- ve bana izin verdi."

6. Ebu Davud, 2596, 2638; Ebu'ş-Şeyh, Ahlâku'n-Nebî; Ahmed b. Hanbel, 4/46: İkrime b. Ammâr yoluyla İyâs b. Seleme'den, o da babasından rivayet etmiştir. Senedi hasendir. Hâkim (2/107) sahih görmüştür. Dârimî, 2/219; Hâkim, 2/107, 108: Ebu'l-Gamîs hadisinden İyâs b. Seleme yoluyla babası Seleme'den rivayet etmiştir. İsnâdı sahihtir.

6— Savaşın Seyri Değişiyor:

Günün başında üstünlük kâfirlerin aleyhine, müslümanların lehine idi. Allah düşmanları bozguna uğrayıp öylesine yüz geri dönüp kaçtılar ki kadınlarının yanına vardılar. Okçular onların hezimetini görünce, Rasûlullah'ın (s.a.) korumalarını emir buyurduğu mevzilerini terkettiler ve: "Arkadaşlar! Haydi ganimete!" demeye başladılar. Komutanlarının, Rasûlullah'ın (s.a.) sözünü hatırlatmasına rağmen onu dinlemediler. Müşriklerin geri dönemeyeceğini zannederek ganimet toplamaya gittiler ve geçidi boşalttılar. Derken müşrik atlıları geri döndüler ve geçidi boş buldular. Okçular yerlerinde değillerdi. Hemen geçitten geçtiler ve müslümanları arkadan çevirmeye imkân bulup kuşattılar. Allah Teâlâ, müslümanlardan ikram edeceğine şehitliği ikram etti, ki bunlar 70 kişiydiler.[7] Sahabe geri çekildi. Müşrikler Rasûlullah'ın (s.a.) yanına kadar geldiler. O'nu taşlamaya başladılar; yüzünü yaraladılar, alt çenesinin sağ tarafındaki küçük azı dişini ve başındaki miğferini kırdılar.[8] Nihayet, fâsık Ebu Âmir'in müslümanlara tuzak kurmak için kazdığı çukurlardan birine sağ yanı üzerine düştü. Hz. Ali elini tuttu. Talha b. Ubeydullah kucaklayıp bağrına bastı (vücûdunu ona siper etti) ve Amr b. Kamie ile Utbe b. Ebî Vakkâs'ın Hz. Peygamber'e zarar vermelerini önledi. Rasûlullah'ı (s.a.) yaralayan, Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî'nin amcası Abdullah b. Şihâb ez-Zührî idi de denilmiştir.

Bu sırada Mus'ab b. Umeyr O'nun (s.a.) önünde öldürüldü. Bayrağı Ali b. Ebî Tâlib'e verdi. Miğfer halkalarından iki tanesi yüzüne batmıştı. Bunları Ebu Ubeyde b. Cerrâh çıkarttı. Öyle asıldı ki, Rasûlullah'ın (s.a.) yüzündeki o iki halkayı ısırmasının şiddetinden alt ve üst çenesinin ikişer ön dişi söküldü. Elmacık kemiğinin üstündeki (yaradan sızan) kanı Ebu Saîd el-Hudrî'nin babası Mâlik b. Sinan yavaşça emdi.

Müşrikler O'nu (s.a.) farketmişlerdi. Allah'ın O'nunla (s.a.) kendileri arasında engel olmamasını istiyorlardı. Müslümanlardan 10 kadarı, öldürü-

7. İbn Hişâm (2/77), İbn İshak'tan aktarmıştır: Yahya b. Abbâd b. Abdillah b. Zübeyr-babası Abdullah b. Zübeyr-babası Zübeyr'den rivayet etmiştir: "Vallahi, az veya çok hiçbir mal olmaksızın paçalarını sıvamış kaçar durumdaki Hind bt. Utbe ile arkadaşlarının halhallarına baktığımı görür gibiyim. Biz düşmanı kovalarken okçular askere meyledip arka tarafımızı (düşman) atlılara boşalttıklarında onlar arkamızdan geldiler ve birisi şöyle bağırdı: "Haberiniz olsun, Muhammed öldürüldü!" Düşmanın bayraktarlarını öldürmüş ve onlardan hiçkimse bayrağa yaklaşamaz hale gelmişken biz geri çekildik ve düşman dönüp üzerimize saldırdı." İsnadı sahihtir.
8. Buharî, 64/24; Müslim, 1790: Sehl b. Sa'd hadisinden.

lünceye kadar O'na (s.a.) siper oldular. Sonra Talha müşriklere, Rasûlullah'tan (s.a.) uzaklaştırıncaya kadar kılıç salladı. Ebu Dücâne (yüzünü Peygamberimize dönerek) sırtını siper etti; oklar sırtına saplanıyor fakat o hiç kıpırdamıyordu. O gün Katâde b. Numan'ın gözü isabet alıp dışarı çıktı. Onu Rasûlullah'a (s.a.) getirdi. O da (s.a.) gözünü yerine koydu. Gözlerinin en sağlıklısı ve en güzel göreni o gözü oldu.[9] Şeytan, en yüksek sesiyle: "Muhammed öldürüldü!" diye bağırdı. Bu haber müslümanlardan çoğunun gönlüne düşünce birçoğu kaçtı. Halbuki Allah'ın emri, şüphesiz gereği gibi yerine gelecektir.

Enes b. Nadr, bir grup müslümana rastladı; elleri yanlarına düşmüştü (silahlarını atmışlardı):

— Ne bekliyorsunuz? dedi.

— Rasûlullah (s.a.) öldürüldü, dediler.

— O'ndan sonraki hayatta siz ne yapacaksınız? Kalkın ve O'nun (s.a.) öldüğü şey uğruna ölün, dedi. Sonra düşmana doğru yöneldi. Sa'd b Muaz'a rastlayınca; "Ey Sa'd! Uhud dağının yanında cennet kokusunu duyuyorum." dedi; sonra öldürülünceye kadar savaştı. Vücudunda 70 darbe izi bulundu.[10] O gün Abdurrahman b. Avf da aşağı yukarı 20 yara almıştı.

---

9. Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*'sinde, İbn Kesîr'in (2/447) Yahya el-Hamânî yoluyla Abdurrahman b. Süleyman b. Gasîl-Âsım b. Ömer b. Katâde-babası ve dedesi Katâde b. Nu'man'dan şöyle rivayet ettiğini kaydetmiştir: (Katâde'nin) Uhud savaşında gözbebeği (yanağına) elmacık kemiğine düşmüştü, koparmak istediler. Durumu Hz. Peygamber'e (s.a.) arzettiler: "Hayır!" dedi ve onu yanına çağırarak gözbebeğini eliyle yerine koydu. (Gözü öylesine iyileşmişti ki daha sonra) hangi gözünün vurulduğunu bilemiyordu. Ömer b. Katâde dışında râvileri sikadır. Ömer'i İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiş ve kendisinden oğlu Âsım'dan başkası rivayette bulunmamıştır. İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (7078) şöyle diyor: "Katâde'nin gözünün Uhud savaşında vurulduğu bir başka yoldan da rivayet olunmuştur. Bunu Dârakutni ile İbn Şâhin, Abdurrahman b. Yahya el-Uzrî yoluyla Katâde b. Nu'man'dan şu şekilde rivayet ediyorlar: Gözü yanağına, elmacık kemiğinin üzerine akmış. Hz. Peygamber (s.a.) de onu yerine koymuş ve (bundan sonra) gözlerinin en iyi göreni (o gözü) olmuştu. Abdurrahman b. Yahya el-Uzrî adlı râvî de tenkid edilmiştir. Ukaylî diyor ki: Meçhul bir râvidir; bu bakımdan hadis delil alınamaz. Yine Dârakutnî ve Beyhakî, (*Delâil*'inde) Iyâz b. Abdillah b. Ebi Serh tarîkıyla Ebu Saîd el-Hudrî-Katâde'den; İbn Hişâm'ın *Sîre*'sinde (2/82) aktardığına göre İbn İshâk, Âsım b. Ömer b. Kâtade'den uzun bir mürsel hadis olarak benzer rivayetlerde bulunmuşlardır. İbn Abdilber, *el-İstiâb* adlı eserinde, ilk rivayetin daha sahih olduğunu söylemiştir.

10. İbn Hişâm, (2/83) İbn İshak'ın, Benî Adiy b. Neccâr'ın kardeşleri Kâsım b. Abdurrahman b. Râfi'den rivayet ettiğini aktarır. Kâsım'ı, İbn Hâtim (7/13) zikretmiş, ancak herhangi bir cerh ve ta'dîl kaydetmemiştir. Buharî ve Müslim (1903) de Enes b. Mâlik'ten benzer rivayetlerde bulunmuşlardır.

7— Müslümanlar Toparlanıyor:

Rasûlullah (s.a.) müslümanlara doğru ilerledi. O'nu (s.a.) miğferi altında ilk tanıyan Kâ'b b. Mâlik oldu. Hemen en yüksek sesiyle: "Müslümanlar! Müjdeler olsun! İşte Allah'ın Rasûlü (s.a.)!" diye bağırdı. Allah Rasûlü (s.a.) eliyle ona susmasını işaret etti. Müslümanlar hemen yanında toplandılar. Kendisiyle birlikte Şi'b yöresine doğru gittiler. Bunlar arasında Ebu Bekir, Ömer, Ali, Hâris b. Sımme el-Ensârî ve başka sahabîler vardı.

Dağa tırmanmaya başladıklarında Rasûlullah'a (s.a.), Avz denilen atına binmiş Übey b. Halef yetişti. Allah düşmanı (Übey), Allah Rasûlü'nü (s.a.) bu at üzerinde öldürebileceği vehmindeydi. Rasûlullah'a (s.a.) yaklaşınca, Rasûlullah (s.a.) Hâris b. Sımme'den harbesini aldı ve onunla Übeyy'i yaraladı. Darbe köprücük kemiğine denk gelmişti. Allah düşmanı,perişan birhalde geri döndü. Müşrikler kendisine: "Vallahi bir şeyciğin yok" dediler. Fakat o: "Vallahi, bende olan Zü'l-Mecaz ahâlisinde olsaydı tamamı ölürdü!" dedi. O, Mekke'de iken atını besler ve: "Muhammed'i bunun üzerinde öldüreceğim" derdi. Bu söz Rasûlullah'a (s.a.) ulaştığında: "Aksine, inşallahu teâlâ ben onu öldüreceğim." buyurmuştu. Rasûlullah (s.a.) kendisini yaralayınca Allah düşmanı, Allah Rasûlü'nün (s.a.) "Ben onu öldüreceğim," sözünü hatırladı. O zaman kendisinin bu yaradan öleceğini şeksiz şüphesiz anladı. Nitekim Mekke'ye dönüşü sırasında yolda Serif denilen yerde öldü.[11]

Hz. Ali, Rasûlullah'a (s.a.) içmesi için bir su getirdi. Suyun tadını acı bulduğu için içmedi. O suyla yüzündeki kanı yıkadı ve başına su döktü. Rasûlullah (s.a.) oradaki büyük bir kayanın üstüne çıkmak istedi fakat yapamadı. Talha çöktü, Rasûlullah (s.a.) da (onun sırtına basarak kayaya) çıktı. Namaz vakti gelmişti. Onlara oturarak namaz kıldırdı. Rasûlullah (s.a.) o gün Ensâr bayrağı altında durdu.

Hanzale el-Gasîl, -ki tam adı Hanzale b. Ebî Âmir'dir- Ebu Süfyan'ın üzerine saldırdı. Ebu Süfyan'ı yakaladığında Şeddâd b. Esved, Hanzale'ye hücum edip onu öldürdü. Hanzale cünübdü. Hanımıyla ilişki halindeyken savaş çağrısını işitmiş ve hemen cihada koşmuştu. Rasûlullah (s.a.) ashabına: "Meleklerin onu guslettirdiğini" haber verdi, sonra: "Hanımına sorun? Ona ne

11. İbn Hişâm, (2/84) sened zikretmeksizin kaydeder. İbn Kesîr, (2/63) Ebu'l-Esved'in Urve b. Zübeyr'den ve Zührî'nin Saîd b. Müseyyeb'ten rivayet ettiklerini aktarır. Her iki rivayet de mürseldir. İbn Kesîr'in (2/44) aktardığına göre, Taberî'nin Süddî yoluyla mürsel olarak rivayet ettiği uzun hadis içinde geçmektedir.

olmuştu?" buyurdu. Hanımına sordular, o da onlara durumu haber verdi.[12] Âlimler bunu; şehid, cünüp olarak ölürse, meleklere uyarak yıkanır hükmüne delil kılmışlardır.[13]

Müslümanlar, müşriklerin bayraktarını öldürdüler. Bayraklarını Amra bt. Alkame el-Hârisiyye adlı kadın yerden kaldırdı ve bayrak etrafında toplandılar

Ümmü Umâre (r.a.) -Nesibe bt. Kâ'b el-Mâziniyye- çok çetin bir biçimde savaştı. Amr b. Kamie'ye darbe üstüne darbe vurdu, ancak Amr'ı üzerindeki iki zırh korudu. Bu defa Amr, ona kılıçla vurdu ve omuzundan ağır bir şekilde yaraladı.

Abdüleşheloğullarından Üsayram diye tanınan Amr b. Sâbit henüz müslüman olmamıştı. Uhud savaşında, geçmişindeki güzellik ve iyilik sebebiyle Allah Teâlâ gönlüne İslâm'ı koydu; müslüman oldu. Kılıcını kaptı ve Hz. Peygamber'e (s.a.) katıldı. Savaştı ve yaralandı. Hiç kimse durumunu bilmiyordu. Savaş durunca, Abdüleşheloğulları kendi ölülerini aramak için ölüler arasında dolaşmaya çıktılar. Ölmek üzere olan Üsayram'ı buldular. "Vallahi bu, Üsayram! Onu buraya getiren nedir?.. Biz onu, bu dini inkâr ediyorken bırakmıştık." dediler. Sonra, "Seni buraya getiren şey nedir? Kavmine acıman mı yoksa İslâm'a rağbetin mi?" diye sordular. "Elbette, İslâm'a rağbetim. Allah'a ve Rasûlü'ne iman ettim. Sonra Allah Rasûlü'yle (s.a.) birlikte görmüş olduğunuz yarayı alıncaya kadar savaştım." dedi ve o anda vefat etti. Durumu Rasûlullah'a (s.a.) anlattılar. "O, cennet ehlindendir." buyurdu. Ebu Hureyre dedi ki: "Kesindir ki Allah Teâlâ'ya bir vakit namaz bile kılmadı."[14]

8— Ebu Süfyan'ın Soruları:

[Savaş bitince Ebu Süfyan dağa çıkıp seslendi: "Muhammed aranızda mı?"

12. İbn Hişâm, (2/75), senedsiz olarak aktarır. Hâkim, (3/204, 205), Beyhakî (4/15) ve Serrâc'ın İbn İshak yoluyla Yahya b. Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr-babası-dedesi yoluyla rivayetleri vardır. Senedi ceyyiddir. Heysemî'nin *Mecmau'z-Zevâid*'de (3/23) söylediğine göre bu hadisin Taberânî'nin hasen senedle İbn Abbas'tan rivayet ettiği bir şâhidi vardır. Ayrıca İbn Sa'd'ın kaydına göre (3/1/9), Hasan el-Basrî'den kavî mürsel bir şahidi daha vardır.
13. Bu, Ahmed b. Hanbel ile Ebu Hanîfe'nin görüşüdür. Mâlik, Şâfiî, Ebu Yusuf ve Muhammed ise: "Delilin umûmiliği sebebiyle şehid yıkanır. Zira vâcib olsaydı meleklerin yıkamasıyla sâkıt olurdu. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.) yıkanmasını emretmiştir." demektedirler. Şevkânî de: "Bu doğrudur" demektedir. Bk. *Muğnî*, 2/530, 531.
14. İbn Hişâm, 2/90; Ahmed b. Hanbel, 5/428, 429: İbn İshak'dan, Husayn b. Abdurrahman b. Amr b. Sa'd b. Muaz-Ebu Ahmed'in azatlısı Ebu Süfyân-Ebu Hureyre yoluyla rivayet ediyorlar. Senedi güçlüdür.

Oradakiler cevap vermediler. Tekrar sordu: "Ebu Kuhâfe'nin oğlu (Ebu Bekir) aranızda mı?" Yine cevap vermediler. Bu sefer: "Ömer b. Hattâb aranızda mı?" diye sordu; yine cevap vermediler. Ebu Süfyan'ın kendisi ve kavmi, İslâm'ı ayakta tutanların bu üç şahsiyet olduğunu bildikleri için yalnızca bu üçünü sordu. Sonra: "Onları öldürdüysek, size bu kadarı yeter" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle demekten kendini alamadı: "Ey Allah düşmanı! Adını saydıkların hayattadır. Allah Teâlâ sana kötülüğü dokunacak olanı sağ bıraktı." Ebu Süfyan da: "Topluluk arasında emretmediğim bir müsle vâki olmuş, beni ayıplamayın."[15] dedi. Sonra: "En büyük Hübel!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Cevap vermiyor musunuz?" buyurdu. Ashâb: "Ne diyelim?" dediler. "Allah, en büyüktür ve en yücedir, deyin." buyurdu. Sonra Ebu Süfyan: "Bizim Uzzâ'mız var, sizin Uzzâ'nız yok." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Cevap vermiyor musunuz?" buyurdu. Ashâb: "Ne diyelim?" dediler. "Allah bizim mevlâmızdır, sizin mevlânız yok, deyin." buyurdu.[16]

Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Süfyan tanrıları ve şirki ile övündüğünde; tevhidi yüceltmek, müslümanların kulluk yaptığı Zât'ın (Allah) yüceliğini, O'nun tarafının güçlülüğünü, O'nun mağlub edilemeyeceğini ve bizim O'nun taraftarları ve ordusu olduğumuzu bildirmek için kendisine cevap verilmesini emir buyurdu. Fakat, "Muhammed aranızda mı? İbn Ebî Kuhâfe aranızda mı? Ömer aranızda mı?" dediğinde Ebu Süfyan'a cevap verilmesini emretmedi. Aksine rivayete göre sahabeyi cevap vermekten alıkoydu ve "Ona cevap vermeyiniz." buyurdu. Çünkü Hz. Peygamber ve yanındakileri arama konusunda yaraları henüz soğumamıştı ve hâlâ öfke ateşleri yanıp tutuşmaktaydı. Ebu Süfyan, yanındakilere: "Bunlar ölmüşse, bu kadarı yeter size" dediğinde Hz. Ömer sinirlendi, kızgınlığı arttı ve: "Yalan söylüyorsun ey Allah düşmanı!" dedi. Bu bildirimde; küçümseme, kahramanlık, korkmamak, kendilerine kavimlerinin gücünü ve cesaretini iletir durumdaki düşmana kendini tanıtmak, gevşemediklerini ve güçsüz düşmediklerini, kendisinin (Hz. Ömer) ve müslümanların onlardan korkmamaya lâyık olduklarını, Allah'ın müslümanlardan onlara kötülüğü dokunacak olanları sağ bıraktığını bildirmek vardır. Bu üç şahsın sağ kaldığını bildirmekte ise, Ebu Süfyan ve kavmi menfaat sağladıklarını, kâr ettiklerini, düşmanın (müslümanların) ve grubunun kinini üzerlerine çektiklerini zannetmelerinin bir yanılgı olduğunu haber verme ve tek tek sorduğu zaman cevap verilmesinde mevcut olmayan bir bilek bükme hareketi vardır. Onları (Rasûlullah (s.a.) Ebu Bekir ve Ömer) sorması ve

15. Müsle: Cesedin, ölünün kulağını, burnunu kesmek, karnını deşmek şeklinde yapılan cihiliyye davranışı.
16. Buharî, 64/9; Ahmed b. Hanbel, 4/293: Berâ'dan. Ahmed b. Hanbel, 1/287, 288, 463: İbn Abbas'tan, hasen senedle.

kendi kavmine onların ölüm haberini yayması, düşmanın son oku ve tuzağı idi. Hz. Peygamber (s.a.) tuzağını iyice anlayıncaya kadar Ebu Süfyan'a karşı sabretti. Sonra Hz. Ömer ortaya çıkıp tuzak okunu geri çevirdi. İlk başta cevap vermemek en güzel davranıştı; ikincide ise en güzel davranış cevap vermekti. Onları sorduğunda cevap vermemekte; onu aşağılamak ve durumunu küçültmek vardı. Onların ölümünü başa kakınca, öldürüldüklerini zannedince ve böylece kibir ve azıtmadan hasıl olacak şeyler hasıl olunca; Hz. Ömer'in cevabında onu aşağılamak, küçümsemek, hor hakîr görmek vâki oldu. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.) "cevap vermeyiniz" sözüne ters düşmez. Çünkü O (a.s.), Ebu Süfyan "Muhammed aranızda mı? Filan aranızda mı? Falan aranızda mı?" diye sorduğunda cevap vermekten alıkoymuştur. Ama "İşte onlar öldürüldü." dediğinde cevap vermekten alıkoymamıştır. Her hâlükârda birincide cevap vermemekten, ikincisinde de cevap vermekten daha güzel bir davranış yoktur.

Sonra Ebu Süfyan: "Bugün Bedir'e mukabil bir gündür. Savaş dönüşümlüdür. (Bazan bu taraf kazanır, bazan öbür taraf)" dedi. Hz. Ömer şöyle cevap verdi: "Hayır, öyle değil. Bizim ölülerimiz cennette, sizin ölüleriniz ise cehennemdedir."[17]

9— Allah'ın Mü'minlere Yardımları:

İbn Abbas: "Allah Rasûlü (s.a.) Uhud savaşında yardım olunduğu gibi hiçbir yerde yardım olunmadı" dedi. Onun bu görüşünü inkâr ettiler. O zaman: "Benimle inkâr eden arasında Allah'ın kitabı hakemdir. Allah Teâlâ: 'Andolsun ki, Allah size verdiği sözde durdu. O'nun izniyle kâfirleri kesip biçiyordunuz.'[18] buyuruyor. Âyette geçen "el-hass = kesip biçmek" kelimesi öldürme anlamındadır. Savaş, günün başında müşriklerden 7 veya 9 tanesi öldürülünceye kadar Rasûlullah'ın (s.a.) ve ashabının lehine idi." dedi[19] ve hadisi zikretti.

[Allah Teâlâ, Bedir ve Uhud savaşlarında kendisinden yana bir güvenlik olarak müslümanların üzerine bir uyuklama, bir sekînet indirdi. Savaşta korku anındaki uyuklama emniyete, güvenliğe delildir ve Allah'tandır; fakat namazda, zikir ve ilim meclislerinde olursa şeytandandır.]

---

17. Bir önceki dipnotta kaynağı gösterilen İbn Abbas hadisinde geçmektedir.
18. Âl-i İmrân, 3/152.
19. Ahmed b. Hanbel, 1/287, 288, 463; Hasen senedle rivayet etmiştir ve Hâkim (2/296, 297) de sahih görmüştür.

Uhud savaşında melekler Rasûlullah'ı (s.a.) korumak için çarpıştılar. *Sahihayn*'da şöyle geçer: Sa'd b. Ebî Vakkâs anlatıyor: Uhud savaşında Rasûlullah'ı (s.a.), yanında üstlerinde beyaz elbise bulunan ve O'nu korumak için çetin bir şekilde çarpışan iki adamla birlikte gördüm. Onları ne daha önce, ne de daha sonra görmedim.[20]

10— Uhud Savaşındaki Müslümanların Kahramanlıkları:

Sahih-i Müslim'de şöyle geçer: Rasûlullah (s.a.) Uhud savaşında Ensar'dan yedi ve Kureyş'ten (muhâcirlerden) iki kişiyle yalnız kaldı. Düşmanlar O'na yaklaşınca, "Onları bizden kim uzaklaştırırsa cennetliktir veya cennette yoldaşımdır." buyurdu. Ensar'dan bir adam öne çıktı ve öldürülünceye kadar savaştı. Sonra tekrar yaklaştılar. "Onları bizden kim uzaklaştırırsa, cennetliktir veya cennette yoldaşımdır." buyurdu. Yine Ensar'dan bir adam öne çıktı ve öldürülünceye kadar savaştı. Yedi kişi öldürülünceye kadar bu böyle oldu. O zaman Rasûlullah (s.a.): "Arkadaşlarımıza insaf etmedik" buyurdu.[21] Hz. Peygamber'in (s.a.) söylediği bu son cümle, "Arkadaşlarımız bize insaf etmedi." anlamına gelecek şekilde de rivayet edilmiştir. Birinci anlamın vechi şudur: Ensar, savaşmak için birbiri peşinden teker teker gidip öldürülünce ve de iki Kureyşli savaşa çıkmayınca Hz. Peygamber böyle buyurdu: Yani Kureyş Ensar'a insaf etmedi. İkinci anlamın vechi de şudur: Arkadaşlar'dan maksat Allah Rasûlünü küçük bir grupla yalnız bırakıp kaçarak birer birer öldürülenlerdir. Onlar Allah Rasûlüne ve O'nun yanında sebat edenlere insaf etmemişlerdir.

İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre Ebu Bekir es-Sıddîk anlatıyor: Uhud savaşı olduğunda insanlar Hz. Peygamber'den (s.a.) kaçtılar. Hz.Peygamber'in (s.a.) yanına dönenlerin ilki bendim. Önünde bir adamın onu koruyup himaye etmek için savaştığını gördüm. "Talha, anam babam sana feda olsun! Talha, anam babam sana feda olsun!" dedim. Ben varmadan Ebu Ubeyde b. Cerrâh beni farketti. Bana kavuşuncaya kadar kuş gibi çırpınıyordu. Birlikte Rasûlullah'ın (s.a.) yanına vardık. Talha O'nun (s.a.) önüne yıkılmıştı. Hz. Peygamber (s.a.): "Kardeşinizi tutun. O, görevini yerine getirmiştir." buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.) alnının kenarından darbe almıştı. Elmacık kemiğinin üstünden yaralanmıştı, hatta miğfer halkalarından biri elmacık kemiğinin üstüne batmıştı. O halkayı Hz. Peygamber'in (yanağından) çıkartmak için gittim. Ebu Ubeyde dedi ki: "Ey Ebu Be-

20. Buharî, 64/18; Müslim, 2306.
21. Müslim, 1789.

kir, Allah'ını seversen bana bırak." Ebu Bekir anlatmaya devam ediyor: "Ebu Ubeyde, halkayı ağzına aldı ve onu Rasûlullah'a (s.a.) acı vermekten çekinerek yavaş yavaş çıkarmaya başladı, sonra halkayı ağzıyla çıkardı. Ebu Ubeyde'nin de iki ön dişi sökülmüştü." Hz. Ebu Bekir diyor ki: "Sonra diğer halkayı çıkarmak için yürüdüm. Ebu Ubeyde: Ey Ebu Bekir, Allah aşkına bana bırak, dedi ve halkayı dişleriyle tuttu ve sökünceye kadar yavaş yavaş çıkardı. Bu arada Ebu Ubeyde'nin diğer iki ön dişi de sökülmüştü. Sonra Rasûlullah (s.a.): Kardeşinizi tutun. Görevini yerine getirmiştir, buyurdu." Ebu Bekir der ki: "Tedavi etmek için Talha'nın yanına vardık. Kendisi on küsur yerinden yaralanmıştı."(22)

el-Emevî'nin *Megazî*'sinde şöyle geçer: Müşrikler dağa çıkmaya kalkıştıklarında Rasûlullah (s.a.) Sa'd'a: "Onları uzaklaştır." buyurdu. Yani, geri döndür diyordu. Sa'd: "Onları tek başıma nasıl geri döndürürüm?" dedi. Rasûlullah (s.a.) bunu üç defa söyledi. O zaman Sa'd, sadağından bir ok aldı ve bir adama atıp öldürdü. Sa'd dedi ki: Sonra o tanıdığım oku aldım, bir başkasına atıp onu da öldürdüm. Sonra o tanıdığım oku aldım, tekrar bir başkasına atıp onu da öldürdüm. Müşrikler bulundukları yerden indiler. Bu mübarek bir oktur, deyip sadağıma koydum. O ok, vefat edinceye kadar Sa'd'ın yanındaydı, sonra çocuklarına geçti.(23)

Sahihayn'da Ebu Hâzim'den rivayet olunmuştur: Ebu Hâzim'e Rasûlullah'ın yarasını sordular, şöyle anlattı: "Vallahi, ben Rasûlullah'ın (s.a.) yarasını kimin yıkadığını, suyu kimin döktüğünü ve ne ile tedavi edildiğini bilirim. Kızı Fâtıma yarasını yıkıyor, Ali b. Ebî Tâlib de kalkanla su döküyordu. Hz. Fâtıma suyun kanı artırdığını görünce, bir hasır parçası alıp, o parçayı yaktı ve yaraya sürdü. Kan da dindi."(24)

Buharî'de geçer: Rasûlullah'ın (s.a.) alt çenesinin sağ tarafındaki küçük azı dişi kırılmış, alnı yarılmış ve kanı akmaya başlamıştı. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle diyordu: "Peygamberleri kendilerini hidâyete davet ederken, Peygamberlerinin yüzünü yaralayan ve dişini kıran bir kavim nasıl felâh bulur?" Allah azze ve celle şu âyet-i kerimeyi indirip: "Allah'ın, onların tevbelerini kabul

---

22. İbn Hibbân, 2213; Ebu Davud et-Tayâlisî, 2/99. Senedinde zayıf oluşunda ittifak olunan İshak b. Yahya b. Talha b. Ubeydullah et-Teymî vardır. Hadisi Hâkim (3/26, 27) sahih kabul etmiş, Zehebî de şu sözleriyle ona katılmıştır: "İshak metruktur." Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/112) hadisi nakledip Bezzâr'a nisbet etmiş ve "Senedindeki İshâk b. Yahya b. Talha adlı râvi metrûktür." demiştir.
23. "Tanıdığım ok"tan maksat, Rasûlullah'ın (s.a.) kendisine verdiği oktur. Sa'd, o oku atıp birisini öldürüyor, müşrikler aynı oku alıp müslümanlar tarafına atıyorlar, Sa'd da tekrar aynı oku atıp birilerini öldürüyordu.
24. Buharî, 64/24; Müslim, 1790.

veya onlara azab etmesi işiyle senin bir ilişiğin yoktur. Onlar zâlimdirler."[25] buyurdu.

Müslümanlar bozguna uğradığında Enes b. Nadr hiç bozulmadı ve: "Allah'ım; şunların, (müslümanların) yaptıklarından dolayı Senden özür dilerim, şunların (müşriklerin) yaptıklarından da Sana sığınırım" dedi ve ileri atıldı. Sa'd b. Muaz onunla karşılaştı ve: "Nereye, ey Ebu Ömer?" dedi. Enes b. Nadr: "Cennetin kokusu ne güzel, ne hoş, ey Sa'd! Onu (cennet kokusunu) uhud'un arkasında duyuyorum" dedi, sonra yürüdü. Ölünceye kadar müşriklerle savaştı. Kızkardeşi onu parmaklarından tanıyıncaya kadar (cesedi) tanınamadı. Üzerinde seksen küsur mızrak, kılıç ve ok yarası vardı.[26]

Daha önce geçtiği gibi müşrikler, günün başında bozguna uğramışlardı. O zaman İblis: "Ey Allah'ın kulları! Allah sizin belânızı versin. Bozgundan geri dönünüz!" diye bağırdı, onlar da direnmeye başladılar.

Huzeyfe babasına baktı. Müslümanlar onu (babasını) müşriklerden zannederek öldürmek istiyorlardı. Huzeyfe: "Ey Allah'ın kulları! Babam..." dedi. Sözünü anlamayıp babasını öldürdüler. "Allah Teâlâ sizi bağışlasın." dedi. Rasûlullah (s.a.) diyetini vermek istedi. "Onun diyetini müslümanlara tasadduk ettim" diye cevap verdi. Böylece Huzeyfe'nin Hz. Peygamber'in (s.a.) gözündeki değeri daha da arttı.[27]

Zeyd b. Sâbit anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.) Uhud savaşında beni, Sa'd b. Rebî'i aramak için gönderdi ve buyurdu: "Onu görürsen, selâmımı söyle ve ona: Allah Rasûlü (s.a.) 'Kendini nasıl buluyorsun?' diye soruyor, de!" Zeyd der ki: Ölüler arasında dolaşmaya başladım. Nihayet yetmiş mızrak, kılıç ve ok yarası almış bir halde son nefesinde iken yanına vardım. "Ey Sa'd, Rasûlullah'ın (s.a.) sana selâmı var. Buyuruyor ki: 'Bana haber ver, kendini nasıl buluyorsun?" Sa'd: "Allah'ın selâmı Rasûlullah'ın da üzerine olsun. O'na (s.a.) şöyle de: Ey Allah'ın Rasûlü! Cennetin kokusunu alıyorum. Ensar'a da şöyle söyle: Gözünüz gördükçe (sağ olduğunuz sürece) Allah Rasûlü'ne karşı ihlaslı davranırsanız, Allah'a özür beyan etmezsiniz(etmek zorunda kalmazsınız)." dedi ve ruhunu teslim etti.[28]

---

25. Buharî, 64/21; Müslim, 1791; Tirmizî, 3005, 3006; İbn Mâce, 4027; Ahmed b. Hanbel, 3/99, 178, 201, 206, 253, 288: Hz. Enes'ten. Âyet: Âl-i İmrân, 3/128.
26. Buharî, 64/17; Müslim, 1903; Tirmizî, 3198, 3199; Ahmed b. Hanbel, 3/201, 253: Hz. Enes'ten
27. Buharî, 64/18.
28. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/94, 95; İbn İshâk'tan; Mâlik, *Muvatta*, 2/465, 466: Yahya b. Saîd'den mürsel olarak rivayet etmişlerdir. İbn Abdilder der ki: Bu hadisi müsned olarak bilmiyorum; siyer âlimlerince mahfuz bir hadistir.

Muhacirlerden bir sahabî, Ensar'dan bir sahabîye kana boyanmış bir vaziyette rastladı ve: Ey falan! Muhammed'in öldürüldüğünü duydun mu? diye sordu. Ensârî dedi ki: Muhammed öldürülmüşse, o tebliğ görevini hakkıyla yerine getirdi. Siz de dininiz uğruna savaşın! Nitekim Allah Teâlâ âyet-i kerimesinde: "Muhammed bir Rasûl'dür. Ondan önce de Rasûller geçmişti..." buyurmuştur.(29)

Abdullah b. Amr b. Harâm anlatıyor: Uhud savaşından önce rüyamda Mübeşşir b. Abdülmünzir'i şöyle derken gördüm:

— Birkaç gün içinde bize gelirsin?

— Sen nerdesin? dedim.

— Cennette, istediğimiz gibi dolaşıyoruz.

— Sen Bedir savaşında öldürülmemiş miydin?

— Evet. Sonra bana hayat verildi.

Abdullah b. Amr, bunu Rasûlullah'a (s.a.) anlattığında Rasûlullah (s.a.): "Bu, şehitlik (müjdesi)dir ey Ebu Câbir." buyurdu.

Hayseme Ebu Sa'd'ın oğlu Bedir savaşında Rasûlullah'la beraber olup şehit düşmüştü. Dedi ki: Bedir savaşı beni yanılttı (katılamadım). Halbuki ben katılmaya çok istekliydim. Hangimiz savaşa gidecek diye oğlumla aramızda kura çektik. Kura oğluma çıktı ve şehitlik nimetine erdi. Dün oğlumu rüyamda, cennet meyvelerinin ve nehirlerinin arasında dolaşır vaziyette en güzel surette gördüm. Şöyle diyordu: "Bize katıl ve cennette yoldaşımız ol. Rabbimin bana vadettiğini gerçek buldum." Vallahi ey Allah'ın Rasûlü; ben onun cennetteki yoldaşlığını özlüyorum. Yaşım ilerledi, kemiğim inceldi, Rabbime kavuşmak istiyorum. Ey Allah'ın Rasûlü; beni şehitlik ve cennette Sa'd'a yoldaşlık nimetine erdirmesi için Allah'a dua et, dedi. Rasûlullah (s.a.) ona böylece dua etti ve Uhud'da şehid oldu.

Abdullah b. Cahş o gün şöyle dedi: Allah'ım! Sana yemin ederim ki, beni yarın düşmanla karşılaştır da beni öldürsünler; burnumu, kulağımı kessinler, sonra bana: "Neyin uğruna kesildin, biçildin?" diye sorasın da, "Senin uğruna" diyeyim.(30)

---

29. İbn Kesîr (1/409), İbn Ebî Necîh-babası senediyle kaydetmiş ve "Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve* adlı eserinde rivayet etmektedir." demiştir. Âyet: Âl-i İmrân, 3/144.
30. Hâkim (3/199, 200), Said b. Müseyyeb yoluyla "Abdullah b. Cahş dedi ki" şeklinde rivayet etmekte ve: "Mürsel olmasaydı, Şeyhayn'ın şartına göre sahih olacaktı." demektedir. Zehebî de kendisine katılmaktadır. Hadisin şâhidleri için Bk. *el-İsâbe,* 4583.

Amr b. Cemûh çok fazla aksayan topal bir şahıstı. Dört tane genç oğlu var idi ve gaza ettiğinde Rasûlullah (s.a.) ile savaşa katılırlardı. Rasûlullah (s.a.) Uhud'a doğru yöneldiğinde o da Rasûlullah'la (s.a.) birlikte gitmek istedi. Oğulları kendisine: "Allah Teâlâ sana ruhsat vermiş. Otursan bile biz sana yeteriz. Allah senden cihad yükümlülüğünü kaldırmıştır." dediler. Bunun üzerine Amr b. Cemûh Rasûlullah'a (s.a.) geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Şu benim oğullarım, seninle savaşa çıkmamı engelliyorlar. Ben de vallahi şehid olmak ve cennette şu sakatlığımla (sağa sola) gidip gelmek istiyorum." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Allah Teâlâ senden cihad yükümlülüğünü kaldırmıştır." buyurdu. Çocuklarına da: "Onu geride bırakmanız gerekmez. Umulur ki Allah azze ve celle kendisini şahitlik nimetine erdirir." [31] Sonra Amr, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte savaşa çıktı ve Uhud savaşında şehid edildi.

Enes b. Nadr, Muhâcir ve Ensar'dan bazı sahabîler arasında Ömer b. Hattâb'a ve Talha b. Ubeydillah'a rastladı. Ellerini salıvermişlerdi (silahlarını bırakmışlardı): "Sizi (böyle) oturtan nedir?" dedi. "Rasûlullah (s.a.) öldürüldü" dediler. "O'ndan sonraki hayatta sizler ne bekliyorsunuz? Kalkın ve Rasûlullah'ın öldüğü şey uğruna ölün." dedi. Sonra düşmana doğru yürüdü ve öldürülünceye kadar savaştı.[32]

Allah düşmanı Übey b. Halef zırha bürünmüş olarak geldi. Şöyle diyordu: "Muhammed kurtulursa ben kurtulmayayım!" Mekke'de iken Rasûlullah'ı (s.a.) öldüreceğine yemin ederdi. Kendisini Mus'ab b. Umeyr karşıladı, fakat Mus'ab öldürüldü. Rasûlullah (s.a.), Übey b. Halef'in tolgasıyla, tolgayı zırha bağlayan peçenin arasındaki açıklığı gördü ve harbesiyle onu yaraladı. Übey atından düştü. Öküz gibi böğürürken adamları onu taşıdılar ve: "Seni umutsuzluğa iten şey nedir?" dediler. Çünkü kendisi sadece çizilmişti (hafifçe yarılmıştı). O zaman adamlarına Hz. Peygamber'in (s.a.), "Aksine, inşaallah ben onu öldüreceğim." sözünü hatırlattı. Nitekim Râbiğ'de (Serif) öldü.[33]

---

31. İbn Hişâm, (*es-Sîra*, 2/90, 91) İbn İshak'tan, râvileri sika bir senedle naklediyor. Ahmed b. Hanbel (5/299), Ebu Katâde'den şöyle rivayet ediyor: Ebu Katâde anlatıyor: Emr b. Cemûh, Rasûlullah'a geldi ve: Ya Rasûlallah (s.a.)! Şu ayağım sağlam olarak cennette gezebilmem için öldürülünceye kadar Allah yolunda savaşsam, ne dersiniz? dedi. Ayağı topaldı. Rasûlullah (s.a.): "Evet!" buyurdu. Uhud savaşında kendisi, kardeşinin oğlu ile kölelerinden biri şehid edildiler. Rasûlullah (s.a.) cesedlerine rastlayınca: "Şu (sakat) ayağın iyileşmiş olarak cennette yürüdüğünü görür gibiyim." buyurdu. Rasûlullah (s.a.) emir verdi, o ikisini ve kölelerini bir kabre koydular. İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de dediği gibi senedi hasendir.
32. İbn Hişâm, 2/83: İbn İshak'tan. Daha önce de geçti.
33. Daha önce geçti. Bk. Dipnot: 11

İbn Ömer anlatıyor: "Gecenin bir vaktinde Batn-ı Râbiğ'de yürüyordum. Parlayan bir ateş (ışık) gördüm. O ateşten zincire vurulmuş (çekilen) susuzluğunu haykıran bir adam çıktı. Bir adam da şöyle diyordu: Buna su vermeyin. Zira bu, Rasûlullah'ın (s.a.) öldürdüğü adamdır; bu Übey b. Halef'tir."[34]

Nâfî' b. Cübeyr anlatıyor: Muhâcirlerden bir sahabînin şöyle dediğini duydum: "Uhud savaşına katıldım. Her yönden gelen oklara baktım. Rasûlullah (s.a.) ortada durduğu halde her biri O'ndan uzaklaşıyordu. (Manyetik bir kalkan var gibi ona doğru gelen oklar sağa sola sapıyordu.) O gün Abdullah b. Şihâb ez-Zührî'yi şöyle derken gördüm: "Bana Muhammed'i gösterin. O kurtulursa ben kurtulmayayım." Halbuki Rasûlullah (s.a.), yanında hiç kimse olmadığı halde onun yanıbaşındaydı. Sonra onun yanından geçtiler. Bunun üzerine Safvân kendisini ayıpladığında şöyle dedi: "Vallahi, onu görmedim. Allah'a yemin ederim, o bizden perdelenmişti (gizlenmişti). Halbuki biz dört kişi olarak savaşa çıkmış ve onu öldürmek üzere sözleşip anlaşmıştık. Emelimize ulaşamadık."

Ebu Saîd el-Hudrî'nin babası Rasûlullah'ın (s.a.) yarasını temizleyinceye kadar emdi. Rasûlullah (s.a.) kendisine: "Onu (yaradan emdiğini) püskürt!" buyurdu. "Vallahi, asla püskürtmem" dedi ve arkasını dönüp yürüdü. Hz. Peygamber (s.a.): "Cennet ahalisinden bir adama bakmak isteyen buna (bu adama) baksın."[35] buyurdu.

Zührî, Âsım b. Ömer, Muhammed b. Yahya b. Hibbân ve başkaları şöyle demişlerdir: Uhud günü, belâ ve imtihan günüydü. Allah azze ve celle onunla mü'minleri imtihan etti; küfrünü gizleyip diliyle müslüman olduğunu söyleyen münafıkları ortaya çıkardı. Allah Teâlâ o gün dostlarından şehitlik ikram etmek istediklerine ikramda bulundu. Uhud savaşı ile ilgili inen âyetlerden 61 adedi Âl-i İmrân sûresindendir. "Mü'minleri savaş için duracakları yerlere yerleştirmek üzere, erkenden evinden ayrılmıştır."[36] âyetiyle başlayıp hikâyenin sonuna kadar devam etmektedir.

11— Bu Savaştan Çıkan Fıkhî Hükümler:

1- Cihada başlandığında cihad yapmak gerekir. Hatta zırhını giyen, savaş elbisesine bürünen ve savaşa hazırlanan kişi, düşmanıyla savaşmadıkça

34. İbn Kesîr, *Tefsîr*'inde (1/416) Vâkıdî'den nakleder. Çok zayıftır.
35. İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (7637) munkatı' olarak rivayet eder.
36. Âl-i İmrân, 3/121.

savaştan vazgeçemez.

2- Düşmanlar gelip kapıya dayandığında, memleketlerinde bulunan müslümanların düşman için ülke (yurt, şehir, kasaba vs.) dışına çıkmaları gerekmez. Aksine ülkelerinde durup, orada savaşmak Rasûlullah'ın (s.a.) Uhud savaşında müslümanlara işaret ettiği gibi kendi lehlerine, düşmanın aleyhine ise caizdir.

3- İmam'ın (devlet başkanının veya komutanın) mal sahibi razı olmasa da yolu düştüğünde tebaasının bazı mülklerinden, arazisinden geçmesi caizdir.

4- İmam, bülûğa ermemiş çocuklardan savaşmaya gücü yetmeyenlere izin vermez. Rasûlullah'ın (s.a.) İbn Ömer'i ve yanındakileri geri çevirdiği gibi savaşa çıktıklarında bunları geri döndürür.

5- Kadınların savaşması ve cihadda kadınlardan yardım istenmesi caizdir.

6- Enes b. Nadr ve başkalarının daldığı gibi düşman arasına dalmak caizdir.

7- İmam yaralanırsa, Rasûlullah'ın (s.a.) bu savaşta yaptığı gibi,onlara (askerlerine ve tebaasına) oturarak namaz kıldırır. Sünneti vefat edinceye kadar bu hal üzre devam etti.[37]

8- Kişinin, Allah yolunda öldürülmek için dua ve bunu temenni etmesi caizdir. Bu, yasaklanmış ölüm temennisi değildir. Nitekim Abdullah b. Cahş'ın dediği gibi: Allah'ım; beni müşriklerden iyice kâfir ve çok öfkeli bir adamla karşılaştır, onunla çarpışayım, beni Senin uğrunda öldürsün, soysun, sonra burnumu ve kulaklarımı kessin de Sana kavuştuğumda: "Ey Abdullah b. Cahş; ne uğruna kesildin, biçildin?" diyesin, ben de: "Senin uğruna Yâ Rab!" diyeyim.

9- Hz. Peygamber'in (s.a.), Uhud savaşında şiddetli bir belâya uğrayan, yarası ağırlaşınca da kendisini kesen (intihar eden) Kuzman hakkında: "O

---

37. Bu, Üseyd b. Hudayr, Câbir b. Abdillah, Kays b. Kahd ve Ebu Hureyre'nin görüşü olup Evzâî, Ahmed b. Hanbel, Hammâd b. Zeyd, İshâk ve İbnü'l-Münzir bununla amel etmişlerdir. İmam Mâlik bir rivayetinde: "Ayakta durmaya gücü yetenin, oturan kimsenin arkasında kıldığı namaz sahih değildir." demiştir ki bu da, Muhammed b. Hasan'ın kavlidir. Sevrî, Şâfiî ve ashâb-ı re'y (Hanefîler): "Oturanın arkasında, ayakta durmaya gücü yeten insan ayakta durarak (kıyamda bulunarak) namaz kılar" demişlerdir. Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/220, 221; *el-Muhallâ*, 3/59; *Neylü'l-Evtâr*, 3/159.

cehennemliklerdendir."[38] buyurmasına istinaden, kendisini öldüren müslüman cehennemliktir.

38. İbn Hişâm (2/88), İbn İshak'tan aktarmıştır. Âsım b. Ömer b. Katâde anlatıyor: Aramıza kendisine Kuzman denilen, kimlerden olduğu bilinmeyen bir adam gelmişti. Rasûlullah (s.a.) kendisine bu adamdan söz edilince: "O cehennemliklerdendir." diyordu. Âsım devam ediyor: "Uhud savaşı olduğunda çok çetin bir biçimde savaştı ve tek başına müşriklerden 8 veya 9 kişiyi öldürdü. Cesaret sahibi bir insandı. Sonra yaralandı, Zaferoğulları'nın evine taşındı. Müslümanlardan bazıları ona: Vallahi, bugün çok çalıştın (güzel savaştın) ey Kuzman, müjdeler olsun!" demeye başladılar. O ise: Neden müjdeler olsun?! Vallahi, sadece kavmimin hesabına (veya kavmimden utandığım için) savaştım. Böyle olmasaydı, savaşmazdım, diyordu. Yarası ağırlaşınca (dayanamadı) sadağından bir ok alarak onunla kendini öldürdü." Râvileri sikadır, ancak mürseldir.

Ayrıca Buharî (64/38) ve Müslim (112), Sehl b. Sa'd es-Saîdî'den rivayet ediyorlar: Sehl anlatıyor: Rasûlullah (s.a.) ve müşrikler karşılaşıp savaştılar. Rasûlullah (s.a.) askeri karargâhına, diğerleri de kendi karargâhlarına döndüler. İçlerinde Rasûlullah'ın (s.a.) ashabı arasında bir adam vardı ki düşman ordusundan ayrılan bir adam gördü mü peşine düşüyor ve kılıcı ile vurmadan bırakmıyordu. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm:

—Bugün bizden hiçbiri falan kadar yararlılık gösteremedi, dediler. Rasûlullah (s.a.) da:

—Dikkat edin, o adam cehennemliklerdendir, buyurdu.

Bunun üzerine bir sahabî "Ben devamlı onun yanında olacağım" dedi. Onunla birlikte çıktı, o durdukça duruyor, hızlandıkça hızlanıyordu. Derken adam ağır bir şekilde yaralandı. Çabuk ölmek istedi; kılıcının kabzasını yere, sivri ucunu da iki memesi arasına dayadı ve kılıcının üzerine yüklenerek kendisini öldürdü. Onu takip eden sahabî Rasûlullah'ın (s.a.) huzuruna çıkarak: "Senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederim." deyince, Rasûlullah (s.a.): "Ne oldu ki?" buyurdu. O da: "Az önce cehennemlik olduğunu söylediğin adam yok mu, cemaat onun meselesini büyüttü. Ben de, ben sizin için onu izlerim, diyerek onu aramaya çıktım. Sonunda ağır bir biçimde yaralandı. Çabuk ölmek istedi, kılıcının kabzasını yere, sivri ucunu iki memesi arasına dayadı, sonra üzerine yüklenerek kendisini öldürdü." dedi. O zaman Allah Rasûlü (s.a.): "Adam bazan cehennemlik olduğu halde, görünürde cennet ehlinin amelini işler. Bazan da adam cennetlik olduğu halde insanların gözü önünde cehennemliklerin amelini işler" buyurdu.

Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, *Müsned* adlı eserinde buradakinin benzeri bir hadis rivayet etmiştir. Ancak başlangıcı şöyledir: Rasûlullah'a (s.a.) Uhud savaşında: "Falanın gösterdiği kadar yararlıkta bulunanı görmedik, insanlar kaçtı ama o kaçmadı..." denildi. Râviler arasındaki Saîd b. Abdirrahman el-Kâdî'den her ne kadar Müslim rivayette bulunmuşsa da, Hâfız İbn Hacer, *et-Takrîb*'de bu şahıs için "Sadûktur, fakat hakkında vehmedilmiştir" demektedir. Bununla birlikte Heysemî de *Mecmau'z Zevâid*'de (6/116) "Râvileri *Sahih* râvileridir" diye kaydetmektedir. Ayrıca Bk. Buharî, 56/185; Müslim, 112; Ebu Hureyre'den şöyle rivayet etmişlerdir: Rasûlullah'la (s.a.) beraber Hayber savaşına katıldık. Rasûlullah (s.a.) yanında bulunanlardan müslüman olduğunu iddia eden bir adam hakkında: "O, cehennemliktir." buyurdu... Yine bu hadiste, Rasûlullah'ın (s.a.) Bilâl'e, insanlar arasında, "Cennete ancak müslüman olan kişi girer ve Allah Teâlâ bu dini fâcir kimse ile de te'yid eder, destekler." diye seslenmesini emrettiği de kaydedilmektedir.

10- Şehidin yıkanmaması, (cenaze) namazının kılınmaması[39] elbisesinden başka şeye kefenlenmemesi, kanıyla ve üzerindeki yaralarla gömülmesi sünnettir. Ancak (düşman tarafından) elbiseleri soyulmuşsa, elbisesinden başka bir şeyle kefenlenebilir.

---

39. Bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.), onun Uhud'da ve başka gazvelerde şehid düşenler üzerine namaz kıldığı vâriddir. Nesâî (4/60), Tahâvî (*Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/291), Beyhakî (4/15, 16), Şeddâd b. el-Hâd'dan şöyle rivayet etmişlerdir: Çöl bedevîlerinden bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi, kendisine iman edip tâbi oldu, sonra da: "Seninle birlikte (yurdumdan, vatanımdan) hicret ediyorum (ayrılıyorum)" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) onu ashâbından bazılarına emanet etti. Hayber gazvesi vukû bulduğunda Rasûlullah (s.a.) bir miktar ganimet ele geçirdi; ganimeti taksim etti ve o şahsın payını da ayırdı. Kendileri için ayırdığı payları da arkadaşlarına verdi. O şahıs ordunun arkasını koruyan ardçılardandı. Gelince, payını kendisine verdiler. "Bu nedir?" dedi. "Rasûlullah'ın (s.a.) sana ayırdığı pay" dediler. Payını alıp Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına geldi. Aralarında şu konuşma geçti:

—Bu nedir?

—Sana ayırdığım paydır.

—Ben sana bunun için tâbi olmadım. Ben sana, şurama -boynunu işaret etti- bir ok atılsın da öleyim ve cennete gireyim diye tâbi oldum.

—Allah'ı tasdik edersen, O da senin isteğini gerçekleştirir.

Kısa bir süre eğleştiler ve sonra düşmanla çarpışmak için kalktılar. Bir müddet sonra bu şahıs taşınarak Hz. Peygamber'e (s.a.) getirildi. İşaret ettiği yerden bir ok isabet etmişti. Hz. Peygamber (s.a.) "Bu, o mu?" buyurdu. "Evet" dediler. "O, Allah'ı dasdik etti, Allah da onun isteğini gerçekleştirdi." dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) onu kendi cübbesine kefenledi, öne koyup cenaze namazını kıldı. Cenaze namazını kıldırırken Hz. Peygamber (s.a.) şu duayı okudu: "Allah'ım; bu Senin kulundur. Senin yolunda hicret ederek çıktı, şehit olarak öldürüldü, ben de buna şahidim." Hadisin senedi sahih olup Hâkim (3/595, 596) bu hadisi sahih kabul etmiş, Zehebî de onu tasdik etmiştir.

Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr* adlı eserinde (1/290) Abdullah b. Zübeyr'den naklediyor: "Uhud savaşında Hz. Hamza (nın cesedi) Rasûlullah'a (s.a.) getirildi, bir bürdeye sarıp namazını kıldı, dokuz tekbir aldı. Sonra diğer şehidler getirildi ve sıralandı. Bunların cenaze namazlarını kılarken, onlarla birlikte Hz. Hamza'nın da namazını (yeniden, tekrar tekrar) kılıyordu." Senedi ceyyiddir. Hadisin şahidleri için bk. Ahmed b. Hanbel, 1/463: İbn Mes'ûd'dan, kavî senedle; Dârakutnî, s. 474: İbn Abbas'tan; Hâkim, 3/198; İbn Mâce, 1513; *Nasbu'r-Râye*, 2/309, 314.

Ebu Davud (3137), Dârakutnî (s. 474) ve Hâkim (1/365)'de Enes b. Mâlik'ten şöyle rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Hamza'nın yanına vardı, Hz. Hamza'ya müsle yapılmıştı. Hz. Hamza dışında hiç kimsenin (yani Uhud şehitlerinden hiç kimsenin) cenaze namazını kılmadı." Senedi hasendir. Râvinin demek istediği -Allah bilir ama- Hz. Hamza dışında hiç kimsenin namazını tek kılmadı. (Yani Hz. Hamza'nın namazını tek başına kıldı. Diğerlerininkini topluca kıldı.) Bu rivayet, Hz. Hamza haricindekiler üzerine, Hz. Hamza'yla birlikte namaz kılması şeklinde daha önce geçen Abdullah b. Zübeyr hadisiyle çelişmez.

Bütün bu hadisler göstermektedir ki, şehidler üzerine cenaze namazı kılmak meşrûdur; ancak vâcip değildir. Çünkü sahâbe-i kirâmdan çoğu Bedir savaşında ve diğer savaşlarda şehid düşmüşler, ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) onlar üzerine cenaze namazı kıldığı rivayet edilmemiştir. Kılmış olsaydı, rivayet edilirdi. Müellif İbn Kayyim (rh.a.)

11- Şehid cünüb ise, meleklerin Hanzale b. Ebî Âmir'i guslettirdiği gibi guslettirilir.(40)

12- Şehidlerin öldükleri yere defnedilmesi, başka bir yere taşınmaması sünnettir. Bir grup sahabî şehidlerini Medine'ye taşıdılar. Bunun üzerine Rasûlullah'ın (s.a.) tellâlı, şehidlerin, düştükleri yere götürülmesini emir veren bir çağrıda bulundu. Câbir anlatıyor: "Ben gözetlemede iken teyzem,babam ile dayımı şu taşımada kullanılan bir (dolap beygiri) hayvana beraberce yüklemiş olarak geldi. Onları mezarlığımıza defnetmek için Medine'ye soktu. Bu arada bir adam şöyle bağırarak geldi: "Kendinize gelin, Rasûlullah (s.a.) şehidlerinizi geri götürmenizi emrediyor, şehidlerinizi öldürüldükleri yere defnediniz!" Câbir anlatmaya devam ediyor: "Onları (babamla dayımı) geri götürdük ve öldürüldükleri yere defnettik. Muâviye b. Ebî Süfyan'ın halifeliği döneminde iken bana bir adam geldi ve: Ey Câbir! Vallahi, Muâviye'nin adamları babanın kabrini kazdılar, ortaya çıkardılar ve bir bölümü ortaya çıktı, dedi. Hemen oraya gittim ve bıraktığım (gömdüğüm) şekilde kendisinde hiçbir şey değişmemiş olarak buldum ve onu gizledim". İşte şehidlerin öldükleri yere defnedilmesi böylece sünnet oldu.(41)

13- Bir veya üç şehidin bir mezara defnedilmesi caizdir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) iki veya üç şehidi bir mezara defnediyordu. "Hangisi Kur'an'dan daha çok (âyet) ezberlemişti?" diye soruyor, birini işaret ediyorlardı. Kabre önce onu koyduruyordu.(42)

Abdullah b. Amr b. Harâm ve Amr b. Cemûh, aralarındaki muhabbet sebebiyle bir kabre (birlikte) defnedildiler. Rasûlullah (s.a.): "Dünyada bir-

---

de buna dayanarak: "İşin doğrusu, Allah Rasûlü (s.a.), her iki durumda da kendisine gelen vahye göre cenaze namazlarını kılmak veya kılmamak hususunda muhayyer bırakılmıştı. Nitekim bu, İmam Ahmed (b. Hanbel)'den nakledilen rivayetlerden biri olup, usûlüne ve mezhebine en uygun olan görüştür." demektedir. *Tehzîbu's-Sünen,* 4/295.

40. Yukarıda geçti. Bk. dipnot: 12, 13.

41. Ahmed, *Müsned,* 3/308, 398: Câbir'den, sahih senedle; özet olarak: Nesâî, 4/79; İbn Mâce, 1516; Ebu Davud 3165; Tirmizî, 1717; rivayet etmişler ve Tirmizî; Hasen -sahihtir demiştir. İbni Hibbân da (196) sahih görmüştür.

42. Buharî, 64/26; Tirmizî, 1036; Ebu Davud, 3138; Nesâî, 4/62; İbn Mâce, 1514: Câbir'den. Hadisten, bir mezara birden fazla ölünün defnedilmesinin- müellif İbn Kayyim'in (rh.a.) ifadesinin vehmettirdiğinin aksine- *Muğnî*'de (2/563) geçtiği gibi, zaruret haliyle mukayyed olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik İmam Şâfiî de (rh.a.) *el-Ümm* adlı eserinde (1/245) şöyle demektedir: "Darlık (yer sıkıntısı) ve acele gibi zaruret ânında iki veya üç ölü bir kabre defnedilebilir. En faziletlileri ve en iyileri kıble tarafına konulur. Her ne halde olursa olsun kadınların erkeklerle defnedilmesini uygun görmüyorum. Zaruret olur ve başka çıkar yol bulunamazsa, erkek kadının önüne kadın da erkeğin arkasına konulur ve erkekle kadın arasına kabirde topraktan bir engel oluşturulur."

birine muhabbet eden bu iki muhibbi bir mezara defnedin."[43] buyurdu.

Uzun bir süre sonra ikisine birer mezar kazıldı. Abdullah b. Amr b. Harâm'ın eli, yaralandığında koyduğu şekilde yarasının üzerinde duruyordu. Eli yarasından çekildiğinde kan fışkırdı. Yerine konulduğunda kan durdu.

Câbir şöyle anlatıyor: Mezarı kazıldığında babamı mezarında gördüm. Uyur gibi idi ve halinde az ya da çok bir değişiklik olmamıştı. Kendisine: Kefenlerini gördün mü? diye sorduklarında dedi ki: Yüzünü örten alaca çizgili bir kumaşla ve ayaklarını örten bir pelerinle[44] defnedilmişti. Bu çizgili kumaşı ve pelerini olduğu gibi bulduk. Halbuki aradan 46 sene geçmişti.[45]

Fakîhler; Hz. Peygamber'in (s.a.) Uhud şehidlerini elbiseleriyle defnetmesi, bunun müstehab ve evlâ oluşundan mıdır, yoksa vâcib oluşundan mıdır diye ihtilâf ettiler. Bu konuda iki görüş vardır:

Bunların ikincisi; bu görüşlerin en zâhir olanı Ebu Hanîfe'nin görüşüdür. İlki ise; Şâfiî ve Ahmed (b. Hanbel)'in görüşleridir. Şayet; "Yakub b. Şeybe'den ve başkasından ceyyid senedle rivayet olunduğuna göre Hz. Safiyye, Hz. Peygamber'e (s.a.) Hz. Hamza'yı kefenlemesi için iki elbise yollamış ve O da (s.a.) onlardan birisine onu (Hz. Hamza'yı) kefenlemiş, diğerine de bir başka şehidi kefenlemiştir."[46] denilirse, şöyle cevap verilir: Hz. Hamza'yı kâfirler soymuşlar, kendisine müsle yapmışlar, karnını yarmışlar ve ci-

---

43. İbn Hişâm (2/98) İbn İshak'tan nakleder. İbn İshak der ki: Bize Ebu İshak b. Yesâr, Selemeoğullarından bazı şeyhlerden rivayet etti: Rasûlullah (s.a.), o gün ölülerin defnedilmesini emrettiğinde şöyle buyurdu: Amr b. Cemûh ile Abdullah b. Amr b. Harâm'a bakın... Zira onlar dünyada iki samimi dosttular, ikisini birlikte bir kabre koyun!" Hadisi Ahmed b. Hanbel de (5/299) hasen senedle İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de (3/173) Ebu Katâde'den rivayet ettiği gibi rivayet etmiştir. Geniş bilgi için bk: 31 nolu dipnot. Yalnız, hadiste geçen "O, kardeşinin oğlu ve köleleri" sözü için İbn Abdilber, *Temhîd* adlı eserinde, "O, kardeşinin oğlu değil, amcasının oğlu idi" demektedir ki, doğrusu da budur. Ancak kendisinden daha yaşlı olabilir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel (5/413)'de Câbir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Babam ve amcam o gün bir mezara defnedildiler." Senedi sahihtir. Kasdolunan şahıs, daha önceki rivayette açıklandığı gibi Amr b. Cemûh'tur; saygısından ötürü onu amca diye anmıştır.
44. *Lisânu'l-Arab*'da; Harmel; yaprağı söğüt yaprağına, çiçeği de yasemen çiçeğine benzeyen bir bitki şeklinde tarif edilmektedir.
45. İbn Sa'd, 3/562; Evzâî'den, Zührî-Câbir tarikıyla rivayet etmiştir. Râvileri sikadır, senedi sahihtir. Mâlik, *Muvatta*'da (2/470), Abdurrahman b. Sa'sa'a'dan; İbn İshak, *Meğâzî*'sinde: "Babam Ensardan birinden bana rivayet etti..." diyerek nakletmiştir.
46. Ahmed b. Hanbel, (1/165), sahih senedle; Beyhakî (3/401), bir başka tarikle, kavî bir senedle Zübeyr b. Avvâm, Yakub b. Şeybe yoluyla nakletmiştir. Yakub b. Şeybe, hadis âlimlerinin büyüklerinden; hâfız, imam ve allâme bir zâttır. Zehebî'nin, "Ondan daha güzel bir müsned yazılmadı" dediği *el-Müsnedü'l-Kebîr* adlı bir eseri vardır; fakat bu eseri tamamlayamamıştır. Yahya b. Maîn'in arkadaşlarından ve onların çağdaşlarından hadis yazmış; Ali b. Âsım, Yezid b. Harun, Ravh b. Ubâde ve başkalarından hadis dinlemiştir. Hicrî 262'de vefat etmiştir. Bk. *Tezkiretü'l-Huffâz*, 577.

ğerini çıkarmışlardı. Bunun için başka bir kefenle kefenlendi. Bu görüş (şehidin başka bir şeyle kefelenmesi görüşü) zayıflıkta, "Şehid guslettirilir" diyenin görüşüne benzer. Halbuki Allah Rasûlü'nün sünneti, tâbi olmaya (meleklerin sünnetinden) daha evlâdır, lâyıktır.

14- Çarpışmada can veren şehidin cenaze namazı kılınmaz. Zira Rasûlullah (s.a.) Uhud şehidleri üzerine cenaze namazını kılmamıştır ve O'nun (s.a.) gazâlarında yanında bulunup da şehid düşenlerden hiçbirinin cenaze namazını kıldığı bilinmemektedir. Râşid halifeleri de, onların nâibleri de böyle yapmışlardır.

Şayet; *Sahîhayn*'da, Ukbe b. Âmir hadisinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir gün çıkıp Uhud şehidlerine ölülere kıldığı (cenaze) namazı gibi namaz kıldığı sâbittir, denilirse; [47] ve İbn Abbas'ın: "Rasûlullah (s.a.) Uhud şehidlerinin üzerine cenaze namazını kıldı."[48] diye rivayet ettiği ileri sürülürse; şöyle cevap verilir: Rasûlullah'ın (s.a.) vefatına yakın bir zamanda onlara bu namazı kılması, şehid edilmelerinden sekiz yıl sonra onlara veda edercesine bir namaz kılmadır. Bu, Hz. Peygamber'in vefat etmesinden önce Bakî kabristanına gidip ölülere ve dirilere veda edercesine istiğfar etmesine benzer. İşte bu da Rasûlullah'ın (s.a.) onlara veda etmesidir ve bu namaz ölüler üzerine kıldığı cenaze namazı demek değildir. Öyle olsa bile Rasûlullah (s.a.), özellikle "Kabir (e konulmuş cenaze) üzerine namaz kılınmaz veya bir aya kadar kılınabilir." görüşünde olanlara göre bu namazı sekiz yıl geciktirmezdi.

15- Hastalık veya topallıktan dolayı Allah Teâlâ'nın cihada katılmamasını mazur gördüğü şahısların, kendilerine vacip olmasa da cihada çıkmaları caizdir. Nitekim Amr b. Cemûh (r.a.) topal olduğu halde cihada çıkmıştır.

16- Müslümanlar, içlerinden birini kâfir zannederek öldürseler, devlet başkanının, öldürülen müslümanın diyetini Beytülmal'den ödemesi gerekir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) Yemân'ın diyetini (oğlu) Ebu Huzeyfe'ye ödemek istemiş, ancak Huzeyfe diyeti almaktan kaçınıp müslümanlara tasadduk etmiştir.

12- Uhud Savaşında Ortaya Çıkan Bazı Hikmetler:

Allah Teâla, "Sen mü'minleri savaş için duracakları yerlere yerleştirmek üzere erkenden evinden ayrılmıştın..."[49] âyetiyle olayı anlatmaya başladığı

---

47. Buharî, 64/17; Müslim, 2296; Ebu Davud, 3223, 3224; Nesâî, 4/61,62; Ahmed b. Hanbel, 4/149, 154, 157.
48. Daha önce geçti. Bk. Dipnot: 39.
49. Âl-i İmrân, 3/121.

yerden itibaren 60 âyet boyunca Âl-i İmrân sûresinde bunların esaslarına ve temel noktalarına işaret buyurmuştur:

1- Allah Teâlâ müslümanlara, itaatsizliklerinin, gevşekliklerinin ve birbirlerine düşmelerinin kötü sonucunu bildirmiş ve uğradıkları belânın sadece bu kötülükleri sebebiyle olduğunu şöylece haber vermiştir: "Andolsun ki Allah, size verdiği sözde durdu. O'nun izniyle onları (kâfirleri) kesip biçiyordunuz. Ama Allah size arzuladığınız zaferi gösterdikten sonra, gevşeyip bu hususta çekiştiniz ve isyan ettiniz; sizden kimi dünyayı, kimi ahireti istiyordu. Derken denemek için Allah sizi onlardan geri çevirip bozguna uğrattı. Andolsun ki O sizi bağışladı..."[50]

Peygambere isyanlarının, çekişmelerinin ve gevşemelerinin sonucunu görünce, bundan sonra çok hazırlıklı, uyanık ve Allah'ın yardımsız bırakmasına sebep olacak şeylerden daha bir sakınır oldular.

2- Allah'ın, Peygamberleri ve onlara uyanlar hakkındaki hikmeti ve sünneti, (düşmanlarıyla savaşta) birinde onların, diğerinde de düşmanlarının galip gelmesi şeklinde olagelmiştir. Fakat sonuç her zaman peygamberlerin ve onlara uyanların lehine olmuştur. Zira, daima galip gelseler peygamberlerle beraber hem mü'minler hem de daha başkaları savaşa girerlerdi. Dolayısıyla sadık mü'min, diğerlerinden ayırdedilemezdi. Tersine, devamlı mağlup olsalardı, peygamberlik ve elçi göndermenin maksadı hasıl olmazdı. Hikmeti gereği, Allah onlara her ikisini (zafer ve mağlubiyeti) de verdi; böylece peygamberlere hak inançtan ve onların getirdikleri şeylerden dolayı uyan, itaat eden kimseler ile onlara, özellikle zafer ve galibiyetlerinden ötürü uyanlar birbirlerinden ayrılmış olsunlar.

3- Bu durum, peygamberlerin özelliklerindendir. Nitekim (Bizans İmparatoru) Hirakl, Ebu Süfyan'a şöyle sormuştu:

— Onunla savaştınız mı?

— Evet.

— Onunla aranızdaki savaş nasıl neticelendi?

— Dönüşümlü. Birinde o bize galip gelir, diğerinde de biz ona galip geliriz.

— İşte peygamberler böyle imtihan olunurlar, sonra sonuç onların lehine olur.[51]

50. Âl-i İmrân, 3/152.
51. Buharî, 56/100.

4- Sadık mü'min sahtekâr münafıktan ayrılmıştır. Çünkü mü'minleri Allah Bedir savaşında düşmanlarına üstün kılıp şöhretleri yayılınca, içten onlarla birlik olmayan bir kısım kimseler, dış görünüş itibariyle onlarla beraber İslâm'a girmişti. Allah'ın hikmeti, kullarına mü'minle münafığı birbirinden ayıracak bir imtihanı sebep kılmayı gerektirdi. Nitekim münafıklar bu savaşta baş kaldırıp gizlediklerini söylediler, sırları ortaya çıktı. Uzaktan uzağa îma ettikleri şey açıklığa kavuştu. İnsanlar apaçık bir şekilde kâfir, mü'min ve münafık kısımlarına ayrıldılar. Böylece mü'minler, bizzat kendi evlerinde, kâfirler dışında kendileri ile bir arada bulunan ve kendilerinden ayrılmayan bir düşmanlarını daha tanıdılar, onlara karşı hazırlandılar ve onlardan sakındılar. Allah Teâlâ buna şöyle işaret etmektedir: "Allah inananları, sizin içinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; temizi pisten ayıracaktır. Allah sizi gayba vâkıf kılacak değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer..."[52] Yani Allah Teâla, mü'minleri münafıklarla benzerlik arzeden bir hal üzere bırakacak değildir. Uhud savaşındaki malum imtihanla ayırdığı gibi iman ehlini münafıklardan ayıracaktır. Allah Teâlâ size, mü'minlerle münafıkları birbirinden ayırdığı gaybı da bildirecek değildir. Onlar Allah Teâlâ'nın gaybında ve ilminde ayırdedilmişlerdir, ancak O, münafıkları kesin bir ayrımla ayırmak istemektedir. Böylece O'nun malumu olan gayb âyân beyan ortaya çıkmış olur. "Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer" şeklindeki Allah kelâmı, yaratıklarından peygamberlerden başka hiçbir kimsenin gaybı bilmeyeceğine açıklık getirmek için gelmiştir. Zira Allah, Rasûllerine gaybından dilediği şeyleri bildirir. Nitekim, "Gaybı bilen Allah, gaybı bildirmek istediği peygamberler dışında hiç kimseye bildirmez."[53] buyurmuştur. Sizin mutluluk ve saadetiniz, Rasûllerine bildirdiği gaybe iman etmektedir. Şayet gaybe inanır ve iman ederseniz en büyük sevap ve değer sizindir.

5- Allah, dostlarının ve taraftarlarının sevinçte ve tasada, hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları durumda, zaferi kendilerinin veya düşmanlarının kazanmaları halinde nasıl kulluk yapacaklarını ortaya çıkarmıştır. Mü'minler, hoşlarına giden ve gitmeyen konularda Allah'a itaata ve kulluğa devam ederlerse, işte onlar O'nun gerçek kullarıdır; sadece sevinç, nimet ve afiyet hallerinde Allah'a kulluk yapan kimseler gibi değildirler.

6- Şayet Allah Teâlâ mü'minlere devamlı yardım etse, her yerde düşmanlarına karşı zafer kazandırsa ve onları ebediyen düşmanlarına üstün ve galip

52. Âl-i İmrân, 3/179.
53. Cin, 72/26-27.

kılsaydı, nefisleri azıtır, kibirlenir ve kabarırdı. Ve şayet Allah Teâlâ, onlara daima zafer, galibiyet ihsan etseydi, bolca rızık verdiği kimseler nasıl olacaklarsa öyle olurlardı. Halbuki O'nun kullarını ancak sevinç ve sıkıntı, güçlük ve rahatlık, darlık ve bolluk ıslah eder. O, kullarının işlerini hikmetine yaraşır biçimde düzenleyendir ve O, kullarından haberdardır ve onları görendir.

7- Allah mü'minleri mağlubiyetle, yenilgiyle ve hezimetle imtihan ettiğinde zelil oldular, yenildiler ve boyun eğdiler. Bu sebeple O'nun izzet ve yardımını hakettiler. Zira zafer gömleği ancak zelilliğin ve kırılmanın (getirdiği) dostlukla giyilir. Nitekim Allah Teâlâ da: "Andolsun ki siz zelil bir durumda iken Allah (Bedir'de) size yardım etmişti."[54] ve "... Çokluğunuz sizi böbürlendirdiği ancak bir faydası da olmadığı Huneyn savaşında..."[55] buyurmuştur. Çünkü O, kulunu yüceltmeyi, üstün ve muzaffer kılmayı dilediği zaman önce onu kırar. Onu galip ve muzaffer kılması da kulunun zilleti ve kırılması ölçüsünde olur.

8- Allah Teâlâ, mü'min kulları için ikram yurdunda (cennet) öyle mertebeler hazırlamıştır ki, oralara amelleriyle ulaşamazlar, ancak belâ ve mihnetle ulaşabilirler. Kullarını, o mertebelere varış sebepleri cümlesinden olan salih amellere muvaffak kıldığı gibi, yine kendilerini bu mertebelere ulaştıracak belâ ve imtihan gibi sebepleri de onlar için takdir buyurmuştur.

9- Nefisler, daimi afiyet, zafer ve zenginlikten dolayı azgınlığa düşüp dünyaya meyleder. Bu ise nefisleri, Allah'a ve ahirete doğru yaptığı yolculuktaki ciddiyetinden uzaklaştıran bir hastalıktır. Rabbi, Mâliki ve merhamet edicisi (olan Allah), onun bu hastalıktan kurtulmasını istediğinde, kendisine yaptığı gayretli yolculuktan alıkoyan bu hastalığın ilacı olan belâ ve imtihanları takdir buyurur. Böylece bu belâ ve sıkıntılar, hastaya hoş olmayan ilacı içiren ve hastalıklarını tedavi için acı veren damarları kesen (ameliyat eden) doktor yerindedir; ki doktor hastayı bu durumda bıraksaydı hastalıklar onu sarardı ve ölümü bunların yüzünden olurdu.

10- Şehitlik, Allah katında Allah dostlarının en yüce mertebesidir. Şehidler de kulları arasında en seçkinleri ve en yakınlarıdır. Sıddîklık derecesinden sonra şehitlikten başka bir derece yoktur. O, kulları içerisinden, kanları Allah sevgisi ve rızası uğrunda dökülen, Allah sevgisi ve rızasını kendi canlarına tercih eden şehidler edinmekten hoşlanır. Bu dereceyi elde etmek için, düşmanı başına musallat etmesi gibi şehitliğe götüren sebepleri takdir etmesinden başka bir yol yoktur.

54. Âl-i İmrân, 3/123.
55. Tevbe, 9/25.

11- Allah Teâlâ, düşmanlarını yok edip öldürmek istediğinde, helâk edilip öldürülmelerini gerektirecek sebepleri hazırlar. Kâfir oluşlarından sonra bunun en büyük sebepleri isyanları, haddi aşıp azgınlaşmaları, Allah dostlarına eziyette aşırıya gitmeleri, onlarla çarpışıp savaşmaları ve üzerlerine musallat olmalarıdır. Böylece Allah dostları, günahlarından ve kusurlarından temizlenirken, düşmanlarının da mahvedilme, helâk edilme sebepleri artar. Allah Teâlâ şu âyette bunu anlatmaktadır: "Sakın gevşemeyin, üzülmeyin; iman etmişseniz mutlaka en üstün sizsiniz. Eğer siz (Uhud'da) bir yara almışsanız, (size düşman olan) topluluk da (Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. Böylece Biz, Allah'ın gerçek mü'minleri ortaya çıkarması ve içinizden şehidler edinmesi için bu günleri bazan lehlerine bazan da aleyhlerine olarak insanlar arasında döndürüp dururuz. Allah zalimleri sevmez. Ve böylece iman edenleri günahlardan arındırmak, inkârcıları da mahv etmek için böyle yaparız."[56] Allah Teâlâ bu hitabda mü'minleri teşvik edip kendilerine güvenlerini artırmak, gayret ve kararlılıklarını canlandırmakla güzelce teselli etmeyi bir araya getirmiş ve kâfirlerin onlara karşı galip gelmesini gerektiren göz kamaştırıcı hikmetleri saymıştır. Nitekim, "... Eğer siz (Uhud'da) bir yara almışsanız, (size düşman olan) topluluk da (Bedir'de) bir yara almıştı..."[57] buyurmuştur. Yaralanma ve acı çekme konusunda birbirinize denk oldunuz, fakat ümit ve sevap konusunda birbirinizden ayrıldınız. Nitekim şöyle buyurmuştur: "... Eğer siz acı çekiyorsanız onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekmektedirler. Üstelik siz Allah'tan, onların ummadıkları şeyleri ummaktasınız.'"[58] Size ne oluyor ki yaralanıp acı çektiğinizde gevşeyip zayıflıyorsunuz. Müşrikler bu belâya şeytanın yolunda uğramışlarken siz benim yolumda ve rızamı kazanmak uğrunda maruz kaldınız.

Sonra Allah Teâlâ, bu dünya hayatının günlerini insanlar arasında evirip çevirdiğini, uğradıkları sıkıntının bugünün sıkıntısı olduğunu ve onu ahiretin aksine olarak dostları ve düşmanları arasında dönüşümlü olarak taksim ettiğini bildirmektedir. Zira ahiretin şerefi, zaferi ve ümidi sadece iman edenlere mahsustur.

Sonra bir başka hikmetini belirtti: Bu da, mü'minleri münafıklardan ayırdetmesidir. Böylece, daha önceleri onlar kendi gayb ilminde malum iken ru'yet ve müşahede ilmiyle de onları bildirmiştir. Bu gayb ilmi ile sevap veya ceza gerekmez; sevap ve ceza ancak duyu âleminde gerçekleşip görüldüğünde malum (olan hususlar)a gerekir.

---

56. Âl-i İmrân, 3/139-141.
57. Âl-i İmrân, 3/140.
58. Nisâ, 4/104.

Sonra bir başka hikmeti daha zikretti: Bu da Allah'ın mü'minler arasından şehidler edinmesidir. Zira O, kulları içinden şehidleri sever. Onlar için en yüce ve en üstün makamları hazırlamış ve onları bizzat kendisi için ayırmıştır. Öyle ki onları şehitlik derecesine erdirmeyi gerekli kılmıştır. Allah Teâlâ'nın: "... Allah zalimleri sevmez."[59] buyurması, Allah'ın Peygamberini Uhud savaşında yardımsız bırakan ve Uhud savaşına katılmayan münafıkları sevmeyip onlara gazaplandığını anlattığı gerçekten yerinde yapılmış hoş bir tenbihtir. Allah onları sevmediği için aralarından şehidler edinmemiştir. O gün mü'minlere tahsis ettiği ve şehid olanlara verdiği şeylerden mahrum etmek için münafıkları çevirip geri döndürmüştür. Böylece Allah, kendi dostlarını ve taraftarlarını muvaffak kıldığı yollardan o zalimleri alıkoymuştur.

Sonra bu savaşta başlarına gelen şeyler hakkındaki bir başka hikmeti zikretti: Bu hikmet, iman edenlerin arındırılmasıdır. Bu arındırma da onları günahlardan ve nefsin âfetlerinden temizlemesi ve kurtarması demektir. Yine aynı şekilde Allah Teâlâ, onları münafıklardan da kurtarıp arındırdı, böylece mü'minler münafıklardan ayrılmış oldu. Neticede mü'minlerin lehine iki tür arındırma ortaya çıkmış oldu: Nefislerinden arındırma ve düşman oldukları halde kendilerini mü'minlerdenmiş gibi gösteren münafıklardan arındırma.

Sonra diğer bir hikmeti daha zikretti: Azıtıp sapıtmaları, isyan etmeleri ve düşmanlıkları sebebiyle kâfirleri mahvetmesi. Sonra Allah Teâlâ onların, kendi yolunda cihad etmeksizin ve düşmanların eziyetlerine sabretmeksizin cennete gireceklerine dair hesaplarını ve zanlarını reddetti. Böyle düşünen ve zannedenler reddolunduklarına göre böyle bir şey kesinlikle mümkün değildir. İşte Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Yoksa siz, Allah aranızdan cihad edenleri ve sabredenleri bilmeden cennete gireceğinizi mi sanıyorsunuz?.."[60] Yani: Sizden böyle bir şey ortaya çıkmadı ki, Allah onu bilsin. Çünkü böyle bir şey gerçekleşirse Allah onu muhakkak bilir ve buna karşılık sizi cennetle mükâfatlandırır. Mükâfat, mücerred bilgiye göre değil, malum olmuş vak'aya göredir. Allah Teâlâ kula, kendisinin malumu olan şey gerçekleşmeksizin, mücerred ilmine dayanarak mükâfat veya ceza vermez. Sonra Allah Teâlâ, temenni edip kavuşmayı arzuladıkları bir işten bozguna uğramalarını başlarına kakarak şöyle buyurdu: "Andolsun ki siz ölümle karşılaşmadan önce onu arzuluyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz."[61]

59. Âl-i İmrân, 3/139.
60. Âl-i İmrân, 3/142.
61. Âl-i İmrân, 3/143.

İbn Abbas diyor ki: Allah Teâlâ, Peygamberinin dilinden Bedir şehidlerine ne gibi ikramlarda bulunduğunu haber verince ashab-ı kiram, şehidliği arzu edip içinde şehid olacakları ve (şehid) kardeşlerine kavuşacakları bir savaşı temenni ettiler. Allah Teâlâ da onlara, Uhud savaşında bunu gösterdi, sebeplerini hazırladı. Çok geçmeden Allah'ın dilediklerinden başkaları bozguna uğradılar. Bunun üzerine Allah: "Andolsun ki siz ölümle karşılaşmadan önce onu arzuluyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz." âyetini indirdi.

12- Uhud vak'ası Rasûlullah'ın (s.a.) vefatı öncesinde, bu konuda bir başlangıç ve harikulâde bir belirti olmuştur. Allah mü'minleri teskin etti ve Rasûlullah'ın (s.a.) ölmesi veya öldürülmesi (söylentisiyle) gerisin geri dönmelerinden dolayı azarladı. Halbuki onlara gerekli olan, O'nun dini ve tevhidi üzere sabit kalmaları ve bu uğurda ölmeleri ya da öldürülmeleridir. Çünkü onlar Muhammed'in Rabbine ibadet etmektedirler; O ise hiç ölmez diridir. Muhammed ölse veya öldürülse bile bu durum onları O'nun dininden veya getirdiklerinden çevirmemelidir. Zira her canlı ölümü tadacaktır. Muhammed de bâki kalmak için peygamber gönderilmemiştir. Ne O, ne de kendileri bâki değildirler. Ancak İslâm ve tevhid uğrunda ölmelidirler; zira -Rasûlullah ölse de sağ kalsa da- ölüm mutlaka gelecektir. Onun için Allah Teâlâ, şeytan: "Muhammed öldürüldü!" diye bağırdığında, dininden dönenlerin dönüşünü kınayarak şöyle buyurmuştur: "Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmişti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri mi döneceksiniz? Kim gerisin geri dönerse Allah'a hiçbir ziyan veremez. Allah, şükredenlerin mükâfatını verecektir."[62] Şükredenler ise, nimetin kıymetini bilen, ölünceye veya öldürülünceye kadar bu nimet üzere sebat edenlerdir. Rasûlullah (s.a.) vefat ettiği gün bu azarlamanın etkisi, bu hitabın hükmü ortaya çıktı. Gerisin geri dönüp mürted olanlar oldu, fakat şükredenler dinlerinde sebat ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ da onlara yardım etti, onları yüceltti ve düşmanlarına karşı muzaffer kıldı, sonucu da onların lehine çevirdi.

Daha sonra Allah Teâlâ, her canlı için tamamlayacağı ve sonunda kavuşacağı bir ecel tayin ettiğini haber verdi. İnsanların hepsi, yolları farklı olsa da tek bir kaynak şeklinde ölüm havuzuna gelecekler; sonra kıyamet durağından çeşitli yollara ayrılacaklar, bir kısmı cennete bir kısmı da cehenneme gideceklerdir.

---

62. Âl-i İmrân, 3/144.

Sonra Allah Teâlâ, peygamberlerinden büyük bir topluluğun ve onlarla birlikte kendilerine tâbi olanların çoğunun öldürüldüklerini, ama sağ kalanların Allah yolunda başlarına gelen belâlar karşısında gevşemediklerini, zayıflayıp yılmadıklarını ve boyun eğmediklerini haber verdi. Bu kimselerin savaş sırasında da gevşemediklerini, yılmadıklarını ve boyun eğmediklerini; aksine şehid olmayı metanetle, sabırla ve öne atılarak karşıladıklarını; geri dönerek, zelil bir şekilde boyun eğerek değil, bilakis izzetle, şerefle; geri kaçarak değil, öne atılarak şehid olmayı istediklerini bildirdi. Doğrusu, âyet-i kerime, her iki grubu da ele almaktadır.

Daha sonra Allah Teâlâ, peygamberlerin ve ümmetlerinin günahlarını itiraf ederek, tevbe istiğfarda bulunarak, Rablerinden ayaklarını sabit kılmasını ve düşmanlarına karşı yardım etmesini isteyerek kendi kavimlerine karşı zafer taleb edişlerini haber verdi. Buyurdu ki: "Söyledikleri sadece şu idi: "Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki aşırılıklarımızı bağışla, ayaklarımızı sağlam tut, kâfir topluma karşı bize yardım et!" Bu yüzden Allah onlara, hem dünya karşılığının hem ahiret karşılığının en güzelini verdi. Çünkü Allah güzel davrananları sever."[63] Müslümanlar, düşmanın ancak günahları sebebiyle kendilerine galip geleceğini; şeytanın yine ancak günahları -ki bunlar, ya bir hakkı ödemedeki kusur ya da haddi aşmak şeklinde iki türlüdür- sebebiyle ayaklarını kaydırıp kendilerini yenebileceğini; zaferin de tâata bağlı olduğunu anlayınca: "Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki aşırılıklarımızı bağışla!" dediler. Sonra Rab Tebareke ve Teâlâ ayaklarını sabit kılmadığı ve onlara yardım etmediği takdirde kendi başlarına sebat etmeye güç yetiremeyeceklerini ve düşmanlarına karşı yardım sağlayamayacaklarını anladılar. Eğer O ayaklarını sabit kılmaz ve kendilerine yardım etmezse kendilerinin sebat edemeyeceklerini ve zafere erişemeyeceklerini ve kendilerinin değil O'nun elinde olduğunu bildikleri bu şeyi O'ndan istediler. Bu yüzden şu iki makamın hakkını verdiler: 1) Yardımı icabettirici makam: Bu, tevhid ve Allah'a sığınmadır, 2) Yardıma engel olan şeyleri ortadan kaldırma makamı: Bu da günahlar ve aşırılıklardır. Peşinden Allah Teâlâ müslümanları düşmanlarına itaatten sakındırdı. Eğer onlara itaat ederlerse dünya ve ahirette hüsrana uğrayacaklarını haber verdi. Burada, Uhud savaşında müşrikler müslümanlara galip gelip zafer kazanınca müşriklere uyan münafıklara tariz vardır.

Sonra Allah Teâlâ, mü'minlerin dostu, yardım edenlerin en hayırlısı olduğunu ve dostu olduğu kişinin muzaffer olacağını haber verdi.

---

63. Âl-i İmrân, 3/146-147.

Sonra Allah Teâlâ düşmanlarının kalplerine müslümanlara hücum etmelerini ve onlarla savaşmaya kalkışmalarını engelleyen bir korku düşüreceğini ve kendi taraftarlarını düşmanlarına karşı kendisi sayesinde galip gelecekleri bir korku ordusuyla destekleyeceğini haber verdi. Bu korku gönüllerindeki şirk sebebiyledir ve şirkleri ölçüsünde olacaktır. Bu yüzden Allah'a şirk koşan en korkak, en ödlek şeydir. İmanlarına şirk karıştırmayan mü'minler için emniyet, hidayet ve kurtuluş; şirk koşan için ise korku, dalâlet ve bedbahtlık vardır.

Sonra müslümanlara, düşmanlarına karşı zafere eriştireceğine dair verdiği sözde durduğunu haber vermiştir. O, sözünü her zaman tutandır. Şayet müslümanlar itaata ve Peygamber'in emrine sarılmaya devam ederlerse zaferleri de devam eder. Fakat itaatten ayrılırlar, bulunmaları gereken yerden uzaklaşırlarsa, itaat bağından kopmuş olurlar. Böylece zafer de kendilerinden uzaklaşmış olur. Ayrıca, günahın kötü sonuçları ile itaatın güzel sonucunu bildirmek için, onları düşman karşısında bir ceza ve imtihan olmak üzere yüz geri etmiştir.

Sonra Allah Teâlâ, bütün bunların ardından onları affettiğini ve mü'min kullarına karşı ihsan sahibi olduğunu haber verdi. Hasan (el-Basrî)'ye: "Düşmanlarını başlarına musallat edip de onlar öldürebileceklerini öldürmüşler, cesetlerini parçalamışlar ve emellerine ulaşmışlarken Allah müslümanları nasıl affetmiş oluyor?" diye sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Onları affetmeseydi, müşrikler köklerini kazırlardı. Fakat bu affı sebebiyledir ki, köklerini kazımak üzere toplanmışken düşmanlarını onlardan püskürtmüştür."

Sonra onlara, şiddetli kaçışları esnasındaki hallerini hatırlattı. Yani kaçma konusundaki ciddiyetlerini ve yeryüzündeki gidişlerini veya dağa çıkışlarını ki, ne Peygambere ne de ashabından birisine bakıyorlardı. Üstelik Peygamber arkalarından onları şöyle çağırıyordu: "Bana gelin ey Allah'ın kulları! Ben Allah'ın Rasûlü'yüm!" Bu kaçış ve firarları sebebiyle Allah onları, biri bozgun ve yenilgi kederi diğeri şeytanın aralarında, "Muhammed öldürüldü!" şeklinde çığlık atması kederi olmak üzere keder üstüne kedere uğrattı.

Denilmiştir ki: Allah Teâlâ, Rasûlü'nün yanından kaçmak ve O'nu düşmanlarına teslim etmekle Rasûlü'nü kederlendirmenize karşılık sizi bir kederle cezalandırmıştır. Bu keder, Peygamberini kedere düşürmenize karşılık size ceza olarak verilen bir kederdir.

Birinci görüş, birkaç yönden daha uygun görünmektedir:

1- "Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzülmeyesiniz diye..."[64] buyrulması, bu keder üstüne kederin hikmetine dikkat çekmedir. Bu ise Allah'ın, kaybettikleri zafer ile uğradıkları bozguna ve yaralanmalara üzülmelerini unutturmasıdır. Nitekim bu nedenle acılarını unuttular. Bu da ancak, kederi takip eden bir başka kederle hasıl olur.

2- Bu görüş, gerçeğe de uygundur. Şöyle ki, ganimeti kaybedişten dolayı bir keder hasıl oldu, sonra bunu bozgunun kederi, sonra uğradıkları yaralanma kederi, sonra öldürülme kederi, sonra Rasûlullah'ın (s.a.) öldürülmüş olduğu haberini işitmeleri kederi, sonra da bunu düşmanlarının dağda onların üst tarafında bir yere çıkmalarından ötürü bir keder izledi. Allah'ın muradı özellikle iki keder değildir; aksine deneme ve imtihanın tam olması için, birbirini izleyen kederlerdir.

3- Âyetteki "bigammin" ifadesi, sevabın tamamındandır, sevabın verilişinin sebebi değildir. Anlamı: Kaçmak, peygamberlerini ve ashabını (düşmana) teslim etmek, Peygamber kendilerini çağırırken O'na koşmamak, bulunmaları gereken yerde kalmak hususunda O'na muhalefet etmek, kendilerine verilen emir konusunda çekişmeleri ve gevşemeleri gibi, müslümanlardan ortaya çıkan davranışlara ceza olarak, sizi bir keder ardından başka bir kedere uğrattık demektir. Bu davranışlardan her biri kendisine has bir keder gerektirir ve onlardan sadır olan sebeplerle gerekçelerin birbirini izlemesi gibi uğradıkları kederler de birbirini izler. Eğer Allah affıyla telafi etmeseydi iş başka türlü olurdu. Allah'ın, onlara olan lütfu, şefkat ve merhametindendir ki, onlardan sadır olan bu davranışlar, insan tabiatının icaplarından olup kendilerini sürekli bir zaferden alıkoyan ve nefislerinde yerleşmiş bir takım kalıntılardır. Allah onlara lütfederek kuvveden fiile çıkarttığı sebepler hazırlamıştır. Bunlardan dolayı istenilmeyen neticeler ortaya çıkmıştır. İşte o zaman, bunlardan tevbe etmenin, emsallerinden sakınmanın ve zıtlarıyla bunları savuşturmanın gerekli bir şey olduğunu ve bu olmadan kendileri için bir kurtuluş ve devamlı, kalıcı bir zaferin mümkün olamayacağını anladılar. Bu sebeple artık daha çok sakınır ve böyle davranmalarına sebep olan şeylerin gediklerini çok iyi bir biçimde tanır oldular.

لَعَلَّ عَتْبَكَ مَحْمُودٌ عَوَاقِبُهُ وَرُبَّمَا صَحَّتِ الأَجْسَامُ بِالعِلَلِ

"Belki de senin kınamalarının sonuçları övgü olacaktır;

Nice bedenler vardır ki hastalıklarla sağlığa kavuşmuştur."

---

64. Âl-i İmrân, 3/153.

Sonra Allah Teâlâ, rahmetiyle mü'minleri telâfi etti ve onların kederlerini hafifletti. Katından bir güven ve rahmet olarak indirdiği uyuklama ile o kederi kendilerinden giderdi. Bedir savaşında mü'minlere indirdiği gibi, savaştaki uyuklama, zaferin ve güvenin bir belirtisidir. Ayrıca Allah Teâlâ, bu uyuklamaya tutulmayan kişilerin, dini, peygamberi veya arkadaşlarına değil de kendi canlarına ehemmiyet veren kişiler olduklarını haber verdi. Bunlar, Allah hakkında cahiliyet devri insanlarına yaraşır, doğru olmayan zanlarda bulunanlardır. Allah hakkında yakışık almayan bu zan; Allah Teâlâ'nın Rasûlü'ne yardım etmeyeceği, O'nun işinin dağılıp yok olacağı ve Allah'ın, Rasûlü'nü öldürülmeye terkedeceği şeklinde açıklanmıştır. Yine bu zan; mü'minlerin uğradıkları bu belânın Allah'ın kazâ ve kaderiyle olmadığı ve Allah'ın bunda bir hikmeti bulunmadığı şeklinde de açıklanmıştır. Ayrıca hikmetin, kaderin, Rasûlü'nün işini tamamlamasının ve İslâm'ı bütün dinlere üstün kılmasının inkâr edilmesi şeklinde de açıklanmıştır. İşte bu zan, Fetih sûresinde buyurulduğu gibi, münafıkların ve müşriklerin Allah Teâlâ'ya karşı besledikleri kötü zanlarıdır: "Allah hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara da azabetsin. Kötü olaylar kendi başlarına gelsin. Allah, onlara gazab etmiş, onları lânetlemiş ve onlara cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü dönüş yeridir."[65] Bu ancak kötü bir zan, cahiliyet devri insanlarına has bir cahiliye zannı ve gerçek dışı bir zandır. Allah'ın hikmetine, hamdine ve tek Rab tek ilah oluşuna, caymayacağı sadık vadine yaraşır olanın ve Peygamberlerine yardım edeceğine ve onları hor zelil bırakmayacağına ve galiplerin kendi ordusu olacağına dair daha önce vermiş olduğu söze yaraşır olanın aksine bu zan, O'nun en güzel isimlerine (esmâ-i hüsnâsına), en yüce sıfatlarına, bütün kusurlardan ve kötülüklerden arınmış zatına yakışmayan bir zandır. Kim ki, O'nun, Rasûlü'ne yardım etmeyeceğini, işini tamamlamayacağını, onu desteklemeyeceğini; kendi grubunu desteklemeyip onları yüceltmeyeceğini ve düşmanlarına karşı zafere erdirmeyip üstün kılmayacağını; kendi dinine ve kitabına yardım etmeyeceğini; hiçbir zaman ayağa kalkamayacak bir yok olmayla tevhidi ve hakkı yok edeceği bir daimî galibiyet ile tevhid üzerine şirki, hak üzerine bâtılı galip kılacağını zannederse; Allah hakkında kötü zanda bulunmuş ve O'nu kemâline, celâline, sıfatlarına, niteliklerine lâyık olanın aksine nisbet etmiş olur. Zira O'nun hamdi ve izzeti, hikmeti ve ilâhlığı, buna tenezzül etmediği gibi, taraftarlarının ve ordusunun boyun eğmesine, sürekli yardım ve daimî zaferin kendisinden yüz çeviren müşrik düşmanlar tarafında olmasına da razı olmaz. Kim Allah'ı böyle zannederse O'nu tanımamış, isimleri-

65. Fetih, 48/6.

ni, sıfatlarını ve kemâlini bilememiş demektir. Aynı şekilde bunun O'nun kazâ ve kaderiyle meydana geldiğini inkâr eden kişi de O'nu tanımamış, Rab oluşunu, mülkünü ve azametini bilememiş demektir. Yine aynı şekilde, takdir etmiş olduğu bu ve bundan gayrı hususları kendisinden ötürü hamd edilmesini hak etmiş tam bir hikmet ve iyi bir gaye için takdir etmiş olmasını ve bunun, bulunması kaçırılmasından kendisine daha sevimli bir hikmeti ve arzulanan bir gayesi bulunmayan bir iradeden kaynaklandığını ve o hikmet ve arzulanan gayeye götüren ama hoş olmayan bu sebeplerin takdirinin sevdiğine götürdüğünden dolayı bunların hikmetten dışarı çıkmadıklarını inkâr eden kimse de böyledir. O kişiye hoş gelmese de Allah Teâlâ, onları keyfi olarak takdir etmemiş , lüzumsuz yere vücuda getirmemiş ve boş yere yaratmamıştır. "... İşte bu kâfirlerin zannıdır. Vay ateşte yanacak kâfirlerin haline" [66] İnsanların pek çoğu kendilerine has ya da başkalarına karşı yaptığı davranışlarda Allah hakkında haksız yere kötü zan besliyorlar. Bundan ancak Allah'ı tanıyan, isimlerini ve sıfatlarını bilen, hamdinin ve hikmetinin gerektirdiğini idrak eden kişiler kurtulabilir. Kim O'nun rahmetinden ümit keserse ve rahmetinden umutsuz olursa Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

İhsan ve ihlâslarına rağmen, O'nun kendi dostlarına azab edeceğine ve dostlarıyla düşmanlarına eşit davranacağına cevaz veren kişi de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

O'nun yaratıklarını başıboş bırakacağını, emir ve yasaklardan sorumsuz olacaklarını, onlara peygamberlerini göndermeyeceğini, kitaplarını indirmeyecğini, bilakis onları hayvanlar gibi kendi hallerine terkedeceğini zanneden kişi de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

Sevap ve ceza vermek için öldükten sonra kullarını, iyileri iyilikleri sebebiyle ödüllendireceği, kötüleri kötülükleri sebebiyle cezalandıracağı, yaratıklarına ayrılığa düştükleri konularda gerçeği açıklayacağı, bütün âlemlere kendisinin ve peygamberlerinin doğruluğunu ve düşmanlarının yalancı olduğunu göstereceği bir yerde bir araya getirmeyeceğini zanneden kişi de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

Emrini yerine getirmek gayesiyle Allah rızası için hâlis niyetle işlediği salih amelini boşa çıkaracağını ve kulun herhangi bir kusuru olmaksızın sebepsiz yere amelini iptal edeceğini veya yapmadığı, seçme şansı olmayan, gücünün yetmediği ve isteği dışında oluşan hususlarda O'nun kendisini cezalandıracağını —bilâkis Allah Teâlâ onu fiillerine göre cezalandıracaktır— ya da ya-

66. Sâd, 38/27.

lancı düşmanlarını, nebîlerini ve resûllerini desteklediği mucizelerle kendisine karşı destekleyeceğini ve kullarını dalâlete düşürsünler diye mucizeleri onların ellerine vereceğini; O'ndan gelen herşeyin, —hatta ömrünü O'na itaat yolunda harcayana azab etmesinin ve onu cehennemdeki esfel-i sâfilîn'de (cehennemin en alt katında) ebediyen bırakmasının ve ömrünü kendisine, rasûllerine ve dinine düşmanlık uğrunda tüketene ise ikramda bulunmasının ve a'lâ-yı illiyyîn'e (cennetin en üst katına) yükseltmesinin bile— güzel olacağını, O'nun yanında her iki durumun da güzellikte denk olduğunu, bunlardan birisinin imkânsızlığının ve diğerinin vuku bulmasının ancak doğru bir haberle bilineceğini, yoksa aklın birinin kötü, diğerinin iyi olduğu hakkında hüküm veremeyeceğini zanneden kişi de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

Kim ki, Allah Teâlâ'nın kendisinden, sıfatlarından ve fiillerinden dış görünüşü itibariyle bâtıl, teşbih ve temsil olan ifadelerle haber verip hakkı terkettiğini, hakkı haber vermediğini; bunu kapalı rumuzlarla anlattığını; açıklamadığı üstü kapalı işaretlerle belirttiğini; daima teşbih, temsil ve bâtılla açıkladığını; yaratıklarının zihinlerini, güçlerini ve düşüncelerini, sözü kullanıldığı anlam dışına çıkarmaya ve te'vili dışında te'vil etmeye ve o söz için iğrenç ihtimalleri, açıklama ve anlatmadan daha çok bilmece ve bulmacalara benzeyen te'villeri aramaya çalışmalarını istediğini; onları isimlerini ve sıfatlarını bilmek için Allah'ın kitabına değil, kendilerinin akıl ve görüşlerine başvurmaya havale ettiğini; Allah'ın kelâmını kendi konuşmalarında ve lisanlarında bildikleri şekle yorumlamamalarını istediğini; yaratıklarına açıklanması gereken hakkı açıklamaya ve onları bâtıl itikada düşürecek sözlerden alıkoymaya gücü yettiği halde böyle yapacağı yerde bunu yapmayarak onları hidayet ve açıklama yolunun aksi bir istikamete sürüklediğini zannederse Allah hakkında kötü zanda bulunmuş olur. Zira kim, kendisinin ve öncekilerin açıkladığı gibi, O'nun açık sözlerle hakkı anlatmaya kâdir olmadığını söylerse Allah'ın kudretinde acizlik var zannında bulunmuş olur. Şayet muktedirdir fakat açıklamamış, açıklamaktan ve hakkı tasrihten kaçınıp şüpheye, hatta muhal olan bâtıla ve fasit itikada düşürmüştür derse, Allah'ın hikmeti ve rahmeti hakkında kötü zanda bulunmuş; Allah'ın ve Rasûlü'nün değil kendisinin ve seleflerinin haktan açıklıkla söz ettiklerini, hidayet ve hakkın kendi sözlerinde ve ifadelerinde olduğunu zannetmiş olur. Allah'ın kelâmına gelince, bunun zahirinden teşbih, temsil ve dalâlet; şaşkınlık ve hayret içindeki kimselerin sözlerinin[67] zâhirinden ise hak ve hidayet elde

67. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'de (3/338, 387) Câbir'den naklettiğine göre Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek: "Biz yahudilerden bizi hayrete düşüren sözler işitiyoruz. Bazılarını kaydetmemize ne dersin?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Yahudilerin ve hıristiyanların şaşırdığı gibi siz de mi şaşıracaksınız? Ben size anlaşılır, parlak bir

edilir görüşü de Allah hakkındaki zanların en kötüsüdür. Ve işte böyle düşünenler, Allah hakkında kötü zanda bulunan ve O'nun şanına yaraşmaz gerçekdışı bir cahiliye zannı besleyen kişilerdendirler.

Allah hakkında, mülkünde istemediği ve icad etmeye, yaratmaya güç yetiremediği şeylerin olduğunu zanneden de O'nun hakkında kötü zanda bulunmuştur.

O'nun ezelden ebede kadar yapıp-etmekten uzak, faaliyetsiz olduğunu ve o vakit fiile güç yetirmekle tavsif olunamayacağını, sonra muktedir değilken fiile muktedir hale geldiğini zanneden de O'nun hakkında kötü zanda bulunmuştur.

O'nun işitmediğini, görmediğini, varlıkları bilmediğini; göklerin, yerin ve yıldızların sayısını, insanları, onların hareketlerini ve yaptıklarını bilmediğini; mevcudattan herhangi bir şeyi aynıyla bilmediğini zanneden kişi de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

İşitmesi, görmesi, ilmi, iradesi, söylediği bir sözü (kelâmı) olmadığını; yaratıklarından hiçbiriyle konuşmadığını ve ebediyyen de konuşmayacağını, söz söylemediğini ve söylemeyeceğini; O'nunla kâim bir emri ve nehyi bulunmadığını zanneden kimse de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

O'nun göklerin üstünde, yaratıklarından uzak bir şekilde arşının üzerinde bulunduğunu, O'nun yüce zâtının arşına nisbetinin, arşının esfel-i sâfilîne ve adını anmaya değmez mekânlara nisbeti gibi olduğunu, Allah'ın en yüksekte bulunduğu gibi en aşağılarda da olduğunu zanneden kimse de Allah hakkında en çirkin, en kötü bir zanda bulunmuştur.

Kim, O'nun iman, iyilik, itaat ve ıslahı sevdiği gibi, küfrü, fıskı, isyanı ve fesadı sevdiğini zannederse Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

O'nun hoşlanıp razı olmadığını, kızıp öfkelenmediğini, dostluk ve düşmanlık etmediğini, yaratıklarından hiçbirine yakınlaşmadığını ve hiçbir kimsenin de O'na yaklaşamayacağını; şeytanların, mukarreb melekler ile Allah'ın kurtuluşa ermiş evliyası gibi O'nun zâtına yakın olduğunu zannederse Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

İki zıt şey arasında eşit davrandığını ya da her yönden eşit iki şey arasın-

---

delil getirdim. Şayet Musa sağ olsaydı, bana tâbi olmaktan başka bir yol bulamazdı" buyurdu. Bu hadis hasen bir hadistir. Yine *Müsned*'de (3/470, 471) Abdullah b. Şeddâd'dan nakledilen bir şâhid hadis bulunmaktadır. Ebu Ya'lâ da Hz. Ömer'den bir başka hadis rivayet etmiştir.

da ayırım yaptığını veya uzun ömrün halisane, doğru düzgün ibadetlerini bunların ardından işlenen bir tek büyük günah yüzünden boşa çıkaracağını ve bu ibadetleri işleyen kişiyi, kendisine göz açıp kapayıncaya kadar bile iman etmeyen ve bütün ömrünü kendisini öfkelendirecek işler uğrunda harcayan, Allah'ın peygamberlerine ve dinine düşmanlık yapmakla tüketen kişiler gibi o büyük günah sebebiyle ebediyen sonsuza kadar cehennemde bırakacağını ve o büyük günah sebebiyle bütün iyi amellerini iptal ederek onu ebedi azapta bırakacağını zanneden kişi de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

Sözün özü, O'nu kendisinin ve peygamberlerinin nitelemiş olduğu sıfatların tersine sahip zanneden veya kendisinin ve peygamberlerinin O'nu nitelediği sıfatların gerçeklerine O'nun sahip olmadığını söyleyen kişi Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

O'nun çocuğu veya ortağı bulunduğunu ya da herhangi bir kimsenin O'nun izni olmaksızın katında şefaat edeceğini veya yaratıkları ile O'nun arasında ihtiyaçlarını arzedecekleri aracılar bulunduğunu veya kulları, onlar vasıtasıyla kendisine yaklaşsınlar, tevessül etsinler, onları O'nunla aralarında vasıta kılsınlar, onlara dua etsinler, O'ndan korktukları gibi onlardan korksunlar, onlardan ümitvar olsunlar diye kulları için Allah'ın veliler tayin ettiğini zanneden kimse de O'nun hakkında en kötü ve en çirkin zanda bulunmuştur.

İtaat ve O'na yaklaşmak suretiyle nail olduğu gibi O'nun katındaki nimetlere, masiyetle ve (emir ve yasaklarına) aykırı davranmakla erişeceğini zanneden kimse de, O'nun hikmetinin ve isimleri ile sıfatlarının gerektirdiğinin aksini zannetmiş demektir ki, bu da kötü bir zandır.

O'nun rızası için bir şeyi terkettiğinde kendisine bunun yerine daha iyisini, daha hayırlısını vermeyeceğini veya O'nun rızası uğruna bir şey yapana buna karşılık olarak bundan daha üstününü vermeyeceğini zanneden de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

Kuldan kaynaklanan herhangi bir suç ve herhangi bir sebep bulunmaksızın sırf istek ve iradeyle O'nun kuluna öfkeleneceğini ve onu cezalandıracağını, mahrum bırakacağını zanneden kişi de Allah hakkında kötü zanda bulunmuştur.

Gerek ümit ve gerek korku içerisinde O'nu tasdik ettiğinde, O'na boyun büküp yalvardığında, O'ndan dilediğinde, O'ndan yardım istediğinde ve O'na tevekkül ettiğinde kendisini mahrum bırakacağını ve istediğini vermeyeceğini zanneden kimse de Allah hakkında kötü bir zanda bulunmuş, Allah'ın lâyık olduğu şeylerin aksini düşünmüştür.

İtaat ettiğinde ödüllendireceği şeylerle isyan ettiğinde de ödüllendireceğini zannedip duasında bunu isteyen kişi de O'nun hikmetinin ve hamdinin gerektirdiği, O'nun lâyık olduğu ve yapmadığı şeyin tersine bir zanda bulunmuştur.

O'nu kızdırıp öfkelendirdikten ve günah işlemeye daldıktan sonra O'ndan başkalarını dost edinip Rabbi katında fayda vermesini, O'nun azabından kurtarmasını umarak O'nun dışında bir meleğe veya diri ya da ölü bir insana dua ederse Allah hakkında kötü bir zanda bulunmuştur. Bu ise onun Allah'tan uzaklaşmasında ve azabında bir artış demektir.

Kim ki O'nun; Rasûlü Muhammed'e (s.a.) gerek hayatında, gerekse ölümünden sonra düşmanlarını daimî ve istikrarlı bir şekilde musallat kıldığını, düşmanlarını Peygamberinin (s.a.) başına saldığını ve onların O'nun (s.a.) peşini bırakmadıklarını; vefat ettiğinde de vasiyetsiz olarak mü'minlerin kendi başlarına hareket ettiklerini, ehl-i beytine zulmettiklerini, onların haklarını gasbettiklerini, onları aşağıladıklarını; (Allah'ın) dostlarının ve hak ehlinin herhangi bir suçu, günahı olmadığı halde şeref ve itibarın, galibiyetin ve otoritenin Allah'ın ve Allah dostlarının düşmanlarına ait olduğunu; Allah'ın, düşmanların ehl-i beyti ezdiklerini, onların haklarını gasbettiklerini ve peygamberlerinin emanetini değiştirdiklerini gördüğü halde ve dostlarına, taraftarlarına ve ordusuna yardıma muktedir olduğu halde onlara yardım etmediğini ve onları galip kılmadığını, aksine düşmanlarını onlar üzerine ebediyen galip getireceğini veya O'nun buna —hâşâ— muktedir olmadığını, dolayısıyla bu işin O'nun kudreti ve dilemesi dışında hasıl olduğunu; sonra peygamberin emanetini değiştirenleri mezarında O'nunla birlikte yan yana yatırdığını ve her zaman ümmetinin hem O'na ve hem de yanında yatanlara selâm vereceğini zanneden kimse -ki Rafizîler böyle zannetmekteler- Allah hakkında en çirkin ve en kötü zanda bulunmuştur. Bu kimseler ister; "Allah Teâlâ onlara yardım etmeye, devlet ve zaferi onların lehine kılmaya muktedirdir." desinler, isterse "Buna muktedir değildir." desinler farketmez; onlar Allah'ın gücünü yahut hikmetini ve hamdini lekelemektedirler. Bu ise Allah hakkında kötü zanda bulunmaktır. Şüphesiz bunu yapan Allah, kendisi hakkında böyle zanda bulunanlara buğz etmektedir; onlara göre bu övgüye lâyık değildir ve Allah'ın bunun aksini yapması gerekirdi. Fakat bu bozuk zannı ondan daha büyük bir yamayla yamadılar, kızgın yere basmaktan kaçıp ateşe sığındılar da: "Bu Allah'ın dilemesiyle olmadı, O'nun bunu savuşturacak ve dostlarına yardım edecek gücü yoktur. Zira O, kullarının fiillerine muktedir değildir ve o fiiller O'nun kudreti altına girmez." dediler. Böylece Allah hakkında, mecusi ve putperest kardeşlerinin tanrıları hakkındaki zanları gibi bir zanna düştüler. Her inkârcı, kâfir, kahredilmiş, alçak bid'atçı kimse ancak Rabbi

hakkında bu zanda bulunur ve kendisini yardıma ve zafere, düşmanlarına galip gelmeye daha lâyık sanır. Halkın pek çoğu hatta —Allah'ın diledikleri hariç— hepsi, Allah hakkında gerçek dışı kötü zan beslemektedir. İnsanların çoğunluğu hakkının tam verilmediğine, payının eksik olduğuna, Allah'ın kendisine verdiğinin üstünde şeyleri hakettiğine inanır ve tavrıyla şöyle der: "Rabbim bana zulmetti ve hakettiğim şeylere engel oldu." Diliyle bunu inkâr edip açıkca söylemeye cesaret edemezken nefsi bu konuda böyle şahitlik eder. Nefsini kontrol edip onun içinde gizlediklerini ve sakladıklarını öğrenmeye dalan kimse bunun, çakmakta ateşin gizlendiği gibi nefiste gizlendiğini görür. İstediğin bir kişinin çakmağını çak, kıvılcımları sana çakmağında bulunanları haber verir. Eğer bir kimseyi araştıracak olsan, onun kaderi itham edip ayıpladığını, cereyan edene karşı ileri geri konuştuğunu, kaderin şöyle şöyle olması gerektiğini söylediğini görürsün. Tabii bu hal kimilerinde az, kimilerinde çoktur. Bizzat kendi nefsini kontrol et, bakalım kendin bundan salim misin?!

فَإِنْ تَنْجُ مِنْهَا تنج مِنْ ذِي عَظِيمَةٍ وَإِلاَّ فَإِنِّي لاَ إِخَالُكَ نَاجِياً

"Ondan kurtulursan büyük bir şeyden kurtulursun,

Yoksa ben senin kurtulacağını zannetmiyorum."

Nefsine öğüt veren akıllı insanlar buraya iyi dikkat etsin, Rabbi hakkındaki kötü zannından dolayı Allah Teâlâ'ya her zaman tevbe ve istiğfar etsin; her kötülüğün kaynağı ve her şerrin menbaı olan cehalet ve zulümden meydana gelen nefsine kötü zanda bulunsun. Çünkü nefis kötü zanda bulunulmaya hâkimlerin hâkimi, adaletlilerin en adaletlisi, merhametlilerin en merhametlisi, tam zenginlikle ganî, tam hamd ve tam hikmetle Hamîd; zâtında, sıfatlarında, fiillerinde, isimlerinde her türlü kötülükten münezzeh; her yönden mutlak kemâle sahip zâtı, böyle sıfatları ve böyle fiilleri olan, tamamı hikmet ve maslahat, rahmet ve adalet olan, isimlerinin tamamı güzel olan Allah'tan daha müstahaktır.

فَلاَ تَظُنَّنْ بِرَبِّكَ ظَنَّ سَوْءٍ فَإِنَّ اللّهَ أَوْلَى بِالْجَمِيلِ
وَلا تَظُنَّنْ بِنَفْسِكَ قَطُّ خَيْراً وَكَيْفَ بِظَالِمٍ جَانٍ جَهُولِ
وَقُلْ يَانَفْسُ مَأْوَى كُلِّ سُوءٍ أَيُرجَى الْخَيْرُ مِنْ مَيْتٍ بَخِيلِ
وظُنَّ بِنَفْسِكَ السُّوآى تَجِدْهَا كَذَاكَ وَخَيْرُهَا كَالْمُسْتَحِيلِ
وَمَا بِكَ مِنْ تُقًى فِيهَا وَخَيْرٍ فَتِلْكَ مَوَاهِبُ الرَّبِّ الْجَلِيلِ
وَلَيْسَ بِهَا وَلاَ مِنْهَا وَلٰكِنْ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَاشْكُرْ لِلدَّلِيلِ

"Rabbin hakkında kötü zanda bulunma,
Zira Allah güzelliğe en lâyık olandır.

Nefsin hakkında asla iyi zanda bulunma,
Zalim, cani ve cahil hakkında nasıl iyi zanda bulunabilirsin ki?

De ki: Ey her kötülüğün kaynağı olan nefis!
Ölü cimriden hayır umulur mu?

Nefsin hakkında kötülükleri düşün; onları bulursun,
Aynen o şekilde; hayrı ise imkânsız gibidir.

Nefiste senin için ne takva ne de bir hayır vardır,
Bunlar Celil olan Rabbinin ihsanlarıdır.

Bunlar ne nefistedir ne de nefistendir; fakat,
Rahman'dandır... Artık kılavuza teşekkür et".

Bizi bunları söylemeye sevkeden Allah Teâlâ'nın: "...Allah hakkında cahiliyet devri zannı gibi haksız bir zanda bulunan bir grup da kendi derdine düşmüştü..."[68] âyetidir.

Sonra Allah Teâlâ, bâtıl zanlarından kaynaklanan şu sözlerini haber verdi: "Bu işte bizim bir fikrimiz var mı?"[69], "Bu işte bizim fikrimiz alınsaydı burada öldürülmezdik."[70]. Birinci ve ikinci sözlerinden maksatları, kaderi isbat (kabul) ve işin tamamını Allah'a havale etmek değildir. Şayet ilk ifadedeki maksatları bu olsaydı, bu ifadeden dolayı kötülenmezler ve bu ifadenin: "De ki: Bütün iş Allah'a aittir" âyetiyle[71] reddedilmesi güzel düşmezdi ve ayrıca bu sözün kaynağı cahiliye zannı olamazdı. Onun için pek çok müfessir: "Buradaki bâtıl zanlarından maksat, kaderi yalanlamaları ve iş onlara bırakılsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı onların sözünü dinleyip kendilerine uysalardı öldürülmeyeceklerdi, yardım ve zafer de onların olacaktı şeklindeki zanlarıdır." demiştir. Allah Teâlâ cahiliye zannı olan bu bâtıl zanlarını yalanlamıştır. Bu öyle bir zandır ki, gerçekleşmesi kaçınılmaz olan kazâ ve kaderin gerçekleşmesinden sonra kendilerinin o kazâ ve kaderi savuşturma-

68. Âl-i İmrân,3/154.
69. Âl-i İmrân,3/154.
70. Âl-i İmrân,3/154.
71. Âl-i İmrân,3/154.

ya muktedir olduklarını ve iş onlara bırakılmış olsaydı kazânın gerçekleşmeyeceğini zannettikleri cahiliye dönemi insanlarına has zandır. İşte Allah Teâlâ şu sözüyle onları yalanlamıştır: "De ki: Bütün iş Allah'a aittir." Ancak O'nun ezelî kazâ ve kaderinin kaydettiği, ezelî ilminin ve kitabının takdir ettiği şey gerçekleşir. İnsanlar istese de istemese de Allah'ın dilediği olur, olmaması imkânsızdır. İnsanlar ister istesin, ister istemesin Allah'ın dilemediği de olmaz. Hezimetiniz ve öldürülmeniz takdir olunmuşsa bu, savuşturulmasına imkân olmayan kevnî emriyle olmuştur. Bu işte herhangi bir fikriniz olsun veya olmasın birdir. Bazılarınız hakkında ölüm yazgısı yazılmış olsa, sizler evlerinizde bulunsanız bile haklarında ölüm yazgısı yazılanlar evlerinden öldürülecekleri yerlere elbette çıkacaklardır, bu kaçınılmazdır; onların bunda bir fikirleri olsun veya olmasın birdir. İşte bu, Allah'ın dilemediği şeylerin gerçekleşmesini ve gerçekleşmeyecek şeyleri de dilemesini caiz gören inkârcı Kaderiyye mezhebi mensuplarının görüşünü boşa çıkaran, iptal eden delillerin en açık olanıdır.

Sonra Allah Teâlâ bu takdir'deki bir başka hikmeti haber verdi: Gönüllerinde olanı imtihan etmek. Bu ise, gönüllerinde olan iman ve nifakı deneye tabi tutmaktır. Zira bununla mü'minin iman ve teslimiyeti artar; münafık ile gönlünde hastalık bulunanın ise gönlündekinin organlarında ve dilinde görülmesi kaçınılmaz olur.

Sonra bir diğer hikmetten haberdar etti: Mü'minlerin gönüllerinde var olanları arındırmak, gönüllerini saflaştırmak, temizlemek, terbiye etmek. Çünkü tabiatların baskıları, nefislerin eğilimi, alışkanlıkların hâkim olması, şeytanın güzel göstermesi ve gaflet bürümesiyle gönüllere, kendilerine konulan iman, İslâm, iyilik ve takvâ gibi hususların zıtları karışır. Devamlı olarak sürekli afiyette olsa bile bu karışmadan kurtulamaz ve ondan arınamaz. Bundan dolayı Aziz olan Allah'ın hikmeti, gönüller için, kendisine bir hastalık arız olup da doktorunun hastalığı vücudundan gidermek ve vücudunu hastalıktan arındırmak için tedbir almadığı takdirde kötüleşmesinden ve ölümünden korkulan hastaya sunulan acı ilâç gibi mihnetler ve belâlar takdir etmesini gerektirdi. Allah Teâlâ'nın müslümanlara karşı bu kırılma, hezimet ve onlardan öldüreceklerini öldürme nimeti, onlara düşmanlarına karşı yardım etme, destekleme ve zafere erdirme nimetine denktir. Bu durumda da o durumda da Allah'ın müslümanlar üzerinde eksiksiz nimeti vardır.

Sonra Allah Teâlâ o savaşta sadık mü'minlerden yüz çevirenlerin yüz çevirmesini ve bunun kendi kazançları ve günahları sebebiyle olduğunu; şeytanın o ameller sebebiyle onların ayaklarını kaydırdığını nihayet yüz çevirdiklerini; amellerinin kendi aleyhlerine bir ordu olduğunu, o amellerle düş-

manlarının gücünün arttığını, zira amellerin kulun lehine ve aleyhine bir ordu olduğunu; kul için her zaman onu hezimete uğratacak veya zafere ulaştıracak bizzat kendinden olan bir seriyyenin mevcut bulunduğunu; kulun amelleriyle düşmanına karşı savaştığını zannettiği yerde düşmanına o amellerle yardım ettiğini ve düşmanıyla savaştığını zannettiği yerde de düşmanıyla birlik olup kendisine karşı savaşacak bir seriyyeyi gönderdiğini; kulun amellerinin, kendi icapları olan hayır ve şerleri işlemeye âdeta onu zorla ittiğini, kulun ise bunu hissetmediğini yahut hissedip de görmezlikten geldiğini; gücü yettiği halde insanın düşmanından kaçmasını, ancak şeytanın kendisine gönderdiği ve onun sayesinde ayağını kaydırdığı amellerinden oluşan bir ordu sebebiyle olduğunu da haber verdi.

Sonra şunu haber verdi: Onları (sahabeyi) affetmiştir. Çünkü bu firar, herhangi bir nifak ve imanda şüpheden dolayı değildi. Allah'ın affettiği geçici bir olaydan ibaretti. Böylece imanın yiğitliği ve sebatı merkezine ve aslına dönmüştür. Sonra Allah Teâlâ onlara şunu bir daha tekrarladı: Uğramış oldukları bu belâ ancak kendi nefislerinden gelmiş olup amelleri sebebiyledir. Buyurdu ki: "Başınıza bir belâ gelince, siz onun iki katını (Bedir'de) onların başlarına getirmiş olduğunuz halde yine 'Bu nereden başımıza geldi?' dediniz. De ki: 'O, kendinizdendir.' Şüphesiz Allah, herşeye Kâdir'dir."(72) Bu ifadenin aynısını bundan daha genel bir şekilde Mekkî sûrelerde de zikretmiştir: "Başınıza gelen herhangi bir musibet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder."(73), "Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır, sana ne kötülük dokunursa kendindendir."(74) Buradaki iyilik ve kötülük, nimet ve musibet demektir. Nimet Allah'tan olup sana iyilik yaptığı şeydir, musibet ise ancak nefsinden ve amelinden kaynaklanır. İlki O'nun lütfudur, ikincisi adaletidir. Kul ise O'nun lütfü ile adaleti arasında döner dolaşır. Kulun üzerinde O'nun lütfü cari ve onun hakkında O'nun hükmü geçerli ve onun hakkında verdiği hüküm adildir.

İlk âyeti, "De ki: O, kendinizdendir." sözünden sonra "Şüphesiz Allah herşeye Kâdir'dir." sözüyle noktalamıştır. Onlara adaletiyle beraber kudretinin umumi oluşunu ve kendisinin âdil ve kâdir olduğunu bildirmek için böyle yapmıştır. Bunda kaderin ve sebebin isbatı vardır. Allah sebebi zikretmiş ve onların kendilerine izafe etmiştir. Kudretinin umumiliğini de zikretmiş ve onu da kendisine izafe etmiştir. İlki cebr'i (zorlama), ikincisi ise kaderi iptal eden görüşü ortadan kaldırır. Bu durum Allah'ın şu sözüyle uyuşur: "...(Kur'an)

72. Âl-i İmrân,3/165.
73. Şûrâ, 42/30.
74. Nisâ, 4/79.

ancak aranızdan doğru yola girmeyi dileyene (bir öğüttür)... Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe sizler bir şey dileyemezsiniz."[75]

Burada kudretini zikretmesinde ince bir nükte vardır: Bu iş O'nun elinde ve kudreti altındadır. O, öyle bir ilâhtır ki şayet dilese o işi sizden geri çevirirdi. O halde böyle şeylerin giderilmesini O'ndan başkasından istemeyin. O'ndan başkasına güvenmeyin. Bu mânayı tam anlamıyla şu âyetle ortaya koydu ve açıkladı: "İki topluluğun karşılaştığı günde başınıza gelenler Allah'ın izniyledir."[76] Bu izın şer'î ve dinî değil, kevnî ve kaderî izindir. Sihir konusundaki şu âyette de böyledir: "...Oysa Allah'ın izni olmadıkça onlar hiçbir kimseye zarar veremezlerdi..."[77] Sonra bu takdirin hikmetini haber verdi: Mü'minlerin münafıklardan, iki topluluktan birinin diğerinden apaçık bir ayırımla ayrıldığını müşahede etme ve gözle görmek suretiyle ayırd edip bilmek... Münafıkların içlerindekini açığa vurmaları ve mü'minlerin de hem bunu hem de Allah'ın onlara verdiği karşılığı ve cevabı işitmeleri, münafıklığın nereye varacağını ve ulaşacağını ve sahibini dünya ve ahiret saadetinden nasıl mahrum ettiğini, dünya ve ahiretinin mahvolmasını nasıl doğurduğunu bilmeleri de bu takdirin hikmetlerindendir. Bu kıssanın kapsamında Allah'ın nice şahane hikmetleri ve mü'minlere eksiksiz nimetleri; nice sakındırmalar, korkutmalar, doğru yolu göstermeler, uyarılar; hayır ve şer sebepleri ile bunların lehine ve sonuçlarına ait durumların bildirilmesi vardır.

Allah Teâlâ, bundan sonra kendi yolunda öldürülenlerden dolayı Peygamberine ve dostlarına en güzel, en ince ve kazâsına (kaderine) razı olmaya en teşvik edici biçimiyle başsağlığı diledi: "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın, bilâkis Rableri katında diridirler. Allah'ın fazlından onlara verdiği şeylere sevinerek rızıklandırılırlar. Arkalarından kendilerine kavuşamayanlara herhangi bir korkuları olmadığını, üzülmediklerini müjdelemek isterler."[78] Böylece onlar için daimî hayatın yanı sıra kendine en yakın dereceyi, O'nun katında olmayı, üzerlerine sürekli rızık akışını, fazlından verdiği şeylerle sevinmelerini —ki bu rızanın da üstünde hatta rızanın kemâlidir—, kendileri için toplanan kardeşlerine sevinçlerinin ve nimete erişmişliklerinin tamamlandığını müjdelemelerini, üzerlerine olan nimetinin ve ikramlarının her an yenilendiğini muştulamayı da toplamıştır. Allah Teâlâ bu mihnet (sıkıntı) esnasında onlara, başlarına gelen her mihneti ve belâyı kendisiyle karşılaştırmış olsalar, bu ihsan ve nimetin yanında hiç kalacak ve elbette eseri kalmayacak onlara verdiği nimetlerinin ve ihsanlarının en büyüğünü de ha-

75. Tekvîr, 81/28-29.
76. Âl-i İmrân, 3/166.
77. Bakara, 2/102.
78. Âl-i İmrân,3/169.

tırlattı: Bu da, O'nun, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyacak onları ruhen temizleyecek kitabı ve hikmeti öğretecek, peygamber olarak gönderilmesinden önce içinde oldukları dalâletten hidayete, bedbahtlıktan kurtuluşa, karanlıktan nura, cehaletten ilme çıkaracak kendi içlerinden bir peygamber göndermesidir. Artık insanların yağmur yağışından elde ettikleri faydanın yanında onlara yağmurun getirdiği sıkıntı gibi kulun bu büyük iyiliğin hasıl olmasından sonra uğradığı her belâ ve mihnet bu bol, geniş iyiliğin yanında gerçekten basit bir şeydir. Ayrıca Allah Teâlâ, sakınmaları için belâ sebebinin kendilerinden kaynaklandığını; O'nu birlemeleri, O'na tevekkül etmeleri ve O'ndan başkasından korkmamaları için söz konusu musibetin kendi kazâ ve kaderiyle meydana geldiğini bildirdi. O'nu kazâ ve kaderi konusunda itham etmesinler diye, çeşit çeşit isim ve sıfatlarını onlara tanıtmak için bu musibetteki hikmetleri de haber verdi. Ve onları, kendilerine vermiş olduğu daha değerli ve kaçırdıkları zaferden ve ganimetten daha önemli olan şeylerle teselli etti. Şehitlik hususunda onlarla yarışsınlar ve onlara üzülmesinler diye şehitlerin nail oldukları kendisinin sevap ve ikramını bildirerek ölülerinden dolayı sahabeye başsağlığı diledi. Zâtının cömertliği ve celâlinin yüceliğinin gerektirdiği ve lâyık olduğu şekilde hamd O'na mahsustur.

B) UHUD SAVAŞINDAN SONRAKİ OLAYLAR

1- Hamrâü'l-Esed Seferi:

Uhud savaşı, sona erince müşrikler çekildiler. Müslümanlar, onların kadınları, çocukları ve malları gasbetmek için Medine'ye gideceklerini sandılar. Bu da onlara ağır geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) Ali b. Ebî Tâlib'e (r.a.): "Düşmanın peşine düş, ne yaptıklarına ve ne istediklerine bak. Eğer atları sürüp develere binerlerse Mekke'ye dönmek, yok eğer atlara binip develeri sürerlerse Medine'ye gitmek istiyorlar demektir. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Medine'ye girmek niyetinde iseler onlara karşı yürüyüp onlarla orada çarpışacağım!" buyurdu. Hz. Ali şöyle anlatıyor: Ne yaptıklarına bakarak peşlerini takip ettim. Atları sürüp develere bindiler ve Mekke'ye yöneldiler. Mekke'ye dönmeye karar verdiklerinde Ebu Süfyan, müslümanlara yaklaşıp şöyle seslendi: "Gelecek yıl sizinle buluşma yerimiz Bedir olsun." Hz. Peygamber (s.a.) de: "Tamam, kabul ettik! deyin" buyurdu. Ebu Süfyan: "İşte buluşma yeri orası." dedi. Sonra arkadaşları ile birlikte ayrılıp gitti. Biraz yol aldıktan sonra aralarında geçen şeyler sebebiyle birbirlerini kınamaya başladılar. Bir kısmı diğerlerine dedi ki "Hiçbir şey yapmadınız. Güçlerini ve keskinliklerini kırdınız, sonra bıraktınız. Size karşı etrafında toplanacakları liderleri sağ kaldı. Geri dönün de köklerini kazıyalım."

Bu durum Allah Rasûlü'ne (s.a.) ulaşınca sahabe arasında seslenerek düşmanlarıyla karşılaşmak için yürümeye çağırdı ve: "Bizimle beraber savaşa katılmış olanlardan başkası gelmesin!" buyurdu. Abdullah b. Übey O'na: "Senin

yanında ben de geleyim mi?" dedi. "Hayır" diye cevapladı. Şiddetli yaralarına ve korkularına rağmen müslümanlar çağrısına uyup "İşittik, itaat ettik." dediler. Câbir b. Abdullah izin isteyerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben senin katıldığın her savaşa mutlaka katılmak isterim. Ancak babam beni kızlarının başında bıraktı. Ama izin ver seninle geleyim." dedi. Bunun üzerine ona izin verdi. Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte müslümanlar Hamrâü'l-Esed'e[1] kadar ilerlediler. Ma'bed b. Ma'bed el-Huzaî orada Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelerek müslüman oldu. Rasûlullah ona Ebu Süfyan'ın ardından yetişip savaştan caydırmaya çalışmasını emretti. Ma'bed, Ebu Süfyan'a Ravha'da yetişti. Ebu Süfyan onun müslüman olduğunu bilmiyordu. "Ma'bed, ne haber?" diye sordu. Ma'bed dedi ki: "Muhammed ve ashabı size ateş püskürüyorlar. Benzeri görülmemiş bir orduyla yola çıkmışlar. Üstelik arkadaşlarından geride kalanlar da pişman olmuşlar." Ebu Süfyan: "Sen ne diyorsun!" dedi. Ma'bed: "Ordunun öncü birlikleri şu tepenin ardından çıkıncaya kadar süratle yola koyulmandan başka bir yol göremiyorum." dedi. Ebu Süfyan: "Vallahi, onların kökünü kazımak için saldırmak üzere toplanmıştık." dedi. Ma'bed: "Sana tavsiye ederim, böyle yapma." dedi.

Bunun üzerine gerisin geri Mekke'ye döndüler. Ebu Süfyan Medine'ye gitmek isteyen bir müşrikle karşılaştı ve ona: "Mekke'ye döndüğünde devene kuru üzüm yükletmem karşılığında Muhammed'e bir haber iletebilir misin?", diye sordu. Adam: "Evet" dedi. O zaman Ebu Süfyan: "Muhammed'e, bizim kendisinin ve ashabının kökünü kazımak için saldırmak üzere toplandığımızı ilet." dedi. Onun sözü kendilerine ulaştığında ashab: "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir. Bu yüzden kendilerine bir fenalık dokunmadan Allah'tan nimet ve bollukla geri döndüler. Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük lütuf sahibidir."[2] dediler.

---

1. Hamrâü'l-Esed: Zülhuleyfe'ye giden yolun solunda Medine'ye 8 mil mesafede bir yerdir.
2. Âl-i İmrân, 3/174. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/101-103; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/428-429; Taberî, 4/116-122, Bulak baskısı; İbn Hişâm, 2/121; İbn Kesîr, 3/97; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 2/59-64; İbn Seyyidinnâs, 2/37. Buharî (64/25), Ebu Muaviye -Hişâm- babası kanalıyla Hz. Âişe'den şöyle rivayet ediyor: "Kendileri savaşta yara aldıktan sonra Allah ve Peygamberin çağrısına koşanlara, hele onlardan iyilik edip sakınanlara büyük ecir vardır." (Âl-i İmrân, 3/172) Hz.Âişe Urve'ye dedi ki: Ey kızkardeşimin oğlu! Baban Zübeyr ile Ebu Bekir onlardan idiler. Rasûlullah (s.a.) Uhud savaşında musibete uğrayıp müşrikler de ayrılıp gidince onların geri dönmelerinden endişe etti ve: "Peşlerinden kim gider?" buyurdu. Bunun üzerine onlardan yetmiş kişi ortaya çıktı. Râvi dedi ki: "Aralarında Hz. Ebu Bekir ile Zübeyr de vardı." Ayrıca bk. Müslim, 2418; İbn Mâce, 124; Hâkim, *Müstedrek*, 4/298. İbn Kesir diyor ki: Bu anlatım gerçekten gariptir. Zira megâzi âlimlerince meşhur olan rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Hamrâü'l-Esed gazasına çıkanlar Uhud'a katılan herkestir. Yediyüz kişi idiler; onlardan yetmişi şehid düştü, gerisi sağ kaldı. eş-Şâmi der ki: Hz. Âişe'nin sözü ile megâzi âlimlerinin görüşü birbirleriyle çekilmez. Çünkü Hz. Âişe'nin: "Onlardan yetmiş kişi ortaya çıktı" sözünün anlamı, bu hususta onlar diğerlerini geçtiler, geri kalanlar da onlara katıldılar şeklindedir.

2— Ebu Seleme Seriyyesi:

Daha önce geçtiği gibi Uhud savaşı hicri 3. yılın Şevval ayının yedisinde cumartesi günü olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye dönüp Şevval'in geri kalan günleriyle Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem aylarını burada geçirdi.

Muharrem ayı girdiğinde Hz. Peygamber'e (s.a.), Huveylid'in oğulları Talha ve Seleme'nin kendi kabileleriyle bunlara tâbi olanlar arasında dolaşıp Esed b. Huzeyme oğullarını Allah Rasûlü (s.a.) ile savaşa çağırmak için gezdikleri haberi ulaştı. Bunun üzerine Ebu Seleme'yi onlara karşı gönderdi. Kendisine bir sancak verdi. Ensar ve Muhacirlerden 150 kişiyi onun yanısıra gönderdi. Bunlar deve ve koyun sürüleri ele geçirdiler, herhangi bir çarpışma olmadı. Ebu Seleme bu deve ve koyunların hepsini Medine'ye getirdi.

3— Abdullah b. Üneys Seriyyesi:

Hz. Peygamber (s.a.), Muharrem ayının 5. günü, Halid b. Süfyan b. Nübeyh el-Hüzelî'nin kendisine karşı bir ordu toplamış olduğu haberini aldı. Halid'e karşı Abdullah b. Üneys'i gönderdi. Abdullah onu öldürdü.

Abdülmü'min b. Halef[3] şöyle der: Abdullah, Halid'in başını getirip Hz. Peygamber'in (s.a.) önüne koydu. O da kendisine bir asa verip: "Bu, kıyamet günü seninle benim aramda bir işarettir." buyurdu. Abdullah ölüm döşeğinde o asanın kendisiyle birlikte kefenine konulmasını vasiyet etti. Abdullah'ın (Medine'den) ayrılığı on sekiz gece sürmüştü. Muharrem ayının çıkmasına yedi gün kala, cumartesi günü geri dönmüştü.[4]

---

3. Büyük hadis hafızı, tarihçi, nesep bilgini allâme Şerafeddîn Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyatî h.614/1217 yılında dünyaya geldi. Hadis ilmini kendi kendine okudu. Kıraat ilmini Kemâl ed-Darir'den tahsil etti. Hafız Münzirî'nin yıllarca derslerine devam etti ve ondan icazet aldı. İlim uğrunda Şam'a, Cezîre'ye ve Irak'a yolculuklar yaptı. Pek çok hadis âliminden hadis dinledi. Devrinde hadis ilmi onda zirveye erdi. Merhum dindar, güvenilir ve işini sağlam yapan bir zattı. Hadis üstadlarının isimleri iki büyük cilt tutmaktadır. Hadis, fıkıh ve dil konusunda eserleri vardır. H. 705/1305 yılında Kahire'de vefat etti. Bk. *eş-Şezerât*, 6/12, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 4/258-259.
4. İbn Hişâm, 2/619-620, İbn İshak'tan Muhammed b. Câfer b. Zübeyr aracılığıyla, Abdullah b. Üneys şöyle dedi diyerek nakletmiştir. Bu sened munkatı'dır. Ahmed b. Hanbel (3/496) ise, İbn İshak'tan, Muhammed b. Cafer b. Zübeyr - İbn Abdullah b. Üneys - babası senediyle mevsûl olarak nakletmiştir.

4— Recî Vakası:

Safer ayında Hz. Peygamber'e (s.a.) Adal ve Kâra kabilelerinden[5] bir grup geldi. Aralarında müslümanların bulunduğunu söylediler ve Hz. Peygamber'den (s.a.) onlara kendileriyle birlikte, dini öğretecek, Kur'an okutacak kimseler göndermesini istediler.

Hz. Peygamber de beraberlerinde, İbn İshak'ın ifadesine göre altı kişi gönderdi. Buharî ise: "On kişiydiler. Başlarına da Mersed b. Mersed el-Ganevî'yi komutan yapmıştı." demektedir.[6] Aralarında Hubeyb b. Adiy de vardı. Birlikte yola çıktılar.

Hicaz dolaylarında Hüzeyloğullarına ait bir su olan Recî'e vardıklarında kendilerini götürenler sahabîlere ihanet ettiler ve onlara karşı Hüzeyloğullarından yardım istediler. Onlar da gelip sahabîleri çepeçevre kuşattılar ve hepsini öldürdüler. Sadece Hubeyb b. Adiy ile Zeyd b. Desine'yi esir ettiler. Sonra bu ikisini götürüp Mekke'de sattılar. Hubeyb ile Zeyd, Bedir savaşında Mekkelilerin ileri gelenlerinden bazılarını öldürmüşlerdi. Hubey'i yanlarında hapsettiler, bir müddet sonra öldürülmesine karar verdiler. Onu Harem'den çıkartıp Ten'im'e getirdiler.

İdam edilmesi için görüş birliğine vardıklarında Hubeyb: "Beni bırakın da iki rekât namaz kılayım." dedi. Serbest bıraktılar ve iki rekât namaz kıldı. Selâm verince: "Vallahi eğer, korktu diyecek olmasaydınız daha fazla kılardım." dedi. Sonra şöyle devam etti: "Allah'ım! Kaç kişi olduklarını say ve onları teker, teker öldür. Onlardan hiçbirini sağ bırakma." Daha sonra şu şiiri okudu:

---

5. Adal: Hûn b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar soyundan bir kol olup Adal b. Dîş'e nisbet olunurlar. Kâra ise, yine Hûnoğullarından bir kol olup adı geçen Adal b. Dîş'e nisbet olunurlar. İbn Düreyd diyor ki: Taşlık, siyah tepeye Kâra denilir. Kâralılar böyle bir tepeye yerleşip onunla isimlendirilmiş olmalıdırlar. Ok atmak konusundaki maharetlerinden dolayı darb-ı mesel olmuşlardır. Şair şöyle der:

قد أنصف القارة من راماها

"Kâra ile okçuluk yarışı yapan kimse (şöhrete ulaşmaları konusunda) onlara hizmet etmiş demektir."

6. İbn İshak'ın *Sîre*'sinde böyle geçmektedir. Sahih(-i Buharî)'de ise Ebu Hureyre'den rivayetle Âsım b.Sabit'i komutan tayin ettiği belirtilmektedir. *Sahih*'teki rivayet daha doğrudur.

لَقَدْ أجْمَعَ الأحْزَابُ حَوْلِي، وَألَّبوا قَبَائِلَهُم واسْتَجْمَعُوا كُلَّ مَجْمَعِ
وكُلُّهُمْ مبدي العداوةِ جاهدٌ عَلَيَّ لأنّي في وِثاقٍ بِمَضْيَعِ
وقَدْ قَرَّبُوا أبْنَاءَهُم وَنِسَاءَهُم وقُرِّبْتُ مِنْ جِذْعٍ طَوِيلٍ مُمَنَّعِ
إلَى اللّهِ أشْكُوا غُرْبَتِي بَعْدَ كُرْبَتِي وَمَا أرْصَدَ الأحْزَابُ لِي عِنْدَ مَصْرَعِي
فَذَا العَرْشِ صَبِّرْنِي عَلَى مَا يُرادُ بِي فَقَدْ بَضَّعُوا لَحْمِي وَقَدياسَ مَطْمَعِي
وَقَدْ خَيَّرونِي الكُفْرَ، وَالمَوْتُ دُونَهُ فَقَدْ ذَرَفَتْ عَيْنَايَ مِنْ غَيْرِ مَجْزَعِ
وَمَابِي حِذَارُ المَوْتِ إنِّي لَمَيِّتٌ وإنَّ إلَى رَبِّي إيَابِي وَمَرْجِعِي
وَلَسْتُ أُبَالِي حِينَ أُقْتَلُ مُسْلِماً عَلَى أيِّ شِقٍّ كَانَ فِي اللّهِ مَضْجَعِي
وَذَلِكَ فِي ذَاتِ الاءلِهِ وَإنْ يَشَأْ يُبَارِكْ عَلَى أوْصَالِ شِلْوٍ مُمَزَّعِ
فَلَسْتُ بِمبدٍ لِلعدوِّ تَخَشُّعاً وَلا جَزَعاً، إنّي إلى اللهِ مَرجِعِي

"Gruplar etrafımda toplandılar, kabilelerini de bir araya getirip her grubun toplanmasını istediler.

Hepsi düşmanlıklarını açığa vurup benim aleyhime çalışıyorlardı, çünkü ben telef olacak yerde, yağlı urganda bağlıyım.

Çocuklarını ve kadınlarını etrafıma topladılar. Beni asılmak üzere gayet sağlam ve uzun bir dar ağacına yaklaştırdılar.

Kederimden sonraki garipliğimi ve ölümüm sırasında bu kimselerin bana hazırladığı şeyleri Allah'a şikâyet ediyorum.

Ey arşın sahibi! Yapmak istediklerine karşı bana sabır ver. Etimi parçaladılar, umudum kesildi.

Beni küfrü ya da ölümü seçmede serbest bıraktılar; gözlerim yaşla doldu, ama korkudan sızlanmıyorum.

Ölümden çekinmiyorum, zaten bir ölüyüm ben. Gidişim de dönüşüm de Rabbimedir.

Müslüman olarak öldürüleyim, ne tarafta öldürüldüğüme önem vermiyorum, yatacağım yer Allah katındadır.

Bu Allah rızası içindir, dilerse parçalanmış bir cesedin mafsallarını mübarek kılar.

Düşmana karşı ürperme ve korku göstermiyorum; çünkü dönüşüm Allah'adır".

Ebu Süfyan ona dedi ki: "Arzu eder miydin, burada Muhammed'in boynu vurulaydı da sen ailenin yanında olaydın?" Hubeyb: "Hayır vallahi. Ben ailemin arasında olayım da Muhammed'e bulunduğu yerde kendisine acı verecek bir dikenin batmasını bile asla arzu etmem" diye karşılık verdi.

Sahih(-i Buharî)'de, öldürüleceği zaman iki rekât namaz kılma âdetini ilk başlatan insanın, Hubeyb olduğu kaydedilmektedir. Ebu Ömer b. Abdilber, Leys b. Sa'd yoluyla aktardığı bir kıssada Zeyd b. Hârise'nin bu iki rekâtı kıldığını nakletmiştir. Hicr b. Adiy de, Muaviye, Şam'a bağlı beldelerden Azrâ'da kendisinin öldürülmesini emrettiğinde aynı şekilde iki rekât namaz kılmıştır.[7]

Sonra Hubeyb'i idam ettiler ve cesedini koruyacak bir kimse görevlendirdiler. Fakat Amr b. Ümeyye ed-Damrî, geceleyin gelip onu darağacıyla birlikte yüklenerek götürdü ve defnetti.[8]

Hubeyb, esirliği sırasında Mekke'de hiç meyve bulunmazken, bir salkım üzüm yerken görülmüştür. Zeyd b. Desine'ye gelince, Safvan b. Ümeyye onu satın alıp babasına karşılık öldürdü.

Musa b. Ukbe, bu olayın sebebini şöyle zikretmiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) bu birliği Kureyş hakkında araştırma yapmaları için göndermişti. Lihyanoğulları onları engelledi."[9]

5— Bi'ri Maûne Vakası:

Yine bu ayda, hicrî 4. yılın Safer ayında Maûne kuyusu olayı vuku bulmuştur. Özeti şudur: Mulâibu'l-Esinne denilen Ebu Berâ Âmir b. Mâlik, Rasûlullah'ın (s.a.) yanına Medine'ye gelmişti. Hz. Peygamber onu İslâm'a çağırmış, ancak o ne müslüman olmuş, ne de uzak durmuştu. "Ey Allah'ın

7. Hicr ve arkadaşlarının öldürülmesi konusunda bk. *el-İsâbe*, 1629.
8. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/139, 5/287. İbn Ebî Şeybe ise Câfer b.Amr b.Ümeyye - babası kanalıyla "Hz. Peygamber'in (s.a.) Amr b. Ümeyye'yi tek başına Kureyş'e casus olarak gönderdiğini" rivayet eder. Amr b. Ümeyye anlatıyor: "Hubeyb'in asıldığı darağacının yanına casuslardan korkarak geldim. Darağacının üstüne çıkıp Hubeyb'i çözdüm, yere düştü. Az öteye çekildim. Sonra etrafa bakındım, fakat Hubeyb'i göremedim. Sanki yer onu yutmuştu. Şimdiye kadar Hubeyb'den herhangi bir iz, eser görülmedi." Senedinde İbrahim b. İsmail b. Mücemma' vardır ki zayıf bir râvi olduğunda ittifak edilmiştir.
9. Buharî, 64/28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (7915) 2/310; İbn Hişâm, 2/169-183; İbn Sa'd, 2/55-56; Taberî, 3/29; İbn Seyyidinnâs, 2/40; İbn Kesîr, 3/123-124; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 2/64—74.

Rasûlü! Dinine çağırmaları için ashabını Necidlilere gönderirsen onlara icabet edeceklerini umarım." demişti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Necid halkının onlara zarar vermelerinden korkarım." buyurmuştu. Ebu Berâ ise: "Ben onları himaye ederim." demişti. Rasûlullah (s.a.) da onunla birlikte, İbn İshak'ın görüşüne göre 40 sahabî göndermişti. *Sahih(-i Buharî)*'de: "Onlar 70 kişiydiler." denmektedir. *Sahih(-i Buharî)*'de geçen sayı sahihtir.

Rasûlullah (s.a.) bunların başlarına, Sâideoğullarından olup Mu'nik Liyemût diye lâkap takılmış Münzir b. Amr'ı komutan tayin etti. Bu kimseler müslümanların seçkinlerinden, faziletlilerinden, önde gelenlerinden ve kurrâlarından idiler. Maûne kuyusunda konaklayıncaya kadar gittiler. Bu kuyu, Âmiroğulları toprakları ile Süleymoğulları taşlığı arasında bir yerde idi, burada konakladılar. Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) mektubunu, Ümmü Süleym'in kardeşi Harâm b. Milhân ile Allah düşmanı Âmir b. Tufeyl'e gönderdiler. Tufeyl, mektuba bakmayıp bir adama emretti, o da Harâm'ı arkasından mızrakladı. Mızrak kendisini delip geçtiğinde kanı görünce Harâm: "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun, ben kazandım!" dedi.[10] Bunun ardından hemen Allah düşmanı, geri kalanlarla savaşmak için Âmiroğullarını harbe çağırdı. Ebu Berâ'nın himayesinden dolayı ona katılmadılar. Bunun üzerine Süleymoğullarını harbe çağırdı. Usayya, Ri'l ve Zekvân kabileleri olumlu cevap verdiler. Gelip Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabını çepeçevre kuşattılar. Ashab, Kâ'b b. Zeyd b. Neccâr hariç, son adamları da öldürülünceye kadar savaştılar. Kâ'b, son nefesini veriyor diye şehitler arasında bırakılmıştı. Hendek savaşında şehit edilinceye kadar yaşadı.

Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile Münzir b. Ukbe b. Âmir, müslümanların otlağına çıkmışlardı. Olay yerinin üzerinde kuşların dönüp durduğunu gördüler. Münzir b. Muhammed, savaş alanına inip kendisi de şehit edilinceye kadar arkadaşlarıyla birlikte müşriklere karşı çarpıştı. Amr b. Ümeyye ed-Damrî ise esir alındı. Fakat Mudar kabilesinden olduğunu bildirince, Âmir kakülünü kesti ve annesinin bir adağını yerine getirmek için onu kölelikten azad etti. Amr b. Ümeyye de oradan ayrıldı. Kanât vadisinin başlangıcındaki Karkara[11] denilen yere gelince bir ağacın gölgesinde oturdu. Kilâboğullarından iki adam gelip onunla birlikte o gölgelikte mola verdiler. Adamlar uyuyunca Amr, arkadaşlarının intikamını alıyorum zannıyla ansızın saldırarak ikisini de öldürdü. Bunların üzerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) ahidnâme-

10. Buharî, 56/9, 56/16, 64/28; Müslim, 677; Ahmed b. Hanbel, 3/137, 210, 270, 289.
11. Burası Karkaratü'l-Küdr'dür. Arhadiyye'ye yakın Ma'den dolaylarında bir yerdir. Medine ile arası sekiz menzildir. Kanât ise, Tâif'ten buraya uzanan bir vâdi olup suyunu Arhadiyye ile Karkaratü'l-Küdr'e döker.

si vardı. Fakat Amr bunu bilmiyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına döndüğünde yaptığı şeyi anlattı. O zaman Allah Rasûlü (s.a.): "Şüphesiz sen (haksız yere) iki adamı öldürmüşsün. Onların diyetini mutlaka ödeyeceğim!" buyurdu.(12)

İşte bu olay Nadîroğulları gazâsına sebep oldu. Hz. Peygamber (s.a.), bu iki şahsın diyetini vermeye yardım etmeleri için aralarındaki anlaşmadan dolayı Nadîroğullarına gitti. "Evet" dediler. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve ashabından bir grupla oturuyordu. Yahudiler, toplanmış, bu konuyu görüşüyorlardı. Bazıları: "Şu değirmen taşını Muhammed'in üzerine atıp onu öldürecek bir adam var mı?" dediler. İçlerinden en şakileri olan Amr b. Cihâş —Allah ona lânet etsin— ortaya atıldı. Bu sırada Cebrail (a.s.) Âlemlerin Rabbi katından, yahudilerin verdiği kararı Rasûlü'ne bildirmek için geldi. Hz. Peygamber (s.a.) hemen o anda Medine'ye dönmek üzere yerinden kalktı. Sonra hazırlanıp bizzat onlarla savaşmak üzere yola çıktı. Nadîroğullarını altı gün kuşatma altında tuttu. Medine'de vekil olarak İbn Ümmi Mektûm'u bırakmıştı. Bu olay Rebîülevvel ayında oldu.

İbn Hazm der ki: İçki o vakit haram kılındı. Nadîroğulları, silah dışında develerinin taşıyabileceği kadar mal almak ve memleketlerinden çıkmak şartıyla teslim oldular. Huyey b. Ahtab ile Sellâm b. Ebî Hukayk gibi ileri gelenleri Hayber'e, bir grup da Şam'a gitti. İçlerinden sadece iki kişi müslüman oldu: Yâmin b. Amr ve Ebu Sa'd b. Vehb. Bu ikisi mallarını kurtardılar. Hz. Peygamber (s.a.), Nadîroğullarının mallarını özellikle ilk Muhacirler arasında paylaştırdı. Çünkü bu mallar, müslümanların at sürmeden ve binmeden (savaşmaksızın) elde ettikleri ganimetlerdendi. Ancak fakirliklerinden dolayı Ebu Dücâne ile Sehl b. Huneyf adlı iki Ensarîye de ganimetten pay verdi.(13)

Haşr sûresi, bu gazâ hakkında nazil olmuştur. Bizim söylediğimiz megazi ve siyer âlimlerine göre sahih olan haberdir.(14)

Muhammed b. Şihâb ez-Zührî, Nadîroğulları gazâsının Bedir savaşından altı ay sonra vuku bulduğunu zannetmiştir. Bu ya onun yanılgısıdır ya

12. İbn Hişâm, 2/183-187; İbn Kesîr, 3/139-144; Taberî, 3/33; İbn Seyyidinnâs, 2/46 *Şerhu'l-Mevâhibi Ledüniyye*, 2/74-79.
13. İbn Hişâm, 2/190-195; İbn Kesîr, 3/145-154; *Şerhu'l-Mevâhibi Ledüniyye*, 2/79-86; İbn Seyyidinnâs, 2/47; İbn Sa'd, 2/57.
14. Buharî 65/59/1, Saîd b. Cübeyr'in şöyle dediğini nakletmektedir: İbn Abbas'a sordum: "Ya Tevbe sûresi?". "Tevbe sûresi, münafıkların gizli olan kusurlarını ifşâ ederek onları utandıran bir sûredir. Onlardan tek bir kişiyi bile bırakmaksızın hepsinin o sûrede zikredileceklerini zannedecekleri şekilde 'minhüm, minhüm' diye inmeye devam etti." dedi. "Ya Enfal sûresi?" diye sordum. "Bedir savaşı hakkında nâzil oldu." dedi. "Haşr sûresi?" diye sordum. "Nadîroğulları gazası hakkında indi." dedi.

da ona atfedilen bir yanlışlıktır. Bilâkis söz konusu gazânın Uhud savaşından sonra olduğunda şüphe yoktur. Bedir savaşından altı ay sonra olan gazâ Kaynukaoğulları gazâsıdır. Kurayza gazâsı ise Hendek savaşından, Hayber de Hudeybiye anlaşmasından sonra olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) yahudilerle dört savaş yapmıştır:

1) Kaynukaoğulları gazâsı, Bedir'den sonra.
2) Nadîroğulları gazâsı, Uhud'dan sonra.
3) Kurayzaoğulları gazâsı, Hendek'ten sonra.
4) Hayber gazâsı, Hudeybiye anlaşmasından sonra.

6— Hz. Peygamber'in (s.a.) Kunutta Beddua Okuması:

Allah Rasûlü (s.a.) bir ay süreyle rükûdan sonra kunut okuyup Bi'ri Maûne olayında kurrâları öldürenlere beddua etti. Bunlar daha sonra tevbe edip müslüman olarak geldiklerinde beddua okumayı terketmiştir.[15]

7— Zâtü'r-Rikâ Gazâsı:

Sonra Hz. Peygamber (s.a.), Zâtü'r-Rikâ gazâsına bizzat katıldı. Bu Necid gazâsıdır. Hicretin 4. yılı Cemaziyelûla ayında savaşa çıktı. Muharrem ayında çıktığı da söylenmiştir. Muhariboğulları ve Sa'lebe b. Sa'd b. Gatafan oğullarıyla savaşmak niyetindeydi. Medine'de Ebu Zer el-Gıfarî'yi vekil bıraktı. Osman b. Affan'ı bıraktığı da söylenmiştir. Ashabından 400 kişinin başında savaşa çıktı. 700 kişi oldukları da söylenmiştir. Gatafan kabilesinden bir topluluk ile karşılaştılar. Birbirlerine karşı durdular, fakat aralarında savaş çıkmadı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.) sahabeye o gün korku namazı kıldırdı.[16] İbn İshak ile siyer ve megazi âlimlerinden bir grup bu gazânın tarihi ve onda

15. Buharî, 14/7, 23/41, 64/38, 80/58; Müslim, 677/(304): Enes b. Mâlik'ten.
16. İbn Sa'd, 2/61-62; İbn Seyyidinnâs, 2/52; Buharî, 64/33. Bu gazâ Zâtü'r-Rikâ diye isimlendirilmiştir. Çünkü sahabenin ayakları yürümekten parçalanmış ve ayaklarına çaputlar dolamışlardı. Buharî (64/33), Ebu Musa el-Eş'arî'nin şöyle anlattığını nakletmektedir: Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte bir gazâya çıktık. Biz altı kişi aramızda nöbetleşerek bir deveye biniyorduk. Ayaklarımız yarıldı. Benim de ayaklarım yarılmış ve tırnaklarım düşmüştü. Bu yüzden ayaklarımıza bez dolamaktaydık. Ayaklarımıza çaput doladığımızdan ötürü bu gazâ Zâtü'r-Rikâ diye adlandırıldı. Bu gazâ, Muhâriboğulları gazâsı, Sa'lebeoğulları gazâsı, Enmâroğulları gazası, korku namazının bu gazâda vâki olması sebebiyle Korku Namazı gazâsı ve yine bu gazâda meydana gelen garip olaylar nedeniyle E'âcib gazâsı diye de isimlendirilmiştir.

kılınan korku namazı hakkında böyle söylemişlerdir. Diğer âlimler de bu görüşü onlardan almışlardır. Bu gerçekten problemdir. Zira müşriklerin, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hendek savaşı sırasında güneş batıncaya kadar ikindi namazını kılmaktan alıkoydukları sabittir.[17]

Sünen'de ve İmam Ahmed ile Şâfiî'nin —Allah onlara rahmet eylesin— *Müsned*'lerinde nakledildiğine göre müşrikler Hz. Peygamber'i (s.a.) öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmaktan alıkoymuşlardı da hepsini topluca kılmıştı.[18] Halbuki bu olay korku namazının nâzil olmasından önceydi, Hendek savaşı ise hicretin 5. senesi Zâtü'r-Rikâ'dan sonra yapılmıştır.

Görünen odur ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) kıldığı ilk korku namazı Usfan'da kıldığıdır. Nitekim Ebu Ayyâş ez-Zurakî diyor ki: Biz Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte Usfan'da idik. Bize öğle namazını kıldırdı. O gün müşriklerin komutanı Halid b. Velid idi. Müşrikler: "Gerçekten onların bir gaflet anını yakaladık." dediler ve ilâve ettiler: "Onların bu namazdan sonra bir namazları daha vardır ki kendilerine mallarından ve oğullarından daha sevimlidir." Bunun üzerine öğle ile ikindi arasında korku namazı nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.) bize ikindi namazını kıldırdı. Bizi iki gruba ayırdı... Sonra hadisin geri kalanını zikretti. Hadisi, Ahmed (b. Hanbel) ve *Sünen* sahipleri rivayet etmiştir.[19]

Ebu Hureyre anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.), Dacnân ile Usfan arasında bir yere inerek müşrikleri kuşatmıştı. Müşrikler: "Bunların bir namazı var ki, o kendilerine oğullarından ve mallarından daha sevimlidir. İşinizi sağlam tutun. Sonra hep birden üzerlerine saldırın." dediler. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) geldi ve Hz. Peygamber'e (s.a.) ashabını iki gruba ayırmasını söyledi... Hadisin devamını zikretti. Tirmizî: Hadis, hasen-sahihtir, demiştir.[20]

Usfan gazâsının Hendek savaşından sonra olduğu konusunda ilim adamları arasında ihtilâf yoktur. Hz. Peygamber'in (s.a.) korku namazını Zâtü'r-

---

17. Buharî, 64/29, 80/58; Müslim, 627; Ebu Davud, 409; Nesâî, 1/236; İbn Mâce, 684; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/79, 81, 113, 122, 126, 135, 137, 146, 150, 152: Hz. Ali'den (r.a.). Müslim, 628; İbn Mâce, 686; Ahmed b. Hanbel, 1/404, 456; İbn Mes'ûd'dan.
18. Nesâî, 2/17; Ahmed b. Hanbel, 3/25, 49, 67; Beyhakî, 1/402; Şâfiî, 1/55; Dârimî, 1/358; Ebu Saîd el-Hudrî'den. İsnadı sahihtir, İbn Hibbân (285) ve başkaları da hadisi sahih kabul etmişlerdir. Ayrıca bu konuda İbn Mes'ûd'dan Tirmizî (179), Ahmed b. Hanbel (1/375, 423) ve Nesâî'de (1/17) bir hadis rivayet edilmiştir ki râvileri sikadır, ancak munkatı'dır. Çünkü Ebu Ubeyde, babasından hadis dinlememiştir. Fakat Ebu Saîd hadisi için şahid olmaya elverişlidir.
19. Ahmed b. Hanbel, 4/59, 60; Ebu Davud, 1236; Nesâî, 3/177, 178; isnadı sahihtir. Usfan: Mekke ile Medine arasında bir köydür.
20. Ahmed b. Hanbel, 2/522; Tirmizî, 3038; Nesâî, 3/174; Senedi hasendir.

Rikâ'da kıldırdığı rivayeti de sahihtir. Böylece bunun (Zâtü'r-Rikâ gazasının) Hendek ve Usfan savaşından sonra olduğu anlaşılmış oldu. Ebu Hureyre ile Ebu Musa el-Eş'arî'nin Zâtü'r-Rikâ gazâsına katılmış olmaları da bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Nitekim *Sahihayn*'da Ebu Musa'dan, kendisinin Zâtü'r-Rikâ gazâsına katıldığı ve sahabenin ayakları parçalandığından dolayı ayaklarına çaput sardıkları rivayet edilmiştir.(21)

Ebu Hureyre'ye gelince, *Müsned*'de ve *Sünen*'de Mervan b. Hakem'in ona şöyle sorduğu nakledilmektedir. "Hz. Peygamber'le (s.a.) birlikte korku namazı kıldın mı?" Ebu Hureyre: "Evet" dedi. Hakem: "Ne zaman?" diye sorunca, "Necid gazâsının olduğu yıl." diye cevap verdi.(22)

Bu da, Zâtü'r-Rikâ gazâsının Hayber'den sonra olduğuna delâlet eder.(23) Zâtü'r-Rikâ gazâsının Hendek savaşından önce olduğunu söyleyen apaçık bir yanlışlığa düşmüştür. Bazıları bunu kavrayamayınca, lafızlar ve tarihler çatıştığında olayları, ayrı ayrı sayma konusundaki alışkanlıkları üzere, Zâtü'r-Rikâ gazâsının biri Hendek savaşından önce diğeri de ondan sonra olmak üzere iki kere yapıldığını iddia etmişlerdir. Bu iddiada bulunan kimsenin söyledikleri —sahih değil ya— sahih olsaydı, daha önce Usfan kıssasında belirtilen sebepten ötürü, sahabeye korku namazını birinci defada kıldırmış olması ve bunun da Hendek savaşından sonra olması mümkün olmazdı. Bu iddiada bulunanların buna, Hendek savaşında namazı ertelemenin caiz olup neshedilmediği ve çarpışma esnasında kılmaya imkân buluncaya kadar namazın ertelenmesinin caiz olduğu şeklinde cevap verme hakları vardır. Nitekim İmam Ahmed'in (r.h) mezhebindeki iki görüşten biri ve daha başkalarının görüşü budur. Fakat Usfan kıssasında, Hz. Peygamber'in (s.a.) sahabeye ilk korku namazını burada kıldırdığına ve bunun Hendek savaşından sonra olduğuna bir çözüm bulamazlar.

Doğrusu, Zâtü'r-Rikâ gazâsının anlatımını buradan sonraya, Hendek'ten hatta Hayber'den sonraya almak gerekirdi. Ancak biz, megazî ve siyer âlimlerine uyarak onu burada zikrettik. Sonra onların yanılgılarının farkına vardık. Tevfik Allah'tandır.

Müslim'in, *Sahih*'inde Câbir'den rivayet ettiği şu hadis de Zâtü'r-Rikâ gazâsının Hendek savaşından sonra olduğuna delâlet etmektedir. Câbir diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Zâtü'r-Rikâ'ya varıncaya dek gittik. Göl-

21. Buharî, 64/31; Müslim, 1816.
22. Ahmed b. Hanbel, 2/320; Nesâî, 3/173. İsnadı sahihtir.
23. Zâtü'r-Rikâ gazâsının Hayber'den sonra olduğu görüşünde olanlardan bazıları şunlardır: Buharî, 64/29; İbn Kesîr, *es-Sîre*, 3/161; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*.

gelik bir ağacın yanına vardığımızda orayı Rasûlullah'a (s.a.) bırakmıştık. Derken müşriklerden bir adam geldi. Rasûlullah'ın (s.a.) kılıcı ağaçta asılıydı. Adam kılıcı alıp kınından sıyırdı... Anlatmaya devam etti. Câbir daha sonra şöyle diyor: Namaza çağrıda bulunuldu. Bir gruba iki rekât kıldırdı, sonra bunlar ayrılıp gittiler. Ardından diğer gruba iki rekât kıldırdı. Böylece Allah Rasûlü (s.a.) dört rekât, sahabe ise ikişer rekât kılmış oldu.[24]

Korku namazı Hendek savaşından sonra meşrû kılınmıştır. Hatta bu rivayet onun Usfan'dan bile sonra olduğuna delâlet eder. En iyi bilen Allah'tır.

Câbir'in devesini Hz. Peygamber'e (s.a.) satması olayının Zâtü'r-Rikâ gazâsında olduğu nakledilmiştir.[25] Tebük'ten dönüşü sırasında olduğu da söylenmiştir. Fakat şu meselede Hz. Peygamber'e (s.a.), kızkardeşlerine bakacak ve onlara katlanacak dul bir kadınla evlenmesini haber vermesi, babasının vefatından sonra onun deveyi satmada acele ettiğini ve Tebük gazâsının olduğu yıla kadar bunu ertelemediğini göstermektedir. En iyi bilen Allah'tır.

Zâtü'r-Rikâ gazâsından dönüşleri sırasında müşriklerden bir kadını esir aldılar. Bunun üzerine kadının kocası, Muhammed'in (s.a.) ashabından kan dökünceye kadar geri dönmemeyi adadı. Geceleyin geldi. Hz. Peygamber (s.a.) müslümanları düşmandan korumak için iki kişiyi gözcülükle vazifelendirmişti. Bunlar, Abbâd b. Bişr ile Ammar b. Yâsir idiler. Kadının kocası bir ok atıp Abbâd'ı vurdu. Abbâd namaz kılıyordu, oku söküp çıkarttı. Adam kendisine üç ok atıncaya kadar namazını bozmadı ve vazgeçmedi. Nihayet selâm verdi ve arkadaşını uyandırdı. Arkadaşı: "Allah Allah! Beni ne diye uyandırmadın?" dedi. Abbâd şöyle cevap verdi: "Bir sûre okuyordum, yarıda kesmek istemedim."[26]

Musa b. Ukbe, *Megazî*'sinde şöyle der: Bu gazânın ne zaman olduğu, Bedir'den önce mi yoksa sonra mı veya Bedir ile Uhud arasında mı ya da Uhud'dan sonra mı olduğu bilinmemektedir.

---

24. Müslim, 843; Buharî, 64/31, 56/84, 56/87. Bu rivayette "Kılıcı kınından sıyırdı" sözünden sonra şöyle devam eder: Rasûlullah'a (s.a.): "Benden korkuyor musun?" diye sordu. "Hayır." buyurdu. "Seni benim elimden kim kurtaracak?" deyince Hz. Peygamber: "Beni senin elinden Allah kurtaracaktır." buyurdu. Râvi diyor ki: Rasûlulah'ın ashabı o adamı tehdit ettiler de adam kılıcı kınına koyup yerine astı.
25. İbn Hişâm, 2/206-207, İbn İshak-Vehb b. Keysân aracılığıyla Câbir'den nakletmektedir. Sahih bir seneddir. Benzer şekilde *Sahihayn*'da da mevcuttur, ama hangi gazâ olduğu belirtilmemiştir.
26. İbn Hişâm, 2/208-209; Ahmed b. Hanbel, 3/344-349; Ebu Davud, 198; Beyhakî, *ed-Delâil*: Câbir b. Abdullah'tan. Senedinde Akîl b. Câbir b. Abdullah vardır ki İbn Hibbân, onu sika kabul etmiştir, diğer râvileri de sikadır. Hadisi, İbn Huzeyme (36) ve İbn Hibban da sahih kabul etmişlerdir.

Bedir'den önce olmasını mümkün görmekle gerçekten iyice uzaklaşmış oldu. Bunun imkânsız olduğu açıktır. Yukarıda açıklaması geçtiği üzere bu gazâ ne Uhud'dan, ne de Hendek'ten önceydi.

8— İkinci Bedir Gazâsı:

Ebu Süfyan'ın Uhud'dan ayrılışı esnasında "Gelecek yıl sizinle buluşma yerimiz Bedir olsun." dediği daha önce geçmişti. Şaban ayı girince, —ertesi yılın Zilkâde ayı olduğu da söylenmiştir— Hz. Peygamber (s.a.) 1500 kişinin başında buluşma yerine doğru yola çıktı. Müslümanların on atı vardı. Sancağını Ali b. Ebî Tâlib taşıyordu. Medine'de yerine Abdullah b. Revâha'yı vekil bırakmıştı. Böylece Bedir'e geldi. Orada sekiz gün müşrikleri bekleyerek durdu. Ebu Süfyan da Mekke'den müşriklerle beraber yola çıktı. 2000 kişiydiler ve elli atları vardı. Mekke'den bir konak uzaklıktaki Merruzzahrân'a geldiklerinde Ebu Süfyan onlara: "Bu yıl kıtlık yılıdır. Sizi geri götürmek fikrindeyim." dedi. Ayrılarak geri döndüler. Sözlerini tutmadılar. Bu nedenle bu gazâ, Bedr-i Mev'id diye isimlendirildiği gibi İkinci Bedir diye de adlandırılmıştır.[27]

9— Dûmetü'l-Cendel Gazâsı:

Dûme, dal harfi ötreli olarak okunmalıdır. Üstünlü okunuşunda ortaya çıkan Devme, başka bir yerdir.

Hz. Peygamber (s.a.) hicretin 5. yılı Rebîülevvel ayında oraya doğru yola çıktı. Sebebi, kendisine orada Medine'ye yürümek isteyen büyük bir topluluğun bulunduğu haberinin ulaşmasıdır. Dûmetü'l-Cendel ile Medine arası on beş gecelik bir mesafeydi, Şam'dan da beş gecelik uzaklıktaydı. Medine'de Siba' b. Urfuta el-Gifarî'yi vekil bıraktı. Müslümanlardan 1000 kişinin başında yola koyuldu. Yanında Uzreoğullarından Mezkur adında bir kılavuz vardı. Onlara yaklaştığında müşrikler batıya doğru yönelmişlerdi. Deve ve koyunlarının izlerini buldu. Bunun üzerine müslümanlar onların hayvanlarına ve çobanlarına baskın yaptılar. Ölenler öldü, kaçabilenler kaçtı. Bu haber Dûmetü'l-Cendel halkına gelince dağıldılar. Hz. Peygamber (s.a.) onların yurtlarında konakladı. Orada, Dûmetü'l-Cendel halkından hiç kimseyi bulama-

---

27. İbn Hişâm, 2/209-213; İbn Kesîr, 3/169-172; İbn Sa'd, 2/59-60; Taberî, 3/41; İbn Seyyidinnâs, 2/53; *Şerh'ul-Mevâhibi Ledüniyye*, 2/93-95.

dı. Birkaç gün burada kaldı. Etrafa seriyyeler, birlikler gönderdi. Halktan hiçbir kimseyi bulamadılar. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye döndü. Bu gazâda Uyeyne b. Hısn ile bir anlaşma yaptı.[28]

10— Müreysî Gazâsı:

Müreysî[29] gazâsı hicretin 5. yılı Şaban ayında oldu.[30] Sebebi: Hz. Peygamber'e (s.a.) Mustalıkoğulları reisi Hâris b. Ebî Dırâr'ın, kavmi arasında dolaşarak onları ve Araplardan söz geçirebildiklerini Rasûlullah'la (s.a.) savaşmak üzere davet ettiği haberi ulaştı. Peygamberimiz Büreyde b. Husayb el-Eslemî'yi durumu öğrenmesi için gönderdi. Büreyde onların yanına gidip Hâris b. Ebî Dırâr ile buluştu ve onunla konuştu. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına dönüp onların durumunu haber verdi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) müslümanları savaşa çağırdı, on-

---

28. İbn Hişâm, 2/213; İbn Kesîr, 3/177-178; İbn Sa'd, 2/62-63; *Şerhu'l Mevâhibi Ledüniyye*, 2/94-95; Taberî, 3/43; İbn Seyyidinnâs, 2/54.
29. Müreysî: Huzâaoğullarına ait bir su olup bununla Fur' (Medine taraflarında bir yerdir) arasında bir günlük mesafe vardır. Bu gazâ Mustalıkoğulları gazâsı diye de isimlendirilmiştir. Bu, Cüzeyme b. Sa'd b. Amr'ın lâkabı olup Huzâaoğullarının bir koludur.
30. Beyhakî, Katâde, Urve ve başkalarından rivayet etmiş olup Hâkim bunu tercih etmiştir. Muhammed b. İshak 6. yılda olduğunu söylemiş; Halîfe ve Taberî de bunu kesin kabul etmişlerdir. Buharî (64/32), Musa b. Ukbe'den bu gazânın 4. yılda olduğunu nakletmiştir. Hafız İbn Hacer der ki: Buharî böyle zikretmiştir; herhalde o, "5. yılda" yazmak istemiştir de bir kalem hatası olarak "4. yılda" yazmıştır. Musa b. Ukbe'nin *Megazî*'sinde birkaç senedle nakledilip Hâkim, Ebu Saîd en-Nisabûrî, Beyhakî'nin (*ed-Delâil*'de) ve başkalarının tahric ettiği rivayete göre 5. senedir. Musa b. Ukbe'nin İbn Şihâb aracılığıyla naklettiği rivayetin metni şöyledir: "sonra Rasûlullah (s.a.) Mustalıkoğulları ve Lihyânoğulları ile 5. yılın Şaban ayında savaştı." Buharî'nin Cihad kitabında İbn Ömer'den kendisinin Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Mustalıkoğullarına karşı 4. yılın Şaban ayında savaşa çıktığına fakat O'nun çarpışmak için kendisine izin vermediğine dair rivayeti de bunu destekler. Çünkü Hz. Peygamber, daha önce geçtiği gibi ona Hendek savaşında izin vermiştir ki bu da Şaban ayından sonradır. 5. veya 4. yılda olmuştur desek de farketmez. Hâkim, *el-İklîl* adlı eserinde: Urve'nin ve daha başkalarının bu savaşın 5. yılda yapıldığı yolundaki sözleri, doğruya İbn İshak'ın sözünden daha yakındır. Ben derim ki: İfk hadisinde Sa'd b. Muaz ile Sa'd b. Ubâde arasındaki, ifk ashabı (iftiracılar) hakkındaki münakaşaya dair haber de bunu destekler... Şayet Müreysî gazâsı, ifk hadisesinin bu gazâda olması yanında 6. senenin Şaban ayında olsaydı, *Sahih*'te Sa'd b. Muaz'ın zikredilmesi yanlışlık olurdu. Çünkü Sa'd b. Muaz, Kurayza savaşında vefat etmişti ki bu savaş, sahih rivayete göre 5. senede olmuştu. Söylenildiği gibi 4. senede olsaydı yanlışlığın en büyüğü olmuş olurdu. Şu halde ortaya çıkmıştır ki, Müreysî'nin Hendek'ten önce olmuş olması için bu gazanın 5. yılın Şaban ayında olması gerekir. Çünkü Hendek, 5. yılın Şevval ayındaydı. Dolayısıyla Sa'd b. Muaz, Müreysî'de bulunmuş ve bundan sonra Hendek'te bir okla vurulmuş ve aldığı bu yara sebebiyle Kurayza savaşı esnasında vefat etmiş olur.

lar da çıkmak için acele ettiler. Bundan önce hiçbir gazâya katılmamış bir grup münafık da kendileriyle birlikte yola çıktı. Medine'de Zeyd b. Hârise'yi vekil bıraktı. Ebu Zer el-Ğıfarî'yi bıraktığını söyleyenler bulunduğu gibi, Nümeyle b. Abdullah el-Leysî'yi bıraktığını söyleyenler de vardır.

Hz. Peygamber (s.a.) Şaban ayından iki gece geçtikten sonra pazartesi günü yola çıktı. Hâris b. Ebî Dırar ile yanında bulunanlara Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendilerine doğru gelmekte olduğu ve Peygamber ile müslümanlardan haber getirmek üzere yolladığı casusun öldürüldüğü haberi ulaşınca büyük bir korkuya kapıldılar. Yanlarında bulunan Araplar onlardan ayrıldılar.

Allah Rasûlü (s.a.) Müreysî'e geldi. Burası bir su kenarı idi. Çadırını burada kurdu. Yanında Hz. Âişe ile Ümmü Seleme (r.anhüma) vardı. Savaşa hazırlandılar. Allah Rasûlü (s.a.) ashabına saf tutturdu. Muhacirlerin sancağı Hz. Ebu Bekir Sıddîk'ta, Ensarınki Sa'd b. Ubâde'de idi. Bir müddet karşılıklı ok attılar. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) ashabına emretti ve hep birden hücuma kalktılar. Zafer müslümanların oldu. Müşrikler bozguna uğradı, öldürülenler öldürüldü. Hz. Peygamber (s.a.) düşmanın kadın ve çocuklarını esir aldı, deve ve koyun sürülerini ele geçirdi. Bir kişi dışında müslümanlardan kimse öldürülmedi. Abdülmü'min b. Halef, *Sîret* adlı kitabında ve daha başkaları böyle söylemektedirler. Bu bir yanılgıdır. Zira aralarında savaş olmamıştır. Ancak düşmana su kenarında baskın yapmış ve çocukları —kadınları ve mallarını ele geçirmiştir. Nitekim *Sahih(-i Buharî)*'de: "Hz. Peygamber (s.a.) Mustalıkoğulları üzerine onlar gafilken hücum etti..." denmekte ve hadis zikredilmektedir.(31)

Kabile reisi Hâris'in kızı Cüveyriye de esir alınanlar arasındaydı. Sabit b. Kays'ın payına düşmüş, Sabit de kendisiyle kölelik sözleşmesi yapmıştı. Hz. Peygamber (s.a.), onun kölelikten kurtulması için gereken parayı ödedi ve onunla evlendi. Müslümanlar bu evlilik sebebiyle, "Onlar, Allah Rasûlü'nün s.a.) hısımlarıdır." diyerek Mustalıkoğullarından yüz esir köleyi azad edip serbest bıraktılar.(32)

İbn Sa'd der ki: Bu gazâda Hz. Âişe'ye ait bir gerdanlık düştü de onu aramaya koyuldular. Neticede teyemmüm âyeti nazil oldu.

---

31. Buharî, 49/13; Müslim, 1730; Ebu Davud, 2633; Ahmed b. Hanbel, 2/31, 32, 51: Abdullah b. Ömer'den.
32. İbn Hişâm, 2/294-295: İbn İshak'tan. Aynı senedle Ahmed b. Hanbel, 6/277. Bu hadiste, Muhammed b. Cafer b. Zübeyr'in Urve'den aktardığına göre Hz. Âişe'nin şöyle dediği nakledilmektedir: "Kavmine karşı ondan daha hayırlı bir kadın bilmiyorum." İsnadı sahihtir. Bu gazâ için bk. İbn Hişâm, 2/289-296; İbn Kesîr, 3/297-303; İbn Sa'd, 2/63-65; Taberî, 3/63; İbn Seyyidinnâs, 2/91; *Şerhu'l-Mevahibi Ledüniyye*, 2/95-102; Buharî, 49/13.

Taberânî, *Mûcem*'inde Muhammed b. İshak - Yahya b. Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr - babası aracılığıyla Hz. Âişe'nin şöyle dediğini zikreder: Benim gerdanlık meselemden dolayı olanlar olduktan, ifk ehli dediklerini dedikten sonra Rasûlullah (s.a.) ile birlikte bir başka gazâya daha çıktım. Yine gerdanlığım düştü. Onu aramak için herkes yolundan kaldı. Allah'ın dilediği bir zamanda Ebu Bekir'le karşılaştım. Bana: "Kızım! Her seferde âlemin başına sıkıntı ve belâ oluyorsun. Hiç kimsenin yanında su yok." dedi. Bunun üzerine Allah, teyemmüme ruhsat veren âyeti indirdi.(33)

Bu hadis, teyemmüm âyetinin inişine sebep olan gerdanlık hikâyesinin bu gazâdan sonra meydana geldiğine delâlet etmektedir; görünen budur. Fakat bu kıssada gerdanlığın kaybolması ve aranması sebebiyle cereyan eden ifk hâdisesi yer almıştır. Bazıları iki olayı birbiriyle karıştırmışlardır. Biz burada ifk hâdisesine işaret edeceğiz.

11— İfk Hâdisesi:

Hz. Peygamber (s.a.) bu gazâya çıktığında çekilen kur'anın kendisine çıkması sebebiyle Hz. Âişe'yi beraberinde götürmüştü. Hz. Peygamber'in (s.a.), hanımları arasındaki âdeti buydu. Gazâdan dönüşte bir yerde konakladılar. Hz .Âişe ihtiyacı sebebiyle çıktı, sonra geri döndü. Bu sırada kızkardeşinden emanet olarak aldığı bir gerdanlığı kaybetti. Hemen kaybettiği yere gerdanlığını aramak üzere geri döndü. Hevdecini taşıyan adamlar geldiler,

33. Senedinde Muhammed b. Humeyd er-Râzî vardır ki, İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de (1/368) dediği gibi zayıf bir râvidir. Buhârî (6/2, 65/Mâide sûresi/6) ve Müslim (367), Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletmişlerdir: Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte seferlerinden birine çıkmıştık. Beydâ denilen yerde veya Zâtü'l-Ceyş'de gerdanlığım koptu. Onu aramak için Rasûlullah (s.a.) orada bekledi, müslümanlar da onunla birlikte beklediler. Halbuki suyun başında olmadıkları gibi yanlarında su da bulunmuyordu. Derken Ebu Bekir yanıma geldi. Rasûlullah (s.a.) başını dizime koymuş, uyuyordu. Ebu Bekir bana: Sen hem Rasûlullah'ı, hem de yanındaki insanları yoldan alıkoydun. Bunlar su başında değiller ve yanlarında su da yok! dedi. Ebu Bekir beni azarladı ve Allah'ın dilediği kadar söylenip durdu. Eliyle de böğrüme vurmaya başladı. Kıpırdamama ancak Rasûlullah'ın (s.a.) dizimde bulunması mani oluyordu. Böylece sabahleyin Rasûlullah (s.a.) susuz olarak uykudan kalktı. Bunun üzerine Allah Teâlâ teyemmüm âyetini indirdi. Üseyd b. Hudayr dedi ki: Bu sizin ilk bereketiniz değildir ey Ebu Bekir âilesi! Âişe dedi ki: Müteakiben üzerine bindiğim deveyi kaldırdık, meğer gerdanlık altında imiş. Bu hadiste geçen "seferlerinden biri" sözü hakkında İbn Abdilber, *Temhîd* adlı eserinde: "Bunun Mustalıkoğulları gazâsı olduğu söylenmektedir." demektedir. *el-İstizkâr* adlı eserde de bu kesin kabul edilmektedir. Fakat ondan daha önce İbn Sa'd ve İbn Hibbân böyle söylemişlerdir. Bu hadisin bir benzeri Ahmed b. Hanbel (6/272, 273) tarafından da rivayet edilmiştir, senedi sahihtir.

onu içinde zannederek hevdeci deveye yüklediler. Hafifliğini farketmemişlerdi. Çünkü Hz. Âişe'nin (r.anha) yaşı çok gençti, kendisini ağırlaştıracak kadar şişmanlamamıştı. Aynı şekilde bu kimseler hevdeci hep birlikte taşıdıkları için hafifliğini hissedemediler. Şayet hevdeci bir ya da iki kişi kaldırsaydı durum gizli kalmazdı.

Hz. Âişe konakladıkları yere dönüp geldi. Gerdanlığını bulmuştu ama burada hiç kimse kalmamıştı. Konaklama yerinde oturdu. Kendisini kaybettiklerini anlayınca aramak üzere buraya döneceklerini düşünüyordu. Allah, bütün işlerinde hâkimdir, arşının üstünden işleri dilediği gibi düzenler. Gözlerini uyku bürüdü ve nihayet uyuyakaldı. Safvan b. Muattal'ın, "İnna lillahi ve inna ileyhi râciûn! Rasulullah'ın hanımı!" sözünü duyuncaya dek uyanmadı. Safvan, ordunun ardçıları arasında konaklamıştı, çünkü o çok uyuyan birisiydi. Nitekim, İbn Ebî Hâtim'in *Sahih*'inde ve *Sünen*'de denmektedir ki: Safvan Hz. Âişe'yi görünce tanıdı, —hicâb âyetinin inmesinden önce görüyordu— ve istircâda bulundu. Sonra devesini çöktürüp Hz. Âişe'ye yaklaştırdı, o da deveye bindi. Hz. Âişe'ye bir kelime bile söylemedi, o da kendisinden "İnna lillahi ve inna ileyhi râciûn" sözünden başka bir şey işitmedi. Sonra Safvan, deveyi yularından çekerek onunla birlikte ordunun bulunduğu yere varıncaya kadar yürüdü. Ordu Nahruzzahîra'da konaklamıştı. İnsanlar bu durumu görünce her biri seciyesine göre ve kendisine yakışan biçimde konuştular. Habîs ruhlu, Allah düşmanı İbn Übey, soluklanacak bir fırsat buldu ve kalbindeki münafıklık ve kıskançlık kederinden dolayı sözde taşkınlık yapıp iftirayı (ifk) orada burada söylemeye, yalana yalan katmaya, ifki yaymaya, neşretmeye, toplamaya, dağıtmaya başladı. Arkadaşları da bu konuda ona yaklaşmaya çalışıyorlardı. Medine'ye dönünce, Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda susup konuşmazken, iftiracılar lakırdıya daldılar. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Âişe'den ayrılma konusunda ashabıyla istişare etti. Hz. Ali, onu boşayıp başkasını almasına açık değil dolaylı olarak işaret etti. Üsame ve başkaları ise düşmanların sözüne aldırmayıp onu nikâhında tutmasını tavsiye ettiler. Hz. Ali, söylentilerdeki şüpheyi gördüğü için Allah Rasûlü'nün (s.a.) insanların sözlerinden dolayı çektiği gam ve kederden kurtulması için şek ve şüphenin yakîne terkedilmesini önerdi; hastalığın kökünü kurutmak üzere görüş bildirdi. Üsame ise, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hz. Âişe'ye ve babasına olan sevgisini, bunların da ötesinde ve daha önemlisi onun temiz ve masum olduğunu, iffetli ve dindar biri olduğunu biliyordu. Allah Rasûlü'nün (s.a.) Rabbi katındaki değeri ve derecesinden dolayı Allah'ın O'nu müdafaa edeceğini bildiğinden ötürü Allah Rasûlü'nün evinin hanımı, kadınları arasındaki sevgilisi ve Sıddık'ının kızını iftiracıların indirdiği dereceye indirmeyeceğini; Rasûlullah'ın Rabbi katında en değerli olduğunu ve Allah'ın, zinakâr bir kadını

O'nun nikâhında bulundurmayacak kadar O'nun Allah katında aziz olduğunu biliyordu. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) sevgilisi olan Âişe-i Sıddîka'nın, Rasûlü'nün nikâhında iken onu fuhşa mübtelâ kılmayacak kadar Rabbi katında yüce olduğunu biliyordu. Kim Allah'ı ve Rasûlü'nü (s.a.) ve O'nun Allah katındaki değerini kalbinde güçlü bir şekilde duyuyorsa, Ebu Eyyub ve sahabenin diğer ileri gelenlerinin bunu işitince söyledikleri gibi: "Allah'ım! Seni noksanlardan tenzih ederiz, hâşâ bu büyük bir iftiradır."(34) der.

Onların Allah'ı tesbih edişlerini ve bu makamda O'nu tenzih edişlerindeki tanımayı, dostu ve yaratıklarının en değerlisi olan Rasûlü'ne kötü ve zinakâr bir kadın nasip etmesi gibi O'na yakışmayan şeylerden Allah'ı nasıl tenzih ettiklerini bir düşün! Kim Allah hakkında böyle bir şey düşünürse O'nun hakkında kötü bir zanda bulunmuştur. Allah ve Rasûlü'nü hakkıyla tanıyanlar, Allah Teâlâ'nın şu sözünde belirttiği gibi, kötü kadınların ancak kendilerine benzer erkeklere yakıştığını anlamışlardır: "Kötü kadınlar, kötü erkeklerindir."(35) Dolayısıyla bunun büyük bir suç isnadı ve apaçık bir iftira olduğundan şüphe etmeyerek kestirip attılar.

Bu durumda şöyle bir soru yöneltilebilir: Peki, Rasûlullah (s.a.) Allah'ı en iyi tanıyan, kendisinin O'nun katındaki derecesini ve kendisine yakışanı en iyi bilen olduğu halde neden Hz. Âişe'nin meselesi hususunda çekimser kalmış, ona soru sormuş, araştırıp istişare etmiş ve sahabenin ileri gelenleri gibi: "Allahım! Seni tenzih ederim. Hâşâ bu büyük bir iftiradır." dememiştir?

Cevap: Bu, Allah Teâlâ'nın, bu kıssa sebebiyle bazı toplulukları yükseltip diğerlerini alçaltsın, hidayete erenlerin hidayetini ve imanını güçlendirip zalimlerin ise sadece hüsranını artırsın diye bu kıssayı Rasûlü ve ümmetinin bütünü için kıyamete kadar bir imtihan, deneme ve kendileri için bir vesile kıldığı yüce hikmetlerin bütünündendir. İmtihanın ve denemenin tam olması Hz. Âişe'ye iftira konusunda Allah Rasûlü'ne vahyin bir ay süreyle kesilmesini gerektirdi. Allah'ın takdir buyurup hükmettiği hikmetinin tamamlanması ve en mükemmel yönleriyle ortaya çıkması; sadık mü'minlerin iman ve sebatlarının adalet ve doğruluk üzere artması ve Allah'a, Rasûlü'ne, ehl-i beytine, sıddîk kullarına karşı hüsn-i zanlarının devam etmesi; münafıkların iftira ve nifaklarının katmerlenmesi ve Allah'ın Rasûlü'ne ve mü'minlere onların kalblerinde gizlediklerini açığa vurması; Sıddîka (Hz. Âişe)dan ve anababasından istenen kulluğun tamama ermesi; Allah'ın onlara olan nimetleri-

---

34. Nûr, 24/16. İfk hadisesi için bk. Buharî, 52/15, 65/6; Müslim ,2770; Tirmizî, 3179; İbn Hişâm, 2/297-307; İbn Kesîr, 3/304-311.
35. Nûr, 24/26.

nin tamamlanması; gerek Hz. Âişe'nin gerekse ebeveyninin Allah'a olan ihtiyaç ve rağbetleri, O'na muhtaç olmaları ve boyun eğmeleri, O'na hüsn-i zanda bulunmaları ve ümit bağlamalarının artması; böylece Hz. Âişe'nin, yaratıklardan ümidini kaybedip herhangi bir insanın elinden yardım ve destek gelebileceğinden ümidini kesmesi için bu konuda Hz. Peygamber'e (s.a.) hiçbir şey vahyedilmedi. Ana babası kendisine: "Kalk, Allah Rasûlü'ne (s.a.) teşekkür et. Allah O'na senin masum olduğunu vahyetti." dediklerinde bu makamın hakkını tam verdi ve: "Vallahi kalkmam, yalnızca masum olduğumu vahyeden Allah'a hamdederim." dedi.

Ayrıca bu olay ayıklandı, temize çıkarıldı ve mü'minlerin kalpleri bu konuda Allah'ın, Rasülüne vahiy göndermesini olabilecek en muazzam bir şekilde gözetledi ve bunu son derece istekle bekleyip durdular. İşte bu durum, Hz. Peygamber'e bir ay süreyle vahyin kesilmesinin hikmetlerindendir. Rasûlullah'ın (s.a.), ehl-i beytinin, Sıddîk'ın ve âilesinin, ashabının ve mü'minlerin en çok ihtiyaç duydukları anda vahiy ansızın geliverdi. Öyle ki toprağın yağmura en çok gereksinim duyduğu anda yağmurun yağması gibi geldi. En güç ve en nazik bir konumda gelmişti. Tam bir sevinçle sevindiler ve son derece neşelendiler. Şayet Allah, Rasûlü'nü hemen ilk anda olayın gerçeğine muttali kılsaydı ve o anda hemen vahiy gönderseydi bu hikmetler ve daha nice kat kat hikmetler.. kaybolur giderdi.

Yine Allah Teâlâ, Rasûlü'nün ve ehl-i beytinin kendi katındaki derecesini ve onların kendi katındaki değerlerini açığa vurmayı, Rasûlü'nü bu darboğazdan çıkarmayı ve O'nu bizzat savunup müdafaa etmeyi ve düşmanlarını reddetmeyi, Rasûlü'nün bir müdahelesi olmayan ve O'na nisbet edilemeyen bir işten dolayı O'nu ayıplamalarına ve kötülemelerine cevap vermeyi üstlenmiş, hatta bunu O tek başına yüklenerek Rasûlü'nü ve ehl-i beytini müdafaa etmek istemiştir.

Asıl maksat Rasûlullah'a eziyet vermekti. Hanımına iftira atılan kimse suçsuz olduğunu bilse veya bilmeye yakın bir zanla tahmin etse onun, hanımının masum olduğuna şahitlik etmesi yakışık almazdı. Rasûlullah (s.a.) Hz. Âişe hakkında kesinlikle sû-i zanda bulunmamıştır; hem Rasûlullah'ı hem de Hz. Âişe'yi bundan tenzih ederiz. Bunun için iftiracılardan mazur görülmesini isteyerek Rasûlullah şöyle buyurdu: "Âilem hakkında bana eza veren bir şahsa karşı bana kim yardım eder. Vallahi, ben âilem hakkında iyilikten başka bir şey bilmiyorum. Bu iftiracılar bir adamın adını ortaya attılar ki, onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu adam âilemin yanına ancak benimle birlikte girmiştir." Zira Rasûlullah'ın (s.a.) sahip olduğu, Sıddîka'nın suçsuzluğuna delâlet eden ipuçları mü'minlerinkinden çok daha faz-

laydı. Fakat sabrının, sebatının, merhametinin, Rabbine olan hüsn-i zannının ve O'na olan güveninin mükemmelliğinden ötürü sabır ve sebat makamının ve Allah'a hüsn-i zan beslemenin gereğini tam olarak yerine getirdi. Nihayet, gözünü aydınlatıp gönlünü sevindiren ve değerini artıran, Rabbinin kendisine ne kadar önem verdiğini ümmetine bildiren, onun işine itina ettiğini gösteren vahiy geliverdi.

Hz. Âişe'nin günahsız oluşunu bildiren vahiy gelince Allah Rasûlü (s.a.), iftirasını açığa vuranlar hakkında emir buyurdu, seksener değnek had cezası vuruldu. Habîs ruhlu Abdullah b. Übeyy'e ise iftiracıların başı olmasına rağmen had vurulmadı. Denilmiştir ki: Zira had cezaları had vurulanlar için bir günahı hafifletme ve bir keffarettir. Halbuki habîs adam buna lâyık değildir. Allah ona ahirette büyük bir azap vaadetmiştir ki hadde gerek yoktur; bu ona yeter. Yine denilmiştir ki: Bilâkis o kişi sözü süsleyip püslüyor, derleyip toparlıyarak anlatıyor ve kendisine isnad edilmeyecek şekilde kalıplara sokuyordu. Şöyle de denilmiştir: Had, ancak itirafla veya bir delille sabit olur. O ise iftira ettiğini itiraf etmedi. Ayrıca hiç kimse onun iftirada bulunduğuna dair şahitlik etmedi. Çünkü o bunu sadece yandaşlarının arasında söylüyordu ve onlar da aleyhine şahitlik etmediler. Zaten mü'minler arasında böyle bir şey söylemiyordu.

Bir başka görüşe göre: Hadd-i kazf (iftira cezası) Allah hakkı olduğunu söyleyenler bulunsa da kul hakkıdır, ancak hak sahibinin istemesiyle bu hak alınır. İftira atılan kimsenin istemesi gerekir. Hz.Âişe ise bu hakkı İbn Übey'den talep etmemiştir.

Bir görüşe göre ise: Allah Rasûlü (s.a.), onun münafıklığının ortaya çıkmasına ve defalarca öldürülmesi gerekecek şekilde konuşmasına rağmen öldürmediği gibi, bu defa da ona had cezası uygulanmasını daha büyük bir fayda —onun kavminin kalbini kazanmak ve onları İslam'dan nefret ettirmemek— nedeniyle terketmiştir. Çünkü bu hâbis ruhlu adam kendisine itaat olunan ve reis konumunda bir kimseydi. Dolayısıyla ona had vurulması halinde fitnenin ayaklanmasından emin olunamazdı. Belki de bütün bu sebeplerden dolayı kendisine had vurulması terkolundu.

Mistah b. Üsâse, Hassan b. Sabit ve Hamne bt. Cahş gibi gerçek mü'minlere, günahlarını temizlemek ve onlara keffaret olmak üzere had vurdurdu. O halde Abdullah b. Übeyy'in bunların dışında bırakılması, buna lâyık olmamasındandır

Sıddîka'nın suçsuzluğuna dair âyet inip ana babasının "Kalk da Rasûlullah'a (s.a.) teşekkür et." demeleri üzerine: "Vallahi, kalkmam ve ancak

Allah'a hamdederim." sözü üzerinde düşünen kimse; onun Allah'ı tanımasını, imanının gücünü, nimeti Rabbine yükleyişini, bu makamda hamdi yalnız O'na tahsis edişini, tevhidi soyutlayışını, musibet anındaki cesaretinin gücünü ve kendisinin suçsuzluğuna delil getirişini anlar. Hz. Âişe, sulha rağbet ve onu talep makâmında kalkmasını gerektiren şeyi yapmadı. Rasûlullah'ın (s.a.) kendisine olan sevgisine, güvenine rağmen sevgilinin sevgiliye naz olarak diyeceğini dedi; özellikle naz makamlarının en güzeli olan böyle bir makamda sözü tam yerinde kullandı. Onun; "Ancak Allah'a hamdederim, zira suçsuzluğuma dair vahiy indiren O'dur." dediği zaman Allah'a olan sevgisi ne kadar güzeldir? Onun bu sebatı ve vakarı Allah içindir ve O, kendisine en sevimli şeydir, O'na karşı sabredemez. Oysa sevgilisinin (Rasûlullah'ın) gönlü bir ay kendisine karşı değişmiş, sonra da ondan hoşnutluk ve ikbal görmüştür. Bu nedenle O'na kalkıp teşekkür etmede, Rasûlullah'ı çok sevmesine rağmen onun hoşnutluğuna ve yakınlığına sevinmede acele etmedi ki, bu gayet sebatkâr ve güçlü bir davranıştır.

Bu mesele hakkında Hz. Peygamber (s.a.): "Âilem konusunda bana eza veren bir adam hakkında kim bana yardımcı olur?" dediğinde Abdüleşheloğullarının kardeşi Sa'd b. Muaz'ın kalkıp: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sana ben yardım edeceğim!" demesi ilim adamlarının birçoğuna problem olmuştur. Zira hiçbir âlim, Sa'd b. Muaz'ın Hendek savaşından hemen sonra Kurayzaoğulları hakkında hüküm vermesinin akabinde vefat ettiği konusunda ihtilâf etmemiştir; ve bunun 5. yılda olduğu sabittir. Oysa İfk hadisesinin şu bahsettiğimiz Mustalıkoğulları gazâsında olduğunda şüphe yoktur ki bu gazâ, Müreysî gazâsıdır. Âlimlerin çoğunluğuna göre bu gazâ Hendek savaşından sonra hicrî 6. yılda olmuştur. Bu problemi çözmek için âlimler farklı metodlardan yola çıkmışlardır: Musa b. Ukbe, Buharî'nin kendisinden rivayetine göre Müreysî gazâsının Hendek'ten önce hicretin 4. yılında olduğunu söylemiştir. Vakıdî, 5. yılda olduğunu ifade etmiş ve: "Kurayza ve Hendek savaşları ondan sonradır" demiştir. Kadı İsmail b. İshak da: "Bu konuda ihtilâf ettiler. En doğrusu Müreysî gazâsının Hendek savaşından önce olmasıdır." demiştir. Buna göre problem yoktur. Fakat âlimler aksi görüştedirler. Hem ifk hadisinde de bunun aksini gösteren deliller vardır. Çünkü Hz. Âişe: "Olay, hicab âyeti nazil olduktan sonra oldu." demektedir.[36] Hicab âyeti ise Zeyneb bt. Cahş hakkında inmiştir. O zaman Zeynep Hz. Peygamber'in (s.a.) nikâhındaydı. Çünkü Rasûlullah (s.a.) Hz. Zeyneb'e Hz. Âişe

36. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (7/333) şöyle demektedir: Hicâb âyeti bir grup âlime göre 4. senenin Zilkâdesinde inmiştir. Vâkıdî'nin, Hicâb âyetinin inişi 5. yılın Zilkâdesinde idi, sözü kabul edilemez. Halîfe, Ebu Ubeyde ve bir çok âlim bunun 3. yılda olduğunu kesin görmüşlerdir.

hakkındaki kanaatini sormuş, o da: "Kulağımı ve gözümü duymadığım, görmediğim şeyden muhafaza ederim." demişti. Hz. Âişe der ki: "Zeyneb, Hz. Peygamber'in hanımları arasında benimle rekabet ederdi."

Tarihçiler, Hz. Peygamber'in (s.a.) Zeyneb'le evlenmesinin hicretin 5. yılı Zilkâde ayında olduğunu kaydederler. Buna göre Musa b. Ukbe'nin görüşü sahih değildir. Muhammed b. İshak: "Mustalıkoğulları gazâsı Hendek savaşından sonra hicretin 6. yılında oldu." der, orada ifk hadisini zikreder. Ancak o bunu Zührî'den, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe yoluyla Hz. Âişe'den aktararak hadisi kaydeder. Bu hadiste: "Üseyd b. Hudayr kalktı ve: Ya Rasûlullah! Size ben yardım edeceğim, dedi. Sa'd b. Ubâde de karşı çıktı." demekte ve Sa'd b. Muaz'ı anmamaktadır. Ebu Muhammed İbn Hazm diyor ki: Kendisinde hiç şüphe olmayan doğru budur. Sa'd b. Muaz isminin zikredilmesi bir yanlışlıktır. Çünkü Sa'd b. Muaz, şüphesiz Kurayzaoğulları fethinin hemen peşinden vefat etmiştir. Fetih ise hicretin 4. yılı Zilkâde ayının sonunda olmuştur. Mustalıkoğulları gazâsı ise, Sa'd'ın vefatından 1 yıl 8 ay sonra, 6. yılda olmuştur. Adı geçen iki şahıs arasındaki münakaşa, Mustalıkoğulları gazâsından dönüşten 50 günü aşkın bir zaman geçtikten sonra olmuştur.(37)

Ben derim ki: Doğru olan, ileride geleceği gibi Hendek savaşının hicretin 5. yılında olduğudur.

İfk hadisinde, Buharî'nin, Ebu Vâil aracılığıyla naklettiği bir rivayetinde: Mesrûk'un: "Ümmü Rûman'dan ifk hadisini anlatmasını istedim, rivayet etti." dediği geçmektedir.(38) Bir çok âlim şöyle demektedirler: Bu, apaçık bir yanlıştır. Zira Ümmü Rûman, Hz. Peygamber (s.a.) döneminde vefat etmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) kabrine inerek: "Hurilerden bir kadına bakmaktan hoşlanan kimse buna baksın." demiştir.(39) Diyorlar ki: "Mesrûk, Ümmü Rûman'ın sağlığında Medine'ye gelip ondan hadisi rivayet etmesini istemiş olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) ile görüşmüş olması ve O'ndan hadis işitmiş olması gerekirdi. Halbuki Mesrûk, Medine'ye ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) vefatından sonra gelmiştir." Yine diyorlar ki: "Mesrûk, Ümmü Rûman'dan bu hadisten başka bir hadis daha rivayet etmiş, ancak mürsel olarak rivayette bulunmuştur. Dolayısıyla bazı râviler, onun Ümmü Rûman'dan hadis işittiğini zannetmişler ve bu hadisi de duyduğuna hamletmişlerdir. Belki de Mesrûk: 'Ümmü Rûman'dan rivayet etmesi istendi.' demiştir de bazıları bunu

37. *Cevâmiu's-Sîre*, s. 206; *Fethu'l-Bârî*, 8/360.
38. Buhârî, 60/19.
39. İbn Sa'd, 8/277. Buharî, *Tarih*'inde, ayrıca İbn Münde ile Ebu Nuaym, Hammad b. Seleme - Ali b. Zeyd b. Cüd'an - Kasım b. Muhammed kanalıyla rivayet etmişlerdir.

'Ben istedim' şeklinde yanlış okumuşlardır. Çünkü âlimlerden hemzeyi her zaman elif üstüne yazanlar vardır."

Öteki âlimler diyorlar ki: Bütün bunlar Buharî'nin *Sahih*'ine aldığı sahih rivayeti reddetmez. İbrahim el-Harbî ve başkaları demişlerdir ki: "Mesrûk, henüz on beş yaşındayken Ümmü Rûman'dan hadisi sormuş, yetmiş sekiz yaşında iken de vefat etmiştir. Ümmü Rûman, Mesruk'un kendisinden hadis rivayet ettiği kimselerin en eskisidir". Bunlar diyorlar ki: "Ümmü Rûman'ın, Hz. Peygamber (s.a.) hayatta iken vefat ettiğine ve Hz. Peygamber'in (s.a.) onun kabrine indiğine dair hadise gelince, bu hadis sahih değildir.Sahih olmasını engelleyen iki illet vardır: Birincisi; Ali b. Zeyd b. Cüd'ân'ın rivayet etmiş olmasıdır ki bu râvi, hadisiyle delil getirilemiyecek zayıf bir râvidir. İkincisi ise; hadisi Hz. Peygamber'den (s.a.) Kasım b. Muhammed yoluyla rivayet etmiş olmasıdır. Kasım ise Hz. Peygamber (s.a.) devrine yetişmemiştir. Öyleyse bu hadis nasıl olur da Buharî'nin *Sahih*'inde rivayet ettiği güneş gibi bir isnâda sahip hadisin karşısında kabul görebilir! Buharî hadisinde Mesrûk: 'Ümmü Rûman'dan sordum da hadisi bana anlattı.' demektedir ki, bu hadisin lafzının 'süilet=soruldu' olmasını iptal eder." Ebu Nuaym da, *Ma'rifetü's-Sahabe* adlı eserinde: "Ümmü Rûman'ın, Hz. Peygamber (s.a.) döneminde vefat ettiği söylenilmişse de bu yanlıştır." der.

İfk hadisinin rivayetlerinden birinde: Hz. Ali'nin kendisiyle istişare ettiğinde Hz. Peygamber'e (s.a.); "Cariyeye sor, o sana doğrusunu söyler." dediği; bunun üzerine Berîre'yi çağırıp sorduğunda onun: "Âişe hakkında kuyumcunun halis altın hakkında bildiğinden başka bir şey bilmiyorum." dediği veya buna benzer bir şey söylediği geçmektedir. Bu da bir problem olmuştur. Çünkü Berîre, ancak bundan uzun bir süre sonra kölelik sözleşmesi yapıp azad olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası Abbas o zaman Medine'de idi. Hz. Abbas ise Medine'ye ancak Mekke fethinden sonra gelmişti. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.), kocasına dönmesi için Berîre'ye aracılık edip onun da buna razı olmadığı zaman, amcasına: "Ey Abbas! Mugîs'in kendisine olan sevgisine rağmen Berîre'nin ona nefret duymasına hayret etmiyor musun?" demiştir.[40]

İfk hâdisesinde Berîre, Hz.Âişe'nin yanında değildi. Onların bu zikrettikleri şayet bağlayıcı ise, o zaman yanlışlık, cariyenin Berîre olarak isimlendirilmesindedir. Hz. Ali, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Berîre'ye sor" dememiş, sadece "Cariyeye sor, o sana doğrusunu söyler." demişti. Bazı râviler onu Berîre sandılar ve onu öylece isimlendirdiler. Eğer Mugîs'in Fetih sonrasına kadar

40. Buharî, 68/16; Ebu Davud, 223; Dârimî, 2/170; Nesâî, 8/245, 246; İbn Mâce, 2075; İbn Abbas'tan.

karısını istemeye devam etmiş ve ondan ümit kesmemiş olması suretiyle onların zikrettikleri bağlayıcı değilse problem ortadan kalkar[41]. En iyi bilen Allah'dır.

Bu gazâdan dönüşleri esnasında münafıkların başı İbn Übey: "Medine'ye dönersek, andolsun ki üstün kimseler zelil kimseleri oradan çıkaracaktır." dedi. Zeyd b. Erkam bu sözü Hz. peygamber'e (s.a.) iletti. İbn Übey de gelip kendini mazur göstererek böyle bir şey söylemediğine yemin etti. Hz. Peygamber (s.a.) susup bir şey söylemedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ Münafikûn sûresinde Zeyd'i tasdik eden âyetleri indirdi. Allah Rasûlü (s.a.) Zeyd'in kulağından tutup: "Müjdeler olsun, Allah seni doğruladı." dedi, sonra: "Bu, kulağı ile Allah'a vefakârlık gösteren kimsedir." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Rasûlü! Abbâd b. Bişr'e emret de İbn Übey'in boynunu vursun." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de: "İnsanlar, Muhammed ashabını öldürüyor diye konuştuklarında onlara bunu nasıl anlatırız?" buyurdu.[42]

---

41. Bir başkası da Berîre'nin Hz. Âişe'ye ücret karşılığı hizmet ettiğini söyleyerek cevap vermiştir. Berîre, kölelik anlaşması yapmasından önce sahibi nezdinde bir köle olarak bulunuyordu.

42. Buharî, 65/3, 65/5; Müslim, 2772; Tirmizî, 3309, 3310; Ahmed b. Hanbel, 4/369, 373: Zeyd b. Erkam'dan. Ayrıca Câbir'den; Buharî, (65/Münafikûn sûresi/65) Müslim (2584), Tirmizî (3312) ve Ahmed b. Hanbel (3/393)'de bir hadis rivayet edilmektedir. Bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/369-371.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

HENDEK SAVAŞI

A) HENDEK SAVAŞI

İki görüşten en kuvvetlisine göre, hicretin 5. yılının Şevval ayında vuku bulmuştur. Çünkü Uhud savaşının hicrî 3. yılın Şevval ayında olduğunda ihtilâf yoktur. Müşrikler, ertesi yıl yani hicrî 4. yılda Rasûlullah'a (s.a.) savaş için geleceklerine dair söz vermişlerdi. Ama o yıl kıtlık başgösterdiğinden dolayı sözlerini tutmayıp caydılar. Hicrî 5. yıl olunca Rasûlullah'la (s.a.) savaşmak üzere geldiler. Siyer ve meğâzi âlimlerinin görüşü budur.

Musa b. Ukbe, megazî ve siyer âlimlerine karşı çıkarak; "Aksine (Hendek savaşı) hicrî 4. yılda vuku bulmuştur." der.

İbn Hazm: "Kuşkusuz sahih olan budur." der. Ve bu görüşe *Sahihayn*'da geçen şu İbn Ömer hadisini delil gösterir: "Uhud savaşında İbn Ömer, on dört yaşında iken Rasûlullah'a (s.a.) gösterildi de (savaşması için) izin vermedi. Daha sonra Hendek savaşı sırasında on beş yaşında iken gösterilince izin verdi."[1]

İbn Hazm der ki: "Şu halde doğru olan, iki savaş arasında sadece bir yıl olduğudur."[2]

---

1. Buharî, 64/29; Müslim, 1868.
2. *Cevâmiu's-Sîre*, 158. İbn Kesîr, *Fusûl* adlı eserinde (s. 56) İbn Hazm'ın görüşünü ve İbn Ömer hadisini delil göstermesini naklederek; Evet bu hadis *Sahihayn*'da mevcuttur; ama İbn Hazm'ın iddia ettiği şeye delil teşkil etmez, der. Çünkü Rasûlullah'a (s.a.) göre savaşa izin verme yaşı (asgari) onbeş yaşı idi. Onbeş yaşında olana izin veriyor, olmayana vermiyordu. İbn Ömer'e de, Uhud savaşında on beş yaşında olmadığı için izin vermemiş, Hendek savaşında bu yaşa ulaştığı için izin vermiştir. Dolayısıyla bu durum, İbn

Bu görüşe iki şekilde karşı çıkılabilir:

1— İbn Ömer haber vermiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.) kendisini savaşamayacak kadar küçük gördüğü için geri çevirmiş ve savaşabileceği yaşa ulaştığını anlayınca da izin vermiştir. Yoksa bunda (İbn Ömer'in) on dört yaşını bir yıl veya daha fazla aşmış olmasını çürüten bir durum yoktur.

2— Belki de İbn Ömer, Uhud savaşında on dört yaşına yeni basmış, Hendek savaşında ise on beşinin sonuna gelmişti.

1— Yahudilerin Kureyşlileri Kışkırtmaları:

Hendek savaşının sebebi şuydu: Yahudiler Uhud savaşında müşriklerin müslümanlara galip geldiğini görüp Ebu Süfyan'ın müslümanlarla savaşmak üzere verdiği sözü öğrenince Sellâm b. Ebi'l-Hukayk, Sellâm b. Mişkem, Kinâne b. Rebî' ve daha başkaları gibi Yahudi ileri gelenlerinin bulunduğu bir grup, Kureyş'i Allah Rasûlüne (s.a.) karşı savaşa teşvik ve kışkırtmak için Mekke'ye gittiler ve onlara yardım edeceklerine dair söz verip ertesi yıl geri döndüler. Kureyşliler bunların tekliflerini kabul etti. Kureyş'ten sonra Gatafân kabilesine gidip onları da (bu işe) çağırdılar. Onlar da bu teklifi kabul etti. Daha sonra, aynı şekilde bütün Arap kabilelerini birer birer dolaştılar. Çağrılan her kabile davetlerini kabul etti.

Kureyş'liler Ebu Süfyan komutası altında dört bin kişiyle yola çıktı. Süleymoğulları kabilesi Merru'z-Zahrân denilen yerde onlara katıldı. Aynı şekilde Esedoğulları, Fezâre, Eşca' ve Mürreoğulları kabileleri de yola çıktı. Gatafan kabilesi ise Uyeyne b. Hısn komutasında geldi. Hendek savaşına katılan kâfirlerin toplam sayısı on bin idi.

2— Medine'nin Etrafına Hendek Kazılması:

Allah Rasûlü (s.a.) müşriklerin gelmekte olduğunu işitince sahabe ile istişare etti. Selman-ı Farisî, Rasûlullah'a (s.a.) düşmanla Medine arasına hendek kazılmasını teklif etti. Allah Rasûlü (s.a.) de bu işin yerine getirilmesini emretti.

Ömer'in on beşini bir, iki, üç (yıl) hatta daha fazla aşmış olmasına engel teşkil etmez. Herhalde İbn Ömer, şöyle demiştir: "Ben, bülûğa ermişken yahut savaş erlerinden biri olarak, Hendek savaşında kendimi Rasûlullah'a arzettim."

Müslümanlar hep birlikte bu işe koşuştular. Bizzat Hz. Peygamber (s.a.) de bu işte çalışmış ve müslümanlar (kendilerine karşı olan) kâfir hücumunu önlemek için acele etmişlerdir. Tevatüren geldiği üzere, hendek kazmasında nübüvvetinin delilleri ve peygamberliğinin işaretleri vardır. Hendek, Sel' dağının eteğine kazılmıştı. Sel' dağı müslümanların arkasındaki dağ olup, hendek, onlarla kâfirler arasındaydı.

Allah Rasûlü (s.a.) üç bin müslümanla çıktı. Dağı arkasına, hendeği de önlerine siper edindi.

İbn İshak, "Yedi yüz kişiyle çıkmıştır" der. Bu Allah Rasûlü'nün (s.a.) Uhud harbine çıkışına (bakılarak yapılan) bir hatadır.

Hz. Peygamber (s.a.) kadın ve çocukların Medine'nin hisar ve kalelerine yerleştirilmesini emretti. Başlarına da İbn Ümmi Mektûm'u bıraktı.

3— Yahudiler Anlaşmayı Bozuyorlar:

Huyey b. Ahtab, Kurayza yahudilerine gidip kalelerine yaklaştı. Kâ'b b. Esed ona kapıyı açmak istemedi. Bunun üzerine Huyey, kapıyı açıncaya kadar dil döktü. Yanına girince; "Sana zamanın kuvvet ve şerefini, sana Muhammed'le savaşmak üzere başlarında komutanları olduğu halde Kureyş, Gatafan ve Esedoğullarının (ordularını) getirdim." dedi.

Kâ'b b. Esed: "Allah'a yemin olsun ki sen bana zamanın zillet ve horluğunu, suyu boşalmış, şimşekler çakan, gürültüler koparan fakat içi boş bir bulut getirmişsindir." dedi. Huyey, Kâ'b b. Esed'e, Allah Rasûlü (s.a.) ile arasındaki ahdi bozup müşriklerle beraber Allah Rasûlü'ne (s.a.) karşı savaşa girmeyi kabul etmesine kadar ısrar etti. Müşrikler bu karara son derece sevindiler. Yalnız Kâ'b, Huyey'e, şayet Muhammed'e karşı gâlip gelemezlerse kendisiyle beraber gelip kalesine girmesini ve onun başına geleceklerin Huyey'e de gelmesi şartıyla bunu kabul edeceğini söyledi. Huyey de kabul etti ve ona verdiği sözü tuttu.

Kurayzaoğulları yahudilerinin durumu ve andlaşmayı bozdukları haberi Allah Rasûlü'ne (s.a.) ulaşınca, Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Muaz, Havvât b. Cübeyr ve Abdullah b. Revâha'yı; onların verdikleri sözde durup durmadıklarını, anlaşmayı bozup bozmadıklarını anlamaları için Kurayza yahudilerine gönderdi. Bu sahabîler, Kurayzaoğullarına yaklaştıklarında onları, olabilecek en kötü bir hal ve tutum üzere buldular. Allah Rasûlü'nün (s.a.) elçileri-

ne açıktan açığa sövüp düşmanlıklarını izhar ettiler. İş, Allah Rasûlü'ne (s.a.) dil uzatmaya kadar varınca, onlardan ayrılıp, yahudilerin kesin olarak ahidlerini bozup sözlerinde durmadıklarını haber vermek üzere Allah Rasûlüne (s.a.) yöneldiler.

Bu durum müslümanlara çok ağır geldi. İşte o zaman Allah Rasûlü (s.a.): "Allahu ekber! Ey müslümanlar! müjde size!" buyurdu. Belâ şiddetlendi, nifak başgöstermeye yüz tuttu. Hâriseoğullarından bazıları Allah Rasûlü'nden (s.a.) Medine'ye gitmek için izin isteyerek şöyle dediler: "'Evlerimiz gerçekten açıktır.' Halbuki onlar (ın evleri) açık değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı."[3] Selemeoğulları da dağılmaya yeltendi. fakat daha sonra Allah (c.c.) iki grubu da sebat ettirdi.

4— Müşrikler Medine Önlerinde:

[Müşrikler Allah Rasûlü'nü (s.a.) bir ay süreyle kuşatma altında tuttular. Ancak Allah'ın, müslümanlarla müşrikler arasındaki hendekle O'nu koruması sebebiyle aralarında çarpışma olmadı] Şu kadar var ki, Amr b. Abd-i Ved ve onunla beraber Kureyş'ten birkaç süvari hendeğin yanına kadar geldiler. Hendekle karşılaşınca: "Bu, Arapların hiç bilmediği bir harp hilesidir." diyerek hendeğin en dar yerine yönelip, oraya hücum ettiler. Atlarıyla sıçrayıp hendekle Sel' dağı arasındaki kıraç yere geçtiler. Müslümanlara meydan okuyup döğüşmeye devam ettiler.(Amr b. Abd ile döğüşmek için Hz. Ali - Allah O'ndan razı olsun- ileri atıldı ve onunla karşılaştı. Allah onun elinde Amr'ın canını aldı.]Amr b. Abd, müşriklerin en namlı kahraman ve babayiğitlerindendi. Geri kalanlar da korkarak arkadaşlarının yanına kaçtılar. Hendek savaşında müslümanların parolası: "Hâ Mim. Lâ yunsarûn = Ha Mîm. Onlar yardım görmeyecekler." idi.[4]

Muhasara hali müslümanların aleyhine uzayıp gidince Allah Rasûlü (s.a.) Gatafan komutanlarından Uyeyne b. Hısn ve Hâris b. Avf ile, şayet kavimleriyle birlikte çekip giderlerse Medine'nin yıllık meyve mahsûlünün üçte birini vermek kaydıyla anlaşma yapmak istedi. Görüşmeleri bu şekilde devam ediyordu: Allah Rasûlü (s.a.) bu hususta Sa'd b. Ubâde ve Sa'd b. Muaz'ın görüşlerini sordu. Onlar: "Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer Allah (c.c.) bunu, bu şekilde sana emretmişse başımız gözümüz üstüne! Yok eğer bu sadece senin,

---

3. Ahzâb, 33/13.
4. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 4/64, 289, 5/377; Ebu Davud, 2597; Tirmizî, 1682. Ebu İshâk hadisinden. Senedi hasendir. Hâkim (2/107) sahih demiştir.

bizim için yaptığın bir şeyse buna hiç hacet yok. Çünkü (bir zamanlar) biz ve şu kavim Allah'a şirk koşar, putlara taparken bile, bunlar misafirlik ve satın almanın dışında Medine'nin bir tek meyvesini yemeyi bile umamamışlardır. Şimdi Allah bizi İslâm'la şereflendirmiş, ona ulaştırmış ve seninle kuvvetlendirmişken mi mallarımızı onlara verelim? Onlara kılıçtan başka verecek bir şeyimiz yok!" dediler. Allah Rasûlü (s.a.) de görüşlerini haklı bularak: "Ben, ancak bütün Arapların sizin üzerinize üşüştüklerini gördüğüm için böyle bir şey yapmak istemiştim." dedi.

5— Müşriklerin İttifakı Bozuluyor:

Sonra şüphesiz Allah Azze ve Celle, -hamd O'nadır- kendi katından bir işi icra ederek düşmanı perişan etti. Hepsini bozguna uğratıp kılıçlarını paramparça etti. Bunu hazırlayan, kolaylaştıran ilâhî lütuf şu idi: Gatafan'dan, Nuaym b. Mes'ûd b. Âmir -Allah O'ndan razı olsun- adında bir kişi Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben müslüman oldum, istediğini emret." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Sen bir tek kişisin. Elinden geldiğince, bizi kuşatmış olan kavimlerin arasına gir de onları bize karşı savaşmaktan vazgeçirmeye bak. Çünkü harp, aldatmaktan ibarettir." buyurdu.

Bunun üzerine Nuaym, Kurayza yahudilerinin yanına gitti. Cahiliyye döneminde onların dostu idi. Aralarına karıştı. Yahudiler onun müslüman olduğunu bilmiyorlardı. Nuaym şöyle dedi: "Ey Kurayzaoğulları! Şüphesiz siz Muhammed'e karşı harp açtınız. Şayet Kureyşliler bir fırsatını bulabilirlerse onları yener, ganimetlerini toplarlar. Yok eğer yenemeyecek olurlarsa, dönerek yurtlarına savuşur, sizi Muhammed'le başbaşa bırakırlar. O da sizden intikamını alır." Yahudiler: "Peki ne yapalım, ey Nuaym?" dediler. Dedi ki: "Siz kendilerinden rehineler almadıkça onlarla birlikte savaşmayın." O zaman: "Sen bize iyi bir öğüt verdin." dediler.

Sonra Nuaym b. Mes'ûd, hemen Kureyşlilerin yanına gitti ve onlara şöyle dedi: "Size karşı olan sevgi ve dostluğumu çok iyi bilirsiniz." Evet, dediler. Bunun üzerine, "Yahudiler, Muhammed ve arkadaşlarıyla, aralarında olan anlaşmayı bozduklarına pişman olmuşlar. Sizden rehineler alarak O'na göndereceklerini, sonra da o rehinelerin, size karşı O'na yardım edeceklerine dair haber göndermişler. Şayet sizden rehineler isteyecek olurlarsa sakın onlara kimseyi vermeyiniz." diye tenbihte bulundu. Daha sonra Gatafanoğullarının yanına giderek onlara da aynı şeyi söyledi.

Şevval ayının cumartesi gecesi gelince Kureyş müşrikleri, yahudilere elçi göndererek "Biz burada hep böyle oturacak değiliz. Paçalar ve ayakkabılar eskidi. Kalkın gelin, Muhammed'le savaşalım." dediler. Yahudiler de müşriklere bir elçi göndererek: "Bu gün cumartesidir. Siz, bizden önce, cumartesi günü iş yapmış olan kimselerin başlarına geleni bilirsiniz. Ayrıca, cumartesi günü çıktıktan sonra bile, bize rehineler göndermedikçe sizinle beraber savaşacak değiliz." dediler.

Elçileri bu haberi getirince Kureyşliler: "Allah'a yemin olsun ki Nuaym'ın söyledikleri demek ki doğru imiş" dediler, sonra da yahudilere haber göndererek: "Allah'a yemin olsun ki size bir kişi bile gönderecek değiliz. Bizimle çıkın, Muhammed'le savaşalım!" dediler. Buna karşılık Kurayza yahudileri de: "Vallahi demek ki Nuaym'ın size getirdiği haber doğru imiş." dediler. Böylece iki taraf birbirinden ayrılmış oldu.

6— Müşriklerin Dağılmaları:

Nihayet Allah (c.c.) müşrikler üzerine bir rüzgâr ordusu gönderdi. Bu rüzgâr ordusu çadırlarını kökünden sökmeye başladı. Ters çevirmedik hiçbir kazan, koparmadık hiçbir ip bırakmıyor, artık bir yerde sabit duramıyorlardı. Allah'ın melekler ordusu ise onları sallıyor, kalplerine ürkeklik ve korku salıyordu.

Allah Rasûlü (s.a.) Huzeyfe b. Yeman'ı, onların durumlarını öğrenmek için gönderdi. Huzeyfe b. Yeman onları bu halde buldu; gitmek için hazırlanmışlardı. Geri dönerek Allah Rasûlü'ne (s.a.) müşriklerin gittiği haberini verdi.

Hz. Peygamber (s.a.) sabaha eriştiğinde Allah (c.c.), düşmanı umduğuna nail olamadan kinleriyle gerisin geriye göndermişti. Allah (c.c.), düşmanın savaşından Rasûlünü korumuş, vaadini gerçekleştirmiş, ordusunu güçlendirmiş, kuluna yardım etmiş ve tek başına bütün orduları bozguna uğratmıştı.

7— Kurayzaoğulları Seferi:

(Savaş bittikten sonra) Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye gelerek silahını bıraktı. Ümmü Seleme'nin evinde yıkanırken Cebrail (a.s.) geldi ve: "Silahı bıraktınız ha? Halbuki, melekler henüz silahlarını bırakmadılar. - Kurayzao-

ğulları yahudilerini kastederek - Şunlarla savaşmak için hazırlan!" dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) ashaba seslenerek: "İşiten ve itaat eden kişi ikindi namazını Kurayzaoğulları topraklarından başka yerde kılmasın." buyurdu.(5) Müslümanlar emre itaatle derhal yola çıktılar.

Hz. Peygamber'in (s.a.) Kurayzaoğullarına düzenlediği gazâ yukarıda anlatıldı. Hendek ve Kurayzaoğulları savaşında müslümanlar on kişi kadar şehit vermiştir.(6)

8— Ebu Râfi'in Öldürülmesi:

Yukarıda anlattığımız gibi, Ebu Râfi' müşrik ve yahudi ordularını Allah Rasûlü'ne (s.a.) karşı savaşa kışkırtan kimseler arasındaydı. Fakat arkadaşı Huyey b. Ahtab gibi Kurayzaoğullarıyla birlikte öldürülmemişti. Evs kabilesinin Kâ'b b. Eşref'i öldürmekle elde ettiği fazilette onlara denk olmak için Hazreçliler Ebu Râfi'i öldürmek için can attılar. Allah Teâlâ bu iki kabileyi Allah Raûlü'nün (s.a.) emrinde, hayır işlerde adeta birbirini geçmek için yarış ettirmiştir. Bunlar Ebu Râfi'i öldürmek için Allah Rasûlü'nden (s.a.) izin istediler, O da izin verdi. Hepsi de Selemeoğullarından olan, kavmin reisi Abdullah b. Atîk'le beraber Abdullah b. Üneys, Ebu Katâde, Hâris b. Rib'î, Mes'ûd b. Sinân ve Huzâî b. Esved onu öldürmek için ileri atıldılar.

Yola koyulup onun Hayber'deki evine vardılar. Geceleyin baskın yapıp Ebu Râfi'i öldürerek, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına döndüler. Hepsi de Ebu Râfi'i kendisinin öldürdüğünü iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Rasû-

5. Buharî, 64/29; Müslim, 1770. İbn Ömer anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.) Hendek savaşının olduğu gün şöyle demiştir: "Sizden hiçbir kimse ikindi namazını Kurayzaoğulları topraklarından başka bir yerde kılmasın!" Bazıları yolda iken ikindi vakti girdi. Bir kısmı, "Kurayzaoğulları topraklarına varmadan namazlarımızı kılmayız," dediler. Diğer bir kısmı ise, "Namazlarımızı kılarız. Bizi bundan meneden bir şey yoktur" dediler. Durum Hz. Peygamber'e (s.a.) anlatılınca hiç kimseyi ayıplamadı. Bu Buharî'nin metnidir. Müslim'in metni ise şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) düşman ordularının gittiği gün bize; sizden hiçbir kimse öğle namazını Kurayzaoğulları topraklarından başka bir yerde kılmasın' diye nida etti. Müslümanlardan bir kısmı vakti geçirme korkusundan ötürü namazlarını Kurayzaoğulları topraklarına varmadan kıldılar. Diğer bir kısmı ise vakti geçirsek bile, Allah Rasûlü'nün (s.a.) emrettiği yerden başka bir yerde namazlarımızı kılmayız, dediler." İbn Ömer şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.), İki gruptan hiç bir kimseyi ayıplamadı. Bu hadisden şu fıkhî hükümler çıkarılmıştır: Bir hadisin veya âyetin zahirine sarılan kimse ve bir nastan onu tahsis eden bir mana çıkaran kimse ayıplanamaz.
6. Hendek savaşı hakkında bakınız: İbn Hişam, 2/214-233; İbn Sa'd, 2/65; Taberî, 3/43; İbn Seyyidinnâs, 2/54; İbn Kesîr, 3/178-222; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 2/102-126.

lü (s.a.): "Kılıçlarınızı bana gösteriniz." dedi. Kılıçlarını Allah Rasûlü'ne (s.a.) gösterdiklerinde Abdullah b. Üneys'in kılıcı için: "Ebu Râfi'i öldüren kılıç budur. Çünkü onda yemek kalıntısı görüyorum." dedi.[7]

7. İbn Hişâm, 2/273-275; Buharî, 64/16, 56/155; Berâ hadisinden.

B) HENDEK SAVAŞINDAN SONRAKİ GAZÂLAR

1— Lihyanoğulları Gazâsı:

Allah Rasûlü (s.a.) Kurayzaoğulları savaşından sonra, iki yüz kişilik bir kuvvetle, savaşmak üzere Lihyanoğullarına doğru sefere çıktı. Lihyanoğullarını gâfil avlamak için, Şam'a gidiyor gibi göründü. Medine'de yerine İbn Ummi Mektûm'u vekil bıraktı. Sonra hızlanarak, Emec ile Usfan arasında Lihyanoğullarına ait bölgedeki vadilerden biri olan Guran vadisine kadar geldi. Burası Hz. Peygamberin (s.a.) İslâm'ı tebliğ için gönderdiği sahabilerinin musibete uğradıkları yerdi. Onlara rahmet okudu ve dua etti. Fakat Lihyanoğulları Peygamberimiz'in (s.a.) geldiğini duyunca dağların tepelerine kaçtılar. Hz. Peygamber (s.a.) onlardan hiç kimseyi ele geçiremedi. Ancak yurtlarında iki gün daha kaldı. Bu arada öncü birlikler gönderdiyse de onlar da hiç kimseyi yakalayamadılar. Oradan Usfan'a gitti. Kureyşliler kendisini dinlesinler diye on süvariyi Kürâu'l-Gamîm'e gönderdi. Sonra da Medine'ye döndü. Medine'den uzak kalışı on dört gece sürdü.(1)

2— Necid Seriyyesi:

Lihyanoğulları seferinden sonra Allah Rasûlü (s.a.), Necid taraflarına

1. Bk. İbn Hişâm. 2/279-281; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye,* 2/146-153; İbn Sa'd, 2/78-80; Taberî, 3/59; İbn Seyyidinnâs, 2/83; İbn Kesîr, 3/156.

süvari birliği gönderdi. Bunlar, Hanîfeoğullarının reisi Sümâme b. Üsâl el-Hanefî'yi yakalayarak Peygamberimiz'e (s.a.) getirdiler. Allah Rasûlü (s.a.) Sümâme b. Üsâl'i mescidin direklerinden birine bağladı. Yanına gelerek "Ey Sümâme! Gönlünden ne geçiriyorsun?" dedi. O da: "Ey Muhammed! Şayet beni öldürecek olursan kanlı bir katili öldürmüş olursun. Yok eğer bana iyilik eder, beni bağışlarsan, iyiliğin kadrini bilen bir kimseye iyilik etmiş olursun. Eğer kurtulmam için mal istersen, dilediğin kadar iste, al." dedi. Peygamberimiz (s.a.) de onu kendi haline bıraktı. Sonra bir defa daha yanına gelerek aynı şeyi yine söyledi. O da, önceki söylediği şekilde cevap verdi. Sonra Peygamberimiz (s.a.) üçüncü bir sefer daha Sümâme'nin yanına gelerek "Sümame'yi serbest bırakınız." dedi. Ashab da onu salıverdiler.

Sümâme, Mescidin yakınındaki bir hurmalığa giderek gusletti. Sonra da Peygamberimize (s.a.) gelerek müslüman oldu ve Peygamberimiz'e (s.a.) şöyle dedi: "Vallahi, (akşamleyin) yeryüzünde bana, senin yüzünden daha sevimsiz bir yüz yoktu. Fakat sabaha çıkınca senin yüzün bana yüzlerin en sevimlisi oldu. Vallahi, akşamleyin yeryüzünde bana senin dininden daha sevimsiz bir din yoktu. Fakat sabaha çıkınca senin dinin bana dinlerin en sevimlisi oldu. Senin süvarilerin beni yakaladıklarında, ben umre yapmak istiyordum." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Sümame'yi müjdeleyerek (niyetlenmiş olduğu) umreyi yapmasını emretti.

Sümâme, Mekke'ye Kureyşlilerin yanına gelince: "Demek dinden çıktın ey Sümâme?" dediler. Sümâme de: "Hayır. Allah'a yemin olsun ki, dinden çıkmadım. Ancak Muhammed'le (s.a.) birlikte müslüman oldum. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın Rasûlü (s.a.) izin vermedikçe, size Yemame'den bir buğday tanesi bile gelmeyecek." dedi.[2] Yemame, Mekke'nin gıda ambarı idi. Böylece yanlarından ayrılarak memleketine gitti ve Mekke'ye herhangi bir şey gönderilmesini yasakladı. Bu Kureyşlilerin yaşayışını iyice zorlaştırdı. Bunun üzerine Kureyşliler Allah Rasûlü'ne (s.a.) mektup yazdılar; akrabalıkları hürmetine, Sümâme'ye mektup yazmasını rica ederek kendilerine yiyecek gönderilmesine izin vermesini istediler. Allah Rasûlü (s.a.) de isteklerini kabul ederek Sümâme'ye mektup yazıp Mekke'ye erzak gönderme yasağını kaldırttı.

3— Gâbe Gazâsı:

Uyeyne b. Hısn el-Fezârî, Gatafan kabilesinden Abdullah oğullarıyla bir-

2. Buharî, 64/70.

likte Peygamberimiz'in (s.a.) Gâbe'deki[3]sağmal develerine baskın yaparak onları alıp götürdü. Usfanlı olan çobanı da öldürdü. Baskıncılar çobanın karısını da götürdüler. Abdülmü'min b. Halef "Çoban Ebu Zerr'in oğlu idi" diyor ki, bu gerçekten gariptir.

Bunun üzerine imdat dileyen bir ses geldi ve: "Ey Allah süvarileri! Atlarınıza bininiz." diye bağrıldı. Bu, bu şekilde savaşa ilk çağrı idi.[Allah Rasûlü (s.a.) zırh gömlek içerisinde, tam silahlı vaziyette atına bindi. Peygamberimiz'in (s.a.) yanına ilk gelen, zırhlı ve miğferli bir vaziyette Mikdâd b. Amr idi. Allah Rasûlü (s.a.) mızrağına sancağı bağlayarak: "Sen git, süvariler sana erişecektir. Ben de peşin sıra geleceğim" dedi. Allah Rasûlü (s.a.) (Medine'de) İbn Ümmü Mektûm'u yerine vekil bıraktı.]

Seleme b. Ekva' yaya olarak baskıncılara yetişti. Onları oka tutarak şöyle dedi:

خُذْهَا وَأَنَا ابْنُ الأَكْوَعِ وَالْيَوْمُ يَوْمُ الرُّضَّعِ

"Al sana! Ben Ekva'ın oğluyum.

Bugün, alçakların öleceği gündür."

Seleme, Zü Kared'e vardığında sağmal develerin hepsini aldığı gibi, ayrıca baskıncılardan otuz da kaftan koparmıştı. Seleme der ki: Allah Rasûlü (s.a.) ve süvariler akşamleyin bize yetiştiler. "Ey Allah Rasûlü! Şüphesiz baskıncılar susuzdur. Beni, yüz kişiyle beraber göndersen de ellerinde bulunan davarlarını kurtarıp, su kaplarını alsam." dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Gücün yettiğinde yumuşak davran." buyurdular. Daha sonra "Şimdi onlara Gatafanlıların toprağında ziyafet çekiliyordur." dedi.

İmdat isteği Medine'deki Amr b. Avf oğullarına gelince, hemen yardım geldi. Süvariler de gelmeye devam ediyordu. Topluluk kimileri yaya ve kimileri develerle olmak üzere gelip Zû Kared'de Allah Rasûlü'ne (s.a.) katıldı.

Abdülmü'min b. Halef der ki: "Ashab on sağmal deveyi baskıncılardan kurtarmış, geri kalan on deveyle de baskıncılar kaçıp kurtulmuştur."

Ben derim ki: Bu açık bir hatadır. *Sahihayn*'da ashabın bütün develeri baskıncılardan kurtardıkları rivayet edilmiştir. Müslim'in, Seleme'den, *Sahih*'indeki rivayet ettiği metni şöyledir: "Allah'ın (c.c.) yaratmış olduğu, Allah Rasûlü'ne (s.a.) ait bulunan sağmal develeri arkama almış, ayrıca onlardan

3. İçinde Medine halkının mallarının bulunduğu, Şam yönünde Medine'ye yakın bir yerdir.

otuz tane de kaftan koparmıştım."[4]

Bu gazve Hudeybiye'den sonra yapılmıştı. Megazî ve siyer âlimlerinden bir grup, bu gazve hakkında hataya düşerek Hudeybiye'den önce vukû bulduğunu söylemişlerdir. Söylediğimizin doğruluğunun delili; Ahmed b. Hanbel ve Hasan b. Süfyan'ın, Ebu Bekr b. Ebî Şeybe -Haşim b. Kâsım- İkrime b. Ammar- İyas b. Seleme- onun babası Seleme senediyle rivayet ettikleri şu haberdir: "Hudeybiye zamanı Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Medine'ye geldim. Ben ve Rabah, develerle birlikte, sulayıp tekrar yaylıma göndermek için Talha'nın atıyla çıktık. Sabah karanlığında Abdurrahman b. Uyeyne Allah Rasûlü'nün (s.a.) develerine baskın yapıp çobanı da öldürdü..." Sonra Seleme olayın devamını anlatmıştır. Ayrıca Müslim, *Sahih*'inde, olaya geniş bir şekilde yer vermiştir.[5]

Abdülmü'min b. Halef, *Sîret*'inde, bu hususta açık bir hataya düşmüştür. Lihyanoğulları savaşının Kurayzaoğulları savaşından altı ay sonra meydana geldiğini nakledip, sonra da: "Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldiğinde birkaç gece geçip geçmemişti ki Abdurrahman b. Uyeyne baskın yaptı" diyerek, olayı anlatmıştır. Baskın yapan Abdurrahman'dır. Abdurrahman'ın babası, Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedir'dir de denilmiştir. Böyle olunca Seleme'nin "Hudeybiye zamanı Medine'ye geldim" demesi nerede kalıyor?[6]

4— Ükkâşe b. Mihsan Seriyyesi:

Vâkıdî, Hudeybiye'den önce, hicretin 6. yılında gönderilen birçok seriyyeden bahseder:

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye geldikten sonra, 6. yılın Rabîulevvel -veya Rebîulâhir- ayında Ükkâşe b. Mıhsan el-Esedî'yi, içlerinde Sabit b. Akram ve Siba' b. Vehb'in de bulunduğu kırk kişilik bir kuvvetle Gamra'ya göndermiş, Ükkâşe bu gidişi ciddi tutmuş ve Gamra halkı, onlara karşı ihtiyatlı davranarak kaçışmışlardır. Ükkâşe, su kaynaklarının bulunduğu yerde konaklayarak, öncü birliklerini peşlerinden gönderdi. Öncü birlikler, kendilerine, onların bir kısım hayvanlarının bulundukları yeri gösteren bir kişiyi

4. Buharî, 64/37, 56/166; Müslim, 1806; Ahmed b. Hanbel, 4/48; Ebu Davud, 2752. Seleme b. Ekva' hadisinden.
5. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/52, 54; Müslim, 1807.
6. Bu gazve hakkında bakınız; İbn Hişam, 2/281-289; İbn Sa'd, 2/80-84; İbn Seyyidinnâs, 2/84; İbn Kesîr, 3/286-296; *Şerh'ul-Mevahib-i Ledüniye*, 2/148-153.

yakalayarak, yüz develerini ele geçirip Medine'ye götürdüler.[7]

5— Ebu Ubeyde Seriyyesi:

Yine Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Ubeyde b. Cerrâh'ın komutanı bulunduğu seriyeyi Zü'l-Kassa'ya[8]göndermiştir. Mücahidler bütün gece yürüyerek sabaha karşı Zü'l-Kassa'ya ulaşıp, ansızın baskın yaptılar. Ancak bedevîler dağa kaçarak yakalanmadılar. Mücahidler, sadece bir kişiyi yakaladılar. O da müslüman oldu.

6— Muhammed b. Mesleme Seriyyesi:

Allah Rasûlü (s.a.) Muhammed b. Mesleme'yi, Rebîulevvel ayında, on kişilik bir keşif birliğiyle gönderdi. Bedevîler, mücahidler uykuya varıncaya kadar pusu kurdular. Mücahidler işin farkında değillerdi. Farkına vardıklarında ise baskına uğramışlardı. Muhammed b. Mesleme'nin arkadaşları şehid edildi. Muhammed b. Mesleme ise yaralı olarak kaçıp kurtuldu.[9]

7— Zeyd b. Hârise Seriyyeleri:

a) Cemum Seferi:

Bu sene -Hicrî 6. yıl- Zeyd b. Hârise, Cemum'a gönderilmiştir. Zeyd, Müzeynelerden Halîme isminde bir kadını ele geçirdi. Halime, mücahidlere Süleymoğullarının konak yerlerinden birisini gösterdi. İslâm mücahidleri de oraya ansızın baskın yapıp, bir hayli deve, davar ve esir aldılar. Esirler arasında Halime'nin kocası da vardı. Zeyd b. Hârise, elde ettikleriyle beraber seferden dönünce, Allah Rasûlü (s.a.) Halîme ve kocasını Müzeyneoğullarına bağışladı.[10]

b) Tarif Seferi:

Peygamberimiz (s.a.) yine bu yıl yani hicretin 6. yılında Cemaziyelûlâ

---

7. İbn Sa'd, 2/84; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye,* 2/153-154. Gamra, Mekke yolu üzerinde Feydi Kala' denilen yere iki günlük mesafede Esedoğullarına ait bir su ismidir.
8. Rabeze yolu üzerinde, Medine'ye yirmi mil mesafesi olan bir yerdir. İbn Sa'd, 2/86; *Şer'ul-Mevahib-i Ledünniye,* 2/154-155.
9. İbn Sa'd, 2/85; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye,* 2/154.
10. İbn Sa'd, 2/86; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye,* 2/155.

ayında Zeyd b. Hârise'yi on beş kişilik bir kuvvetle Tarif'te [11] oturan Sa'lebeoğullarına gönderdi. İslâm mücahidleri Tarif'e geldikleri zaman, bedevîler, üzerlerine Allah Rasûlü'nün (s.a.) yürüdüğünü zannederek korkup kaçtılar. Zeyd b. Hârise yirmi develerini ele geçirdi. Zeyd b. Hârise sefer için dört gece Medine'den uzak kaldı.]

c) Îs Seferi:

[Peygamberimiz (s.a.) yine aynı yılın Cemazîyelûlâ ayında Zeyd b. Hârise'yi (bu sefer) Îs'e[12] gönderdi. Bu sefer esnasında, Peygamberimiz'in (s.a.) kızı Hz. Zeyneb'in kocası olup, Şam'dan gelmekte olan Ebu'l-Âs b. Rebî'in yanındaki Kureyş mallarına el konuldu.]

İbn İshak der ki: Abdullah b. Muhammed b. Hazm bana şöyle anlattı: Ebu'l-Âs b. Rebî' ticaret yapmak üzere Şam'a gitti. Ebu'l-Âs güvenilir bir kimseydi. Yanında Kureyş'e ait ticaret malları da bulunuyordu. Seferden memleketine dönerken, Allah Rasûlü'nün (s.a.) seriyyesiyle karşılaştı. Mücahidler Ebu'l-Âs'ın kervanını alıp götürdüler. Kendisi kaçıp kurtuldu. İslâm mücahidleri, ele geçirdikleri ticaret mallarıyla (Medine'ye) Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına gelince, Peygamberimiz (s.a.) bu malları mücahidler arasında paylaştırdı.

Ebu'l-Âs Medine'ye gelerek, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı Hz. Zeynep'in yanına varıp himayesini istedi ve Hz. Zeynep'ten, kendisine ve yanında bulunup ta diğer insanlara ait olan malları, Allah Rasûlü'nün (s.a.) tekrar kendisine iade etmesini O'ndan istemesini talep etti.

Allah Rasûlü (s.a.) mücahidleri çağırarak: "Bu adamın bize olan yakınlığını bilirsiniz. Siz onun ve ondan başka kimselerin mallarını ele geçirmiş bulunuyorsunuz. O mallar, Allah'ın size nasib ettiği ganimet mallarıdır. O malları kendisine geri vermeyi uygun görürseniz, geri veriniz. Şayet geri vermek istemezseniz, onlar zaten sizin hakkınızdır." dedi.

Mücahidler: "Hayır! Ey Allah'ın Rasûlü! Biz, o malları ona geri veriyoruz" diyerek, ele geçirdikleri malları tekrar iade ettiler. Öyle ki, her biri ele geçirdikleri mallardan az çok demeden ne varsa, küçük ve eski tulumdan abdest ibriğine hatta ipe varıncaya kadar herşeyi Ebu'l-Âs'a geri verdiler.

Ebu'l-Âs çıkıp Mekke'ye vardı. İnsanlara mallarını teslim edip işini bi-

---

11. Medine'ye otuz altı mil uzaklıkta bulunan bir su ismidir. İbn Sa'd, 2/87; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye*, 2/158.
12. Medine'ye dört günlük mesafede olan bir yerdir. İbn Sa'd, 2/87; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye*, 2/155-158.

tirdikten sonra: "Ey Kureyşliler! Herhangi birinizin yanımda vermediğim bir malı kaldı mı?" diye sordu. Kureyşliler: "Hayır kalmadı. Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Biz, seni vefalı ve şerefli bulduk." dediler.

Bunun üzerine Ebu'l-Âs: "Allah'a yemin ederim ki, size gelmeden önce müslüman olmamı engelleyen şey, mallarınızı kaçırmak için müslüman olduğumu zannetmeniz korkusundan başka bir şey değildir. Şimdi, şehâdet ederim ki, Allahtan başka tanrı yoktur. Ve yine şehâdet ederim ki, Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir." dedi.

Vâkıdî ve İbn İshâk'ın bu sözleri Ebu'l-Âs olayının Hudeybiye'den önce meydana geldiğini gösterir. Çünkü anlaşmadan (Hudeybiye anlaşması) sonra Allah Rasûlü'nün (s.a.) keşif birlikleri Kureyş müşriklerinin peşine düşmemiştir. Fakat, Musa b. Ukbe, Ebu'l-Âs olayının mütarekeden sonra vuku bulduğunu iddia etmiştir.

8— Ebu Basîr'in Kureyş Kervanlarının Yolunu Kesişi:

Kureyşlilerin mallarını alanlar Ebu Basîr ve arkadaşlarıdır. Bu iş Allah Rasûlü'nün (s.a.) emriyle olmamıştır. Çünkü, Ebu Basîr ve arkadaşları sahilde karargâh kurmuş olup, yakınlarından geçen Kureyş'e ait her kervanın mallarına el koyuyorlardı. Bu, Zührî'nin görüşüdür.

Musa b. Ukbe, İbn Şihâb'dan naklen, Ebu Basîr olayı hakkında şöyle der: Ebu Cendel, Ebu Basîr ve yanlarında toplanan adamları, sahilde hâlâ üslenmekte devam ediyorlardı. Ebu'l-Âs b. Rebi', Kureyş'ten birkaç kişiyle birlikte onlara uğradı. Allah Rasûlü'nün (s.a.) kızı Hz. Zeynep, Ebu'l-Âs'ın nikâhlısıydı. Ebu'l-Âs ve yanındakileri yakaladılar; yanlarında bulunan malları alıp onları da esir ettiler. Fakat Ebu'l-Âs'ın, Allah Rasûlü'ne (s.a.) olan hısımlığından dolayı hiç kimseyi öldürmediler. Huveylid'in kızı Hz. Hatice'nin öz kız kardeşinin oğlu olan Ebu'l-Âs, o gün müşrikti. Ebu Basîr ve adamları Ebu'l-Âs'ı serbest bıraktılar. Ebu'l-Âs, Medine'ye, karısı Hz. Zeynep'in yanına gelerek Ebu Cendel ve Ebu Basîr'in esir ettikleri arkadaşları ve aldıkları mallar konusunda görüştü. Bunun üzerine Hz. Zeynep, Allah Rasûlü (s.a.) ile bu konuda görüşme yaptı.

İleri sürüldüğüne göre, Allah Rasûlü (s.a.) ayağa kalkarak ashaba: "Bizler çeşitli kimselerle akrabalık kurduk. Ebu'l-Âs'la da akrabalık kurduk. O bulduğumuz ne iyi bir akrabadır! O Kureyşli arkadaşlarıyla Şam'dan gelirken, Ebu Cendel ile Ebu Basîr onları yakalamışlar ve yanlarında bulunan malları

almışlar. Ama kimseyi öldürmemişler. Allah Rasûlü'nün kızı Zeynep, benden onları himaye etmemi istedi. Sizler de Ebu'l-Âs ve arkadaşlarını himaye eder misiniz?" diye hitap etmiştir. Ashab: "Evet, bizler de kabul ederiz." dediler. Allah Rasûlü'nün (s.a.), Ebu'l-Âs ve yanlarında bulunan esir arkadaşları hakkında söyledikleri, Ebu Cendel ve adamlarına ulaşınca, devenin dizini bağladıkları zincire varıncaya kadar, aldıkları herşeyi onlara geri verdiler. Ayrıca Allah Rasûlü (s.a.), Ebu Cendel ile Ebu Basîr'e bir mektup yazarak kendisine gelmelerini emretti; ve yanlarında bulunan müslümanları yurtlarına, ailelerinin yanlarına geri döndürmelerini istedi ve Kureyş'ten hiçbir kimseye ve onların kervanlarına saldırmamalarını emretti. Allah Rasûlü'nün (s.a.) mektubu, ölmek üzereyken Ebu Basîr'e ulaştı. Daha mektubun başındayken Ebu Basîr öldü. Ebu Cendel, onu bulunduğu yere gömerek Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına geldi ve böylece Kureyş kervanı selâmet bulmuş oldu. Musa b. Ukbe, hadisin kalan kısmını da zikretmiştir.

Musa b. Ukbe'nin sözü, bu hususta en doğrusudur. Çünkü Ebu'l-Âs, sulh zamanında müslüman olmuş, Kureyş kervanı müterake yıllarında Şam'a yayılmıştır. Zührî'nin anlatışı, çok açık bir şekilde olayın mütareke yıllarında olduğunu göstermektedir.

Vâkıdî şöyle der: Hicrî 6. sene Dıhye b. Halîfe el-Kelbî, Kayser'in yanından döndü. Kayser, Dıhye'yi mal ve elbise ile mükâfatlandırmıştı. Dıhye, Hısma'ya gelince[13] Cüzâmlardan birkaç kişiye rastladı. Bunlar, Dıhye'nin yolunu kesip yanında bulunan herşeyi aldılar. Dıhye (Medine'ye gelince) evine varmadan Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına uğrayarak durumu O'na iletti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) Zeyd b. Hârise'yi Hısma'ya gönderdi.

Ben derim ki: Bu olay, tereddütsüz Hudeybiye'den sonradır.

9— Hz. Ali Seriyyesi:

Vâkıdî der ki: Hz. Ali yüz kişilik bir kuvvetle, Fedek'te oturan, Sa'd b. Bekr oğullarından bir kabileye gitmek üzere yola çıktı. Bunun sebebi, Fedek'te bulunan bir topluluğun, Hayber yahudilerine yardım etmek istediklerine dair bir haberin Allah Rasûlü'ne (s.a.) ulaşmasıydı. Hz. Ali (r.a.) seferi esnasında gece yürüyor, gündüz gizleniyordu. Hz. Ali (r.a.), Sa'doğullarının bir casusunu yakaladı. Casus, Hz. Ali'ye (r.a.) Sa'doğullarının, kendisini, eğer yahudiler Hayber mahsulünü onlara tahsis ederlerse kendilerine yardım ede-

13. Vâdi'l-Kurâ'nın arka taraflarında bir yer ismidir.

ceklerine dair tekliflerini bildirmek üzere Hayber'e gönderdiklerini itiraf etti.[14]

10— Abdurrahman b. Avf Seriyyesi:

Vâkıdî der ki: Hicrî 6. yılın Şaban ayında, Abdurrahman b. Avf'ın keşif birliği Dûmetu'l-Cendel'e gönderilmiştir. Allah Rasûlü (s.a.), Abdurrahman b. Avf'a: "Eğer sana itaat ederlerse, krallarının kızıyla evlen." dedi. Kavim müslüman oldu ve Abdurrahman b. Avf da (kral) Asbağ'ın kızı Tümâdır ile evlendi. Tümâdır, Abdurrahman b. Avf'ın oğlu Ebu Seleme'nin annesidir. Babası, Dûmetu'l-Cendel'lerin reis ve kralıydı.[15]

11— Kürz b. Câbir Seriyyesi:

Vâkıdî der ki: Kürz b. Câbir el-Fihrî komutasındaki keşif birliği, Allah Rasûlü'nün (s.a.) çobanını öldüren ve develeri götüren Ureynelilere hicretin 6. yılı Şevvâl ayında gönderildi. Keşif birliği yirmi süvariden ibaretti.[16]

Ben derim ki: Bu, geleceği üzere, bu seferin Hudeybiye'den önce Zilkâde ayında meydana geldiğini gösterir. Ureyneliler olayı, *Sahihayn*'da, Enes b. Mâlik'den şu şekilde aktarılmaktadır: Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir grup, Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelerek: "Ey Allah Rasûlü! Bizler hayvan sahipleriyiz, ekin ve arazi sahipleri değiliz! Medine'nin havası bize ağır geldi." dediler. Allah Rasûlü (s.a.) de develerin bulundukları yere çıkıp, onların süt ve sidiklerinden içmelerini emretti. Hastalıkları geçince, Allah Rasûlü'nün (s.a.) çobanını öldürerek develeri alıp götürdüler ve müslüman olduktan sonra, tekrar İslâm'ı bırakıp kâfir oldular.

Müslim'in metni ise şöyledir: Çobanın gözüne mil çektiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.), onların yakalanıp el ve ayaklarının kesilmesini emrederek peşlerinden süvari birliği gönderdi. Onları, Harre'nin bir yerine o halleriyle bırakarak ölüme terketti.[17]

---

14. İbn Sa'd, 2/89-90; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye,* 2/162-163. Fedek, Medine'ye iki günlük uzaklıkta bir yerdir.
15. Bu seriyye hakkında bk. İbn Sa'd, 2/89; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye,* 2/160-162.
16. İbn Sa'd, 2/93; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledüniye,* 2/171-177.
17. Buharî, 4/66,24/68, 56/152, 64/36, 65/5, 76/5, 29, 87/22; Müslim, 1671; Nesâî, 7/94, 95, 97, 98; Ebu Davud, 4364; İbn Mâce, 2578; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 3/107, 163, 170, 205, 233.

ON İKİNCİ BÖLÜM

HUDEYBİYE ANLAŞMASI

A) HUDEYBİYE ANLAŞMASI

1— Umre İçin Yola Çıkışları:

Nâfi', hicretin 6. yılının Zilkâde ayında gerçekleşti demiştir. Sahih olan budur. Zührî, Katâde, Musa b. Ukbe, Muhammed b. İshak ve daha başkaları bu görüştedir.

Hişam b. Urve, babasından naklen şöyle der: Allah Rasûlü (s.a.) Ramazan ayında Hudeybiye'ye[1] hareket etti. Anlaşma ise, Şevval ayında gerçekleşti.

Bu bir yanılgıdır. Çünkü fetih gazilerinin (yola çıkması) Ramazan ayındadır. Ebu'l-Esved, doğru şekliyle Urve'den naklen "Hudeybiye anlaşması Zilkâde ayında gerçekleşmiştir." der.

Sahihayn'da, Enes b. Mâlik'in "Hz. Peygamber (s.a.) hepsi de Zilkâde ayında olmak üzere dört defa umre yapmıştır." dediği ve Hudeybiye umresini bunlar arasında saydığı rivayet edilmektedir.[2]

Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanında bin beş yüz sahabî bulunuyordu. *Sahihayn*'da[3] Câbir'den bu şekilde rivayet olunmuştur. Yine *Sahihayn*'da Câ-

---

1. Mekkeye dokuz mil uzaklıkta bir yer ismidir. İbn Hişam, 2/3308-323; İbn Sa'd, 2/95-105; Taberî, 3/71, İbn Seyyiddinâs, 2/113; İbn Kesîr, 3/312-337; *Şerhu'l-Mevahib-i Ledünniye*, 2/179, 217; Buharî, 64/35.
2. Buharî, 26/3, 56/186, 64/35; Müslim, 1253; Ebu Davud, 1994; Tirmizî 815; Ahmed b. Hanbel, 3/134, 256.
3. Buharî, 61/25, 65/48; Müslim, 1856.

bir'den naklen, "Bin dört yüz sahabî idiler"[4], Abdulah b. Ebî Evfâ'dan naklen de "Bin üç yüz kişi idik."[5] dedikleri rivayet edilir.

Katâde şöyle der: Saîd b. Müseyyeb'e: Rıdvan bîatına katılan kaç kişiydi? diye sordum. O da: "Bin beş yüz kişiydi" dedi. "Câbir b. Abdullah, bin dört yüz kişi olduklarını söylüyor." deyince; "Allah (c.c.) ona rahmet eylesin yanılmıştır. Bana bin beş yüz kişi olduklarını nakleden kendisidir."[6] dedi.

Ben derim ki: Câbir b. Abdullah'tan her iki görüş de sahih yolla aktarılmıştır. Câbir'den gelen, Hudeybiye yılında yetmiş deve kurban etmiş oldukları ve her bir devenin ise, yedi kişi adına kesilmiş olduğu rivayeti de sahihtir. Câbir'e: Kaç kişiydiniz? diye sorulunca; "Süvari ve yayalarımızla birlikte bin dört yüz kişiydik." demiştir. [7]Kalb, bu görüşü kabule daha çok meylediyor. Bu Berâ b. Âzib, Ma'kıl b. Yesâr, kendisinden gelen iki rivayetin en sahihine göre Seleme b. Ekva' ve Müseyyeb b. Hazn'ın görüşüdür. Şu'be'nin Katâde -Saîd b. el-Müseyyeb- babası Müseyyeb senediyle naklettiğine göre Müseyyeb diyor ki: "Bizler, Rıdvan ağacı altında Allah Rasûlü (s.a.) yanında bin dört yüz kişiydik."

"Yedi yüz kişiydiler." diyen çok açık bir hataya düşmüştür.[8] Böyle diyenin gerekçesi şudur: Onlar, o gün yetmiş deve kurban etmişlerdir. Bir deve ise, yedi veya on kişinin kurban vazifesini yerine getirmesi için kâfidir.

Bu söz, bu görüşü ileri süren kimsenin dediği şeye delil olmaz. Çünkü açıkça belirtmiştir ki bu umre ziyaretinde bir deve yedi kişi adına kurban edilmiştir. Şayet yetmiş deve hepsi adına kurban edilmiş olsaydı, o zaman dört yüz doksan kişi olmaları gerekirdi. Halbuki, aynı hadisin devamında açıkça; "Bin dört yüz kişi idiler." demiştir.

2— Kureyş'in Hazırlıkları:

Zülhuleyfe'ye geldiklerinde Allah Rasûlü (s.a.) kurban edeceği hayvanı

4. Buharî, 64/35; Müslim, 1856.
5. Buharî, 64/35; Müslim, 1857.
6. İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de (7/341) naklettiğine göre bunu İsmâlîî, Amr b. Ali el-Fellâs -Ebu Davud et-Tayâlisî- Kurre-Katâde; Buharî ise, Salt b. Muhammed- Yezîd b. Zeriğ-Saîd-Katâde senedleriyle rivayet etmiştir: Katâde şöyle demiştir: Saîd b. Müseyyeb'e, Câbir b. Abdullah'ın, Hudeybiye günü bin dört yüz kişi olduklarını söylediği haberi bana ulaştı, dedim. Saîd b. Müseyyeb: "Câbir bana, Hudeybiye'de, Hz. Peygamber'e (s.a.) bîat edenlerin bin beş yüz kişi olduklarını söyledi." dedi.
7. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/396; İbn Sa'd, 2/100; Müslim, 1318; İmam Mâlik, 2/486; Darimî, 2/78.
8. Bu İbn İshâk'ın görüşüdür ki, ona hiçbir kimse katılmamıştır.

belirleyip gerdanlık taktı, işaretledi ve umre için ihrama girdi./Kureyş hakkında bilgi getirmesi için Huzâa kabilesine mensup bir casusunu ileri gönderdi. Usfân'a yaklaştığında, casusu gelerek: "Kâb'b. Lüey'i sana karşı savaşmak ve seni Mescid-i Haram'dan alıkoymak için, Ehâbiş[9] ve çeşitli kabileleri toplamış vaziyette bıraktım geldim" dedi.]

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) ashabıyla görüşerek: "Kureyşlilere yardım eden şu adamların çoluk çocukları üzerine yönelip onları ele geçirmeye ne dersiniz? Eğer oturup kalırlarsa yağmalanmış ve intikamlarını da alamamış bir vaziyette oturup kalmış olurlar. Yok eğer, (peşimizden) gelirlerse Allah (c.c.) onların boyunlarını vurur. Veya Mescid-i Haram'a yürüyüp, bizi engellemek isteyenlerle çarpışmamıza ne dersiniz?" dedi.

Hz. Ebu Bekir söz aldı ve: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir. Bizler umre yapmak üzere geldik. Herhangi bir kimseyle savaşmak için gelmedik. Ancak bizimle, Mescid-i Haram arasına girecek biri olursa onunla da çarpışırız." dedi.

Hz. Peygamber (s.a.): "O halde yürüyünüz." buyurdu. Emre itaatle ashab da yürüdü. Yolun bir kısmını katetiklerinde Hz. Peygamber (s.a.): "Halid b. Velid, öncü olarak Kureyş süvarileri içinde Gamîm'de[10] bulunmaktadır. Sağ tarafa yöneliniz." buyurdu. Allah'a yemin olsun ki, onlar ordunun toz bulutuna karışıncaya kadar Halid b. Velid onların farkına varamadı. Halid b. Velid Kureyş'i uyarmak üzere atını mahmuzlayarak uzaklaştı.

3— Hudeybiye'ye Varış:

Hz. Peygamber (s.a.) ilerlemeye devam etti. (Mekke'ye) girilecek Seniyye[11] denilen yere gelince devesi çöktü. Ashab "Hal! Hal!" diyerek onu kaldırmaya zorladılar. Çökmekten vazgeçmeyince; "Kasvâ huysuzlaştı, Kasvâ huysuzlaştı." dediler.

Peygamberimiz (s.a.): "Hayır Kasvâ huysuzlaşmadı. Onun böyle huyu yoktur. Fakat (bir zaman) fili (Mekke'ye girmekten) alıkoyan şimdi de Kasvâ'yı tutarak alıkoydu. Varlığım elinde bulunan Allah'a (c.c.) yemin ederim

9. Uhbûş'un çoğuludur. Bunlar; Hevn b. Huzeyme b. Müdrikeoğulları, Hâris b. Abdimenât b. Kinâneoğulları ve Huzâa kabilesinden Mustalikoğullarıdır ki, Kureyşlilerle birlikte Allah Rasûlü'ne (s.a.) karşı savaşmak için ittifak sağlamışlardı.
10. Anlaşıldığı kadarıyla Hudeybiye'ye yakın bir yerdir. Fakat, burası Mekke ile Medine arasında bulunan Kürâu'l-Gamîm'den farklı bir yerdir. Burası hakkında İbn Habib; "Râbiğ ve Cuhfe arasında, yakın bir yerdir" demiştir.
11. Burası, Hudeybiye'ye nazır dağda bir yol olup, Seniyyetü'l-Mirâr denilen yerdir.

ki Kureyşliler, Allah'ın (c.c.) yasakladığı kendilerinin saygı duydukları şeylerden hangisini benden isteyecek olurlarsa muhakkak onu, kabul edeceğim. (Onların isteğini yerine getireceğim)" diyerek Kasvâ'yı kalkmaya zorladı. Deve sıçrayıp kalktı.

Allah Rasûlü (s.a.) dönerek, Hudeybiye'nin en son noktasına, Semed denilen yere indiler. Oranın suyu azdı ve insanlar o sudan azar azar alıyorlardı. İnsanlar o suyu da çok geçmeden çekip tükettiler. Su bitince Allah Rasûlü'ne (s.a.) susuzluktan dolayı şikâyette bulundular. Peygamberimiz (s.a.) okluğundan bir ok çekerek çukura saplamalarını emretti. Allah'a yemin olsun ki, ashab Semed çukurundan ayrılıncaya kadar, onlara yetecek miktarda su fışkırmaya devam etti.[12]

4— Kureyşlilere Elçi Göndermesi:

Kureyş müşrikleri Peygamberimiz'in (s.a.) kendilerine saldırmasından korktular. Allah Rasûlü (s.a.) onlara ashabdan bir elçi yollamak isteyerek Hz. Ömer'i (r.a.) yanına çağırdı.

Hz. Ömer (r.a.): "Ey Allah Rasûlü! Şayet eziyete maruz kalacak olursam, Mekke'de Kâ'b oğullarından beni koruyacak kimsem yoktur. Osman b. Affân'ı gönder. Çünkü onun kabilesi Mekke'dedir ve o, istediğin şeyi tebliğ edecek bir kimsedir." dedi. Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Osman'ı (r.a.) çağırıp, "Onlara, çarpışmak için gelmediğimizi sadece umre yapmak için gelmiş olduğumuzu ilet ve onları İslâm'a davet et." diyerek Kureyşlilere gönderdi.

Ayrıca Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Osman'a, Mekke'de bulunan kadın ve erkek mü'minlere uğrayarak onların yanında kalıp yakında Mekke'nin fethedileceğini onlara müjdelemesini, Allah'ın-Azze ve Celle- Mekke'de dinini gâlip kılacağını ve Mekke'de imanın gizli kalmayacağını haber vermesini emretti.

Hz. Osman (r.a.) ayrılıp gitti. Beldah'da Kureyş müşriklerine rastladı. Kureyşliler, Hz. Osman'a (r.a.): "Nereye gidiyorsun?" dediler.

Hz. Osman (r.a.): "Allah Rasûlü (s.a.) beni, sizi Allah'a (c.c.) ve İslâm'a davet etmek için gönderdi. Kimseyle savaşmak için değil, umre yapmak için geldiğini size haber vermemi istedi." dedi.

Kureyşliler; "Söylediklerini duyduk, işini gör." dediler. Ebân b. Said b. Âs, Hz. Osman'a (r.a.) doğru varıp; hoş geldin, dedi. Hz. Osman'ı (r.a.)

12. Buharî, 54/15; Abdürrezzak, 9720; Ahmed b. Hanbel, 4/322, 326, 328, 331.

himayesine alıp kendi atını eğerledi ve onu ata bindirdi. Ebân, onu Mekke'ye varıncaya kadar terkisinde götürdü. Müslümanlar, Hz. Osman (r.a.) dönmeden önce: "Osman bizden önce Beytullah'a varıp tavaf etti." dediler.

Allah Rasûlü (s.a.): "Bizler mahsûr iken (tavaftan engellenmiş bir vaziyetteyken) Osman'ın Beytullah'ı tavaf edeceğini hiç sanmam." buyurdu.

Ashab: "Ey Allah'ın Rasûlü! Beytullah'a ulaşmışken Osman'ı tavaftan alıyokacak ne olabilir?" dediler.

Peygamberimiz (s.a.): "Bu, bizlerle beraber tavaf etmeden yalnız başına Kâbe'yi tavaf etmeyeceğine dair onun hakkındaki bir zannımdır." dedi.

5— Rıdvan Bîatı:

Müslümanlarla müşrikler barış hususunda birbirine girdiler. Bu esnada bu iki topluluktan bir adam karşı taraftan birine bir ok attı. Aralarında çarpışma çıktı. İki topluluk da, birbirlerine bağırarak, ok ve taş atmaya başladılar. Her iki taraf da kendi yanlarında bulunup karşı taraftan olan kimseleri rehin aldılar.

[Bu sırada Allah Rasûlü'ne (s.a.), Hz. Osman'ın şehid edildiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.) müslümanları bîat etmeye çağırdı. Hz. Peygamber (s.a.) ağacın altında duruyorken müslümanlar, Rasûlullah'a (s.a.) bîat etmek için koşuştular ve firar etmemek üzere kendisine bîat ettiler. Allah Rasûlü (s.a.) kendi elini tutarak: "Bu, Osman adınadır." dedi.[13]]

Bîat etme işi sona erdiğinde Hz. Osman çıkageldi. Müslümanlar Hz. Osman'a: "Beytullah'ı tavaf edip şifa buldun ey Ebu Abdullah." dediler. Hz. Osman: "Hakkımda ne kötü düşünmüşsünüz! Canım elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, Allah Rasûlü Hudeybiye'de beklerken, Mekke'de bir yıl dahi kalmış olsaydım Allah Rasûlü tavaf etmeden ben Beytullah'ı tavaf etmezdim. Halbuki Kureyşliler Beytullah'ı tavaf etmeye çağırmışlardı; ama ben kabul etmedim." dedi. Müslümanlar: "Allah Rasûlü (s.a.) Allah'ı en iyi bilen ve zannı en güzel olanımızdır." diyerek karşılık verdiler.

Hz. Ömer (r.a.) ağacın altında bîat etmek için Allah Rasûlü'nün (s.a.) elini tutmuştu. [Ced b. Kays hariç bütün müslümanlar Peygamberimiz'e (s.a.) bîat ettiler.[14]]

13. Ahmed b. Hanbel, 1/59.
14. Müslim, 1856.

Ma'kil b. Yesar, ağacın dalını tutarak Allah Rasûlü'ne (s.a.) değmemesi için kaldırıyordu.[15]

Allah Rasûlü'ne (s.a.) bîat eden ilk sahabî, Ebu Sinân el-Esedî idi.

Seleme b. Ekva', bîatın başında, ortasında ve sonunda olmak üzere üç defa Peygamberimiz'e (s.a.) bîat etmiştir.[16]

6— Huzâalıların Gelişi:

Ashab bu halde iken, Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî, Huzâa kabilesinden birkaç kişiyle çıkageldi. Huzâalılar, Tihâme bölgesi kabileleri içinde Allah Rasûlü (s.a.) hakkında iyi niyet besleyen kimselerdi. Büdeyl, Peygamberimiz'e (s.a.): "Ben, Kâ'b b. Lüey ve Âmir b. Lüey'i, seninle savaşmak ve seni Beytullah'ı tavaftan engellemek için, yeni doğurmuş develeriyle birlikte Hudeybiye'nin birçok su kaynağı başında konaklamıs bir vaziyette bıraktım geldim." dedi.

Allah Rasûlü (s.a.): "Biz herhangi bir kimseyle savaşmak için gelmedik. Bizler umre yapmak için geldik. Harpler Kureyş'i halsiz bırakmış, onlara pek çok zarar açmıştır. Eğer isterlerse, onlara biraz daha zaman tanıyayım, beni diğer kabilelerle başbaşa bıraksınlar. Şayet diğer insanların girdikleri dine girmeyi arzu ederlerse girebilirler. Yok eğer bunları kabul etmezlerse zaten savaşmak üzere toplanmışlardır. Eğer Kureyşliler bütün bunları reddedip, illa savaşmak isterlerse; canım elinde bulunan Allah'a (c.c.) yemin ederim ki, ya bu davam hususunda tek başıma kalıncaya kadar onlarla çarpışırım yahut da Allah (c.c.) va'dini yerine getirir." dedi.

Büdeyl, Peygamberimiz'e (s.a.): "Söylediklerini Kureyşlilere ileteceğim" diyerek ayrılıp gitti ve Kureyşlilerin yanına gelip şöyle dedi: "Şu adamın yanından geliyorum. Bazı şeyler söylediğini işittim. Eğer isterseniz, söylediklerini size anlatayım."

Kureyş'in beyinsizleri: "O'ndan herhangi bir şeyi haber vermene ihtiyacımız yoktur." dediler.

İleri görüşlüleri ise: "Duyduğun şeyleri anlat" dediler.

Büdeyl, şunları, şunları işittim diyerek, Peygamberimiz'in (s.a.) söylediklerini Kureyşlilere anlattı.

---

15. Müslim, 1858.
16. Müslim, 1807.

Bunun üzerine Urve b. Mes'ûd es-Sakafî: "Şu adam, size doğru olan yolu anlatmıştır. Söylediklerini kabul ediniz. Benim, Muhammed'e gitmeme izin veriniz." dedi. Kureyşliler de, "Git" dediler.

7— Kureyş Elçilerinin Peygamberimize Gelişi:

Urve, Peygamberimiz'in (s.a.) yanına gelerek konuşmaya başladı. Peygamberimiz (s.a.), Büdeyl'e söylediklerinin aynısını Urve'ye de söyledi.

İşte o zaman Urve, Peygamberimiz'e (s.a.): "Ey Muhammed! Kavmini yok etmeyi uygun görür müsün? Senden önce Araplardan hiçbir kimsenin kendi kavminin kökünü kazıdığını işittin mi? Diğer durum olursa senin halin nice olur? Allah'a yemin ederim ki, ben öyle yüzler, öyle ayak takımı kimseler görüyorum ki, harpten kaçıp seni yapayalnız bırakacak kişilerdir." dedi.

Bu arada Hz. Ebu Bekir (r.a.) kızarak, Urve'ye: "Lât putunun bızrını (bilmem neresini) emesice! Bizler mi O'nun başından kaçıp, O'nu tek başına bırakacağız?" dedi. Urve: "Bu kim?" diyerek sordu. Ashab: "O, Ebu Bekir'dir." dediler. Urve, "Canım elinde bulunana yemin ederim ki, eğer bana karşı yapmış olup da henüz ödeyemediğim iyiliğin olmasaydı mutlaka sana cevap verir, lafının altında kalmazdım." diyerek Peygamberimiz'le (s.a.) konuşmaya devam etti. Peygamberimiz'le (s.a.) her konuşmasında Peygamberimiz'in (s.a.) sakalını okşuyordu. Urve, Peygamberimiz'le (s.a.) konuşurken, Muğîre b. Şu'be de miğferli ve kılıçlı bir vaziyette Peygamber'in (s.a.) yanı başında bulunmaktaydı. Urve'nin Peygamberimiz'in (s.a.) sakalına, elini her uzatışında kılıcının kınıyla eline vurarak; "Çek elini Allah Rasûlü'nün (s.a.) sakalından" diyordu.

Urve başını kaldırarak: "Bu kim?" dedi. Ashab: "Muğîre b. Şûbe'dir." dediler. Urve, Muğîre b. Şûbe'ye kızarak: "Ey hain! Ben, senin hiyanetinin bedelini ödeyip durmaya çalışmıyor muyum?" diyerek çıkıştı.

Muğîre, müslüman olmadan önce cahiliye devrinde bir kavimle arkadaşlık yapmış, sonra da onları öldürerek mallarını almıştı. Daha sonra gelerek müslüman olmuş ve Peygamberimiz (s.a.) de ona şöyle demişti: "Senin müslüman olmanı kabul ediyorum. Ama iş mala gelince, ondan hiçbirşey kabul edemem!"

Bu konuşmalardan sonra Urve, göz ucuyla Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabını süzmeye başladı. Allah'a (c.c.) yemin olsun ki, Peygamberimiz'in (s.a.) aksırıp çıkardığı balgam bile mutlaka bir kişinin eline düşüyor ve onu alarak

vücuduna, yüzüne sürüyordu. Onlara bir şey emrettiği zaman emrini yerine getirmek için koşuşuyorlardı. Abdest aldığı zaman abdest suyunu, nerdeyse birbirleriyle döğüşürcesine kapışıyorlar, konuştuğu zaman huzurunda seslerini kısıyorlar ve O'na olan saygılarından dolayı da yüzüne dikkatle bakmıyorlardı.

Urve, Kureyşliler'in yanına dönerek: "Ey Kureyşliler! Allah'a yemin olsun ki, şüphesiz krallara; Kisrâ'ya, Kayser'e ve Necâşî'ye elçi olarak gitmişimdir. Vallahi, ben, bunlardan hiçbir hükümdarın adamlarının, Muhammed'in ashabının Muhammed'i sayıp ululadıkları gibi saydıklarını görmedim. Vallahi! Muhammed, eğer aksırıp tükürecek olsa, mutlaka bir adamın eline düşüyor ve onu alarak derisine ve yüzüne sürüyor. Onlara bir şey emrettiği zaman, emrini yerine getirmek için üşüşüyorlar. Abdest altığı zaman, neredeyse birbirleriyle döğüşürcesine abdest suyunu kapışıyor; O, bir şey söylediği zaman, huzurunda seslerini kısıyor ve O'na olan saygılarından dolayı, yüzüne dikkatlice bakmıyorlar. Size doğru olanı arzetmiştir, onu kabul ediniz." dedi.

[Kinâne kabilesinden bir adam: "Bırakınız Muhammed'e bir de ben gideyim." dedi. Kureyşliler de; "Git öyleyse" dediler. Bu adam Peygamberimiz'in (s.a.) ve ashabının yanına yaklaşınca, Allah Rasûlü (s.a.): "Bu filancadır. Kurbanlık develere saygı gösteren bir kabileye mensuptur. Kurbanlık develeri ona doğru sürün." dedi.] Müslümanlar, kurbanlık develeri o adama doğru sürüp, (Lebbeyk! Allahümme Lebbeyk! diye) telbiye getirerek onu karşıladılar. Bu durumla karşılaşınca: "Sübhanallah! Bu topluluğu, Beytullah'ı tavaf etmekten engellemek doğru değildir" diyerek, adamlarının yanına döndü. Onlara; "Boyunlarına kurbanlık gerdanı takılmış, kurban edilmek üzere nişanlanmış develer gördüm. Bunların Beytullah'ı tavaf etmekten engellenmelerini uygun görmüyorum." dedi.

[Bunun üzerine Mikrez b. Hafs ileri atılarak: "İzin verin Muhammed'e bir de ben gideyim." dedi. Kureyşliler "Sen de git" dediler. Mikrez, müslümanlara yaklaşınca Peygamberimiz (s.a.): "Bu Mikrez b. Hafs'dır. O, günahkâr, fâsık bir kimsedir." buyurdu. Mikrez, gelerek Allah Rasûlüyle (s.a.) konuşmaya başladı.]

8— Anlaşmanın Yazılması:

Mikrez, Peygamberimiz'le (s.a.) konuşmaktayken, Süheyl b. Amr çıkageldi. Peygamberimiz (s.a.): "İşiniz birazcık kolaylaştırılmıştır." dedi. Sü-

heyl: "Haydi, artık bizimle sizin aranızda bir anlaşma yazmanın zamanı geldi." dedi. Peygamberimiz (s.a.) anlaşmayı yazacak kâtibi çağırarak, "Bismillâhirrahmanirrahim yaz." dedi. Süheyl: "Rahman nedir bizler bilmeyiz. Onun yerine, daha önce senin de yazdığın gibi 'Bismikellahümme' yaz." dedi. Müslümanlar: "Bizler Bismillâhirrahmanirrahim'den başka bir şey yazmayız." dediler. Peygamberimiz (s.a.): "Haydi, Bismikellahümme diye yaz." dedi. Sonra: "Bunlar, üzerinde Allah Rasûlü Muhammed'in anlaşma yaptığı maddelerdir." diyerek kâtibe yazmasını emretti.

Süheyl yine itiraz ederek: "Allah'a yemin ederim ki; eğer bizler seni, Allah'ın Rasûlü olarak tanımış olsaydık, Beytullah'ı tavaf etmene engel olmaz ve seninle çarpışmazdık. Onun yerine, Muhammed b. Abdullah -Abdullah'ın oğlu Muhammed- yaz." dedi.

Hz. Peygamber (s.a.) Süheyl'e: "Her ne kadar, siz beni yalanlasanız da, ben Allah'ın Rasûlüyüm." dedi ve kâtibe dönerek: "Muhammed b. Abdullah yaz" dedi.

Hz. Peygamber (s.a.) (anlaşmayı yazdırmaya): "Kâbe ile, bizim aramıza girmemeniz ve Kâbeyi tavaf etmemiz şartıyla." diyerek devam etti. Süheyl bu maddeye itiraz ederek: "Vallahi! (bu) olamaz. Araplar zor altında bırakılarak bu anlaşmayı yapmak zorunda kaldığımızı söyler dururlar. Bu, ancak gelecek yıl olabilir" dedi ve madde bu şekilde yazıldı.

Süheyl Peygamberimiz'e (s.a.): "Senin dininden olsa bile bizden sana hiçbir kimsenin gelmemesi; şayet gelecek olursa tekrar bize iade etmen..." şartını ileri sürdü.

Müslümanlar: "Sübhanallah! Müslüman olarak gelen bir kimse, nasıl olur da müşriklere geri gönderilir" diyerek öfke ve hayretlerini ifade ettiler. Müslümanlar ve Süheyl anlaşma maddeleri üzerinde böyle tartışırlarken, Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebu Cendel ayaklarına bukağılar vurulmuş bir vaziyette zincirini sürüyerek yavaş yavaş geliverdi. Mekke'nin alt tarafından yola çıkıp, kendisini müslümanların içine atmıştı.

Süheyl (hemen): "Ey Muhammed! Bu, bana geri verilmesini sana şart koştuğum ilk kişidir." dedi. Peygamberimiz (s.a.): "Anlaşmayı henüz karara bağlamadık." diyerek karşı çıktı ise de Süheyl: "Allah'a yemin ederim ki, o takdirde, seninle herhangi bir şey üzerine asla anlaşma yapmam" diyerek inadında ısrar etti.

Peygamberimiz (s.a.): "O'nu bana bırak" diye karşılık verdi. Süheyl: "O'nu sana bırakamam." diye cevapladı. Peygamberimiz ısrarla, "Hayır!

Bunu yapacaksın" dedi. Mikrez dahi: "Evet, biz onu bıraktık" dediyse de, Süheyl: "Bunu yapamam" diyerek inadını sürdürdü.

İş bu noktaya gelince Ebu Cendel: "Ey müslümanlar! Müslüman olarak gelmişken, tekrar müşriklere geri mi veriliyorum? Karşılaştığım şeyleri görmüyor musunuz?" diyerek feryat etti. Gerçekten Ebu Cendel, Allah yolunda çok çetin işkencelere maruz kalmıştı.

Hz. Ömer der ki: Allah'a yemin ederim ki, müslüman olduktan sonra o güne kadar asla şüpheye düşmemiştim. Peygamber'e (s.a.) gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen Allah'ın gerçek peygamberi değil misin?" dedim. Allah Rasûlü (s.a.): "Evet, ben Allah'ın gerçek peygamberiyim." dedi. Peki bizler hak, düşmanlarımız da bâtıl üzere değiller mi? dedim. Peygamber (s.a.) yine "Evet" dedi. O zaman, "Peki dinimizi küçük düşürmeye ne diye meydan veriyor ve Allah, onlarla bizim aramızda henüz hükmünü vermeden geri dönüyoruz." dedim. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle söyledi: "Ben Allah'ın Rasûlüyüm. Benim yardımcım O'dur. Ben O'nun emirlerine karşı gelemem."

Dedim ki: "Bize, Beytullah'a varıp, onu tavaf edeceğimizi söyleyen sen değil miydin?" Allah Rasûlü (s.a.): "Evet, ben böyle söyledim. Ama, ben sana, Beytullah'a bu yıl varacağını söyledim mi?" dedi. "Hayır", dedim. Hz. Peygamber (s.a.): "Sen yine de Beytullah'a gidecek ve onu tavaf edeceksin." dedi.

Ebu Bekir'e gelerek Allah Rasûlü'ne (s.a.) söylediğim şeylerin aynısını ona da söyledim. Ebu Bekir, bana aynen Allah Rasûlü'nün (s.a.) verdiği şekilde cevap verdi. Hatta, "Ölünceye kadar O'nun emir ve yasağına uy. Allah'a (c.c.) yemin ederim ki, şüphesiz o hak üzeredir." diye de ilâve etti.

Hz. Ömer: "Bu olaydan dolayı (keffâret olsun diye) çok şeyler yaptım." der.[17]

9— Kurbanların Kesilmesi:

Allah Rasûlü (s.a.), anlaşmayı yazdırma işini bitirince ashaba: "Kalkıp, kurbanlarınızı kesiniz! Sonra da tıraş olunuz." diye emir verdi. Allah'a yemin ederim ki, bu sözünü üç defa tekrarlamasına rağmen yerinden kalkan

17. Başlangıçta emre itaatte meydana gelen gecikmeden dolayı, keffaret olması için çok salih amel işledim, demek istemiştir. İbn İshak'ın rivayetine göre Hz. Ömer (r.a.) "O gün söylediğim sözün korkusundan dolayı sadaka vermeye, oruç tutmaya, nafile namaz kılmaya ve köle azad etmeye devam eder dururdum" derdi.

tek kişi bile olmadı. Onlardan hiç kimse kalkmayınca, Peygamberimiz (s.a.) kalkarak Ümmü Seleme'nin yanına girip insanların kendisine yaptıklarını anlattı.

Ümmü Seleme O'na: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunu istiyor musun? Çık, onlardan hiçbir kimseye tek kelime dahi söylemeden kurbanını kes ve berberini çağırarak tıraş ol." dedi. Peygamberimiz (s.a.) kalkarak dışarı çıktı ve kurbanını kesip, berberini çağırarak tıraş oluncaya kadar hiçbir kimseye bir şey söylemedi. Ashab bu durumu görünce, kalkarak kurbanlarını kestiler ve birbirlerini tıraş etmeye başladılar. Öyle ki, sıkışıklık ve izdihamdan dolayı nerdeyse birbirlerini öldüreceklerdi. Daha sonra Peygamberimize (s.a.) (müslümanlığı kabul etmiş) mü'min kadınlar geldi. Bu esnada Allah -Azze ve Celle-: "Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldikleri zaman onları imtihan ediniz." âyet-i kerimesini "Kâfir zevcelerinizi nikâhınızda tutmayınız..." (kısmına kadar) indirdi.[18] Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), o gün hâlâ müşrik olan iki karısını boşadı. Bunlardan birisiyle Muâviye, diğerleriyle de Safvân b. Ümeyye evlendi.

10— Hudeybiye'den Medine'ye Dönüş:

Bütün bunlardan sonra Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye döndü. Medine'ye dönüş yolunda Allah (c.c.): "Şüphesiz biz sana, apaçık bir fetih nasib ettik. Bu, senin gelmiş ve geçmiş günahlarını Allah'ın yarlığaması, senin üzerindeki nimetini tamamlaması ve seni dosdoğru yola iletmesi ve Allah'ın sana çok şerefli bir gâlibiyetle yardım etmesi içindir." âyet-i kerimelerini indirdi.[19]

Hz. Ömer'in (r.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu bir fetih midir?" demesi üzerine, Peygamberimiz (s.a.), "Evet, bu bir fetihtir, ey Ömer!" diye cevap verdi.

Ashab'ın: "Ne mutlu sana ey Allah'ın Rasûlü! Peki bizim için ne vardır?" diye sormaları üzerine de Allah (c.c.) "Mü'minlerin kalplerine sekîneti (manevi kuvveti, sükûneti) indiren Odur..." âyetini indirdi.[20]

---

18. Mümtahıne, 60/10.
19. Fetih, 48/1-3.
20. Fetih, 48/4.

11— Ebu Basîr'in Gelişi:

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye gelince, Ebu Basîr Kureyş'ten kaçıp müslüman olarak Peygamberimiz'e (s.a.) geldi. Kureyşliler, Ebu Basîr'i geri almak için iki adam göndererek: "Bizimle yaptığın anlaşma gereği onu bize teslim edeceksin!" dediler. Peygamberimiz (s.a.) de Ebu Basîr'i gelen iki adama teslim etti. Bunlar Ebu Basîr'le birlikte yola çıkıp Zülhuleyfe'ye gelince yanlarında taşıdıkları hurmalardan yemek üzere konakladılar. Ebu Basîr adamlardan birisine: "Vallahi şu kılıcın çok kaliteli sanıyorum." dedi. Diğeri, kılıcı hemen sıyırarak: "Doğru! Onu defalarca denedim. Vallahi bu, gerçekten iyi bir kılıçtır." dedi. Ebu Basîr, "Göster, bir bakayım" diyerek kılıcı ondan alıp adama vurması üzerine adam öldü. Diğeri ise kaçarak, koşa koşa Medine'ye gelip Mescid-i Nebevî'ye girdi. Allah Rasûlü (s.a.) adamı görünce, "Şu adam, korku ve dehşet verici şeyler görmüştür." dedi. Adam Peygamberimiz'in yanına yaklaşınca, "Vallahi! Arkadaşım öldürüldü. Ben de nerdeyse öldürülecektim." dedi.

Ebu Basîr gelerek Peygamberimiz'e (s.a.) şöyle dedi: "Ey Allah'ın Peygamberi! Şüphesiz Allah sana düşeni edâ ettirdi. Beni onlara teslim ettin. Allah da beni onların elinden kurtardı."

Peygamberimiz (s.a.): "Ne adam yahu! Sanki harp ateşinin küreği! Hele yanında kendisine yardım edecek bir kişi daha olsaymış!..." diye karşılık verdi.

Ebu Basîr bunları işitince, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendisini müşriklere geri vereceğini anladı. Medine'den çıkıp Sîfu'l-Bahr'e geldi. Ebu Cendel b. Süheyl de Kureyşlilerin elinden kaçarak gelip Ebu Basîr'le buluştu. Kureyş'ten müslüman olmuş her kim varsa gelip Ebu Basîr'e katıldılar. Öyle ki, kırk kişi civarında bir topluluk oluştu. Allah'a yemin ederim ki: Kureyş'in Şam'a gitmekte olan bir kervanını haber aldıkları zaman onların karşılarına çıkıyor, kervanda bulunanları öldürüyor ve mallarını da alıyorlardı.

Bunun üzerine Kureyşliler Peygamberimiz'e (s.a.) elçi göndererek, Allah'a ve akrabalık bağları üzerine yemin verip, kendilerinden O'na gelenlerin artık emniyette olacağını bildirip, onları, tekrar kendilerine göndermemesini istediler. Bu olay üzerine Allah Azze ve Celle: "Sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke hududu içinde, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken, O'dur. Allah yaptıklarınızı hakkıyle görücüdür. Onlar, Allah'ı tanımayan, sizi Mescid-i Haram'dan ve bağlı kurbanları mahalline

ulaşmaktan alıkoyan kimselerdir. Eğer Mekke'deki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle inanmış kadınları bilmeden ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı Allah savaşı önlemezdi... İnkâr edenler, gönüllerindeki cahiliyye çağının asabiyet ateşini ateşlendirdiklerinde..." âyet-i kerimelerini indirdi.[21]

Müşriklerin asabiyetleri, Allah Rasûlü'nün (s.a.), Allah peygamberi olduğunu ve anlaşmaya "Bismillahirrahmanirrahîm" ile başlanmasını kabul etmemeleri ve müslümanlarla, Beytullah arasına girmeleriydi.[22]

12— Hudeybiye Kuyusundan Su Çıkması:

Buharî'nin *Sahih*'inde şöyle geçmektedir: "Hz. Peygamber (s.a.) abdest aldı ve abdest suyunu ağzından Hudeybiye kuyusuna püskürtür püskürtmez kuyu suyla dolmaya başladı." *Sahihayn*'daki rivayete göre Berâ b. Âzib ve Seleme b. Ekva da aynı şeyi söylemektedirler.[23]

Urve, Mervan b. Hakem ve Misver b. Mahreme'den naklen şöyle demiştir: "Allah Rasûlü (s.a.), kuyuya okluğundan bir ok sapladı." Bu rivayet de *Sahihayn*'da aynen mevcuttur.

Ebu'l-Esved'in *Megazî*'sinde Urve'den naklen şöyle geçmektedir: Peygamber (s.a.) bir kova içerisinde abdest aldı. Suyla ağzını çalkalayıp, kovaya püskürterek, kovadaki suyun kuyuya dökülmesini emretti. Ayrıca okluğundan bir ok çekip, kuyuya atarak Allah'a dua etti. Ashab kuyunun başında oturmaktayken, kuyu suyla dolmaya başladı. Öyle ki, elleriyle avuçlamaya başladılar.

Ebu'l-Esved, rivayetinde her iki hususu da toplamıştır. Bu daha doğru görünmektedir. Allah en iyi bilendir.

Câbir'den gelen, Buharî'nin *Sahih*'indeki rivayet ise şöyledir: Hudeybiye günü insanlar susamışlardı. Allah Rasûlü (s.a.), önünde bulunan deriden yapılmış, küçük bir su kabından abdest alıyordu. Ashab, su almak için O'na doğru koşuştular. Allah Rasûlü (s.a.) ashaba, "Neyiniz var?" diye sordu. "Ey Allah'ın Rasûlü! Şu senin önündeki sudan başka, ne içebileceğimiz ne de abdest alabileceğimiz suyumuz var." diye cevap verdiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) ellerini kabın içerisine kor komaz, kaynaklar misali, par-

---

21. Fetih, 48/24-26.
22. Buharî, 54/15; Ebu Davud, 2765; Ahmed b. Hanbel *Müsned*, 4/323, 326, 328, 331.
23. Müslim, 1807; Ahmed b. Hanbel *Müsned*, 4/48.

maklarının arasından su fışkırmaya başladı. Bu sudan hem içip, hem de abdest aldılar. (O gün) Bin beşyüz kişiydiler.[24]

Bu, Hudeybiye kuyusu mucizesinden başka bir olaydır.

Bu gazâ esnasında müslümanlar bir gece yağmura tutuldular. Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazını kıldırınca şöyle söyledi: "Rabbiniz'in bu gece ne söylediğini biliyor musunuz?" dedi. Müslümanlar: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Allah (c.c.) şöyle söyledi: "Kullarımdan bir kısmı bana iman ederek bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. Allah'ın fazlı ve rahmetiyle üzerimize yağmur yağdı diyenler, bana iman edip, yıldıza (yıldızın yağmur yağdırmasına) inanmayan kimselerdir. Yıldızın şöyle şöyle hareketiyle üzerimize yağmur yağdı, diyenlere gelince, onlar Bana karşı kâfir olup, yıldıza iman etmişlerdir."[25]

24. Buharî, 64/35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/329, 353, 363.
25. Buharî, 15/28, 64/35, 97/35; Müslim, 71; İmam Mâlik, 1/192; Ebu Davud, 3906; Nesâî, 3/165; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/117.

B) HUBEYBİYE ANLAŞMASININ ÖNEMİ VE HİKMETLERİ

1—Hudeybiye Anlaşmasının Maddeleri:

Anlaşma şu şekilde neticelendi: [Müslümanlarla Mekke'liler on yıl süreyle savaşmayacaklar ve insanlar birbirlerinden emin olacaklar. Müslümanlar bu yıl geri dönecekler, ancak ertesi yıl Mekke'ye gelecekler. Mekkeliler şehre girmelerine engel olmayacaklar ve Hz. Peygamber (s.a.) orada üç gün kalabilecek. Müslümanlar Mekke'ye, ancak kılıçları kınlarında olduğu halde, yolcu silahlarıyla girebilecekler. Müslümanlardan Mekkeliler tarafına geçen biri olursa geri verilmeyecek, Mekkelilerden müslümanlar tarafına geçen kimse ise iade edilecek. Her iki taraf anlaşmaya uymaya dikkat edecekler, aralarında herhangi bir hırsızlık ve hıyanet olmayacak.]

Bunun üzerine müslümanlar: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunu onlara verecek miyiz?" diye sordular. Peygamberimiz (s.a.): "Bizden onların tarafına gidecek olanı Allah uzak etsin! Onlardan bize gelip de tekrar onlara vereceğimiz kimseye gelince, Allah o kimse için bir ferahlık, bir çıkış yolu yaratacaktır." buyurdu. [1]

Allah Teâlâ, Hudeybiye kıssası içerisinde, Kâ'b b. Ucre'nin yaptığı gibi, (ihramdan çıkmadan) saçlarını tıraş ettiren kimseler hakkında fidye olarak oruç tutmaları veya sadaka vermeleri veyahut kurban kesmeleri hükmünü indirdi.

---

1. Ahmed b. Hanbel, 4/325; Ebu Davud, 2766. İbn İshak, Zührî-Urve b. Zübeyr-Misver b. Mahreme-Mervan b.Hakem senediyle rivayet etmiştir Râvileri sikadır.

Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye'de başlarını tıraş ettirenlere üç kere, saçlarını kısalttıranlara ise bir kere olmak üzere bağışlanmaları için dua etmiştir.

Müslümanlar Hudeybiye'de, bir deveyi ve bir sığırı yedişer kişi adına kurban ettiler.

Allah Rasûlü (s.a.) orada, müşrikleri öfkelendirmek için, burnunda gümüş halka bulunan ve Ebu Cehil'e ait bir deveyi kurbanlıkları arasında kurban etti.

Fetih sûresi burada nâzil oldu. Huzâalılar Allah Rasûlü'nün (s.a.), Bekiroğulları ise Kureyşlilerin müttefiki oldular. Çünkü anlaşma şartlarına göre; dileyen Allah Rasûlü'nün, dileyen de Kureyş'in müttefiki olabilecekti.

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'ye dönünce, aralarında Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Külsûm'un da bulunduğu bir grup mü'min kadın gelerek Peygamberimiz'e sığındılar. Ümmü Külsûm'un âilesi, aralarındaki anlaşma gereği onun kendilerine iade edilmesini istemek için geldiler. Fakat Allah Rasûlü (s.a.) onu geri vermedi. Zira Allah Teâlâ O'na, kadınları iade etmeyi yasaklamıştı.

Denilmiştir ki: Bu yasaklama, kadınlarla ilgili şartın neshedilmesi demektir. Yine denilmiştir ki: Bu, sünnetin Kur'an ile tahsis edilmesidir ki, gerçekten büyük bir şeydir. Ayrıca "Bu şart sadece erkeklerle ilgili idi; müşrikler ise hem erkekler hem de kadınlar hakkında geçerli bir hüküm saymak istemişler, fakat Allah Teâlâ bunu reddetti" denilmiştir.

2— Hubeydiye Anlaşmasından Çıkarılacak Bazı Fıkhî Hükümler:

1— Hz. Peygamber (s.a.) hac aylarında umre yapmıştır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) Zilkâde ayında yola çıkmıştı.

2— Hacda olduğu gibi, umre için de mîkatta ihrama girmek daha efdaldir. Allah Rasûlü (s.a.) gerek hac ve gerekse umre için Zülhuleyfe'de ihrama girmiştir. Zülhuleyfe ile Medine arası bir mil kadar veya buna yakın bir mesafedir.

Bu konuda: "Umre için Beyt-i Makdis'te ihrama giren bir kimsenin geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır.", diğer bir rivayetinde ise "Önceki günahlara keffaret olur" şeklinde gelen hadis sabit değildir. [2] Senedinde ve

2. Ebu Davud, 1741; İbn Mâce, 3001, 3002; İbn Hibbân, 1021. Senedinde iki meçhul râvi vardır. Hasan el-Basrî, Atâ b. Ebî Rebah ve İmam Mâlik, mîkattan önce ihrama girmeyi mekruh görenlerdendir. Rivayete göre Hz. Ömer, İmrân b. Husayn'ın Basra'da ihra-

metninde güçlü muztariblik vardır.

3— Kıran haccında olduğu gibi başlı başına yapılan umrede de kurban sevketmek sünnettir.

4— Kurban edilecek hayvanı önceden işaretlemek sünnettir; bu iş yasak bir işkence değildir.

5— Allah düşmanlarını kızdırmak müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) müşrikleri kızdırmak için, kurbanlıkları arasında, Ebu Cehil'in, burnunda gümüş halka bulunan devesini kurban etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabının özellikleri hakkında şöyle buyurmuştur: "...Onlar İncil'de de şöyle vasıflandırılmışlardı: Filizini çıkarmış, kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş ve ekincilerin hoşuna giden ekin gibidirler. Allah, böylece bunları çoğaltıp kuvvetlendirmekle inkârcıları öfkelendirir..." [3], "...Çünkü Allah yolunda açlığa, susuzluğa, yorgunluğa maruz kalmak, kâfirleri kızdıracak bir yeri işgal etmek ve düşmana başarı kazanmak karşılığında onların yaptıkları yararlı bir iş mutlaka yazılır. Doğrusu Allah, iyilik yapanların ecrini zâyi etmez."[4]

6— Ordu komutanının önceden düşman tarafına casuslar göndermesi gerekir.

7— Savaşta iken ihtiyaç halinde, güvenilir bir müşrikten yardım istemek caizdir. Çünkü Allah Rasûlü'nün (s.a.) Huzâalı casusu o sırada kâfirdi; ve bu da, casusun düşman içlerine kolayca sızıp haber toplayabilmesi açısından daha faydalıydı.

8— Devlet başkanının, tebaası ve ordusuyla istişâre etmesi müstehaptır. Bu istişâre, onların fikirlerini almak, gönüllerini hoş tutmak, nifak çıkarmalarından emin olmak, uzmanlık isteyen ve insanlar arasında bazılarının bilebileceği bir faydalı bilgiyi öğrenmek ve Allah Teâlâ'nın: "...İş hakkında onlara danış..."[5] emrine sarılmak içindir. Yine Allah Teâlâ şöyle buyurarak kullarını övmüştür: "...Onların işleri, aralarında danışma iledir..."[6]

9— Müşriklerin erkekleriyle savaşmadan önce, erkeklerinden ayrı kalan müşrik kadınları ve çocukları esir almak caizdir.

10— Mükellef olmayan hakkında söylenmiş olsa bile, doğru olmayan

---

ma girmesini ayıplayıp yasaklamıştır. Aynı şekilde Hz. Osman, Horasan ve Kirman'da ihrama girilmesini hoş karşılamamıştır. Bk: *Fethu'l-Bârî*, 3/332.

3. Fetih, 48/29.
4. Tevbe, 9/120.
5. Âl-i İmrân, 3/159.
6. Şûrâ, 42/38.

bir sözü reddetmek gereklidir. Çünkü müslümanlar, Kasvâ yürümediği zaman: "Kasvâ huysuzlaştı!" yani diretti, ileri adım atmadı, yürümedi diyerek tabiatı ve huyundan olmayan bir şeyi ona nisbet ettiler. Hz. Peygamber (s.a.) ise: "Kasvâ huysuzlaşmadı. Onun böyle bir huyu yoktur." diye cevap vererek devenin çöküş sebebini şöyle açıkladı: "Filleri Mekke'ye girmekten alıkoyan Allah, alıkonulmaları ve bu alıkonulmanın arkasından gelen şeyler sebebiyle ortaya çıkan yüce bir hikmetten ötürü Kasvâ'yı burada da alıkoymuştur."

11— Kişinin, bineği veya ilişkili bulunduğu benzeri bir şeyle isimlendirilmesi sünnettir. (Meselâ, fili alıkoyan.. gibi).

12— Te'kid edilmesi gereken dinî bir haber hususunda yemin etmek caiz, hatta müstehaptır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.) seksenden fazla yerde yemin ettiği rivayet edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, O'na haber verdiği şeyin doğruluğuna, Yûnus, Sebe' ve Tegâbün sûrelerinde olmak üzere üç yerde [7] yemin etmesini emretmiştir.

13— Müşrikler, ehl-i bid'at ve günahkârlar ile zalim ve âsiler şayet Allah Teâlâ'nın yasaklarından birine saygı göstererek bir şey isteyecek olurlarsa; başkalarını engellemiş olsalar bile istekleri kabul edilip yerine getirilir ve bu hususta kendilerine yardımcı da olunur. Onlar, küfür ve taşkınlıklarında değil, Allah'ın yasaklarına hürmet gösterdikleri hususlarda yardım görürler. Bunun dışındaki hususlarda ise engellenirler. Allah Teâlâ'nın sevdiği ve razı olduğu hususlarda, yardım isteyen bir kimse, her kim olursa olsun kendisine yardım edilir. Şu kadar var ki, bu sevilen şey hususundaki yardım, Allah'ın sevmediği daha büyük bir şeye sebebiyet vermemelidir. Bu durum, nefislere ağır gelen, en ince ve en zor meselelerdendir. Bu sebeple ashabtan buna canı sıkılanlar olmuş, Hz. Ömer (r.a.) söyleyeceğini söylemiş, bundan sonra da (söylediklerine keffâret olmak üzere) birçok hayırlı işler yapmıştır. Hz. Ebu Bekir (r.a.) ise, bunu rıza ve teslimiyetle karşılamıştır. Öyle ki, Hz. Ebu Bekir'in gönlü bu hususta Allah Rasûlü'nün (s.a.) gönlüyle beraber olmuş, Hz. Ömer'in sorusuna, Allah Rasûlü'nün (s.a.)verdiği cevabın aynısıyla cevap ver-

---

7. Bu üç âyet şunlardır:
"O gerçek midir?" diye sana sorarlar. De ki: "Evet. Rabbime yemin ederim ki o gerçektir. Siz Allah'ı âciz kılamazsınız." (Yûnus, 10/53)
"İnkâr edenler: Kıyamet bize gelmeyecektir, dediler. (Ey Muhammed) De ki: "Hayır, öyle değil; görülmeyeni bilen Rabbime andolsun ki o saat size muhakkak gelecektir..." (Sebe', 34/3)
"İnkâr edenler, tekrar diriltilmeyeceklerini iddia ederler. (Ey Muhammed) De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki şüphesiz diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır." (Tegâbün, 64/7)

miştir. Bu durum, Hz. Ebu Bekir'in -Allah ondan razı olsun- ashabın en faziletlisi, en kâmili, Allah'ı ve Rasûlü'nü en iyi tanıyıp dinini en iyi bileni, en kuvvetli sevgi göstereni ve Hz. Peygamber'e (s.a.) en iyi uyum sağlayan kimse olduğunu ortaya koyar. Bundan dolayı Hz. Ömer, karşısına çıkan herhangi bir hususta başka sahabîlere değil, sadece Allah Rasûlü'ne (s.a.) ve O'nun Sıddîk'ına soru sormuştur.

14— Hz. Peygamber (s.a.) Hudeybiye'ye giderken sağ tarafa doğru yönelmiştir. Şafiî (r.h.) der ki: Hudeybiye'nin bir kısmı Harem bölgesine dahil, bir kısmı da Harem'in dışındadır.

Ahmed b. Hanbel bu olay hakkında, Hz. Peygamber'in (s.a.), Harem bölgesi dışında hareket ettiği halde Harem'in içinde namaz kıldığını rivayet etmiştir.[8] Mekke'de kılınan namazın üstünlüğünün kat kat fazla olmasının sadece tavaf yeri olan Mescid'e mahsus olmayıp Harem bölgesine dahil bütün yerler için de aynı olduğuna bir delildir. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Mescid-i Haram'da kılınan bir rekât namaz, benim mescidimde kılınan yüz rekât namazdan daha faziletlidir."[9] hadisi şu âyet-i kerimeler gibidir: "...Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar..."[10], "Kulu Muhammed'i bir gece Mescid-i Haram'dan, kendisine bir kısım âyetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şânı ne yücedir..."[11] Halbuki isrâ hâdisesi Ümmü Hâni'nin evinden başlamıştır.

15— Mekke'nin yakınına konaklayacak bir kimsenin, Harem bölgesinin dışında (= Hill) konaklayıp Harem bölgesinin içinde namaz kılması gerekir. Nitekim İbn Ömer böyle yapardı.

16— Devlet başkanının, barış yapmayı müslümanların yararına gördüğü zaman, düşmana barış teklifinde bulunması caizdir. Barış, anlaşma teklifinin karşı taraftan gelmesine bağlı değildir.

Kendisi otururken başında beklenilmesi âdeti olmadığı halde Mugîre b. Şu'be'nin, kılıcıyla Allah Rasûlü'nün (s.a.) baş ucunda beklemesinde, düşman elçilerinin geldiği sırada onlara karşı bir üstünlük ve övünme olması, devlet başkanına tâzim ve itaat ile çevresindekiler tarafından korunduğunu gösterme bakımından uyulması gereken bir sünnet vardır. Bu, müslümanların elçilerinin kâfirlere gönderilmesinde ve kâfirlerin elçilerinin de müslüman-

---

8. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/326. Misver b. Mahreme ve Mervan b. Hakem'in hadisinden, râvileri sikadır.
9. Buharî, Mescid-i Mekke, 1; Müslim, 1394-1396. Ebu Hureyre'den.
10. Tevbe, 9/28.
11. İsrâ, 17/1.

lara gelmesinde uygulanan bir âdettir. Yoksa bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) şu sözüyle kınadığı cinsten değildir: "Kim, kişilerin ayakta durarak kendisine saygı göstermesinden hoşlanırsa, cehennemdeki yerini hazırlasın."[12] Yine harpte övünmek ve böbürlenmek -savaş dışındaki hallerde olduğu gibi- kınanan cinsten değildir. Kurbanlık hayvanların diğer elçiye doğru sürülmesi, kâfirlerin elçilerine İslâm'ın nişânelerini göstermenin müstehap olduğuna delildir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) Mugîre'ye söylediği: "Müslümanlığını kabul ederim. Malına gelince, ondan bir şey kabul edecek değilim." sözünde, kendisiyle anlaşma yapılmış müşrik malının korunmuş olup o malın mülk edinilemeyeceği, aksine geri verileceğini gösteren bir delil vardır. Çünkü Mugîre, onlarla güven üzerine arkadaşlık yapmış, sonra sözünü tutmayıp onlara hainlik ederek mallarını almıştı. Ama Hz. Peygamber (s.a.) onların mallarının peşine düşüp müdafaasını yapmamış ve mallarını kendilerine tazmin etmemiştir. Çünkü bu olay, Mugîre'nin müslüman olmasından önce meydana gelmiştir.

Yine, Hz. Ebu Bekir'in Urve'ye: "Lât putunun bızrını emesice!" diye söylediği sözde, eğer durumun gerektirdiği bir fayda varsa, avret mahallinin adının açığa vurulabileceğinin caiz olduğunu gösteren bir delil vardır. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.) cahiliye davasında bulunan bir kimseye babasının ayıp yerinin açıkça söylenilmesine izin vermiştir. O kimseye şöyle denir: "Babanın şeyini ısır!" Bu hususta kinâye kullanılmaz. Çünkü her durumun gereğine göre söylenecek bir söz vardır.

17— Kâfirlerin gönderdiği elçinin edebinin az olması, cahil ve kaba olması muhtemeldir. Burada umumi bir fayda bulunduğundan ona karşılık verilmez. Her ne kadar Arapların âdetinden ise de Hz. Peygamber (s.a.) konuşma esnasında Urve'nin sakalını tutmasına aynıyla karşılık vermemiştir. Çünkü vakâr ve tâzim, bunun aksini gerektirir.

Aynı şekilde Allah Rasûlü (s.a.) Müseyleme hakkında, "Şahitlik ederiz ki o Allah'ın elçisidir." diyen Müseyleme'nin elçilerine de karşılık vermemiş ve: "Eğer elçiler öldürülmez hükmü olmasaydı, şüphesiz ikinizi de öldürürdüm" buyurmuştur.[13]

18— İster baştan, ister göğüsten gelmiş olsun, balgam temizdir.

---

12. Ebu Davud, 5229; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 4/91; Tirmizî, 2756. Muaviye hadisinden. Senedi sahihtir.
13. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 4/487, 488; Ebu Davud, 2761. Nuaym b. Mes'ûd el-Eşcaî hadisinden. Senedi sahihtir. Hâkim (2/143) hadise sahih demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Bu hadisin Ebu Davud'da (2762) İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir şahid hadisi de vardır.

19— Kullanılmış su temizdir.

20— İyimser olmak, olayları iyiye yorumlamak müstehaptır, ki bu hoş karşılanmayan uğurlu veya uğursuz sayma cinsinden değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.), Süheyl geldiği zaman: "İşiniz kolaylaştı." demiştir.

21— Hazırda bulunan kişinin kendi adıyla babasının adı bilindiğinde dede adının zikredilmesine gerek duyulmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Muhammed b. Abdullah adı üzerine bir şey ilâve etmemiş ve Süheyl'in sadece kendi adıyla baba adının zikredilmesiyle yetinmiştir. Dede adının zikredilmesinin şart koşulmasının bir aslı, bir dayanağı yoktur. Addâ b. Halid, Hz. Peygamber'den (s.a.) bir köle satın aldığı zaman, kendisine: "Bu, Addâ b. Halid b. Hevze'nin satın aldığı köledir."[14] şeklinde dede adını da zikrederek yazdırmasına gelince bu rivayet, böyle yapmanın caiz olduğunu ve bir sakıncası bulunmadığını gösteren ilave bir açıklamadır. Yoksa bunun şart olduğuna delil teşkil etmez. Sırf kendisinin ve babasının ismini zikretmekle yetinilemeyecek kadar meşhur olmadığından dedesinin adını da zikretmiştir. Kendi ismi ile baba ismi aynı olduğunda dede isminin zikredilmesi şart olur. Böyle bir benzerlik olmadığı durumlarda ise, kendi ismi ile baba ismi yeterli sayılır. Allah en iyi bilendir.

22— Müslümanların aleyhine bir takım olumsuz neticeler doğuracak hükümler içerse de fayda tarafı ağır basması ve daha şerli bir şeyi savuşturması sebebiyle müşriklerle anlaşma yapmak caizdir. Bunda iki zararın en zararlısını, daha az zararlı olanı beraberinde getirmesi ihtimaline karşın, savuşturma yararı vardır.

23— Bir kimse sözle veya niyetle, vakit tayin etmeksizin bir şeyi yapmaya yemin eder veya adakta bulunur, yahut o şeyi yapma hususunda bir başkasına vaadde bulunursa onu hemen yapması gerekmez, erteleyebilir.

24— Başı (tamamen) tıraş etmek, haccın olduğu gibi umrenin de menâsikindendir ve saçı kısaltmaktan daha faziletlidir. Aynı şekilde bu, diğerlerinin umrelerinde olduğu gibi, alıkonulanın (mahsûr) umresinde de menâsiktendir.

25— Alıkonulan kimse, ister Harem hududu içerisinde bulunsun ister

14. Tirmizî, 1216; İbn Mâce, 2251. Abdülmecid b. Vehb'den şöyle rivayet ediyorlar: Addâ b. Halid b. Hevze bana dedi ki: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) benim için yazdırdığı bir yazıyı sana okuyayım mı?" "Evet, oku", dedim. Bir yazı çıkararak bana okudu: "Bu, Addâ b. Halid b. Hevze'nin Allah Rasûlü (s.a.) Muhammed'den satın alma belgesidir. Ondan sıhhatli, çalıntı ve haram olmayan bir köle veya cariyyeyi, bir müslümanın bir müslümana satış yapması kabilinden satın almıştır." Senedi kuvvetlidir.

bulunmasın, alıkonulduğu yerde kurbanını keser. Kendisi Harem bölgesine ulaşamadığı takdirde, kurbanını Harem içerisinde kesebilecek kimseyle anlaşma yapması vacib değildir ve şu âyet-i kerimenin delâletiyle kurban, yerine ulaşmaksızın ihramından çıkamaz: "...Bağlı kurbanlıkların yerlerine ulaşmasına engel olanlardır."(15)

26— Kurbanların kesildiği yer Harem hududunun dışında bir yer idi. Çünkü Harem bölgesinin her yeri kurban kesim yeridir.

27— Alıkonulan kimselere umreyi kazâ etmek vacip değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ashabına, başlarını tıraş etmelerini ve kurbanlarını kesmelerini emretmiş, hiçbirine bu umreyi kazâ etmelerini emretmemiştir. Ertesi yıl yapılan umre ise ne vacip bir umreydi, ne de alıkonulan umre yerine yapılan bir kazâ umresiydi. Çünkü müslümanlar engellendikleri umrede 1400 kişi iken, ertesi yıl yapılan umrede bundan daha az idiler. "Umretü'l-Kadıyye" veya "Kazâ Umresi" diye isimlendirilmesi ise, Hz. Peygamber'in (s.a.) üzerinde anlaşma yaptığı umre olmasındandır. Burada umre kelimesi yapılma sebebinin kaynağı ile tamlama oluşturmuşur.

28— Mutlak bir emir, hemen yapmayı gerektirir *(=fevrîdir)*. Eğer böyle olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.) verdiği emri ashabın yerine getirmeyi geciktirmelerine kızmazdı. Ashabın emri yerine getirmeyi geciktirmelerine şöyle gerekçe gösterildi: Onlar emrin yürürlükten kaldırılacağını umuyorlar, böyle yorumlayarak emri yerine getirmeyi geciktiriyorlardı. Bu gerekçenin kendisine gerekçe gösterilmesi daha münasip! Böyle bir gerekçe bâtıldır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ashabtan böyle bir şey hissetseydi, emrinin geciktirilmesinden dolayı öfkesi şiddetlenerek: "Neden öfkelenmeyeyim ki? Ben bir şey emrediyorum uyulmuyor!" demezdi. Ashabın emri geciktirmeleri, hoş karşılanan değil, affedilen bir gayrettir. Allah onlardan razı olmuş, günahlarını bağışlamış ve cenneti onlara gerekli kılmıştır.

29— Bir delilin kayıtladığı durumlar haricinde prensip, ümmetinin, Hz. Peygamber ile (s.a.) hükümler konusunda ortak olmasıdır. Bu sebeple Ümmü Seleme şöyle demiştir: "Dışarı çık ve başını tıraş ettirip kurbanını kesene kadar hiç kimseyle konuşma." O, ashabın Hz. Peygamber'e (s.a.) uyacağını bilmiştir.

Soru: Bu işi ashaba emrettiğinde kendisine uymadıkları halde, bunu yapmaya koyulduğu zaman nasıl oldu da O'na uydular?

Cevap: Ashabın, emrin yürürlükten kalkacağını umarak yerine getirme-

15. Fetih, 48/25.

yi geciktirdiklerini ileri sürenlerin böyle düşünmelerine sebep olan durum işte budur. Onlara göre Hz. Peygamber (s.a.) böyle yapınca, ashab emrin mensuh olmayıp kesin bir hüküm olduğunu anladılar. Bu zannın yanlışlığı yukarıda anlatılmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) ashaba öfkelenip hiç kimseyle konuşmaksızın dışarı çıkarak, onlara kendisinin emredilen şeyi hemen yerine getirmeye koyulan bir kimse olduğunu gösterip, onlar gibi emre itaati geciktirmeyince; ashab da Allah'a uyma ve itaatın, Rasûlü'ne uymayı gerektirdiğini anladılar, O'na uymaya ve emrini yerine getirmeye koşuştular.

30— Kâfirler ile, onlardan müslümanlara gelenlerin geri verilip, müslümanlar tarafından kâfirlere geçecek olanların geri verilmemesi üzerine anlaşma yapmak caizdir. Ancak kadınlar bunun dışındadır. Kadınların kâfirlere geri verilmesinin şart koşulması caiz değildir. İşte bu anlaşmada, Kur'an nassıyla yürürlükten kaldırılan yer burasıdır ve burası dışında geçerli bir sebep olmaksızın nesh iddiasında bulunmaya yol yoktur.

31— Kadından istifadenin kocanın mülkünden çıkmasının malî bir değeri vardır. Bu yüzden Allah Telâlâ, karısı (Mekke'den Medine'ye) hicret eden ve aralarına engel konan müşrik kocaya, vermiş olduğu mehrin iade edilmesini vacip kılmıştır. Aynı şekilde Allah Teâlâ, müslümanlar tarafına hicret eden karılarına verdikleri mehirleri, kâfirler müslümanlardan talep hakkı elde ettiklerinde, karısı irtidat eden müslüman kocaya verdiği mehrin iade edilmesini de vacip kılmıştır. Bunu, aralarında karara bağladığı bir hüküm olarak bildirmiş ve sonra da bu hükmü hiçbir şey neshetmemiştir. Kocaların verdikleri mehrin onlara iade edilmesini şart koşması, bu mehrin mehr-i misil (objektif değer) değil de mehr-i müsemma (akdi yapanların aralarında kararlaştırdıkları değer) olduğuna delâlet eder.

32— Kâfirler tarafından islâm devlet başkanı tarafına gelen bir kimseyi geri verme hükmü, içlerinden müslüman olarak ayrılıp devlet başkanının bulunduğu beldeden başka bir yere giden kimseyi kapsamaz. Şu da var ki, devlet başkanının bulunduğu beldeye gelen kimseyi talep olmaksızın geri göndermesi de gerekmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Basir kendisine geldiği zaman geri göndermemiş ve gitmesi için de onu zorlamamıştır. Ama Ebu Bâsir'i istemeye geldiklerinde almalarına izin vermiş, fakat onu geri dönmeye zorlamamıştı.

33— Anlaşmalılar, kendileri tarafından devlet başkanına gelen kimseyi teslim alıp gözetimleri altına aldıkları zaman, bu kişi içlerinden herhangi birini öldürdüğünde, ne diyet vermek ve ne de kısas olmak suretiyle o kimsenin kan bedelini öder ve ne de devlet başkanı bu kan bedelini tazmin eder. Aksine bu kimse onları kendi yurtlarında öldürmüş hükmünde olur ki devlet baş-

kanının onlar üzerinde herhangi bir hükmü olmaz. Çünkü Ebu Basîr, anlaşmalı iki kişiden birini Medine'den sayılan Zülhuleyfe'de öldürmüştü. Fakat Ebu Basîr'i onlar teslim almış olup devlet başkanının elinden ve hükmünden uzaklaştırmışlardı.

34— Anlaşmalılar, imam (devlet başkanı) ile anlaştıktan sonra müslümanlar içinden bir grup çıkıp karşı tarafa savaş açar, mallarını ele geçirir fakat imama katılmazlarsa, imamın harp açan kimseleri karşı taraftan uzaklaştırıp onlara mani olması gerekmez. İmamın anlaşmasına, sözleşmesine ve dinine ister girsinler isterse girmesinler eşittir. Hz. Peygamber (s.a.) ile müşrikler arasındaki anlaşma, Ebu Basîr ve arkadaşları ile müşrikler arasında yapılmış bir anlaşma değildi. Buna göre, şayet bazı müslüman hükümdarlar ile hıristiyanlar ve diğer zimmiler arasında bir anlaşma yapılsa, onlarla arasında bir anlaşma bulunmayan bir başka müslüman hükümdarın onlara karşı savaş açıp mallarını ele geçirmesi caizdir. Nitekim Şeyhulislâm (İbn Teymiye) de, Ebu Basîr'le müşrikler arasında cereyan eden olaya dayanarak Malatya hıristiyanları ve esirleri hakkında bu şekilde fetva vermiştir.

3— Hudeybiye Anlaşmasının İçerdiği Bir Kısım Hikmetler: [16]

Hudeybiye anlaşması, sebeplerini sağlamlaştıran Allah'tan başkasının tam olarak anlayamayacağı kadar büyük ve yüce bir anlaşmadır. Ve neticesi de böyle olmuş, hikmeti ve rızasının gerektirdiği şekilde gerçekleşmiştir.

[1— Hudeybiye anlaşması, Allah Telâlâ'nın, Rasûlü'nü ve ordusunu aziz kıldığı, insanların grup grup Allah'ın dinine girdiği yüce fethin öncesinde bir başlangıç olmuştur. Bu anlaşma, yüce fethin kapısı, anahtarı ve önündeki habercisidir. Bu, bir kader, ve bir kanun olarak hükmeylediği böyle muazzam, yüce işler öncesinde onları haber veren, onlara işaret eden birtakım mukaddimeler ve hazırlıklar ortaya koyma kanunudur.]

[2— Bu anlaşma, en büyük ve en yüce fetihlerden biri oldu. Çünkü insanlar birbirlerinden emin olmuşlar, müslümanlar kâfirlerle bir araya gelmiş, onları İslâm'a davet etmeye başlamış, onlara Kur'an'ı dinletmiş ve onlarla İslâm hakkında güven içerisinde açıktan açığa tartışmışlardır.] Müslümanlıklarını gizleyen kimseler kendilerini bu anlaşmayla açığa vurmuş ve Allah'ın girmesini dilediği kimseler mütareke müddeti içerisinde İslâm'a girmişlerdir.

16. Bu bölüm Fetih suresinin tercümesiyle birlikte okunursa daha iyi anlaşılır.

Bu yüzden Allah Teâlâ, Hudeybiye anlaşmasını "apaçık bir fetih" olarak isimlendirmiştir. İbn Kuteybe der ki: (Apaçık bir fetih'ten maksat) Senin için yüce bir hükmü ifa ettik, demektir. Mücâhid ise şöyle der: Bu, Allah'ın Hudeybiye ile Rasûlü için hükmettiği şeydir.

Meselenin aslı şudur: Fetih, -sözlükte- kapalı bir şeyi açmak demektir. Hudeybiye'de müşriklerle yapılan sulh, Allah açıncaya kadar kapalı ve sed çekilmiş bir vaziyette idi. Allah Rasûlü (s.a.) ile ashabının Kâbe'yi ziyaretten engellenmeleri, anlaşmanın açılmasının sebeplerindendir. Dış görünüşte müslümanlar için zulüm ve haksızlık, işin aslında ise izzet, fetih ve zafer vardı. Allah Rasûlü (s.a.) ince bir perde gerisinden önündeki yüce fethi, kuvveti ve zaferi görüyor ve müşriklerin kendisinden istedikleri, ashabtan çoğunun ve ileri gelenlerin bile tahammül edemediği her şartı kabul ediyordu. O (s.a.), hoşa gitmeyen bu durumun altında gizli olan, iyi olan şeyi biliyordu: "...Bazen hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda iyi olabilir..."[17]

وَرُبَّمَا كَانَ مَكْرُوهُ النُّفُوسِ إِلَى مَحْبُوبِهَا سَبَباً مَا مِثْلُهُ سَبَبُ

"Kişinin sevdiği şeyler bazen sevmediği şeye sebep olduğu gibi,
Bazan da sevmediği şeyler sevdiği şeye sebep olur."

Allah Rasûlü (s.a.) bu şartlar altına, Allah'ın kendisine olan yardımına, desteğine ve âkıbetin kendi lehine olacağına güveninden ötürü giriyordu. İnanıyordu ki bu şartlar ve taşıdığı hükümler zaten zaferin kendisiydi. Şartları ileri sürenlerin farkına varmadan ayaklandırdıkları ve kendileri ile savaşa görevlendirdikleri en büyük bir orduydu, bu anlaşma. Akabinde, kuvvet umdukları yerden hor ve hakirliğe; kudret, şeref ve zafer gösterdikleri yerden de mağlubiyete uğratıldılar. Allah Rasûlü (s.a.) ve İslâm askerleri ise, Allah için ve O'nun yolunda haksızlığa katlandıkları, hezîmete uğradıkları yerden galip ve üstün gelmişlerdir. Devir değişmiş, iş aksine dönmüştür. Bâtılla elde edilen azizlik hakla zillete; Allah yolundaki hezimet ise Allah'ın yardımıyla galibiyet ve üstünlüğe dönüşmüş; Allah'ın hikmet ve alâmetleri, vadini tasdik ettiği ve akılların iç durumunu kavrayamayacağı Rasûlü'ne olan yardımı en mükemmel ve kâmil şekliyle ortaya çıkmıştır.

3— Bu anlaşmayı Allah Teâlâ, müminlerin iman ve bağlılıklarının, hoşlarına giden ve gitmeyen konularda Allah'ın hükmüne boyun eğmeye rızalarının artmasına sebep kıldı. Bu anlaşma sayesinde Allah'ın hükmüne razı

17. Bakara, 2/216.

oldular, vadini tasdik ettiler ve kendilerine verilen vadi beklediler. Dağların bile sarsıldığı bir zamanda en muhtaç oldukları bir vakitte Allah'ın, kalblerine indirdiği sekinetle kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğunu gördüler. Allah onların üzerine kendisi sayesinde kalbleri mutmain olacak, ruhları kuvvet bulacak ve imanları artacak olan sekinetini indirdi.

[4— Allah, Rasûlü ve mü'minler için karara bağladığı bu hükmü, bunda birtakım haksızlıklar ve kendisinden istenileni verme hususu bulunmasına rağmen Rasûlü'nün geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlama, kendisine vereceği nimetini tamamlama, O'nu dosdoğru yola iletmeye; kendisine yüce galibiyeti nasib etmeye, kendisinden razı olmaya Rasûlünü kendi emrine girdirmeye ve göğsünü genişletmeye sebep kılmıştır.] Anlaşma Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabının kendisi sayesinde bütün bunları elde etmelerinin sebebi olmuştur. Bundan dolayı Allah Teâlâ bu hükmü bir mükâfat ve bir gaye olarak zikretmiştir ki bu da Allah'ın hükmü ve fethi yanında Hz. Peygamber (s.a.) ve mü'minlerle kâim olan bir fiile karşı olur.

Allah Teâlâ'nın, burada Rasûlü'ne yapmış olduğu yardımı, nasıl azîz (üstün, şerefli) diye nitelemiş olduğunu ve sonra yine kalplerin en şiddetli şekilde dalgalandığı bu yerde mü'minlerin kalplerine sekînet indirişini nasıl zikrettiğini bir düşün; ki burası sekînete en muhtaç yerdi. O sekinet sayesinde imanlarına iman katılmıştır. Sonra Cenâb-ı Hak, mü'minlerin, Rasûlü ile yaptıkları bîatlarını zikretmiş ve bu bîatı kendisine yapılan bir bîat sayarak teyîd etmiş, Allah Rasûlü'nün eli müslümanların elleri üzerinde iken kendi elinin müslümanlar üzerinde olduğunu te'kid etmiştir. Çünkü o, Rasûlü ve Nebîsidir. Rasûlü'yle yapılan akit kendisiyle yapılan akit ve yine Rasûlü'ne yapılan bîat da kendisine yapılan bîat mesabesindedir. Kim Rasûlüne bîat ederse Allah'a bîat etmiş gibi olur ve Allah'ın eli Rasûlü'nün eli üzerindedir. Hacerü'l-Esved, Allah'ın yeryüzündeki sağ eli olduğuna [18] ve ona el sürüp

---

18. Müellife yaraşan, -Allah ona rahmet etsin- Hatib Bağdadî (*Tarih*, 6/328) ve daha başkalarının, İshak b. Bişr el-Kâhilî kanalıyla rivayet ettikleri mevzû hadisten alınan bu cümleyle kitabını lekelememesiydi. Hadis şöyledir: İshak b. Bişr el-Kâhilî diyor ki: Ebu Ma'şer el-Medâinî'nin Muhammed b. Münkedir kanalıyla Câbir'den rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Hacerü'l-Esved, Allah'ın, yeryüzündeki sağ elidir, Allah onun sayesinde kullarıyla musafaha eder." Ebu Bekir b. Ebî Şeybe, Musa b. Harun, Ebu Zür'a ve İbn Adiyy senedde geçen İshak b. Bişr el-Kâhilî'nin yalancı bir kimse olduğunu söylemişlerdir. Hadisin, İbn Asâkir'in kitabında (2/90/15) başka bir yoldan daha rivayeti vardır ki, hadisin ancak çürüklüğünü artırır. Çünkü bu hadisin senedinde Ebu Ali el-Ahvâzî vardır ve hadis uydurmakla itham edilmiş biridir. Bundan dolayı İbn Cevzî hadis hakkında: "Sahih olmayan bir hadistir" demiştir. Ebu Bekr İbn el-Arabî ise: "Bu, kendisine iltifat edilmeyecek bâtıl bir hadistir" demiştir. İbn Kuteybe, *Garîbu'l-Hadîs* adlı eserinde bunu, İbn Abbas'a dayandırarak rivayet etmiştir. Ama bunun da senedinde İbrahim b. Yezid el-Havzî vardır ki metrûk bir kimsedir.

onu öpenin sanki Allah ile musafaha edip O'nun sağ elini öpmüş olduğuna göre, Allah Rasûlü'nün eli bu işe Hacerü'l-Esved'den daha elverişlidir. Sonra Allah Teâlâ bu bîatı bozan kimsenin, bozmasının kendi aleyhine döneceğini ve bîata vefa gösteren kimsenin de büyük mükâfat alacağını bildirmiştir. Şu halde bîata vefa göstereni ve göstermeyeniyle bütün müslümanlar, Rasûlü'nün lisanıyla İslâm ve İslâm hukuku üzerine Allah'a bîat etmişlerdir.

Sonra Allah Teâlâ, Peygamberine katılmaktan geri duran bedevilerin hallerini; Allah, kendi Resûlü'nü, dostlarını ve ordusunu perişan edip düşmanlarını onlara galip getirecek ve böylece ailelerinin yanlarına asla dönemeyeceklerdir, şeklinde Allah hakkında besledikleri kötü zanlarını zikretti. Bu şekilde zanda bulunmaları Allah'ı, isimlerini, sıfatlarını ve Allah'a yakışan şeyleri bilmemelerinden ve aynı zamanda Allah'ın Rasûlü'nü hakkıyla tanımamalarından, Rabbi'nin ve Mevlâsı'nın kendisine lâyık olduğu şekilde muamele edeceğini bilmemelerinden kaynaklanıyordu.

Sonra Allah Teâlâ, Rasûlü'ne karşı bîat altına girmeleri sebebiyle mü'minlerden razı olduğunu bildirdi. Allah, müslümanların kalplerinde o vakit bulunan sadakat, vefa, gerçek itaat ve bağlanmalarını, diğer şeylere karşı Allah'ı ve Rasûlü'nü tercih edeceklerini bilmiş ve kalplerine sekîneti, tatminkârlık ve hükme karşı rıza göstermeyi indirmiştir. Allah Teâlâ müslümanlara, hükmüne rıza göstermeleri ve emrine sabretmelerine karşılık yakın bir fethi ve elde edecekleri bol ganimetleri nasib etmiştir. İlk fetih ve ganimetler, Hayber'in fethi ve ganimetleri olmuş, sonra da kıyamete kadar fetihler ve ganimetler, sürekli kılınmıştır.

Allah Teâlâ müslümanlara, elde edecekleri bol ganimeti vadetmiş ve müslümanlar için bu ganimeti acele olarak gerçekleştirdiğini bildirmiştir. Bu hususta iki görüş vardır:

1) Bu, müslümanlarla düşmanları arasında cereyan eden anlaşmadır.

2) Hayber'in fethi ve Hayber ganimetleridir.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "...İnsanların size uzanan ellerini önlemiştir."[19] Bunun tefsiri hakkında şu görüşler ileri sürülmüştür: a) Mekkelilerin ellerini sizinle savaşmaktan önlemiştir. b) Yahudilerin ellerini, Allah Rasûlü'nün ashabıyla birlikte Medine'den çıkmasından sonra Medine'de kalanları yok etmelerini engellemiştir. c) Bunlardan maksat, Hayber halkı ile onlara yardım etmek isteyen Esed ve Gatafan kabilelerinden olan yardımcı-

19. Fetih, 48/20.

larıdır.

Doğrusu ise, âyetin bunların hepsini içermesidir.

"İnsanlara bir delil olması için" âyet-i kerimesi hakkında denilmiştir ki: Bu, Allah'ın sizin için yaptığı bir iştir. Bu da, çok olmalarına rağmen düşmanlarınızın ellerini size kötülük yapmaktan engellemesidir. Çünkü o vakit Mekke ve civarında yaşayan halk, Hayber ve civarında yaşayan insanlar, Esed, Gatafân ve Arap kabilelerinin çoğunluğu onların düşmanlarıydı. Onlar, bu düşmanlar arasında vücuttaki bir benek gibiydiler. Buna rağmen onlara herhangi bir zarar veremiyorlardı. Düşmanlarının ellerinin müslümanlardan önlenmesi; çokluklarına, şiddetli düşmanlıklarına, müslümanları ablukaya alarak her zaman, her yerde onları gözetlemelerine rağmen müslümanlara herhangi bir kötülük yapamamaları Allah Teâlâ'nın âyetlerindendir.

Yine denilmiştir ki: Bundan maksat Hayber fethidir. Allah Teâlâ Hayber fethini, inanan kulları için bir delil, ondan sonraki fetihler için de bir alâmet kılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ müslümanlara, bol bol ganimetler ve yüce fetihler vaadetmiş ve onlar için Hayber fethini çabuklaştırmıştır. Bu fethi, kendisinden sonraki fetihler için bir delîl, müslümanların Hudeybiye günündeki sabırlarına ve hükme rıza göstermelerine ve memnuniyetle karşılamalarına mukabil bir mükâfat ve teşekkür kılmıştır. Bu sebeple Hayber'i ve ganimetlerini, Hudeybiye'de hazır bulunanlara tahsis etmiştir.

Sonra Allah Teâlâ: "...Sizi dosdoğru yola iletmesi için..." buyurmuştur. İnananlar için yardım, zafer ve ganimetlerin yanı sıra hidayeti de eklemiştir. Müslümanları hidayete erenler, yardım görenler ve ganimet elde edenler kılmıştır.

Sonra Cenab-ı Hak mü'minlere, o zamana kadar elde edemedikleri bol bol ganimetler ve başka fetihler vaadetmiştir. Bu fetihten maksat, Mekke fethidir, denilmiştir. İran ve Bizans imparatorluklarının fethi olduğu da söylenilmiştir. Ayrıca Hayber fethinden sonra yeryüzünün doğu ve batı taraflarında gerçekleşecek olan fetihlerdir de denilmiştir.

Allah Teâlâ, eğer kâfirler O'nun dostlarıyla (müslümanlarla) savaşacak olurlarsa, onların yardım görmeden gerisin geriye döneceklerini, bunun kendilerinden önceki kullarına da tatbik ettiği ilâhî kanunu olduğunu ve bu kanunda hiçbir değişiklik bulunmadığını bildirmiştir.

Soru: Peki ama Uhud'da kâfirler müslümanlarla savaştılar, onlara karşı üstünlük sağladılar ve arkalarını dönüp kaçmadılar?

Cevap: Bu, daha başka bir yerde anlatılan bir şarta bağlı vaaddir ki, o

da sabır ve takvadır. Bu şart Uhud'da, sabra aykırı düşen gevşeklikleri, takvaya aykırı düşen ihtilâfları ve itaatsizlikleri sebebiyle ortadan kalkmış, dolayısıyla müslümanları düşmanlarından yüz çevirtmiş ve şart ortadan kalktığı için de vaad gerçekleşmemiştir.

Sonra Allah Telâlâ, müşriklere karşı inananları üstün kıldıktan sonra birbirlerinden ellerini çekenin kendisi olduğunu bildirdi. Bunu da bu hususta yüce hikmetler bulunduğu için yapmıştır. Şöyle ki: Mekkeliler arasında, müslümanların bilmediği, imanlarını gizleyen müslüman olmuş kadın ve erkekler bulunuyordu. Şayet sizleri onlar üzerine salsaydı, savaş kalabalığında bilmeden onları öldürürdünüz ve onlardan da size düşmanlık ve vurulmayı haketmeyeni vurup öldürme gibi fecî bir durum isabet edecekti. Allah Teâlâ, imanlarını gizleyen bu zayıf kimselerden mü'minlere zarar gelebileceğini, bunun da sebebinin müminlerin onlara verdikleri zarar olacağını haber verdi.

Allah Teâlâ haber vermektedir ki, eğer o kimseler müşriklerden ayrılıp bir kenara çekilselerdi, elbette Allah Teâlâ müşrikleri ölüm, esaret veya başka yollarla azaba uğratırdı. Fakat, Rasûlü aralarında iken kökten yoketme azabını Mekkelilerden uzaklaştırdığı gibi, bu imanlarını gizleyen zayıf kimselerin aralarında bulunması sebebiyle de müşriklerden azabını uzaklaştırmıştır.

Sonra Allah Teâlâ kâfirlerin, gönüllerinde alevlendirdikleri kaynağı cehalet ve zulüm olan cahiliye asabiyetini haber verdi. Bu asabiyet sebebiyle kâfirler, Allah'ın Rasûlü'nü ve kullarını Kâbe'yi ziyaretten engellemişler, anlaşmaya "Bismillahi'r rahmani'r rahim" diye başlanmasını kabul etmemişler, doğruluğunu bildikleri halde ve yirmi yıllık zaman içerisinde görüp dinledikleri deliller sayesinde peygamberliğinin gerçekliğini yakînen tanımalarına rağmen Muhammed'in (s.a.) Allah Rasûlü olduğunu kabul etmemişlerdi. Kendi tâkat ve iradelerinde olan diğer fiillerin kâfirlere izafe edildiği gibi, Allah Teâla, her ne kadar kendi kaza ve kaderiyle gerçekleşmişse de, gönüllerinde alevlendirdikleri bu cahiliyye asabiyetini de kâfirlere izafe etmiştir.

Allah Teâlâ, düşmanlarının kalplerinde bulunan cahiliyye asabiyetine mukabil, Rasûlü'nün ve dostlarının kalplerine sekîneti indirenin kendisi olduğunu haber vermiştir. Sekînet, Allah Rasûlü'nün ve ordusunun nasibi; cahiliyye asabiyeti ise müşriklerin ve ordularının nasibi idi. Sonra Allah Teâlâ, inanan kullarına takva kelimesini bağlayıcı kıldı. Bu takva kelimesi, Allah'tan sakınılması gereken bütün kelimeleri içine alan bir cinstir, türünün en üstünü de ihlâs kelimesidir. Bu takva kelimesi, Bismillahi'r rahmani'r rahim ile tefsir edilen ve Kureyşlilerin, kendileri için bağlayıcılığını kabul etmedikleri kelimedir. Allah bunu dostlarına ve ordusuna bağlayıcı kılmış, lâyıkı olmayan yerden korumak için de bunu düşmanlarına haram kılmıştır. O, kelimeyi da-

ha müstehak ve daha lâyık olana gerekli kılmış, yerli yerine koymuş; lâyık olmayan yere koymak suretiyle onu zâyi etmemiştir. O, tahsis edeceği yeri ve konulması gereken yerleri hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, Rasûlü'nün, Mescid-i Haram'a emîn olarak gireceklerine dair gördüğü rüyayı tasdik ettiğini ve bunun kesin olarak gerçekleşeceğini; fakat bunun zamanının bu yıl gelmemiş olduğunu haber verdi. Sizler bilmeseniz de Allah Teâlâ, bunun vaktine kadar ertelenmesindeki faydayı biliyordu. Halbuki sizler, bunun acele olarak gerçekleşmesini istiyordunuz. Rab Teâlâ ise tehir edilmesi konusunda sizin bilmediğiniz fayda ve hikmeti biliyordu. Bu sebeple, Mekke fethi öncesi bir giriş, bir başlangıç olmak üzere yakın bir fetih müyesser kılmıştır.

Sonra Allah Teâlâ, bütün dinlerden üstün kılmak için Rasûlü'nü hidayet rehberi Kur'an ve hak din ile gönderenin kendisi olduğunu bildirdi. Allah Teâlâ dinini yeryüzünün bütün dinlerinden üstün kılma ve tamamlama işini üzerine almıştır. Allah'ın bu işi üzerine alması, mü'minlerin kalplerini kuvvetlerindirmek, onlara müjde vermek, ayaklarını sağlamlaştırmak ve kesin olarak gerçekleşecek bu vaad hakkında güven üzere bulunmalarını temin içindir. Sakın ola ki, Hudeybiye'de Allah'ın düşmanlara göz yummasını ve üstün gelmelerini, düşmanına yardım ettiği, Rasûlü'nü ve dinini yalnız bıraktığı şeklinde anlamayasınız. Rasûlü'nü gerçek dini ile gönderip O'na, dinini diğer bütün dinlerden üstün kılacağını vaadetmişken böyle bir şey nasıl olabilir!

Sonra Allah Teâlâ, Rasûlü'nü ve kendisi için seçtiği taraftarlarını zikretti. Onları en güzel şekilde övdü. Onların Tevrat ve İncil'deki sıfatlarını zikretti. Bunda, Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'an'ı getirenlerin doğruluklarına en büyük delil vardır. İşte bunlar (sahabe), kendi haklarında meşhur olan bu sıfatlarla önceki kitaplarda da anlatılan kimselerdir. Yoksa kâfirlerin dedikleri gibi onlar, mülk ve dünyayı isteyen zorba kimseler değildir. Bu sebepledir ki, Şam hıristiyanları müslümanları görüp, hal ve hareketlerini, adalet ve ilimlerini, merhametlerini, dünyaya önem vermeyip ahirete olan rağbetlerini müşahede ettiklerinde: "Mesih'e arkadaşlık edenler bu kimselerden daha üstün değillerdir." demişlerdir. Bu hıristiyanlar, sahabeyi ve faziletlerini, düşmanları rafızîlerden daha iyi biliyorlardı. Rafızîler ise sahabeyi Allah Teâlâ'nın şu ve benzeri âyetlerde vasıflandırdığının aksi ile vasıflandırıyorlar: "...Allah'ın doğru yola eriştirdiği kimse hak yoldadır. Kimi de saptırırsa, artık onu doğru yola götürecek bir rehber bulamazsın."[20]

20. Kehf, 18/17.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HUDEYBİYE'DEN SONRAKİ OLAYLAR

A) HAYBER GAZÂSI

1— Hayber Gazâsının Tarihi:

[Musa b. Ukbe şöyle der: Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye'den Medine'ye döndüğünde yirmi gün kadar Medine'de kaldı. Sonra savaşmak üzere Hayber'e gitmek için yola çıktı. Allah Teâlâ, Rasûl'ü Hudeybiye'de iken Hayber'i ona vaadetmişti.]

İmam Mâlik şöyle der: Hayber'in fethi hicrî 6. yılda gerçekleşmiştir. Alimlerin çoğunluğu ise, Hayber fethinin hicrî 7. yılda olduğu görüşündedirler. Muhammed İbn Hazm ise kesin ve kuşku götürmez bir gerçek olarak Hayber fethinin hicrî 6. yılda meydana geldiğini söylemiştir.

Bu konudaki ihtilâf, herhalde tarih başlangıcına bağlıdır. Acaba hicrî tarih, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Medine'ye geldiği Rebîulevvel ayından mı başlar, yoksa o yılın birinci ayı olan Muharrem ayından mı başlar? Bu hususta âlimler iki yol tutmuşlardır: Çoğunluk, tarihin Muharrem ayından başladığı görüşündedir. Muhammed İbn Hazm ise, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Medine'ye geldiği zaman olan Rebîülevvel ayından başladığı görüşündedir. İmam Ahmed'in sahih isnadla rivayet ettiği gibi, hicreti ilk kez tarih başlangıcı olarak alan, Yemen'de, Ya'lâ b. Ümeyye'dir. [1] Bu işin ilk kez, hicretin 16. yılında

---

1. İbn Hacer, bu rivayeti zikredip *(Fethu'l-Bârî,* 7/209) şöyle demiştir: Ahmed b. Hanbel bu haberi sahih bir isnadla rivayet etmiştir. Fakat bu isnadda, Amr b. Dînâr ile Ya'lâ arasında kopukluk vardır.

Hz. Ömer tarafından yapıldığı da söylenir.

2— Hayber'e Doğru Yola Çıkış:

İbn İshak diyor ki: Bana Zührî'nin Urve yoluyla naklettiğine göre Mervan b. Hakem ile Misver b. Mahreme -bu ikisi birlikte rivayet etmişlerdir- şöyle demişlerdir: Allah Rasûlü (s.a.) Hudeybiye yılında Medine'den ayrıldı. Mekke ile Medine arasında iken O'na Fetih sûresi indi. Allah Teâlâ, Rasûlü'ne şu âyetle Hayber'i fetih müjdesini verdi: "Allah size, ele geçireceğiniz bol bol ganimetler vaadetmiştir. Şunu da sizin için acele olarak gerçekleştirmiş..."[2]; bu da Hayber'dir. Hz. Peygamber (s.a.) Zilhicce ayında Medine'ye geldi. Muharrem ayında Hayber'e gidinceye kadar Medine'de kaldı. Allah Rasûlü (s.a.), Hayber ile Gatafan arasında bulunan bir vadi olan Recî'de konakladı. Gatafanlıların kendilerine kadar gelmelerinden endişeye kapılarak, burada geceledi ve sabah erkenden onlara doğru yola çıktı.[3]

3— Ebu Hureyre ve Arkadaşlarının Medine'ye Gelişi:

Allah Rasûlü (s.a.) Medine'de Sibâ' b. Urfuta'yı vekil bıraktı. Ebu Hureyre bu sırada Medine'ye gelmişti. Sabah namazında Sibâ' b. Urfuta'ya yetişti. Onu, birinci rekâtta Meryem, ikinci rekâtta da Mutaffifîn sûrelerini okurken dinleyince kendi kendine şöyle dedi: Falan kimseye yazıklar olsun ki, onun iki ölçeği vardır; kendisi bizzat ölçerek aldığı zaman bol ölçekle alır, satarken ölçtüğü zaman ise eksik ölçekle satar. Namazını bitirince Sibâ'ın yanına geldi. Sibâ' ona azık hazırladı. Allah Rasûlü'nün yanına ulaştı ve müslümanlarla konuştu. Bunun üzerine müslümanlar, onu ve arkadaşlarını kendi hisselerine ortak ettiler.

Seleme b. Ekva' şöyle der: Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber Hayber'e gitmek üzere yola çıktık. Geceleri yürüyorduk. Ashabtan biri, Âmir b. Ekva'a: Kısa vezinli şiirlerinden bize bir şeyler dinletmez misin? dedi. Âmir, şair idi. Müslümanlara şiirler okuyarak arkalarından develeri sürmeye başladı. Şöyle diyordu:

اَللّٰهُمَّ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا

---

2. Fetih, 48/20.
3. Râvileri sikadır.

فاغفر فداءٌ لك مااقتفينا وثبت الأقدام إن لاقينا

وأنزلن سكينة علينا إنا إذا صيح بناء أتينا

وبالصياح عوّلوا علينا وإن أرادوا فتنة أبينا

"Allah'ım! Sen olmasaydın biz hidayet bulamaz,
Tasadduk etmez ve namaz da kılmazdık.

Yaptıklarımı bağışla, canımız sana feda olsun.
Düşmanla karşılaştığımızda ayaklarımızı sabit kıl,

Bize sükunet ve metanet indir,
Çağrılsak geliriz.

Bize feryad ve figân ettiklerinde,
Başımıza getirmek istedikleri fitneden sakındır."

Allah Rasûlü (s.a.): "Şiir söyleyerek develeri süren kimdir?" diye sordu. "Âmir." dediler. "Allah ona merhamet etsin!" buyurdu. Ashabtan biri "Ya Rasûlallah, ona şehidlik vacip oldu. Keşki ondan bir müddet daha bizi faydalandırsaydınız!" dedi.

4— Ehli Eşek Etinin Haramlığı:

Seleme b. Ekva' şöyle devam ediyor: Hayber'e gelip Hayberlileri kuşattık. Son derece açlığa maruz kalmıştık. Sonra Allah Teâlâ, müslümanlara Hayber'in fethini müyesser kıldı. Akşam olunca yer yer çok sayıda ateşler yaktılar. Rasûlullah (s.a.): "Bu ateşler nedir, niçin yakıyorsunuz?" diye sorunca: "Et için." dediler. "Ne eti için?" diye tekrar sordu. "Evcil eşek eti için." dediler. Allah Rasûlü (s.a.): "Etleri döküm, kapları da kırın." buyurdu. Müslümanlardan biri: "Ey Allah'ın Rasûlü, etleri döküp kapları yıkasak olmaz mı?" dedi. Rasûlullah (s.a.): "Veya öyle yapın" buyurdu.[4]

4. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/345, 346. İsnadı kuvvetlidir.

5— Âmir ile Merhab'ın Vuruşması:

Mücahidler saf saf olduklarında (yahudilerden) Merhab, kılıcını sallayarak kaleden dışarı çıktı. Şöyle diyordu:

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي مَرْحَبُ شَاكِي السِّلاحِ بَطَلٌ مُجَرَّبُ
إِذَا الحُرُوبُ أَقْبَلَتْ تَلَهَّبُ

"Hayber halkı bilir ki ben Merhab'ım!
Tepeden tırnağa silahlı, tücrübeli kahramanım,
Harp kızışıp şiddetlendiği zamanlarda."

Âmir, şöyle diyerek onun karşısına çıktı:

قَدْ عَلِمَتْ خَيْبَرُ أَنِّي عَامِرُ شَاكِي السِّلاحِ بَطَلٌ مُغَامِرُ

"Hayber halkı bilir ki ben Âmir'im!
Tepeden tırnağa silahlı, tehlikelerden sakınmaz kahramanım."

Birbirlerine kılıçla hücuma başladılar. Merhab'ın kılıcı Âmir'in kalkanına saplandı. Âmir, Merhab'ın ayaklarına doğru hamle yapmak üzere atıldı. Kılıcı kısa idi. Kılıcının ağzı kendisine dönerek diz kapağına isabet etti. Bu darbeden dolayı da şehid oldu. Seleme, Hz. Peygamber'e (s.a.): "Âmir'in amelinin boşa gittiğini söylüyorlar." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) de: "Bunu söyleyen yalan söylemiştir. Şüphesiz Âmir'e iki ecir vardır." buyurdu ve iki parmağını birleştirerek dedi ki: "Şu gerçek ki Âmir, hem Allah'a itaat yolunda bütün ilim ve amel kuvvetini sarfeden, hem de Allah yolunda savaşan bir mücahiddir. Yeryüzünde Araplardan onun gibisi az bulunur."(5)

Allah Rasûlü (s.a.) Hayber'e geldiğinde sabah namazını kıldırdıktan sonra müslümanlar hayvanlarına bindiler. Haber halkı müslümanların geldiğinden habersiz, tarlalarına gitmek üzere ipleri ve zembilleriyle yollara düşmüşlerdi. Orduyu görünce: "Vallahi Muhammed! İşte Muhammed, işte ordu!" deyip kaçışarak kalelerine döndüler. Rasûlullah (s.a.) onların bu halini görünce şöyle söyledi: "Allahu ekber, harap oldu Hayber! Allahu ekber harap oldu Hayber! Biz düşman bir kavmin yurduna girince, uyarılmış olan o kimselerin ha-

5. Buharî, 46/32, 64/38, 72/14, 78/90, 80/19, 87/17; Müslim, 1802, 1807.

li yaman olur!"[6]

Hz. Peygamber (s.a.), Hayber'e yaklaşıp onu karşısına alınca, "Durunuz." diyerek mücahidleri durdurdu ve: "Allah'ım! Yedi gök ve onların gölgeledikleri şeylerin Rabbi! Yedi kat yer ve onların yüklendikleri şeylerin Rabbi! Şeytanlar ve onların saptırdıklarının Rabbi! Senden bu kentin hayrını, halkının hayrını ve orada bulunanların hayrını diliyoruz. Bu kentin şerrinden, halkının şerrinden ve orada bulunanların şerrinden sana sığınırız." diye dua edip sonra orduya: "Haydi ilerleyiniz. Bismillah!" [7] diye talimat verdi.

6— Sancağın Hz. Ali'ye Verilişi:

[Hücum edecekleri günün gecesinde Allah Rasûlü (s.a.): "Bu sancağı yarın, Allah'ı ve Rasûlü'nü seven, kendisini de Allah ve Rasûlü'nün sevdiği ve Allah'ın fethi onun eliyle müyesser kılacağı bir kimseye vereceğim" dedi. Müslümanlar geceyi, sancağın kime verileceğini konuşarak geçirdiler. Sabaha eriştiklerinde hepsi birden sancağın kendisine verileceğini ümit ederek Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna vardılar. Hz. Peygamber (s.a.): "Ali b. Ebî Tâlib nerede?" diye sordu. "Ya Rasûlallah! O gözlerinden rahatsızdır." dediler. "Ona haber gönderin." dedi. Hz. Ali getirildi. Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ali'nin gözlerine tükürerek ona dua etti. Hz. Ali, sanki gözlerinde ağrı yokmuşcasına iyileşti. Bundan sonra Peygamberimiz (s.a.) sancağı kendisine verdi.] Hz. Ali: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim gibi (müslüman) olana kadar onlarla savaşayım mı?" diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: "Meydanla-

---

6. Buharî, 12/6, 56/102, 64/38; Müslim, 1365; Tirmizî, 1550; Nesâî, 1/272; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/102, 161, 164, 168, 206, 246, 263. Bu hadis, her ikisi de Mâlikî mezhebinden olan İbn Abdilber ve İbn Reşîk'in *Muvatta Şerhi*'nde Nevevî'nin *Müslim Şerhi*'nde olmak üzere, hepsi de bu hadisin şerhinde belirttikleri gibi Kur'an'dan misal verme, istişhad etme ve iktibas yapmanın caiz olduğu hususunda bir asıldır. Aynı şekilde Mâlikî mezhebinden Kadı Iyaz ve Bâkıllânî de bu hususun caiz olduğunu açıklamışlardır. Sahih hadisler ile sahabe ve tâbiîn'den gelen haberler de bunun caizliğine delâlet ederler.
7. İbn Hişâm (2/329) İbn İşhak'tan rivayet etmiştir. İbn İshak, "Bana, itham edemediğim bir kimse-Atâ b. Ebu Mervan el-Eslemî- babası -Ebu Muattib b. Amr kanalıyla rivayet etmiştir." diyerek nakletmektedir. İbn Kesîr'in *(Bidâye*, 4/183) kaydettiğine göre Beyhakî, seneddeki müphem kişinin adının Salih b. Keysân olduğunu söylemiştir. Ondan rivayet eden İbrahim b. İsmail b. Mecma' zayıf bir râvidir. Fakat Hâkim (1/446, 2/101), Heysemî (5/252) ve İbnü's-Sünnî'nin (525) Süheyb'den (r.a.) rivayet ettikleri hadis bu hadise şahidlik eder: Süheyb şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) girmek istediği her şehri gördüğünde şöyle dua ederdi: "Yedi kat göklerin ve gölgelendirdiklerinin Rabbi olan Allah'ım!..." Metinde geçen hadisi destekleyen bir başka rivayet de Ebu Lübâbe b. Münzir kanalıyla gelen hadistir. Heysemî bu hadis hakkında *Mecmau'z-Zevâid*'de (10/134) der ki: Hadisi Taberânî, *Evsât*'ta rivayet etmiştir. İsnadı sahihtir.

rına varıncaya kadar sükûnetle gir. Sonra onları İslâm'a davet et. İslâm hususunda üzerlerine gerekli olan Allah'ın haklarını onlara haber ver. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın, senin sayende bir tek kişiyi hidayete erdirmesi, birçok kırmızı develere sahip olmandan daha hayırlıdır."[8]

7— Merhab'ın Öldürülmesi:

Merhab şöyle diyerek ortaya çıktı:

أَنَا الَّذِي سَمَّتْنِي أُمِّي مَرْحَبُ شَاكِي السِّلَاحِ بَطَلٌ مُجَرَّبُ
إِذَا الْحُرُوبُ أَقْبَلَتْ تَلَهَّبُ

"Ben o kimseyim ki anam bana Merhab adını takmıştır!
Tepeden tırnağa silahlı, tecrübeli kahramanım ben,
Harplerin kızışıp şiddetlendiği zamanlarda."

Hz. Ali, karşısına şöyle diyerek çıktı:

أَنَا الَّذِي سَمَّتْنِي حَيْدَرَهْ كَلَيْثِ غَابَاتٍ كَرِيهِ الْمَنْظَرَهْ
أُوفِيهِمُ بِالصَّاعِ كَيْلَ السَّنْدَرَهْ

"Ben o kimseyim ki anam bana Haydar adını takmıştır!
Ben ormanların korkunç görünüşlü aslanı gibiyim.
Düşmanları üçer beşer haklarım!"

Ve Merhab'a bir kılıç vurup başını gövdesinden ayırdı. Bundan sonra fetih gerçekleşti.[9]

Hz. Ali -Allah ondan razı olsun- yahudilerin kalesine yaklaşınca, kalenin üzerinden bir yahudi Hz. Ali'yi farkederek: Sen kimsin? dedi. Hz. Ali: Ben, Ali b. Ebî Tâlib'im! diyerek cevap verdi. Yahudi, Hz. Ali'ye: Musa'ya indirilene yemin olsun ki sizler galip olacaksınız! dedi.

Aynı şekilde, *Sahih-i Müslim*'de de, Merhab'ı öldürenin Hz. Ali (r.a.) olduğu rivayeti vardır.[10]

---

8. Buharî, 62/9; Müslim, 1807; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/52: Seleme b. Ekva'dan; Buharî, 56/102, 56/143, 62/9, 64/38; Müslim, 2406; Ahmed b. Hanbel, 5/333: Sehl b. Sa'd'dan; Müslim, 2405; Tirmizî, 2726; Ahmed b. Hanbel, 1/185: Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan.
9. Müslim, 1806. Seleme b. Ekva' hadisinden.
10. Hâkim *(Müstedrek*, 3/437) şöyle demiştir: Merhab'ı öldürenin Hz. Ali (r.a.) olduğuna dair gelen haberler, birçok senedlerle rivayet edilmiş mütevâtir haberlerdir.

Musa b. Ukbe; Zührî ve Ebu'l-Esved- Urve ve Yunus b. Bükeyr-İbn İshak kanalıyla şöyle rivayet etmiştir: Hâriseoğullarından Abdullah b. Sehl, Câbir b. Abdullah'tan naklen, Merhab'ı öldürenin Muhammed b. Mesleme olduğunu rivayet etmiştir. Câbir, rivayetinde şöyle der: "Yahudi Merhab, silahını kuşanmış vaziyette Hayber kalesinden kasîde söyleyerek dışarı çıktı. O, şöyle diyordu: "Benimle kim karşılaşacak!" Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Bunun karşısına kim çıkacak?" diye ashaba seslendi. Muhammed b. Mesleme: "Ey Allah'ın Rasûlü! Onunla ben karşılaşacağım. Vallahi ben, şu an intikam alması gereken ve gözü hiçbir şeyi görmeyen bir kimseyim. Dün -Mahmud b. Mesleme'yi kastederek- kardeşimi öldürdüler." diye cevap verdi. Mahmud b. Mesleme, Hayber'de şehit edilmişti. Allah Rasûlü (s.a.): "Öyleyse onun üzerine yürü! Allah'ım! Merhab'a karşı ona yardım et." diye dua etti. Birbirlerine yaklaştıklarında aralarına bir ağaç girdi. Her ikisi de karşısındakine karşı ağacı siper ediniyordu. Ne zaman onlardan biri, ağacı siper edinse, diğeri kılıcıyla ağacın önüne gelen dallarını kesiyordu. Sonunda düello için ortaya çıktıklarında, ağaç sanki aralarında dikilen bir adama dönmüş, hiçbir dalı kalmamıştı. Sonunda Merhab, Muhammed b. Mesleme'ye hamle yaparak kılıcıyla ona vurdu. Muhammed b. Mesleme, deri kalkanıyla kılıçtan korundu. Kılıç kalkana saplandı, bırakmadı. Muhammed b. Mesleme de bir darbe indirerek Merhab'ı öldürdü.[11] Yine Seleme b. Sellâme ve Mecma' b. Hârise de, Merhab'ı öldürenin Muhammed b. Mesleme olduğunu söylemişlerdir.

Vâkıdî şöyle der: Anlatıldığına göre, Muhammed b. Mesleme, Merhab'ın inciklerine vurarak onları kesince, Merhab; "Ey Muhammed! Beni hemen öldür" demiş; Muhammed ise: "Ölümü, kardeşim Mahmud'un tattığı gibi yavaş yavaş tat" diyerek onu terketmişti. Bu arada Hz. Ali (r.a.) Merhab'ın yanına gelerek, boynunu kesip üzerinde bulunan (harp) eşyalarını almıştı. Bunun üzerine Hz. Ali ve Muhammed, Merhab'ın eşyalarını hususunda Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna çıktılar. Muhammed b. Mesleme: "Ey Allah'ın Rasûlü! Onun ayaklarını kesip, sonra terketmem, sadece ölümü yavaş yavaş tatması içindi. Yoksa, onun işini hemen bitirebilirdim." demişti. Hz. Ali (r.a.) ise: "Doğru söylüyor. Boynunu, o, ayaklarını kestikten sonra vurdum." diyerek karşılık vermişti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) Merhab'ın kılıcını, mızrağını, miğferini ve kalkanını Muhammed b. Mesleme'ye vermiştir. Merhab'ın kılıcı Muhammed b. Mesleme'nin ailesinin yanındaydı. Üzerinde ne olduğu bilinmeyen bir yazı vardı. Bir yahudî yazıyı okudu, şunların yazılı

11. İbn Hişâm, 2/333, 334: İbn İshak'tan; Ahmed b. Hanbel, 3/385; Hâkim, 3/436. İsnadı sahihtir.

olduğu anlaşıldı:

هـــذا سَيْـــفُ مَـــرْحَبْ مَـــنْ يَذُقْـــهُ يَعْـــطَبْ

"Bu kılıç, Merhab'ın kılıcıdır.
Onu kim tadarsa helâk olur!"

Sonra (Merhab'ın ölümünden sonra kardeşi) Yâsir dışarı çıktı. Yâsir'le karşılaşmak üzere Zübeyr ileri atıldı. Zübeyr'in annesi Safiyye: "Ey Allah'ın Rasûlü! Yâsir oğlumu öldürecek?" diye (telaşlı bir şekilde) sordu. Allah Rasûlü (s.a.): "Aksine, senin oğlun onu öldürecektir, inşallah" buyurdu ve Zübeyr, Yâsir'i öldürdü.

8— Hayber Kalelerinin Alınışı:

Musa b. Ukbe şöyle demiştir: Sonra yahudîler savunma yapmak üzere Kamûs adındaki kalelerine sığındılar. Allah Rasûlü (s.a.) onları yirmi güne yakın muhasara altında tuttu. Kalenin bulunduğu yer, sıcağı şiddetli, sağlığa elverişli olmayan bir yerdi. Müslümanlar son derece zorluk çektiler. Açlıktan dolayı eşekleri kestiler. Fakat Allah Rasûlü (s.a.) müşlümanları eşek etlerini yemekten nehyetti. (Bu arada) efendisinin davarlarını gütmekte olan Hayber halkından, Habeşli zenci bir köle geldi. Hayber halkını silaha sarılmış bir vaziyette görünce, onlara ne yapmak istediklerini sordu. Hayberliler: "Peygamber olduğunu iddia eden şu kişi ile savaşacağız" diye cevap verdiler. Peygamberin (s.a.) adının anılması zenci kölenin gönlüne işledi. Davarlarıyla Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına gelerek: "Ne söylüyor, neye davet ediyorsun?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) de: "İslâm'a, Allah'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma tanıklık etmeye ve sadece Allah'a ibâdet etmeye çağırıyorum" buyurdu. Köle: "Şehadet edip Allah Teâlâ'ya iman edersem bana ne var?" diye sorunca, Peygamberimiz (s.a.): "Eğer bu iman üzere ölürsen, sana cennet var" şeklinde karşılıkta bulundu ve köle müslüman oldu. Sonra köle: "Ey Allah'ın Peygamberi! Yanımda bulunan davarlar emanettir." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona: "Koyunları yanından çıkar ve onları çakıl taşlarıyla taşla! Şüphesiz ki Allah senin adına emanetini yerine getirecektir." buyurdu. Köle de böyle yaptı ve davarlar sahibinin yanına döndüler. Böylece yahudi, kölesinin müslüman olduğunu anladı. Allah Rasûlü (s.a.) müslümanlar arasında ayağa kalkarak onlara nasihatta bulunup, cihada teşvik etti. Müslümanlar ve yahudiler karşılaştıklarında, bu zenci köle de öldürülenler arasında bulunuyordu. Müslümanlar

onu karargâhlarına taşıyarak çadıra aldılar. Allah Rasûlü'nün (s.a.), çadırda kölenin halini görüp sonra da ashaba yönelerek şöyle dediğini söylediler: "Allah, bu köleye ikram edip onu hayra sevketti. Allah'a hiç secde etmediği halde, cennet hurilerinden ikisini başucunda gördüm."

Hammâd b. Seleme'nin Sabit kanalıyla Enes'ten rivayetine göre Allah Rasûlü'ne (s.a.) bir adam gelerek: "Ey Allah Rasûlü! Ben, siyah tenli, çirkin yüzlü, pis kokulu, malı mülkü olmayan bir adamım. Şu yahudilerle öldürülünceye kadar çarpışırsam, cennete girer miyim?" diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): "Evet, girersin" buyurdu. Bunun üzerine adam ileri atılarak öldürülünceye kadar çarpıştı. Öldüğü zaman, Hz. Peygamber (s.a.) yanına gelerek: "Allah, yüzünü güzelleştirdi, kokunu hoş eyledi ve malını çoğalttı!" dedi; sonra şöyle buyurdu: "Cennet hurilerinden iki zevcesini üzerinden cübbesini çıkarıp, cildiyle cübbesi arasına girerlerken gördüm."

Şeddâd b. el-Hâd anlatıyor: Bedevîlerden bir kişi Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve O'na iman edip, tâbî olarak şöyle söyledi: "Ben de seninle beraber hicret edeceğim" Allah Rasûlü (s.a.)de bu bedeviyi kollamalarını bazı sahabîlerine tavsiye etti. Hayber savaşı vuku bulunca, Allah Rasûlü (s.a.) bazı şeyleri ganimet olarak elde etmiş, onları paylaştırmıştı. Bu paydan bir hisse de bu bedevî için ayırmış ve onun için ayırdığı bu hisseyi sahabîlerine vermişti. Bu bedevî arkalarında koyun güdüyordu. Geldiği zaman ashab payını kendisine verince, bedevî: "Bu nedir?" diye sordu. Ashab: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) senin için ayırdığı paydır" dediler. O payı alarak Hz. Peygamber'e (s.a.) getirip: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu nedir?" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.) de: "Senin için ayırdığım hissedir." buyurdu. Bedevî: "Ben, bunlar için sana tâbi olmadım! Fakat sana, okla -boğazına işaret ederek- şuramdan vurulup öleyim de, cennete gireyim diye tâbi oldum" dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Eğer Allah'a doğru söylüyorsan, O da seni doğrulayacaktır." buyurdu. Sonra bedevî düşmanla çarpışmaya gitti. Bilâhare ölmüş vaziyette Hz. Peygamber'e (s.a.) getirildi. Allah Rasûlü (s.a.): "Bu, o mudur!" diye sordu. Ashab: "Evet odur." dediler. Allah Rasûlü (s.a.): "Allah'a doğru söyledi. Allah da onu doğruladı!" buyurdu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) onu cübbesine sararak, öne koyup namazını kıldırdı ve ona şöyle dua etti:

"Allah'ım! Bu, senin yolunda muhacir olarak çıkıp, sonra da şehit düşen kulundur. Ben onun böyle olduğuna şâhidim."[12]

Vâkıdî şöyle der: Yahudîler Zübeyr kalesine geçmişlerdi. Bu kale, bir zir-

12. Nesâî, 4/60; Tahavî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 1/291 Hâkim, 3/595, 596; Beyhakî, 4/15, 16. İsnadı sahihtir.

venin tepesinde sağlamca bir kaleydi. Allah Rasûlü (s.a.) orada üç gün kalmıştı. Bu sırada yahudilerden Azzâl adında bir adam gelerek: "Ey Ebu'l-Kâsım! Sen burada bir ay da kalsan hiçlerine gelir. Çünkü onların, yer altında su kaynakları var. Geceleri çıkıp, ondan içiyor sonra kalelerine dönüyor ve böylece senden korunuyorlar. Şayet sen, onların su kaynaklarını kesecek olursan o zaman senin karşına, meydana çıkarlar." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) sularının bulunduğu yere giderek sularını kesti. Yahudiler, suları kesilince kaleden çıktılar ve çok çetin bir şekilde çarpıştılar. Müslümanlardan birkaç kişi şehit oldu, yahudilerden de on kadar kişi öldürüldü. Allah Rasûlü (s.a.) Zübeyr kalesini fethederek Küteybe, Vatîh ve İbn Ebi'l-Hukayk'ın kalesi Sülâlim'e geçti. Kale halkı çetin bir savunma yaptı. Natât ve Şak bölgelerinden hezimete uğrayan herkes onların yanına gelmişti. Zira Hayber'in iki tarafı vardı: 1-Allah Rasûlü'nün (s.a.) önce fethettiği Şak ve Natât ciheti. 2-Küteybe, Vatîh ve Sülâlim tarafı. Küteybe, Vatîh ve Sülâlim kalelerinin halkı, kalelerinden dışarı çıkmadılar. Sonunda Hz. Peygamber (s.a.), onlara karşı mancınık kurdurmaya karar verdi. Allah Rasûlü (s.a.) tarafından on dört gün süreyle muhasara altında tutulan yahudiler yok olacaklarını anlayınca, Hz. Peygamber'den (s.a.) sulh istediler. İbn Ebi'l-Hukayk, Allah Rasûlü'ne (s.a.): "İnip, seninle konuşabilir miyim?" diye haber yolladı. Allah Rasûlü de (s.a.): "Evet, inip benimle konuşabilirsin" diye karşılık verdi. Bunun üzerine İbn Ebi'l-Hukayk kaleden inerek Hz. Peygamber'le (s.a.); kalede bulunan yahudilerin savaşla kanları dökülmemek, çocukları kendilerine bırakılmak, Hayber'den ve Hayber arazisinden çocuklarıyla birlikte çıkıp gitmelerine müsaade edilmek ve sırtlarındaki elbiselerinden başka kendilerine ait olan mal, arazi, altın, gümüş at ve silahlarını Hz. Peygamber'e (s.a.) bırakmak üzere anlaşma yaptı. Allah Rasûlü (s.a.): "Eğer herhangi bir şeyi benden gizleyecek olursanız, Allah'ın ve Rasûlü'nün himayesi üzerinizden kalkar" dedi. (Onlar da kabul ederek) bu şartlar üzerine anlaşma yaptılar.

9— Yahudilerin Teslim Oluşu:

Hammâd b. Seleme'nin Ubeydullah b. Ömer -Nâfi'-İbn Ömer kanalıyla rivayetine göre Allah Rasûlü (s.a.) Hayberlilerle savaşarak onları kalelerine çekilmek zorunda bırakmış; ekin, hurmalık ve arazilerine el koymuştu. Bunun üzerine Hayberliler, hayvanlarının taşıyabileceği kadar yüklerini alıp altın ve gümüşlerini Hz. Peygamber'e (s.a.) bırakarak Hayber'den çıkıp gitmek üzere O'nunla (s.a.) anlaşma yaptılar. Allah Rasûlü (s.a.) ayrıca herhangi bir şeyi gizleyip saklamamalarını, eğer böyle yapacak olurlarsa, kendilerinden

himaye ve ahdin kalkacağını şart koşmuştu. Fakat daha sonra yahudiler, Nadîroğulları yurdundan Hayber'e sürüldüklerinde beraberinde getirdiği, Huyey b. Ahtab'a ait mal ve zînet eşyası dolu bir tulumu sakladılar. Allah Rasûlü (s.a.), Huyey b. Ahtab'ın amcasına: "Huyey'in Nadîr'den getirdiği tulumuna ne oldu?" diye sordu. O da: "Savaşlar ve geçimler o tulumu aldı götürdü" diye karşılık verince, Allah Rasûlü (s.a.) "Geçen zaman az, ama mal bundan çok fazlaydı" buyurdu ve Huyey'in amcasını Zübeyr'e havale etti. Huyey'in amcası Zübeyr'e gitmeden önce bir harabeye girmişti. Zübeyr, onu biraz sıkıştırınca: "Huyey'i şuradaki bir harabede dolaşırken gördüm" dedi. Harabeye gidip arayarak Huyey'in tulumunu orada buldular. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.), Ebu'l-Hukayk'ın iki oğlunu -ki bunlardan birisi Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye'nin kocasıydı- öldürttü. Kadınlarını ve çocuklarını da esir etti. Vermiş oldukları sözü tutmadıkları için mallarını müslümanlar arasında bölüştürdü. Onları Hayber'den çıkarıp sürmek istediğinde: "Ey Muhammed! Bizleri bırak, bu topraklarda kalalım. Bu toprakları ıslâh eder, bakımını yaparız. Bizler bunları sizden daha iyi biliriz" dediler. Gerçekten de, ne Allah Rasûlü'nün (s.a.) ne de ashabının arazinin bakımını yapacak işçileri olmadığı gibi, kendilerinin de bu iş için boş vakitleri yoktu. Neticede onların, yetişecek olan bütün ekin ve meyvelerin yarısının kendilerine verilmesi şartıyla Hayber'de kalmalarına müsaade etti.[13] Abdullah b. Revâha, daha önce de geçtiği gibi yetişecek ekin ve meyveleri tahmin ederdi. Hz. Peygamber (s.a.) anlaşmadan sonra sadece, sözlerini tutmadıkları için Ebu'l-Hukayk'ın iki oğlunu öldürtmüştür. Çünkü onlar, eğer Allah Rasûlü'nden (s.a.) herhangi bir şeyi saklayacak veya gizleyecek olurlarsa, kendilerinden Allah'ın ve Rasûlü'nün himayesinin kalkacağını kabul etmişlerdi. Fakat verdikleri sözde durmayarak bir şeyler saklamışlardı. Allah Rasûlü (s.a.) onlara: "Sizleri sürüp çıkardığımızda, Medine'den getirdiğiniz mallar nerede?" diye sorduğunda, onlar: "Hepsi tükendi." deyip bu hususta yemin etmişlerdi. Ama Allah Rasûlü (s.a.) kendisini sıkıştırması için Kinâne'nin amcasının oğlunu, Zübeyr'e havale ettiğinde onların mallarını sakladıklarını itiraf etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), Kinâne'yi, Muhammed b. Mesleme'ye göndermiş, o da Kinane'yi öldürmüştü. Muhammed b. Mesleme'nin kardeşi Mahmud b. Mesleme'yi öldüren kişinin Kinâne olduğu da söylenmiştir.

10— Hz. Peygamber'in (s.a.) Safiyye ile Evlenmesi:

Hz. Peygamber (s.a.) Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye'yi ve onun halası-

13. Ebu Davud, 3006; Beyhakî, 9/137. İsnadı Sahihtir. İbn Kesir, (*es-Sîre*, 3/377) Beyhakî'nin *Delâilü'n-Nübüvve* adlı eserinden naklen rivayet etmiştir.

nın kızını esir aldı. Safiyye Kinâne b. Ebi'l-Hukayk'ın nikâhlısıydı. Safiyye, yeni zifafa girmiş bir gelindi. Allah Rasûlü (s.a.) Bilâl'e, Safiyye'yi çadırına getirmesini emretti. Bilâl, Safiyye'yi ölülerin arasından geçirip getirdi. Allah Rasûlü (s.a.) bu durumu hoş görmeyerek Bilâl'e: "Ey Bilâl! Senden merhamet kalktı mı?" dedi.[14]

Allah Rasûlü (s.a.) Safiyye'ye İslâm'ı sundu; o da müslüman oldu. Onu kendisi için ayırarak azad etti ve azad edilmesini mehir yerine saydı.[15] Yolda Safiyye ile gerdeğe girdi ve onun için düğün yemeği verdi. (Gerdeğe girdiğinde) Safiyye'nin yüzünde bir morartı gördü. Allah Rasûlü (s.a.): "Bu nedir?" diye sorunca Safiyye şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen üzerimize gelmeden önce rüyamda, ayın sanki yerinden ayrılarak, kucağıma düştüğünü gördüm. Vallahi, senin hakkında kesinlikle hiçbir şey düşünmüyordum. Bunu kocama anlatınca: 'Medine'de bulunan şu kralı istiyorsun!' diyerek yüzüme bir tokat attı"[16]

Ashab, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Safiyye'yi, hanımı olarak mı, yoksa cariye olarak mı aldığı hususunda şüpheye düşerek, "Bekleyiniz! Eğer Safiyye'yi örterse o hanımlarından birisi; örtmezse cariyelerinden birisidir" dediler. Allah Rasûlü (s.a.) bineğine binince, giymiş olduğu elbisesini Safiyye'nin sırtına ve yüzüne örttü, sonra elbisenin bir ucunu kendi altına aldı. Böylece ashab Safiyye'nin, Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarından biri olduğunu anladılar ve yolculukta Allah Rasûlü'nü (s.a.) geriden takip ettiler. Rasûlullah (s.a.) bineğine bindirmek için yanına geldiğinde Hz. Safiyye, Allah Rasûlü'ne (s.a.) saygısından ötürü, ayağıyla O'nun uyluğunun üzerine basmaktan çekinip dizini, O'nun uyluğunun üzerine koyarak hayvana bindi.[17]

Hz. Peygamber (s.a.) Safiyye ile gerdeğe girdiğinde Ebu Eyyûb, sabaha kadar eli kılıç kabzasında, Allah Rasûlü'nün (s.a.) çadırının yanıbaşında dikilerek gecesini geçirdi. Ebu Eyyûb, Allah Rasûlü'nün (s.a.) çadırdan çıktığını görünce tekbir getirdi. Allah Rasûlü (s.a.): "Ey Eyyûb! Sana ne oluyor?" diye sordu. Ebu Eyyûb: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu kadının yanına girdiğinden beri, bu gecemi uykusuz geçirdim. Senin, onun babasını, kardeşini, kocasını ve bütün akrabalarını öldürdüğünü hatırlayarak, sana bir kötülük yapmasından korktum." deyince, Allah Rasûlü (s.a.) gülerek, Ebu Eyyûb'a güzel

---

14. İbn ishak, Yunus b. Bükeyr'den bir rivayetinde, onun şöyle dediğini nakletmiştir: Bana babam İshak b. Yesar şöyle anlatmıştır: "Allah Rasûlü Kamûs kalesini fethedince..."
15. Buharî, 67/13; Müslim, 1365 (84) (85): Enes hadisinden.
16. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (9/251), İbn Ömer'den benzerini rivayet edip şöyle demiştir: Taberanî rivayet etmiştir. Râvileri, *Sahih* râvileridir.
17. Buharî, 67/60; Müslim, 1365: Enes b. Mâlik'ten.

sözler söyledi.[18]

11— Hayber Ganimetlerinin Taksimi:

Hz. Peygamber (s.a.) Hayber ganimetlerini, her biri yüzer hisselik otuz altı kümeye ayırdı. Toplamı üç bin altı yüz hisse ediyordu. Allah Rasûlü (s.a.) bunun yarısını, kendisi ve müslümanlar için ayırdı. Bu, bin sekiz yüz hisse yapıyordu. Allah Rasûlü (s.a.) için de müslümanlardan herhangi birinin payı gibi bir pay ayrılmıştı. Diğer bin sekiz yüz hisseyi ise, karşılaşabileceği musibet ve felâketler ile, müslümanların ortaya çıkabilecek çeşitli ihtiyaçları için bir tarafa koydu.[19]

Beyhakî şöyle demiştir: Taksimat böyle yapılmıştır. Çünkü Hayber'in yarısı anveten (zorla), yarısı da sulh yoluyla fethedilmiştir. Allah Rasûlü (s.a.) zorla fethedilen kısmı, ganimeti ve beşte birlik kısmı hak eden kimseler arasında paylaştırmış; sulh yoluyla fethedilen kısmı ise karşısına çıkabilecek musibet ve felaketler ile müslümanların ihtiyaç gösterecek umumî işleri için ayırmıştır.

Ben derim ki: Beyhakî tarafından yapılan bu açıklama, İmam Şâfiî'nin (r.h.) şu fıkhî kaidesi üzerine kurulmuş bir açıklamadır: "Zorla fethedilen arazilerin taksiminin diğer ganimetlerin taksimi gibi olması vaciptir." Beyhakî, Hayber'in yarısını Hz. Peygamber'in (s.a.) paylaştırmadığını görünce "Yarısı da sulh yoluyla fethedilmiştir" demiştir. Fakat siyer ve meğazîyi gereği gibi düşünen kimse, Hayber'in zorla fethedilip, Hz. Peygamber'in (s.a.) Hayber topraklarının hepsine kılıçla, zorla el koyduğunu hemen anlar. Şayet Hayber topraklarının herhangi bir kısmı sulh yoluyla fethedilmiş olsaydı, Allah Rasûlü (s.a.) Hayber yahudilerini oradan sürüp çıkarmazdı. Zira Hz. Peygamber (s.a.) onların Hayber'den çıkarılmalarını kesin olarak emrettiğinde, Hayberliler: "Bizler arazî işlerini sizlerden daha iyi biliriz. Bırakın, burada kalıp çıkacak mahsûlün yarısını size vermek şartıyla Hayber topraklarını imar edelim!" demişlerdi. Bu, Hayber'in zorla fethedildiği hususunda cidden açık bir delildir. Malum olduğu üzere, Hayber'de yahudi ve müslümanlar arasında mızrak ve kılıçlarla çarpışmalar meydana gelmiş, gerek yahudilerden, gerekse müslümanlardan ölenler olmuştu. Fakat kalelerine sığınmak zorunda bırakıldıklarında, seve seve kabul ettikleri sulh için kalelerinden inmişler; altın, gümüş, zırh ve silahlarını Allah Rasûlü'ne (s.a.) bırakıp canları ve ço-

18. İbn Hişâm, 2/339-340. İbn İshak'tan senedsiz olarak rivayet etmiştir.
19. Ebu Davud, 3010, 3012. Senedi hasendir.

cuklarının bağışlanması ve Hayber topraklarından çıkıp gitmeleri şartıyla anlaşma yapmışlardı. İşte sulh bu idi. Hayber topraklarından herhangi bir kısmının yahudilere bırakılması şeklinde bir anlaşma vâki olmamış, kesinlikle böyle bir anlaşma cereyan etmemiştir. Şayet böyle bir anlaşma olsaydı; Allah Rasûlü (s.a.): "Dilediğimiz kadar kalmanıza müsaade ederiz." demezdi. Onların, kendi topraklarında, dilediği kadar kalmalarına Hz. Peygamber (s.a.) nasıl olur da müsaade etmiş olabilir? Hz. Ömer yahudilerin hepsini Hayber topraklarından sürgün ettiği zaman, yukarıda olduğu gibi onlarla arazi müslümanlara ait olmak üzere ve onlardan bir haraç alınması şartıyla anlaşma yapmamış, böyle bir anlaşma hiç vuku bulmamıştır. Çünkü o, Hayber'e kesinlikle haraç vergisi koymamıştır.

Kuşkusuz doğru olan şudur: Hayber anveten (zorla) fethedilmiştir. Devlet başkanı anveten fethedilen topraklar hususunda, bu toprakları bölüştürmek veya vakfetmek ya da bu toprakların bir kısmını bölüştürüp, bir kısmını vakfetmek tercihleri arasında muhayyerdir. Hz. Peygamber (s.a.) her üç türü de yaparak, Kurayza ve Nadîr topraklarını taksim etti; Mekke topraklarını taksim etmedi ve Hayber'in ise yarısını taksim edip, diğer yarısını bıraktı. Mekke'nin zorla fethedildiği konusundaki itiraza yer bırakmayan açıklama ise daha önce geçmişti.

Hayber ganimetleri bin sekiz yüz hisseye taksim edilmiştir. Çünkü Hayber, Hudeybiye'ye katılıp da, gerek Hayber'de hazır bulunan gerekse bulunmayanlar için Allah tarafından vaadedilmiş bir ganimet idi. Hudeybiye'de müslümanlar bin dört yüz kişiydiler. Yanlarında ise iki yüz at vardı ve her at için iki hisse takdir edilmiş, dolayısıyla Hayber ganimetleri bin sekiz yüz hisseye ayrılmıştır. Câbir b. Abdullah'tan başka Hudeybiye'de bulunup da Hayber savaşına katılamayan herhangi bir sahabî yoktur. Allah Rasûlü (s.a.) ona da Hayber savaşına katılan bir kimse gibi pay ayırmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.) süvari olana üç, yaya olana ise bir hisse vermiştir. Toplam bin dört yüz kişiydiler. Aralarında iki yüz de süvari vardı. Kuşkusuz doğru olan budur!

Abdullah el-Ömerî, Nâfî -İbn Ömer kanalıyla şöyle rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.) süvariye iki, yaya olana ise bir hisse verdi."[20]

İmam Şâfiî -Allah ona rahmet eylesin- demiştir ki: Herhalde Abdullah el-Ömerî Nâfi'in, at için iki, yaya için de bir hisse dediğini işitmiş, fakat (bunu rivayet ederken) atlı için demiştir. Hadis âlimlerinden hiçbir kimse Ubey-

20. Dârakutnî, s. 470. Senedi zayıftır.

dullah b. Ömer'in, hıfz konusunda kardeşini geçtiğinde şüphe etmez. Bize, arkadaşlarımızdan güvenilir bir kişi [21] İshâk el-Ezrak el-Vâsıtî-Ubeydullah b. Ömer-Nâfi- İbn Ömer kanalıyla Allah Rasûlü'nün (s.a.) at için iki, at sahibi için de bir hisse ayırdığını haber vermişti:[22]

Sonra Şâfiî, Ebu Muâviye -Ubeydullah b. Ömer -Nâfi'-İbn Ömer kanalıyla, Hz. Peygamber'in (s.a.) süvari olan kimseye biri kendisi, ikisi de atı için olmak üzere üç hisse verdiğini rivayet etmiştir. Bu rivayet *Sahihayn*'da da mevcuttur.[23] Aynı şekilde bunu Sevrî ve Ebu Üsâme de, Ubeydullah'tan rivayet etmişlerdir.

Şâfiî (r.h.) şöyle der: Mecma' b. Câriye'nin rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) Hayber hisselerini on sekiz parçaya ayırdı; ordu, üç yüzü süvari olmak üzere, bin beş yüz kişiden teşekkül etmekteydi ve Allah Rasûlü (s.a.) süvariye iki, yayaya da bir hisse verdi [24]

Şâfiî (r.h.) şöyle demiştir: Babası -amcası Abdurrahman b. Yezîd- amcası Mecma' b. Câriye kanalıyla bu hadisi rivayet eden Mecma' b. Yakub tanınmamış bir râvidir. Biz bu hususta Ubeydullah'ın hadisini kabul ettik ve bu hadise zıt düşen dengi bir haber de görmedik. Bir haberin reddedilmesi ancak dengi bir haberle caizdir.

Beyhakî şöyle demiştir: Mecma' b. Yakub'un senediyle ordunun ve atlıların sayısı hakkında rivayet ettiği habere karşı çıkılmıştır. Câbir ve meğâzi âlimlerinin rivayetlerine göre ordu bin dört yüz kişi idi ve bunlar Hudeybiye'de hazır bulunan kimselerdi. Yine İbn Abbas, Salih b. Keysan, Beşîr b. Yesâr ve meğazî âlimlerinin rivayetlerinde ise; atların sayısının iki yüz olduğu; at için iki, sahibi için bir ve yaya için de bir hisse verildiği haberi mevcuttur.

Ebu Davud şöyle demiştir: "Ebu Muaviye'nin hadisi daha sahihtir ve uygulama da bu yoldadır. Mecma'ın hadisinde şüphe görüyorum. Çünkü iki yüz süvari oldukları halde, üç yüz süvariydiler demiştir."

---

21. Ebu'l-Abbas el-Esam, Şâfiî'nin *Müsned*'ini rivayet ederken şöyle demiştir: Rebî' b. Süleyman'ın şöyle dediğini işittim: Şâfiî (r.h.) 'Bana itham edemediğim bir kişi haber verdi' dediği zaman bu sözüyle İbrahim b. Ebu Yahya'yı; 'Bana güvenilir bir kimse haber verdi' dediği zaman da Yahya b. Hassan'ı kastediyor.
22. Şâfiî, *Müsned*, 2/112.
23. Buharî, 64/38, 56/51; Müslim, 1762; İmam Mâlik, 2/456, Ebu Davud, 2733; Tirmizî, 1554; Ahmed b. Hanbel, 2/2, 62, 72, 80: İbn Ömer hadisinden.
24. Ebu Davud, 2736, 3615; Dârakutnî, s. 469; Hâkim, 2/131. Senedinde Yakub b. Mecma' vardır ki, İbn Hibbân'dan başkası onu sika bulmamıştır. İmam Şâfiî, bu kişi hakkında: "Tanınmamış bir râvidir." der. Hafız İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de (6/51) onun zayıf olduğunu söylemiştir.

Yine Ebu Davud'un Ebu Amra yoluyla onun babasından şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dört kişi Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldik. Yanımızda da bir at vardı. Her birimize birer, at içinse iki hisse verdi."[25] Bu hadisin isnadında Abdurrahman b. Abdullah b. Utbe b. Abdullah b. Mes'ûd vardır ki, bu Mes'ûdî diye meşhur olan kişi olup onda zayıflık vardır. Bu hadis, ondan, başka bir yoldan da rivayet edilmiştir. Bu rivayette şöyle der: "Üç kişi Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldik. Yanımızda da bir at vardı. Atlıya üç hisse verdi." Bu haberi de Ebu Davud rivayet etmiştir.[26]

12— Câfer b. Ebu Tâlib ve Arkadaşları ile Eş'arîlerin Medine'ye Gelmeleri:

Bu savaş esnasında Hz. Peygamber'in (s.a.) amcasının oğlu Câfer b. Ebu Tâlib ve arkadaşları ile Eş'arîlerden Ebu Musa Abdullah b. Kays ve arkadaşları hep birlikte (Habeşistan'dan) Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına döndüler. Bunlarla birlikte dönenler arasında Esma bt. Umeys de vardı.

Ebu Musa diyor ki: Bizler Yemen'de iken Hz. Peygamber'in (s.a.) ortaya çıktığı haberi bize ulaşmıştı. Ben ve iki kardeşim -birisi Ebu Rühm, diğeri Ebu Bürde, ki ben onların en küçüğü idim- kavmimizden elli küsur kişiyle birlikte muhacir olarak yola çıktık. Bir gemiye bindik. Gemimiz bizi Habeşistan'daki Necâşî'nin yanına bıraktı. Necâşî'nin yanında Câfer b. Ebu Tâlib ve arkadaşlarıyla buluştuk. Câfer bize; "Allah Rasûlü (s.a.) bizleri buraya gönderdi ve burada kalmamızı emretti. Siz de bizimle beraber kalınız!" dedi. Topluca Medine'ye gelene kadar onunla beraber kaldık. Hayber'i fethettiği sırada Allah Rasûlü'ne (s.a.) kavuştuk. Hayber ganimetlerinden bize de pay verdi. Câfer ve arkadaşlarıyla birlikte bulunan gemimiz halkından başka, Hayber fethinde bulunmayan hiçbir kimseye pay vermedi. Yalnızca fethe katılanlar yanında Câfer ve arkadaşlarına pay verdi. Ordudaki mücahidlerden bazıları bize: "Bizler hicret şerefini kazanmakta sizleri geçtik" diyorlardı.

Ebu Musa devamla şöyle diyor: Esma bt. Umeys Hz. Hafsa'nın yanına girdi. Bu sırada Hz. Ömer de Hafsa'nın yanına girdi. Hz. Ömer, Esma'yı görerek; "Bu kadın kim?" diye Hafsa'ya sordu. Hafsa da: "Esma'dır." dedi. Hz. Ömer, Esma'ya: "Bizler hicret şerefini kazanmakta sizleri geçtik. Bu sebeple bizler, Allah Rasûlü'ne (s.a.) sizden daha lâyık ve daha yakınız." de-

25. Ebu Davud, 2734; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/138.
26. Ebu Davud, 2735. Senedinde meçhul bir kişi vardır.

di. Bunun üzerine Esma öfkelenerek Hz. Ömer'e "Ey Ömer! Hayır, kesinlikle öyle değilsiniz! Sizler Hz. Peygamber'le (s.a.) beraberdiniz. Aç olanınızı doyuruyor, cahilinize öğüt veriyordu. Halbuki bizler, uzaklarda hiç hoş olmayan bir ülkedeydik. Bunların hepsine Allah ve Rasûlü yolunda katlanılmıştır. Allah'a yemin olsun ki, söylediğin şeyleri Hz. Peygamber'e (s.a.)anlatmadan, ne bir şey yiyecek, ne de bir şey içeceğim. Bizler eziyete uğratılıyor, korkutuluyorduk. Ben bunu, muhakkak Rasûlullah'a (s.a.) söyleyeceğim! Vallahi, bu hususta ne yalan söylerim, ne yalana tenezzül ederim, ne de alacağım cevaba kendiliğimden bir şeyler katıp çoğaltırım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) gelince Esma: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ömer şöyle, şöyle söyledi" dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Peki ona sen neler söyledin?" diye sordu. Esma da: "Ona şöyle, şöyle söyledim." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "O bana sizden daha yakın, daha lâyık değildir. Ömer ve arkadaşlarına bir tek hicret sevabı vardır. Ey gemi halkı! Emin olun ki, sizin için iki hicret sevabı vardır." buyurdu. Ebu Musa ve gemi halkı, bu haberi sormak için grup grup Esma'ya geliyorlardı. (Bu o derece büyük bir sevinç meydana getirmişti ki) dünya malından hiçbir şey, Allah Rasûlü'nün (s.a.) kendileri hakkında söylediği bu söz kadar onların gönüllerinde ferahlık verici ve bu kadar büyük tesirli olamazdı![27]

Câfer, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına geldiğinde, Allah Rasûlü (s.a.) onu karşılayıp alnından öpmüş ve: "Vallahi Hayber'in fethedilmesine mi, yoksa Câfer'in gelişine mi, hangisine daha çok sevineyim bilemiyorum?" demiştir.[28]

Bu olay hakkında rivayet edilen "Câfer, Hz. Peygamber (s.a.) baktığında, Allah Rasûlü'ne (s.a.) hürmet olsun diye tek ayağı üzerinde sekerek yürümüştür." haberine gelince; bu olayı, ayılar emsali raksçılar raks hususunda kendilerine esas almışlardır. Bu haberi Sevrî -Ebu'z-Zübeyr- Câbir senediyle rivayet eden Beyhakî: "Haberin isnadında, Sevrî'ye kadar olan kısımda bilinmeyen râvî vardır" diyor.

Ben derim ki: Bu haber sahih olsa bile, Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrına aykırı olan yürümedeki kırılıp dökülme, kırıtma, endam satma ve ayılara benzemenin caizliği hususunda hüccet olamaz. Çünkü bu hareket belki Türklerdeki cönk çalma vb. gibi Habeşlilerin ileri gelenlerine saygı göstermek için yapageldikleri âdetlerindendi. Câfer de bu âdete göre hareket ederek bir defa bunu yapmış, sonra da İslâm geleneğinden dolayı bu hareketi terketmiştir.

---

27. Buharî, 57/15, 64/38, Müslim, 2502, 2503; Ebu Davud, 2745; Tirmizî, 1559.
28. Taberânî, *Evsat* (s.7) ve *Sağîr*'de (s.8) rivayet etmiştir. Senedi zayıftır.

Böyle olunca, bu nerede sekerek, kırılıp, bükülerek yürümek nerede? Başarıya ulaştıran yalnız Allah'dır!

13— Fezâreoğullarının Pay İstemeleri:

Musa b. Ukbe şöyle demiştir: Fezâreoğulları Hayberlilere yardıma gelenlerdendi. Allah Rasûlü (s.a.) Fezareoğullarına haber gönderip, Hayberlilere yardım etmemelerini isteyerek, eğer Hayberlileri bırakıp giderlerse kendilerine Hayber'den bir şeyler verileceğini vaad etti. Fakat bu teklifi kabul etmediler. Allah Teâlâ Hayber'in fethini Rasûlüne (s.a.) nasib edince, Fezâreoğullarından orada bulunanlar Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelerek; "Bize vermiş olduğun sözü tut" dediler. Allah Rasûlü (s.a.) de onlara: "O halde Zürrükaybe -Hayber dağlarından bir dağdır- sizin olsun" dedi. Bunun üzerine Fezâreoğulları "O zaman seninle savaşırız" deyince Allah Rasûlü (s.a.): "Peki bizimle savaşmak için buluşma yeriniz şurası olsun" buyurdu. Fezâreoğulları bu sözü Allah Rasûlü'nden (s.a.) işitir işitmez kaçışarak çekip gittiler.

Vâkıdî şöyle der: Ebu Şüyeym el-Müzenî, -müslüman olmuş ve islâmiyeti güzel bir şekilde yaşamıştır- şöyle demiştir: Uyeyne b. Hısn ile ailelerimizin yanına döndüğümüzde, Uyeyne tekrar yanımıza gelmişti. Hayber'e yakın bir yerde, gecenin sonuna doğru konaklamış ve son derece korkmuştuk. Bu arada Uyeyne: "Size müjdeler olsun! Rüyamda Hayber dağlarından Zürrukaybe'nin bana verildiğini gördüm. Vallahi! Muhammed'in yakasına yapışacağım!" dedi. Hayber'e geldiğimiz zaman, Uyeyne de gelmiş, Allah Rasûlü'nü (s.a) Hayber'i fethetmiş olarak bulmuştu. Uyeyne, Allah Rasûlüne (s.a.): "Ey Muhammed! Müttefiklerimden elde ettiğin ganimetten bana da pay ver! Çünkü ben, seninle çarpışmaktan vazgeçtim, seni müttefiklerimle başbaşa bıraktım" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.): "Yalan söylüyorsun! Seni, ancak işitmiş olduğun o sayha ürkütüp, ailenin yanına kadar götürdü!" buyurdu. Uyeyne: "Ey Muhammed! Beni mükâfâtlandır!" dedi. Allah Rasûlü (s.a.) "O zaman Zürrukaybe senin olsun" buyurdu. Uyeyne "Zürrukaybe nedir?" dedi. Allah Rasûlü (s.a.): "Rüyada aldığını gördüğün dağdır." deyince, Uyeyne, Peygamberimizin yanından ayrıldı. Uyeyne ailesinin yanına dönünce, Hâris b. Avf gelerek: "Ben sana, eline bir şey geçmez! demedim mi? Vallahi! Muhammed doğu ile batı arasındaki heryere galip gelecektir. Yahudiler bunu bize söyler dururlardı. Ebu Râfi' Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ın: 'Bizler, peygamberlik hususunda, Harunoğullarından çıktı diye Muhammed'i kıskanıyoruz. Halbuki o, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Fakat yahudiler bu hususta bana kulak asmazlar. Bizim için, biri

Yesrib'te (Medine) diğeri ise Hayber'de olmak üzere iki defa boğazlanmak vardır' dediğine şahitlik ederim." Hâris şöyle devam eder: O vakit Sellâm'a: Muhammed yeryüzünün tamamına hükmedecek mi? diye sormuştum da, bana: "Musa'ya indirilmiş olan Tevrat'a yemin ederim ki, evet! Fakat, yahudilerin O'nun hakkında söylediğim şeyleri öğrenmelerini de istemem!" demişti.

14— Hz. Peygamber'in (s.a.) Zehirlenmesi:

Bu savaş sırasında Hz. Peygamber (s.a.) zehirlenmişti. Bir yahudi kadını olan, Sellâm b. Mişkem'in karısı ve Hâris'in kızı Zeynep, zehirlemiş olduğu kızartılmış bir koyunu Allah Rasûlü'ne (s.a.) hediye etti. Zeynep, müslümanlara: "Muhammed koyun etinin en çok neresini sever?" diye sormuş, müslümanlar da: "But etini çok sever." diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Zeynep butuna daha çok zehir kattı. Hz. Peygamber (s.a.) koyunun butundan ısırınca, but Allah Rasûlü'ne (s.a.) zehirli olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber (s.a.) ısırmış olduğu lokmayı ağzından attı, sonra: "Burada bulunan yahudileri bana toplayınız." buyurdu. Ashab da yahudileri toplayarak Rasûlullah'ın yanına getirdiler. Allah Rasûlü (s.a.) yahudilere: "Ben size bir şeyler soracağım, bana doğru cevap verecek misiniz?" diye sordu. Yahudiler:"Evet, (doğru cevap vereceğiz) ey Ebu'l-Kâsım!" dediler. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Sizin babanız kimdir?" diye sordu. Yahudiler: "Babamız filandır" dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Yalan söylediniz. Babanız filândır" buyurdu. Yahudiler: "Doğru ve yerinde söyledin" dediler. Allah Rasûlü (s.a.): "Ben sizden bir şey daha sorsam, bana doğru cevap verir misiniz?" diye sordu. Yahudiler: "Evet, ey Ebu'l-Kâsım, (doğru cevap veririz.) Biz sana yalan söylesek, babamızın kim olduğunu bildiğin gibi bu yalanımızı da bilirsin" dediler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara: "Cehennemlikler kimlerdir?" diye sordu. Yahudiler: "Kısa bir müddet cehennemde bizler bulunacağız. Sonra arkamızdan sizler oraya gireceksiniz." dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Haydi oradan! Vallahi, biz hiçbir zaman cehennemde size halef olacak değiliz!" buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.): "Size bir şey daha sorsam, bu sefer bana doğru cevap verir misiniz?" diye sordu. Yahudiler: "Evet," dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Siz şu koyunu zehirlediniz mi?" diye sordu. Yahudiler: "Evet, zehirledik!" dediler. Peygamberimiz: "Peki sizi, bunu yapmaya sevk eden nedir?" dedi. Yahudiler: "Eğer sen bir yalancı isen, senden kurtulup rahata kavuşmayı istedik. Eğer gerçekten peygambersen zehir sana zarar vermez (diye düşündük)" dediler.[29]

---

29. Buharî, 58/7, 64/141, 76/55; Ebu Davud, 4509; Dârimî, 1/3,4; Ahmed b. Hanbel, 2/451; Ebu Hureyre'den.

Zeynep, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına getirildiğinde: "Seni öldürmek istedim'" dedi. Peygamberimiz: "Allah sana, bunu yapabilecek gücü vermemiştir." dedi. Müslümanlar: "Onu öldürelim mi?" diye sordular. Allah Rasûlü (s.a.): "Hayır, öldürmeyiniz." buyurarak, Zeyneb'e ne ilişti, ne de onu cezalandırdı.(30) Allah Rasûlü (s.a.) omuzundan kan aldırarak, zehirlenmiş koyun etinden yiyenlere de kan aldırmalarını emretti. Bu zehirli et yüzünden, ashabtan ölenler oldu. Zeyneb'in öldürülmesi konusunda ihtilaf edilmiştir. İmam Zührî şöyle der: "Müslüman olmuş, Allah Rasûlü (s.a.) de onu bırakmıştır." Bu rivayeti Abdürrezzak, Ma'mer ve Zührî'den rivayet etmiştir. Ma'mer şöyle demiştir: "İnsanlar Allah Rasûlü'nün (s.a.) Zeyneb'i öldürdüğünü söylüyorlar."

Ebu Davud, Vehb b. Bakıyye -Halid- Muhammed b. Amr- Ebu Seleme kanalıyla "Yahudi bir kadın Hayber'de Hz. Peygamber'e (s.a.) kızartılmış bir koyun hediye etti..." diyerek hadiseyi anlatmıştır. Ebu Seleme devamla şöyle diyor: Zehirli et yüzünden Bişr b. Berâ b. Ma'rûr öldü. Hz. Peygamber (s.a.) yahudi kadına haber göndererek: "Seni yaptığın bu şeye sevkeden nedir?" diye sordu. Câbir şöyle diyor: "Allah Rasûlü (s.a.) yahudi karısının öldürülmesini emretti, kadın öldürüldü."(31)

Ben derim ki: Her iki rivayet de mürseldir. Bunu Hammâd b. Seleme, Muhammed b. Amr -Ebu Seleme- Ebu Hureyre kanalıyla muttasıl bir senedle şöyle rivayet eder: "Allah Rasûlü (s.a.) Bişr b. Berâ öldüğü zaman kadını öldürtmüştür."(32)

Bu iki rivayet şu şekilde uzlaştırılmıştır: Allah Rasulü (s.a.) başlangıçta Zeyneb'i öldürmemiş, fakat Bişr ölünce öldürmüştür.

Hz. Peygamber'in (s.a.) zehirli etten yeyip yemediği hususunda ihtilâf edilmiştir. Rivayetlerin büyük çoğunluğu, Allah Rasûlü'nün (s.a.) o etten yediği, bundan sonra üç yıl yaşadığı ve vefatına sebep olan ağrısı için de şöyle dediği yolundadır: "Hayber günü koyundan yediğim lokmanın acısını zaman zaman hissederdim. İşte bu anlar o zehirden dolayı kalp damarımın benden kesildiği anlardır."(33)

---

30. Buharî, 51/28; Müslim, 2190; Enes b. Mâlik'den.
31. Ebu Davud, 4511.
32. Rasûlullah'a (s.a.) dayandırılan bu rivayetin senedi hasendir. Hâkim ve Beyhakî (*Sünen*'de) rivayet etmişlerdir. Hadisin sonundaki iki rivayet arasını uzlaştırma Beyhakî'ye aittir.
33. Buharî (64/83) muallak olarak, Yunus -Zührî-Urve- Âişe (r.a.) senediyle rivayet etmiştir. İbn Hacer şöyle demiştir: Bu hadisi Bezzâr, Hâkim ve İsmailî, Anbese b. Halid - Yunus kanalıyla Rasûlullah'a (s.a.) dayandırmışlardır. Musa b. Ukbe bu hadisi Zührî kanalıyla mürsel olarak rivayet etmiştir. Aynı şekilde hadisin mürsel olarak iki şâhidi daha vardır ki, İbrahim el-Harbî, *Garîbü'l-Hadîs*'inde bunları rivayet etmiştir.

İmam Zührî; Allah Rasûlü (s.a.) şehid olarak vefat etti, demiştir.

Musa b. Ukbe ve daha başkaları şöyle demiştir: Allah Rasûlü'nün (s.a.) savaşmak için Hayber'e gittiği haberini duyduklarında Kureyşlilerin aralarında büyük bahisler ve anlaşmalar oldu. Kureyşlilerin bir kısmı, Muhammed ve arkadaşları; bir kısmı ise, iki müttefikimiz ve Hayber yahudileri gâlip gelecek, diyorlardı. Haccac b. Ilât es-Sülemî, müslüman olmuş ve Hayber fethinde bulunmuştu. Abduddâr b. Kusayoğullarının kızkardeşi Ümmü Şeybe, Haccac'ın nikâhlısıydı. Haccac zengin bir kimseydi. Süleymoğullarının topraklarında maden yatakları vardı. Hz. Peygamber (s.a.) Hayber'i fethedince Haccac b. Ilât Allah Rasûlü'ne (s.a.): "Karımın yanında altınlarım var. Eğer karım ve ailesi müslüman olduğumu anlarlarsa, bana mallarımı vermezler! Bana izin ver de, çabucak gidip Hayber'in fethi haberi ulaşmadan Mekke'ye varayım ve onlara öyle bir takım haberler vereyim ki, onlar sayesinde malımı ve canımı kurtarayım!" dedi. Allah Resûlü (s.a.) de Haccac'a izin verdi. Haccac Mekke'ye geldiğinde, karısına: "Geldiğimi gizli tut ve yanında bulunan mallarımı bana getir. Muhammed ve arkadaşlarından ele geçen ganimet mallarından bir şeyler satın almak istiyorum. Çünkü onların kökleri kazınmış malları yağmalanmıştır. Muhammed esir edilmiş, arkadaşları da kendisini terketmiştir. Yahudiler, onu Mekke'ye gönderip, sonra Medine'de ölen adamlarına karşılık öldüreceklerine dair yemin ettiler" dedi. Bu haber Mekke'de yayılınca, müslümanlara çok ağır geldi, gırtlaklarına dayandı. Müşrikler ise neşe ve sevinçlerini belirttiler. İnsanların şamata ve gürültüleri, sevinç gösterileri Hz. Peygamber'in (s.a.) amcası Abbas'ın kulağına gelince, kalkıp dışarı çıkmak istedi. Fakat sırtüstü düştü, ayağa kalkmaya gücü yetmedi. Bunun üzerine oğlu Kusem'i yanına çağırdı. Kusem sima bakımından Allah Rasûlü'ne (s.a.) benziyordu. Bu arada Abbas, Allah düşmanlarının sevinmemeleri için, sesini yükselterek şöyle şiir söylüyordu:

حِبِّي قُثَمْ حِبِّي قُثَمْ شَبِيهُ ذِي الأَنْفِ الأَشَمْ
نَبِيُّ رَبِّي ذي النِّعَمْ بِرَغْمِ أَنْفِ مَنْ رَغَمْ

"Sevgili oğlum Kusem! Burnu yerde sürülesicelerin, burnunun sürünmesine rağmen,

Nimet sahibi Rabbim'in, izzet ve hamiyet sahibi Peygamberine benzeyen sevgili oğlum Kusem!"

Gerek müslümanlardan, gerekse müşriklerden pek çok kimse Abbas'ın kapısının önünde toplandılar. Onlardan kimisi neşe ve sevinç gösteriyor, kimisi müslümanların başına gelene seviniyor ve sevinç gösterisi için teşvik edi-

yor, kimisi de hüzün ve felâketten dolayı ölü gibi bir hal arzediyordu. Müslümanlar, Abbas'ın söylediği şiiri işitip soğukkanlılığını görünce, gönülleri ferahladı; müşrikler ise kendilerine ulaşmayan bir haberin Abbas'a geldiğini zannettiler. Sonra Abbas, bir kölesini Haccac'a göndererek ona şöyle dedi: "Onunla yalnız olarak görüş ve: 'Getirdiğin haber ve söylediğin şeylerden dolayı sana yazıklar olsun! Halbuki Allah'ın vaad ettiği şeyler, getirdiğin haberden daha hayırlı değil miydi? de!' Köle bunları söyleyince, Haccac "Ebu'l-Fazl'a selâm söyle! Bana evlerinin tenha bir yerini hazırlasın, kendisinin yanına varacağım. Vereceğim haber onu sevindirecektir." dedi. Köle, evin kapısına gelince: "Müjde ey Ebu'l-Fazl!" diye seslendi. Abbas sevincinden, sanki hiç hasta değilmiş gibi, yerinden sıçradı. Kölenin yanına gelip, alnından öptü. Köle, Haccac'ın dediklerini bildirince Abbas köleyi âzad etti. Sonra köle Abbas'a: "Haccac bana, kendisi için odalarından bir odayı boşaltmanı ve öğle vakti sana geleceğini söyledi." dedi. Haccac, Abbas'ın yanına gelip onunla başbaşa kalınca, vereceği haberi gizli tutması için Abbas'tan söz istedi. Abbas da bu hususta söz verdi. Bunun üzerine Haccac, Abbas'a şöyle dedi: "Ben, Allah Rasûlü'nü (s.a.) Hayber'i fethetmiş, mallarını ganimet olarak almış, bundan Allah'ın hisseleri ayrılmış ve Allah Rasûlü'nü (s.a.) Huyey'in kızı Safiyye'yi kendisi için seçmiş ve onunla zifafa girmiş bir vaziyette bırakıp gelmiş bulunuyorum. Ben kendi mallarım için, onları toplayıp götürmek için geldim. Allah Rasûlü'nden (s.a.) istediğim şekilde konuşmak için izin istedim, O da bana izin verdi. Benim söylediklerimi üç gün gizli tut. Sonra istediğini söyleyebilirsin." Karısı Haccac'ın mallarını topladı, sonra Haccac çabucak Medine'ye döndü. Üç gün geçince Abbas, Haccac'ın karısına gelerek: "Kocan ne yaptı?" diye sordu. Haccac'ın karısı: "Gitti ey Ebu'l-Fazl, Allah seni mahzun eylemesin. Sana ulaşan haber bize de ağır gelmiştir." diye karşılık verdi. Abbas dedi ki: "Evet, Allah beni mahzun etmez. Allah'a hamdolsun ki, ancak istediğim şey olmuştur. Allah, Rasûlü'ne Hayber'i fethetmeyi nasip etmiş, orada Allah'ın taksimatı uygulanmış ve Allah Rasûlü (s.a.) Safiyye'yi kendisi için seçmiştir. Eğer sana kocan lâzımsa, git ona yetiş." Kadın: "Vallahi, sanırım ki sen doğru söylüyorsun." dedi. Abbas: "Vallahi, doğru söylüyorum. Durum sana söylediğim gibidir." dedi. Bunun üzerine kadın: "Peki, bunları sana kim haber verdi?" diye sordu. Abbas: "Sana o haberi veren kişi haber verdi" dedi. Kadının yanından ayrılarak Kureyşlilerin meclislerine geldi. Kureyşliler Abbas'ı görünce: "Ey Ebu'l-Fazl! Vallahi bu, büyük bir soğukkanlılık ve dayanıklılıktır! Senin başına hayırdan başka bir şey gelmesin!" dediler. Abbas: "Evet, Allah'a hamdolsun, benim başıma hayırdan başka bir şey gelmemiştir. Bana, Haccac şunları, şunları haber verdi ve benden, bir ihtiyacından dolayı söylediği şeyleri üç gün gizli

tutmamı istedi" dedi. Böylece Allah, müminler üzerindeki üzüntü ve tasayı müşrikler üzerine çevirmiş oldu. Müslümanlar evlerinden çıkarak Abbas'ın yanına geldiler. Abbas da durumu onlara anlattı. Sevindirici haberi duyunca müslümanların yüzleri aydınlandı.(34)

34. Abdürrezzâk, *Musannef*, 9771; Ahmed b. Hanbel, 3/138: Abdürrezzâk'tan. Senedi sahihtir. Heysemî *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/154) nisbesine Ebu Ya'lâ, Bezzâr ve Taberanî'yi de katmıştır.

B) HAYBER GAZÂSINDAKİ FIKHÎ HÜKÜMLER

1— Hayber Gazâsındaki Fıkhî Hükümler:

1— Haram aylarda kâfirlerle savaşılması. Kuşkusüz Hz. Peygamber (s.a.) Hudeybiye'den Zilhicce ayında dönmüş, kısa bir müddet Medine'de kaldıktan sonra Muharrem ayında Hayber'e gitmiştir. Zührî, Urve-Mervan ve Misver b. Mahreme kanalıyla böyle rivayet etmiştir. Aynı şekilde Vâkıdî şöyle diyor: "Allah Rasûlü (s.a.) Hayber'e hicrî yedinci yılın başında çıkmıştır." Fakat bunu delil almak söz götürür. Zira Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hayber'e çıkışı Muharrem ayının başında değil, sonlarında gerçekleşmiş, Hayber'i fethi ise şüphesiz Safer ayında olmuştur. Bu istidlâlden daha kuvvetli delil, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ağaç altında iken ashabından, savaşmak ve kendisini bırakıp kaçmamak üzere bîat almasıdır. Bu bîat Zilkâde ayında gerçekleşmiştir. Fakat bu da Hz. Peygamber'in (s.a.) Hayber'e Muharrem'in başında çıktığına delil teşkil etmez. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.), ancak müşriklerin Hz. Osman'ı öldürdükleri ve kendisiyle savaşmak istedikleri haberi kendisine ulaşınca, ashabtan savaşmaları ve bırakıp kaçmamaları konusunda bîat almış, ashab da işte o zaman bîat etmiştir. Savaşı düşman başlattığı zaman haram ayda savaş yapmanın caiz olduğu konusunda ihtilâf yoktur. Ancak ihtilâf haram ayda savaş açma hususundadır. Cumhûr (âlimlerin büyük çoğunluğu), bunu caiz görerek şöyle derler: Haram ayda savaşmanın haramlığı mensuhtur. Bu, dört mezhep imamının görüşüdür. Allah onlara rahmet etsin.

Ata ve daha başkaları ise bunun mensuh olmayıp, devam etmekte oldu-

ğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Atâ, Allah'a yemin ederek: "Haram ayda savaşmak helâl kılınmamış ve bunun haramlığını da hiçbir şey nesh etmemiştir." derdi.

Bu iki istidlâlden, daha kuvvetli diğer bir istidlâl ise, Hz. Peygamber'in (s.a.) Tâif'i muhasara altına almasıdır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) Tâif'e Şevval'in sonlarında çıkmış ve onları yirmi küsur gün muhasara altında tutmuştu. Bu kuşatma günlerinden birkaç günü ise Zilkâde ayı içindeydi. Zira Mekke'yi Ramazan ayının bitimine on gün kala fethetmiş ve fetihten sonra orada ondokuz gün ikamet etmiş, namazını kısaltarak kılmıştı. [1] Akabinde Şevval ayının bitimine yirmi gün kala Hevâzin'e gitmişti. Allah, Hevâzin'i fethetmeyi kendisine nasib etmiş, Hz. Peygamber (s.a.) orada elde edilen ganimetleri taksim etmişti. Sonra oradan Tâif'e gitmiş ve Tâif'i de yirmi küsur gün muhasara altında tutmuştu. İşte bu durum, kuşatma günlerinden birkaç günün kesin olarak Zilkâde ayı içinde olmasını gerektirir.

Denmiştir ki: Allah Rasûlü (s.a.) Tâif'i ancak on küsur gün muhasara altında tutmuştur. İbn Hazm: "Şüphesiz sahih olan budur!" der. Doğrusu, İbn Hazm'ın kabul ettiği, hayret edilecek bir görüştür. Bunu sahih görüp kesin kılması da nereden geliyor? Halbuki *Sahihayn*'da Tâif muhasarası konusunda Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayette: "Onları kırk gün muhasara altında tuttuk. Kaleye sığınarak korundular.." diyerek hâdise anlatılmıştır.[2] İşte bütün bunlardan ötürü bu kuşatma hâdisesi hiç şüphesiz Zilkâde ayında olmuştur. Bununla birlikte kıssada bir delil yoktur. Çünkü Tâif gazvesi, Hevâzin gazvesini tamamlayıcı mahiyette olmuştur. Önce onlar Allah Rasûlüyle (s.a.) savaşmaya başlamışlar, yenilgiye uğrayınca kralları -Mâlik b. Avf en-Nadrî- Sakîflilerle beraber Allah Rasûlü'yle (s.a.) harb ederek Tâif kalesine sığınmıştı. Onlarla yapılan savaş, başlanılan savaşın devamı mahiyetindedir. En iyi bilen Allah'tır.

Allah Teâlâ, Mâide sûresinde -ki iniş sırası itibariyle Kur'an'ın son sûrelerindendir ve içerisinde mensuh âyet yoktur- şöyle buyurmuştur: "Ey inananlar, Allah'ın nişanelerine, hürmet edilen aya, (Kâbe'ye) hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklar takılan hayvanlara... sakın hürmetsizlik etmeyin..." [3]

Allah Teâlâ, Bakara sûresinde de şöyle buyurmuştur: "Ey Muhammed! Sana hürmet edilen ayı, o aydaki savaşı soruyorlar. De ki: 'O ayda savaşmak

---

1. Buharî, 64/52. İbn Abbas'tan.
2. Müslim, 1059; Ahmed b. Hanbel, 3/107. Buharî'de (64/56) hadisin baş kısmında müellifin (r.h.) zikrettiği cümle yoktur.
3. Mâide, 5/2.

büyük bir günahtır. Fakat Allah yolundan alıkoymak...' " [4] Bu iki âyet Medenîdir. Nüzûl itibariyle aralarında yaklaşık sekiz sene vardır ve ne Allah'ın kitabında, ne de Rasûlü'nün sünnetinde bu iki âyetin hükmünü nesh eden bir şey vardır. Ümmet de nesh edildiği hususunda icmâ' etmemiştir. Nesh edildiği yolunda, kim şu âyeti: "...Müşriklerle topyekün savaşın!.." [5] veya benzeri olup da umumi hüküm ifade edene âyetleri delil gösterecek olursa nesh hususunda ona delâlet etmeyen şeyle istidlâlde bulunmuş olur. Kim de nesh hususunda; Hz. Peygamber'in (s.a.) Ebu Âmir'i bir seriyye ile Zilkâde ayında Evtas'a göndermesini delil gösterecek olursa, delilsiz istidlâlde bulunmuş olur. Çünkü bu olay, müşriklerin başlattıkları gazvenin devamı mahiyetindeydi. Yoksa haram ayda Allah Rasûlü (s.a.) tarafından onlara karşı savaş açma diye bir şey söz konusu olmamıştır.

2— Ganimet mallarının, süvari için üç, yaya için de iki hisse şeklinde taksim edilmesi. İzahı yukarıda geçmişti.

3— Ordudaki askerlerin her birinin yiyecek bir şeyler bulduğu zaman, bulduğu şeyin beşte birlik kısmını (devlete) vermeksizin yemesi caizdir. Nitekim Abdullah b. Mugaffel Hayber günü kaybedilen bir yağ tulumunu eline geçirmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda ona sahip olmuştur. [6]

4— Harp bittikten sonra, orduya yardım için gelenlere ganimetten pay verilmesi ancak ordunun izin ve rızasına bağlıdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Hayber'de kendisine katılan gemi halkına -Câfer ve arkadaşları- pay verilmesi hususunu ashabıyla görüştükten sonra, onlara hisse vermiştir.

5— Evcil eşek etlerinin haram kılınması. Hayber günü evcil eşek etlerinin Allah Rasûlü tarafından haram kılınışı sabittir. Yine evcil eşek etlerinin haram kılınışına illet (sebep) olarak onların pis olmasını gösteren haber de sabittir. Bu haber, "Allah Rasûlü (s.a.) evcil eşekleri yasakladı. Çünkü onlar kavmin yük hayvanları idi. Allah Rasûlü'ne (s.a.): 'Yük taşıyan hayvanlar yok oldu, eşekler yendi' denildiğinde, onların etini yemeyi yasakladı." diyen sahabilerin sözüne de, "Beşte biri ayrılmadığı için yasakladı" diyenlerin sözüne de, "Allah Rasûlü evcil eşeklerin etini yemeyi yasakladı, çünkü onlar kentin etrafında dolaşıyor ve pislik yiyorlardı." diyenlerin sözüne de tercih edilmiştir. Bunların hepsi *Sahih*'te[7] mevcuttur. Fakat Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Onlar pistir." şeklindeki sözü, illet olma konusunda bütün bunlara

---

4. Bakara, 2/217.
5. Tevbe, 9/36.
6. Buharî, 64/38; Müslim, 1772 (73).
7. Buharî, *-Fethu'l-Bârî-* 7/370, 9/564, 565.

tercih edilmiştir. Çünkü öteki görüşler râvinin zannından kaynaklanmış olup illet olarak pis olmalarının gösterilmesine aykırı düşen ifadelerdir.

Evcil eşek etinin haram kılınışıyla Allah Telâlâ'nın şu âyeti arasında herhangi bir çelişki yoktur: "Ey Muhammed! De ki: Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum..." [8] Şu gerçek ki, bu âyetin inişi esnasında yiyeceklerden bu dört şeyden başkası haram kılınmamıştı. Ancak haram kılma yeni yeni ve az az gerçekleşiyordu. Eşeklerin bundan sonra haram kılınması ise, nas (Kur'an) kendisi hakkında hüküm koymadığı için Kur'an'ın dışında yeni baştan bir haram kılmadır. Yoksa Allah Rasûlü'nün (s.a.) hükmü yürürlükten kaldıran (nâsih) bir zat olması bir yana, O, ne Kur'an'ın mübah kıldığı şeyleri kaldıran, ne de umumî hükmünü tahsis eden bir kimsedir. Allah en iyi bilendir.

6— Müt'a nikâhı Hayber günü haram kılınmamıştır. Müt'a nikâhının haram kılınması fetih (Mekke'nin fethi) yılında gerçekleşmiştir. [9] İşte doğru olan budur! İlim adamlarından bir grup, Allah Rasûlü'nün (sa.) müt'a nikâhını Hayber gününde haram kıldığı zannına kapılarak, *Sahihayn*'da geçen ve Hz. Ali'den rivayet edilen şu hadisi delil göstermişlerdir: "Allah Rasûlü (s.a.) Hayber gününde kadınlarla müt'a nikâhı yapılmasını ve evcil eşek etlerinin yenmesini yasak etti." [10]

Yine bu konuda *Sahihayn*'da yeralan bir hadis ise şöyledir: Hz. Ali (r.a) İbn Abbas'ın, kadınlarla müt'a nikâhı yapma konusunda yumuşaklık gösterdiğini işitince: "Ey İbn Abbas, yavaş ol! Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) Hayber günü, müt'a nikâhını ve evcil eşek etlerini yasak etti." demiştir. Buharî'de yine Hz. Ali'den rivayet edilen bir metin ise şöyledir: "Allah Rasûlü (s.a.) Hayber günü kadınlarla müt'a nikâhı yapılmasını ve evcil eşek etlerinin yenmesini yasak etti."

Bu ilim adamları, Allah Rasûlü'nün (s.a.) müt'a nikâhını fetih yılında mübah *(helâl)* kılıp sonra haram kıldığını görünce: "Müt'a nikâhı haram kılındı, sonra mübah kılındı, ardından yeniden haram kılındı." diye görüş beyan etmişlerdir.

8. En'âm, 6/145.
9. Müslim, 1406 (21). Rebî b. Sebre, babasının kendisine şunları söylediğini rivayet etmektedir: Sebre, Allah Rasûlü (s.a.) ile bulunduğu bir zamanda Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Ey insanlar! Kadınlarla müt'a nikâhı yapma hususunda size izin vermiştim. Allah bunu artık kıyamet gününe kadar haram kılmıştır!..."
10. Buharî, 64/38, 67/31, 72/28, 90/3; Müslim, 1408; Tirmizî, 1121; İmam Mâlik, 2/542; Nesâî, 6/125, 126; İbn Mâce, 1961; Dârimî, 2/140; Ahmed b. Hanbel, 1/79.

Şâfiî şöyle der: "Müt'a nikâhından başka önce haram sonra mübah, sonra yeniden haram kılınan bir şey bilmiyorum!" İlim adamlarından bir grup da: "Müt'a nikâhı iki sefer neshedilmiştir." demişlerdir. Bir başka grup ise bu konuda diğerlerine muhalefet ederek şöyle demişlerdir: "Müt'a nikâhı ancak fetih yılında haram kılınmıştır. Bundan önce ise mübahtı." Bunlar devamla diyorlar ki: "Hz. Ali b Ebî Tâlib (r.a), müt'a nikâhının haram kılınışı ile, evcil eşeklerin haram kılınışını bir arada haber vermiş -Zira İbn Abbas her ikisini de mübah görüyordu- ve onun görüşünü reddetmek için, Hz. Peygamber'den (s.a.) her ikisinin de haram olduğuna dair haberi rivayet etmiştir." Hiç kuşkusuz eşek etlerinin haram kılınması Hayber günü olmuştu. Eşeklerin haram kılınmaları için, zaman olarak Hayber gününü zikretmiş, fakat müt'a nikâhının haram kılınışını mutlak bırakarak bir zamanla kayıtlamamıştır. Nitekim bu durum Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde sahih bir isnadla şöyle geçmiştir: "Allah Rasûlü (s.a.), evcil eşek etlerini Hayber günü haram kıldı, kadınlarla müt'a nikâhı yapılmasını da haram kıldı." Başka bir metin ise şöyledir: "Kadınlarla müt'a nikâhı yapılmasını haram kıldı, ve evcil eşek etlerini de Hayber günü haram kıldı." Süfyân b. Uyeyne bu durumu tafsilli ve açık bir şekilde böyle rivayet etmiştir. Bir kısım râviler, Hayber gününün her iki haram kılma için ortak bir zaman olduğu zannına kapılarak, her iki haram kılmayı da Hayber günüyle kayıtlamışlardır. Sonra bazıları çıkıp, haram kılınan iki şeyden birisiyle yetinip, -ki, o da eşeklerin haram kılınmasıdır- bunu bir zamanla kayıtlamışlardır. Şüphe buradan doğmuştur.

Hayber kıssasında sahabe, yahudi kadınlarla müt'a yapmamış, bu hususta Allah Rasûlü'nden (s.a.) izin istememiş ve bu gazveyi aktaran hiçbir kimse kesinlikle böyle bir şey nakletmemiştir. Bu olayda, müt'a hakkında -fetih (Mekke fethi) gazilerinin aksine- onun ne işlenişinden, ne de yasaklanışından sözedilmiştir. Çünkü müt'a olayının gerek işlenişi gerekse yasaklanışı bakımından Mekke fethinde vuku bulduğu meşhurdur. Bu metod (meseleyi açıklığa kavuşturmak bakımından) iki yolun en sahih olanıdır.

Hayber kıssası hakkında üçüncü bir metod da şudur: Allah Rasûlü (s.a.) müt'a nikâhını asla umumî bir şekilde haram kılmamış, aksine ihtiyaç olmadığı zaman haram kılmış, müt'a nikâhına ihtiyaç duyulduğu zaman ise mübah kılmıştır. İbn Abbas'ın tuttuğu yol buydu. Öyle ki, buna fetva veriyor ve şöyle diyordu: "Müt'a da ölü eti kan ve domuz eti gibidir. Zaruret halinde ve zina korkusu bulunduğu zaman mübah olur." Fakat insanların çoğu, İbn Abbas'ın sözünü bu şekilde anlamadılar, onun müt'a nikâhını mutlak olarak mübah kıldığı zannına kapıldılar ve bu konuda ileri geri konuştular; şiirler söylediler. İbn Abbas bu durumu görünce, müt'a nikâhının haramlığı

konusundaki görüşe döndü.

7— Tarladan çıkacak meyve yahut ekinden bir kısmını almak şartıyla yapılan müsâkat ve muzâraa akitlerinin caizliği. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.), Hayber halkına bu şekilde muamele etmiş ve bu uygulama vefatına kadar sürmüş, bunu kesinlikle kaldırmamıştır. Ayrıca Hulefa-i Raşidîn'in yaptıkları uygulama da bu şekilde devam etmiştir. Bu ise kiraya verme kabilinden değil, ortaklık kabilindendir ve mudarabe akdinin bir benzeri olup onunla aynıdır. Her kim mudarabe akdine "mübahtır" deyip de, bunu haram kılacak olursa, şüphesiz benzer olanların arasını ayırmış olur.

8— Allah Rasûlü Hayberlilere, giderlerini kendi mallarından karşılamaları şartıyla, Hayber arazilerini işletmeleri için vermiş, fakat onlara tohum vermediği gibi Medine'den de kesinlikle onlara tohum taşıtmamıştır. Allah Rasûlü'nün (s.a.) bu tutumu, tohumun tarla sahibinden olmasının şart olmadığını ve tohumun tarlayı işletecek olan taraftan alınmasının da caiz olduğunu gösterir. Ayrıca bu, kendisinden sonraki Hulefa-i Raşidîn'in de tutumudur. Nitekim nakledilen bu olduğu gibi kıyasa uygun olan da budur. Çünkü arazi (tarla), mudarabe akdindeki sermaye durumundadır. Tohum, ise tarlayı sulama hükmündedir. Bundan dolayı tohum tarlada çürür ve bir daha sahibine dönmez. Eğer mudarabe akdindeki sermaye durumunda olsaydı, sahibine dönmesi şart koşulurdu ki, bu da müzaraa akdini fasid eder. Anlaşılmıştır ki, bu hususta sahih kıyas, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ve Hulefa-i Raşidîn'in tutumlarına uygun olan kıyastır. Allah en iyi bilendir.

9— Henüz ağaçta iken, çıkacak hurma miktarı tahmin edilir ve taksimi buna göre yapılır. Taksim ise bir alış-veriş akdi değildir.

10— Sadece bir tahminci ve bir taksim edici ile yetinmenin caiz olması.

11— Sulh anlaşmasının, devlet başkanı istediği zaman bozulması caiz olan bir akit olarak yapılmasının caizliği.

12— Sulh akdi ve eman vermenin bir şarta bağlanmasının caizliği. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) Hayberlilerle, hiçbir şeyi gizlememe ve saklamamaları şartıyla akit yapmıştır.

13— Herhangi bir şeyle itham altında bulunan kişileri ceza vererek itirafa zorlamanın caizliği. Bu davranış zalim bir siyaset değil, âdil bir şerîattır.

14— Hükümler konusunda karîne ve emarelere göre işlem yapılabilir. Hz. Peygamber'in (s.a.) Kinâne'ye: "Mal çoktu, geçen zaman ise az" demesi gibi. Allah Rasûlü (s.a.) bunu, Kinâne'nin: "Harpler ve geçimler, o malları tüketti." sözünün yalan oluşuna bir delil olarak getirmiştir.

15— Kişinin sözü, yalanına delil teşkil ettiğinde, sözüne bakılmaksızın, hain mevkiine konabileceği.

16— Eğer zimmiler, kendilerine şart koşulan herhangi bir şeye muhalefet edecek olurlarsa, artık onlar hakkında zimmet anlaşması kalmaz, kanları ve malları helâl olur. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) Hayberlilerle anlaşma yapmış, kendilerine herhangi bir şeyi saklamamalarını ve gizlememelerini şart koşmuştu; eğer böyle yapacak olurlarsa, kanları ve malları helâl olacaktı. Bunlar şarta vefa göstermeyince de, Allah Rasûlü (s.a.) onların kanlarını ve mallarını mübah saymıştır. Emîrülmü'minîn Hz. Ömer de, zimmîlere koştuğu şartlarda buna uymuş ve bu şartlardan herhangi bir şeye muhalefet ettikleri zaman, ayrılıkçı ve düşman gruplara karşı yapması helal olan şeyleri onlara karşı da yapmayı helal saymıştır.

17— Bir emrin, işlenmeden önce kaldırılmasının caizliği. Hz. Peygamber (s.a.) ashaba, önce evcil eşek eti pişen kapların kırılmasını emretmiş, sonra o kapların yıkanması yolundaki emriyle de önceki emrini değiştirmiştir.

18— Eti yenmeyen hayvanın derisinin ve etinin boğazlanmayla da temiz olmayacağı. Eti yenmeyen hayvanın kesilmesi de ölmesi yerindedir. Boğazlama işi ise, ancak eti yenen hayvanlarda etkili olur.

19— Bir kimse ganimet malları paylaşılmadan önce herhangi bir şeyi alacak olursa, ganimetten alacağı paydan az da olsa, aldığı şeyi mülk edinemez. O şeye ancak taksimle sahip olabilir. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.), hiyanet ederek bir kadife kazak çalan kimse hakkında: "O kadife kazak, üzerinde alev alev yanıyor." (11) buyurmuştur. Yine hiyanet ederek, bir ayakkabı tasması çalan kimse hakkında da: "Ateşten bir ayakkabı tasması" buyurmuştur. (12)

20— Devlet başkanı, savaşla fethedilen toprakları taksim etmek veya sahiplerine bırakmak ya da bir kısmını taksim edip bir kısmını sahiplerine bırakmak konusunda serbesttir.

21— İslâm'ın galibiyetinin ve yayılışının sebeplerinden görülen veya işitilen bir şeyi uğurlu saymak ve bunu ilan etmek caiz hatta müstehabtır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Hayber halkının yanında kürek, balta ve zenbillerin görülmesini uğurlu saymıştır. Çünkü bu, Hayber'in harab olması hususunda bir uğurlu görmedir.

22— Zimmîlerin, ihtiyaç duyulmadığı zamanlarda İslâm yurdundan çı-

11. Sahihtir, yukarıda geçti.
12. Sahihtir, yukarıda geçti.

karılıp sürülmelerinin caiz oluşu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştu: "Allah'ın sizin kalmanıza müsaade ettiği sürece, bizler de müsaade ederiz." Onların büyüklerine: "Bir gün kervanın seni Şam tarafına, sonra birgün (başka yere) alıp götürdüğünde halin ne olur?" demişti. Hz. Ömer, Allah Rasûlü'nün (s.a.) vefatından sonra onları Hayber'den sürmüştür. Bu, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin görüşüdür. Bu, şayet devlet başkanı bir fayda görecek olursa kendisiyle amel edilmesi caiz olan, kuvvetli bir görüştür.

Şöyle denemez: "Hayber halkı, zimmîlik anlaşmaları bulunan kimseler değil, aksine kendileriyle barış anlaşması yapılan kimselerdi." Bu, boş bir iddiadır. Çünkü onlar zimmîlerdi. Bundan dolayı da kanları ve malları hususunda devamlı bir emân ve güvenlik içinde olmuşlardır. Evet, cizye kanunlaşmamış (meşrû kılınmamış) ve farziyyeti de nâzil olmamıştı. Dolayısıyla Hayberliler, cizyesiz zimmîlerdi. Cizyenin farziyyeti nazil olunca, kendileriyle zimmîlik anlaşması yapılan ehl-i kitab ve mecûsilerden cizye alınmaya yeni başlanmıştır. Hayberlilerden cizye alınmaması, onların zimmî olmadıklarından değil, aksine cizyenin farziyyeti henüz nazil olmadığından dolayı idi.

Anlaşma akdinin müebbed olmaması, onların kanlarının dökülmemesiyle ilgili değil, Hayber topraklarında iskân edilme süreleriyle alâkalıdır. İmam daha sonra, istediği zaman onların kanlarını mübah görebilir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.): "Sizlerin burada kalmanıza, Allah'ın veya bizim müsaade ettiğimiz sürece, izin veririz." demiş; fakat "Kanlarınızı dilediğimiz sürece koruruz." dememiştir. Kurayza ve Nadîr oğullarıyla yapılan zimmîlik anlaşması da; Allah Rasûlü'ne (s.a.) karşı savaşmamaları, O'nun aleyhinde başkalarına yardım etmemeleri, böyle yaptıklarında kendilerinden emânın (zimmîlik sözleşmesinin) kalkacağını kabul etmeleri şartlarıyla yapılan şartlı bir zimmîlik anlaşması idi. Onlar da cizyesiz zimmîlerdi. Çünkü o zaman cizyenin farziyyeti nâzil olmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.), onların kadın ve çocuklarının esir edilmelerini mübah görmüş, ahdin bozulmasını kadın ve çocuklar için de geçerli saymıştır. Anlaşma şartlarının bozulması karşısında sesini çıkarmayan ve kabullenen kimseyi, anlaşmayı bozan ve harp eden kimse yerine koymuştur. Aynı şekilde, cizyenin farziyyetinden sonraki dönemde de, ahdin bozulmasının kadın ve çocuklar için de geçerli olması, Allah Rasûlü'nün (s.a.) zimmîler konusundaki tavrının gereğidir. Fakat bu durum,ahdi bozanlar silahlı ve kuvvetli bir grup oldukları zaman olur. Ama anlaşmayı bozan, topluluktan yalnız bir kişi olur ve diğerleri de buna katılmazsa, o zaman bu kişinin anlaşmayı bozması karısı ve çocukları için geçerli olmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), kendisine hakaret edenlerden kanının dökülmesini helâl kıldığı kimselerin kadın ve çocuklarını esir etmemiştir. İşte Allah Rasûlü'nün (s.a.), bu konulardaki tavrı budur. Kaçınılmaz davranış da budur. Doğruya

ulaştırmak Allah'tandır!

23— Bir adamın, cariyesini azad edip azad edilmesini mehri sayması ve onun izni, şahidler, başka bir veli aranmaksızın ve nikâhlama, evlendirme lafızları kullanılmaksızın cariyesini karısı yapmasının caiz oluşu. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) Safiyye'ye böyle yapmış ve kesinlikle; "Bu, bana mahsus bir durumdur" dememiş, ümmetinin bu hususta kendisine uyacağını bile bile buna işaret etmemiştir. Sahabeden de hiçbir kimse, "Bunu Allah Rasûlü'nden (s.a.) başkasının yapması doğru olmaz." dememiş, aksine hâdiseyi rivayet ederek bütün ümmete aktarmışlar ve onları böyle yapmaktan menetmemişlerdir. Allah Rasûlü de (s.a.) bu hususta kendisine uyulmasını yasaklamış değildir. Oysa Allah Teâlâ, kadının kendi mehrini bağışlamasıyla yapılan nikâhı Rasûlü'ne mahsus kıldığında: "..Diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere..." buyurmuştur. [13] Şayet cariyesini karısı yapma, ümmetinden ayrı olarak sırf kendisine mahsus bir şey olsaydı, nadir ve az olmasından ötürü bir kadının kendisini (mehrini) bir erkeğe bağışlamasını zikretmek değil, efendilerin cariyeleri ile böyle muamelelere girişmeleri çokça gerçekleştiğinden ötürü bu tahsisi zikretmek açıklamaya ihtiyaç gösterme bakımından ondan daha uygun yahut ona denk olurdu. Özellikle kaide, ümmetin Allah Rasûlü'ne (s.a.) iştirak etmesi ve O'na uymasıdır. Durum böyle olunca, nasıl olur da Allah Rasûlü (s.a.) caiz olmayı gerektiren bir durum ortada iken, kendisine uyulması caiz olmayan bir yerde ümmeti men etmek hususunda sessiz kalabilir! Bu muhal gibidir. Ümmet de bu konuda Allah Rasûlüne (s.a.) uyulmayacağına dair icmâ' etmemiştir. Dolayısıyla ümmetin icmâ'ını kabul etmek gerekir. Başarıya iletmek Allah'tandır!

Sahih kıyas bunun caiz olmasını gerektirir. Çünkü cariye sahibi, cariyenin bizzat kendisine, birleşme menfaatine ve onun hizmetine sahip olmaktadır. Cariye sahibi onun rakabesindeki mülkiyet hakkını düşürüp menfaat mülkiyetini yahut onun bir türünü devam ettirme yetkisine sahiptir. Bu durum kölesini azad edip de, yaşadığı müddetçe kendisine hizmet etmesini şart koşması gibidir. Sahibi, cariyeyi mülkiyetinden çıkardığı zaman, herhangi bir türden menfaatini istisna ederse, satım akdinde bunu yapmaktan engellenemez. O halde nikâh akdinde bundan nasıl engellenebilir? Cinsel ilişki menfaati nikâh veya cariye edinmekle mübah olduğuna ve cariyenin azad edilmesi ise kendisinden cariyeliği kaldırdığına göre onun zevce yapılması cinsel ilişki menfaatinin mübah olmasına bağlıdır. Dolayısıyla efendisi rızası olmadan cariyenin nikâhını ve başkasına satılmasını gerçekleştirebilir ve kendisi lehine cariye hakkında sahip olduğu bir şeyi istisna edebilir. Nikâh akdi bunun ge-

13. Ahzâb, 33/50.

reklerinden olduğundan efendi ona mâlik olur. Çünkü efendinin istisna edilen mülkiyetinin devamı ancak bu akitle tamam olur. İşte bu, sahih sünnete uygun olan,sahih kıyasın ta kendisidir! Allah en iyi bilendir.

24— Kişinin kendisi veya başkası adına yalan söylemesinin caizliği. Ancak bu durum, eğer kişi bu yalanla kendi hakkına ulaşabilecek ve başkasına da zarar vermeyecekse caiz olur. Nitekim Haccac b. Ilât müslümanlar hakkında yalan söylemiş ve bu yalandan dolayı müslümanlara herhangi bir zarar vermeden Mekke'de bulunan mallarını elde etmiştir. Yalandan dolayı Mekke'deki müslümanlara dokunan eza ve üzüntü ise, yalanla meydana gelen faydanın yanında, çok az bir zarardır. Özellikle de bu yalandan sonra, doğru haberle hâsıl olan imanın artması, neşe ve sevincin doruğa ulaşması yanında çok daha azdır. Böylece yalan ağırlıklı faydanın hasıl olmasına bir sebep oldu. Bunun benzeri, imam ve hâkimin gerçeğin ortaya çıkmasını sağlamak amacıyla davalıya gerçeğin aksini düşündürmesi olayıdır. Nitekim Hz. Davud'un (a.s.) oğlu Hz. Süleyman (a.s.), çocuğu ikiye bölme teklifiyle iki kadından birisini şüpheye düşürmüş, bu hareketiyle gerçek annenin bilinmesini sağlamıştır.[14]

25— Bir adamın seferde iken karısıyla cinsî münasebette bulunmasının ve karısının kendisiyle birlikte ordu içerisinde bir hayvana binmesinin caiz oluşu.

26— Bir kimse, diğer bir kimseyi öldürücü bir zehirle katledecek olursa, kendisi de öldürdüğü kimseye karşılık kısas yoluyla idam edilir. Tıpkı yahudi kadınının Bişr b. Berâ'ya karşılık öldürüldüğü gibi.

27— Ehl-i kitab'ın kestikleri hayanlardan yemenin caizliği ve onların yemeklerinin helâl olduğu.

28— Kâfir bir kimsenin verdiği hediyenin kabul edilebileceği.

Eğer, kadın kısas olarak değil de, koyunu zehirlemek suretiyle müslümanlara karşı harp açmış olduğu için, anlaşmayı bozduğundan ötürü öldürülmüştür, denilirse; şöyle cevap verilir: Eğer kadının öldürülmesi anlaşmayı bozmasından dolayı olsaydı, koyunu zehirlediğini itiraf ettiği vakit öldürülmesi gerekirdi. Yoksa onun öldürülmesi, zehirli koyundan yiyerek ölen kimsenin ölüm zamanına bırakılmazdı.

Soru: Kadın, anlaşmayı bozunca öldürülmeli değil miydi?

Cevap: Bu, devlet başkanı esirde olduğu gibi anlaşmayı bozan kimse hususunda da muhayyerdir, diyenlerin delilidir.

---

14. Buharî, 85/30; Müslim, 1720: Ebu Hureyre'den.

Soru: Sizler, İmam Ahmed'in de belirttiği gibi, onun öldürülmesini farz olarak görüyorsunuz. Halbuki Kadı Ebu Ya'lâ ve ona tâbi olanlar, devlet başkanı bu hususta muhayyerdir diyorlar.

Cevap: Şayet, koyun zehirleme hadisesi, anlaşmadan önce olmuşsa bunda herhangi bir delil yoktur. Eğer anlaşmadan sonra olmuşsa müslüman birisinin öldürülmesiyle anlaşmanın bozulup bozulmayacağı hakkında iki görüş ileri sürülmüştür: Bununla anlaşmanın bozulduğunu kabul etmeyenlere göre bu açıktır. Bununla anlaşma bozulmuştur görüşünde olanlara göre ise müslümanı zehirleyen kişinin öldürülmesi zorunlu mudur veya devlet başkanı bu hususta muhayyer midir, yoksa anlaşmayı bozan sebepler birbirinden ayırt edilip de şöyle mi denir: Sebebin (anlaşmayı bozma) sebebiyle öldürülmesi kesinlik kazanır ve eğer anlaşmayı, devlet başkanına isyan etmek veya dârülharbe sığınmakla bozarsa devlet başkanı bu hususta muhayyerdir; anlaşmayı bunların dışında, bir müslümanı öldürmek, müslüman bir kadınla zina etmek, müslümanlar aleyhine casusluk yapmak veya müslümanların sırlarını düşmana bildirmek gibi bir şeyle bozarsa bu konudaki açık ifadeye göre idam cezası uygulanır. Buna göre bu kadın, koyunu zehirlemekle harp eden birisi olmuştu ve dolayısıyla öldürülüp öldürülmemesi muhayyer idi. Fakat zehir yüzünden müslümanlardan bazıları ölünce, ya kısasa kısas olarak ya da bir müslümanı öldürmekle anlaşmayı bozduğu için öldürülmesi farz olmuş ve bu yüzden öldürülmüştür. İşte bu muhtemeldir. En iyi bilen Allah'tır.

2— Hayber Savaşla mı Fethedildi?

Hayber'in tamamen zorla mı, yoksa bir kısmının zorla, bir kısmının da sulh yoluyla mı fethedildiği konusunda ihtilâf edilmiştir.

Ebu Davud, Enes'ten şöyle rivayet etmiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) Hayber'e savaş açtı. Hayber'i zorla ele geçirdik. Akabinde harp esirleri toplandı." (15)

İbn İshak şöyle demiştir: İbn Şihâb'a sordum; bana, Allah Rasûlü'nün (s.a.) savaştıktan sonra, Hayber'i zorla fethettiğini haber verdi.

Ebu Davud, İbn Şihâb'dan şöyle rivayette bulunmuştur: Bana, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hayber'i savaştıktan sonra, zorla fethettiği ve Hayber halkından kalelerinden inenlerin de ancak çarpışmadan sonra sürülmeleri şartıyla

15. Ebu Davud, 3009; isnâdı sahihtir. Bundan daha geniş bir rivayet Buharî (8/12; 64/38) ve Müslim (1365)'de yer almaktadır.

indikleri haberi ulaştı. [16]

İbn Abdilber şöyle demiştir: Hayber toprakları hakkında sahih olan şudur: "Hayber topraklarının hepsi, Fedek'in aksine, mağlup edilerek zorla fethedilmiştir. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) Hayber topraklarının tamamını, atları ve develeriyle Hayber içlerine kadar dalan ganimetçiler arasında taksim etmiştir. Bunlar ise Hudeybiye'ye katılan sahabîlerdir. Ulemâ da Hayber topraklarının taksim edildiği hususunda ihtilâf etmeyip ancak beldeler (ülkeler) ganimet olarak alındığı zaman, toprakların eski sahiplerine bırakılıp vergi mi konacağı, yoksa taksim mi edileceği hususunda ihtilâf etmişlerdir.

Kûfeli alimler derler ki: Devlet başkanı zorla fethedilen araziyi, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hayber arazisinde uyguladığı gibi taksim etmekle, Hz. Ömer'in Irak'ın Sevâd (Mezopotamya) arazisinde uyguladığı gibi eski sahiplerine bırakıp vergi koymak arasında muhayyerdir.

İmam Şâfiî ise şöyle der: "Fethedilen toprakların hepsi, Hz. Peygamber'in (s.a.) Hayber'i taksim ettiği gibi taksim edilir. Çünkü topraklar da kâfirlerin diğer malları gibi bir ganimettir."

İmam Mâlik de, Hz. Ömer'in yaptığına tâbi olarak, fethedilen toprakların eski sahiplerine bırakılıp vergi konacağı yolunda görüş ileri sürmüştür. Çünkü arazi, Hz. Ömer'in kendisinden sonra gelecek müslümanların yararına olmak üzere bir grup sahabe arasında uyguladığı araziyi eski sahiplerine bırakıp vergi alması hâdisesiyle diğer ganimetlere göre özel bir durum arzetmiştir. İmam Mâlik, Zeyd b. Eslem kanalıyla onun babasından şöyle rivayet etmiştir: Ömer'in (r.a) şöyle dediğini işittim: "Şayet sonradan gelecek nesillere bir şey kalmaması endişesi olmasaydı, müslümanların fethettiği her bir kenti Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hayber'i paylaştırdığı gibi, ben de paylaştırırdım." [17]

İbn İshak'ın söylediği gibi bu rivayet, Hayber arazisinin tamamının hisselere ayrıldığına delâlet eder.

Hayber'in bir kısmı sulh yoluyla, bir kısmı da zorla fethedilmiştir diyenler, şüpheye düşmüş, yanılmışlardır. Onların şüpheye düşmesi, kanlarının dökülmemesi şartıyla, halkının teslim ettiği iki kale sebebiyledir. Bu iki kale halkının, erkek kadın ve çocukları ganimet olmayınca bunun suhltan dolayı olduğunu zannetmişlerdir. Hayatıma yemin ederim ki, erkek, kadın ve çocuklar hakkındaki bu tutum, bir nevi sulh gibidir. Fakat, onlar topraklarını ancak kuşatma ve çarpışma neticesinde bırakmışlardır. Dolayısıyla, bu iki kale

16. Ebu Davud, 3018. Hadis mürseldir.
17. Buharî; 64/38; Ebu Davud, 3020; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/32, 40.

halkına ait toprakların hükmü de, hepsi zorla ganimet olarak elde edilen ve hakkı olanlar arasında paylaştırılan diğer Hayber arazilerinin hükmü gibidir.

Hayber'in yarısı sulh ile diğer yarısı ise zorla fethedildi diyenler, Yahya b. Saîd'in, Beşîr b. Yesâr'dan rivayet ettiği: "Allah Rasûlü (s.a.) yarısı kendisine, diğer yarısı da müslümanlara ait olmak üzere Hayber'i ikiye taksim etti." [18] hadisinden ötürü şüpheye düşmüş olabilirler.

Ebu Ömer (İbn Abdilber) şöyle demiştir: "Bu hadis sahih olsa bile mânasının şöyle olması gerekir: Rasûlullah'a ait olan bu yarı, bu yarıda hakkı olan diğer kimselerle birlikte O'nundu. Çünkü Hayber ganimetleri otuz altı hisseye taksim edilmiş, Hz. Peygamber (s.a.) ve O'nunla birlikte bulunan bir gruba on sekiz hisse düşmüştü. Diğer sahabîler ise geriye kalan hisseleri paylaşmışlardı. Bunların hepsi de önce Hudeybiye'de bulunup sonra Hayber'e katılan kimselerdi. Halkının, kuşatma ve çarpışmadan sonra teslim ettiği kaleler ise sulh yoluyla feth edilmiş olmaz. Şayet sulh yoluyla feth edilmiş olsaydı, sulh ehlinin kendi topraklarına ve diğer mallarına sahip oldukları gibi, onlar da kalelerine sahip olurlardı. Bu hususta doğru olan, Musa b. Ukbe ve diğerlerinin İbn Şihâb'tan rivayet ettikleri değil, İbn İshak'ın söylediğidir." Ebu Ömer'in sözü burada sona ermektedir.

Ben derim ki: İmam Mâlik'in İbn Şihâb'tan rivayetine göre Hayber'in bir kısmı zorla, bir kısmı ise sulh yoluyla fethedilmiştir. Küteybe topraklarının çoğu zorla fethedilmiş olmakla birlikte sulh ile elegeçirilen kısmı da vardır. Mâlik şöyle demiştir: "Küteybe, ürün veren kırk bin hurma ağaçlı Hayber toprağıdır." [19]

İmam Mâlik, Zührî -İbn Müseyyeb kanalıyla şöyle rivayet etmiştir: "Allah Rasûlü (s.a.); Hayber'in bir kısmını zorla fethetmiştir."[20]

18. Ebu Davud, 3010. Senedi kuvvetlidir.
19. Ebu Davud, 3017. Rivayet mürseldir.
20. Ebu Davud, 3017.

C) VÂDİ'L-KURÂ GAZÂSI

1— Vâdi'l-Kurâ Gazâsı:

Allah Rasûlü (s.a.) Hayber'den Vâdi'l-Kurâ'ya gitti. Orada yahudi bir topluluk bulunuyordu. Onlara araplardan da bir cemaat katılmıştı. Ashab konakladığında, yahudiler ashabı ok atışıyla karşıladılar. Ashab harp nizamında değildi. Neticede Allah Rasûlü'nün kölesi Mid'am öldürüldü. Ashab, "Cennet ona mübarek olsun" demeye başlayınca, Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır öyle değil! Canım elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, Hayber günü, taksim edilmeyen ganimetten aldığı kadife kazak, üzerinde alev alev yanmaktadır." buyurdu. Ashab bunu duyduğu esnada bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) bir veya iki papuç tasması getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Ateşten bir papuç tasması veya ateşten iki papuç tasması!" buyurdu. (1)

Hz. Peygamber (s.a.) ashabını savaş düzenine koyarak onları saf saf dizdi. Sancağını Sa'd b. Ubâde'ye verdi. Hubab b. Münzir, Sehl b. Huneyf ve Abbâd b. Bişr'e de birer bayrak verdi. Sonra yahudileri İslâm'a davet etti ve onlara, eğer müslüman olurlarsa mallarını muhafaza edip kanlarını koruyacaklarını ve mükâfatlarının da Allah'a ait olacağını bildirdi. Yahudiler bu teklifi kabul etmeyerek, içlerinden birisi çarpışmak için ileri atıldı. Ona karşı Zübeyr b. Avvâm ileri çıkıp onu öldürdü. Sonra bir başkası daha ileri atıldı. Zübeyr b. Avvâm onu da öldürdü. Sonra bir başkası daha ileri atıldı. Bu se-

---

1. İmam Mâlik, 2/459; Buharî, 83/33; Müslim, 115; Ebu Davud, 2711; Nesâî, 7/24.

fer, ona karşı Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a) ileri çıkarak onu öldürdü. Bu şekilde devam ede ede onlardan on bir kişi öldürüldü. Onlardan her biri öldürüldüğünde Allah Rasûlü (s.a.) geride kalanları İslâm'a davet ediyordu. O gün namaz vakti girince Allah Rasûlü (s.a.) ashabına namaz kıldırıyor, sonra dönüp onları yeniden İslâm'a, Allah'a ve Rasûlü'ne inanmaya davet ediyordu. Onlar yine bunu kabul etmeyince, Allah Rasûlü (sa.) kendileriyle, akşam olup, sabahlayıncaya kadar harp etti. Güneş henüz bir mızrak boyu yükselmemişti ki, ellerinde olan şeyleri Allah Rasûlü'ne (s.a.) teslim ettiler. Allah Rasûlü (s.a.) Vâdi'l-Kurâ'yı zorla fethetmiş ve Allah Teâlâ onların mallarını kendisine ganimet olarak nasib etmiştir. Müslümanlar savaş neticesinde, birçok ev eşyası ve mal elde etmiştir. Allah Rasûlü (s.a.) Vâdi'l-Kur'â'da dört gün ikâmet etmiş ve elde ettiği şeyleri ashabı arasında orada iken taksim etmişti. Arazi ve hurmalıkları yahudilerin ellerinde bırakarak, bunları işletmek üzere onlarla anlaşma yapmıştır. Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hayber, Fedek ve Vâdi'l-Kurâ halklarıyla uzlaşma yaptığı haberi, Teymâ yahudilerine ulaşınca Allah Rasûlü'yle (s.a.) anlaşma yaparak, mallarıyla beraber orada ikamet etmişlerdir. Hz. Ömer (r.a) hilâfete geçince, Hayber ve Fedek yahudilerini sürmüş, fakat Teymâ ve Vâdi'l-Kurâ halkını sürmemiştir. Çünkü, Teymâ ve Vâdi'l-Kurâ, Şam topraklarına dahildi... Hz. Ömer, Vâdi'l-Kurâ'nın berisinden Medine'ye kadar olan bölgeyi Hicaz bölgesi, bunun gerisinde kalan bölgeyi de Şam toprakları olarak kabul etmiştir. (2) Allah Rasûlü (s.a.) dönerek Medine'ye gitmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) yolun bir kısmını katetmiş, bütün gece yürümüştü. Yolun bir yerine gelince onları uyku bastırmış, uyuma ve istirahat için konaklamışlardı. Allah Rasûlü (s.a.) Bilâl'e: "Sen bu gece bizim için bekle!" dedi. Bilâl, kendisine takdir edildiği kadar (nafile) namaz kıldı. Allah Rasûlü (s.a.) ve ashabı uyudular. Tan yerinin ağarması yaklaşınca Bilâl, tanyerine doğru yönelerek devesine yaslandı. Fakat devesine yaslanmış bir vaziyette iken Bilâl'in gözlerine uyku galebe çaldı. Güneş yüzlerine vuruncaya kadar ne Hz. Peygamber (s.a.), ne Bilâl, ne de ashabtan herhangi biri uyanabildi. Neticede içlerinden ilk uyanan Allah Rasûlü (s.a.) oldu; telaşa kapılarak: "Ey Bilâl!" diye seslendi. Bilâl: "Ey Allah'ın Rasûlü! Anam babam sana feda olsun. Senin nefsini tutan, benimkini de tuttu." diye karşılık verdi. Develerini bir miktar yürüterek, bu vadiden çıktılar. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): "Bu, içinde şeytan bulunan bir vadidir." buyurdu. O vadiyi geçince ashaba, inip abdest almalarını emretti. Sonra sabah namazının sünnetini kıldı. Sonra Bilâl'e emrederek, namaz için kâmet getirmesini istedi ve ashaba sabah nama-

---

2. Taberî, 3/91; İbn Kesîr, 3/412, 413; İbn Seyyidinnâs, 2/143; *Şerhu'l-Mevâhibi Ledünniyye*, 2/247, 249.

zını kıldırdı. Sonra onlara yönelip, korkularını görünce şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Allah ruhlarımızı almıştı. Eğer dileseydi onu bize, bundan başka bir vakitte de geri verirdi. İçinizden biri namazını uyuyarak geçirir yahut namazını unutur, sonra hatırlarsa, geçirdiği namazı, vaktinde kıldığı gibi kılsın." Sonra Allah Rasûlü (s.a.) Hz. Ebu Bekir'e yönelerek: "Şeytan, ayakta namaz kılar vaziyetteyken Bilâl'e gelmiş, onu yan üstü yatırmış, ninniler söyleyip hafif hafif vurularak çocuğun uyutulduğu gibi onu uyutmaya çalışmış ve nihayet o da uyumuştur." dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Bilâl'i çağırarak, Ebu Bekir'e anlattığı şeyi ona da anlatmıştır. (3)

Bir rivayete göre, bu hâdise Hudeybiye'den dönüşlerinde vukû bulmuştur. Başka bir rivayete göre ise, Tebük seferinden dönüşlerinde olmuştur. Uyuyarak sabah namazını geçirme hâdisesini, İmrân b. Husayn rivayet etmiş, fakat zamanını belirtmemiş (4) ve hangi gazvede gerçekleştiği hakkında hiçbir şey söylememiştir. Aynı şekilde bu hâdiseyi Ebu Katâde de nakletmiştir. Her ikisi de, uzun bir kıssa içinde bunu rivayet etmişlerdir. (5)

İmam Mâlik, Zeyd b. Eslem'den, bu olayın Mekke yolunda olduğunu rivayet etmiştir. Bu rivayet mürseldir. (6)

Şu'be'nin, Câmi' b. Şeddâd -Abdurrahman b. Ebu Alkame senediyle rivayetine göre Abdullah b. Mes'ûd diyor ki: "Allah Rasûlü'yle (s.a.) beraber, Hudeybiye zamanında geldik. Hz. Peygamber (s.a.): "Kim bizi bekler?" buyurdu. Bunun üzerine Bilâl: "Ben beklerim dedi"... İbn Mes'ûd kıssanın devamını anlatmıştır. (7)

Fakat râviler bu kıssa hakkında çelişkiye düşmüşlerdir. Abdurrahman b. Mehdî, Şu'be-Câmi kanalıyla: "Bu kıssada nöbetçi İbn Mes'ûd idi." demiştir. Gunder ise Câmi'den naklederek, bekçinin Bilâl olduğunu söylemiştir. Bu kıssanın tarihi hakkındaki rivayet de çelişkilidir. Mu'temir b. Süleyman, Şu'be -Câmi' kanalıyla: "Bu olay, Tebük seferinde olmuştur" diye rivayet etmiş, diğerleri ise yine Câmi'den; bu olayın Hudeybiye'den dönüşlerinde olduğunu söylemişlerdir. Bu da rivayette bir yanılgı olduğunu ortaya kor. Zührî'nin Saîd'den rivayet ettiği haber böyle bir şeyden salimdir. Başarıya

3. Bu hadis, Ebu Hureyre'nin müsned rivayetiyle Zeyd b. Eslem'in mürsel rivayeti birleştirilerek (müleffak) rivayet edilmiştir. Mâlik, 1/13,14; Müslim, 680; Ebu Davud, 435, 436; Tirmizî 3162, Nesâî, 1/295, 297; İbn Mâce, 697: Ebu Hureyre'den. Mâlik, 1/14, 15: Zeyd b. Eslem'den. İbn Abdilber: "Hadis' *Muvatta* râvilerinin ittifakıyla mürseldir" demiştir.
4. Buharî, 61/25; Müslim, 682; Ebu Davud, 443.
5. Buharî, 9/35; Müslim, 681; Ebu Davud, 437, 438.
6. *Muvatta*, 1/14, 15.
7. Ahmed b. Hanbel, 1/386, 464; Ebu Davud, 447. Râvileri sikadır.

ulaştırmak Allah'tandır.

2— Bu Gazâdaki Fıkhî Hükümler:

1— Bir kimse, bir namazı uyuyarak veya unutarak geçirirse bu namazın vakti, uyandığı veya hatırladığı zamandır.

2— Revâtib sünnetler (farzlardan önce veya sonra kılınan sünnetler) de farzlar gibi kaza edilir. Allah Rasûlü (s.a.), sabah namazının sünnetini de farzıyla beraber kaza etmiştir. Öğle namazının sadece sünnetini tek olarak kaza etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) tavrı, revatib sünnetleri de farzlarla birlikte kaza etmekti.

3— Kaçırılan namazlar için de, ezan okunup kâmet getirileceği. Çünkü bu kıssanın bazı rivayetlerinde Allah Rasûlü (s.a.) Bilâl'e, namaz için ezan okumasını, bazı rivayetlerinde ise ezan okuyup kâmet getirmesini emretmiştir. Bunu Ebu Davud rivayet etmiştir.

4— Kaçırılan namazların da cemaatle kılınabileceği.

5— Kaçırılan namazların, Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Hatırladığı zaman kılsın" emrinden dolayı hemen kaza edilmesi gerekir. Hz. Peygamber'in (s.a.), namazı istirahat için konakladıkları yerden biraz sonraya ertelemesi, oranın şeytanın bulunduğu bir yer olmasından ötürüdür. Böylece oradan daha hayırlı bir yere gitmiştir. Bu ise, kaza hususunda acele etmeyi kaçırma sayılmaz. Çünkü onlar namaz ve onun durumuyla meşgul idiler.

6— Özellikle tuvalet ve hamam gibi şeytanın mekân tuttuğu yerlerde namaz kılmaktan kaçınmaya tenbih vardır. Çünkü bu yerler, şeytanın sığındığı ve ikâmet ettiği yerlerdir. Hz. Peygamber (s.a.), namazı bu vadide kaza etme hususunda acele etmeyi terk ettiğinde: "Orada şeytan vardır" demiştir. Peki, ya şeytanın sığınağı ve barınağı olan yerler hakkında ne düşünülür?

3— Medine'ye Dönüş ve Ensarın Mallarının Geri Verilişi:

Hz. Peygamber (s.a.), Medine'ye dönüp de Muhacirler, Hayber'de kendilerine bağışlanan mallara ve hurma ağaçlarına sahip oldukları zaman Ensar'ın hediye olarak kendilerine verdikleri hurma ağaçlarını onlara geri verdiler. Ümmü Süleym de -Enes b. Mâlik'in annesidir- Hz. Peygamber'e (s.a.) birkaç mahsüllü hurma ağacı vermiş, Rasûlullah da mahsulünden istifade et-

mek üzere, bunları dadısı Ümmü Eymen'e -Üsâme b. Zeyd'in annesidir- vermişti. Allah Rasûlü (s.a.) hurma ağaçlarını Ümmü Süleym'e geri verince, bunların yerine Ümmü Eymen'e her hurma ağacı karşılığında kendi bahçesinden on hurma ağacı vermiştir. [8]

8. Buharî, 51/35; Müslim, 1771.

D) BAZI SERİYYELER

Hz. Peygamber (s.a.) Hayber dönüşü Medine'de Şevval ayına kadar kalmış ve bu süre içerisinde çeşitli yerlere birçok seriyyeler göndermiştir.

1— Hz. Ebu Bekir Seriyyesi:

Benî Fezâre taraflarına, Necid'e gönderilen Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) seriyyesi.

Ebu Bekir'in yanında Seleme b. Ekva da bulunmaktaydı. Seleme'nin payına güzel bir cariye düşmüş, Allah Rasûlü (s.a.) Seleme'den onu hibe etmesini istemiş ve Mekke'de bulunan müslüman esirlere karşılık onu fidye olarak vermişti. [1]

2— Hz. Ömer Seriyyesi:

Otuz süvari ile birlikte Hevâzin taraflarına gönderilen Hz. Ömer (r.a) seriyyesi.

Fakat Hevâzinliler'e Hz. Ömer'in gelmekte olduğu haberi ulaşınca kaçtılar; seriyye onların mahallerine geldi. Hz. Ömer, onlardan kimseye rastla-

---

1. Müslim, 1775; Ahmed b. Hanbel, 4146; Ebu Davud, 2697.

madan Medine'ye geri döndü. Bu arada kılavuz, Hz. Ömer'e: "Has'amoğullarından başka bir topluluğu bırakıp gidecek misin ki, onlar yurtlarındaki kuraklık yüzünden buraya kadar gelmiş bulunuyorlar." dedi. Hz. Ömer: "Allah Rasûlü (s.a.) bana, onlarla çarpışmayı emretmemiştir." diye karşılık verdi ve onlara dokunmadı. [2]

3— Abdullah b. Revâha Seriyyesi:

İçlerinde Abdullah b. Üneys'in de bulunduğu yahudi Yesîr b. Rizâm'a, otuz süvari ile gönderilen Abdullah b. Revâha seriyyesi.

Allah Rasûlü'ne (s.a.) Yesîr'in, Gatafanlıları toplayıp kendisiyle savaşacağı haberi ulaşmıştı. Abdullah b. Revâha komutasındaki seriyye, Hayber'de Yesîr'e gelerek: "Allah Rasûlü (s.a.) seni Hayber'e vali yapacağını bildirmek için bizi yolladı." dediler. Yesîr, yahudilerden otuz kişiyi yanına alarak yola çıktı ki, her birinin terkisinde müslümanlardan biri bulunuyordu. Yol almaya başlayıp, Karkarat-i Niyar -Hayber'e altı mildir- denilen yere geldiklerinde Yesîr, pişman olarak elini Abdullah b. Üneys'in kılıcına uzattı. Abdullah b. Üneys durumu farkederek, hemen devesini geriletti. Sonra devesinden inerek kafilenin arkasında kaldı. Bir fırsatını bulunca, Yesîr'in ayağına bir darbe indirerek kesti. Yesîr de, elindeki kayın ağacından yapılma ucu eğri sopa ile Abdullah b. Üneys'in yüzüne vurup başını beyne sirayet edecek şekilde yardı. Bunun üzerine müslümanlardan her biri önündeki Yesîr'in adamına hamle yaparak onu öldürdü. Yalnızca kaçıp yakalanmayarak onları aciz bırakan bir yahudi kurtuldu. Müslümanlardan hiç kimse ölmedi. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına geldiklerinde, Hz. Peygamber (s.a.) Abdullah b. Üneys'in başının yarığına tükürdü. O günden sonra başının yarığı ne irinlendi, ne de ölünceye kadar onu rahatsız etti. [3]

4— Beşîr b. Sa'd Seriyyesi:

Otuz kişiyle birlikte Fedek'teki Mürreoğullarına gönderilen Beşîr b. Sa'd -el Ensarî seriyyesi.

Beşîr b. Sa'd onlara gitmek üzere yola çıktı. Davar çobanlarına rastladı. Bulabildiği davar, deve ve sığırları sürüp Medine'ye doğru yol almaya başla-

2. *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 2/249.
3. İbn Sa'd, 2/92; *Şerhu'l-Mevâhibi Ledüniye*, 2/170, 177; İbn Kesîr, 3/418, 419.

dı. Mürreoğulları geceleyin Beşîr b. Sa'd'a yetişip İslâm birliğini sabaha kadar oka tuttular. Beşîr ve arkadaşlarının okları tükendi, içlerinden kurtulup dönebilen döndü, şehit olanlar da şehit oldu. Beşîr olanca gücüyle çarpıştı. Mürreoğulları deve, sığır ve koyunlarıyla geri döndüler. Beşîr canını dişine takarak Fedek'e ulaştı. Fedek'te yahudilerin yanında, yaraları iyileşinceye kadar kalıp Medine'ye döndü.

5— Mürreoğullarına Gönderilen Seriyye:

Sonra Allah Rasûlü (s.a.), Cüheyne kabilesinden, Huraka üzerine bir seriyye gönderdi. Bu seriyye içerisinde Üsame b. Zeyd de bulunuyordu. Hurakalılar'a yaklaştıklarında, seriyyenin başındaki komutan, bilgi edinmek için öncüler gönderdi. Öncüler onların durumlarını ilettiklerinde, geceleyin onlara yaklaşana kadar ilerledi. Mürreoğulları, davarlarını sağıp sessizce köşelerine çekilmişlerdi. Komutan ayağa kalkıp Allah'a lâyık olduğu şekilde hamd-ü senâda bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ben size, bir olan, ortağı bulunmayan Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınmanızı, bana da itaat edip, karşı gelmemenizi ve alacağım kararlarda, işimde bana aykırı davranmamanızı tavsiye ederim. Zira kendisine itaat edilmeyenin görüşü yoktur." Sonra onları düzene koyarak şöyle dedi: "Ey filan! Sen filanla, ey falan! Sen falanla arkadaş ve kardeşsin! Sizden biri, arkadaş ve kardeşini bırakmasın! Sakın ola, sizden biri döndüğünde ben ona, arkadaşın nerede diye sorduğumda, bilmiyorum demesin! Ben tekbir aldığım zaman, siz de tekbir alın!" dedi. Mücahidler, tekbir alıp kılıçlarını sıyırarak, bir tek hamle yapıp, Mürreoğullarını kuşattılar. Allah'ın kılıçları Mürreoğullarını yakalamış, onlardan diledikleri yere indiriyorlardı. O gün parolaları; "Emit! Emit! = Öldür! Öldür!" idi. Üsâme, Mürreoğullarından Mirdâs b. Nehîk adında bir adamın peşine düşmüştü. Mirdas'a yaklaşıp da kılıcıyla dokununca, Mirdas: "Lâ ilâhe illallah" dedi. Fakat yine de Üsâme onu öldürdü. Sonra mücahidler onların davar, deve, sığır ve çocuklarını alıp götürdüler. Her bir mücahide on deve veya onun karşılığı koyun düşmüştü. Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına gelip de, Üsâme'nin yaptığı haber verilince, bu durum Allah Rasûlü'ne (s.a.) çok ağır gelerek şöyle buyurdu: "Onu 'Lâ ilâhe illallah' dedikten sonra mı öldürdün?" Üsâme: "O, bunu ancak ölümden kurtulmak için söylemiştir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Kalbini yarıp baktın mı?" dedi. Sonra Allah Rasûlü (s.a.): "Kıyamet gününde 'Lâ ilâhe illallah' sözüyle gelirse halin ne olur!" buyurdu. Allah Rasûlü bu sözü o kadar tekrar etti ki, Üsâme o gün yeni müs-

lüman olmayı temenni[4] ederek şöyle söyledi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Artık Lâ ilâhe illallah diyen bir kimseyi öldürmemek hususunda Allah'a söz veriyorum!" Allah Rasûlü: "Benden sonra da" buyurdu. Üsâme: de: "Senden sonra da" dedi.

6— Gâlib b. Abdullah Seriyyesi:

Allah Rasûlü (s.a.) Gâlib b. Abdullah el-Kelbî'yi, Kedîd'teki Mülevvahoğullarına gönderdi ve ona Mülevvahoğullarına ansızın baskın yapmasını emretti.

İbn İshak şöyle demiştir: Bana, Yakub b. Utbe, Müslim b. Abdullah el-Cühenî- Cündeb b. Mekîs el-Cühenî kanalıyla şöyle anlattı. Mekîs el-Cühenî şöyle demiştir: Ben onun seriyyesinde bulunuyordum. Yola çıktık, Kedîd'e geldiğimizde, Hâris b. Mâlik b. Bersâ el-Leysî'ye rastlayıp onu yakaladık. Kendisi: "Ben müslüman olmak için geldim." dedi. Gâlib b. Abdullah ona: "Eğer gerçekten müslüman olmak için gelmişsen, bir gün bir gece bağlanmak sana zarar vermez. Yok eğer bundan başka maksatla gelmişsen, sana karşı emniyette olmuş oluruz." deyip iple sıkıca bağlayarak, zenci bir adamcağızı başında bıraktı ve ona; "Biz senin yanına gelinceye kadar onunla kal! Eğer sana üstün gelmeye kalkışırsa, başını kes." dedi. Sonra yolumuza devam ederek Kedîd vadisine vardık ve ikindiden sonra, akşama doğru orada konakladık. Arkadaşlarım beni, gözcü olarak Mülevvahoğullarına gönderdi. Orada bulunanları rahatça görebileceğim bir tepeciğe çıktım ve yüz üstü yattım. Bu sırada daha güneş batmamıştı. Onlardan bir adam dışarı çıkarak beni tepeciğin üzerinde yüzüstü yatarken gördü ve karısına: "Şu tepeciğin üzerinde günün başında görmediğim bir karaltı görüyorum. Bir de sen bak, köpekler bazı kaplarını sürükleyip götürmüş olmasın?" dedi. Kadın baktı ve: "Hayır! Vallahi, ben bir şey göremiyorum." dedi. Adam: "Bana, yayımla birlikte okluğumdan iki ok getir." dedi. Kadın da bunları kocasına getirdi.

4. Buharî, 64/45, 87/2; Müslim, 97; Ebu Davud, 2643; Ahmed b. Hanbel, 5/207. Üsâme b. Zeyd'den. Şöyle demiştir:
"Allah Rasûlü (s.a.) bizi Huraka'ya gönderdi. Kavme bir sabah baskın yapıp, onları yenilgiye uğrattık. Ben ve Ensar'dan bir kişi, onlardan bir adama yetişip de onu kuşatınca, adam: "Lâ ilâhe illallah" dedi. Böyle söyleyince Ensardan olan şahıs, elini adamdan çekti. Ben mızrağımı ona sapladım ve onu öldürdüm. Medine'ye dönüp te bu haber Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaşınca: "Ey Üsâme! Onu 'lâ ilâhe illallah' dedikten sonra mı öldürdün?!" buyurdu. Ben de: "O, bunu ölümden kurtulmak için söyledi" dedim. Bu sözü o kadar tekrar etti ki, ben keşke bu günden önce müslüman olmamış olsaydım, diye temenni ettim."

Adam bana bir ok atarak böğrüme sapladı. Oku çıkarıp yere bıraktım, hiç hareket etmedim. Sonra bana bir ok daha attı ve onu da omuzumun başına sapladı. Onu da çıkarıp yere koydum ve hareket etmedim. Adam karısına: "Vallahi! Oklarım onu karıştırdı. Eğer bir gözcü olsaydı hareket ederdi. Sabaha çıkınca oklarımı bul, al, getir! Köpekler onları dişleriyle çiğnemesin!" dedi. Mekîs el-Cühenî şöyle devam eder: Onları bir müddet kendi hallerine bıraktık. Akşam olup develeri gelmiş, onların sütlerini sağıp, evlerine çekilmişler ve gecenin zifiri karanlığı gitmişti. Onlara âni bir baskın yapıp bizimle çarpışanları öldürdük. Deve ve sığırları sürerek oradan geri döndük. Onlardan biri imdat istemek için kabilelerine doğru gitti. Süratle çıkarak Hâris b. Mâlik ve arkadaşına uğradık. Onları yanımıza aldık. İmdada gelenler bize doğru gelmeye başladı. Kendilerine karşı koyamayacağımız kadar çok insan geldi. Onlarla aramızda sadece Kudeyd vadisi kalmıştı. Allah Azze ve Celle kendi katından bir sel gönderdi. Vallahi bundan önce hiç böyle yağmur görmemiştik. Hiç kimsenin geçemeyeceği şekilde sel geldi. Onlardan hiçbir kimsenin seli geçemeyip, sadece durup bize baktıklarını gördüm. Biz vadiyi geçip süratle ilerleyerek Müşellel tepesine sığınmıştık. Sonra tepeden inerek ellerimizdekilerle onları aciz bıraktık. [5]

Bu seriyyenin, bundan önce anlatılan seriyye olduğu da söylenmiştir. Allah en iyi bilendir.

7— Beşîr b. Sa'd Seriyyesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) Hayber'e gönderdiği kılavuzu Huseyl b. Nüveyre Medine'ye gelmişti. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Arkanda bıraktığın yerlerden ne haber?" diye sordu. Huseyl şöyle dedi: "Yemen, Gatafan ve Hayyan kabilelerini toplanmış vaziyette bıraktım. Uyeyne onlara; siz mi bizim yanımıza gelirsiniz yoksa biz mi sizin yanınıza varalım diye haber salmış; onlar da, sen bizim yanımıza gel diye haber göndermişler. Bunlar, seni veya etrafındakilerden bazılarını öldürmek istiyorlar."

Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i çağırarak durumu onlara anlattı. Her ikisi de: "Beşîr b. Sa'd'ı gönder." dediler.

5. İbn Hişâm, 2/609, 610: İbn İshak'tan. Ahmed b. Hanbel, 3/467, 468; Ebu Davud (2678) özet olarak "Onu iple bağladık" sözüne kadar rivayet etmiştir. Müslim b. Abdullah el-Cühenî dışındaki râvileri sikadır. Abdullah el-Cühenî'yi, İbn Hibbân'ın dışındakiler sika görmemişlerdir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/202, 203) "Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel ve Taberanî rivayet etmiş ve râvileri sikadır." demiştir İbn İshak, Taberânî rivayetinde, haberi işittiğini açıkça belirten ifade kullanmıştır.

Allah Rasûlü (s.a.) Beşîr b. Sa'd'ı, bir sancak bağlayıp üç yüz kişiyle birlikte yolladı. Geceleri yürüyüp gündüzleri gizlenmelerini onlara emretti. Onlarla beraber Huseyl de kılavuz olarak sefere katıldı. Geceleri yürüyüp gündüzleri saklanarak Hayber'in altlarına kadar geldiler. Düşmanlara iyice yaklaşıp yaylıma bırakılan hayvanlarına baskın yaptılar. Bu haber onlara ulaşınca sağa sola dağıldılar. Beşîr b. Sa'd, arkadaşlarıyla çıkıp bunların konak yerlerine geldi, fakat orada hiçbir kimseyi bulamadı; elde ettikleri hayvanlarla geri döndüler. Selah denilen yere geldiklerinde, Uyeyne'nin casusuna rastlayıp onu öldürdüler. Sonra Uyeyne'nin topluluğuna rastladılar. Uyeyne onlardan haberdar değildi. Birbirleriyle uzaktan uzağa çarpışmaya giriştiler. Uyeyne'nin topluluğu bozuldu. Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabı onların peşine düşerek iki kişiyi yakaladılar. Mücahidler bu kişileri Hz. Peygamber'e (s.a.) getirince ikisi de müslüman oldular. Allah Rasûlü (s.a.) de onları serbest bıraktı. [6]

Hâris b. Avf, Uyeyne'ye, bozguna uğramış ve atı kendisini dört nala götürürken: "Dur!" diye seslendi. Uyeyne: "Duramam. Arkamdan takip ediliyorum" diye karşılık verdi. Hâris, Uyeyne'ye: "Senin hâlâ durum ve tutumunu göz önüne alıp düşünmek zamanın gelmedi mi? Muhammed, memleketler fethedip duruyor. Sen ise başka şeyler üzerinde duruyorsun." dedi. Hâris şöyle demiştir: Güneşin zevalinden geceye kadar orada bekledim, fakat hiçbir kimseyi göremedim. Onu da aramadılar. Ancak onun kalbine bir korku düşmüştü.

8— İbn Ebî Hadred el-Eslemî Seriyyesi:

Allah Rasûlü (s.a.), İbn Ebî Hadred el-Eslemî'yi bir seriyye ile gönderdi. İbn İshak kıssayı şöyle anlatmıştır: Cüşem b. Muâviye kabilesinden Kays b. Rifâa veya Rifâa b. Kays adında bir adam büyük bir toplulukla gelerek Kayslıları, Allah Rasûlü'ne (s.a.) karşı savaş açmak üzere toplamak maksadıyla Gâbe'de konakladı. Bu adam Cüşemliler içerisinde isim ve şeref sahibi bir kimseydi. İbn Ebî Hadred el-Eslemî devamla şöyle der: Hz. Peygamber (s.a.), benimle birlikte müslümanlardan iki kişiyi daha çağırarak: "Gidip şu adam hakkında haber ve bilgi getirin" diye emir verdi. Bize, son derece zayıflamış, arık bir deve verilerek içimizden biri deveye bindirildi. Vallahi, deve zayıflığından dolayı arkadaşımızı kaldıramayınca bazı adamlar devenin arkasından düşmemesi için elleriyle dayandılar, nihayet deve kalktı. Neredeyse kalkamayacaktı. Allah Rasûlü (s.a.): "Bununla idare edin!" buyurdu. Ok

6. İbn Sa'd, 2/120; *Şerhu'l-Mevâhibi Ledüniyye*, 2/252.

ve kılıçtan ibaret silahlarımızla yola çıktık. Güneşin batmasına yakın, konaklamış topluluğa yaklaştığımızda ben bir köşede gizlendim ve iki arkadaşıma da oymağın diğer tarafında gizlenmelerini söyleyerek; benim, askerin etrafında tekbir alıp sesimi yükselttiğimi duyunca, siz de benimle birlikte tekbir alıp sesinizi yükseltin, diye emrettim. Vallahi, bizler bu şekilde bir gaflet anı yakalamayı veya herhangi bir şey görmeyi beklerken gece bizi bürümüş ve gecenin karanlığı yok olup sabah yaklaşmıştı. Oymağın hayvanlarını otlatmak için bu taraflara gönderilmiş bir çobanları vardı. O gün yanlarına gelmekte gecikmiş ve onun hakkında korkuya kapılmaya başlamışlardı. Arkadaşları Rifâa b. Kays kalkıp kılıcını alarak boynuna astı ve: "Vallahi, bu çobanımızın peşinden gideceğim. Vallahi herhalde başına bir kötülük gelmiştir." dedi. Yanında bulunanlardan birkaç kişi de: "Vallahi gidemezsin. Senin yerine biz gideriz." dediler. Rifâa: "Vallahi benden başka kimse gitmeyecek?" deyince, "Bizler de seninle beraber geleceğiz." dediler. Kays: "Vallahi, içinizden kimse peşimden gelmesin!" diyerek çıktı ve benim bulunduğum yere doğru gelmeye başladı. Bir fırsatını bulunca ona bir ok attım ve kalbine sapladım. Vallahi hiç konuşamadı. Derhal üstüne atlayıp kafasını uçurdum. Sonra tekbir alarak askerin tarafına bağırmaya başladım. Benimle birlikte iki arkadaşım da tekbir alıp bağırmaya başladılar. Vallahi orada bulunan topluluk, güçleri yettiğince kadın ve çocuklarını kurtarmak için, yanındakine dikket et, yanındakine dikkat et diye bağırmaktan başka bir şey yapmadılar. Yanlarında mallarından hafif olanları götürebildiler. Çok sayıda deve ve koyun sürüp götürdük. Bu deve ve koyunları Allah Rasûlü'ne (s.a.), getirdik. Rifâa'nın kellesini de yanımda taşıyıp getirmiştim. Allah Rasûlü (s.a.) mehir olarak kullanmam için bu develerden on üçünü bana verdi. Âilemi yanıma topladım. O zaman kabilemden bir kadınla evlenmiştim. Ona iki yüz dirhem mehir verecektim. Evlenmeme yardım etmesini isteyerek Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldiğimde bana: "Vallahi, yanımda sana yardım edebileceğim bir şey yok." demişti. Bunun üzerine günlerce bekledim... Sonra İbn Ebî Hadred bu seriyyeyi anlatmıştır. [7]

9— İdam'a Gönderilen Seriyye:

Allah Rasûlü (s.a.), içlerinde Ebu Katâde ve Muhallim b. Cessâme'nin de bulunduğu müslümanlardan teşekkül eden bir seriyyeyi İdam'a gönderdi. Âmir b. Azbat el-Eşcaî, yanında kendisine ait bazı eşyaları ve bir süt tulumuyla devesi üzerinde müslümanların yanına uğrayıp İslâm'a uygun bir şe-

7. İbn Hişâm, 2/629-630.

kilde selâm verdi. Fakat müslümanlar selâmını almadılar. Muhallim b. Cessâme, aralarındaki bir sürtüşmeden dolayı Âmir'in üzerine hücum ederek onu öldürdü, devesini ve eşyalarını aldı. Medine'ye Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına geldiklerinde O'na durumu anlattılar. Haklarında şu âyet indi: "Ey iman edenler! Allah yoluna koyulduğunuz zaman iyice araştırın. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek, 'Sen mü'min değilsin' demeyin. Çünkü Allah katında birçok ganimetler vardır. Önceden siz de öyleydiniz. Allah size lutfetti. O halde iyice araştırıp anlayın. Şüphesiz ki Allah işlediklerinizden haberdardır." [8] Medine'ye gelip bu durum Allah Rasûlü'ne (s.a.) haber verilince Muhallim'e: "Onu, Allah'a iman ettim, dedikten sonra mı öldürdün?" diye çıkıştı. [9]

Hayber'in fethedildiği sene Kays kabilesinin reisi olan Uyeyne b. Bedr, Âmir b. Azbat el-Eşcaî'nin diyetini talep için Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldi. Hındif kabilesinin reisi olan Akra' b. Hâbis ise Muhallim'den diyet alınmasını engellemeye çalışıyordu. Allah Rasûlü (s.a.), Âmir'in kabilesine: "Sizler bizden şimdi elli deve, Medine'ye döndüğümüz zaman da elli deve almaya razı olmaz mısınız?" diye teklifte bulundu. Uyeyne b. Bedr ise: "Vallahi, benim kadınlarıma tattırdığı acıyı Huraka kabilesinden olan onun kadınlarına da tattırmadıkça onu bırakmam." diye karşılık verdi. Bunu söyleyip durdu. Ama sonunda diyete razı oldular. Müslümanlar, Muhallim'i bağışlaması için Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına getirdiler. Muhallim, Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzurunda durunca Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'ım, Muhallim'i bağışlama!" diye beddua etti ve bunu üç kere tekrarladı. Muhallim ayağa kalktığında gözyaşlarını elbisesinin ucuyla siliyordu. [10]

İbn İshak şöyle demiştir: Muhallim'in kabilesi, bundan sonra Allah Rasûlü'nün (s.a.) onu bağışladığını iddia etmişlerdir. İbn İshak devamla şöyle der: Bana Ebu'n-Nadr Sâlim şöyle anlattı: Âmir'in kavmi diyeti kabul etmediler. Akra' b. Hâbis kalkıp gitti ve onlarla başbaşa kalınca: "Ey Kayslılar! Allah Rasûlü (s.a.) size, kendisiyle insanları barıştırmak için sizin terkettiğiniz öldürülen bir adamı istedi. Siz de Allah Rasûlü'nün (s.a.), insanların ara-

---

8. Nisâ, 4/94.
9. Ahmed b. Hanbel, 6/11; İbn Hişâm, 2/626-627. Râvileri sikadır. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da (2/199-200) hadisi nakledip İbn Sa'd, İbn Ebî Şeybe, İbn Cerîr, Taberânî, İbnü'l-Münzır, İbn Ebî Hâtim, Ebu Nuaym ve Beyhakî'nin (*Delâil*'inde, Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî'den) de rivayet ettiklerini ilâve etmiştir. Heysemî, *Memau'z-Zevâid*'de (7/8) rivayet edip "Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve Taberânî rivayet etmiştir. Râvileri sikadır" demiştir.
10. İbn Hişâm, 2/627; Ebu Davud, 4503; İbn Mâce, 2625; Ahmed b. Hanbel, 5/112. Ziyad b. Sa'd b. Dumeyre dışındaki râvileri güvenilir (sika) kimselerdir. Ziyad'ı, İbn Hibbân'dan başkası güvenilir bulmamıştır.

sını barıştırmasını engellediniz. Peki Allah Rasûlü (s.a.) size kızıp da O'nun kızmasından ötürü Allah'ın gazabına uğramayacağınızdan veya size lânet edip de O'nun lâneti üzerine Allah'ın da size lânet etmeyeceğinden emin misiniz?! Vallahi, ya onu Allah Rasûlü'ne (s.a.) teslim edersiniz ya da Temimoğullarından, hepsi de öldürülenin kesinlikle namaz kılmadığına şahitlik eden elli kişi getirir ve öldürülenin kanını heder ederim." dedi. Böyle söyleyince Âmir'in kabilesi diyeti almayı kabul etti. [11]

10— Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî Seriyyesi:

Sahihayn'da Saîd b. Cübeyr'in rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın, 'Ey iman edenler; Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden olan emir sahibine itaat edin....'[12] âyeti Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî hakkında inmiştir. Allah Rasûlü (s.a.), kendisini bir seriyye ile göndermişti." [13]

Yine *Sahihayn*'da A'meş -Saîd b. Ubeyde- Ebu Abdurrahman es-Sülemî kanalıyla gelen bir hadiste Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Ensar'dan bir adamı, gönderdiği bir seriyyeye komutan tayin etti. Seriyyede bulunanlara da komutanı dinleyip itaat etmelerini emrederek onları gönderdi. Derken bir şeyden ötürü bu komutanı kızdırdılar. O da: "Bana odun toplayın" dedi. Hemen topladılar. Sonra: "Bir ateş yakın" dedi, yaktılar. Bundan sonra: "Allah Rasûlü (s.a.) size, beni dinleyip itaat etmenizi emretmedi mi?" dedi. Onlar da: "Evet emretti" dediler. Komutan: "Öyleyse bu ateşe girin!" dedi. Bunun üzerine birbirlerine bakışarak: "Biz Allah Rasûlü'ne (s.a.) ateşten kurtulmak için sığındık" dediler. Nihayet komutanın öfkesi geçti ve ateş söndürüldü. Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanına geldiklerinde bu olayı anlattılar. Allah Rasûlü (s.a.): "Eğer ateşe girselerdi bir daha ondan çıkamazlardı. İtaat ancak meşru olan şeyler hususundadır." buyurdu. [14] Bu komutan Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'dir. [15]

11. İbn Hişâm, 2/628-629.
12. Nisâ, 4/59.
13. Buharî, 65/4 (11); Müslim, 1834; Ebu Davud, 2624; Tirmizî, 1672; Nesâî, 7/154, 155; İbn Cerîr, 9858; Ahmed b. Hanbel, 3124; İbn Abbas'dan.
14. Buharî, 64/59, 93/4; Müslim, 1840; Ahmed b. Hanbel, 1/82, 124.
15. Bunu rivayetinde Ahmed b. Hanbel açıkça belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel, 3/67; İbn Mâce, (2863) Ömer b. Hakem b. Sevbân kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den naklediyor: "Allah Rasûlü (s.a.) Alkame b. Mücezziz'i bir ordunun başında gönderdi ki ben de o ordu içerisindeydim. Savaşacağımız yere vardığımızda veya henüz yolun bir yerine geldiğimizde ordudan bir gruba izin verdi ve başlarına da Abdullah b. Huzâfe b. Kays es-

Soru: Eğer ateşe girmiş olsalardı, yanlış te'vilde bulunarak kendi zanlarına göre Allah'a ve Rasûlü'ne itaat için girmiş olacaklardı. Öyle olunca nasıl olur da ebedî ateşte kalırlar?

Cevap: Çünkü kendilerini ateşe atmak günah olduğundan, eğer bunu işlemiş olsalardı intihar etmiş olurlardı. Seriyyede bulunanlar, kendilerini ateşe atmanın bir itaat, bir Allah'a yaklaşma ameli mi yoksa günah mı olduğunu düşünmeksizin hemen ateşe girmeye karar verselerdi, böyle yapmakla, kendilerine haram kılınmış olan bir şeyi yapmaya kalkışmış olurlardı ki, bu hususta ülü'l-emr'e itaat etmek caiz değildir. Halbuki, yaratana isyan olan bir hususta yaratılana itaat olunmaz. Böyle olunca, kendilerine ateşe girmeyi emredene itaat etmeleri Allah'a ve Rasûlü'ne isyan olacağından, bu itaat azab görmelerine sebep teşkil edecekti. Çünkü bu itaat, masiyetin ta kendisidir. Eğer ateşe girselerdi, ülü'l-emr'e itaat etmiş olsalar bile Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eden kimseler olacaklardı. Ülü'l-emr'e itaatleri Allah'a ve Rasûlü'ne karşı yapılan isyanı ortadan kaldırmayacaktı. Çünkü onlar, kendini öldürenin azaba müstehak olduğunu ve Allah'ın kendilerine bunu yasakladığını biliyorlardı. Dolayısıyla, meşrû olan şeyler haricinde kendisine itaat edilmesi vacip olmayan kimseye itaat için bu yasağı çiğnemeye hakları yoktur.

Ülü'l-emr'e itaat için kendisine azap eden kimsenin hükmü bu olduğuna göre, yine ülü'l-emr'e itaat maksadıyla, eziyet edilmesi caiz olmayan başka bir müslümana azab eden kimsenin hali ne olur!

Hem adı geçen sahabiler eğer ateşe girselerdi, bu ateşe girmekle Allah'a ve Rasûlü'ne itaat etmeyi kasdetmelerine rağmen ateşten çıkamayacaklarına göre, kendisini dünyevî arzu ve endişe caiz olmayan itaate sevkeden kimsenin hali ne olur!

Bu kişiler eğer ateşe girselerdi, komutana itaat etmeyi kasdetmiş olup bunun da Allah'a ve Rasûlü'ne bir itaat olduğunu zannetmelerine rağmen ateşten çıkamayacaklarına göre, şeytanın kardeşleri olan ve bazı bilgisiz kimseleri, bunun Hz. Halil İbrahim'in bir mirası olduğu ve ateşin Hz. İbrahim'e karşı olduğu gibi kendilerine karşı da soğuk ve selâmet olacağı şeklinde bir şüphe-

---

Sehmî'yi komutan tayin etti. Abdullah b. Huzâfe, Bedir savaşına katılanlardandı ve kendisinde biraz şakacılık vardı..." Senedi kuvvetlidir. İbn Huzeyme, İbn Hibbân (1552) ve Hâkim (3/630, 631) hadisi sahih görmüşlerdir. Bu hadisten çıkarılan bazı hükümler: Komutanın öfke halinde verdiği hüküm, şeriata aykırı düşmedikçe geçerli olur. Kayıt ve şartla sınırlandırılmayan (mutlak) emir bütün halleri kapsamaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onlara, komutana itaat etmelerini emretti; onlar da bunu bütün hallere, hatta öfke haline ve bir günahı emir haline hamlettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onlara, kendisine itaat edilmesini içeren emrin, günah olmayan şeylere mahsus olduğunu beyan etti.

ye düşürüp ve insanların akıllarını karıştırıp ateşe girenlerin halleri ne olur! Bunların en hayırlısı, ateşe rahmanî bir halle girdiği zannına kapılan aklı karıştırılmış kimsedir. Oysa oraya şeytanî bir halle girmiştir. Bunu bilmeyince bu kişi melbusûn aleyh (hakikat kendisine karşı karıştırılan) dir. Eğer bunu bilirse bu kişi de şeytanın dostlarından olmasına rağmen, kendisinin Rahman'ın dostlarından olduğu yolunda insanları şüpheye düşüren, onların akıllarını karıştıran, bir mülebbistir. Bunların çoğu ateşe şaşırtıcı bir hareket ve insanın gözünü bağlayan hillerle girerler. Bunlar dünyada ateşe girmeleri hususunda üç sınıftırlar: 1) Hakikat kendisine karıştırılan, 2) Hakikati karıştıran, 3) Hile yapan. Ahiret ateşi ise azab verme bakımından daha şiddetli ve daha devamlıdır.

E) UMRETÜ'L-KAZÂ

1— Umretü'l-Kazâ:

Nâfi' şöyle demiştir: Kazâ umresi hicrî 7. yılın Zilkâde ayında gerçekleşmiştir. Süleyman et-Teymî de şöyle demiştir: Allah Rasûlü (s.a.) Hayber'den Medine'ye dönünce, bir takım serriyyeler gönderdi. Zilkâde ayı girinceye kadar Medine'de kaldı. Sonra, ashaba kaza umresi için çıkılacağını ilan etti.

Musa b. Ukbe ise şöyle der: Hz. Peygamber (s.a.) Hudeyebiye yılından bir sonraki yıl, hicrî 7. senenin Zilkâde ayında umre yapmak üzere yola çıkmıştır. Bu ay, müşriklerin kendisini Mescid-i Haram'a gitmekten engelledikleri aydır. Ye'cüc denilen yere geldiklerinde bütün silahları kalkan, deri korunak, ok ve mızrakları bıraktı. Müslümanlar Mekke'ye, yolcu silahı olan kılıçlarıyla girdiler. Allah Rasûlü (s.a.) Câfer b. Ebî Tâlib'i önden, Hâris b. Hazn el-Âmirî'nin kızı Meymûne'ye göndererek, Meymûne'yi kendisine istetti. Meymûne evlendirme işini, Abbas b. Abdulmuttalib'e havale etti. Meymûne'nin kardeşi Ümmü'l-Fazl, Abbas'ın karısıydı. Abbas da Meymûne'yi, Allah Rasûlü'yle (s.a.) evlendirdi. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'ye geldiğinde ashabına, müşriklerin sabır ve kuvvetlerini görmeleri için: "Omuzlarınızı açın, tavaf esnasında hızla yürüyün!" diye emretti. [1] Kendisi de gücünün yettiği

1. Ahmed b. Hanbel, 1/306. İbn Abbas'tan: Kureyşliler, Muhammed ve ashabını Yesrib'in (Medine) sıtması zayıflatmıştır, demişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) umre yaptığı yılda Mekke'ye gelince, ashabına: "Müşriklerin kuvvetinizi görmesi için, Kâbe'yi tavaf ederken üç turda remel yapınız" buyurdu. Müslümanlar remel yapınca, Kureyşliler birbirlerine: Yesrib'in sıtması onları zayıflatmamış, diyerek hayretlerini gizleyememişlerdir. İsnadı sahihtir. Buharî 64/43; Müslim, 1266.

ölçüde müşriklere güçlü görünüyordu. Allah Rasûlü (s.a.) ve müslümanlar Kâbe'yi tavaf ederlerken, Mekke halkından erkek, kadın ve çocuklar da durmuş, Allah Rasûlü'nü (s.a.) ve ashabını seyrediyorlardı. Bu arada Abdullah b. Revaha da, kılıcını kuşanmış bir vaziyette Allah Rasûlü'nün (s.a.) önünde şiir söyleyerek şöyle diyordu:

خلوا بني الكفار عن سبيله   قد أنزل الرحمن في تنزيله
في صحف تتلى على رسوله   يا رب إني مؤمن بقيله
إني رأيت الحق في قبوله   اليوم نضربكم على تأويله
ضربا يزيل الهام عن مقيله   ويذهل الخليل عن خليله

"Ey kâfir oğulları! Çekilin, Allah Rasûlü'nün yolundan. Rahman olan Allah, Tenzîl'inde,

Rasûlü'ne okunan sahifelerde indirmiştir ki: Ey Rabbim! Ben, O'nun sözlerine inanıyorum!

Doğruyu O'nu kabul etmekte buldum! Ey kâfirler bugün sizi, O'nun emir ve tevili üzere,

Başları omuz ve gövdelerden ayıran, dosta dostunu unutturan bir ölümle öldürürüz!" (2)

2— Hz. Peygamber'in (s.a.) Meymûne ile Evlenmesi

Müşrik erkeklerden bir grup kin ve öfkelerinden dolayı, Allah Rasûlü'nü (s.a.) seyretmeyi hoş görmeyerek uzaklaştılar. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de üç gün kaldı. Dördüncü günün sabahında, Allah Rasûlü (s.a.) Ensâr'ın meclisinde Sa'd b. Ubâde ile konuşurken, Süheyl b. Amr ve Huveytıb b. Abdüluzzâ, kendisine gelerek Huveytıb bağıra bağıra: "Allah aşkına! Toprağımızdan çıkıp gideceksin diye anlaşma yapmadık mı? Bak işte, üç gün geçmiştir!" dedi. Sa'd b. Ubâde kızarak: "Ey anası ölesice! Yalan söyledin! Burası ne senin, ne de babalarının toprağıdır. Vallahi çıkmayız!" dedi. Allah Rasûlü (s.a.) Huveytıb veya Süheyl'den birisini çağırıp: "Sizden bir ka-

2. İbn Hişâm, 2/271. İbn İshak: "Bana Abdullah b. Ebu Bekr bu hâdiseyi mürsel olarak rivayet etti" demiştir. İbn Hacer'in *(Fethu'l-Bârî,* 7/384) dediği gibi, Abdürrezzak bu olayı, Enes'den iki sahih senedle rivayet etmiştir.

dını nikâhladım. Onunla zifafa girene kadar burada kalmam size ne zarar verebilir? Bizler sofra kuracağız. Sizler de bizimle beraber yersiniz." dedi. Müşrikler ısrarla: "Allah aşkına! Seninle yaptığımız anlaşma sadece bizden ayrılıp gitmendi." dediler. Allah Rasûlü (s.a.) Ebu Râfi'e göç için halkı çağırmasını emretti. Allah Rasûlü (s.a.) devesine binerek Serif vadisinde konaklayıp orada kaldı. Ebu Râfi'i, akşamleyin Meymûne'yi getirmesi için geride bıraktı. Meymûne ve beraberindekiler gelene kadar kendisi Serif'te kaldı. Ebu Râfi ve beraberindekiler yolda, müşriklerin ayak takımı ve çocuklarından eziyet ve zahmet gördüler. Allah Rasûlü (s.a.), Meymûne ile Serif'te zifafa girdi. (3) Sonra Serif'ten ayrılarak Medine'ye geldi. Allah Teâlâ, daha sonra Meymûne'nin kabrinin, Allah Rasûlü'nün kendisiyle zifafa girdiği Serif'te olmasını takdir etmiştir.

İbn Abbas'ın: "Allah Rasûlü (s.a.) Meymûne ile ihramlı iken nikâh yapıp, ihramdan çıktıktan sonra zifafa girmiştir." (4) sözü, düzeltilen sözlerinden olup onun bir yanılgısı sayılmıştır. Saîd b. Müseyyeb şöyle demiştir: "Meymûne her ne kadar teyzesi de olsa, İbn Abbas yanılmıştır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.) Meymûne ile, ihramdan çıktıktan sonra evlenmiştir." Bunu Buhari rivayet etmiştir. (5)

Yezîd b. el-Asamm, Meymûne'den şöyle rivayet etmiştir: "Allah Rasûlü (s.a.) benimle Serif'te, ikimiz de ihramlı değilken evlendi." Hadisi Müslim rivayet etmiştir. (6)

Ebu Râfi' de şöyle der: "Allah Rasûlü (s.a.) Meymûne ile, ihramlı değilken nikâh yaptı ve zifafa girdi. Ben de aralarında elçi idim." Bu, Ebu Râfi'den sahih olarak gelmiştir. (7)

Saîd b. Müseyyeb şöyle demiştir: "Şu, Abdullah b. Abbas, Allah Rasûlü'nün (s.a.), Meymûne'yi ihramda iken nikâhladığını iddia ediyor. Halbuki Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'ye gelmiş, ihramdan çıkma ile nikâh işi birlikte olmuştur. Bu durum İbn Abbas'ın karıştırmasına sebep olmuştur."

---

3. İbn Hişâm, 2/372; İbn Sa'd, 2/120, 123; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye,* 2/253, 263.
4. Buharî, 64/43, 67/30; Müslim, 1410; Ebu Davud, 1844; Tirmizî, 842; Nesâî, 5/191.
5. Saîd b. Müseyyeb'in hadisi Buharî'de yoktur. Bu hadis Ebu Davud (1845) ve Beyhakî'de vardır.
6. Müslim, 1411; Ebu Davud, 1843; İbn Mâce 1964; Ahmed b. Hanbel, 6/333, 335.
7. Ahmed b. Hanbel, 6/393; Tirmizî, 841. Hammâd b. Zeyd -Matar el-Varrâk-Rebîa-Süleyman b. Yesâr- Ebu Râfi' kanalıyla rivayet etmiş ve: "Bu hadis hasendir. Hammâd b. Zeyd'den başka, bu hadisi Matar el-Varrâk'a isnâd ederek rivayet eden bir kimseyi bilmiyoruz. Matar el-Varrâk ise hadisi delil olmayan birisidir." demiştir. Ebu Ömer İbn Abdilber'in Süleyman b. Yesâr'la Ebu Râfi' arasında kopukluk bulunduğunu söylemesine rağmen İmam Mâlik, Süleyman b. Yesâr'dan hadisi mürsel olarak rivayet etmiştir ki, Mâlik, Matar el-Varrâk'dan daha iyi hafızaya sahip biridir.

"Allah Rasûlü (s.a.), Meymûne ile ihrama girmeden önce evlenmiştir" de denilmiştir. Fakat bu söz götürür. Ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.), Meymûne ile evlenme hususunda ihrama girmeden önce, (Ebu Râfi'i) vekil tayin ettiğinde şüphe yoktur. Sanırım, Şâfiî bunu bir görüş olarak zikretmiştir.

Şu halde bu hususta üç görüş vardır:

1— Allah Rasûlü (s.a.) Meymûne ile, Umre ihramından çıktıktan sonra, ihramsız halde iken evlenmiştir. Bu görüş bizzat Meymûne'nin kendisinin, Meymûne ile Allah Rasûlü (s.a.) arasında elçilik görevi yapan Ebu Râfi'in, Saîd b. Müseyyeb ve nakil ehlinin cumhûrunun görüşüdür.

2— Allah Rasûlü (s.a.) Meymûne ile ihramda iken evlenmiştir. Bu, İbn Abbas'ın[8], Kûfelilerin ve bir cemaatın görüşüdür.

3— Allah Rasûlü (s.a.) Meymûne ile ihrama girmeden önce evlenmiştir.

İbn Abbas'ın, "Allah Rasûlü, Meymûne ile ihramlı iken evlendi" sözü, ihramlı halde değil, haram ayda evlendi şeklinde yorumlanmıştır. Demişlerdir ki: Birisi ihram bağladığı zaman: "Ahrame'r-racülü = Adam ihrama girdi" denilir. Kişinin kendisi ihramsız da olsa haram aya girdiğinde yine "Ahrame" fiili kullanılır. Nitekim şâirin şu beyti buna delildir:

قَتَلُوا ابنَ عَفَّانَ الخَلِيفَةَ مُحْرِماً وَرِعاً فَلَمْ أَرَ مِثْلَهُ مَقْتُولاً

"Halife İbn Affân'ı haram aya girmiş ve kötülüklerden sakınır bir halde iken öldürdüler.

Onun gibi öldürülen bir kimseyi daha görmedim!"

Şüphesiz, İbn Affân'ı (Hz. Osman) Medine'de, haram ayda ve ihramlı değilken öldürmüşlerdir. [9]

Müslim, *Sahih*'inde Hz. Osman'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet eder: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle dediğini işittim: İhramda olan bir kimse ne nikâh yapabilir, ne nikâhlanabilir, ne de dünür olabilir." [10] Eğer burada söz ve fiilin çelişmesi düşünülecek olursa, şüphesiz sözün takdim edilmesi gerekir. Çünkü fiil, beraat-i asliyyeye uygundur. Söz ise, beraat-i asliyyeyi olduğu halden başka hale çevirendir. Dolayısıyla söz, beraat-i asliyyenin hükmünü kaldırır. Hükümlerin konmasındaki kaideye uygun olan da budur. Şayet fiil, söze

8. *Fethu'l-Bârî*, 9/143. Bu hususta, İbn Abbas hadisinin bir benzeri, Hz. Âişe ve Ebu Hureyre kanalıyla sahih olarak gelmiştir.
9. İbn Hibbân da bu te'vîle meyletmiş ve bunu *Sahih*'inde kesin kabul etmiştir.
10. Müslim, 1409; Tirmizî, 840; Ebu Davud, 1841; Nesâî, 5/292; İbn Mâce, 1966.

tercih edilecek olursa, söz beraat-i asliyyenin gerektirdiği şeyi kaldırdığı halde, bu sefer fiil, sözün gerektirdiği hükmü kaldırır. O zaman da hükmün iki sefer değişmesi gerekir ki, bu, hükümlerin konmasında gözetilen kaideye aykırıdır. Allah en iyi bilendir!

3— Hz. Hamza'nın Kızının Hidânesi:

Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'den ayrılmak istediğinde, Hz. Hamza'nın kızı onların peşine düşerek: "Ey amca! Ey amca!" diye bağırmaya başladı. Hz. Ali (r.a.) çocuğu alıp elinden tuttu ve Hz. Fâtıma'ya: "Amcanın kızı yanında kalsın!" dedi. Hz. Fâtıma da çocuğu alarak devesine bindirdi. Hz. Ali, Hz. Zeyd ve Hz. Câfer çocuğun konukluğu hakkında tartıştılar. Hz. Ali: "Onu ben aldım. O benim amcamın kızıdır" dedi. Hz. Câfer: "Benim de amcamın kızıdır ve teyzesi karımdır" dedi. Hz. Zeyd de: "Kardeşimin kızıdır." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) çocuğun teyzesine verilmesine hükmetti ve: "Teyze, anne yerindedir." buyurdu. Hz. Ali'ye: "Ey Ali! Sen bendensin, ben de sendenim", Hz. Câfer'e: "Ey Câfer! Sen yaratılış ve huyca bana en çok benzeyensin", Hz. Zeyd'e de: "Ey Zeyd! Sen de bizim kardeşimiz ve dostumuzsun." buyurdu. Rivayetin sıhhatinde ittifak edilmiştir. [11]

Bu kıssada fıkhî bakımdan şu hükümler vardır:

Hidâne [12] hususunda teyze, anne ve babadan sonra diğer akrabalara tercih edilir.

Hidâne hakkına sahip bir kadının çocuğun bir yakınıyla evlenmesi, onun hidâne yetkisini düşürmez. İmam Ahmed b. Hanbel (r.h.), kendisinden gelen bir rivayette, hidâne hakkına sahip olan kadının evlenmesinin özellikle kız çocuğu hakkında hidâne yetkisini ortadan kaldırmayacağını belirterek, Hamza'nın bu kızı hakkında cereyan eden hadiseyi delil göstermiştir. Amca oğlu, çocuğun mahremi (evlenmesi yasak olan kişi) olmadığından, bu hususta amca oğlu ile yabancı birisini ayırt etmemiş ve: "Hidâne hakına sahip kadının evlenmesi kız çocuğu hakkında hidane yetkisini ortadan kaldırmaz." demiştir. Hasan el-Basrî de: "Hidâne hakkına sahip kadının evlenmesi, çocuk ister erkek ister kız olsun, hidâne yetkisini ortadan kaldırmaz." demiştir. Hidâne yetkisinin nikâhla ortadan kalkıp kalkmadığı konusunda dört görüş ortaya atılmıştır:

---

11. Buharî, 26/3, 53/6; Ebu Dâvud, 2278.
12. *Hidâne:* Anne veya akrabadan herhangi bir kadın veya erkeğin bir çocuğu himayesi altına alarak, koruma ve terbiye etmesine denir.

1— Hidâne, çocuk ister erkek, ister kız olsun nikâhla ortadan kalkar. Bu, İmam Mâlik, Şâfiî, Ebu Hanife ve kendisinden gelen bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel'in kanaatidir.

2— Hiçbir halde ortadan kalkmaz. Bu, Hasan el-Basrî ile İbn Hazm'ın görüşüdür.

3— Eğer çocuk kız ise hidâne yetkisi düşmez, erkekse düşer. Bu Ahmed b. Hanbel'den (r.h.) gelen bir başka rivayettir. Mühennâ'nın rivayetine göre ise şöyle demiştir: "Anne evlendiğinde oğlu küçükse, çocuk anneden alınır." Ahmed b. Hanbel'e: "Kız çocuğu da oğlan çocuğu gibi midir?" diye sorulmuş, o da: "Hayır! Kız çocuğu annesiyle yedi yaşına kadar beraber kalır." diye cevap vermiştir. İbn Ebû Musa, Ahmed b. Hanbel'den, şöyle bir rivayet daha nakletmiştir: "Anne evlenmiş olsa bile, bülûğ yaşına gelene kadar, kız çocuğuna en müstehak olan kimsedir."

4— Eğer hidâne hakkına sahip olan kadın çocuğun soyundan birisiyle evlenirse, hidâne yetkisi ortadan kalkmaz; fakat yabancı birisiyle evlenirse, kalkar. Sonra bu görüşün sahipleri de üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:

a) İster mahrem olsun ister olmasın evlendiği erkeğin, sadece çocuğun soyundan olması yeterlidir. Bu görüş, Ahmed b. Hanbel'in arkadaşlarının zâhir ve mutlak görüşleridir.

b) Bununla birlikte, evleneceği erkeğin çocuğa mahrem olan akrabadan olması gerekir. Bu da Ebu Hanife'nin görüşüdür.

c) Bu şart yanında, hidâne hakkına sahip kadının evleneceği erkeğin çocuğun dedesi olması suretiyle çocukla o şahıs arasında bir yakınlık bulunması gerekir. Bu, İmam Ahmed'in mezhebinde olan bazı âlimler ile İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin görüşüdür.

Bu kıssada, teyzeyi halaya ve anne tarafından olan akrabalığı, baba tarafından olan akrabalığa tercih edenler için huccet vardır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.), Hamza'nın kızı hakkında, halası Safiyye o zaman hâlâ hayatta olduğu halde, çocuğun teyzesinde kalmasına hükmetmiştir. Bu, Şâfiî, Mâlik, Ebu Hanife ve kendisinden gelen iki rivayetten birine göre Ahmed b. Hanbel'in görüşleridir. Ahmed b. Hanbel'den bu hususta gelen ikinci bir rivayet ise: "Halanın, teyzeye tercih edileceği" yolundadır. Üstadımızın (İbn Teymiye) tercih ettiği görüş de budur.

Aynı şekilde, baba tarafından olan kadınlar da, anne tarafından olan kadınlara tercih edilirler. Çünkü çocuk üzerindeki velâyet, asıl olarak babaya aittir. Annenin, babaya tercih edilmesi, çocuğun faydası ve iyi terbiye edil-

mesi, annenin çocuğuna olan şefkati ve bağlılığındandır. Kadınlar bu işe erkeklerden daha münasiptirler. Şayet iş sadece kadınlara veya sadece erkeklere havale edilecek olursa, bu sefer baba tarafından olan akrabalık, anne tarafından olan akrabalıktan daha üstün olur. Nitekim baba, kendisi dışındaki her erkekten daha üstündür. Bu cidden kuvvetli bir görüştür.

Hamza'nın kızının teyzesinin, halasına tercih edilmesine şu şekilde cevap verilir: Teyzesinin aksine, halası hakkı olduğu halde hidâne yetkisini istememiş, Allah Rasûlü de (s.a.) Câfer'in talebiyle, Hamza'nın kızının teyzesinde kalmasına hükmetmiştir. Çünkü Câfer, hidâne yetkisinin istenmesinde karısının yerine vekil olmuş, bundan dolayı da Hz. Peygamber (s.a.), karısının gıyabında, çocuğun onda kalmasına hükmetmiştir.

Hem çocuğun akrabalarının, hidâne yetkisine sahip kadın evlendiği zaman onun çocuk üzerindeki hidâne yetkisine mâni olma hakları bulunduğu gibi, kocanın da karısını, çocuğu almaktan engelleme ve zamanını kendisine ayırmasını isteme hakkı vardır. Koca çocuğun alınmasına razı olur da yakınlığından dolayı yahut bir rivayete göre çocuk, kız olduğundan dolayı kadının hidâne hakkı düşmediği yerde onun çocuğu almasına imkân tanınır. Koca razı olmazsa, hak onundur. Kaldı ki, bu hâdisede koca (Câfer), çocuğun alınmasına razı olmuş ve diğerleriyle bu hususta çekişmiştir. Safiyye'den ise herhangi bir talep gelmemiştir.

Aynı şekilde, iki görüşten birine göre, henüz şehvet uyandırmayan kız çocuğu üzerinde, amca oğlunun da hidâne yetkisi vardır, hatta kız çocuğu şehvet uyandırsa da, amca oğlunun yine hidâne yetkisi vardır. Bu durumda kız, amca oğlunun seçtiği güvenilir bir kadına veya amca oğlunun bir mahremine teslim edilir. İşte tercih edilen görüş budur. Çünkü amca oğlu, kız çocuğunun asabesi olan bir akrabadır. Dolayısıyla o, bu işte yabancılardan ve hâkimden daha üstündür. Hele hele kız çok küçükse bu hususta hiçbir müşkil yoktur. Eğer şehvet uyandıran biri ise, teyzesine teslim edilir. Kocasıyla birlikte teyzesi hidâne yetkisine sahip kimselerdendir. Allah en iyi bilendir.

Zeyd'in, Hamza'nın kızı için "Kardeşimin kızı" demesine gelince, bununla, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Muhacirleri birbiriyle kardeş yaparken, kendisi ve Hamza arasında kurmuş olduğu kardeşliği kastediyor. Zira Allah Rasûlü (s.a.) ashabı arasında iki defa kardeşlik kurmuştur. Birincisinde, hicretten önce, Muhacirleri birbirleriyle hak ve eşitlik üzere kardeş yapmıştı. Burada Ebu Bekir ile Ömer'i, Hamza ile Zeyd b. Hârise'yi, Osman'la Abdurrahman b. Avf'ı, Zübeyr'le İbn Mes'ûd'u, Ubeyde b el-Hâris ile Bilâl'i, Mus'ab b. Umeyr'le Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı, Ebu Ubeyde ile Ebu Huzeyfe'nin azadlı kölesi Sâlim'i ve Sa'd b. Zeyd ile Talha b. Ubeydullah'ı kardeş yapmıştı. İkincisi ise, Medi-

ne'ye geldikten sonra Enes b. Mâlik'in evinde Muhacirle, Ensâr'ı kardeş yapmıştı.

4— Bu Umre Kazâ Umresi midir?

Bu umrenin, umretü'l-kazâ diye isimlendirilmesinde ihtilaf edilmiştir. Acaba bu umre, engellendikleri umreyi kazâ için yapıldığından mı, yoksa Hudeybiye anlaşmasıyla karara bağlanıp yerine getirildiği için mi bu isimle isimlendirilmiştir? Bu konuda yukarıda geçtiği üzere iki görüş ileri sürülmüştür. Vâkıdî şöyle der: Bana, Abdullah b. Nâfi, babasından İbn Ömer'in şöyle dediğini rivayet etti: "Bu umre kazâ değil; fakat müşriklerin, müslümanları muhasara ettikleri ayda müslümanların yapmaları şarta bağlanan umredir."

Fakihler bu hususta dört görüş ileri sürmüşlerdir:

1— Umreden alıkonan kimsenin kurban kesmesi ve yapamadığı umreyi kazâ etmesi gerekir. Bu, Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetlerin birisi, hatta ondan rivayet edilen görüşlerin en meşhurudur.

2— Alıkonan kimsenin, kaza yapması gerekmez, kurban kesmesi gereklidir. Bu, Şâfiî'nin ve mezhebinin zahirine göre İmam Mâlik'in görüşüdür; ayrıca Ebu Tâlib'in Ahmed b. Hanbel'den yaptığı rivayetidir.

3— Alıkonan kimsenin kazâ yapması gerekir, fakat kurban kesmesi gerekmez. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür.

4— Alıkonan kimseye , ne kazâ, ne de kurban gerekir. Bu da, Ahmed b. Hanbel'den yapılan rivayetlerden birisidir.

Umreden alıkonan kimseye, alıkonduğu umreyi kazâ etmesini ve kurban kesmesini vacip gören kimseler, Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabının, Mescid-i Haram'a gitmekten alıkonduklarında, kurban kesmelerini ve ertesi yılda bu umreyi kazâ etmelerini delil göstererek: Umre, (sünnet iken) yapmaya başlamakla vacip olur. Vacip ise ancak kendisinin işlenmesiyle sâkıt olur. Hz. Peygamber (s.a.) umre tamamlanmadan önce ihramdan çıktığı için kurban kesmiştir." deyip, ayrıca âyetin zâhiri, Allah Teâlâ'nın şu sözüne göre: "...Fakat herhangi bir sebeple, hac ve umreden alıkonursanız, o halde kolayınıza gelen bir kurban kesin..." (13) kurban kesmeyi gerekli kılmaktadır, diye eklemişlerdir.

Alıkonan kimseye yapamadığı umreyi kaza etmeyi ve kurban kesmeyi

---

13. Bakara, 2/196.

vacip görmeyenler ise şöyle söylemişlerdir: "Hz. Peygamber (s.a.) kendisiyle beraber alıkonanlardan hiçbir kimseye umrelerini kazâ etmelerini emretmemiş, ihramdan çıkmaları kurbanlarını kesmeye bağlı olmamış, aksine ashabına başlarını tıraş ettirmelerini ve yanlarında kurbanı olanlara kurbanlarını kesmelerini emretmiştir." Kaza etmeyi değil de sadece kurban kesmeyi vacip görenler ise; "Fakat herhangi bir sebeple hac ve umreden alıkonursanız o halde kolayınıza gelen bir kurban kesin." âyetini delil göstermişlerdir.

Kurban kesmeksizin sadece umrenin kazâ edileceğini vacip gören kimse ise delil olarak diyor ki: Umre başlamakla vacip olur. Kişi alıkonduğu zaman, alıkonma mazeretinden dolayı umreyi tehir etmesi caiz olur. Alıkonma ortadan kalkınca, önceki vacibi tekrar getirir. Umre yapmak üzere girdiği ilk ihramla mümkün olduğu vakitte umreyi yapma arasına giren ihramsızlık hiçbir şeyi gerektirmez. Kur'an'ın zahiri bu görüşü reddeder ve kazâ yapmaksızın sadece kurban kesmeyi vacip kılar. Çünkü Kur'an, alıkonan kimsenin yapması gereken tek şey olarak kurbanı gerekli kılmıştır ki, bu da alıkonan kişinin kurban kesmekle yetineceğini göterir. En iyi bilen Allah'tır.

5— Kurbanını Hudeybiye'de Kesmesi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hudeybiye'de alıkonduğu zaman kurban kesmesi, alıkonan kimsenin kurbanını alıkonduğu vakit keseceğini gösterir. Bu kişi eğer yalnızca umre için ihrama girmişse bunda ihtilâf yoktur. Şayet hacc-ı ifrad veya hacc-ı kıran için ihrama girmişse bu hususta iki görüş vardır:

1) Yapılacak iş aynen böyledir (yani kurban kesilir). Sahih olan da budur. Çünkü hac iki nüsükten biridir; umrede olduğu gibi hac ihramından çıkıp alıkonulduğu vakitte kurbanını kesmesi caizdir. Çünkü umrenin vakti geçmez; bütün zaman umre için bir vakittir. Vaktinin geçmesinden korkulmamasına rağmen umre ihramından çıkıp kurbanını kesmek caiz olduğuna göre, vaktinin geçmesinden korkulan hacda ise alıkonduğu vakit kurbanını kesip ihramdan çıkması haydi haydi caizdir.

2) Hanbel'in rivayetine göre İmam Ahmed ise şöyle demiştir: İhramdan çıkamaz ve kurban bayramının birinci gününe kadar da kurbanını kesemez. Bunun sebebi şudur: Kurban için belli bir zaman ve belli bir mekân vardır. O mekândan aciz kalınca vacibi kendi zamanında yapabileceği için kendisinden zaman zarureti düşmez. Bu görüşe göre kurban bayramının birinci gününden önce ihramdan çıkması caiz olmaz. Delili şu âyet-i kerimedir: "... Kurban yerine ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin..."

Allah Rasûlü'nün (s.a.) kurban kesmesi ve ihramdan çıkması, umre yapmaktan alıkonan kimsenin ihramdan çıkabileceğine delildir. Bu cumhûrun görüşüdür. İmam Mâlik'ten (r.h.), umre yapanın, umre vaktinin geçmesinden korkulmadığından, ihramdan çıkamayacağına dair bir görüş rivayet edilmiştir. İmam Mâlik'ten böyle bir rivayetin gelmesi, sıhhati uzak olan bir şeydir. Zira âyet şüphesiz Hudeybiye'de inmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) ve bütün ashabı umre için ihramda iken hepsi de ihramdan çıkmışlardır. Bu, ilim adamlarından hiç kimsenin şüphe edemiyeceği bir gerçektir.

Allah Rasûlü'nün (s.a.), ittifakla helâl bölge *(Hill)* olmasına rağmen, Hudeybiye'de kurbanını boğazlaması, alıkonan kimsenin gerek helâl gerekse haram bölge olsun, alıkonduğu yerde kurbanını kesebileceğine delildir. Bu görüş, cumhûr, İmam Ahmed, Mâlik ve Şâfiî'nin görüşleridir. Ahmed b. Hanbel'den gelen başka bir rivayete göre ise, o kimse Harem bölgeden başka bir yerde kurbanını kesemez. Kurbanını Harem bölgesine gönderir ve ihramdan çıkacağı vakitte kurbanı kesmesi için bir adamla anlaşır. Bu görüş İbn Mes'ûd (r.a), ve tâbiînden bir cemaattan rivayet edilmiştir. Ebu Hanife'nin görüşü de budur.

Şayet bu rivayetin onlardan geldiği sahih ise, zalim bir kimsenin bir cemaata veya bir tek kişiye musallat olması gibi hususi bir alıkonmaya hamledilmesi gerekir. Umumi bir alıkonmaya gelince, Allah Rasûlü'nden (s.a.) sabit olan uygulama bunun aksini göstermektedir. Hudeybiye ise, âlimlerin ittifakıyla helâl bölgedendir. İmam Şâfiî ise: "Bir kısmı helâl, bir kısmı ise Harem bölgesindedir." demiştir. Ben derim ki: İmam Şâfiî'nin kasdettiği, çevresinin Harem bölgesinden olmasıdır. Yoksa Hudeybiye'nin kendisi ittifakla helâl bölgedendir.

Ahmed b. Hanbel'in (r.h.) arkadaşları, alıkonan kimsenin Harem bölgesinin çevresine çıkmaya gücü yettiğinde kurbanı orada kesmesinin gerekli olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. Bu hususta iki görüşleri vardır.

Sahih olan: Gerekli değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Harem bölgesi çevresine gitmeye gücü yetiği halde kurbanını alıkonduğu yerde kesmiştir. Şüphesiz Allah Teâlâ (Fetih, 48/25), kurbanın yerine ulaşmaktan engellendiğini haber vermiş ve engellenme işi üzerinde gerçekleştiği için de "hedy = kurban" kelimesini tümleç olarak vermiştir. Yani; sizi Mescid-i Haram'dan engellediler ve kurbanı da mahalline ulaşmaktan engellediler. Malum olduğu üzere müslümanların ve kurbanın engellenmeleri o yıl boyunca devam etmiş, engelleme ortadan kalkmamış, müslümanlar ihramlı olmaları gereken yere ulaşamamış ve kurban da boğazlanması gereken yere ulaşamamıştır. En iyi bilen Allah'tır.

F) MUTE GAZÂSI

1— Rasûlullah'ın (s.a.) Elçisinin Öldürülmesi:

Mute, Şam'da Belkâ yakınlarında bir yerdir. Savaş hicrî 8. yılın Cemaziyelûla ayında olmuştur. Sebebi şuydu: Rasûlullah (s.a.), Lihboğullarından Hâris b. Umeyr el-Ezdî'yi, bir mektubla Şam tarafına, Bizans İmparatoruna yahut Busrâ melikine göndermişti. Elçinin karşısına Şurahbil b. Amr el-Gassanî çıktı. Şurahbil onu bağlattı ve gönderip boynunu vurdurttu.

O güne kadar Rasûlullah'ın (s.a.) hiçbir elçisi öldürülmemişti. Bu haber kendisine ulaşınca çok öfkelendi. Hemen orduyu hazırladı.

Komutanlığa Zeyd b. Hârise'yi getirdi ve dedi ki: "Eğer o öldürülürse yerine Câfer b. Ebî Tâlib geçsin. Câfer de öldürülürse yerine Abdullah b. Revâha geçsin."[1]

2— Müslümanların Sefere Çıkışı:

Müslümanlar hazırlandılar. Sayıları üç bin idi. Yola çıkma vakti gelince halk gelip Hz. Peygamber'in (s.a.) komutanlarıyla vedalaştılar ve onlara selâm verip dua ettiler. Bu sırada Abdullah b. Revâha ağladı. Ona: "Niye ağlıyorsun?" diye sordular. Abdullah dedi ki: "Vallahi ben, ne dünya sevgi-

---

1. Buharî, 64/44: İbn Ömer'den; Ahmed *Müsned,* 5/291, 300, 301: Ebu Katâde'den.

si ne de sizlerden ayrılacağımdan ötürü ağlıyorum. Fakat ben Rasûlullah'ın (s.a.), Allah Teâlâ'nın kitabından içinde cehennemin anıldığı 'İçinizden, cehenneme uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükmüdür.'[2] âyetini okuduğunu işitmiştim. Oraya uğradıktan sonra, dönüşümün nasıl olacağını bilmediğimden dolayı ağlıyorum."

Müslümanlar: "Allah yardımcınız olsun, sizleri tehlikelerden korusun ve sağ-salim bize döndürsün." dediler.

Bunun üzerine Abdullah b. Revâha şu şiiri söyledi:[3]

لكنني أسأل الرحمن مغفرة وضربة ذات فرغ تقذف الزبدا

أو طعنة بيدي حران مجهزة بحربة تنفذ الأحشاء والكبدا

حتى يقال إذا مروا على جدثي ياأرشد الله من غاز وقد رشدا

"Fakat ben Rahman'dan mağfiret diliyorum;
Ve kanları fışkırtıp köpürten bir kılıç darbesi!

Veya öldürücü bir yara, kasıp kavurucu,
Ciğer ve barsakları; bir kargı darbesi!

Öyle ki, kabrime uğrayanlar desinler:
Allah bu gaziye doğru yolu göstermiş, o da bulmuş."

Sonra Maan'a varıncaya kadar yürüdüler ve burada konakladılar. Müslümanlara, Hirakl'in (Heraklius, 610-641 m.) 100.000 Rum askeriyle Belkâ'da olduğu ve bunlara; Lahm, Cüzâm, Belkayn, Behrâ ve Beliy kabilelerinden 100.000 kişinin katıldığı haberi geldi. Bunun üzerine müslümanlar durumu görüşmek için iki gece Maan'da konakladılar. Bazıları: Rasûlullah'a (s.a.) bir mektup yazıp bizim sayımızı ve düşmanın sayısını bildirelim. Ya bize savaşçılar göndersin veya ne yapmamız gerektiğini emretsin, onu yapalım, dediler.

Abdullah b. Revâha, müslümanları cesaretlendirmk için şöyle dedi: "Ey müslümanlar! Vallahi, sizin şu anda istemediğiniz şey, arzulayıp elde etmek için yola çıktığınız şehitliktir. Biz insanlarla, ne sayıca çokluğumuza ne de kuvvetimize göre savaşıyoruz! Biz sadece Allah'ın bizi şereflendirdiği şu din kuvvetiyle savaşıyoruz! Haydi yürüyün! Bunda muhakkak ki iki iyilikten biri, ya zafer ya da şehitlik vardır!"

---

2. Meryem, 19/71.
3. İbn Hişâm, 2/373-374. Hadis mürseldir.

3— Bizans Ordusuyla Karşılaşma:

[Müslümanlar Belkâ sınırlarına yaklaştıkları zaman, Meşârif köyünde düşman birlikleriyle karşılaştılar. Düşman yaklaşıyordu. Müslümanlar Mute'ye doğru çekildiler. İki ordu bu köyün yakınlarında karşı karşıya geldiler. Müslümanlar hazırlandılar ve savaşa başladılar.]

Bayrak, Zeyd b. Hârise'nin elindeydi. Zeyd, elindeki bayrakla, düşman mızraklarıyla delik deşik edilip cansız bir halde yere düşünceye kadar savaştı. O düşünce, bayrağı Câfer eline aldı ve ölüm kendisine ulaşıncaya kadar savaşa devam etti. Atından yere atlayıp atının ayağını kesti. Sonra öldürülünceye kadar savaştı. İslâm'da, savaşta kendi atının ayağını kesen ilk müslüman Câfer'dir. Sağ kolu kesilince bayrağı sol eline aldı. Sol kolu da kesilince, öldürülünceye kadar bayrağı bağrında tuttu. Şehit düştüğünde otuz üç yaşındaydı.

Daha sonra bayrağı Abdullah b. Revâha eline aldı ve ileriye geçti. Atının üzerindeydi. Nefsini kendisine boyun eğdirmeye çalışıyor ve bazı tereddütler geçiriyordu. Sonra karar verip indi. Bu sırada amcasının oğlu etli bir kemik parçası getirdi ve: "Bununla kendini güçlendir. Bu günlerde çok zor durumlarla karşılaştın." dedi. Abdullah b. Revâha kemiği elinden aldı, ondan bir parça ısırdı. Müslümanların bulunduğu tarafta bir kargaşalık duydu. "Sen hâlâ dünya ile uğraşıyorsun!" diyerek elindeki kemiği bıraktı. Kılıcını eline alıp öne çıktı ve ödürülünceye kadar savaştı.

Sonra bayrağı Aclânoğullarından Sabit b. Akrem eline aldı. "Ey müslümanlar! İçinizden birini seçin!" dedi. Müslümanlar: "Seni seçtik." dediler. Sabit: "Ben bu işi yapamam." dedi. O zaman müslümanlar Halid b. Velid üzerinde anlaştılar. Halid b. Velid bayrağı eline alınca, düşmana karşı savunmaya geçti ve saldırılarını önledi. Sonra bir geri çekilme hareketi tertipleyerek müslümanları geri döndürdü.

İbn Sa'd, yenilginin müslümanlar tarafında olduğunu zikretmiştir. *Sahih-i Buharî*'de ise yenilginin Rumlar tarafında olduğu kayıtlıdır.[4]

Doğrusu, İbn İshak'ın rivayet ettiği gibi, her iki taraf da birbirinden kaçmıştır.[5]

---

4. Buharî, 64/44.
5. Bk: İbn Hişâm, 2/373-389; İbn Sa'd, 2/128; Taberî, 3/107; İbn Seyyidinnâs, 2/153; İbn Kesîr, 3/455-493; *Şerhu Mevâhibi Ledüniyye*, 2/267-277; *Mecmau'z-Zevâid*, 6/156, 160.

4— Üç Şehid Komutan:

[Allah Teâlâ Rasûlü'ne, bütün bunları aynı gün bildirmiş, o da ashabına haber vermişti: "Onlar rüyada bana, cennette, altın tahtlar üzerinde oturur vaziyette gösterildiler. Abdullah b. Revâha'nın tahtında, arkadaşlarınınkilerde olmayan bir eğrilik gördüm. Bu neden böyledir? diye sordum. Bana şöyle cevap verildi: Bu ikisi savaşa yürüyüp gittiler. Fakat Abdullah biraz tereddüt geçirdi, sonra yürüdü."(6)]

Abdürrezzâk'ın, İbn Uyeyne -İbn Cüd'ân- İbnü'l-Müseyyeb senediyle rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İnciden bir çadır içinde Câfer, Zeyd ve İbn Revâha bana gösterildi. Her biri bir tahtta oturuyordu. Zeyd ile İbn Revâha'yı, boyunlarında bukağılarla gördüm. Câfer'i ise kusursuz bir halde gördüm, bukağıları yoktu. Sordum -veya bana denildi ki-: Çünkü bu ikisi, ölüm kendilerini kuşattığında yüz çevirdiler. -Yahut: Bu ikisi yüzlerini çevirmişlerdi.- Fakat Câfer böyle bir şey yapmadı."(7)

Hz. Peygamber (s.a.) Câfer hakkında şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah Teâlâ, onun iki koluna karşılık iki kanat vermiştir. Şimdi cennette onlarla dilediği yere uçmaktadır."(8)

Ebu Ömer (İbn Abdilber) der ki: İbn Ömer'in şöyle dediği bize rivayet edildi: "Câfer'in göğsüyle omuzları arasında ve önünde, kılıç veya mızrak yarası olarak doksan yara vardı."

5— Hz. Peygamber'in (s.a.) Savaşı Anlatması:

[Musa b. Ukbe şöyle diyor: Ya'lâ b. Münye (Ümeyye), Mute savaşına katılanların haberini Rasûlullah'a (s.a.) bildirmek için geldi. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: "İstersen sen anlat, istersen ben sana anlatayım." Ya'lâ: "Sen an-

---

6. İbn Hişâm, 2/380: İbn İshak'tan.
7. Abdürrezzak, *Musannef*, 9562. Mürsel olması yanında hadis, seneddeki İbn Cüd'ân'ın zayıf bir râvi olması sebebiyle zayıftır.
8. Heysemî, bunu *Mecmau'z-Zevâid*'de (9/272, 273) İbn Abbas kanalıyla naklettikten sonra der ki: Taberânî, biri hasen olan iki senedle rivayet etmiştir.

Bu konuda yine Taberânî'de, *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/160) bulunan hadise benzeyen, Ebu'l-Yüsr'den nakledilen bir hadis bulunmaktadır. Senedinde zayıf bir râvi olan Sâbit b. Dînâr vardır ve hadis zayıftır. *Sahih-i Buharî*'de nakledilen bir hadiste İbn Ömer'in, Câfer'in oğlu Abdullah'ı gördüğünde kendisini: "Selâm sana, ey iki kanatlının oğlu!" diye selâmladığı rivayet edilmektedir.

lat, ya Rasûlallah!" deyince Hz. Peygamber (s.a.) bütün olanları ona anlattı. O zaman Ya'lâ şöyle dedi: "Seni hak ile gönderene (Allah'a) yemin ederim ki, onların olaylarından söylemedik tek bir harf bile bırakmadın. Gerçekten onların hali, aynen senin bildirdiğin gibiydi." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Allah benim için yeryüzünü aradan kaldırdı da onların çarpıştıkları savaş meydanını gözlerimle gördüm."

Bu savaşta şehid olanlar şunlardı: Câfer, Zeyd b. Hârise, Abdullah b. Revâha, Mes'ûd b. Evs, Vehb b. Sa'd b. Ebî Serh, Abbad b. Kays, Hârise b. Numan, Sürâka b. Amr b. Atıyye, Amr b. Zeyd'in oğulları Ebu Küleyb ve Câbir'le Saîd b. Hâris'in oğulları Âmir ve Amr... vs.

İbn İshak der ki: Abdullah b. Ebî Bekr, Zeyd b. Erkam'dan kendisine şöyle aktarıldığını bana haber verdi: Ben, Abdullah b. Revâha'nın kucağında büyüyen bir yetim idim. Mute seferine çıktığında, beni de devesinin heybesi üzerinde terkisine bindirmişti. Allah'a yemin olsun ki, geceleyin yürürken onun şöyle şiir söylediğini işittim:

إِذَا أَدْنَيْتِنِي وَحَمَلْتِ رَحْلِي مَسِيرَةَ أَرْبَعٍ بَعْدَ الْحِسَاءِ
فَشَأْنَكِ فَانْعَمِي وَخَلَاكِ ذَمٌّ وَلَا أَرْجِعْ إِلَى أَهْلِي وَرَائِي
وَجَاءَ الْمُسْلِمُونَ وَغَادَرُونِي بِأَرْضِ الشَّامِ مُسْتَنْهَى الثَّوَاءِ

"Ey devem; beni ve yükümü götürürsen eğer,
Kumluktan sonra dört konak daha ileriye;

Artık sen serbestsin rahat ol, sana hakaret ilişmeyecek.
Ben geri ailemin yanına dönmeyeceğim.

Müslümanlar gelip beni geçtiler,
Şam'ın bu en son konak yerinde."[9]

Tirmizî ve başka eserlerde yeralan; "Allah Rasûlü (s.a.) Fetih günü Mekke'ye girdiğinde Abdullah b. Revâha O'nun önünde: 'Çekilin ey kâfir oğulları O'nun önünden...' beyitlerini okuyordu" [10] şeklindeki ifade bir yanlışlıktır. Çünkü İbn Revâha bu savaşta öldürülmüştür ve bu savaş Fetih'ten dört ay önce yapılmıştır. Ancak, O'nun önünde, Abdullah b. Revâha'nın şiiri okunmuştur. Bu ise ilim adamları arasında tartışmasız bir husustur...

9. İbn Hişâm, 2/376-377.
10. Tirmizî, 2851; Nesâî, 5/202, 5/212: Enes b. Mâlik'ten.

G) ZÂTÜ'S-SELÂSİL SERİYYESİ

Zâtü's-Selâsil, Vâdi'l-Kurâ'nın ilerisindedir. Sülâsil veya Selâsil şeklinde iki türlü de okunur. Medine ile arası on günlük mesafe idi. Bu seriyye, hicrî 8. yılın Cemâziyelâhir ayında yapılmıştır.

1— Kudâalıların Medine'ye Hücuma Kalkışmaları:

İbn Sa'd der ki: Kudaalılardan bir topluluğun Medine'yi kuşatmak üzere toplandıkları haberi ulaşınca Hz. Peygamber (s.a.) Amr b. Âs'ı yanına çağırdı. Onun için beyaz bir sancak bağladı, ayrıca siyah bir bayrak verdi. Sonra Muhacirler ile Ensar'ın ileri gelenlerinden üç yüz kişilik bir birlikle gönderdi. Otuz atları vardı. Hz. Peygamber (s.a.) Amr'a, Beliy, Uzre ve Belkayn kabilelerine uğradığında buradaki kimselerin yardımlarını sağlamaya çalışmasını emretti.

Gece yol alıp gündüz gizlendiler. Aradıkları topluluğa yaklaştıklarında Amr b. Âs'a, onların çok kalabalık oldukları haberi geldi. Bunun üzerine Râfi' b. Mekîs el-Cühenî'yi Rasûlullah'a (s.a.) gönderip yardım istedi. Hz. Peygamber (s.a.) iki yüz kişinin başında Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı gönderdi. Ona bir sancak verdi. İçerisinde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in de bulunduğu Muhacirler ile Ensar'ın ileri gelenlerini ona yardıma gönderdi. Ebu Ubeyde'ye; Amr'a katılmasını, birlik ve beraberlik içerişinde olup ihtilâf etmemelerini emretti.

Amr b. Âs'ın yanına vardıklarında Ebu Ubeyde, insanlara imam olmak istedi. Amr dedi ki: "Sen bana yardımcı olarak gönderildin. Komutan benim." Bunun üzerine Ebu Ubeyde ona itaat etti. Müslümanlara, Amr b. Âs namaz kıldırıyordu. Yola koyuldular. Kudaalıların memleketini geçip sınırlarına kadar ulaştılar. Buranın sonunda bir düşman topluluğuna rastladılar. Müslümanlar üzerlerine yürüyünce, bu topluluk dağılarak kendi yurtlarına kaçtılar. Amr b. Âs, selâmetle dönüşlerini ve gazâlarında olup bitenleri haber vermek üzere Avf b. Mâlik el-Eşcaî'yi Hz. Peygamber'e (s.a.) gönderdi.(1)

İbn İshak, müslümanların, Cüzâm kabilerine ait Selsel isimli suyun başında konakladıklarını, bu sebeple gazâya Zâtü's-Selâsil denildiğini zikretmektedir.

İmam Ahmed'in Muhammed b. Ebî Adiy-Davud-Âmir senediyle rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) Zâtü's-Selâsil birliğini, Ebu Ubeyde'yi Muhacirlere Amr b. Âs'ı da bedevî Araplara komutan yaparak gönderdi. Her ikisine de: "Birbirinize itaat edin." buyurdu. Kendilerine, Bekiroğullarına baskın yapmaları emrolunmuştu. Fakat Amr gidip Kudaalılara baskın yaptı. Çünkü Bekiroğulları onun dayıları idiler. Râvi diyor ki: Mugîre b. Şu'be, Ebu Ubeyde'ye gidip dedi ki: "Rasûlullah (s.a.) seni bize komutan yapmıştı. Fakat filanın oğlu ordunun idaresini eline aldı. Senin onun yanında hiçbir yetkin yok!" Ebu Ubeyde şöyle cevap verdi: "Rasûlullah (s.a.) bize, birbirimize itaat etmemizi emretmişti. Amr, karşı gelse de ben Rasûlullah'a (s.a.) itaat ederim."(2)

2— Amr b. Âs'ın Bu Gazâda Teyemmüm Alması:

Bu gazâda ordu komutanı Amr b. Âs ihtilâm olmuştu. Çok soğuk bir gece olduğu için su kullanmaktan korktu ve teyemmüm yaptı, arkadaşlarına sabah namazını kıldırdı. Bunu Hz. Peygamber'e (s.a.) haber verdiklerinde buyurdu ki: "Ey Amr, sen cünüb iken arkadaşlarına namaz mı kıldırdın?!" Amr, kendisini yıkanmaktan alıkoyan şeyi şöyle anlattı: Ben Allah Teâlâ'nın şu kelâmını işitmiştim: "...Kendi kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz ki Allah size çok merhamet edicidir." (3) Buna karşılık Rasûlullah (s.a.) gülümsedi ve

1. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/131.
2. Ahmed, 1/196. Senedinde inkıta' vardır. Çünkü Âmir (Şa'bî) Amr'a yetişmemiştir. Ebu Ubeyde'ye yetişmemiş olması da daha evlâdır.
3. Nisâ, 4/29.

bir şey söylemedi. [4]

"Teyemmüm, hadesi (abdestsizliği ve cünüplüğü) ortadan kaldırmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), teyemmüm yaptığı halde Amr'a cünüb demiştir." diyenler bu olayı delil göstermişlerdir.

Bu konuda onlara karşı gelenler, üç cevap ortaya koymuşlardır:

1— Sahabîler Amr'ı şikâyet ettiklerinde, "Cünüb iken bize sabah namazını kıldırdı" demişlerdi. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.), ona, hem soru sorma hem de olayı öğrenmek isteme tarzında: "Sen cünüb iken arkadaşlarına namaz mı kıldırdın?!" buyurmuştur. Amr, mazeretini bildirip ihtiyacı yüzünden teyemmüm yaptığını açıklayınca, Hz. Peygamber (s.a.), onun söylediklerini kabul etti.

2— Rivayetlerde farklılık vardır. Amr'ın kasıklarını yıkayıp namaz abdesti aldığı, bundan sonra arkadaşlarına namaz kıldırdığı da rivayet edilmiştir ki bu rivayette teyemmüm zikredilmemiştir. Bu rivayet teyemmüm rivayetinden daha sağlam gözükmektedir. Abdülhak, teyemmüm rivayetini zikrettikten sonra bu hadisi naklederek şöyle demiştir: Bu rivayet birincisinden daha mevsûldür. Çünkü Abdurrahman b. Cübeyr el-Mısrî -Amr'ın azatlısı Ebu Kays- Amr senediyle nakledilmiştir. [5] Teyemmümün zikredildiği birinci rivayet ise, yine Abdurrahman b. Cübeyr'in Amr b. Âs'tan rivayeti olarak gelmekte, fakat aralarındaki Ebu Kays isimli râvi zikredilmemektedir.

3— Hz. Peygamber (s.a.), Amr'ın gusletmeyi terkedişindeki fıkhî bilgisini öğrenmek istediği için ona: "Sen arkadaşlarına cünüb iken namaz mı kıldırdın?!" demişti. Amr, O'na, teyemmüm alış sebebi konusundaki fıkhî bilgisini söyleyince Peygamber (s.a.) kendisine, öyle yapma demedi. Bu da gösterir ki, Amr'ın, haber verdiği üzere soğuktan dolayı helâk olmaktan korkarak yaptığı teyemmüm ve o durumda teyemmümle namaz kıldırması -Allah daha iyi bilir ya- caizdir ve bunu yapan kimseye karşı gelinmez. Böylece anlaşılmıştır ki, Hz. Peygamber (s.a.) onun fıkhını ve ilmini öğrenmek istemiştir. En iyi bilen Allah'tır.

---

4. Ebu Davud, 334; Beyhakî, 1/225. Senedi kuvvetlidir. Hadisi Buharî, *Sahih*'inde (6/6) muallak olarak kaydetmiş, Hafız İbn Hacer ise kuvvetli bulmuştur. İbn Hibbân (202) ve Hâkim (1/177) hadisi sahih bulmuş, Zehebî de buna katılmıştır. Münzirî de hasen olduğunu belirtmiştir. Hâfız İbn Hacer der ki: Bu hadisten şu hükümler çıkarılmıştır: 1- Suyu kullanması halinde helâk olmaktan korkan kimsenin teyemmüm etmesi caizdir; soğuk veya başka sebeplerden dolayı olması farketmez. 2- Teyemmüm eden kimsenin, abdestli olanlara imam olup namaz kıldırması caizdir. 3- Hz. Peygamber (s.a) devrinde ictihad yapmak caizdir.
5. Ebu Davud, 335. İsnadı sahihtir. Abdürrezzak da *Musannef*'inde (878) başka bir yolla Abdullah b. Amr b. Âs'tan rivayet etmiş, ama teyemmümü zikretmemiştir.

H) HABAT SERİYYESİ

1— Ebu Ubeyde'nin Deniz Sahiline Gönderilmesi:

Bu seriyyede komutan, Ebu Ubeyde b. Cerrah idi. Hafız Ebû'l-Feth Muhammed İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser* adlı kitabında bize bu seferin hicrî 8. yılın Recep ayında yapılmış olduğunu haber veriyor ki bu bence bir yanlışlıktır. Nitekim bunu inşaallahu teâlâ aşağıda anlatacağız:

Bazıları derler ki: Rasûlullah (s.a.), Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı, aralarında Ömer b. Hattâb'ın da bulunduğu Muhacir ve Ensar'dan üç yüz kişinin başında, Cüheynelilerden bir küçük kabilenin yaşadığı deniz sahiline yakın bir yerdeki Kıbliyye'ye gönderdi. Orası ile Medine arası beş günlük mesafedir. Yolda başlarına büyük bir açlık felâketi geldi ve selem ağacı yaprakları (=habat) yediler. Büyük bir balık karaya vurmuştu onu yediler. Sonra geri döndüler. Düşmanla karşılaşmadılar.

Bu anlatım söz götürür. Çünkü *Sahihayn*'daki hadiste Câbir'in şöyle dediği rivayet olunmaktadır:

Rasûlullah (s.a.) üç yüz kişilik bir süvari birliği ile bizi sefere gönderdi. Komutanımız Ebu Ubeyde b. Cerrah idi. Kureyş'in kervanını gözetlemek için gidiyorduk. Başımıza büyük bir açlık felâketi geldi de habat (denilen selem ağacı cinsinden dikenli bir ağacın yapraklarını) yedik. Bu yüzden bu sefere Ceyşü'l-Habat (Yaprak Askerleri) denildi. Bunun üzerine bir adam (Kays b. Sa'd b. Ubâde) üç deve kesti. Sonra üç deve daha kesti. Arkasından üç deve

daha kesti. Daha sonra Ebu Ubeyde, onu bundan alıkoydu. Derken deniz, bizim için sahile anber denilen bir balık atıverdi. Biz bunun etini yarım ay (on beş gün) yedik. Balığın yağıyla yağlandık ve nihayet vücutlarımız semizleşti, gücümüz yerine geldi. Ebu Ubeyde balığın kaburga kemiklerinden ikisini alıp (diktirdi). Askerler arasındaki en uzun boylu kimseyi ve en yüksek deveyi aradı. Adamı devenin üzerine bindirerek kemiklerin altından geçirdi. Balığın etinden yol için pastırma hazırladık. Medine'ye döndüğümüzde Rasûlullah'a gelip bu olayı anlattık. Buyurdu ki: "O, Allah'ın sizler için denizden çıkardığı bir rızıktır. Yanınızda o etten bir parça varsa bize de yediriniz, olmaz mı?" Rasûlullah'a bir parça gönderdik de onu yedi.[1]

Ben derim ki: İşte bütün bunlar bu gazânın, barıştan ve Hudeybiye umresinden önce yapıldığını gösterir. Çünkü Mekkeliler'le Hudeybiye'de sulh anlaşması yapıldığı andan itibaren onların kervanını gözetlemek mümkün olamazdı. Fetihe kadar devam eden güvenlik ve barış zamanı idi. Habat seriyyesinin, biri barıştan önce, biri de barıştan sonra olmak üzere iki kere yapılmış olması ise uzak bir ihtimaldir. En iyi bilen Allah'dır.

2— Bu Olaydaki Fıkhî Hükümler:

1— Şayet seferin Recep ayında yapıldığı yolunda verilen tarih doğruysa haram ayda savaşmak caizdir. Allah daha iyi bilir ya, görünen o ki, bu doğru olmayıp bir yanılgıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) haram ayda savaşa çıktığı, baskın yaptığı ve seriyye gönderdiği bilinmemektedir. Müşrikler, Alâ b. Hadramî olayında müslümanları Recep ayı başında savaşmak konusunda ayıplamışlar ve: "Muhammed haram ayı helâl yaptı." demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: "Sana haram ayda savaş yapmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahtır."[2] Bu âyetin, kendisine göre hareket edilmesi vacip olan bir nas tarafından neshedildiği sabit değildir. Ümmet de bunun neshedildiğinde icmâ etmemiştir. Haram aylarda savaş yapmanın haramlığı konusunda: "Haram ayları çıkınca, müşrikleri nerede bulursanız öldürün..."[3]âyeti delil gösterilmişse de bu âyet bir delil teşkil etmez. Çünkü bu âyette zikri geçen "haram aylar"; Allah Teâlâ'nın müşriklere yeryüzünde emniyet içerisinde gezip dolaşmak üzere mühlet verdiği "dört tesyîr ayı"dır. Bu ayların başlangıcı Zilhicce'nin onuncu günü olan büyük hac gü-

1. Buharî, 64/65, 47/13, 72/38; Müslim, 1935; Ebu Davud, 3840; Nesâî, 7/207, 208; Ahmed, 3/309, 311; Câbir'den.
2. Bakara, 2/217.
3. Tevbe, 9/5.

nü, sonu ise Rabîulâhir'in onuncu günüdür. İşte pek çok sebepten ötürü âyet hakkında doğru olan yorum tarzı budur; o sebeplerin sıralanacağı yer de burası değildir.

2— Aç kalındığı zaman ağaç yapraklarını yemek caizdir. Yeşil otlar da bunun gibidir.

3— Düşmanla karşılaştıklarında ihtiyaç duyacakları endişesinden dolayı -her ne kadar muhtaç olsalar da- devlet başkanı veya ordu komutanının gazilere, binek hayvanlarını kesmelerini yasaklaması caizdir. Onlar yasakladıkları zaman gazilerin bu yasağa itaat etmeleri gereklidir.

4— Deniz hayvanı ölüsünün yenilmesi caizdir; Allah Teâlâ'nın "Ölü eti ve kan size haram kılınmıştır."[4] âyetinin hükmüne dahil değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Bir geçimlik olmak üzere deniz avı ve yiyeceği size helâl kılındı..."[5] Hz. Ebu Bekir Sıddîk, Abdullah b. Abbas ile sahabeden bir grubun; deniz avını denizden avlanılan avdır, deniz yiyeceğini de denizde ölen hayvandır, diye tefsir ettikleri sahih olarak rivayet edilmiştir.[6] Yine *Sünen*'de Abdullah İbn Ömer'den merfû ve mevkûf olarak şu rivayet yer almaktadır: "Bize iki ölü ile iki kan helâl kılındı. İki ölü, balık ve çekirge; iki kan ise ciğer ve dalak kanıdır." [7] Hadis, hasendir. Bu mevkûf hadis, merfû hükmündedir. Çünkü sahabînin "Bize helâl kılındı..." veya "haram kılındı..." demesi, Hz. Peygamber'in (s.a.) helâl kılmasına veya haram kılmasına dayanır.

İtiraz: Sahabîler bu olayda zorunlu kalmışlardı. Bu yüzden onu yemeyi düşündüklerinde: "O leştir, ölü hayvan etidir." dediler. "Biz, Allah Rasûlü'nün (s.a.) elçileriyiz ve darda kalmış bulunuyoruz." dediler ve sonra yediler. İşte bu, şayet o etten uzak kalmaları mümkün olsaydı yemeyeceklerine bir delildir.

Cevap: Şüphe yok ki onlar darda kalmışlardı. Fakat Allah Teâlâ onlara en temiz ve en helâlinden bir rızık hazırladı. Hz. Peygamber (s.a.), döndüklerinde onlara şöyle buyurmuştu: "Onun etinden yanınızda bir parça kaldı

4. Mâide, 5/3.
5. Mâide, 5/96.
6. Fethu'l-Bârî, 9/529; Taberî, 2687, 2697; Beyhakî, 9/254.
7. Şâfiî, 2/425; Ahmed, 2/97; İbn Mâce, 3314: Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem -Zeyd b. Eslem- İbn Ömer kanalıyla. Abdurrahman zayıf bir râvidir. Dârakutnî (s. 539, 540) ise Ali b. Müslim -Abdurrahman ve Mutarrif- Abdullah yoluyla babaları Zeyd b. Eslem'in İbn Ömer'den merfû rivayeti olarak naklediyor. Beyhakî ise (1/254) İbn Vehb -Süleyman b. Bilâl-Zeyd b. Eslem- İbn Ömer kanalıyla mevkûf olarak rivayet edip: Bu isnad sahihtir, demiştir. Bu ise müsned anlamındadır. Müellif merhumun dediği gibi merfû hükmündedir.

mı?" Sahabîler; "Evet" dediklerinde, Hz. Peygamber (s.a.) de o etten yedi; sonra şöyle buyurdu: "Bu, şüphesiz Allah Teâlâ'nın sizin için gönderdiği bir rızıktır." Şayet bu et darda kalanların rızkı olsaydı, Rasûlullah (s.a.) zorunlu olmadığı o vakitte ondan yemezdi. Sonra şu da var; şayet bu etten yemeleri zaruretten dolayı olsaydı; sahabîlerin onun yağıyla yağlanmaları, elbiselerini ve vücutlarını murdar kılmaları nasıl caiz olurdu?! Hem fakihlerin birçoğu doyuncaya kadar ölü hayvan eti yemeyi caiz saymazlar; ancak ölmeyecek kadar yemeyi caiz görürler. Halbuki seriyyeye katılanlar, güç ve kuvvetleri yerine gelip vücutları semirecek kadar ondan yemişlerdi, yol için azık da hazırlamışlardı.

Şayet denilirse ki: Bahsi geçen olay, bu hayvan deniz içerisinde ölmüş ve deniz onu, ölü iken sahile atmış olsaydı ancak o zaman sizin için bu konuda bir delil olabilirdi. Malumdur ki böyle bir ihtimal mümkün olduğu gibi, balık diri iken denizin çekilmesi sonra da sudan ayrı kaldığından ötürü ölmüş olması ihtimali de mümkündür. Bu ise hem balığın boğazlanması hem de deniz hayvanının boğazlanması demektir. Bu ihtimali ortadan kaldırmak hiçbir şekilde mümkün değildir. Nasıl olabilir ki! Zira hadisin bazı rivayetlerinde şöyle geçmektedir: "Deniz, bir tepeciğin üzerinden çekildiği gibi balıktan çekildi."

Cevap: Bu uzak bir ihtimal olmakla beraber hemen hemen harikulâde bir olay şeklinde meydana gelebilir. Çünkü böyle bir hayvan diri olduğu zaman deniz kıyısında değil denizin ortasında ve dalgalar arasında bulunur, oradan ayrılıp karaya yaklaşmaz. Hem bu ihtimal de meseleyi çözmeye kâfi gelmemektedir. Zira bir hayvanın ölüm sebebi hakkında acaba bu sebep hayvanı mübah kılan bir sebep midir, yoksa mübah kılmayan bir sebep midir diye şüpheye düşülse bu hayvan helâl olmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), okla vurulduktan sonra su içerisinde bulunan av hayvanı hakkında: "Eğer su içerisinde boğulmuş olarak bulursan onu yeme. Çünkü sen, onu su mu yoksa attığın ok mu öldürdü, bilemezsin." buyurmuştur. Şu halde, deniz hayvanı denizde öldüğünde haram olsaydı mübah olmazdı. Bu konuda ilim adamları arasında bir ihtilaf bilinmemektedir.

Öte yandan bu naslar mübah kabul edenleri destekler mahiyette olmasaydı bile sahih bir kıyas onları desteklerdi. Şöyle ki: Ölü hayvan eti, bünyesinde suları, artıkları ve pis kanı toplamış olması sebebiyle haram kılınmıştır. Boğazlama, bu kanı ve artıkları giderdiği içindir ki hayvanın helâl olmasına sebep teşkil eder. Yoksa ölüm, haram kılma sebebi değildir. Çünkü başka şeylerle olduğu gibi, boğazlamayla da meydana gelmektedir. Eğer boğazlamanın hayvanda gidereceği kan ve artıklar mevcut değilse sırf ölümden dola-

yı hayvan haram olmaz. Ve ayrıca çekirgede olduğu gibi helâl olması için boğazlama da şart değildir. Bu yüzden; sinek, arı ve benzerleri gibi akıcı kana sahip olmayan hayvanlar ölüm sebebiyle murdar olmazlar. İşte balık da bu sınıftandır Zira balık öldüğü zaman bünyesinde kan ve artık barındıran bir hayvan olsaydı, boğazlama dışındaki bir ölümle helâl olmazdı; ve balığın suyun içerisinde ölmesiyle dışında ölmesi arasında bir fark bulunmazdı. Çünkü malumdur ki, balığın karada ölmesi, denizde öldüğü zaman haram olacağı görüşünü savunanlara göre haramlığını gerektiren bu artıkları gidermemektedir. Şayet bu konuda naslar mevcut olmasaydı, bu kıyâs gerçekten yeterli olurdu. En iyi bilen Allah'tır.

5— Hz. Peygamber'in (s.a.) yaşadığı dönemde meydana gelen olaylarda, ictihad yapmak caizdir ve kendisi bunu kabul etmiştir. Fakat bu durum, ictihada mecbur kalındığı zamanda ve nassa müracaat mümkün olmadığı hallerde olabilir. Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile Hz. Ömer (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.) huzurunda bir kısım olaylar hakkında ictihadda bulunmuşlar ve görüşlerini açıklamışlardır. Hz. Peygamber (s.a.) onların bu davranışlarını kabullenmiştir. Fakat bu ictihadlar ancak muayyen ve cüz'î bir kısım hükümlerde olmuş; umumi hükümlerde ve şeriatın genel prensiplerinde olmamıştır. Zira Rasûlullah'ın (s.a.) huzurunda hiçbir sahabî kesinlikle böyle bir davranışta bulunmamıştır.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK FETİH

A) MEKKE'NİN FETHİ

1— En Büyük Fetih:

Büyük fetih; Allah'ın kendisiyle dinini, Rasûlü'nü, ordusunu, güvenilir taraftarlarını yücelttiği ve kendisiyle, âlemlere hidayet sebebi kıldığı beytini ve beldesini kâfirlerin ve müşriklerin ellerinden kurtardığı bir fetihtir. Bu öyle bir fetihtir ki, göktekiler onunla müjdelenmiş ve izzetinin ipleri İkizler Burcu'nun omuzlarına bağlanmıştır. Bu fetih sebebiyle insanlar, akın akın Allah'ın dinine girmişlerdir. Yeryüzü bunun sebebiyle aydınlanmış ve parlamıştır.

Rasûlullah (s.a.), İslâm alayları ve Rahman orduları ile hicrî 8. yılı Ramazanı'nın on günü geçtikten sonra fetih için yola çıktı. Medine'de, Ebu Rühm Külsûm b. Husayn el-Gifarî'yi vekil bıraktı. İbn Sa'd ise, Abdullah b. Ümmi Mektûm'u vekil bıraktı, demektedir.

2— Kureyşliler'in Anlaşmayı Bozmaları:

Hz. Peygamber'i (s.a.) bu fethe sürükleyen, yönelten sebep; siyer, megazî ve tarih âlimlerinin önderi Muhammed b. İshak b. Yesâr'ın zikrettiğine göre şu idi:

Bekir b. Abdümenât b. Kinâneoğulları Huzaâlılara saldırdılar. Huzâalılar, Vetîr denilen bir su kenarında yaşıyorlardı. Bekiroğulları bir gece onlara baskın yapıp bazılarını öldürdüler. Onları bu işe yönelten şu olaydı: Hadra-

mîlerden Mâlik b. Abbâd ismindeki bir adam, ticaret için yola çıkıp Huzâalıların yurtlarının ortasına geldiği sırada Huzâalılar tarafından baskına uğratılıp öldürülmüş ve malları alınmıştı. Buna karşılık Bekiroğulları da Huzâalılardan bir adama saldırmışlar ve onu öldürmüşlerdi. (İslâmiyetin zuhurundan önce) Huzâalılar saldırı düzenleyerek, (Kinânelilerin eşrafından olan) Esvedoğullarından Selmâ, Külsûm ve Züeyb'i Arafat'ta, Harem hududunu belirten taşların yanında öldürmüşlerdi. Bütün bunlar bi'setten (Hz. Peygamber'in, peygamberliğinden) önceydi. Rasûlullah (s.a.) peygamber olarak gönderilip İslâm geldiği zaman araları ayrıldı. İnsanlar artık bu yeni konuyla meşgul oluyorlardı.

Rasûlullah (s.a.) ile Kureyş arasında Hudeybiye anlaşması gerçekleştiğinde şu şart ileri sürülmüştü: "Rasûlullah'ın (s.a.) anlaşma ve sözleşmesine girmek isteyen serbesttir; Kureyş'in anlaşma ve sözleşmesine girmek isteyen de serbesttir." Bunun üzerine Bekiroğulları Kureyş'in anlaşma ve sözleşmesine; Huzâalılar ise Rasûlullah'ın (s.a.) anlaşma ve sözleşmesine girdiler. Barışın uygulamaya konmasını fırsat bilen Bekiroğulları, Huzâalılardan eski öclerini almak istediler. Nevfel b. Muaviye ed-Dîlî, Bekiroğullarından bir topluluğun başında çıkıp Vetîr suyu başındaki Huzâalılara bir gece baskını düzenledi ve içlerinden bazılarını öldürdüler. Karşılıklı mızraklaşıp çarpıştılar. Kureyşliler Bekiroğullarına silah yardımı yaptılar. Bazı Kureyşliler gece karanlığından istifade edip onlarla birlikte savaşa katıldı. İbn Sa'd bunlardan şu kimselerin adını zikretmektedir: Safvân b. Ümeyye, Huveytıb b. Abdüluzzâ, Mikrez b. Hafs. Neticede Huzâalıları Harem'e kadar sürdüler. Harem sınırına ulaştıklarında Bekiroğulları dediler ki: "Ey Nevfel! Biz Harem'e girmişiz! İlâhından kork, ilâhından!" O ise çok ağır bir söz söyledi: "Bugün ilâh milâh yok! Ey Bekiroğulları! Öcünüzü alınız. Ömrüme yemin olsun ki sizler hacıları Harem'de soyar dururdunuz da şimdi orada öcünüzü almayacak mısınız?"

Huzâalılar Mekke'ye girdiklerinde, Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî ile dostları, Râfi' adındaki bir adamın evine sığındılar. Bunun üzerine Amr b. Salim el-Huzâî yola çıkıp Medine'ye geldi. Rasûlullah'ın (s.a.) önünde durdu. Hz. Peygamber (s.a.) mescidde ashabının arasında oturuyordu. Amr, O'na şu şiiri okudu:

يَـارَبِّ إِنِّـي نَـاشِدٌ مُحَمَّـدا حِلْـفَ أَبِينَـا وَأَبِيـهِ الأَتْلَـدَا
قَـدْ كُنْتُمْ وُلْدًا وَكُنَّا وَالِـدا ثُمَّتَ أَسْلَمْنَا وَلَمْ نَنْزِعْ يَـدا

فَانْصُرْ هَدَاكَ اللّٰهُ نَصْراً أَبَدا وادْعُ عِبَادَ اللّٰهِ يَأْتُوا مَدَدَا
فِيهِمْ رَسُولُ اللّٰهِ قَدْ تَجَرَّدا أَبْيَضَ مِثْلَ الْبَدْرِ يَسْمُو صُعُدَا
إِنْ سِيمَ خَسْفاً وَجْهُهُ تَرَبَّدَا فِي فَيْلَقٍ كَالْبَحْرِ يَجْرِي مُزْبِدا
إِنَّ قُرَيْشاً أَخْلَفُوكَ الْمَوْعِدا وَنَقَضُوا مِيثَاقَكَ الْمُؤَكَّدا
وَجَعَلُوا لِي فِي كَدَاءٍ رَصَدَا وَزَعَمُوا أَنْ لَسْتَ تَدْعُو أَحَدَا
وَهُمْ أَذَلُّ وَأَقَلُّ عَدَدَا هُمْ بَيَّتُونَا بِالْوَتِيرِ هُجَّدَا
وَقَتَلُونَا رُكَّعاً وَسُجَّدَا

"Allah'ım! Ben Muhammed'e hatırlatırım,
Babamızla O'nun babası arasındaki eski ittifakı.

O zaman biz baba, sizler ise oğul idiniz;
Sonra müslüman olduk, sana yardımdan el çekmedik.

Yardım et -Allah seni hidayetten ayırmasın- ebedî bir yardım!
Allah'ın kullarını çağır; imdadımıza yetişsinler.

Rasûlullah onların aralarında, kılıcını sıyırmış,
Boyuna yükselen dolunay gibi bembeyaz.

Uğradığı zulümden dolayı yüzü renkten renge girmiş,
Büyük ordunun başında, denizler gibi köpükler saçarak geliyor.

Kureyşliler sana verdikleri sözde durmadılar.
Seninle yaptıkları sağlam anlaşmadan caydılar.

Bizi Mekke'nin aşağı tarafında gözetlediler,
Sen kimseyi çağırmayacaksın sandılar.

Onlar çok zelil ve çok az kimselerdir sayıca.
Geceleyin Vetîr'de, uykuda iken bize baskın yaptılar.
Rükû ve sücûd halinde iken bizi öldürdüler!"

Yani, biz müslüman olmuştuk, ama öldürüldük, demek istiyordu. Rasûlullah (s.a.) ona şöyle dedi: "Ey Amr b. Salim! Sana yardım edilecek!"(1) Bu sırada Rasûlullah'a (s.a.) bir bulut gösterildi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bu bulut, Kâ'boğullarına yardım edileceğine işarettir." buyurdu. Büdeyl b. Verkâ,

---

1. İbn Hişâm, *es-Sîre*'de (2/394-395) senedsiz olarak İbn İshak'tan rivayet etmiştir. Taberânî, *Sağîr*'de (s, 222) Meymûne bt. el-Hâris'ten (r.a.) zayıf bir senedle mevsûl olarak rivayet etmiştir.

Huzâalılardan bir topluluk ile Rasûlullah'ın yanına gelip başlarına gelenleri ve Kureyşlilerin, Bekiroğullarını nasıl desteklediklerini anlattılar. Sonra Mekke'ye döndüler. Hz. Peygamber (s.a.) ashabına şöyle dedi: "Ebu Süfyan, anlaşmayı sağlamlaştırmak ve barış süresini uzatmak için yanınıza gelmek üzere bulunuyor galiba."

3— Ebu Süfyan'ın Aracılığı:

Büdeyl b. Verkâ, arkadaşlarıyla yoluna devam ediyordu. Usfan'a geldiklerinde Ebu Süfyan b. Harb ile karşılaştılar. Kureyşliler onu, yaptıkları şeyin sonucundan korktuklarından ötürü anlaşmayı sağlamlaştırması ve süreyi uzatması için Rasûlullah'a (s.a.) göndermişlerdi. Ebu Süfyan, Büdeyl b. Verkâ ile karşılaştığında dedi ki: "Nereden geliyorsun, ey Büdeyl?" Onun Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına gittiğini sanıyordu. Büdeyl: "Şu sahilde ve vadi içlerinde bulunan Huzâalılara gitmiştim." dedi. Ebu Süfyan: "Peki Muhammed'in yanına gittin mi?" diye sordu. Büdeyl: "Hayır." dedi. Büdeyl, Mekke'ye doğru yola koyulduğunda Ebu Süfyan, eğer Medine'den geliyorsa hayvanı muhakkak hurma çekirdeği yeminden yemiş olmalı, diye düşünerek Büdeyl'in devesinin dışkısını alıp ezdi. İçinde hurma çekirdeği bulunduğunu gördü. "Allah'a yemin ederim ki Büdeyl, Muhammed'in yanından geliyor." dedi.

Sonra Ebu Süfyan yola koyulup Medine'ye geldi. Kızı Ümmü Habîbe'nin evine gitti. Oturmak için Allah Rasûlü'nün (s.a.) yatağına doğru ilerleyince Ümmü Habîbe yatağı katlayıp ondan uzaklaştırdı. Bunu görünce: "Kızım, yavrum! Beni mi bu yataktan esirgedin, yoksa onu mu benden esirgedin?" diye sordu. O da: "Hayır, bu Allah Rasûlü'nün (s.a.) yatağıdır. Sen ise pis bir müşriksin." diye cevap verdi. Ebu Süfyan: "Vallahi, benden sonra sana bir şer isabet etmiş." dedi.

Sonra Ebu Süfyan, çıkıp Rasûlullah'ın yanına geldi ve O'nunla konuştu. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) ona bir cevap vermedi. Ebu Süfyan, sonra Hz. Ebu Bekir'e gidip kendisi için Rasûlullah ile konuşmasını söyledi. Hz. Ebu Bekir: "Ben bunu yapamam" dedi. Sonra Ömer b. Hattâb'a gidip onunla konuştu. Hz. Ömer: "Ben sizin için Rasûlullah'tan şefaat mı dileyeceğim?! Vallahi, eğer bir karıncadan başkasını bulamasam bile onunla size karşı savaşırım!" dedi. Bunun üzerine Ebu Süfyan, Ali b. Ebî Tâlib'in evine gitti. Hz. Fâtıma da oradaydı. Hz. Hasan henüz bir çocuktu ve önlerinde emekleyip duruyordu. Ebu Süfyan: "Ey Ali, şu topluluk içinde akrabalık yönünden bana en yakını sensin. Ben bir iş için gelmiş bulunuyorum. Hiçbir şey

elde edemeden, geldiğim gibi geri dönmeyeyim! Benim için Muhammed'e rica et!" dedi. Hz. Ali: "Allah senin iyiliğini versin, ey Ebu Süfyan! Vallahi Rasûlullah (s.a.), hakkında konuşamayacağımız bir şeye karar vermiş durumdadır." dedi. O zaman Ebu Süfyan, Fâtıma'ya dönerek şöyle dedi: "Şu oğluna emretsen de iki taraf arasında himayeci olsa, böylece dünyanın sonuna kadar Arapların efendisi olsa, olmaz mı?" Hz. Fâtıma: "Vallahi, benim bu oğlum ne halk arasında himayeci olacak yaşa gelmiştir; ne de herhangi bir kimse Rasûlullah'a (s.a.) karşı himayeci olabilir." dedi.

Ebu Süfyan, Hz. Ali'ye dönerek: "Ey Ebu Hasan! Ben, işlerimin çok zorlaştığını görüyorum. Sen bana bir tavsiyede bulun." dedi. Hz. Ali şöyle cevapladı: "Vallahi, ben senin için yararlı olacak bir şey bilmiyorum. Ama sen, Kinâneoğullarının ulu kişisisin. Kalk, iki taraf arasında himayeci olduğunu açıkla, sonra yurduna git." Ebu Süfyan: "Bunun bana bir fayda sağlayacağını sanıyor musun!" diye sordu. Hz. Ali: "Hayır, vallahi bir faydası olacağını pek sanmıyorum. Fakat senin için bundan başka bir yol da yok." dedi.

Bunun üzerine Ebu Süfyan, mescidde ayağa kalkıp: "Ey insanlar! Haberiniz olsun ki, ben iki taraf arasında himayeci oluyorum." dedi. Sonra devesine bindi, dönüp gitti.

Ebu Süfyan, Kureyşlilere geldiğinde; "Ne haber var?" diye sordular. Dedi ki: "Muhammed'in yanına vardım ve onunla konuştum. Vallahi bana hiçbir cevap vermedi. Sonra Ebu Kuhâfe'nin oğluna gittim, ondan da bir hayır bulamadım. Sonra Ömer b. Hattâb'a gittim, onu baş düşman buldum. Sonra Ali'ye gittim. Onu kavmin en yumuşağı buldum. Ali bana bir yol gösterdi, ben de onu yaptım. Vallahi, bilmiyorum bu yaptığım şeyin bana bir faydası olur mu, yoksa olmaz mı?" Kureyşliler: "O sana ne tavsiye etmişti?" diye sordular. "Bana, iki taraf arasında himayeci olduğumu açıklamamı söylemişti. Ben de öyle yaptım." dedi. Kureyşliler: "Muhammed bunu geçerli gördü mü?" dediler. "Hayır." dedi. O zaman Kureyşliler: "Yazıklar olsun sana! Vallahi adam seninle oyun oynamaktan başka bir şey yapmamış!" dediler. Ebu Süfyan da: "Hayır, fakat bundan başka da yapacak bir şey bulamadım." dedi.

4— Müslümanların Savaşa Hazırlanmaları:

Rasûlullah (s.a.) müslümanlara yol için hazırlanmalarını emretti. Ailesine de kendisi için hazırlık yapmalarını söyledi.

Hz. Ebu Bekir, kızı Âişe'nin yanına geldiğinde onun Hz. Peygamber'in (s.a.) yol hazırlıklarıyla meşgul olduğunu gördü. Şöyle dedi: "Bu hazırlıkları yapmanı sana Rasûlullah (s.a.) mı emretti kızım?" Hz. Âişe: "Evet." dedi ve hazırlığına devam etti. Hz. Ebu Bekir: "Sence nereye gitmek istiyor olabilir?" diye sorunca Hz. Âişe: "Hayır, vallahi bilmiyorum." cevabını verdi.

Derken Rasûlullah (s.a.) müslümanlara, Mekke'ye doğru gideceklerini bildirdi. Kendilerine iyice hazırlık yapmalarını emretti. Sonra şöyle dua etti: "Allah'ım! Yurtlarına ansızın varabilmemiz için Kureyşlilerin casus ve habercilerini tut, engelle." Müslümanlar hazırlıklarını sürdürdüler.[2]

5— Hâtıb'ın Kureyşlilere Haber Vermeye Kalkışması:

Bu sırada Hâtıb b. Ebî Beltea, Rasûlullah'ın (s.a.) kendilerinin üzerine yürüdüğünü haber vermek için Kureyşlilere bir mektup yazdı. Mektubu bir kadına verdi. Bunu Kureyşlilere ulaştırması için ona bir ücret ödedi. Kadın, mektubu başında saç örgüleri arasında gizledi. Sonra böylece yola koyuldu. Rasûlullah'a (s.a.) Hâtıb'ın yaptığı şey hakkında gökten haber ulaştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), Hz. Ali ile Zübeyr'i gönderdi. İbn İshak'ın dışındakiler: Ali, Mikdad ve Zübeyr'i gönderdi, diyorlar. Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki: "Hemen gidin! Hâh bahçesine vardığınızda, yanında Kureyşlilere bir mektup götüren bir kadını hayvanı üzerinde bulacaksınız."

Hz. Ali ile Zübeyr hemen atlarını koşturup gittiler. Sözü geçen yerde kadını buldular ve hayvanından indirdiler. Dediler ki: "Yanındaki mektup nerede?" Kadın: "Yanımda mektup yok benim." dedi. Eşyasını aradılar fakat bir şey bulamadılar. O zaman Hz. Ali -Allah ondan razı olsun- kadına dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki Rasûlullah (s.a.) hiçbir zaman yalan söylememiştir, biz de yalan söylemiyoruz! Vallahi, ya mektubu çıkarırsın, ya da seni soyacağız!" Kadın onun ciddi olduğunu görünce: "Yüzünü çevir." dedi. O da yüzünü çevirdi. Kadın, saç örgülerini açıp arasından mektubu çıkarttı ve onlara verdi. Onlar da mektubu Rasûlullah'a (s.a.) getirdiler. Baktılar ki mektup Hâtıb b. Ebî Beltea tarafından Kureyşlilere yazılmış ve Rasûlullah'ın (s.a.) onlar üzerine yürümekte olduğunu haber veriyor.

Rasûlullah (s.a.) hemen Hâtıb'ı çağırttı ve sordu: "Bu nedir ey Hâtıb?" Hâtıb dedi ki: "Hakkımda hüküm vermekte acele etme ya Rasûlallah! Vallahi ben, Allah'a ve Rasûlüne iman etmiş bir kimseyim. Ben dinimden dön-

2. İbn Hişâm, 2/389-398. İbn İshak'tan senedsiz olarak.

medim ve dinimi değiştirmedim. Ben Kureyşliler arasında yanaşma bir kimseydim, onlardan değildim. Benim onlar arasında âilem, akrabalarım ve çocuklarım var. Bunları himaye edecekleri bir akrabalık da yok aramızda. Senin yanında bulunanların ise orada kendilerini koruyacak akrabaları var. İstedim ki, bundan böyle onların yanında taraftarım olsun da akrabalarımı himaye etsinler."

Ömer b. Hattâb dedi ki: "İzin ver bana ya Rasûlallah, şunun boynunu vurayım! Bu adam Allah'a ve Rasûlü'ne hiyanet etmiştir, münafıklık yapmıştır!" Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "O, Bedir savaşında bulunmuştur. Ne biliyorsun ey Ömer; belki de Allah, Bedir savaşına katılmış olanlara bakıp: 'İstediğinizi yapın. Ben sizi bağışlamışımdır.' buyurmuştur." Hz. Ömer'in gözleri doldu ve: "Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dedi.[3]

6— Medine'den Yola Çıkış:

Sonra Rasûlullah (s.a.) oruçlu olarak yola çıktı. Müslümanlar da oruçlu idiler. Küdeyd'e -burası bugün insanların (kaf harfi ile) Kudeyd dedikleri yerdir- vardıkları zaman Hz. Peygamber (s.a.) iftar etti. Müslümanlar da O'nunla birlikte iftar ettiler.[4]

Sonra Hz. Peygamber (s.a.), Merruzzahrân'da konaklayıncaya kadar yola devam etti. Burası Mer vadisidir. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında on bin kişi bulunuyordu.

Allah Teâlâ, Kureyşlilerin haber almasını engellemişti. Korku ve bekleyiş içindeydiler. Ebu Süfyan (b. Harb) çıkıp haber toplamaya çalışıyordu. Onunla birlikte Hakîm b. Hizâm ile Büdeyl b. Verkâ, söylentileri araştırmak için çıktılar.

Bundan önce Abbas (b.Abdülmuttalib), çoluk çocuğuyla birlikte müslüman olup muhacir olarak yola çıkmıştı. Rasûlullah (s.a.) ile Cuhfe'de karşılaştı. Daha önce karşılaştığı da söylenmiştir.

7— Ebu Süfyan b. Hâris'in Müslüman Oluşu:

Hz. Peygamber (s.a.) ile yolda karşılaşanlar arasında, amcasının oğlu

3. İbn Hişâm, (2/398-399), senedsiz olarak rivayet etmiştir. Buharî (64/9, 65/Mümtahine/60), Müslim (2494), Ebu Davud (2650), Tirmizî (3302) ve Ahmed b. Hanbel (1/80) Hz. Ali'den rivayet etmişlerdir.
4. Buharî, 64/47; Müslim, 1113: İbn Abbas'tan.

Ebu Süfyan b. Hâris ile Abdullah b. Ebî Ümeyye de vardı. Bu ikisi O'nunla Ebvâ'da karşılaşmışlardı. Biri amcasının, diğeri de halasının oğlu idi. Hz. Peygamber (s.a.) bunlarla karşılaştığında, kendilerinden gördüğü eza ve hicivler sebebiyle yüzünü çevirdi. Ümmü Seleme O'na dedi ki: "Amcanın oğlu ile halanın oğlu senin için insanların en şakîsi olamazlar."

Ebu Ömer (İbn Abdilber)'in anlattığına göre Hz. Ali, Ebu Süfyan'a şöyle dedi: "Rasûlullah'ın (s.a.) yanına ön tarafından varıp O'na, kardeşlerinin Hz. Yusuf'a söyledikleri: 'Allah'a yemin olsun ki; Allah, seni bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz sana yaptıklarımızda suçlu idik.'[5] sözünü söyle. Bundan daha güzel bir sözün bulunabilmesi asla mümkün değildir." Ebu Süfyan da böyle yaptı. O zaman Rasûlullah (s.a.) ona şöyle cevap verdi: "Bugün size hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur. Allah sizi bağışlasın. O, merhamet edicilerin en merhametlisidir."[6]

Bunun üzerine Ebu Süfyan Hz. Peygambere (s.a.) bir şiir söyledi. Şu beyitler o şiirindendir:

لَعَمْرُكَ إِنِّي حِينَ أَحْمِلُ رايَةً لِتَغْلِبَ خَيْلُ اللاَّتِ خَيْلَ مُحَمَّد
لَكالمُدْلِجِ الحَيْرانِ أَظْلَمَ لَيْلُه فَهٰذَا أواني حِينَ أَهْدَى فَأَهْتَدِي
هَدَانِيَ هَادٍ غَيْرُ نَفْسِي وَدَلَّنِي عَلَى اللّهِ مَنْ طَرَّدْت كُلَّ مُطَرَّدِ

"Hayatına and olsun ki, ben sancak taşıdığımda,
Lât'ın süvarileri Muhammed'in süvarilerini yensin diye;

Geceleyin yola çıkıp yolunu şaşırmış, gecesi kapkaranlık olmuş bir kimse gibiydim.
Şimdiki zamanım ise yolum gösterilip hidayete erdiğim zamandır.

Nefsimden başka bir rehber beni hidayete ulaştırdı.
Beni Allah'a yöneltti, her kovulacak yerde kovduğum."

Rasûlullah (s.a.), Ebu Süfyan'ın göğsüne elini vurup dedi ki: "Kovulan ve sürülen kimselerle birlikte her kovulacak yere beni sen kovmuştun."[7]

Bundan sonra Ebu Süfyan iyi bir müslüman oldu.

Denilmiştir ki: Müslüman olduktan sonra, kendisinden utandığı için hiçbir zaman başını kaldırıp Rasûlullah'a (s.a.) bakmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.)

5. Yusuf, 12/91.
6. Yusuf, 12/92.
7. Hâkim, 3/43, 44. İbn Abbas'tan ceyyid bir senedle. Hâkim, hadisi sahih bulmuş, Zehebî de ona katılmıştır.

onu seviyordu. Ona cennete gireceğini haber vermişti.[8] Hz. Peygamber (s.a.): "Hamza'ya halef olmasını ümid ediyorum." buyurmuştu. Vefatı yaklaştığı sırada Ebu Süfyan dedi ki: "Benim için sakın ağlamayın. Vallahi, müslüman olduğumdan beri hiçbir kötü söz söylemedim."

8— Merruzzahrân'da Konaklama:

Rasûlullah (s.a.) Merruzzahrân'a varıp konakladığı zaman yatsı vakti gelmişti. Orduda bulunanlara ateş yakmalarını emretti ve on bin ateş yakıldı. Hz. Peygamber (s.a.) gece nöbetçilerinin başına Ömer b. Hattâb'ı -Allah ondan razı olsun- görevlendirdi.

Abbas, Rasûlullah'ın (s.a.) boz katırı Beyzâ'ya binip çıktı. Rasûlullah (s.a.) savaşarak zorla Mekke'ye girmeden önce, Kureyşliler gelip O'ndan emân istesinler diye haber vermek için Kureyşlilere göndermek üzere bir oduncu veya herhangi bir kimse arıyordu.

Abbas anlatıyor: Vallahi, ben bu maksatla dolaşıyorken Ebu Süfyan (b. Harb) ile Büdeyl b. Verkâ'nın sesini işittim. Aralarında konuşuyorlardı. Ebu Süfyan diyordu ki: "Bu geceki kadar çok ateşi ve askeri hiçbir zaman görmedim ben." Büdeyl ise şöyle diyordu: "Bunlar vallahi Huzâalılar! Onları harp ateşi biraraya getirmiş." Ebu Süfyan: "Huzâalıların ateşleri ve askerleri bunlardan daha az ve daha önemsizdir." dedi. Ebu Süfyan'ın sesini tanıdım ve: "Ey Ebu Hanzala!" dedim. O da benim sesimi tanıdı; "Ebu Fadl, sen misin?" dedi. "Evet" dedim. "Babam anam sana feda olsun, ne haber var?" diye sordu. Ben: "Bunlar Rasûlullah (s.a.) ve arkadaşlarıdır. Vallahi, Kureyş'in sabahı pek yaman olacak!" diye cevapladım. Ebu Süfyan: "Peki, çare nedir, babam anam sana feda olsun?" diye sordu. Şöyle dedim: "Vallahi, eğer sana karşı zafer elde ederse muhakkak boynunu vuracaktır. Şu katırın arkasına bin de seni Rasûlullah'a (s.a.) götüreyim ve senin için emân dileyeyim." Terkime bindi. İki arkadaşı dönüp gitti. Ebu Süfyan'ı alıp götürdüm. Müslümanların yaktığı ateşlerden her birinin yanına geldiğimizde "Kim bu?" diye soruyorlardı. Rasûlullah'ın katırını ve benim de üzerinde olduğumu gördüklerinde "Rasûlullah'ın (s.a.) amcası, O'nun katırına binmiş." diyorlardı. Ömer b. Hattâb'ın ateşinin yanından geçerken "Kim o?" dedi ve ayağa kalktı. Hayvanın terkisinde Ebu Süfyan'ı görünce şöyle dedi:

---

8. İbn Hacer'in *el-İsâbe*'de (537) naklettiğine göre Ebu Ahmed el-Hâkim, bu hadisi Hammâd b. Seleme-Hişâm b. Urve-babası senediyle rivayet etmiştir. Urve diyor ki: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Ebu Süfyân b. Hâris, cennet ehli gençlerinin efendisidir." Râvileri sikadır, fakat hadis mürseldir.

"Allah düşmanı Ebu Süfyan! Seni anlaşmasız ve sözleşmesiz olarak ele geçirmeye imkan veren Allah'a hamdolsun." Sonra süratle Rasûlullah'ın (s.a.) yanına doğru yürüdü. Katırı topukladım da onu geçiverdi. Hemen katırdan inip Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdim. Ömer de bu sırada yanına gelip dedi ki: "Ya Rasûlallah! İşte Ebu Süfyan! Bana izin ver de boynunu vurayım!" Ben: "Ya Rasûlallah! Ben onu himayeme aldım" dedim ve Rasûlullah'ın (s.a.) yanına geçip oturdum. Ebu Süfyan'ın başını tutup "Vallahi, bu gece benden başka hiç kimse onunla başbaşa kalmayacak" dedim. Ömer, onun hakkındaki isteğinde ileri gidince dedim ki: "Yavaş ol ey Ömer! Vallahi, eğer Adiyoğullarından bir adam olsaydı o zaman böyle demezdin." Hz. Ömer: "Yavaş ol ey Abbas! Vallahi, babam Hattâb eğer müslüman olsaydı ona senin müslüman oluşuna sevindiğim kadar sevinmezdim. Çünkü biliyorum ki, Rasûlullah (s.a.) da senin müslüman oluşuna sevindiği kadar Hattâb'ın müslüman oluşuna sevinmezdi." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Ey Abbas, onu senin çadırına götür de sabah olunca bana getir." buyurdu. Ebu Süfyan'ı alıp götürdüm. Sabah olunca tekrar Rasûlullah'a (s.a.) getirdim. Rasûlullah (s.a.) onu görünce şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana ey Ebu Süfyan! Allah'tan başka tanrı olmadığını anlama zamanın daha gelmedi mi?" Ebu Süfyan: "Babam, anam sana feda olsun! Ne yumuşak huylu, ne asil ve ne iyiliksever insansın! Yemin olsun ki Allah ile birlikte O'ndan başka bir tanrı olsaydı eğer, şimdiye kadar bir faydası olurdu zannediyorum." dedi. Rasûlullah (s.a.) dedi ki: "Yazıklar olsun sana ey Ebu Süfyan! Benim Allah Rasûlü olduğumu anlayacağın vakit daha gelmedi mi?" Ebu Süfyan dedi ki: "Babam anam sana feda olsun! Ne yumuşak huylu, ne asîl ve ne iyilik sever insansın! Bu konuya gelince, şimdi bile hâlâ içimde bazı kuşkular var."

Bunun üzerine Abbas ona şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Müslüman ol! Boynun vurulmadan önce Allah'tan başka tanrı olmadığını ve Muhammed'in, Allah'ın Rasûlü olduğunu kabul et." Nihayet Ebu Süfyan, hakkı kabul edip şehadet getirdi ve müslüman oldu.

Abbas dedi ki: "Ya Rasûlallah! Ebu Süfyan, övünmeyi çok seven bir adamdır. Ona bir lütufta bulunsan olmaz mı?" Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Olur. Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güven içerisinde olur. Kim kapısını kapayıp evinde oturursa o güven içerisindedir. Kim Mescid-i Haram'a girerse o da güven içerisindedir."

Hz. Peygamber (s.a.) Abbas'a, Allah'ın ordusu geçerken görsün diye Ebu Süfyan'ı vadinin en dar yerinde, boğazın yakınında dağın başlangıç yerinde tutmasını emretti. O da böyle yaptı. Kabileler, bayraklarıyla geçiyordu. Her bir kabile oradan geçerken, "Ey Abbas, bu kim?" diye soruyordu. (Abbas

der ki): Ben de; Süleymliler, diyordum. O zaman: "Süleymlilerle aramda bir kavga yok." diyordu. Sonra başka bir kabile geçiyordu, yine soruyordu: "Ey Abbas, bunlar kim?" Ben: Müzeyneliler, diyordum. "Müzeynelilerle aramda bir kavga yok" diyordu. Nihayet kabileler bitti. Geçen kabilelerden bana sormadığı hiçbiri kalmadı. Ben, kabileyi kendisine söylediğimde, benimle bunlar arasında bir kavga yok, diyordu. Nihayet Rasûlullah (s.a.), Muhacirler ile Ensar'dan meydana gelen kalabalık bir alay içerisinde geçmeye başladı. Birliktekilerin her biri zırhlara bürünmüş, gözlerinden başka bir yerleri görünmüyordu. Ebu Süfyan dedi ki: "Sübhanallah, ya Abbas! Bunlar kim?" Ben: "Bunlar Muhacirler ve Ensar'la birlikte Rasûlullah'tır" dedim. Dedi ki: "Bunlara hiç kimse dayanamaz, hiç kimse güç yetiremez." Sonra şöyle dedi: "Vallahi ey Ebu Fadl! Kardeşinin oğlunun saltanatı bugün pek büyük olmuş!" Abbas diyor ki: "Ey Ebu Süfyan, dedim; bu peygamberliktir!" Ebu Süfyan: "Evet, anladım." dedi. Ben de: "Git, kavmini uyar" dedim.

Ensar'ın bayrağı Sa'd b. Ubâde'de idi. Ebu Süfyan'ın önünden geçerken ona dedi ki: "Bugün en büyük savaş günüdür. Bugün (Kâbe'de savaşın) helâl kılınacağı gündür. Bugün Allah, Kureyşlileri hor ve hakir kılacaktır!"

Rasûlullah (s.a.) Ebu Süfyan'ın hizasına geldiği zaman Ebu Süfyan dedi ki: "Ya Rasûlallah! Sa'd'ın ne söylediğini işitmedin mi?" Hz. Peygamber (s.a.) "Ne söyledi?" diye sordu. Ebu Süfyan, şöyle şöyle söyledi, diye anlattı. Bunun üzerine Hz. Osman ile Abdurrahman b. Avf dediler ki: "Ya Rasûlallah! Biz onun Kureyşlilere saldırıp saldırmayacağından emin değiliz." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Hayır. Bugün Kâbe'nin şânının yüceltileceği bir gündür. Bugün Allah'ın Kureyşlileri (İslâmiyetle) yücelteceği bir gündür." Sonra Rasûlullah (s.a.) Sa'd'a haber göndererek sancağı ondan aldı ve oğlu Kays'a verdi. Sancak, oğlu Kays'ta olunca, Sa'd'ın elinden çıkmamış sayılacağını düşündü. Ebu Ömer (İbn Abdilber) diyor ki: Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) sancağı Sa'd'dan alınca Zübeyr'e vermiştir.

Ebu Süfyan, yürüyüp Kureyşlilerin yanına vardı. En yüksek sesiyle şöyle bağırdı: "Ey Kureyş topluluğu! İşte Muhammed, karşısında dayanamayacağınız kadar büyük bir kuvvetle yanı başınıza gelmiş bulunuyor. Kim, Ebu Süfyan'ın evine girerse; güvencededir." Hind bt. Utbe kalkıp geldi, bıyığından yakalayıp: "Şu yağ tulumunu, ince bacaklıyı öldürün! Kavminin ne kötü bir öncüsüdür bu!" dedi. Ebu Süfyan dedi ki: "Yazıklar olsun size! Siz bu tutumunuzla kendinizi aldatmayın. O, sizin karşı koyamayacağınız bir orduyla başucunuza gelmiş bulunuyor. Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvencededir. Kim Mescid-i Haram'a girerse güvencededir." Kureyşliler dediler ki: "Allah seni kahretsin! Senin evinin bize ne kadar faydası olabilir?" Dedi ki:

"Kim evine girip kapısını kapatırsa güvencededir. Kim Mescid-i Haram'a girerse o da güvencededir." Bunun üzerine insanlar, evlerine ve Mescid-i Haram'a gitmek üzere dağıldılar.[9]

9— Mekke'ye Yürüyüş:

[Rasûlullah (s.a.) yürüdü, yukarı tarafından Mekke'ye girdi. Burada kendisine bir çadır kuruldu.

Rasûlullah (s.a.), Halid b. Velid'e Mekke'ye aşağı tarafından girmesini emretti. Halid, ordunun sağ kanadına kumanda ediyordu. Bu kanat Eslem, Süleym, Gifâr, Müzeyne, Cüheyne ve daha başka Arap kabilelerinden meydana gelmişti. Ebu Ubeyde ise, piyadeler ile zırhsız birliklere komuta ediyordu. Bunların silahı yoktu.

Hz. Peygamber (s.a.), Halid ve yanındakilere şöyle dedi: "Eğer Kureyşlilerden biri size karşı koyarsa, onları ekin biçer gibi biçin! (Yarın) benimle buluşma yeriniz Safâ tepesidir."] Karşılarına kim çıktıysa hepsini yere serdiler. Kureyş'in serkeşleri ve ayak takımı, İkrime b. Ebu Cehil, Safvân b. Ümeyye ve Süheyl b. Amr'ın önderliğinde müslümanlarla çarpışmak üzere Handeme'de toplandılar.

Bekiroğullarından Himâs b. Kays b. Halid, Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye girmeden önce silahlarını hazırlıyordu. Karısı: "Bunları niçin hazırlıyorsun?" diye sordu. Himâs: "Muhammed ve arkadaşları için." dedi. Karısı: "Vallahi, Muhammed ve arkadaşlarına hiç kimsenin karşı durabileceğini zannetmiyorum." dedi. Himâs: "Vallahi, ben onlardan bazılarını esir alıp sana hizmetçi yapmayı bile ümid ediyorum." dedi. Ve şu beyitleri söyledi:

إِنْ يُقْبِلُوا اليَوْمَ فَمَالِي عِلَّه هٰذَا سِلاَحٌ كَامِلٌ وَأَلَّهْ
وذُو غِرارَيْنِ سَرِيعُ السَّلَّهْ

"Onlar bugün gelecek olurlarsa ben hasta değilim;
İşte mükemmel silahlar; şu uzun demirli mızrağım,
Şu iki ağızlı ve çabucak sıyrılan kılıcım."

9. Buharî, 64/47. Hişâm b. Urve'nin, babasından mürsel rivayetidir. Bk. *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 2/305-306.

10— Bazı Mekkeliller'in Karşı Koymaya Çalışması:

[Sonra Himâs, Handeme'de, Safvân, İkrime ve Süheyl b. Amr'a katıldı. Müslümanlar bunların yanlarına gelince, ok ve mızraklar atmaya başladılar. Müslümanlardan Kürz b. Câbir el-Fihrî ile Huneys b. Halid b. Rabîa öldürüldü. Bu ikisi Halid b. Velid'in süvari birliğindeydiler. Ondan ayrılmışlar ve başka bir yol tutturmuşlardı. İkisi de öldürüldü. Müşriklerden ise on iki civarında adam öldürülmüştü. Müşrikler yenildiler. Silahlarını hazırlamış olan Himâs da yenilip kaçanlar arasındaydı.] Evine girdi ve karısına dedi ki: "Kapıyı üzerime kapa!" Karısı: "Hani dediğin nerede kaldı?" dedi. Himâs şöyle cevapladı:

إِنَّكِ لَوْ شَهِدْتِ يَوْمَ الخَنْدَمه إِذْ فَرَّ صَفْوانُ وَفَرَّ عِكْرِمَه
وَاسْتَقْبَلَتْنَا بِالسُّيوف المُسْلِمَه يَقْطَعْنَ كُلَّ سَاعِدٍ وَجُمْجُمَه
ضَرْباً فلا نَسْمَعُ إلاَّ غَمْغَمَه لَهُمْ نَهِيتٌ خَوْلَنَا وَهَمْهَمَهْ
لَمْ تَنْطِقِي فِي اللَّوْمِ أَدْنَى كَلِمَهْ

"Eğer sen Handeme gününe şahit olsaydın,
Safvân ve İkrime'nin nasıl kaçtıklarına;

Müslüman kılıçlarıyla bizi karşıladılar,
Kolları ve kelleleri nasıl biçiyorlardı, görseydin!

Vuruyorlardı, haykırıştan başka şey duymuyorduk,
Etrafımızda, homurtularından, haykırmalarından başka.
Beni ayıplayacak en küçük bir söz bile söylemezdin o zaman."

Ebu Hureyre der ki: Rasûlullah (s.a.) ilerleyip Mekke'ye girdi. İki kanattan birinin başında Zübeyr'i, diğerinin başında Halid b. Velid'i gönderdi. Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı da, zırhsızlara komutan yapıp gönderdi. Sonra vadinin ortasından yürüyüşe geçtiler. Rasûlullah (s.a.) da kendi bölüğünün içerisinde idi. Ebu Hureyre diyor ki: Kureyşliler birtakım serserileri toplamışlardı. Diyorlardı ki: "Bunları ileri sürelim. Şayet Kureyş'in lehine bir durum olursa biz de onlarla birlik oluruz. Eğer yenilirlerse istediklerini onlara veririz." Rasûlullah (s.a.) "Ey Ebu Hureyre!" diye seslendi. Ben: "Buyur, emret ya Rasûlallah!" dedim. "Bana Ensar'ı çağır. Ensar'ımdan başkası gelmesin." buyurdu. Ebu Hureyre çağırdı. Hemen gelip Rasûlullah'ın (s.a.) etrafında top-

landılar. Şöyle buyurdu: "Kureyş'in serserilerini ve onlara katılanları görüyor musunuz?" Sonra iki elini birbiri üzerine kavuşturarak: "Benimle Safâ'da buluşuncaya kadar onları ekin biçer gibi biçiniz!" dedi. Sonra ayrıldık. Artık bizden her isteyen dilediğini öldürüyordu. Ama onlardan hiçbiri bize bir şey yapamıyordu. [10]

Rasûlullah'ın (s.a.) bayrağı Hacûn'da, Mescid-i Feth'in bulunduğu yerde dikildi.

11— Hz. Peygamber (s.a.) Kâbe'de:

Sonra Rasûlullah (s.a.) kalktı. Muhacirler ve Ensar, önünü arkasını ve etrafını sarmışlardı. Mescid-i Haram'a girdi. Hacer-i Esved'e doğru yöneldi, onu selâmladı. Sonra Kâbe'yi tavaf etti. Elinde bir yay vardı. Kâbe'nin etrafında ve üzerinde üç yüz altmış put bulunuyordu. Elindeki yay ile putlara dürtüyor ve şöyle diyordu: "Hak geldi, bâtıl yok olup gitti. Zaten bâtıl her zaman yok olmaya mahkumdur."[11]; "Hak geldi. Bâtıl, ne yoktan bir şeyi var edebilir, ne de yok olanı tekrar diriltebilir." [12] Putlar yüzleri üstü birbiri üzerine devriliyordu. [13]

Peygamber (s.a.) tavafı devesi üzerinde yapıyordu. O gün ihramlı değildi. Yalnız tavafla yetindi. Tavafı tamamlayınca Osman b. Talha'yı çağırdı. Kâbe'nin anahtarlarını kendisinden aldı. Kapının bununla açılmasını emretti, kapı açıldı. İçeriye girdi. Kâbe'nin içindeki resimleri gördü. Hz. İbrahim (a.s.) ile Hz. İsmail (a.s.)'in fal okları çekiyor halde yapılmış resimlerini gördü. Buyurdu ki: "Allah bunu yapanları kahretsin! Vallahi, o ikisi hiçbir zaman fal oku çekmemişlerdir!"[14]

Hz. Peygamber (s.a.), Kâbe'nin içinde öd ağacından yapılmış bir güvercin heykeli gördü. Bunu kendi eliyle kırdı. Resimlerin yok edilmesini emretti, resimler silindi.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) kapıyı üzerine kapattırdı. Üsâme ve Bilâl de içerideydi. Kapının karşısına gelen duvara doğru, üç arşın kalıncaya ka-

10. Müslim, 1780; Ahmed, 2/538; Ebu Davud, 3024.
11. İsrâ, 17/71.
12. Sebe', 34/49.
13. Buharî, 46/32, 64/48, 65/İsrâ (17); Müslim, 1781; Tirmizî, 3137; İbn Hibbân, 1702.
14. Birinci kısmını İbn Hişâm (2/411-412), İbn İshak'tan, Safiyye bt. Şeybe hadisi içerisinde rivayet etmiştir. Senedi kuvvetlidir. İkinci kısmını ise Buharî (27/54, 60/11, 64/48) İbn Abbas hadisi olarak rivayet etmektedir.

dar ilerledi. Burada durup namaz kıldı. Sonra Beytullah'ın içinde dolaştı. Her bir köşesinde tekbir getirdi, Allah'ı birledi. Sonra kapıyı açtı.

Bu sırada Kureyşliler sıra sıra Mescid-i Haram'a doluşmuşlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) ne yapacağını gözlüyorlardı.

12— Hz. Peygamber (s.a.) Mekkelilerle:

Hz. Peygamber (s.a.) kapının sövelerine tutundu. Kureyşliler kapının altında idiler. Şöyle buyurdu:

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O yegânedir, O'nun ortağı yoktur. O, va'-dini yerine getirdi ve kuluna yardım etti. Bütün düşmanları tek başına bozguna uğrattı. İyi bilin ki, cahiliye çağına ait herşey, mal ve kan davaları, Beytullah'ın perdedarlığı ile hacılara su dağıtma âdetleri dışında hepsi de şu iki ayağımın altındadır, kaldırılmıştır. İyi bilin ki, kamçı ve sopa ile yapılan yarı kasıtlı (şibhu'l-amd) hatâen adam öldürmenin ağır bir diyeti vardır. Bu da, içlerinden kırkının karınlarında yavruları olmak şartıyla yüz devedir.

Ey Kureyş topluluğu! Muhakkak ki Allah, cahiliye gururunu, cahiliye atalarıyla övünüp büyüklenmeyi sizden kaldırmıştır. Bütün insanlar Âdem'-den, Âdem de topraktan yaratılmıştır!"

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) şu âyeti okudu: "Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en üstün olanınız, en çok şakınanınızdır. Şüphesiz ki Allah herşeyi bilir, herşeyden haberdardır."(15)

Sonra şöyle buyurdu:

— Ey Kureyş topluluğu! Şimdi hakkınızda ne yapacağımı sanıyorsunuz?

Kureyşliler:

— Hayır yapacağını. Sen iyi bir kardeşsin, iyi bir kardeş oğlusun, dediler.

Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu:

— Ben, size Hz. Yusuf'un kardeşlerine dediğini söyleyeceğim: "Size bugün hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur." Gidin, sizler serbestsiniz! (16)

15. Hucurât, 49/13.
16. İbn Hişâm (2/412), İbn İshak'tan, 'ilim adamlarından birinin bana bildirdiğine göre' diyerek rivayet etmiştir.
Ahmed b. Hanbel (6533, 6552), Ebu Davud (4547), İbn Mâce (2627) İbn Ömer'den

13— Kâbe'nin Anahtarları:

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Mescid-i Haram'da oturdu. Hz. Ali O'na doğru geldi. Kâbe'nin anahtarı elindeydi. Dedi ki: "Ya Rasûlallah! Kâbe perdedarlığı (hicâbe) ile hacılara su dağıtma (sikâye) işini bize ver. Allah'ın selâmı üzerine olsun." Rasûlullah (s.a.) buyurdu: "Osman b. Talha nerede?"[17] Çağırdılar, geldi. Ona şöyle dedi: "İşte anahtarın ey Osman. Bugün iyilik ve vefa günüdür."[18]

şöyle rivayet etmişlerdir: Rasûlullah (s.a.) fetih günü Mekke'de halka hitabetti; üç defa tekbir getirdikten sonra şöyle buyurdu: "Allah'tan başka ilâh yoktur. O yegânedir. Va'dini yerine getirdi ve kuluna yardım etti. Bütün düşmanları tek başına bozguna uğrattı. İyi bilin ki, cahiliye çağına ait olup kan ve mal davalarını hatırlatan her âdet -Beytullah'ın perdedarlığı ile hacılara su dağıtma âdetleri dışında- ne varsa hepsi de şu iki ayağımın altındadır, kaldırılmıştır." Sonra şöyle buyurdu: "İyi bilin ki, kamçı ve sopa ile yapılan yarı kasıtlı hatâen adam öldürmenin diyeti yüz devedir. Bunlardan kırkının karınlarında yavruları da olmalıdır." İbn Hibbân (1526) ve İbn el-Kattân bu hadisi sahih bulmuştur. Bu hususta İbn Ömer'den, Şâfiî (2/263), Ebu Davud (4549), Nesâî (8/42), İbn Mâce (2628), Dârakutnî (s. 333) ve Ahmed b. Hanbel (4583, 4926)'de senedinde zayıf bir râvi olan Ali b. Zeyd b. Cüd'an'ın bulunduğu bir hadis rivayet edilmiştir. Bu hadis, şahidleriyle hasen bir hadistir. İbn Kesîr'in naklettiğine göre (4/217) İbn Ebî Hâtim, İbn Ömer'den şu hadisi nakletmiştir: Rasûlullah (s.a.) fetih günü Mekke'de, devesi Kasvâ üzerinde tavaf etti. Rükünleri elindeki ucu eğri sopasıyla (bastonuyla) selâmlıyordu. Mescid'de devesini çöktürecek bir yer bulamadı. Nihayet insanların elleri üzerine indi ve Mesîl vadisine çıkıp devesini çöktürdü. Sonra Rasûlullah (s.a.), hayvanı üzerinde insanlara hitabetti. Allah'a hamdetti ve O'na lâyık olduğu biçimde senâda bulundu, sonra şöyle buyurdu: Ey insanlar! Allah Teâlâ cahiliye kibirlerini ve atalarıyla övünmeyi sizden gidermiştir. İnsanlar iki türlüdür: Biri Allah Teâlâ katında iyi, müttakî ve salih adam; diğeri de Allah Teâlâ katında günahkâr, isyankâr ve kolayca günah işleyen adamdır. Allah azze ve celle şöyle buyuruyor: 'Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında sizin en üstününüz en müttakî olanınızdır. Şüphesiz ki Allah herşeyi bilir, ve herşeyden haberdardır.' Sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Size bu sözü söylüyor ve Allah'tan, kendim için ve sizin için bağışlanma diliyorum." Senedinde Musa b Ubeyde er-Rebezî vardır ki, bilhassa Abdullah b. Dînâr'dan yaptığı rivayetlerde zayıf olan bir râvidir. Bu hadisi de ondan rivayet etmiştir. Fakat Ahmed (2/361) ve Ebu Davud'un (5116) Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri bu hadise benzer bir şahid hadis vardır ki hadis hasendir.

17. Bu, Osman b. Talha b. Ebî Talha'dır. Tam ismi şöyledir: Ebu Talha Abdullah b. Abdüluzzâ b. Osman b. Abdüddâr b. Kusay b. Kilâb el-Kuraşî el-Abderî. Kâbe-i Muazzama'nın perdedarı (hâcib'i) idi. Hicâbe vazifesi kendi soyuna ait olan Şeybe b. Osman b. Ebî Talha'nın amca oğludur. Hudeybiye andlaşması ile Mekke fethi arasındaki barış döneminde Halid b. Velid ve Amr b. Âs ile birlikte müslüman olmuştur. Amcası Osman b. Ebî Talha ise Uhud savaşında müşriklerin sancaktarlarındandır. O gün kâfir olarak öldürülmüştü.
18. İbn Hişâm, 2/412.

İbn Sa'd, *Tabakat*'ında, Osman b. Talha'nın şöyle dediğini nakledlyor: Biz cahiliye döneminde Kâbe'yi pazartesi ve perşembe günleri açıyorduk. Rasûlullah (s.a.) bir gün halk ile birlikte Kâbe'ye girmek için gelmişti. Ben kendisine sert davranmış ve dil uzatmıştım. O ise bana yumuşak davranarak: "Ey Osman! Umulur ki bir gün sen bu anahtarı benim elimde göreceksin. O zaman onu istediğime vereceğim." demişti. Ben de: "O gün, Kureyş'in mahvolup kıymetten düşeceği gün olacaktır." demiştim. Buna karşılık: "Hayır. Asıl o zaman Kureyş yaşayacak ve üstün olacaktır." diye cevap vermiş ve Kâbe'ye girmişti. Bana söylediği bu söz, hiç aklımdan çıkmamış ve bir gün olacak diye hep beklemiştim. Fetih günü olunca bana dedi ki: "Ey Osman! Anahtarı bana getir." Ben de getirdim. Anahtarı benden aldı, sonra tekrar bana geri verdi ve dedi ki: "Ebedî bir miras olarak ve temelli kalmak üzere bunu alın. Onu sizin elinizden ancak zalim olan alabilir. Ey Osman! Allah Teâlâ, Beyt'ini size emanet ediyor. Bu beyt sebebiyle size ulaşacak şeyleri meşru olarak yeyiniz." Osman b. Talha devamla şöyle anlatıyor: Dönüp gidiyordum, Hz. Peygamber beni çağırdı. Geri dönüp gittim. Bana dedi ki: "Sana vaktiyle söylediğim şey aynen olmadı mı?" İşte o anda hemen hicretten önce Mekke'de iken bana söylemiş olduğu "Umulur ki bir gün sen bu anahtarı benim elimde göreceksin. O zaman onu istediğime vereceğim." sözünü hatırladım ve dedim ki: Evet, şahitlik ederim ki sen, şüphesiz Allah Rasûlü'sün![19]

Saîd b. Müseyyeb'in naklettiğine göre Abbas, o gün anahtarı Haşimoğullarından bazı adamların gözetimine almak için üstünlük taslamıştı. Fakat Rasûlullah (s.a.) anahtarı Osman b. Tahla'ya geri verdi.

14— Bilâl-i Habeşî'nin Kâbe'de Ezan Okuması:

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Bilâl'e, Kâbe'nin üzerine çıkıp ezan okumasını emretti. Bu sırada Ebû Süfyan b. Harb, Attâb b. Esîd, Hâris b. Hişâm ve Kureyş'in ileri gelenleri Kâbe avlusunda oturuyorlardı. Attâb dedi ki: "Allah (babam) Esîd'e lutfetti de duyduğunda hiç hoşlanmayacağı şu sesi ona işittirmedi." Hâris şöyle dedi: "Vallahi, O'nun gerçek peygamber olduğunu bilseydim muhakkak kendisine tâbi olurdum." Ebu Süfyan ise şöyle dedi: "Vallahi, ben hiçbir şey söylemeyeceğim. Eğer konuşursam şu çakıl taşları bile söylediklerimi haber verirler." İşte bu esnada Hz. Peygamber yanlarına çıkıp geldi ve onlara dedi ki: "Ben sizin söylediklerinizi biliyorum!" Sonra konuşulanları aynen onlara tekrarladı. Hâris ve Attâb o zaman dediler ki:

19. İbn Sa'd, *Tabakat*, 2/136-137; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 2/340-341.

"Biz şahitlik ederiz ki sen, Allah'ın Rasûlü'sün! Vallahi, bu söylediklerimize, hiçbir kimse yanımızda bulunup da vâkıf olmadı ki, o sana haber verdi diyelim!"[20]

15— Fetih Namazı:

Sonra Rasûlullah (s.a.), Ebu Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'nin evine girdi ve gusül yaptı. Onun evinde sekiz rekât namaz kıldı. Kuşluk vaktiydi.[21] Bu yüzden bazıları bu namazın, kuşluk namazı olduğunu zannettiler. Halbuki bu, fetih namazı idi. Bundan böyle müslüman komutanlar bir kaleyi, bir şehri fethettikleri zaman, Rasûlullah'a (s.a.) uymak için fetihten hemen sonra bu namazı kıldılar. Olayın anlatımında, bu namazın fetih münasebetiyle Allah'a şükür olarak kılındığına bir delil de bulunmaktadır. Çünkü Ümmü Hâni: "Bu namazı kıldığını ne bundan önce, ne de bundan sonra görmüştüm." demiştir.

Ümmü Hâni, kocasının iki yakınını himayesine almıştı. Rasûlullah (s.a.) ona şöyle dedi: "Senin emân verdiğine biz de emân verdik ey Ümmü Hâni!"[22]

16— Öldürülmeleri Emredilen Mekkeliler:

Fetih tamamlanınca Rasûlullah (s.a.), dokuz kişi dışında bütün insanlara emân verdiğini açıkladı. Bu dokuz kişinin ise, Kâbe'nin örtüsü altında bulunsalar bile öldürülmelerini emretti. Onlar şunlardı: Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, İkrime b. Ebî Cehil, Abdüluzzâ b. Hatal, Hâris b. Nüfeyl b. Vehb, Makîs b. Subâbe, Hebbâr b. Esved, İbn Hatal'ın şarkıcı iki kadın kölesi -bunlar Rasûlullah (s.a.) hakkında hicivler içeren şarkılar okurlardı-, Abdülmuttaliboğullarından birinin azadlısı olan Sâre.

Bunlardan İbn Ebî Serh müslüman oldu. Osman b. Affân onu getirip Rasûlullah'tan (s.a.) emân vermesini istedi. Hz. Peygamber (s.a.), sahabeden bazılarının kalkıp onu öldürmelerini umarak ondan vazgeçtikten sonra bunu kabul etti. O, daha önce müslüman olup hicret etmiş, sonra dinden çı-

---

20. İbn Hişâm, 2/413.
21. Buharî, 18/12, 19/31, 64/50; Müslim, 336 (80); Tirmizî, 474; Ebu Davud, 1291. Bk. 1. cilt, Kuşluk Namazı Konusundaki Tutumu, s. 317-332.
22. İmam Mâlik, 1/152; Buharî, 58/9; Müslim; 1/498 (336) (82).

kıp Mekke'ye geri dönmüştü.

İkrime b. Ebî Cehil'in kaçışından sonra karısı gelip onun adına emân istedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona da emân verdi. O zaman İkrime dönüp geldi ve müslüman oldu. İyi müslüman oldu.

İbn Hatal, Hâris ve Makîs ile iki şarkıcı kadından biri öldürüldüler. Makîs, müslüman olmuş, sonra dinden çıkıp (kardeşini yanlışlıkla öldüren sahabî Evs b. Sâbit'i) öldürüp müşriklere katılmıştı. Hebbâr b. Esved'e gelince; bu, Rasûlullah'ın (s.a.) kızı Zeyneb'in Medine'ye hicreti sırasında karşısına çıkmış, mızrakla vurup onu bir kaya üzerine düşürmüş ve karnındaki çocuğu düşürmesine sebep olmuş ve kaçmıştı. Daha sonra müslüman oldu, iyi de müslüman oldu.

Rasûlullah'tan (s.a.), Sâre ile iki şarkıcı kadından biri için de emân istenildi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara da emân verdi. Bu iki kadın da müslüman oldu.

17— Hz. Peygamber'in Konuşması:

Fetih'in ertesi günü olunca, Rasûlullah (s.a.) insanlar arasında ayağa kalkıp konuştu: Allah'a hamd ve senâda bulunup O'nu lâyık olduğu biçimde övdükten sonra dedi ki:

"Ey insanlar! Şüphe yok ki Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün Mekke'yi de haram ve dokunulmaz kılmıştır. Burası Allah'ın, kıyamet gününe kadar haram ve dokunulmaz kıldığı yerdir. Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimsenin, burada kan dökmesi ve ağaç kesmesi helâl değildir. Şayet bir kimse, Rasûlullah'ın burada çarpışmasını ruhsat saymaya kalkışırsa, ona: 'Allah yalnız Rasûlü'ne izin vermişti. Size izin vermemiştir.' deyiniz. Bana da ancak günün belli bir saatinde helâl olmuştur. Artık Mekke'nin bugünkü haramlığı dünkü haramlığına dönmüştür. Bu söylediklerimi, burada bulunanlar bulunmayanlara ulaştırsın."[23]

18— Rasûlullah Mekke'de Kalacak mı?

Allah Teâlâ; Rasûlü'nün şehri, vatanı ve doğum yeri olan Mekke'nin fet-

23. Buharî, 64/52; Müslim, 1354; Tirmizî, 809; Nesâî, 5/204-206; Ahmed, 4/31, 32: Ebu Şurayh'tan. Müslim, 1353; Nesâî, 5/203: İbn Abbas'tan. Müslim, 1355: Ebu Hureyre'den.

hini kendisine nasip edince, Ensar aralarında şöyle konuştular: "Ne dersiniz, Allah, Rasûlullah'a (s.a.) şehri ve vatanı olan Mekke'nin fethini nasib edince artık orada mı kalır?" Hz. Peygamber (s.a.) bu sırada ellerini kaldırmış Safâ tepesinde dua ediyordu. Duasını bitirdikten sonra "Ne diyordunuz?" diye sordu. "Bir şey yok, ya Rasûlallah!" dediler. Ama çok geçmeden konuşulanı kendisine söylediler. O zaman Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Allah korusun; hayatım sizin hayatınızladır, ölümün sizin ölümünüzledir."[24]

19— Bazı Mekkeliler:

Rasûlullah (s.a.) Beytullah'ı tavaf ederken, Fudâle b. Umeyr b. Mülevvih O'nu öldürmeyi tasarladı. Ona doğru yaklaştığında Hz. Peygamber (s.a.): "Sen Fudâle misin?" diye sordu. "Evet, ya Rasûlallah!" dedi. Peygamberimiz: "Kalbinden ne geçiriyordun?" diye sorduğunda Fudâle: "Hiçbir şey, Allah'ı zikrediyordum." cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.) gülümsedi ve: "Allah'tan bağışlanmanı dile." buyurdu. Sonra elini onun göğsüne koyunca kalbi yatıştı. Fudâle derdi ki: "Vallahi, Rasûlullah (s.a.) elini göğsümden kaldırdığı zaman, benim için Allah'ın yaratıkları arasında O'ndan daha sevgili olan hiçbiri yoktu." Fudâle şöyle anlatıyor: Sonra aileme döndüm. Başımdan geçenleri bir kadına anlatıyordum. Kadın: "Söze gel" dedi. "Hayır", dedim. Fudâle, şöyle diyerek kalkıp gitti:

قَالَتْ هَلُمَّ إِلَى الحَدِيثِ فَقُلْتُ لا يَأْبَى عَلَيْكِ اللّهُ والإسْلامُ
لَوْ قَدْ رَأَيْتِ مُحَمَّداً وقَبِيلَهُ بِالفَتْحِ يَوْمَ تُكَسَّرُ الأصْنَامُ
لَرَأَيْتِ دِينَ اللّهِ أَضْحَى بَيِّناً والشِّرْكُ يَغْشَى وَجْهَهُ الإظْلامُ

"Kadın bana, söze gel, dedi; dedim ki,
Senden geri durur, Allah ve İslâm;

Eğer Muhammed ve taraftarlarını görseydin,
Fetihle, putların parçalandığı gün;

Görürdün Allah'ın dinini mutlaka apaçık ve aydınlık;
Şirkin ise yüzünü karanlıkların bürüyüp nasıl kararttığını."[25]

O gün Safvân b. Ümeyye ile İkrime b. Ebî Cehil kaçtılar. Umeyr b. Vehb

24. Müslim, 1780; Ahmed, 2/538: Ebu Hureyre'den.
25. İbn Hişâm, 2/417.

el-Cumahî, Rasûlullah'tan (s.a.) Safvân için emân istedi. Rasûlullah (s.a.) emân vermeyi kabul etti ve Mekke'ye girdiği günkü sarığını ona verdi. Safvân gemiye binmek üzere iken Umeyr kendisine yetişti ve onu geri getirdi. (Hz. Peygamber kendisini İslâm'a davet edince) Safvân: Bana bu konuda iki ay mühlet ver, dedi. Rasûlullah (s.a.): "Sana dört ay mühlet verilmiştir." buyurdu.(26)

Hâris b. Hişâm'ın kızı Ümmü Hakîm, İkrime b. Ebî Cehil'in nikâhı altındaydı; müslüman oldu. Rasûlullah'tan (s.a.), kocasına emân vermesini istedi. Hz. Peygamber de ona emân verdi. Ümmü Hakîm, kocasına Yemen'de yetişti, ona güvence verdi ve onu alıp geri getirdi. Rasûlullah (s.a.) Safvan ile bunların eski nikâhlarını kabul etti.(27)

Daha sonra Rasûlullah (s.a.), Temîm b. Esîd el-Huzâî'ye emrederek, harem sınırlarını işaretleyen taşları yenilettirdi.(28)

20— Putların Yıktırılması:

Rasûlullah (s.a.), Kâbe çevresindeki putlar için birlikler gönderdi. Bu putların hepsi kırılarak yok edildi. Lât ve Uzzâ ile bir üçüncüsü olan Menât da bunlardandır. Hz. Peygamber'in (s.a.) münadisi Mekke'de şöyle bağırdı: "Kim, Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa; evinde hiçbir put bırakmasın, hepsini kırsın!"

Hz. Peygamber (s.a.), Ramazan ayının bitimine beş gece kala, Halid b. Velid'i Uzzâ putunu yıkması için gönderdi. Halid, ashabtan otuz süvari ile birlikte gitti. Putu yıkıp Rasûlullah'a (s.a.) döndü ve olanları haber verdi. Rasûlullah (s.a.): "Bir şey gördün mü?" diye sordu. Halid: "Hayır" dedi. Rasûlullah (s.a.): "Sen onu tam olarak yıkamamışsın, dön ve onu yık." buyurdu. Halid öfkeli öfkeli geri döndü. Kılıcını sıyırdı. Bu sırada karşısına çırılçıplak, kapkara ve saçı başı dağınık bir kocakarı çıktı. Putun hizmetçisi kocakarıya bağırmaya başladı. Halid kılıcını vurup karıyı ikiye böldü. Sonra Rasûlullah'a (s.a.) dönüp olanları anlattı. Hz. Peygamber (s.a.): "Evet, işte o Uzzâ'dır. Artık ülkenizde kendisine tapılmasından edebiyen ümidini kesmiştir." buyurdu. Bu put Nahle'de bulunuyordu. Kureyş ile bütün Kinâneoğullarının putu idi. Onların en büyük putu buydu. Onun bakıcıları Şeybânoğulları idi.(29)

26. İbn Hişâm, 2/418.
27. İbn Hişâm, 2/418.
28. Bu taşlar harem sınırlarını işaretlemek üzere konulmuştu. Taşların dışında kalan bölgeye Hill, içinde kalan bölgeye de Harem denilir.
29. İbn Sa'd, 2/145-146.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Amr b. Âs'ı, Huzeyl kabilesinin putu olan Suvâ'ı yıkmaya gönderdi. Amr der ki: Putun yanına vardığımda bakıcısı da oradaydı. Bana: "Ne istiyorsun?" diye sordu. "Rasûlullah (s.a.) bana, bu putu yıkmamı emretti." dedim. Bakıcı: "Buna gücün yetmez." dedi. "Niçin?" diye sordum. "Seni bundan alıkoyar." dedi. Ona: "Sen hâlâ bâtıl üzerindesin. Yazıklar olsun sana. Bu put işitir veya görür mü hiç?!" dedim ve yanına yaklaşıp putu kırdım. Sonra arkadaşlarıma emrettim, putun hazinesini yıktılar. İçeride hiçbir şey bulamadık. Sonra bakıcıya: "Nasıl, gördün mü?" diye sordum. Bakıcı: "Ben Allah'a teslim oldum." dedi.[30]

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî'yi Menât üzerine gönderdi. Kudeyd yakınlarında Müşellel'de bulunuyordu. Evs, Hazrec, Gassan ve diğer kabilelerin putu idi. Sa'd yirmi süvari ile yola çıktı. Ordaya vardıklarında bakıcısı yanındaydı. "Ne istiyorsunuz?" diye sordu. "Menât'ı yıkmayı" dedim. Bakıcı: "İşte sen, işte o." dedi. Sa'd puta yönelip üstüne doğru yürüdü. Karşısına çırılçıplak, kapkara, saçı başı dağınık bir kadın çıktı. Feryad edip bağırıyor ve göğsünü dövüyordu. Bakıcı, kadına: "Menât'ı yanına al ve isyankârları parçala." dedi. Sa'd vurdu ve kadını öldürdü. Sonra putun yanına geldi. Arkadaşlarıyla birlikte onu yıkıp parçaladılar. Hazinesinde hiçbir şey bulamadılar.[31]

21— Halid b. Velid'in Cüzeymeoğulları Seriyyesi:

İbn Sa'd der ki: Halid b. Velid, Uzza'yı yıkmaktan döndüğünde Rasûlullah (s.a.) Mekke'de bulunuyordu. Onu, Cüzeymeoğullarını İslâm'a davet etmesi için gönderdi. Savaşmak için göndermemişti. Halid, Muhacirler ve Ensar ile Süleymoğullarından üç yüz elli kişilik bir birliğin başında yola çıktı. Yanlarına ulaştığında: "Siz kimlersiniz?" diye sordu. Şöyle cevap verdiler: "Biz müslümanız. Namaz kılıyoruz ve Muhammed'i (s.a.) tasdik ediyoruz. Meydanlarımızda mescidler yapık ve buralarda ezan da okutuyoruz." Halid: "Peki, üzerinizdeki bu silahlar ne oluyor?" diye sordu. Cüzeymeoğulları: "Araplardan bir kavim ile aramızda düşmanlık var. Sizin onlar olmanızdan korkmuştuk." diye cevapladılar. Onların, müslüman olduk (=eslemnâ) demeyi beceremeyerek, sabe'nâ (=biz dinimizden çıktık) dedikleri de söylenmiştir. Halid: "Silahlarınızı bırakın." deyince silahlarını bırakıverdiler. "Onları esir edin!" diye emretti. Müslümanlar onları esir aldılar. Sonra onlardan bir

30. İbn Sa'd, 2/146.
31. İbn Sa'd, 2/146-147.

kısmına emredip diğerlerinin ellerini boyunlarına bağlattı. Onları arkadaşlarına paylaştırdı. Seher vakti olunca Halid b. Velid: "Yanında esir bulunan herkes onun boynunu vursun!" diye seslendi. Süleymoğulları ellerindekileri öldürüverdiler. Fakat Muhacirler ile Ensar esirlerini salıverdiler. Halid'in yaptıkları Hz. Peygamber'e (s.a.) haber verilince: "Allah'ım! Halid'in yaptıklarından dolayı sana sığınıyorum." buyurdu ve Hz. Ali'yi, öldürülenlerin diyetlerini ve kaybettiklerini ödemesi için gönderdi.[32]

Halid ile Abdurrahman b. Avf arasında bu meseleden dolayı birtakım sözler ve atışmalar oldu. Bunlar Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaşınca şöyle buyurdu: "Yavaş ol ey Halid! Ashabıma ilişme. Vallahi, eğer senin Uhud dağı kadar altının olup onu Allah yolunda harcasan, ashabımdan bir kimsenin sefer için yaptığı bir sabah yürüyüşüne veya akşam yürüyüşüne erişemezsin."[33]

---

32. İbn Sa'd, 2/147-148; İbn Hişâm, 2/428-431; Buharî, 64/58.
33. İbn Hişâm, 2/431. Müslim'de (2541) Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Halid b. Velid ile Abdurrahman b. Avf arasında bir şey vardı da Halid ona sövdü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu: "Ashabımdan hiçbirine sövmeyin. Çünkü biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse, onların bir ölçeğine hatta onun yarısına erişemez."

B) HASSÂN B. SÂBİT'İN ŞİİRİ

Hassân b. Sâbit (r.a.) Hudeybiye umresi hakkında şu şiiri söylemiştir:

عَفَتْ ذَاتُ الأَصَابِعِ فالجِوَاءُ   إلى عَذْراءَ مَنْزِلُهَا خَلاَءُ
دِيَارٌ مِنْ بَنِي الحَسْحَاسِ قَفْرٌ   تُعَفِّيهَا الرَّوَامِسُ والسَّمَاءُ
وكَانَتْ لاَيَزَالُ بِهَا أَنِيسٌ   خِلاَلَ مُرُوجِهَا نَعَمٌ وشَاءُ
فَدَعْ هٰذَا ولٰكن مَنْ لِطَيفٍ   يُؤَرِّقُنِي إذَا ذَهَبَ العِشَاءُ
لشَعْثَاءَ الَّتِي قَدْ تَيَّمَتْهُ   فَلَيْسَ لِقَلْبِهِ مِنْهَا شِفَاءُ
كَأَنَّ خَبِيئَةً مِنْ بَيْتِ رَأْسٍ   يَكُونُ مِزَاجَهَا عَسَلٌ وَمَاءُ
إذَا ما الأَشْرِبَاتُ ذُكِرْنَ يَوْماً   فَهُنَّ لِطَيِّبِ الرَّاحِ الفِدَاءُ
نُوَلِّيهَا المَلاَمَةَ إن أَلَمْنَا   إذَا مَاكَانَ مَغْثٌ أَوْ لِحَاءُ
وَنَشْرَبُهَا فَتَتْرُكُنَا مُلُوكاً   وَأُسْداً مَايُنَهْنِهُنَا اللِّقَاءُ
عَدِمْنَا خَيْلَنَا إنْ لَمْ تَرَوْهَا   تُثِيرُ النَّقْعَ مَوْعِدُهَا كَدَاءُ
يُنَازِعْنَ الأَعِنَّةَ مُصْعِدَاتٍ   عَلَى أَكْتَافِهَا الأَسَلُ الظِّمَاءُ
تَظَلُّ جِيَادُنَا مُتَمَطِّرَاتٍ   تُلَطِّمُهُنَّ بِالخُمُرِ النِّسَاءُ

فَإِمَّا تُعْرِضُوا عَنَّا اعْتَمَرْنَا   وَكَانَ الْفَتْحُ وَانْكَشَفَ الغِطَاءُ
وَإِلاَّ فَاصْبِرُوا لِجِلادِ يَوْمٍ   يُعِزُّ اللَّهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُ
وَجِبْرِيلٌ رَسُولُ اللَّهِ فِينَا   وَرُوحُ القُدْسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءُ
وَقَالَ اللَّهُ قَدْ أَرْسَلْتُ عَبْداً   يَقُولُ الحَقَّ إِنْ نَفَعَ البَلاَءُ
شَهِدْتُ بِهِ فَقُومُوا صَدِّقُوهُ   فَقُلْتُمْ لاَ نَقُومُ ولا نَشَاءُ
وَقَالَ اللَّهُ قَدْ يَسَّرْتُ جُنْداً   هُمُ الأَنْصَارُ عُرْضَتُهَا اللِّقَاءُ
لَنَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مِنْ مَعَدٍّ   سِبَابٌ أَوْ قِتَالٌ أَوْ هِجَاءُ
فَنُحْكِمُ بِالقَوَافِي مَنْ هَجَانَا   وَنَضْرِبُ حِينَ تَخْتَلِطُ الدِّمَاءُ
أَلاَ أَبْلِغْ أَبَا سُفْيَانَ عَنِّي   مُغَلْغَلَةً فَقَدْ بَرِحَ الخَفَاءُ
بِأَنَّ سُيُوفَنَا تَرَكَتْكَ عَبْداً   وَعَبْدُ الدَّارِ سَادَتُهَا الإِمَاءُ
هَجَوْتَ مُحَمَّداً فَأَجَبْتُ عَنْهُ   وَعِنْدَ اللَّهِ فِي ذَاكَ الجَزَاءُ
أَتَهْجُوهُ وَلَسْتَ لَهُ بِكُفْءٍ   فَشَرُّكُمَا لِخَيْرِكُمَا الفِدَاءُ
هَجَوْتَ مُبَارَكاً بَرّاً حَنِيفاً   أَمِينَ اللَّهِ شِيمَتُهُ الوَفَاءُ
أَمَنْ يَهْجُو رَسُولَ اللَّهِ مِنْكُمْ   وَيَمْدَحُهُ وَيَنْصُرُهُ سَوَاءُ
فَإِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعِرْضِي   لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ
لِسَانِي صَارِمٌ لاَ عَيْبَ فِيهِ   وَبَحْرِي لاَ تُكَدِّرُهُ الدِّلاَءُ

"Zâtu'l-Esâbi' ve ilerisindeki Civâ, Azra'ya kadar silindi; şimdi evleri bomboş.

Hashâsoğullarının diyarı bitkisiz, çorak; rüzgârlar ve yağmur izlerini siler, örter,

Orada bir dost ve otlu sulu bol arazilerinin arasında ise develer ve davarlar daimî bulunurdu.

Bırak bunu, fakat yatsı (vakti) geçip gittiğinde, beni uykusuz bırakan hayalin hakkından kim gelir?

Onu kendine köle kılan, Şâ'sa'dır; onun kalbine o kadından bir şifâ yoktur.

Sanki Beyt'i Ra's'ten bir yıllanmış mühürlü şarap gibidir ki karışımı bal ile sudur.

Bir gün işte o içkiler anıldıklarında, onlar Râh şarabının güzel kokusuna feda olsunlar.

Eğer savaşmak veya sövüşmek gibi şeyler olduğu zaman kınanmamızı gerektiren bir şey yaparsak bunu işte o içkilerin üzerine atarız.

Onları içiyorduk ve onlar da bizi krallar ve aslanlar olarak bırakıyorlardı, düşmanla karşılaşmak bizi yıldırmıyordu.

Atlarımızı toz kaldırır vaziyette görmezseniz, onları kaybettik demektir. Buluşma yerleri Kedâ'dır.

Yularlar ile yarış içindedirler, omuzlarının üzerinde susamış mızraklar vardır.

Küheylanlarımız diğer atlardan çok önde; kadınlar, onları geri çevirmek için başörtüleriyle yüzlerine vururlar.

Ya yüzünüzü bizden öteye çevirirsiniz umre yaparız; fetih olur ve perde açılır;

Yoksa bir gün boyunca kılıçla vuruşmaya katlanın, o günde Allah dilediği kimseleri üstün kılar.

Cebrail içimizde Allah'ın elçisidir. Rûhu'l-Kudüs'ün bir dengi yoktur.

Allah buyurdu ki: "Size bir kul gönderdim, hakkı söyler; sınama yarar sağlarsa.

Onu şahit tuttum, o halde kalkınız ve onu tasdik ediniz." Siz ise, ne kalkarız, ne dileriz dediniz.

Allah buyurdu ki: "Bir ordu yola çıkardım ki onlar Ensar'dır, hedefleri düşmanla karşılaşmaktır."

Bizim her gün alıştığımız: Sövüşmek, vuruşmak yahut atışmaktır.

Bizi hicvedenlere kâfiyelerle hadlerini bildiririz ve kanlar karıştığında boyunlarını vururuz.

Ebu Süfyan'a benden bir mektup ilet, artık gizlilik kalktı:

Kılıçlarımız seni bir köle yaptı; Abdüddâroğullarının efendileri cariyelerdir.

Muhammed'i hicvettin, ben de onun adına cevap verdim; bunun Allah katında karşılığı verilecektir.

Dengi olmadığın halde O'nu hicvettin ha?! Öyleyse şerriniz hayrınıza fedâdır.

Mübârek, iyi, hanîf, Allah'ın emîni, tabiatı akdine vefadan ibaret birini

hicvettin!

İçinizden O'nu hicveden kimseyle (bizden) O'nu medheden, O'na yardım eden kimse hiç denk olur mu?

Benim babam, onun babası ve ırzım, Muhammed'in namusunu sizden korumak için bir sığınaktır.

Lisanım keskindir, bir kusuru yoktur. Denizimi ise kovalar bulandıramaz."

C) MEKKE FETHİNDEKİ YÜCE HİKMETLER

Hudeybiye barışı, bu büyük fethin öncesinde bir başlangıç ve bir hazırlıktı. Bu barış sayesinde insanlar birbirine güven duydular ve birbirleriyle konuştular, İslâm dini hakkında tartışma yaptılar. Mekke'deki imanlarını gizleyen müslümanlar dinlerini açığa vurma, ona çağrıda bulunma ve onun üzerinde tartışma yapma imkânı buldular. Bu barış sebebiyle büyük bir insan kitlesi İslâm'a girdi. Bu yüzden Allah Teâlâ, şu âyetinde onu bir fetih olarak isimlendirdi: "Doğrusu biz sana apaçık bir fetih verdik." [1] Hudeybiye barışı hakkında bu âyet nâzil olunca Hz. Ömer (r.a.): "Bu bir fetih midir, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Evet!" buyurdu.[2] Allah Teâlâ Hudeybiye'yi fetih olarak anışını tekrarladı ve: "Allah, Rasûlü'nün rüyasını doğru çıkardı..." diye başlayan âyetin "Allah sizin bilmediğinizi bilir. Size bundan başka yakın zamanda bir fetih verecektir."[3] kısmında böyle andı. Büyük olayların öncesinde, onlara bir giriş ve işaret niteliğinde mukaddimeler takdim etmek Allah Teâlâ'nın âdetidir. Nitekim Hz. İsa ve babasız yaratılışı kıssasının öncesinde, Hz. Zekeriyya kıssasını ve onun durumundakilerin çocuk sahibi olamayacağı kadar yaşlı oluşuna rağmen ona çocuk verişini anlatmıştır. Yine kıblenin neshedilmesinin öncesinde Kâbe'nin tarihini, yapılışını ve hürmete lâyık oluşunu, isminin yüceltilişini; sonra yapıcısını ve onun hürmet ve medhe lâyık oluşunu anlattı ve bütün bunlar-

1. Fetih, 48/1.
2. Ebu Davud, 2736. İsnâdı hasendir.
3. Fetih, 48/27.

dan önce neshi, onu gerektiren hikmetini ve onu kuşatan kudretini zikretmek suretiyle bir ön giriş yaptı. Rasûlü'nün (s.a.) peygamber olarak gönderilmesi öncesinde Fil kıssasını, kâhinlerin onu müjdelemelerini ve başka şeyleri anlatmış olması da böyledir. Uyanık halde iken vahyin gelmesinden önce Rasûlullah'ın (s.a.) uykusunda gördüğü salih rüyalar da, aynı şekilde bir mukaddimedir. Hicret de cihad emri öncesi yine bir mukaddimedir. Şerîatın ve kaderin sırlarını, gereği gibi düşünen kişi, O'nun hikmetinin, akılları hayrete düşüren hallerini görür.

1— Anlaşmalılar, devlet başkanının zimmetinde, himaye ve güveni altında bulunanlarla savaştıklarında, devlet başkanına savaş açmış sayılırlar ve aralarındaki anlaşma ortadan kalkmış olur. Bu durumda devlet başkanı onlara, yurtlarında geceleyin baskın yapabilir. Eşitlik üzere anlaşmanın bozulduğunu onlara bildirmesine ihtiyaç yoktur. Bildirme, ancak onların hiyanet etmelerinden korkarsa olur. Hiyanet gerçekleştiğinde ise, onunla yapılan anlaşmanın dışına çıkmış ve anlaşmayı bozmuş olurlar.

2— Anlaşmalılar ses çıkarmadıkları, karşı gelmedikleri ve buna razı oldukları takdirde, bizzat yapanlarla destekçileri dahil, hepsinin anlaşması bozulmuş olur. Şöyle ki; Kureyş'ten Bekiroğulları'na yardım edenler onların bir kısmıydı ve hepsi onlarla birlikte savaşmamışlardı. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.) hepsine birden savaş açmıştır. Şöyle ki: Nasıl sulh anlaşmasına, tâbi olarak girmişler ve onlardan her biri ayrı bir sulh anlaşması yapmamış, yapılan anlaşmaya razı olup onu kabullenmişlerse, işte onların anlaşmayı bozmalarının hükmü de aynen böyledir. Gördüğünüz gibi kuşkusuz Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünneti işte budur.

Bunun bütüne şâmil edilmesi herbir fert anlaşmayı bozacak davranışı bizzat yapmış olmasa bile onların cemaatinin buna razı olmaları halinde anlaşmayı bozan zimmîlere bu hükmün icrâ edilmesi demektir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.), bazı yahudiler oğluna saldırdıklarında ve bir evin damından taş atıp kolunu kırdıklarında Hayber yahudilerini (yurtlarından) sürmüştür. Hatta Hz. Peygamber (s.a.) Kurayzaoğulları'nın bütün savaşçılarını öldürmüş, onlardan her birine anlaşmayı bozup bozmadığını sormamıştır. Sadece iki adamın suikaste teşebbüs etmesine rağmen Nadîroğullarını sürmesi de böyledir. Kaynukaoğulları'na da böyle davranmıştır. Fakat Abdullah b. Übeyy, Allah Rasûlü'nden (s.a.) onları bağışlamasını istedi. İşte Rasûlullah'ın (s.a.) şeksiz-şüphesiz tavrı ve metodu budur.

Âlimler, destekçinin bizzat savaşa katılan kimse gibi olduğu konusunda icmâ etmişlerdir; ganîmet taksiminde ve sevap elde etme hususunda da hepsinin tek tek savaşa bizzat katılmaları şart değildir.

Yol kesiciler de bu hükme dahildir: Destekçileri de bizzat buna katılanlar gibidir. Çünkü bizzat yapan, ancak geride kalanlardan aldığı güç sayesinde kötülüğe girişmiştir, onlar olmasa ulaşmış olduğu şeye ulaşamaz. Şüphesiz doğrusu budur ve bu, Ahmed (b. Hanbel), İmam Mâlik, Ebu Hanîfe ve daha başka imamların görüşüdür.

3— Savaş durumundaki harbîlerle 10 yıl savaş yapmamak üzere anlaşma caizdir, ama bundan (10 yıldan) daha fazla süreli bir anlaşma caiz midir? Doğrusu; ihtiyaç ve tercih edilen bir menfaat sebebiyle bunun caiz olmasıdır. Meselâ, müslümanlar tarafında bir zaaf bulunuyor ve düşmanları da kendilerinden daha güçlü bir durumda ise ve on yıldan daha uzun süreli anlaşma yapmada İslâm'ın bir menfaatı varsa caizdir.

4— Devlet başkanı veya bir başka kimse, kendisinden verilmesi caiz yahut vacip olmayan şeyler istendiğinde, onu vermekten kaçınmak için susabilir. Susması istenileni vermek anlamına gelmez. Zira Ebu Süfyan, Allah Rasûlü'nden (s.a.) anlaşmanın yenilenmesini istemiş, ama Hz. Peygamber (s.a.) susmuş, ona herhangi bir şekilde cevap vermemiştir. Hz. Peygamber (s.a.), bu susmasından ötürü onunla anlaşma yapmış olmadı.

5— Kâfirlerin elçileri öldürülmez. Nitekim Ebu Süfyan, anlaşmayı bozanların hükmüne dahil olduğu halde Allah Rasûlü (s.a.) onu öldürmemiştir. Çünkü o, kavminin Hz. Peygamber'e (s.a.) gönderdiği bir elçi idi.

6— İslâm daveti kendilerine ulaşmışsa, kâfirlere kendi memleketlerinde, evlerinde gece baskını yapmak ve onları gâfil avlamak caizdir. İslam daveti kendilerine ulaştıktan sonra Rasûlullah'ın (s.a.) seriyyeleri, O'nun izniyle kâfirlere geceleyin baskın yapıp saldırıyorlardı.

7— Casusun öldürülmesi -müslüman da olsa- caizdir. Zira Hz. Ömer (r.a.) Rasûlullah'tan (s.a.), Mekkelilere durumu haber verecek mektubu gönderdiği için Hâtıb b. Ebî Beltaa'yı öldürme izni istedi. Ancak Hz. Peygamber (s.a.): Öldürülmesi helâl olmaz, o müslümandır, buyurmadı da, aksine: "Nerden biliyorsun, belki de Allah, Bedir savaşına katılanlara vâkıf olup, onları tanıyarak: 'İstediğinizi yapın!' buyurmuştur." dedi. Böylece onun öldürülmesindeki engeli belirterek cevap verdi; o engel de Bedir gazasına katılmış olmasıdır. Bu şekilde cevap verilmesi, böyle bir engeli olmayan casusun öldürülmesinin caiz oluşuna bir tenbih gibidir. Bu, İmam Mâlik ile Ahmed (b. Hanbel)'in mezhebindeki iki görüşten biridir. İmam Şâfiî ve Ebu Hanîfe ise, 'öldürülmez' demişlerdir ki, Ahmed (b. Hanbel)'in zâhir görüşü de budur. Her iki grup da Hâtıb kıssasını delil getirmektedir. Doğrusu: Böyle kimsenin öldürülmesi devlet başkanının görüşüne bırakılmıştır. Şayet öldürülmesinde

müslümanlar lehine bir fayda görürse, öldürür; sağ bırakılması daha iyi olacaksa, sağ bırakır. En iyi bilen Allah'tır.

8— Kamu yararı ve bir ihtiyaç sebebiyle kadının her tarafının soyulup açılması caizdir. Çünkü Hz. Ali ve Mikdâd, mahfedeki kadına: "Ya mektubu çıkarırsın ya da seni soyarız!" demişlerdir. Gerektiği yerde ihtiyaçtan ötürü soyulması caiz olduğuna göre, İslâm'ın ve müslümanların faydası dolayısıyla soyulması haydi haydi caizdir.

9— Kişi, kendi heva ve zevki için değil Allah için, O'nun Rasûlü ve dini için öfkelenip yoruma giderek bir müslümana münafıklık ve kâfirlik suçlamasında bulunduğu vakit, bundan dolayı küfre düşmez, hatta günah işlemiş bile sayılmaz. Hatta niyetinden ve maksadından ötürü sevaba nâil olur. Ancak bu durum, nefsine uyanlarla bid'atçilerin hilâfınadır. Zira onlar, kendi arzularına ve mezheplerine muhalefet sebebiyle tekfir edip bid'atçilikle suçluyorlar. Oysa kendileri tekfir edip bid'atçilikle suçladıkları kimselerden daha çok buna müstehaktırlar.

10— (Günahları) imhâ edici büyük bir sevap, şirk koşma dışındaki büyük bir günaha keffâret olabilir; Hâtıb'ın Bedir gazasına katılmasının, yaptığı casusluğa keffaret kabul edilişi gibi... Zira bu büyük iyiliğin kapsadığı yarar, Allah'ın ona olan sevgisi, ondan razı oluşu, onunla sevinişi ve meleklerine karşı onu yapanla övünüşü, casusluk suçunun içerdiği kötülükten ve ihtiva ettiği Allah'ın buğzundan daha büyüktür. Dolayısıyla en güçlü en zayıfa galip geldi de, onu ortadan kaldırıp gereğini iptal etti. Kalbin sıhhatli yahut hasta olmasını gerektiren iyiliklerden yahut kötülüklerden kaynaklanan sıhhat ve hastalık hususunda Allah'ın hikmeti işte budur ve Allah'ın vücuda ilişkin sıhhat ve hastalık konusundaki hikmetinin benzeridir. Çünkü bu ikisinden hangisi daha güçlü ise mağlub olana otoritesini kurar ve egemenlik onun eline geçer. Nihayet en zayıf olanın etkisi kaybolur. Bu O'nun yaratışı ve kazası konusundaki hikmetidir. İşte şerîatındaki ve buyruğundaki hikmeti de budur.

Bu durum Allah'ın: "Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.", "Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, küçük günahlarınızı örteriz."(4) âyetlerinden ve Hz. Peygamber'in (s.a.), "Bir günahın peşinden bir iyilik yap, onu imha etsin." hadisinden(5) dolayı kötülüklerin iyiliklerle yok edilmesi

4. Hûd, 11/114; Nisâ, 4/31.
5. Sahih bir hadistir. Tirmizî, 1988; Ahmed b. Hanbel *Müsned,* 5/153, 158, 228, 236; Dârimî, 2/323; Ebu Zer ve Muâz b. Cebel'den rivayet olunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Nerede olursan ol, Allah'tan kork; kötülüğün ardından onu imha edecek bir iyilik yap ve insanlarla güzel bir şekilde geçin!"

hakkında sabit olduğu gibi şu delillerden dolayı bunun aksinde de sabittir: "Ey inananlar! Sadakalarınızı başa kakma ve ezâ etmekle boşa çıkarmayın!..."[6] ve "Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamber'in sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öyle yüksek sesle konuşmayın; yoksa siz, farkında olmadan amelleriniz boşa gider."[7] Hz. Âişe'nin, Zeyd b. Erkâm bey-i îne usûlüyle satım yaptığında ona söylediği: "Zeyd Rasûlullah'la (s.a.) yaptığı cihadı (n sevabını) iptal etmiştir; tevbe ederse o başka!" sözü de buna delildir. [8] Buharî'nin *Sahih*'inde rivayet ettiği Hz. Peygamber'in (s.a.): "İkindi namazını terkeden kimsenin ameli boşa gitmiştir."[9] hadisi de buna delildir. Bundan başka iyiliklerle kötülüklerin birbirini uzaklaştırdığını, birinin diğerini iptal ettiğini, onlardan güçlü olanın güçsüz olanı giderdiğini gösteren âyetlerle hadisler de vardır. Denkleştirme ve amelin boşa çıkması bunun üzerine kurulur.

Özetle, iyilik yapma gücüyle isyan hastalığı birbirine saldırmakta ve birbiriyle savaşmaktadırlar. Bu güçle birlikte bu hastalığın bir artma ve helâke varan durumu, bir gerileme ve noksanlaşma durumu -ki bu, hastanın en iyi halidir- ve yerinde sayma ve biri diğerini bastırıncaya kadar birbirleriyle çekişme durumu vardır. Buhran vakti[10] girdiğinde -ki bu vuruşma için meydana çıkma ânıdır- kalbin nasibine şu ikiden biri düşer: Ya selâmete çıkmak ya da helâk olmak... Bu buhran ya Allah Teâlâ'nın rızasını ve bağışlamasını ya da kızmasını ve ceza vermesini gerektiren fiilerin işlenmesi ânında olur. Nitekim peygamberî duada: "Rahmetini gerektirenleri isterim."[11] diye geç-

6. Bakara, 2/264.
7. Hucurât, 49/2.
8. Dârakutnî, (2/311) ve Beyhakî (5/330), Ebu İshak kanalıyla Âliye'den şu hadisi nakletmişlerdir: Bir kadın Hz. Âişe'ye gelerek, veresiye olmak üzere Zeyd b. Sâbit'e 800 dirheme bir köle sattığını, sonra da Zeyd'den onu peşin paraya 600 dirheme geri satın aldığını, böyle bir satım akdinin hükmünün ne olduğunu sordu. Hz. Âişe: "Ne kötü almışsın, ne kötü satmışsın! Zeyd'e söyle, Allah Rasûlü'yle (s.a.) birlikte katıldığı cihadın sevabını iptal etmiştir. Ancak tevbe ederse o başka!" dedi. Râvileri sikadır. Âliye ise kendisinden hem kocasının, hem de oğlunun hadis rivayet ettiği bir râvidir; kocası da oğlu da hadis imamıydı, İbn Hibbân bu kadını *es-Sikât* adlı eserinde zikreder. Onun bu hadisini Sevrî, Evzaî, Ebu Hanife ve arkadaşları İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Hasan b. Salih delil kabul etmişlerdir. Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*'de, *et-Tenkîh* adlı eserin müellifinin, hadisin senedini ceyyid bulunduğunu nakletmiştir.
9. Buharî, 9/15.
10. Tıpçılar, ani hastalıklarda hastada bir anda meydana gelen değişikliğe buhran = kriz demektedirler.
11. Tirmizî, 4791; İbn Mâce, 1384; Abdullah b. Ebî Evfâ'dan. Senedinde Fâid b. Abdurrahman adlı râvi vardır ki zayıftır. Hâkim ise *Müstedrek*'inde (1/525) İbn Mes'ûd'dan nakledelek sahih olduğunu söylemiş ve Zehebî de ona katılmıştır.

mektedir. O gün Hz. Talha için de: "Talha cenneti hak edecek işler yaptı!"[12] buyurmuş ve bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) arz edilerek: "Ya Rasûlallah! Bu, cehennemi hakedecek davranışta bulundu." demişlerdi. Bunun üzerine: "Onun adına bir köle azad edin!" buyurmuştur.[13] Sahih bir hadiste de: "İki mûcibe (cenneti veya cehennemi gerektiren şey) nedir, biliyor musunuz?" sorusuna: "Allah ve Rasûlü en iyisini bilir." dediler. O zaman: "Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmadan ölen kimse cennete girer; Allah'a herhangi bir şeyi şirk koşarak ölen kimse de cehenneme girer." buyurdu.[14] Hz. Peygamber bu hadisiyle tevhid ve şirkin mucibâtın (cenneti ve cehennemi gerektirecek şeylerin) başı ve temeli olduğunu ve bu ikisinin kesinlikle bir öldürücü zehir ve yine kesinlikle bir kurtarıcı panzehir yerinde bulunduğunu söylemek istiyordu.

Nitekim vücuda, gücünü gevşetip zayıflatacak kaçınılmaz kötü sebepler ârız olabilir ve böylece, bunların varlığından dolayı vücut iyi sebeplerden ve yararlı gıdalardan istifade edemez, hatta o bozuk maddeler onları tabiatlarına ve kuvvetlerine çevirir ve onlarla sadece bedenin hastalığı artar. Bazan bedenin güçlenmesini sağlayan, onu sağlık ve sağlık sebepleriyle pekleştiren uygun sebepler ve münasip maddeler bedende bulunabilir ve bu yüzden kötü sebepler, hemen hemen hiç vücuda zarar veremez, hattâ bu fazla maddeler onları asıl tabiatına dönüştürebilir. Kalbin sıhhatini yahut fesadını icabettiren maddeler de işte bunun gibidir.

Hâtıb'ın imanının gücünü bir düşün! O iman, onu Bedir gazasına katılmaya, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte canını vermeye; Allah ve Rasûlü'nü kavmine, aşîretine ve yakınlarına tercih etmeye sürüklemişti. Üstelik onlar düşmanın arasında, beldesinde oldukları halde bu, onun azmini kırmadı, imanının keskinliğini de köreltmedi; ailesi, aşîreti ve yakınları kendilerinin yanında olan kimselerle savaşmaktan alıkoymadı. Ne zaman ki, casusluk hastalığı geldi, bu güç kendini gösterdi. Buhran iyi durumda idi, bu yüzden hastalık iyileşti ve hasta ayağa kalktı. Sanki daha önce hiç kalp ağrısı yokmuş gibi oldu. Hekim, casusluk hastalığının üstüne çıkmış ve onu yenmiş olan imanının gücünü görünce, kan almak isteyene: "Bu hastalık, kan almaya ihtiyaç duymaz." dedi. "Ne biliyorsun, belki de Allah Teâlâ, Bedir gazasına katılanları iyice tanımış ve: 'Dilediğinizi yapın, şüphesiz günahlarınızı bağışladım! demiştir." (sözünü Hz. Peygamber (s.a.) bu anlamda söyledi.) Bunun

---

12. Ahmed b. Hanbel, 1/165; Tirmizî, 3739. Senedi kuvvetlidir; İbn Hibbân (2212) ve Hâkim (3/374), sahih görmüş, Zehebî de Hâkim'e uymuştur. Tirmizî: "Hasen hadistir." demiştir.
13. Ebu Davud, 3964. Senedinde Gurayf b. ed-Deylemî vardır ki, İbn Hibbân'dan başkası onu sika kabul etmemiştir.
14. Müslim, 93: Câbir b. Abdullah'tan.

aksi Zü'l-Huveysıra et-Temîmî ve benzeri Hâricîler hakkında vâriddir ki onların namaz, oruç, Kur'an okuma hususundaki gayretleri bir sahabînin (o Hâricî'nin ameli karşısında) kendi amelini küçümseyeceği bir dereceye varmıştı. Buna rağmen Allah Rasûlü (s.a.), bu Hâricîler hakkında şu sözleri nasıl söylemiştir (iyi düşünmek gerek): "Yetişirsem onları Âd kavminin öldürüldüğü gibi öldüreceğim!", "Onları gebertin! Zira onların öldürülmesinden dolayı Allah katında öldüren için sevap vardır.", "Şu gökyüzü altında öldürülenlerin en şerlileri."[15] Bu veçhile o yok edici bozuk maddelerin varlığı yanında o büyük amellerden yararlanamadılar ve o büyük ameller kötülüğe dönüştü.

İblis'in halini düşün! Helâk edici madde nefsinde saklanmış olduğu için o mevcutken geçmişte yaptığı ibadetlerden istifade edememiş ve asıl karekterine, daha müstahak olduğu şeye dönmüştür. Allah'ın, kendisine delillerini verdiği halde onlardan sıyrılıp çıkan ve kendisini şeytanın yönlendirdiği ve böylece azıtıp sapanlardan olan kimse ve benzerleri de işte böyledir. İtimat, içte gizlenen sırlara, maksatlara, niyetlere ve himmetleredir. O öyle bir iksîrdir ki, ya bakır amelleri altına dönüştürür ya da curufa iade eder. Başarı Allah'tandır.

Aklı ve fikri olan bir kişi, bu meselenin kıymetini, kendisinin ona olan şiddetli ihtiyacını ve ondan faydalanmasını bilir ve bu mesele sayesinde herkesin yaptığını görenden ulaşan mucip sebeplerle Allah'ın yaratışında, buyruğunda, sevabında, cezasında, dengeleme hükümlerinde, dünya ve ahirette ruha ve bedene zevk ve elem ulaştırmasında ve bunlarda mertebelerin farklılaşması konusunda Allah Teâlâ'nın marifet ve hikmetinin kapılarından muazzam bir kapıya muttali olur.

11— Yine bu kıssadan çıkan sonuçlara göre, anlaşmayı bozduklarında, üzerlerine yürüyüşten haberdar edilmeksizin anlaşmalılara ansızın saldırmak ve gece baskını düzenlemek caizdir. Ancak anlaşmaya sadık kalırlarsa iki taraf anlaşmanın bozulduğunu eşit şekilde bilmedikçe bu caiz değildir.

12— Devlet başkanının yanına geldiklerinde, müslüman hükümdarların yaptıkları gibi düşman elçilerine müslümanların kalabalıklığını, güçlülüğünü, şevketini ve heybetini göstermek caiz, hatta müstehaptır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'ye giriş gecesinde ateşler yakılmasını emir buyurdukları gibi, Hz. Abbas'a; İslâm askerleri, tevhid birlikleri ve Allah'ın ordusu kendisine gösterilinceye kadar Ebu Süfyan'ı dağın eteğinde, geçidin daral-

15. Müslim, 1064: Ebu Saîd'den, 1067: Ebu Zer'den; Ahmed b. Hanbel, 5/253, 256; Tirmizî, 3003; Ebu Ümâme'den; senedi hasendir.

dığı yerde tutmasını da emretti ve tepeden tırnağa silahlı sadece gözleri görünür halde Rasûlullah'ın (s.a.) özel muhafız birliği kendisine gösterildi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Ebu Süfyan'ı gönderdi, o da gördüklerini Kureyş'e haber verdi.

13— Hz. Peygamber'in (s.a.) ve müslümanların girdiği gibi, mübah olan savaş için Mekke'ye ihramsız girmek caizdir ve bunda ihtilâf yoktur. Hac ve umre yapmak isteyenin, Mekke'ye ihramsız giremeyeceğinde de ihtilaf yoktur. Bunun dışında ot toplayıcılar ve oduncular gibi, sürekli bir ihtiyaç olmaksızın girenler hakkında ise üç görüş vardır:

1) İhramsız girmek caiz değildir. İbn Abbas'ın (r.a.) görüşü ve Ahmed (b. Hanbel)'in zâhir mezhebi, Şâfiî'nin de iki görüşünden biri budur.

2) Ot toplayıcı ve oduncu gibidir; ihramsız girebilir. Bu da Şâfiî'nin son görüşü ve Ahmed (b. Hanbel)'den gelen bir rivayettir.

3) Mîkatların içinde ise, ihramsız olarak girişi caizdir. Mikatların dışında ise ancak ihramla girebilir. Bu da Ebu Hanîfe'nin görüşüdür.

Hz. Peygamber'in (s.a.) mücâhid ile hac ve umre yapmak isteyen hakkındaki tutumu bellidir. Fakat bu ikisinden başka şahıslar için, Allah'ın ve Rasûlü'nün vacip kıldığı ya da ümmetin icmâ ettiği hükümler dışında bir gereklilik (vacib) yoktur.

14— Âlimlerin çoğunluğunun (cumhûrun) savunduğu gibi Mekke'nin kılıç zoruyla fethedildiği açıkça ifade edilmiştir. Bu konuda Şâfiî ve Ahmed (b. Hanbel)'in iki görüşünden biri dışında aksinin söylendiği bilinmemektedir. Kıssanın akışı, düşünenler için cumhûr'un görüşünü yansıtan en açık bir şahittir. Ebu Hâmid el-Gazzâlî, Mekke'nin sulh yoluyla fethedildiğini söylemeyi çirkin görünce, *el-Vasît* adlı eserinde Şâfiî'nin, oranın zorla fethedildiğine dair görüşünü zikredip, "Bu onun görüşüdür" demiştir.

Barış yoluyla fethedildiği görüşünde olanlar şöyle demişlerdir: Eğer savaşla fethedilmiş olsaydı, Rasûlullah (s.a.), Hayber'i ve diğer menkul ganimetleri taksim ettiği gibi Mekke'yi de ganimetçiler arasında paylaştırır; beşte birini alır, geri kalanı taksim ederdi. Müslüman olduğunda Ebu Süfyan, Mekkeliler için eman dileyince Rasûlullah (s.a.) eman verdi, bu da onlarla yapılan bir sulh akdi oldu. Şayet zorla fethedilseydi; ganimetçiler oranın meskenlerine ve evlerine sahip çıkarlar, bunlara Mekkelilerden daha çok hak sahibi olurlar ve Mekkelilerin oradan çıkarılmaları da caiz olurdu. Oysa Hz. Peygamber (s.a.), orası hakkında bu hükmü vermedi, hatta evleri, kendilerini oradan çıkaranların elinde bulunduğu halde Muhacirlere içlerinden çıkarıl-

dıkları evlerini bile vermedi. Hz. Peygamber (s.a.), Mekkelilerin o evleri satmalarına, satın almalarına, kiralamalarına, oturmalarına ve onlardan yararlanmalarına ses çıkarmadı. Halbuki bu durum, zorla fethetme hükümlerine aykırıdır. Hem Rasûlullah (s.a.) evleri, (içlerinde oturan) Mekkelilere nisbet etmek suretiyle bunu açıkça ifade etmiştir: "Ebu Süfyan'ın evine giren güvendedir, kendi evine giren de güvendedir."

Zorla fethedildiği görüşünde olanlar da şöyle demişlerdir: Şayet Rasûlullah (s.a.), Mekkelilerle sulh yapmış olsaydı; herbirinin kendi evine girmesi, kapısını kapatması ve silahını bırakmasıyla sınırlı emrinin bir faydası olmazdı; Halid b. Velid aralarından bir grubu öldürünceye kadar onlarla çarpışmazdı. Üstelik Hz. Peygamber (s.a.) onu ayıplayıp nehyetmemiştir. Makîs b. Subâbe, Abdullah b. Hatal ve adları bu ikisiyle birlikte sayılan kişileri öldürmezdi. Çünkü barış anlaşması yapılmış olsaydı bu adamları anlaşmadan kesinlikle istisna ederdi ve her iki durum da nakledilirdi. Sulh yoluyla fethedilmiş olsaydı, onlarla çarpışmazdı. Halbuki şöyle buyurmuştur: "Herhangi bir kimse Rasûlullah'ın (s.a.) burada savaşmasını ruhsat saymaya kalkışırsa, ona: 'Allah Teâlâ Rasûlü'ne izin vermiş, size müsaade etmemiştir' deyiniz!" Malumdur ki Rasûlullah'a (s.a.) mahsus olan bu izin sulh hususunda değil, ancak savaş hususundadır. Zira sulh hususundaki izin umumidir.

Hem Mekke'nin fethi sulh yoluyla olsaydı, "Allah Teâlâ'nın orayı kendisi için günün belli bir vaktinde helâl kıldığını" söylemezdi. Zira sulh yoluyla fetholunsaydı, haramlığı üzere kalır ve sulhtan ötürü haramlıktan çıkmazdı. Halbuki Mekke'nin o saatte haram olmadığını, harb süresinin bitiminden sonra ilk haramlığına döndüğünü haber vermiştir.

Yine, şayet sulhla fetholunmuş olsaydı; Rasûlullah (s.a.) ordusunu, atlılarını ve yayalarını sağ ve sol kanat olarak, silahla donatılmış bir halde hazırlamazdı. Ebu Hureyre'ye: "Bana Ensar'ı çağır!" demiş, o da onları çağırmıştı. Ensar gelerek Hz. Peygamber'in (s.a.) etrafını sarmışlardı. Rasûlullah (s.a.): "Kureyş'in serserilerini ve onlara katılanları görüyor musunuz?" demiş, sonra bir elini diğerinin üzerine koyarak: "Bana Safâ'da kavuşuncaya kadar onları ekin biçer gibi biçin!" buyurmuştu. Nihayet Ebu Süfyan: "Ya Rasûlallah! Kureyş cemaati (nin kanları) mübah kılındı, bugünden sonra artık Kureyş bitmiştir." demişti de, bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Kim kapısını kaparsa, o güvencededir." sözünü söylemişti. Böyle bir şeyin sulh varken olması imkânsızdır. Eğer aralarında bir sulh anlaşması geçmiş olsaydı -ki asla geçmemiştir- bundan daha ehemmiyetsiz bir şeyle bile bozulurdu.

Hem nasıl barış olabilir ki? Mekke, ancak atların ve süvarilerin ayak basmalarıyla fetholunmuştur. Allah, Rasûlü'nün atlılarını ve süvarilerini Hudey-

biye sulhunün olduğu gün engellediği gibi Mekke'ye girmesini engellememiştir. Çünkü o gün gerçekten barış günüydü. Zira Allah Rasûlü'nün (s.a.) devesi Kasvâ Hudeybiye'de çöktüğünde: "Kasvâ huysuzlaştı." dediler de, Rasûlullah (s.a.): "Huysuzlaşmadı, onun böyle bir huyu yoktur. Fakat onu, filleri (Mekke'ye girmekten) engelleyen engelledi." buyurdu. Sonra: "Vallahi, benden Allah'ın haramlarından bir harama hürmet ettikleri bir durum isterlerse onu onlara mutlaka vereceğim." dedi.

Sulh anlaşması, şahidlerin huzurunda bir belge düzenlenmesi suretiyle, müslümanlardan ve müşriklerden oluşan bir kalabalığın hazır bulunduğu bir ortamda yapıldı. Müslümanların sayısı o gün 1400 idi. Fetih gününde böyle bir sulh anlaşması yapılsın, bu yazıya geçirilmesin, şahit tutulmasın, hiç kimse orada hazır bulunmasın ve keyfiyeti ve kararlaştırılan şartlar nakledilmesin; açıktır ki bu imkânsızdır. Hz. Peygamber'in (s.a.) şu sözünü düşün: "Allah, filleri, Mekke'ye girmekten alıkoydu ve Rasûlü ile müslümanları oraya hâkim kıldı." Bu sözden, Rasûlü'nün ve galip olan ordusunun Mekke halkına egemen olmalarının, Mekke'ye zorla girecekken Allah'ın engellediği fillerin egemen olmasından daha muazzam olduğu nasıl anlaşılır! Allah, Rasûlü ile mü'minleri, Mekkelilere hâkim eylemiştir. Nihayet onlar da orayı galibiyetten, zorun baskısından, küfrü ve kâfirleri baş eğdirdikten sonra fethetmişlerdir. Bu ise, barışın yumuşaklığı, düşmanın teklif ve şartları altında onları Mekke'ye girdirmekten ve Rasûlü'ne açtığı, dinini kendisiyle aziz eylediği ve âlemlere bir alâmet kıldığı en muazzam bir fetih içinde zafer, izzet ve zorla fethetmenin yaptırım gücünü elde etmeyi onlardan engellemesinden daha değerli ve daha şerefli; delil yönünden daha açık, zafer itibarıyla daha mükemmel, hüküm ve irade olarak da daha yüce idi.

Zorla fethedildiğini savunanlar diyorlar ki: "Zorla fethedilmiş olsaydı, gaziler arasında pay edilirdi." sözünüze gelince; bunun temelinde, beşte biri ayrıldıktan sonra arazinin Allah Teâlâ'nın gaziler arasında taksim ettiği ganimetlere dahil olduğu hükmü yatmaktadır. Halbuki sahabenin ve onlardan sonra gelen imamların çoğunluğu aksi görüştedirler; arazi, taksim edilmesi vacip olan ganimetlere dahil değildir ve Hulefâ-i Râşidin'in uygulaması da böyledir. Hz. Bilâl ve arkadaşları, zorla fethettikleri Şam ve havalisi topraklarını aralarında taksim etmesini istediklerinde Hz. Ömer'e: (r.a.) "Beşte birini al ve taksim et!" dediler. O zaman Hz. Ömer: "Bu, mal değildir. Ancak orayı, sizlere ve müslümanlara devamlı gelir getiren bir fey' olarak tutacağım." dedi. Bunun üzerine Bilâl ve arkadaşları -Allah onlardan razı olsun-: "Onu aramızda taksim et!" dediler. Bu defa Hz. Ömer: "Yarabbi, beni Bilâl'den ve arkadaşlarından muhafaza et!" diye dua etti. Henüz bir sene geçmemişti ki onlardan bakan bir göz kalsın. Sonra diğer sahabiler de bu husus-

ta Hz. Ömer'e (r.a.) muvafakat ettiler. Allah onlardan razı olsun. Mısır ve Irak'ın fethinde de, İran toprakları ve zorla fethedilen diğer beldeler hakkında da bu hüküm geçerli oldu; Hulefâ-i Râşidîn, sözkonusu topraklardan bir köyü bile taksim etmediler.

"Hz. Ömer, onların gönüllerini aldı ve orayı kendilerini razı etmek suretiyle vakfetti." demek doğru olmaz. Çünkü bu hususta onunla tartıştılar ve Hz. Ömer direnip Bilâl ve arkadaşlarına (r. anhüm) beddua etti. Onun düşüncesi ve tatbikatı, doğrunun ta kendisi ve tam bir başarıdır. Çünkü bu arazi taksim olunsaydı, o gazilerin miraşçıları ve akrabaları orayı miras yoluyla elde edeceklerdi; neticede bir köy ve bir belde tek bir kadının veya küçük bir çocuğun elinde kalacaktı, gazilerin elinde de hiçbir şey bulunmayacaktı. Bunda ise en büyük ve en muazzam bir fesad vardı. İşte Hz. Ömer'in (r.a.) korktuğu da bu idi. Nihayet Allah Teâlâ kendisini araziyi taksim etmemeye muvaffak eyledi de sözkonusu toprakları en son müslüman orada savaşıncaya kadar onların üzerine fey' olarak vakfetti. Onun ileri görüşünün bereket ve uğuru, İslâm ve müslümanlar üzerinde zâhir oldu. Nitekim imamların çoğunluğu da bu konuda ona muvafakat ettiler.

Ancak, arazinin taksim edilmeksizin bırakılmasının keyfiyyeti hakkında imamlar ihtilâf ettiler. İmam Ahmed'in zâhir görüşü ve kendinden gelen rivayetlerin çoğu, bu tür arazi konusunda devlet başkanı kendi nefsinden gelen bir tercihle değil, müslümanların menfaatine bağlı bir tercihle muhayyerdir. Şayet müslümanlar için en iyisi taksim ise taksim eder; en iyisi müslüman cemaatin istifadesi için vakfetmekse vakfeder; en uygunu bir bölmümünün taksimi, diğer bölümünün vakfedilmesi ise öyle yapar. Zira Hz. Peygamber (s.a.) bu üç kısmı da yapmıştır: Kurayza ve Nadîroğulları arazilerini taksim etmiş, Mekke'yi taksim etmemiş, Hayber topraklarının ise bir kısmını taksim etmiş ve bir bölümünü de müslümanların yararına olmak üzere paylaştırmayıp bırakmıştır.

Ahmed (b. Hanbel)'den ikinci bir rivayet daha vardır: Devlet başkanı araziyi vakfetmeksizin, galibiyet ve istila ile arazi doğrudan doğruya vakıf olur. Mâlik'in görüşü de budur.

Yine ondan (Ahmed b. Hanbel'den) üçüncü bir rivayet daha vardır: Devlet başkanı araziyi gaziler arasında menkul malları taksim ettiği gibi taksim edebilir; ancak gaziler o arazideki haklarından vazgeçerlerse o başka. İmam Şâfiî'nin görüşü de böyledir.

Ebu Hanife diyor ki: Devlet başkanı şu üç şıktan birini seçmekte serbesttir: 1) Taksim edebilir, 2) Sahiplerini o arazide bırakıp onlardan harac

alabilir, 3) Sahiplerini oradan sürgün edip başka ahaliyi o topraklara yerleştirip onlardan haraç alabilir.

Hz. Ömer'in (r.a.) bu uygulaması, Kur'an'a muhalif değildir. Çünkü arazî, Allah Teâlâ'nın beşte birinin alınıp geri kalanının gaziler arasında taksimini emrettiği ganimetlere dahil değildir. Bundan dolayı Hz. Ömer: "O, mal değildir." demiştir. Ganimetlerin bu ümmetten başkasına mübah olmaması da buna delildir; hatta bu durum, bu ümmetin özelliklerindendir. Nitekim sıhhati muttefekun aleyh olan bir hadiste, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Ganimetler bana helâl kılındı; halbuki benden önce hiç kimseye helâl kılınmamıştı." Allah Teâlâ, kâfirlerin elinde bulunan toprakları bizden önceki peygamberlerin ümmetlerine, oraları zorla fethettiklerinde helâl kılmıştır. Nitekim Hz. Musa'nın kavmine zorla fethedilen toprakları helâl kılmıştır. Bu nedenle Hz. Musa, kavmine: "Ey kavmim; Allah'ın size yazdığı mukaddes topraklara girin, ardınıza dönmeyin, yoksa ziyana uğramış olarak dönersiniz!" [16] demişti. Hz. Musa ve kavmi, kâfirlerle savaştılar ve hem ülkelerini, hem de mallarını istilâ ettiler. Sonra ganimetleri bir araya getirdiler, daha sonra gökten bir ateş inerek ganimetleri yaktı kül etti. Ancak o topraklarda ve ülkede yerleştiler, bu kendilerine haram kılınmadı. Böylece arazinin ganimetlerden olmadığı ve Allah'ın araziye dilediğini vâris kıldığı anlaşıldı.

Mekke'ye gelince, şayet orası dışındaki şehirlerin taksimi vacip olsa bile Mekke'de, Mekke'nin taksim edilmesini engelleyen bir diğer husus daha vardır: Bu da oranın mülk edinilemeyişidir. Zira Mekke, dâru'nnüsüktür (hac ibadetinin yerine getirildiği yerdir), halkın ibadetgâhıdır ve Allah Teâlâ'nın ister yerli, ister yabancı olsun insanlar için tahsis ettiği haremidir. Orası Allah'ın âlemlere bir vakfıdır, onlar orada eşittirler ve Mina, önce gelenin ikametgâhıdır. Yani, burası falanın yeridir, denilemez. Allah Teâlâ buyurur ki: "Kâfirler ile Allah'ın yolundan, gerek yerli, gerek dışarıdan gelen bütün insanlar için ibadet yeri yaptığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlara ve orada zulüm ile yanlış yola saptırmak isteyenlere can yakıcı bir azap tattırırız."[17] Burada sözü edilen Mescid-i Haram'dan maksat, harem'in tamamıdır. Şu âyet de bunun gibidir: "Doğrusu müşrikler pistirler; artık bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar!"[18] Burada da Mescid-i Haram sözünden maksat haremin tamamıdır. Yine şu âyet de böyledir: "Kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah'ın şânı ne yücedir!.."[19] Oy-

16. Mâide, 5/21.
17. Hacc, 22/25.
18. Tevbe, 9/28.
19. İsrâ, 17/1.

sa *Sahih*'te [20] rivayet edildiği üzere: "Hz. Peygamber (s.a.) Ümmü Hâni'nin evinden götürülmüştür." Allah Teâlâ buyurur ki: "İşte bu, ailesi Mescid-i Haram'da ikâmet etmeyen kimseler içindir."[21] Burada ikâmet etme sözünden maksat, ittifakla bizzat namaz mahallinde ikâmet etmek değil, Harem'de ve oraya yakın yerlerde ikâmet etmek demektir; nitekim hac âyetinin akışı da buna delâlet eder. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "... Orada zulm ile yanlış yola saptırmak isteyenlere can yakıcı bir azab tattırırız." Bu, kesinlikle namaz mahalline (Kâbe'ye) has değildir, bilakis bundan maksat Harem'in tamamıdır. Harem'i ister yerli ister yabancı olsun, bütün insanlar için kılan, oraya girmeyi engelleyeni ve zulüm ile hak yoldan saptırmak isteyeni tehdid edenin ta kendisidir. Harem ile Safâ, Merve, sa'y mahalli Mina, Arafat dağı ve Müzdelife gibi hac menâsikinin ifâ edildiği bölümler hiç kimseye mahsus kılınamaz, buralar insanlar arasında müşterektir. Çünkü buraları insanların menâsiki (hac vazifelerini) yaptıkları ve ibadet ettikleri yerlerdir. Bu yerler, Allah'tan bir mesciddir ki, orayı insanlar için vakf ve vaz'etmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.), kendisi için Mina'da onu sıcaktan koruyacak bir ev yapılmasından çekinerek: "Mina önce gelip konanın konakladığı, devesini çökerttiği bir yerdir." buyurdu.[22]

Bundan dolayı selef ve halef âlimlerinin çoğunluğu, Mekke arazisinin alınıp, satılmasının ve evlerinin kiraya verilmesinin caiz olmadığı görüşüne vardılar. Bu, Mekke âlimlerinden Mücâhid ve Atâ'nın, Medine âlimlerinden Mâlik (b. Enes)'in, Irak âlimlerinden Ebu Hanîfe'nin, ayrıca Süfyân es-Sevrî, İmam Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Rahûyeh'in görüşüdür.

İmam Ahmed (r.h.) Alkâme b. Nadle'nin şöyle dediğini nakleder: Mekke'nin evleri; Rasûlullah (s.a.), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde Sevâib (boş evler) olarak anılırdı ve ihtiyacı olan oturur, ihtiyacı olmayan da (bir başkasını) oturturdu.

Abdullah b. Ömer'den de şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke evlerinin kira paralarını yiyen kimse, ancak karnına cehennem ateşi doldurmaktadır." Bunu Dârakutnî Hz. Peygamber'in sözü olarak rivayet etmekte ve bu hadiste: "Allah Mekke'yi haram kılmıştır, evlerinin satışı da, ücretlerinin (veya kiralarının) yenmesi de haramdır." lafızları da yer almaktadır.

İmam Ahmed, Ma'mer-Leys senediyle Atâ, Tâvûs ve Mücâhid'in şöyle

20. Merhum müellifimiz bu hadisin *Sahih-i Buharî*'de veya Müslim'de yer aldığını söylemekle yanılmıştır. Fakat hadis İbn Hişâm (2/402), Taberânî ve Ebu Yal'a'da mevcut olup zayıftır. Bk. *Fethu'l-Bârî*, 7/155; *Mecmau'z-Zevâid*, 1/76.
21. Bakara, 2/196.
22. Bk. Hz. Peygamber'in Haccı, 2/273 (Dipnot; 327).

dediklerini nakleder: "Mekke evlerinin satışı veya kiraya verilmesi mekruhtur."

İmam Ahmed, Kasım b. Abdurrahman'ın: "Mekke evlerinin kirasından yiyen kimse, karnına ancak ateş doldurmaktadır." dediğini zikreder.

İmam Ahmed, Hüşeym-Haccâc-Mücâhid yoluyla Abdullah b. Ömer'in: "Mekke evlerinin kiraya verilmesini ve satışını yasakladı." dediğini; Atâ'nın da: "Mekke evlerinin kiralanmasını yasakladı." dediğini aktarır.

Ahmed, İshak b. Yusuf kanalıyla Abdülmelik'in şöyle dediğini nakletmiştir: Ömer b. Abdülaziz, Mekkelilerin emîrine, "Mekke evlerinin kiraya verilmesini yasaklamasına" dair mektup yazmış ve "Bu, haramdır" demiştir. Ahmed'in rivayetine göre Hz. Ömer; Mekkelilere, dışarıdan gelen (yabancı)lerin istediği yere yerleşmesi için evlere kapılar koymalarını yasaklamıştır; Abdullah b. Ömer de babasının, Mekke evlerinin kapılarının kapatılmasını, kapısı olmayanın evine kapı yapmasını, evinin bir kapısı olanın onu kapatmasını yasakladığını, ancak bunun hac mevsiminde olduğunu anlatır.

Satış ve kiraya verme caizdir diyenler şunları söylemektedir: Bunun caiz oluşuna delilimiz; Allah'ın kitabı, Rasûlü'nün sünneti, ashabının ve Hulefâ-i Râşidîn'in uygulamasıdır. Allah Teâlâ: "...Yurtlarından ve mülklerinden çıkarılan Muhacir fakirlerindir." (23), "...Hicret edenler ve yurtlarından çıkarılanlar..."(24), "Allah size ancak din uğrunda sizinle savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaran kimseleri dost edinmenizi yasaklar."(25) buyurmuş ve evleri onlara nisbet etmiştir, bu da mülk kılma nisbetidir. Kendisine: "Yarın Mekke'deki hangi evinizde konaklayacaksınız?" denildiğinde: "Akîl, bize ev bıraktımı ki?!"(26) buyurmuş "Evim yoktur." dememiş, aksine onların evi kendisine nisbet etmelerine ses çıkarmamıştır. Ayrıca Akîl'in evi işgal edip elinden çıkarmadığını da haber vermiştir. Ümmü Hânî'nin evi, Hatice'nin evi, Ebu Ahmed b. Cahş'ın evi... gibi evlerinin kendilerine nisbet edilmesi hadislerde sayılamayacak kadar çoktur. Onlar bu evlere, taşınabilir (menkul) mallara mirasçı oldukları gibi mirasçı oluyorlardı. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.): "Akîl bize ev bıraktımı ki?" demiştir. Ebu Tâlib'in evlerine Akîl vâris olmuştu; çünkü o kâfirdi, Hz. Ali (r.a.) ise Ebu Tâlib'e aralarındaki din farklılığından dolayı vâris olamamıştı. Bunun üzerine Akîl evleri işgal etmişti. Hicretten önce ve sonra hatta Hz. Peygamber'in (s.a.) peygamberliğinden önce ve sonra ölenlerin vârisleri, ölenin evine şu âna kadar mirasçı olagelmişler-

---

23. Haşr, 59/8.
24. Âl-i İmrân, 3/195.
25. Mümtahıne, 60/9.
26. Buharî, 25/44.

dir. Safvân b. Ümeyye, bir evi Hz. Ömer b. el-Hattâb'a (r.a.) dört bin dirheme satmış, o da orayı hapishane yapmıştır. Alım-satım ve miras caiz olunca kiraya vermek haydi haydi caiz olur. Gördüğün gibi her iki grubun ayaklarının durduğu yer burasıdır. Delilleri kuvvet ve açıklık yönünden reddedilemez. Allah'ın delil ve açıklamaları ise birbirini iptal etmez, aksine birbirini tasdik eder, hepsinin gerektirdiği şekilde amel etmek farzdır ve vacip olan, nerede olursa olsun hakka uymaktır.

Doğrusu, her iki tarafın delillerinin gerektirdiği şekilde görüş ortaya koymaktır: Evler mülk edinilebilir, hibe edilebilir, miras kalabilir, satılabilir. Mülkiyetin el değiştirmesi ise toprakta ve arsada değil binada olur. Bina ortadan kalksa, sahibinin yeri satmaya hakkı yoktur. Ancak yeniden bina yapmak ve eski haline döndürmek hakkına sahiptir. O şahıs, orada oturmaya ve dilediğini oturtmaya daha lâyıktır. Kira akdi ile ikâmet menfaatine karşılık bedel alma hakkı yoktur. Zira bu menfaat konusunda başkasına tercih edilmeye müstehaktır. Önceliği ve ihtiyacı nedeniyle orası hakkında o kimsenin bir hususiyeti vardır. Oranın menfaatine ihtiyacı kalmazsa, bu menfaat için bir bedel alma hakkına sahip değildir. Nitekim meydanlarda ve geniş yollarda oturmak, madenler üzerinde ikâmet etmek vs. gibi müşterek menfaatler ve mallardan yararlanma böyledir; oraları önce işgal eden, yararlandığı sürece oraya daha müstehaktır, ihtiyacı kalmadığında da ona karşı bir bedel alma hakkına sahip değildir. Bu görüş sahipleri, evlerin satımı ve mülkiyetlerinin naklinin arsa üzerinde değil bina üzerinde gerçekleştiğini açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Bunu Ebu Hanife'nin arkadaşları ve onun mezhebini izleyenler söylemektedirler.

Denilirse ki: Kiraya vermeyi yasakladınız, fakat satışı caiz gördünüz; bunun şerîatte bir benzeri var mıdır? Şeriatta malumdur ki, kira akdi satıştan daha geniş (hükümlere tâbi)dir. Satış yasak olduğu halde kiralama câiz olabilir, vakıf ve hür insanda olduğu gibi. Aksine gelince, böyle bir şey bilmiyoruz.

Cevap: Satış ve kiraya verme akitlerinden her birisi caizlik ve yasaklanma hususunda biri diğerini icabettirmeyen müstakil birer akittir; kaynakları da çeşitlidir, hükümleri de... Satış caiz olur, çünkü satıcının başkasından daha üstün (ve tercihli) olduğu yer -bina- üzerinde meydana gelmektedir. Kiraya vermeye gelince, sadece menfaate yöneliktir, menfaat de müşterektir; ona daha önce sahip olanın ise bedel alma değil, bir öncelik hakkı vardır. Bundan dolayı kiraya vermeye değil satışa cevaz verdik. Kabul etmeyip ille şeriatta bir benzerini göstermemizi istiyorsanız denildi ki: İşte mükâteb köle böyledir. Efendisinin onu satması caizdir, fakat alıcısı yanında mükâteb köle olur, efendisinin onu kiraya vermesi caiz değildir. Çünkü kiraya vermede

kölenin mükâtebe akdi ile sahip olduğu menfaatlerini ve kazançlarını iptal vardır. En iyi bilen Allah'dır. Ne var ki satışı yasak değildir. Öyleyse Mekke'nin arazisinin ve evlerinin menfaatleri müslümanlar arasında müşterekse satıcının yanında olduğu gibi müşteri yanında da aynı şekilde bunların menfaatleri müşterek olur: İhtiyacı varsa oturur, ihtiyacı yoksa (başkasını) oturtur. Satımı halinde müslümanların bu menfaattaki iştirakini iptal yoktur. Nitekim mükâtebin satımında, mükâtebe akdi ile onun sahip olduğu menfaatlerinin mülkiyetini iptal bulunmadığı gibi... Bunun benzeri, Ümmet-i Muhammed'in eskiden beri uygulayageldikleri sahih kanaate göre, Hz. Ömer'in (r.a.) vakfetmiş olduğu harac arazinin (araziyi haraciye) satımının caiz olmasıdır. Zira bu harac arazi, müşteriye satıcı katında olduğu gibi harâciyye olarak intikal eder. Gazilerin hakkı ise sadece haracındadır, bu da satışla iptal olmaz. Kaldı ki ümmet bu arazinin miras olabileceğinde ittifak etmiştir. Şayet satımı vakıf olması sebebiyle bâtıl olsaydı, vakıf olması miras kalmasını da iptal etmeliydi. Ahmed b. Hanbel (harac) arazinin nikâhta mehir kılınabileceğine hükmetti. Burada mehir, miras ve hibe yoluyla mülkiyetin nakli caiz olursa; kıyas, uygulama ve fıkıh itibarıyla satış da caiz olur. En iyisini Allah bilir.

Soru: Mekke zorla fethedilmiş olsa bile, zorla fethedilen diğer araziler gibi Mekke arazisinden harac alınabilir mi, bunu yapmanız câiz midir, değil midir?

Cevap: Bu konuda Mekke'nin zorla fethedildiği fikrinde olanların iki görüşü vardır:

a) Başka türlü bir görüş belirtmenin caiz olmadığı üstün ve delillendirilmiş görüş: Zorla da fethedilmiş olsa Mekke arazisine harac yoktur. Zira Mekke arazisi, harac alınmayacak kadar yüce ve uludur. Özellikle haracın arazi cizyesi (cizyetü'l-arz) olduğu ve bunun (zimmîlerden) adam başına alınan cizye gibi arazi üzerine konulduğu düşünüldüğünde... Rabbin haremi, üzerine cizye konulamayacak kadar ulu ve değer itibarıyla daha yücedir. Kaldı ki Mekke fethedilmesiyle birlikte Allah Teâlâ'nın takdir ettiği şekliyle müslümanların müşterek olduğu bir emîn harem oluş konumuna geri döndü. Çünkü harem, müslümanların hac menâsikini ifa ettikleri ve ibadetlerini yaptıkları bir yerdir; yeryüzü halkının kıblesidir.

b) Ahmed (b. Hanbel)'in arkadaşları ve müntesiplerinden bazısının görüşü: Zorla fethedilen diğer arazilere konduğu gibi Mekke arazisine de harac konur. Fakat bu görüş fâsiddir ve Ahmed'in (r.h.) açık ifadesine, mezhebine, Rasûlullah'ın (s.a.) ve kendisinden sonraki Hulefâ-i Râşidîn'in (r. anhüm) uygulamasına aykırıdır. Bu görüşe iltifat edilmez. En iyi bilen Allah'dır.

Bazı arkadaşlar, Mekke evlerinin satışının haram oluşunu, zorla fethedilmiş olması görüşüne dayandırdılar. Bu doğru bir temellendirme değildir. Zira zorla alınan toprakların meskenleri, tek kelimeyle satılır. Şu halde bu temellendirmenin yanlışlığı meydana çıkmış demektir. En iyi bilen Allah'dır.

15— Mekke fethinden çıkartılan hükümlerden biri de şudur: Bu olaydan anlaşıldığına göre Rasûlullah'a (s.a.) söven kişinin öldürülmesi gerekir ve onun öldürülmesi mutlaka yerine getirilmesi gereken bir had cezasıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.), Mekîs b. Subâbe ile İbn Hatal'a ve çocuklar öldürülmediği gibi harbîlerin kadınları da öldürülmemekle beraber kendisine hicivli şarkılar söyleyen iki cariyeye eman vermemiş, o iki cariyenin öldürülmesini emretmiş ve Hz. Peygamber'e (s.a.) sövdüğü için efendisi tarafından öldürülen bir âmâ ümmü veledin kanını heder etmiştir.[27] Ayrıca yahudi Kâ'b b. Eşref'in öldürülmesini isteyerek: "Kâ'b'ın hakkından kim gelir? O, Allah'a ve Rasûlü'ne eziyet etmiştir."[28] buyurmuştur ki, Kâ'b kendisine söverdi. Rasûlullah'a (s.a.) sövenin öldürüleceği görüşü, Hulefâ-i Raşidîn'in icmâ'ıdır ve sahabe arasında onlara aykırı düşünen bir kimse de bilinmemektedir. Çünkü (Ebu Bekir) es-Sıddîk (r.a.) kendisine söven kimseyi öldürmek isteyen Ebu Berze el-Eslemi'ye: "Rasûlullah'tan (s.a.) başka herhangi bir kimse için bu olmaz." demiştir. Hz. Ömer de bir râhibe rastlamış ve kendisine: "Bu adam Rasûlullah'a (s.a.) sövüyor." denilmişti. O zaman Hz. Ömer: "Eğer duysaydım, onu gebertirdim. Biz onlara Peygamberimize (s.a.) sövmeleri için zimmet vermedik." demiştir.

Kuşkusuz, Peygamberimiz'e sövmek suretiyle savaşma, bize göre elle savaşmaktan ve yılda bir defa alınan cizye parasını engellemekten eziyet ve mağlubiyet itibarıyla daha büyüktür. Öyleyse, nasıl zimmîlik anlaşması şunlarla bozulur ve bundan dolayı o kişi öldürülür de sövme halinde böyle bir şey söz konusu olmaz?! Yılda bir defa ödediği bir dinarı engellemesinin kötülüğü, şahitlerin gözü önünde Peygamberimiz'e en çirkin bir şekilde açıktan açığa sövmek suretiyle yaptığı kötülüğe nasıl oranlanır? Aksine, elle savaşmasının kötülüğü, sövmek suretiyle savaşmasının kötülüğüyle kıyas bile kabul etmez. Zira anlaşmasını ve emânını bozan şeylerin en başında Allah Rasûlü'ne (s.a.) sövme gelir. Anlaşmasını (ahdini) bozan, bundan daha büyük bir şey yoktur; yaratan Allah'a sövme müstesnâ. İşte bu ta kıyasın kendisidir, nassların

---

27. Ebu Davud, 4361; Nesâî, 7/107, 108. Senedi güçlüdür. Hâfız İbn Hacer, *Bülûğu'l-Merâm*'da ravilerinin sika olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.) sövmenin hükmü konusunda en derli toplu, en geniş eseri, *"es-Sârimu'l-Meslûl alâ Şâtimi'r-Rasûl* = Peygambere sövene yalın kılıç" adıyla Şeyhulislâm İbn Teymiye kaleme almıştır.
28. Daha önceki dipnotlara bakınız. Hadis sahihtir.

gereğidir ve Hulefâ-i Râşidîn'in (r. anhüm) icmâ'ıdır. Bu meselenin kırktan fazla delili vardır.

Denilirse ki: Hz. Peygamber (s.a.), "Eğer Medine'ye dönersek en şerefli olan en aşağılık olanı oradan çıkaracaktır." dediği halde Abdullah b. Übeyy'i öldürmemiştir. Kendisine: "Adaletli ol! Zira sen adâleti gözetmiyorsun!" diyen Zü'l-Huveysıra'yı da, yine kendisine: "Diyorlar ki, sen azgınlığı yasaklıyor, ama onda kendin tek kalıyormuşsun!" diyen kişiyi de[29], "Bu taksimde Allah rızası gözetilmedi!" diyeni de, sikâye vazifesine öncelikle Zübeyr'in bakmasına hükmettiğinde: "Halanın oğlu olduğu için ona verdin." diyeni de, bunlardan başka kendilerinden O'na ezâ ve azarlama gelen şahısları da öldürmemiştir.

Cevap: Hak, Rasûlullah'ın (s.a.) idi. İster hakkını alır, ister almaktan vazgeçer. Kendisinden sonrakiler için Rasûlullah'ın (s.a.) hakkını almaktan vazgeçme hakkı yoktur. Nitekim kendi hakkını almak da, almamak da Allah Teâlâ'ya aittir ve Allah'a ait bir hak gerektikten sonra O'nun hakkını hiç kimsenin almaktan vazgeçmesi mümkün değildir. Zikrettiklerinizin ve daha başkalarının öldürülmesinden Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatında vazgeçmekte, insanların gönlünü ısındırma ve kendisinden nefret ettirmeme gibi ölümünden sonra yok olan büyük maslahatlar vardır. Şöyle ki; insanlara O'nun (s.a.) ashabını öldürdüğü haberi ulaşsaydı nefret ederlerdi. Bizzat kendisi de buna işaret etmiş ve Abdullah b. Übey'in öldürülmesi fikrini ileri süren Hz. Ömer'e: "İnsanlara, Muhammed ashâbını öldürüyor diye bir haber ulaşmasın!" buyurmuştur.[30]

Şüphesiz bu gönülleri İslâm'a ısındırma ve kalpleri onda birleştirme yararı, kendisine söven ve eziyet eden kimsenin öldürülmesiyle hasıl olacak yarardan O'na (s.a.) göre daha büyük ve daha iyi idi. Bu sebeple öldürme yararı galip gelip, gerçekten ağırlık kazandığında; Kâ'b b. Eşref'e yaptığı gibi söveni öldürtmüştür. Çünkü Kâ'b, düşmanlığını ve sövmesini açığa vurmuştu. Bu yüzden öldürülmesi sağ bırakılmasından daha tercihe şâyandı. İbn Hatal'ın, Mekîs'in, o iki cariyenin, âma ümmü veledin öldürülmesi de böyledir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) yarar tarafı ağır bastığı için öldürtmüş, yine yarar tarafı ağır bastığı için de dokunmamıştır. Yönetim, nâiblerine ve halifelerine

---

29. Ahmed b. Hanbel, 5/2,4. Senedi hasendir.
30. Buharî, 65/63; Müslim, 2584 (64); Tirmizî, 3312; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/393; metni şöyledir: "İnsanlar Muhammed ashabını öldürüyor, diye konuşmasınlar!"

intikal edince, onların Hz. Peygamber'in (s.a.) hakkını düşürme yetkileri kalmamıştır.

D) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) FETİH HUTBESİ

Hz. Peygamber'in (s.a.) Feth'in ikinci gününde yaptığı konuşmasında şu ilmî gerçekler bulunmaktadır:

1— "Mekke'yi insanlar değil Allah haram kılmıştır."[1] Dolayısıyla bu, takdiri bu dünyanın yaratıldığı gün gerçekleşmiş bir şer'î kaderî haram kılmadır. Sonra, *Sahih-i Buharî*'de, Hz. Peygamber'den rivayet olunduğu gibi bu durum, dostu İbrahim'in ve Muhammed'in -salavâtullahi ve selâmuhû aleyhimâ- lisanlarında kendisini göstermiştir: Rasûlullah (s.a.) bir duasında şöyle demiştir: "Allah'ım; dostun İbrahim Mekke'yi harem kıldı, ben de Medine'yi harem kılıyorum!.."[2] İşte bu, göklerin ve yeryüzünün yaratıldığı günkü, önceki bir harem kılınışını Hz. İbrahim'in lisanı üzere haber vermektir, bu nedenle Medine'nin harem kılınışını tartıştıkları halde ehl-i İslâm'dan hiç kimse Mekke'nin harem kılınışını tartışmamıştır. Bu konuda kesin doğru Medine'nin de harem kılındığıdır. Çünkü bu konuda Rasûlullah'tan (s.a.) hiçbir yönden kusur bulunamayacak yirmi küsur sahih hadis gelmiştir.[3]

2— "Mekke'de hiç kimsenin kan dökmesi helâl olmaz." Bu haram kılma, Mekke'ye has olup da orası dışındaki yerlerde mübah, harem bölge olmasından dolayı orada haram olan kan dökümüne aittir. Nitekim, oradaki

1. Buharî, 3/37; Müslim, 1354.
2. Müslim, 1374.
3. Buharî, 5/98; Müslim, 1360-1363, 1365, 1366, 1372; Ebu Davud, 2034-2039; Tirmizî, 3917, 3918; İbn Mâce, 3113 , *Muvatta'*, 2/889; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/119, 169, 181, 185, 3/149, 159, 240, 243, 336, 393, 404, 77, 141, 5/309, 318, 329.

ağacı kesme, yaş otu koparma ve kaybolan eşyayı kaldırmanın (almanın) haram oluşu oraya mahsustur, başka yerlerde bunlar mübahtır. Çünkü hepsi bir sözde ve bir nizamdadır; aksi takdirde tahsisin faydası yok olur. Bu da birkaç türlü olur:

a) Ebu Şurayh el-Adevî'nin kendisi dolayısıyla ifade ettiği husus: Harem'de bulunup da imama biat etmekten kaçınan tâife ile orada savaşılmaz; özellikle kendilerince (biat etmemelerine dair) bir te'villeri (gerekçeleri) varsa. Mekkelilerin Yezid'e biattan kaçınıp İbn Zübeyr'e biat etmelerinde olduğu gibi... Onlarla savaşmak, üzerlerine (taş atmak için) mancınık kurmak ve Allah'ın haremini helâl kılmak, nas ve icmâ ile caiz değildi. Bu konuda yalnızca fâsık Amr b. Saîd[4] ve avanesi muhalefet etmiş, kendi re'yi ve hevâsı ile Rasûlullah'ın (s.a.) hadisine ters düşmüş ve: "Harem, bir âsiyi korumaz." demiştir. Kendisine denilir ki: O, asiyi Allah'ın azabından korumaz. Şayet kanının dökülmesinden korumayacaksa o zaman insanlar açısından harem olamaz; kuşlar ve hayvanlar için harem olur. Oysa Hz. İbrahim -salâvâtullahi aleyhi ve selâmuhu- döneminden beri asileri korumaya devam etmiş ve İslâm da bunu kabul etmiştir. Sadece Mekîs b. Subâbe, İbn Hatal ve bu ikisiyle birlikte adları sıralananları korumamıştır. Çünkü o saatta "harem" değildi, aksine "helâl bölge = hill" idi. Savaş vakti geçince Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeryüzünü yarattığı günde takdir ettiği (haremlik) konumuna döndü. Kaldı ki cahiliyye dönemindeki araplarda bile adam, babasının yahut oğlunun katilini harem'de görür fakat ona sataşmazdı. Bu durum onlar arasında haremi harem yapan özelliği idi. Sonra İslâm geldi, bu durumu pekiştirip güçlendirdi ve Hz. Peygamber (s.a.) ümmetten bazılarının savaşmak ve öldürmek suretiyle haremi helal kılması hususunda kendisini örnek alacağını anlayarak kendi fiiline başkasının iştirak etmesini kesmiş ve ashâbına: "Bir kimse Rasûlullah'ın (s.a.) Mekke'de savaşmasından kendisine ruhsat çıkarmaya kalkışırsa ona: Allah, Rasûlü'ne izin vermiş, ama sana izin vermemiştir deyiniz." buyurdu.[5] Buna göre, harem dışında öldürülmesini gerektiren bir had veya kısas (suçu) işleyip, sonra oraya sığınan kimseye sözkonusu cezanın haremde verilmesi caiz olmaz. İmam Ahmed (b. Hanbel), Ömer b. Hattâb'ın (r.a.) şöyle dediğini nakleder: "Orada (babam) Hattâb'ın kâtilini bulsam, oradan

4. Amr b. Saîd b. el-Âsî b. Ümeyye el-Kuraşî el-Emevî. Eşdak diye bilinir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (1/76) der ki: Sahabî değildir. Hayırla onları takip edenlerden de değildir. Yezîd b. Muâviye'nin Medine valisi idi. Yezîd'e bîat etmeyip Kâbe'ye sığındığında Abdullah b. Zübeyr'in üzerine, Mekke'ye savaş için ordu gönderen şahıs budur. Abdullah b. Zübeyr ise Beytullah'a (Kâbe'ye) sığınmış ve bundan dolayı "Âizü'l-Beyt" diye isimlendirilmiştir.
5. Yukarıda geçti.

çıkıncaya kadar ona dokunmam."[6] Abdullah b. Ömer'in şöyle dediği rivayet olundu: "Babam Ömer'in kâtiliyle harem'de karşılaşsam, onu azarlayıp kovmazdım." İbn Abbas'ın ise: "Babamın kâtiliyle harem'de karşılaşsam, ona oradan çıkıncaya kadar sataşmam." dediği naklolunur, ki bu, tâbiîn ile onlardan sonra gelenlerin çoğunluğunun görüşüdür. Hatta ne bir tâbiîden ne de bir sahabîden aksi bir görüş kaydedilmiştir. Ebu Hanîfe ve Irak ekolünden kendisine uyanlarla, İmam Ahmed (b. Hanbel) ve hadis ekolünden kendisine uyanlar da bu görüştedirler.

b) İmam Mâlik ve Şâfiî ise, o şahıstan hak hill'de (harem dışında) tamamen alındığı gibi harem'de de alınır görüşüne varmışlardır ki, İbn Münzir'in tercihi de böyledir. Bu görüşün delilleri: 1) Hadlerin ve kısasın her zaman ve mekânda uygulanacağına delâlet eden nassların umumî ifadeleri. 2) Hz. Peygamber'in (s.a.), İbn Hatal'ı Kâbe'nin örtüsüne tutunmuş olduğu halde öldürtmesi. 3) Hz. Peygamber (s.a.): "Harem bir asiyi, bir idam kaçağını ve bir bozguncuyu korumaz (barındırmaz)" buyurmuştur.[7] 4) Had ve kısas cezaları, idam suretiyle infaz olunmayan cezalardan olması halinde harem o kimseyi korumaz ve cezanın uygulanmasını engellemezdi. 5) Harem'de haddi veya kısası gerektiren bir suç işleseydi harem onu korumaz ve suçun cezasının tatbikini engellemezdi. Aynı şekilde haricinde işleyip, sonra harem'e sığındığında da durum aynıdır. Çünkü dokunulmazlığına nisbetle haremdir. İki durum arasında farklı bir pozisyon arzetmez. 6) Zararı sebebiyle öldürülmesi mübah sayılan hayvanın Harem'e sığınmış olarak öldürülmesi ile orada öldürülmesini icabettiren bir şey yapmış oluşu arasında bir fark yoktur; yılan, çaylak, saldırgan (kuduz) köpek.. v.s. gibi. Zira Hz. Peygamber (s.a.): "Şu fasık (zararlı) beş yaratık hill'de de, harem'de de öldürülür..."[8] buyurmuş ve fısk illetinden ötürü hill'de ve harem'de öldürülmelerini tenbih etmiş; harem'e sığınmalarını öldürülmelerine bir engel saymamıştır. Öldürülmeyi hak etmiş olan fasık insanlar da böyledir.

İlk görüşte olanlar şöyle savundular: Bunda bizim saydığımız delillere ve özellikle Allah Teâlâ'nın "Kim oraya girerse güvenlik içinde olur."[9] âyetine ters düşen bir husus yoktur. Bu âyet, ya Allah Teâlâ'nın haberinde yanlış bildirimin imkânsız olması nedeniyle emir anlamında bir haberdir, ya haremi hakkında kanunlaştırdığı dininden ve şeriatından verdiği bir haberdir, ya da gerek cahiliyye, gerek İslâm dönemlerinde haremi hakkında dâimî bilinen du-

6. Abdürrezzak, *Musannef*, 9228, 9229.
7. Bu, Amr b. Saîd el-Eşdak'ın sözü olup, Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisi değildir. Bkz: Buharî, 64/51; Müslim, 1354.
8. Muttefekun aleyhtir. Yukarıda geçti.
9. Âl-i İmrân, 3/97.

rumdan haber vermedir. Allah'ın şu âyetlerinde olduğu gibi: "Görmediler mi, çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken Biz, Mekke'yi güven içinde ve kutsal bir yer kıldık?..."[10] ve "Biz seninle beraber doğru yola gelirsek yurdumuzdan atılırız, dediler. Biz onları kendi katımızdan bir rızık olarak, her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli ve kutlu bir yere yerleştirmedik mi?"[11] Bunun dışındaki yanlış görüşlere iltifat edilmez. Meselâ, bazılarının: "Harem'e giren kimse cehennemden emîn olur." ve bazılarının: "Gayri müslim olarak ölmekten emîn olur." demeleri gibi. Oysa oraya girenlerden niceleri cehennemin dibindedir!

Had cezalarının ve kısasın her zaman ve mekânda infaz edilebileceğini gösteren umumi kaidelere gelince, evvela denir ki: O genel kurallarda, infaz şartlarına ve engellerinin yokluğu hallerine ilişkin bir ifade bulunmadığı gibi, hadlerin ve kısasların infaz zamanına ve mekânına ilişkin bir ifade de yoktur. Zira ibare, konulduğu asıl anlamı ve gerekse muhtevâsı itibariyle buna delâlet etmemektedir; onlara nisbetle mutlaktır (şartlarla ve kayıtlarla sınırlandırılmış değildir). Bu nedenle hüküm için herhangi bir şart ya da engel (mani) bulunsaydı: "Hükmün ona bağlı olması o genel kural için bir tahsistir." demezdi. O zaman muhakkik (âlim araştırmacı), şöyle diyemez: Allah Teâlâ'nın "...Size bunlardan gayrısı helâl kılındı..."[12] âyeti, iddeti içinde veya velisinin izni olmaksızın yahut şahitsiz nikâhlanmış kadına mahsustur. İşte aynı şekilde hadlerin ve kısasların infazı hususundaki genel naslarda, infazın zamanına, mekânına, şartına, engeline ilişkin herhangi bir ifade de yoktur. İbarenin bunu içerdiği düşünülse o zaman gereğinin iptal olmaması için menetmeye delâlet eden delillerle tahsisi gerekirdi ve ayrıca genel ifadenin sair benzerleri gibi kendi dışındakilere hamledilmesi de gerekirdi. O genel hükümleri hamile kadın, emzikli, iyileşmesi umulan hasta ve ağır hastalık, aşırı soğuk, şiddetli sıcak gibi haddin veya kısasın infazını haram kılan ortam ve şartlar ile tahsis ettiğinize göre o genel hükümlerin bu dellillerle tahsisini engelleyen şey nedir? Şayet; o tahsis değildir mutlakını takyîddir, derseniz, biz de bu ölçekle dengi dengine sizi ölçeriz.

İbn Hatal'ın öldürülmesine gelince, daha önce de geçtiği üzere bu iş haremde savaşmanın helâl olduğu vakitte olmuştu; üstelik Hz. Peygamber (s.a.) başkasının bu hususta daha kendisi gibi hareket etmesinin önünü kesmiş ve bunun kendi (s.a.) hususiyetlerinden olduğunu açıkça belirtmişti: "Gündüzün bir vaktinde sadece bana helâl kılındı." hadisi açıkça ifade etmektedir

---

10. Ankebût, 29/67.
11. Kasas, 28/57.
12. Nisâ, 4/43.

ki, harem dışında helâl olan kan dökme (haremde) özellikle o vakitte sadece O'na (s.a.) helâl kılınmıştır. Çünkü her zaman helâl olsaydı o saate tahsis etmezdi. Bu da açıkça gösterir ki o saatte helâl olan kan dökme, o saat dışında haramdır. "Harem bir âsiyi korumaz." sözüne gelince fasık Amr b. Said el-Eşdak'ın sözüdür. Ebu Şurayh el-Kâ'bî, yukarıdaki hadisi kendisine rivayet ettiğinde o, bu sözü söyleyerek Allah Rasülü'nün (s.a.) hadisini reddetmektedir. Nitekim *Sahih*'de bu durum açık bir şekilde gelmiştir. Şu halde Allah Rasûlü'nün (s.a.) sözüne nasıl tercih edilebilir?

"Cezası idam olmayan had ve kısas gerektiren bir suç işlemesi halinde harem, cezanın infazından onu korumaz." sözünüze gelince; bu meselede âlimlerin iki görüşü vardır ki bunların her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet olunan hükümlerdir: Hadlerin ve kısasların uygulanmaması görüşünde olan kimse idam ve idam dışındaki haddler ve kısaslar hakkındaki engelleyici delillerin genel ifadesine bakmıştır. İdamla idam dışındaki had ve kısasları ayıran kimse de, şöyle demiştir: Kan dökmek ifadesi öldürmeye hamledilir. Harem'de idamın haram kılınmasından dolayı orada idam dışındaki had ve kısasların infazının da haram kılınması gerekmez. Çünkü insan (hayatın)ın hürmeti, dokunulmazlığı en büyüktür ve öldürmek suretiyle bu hürmeti ihlâl ise en şiddetli ihlâldir. Diyorlar ki: Zira, (idam dışındaki) celde vurmak veya (el, ayak, kulak, burun... v.s.) kesmek terbiye etme yerindedir. Dolayısıyla efendisinin kölesini terbiye etmesi gibi bu durum da engellenmez. Bu görüşten anlaşıldığına göre bu hususta idamla idam dışındaki had ve kısaslar arasında bir fark yoktur. Ebu Bekr: Bu meseleyi Hanbel'in amcasından rivayetinde buldum; idam dışında cezaların hepsi harem'de infaz olunabilir. Dedi ki: Uygulama, hareme giren her caniye (suçlu) oradan çıkıncaya kadar had uygulanmaması şeklindedir. Diyorlar ki: O zaman size birleşik cevap veririz: Bu hususta idamla idam dışındakiler arasında müessir bir fark varsa, ilzam (ileri sürdüğünüz gerekçe) bâtıl olur; eğer aralarında müessir bir fark yoksa, aralarında eşit hüküm veririz, bu sefer de itiraz bâtıl olur. Böylece her iki takdire göre de bâtıllığı tahakkuk etmiş oldu.

Diyorlar ki: "Harem, orada hürmeti ihlâl eden kimseyi korumaz; çünkü orada haddi gerektirecek suçu işlemiştir. Dolayısıyla hareme sığınan da böyledir." demenize gelince bu hüküm Allah'ın, Rasûlü'nün ve sahâbenin aralarını ayırdıkları iki şeyi bir tutmak demektir. İmam Ahmed, Abdürrezzak-Ma'mer-İbn Tâvûs-babası Tâvûs kanalıyla İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir: "Hill'de (harem dışında) hırsızlık yapıp veya adam öldürüp de hareme giren kimseyle oturulmaz, konuşulmaz ve o kimse korunma altına alınmaz. Ama çıkması için yemin verilerek talepte bulunulur; çıkınca yakalanır ve had cezası uygulanır. Haremde hırsızlık yapmış veya adam öldürmüşse cezası da

haremde infaz edilir."[13] Esrem de yine İbn Abbas'tan: "Haremde bir suç işleyen kimseye ne işlemişse onun cezası orada uygulanır." dediğini rivayet eder. Allah Teâlâ, haremde savaşan şahsın öldürülmesini emretmiş ve: "Onlar orada size savaş açıncaya kadar Mescid'i Haram'da onlarla savaşmayın; size savaş açarlarsa onları öldürün..."[14] buyurmuştur.

Oraya sığınan ile kudsiyetini (hürmetini) ihlâl eden arasında bazı yönlerden fark vardır:

1) Orada suç işleyen harem'de suç işlemeye kalkışmakla oranın kudsiyetini ihlâl etmiştir. Ama harem dışında suç işleyip de oraya sığınan için durum böyle değildir. Çünkü o, haremin kudsiyetine saygılıdır ve oraya sığınmakla haremin kudsiyetinin şuurundadır. Öyleyse ikisinden birinin diğerine kıyaslanması bâtıldır.

2) Harem'de suç işleyen kimse hükümdarın sarayında ve hareminde onun minderi (tahtı) üzerinde cinayet işleyen müfsid câni yerindedir. Harem dışında cinayet işleyip sonra oraya sığınan kimse ise, sultanın tahtı ve haremi dışında cinayet işleyip de sığınma talebiyle haremine giren kimse mevkiindedir.

3) Harem'de cinayet işleyen, Allah Teâlâ'nın hürmetini (saygınlığını) Beytinin (Kâbe'nin) ve hareminin hürmetini ihlal etmiştir. Bu yüzden o, başkasının aksine iki hürmeti ihlâl etmiş demektir.

4) Şayet haremde cinâyet işleyenlere had uygulanmasaydı, Allah'ın Haremi'nde fesad yaygınlaşır ve kötülük artardı. Mekkeliler de diğerleri gibi canlarını, mallarını ve ırzlarını koruma ihtiyacındadırlar. Haremde suç işleyenler hakkında had uygulanması meşrû olmasaydı, Allah'ın hadleri geçersiz (iflas etmiş), haremi ve orada oturanları zarar kuşatmış olurdu.

5) Hareme sığınan kimse, günahtan sıyrılıp çıkmış, Rabbin evine sığınmış, Kâbe'nin örtüsüne yapışmış tevbekâr kimse durumundadır. Oranın hürmetini ihlâle kalkışmış olanın aksine ne kendisinin ne de Beytullah'ın durumu ona sataşılmaya uygundur. Böylece (aradaki) farkın sırrı açığa çıkmış ve İbn Abbas'ın söylediği sözün fıkhın ta kendisi olduğu anlaşılmış oldu.

"O, müfsid (zararlı) bir hayvan gibidir; yırtıcı, kuduz köpek gibi hill'de ve haremde öldürülmesi câizdir." sözünüze gelince; bu kıyas doğru değildir. Zira yırtıcı köpeğin huyu zarar vermektir. Dolayısıyla harem, zararını orada bulunanlardan uzaklaştırmak için o köpeğin öldürülmesini haram kılmaz. Fa-

13. İsnadı sahihtir, *Musannef* (9226)'da mevcuttur.
14. Bakara, 2/191.

kat insan hakkında aslolan hürmettir ve hürmeti de büyüktür. Sadece sonradan ortaya çıkan bir durum sebebiyle mübah olur. Bu durumda insan, yenilmesi mübah olan hayvanlardan insana saldıran azgın deveye benzer ve harem bu (tür) deveyi korur.

Hem ehl-i harem (Mekkelilerin) saldırgan köpeğin, yılanın ve çaylağın öldürülmesine harem dışında oturanlarla eşit ihtiyaç duyar. Eğer harem bunları korumuş olsaydı, haremde oturanlar bunlardan büyük zarar görürdü.

3— Hz. Peygamber'in (s.a.) hutbesinde söylediği: "Orada bir ağaç bile kesilmez!", hadisin diğer lafzında: "Dikeni kesilmez!"[15] ve *Sahih-i Müslim*'deki bir metinde ise: "Dikeni koparılmaz!"[16] sözünün ifade ettiği hüküm. Âlimler arasında şu hususta görüş ayrılığı yoktur: Bu ifade ile insanların yetiştirmediği, çeşitli türdeki yabani ağaçlar kastedilmektedir. Fakat insanların haremde (Mekke'de) yetiştirdiği ağaçlar hususunda âlimler üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Hepsi de Ahmed (b. Hanbel)'in mezhebinde mevcuttur:

1) Koparabilir, bundan dolayı tazmin etmesi de gerekmez. Bu görüş İbn Akîl'in, Ebu'l-Hattâb'ın ve daha başka âlimlerin tercihidir.

2) Koparamaz. Koparırsa her hâlükârda cezası vardır. Bu da Şâfiî'nin görüşüdür; İbn Bennâ da *Hısâl* adlı eserinde işte bunu kaydetmiştir.

3) Hillde yetiştirilip de sonra (hillden sökülerek) hareme dikilenle, başta harem'de yetiştirilenler arasında fark vardır. Birincisinde ceza yoktur, ikincisinde ise koparılamaz, (koparılırsa) her hâlükârda cezası vardır. Bu da el-Kâdî'nin görüşüdür.

4) Bu konuda dördüncü bir görüş daha vardır: Badem, ceviz, hurma gibi insanlar tarafından yetiştirilenlerle çınar ve palamut gibi insanlar tarafından yetiştirilmeyenler arasında fark vardır. Birinci kısmın koparılması caiz olup cezası da yoktur. İkincisinin ise (koparılması) caiz olmayıp (koparmanın) cezası vardır.

el-Muğnî adlı eserin müellifi şöyle diyor: Evlâ olan bütün ağaçların (koparılmasının) haram olduğu hususunda hadisin genel oluşunu kabul etmektir. Ancak zirai mahsullerden yetiştirdiklerine, evcil hayvanlardan kestiklerine kıyasla insanların yetiştirdiği ağaç türleri bu hükmün dışındadır. Zira biz, vahşi olup da evcilleştirilenleri değil, aslen evcil olanları av hayvanı hükmünden çıkardık. Burada da böyledir. Bu ifadeler, *el-Muğnî* yazarının şu dördüncü görüşü seçtiğini açıkça göstermektedir. Netice itibariyle Ahmed (b. Hanbel)'in

15. Buharî, 25/43; Müslim, 1304.
16. Müslim, 1355.

mezhebinde dört görüş vardır.

Hadis, dikenin ve cehri çalısının koparılmasının haram kılındığı hususunda gerçekten de açıktır. Ama Şafiî: Koparılması haram değildir, zira tabiatı gereği insanlara eziyet verir; bu yüzden hüküm itibariyle yırtıcı/pençeli hayvanlara benzemiştir, demektedir. Bu da, Ebu'l-Hattâb ve İbn Akîl'in tercihi olup Atâ, Mücâhid ve daha başka âlimlerden de rivayet olunmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.) "dikeni kesilmez", diğer lâfızda "dikeni biçilmez" hadisi yasaklık hususunda açıktır. Dolayısıyla sıradan yırtıcı/pençeli hayvanlara kıyası sahih değildir. Zira, yırtıcı/pençeli hayvanlar yaratılış itibariyle saldırgandır, halbuki diken kendisine yaklaşmayana zarar vermez.

Hadis, yeşille kuru arasında ayırım yapmamaktadır. Fakat âlimler kurunun kesilmesine, "O ölü gibidir, bu konuda aksi bir görüş de bilinmemektedir." diyerek cevaz vermişlerdir. Buna göre hadisin gelişi, (Hz. Peygamber'in) sadece yeşil otu kasdettiğini gösterir. Zira bunu, avı ürkütmek gibi saymıştır. Kurunun kesilmesinde, Rabbini hamdetmek (övmek) suretiyle tesbih eden yeşil ağacın hürmetini ihlâl etme sözkonusu değildir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.), iki kabir üzerine iki yeşil dal dikerek: "Umulur ki, kurumadıkları sürece bunlardan dolayı kabirdekilerin azapları hafifletilir."[17] buyurmuştur.

Hadiste, ağaç kendi kendine kökünden söküldüğünde veya dal kırıldığında ondan yararlanmanın câiz olduğuna delil vardır. Çünkü onu o kişi kesmemiştir. Bu hususta ihtilaf yoktur.

Soru: Ne dersiniz, ağacı birisi kesip (veya söküp) sonra terkettiğinde, kendisinin veya başkasının ondan yararlanması caiz olur mu?

Cevap: İmam Ahmed (b. Hanbel)'e bu mesele soruldu da: "Ava benzetilmesi yönünden, odunundan yararlanamaz." dedi. Ve yine şöyle söyledi: Kestiğinde ondan yararlanıp yararlanamayacağı konusunda bir şey işitmedim. Bu konuda bir bakış açısı daha vardır: Kesen dışındakilerin ondan yararlanması caiz olur. Zira ağaç, kendisinin fiili bulunmaksızın kesilmiştir. Öyleyse, rüzgârın söktüğünde olduğu gibi bu durumda da ondan yararlanması mübah olur. Bu, avın aksinedir. Zira avı ihramlı bir kimse öldürdüğü vakit onu yemek başkaları için de haramdır. Zira ihramlının avı öldürmesi, onu murdar kılması demektir. Hadisin diğer lafzındaki: "Dikeni koparılmaz" sözü, yaprağın koparılmasının da haram olduğu hususunda açıktır veya açık gibidir. Bu, Ahmed (b.Hanbel)'in -rahimehullah- görüşüdür. Şâfiî ise: "Yaprağı

17. Buharî, 23/82; Müslim, 292.

koparabilir" demiştir. Bu görüş Atâ'dan da rivayet olunmuştur. Birincisi (İbn Hanbel'inki) nassın zâhir ifadesi ve kıyastan dolayı daha sahihtir. Zira yaprağın ağaçtaki konumu tüyün kuştaki konumu gibidir. Hem yaprağın koparılması dalların kurumasına bir sebeptir. Çünkü yapraklar ağacın elbisesi ve koruyucusudur.

[4— Hz. Peygamber'in (s.a.) "Yaş otu koparılmaz." sözüdür. Bundan kasdolunanın insanların yetiştirdiği değil, kendi kendine biten (yabani otlar) olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Kuru ot hadisin hükmüne dahil değildir, hadis özellikle yaş ot hakkındadır.](Hadiste geçen) halâ (ot) sözü, yaşlığı devam ettiği sürece yaş ot demektir. Kuruduğunda "haşiş" denir. *Ahleti'l-ardu"* demek, o arazinin yaş otu arttı, çoğaldı demektir. (Hadiste geçen) *"İhtilâu'l-halâ"* ifadesi, halâ = yaş ot koparma anlamındadır. Bir hadisde geçen: "İbn Ömer, atı için ihtilâ ederdi." ifadesi atı için yeşil ot koparırdı anlamındadır. Bu kelimeden, yem torbası anlamına *"mıhlât"* kelimesi türetilmiştir ki yeşil ot kabı demektir. İzhır otunun (Mekke ayrığı, Mekke samanı) koparılması ise nass (hadis) ile istisna edilmiştir. İstisna suretiyle tahsis edilmesi, ondan gayrısında umum kastedildiğine bir delildir.

Soru: Hadis, otlatmayı kapsamakta mıdır, kapsamamakta mıdır?

Cevap: Bu konuda iki görüş vardır. İlki: Kapsamaz, dolayısıyla otlatmak caiz olur. Bu Şâfiî'nin görüşüdür. İkincisi: Her ne kadar lâfız yönüyle kapsamasa da mâna itibariyle kapsar; dolayısıyla otlatmak caiz olmaz. Bu da, Ebu Hanîfe'nin mezhebidir. Ahmed (b. Hanbel)'in arkadaşlarından her iki görüşten birini benimseyenler vardır.

Haramdır diyenler, koparıp hayvana verme ile hayvanı otlaması yeşil ota sürme arasında ne fark vardır? demişlerdir.

Mübahtır diyenler de, hac kurbanlarının hareme girmesi ve orada çokça bulunmaları âdet olduğuna ve hayvanların ağızlarının kapatıldığına dair asla bir şey aktarılmadığına göre bu durum otlatmanın caizliğine delâlet eder, demişlerdir.

Haramdır diyenler şöyle dediler: Hayvanını otlamaya göndermesi ve hayvanı yeşil otun üzerine sürmesi ile sahibi kendisini sürmeksizin hayvanın kendi kendine otlaması arasında fark vardır. Hayvan sahibinin hayvanların ağızlarını kapatması gerekmez. Nitekim (ihramlının) kasden güzel koku koklaması caiz olmasa da ihramda iken güzel koku koklamamak için burnunu örtmesi de gerekmemektedir. Aynı şekilde yolu üstündeki bir avı ezmekten korkarak yürüyüşten vazgeçmesi de gerekmemektedir, her ne kadar bunu kasdetmesi (avı çiğneyeyim demesi) kendisine caiz değilse de... Benzerleri de böyledir.

Soru: Yer elması, mantar (tomalan) ve toprakta gömülü şeylerin koparılması/sökülmesi hadise dahil midir? Cevap: Dahil değildir. Çünkü o, meyve konumundadır. Ahmed (b. Hanbel) de: "Harem'in ağaçlarından acur ve ışrık[18] yenilir." demiştir.

5— Hz. Peygamber'in (s.a.) "Avı ürkütülmez!" sözü, avın öldürülmesine ve avlanmasına hangi sebeple olursa olsun neden olmanın haramlığı hususunda açıktır, hatta yerinden ürkütülmese bile... Çünkü o, bu mekânda muhterem bir hayvandır. Oraya önce gelmiştir ve orası hakkında daha çok hak sahibidir. Bu da gösterir ki, muhterem hayvan bir mekâna önce geldiğinde rahatsız edilmez.

6— "Yitiğini, ilân edenden (ilân etmek için alandan) başkası alamaz."; bir lâfızda: "Yitiği, ilân etmek için alandan başkasına helâl olmaz." hadisi, haremde kaybedilen eşyanın hiçbir durumda mülk edinilemiyeceğine ve mülk edinmek için değil, sadece ilân etmek için alınabileceğine delildir. Aksi takdirde Mekke'nin bununla tahsisinde asla bir fayda bulunmaz.

Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Mâlik ve Ebu Hanîfe: Hill ve haremin yitiği birdir, demişlerdir ki Ahmed (b. Hanbel)'den gelen iki rivayetten ve Şâfiî'nin iki görüşünden biri budur; İbn Ömer, İbn Abbas ve Âişe'den -Allah onlardan razı olsun- rivayet olunmuştur. Ahmed (b. Hanbel) diğer rivayetinde, Şâfiî de diğer görüşünde şöyle demişlerdir: Haremdeki yitiğin mülk edinmek için alınması caiz olmaz, ancak sahibi adına korumak için almak caizdir. Almış olsa sahibi gelinceye kadar ebediyen ilân eder. Bu Abdurrahman b. Mehdî'nin, Ebu Ubeyd'in görüşü olup, doğru olanı da budur. Bu hususta hadis açıktır. (Hadiste geçen) *"münşid"*, bulduğu yitiği sahibi var mı diye ilân eden; *"naşid"* ise, kaybettiği malı arayan demektir. "Kayıp arayanın, kayıp bulduğunu ilân edene kulak verişi gibi" deyiminde bu anlam açıkça görülmektedir. Ebu Davud'un *Sünen*'inde rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) hacının yitirdiği kayıp malı almayı yasakladı. İbn Vehb, hadisi; "Yani sahibi bulsun diye bırakır." şeklinde açıklamıştır.[19]

Üstadımız (İbn Teymiye) demiştir ki: Bu, Mekke'nin özelliklerindendir. Bu konuda Mekke ile diğer beldeler arasındaki fark şudur: İnsanlar oradan çeşitli ülkelere dağılırlar. Dolayısıyla eşyasını kaybeden onu aramaya ve soruşturmaya imkân bulamaz. Ama diğer şehirler için böyle bir durum sözkonusu değildir.

---

18. Irşık: Yere yayılan, geniş yapraklı dikensiz bir ağaçtır. Hemen hemen hiçbir şey bu ağacı yemez, ancak keçi ondan az bir miktar yer.
19. Ebu Davud, 1719; Müslim, 1724

[7— Hutbedeki, "Bir kimsenin bir yakını öldürülürse, o kimse şu ikisinden birini tercih etmede muhayyerdir: Öldürmek (kâtilin öldürülmesini istemek), diyet (kan bedeli) almak" ifadesi, kasden öldürme durumunda kâtilin ille de kısas edilmesinin gerekmediğine delildir. Bilâkis bu durumda şu iki şeyden birisi tercih edilir: Ya kısas, ya da diyet.]

Bu konuda üç görüş vardır, hepsi de İmam Ahmed (b. Hanbel'den rivayet edilmiştir:

Birinci görüş: Vâcip olan iki şeyden birisidir; ya kısas, ya da diyet. Bu hususta veli şu dörtten birini tercih etmede muhayyerdir:

a— Karşılıksız affetme,
b— Diyet karşılığında affetmek.
c— Kısas.

Bu üçü arasındaki muhayyerliğinde görüş ayrılığı yoktur.

d— Diyetten daha çok bir meblağ üzerinde sulh olma, anlaşma. Bunda da iki görüş vardır. Mezhep itibariyle en meşhuru: Caiz olmasıdır. İkincisi ise, bir mal karşılığında affedecekse, ancak ya diyet, ya da diyetten daha aşağı bir miktar üzere anlaşma yapabilir. Delil bakımından daha tercihe şâyan olan da budur. Zira diyeti tercih ederse, kısas düşer. Sonra artık kısas istemeye hakkı kalmaz. Bu Şâfiî'nin mezhebi olup İmam Mâlik'den gelen iki rivayetin birisidir.

İkinci görüş: İcabeden aynen kısastır. Öldürülenin yakını, diyet karşılığında ancak kâtilin rızasıyla affedebilir. Diyete dönse de kâtil razı olmasa, derhal kâtile kısas uygulanır. Bu da kendisinden gelen rivayete göre Mâlik'in ve Ebu Hanîfe'nin mezhebidir.

Üçüncü görüş: Kısasla diyet arasında muhayyer olmakla birlikte icabeden aynen misli misline kısastır; isterse kâtil razı olmasın... Veli diyet karşılığında bağışladığında, kâtil de razı olduğunda problem yoktur. Ancak razı olmadığı takdirde, velinin aynen kısasa dönme hakkı vardır. Ama kısası mutlak (kayıtsız, şartsız) surette bağışlamışsa; "Vacip olan iki şeyden biridir." dediğimizde diyet onun hakkıdır, "Vacip olan aynen kısastır." dediğimizde de diyet olma hakkı düşer.

Soru: Kâtil ölmüş olsaydı ne derdiniz?

Cevap: Bunda iki görüş vardır:

1) Diyet düşer. Ebu Hanîfe'nin mezhebi budur. Zira Hanefîlere göre vâcib olan aynen kısastır ve Allah Teâlâ'nın kâtilin canını almasıyla kısasın infazı imkânı yok olmuştur. Ebu Hanîfe, bunu câni kölenin ölmüş olması

durumunda işlediği cinâyetin diyetinin, efendinin zimmetine intikal etmezdi kaidesine benzetmiştir. Bu hüküm, rehinin telefi ve kefilin ölümü durumunun aksinedir. Zira hak, rehin verenin ve kendisine kefil olunan şahsın zimmetinde sabit olduğundan dolayı düşmediği gibi, vesikanın telef olmasıyla da düşmez.

2) Şâfiî ve Ahmed ise şöyle demişlerdir: Diyetin terekesinden ödenmesi gerekir. Çünkü veliler kısası düşürmeksizin kısasın infazı imkânı kalmamıştır. Bundan dolayı mirasçıların hem idamdan hem de diyetden karşılıksız yoksun bırakılmamaları için diyet vâcip olur.

Soru: Ne dersiniz, kısası seçmiş olsaydı ondan sonra da diyet karşılığında bağışlamayı tercih etse, buna hakkı var mıdır?

Cevap: Bu hususta iki görüş vardır: a) Buna hakkı vardır. Çünkü kısas en üst düzeydir, öyleyse onun en alt düzeye intikal hakkı vardır. b) Buna hakkı yoktur. Çünkü kısası tercih ettiğinde kendi isteğiyle diyet hakkını düşürmüştür. Dolayısıyla düşürdükten sonra diyete dönme hakkı yoktur.

Soru: Peki bu hadisle Hz. Peygamber'in (s.a.): "Kasden öldüren kimse kısaslıktır."[20] hadisinin arasını nasıl bulursunuz?

Cevap: Aralarında hiçbir yönden çelişki yoktur. Bu hadis kasden öldürme hususunda kısasın farz olduğuna; "O iki görüşte muhayyerdir" sözü ise, ölenin yakınının bu farzın yerine getirilmesi ile bedelini yani diyeti alması arasında muhayyer oluşuna delâlet eder. O halde hangi çelişkidir sözkonusu olan? Bu hadis Allah Teâlâ'nın şu âyeti gibidir: "Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."[21] Bu da, hak sahibinin kendisine farz kılınanı (kısası) talep etmekle bedelini alma arasında muhayyer kılınışını ortadan kaldırmaz. En iyi bilen Allah'dır.

[8— Hz. Abbas'ın, kendisine: "İzhır müstesna" demesinden sonra hutbedeki, "İzhır müstesnâ" sözü iki meseleye delildir:

a) İzhır'ın kesilmesinin mübah oluşu.

b) Konuşma sırasında istisnâ yapılacağı vakit istisnâya sözün başında veya bitirmeden önce niyet etme şart değildir.] Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) şayet izhırı istisnâya sözün başından veya tamamlanmasından önce niyet etmiş olsaydı, yaptığı istisnâ Hz. Abbas'ın kendisine sormasına, demircileri ve evleri için izhırın gerekli olduğunu bildirmesine bağlı kalmazdı. Bunun benzeri Hz.

20. Ebu Davud, 4539; Nesâî, 8/39; İbn Mâce, 2635.
21. Bakara, 2/178.

Peygamber'in (s.a.) İbn Mes'ud'un hatırlatmasından sonra Bedir esirlerinden Süheyl b. Beydâ'yı istisnâ edişidir. Şöyle buyurmuştu: "Onlardan hiçbiri ya fidye vermek ya da boynu vurulmak dışında kurtulamayacaktır..." İbn Mes'ud'da: "Süheyl b. Beydâ müstesnâ... Zira ben onun müslüman olduğunu söylediğini duydum." dedi. Bunun üzerine: "Süheyl b. Beydâ müstesnâ..." buyurdu.[22] Onun her iki durumda da istisnâya sözünün daha başından niyet etmiş olmadığı malumdur.

Yine bir benzeri, meleğin Hz. Süleyman'a söylediği sözdür. Hz. Süleyman: "Bu gece yüz kadını (hanım ve cariye olarak yüz kadınla ilişki kurmak için) dolaşacağım, her kadın da Allah yolunda savaşacak bir erkek çocuk doğuracak." dediğinde melek ona: "İnşaâllahu teâlâ, de!" demiş; fakat Hz. Süleyman söylememiştir. Hz. Peygamber (s.a.): "Eğer inşaâllahu teâlâ deseydi, onlar Allah yolunda topluca savaşırlardı."; bir başka lâfızda ise: "isteğine nâil olurdu" buyurmuş[23] ve böylece Hz. Süleyman bu istisnada bulunsaydı istisnânın ona fayda vereceğini de haber vermiştir. Niyeti şart koşan kimse, ona fayda vermez der.

Bunun bir başka benzeri, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Vallahi, Kureyş'le savaşacağım, vallahi Kureyş'le savaşacağım" diye üç defa söyleyip sonra sükut etmesi, daha sonra da: "İnşâallah" demesidir.[24] İşte bu da sükuttan sonraki istisnâdır ki konuşmayı kestikten ve sükut ettikten sonra istisnâ etmeyi muhtevîdir. Ahmed (b. Hanbel) cevazına hükmetmiştir ki bu, şüphesiz doğrudur. Ve bu açık sahih hadislerin gereğine uymak evlâdır. Başarı Allah'tandır.

9— Kıssada geçmektedir ki, Ebu Şâh adında sahâbeden bir şahsın ayağa kalkıp: "Bana yazınız" demesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.), hutbesini kasdederek: "Ebu Şâh için yazınız!" buyurmuştur.[25] Bu da ilmin yazılmasına ve hadis yazma yasağının kaldırıldığına bir delildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) "Benden Kur'an dışında birşey yazan kimse onu yok etsin!" buyurmuştu.[26] Bu yasak, İslâm'ın ilk dönemlerinde vahy-i metlûv (okunan vahiy, Kur'an) ile vahy-i gayr-i metlûvvun (namazda okunmayan vahiy, hadis) karşıtırılması korkusundandı. Sonra hadislerinin yazımına izin verdi.

Sahih bir rivayete göre Abdullah b. Amr, Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisini yazardı.[27] Yazdıklarından *es-Sâdıka* diye adlandırılan bir sahife oluş-

---

22. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/383.
23. Buharî, 84/9; Müslim, 1654.
24. Ebu Davud, 3285. Senedi zayıftır.
25. Buharî, 45/6.
26. Müslim 3004.
27. Buharî, 31/39.

muştu ki bunu, torunu Amr b. Şu'ayb babasından, o da Abdullah'tan rivayet etmiştir. Adı geçen sahifedeki hadisler, hadislerin en sahihlerindendir. Bazı hadis imamları, onu Eyyûb -Nâfi- İbn Ömer senediyle rivayet edilen hadisler derecesinde sayıyorlardı. Dört mezhep imamı ile daha başkaları bu sahifeyi delil olarak kullanmışlardır.

10— Kıssada geçtiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Kâbe'ye girdi, orada namaz kıldı; fakat sûretler (resimler) imha edilinceye kadar oraya girmemiştir. Bu da resimli yerde namaz kılmanın mekruh olduğuna bir delildir. Hatta bu, mekruh olmaya hamamda namaz kılmaktan daha müstehaktır. Çünkü hamamda namaz kılmanın mekruh oluşu, oranın çoğunlukla pislik bulunan bir yer, ya da şeytan evi oluşundan dolayıdır ki doğru olan da budur. Resimlerin bulunduğu yer ise çoğunlukla şirk ihtimali taşıyan yerdir ve milletlerin şirklerinin çoğu, resimler ve kabirler yönündendir.

11— Kıssada geçer: Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye, başında siyah bir sarık olduğu halde girmiştir. Bu da zaman zaman siyah giymenin caiz oluşuna bir delildir. Bundan dolayı Abbâsi halifeleri kendilerine, valilerine, kadılarına ve hatiplerine siyah giymeyi şiâr kılmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.), siyahı daimi bir elbise olarak giymemiş ve siyah giymek bayramlarda, cumalarda ve büyük cemiyetlerde elbette O'nun şiârı olmamıştır. Fetih günü başına siyah sarık sarmış olması bir rastlantıdır, öyle denk gelmiştir. Diğer sahabîler için böyle bir durum sözkonusu olmamıştı. Hatta o gün Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer elbiseleri siyah değildi, üstelik sancağı beyazdı.

12— Kadınlarla müt'a nikâhının mübah kılınması da bu gazvede vâki olan şeylerdendir. Sonra müt'a nikâhını Mekke'den çıkışından önce, haram kılmıştır. Müt'anın haram kılındığı vakit hususunda dört görüş ileri sürülmüştür:

a) Hayber savaşındaydı. Bu içlerinde Şâfiî ve daha başkalarının bulunduğu bir grup âlimin görüşüdür.

b) Mekke fethi senesindedir. Bu da İbn Uyeyne ve bir grubun görüşüdür.

c) Huneyn gazâsı senesindeydi. Bu görüş, gerçekte Huneyn gazâsının Mekke fethiyle peşpeşe olmasından dolayı ikinci görüşün aynıdır.

d) Veda haccı senesindeydi. Bu, ravilerden birinin yanılgısıdır. Zihni Mekke fethinden Veda haccına kaymıştır. Nitekim Muaviye'nin zihni de Ci'râne umresinden Veda haccına kaymıştı da: "Veda haccında, Merve'de Rasûlullah'ın (s.a.) saçını enli bir okla (yahut bıçakla) kısalttım." demişti. Bu konu hac bahsinde geçmiştir. Zihnin zamandan zamana, mekândan mekâna ve olay-

dan olaya intikali hadis hâfızlarına ve onlardan alt mertebedeki şahıslara çok vakit ârız olan bir hâdisedir.

Doğrusu: Müt'a nikâhı, kesinlikle Mekke fethedildiği yıl haram kılınmıştır. Çünkü *Sahih-i Müslim*'de sabit olmuştur ki; sahabe, Hz. Peygamber (s.a.) yanlarında olmakla beraber O'nun izni ile müt'a nikâhı yapmışlardır.[28] Şayet haram kılınması Hayber fethi sırasında olsaydı, neshin iki defa vaki olması gerekirdi ve bunun, şeriatın hiçbir döneminde asla bir benzeri yoktur; benzeri bir durum şeriatta vukû bulmaz. Hem Hayber'de müslüman hanımlar yoktu. Sadece yahudi kadınlar vardı. Ehl-i kitabın kadınlarıyla nikahlanmak henüz mübah kılınmamıştı. Bu olaydan daha sonra Mâide sûresindeki şu âyetle mübah kılındılar: "Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitab verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. İnananlardan hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kendilerine kitab verilenlerin hür ve iffetli kadınları size helâldir."[29] Bu âyet: "Bugün size dininizi tamamladım."[30] âyeti ile "Bugün artık kâfirler sizi dininizden etmekten umutlarını kesmişlerdir."[31] âyetine muttasıldır. Bu, Veda haccından sonra veya Veda haccı sırasında gerçekleşen son durumdu. Dolayısıyla ehl-i kitabın kadınlarının nikâhlanması Hayber gazâsı sırasında sâbit değildi ve Fetih'ten önce müslümanların, düşmanlarının kadınları ile müt'a nikâhı yapmaya bir rağbetleri yoktu. Fetih'ten sonra ehl-i kitap kadınlarından köleleştirilenler oldu ve onlar müslümanların cariyesi oldular.

Soru: Peki, *Sahihayn*'da Ali b. Ebi Tâlib'den rivayet edilen: "Rasûlullah (s.a.) Hayber gazâsında kadınlarla müt'a nikâhı yapmayı ve evcil eşeklerin etini yemeyi yasakladı." hadisini[32] ne yapacaksınız? Hadis, sahih ve açıktır.

Cevap: Bu hadis iki metinle sahih olarak rivayet edilmiştir. Birisi budur. İkincisinde ise; Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnızca müt'a nikâhını ve Hayber savaşında evcil eşek eti yemeyi yasakladığı ifade edilmektedir. Bu, İbn Uyeyne'nin Zührî'den rivayetidir. Kâsım b. Asbağ'ın rivayetine göre Süfyan b. Uyeyne şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (s.a.) Hayber gazâsında müt'a nikâhını değil, evcil eşeklerin etini (yemeyi) yasakladığını kasdediyor." Bunu Ebu Ömer (İbn Abdilber) zikretmiştir. *Temhîd*'de; "Sonra âlimlerin çoğunluğu bunu kabul etmişlerdir." şeklinde bir ifade geçmektedir. Râvilerden bi-

28. Daha önce geçti.
29. Mâide, 5/5.
30. Mâide, 5/3.
31. Mâide, 5/3.
32. Daha önce geçti.

ri Hayber gazâsının ehl-i kitap kadınlarla müt'a nikâhı yapılmasının haram kılınış vakti olduğu yanılgısına kapılarak: "Rasûlullah (s.a.) Hayber gazâsı sırasında müt'a nikâhını ve ehli eşeklerin etinin yenmesini haram kıldı." şeklinde rivayet etmiştir. Birisi de hadisin bir bölümünü rivayetle yetinip: "Rasûlullah (s.a.) müt'ayı Hayber gazâsı sırasında haram kıldı." diyerek açık bir hata işlemiştir.

Soru: İkisinin haram kılınışı aynı anda vuku bulmuş değilse, ikisinin haram kılınışını bir arada zikretmekteki fayda nedir? Müt'a nikâhı ile eşek etinin haram kılınışı arasında ne ilişki vardır?

Cevap: Bu hadisi, Ali b. Ebî Tâlib -radıyalahu anh- iki meselede amcaoğlu Abdullah b. Abbas'a karşı bir delil olmak üzere rivayet etmiştir. Zira İbn Abbas, gerek müt'ayı, gerek eşek etini (yemeyi) mübah görüyordu. Bu yüzden Ali b. Ebî Tâlib bu iki meselede kendisiyle tartıştı ve ona bu iki haram kılmayı rivayet ederek eşeğin (etinin yenmesinin) haram kılınışını Hayber gazâsı sırasında olmakla kayıtladı ve müt'anın haram kılınışını mutlak bırakarak: "Sen yolunu şaşırmış bir adamsın. Şüphesiz Rasûlullah (s.a.) müt'ayı ve ehli eşeklerin etini (yemeyi) Hayber gazâsında haram kılmıştır." dedi. Nitekim Süfyan b. Uyeyne'nin söylediği ve âlimlerin çoğunluğunun kabul ettiği budur. Böylece Hz. Ali, İbn Abbas'a karşı ikisinin de Hayber gazâsında olduğunu kayıtlama suretiyle değil, bunlarla delil getirmek için bu iki durumu rivâyet etmiştir. Başarıya ulaştıran Allah'dır.

Fakat işte tam burada bir başka bakış açısı vardır: Hz. Peygamber (s.a.) müt'ayı hiçbir halde mübah olmayan kötü şeylerin haram kılındığı gibi mi haram kılınmıştır, yoksa ihtiyaç olmadığı zamanda haram kılıp mecbur (zorunlu) kalana mübah mı kılmıştı? İşte İbn Abbas'ın hakkında tartıştığı ve: "Ben müt'ayı mecbur kalan (muztar olan) için leş ve kan (ın helâl olduğu) gibi mübah gördüm." dediği bu ikincisidir. Müt'a hususunda işi rayından çıkaranlar olunca (yani muztar oluş haline aldırmaksızın müt'a ruhsatından istifade ederek nefsî davranışlar sergileyince) ve zarûret noktasında durmayınca (zarûret hali dışında da müt'a yapınca) İbn Abbas müt'anın helâl olduğuna dair fetvâ vermeyi kesti ve görüşünden döndü. İbn Mes'ûd müt'a nikâhını mübah görür ve bu konuda: "Ey iman edenler; Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendinize haram etmeyin."[33] âyetini okurdu. *Sahihayn'*-da onun şöyle dediği geçer: "Rasûlullah (s.a.) ile birlikte cihad ediyorduk. Yanlarımızda kadınlarımız da yoktu. Bunun üzerine: Hadım olalım mı? diye sorduk. Fakat Rasûlullah (s.a.) bize bunu yasakladı. Sonra bize elbise karşı-

33. Mâide, 5/87.

lığında belli bir zamana kadar kadınlarla nikâhlanmamıza izin verdi. Sonra Abdullah b. Mes'ûd: 'Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı şeylerin iyi ve hoş olanlarını kendinize haram kılmayın. Haddi aşmayın. Doğrusu Allah haddi aşanları sevmez.' âyetini okudu."[34]

Abdullah b. Mesûd'un bu âyeti, bu hadisin hemen peşinden okuması iki şeye muhtemeldir: 1) Müt'ayı haram kılanı reddetmek ve müt'a şayet iyi ve hoş şeylerden olmasaydı Rasûlullah (s.a.) onu mübah kılmazdı, demektir. 2) Bu âyetin son tarafını kasdetmiş olmasıdır ki bu, müt'ayı mutlak surette mübah göreni reddetmek ve böyle gören kimsenin haddi aşan bir kimse olduğunu bildirmektir. Zira Rasûlullah (s.a.) müt'a konusunda sadece zaruret sebebiyle, gazve sırasında duyulan ihtiyaç zamanında, kadınların bulunmadığı ve kadına şiddetli ihtiyaç duyulduğu vakitte izin vermiştir. Kadınlar çok iken ve normal nikâhın kıyılmasına imkân varken, yolcu olmayıp memlekette ikâmet halinde iken müt'aya ruhsat veren kimse haddi aşmıştır ve Allah haddi aşanları sevmez.

Soru: Peki, Müslim'in *Sahih*'inde Câbir ve Seleme b. Ekva'dan rivayet ettiği: "Rasûlullah'ın (s.a.) tellâlı yanımıza gelerek: Rasûlullah (s.a.) sizin istimtâ', yani kadınlarla müt'a yapmanıza izin vermiştir, dedi." hadisini[35] ne yapacaksınız?

Cevap: Bu, haram kılınmadan önce Fetih sırasındaydı. Daha sonra Müslim'in *Sahih*'inde Seleme b. Ekva'dan rivayet ettiği şu delille müt'ayı (Hz. Peygamber) haram kıldı: "Rasûlullah (s.a.) Evtâs (Huneyn) yılında bize müt'a için üç (gece) ruhsat verdi, sonra bunu yasakladı."[36] Evtâs yılı, fetih yılı demektir. Çünkü Evtâs gazâsı Mekke fethiyle peşpeşedir.

Soru: Peki Müslim'in *Sahih*'inde Câbir b. Abdillah'tan rivayet ettiği: "Biz Rasûlullah (s.a.) ve Ebu Bekir döneminde bir avuç hurma ve un karşılığında birkaç günlüğüne müt'a yapardık. Tâ ki Amr b. Hureys hâdisesinde Hz. Ömer bunu yasaklayıncaya kadar bu böyle devam etti." ifadesini[37] ve Hz. Ömer'den sâbit olan: "Rasûlullah (s.a.) döneminde iki müt'a vardı ki ben ikisini de yasaklıyorum: Kadınların müt'ası ve haccın müt'ası (hacc-ı temettu)" [38]

34. Buharî 67/8; Müslim, 1404.
35. Müslim, 1405.
36. Müslim, 1405 (18).
37. Müslim, 1405 (16).
38. Ahmed b. Hanbel, 3/325; senedi hasendir. Müslim (1217) *Sahih*'inde Hz. Câbir'in şöyle dediğini rivayet eder: Biz Rasûlullah'ın (s.a.) yanında müt'a yaptık. Hz. Ömer hilâfete geçince: "Şüphesiz ki Allah, Rasûlü'ne dilediğini, dilediği şekilde helâl kılar. Yine şüphesiz ki Kur'an yerli yerine inmiştir. Artık Allah'ın size emrettiği gibi hac ve umreyi tamamlayın! Şu kadınlarla müt'a yapmayı kesin! Şayet bana bir süre için bir kadını nikâh eden bir adam getirirlerse, onu mutlaka taşlarla recmederim." dedi.

ifadesine ne diyeceksiniz?

Cevap: Ulemâ bu konuda iki gruba ayrılmıştır. Bir grup: "Müt'ayı haram sayan ve bize yasaklayan Hz. Ömer'dir. Rasûlullah (s.a.), Hulefâ-i Râşidîn'in sünnet edindiği şeylere uymayı emretmiştir." demektedir. Bu grup, müt'anın Fetih yılında haram kılınışına dair Sebre b. Ma'bed'den rivayet edilen hadisi sahih kabul etmemişlerdir. Zira hadisi, Abdülmelik b. er-Rebî' b. Sebre, babası aracılığıyla dedesinden rivayet etmiş olup İbn Maîn onun hakkında olumsuz şeyler söylemiş, Buharî de kendisine olan ihtiyaca ve İslâm'ın asıllarından bir asıl oluşuna rağmen *Sahih*'ine (Sebre) hadisini almayı uygun görmemiştir. Şayet, Buharî'ye göre (sözkonusu hadis) sahih olsaydı, rivayet edip onu delil göstermekten geri durmazdı. Demişlerdir ki: Şayet Sebre hadisi sahih olsaydı, (bu durum) İbn Mes'ûd'a gizli kalmaz ve kendilerinin müt'a yaptıklarını rivayet edip âyeti delil göstermezdi. Hem şayet sahih olsaydı, Hz. Ömer: "O, Rasûlullah (s.a.) zamanındaydı; ben onu yasaklıyorum ve ona (müt'a yapmaya) ceza veriyorum." demez aksine; "Hz. Peygamber (s.a.) onu haram kılmış ve yasaklamıştır." derdi. Diyorlar ki: Sahih olsaydı, hakikaten peygamberlik hilâfeti dönemi olan (Hz. Ebu Bekir) es-Sıddîk döneminde yapılmazdı.

İkinci grup ise, Sebre hadisinin sahih olduğu görüşündedirler. Bu hadis sahih olmasa bile, Hz. Ali'nin (r.a.); Rasûlullah'ın (s.a.) kadınların müt'asını haram kıldığına dair rivayet ettiği hadis sahihtir. O halde Câbir hadisinin şöyle anlaşılması gerekir: Câbir'in müt'a nikâhının yapıldığı yolundaki rivayeti haber vermesi sırasında kendisine haram kılındığı haberi ulaşmamıştı. Hz. Ömer (r.a.) zamanına kadar bu iş şöhret bulmamıştı. Müt'a hususunda tartışma (ayrılık) çıkınca haram kılınışı meydana çıktı ve şöhret buldu. Böylece müt'a hakkında gelen hadisler uzlaşmış olur. Başarı Allah'tandır.

13— Mekke fethi kıssasındaki fıkhî kurallardan biri de şudur: Kadının bir-iki erkeği koruması altına alması ve himaye etmesi caizdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Ümmü Hânî'nin kocasının iki yakınına verdiği emanı geçerli saymıştır.

14— Tevbe etmesi istenilmeden, irtidadı (dinden dönmesi) çok amansız olan mürtedin öldürülmesi caizdir. Çünkü Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, müslüman olup hicret etmişti ve Rasûlullah'a gelen (s.a.) vahyi yazıyordu, (vahiy kâtiplerindendi). Sonra irtidat etti ve Mekke'ye sığındı. Fetih günü olunca, Hz. Osman b. Affân onu bîat etsin diye Rasûlullah'a (s.a.) getirdi. Rasûlullah (s.a.) Abdullah'tan uzun müddet geri durdu, sonra bîat aldı ve: "Ona karşı sadece biriniz kalkar da boynunu vurur diye sustum." buyurdu. Bunun

üzerine bir sahâbî: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana işaret etseydin ya!" dedi. O zaman da: "Bir peygamberin hain gözleri olması yakışmaz." buyurdu.[39] Zira iman edip hicret ettikten ve vahiy kâtipliği yaptıktan sonra dinden çıkmakla küfrü çok amansız ve katı olmuştu. Sonra irtidat etmiş ve müşriklere katılmıştı; İslâm'a dil uzatır, onu ayıplardı. Rasûlullah (s.a.) da öldürülmesini istiyordu. Bu nedenle, Osman b. Affân onu getirdiğinde -ki Osman'ın süt kardeşiydi- Hz. Peygamber (s.a.), Osman'dan haya ettiği için öldürülmesini emretmedi ve ashâbından biri (kendiliğinden) kalkıp öldürsün diye bîat almadı. Onlarsa, Rasûlullah'a (s.a.) karşı izni olmaksızın onu öldürmeye kalkışmaktan sakındılar. Rasûlullah (s.a.) da Osman'dan haya etti (kırmak istemedi) ve Allah Teâlâ, Abdullah hakkında bundan sonra onun eliyle gerçekleşecek fetihler irade buyurduğu için ezelî takdir yardım etti de (Hz. Peygamber) ondan bîat aldı. Ve Allah Teâlâ'nın şu âyetiyle istisnâ ettiklerinden oldu: "İman ettikten, peygamberin hak olduğuna şehadet ettikten, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkâr eden bir milleti Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah, zâlim kavmi doğru yola iletmez. İşte onların cezası: Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerinedir! Onlar bunun içinde ebedi kalıcıdırlar. Kendilerinden azap hafifletilmeyecek ve onlara aslâ fırsat verilmeyecektir. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve kendilerini düzeltenler müstesnâdır. Çünkü Allah, gerçekten kusurları örten ve çok esirgeyendir."[40] Hz. Peygamber'in (s.a.): "Bir peygamberin hâin gözleri olması yakışmaz." sözü, Peygamberin (s.a.) dışı içine, gizlisi açığına ters düşmez; Allah'ın hükmü ve emri geldiğinde onu işaretle anlatmaz, aksine açıkça belirtir, ilân eder ve ortaya kor demektir.

39. Ebu Davud, 2683, 4359; Nesâî, 7/105, 106. Hâkim (3/45), sahih kabul etmiş, Zehebî de kendisine muvafakat etmiştir.
40. Âl-i İmran, 3/86-89.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ZÂDU'L MEÂD

iklim

بسم الله الرحمن الرحيم

iklim yayınları: 25

özgün adı:

DAĞITIM:
SELAMET YAYIN-PAZARLAMA
Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 9
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 85 11

İbn Kayyim el-Cevziyye

ZÂDU'L-MEÂD

Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda

Cilt: 4

Notlar ekleyerek
Çevirenler:
Vecdi AKYÜZ
Ali Vasfi KURT
Salim ÖĞÜT

iklim
YAYINLARI
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han. No: 207
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 528 14 97

Orijinal metinde 3.cildin 465-697 sayfaları arasına tekabül eden kısım Salim Öğüt; 4.cildin 5-105 sayfaları Ali Vasfi Kurt; 106-282 sayfaları Vecdi Akyüz tarafından tercüme edilmiştir.

Dizgi: Yücel Dizgi
Baskı: Gündoğdu Matbaası
İstanbul 1990

İÇİNDEKİLER

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

HUNEYN GAZASI

ON ALTINCI BÖLÜM

TÂİF GAZASI

ON YEDİNCİ BÖLÜM

HİCRETİN DOKUZUNCU YILI OLAYLARI

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) TEDAVİ OLMA KONUSUNDAKİ TUTUM VE ÖĞÜTLERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KORUYUCU HEKİMLİK

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

HUNEYN GAZASI

A) HUNEYN GAZASI

Bu gaza, Evtâs gazası diye de isimlendirilmiştir. Huneyn[1] ve Evtâs, Mekke ile Tâif arasında iki bölgenin adıdır. Bu gaza, cereyan ettiği yere nisbetle bu adlarla anıldığı gibi Rasûlullah (s.a.) ile savaşmak için gelen Hevâzin kabilesine nisbetle Hevâzin gazası diye de anılmaktadır.

1— Hevâzinlilerin Müslümanlara Karşı Hazırlanmaları:

[İbn İshak der ki: Hevâzin kabilesi, Rasûlullah'a (s.a.) ait haberleri, özellikle Mekke'nin fethinin gerçekleştiğini duyunca Mâlik b. Avf en-Nasrî'nin[2] davetiyle bir toplantı yaptı. Sakîfliler de bu toplantıya katıldı. Bunlara Mudar ve Cüşem kabilelerinin tamamı, Sa'd b. Bekr oğulları ile Hilâloğullarından bir grup insan katıldı. Kays b. Aylân kabilesinden de ancak bir grup katılmıştı. Hevâzin'den olan Kâ'b ve Kilâboğulları ise toplantıya katılmamıştı.] Cüşemliler arasında Düreyd b. es-Sımme adında çok yaşlı biri vardı, ama yaşlılığı sebebiyle, ancak görüş ve tecrübesinden istifade ediliyordu. Çok cesur ve tecrübeli birisiydi. Sakîflilerin iki komutanı vardı. Müttefiklerde ise, Kâ-

---

1. İbn Hişâm, 2/437,500; İbn Sa'd, 2/149, 157; Taberî, 3/125; İbn Seyyiddinnâs, 2/187; İbn Kesîr, 3/610, 651; *Şerhu'l-Mevâhibi'il-Ledüniyye*, 3/5, 28.
2. Büyük dedesi Nasr b. Muâviye'ye nisbetle bu adı almıştır. Tâif gazasından sonra müslüman olmuş, Kâdisiye muharebesinde bulunmuş ve Şam'ı fethedenler arasında yer almıştır.

rib b. el-Esved, Mâlikoğullarından Subey' b. el-Hâris ile kardeşi Ahmer b. el-Hâris vardı. Hepsinin komutanı Mâlik b. Avf en-Nasrî idi.

Mâlik b. Avf, Rasûlullah'ın (s.a.) üzerine yürümeye karar verince, savaşa katılanlara yanlarına mallarını çocuklarını ve hanımlarını da almalarını emretti. Evtâs denilen mevkiye gelince, aralarında Düreyd b. es-Sımme'nin bulunduğu topluluk bir araya geldi. Düreyd: "Siz hangi vadidesiniz?" diye sordu. "Evtâs'ta" dediler. Bunun üzerine Düreyd: "At koşturmaya ne kadar uygundur; ne keskin taşları olan bir tepelik, ne de toprağı yumuşak olan bir düzlüktür." dedi. Sonra: "Neler oluyor? Deve böğürmeleri, eşek anırmaları, çocuk ağlamaları ve kuzu melemeleri duyuyorum." diye sordu. Dediler ki:"Mâlik b. Avf herkesin karısını, hayvanını ve çocuğunu da yanında getirdi." Düreyd: "Mâlik nerede?" diye sordu. "İşte Mâlik!" denildi ve çağırıldı. Düreyd, Mâlik'e: "Ey Mâlik! Bugün sen kavminin reisi oldun. Bugünün yarınları da olacaktır. Neler oluyor ki deve böğürmeleri, eşek anırmaları, çocuk ağlamaları ve kuzu melemeleri duyuyorum?" dedi. Mâlik: "Herkesin karısını, çocuklarını ve hayvanlarını da beraber getirdim." dedi. Düreyd: "Niçin?" diye sordu. Mâlik: "Her bir adamın arkasında âilesi ve malı bulunsun ki, onları müdafaa için savaşsınlar." diye cevap verdi. Bunun üzerine Düreyd: "Davar çobanı! Bozguna uğrayan askeri ne durdurabilir? Şayet savaş lehinde cereyan edecekse bu, adamlarının kılıcı ve mızrağı sayesinde olacaktır, şayet aleyhine dönecekse malını ve âileni rezil edeceksin." dedi. Sonra da: "Kâ'boğulları ve Kilâboğulları ne yaptı?" diye sordu. "Hiç biri gelmedi." dediler. Düreyd: "Hareket, sürat ve ciddiyet kalmadı. Eğer bugün şeref ve yükseliş günü olsaydı, Kâ'bda Kilâb da geri durmazdı. İsterdim ki siz de Kâ'boğulları ile Kilâboğulları'nın yaptığını yapsaydınız." dedi ve: "Sizlerden kimler katılıyor?" diye sordu. "Amr b. Âmir ve Avf b. Âmir." diye cevap verdiler. Düreyd: "Âmir'in o iki yavrusunun ne faydası ne de zararı olur. Ey Mâlik! Sen, Hevâzin topluluğunu atların boyunlarına sürmekle iyi bir iş yapmadın. Onları beldelerinin sağlam sığınaklarına ve kavimlerinin yanlarına götür, sonra sâbiîleri (müslümanları)[3] at üzerinde karşıla. Şayet savaş lehinde cereyan ederse geride kalanlar sana ulaşır, eğer aleyhine dönecek olursa hiç değilse aileni ve malını korumuş olursun." dedi. Fakat Mâlik: "Vallahi dediklerini yapmayacağım! Sen yaşlandın, aklın da kocamış. Ey Hevâzin topluluğu! Vallahi, ya bana itaat edeceksiniz ya da şu kılıcın üzerine kapanacağım ve ucu sırtımdan çıkacak!" diyerek hiddetlendi. Düreyd'in sözüne ve görüşüne itibar edilmesini istemedi. Hevâzinliler, bu durum karşısın-

---

3. Müşrikler, cahiliyyeden çıkıp İslâm'a girdikleri için müslümanları Sâbiî diye adlandırıyorlardı.

da: "Sana itaat edeceğiz." dediler. Düreyd ise: "Bugün, hem içinde bulunduğum, hem de şahit olmadığım bir gündür." dedikten sonra şu şiiri söyledi:

يَالَيْتَنِي فِيهَا جَذَعْ أَخُبُّ فِيهَا وَأَضَعْ

أَقُودُ وَطْفَاءَ الزَّمَعْ كَأَنَّهَا شَاةٌ صَدَعْ

"Keşke genç ve dinç olsaydım da orada yürüseydim ve koşsaydım.

Sanki iri yarı olmayan, çok zayıf da sayılmayan bir dağ keçisini andıran uzun yeleli bir atı yediyorum."

Sonra Mâlik oradakilere: "Onları gördüğünüz zaman kılıçlarınızın kınlarını kırınız, sonra tek bir adamın saldırışı gibi yek vücut saldırınız." diye hitapta bulundu. Bu arada da etrafa gözcüler gönderdi. Bu gözcüler döndüklerinde uzuvları parçalanmış vaziyetteydi. Mâlik: "Yazıklar olsun size, bu haliniz ne?" dedi. Dediler ki: "Benekli atlara binmiş beyaz adamlar gördük. Allah'a yemin olsun ki onlara ilişir ilişmez gördüğün felâket başımıza geldi. Vallahi bu durum bile azmettiği niyeti üzere yürümekten onu döndüremedi."

2— Müslümanların Sefer Hazırlığı:

Allah'ın Peygamberi (s.a.), onların haberini duyunca Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî'yi onlara casus olarak gönderdi, aralarına girmesini, haklarında yeterli bilgi elde edinceye kadar orada kalmasını ve sonra haberlerini kendisine getirmesini emretti. İbn Ebî Hadred gitti, aralarına girdi. Rasûlullah (s.a.) ile harb etmek için ne gibi hazırlıklar yaptıklarını duydu ve öğrendi. Mâlik'in ve Hevâzin'in durumu hakkında konuşulanları işitti. Sonra döndü ve bütün haberleri Rasûlullah'a (s.a.) bildirdi.

Hz. Peygamber (s.a.) Hevâzin üzerine yürümeye karar verince, Safvan b. Ümeyye'nin yanında çok sayıda zırh ve silah bulunduğu bildirildi. Rasûlullah (s.a.) o gün müşrik olan Safvan'a adam gönderdi ve çağırttı. Gelince ona: "Ey Ebu Ümeyye! Şu silahlarını bize ödünç olarak ver, yarın düşmanımızla karşılacağız." dedi. Safvan: "Ey Muhammed! Gasb olarak mı?" diye sordu. O zaman Rasûlullah (s.a.): "Bilâkis onları sana geri verinceye kadar garanti edilmiş bir emanet olarak." buyurdu.[4] Safvan: "O halde bir beis

4. Hadis sahihtir. Hâkim, 3/48; Beyhakî, 6/89. İbn İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde-Abdurrahman b Câbir-babası Câbir b. Abdillah yoluyla rivayet etmiştir. Bu sened sahihtir. Ebu Davud (3562) aynı hadisi başka bir yoldan rivayet etmiştir. Ahmed, *Müsned,* 3/401, 6/465; Hâkim, 2/47; Beyhakî, 6/89. Hadisin şâhitleri hasendir.

yok, olabilir." dedi ve yüz zırh ve bu zırhlara yetecek kadar da silah verdi. İddiaya göre Rasûlullah (s.a.) ondan silahların taşınmasını istemiş, o da taşımıştır.

Sonra Rasûlullah (s.a.), iki bin kişi Mekkelilerden, on bin kişi de, Allah'ın Mekke'nin fethini ellerinde nasip ettiği ashabından olmak üzere toplam on iki bin kişiyle çıktı, Attâb b. Esîd'i Mekke'ye vali olarak tayin edip kendisi Hevâzinlilerle karşılaşmak üzere yola koyuldu.

3— Hevâzinlilerle Karşılaşma:

İbn İshak, Âsım b. Ömer b. Katâde—Abdurrahman b. Câbir—babası Câbir b. Abdillah yoluyla yaptığı bir nakilde der ki: Huneyn vadisine yönelince Tihâme vadilerinden birinin geniş çukurlarından durmadan iniyor, iniyorduk. Sabahın alaca karanlığı idi. Onlar bizden önce vadiye gitmişler ve vadinin çeşitli yerlerinde gizlenmişlerdi. Biz daha henüz yokuştan aşağı iniyorduk ki, vallahi iyice hazırlanmış olarak birlikler halinde yek vücut üzerimize saldırdılar. Kimse kimseyi beklemeden herkes dönerek kaçışıyordu. Rasûlullah (s.a.) sağ tarafa dönerek: "Ey insanlar! Nereye? Bana geliniz, ben Allah'ın elçisiyim, ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im!" diyordu. Yanında Muhacirler'den, Ensar'dan ve ehl-i beytinden bir avuç insan kalmıştı. Muhacirlerden yanında kalan Ebu Bekir ve Ömer (r.a.), ehl-i beytinden Ali, Abbas, Ebu Süfyan b. el-Hâris ve oğlu, Fadl b. Abbas, Rabîa b. el-Hâris, Üsâme b. Zeyd ve Eymen b. Ümmü Eymen idi. Eymen, o gün öldürülmüştü.

Hevâzinlilerden bir adam kırmızı bir devenin üzerinde, elinde uzun bir mızrağın ucuna takılmış siyah bir bayrak olduğu halde Hevâzinlilerin önüne düşmüş, onlar da arkasında, birini yakalarsa mızrağı ile vuruyor, önünde kimse yoksa yürüyor, arkasındakiler de onu takip ediyorlardı. Adam bu şekilde ilerlerken, Hz. Ali ve Ensar'dan bir sahabî bu adama doğru fırladılar. Hz. Ali arkasından geldi ve devenin topukları üzerindeki sinirlere vurdu, deve arkası üzerine düştü. Ensar'dan olan sahabî adamın üzerine atlayıverdi ve ona öyle bir darbe indirdi ki, ayağı baldırının yarısıyla birlikte vücudundan ayrıldı ve devesinden yere yuvarlandı. Bu hâdise üzerine kaçanlar döndüler ve savaş başladı. Allah'a yemin olsun ki, hezimetlerinden kaçıp sonra dönenler, döndükleri zaman esirleri Rasûlullah'ın (s.a.) yanında elleri bağlı olarak buldular.[5]

---

5. İbn Hişâm, 2/442, 445. Senedi sahihtir.

İbn İshak der ki: Müslümanlar ilk hamlede hezimete uğrayınca, Rasûlullah'ın (s.a.) yanında bulunanlardan bu vaziyeti gören bazı Mekkeli şahıslar içlerinde olan kin ve nefreti gizleyemediler. Ebu Süfyan b. Harb: "Bu bozgunun sonu denize dayanmadan gelmez!" dedi. Ebu Süfyan, fal oklarını da okluğu içinde yanına almıştı. Cebele b. Hanbel de şöyle bağırıyordu: —İbn Hişâm bu kişinin Kelede olduğunu söyler— "Bugün sihir bozuldu!" Ana bir kardeşi olan ve o gün henüz İslâm'a girmemiş bulunan Safvan ona: "Sus, dili tutulasıca! Vallahi, Kureyş'ten bir zatın bana hükmetmesi, Hevazin'den birinin hükmüne girmekten daha güzeldir."(6) dedi.

İbn Sa'd, Şeybe b. Osman el-Hacebî'den şu nakli yapmaktadır: Mekke'nin fethedildiği sene Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye girdi. Kendi kendime dedim ki: Kureyşle birlikte Huneyn'de Hevâzinlilere giderim, belki o savaş karışıklığında bir fırsatını bulur, Muhammed'i ele geçirir ve O'ndan intikamımı alırım. Ve böylece bütün bir Kureyşin intikamını alan şahıs da ben olurum. Daha önceleri, "Arap ve Acemler'den Muhammed'e tâbi olmayan hiç kimse kalmasa da ben yine O'na tabi olmaz, dinini kabul etmezdim." derdim. Beni bu yola çıkaran maksat için fırsat kolluyordum ve bu halim de benim kuvvetimi arttırıyordu. Bozgun sonucu herşey karışmıştı. Rasûlullah (s.a.) katırından inmişti. Kılıcımı kınından sıyırdım, niyetimi gerçekleştirmek düşüncesiyle yaklaştım, kılıcımı kaldırdım, nerdeyse işini bitirdiğimi hisseder gibiydim ki yıldırımı andıran bir ateş yalımı peyda oldu, korkumdan elimle gözümü kapadım. Rasûlullah (s.a.) bana döndü ve bağırdı: "Ey Şeybe, bana yaklaş!" Ben de yaklaştım. Eliyle göğsümü sıvazladı ve: "Allah'ım! Sen onu şeytandan koru." dedi. Allah'a yemin olsun ki, o dakikada Rasûlullah (s.a.) bana gözümden, kulağımdan ve öz nefsimden daha sevimli geldi. Allah, kalbimdeki nefret duygularını giderdi. Sonra Rasûlullah (s.a.) bana: "Yaklaş ve savaş!" dedi. Önüne geldim, kılıcımı düşman üzerine sallamaya başladım. Allah biliyor ki O'nu, canım pahasına da olsa herşeye karşı korumak istiyordum. O anda hayatta olsa da babam karşıma çıksaydı, ona da kılıcımı indirirdim. Bozgun anında Rasûlullah (s.a.) ile birlikte kalanlar arasında ben de vardım. Sonra müslümanlar dönüp yek vücut halinde bir hücum yaptılar. Rasûlullah'a (s.a.) katırı getirildi, üzerine bindi, kaçanları takip için peşlerine düştü. Sonra ordugâhına döndü. Çardağına girdi, ben de yanına girdim. Yüzünü görmek ve bu sevinci, hissetmek istiyordum. Benden başka kimse yoktu. Bana dedi ki: "Ey Şeybe! Allah'ın, senin için dilediği şey, senin kendi nefsin için dilediğinden daha hayırlıdır." Sonra içimde sır olarak saklayıp tek kişiye bile söylemediğim bütün sırlarımı birer birer sayıp döktü. Dedim ki:

6. İbn Hişâm, 2/443, 444.

"Ben şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve sen de Allah'ın Rasûlü'sün!" Sonra dedim ki: "Benim için Allah'tan mağfiret dile." Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine: "Allah seni mağfiret etsin." buyurdu.[7]

4— Müslümanların Toparlanması:

İbn İshak der ki: Zührî—Kesîr b.el-Abbâs yoluyla gelen rivayete göre Kesîr'in babası Abbâs b. Abdülmuttalip şöyle anlatmıştır: Ben, Rasûlullah (s.a.) ile beraberdim ve beyaz katırının gemini tutuyordum. İri yapılı ve gür sesi olan birisiydim. Rasûlullah (s.a.), insanların bozgun sebebiyle kaçıştıklarını görünce: "Nereye ey insanlar!" diyordu. Kimsenin döndüğünü görmedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) bana: "Ey Abbas; 'Ey Ensar topluluğu! Ey Semüre ağacının altında bîat etmiş olanlar!' diye bağır." buyurdu. Ben böyle bağırınca herkes bir taraftan: "Buyur, buyur." diye cevap veriyor, devesinin yönünü çevirip geri dönmek istiyor, güç yetiremiyor, zırhlarını çıkarıp develerinin boyunlarına geçiriyorlar, kılıcını, kalkanını, okunu alan deveden inip sesin geldiği tarafa doğru koşuyor ve Rasûlullah'ın (s.a.) yanına varıyorlardı. Yüz kişi kadar insan toplanınca düşmana karşı savunmaya geçip, savaşmaya başladılar. İlk çağrı, "Ey Ensar topluluğu!" diye oldu, daha sonra da: "Ey Hazreç topluluğu!" şeklinde yapıldı. Bu kabileler, harp sırasında düşmana karşı çok dayanıklı ve sebatkâr idiler. Rasûlullah (s.a.) üzengilerinin üstünde savaşa tutuşanlara baktı ve: "İşte, şimdi tandır tutuştu, savaş kızıştı!" dedi.[8] Bazıları Rasûlullah'ın (s.a.) bu sözüne, şu ilâveyi de yapmışlardır:

أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

"Ben Peygamberim, yalan yok.
Ben Abdülmuttalib'in oğluyum."

Sahih-i Müslim'de şu rivayet vardır: Sonra Rasûlullah (s.a.) birkaç çakıl alarak kâfirlerin üzerine attı ve: "Muhammed'in Rabbine yemin olsun, bozguna uğradılar!" dedi. Çakılları onlara atar atmaz kuvvetlerinin zayıfladığını, işlerinin gerilediğini gördüm, durdum.[9]

---

7. *el-İsâbe,* 3940.
8. İbn Hişâm, 2/444, 445: İbn İshak'dan. Senedi sahihtir. Şiir Buharî'de (64/56) ve Müslim'de (1776) mevcuttur.
9. Müslim, 1775.

Müslim'in bir başka rivayeti şöyledir: Rasûlullah (s.a.) katırından indi, sonra yerden bir avuç toprak aldı ve yüzlerine karşı dönerek: "Bu yüzler kahrolsun!" buyurdu. Artık onlardan Allah'ın yarattığı hiç bir insan yoktu ki gözlerini toprak doldurmasın. Az sonra savuşup gittiler.[10]

İbn İshak, Cübeyr b. Mut'im'in şöyle dediğini nakleder: Hevâzin daha bozguna uğramamış, çarpışma devam ediyordu. Tam o sırada, bizimle Hevâzin arasına düşen siyah örtülü bir şey gördüm. Dikkatlice baktım. Bir de ne göreyim, bütün bir vadiyi simsiyah karıncalar sarmış. Hemen akabinde Hevâzin perişan oldu. O gelenlerin melekler olduğu hususunda hiç şüphe etmedim.

5— Evtâs Gazası:

İbn İshak der ki: Müşrikler yenilince bir kısmı doğruca Tâif'e geldiler. Mâlik b. Avf onlarla beraberdi. Bir diğer grup Evtâs'a, bir üçüncü grup da Nahle'ye yöneldi. Rasûlullah (s.a.), Evtâs'ta bulunanları takip etmek için Ebu Âmir el-Eş'arî'yi gönderdi. Ebû Âmir, bozgundan kaçanların bir grubuna yetişti ve savaşmaya başladılar. Kendisine isabet eden bir ok sonucu şehit oldu. Sancağı kardeşinin oğlu olan Ebu Musa el-Eş'arî aldı ve savaşmaya devam ettiler. Allah, Ebu Musa'ya zafer ihsan eyledi. Bu arada Ebu Âmir'in katili de öldürüldü. Rasûlullah (s.a.) "Allah'ım; Ubeyd Ebu Âmir ve ailesini mağfiret et. Onu kıyamet gününde bir çok mahlukatından daha üstün derecelere ulaştır." diye dua etti. Aynı zamanda Ebu Musa'ya da mağfiret diledi.[11]

Mâlik b. Avf, yoluna devam etti ve Sakîf kalesine sığındı.

6— Hevâzin Esirleri ve Ganimetleri:

Rasûlullah (s.a.) esirlerin ve ganimetlerin toplanmasını emretti, hepsi bir araya getirilerek toplandı. Esirleri ve ganimetleri Cirâne'ye doğru yönelttiler. Altı bin esir, yirmi dört bin deve, kırk binden fazla koyun ve dört bin okka da gümüş ganimet olarak alınmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) on küsur gün ganimetleri taksim etmeden, belki Hevâzinliler gelir, müslüman olurlar ümidiyle bekledi.

10. Müslim, 1777.
11. İbn Hişâm, *es-Sîre* 2/454, 455; Buharî, 56/69; Müslim, 2498.

Sonra ganimetleri taksim etmeye başladı. İlk önce müellefe-i kulûba verdi. Ebu Süfyân b. Harb'e kırk okka gümüş ve yüz tane deve verdi. Ebu Süfyân, oğlu Yezîd için de pay istedi. Rasûlullah (s.a.): "Ona da kırk okka gümüş ve yüz adet deve veriniz." buyurdu. Diğer oğlu Muâviye için de istedi. Rasûlullah (s.a.): "Onun için de kırk okka gümüş ve yüz adet deve veriniz." buyurdu. Sonra Hakîm b. Hizâm'a yüz deve verdi, isteği üzerine ona yüz deve daha verdi. Nadr b. Hâris b. Kelede'ye yüz deve ve Alâ b. Hârise es-Sakafî'ye elli deve vermiş, bunlar 'yüzlükler' ve 'ellilikler' diye anılmışlardır. Abbas b. Mirdâs'a kırk deve verdi, ancak bu konuda söylediği bir şiir üzerine onun payını yüz deveye tamamladı.

Sonra Zeyd b. Sâbit'e, ganimetleri ve insanları saymasını emretti. Sayım işi bittikten sonra ganimetleri paylaştırdı. Kişi başına dört deve ve kırk koyun düşmüştü. Süvarilere on iki deve ve yüz yirmi koyun verildi.

7— Ganimet Paylaştırılmasında Hoşnutsuzluk:

İbn İshâk, Âsım b. Ömer b. Katâde—Mahmud b. Lebîd ve Ebu Saîd el-Hudrî yoluyla şu rivayeti zikretmektedir: Hz. Peygamber (s.a.), Kureyş'e ve diğer Arap kabilelerine ganimetlerden paylarını —yukarıda belirtildiği ölçüde— verince ve Ensar'a da pay ayırmayınca Ensar, nefislerinde bir hoşnutsuzluk hissetti. Bu konuda söylenenler çoğaldı. Hatta içlerinden biri: "Rasûlullah (s.a.) artık kavmine kavuşmuştur." dedi. Sa'd b. Ubâde Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girerek: "Ya Rasûlallah! Ensar'ın bir kısmı, elde ettiğin ganimetlerdeki tasarrufundan dolayı hoşnutsuzluk hissediyorlar. Kendi kavmine pay ayırdın, Arap kabilelerine muazzam ihsanlarda bulundun, ama Ensar'ın bu kısmına hiçbir şey düşmedi." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Sen ne düşünüyorsun, ey Sa'd?" diye sorunca, o da: "Ya Rasûlallah! Ben de kavmimden bir kişiyim." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Bana şuradaki boş arsada kavmini topla." emrini verdi. Muhacirlerden bazıları da oraya geldiler ve girmelerine izin verildi, başkalarının girmesine engel olundu. Sonra Sa'd, Rasûlullah'a (s.a.) gelerek: "Ensar sizin için toplandı ya Rasûlallah!" diyerek haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.) geldi, Allah'a hamdetti, O'nu lâyık olduğu şekilde övdü ve sonra: "Ey Ensar topluluğu! Nefislerinizdeki hoşnutsuzluk ve bunun sonucu söylediğiniz sözler bana ulaştı. Ben sizi dalâlette bulmadım mı? Allah sizi, benim vasıtamla hidayete erdirmedi mi? Fakir bulduğum halde Allah sizi benim vasıtamla zengin kılmadı mı? Birbirinize karşı düşmanlar idiniz de, Allah benim vasıtamla kalplerinizi birbirine kaynaştırmadı mı?" diye hitap etti. Ensar da: "Allah Rasûlü'nün ihsanı ve fazileti pek büyük-

tür." diyerek karşılık verdiler. Sonra Hz. Peygamber şöyle devam etti: "Ey Ensar topluluğu! Bana cevap vermeyecek misiniz?" Bunun üzerine Ensar: "Nasıl cevap verelim ya Rasûlallah? İhsan ve faziletler Allah ve Rasûlündendir." dediler. Rasûlullah (s.a.) da devamla: "Vallahi, siz isteseniz bana şu (aşağıdaki) sözleri söyler ve hem doğru söylemiş olursunuz, hem de sizi dinleyenler bu sözleri doğrularlar: Kavmin seni yalanlamış olarak bize geldin, biz seni tasdik ettik; perişandın, sana yardım ettik; kovulmuştun, seni aramızda barındırdık; fakir olarak geldin, malımızı seninle paylaştık. Ey Ensar topluluğu! Sizin müslümanlığınızdaki samimiyet ve ihlâsa güvenerek, yeni müslüman olanların kalplerini kazanmak için onlara vermiş olduğum geçici ve hükümsüz birkaç parça dünyalık için bana yakıştırmalarda bulundunuz. Ey Ensar topluluğu! Herkes develer ve koyunlarla buradan dönerken, sizler Rasûlullah ile dönmek istemez misiniz? Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki sizin beraberinizde götürdüğünüz şey, onların beraberinde bulunanlardan daha hayırlıdır. Hicret olmasaydı, mutlaka Ensar'dan bir nefer olurdum. Ensar bir vadiye girse, diğer insanlar da başka bir vadiye girseler, ben Ensar'ın girdiği vadiye ve mahalleye girerdim. Ensar bizzat cesede temas eden iç gömlek, diğer insanlar onun üzerine giyilen dış gömlektir. Ya Rabbi! Ensar'a, Ensar'ın evlatlarına ve Ensar'ın evlatlarının evlatlarına rahmet eyle." Bunun üzerine orada bulunan herkes sakalları ıslanıncaya kadar ağladılar ve "Nasip ve pay yönünden Allah ve Rasûlü'ne razı olduk." dediler. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) orayı terketti ve herkes dağıldı.[12]

8— Hz. Peygamber'in (s.a.) Süt Kızkardeşi:

Şeymâ bt. Hâris b. Abdüluzzâ, Hz. Peygamber'in (s.a.) süt kızkardeşi idi. Rasûlullah'a (s.a.) geldi ve dedi ki: "Ya Rasûlallah! Ben senin süt kızkardeşinim." Rasûlullah (s.a.): "Bunun alâmeti, delili nedir?" diye sordu. O da: "Ben seni arkamda taşırken sırtımı ısırmıştın." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) alâmeti tanıdı, hemen ridasını serdi, üzerine oturttu ve: "İstersen benim yanımda izzet, ikram ve sevgi ile kalabilirsin; eğer istersen sana mal vereyim, kavmine dön." diyerek onu muhayyer bıraktı. O da: "Bana biraz mal ver ve kavmime gönder." diye tercihini bildirdi. Allah Rasûlü (s.a.) de öyle yaptı. Sa'doğullarının iddiasına göre, Rasûlullah (s.a.) Şeymâ'ya Mekhûl adında bir köle ve bir câriye vermiş, Şeymâ da bu köle ile câriyeyi evlendirmiş

12. İsnâdı sahihtir. İbn Hişâm, es-Sîre 2/498, 499; *Müsned*, 3/76; İbn İshak'dan. Buharî, 95/9; Müslim, 1016; Ahmed, *Müsned*, 4/42.

olup, hâlâ nesilleri devam etmektedir. Ebu Ömer (İbn Abdilber), Şeymâ'nın müslüman olduğunu, Rasûlullah'ın (s.a.) ona üç adet köle ve câriye, bunun dışında koyunlar ve başka mallar da verdiğini, adının Huzâfe, lakâbının Şeymâ olduğunu kaydetmektedir.(13)

9— Hevâzinlilerin Medine'ye Gelişi:

Hevâzin heyeti on dört kişi olarak Rasûlullah'a (s.a.) geldi. Başlarında Züheyr b. Surad, içlerinde de Hz. Peygamber'in (s.a.) süt amcası Ebu Bürkân vardı. Rasûlullah'tan (s.a.), mallarını ve esirleri iade etmesini istediler. Rasûlullah (s.a.): "Benim yanımdakiler, işte şu gördüklerinizdir. Bana en sevimli gelen söz, en doğru olandır. Sizin için evlatlarınız ve karılarınız mı, yoksa mallarınız mı daha sevgili?" dedi. Onlar da: "Biz, hiçbir şeyi soyumuza eş tutmayız." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Ben öğle namazını kıldığım zaman kalkınız ve: 'Biz Rasûlullah'ı müslümanlara, müslümanları da Rasûlullah'a şefaatçı olarak esirlerimizin geri verilmesini istiyoruz,' deyiniz." dedi. Öğle namazını kılınca kalktılar, isteklerini böyle söylediler ve hemen Rasûlullah (s.a.): "Bana ve Abdülmuttaliboğulları'na düşen mallar ve esirler sizindir, diğerlerinden de sizin adınıza istekte bulunacağım." dedi. Muhacirler ve Ensar, Rasûlullah'ın (s.a.) bu isteğini: "Bizim malımız Rasûlullah'ın (s.a.) malıdır." diyerek olumlu bir şekilde karşıladılar. Akra' b. Hâbis: "Ben ve Temîmoğulları geri vermiyoruz." dedi. Uyeyne b. Hısn: "Ben ve Fezâreoğulları geri vermiyoruz." dedi. Abbas b. Mirdâs: "Ben ve Süleymoğulları geri vermiyoruz." dedi. Fakat Süleymoğulları: "Bizim malımız Rasûlullah'a (s.a.) aittir." dediler. Bunun üzerine Abbas b. Mirdâs, Süleymoğulları'na hitaben: "Beni ayağa düşürdünüz." dedi. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) "Bu kavim müslüman olarak bize geldi. Esirlerini paylaştırmadan önce beklemiştim. (Sonra bana geldiler) ben de onları, malları ile kadın ve çocukları arasında muhayyer bıraktım; karıları ve çocuklarıyla hiçbir şeyi değişmediler. Kimin yanında kadın ve çocuk varsa ve gönül hoşluğuyla geri verirse, buyursun. Kim de hissesini hakkı olarak elinde tutarsa, Allah'ın bize ihsan edeceği ilk ganimet malından ona altı hisse vaadediyorum." dedi. Oradakiler: "Gönlümüzden koparak Rasûlü'nün (s.a.) hatırı için bağışlıyoruz." dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.): "Biz razı olanınızı ve olmayanınızı bilemeyiz. Gidiniz, temsilcileriniz gelip durumu bize bildirsin." buyurdu. Bu söz üzerine kadın-

13. İbn Hişâm, 2/458, İbn İshâk'tan: Yezîd b. Ubeyd es-Sa'dî bana rivayet etmiştir. Fakat munkatı'dır. *Üsdü'l-Gâbe*, 7049; *el-İsâbe*, 4/335.

larını ve çocuklarını iade ettiler.[14] Uyeyne b. Hısn'ın dışında herkes ellerindekini verdiler. Uyeyne b. Hısn ise payına düşen ihtiyar bir kadını iade etmemekte ısrar etti. Daha sonra o da iade etti. Rasûlullah (s.a.) esir kadınlara elbiseler satın alıp giydirmişti.

14. İbn Hişâm, 2/489. İbn İshak, Amr b. Şuayb —babası— dedesi yoluyla rivayet etmiştir. Bu sened sahihtir. Buharî, 64/56; Ahmed, *Müsned*, 4/326.

B) HUNEYN GAZASINDAKİ HİKMETLER VE FIKHÎ HÜKÜMLER

1— Huneyn Gazasındaki Hikmetler:

1— Allah Teâlâ Rasûlü'ne, Mekke'yi fethettiği zaman insanların gruplar halinde dinine gireceğini ve Arapların tamamının boyun eğeceğini vaadetmişti. —O, vaadini tutan, vaadinden dönmeyendir.— Mekke'nin fethi tamamlanınca Allah Teâlâ'nın hikmeti Hevâzin kabilesi ile o kabileye tâbi olanların kalbini İslâm'a yönelmekten alıkoydu. Allah Rasûlü'ne ve müslümanlara karşı harbetmeye azmettiler ki, Allah'ın Peygamberine ihsan ettiği nimeti tamamlansın, Peygamberinin izzet ve şerefi ve dinine olan yardımı, iyice açığa çıksın, elde ettikleri ganimetler Mekke fethine katılanlar için bir teşekkür mahiyetinde olsun. Bütün bunları Allah (c.c.), Rasulü'ne ve kullarına göstermek için, daha önce hiç karşılaşmadıkları ölçüde muazzam bir güçle karşılaşıp onları perişan ettikten sonra Araplar arasında daha hiç mukavemet yüzü görmemesi için bunlar ve bunların dışında, düşünüp akıl yoranların bilebileceği ve görebileceği engin hikmetler gereğince bu hâdiseler böyle gelişmiştir.

Allah Teâlâ'nın hikmeti, müslümanların sayılarının ve mühimmatlarının çokluğuna ve morallerinin yüksekliğine rağmen önce mağlubiyetin acısını tatmalarını gerektirmiştir. Tâ ki Mekke'yi fethetmekle yükselen başlar alçalsın ve Allah'ın haram beldesine o şekilde girmesinler. Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye girerken tevazudan ve Rabbına karşı duyduğu tevazu hissinden ötürü

atının üzerine o kadar eğilmişti ki, neredeyse çenesi eğerine değiyordu. Haram olan o beldeyi ilk ve son olarak, yalnızca kendisine helâl kılan Rabbının azamet ve izzeti karşısında bu hale gelmişti. Aynı zamanda Allah Teâlâ, "Bugün az değiliz, mağlup olmayız." diyenlere, yardımın ancak Allah katından olabileceğini, O'nun yardım ettiğini hiç kimsenin mağlup edemeyeceğini, O'nun perişanlığa mahkûm ettiğine de hiç kimsenin yardım edemeyeceğini açıklamak istemiştir. Onlara: "Peygamberi'nin ve dininin muzafferiyetini üstlenen, bizzat Allah Teâlâ'dır, sizin hoşunuza giden kalabalığınız değil. Kalabalık oluşunuz hiç işinize yaramamış, gerisin geri dönüp kaçmıştınız." nüktesini iyice hazmettirmek istemiştir. Artık kalpleri kırık olarak bu mânayı hakkıyla anlayınca da zafer müjdesini gönderdi: "Bozgundan sonra Allah, Peygamberine ve mü'minlere güvenlik verdi ve görmediğiniz askerler indirdi."[1] Allah'ın hikmeti gereği zafer müjdeleri ve mükâfatlar kalbi kırılmış, yıkılmış, perişan olmuş zümrelerin üzerine boşanır. "Biz memlekette güçsüz sayılanlara iyilikte bulunmak, onları önderler kılmak, onları varis yapmak, memlekete yerleştirmek, Firavun, Hâmân ve her ikisinin askerlerine çekinmekte oldukları şeyi göstermek istiyorduk."[2]

2— Allah Teâlâ, Mekke'yi fetheden askeri, Mekke'nin ganimetini almaktan menetmişti. Ebu Davud'un Vehb b. Münebbih'ten rivayet ettiği gibi altın, gümüş, mal, esir veya arazi olarak hiçbir ganimet almamışlardı.[3] Halbuki on bin kişilik bir ordu, atlı ve yaya Mekke'yi fethetmişlerdi. Onlar da bir ordunun ihtiyaç duyduğu herşeye muhtaç idiler. Allah (c.c.) müşriklerin kalbine, mallarını, develerini, koyunlarını, âile ve çocuklarını beraberlerinde savaş alanına getirmek ve müslümanlarla savaşmak fikrini attı. Böylece O, Allah askerlerine bir ikram ve bir ziyafet takdim etmiş ve Allah'ın hükmünün tamamlanması için onları zafer kazanmaya arzulu kılmak, gâlibiyetin prensiplerini göstermek suretiyle onlara verdiği değeri tamamlamış olsun. Peygamberine ve sevdiği kullarına zafer ihsan edince, ganimetler de sahiplerini bulup Allah ve Rasûlü'nün payları ayrılınca: "Sizin ne kanınıza, ne malınıza, ne de karılarınıza ihtiyacımız var." denildi. Allah (c.c.), Hevâzinliler'in kalbine tevbeyi ilham etti ve hepsi İslâm'ı kabullendiler. Onlara: "İslâm'ı kabul etmeniz ve buraya kadar gelmeniz adına, bir teşekkür olarak karılarınızı, çocuklarınızı ve esirlerinizi geri veriyoruz." dediler. "Allah kalplerinizde bir iyilik bulursa, size, sizden alınanın daha hayırlısını verir, sizi bağışlar. Allah bağış-

1. Tevbe, 9/26.
2. Kasas, 28/5-6.
3. Ebu Davud, 3023.

layandır, merhamet edendir." [4]

3— Allah Teâlâ, Araplarla yapılan savaşları Bedir harbiyle başlatmış ve Huneyn savaşıyla bitirmiştir. Bu sebepten bu iki savaşın adı beraber zikredilir; aralarında yedi sene gibi bir zaman bulunsa da "Bedir ve Huneyn" diye yanyana anılırlar. Bu savaşların her ikisinde de melekler harbe iştirak etmişler, Rasûlullah (s.a.) müşriklerin suratlarına toprak serpmiş ve her iki harpten sonra da Arapların Rasûlullah'a ve müslümanlara saldırma ateşleri sönmüş, birincisi onları korkutmuş, kuvve-i maneviyelerini sarsmış, ikincisi mevcut bütün kuvvetlerini dışarı dökmüş, herşeylerini tüketmiş, onları zillete düşürmüş ve artık Allah'ın dinine girmekten başka çare bulamamışlardır.

4— Allah Teâlâ bu savaş sebebiyle Mekke halkının gönlünü almış, elde ettikleri ganimet ve zaferle de onları sevindirmiştir. Bu zafer ve ganimetler onların kırılan haysiyetleri için bir ilâç yerini tutmuştur. Hevâzinliler'in şerrinin bertaraf edildiğini bilmeleri bu nimetin tamamlanması demekti. Çünkü onlara karşı koyacak güçleri yoktu. Müslümanlar sayesinde onlara gâlip geldiler. Şayet onlarla tek başlarına harbe kalkışsalardı, düşmanları onları yer, bitirirdi. Bu savaş için, bu ve benzeri —tamamını ancak Allah'ın bileceği— sayısız hikmetler sıralamak mümkündür.

2— Bu Olaydan Çıkan Fıkhî Hükümler:

Bu savaştaki fıkhî meselelere gelince:

1— Devlet başkanının savaş sırasında casuslarını düşman saflarının arasına sokup olup biteni haber alması gerekir. Düşmanının maksadını ve hazırlığını öğrenirse, karşı koyacak gücü de varsa oturup beklemez, bilakis Rasûlullah'ın (s.a.) Huneyn'de Hevâzinlilerle karşılaşıncaya kadar yürüdüğü gibi düşman üzerine yürür.

2— Devlet başkanı, düşmanlarıyla savaşmak için müşriklerden ödünç silah ve diğer techizatı alabilir. Rasûlullah (s.a.) o gün müşrik olan Safvan'dan çok sayıda zırhı ödünç almıştı.

3— Allah'a tevekkülün tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için, o konuda yapılması gereken her işi yapmak ve bütün sebeplere sarılmak lâzımdır. Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı, tevekkül bakımından da insanların en mükemmeli oldukları halde, bütün silahlarla donatılmış olarak düşmanlarının kar-

4. Enfâl, 8/70.

şısına çıkıyorlardı. Rasûlullah (s.a.), "Allah, seni insanlardan koruyacaktır." şeklinde Allah Teâlâ'nın teminatına rağmen Mekke fethinde oraya girerken başına miğferini koymayı ihmal etmemiştir.

İslâmî ilimlerin künhüne vâkıf olamayan bazı sathî âlimler bu konuyu çeşitli yorumlara boğmuşlar; bazan Rasûlullah'ın bu davranışının yalnızca ümmetini eğitmeye yönelik olduğunu, bazan da yukarıda zikri geçen âyet-i kerimenin o zaman henüz nâzil olmadığını söylemişlerdir. Halbuki bir ülkede emîrlerden birinin sormuş olduğu bir meseleye cevap verilirken, Ebu Kasım b. Asâkir'in *et-Tarihu'l-Kebîr* adlı eserinde şu hadis zikredilmiştir: "Rasûlullah (s.a.) bir yahudi kadının kendisine zehirli koyun ikram etmesinden sonra, ev sahibi yemeğe başlamadan o yemekten yemezdi."

Bazı âlimler, bu hadiste, sultanlar için güzel bir örnek bulunduğunu söylemişlerdir.

Bu konuya şöyle bir itirazda bulunulmuştur: Allah Teâlâ'nın: "Allah, seni insanlardan koruyacaktır." âyetiyle sizin söylediklerinizi bir arada nasıl düşünebiliriz? Allah Teâlâ, O'nu korumayı garanti etmişse, O da kesinlikle bilir ki hiç kimse kılına bile dokunamaz.

Bu itiraza cevaplar aranırken bazıları yukarıdaki hadisin zayıf olduğunu, bazıları da bu âyet ininceye kadar Rasûlullah'ın (s.a.) öyle davrandığını, bu âyet-i kerimenin inmesinden sonra o âdetini terkettiğini söylemişlerdir. Halbuki onlar, Allah Teâlâ'nın teminat vermesi ile Rasûlullah'ın (s.a.) sebeplere sarılmasının birbirine zıt şeyler olmadığını düşünselerdi, zorlama sonucu yaptıkları açıklamalara hiç gerek kalmayacaktı. Allah Teâlâ, İslâm dinini bütün dinlere üstün kılacağını haber verdiği halde; Rasûlü'ne de savaşmayı, düşmanına karşı kuvvet ve mühimmat hazırlamayı, onlara karşı uyanık olmayı, harp sanatının gerektirdiği bütün tedbir, dikkat, ciddiyet ve gizlilik prensiplerine uygun hareket etmeyi emretmekten de geri durmamıştır. Çünkü bütün bunlar, Allah Teâlâ'nın hangi sebeplere yapışılırsa hangi sonuçlara varılacağı hususunda haber vermesi demektir. Rasûlullah (s.a.) Rabbını en iyi bilen, O'nun emirlerine en sıkı sarılan bir kimse olarak, Allah Teâlâ'nın hikmeti icabı, zafer kazanmayı, dinini diğer dinlerin üzerine çıkarmayı ve düşmanına galip gelmeyi kendisine dayandırdığı sebeplere yapışmayı ihmal etmemiştir. Aynen bu konuda olduğu gibi Allah Teâlâ tebliğini tamamlayabilmesi ve dinini açığa çıkarmak için Rasûlü'nün hayatını garanti etmiştir. Ama Rasûlullah (s.a.) normal bir insanın hayatını sürdürebilmesi için muhtaç olduğu yemek, içmek, giyinmek ve barınmak gibi tedbirlerin hepsini almıştır.

Bu husus birçok kimseyi yanıltmaktadır. Hatta bazı kimseler duayı bile terketme noktasına gelmiştir. Çünkü onlara göre şayet istenen şey ezelde takdir edilmişse, zaten kendiliğinden olacaktır; yoksa dua etmek sonucu değiştirmeyecektir. "Öyleyse dua ile uğraşmanın faydası nedir?" diye bir soru yöneltmişler, sonra da âkılâne bir cevapla: "Dua etmek ibadettir." demişlerdir. O zaman yanlışı doğruya karıştıran bu adama denir ki: Bir kısım daha kaldı. O da şudur: Bir kimseye, belli bir sebebe yapışması sonucu isteğine ulaşması takdir edilmişse, bu demektir ki, sözkonusu sebebe yapışırsa arzusuna nâil olacak, yoksa olmayacaktır. Yanılgı içindeki bu adam aynen: "Karnımın doyması takdirde varsa, yemek yesem de yemesem de doyarım. Şayet doymam takdir edilmediyse, yemek yesem de yemesem de doyamam. O halde yemek yemenin ne faydası var?" diyen kimseye benzer. Bütün bunlar ve bunun gibi düşünceler, Allah'ın hikmetini ve şerîatının ruhunu yok etmektir. Başarı Allah'tandır.

4— Rasûlullah (s.a.), Safvân'dan ödünç mal alırken teminat vermiş ve: "Bilâkis garanti edilmiş bir ödünçtür." buyurmuştur. Acaba bu söz şeriatın, âriye (ödünç) hakkındaki hükmünü haber vermek, Allah'ın bu konudaki hükmünü belirtmek, gasbedilen eşyanın bedelinin ödenmesi gibi, âriyenin de bedelinin ödenmesinin mümkün olduğunu bildirmek için midir? Yoksa âriyede bedelin geçersiz olduğunu, ödünç alınan eşyanın bizzat kendisinin verilmesinin lüzumunu haber vermek için midir? Bu sözün mânası: "Ben bunu geri vermeyi garanti ediyorum. Bu malın aynını sana getireceğim." mi demektir? Fakihler bu konuda ihtilâf etmişlerdir:

İmam Şâfiî ve Ahmed, birinci görüşü benimsemişler ve: "Ödünç olarak alınan mal telef olursa tazmin edilir." demişlerdir. İmam Ebu Hanife ile Mâlik de ikinci görüşü benimsemişler ve: "Ödünç olarak alınan malın bizzat kendisini geri vermek gerekir." demişlerdir. Bu konuda Mâlikî mezhebinde şöyle bir tafsilat vardır: Ödünç alınan mal, hayvan veya akar gibi gizlenmesi mümkün olmayan cinsten ise, ödünç alan kimsenin yalan söylediği ortaya çıkmadıkça, telef olması sebebiyle tazmin edilmez. Altın, gümüş v.s. gibi saklanması mümkün olan cinsten ise, telef olduğu isbat edilmediği müddetçe tazmin edilmesi (bedelinin ödenmesi) mecburidir. Mâlikî mezhebinin konuya bakışı şöyledir: Âriye'nin —Ebu Hanife'nin dediği gibi— tazmini gerekmez. Ancak gerçeğe aykırı beyan da geçersizdir. Bu yüzden İmam Mâlik âriye'yi, saklanabilir ve saklanamaz olarak iki kısıma ayırmıştır.

Bu meselenin esası Hz. Peygamber'in (s.a.) Safvân'a: "Bilâkis teminat altına alınmış, garanti edilmiş bir âriyedir." sözüdür. Acaba Rasûlullah (s.a.) bu sözüyle, yalnızca âriyenin aynısının geri verilmesinin mi, yoksa telef olur-

sa bedelinin de geri verilmesininin mi lüzumunu anlatmak istemiştir? Yani bu hadisin mânası: "Telef olursa bedelini öderim mi demektir, yoksa, aldığım bu ödüncü geri getirip iade etmeyi garanti ediyorum" mu demektir? Her iki şekilde de anlaşılması mümkün olan bu hadisin, şu üç sebepten dolayı alınan malı geri iade etme şeklinde anlaşılması daha doğrudur:

a) Sözkonusu hadisin bir başka rivayetinde: "Bilâkis geri verilen —verilecek olan— bir ödünçtür." denilmekte ve bu rivayetten de geri verilmesinin teminat altına alındığı anlaşılmaktadır.

b) Safvân, malının telef olması halinde ne olacağını sormamış, ancak bu malın kendisinden zorla mı gasbedileceğini, yani o vermek istemese de zorla mı elinden alınacağını sormuş ve Rasûlullah (s.a.) bu sorunun cevabı olarak: "Bilâkis geri vermek üzere aldığım bir ödünçtür." buyurmuştur. Şayet: "Telef olduğu zaman ne olacak, korkarım ki bu mal elimden çıkar?" diye sorsaydı, cevap olarak: "Telef olursa bedelini ödemeyi garanti ediyorum." demesi daha münasip olurdu.

c) Ödeme sıfatı, bizzat âriye (ödünç mal) için kullanılmıştır. Şayet telefin teminatı kastedilseydi; o durumda ödeme, âriye için değil, âriyenin bedeli için olurdu. Bu hadiste ödeme (teminat, garanti, tazmin etmek) âriyenin sıfatı olunca, mana da: "Âriyenin bizzat geri verilmesi." şeklinde olmuştur.

Soru: Bu hadisin devamında anlatıldığına göre bazı zırhlar kaybolmuş, Hz. Peygamber (s.a.) de bedelini ödemeyi teklif etmiş, fakat Safvân: "Ben bugün İslâm'ı daha çok istiyorum." diyerek bu teklifi geri çevirmiştir. Acaba Rasûlullah'ın (s.a.) bu teklifte bulunması vacip mi idi, yoksa yapılması daha evla olan müstehab bir iş, bir üstün ahlâk örneği ve İslâm şerîatının güzelliklerinden bir lütuf mu idi?

Cevap: Allah Rasûlü'nün (s.a.) tazminat ödemeyi teklif etmesi, yani ikinci şıkkı tercih etmek mümkün olabilir. Çünkü ödemesi vacip olsaydı, teklifte bulunmadan hemen gerekli meblağı öder ve: "Bu, senin hakkındır." derdi. Tıpkı ödünç aldığı mal telef olmasaydı, geri verip vermemeyi teklif etmeden doğrudan doğruya âriyeyi götürüp iade edeceği gibi. Bu noktayı iyi düşün.

5— Savaş halinde şayet lüzum görülürse, düşman askerinin bindiği at veya devenin ayaklarının kesilmesi caizdir. Hz. Ali'nin (r.a.) kâfirlerin bayrağını taşıyan askerin bindiği devenin ayaklarını kesmesi bu kabildendir. Zaruret hali sözkonusu olduğu için hayvana işkence etmek kabilinden —ki Allah Teâlâ bunu nehyetmiştir— sayılmaz.

6— Hz. Peygamber (s.a.), kendisini öldürmeye yeltenen kimseyi affetmiş, onu hemen cezalandırmamış, bilâkis ona dua edip göğsünü sıvazlamış ve çok yakın ve samimi bir dost gibi davranmıştır.

7— Bu gazada Hz. Peygamber'in (s.a.) Nebî ve Rasûl olduğuna dair birçok mucizeler ve alâmetler ortaya çıkmıştır. Şeybe'ye, kalbinden geçirdiklerini haber vermiş, bütün ordu bozguna uğrayıp kaçışırken Rasûlullah (s.a.) sebât gösterip hiç kımıldamamış, müşrik askerleri karşısında hücuma kalkarken şöyle demiştir:

"Ben Peygamberim, yalan yok,
Ben Abdülmuttalib'in oğluyum."

8— Attığı bir avuç toprak kâfirlerin gözlerine kadar ulaşmış ve bütün küffârın gözlerini dolduracak kadar da bereketlenmiştir. Bunların dışında mü'minlere yardımda bulunmak için melekler inmiş, kâfirler ve bazı müslümanlar bunu açıkça görmüşlerdir.

9— Devlet başkanı, kâfirlerin İslâm'a girerek itaatta bulunmasını beklemek maksadıyla ganimetlerin paylaştırılmasını geciktirebilir. Daha sonra da esirlerini ve ganimetlerini iâde edebilir. Huneyn gazasında cereyan eden bu olay, "Ganimete, paylaştırıldıktan sonra mâlik olunur, yalnızca istilâ edip ele geçirmekle değil." diyenlere delil teşkil etmiştir. Çünkü şayet yalnızca elegeçirmekle ganimete sahip olunsaydı Rasûlullah (s.a.), —İslâm'a girerlerse— onlara geri vermek için beklemezdi. Buna göre payına ganimet düşecek bir asker, ganimetin paylaştırılmasından önce vefat ederse, onun payı diğer askerlere verilir, ölenin mirasçılarına kalmaz. Ebu Hanife'nin mezhebi bu görüşü kabul etmiştir. Ganimet ele geçirilir, ama taksim edilmeden ölürse mirasçısı bir şey alamaz, taksimden sonra ölürse ona düşen pay mirasçısına kalır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) Kureyşlilere ve müellefe-i kulûba (kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlere) vermiş olduğu mallar asıl ganimet malından mıydı, yoksa ganimetten çıkarılan beşte birlik paydan mı idi, yoksa sözkonusu beşte birin beşte biri miydi? İmam Şâfiî ve Mâlik (r.h.) demişlerdir ki: Beşte birlik kısmın beşte birindendir. Bu oran, Allah tarafından Rasûlü (s.a.) için ayrılan bir pay ve O'na tanınan bir haktır. Safiy (ganimet mallarından devlet başkanına verilen hususî pay) ve ganimetten alacağı pay bunun dışındadır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bu malları verirken, savaşa katılan ve ganimetten pay almaya hak kazananlardan izin istememiştir. Şayet verdiği mallar ganimetin aslından olsaydı, onlardan izin istemesi gerekirdi. Çünkü, artık bu malların mâliki durumundadırlar. Beşte birlik kısımdan olduğu da söy

lenemez, çünkü daha sonra ganimet beş hisseye taksim edilmiştir. O halde beşte birlik kısmın beşte birindendir. İmam Ahmed ganimetin, beşte dörtlük paydan verileceğini söylemiş, Kureyşlilere ve müellefe-i kulûb'a verilen malların bu paydan olduğunu belirtmiştir. Rasûlullah (s.a.) kabîle reislerini ve mensup oldukları kavimleri İslâm'a kazanmak için ihsanda bulunmuştur. Bunun böyle olması, ganimetin beşte biri çıkarıldıktan sonra onun üçte birinin veya dörtte birinin verilmesinden evlâdır. Çünkü bu ihsanda, İslâm'ın ve müslümanların kuvvetlenmesi ve düşmanlarının kendi saflarına çekilmesi gibi muazzam faydalar vardır. Nitekim bazılarının: "Rasûlullah (s.a.) yeryüzündeki insanlar içinde en çok nefret ettiğim bir insan iken, bana ihsanda bulundu ve bu ihsanı devam etti, sonunda benim için bütün insanların en sevimlisi oldu." şeklindeki sözleri bu hakikata işaret etmektedir. İslâm'a ve müslümanlara kuvvet ve ihsan kazandıran, küfrü ve kâfirleri zillete dûçâr eden, kızdıkları zaman bütün tebaalarının kızdığı, hoşnut oldukları zaman da tebâalarının hoşnut kaldığı, müslüman olduğu zaman kendisine tâbi olanların tamamının müslüman olduğu aşîret ve kabile reislerini İslâm safına çeken bir ihsanın makamı ve mevkii ne muazzamdır ve bu ihsan, İslâm ve ehl-i İslâm için ne kadar faydalı ve yararlıdır!

Şu husus herkesçe bilinmektedir: Ganimetler, Allah'a ve Rasûlü'ne âittir. Allah Rasûlü (s.a.) bu ganimetleri, Allah'ın emrettiği şekilde taksim eder, bu emrin dışına çıkmaz. Ganimetlerin tamamını söz konusu şahıslara verseydi bile adaletten, hikmete ve maslahata uygun hareket etmiş olmaktan uzaklaşmış sayılmazdı. Zül'l-Huveysıra et-Temîmî ve benzerlerinin gözleri körleşip bu maslahatı göremez hale gelince Rasûlullah'a (s.a.): "Adaletle hareket etmedin, âdil ol!", bir başkası: "Bu taksimde Allah'ın rızası gözetilmiş değil!" gibi sözler söyleyebilmişlerdir. Allah'a yemin olsun ki bu şahıslar, Rasûlullah'ı tanıma, O'nun Rabbını tanıması, Rabbına itaat etmesi, Allah için vermesi ya da vermemesi gibi konularda bütün yaratıkların en cahilleridirler. Ganimetleri dilediği gibi taksim etmek Allah'ın hakkıdır. Dilerse Mekke'nin fethinde olduğu gibi bütün mücahidleri ganimetten meneder, halbuki onlar süvari ve piyade olarak Mekke'ye girmiş ve orayı fethetmişlerdi. Dilerse gökten ateş yağdırarak bütün ganimetleri yok eder. O, bütün bu tasarruflarında adaletlilerin en âdili ve hikmet sahiplerinin en hakîmidir. Yaptığı bu işlerin hiçbiri boş ve abes değildir. Bilâkis bütün bu tasarruflar maslahat, hikmet, adalet ve rahmetin bizzat kendisidir. Kaynağı da ilminin, izzetinin, hikmet ve rahmetinin kemâlidir. O, kendilerini Rasûlullah'ın (s.a.) beraberliğinde ve önderliğinde yuvalarına döndürdüğü kavim (Ensâr) üzerine nimetini tamamlamıştır. Bu nimetin kıymetini takdir edemeyenleri de koyun ve deve ile hoşnut etmiştir. Bu tıpkı küçük bir çocuğa aklının ve bilgisinin erdiği kadarını

vermek, aklı başında olgun bir insana da durumuna göre ihsanda bulunmak gibidir. Bu durum Allah'ın fazlından ve keremindendir. Allah (c.c.) mahlukâtından hiç kimsenin kontrolü ve baskısı altında değildir ki onlar akıllarına göre bazı şeyleri Allah'a vacip, bazı şeyleri de haram kılsınlar. Peygamber'i (s.a.) ise O'nun emirlerinin uygulayıcısıdır.

Soru: Bir vakit gelse ve devlet başkanı düşmanlarına karşı da böyle davranmak (ihsanda bulunmak) zorunda kalsa, bu onun için caiz olur mu?

Cevap: Devlet başkanı bütün müslümanların vekilidir, onların maslahatı ve dinin ayakta durması için çalışır. Şayet o, İslâm'ı ve İslâm beldelerini müdâfaa etmenin İslâm düşmanlarının başkanlarının gönlünü kazanarak müslümanları şerlerinden korumanın bu yolla mümkün olacağına kanaat getirirse böyle davranması caiz olur, hatta başka türlü davranamaz. Şeriat da bundan başkasına cevaz vermez. Çünkü onlara ihsanda bulunmamak bir fesada sebep olacaksa, başka türlü hareket etmek düşünülemez. İslâm şeriatında muhtemel bir fesat, düşmanın kalbinin ısındırılması fırsatının kaçırılmasından daha büyük bir şer olarak kabul edilir. Şeriat, küçük fesada tahammül göstererek daha büyüğünü defetmek ve küçük maslahatların elden çıkmasını göze alarak daha büyük maslahatlar temin etmek esaslarına dayanır. Hatta din ve dünya maslahatları bile bu iki temel üzerinedir. Başarı Allah'tandır.

10— Peygamberimiz (s.a.): "Kim gönül hoşluğu ile vermezse, bundan sonra Allah'ın bize ihsan edeceği ganimet malından altı hisse vaadediyorum." buyurmuştu. Rasûlullah'ın (s.a.) bu sözünde, köle ve hayvanların kendi cinsleri karşılığı satışlarında vâde ve fark uygulanmasının caiz olduğuna delil vardır.

Sünen'de Abdullah b. Amr hadisinde şöyle denilmektedir: Rasûlullah (s.a.) ona (Abdullah b. Amr'a) orduyu techizatlandırmasını emretti. Bu arada yeterli sayıda deve bulamadılar. Rasûlullah (s.a.) zekât develerinden ödenmek üzere deve temin etmesini emretti. (Bu emir üzerine) zekât mevsimi zekât olarak gelecek develerden iki deve vermek üzere bir deve alıyordu.[5]

Yine *Sünen*'de İbn Ömer'den, Rasûlullah'ın (s.a.) bir hayvanı diğer hayvan karşılığında vâdeli olarak satmaktan menettiği rivayet edilmiştir. Tirmi

5. Ahmed, *Müsned*, 7025; Ebu Davud, 3357; Hâkim, 2/56, 57. Senedinde cehalet ve ıztırab vardır. Fakat Dârakutnî (s.318), İbn Vehb-İbn Cüreyc-Amr b. Şuayb-babası-dedesi yoluyla rivayet etmiştir. Beyhakî, (5/287, 288) Dârakutnî'nin rivayet ettiği yoldan rivayet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. İbn Hacer de *Fethu'l-Bârî*'de (4/347) buna işaret etmiştir.

zî bu hadisi, Hasan—Semüre yoluyla rivayet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir.[6]

Sünen-i Tirmizî'de Haccâc b. Ertât —Ebu'z-Zübeyr—Câbir yoluyla Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Bir hayvanı iki hayvan karşılığında vâdeli olarak vermek uygun olmaz, peşin olursa beis yoktur." Tirmizî; "Bu hadis hasendir." demektedir.[7]

Bu hadislerde zikredilen konu hakkında İslâm âlimleri dört ayrı görüş belirtmişlerdir. Bu görüşlerin tamamı İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir:

1) Farklı veya eşit miktarda, vâdeli veya peşin, her halükârda bu alışveriş caizdir. Ebu Hanife ve Şâfiî'nin (r.h.) mezhebi budur.

2) Farklı miktarda ve vâdeli olursa caiz değildir.

3) Vâde ve miktar farkı aynı alışverişte yanyana gelirse haram olur. Sadece vâde farkı veya sadece miktar farkı bulunursa caizdir. Bu görüş İmam Mâlik'e (r.h.) aittir.

4) Aynı cinsten olduğu takdirde miktar farkı caiz, vâde farkı haramdır. Cinsler değiştiği zaman vâde farkı da miktar farkı da caiz olur.

Yukarıda zikredilen hadisler ve aralarını telif etme hususunda üç yol vardır:

Birinci yol: Hasan—Semüre yoluyla gelen hadis zayıftır. Çünkü ondan yalnızca iki hadis gelmiştir. Bu hadis o iki hadisten biri değildir. Haccâc b. Ertât hadisi de zayıftır.

İkinci yol: Hadislerden hangisinin önce hangisinin sonra vârid olduğu bilinmemekle beraber birinin diğerini neshettiği iddia edilmiştir.

Üçüncü yol: Hadisler muhtelif hallere hamledilmiş, bu da şöyle olmuştur: Bir hayvanı diğer bir hayvan karşılığı vâdeli olarak satmanın nehyedilmesi, vâdeli satıldığı zaman faize yol açacak mallarda da aynı uygulamaya

---

6. *Sünen* sahiplerinden hiçbiri İbn Ömer hadisini rivayet etmemiştir. Ancak Tirmizî: "Bu babda İbn Ömer'den de bir rivayet vardır" demektedir. Bu hadisi Tahâvî, *Şerhu Maâni'l-Âsâr*'da (2/229) rivayet etmektedir. Şahidlerdeki senedi hasendir. Hasan'ın Semüre yoluyla rivayet ettiği hadîsi Ebu Davud (3356), Nesâî (7/292), İbn Mâce (2270) nakletmişlerdir. Bu babda İbn Abbas'tan gelen bir rivayeti Abdürrezzak (14133), Dârakutnî (2/319) ve Tahâvî, (2/229) rivayet etmişlerdir. İbn Hibbân (1113) bunun sahih olduğunu söylemiştir.
7. Tirmizî, 1238; İbn Mâce, 2271; Tirmizî der ki: Haccac b. Ertât ve Ebu'z-Zübeyr'in tedlîsine rağmen şahitler yoluyla telâfi olunan bu hadis, hasen-sahih bir hadistir.

gidilmesini önlemek içindir. Satıcı, bu çeşit satışta kâr gördüğü zaman sadece o cins malların satışıyla yetinmeyecek, kâr etme arzusu onu, vâdeli satıldığı zaman faiz kabul edilecek satışlara da yöneltecektir. Bu durumu önlemek için Hz. Peygamber (s.a.), ancak peşin satışa izin vermiş, vâdeli satışı menetmiştir. (Haram olduğu için değil de) harama vesîle olduğu için yasaklanan şeyler, tercih edilen bir maslahat sözkonusu olunca mübah olur. Tıpkı arâyâ satışında müzâbenenin[8] bu gerekçe ile mübah kılınması, bu sebeple ihtiyaç duyulan şeyin de mübah olması gibi. Yukarıda zikredilen kıssadaki bir hayvanın başka bir hayvan karşılığında vâdeli olarak satılmasının mübah kılınması da bu sebeptendir. İbn Ömer hadisi, savaş sırasında ve müslümanların asker techizatına ihtiyaç duydukları bir zamanda vârid olmuştur. Askerî techizatlandırmakdaki maslahatın, bir hayvanı diğer bir hayvan karşılığı vâdeli olarak satmadaki mefsedetten daha üstün olduğu bilinmektedir. İslâm şerîatı üstün bir menfaatı daha düşük derecedeki bir menfaat yüzünden menetmez. Savaşta iken ipek elbise giymenin ve mütekebbir bir tavır takınmanın caiz olması, hep aynı sebebe dayanmaktadır. Çünkü harbte bunların menfaatı daha üstündür. Hz. Peygamber'in (s.a.) Eyle kralı tarafından hediye edilen ipek cübbeyi bir müddet giyip, böylece hediye edenin gönlünü hoş edip ondan sonra çıkarması da bu kabîldendir. Bu hâdise ipek giymenin müslüman erkekler için yasaklanmasından sonradır. Biz bu soruyu, *et-Tahyîr fîma Yahillu ve Yahrumu min Libâsi'l-Harîr* adlı kitabımızda bütün tafsilatıyla açıklamış ve orada bu hâdisenin hicretin 9.yılı olan "elçiler senesi"nde vukûbulduğunu belirtmiştik. İpek elbise giymenin yasak edilmesi bu seneden önce idi. Rasûlullah'ın (s.a.) Hz. Ömer'e vermiş olduğu ipek elbiseyi giymesini yasaklaması, Hz. Ömer'in de o elbiseyi müşrik olan kardeşine giydirmesi belirttiğimiz hususun delilidir. Bu olay Mekke'nin fethinden önce idi. Rasûlullah'ın (s.a.) Eyle kralı tarafından hediye edilen ipek cübbeyi giymesi Mekke'nin fethinden sonra idi. Yine Hz. Peyamber'in (s.a.) güneş doğmadan önce (yani sabah namazından sonra) ve ikindi namazından sonra namaz kılmayı yasaklaması da kâfirlere benzeme yolunu tıkamak gibi bir sebebe dayanır. Ancak farz veya sünnet namazların kaza edilmesi, cenâze namazı ve tahiyyetü'l-mescid namazının kılınması gibi üstün maslahatların bulunduğu hallerde sözkonusu vakitlerde namaz kılmayı mübah kılması da aynı kabildendir. Çünkü bu durumlarda namaz kılmayı gerektiren maslahat, namaz kılınmasını engelleyen mefsedetten daha üstündür. En iyi bilen Allah'tır.

---

8. *Müzâbene:* Ağaç üzerindeki henüz olgunlaşmamış hurma veya bağdaki üzümü bir önceki sene toplanmış hurma veya kuru üzüm karşılığı ve tahmin üzere satmak demektir. Hanbelîler'e ve Zâhirîler'e göre Arâya yalnızca ağaç üzerindeki hurma karşılığında bir önceki seneye ait hurmanın satışı demektir.

11— Bu olay akidlerde, (alışverişte) her iki tarafın (satıcı ve müşterinin) karşılıklı ittifakları ve rızaları olduğu takdirde (malın bedelinin ödenmesi için) herhangi bir vakit belirlememelerinin caiz olduğuna delil teşkil etmektedir. İmam Ahmed b. Hanbel, kendisinden yapılan bir rivayette muhayyerlik müddetinin, sınırsız olmasının caiz olduğunu söylemiştir. Kesin kararlarını verinceye kadar bu müddetin devam etmesi caizdir. Tercih edilen görüş budur. Çünkü bunda bir mahzur yoktur. Alıcı ve satıcıdan herbiri bilerek ve sözleşmenin gereğini anlayarak karar vermişlerdir. Her iki tarafın bu konudaki bilgisi eşittir. Birinin diğerine üstünlüğü sözkonusu değildir, bu sebeple de ortada herhangi bir haksızlık yoktur.

12— Bu gazada Rasûlullah (s.a.): "Kim bir kâfiri öldürür, onu öldürdüğüne dair delil de getirirse; ölenin üzerinden çıkan eşyaya *(seleb)*sahip olur."[9] buyurmuştur. Bundan önceki gazada da aynısını söylemişti. Fakihler, bu hadisin ifade ettiği hüküm üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Acaba bu eşya komutanın şartı ile mi, yoksa şerîatın hükmüyle mi ona ait olur? İmam Ahmed'in her iki şekilde de fetva verdiği rivayet edilmiştir.

Birincisi: Bu eşya şer'an kâfiri öldüren mücahidindir. Devlet başkanı ve komutanın şart koşup koşmaması önemli değildir. İmam Şâfiî de bu görüşü benimsemiştir.

İkincisi: O mücahid, komutanın şartı olmadan bu eşyaya sahip olamaz. İmam Ebu Hanîfe bu görüşü benimsemiştir. İmam Mâlik ise şöyle demiştir: Komutanın şart koşması ve bu şartın da savaştan sonra olması kaydıyla bu eşyayı almaya hak kazanır. Savaştan sonra şart koşsa caiz olmaz. İmam Mâlik der ki: Benim bildiğim, Rasûlullah'ın (s.a.) bu sözü sadece Huneyn gazasında söylediğidir. Hz. Peygamber (s.a.) ganimet taksimini savaş bittikten sonra yapmıştı.

Bu ihtilâfın kaynağı şudur: Rasûlullah (s.a.), devlet başkanı, hâkim, müftü ve peygamber idi. Bazan peygamber olarak hüküm veriyor ve bu hükümler, kıyamet gününe kadar yürürlükte kalacak umumî kanunlar oluyordu. Meselâ: "Her kim bizim şu dinimizde, ondan olmayan bir şey icad ederse, o (icad) reddolunmuştur.",[10] "Kim, başkalarının tarlasına sahiblerinin izni olmadan ekim yaparsa, o tarlanın mahsûlünden hiç bir şey alamaz. Ancak masrafları ödenir."[11] hadisleri bu kabildendir. Bir şâhit ve bir yeminle[12] hü-

9. Buharî ve Müslim ittifakla rivayet etmişlerdir.
10. Buharî, 53/5; Müslim, 1718.
11. Ahmed, *Müsned*, 3/415, 4/141; Ebu Davud, 3403; İbn Mâce, 2466; Râfi' b. Hadîc hadisinden. Senedinde Şüreyk vardır, hıfzı zayıftır.
12. Müslim, 1712.

küm vermesi ve taksim olunamayan şeylerde şüf'a hakkına[13] hükmetmesi yine bu kabildendir.

Bazan müftü olarak fetva veriyordu. Meselâ: Ebu Süfyan'ın karısı Hind bt. Utbe Rasûlullah'a (s.a.) kocasının cimriliğinden şikâyetçi olmuş, kendisine yetecek miktarı vermediğini söylemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Onun malından mâruf veçhile (zulme ve israfa kaçmadan) sana ve oğullarına yetecek kadar al!" buyurmuştur.[14] Bu bir fetvadır, bir hüküm değildir. Çünkü Allah Rasülü (s.a.) ne Ebu Süfyan'ı çağırmış, ne de hakkındaki iddiayı cevaplandırmasını istemiştir. Hind bt. Utbe'den de iddiasını isbatlamasını talep etmemiştir.

Bazan da devlet başkanı sıfatıyla o vakitte, o yerde ve o durumda İslâm ümmetinin maslahatı istikametinde konuşuyordu. Kendinden sonra gelen devlet başkanlarının zaman, mekân ve durum olarak Rasûlullah'ın (s.a.) maslahat gördüğü hususları gözetmeleri gerekmektedir. Rasûlullah'tan (s.a.) haber vârid olan bu tür konuların çoğunda imamların ihtilâfa düştüğünü görmekteyiz. Meselâ: "Kim bir kâfiri öldürürse, üzerindeki eşyası onundur." hadisini devlet başkanı sıfatıyla mı söylemiştir ki bu sözün hükmü devlet başkanları ile ilgili olsun? Yoksa Nebî ve Rasûl sıfatıyla mı söylemiştir ki o durumda umûmî bir kanun hükmüne geçsin? Aynı şekilde: "Kim, ölü bir araziyi ihyâ ederse (tarıma elverişli hale getirirse); orası onundur."[15] buyurması, devlet başkanının izni olsun olmasın herkes için bu hakkı isbat eden umumî bir kanun mu sayılmaktadır? Yoksa konu, devlet başkanına bırakılmış, onun izni olmadan kimse o araziye sahip olamaz mı? İmam Şâfiî ve Ahmed'in mezheplerinde birinci görüş daha çok kuvvet kazanmıştır.

İkinci görüşü Ebu Hanife (r.h.) benimsemiştir. İmam Mâlik ise ihyâ edilen araziyi, 1) Konumu itibariyle kimsenin ilgilenmediği ve yerleşme yerlerine çok uzak bölgeler, 2) Herkesin sahip olmak istediği yerler, olarak ikiye ayırmıştır. Bu bölgelerin ilki için devlet başkanının izninin gerekmediğini, ama ikincisi için bu iznin şart olduğunu söylemiştir.

13— Rasûlullah'ın (s.a.): "Onu öldürdüğüne dair delil getirirse..." sözü, iki meseleye işaret etmektedir:

Birincisi: Kâfiri öldüren kimsenin, yalnızca böyle bir iddiada bulunması onu maktûlün eşyası üzerinde hak sahibi kılmaz.

---

13. Buharî, 48/8; Ebu Davud, 3514. Câbir b. Abdillah hadisinden.
14. Buharî, 34/95; Müslim, 1714.
15. Buharî, 41/15.

İkincisi: Bu iddianın isbatı için bir şahit ve bir yemin yeterlidir. Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde, Ebu Katâde'den şöyle bir rivayet yer almaktadır: Huneyn (harbi) yılında Rasûllah (s.a.) ile birlikte (gazaya) çıktık. İki ordu karşılaşınca müslümanlarda bir bozulma oldu. Derken müşriklerden bir adam gördüm ki müslümanlardan birini alt etmişti. Hemen ona dönerek arkasından yanına geldim ve boynunu vurdum, ama bana dönerek beni öyle bir sıktı ki ölümün kokusunu duydum. Sonra can vererek beni bıraktı. Akabinde Ömer b. Hattâb'a yetiştim. O: "Bu insanlara ne oldu?" dedi. Ben de: "Allah'ın emri!" dedim. Sonra cemaat döndü. Rasûlullah (s.a.) da oturdu ve: "Bir kimse birini öldürür de onu öldürdüğüne dair delili de bulunursa, ölenin üzerindeki eşyası onun olur." dedi. Bunun üzerine ayağa kalktım ve: "Bana kim şahitlik eder?" dedim ve oturdum. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) aynı sözleri tekrarladı. Ben de tekrar ayağa kalktım ve: "Bana kim şahitlik edecek?" dedim. Rasûlullah (s.a.) üçüncü defa aynı sözleri söyledi, ben yine ayağa kalktım, fakat Rasûlullah (s.a.): "Sana ne oldu ey Ebu Katâde?" diye sordu. Ben de olanları kendisine anlattım. Bunun üzerine cemaattan bir adam: "Doğru söyledi yâ Rasûlallah! Onun öldürdüğü şahsın üzerindeki eşyası bendedir. Hakkından dolayı Ebu Katâde'yi razı ediver (de bende kalsın)." Ebu Bekir Sıddîk ise: "Hayır, vallahi bu olmaz. Hz. Peygamber (s.a.), Allah ve Rasûlü'nün yolunda cenk eden Allah arslanlarından bir arslanın hakkını çiğneyerek onun eşyasını sana vermez." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Doğru söyledi. Bunu ona ver." buyurdu ve bana verdi. Sonra zırhı sattım da onunla Selemeoğulları toprağında bir bahçe satın aldım. İşte İslâm'da ilk edindiğim mal budur.[16]

Bu meselede üç görüş vardır: Yukarıda zikredilen husus birincisidir ve İmam Ahmed'in mezhebinin bir açıklamasıdır. İkincisi: Mutlaka bir şahit ve yemin gerekir. İmam Ahmed'in bu görüşü de benimsediği rivayet edilmiştir. Üçüncüsü: —İmam Ahmed'e nisbeti en sağlam olan görüş budur— mutlaka iki şahit gerekir. Çünkü bu, bir öldürme iddiasıdır, iki şahit olmadıkça bu iddia kabul edilmez.

14— Bu olayda bir başka meseleye de delil bulunmaktadır. O da şâhitlikte, "şahitlik ederim ki" sözünün söylenmesinin şart olmadığıdır. Her ne kadar Hanbelî mezhebindeki âlimler nezdinde meşhur olan görüş bu sözün söylenmesinin şart koşulması ise de, İmam Ahmed'den gelen rivayetlerin en sahihine göre şart değildir. Mâlikî mezhebinde de böyledir. Üstâdımız (İbn-Teymiye) demiştir ki: "Sahabî veya tâbiînden şehadet sözünü şart koşan bir

16. Buharî, 57/18; Müslim, 1751.

kimse bilinmemektedir." İbn Abbas (r.a.) dedi ki: "Yanımda sözüne güvenilir bazı kimseler şahitlik yaptılar. Hz. Ömer (r.a.) de onlara muvafakat etti ki Rasûlullah (s.a.) ikindi ve sabah namazlarından sonra nafile namaz kılmayı yasakladı." Bu şahısların "şahitlik ederim" sözünü, yalnızca haber vermek manasında kullandıkları bilinmektedir. Mâiz hadisinde de: "Dört defa kendi aleyhinde şahitlik yapınca, onu recmetti." denilmiş ve buradaki şahitlikten, sadece haber verme mânası kastedilmiştir. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın: "Allah'la beraber başka tanrılar bulunduğuna gerçekten siz mi şahitlik ediyorsunuz? de. Ben şahitlik etmem! de."(17), "Kendi aleyhimize şahitlik ederiz, derler. Dünya hayatı onları aldattı ve kendilerinin kâfir olduklarına yine kendileri şahitlik ettiler."(18), "Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder, onu kendi ilmi ile indirmiştir. Melekler de şahitlik ederler. Ve şahit olarak Allah kâfidir."(19), "İkrar edip bu ahdi kabul ettiniz mi? Ve bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı? demişti. Kabul ettik! demişlerdi de: 'O halde şahit olun, ben de sizinle beraber şahitlerdenim.' demişti."(20), "Allah, kendisinden başka tanrı olmadığına şahitlik etti. Melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri de O'ndan başka tanrı olmadığına şahitlik ettiler."(21) âyetleri ile bunlardan başka birçok âyet ve hadis "şahitlik" sözünün haber vermek mânasında kullanıldığını göstermektedir.

İmam Ahmed ve Ali b. el-Medînî cennetle müjdelenen on kişi hakkında konuşuyorlardı. Ali b. el-Medînî: "Ben; 'Onlar cennettedir' derim. 'Şahitlik ederim ki onlar cennettedir' demem." dedi. Bunun üzerine İmam Ahmed: "Ne zaman onlar cennettedir, dersen —bu sözüne— şahitlik etmiş olursun." dedi. İmam Ahmed'in bu sözü, şahitlik sırasında "şahitlik ederim" lafzının kullanılmasının şart olmadığını açıklamaktadır. Ebu Katâde hadisi bu konudaki delillerin en açığıdır.

Şayet, "Eşyanın yanında olduğunu haber veren kimsenin bu sözü ikrar —ve itiraf— sayılır, şehadet sayılmaz" denirse, şöylece cevap verilir: "Doğru söyledi." demesiyle bu söz, ikrar ve şahitlik manalarının her ikisine de şamil olmuştur. O kâfiri öldürdüğüne şehadet ederken: "Eşyası yanımda" sözüyle de itirafta bulunmuş olmaktadır. Rasûlullah (s.a.) eşya hakkındaki hükmünü şahid (delil)den sonra vermiştir. O adamın Ebu Katâde'yi tasdik etmesi şahit (delil)tir.

17. En'âm, 6/19.
18. En'âm, 6/130.
19. Nisâ, 4/166.
20. Âl-i İmrân, 3/81.
21. Âl-i İmrân, 3/18.

15— Hz. Peygamber'in (s.a.): "Üzerinden çıkan eşya ona aittir." buyurması, bu eşyanın tamamının ona ait olduğuna delildir. Seleme b. Ekvâ' birini öldürünce, onun için: "Üzerinden çıkan eşyanın hepsi ona aittir." buyurmak suretiyle bu hususa tamamen açıklık getirmiştir.

Bu meselede üç görüş vardır ve yukarıda zikri geçen husus bu görüşlerden birincisidir.

İkincisi: Bu eşya da ganimet malı gibi beşte birinin çıkarılmasına tâbi tutulur. Evzaî ve Şamlı âlimler bu görüşü benimsemişlerdir. İbn Abbas da sözkonusu eşyanın, ganimet âyetinde beirtilen sınırlar içine girdiği gerekçesiyle bu görüştedir.

Üçüncüsü: Devlet başkanı eşyanın miktarını çok bulursa beşte birinin çıkarılmasına tâbi tutar, az bulursa tutmaz. İshak bu görüşü benimsemiş, Hz. Ömer de böyle yapmıştır. Saîd b. Mansûr, *Sünen*'inde İbn Sîrîn'den şu rivayeti zikretmektedir: Berâ b. Mâlik, Bahreyn'de, düşman ordusunun başkomutanıyla düelloya çıktı ve hasmını yaralayıp belini kırdı. Üzerindeki iki bileziği aldı. Hz. Ömer (r.a.), öğle namazını kılınca Berâ'nın evine geldi ve: "Biz selebi —ölenin üzerinden çıkan eşyayı— tahmîs etmiyorduk (beşte birini çıkarmıyorduk); fakat Berâ'nın selebi çok büyük bir meblağa ulaştı, ben onu tahmîs edeceğim." dedi. İslâm'da tahmîs edilen ilk seleb, Berâ'nınki oldu ve miktarı otuz bine ulaştı. (Bu üç görüş içerisinde) en sahîhi birincisidir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) selebi tahmîse tâbi tutmayıp "tamamı ona aittir." buyurmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.) ve daha sonra Hz. Ebu Bekir Sıddîk'ın sünneti bu minvâl üzere devam etmiştir. Hz. Ömer'in (r.a.) uygulaması ise onun kendi ictihâdıdır.

Bu hadis, selebin ganimetin aslından sayıldığına delâlet etmektedir. Rasûlullah (s.a.) selebin, öldürene ait olduğuna hükmetmiş; miktarına, kıymetine ve beşte birlik kısmın beşte birinden çıkarıldığına itibar etmemiştir. İmam Mâlik ise selebi beşte birin beşte birinden saymıştır. Yine aynı hadis ganimet taksiminden pay almaya hak kazanan ya da kadın, çocuk, köle ve müşrik gibi ganimette pay hakkı olmayan herkesin, selebi almaya hakkı olduğunu göstermektedir. İmam Şâfiî, iki görüşünün birinde, ganimetten pay alamayanın selebi de alamayacağını söylemiştir. Çünkü ona göre köle, çocuk, kadın ve müşrik, üzerinde icmâ edilen gânimet payında hak sahibi olamazlarsa selebde de olmamaları daha evlâdır. Fakat hadisin lafzı, genel ifade olduğu için birinci görüş daha sahihtir. Çünkü seleb, devlet başkanının: "Kim şöyle şöyle yaparsa veya bir kaleye giden yolu gösterirse ya da bir kelle getirirse, ona şu mükâfat vardır." sözünün hükmüne göre geçerlilik kazanır ve bu sözde cihada teşvik vardır. Halbuki ganimet payı, hiçbir şey yapmasa bile sadece

savaşa katılmakla da hak edilir. Seleb ise yapılan bir iş mukabili hak edilir. Böyle olunca da ceâle (ödül)[22] gibi değerlendirilir.

Yine bu hadis, bir mücahidin, sayıları ne kadar olursa olsun öldürdüğü bütün kâfirlerin selebini üstündeki (eşyalarını) almaya hak sahibi olduğuna delâlet etmektedir. Ebu Davud, Huneyn savaşında Ebu Talha'nın yirmi kişiyi öldürdüğünü ve hepsinin eşyasını aldığını zikretmektedir.[23]

22. *Ceâle:* Elde edilmesi tahmin olunan bir maslahat mukabili ödenen ücrettir. Hayvanı kaybolan bir adamın onu bulana belli bir ücret ödemesi gibi.
23. Ebu Davud, 2718; Dârimî, 2/299. Senedi sahihtir. Ebu Davud: "Bu hadis hasendir." demiştir.

ON ALTINCI BÖLÜM

TÂİF GAZASI

A) TÂİF GAZASI

1— Tâiflilerin Putunun Yıktırılması:

Hicrî 8. senenin Şevval ayında vukubulmuştur. Bu konuda İbn Sa'd şu rivayeti nakleder: Hz. Peygamber (s.a.) Tâif üzerine yürümek isteyince Tufeyl b. Amr'ı, Amr b. Humeme ed-Devsî'nin putu Zü'l-Keffeyn'i yıkmaya gönderdi. Bu hususta kabilesinden yardım istemesini, onların da Tâif'e gelmelerini emretti. Tufeyl b. Amr, süratle kabilesine geldi ve akabinde Zü'l-Keffeyn'i yıkıp ateşe verdi. Putun yüzünü alevler sardığında şöyle diyordu:

يَاذَا الكَفَيْنِ لَسْتُ مِنْ عُبَّادِكَا مِيلادُنَا أَقْدَمُ مِنْ مِيلاَدِكَا
إِنِي حَشَشْتُ النَّار فِي فُؤَادِكَا

"Ey Zü'l-Keffeyn! Ben sana ibadet edenlerden değilim. Doğumumuz senin doğumundan öncedir. Ben senin —görüldüğü gibi yüzünü değil— kalbini ateşe verdim."

Tufeyl b. Amr ile beraber kabilesinden dört yüz kişi, Rasûlullah'ın (s.a.) Tâif'e gelişinden dört gün sonra oraya geldiler. Debbâbe[1] ve mancınık da getirilmişti.

---

1. Debbâbe: Ağaçtan yapılıp üzeri deri ile kaplanan bir çeşit harp aletidir. Askerler bu âletin içerisine girer, düşman oklarından korunmuş olarak surlara doğru yaklaşırlardı.

2— Tâif'in Kuşatılması:

İbn Sa'd der ki: Hz. Peygamber (s.a.), Huneyn'den Tâif'e doğru yola çıktığında Halid b. Velid ordunun başındaydı. Sakîf kabilesi kalelerini tamir etmişler, bir yıllık ihtiyaçlarını da depolamışlardı. Evtâs vadisinde hezimete uğrayınca, kalelerine girip kapıları kapatarak savaş için hazırlandılar. Daha sonra müslümanları ok yağmuruna tuttular. Çok sayıda müslüman yaralandı. Bunun yanısıra on iki kişi de şehit oldu. Hz. Peygamber (s.a.), bugün Tâif Mescidi'nin bulunduğu yere çıktı. Yanında hanımlarından Ümmü Seleme ve Zeynep vardı. Her ikisi için birer çardak kuruldu. Rasûlullah (s.a.) Tâif kuşatması boyunca namazını bu iki çardak arasında kılmaktaydı. Kuşatma on sekiz gün sürdü.[2] İbn İshak'a göre ise yirmi küsur gece devam etmiştir.

Kaleyi döğmek için mancınık kurulmuştu. İslâm tarihindeki ilk mancınık buydu.

İbn Sa'd der ki: Mekhûl'ün rivayetine göre Rasûlullah (s.a.), Tâifliler üzerine kırk gün mancınıkla atış yapmıştır.[3]

İbn İshak'ın rivayeti ise şöyledir: Tâif surlarının dibinde hücuma kalkıldığı gün, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından bir grup, Debbâbe altına siper alarak Tâif surlarından içeri girip surları yakmak istediler, ancak Sakîfliler kızgın demir parçaları atarak onları siperlerden çıkartıp ok atmaya başladılar ve bir çoğunu öldürdüler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Sakîf kabilesine ait üzümlerin kesilmesini emretti. Ordakiler de hemen kesime başladılar.

İbn Sa'd, olayın devamını şöyle nakleder: (Sakîfliler) Allah rızası ve akraba hatırı için kesimden vazgeçmelerini istediler. Hz. Peygamber (s.a.) "Allah rızası ve akraba hatırı için vazgeçtim." buyurdu ve görevlendirdiği biri şöyle bağırmaya başladı: "Hangi köle, kaleden çıkıp bize gelirse hürdür." Bunun üzerine on küsur kişi kaleden çıktı, aralarında Ebu Bekre de vardı. Rasûlullah (s.a.) bunların hepsini hürriyetine kavuşturup her birini bir müslümana vererek barınak ve yiyecek gibi zaruri ihtayaçlarını karşıladı. Bu durum Tâif halkına çok zor geldi.

---

2. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/158.
3. İbn Sa'd, 2/159. Râvileri güvenilirdir. Fakat hadis mürseldir. *Sahih-i Müslim*'de (1059-136) Enes b. Mâlik'ten gelen rivayette şöyle denilmektedir: "Sonra Tâif'e gittik ve kırk gün kuşattık."

Herşeye rağmen henüz Tâif'in fethi tamamlanmamıştı. Rasûlullah (s.a.) Nevfel b. Muâviye ed-Dîlî'ye görüşünü sordu. O da dedi ki: "Tilki inindedir, istersen yakalarsın, şayet terkedersen sana zararı dokunmaz." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Hz. Ömer'e yola çıkılacağının duyurulması emrini verdi. Bu emir ashab arasında gürültüye ve hoşnutsuzluğa sebep oldu. "Tâif fethedilmeden gidecek miyiz?" diye söylendiler. Rasûlullah (s.a.): "Öyleyse haydi savaşa!" buyurdu. Hücuma kalkıldı ve birçok müslüman yaralandı. Hz. Peygamber (s.a.): "Yarın inşâallah yola çıkıyoruz." buyurdu. Bu haberi herkes memnuniyetle karşılayıp yola koyulduğunda Rasûlullah (s.a.) gülüyordu. Ordan ayrıldıklarında şöyle demelerini emretmişti: "Dönüyoruz, tevbe ediyoruz, Rabbımıza ibadet ve hamdediyoruz." Bu arada, "Ya Rasûlallah! Sakîf kabilesine beddua ediniz." denildi. Allah Rasûlü de: "Ya Rabbi! Sakîf'e hidayet ver, onları bize getir." diye dua etti.[4]

Tâif'te Hz. Peygamber'in (s.a.) ordusundan bir grup sahabî şehit oldu. Sonra Rasûlullah (s.a.) Tâif'ten çıktı. Cirâne'ye geldi. Orada umre niyetiyle ihrama girip daha önce yapamadığı umreyi kazâ etti ve Medine'ye döndü.

3— Sakîflilerin Medine'ye Gelişi:

İbn İshak der ki: Hz. Peygamber (s.a.) Tebük'ten Medîne'ye Ramazan ayında geldi. Bu ay içinde Sakîf kabilesinden bir heyet O'nu ziyaret etti. Olay şöyle olmuştu: Rasûlullah (s.a.) Tâif'ten ayrılınca, Urve b. Mes'ud O'nu takip etmiş ve Medine'ye girmeden önce O'na yetişmişti. Müslüman olup, Hz. Peygamber'den (s.a.) kendisini kavmine göndermesini, onları İslâm'a davet etmek istediğini bildirdi. Rasûlullah (s.a.): "Onlar seni öldürürler." buyurdu. Zira Allah'ın elçisi, onların İslâm'a girmelerine engel olan bir tekebbür içinde olduklarını biliyordu. Bunun üzerine Urve dedi ki: "Ya Rasûlallah! Onlar beni evlatlarından çok severler." Gerçekten sevilen ve kendisine itaat edilen birisiydi. Bu durumundan dolayı karşı konulmayacağını ümid ederek

4. İbn Sa'd *Tabakât*, 2/159. Bu hadisin çoğunu Buharî (64/56) ve Müslim rivayet etmişlerdir. Müslim'in rivayeti iki yerdedir (1778,1344). İbn Ömer hadisi şöyledir: Rasûlullah (s.a.) gazadan, seriyyeden, hacdan veya umreden döndüğü zaman şöyle derdi: "Dönüyoruz, tevbe ediyoruz, Rabbımıza hamdediyoruz. Allah vaadinde sadık oldu, kuluna yardım etti, tek başına orduları hezimete uğrattı.", "Allah'ım! Sakîflileri hidayete ulaştır." sözünü Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir (3/343). Tirmizî de (3937) Câbir b. Abdillah'dan aynı sözü rivayet eder. Râvileri güvenilirdir. İbn Ebî Şeybe'deki İbn Zübeyr'in mürsel rivayetinde şöyle denilmektedir: Rasûlullah (s.a.) Tâif'i kuşatınca ashab-ı kiram dediler ki: Sakîfliler'in okları bizi yaktı, şunlara beddua ediniz. O da: "Allah'ım! Sakîflileri hidayete ulaştır." diye dua etti.

kavmini İslâm'a davet etmek için çıktı. Kendisine ait olan köşkün üzerinde bu daveti yaptı ve müslüman olduğunu açıkladı. Bunu duyar duymaz ok yağmuruna tuttular ve isabet eden oklardan biri ölümüne sebep oldu. Urve'ye: "İntikamını almamız için ne yapmamızı istersin?" diye sorulduğunda cevaben şöyle demişti: "Bu, Allah'ın bana ihsan ettiği bir şeref ve bana nasîp ettiği bir şehitliktir. Benim durumum Rasûlullah (s.a.) ile beraber savaşırken şehid olanlardan farklı değildir. Beni onlarla beraber defnediniz." Vasiyet yerine getirildi ve onlarla birlikte defnolundu. Rasûlullah'ın (s.a.) Urve hakkında: "Onun, kavmi ile arasındaki durumu, Yâsin sahibinin kavmi ile arasındaki gibidir."[5] buyurduğu ileri sürülmüştür.

4— Tâiflilerin Müslüman Oluşu:

Urve'nin ölümünden sonra birkaç ay daha dayanan Sakîf kabilesi, aralarında bir toplantı yaptı. Etrafındaki Araplarla savaşacak güçte olmadıklarını görüp, bîat ederek müslüman olmayı kararlaştırdılar. Daha önce Urve'yi gönderdikleri gibi birini Rasûlullah'a (s.a.) gönderme konusunda ittifak ettiler. Abdi Yâleyl b. Amr b. Umeyr'e meseleyi açtılar. Urve b. Mes'ûd'un yaşında olan bu zat Urve'ye yapılanın kendisine de yapılmasından korktuğu için ilk anda teklifi reddetti ve şöyle dedi: "Benimle beraber birkaç kişi daha göndermezseniz isteğinizi yerine getirmem." Bunun üzerine müttefiklerden iki ve Mâlikoğulları'ndan üç kişi gönderilmesi hususunda sözbirliği ettiler. Böylelikle altı kişilik bir heyet oluştu. Diğer beş kişi şunlardı: Hakem b. Amr b. Vehb, Şurahbil b. Gîlan, Mâlikoğulları kabilesinden Osman b. Ebi'l-Âs, Evs b. Avf ve Nümeyr b. Hareşe. Hep beraber yola çıktılar. Medine'ye yaklaştıklarında bir hendekte konaklarken Muğîre b. Şu'be ile karşılaştılar. Muğîre'ye, bu haberi müjdelemek çok zor geldi. Yolda Ebu Bekir (r.a.) ile karşılaşıp durumu ona bildirdi. Hz. Ebu Bekir, Muğîre'ye: "Allah aşkına, benden önce davranıp Rasûlullah'a (s.a.) bu konuyu ben açıncaya kadar sen bir şey söyleme." dedi. Muğîre de denileni yaptı. Hz. Ebu Bekir (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdi ve heyetin geliş haberini verdi. Sonra Muğîre yolda rastladığı arkadaşlarının yanına gelerek öğleyi beraber geçirdiler ve onlara Rasûlullah'ı (s.a.) nasıl selâmlayacaklarını öğretti. Onlar ise Cahiliye selâmında ısrar ettiler. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına geldiler. Peygamberimizin, mescidin bir köşesinde onlar için bir çadır kurdurduğu söylenir.

---

5. Urve b. Mes'ûd'un kavmi içindeki durumu, Yâsîn sûresinde kıssası anlatılan Habîbu'n-Neccâr'ın durumuna benzemektedir. Tafsilat için Yâsîn sûresinin tefsirine bakınız

Halid b. Sâid b. el-Âs, Hz. Peygamber (s.a.) ile heyet arasında anlaşma metni yazılıncaya kadar gidip geldi. Metni yazan Halid idi. Rasûlullah (s.a.) tarafından gönderilen yemeği bile Halid'siz yemiyorlardı. Bu hal İslâm'ı kabul etmelerine kadar devam etti.

Rasûlullah'a (s.a.) yönelttikleri istekleri arasında büyük putları Lât'ın yıkılmasını üç sene sonraya bırakması da vardı. Hz. Peygamber (s.a.) bu tekliflerini reddetti. Hiç değilse iki sene, daha sonra bir seneliğine tehirinde ısrar ettiler. Kabul edilmeyince Tâif'e varışlarından itibaren bir aylığına tehirini istediler, ama Rasûlullah (s.a.) bu konuda hiçbir teklifi kabul etmedi. Bundan maksatları, putun yıkılmasının, kadınlar, ayak takımı ve çocuklar arasında sebep olabileceği taşkınlığın şerrinden korunmaktı. Aynı zamanda bu yıkım hadisesiyle kavimlerinin korkutulmalarını hoş görmüyorlar, bu yüzden müslümanlığı kabul etmelerine kadar tehirini istiyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bu düşüncelerine rağmen tekliflerini reddetti ve Ebu Süfyan b. Harb ile Muğîre b. Şu'be'yi yıkımı gerçekleştirmesi için gönderdi.

Bir diğer teklifleri; kendilerinin namaz kılmaktan affolunması, bu hususta kendilerine bir istisnâ getirilmesi ve putlarını kendi elleriyle kırmamalarını istemeleriydi. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Sizi, putlarınızı ellerinizle kırmamanız konusunda mazur görebiliriz. Namaza gelince, biliniz ki namazın olmadığı bir dinde hayır yoktur."

Tâifliler müslüman olunca Rasûlullah (s.a.) onlara bir yazı yazdı. Osman b. Ebi'l-Âs'ı da onlara emîr olarak tayin etti. Yaşça en küçükleri olmasına rağmen İslâm'ı anlamaya ve Kur'an'ı öğrenmeye en azimlisi o idi.[6]

Heyetin elçilik görevi bitip beldelerine doğru yola çıkınca Rasûlullah (s.a.), Ebu Süfyan b. Harb ile Muğîre b. Şu'be'yi de onlarla birlikte, Lât'ı kırmaları için gönderdi. Tâif'e vardıklarında Muğîre b. Şu'be, Ebu Süfyan'ı öne geçirmek istedi. Ebu Süfyan bunu kabul etmedi ve ona: "Kavminin yanına önce sen gir." dedi. Ebu Süfyan, Zi'l-Harem'deki mülkünde kaldı. Muğîre b. Şu'be, geldiğinde putun üzerine çıkıp künkle vurmaya başladı. Muattiboğulları da yanlarında bekliyor, Urve'nin başına gelen bunların da başına gelmesin diye tedbir alıyorlardı. Sakîf kadınları çıkmışlar perişan bir halde ağlaşıyorlardı. Muğîre balyozu puta indirirken Ebu Süfyân: "Bravo sana, bravo sana" diyordu. Muğîre yıkımı bitirince putun üzerindeki eşyaları ve süsleri

6. Bu şahıs, "Beni kavmime imam olarak gönder." dediğinde, Hz. Peygamber'in: "Sen onların imamısın. En zayıflarına göre hareket et ve hizmeti karşılığında ücret almayacak bir müezzin tut." dediği şahıstır. Ebu Davud, 531; Nesâî, 2/23; Ahmed, *Müsned*, 4/217. İsnadı sahihtir.

aldı ve altın, gümüş, kolye ne varsa hepsini Ebu Süfyan'a gönderdi.

Ebu Müleyh b. Urve ve Kârib b. Esved, Urve öldürüldüğü zaman daha Sakîf kabilesinin heyeti gelmeden önce Rasûlullah'a (s.a.) gelip Sakîf'ten ayrılmak istediklerini, onlarla bir araya hiç gelmeyeceklerini söylediler ve müslüman oldular. Rasûlullah (s.a.) onlara: "Kimi isterseniz velî olarak tanıyınız." deyince onlar: "Allah ve Rasûlü'nü velî kabul ediyoruz." diye cevap verdiler. Sonra Rasûlullah (s.a.) onlara: "Dayınız Ebu Süfyan b. Harb, veliniz olsun" teklifinde bulundu, onlar da "Dayımız Ebu Süfyan" karşılığını verdiler.

Tâifliler müslüman olunca, Urve'nin oğlu Ebu Müleyh, babasına ait olan borcun kırılan puttan elde edilen maldan ödenmesini Hz. Peygamber'den (s.a.) istedi, O da muvafakat etti. Bunun üzerine Kârib b. Esved: "Esved'in borcunu da öde ya Rasûlallah." dedi. —Urve ve Esved, ana-baba bir öz kardeştir.— Rasûlullah (s.a.): "Esved, müşrik olarak öldü." diye cevap verdi. Kârib b. Esved: "Ya Rasûlallah; iyi ama borcun ucu ona yakın olan bir müslümana dayanıyor." diye karşılık verdi. Bu sözüyle kendisini kastediyordu. "Borç bana düşer, benden istenir." dedi. Rasûlullah (s.a.) Ebu Süfyan'a, Urve ve Esved'in borçlarının puttan temin edilen maldan ödenmesini emretti. O da bu emri yerine getirdi.

Rasûlullah'ın (s.a.) onlara hitaben yazmış olduğu mektupta şöyle deniliyordu: "Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Peygamberi Muhammed'den mü'minlere: Vecc vadisinin ağacı kesilmez, av hayvanları avlanmaz, kim böyle bir şey yaparken görülürse, sopa ile cezalandırılır, elbisesi çıkarılır, ikinci defasında yakalanır, Peygamber Muhammed'e (s.a.) götürülür. Bu Allah'ın Nebîsi Muhammed'in (s.a.) emridir."

Halid b. Saîd, Allah'ın elçisi Muhammed b. Abdillah'ın (s.a.) emriyle yazdı: "Kimse bu emri çiğnemesin. Yoksa Allah'ın elçisi Muhammed'in (s.a.) emrettiği hususlarda kendi nefsine zulmetmiş olur."[7]

İşte Sakîf kabilesinin baştan sona kıssası bu. Onu olduğu gibi naklettik. Her ne kadar Tâif seferiyle Sakîf kabilesinin müslümanlığı kabul etmeleri arasında Tebük seferi ve başka seferler varsa da biz kıssayı kesmemeyi, bir bütün olarak nakletmeyi tercih ettik ki, kıssa ile ilgili fıkhî meseleler ve hükümler bir arada bulunabilsin.

7. Bk. İbn Hişâm, 2/537-543; Taberî, 3/140; İbn Seyyidinnâs, 2/228; İbn Kesîr, 3/562, 666.

B) TÂİF GAZASINDAKİ FIKHÎ HÜKÜMLER

1— Tâif Gazasındaki Fıkhî Hükümler:

Bu olayda fıkıhla ilgili olarak şu hükümler bulunmaktadır:

1— Haram aylarında savaşmak caizdir, önceden haram olan bu hüküm neshedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.), Medine'den Mekke'ye doğru hareket ettiğinde Ramazan ayının sonlarıydı, yani Ramazan'dan on sekiz gün geçmişti. Bunun delili ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*inde İsmail—Halid el-Hazzâ'—Ebu Kılâbe—Ebu'l-Eş'as aracılığıyla Şeddâd b. Evs'ten naklettiği şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte fetih yılında Bakî' denilen yerde Ramazan'ın on sekizinci günü hacamat yapan bir adama rastlamıştık. Rasûlullah (s.a.), elimi tutarak: "Hacamat yapan ve yaptıranın orucu bozulur." buyurdu.[1] Bu rivayet, Ramazanın onuncu günü çıkıldığını bildiren rivayetten daha sahihtir ve bu rivayetin isnâdı Müslim'in şartlarına göredir. Müslim bu isnadla rivayeti "Muhakkak ki Allah ihsanı herşeyde farz kılmıştır." hadisinde zikretmiştir.[2]

Peygamberimiz (s.a.) Mekke'de on dokuz gün kalmış ve namazlarını kısaltarak kılmıştır. Sonra Hevâzin üzerine yürümüş, daha sonra da Tâif üzerine yönelmiştir. İbn İshak'a göre yirmi küsur gün, İbn Sa'd'a göre ise onsekiz gün Tâif'i kuşatma altında tutmuştur. Mekhûl, kuşatma süresinin kırk

---

1. Ahmed, *Müsned*, 4/123-125; Ebu Davud, 2368, 2369. Senedi sahihtir.
2. Müslim, 1955.

gün olduğunu söyler.[3] Düşünüldüğünde görülecektir ki, kuşatmanın bir kısmının mutlaka Zilkâde ayında olması gerekir. Fakat şöyle de düşünülmesi mümkündür: Savaşa ancak Şevval ayında başlanmış, daha sonra haram ayı olan Zilkâde ayı girdiği halde savaş kesilmemiştir. Böyle de olması mümkün iken, savaşın haram ayında başladığını nereden biliyorsunuz? Bir konuya başlamakla, başlanmış bir işi devam ettirmek arasında fark vardır.

2— Mü'min bir erkek hanımıyla savaşa gidebilir. Zira Hz. Peygamber (s.a.), bu seferde hanımlarından Ümmü Seleme ile Zeyneb'i de yanına almıştı.

3— Savaşa fiilen iştirak etmeyen kadınların ve çocukların ölümüne sebebiyet verse bile, kâfirlere karşı mancınıkla atış yapmak caizdir.

4—Kâfirleri maddeten ve manen çökerteceği anlaşıldığı takdirde onlara ait ağaçları kesmek caizdir. Zira onları en çok kahreden bu davranıştır.

5— Müşriklerden kaçıp müslümanlara sığınan köle hürriyetine kavuşmuş sayılır. Saîd b. Mansûr, İbn Abbas'tan naklettiği bir hadiste şöyle demektedir: "Rasûlullah (s.a.) köleler efendilerinden önce geldikleri zaman onları azad ederdi."[4]

Yine Saîd b. Mansûr'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.), köle ve efendisi hakkında iki şekilde hüküm vermiştir: Birincisi: Köle, efendisinden önce dârulharbden çıkmış ise, onu azad etmiştir. Sonradan efendisi dârulharbden çıkıp gelse de köleyi ona iade etmemiştir. İkincisi: Efendi önce çıkar, köle de daha sonra çıkarsa köle efendisine iade edilirdi.

Şâ'bî, Sakîf kabilesinden birinin şöyle dediğini nakleder: Hz. Peygamber'den (s.a.) Ebu Bekre'yi bize iade etmesini istedik. Ebu Bekre bizim kölemizdi ve Rasûlullah (s.a.) Taîf'i kuşatırken gelip müslüman olmuştu. Rasûlullah (s.a.) onu bize geri vermeyi reddetti ve dedi ki: "O, önce Allah'ın, sonra Rasûlü'nün azatlısıdır."[5]

İbn Münzir der ki: "İlim erbabının tamamı bu görüştedir."

6— İmam (kumandan) bir kaleyi kuşatıp fethine muvaffak olamazsa ve müslümanların maslahatını da geri çekilmekte görürse, çekilebilir, kuşatma-

3. Enes'in rivayetinde de böyledir. Müslim'deki rivayeti daha önce geçmişti. Bk. Tâif gazası, dipnot: 3.
4. Bu hadiste geçen el-Haccac, İbn Ertât'tır. Tedlis yapan bir râvidir. Mu'anan olarak rivayette bulunmuştur. Diğer râvileri güvenilirdir.
5. Ahmed, *Müsned*,4/168, 310. Râvileri güvenilirdir.

ya devam etmesi gerekmez. Ancak kuşatmanın devamında daha büyük maslahat söz konusuysa o durumda sabredip dayanmaları gerekir.

6— Rasûlullah (s.a.) Mekke'ye girmek niyetinde olduğu için Cirâne'de umre niyetiyle ihrama girmiştir. Böylelikle Tâif'ten veya daha sonra gelen (Cirâne'den önceki) yerlerin birinden yola çıkan kimsenin Cirâne'de ihrama girmesi sünnet olmuştur. İlimden nasip almamış birçok kimsenin Mekke'den çıkıp Cirâne'de umre niyetiyle ihram giymesi konusuna gelince, bu durum Rasûlullah (s.a.) ve ashabından hiç birinin yapmadığı, ilim erbabından hiç kimsenin de hoş karşılamadığı bir husustur. Bunu ancak avam sınıfı yapmış ve bu hareketleriyle de Rasûlullah'a (s.a.) uyduklarını iddia etmişlerse de bu iddialarında yanılmışlardır. Zira O Tâif'ten Mekke'eye girerken ihrama girmiştir, yoksa ihrama girmek niyetiyle Mekke'den çıkıp Cirâne'ye gitmemiştir. Bu iki durum birbirinden tamamen farklıdır. Başarı Allah'tandır.

8— Allah (c.c.), Peygamberinin (s.a.) Sakîf kabilesini hidayete ulaştırması hususundaki duasını kabul buyurmuştur. Halbuki onlar Rasûlullah'a (s.a.) karşı savaşmışlar, ashabından bir grubu öldürmüşler, aynı zamanda onları Allah'ın dinine davet etmesi için gönderdiği elçisini de öldürmüşlerdi. Ama bütün bunlara rağmen Hz. Peygamber (s.a.) onlara dua etmiş, beddua etmemiştir. Bu, tamamiyle O'nun sınırsız merhameti ve sonsuz muhabbetinin kemâlindendir.

9— Ebu Bekir Sıddîk'ın (r.a.) Rasûlullah'a (s.a.) duyduğu sevginin kemâli, her vesileyle O'na yakınlaşmayı hedef alması ve mümkün olan her yolla O'na duyduğu muhabbeti duyurması. Bu yüzdendir ki, Hz. Ebu Bekir, Muğîre'den Tâif'ten gelen heyetin geliş müjdesini Rasûlullah'a (s.a.) götürmeyi kendisine bırakmasını, böylece O'nu müjdeleyen ve dolayısıyla sevindirenin kendisi olmasını istemişti. Bu hâdise; bir kişinin mü'min kardeşinden, kişiyi Allah'a (c.c.) yaklaştıracak fiillerden birini yapma hususunda kendisine öncelik vermesini isteyebileceğini, kardeşinin de diğerini kendi nefsine tercih ederek önceliği ona vermesinin caiz olduğunu ortaya koyar. Bazı fakihlerin; "İtâat ve ibâdet kasdıyla yapılan işlerde başkalarını öne geçirmek, onları kendi nefsine tercih etmek caiz değildir." şeklindeki sözleri doğru değildir. Hz. Âişe (r.a.), evinde Rasûlullah'ın (s.a.) yanına defnedilmesi hususunda Ömer b. Hattâb'ı kendi nefsine tercih etmiştir. Hz. Ömer bunu istemiş ve ne onun istemesi, ne de Hz. Âişe'nin ikramda bulunarak hakkını ona vermesi mekruh görülmüştür. Bu duruma göre bir mü'min diğerinden mescidde birinci saftaki yerini kendisine vermesini isterse, ne onun istemesi, ne de diğerinin vermesi mekruhtur. Buna benzeyen diğer konularda da hüküm böyledir. Kim sahabe-i kiramın hayatını öğrenir ve üzerinde düşünürse, onların bu konuda hiçbir hoş-

nutsuzluk göstermediğini ve böyle bir teklif karşısında çekingen davranmadıklarını görecektir. Bu bir kerem ve bir cömertlikten, mü'min kardeşini sevindirmek, kadrini yüceltmek, kendinden isteneni vermek ve onu hayra teşvik etmek için nefsine en sevimli gelen konularda bile onu kendisine tercih etmekten başka ne olabilir? Muhtemeldir ki şu saydığımız güzel huylardan her birinin sevabı, işlenecek o taat ve ibadetin sevabından daha fazladır. Bu durumda başkasını kendisine tercih eden bir (mânevi) ticarette bulunmuş, tâat ve ibadet hakkını verip karşılığında kat kat fazlasını almıştır. Bu esasa göre yanında suyu bulunan bir kimsenin bu suyu abdest alması için arkadaşına verip, (ikisinden biri teyemmüm yapacaksa) kendisinin de teyemmüm yapmasında bir mâni yoktur. O, bu durumda kardeşini kendi nefsine tercih etmiş ve böylece hem o güzel davranışının sevabını kazanmış, hem de toprakla temizlik sağlamanın faziletini elde etmiştir. Bu durumu ne Kur'an, ne sünnet, ne de üstün ahlâk prensipleri men eder. Yine bu esasa göre, bir grup arasında susuzluk had safhaya gelmiş, ölümü yakînen hissetmeye başlamışken, bazılarının yanında bulunan bir parça suyu bir diğerine vererek kardeşini kendi nefsine tercih ederken kendisi vefat etmişse bunda bir beis yoktur ve o kimseye "nefsinin katili oldu, haram fiil işledi" denemez. bilakis bu davranış, cömertliğin ve lütufkârlığın zirvesidir. Cenab-ı Hakk'ın da buyurduğu gibi: "Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları öz canlarına tercih ederler."[6] Böyle bir olay bizzat ashabtan bir grubun, Şam'ın fethi sırasında başından geçmiş ve bu onların faziletlerinden sayılmıştır. Üzerinde ittifak edilmiş veya âlimler arasında ihtilâf olunmuş bir ibadetin sevabını ölüye hediye etmek, bağışlamak, sevabından istifade hususunda ona öncelik vermek, onu kendi nefsine tercih etmek değil midir? İşte bu, aynen tâat ve ibadette başkasını kendi nefsine tercih gibidir. Bir fiili yapmak hususunda başkasını kendisine tercih etmek ile, o fiili yapıp sevabını başkasına bağışlamak suretiyle onu kendi nefsine tercih etmek arasında ne fark vardır? Başarı Allah'tandır.

10— Yıkmaya ve ortadan kaldırmaya muktedir hale geldikten sonra şirkle ve tâğutlarla ilgili herhangi bir yeri bırakmak caiz değildir. Çünkü onlar küfrün şiârı, sembolü, İslâm'da hoş görülmeyen şeylerin en büyüğüdür. Böyle yerleri yıkmaya gücü yetecek birinin yıkmayıp öylece bırakması kesinlikle caiz değildir. Kabirlerin üzerine yapılan, insanların Allah'ı (c.c.) terkedip onları tapılacak putlar ve tâğutlar olarak kabul ettikleri yerlerin de hükmü budur. Tazimle ve bereket umarak yanına varılan, adak adanan, öpülen taşlardan da herhangi birini yıkmaya kudreti bulunduğu halde onu yeryüzünde bırak-

6. Haşr, 59/9.

mak caiz değildir. Bu çeşit taşların çoğu eski putlardan Lât, Menât ve üçüncüleri olan Uzzâ'nın yerini tutmuşlardır. Bunların sebep oldukları şirk ise daha büyüktür. Yardım Allah'tandır.

O günkü putlara tapanlardan hiç kimse, o putların yaratan, rızık veren, öldüren ve dirilten varlıklar olduklarına inanmıyorlardı. O putların yanında ve putlara karşı yaptıkları şey, bugünkü müşrik kardeşlerinin kendi putlarının yanında yaptıklarından ibaretti. Böyle yapanlar kendilerinden öncekilerin sünnetine tâbi olmuş, onların yolunu adım adım izlemiş ve her konuda karış karış, kulaç kulaç onlara uymuşlardır. İlmin ortadan kalkması, cehaletin açığa çıkması yüzünden şirk, bir çoklarına galip gelmiştir. Bunun sonucu maruf münker olarak, münker de mâruf olarak, sünnet bid'at diye, bid'at da sünnet diye kabul edilir olmuştur. Küçükler böyle bir ortamda büyüyor, büyüklerse aynı ortamda ihtiyarlıyorlar. İslâmî sembollerin nuru söndü ve İslâm'ın garipliği daha da arttı. Âlimlerin sayısı azaldı, sefîh ve âdi insanlar çoğaldı. Her türlü şer yeşerdi, sıkıntılar şiddetlendi. İnsanların elleriyle yaptıkları ve kazandıkları şeyler yüzünden karada ve denizde fitne-fesat açığa çıktı. Fakat herşeye rağmen Hakk'a tâbi olan Muhammedî bir cemaat da bugün hâlâ mevcuttur, bunlar kıyamete kadar şirk ve bid'ata karşı cihadlarını sürdüreceklerdir.

11— Devlet başkanının, putlara ve tâğutlara ait malları cihad için ve müslümanların menfaatı uğrunda sarfetmesi caiz, hatta kendisine getirilen bu malları alıp askerleri ve İslâmî maslahatlar için harcaması vaciptir. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.), Lât'ın mallarını almış, kalbini kazanmak maksadıyla Ebu Süfyan'a vermiş; Urve ve Esved'in borçlarını, o maldan ödemiştir. Kabirlerin üzerlerine yapılan türbelerin de yıkılıp yerlerinin ya ıktâ yoluyla mücahitlere verilmesi, ya da satılıp elde edilen meblağın müslümanların yararına harcanması gerekir.(7) O türbelere ait vakıfların hükmü de böyledir. Zira o vakıflar İslâm'a göre geçersizdir, malları yok hükmündedir, kamu yararına sarfedilmesi gerekir. Vakıf, ancak Allah'a ibadet ve Rasûlü'ne itaat kasdıyla tesis edildiği takdirde sahih olur. Türbe adına vakıf tesis etmek sahih değildir. Kabirlerin süslenmesi, onlara azamet ve ululuk izafe edilmesi, adak adanması, ziyaret kasdıyla gidilmesi, yegâne mabud terkedilerek ibadet olunması, tapılacak putların yerine konulması da sahih değildir. Bu konuda müslümanların imam olarak kabul ettikleri ilim adamları arasında ve onların yolundan giden âlimler arasında herhangi bir ihtilâf sözkonusu değildir.

7. Bu görüş, hanbelî-selefî âlimlerden biri olan İbn Kayyim'in şahsî görüşüdür.

12— Vecc vadisi (Tâif'te bulunan bir vadinin adıdır) haram bölgedir, o bölgede avlanmak ve ağaç kesmek haramdır. Ancak fakihler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Fakihlerin çoğu demişlerdir ki: Yeryüzünde Mekke ve Medine'nin dışında haram bölge yoktur. Ebu Hanîfe, Medine'nin haram bölge olması konusunda diğer fakihlere muhalefet etmiştir. Şâfiî'den ise bu konuda iki görüş nakledilmiştir. Bu görüşlerinden birinde: Vecc vadisi haram bölgedir, avlanmak ve ağacını kesmek haramdır, demiştir. Bu görüşüne delil olarak iki hadis zikretmiştir. Birincisi daha önce naklettiğimiz hadistir. İkincisi: Urve b. Zübeyr'in babasından naklettiği hadistir ki, orada şöyle buyurulmaktadır: "Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: Vecc vadisinin avını avlamak ve ağacını kesmek haramdır, Allah için haram kılınmıştır." Bu hadisi İmam Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmişlerdir.[8] Bu hadis Muhammed b. İnsân yoluyla bilinmekte, o ise Urve'ye dayanan bu hadisi babasından nakletmektedir. Buharî, *Tarih*'inde, (bu şahıs hakkında): "Ona uyulmaz." demiştir.

Ben derim ki: Urve her ne kadar babasını görmüşse de ondan hadis dinlediği şüphelidir. Allah, en iyi bilendir.

2— Hz. Peygamber'in (s.a.) Zekât Tahsildarları Göndermesi:

Hz. Peygamber (s.a.) Medîne'ye geldiğinde ve hicretin 9. senesi girince, zekât toplamaları için zekât memurlarını Araplara gönderdi. İbn Sa'd der ki: Sonra Allah Rasûlü (s.a.) zekât memurlarını gönderdi. Diyorlar ki: Rasûlullah (s.a.) 9. sene Muharrem ayının hilâlini görünce, [9] Arapların zekâtlarını toplamak için memurlarını gönderdi. Bunlardan Uyeyne b. Hısn'ı Temîmoğullarına, Yezîd b. Husayn'ı Eslem ve Gıfâr kabilelerine, Abbâd b. Bişr el-Eşhelî'yi Süleym ve Müzeyne kabilelerine, Râfi' b. Mekîs'i Cüheyne kabilesine, Amr b. Âs'ı Fezâreoğullarına, Dahhâk b. Süfyân'ı Kilâboğullarına, Bişr b. Süfyan'ı Kâ'boğullarına, İbnü'l-Lutbiyye el-Ezdî'yi Zabyanoğullarına gönderdi. Rasûlullah (s.a.) zekât memurlarından, alacakları malın orta halli olmasına, sahibinin elindeki malların en iyilerini almamalarına dikkat etmelerini istedi.[10] Denilir ki: "İbnü'l-Lutbiyye görevini tamamlayıp geldiği zaman Peygamberimiz (s.a.) ondan hesap vermesini istedi."[11] Peygamberimizin

8. Ahmed, *Müsned*, 1416; Ebu Davud, 2032. Senedinde Muhammed b. Abdillah İnsân et-Tâifî bulunduğu için zayıftır.
9. Muharrem ayının hicrî senenin ilk ayı olduğu hatırlanmalıdır.
10. İbn Sa'd, 2/160.
11. Buharî (3/136) ve Müslim (1832) Ebu Humeyd es-Sâidî'den şöyle rivayet eder: "Rasûlul-

(s.a.) bu davranışında, memurlardan ve mûtemedlerden hesap vermelerini istemenin caiz olduğuna, şayet ihanet ettikleri açığa çıkarsa, onları azledip yerlerine daha güvenilir başka görevlileri tayin etmenin gerekli olacağına delil vardır.

İbn İshak der ki: Peygamberimiz (s.a.) Muhâcir b. Ebî Ümeyye'yi San'a'ya gönderdi. O oradayken el-Ansî (Hz. Peygamber'e) karşı isyan etmişti. Ziyâd b. Lebîd'i Hadramut'a, Adiy b. Hâtem'i Tayy ve Esedoğullarına, Mâlik b. Nüveyre'yi Hanzalaoğullarına gönderdi. Sa'doğullarının zekâtını toplama görevini iki kişiye verdi: Zibirkân b. Bedr'i kabilenin bir tarafına, Kays b. Âsım'ı öbür tarafına gönderdi. Alâ b. Hadramî'yi Bahreyn'e, Hz. Ali'yi de —Allah hepsinden razı olsun— Necran'a göndererek o bölgelerin zekâtlarını ve cizyelerini toplamakla görevlendirdi.[12]

---

lah (s.a.) Ezd kabilesinden İbnü'l-Lûtbiyye denilen bir adamı zekât toplamak için görevlendirdi. Görevden gelince dedi ki: "Bu sizin , bunlar da bana hediye edilenlerdir." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) kalktı, minbere çıktı. Allah'a hamd ve senâdan sonra dedi ki: "Benim gönderdiğim memura ne oluyor ki, 'Bu sizin, bu da bana hediye edilendir', diyor. Babasının ya da annesinin evinde otursaydı da baksaydı hediye ediliyor mu edilmiyor mu? Muhammed'in hayatı yed-i kudretinde olana yemin olsun ki, sizden biriniz o verilenlerden bir şey alırsa, kıyamet gününde onu boynuna taşıyarak böğüren bir deve veya inek ya da meleyen bir koyun gibi getirecektir." Sonra ellerini koltuk altları gözükecek kadar kaldırdı ve iki kere: "Tebliğ ettim ya Rabbî!" dedi.

12. İbn Hişâm, 2/600.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

HİCRETİN DOKUZUNCU YILI OLAYLARI

A) HİCRETİN DOKUZUNCU YILI SERİYYELERİ

1— Uyeyne b. Hısn Seriyyesi:

Uyeyne b. Hısn el-Fezârî komutasında bir seriyye bu senenin Muharrem ayında Temîmoğulları üzerine yola çıktı. Hz. Peygamber (s.a.) onu bu seriyye ile, içlerinde Muhacir ve Ensar'dan kimsenin bulunmadığı elli kişilik bir süvari birliğinin başında onlarla savaşmak için göndermişti. Askerî birlik gece yürüyor, gündüz gizleniyordu. Temîmoğullarına vardıklarında, bir grup insan sahrada hayvanlarını otlatırlarken onlara hücum ettiler. Çobanlar da gelen kalabalığı görünce bırakıp kaçtılar. Orada bulunan on bir erkek, yirmi bir kadın ve otuz çocuk tutuklanarak Medine'ye getirildi ve Remle bt. Hâris'in evine konuldular.

2— Temîmoğullarının Medine'ye Gelişi:

Bunların arkalarından Utârid b. Hâcib, Zibirkân b. Bedr, Kays b. Âsım, Akra' b. Hâbis, Kays b. Hâris, Nuaym b. Sa'd, Amr b. Ehtem ve Rebâh b. Hâris gibi Temîmoğullarının ileri gelenlerinden oluşan bir heyet Medine'ye geldi. Kadınlarını ve çocuklarını görünce ağladılar ve sabırsızlanarak Hz. Peygamber'in (s.a.) kapısına geldiler, "Ey Muhammed! Dışarı çık!" diye bağırdılar. Rasûlullah (s.a.) dışarı çıktı. Bilâl (r.a.) namaz için kâmet getirdi. Bu arada heyet üyeleri Rasûlullah (s.a.) ile konuşmak istiyorlardı. Peygamberi-

miz bir müddet onların yanında durdu, sonra geçip öğle namazını kıldırdı. Daha sonra mescidin avlusunda oturdu. Heyet üyeleri, Utârid b. Hâcib'i öne çıkardılar. Utârid, heyet adına bir konuşma yaptı. Allah Rasûlü (s.a.) de Sâbit b. Kays b. Şemmâs'a, cevaben bir konuşma yapmasını emretti. Allah (c.c.), heyeti teşkil edenler hakkında şu âyet-i kerimeleri indirdi: "(Rasûl'üm) Sana odaların arkasından bağıranların çoğu, aklı ermez kimselerdir. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."[1] Hz. Peygamber (s.a.) esirleri geri verdi. Temîmoğullarının şairi Zibirkân kalktı ve övünerek şu şiiri söyledi:

نحن الْكِرامُ فَلا حَيٌّ يُعَادِلُنَا   مِنَّا المُلُوكُ، وفينا تُنصَبُ البِيَعُ
وكم قَسَرْنَا من الأحْياءِ كُلِّهِم   عند النِّهابِ وَفَضْلُ العزِّ يُتَّبَعُ
وَنَحْنُ يُطْعِمُ عِنْدَ القَحْطِ مُطْعِمُنَا   مِن الشِّواءِ إذا لم يُؤْنَس القَزَعُ
بِمَا تَرَى النَّاسَ تَأْتِينَا سَرَاتُهُمْ   مِنْ كُلِّ أَرْضٍ هُوِيًّا ثُمَّ نَصْطَنِعُ
فَنَنْحَرُ الكُومَ عُبْطاً فِي أَرُومَتِنَا   للنازلين إذا ما أُنْزِلُوا شَبِعُوا
فَلاَ تَرانا إلى حيٌّ نفاخِرُهم   إلا استَفَادُوا فَكَانُوا الرَّأسَ يُقْتَطَعُ
فَمَنْ يُفاخِرُنَا في ذَاكَ نَعْرِفُه   فَيَرْجِعُ القَوْمُ وَالأخْبَارُ تُسْتَمَعُ
إنا أَبَيْنَا وَلاَيَأْبَى لَنَا أَحَدٌ   إنَّا كَذٰلِكَ عِنْدَ الفَخْرِ نَرْتَفِعُ

"Bizler kerim insanlarız, bize denk olacak bir kabile yoktur.
Krallar bizden çıkar, mabedler bizimle imar olunur.

Ganimet toplama sırasında kabilelerin çoğunu mağlup ettik.
İzzetin -ve kuvvetin- faziletine tâbi olunur.

Biz öyle kimseleriz ki kıtlık vakti, yağmur yağmadığı zaman,
İkramda bulunanlarımız -başkalarını- et kebabıyla doyurur.

Şu gördüğün şeylerle, insanların efendileri her bir yöreden bize süratle gelirler, biz de -getirilen şeyleri yemek olarak- hazırlayıp Allah yolunda infak ederiz.

1. Hucurât, 49/4-5.

Asâletimizden kaynaklanan bir cömertlikle gelenler için semiz, iri hörgüçlü, hastalıksız develeri keseriz ve yiyenlerin hepsi doyarlar.

Herhangi bir kabileye karşı övündüğümüzde, bu övünmeden yararlandıklarını, nasiplerini aldıklarını görürsün.

Bu konuda bize karşı övünenleri tanırız ve kavmimiz çeşitli haberler dinlerken geri dönerler.

Biz herkese karşı dururuz ama kimse bize karşı duramaz.
Aynı zamanda kendimizi överken yüceliriz."

İslâm şairi Hassân b. Sâbit kalktı ve irticâlî olarak cevaben şu şiiri söyledi:

إِنَّ الذَّوائِبَ مِنْ فِهْرٍ وَإِخْوَتِهِمْ   قَدْ بَيَّنُوا سُنَّةً لِلنَّاسِ تُتَّبَعُ
يَرْضَى بها كُلُّ مَنْ كَانَتْ سَرِيرَتُهُ   تَقْوَى الإِلٰه وَكُلَّ الخَيْرِ مُصْطَنَعُ
قَوْمٌ إذا حَارَبُوا ضَرُّوا عَدُوَّهُم   أَوْ حَاوَلُوا النَّفْعَ فِي أَشْيَاعِهِمْ نَفَعُوا
سَجِيَّةٌ تِلْكَ فِيهِمْ غَيْرُ مُحْدَثَةٍ   إِنَّ الخَلاَئِقَ فَاعْلَم شَرُّهَا البِدَعُ
إِنْ كَانَ فِي النَّاسِ سَبَّاقُونَ بَعْدَهُمْ   فَكُلُّ سَبْقٍ لأَدْنَى سَبْقِهِمْ تَبَعُ
لاَيَرْقَعُ النَّاسُ مَا أَوْهَتْ أَكُفُّهُمْ   عِنْدَ الدِّفَاعِ وَلاَيُوهُونَ مَارَقَعُوا
إِنْ سَابَقُوا النَّاسَ يَوْماً فَازَ سَبْقُهُم   أَوْ وَازَنُوا أَهْلَ مَجْدٍ بِالنَّدٰى مَتَعُوا
أَعِفَّةٌ ذُكِرَتْ فِي الوَحْيِ عِفَّتُهُمْ   لاَيَطْبَعُونَ ولا يُرْدِيهُمُ الطَّمَعُ
لاَيَبْخَلُونَ عَلٰى جَار بِفَضْلِهِمُ   وَلاَيَمَسُّهُمُ مِنْ مَطْمَعٍ طَبَعُ
إِذَا نَصَبْنَا لِحَيٍّ لَمْ نَدِبَّ لَهُمْ   كَمَا يَدِبُّ إِلى الوَحْشِيَّةِ الذُّرُعُ
نَسْمُوا إذا الحَرْبُ نَالَتْنَا مَخَالِبُهَا   إذا الزَّعَانِفُ مِنْ أَظْفَارِهَا خَشَعُوا
لاَيَفْخَرُونَ إِذَا نَالُوا عَدُوَّهُمُ   وإِنْ أُصِيبُوا فَلاَ جَوْرٌ وَلاَ هَلَعُ
كَأَنَّهُمْ فِي الوَغَى وَالْمَوْتُ مُكْتَنِعٌ   أُسْدٌ بِحلية فى أرسَاغِهَا فَدَع
خُذْ مِنْهُمْ مَاأَتَوا عَفْواً إِذَا غَضِبُوا   وَلاَيَكُنْ هَمُّكَ الأَمْرَ الَّذِى مَنَعُوا
فَإِنَّ فِي حَرْبِهِمْ فَاتْرُكْ عَدَاوَتَهُمْ   شَراً يُخَاضُ عَلَيْهِ السُّمُّ والسَّلَعُ
أَكْرِمْ بِقَوْمٍ رَسُولُ اللّٰهِ شِيعَتُهُمْ   إِذَا تَفَاوَتَتِ الأَهْوَاءُ والشِّيَعُ

أَهْدَى لَهُمْ مِدْحَتِي قَلْبٌ يُوَازِرُهُ   فيما أَحَبَّ لِسَانٌ حائِكٌ صَنَعُ
فَإِنَّهُمْ أَفْضَلُ الأَحْيَاءِ كُلِّهِم   إِنْ جَدَّ بِالنَّاسِ جِدُّ القَوْل أَو شمعوا

"Fihr ve kardeşlerinin önde gelen kişileri, insanlara uyacakları bir âdeti açıkladılar.

Kalbinde Allah'a karşı takva duygusu bulunanlar ve her türlü hayrı işleyenler bu âdeti memnuniyetle kabul ederler.

O öyle bir kavimdir ki savaştıkları zaman düşmanlarını zarara sokar, taraftarlarına da faydalı olmaya çalışırlar ve olurlar da...

Bu onların cevherlerinde mevcut olan bir haslettir. Biliniz ki hasletlerin en kötüleri sonradan ortaya çıkanlardır.

Diğer insanlardan onların önüne geçenler olursa, onların bu geçişi o kavmin -yani bizim- en basit geçişimizin gerisinde kalır.

İnsanlar savunma sırasında ellerinin tahrip ettiği şeyleri tamir etmezler, tamir ettiklerini de tahrip etmezler.

Eğer başkalarıyla müsabakada bulunurlarsa onları geçerler. Ya da en şerefli kimselerle boy ölçüşürlerse onlara da galip gelirler.

Çok iffetlidirler. Onların bu iffeti hakkında vahy nazil oldu. Hiç bir pisliğe bulaşmazlar. Dünyaya düşkünlükleri de onları kirletmez.

Komşularına ikram ve ihsanda bulunmak hususunda cimrilik etmezler. Dünya hırsından bir pislik de onlara bulaşmaz.

Bir kabileye karşı düşmanlığımızı açığa vurduğumuz zaman, biz o kabileye doğru, yavrusunun yaban ineğine doğru yürüdüğü gibi yürümeyiz.

Harbin pençeleri bize ulaştığı ve karşımızdaki ödlekler bu pençelerin tırnaklarından irkildiği zaman biz yüceliriz.

Düşmanlarını kahrederlerse bundan dolayı böbürlenmezler. Kendileri bir felâkete uğrarlarsa bundan dolayı da zillete düşüp paniğe kapılmazlar.

Sanki onlar harpte, ölüm karşılarında çok cılız bir mahluk gibi âcizleşen, ayaklarının bağ yerlerinde eğrilik bulunan Hılye'deki (Yemen'de arslanlarıyla meşhur bir yer) arslanlar gibidirler.

Gazaplandıkları zaman kendiliğinden sana geleni al. Sakın vermek istemedikleri şeyi almaya kalkışma.

Onlara düşmanlığı terket. Çünkü onlarla savaşmakta üzeri zehir ve zehirli otlarla kaplanmış bir şer vardır.

Arzular ve taraftarlar farklılık arzettikleri zaman sen Rasûlullah'ın (s.a.) kendilerine taraftar olduğu kavme ikramda bulun.

Bu övgümü onlara, sevdiği şeyleri vasfetmede gergef işler gibi maharetli olan bir dilin kendisine yardımcı olduğu dil hediye etti.

Onlar bütün kabilelerin en faziletlisidirler, ister ciddi olarak konuşsunlar, isterse alay etsinler (bu hüküm değişmez.)"

Hassân şiirini bitirince Akra' b. Hâbis dedi ki: "Bu adam hakikaten başarılı birisi, konuşmacısı bizim konuşmacımızdan, şairi de şairimizden daha kudretli, sesleri de sesimizden gür çıkıyor." Daha sonra oradakilerin hepsi müslüman oldu. Rasûlullah (s.a.) da en güzel hediyeler takdim ederek onları mükâfatlandırdı.

İbn İshak der ki: Temîmoğulları heyeti gelince mescide girdiler ve heyettekiler: "Dışarı çık ey Muhammed!" diye bağırdılar. Bu şekilde bağırmaları Rasûlullah'ı (s.a.) rahatsız etmişti; daha sonra yanlarına gelince de şöyle dediler: "Seninle övünme yarışı yapmaya geldik, şairimize ve konuşmacımıza izin ver." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Evet, konuşmacınıza izin verdim, haydi kalksın." karşılığını verince, Utârid b. Hâcib kalktı ve şöyle bir konuşma yaptı: "Bizlere ihsanda bulunan ve bizleri kral yapan Allah'a hamdolsun. O bize hayır işlerde kullandığımız pek çok servet vermiştir. O bizi şark milletlerinin en azizi, en kalabalığı ve savaş için en kısa zamanda hazırlananı kılmıştır. İnsanlar arasında kim bizim gibidir? İnsanların reisleri ve fazilet sahibi olanları biz değil miyiz? Kim bizimle övünme yarışını göze alabilecekse bizim saydığımız meziyetlerin benzerlerini saysın bakalım! İsteseydik daha çok şeyler söyleyebilirdik fakat biz, bize ihsan olunan nimetler üzerine sözü uzatmaktan utanırız. Bu sözleri, bizimkine benzer bir sözünüz, işimizden üstün bir işiniz varsa getiresiniz diye söylüyorum." Böylece sözünü bitirip oturdu. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) Sâbit b. Kays b. Şemmâs'a: "Kalk ve cevap ver." diye emretti. O da kalktı ve şöyle dedi: "Gökleri ve yeri yaratan Allah'a hamdolsun. Göklerde ve yerde hükmünü yürüten O'dur. İlmi, kürsîsini kuşatmıştır. Herşey O'nun ihsânındandır. Sonra bizi hükümran kılması da O'nun kerem ve ihsânındandır. O, mahlukatın en hayırlısını Peygamber olarak seçmiştir. O Peygamber ki, baba tarafından insanların en şereflisi, insanların en doğru sözlüsü ve ana tarafından en üstünüdür. Allah (c.c.) O'na kitabını indirmiş ve kulları üzerine emîn kılmıştır. O, bütün âlemlerin en hayırlısıdır. Sonra O, bütün insanları Allah'a iman etmeye

çağırmış, ilk olarak bu davete karşılık vererek iman edenler Muhacirler olmuştur. Onlar kendi kavminden ve akrabasındandırlar, insanların soyca en şereflisi, simâca en güzeli, iş bakımından en hayırlısıdırlar. Daha sonra Allah'ın Rasûlü davet ettiği zaman, yaratıklar içinde bu davete ilk icâbet eden biz olduk. Bizler Allah'ın yardımcıları ve Rasûlü'nün her bakımdan destekçileri olduk, insanlar imana kavuşuncaya kadar onlarla harbe devam edeceğiz. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne iman ederse, malı ve kanı korunmuştur. Kim küfrüne devam ederse, onunla Allah yolunda sonuna kadar savaşırız. Öylelerini katletmek bize göre çok kolaydır. Bu sözümü söyler, erkek-kadın bütün müslümanlar için Allah'ın mağfiretini niyaz ederim. Size selâm olsun."

Daha sonra İbn İshak, Zibirkân'ın şiir okumasını ve Hassân'ın daha önce naklettiğimiz beyitlerle ona cevap vermesini zikreder. Hassân sözünü bitirince, Akra' b. Haâbis dedi ki: "Bu adamın konuşmacısı bizim konuşmacımızdan, şairi de bizim şairimizden daha kudretli, sözleri bizim sözlerimizden daha yüce." Daha sonra Rasûlullah (s.a.), herbirine en güzel şekilde ikramda bulundu.[2]

3— Kutbe b. Âmir b. Hadîde Seriyyesi:

Seriyyenin gidişi hicrî senenin Safer ayında idi. İbn Sa'd, bir rivayetinde der ki: Rasûlullah (s.a.), Kutbe b. Âmir'i yirmi kişilik bir birlikle Tebâle taraflarında Has'amlılar'ın bulunduğu bölgeye gönderdi ve onlara baskın yapmalarını emretti. Binmek için yanlarına on deve alıp yola çıktılar. Yolda birini yakaladılar ve sorguya çektiler, ama hiçbir bilgi alamadılar. Aynı adam, az sonra orada bulunanlara bağırıp uyarmak istedi, bu yüzden boynunu vurdular. Gecenin yaklaşıp oradakilerin uyumasını beklediler, sonra da baskın yapıp şiddetli bir çarpışmaya başladılar. Her iki tarafta da çok sayıda yaralı vardı. Kutbe b. Âmir, öldürebildiğini öldürdü. Ele geçirdikleri deve, davar ve kadın cinsinden ganimetleri, Medine'ye getirdiler. Bu rivayette şu bilgi de vardır: Has'amlılar toplanıp, hayvanlarına binip müslüman birliği takip etmek istedi. O sırada Allah (c.c.) büyük bir sel gönderdi ve bu sel Has'amlılar ile müslüman birliğin arasında öyle bir engel oluşturdu ki, müslümanlar deve, davar ve esirleri sürüp götürürken onlar bakıp duruyor, ama selden karşıya geçemiyorlardı. Müslüman birlik gözden kayboluncaya kadar bu hal böyle devam etti.[3]

2. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/652-657.
3. İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/162.

4— Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî Seriyyesi:

Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî seriyyesinin, hicretin 9. senesi Rabîulevvel ayında Kilâboğullarına gönderilmesi.

Nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.) Kilâboğullarına bir askerî birlik gönderdi. Başlarında Dahhâk b. Süfyân b. Avf et-Tâî vardı. Beraberinde de Asyad b. Seleme bulunmaktaydı. Züccü Lâve denilen mevkîde kilâboğullarına rastladılar ve onları İslâm'a davet ettiler, reddetmeleri üzerine de onlarla savaşıp mağlup ettiler. Asyad, babası Seleme'yi yakaladı. Seleme o esnada Zücc'de bir nehirde atının üzerindeydi. Asyad onu İslâm'a davet edip kendisine eman verdi. Fakat o, hem oğluna hem de oğlunun dinine sövdü. Bunun üzerine Asyad babasının atının iki bacağını kılıçla vurdu. At arkası üstü düşünce Seleme de suya düştü ve oğlu mızrağıyla bastırarak onu suda tuttu ve bir başkası gelip öldürdü. Asyad (edebinden dolayı) babasını kendi eliyle öldürmemişti.[4]

5— Alkame b. Mücezziz Seriyyesi:

Alkame b. Mücezziz el-Müdlicî seriyyesinin, hicretin 9. yılı Rabîulevvel ayında Habeşliler üzerine gönderilmesi.

Nakledildiğine göre, Hz. Paygamber'e (s.a.) bir grup Habeşlinin Ciddeliler tarafından görüldüğü haberi ulaştığında, Alkame b. Mücezziz'i üç yüz kişilik bir askerî birlikle üzerlerine gönderdi. Birlik denizde bir adaya varmıştı, ancak dalgaların kabarmasından korkup geri döndüler. Bu arada bazıları âilelerinin yanına dönmek için acele ediyorlardı. Bunun için Alkame'den izin istediler. Alkame de bunlara izin verdi ve aralarında bulunan Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi başlarına emîr olarak tayin etti. Abdullah, şakacı bir şahıstı. Bir aralık yolda konaklamış ve ısınmak için ateş yakmışlardı. Abdullah: "Şu ateşe atılmanızı kesinlikle emrediyorum." dedi. İçlerinden bir grup ayağa kalktı ve hazırlandı. Oradakiler ateşe atılacaklarını sandılar. Bu arada Abdullah: "Oturunuz, ben size şaka yaptım." dedi. Bu olayı Rasûlullah'a (s.a.) anlattıklarında buyurdular ki: "Kim size günah işlemenizi emrederse, ona itaat etmeyiniz."

---

4. İbn Sa'd, 2/162-163.

Ben derim ki: Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Hz. Ali'den şöyle bir rivayet nakledilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.), bir askerî birlik gönderdi. Başlarına Ensar'dan birini komutan tayin etti. Birliktekilere de, başlarında bulunan şahsın sözünü dinlemelerini ve kendisine itaat etmelerini emretti. Bir ara komutanı kızdırdılar. O da: "Odun toplayıp bana getirin." dedi. Topladılar. "Ateş yakın." diye emrettikten sonra: "Rasûlullah (s.a.) size, beni dinlemenizi emretmedi mi?" diye sordu. Onlar da: "Evet, emretti." dediler. Bunun üzerine: "Öyleyse girin şu ateşe!" dedi. Oradakiler birbirlerine bakakaldılar ve dediler ki: "Biz Allah Rasûlüne (s.a.) ateşten kurtulmak için sığınmıştık." Sonunda öfkesi geçinceye kadar bu vaziyette kaldılar ve ateş söndürüldü. Medine'ye döndüklerinde bu olayı Allah Rasûlü'ne (s.a.) anlattılar. O da buyurdu ki: "Eğer ateşe girselerdi, bir daha ondan çıkamazlardı." Ve yine buyurdu ki: "Allah'a isyan sözkonusu olan hususlarda başkasına itaat edilmez; itaat ancak iyi olan, meşrû olan şeyler hususundadır."[5]

Hz. Ali'nin bu rivayeti, yukarıda bahsi geçen komutanın Ensar'dan olduğunu; Alkame tarafından değil, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından tayin edildiğini ve öfkelenmesinin onu bu işe sevkettiğini açıklığa kavuşturmaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, "Ey inananlar! Allah'a itâat edin, Peygamber'e ve sizden olan buyruk sahiplerine itâat edin."[6] âyet-i kerimesi, Abdullah b. Huzâfe b. Kays b. Adiy hakkında nâzil olmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) onu bir askerî birliğin başında göndermişti.[7] Bu duruma göre yukarıdaki rivayetler, iki ayrı olaydan bahsetmektedir. Şayet öyle değil de aynı olaya işaret ediyorlarsa Hz. Ali'nin (r.a.) rivayeti daha güvenilir gözükmektedir. Allah (c.c.) en doğrusunu bilendir.

6— Hz. Ali b. Ebî Tâlib Seriyyesi:

Nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.), Ali b. Ebî Tâlib'i (r.a.) Ensar'dan toplanan ve yüz kişisi develi, ellisi atlı olmak üzere toplam yüz elli kişilik bir kuvvetle, yanlarına da siyah bir bayrak ve beyaz bir sancak vererek Tayy kabilesinin putu olan Füls'ü yıkmaya gönderdi. Fecir vakti Hâtim âilesinin konakladığı bölgeye baskın yaptılar. Putu yıktılar ve çok sayıda esir, davar ve deveyi ganimet olarak ele geçirdiler. Esirler arasında Adiy b. Hâtim'in kızkardeşi de vardı. Adiy'in kendisi Şam'a kaçtı. Deposunda üç kılıç ve üç zırh

5. Buharî, 64/59, 93/4; Müslim, 1840; Ahmed b. Hanbel, 1/82,124.
6. Nisâ, 4/59.
7. Ahmed b. Hanbel, 3124; Buharî, 65/12; Müslim, 1834.

buldular. Hz. Ali, esirlerin başına Ebu Katâde'yi, deve ve davarlar ile diğer ganimet mallarının başına da Abdullah b. Atîk'i görevlendirdi. Yolda ganimetler taksim edildi. Hz. Peygamber'in (s.a.) hissesi ayrıldı. Hâtim âilesinden alınan esirler Medine'ye gelinceye kadar taksim dışı bırakıldı.[8]

7— Adiy b. Hâtim'in Medine'ye Gelişi:

İbn İshak, Adiy b. Hâtim'in şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah'ın (s.a.) adını duyduğum zaman, Araplar içinde O'na benden daha çok nefret duyan kimse yoktu. Ben hıristiyandım ve şerefli bir insandım. Kavmimde ganimetlerin dörtte birini alırdım. Dindar bir insandım. Kabilemin reisi idim. Hz. Peygamber'in (s.a.) haberini alınca nefret duydum. Develerimi otlatan Arap bir uşağım vardı. Ona dedim ki: "Develerimden semiz ve uysal olanları hazırla ve bana yakın bir yerde beklet. Muhammed'in askerlerinin bu beldeye ayak bastığını duyar duymaz bana haber ver." Dediklerimi yaptı. Daha sonra bir sabah bana geldi ve dedi ki: "Muhammed'in süvarileri seni kuşattığı zaman ne yapacak idiysen hemen onu yap! Ben bayraklar gördüm ve ne olduklarını sordum. Bunlar Muhammed'in askerleri, dediler." Uşağıma: "Develerimi yaklaştır." dedim, yaklaştırdı. Ailemi ve oğlumu bindirdim. Sonra dedim ki: "Şam'da hıristiyan dindaşlarımın yanına varırım." Hâtim'in kızını geride, kabilede bıraktım. Şam'a gelince orada kaldım. Benden sonra Rasûlullah'ın (s.a.) süvarileri gelmişler. Hâtim'in kızı da esirler arasındaydı ve Tayy kabilesinden esir alınanlar Allah Rasûlü'ne (s.a.) takdim edildi. Benim Şam'a kaçtığım haberi Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaşmıştı. Rasûlullah (s.a.) bir gün Hâtim'in kızının yanına uğramıştı. Hâtim'in kızı Hz. Peygamber'e (s.a.) dedi ki: "Ya Rasûlallah! Ziyaretçi kalmadı, babam gitti, ben yaşlı bir kadınım. Benden herhangi bir hizmet de beklenmez. Sen bana bir iyilik yap. Allah da sana ikramda bulunsun." Rasûlullah (s.a.): " Ziyaretçin kim?" diye sordu. "Adiy b. Hâtim." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah ve Rasûlü'nden kaçan mı?" dedi. Hâtim'in kızı: "Bana iyilik yap." dedi. Rasûlullah (s.a.) geri döndüğünde yanında birinin olduğunu farketti ve bir de baktı ki, yanındaki Ali. Hz. Ali, Hâtim'in kızına: "O'ndan bir binek iste." dedi. Hâtim'in kızı der ki: "Ben de istedim". Hz. Peygamber (s.a.) ona bir binek verilmesini emretti.

Adiy der ki: Kızkardeşim bana geldi ve dedi ki: "O bana öyle bir iyilik yaptı ki, baban o yaptığını yapamaz. İstesen de istemesen de O'na gitmelisin. Falan ve falan O'na geldiler, şu şu ihsanları aldılar."

---

8. İbn Sa'd, 2/164.

Adiy der ki: Hz. Peygamber (s.a.) mescidde oturuyorken yanına vardım. Oradakiler: "İşte bu Adiy b. Hâtim'dir." dediler. Ne bir eman, ne bir mektup getirmiştim. Rasûlullah'ın (s.a.) yanına itildiğimde elimden tuttu. Daha önce O şöyle demişti: "Umarım ki Allah, ellerimizi tutuşturur." Benim için ayağa kalktı. Bu sırada yanında çocuğu olan bir kadın geldi ve: "Sana ihtiyacımız var." dediler. Rasûlullah (s.a.) kalktı, onlarla beraber gitti ve ihtiyaçlarını giderdi. Sonra elimden tutup beni evine götürdü. Bir çocuğun getirdiği mindere oturdu. Ben de önüne oturdum. Allah'a hamd ve senâda bulundu. Sonra: "Seni kaçmaya sevkeden sebep nedir, yoksa o sebep: Lâilâhe illallah demek midir? Sen Allah'tan başka bir ilâh tanıyor musun?" dedi. "Hayır" dedim. Sonra bir müddet konuştu ve dedi ki: "Sen yalnız Allahü Ekber denilmesinden kaçıyorsun, Allah'tan daha büyük bir şey biliyor musun?" "Hayır," dedim. Allah Rasûlü (s.a.): "Yahudiler Allah'ın gazabına uğramışlar, hıristiyanlar da sapıklığa düşmüşlerdir." buyurdu. Adiy devamla diyor ki: "Ben Hanîf dini üzere bir müslümanım." dedim.

Hâtim anlatmaya devam ediyor: Ben bu sözü söyleyince Hz. Peygamber'in (s.a.) yüzü sevinçli bir hal aldı. Sonra Ensar'dan birinin evinde misafir olmamı emretti. Sabah-akşam yanına gidip gelmeye başladım. Bir gün ben yanındayken, siyah-beyaz çizgili yün kıyafetler içinde bir grup geldi. Namaz kılıp ayağa kalktı, onları teşvik edici şeyler söyledi ve sonra dedi ki: "Ey insanlar! Bir ölçek vermek suretiyle de olsa iyilikte bulununuz. Hatta yarım ölçek, bir kabza, hatta daha azıyla da olsa iyilik yapınız. Sizden biriniz yüzünü cehennem ateşinden bir hurma tanesi, hatta yarısıyla koruyabilir. Bunu da bulamazsanız güzel bir sözle... Herhangi biriniz Allah'a kavuştuğunda, şu anda size söyleyeceklerimi söyleyecektir: "Sana mal ve çocuk vermedim mi?" O kimse: "Evet." diyecek. Allah: "Kendin için hazırlayıp gönderdiklerin nerede?" buyuracak. O kişi önüne bakacak, sonra arkasına, sağına, soluna bakacak ve cehennem ateşinden yüzünü koruyacak hiçbir şey bulamayacaktır. Sizden biriniz yüzünü cehennem ateşinden, yarım hurma tanesiyle de olsa korusun, onu da bulamazsa güzel bir sözle... Ben sizin adınıza fakirlikten korkmuyorum. Allah size, öylesine yardım edecek ve ihsanda bulunacaktır ki, devesinin hevdecinde bir kadın Medîne ile Hîre arasında (Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmadan) yolculuk yapacaktır. Devesi için hırsızlardan da korkmayacaktır." Adiy der ki: "Kendi kendime, 'Tayy'ın hırsızları nerdeler?' dedim."(9)

9. İbn Hişâm, 2/578, 581; Ahmed *Müsned*,4/378. Tirmizî (2596), Simâk b. Harb—Abbâd b. Hubeyş—Adiy b.Hâtim yoluyla rivayet etmiştir. İbn Hibbân, Abbâd b. Hubeyş'in sika bir râvi olduğunu söylemiştir. Diğer râvileri güvenilirdir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'in

de (4/257) Hişâm b. Hassan—İbn Sîrîn—Ebu Ubeyde b. Huzeyfe yoluyla bir adamın şöyle söylediği rivayet edilmektedir: Adiy b. Hâtim'e dedim ki: "Senin hakkında bir haber duydum, ama bizzat senden dinlemek istiyorum." O da şöyle anlattı: Evet, Rasûlullah'ın yola çıktığını duyunca çok nefret duydum ve ben de yola çıkıp Rum taraflarına -bir rivayette: Kayser'e kadar- gittim. Ama vardığım yere karşı duyduğum nefret, Rasûlullah'ın (s.a.) çıkış haberine duyduğum nefretten daha şiddetli idi. Sonra kendi kendime dedim ki: Bu adama gitsem, şayet yalancı biriyse bana zararı dokunmaz, şayet davasında sadık ise anlamış olurum. Yanına geldim. Ben gelince oradakiler: "Adiy b. Hâtim! Adiy b. Hâtim!" dediler. Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdim. Bana üç defa: "Adiy b. Hâtim müslüman ol!" dedi. Dedim ki: "Ben bir din üzereyim." Dedi ki: "Ben, senin dinini senden iyi biliyorum." Ben: "Sen benim dinimi benden iyi mi biliyorsun?" dedim. "Evet." dedi. Sonra şöyle devam etti: "Sen Rükûsiye fırkasından ve kavmine gelen ganimetlerin dörtte birini alan biri değil misin?" "Evet." dedim. Dedi ki: "Senin dinine göre bu, sana helâl değildir. Seni bu dine girmekten alıkoyan sebebi de biliyorum. Diyorsun ki, zayıf ve güçsüz insanlar O'na tâbi oluyor, Araplar onları yurtlarından çıkardılar. Sen böyle düşünüyorsun. Hîre'yi bilir misin?" Dedim ki: "Görmedim ama duydum." "Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, Allah bu dini tamamlayacak; öyle ki, Hîre'den bir kadın çıkıp tek başına hacca gidecek. Allah, Kisrâ'nın hazinelerinin fethini nasip edecek." dedi. "Kisrâ b. Hürmüz'ün mü?" dedim. "Evet Kisrâ b. Hürmüz. Mal, o kadar bol olacak ki -zekât olarak verildiğinde- onu kabul edecek kimse bulunmayacak." dedi. Adiy diyor ki: "İşte bu kadın Hîre'den çıkıyor ve tek başına hacca gidiyor. Kisrâ b. Hürmüz'ün hazinelerini fethedenler arasında ben de vardım. Nefsim kudret elinde bulunan (Allah)a yemin olsun ki, Rasûlullah'ın üçüncü olarak söylediği şey de mutlaka tahakkuk edecektir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) söyledi." Sonra İmam Ahmed *Müsned*'inde (4/379) Yûnus b. Ahmed—Hammad b. Zeyd—Eyyûb—Muhammed b. Sîrîn—Ebu Ubeyde b. Huzeyfe— bir adam yoluyla şöyle bir rivayette bulunmuştur: (Hammad ve Hişam: Muhammed ve Ebu Ubeyde yoluyla demişler, bir adamı zikretmemişlerdir) Adiy b. Hâtim, yanımda olduğu halde Onun hadisini kendisine değil, başkalarına sorardım. Sonra geldim, ona sordum. "Evet." dedi ve yukarıdaki hadisi zikretti. Buharî'de (61/25) şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Adiy b. Hâtim demiştir ki: Ben Rasûlullah'ın (s.a.) yayındayken bir adam geldi ve fakirlikten şikâyet etti. Bir başka adam gelip yollardaki emniyetsizlikten şikâyet etti. Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Adiy! Hîre'yi gördün mü?" buyurdu. "Görmedim, ama haberim var." dedim. Bunun üzerine dedi ki: "Allah sana ömür verirse, bir kadının Hîre'den çıktığını, Allah'tan başka kimseden korkmadan Kâbe'yi tavaf ettiğini göreceksin." Kendi kendime: "Tayy kabilesinin, memleketi fesada veren serserileri nerde?' dedim. Sonra Rasûlullah (s.a.) dedi ki: "Allah sana ömür verirse, Kisrâ'nın hazinelerini fethedeceksin." "Kisrâ b. Hürmüz'ün mü?" dedim. "Kisrâ b. Hürmüz." dedi. Rasûlullah (s.a.) devamla şöyle buyurdu: "Allah sana ömür verirse, avucu altın veya gümüş dolu olarak çıkan ve o altını veya gümüşü kabul edecek birini arayan bir adam göreceksin, kimse ondan bir şey kabul etmeyecektir. Her biriniz Allah'a kavuştuğu zaman Allah, arada tercüman olmaksızın konuşacak ve diyecek ki: 'Sana peygamber göndermedim mi, tebliğde bulunmadı mı?' O kimse: 'Evet, ya Rabbî.' cevabını verecek. Diyecek ki: 'Sana mal vermedim mi, ihsanda bulunmadım mı?' Yine: 'Evet ya Rabbi.' cevabını verecek. Sonra sağına bakacak, cehennemden başka bir şey görmeyecek; soluna bakacak cehennemden başka bir şey görmeyecek." Adiy dedi ki: Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediğini duydum: "Yarım hurma tanesiyle de olsa ateşten korunun; yarım hurmayı da bulamayan güzel bir sözle ateşten korunsun." Adiy dedi ki: Hîre'den kalkıp, Allah'tan başka hiçbir şeyden kormadan Kâbe'yi tavaf eden kadını gördüm. Kisrâ b. Hürmüz'ün hazinelerini fethedenlerin arasındaydım. Allah sizlere ömür verirse, Peygamber Ebu'l-Kâsım'ın (s.a.): "Adam eli dolu olarak çıkacak..."sözünün tahakkuk ettiğini göreceksiniz.

B) KÂ'B b. ZÜHEYR, RASÛLULLAH'IN (S.A.) HUZURUNDA

Bu hâdise Hz. Peygamber'in (s.a.) Tâif'ten dönüşüyle Tebük gazvesi arasında cereyan etmiştir.

İbn İshak der ki:[1] Rasûlullah (s.a.) Tâif'ten geldiğinde Büceyr b. Züheyr kardeşi Kâ'b'a mektup yazarak, Rasûlullah'ın (s.a.) Mekke'de kendisini hicveden ve bu yolla kendisine eziyet eden birkaç kişiyi öldürttüğünü, geri kalan Kureyş şairlerinden İbn Ziba'râ ve Hübeyre b. Ebî Vehb'in de sağa-sola kaçtıklarını haber verdi. "Hayatına ihtiyacın varsa koş gel Allah Rasûlü'ne. (s.a.) O, tevbe edip müslüman olarak kendisine gelen hiç kimseyi öldürmüyor. Eğer bunu yapmazsan başının çaresine bak!" Kâ'b şöyle demişti:

أَلاَ أَبْلِغَا عَنِّى بُجَيْراً رِسَالَةً   فَهَلْ لَكَ فيما قُلْتَ وَيْحَكَ هَلْ لَكَا
فَبَيِّنْ لَنَا إِنْ كُنْتَ لَسْتَ بِفَاعِلٍ   عَلٰى أَىِّ شَيْءٍ غَيْرِ ذٰلِكَ دَلَّكَا
عَلَى خُلُقٍ لَمْ تُلْفِ أُمًّا ولا أَباً   عَلَيْهِ وَلَمْ تُدْرِكْ عليه أَخاً لَكَا
فَإِنْ أَنْتَ لَمْ تَفْعَلْ فَلَسْتُ بِآسِفٍ   وَلاَ قَائِلٍ إِمَّا عَثَرْتَ لَعاً لَكَا
سَقَاكَ بِهَا الْمَأْمُونُ كَأْساً رَوِيَّةً   فَأَنْهَلَكَ الْمَأْمُونُ مِنْهَا وَعَلَّكَا

1. İbn Hişâm, 2/501, 515.

Benden Büceyr'e bir mektup iletiniz, (ve orda deyiniz ki)
Dediğin şeye senin ihtiyacın yok mudur?

Eğer bunu yapacak değilsen bize bildir.
Seni bundan başkasına yönelten nedir?

Babanın ve annenin sahip olmadığı bir ahlâka (seni iten nedir?)
O hususta kendine bir kardeş de bulamazsın. Şayet sen dediğimi yapmazsan hiç üzülmem,
Ve de ayağın sürçerse, geçmiş olsun demem.

O Me'mun (Peygamberimiz'in Kureyş kabilesi içindeki lâkabı) sana kana kana bir kâse içirdi.
Sonra ikinci defa yine içirdi."

Bu mektubu kardeşi Büceyr'e gönderdi. Mektup kendisine ulaşınca onu Rasûlullah'tan (s.a.) gizlemeyi hoş bulmadı ve mektuptaki bu şiiri O'na okudu. Rasûlullah (s.a.): "Me'mun sana içirdi" mısraını duyunca: "O, her ne kadar çok büyük bir yalancıysa da bunu doğru söylemiş." buyurdu. "Babanın ve annenin sahip olmadığı bir ahlâk" sözünü duyunca da: "Evet, ne anası ne de babasını o ahlâk üzere buldu." dedi. Sonra Büceyr Kâ'b'a şu mısraları gönderdi:

مَنْ مُبْلِغٌ كَعْباً فَهَلْ لَكَ فِى التِى تَلُومُ عليها بَاطِلاً وهى أَحْزَمُ
إِلَى اَللّٰهِ لا العُزَّى ولا اللاَّتِ وَحْدَهُ فَتَنْجُو إِذَا كَانَ النَّجاءُ وَتَسْلَمُ
لَدَى يَوْمَ لاَيَنْجُو وليس بِمُفْلِتٍ مِنَ النَّاسِ إِلا طَاهِرُ القَلْبِ مُسْلِمُ
فَدِينُ زُهَيْرٍ وهو لاشَىءَ دِينُهُ ودِينُ أَبى سُلْمى عَلَّى مُحَرَّمُ

"Kâ'b'a kim iletecek (ve soracaktır) ki,
Kınadığın şeyde bir bâtıl olan bir durum mu vardır, diye.

Senin o kınadığın şey sadece sımsıkı Allah'a bağlar. Lât'a, Uzza'ya değil!
Kurtuluş istiyorsan müslüman olur ve kurtulursun.

İnsanlardan hiç kimsenin kaçıp kurtulamayacağı bir günde
Yalnızca kalbi temiz olan müslüman kurtulacaktır.

Züheyr'in dini benim için hiçbir şey değildir.
Ebu Sülmâ'nın dini ise bana haram kılınmıştır."

Bu mektup Kâ'b'a ulaşınca, dünya kendisine dar gelmeye başladı. Hayatından endişe ediyordu. Kabilesindeki bazı düşmanları da onu korkuttular ve: "Kâ'b öldürülecektir." dediler. Başka çıkar yol kalmadığını görünce Al-

lah Rasûlü'nü (s.a.) öven kasidesini söyledi. Bu kasîdede, korkusunu ve iftiracı düşmanlarından duyduğu endişeyi dile getirdi. Sonra yola çıktı ve Medine'ye geldi. Bana anlatıldığına göre, aralarında Cüheyne'den tanışıklık bulunan bir adamın yanına misafir oldu. O adam da Kâ'b'ı sabah namazını kılmak üzereyken alıp Rasûlullah'a (s.a.) götürdü. Adam Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte namazını kıldı. Sonra Kâ'b'a Allah Rasûlü'nü (s.a.) göstererek: "İşte bu Rasûlullah'tır (s.a.), kalk ve emân dile!" tavsiyesinde bulundu. Bana anlatıldığına göre Kâ'b kalktı, Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına oturdu, elini eline aldı. Rasûlullah (s.a.) kendisini tanıyordu. Sonra dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kâ'b b. Züheyr tevbe edip müslüman olarak senden eman diliyor, ben onu size getirirsem kabul eder misiniz?" Allah Rasûlü (s.a.): "Evet." dedi. Bunun üzerine: "Ben, Kâ'b b. Züheyr'im yâ Rasûlallah!" dedi.

İbn İshak der ki: Âsım b. Ömer b. Katâde'nin bana anlattığına göre Ensar'dan bir kişi, o anda Kâ'b'ın üzerine atılmış ve: "Bırak şu Allah düşmanının boynunu vurayım!" demiş, fakat Hz. Peygamber (s.a.): "Bırak onu, tevbe etmiş ve eski halini terkederek gelmiştir." dedi. Kâ'b, bu davranış sebebiyle o adamın mensup olduğu Ensar kabilesine kızdı. Muhacirlerden hiç kimse Kâ'b hakkında hayırdan başka bir şey söylememiştir. Daha sonra devesini ve sevgilisini övdüğü Kasîde-i Lâmiyye'sini söylemiştir ki başlangıcı şöyledir:

بَانَتْ سُعَادُ فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَتْبُولُ ... مُتَيَّمٌ إِثْرَهَا لَمْ يُفْدَ مَكْبُولُ

يَسْعَى الْغُوَاةُ جَنَابَيْهَا وَقَوْلُهُمُ ... إِنَّكَ يَا ابْنَ أَبِي سُلْمَى لَمَقْتُولُ

وَقَالَ كُلُّ صَدِيقٍ كُنْتُ آمُلُهُ ... لَا أُلْهِيَنَّكَ إِنِّي عَنْكَ مَشْغُولُ

فَقُلْتُ خَلُّوا طَرِيقِي لَا أَبَالَكُمُ ... فَكُلُّ مَا قَدَّرَ الرَّحْمٰنُ مَفْعُولُ

كُلُّ ابْنِ أُنْثَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ ... يَوْماً عَلَى آلَةٍ حَدْبَاءَ مَحْمُولُ

نُبِّئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ أَوْعَدَنِي ... وَالْعَفْوُ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ مَأْمُولُ

مَهْلاً هَدَاكَ الَّذِي أَعْطَاكَ نَافِلَةَ الْـ ... ـقُرْآنِ فِيهَا مَوَاعِيظٌ وَتَفْصِيلُ

لَاتَأْخُذَنِّي بِأَقْوَالِ الْوُشَاةِ وَلَمْ ... أُذْنِبْ وَلَوْ كَثُرَتْ فِيَّ الْأَقَاوِيلُ

لَقَدْ أَقُومُ مَقَاماً لَوْ يَقُومُ بِهِ ... أَرَى وَأَسْمَعُ مَا لَوْ يَسْمَعُ الْفِيلُ

لَظَلَّ تُرْعَدُ مِنْ خَوْفٍ بَوَادِرُهُ ... إِنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ تَنْوِيلُ

حَتَّى وَضَعْتُ يَمِينِي مَا أُنَازِعُهَا ... فِي كَفِّ ذِي نَقِمَاتٍ قَوْلُهُ الْقِيلُ

فَلَهُوَ أَخْوَفُ عِنْدِي إِذْ أُكَلِّمُهُ ... وَقِيلَ إِنَّكَ مَنْسُوبٌ وَمَسْؤُولُ

مِنْ ضَيْغَمٍ بِضَرَاءِ الأَرْضِ مُخْدَرُهُ   فِي بَطْنِ عَثَّرَ غِيلٌ دُونَهُ غِيلُ
يَغْدُو فَيُلْحِمُ ضِرْغَامَيْنِ عَيْشُهُمَا   لَحْمٌ مِنَ النَّاسِ، مَعْفُورٌ خَرَادِيلُ
إِذَا يُسَاوِرُ قِرْناً لاَيَحِلُّ لَهُ   أَنْ يَتْرُكَ القِرْنَ إِلاَّ وَهُوَ مَفْلُولُ
مِنْهُ تَظَلُّ سِبَاعُ الجَوِّ نَافِرَةً   وَلاَ تَمَشَّى بِوَادِيهِ الأَرَاجِيلُ
وَلاَيَزَالُ بِوَادِيهِ أَخُو ثِقَةٍ   مضرَّجُ البَزِّ وَالدُّرْسَانِ مَأْكُولُ
إِنَّ الرَّسُولَ لَنُورٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ   مُهَنَّدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُولُ
فِي عُصْبَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ قَائِلُهُمْ   بِبَطْنِ مَكَّةَ لما أَسْلَمُوا زُولُوا
زَالُوا فَمَا زَالَ أَنْكَاسٌ وَلاكُشُفٌ   عِنْدَ اللِّقَاءِ وَلاَ مِيلٌ مَعَازِيلُ
يَمْشُونَ مَشْيَ الجمال الزُّهْرِ يَعْصِمُهُمْ   ضَرْبٌ إِذَا عَرَّدَ السُّودُ التَّنَابِيلُ
شُمُّ العَرَانِينِ أَبْطَالٌ لَبُوسُهُمُ   مِنْ نَسْجِ دَاوُدَ فِي الهَيْجَا سَرَابِيلُ
بِيضٌ سَوَابِغُ قَدْ شُكَّتْ لَهَا حَلَقٌ   كَأَنَّهَا حَلَقُ القَفْعَاءِ مَجْدُولُ
لَيْسُوا مَفَارِيحَ إِنْ نَالَتْ رِمَاحُهُمُ   قَوْماً وَلَيْسُوا مَجَازِيعاً إِذَا نِيلُوا
لاَيَقَعُ الطَّعْنُ إِلاَّ فِي نُحُورِهِمُ   وَمَا لَهُمْ عَنْ حِيَاضِ المَوْتِ تَهْلِيلُ

"Suat benden uzaklaştı, bugün kalbim yaralıdır. O'nun peşinde esaretten kurtulamamış, zillete düşmüştür.

Fesatçılar etrafında koşuşturuyor ve: 'Ey Ebu Sülma'nın oğlu, sen öleceksin' diyorlar.

Böyle zamanlarda desteğini umduğum bütün dostlar: Seninle meşgul olacak vaktimiz yok, dediler.

Onlara: Yoluma durmayın, sizi önemsemiyorum. Rahman'ın takdir ettiği şey mutlaka gerçekleşecektir.

Sağlıklı ve huzuru demleri ister uzun, ister kısa olsun. Herkes birgün tabuta konulup taşınacaktır.

Bana haber verildiğine göre Rasûlullah (s.a.) beni tehdid etmiş, -buna rağmen- afvetmesi her zaman umulabilir.

Biraz mühlet ver. İçinde öğütler ve hak-batıl arasını ayıran (âyetler) bulunan Kur'ân'ı sana veren, hidayetini arttırmıştır.

Jurnalcilerin iftirasına bakarak beni cezalandırma, hakkımda çok şeyler söylendiyse de hakikatte günahsızım.

Öyle bir makamda bulunuyorum ki, bu makamda benim görüp işittiklerimi bir fil duysa,

Rasûlullah'tan (s.a.) bir teminat yoksa, korkar, titrerdi.

Sözü dinlenen, emri geçerli olan bir zatın eline elimi koydum ve hiçbir konuda onunla tartışmayı düşünmüyorum.

Kendi kendime konuştuğum zaman söylemediğim bir çok şeylerin bana nisbet edilmesi ve o sözlerden benim sorumlu tutulmam...

Sık ağaçlardan meydana gelmiş ve içinde yartıcı hayvanların bulunduğu bir ormandaki heybetli bir arslandan daha çok korku vericidir.

O arslan, sabah vakti avlanmaya çıkar ve parçalanmış insan etleriyle başka iki arslanın da karnını doyurur.

Dayanıklı bir arslana saldırdığı zaman onu yere sermeden bırakmaz.

Cev denilen bölgenin yırtıcı hayvanları ondan uzak durur ve onun vadisinde erkek cemaatler barınamazlar.

Onun vadisinde güvenilir kişiler eksik değildir. (Görülen), parçalanmış silahlar ve elbiseler o aslanın azığından arta kalanlardır.

Peygamber (s.a.) kendisiyle aydınlanılan bir nur, Allah'ın yalın kılıçlarından bir hint kılıcıdır.

Kureyş'ten bir cemaat sözcüsü, onlar müslüman olduğu zaman -Mekke'den Medine'ye- intikal ediniz dedi.

Onlar intikal ettiler ancak zayıflar, savaşta kalkanı olmayanlar, silahsızlar ve ata binemeyenler kaldılar.

Beyaz erkek develer gibi yürürler, kısa siyah adamlar firar ettikleri zaman bir darbe onları korur.

Onlar yüksek burunlu kahramanlardır, harpteki elbiseleri zırh ve zırh gibi gömleklerdir.

O zırhlar beyaz, parlak, halkaları diken gibi birbirine geçmiş vaziyette sağlam yapılıdırlar.

Süngüleri düşmanlarının göğsüne saplansa sevinmezler, kendileri de aynı duruma düşseler üzülmezler.

Onlar ancak boğazlarından yaralanabilirler ve de hiçbir zaman savaş meydanlarından uzak kalmazlar."

İbn İshak, Âsım b. Ömer b. Katâde'den şu rivayette bulunur: Kâ'b: "Kısa siyah adamlar firar ettikleri zaman" deyince, bu sözüyle Ensar topluluğunu kasdetti, çünkü onlar, Kâ'b'a ilk gelişinde hakaret etmişlerdi ve övgüsünü yalnızca Muhacirlere yöneltmişti. Bunun üzerine Ensar gazaplandı. Kâ'b, Müslüman olduktan sonra (bu hatasını telâfi için) Ensâr'ı medheden bir kasidesinde şöyle demişti:

مَنْ سَرَّهُ كَرَمُ الْحَيَاةِ فَلاَ يَزَلْ ... فِى مِقْنَبٍ مِنْ صَالِحِى الأَنْصَارِ

وَرِثُوا الْمَكَارِمَ كَابِراً عَنْ كَابِرٍ ... إِنَّ الْخِيَارَ هُمْ بَنُو الأَخْيَارِ

الْبَاذِلِينَ نُفُوسَهُمْ لِنَبِيِّهِمْ ... يَوْمَ الْهِيَاجِ وَسَطْوَةِ الْجَبَّارِ

وَالذَّائِدِينَ النَّاسَ عَنْ أَدْيَانِهِمْ ... بِالْمَشْرَفِىِّ وَبِالْقَنَا الْخَطَّارِ

وَالْبَائِعِينَ نُفُوسَهُمْ لِنَبِيِّهِمْ ... لِلْمَوْتِ يَوْمَ تَعَانُقٍ وَكِرَارِ

يَتَطَهَّرُونَ يَرَوْنَهُ نُسُكاً لَهُمْ ... بِدِمَاءِ مَنْ عَلِقُوا مِنَ الْكُفَّارِ

وَإِذَا حَلَلْتَ لِيَمْنَعُوكَ إِلَيْهِمْ ... أَصْبَحْتَ عِنْدَ مَعَاقِلِ الأَغْفَارِ

قَوْمٌ إِذَا خَوَتِ النُّجُومُ فَإِنَّهُمْ ... لِلطَّارِقِينَ النَّازِلِينَ مَقَارِى

"Kim şerefli bir hayat sürmek isterse, Ensar'ın salihlerinin oluşturduğu bir toplulukta yaşasın.

Onlar üstün ahlâkı atadan ve ecdattan miras aldılar ve onlar, hayırlı kimselerin evlatları olan hayırlı insanlardır.

Savaş günü saldırılar yapılırken canlarını Peygamberleri uğrunda feda edenlerdir.

Titreyen süngüler ve Meşârif kılıçlarıyla insanları dinlerinden tardedenlerdir.

Boğaz boğaza gelindiği gün ölmek için canlarını Peygamberlerine satan kimselerdir.

Kâfirlerin kanlarından bulaşan pislikleri temizler ve bunu da kendileri için bir ibadet sayarlar.

Seni korumaları için yanlarına gittiğin zaman kendini dağ keçisinin (ulaşılması imkânsız) yerinde gibi (emin olarak) sabahlarsın.

Onlar, yıldızların düştükleri gecede kendilerine gelenler için aşevi vazifesi gören bir kavimdir."

Kâ'b b. Züheyr, en büyük şairlerdendir. Kâ'b, babası, oğlu Ukbe, oğlunun oğlu Avvâm b. Ukbe, bunların hepsi büyük şairlerdir. Kâ'b'ın beğenilen bir şiiri şöyledir:

لَوْ كُنْتُ أعْجَبُ مِنْ شَيْءٍ لأعْجَبَنِى سَعْيُ الْفَتَى وهو مَخْبُوءٌ له الْقَدَرُ

يَسْعَى الفَتَى لأُمُورٍ لَيْسَ يُدْرِكُهَا فَالنَّفْسُ وَاحِدَةٌ وَالهَمُّ مُنْتَشِرُ

وَالْمَرْءُ مَا عَاشَ مَمْدُودٌ لَهُ أمَلٌ لاتَنْتَهِى العَيْنُ حَتَّى يَنْتَهِى الأثَرُ

"Eğer bir şeye hayret edecek olsaydım, kaderi kendisine kapalı (geleceği hakkında hiçbir şey bilmeyen) bir gencin koşuşturmasına hayret ederdim.

O genç ulaşamadığı şeylerin peşinde koşup duruyor, kendisi tek bir fert ama her yana dağılmış bir yığın işi var.

Yaşadığı sürece insanın uzun boylu emelleri vardır. Ecel dolmadan gözün (herşeyde hevesi olması) bitmez."

Yine Kâ'b'ın, Hz. Peygamber (s.a.) hakkında söylediği, beğenilen beyitlerinden biri de şöyledir:

تُخْدَى بِهِ النَّاقَةُ الأدْمَاءُ مُعْتَجِراً لِلبُرْدِ كَالبَدْرِ جُلِّى لَيْلَةَ الظُّلَمِ

فَفِى عِطَافَيْهِ أوْ أثْنَاءِ بُرْدَتِهِ مَا يَعْلَمُ اَللَّهُ مِنْ دِينٍ وَمِنْ كَرَمِ

"O, cübbelere bürünülmüş olarak esmer develerin ışığı altında sürüldüğü bir ay gibidir.

Hırkasının ve cübbesinin altındaki takva ve cömertliğin ölçüsünü Allah bilir."

C) TEBÜK GAZASI

1— Kıtlık Yılı ve Savaş Hazırlıkları:

Hicretin 9. yılı, Recep ayında vuku bulmuştur.[1] İbn İshak der ki: Tebük gazvesi; insanların çok büyük bir sıkıntı içinde olduğu, beldelere kuraklığın hâkim olduğu bir zamanda vuku bulmuştur. Ürünler olgunlaşmış, insanlar ürününün başında ağaçlarının gölgesinde kalmayı arzu ediyorlar. Bu vaziyette bir yerden başka bir yere gitmeyi istemiyorlar. Hz. Peygamber (s.a.) bir sefere çıkacağı zaman genellikle onu gizlerdi, zamanın elverişsiz oluşu ve meşakkatlerin had safhada bulunuşu yüzünden bu seferde öyle yapmadı.

Rasûlullah (s.a.), hazırlıklarını sürdürürken, bir gün Selemeoğullarından Ced b. Kays'a dedi ki: "Ey Ced! Bu yıl Benî Asfar (Bizanslılar) ile savaşa gelmez misin?" Ced cevab olarak şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana izin versen de günaha sokmasan daha iyi olmaz mı? Allah'a yemin olsun ki, bütün kavmimin de bildiği gibi kadınlara benden daha çok düşkün kimse yoktur. Korkarım ki Benî Asfar'ın kadınlarını görürsem sabredemem, günaha girerim." Hz. Peygamber (s.a.) "Sana izin verdim" diyerek ondan yüz çevirdi.

Şu âyet-i kerime onun hakkında indi: "İçlerinden öylesi var ki: 'Bana izin ver, beni fitneye düşürme' der."[2]

---

1. Bk. İbn Hişâm, 2/515, 537; İbn Sa'd, 2/165, 167; Taberî, 3/142; İbn Seyyidinnâs, 2/215; İbn Kesîr, 4/3, 68; *Şerhu'l-Mevâhib* 3/62, 89.
2. Tevbe, 9/49.

Bir grup münafık birbirine dedi ki: "Bu sıcakta sefere çıkmayın." Cenâb-ı Hak onlar hakkında da şu âyet-i kerimeyi indirdi: "Sıcakta sefere çıkmayın, dediler."[3]

Daha sonra Rasûlullah (s.a.) sefer hazırlıklarını yoğunlaştırdı, ashab-ı kirama da hazırlanmalarını emretti. Zenginleri, Allah yolunda bağışta bulunmak için teşvik etti. İmkânı olanlar ellerinde avuçlarında olanları, sevabını Allah'tan umarak getirdiler. Bu seferde en büyük bağışı Hz. Osman b. Affan yaptı. Kimse onun yaptığı ölçüde bağışta bulunamadı.

Ben derim ki: Hz. Osman'ın bağış miktarı: Çulu ve semeriyle üç yüz deve ve bin dinardı.[4]

İbn Sa'd nakleder ki: Rasûlullah'a (s.a.) Şam'da büyük bir kalabalığın toplanmakta olduğu, onların yıllık ihtiyaçlarının Heraklius tarafından karşılandığı, Lahm, Cüzam, Âmile ve Gassân gibi kabileleri yanına aldığı ve öncü birliklerinin Belkâ'ya ulaştığı haberi geldi. Bu arada yedi kişi ağlayarak Hz. Peygamber'e (s.a.) geldiler ve O'ndan kendilerini teçhizatlandırıp savaşa göndermesini istediler. Allah Rasûlü (s.a.) de buna yetecek imkân bulunmadığını söyleyince, bağışta bulunmaya güç yetirememekten dolayı duydukları hüznün tesiriyle gözyaşı dökerek dönüp gittiler. Bu yedi kişi: Sâlim b. Umeyr, Ulbe b. Zeyd, Ebu Leylâ el-Mâzinî, Amr b. Aneme, Seleme b. Sahr ve İrbâz b. Sâriye idi. Bazı rivayetlere göre: Abdullah b. Mugaffel ve Ma'kıl b. Yesâr da bu zümrenin içindeydi. Bazılarına göre ise Tebük seferine katılamayacağı için ağlayanlar, Müzeyne kabilesinin Mukarrinoğullarından yedi kişiydi.[5] İbn İshak, Amr b. Humâm b. el-Cemûh'u da bu kişiler arasında saymaktadır.

3. Tevbe, 9/81
4. Ahmed, *Müsned*,5/63; Tirmizî, 3702. Abdurrahman b. Semüre'den (r.a.) naklen: Osman b. Affan, Hz. Peygamber (s.a.)Ceyşü'l-Usre'nin hazırlığı ile meşgulken, elbisesinde bin dinar getirdi, Hz. Peygamber'in (s.a.) kucağına döktü. Rasûlullah (s.a.) dinarları eli ile alırken şöyle diyordu: "Bugünden sonra Osman'a yaptığı hiçbir şey zarar vermez." Senedi hasendir. Yine Tirmizî (3701), Abdurrahman b. Habbâb'tan (r.a.) şu hadisi nakleder: Rasûlullah'ın (s.a.) Ceyşü'l-Usre'nin hazırlanması için müslümanları teşvik ettiğini gördüm. Osman b. Affan kalktı ve: "Benden silahı ve takımıyla iki yüz deve ya Rasûlullah!" dedi. Rasûlullah teşvikine devam etti. Hz. Osman tekrar kalktı ve: "Benden silahı ve takımıyla yüz deve yâ Rasûlallah!" dedi. Rasûlullah (s.a.) tekrar teşvik etmeye devam etti. Hz. Osman tekrar kalktı ve: "Benden silahı ve takımıyla üç yüz deve ya Rasûlallah!" dedi. Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle diyerek minberden indiğini gördüm: "Bundan sonra ne yapsa Osman'a zarar vermez. Bundan sonra ne yapsa Osman'a zarar vermez." Senedinde Ferkad Ebu Talha vardır ve meçhûldür, diğer râvileri güvenilirdir. Hâfız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (2/455) demiştir ki: Sahih birçok yoldan Hz. Osman için, birçok yerde böyle söylendiği rivayeti gelmiştir. Bu yerlerden biri: Ceyşü'l-Usre'nin hazırlanması, ikincisi: Şeceretü'r-Rıdvân altında Rasûlullah'a (s.a.) bîat etmesi ve Rasûlullah'ın onu Mekke'ye göndermesi, üçüncüsü: Rûme kuyusunu satın alması ve diğerleri.
5. İbn Sa'd, 2/165.

Arkadaşları, Ebu Musa'yı Hz. Peygamber'e (s.a.) göndererek, O'ndan kendilerine binit tedârik etmesini istediler. Bu arada Rasûlullah (s.a.) öfkeli olarak geldi ve: "Vallahi ben sizi bir şeye bindiremem, sizi bindirecek bir şey bulamıyorum." dedi. Daha sonra Allah Rasûlü'ne (s.a.) birkaç deve geldi ve onları Ebu Musa ve arkadaşlarına gönderdi ve şöyle dedi: "Sizi bindiren ben değilim. Fakat Allah sizleri bindirdi. Allah'a yemin ederim ki ben bir konuda yemin eder de aksini daha hayırlı görürsem, o hayırlı olanı yapar ve yeminimden dolayı keffâret veririm."[6]

Ulbe b. Zeyd, gece yarısı kalktı, namaz kıldı ve ağlayarak şöyle dua etti: "Allah'ım! Sen cihad etmeyi emrettin ve onu teşvik ettin, sonra bana Rasûlün ile birlikte cihada çıkacak gücü ve imkânı vermedin. Rasûlü'nün eline de beni techizatlandıracak imkân vermedin. Ben de malıma, bedenime ve iffetime dokunarak bana sıkıntı veren ve benim Allah katında mükâfatlandırılmama sebep olan her hâdisenin sevabını her bir müslümana bağışlıyor, tasadduk ediyorum." Herkesle birlikte sabahladı. Hz. Peygamber (s.a.): "Bu gece tasaddukta bulunan, Allah için sadaka veren nerde?" diye seslendi. Kimse kalkmadı. Sonra tekrar: "Nerede o sadaka veren, kalksın ayağa!" diye seslenince, Ulbe ayağa kalktı. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Müjdeler olsun, Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan (Allah)'a yemin olsun ki senin sadakan, Allah katında kabul edilen sadakalardan yazıldı."[7]

Araplardan bir grup sefere çıkmamak için mazeret ileri sürdüler ve kendilerine izin verilmesini istediler. Rasûlullah (s.a.) mazeretlerini kabul etmedi. İbn Sa'd, bunların seksen iki kişi olduklarını söyler. Abdullah b. Übey b. Selûl, yahudi ve münafık müttefikleriyle birlikte karargâhını Seniyyetü'l-Vedâ'da kurdu. Denildiğine göre askerlerinin sayısı diğerlerinden daha az değildi. Rasûlullah (s.a.) Medine'de, Ensar'dan Muhammed b. Mesleme'yi yerine vekil olarak tayin etti. İbn Hişâm, Sibâ' b. Urfuta'nın vekil tayin edildiğini söylerse de birinci rivayet daha kuvvetlidir.

2— Ordunun Yola Çıkışı ve Geri Kalanlar:

Rasûlullah (s.a.) yola çıkınca, Abdullah b. Übey ve bebarerindeki diğer münafıklar geri kaldılar. Bu arada müslümanlardan da bir grup geri kaldı.

6. Buharî, 64/78; Müslim, 1649.
7. Hadis sahihtir ve müsned-muttasıldır. Hafız İbn Hacer'in, *el-İsâbe*'de (2/493) dediği gibi Mecma' b. Hârise, Amr b. Avf, Ebu Abbâs b. Cebr, Ulbe b. Zeyd ve Kuteybe hadislerinde mevsûl-müsned olarak gelmiştir.

Bunlar arasında: Kâ'b b. Mâlik, Hilâl b. Ümeyye, Mürâre b. Rebî', Ebu Hayseme es-Sâlimî ve Ebu Zer de bulunmaktaydı. Ebu Hayseme ile Ebu Zer sonradan yola çıkıp Rasûlullah'a (s.a.) yetiştiler. Allah Rasûlü (s.a.) bu savaşa 30.000 asker ve 10.000 at ile hazırlandı. Yirmi gün boyunca namazlarını kısaltarak kıldı. Heraklius o günlerde Humus'ta idi.

3— Hz. Ali'yi Medine'de Bırakması:

İbn İshak der ki: Hz. Peygamber (s.a.) yola çıkarken Ali b. Ebî Tâlib'i ailesinin yanına bıraktı. Münafıklar bu durumu fırsat bilerek fitne uyandırmak istediler ve dediler ki: "Rasûlullah (s.a.) bu ağır sefer meşakkatini ona yüklememek, onun yükünü hafifletmek için geriye bıraktı." Bunun üzerine Ali (r.a.) silahını alıp yola çıktı ve Curf[8] denilen mevkide Allah Rasûlü'ne (s.a.) yetişti ve dedi ki: "Ey Allah'ın Peygamberi! Münafıklar beni koruduğun için geri bıraktığını iddia ettiler." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Yalan söylüyorlar, ben seni, yalnızca geride bıraktıklarıma bakman için bırakıyorum. Geri dön, hem kendi ailen, hem benim ailem için bana vekâlet et. Bana nisbetle sen, Musa'ya nisbetle Harun gibi olmak istemez misin? Ancak benden sonra nebî gelmeyecektir."[9]Bunun üzerine Hz. Ali Medine'ye döndü.

4— Ebu Hayseme'nin Pişman Oluşu:

Hz. Peygamber (s.a.) yola çıkıp günlerce yürüdükten sonra idi. Ebu Hayseme, sıcak bir günde âilesinin yanına dönmüştü. İki hanımını da, bostanı içindeki çardaklarında, etrafı sulayarak serinletmiş olarak buldu. Kendisi için de su temin etmişler ve yemek hazırlamışlardı. Bostana girince çardağın kapısında durdu, hanımlarına ve kendisi için hazırladıkları şeylere baktı ve kendi kendine dedi ki: "Allah'ın Rasûlü güneş altında, fırtınalar ve sıcakla boğuşuyor. Ebu Hayseme serin gölgelikte, yemeği hazırlamış, güzel bir kadınla malının yanıbaşında oturuyor. Bu, insaf değil." Sonra şöyle dedi: "Allah'a

---

8. Curf: Medine'ye üç mil mesafede bir yer.
9. Buharî, 64/78; Müslim, 2404 (31). Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın rivayet ettiği hadiste, Rasûlullah'ın (s.a.) Tebük'e gitmek üzere çıktığı, yerine Hz. Ali'yi bıraktığı nakledilmektedir. Bunun üzerine Hz. Ali: "Beni çocukların ve kadınların yanına mı bırakıyorsun?" diye sorduğunda Rasûlullah (s.a.): "Benim yanımda Musa'ya göre Harun gibi olmak istemez misin, ancak benden sonra Peygamber yoktur." buyurmuştur.

yemin olsun ki, Rasûlullah'a (s.a.) yetişinceye kadar hiçbirinizin çardağına girmeyeceğim. Hemen yol azığımı hazırlayın." Kadınlar denileni yaptılar. Sonra devesine bindi ve Hz. Peygamber'i (s.a.) aramaya başladı ve O Tebük'e varıp ordugâhını kurduğunda O'na yetişti. Ebu Hayseme Rasûlullah'ı (s.a.) ararken yolda Umeyr b. Vehb b. el-Cumahî ile karşılaşmış, Tebük'e yaklaşıncaya kadar birbirlerine refakat etmişlerdi. Ebu Hayseme, Umeyr b. Vehb'e dedi ki: "Ben, günahkârım, Rasûlullah'ın (s.a.) yanına varıncaya kadar benden ayrılma." Allah Rasûlü (s.a.) Tebük'e inerken her ikisi de O'na yaklaşıyorlardı. Oradakiler dediler ki: "Yolda bu tarafa doğru gelen birisi var." Rasûlullah (s.a.) da bunun üzerine: "Ebu Hayseme olmalı." dedi ve oradakiler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Vallahi o, Ebu Hayseme!" dediler. Devesini çökertip indi ve Hz. Peygamber'e (s.a.) selâm verdi. Rasûlullah (s.a.) da ona: "Bu, senin için daha hayırlı Ey Ebu Hayseme!" dedi. Ebu Hayseme, o ana kadar olanların hepsini anlattı. Rasûlullah (s.a.) onu dinledikten sonra hayırlar diledi ve hayır duada bulundu.(10)

5— Ordunun Hıcr'a Varışı:

Hz. Peygamber (s.a.), Semûd kavminin bulunduğu bölgedeki Hıcr mevkiinden geçerken dedi ki: "Buranın suyundan içmeyiniz, namaz için abdest almayınız, o su ile yoğurduğunuz hamurları develere yediriniz, siz o hamurdan yemeyiniz, arkadaşsız dışarı çıkmayınız." Herkes denileni yaptı, ancak Sâideoğullarından iki kişi, biri ihtiyaç dolayısıyla, diğeri de devesini aramak için dışarı çıkmışlardı. İhtiyacı için çıkan (cin tarafından) çarpıldı. Devesini aramak için çıkan da fırtınaya kapılıp Tayy kabilesinin dağlarına kadar sürüklendi. Bu durum Rasûlullah'a (s.a.) haber verildiği zaman: "Tek başınıza çıkmaktan sizi men etmedim mi?" buyurdu. Daha sonra dua etti ve çarpılan şahıs iyileşti; diğerini de, Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye döndükten sonra Tayylılar getirdiler.(11)

Ben derim ki: *Sahih-i Müslim*'de rivayet edilen Ebu Humeyd hadisi şöyledir: Hareket ettik ve Tebük'e kadar geldik. Rasûlullah (s.a.): "Bu gece şiddetli bir rüzgâr esecek, hiç biriniz kalkmayın, devesi olanlar devesinin dizini

---

10. İbn Hişâm, 2/520, 521. İbn İshak'tan şenedsiz rivayet etmiştir. Buharî (64/79) ve Müslim'de (2769) Kâ'b b. Mâlik'ten rivayet edilen uzun bir hadiste: "O bu haldeyken, beyaz elbise giymiş ve seraptan tam seçilemeyen birini gördü. Rasûlullah (s.a.): "Ebu Hayseme olmalı." dedi. Bir de bakıldı ki o, Ebu Hayseme el-Ensarî! Münafıklar kendisini ayıpladıkları zaman bir sa' hurma tasadduk etmişti.
11. İbn Hişâm, 2/520.

bağlasın." buyurdu. Şiddetli bir rüzgâr esti. Bir kişi kalkmış (dışarı çıkmış)tı. Rüzgâr onu sürükleyip Tayy kabilesinin iki dağına götürdü.[12]

İbn Hişâm, Zührî'nin şöyle dediğini nakleder: Hz. Peygamber (s.a.) Hıcr'a vardığında elbisesini yüzüne örttü, devesini hızlandırdı ve sonra şöyle dedi: "Kendi nefislerine zulmedenlerin yurtlarına, ancak ağlayarak girin ki, onlara isabet eden musibet size de isabet etmesin.[13]

Ben derim ki: *Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*'de İbn Ömer'den şöyle bir rivayet vardır: Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: "Azaba uğrayan şu kavmin yurtlarına ancak ağlayarak giriniz. Ağlamıyorsanız, girmeyiniz ki onların uğradığı musibete uğramayasınız."[14]

Sahih-i Buharî'deki rivayette, Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabına, yoğurdukları hamuru yemeyip atmalarını emrettiği kaydedilmektedir.[15]

Sahih-i Müslim'de de, Rasûlullah'ın (s.a.) onlara, hamuru develere yutturmalarını, suları dökmelerini ve onun yerine sularını develerin su içmek için geldikleri kuyudan almalarını emrettiği kaydedilmektedir.[16]Bu rivayet Buharî'de de vardır. Ancak bu hadisi nakledenler, Buharî'deki "hamurun atılması" hadisini nakledenlerin akıllarında tutamadıkları bir çok şeyi ezberleyip akıllarında tutmuşlardır.

Beyhakî ise ashabın arasında bir münâdînin bağırarak toplanmaları için uyarıda bulunduğunu, toplanınca da Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu zikreder: "Allah'ın gazap ettiği bir kavmin yurduna ne diye girersiniz!" Bir kişi bağırarak dedi ki: "Merak ediyoruz, Ey Allah'ın Rasûlü!" Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Size bundan daha çok merak edeceğiniz bir haber vereyim mi? İçinizden biri size, daha önceden olan ve daha sonra da olacak olayları haber veriyor. Dürüst olunuz ve istikamet üzere bulununuz. Şüphesiz Allah (c.c.) sizlere azab etmek için vesile aramaz. İlerde Allah öyle bir kavim yaratacak ki onlar Allah'ın azabına karşı korunmak için hiçbir şey yapmayacaklar."[17]

İbn İshak der ki: Müslümanlar susuz kaldılar ve bu durumdan Allah Ra-

12. Müslim, 1785. (11).
13. İbn Hişâm, 2/522; Ahmed, *Müsned*, 5224, 5343, 5404, 5441, 5645, 5705, 5735. İbn Ömer hadisidir.
14. Buharî, 65/3; Müslim, 2980.
15. Buharî, 60/17.
16. Müslim, 2981.
17. Ahmed *Müsned*, 4/231. Ebu Kebşe el-Enbarî hadisinden rivayet etmektedir. Senedinde Abdurrahman b. Abdullah el-Mes'ûdî vardır. Bu şahıs ihtilat ile ta'n edilmiştir.

sûlü'ne (s.a.) şikâyette bulundular. Hz. Peygamber (s.a.) dua etti. Allah Teâlâ bulut gönderdi, herkes kana kana içip yanlarındaki kapları da dolduruncaya kadar yağmur yağdı.[18]

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) yürüdü, biraz yol aldıktan sonra, devesi kayboldu. Münafıklardan Zeyd b. Lusayt dedi ki: "Nebî olduğu iddiasında değil mi? Sizlere gökyüzünün haberlerini bildirmiyor mu? Nasıl olur da devesinin nerede olduğunu bilmez?" Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Bir adam şöyle şöyle söylemekte..." diyerek onun söylediği sözleri zikretti ve dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki ben, Allah'ın (c.c.) bana bildirdiğinden başkasını bilmem. Allah Teâlâ devenin nerede bulunduğunu da bana bildirmiştir. O falanca vadide ve falanca bölgede. Yularının takıldığı bir ağaç onu bırakmamakta, gidiniz ve onu getiriniz." Bu söz üzerine gittiler ve deveyi getirdiler.[19]

Yine bu yolda Hz. Peygamber (s.a.) bir kadının bahçesindeki hurmayı on vesk[20] olarak tahmin etti.[21]

Sonra Rasûlullah (s.a.) yoluna devam ediyor, bu arada bazıları geri kalıyor, sefere katılmıyorlar ve: "Filan geri kaldı, falan gelmedi" diyorlardı. Rasûlullah (s.a.) da bunlara diyordu ki: "Bırakın, eğer o kimsede bir hayır varsa, Allah onu size ulaştıracaktır, şayet öyle değilse Allah ondan (onun şerrinden) sizi rahata ve selâmete çıkarmıştır."

6— Ebu Zer'in Yalnız Yürüyüşü:

Ebu Zer'in (r.a.) devesi ayak diretip yavaşlayınca, Ebu Zer eşyasını sırtına aldı ve yürüyerek Hz. Peygamber'in (s.a.) izini takibe başladı. Rasûlullah (s.a.) bir ara konaklamıştı. Müslümanlardan biri "Ey Allah'ın Rasûlü! Şurda bir adam tek başına yürüyor." dedi. Rasûlullah (s.a.) da: "Ebu Zer olmalı." diye karşılık verdi. Biraz daha bakıp kim olduğunu anlayınca, oradakiler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin olsun ki o, Ebu Zer'dir." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Allah, Ebu Zer'e rah-

18. Heysemî, (*Mecmau'z-Zevâid*, 6/194-195) İbn Abbas hadisinden rivayet etmiş ve demiştir ki: Bezzâr ve Taberânî *el-Evsat*ta bu hadisi nakletmiştir. Râvileri güvenilirdir. İbn Kesîr (4/16), İbn Vehb—İbn Abbas yoluyla rivayet eder ve senedinin iyi olduğunu söyler.
19. İbn Hişâm (2/523), İbn İshak—Âsım b. Ömer b. Katâde—Mahmud b. Lebîd—Abdüleşheloğullarından bir grup yoluyla rivayet etmiş ve râvileri güvenilirdir, demiştir.
20. *Vesk:* Bir ölçü birimidir ve 60 sâ' (bir sâ', yaklaşık 3 kg.dır) karşılığı olarak kullanılır.
21. Buharî, 24/54; Müslim, 1392.

metiyle muamele etsin! O tek başına yürür, tek başına ölür ve yalnız olarak diriltilir."[22]

İbn İshak, Abdullah b. Mes'ûd'dan şu rivayette bulunur: Hz. Osman, Ebu Zer'i Rabeze'ye sürünce, orada öldü. O esnada yanında, yalnızca hanımı ve uşağı vardı. Ölmeden önce hanımına ve uşağına kendisini yıkamalarını, kefenlemelerini sonra cesedini yolun ortasına bırakmalarını ve ilk geçecek kafileye: "Bu Rasûlullah'ın sahabesi Ebu Zer'dir, defni için bize yardım ediniz." demelerini vasiyet etti. Ölünce vasiyetini yerine getirdiler, onu yolun ortasına bıraktılar. Abdullah b. Mes'ûd, Iraklılara ait bir kafileyle umreye giderken çıkageldi. Yol üzerindeki cenaze onları korkuttu ve neredeyse deve, cesedini çiğneyecekti. Ebu Zer'in uşağı kalktı, yanlarına vardı ve dedi ki: "Bu cesed, Rasûlullah'ın (s.a.) sahabesi Ebu Zer'indir. Defnedilmesi için bana yardımcı olunuz." Abdullah b. Mes'ûd, ağlamaya ve şöyle konuşmaya başladı: Rasûlullah (s.a.) doğru söyledi. "O, tek başına yürür, tek başına ölür ve yalnız olarak diriltilir." Sonra Abdullah b. Mes'ûd ve kafiledeki arkadaşları inip Ebu Zer'i defnettiler. Daha sonra Abdullah b. Mes'ûd oradakilere, Tebük seferinde Hz. Peygamber'in (s.a.) Ebu Zer hakkında söylediği sözü nakletti.[23]

Ben derim ki: Bu kıssanın sıhhatinde şüphe vardır. Zira Ebu Hâtim İbn Hibbân, *Sahih*'inde ve diğer eserlerinde Ebu Zer'in vefatı olayını anlatmış ve Ümmü Zer'in şöyle söylediğini nakletmiştir: Ebu Zer'in vefatı yaklaşınca ben ağladım. Ebu Zer: "Niçin ağlıyorsun?" dedi. "Niçin ağlamayayım? Sen bu şekilde çöllerde vefat edeceksin, yanımda ne seni kefenleyecek bir kumaş parçası, ne de defnedebilecek bir imkân var." dedim. Bunun üzerine deki ki: "Ağlama sana bir müjdem var! Ben Rasûlullah'ın (s.a.) benim de içinde bulunduğum bir cemaata şöyle dediğini işitmiştim: 'Sizden biriniz çölde vefat edecek ve müslüman bir topluluk onun vefatında hazır bulunacaktır.' O cemaatta bulunanların her biri,ya bir köyde veya bir topluluk içinde vefat etti. Rasûllullah'ın (s.a.) işaret ettiği kimse benim. Allah'a yemin olsun ki ben, ne yalan söyledim, ne de söylediğim bir söz yalanlandı. Sen yolu gözetle." Dedim ki: "Nasıl olur? Hacılar gitti, yolcu kalmadı." Dedi ki: "Sen git ve gözetle." Daha sonra Ümmü Zer şöyle dedi: Bir kum yığınına yaslanmış ola-

---

22. İbn Kesîr (4/14), Yûnus b. Kesîr—Muhammed b. İshâk—Büreyde b. Süfyân—Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî—İbn Mes'ûd yoluyla rivayet etmiştir. Büreyde b. Süfyân el-Eslemî hadiste kuvvetli değildir. Bununla beraber İbn Kesîr, bu hadisin hasen olduğunu söylemektedir. Hâkim (3/50, 51) hadise sahih demiştir. Zehebî de ona katılır, fakat mürsel olduğunu ilâve eder.
23. İbn Hişâm, 2/524. Senedinde Büreyde b. Süfyan bulunduğu için zayıf kabul edilmiştir.

rak yolu gözetliyordum. Bazan da gelip Ebu Zer'in hastalığıyla ilgileniyordum. Biz bu vaziyette iken bineklerinin üzerinde kartallar gibi yükselen bir grup insan gördüm. Onlara işaret ettim, hızla bana gelip durdular ve dediler ki: "Hayrola, neyin var?" "Bir müslüman ölmekte, onu kefenlememiz gerekecek" dedim. "Kim o?" diye sordular. "Ebu Zer." dedim. "Rasûlullah'ın (s.a.) sahabesi mi?" dediler. "Evet" dedim. "Anamız babamız ona feda olsun!" diyerek süratle yanına geldiler. Ebu Zer onlara dedi ki: "Müjdeler olsun size! Ben Rasûlullah'ı (s.a.) benim de içinde bulunduğum bir topluluğa şöyle derken işittim: 'Sizden biriniz çölde vefat edecek ve mü'min bir topluluk onun vefatında hazır bulunacaktır.' O cemaatte bulunanlardan her biri, bir topluluk arasında (bir yerleşim merkezinde) ölmüştür. Allah'a yemin olsun ki ben ne yalan söyledim, ne de bir sözüm yalanlandı. Yanımızda bana ya da karıma ait bir kumaş parçası bulunsaydı ondan başkasıyla kefenlenmezdim. Allah aşkına sizden şunu istiyorum. İçinizden emîr, arîf (emir yardımcısı), berîd (posta tatarı) veya nakîb olarak görev yapan biri varsa beni kefenlemesin!" Ensar'dan bir genç dışında herkes buna benzer görevlerde bulunmuşlardı. O genç dedi ki: "O sözünü ettiğin kişi benim amcacığım. Seni, şu üzerimdeki örtü ve annemin dokuduğu heybemin kumaşlarıyla kefenleyeyim." Ebu Zer ona: "Beni, sen kefenle." dedi. Ensardan olan genç kefenledi, hep beraber namazını kıldılar ve defnettiler. Bu topluluğun tamamı Yemenli idi.(24)

7— Ordudaki Münafıklar:

Tekrar Tebük kıssasına dönelim.

Münafıkların grubunda Amr b. Avf oğullarının kardeşi Vedîa b. Sâbit ve Selemeoğullarının müttefiki Eşca' kabilesinden Mahşiy b. Humeyyir adında bir adam vardı. Birbirlerine şöyle diyorlardı: "Rumlarla savaşmayı Araplarla savaşmak gibi mi sanıyorsunuz? Vallahi biz sizi yarın mü'minleri korkutmak ve paniğe kaptırmak için iplere bağlanmış olarak görüyoruz." Mahşiy b. Humeyyir de dedi ki: "Vallahi şu sözlerinizden ötürü hakkımızda Kur'an âyeti inmesindense, her birimize yüzer sopa vurulmasına hükmedilmesini daha çok yeğlerdim." Rasûlullah (s.a.) Ammâr b. Yâsir'e dedi ki: "Şu kavme yetiş, mahvoldular. Sor bakalım ne söylediler? Şayet inkâr ederlerse onlara de ki: İnkârınızın aksine şöyle şöyle sözler söylediniz." Ammâr yanlarına gitti, kendisinden isteneni yerine getirdi. Onlar da gelip Rasûlullah'tan (s.a.)

24. İbn Hibbân, *Sahîh*, 2260. Senedi hasendir. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 9/331, 332.

özür dilediler. Vedîa b. Sâbit dedi ki: "Biz lâfa dalmış eğleniyorduk." Bunun üzerine Allah haklarında: "Eğer onlara soracak olursan 'Andolsun ki biz, sadece lâfa dalmış, şakalaşıyorduk!' derler."[25] âyetini indirdi. Mahşiy b. Humeyyir dedi ki: "Ya Rasûlallah! Beni adım ve babamın adı geriletti." Mahşiy, yukardaki âyette affolunduğu bildirilenlerdendi. Daha sonra Abdurrahman adını aldı ve Allah'a, şehid olarak ölmek ve yerinin bilinmemesi için dua etti. Yemâme savaşında şehid oldu ve izine rastlanmadı.

İbn Âiz, *Megazî* adlı eserinde şöyle bir hâdise nakleder: Rasûlullah (s.a.) Tebük'te su kaynağının azaldığı bir sırada oraya varmıştı. Kaynak suyundan bir avuç ağzına aldıktan sonra tekrar geri boşaltır boşaltmaz su kaynadı. Şu ana kadar da kaynamaya devam etmektedir.

Ben derim ki: *Sahih-i Müslim*'de, Rasûlullah'ın (s.a.) kaynağa gelmeden önce şöyle dediği nakledilmektedir: "İnşaallah siz, yarın Tebük suyu kaynağına varacaksınız. Kuşluk vaktine kadar oraya yanaşmayınız. Kim oraya varırsa, ben gelinceye kadar suyuna el sürmeyiniz." Dediler ki: "Kaynağa geldik, iki kişi daha önceden oraya gelmişti. Su, ayakkabı bağcığı gibi incecik akıyordu." Hz. Peygamber (s.a.) o iki kişiye: "Suya el sürdünüz mü?" diye sordu. Onlar da: "Evet," dediler. Rasûlullah (s.a.) onlara, biraz ağır konuştu. Sonra suyu avuçlarıyla bir yere topladılar. Allah Rasûlü (s.a.), o suyla yüzünü ve ellerini yıkadı, tekrar kaynağına boşalttı ve kaynaktan bol bir şekilde su akmaya başladı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Ey Muaz, sana uzun bir hayat nasip olsaydı çok geçmeden buraların bahçelerle dolduğunu görürdün." [26]

8—Tebük'te Yapılan Anlaşmalar:

[Hz. Peygamber (s.a.) Tebük'e gelince, Eyle kralı yanına geldi. Sulh yaptılar. Eyleliler cizye verdi. Cerbâ ve Ezruh halkı da cizye ödediler. Rasûlullah (s.a.) da onlara emân verildiğini bildiren bir yazı yazdı.] Eyle kralına yazdığı yazı şöyle idi: "Bismillahirrahmanirrahim. Bu Allah'tan ve Allah'ın Peygamberi Muhammed'den Yuhanna b. Ru'be ve Eyle halkına verilen bir emandır. Karadaki ve denizdeki vasıtaları, (ve bu vasıtalardaki Eyleliler) Eylelilerle birlikte bulunan Şam ve Yemen halkıyla sahilde bulunanlar da Allah'ın ve Muhammed Peygamber'in himayesindedirler. Onlardan kim bir kötülük

25. Tevbe, 9/65.
26. Müslim 1784, *Muvatta*, 1/143. Rasûlullah (s.a.) öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı cem' etti.

işlerse, onun malı korunmayacaktır ve o mal alan kimseye aittir. Su almak isteyeni ve karada, denizde yolculuk etmek isteyeni engellemek helâl değildir."[27]

9— Halid b. Velid'in Dûmetü'l-Cendel'e Gönderilmesi:

İbn İshak der ki: Rasûlullah (s.a.) Halid b. Velid'i Dûmetü'l-Cendel'de Ükeydir b. Abdilmelik'e gönderdi. Ükeydir, Kindeliler'den olup hıristiyandı ve Dûmetü'l-Cendel'in kralı idi. Rasûlullah (s.a.) Halid b. Velid'e dedi ki: "Onu yaban sığırı avlarken bulacaksın." Halid (r.a.) yola çıktı. Mehtaplı ve berrak bir gecede Ükeydir'in kalesine gözle görülebilecek kadar yaklaştılar. Terasta karısıyla beraberdi. O sırada bir yaban öküzü gelip boynuzlarıyla sarayın kapısını tırmalamaya başladı. Karısı Ükeydir'e dedi ki: "Daha önce hiç böylesini görmüş müydün?" O da: "Hayır, vallahi görmedim." dedi. Karısı: "Kim bunu yakalamadan bırakır?" dedi. Ükeydir: "Hiç kimse." diye karşılık verdi. Sonra aşağı indi, atı eğerlendi. Ükeydir atına bindi, yanında aralarında Hassân adındaki kardeşinin de bulunduğu ailesinden bir grup vardı. Hep beraber atlarına binip yaban öküzünü kovalamaya başladılar. Hz. Peygamber'in (s.a.) süvarileri Ükeydir'i yakaladılar, kardeşini de öldürdüler. Üzerinde atlastan yapılmış ve altınla işlenmiş bir cübbe vardı. Halid, bu cübbeyi alıp kendisi gitmeden önce Rasûlullah'a (s.a.) gönderdi. Sonra Ükeydir'i Hz. Peygamber'e (s.a.) getirdi. Allah Rasûlü (s.a.) Ükeydir'in kanını bağışladı. Onunla cizye ödemesi şartıyla sulh yaptı ve sonra serbest bıraktı, o da ülkesine döndü.[28]

İbn Sa'd der ki: Rasûlullah (s.a.), Halid'i dört yüz atlıyla birlikte gönderdi. Sonra (İbn İshak'ın naklettiği) olayları zikrettikten sonra dedi ki: Halid b. Velid, Ükeydir'e, Dûmetü'l-Cendel'in kapısını açması şartıyla, Rasûlullah'a (s.a.) gelinceye kadar eman verdi. Ükeydir teklifi kabul etti ve iki bin deve, sekiz yüz at, dört yüz zırh ve dört yüz mızrak vermeyi kabul ederek barış anlaşması yaptılar. Ganimetten, Rasûlullah'ın (s.a.) hakkı ayrılıp, beşte biri de çıkarıldıktan sonra geri kalanı mücahidler arasında taksim edildi ve her bir mücahide beş hisse düştü.

İbn Âiz, bu habere şunu da ilâve eder: Ükeydir, yaban öküzü ile ilgili olarak dedi ki: "Vallahi bu hayvanın bize geldiğini dün geceye kadar hiç gör-

27. İbn Hişâm, 2/525-526.
28. İbn Hişâm, 2/526; İbn Kesîr, 4/30-31.

memiştim. İki üç gündür aklımdan geçiriyordum. Allah böyle takdir etmiş."

Musa b. Ukbe der ki: Yuhanna, Rasûlullah'ın (s.a.) yanındayken Ükeydir'le bir araya geldiler. Rasûlullah (s.a.), her ikisini de İslâm'a davet etti, fakat yanaşmadılar, cizye ödemeyi kabul ettiler. Rasûlullah (s.a.) bu iki kişiyle Dûmetü'l-Cendel, Tebük, Eyle ve Teymâ üzerine sulh anlaşması yaptı ve onlara bu konuda yazı yazdı.

10— Tebük'ten Ayrılış:

Tekrar Tebük kıssasına dönelim: İbn İshak der ki: Hz. Peygamber (s.a.) on küsur gün Tebük'te kaldı. Sonra Medine'ye doğru yola çıktı. Yolda Müsakkak vadisinde, kaya kovuğundan çıkan ve ancak bir, iki en çok üç kişinin susuzluğunu gideren bir kaynak vardı. Rasûlullah (s.a.): "Kim bizden önce suya varırsa, biz gelinceye kadar kimse ondan içmesin." dedi. Münafıklardan bir grup, önceden gidip sudan içtiler. Allah Rasûlü (s.a.) suyun başına geldiğinde sudan bir eser görmedi ve: "Bizden önce suya kim geldi?" diye sordu. "Filan filan gedi ya Rasûlallah!" denildi. Rasûlullah (s.a.): "Ben gelinceye kadar su içmelerini men etmemiş miydim?" dedi ve onları lânetleyip beddua etti. Sonra inip elini kaynağın ağzına koydu. Eline bir miktar su dökülmeye başladı, sonra o sudan kaynak yerine serpti ve elini oraya sürdü ve bir süre dua ve niyazda bulundu, akabinde öyle bir su fışkırdı ki —duyanların söylediğine göre— suyun sesi yıldırımların sesini andırıyordu. Herkes kana kana içti ve her türlü ihtiyaçlarını giderdiler. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Şayet yaşarsanız, ya da sizden biriniz sağ kalacak olursa bu vadinin, kendinden önceki ve sonraki vadilerden daha münbit olduğunu duyacaksınız."

Ben derim ki: *Sahih-i Müslim*'de şöyle bir rivayet vardır: Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki: "İnşallah siz, yarın Tebük suyuna varacaksınız. Kuşluk vakti olmadan yanına yaklaşmayın, kim yanına varırsa suyuna el sürmesin." Bu hadis daha önce de geçmişti.

Şayet burada bir olay sözkonusuysa Müslim'in hadisi daha güvenilir sayılır, iki ayrı olay cereyan etmiş olması da mümkündür.

Muhammed b. İbrahim b. Hâris et-Teymî, Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle anlattığını nakletmektedir: Ben Tebük gazasında Rasûlullah (s.a.) ile beraberken bir gece yarısı kalktım ve ordugâh tarafında bir ateş yandığını gördüm ve ateşi izlemeye başladım. Baktım ki Rasûlullah (s.a.), Ebu Bekir ve Ömer oradalar ve duydum ki Abdullah Zü'lbicâdeyn el-Müzenî vefat etmiş, kabrini kazmışlar, Allah Rasûlü (s.a.) kabre inmiş. Ebu Bekir ve Ömer cese-

di O'na doğru gönderirken Rasûlullah (s.a.): "Kardeşinizi bana yanaştırınız." diyor, onlar da gönderiyorlardı. Yan üstü yatırmaya hazırlanırken de: "Ya Rabbi; ben bu kişiden razıyım, Sen de ondan razı ol." diye dua etti. Abdullah b. Mes'ûd dedi ki: "Keşke o kabrin sahibi ben olsaydım".[29]

Hz. Peygamber (s.a.), Tebük seferinden dönerken dedi ki: "Medine'de öyle kavimler vardır ki, yürüdüğünüz her yerde, aştığınız her vadide onlar sizlerle beraberlerdi." Oradakiler: "Onlar Medine'de bulundukları halde mi, bizimle beraberlerdi?" dediler. "Evet, mazeretleri sebebiyle kalmışlardı."[30] dedi.

11— Rasûlullah'ın (s.a.) Tebük'teki Hutbesi:

Hâkim ve *ed-Delâil*'de Beyhakî, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Rasûlullah (s.a.) ile birlikte Tebük seferine çıkmıştık. Hz. Peygamber (s.a.) bir gece uyumamış, ertesi gece istirahata çekilmişti. Güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar uyanamadı. Uyandıktan sonra: "Ey Bilâl! Ben sana, sabah namazını bekle demedim mi?" Bilâl dedi ki: "Ya Rasûlallah! Seni kendinden geçiren uyku beni de geçirdi." Daha sonra Rasûlullah (s.a.) bulundukları yerden fazlaca uzaklaşmadan namazını kıldı, günün geri kalan kısmında ve geceleyin, Tebük'e varıncaya kadar hiç durmadan yola devam etti. Tebük'te, Allah'a lâyık olduğu veçhile hamd ve senâda bulundu ve sonra dedi ki:

"Sözlerin en doğrusu, Allah'ın kitabıdır. Yapışılacak en sağlam kulp takvâdır. Dinlerin en hayırlısı İbrahim'in (a.s.) dini (İslâmiyet)dir, sünnetlerin en hayırlısı Muhammed'in sünnetidir. Sözlerin en şereflisi Allah'ı zikretmektir. Kıssaların en güzeli şu Kur'an'dır. İşlerin en hayırlısı Allah'ın farz kıldıkları, en şerlileri de sonradan ortaya çıkan, bid'at olanlarıdır. En güzel yol

29. İbn Hişâm, 2/526-528. İbn İshak'dan. Râvileri güvenilirdir, ancak Muhammed b. İbrahim, İbn Mes'ûd'dan hadis dinlememiştir. Hâfız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de (2/330) Bağavî'ye nisbet etmiş, senedini inkita' ile illetlendirmiş ve demiştir ki: İbn Mende bu hadisin benzerini Saîd b. es-Salt—A'meş—Ebî Vâil—İbn Mes'ûd ve Kesîr b. Abdillah b. Amr b. Avf el-Müzenî—babası—dedesi yoluyla rivayet etmiştir. İbn Hişâm dedi ki: "Zülbicâdeyn" diye adlandırılmasının sebebi, İslâm'a girmek istiyor, kavmi de onu menediyordu. Sonunda onu, Bicâd denilen kalın bir elbiseyle terkettiler. O da onlardan kaçıp Hz. Peygamber'e (s.a.) sığındı ve Rasûlullah'a (s.a.) yaklaştığında bicâdını iki parçaya ayırıp bir parçasını izar olarak kullandı, diğer parçasına da büründü ve öylece Rasûlullah'a (s.a.) geldi. Bu yüzden "Zülbicâdeyn" denildi.

30. Buharî 64/81: Enes'ten; Müslim, 1911: Câbir b. Abdillah'tan rivayet etmişlerdir.

peygamberlerin yolu, en şerefli ölüm şehitlerin ölümü, en koyu körlük hidayete erdikten sonra dalâlete düşmektir. Çalışmaların en hayırlısı faydalı olanı, doğru yolun hayırlısı uyulanı, körlüğün en şerlisi kalp gözünün kör olmasıdır. Veren el, alan elden üstündür. Yeterli miktardaki az mal, oyalayıcı ve aldatıcı çok maldan hayırlıdır. Mazeret ileri sürmelerin en şerlisi ölüm geldiğinde yapılandır. En kötü pişmanlık kıyamet günündekidir. Bazı insanlar cumaya en son geliyorlar ve Allah'ı çirkin bir şekilde zikrediyorlar. Hataların en büyüğü, dilin çok yalan söylemesidir. Zenginliğin en hayırlısı kalb zenginliği, azıkların en hayırlısı, takvâdır. Hikmetin (her hayrın) başı Allah'tan (c.c.) korkmaktır. Kalpte bulunan en hayırlı şey yakîn derecesindeki imandır. Şüphe küfür alâmetidir. Ölü için bağırarak ağlamak cahiliye âdetlerindendir. (Ganimet malları ve diğer hususlarda) hıyanet cehennem korlarındandır. Sarhoşluk cehennem ateşidir. Şiir İblisin işidir. İçki bütün kötülükleri bir araya toplar. En kötü yiyecek yetim malıdır. Mutlu kişi başkasının halinden ibret alandır. Şakî, anasının karnındayken şakî olandır. Her birinizin gidişi kabre doğrudur, işi âhirete kalır. Yapılan işlerde esas olan sonuçlardır. Düşüncelerin en kötüsü yalan düşüncelerdir. Her gelecek yakındır. Mü'mine sövmek fâsıklık, onu öldürmek küfürdür. Mü'minin etini yemek (dedikodusunu yapmak, hakkında gıybet etmek) Allah'ın emirlerine karşı gelmektir. Mü'minin malı da kanı gibi haramdır. Yalan yere Allah'a yemin eden kişiyi Allah yalancı çıkarır. Kim bağışlayıcı, affedici olursa Allah da onu bağışlar ve affeder. Kim öfkesini yenerse Allah onu mükafatlandırır. Kim herhangi bir zarara uğrar da sabrederse Allah o zararın karşılığını verir. Gösteriş yapmak isteyeni Allah cezalandırır. Sabırlı davranmaya çalışanı güçlü kılar ve Allah'a isyan edeni de azaba düçâr eder." Hutbesini bitirdikten sonra Hz. Peygamber (s.a.) üç defa istiğfarda bulundu.[31]

Ebu Davud, *Sünen*'inde İbn Vehb'den şu hadisi nakleder: Muâviye'nin Saîd b. Gazvân'dan naklettiğine göre, Saîd'in babası Gazvân, hacca giderken Tebük'e uğramıştı, kötürüm bir adam gördü ve ona ne olduğunu sordu. Adam dedi ki: Sana ne olduğunu anlatacağım, ama benim hayatta olduğumu bildiğin sürece kimseye bundan bahsetmeyeceksin: Rasûlullah (s.a.) Tebük'te bir hurma ağacının yanına geldi ve: "İşte bu ağaç bizim kıblemiz."

31. Beyhakî, bu hadisi Yakub b. Muhammed ez-Zührî—Abdülaziz b. İmrân—Mus'ab b. Abdillah—Manzûr b. Seyyâr—babası—Ukbe b. Âmir el-Cühenî yoluyla rivayet etmiştir ki, bu isnad çok zayıftır. Yakub b. Muhammed ez-Zührî vehm'i çok olan ve zayıflardan rivayette bulunan biridir. Abdülaziz b. İmrân, metrûktür ve kitapları yakılmıştır. Ezberinden naklettiği için çok fazla yanlışlık yapmıştır. Manzûr b. Seyyâr bilinmeyen biridir. Babası da öyledir. İbn Kesîr (4/25), bu hadis için "Garîb" demiş, isnadının zayıf olduğunu söylemiştir.

dedi, sonra o ağaca doğru namaz kıldı. Ben de koşup oynayan bir çocuktum, koşarak O'na doğru gittim ve O'nunla ağacın arasından geçtim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Namazımızı kesti, Allah da onun izini (yani iz bırakan ayaklarını) kessin." dedi. Bu güne kadar bir daha ayaklarım üstünde duramadım.[32]

Sonra Ebu Davud, Vekî'—Saîd b. Abdülaziz—Yezîd b. Nimrân'ın kölesi senediyle Yezîd b. Nimrân'dan başka bir rivayet nakleder. O rivayete göre Yezîd b. Nimrân dedi ki: Tebük'te kötürüm bir adam gördüm. O adam dedi ki: Rasûlullah (s.a.) merkebinin üzerinde namaz kılarken önünden geçtim. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Ey Allah'ım, izini kes." dedi, ondan sonra iki ayağım üzerinde hiç yürüyemedim.[33] Bu ve bundan önceki iki isnad da zayıftır.

12— Rasûlullah'ın (s.a.), Tebük'te İki Namazı Bir Arada Kılması:

Ebu Davud, Kuteybe b. Saîd—Leys—Yezîd b. Ebî Habîb—Ebu't-Tufeyl—Âmir b. Vâsile kanalıyla Muaz b. Cebel'den şöyle bir hadis nakleder: "Hz. Peygamber (s.a.), Tebük gazasında güneşin zevalinden önce yola çıktığında öğle namazını, ikindi ile cem edip kılıncaya kadar tehir etti. Akşam namazı vaktinden önce yola çıktığı zaman, akşam namazını yatsı namazı ile beraber kılıncaya kadar tehir etti. Akşam namazından sonra yola çıktığı zaman yatsı namazını kılmakta acele etti ve akşam namazı ile beraber kıldı."

Tirmizî şöyle demektedir: "Zeval vaktinden sonra yola çıkarsa, ikindi namazını kılmakta acele eder, öğle ve ikindiyi öğle namazı vaktinde beraber kılardı."[34] Tirmizî bu hadis için: "Hadis hasendir." demiştir. Ebu Davud da: "Bu hadis münkerdir, vaktin öne alınması konusunda herhangi bir hadis yoktur." demektedir.

Ebu Muhammed İbn Hazm der ki: "Hiç bir hadisçi Ebu Davud hadisinde geçen Yezîd b. Ebî Habîb'in Ebu Tufeyl'i dinleyip ondan hadis aldığını bilmemektedir."

Hâkim ise bu Ebu Tufeyl hadisi ile ilgili olarak şöyle demektedir: Bu, râvileri güvenilir imamlar olan bir hadistir. İsnad ve metin yönünden şâzz-

32. Ebu Davud, 707; Muâviye, İbn Sâlih'tir. Sadûktur, fakat vehimleri vardır. Saîd b. Gazvân meçhul bir râvidir.
33. Ebu Davud, 705; Ahmed b. Hanbel, 4/64, 5/376, 377. Saîd b. Abdilaziz, hayatının sonlarına doğru karıştırmaya başlamıştır. Yezîd b. Nimre'nin kölesi meçhuldür.
34. Ebu Davud, 1220; Tirmizî, 553. Bu konunun tafsilatı için bk. *Fethu'l-Bârî*, 2/480-481.

dır. Sözkonusu hadis için söyleyebileceğimiz bir illet, eksiklik de bulamıyoruz. Bütün bunlardan sonra bir de baktık ki, hadis mevzû imiş. Buharî'den şöyle nakledilmiştir: Kuteybe b. Saîd'e: "Ebu Tufeyl'den Yezîd b. Habîb'ın rivayet ettiği hadisi Leys'ten yazarken kiminle beraberdin?" dedim. Dedi ki: "Halid el-Medâinî ile beraber yazdım." Halid el-Medâinî, hadis şeyhlerine söylemedikleri şeyleri isnad ederdi. Yine Ebu Davud, Yezîd b. Halid b. Yezîd b. Abdullah b. Muvehheb er-Remlî—Mufaddal b. Fudâle—Leys b. Sa'd—Hişâm b. Sa'd—Ebu Zübeyr—Ebu Tufeyl senediyle Muâz b. Cebel'den şöyle rivayet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.) yola çıkmadan önce, güneşin zeval vakti geçtiğinde öğle ile ikindi namazlarını bir arada kılardı. Akşam namazı için ise şöyle yapardı: Yola çıkmadan önce güneş battıysa akşam ve yatsıyı beraber kılar, şayet güneş batmadan önce yola çıktıysa akşam namazını yatsının vaktine girinceye kadar tehir eder, sonra ikisini beraber kılardı."(35)

Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn, Ebu Hâtim, Ebu Zür'a, Yahya b. Saîd, bu hadiste geçen Hişâm b. Sa'd'ı hadis rivayetinde zayıf bulmuşlardır. Ondan hadis rivayet edilmezdi. Nesâî de bu şahsı zayıf bulanlardandır. Ebu Bekir el-Bezzâr dedi ki: "Hişâm b. Sa'd'dan hadis rivayet etmekten çekinen, ya da çekinmeyi gerektirecek bir illet, bir eksiklik yönelten kimseye rastlamadım." Ebu Davud der ki: "Mufaddal ve Leys'in hadisi münker hadistir."

13— Münafıkların, Rasûlullah'a (s.a.)Tuzak Kurmaya Kalkışmaları:

Ebu'l-Esved, *Meğazî*'sinde Urve'den şöyle bir nakilde bulunur: Hz. Peygamber (s.a.) Tebük'ten döndü. Medine'ye doğru yola çıktı. Bir müddet yol aldıktan sonra bir grup münafık Rasûlullah'a (s.a.) bir tuzak hazırladılar, yolda O'nu yüksek bir tepeden aşağı atmak hususunda aralarında anlaştılar. Tepeye yaklaşınca Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte yürümek istediler. Ashabı da oraya gelince, Rasûlullah (s.a.): "Kim vadiden gitmek isterse gitsin, orası sizin için daha müsait." dedi. Ashab-ı kiram vadi yolunu tutarken Hz. Peygamber (s.a.) ve O'na tuzak kurmak isteyen bir grup münafık tepeye doğru yürüdüler. Rasûlullah'ın (s.a.) ashabına söylediklerini duyunca (bu tam fırsattır deyip) başlarındaki örtüyle yüzlerini örterek çok mühim ve tehlikeli işe teşebbüs etmek için hazırlandılar. Hz. Peygamber (s.a.), Huzeyfe b. el-Yemân ve Ammâr b. Yâsir'e, yanında yürümelerini emretmişti. Ayrıca Ammâr'a de-

35. Ebu Davud, 1208. Hişâm b. Sa'd hakkında ihtilaf olunmuştur. Zübeyr'in arkadaşlarından Mâlik, Sevrî, Kurra b. Halid gibiler, Hişâm b. Sa'd'a muhalefet etmişler ve rivayetlerinde cem'-i takdimi zikretmemişlerdir.

vesinin yularını tutmasını, Huzeyfe'ye de deveyi arkadan sürmesini emretmişti. Onlar bu şekilde yürürlerken, arkalarından kendilerine doğru gelenlerin gürültülerini duydular. Hz. Peygamber (s.a.) sinirlendi ve Huzeyfe'ye onları defetmesini emretti. Huzeyfe, Rasûlullah'ın (s.a.) sinirlendiğini gördü ve hemen geriye dönüp elindeki sopa ile bineklerinin önüne geçip vurmaya başladı. Onları yüzleri maskeli olarak gördü, fakat o bölgede her yolcunun tabii olarak yüzünü böylece örtmesi âdet olduğu için bu durumdan hiç şüphelenmedi. Huzeyfe'yi görünce, Allah onların kalblerine korku düşürdü ve hilelerinin açığa çıktığını, tuzaklarının anlaşıldığını zannettikleri için süratle kalabalığa karıştılar. Sonra Huzeyfe döndü. Rasûlullah'ın (s.a.) yanına gelince Rasûlullah (s.a.): "Ey Huzeyfe! Sür hayvanı, Ey Ammâr! Sen de acele et." dedi. Böylece süratlenip tepeden aşarak, vadi yolundan gelmekte olup henüz oraya ulaşamamış olanları beklemeye başladılar. Hz. Peygamber (s.a.) Huzeyfe'ye dedi ki: "O gruptan tanıyabildiğin oldu mu?" Huzeyfe: "Filanın, filanın bineğini tanıdım, gece karanlıktı ve yüzleri de maskeliydi." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Durumları ve ne istedikleri konusunda bir şey öğrenebildiniz mi?" diye sordu. Oradakiler: "Hayır vallahi, ya Rasûlallah" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Onlar, tepeye çıktığım zaman beni oradan aşağıya yuvarlamak için hile yapıp benimle birlikte yürümek istediler." dedi. "O halde bize emretmez misin, gidip boyunlarını vuralım?!" dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "İnsanların, 'Muhammed ashabını öldürüyor' demelerini istemem." Daha sonra yanındaki iki kişiye onların adlarına söyledi ve kimseye söylememelerini emretti.[36]

İbn İshak, bu kıssa ile ilgili olarak şöyle ilâve bir rivayet nakletmektedir: Rasûlullah (s.a.) Huzeyfe'ye buyurdu ki: "Allah bana, onların ve babalarının adlarını bildirdi, ben de sana, yarın sabahleyin haber vereceğim. Şimdi git, sabah olunca onları toplarsın." Sabah olunca dedi ki: "Abdullah b.

---

36. Ahmed (*Müsned*,5/453), Velid b. Cümey' ve Ebu't-Tufeyl yoluyla gelen Yezid hadisinin bir benzerini rivayet etmiştir. Râvileri sikadır. Müslim (2779-11), bu kıssanın sahih olduğunu gösteren bir başka rivayeti, Züheyr b. Harb, Ebu Bekir el-Kûfî, Velid b. Cümey' yoluyla nakletmiş ve şöyle demiştir: Huzeyfe ile Akabeliler'den (buradaki Akabe'den maksat Tebük seferindeki mahaldir) bir adam arasında her iki insan arasında olabilecek bir durum vardı. O adam dedi ki: "Allah aşkına söyle, Akabeliler kaç kişiydiler?" Bunun üzerine oradakiler Huzeyfe'ye: "Mâdem sordu, söyle!" dediler. Huzeyfe de: "Bize on dört kişi oldukları haber verildi. Şayet sen de onlardan isen on beş kişi olurlar. Allah'a şehadet ederim ki, onlardan on ikisi hem dünya hayatında hem de şahitler dikildiği gün Allah'a ve Rasûlü'ne düşmandırlar. Üçünü mâzur görmüştür." Cemaat: "Biz Rasûlullah'ın (s.a.) tellâlını işitmedik, bu kavmin ne yapmak istediğini de bilmedik, taşlık bir yerde idi, yürüdü ve: "Gerçekten su azdır, benden önce kimse varmasın." buyurdu. Ama kendinden önce oraya varmış bir kavim buldu ve onlara lânet etti." dediler.

Übey, Sa'd b. Ebî Serh, Ebu Hâtır el-A'rabî, Âmir, Ebu Âmir ve Cülâs b. Süveyd b. es-Sâmit'i çağır." Bu sonuncusu: "Bu gece Muhammed'e tepeden aşağıya atmadan bırakmayacağız. Eğer Muhammed ve ashabı bizden hayırlı ise, biz koyunuz o çoban, bizim aklımız yok, o akıllı demektir." demişti. Sonra Huzeyfe'ye, Mecma' b. Hârise ve Müleyh et-Temîmî'yi çağırmasını emretti. Müleyh, Kâ'be'ye ait olan kokuyu çalmış, irtidad edip kaçmıştı ve nerede olduğu bilinmiyordu. Daha sonra Hısn b. Nümeyr'i çağırmasını emretti. Hısn, zekât olarak toplanan hurmadan çalmıştı. Rasûlullah (s.a.) kendisine: "Yazıklar olsun, niçin yaptın bunu?" demiş; o da: "Senin bu işten haberin olmayacağını zannettiğim için yaptım. Şu saata kadar sana hiç inanmamıştım." diye cevap verdi. Hz. Peygamber (s.a.) de hatasını hoş görüp kendisini affetti. Sonra, Tuayme b. Ubeyrık ve Abdullah b. Uyeyne'yi çağırmasını emretti. Abdullah arkadaşlarına şöyle demişti: "Bu gece uyanık kalın, sonra bütün bir ömür rahat edin. Allah'a yemin olsun ki bu adamı öldürmekten başka yapacak hiçbir işiniz yok." Allah Rasûlü (s.a.) onu çağırdı ve: "Yazıklar olsun sana! Ben ölseydim senin ne yararın olacaktı?" dedi. Abdullah: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah, seni düşmanlarına karşı muzaffer kıldığı sürece bir hayır üzereyiz, biz yalnız Allah'la ve seninleyiz." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onu bıraktı. Sonra Mürre b. Rebî'i çağırmasını emretti. O da şöyle demişti: "Bir kişiyi öldürelim, bütün insanlar huzura ersin." Rasûlullah (s.a.) onu çağırıp şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! O söylediğin sözleri söylemene sebep neydi?" "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben böyle bir şey söylediysem sen onu bilirsin; ben bir şey söylemedim" dedi. Rasûlullah (s.a.) bunların hepsini bir araya topladı. Bunlar, Allah'a ve Rasûlü'ne harp ilan eden, Allah'ın Rasûlü'nü öldürmeye yeltenen on iki kişiydi. Rasûlullah (s.a.), onlara ne söylediler, ne düşündüler, gizli-açık neleri varsa hepsini haber verdi. Allah Teâlâ, Peygamberini bütün bu bilgilere muttali kılmıştı. Bu on iki kişi, münafıklar ve Allah ve Rasûlü'ne harp açan kimseler olarak öldüler. Bunlar hakkında Allah Teâlâ'nın âyeti şöyledir: "Başaramayacakları bir şeye (Peygamber'e suikasde) yeltendiler."[37] Ebu Âmir, bunların reisi idi. Mescid-i Dırâr'ı onun için inşa etmişlerdi. Ona Rahib denilirdi, ama Rasûlullah (s.a.) 'Fâsık' diye isimlendirmişti. Cesedi melekler tarafından yıkanan Hanzala'nın babası idi. Hz. Peygamber'e (s.a.) Mescid-i Dırâr'a gelmesi için haber gönderdiler. O da geldi ve gelince Allah (c.c.), indirdiği âyetlerle münafıkları rezil etti ve Rasûlullah'ın emriyle mescid yakılarak yerle bir edildi.

Ben derim ki: İbn İshak'ın zikrettiği hususlarda birçok yönden yanlışlıklar var:

---

37. Tevbe, 9/74.

Birincisi: Hz. Peygamber (s.a.), Huzeyfe'ye münafıkların isimlerini bildirmiş başka hiç kimseye bildirmemişti. Bu yüzden Huzeyfe'ye: "O, başkasının bilmediği sırrın sahibidir." deniliyordu.[38] Birisi ölür de hakkında şüphelenilirse, Hz. Ömer derdi ki: "Bakınız, eğer Huzeyfe cenaze namazını kılıyorsa, mü'mindir, yoksa münafıklardandır."

İkincisi: İbn İshak'ın sözünden naklettiğimiz: "Abdullah b. Übey de aralarındaydı." rivayeti de yanlıştır. Çünkü bizzat İbn İshak'ın kendisi Abdullah b. Übey'in Tebük seferine katılmadığını zikretmiştir.

Üçüncüsü: "Ve Sa'd b. Ebî Serh." sözü de yanlıştır ve bariz bir hatadır. Zira Sa'd b. Ebî Serh hiç müslüman olmamıştır. Oğlu Abdullah ise İslâm'ı kabul etmiş ve hicret etmiş, ama sonradan irtidad edip Mekke'ye dönmüştür. Mekke'nin fethinde Hz. Osman, Rasûlullah'tan (s.a.) onun adına eman dilemiş, kendisine eman verilmiş ve tekrar müslüman olmuş, örnek müslümanlar arasında yerini almıştır. O günden sonra kendisinden herhangi bir kötülük sadır olmamış ve kesinlikle de o on iki kişilik münafık grubuyla bir arada bulunmamıştır. Bilmiyorum, bu fahiş hatanın sebebi nedir?

Dördüncüsü: "Ebu Âmir reisleriydi." sözü de İbn İshak derecesine ulaşamayanlara kapalı kalmayacak açık bir hatadır. Zira bizzat İbn İshak, Ebu Âmir'in kıssasını hicret kıssasında anlatmış ve Âsım b. Ömer b. Katâde'den naklen demiştir ki: "Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret edince Ebu Âmir on küsur kişiyle Mekke'ye gitmiş, Rasûlullah (s.a.) Mekke'yi fethedince Tâif'e gitmiş, Tâif halkı müslüman olunca da Şam'a geçmiş, sonra orada garip, perişan ve kimsesiz bir vaziyette ölmüştür." O halde nerde bu fasık, nerde Tebük gazası!

14— Dırâr Mescidi ve Yıktırılması:

Hz. Peygamber (s.a.)Tebük'ten döndü ve Zî-Evan'a kadar geldi. Zî-Evan, Medine'ye bir saatlık mesafededir. Daha önce Dırar mescidini yapanlar, Rasûlullah (s.a.) Tebük'e giderken yanına gelip demişlerdi ki: "Ya Rasûlallah! Hasta ve özürlüler için, bir de yağmurlu kış gecelerinde sel geldiği zaman birlikte namazlarımızı eda etmek üzere bir mescid yaptık, gelip orada bize namaz kıldırmanı istiyoruz." Allah Rasûlü (s.a.): "Ben şimdi yolcuyum ve meşgulüm, inşaallah dönersek gelir namazınızı kıldırırım." dedi. Dönüşte Zî-

38. Buharî, 62/20; *Müsned*, 6/449, 451. Ebu'd-Derdâ, Alkame'ye dedi ki: "Aranızda başkasının bilmediği sırrı bilen yok mu?" Bu sözüyle Huzeyfe'yi kasdediyordu.

Evan'a geldiğinde, mescid hakkında vahiy nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Benî Seleme b. Avf'ın kardeşi Mâlik b. Duhşum ile Ma'n b. Adiy el-Aclânî'yi çağırtıp onlara dedi ki: "Halkı zalim olan şu mescide gidiniz, yakıp yıkınız." Bu iki kişi süratle çıkıp Sâlim b. Avfoğulları mahallesine geldiler. Bunlar Mâlik b. Duhşum'un kabilesindendi. Mâlik, Ma'n'a dedi ki: "Beni bekle, bir ateş alıp geleyim." Âilesinin yanına gitti, yapraklı bir hurma dalını ateşleyip geldi. Sonra süratlice mescide girdiler ve -mescid halkı o sırada içerde olduğu halde- mescidi yaktılar ve yıktılar, içindeki münafık topluluk dağıldı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk, bu konuda şu âyetleri indirdi: "Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını ayırmak için bir mescid yapanlar da vardır." [39] Kıssayı sonuna kadar anlattı.[40]

İbn İshak mescidi yapan on iki kişinin adını zikretmiştir. Sa'lebe b. Hâtıb da onların arasındaydı.

Osman b. Saîd ed-Dârimî, Abdullah b. Salih[41]—Muâviye b. Salih—Ali b. Ebî Talha—İbn Abbas yoluyla şöyle rivayette bulunmuştur: "O kimseler ki müminlerin arasını ayırmak için, küfürlerini kuvvetlendirmek için... mescid edindiler." âyetinde mevzubahs edilenler Ensar'dan mescid yapan bir gruptu. Ebu Âmir onlara demişti ki: "Mescidinizi yapın, gücünüz yettiği kadar silah ve mühimmat hazırlayın. Ben Rum Kralı Kayser'e gidip oradan asker getireceğim ve Muhammed'le birlikte ashabını buradan çıkaracağım." Mescidi inşa edip bitirince Rasûlullah'a (s.a.) gelerek: "Mescidimizin inşasını tamamladık. Senin orada bize namaz kıldırıp, mübarek olması için dua etmeni arzu ediyoruz." dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi: "Ey Rasûlüm; orada aslâ namaza durma, tâ ilk gününden beri Allah'a karşı gelmekten sakınmak için kurulan mescid (Kuba mescidi), elbette içerisinde namaza durmana daha uygundur. Onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlandı. (Bundan maksat temelleridir.) Yaptıkları bina, kalblerinde bir şüphe ve ızdırap kaynağı olmakta -kalbleri parçalanıncaya kadar- devam edecektir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[42].

39. Tevbe, 9/107.
40. İbn Hişâm, 2/529-530.
41. Abdullah b. Sâlih, Leys'in kâtibidir ve zayıf bir râvidir. Ali b. Ebî Talha, İbn Abbas'a yetişmemiştir. İbn Cerîr et-Taberî (11/33), bu âyetin tefsirinde der ki: Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Onların yapmış bulundukları binaları, kalplerinde bir şüphe ve nifak düğümü olarak kalacaktır." Onlar o binayı yapmakla iyi bir şey yaptıklarını zannediyorlardı. "Meğer ki kalpleri ölmek suretiyle parçalanmış olsun." Allah, Dırâr Mescidi'ni yapan münafıkların hallerini, dindeki şüphelerini, mescidi niçin ve ne maksatla yaptıklarını ve ahiretteki durumlarını bilmektedir. Onların ve bütün mahlukatının işlerini düzenlemekte hikmet sahibidir.
42. Tevbe, 9/108-110.

15— Tebük'ten Medine'ye Dönüş:

Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye yaklaşınca kadın, kız, oğlan şöyle söylereyerek karşılamaya çıktılar:

طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوَدَاعِ
وَجَبَ الشُّكْرُ عَلَيْنَا مَا دَعَا لِلَّهِ دَاعِ

"Seniyyetü'l-Vedâ sırtlarından üzerimize dolunay doğdu.
O davetçi Allah'a davet ettiği müddetçe şükretmek bize vacip oldu."

Bazı râviler bu konuda yanılmakta ve:"Bu olay Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'den Medine'ye hicret etmesi sırasında cereyan etmiştir." demektedirler. Bu, açık bir hatadır. Çünkü Seniyyetü'l-Vedâ Şam tarafındadır; Mekke'den Medine'ye gelen birisi orayı göremez ve Şam istikametine yönelmedikçe oraya uğrayamaz. Rasûlullah (s.a.), uzaktan Medine'yi görünce: "İşte Tâbe! İşte Uhud! O öyle bir dağdır ki, biz onu severiz, o da bizi sever." buyurdu[43]

Medine'ye girince Abbas (r.a.) dedi ki: "Ya Rasûlallah! Bana izin ver de seni öveyim." Rasûlullah (s.a.) da: "Söyle, Allah ağzına sağlık versin." deyince Abbas şöyle söyledi:

مِنْ قَبْلِهَا طِبْتَ فِي الظِّلَالِ وَفِي مُسْتَوْدَعٍ حَيْثُ يُخْصَفُ الْوَرَقُ
ثُمَّ هَبَطْتَ الْبِلَادَ لَا بَشَرٌ أَنْتَ وَلَا مُضْغَةٌ وَلَا عَلَقُ
بَلْ نُطْفَةٌ تَرْكَبُ السَّفِينَ وَقَدْ أَلْجَمَ نَسْراً وَأَهْلَهُ الْغَرَقُ
تُنْقَلُ مِنْ صَالِبٍ إِلَى رَحِمٍ إِذَا مَضَى عَالَمٌ بَدَا طَبَقُ
حَتَّى احْتَوَى بَيْتُكَ الْمُهَيْمِنُ مِنْ خِنْدِفَ عَلْيَا تَحْتَهَا النُّطُقُ
وَأَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ أَشْرَقَتِ الْـ أَرْضُ وَضَاءَتْ بِنُورِكَ الْأُفُقُ
فَنَحْنُ فِي ذَلِكَ الضِّيَاءِ وَفِي النْـ ـنُورِ وَسُبْلَ الرَّشَادِ نَخْتَرِقُ

43. Buharî, 29/3; Müslim, 1392.

"Önceden de sen gölgeliklerde ve Âdem ile Havvâ'nın yaprakla örtünmüş olduğu cenette güzeldin.

Sonra yeryüzüne indin; ama sen ne bir beşerdin, ne bir çiğnem et idin, ne de bir kan pıhtısıydın.

Bilâkis sen, tufan, Nesr'i [44] ve Nesr'e tapanları boğarken gemilere binen bir nutfe idin.

Sulbden rahme geçersin ve âlem devredip zaman geçince örtü açığa çıkar.

Tâ ki şerefine şahit olan faziletin Hındif'in [45] nesebinden daha yüce bir yere sahip olur.

Ve sen doğunca yeryüzü parlar ve senin nurunla ufuk aydınlanır.

Biz de bu aydınlık içinde ve bu nur sayesinde yolumuzu açarız." [46]

16— Tebük Seferinden Geri Kalanlar:

Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye girince, ilk önce Mescide gidip orada iki rekât namaz kıldı. Sonra herkesle beraber oturdu. Tebük seferine gitmeyip geri kalan seksen küsur kişi Rasûlullah'a (s.a.) gelip mazeretlerini arzetmeye ve özürlerini yemin ederek teyide başladılar. Rasûlullah (s.a.), onların dış görünüşlerine bakarak özürlerini kabul etti, kendileri için istiğfarda bulunup kalplerindeki gerçek durumlarını Allah'a havale etti. O sırada Kâ'b b. Mâlik, Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldi. Selâm verince Rasûlullah (s.a.) kızgın bir şekilde tebessüm edip: "Buraya gel!" dedi. Kâ'b şöyle anlatıyor: Gittim, önüne oturdum. Bana dedi ki: "Niçin geri kaldın?. Sen beni desteklemek üzere Akabe'de bîat etmemiş miydin?" "Evet. Allah'a yemin olsun ki ben, şu anda sen-

---

44. Nesr: Nûh'un (a.s.) kavminin taptığı putlardan biridir. İbn Cerîr et-Taberî'nin zikrettiğine göre Nesr, Vedd, Yaûk ve Yaûs; Seva' b. Şîs b. Âdem'in evlatlarıdır. Bu zat öldüğü zaman, duası kabul edilen bir kimse olduğu için resmi yapılmış, daha sonra evlatları ölünce, salih kimseler olmaları sebebiyle onların da resimleri yapılmış ve onları takip eden sonraki nesiller bu resmi yapılanların, rızıklandıran, fayda ve zarar veren kimseler olduklarına itikad ederek onlara tapmaya başlamışlardır.
45. Hindif; koşar adımlarla yürümek demektir. Sonra İlyas b. Mudar'ın karısına ait özel bir isim olmuştur. Adı Leylâ el-Kudâiyye'dir. Üç oğlu; Amr, Amir ve Ömer'in arkasından onları aramak için koşar adımlarla gitmiş, sonra onun bu yürüyüşü her asil ve şerefli kişi ve alay için darb-ı mesel olmuştur. Çünkü bu yeryüzünün sahibi olan o kadın soylu bir kadındı.
46. *Müstedrek*, 3/327. Hafız İbn Kesîr (4/51), Beyhakî'nin *Delâilü'n-Nübüvve'de* naklettiğini kaydeder.

den başka kimin yanına otursam ileri süreceğim mazeretlerle onu ikna edip gazabından kurtulacağımı zannederim. Çünkü münakaşa etmeyi bilirim. Fakat ben -Allah'a yemin olsun ki- şunu çok iyi biliyorum: Bugün seni benden hoşnut edecek yalan sözler söylersem, çok geçmeden Allah yalanımı ortaya çıkarıp seni hakkımda gazaplandırır. Şayet seni hakkımda gazaplandıracak doğruyu söylersem, Allah'ın beni affedeceğini umarım. Vallahi hiç bir mazeretim yoktu. Vallahi hiç bir zaman da bu seferden geri kaldığım zamanki gibi güçlü ve varlıklı olmamıştım." dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "İşte bu, doğru söyledi." dedikten sonra: "Kalk, Allah senin hakkındaki hükmünü bildirinceye kadar bekle." dedi. Kâ'b anlatmaya devam ediyor: Kalktım, Selemeoğullarından bir grup adam da benimle beraber yürüyor ve bana diyorlardı ki: "Vallahi, bundan önce senin herhangi bir günah işlediğini görmedik. Ne çare ki diğer geride kalanlar gibi Hz. Peygamber'e (s.a.) özür beyan edemedin. Şayet öyle yapsaydın Rasûlullah'ın (s.a.)senin için de Allah'tan mağfiret dilemesi yeterdi." Beni bu şekilde kınama hususunda o kadar ısrar ettiler ki, geri dönüp kendimi yalanlayıp özür beyan etmeyi düşündüm. Sonra onlara: "Benim durumumda başka biri var mı?" dedim. "Evet, senin söylediğin gibi söyleyen iki kişi daha var, onlara da sana dendiği gibi denildi." dediler. "Onlar kim?" diye sordum. Mürâre b. er-Rebî el-Âmirî ve Hilâl b. Ümeyye el-Vâkıfî olduğunu söylediler. Bu iki şahıs da Bedir harbine katılmış örnek müslümanlardandı. Onların adını duyunca, geri dönmekten vazgeçip yoluma devam ettim.

Rasûlullah (s.a.), Tebük seferinden geri kalanlar arasından, müslümanların -üç kişi olarak- sadece bizimle konuşmasını men etti. Herkes bizden uzaklaştı ve bize karşı değiştiler, dünya bile eskiden bildiğim dünya değildi. Elli gün bu hal üzere devam ettik. Diğer iki arkadaşıma gelince evlerine kapandılar, ağlayıp durdular. Ben, içlerinde en güçlüsü ve en dayanıklısı idim. Dışarı çıkıyor, namaz için cemaate iştirak ediyor, çarşı-pazar dolaşabiliyordum, fakat hiç kimse benimle konuşmuyordu. Rasûlullah'a (s.a.) geliyor, namazdan sonra oturduğu meclise varıyor, selâm verip kendi kendime diyordum ki: "Acaba selâmımı almak için dudaklarını kıpırdattı mı, kıpırdatmadı mı?" Sonra O'na yakın bir yerde namazımı kılıyor, Rasûlullah'a (s.a.) göz atıyor, ben namaza yöneldiğimde bana doğru döndüğünü, ben O'na yönelince de yüz çevirdiğini görüyordum. Herkesin benden bu şekilde yüz çevirmesinin uzayıp gittiği bir sırada Ebu Katâde'nin bahçe duvarına tırmandım. Ebu Katâde, amcamın oğluydu ve çok sevdiğim biriydi. Selâm verdim, Allah'a yemin olsun ki selâmımı almadı. Dedim ki: "Ey Ebu Katâde! Allah aşkına soruyorum, benim Allah'ı ve Rasûlü'nü sevdiğimi biliyor musun?" Hiç cevap vermedi. Dönüp tekrar sordum, yine cevap vermedi. Tekrar sordum, bu defa dedi ki:

"Allah ve Rasûlü bilir." Bunun üzerine gözlerim yaşardı, ağladım ve tekrar dönüp duvara tırmandım ve gittim.

Bir aralık Medine çarşısında yürürken, Şam bölgesinden bir çiftçiye rastladım. Gıda maddesi getirmiş satıyor ve bana: "Kim Kâ'b b. Mâlik'i gösterir?" diye soruyordu. Sonunda bana geldi ve Gassân kralından bir mektup verdi. Mektupta şöyle deniliyordu:

"Haber aldığıma göre arkadaşın sana eziyet ediyormuş. Allah seni zelil ve zâyi olacak bir mevkide kılmamıştır. Hemen bize gel, lâyık olduğun gibi davranalım." Mektubu okuyunca dedim ki: "Bu da bir başka belâ!" Mektubu, tandırda yakmaya azmettim ve yaktım. Elli günün kırk günü dolduğunda Hz. Peygamber'in (s.a.) bir elçisi bana gelip: "Rasûlullah (s.a.) sana, ailenden ayrı kalmanı emrediyor." dedi. Diğer iki arkadaşıma da aynı emri gönderdi. "Boşayayım mı, yoksa nasıl bir ayrı kalma kastediliyor?" dedim. "Hayır, boşamayacaksın, yalnızca uzak duracaksın ve ona yaklaşmayacaksın." dedi. Bunun üzerine karıma dedim ki: "Ailenin yanına git. Allah bu konuda hükmünü bildirinceye kadar orada kal." Hilâl b. Ümeyye'nin karısı geldi ve: "Ya Rasûlallah! Hilâl b. Ümeyye çok ihtiyar, kendisine hizmet edecek kimsesi de yok, kendisine hizmet etmemi kötü görür müsünüz?" dedi. "Hayır, fakat sana yaklaşmasın." buyurdu. Karısı dedi ki: "Vallahi, o hiç yerinden kımıldamıyor. O günden şu ana kadar da durmadan ağlıyor." Kâ'b diyor ki: Bu olay üzerine ailemden bazıları bana: "Sen de Rasûlullah'tan (s.a.) Hilâl b. Ümeyye'nin hanımının ona hizmet etmek için izin aldığı gibi yapıp, izin isteseydin." dediler. Ben: "Vallahi, o konuda gidip izin istemem. Hem Rasûlullah'ın (s.a.) bana ne karşılık vereceğini nerden bileyim, çünkü ben genç bir adamım." dedim.

Bu şekilde on gün daha bekledim. Allah Rasûlü'nün (s.a.), başkalarını bizimle konuşmaktan men ettiği günden bu yana tam elli gün geçmiş oldu. Ellinci günü sabahı, evlerimizden birinin damında sabah namazını kılmış, Allah Teâlâ'nın zikrettiği hal üzere canım sıkılmış ve bütün genişliğine rağmen dünya başıma daralmış bir vaziyette otururken, Sel dağının tepesinde en yüksek sesle birinin, "Ey Kâ'b b. Mâlik!" diye bağırdığını duydum. Hemen secdeye kapandım; çünkü Allah'ın (c.c.) beni feraha çıkaracak hükmünü bildirdiğini anladım. Rasûlullah (s.a.) sabah namazını kılınca, Allah'ın, tevbelerimizi kabul ettiğini bildirdi. Bu haberden sonra herkes bizi müjdelemeye başladı. Bir grup müjdeci diğer iki arkadaşıma doğru giderken, atlı bir şahıs ile Eslem kabilesinden bir başka şahıs bana doğru koşuyorlardı. Eslem kabilesinden olan şahıs, bir tepeye çıkmış bana bağırıyordu. Onun beni müjdeleyen sesi, attan önce gelmişti. Hemen üzerimdeki elbiseleri çıkarıp müjdeciye giydirdim. Vallahi

bundan başka da hiç elbisem yoktu. Hemen ödünç elbise bulup giydim, süratle Rasûlullah'a (s.a.) gittim. İnsanlar grup grup beni karşılıyor, tevbemin kabulünden dolayı tebrik ediyor ve: "Allah'ın tevbeni kabul buyurması mübarek olsun!" diyorlardı.

Kâ'b diyor ki: Mescide girdiğim sırada Rasûlullah (s.a.) etrafındakilerle beraber oturuyordu. Talha b. Ubeydullah kalktı, bana doğru gelip, benimle tokalaşıp tebrik etti. Vallahi Talha'dan başka kalkıp yanıma gelen olmadı. Talha'nın bu ilgisini hiç unutmuyorum. Rasûlullah'a (s.a.) selâm verdiğimde, yüzü sevinçten parlayarak bana şöyle dedi: "Sana anandan doğduğun günden itibaren yaşamış olduğun en güzel bir günün hayırlı müjdesi var." Ben: "Bu müjde senden mi, yoksa Allah'tan mı, ya Rasûlallah?" diye sordum. "Bilakis Allah katından." diye cevap verdi. Hz. Peygamber (s.a.) bir şeye sevindiği zaman yüzü ay parçası gibi parlardı. O'nun bu halini biliyorduk. Gelip Rasûlullah'ın (s.a.) önüne oturunca: "Ey Allah'ın Rasûlü! Tevbemin kabulü dolayısıyla bütün malımı Allah ve Rasûlü'ne bağışlamak istiyorum." dedim. "Malının bir kısmını kendine sakla, bu senin için daha hayırlıdır." buyurdu. Ben de: "Hayber'deki hissemi alıkoyayım." dedim. Sonra dedim ki: "Ya Rasûlallah! Allah Teâlâ, beni doğruluğum sebebiyle kurtardı. Bundan böyle hayatta olduğum müddetçe doğrudan başka bir söz söylemeyeceğim." Allah'a yemin olsun ki, bunu Rasûlullah'a (s.a.) söylediğim günden bugüne kadar, doğru sözlülükten dolayı Allah'ın beni imtihan ettiği ölçüde imtihana tabi tuttuğu başka bir şahıs tanımıyorum. Vallahi, o günden itibaren hiç bilerek yalan söylemedim. Bundan sonrası için de Allah'ın beni yalandan koruyacağını umarım. Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlü'ne: "Andolsun ki Allah, Peygamber'e uyan Muhacirler ile Ensar'ın ve Peygamber'in tevbelerini kabul etti."[47] âyetinden, "Ey inananlar, Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun."[48] âyetine kadar inzal buyurdu. Allah'a yemin olsun ki, İslâm nimetine erdirdikten sonra Allah'ın bana lutfettiği en büyük nimeti, Hz. Peygamber'e (s.a.) karşı doğru sözlü olmak ve yalan söyleyip helâke düşmekten kurtulma nimetidir. Allah (c.c.) yalancılar hakkında vahyini inzal buyurduğu zaman, herhangi bir şahsa söylenecek en ağır sözü söyledi ve: "Siz yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerinden yüz çeviresiniz diye size karşı Allah'a yemin edecekler."[49] âyetinden, "Allah, o fâsıklar topluluğundan aslâ razı olmaz."[50] âyetine kadar inzal buyurdu.

47. Tevbe, 9/117.
48. Tevbe, 9/119.
49. Tevbe, 9/95.
50. Tevbe, 9/96.

Kâ'b dedi ki: Allah Teâlâ'nın, "Savaştan geri kalmış üç kişinin tevbesini de..."[51] âyetiyle ifade ettiği geri kalıştan maksat, Tebük seferinden geri kalış değildir. Aksine Hz. Peygamber (s.a.) seferden döndükten sonra, geri kalanlar gelip özür beyan etmişler ve bunu da yeminle desteklemişlerdi. Rasûlullah (s.a.) da onların mazeretini kabul etmiş, kendileri adına mağfiret dilemişti. Fakat bu üç kişi, gelip mazeret beyan etmemişler, bu konuda geri kalmışlar; Rasûlullah (s.a.), haklarındaki Allah'ın hükmünü bildireceği ana kadar onları tehir etmişti. İşte âyet-i kerimedeki geri kalıştan maksat, bu mazeret beyanındaki geri kalıştır.[52]

Osman b. Saîd ed-Dârimî, Abdullah b. Sâlih—Muâviye b. Sâlih—Ali b. Ebî Talha—İbn Abbas yoluyla gelen bir rivayetinde, "Münafıklardan diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler, iyi işle kötü işi (nifak) birbirine karıştırdılar."[53] âyet-i kerimesiyle ilgili olarak dedi ki: Tebük seferinde Rasûlullah (s.a.) seferden döndüğü zaman bunlardan yedisi kendilerini mescidin duvarına bağladılar. Mescid'den dönerken yanlarından geçen Rasûlullah (s.a.): "Kendilerini duvara bağlayan bu şahıslar kimler?" diye sordu. "Ebu Lübâbe ve arkadaşları. Sizden geri kalmışlardı da ey Allah'ın Rasûlü! Hz. Peygamber (s.a.) gelip bağlarını çözüp kendilerini mazur gördüğünü açıklayıncaya kadar bağlı kalacaklar." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Allah'a yemin ederim ki, Allah onları azad etmedikçe ben, ne bağlarını çözerim, ne de özürlerini kabul ederim. Çünkü onlar, benden yüz çevirdiler ve müslümanlarla birlikte sefere gitmediler." Hz. Peygamber'in (s.a.) bu cevabı onlara ulaşınca dediler ki: "Allah bizi azad etmedikçe biz kendi bağlarımızı çözmeyeceğiz." Bu olay üzerine: "Münafıklardan diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler, (evvelce yapmış oldukları) iyi işle kötü işi birbirine karıştırdılar. Umulur ki Allah, onların tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir." âyet-i kerimesi nazil oldu.[54] Âyetin son kıs-

---

51. Tevbe, 9/118.
52. Buharî, 64/81; Müslim, 2769. Âlimler bu hadisten birçok hüküm elde etmişlerdir: 1)Yemin teklif edilmeden yemin etmenin caiz olması. 2) Zaruret olduğu zaman amacın gizlenmesi. 3) Hayır işleyemeden kaçırdığı fırsatlara esef etmek. 4) Esef ettiği fırsatın tekrar eline geçmesini temenni etmek. 5) Gıybeti reddetmek. 6) Bid'atçılarla alâkayı kesmek. 7) Yoldan gelen kimsenin önce mescide girmesi ve namaz kılması. 8) Dış görünüşe göre hükmetmek. 9) Özürlerin, mazeretlerin kabul edilmesi. 10) Doğruluğun fazileti. 11) Allah ve Rasûlü'ne itaat etmeyi yakın bir dostun sevgisine tercih etmek. 12) Yeni bir nimete nail olan kimseyi müjdelemenin müstehap olması. 13) Yeminin niyetle tahsis olması. 14) İnsanın, yanına gelen birisiyle musafaha etmesi ve onun için ayağa kalkması. 15) Şükür secdesi yapmanın müstehap olması.
53. Tevbe, 9/102.
54. Tevbe, 9/102.

mındaki (عَسَى), "olur ki, umulur ki" mânasına gelen bir kelime olmasına rağmen, Allah için kullanıldığında kesinlik ifade eder. Âyet-i kerime nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.), bağlarını çözmesi ve mazeretlerinin kabul edildiğini bildirmesi için bir şahıs gönderdi. Onlar da mallarıyla birlikte Rasûlullah'a (s.a.) gelip: "İşte bizim malımız, bunları sadaka olarak kabul et ve bizim için Allah'tan mağfiret dile." dediler. Allah Rasûlü (s.a.): "Mallarınızı almam hususunda bir emir gelmedi." buyurdu. Bunun üzerine: "Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin, yüceltceğin bir sadaka al ve onlara dua et."[55] (Yani onlar için mağfiret dile) âyeti ile: "Çünkü senin duan, onlara huzur verir." âyet-i kerimesi nazil oldu ve Rasûlullah (s.a.), sadakalarını kabul edip onlar için mağfiret diledi. Diğer üç kişi kendilerini mescid duvarına bağlamışlardı. Tevbeleri kabul edilecek mi, yoksa azaba mı dûçâr edilecekler, bunu bilmeden bekletildiler, tâ ki Allah (c.c.): "Andolsun ki Allah, o güçlük saatında Peygamber'e uyan Muhacirler'le Ensar'ın ve Peygamber'in tevbesini kabul etti."[56] âyetinden, "Savaştan geri kalmış üç kişinin de..." ve "Bundan sonra Allah, tevbe ettikleri için onların tevbelerini kabul etti."[57] âyetlerine kadar inzal buyurdu. Atıyye b. Sa'd da bu rivayeti desteklemiştir.[58]

55. Tevbe, 9/103.
56. Tevbe, 9/117.
57. Tevbe, 9/118.
58. Abdullah b. Sâlih zayıf bir râvi olduğu için bu hadisin isnadı zayıf kabul edilmiştir. Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbas'tan rivayeti mürseldir.

D) TEBÜK GAZASINDAKİ FIKHÎ HÜKÜMLER VE HİKMETLER

1— Bu seferde haram aylarda savaşmanın caiz olduğuna işaret vardır. Çünkü İbn İshak'ın sahih rivayetine göre Hz. Peygamber'in (s.a.) yola çıkışı Recep ayındadır. Ancak burada bir başka durum vardır, o da Arapların aksine ehl-i kitabın, haram ayı tanımamaları idi. Haram ayında savaşmanın haram oluşunun neshedilip edilmediği konusunda iki ayrı görüş vardır. Daha önce her iki görüş sahibinin delillerini zikretmiştik.

2— Devlet başkanının tebaasına, gizlenmesi zarar verecek hususları açıklaması ve böylece onların hazırlanmalarını sağlaması, böyle olmayan konuları da gizli tutması caizdir.

3— Devlet başkanı savaş ilan ettiği zaman herkesin bu savaşa katılması gerekir. Herkesin teker teker belirlenmesi gerekmez ve başkanın izni olmadıkça hiç kimse geri kalamaz. Bu durum cihadın farz-ı ayn olduğu üç durumdan birincisidir. İkincisi, düşmanın ülkeyi işgal etmesi; üçüncüsü ise, iki cephe arasında kalınmasıdır.

4— Beden ile savaşmanın vacip olması gibi mal ile savaşmak da vaciptir. Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetlerden biri böyledir. Bu hususun doğruluğunda hiç şüphe yoktur. Kur'an-ı Kerim'de mal ile cihad etmek beden ile cihad etmekle beraber, hatta bir yer müstesna, diğer yerlerde beden ile cihad etmekten daha önce zikredilmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.a.): "Kim bir

askeri donatırsa, bizzat savaşmış gibi olur." buyurmuştur.[1] Nasıl beden ile cihad gücü yetenler için farz ise mal ile cihad da öyledir. Mal sarfetmeden beden ile cihad olmaz. Zafer, hem asker hem de mühimmat ile sağlanır. Bizzat katılamayan kimse askerin sayıca çoğalmasına yardımcı olamazsa, en azından mühimmatının daha fazla olmasına yardımcı olmalıdır. Zengin olup bizzat hacca gidemeyen kimseye bedel göndermek vacip olunca, fiilen cihada iştirak edemeyen kimseye bir başkasını donatıp göndermenin vacip olması daha evlâdır.

5— Hz. Osman b. Affân'ın (r.a.) büyük bir meblağı Allah rızası için infak etmesi ve bu davranışıyla diğer insanları geride bırakması. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Açık-gizli herşeyini Allah mağfiret eylesin Ey Osman!" Sonra buyurdu ki: "Bundan sonra ne yaparsa yapsın Osman'a zarar vermez." Hz. Osman, bin dinar ve bütün techizatıyla üç yüz deve infakta bulunmuştu.

6— Allah yolunda infak edecek malı olmayanlar, bu uğurda belki bir şey yapabilirler ümidiyle bütün gayretlerini göstermedikçe ve sonunda hakikaten hiçbir şey yapamayacakları açığa çıkmadıkça mâzur görülmezler. Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip, kendilerini donatarak cihada hazırlamasını isteyenlere Allah Rasûlü: "Sizleri techiz edecek bir şey bulamıyorum." demiş, onlar da ağlayarak geri dönmüşlerdi. Bu durumda olanlar için herhangi bir günah yoktur.

7— Devlet başkanının (sefere çıkarken) tebaasından birini kadınlar, çocuklar, güçsüzler ve zayıfların başına vekil tayin etmesi. Bu vekil de bizzat cihada iştirak edenlerden sayılır. Çünkü o anda üstlendiği görev oradakiler için en büyük yardımdır. Rasûlullah (s.a.) genellikle İbn Ümm-i Mektûm'u vekil tayin ederdi. Onu on küsur defa vekil bıraktığı rivayet edilir. Tebük gazasında ise Ali b. Ebî Tâlib'i vekil bıraktığı bilinmektedir. Buharî ve Müslüm'in *Sahih*'lerinde Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın şöyle söylediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (s.a.) Tebük gazasında Ali'yi (r.a.) vekil bıraktı. Hz. Ali dedi ki: "Ya Rasûlallah! Beni, kadınlar ve çocuklarla mı bırakıyorsun?" Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Bana nisbetle sen, Musa'ya nisbetle Harun gibi olmayı istemez misin? Ancak benden sonra peygamber yoktur."[2] Fakat Hz. Ali'nin bu vekâleti yalnızca ailesi için olan hususî bir vekâletti. Umumî mânadaki vekâlet Muhammed b. Mesleme el-Ensârî'ye verilmişti. Bunun delili şudur: Münafıklar, Hz. Ali'yi tahrik etmek için, 'Muhammed onu ağır bul-

1. Buharî, 56/38; Müslim, 1895; Nesâî, 6/46; Tirmizî, 1628. Zeyd b. Hâlid el-Cühenî hadisinden.
2. Buharî, 64/80; Müslim, 2404.

duğu için geri bıraktı' dediklerini duyunca silahını aldı, Hz. Peygamber'e (s.a.) yetişti ve söylenenleri haber verdi. Rasûlullah (s.a.): "Yalan söylüyorlar, ben seni, geride bıraktıklarım için vekil tayin ettim. Geri dön, aileme ve ailene benim adıma vekâlet et." buyurdu.

8— Hurma ağacındaki hurmaların miktarını tahminde bulunmanın caiz olması. Tahminde bulunan kimsenin sözüyle amel etmek meşrûdur. Bu konu Hayber gazasında geçmişti. Rasûlullah'ın (s.a.), o kadının bahçesindeki hurmaların miktarı konusunda tahminde bulunduğu gibi, bir devlet başkanının tek başına tahmin yürütmesi caizdir.

9— Semûd bölgesindeki kuyulardan içilmesi, yemekte kullanılması, o su ile hamur yoğurulması ve temizlik yapılması caiz değildir. Fakat Rasûlullah (s.a.) zamanına kadar kalan ve bilinen Nâka (deve) kuyusunun dışındaki kuyulardan hayvanları sulamak caizdir. Bu kuyu nesiller boyunca herkes tarafından bilinegelmiştir. Yolcular bu kuyudan başkasına gitmezlerdi. Kapalı, sağlam ve geniş yapılı olan bu kuyunun kalıntıları hâlâ görülebilmekte ve diğer kuyulara benzemediği anlaşılmaktadır.[3]

10— Kim Allah'ın gazabına veya azabına dûçâr kalmış bir kavmin diyarına uğrarsa, oraya girmemeli, orada kalmamalı, aksine oradan hızla geçmeli, geçinceye kadar elsibesiyle yüzünü örtmeli, girmek zorunda kalırsa ağlayarak ve ibretle bakarak girmelidir.

Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.) Arafat'la Mina arasındaki Muhassir vadisinden hızla geçerdi. Çünkü burası Allah'ın Fîl sûresinde naklettiği hâdisenin cereyan ettiği, Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe ve ordusunun helâk olduğu yerdir.

11— Hz. Peygamber (s.a.) yolculukta iki namazı birleştirir, bir arada kılardı. Daha önce geçtiği gibi cem'-i takdim ile ilgili rivayet, içinde bu kıssanın yer aldığı Muaz hadisinde nakledilmiştir. Bu hadisin illetini ve sahih olmadığını söyleyenleri zikretmiştik. Rasûlullah'ın (s.a.), bu seferden başka bir seferde cem'-i takdim yaptığı rivayet edilmemiştir. Ancak arefe günü Arafat bölgesine girmeden önce cem'-i takdim yaptığı sahihtir. Orada öğle ile ikindiyi bir arada öğlen namazı vaktinde kılmıştı. Ebu Hanîfe ve bir grup âlim cem'-i takdimi yalnız hacc ibadetine ait bir husûsiyet olarak kabul ederken, Ahmed b. Hanbel ve Şâfiî gibi âlimler de uzun yolculuk yüzünden cem'-i takdim yapıldığını söylemişlerdir. Bir başka grup da; vakfe ile meşgul olduğu ve vakfenin güneşin batışına kadar aralıksız devam etmesi sebebiyle cem'-i

3. Müellifin bu tesbitlerinin kendi dönemi için geçerli olduğu hatırlanmalıdır.

takdim yapıldığı kanaatındadırlar. Ahmed b. Hanbel der ki: "Meşguliyet sebebiyle cem yapılabilir." Selef ve halef âlimlerinden bir grup âlimin bu görüşte olduğu daha önce geçmişti.

12— Kum ile teyemmüm yapmanın caiz olması. Rasûlullah (s.a.) ve aşhabının, Tebük ile Medine arasındaki kumluk mesafeyi aşarken yanlarında toprak götürmediklerinde şüphe yoktur. Burası suyu kıt olan, hatta susuzluktan dolayı Rasûlullah'a (s.a.) şikâyetlerin yapıldığı bir bölgeydi. Konakladıkları yerlerde teyemmüm yaptıkları kesindir. Bu şüphe götürmeyen tesbitlerin yanısıra Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadisi de bilinmektedir: "Ümmetimden herhangi bir kimse nerede namaz vaktine erişirse, mescidi (namaz kılacağı yer) ve temizleneceği malzemesi (teyemmüm yapacağı kum veya toprak) yanındadır.[4]

13— Rasûlullah (s.a.) Tebük'te yirmi gün kalmış ve namazlarını kısaltarak kılmıştır. Ümmetine de: "Bu müddetten daha fazla kalınırsa namaz kısaltılmaz." diye bir şey söylememiştir. Bu kadar müddetle orada kalmıştır. Sefer halinde bu çeşit ikâmetler, bir insanı sefer hükmünden çıkarmaz. Yerleşme durumu olmadığı müddetçe; ikâmet süresinin uzaması ya da kısalması sonucu değiştirmez. O yerde ikâmete niyet eden kimse yoktu.

Selef ve halef âlimleri bu konuda çokça ihtilâf etmişlerdir. *Sahih-i Buharî*'de İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Rasûlullah (s.a.) bazı seferlerinde on dokuz gün ikâmet etti ve iki rekât kılardı. Biz de on dokuz gün ikâmet ettiğimiz zaman iki rekât kılardık. Bu müddetten fazla kalırsak tam kılardık."[5] Ahmed b. Hanbel'in sözünden anlaşıldığına göre, İbn Abbas bu sözüyle, Fetih senesi Mekke'de kalış müddetini kasdetmiştir. Çünkü Ahmed b. Hanbel demiştir ki: "Rasûlullah (s.a.) fetih senesi Mekke'de on sekiz gün kalmıştır, zira Huneyn'e gitmeyi istiyordu. Orada ikâmet müddeti bölünmüştür. İbn Abbas'ın rivayet ettiği ikâmet budur." Ahmed b. Hanbel'in dışındaki âlimler de: "Bilakis İbn Abbas, bu rivayetiyle Tebük'teki ikâmetini kasdetmektedir." demişlerdir. Câbir b. Abdillah: "Rasûlullah (s.a.) Tebük'te yirmi gün namazlarını kısaltarak ikâmet etmiştir." demektedir. Bu rivayeti Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde rivayet etmiştir.[6]

Abdurrahman b. Misver b. Mahreme: "Sa'd ile beraber Şam'ın bazı köylerinde kırk gün kaldık. O namazlarını kısaltıyor, biz tam olarak kılıyorduk."demiştir.[7]

---

4. Ahmed, *Müsned*, 5/248. Ebu Ümâme hadisinden. Senedi sahihtir.
5. Buharî, 18/1.
6. Ahmed, *Müsned*, 3/295; *Musannef*, 4335; Beyhakî, *Sünen*, 2/152. Râvileri sikadır.
7. Abdürrezzâk, *Musannef*, 4350. Râvileri sikadır.

Nâfi: "İbn Ömer, Azerbeycan'da namazlarını iki rekât kılarak altı ay kalmıştır." demiştir.[8] O sene kar yağmış ve şehre girmeye mâni olmuştu.

Hafs b. Ubeydullah: "Enes b. Mâlik Şam'da iki sene yolcu namazı kılarak ikâmet etmiştir." demektedir.[9]

Enes: "Rasûlullah'ın (s.a.) ashabı Râmhürmüz'de yedi ay kalmışlar ve namazlarını kısaltarak kılmışlardır." demektedir.[10]

Hasan Basrî: "Kâbul'da Abdurrahman b. Semüre ile beraber iki sene ikâmet ettim. Namazlarını kısaltıyor ama cem etmiyordu." demektedir.[11]

İbrahim: "Rey'de bir sene, bazan daha fazla, Sicistan'da iki sene kalıyorlardı" demiştir.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in ve ashabının sünneti böyledir ve doğrusu da budur.

Diğer mezheplere gelince: Ahmed b. Hanbel bir yerde dört gün kalmaya niyet eden kimsenin namazını tamamlaması gerektiği, daha az kalmaya niyet edenin ise kısaltacağı görüşündedir. Yukardaki rivayetler için Ahmed b. Hanbel'in değerlendirmesi şöyledir: "Rasûlullah (s.a.) ve ashabı kesin olarak ikâ-

---

8. Abdürrezzâk, *Musannef*'inde (4339) Abdullah b. Amr-Nâfi' yoluyla yaptığı rivayette İbn Ömer'in Azerbeycan'da altı ay namazı kısaltarak kıldığını ve şöyle dediğini rivayet eder: "İkâmete niyet ettinse tamamla..." Beyhakî (3/152) de, Ubeydullah b. Ömer—Nâfı'—İbn Ömer yoluyla yaptığı bir rivayette şöyle demiştir: "Bir gazada kış bastırınca kar yüzünden altı ay Azerbaycan'da kaldık." İbn Ömer der ki: "Hepimiz iki rekât kılıyorduk." Bu hadisin isnâdı sahihtir. Hâfız İbn Hacer, *Telhîs*'inde (2/47), sahih olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel (5552), Sümâme b. Şürahîl'in şöyle dediğini rivayet eder: İbn Ömer'in yanına gittim ve: "Yolcu namazı kaç rekâttır?" diye sordum. "iki rekât, iki rekât; yalnızca akşam namazı üç rekâttır." dedi. Bunun üzerine dedim ki: "Zilmecâz'da bulunursak ne dersin?" "Zilmecâz nedir?" dedi. Ben de: "Toplandığımız, alış-veriş yaptığımız, on beş veya yirmi gün kaldığımız bir yer." dedim. O da dedi ki: "Be adam! Azerbeycan'da idim, -Râvi diyor ki: Dört ay mı dedi, iki ay mı bilemiyorum- orada herkesin ikişer rekât kıldığını gördüm. Rasûlullah'ı (s.a.) iki rekât iki rekât kılıyorken gördüm. Sonra şu âyet nâzil oldu: "Rasûlullah'da (s.a.) size güzel örnekler vardır." ... âyetin tamamını okudu." Bu hadisin isnadı kuvvetlidir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (2/158) zikretmiş ve demiştir ki: "Ahmed b. Hanbel rivayet etti, râvileri sikadır."
9. Abdürrezzâk, *Musannef*'de (4354), Yahya b. Ebî Kesîr—Cafer b. Abdullah yoluyla yaptığı rivayette Enes b. Mâlik'in Şam'da iki ay Abdülmelik b. Mervan'la beraber kaldığını ve namazlarını iki rekât kıldığını rivâyet eder. İbn Ebî Şeybe (517) de Abdülalâ—Yûnus ve Hasan Basrî yoluyla yaptığı rivayette Enes b. Mâlik'in Sâbur'da -İran'da Bendecan şehrine bağlı bir köy- bir veya iki sene kaldığını, iki rekât kılıp selâm verdikten sonra tekrar iki rekât kıldığını zikreder.
10. Beyhakî, 3/152.
11. Abdürrezzâk, 4352.

mete karar vermemişler, bugün çıkarız, yarın çıkarız ümidi ve düşüncesiyle beklemişlerdir." Bu değerlendirmede açık bir isabetsizlik vardır. Zira Rasûlullah (s.a.) Mekke'yi fethetti. Mekke aynı Mekke idi. Orada kalıp İslâm'ın esaslarını tesis ediyor, şirkin temellerini yıkıyor ve etrafında bulunan Arapların durumlarıyla ilgili olarak hazırlık yapıyordu. Herkesçe kesin olarak kabul edileceği gibi böyle bir durum günlerce ikâmeti gerektirir, bu işler bir-iki günde olmaz. Tebük'teki ikâmeti de böyledir. Orada da düşmanı beklemektedir ve kesinlikle bilinmektedir ki düşman ordusuyla aralarında, günlerce yürümekle ancak alınacak bir mesafe vardır. En azından dört günde o mesafenin alınamayacağını biliyordu. Aynı şekilde İbn Ömer'in, kar sebebiyle Azerbeycan'da altı ay kalması da böyledir. Yolları kapatacak çokluktaki kar kütlesinin dört gün içinde, yollar açılacak şekilde erimesinin imkânsız olduğu malumdur. Enes b. Mâlik'in Şam'da namazlarını kısaltarak iki sene kalması, sahabenin Râmhürmüz'de namazlarını kısaltarak yedi ay ikâmet etmesi de böyledir. Böylesine bir kuşatma ve cihad hareketinin dört gün içinde sona ermesinin imkânsızlığı malumdur. Ahmed b. Hanbel'in arkadaşları demişlerdir ki: "Düşman karşısında cihad, sultan tarafından hapis ve hastalık gibi sebeplerle ikâmet eden kimse, ister kısa, ister uzun müddet kalacağını zannetsin, namazını kısaltır." Doğrusu da budur. Ancak bu noktada Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerif, icmâ-i ümmet ve sahabe uygulamasında delili bulunmayan bir şart koştular ve dediler ki: "Yukarıda sayılan durumlarda namazın kısaltılabilmesi için, dört günden fazla sürmeyecek bir müddet içinde o halin biteceğinin zannedilmesi şarttır." Onlara şöyle demek lâzımdır: Bu şartı koşarken hangi esasa dayandınız? Hz. Peygamber (s.a.), Mekke'de ve Tebük'te dört günden fazla ikamet edip namazlarını kısaltırken ashabına bir şey söylemediği gibi dört günden fazla ikâmete niyet etmediğini de açıklamadı. Halbuki O biliyordu ki ashabı, namazlarını kısaltırken kendisine uyuyorlardı. Buna rağmen onlara: "Dört günden fazla ikâmet ederseniz namazı kısaltmayın" türünden tek bir harf bile söylemedi. Bu konuyu açıklamak O'nun için en mühim bir konuydu. Ashab-ı kiram da aynı şekilde davranmışlar, kendileriyle beraber namaz kılan kimselere böyle bir şeyden bahsetmemişlerdi.

Mâlik ve Şâfiî ise: "Dört günden fazla ikamete niyet eden kimse namazını tamamlar, bu müddetten daha az bir süre için niyet etmişse kısaltır." demişlerdir.

Ebu Hanîfe'ye gelince: "On beş günlük bir süre için ikâmete niyet eden kimse namazını tam kılar, daha az bir süre için niyetlenmişse kısaltır." demektedir. Leys b. Sa'd'ın mezhebi de bu şekildedir. Hz. Ömer, İbn Ömer ve Hz. İbn Abbas'ın da bu görüşte oldukları nakledilmiştir. Saîd b. el-

Müseyyeb: "Dört gün müddetle ikâmet edersen namazını dört rekât kıl." demiştir. Ebu Hanîfe gibi söylediği de rivayet edilmiştir.

Ali b. Ebî Tâlib: "On gün müddetle ikâmet eden kimse namazını tamamlar." demiştir. İbn Abbas'tan da böyle bir rivayet yapılmaktadır.

Hasan Basrî der ki: "Mısır denilen (şehir hükmündeki yere) varmadıkça namazlarını kısaltır."

Hz. Âişe: "Azığını ve azık torbasını bırakmadıkça (yani sefer hali bitmedikçe) kısaltır." demektedir.

Dört mezhebin imamı, ihtiyacının bugün veya yarın giderileceği ümidiyle bekleyen bir kimsenin bu durumu böyle devam ettiği müddetçe namazını kısaltacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak Şâfiî'den gelen bir rivayete göre, bu durumdaki bir insan en çok on yedi veya on sekiz gün kısaltabilir, ondan sonra kısaltamaz.

İbn Münzir, *İşrâf*'ında: "İkâmete niyet etmeyen bir kimsenin yolculuğu senelerce de devam etse namazını kısaltacağı hususunda âlimler icmâ' etmişlerdir." demektedir.

14— Yemin eden bir kimsenin yeminini bozmayı daha hayırlı görmesi halinde, bozmasının caiz, hatta müstehab olması, daha sonra keffâret verip hayırlı olduğuna inandığı gibi yapması. Bu durumda ister önce keffâretini verip sonra yeminini bozar, isterse önce yeminini bozup keffâretini sonra öder. Ebu Musa el-Eş'arî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Yemini bozup hayırlı olanı yaptım ve keffâret ödedim." Bir başka metinde: "Keffâretini ödedim ve hayırlı olanı yaptım." Bir diğerinde ise: "Hayırlı olanı yaptım ve yeminimin keffâretini verdim." Bu rivayetlerin her biri *Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*'de yer almakta [12] ve yemini bozma ile keffâret verme arasında belli bir sıranın bulunmadığını göstermektedir.

Sünen'de, Abdurrahman b. Semüre, Hz. Peygamber'den (s.a.) şöyle bir hadis nakleder: "Bir konuda yemin eder, sonradan o yemini bozmayı daha hayırlı görürsen, yemininin keffâretini ver, sonra yeminini bozarak daha hayırlı gördüğün şeyi yap."[13] Bu hadisin aslı *Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*'dedir.

12. Buharî, 83/4; Müslim, 1649.
13. Ebu Davud, 3277, 3278; Nesâî, 7/10, 7/11; Buharî, 83/1; Müslim, 1652; Tirmizî, 1529.

Ahmed b. Hanbel, Mâlik ve Şâfiî, yemini bozmadan önce keffâret vermenin caiz olduğu görüşündedirler. Ancak Şâfiî, orucun keffâreti hususunda: "Orucu bozmadan keffaretini ödeyemez." demiştir. Ebu Hanife (r.h.) ise: "Hiç bir konuda, yemin bozulmadan önce keffâretin ödenmesi caiz değildir." demektedir.

15— Gazap halindeki yeminin geçerli olması; o kimsenin verdiği hükmün ve yaptığı sözleşmelerin de geçerli olması. Kendisini kaybedecek derecede sinirlenen kimsenin yemini de, talakı da geçersizdir. Ahmed b. Hanbel, Hz. Âişe'den nakletiği: Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle dediğini duydum: "Iğlâk halindeki bir kimsenin yemini de hanımını boşaması da geçersizdir."[14] hadisindeki "ığlak"ı, gazap ve öfke olarak açıklamıştır.[15]

16— Hz. Peygamber'in (s.a.): "Sizi ben donatmadım, bilâkis sizi Allah (c.c.) donatıp techizatlandırdı." hadisini, Cebriye mezhebine mensup olanlar, kendilerini destekleyen bir delil olarak öne sürebilirler. Bilmeleri gerekir ki, bu hadiste onların mezhebine delil olacak hiçbir taraf yoktur. Çünkü Rasûlullah'ın (s.a.) sözü, aynen şu sözü gibidir: "Vallahi, ben ne bir kimseye bir şey veriyor, ne de verilmesini menediyorum. Ben yalnızca taksim eden biriyim, bana emredildiği şekilde veririm."[16] O, Allah'ın kulu ve elçisidir. Her hareketi Allah'ın emriyledir. Rabbı O'na bir şey emrederse, O da o emri yerine getirir. Veren, menedèn, yükleyip donatan yalnızca Allah'tır. Hz. Peygamber (s.a.), yalnızca emredileni yapandır. Allah Teâlâ: "Ey Rasûl'üm; düşmanların gözüne bir avuç toprak attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı."[17] âyetinde de, Rasûlü'nün, müşriklerin yüzüne toprak attığını, bu atmanın O'na ait bir fiil olduğunu isbat ve ifâde etmiş, fakat atılan bu toprağın müşriklerin gözlerine ulaştırılması işinin O'na ait olmadığını, bunun ancak Allah'a ait bir fiil olduğunu, kulun buna gücünün yetmeyeceğini açıklamıştır. "Atmak" fiili, işin başlangıcı olan "fırlatmak" ve sonucu olan "ulaştırmak" mânalarının her ikisi için de kullanılır.

17— Apaçık küfürleri Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaştığı halde Rasûlullah'ın (s.a.), münafıkları öldürmeyip bırakması. "Tevbesini açıklayan zındık öldürülmez." diyenler, bu hâdiseyi kendi görüşlerinin delili olarak ileri sürmüş-

---

14. Ahmed, *Müsned*, 6/276; Ebu Davud, 2193; İbn Mâce, 2046; Hâkim, 2/197. Hz. Âişe (r.a.) hadisinden. Senedinde Muhammed b. Ubeyd b. Ebî Sâlih bulunmaktadır, zayıf bir râvidir.
15. *Tenkîh* adlı eserin müellifi der ki: Daha doğrusu bu kelimenin ikrah (zorlama), gazap ve cinnet hallerinin hepsine şâmil olmasıdır. Bilgi ve maksat açık olmadan yapılan her iş için bu kelime kullanılır.
16. Buharî, 75/7, Ebu Hureyre hadisinden.
17. Enfâl, 8/17.

lerdir. Çünkü o münafıklar, kendilerine nisbet edilen sözü söylemediklerine dair yemin etmişlerdir. Bu davranışları şayet söyledikleri bir sözü inkâr etmek değilse, tevbe etmek demektir. Mezhebimize mensup olan ve olmayan âlimler: "İrtidat ettiğine şahit olunan bir kimse kelime-i şehadeti söyleyerek, Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in (s.a.) O'nun Rasûlü olduğuna şahitlik ederse, bundan sonra başka bir taraf araştırılmaz, mü'min olduğu kabul edilir." demişlerdir. Bazı fakihler de: "İrtidat ettiğini inkâr etmesi, bunu kabul etmesi yeterlidir." demişlerdir.

"Zındığın tevbesi geçersizdir." diyenlere gelince, onların bu hâdise ile ilgili değerlendirmeleri şöyledir: Münafıkların bu davranışları isbat edilememiştir. Rasûlullah (s.a.), bir konuda hüküm vereceği zaman yalnızca kendi bilgisine dayanarak hüküm vermezdi. Bu haberi Rasûlullah'a (s.a.) yalnızca bir kişi getirmiştir. Bu sayı da isbat için yeterli olmamıştır. Tıpkı Zeyd b. Erkam'ın Abdullah b. Übey'in aleyhinde şehadette bulunması ve bu şehadetin kabul edilmemesi ve başka şahısların da aynı şekilde tek başlarına şehadet edip şehadetlerinin geçerli olmaması gibi.

Bu değerlendirme hemen kabul edilemez. Çünkü Abdullah b. Übey'in münafıklığı ve bu durumuna delil olacak sözleri Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı için tevâtür derecesinde sabitti. Yine onlardan bazıları bizzat kendileri nifaklarını itiraf etmişler ve Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle: "Biz ancak lafa dalmış, şakalaşıyorduk."[18] demişlerdi. Haricîlerden bazıları bizzat Peygamberimizin yüzüne karşı: "Sen adaletle hükmetmedin!" demişlerdi. Bunun üzerine Rasûlullah'a (s.a.): "Onları öldürmüyor musun?" diye sorulduğu zaman: "Aleyhlerinde yeterli delil yok." demedi. Aksine: "İnsanlar, Muhammed ashabını öldürüyor demesinler (diye onları bırakıyorum)" dedi.[19]

O halde doğru değerlendirme şöyle yapılmalıydı: Rasûlullah'ın (s.a.), hayattayken onları öldürmemesinin sebebi, kalplerini Rasûlullah'a (s.a.) ısındırmak ve O'nun üzerinde ihtilâfı önleyip, ittifakı temin etmekti. Halbuki onları öldürmek, daha İslâm'ın gariplik dönemi son bulmadan, nefretin uyanmasına yol açmak demekti. Allah Rasûlü'nün (s.a.) en çok arzu ettiği husus kalpleri ısındırmak, en çok kaçındığı husus ise kendisine itaattan uzaklaştıracak davranışlardı. Bu durum, yalnızca Rasûlullah'ın (s.a.) hayatta olduğu devreye has idi. Aynı şekilde Zübeyr ve davacısı ile ilgili hâdisede Rasûlullah (s.a.): "Halanın oğlu olduğu için değil mi?"[20] diyerek hükmüne itiraz eden,

18. Tevbe, 9/65.
19. Buharî, 65/63; Müslim, 2584 (64); Tirmizî, 3312; Ahmed b. Hanbel, 3/393.
20. Buharî, 42/6. Müslim, 2357. Urve hadisinden yaptığı rivayette demiştir ki: Zübeyr'in En

"Bu taksimde Allah rızası gözetilmemiştir!" diyerek verdiği hükmü ayıplayan ve: "Sen adaletle hükmetmedin!" diyen kimselerin hiçbirini öldürmemiştir. Çünkü bütün bu konularda yegâne hak sahibi Rasûlullah (s.a.) idi. Bu hakkını almak ya da hakkından vazgeçerek affedip feragat etmek tamamen O'na ait bir hak idi. Ümmetine gelince, durum değişmekte, Hz. Peygamber'e (s.a.) ait bir haktan vazgeçmeye ümmetin yetkisi bulunmamakta ve bu hakkın yerine getirilmesi, ümmet için terkedilmesi mümkün olmayan bir görev olmaktadır. Bu meseleler başka bir yerde ele alınacaktır. Burada maksat yalnızca işaret ve uyarıdır.

18— Bir sözleşme (ahd) karşılığında İslâm ülkesinde ikâmete hak kazanan kimse, İslâm'a zararlı olacak bir hâdiseye sebebiyet verirse, kanının ve malının korunması hususunda yapılan anlaşma bozulmuş olur. Devlet başkanı kendi imkânıyla o şahsı ele geçiremezse kanı ve malı heder olur. Kim onun malına el koyarsa o malın sahibi olur. Rasûlullah (s.a.), Eyle halkıyla yapılan barış anlaşmasında: "Kim bir olay çıkarırsa (anlaşmanın şartlarına aykırı davranırsa) onu malı kurtaramaz ve malı alana ait olur." demiştir. Çünkü o şahıs bu hareketiyle, ehl-i ahd olmaktan çıkmış, muhârib (ehl-i harb) sınıfına geçmiştir. Onun hakkında da ehl-i harb hakkındaki hükümler uygulanır.

19— Geceleyin cenaze defnetmenin caiz olması. Hz. Peygamber (s.a.), Zülbicâdeyn'i geceleyin defnetti. Ahmed b. Hanbel'e bu konu sorulduğunda şöyle dedi: Bunda bir mahzur yoktur.[21] Ebu Bekir, geceleyin defnedildi. Hz. Ali, Hz. Fâtıma'yı geceleyin defnetti. Hz. Âişe: "Rasûlullah'ın (s.a.) defnedildiği gecenin sonunda küreklerin sesini işittim." demektedir. Hz. Osman, Âişe ve İbn Mes'ûd'un definleri hep geceleyin olmuştur.

Tirmizî'de İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet vardır: Rasûlullah (s.a.) bir gece kabristana girdi. O'na kandil yakıldı. Kıble tarafına geçti ve: "Allah sana rahmet eylesin, sen zikrederek sesini yükseltir ve çok çok Kur'an okur-

---

sar'dan bir adamla Hârre mevkiinde sulama kanalları yüzünden arası açılmış. Rasûlullah (s.a.) da: "Sulama işini bitir, sonra suyu komşuna gönder!" buyurmuş, fakat Ensar'dan olan o zat: "Ya Rasûlallah! Halanın oğlu olduğu için mi onu kayırıyorsun?" deyince Rasûlullah'ın (s.a.) yüzü değişmiş ve: "Ey Zübeyr! Hurmalığını sula, sonra suyu habset, hurma ağaçlarının köklerine erişinceye kadar bırakma." buyurmuştur. Zübeyr der ki: "Hayır Rabbine and olsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar." (Nisâ, 65) âyeti bu hâdiseden dolayı nâzil oldu.

21. Merdâvî'nin *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf* adlı eserinde (2/547) Ahmed b. Hanbel'den şu rivayet vardır: "Ancak zaruret halinde yapılabilir." Bir başka rivayette, mekruh olduğunu söylemiştir.

dun." buyurdu.[22] Tirmizî der ki: "Bu hadis hasendir."

Buharî'de de şöyle bir hadis nakledilir. Rasûlullah (s.a.) bir adamı sordu ve: "Bu kimdir?" dedi. Dediler ki: "Bu filandır, dün gece defnolundu." (Bunun üzerine kalktı ve cenaze) namazını kıldı.[23]

Soru: Müslim'in *Sahih*'inde rivayet ettiği şu hadise ne dersiniz?: "Hz. Peygamber (s.a.)bir gün ashabına hitab etti. Vefat eden, yetersiz bir kefene sarılıp geceleyin defnolunan bir adamı andı ve mecbur kalınmadıkça bir kimsenin, namazı kılınmadan, geceleyin defnedilmesini menetti."[24] Ahmed b. Hanbel: "Benin görüşüm de budur." demiştir.

Cevap: Allah'a hamdederek, yukarıda zikredilen her iki hadisi de kabul eder, birini diğeri ile izaha kalkışmayız ve geceleyin cenazeyi defnetmenin mekruh olduğunu söyler, hatta bundan men ederiz. Ancak geceleyin yolculuk yapanlar arasından birinin vefat etmesi, yolcuların gündüzü beklemeleri halinde zarar görmelerinden veya ölünün şişip dağılmasından korkulması, bu ve benzeri gibi geceleyin defnedilmesini gerekli kılacak zaruri sebepler sözkonusu olursa o zaman buna izin veririz. Başarı Allah'tandır.

20— Devlet başkanı herhangi bir yere askerî birlik gönderir, bu birlik ganimet malı ve esir alır ya da kale fethederse, elde ettikleri herşeyden beşte bir pay ayrıldıktan sonra geri kalanı o birlikteki mücahidler arasında paylaştırılır. Rasûlullah (s.a.), Dûmetü'l-Cendel'in fethinde Ükeydir ile yapılan anlaşma sonucu elde edilen ganimetleri, Halid b. Velid komutasında gönderilen askerlerin arasında paylaştırmıştı. Tamamı dört yüz yirmi süvari idi. Elde edilen ganimetler ise; iki bin deve, sekiz yüz at idi. Her bir süvariye beş hisse düşmüştü. Ancak bu birlik savaşmakta olan bir ordunun içinden ayrılarak teşkil edilirse durum değişmekte, bu birliğin askerî gücü o ordunun gücüne dayanmakta olduğu için elde ettikleri ganimetler, beşte biri ayrıldıktan sonra, ordunun bütün neferleri arasında paylaştırılmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti bu idi.

21— Rasûlullah'ın (s.a.) "Medine'de öyle kimseler vardı ki attığınız her adımda ve aştığınız her vadide sizinle beraber idiler." sözüyle ifade ettiği be-

22. Tirmizî, 1057; İbn Mâce, 1520. İbn Abbas hadisinden. Ebu Davud (3164), Hâkim (1/368) ve Beyhakî'nin (4/53) Câbir b. Abdillah'tan yaptıkları rivayetin şahitliğiyle Tirmizî, bu hadisi hasen kabul etmiştir. Hâkim, Ebu Zer'den bir başka rivayette bulunmuş, fakat orada râvilerden birinin ismi zikredilmemiştir. Diğer râvileri ise sikadır.
23. Buharî, 24/69. İbn Abbas der ki: Rasûlullah (s.a.) geceleyin defnedilen birisinin cenaze namazını kıldı. Bu namazda kendisi ve sahabîleri ayakta durdular. Hz. Peygamber (s.a.) "Bu kimdir?" deyince oradakiler: "Dün gece gömülen filandır" dediler ve hep beraber cenaze namazını kıldılar.
24. Müslim, 943.

raberlik, kalbî beraberlik idi, yoksa bazı cahillerin söylediği gibi bedenî beraberlik değildi. Çünkü bu dedikleri şey imkânsızdır. Zira bu söz üzerine Rasûlullah'a (s.a.): "Onlar Medine'de oldukları halde mi?" diye sorulmuş, O da: "Evet. Onlar mazeretleri yüzünden Medine'de kaldıkları halde." diye cevap vermişti. Onların bedenleri Medine'de, ruhları ise mücahid kardeşleriyle beraberdi. Bu cihadın kalp ile yapılanıdır ve dört mertebesinden biridir: Bu mertebeler; kalp ile, lisan ile, mal ile ve beden ile cihad etmektir. Hadiste: "Müşriklere karşı lisanlarınızla, kalplerinizle ve mallarınızla cihad ediniz." buyurulmuştur.[25]

22— Allah'a isyan edilen günah yuvalarının yakılıp yıkılması. Rasûlullah (s.a.), Mescid-i Dırâr'ın yakılmasını ve yıkılmasını emretmişti. Halbuki orası içinde namaz kılınan ve Allah'ın zikrolunduğu bir mekândı. Buna rağmen mü'minlere zarar vermek, aralarını bozmak ve münafıklara sığınaklık yapmak gibi maksatlar için kullanılınca Rasûlullah (s.a.) yıkılmasını emretti. Bu durumda olan bütün binalar için devlet başkanının ya yıkmak ve yakmak, ya da şeklini ve gayesini ıslah edecek tedbirleri almak gibi bir görevi vardır. Dırâr mescidi'nin durumu böyle olunca; apaçık şirk koşma maksadıyla yapılmış, içinde görev yapanların orada bulunan kimselere kulluk etmeye çağırdığı yerlerin yıkılması daha çok gereklidir. Fısk ve günah mahalleri olan meyhane, kumarhane ve her türlü batakhane hakkındaki hüküm de aynıdır. Hz. Ömer (r.a.), içki satılan bir köyü tamamen yakmış, Rüveyşid es-Sakafî'nin meyhanesini yakmış ve kendisini Rüveyşid yerine Füveysık diye adlandırmıştır. Sa'd'ın sarayını da halktan gizlendiği için yakmıştır. Rasûlullah (s.a.) cumayı ve cemaatı terkedenlerin evlerini yakmaya yeltenmiş,[26] içlerinde, kendilerine cuma ve cemaat farz olmayan kadınlar ve çocuklar bulunduğu için bırakmıştır.

23— Allah'a itâat ve ibadet durumunun bulunmadığı eşyanın vakfı sahih değildir. Bu kaideye göre: Kabir üzerine yapılan mescid yıkılır, mescide

---

25. Ebu Davud, 2504; Dârimî, 2/313; Ahmed, 3/124, 153; Nesâî, 6/7. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (1618) ve Hâkim (2/81) de, sahih olduğunu söylemişler, Zehebî de onlara katılmıştır.
26. *Muvatta'*, 1/129, 130; Buharî, 9/29, 34; Müslim, 651. Ebu Hureyre (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle dediğini rivayet eder: "Nefsim yed-i kudretinde olan (Allah)a yemin olsun ki birisine odun toplamasını emretmek, sonra bir başkasına namaz için ezan okumasını emretmek, sona birisine de imam olmasını emredip ben de namaza gelmeyenlerin evlerini başlarına yıkmak istedim." Bu hadisteki: "O'nu bu azminden o evlerde üzerlerine cemaata gitmek farz olmayan kadınların ve çocukların bulunması alıkoydu." ilâvesi *Muvatta'*da, Buharî'de ve Müslim'de yoktur. Ancak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (2/367) vardır. Senedinde Ebu Ma'şer el-Medenî vardır. Bu zatın adı Nüceyh b. Abdurrahman'dır ve zayıf bir râvidir.

defnolunan ölünün kabri oradan kaldırılır. Ahmed b. Hanbel ve diğer âlimler bu konuda kesin hükmün böyle olduğunu söylemişlerdir. İslâm'da; kabir ile mescid bir arada bulunmaz, bilakis hangisi diğerinden sonra yapılmak istenirse buna mâni olunur, bu konuda hüküm verirken öncelik esasına riayet edilir. Beraber yapılmış olsalar caiz olmaz. Böyle bir vakıf şer'an sahih ve caiz olmaz. Rasûlullah (s.a.) nehyettiği için, böyle bir mescidde kılınan namaz sahih olmaz. Hz. Peygamber (s.a.) aynı zamanda kabirleri mescid yapıp orada kandil yakanlara da lânet etmiştir. Allah'ın Peygamberi ve Rasûlü ile göndermiş olduğu İslâm dini böyle idi, ama bugün görüldüğü gibi, insanlar arasında garip kalmıştır.

24— Uzaktan gelen birisini karşılamak, sevinç ve mutluluğunu ifade etmek için ud, zurna vb. çalgı âletleri ve müstehcen nağmelerin eşliğinde olmamak kaydıyla şiir söylenmesi caizdir. Hiç kimse buna haram dememiştir. Bu hükme yapışarak günah olan mağmeleri dinlemenin de helâl olduğunu iddia edenlerin bu iddiası; şarabı üzüme ve sarhoş etmeyen üzüm suyuna kıyas ederek, madem ki üzüm ve suyu helâl, şarap da helâldir diyenlerin iddiası gibidir. Bu ve benzeri kıyaslar; "alışveriş de faiz gibidir" diyenlerin kıyasları gibidir.

25— Rasûlullah'ın (s.a.), kendisini övenleri dinlemesi, onları bu davranışlarından alıkoymaması başkaları için delil teşkil etmez. Çünkü övenlerle övülenler arasında çok farklar vardır ve Rasûlullah (s.a.): "Övgüde bulunanların yüzüne toprak serpiniz." buyurarak bu konudaki hükmü apaçık belirtmiştir.(27)

26— Seferden geri kalan üç kişinin kıssasında sayısız hikmetler ve ibretler vardır. Burada bazılarına işaret ediyoruz:

a)Bir kimsenin Allah ve Rasûlü'ne itaat hususundaki kusur ve eksiğini haber vermesi, bunun sebebini açıklaması, âkıbetinin ne olduğunu, durumundaki ibret verici hususları haber vermesi, hayrın ve şerrin yollarını açıklaması ve bu açıklamaya dayanan daha mühim meseleleri haber vermesi caizdir.

b) Kibir ve gurur maksadıyla olmadığı takdirde bir kimsenin hayra vesile olacak şekilde kendini övmesi caizdir.

c) Bir kimse gücünün yetmediği bir hayra karşı, gücünün yettiği başka bir hayırla kendi kendini teselli eder.

27. Müslim, 3002; Ahmed, *Müsned*, Ebu Davud, 4804; Buharî, *Edebu'l-Müfred*, 339; Tirmizî, 3395; İbn Mâce, 3742. İbn Hibbân (2008), Ebu Nuaym (6/127) ve Hatîb (7/338) İbn Ömer'den yukardakinin aynısını nakletmişlerdir.

27— Akabe bîatı, sahabenin şahit olduğu en faziletli işlerden biridir. O kadar ki Kâ'b, Akabe'deki bîatı Bedir'deki cihaddan daha aşağı derecede görmezdi.

28— Devlet başkanı, bazı hususları tebaasından gizlemekte fayda görürse, o hususları gizlemesi müstehaptır veya duruma göre hüküm değişir.

29— Bir şeyi gizlemekte zarar ve fesat sözkonusu olursa, onu gizlemek caiz değildir.

30— Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatında orduya ait bir kayıt defteri yoktu. İlk olarak kayıt defteri uygulamasını başlatan Hz. Ömer'dir. Bu uygulama Rasûlullah'ın (s.a.) takip edilmesini emrettiği sünnetidir. Zamanla bu uygulamanın faydası açığa çıkmış ve müslümanların ona olan ihtiyacı hissedilmiştir.

31— Bir müslüman için ibadet ve tâatta bulunarak Allah'a yakınlaşma fırsatı doğduysa, hemen o fırsatı değerlendirmeye bakmalı ve bunun için gerekli teşebbüsü yapmalı, ileriki bir tarihe bırakmamalıdır. Çünkü azmetme ve gayrete gelme hisleri çoğunlukla geçici olur. İnsan, himmet ve gayret hislerini tahrik eden fırsatları hemen değerlendirmelidir. Allah Teâlâ kendisine böyle bir fırsat verip de, bu fırsatı değerlendiremeyen kulunu, kalbiyle iradesi arasına girerek ve bir daha ona iradesini kullanma imkânı vermeyerek cezalandırır. Allah ve Rasûlü'nün çağrısına cevap vermeyen kimsenin de kalbiyle iradesi arasına engel koyar da daha sonra hiçbir zaman cevap verme gücünü bulamaz. Allah (c.c.): "Ey inananlar! Allah ve Peygamber, sizi, hayat verecek şeylere çağırdıkları zaman icabet edin. Bilin ki, Allah, gerçekten kişi ile onun kalbi arasına girer."[28] Bu hakikati Allah Teâlâ şu âyetiyle açıklığa kavuşturmuştur: "Biz onların kalplerini ve gözlerini —ilkin ona inanmadıkları gibi— ters çeviririz; onları taşkınlıkları içinde şaşkın şaşkın bırakırız."[29] Yine Allah (c.c.) buyurdu ki: "Ama onlar yoldan sapınca, Allah da onların kalblerini saptırmıştı."[30] Yine buyurdu ki: "Allah, bir kavmi doğru yola eriştirdikten sonra sakınmaları gereken şeyleri kendilerine açıklamadıkça onları sapıklıkla sorumlu tutacak değildir."[31] Bu mânada, Kur'ân'da, çok âyet vardır.

32— Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber gitmeyip geri kalanlar; ya tam ni-

---

28. Enfâl, 8/24
29. En'âm, 6/110.
30. Saf, 61/5.
31. Tevbe, 9/115

fak ehli olanlar, ya bir özürü ve mazereti bulunanlar, ya da Rasûlullah'ın (s.a.) bir maslahat sebebiyle veya Medine'de yerine vekil tayin ettiği için geride bıraktığı kimseler olmak üzere üç sınıfa ayrılıyorlardı.

33— Devlet başkanı ve herhangi bir makamda başkan durumunda olanların itaatsızlık gösterenleri ihmal etmemeleri, bilakis onları itaatkâr olmaya davet etmeleri gerekir. Rasûlullah (s.a.) Tebük'te: "Kâ'b ne yaptı?" diyerek yalnızca onu sormuş, münafıkları ihmâle terkettiği için onlardan hiç kimseyi zikretmemişti.

34—Allah ve Rasûlü'nü müdafaa kastıyla ve dinî hamâset ve hamiyyet sâikıyle bir başkasının kusurlarını söylemek caizdir. Bu noktadan hareketledir ki, hadis âlimleri, râvilerin durumunu araştırıp kusurlarını göstermişlerdir. Yine aynı noktadan hareketle peygamberlerin vârisleri durumundaki ehl-i sünnet âlimleri bid'adçıların kusurlarını göstermişlerdir. Yoksa bu ayıplamalar ve kusurları açığa çıkarmalar nefsî arzu ve istekleri tatmin etmek için değildir.

35— Ayıplanan ve kendisine bir kusur nisbet edilen kimsenin, ortada bir yanılma sözkonusu olursa, kendisini savunması da caizdir. Muaz (r.a.), Kâ'b'ı kötüleyen kimseye: "Ne kötü konuştun!" demiş, sonra da: "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin olsun ki, onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz." diyerek müdâfaada bulunmuştu. Rasûlullah (s.a.) da ne öyle konuşanı, ne de Kâ'b'ı bu sözlerinden men etmedi. Her ikisini de dinledi.

36— Yoldan gelen bir müslümanın memleketine girerken abdestli olması ve evine gitmeden önce mescide uğraması, iki rekât namazdan sonra çevresindeki müslümanlarla oturup hemhal olması, sonra âilesinin yanına gitmesi sünnettir.

37— Rasûlullah (s.a.), münafıklardan kendisini müslüman gibi gösterenlerin dış görünüşlerine göre davranıyor, kalplerindeki gerçek düşüncelerini Allah'a havale ediyor, hüküm verme zamanı dış görünüşlerine göre hükmediyor, bilinmeyen içyüzlerine göre cezalandırmıyordu.

38— Devlet başkanının ve hâkimin; hâdise çıkaran, huzur bozan kimselerin selâmlarını almayarak onları cezalandırması ve başkalarına da ibret olmalarını sağlaması caizdir. Rasûlullah'tan (s.a.) Kâ'b'ın selâmını aldığı nakledilmemiştir, bilâkis öfkeli bir şekilde karşıladığı rivayet edilmektedir.

39— Tebessüm, sevinme ve hoşlânmanın alâmeti olduğu gibi öfkenin de alâmeti olabilir. Zira gerek sevinme, gerekse öfkelenme hallerinin her ikisinde de kan basıncı yükselir, bu sebepten yüzde pembeleşme gözükür. Bu durumdan da sevinç ve öfke hâsıl olur ve arkasından tebessüm veya gülme ge-

lir. Bundan dolayı, özellikle nâhoş hallerde, kudretli insanların gülmesine aldanmamalıdır. Bu hususta denilmiştir ki:

إذا رَأيْتَ نُيُوبَ اللَّيْثِ بَارِزَة   فَلاَ تَظُنَّنَّ أنَّ اللَّيْثَ مُبْتَسِمُ

"Arslanı, dişleri açığa çıkmış olarak görürsen,
Zannetme ki arslan gülümsemektedir."(32)

40— Devlet başkanı ve başkan durumundaki kimselerin, değer verdikleri kıymetli dostlarına sitem edip onları azarlamaları mümkündür. Rasûlullah (s.a.), Tebük seferinden geri kalanlar içerisinde yalnızca üç kişiye sitemde bulunmuştur. İnsanlar çok defa dosttan gelen sitemi övmüş, onun hazzını ve sevincini dile getirmişlerdir. Hal böyle olunca, Allah'ın yeryüzünde yarattıklarının en sevgili olanının sitemi nasıl olur? Allah'a yemin olsun ki, bu sitem en tatlı bir sitem, semeresi en büyük, faydası da en yüce olan bir sitemdir. O üç kişi kimbilir ne büyük bir sevince, hoşnutluğa ve mazhariyete nâil olmuşlardır.!

41— Allah Teâlâ, Kâ'b'ı ve iki arkadaşını, doğru sözlü olmaya ve bu durumlarında sebatkâr olmaya muvaffak kılmış, yalan söylemek ve gerçek dışı özürler beyan ederek onları rezil etmemiştir. Böyle yapsalardı, dünyada sıkıntı çekmezlerdi, ama ahiretleri tamamen perişan olurdu. Dürüst kimseler, işin başında biraz yorulurlar ama ardından devamlı bir kurtuluşa kavuşurlar. Dünya ve ahiret, bu prensip üzerine kuruludur. Başlangıçtaki acılıklar sonuçta tatlılığa, başlangıçtaki tatlılıklar da sonuçta acılığa dönüşürler. Rasûlullah'ın (s.a.) Kâ'b (r.a.) için: "Bu (Kâ'b) doğru söyledi." sözünde, zikredilen nesnenin veya kimsenin, özel olarak bir hükme tâbi olduğu hususunda karîne bulunduğu zaman, mefhûm-u lâkaptan yararlanılabileceğine açık delil vardır. Allah (c.c.): "Davud ve Süleyman'ı da an; hani onlar, milletin davarlarının yayıldığı bir ekin hakkında hüküm veriyorlardı. O vakit geceleyin bir kavmin davarı ekin tarlasına yayılmıştı (zarar vermişti). Biz de onların hükümlerine şahit idik. Biz o meselenin hükmünü Süleyman'a bildirmiştik."(33) buyurmaktadır. Rasûlullah (s.a.): "Bana yeryüzü mescid ve toprağı da temiz (teyemmüm edilebilecek vasıfta) kılındı." buyurmuştur.(34) Yukardaki hadiste de: "Bu doğru söyledi." buyurmuştur. Burada bu sözü duyan; sözü söyleyen kimsenin, o şahsı husûsî bir hükme tâbi tuttuğunda şüphe etmez.

32. Bu beyit Mütenebbî'ye aittir. Seyfüddevle'ye sitem ettiği bir kasideden alınmıştır. Bk. Mütenebbî, Divan, 4/85.
33. Enbiyâ, 21/78-79.
34. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/248. Bk. 1/184: Teyemmüm Konusundaki Tutumu.

42— Kâ'b'ın: "Benim durumumda olan başkası var mı?" diye sorması ve: "Evet, Mürâre b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye." diye cevap vermelerinde; bir musîbete uğrayan kimsenin, aynı musîbete uğrayan başka kimseleri örnek alma psikolojisiyle kendisini tesellî etmesinin caiz olduğuna örnek vardır. Allah (c.c.) bu konuda yol göstererek: "Düşman milleti takib etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz yaralanıp acı çekiyorsanız, muhakkak ki onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Halbuki siz Allah'tan, onların ümit etmedikleri (ahiret ve cennet gibi) şeyleri ummaktasınız."[35] buyurmuştur. İşte Allah'ın, cehennemlikleri menettiği halet-i rûhiyye budur. Bu konuda Allah (c.c.): "Bu özlediğiniz şey bugün asla size fayda sağlamaz; çünkü zulmettiniz, hepiniz azabda ortaksınız." buyurmaktadır.[36]

Kâ'b'ın: "Bana Bedir harbine iştirak etmiş iki salih kimseden bahsettiler, benim onları örnek almam gerekir." sözü, Zührî'nin yanılarak ilâvede bulunduğu yerlerden biri sayılır. Çünkü siyer ve meğâzî kitaplarının hiç birinde bu iki kişinin Bedir harbine katıldığı kaydedilmemiştir. Ne İbn İshak, ne Musa b. Ukbe, ne Emevî, ne Vâkıdî ne de başka biri onları Bedir ehlinden saymışlardır. Vâkıa da gösteriyor ki, onların Bedir ehlinden olmamaları gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), Hâtıb casusluk yapmak gibi bir günah işlediği halde onu cezalandırmadı ve alâkasını kesmedi. Hz. Ömer (r.a.) onu öldürmeye kalkışınca da: "Allah'ın Bedir ehline bakıp:'Dilediğinizi yapın, bütün günahlarınızı bağışladım.' dediğini nereden bileceksin." buyurdu. Hiç casusluk suçu ile, savaştan geri kalmak birbiriyle kıyaslanır mı?

Ebu'l-Ferec İbn Cevzî der ki: Bu konunun hakikatını ortaya çıkarmayı çok arzu ediyorum. Ebu Bekr el-Esrem'e rastladım. Zührî'nin faziletini, hafızasının kuvvetini ve bu konudaki sağlamlığını anlattı. Bu konudan başka bir yerde yanıldığına rastlamadığını söyledi ve: "Mürâre b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye'nin Bedir harbine katıldıklarını söylemektedir. Halbuki bunu ondan başka kimse söylememektedir. Hata etmekten hiç kimse kurtulamaz." dedi.

43— Hz. Peygamber'in (s.a.) bu üç kişiyle görüşülüp konuşulmasını yasaklayıp diğerleri için böyle bir yasak getirmemesinde, bu üç kişinin doğru söylediklerine ve diğerlerinin yalancı olduklarına delil vardır. Bu yasakla onları, günahlarından dolayı tedip etmek istemiştir. Münafıklara gelince, onların günahları böyle bir yasaklama ile geçiştirilmekten daha büyüktü. O üç kişi için kullanılan ilaç diğerlerinin hastalığına çare olmaz, fayda vermezdi. Al-

35. Nisâ, 4/104.
36. Zuhruf, 43/39.

lah (c.c.) da kullarının günahları karşısında böyle muamele eder, mü'min kulunu sevdiği halde, en küçük bir hatasından dolayı tedip eder, o da daha dikkatli olmaya çalışır. Allah katında kıymetten düşmüş olan kula gelince, günah ile arasında hiçbir engel bırakmaz ve her günah işlemesinde ona nimetler ihsan eder; o da zenneder ki bu nimetler kendi fazilet ve kerametinden dolayıdır. Bütün bunların Allah tarafından horlanmanın bizzat kendisi olduğunu ve bu nimetlerden dolayı azabının daha şiddetli olacağını bilemez. Nitekim meşhur bir hadiste: "Allah bir kulu için hayır dilerse, cezasını dünyada iken peşin peşin verir. Bir kulu için de şer dilerse onu dünyada iken cezalandırmaz da, o kul kıyamet günü günahlarıyla birlikte gelir." buyurulmuştur.[37]

Rasûlullah'ın (s.a.) bu davranışında devlet başkanı, âlim ve başkan durumundaki kimselerin cezayı gerektiren bir davranışta bulunan kimse ile alâkayı kesmesinin caiz olduğuna da delil vardır. Yalnız bu alâka kesmenin ölçüsü iyi tesbit edilmeli ve o şahsa fayda sağlayacak dereceyi aşıp kemiyet ve keyfiyet açısından onu helâke sürükleyecek derecede olmamalıdır. Çünkü maksat ıslah etmektir, helâk etmek değildir.

44— Kâ'b'ın: "Öyle ki dünya bana karşı değişti. Nerdeyse o bildiğim dünya değildi." sözündeki bu değişiklik; korkan, hüzünlü ve kederli olan herkesin toprakta, ağaçta, bitkide, hatta halini bilmediği insanlarda bulacağı bir halin ifadesidir. Günahkâr bir âsî de günahının derecesine göre, hanımının ve çocuğunun ahlâkında, bineğinin ve hizmetçisinin huyunda hatta bizzat kendi nefsinde bu hali hisseder, kendisi bile kendine değişik gelir, sanki o kendisi değil, sanki ailesi ve arkadaşları onlar değiller. Zaten böyle bir değişme olmasa, bu korku da olmaz. Bu hal Allah'ın bir sırrıdır ve ancak kalbi ölü olmayanlara âşikârdır. Kalbinin canlılık derecesine göre de bu değişmeyi ve yalnızlığı idrak eder. Ölü bir beden yaralanmadan nasıl acı duymazsa, ölü bir kalp de bu durumdan hiçbir şey hissetmez.

Sözkonusu değişme ve yalnızlık hissinin, münafıklar için zirvede olduğu bilinmekte olduğu halde, onların kalpleri ölü olduğu için bu durumu hissetmezler. Bir kalpde hastalık müzminleşirse, günah ve isyan sebebiyle ıztırabı şiddetlenirse, bu değişmeyi ve yalnızlığı duymaz. İşte bu vaziyet "şekâvet" alâmetidir. Bu hastalığın iyileşeceğinden ümit kesilmiş, doktorlar da tedavisinden âciz kalmışlardır. Korku ve keder, şüpheyle; emniyet ve sürûr, gühan-

37. Tirmizî, 2398. Hâkim de Enes'ten rivayet etmiştir. Senedi hasen sayılmaya müsaittir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (4/87) Abdullah b. Mugaffel hadisinde şahidi vardır. Taberânî; Hâkim, 4/376, 377. Taberânî Ammâr b. Yâsir'den, İbn Adiy Ebu Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

tan uzak durmakla beraber bulunurlar.

فَمَا فِي الْأَرْضِ أَشْجَعُ مِنْ بَرِيءٍ وَلَا فِي الْأَرْضِ أَخْوَفُ مِنْ مُرِيبٍ

"Yeryüzünde suçsuz insandan daha cesuru yoktur.
Ve yeryüzünde şüpheciden daha korkağı da bulunmaz."

Basiret sahibi bir mü'min, bir imtihana tâbi tutulur, sonra kendine gelirse, anlattıklarımızın bu kadarından bile faydalanabilir. Hem öylesine çok yönlü faydalar sağlar ki, sınırlandırılması mümkün değildir. Hiçbir faydası olmasa Rasûlullah'ın(s.a.)peygamberlik alâmetlerini ve haber verdiği hâdiseleri görür, O'nun peygamberliğini tasdik etmesi zaruret derecesinde kuvvetlenir. O'na isyan etmekle şerre uğraması, itaat etmekle de hayra nâil olması Rasûlullah'ın (s.a.) peygamberliğine en kuvvetli delildir. Bu durum şuna benzer: Bir kimse size "şu yola girerseniz, orada şöyle şöyle tehlikeler var" diye tafsilatlıca anlatıyor. Siz de buna rağmen ona muhalefet ederek o yola giriyorsunuz ve size haber verdiği tehlikelerle karşılaşıyorsunuz. Bu durumda ona muhalefet etmekle beraber, doğru söylediğine şahit oluyorsunuz. Yalnızca tavsiye ettiği yola giren ve bu tehlikelerden hiçbiriyle karşılaşmayan kimse de onun doğru söylediğine şahit olur ve birçok hayra ve saadete nâil olursa da, bu konudaki bilgisi mücmel olur.

45— Hilâl b. Ümeyye ve Mürâre; evlerinde oturuyor ve namazlarını evlerinde kılıyorlar, cemaate gelmiyorlardı. Onların bu durumu, müslümanların alâkalarını kesmelerinin, cemaata gelmemeyi mübah kılan özürlerden sayıldığına delil olmaktadır. Yahut şöyle de denilebilir: Alâkayı kesmenin tam gerçekleşmesi, müslümanların cemaatına katılmamalarını gerektirmektedir. Fakat, şu akla gelebilir: Kâ'b cemaata geliyor, diğer ikisi gelmiyordu. Rasûlullah (s.a.) ise ne Kâ'b'ı men ediyor; ne de diğerlerini kınıyordu. Bu durumu açıklamak için şöyle denebilir: Müslümanlara onlarla alâkalarını kesmeleri emrolununca, kendi hallerine bırakıldılar. Yani cemaatla emrolunmadılar, cemaattan alıkonulmaları da sözkonusu olmadı ve kendileriyle de konuşulmadı. Bu durumda cemaata gelene mâni olunmadı. Terkedene de bir şey söylenmedi. Şöyle de denilebilir: Herhalde o iki kişi cemaata çıkamayacak kadar zayıf ve aciz idiler. Bu yüzden Kâ'b demişti ki: "Ben kavmin en genci ve kuvvetlisi idim, dışarı çıkıyor ve müslümanlarla birlikte cemaata iştirak ediyordum."

46— Kâ'b'ın: "Rasûlullah'a (s.a.) geliyor, namazdan sonra meclisinde otururken selâm veriyor ve kendi kendime diyordum ki: Acaba selâmımı almak için dudağını kıpırdattı mı kıpırdatmadı mı?" sözünde; alâka kesilmeye

müstahak olan kimseden selâm almanın vacip olmadığına delil vardır. Şayet vacip olsaydı, selâmını alırken sesini duyurması vacipti.

47— Kâ'b'ın: "Müddet uzayınca Ebu Katâde'nin bahçesinin duvarına tırmandım." sözünde; bir kimsenin, arkadaşının ve komşusunun rızası olduğunu bildiği zaman izin almadan onun bahçesine girmesinin caiz olduğuna delil vardır.

48— Ebu Katâde'nin Kâ'b'a: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." sözünde; bu şekilde hitap etmenin, konuşma sayılmayacağına delil vardır. Bir kimse, bir başkasıyla konuşmamaya yemin etse ve ona, Ebu Katâde'nin söylediği gibi söylese yeminini bozmuş olmaz. Özellikle bu sözüyle konuşmaya niyet etmezse hiç konuşma sayılmaz. Ebu Katâde'nin halinin dış görünüşünden de onun konuşmak niyetiyle hitap etmediği anlaşılmaktadır.

"Bana kim Kâ'b'ı gösterir?" diye soran çiftçiye orada bulunanların hiç konuşmadan yalnızca işaret ederek yol göstermelerinde, alâka kesmenin tam anlamıyla gerçekleşmesi için takınılmış bir tavır vardır. Şayet açık açık: "Kâ'b şu adamdır." deselerdi, bu da bir konuşma olmaz ve yasağa muhalefet etmiş sayılmazlardı. Ancak bu konudaki titizliklerinden dolayı ismini söylemediler. Bu arada şu da söylenebilir: Onun önünde ve onun hakkında, duyabileceği şekilde başka biriyle konuşmak bile bir çeşit onunla konuşmak sayılır. Özellikle böyle bir davranış onunla konuşmak için bir vesile gibi kabul edilmişse bu apaçık bir hiledir. Bu durumdan menetmek, hileden ve kötülüğe ulaştıran yollardan menetmek gibidir. Bu meseleyi böyle anlamak daha güzel ve daha köklü bir anlayış olacaktır.

49— Gassân melikinin bir mektup yazıp onu davet etmesi; Kâ'b için Allah'ın bir başka ibtilâsı, Allah ve Rasûlü'nün sevgisi hakkındaki imanını denemesi, sonunda Hz. Peygamber (s.a.) ve müslümanlar kendisini terkettiği halde imanının zayıflamadığının sahabe arasında açığa çıkması, onun bu durumda bile dünya mülkünde ve mevkisinde gözünün olmadığı hususunun herkes tarafından görülmesi içindir. Yine bu olayda, Allah'ın onu nifak illetinden temize çıkarması, imanının kuvvetini ve Rasûlullah (s.a.) ile müslümanlara olan sadakatını açığa çıkarması vardır. Bütün bunlar, Allah'ın Kâ'b'a bir lutfu, hakkındaki nimetlerini tamamlaması ve kırılan kalbini tamir etmesi idi. Madenlerin eritildiği ateş misali, nasıl orada posa, hakiki madenden ayrılırsa, böyle bir imtihanda da kişinin içinde, kalbinde ne varsa açığa çıkar ve bu suretle gerçek yüzü görünmüş olur.

50— Kâ'b'ın: "Mektubu tandırda yakmaya azmettim." sözünde, din için fesada ve zarara yol açacak şeylerin hemen yok edilmesinin lüzumuna işaret

edilmekdedir. Hakiki mü'min, bu konuda tereddüt etmez ve beklemez. Üzüm suyu şaraba dönüştüğü veya bir mektup zarar ve fesada yol açtığı zaman hemen yok edilmesi gerekir.

Gassânîler o vakitler Rasûlullah'a (s.a.) karşı harp hazırlığı yapıyorlar, atlarını nallıyorlardı. Şüca' b. Vehb el-Esedî'yi Rasûlullah (s.a.) bir mektupla Gassânîların kralı Hâris b. Ebî Şemr el-Gassânî'ye gönderip onun İslâm'a davet ettiği için o da harbe hazırlanıyordu. Şüca' diyor ki: Gassan kralı Şam ovasında Humus'tan Eyle'ye gelen Kayser'e hediyeler hazırlamakla meşgulken ona vardım. İki veya üç gün kapısında bekledim. Kapıcısına: "Ben, Rasûlullah'ın (s.a.) ona gönderdiği elçisiyim." dedim. O da: "Filan gün dışarı çıkıncaya kadar onunla görüşemezsin." dedi ve ismi Meriy (?) olan bu Rum kapıcı bana Rasûlullah'ı (s.a.)sormaya başladı. Ben de Rasûlullah'tan (s.a.) ve davet ettiği dinden bahsediyorum. Beni dinlerken hassaslaşıyor ve ağlayarak şöyle diyordu: "İncil'i okumuştum. Bu peygamberin vasıflarını aynen orada görmüştüm. Ben O'na iman ediyor ve O'nu tasdik ediyorum. Fakat, şimdiye kadar bana ikramda ve ihsanda bulunan Hâris'in beni öldürmesinden korkuyorum." Ve bir gün Hâris çıktı, tahtına oturup tacını başına koydu ve bana yanına girmem için izin verdi. Ben de yanına varınca, Rasûlullah'ın (s.a.) mektubunu verdim. Mektubu okuyup yere fırlattı ve: "Kim benim mülkümü elimden alacakmış! Yemen'de bile olsa gidip onu bulacağım." dedi. Daha sonra etrafındakileri topladı, atların nallanmasını emretti ve bana da: "Git, gördüklerini arkadaşına haber ver!" dedi. Bu arada Kayser'e mektup yazarak benden ve hazırlandığı seferden onu haberdar etti. Kayser de ona cevaben bir mektup göndererek, bu sefere çıkmamasını, bu işten vazgeçmesini ve Eyle'de kendisine ulaşmasını istedi. Bu mektubu alınca beni çağırdı ve: "Ne zaman gidiyorsun?" dedi. Ben de: "Yarın" dedim. Bana yüz miskal altın verilmesini emretti. Kapıcısı da bana bir elbise verdi, daha başka ikramlarda bulundu ve: "Benden Rasûlullah'a (s.a.) selâm söyle." dedi. Rasûlullah'a (s.a.) geldim, bütün bu olanları haber verdim. Hz. Peygamber (s.a.): "Mülkü helâk olsun!" dedi. Sonra kapıcısının selâmını söyledim ve anlattığı şeyleri haber verdim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Doğru söylemiş." buyurdu. Hâris b. Ebî Şemr, Mekke'nin fethedildiği sene öldü. İşte bu müddet içinde Gassan kralı, Kâ'b'a mektup yazarak kendilerine iltihak etmesini istiyordu. Takdir-i ilâhi, Kâ'b'ın Rasûlullah'tan (s.a.) ve dininden yüz çevirmesine mani oldu.

51— Bu üç kişinin üzerinden kırk gün geçince Rasûlullah (s.a.) onlara hanımlarından uzak durmalarını emretti. Bu emretme hadisesinde iki bakımdan üç kişinin feraha kavuşacakları ânın müjdeleri vardı:

Birincisi: Hz. Peygamber (s.a.) onlarla ne konuşuyor, ne de elçi gönderiyordu. Şimdi ise hem konuşmuş, hem de elçi göndermişti.

İkincisi: Ailelerinden uzak durmalarını emretmesinde bir özellik vardır, o da şudur: Rasûlullah (s.a.) bu emriyle onlara, lezzet ve zevk unsurlarından tamamen uzaklaşarak ibadet ve tâata daha ciddi olarak kendilerini vermeleri, bütün vakitlerini Allah'a kullukla geçirmeleri hususunda yol göstermiştir. Böylece feraha kavuşacakları vaktin yaklaştığı, cezalarının bitmesine az bir şey kaldığı anlaşılmış oldu.

Bu olayın fıkhî izahı ise şöyledir: İhramlı olmak, oruçlu bulunmak ve itikâfta olmak gibi ibadet zamanlarında kadınlardan uzak durmak gerekir. Rasûlullah (s.a.) bu üç kişinin son zamanlarının ihramlı veya oruçlu kimseler gibi daha çok ibadetle geçmesini arzu etti. Onlara merhametinden dolayı ilk günden böyle bir emirde bulunmadı. Şayet tâ baştan beri hanımlarından uzak durmalarını emretseydi belki sabırları taşar, tahammül gösteremezlerdi. Bu emri yalnız son günler için vermesi tamamen onlara bir lütuf ve rahmettir. Hacılara, hacca gitmeye niyet eder etmez değil de, ihrama girdikten sonra hanımlarından uzak durmalarının emredilmesinde de aynı lütuf ve rahmet vardır.

Kâ'b'ın hanımına: "Ailenin yanına git." sözünde; bu ve benzeri sözlerle, talâka niyet edilmediği müddetçe, talâk vâkî olmayacağına delil vardır. Bu hususta doğru olan şudur: Talâk, ıtâk ve hürriyet kelimeleri bile, boşama veya köle azad olmasına sebep olmazlar. Allah'ın dininde doğru olan, bizim de doğruluğunda hiç şüphe etmediğimiz hüküm budur. Meselâ bir adama: "Kölen ahlâksız, cariyen zina ediyor." denilse de adam: "Olamaz, o köle iffet sahibi hür biridir veya o cariye iffetli hür biridir." dese, bu sözüyle azad etme hürriyetini kasdetmemiş, iffet hürriyetini kasdetmiştir. Dolayısıyla o adamın ne kölesi, ne de cariyesi bu sözüne binâen âzâd olmazlar. Aynı şekilde bir adama: "Kölen kaç yıldır senin yanında?" diye sorulsa, o da: "O benim yanımda eski (atîk)dir." diye cevap verse, bu sözüyle, onun eskiden beri yanında olduğunu kasdettiği için, kölenin azad olması sözkonusu değildir. Yine aynı şekilde bir adam, doğum sancısı çeken karısına vursa ve kendisine sorulduğunda da: "O tâlık (doğum sancısı çekiyor)." dese, bu sözü söylerken de karısını boşamak hiç aklına gelmemişse, karısı boş olmaz. Adam bu sözüyle, karısının durumunu ifade etmiştir. Bu ve benzeri lâfızlar, beraberlerindeki karînelerden dolayı sarih olmaktan çıkarlar ve kasdolundukları mânayı ifade ederler. Bu lâfızların talâk ve ıtak konusunda (köle azad etmek) sarih olduğunu, karînelerin hükme tesir etmediğini iddia etmek tamamen bâtıldır.

52— Kâ'b'ın, mutlu sonu müjdeleyen kimsenin sesini duyunca secde etmesi; bunun, sahabeye ait bir âdet olduğuna apaçık delildir. Bu secdeler, yenilenen nimetler ve defedilen musibetlerden dolayı yapılan şükür secdeleridir. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.), Müseyleme'nin katledildiği haberi gelince,[38] Ali b. Ebî Tâlib (r.a.), Haricîlerden Zü's-Südiyye'yi ölü olarak bulunca[39] Rasûlullah (s.a.), Cebrâil (a.s.): "Kim Rasûlullah'a (s.a.) bir salâvat getirirse, Allah da o kuluna on salavat (rahmet) getirir." müjdesini getirince, üç defa ümmetine şefaat dileyip Allah'ın (c.c.), sonunda ümmetinin tamamı için şefaatının kabul edileceği bilgisini alınca secde etmişlerdir. Yine Hz. Peygamber (s.a.), bir askeri birliğinin düşmanlarına karşı zafer kazandığı müjdesini, başı Hz. Âişe'nin göğsünde iken almış ve hemen kalkıp secdeye kapanmıştı. Ebu Bekre der ki: "Ne zaman Rasûlullah'a (s.a.) sevindirici bir haber gelse, kalkar secdeye kapanırdı."[40] Bütün bu eserler (sahabe sözleri) sahihtir, sıhhatlerinde hiçbir şüphe yoktur.

53— Kâ'b'ı müjdelemek için ashabtan birinin atını mahmuzlamasında, bir diğerinin tepeye tırmanmasında; o topluluğun hayır uğrunda nasıl yarıştıklarına, birbirlerinin sevincine nasıl ortak olduklarına deliller vardır.

54— Kâ'b'ın, gelen müjdeciye iki elbisesini de (izar ve ridasını) birden vermesi, bu davranışın üstün bir ahlâk ve yüce bir haslet olduğuna işaret etmektedir. Abbas (r.a.) da kölesi gelip, Haccâc b. Ilât'tan, Rasûlullah (s.a.) hakkında kendisini sevindirecek bir haberi olduğunu müjdelemesi üzerine onu azad etmişti.

55— Kâ'b'ın davranışında; müjdeciye, elbisesinin tamamını vermenin caiz olduğuna delil vardır.

56— Yine bu hâdisede, hakkında dinî bir nimet yenilenen kimseyi tebrik etmenin, geldiği zaman onun için ayağa kalkmanın müstehap olduğuna delil vardır. Bu davranış, müstehap olan bir âdettir. Dünyevî bir nimete nâil olan kimseye de böyle davranmak caizdir. O kimseye şöyle demek evlâdır: "Allah'ın sana lütuf ve ihsan ettiği şey, hakkında mübarek olsun." İnsan böyle söylemekle nimeti, ihsan edene ait kılmış, o nimete kavuşana da dua etmiş olur.

57— Bu hâdisede, kulun yaşayabileceği en mutlu ve faziletli gününün, Allah'a tevbe ile yöneldiği ve tevbesinin kabul edildiği gün olduğuna delil vardır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) Kâ'b'a: "Sana anandan doğduğun günden iti-

38. Beyhakî, 1/371.
39. Hasen bir hadistir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned, 848, 1254.*
40. *Ebu Davud, 2774; Tirmizî, 1578; İbn Mâce, 1394. Senedi hasendir.*

baren yaşamış olduğun en güzel günün hayırlı müjdesi var." demişti.

Şayet: Nasıl olur da o gün, müslümanlığı kabul ettiği günden daha hayırlı olabilir, denilirse cevap olarak şöyle söylenir: O gün, müslüman olduğu günün tamamlayıcısı mahiyetindedir. Müslüman olduğu gün saadetinin başlangıcı, tevbesinin kabul edildiği gün ise o saadetin tamamlanması ve kemâle ermesidir. Yardım istenen yalnızca Allah'tır.

58— Bu hâdise üzerine Rasûlullah'ın (s.a.) sevinmesi ve yüzünün bu sevinçle aydınlanmasında; Allah'ın, Peygamberini ümmetine karşı ne kadar şefkatli ve merhametli kıldığına işaret vardır. Öyle ki Rasûlullah'ın (s.a.) sevinci, nerdeyse Kâ'b'ın ve iki arkadaşının sevincinden daha fazla idi.

59— Kâ'b'ın: "Yâ Rasûlallah; tevbemin kabulünden dolayı malımın tamamını sadaka olarak vermek istiyorum." demesinde, tevbe ederken gücü yettiği kadar sadaka vermenin müstehap olduğuna delil vardır.

60— Rasûlullah'ın (s.a.) Kâ'b'a: "Malının bir kısmını kendine sakla. Bu, senin için daha hayırlıdır." demesinde; malının tamamını sadaka olarak vermeyi adayan kimsenin, tamamını vermesinin gerekmeyeceğine, bir kısmını kendine bırakmasının caiz olduğuna delil vardır. Bu konudaki rivayetlerde bazı ihtilâflar sözkonusu olmuştur. *Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*'de Rasûlullah'ın (s.a.) Kâ'b'a: "Malının bir kısmını kendine sakla" buyurduğu kaydedilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber, kendisine alıkoyacağı mal için herhangi bir takdirde bulunmamış, bu durumu tamamen Kâ'b'ın takdirine bırakmıştır. Bu konuda sahih olan da budur. Kendisine ve âilesine yetmeyecek kadar azalan bir malı, sadaka olarak vermek caiz değildir, bu maldan adakta bulunması da ibadet değildir. Adakta bulunsa bile yerine getirmesi gerekmez. İhtiyaçlarını karşıladıktan sonra arta kalan malını tasadduk etmesi daha faziletlidir. Bu durumda nezirde bulunursa, nezrini yerine getirmesi vaciptir. Bu hüküm, şer'î kâidelerin ve kıyasın sonucudur. Bu yüzden kişinin kendi ihtiyacı ile âilesinin ihtiyacını karşılaması, mali borçlarını ödemesinden önce gelir. Bu mali borçlar, ister keffâret ve hac gibi Allah'a ait haklar sınıfından olsun, ister kul borcu olsun hüküm değişmez. Biz iflas eden bir kimseye evini, hizmetçisini, elbiselerini, sanatkâr ise âlet ve edevâtını, değilse ticaret yapacağı eşyayı bırakır, geri kalan malını borçluların hakkı olarak kabul ederiz. Ahmed b. Hanbel, malının tamamını tasadduk etmeyi nezreden kimsenin, üçte birini vermesinin yeterli olabileceğini söylemiş, daha sonra mezhebini takip eden âlimler İmam Ahmed'in bu sözünü, Kâ'b kıssasındaki şu nakille delillendirmişlerdir: "Kâ'b dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah ve Rasûlü'ne tevbe etmemden dolayı malımın tamamını Allah ve Rasûlü için vereceğim. Rasûlullah (s.a.): Hayır, dedi. Dedim ki: Yarısı. O yine: Hayır, dedi.

O halde üçte birini, dedim. Bunun üzerine: Evet, dedi. Ben de: Hayber'deki hissemi alıkoyacağım, dedim." Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.[41] Bu hadisin sabit oluşu biraz şüphelidir. Çünkü Kâ'b kıssasında sahih rivayet; *Sahih-i Buharî* ve *Sahih-i Müslim*'de Zührî hadisinden Kâ'b b. Mâlik'in oğlu yoluyla yapılan rivayettir. O da: "Malının bir kısmını alıkoy." şeklindedir ve miktar olarak bir sınırlama getirmemiştir. Bu isnaddakiler kıssa hakkında daha sağlam bilgiye sahiptirler. Çünkü rivayet bizzat oğlundan yapılmaktadır.

Soru: Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivayet ettiği: "Ebu Lübâbe b. Abdülmünzir, Allah'a tevbe edince dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Tevbemden dolayı kavmimin diyarını terkedip senin yakınında yerleşmek, Allah ve Rasûlü için malımın tamamını tasadduk etmek istiyorum. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: Üçte birini vermen yeter."[42] hadisi için ne dersiniz?

Cevap: Ahmed b. Hanbel'in yukarıdaki sözünün delili bu hadistir, Kâ'b hadisi değil. Sonra Ahmed b. Hanbel'in, oğlu Abdullah yoluyla gelen rivayette şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir kimse malının tamamını veya bir kısmını tasadduk etmeyi nezretse, fakat malının tutarından çok borcu bulunsa, sahip olduğu malın üçte birini sadaka olarak vermesinin yeterli olacağı görüşündeyim. Çünkü Rasûlullah (s.a.) Ebu Lübâbe'ye, üçte birini vermesini emretmiştir." Ahmed b. Hanbel hadisten hüküm çıkarma konusunda daha çok bilgilidir. Bundan dolayı herhangi bir sınırlama bulunmayan Kâ'b hadisiyle değil, üçte birle sınırlama getirilen Lübâbe hadisiyle fetva vermiş ve sanki mutlak olan Kâ'b hadisini Ebu Lübâbe hadisiyle kayıt altına almak istemiştir.

Yine Ahmed b. Hanbel'in; "Sahip olduğu malından çok borcu bulunan bir kimsenin, malının tamamını veya bir kısmını tasadduk etmeyi nezretmesi halinde, malının üçte birini vermesinin yeterli olduğunu" söylemesi; malından çok borcu olsa bile o kimsenin nezrinin geçerli olduğuna delil teşkil etmektedir. Daha sonra mal sahibi olup borcunu ödemek istediği zaman, nezrettiği gün sahip olduğu mal miktarının üçte birini öder. Oğlu Abdullah'tan gelen bir başka rivayette ise şöyle demiştir: "Bir kimse hibede bulunmak ve borcunu ödemek suretiyle elindeki malı harcar, sonradan başka mal kazanırsa, yemin ettiği gün itibariyle malının üçte birini ödemesi vaciptir." Yemin ettiği günden maksat, nezrettiği gündür. O günkü malının üçte birini hesap eder ve borcunu ödedikten sonra bu miktarı nezri için ayırır.

41. Ebu Davud, 3321. İsnadı sahihtir.
42. Ahmed, *Müsned*, 3/453, 502; Dârimî, 1/390, 391. Râvileri sikadır. Ebu Davud'da (3319), Kâ'b b. Mâlik'ten şöyle bir rivayet vardır. Ebu Lübâbe veya bir başkası Rasûlullah'a (s.a.) şöyle söylemiştir: "Tevbemden dolayı..." Senedi sahihtir. Yine Ebu Davud (3320), İbn Kâ'b b. Mâlik'ten aynı manada bir başka rivayette bulunmuştur.

Ahmed b. Hanbel; "Veya bir kısmı" sözüyle, bir kimsenin malının belirli bir kısmını veya bin dinar gibi belirli bir miktarı tasadduk etmeyi nezretmesi halinde de üçte birini vermesi, malının tamamını nezrettiği zaman üçte birinin yeterli olması gibi yeterli olur, demek istemiştir. Mezhebinin sahih olan görüşüne göre belirlediği malın tamamını vermesi gerekir. Bu hususta başka bir rivayet daha vardır ki o da şöyledir: Şayet belirlediği miktar malının üçte biri veya daha azı ise, o miktarın tamamını vermesi gerekir. Şayet üçte birinden fazla ise, yalnızca üçte bir miktarınca vermesi gerekir. Ebu'l-Berekât'a[43] göre en sahih görüş budur.

Bütün bu nakillerden sonra deriz ki: Ne Kâ'b hadisinde, ne Ebu Lübâbe hadisinde, onların kesin olarak nezrettiklerine dair bir delil vardır. Yalnızca: "Tevbemizden dolayı malımızı bağışlamalıyız." dediler. Bu söz, nezirde bulunma hususunda açık değildir. Bu sözün mânası: Tevbelerinin kabulünden dolayı Allah'a şükretmek maksadıyla mallarını tasadduk etmeye azmetmektir. Rasûlullah (s.a.) da onlara, mallarının bir kısmını vermenin yeterli olacağını, tamamını vermelerine ihtiyaç bulunmadığını haber vermiştir. Bu aynen malının tamamını vasiyet etmek için izin isteyen Sa'd'a yalnızca üçte biri için izin vermesi gibidir.

Bu meseleye iki türlü itiraz edilebilir: Birincisi: Hz. Peygamber'in (s.a.) "Sana kâfidir" sözü, hükmü vacip olan meseleler için kullanılır. İkincisi: Üçte birinden fazlasını tasadduk etmekten menetmesi, o fazlalığı vermenin ibadet mânası taşımayacağına delâlet eder. Çünkü Allah ve Rasûlü, ibadet mânası taşıyan bir davranıştan menetmezler. İbadet mânası taşımayan bir nezirde bulunursa, o nezri yerine getirmek gerekmez.

Bu itirazlar şöyle cevaplandırılır: "Sana kâfidir" sözü, "sana yeter" mânasındadır. Bu kelime, dört harfli fiillerdendir. Sizin dediğiniz mâna, üç harfli fiilden yapılan şekil için söz konusudur. Rasûlullah'ın (s.a.) Ebu Bürde'ye kurban konusunda: "Senin için olur, senden başka hiç kimse için olmaz."[44] buyurması da bunun gibidir. Yeterlilik, vacip için kullanıldığı gibi, müstehap için de kullanılır.

---

43. Bu zat, İbn Teymiye adıyla bilinen Abdüsselâm b. Abdullah b. Ebî Kâsım el-Harranî'dir. Şeyhulislam Ahmed b. Teymiye'nin dedesidir. Hadis ezberlemekte ve mezhepleri kavramakta müthiş bir kabiliyete sahipti. Zehebî, nahivci İbn Mâlik'ten şöyle bir nakilde bulunur: "Davud (a.s.) için demirin yumuşak kılınması gibi Şeyh el-Mecd için de fıkıh öylesine yumuşatılmıştı." Hicrî 652'de vefat etmiştir. Ahkâm hadisleri hakkındaki eseri *el-Müntekâ*, hem tek olarak hem de Şevkânî'nin şerhi el-Muharrar (Neylu'l-Evtâr) ile birlikte basılmıştır. Bk. *Şezerâtü'z-Zeheb*, 5/257.
44. Buharî ve Müslim'de, Berâ hadisinden ittifakla rivayet edilmiş ve daha önce de geçmişti. Bk. Buharî, 73/1.

Üçte bir miktarı geçen sadakadan menetmesine gelince; burada onun daha çok faydasına olan, din ve dünya menfaatını elde etmesine yardımcı olacak noktaya işaret vardır. Şayet malının tamamını tasadduk etmeye izin verseydi, daha sonra içine düşeceği fakirliğe ve yokluğa sabredemezdi. Rasûlullah (s.a.) tasadduk etmek için bir kese getiren şahsa onunla vurmuş,[45] fakirliğe dûçâr kalacağından ve bu duruma sabredemeyeceğinden korktuğu için sadakasını kabul etmemiştir. Şöyle de cevap verilebilir —ki tercihe şayan olan görüş de inşaallah budur—: "Hz. Peygamber (s.a.), malını tasadduk etmek isteyen herkesin halini takdir etmiş ve ona göre davranmıştır. Meselâ, Hz. Ebu Bekir'in malının tamamını bağışlamasına mani olmamış, "Âilene ne bıraktın?" diye sorduğunda Hz. Ebu Bekir: "Onlara, Allah'ı ve Rasûlü'nü bıraktım."[46] dediği halde bir hoşnutsuzluk göstermemiştir. Hz. Ömer'den malının yarısını sadaka olarak kabul etmiştir. Kesenin sahibini ise tasadduk etmekten menetmiştir. Kâ'b'a da: "Malının bir kısmını kendine sakla." demiştir. Bu sözde üçte bir gibi bir belirleme mânası yoktur. Yine bu sözde elde tutulacak miktarın, tasadduk edilecek miktardan iki kat fazla olması gerektiği mânası da yoktur. Ebu Lübâbe'ye ise: "Üçte birini vermen sana yeter." buyurmuştur. Bu haberler arasında herhangi bir çelişki sözkonusu değildir. Bu duruma göre: Kim malının tamamını sadaka olarak vermeyi nezrederse, kendisinin ve ailesinin ihtiyacı olan, başkasına muhtaç olmadan, el açmadan yaşayabileceği miktarı alıkor, bu bir mal olabilir, akar olabilir veya ürünü kendi-

45. Ebu Davud, 1673. Câbir b. Abdillah hadisinden şöyle rivayet eder: Rasûlullah'ın (s.a.) yanında idik. Yumurta büyüklüğünde bir altınla bir adam geldi ve dedi ki: "Ya Rasûlallah! Bunu bir madenden temin ettim, bunu benim sadakam olarak kabul et. Başka hiçbir şeyim yok." Hz. Peygamber (s.a.) yüzünü çevirdi. Sonra sağ tarafından geldi ve aynı şekilde konuştu. Rasûlullah (s.a.) tekrar yüzünü çevirdi. Sonra sol tarafından yine geldi. Rasûlullah (s.a.) yine yüzünü çevirdi. Sonra arka tarafından geldi. Bu sefer Rasûlullah (s.a.) elindekini aldı ve fırlattı. Şayet adama gelse canını acıtırdı. Sonra buyurdu ki: "Herhangi biriniz elinde avucunda nesi varsa getiriyor ve: 'bu benim sadakam.' diyor, sonra da dileniyor. Sadakanın hayırlısı, zenginlikten (ihtiyaç fazlasından) verilendir." Bu hadisin râvileri sikadır. Bu konuda Ebu Hureyre'den de şu rivayet vardır: "Sadakanın hayırlısı, zenginlikten verilendir. Sadaka vermeye en yakınından başla." Bu hadisi Buharî *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

46. Ebu Davud, 1678; Tirmizî, 3676; Dârimî, 1/391, 392. Zeyd b. Eslem babasından şu rivayette bulunmuştur: Ömer b. Hattâb'ın şöyle söylediğini işittim: Rasûlullah (s.a.) bize, tasaddukta bulunmamızı emretti. O günlerde malım da vardı, kendi kendime: 'Ebu Bekir'i geçeceksem bugün geçerim,' dedim ve bütün malımın yarısını Rasûlullah'a (s.a.) getirdim. Rasûlullah (s.a.): "Âilen için ne bıraktın?" diye sordu. "Size getirdiğim kadar." dedim. Daha sonra Ebu Bekir bütün malını getirip tasadduk etti. Rasûlullah (s.a.) ona da: "Âilene ne bıraktın ey Ebu Bekir?" dedi. O da: "Onlara Allah'ı ve Rasûlü'nü bıraktım." diye cevap verdi. Bunun üzerine dedim ki: "Ben onu hiçbir şeyde geçemem." Bu hadisin senedi hasendir. Tirmizî, hasen-sahih olduğunu söyler. Hâkim (1/414) de sahih olduğunu söylemiş, Zehebî aynı görüşü ifade etmiştir.

lerine yetecek bir toprak parçası olabilir, gerisini tasadduk eder. En doğrusunu Allah bilir.

Rabîa b. Ebî Abdurrahman: "Zekât miktarınca olan meblağı tasadduk eder, gerisini alıkor." demiştir. Câbir b. Zeyd: "Miktar iki bin ve daha fazla ise onda birini, bin ve daha az ise yedide birini, beş yüz ve daha az ise beşte birini tasadduk eder." demektedir. Ebu Hanife (r.h.): "Zekât düşen malının tamamını tasadduk eder." demektedir. Zekât düşmeyen malı hususunda ise ondan iki rivayet vardır: Birincisi: Tasadduk eder; ikincisi: Etmezse bir şey gerekmez, şeklindedir.

Şâfiî der ki: "Bütün malını sadaka olarak vermesi gerekir." Zührî ve Ahmed: "Malının üçte birini vermesi gerekir." derken, bir başka grup da: "Yalnızca yemin keffareti miktarınca vermesi kâfidir." demektedir.

61— Doğruluğun ne kadar muazzam bir ahlâk olduğu. Dünya ve ahiret saadetinin ona bağlı bulunması, Allah'ın doğruluk sayesinde kurtuluşa erdirmesi ve yalan sebebiyle de helâk eylemesi bu hususu açıklamaktadır. Allah Teâlâ mü'min kullarına, sadıklarla beraber bulunmalarını emretmiştir: "Ey inananlar, Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun."[47]

Allah Teâlâ, insanları iki kısma ayırmıştır: Saîdler (huzur ve mutluluğa erenler) ve şakîler (tam bir perişanlık içinde bulunanlar). Saîdler; doğru söyleyen ve Allah ve Rasûlü'nü tasdik edenler, şakîler ise yalan sözlü olup Allah katından gelen şeyleri de yalanlayanlardır.

Bu taksim dört başı mâmur tam bir taksimdir. Çünkü saadet, doğru sözlülük ve tasdik ehlinden olmakla; şekâvet ise yalancılık ve yalanlamakla beraber bulunurlar.

Allah sübhanehû ve teâlâ, kullarına, kıyamet gününde doğruluktan başka hiçbir şeyin fayda getirmeyeceğini haber vermiştir. Münafıkların, kendilerini başkalarından ayıran bilgilerinin ve ayıpladığımız hallerinin tamamının aslında, sözlerindeki ve davranışlarındaki yalancılık vardır. Doğruluk imanın rehberi, delili, bineği, sürücüsü, kıyafeti, zîneti hatta ve hatta özü ve ruhudur. Yalan ise küfrün ve nifakın rehberi, delili, bineği, sürücüsü, kıyafeti, zîneti ve özüdür. Yalanın imana karşı duruşu, şirkin tevhid inancına karşı duruşu gibidir. İmanla yalan yanyana gelirse biri diğerini kovar, onun yerine kendisi geçer ve kesinlikle bir arada bulunmazlar. Allah Teâlâ Tebük'e gitmeyen bu üç kişiyi, doğrulukları yüzünden kurtuluşa erdirirken, diğerlerini

47. Tevbe, 9/119.

de yalanları sebebiyle helâk etmiştir. Allah kuluna, İslâm nimetinden sonra İslâm'ın hayatı ve gıdası olan doğruluktan daha faziletli bir nimet ihsan etmemiş, İslâm'ın fesadı ve hastalığı olan yalandan daha büyük bir belâ ile de onu imtihan etmemiştir.

Allah Teâlâ'nın: "Andolsun ki Allah, Peygamber'i ve güçlük saatında ona uyan Muhacirler ile Ensar'ı affetti. O zaman içlerinden bir kısmının kalbleri kaymağa yüz tutmuş iken yine de onların tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, pek merhametlidir."[48] âyet-i kerimesi, tevbenin Allah katındaki kadrini ve faziletini en muazzam bir şekilde açıklamıştır. Tevbe, mü'minin kemale ermesinin son basamağıdır. Allah Teâlâ bu kemali, bütün savaşların en sonunda mallarını, canlarını Allah için feda edip, diyarlarını terk ettikten sonra onlara bahşetmiştir. Bütün maksatları Allah'ın tevbelerini kabul etmesiydi. Bu sebepten Rasûlullah (s.a.) Kâ'b'ın tevbesinin kabul edilmesini, anasından doğduğu günden o güne kadar yaşamış olduğu en hayırlı gün olarak ifade etmiştir. Ancak Allah'ı hakkıyla bilenler, O'nun hakkını tanıyanlar ve kulluk görevini lâyıkıyla bilenler, kendi nefsini, nefsinin sıfatlarını ve davranışlarını; Rabbının kulluğunu eda etme yönünde yaptıklarını, yapması gereken görevleri yanında denizde bir damla gibi bilenlerin dışında kimse bu mânayı hakkıyla kavrayamaz. Bu durum da, zâhirî ve bâtınî âfetlerden kendini kurtarabilenler içindir. Kulunu af ve mağfiretiyle kuşatan, onu mağfiret ve rahmet deryasına daldıran Allah'ı tesbih ederiz. Böyle olmasaydı, helâk olmaktan kurtulmak düşünülemezdi. Adâleti ile hükmetmeseydi, arz ve semâ ehline zalim olmadığı halde —günahlarından dolayı— azab ederdi. Rahmetiyle muamele etmesi, kulları için işledikleri amellerden daha hayırlıdır. Hiç kimseyi yalnızca kendi ameli kurtarmayacaktır.

Yukarıda geçen âyet-i kerimedeki (Tevbe, 117) Allah'ın (c.c.) kulları hakkındaki tevbesinin, âyetin hem başında hem de sonunda olmak üzere iki kere tekrar edilişini düşününüz. Önce kullarına tevbe etmeleri yönünde bir muvaffakiyet ihsan etmiş, daha sonra da tevbe ettkiklerinde tevbelerini kabul buyurma lütfunda bulunmuştur. Her hayır Allah'tandır, Allah iledir, Allah içindir ve Allah'ın elindedir. Dilediğine bir lütuf ve ihsan olarak bu hayırdan verirken, dilediğini de adalet ve hikmetinin bir sonucu olarak mahrum eder.

62—Allah Teâlâ'nın, "Savaştan geri kalmış üç kişinin tevbesini de..."[49] âyet-i kerimesini Kâ'b doğru tefsir etmiştir. Bu tefsire göre bu üç kişi, sefere katılmayan ve Rasûlullah'a (s.a.) yemin ederek mazeretler beyan eden grup-

48. Tevbe, 9/117.
49. Tevbe, 9/118.

la beraber bulunmamışlar, geri kalmışlardı. Yoksa âyet-i kerimede kastedilen "geri kalış", sefere gitmemek mânasında değildir. Şayet bu mâna kastedilseydi, "geri bırakıldılar." yerine "geri kaldılar" fiili kullanılırdı. Nitekim Allah (c.c.): "Medine halkına ve onun çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Peygamberinden geri kalmaları yakışmaz."[50] âyet-i kerimesinde bu fiil kullanılmıştır. Çünkü burada kendi iradeleriyle geri kalmışlar, diğerinde geri bırakılmışlar, onları geri bırakan da bizzat Cenab-ı Hak olmuştur, kendiliklerinden geri kalmış değillerdir. En iyi bilen Allah'tır.

50. Tevbe, 9/120.

E) HZ. EBU BEKİR'İN HAC EMÎRLİĞİ

1— Hz. Ebu Bekir'in Hac Emîrliği:

İbn İshak der ki: Rasûlullah (s.a.) Tebük'ten döndükten sonra Ramazan'ın geri kalanını, Şevval'i ve Zilkâde'yi Medine'de geçirdi. Sonra Ebu Bekir'i (r.a.) hicretin 9. senesinde, müslümanlarla birlikte hac ibadetini edâ etmek için emîr olarak tayin etti. Müşriklerin de hac yapmaya devam ettikleri bu senede müslümanlar Ebu Bekir (r.a.) ile birlikte yola çıktılar.[1]

İbn Sa'd der ki: Ebu Bekir (r.a.) üç yüz kişiyle Medine'den çıkmıştır. Rasûlullah (s.a.) onlarla birlikte kurbanlık olarak yirmi deve göndermiştir. Eliyle boyunlarına kurban olduklarını gösterir alâmetlerini takmış, develeri götürme işini de Nâciye b. Cündüb el-Eslemî'ye vermiştir. Hz. Ebu Bekir de beş deve götürmüştür.

2—Hz. Ali'nin, Berâe Sûresi Hükümlerini Bildirmekle Görevlendirilişi:

İbn İshak der ki: Berâe sûresi, Rasûlullah (s.a.) ile müşrikler arasındaki anlaşmanın bozulması hakkında nazil olmuştur. Bu sûrenin inmesinden sonra Hz. Ali, Rasûlullah'ın (s.a.) Adbâ adındaki devesiyle yola çıkmıştır.

1. İbn Hişâm, 2/543-548; İbn Sa'd, 2/168-196; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 3/89-94; İbn Kesîr, 4/68-75.

İbn Sa'd der ki: Arc denilen yerde —İbn Âiz'e göre Dacnân denilen yerde— Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir'e yetişti. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali'yi görünce: "Emîr olarak mı, yoksa memur olarak mı geldin?" diye sordu. Hz. Ali de: "Memur olarak geldim." dedi ve beraber yürüdüler.]

Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali'ye: "Rasûlullah (s.a.) seni hac için mi görevlendirdi?" diye sorunca o da dedi ki: "Hayır, Berâe sûresini tebliğ etmem ve daha önceki anlaşmaların ibtalini bildirmem için gönderdi." Daha sonra Hz. Ebu Bekir mü'minlere haccını yaptırdı. Kurban kesme günü (kurban bayramı) Hz. Ali kalktı, anlaşmaların ibtal edildiğini bildirdi ve Rasûlullah'ın (s.a.) kendisine emrettiği hususları şu sözlerle tebliğ etti: "Ey inananlar! Kâfir cennete giremez. Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapamaz, Kâbe'yi çıplak olarak tavaf edemez. Rasûlullah (s.a.) kiminle bir anlaşma yapmışsa, o anlaşma, vakti doluncaya kadar geçerlidir."

Humeydî, Süfyân—Ebu İshâk Hemedânî—Zeyd b. Yüşey' yoluyla şu rivayette bulunmuştur: Ali'ye hangi görevle hacca gönderildiğini sorduk. Dedi ki: "Dört şeyle gönderildim: 1) Mü'min olmayan kimse cennete giremez. 2) Kâbe'yi çıplak olan kimse tavaf edemez. 3) Bu seneden sonra Mescid-i Haram'da müslümanla kâfir bir araya gelemez. 4) Kimin Rasûlullah (s.a.) ile bir anlaşması varsa, süresi doluncaya kadar geçerlidir. Rasûlullah (s.a.) ile anlaşması olmayanlara dört ay mühlet verilmiştir."[2]

Sahih-i Buharî ve *Sahih-i Müslim*'de Ebu Hureyre'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hz. Ebu Bekir, o hacda kurban kesme günü, Mina'da beni de şu ilanı yapanlar arasında gönderdi: "Bu seneden sonra hiçbir müşrik hac edemez. Kâbe'yi çıplak olarak tavaf edemezler." Daha sonra Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali'yi göndererek ona Berâe sûresini duyurmayı emretti. Ebu Hureyre der ki: Ali bizimle beraber kurban günü Mina'da Berâe sûresini duyurdu, bu yıldan sonra hiçbir müşrikin hac yapamıyacağını ve çıplak olarak Kâbe'yi tavaf edemeyeceğini ilan etti.[3]

Bu kıssada hacc-ı ekber'in, kurban kesme günü olduğuna delil vardır. Öbür yandan Hz. Ebu Bekir'in bu hacının farz olan hac sayılıp sayılamayacağı, üzerindeki hac borcunun bu hacla mı, yoksa bir sene sonra Rasûlullah (s.a.) ile beraber yaptığı vedâ haccıyla mı düştüğü konusunda iki görüş ileri sürülerek ihtilâf edilmiştir. Sahih olan görüş ikincisidir. (Yani bu borcun vedâ haccıyla düştüğüdür.) Sözkonusu iki görüş, iki esasa dayanmaktadır.

2. Humeydî *Müsned*, 48; Ahmed, *Müsned*, 1/79 (594); Tirmizî, 3091; Dârımî, 2/68. Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Senedi sağlamdır. Tirmizî, hasen olduğunu söylemektedir.
3. Buharî, 7/10; Müslim, 1347.

Birincisi: Acaba hac, vedâ haccı senesinden önce farz kılınmış mıydı? İkincisi: Hz. Ebu Bekir'in edâ ettiği hac Zilhicce ayında mı idi, yoksa cahiliyye devrinde Arapların ayları ileri-geri almaları yüzünden Zilkâde ayında mı olmuştu? Bu iki görüşten ikincisi, Mücâhid ve diğer âlimler tarafından benimsenmiştir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.) hac ibadetini, farz olmasından bir yıl sonraya tehir etmemiştir. Aksine farz kılındığı sene hemen edâ etmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetine ve hâline yakışan da budur. Haccın hicrî altıncı, yedinci, sekizinci veya dokuzuncu senesi farz kılındığını iddia edenlerin hiçbir delili yoktur. Bu konuda en çok şunu söyleyebilmişlerdir: "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın."[4] âyeti hicretin altıncı senesi Hudeybiye'de nazil olduğu için hac da bu sene farz kılınmıştır. Halbuki bu âyette, haccın farz kılınışına bir işarette bulunulmamış, farz kılındığı zaman tamamlanması emredilmiştir. Bunların her biri ayrı ayrı durumlardır. Haccın farz kılınışını bildiren âyet-i kerime ise şudur: "Yoluna gücü yeten herkesin, Kâbe'yi haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır."[5] Bu âyet-i kerime de "elçiler yılı" olarak bilinen hicretin 9. senesinin sonlarında nâzil olmuştur.

4. Bakara, 2/196.
5. Âl-i İmrân, 3/97.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

İSLÂMİYET'İN ARABİSTAN'A YAYILMASI

A) ARAP HEYETLERİNİN MEDİNE'YE GELİŞİ

1— Sakîf Heyetinin Gelişi:

Sakîf kabilesinden bir heyetin Rasûlullah'a (s.a.) geldiğinden, Tâif seferi anlatılırken bahsedilmişti.

Musa b. Ukbe der ki: Ebu Bekir (r.a.) ashab-ı kirama haccını yaptırdı. Urve b. Mes'ûd es-Sakafî Rasûlullah'a (s.a.) gelmiş ve daha önce anlatıldığı gibi kavminin yanına dönmek için Rasûlullah'tan (s.a.) izin istemişti. Sonra onlardan bir heyet geldi. Aralarında o gün reisleri durumunda olan Kinâne b. Abdi Yâleyl ile heyettekilerin en küçüğü olan Osman b. Ebu'l-Âs da vardı. Muğîre b. Şu'be dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kavmimi benim yanımda misafir et, onlara ikramda bulunayım. Çünkü aramızda cereyan eden olayın yarası çok yeni." Rasûlullah (s.a.): "Seni kavmine ikramda bulunmaktan menetmem. Ancak ben onları, Kur'an dinleyebilecekleri bir yerde misafir etmek istiyorum." buyurdu.

Muğîre ile kavmi arasındaki yara şu sebeptendi: Muğîre, Sakifliler'in yanında ücretli olarak çalışıyordu. Sakîfliler, Mudar'dan gelirken, yolda uykuda oldukları bir sırada onlara saldırmış ve öldürülmüş, sonra mallarını alarak Rasûlullah'a (s.a.) gelmişti. Rasûlullah (s.a.): "Müslüman olmanı kabul ederiz, ama bu malı kabul etmeyiz. Çünkü biz zulmetmeyiz." buyurmuş ve o malı ganimet sayıp beşte birini almayı reddetmişti.

Daha sonra Hz. Muhammed (s.a.) Sakîfliler'in temsilcilerini mescidde konaklattı. Kur'an-ı Kerim dinleyebilmeleri ve namaz kılanları görebilmeleri

için orada onlara çadır kurulmasını emretti. Allah'ın Rasûlü (s.a.) hutbe okurken kendi nefsini anmıyordu. Sakîfliler bunu görünce: "Bize kendisinin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmemizi emrediyor, ama kendisi hutbede bu şehadeti söylemiyor." dediler. Onların bu sözleri Rasûlullah'ın (s.a.) kulağına gelince buyurdu ki: "Ben, Allah'ın Rasûlü olduğuma ilk şehadet edenim."

a) Sakîflilerin İstekleri:

Temsilciler her gün Rasûlullah'ın (s.a.) yanına geliyor, en küçükleri olan Osman b. Ebu'l-Âs'ı bineklerinin yanında bırakıyorlardı. Osman ise onlar ne zaman dönüp öğle uykusuna yatsalar hemen Rasûlullah'a (s.a.) gidiyor, O'na din hakkında sorular soruyor ve Kur'an okutuyordu. Bu defalarca gidiş-geliş sonunda Osman, İslâm'ı öğrendi ve kavradı. Rasûlullah'ı (s.a.) uykuda görürse Ebu Bekir'e (r.a.) gider ve bu durumu da arkadaşlarından gizlerdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.), Osman'ın bu halinden hoşlandı ve onu sevdi. Heyettekiler uzun bir müddet orada kaldılar ve devamlı Rasûlullah'a (s.a.) gidip geldiler. O da onları İslâm'a çağırıyordu. Sonunda müslüman oldular. Kinâne b. Abdi Yâleyl dedi ki: "Hakkımızda kararını bildirir misin ki biz de kavmimize dönelim?" Rasûlullah (s.a.): "Evet, İslâm'ı kabul ederseniz kararımı bildiririm. Yoksa ne karar, ne de aramızda sulh olur." buyurdu. Kinâne dedi ki: "Zina için ne dersin? Biz gurbette dolaşan kimseleriz ve bundan geri duramayız." Rasûlullah (s.a.): "Bu, size haramdır. Çünkü Allah Teâlâ: 'Zinaya yaklaşmayın, zira o bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.'[1] buyurmuştur." dedi. Sonra dediler ki: "Faiz hakkında ne dersin? O bizim bütün servetimizdir." Rasûlullah (s.a.): "Ana mallarınız, sermayeleriniz sizindir. Allah Teâlâ: 'Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız faiz olarak artan miktarı almayın.'[2] buyuruyor." Dediler ki: "İçki için ne dersin? Bizim bölgemizin üzümlerinden elde ederiz ve onsuz edemeyiz." Hz. Peygamber (s.a.): "Allah onu haram kılmıştır." buyurdu. Sonra: "Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz."[3] âyetini okudu. Bunun üzerine hemen kalktılar ve bir köşede başbaşa kaldılar ve (kendi aralarında) dediler ki: "Yazıklar olsun size! Şayet dediklerine karşı durursak, Mekke'nin karşılaştığı bir gün ile karşılaşmamızdan korkuyoruz. Gidelim, isteklerimiz üzerinde yazışalım."

1. İsrâ, 17/32.
2. Bakara,2/278.
3. Mâide, 5/90.

) Hz. Peygamber'e (s.a.) geldiler ve: "İstediğin her şeye evet, ama Rabbe (Lât) hakkında ne dersin?" dediler. Rasûlullah (s.a.): "Yıkın!" dedi. "Eyvah! Rabbe, senin onu yıkmak istediğini öğrenirse ahaliyi öldürür." dediler. Bunun üzerine Ömer b. Hattâb dedi ki: "Ey İbn Abdi Yâleyl, yazıklar olsun sana! Rabbe'nin bir taş parçası olduğunu bilmiyor musun?" Onlar da: "Biz sana gelmedik ey İbn Hattâb." dediler. Sonra Rasûlullah'a (s.a.): "O halde yıkma işini sen üzerine al, biz katiyen yıkamayız." dediler. Rasûlullah (s.a.) da: "Size onu yıkmaya yetecek kadar adam göndereceğim." dedi ve aralarında yazışma tamamlandı.

Kinâne b. Abdi Yaleyl dedi ki: "Göndereceğin kimse yola çıkmadan bize izin ver, sonra elçini arkamızdan gönder. Biz kavmimizi çok iyi tanırız." Hz. Peygamber (s.a.) onlara ikramda bulundu, emniyetlerini sağladı ve izin verdi. Giderken dediler ki: "Ya Rasûlallah! Kavmimizden birini bize imamlık yapması için emîr tayin et." Rasûlullah (s.a.) İslâm'a olan düşkünlüğünü bildiği Osman b. Ebu'l-Âs'ı başlarına emîr tayin etti. Yola çıkmadan önce Kur'an'dan birkaç sûreyi öğrenmişti.

Kinâne b. Abdi Yaleyl arkadaşlarına dedi ki: "Ben Sakîflileri en iyi tanıyanınızım. Olanları gizleyiniz. Onları savaş ve ölümle tehdit ediniz. Onlara Muhammed'in (s.a.) bizden bazı şeyler istediğini, bizim de reddettiğimizi haber veriniz. Bizden Lât ve Uzza'yı yıkmamızı, içkiyi ve zinayı haram kılmamızı, mallarımızın faizini bırakmamızı istediğini haber veriniz."

b) Sakîflilerin Müslüman Oluşu:

Heyetteki temsilciler kabilelerine yaklaşınca, Sakîfliler onları karşılamaya çıktılar. Temsilcilerin başları önlerine düşmüş, develeri birbirine yaklaştırılmış, kendileri de elbiselerine bürünmüş vaziyette olduklarını görünce üzüldüler ve hayırlı bir haberle gelmediklerini düşünerek kaygılandılar. Birbirlerine: "Heyetiniz hayırlı bir haber getirmiyor." dediler. Daha sonra heyettekiler bineklerinden indiler. Âdetleri üzere Lât'a doğru yöneldiler ve yanına geldiler. —Lât, Tâif sırtlarında bulunan bir puttu. Beytullah'ta hedy kurbanı kesildiği gibi ona da kurban keserlerdi.— Heyet oraya gelince, Sakîflilerden bazıları: "Görünüşlerinde hiçbir hayır yok." dediler. Sonra temsilcilerin her biri âilelerinin yanına döndü. Temsilcilerin akrabasından olan Sakîfliler, eve dönenlerin yanlarına gelip ne getirdiklerini, nasıl bir haberle döndüklerini sordular. Onlar da dediler ki: "Biz, dilediğini yapan sert ve katı bir adamın yanından geliyoruz. Bu adam kılıçla ortaya çıkmış, Araplar ve diğer mil-

letler kendisine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bize çok ağır tekliflerde bulundu. Lât ve Uzza'nın yıkılmasını ve sermayelerin dışındaki faiz olarak elde edilen malların alınmamasını teklif etti. Zinayı ve içkiyi haram kıldı."

Sakîfliler bu sözleri dinledikten sonra: "Vallahi bu denilenleri kesinlikle kabul etmeyiz!" dediler. Temsilciler de: "O halde silahlarınızın bakımını yapın, savaşa hazırlanın, yiyeceklerinizi depolayın, kalelerinizi onarın." diye karşılık verdiler. Sakîfliler iki-üç gün savaşmaya kararlı olarak beklediler. Sonra Allah Teâlâ, bunların kalbine korku saldı ve: "Vallahi, bizim bu adama karşı koyacak gücümüz yok. Bütün Araplar ona boyun eğdi. Ey temsilciler! Geri dönünüz, ne isterse kabul ediniz ve barış anlaşması yapınız." dediler. Temsilciler onlardaki bu değişikliği, sulh ve sükûnu, korku ve savaşa tercih ettiklerini görünce, dediler ki: "Biz O'nunla anlaşmamızı yaptık. Dilediğimizi verdik, istediğimizi şart koştuk. Biz O'nu insanların en vefalısı, en merhametlisi ve en doğrusu olarak gördük. Bizim bu gidişimizde ve yaptığımız anlaşmada bizim ve sizin için bereket vardır. Allah'ın size ihsan ettiği huzur ve âfiyeti kabul ediniz." Bunun üzerine Sâkifliler: "Bunu niçin bizden gizlediniz de bizi en ağır üzüntülere boğdunuz?" dediler. Onlar da: "Allah'ın, kalbinizdeki şeytanlık gururunu gidermesini istedik." dediler.

c) Lât Putunun Yıkılışı:

Birkaç gün sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) elçileri geldiler. Başlarında Hâlid b. Velid vardı. Muğîre b. Şu'be de içlerindeydi. Gelir gelmez Lât putunu yıkmaya azmettiler. Bütün Sakîf halkı kadınlar, erkekler ve çocuklar hepsi olup bitenlere bakıyorlar, evlerden başlar uzanıyor, neler olduğunu görmeye çalışıyorlardı. Ve hiçbir Sakîfli, o putun yıkılabileceğine ihtimal vermiyor, bunu imkânsız görüyordu.

Muğîre b. Şu'be kalktı, eline kazma aldı ve arkadaşlarına: "Vallahi, sizi Sakîflilerin durumuna güldüreceğim." dedi. Sonra kazması ile puta vurdu ve yere yuvarlanıp debelenmeye başladı. Bütün bir Tâif halkı hep bir ağızdan çığlık attılar ve "Allah, Muğîre'yi rahmetinden uzak tutsun! Rabbe onu öldürdü!" dediler. Onu düşmüş vaziyette görünce: "Haydi, kimin gücü yeterse yaklaşsın, yıkmayı denesin! Vallahi bu yapılamayacak bir iştir!" dediler. Bu sözleri duyan Muğîre, fırlayıp kalktı ve: "Ey Sakîf topluluğu! Allah sizi çirkinleştirsin! Lât dediğiniz, taş ve kerpiç parçalarından ibaret bir şeydir. Allah'ın âfiyetine yöneliniz ve O'na kulluk ediniz!" dedi. Sonra kazmasıyla Lât'ın kapısını kırdı ve duvarlarına tırmandı. Onunla beraber başkaları da

tırmandı. Yerle bir edinceye kadar taş taş yıktılar. Putun bakıcısı: "Temele indiklerinde, temel onlara kızacak ve onları yerin dibine geçirecek!" dedi. Muğîre, bu sözleri duyunca Halid'e: "Bırak, temeli ben kazayım!" dedi ve elbiselerini, zînet eşyalarını ve toprağını çıkarıncaya kadar kazdı. Bütün bir Sakîf'in dili tutulmuş gibiydi. Ancak içlerinden bir ihtiyar kadın: "Alçaklar onu (müslümanlara) teslim ettiler, savaşıp onu savunmadılar." diyebildi.

Hz. Peygamber'in (s.a.) elçileri, görevlerini yerine getirip döndüler. Putun deposundan çıkan elbise ve zînet eşyalarıyla Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdiler. Rasûlullah (s.a.) da o malları hemen o gün taksim etti. Kullarına zafer ihsan edip dininin izzetini koruduğu için Allah'a hamdetti. Daha önce de bu malın Ebu Süfyan b. Harb'e verildiği zikredilmişti.

Buraya kadar anlatılanlar Musa b. Ukbe'den nakledilmiştir.

İbn İshak'ın iddiasına göre Hz. Peygamber (s.a.), Ramazan ayında Tebük'ten dönmüş, Sakîflilerin heyeti de bu ay içinde gelmiştir.

Ebu Davud'un *Sünen*'inde, Câbir'den (r.a.) şöyle bir rivayet vardır: Sakîfliler Rasûlullah'a (s.a.), kendilerinin cihad ve sadaka ile mükellef tutulmamalarını şart koştular. Hz. Peygamber (s.a.) bu şarttan sonra: "İslâm'ı kabul ettikleri zaman sadakalarını (zekâtlarını) da verecekler, cihada da gideceklerdir." buyurdu.[4]

Ebu Davud et-Tayâlisî'nin *Sünen*'inde, Osman b. Ebu'l-Âs'tan gelen rivayete göre Rasûlullah (s.a.) ona, Tâif mescidini, putlarının (tâğıye) olduğu yere yapmasını emretti.

Mu'temir b. Süleyman, *Meğâzî*'sinde der ki: Abdullah b. Abdurrahman et-Tâifî'nin, Osman b. Abdillah—amcası Amr b. Evs— Osman b. Ebi'l-Âs yoluyla şöyle bir nakilde bulunduğunu işittim: Osman b. Ebi'l-Âs dedi ki: Hz. Peygamber (s.a.) Kur'an'dan Bakara sûresini okuduğum için, onların en küçüğü olduğum halde Sakîf'ten gelen altı kişilik heyet içinden beni görevlendirdi. Dedim ki: "Ya Rasûlallah! Ben Kur'an'ı unutuyorum." Elini göğsüme koydu ve: "Ey Şeytan; Osman'ın göğsünden çık!" buyurdu. Bundan sonra, ezberlemeyi istediğim hiçbir şeyi unutmadım.[5]

Sahih-i Müslim'de, Osman b. Ebi'l-Âs'tan gelen şu rivayet vardır: "Ya Rasûlallah! Şeytan beni namaz kılmaktan ve Kur'an okumaktan alıkoyu-

4. Ebu Davud, 3025; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/218.
5. Abdullah b. Abdurrahman'ı birçok hadisçi zayıf kabul etmiştir. *Takrîb*'de: "Sadûktur, fakat hata eder, vehmeder." denilmiştir. Diğer râvileri sikadır.

yor." dedim. "Bu hınzib denilen bir şeytandır. Onu hissettiğin zaman ondan Allah'a sığın ve üç defa sol tarafına tükür." buyurdu. Denileni yaptım ve Allah benden bu hali giderdi.[6]

d) Bu Olaydaki Fıkhî Hükümler:

Heyetle ilgili olarak zikredilen bu kıssadan çıkarılacak bazı fıkhî sonuçlar vardır. Bunları şöylece sıralıyabiliriz:

1— Harbî olan bir kişi, kavmi içerisinde zulüm ve cinayet işler, mallarını alır ve sonra da müslüman olarak gelirse, devlet başkanı onun zulmü ve getirdiği mallarla ilgili olarak hiçbir işlem yapmaz. Daha önceden telef ettiği mal ve can karşılığı olarak tazminat ödemez. Rasûlullah (s.a.), Muğîre'nin Sakîfliler'den aldığı mala dokunmamış, onlara verdiği zararı da tazmin etmemiş ve demişti ki: "Müslüman olmanı kabul ederim, getirdiğin mala gelince, ona hiç karışmam."

2— Müşrikleri mescidde konaklatmak caizdir. Özellikle müslüman olmaları umuluyorsa, Kur'an dinlemelerine, ehl-i İslâmı ve ibadetlerini müşahade etmelerine imkân verilir.

3— Heyetin güzel bir siyasetle hareket etmesi, getirdikleri haberi Sakîflilere iletmeye ve arzu ettikleri sonuca ulaşmaya imkân vermiştir. Bunu yaparken onlara hoşlanmayacakları bir tablo çizmişler, bunun sonucu Sakîfliler, İslâm'a boyun eğmekten başka bir çıkar yol olmadığını görünce heyettekiler herşeyin düşünüldüğü gibi kararlaştırıldığını haber vermişlerdir. Şayet gelir gelmez bu durumu söyleselerdi kabul etmezlerdi. Bu davranış davetin ve tebliğin en güzel şekillerindendir ve ancak akıllı ve zeki insanlar bu davranışı gösterebilirler.

4— Bir kavme emîr ve imam olmaya en lâyık kimse, Allah'ın kitabını en iyi bilen, en faziletli ve dini en iyi anlayandır.

5— Putlar için inşa edilen şirk yerlerinin yıkılması, meyhane ve diğer batakhanelerin yıkılmasından Allah'a ve Rasûlü'ne daha sevimli, İslâm dini ve müslümanlar için daha faydalıdır. Kabirlerin üzerine yapılan, Allah'tan başkasına ibadet edilen ve içindekilerle Allah'a ortak koşulan yerlerin hali de böyledir. Buraların bırakılması İslâm'a göre helâl olmaz, bilâkis yıkılması vaciptir. Vakfedilmesi ve buralara vakıfta bulunulması sahih olmaz. Devlet

6. Müslim, 2203.

başkanı böyle yerleri ve bu yerlere ait vakıfları, İslâm askerlerine bağışlayabilir. Müslümanların umumi menfaatları için kullanabilir. Oradaki âletlerin, eşyaların ve her türlü metaın hükmü böyledir. Oraya götürülen kurbanlar, Beytullah'a götürülen kurbanlara benzetilir. Devlet başkanının bunları almak ve İslâmî menfaatlar için sarfetme hakkı vardır. Sakîfliler de o putların önünde, bu yerlerde yapılması âdet olan adakta bulunmak, bereket ummak, meshetmek, öpmek ve istilâm etmek gibi şeyler yapıyorlardı. Onların şirki bundan ibaretti. Onlar, o putların yeri ve gökleri yarattığına inanmıyorlardı. Şirk koşmaları, bazılarının kabirler için gösterdikleri davranışın aynısı idi.

6— Putların ve puthanelerin yıkılmasından sonra, o yerlere mescid yapmak müstehabtır. Böylece daha önce Allah'a şirk koşulan yerlerde, yalnızca Allah'a ibadet edilecektir. Puthanelerden başka Allah'a ortak koşulmak için yapılan yerlerin de yıkılması ve müslümanların ihtiyacı varsa oraların mescid haline getirilmesi vaciptir. Şayet mescide ihtiyaç yoksa, devlet başkanı öyle yerleri ve o yerlere ait vakıfları mücahitlere ve uygun gördüğü diğer kimselere verir.

7— Kul, taşlanmış ve kovulmuş şeytandan Allah'a sığınır ve soluna tükürürse, şeytan ona zarar veremez. Bu davranışından dolayı namazı bozulmaz, aksine namazının daha tam ve eksiksiz olmasına vesile olur.[7]

En iyi bilen Allah'tır.

İbn İshak der ki: Rasûlullah (s.a.) Mekke'yi fethedip, Tebük seferinden dönünce Sakîfliler de İslâm'ı kabul ederek bîat edince, her taraftan Arap heyetleri gelmeye ve grup grup, bölük bölük Allah'ın dinine girmeye başladılar.

Temîmoğulları ile Tay kabilelerinden gelen heyetler daha önce anlatılmıştı.

2— Âmiroğulları Heyetinin Gelişi:

Âmiroğulları heyeti, Rasûlullah'ın (s.a.) Âmir b. Tufeyl'e bedduası, Allah Teâlâ'nın Rasûlü'nü onun ve Erbed b. Kays'ın şerrinden korumasıyla ilgili konular da daha önce zikredilmişti.

7. Kitabın müellifi İbnü'l-Kayyim'in hanbelî selefî mezhebinden olduğu dikkate alınmalıdır.

Beyhakî'nin *ed-Delâil* adlı eserinde, Yezîd b. Abdillah Ebi'l-Ulâ'nın şöyle söylediğini rivayet etmiştir: Babam, Âmiroğulları heyeti içerisinde Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve: "Sen seyyidimizsin; bizden üstünsün ve güçlüsün." dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Tamam tamam! Söyleyin sözünüzü, şeytan sizi âlet etmesin. Seyyid Allah'tır."[8]

İbn İshak, bir rivayetinde şöyle demiştir: Âmiroğulları heyeti Rasûlullah'a (s.a.) geldiğinde, aralarında Âmir b. Tufeyl, Erbed b. Kays b. Cez' b. Hâlid b. Câfer ve Cebbâr b. Selmâ b. Mâlik b. Câfer de vardı. Bu üç kişi kavimlerinin reisleri ve şeytanlarıydılar. Allah düşmanı Âmir b. Tufeyl, hâinlik ve hile yapmak düşüncesiyle Rasûlullah'ın (s.a.) yanına geldi. Kavmi ona: "Ey Âmir! Herkes müslüman oldu." demişti. O da: "Vallahi bütün Araplar benim arkamdan gelinceye kadar durmamaya karar verdim. Ben mi, bu Kureyşli gencin arkasından gideceğim?" dedi. Sonra Erbed'e demişti ki: "Adamın yanına (Rasûlullah'ı kastediyor) geldiğimiz zaman ben O'nu meşgul ederim; O'nu meşgul ettiğim zaman sen de kılıçla işini bitir." Rasûlullah'a (s.a.) geldikleri zaman Âmir: "Ey Muhammed! Gel, başbaşa kalalım." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Tek olan Allah'a iman etmedikçe olmaz vallahi!" dedi. Âmir

8. Ahmed b. Hanbel, 4/25; Ebu Davud, 4806. Mutarrif b. Abdullah ve babası yoluyla rivayet etmiştir. Senedi sahihtir. Ebu Davud'daki rivayet şöyledir: Babam dedi ki: Âmiroğulları heyetiyle Hz. Peygamber'e (s.a.) gittim. "Sen seyyidimiz (efendimiz)sin." dedik. O da: "Seyyid, Allah tebâreke ve teâlâ'dır." buyurdu. "En faziletlimiz ve en kudretlimizsin." dedik. "Sözünüzü söyleyiniz veya bir kısmını söyleyiniz. Şeytan sizi âlet etmesin." buyurdu. Hattabî der ki: "Seyyid, Allah'tır." sözüyle hakiki mânada seyyidliğin (efendiliğin), Allah'a âit olup bütün mahlûkatın onun kölesi olduğunu kasdetmiştir. Kanaatımıza göre, onları böyle söylemekten menetmesi yeni müslüman olmaları sebebiyledir. Yoksa Rasûlullah (s.a.): "Ben, âdemoğlunun seyyidiyim." buyurmuş, Hazrecliler'e de: "Seyyidiniz (efendiniz) için ayağa kalkınız." demiştir. Bu sözüyle de Sa'd b. Muâz'ı kasdetmiştir. Yeni müslüman olmaları sebebiyle peygamberlikteki efendiliği, dünya ölçüleriyle anladıkları efendilik gibi zannedebilirlerdi. Onların tâzim ettikleri, emirlerine boyun eğdikleri reisleri vardı ve onlara "sâdât = efendiler" diye isim veriyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) onlara kendisini nasıl öveceklerini ve bu konudaki edebi öğretti ve dedi ki: "Dindaşlarınızın söylediği gibi söyleyiniz ve bana Allah'ın (c.c.): 'Ey nebî, Ey rasûl' diye hitap ettiği gibi siz de 'nebî' ve 'rasûl' diye hitap ediniz. Kendi reislerinize ve büyüklerinize hitap ettiğiniz gibi 'seyyid' diye hitap ederek beni onlara benzetmeyiniz. Ben onlardan herhangi biri gibi değilim. Çünkü onlar size, dünyalık sebeplerle efendi oluyorlar. Halbuki ben nebîlik ve rasûllük sebebiyle efendinizim. O halde beni, 'nebî' ve 'rasûl' diye isimlendiriniz." "Bir kısmını söyleyiniz." sözünde, kısaltma vardır. Bu duruma göre mânası: "Söyleyeceklerinizin bir kısmını terkediniz." demektir. Böyle demekle sözlerini kısa kesmelerini istemiştir. Şair şöyle demiştir:

"Bazı şeyleri söylemek bana yakışmaz, çünkü tecrübelerim ve nesebimi belirtmem beni o sözlerden müstağni kılar."

İbn Esîr der ki: Rasûlullah (s.a.): "Şeytan sizi âlet etmesin." sözüyle şunu kasdetmiştir: İçinizden geldiği gibi konuşunuz. Sanki şeytanın elçisiymişsiniz ve onun dilinden konuşuyormuşsunuz gibi kendinizi zorlamayınız.

tekrar: "Ey Muhammed! Gel başbaşa kalalım." dedi. Rasûlullah (s.a.) da yine: "Tek olan Allah'a iman edip başkasını O'na şirk koşmaktan vazgeçmedikçe olmaz vallahi!" dedi. Hz. Peygamber'in (s.a.) teklifini reddettiğini görünce -tehdit ederek-: "Vallahi, ben de burayı atlılarla ve piyade askerlerle dolduracağım!" dedi. O dönüp gidince Rasûlullah (s.a.): "Allah'ım! Beni, Âmir b. Tufeyl'den koru!" diye dua etti. Rasûlullah'ın (s.a.) yanından çıktıkları zaman Âmir, Erbed'e dedi ki: "Sana yazıklar olsun Ey Erbed! Nerde kaldı sana emrettiğim şey? Vallahi, yeryüzünde senden daha çok korktuğum kimse yoktu. Allah'a yemin olsun ki, bu günden sonra artık senden hiç korkmuyorum!" Erbed dedi ki: "Sana hiç aldırış etmiyorum. (Hakkımda karar vermek için) acele etme. Vallahi ne zaman bana emrettiğin şeyi yapmak istediysem sen, onunla benim arama girdin. Kılıçla sana mı vursaydım?"

Sonra beldelerine doğru yola çıktılar. Yolda Allah Teâlâ, Âmir b. Tufeyl'in boynuna tâun hastalığı musallat etti ve Selûloğullarından bir kadının evinde canını aldı. Arkadaşları yola çıkıp Âmiroğulları topraklarına kadar geldiler ve: "Ey Erbed, neler oldu?" diye sordular. Erbed dedi ki: "Beni bir şeye ibadet etmeye çağırdı. Keşke şimdi yanımda olsaydı da O'na (Rasûlullah'a) şu okumla atış yapıp öldürseydim!" Bu sözü söyledikten bir veya iki gün sonra devesiyle giderken, Allah (c.c.) onun ve devesinin üzerine yıldırım gönderdi, ikisini de yaktı. Erbed, Lebîd b. Rabîa ile ana bir kardeş idiler. Lebîd, kardeşi için ağladı ve ağıt söyledi.[9]

[*Sahih-i Buharî*'de rivayete göre Âmir b. Tufeyl, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve dedi ki: "Seni şu üç teklif arasında muhayyer bırakıyorum: 1) Ya şehirliler senin, köylerin ahalisi benim olur, 2) Yahud hepsi senin olur, ama ben sana halife olurum, 3) Yahut bunlardan hiçbirini kabul etmezsen, ben Gatafan ahalisinden bin tane al kısrak süvarisini önüme katarak sana hücum ederim." Akabinde bir kadının evinde iken tâun hastalığına tutuldu ve: "Deve tâununa benzer bir şişlik; hem de Selûl ailesinden bir kadının evinde! İşte bu hiç olmadı." diyerek hayıflandı. "Getirin atımı!" dedi, atının sırtında öldü.[10]]

3— Abdülkays Heyetinin Gelişi:

[Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde İbn Abbas'tan gelen bir rivayet şöyledir: Abdülkays heyeti Hz. Peygamber'e (s.a.) geldiler. Hz. Peygamber (s.a.):

9. İbn Hişâm, 2/568, 56 .
10. Buharî, 64/30; Ahmed b. Hanbel, 3/210. Enes b. Mâlik hadisinden rivayet etmiştir.

"Sizler kimlerdensiniz?" diye sordu. "Rabîa kabilesindeniz." dediler. Allah Rasûlü (s.a.): "Hoş geldiniz, Allah sizleri utandırmasın, pişman etmesin." buyurdu. Bunun üzerine: "Ya Rasûlallah! Biz sana, yalnız haram ayda gelebiliriz. Seninle aramızda kâfir olan Mudar kabilelerinden falan topluluk vardır. O halde bize kestirme bir şey emret de, geride kalanlarımıza haber verelim ve o sebeple de cennete girelim." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Size dört şeyi emrediyor ve sizi dört şeyden sakındırıyorum. Size yalnız Allah'a iman etmeyi emrediyorum. Allah'a iman etmek ne demek biliyor musunuz? Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganimetin beşte birini vermenizdir. Sizi dört şeyden: Hantem, dubbâ, nakîr ve müzeffetten (denilen kaplara hurma, yahut üzüm şırası koymak) nehyediyorum. Bu emrettiklerimi iyice belleyiniz ve arkanızda bıraktığınız kimselere haber veriniz."(11)]

Sahih-i Müslim'de şöyle bir ilâve vardır: Dediler ki: Ya Rasûlallah! Nakîr hakkında malumatın var mı?" Hz. Peygamber (s.a.): "Evet, bir hurma kütüğüdür; onu oyar, içine ufak hurmalardan atarsınız, sonra içerisine su döker ve kaynatırsınız. Kaynaması bitip dinlenince içersiniz. —Sarhoş olması sebebiyle de— sizden biriniz amca oğlunu pekâlâ kılıçla vurabilir." Aralarında böyle bir darbeye maruz kalmış bir adam vardı, dedi ki: "Ben, Rasûlullah'tan (s.a.) utandığım için bu yarayı gizliyordum." Daha sonra Rasûlullah'a (s.a.) "O halde biz ne içeceğiz Ya Rasûllallah!" dediler. O da: "Ağızları bağlanan deri su kaplarından." buyurdu. Bunun üzerine: "Ya Rasûlallah! Bizim bölgemizde çok fare var, orada deriden yapılan su kapları duramaz." dediler. Rasûlullah (s.a.) iki veya üç defa: "Onları fareler yese de" buyurdular. Sonra Abdülkayslılardan Eşecc'e dedi ki: "Sende, Allah'ın sevdiği iki haslet var: Vekâr ve teennî."

İbn İshâk der ki: Cârûd b. Bişr b. el-Muallâ, hıristiyan olarak Abdülkays heyeti ile birlikte Rasûlullah'a (s.a.) gelmişti. "Ya Rasûlallah! Borcum var ve senin dinin için dinimi terkediyorum. Benim için borcuma kefil olur musun?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Evet, ben tazmin ederim. Seni ça-

11. Buharî, 1/40; Müslim, 17. Bu sayılan kaplara üzüm veya hurma şırasının konulmasının nehyedilmesi, özellikle bu kaplarda şıranın daha çabuk alkole dönüşmesinden ve bazan insanın farkına varmadan alkole dönüşmüş bu şırayı içmesi ihtimalindendir. Daha sonra alkollü içmemek kaydıyla her türlü kaba şıranın konulabileceği hususunda ruhsat verildi. *Sahîh-i Müslim*'de (977), Büreyde'den merfû olarak şu rivayet gelmektedir: "Deri kapların dışındaki kaplara hurma şırası koymanızı nehyetmiştim. Bundan böyle bütün kaplardan içebilirsiniz, ancak alkollü içki içmeyiniz." Kitabın müellifi az sonra bu hadisi zikredecektir.

ğırdığım şey (din), senin üzerinde bulunduğun şeyden daha hayırlıdır." O, müslüman oldu, arkadaşları da İslâm'ı kabul ettiler. Sonra Cârûd: "Bize binek temin et ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Vallahi benim yanımda sizi üzerine bindirecek bir hayvan yok." dedi. Bunun üzerine: "Ya Rasûlallah! Bölgelerimizin arasında yitik binek hayvanları var, onlara binerek beldelerimize gidemez miyiz?" dedi. Rasûlullah (s.a.): "Hayır, onlara binmek ateştir." buyurdu.[12]

Bu olayın işaret ettiği bazı hükümler:

1— Allah'a iman, bütün yüce hasletlerin esasıdır. Rasûlullah'ın (s.a.) ashabı, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn bu hal üzereydiler. Şâfiî, *el-Mebsût* adlı eserinde bu hususu zikretmiştir. Ayrıca Kur'an'dan ve hadisten bu konuyla ilgili yüz kadar delil vardır.

2— Heyet, hicretin dokuzuncu senesinde geldiği halde Hz. Peygamber (s.a.), yukarıda zikrettiği İslâmî hasletler içinde haccı saymadı. Haccın o sene henüz farz kılınmadığının delillerinden biri de budur. Hac, ancak onuncu senede farz kılınmıştı. Bir iki gün önce bile farz kılınmış olsaydı orucu, namazı ve zekâtı saydığı gibi iman edileceklerden biri olarak haccı da sayardı.

3— Bazı kimselerin mekruh kabul etmelerinin aksine Ramazan ayına yalnızca "Ramazan" demek mekruh değildir. Mekruh olduğunu iddia edenler "Ramazan ayı" dışında hiçbir ifadenin söylenemeyeceği kanaatındadırlar.

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde: "Kim inanarak ve sevabını umarak Ramazan'da oruç tutarsa, geçmiş günahları affolunur."[13] buyurulurken, "Ramazan" kelimesi yalın halde gelmiştir.

4— Ganimet mallarının beşte birini vermek vaciptir ve bu da iman edilecek şeylerden biridir.

5— Yukarıda adı geçen kapların kullanılması yasaklanmıştı. "Bu haram oluş devam etmekte midir, yoksa mensuh mudur?" konusunda iki görüş vardır. Bu iki görüş de Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilmiştir. Âlimlerin çoğunluğu, Müslim'in rivayet ettiği Büreyde hadisiyle neshedildiği görüşündedirler. O hadiste: "Size bazı kapları yasak etmiştim. Bundan böyle bütün kap-

12. İbn Hişâm, 2/575; Ahmed b. Hanbel, 5/80; Dârimî, 2/266; Tirmizî, 1882. Cârûd el-Abdî, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Müslümanın yitiği ateştir, ona yanaşmayınız." İsnadı sahihtir. Bunu İbn Mâce, (2502) Abdullah b. Şehîr'den rivayet etmiştir, senedi sahihtir. İbn Hibbân (1171) ve Bûsırî (*ez-Zevâid*'de) hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Hadisin mânası: "İnsan o yitiği sahiplenmek kasdıyla alırsa onu cehennem ateşine sürükler" demektir.
13. Buharî, 1/28; Müslim, 760.

lardan şıra içebilirsiniz; yalnız, sarhoşluk veren içkileri içmeyin." buyurdu,[14] denilmektedir.

Bir grup âlim ise yasaklayıcı hadislerin muhkem olduğunu, mensuh olmadığını söylemişler ve demişlerdir ki: "Yasaklayıcı hadisler, gerek sayı gerekse rivayet yollarının çokluğu bakımından neredeyse tevâtür derecesine ulaşmıştır. Mübah olduğunu gösteren hadis ise tektir, diğer hadislere karşı koyacak durumda değildir."

Meselenin sırrına gelince: Adları geçen kapların kullanılmasının yasaklanması, sedd-i zerâî'[15] babındandır. Zira herhangi bir içecek bu kaplarda süratle sarhoş edici özellik kazanıyordu. Bir diğer görüşe göre bu kaplar çok sağlam oluyor ve alkollü içki elde etmekte kullanılıyordu. Müzeffet'in dışındakiler içki yapımına has kaplar olarak bilinmiyordu. Bu kaplardaki içecek ne zaman kaynatılır ve belli bir kıvama gelirse onun sarhoş edici olduğu bilinirdi. Bu illete göre taştan ve sarı madenden (tunçtan) yapılmış kapların haram olması daha evlâdır. Birinci illete göre haram olmaz, çünkü taştan ve sarıdan (tunçtan) yapılan kaplar, sayılan bu dört kap gibi, alkole dönüşümü hızlandırmaz. Her iki illete göre de haram kılınma durumu sedd-i zerâî' babındandır. Tıpkı şirke düşme endişesinin bulunduğu yıllarda kabir ziyaretinin yasaklanmasıyla, öyle bir tehlikeye götüren yola sed çekilmesi gibi. Daha sonra tevhid inancı kalplerde istikrar bulup imanlar kuvvetlenince kabir ziyaretine izin verilmişti, ama yine de hezeyana fırsat vermemek şart koşulmuştu. Aynı durum, bu kaplarda nebîz elde etme hususunda da söylenebilir. Rasûlullah (s.a.) onları, içkiden ve içki elde ettikleri kaplardan uzaklaştırmış, böylece içkiyi bırakmaları çok yeni olduğu için onları bu kötülüğe götüren yolları tıkamıştır. İçkinin haram oluş keyfiyeti kalplerinde istikrar bulup kalplerinde itminan hasıl olunca, bütün kapların kullanılması içki içmemeleri şartıyla mübah kılınmıştır. İşte bu meselenin fıkhî yönü ve hikmeti budur.

6— Hilm ve vekâr sıfatları övülmüş, Allah'ın bu sıfatları sevdiği haber verilmiştir. Bunların zıddı ise fevrîlik ve aceleciliktir. Her ikisi de ahlâkı ve yapılan işleri ifsad eden kötü huylardandır.

Bu övgü, kulunda yaratmış olduğu zekâ, kahramanlık-cesaret ve hilm gibi güzel hasletleri, Allah'ın sevdiğine delâlet etmektedir.

---

14. Daha önce geçti. Bk. Dipnot: 11.

15. *Zerîa*: İçinde fesat bulunan yasağa ulaştıran şeydir. Yabancı kadına bakmanın zinaya götürmesi gibi. Bu bakmanın yasaklanması "Seddü'z-Zerîa" diye adlandırılır.

Yine buradan anlaşıldığına göre bazı huylar, kulun kendi çabası ve gayretiyle elde edilebilir. Sözkonusu hadisteki: "Bu iki ahlâk benim kazandığım ahlâk mıdır, yoksa Allah mı beni bu iki ahlâk üzere yarattı?" sorusuna karşılık Rasûlullah'ın (s.a.): "Bilakis sen, bu iki ahlâk üzere yaratıldın." cevabı, bu duruma delâlet etmektedir.(16)

Allah Teâlâ, kulunun, şahsının ve özelliklerinin yaratıcısı olduğu gibi ahlâkının ve fiillerinin de yaratıcısıdır. Kulun şahsı, sıfatı ve ahlâkı, hülasa herşeyi mahluk (yaratılmış)tur. Kim, fiillerini Allah'ın yaratma dairesinin dışına çıkarırsa (yani fiilini yaratmayı kendi nefsine nisbet eder ve fiilimin yaratıcısı benim derse), Allah ile beraber bir başka hâlık (yaratıcı) bulunduğunu iddia etmiş olur. Bu yüzden Selef, Kaderiye'yi (kaderi inkâr edenleri) mecûsîlere benzetmişler ve: "Onlar bu ümmetin mecûsîleridir." demişlerdir. İbn Abbas'tan gelen bu rivayet sahihtir.

Burada sözkonusu olan, cebl (yaratma)'in Allah'a nisbet edilmesidir, yoksa cebr (zorlama)'in değil. O, kulunu dilediği gibi yaratır. Tıpkı el-Eşecc'i hilm ve vekâr ahlâkı üzere yaratması gibi. Bu iki haslet de insan nefsinde bulunan iki ahlâktan ortaya çıkan fiillerdir. Allah Teâlâ kulunu, üzerinde bulunduğu ahlâk ve ef'âl (fiiller, davranışlar) üzere yaratandır. Bu sebepten Evzaî ve diğer selef imamları demişlerdir ki: "Allah kulunu amelleri üzere yarattı, deriz de, o amelleri yapmaya zorladı, demeyiz." Bu ifade, selef imamlarının bilgisinin kemalinden, düşüncelerinin inceliğindendir. Çünkü cebr (zorlama), kulu iradesinin aksine sevketmek demektir, küçük bir kızı evlenmeye veya borçlu bir kimseyi hâkimin borcunu ödemeye zorlaması gibi. Allah Teâlâ, kulunu bu mânada cebretmeyecek güce sahiptir. O, kulunu, Allah'ın dilediğini kendi irade ve ihtiyarıyla yapacak bir cibilliyet üzere yaratır. Cebl ile cebr durumu ayrı ayrı şeylerdir.

7— Bu olayda, deve gibi alınması caiz olmayan buluntu bir nesneden yararlanmanın caiz olmadığına işaret vardır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Cârûd'a, buluntu deveye binme izni vermedi ve: "Müslümanın kayıp eşyası (bulunan eşyası) yakan ateştir." buyurdu. Onun alınmamasını, olduğu yerde bırakılmasını emretmiş, böylece sahibi gelip buluncaya kadar korunmasını emretmiştir. Şayet binilmesine ve faydalanılmasına izin vermiş olsaydı, sahibinin gelip malını bulması imkânsız olurdu. Aynı zamanda nefis, o mala meyleder ve ona sahip olmayı arzulardı. Rasûlullah (s.a.) bundan men etmiştir.

---

16. Ahmed b. Hanbel, 4/205, 206; Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*, 584; Eşecc'den. Senedi sahihtir.

4— Hanîfeoğulları Heyetinin Gelişi:

İbn İshak der ki: Hanîfeoğulları heyeti Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. İçlerinde Müseylemetü'l-Kezzâb da vardı. Ensar'dan Neccaroğulları kabilesine mensup bir kadının evinde konaklamışlardı. Üzeri örtülü olarak Müseyleme'yi Rasûlullah'a (s.a.) getirdiler. Allah Rasûlü (s.a.) ashabı ile oturuyor ve elinde bir hurma dalı bulunuyordu. Müseyleme elbisesine bürünmüş olarak etrafındakilerle beraber Rasûlullah'ın (s.a.) yanına vardı. O'nunla konuştu ve bazı şeyler istedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Şu elimdeki dal parçasını istesen sana onu bile vermem." buyurdu.

a) Müseyleme'nin İrtidat Edişi:

İbn İshak, Hanîfeoğullarından Yemâmeli bir ihtiyarın, bu olayı kendisine başka türlü anlattığını nakleder. Ona göre, Hanîfeoğulları heyeti Rasûlullah'a (s.a.) geldiler ve Müseyleme'yi bineklerinin yanında bıraktılar. Heyettekiler İslâm'ı kabul edince: "Ya Rasûlallah! Bizim bir arkadaşımız daha vardı, bineklerimizi ve eşyamızı koruması için geride bıraktık." dediler. Hz. Peygamber (s.a.), heyettekilere verilmesini emrettiği -beş ukiyye gümüş- şeyden ona da verilmesini emir buyurdu. Eşyaları ve binekleri koruduğuna göre, kötü bir insan olmamalı mânasında buyurdu ki: "O, sizin en şerliniz, en kötünüz değildir."

Sonra ellerindeki hediyelerle dönüp geldiler. [Yemâme'ye ulaşınca Allah düşmanı (Müseyleme) irtidat etti ve peygamberlik iddiasına kalkıştı ve: "Ben bu işte (peygamberlikte) O'na ortak oldum. O'na benden bahsettiğiniz zaman size: 'O, sizin en şerliniz değildir.' demedi mi? Benim kendisine ortak olduğumu bildiği için böyle söylemişti." dedi. Sonra secîli sözler söyleyerek, Kur'an'ın bir benzerini getirdiğini iddia ediyordu: "Allah gebe kadına ihsanda bulunmuş, ondan yürüyen bir yaratık çıkarmış. Karnı ile alt derinin arasından." gibi saçmalıklarla Kur'an'a nazîre yaptığını zannediyordu. Namazı kaldırdı, içki ve zinayı helâl kıldı. Bütün bunları yaparken de Rasûlullah'ın (s.a.) peygamber olduğuna şehadet etmeye devam ediyordu. Hanîfeoğulları bu konuda ona destek oldular.[17]]

17. İbn Hişâm, 2/576-577; İbn Sa'd, 1/316.

İbn İshak der ki: Rasûlullah'a (s.a.) yazdığı mektupta: "Allah'ın elçisi Müseyleme'den Allah'ın elçisi Muhammed'e... Peygamberlik işinde sana ortak kılındım. Bu işin yarısı bizim, yarısı da Kureyşlilerin nasibidir. Kureyş adaletli davranan bir kavim değildir." demişti. Elçisi bu mektubu getirince de Rasûlullah (s.a.) ona şu cevabı vermişti: "Bismillahirrahmanirrahîm, Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Yalancı Müseyleme'ye. Selâm, hidayete tâbi olanların üzerine olsun. Yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğine verir. Âkıbet (ahiret saâdeti) takva sahiplerinindir." Bu hâdise, hicretin onuncu senesinin sonlarında vukûbulmuştu.

b) Müseyleme'nin Elçileri:

İbn İshak der ki: Sa'd b. Târık, Seleme b. Nuaym b. Mes'ûd—babası yoluyla bana şu rivayette bulundu: Hz. Peygamber'in (s.a.) Müseylemetü'l-Kezzâb'ın yazdığı mektubu getiren iki elçiye şöyle dediğini duydum: "Siz de mi onun dediğini diyorsunuz?" Onlar da: "Evet." dediler. Bunun üzerine buyurdu ki: "Allah'a yemin olsun ki, elçiler öldürülmez olmasaydı, ikinizin de boynunu vururdum."[18]

Ebu Davud et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde, Ebu Vâil ve Abdullah yoluyla şu rivayeti görmekteyiz: İbn Nevvâha ve İbn Üsâl, Müseylemetü'l-Kezzâb'ın elçileri olarak Rasûlullah'a (s.a.) geldiler. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Benim Allah'ın elçisi olduğuma şehadet ediyor musunuz?" dedi. Onlar da: "Müseyleme'nin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederiz." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'a ve Rasûlü'ne iman ettim. Şayet elçi öldürecek olsaydım, sizin ikinizi öldürürdüm." buyurdu. Abdullah diyor ki: "Bundan sonra elçilerin öldürülmemesi sünnet oldu."[19]

Sahih-i Buharî'de Ebu Recâ el-Utâridî'den şöyle bir rivayet bulunmakdadır: Ebu Recâ der ki: "Rasûlullah (s.a.), (peygamber olarak) gönderilince haberini işitmiştik. Biz de Müseylemetü'l-Kezzâb'a iltihak ettik, yani ateşe sığınmış olduk. Cahiliye döneminde taşa tapardık. Daha güzel bir taş bulduğumuz zaman taptığımız taşı atar, o güzel taşı alırdık. Taş bulamadığımız zaman bir miktar toprak yığar, sonra davarı getirir, o toprak yığınının üzerine bir miktar süt sağar ve o yığını tavaf ederdik. Recep ayı geldiği zaman: 'Okların demirini çıkaralım.' derdik. Artık kendisinde demir bulunan hiçbir

18. Senedi sahihtir. Ahmed, *Müsned*, 3/487; Ebu Davud, 2761.
19. Tayâlisî, 1/283; Ebu Davud, 2772. Râvileri sıkadır. Bir önceki hadis de bu hadisi kuvvetlendiren bir şâhittir.

mızrak ve demir bulunan hiçbir ok bırakmaz, hepsini çıkarır bir tarafa atardık."[20]

Ben derim ki: Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde, Nâfi' b. Cübeyr hadisinde İbn Abbas'ın, şöyle dediği rivayet edilmektedir: Müseylemetü'l-Kezzâb, Rasûlullah'ın (s.a.) huzuruna geldiği zaman: "Eğer Muhammed, kendisinden sonra beni bu işe halef kılarsa, O'na uyarım." demeye başladı. Kendisi Medine'ye, kabilesi Hanîfeoğullarından kalabalık bir heyet içinde gelmişti. Rasûlullah (s.a.) Müseyleme'nin yanına yöneldi. Beraberinde (Ensar'ın hatibi) Sâbit b. Kays b. Şemmâs da vardı. Hz. Peygamber'in (s.a.) elinde hurma dalından bir değnek bulunuyordu. Nihayet Rasûlullah (s.a.), kabilesi içinde bulunan Müseyleme'nin karşısında durdu ve: "Eğer sen benden (peygamberlikten bir pay değil) elimdeki şu dal parçasını istesen, sana onu bile vermem. Sen, Allah'ın senin hakkındaki hüküm ve takdîrinden öteye aslâ geçemezsin. Eğer sen hakka sırt çevirirsen, Allah seni helâk eder. Ayrıca ben senin, rüyamda bana gösterilen o kişi olduğunu görmekteyim. İşte bu zat (hatibim) Sâbit'tir. Benim tarafımdan sana cevap verecektir." buyurdu. Sonra Müseyleme'nin yanından ayrıldı. İbn Abbas der ki: Ben Ebu Hureyre'ye, Rasûlullah'ın (s.a.) Müseyleme'ye söylediği "Sen, rüyamda bana gösterilen o kişisin." sözünün mahiyetini sordum. Ebu Hureyre bana şöyle haber verdi: Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Ben uyurken iki kolumda iki altın bilezik gördüm. (Bunlar kadın zîneti olduğu için) bunların hali beni kederlendirdi. Sonra rüyamda bana, bu bileziklere üflemem vahyedildi. Ben de bunlara üfledim, ikisi de uçtu. Ben de bu bilezikleri, benden sonra çıkacak iki yalancı peygamber ile te'vil ettim. Bunlardan birisi Esved el-Ansî'dir, öbürü de Müseyleme'dir."[21]

Bu rivayet, İbn İshak'ın rivayet ettiği hadisten daha sahihtir.

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'den şu rivayet vardır: Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: "Ben uyurken rüyamda bana, yerin hazineleri getirildi ve avucumun içine iki altın bilezik konuldu. Bu durum bana ağır geldi ve beni kederlendirdi. Sonra Allah bana, bunlara üflememi vahyetti, ben de üfledim, hemen ikisi de gitti. Akabinde ben bu iki bileziği, çok yalancı iki adam ile te'vil ettim ki onlar, aralarında bulunduğum San'alı (Esved el- Ansî) ile Yemâme'nin sahibi (Müseyleme)dir."[22]

---

20. Buharî, 64/72.
21. Buharî, 64/72; Müslim, 2273.
22. Buharî, 64/72; Müslim, 2274.

c) Bu Olaydaki Fıkhî Hükümler:

1— Devlet başkanının, irtidad eden kavim güçlü ise onlarla yazışması ve hem onlara hem de diğer kâfirlere mektup yazarken: "Selâm, hidayete tâbi olanlara olsun!" diye hitap etmesi caizdir.

2— Elçi, mürted olsa bile öldürülmez. Bu sünnettir.

3— Devlet başkanı, kâfirlerden kendisiyle görüşmek üzere gelenlerin yanına bizzat kendisi çıkar.

4— Devlet başkanı ihtiyaç halinde inatçı ve itirazcı kimselere gerekli cevabın verilmesi için âlimlerden istifade edebilir.

5— Bir âlimin, başkasını yerine vekil tayin etmesi, vekilin o âlimin yerine konuşması ve soruları cevaplandırması caizdir.

6— Bu hadis, Ebu Bekir Sıddîk'in faziletlerinin en büyüğüne işaret etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) bileziklere ruhuyla üfledi ve uçtular. Müseyleme'ye üfleyen ve onu uçuran ruh ise Hz. Ebu Bekir Sıddîk idi.

Şair der ki:

فَقُلْتُ لَهُ ارْفَعْهَا إِلَيْكَ فَأَحْيِهَا بِرُوحِكَ واقْتَتْهُ لَهَا قِيتَةً قَدْرًا

"Ona dedim ki: Ateşi yükselt ve hafif hafif üfleyerek onu tekrar canlandır."

Bu beyitte de ateşi canlandırmak için üflemek, "ruh" kelimesiyle ifade edilmiştir.[23]

7— Bu hadis, zînet eşyası giymenin, erkeğe sıkıntı ve keder vereceğine delâlet etmektedir. Bana, eş-Şihâb el-Âbir diye tanınan, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahman b. Abdülmün'im b. Ni'me b. Sürûr el Makdisî[24] şöyle an-

23. Bu beyit Zü'r-Rumme'nin *Dîvan*'ındadır. 3/1429-1430.
24. Nablus'ta, hicrî 13 Şaban 628 tarihinde dünyaya gelmiştir. Orada amcası Takıyyüddîn b. Yûsuf, es-Sâhıb Muhyiddîn b. el-Cevzî ve Sıbt es-Selefî'den dersler almıştır. Daha sonra Şam, Kahire ve İskenderiye'ye gitmiştir. Hanbelî mezhebinde yetişmiştir. Zehebî onun hakkında: "Fakîh, imam, âlim, rüyâ tabirinde kimse ona yetişemez. Bu sahada *el-Bedru'l-Münîr* adını verdiği büyük bir eseri vardır. 19 Zilkâde 697 tarihinde Şam'da vefat etmiş, Babu's-Sağîr'de, Ebu't-Tîb kabristanına defnedilmiştir." demektedir. *Şezerâtu'z-Zeheb*, (5/437) ve *el-Bidâye*'de (3/353) tercüme-i hâli zikredilmiştir.

lattı: Bir adam bana geldi ve: "Rüyamda, ayağımda halhal gördüm." dedi. Ona: "Ayağın hastalanacak." dedim. Nitekim öyle de oldu.

Bir başkası: "Burnumda altından bir halka gördüm, üzerinde kırmızı, güzel bir (taş) vardı." dedi. Ona da: "Şiddetli burun kanamasına maruz kalacaksın." dedim. Söylediğim, aynen oldu.

Bir diğeri: "Rüyamda, dudağıma mahmuz asılı olduğunu gördüm." dedi. "Bir hastalığa yakalanacaksın, tedavisi için dudağının yarılması gerekecek." dedim. Söylediğim aynen gerçekleşti.

Bir başkası bana: "Rüyamda, elimde bir bilezik gördüm, herkes ona bakıyordu." dedi. Ona: "İnsanların, elindekine bakması kötü bir şey." dedim. Çok kısa bir müddet sonra elinde (çıban gibi) bir şey çıktı. Diğer bir şahıs aynı rüyayı gördü, ama onun rüyasında elindeki bilezikleri kimse görmemişti. Ona da: "Güzel bir kadınla evleneceksin, bu kadın zayıf, ince biri olacak" dedim.

Ben derim ki: Bileziği kadınla tabir etti, çünkü ikisi de başkalarından korunur, gizlenir. Altının görünüşündeki güzellikten dolayı kadını da güzel olarak vasıflandırdı. Bileziğin şeklinden dolayı da ince olacağını söyledi.

Süs eşyasını rüyasında gören erkeğin bu rüyası çeşitli şekillerde yorumlanır. Evlenme esnasında kullanılan âletlerden olduğu için bekârların evleneceğine delâlet edebilir. Cariyelere, kölelere, zenginliğe, kızlara, hizmetçilere ve çeyiz v.s. sahip olunacağına da delâlet edebilir. Bütün bu farklı yorumlar, rüyayı görenin durumu ve haline en uygun olan tabirin seçiminden kaynaklanmaktadır.

Ebu'l-Abbas el-Âbir dedi ki: Bana bir adam: "Rüyamda sanki elimde şişirilmiş bir bilezik vardı ve başkaları da bunu görmüyordu." dedi. Ona dedim ki: "Senin bir hanımın var, onda istiskâ (vücudun su toplaması) hastalığı var." Düşününüz, bileziği nasıl kadınla tabir etti. Sonra bileziğin sarı olmasından dolayı kadının hastalığına hükmetti. Bu hastalık istiskâ hastalığı idi ki, o hastalığa yakalanan kimsenin karnı şişerdi.

Bir başka şahıs şöyle dedi: "Rüyamda, elimde bir halhal olduğunu gördüm. Ben onu tutarken bir başkası da ona yapışmış. Ona : Halhalımı bırak! diye bağırdım, o da bıraktı." Bunu anlatan o şahsa: "Halhalı elinde tutuşun gevşek mi idi?" dedim. "Çok sıkıydı; birkaç kere onu tutabilmek için acı çektim, etrafında da küçük halkacıklar vardı." dedi. Ona: "Annen ve dayın şerefli kimseler, ama sen şerefli bir insan değilsin. Adın Abdülkâhir. Dayının ağzı çok pis, senin namus ve haysiyetine dil uzatıyor ve elindekini alıyor."

dedim. Adam: "Evet" dedi. Sonra ona: "O, zalim birinin eline düşecek ve senden, kendisini himaye etmeni isteyecek, sen de onu çekecek ve: 'Dayımı bırak!' diyeceksin." dedim. Çok kısa bir süre sonra bunlar aynen gerçekleşti.

Ben derim ki: Halhâl kelimesinden dayı *(hâl)* mânasını çıkarmasını bir düşün. Sonra tekrar kelimenin tamamına döndü ve ondan, "dayımı bırak" *(halli hâlî)* mânasını çıkardı. Dayısının şerefli bir adam olduğu sonucunu, halhalın etrafındaki halkacıklardan *(şerârîf)* anladı. Dayısının şerefli olması, annesinin de şerefli bir kadın olduğunu gösterir, çünkü onun bacısıdır. Rüyayı gören adamın şerefli bir insan olmadığına hükmetti. Çünkü halhalın etrafında bulunan parçacıklar *(şerefât)* türeme yoluyla şerefe delâlet etmekte, ama bu parçacıklar halhalın bizzat kendinden değil, ona sonradan ilâve edilmiş ve onun dışında bulunan şeylerdir. Dayısının ağzının pis olduğuna, namus ve haysiyetine dil uzattığına, halhalı elinden çekerken duyduğu acı işaret etmektedir. Elindeki malın dayısı tarafından alındığına; yeğenine eziyet vermesi ve rüyasında elindekini kuvvetlice alması dolayısıyla hükmediyor. Yabancı bir adamın halhalı tutması ve rüyayı gören kimsenin de onu çekmesi; dayının mütecaviz bir zalimin eline düşeceğine, ondan kendisine ait olmayan şeyleri isteyeceğine delâlet ediyor. Halhalını çekene bağırmasını ve "halhalımı bırak" demesini; zalime karşı dayısına yardımcı olacağına yorumluyor. Halhalını çeken kimseye üstün gelmesi ve elinin, halhalın üzerinde olması sebebiyle adının Abdülkâhir olduğunu söylüyor.

İşte bu, bizim üstadımızın hali ve rüya tâbiri ilmindeki derin bilgisi idi. Böyle bazı parçalar dinledim, ama bu ilmi ondan okumak bana kısmet olmadı, çünkü yaşım küçüktü. Daha sonra da onun ömrü yetmedi. Allah Teâlâ ona rahmet eylesin.

5— Tayy Kabilesi Hayetinin Gelişi:

İbn İshak der ki: Tayy kabilesi heyeti Rasûlullah'a (s.a.) geldi. İçlerinde efendileri olan Zeyd el-Hayl da vardı. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına vardıklarında, onlarla konuştu. İslâmiyet'i arz etti, onlar da müslüman oldular ve İslâmiyet'i güzel uyguladılar. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Araplardan kimin faziletleri bana anlatıldıysa, bana geldiği zaman onun, söylendiği kadar faziletli olmadığını gördüm; ancak Zeyd el-Hayl müstesna. Ondaki faziletlerin tamamı henüz bana ulaşmadı." Sonra ona Zeyd el-Hayr adını verdi ve Feyd'i[25] ve onun dışında iki arazi parçasını ona tahsis etti, bu konuda

25. Feyd: Tayy ülkesi dağlarından Sülmâ'nın doğusunda bir yer ismidir.

eline bir yazı verdi. Sonra Rasûlullah'ın yanından ayrıldı ve kavminin bulunduğu bölgeye doğru yola çıktı. Rasûlullah (s.a.): "Keşke Zeyd Medîne'nin sıtmasından kurtulsa." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) bu sözü söylerken sıtma mânasına gelen "humma" ve "ibn meldem" kelimelerinden başka bir kelime kullandı, ama onu hatırlayamıyorum. Necid bölgesindeki sulardan Ferde'ye vardığında sıtmaya yakalandı, öleceğini hissedince şu beyitleri söyledi:

أَمُرْتَحِلٌ قَوْمِى الْمَشَارِقَ غُدْوَةً   وَأُتْرَكُ فِى بَيْتٍ بِفَرْدَةَ مُنْجِد

أَلا رُبَّ يَوْمٍ لَوْ مَرِضْتُ لَعَادَنِى   عَوَائِدُ مَنْ لَمْ يُبْرَ مِنْهُنَّ يَجْهَدِ

"Kavmim erkenden doğu taraflarına mı gider,
Ben Ferde'de bir evde yardım bekleyerek terk edilmişken

Nice günler vardır ki, hastalansaydım,
Beni birçok ziyaretçi kadın ziyaret ederdi ve yolculuktan zayıflamayanlar (mesafenin uzaklığından) sıkıntı çekerdi."[26]

İbn Abdilber der ki: "Zeyd el-Hayr'ın, Hz. Ömer'in halifeliği sırasında öldüğü de söylenir. İki oğlu vardı. Adları Munkif ve Hureys idi. Her ikisi de müslüman oldu. Allah Rasûlü'nün ashabından oldular ve Halid b. Velid'le beraber gittikleri mürtedler savaşında şehit oldular."

6—Kindeliler'in Gelişi:

İbn İshak der ki: "Zührî bana şöyle nakletti: Eş'as b. Kays, seksen —veya altmış— atlıyla Rasûlullah'a (s.a.) geldi[27] ve mescidde iken yanına girdiler. Alınlarındaki uzun saçları iki yana salmışlar, silahlanmışlar, üzerlerine çizgili yemen kumaşından yapılmış, yakaları, etekleri, kolları ipekle ve altın sırmayla işlenmiş cübbeler giymişlerdi. İçeri girdiklerinde Rasûlullah (s.a.): "İslâm'a girmiyor musunuz?" dedi. Onlar da: "Evet, giriyoruz." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Boyunlarınızda bu ipek ne arıyor?" dedi. Hemen ipekleri ve sırmaları çıkarttılar, yırtıp attılar. Daha sonra Eş'as dedi ki: "Ya Rasûlallah! Biz Âkilü'l-Mürâr oğullarıyız. Sen de Âkilü'l-Mürâr oğlusun." Rasûlullah (s.a.) güldü ve sonra dedi ki: "Rabîa b. Hâris ve Abbas b. Abdülmuttalib, kendilerini bu soya nisbet ettiler."

Zührî ve İbn İshak derler ki: Bu iki şahıs da tüccardı. Arap beldelerinden geçerlerken, "Siz kimlerdensiniz?" diye sorulunca: "Biz Âkilü'l-Mürâr

26. İbn Hişâm, 2/577-578; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/25,27; İbn Sa'd, 1/321.
27. İbn Hişâm, 2/585; İbn Sa'd, 1/328.

oğullarındanız." derlerdi. Böylelikle kendilerini güçlü göstererek emniyete alırlardı. Çünkü Âkilü'l-Mürâr oğulları, Kinde kralları idiler. Rasûlullah (s.a.): "Biz, Nadr b. Kinâne oğullarıyız; ne anamızın soyuna bağlanır, ne de babamızın soyunu inkâr ederiz." buyurur.

Müsned'de Hammâd b. Seleme—Akîl b.Talha—Müslim b. Heydam yoluyla gelen bir hadiste, Eş'as b. Kays'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kinde heyeti olarak Rasûlullah'a (s.a.) geldik. İçlerinde beni en üstünleri olarak görüyorlardı. "Ey Allah'ın Rasûlü! Siz, bizden değil misiniz?" dedim. O da: "Hayır, biz Kinâne oğlu Nadr oğullarındanız. Anamıza bağlanmaz, babamızı da inkâr etmeyiz." dedi. Bunun üzerine Eş'as diyordu ki: "Kinâne oğlu Nadr'dan olan bir Kureyşli'nin böyle olmadığını (yani Âkilü'l-Mürâr oğullarından olduğunu) söyleyen bir adama rastlarsam ona seksen değnek vururum."(28)

Bu olaydaki fıkhî hükümler:

1— Kinâne b. Nadr oğullarından gelenler Kureyşlidir.

2— Erkeklerin ipek elbiseleri gibi, kullanılması haram olan eşyayı yok etmek caizdir, bu durum israf sayılmaz.

Mürâr: Çölde yetişen bir ağaçtır. Âkilü'l-Mürâr: Hâris b. Amr b. Hıcr b. Amr b. Muâviye b. Kinde'dir. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu Kinde kabilesinden bir ninesi vardı. Kilâb b. Mürre'nin annesi idi. Eş'as yukarıdaki sözüyle bunu kasdetmişti.

3— Kim babasından başkasına bağlanırsa babasını reddetmiş ve anasına bağlanmış olur. Yani anasına iftira etmiş olur.

4— Kinde kabilesi, Kinâne oğlu Nadr soyundan değildir.

5— Kim bir başkasını bilinen nesebinin (soyunun) dışına çıkarırsa ona iffete iftira (kazf) haddi (seksen değnek) uygulanır.

7— Yemen Heyetlerinin Gelişi:

Yezîd b. Harun'un, Humeyd—Enes (r.a.) yoluyla gelen rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Kalbleri sizden daha ince olan bir kavim geliyor." Bu söz üzerine Eş'arîler geldiler ve şöyle demeye başladılar:

28. Ahmed *Müsned*, 5/211, 212; İbn Mâce, 2612. İsnâdı kuvvetlidir. Bûsırî, *ez-Zevâid*'de sahih olduğunu söylemiştir.

غداً نلقى الأحبّه مُحمّداً وحزبه

"Yarın dostlarla karşılaşırız. Muhammed ve ashabıyla."[29]

Sahih-i Müslim'de Ebu Hureyre'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle söylerken işittim: "Yemenliler geldi. Onlar yumuşak kalpli ve nâzik gönüllü zevattır. İman yemenli, hikmet de yemenlidir. Vakâr koyun sahiplerinde; kendini beğenme ve büyüklenme yaygaracı bedevîlerde, güneşin doğduğu taraftadır."[30]

Yezîd b. Hârun—İbn Ebî Zi'b—Hâris b. Abdurrahman—Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im—Mut'im'in babası yoluyla şu rivayette bulunur: Rasûlullah (s.a.) ile beraber bir seferde idik. Buyurdu ki: "Size Yemenliler geldi; sanki onlar bulut gibidir, yeryüzündeki insanların en hayırlıları onlardır." Ensar'dan bir kişi bu söz üzerine: "Ancak biz müstesna ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Hz. Peygamber sustu, cevap vermedi. Adam sonra tekrar: "Biz müstesna ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) yine sustu ve sonra: "Ancak siz" dedi, ama çok hafif bir şekilde söyledi.[31]

Sahih-i Buharî'de şu rivayet vardır: Temîmoğullarından bir grup Rasûlullah'a (s.a.) geldi. Rasûlullah (s.a.): "Ey Temîmoğulları! Müjdeyi kabul edip sevinin." dedi. Onlar da: "Sen bize müjde verdin, biraz da dünyalık (atıyye) ver." dediler. Rasûlullah'ın (s.a.) yüzünün rengi değişti. Sonra Yemenliler geldiler. Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Yemenliler! Müjdeyi sizler kabul edin. Çünkü onu Temîmoğulları kabul etmedi." buyurdu. Yemenliler: "Kabul ettik." dediler. Sonra: "Sana bu dini anlamak ve âlemin başlangıcı hakkında bir şeyler sormak için geldik." dediler. Rasûlullah (s.a.): "Ezelde Allah vardı ve Allah'tan başka hiç bir şey yoktu. Arş'ı su üzerinde bulunuyordu. Allah, her şeyi (kainatın tamamını) Zikir'de (mahfûz Levh'te) takdîr ve tesbit edip yazdı." buyurdu.[32]

---

29. Ahmed *Müsned*, 3/105, 155, 223, 262. İsnâdı sahihtir. Bk. İbn Sa'd, 1/348.
30. Müslim, 52.
31. Ahmed b. Hanbel, 4/84. İsnadı sahihtir.
32. Buharî, 59/1. Buharî'den gelen bir başka rivayette (Kitâbu't-Tevhîd): "O'ndan önce hiçbir şey yoktu." denilmektedir. Buharî'nin dışındakiler: "O'nunla beraber hiçbir şey yoktu." şeklinde rivayet etmektedirler. İbn Hacer der ki: Bütün rivayetlerde zikredilen kıssa birdir. Bu demektir ki râviler bu kıssayı, mânası ile rivayet etmişlerdir. Herhalde bu râviler rivayetlerini Rasûlullah'ın (s.a.) İbn Abbas hadisinde geçtiği gibi, gece namazı (teheccüd)ndaki şu duasından almışlardır: "Sen ilksin, senden önce hiçbir şey yoktur." Bu babdaki rivayet yokluk hususunda daha açıktır. Bu hadisten anlaşıldığına göre ne su, ne arş, ne de başka bir şey vardır. Çünkü bunların hepsi Allah'tan başka şeylerdir. Buna göre,

8— Ezdîlerin Gelişi:

İbn İshak der ki: Surad b. Abdillah el-Ezdî Rasûlullah'a (s.a.) geldi, müslüman oldu ve Ezd'den gelen heyet[33] içerisinde İslâm'ı güzel yaşayanlardan biri oldu. Rasûlullah (s.a.) onu, kavminden müslüman olanlara emîr tayin etti ve diğer müslümanlarla birlikte Yemen kabilelerindeki müşriklere karşı cihad etmesini emretti. Surad, Rasûlullah'ın (s.a.) bu emriyle çıktı ve Curaş'a kadar geldi. Curaş, o zamanlar her tarafı kapalı sağlam bir şehirdi ve orada Yemen kabileleri bulunuyordu. Has'amlılar da müslümanların geldiğini duyunca diğer kabilelerle birlikte oraya girip sığınmışlardı. Surad onları bir ay kadar kuşattı, ama onlar direndiler. Daha sonra Surad kuşatmayı bırakarak döndü gitti. Şekere denilen dağa vardığı zaman Curaşlılar, Surad'ın yenilgiye uğradığı için kaçtığını zannederek şehirden çıkıp takib etmeye başladılar ve onlara yetişince Surad geri döndü. Aralarında şiddetli bir savaş cereyan etti.

Curaş halkı, otlak bakmak için aralarından iki kişiyi Rasûlullah'a (s.a.) göndermişlerdi. Bu iki kişi, bir ikindi namazı sonrası Rasûlullah'ın (s.a.) yanında bulundukları sırada Rasûlullah (s.a.): "Şekere, Allah'ın beldelerinden neresidir?" diye sordu. Curaşlılar kalktılar ve: "Beldemizde Keşer denilen bir dağ vardır ya Rasûlallah!" dediler. Curaşlılar bu dağı böyle de adlandırmışlardı. Rasûlullah (s.a.): "O dağ Keşer değil, Şeker'dir." buyurdu. "Dağın durumu nedir ya Rasûlallah?" dediler. Buyurdu ki: "Şu anda onun yanında Allah'ın develeri boğazlanmaktadır." O iki adam kalkıp Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman'ın yanına oturdular ve Rasûlullah'tan duyduklarını anlattılar. Onlar da: "Yazıklar olsun size! Demek Rasûlullah (s.a.) kavminizin başındaki felâketi haber vermiş. Hemen kalkınız ve O'ndan dua etmesini isteyiniz." dediler. Rasûlullah (s.a.), istekleri üzerine: "Allah'ım! Onlardan bu felâketi kaldır." diye dua etti. Daha sonra çıkıp kavimlerine gittiler ve Rasûlullah'ın o günde ve o saatte haber verdiği felâkete uğramış olduklarını öğrendiler. Curaşlıların heyeti Rasûlullah'a (s.a.) gelerek hemen müslüman oldular. Kendilerine, köylerinin çevresinde bir koruluk otlak olarak tahsis edildi.

9— Hâris b. Kâ'b Oğullarının Gelişi:

İbn İshak der ki: Sonra Rasûlullah (s.a.) hicretin 10. yılının Rabîulâhır ve Cûmadelûlâ ayında Hâlid b. Velid'i Necran bölgesindeki Hâris b. Kâ'b

---

"Arşı su üzerinde idi." sözünün mânası: "O Allah önce suyu yarattı, sonra da o suyun üzerinde arşı yarattı." demektir.

33. İbn Hişâm, 2/587-588; Şerhu'l-Mevâhibi Ledüniyye, 4/32-33; İbn Sa'd, 1/337.

oğullarına gönderdi ve savaşa başlamadan önce üç kere onları İslâm'a davet etmesini emretti. "Şayet müslüman olurlarsa kabul et, reddederlerse harp et." dedi. Bunun üzerine Hâlid çıktı ve o bölgeye gitti. Her tarafa atlılar göndererek halkı İslâm'a davet ediyorlar ve: "Ey insanlar! Selâmete ermeniz için müslüman olunuz." diyorlardı. Herkes bu davete uyarak müslüman oldu ve Hâlid (r.a.) orada kalarak İslâm'ı öğretmeye başladı.] Bu durumu da bir mektupla Hz. Peygamber'e (s.a.) bildirdi. Rasûlullah (s.a.) da cevaben gönderdiği mektubunda onları temsil edecek bir heyetle gelmesini emretti. İçlerinde Kays b. Husayn Zî'l-Gadda, Yezîd b. Abdilmedân, Yezîd b. Muhaccel, Abdullah b. Kurâd ve Şeddâd b. Abdillah'ın bulunduğu bir heyetle birlikte Hâlid (r.a.) Rasûlullah'a geldi. Rasûlullah (s.a.) onlara: "Cahiliyye döneminde savaştığınız düşmanlarınıza ne ile galip geliyordunuz?" diye sordu. Onlar da: "Hiç kimseye galip gelmiş değildik." diye cevap verdiler. Rasûlullah (s.a.): "Evet, galip gelirdiniz." buyurdu. Bunun üzerine dediler ki: "Biz toplu olarak durur, dağılmazdık. Bir de hiç kimseye zulmetmeye teşebbüs etmezdik." Peygamberimiz (s.a.): "Doğru söylediniz." buyurdu. Daha sonra Kays b. Husayn'ı başlarına emîr tayin etti ve Şevval ayının sonunda veya Zilkâde ayında kavimlerine döndüler. Bu olaydan dört ay sonra da Rasûlullah (s.a.) vefat etti.[34]

10— Hemdânlıların Gelişi:

Hemdânlılar heyeti Hz. Peygamber'in (s.a.) Tebük seferi dönüşünde geldi. Heyette Mâlik b. Namat, Mâlik b. Eyfâ', Dımâm b. Mâlik ve Amr b. Mâlik bulunmakta idiler. Üzerlerinde Yemen kumaşından yapılmış çizgili elbiseler ve Aden sarıkları olduğu halde Mehriyye [35] ve Erhabiyye [36] denilen develer üzerindeydiler. Mâlik b. Namat, Rasûlullah'ın (s.a.) önünde şiir söylüyordu:

إِلَيْكَ جَاوَزْنَ سَوَادَ الرِّيفِ   فِي هَبَوَاتِ الصَّيْفِ والخَرِيفِ
مُخَطَّمَاتٍ بِحِبَالِ اللِّيفِ

"Yaz ve bahar mevsimlerinin tozları içinde ağaçları çok olan köylerini ve liften yapılmış yularlarıyla beraber develeri sana terkettiler."

34. İbn Hişâm, 2/592-594; Şerhu'l-Mevâhibi Ledüniyye, 4/33-34; İbn Sa'd, 1/339.
35. Mehriyye: Üstün vasıflı, asil develerdir. Yemen'de bir kabile olan Mehre'ye nisbet edilirler.
36. Erhabiyye: Hemedan'da bir kabile olan Erhab'a nisbet edilen develerdir, veya döl alınan erkek deve ya da iyi vasıflı develerin nisbet edildiği bir mekândır.

Ona güzel ve fasih karşılıkta bulundular. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) onlara, bir yazı yazarak istedikleri araziyi verdi ve başlarına Mâlik b. Namat'ı emîr tayin etti ve Sakîfliler'le harbetmesini emretti. Ne zaman Sakîfliler'e ait bir hayvan görseler saldırıp yakalıyorlardı.

Beyhakî, sahih bir isnadla Ebu İshak yoluyla Berâ'dan şu rivayeti yapmaktadır: "Rasûlullah (s.a.), Yemenlileri İslâm'a davet etmek için Hâlid b. Velid'i gönderdi. Berâ der ki: Hâlid'le beraber gidenler arasındaydım. Orada altı ay müddetle kalıp Hâlid onları İslâm'a çağırdı, ama kimse olumlu karşılık vermedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.), Ali b. Ebî Tâlib'i gönderdi.Ona, Hâlid'i geri yollamasını emretti. Ancak onun adamlarından istediğini alıp yanında alıkoyabileceğini söyledi. Berâ der ki: Hz. Ali ile birlikte gidenler arasında idim. Yolda bir kavme yaklaşınca çıkıp yanımıza geldiler. Hz. Ali orada bize namaz kıldırdı, sonra bizi tek saf halinde dizip önümüze geçerek Rasûlullah'ın (s.a.) mektubunu okudu. Hemdânlılar'ın tamamı müslüman oldu. Hz. Ali (r.a.), onların İslâm'ı kabul ettiklerini Hz. Peygamber'e (s.a.) bir mektupla bildirdi. Rasûlullah (s.a.): "Selâm, Hemdânlılar üzerine olsun! Selâm, Hemdânlılar üzerine olsun!" buyurdu[37] buyurdu. Bu hadisin aslı Buharî'nin *Sahih*'indedir.[38]

Bu rivayet bir öncekinden daha sahihtir. Hemdânlılar'ın Sekîfliler ile savaşması ve hayvanlarına hücum etmesi sözkonusu olamaz. Çünkü Hemdânlılar Yemen'de, Sakîfliler Tâifte'dir.

11— Müzeynelilerin Gelişi:

Beyhakî, Numan b. Mukarrin yoluyla şu rivayeti yapmaktadır: Müzeyneliler'den dört yüz kişi olarak Rasûlullah'a (s.a.) gelmiştik. Ayrılmak isteyince Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Ömer! Bu kavmin azığını hazırla." buyur-

37. Beyhakî (2/369) der ki: Buharî, bu hadisin baş tarafını Ahmed b. Osman—Şurayh b. Mesleme—İbrahim b. Yusuf yoluyla rivayet etmiş, ama tamamını zikretmemiştir. Hadisin devamında zikredilen şükür secdesi, Buharî'nin şartlarına göre sahihtir.

38. Buharî, 64/63. Berâ b. Âzib der ki: Rasûlullah (s.a.) bizi Hâlid b. Velid ile beraber Yemen'e gönderdi. Sonra da Ali b. Ebî Tâlib'i, Hâlid b. Velid'in yerine gönderdi ve Ali'ye şöyle emretti: "Evvelce Hâlid b. Velid'le beraber Yemen'e gidenlere şu emri ilan et: Onlardan seninle beraber düşman takibine gitmek isteyenler gidip takip etsinler, dileyenler de gitmeyip dönsünler." Berâ devamla: Ben, Ali (r.a.) ile beraber kalanlardandım. Pek çok ûkiyye (kırk dirhem) nakit ganîmet aldım, demiştir.

İbn Hacer der ki: Bu hadisi el-İsmâilî, Ebu Ubeyde b. Ebî Süfr—İbrahim b. Yusuf (Bu şahıs Buharî'nin kendisinden rivayet ettiği râvidir.) yoluyla nakletmiş ve ilâve rivayette bulunmuştur. Beyhakî'nin rivayetinin tamamını zikretmiştir.

du. Hz. Ömer de: "Hurmadan başka hiçbir şeyim yok. Onun da onlar için yeterli olacağını zannetmiyorum." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Yürü ve azıklarını hazırla." deyince, Ömer (r.a.) onlarla beraber gitti, onları evine aldı. Sonra yukarı çıktı. İçeri girince ne görelim, rengi beyazdan siyaha doğru kayan bir deve gibi hurma yığılmış. Herkes ihtiyacı olan hurmayı aldı. Numan der ki: "Dışarı en son çıkanlardandım. Baktım ki hurmadan hiçbir şey eksilmemiş."[39]

12— Devslilerin Gelişi ve Tufeyl b. Amr:

İbn İshak der ki: Tufeyl b. Amr ed-Devsî, Rasûlullah (s.a.) Mekke'de iken oraya gelişini anlatıyor. Bir grup Kureyşli Tufeyl'in yanına gitti. Tufeyl, şair, akıllı ve şerefli bir insandı. Ona dediler ki: "Sen bizim beldemize geldin. -Aramızda bulunan- şu adam bizim topluluğumuzu dağıttı, işimizi bozdu. Sözü sanki sihir gibi. Baba ile oğulu, kardeşi kardeşten karı ile kocayı birbirinden ayırıyor. Bizim başımıza gelen felâketin senin ve kavminin de başına gelmesinden korkuyoruz. O adamla sakın konuşma ve O'nu hiç dinleme!" Tufeyl diyor ki: Bu telkinlerine ısrarla devam ettiler, tâ ki ben O adamdan hiçbir şey duymamaya ve O'nunla konuşmamaya karar verdim. Hatta mescide giderken sesi kulağıma gelmesin diye kulağıma pamuk bile tıkamıştım. Bir gün mescide gittim. Rasûlullah (s.a.) Kâbe'nin yanında namaz kılıyordu. Biraz yakınına vardım Allah bana, O'nun bazı sözlerini duyurdu. Çok güzel bir söz duymuştum. Kendi kendime dedim ki: Anan öle! Allah'a yemin olsun ki ben, akıllı ve şair bir adamım. Sözünü iyisini de kötüsünü de anlarım. O halde bu adamın söylediklerini dinlememe mâni olacak sebep nedir? Güzel şeyler söylerse kabul ederim; yok, söylediği şeyler çirkinse terkederim. Rasûlullah (s.a.) evine dönünceye kadar orada bekledim. Evine giderken O'nu takip ettim ve eve girerken ben de beraber girdim. Dedim ki: "Ya Muhammed! Kavmin bana şöyle şöyle dediler. Hatta beni öyle korkuttular ki, senden hiçbir söz kulağıma gelmesin diye şu pamukları kulaklarıma tıkamıştım. Fakat Allah, sözlerini bana dinletti ve çok güzel bir söz duydum. Davetini bana takdim et." Rasûlullah (s.a.) bana, İslâm'ı arzetti ve Kur'an okudu. Vallahi daha önce bundan güzel hiçbir söz duymamış, bundan daha âdil hiçbir durumla karşılaşmamıştım. Hemen müslüman oldum ve şehadet getirdim. Dedim ki: "Ey Allah'ın Peygamberi! Ben kavmi içinde kendisine itaat edilen bir insanım. Şimdi onların yanına gidiyorum ve onları İslâm'a davet edece-

39. Ahmed b. Hanbel, 5/445. Râvileri sikadır. Senedi hasendir. Bk. İbn Sa'd, 1/291.

ğim. Allah'a dua et de, bu işimde bana destek olacak bir alâmet, bir işaret versin." Rasûlullah (s.a.): "Allah'ım! Sen ona bir alâmet ver." diye dua etti. Kavmimin yanına gitmek üzere yola çıktım. Beni görebilecekleri bir tepenin üzerine geldiğimde gözlerimin önünde kandil gibi bir nur peydâ oldu. Dedim ki: "Ya Rabbi! Bu nuru yüzümden başka bir yere naklet, çünkü bunu görenlerin, dinlerini terkettiğim için çarpıldığımı düşünmelerinden korkarım." Bunun üzerine o nur bir kandil gibi kırbacımın ucuna intikal etti. Ben de o sırada tepeden iniyor, yanlarına geliyordum. Nihayet geldim ve bineğimden inince, yaşlı bir insan olan babam geldi. "Benden uzak dur babacığım! Ne ben sendenim, ne de sen bendensin." dedim. "Niçin evladım?" dedi. "Müslüman oldum, Muhammed'in dinini kabul ettim." dedim. O da "Senin dinin, benim de dinimdir." deyince, "O halde git, guslet, elbiseni temizle. Sonra gel de sana öğrendiklerimi öğreteyim." dedim. Bunun üzerine gitti, gusletti, elbisesini temizledi, sonra geldi. Ben de kendisine İslâm'ı arzettim ve müslüman oldu. Sonra eşim geldi. Ona dedim ki: "Benden uzak dur! Ne ben sendenim, ne de sen bendensin!" Dedi ki: "Babam, anam sana fedâ olsun, bu niçin?" Ben de: "İslâm aramızı ayırdı; müslüman oldum ve Muhammed'in dinine girdim." dedim. O da: "Senin dinin, benim de dinimdir." dedi. "O halde git, guslet." dedim. Dediğimi yaptı ve geldi. Ben de ona İslâm'ı arzettim, müslüman oldu. Sonra Devs kabilesini İslâm'a davet ettim, fakat İslâm'a girmekte ağır davrandılar. Rasûlullah'a (s.a.) geldim ve dedim ki: "Ya Rasûlallah! Devs'in zinaya olan düşkünlüğü karşısında yenik düştüm. Onlara beddua et." Rasûlullah: "Allah'ım, Devs'i hidâyete erdir!" diye dua etti. Sonra bana: "Kavmine git, onları İslâm'a davet et ve onlara yumuşak davran." dedi. Ben de döndüm ve Devs'i İslâm'a çağırmaya devam ettim. Sonra Rasûlullah (s.a.) Hayber'de iken O'na geldim. Akabinde yetmiş veya seksen hâne ile beraber Medine'ye indim. Sonra Rasûlullah'a (s.a.) kavuştuk. Bize de diğer müslümanlarla beraber ganimetten pay verdi.[40]

İbn İshak der ki: Rasûlullah (s.a.) vefat edince, bazı Araplar irtidat etti. Tufeyl (r.a.), bir grup müslümanla çıkıp yalancı peygamberlerden Tuleyha'nın işini bitirdi. Sonra Yemâme'ye yürüdü. Yanında oğlu Amr b. Tufeyl vardı. Tufeyl, bir gün arkadaşlarına dedi ki: "Bir rüya gördüm, tâbir ediniz bakayım. Başımın tıraş edildiğini, ağzımdan bir kuş çıktığını ve benimle karşılaşan bir kadının beni fercine soktuğunu gördüm. Oğlum her yerde beni arıyordu, ama bana kavuşamadı." Dinleyenler: "Hayır gördün inşaallah!" dediler. Tufeyl: "Vallahi ben tabir ettim bile." dedi. "Nasıl tabir ettin?" dediler. "Başımın tıraş edilmesi, kopması demektir. Ağzımdan çıkan kuşa gelin-

40. Bk. *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/37-41; Buharî, 64/77; İbn Sa'd, 1/353.

ce, ruhumdur. Beni fercine sokan kadın ise kazılacak topraktır. Ben defnedilip orada kaybolacağım. Oğlumun beni arayıp bulamaması, kanaatıma göre benim şehid olduğum gibi, o da şehid olmak için çabalayacak." dedi. Tufeyl, gerçekten Yemâme'de şehid düştü. Oğlu Amr ise çok ağır şekilde yaralandı. Daha sonra Hz. Ömer (r.a.) zamanında Yermük savaşında şehid oldu.

Bu olaydan çıkarılan fıkhî hükümler:

1— Müslümanların âdeti, İslâm'a girmeden önce gusletmekti. Rasûlullah'ın (s.a.) bu konudaki emri sahihtir.[41] Bu husustaki görüşlerin en sahihi ise: Küfür halindeyken cünüp olan ve olmayan herkese gusletmenin vacip olduğudur.

2— Akıllı bir kimsenin övgü ve yergi hususunda başkalarını taklid etmesi, özellikle nefsânî duygularla öven ve yeren kimseyi taklid etmesi hoş değildir. Bu kör taklid nice kimselerin hidayetine engel olmuştur. Bundan ise ancak, Allah'ın haklarında hayır takdir ettiği kimseler kurtulmuşlardır.

3— Harp bitmeden önce destek kuvvetler gelirse, onlar da ganimetten paylarını alırlar.

4— Evliyâullahın kerâmetleri haktır. Bu kerâmetler ya dinî bir ihtiyaç veya İslâm'ı ve müslümanları ilgilendiren bir menfaat dolayısıyla vukubulurlar. Rahmânî haller işte bunlardır. Sebebi, Rasûlullah'ın (s.a.) yolundan gitmek; neticesi ise hakkı açığa çıkarıp bâtılı kahreylemektir. Şeytânî haller sebep ve netice olarak bunun zıddıdır.

5— Allah'ın dinine davette bulunurken sabır ve teennî ile hareket etmek, karşı duranlara bedduada bulunmakta aceleci davranmamak esastır.

Tufeyl'in; "başının tıraş edilmesini" kafasının kopması ile tâbir etmesine gelince, tıraştan sonra saç yere dökülür ve yalnızca tıraş olmak bu mânaya yorumlanamaz. Çünkü tıraş olmak kederden, hastalıktan veya duruma göre sıkıntıdan kurtulmaya, fakirlik ve zarûrete düşmeye ve yine duruma göre birinin makam ve mevkisini kaybedeceğine yorumlanabilir. Fakat Tufeyl'in rüyasında başının kopacağına dair karineler vardı. Bunlar: Cihad içinde olması ve güçlü bir düşmanla savaş halinde bulunmasıdır.

---

41. Ebu Davud, 355; Nesâî, 1/109; Ahmed, *Müsned*, 5161. Kays b. Âsım'dan şöyle dediği nakledilmiştir: "Müslüman olmak arzusuyla Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim. Bana su ve (Arabistan kirazı denilen bir çeşit ağaçtan elde edilen) temizlik maddesi ile yıkanmamı emretti." Hadisin isnadı sahihtir. İbn Huzeyme (254) ve İbn Hibbân (234) hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir.

Rüyasında gördüğü, "kadının karnına girmesi"ne gelince; bu anası yerinde olan "toprak" ile yorumlanabilir. Aynı zamanda çıktığı yerden girdiğini görmüştür. Bu da toprağa geri verileceğini gösterir. Allah Teâlâ: "Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine oraya döneceksiniz ve bir kez daha ondan çıkaracağız." buyurmuştur.[42] "Kadın"ı yeryüzü olarak yorumladı, çünkü hem yeryüzü hem de kadın vat'[43] mahallidir. "Fercine girmeyi", kendisinden yaratıldığı toprağa dönüş olarak yorumlamıştır. "Ağzından çıkan kuşu" ise ruh olarak tâbir etmiştir. Zira ruh bedende hapsedilmiş bir kuş gibidir. Çıktığı zaman hapisten kurtulmuş kuş gibi olur ve dilediği yere gider. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.): "Mü'minin ruhu cennet ağaçları arasında yemlenir."[44] diye haber vermiştir. İşte İbn Abbas'ın kabrinde defnolunurken görülen kuş budur. Şu âyetleri okuduğu duyulmuştur: "Ey tatmine kavuşmuş ruh! Hoşnut etmiş ve hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön."[45] Ruh bu kuşun beyazlığı, siyahlığı, güzeliği ve çirkinliği üzere olur. Bunun için Firavun âilesinin ruhları, siyah kuşlar şeklinde sabah-akşam cehenneme geliyorlar. "Oğlunun kendisini aramasını", onun da kendisi gibi şehit olmak için çırpınması olarak yorumladı. "Babasını bulamaması" ise Yemâme ile Yermük savaşları anrasındaki hayatıdır. Allah en iyisini bilir.

13— Necran Heyetinin Gelişi:

İbn İshak der ki: Rasûlullah'a (s.a.) Medine'de hıristiyan Necran heyeti geldi.[46] Muhammed b. Câfer b. Zübeyr bana şöyle anlattı: Necran heyeti Rasûlullah'a (s.a.) gelince, ikindi namazından sonra mescide girdiler. İbadet vakitleri yaklaşmıştı. Kalkıp Rasûlullah'ın (s.a.) mescidinde ibadetlerini edâya başladılar. Ashap onlara engel olmak istedi, fakat Rasûlullah (s.a.): "Onları bırakın." dedi. Bunun üzerine doğu istikametine yönelip ibadetlerini yaptılar.[47]

Yezîd b. Süfyân, İbn Beylemânî[48] ve Kürz b. Alkame yoluyla yaptığı

---

42. Tâhâ, 20/55.
43. Vat' kelimesi kadın için kullanıldığında cimâ mânasına, yeryüzü için kullanıldığında ayakla basma mânasına gelir. Böylelikle burada tevriye sanatı gerçekleşmiştir.
44. Ahmed, *Müsned*, 3/455, 456, 460; Nesâî, 4/108; *Muvatta*, 1/240. Kâ'b b. Mâlik'ten. İsnadı sahihtir.
45. Fecr, 89/27-28.
46. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/574-584; İbn Kesîr, *es-Sîre*, 4/100-108 ve *Tefsir*, 1/367, 371; İbn Sa'd, 1/357.
47. Râvileri sikadır, fakat hadis munkatı'dır.
48. Adı Muhammed b. Abdirrahman'dır. Zayıf bir râvidir. İbn Adiy ve İbn Hibbân itham etmişlerdir.

bir rivayette demiştir ki: Rasûlullah'a (s.a.) altmış kişilik hıristiyan Necran heyeti binekli olarak geldiler. Bunlardan yirmi dört kişi oranın eşrafındandı. Bunların içinde de üç kişi, onların işlerini çekip çevirenleri idi. Birisi: Abdülmesih adında, Âkıb dedikleri, Necranlıların reisi, söz ve görüş sahibi ve danışmanı idi, ancak onun görüşüne göre hareket edilirdi. Diğeri: Seyyid dedikleri, Eyhem adındaki şahıs olup onların her işlerinin danışmanı, seyahat ve toplantılarının idarecisi idi. Bekir b. Vâil oğullarının kardeşi Ebu Hârise b. Alkame, Necranlıların piskoposu, en büyük din bilgini, önderi ve bir çeşit eğitim bakanı idi.

Her bakımdan içlerinde en şerefli ve itibarlı olanları Ebu Hârise idi. Din kitaplarını okumuştu. Hıristiyan Rum kralları ona değer verir, malî destek sağlar, hizmetçiler hediye ederlerdi. Hıristiyanlık hakkındaki derin bilgi ve ictihadından dolayı ona bir kilise yaptırmışlar ve kendisini ikrama boğmuşlardı.

Necran'dan Rasûlullah'a (s.a.) gelmek üzere yola çıkınca, Ebu Hârise katırının üzerine binmiş yanında da kardeşi Kürz b. Alkame yürüyorlardı. O sırada Ebu Hârise'nin katırı tökezledi. Bunun üzerine Kürz, Rasûlullah'ı (s.a.) kastederek "Geberesice!" diye beddua etti. Ebu Hârise ona: "Sen geber!" diye cevap verdi. Kürz: "Niçin ey kardeşim?" dedi. Ebu Hârise: "Allah'a yemin olsun ki O, beklediğimiz Ümmî Peygamberdir!" dedi. Kürz: "Madem bunu biliyorsun da O'na tâbi olmaktan seni alıkoyan nedir?" diye sordu. O da: "Şu kavmin bize yaptığı şeyler: Bize değer verdiler, mal verdiler, ikramda bulundular ve O'na -Rasûlullah'a- karşı durmaktan başka şey de kabul etmediler. Şayet O'na iman edecek olsam gördüğün herşeyi elimizden alırlar." diye karşılık verdi. Ebu Hârise'nin bu sözü, Kürz b. Alkame'ye çok tesir etmişti. Bu tesir daha sonra gelip müslüman olmasına vesile oldu.

a) Hıristiyan ve Yahudi Âlimlerin Tartışması:

İbn İshak, Zeyd b. Sabit'in azatlısı Muhammed b. Ebî Muhammed [49]—Saîd b. Cübeyr—İkrime—Abbas (r.a.) yoluyla şu rivayeti nakleder: Necran hıristiyanları ve yahudî âlimleri, Rasûlullah'ın (s.a.) yanında bir araya geldiler ve tartışmaya başladılar. Yahudî âlimler, Hz. İbrahim'in (a.s.) sadece yahudî olduğunu; hıristiyanlar da yalnızca hıristiyan olduğunu iddia ediyorlardı. Bunun üzerine onlar hakkında Allah Teâlâ şu âyetleri inzâl buyurdu; "Ey ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin tartışırsınız? Halbuki Tevrat ve

49. Kimliği meçhuldür. Ondan sadece İbn İshak rivayet etmiştir.

İncil kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz? İşte siz böyle kimselersiniz! Çünkü az bir miktar bilginiz olan şey hakkında münakaşa ettiniz. (Doğru olan, bilginize göre hakkı kabul etmenizdi.) Hal böyle iken hiç bilginiz olmayan bir hususta niçin tartışırsınız? Oysa ki Allah herşeyi bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim ne yahudî, ne de hıristiyan idi; fakat O, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslüman idi. Müşriklerden de değildi. İnsanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve O'na iman edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur."[50]

Yahudi âlimlerinden birisi dedi ki: "Ey Muhammed! Bizden, hıristiyanların Meryem oğlu İsa'ya taptıkları gibi sana tapmamızı mı istiyorsun?" Necran hıristiyanlarından bir kişi de: "Bunu mu istiyorsun ey Muhammed? Bizi buna mı davet ediyorsun?" dedi. Rasûlullah (s.a.): "Allah'tan başkasına ibadet etmekten ve O'ndan başkasına ibadet edilmesini emretmekten Allah'a sığınırım. Beni böyle bir şeyle göndermedi ve bana bunu (kendinden başkasına ibadeti) emretmedi." buyurdu. Bu hususta Allah Teâlâ şu âyet-i kerimeleri inzal buyurdu: 'Hiçbir beşerin, Allah'ın kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: 'Allah'ı bırakıp bana kul olun' demesi mümkün değildir. Bilâkis (şöyle demesi gerekir:) 'Okumakta ve öğretmekte olduğunuz kitap uyarınca Rabbe hâlis kullar olunuz.' Ve size 'Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinin.' diye de emretmez. Siz müslüman olduktan sonra hiç size kâfirliği emreder mi?"[51] Daha sonra: "Hani Allah peygamberlerden söz almış" ifâdesiyle başlayıp "şahitlik edenlerdenim."[52] şeklinde son bulan âyet-i kerimede de onlardan ve babalarından almış olduğu sözü ve bu sözlerini kabul edişlerini zikretmiştir.

Muhammed b. Sehl b. Ebî Ümâme bana şöyle söylemiştir: Necran heyeti Rasûlullah'a (s.a.) gelince O'na Meryem oğlu İsa'yı soruyorladı. Âl-i İmrân sûresinin başından sekseninci âyetinin başına kadar olan kısmı, o heyet -ve heyettekilerin soruları- hakkında nâzil olmuştur.

b) Hz. Peygamber'in (s.a.) Necranlılara Mektubu:

Ebu Abdillah el-Hâkim, Esam—Ahmed b. Abdilcebbâr—Yûnus b. Bekîr—Seleme b. Abdi Yesû'—babası—dedesi yoluyla bize gelen bir rivayete göre, Yunus -hıristiyan idi, sonradan müslüman oldu- dedi ki: Rasûlullah

50. Âl-i İmrân, 3/65-68.
51. Âl-i İmrân, 3/79-80.
52. Âl-i İmrân, 3/81.

(s.a.) İbrahim, İshak ve Yakub'un ilâhı adıyla Necran'a şöyle bir mektup yazdı: "Ben sizi kullara kulluk etmekten Allah'a kulluk etmeye çağırıyorum. Kulları velî ve sahip kabul etmekten, Allah'ı velî ve sahip kabul etmeye çağırıyorum. Reddederseniz, cizye ödemeniz gerektiğini, bunu da reddederseniz sizinle harbedeceğimi duyururum vesselâm." Mektup gelince piskopos alıp okudu ve son derece korkarak dehşete kapıldı. Bir adam göndererek Şurahbil b. Vedâa'yı yanına çağırdı. Bir müşkil ortaya çıkınca ne Eyhem'i, ne Seyyid'i ne de Âkıb'ı çağırırdı; öncelikle bunu çağırırdı. Piskopos mektubu ona verdi. Şurahbil aldı ve okudu. Sonra piskopos: "Ey Ebu Meryem! Fikrin nedir?" diye sordu. Şurahbil de şöyle cevap verdi: "Allah'ın İbrahim'e, İsmail'in zürriyetinden bir peygamber çıkacağını vaadettiğini biliyorsun. Bu adamın o olmayacağını nasıl söyleyebiliriz? Peygamberlik hususunda benim bir görüşüm yok. Eğer dünya işlerinden bir konu hakkında görüşümü alsaydın, o hususta sana açıklama yapar ve kanaatımı benimsemen için çabalardım." Bunun üzerine piskopos: "Şöyle kenara çekil ve otur." dedi. O da çekilip bir köşede oturdu. Sonra Abdullah b. Şurahbil adındaki Necranlı bir şahsa adam gönderdi. Himyerlilerin Zî-Ashab âilesinden olan bu şahsa da mektubu okuttu ve görüşünü sordu. O da Şuharbîl'in dediği gibi söyledi. Piskopos ona da: "Bir köşeye çekil ve otur." dedi. O da çekilip oturdu. Sonra Necranlıların Hâris b. Kâ'b oğulları kabilesinden Cebbâr b. Feyz'i çağırtıp mektubu okuttu ve fikrini sordu. O da Şurahbil ve Abdullah'ın söyledikleri gibi konuşunca, ona da bir kenara çekilmesini emretti. Hepsinin görüşü aynı nokta üzerinde toplanınca piskopos çan çalınmasını emretti. Çanlar çalındı, mabeddeki çullar kaldırıldı. Gündüzleri korkuya düştükleri vakit böyle yaparlardı. Şayet gece vakti korkuya kapılırlarsa çan çalıp mabedde ateş yakarlardı. Çanlar çalınıp çullar kaldırılınca, vadinin altında üstünde kim varsa hepsi toplandı. Vadinin uzunluğu hızlı bir suvari için bir günlük yoldu ve vadide yetmiş üç köy, yüz yirmi bin savaşacak adam vardı. Hepsi toplandıktan sonra Rasûlullah'ın (s.a.) mektubunu okudu ve düşüncelerini sordu. Hepsi ittifakla Şurahbil b. Vedâa el-Hemedânî, Abdullah b. Şurahbil ve Cebbâr b. Feyz el-Hârisî'yi Rasûlullah'a (s.a.) göndermek ve onların getireceği haberi beklemek yönünde karar verdiler.

c) Heyetin Medine'ye Gelişi:

Heyet yola çıktı. Medine'ye gelince sefer elbiselerini çıkarıp ipek elbiselerini giyip altın yüzüklerini taktıktan sonra Rasûlullah'ın (s.a.) yanına gelerek selâm verdiler. Rasûlullah (s.a.) selâmlarını almadı. Uzun bir gün boyu

konuşmasını beklediler, fakat üzerlerinde ipek elbiseler, parmaklarında altın yüzükler olduğu için onlarla hiç konuşmadı. Çıkıp Osman b. Affân ve Abdurrahman b. Avf'ı aramaya başladılar. Bu iki kişi cahiliyye döneminde Necran'a ticaret kervanı gönderirler, orada onlar için buğday ve diğer mahsuller satın alınırdı. Onları Muhacirlerin ve Ensar'ın bulundukları bir mecliste buldular ve: "Ey Osman ve ey Abdurrahman! Peygamberiniz bize mektup yazdı. Biz de mektubuna cevap olarak geldik. Kendisine selâm verdik, fakat selâmımızı almadı. Uzun bir gün boyu bizimle konuşmasını bekledik ama konuşmadı. Ne dersiniz, dönüp gidelim mi?" diye söylediler. Onlar da orada bulunan Ali b. Ebî Talib'e: "Bunlar hakkında fikrin nedir ey Ebu'l-Hasan?" diye sordular. Hz. Ali (r.a.), Osman ve Abdurrahman'a (r.a.) dedi ki: "Üzerlerindeki şu ipekli elbiseleri ve altın yüzükleri çıkarıp sefer elbiselerini giymelerini tavsiye ederim."

Bunun üzerine heyettekiler denileni yaptılar, üzerlerindeki elbiseleri ve yüzüklerini çıkardıktan sonra Rasûlullah'ın (s.a.) yanına gittiler, selâm verdiler. Rasûlullah (s.a.) selâmlarını aldı.

d) Hz. Peygamber'in (s.a.) Necranlıları Lânetleşmeye Daveti:

Karşılıklı olarak birbirlerine bazı sorular sordular. Onlar Rasûlullah'a (s.a.), "İsa aleyhisselâm hakkında ne dersin? Biz hıristiyanız, kavimimize döneceğiz. Şayet peygamber isen O'nun hakkındaki düşünceni bilmek bizi memnun eder." diye soruncaya kadar ortaya hiçbir mesele çıkmadı. Bu soru üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Bugün bu konuda söyleyecek bir şeyim yok. Burada kalınız. İsa aleyhisselâm hakkında bana söylenecek seyleri size bildireyim." Ertesi gün oldu ve Allah Teâlâ onun hakkında şu âyetleri inzâl buyurdu: "Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona 'Ol!' dedi ve oluverdi. (Bu) Rabbinden gelen bir gerçektir, öyle ise şüphecilerden olma. Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda tartışanlara: 'Geliniz sizler ve bizler de dahil olmak üzere karşılıklı olarak çocuklarımızı ve kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lânet dileyelim.' de."[53]

Bu âyetlerde zikrolunan hususları heyettekiler kabul etmediler. Bu haberin Rasûlullah'a (s.a.) ulaşmasının ertesi sabahı, Rasûlullah (s.a.) Hz. Hasan ve Hüseyin yanında, Hz. Fâtıma arkasında ve bazı hanımları da beraberinde olduğu halde lânetleşme için yola çıktı.

53. Âl-i İmrân, 3/59-61.

Şurahbil arkadaşlarına dedi ki: "Ey Abdullah b. Şurahbil ve ey Cebbâr b. Feyz! Bilirsiniz ki bizim vadinin aşağısındakiler ve yukarısındakiler bir arada toplansalar benim fikrimden dışarı çıkmazlar. Vallahi ben üzerimize gelen bir durumu görmekteyim. Vallahi görüyorum ki bu adam bir kral olsaydı teklifi reddedildiği zaman, gözleri oyulan Arapların ilki biz olurduk. Biz onların himayesine hak kazanmak bakımından Arapların en yakını olduğumuz halde, ne O'nun ne de ashabının önünden helâk edilmedikçe geçirilmezdik. Şayet bu adam Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberse, biz de buna rağmen O'nunla lânetleşirsek bizden bir saç ve tırnak tanesi bile kalmaksızın helâk oluruz." Bunun üzerine arkadaşları şöyle dediler: "İşler seni böyle bir sonuca ulaştırmış. O halde görüşün nedir? Fikrini ortaya koy!" Dedi ki: "Görüşüm, O'nun hakemliğini kabul etmemizdir. Ben O'nu haksız yere hükmetmeyecek bir adam olarak görüyorum." Arkadaşları da: "Bu iş sana ait." dediler.

Şurahbil, Rasûlullah (s.a.) ile karşılaştı ve: "Benim, seninle lânetleşmekten daha hayırlı bir görüşüm var." dedi. Rasûlullah (s.a.): "O nedir?" diye sorunca Şurahbil: "Bugün akşama ve bu akşam sabaha kadar kararını ver, hakkımızda neye hükmedersen bizce geçerlidir." dedi.

Rasûlullah (s.a.): "Belki arkandakilerden biri seni kınamak, bu teklifinden dolayı yermek isteyebilir." dedi. Şurahbil ise: "Arkadaşlarıma sorabilirsin." dedi. Rasûlullah (s.a.) sordu. Onlar da: "Bütün bir vadiden hiç kimse Şurahbil'in sözünden dışarı çıkmaz." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onun hakkında "Kâfir" veya "-Kavmi içinde- başarılı bir münkir." dedi.

e) Necranlılarla Yapılan Anlaşma:

Bu görüşmeden sonra Rasûlullah (s.a.) lânetleşmeden döndü. Ertesi gün Necran heyeti geldi ve Rasûlullah (s.a.) onlara şu yazıyı yazdı:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Allah'ın elçisi Peygamber Muhammed'in Necran (halkına) yazısıdır. Onların bütün mahsulleri, sarı, beyaz, siyah her çeşit nakitleri ve köleleri hakkında Rasûlullah'ın hükmü, onlara ihsanda bulunmaktır. Bütün bunları aşağıda sayılacak mallara karşılık onlara bırakmıştır: Bin adet Recep, bin adet de Safer ayında olmak üzere iki bin adet elbise verecekler ve her bir elbise kırk dirhem (bir ûkıye) değerinde olacaktır. Elbiselerden harac vergisini aşan ve ûkıyelerden eksilen olursa hesaplanacaktır. Harac olarak ödedikleri zırhlar, atlar, binek hayvanları ve diğer eşyalar hesaplanarak onlardan alınacaktır. Necranlılar, elçilerimi yirmi gün ve daha az müd-

detle ağırlayacaklar ve hiçbir elçi otuz günden fazla tutulmayacaktır. Yemen'de bir savaş ve olay vukûbulursa otuz adet zırh, otuz adet at ve otuz adet deve ödünç olarak vereceklerdir. Vermiş oldukları zırh, at ve bineklerden telef olanlar, tazmin edilmek suretiyle Necranlılara geri verilinceye kadar elçimin kefaleti altındadır. Necranlıların canları, dinleri, vatanları, malları, burada bulunanları ve bulunmayanları, aşîretleri ve onlara bağlı olanlar Allah'ın himayesi ve Peygamber Muhammed'in emânı altındadırlar. Şu an üzerinde bulundukları hallerine müdahale edilmeyecek, dinlerinden ve haklarından hiçbir şey değiştirilmeyecektir. Ne bir piskopos bu görevinden, ne bir rahip rahipliğinden ne de bir kilise bakıcısı bu görevinden alınacaktır. Ellerinde bulunan az ya da çok herşeyleri kendilerinindir. Artık ne —geçmişten dolayı— bir töhmet, ne de kan davası vardır. Onlar savaş için çağrılmayacak, mahsullerinden de onda bir vergi alınmayacaktır. Yurtlarını başkalarının askerleri çiğnemeyecektir. Kim hakkını isterse zulmetmeden, zulme de uğramadan insaf ile hükmedilecektir. Bundan sonra, kim faiz alırsa benim emânımdan çıkmış demektir. Onlardan hiç kimse diğerinin yerine cezalandırılmaz. Necranlılar, üzerlerine aldıkları yükümlülükleri yerine getirip iyi hal üzere devam ettikleri müddetçe bu sahifede yazılı olan hususular Allah'ın emri gelinceye kadar Allah'ın himayesi ve Allah'ın Rasûlü Peygamber Muhammed'in emânı altındadır." Ebu Süfyan b. Harb, Gaylân b. Amr, Mâlik b. Avf, Akra' b. Hâbis Hanzalî ve Muğîre b. Şu'be şahitlikte bulundular. Muğîre, aynı zamanda yazıyı yazandı.

f) Necran Heyetinin Dönüşü:

Yazıyı alır almaz Necran'a döndüler. Piskopos ve Necran'ın ileri gelenleri bir günlük mesafede karşılamaya çıkmışlardı. Piskoposun yanında ana bir kardeşi vardı. Soy bakımından da amcasının oğluydu. Adı Bişr b. Muâviye, künyesi Ebu Alkame idi. Heyettekiler ellerindeki yazıyı piskoposa vermişlerdi. O da yazıyı okurken yanında yürüyen Bişr'in devesi tökezledi. Bunun üzerine Bişr, Rasûlullah'ı (s.a.) zikretmeden lânette bulundu. Fakat Piskopos o anda dedi ki: "Vallahi sen Allah tarafından gönderilmiş peygambere lânet ettin." Bunun üzerine Bişr: "O halde ben O'na varıncaya kadar hiçbir yerde konaklamayacağım." dedi ve devesini Medine'ye doğru çevirdi. Piskopos devesini tutarak ona dedi ki: "Beni anlasana, ben bu sözü Arapları, onların en kalabalığı ve kuvvetlisi olduğumuz halde hakkımızda aldatıldığımız ve ahmaklığımız sonucu başka Arapların kabul etmedikleri şartları kabul ettiğimiz gibi sözler söylemelerinden korktuğum için sana böyle söyledim."

Fakat Bişr: "Hayır vallahi! Senin kafanda olan şeyden caymana izin vermeyeceğim." diyerek sırtını piskoposa döndü ve şöyle diyerek devesini sürdü:

إِلَيْكَ تَعْدُو قَلِقاً وَضِينُهَا مُعْتَرِضاً فِى بَطْنِهَا جَنِينُهَا

مُخَالِفاً دِينَ النَّصَارَى دِينُهَا

"Süratle sana koşuyor,
Karnında cenîni,
Ve dini hıristiyanlığa muhalif."

Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve şehid oluncaya kadar O'ndan ayrılmadı.

Heyet Necran'a girdi. Rahip İbn Ebî Şemr ez-Zebîdî'ye geldi. O da bu esnada mabedinin tepesinde idi. Dediler ki: "Tihâme bölgesinde bir peygamber çıktı, piskoposa mektup yazdı. Vadi halkı Şurahbil b. Vedâa, Abdullah b. Şurahbil ve Cebbâr b. Feyz'i O'na göndermeye ve O'ndan haber getirmelerine karar verdiler. Belirlenen heyet gitti. Peygamber onları lânetleşmeye davet etti. O da heyete hükmünü bildirip, bu konuda bir de yazı yazdı. Heyet bu yazıyla geldi ve onu piskoposa verdi. Piskopos yazıyı okurken yanında Bişr vardı ve o esnada devesi tökezlediği için Peygamber'e lânet etti. Bunun üzerine Piskopos O'nun Allah tarafından gönderilen peygamber olduğuna şehadet edince Ebu Alkame müslümanlığı kabul etmek arzusuyla O'na doğru yola çıktı."

Bu haberleri dinleyen rahip: "Beni buradan indiriniz, yoksa kendimi aşağıya atacağım." dedi. Onlar da tutup indirdiler. Rahip, hemen halifelerin de giymekte olduğu cübbe, gömlek ve asâ gibi bazı hediyeler alarak Rasûlullah'a (s.a.) gelmek için yola çıktı. Bir müddet Rasûlullah'ın (s.a.) yanında kaldı. Vahyin nasıl geldiğini, sünnetleri, farzları, hadleri (suçlulara uygulanan şer'î cezaları) gördü ve dinledi. Fakat İslâm'ı kabul etmesi kısmet olmadı. Daha sonra Rasûlullah'tan (s.a.) kavmine dönmek üzere izin istedi ve: "İnşaallahu teâlâ tekrar döneceğim." dedi. Fakat, Rasûlullah (s.a.) vefat edinceye kadar dönmek nasip olmadı.

Piskopos Ebu Hâris, Rasûlullah'a (s.a.) geldi. Yanında Seyyid, Âkıb ve kavminin önde gelen zatları vardı. Bir müddet orada kalıp Allah'ın inzal buyurduğu âyetleri dinlediler. Rasûlullah (s.a.), piskopos ve ondan sonra gelecek piskoposlar için şu yazıyı yazdı: "Bismillahirrahmanirrahîm. Peygamber Muhammed'den piskopos Ebu Hâris'e ve Necrân'ın diğer piskoposları, kâhinleri, ruhbanları, mabedlerinde bulunanları, köleleri, dinleri ve halkı ve ellerinin altında bulunan az-çok bütün malları Allah ve Rasûlü'nün himayesindedir. Ne bir piskopos piskoposluğundan, ne bir rahip râhipliğinden, ne

bir kâhin kâhinliğinden alınmayacak; haklarından herhangi bir hak, yetki ve şu anda üzerinde bulundukları hiçbir şey değiştirilmeyecektir. Bu hususta ebedî olarak Allah ve Rasûlü'nün himayesi vardır. İyi davrandıkları, hayırhahlık gösterdikleri, zulme meyletmedikleri müddetçe bu himaye geçerlidir." Bu yazıyı Muğîre b. Şu'be yazdı. Piskopos yazıyı alınca, yanındakilerle beraber kavmine dönmek üzere izin istedi, izin verilince de yola koyuldular.[54]

g) Hz. Peygamber'in (s.a.) Necran'a Gönderdiği Görevliler:

Beyhakî, İbn Mes'ûd'a varan sahih bir isnadla şu rivayeti yapmaktadır: Seyyid ve Âkıb, Rasûlullah'a (s.a.) geldiler. Rasûlullah (s.a.) onlarla lânetleşmek istedi. Bunun üzerine biri diğerine: "O'nunla lânetleşme. Vallahi eğer o peygamberse, sen de O'nunla lânetleşirsen biz de kurtulamayız, bizden sonra gelenler de kurtulamazlar." dedi. Heyettekiler, Rasûlullah'a (s.a.) dediler ki: "Ne istersen vereceğiz. Yalnız bizimle beraber emîn bir adam gönder; göndereceğin adam mutlaka emîn olmalı." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Sizinle hakikaten çok emîn birini göndereceğim." Bu söz üzerine ashabın hepsi bu şerefli mevkie nâil olmak için kendisinin de orada bulunduğunu hissettiriyordular. Rasûlullah (s.a.): "Kalk ey Ebu Ubeyde b. Cerrâh!" buyurdu. Kalkınca da: "Bu (adam), bu ümmetin emînidir." buyurdu.

Buharî de *Sahîh*'inde, Huzeyfe'den bunun bir benzerini rivayet etmiştir.[55]

Sahîh-i Müslim'deki rivayette Muğîre b. Şu'be'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (s.a.), beni Necran'a gönderdi. Onların bana söyledikleri sözler arasında şu da vardı: "Sizin 'Ey Harun'un kızkardeşi' diye okumanız hakkında ne dersin? Bildiğiniz gibi Musa ile İsa arasında şu kadar zaman vardı." Rasûlullah'a (s.a.) geldim ve bu sözü haber verdim. Dedi ki: "Onlara söylemedin mi ki onlar peygamberlerinin ve kendilerinden önceki salih kimselerin adlarını koyarlardı."[56]

Yunus b. Bekîr yoluyla İbn İshak'tan şu rivayet gelmiştir: "Rasûlullah (s.a.) Ali b. Ebî Tâlib'i zekâtlarını toplamak ve cizyelerini getirmek için Necran'a göndermiştir."

---

54. Seleme b. Yesû ve onun üstündekilerin meçhul olması sebebiyle bu hadisin senedi sayıftır. Bu şahısların tercüme-i hallerini bulamadık. İbn Kesîr, *es-Sîre*'de (4/101-106) ve *Tefsîr*'de (1/369-370) hadisi zikretmiş ve *Delâlü'n-Nübüvve*'de Beyhakî'ye nisbet etmiştir. Hadisde gariblik olduğunu da söylemiştir.
55. Buharî, 62/22; Müslim. 2420.
56. Müslim, 2135.

h) Bu Olaydan Çıkarılan Fıkhî Hükümler:

1— Ehl-i kitabın, müslümanların mescidlerine girmesi caizdir.

2— Geçici hallerde ehl-i kitabın müslümanların mescidlerinde ve müslümanların önünde ibadet etmelerine imkân verilebilir. Ancak devamlı surette olursa bu imkân verilmez.

3— Ehl-i kitaptan bir kâhinin Rasûlullah'ın (s.a.) peygamberliğini ikrâr etmesi, onun müslüman olması için yeterli değildir. Müslüman olabilmesi için Hz. Peygamber'e (s.a.) itaat etmesi ve O'na uyması şarttır. Bu ikrarından sonra kendi dininin icaplarını yerine getirmesi irtidat etmesi anlamına gelmez. Bu meselenin misali; iki yahudi âliminin, Rasûlullah'a (s.a.) üç soru sorup cevabını alınca: "Şehadet ederiz ki sen peygambersin." demeleri, bunun üzerine Rasûlullah'ın (s.a.) "O halde bana tâbi olmanıza mâni olan nedir?" diye sorması, buna karşılık ise: "Yahudilerin bizi öldürmesinden korkarız." demeleridir. Sadece şehadet etmeleri İslâm'ın emirlerini yerine getirmelerini gerektirmez. Meselâ, Rasûlullah'ın (s.a.) amcası Ebu Tâlib, O'nun davasında sadık olduğuna, dininin yeryüzü dinlerinin en hayırlısı olduğuna şehadet etmiştir, fakat bu şehadet onun İslâm ile müşerref olmasına yetmemiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.) hayatında (siyerde) ve sahih haberlerde ehl-i kitabın ve müşriklerin çoğunun Rasûlullah'ın (s.a.) peygamber olduğuna ve bu davasında sadık olduğuna şehâdet ettikleri, buna rağmen İslâm'a giremedikleri hususundaki haberler üzerinde düşünenler, İslâm'ın bu durumun ötesinde bir şey olduğunu; onun sadece bilgi olmadığını, yalnızca bilgi ve ikrar (yani peygamber olduğunu bilip anlamak ve peygamberliğini kabul etmek) da olmadığını, bilakis İslâm denen müessesenin bilgi, ikrar, emir ve yasaklara inkıyad, zâhirî, ve bâtınî her konuda itaat demek olduğunu göreceklerdir.

Müctehid imamlar, "Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim." deyip başka bir şey söylemeyen bir kâfirin müslüman olduğuna hükmedilir mi konusunda üç ayrı görüş belirtmişlerdir. Şu görüşlerin üçü de İmam Ahmed'e nisbet edilmiş ve ona ait görüşler olarak rivayet edilmiştir: 1) Bu kadarıyla bile bu kâfirin müslüman olduğuna hükmedilir. 2) Allah'ın birliğine şehadet edinceye kadar müslüman olduğuna hükmedilemez. 3) Tevhid inancını kabul ederse müslüman olduğuna, kabul etmezse, edinceye kadar müslüman olmadığına hükmedilir. Aslında bu meselenin tam olarak ele alınacağı yer burası değildir. Biz ancak hafif bir işarette bulunduk. Bu işaretle şu noktayı açığa çıkarmak istedik: Tevrat ve İncil'e inananlar son zamanda bir

peygamberin geleceği hususunda görüş birliği içindeydiler ve O'nu bekliyorlardı. Âlimleri, o peygamberin Muhammed b. Abdillah b. Abdülmuttalib olduğunda hiç şüphe etmiyorlardı. Buna rağmen İslâm'a girmiyorlardı. Çünkü kavimleri üzerindeki reislikleri, o kavimlerin kendilerine boyun eğmeleri ve bulundukları makam sayesinde elde ettikleri servet ve menfaatları, müslüman oldukları takdirde bunları kaybetme korkusu, İslâm ile aralarında bir engel oluşturmuştu.

4— Ehl-i kitapla münazara ve mücadele etmek caiz, hatta müstehaptır. Bazılarının müslüman olma ihtimali belirir, onları ikna edecek deliller de mevcutsa, o durumda münazara etmek vaciptir. Delilleri serdetmekten aciz kalmayanlar böyle bir mücadeleden kaçamazlar, aciz olanların da bu işi ehline havale etmesi gerekir. At binicisine, ok atıcısına verilsin. Şayet uzatma endişemiz olmasaydı, kendi kitaplarına dayanarak yahudî ve hıristiyanları, Muhammed'in (s.a.) Allah'ın Rasûlü olduğunu ikrara mecbur bırakacak delilleri, yüzün üzerinde olmak üzere ayrı yoldan zikrederdik. Bu konuyu müstakil bir eser haline getirmeyi Allah'tan umuyorum.

Ehl-i kitabın âlimlerinden biriyle aramda bir münazara oldu. Konuşma sırasında onlara dedim ki: "Sizin, bizim Peygamberimiz'in (s.a.) peygamberliğine itiraz etmeniz ancak Allah Teâlâ'yı ayıplamanız, O'na itiraz etmeniz, O'nu zulmün, aptallığın ve fesadın en büyüğüne nisbet etmenizle mümkündür. Allah Teâlâ bütün bunlardan münezzeh ve yücedir." Dedi ki: "Bu nasıl olur?" Şöyle dedim: "Hatta ve hatta Allah'ın varlığını tümüyle inkâr etmediğiniz müddetçe bizim peygamberimize itiraz edemezsiniz."

Bu konunun açıklaması şöyledir: Muhammed size göre sâdık bir peygamber değildir. İddianıza göre O, zalim bir kraldır; Allah'a iftira etmekte, söylemediği şeyleri, söyledi diye O'na nisbet etmektedir. Buna rağmen iddiasını sonuna kadar götürecek helâlleri, haramları koyacak, farzları emredecek, kanunları vaz' edecek, dinleri nesh edecek, savaşıp diğer peygamberlerin hak üzere olan ümmetlerini öldürecek, kadınlarını ve çocuklarını esir edecek, ülkelerini ve mallarını ellerinden alacak, bütün bir yeryüzünü fethedinceye kadar bu halde devam edecek, bütün bu olanları Allah'a ve Allah'ın kendisine olan sevgisine bağlayacak; Allah Teâlâ da O'nu ve hak üzere olan diğer peygamberlerin kavimlerine neler yaptığını görecek. Sonra O, yirmi üç sene bu şekilde Allah'a iftira etmeye devam edecek, bütün bunlara rağmen Allah kendisini destekleyecek ve yardım edecek, makamını yüceltecek, beşer gücünün üstünde zaferler kazanmasına imkân verecek; hepsinden daha garibi de dua ettiği zaman duasına icabet edecek, elini kolunu kıpırdatmadan düşmanlarını helâk edecek, hatta bazan dua bile etmeden Allah Teâlâ onların

kökünü kazıyacak, daha sonra da her arzusunu yerine getirecek, O'na her güzel vaadle söz verecek ve bütün vaadlerini en mükemmel şekliyle yerine getirecek!.. İşte bütün bu olanlar size göre zulmün, iftiranın ve yalanın en son noktasıdır. Çünkü Allah'a yalan nisbet eden ve bu yalanında ısrarla devam eden kimseden daha büyük yalancı yoktur. Peygamberlerin ve Rasûllerin dinlerini bâtıl sayan, bu dinleri yeryüzünden silmek ve dilediği başka bir dinle değiştirmek isteyen, Allah dostlarını, bağlılarını ve peygamberlerini öldüren, bu hususta da zaferler elde eden, bütün yaptıkları Allah tarafından kabul edilen, Allah'ın kendisine vahiy gönderdiğini ve: "Allah'a karşı yalan uyduran-dan, yahut kendine hiçbir şey vahyedilmemişken 'Bana da vahyolundu.' diyenden, ve 'Ben de Allah'ın indirdiği âyetlerin benzerini indireceğim.' diye söyleyenden daha zalim kim vardır?"[57] diye haber verdiğini söyleyen kimseyi Allah kahretmiyorsa, bütün bunlar olup biterken o hâlâ yoluna devam ediyorsa, siz ey O'nu yalanlayanlar; şu iki şıktan birini kabul etmek zorundasınız:

Birincisi: Bu âlemin bir yaratıcısı ve idarecisi yoktur. Şayet âlemin kudret ve hikmet sahibi, herşeyi idare eden bir yaratıcısı olsaydı O'nun bu yaptıklarına izin vermez, karşılıksız bırakmaz ve O'nu diğer zalimlere ibret olacak şekilde cezalandırırdı. Çünkü dünyada sultanlara bundan başkası yakışmazsa, yerin ve göklerin sultanı, sahibi ve mâliki olan hâkimlerin hâkimine başka türlüsü yakışmaz.

İkincisi: Allah Teâlâ'yı, kendisine lâyık olmayan bir şekilde zulme, ahmaklığa, zalimliğe, mahlûkatı daima sapıklığa düşürmeye nisbet edecek, hatta bir yalancıya yardım ettiğini, O'nu yeryüzünde güçlü kıldığını, dualarını kabul ettiğini, kendisinden sonra da davasını devam ettirdiğini ve devamlı olarak yücelttiğini, asırlar boyunca her yerde O'nun peygamberliğine şehadeti ve O'nun davetini açığa çıkardığını söyleyeceklerdir. Hiç hâkimlerin hâkimi ve merhametlilerin en merhametlisi böyle yapar mı? Âlemlerin Rabbı olan Allah'a en büyük ayıbı ve en muazzam kusuru isnad ettiniz. O'nu külliyen inkâr ettiniz. Biz birçok yalancının ortaya çıktığını ve belli bir dereceye kadar güçlendiğini inkâr etmeyiz. Fakat hiçbirinin işi sonuna kadar sürmemiş, ömürleri uzun olmamış; Allah Teâlâ, öylelerinin üzerine peygamberlerini ve peygamberlerinin yolundan gidenleri musallat etmiş, köklerini kazımış, varlıklarından eser bırakmamıştır. Dünya yaratıldığından beri ilâhî sünnet böyledir, kıyamete kadar da böyle olacaktır.

Benden bu sözleri işitince dedi ki: "O'na (Rasûlullah'a) zalim ve yalancı

57. En'âm, 6/93.

demekten Allah'a sığınırız. Ehl-i kitaptan insaflı olan herkes O'na tâbi olanın, yolundan gidenin ahirette saadete ve kurtuluşa nail olacağını itiraf eder." Bunun üzerine dedim ki: "Bir yalancının yolundan giden, izini takib eden kimse, iddianıza göre nasıl saadet ve kurtuluşa erebilir?" Artık O'nun peygamberliğini itiraftan başka bir yol bulamadı; "Ancak kendilerine gönderilmediğini" söyledi. Dedim ki: "O'nu tasdik etmen gerekir. Âlemlerin Rabbi'nin, ümmî olsun, münevver olsun bütün insanlara göndermiş bulunduğu elçisi olduğu hususundaki haberler tevâtür derecesindedir. Ehl-i kitabı da dinine davet etmiş, girmeyenlerle zilleti kabul edip cizye verinceye kadar savaşmıştır." Kâfirin dili tutuldu, hemen kalkıp gitti.

Bundan maksat şudur: Rasûlullah (s.a.) vefat edinceye kadar, her çeşit din ve inanca sahip kâfirlerle mücadeleye devam etmiştir. Kendinden sonra ashabı da böyle yapmıştır. Allah Teâlâ, Peygamberine; hem Mekkî hem de Medenî sûrede kâfirlerle en güzel bir şekilde mücadele etmesini emretmiştir. Bütün deliller ortaya çıktıktan sonra da inkârda ısrar edenleri lânetleşmeye davet etmesini emretmiştir. Bu din böylece kâim olmuş, kılıç ancak delile bir yardımcı kılınmıştır. Kılıçların en âdili Allah'ın delillerine ve bürhanlarına yardımcı olan kılıçtır; o da Rasûlü'nün ve O'nun ümmetinin kılıcıdır.

5— Kim bir mahlûka lâyık olduğundan daha fazla tâzim göstererek onu kulluk makamının üstüne çıkarırsa Allah'a şirk koşmuş ve Allah ile beraber başkasına da kulluk etmiş olur. Bu ise bütün peygamberlerin davetine aykırıdır.

Rasûlullah'ın (s.a.) Necran'a yazdığı mektupta "İbrahim, İsmail ve Yakub'un ilâhı'nın adıyla" başladığı şeklindeki rivayetin sıhhatli olduğunu sanmıyorum. Herakl'e mektup yazdığında "Bismillahirrahmanirrahîm" ile başlamıştı. Krallara gönderdiği mektuplarda âdeti bu idi. Bu konu ilerde gelecektir inşaallah. Bu rivayette yukarıda zikredildiği gibi nakledilmiş ve bu olayın; "Tâ sîn. Bunlar, Kur'an'ın ve belagatlı kitabın âyetleridir."[58] âyetinin inmesinden önce olduğu söylenmiştir. Bu ise yanlış üstüne yanlıştır. Zira bu sûre ittifakla Mekkîdir. Peygamberimizin Necran'a mektup yazması ise Tebük seferinden sonradır.

6— Kâfirlerin elçilerinde bir tekebbür ve gurur alâmeti görülürse onları hor görerek, konuşmamak caizdir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) elçilerle, üzerlerindeki ipekli elbiseleri ve altınları çıkarıncaya kadar konuşmadı, selâmlarını almadı.

58. Neml, 27/1.

7— Bâtıl üzere bulunanlarla mücadelede sünnet olan şey, onlara her türlü delilleri zikrettikten sona yine hakka dönmezler, küfürlerinde inat ederlerse onları lânetleşmeye davet etmektir. Allah Teâlâ, Rasûlü'ne bunu emretmiş ve "Senden sonra ümmetin için bu caiz değildir." dememiştir. Rasûlullah'ın (s.a.) amca oğlu Abdullah b. Abbas, bazı fıkhî konuları inkâr eden kimseyi lânetleşmeye davet etmiş, ashabın hiçbiri bu duruma karşı çıkmamıştır. Süfyân es-Sevrî de, namaz içerisinde rükua giderken ellerin kaldırılması konusunda muhalifini lânetleşmeye davet etmiş ve zamanındaki âlimlerin hiçbiri bu davete karşı çıkmamıştır. Bu davet, münkirlerin önüne serilen delillerin kemâlindendir.

8— Devlet başkanının istemiş olduğu elbise ve mal karşılığında ehl-i kitab ile sulh yapmak caizdir. Bu eşyalar onlar için cizye yerine geçer. Her bir ferdi tek tek cizyeye mecbur etmeye gerek yoktur. Aksine onlardan istenen malın tamamı, hepsi adına cizye sayılır ve kendileri, ödeyecekleri malı aralarında istedikleri gibi bölüşebilirler. Rasûlullah (s.a.), Muaz'ı Yemen'e gönderince ona, büluğa eren herkesten bir dinar ve mukabilini almasını emretti. Bu iki mesele arasındaki fark şudur: Necran halkı arasında müslüman yoktu. Hepsi sulh ehliydi. Yemen ise dârülislâm'dı ve içlerinde yahudiler vardı. Rasûlullah (s.a.), o yahudilerin her birini cizye ödemeye tâbi tuttu. Fıkıhçılar, cizyeyi böyle bir duruma has olarak görürler, birinci mesele için görmezler.

9— Elbise, diyet olarak alındığı gibi zimmet sabit olması da caizdir. Bu duruma göre selem ve kefalet akdiyle ve telef halinde de zimmet sabit olur. Mehir ve hul' (kadının ödediği ücret mukabili boşanma çeşidi) ile de zimmet sabit olur.

10— Ödemeleri üzere anlaşma yapılan malların cinslerini daha sonra hesaplayarak başka cins mallarla değiştirmek caizdir.

11— Devlet başkanı, kâfirlere; elçilerini barındırmalarını, onlara ikramda bulunup sayılı günler içinde onları misafir etmelerini şart koşabilir.

12— Kâfirlere, müslümanların ihtiyaç duydukları silah, binek, eşya vs. ödünç olarak vermelerini şart koşabilir. Bu ödünç eşya teminat altındadır. Ancak, bu durum şart koşulması ile sabit mi olmuştur, yoksa ta baştan itibaren şeriatın koymuş olduğu hüküm gereği midir? Bu konu ihtimallidir. Bu mevzudaki açıklama Huneyn gazası bahsinde geçmişti. Orada, geri vermeyi garanti ettiği açıklanmış, telef olması haline hiç dokunulmamıştı.

13— İslâm devlet başkanı ehl-i kitabın faizle muamelede bulunmasına izin vermez. Çünkü onların dininde de haramdır. Aynı şekilde içki, livata ve zinaya da izin vermez. Bu suçları işleyenleri İslâm'ın emrettiği cezalarla cezalandırır.

14— Müslümanlar arasında bir kişinin diğerinin yerine cezalandırılması caiz olmadığı gibi kâfirler arasında da caiz değildir. Her iki durumda da bu zulümdür.

15— Kâfirlerle yapılan zimmîlik anlaşması onların huzur ve emniyeti ihlâl etmedikleri sürece geçerlidir. Müslümanlara tuzak kurdukları ve dinlerini ifsada kalkıştıkları zaman ne emân kalır, ne de zimmet. Biz ve başka âlimler, zimmîler, Şam'da büyük bir yangın çıkardıkları zaman —bu yangın merkez camiye kadar ilerlemişti—, emânlarının kalmadığı konusunda fetva vermiştik. Aynı zamanda herhangi bir şekilde onlara yardım eden, hatta yardımcı olmadığı halde bu durumu bilip de gizleyen, valiye bildirmeyen herkesin emân ve zimmetinin kaldırıldığına fetva vermiştik. Çünkü bu hadise İslâm ve müslümanlar için en büyük hile ve zararlardan sayılmıştı.

16— Devlet başkanı, sulh yaptığı millete İslâm'ın maslahatı için âlim bir müslüman gönderir. Bu zat gerçekten emîn olmalı, Allah ve Rasûlü'nün rızasından başka hiçbir gayesi ve arzusu bulunmamalıdır. İşte hakiki emîn kimse budur. Ebu Ubeyde b. Cerrâh'ın hali en güzel misaldir.

17— Ehl-i kitapla münazara etmek, sordukları şeylere cevap vermek, cevaplayamadığı soruları âlimlere arzetmek gerekmektedir.

18— Bir sözün, —aksine delil olmadıkça— zâhirî mânası kastedilir. Böyle olmasaydı Muğîre, âyet-i kerimedeki, "Ey Harun'un kızkardeşi" ifadesini kapalı bulmazdı. Diğer taraftan da bu âyette zikredilen Harun'un Harun b. İmrân olduğuna dair bir delil yoktu ki anlamayı güçleştirecek bir kapalılık bulunsun. Aksine, soruyu soran kimse bile ilâveyi getirmiş ve onun Harun b. İmrân olduğunu söylemiştir. Bununla da yetinmeyip Musa b. İmrân'ın kardeşi olduğunu da eklemiştir. Âyetteki lafzın bu ilâvelerden hiçbirine delâlet etmediği malumdur. Sorunun bu şekilde sorulması ya cehaletten veya kötü niyetten kaynaklanmaktadır.

ı) Hz. Ali ile Hâlid b. Velid'in Necran'a Gönderilişleri:

İbn İshâk'ın: "Hz. Peygamber (s.a.), Ali b. Ebî Talib'i Necran halkının zekâtlarını toplaması ve cizyelerini getirmesi için gönderdi." rivayetinde çelişki olduğu zannedilebilir. Çünkü zekât (müslümanlardan alınan bir vergi olduğu için) ile cizye (gayrimüslimlerin ödediği bir vergi olduğu için) bir araya gelmez. Bundan daha garibi, İbn İshâk ve diğerlerinin zikrettiği şu rivayettir: "Hz. Peygamber (s.a.), hicretin onuncu senesi Rebîulahır veya Cumâdelûlâ ayında Hâlid b. Velid'i Necran'da Hâris b. Kâ'b oğullarına gön-

derdi ve savaşmadan önce üç kere onları İslâm'a davet etmesini, müslüman olurlarsa kabul etmesini, reddederlerse savaşmasını emretti. Hâlid b. Velid çıktı ve o bölgeye vardı, her tarafa atlılar çıkarıp İsâm'a davete başladı. Onlar da bu davete uyarak müslüman oldular. Bunun üzerine, Hâlid b. Velid orada kalıp İslâm'ı öğretmeye başladı. Rasûlullah'a (s.a.) bir mektup yazıp durumu bildirdi. Rasûlullah (s.a.) da gönderdiği cevapta onlardan bir heyetle beraber gelmesini emretti. Daha önce de geçtiği gibi heyet geldi. Rasûlullah (s.a.) onlarla iki bin elbise vermeleri şartıyla sulh anlaşması yaptı; onlara bir emân yazısı yazarak dinlerine dokunulmayacağını, askere çağırılmayacaklarını, öşür istenmeyeceğini belirtti."

Bu rivayetteki çelişkinin cevabı şöyledir: Necran halkı iki sınıftı. Hıristiyanlar ve hıristiyan olmayan ümmîler. Hıristiyanlarla, daha önce geçtiği üzere sulh anlaşması yapılmıştır. Ümmîlere gelince; Hâlid b. Velid'i onlara göndermiş, onlar da İslâm'ı kabul etmişler ve heyetleri Rasûlullah'a (s.a.) gelmişti. Rasûlullah'ın (s.a.): "Cahiliye döneminde düşmanlarınıza ne ile galip geliyordunuz?" sorusunu sorduğu kimseler bunlardı. Onlar da: "Bir arada durur, dağılmaz ve de zulme ilk önce başlayan biz olmazdık." diye cevap verdiler. Rasûlullah (s.a.): "Doğru söylediniz." buyurdu. Başlarına Kays b. Husayn'ı emîr tayin etti. İşte onlar Hâris b. Kâ'b oğullarıydı.

Ali b. Ebî Tâlib'in Necran halkına gönderilip zekât ve cizyelerini getirmesini istemesi ile ilgili rivayete gelince; bu rivayetle her iki sınıf kastedilmiştir. Zekât müslüman olan sınıfa, cizye ise hıristiyanlara aittir.

14— Ferve b. Amr el-Cüzâmî'nin Elçisinin Gelişi:

İbn İshâk der ki: Ferve b. Amr el-Cüzâmî, Rasûlullah'a (s.a.) bir elçi göndererek müslüman olduğunu bildirdi. O'na beyaz bir katır hediye etti. Ferve, Rumların Araplar üzerine tayin ettiği vali idi. Maan ve Şam bölgeleri ona tâbi idi. Rumlar Ferve'nin müslüman olduğunu haber alınca yakalayıp hapsettiler. Rumlar onun Filistin'de Afrâ suyunun üzerinde çarmıha gerilmesine karar verince şu beyitleri söyledi:

أَلاَ هَلْ أَتَى سَلْمَىٰ بِأَنَّ حَلِيلها عَلٰى مَاءِ عَفْرَا فَوْقَ إِحْدَى الرَّوَاحِلِ
عَلٰى نَاقَةٍ لَم يَضْرِب الفَحْلُ أُمَّها مُشَذَّبَةً أَطْرَافُهَا بِالمَنَاجِلِ

"Acaba Selmâ'ya kocasının Afrâ suyunda bir ağacın üzerinde (çarmıha gerildiği) haberi geldi mi?

Bir deve ki, hiçbir erkek deve onun anasına çekilmedi ve bir ağaç ki dalları orakla kırpıldı."

İbn İshâk der ki: Zührî'nin iddiasına göre onu öldürmek için geldikleri zaman şöyle söylemiştir:

بَلِّغْ سَرَارَةَ الْمُسْلِمِينَ بِأَنَّنِى   سِلْمٌ لِرَبِّى أَعْظُمِي وَمَقَامِي

"Müslümanların efendisine bildir ki ben kemiklerim ve makamımla Rabbıma teslim oldum."

Sonra bu su üzerinde boynunu vurup çarmıha gerdiler. Allah Teâlâ rahmet eylesin.[59]

15— Sa'd b. Bekr Oğullarının Elçisi Dımâm b. Sa'lebe'nin Gelişi:

İbn İshâk, Muhammed b. Velîd b. Nüveyfî'—İbn Abbas'ın kölesi Küreyb—İbn Abbas yoluyla yapmış olduğu rivayette der ki: Sa'd b. Bekroğulları, Dımâm b. Sa'lebe'yi Rasûlullah'a (s.a.) temsilci olarak gönderdiler. Dımam geldi, devesini mescidin kapısında çökertti, ayağını bağladı. Sonra Rasûlullah (s.a.), mescidde ashabının arasında otururken yanına girdi ve: "Hanginiz Abdülmuttalib oğlusunuz?" dedi. Rasûlullah (s.a.): "Ben Abdülmuttalib oğluyum." dedi. Bu sefer: "Muhammed mi?" sorusunu yöneltti. O da: "Evet" dedi. Bunun üzerine: "Ey Abdülmuttalib oğlu! Bana darılıp kırılmazsan sana ağır bir soru sormak istiyorum." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Ne istersen sor, katiyen kırılmam." diye cevap verince sordu:

— Senin, âilenin, senden önceki ve sonrakilerin ilâhının aşkına söyle, seni bize Rasûl olarak Allah mı gönderdi?

— Rabbım şahittir ki, evet.

— Senin, senden öncekilerin ve sonradan geleceklerin ilâhı olan Allah aşkına söyle. O'na ibadet edip başkasını O'na şirk koşmamamızı, babalarımızın taptığı bu putları terketmemizi sana Allah mı emretti?

— Rabbım şahittir ki, evet.

Dımâm, daha sonra teker teker İslâm'ın farzlarını (şartlarını) saymaya başladı. Namazı, zekâtı, orucu, haccı, İslâm'ın bütün farzlarını soruyor ve her bir farzda daha önce yaptığı gibi yemin veriyordu. Sorularının hepsini

59. En'âm, 6/93; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/592.

sorduktan sonra: "Ben şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Rasûlü'dür. Bu farzları edâ edip nehyettiklerinden de kaçınacağım. Bu dediklerine ne bir şey ilâve eder, ne de bir şey eksik bırakırım!" dedi ve dönüp devesine doğru gitti. O dönüp giderken Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Eğer bu saçları çift örgülü olan şahıs doğru söylediyse cennete girecektir." Dımâm, güçlü-kuvvetli ve gür saçlı bir adamdı; saçlarını örerek ikiye ayırırdı. Daha sonra devesinin yanına geldi, bağını çözdü, yola çıkıp kavminin yanına geldi. Kabile halkı gelip toplandılar. Ağzından ilk çıkan söz: "Lât ve Uzzâ ne kötüdür!" cümlesi oldu. Dediler ki: "Sus ey Dımâm! Alaca, cinnet ve cüzzam hastalıklarına yakalanmaktan kork!" Dedi ki: "Yazıklar olsun size! Onların ne bir faydası ne de bir zararı dokunur. Allah size bir peygamber gönderdi ve O'na bir kitap indirerek o kitapla sizi içinde bulunduğunuz durumdan kurtardı. Ben Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ederim. Ben size O'nun emirlerini ve nehiylerini getirdim." Allah'a yemin olsun ki, o gün akşam olmadan bölgesinde bulunan kadın-erkek herkes müslüman oldu.

İbn İshâk der ki: "Dımâm b. Sa'lebe'den daha faziletli bir temsilci duymadık."[60]

Bu kıssanın benzeri, *Sahîh-i Buharî* ve *Müslim*'de de Enes (r.a.) rivayetiyle zikredilmiştir.[61]

Hac ibadetinin bu kıssada zikredilişi, Dımâm'ın hac farz olduktan sonra geldiğini göstermektedir ki bu ihtimal uzaktır. Herhalde bu cümle bazı râviler tarafından ilâve edilmiştir.[62]

Allah en iyi bilir.

16— Târık b. Abdillah ve Arkadaşlarının Gelişi:

Ebu Bekir el-Beyhakî, Câmi' b. Şeddâd yoluyla yaptığı rivayette Târık b. Abdillah denilen bir adamın şöyle söylediğini nakleder: Mecâz panayırın-

60. İbn Hişâm, 2/573-575; İbn Sa'd, 1/299; Ahmed *Müsned*, 2382; Hâkim, 3/54. Ebu Davud (487), Seleme b. el Fadl—Muhammed b. İshak—Seleme b. Küheyl—Muhammed b. el-Velîd b. Nüfey'—Küreyb—İbn Abbas yoluyla benzerini rivayet etmiştir. Senedi kuvvetlidir.
61. Buharî, 2/6; Müslim, 12.
62. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (1/140)'de, bu lafzın, hadisin aslından olup sonradan eklenmediği görüşündedir.

da bulunuyordum. O sırada üzerinde cübbesi olan ve: "Ey insanlar! Lâ ilâhe illallâh deyiniz, kurtuluşa eriniz." diyen bir adam geldi. Arkasında da birisi O'nu takip ediyor, O'nu taşlıyor ve: "Ey insanlar! O'na inanmayınız, O yalancıdır!" diyordu. Dedim ki: "Bu kimdir?" Dediler ki: "Hâşimoğullarından, Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden bir adam." "Peki arkasında onu taşlayan kim?" dedim. "Amcası Abdüluzzâ." dediler. Herkes müslüman olunca hicret etti. Biz de Rabeze'den çıktık, hurma almak için Medine'ye gitmek istiyorduk. Medine'nin hurmalıklarına yaklaştığımızda: "Burada mola verip elbiselerimizi değişelim." dedik. Karşımıza bir adam çıkıverdi. elbiseleri eskimişti. Bize selâm verip: "Nereden geliyorsunuz?" diye sordu. "Rabeze'den." dedik. "Pekiyi, nereye gidiyorsunuz?" dedi. "Bu şehre." dedik. "Orada ne yapacaksınız?" dedi. "Hurma alacağız." dedik. Yanımızda, hevdecte (deve çadırında) bulunan bir kadın ve boynunda yuları olan kırmızı bir devemiz vardı. "Devenizi satar mısınız?" dedi. "Şu kadar ölçek hurma karşılığında satarız." dedik. Söylediğimiz miktardan hiçbir indirim teklif etmedi. Devenin yularını tuttu ve çekip gitti. Medine hurmalıkları arasında gözden kaybolunca kendi kendimize dedik ki: "Biz ne yaptık, vallahi ne tanıdığımız bir adama sattık deveyi ne de ücretini aldık." Yanımızda bulunan kadın dedi ki: "Vallahi ben o adamın yüzünü dolunay halindeki bir ay parçası gibi gördüm, devenizin bedeline ben kefilim."

İbn İshâk'ın rivayetine göre kadın dedi ki: "Dövünüp durmayın. Onda size haksızlık yapmayacak bir adamın çehresini gördüm. Onun yüzünden daha çok dolunaya benzeyen başka bir şey görmedim." Onlar bu haldeyken bir adam geldi ve: "Rasûlullah'ın (s.a.) size gönderdiği elçisiyim. İşte hurmanız, yeyiniz, doyunuz ve tartıp hakkınızı da alınız." dedi.

Doyuncaya kadar yedik. Sonra tartarak hakkımızı aldık ve daha sonra şehre girdik, mescide geldik.

O da minberde ashaba hitap ediyordu. Hutbesinden şu sözleri duyabildik: "Sadaka veriniz, sadaka sizin için hayırlıdır. Veren el alan elden üstündür. (Vermeye de) anneniz, babanız, bacınız, kardeşiniz, daha sonraki yakınlarınız (dan başlayınız)." Bu sırada Yerbu' oğullarından veya Ensar'dan bir adam karşısına geldi ve dedi ki: "Ya Rasûlallah! Bizim bunlarla cahiliye döneminde bir kan davamız vardı." Rasûlullah (s.a.): "Ana evladına karşı cinayet işlemez." buyurdu ve bu sözü üç kere tekrarladı.[63]

63. Hâkim, *Müstedrek*, 2/611. Senedinin hasen kabul edilmesi mümkündür. Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu desteklemiştir.

17— Tüceyb Heyetinin Gelişi:

Tüceyb[64] heyeti Rasûlullah'a (s.a.) geldi. Sekûnoğullarından[65] on üç kişi idiler ve Allah'ın üzerlerine farz kıldığı zekâtlarını getiriyorlardı. Rasûlullah (s.a.) gelişlerine sevindi, onlara izzet ve ikramda bulundu. Dediler ki: "Ya Rasûlallah! Allah'ın mallarımız üzerindeki hakkını sana getirdik." Rasûlullah (s.a.): "Geri götürüp fakirleriniz arasında paylaştırın." buyurdu. "Ya Rasûlallah! Biz sana fakirlerimizin ihtiyacını karşıladıktan sonra geri kalanı getirdik." dediler. Ebu Bekir (r.a.) buyurdu ki: "Ya Rasûlallah! Hiçbir arap kabilesi Tüceyb kabilesinin bu kolunun geldiği gibi gelmedi." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Hidayet Allah'ın (c.c.) elindedir. Kim için hayır dilerse onun göğsünü imana açar."

Tüceybliler, Rasûlullah'tan (s.a.) bazı şeyler istediler. O da istediklerini bir yazı ile tesbit edip verdi. Kur'an'dan ve sünnetten bazı şeyler sormaya başladılar. Rasûlullah'ın (s.a.) onlara olan muhabbeti daha arttı ve Bilâl'e (r.a.) onları ağırlamakta kusur etmemesini emretti.

Tüceybliler birkaç gün kaldılar, fazla durmadılar. "Niçin acele ediyorsunuz?" denildiğinde, dediler ki: "Geride bıraktıklarımıza döneceğiz. Onlara Rasûlullah'ı (s.a.) gördüğümüzü, O'nunla konuştuğumuzu ve bize verdiği cevapları haber vereceğiz." Sonra Rasûlullah'a (s.a.) gelerek vedalaştılar Rasûlullah (s.a.), Bilâl'i (r.a.) onlara gönderdi ve daha önce hiçbir heyete vermediği mükâfatlar verdi. Sonra:"Başka kimse kaldı mı?" diye sordu. "Evet, bineklerimizin yanında bekleyen bir delikanlı var. O bizim en küçüğümüzdür." dediler. "Onu bana gönderin." buyurdu. Bineklerinin yanına dönünce delikanlıya: "Rasûlullah'a (s.a.) git ve ihtiyacını gider. Biz ihtiyaçlarımızı temin edip vedalaştık." dediler.

Delikanlı Rasûlullah'a (s.a.) geldi ve: "Ya Rasûlallah! Ben Ebzâoğullarındanım, biraz önce sana gelen ve ihtiyaçlarını giderdiğin kafiledenim. Benim ihtiyacımı da karşıla ey Allah'ın Rasûlü." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Senin ihtiyacın nedir?" dedi. O da: "Arkadaşlarım her ne kadar İslâm'ı arzulayarak geldiler ve zekâtlarını da getirdilerse de, benim ihtiyacım onlarınkine benzemiyor. Allah'a yemin olsun ki beni beldemden buralara kadar getiren şey sadece, senin Allah'a benim için dua ederek beni bağışlamasını, bana mer-

64. Kinde'nin bir koludur.
65. Yemen'de Kinde'nin bir kolu ve Tüceyb kabilesinin boylarından biridir.

hamet etmesini ve gönül zenginliği vermesini istemendir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) delikanlıya döndü ve: "Ey Allah'ım! Sen onu bağışla, ona merhamet eyle ve zenginliğini gönlünde kıl!" diye dua etti. Arkadaşlarından her birine ne verilmişse, ona da aynısının verilmesini emretti. Sonra heyettekiler dönüp kavimlerine gittiler.

Daha sonra hicretin 10. yılı hac mevsiminde Mina'da Rasûlullah'ın (s.a.) yanına geldiler ve: "Biz Ebzâoğullarındanız." dediler. Rasûlullah (s.a.): "Sizinle beraber bana gelen delikanlı ne yapıyor?" diye sordu. "Ya Rasûlallah! Onun gibisini daha önce hiç görmedik. Allah'ın verdiği rızka ondan daha çok kanaat gösteren kimse ile konuşmadık. İnsanlar dünyanın tamamını bölüşecek olsalar hiç dönüp bakmaz." dediler. Rasûlullah (s.a.) bunun üzerine: "Elhamdülillah, ben onun toptan, bütün uzuvlarıyla öleceğini umarım." buyurdu. İçlerinden birisi: "Her bir insan toptan ölmez mi ya Rasûlallah?" diye sordu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "İnsanın arzuları ve elemleri dünyanın çeşitli vadilerine dağılmıştır. Ölüm onu bu vadilerden birinde yakalayacak, bu esnada arzuları ve emelleri dolayısıyla herşeyiyle toptan ecelin kendisini yakaladığı vadide bulunamayacaktır. Kulun bu vadilerden hangisinde öldüğü Allah için önemli değildir."

Sonrasını şöyle anlattılar: Bu delikanlı aramızda en faziletli bir hal ile, en çok zühd üzere ve kendisine ayrılan rızka kanaat göstererek yaşadı. Rasûlullah (s.a.) vefat edince, Yemen halkından bazıları İslâm'dan çıktı. Bu adam kavmi arasında kalktı ve onlara Allah'ı ve İslâm'ı hatırlattı. Böylece onlardan hiç kimse İslâm'dan dönmedi. Hz. Ebu Bekir Sıddîk, onu hatırlar ve sorardı, sonunda durumunu ve yaptığı hizmetleri haber aldı ve Ziyâd b. Lebîd'e mektup yazarak onun hakkında tavsiyelerde bulundu.[66]

18— Kudâalılardan Sa'd Hüzeym Oğullarının Gelişi:

Vâkıdî, Ebu'n-Numan'dan, Sa'd Hüzeym oğullarından olan babasının şöyle anlattığını naklediyor: Kavmimizi temsil eden heyetten bir temsilci olarak Rasûlullah'a (s.a.) geldim. Allah Rasûlü (s.a.) bütün beldelere hükmetmiş ve Araplar O'na boyun eğmek zorunda kalmışlardı. İnsanlar iki sınıfa ayrılmıştı: Ya arzu ederek müslüman olanlar veya kılıçtan korkanlar. Medine'de bir köşede konakladık. Sonra mescide doğru yola çıktık, kapısına kadar geldik. Rasûlullah'ı (s.a.) cenaze namazı kılarken bulduk. Bir köşede bek-

66. *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/50-51; İbn Seyyiddinâs, 2/246, 248; İbn Sa'd, 1/323.

ledik, namaza iştirak etmeyip Rasûlullah (s.a.) ile karşılaşmak ve O'na bîat etmek istedik.

Sonra Rasûlullah (s.a.) dönüp bize baktı ve bizi çağırdı. "Siz kimlersiniz?" diye sordu. "Sa'd Hüzeym oğullarındanız." dedik. "Müslüman mısınız?" diye sordu. Biz de: "Evet" dedik. Bunun üzerine: "Kardeşinizin cenaze namazını kılmadınız mı?" diye sordu. Biz: "Sana bîat edinceye kadar bize caiz olmaz sanmıştık ey Allah'ın Rasûlü."dedik. Buyurdular ki: "Nerede müslüman olursanız sizler müslümansınız." Biz de: "İslâm'a girdik ve İslâm üzere Rasûlullah'a (s.a.) bîat ettik." dedik.

Sonra bineklerimizin yanına döndük. En küçüğümüzü eşyamızın yanında bırakmıştık. Rasûlullah (s.a.) bizi çağırması için bir adam göndermişti. O da bizimle geldi. Rasûlullah'ın (s.a.) yanına varıp İslâm'a bîat etti. "Ya Rasûlallah! O bizim en küçüğümüz ve hizmetçimizdir." dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Bir kavmin en küçüğü onların hizmetine bakar. Allah bereketini onun üzerine kılsın." Vallahi o zat, Rasûlullah'ın (s.a.) duası sebebiyle, bizim en hayırlımız ve en çok Kur'an okuyanımız idi. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) onu bize emîr tayin etti. Bize imamlık da yapıyordu. Yola çıkmayı istediğimizde Bilâl'e (r.a.) emredip bize ûkıyyelerle gümüşler ikram etti. Kavmimize döndük. Allah (c.c.) hepsine İslâm'ı nasip etti.(67)

19— Fezâreoğullarının Gelişi:

Ebu Rabî b. Sâlim,(68) *el-İktifâ* adlı eserinde der ki: Rasûlullah (s.a.) Tebük'ten dönünce on küsur kişilik Fezâreoğulları heyeti yanına geldi. İçlerinde Hârice b. Hısn ve Uyeyne b. Hısn'ın kardeşinin oğlu Hurr b. Kays vardı; heyettekilerin en küçükleri bu idi. Ramle bt. Hâris'in evinde konakladılar. İslâm'ı kabul ederek Rasûlullah'a (s.a.) geldiler. Beldelerinde kuraklık vardı, bu yüzden çok zayıf bineklerle gelmişlerdi. Rasûlullah (s.a.) beldelerinin halini sordu. İçlerinden birisi: "Ya Rasûlallah! Beldemize kuraklık çöktü, hayvanlarımız helâk oldu, bostanlarımız kurudu; evlatlarımız aç kaldı. Rabbına duâ et bize yağmur yağdırsın. Bizim için Rabbın katında şefaatta bulun. Rabbın da bizim için sana şefaatta bulunsun." dedi. Bu söz üzerine Rasûlullah (s.a.)

---

67. *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/51, İbn Seyyiddinnâs, *es-Sîre*, 2/248-249; İbn Sa'd, 1/329.
68. Hadis imamı ve hafızı, edîb, tarihçi, fıkıhçı ve Endülüs'ün hadisçisidir. Adı Ebu'r-Rabî' Süleyman b. Musa el-Himyerî, el-Kelâî, el-Belensî'dir. Hicrî 565'de doğmuş, 634'de şehit olmuştur. *el-İktifâ*, onun eserlerinden biridir ve dört cilttir. Kitabın tam adı: *el-İktifâ fî Mağâzi'l-Mustafâ ve's-Selâseti'l-Hulefâ*'dır.

buyurdu ki: "Sübhanallah, yazıklar olsun sana! Ben, ancak Rabbım katında tevessülde bulunurum, Rabbımız kime tevessülde bulunacak? O azamet sahibinden başka ilâh yoktur. O'nun kürsîsi, yeri ve gökleri kuşatmıştır. Gökler ve yer o kürsînin celâlinden ve azametinden yeni yapılmış bir semer gibi gıcırdar." Sonra Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Allah Teâlâ sizin sevginize, sıkıntınıza ve sıkıntınızın geçmesinin yaklaşmasına gülmektedir." Bedevî: "Ya Rasûlallah! Rabbımız azze ve celle güler mi?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.): "Evet." dedi. Bu söz üzerine bedevî: "Gülen Rabbın hayrından mahrum kalmayacağız!" dedi. Rasûlullah (s.a.), onun bu sözüne güldü ve minbere çıktı, bir konuşma yaptı. Yağmur duasından başka hiçbir duada ellerini kaldırmazdı. Ellerini koltuk altları gözükecek kadar kaldırdı. O'nun yaptığı duadan bir kısmı şöyle mahfuzdur: "Allah'ım! Beldelerini ve hayvanlarını suya kavuştur. Rahmetini yay, ölmüş olan beldeni canlandır! Allah'ım; bizi bolluğa, berekete, âfiyete sebep olacak, bütün beldeleri içine alacak, geciktirilmeyen, âcil olan, zarara sebep olmayıp faydalı olan bir yağmurla suya kavuştur! Allah'ım; Senden rahmet yağmurları istiyoruz; azaba, helâke, boğmaya ve felâkete sebep olacak tufan değil. Allah'ım! Bizi suya kavuştur ve düşmanlarımıza karşı bize yardım et!"(69)

20— Esedoğullarının Gelişi:

Esedoğullarından on kişilik bir heyet Rasûlullah'a (s.a.) geldi. Aralarında Vâsıbe b. Ma'bed ve Talha b. Huveylid vardı. Geldiklerinde, Rasûlullah (s.a.) ashabıyla beraber mescidde oturuyordu. Konuşurlarken sözcüleri dedi ki: "Ya Rasûlallah! Biz, Allah'ın birliğine ve hiçbir ortağı olmadığına, senin de O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet ettik. Sana geldik ey Allah'ın Rasûlü. Bize elçi göndermedin, biz kavmimizin temsilcileriyiz."

Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî dedi ki: Allah Teâlâ, Rasûlü'ne şu âyeti indirdi: "İslâm olmalarını senin başına kakıyorlar. De ki: Müslüman olma-

69. İbn Seyyiddinnâs, 2/249-250; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/52-54; İbn Sa'd, 1/297. Ebu Davud (1176), Amr b. Şuayb hadisinden, babası ve dedesi yoluyla şu rivayeti zikreder: Rasûlulah (s.a.) yağmur duasında şöyle derdi: "Allah'ım! kullarını ve hayvanlarını suya kavuştur, rahmetini yay ve ölü beldeni canlandır." Senedi hasendir. Ebu Davud (1169), Hâkim (1/327) ve Beyhakî (3/353), Câbir b. Abdillah'tan şu rivayeti yapmaktadırlar: Rasûlulah'ı (s.a.), ellerini iyice kaldırmış ve kendinden geçmiş bir vaziyette şöyle söylerken gördüm: "Allah'ım; bizi bolluğa, berekete, âfiyete sebep olacak, faydalı olan, zararlı olmayan, geciktirilmeyen, âcil olan suya kavuştur." Senedi sahihtir. Hâkim bu hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de buna katılmıştır.

nızı benim başıma kakmayın. Hayır, eğer sâdık kimselerseniz, aksine sizi imana eriştirmekle Allah sizi minnet altında bırakır."[70]

O gün Rasûlullah'a (s.a.) sordukları sorular arasında, bazı şeyleri uğurlu ya da uğursuz sayarak hüküm vermek, kehânette bulunmak ve yine taş parçalarını kullanarak geleceğe ait hükümler vermek gibi hususlar vardı. Rasûlullah (s.a.) onları bunların hepsinden menetti. Bunun üzerine dediler ki: "Biz bu işlerin hepsini cahiliye döneminde yapıyorduk. Yaptığımız bir işimiz daha vardı, onun hakkında ne dersin?" Rasûlullah (s.a.): "Nedir o?" diye sordu. "Çizgi çizmek." dediler. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Bu iş peygamberlerden birisine öğretilmişti. Kimin çizgisi onun çizgisine uygun düşerse öğrenmek istediği şeyi bilir."[71]

21— Behrâ Heyetinin Gelişi:

Vâkıdî, Kerime bt. Mikdâd'ın şöyle söylediğini rivayet eder: Annem Dubâa bt. Zübeyr b. Abdilmuttalib der ki: Behrâ heyeti, Yemen'den Rasûlullah'a (s.a.) geldi. On üç kişi idiler. Bineklerini yederek Mikdâd'ın kapısına kadar geldiler. Biz, Hudeyleoğulları yurdundaki evimizdeydik. Mikdâd onları karşılamaya çıktı. "Hoş geldiniz!" deyip eve aldı. Kendimiz için daha önceden hazırlamış olduğumuz hays yemeğini getirdi. Yemek hususunda çok cömertti. Susayıncaya kadar o yemekten yediler. Sonra yemek kabı bize gönderildi. İçinde biraz yemek vardı. Dibinde artan bu yiyecekleri topladık, küçük bir tabağa koyup azadlı cariyem Sidre ile Rasûlullah'a (s.a.) gönderdik. O'nu Ümmü Seleme'nin evinde buldu. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Bunu Dubâa mı gönderdi?" Sidre: "Evet ya Rasûlallah." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Bırak" dedi. Sonra: "Ebu Ma'bed'in misafirleri ne yaptı?" diye sordu. (Sidre diyor ki): "Yanımızdalar." dedim. Mikdâd'ın kızı diyor ki: Rasûlul-

70. Hucurât, 49/17.

71. İbn Seyyiddinnâs, 2/250; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/55-56; İbn Sa'd, 1/292. Müslim (537), Ahmed (*Müsned*, 5/447), Nesâî (3/16) ve Ebu Davud (930), Muâviye b. Hakem es-Sülemî'den şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Yâ Rasûlallah! Bazı işler vardır ki, biz cahiliyye devrinde de onları yapardık. Kâhinlere giderdik." dedim. Rasûlulah (s.a.): "Kâhinlere gitmeyin." buyurdu. "Kuşların uçuşundan hükümler çıkarırdık." dedim. "Bu, sizin içinizden gelen bir şeydir, sakın sizi yoldan çıkarmasın." buyurdu. "Bizden bazıları çizgi çizerler." dedim. "Peygamberlerden biri çizgi çizerdi. Her kimin çizgisi ona uygun düşerse, isabet etmiş olur." buyurdu. Bu sözün mânası şudur: Kimin çizdiği çizgi o peygamberin çizdiği çizgiye denk düşerse, bu mübah olur. Fakat biz bu denkliği kesin olarak bilemeyiz. Bu yüzden de bize mübah olmaz. Çünkü bu iş, ancak kesin olarak denk düşmenin bilinmesiyle mübah olur. Bu da mümkün değildir. Bu sebepten âlimler ittifakla bu işi yasaklamışlar ve haram saymışlardır. Birçok imam bu hususu açıkça ifade etmiştir.

lah (s.a.) ve yanında bulunanların hepsi bu yemekten susuzluk hissedinceye kadar yediler. Sidre de onlarla beraber yedi. Rasûlullah (s.a.) Sidre'ye: "Kalan yemeği misafirinize götür." dedi. Sidre diyor ki: Çanakta kalan yemeği hanımefendime getirdim. Bizde kaldıkları müddetçe misafirler bu yemekten doyup susayıncaya kadar yediler. Biz aynı yemeği götürüp getirdiğimiz halde hiç eksilmiyordu. Bunun üzerine misafirler: "Ey Ebu Ma'bed! Sen bizi en çok sevdiğimiz yemekle doyurup duruyorsun. Biz böyle bir şeyi şu ana kadar hiç görmedik. Bize sizin yemeğinizin pıhtılaşmış kan ve benzeri azıcık şeyler olduğu söylenmişti. Halbuki biz senin yanında doyuyoruz." dediler. Bunun üzerine Ebu Ma'bed, Rasûlullah'ın (s.a.) bu yemekten yeyip geri gönderdiğini ve bu durumun O'nun parmaklarının bereketi olduğunu haber verdi. Misafirler bunu duyunca: "O'nun Allah ve Rasûlü olduğuna şehadet ederiz." dediler ve imanları kuvvetlendi. Rasûlullah'ın (s.a.) istediği de bu idi. Günlerce orada kalıp İslâm'ın şartlarını öğrendiler. Sonra Rasûlullah'a (s.a.) gelip veda ettiler. Rasûlullah (s.a.) da onlara hediyelerini verdi, dönüp kabilelerine gittiler.(72)

22— Uzre Heyetinin Gelişi:

Hicretin 9. yılında on iki kişilik Uzre heyeti Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. İçlerinde Cemre b. Nûman da vardı. Rasûlullah (s.a.): "Bu kavim kimdir?" diye sorduğunda, sözcüleri: "Tanımadığın kimseler değillerdir. Biz Kusay'ın ana bir kardeşlerinden Uzreoğullarıyız. Biz Kusay'ı destekliyenleriz. Biz Huzâalılar'la Bekiroğullarını Mekke vadisinden uzaklaştıranlarız. Aramızda onlarla akrabalık ve hısımlık vardır." diye cevap verdiler. Allah Rasûlü (s.a.): "Hoş geldiniz. Beni size tanıtan nedir?" dedi. Daha sonra müslüman oldular. Rasûlullah (s.a.) onlara; Şam'ın fethedileceğini, Heraklius'un ülkesinden kaçıp bir yere sığınacağını müjdeledi ve onları kâhinlere soru sormakdan, putlar için kurban kesmekten menetti. Ancak Allah'ın adı zikredilerek kesim yapabileceklerini haber verdi. Remle'nin evinde birkaç gün kalıp hediyelerini almış olarak ayrıldılar.(73)

23— Beliyoğullarının Gelişi:

Hicretin 9. yılı Rebîulevvel ayında Beliyoğulları heyeti Rasûlullah'a (s.a.)

72. İbn Seyyiddinnâs, 2/251; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/56; İbn Sa'd, 1/331.
73. *İbn Seyyiddinnâs*, 2/251-252; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/56-57; İbn Sa'd, 1/331.

geldi.[74] Ruveyfi' b. Sâbit el-Belevî onları evinde ağırladı ve onlarla birlikte gelip dedi ki: "Bunlar benim kavmim." Rasûlullah (s.a.): "Sen ve kavmin hoş geldiniz!" dedi. Hepsi müslüman oldular. Rasûlullah (s.a.) onlara: "Sizi İslâm'a erdiren Allah'a hamdolsun! İslâm'dan başka bir din üzere ölen herkes cehennemdedir." dedi. Heyet başkanı Ebu'd-Dubeyb dedi ki: "Ya Rasûlallah! Ben ziyafet vermeyi, ikramda bulunmayı severim. Bana bundan bir sevap var mıdır?" Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Evet, zengin olsun fakir olsun kime bir iyilik yaparsan sadakadır." Ebu'd-Dubeyb: "Ya Rasûlallah! Misafirliğin müddeti ne kadardır?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.): "Üç gündür, ondan sonrası sadakadır. Misafirin (üç günden sonra) yanında kalıp seni sıkıntıya sokması helâl değildir." buyurdu. Bu sefer: "Ya Rasûlallah! Çöldeki yitik davar hakkında ne dersin?" diye sordu. O da: "O ya senindir, ya kardeşinindir veya kurdundur." buyurdu. Bunun üzerine: "Ya deve?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.) da: "Ne yapacaksın deveyi, bırak onu sahibi bulsun!" dedi. Ruveyfi' diyor ki: Sonra kalkıp evime geldiler. Bir de baktık ki, Rasûlullah (s.a.) hurma yüklenmiş olarak evime geliyor. Geldikten sonra bana dedi ki: "Konuklarına ikramda bulunurken bundan da yararlan." Konuklar bu hurmadan ve başka şeylerden yiyorlardı. Böylece üç gün kaldılar,sonra Allah Rasûlü'ne (s.a.) veda ettiler. Hz. Peygamber (s.a.) de onlara hediyelerini verdi, dönüp beldelerine gittiler.

Bu olaydan çıkarılacak bazı fıkhî hükümler:

1— Misafirin ev sahibi üzerinde hakkı vardır ve bu hak üç mertebedir: Vacip olan hak, müstehap olan hak ve sadaka sayılan hak. Vacip olan hak bir gün ve gecedir. Hz. Peygamber (s.a.) bu üç mertebeyi sahih olduğunda ittifak edilen Ebu Şurayh el-Huzâî hadisinde zikretmiştir. Bu hadiste Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: "Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsa, misafirine hediyesini ikram eylesin." "Hediyesi nedir ya Rasûlallah?" dediler. Buyurdu ki: "Onun bir günü ve gecesi. Misafirlik üç gündür, üç günden sonrası sadakadır. Bu müddetten fazla kalıp ev sahibine sıkıntı vermesi misafire helâl olmaz."[75]

2— Dağda, kırda yitik olarak rastlanan davarın alınması caizdir. Bu şekilde bulunan bir koyunun sahibi ortaya çıkmazsa o bulana ait olur. Arkadaşlarımızdan (Hanbelî âlimlerinden) bazıları bu hadis-i şerifi delil göstererek buluntu haldeki koyun ve benzerlerinin alınmasının caiz olduğu görüşün-

---

74. Beliy b. Ömer b. İlhâf b. Kudâa. Belevî şeklinde nisbet edilir. Bk. *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/57; İbn Seyyiddinnâs, 2/252; İbn Sa'd, 1/330.
75. Buharî, 78/31; Müslim, 48; Ebu Davud, 3748.

dedir. Bu durumda onu bulan, şu üç seçenek arasında muhayyerdir: 1) Ya hemen keser ve yer, bu durumda kıymetini öder, 2) Ya satar ve bedelini saklar, 3) Veya koyunu yanında alıkor ve cebinden onun yiyecek masraflarını karşılar. Bu masraf konusunda iki durum vardır. Çünkü sahibi ortaya çıkıncaya kadar Rasûlullah (s.a.) onu bulanın malı olarak kabul etti. Şayet onun malı olursa o zaman yukarda zikredilen üç durum arasında muhayyerdir. Sahibi ortaya çıkarsa koyunu veya kıymetini sahibine verir. Ahmed b. Hanbel'in önceki (mütekaddim) arkadaşlarına gelince bunun aksini söylemişlerdir. Ebu'l-Hüseyin dedi ki: "Koyunu (bulan kimse) üzerinden bir sene geçmeden koyun üzerinde hiçbir tasarrufta bulunamaz. (Yani ne satabilir, ne de kesip yiyebilir.) Bu konuda başka herhangi bir rivayet yoktur. Şayet dağda veya kırda (özellikle yırtıcı hayvanlara karşı kendisini koruyamayacak olan) davar cinsinden şeyleri alır dediysek, onu yemek vs. gibi hiçbir tasarrufta bulunmaması gerekir." İbn Akîl de böyle söylemiştir. Ebu Tâlib'in rivayetine göre İmam Ahmed koyun hakkında: "Onu bir yıl tutar ve sahibini arar, sahibi çıkar gelirse ona geri verir." demiştir. Şerîfân da demiştir ki: "Üzerinden bir sene geçmeden koyuna sahip olunmaz. Bu konudaki rivayet tektir." Ebu Bekir ise: "Kayıp davarı alan kimse bir sene boyunca onun sahibini aramak zorundadır. Bu vaciptir. Bir sene geçer, sahibi gelmezse bu durumda onun malı olur." der.

Birinci grubun görüşü, hem koyunu bulanın, hem de onun asıl sahibinin menfaatına uygunluğu açısından fıkhın ruhuna daha yakındır. Çünkü hayvanı bir sene boyunca yanında tutup onun için masraf yapacak olan kimse, şayet bu masrafları sahibinden alacak olsa, o kimse belki koyunun kıymetinin birkaç katı borçlanmış olacak. Şayet bu masrafları alamayacak olsa bu sefer de bulan kimse borçlu duruma düşecektir. Hayvanı kendi haline terkeder, almaz dersek, bu durumda da kurt parçalayacak ve telef olacaktır. Halbuki Allah Teâlâ malın ziyan olmasını emretmez.

Soru: Sizin tercih ettiğiniz bu görüş, İmam Ahmed'in ve arkadaşlarının görüşüne aykırı olduğu gibi bu konudaki delile de muhaliftir.

İmam Ahmed'in görüşüne aykırılığı, Ebu Tâlib'in ondan naklettiği görüşünde geçmişti. Yine Ebu Tâlib ondan, zaruret halinde bir ölü, bir de (usulüne uygun olarak) kesilmiş iki koyuna rastlayan kimse için şöyle dediğini nakletmiştir: "Ölü koyunun etinden yer, kesilmiş koyundan yiyemez, çünkü onun sahibi vardır." Bu sözüyle "onun sahibini araması gerekir." demek istemiştir. Kesilmiş haldeki koyunun olduğu gibi bırakılmasını, alınmamasını vacip görürse canlı haldeki koyun hakkında böyle hükmetmesi daha evlâdır. İmam Ahmed'in arkadaşlarının sözüne muhalif olma durumu yukarıda geç-

mişti. Delile muhalif olmasına gelince, Abdullah b. Amr hadisinde şöyle denilmektedir: "Ya Rasûlallah! Koyunun kayıp olanı hakkında ne dersin?" diye sorduklarında buyurdular ki: "O senin veya kardeşinin ya da kurdundur. Kardeşinin kaybını sakla." Bir başka metinde ise: "Kayıbını kardeşine iade et." buyurdu[76] Bu hadis kayıp koyunun kesilmesini ve satılmasını menetmektedir.

Cevap: İmam Ahmed'in görüşünde, tariften (koyunun sahibini bulma çabası) daha fazlası yoktur. Öte yandan: "Bulan kimse yemek, satmak ve saklamak durumları arasında muhayyerdir." diyenler ise, tarifin gerekmediğini söylemiyorlar. Bilâkis, kesip yese veya satsa bile alâmetleri ve işaretleriyle tarife devam etmelidir, diyorlar. Sonunda sahibi çıkıp gelirse kıymetini öder. İmam Ahmed'in: "Onu tarif eder (sahibini arar)" sözü; koyun canlı olarak tarif eder veya bir zimmette teminat altına alınmış ve hem sahibinin hem de bulanın menfaatına uygun olarak tarif eder şıklarından daha umûmidir. Özellikle yolculuk halinde böyle bir hayvan bulan kimseye bir sene boyunca hayvanı yanında tutarak tarifte bulunma mecburiyeti getirmekte Şâri'in rıza göstermeyeceği ölçüde güçlük ve meşakkat vardır. Onu almayıp terketmek ise o hayvanı helâk olmaya maruz bırakmaktır ki, bu da onun alınması emrine ve alınmadığı takdirde kurtların nasibi olacağının haber verilme keyfiyetine ters düşer. Bu durumda, şu iki şıktan birini tercih mecburiyeti vardır: Onu satıp parasını saklamak veya yemek, ya da benzerini veya kıymetini ödemek.

İmam Ahmed'in arkadaşlarına muhalif olmasına gelince, bu imamların en büyüklerinden, Hanbelî mezhebinin büyük şeyhleriyle kıyaslanabilecek diğer âlimi Ebu Muhammed el-Makdisî—kaddesallahu sırrahu—tahyîr'i (yukarda zikri geçen üç durum arasında muhayyer olma) tercih etmiş ve bu konuda en mükemmel şekilde ve en isabetli kararı vermiştir.

Delîle (yukarda zikredilen hadise) muhalif olmasına gelince, deriz ki: O şer'î delilde, yolculukta veya çölde bulunup alınan hayvanın satılmasını veya yenilmesini yasaklayan, bir sene boyunca onu alıkoyup sahibini aramayı ve —ister masraflarını alsın ister almasın— onun yem giderlerini karşılamayı vacip kılan hüküm nerede? Bırakın bu konuda delil bulunmasını, şerîatta bile böyle bir hüküm yoktur. Rasûlullah'ın (s.a.): "Kardeşinin kayıbını sakla" sözü, o hayvanı kendisi alıp sahibinin hakkını çiğnememesi gerektiği hususunu açıkça

76. Mevcut hadis kaynaklarında bu metne rastlayamadık. Ancak Ahmed b. Hanbel (*Müsned*'inde, 6683, 6746, 6891), Ebu Ubeyde (*el-Emvâl*, 858) ve Ebu Davud (1713), Amr b. Şuayb—babası—dedesi yoluyla, bu mânaya gelen bir rivayette bulunmuşlardır.

ifade etmektedir. O koyunu satmak ve parasını saklamak, onu bir sene boyunca yanında tutup sahibini aramaktan, bu arada da ona harcama yapıp kıymetinin birkaç katı sahibini borçlandırmaktan daha hayırlı olunca, onu alıkoyup sahibine geri verme hususu da muhayyerlik sınırı içindedir. Hadis-i şerif, mânası ve kuvvetiyle bunu gerektirmektedir. Bu durum apaçıktır. Başarı Allah'tandır.

3— Yitik devenin alınması caiz değildir. Ancak çok küçük bir yavru olur, kendisini kurt vb. yırtıcı hayvanlara karşı koruyamayacak durumda olursa, hadisin mânasındaki delâlet ve tenbih sebebiyle, onun hükmü de koyunun hükmü gibidir. (Yani alınmasında bir sakınca yoktur).

24— Zî Mürre Heyetinin Gelişi;

Zî Mürre heyeti, on üç kişi olarak, Hâris b. Avf'ın başkanlığında Rasûlullah'a (s.a.) geldiler[77] ve dediler ki: "Ya Rasûlallah! Biz senin kavmindeniz ve seninle akrabayız. Biz, Lüey b. Gâliboğulları kavmindeniz." Rasûlullah (s.a.) tebessüm buyurup Hâris'e dedi ki: "Âileni nerede bıraktın?" Hâris: "Selah[78] ve civarında." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Beldelerinizin durumu nasıl?" diye sordu. O da: "Valahi, kıtlık ve kuraklık içindeyiz, hayvanların ilikleri kurudu. Bizim için Allah'a dua et." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Allah'ım, onları suya kavuştur!" diye dua etti. Daha sonra birkaç gün kalıp beldelerine dönmek istediler. Rasûlullah'a (s.a.) gelip vedalaştılar. Hz. Peygamber (s.a.), Bilâl'e (r.a.) hediyelerini vermesini emretti. Bilâl de onar ûkıyye gümüşle ikramda bulundu. Hâris b. Avf'a on iki ûkiyye verdi. Beldelerine döndüler ve yağmur yağmış olduğunu gördüler. Bunun üzerine ne zaman yağmur yağdığını sordular ve o günün Rasûlullah'ın (s.a.) dua ettiği gün olduğunu öğrendiler. Bundan sonra beldeleri yeşerdi.

25— Havlân Heyetinin Gelişi:

Hicretin 10. yılı Şaban ayında on kişilik Havlân heyeti Rasûlullah'a (s.a.) geldiler ve: "Ya Rasûlallah! Biz kavmimizin temsilcileriyiz. Allah Teâlâ'ya inanan ve Rasûlü'nü tasdik eden kimseleriz. Develerin böğürlerini yorarak dağları, ovaları aştık. Allah ve Rasûlü'nün üzerimizdeki nimeti sayesinde se-

77. İbn Sa'd, 1/297-298.
78. Selâh, Hayber'in alt tarafında bir yerdir. Burası Kilâboğullarına ait bir sudur.

ni ziyarete geldik." dediler. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Bana gelmek için katettiğiniz mesafede, her birinizin devesinin attığı her adım için bir mükâfat vardır. 'Seni ziyaret için' sözünüze gelince, kim beni Medine'de ziyaret ederse, kıyamet gününde yanımda olacaktır." Dediler ki: "Ya Rasûlallah! Bu yolculukta bizim hiçbir kaybımız yoktur." Daha sonra Rasûlullah (s.a.): "Ammu Enes (Umyânis) ne yapıyor?" diye sordu. —Umyânis, Havlân kabilesinin taptığı bir puttu.— Dediler ki: "Müjdeler olsun ki Allah onun yerine senin getirdiğin dini koydu. Ancak birkaç ihtiyar kadın ve yaşlı erkek ona bağlı kaldı. İnşaallah döndüğümüzde onu yıkacağız. Biz büyük bir aldanış ve fitne içindeydik."

Rasûlullah (s.a.) onlara dedi ki: "Gördüğünüz en büyük fitnesi ne idi?" Dediler ki: "Bir yıl çürümüş kemikleri yiyecek kadar kuraklığa uğramıştık. Gücümüzün yettiği kadar mal toplayıp yüz tane öküz satın aldık ve bir sabah Ammu Enes için kurban olarak keserek yırtıcı kuşlara bıraktık. Halbuki biz o kuşlardan daha aç ve ihtiyaç içindeydik. O sırada yağmur yağdı. Otların adam boyunca büyüdüğünü gördük. Bizden birisi: Ammu Enes bize nimet verdi, diyordu." Bu putları için hayvanlarından ve ekinlerinden ayırmış oldukları payı Hz. Peygamber'e (s.a.) anlattılar. Onlar, mallarından bir kısmını putlarına, bir kısmını da kendi iddialarınca Allah'a adıyorlardı. Dediler ki: "Ekin ekerdik, ortasını Ammu Enes'e ayırırdık ve onun adını verirdik. Başka bir ekini de Allah'ın bölgesi olarak adlandırırdık. Rüzgâr dönerse (ekin iyi yetişirse) Allah'a ayırdığımız payı Ammu Enes'e verirdik, fakat aksi olursa Ammu Enes'in payını Allah'a vermezdik."

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), Allah'ın (c.c.) kendisine şu âyeti indirdiğini söyledi: "Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a pay ayırdılar."[79] Sonra: "Ona gider mahkeme olurduk, o da konuşurdu." dediler. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Sizinle konuşanlar şeytanlardır."

Daha sonra dindeki farzları sordular. Rasûlullah (s.a.) bunları teker teker haber verdi ve onlara, sözlerinde durmalarını, emânete riayet etmelerini, komşularına iyi davranmalarını ve hiç kimseye zulmetmemelerini emretti ve buyurdu ki: "Zulüm kıyamet gününde karanlıktır (sahibini karanlıklara boğar)." Birkaç gün sonra gelip vedalaştılar. Rasûlullah (s.a.) hediyelerini verdi ve dönüp kavimlerine gittiler. Oraya varır varmaz, daha yüklerinin düğümünü çözmeden Ammu Enes'i yıktılar.[80]

---

79. En'âm, 6/136.
80. Bk. İbn Seyyiddinnâs, 2/253-254; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/58-59; İbn Sa'd, 1/324.

26— Muhâriboğulları Heyetinin Gelişi:

Muhâriboğulları heyeti, Veda haccı yılında Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. Rasûlullah (s.a.), hac mevsimlerinde kendisini diğer kabilelere tanıtıp onları İslâm'a davet ettiğinde Araplardan O'na en sert ve kaba davrananları bunlardı. On kişilik bir temsilci grubu Rasûlullah'a gelerek müslüman oldular. Bilâl (r.a.) sabah ve akşam yemeklerini getiriyordu. Tâ ki bir gün öğleden ikindiye kadar Rasûlullah (s.a.) ile birlikte oturdular. Rasûlullah (s.a.) içlerinden birini tanıdı ve ona uzun uzun baktı. Muhâriboğulları kabilesinden bu adam O'nun baktığını görünce dedi ki: "Ya Rasûlallah! Sanki beni tanımış gibisin." Rasûlullah (s.a.): "Seni görmüştüm." dedi. Adam dedi ki: "Evet vallahi, beni görmüş, benimle konuşmuştun. Ben de sana en çirkin sözlerle konuşmuş ve Ukaz'da sen insanlar arasında dolaşırken, sana en çirkin şekilde karşılık vermiştim." Rasûlullah (s.a.) bütün bunları hatırlayarak: "Evet." dedi. Sonra adam dedi ki: "Ya Rasûlallah! O gün sana benden daha çok düşman ve İslâm'a benden daha uzak hiç kimse yoktu. Beni hayatta bırakıp seni tasdik etmeme imkân veren Allah'a hamdolsun. O gün, benimle beraber olanlar hep dinleri üzere öldüler." Rasûlullah (s.a.): "Kalpler, Allah Teâlâ'nın elindedir." buyurdu. Adam: "Ya Rasûlallah! Benim için istiğfarda bulun." deyince, Rasûlullah (s.a.): "İslâmiyet kendinden önceki küfrün kökünü kazır." buyurdu. Sonra âilelerinin yanına döndüler.[81]

27— Sudâ Heyetinin Gelişi:

Hz. Peygamber (s.a.) Cirâne'den döndükten sonra (hicrî 8. yıl) Sudâ heyeti geldi.

Rasûlullah (s.a.) daha önce bir askerî birlik hazırlamış, başlarına da Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi geçirmiş, ona beyaz bir sancak ile siyah bir bayrak vermişti. Kanât denilen yerde dört yüz kişi olarak toplanmışlardı. Rasûlullah (s.a.) bu birliğe, Yemen taraflarındaki Sudâlılar üzerine gitmelerini emretmişti. Bu sırada o kabileden bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) gelmişti. Üzerlerine asker gönderildiğini öğrenince, Allah Rasûlü'ne (s.a.) gelip dedi ki: "Ben kavmimin elçisi olarak geldim, askerlerini geri çek. Ben kavmimi sana getireceğim." Bu söz üzerine Rasûlullah (s.a.) Kays b. Sa'd'ı, Kanât denilen mevkiin başından geri çevirdi.

81. Bk. İbn Seyyiddinnâs, 2/254; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 5/59; İbn Sa'd, 1/299.

Sonra Sudâlı olan bu adam kavmine gitti ve yanında on beş kişilik bir heyetle Rasûlullah'a (s.a.) geldi. Sa'd b. Ubâde: "İzin ver benim konuğum olsunlar ya Rasûlallah!" dedi. Bunun üzerine onun yanında konakladılar. Sa'd b. Ubâde onları, güzelce karşıladı ve kendilerine ikramda bulundu, hepsini giydirip kuşattı. Sonra hep beraber Rasûlullah'a (s.a.) gittiler. Müslüman olmak üzere bîatta bulunup dediler ki: "Biz geride kalan kavmimizi de temsil ediyoruz." Daha sonra kavimlerine döndüler. Aralarında İslâmiyet hızla yayıldı. Veda haccında yüz kişi olarak Rasûlullah'a (s.a.) geldiler. Vâkıdî bu bilgileri Mustalıkoğullarından birinden rivayet etmiştir.

Sudâlılara mensup Ziyâd b. Hâris'ten de şu rivayeti nakletmiştir: Ziyâd, Rasûlullah'a (s.a.) gelmiş ve: "Askerini geri çek, ben sana kavmimi getireceğim." demiş, Rasûlullah (s.a.) da geri çekmiştir. Ziyâd der ki: Kavmimden bir heyet geldi. Rasûlullah (s.a.) bana dedi ki: "Ey Sudâlı kardeş, sen kavmi içinde kendisine itaat edilen biri misin?" Dedim ki: "Allah ve Rasûlü'nün (s.a.) sayesinde evet ya Rasûlallah." İşte bu Ziyâd, Rasûlullah (s.a.) ile bazı seferlere katılmış ve demiştir ki: Rasûlullah (s.a.) bir gece yürüyordu, biz de O'nunla beraber yürüyorduk. Ben kuvvetli bir adamdım. Ashabı dağılmaya başlamıştı. Ben hiç bineğinin yanından ayrılmadım. Seher vakti olunca bana: "Ey Sudâlı kardeş, ezan oku!" buyurdu. Ben de bineğimin üzerinde ezan okudum. Sonra yürüyüp gittik. Rasûlullah (s.a.) ihtiyacı için inmişti, sonra döndü ve dedi ki: "Ey Sudâlı kardeş, suyun var mı?" Mataramda birazcık bulunduğunu söyledim. "Getir." dedi. Ben de götürdüm. "Dök!" dedi. Matadaki suyu bir çanağa boşalttım. Ashabı oraya üşüşmeye başladı. Sonra elini o çanağa daldırdı. Bir de gördüm ki, her iki parmağının arasından kaynak fışkırıyor. Sonra dedi ki: "Ey Sudâlı kardeş! Şayet ben Rabbim azze ve celle'den utanmasaydım, hepimizin susuzluğunu giderirdik ve hepimiz de kana kana içerdik." Sonra abdest aldı ve: "Ashabıma, kimin abdest alacak suya ihtiyacı varsa buraya gelmesini ilan et!" Hepsi geldiler. Sonra Bilâl kâmet getirmeye başlayınca Rasûlullah (s.a.): "Sudâlı kardeş ezan okudu; kim ezan okursa kâmeti de o getirir." buyurdu. Kalkıp kâmet getirdim. Sonra Rasûlullah (s.a.), öne geçip bize namaz kıldırdı.

Beni kavmime emîr tayin etmeden önce, bana bu hususta bir yazı yazmasını istemiştim, O da yazmıştı. Namazını bitirdikten sonra bir adam kalktı ve Peygamberimizin kendilerine tayin ettiği emîrinden şikâyette bulundu ve dedi ki: "Ya Rasûlallah! Cahiliyye devrinde aramızda bir düşmanlık vardı, bizi onunla cezalandırdı." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Müslüman bir adam için emîrlikte hayır yoktur." Sonra bir başka adam kalktı ve: "Ya Rasûlallah! Bana zekâttan pay ver." dedi. Rasûlullah (s.a.) ona da şöyle dedi:

"Allah Teâlâ zekâtın taksimini, ne bir büyük meleğine, ne de bir peygamberine bırakmıştır. (Bizzat kendisi) zekâtı sekiz sınıfa taksim etmiştir. Şayet sen, o sekiz sınıftan biri isen, vereyim; şayet değilsen, o zaman zekât, senin başında bir ağrı ve karnında bir derttir." Kendi kendime dedim ki: Bu iki haslet ha! Müslüman bir adam olarak emîr olmayı istemek, zengin bir adam olarak zekât istemek! Bu düşünce üzerine Rasûlullah'a (s.a.) dedim ki: "İşte bana yazdığın iki yazı, bunları benden geri al." Rasûlullah (s.a.): "Niçin?" dedi. Dedim ki: "Ya Rasûlullah! Ben müslüman bir adam olarak 'Müslüman bir adam için emîrlikte hayır yoktur' dediğini duydum. Ve zengin bir kimse olarak: 'Kim ihtiyacı olmadığı halde zekât isterse, başında bir ağrı ve karnında bir dert olur.' buyurduğunu duydum." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Söylediğim şeyler, aynen öyledir." Sonra yazıların iadesini kabul etti ve bana dedi ki: "Bana kavminden emîr tayin edebileceğim birini göster." Ben de birini tavsiye ettim, onu tayin etti. Dedim ki: "Ya Rasûlallah; bizim bir kuyumuz var, kış olunca suyu yetiyor, ama yazın az geliyor ve suya muhtaç hale geliyoruz. Aramızdaki müslümanların sayısı az ve biz korkuyoruz. Allah Teâlâ'ya bizim için kuyumuz hakkında dua et." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Bana yedi küçük taş ver." dedi, ben de verdim. Taşları aldı, avucunda oğuşturup bana verdi ve: "Oraya vardığın zaman besmele çekerek bunları tane tane kuyuya at." dedi. Dediğini yaptım. Şu ana kadar hiç susuzluk çekmedik.(82)

Bu olaydan çıkarılacak fıkhî hükümler:

1— Askere bayrak ve sancak vermek müstehaptır. Sancağın beyaz olması müstehap, bayrağın siyah olması ise kerahatsiz caizdir.

2— Bir kişinin haberi kabul edilir. (Yani en az iki kişi olmaları şart koşulmaz.) Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), yalnızca Sudâlılardan bir kişinin haberi üzerine askeri geri çağırdı.

3— Bütün bir gece ezan vaktine kadar yol yürümek caizdir. Çünkü (إِعْتَشَى) kelimesi, gece yürümek demektir ve gece yarısından sonrası için kullanılmaz.

4— Binek üzerinde ezan okumak caizdir.

82. Bk. İbn Seyyiddinnâs, 2/255-256; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/59-61; İbn Sa'd, 1/326-327; İbn Abdilhakem, *Futûhu Mısr*, s. 212. "Ezanı kim okursa, kameti de o getirir." hadisini Ahmed b. Hanbel (*Müsned*, 4/169), Ebu Davud(514), Tirmizî (199) ve İbn Mâce (717) rivayet etmişlerdir. Senedinde Abdurrahman b. Ziyâd el-İfrîkî vardır ve zayıftır.

5— Devlet başkanının abdest için tebaasından su istemesi caizdir, bu dilenmek sayılmaz.

6— Su temin etmek için çaba göstermeden teyemmüm yapılmaz.

7— Hz. Peygamber (s.a.) elini suya daldırır daldırmaz parmaklarının arasından su fışkırmıştır. Bu, apaçık bir mucizedir. Câhillerin zannına göre bu su, parmakları yarıyor ve kanı ile etinin arasından çıkıyordu. Halbuki öyle değildir. Elini kaba koyar koymaz, Allah'ın ihsan ettiği bereket ve inayet ile, parmaklarının arasından su fışkırıyordu. Bu hal, ashabının huzurunda defalarca vukûbulmuştur.

8— Sünnete göre kâmeti, ezanı okuyan kimsenin getirmesi gerekir. Bir kişinin ezan okuması, bir başkasının kâmet getirmesi de caizdir. Abdullàh b. Zeyd kıssasında anlatıldığı üzere Abdullah, rüyasında gördüğü ezanı Rasûlullah'a (s.a.) haber verince: "Bilâl'e öğret." dedi, o da ona öğretti. Sonra Bilâl (r.a.) kâmet getirmek istedi. Abdullah b. Zeyd dedi ki: "Ya Rasûlallah! (Bu rüyayı) ben gördüm ve kâmet getirmek istiyorum." O da: "Kâmet getir!" buyurdu. O kâmet getirdi. Bilâl (r.a.) ezan okudu. Bu hadisi İmam Ahmed (r.a.) kaydetmiştir.[83]

9— Devlet başkanının emîrliğe talip olan birisini lâyık gördüğü takdirde bu göreve tayin etmesi caizdir, o kimsenin bu görevi istemesi tayinine engel teşkil etmez. Bu durum, bir başka hadisteki: "Biz işimize, isteyeni tayin etmeyiz."[84] ifadesi ile çelişmez. Çünkü Sudâlı şahıs kavmine emîr olmayı istemişti ve kavmi içinde sevilen, itaat olunan bir kimseydi. Maksadı, kavmini ıslâh etmek, onları İslâm'a davet etmekti. Rasûlullah (s.a.) onu tayin etmeyi maslahata uygun gördü ve ona olumlu cevap verdi. Diğer şahsın ise şahsî menfaat ve çıkar duygularıyla bu göreve tâlip olduğunu görünce, onu bu görevden uzak tuttu.

10— Tebaanın, zalim vâlileri devlet başkanına şikâyet etmeleri ve onların bu davranışlarını ayıplamaları caizdir. Vâliliği (ve benzeri idarî görevleri)

---

83. Ahmed, *Müsned*, 4/42; Ebu Davud, 512. Sendinde Muhammed b. Amr el-Vakıfî el-Ensârî vardır. Hadiste zayıf sayılmıştır. Bu hadisin Muhammed b. Abdillah ve Abdullah b. Muhammed'den rivayet edildiği hususunda ihtilâf edilmiştir. Hâkim (*Müstedrek*), Hâzimî (*en-Nâsih ve'l-Mensûh*, s. 24), Dârakutnî (s. 90) ve Tahâvî (s.85), Ebu'l-Umeys—Abdullah b. Muhammed b. Abdillah b. Zeyd—babası—dedesi yoluyla rivayet etmişlerdir. Abdullah b. Muhammed'i, İbn Hibbân'dan başkası sika kabul etmemiştir.

84. Buharî, 93/7; Müslim, 14; Ebu Musa el-Eşarî diyor ki: Ben ve amcamın oğullarından iki kişi Rasûlulah'ın (s.a.) yanına girdik. Birisi dedi ki: "Ya Rasûlullah; Allah'ın sana nasibettiği yerlerden birine beni emîr tayin et." Diğeri de aynı istekte bulundu. Bunun üzerine Rasûlulah (s.a.): "Biz, bu göreve tâlip harîs olan hiç kimseyi getirmiyoruz." buyurdu.

terketmek bir müslüman için o görevi yapmaktan daha hayırlıdır. Bir kişi zekât almaya muhtaç olduğunu söylerse, aksi ortaya çıkmadıkça, beyanına dayanılarak kendisine zekât verilir.

11— Bir kişi, tek başına zekât verilebilecek sekiz sınıftan bir sınıf olabilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): "Allah zekâtı sekiz kısma ayırmıştır, şayet o kısımlardan birisi isen veririm." buyurmuştur.

12— Devlet başkanının, tayin ettiği bir görevlinin istifasını kabul etmesi caizdir.

13— Devlet başkanı,yapacağı tayinlerde, o konuda görüşü olan arkadaşlarıyla istişarede bulunur.

14— Mübarek bir su ile abdest almak caizdir. Suyun mübarek olması onunla abdest alınmasının mekruh olmasını gerektirmez. Bu esasa göre, zemzem ile ve Kâbe'nin üzerinden akan su ile abdest almak da mekruh değildir.

28— Gassanlıların Gelişi:

Hicretin 10. yılı Ramazan ayında Gassanlılar'dan üç kişi gelip müslüman oldular ve: "Bilemiyoruz, kavmimiz bize uyar mı, uymaz mı?" dediler. Kayser'e yakın olarak durumlarını korumak istiyorlardı. Rasûlullah (s.a.), hediyeler vererek ikramda bulundu ve dönüp kavimlerine gittiler. Fakat kavimleri kendilerine uymadılar. Bunun üzerine Medine'den dönen elçiler müslümanlıklarını gizlediler. İki tanesi müslüman olarak vefat etti. Üçüncüsü ise, Yermük savaşında Hz. Ömer'e (r.a.) yetişti ve Ebu Ubeyde ile karşılaşıp müslüman olduğunu haber verdi. O da ona ikramda bulundu.(85)

29— Selâmân Heyetinin Gelişi:

Selâmân heyeti, yedi kişi olarak Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. Aralarında Hubeyb b. Amr da vardı. Hepsi müslüman oldu. Hubeyb: "Ya Rasûlallah, amellerin en faziletlisi hangisidir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Vaktinde kılınan namazdır." buyurdu. Sonra uzun bir hadis zikretti. O gün, öğle ve ikindi namazını beraber kıldılar. İkindi namazı, öğle namazından daha hafifti. Sonra Rasûlullah'a (s.a.) beldelerindeki kuraklıktan şikâyet etti-

85. Bk. İbn Seyyiddinnâs, 2/257; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/61; İbn Sa'd, 1/330.

ler. Allah Rasûlü (s.a.) elini kaldırmadan: "Allah'ım; onları yurtlarında suya kavuştur." diye dua etti. Ben dedim ki: "Ya Rasûlallah! Elini kaldır, o daha bereketli ve daha güzel olur." Rasûlullah (s.a.) bu söz üzerine tebessüm buyurdu ve koltuk altları görülünceye kadar kollarını kaldırdı. Sonra O kalktı, biz de kalktık. Orada üç gün kaldık, ikramlar devam ediyordu. Sonra vedalaştık. Bu esnada bize hediyeler verilmesini emretti ve her birimize beş ûkıyye verdi ve buna rağmen Bilâl (r.a.), bizden özür dileyerek dedi ki: "Bugün yeterli malımız yok." Biz: "Bu verdikleriniz ne kadar çok ve ne kadar güzel." dedik. Sonra dönüp memleketimize gittik ve gördük ki Rasûlullah'ın (s.a.) dua ettiği gün ve saatta yağmur yağmış. Vâkıdî dedi ki: Heyetin gelmesi, hicretin 10. yılı Şevvâl ayında idi.(86)

30— Absoğullarının Gelişi:

Absoğulları heyeti gelip Rasûlullah'a (s.a.) dediler ki: "Ya Rasûlallah! Kârîlerimiz (yeni müslüman olanlara Kur'an öğretmekle görevlendirilenler) geldi ve hicret etmeyenin müslümanlığında hayır olmadığını haber verdiler. Bizim mallarımız, hayvanlarımız var, onlar bizim geçim kaynağımız. Eğer hicret etmeyenin müslümanlığında hayır yoksa, bizim mallarımızda hiç hayır yok demektir. Biz de bu durumda hepsini satar ve hepimiz hicret ederiz." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Nerede olursanız olunuz, Allah'tan korkunuz. Böyle olursanız Allah amellerinizden hiçbir şey eksiltmez." Sonra Rasûlullah (s.a.) onlara, Halid b. Sinan'ı ve neslinin olup olmadığını sordu. Neslinin kalmadığını, kendinden sonraya bir kızının kaldığını ve onun da neslinin kalmadığını haber verdiler. Rasûlullah (s.a.) ashabına, Halid b. Sinan'ı anlatmaya başladı ve: "Kavminin zâyi ettiği bir peygamber." dedi.(87)

31— Gâmidlilerin Gelişi:

Vâkıdî der ki: Hicretin 10. yılında on kişilik Gâmid heyeti Rasûlullah'a (s.a.) geldi. Bakîu'l-Garkad'da konakladılar. O zamanlar orası ağaçlık bir yerdi. Sonra Rasûlullah'a (s.a.) geldiler ve yaşça en küçük olanlarını bineklerinin yanında bıraktılar. O da uyudu. Bir aralık bir hırsız gelip içinde heyettekilerden birine ait elbiselerin bulunduğu bir torbayı çaldı.

86. Bk. İbn Seyyiddinnâs, 2/257; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/61-62; İbn Sa'd, 1/332.
87. Münker bir hadistir, sahih değildir. Bk. İbn Seyyiddinnâs, 2/257; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/62; İbn Sa'd, 1/295.

Temsilciler, Rasûlullah'ın (s.a.) yanına varıp selâm verdiler ve hepsi İslâm'ı kabul ettiler. Hz. Peygamber (s.a.) de onlara, İslâm'ın emir ve yasaklarını ihtiva eden bir yazı yazdı. Sonra onlara dedi ki: "Bineklerinizin yanına kimi bıraktınız?" Onlar da: "En gencimizi ya Rusûlallah!" dediler. İçlerinden birisi: "Benden başka kimsenin torbası yok ya Rasûlallah!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: " O torba oradan alındı, sonra geri yerine konuldu."

Temsilciler süratle bineklerinin yanına geldiler. Arkadaşlarını bulup Rasûlullah'ın (s.a.) haber verdiği hususu sordular. O da şunu anlattı: "Uykudan irkilerek uyandım. Torbayı kaybetmiştim, aramaya başladım. Bir de baktım ki, uzakta bir adam oturmaktaydı. Beni görür görmez koşmaya başladı. Bende onun oturduğu yere kadar gittim, bir de baktım ki bir çukur izi var, çukuru açınca kayıp torbayı buldum ve çıkardım." Temsilciler bütün bunları dinledikten sonra dediler ki: "O'nun, Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet ederiz. O bize, bu torbanın hem alındığını hem de geri geldiğini haber vermişti." Bunun üzerine bineklerinin yanında bıraktıkları genç de gelip müslüman oldu. Rasûlullah (s.a.) Übey b. Kâ'b'dan, onlara Kur'an öğretmesini istedi. Daha sonra, herkese verdiği gibi onlara da hediyelerini verdi ve dönüp gittiler.[88]

32— Ezd Heyetinin Gelişi:

Ebu Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe* adlı eserinde, Hafız Ebu Musa da Ahmed b. Ebi'l-Havârî hadisinden şu rivayette bulunmaktadırlar: Ebu Süleyman ed-Dâranî, Alkame b. Yezîd b. Süveyd el-Ezdî—babası yoluyla dedesi Süveyd b. Hâris'in şöyle söylediğini nakletmektedir: "Kavmimi temsîlen Rasûlullah'a (s.a.) gelen yedi kişilik heyetin içinde yedinci kişi idim. Yanına girip konuştuğumuz zaman, halimiz ve vakarımız hoşuna gitti. Bize: "Siz, kimlersiniz?" dedi. "Mü'minleriz" dedik. Hz. Peygamber (s.a.) tebessüm etti ve: "Her sözün bir hakikatı vardır, sizin sözünüzün ve imanınızın hakikatı nedir?" diye sordu. Biz şöyle cevap verdik: "On beş haslettir. Bunlardan beşine inanmamızı senin elçilerin bize emretti. Beşini yapmamızı sen emrettin, beşini de cahiliyye devrinde ahlâk edinmiştik. Şu anda onları koruyoruz, ancak o beş ahlâk içinde senin hoşlanmayacaklarını terkederiz." Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Elçilerimin inanmanızı emrettiği beş şey nedir?" diye sordu. "Bize Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve öldükten

88. Bk. İbn Seyyiddinnâs, 2/257-258; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/63; İbn Sa'd, 1/345.

sonra dirilmeye inanmamızı emrettiler." dedik. "Yapmanızı emrettiğim beş şey nedir?" diye sordu. "Bize 'Lâ ilâhe ilallah = Allah'tan başka ilâh yoktur' dememizi, namaz kılmamızı, zekât vermemizi, Ramazan'da oruç tutmamızı, gücü yetenlerimizin hacca gitmesini emrettin." dedik. "Peki cahiliye devrinde kazandığınız beş ahlâk hangisidir?" diye sordu. "Bolluk anında şükretmek, belâ anında sabretmek, kazâya (Allah'ın takdiri sonucu olan şeylere) rıza göstermek, düşmanla karşılaşılan yerlerde sebat ve tahammülü elden bırakmamak, düşmanın hezimetine sevinmeyi veya galibiyetine üzülmeyi terketmek." dediler. Bu sözlerden sonra Rasûlullah (s.a.): "Hikmet ve ilim sahibi kimseler; derin ve ince anlayışları sebebiyle nerdeyse peygamber olacaklarmış." dedi ve sonra şöyle buyurdu: "Ben size beş haslet daha ilâve edeyim, şayet dediğiniz gibi (on beş haslete sahip) iseniz yirmiye tamamlansın: 1) Yiyemiyeceğiniz şeyi toplamayınız. 2) Oturamayacağınız meskenleri yapmayınız. 3) Yarın elinizden çıkacak şeyler uğrunda birbirinizle yarış etmeyiniz. 4) Kendisine döndürüleceğiniz ve arz edileceğiniz Allah'tan korkun. 5) Önünüzde bulunan ve içinde ebedî olarak kalacağınız cennete rağbet edin." Daha sonra Rasûlullah'ın (s.a.) yanından ayrıldılar bu tavsiyeleri ezberleyip gereğine göre yaşadılar.[89]

33— Müntefikoğulları Heyetinin Gelişi:

İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının *Müsned*'indeki rivayetinde dedi ki: İbrahim b. Hamza b. Muhammed b. Hamza b. Mus'ab b. ez-Zübeyr ez-Zübeyrî bana bir yazı yazdı —ve orada dedi ki—: Sana şu hadisi yazdım. Ben onu sana yazdığım şekliyle —hocamdan— dinlemiş ve ona dinletmiştim. Sen de benden almış olarak başkalarına rivayet et: Abdurrahman b. el-Muğîre el-Hızâmî, Abdurrahman b. Ayyâş es-Semaî el-Ensârî— Delhem b. Esved b. Abdillah b. Hâcib b. Âmir b. Müntefik el-Ukaylî— babası—amcası Lakıyt b.Âmir yoluyla ve yine Delhem, Ebu'l-Esved b. Abdillah ve Âsım b. Lakıyt yoluyla yaptığı rivayette şöyle demiştir: Lakıyt b. Âmir temsilci olarak Rasûlullah'a (s.a.) gitmek üzere yola çıktı. Yanında da

89. Senedi zayıftır. Çünkü Zehebî, *Mîzan*'da Alkame b. Yezid b. Suveyd hakkında şöyle der: "Pek bilinmez. Münker bir haber getirmiştir. Bununla delil ileri sürülmez." İbn Hacer, bunu *İsâbe*'de (3/151), Suveyd b. Hâris el-Ezdî'nin biyografisini verirken zikreder ve Ebu Ahmed el-Askeriye nisbet eder, şöyle der: "Bunu er-Reşâtî ve İbn Asâkir, Ahmed b. Ebi'l-Havârî'den iki ayrı yoldan zikreder. Ebu Saîd en-Nisaburî, *Şerefu'l- Mustafâ*'da Ahmed b. Ebi'l-Havârî başka bir yoldan rivayet eder ve 'Alkame b. Suveyd b. Alkame b. Hâris' der. Ebu Musa, *Zeyl*'de bu sebeble Alkame b. Hâris diye verir. Birincisi daha meşhurdur.

Nehîk b. Âsım b. Mâlik b. el-Müntefik adında bir arkadaşı vardı. Lakıyt diyor ki: Ben ve arkadaşım yola çıktık ve Rasûlullah'a (s.a.) geldik. Sabah namazını yeni bitirmişken yanına vardık. O da ashabına hitap etmek için ayağa kalkmıştı, dedi ki: "Ey insanlar; dört günden beri sesimi çıkarmamıştım. Bu gün dinleyiniz. Hiç aranızda kavminin elçi olarak gönderdiği ve ona, 'Rasûlullah'ın (s.a.) dediklerini, bize bildir.' dediği kimse var mı? Orada birisi var, kendi kendine konuşması (veya arkadaşıyla konuşması)onu oyalıyor, ya da kaybolan bir şeyini düşünmek onu meşgul ediyor, ben o kayıptan mesulüm, tebliğ ettim mi? Dinleyiniz hayat bulunuz; oturunuz." Bu sözler üzerine herkes oturdu. Ben ve arkadaşım kalktık, Rasûlullah (s.a.) kalbi ve gözüyle bize yönelince dedim ki: "Ya Rasûlallah! Gayb ilminden bir şey bilir misin?" Rasûlullah (s.a.) güldü. Allah'a yemin olsun ki, kaybettiğim şeyi aradığımı bildi ve: "Rabbın, beş gaybın ilmini kendine alıkoydu, onları Allah'tan başka kimse bilmez." buyurdu. Bu esnada eliyle de işarette bulundu. "Onlar nelerdir, ya Rasûlallah?" diye sordum. Buyurdu ki: "1) Ölümün bilgisi. Sizden birinin ölümünün ne zaman olacağını O bilir, siz bilemezsiniz. 2) Ana rahmindeki meninin bilgisi. Onu Allah bilir, siz bilemezsiniz. 3) Yarın olacak şeylerin bilgisi. Allah ne yiyeceğini (yani yarınki rızkını) bilir, sen bilemezsin. 4) Yağmurun yağacağı günün bilgisi. Allah size bakar, siz korku ve susuzluk içindesinizdir. Yağmurunuzun yağmasının yakın olduğunu bilir ve halinize gülmeye devam eder." Lakıyt diyor ki: Bunun üzerine dedim ki: "Hayra gülen Rabdan ümidimizi kesmeyeceğiz." Hz. Peygamber (s.a.) devamla: "5) Kıyamet gününün bilgisi." dedi. "Ya Rasûlallah! Bildiğin ve insanlara öğrettiğin şeyleri bize de öğret. Biz, taşdik ettiğimizi kimsenin tasdik etmediği bir topluluktanız. Ne bizden daha kalabalık olan Mezhıc, ne bize tâbi olan Has'amlılar, ne de bizim kendi aşiretimiz, hiçbiri bizi tasdik etmez." dedik. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Yaşadığınız kadar yaşayınız, sonra peygamberiniz vefat eder, sonra yine bir müddet kalırsınız. Sonra kuvvetli bir ses gönderilir, Rabbına yemin olsun ki, yeryüzünde hiçbir şey bırakmaz. Rabbınla beraber olan melekler de vefat eder. Ve Rabbın azze ve celle arzda dolaşır, bütün beldeler boşalır, yalnız Rabbın kalır. Rabbın, arşının katından gökyüzünü gönderir de gökyüzü durmadan yağmur yağdırır. İlâhına yemin olsun ki, yeryüzünde ne düştüğü yerde bir maktûl (öldürülen kimse), ne de defnedildiği yerde bir meyyit bırakır, hepsinin kabirlerini yarar ve onları başlarının bulunduğu yerde oturur vaziyete getirir. Bunun üzerine Rabbın: Mehyem? (yani durumun nedir, işin nedir, nerede idin?) der. Kul da der ki: 'Ya Rabbi, dün-bugün. Kul bu sözüyle, dünya hayatıyla ve âilesiyle olan beraberliğinin çok yakın olduğunu (yani ölmesiyle dirilmesi arasında çok kısa bir müddet geçtiğini) kasdeder. "Ya Rasûlallah! Bizi, çürüdükten, rüzgâr ve yır-

tıcılar parçaladıktan sonra (Allah) nasıl toparlayacak?" dedim. Hz. Peygamber (s.a.): "Bunun misâlini Allah'ın nimetlerinden vereyim: Yeryüzüne bakıyorsun, çorak ve taşlık" dedi. "Artık orası aslâ hayat bulamaz." dedim. Allah Rasûlü (s.a.) devamla: "Sonra Allah oraya yağmur gönderiyor, birkaç gün sonra otlar bitmiş olarak görüyorsun. İlâhına yemin olsun ki O, yeryüzünün bitkisini bir araya getiren sudan, sizlerin parçalarınızı bir araya getirmeye daha çok muktedirdir ve (siz O'nun kudretiyle) kabirlerinizden ve cesetlerinizin bulunduğu her yerden çıkarsınız ve O'na bakarsınız. O da size bakar." buyurdu. "Ya Rasûlallah! O tek varlık, biz ise bütün yeryüzünü dolduruyoruz, bu vaziyette nasıl olur da O bize, biz de O'na bakarız?" dedim. Hz. Peygamber (s.a.): "Bunun misâlini Allah'ın nimetlerinden vereyim: Güneş ve ay Allah'ın küçük bir âyeti (O'nun varlığının delili)dir. Siz o ikisini de aynı zamanda görebiliyor ve onları görmekten dolayı bir zarara da uğramıyorsunuz. İlâhına yemin olsun ki O, güneşin ve ayın kendilerini göstermelerinden ve bunlardan dolayı da bir zarara uğramamanızdan, sizi görmeye ve sizin de O'nu görmenize daha çok muktedirdir." buyurdu. "Ya Rasûlallah! Rabbımıza kavuştuğumuz zaman bize ne yapacak?" dedim. "Hiçbir sırrınız O'na kapalı kalmamış olarak O'nun huzuruna çıkarılırsınız. Rabbın azze ve celle eliyle bir avuç su alacak ve sizin bulunduğunuz tarafa serpecek, İlâhına yemin olsun ki, o suyun hiçbir damlası hedefini şaşırmadan yüzlerine isabet edecek. Müslümanın yüzü bu suyla beyaz bir çarşaf gibi olacak. Kâfire gelince, onun da yüzüne su serpecek, onun yüzü de simsiyah kömür gibi olacak. Sonra Peygamberiniz oradan ayrılır ve sâlih kimseler O'nu takip ederler. Sonra ateşten bir köprüye doğru yürürler, sizden biriniz ateş parçasına basar ve acısından 'uff' der. Rabbın azze ve celle: 'Evet.' der. Daha sonra peygamberinizin havuzu başına, daha önce hiç görmediğim bir şekilde susamış olarak gelirsiniz. İlâhına yemin olsun ki, sizden biriniz elini uzatır uzatmaz eline bir bardak düşer; onu, yorgunluk, idrar ve her türlü sıkıntıdan kurtarır. Güneş ve ay gizlenir, onlardan hiçbirini görmezsiniz." buyurdu. "Ya Rasûlallah! (Bütün bunları) ne ile göreceğiz?" dedim. "Şu andaki görüşünün bir benzeriyle; güneşin doğması yeryüzünü aydınlatıp, dağlara vurması esnasında gördüğün gibi." buyurdu. "Ya Rasûlallah! Kötülüklerimizin ve iyiliklerimizin karşılığını ne ile göreceğiz?" dedim. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "İyiliklerinizin karşılığını on katıyla göreceksiniz, kötülüklerinizin karşılığını da bir katıyla göreceksiniz, bu arada Allah tamamını da affedebilir." Dedim ki: "Ya Rasûlallah! Cennet ve Cehennem nedir?" Dedi ki: "İlâhına yemin olsun ki, Cehennemin yedi kapısı vardır, sadece iki kapısı arasındaki mesafeyi atlı bir kimse yetmiş yılda kateder. Cennetin sekiz kapısı vardır, onun da iki kapısı arasındaki mesafeyi bir atlı yetmiş senede kateder." Dedim ki: "Ya Rasûlallah!

Cenette neler göreceğiz?" Dedi ki: "Süzülmüş baldan nehirler, başağrısına ve pişmanlığa sebep olmayan şaraptan ırmaklar, tadı bozulmamış sütten ve özellikleri değişmemiş sudan ırmaklar ve meyveler göreceksiniz. İlâhına yemin olsun ki, burada bildiğiniz her şey ve onları benzerlerinden daha hayırlı her şeyi bulacaksınız, bunların yanı sıra tertemiz zevceler olacak." Dedim ki: "Ya Rasûlallah! Bize orada muslıha (Allah'ın rızasını kazanan) eşler mi olacak?" Dedi ki: "Saliha kadınlar sâlih olan erkeklere aittir." Bir diğer metinde: "Saliha kadınlar sâlih olan erkeklere aittir, aynen dünyada olduğu gibi birbirinizden zevk duyarsınız, ancak orada doğum yoktur." Dedim ki: "Ya Rasûlallah! En çok ulaşacağımız ve en son varacağımız nokta neresidir?" Hz. Peygamber (s.a.) bu soruya cevap vermedi. Dedim ki: "Ya Rasûlallah! Sana ne üzerine bîat edeyim.?" Hz. Peygamber (s.a.), elini uzattı ve dedi ki: "Namaz kılmak, zekât vermek, müşrikleri terketmek ve Allah'tan başkasını ilâh tanımamak ve O'na şirk koşmamak üzere." Dedim ki: "Ya Rasûlallah! Doğu ile batı arasındakiler bizimdir." Ben bu sözü söyleyince, bana veremeyeceği bir şeyi şart koşacağımı zannederek elini çekti, ben de sözüme devam ederek dedim ki: "Dilediğimiz yere konaklarız. Herkesin günahı kendi aleyhine işler." Bunun üzerine elini (tekrar) uzatıp: "Dilediğin yere konaklayabilirsin, senin aleyhine kendi nefsinden başkası günah işleyemez." Sonra Rasûlullah'ın (s.a.) yanından ayrıldık. Daha sonra Rasûlullah (s.a.), onun hakkında dedi ki: "Güzel, güzel. İlâhına yemin olsun ki, dünya ve âhirette insanların en takvâlısı." Bekr b. Kilâboğullarından Kâ'b b. el-Hudriyye dedi ki: "Kim onlar yâ Rasûlallah!" Buyurdu ki: "Müntefikoğulları, Müntefikoğulları, Müntefikoğulları. Bunun ehli onlardır." Lakıyt diyor ki: "Döndük, sonra ben Rasûlullah'a (s.a.) yöneldim ve dedim ki: "Yâ Rasûlallah! Geçip gidenlerden herhangi birinin cahiliye devrinde hayrı var mıdır?" Kureyş ahalisinden biri dedi ki: "Vallahi, baban el-Müntefık cehennemdedir." (Soruyu soran ve kendisine böyle cevap verilen adam) der ki: Herkesin içinde babama böyle söylemesinden dolayı sanki yüzümün eti ile derisi arasına bir ateş düştü ve hemen: Ya senin baban yâ Rasûlallah? demek istedim. Fakat başka türlü sormayı daha güzel gördüm ve dedim ki: "Ya Rasûlallah! Ya senin âilen?" Dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki benim âilem de öyledir. İster Âmirî, ister Kureyşli olsun, hangi kabrin başına gelirsen de ki: Beni sana Muhammed gönderdi. Seni üzen şeyi haber vereyim, yüzünün ve karnının üzerinde cehenneme sürükleniyorsun." Dedim ki: "Ya Rasûlallah! Onları bu duruma düşüren sebep nedir? Onlar en iyisini yaptıklarını zannettikleri işler yapıyorlar ve kendilerini, ıslâh için çalışan kimseler sanıyorlardı." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Bunun sebebi şudur: Allah, her yedi ümmetin (neslin) sonunda bir peygamber gönderir. Kim peygamberine isyan ederse sapıklığa düşenlerden olur;

kim de peygamberine itâat ederse hidayete erenlerden olur."[90]

Bu, büyük ve azametli bir hadistir. Hadisin azameti, celâleti ve yüceliği, onun peygamberlik çerağından çıktığını göstermektedir. Abdurrahman b. Muğîre b. Abdirrahman el-Medenî hadisinden başka yolla bilinmemektedir. Ondan İbrahim b. Hamza ez-Zübeyrî rivayet etmiştir. Bu şahısların her ikisi de Medine'deki âlimlerin büyüklerindendir ve *Sahih*'te hadisleriyle delil getirilen sika râvilerden sayılmışlardır. Ehl-i hadisin imamı Muhammed b. İsmail el-Buharî, bu iki şahısla da delil getirmiştir. Ehl-i sünnet imamları bu hadisi kitaplarında rivayet etmişler, kabul edip teslimiyetle önünde boyun eğmişler ve hiçbiri, ne hadisi ne de hadisin râvilerinden harhangi bir şahsı ta'n (hadisin sıhhatına zarar veren kusur isnad) etmişlerdir.

Hadisi rivayet edenler şunlardır:

1— İmam (Ahmed b. Hanbel)in oğlu İmam Ebu Abdirrahmân Abdillah b. Ahmed b. Hanbel babasının *Müsned*'inde ve *es-Sünne* adlı kitabında bu hadisi zikretmiş ve şöyle demiştir: İbrahim b. Hamza b. Muhammed b. Hamza b. Mus'ab b. ez-Zübeyr ez-Zübeyrî bana şunu yazdı: "Sana bu hadisi yazdım. Ben onu arz (hocasına dinletme metodu) ve sema' (hocası okurken onu dinleme) yoluyla sana yazdığım gibi öğrendim, sen de onu benden rivayet et."

2— Büyük hadis hafızı Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım en-Nebîl, *es-Sünne* adlı kitabında rivayet etmiştir.

3— Hadis hafızı Ebu Ahmed Muhammed b. Ahmed b. İbrahîm b. Süleyman el-Assâl, *el-Ma'rife* adlı kitabında.

4— Bulunduğu devrin hadis hafızı ve büyük muhaddisi Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Tebarânî birçok kitabında.

5— Hadis hafızı Ebu Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Hayyân Ebu'ş-Şeyh el-Isbehânî, *es-Sünne* adlı eserinde.

6— Babası da kendisi gibi hadis hafızı olan Ebu Abdillah Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yahyâ b. Mende —ki bu şahıs da Isfahan hafızıdır—.

---

90. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, '*Zevâidu'l-Müsned*'de (4/13, 14) rivayet etmiştir. Senedinde bulunan Abdurrahman b. Ayyaş es-Semî' ve Delhem b. el-Esved'in meçhul olmaları sebebiyle isnâdı zayıftır. Meçhulleri sika kabul etmek gibi bir âdeti olan İbn Hibbân'dan başkası bu şahısları sika kabul etmemiştir. Bu hadisi Heysemî de *Mecmau'z-Zevâid*'de (10/338) rivayet etmiş ve hadisin nisbetini Taberanî'ye ulaştırmıştır. Müellif ve diğer bazı âlimlere şaşmamak elde değil, nasıl olur da böyle bir hadisi sahih kabul ederler. Çünkü bu hususta söylenecek çok şey vardır.

7— Hadis hafızı Ebu Bekir Ahmed b. Musa Merdûyeh.

8— Yaşadığı asrın hadis hafızı Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillah b. İshâk el-İsbehânî.

Bunlar dışında teker teker sayılmaları uzayıp gidecek birçok hadis hafızı bu hadisi rivayet etmişlerdir.

İbn Mende der ki: "Bu hadisi Muhammed b. İshâk es-San'anî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve diğerleri rivayet etmişlerdir. Irak'ta ilim ve takva erbabının huzurunda Ebu Zür'a er-Râzî, Ebu Hâtim ve Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail gibi imamlar topluluğu bu hadisi rivayet etmiş, orada bulunanlardan kimse karşı çıkmamış ve isnadına itiraz etmemiş; aksine sıhhatını kabul ederek onlar da rivayet etmişlerdir. Bu hadisi münkir veya cahil ya da Kitap ve sünnet'e karşı olanlardan başkası inkâra kalkışmaz." Bu sözler Ebu Abdillah b. Mende'ye aittir.

Hadisin metninde geçen (تهضب) "yağmur yağdırmak" anlamındadır. (الأصواء) "kabirler" demektir. (الشربة) —Râ harfi üstün harekeyle okunursa— suyun toplandığı havuz demektir. Râ harfi sâkin ve ondan sonraki de bâ yerine yâ olursa (الشرية) hanzala (Ebu Cehil karpuzu) anlamındadır. Bundan maksat şudur: "Su çoğalmıştır. Nereden istersen içersin." Râ harfinin sâkin ve ondan sonraki harfin yâ olması halinde "yeryüzü yeşilliği ve düzgünlüğü ile hanzalaya" benzetilmiştir.[91]

(حس) lafzı, bir insanın farkına varmadan bir yerini yakması veya acıtması halinde söylediği bir kelimedir. Asmaî: "Aynen 'Âh!' gibidir." der.

"Rabbın azze ve celle: (أوانه) diyor" sözündeki (أوانه) lafzı hakında İbn Kuteybe iki görüş bulunduğunu söylemektedir: Birincisi (انه) nun (نعم =Evet) mânasına gelmesidir. Diğeri: Haberinin hazfedilmiş olmasıdır. Bu görüşe göre mânası: "Siz de böylesiniz." veya: "O dediği üzeredir." gibi olmaktadır. (الغائط) "Büyük abdest" demektir. Hadiste: "Herhangi biriniz büyük ve küçük abdesti sıkışmış olarak namaza durmasın." buyurulmuştur. (الجسر) "Sırat" anlamındadır. "Rabbın (مهيم) der." sözündeki (مهيم) lafzı: "Durumun ve işin ne haldedir, nerede idin?" gibi mânalara gelir. (يشرف عليكم أزلين) sözündeki (الأزل) lafzı, zâ harfinin sakin okunmasıyla harekelenir ve güçlük, sıkıntı mânasına gelir. (الأزل), (كتف) vezninde olursa —yani zâ harfi kesreli okunursa— mâna: "Sı-

91. Yeryüzünün yeşerdiği ve bu yeşilliğin, Ebu Cehil karpuzuna benzediği ifade edilmek istenmiştir.

kıntıya düşen odur" ve: "Ümidini kesecek kadar sıkıntıya düştü." şeklinde olur.

(فَيَظَلُّ يَضْحَكُ) "Allah Teâlâ gülmeye devam eder." sözü ile, Allah Teâlâ'nın fiillerinin sıfatlarından biri ifade edilmiştir ki O'na zâtı ile ilgili sıfatlarda olduğu gibi fiilleriyle ilgili olan bu sıfatlarda da yaratıklardan hiçbir şey benzemez. Allah'ın bu sıfatı birçok hadiste geçmiştir, reddetmeye imkân yoktur. Tahrif etmek ve teşbihte bulunmak da imkânsızdır.

Aynı şekilde, (فَأَصْبَحَ رَبُّكَ يَطُوفُ فِي الأَرْضِ) "Rabbın yeryüzünde dolaşır" sözü ile de Allah'ın fiilî bir sıfatı ifade edilmiştir.

"Rabbın ve melekler geldi.",[92] "Hâlâ kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini mi bekliyorlar?"[93] gibi âyet-i kerimelerde ve: "Rabbımız her gece dünya semasına iner.", "Arafat gecesi yaklaşır, Arafat'ta vakfede duranlarla meleklere karşı övünür." gibi hadislerde aynı fiilî sıfatlar zikredilmiştir. Bütün bu âyetlerde ve hadislerde geçen sıfatlar için geçerli olacak bir tek doğru yol vardır, o da: "Hiçbir benzetmeye gitmeden bu sıfatları kabul etmek, tahrif ve ta'tîle (tevil yoluna giderek mahiyetlerini değiştirmek ve hakiki mânalarını geçersiz kılmaya) kaçmadan tenzîh etmektir.

"Ve Rabbının yanındaki melekler." sözüne gelince; bu hadis ile Sûr hadisi diye bilinen İsmail b. Râfi'in uzun hadisinin dışında, meleklerin ölümünü açıkça zikreden başka bir hadis bilmiyorum. Belki şu âyet-i kerime bu hususa delâlet edebilir: "Sûr'a üflenince Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüş olacaktır."[94]

(فَلَعَمْرُ إِلٰهِكَ) "İlâhının ömrüne yemin olsun ki"[95] sözü, Rab Teâlâ'nın hayatına yemin etmektir. Bu söz, Allah'ın sıfatlarına yemin etmenin caiz olduğunu ve böylece yapılacak bir yeminin geçerli sayıldığını göstermektedir. Yine bu söz, sıfatların kadîm olduğuna, mastarların Allah'a isnad edilebileceğine ve o isimlerle sıfatlanabileceğine de delâlet etmektedir. Bu durum, yalnızca isim olarak kullanılan kelimelere göre bir ziyadelik arzetmektedir. Esmâ-i hüsnâ (Allah'ın güzel isimleri) bu mastarlardan elde edilmiş ve onlara delâlet etmektedir.

"Sonra kuvvetli bir ses gönderilir." sözü, yeniden dirilmeye sebep olacak kuvvetli sese ve (Sûr'a) üfürmeye işaret etmektedir.

---

92. Fecr, 89/22.
93. En'âm, 6/168.
94. Zümer, 39/68.
95. Hadiste "İlâhına yemin olsun ki" şeklindeki tercümeler bu anlamdadır.

(حَتَّى تَخْلُفَهُ مِنْ عِنْدِ رَأْسِهِ) ifadesindeki (تَخْلُفَهُ) sözü (أَخْلَفَ الزَّرْعُ) tâbirinden alınmıştır. Başı kesilen veya budanan bir fidan ya da bitkinin yeniden yeşermesi anlamındadır. Ölümden sonraki diriliş bu yeşermeye benzetilmiştir. Bitkinin kesildiği yerden sürgün vermesi gibi bu diriliş de ölünün bulunduğu yerden olacaktır.

"Oturur vaziyete getirir." sözü, yaratılış ve hayatın tam olarak gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Oturur vaziyete getirildikten sonra ayağa kalkar. Sonra kıyamet mahalline ya binekli ya da yaya olarak sevkedilir.

"Ya Rabbi! Dün-bugün, der." sözü, yeryüzünde kalış müddetinin azlığını belirtir. Sanki o, orada bir gün kalmış ve: "Dün" demiş, veya yarım gün kalmış ve: "Bugün" demiştir. Ve onun zannına göre, âilesiyle çok yakın bir zamana kadar beraberdi de onlardan dün ya da bugün ayrıldı, demektir.

"Bizi, çürüdükten, rüzgâr ve yırtıcılar parçaladıktan sonra (Allah) nasıl toparlayacak?" sözü ve Rasûlullah'ın (s.a.) da bu sorunun sorulmasını kabul etmesi; ashabın ince meselelere ve hassas konulara dalmadığını, imanın hakikatlarını anlamadığını, bilâkis yalnızca ilmî konularla meşgul olduğunu, Kaderiye, Cebriye ve Cehmiye'den olan Mecûsî (ateşe tapan) ve Sâbie (yıldıza tapan) yavrularının ilmî konuları da onlardan çok bildiğini iddia edenlerin bu iddialarını çürüten bir cevaptır.

Bu söz onların, birçok sorularını ve şüphelerini Rasûlullah'a (s.a.) arzettiklerinin, O'nun da soranların gönüllerini ferahlatacak cevaplar verdiğinin delilidir. Hem ashâbı hem de düşmanları Rasûlullah'a (s.a.) birçok soru sormuşlardır. Düşmanları O'nu zor durumda bırakmak için sorarlarken ashabı da anlamak, aydınlanmak ve sonunda imanlarının artması için soruyorlardı. O da kıyametin ne zaman kopacağının sorulması gibi cevabı olmayan soruların dışındaki bütün sorulara cevap veriyordu. Yine bu sözde, Allah'ın, kulunu parça parça ettikten sonra tekrar bir araya toplayacağına, onu yeniden türetip Kur'an-ı Kerim'inde iki yerde vasfettiği gibi yeni bir yaratılışla yaratacağına delil vardır. (أُنَبِّئُكَ بِمِثْلِ ذَلِكَ فِي آلَاءِ اللَّهِ) sözündeki (الآلاء) lafzının mânası, O'nun nimetleri ve kendisini kullarına tanıttığı işaretleri demektir.

Bu sözde, tevhid ve ahiret ile ilgili konuların delilleri arasında kıyasın da yer aldığına delil vardır. Kur'an bunun örnekleriyle doludur.

Bu sözden anlaşıldığına göre bir şeyin hükmü onun benzerinin de hükmüdür. Allah Teâlâ bir şeyi yapmaya muktedirse, o şeyin benzerini yapmaktan nasıl aciz olur? Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde, âhiret âleminin delillerini en güzel, en açık ve en beliğ bir üslûbla beyan etmiş, insan aklına ve fıtratına yakınlaştırmıştır. Düşmanları olan münkirler O'nu tekzip ve tâciz et-

mek, hikmetlerini lekelemek çabasıyla bu apaçık hakikatları reddetmişlerdir. Allah, onların söyledikleri şeylerden çok çok yücedir.

Yeryüzüne bakıyorsun, çorak ve taşlık." sözü "Yeryüzünü ölümünden sonra O diriltir."[96] ve "Kupkuru gördüğün yeryüzünün, Biz ona su indirdiğimiz zaman harekete geçmesi, kabarması, Allah'ın âyetlerindendir. Ona can veren Allah, elbette ölüleri de diriltir. O, herşeye kâdirdir."[97] âyetlerindeki mânanın aynısını ifade etmektedir. Kur'an'da bu anlamda daha birçok âyet vardır.

"O'na bakarsınız, O da size bakar." sözü, Allah Teâlâ'nın bakma sıfatını ve âhirette de görüleceğini isbat etmektedir.

"O tek varlık, biz ise bütün yeryüzünü dolduruyoruz. Bu vaziyette nasıl olur da O bize bakar, biz de O'na bakarız?" sözü, bu hadiste geçmiştir. Bir başka hadiste: "Allah'tan daha kıskanç hiç bir şahıs yoktur."[98] buyurulmuştur. Bu sözün muhatapları, ne denilmek istendiğini bilen Araplardır. Onların kalbine Allah'ı mahlûkata benzetmek gibi bir duygu gelmemiştir. Bilâkis onların akılları böyle bir benzetmeye yönelmekten daha üstün, zihinleri daha saf, kalbleri daha selimdir.

Rasûlullah (s.a.), âhirette Allah'ın alenen görülmesinin güneş ve ayın görülmesi gibi hakikat olduğunu beyan etmiş ve bu hakikatı mecâzî mânaya çekenlerin vehmini çürütmüştür.

"Rabbın, eliyle bir avuç su alır ve sizin tarafınıza serper." sözünde, Allah'ın el sıfatının ve serpme fiilinin isbatı vardır.

(الرَّيْطَةُ) "çarşaf" demektir. (الحُمَم), (حمة) kelimesinin çoğuludur ve kömür anlamındadır.

"Sonra peygamberiniz döner, gider." sözüyle kıyamet mahallinden cennete dönüş ve gidiş kasdedilmiştir. (وَيَفْرَقُ على أثره الصَّالحون) sözüyle, salih kimselerin O'nun (Hz. Peygamber'in) izini takib ederek gidecekleri anlatılmıştır.

"Peygamberinizin havuzunu görürsünüz." sözünde; havuzun, sırat köprüsünden sonra gelinen bir yerde olduğu açıktır. Sanki onlar bu köprüyü geçmeden ona ulaşamamaktadırlar. Bu ümmetin selefinin bu konuda iki değişik görüşü vardır. *et-Tezkire* adlı eserinde Kurtubî ile ayrıca Gazâlî bu iki görü-

---

96. Rûm, 30/19.
97. Fussilet, 41/39.
98. Müslim'de (1499), Sa'd b. Ubâde hadisinden rivayet edilmiştir.

şü de nakletmişler ve havuzun köprüden sonra olduğunu söyleyenlerin yanıldıklarını ifade etmişlerdir. Buharî, Ebu Hureyre'den Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben havuz başında dikilip durduğum sırada bir zümre görürüm, nihayet onları tanıdığım zaman benimle onlar arasında bir adam (bir melek) ortaya çıktı ve onlara: Geliniz, dedi. Ben ona: Bunları nereye götürüyorsun? dedim. Melek: Vallahi cehenneme götürüyorum, dedi. Bunların hali, günahı nedir? dedim. Melek: Bunlar, Senin ardından kıçları üzerine dönüp (dinlerine) arka çevirerek irtidat ettiler! dedi. Ben bu havuza yaklaşıp da geriye çevrilenlerden hiç kimsenin cehennemden kurtulacağını sanmıyorum. Ancak çobansız, yolunu şaşıran deve sürüsünden yolunu bulanlar misali bunlardan da (tek tük) cehennemden kurtulanlar olabilir."[99]

(Kurtubî) der ki: "Bu hadis hem sahih, hem de havuzun Sırât'tan önce olacağına en kuvvetli delildir. Çünkü Sırât, cehennem üzerinde bulunan bir köprüdür, kim onu geçerse cehennemden kurtulmuş demektir."

Ben derim ki: Rasûlullah'ın (s.a.) hadisleri arasında tenâkuz, ihtilâf ve çelişki yoktur. Bütün hadisleri birbirini destekler. Hal böyle olunca, bu görüşü savunanlar, havuzun görülebilmesi ve yanına ulaşılabilmesi için Sırât'ı geçmenin şart olduğunu kastediyorlarsa, Ebu Hureyre ve diğerlerinin hadisleri, onların bu görüşünü geçersiz kılmaktadır. Bu sözleriyle mü'minlerin Sırât'ı geçmelerinden sonra havuzu göreceklerini ve oradan içeceklerini kastediyorlarsa, Lakıyt hadisi bu görüşe delâlet etmektedir. Bu durum, havuzun Sırât'tan önce olması imkânını çürütmez. Çünkü sözkonusu havuzun eninin ve boyunun birer aylık mesafe olduğunu söylemiştir. Eni ve boyu bu büyüklükte olunca Sırât'tan önce başlayıp sonrasına kadar uzanmasını ve mü'minlerin hem Sırât'tan önce, hem de sonra havuza gelmelerini imkânsız kılan şey nedir? Böyle olması imkân dahilinde bir hâdisedir. Şu kadar var ki, böyle olup olmadığını ancak Hz. Peygamber'ın (s.a.) haber vermesiyle bilebiliriz. En iyi Allah bilir.

(والله على أظمإ ناهلة قطّ) sözündeki (الناهلة) sözü, haddinden fazla susamış olarak suya gelen kimseleri ifade etmektedir. Tasavvur edilebilecek en şiddetli susuzluk haliyle havuza gelecekleri kastedilmiştir. Bu duruma göre havuzun, Sırât'tan sonra olması daha uygundur. Çünkü o, cehennem köprüsüdür. Herkes oradan yürür ve geçenlerin susuzluğu had safhaya varır da hemen kıyamet mahallinde nasıl Rasûlullah'ın (s.a.) havuzunun başına geldilerse yine oraya gelirler.

99. Buharî, 81/53.

(تُخْنَسُ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ) sözü, güneşin ve ayın gizlenmeleri ve görünmemeleri mânasındadır.(الاختناس) "gizlenme, örtünme" demektir. Ebu Hureyre bu anlamda (فاختنستُ منه) "Ondan gizlendim." demiştir.

"Her iki kapı arasında yetmiş yıllık bir mesafe vardır." sözü ile iki ayrı kapı arasındaki mesafe kastedilmiş olabileceği gibi bir kapının iki ayrı kanadı arasındaki mesafe de kastedilmiş olabilir. Bu haber bir başka rivayetteki: "kırk yıllık mesafe" bulunduğu haberiyle şu iki sebepten dolayı çelişmez: 1) Bu ikinci haberi rivayet eden, rivayetini Rasûlullah'a (s.a.)kadar iletmeyip: "Bize iki kanat arasında kırk yıllık bir mesafe bulunduğu zikredildi." şeklinde yapmıştır. 2) Mesafe denen kavram, yürümenin süratine ve yavaşlığına bağlı olarak uzayıp kısalabilir. En iyi bilen Allah'tır.

"Baş ağrısına ve pişmanlığa sebep olmayan şaraptan ırmaklar." sözüyle dünyadaki şaraba târizde bulunulmuş, onun baş ağrısına sebep olduğu, hem aklı hem de malı gidererek pişmanlığa sebep olduğu, aklın izâlesinin tabii sonucunun da şer olan herşeyin vukûbulması olduğu hususu vurgulanmak istenmiştir.

(والماءُ غير الآسِن) "Uzun müddet beklemek sonucu özellikleri değişmeyen su" demektir.

Cennet ehlinin kadınları hakkında: "Ancak orada doğum yoktur." sözü üzerinde ihtilâf edilmiş ve onların doğurması konusunda iki görüş belirtilmiştir. Bir grup, orada hamilelik ve doğum olayının olmadığını söylemiş ve bu hadisi delil olarak göstermişlerdir. Bunun yanında *Müsned*'de olduğunu sandığım bir başka hadisi de delil getirmişlerdir. O hadiste: "Ancak orada meni ve ölüm yoktur." ifadesi vardır.[100] Selef âlimlerinden bir grup ise, cennette doğum olayının olacağını söylemiş ve bu konuda Tirmizî'nin *Câmi*'inde Ebu's-Sıddîk en-Nâcî ve Ebu Saîd yoluyla rivayet ettiği bir hadisi delil olarak zikretmişlerdir. O hadisde şöyle denilmektedir: "Rasûlullah (s.a.) dedi ki: Mü'min, cennette çocuk istediği zaman, hamileliği, doğumu ve büyümesi mü'minin istediği saatta oluverir." Tirmizî, bu hadis için "Hasen-garîb" hükmünü vermiştir. Hadisi İbn Mâce de rivayet etmiştir.[101]

---

100. Müellif'in *Hâdi'l-Ervâh* adlı eserinde (s. 179), Taberânî'nin Ebu Ümâme'den rivayet ettiği şu hadis naklediliyor: Rasûlulah'a (s.a.): "Cennet halkı cimâ eder mi?" diye sorulduğunda: "Tabii tabii, fakat meni (yani inzal) ve ölüm yoktur." buyurdu. Bu hadisin senedinde Hâlid b. Yezid b. Abdurrahman b. Ebî Mâlik vardır, zayıf bir râvidir. Yahya b. Maîn, onu itham etmiştir. Aynı hadisi Hasan b. Süfyan, *Müsned*'inde yine Ebu Ümâme'den rivayet etmiştir. Senedinde Ali b. Yezîd el-Elhânî vardır ve zayıf bir râvidir.
101. Tirmizî, 2566; İbn Mâce, 4338; Ahmed, *Müsned*, 3/9; Dârimî, 2/337. Senedi ceyyiddir. İbn Hibbân (2636), sahih olduğunu söylemiştir.

Birinci grup bu delile itiraz etmiş ve demiştir ki: Bu hadis cennette doğum olacağına delil sayılmaz, çünkü olay, "Şayet isterse" diye şarta bağlanmıştır. Fakat mü'min böyle bir istek duymayacaktır. (Çünkü başka deliller doğum olmayacağını göstermekte, aradaki çelişki böyle bir te'ville önlenmek istenmiştir.) Bu te'vil, İshak b. Râhûyeh'indir. Buharî de ondan nakletmiştir. Bu görüşün sahipleri demişlerdir ki: "Cennet, dünyada işlenen salih amellerin mükâfat yeridir. Orada doğacak olanlar bu mükâfatı hak etmemişlerdir. Sonra cennet hayatı ebedîdir. Şayet oradakiler devamlı doğuracak olsalar cennete sığamaz olurlar. Dünyada ise ölüm sözkonusu olduğu için insanlara yeterli olabilmektedir."

Diğer grup, bütün bu delillere cevap vermiş ve demiştir ki: Hadisteki (إذا) edatı, olması kesin olan olaylar için kullanılır. Bu edat kullanıldığı zaman şüphe ortadan kalkar. Sahih rivayetlerde Allah'ın cennete, salih amel işlemeden yerleştireceği kimseler yaratacağı haber verilmiştir. Mü'minlerin çocukları da (bülûğa ermeden ölenler) bu sınıftandır. Cennetin dar gelmesi konusuna gelince: Cennettekilerden herbirinin on bin çocuğu olsa yine de darlık sözkonusu olmaz. Çünkü cennette derecesi en düşük olan mü'mine ikram edilecek mülkün ölçüsü iki bin yıllık yürüyüşle ifade edilmiştir.

"Ya Rasûlallah! En çok ulaşacağımız ve en son varacağımız nokta neresidir?" sözüne Hz. Peygamber cevap vermemiştir. Çünkü soruyu soran bununla, dünyanın ömrünü ve sonunun ne zaman olacağını sormuştur. Bunun cevabını Allah'tan başkası bilemez. Bu soruyla: Biz cennet ve cehenneme girdikten sonra nereye varacağız, demek istemişse, hiçbir nefis burada en son varacağı hususu bilemez. Bilinen şey, varılacak sonun cennet ya da cehennem olduğudur. Bu sebepten dolayı Hz. Peygamber (s.a.) bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Bîat esnasında (وزيال المشرك) sözüyle, müşrikleri terketmeyi ve onları düşman kabul etmeyi ifade etmiştir. Müşriklere komşu olmaz, onları dost edinmez. *Sünen*'deki bir hadiste: (لاترائى ناراهما) buyurulmuştur. Yani müslümanlarla müşriklerin ahlâkları birbirine benzemez. (Haklarındaki hükümler de farklıdır. Bu yüzden Allah onların evlerini birbirlerinin ateşlerinin dumanını görmeyecek şekilde ayırmıştır.)[102]

102. Ebu Davud, 2645; Tirmizî, 1604; Nesâî, 8/36, Cerîr b. Abdillah'tan Rasûlulah'ın (s.a.) şöyle dediği nakledilir: "Ben kâfirler arasında ikâmet eden her müslümandan beriyim." "Niçin yâ Rasûlallah?" diye sordular. "Birbirlerinin ateşini göremezler." buyurdu. (Not: Yukarıdaki açıklama *Bezlü'l-Mechûd*'dan nakledilmiştir. Bk. 12/155.) Senedi hasendir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (4/365), Nesâî ve Beyhakî'de (9/13), başka bir yoldan ve sahih bir isnadla rivayet edilmiş ve: "Müşriklerden uzak durursun." lafzı zikredilmiştir.

"Nerede bir kâfirin kabrine uğrarsan, 'Beni sana Muhammed gönderdi.' de!" sözündeki gönderme, azarlamak içindir; yoksa bir emir ya da nehiy tebliğ etmek için değil. Bu sözde kabir ehlinin dünyadakilerin sözlerini duyduklarına ve müşrik olarak ölenlerin cehennemde olduklarına delil vardır. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) efendimizin peygamberliğinden önce öldülerse, bunların müşrik olmaları; Hz. İbrahim'in (a.s.) dini olan Hanîfliği değiştirip onun yerine şirki koydukları ve bu konuda Allah'tan kendilerine hiçbir delil verilmediği içindir. Şirkin çirkin bir şey olduğu, cezasının cehennem olacağı ilk peygamberlerden son peygambere kadar bütün peygamberlerin dininde biliniyordu. Allah'ın müşrikleri nasıl cezalandırdığının haberleri nesilden nesile anlatılıyordu. Allah Teâlâ'nın her zaman müşriklere karşı öne süreceği çok kuvvetli delilleri vardır. Her ne kadar Allah sadece fıtratın icabına göre kuluna azab etmese de kullarını, ilâhlığını birlemeyi gerektiren Rablığını birleme fıtratı üzerine yaratması, bunun sonucunda da selim bir fıtratın ve aklın O'nunla beraber başka bir ilâhın bulunmasını imkânsız görmesi delil olarak kâfidir. Bunun yanısıra peygamberlerin devamlı olarak yeryüzünde Allah'ı bir tanımaya davet ettikleri de malumdur. Müşriklerin azaba çarptırılması, bu daveti reddetmeleri sebebiyle olacaktır. En iyi bilen Allah'tır.

34— Nah' Heyetinin Gelişi:

[Rasûlullah'a (s.a.) gelen heyetlerin sonuncusu olarak, hicretin 11. yılı Muharrem ayının yarısında Nah' heyeti geldi ve misafirhaneye konakladı. Sonra temsilciler İslâm'ı kabul etmiş olarak Rasûlullah'a (s.a.) geldiler. Daha önce Muaz b. Cebel'e bîat etmişlerdi.] İçlerinden Zürâre b. Amr adında bir adam dedi ki: "Ya Rasûlallah! ben bu yolculuğumda çok acâyib bir rüya gördüm." Rasûlullah (s.a.): "Ne gördün?" diye sordu. Adam: "Beldemde bıraktığım eşeği gördüm, kızıla çalan siyahlıkta bir keçi yavrusu doğurmuştu." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Doğum yapmak üzere olan bir cariyen var mıydı?" dedi. O da: "Evet." diye cevap verdi. Rasûlullah (s.a.): "O cariye bir erkek çocuk doğurdu, o da senin oğlundur." dedi. Adam: "Peki ya Rasûlallah; kızıla çalan siyahlık ne oluyor?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.): "Bana yaklaş!" dedi, adam yaklaşınca da: "Sende, herkesten sakladığın alaca hastalığı var mı?" dedi. Adam: "Seni hak ile gönderene yemin olsun ki, şimdiye kadar bunu ne bir kişi bildi, ne de bir kişi gördü." dedi. Rasûlullah (s.a.): "İşte bu odur." buyurdu. Adam dedi ki: "Ya Rasûlallah! Nu'mân b. Münzir'i gördüm; üzerinde süslü, iki güzel küpe vardı." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "O şahıs Arapların kralıdır. En güzel kıyafetine ve parlak durumuna

kavuşmuş." Adam dedi ki: "Ya Rasûlallah! Yerden saçları ağarmış ihtiyar bir kadın çıktığını gördüm." Rasûlullah (s.a.): "İşte bu, dünyadan geriye arta kalan şeydir." dedi. Adam dedi ki: "Yerden bir ateş çıktığını gördüm, oğlum Amr ile benim arama girdi. Ateş şöyle diyordu: Alev, alev, gören ve görmeyen, beni yediriniz, sizi, âilenizi ve mallarınızı yerim." Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "O ateş, dünyanın son zamanındaki fitnedir." Adam: "Ya Rasûlallah! Fitne nedir?" diye sordu. Buyurdu ki: "İnsanlar devlet başkanlarını öldürürler ve kafatasının kemikleri gibi birbirlerine girerler. —Bu esnada Rasûlullah (s.a.) parmaklarını birbirine geçirdi.— O hâdiselerde günaha girenler sevap işlediklerini zannederler. Bir mü'min için diğer mü'minin kanını dökmek, su içmekten daha tatlı gelecek. Şayet oğlun ölürse bu fitneyi sen göreceksin, sen ölürsen oğlun görecek." Adam dedi ki: "Ya Rasûlallah! Dua et de ben görmeyeyim." Rasûlullah (s.a.) onun için: "Allah'ım; ona bu fitneyi gösterme." diye dua etti. Daha sonra adam öldü, oğlu hayatta kaldı ve Hz. Osman'ı halifelikten indirenlerin arasında bulundu.[103]

103. İbn Seyyiddinnâs, 2/258, 259; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 4/67-69; İbn Sa'd, 1/346.

B) Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) İSLÂM'A DAVET MEKTUPLARI[1]

1— Heraklius'e Gönderdiği Mektup:

Hem *Sahîh-i Buhârî*'de hem de Müslim'de Raşûlullah'ın (s.a.) Heraklius'e şu şekilde mektup yazdığı rivayet etilmiştir.

بِسْمِ اَللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اَللّٰهِ، إلى هِرَقْلَ عَظِيمِ الرُّومِ، سَلاَمٌ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الهُدى، أَمَّا بَعْدُ: فَإِنى ادْعُوكَ بِدِعَايَةِ الإِسْلاَمِ، أَسْلِمْ تَسْلَمْ، يُؤْتِكَ اَللّٰهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فَإِنْ تَوَلَّيْتَ، فَإِنَّ عَلَيْك إِثْمَ الأَرِيسِيِّنَ، ويَا أَهْلَ الكِتَابِ تَعَالَوا إِلى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُم، ألاَّ نَعْبُدَ إلاَّ اَللّٰهَ، ولا نُشْرِكَ به شَيْئاً، ولا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللّٰهِ، فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ.

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla: Allah'ın Rasûlü Muhammed'den, Romalıların büyüğü Heraklius'e. Selâm, hidayete tâbi olanlara olsun. Bundan sonra (bilesin ki); ben seni İslâm'a davet ediyorum; müslüman ol, selâmet bul, (müslüman ol da) Allah senin mükâfatını iki kat versin. Şayet yüz çevirirsen ırgat ve çiftçilerin vebali de senin üzerine olur. Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye geliniz. Allah'tan başkasına tap-

1. Ayrıca bk. Hükümdarlara Gönderdiği Mektupları ve Elçileri, 1/113-116.

mayalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp birbirimizi Rabblar kabul etmeyelim. Şayet yüz çevirirlerse siz deyiniz ki: Şahit olunuz ki, biz müslümanlarız."[2]

2— Kisrâ'ya Gönderdiği Mektup:

Kisrâ'ya şu mektubu yazdı:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللّٰه، إلى كِسْرَىٰ عَظِيمِ فَارِسٍ، سَلاَمٌ عَلَى مَن اتَّبَعَ الهُدَىٰ وآمَنَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ، وَشَهَدَ أَنْ لاَ إله إلاَّ اللّٰه وَحْدَهُ لاشَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُه ورَسُولُهُ، أَدْعُوكَ بِدِعَايَةِ اَللّٰهِ، فَإنى أَنا رَسُولُ اللّٰهِ إلى النَّاسِ كَافَّةً لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقُّ القَوْلُ عَلَى الكَافِرِينَ، أَسْلِمْ تَسْلَمْ، فَإنْ أَبَيْتَ فَعَلَيْكَ إثْمُ المَجُوسِ.

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den İran'ın büyüğü Kisrâ'ya. Selâm hidayete tâbi olan, Allah'a ve Rasûlü'ne inananlara, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet edenlere olsun. Seni Allah'ın daveti ile davet ediyorum. Ben, hayatta olan herkesi inzâr etmek için (mutlak olarak gelecek cehennem azabıyla korkutmak için ve de inkâra devam eden) kâfirler üzerine azabın hak olması için bütün insanların hepsine gönderilmiş bir Allah elçisiyim. Müslüman ol, selâmet bul. Şayet bu daveti reddedersen, (tebaandaki bütün) mecûsîlerin vebâli senin üzerinedir."

Bu mektup kendisine okununca Kisrâ mektubu parçaladı. Bu durum Rasûlullah'a (s.a.) haber verilince: "Allah da O'nun mülkünü (saltanatını) parçalasın!" dedi.[3]

2. Buharî, 56/103; Müslim, 1773.
3. İbn Seyyiddinnâs, 2/262-264; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 3/340-342; *Nasbu'r-Râye*, 4/421. Buharî (64/84), Zührî—Ubeydullah b. Abdillah b. Abbas yoluyla şu rivayeti zikrediyor: Rasûlulah (s.a.) Kisrâ'ya mektubunu Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî ile gönderdi ve bu mektubu Bahreyn kralına vermesini emretti. Bahreyn kralı da Kisrâ'ya verdi. Kisrâ, mektubu okuyunca —hiddetlenip— parçaladı. Zannederim (bu söz Zührî'ye aittir) İbn el-Müseyyeb dedi ki: Rasûlulah (s.a.) onlara: "Parça parça olsunlar!" diye beddua etti.

3— Necâşî'ye Gönderdiği Mektup:

Necâşî'ye de şöyle yazdı:

بسم الله الرحمن الرحيم، من محمد رسول الله إلى النجاشي ملك الحبشة، أسلم
أنت، فإني أحمد إليك الله الذى لا إله إلا هو الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن،
وأشهد أن عيسى ابن مريم روح الله وكلمته ألقاها إلى مريم البتول الطيبة الحصينة،
فحملت بعيسى، فخلقه الله من روحه ونفخه، كما خلق آدم بيده، وإني أدعوك إلى
الله وحده لاشريك له، والموالاة على طاعته، وأن تتبعني، وتؤمن بالذى جاءنى، فإني
رسول الله، وإني أدعوك وجنودك إلى الله عز وجل، وقد بلغت ونصحت، فاقبلوا
نصيحتي، والسلام على من اتبع الهدى.

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Habeşistan kralı Necâşî'ye. Sen müslüman ol. Ben senden dolayı O'ndan başka ilâh olmayan, Melik, Kuddûs, Selâm ve Müheymin sıfatlarıyla muttasıf olan Allah'a hamdederim. Şehadet ederim ki İsa b. Meryem, Allah'ın çok iffetli ve temiz, dünyadan el-etek çekmiş Meryem'e ilkâ ettiği Rûhu ve kelimesidir ki Meryem bu ilkâ ile hamile kalmış ve Allah, Âdem'i eliyle yarattığı gibi O'nu da ruhundan üfleylip yaratmıştır. Ben seni hiçbir ortağı bulunmayan Allah'a, O'na itaat etmeye, bana tâbi olmaya ve bana gelen vahye iman etmeye davet ediyorum. Ben, Allah'ın elçisiyim. Ben, seni ve askerlerini Allah'a çağırıyorum. Ben sana tebliğimi yapmış ve gerekli nasihatta bulunmuş oldum. Selâm, doğru yola tâbi olanlara olsun."

Hz. Peygamber (s.a.) bu mektubu, Amr b. Ümeyye ed-Damrî ile gönderdi.

İbn İshak der ki: Amr, Necâşî'ye şöyle dedi: "Ey Ashame! Benim görevim söylemek, seninki ise dinlemektir. Sen bize nezaketle davrandın, biz de sana güven duyduk. Çünkü senden görmeyi umduğumuz her iyiliğe kavuştuk, senden korkuğumuz her kötülükten de emîn olduk. Sana karşı kullandığımız delilimiz senin ağzından çıkanlardır. İncil seninle bizim aramızda reddedilmeyecek bir şâhit, zulmetmeyecek bir hâkim, bu konuda da davamızı halledici ve isabetli hüküm vericidir. Şayet bunu kabul etmezsen sen bu Ümmî Peygamber karşısında yahudilerin İsa b. Meryem karşısındaki durumuna

düşmüş olursun. Peygamber (s.a.) elçilerini bütün krallara gönderirken geçmişteki hayır ve iyiliklerinden dolayı başkalarından ummadığı iyilikleri senden umdu ve başkalarından korktuğu hususlarda sende emniyet buldu." Bu sözler üzerine Necâşî dedi ki: "Allah'a şehadet ederim ki O, ehl-i kitabın beklediği Ümmî Peygamberdir. Musa Peygamber'in 'merkebe biner' diyerek İsâ Peygamber'i müjdelemesi, İsa Peygamber'in, 'deveye biner' diyerek O'nu müjdelemesi gibidir. Bir şeyi gözle görmek, haberini duymaktan daha çok tatmin edici değildir."

Daha sonra Necâşî, Hz. Peygamber'e (s.a.) şöyle bir cevap yazdı:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Necâşî Ashame'den, Allah'ın elçisi Muhammed'e. Selâm senin üzerine olsun ey Allah'ın Nebîsi! Allah'ın fazlı, rahmeti ve bereketi sana olsun. Allah, kendinden başka ilâh olmayandır. Bundan sonra (bilesin ki) İsa'nın durumunu zikrettiğin mektubun bana ulaştı ey Allah'ın Rasûlü. Yerin ve göğün Rabbına yemin ederim ki, İsa da senin zikrettiğin konulara hiçbir ilâve yapmamıştır; aynen senin dediğin gibidir. Bize göndermiş olduğun şeyleri öğrenmiş, amcanın oğluna ve onun arkadaşlarına yakınlık göstermiş bulunuyoruz. Şehadet ederim ki sen, kendisi doğru söyleyen, kendinden önceki peygamberleri de doğrulayan Allah Rasûlü'sün. Ben hiç şüphe etmeden sana bîat ettim. (Senin adına) amcanın oğluna bîat edip onun elinde (müslüman olarak) âlemlerin Rabbı olan Allah'a teslim oldum."

Necâşî, hicretin 9. yılında vefat etti. Vefat haberi aynı gün Rasûlullah'a (s.a.) bildirildi. Bunun üzerine ashabıyla beraber musallâya çıkıp gıyâbında dört tekbir ile cenaze namazını kıldı.

Ben derim ki: —Allah daha iyi bilir— ama bu haberde râvinin bir yanlışı vardır. Çünkü râvi, Rasûlullah'ın (s.a.) cenazesini kıldığı iman eden ve Rasûlullah'ın (s.a.) ashabına ikramda bulunan Necâşî ile, Rasûlullah'ın (s.a.) mektup yazdığı Necâşî'yi birbirinden ayıramamıştır. Bunlar ayrı ayrı şahıslardır. Bu konu, *Sahih-i Müslim*'de açık bir şekilde nakledilmiş ve: "Rasûlullah (s.a.) Necâşî'ye mektup yazdı; fakat bu, cenazesini kıldığı Necâşî değildi." denmiştir.[4]

4. Müslim (1774), Enes'ten şu rivayeti zikreder: "Hz. Peygamber (s.a.) Kisrâ'ya, Kayser'e, Necâşî'ye ve her diktatöre mektup yazarak onları Allah Teâlâ'ya dâvet etmiştir. Bu Necâşî Hz. Peygamber'in (s.a.) cenaze namazını kaldığı Necâşî değildir."

4— Mukavkıs'a Gönderdiği Mektup:

Mısır ve İskenderiye kralı Mukavkıs'a yazdığı mektupta şöyle dedi:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، مِن محمد عبدِ اللّٰهِ ورسُولِهِ، إلى المُقَوْقِس عَظِيمِ القِبْطِ،
سَلامٌ علٰى من اتَّبَعَ الهُدٰى، أمّا بَعْدُ: فإنى أدْعُوكَ بِدِعَايَةِ الإسْلامِ، أسْلِمْ تَسْلَمْ، وأسْلِمْ
يُؤْتِكَ اللّٰهُ أجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، فإنْ تَوَلَّيْتَ، فإنَّ عَلَيْكَ إثْمَ القِبْطِ (يا أهْلَ الكِتَابِ تَعَالَوْا إلى
كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْننا وَبَيْنكم أنْ لا نَعْبُدَ إلاَّ اللّٰهَ، ولا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً، ولا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا
بَعْضاً أرْبَاباً مِنْ دُونِ اللّٰهِ، فإنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأنَّا مُسْلِمُونَ).

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın kulu ve Rasûlü Muhammed'den Kıbt kavminin büyüğü Mukavkıs'a. Selâm hidayete tâbi olanlara olsun. Bundan sonra (bilesin ki); ben seni İslâm davetiyle davet ediyorum. Müslüman ol, selâmete er. Müslüman olursan Allah sana iki kat mükâfat verir. Şayet yüz çevirirsen bütün Kıptîlerin gühahı sana aittir. Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda anlamı eşit olan kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın. Eğer onlar, yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: Şahit olun, biz müslümanlarız! deyin.[5]"

Hz. Peygamber (s.a.) mektubu Hâtıb b. Ebî Beltea ile gönderdi. Hâtıb, Mukavkıs'ın yanına girince dedi ki: "Senden önce, en yüce Rabb olduğunu iddia eden bir adam vardı. Allah onu dünya ve âhiret azabıyla cezalandırarak ondan intikam aldı. Sen başkalarından ibret al ki, başkalarına ibretlik olmayasın." Mukavkıs dedi ki: "Bizim bir dinimiz var, daha hayırlısı olmadıkça dinimizi terketmeyiz." Bunun üzerine Hâtıb: "Seni,Allah'ın dinine davet ediyoruz. O bütün dinlerin ortadan kalkmasına kâfi gelecek olan İslâm'dır. Bu peygamber herkesi (bu dine) davet etti. Kendisine en büyük bir şiddetle karşı çıkanlar Kureyşliler, en çok düşman olanlar da yahudiler; en yakın olanlar ise hıristiyanlardı. Yemin olsun ki Musa Peygamber'in İsa Peygamber'i müjdelemesi, İsa Peygamber'in Muhammed Peygamber'i müjdelemesi gibidir. Bizim seni Kur'an-ı Kerim'e davet etmemiz, senin Tevrat'a inananları İncil'e

5. Âl-i İmrân, 3/64.

davet etmen gıbidir. Her peygamberin yetiştiği kavim o peygamberin ümmetidir; O'na itaat etmeleri o peygamberin hakkıdır. Sen bu Peygamberin yetiştiği kimselerdensin. Biz seni İsa Mesîh'in dininden alıkoymuyor, bilâkis onu emrediyoruz." Mukavkıs dedi ki: "Ben bu Peygamberin durumuna baktım, gördüm ki ne işe yaramaz şeyleri emrediyor, ne makbul olan şeyleri yasaklıyor. O'nu ne sapık bir sihirbaz, ne de yalancı bir kâhin olarak görmedim. O'nda gizli şeyleri açığa vurma, kapalı şeyleri haber verme gibi peygamberlik alâmetleri gördüm. Bu konuyu biraz düşüneceğim."

Sonra Mukavkıs, Hz. Peygamber'in (s.a.) mektubunu aldı, fildişinden yapılmış bir kutuya koyup, kutuyu mühürledi ve bir cariyeye verdi. Sonra kâtiplerden Arapça yazabilen birini çağırtıp Rasûlullah'a (s.a.) cevaben şu mektubu yazdı:

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Kıpt kavminin büyüğü Mukavkıs'dan Muhammed b. Abdillah'a. Selâm senin üzerine olsun. Bundan sonra (bilesin ki): Mektubunu okudum. Orada zikrettiğin konuları ve davet ettiğin hususu anladım. Ben, gelecek bir nebî'yi bekliyordum; fakat O'nun Şam'da ortaya çıkacağını zannediyordum. Elçine ikramda bulundum. Sana Kıptîler arasında büyük değeri olan iki cariye ve bir elbise gönderiyorum. Binmen için de bir katır gönderiyorum. Sana selâm olsun."

Mektup bu kadardı, müslüman olmamıştı.

Cariyelerin adı: Mâriye ve Sîrîn idi. Katırın adı Düldül idi. Muâviye (r.a.) zamanına kadar yaşamıştır. (6)

5— Münzir b. Sâvâ'ya Gönderdiği Mektup:

Münzir b. Sâvâ'ya bir mektup gönderdi. Vâkıdî, senediyle birlikte İkrime'den (r.a.) şu sözleri nakleder: Bu mektubu vefatından sonra İbn Abbas'ın kitapları arasında buldum ve istinsah ettim. Mektupta şunlar vardı: Rasûlullah (s.a.) Alâ b. el-Hadramî'yi, Münzir b. Sâvâ'ya gönderdi ve onu İslâm'a davet eden bir mektup yazdı. Münzir de cevaben Hz. Peygamber'e (s.a.) şu mektubu gönderdi: "Bundan sonra (bilesin ki) Ya Rasûlallah! Ben, gönderdiğin mektubu Bahreyn halkına okudum. Bazıları İslâm'ı beğendi, müslüman olmayı arzu etti ve oldu. Bazıları ise İslâm'ı kabul etmedi. Benim beldemde

---

6. İbn Seyyiddinnâs, 2/265-266; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 3/348-350; *Nasbu'r-Râye*, 4/421-422.

mecûsî ve yahudiler de var. Bu konuda bana emirlerini yaz.'' Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şu mektubu gönderdi:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، من محمد رَسُولِ اللّٰهِ إلى المُنْذِرِ بن سَاوَى، سَلامٌ عَلَيْكَ فَإِنِّى احمد إِلَيْكَ الله الذى لا إله إلاَّ هو، وأَشْهَدُ أَنْ لا إله إلاَّ اللّٰهُ، وأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُه، أَمَّا بَعْدُ، فإِنى أُذَكِّرُكَ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ، فإنَّه مَنْ يَنْصَحْ فَإِنَّمَا يَنْصَحُ لِنَفْسِه، وَإِنَّه مَنْ يُطِعْ رُسُلِى، وَيَتَّبِعْ أَمْرَهُمْ، فَقَدْ أَطَاعَنِى، وَمَنْ نَصَحَ لَهُمْ، فَقَدْ نَصَحَ لِى، وإنَّ رُسُلِى قَدْ أَثْنَوْا عَلَيْكَ خيراً، وإنى قَدْ شَفَعْتُكَ فى قَوْمِكَ، فاتْرُكْ لِلْمُسْلِمِينَ مَاأَسْلَمُوا عَلَيْهِ، وَعَفَوْتُ عَنْ أَهْلِ الذُّنوبِ فاقْبَلْ مِنْهُمْ، وَإِنَّكَ مَهْما تَصْلُحْ، فلن نَعْزِلَكَ عن عَمَلِكَ، وَمَنْ أَقَامَ عَلَى يَهُودِيَّةٍ أَوْ مَجُوسِيَّةٍ فَعَلَيْهِ الجِزْيَةُ.

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Münzir b. Sâvâ'ya. Selâm senin üzerine olsun. Ben senden dolayı kendinden başka ilâh olmayan (Allah)a hamdederim ve şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür. Bundan sonra (bilesin ki); ben sana Allah azze ve celleyi hatırlatıyorum. Kim ihlâs üzere olursa, kendi nefsine karşı ihlâslı davranmış olur. Kim elçilerime itaat eder, emirlerine tâbi olursa, bana itaat etmiş olur. Kim onlara ihlâslı ve samimi muamelede bulunursa, bana ihlâsla muamele etmiş olur. Elçilerim senden övgü ile bahsettiler. Senin, kavmin hakkındaki tavassutunu kabul ettim. Müslümanları, İslâm'ı kabul ettikleri hal üzere bırak. Günahkârları affettim, sen de onları kabul et. İtaatkâr olduğun müddetçe seni görevinden azletmeyeceğiz. Kim yahudi veya mecusî olarak kalırsa cizye vermesi gerekir.''[7]

6— Ummân Melikine Gönderdiği Mektup:

Hz. Peygamber (s.a.) Ummân kralına bir mektup yazdı ve Amr b. Âs ile gönderdi.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، مِن محمد بنِ عبد الله، إلى جَيْفَرٍ، وَعَبْدٍ ابنِى الجُلَنْدِى، سَلامٌ على من اتَّبعَ الهُدَى، أَمَّا بَعْدُ: فإنِّى أَدْعُوكُمَا بِدِعَايَةِ الإِسْلاَمِ، أَسْلِمَا تَسْلَمَا،

7. İbn Seyyiddinnâs, 2/266-267; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 3/350-352; *el-İsâbe*, 8218.

فإني رسول الله إلى الناس كافة لأنذر من كان حيا ويحق القول على الكافرين، فإنكما
إن أقررتما بالإسلام وليتكما، وإن أبيتما أن تقرا بالإسلام، فإن ملككما زائل عنكما،
وخيلي تحل بساحتكما، وتظهر نبوتي على ملككما.

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Muhammed b. Abdillah'tan. Cülendâ'nın iki oğlu Ceyfer ve Abd'a. Selâm hidayete tâbi olanlara olsun. Bundan sonra (bilesiniz ki); ben ikinizi de İslâm'ın davetiyle davet ediyorum. Müslüman olunuz, kurtuluşa eriniz. Ben bütün insanlığa gönderilen bir peygamberim, tâ ki hayatta olanları (Allah'ın azabıyla) korkutayım ve Allah'ın kâfirler üzerindeki hükmü gerçekleşsin. Şayet İslâm'ı kabul ederseniz sizi, beldenize emîr tayin ederim. İslâm'dan yüz çevirirseniz, mülkünüz elinizden çıkar ve atlılarım ülkenize girer ve böylece benim peygamberliğim sizin krallığınıza karşı açığa çıkmış olur." Mektubu Übey b. Kâ'b yazdı ve mühürledi.

Amr der ki: Yola çıktım ve Ummân'a kadar geldim. Oraya varınca Abd'ın yanına gitmek istedim. O, daha halim selim ve daha temiz ahlâklıydı. Dedim ki: "Ben, Allah Rasûlü'nün sana ve kardeşine gönderdiği elçisiyim." Dedi ki: "Kardeşim yaşça da, krallıktaki mevkisi itibariyle de benden önce gelir. Seni ona götüreyim, mektubunu okusun." Sonra "Neye davet ediyorsun?" dedi. "Seni eşi ortağı olmayan tek Allah'a, O'ndan başkasına ibadetten geri durmaya ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet etmeye çağırıyorum" dedim. "Ey Amr! Sen, kavminin efendisi olan bir adamın oğlusun. Baban bu konuda nasıl hareket etti? Bize söyle de onu örnek alalım." dedi. "Babam, Muhammed'e iman etmeden öldü. O'nu tasdik edip müslüman olmasını çok isterdim. Allah beni İslam'a erdirene kadar, ben de babam gibi düşünüyordum." dedim. "Peki, sen ne zaman O'na tâbi oldun?" dedi. "Yakında müslüman oldum." dedim. Bana: "Nerede müslüman oldun?" diye sordu. Ben de: "Necâşî'nin yanında." dedim ve ona, Necâşî'nin de müslüman olduğunu söyledim. Bunun üzerine: "Peki, halkı onun (müslüman olmasından sonra) krallığını nasıl karşıladı?" dedi. "Kabul edip ona tâbi oldular." dedim. "Rahipler, piskoposlar da tâbi oldu mu?" diye sordu. "Evet." dedim. "Bak ey Amr, sen ne diyorsun, bir erkek için yalandan daha çirkin bir ahlâk yoktur." dedi. "Yalan söylemedim, hem dinimizde de yalan söylemek helâl değildir." dedim. Sonra: "Sanmam ki Heraklius, Necâşî'nin müslüman olduğunu duymuş olsun." dedi. "O da duydu." dedim. "Nereden biliyorsun?" diye sordu. Dedim ki: "Necâşî ona haraç ödüyordu. İslâm'ı kabul edip Muhammed'i tasdik edince dedi ki: 'Hayır vallahi, (bundan sonra) benden bir dirhem bile istese vermem.' Bu söz Heraklius'a ulaştığında kar-

deşi Yennâk: 'Kulunu, böyle haracını ödemeden ve yeni bir dine girmiş olarak bırakacak mısın?' dedi. Heraklius: 'Bir adam kendisi için bir din seçmiş, ben ona ne yapayım. Vallahi, krallığımdan korkum olmasa, ben de aynen onun yaptığı gibi yapardım.' dedi." Bunun üzerine Abd: "Ne dediğine dikkat et, ey Amr!" dedi. Ben de: "Vallahi doğru söyledim." dedim. "O halde bana (peygamberin) neleri emrettiğini ve neleri yasakladığını haber ver." dedi. "Allah azze ve celle'ye itâatı emrediyor. O'na isyan etmeyi yasaklıyor. İyilik yapmayı ve sıla-ı rahm'i (akrabayı gözetmeyi) emrediyor; zulmü, düşmanlığı, zinayı, içkiyi, taşa, puta ve haça tapmayı yasaklıyor." dedim. "Bu davet ettiği şeyler ne güzel! Şayet kardeşim bana uysaydı; Muhammed'e iman eder ve O'nu tasdik ederdik. Fakat kardeşim krallığına çok düşkündür, onu bırakıp tâbi durumuna düşmek istemez." dedi. "Eğer o müslüman olursa, Rasûlullah (s.a.) onu, memleketine kral olarak tayin eder, zenginlerinden zekât alır, fakirlere dağıtır." dedim. "Şüphesiz bu çok güzel bir ahlâk. Zekât nedir?" dedi. Ben de Rasûlullah'ın (s.a.), mallarda farz kıldığı zekâtı haber verdim, nihayet deve için konulan zekâttan bahsedince dedi ki: "Ey Amr, otlaklarda yayılan, suya gidip suyunu içen hayvanlarımıza da zekât var mı?" Ben de: "Evet." dedim. Bunun üzerine dedi ki: "Vallahi, bu uzaklıktaki ve bu çoğunluktaki kavmimin buna itaat edeceğini hiç sanmıyorum."

Amr der ki: Günlerce Abd'ın kapısında bekledim. O da kardeşine gidiyor, benimle ilgili haberleri veriyordu. Sonra kardeşi bir gün beni çağırdı. Yanına girdim, hemen adamları kollarımdan beni yakaladı, fakat o da anında müdahale ederek: "Bırakın onu!" dedi. Beni bıraktılar. Serbest kalınca oturmak için ilerlerken bana engel olup oturtmadılar. O anda Ceyfer'e baktım. O da bana: "Ne istediğini söyle." deyince mühürlü olarak mektubu verdim. Mühürünü açıp mektupu sonuna kadar okudu. Sonra kardeşine verdi. O da sonuna kadar okudu. Ancak kardeşinin daha yumuşak huylu ve nâzik olduğunu gördüm. Bana: "Kureyş'in ne yaptığını bana haber verir misin?" dedi. "Bazıları isteyerek, bazıları da kılıç zoruyla O'na tâbi oldular." dedim. "Yanında kimler var?" diye sordu. "Yanında kendi istekleriyle müslüman olanlar var dedim. Onlar, O'nu başkasına tercih ettiler, akılları ve Allah'ın kendilerine hidayeti sayesinde daha önce sapıklık içinde olduklarını anladılar. Bu topluluk içinde ise senden başka bu işe karar verecek kimse göremiyorum. Sen şayet bugün İslâm'ı kabul etmez ve O'na tâbi olmazsan, atlılar ülkeni basıp herşeyi alt üst ederler. İyisi mi, sen bir an önce müslüman ol ve kurtul, Allah Rasûlü de seni kavminin başına emîr tayin etsin ve ne atlı, ne piyade hiçbir asker ülkeni çiğnemesin." Dedi ki: "Beni bugün bırak ve yarın yanıma gel." Ben de kardeşine gittim. Dedi ki: "Ey Amr, şayet krallığından endişesi olmazsa İslâm'ı kabul edeceğini sanıyorum."

Ertesi gün yanına gittim. Beni kabul etmedi. Ben de kardeşine gidip yanına girmem için bana izin vermediğini haber verdim. O benim için izin aldı ve girdim. Bu sefer dedi ki: "Beni davet ettiğin hususları düşündüm ve gördüm ki, elimdekileri bir adama verirsem, Arapların en zayıfı olacağım. (Onun için davetini reddediyorum.) Sonra, O'nun süvarileri buraya kadar gelemez. Şayet gelirse, şimdiye kadar hiç görmediği bir muharebe ile karşılaşır." Ben (bu sözleri duyunca): "O halde yarın yola çıkıyorum." dedim.

Onlar benim bu niyetimden emin olunca kardeşi, ağabeyi ile başbaşa kalıp dedi ki: "Biz senin O'na gösterdiğin kuvvete sahip değiliz. (Muhammed) kime elçi gönderdiyse hepsi olumlu cevap verdiler." Ertesi gün sabahleyin bana bir adam gönderdi ve her ikisi de —Abd ve Ceyfer— müslüman olup Hz. Peygamber'i (s.a.) tasdik ettiler. Zekât toplama ve aralarında hükmetme konusunda beni serbest bıraktılar. Bana karşı çıkanlar olunca da beni desteklediler.[8]

7— Yemâme Hükümdarı Hevze b. Ali'ye Gönderdiği Mektup:

Rasûlullah (s.a.), Yemâme kralı Hevze b. Ali'ye şu mektubu yazıp Selît b. Amr el-Âmirî ile gönderdi:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، مِنْ محمد رَسُولِ اللّٰهِ إِلى هَوْذَةُ بن على، سَلاَمٌ على من اتَّبَعَ الهُدٰى، واعْلَمْ أَنَّ دِينِى سَيَظْهَرُ إِلَى مُنْتَهٰى الخُفِّ والحافِرِ، فأَسْلِمْ تَسْلَمْ، وَأَجْعَلْ لَكَ مَا تَحتَ يَدَيْكَ.

["Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Hevze b. Ali'ye. Selâm, hidayete tâbi olanlara olsun. Bilesin ki dinim her yere yayılacak. Müslüman ol, kurtuluşa er ve elinin altındaki mülkünü sana vereyim."]

Selît, Hz. Peygamber'in (s.a.) mektubunu mühürlü olarak getirince, Hevze onu karşılayarak ağırladı, mektubu okudu ve davetini raddetmeyen bir karşılık verdi. Rasûlullah'a (s.a.) şu mektubu yazdı: "Ne güzel ve ne iyi bir şeye davet ediyorsun. Araplar benim mevkiime saygı gösterirler, bu sebeple bana da bazı yetkiler verirsen sana tâbi olurum."

Selît'e hediyeler ikram etti. Hecer kumaşından bir de elbise giydirdi. Se-

8. İbn Seyyiddinnâs, 2/267-269; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 3/352-355; Nasbu'r-Râye, 4/423-424.

lît, bu hediyelerle birlikte Rasûlullah'a (s.a.) geldi ve (olup bitenleri) haber verdi. Allah Rasûlü (s.a.) mektubunu okuyunca dedi ki: "Benden hurma tanesi kadar bir yer istese vermem. Hem kendisi hem de mülkü helâk olsun."

Rasûlullah (s.a.), Fetihten dönünce Cebrâil (a.s.) gelip Hevze'nin öldüğünü haber verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Yemâme'de peygamberlik iddiasında bulunan bir yalancı çıkacak ve benden sonra öldürülecek." O esnada birisi dedi ki: "Ya Rasûlallah! Onu kim öldürecek?" Rasûlullah (s.a.) o şahsa: "Sen ve arkadaşların." dedi ve aynen öyle oldu.

Vâkıdî der ki: Hevze'nin yanında Erkevun Zemşak adında hıristiyan büyüklerinden biri vardı. Hevze'ye Rasûlullah'ı (s.a.) sordu. Hevze: "Beni İslâm'a davet eden mektubu geldi, ama olumlu cevap vermedim." dedi. Erkevun: "Niçin olumlu cevap vermiyorsun?" diye sordu. Hevze: "Ben kavmimin kralı olarak dinime düşkünüm. (Yani kral olmam beni buna mecbur ediyor.) Şayet O'na tâbi olursam kral olamam." Erkevun şöyle dedi: "Hayır vallahi. Şayet O'na tâbi olsaydın seni kral yapardı. O'na tâbi olman —her hâlükârda— senin için daha hayırlıdır. O şüphesiz ki İsa b. Meryem'in geleceğini haber verdiği, Arap soyundan olan peygamberdir. İncil'de, 'Muhammedun Rasûlullah= Muhammed Allah'ın elçisidir.' diye yazılıdır."[9]

8— Hâris b. Ebî Şimr el-Gassânî'ye Gönderdiği Mektup:

Bu şahıs Şam civarındaydı. Rasûlullah (s.a.), Hudeybiye'den döndükten sonra bu şahsa şu mektubu yazdı ve Şuca' b. Vehb ile gönderdi:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، من محمد رَسُولِ الله، إلى الحارث ابن أَبى شِمْرٍ: سَلاَمٌ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الهُدَى، وآمَنَ بِاللَّهِ وَصَدَّقَ، وإنى أَدْعُوكَ إلى أن تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَحْدَهُ لاَشَرِيكَ لَهُ، يبقى لَكَ مُلْكُكَ.

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Hâris b. Ebî Şimr'e. Selâm hidayete tâbi olanlara, iman ve tasdik edenlere olsun. Ben seni tek olan, eşi ve ortağı olmayan Allah'a iman etmeye davet ediyorum. (Şayet iman edersen) krallığın sana kalır."[10]

Bu mektup daha önce de nakledilmişti.

9. İbn Seyyiddinnâs, 2/269-270; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 3/355-356.
10. İbn Seyyiddinnâs, 2/270-271; *Şerhu'l-Mevâhib-i Ledüniyye*, 3/356-357.

BEŞİNCİ KİTAP

TIBBU'N-NEBÎ

Hz. PEYGAMBERİN (S.A.) SAĞLIK KONUSUNDAKİ TUTUM VE ÖĞÜTLERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

A) BEDENÎ HASTALIKLAR VE TEDAVİ

1— Hastalık Çeşitleri:

Daha önceki bölümlerde Hz. Peygamber'in (s.a.) meğâzî, siyer, elçiler, seriyyeler, hükümdarlara ve nâiblerine yazdırmış olduğu risale ve mektuplardaki tatbikatını ele almıştık.

Bu bölümde ise Rasûlullah'ın (s.a.) bir hekim sıfatıyla başkalarına tarif etmiş olduğu tıbbî mahiyetteki tavsiyelerini ve bu tavsiyelerde birçok doktorun anlamakta acze düştüğü hikmetleri açıklayacağız. Zira, doktorların tıbbı yanında Hz. Peygamber'in (s.a.) tıbbî tavsiyeleri, kocakarı ilaçları yanında doktorların tıbbı gibidir. Sadece Allah'tan yardım ister, güç ve kuvveti yalnız O'ndan dileriz.

[Hastalıklar, kalp ve beden hastalıkları olarak ikiye ayrılır ki her ikisine de Kur'an'da işaret edilmektedir.]

[Kalbî hastalıklar, Kur'an'da da belirtildiği gibi; 1) Şüphe ve Şek, 2) şehvet ve azgınlık olarak ikiye ayrılırlar.] Cenab-ı Hak, şüphe ile ilgili kalp hastalığına şöyle işaret etmektedir: "Kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalığını arttırmıştır."[1], "Kalblerinde hastalık bulunanlarla kâfirler; Allah bu on dokuz cehennem zebânisini misal olarak vermekle neyi kasdetmiştir? dediler."[2] Yine Cenâb-ı Hak, Kur'an ve sünnetin hakemliğine da-

1. Bakara, 2/10.
2. Müddessir, 74/31.

vet edilip de, diretip yüz çeviren kişi hakkında şöyle buyuruyor: "Onlar, aralarında hükmetmesi için, Allah'ın Rasûlü'ne davet edildikleri vakit, bakarsın ki bir fırkası hemen yüz çevirip dönücüdürler. Eğer hak kendilerinin lehinde ise itaatla koşa koşa ona gelirler. Kalblerinde bir hastalık mı var bunların? Yoksa (onun hak peygamberliğinden) şüphe mi ettiler? Yahut Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır! Asıl zalimler (haksızlar) kendileridir."[3] İşte bu da şek ve şüphe hastalığının Kur'an'daki misâlidir.

Kalbî hastalıkların ikinci türü olan şehevî hastalıklar hakkında Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber kadınları! Siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'tan korkuyorsanız, size yabancı olan erkeklerle kırıtarak konuşmayın. Zira kalbinde hastalık bulunanların şehvânî arzularına maruz kalırsınız."[4]

Bedenî hastalıklar hakkında Cenâb-ı Hak: "Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur."[5] buyurmuş ve Kur'an'ın azametini anlayacak ve anlayanı da başka her türlü kaynağa müracaattan müstağni kılacak şekilde hac, oruç ve abdest âyetlerinde ince bir sırla bu hastalıklardan bahsetmiştir.

Bedenî hastalıkların tedavisinde (*tıbbu'l-beden*) üç esas bulunmaktadır; 1) Hıfzısıhha (hastalıklardan korunma), 2) Perhiz, 3) Zararlı maddelerin dışarı atılması. Cenâb-ı Hak bu üç temel esasa da hac, oruç ve abdest âyetlerinde değinmiştir.

Oruç âyetinde: "İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutar."[6] buyurulmaktadır. Bu durumda hasta olan kişiye hastalık mazeretiyle; yolcuya da sıhhatinin, gücünün korunması (*hıfzısıhha*) sebebiyle Ramazan ayında oruç tutmamalarına müsaade edilmiştir. Çünkü seferde daha fazla hareketli olunduğundan, oruçluluk rahat ve fazla harekete müsait değildir. Gıdasızlık da insanın gücünü azaltır ve zayıf düşürür. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak yolcuya, kendisini zaafa düşürecek şeylerden korunması için Ramazanda oruç tutmamasına izin vermiştir.

Hac âyetinde ise: "İçinizden hasta olan, ya da başından bir rahatsızlığı

3. Nûr, 24/48-49.
4. Ahzâb, 33/32.
5. Nûr, 24/61.
6. Bakara, 2/184.

bulunan, bundan ötürü tıraş olmak zorunda kalan kimsenin fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir..."[7] buyurmuştur. Böylece hasta olan ve başında bit, kaşıntı vb. gibi eziyet veren şeyler olan kişiye; saç diplerinde tıkanması sebebiyle, başta eziyet meydana getiren pis (ter) buharlarının dışarı atılması için başını tıraş etmesine müsaade edilmiştir. İhramlı olan kişi bu durumda başını tıraş ettiğinde, saç diplerinde bulunan ter delikleri açılır ve tıkanmış (olan deliklerden) terler rahatça dışarı çıkar.

Dışarı atılması gereken diğer maddeler de buna kıyas edilirler. Hapsedilip, tıkalı kalması insana eziyet veren şeyler on tanedir: 1- Kan fazlalaşması, 2- Meninin çoğalması, 3- Sidik, 4- Dışkı, 5- Yellenme, 6- Kusuntu, 7- Aksırma, 8- Uyuma, 9- Açlık, 10- Susuzluk. İşte bu on şeyin dışarı verilmeyip tutulması halinde, her biri kendi cinsinde bir tür hastalığın meydana gelmesine sebep olur.

Cenâb-ı Hak bu on şeyin en düşüğü olanına işaret etmiştir ki, o da başta tıkanmış olan deliklerden buharların (ter) dışarı atılmasıdır. Diğerleri buna kıyas edilebilir. [Nitekim Kur'anî uslûpta da esas olan; en düşüğü zikredilerek en üsttekine ikaz ve işaret edilmesidir.]

Perhize gelince; Cenâb-ı Hak abdest âyetinde: "Eğer hasta veya yolculukta iseniz, yahut biriniz ayak yolundan gelmişse veya kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız, tertemiz bir toprağa teyemmüm edin..."[8] buyurmuştur. Burada Cenâb-ı Hak hasta olan kişiye, bedenine eziyet verecek olan şeylerden korunması için su ile abdest alma yerine toprakla teyemmüm etmesini emretmiştir. Bu, kişiye hem içerden, hem de dışardan eziyet verici herşeyden kendisini koruması (hımye, perhiz) gerektiğine bir tenbihtir.

Böylece Cenâb-ı Hak, kullarını tıbbın bu üç usulüne ve temel kaidelerinin toplandığı esaslara yöneltmiştir. Biz Rasûlullah'ın (s.a.) bu husustaki tutum, davranış ve sünnetlerine değinecek ve O'nun (s.a.) sünnetinin en uygun bir davranış biçimi olduğunu açıklayacağız.

Kalbî hastalıkların tedavisi ise ancak peygamberlerin (s.a.) tavsiye ettiği şeylerle olur ki bu tür tedavi yolları ancak onlar tarafından ve onların elleriyle bize ulaşmıştır. Çünkü kalplerin salâhı ancak, yaratıcısını ve Rabbini, O'nun isimlerini, sıfatlarını, fiillerini ve indirmiş olduğu ahkâmı bilmekle meydana gelir. Cenâb-ı Hakk'ın rıza ve muhabbeti olan şeylerin ardından gide-

7. Bakara, 2/169.
8. Nisâ, 4/43.

rek, yasakladığı ve razı olmadığı şeylerden kaçınmalıdır. Aksi halde kalbin ne sağlığı, ne de diriliği asla mümkün değildir. Kalbin salâhını ve diriliğini gerektiren şeyleri tesbit ancak peygamberlerin (s.a.) yardımıyla mümkündür. Peygamberlere (s.a.) uymaksızın kalbin salâhı olamaz. Böyle zanneden kişi yanılmıştır. Onun salâh ve diriliği aslında behimî, şehvânî nefsinin diriliği, kuvveti ve sıhhatıdır. Çünkü bu hal, kişinin kalbinin diriliği, sıhhatı ve kuvveti değildir. Bununla yukarıda anlatılan şey arasındaki farkı ayırd edemeyen kişi, diri zannettiği kalbinin bu durumuna ağlasın! Çünkü o ölüler gibidir. Kalbini nurlu zannetmesine de ağlasın! Çünkü kalbi aslında karanlık denizlerine batmıştır.

2— Bedenî Hastalıklar ve Tedavisi:

Bedenlerin tedavisi konusunda iki türlü tıb vardır:

a) Cenâb-ı Hakk'ın konuşan ve konuşmayan her türlü canlıyı yaratmış olduğu fıtrat ki, bu durumda sağlık ve sıhhatını devam ettirmesi için bir hekimin tedavisine gerek yoktur. Bunlar, zıtlarıyla izâlesi mümkün olan açlık, susuzluk, üşümek ve yorgunluk gibi şeylerdir.

b) Tedavisi ancak fikir ve düşünceyle (tıbbî müdahale ile) mümkün olabilen hastalıklar. Bunlar mizacta meydana gelen "müteşâbih (müfred) hastalıklar"dır. Bu hastalıkların gelmesiyle mizac itidalini kaybederek, (aslında kendisine mahsus) sıcaklığı, soğukluğu, rutubet ve kuruluğu olan her uzuvda iki keyfiyet birden belirir.

"Müteşâbih hastılaklar"da muvazenenin bozulması iki türlü olur: 1) Ya maddî olarak (ahlatta, hömürlerde) meydana gelir, 2) Veya keyfiyette bir değişiklik olur. Yani ya maddî olarak hömürlerde bir değişiklik olur veya (soğuktan maydana gelen hastalıklar gibi maddî bir değişikliğe uğramadan) keyfiyette bir etki meydana getirir.

Bu iki tür hastalık arasındaki en belirgin fark; keyfiyete dayalı hastalıklar, onları meydana getiren sebeplerin ortadan kalkmasıyla oluşur. Sebepler gittiği halde etkisi mizaçta keyfiyet olarak kalır.

Fakat maddî (hümörlere dayalı) hastalıklar ise sebepleriyle birlikte belirir ve devam eder. (Şayet hastalık böyle bir sebebe dayanıyorsa) önce o hıltın (hümor) bozulma sebebinin, sonra tezahür ve etkilerinin, daha sonra da ne şekilde tedavisi mümkün olacağının düşünülmesi gerekir.

(Kemik, adale, ilik ve sinirler gibi mürekkep) âlî organlarda meydana gelen hastalıklar (*emrâd âliyye*) da vardır ki, bunlar tabiî şeklinden farklı ol-

masından, âza boşluklarının geniş veya darlığından, mecraların çok dar, çok geniş veya kapalı olmasından, sertleşmesinden, sürtüşmesinden, miktarından, büyümesi veya daralmasından veya (mafsalda kemiklerin ayrılması, kemik suyunun mafsal çukurunda erimesi, uzuv yerinde olduğu halde iradî olmayarak kolun titremesi gibi) vaziyet bozukluklarından anlaşılır.

İşte mizacta ve âlî uzuvların terkibinde bozukluk olmayıp, uyum ve denge olursa bedenin bu haline "*ittisal*" denir. Şayet uyum ve denge bozulursa (ki bu durumda deri ve adalelerde yaralar oluşur ve cerahat toplayarak oraya gelen iyi hümörlerin fesadına sebep olur), bu hale "*teferruku'l-ittisal*" denilir.

Bir üçüncü hastalık tipi de vardır ki bunlar hem müteşabih uzuvları, hem de âlî uzuvları içine alırlar.

Böyle bir hastalık önce mizacın bozulmasıyla başlar, fakat hem terkibinde hem de şekilde bir bozukluk meydana geldiği gibi ittisalin açılması da olur ki şişler buna en güzel misaldir.

Mizacı itidalden çıkaran hastalıklara "müteşâbih hastalıklar" denir. Bu durum mizacda bilfiil hissedilebilen bir zarar meydana getirdiğinde "hastalık" adını alır.

Bunlar da sekiz kısımdır. Dördü basit (sade), dördü mürekkep (karışık)tır. Sade olanlar: Soğukluk, sıcaklık, nemlilik, kuruluktur. Karışık olanlar: Sıcaklık-nemlilik, sıcaklık-kuruluk, soğukluk-nemlilik, soğukluk-kuruluktur. İşte bedende ya maddî olarak hümörlerde değişiklikle veya hiçbir değişiklik olmadan hastalık meydana gelebilir. Şayet bu hastalık bedenin tabiî ve mutedil halini bozmayacak şekilde zararsız olursa bu duruma itidalden sıhhate çıkış, sağlığa kavuşma denir.

Bedenin üç hali vardır: Tabiî hali, tabiîlikten çıkış hali ve her ikisi arasındaki orta hali. Üçüncü durumda kişi ne hasta ne de sağlıklıdır. Bu orta hal, iki zıd olan hastalık ve sıhhatin birbirlerine intikal etmesinde geçiş safhası olarak hizmet görür.

Beden, (içinde mevcut olan uzuvların) sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluktan mürekkep olduğundan, sağlığını kaybetmesi ya dahilî bir sebep veya haricî bir etkiyle olur. Bünyenin sıhhatini etkileyen dış sebep bazan mizacına uyumlu, bazan da uyumsuz olur.

İnsana ârız olan zarar, bazan itidalden çıkan mizacın bozulması, bazan bir uzuvda beliren değişiklik, bazan da kuvvetlerden veya o kuvvetleri taşıyan (sinirler, damarlar gibi) ruhlarda bir zafiyet şeklinde belirir. Bu dengenin bozulması; mutedil hali küçük olan bir uzvun büyümesi, mutedil halinde büyük olması gereken bir uzvun küçülmesi, mutedil hali (ahlatın) ittisalinde

(*mürekkep*) olan bir uzvun basit (*müfred*)leşerek ayrılması, mutedil hali basit olması gereken bir uzvun mürekkep halde (*ittisal*)olması, mutedil hali daralma olan bir uzvun genişlemesi ve herhangi bir vaziyet ve şekil içinde olan bir uzvun bu durumunun değişmesi ile olur.

Gerçek doktor; hastanın mizacına uygun olarak terkibi (birleştirilmesi) insana zararlı olan maddeleri birleştirmeden, ayrıştırılması zararlı olan şeyi terkip etmeden, çoğaltılması zararlı olan maddeyi çoğaltmadan ve azaltılması zararlı olan maddeyi azaltmadan hastayı tedavi eden kişidir. Doktor, bu tedavi yollarıyla hastayı kaybetmiş olduğu sıhhatine ve daha önceki mutedil haline kavuşturmuş olur. Mevcut olan hastalığı (hastanın mizacının hangi tarafa meylettiğini keşfederek) ya zıddı olan ilaçlarla veya perhizle ortadan kaldırır.[9] İşte bunların hepsinin Allah'ın gücü, kuvveti, lütfu ve yardımıyla, Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetinde yeterli ve doyurucu ölçüde bulunduğunu göreceksin.

9. Müellifin, hastalık ve sıhhat hakkında yukarıdan beri izah edegeldiği tarifler İslâm tıbbında ahlat (hömürler, beden sıvıları) ve keyfiyetler (karışımlar) diye isimlendirilir. Makrokozmoz (büyük âlem, kâinat) ile mikrokozmoz (küçük âlem, insan) arasındaki tekabüle dayanan bu teoriyi kısaca şöyle özetleyebiliriz: Kâinat dört unsurdan (*anâsır-ı erbaa*), toprak, su, hava ve ateşten oluşur. İnsan vücûdunda ise aldığı gıdaların hazmından ileri gelen bu dört unsurun mukabilinde ahlat (hümörler) denilen, kan, balgam, sevda (kara safra), safra (sarı safra) vardır. Bu dört hılt'tan her biri kâinatta mevcut olan bir unsurla ilgili olup birbirlerinden farklı iki keyfiyete sahiptir. Unsur olarak ateşe mukabil kan, kalb ve damarlar vasıtasıyla bütün vücutta dolaşır. Keyfiyet olarak da, sıvı (*ratb*) ve sıcak (*hâr*)dır. Balgam, beyinde olup suya tekabül eder. Keyfiyet olarak da; sıvı (*ratb*) halinde olup soğuk (bârid)tur. Kara safra, dalak ve testislerde yerleşmiş olup toprağa tekabül eder. Keyfiyet olarak da; kuru (*yâbis*) ve soğuk (*bârid*)tur. Sarı safra karaciğerde olup havaya tekabül eder. Keyfiyet olarak da kuru (yâbis) ve sıcak (hâr)tır. Kişinin sağlıklı olup olmaması mizacına göre ahlatın vücuttaki dengesine bağlıdır. İnsanların mizacları bu dört hılttan birine meyillidir. Dolayısıyla bedende ahlattan birinin daha fazla olması halinde insanın mizacını da, demevî (sempatik, sıcakkanlı), sevdâvî (melankolik, karamsar, mahzun); safrâvî (öfkeli, tez canlı, girgin); balgamî (sakin, tenbel) sınıfına sokar. Mevsimlerde de ahlatın keyfiyetleri mevcut olduğundan mizacların değişmesine yol açar. İklimin ve o mevsimde yenen gıdaların etkisiyle ilkbaharda kanın, yazın sarı safranın, sonbaharda kara safranın, kışın balgamın oranı artar. İşte bu ahlat teorisine göre kişideki hastalığın mizacı, bulunduğu mevsim, yaşadığı yerin iklimi ve aldığı gıdalarla orantılı olduğundan hekim, hastasına yapacağı ilacı, bu unsurları gözönünde bulundurarak yapmak zorundadır. Aksi halde hastasının daha ileri oranda fenalaşmasına veya sağlıklı bir insanın ölümüne sebep olabilir. İslâm tıbbı, mizaclara dayalı bir tabâbet olduğundan hekim, hastaların mizaclarını ayrı ayrı incelemek durumundadır. Mizaclar ise coğrafi bölgelere, hayat seviyesine, mesleğe, kuvvetli ve zayıf olmaya, cinsiyete ve yaşa göre değişir. Bundan dolayı her hastaya mizacına göre basit ve mürekkep ilaçlar hazırlamak gerekir. İlaç terkiplerini hazırlarken de değişik memleketlerin iklimlerinde yetişen bitkilerin kuvvetlerini ve bu bölge halkının mizacları arasındaki uyum ve zıddiyeti tesbit edip ona göre reçete düzenlenmesi gerekir. Daha fazla bilgi almak için bak. Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim*, Çev: İlhan Kutluer, s. 159-162, İstanbul, 1989; Nil Akdeniz, *Osmanlılarda Hekim ve Hekimlik Ahlâkı*, (doktora tezi) s. 73-74, 109-117, İstanbul, 1977; Dr. Âkil Muhtar Özden, *İbn Sina Tıbbına Bir Bakış*, s.6-10, 14-30; *Büyük Türk Filozofu ve Tıb Üstadı İbn Sina Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, İstanbul 1937; Tehanevî, *Keşşâf-ı Istılahâti'l-Fünûn*, 1/437, 2/1318-1322.

B) Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) HASTALIKLARI TEDAVİSİ

1— Rasûlullah'ın (s.a.) Hastalıkları Tedavisi:

[Allah Rasûlü'nün (s.a.) bu hususlardaki tutumu; tedaviyi kendisine uygulaması, ehl-i beytten ve ashabtan hasta olanlara da bu şekilde kendilerini tedavi etmelerini emretmesiydi. Hekimlerin "akrabâdîn"[1] dedikleri mürekkep ilaçları kullanmaz, çoğunlukla basit/sâde (gıda cinsinden olan) ilaçları kullanırdı. Bu ilaçları da çoğunlukla (hastalığın nekâhet dönemini atlatmaya) yardımcı olacak veya (ateşinin) yükselmesine mani olacak zamanlarda kullanırdı.]

Çok farklı cinslerde olmakla birlikte, Arap, Türk ve kırsal kesimde yerleşmiş olan bedevîlerin hepsinin tedavide kullandıkları usul genellikle bu basit ilaçların kullanımıdır. Mürekkep (karışık) olan ilaçlar ise Rumlar ve Yunanlılar tarafından kullanılmıştır. Hindlilerin ekserisinin tedavi şekli de basit ilaçlarladır.[2]

[Hekimler; tedavisi tabiî gıda ile olabilecek bir hastalığı ilaçla tedavi etmemek, basit ilaçla tedavi edilebilecek bir hastalığı mürekkep ilaçlarla tedavi etmemek gerektiğinde ittifak etmişlerdir.]

1. *Akrabâdîn*: İlaç listesi, kolleksiyonu ve karışımı anlamına gelen Grekçe bir kelimeden Arapçaya geçmiş olup bugünkü, la pharmacopée ve le codex kelimelerinin eş anlamlısıdır. Bk. İbn Sina Akrabâdîni, Dr. A. Süheyl Ünver, sh. 1-2. *İbn Sina Tıbbı*, 7. Risâle. *İbn Sina'nın Milliyeti Hayatı Felsefesi*, Türk Tarih Kurumu yayınlarından, VII/1, İstanbul, 1937.
2. Basit ve mürekkep ilaçlar ve bu hususta İslâm âleminde yapılan çalışmalar hakkında bk. S.H. Nasr, *İslâm ve İlim*, s. 187-190. Tehânevî, *Keşşâf*, 1/505.

Derler ki: Herhangi bir hastalık tabiî gıda ve perhizle ortadan kaldırılabiliyorsa, başka bir ilaç terkibi yapıp, hastaya vermeye gerek yoktur.

Yine şöyle derler: Hekim, hastaya hemen ilaç içirmeye çalışmamalıdır. Çünkü, bedende o hastalığı çözecek bir zıd madde olmadığı, zıddı var fakat muvafık olmadığı, muvafık bir zıd madde var fakat kemiyyet ve keyfiyet olarak gereğinden fazla bulunduğu zaman hastayı sağlığına kavuşturmaya teşebbüs eder. Aksi halde boşuna uğraşmış olur. Tecrübeli hekimler genellikle önce basit ilaçlarla tedavi yolunu araştırmışlardır. Bu şekilde hareket eden hekimler tıbbın üç türlü tedavi yolundan birine mensup olanlardır.

Bu görüşlerin en doğrusu, tedavide ilaç olarak tabiî gıda cinsinden olanlarını kullanmaktır. Çoğunlukla tedavide basit ilaç kullanan milletlerin hastalıkları gerçekten azdır. Tedavileri de basit ilaçlarladır. Fakat, karışık gıdalarla beslenen şehirliler, daima mürekkep (karışık) ilaçlara muhtaçtırlar. Bunun sebebi, onların hastalıklarının genellikle mürekkep olmasıdır. Dolayısıyla da mürekkep ilaçlar onlar için daha faydalıdır. Çöllerde ve kırsal kesimlerde yerleşik olan insanların hastalıkları basit ve sade olduğundan, tedavilerinin sade ilaçlarla olması kâfi geliyor. Bunlar tıp san'atı açısından getirilen delillerdir.[3]

Ancak biz deriz ki: Rasûlullah'ın (s.a.) tedavi usulünde bir başka incelik vardır. Önde gelen ve mütehassıs hekimlerin de itiraf ettiği gibi; hekimlerin tedavi usullerinin Hz. Peygamber'in (s.a.) tedavi usulüne nisbeti, kâhinlerin ve kocakarı ilaçlarının hekimlerin tedavisine nisbeti gibidir. Nitekim hekimler, tıp ilmi hakkında; mukayese, tecrübe, ilham, rüya, isabetli görüş, hayvanların kendilerini tedavi ettiği usullere bakılarak elde edilmiş bir ilim olduğunu söylemişlerdir. Nitekim biz kedileri, zehirli bir şey yediğinde tedavi olmak için kandile tırmanıp (başını) kandilin yağına daldırdığını; yılanların deliklerinden çıktıklarında bazan gözleri görmez olduğunda, dere otu nevinden bir bitki olan râziyâne yaprağına gözlerini sürdüğünü; tabiatında bir daralma olan kuşun, deniz suyuyla içini boşalttığını hep müşahede ediyoruz. Bütün bunlar ve benzeri bilgiler tıbbın başlangıç konularında (tıbba giriş) ele alınmaktadır.[4]

---

3. Aynı zamanda pratisyen hekim olan müellif İbn Kayyim'in bu tavsiyeleri bugünün modern tıbbı açısından da önemlidir. Aşağı yukarı aynı ifadeleri İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinde de bulmaktayız. Bk. *Mukaddime* sh. 415-417, Beyrut, t.siz, 4. baskı.
4. Tıp san'atının hangi asıllara dayandığı hakkında bk. İshak İbn Huneyn, *Tarih'ul-Etıbbâ ve'l-Felâsife*, sh. 156-157, Tahkik, Fuad Seyyid. İbn Cülcül'ün *Tabakatü'l-Etıbbâ ve'l-Hükemâ*'sıyla birlikte, Beyrut, 1985/ 1405, 2. baskı.

Bu ve benzerlerinin, Allah'ın fayda ve zarar verecek şeyleri Peygamberi'ne bildirdiği vahyin yanında ne değeri olabilir ki? Hekimlerin bilgisi dahilinde olan tıb ilminin vahye olan nisbeti, peygamberlerin sünnet olarak getirmiş bulunduğu ilimlerin tabiblerinkine olan nisbeti gibidir. Belki de burada büyük hekimlerin dahi akıllarının eremiyeceği, ilim, tecrübe ve mukayeseleriyle tedavi edemiyecekleri hastalıkların ilaçları vardır. Bunlar kalbî, ruhanî ilaçlardır: Kalbin kuvvetlenmesi, Allah'a itimad etmesi, O'na tevekkül etmesi, O'na sığınması, O'nun huzurunda boynu bükük ve derli toplu olması, O'na karşı tevâzulu olması, sadakatli olması, dua, tevbe ve istiğfar etmesi, sıkıntılı kişinin sıkıntısını gidermesidir. Dinleri ve milletleri ayrı olmakla birlikte, her ümmet bunları tecrübe etmiş ve en bilgili hekimin tecrübesi ve mukayesesiyle ulaşamadığı ölçüde şifâya kavuşmuştur.

Biz ve başkaları bu manevî ilaçların çoğunu tecrübe ettik ve onların; hissî ilaçların yapamadığı etkiyi yaptığını gördük. Belki de ruhanî ilaçların hissî ilaçlara göre değeri, hekimlerin nezdinde kâhinlerin ilaçlarının değeri kadardır. Bu, ilâhî hikmet kanunu akışına uygun olup ondan ayrı değildir. Yalnız sebepler çeşit çeşittir. Kalb ne zaman âlemlerin Rabbi ile, hastalığı ve devâyı yaratan, insan tabiatı ve mizacında dilediği şekilde tedbir ve tasarrufta bulunan Allah ile olursa, Allah'tan uzak ve O'ndan yüz çevirmiş olan kalbinin bir türlü kabul edemediği daha başka ruhanî ilaçlara ulaşır. Bilindiği gibi; ruhlar güçlendiğinde, nefis (ruh) ve tabiat güçleri birbirlerine o hastalığı defetmek ve yenmek için yardımcı olurlar. Tabiatı (bedeni) ve nefsi (ruhu) güçlenen, yaradanına yaklaştığından dolayı ferahlayan, O'nunla ünsiyet kuran, O'nun için seven, zikriyle nimetlenmiş olan, bütün güçlerini O'na yöneltip O'nda toplayan, O'ndan yardım dileyen ve O'na tevekkül eden kişinin bu ruhanî ilaçlarının, ilaçların en büyüğü olduğunu, elem ve hastalığı yok etme gücünü kişiye verdiğini inkâr nasıl mümkün olur? Böyle bir inkâr ancak insanların en cahili, en perdelisi, en katı ruhlusu, Allah'tan ve insaniyetten en uzak olanından beklenir. İnşâallah ileride rukye (dua) olarak, bir yılan tarafından ısırılan kişiye Fâtiha-i şerife okunduğunda sanki hiç elemi yokmuş gibi ayağa kalkmasının hangi sebepten meydana geldiğini açıklayacağız.[5]

İşte bu iki tür tedavi Hz. Peygamber'in (s.a.) tıbbıdır. Biz, Allah'ın gücüyle, takatımız ve cehdimiz kadar bilgilerimiz, karışık irfanımız, değersiz malzememizle bu konuyu ele alacağız. Fakat yine de biz, hayrın tamamı elinde olan Allah'ın fazl ve keremini dileriz. Çünkü O Aziz (yegâne hükümran) ve Vahhâb (istemeden veren)dir.

5. Buraya kadar yapmış olduğu izahlarda müellif (r.h.), modern tıbbın yeni yeni yönelmeye başladığı, ruhanî yolla hissi hastalıkların tıbbı nebevî ile nasıl tedavi edildiğine işaret etmektedir.

2— Rasûlullah'ın (s.a.) Tedavi Emri:

Müslim, *Sahih*'inde Ebu'z-Zübeyr—Câbir b. Abdullah kanalıyla Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Her hastalığın bir tedavisi vardır. Tedavisi bulunan hastalık da ancak Allah'ın izniyle geçer."[6]

Sahihayn'da, Atâ—Ebu Hureyre kanalıyla Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Allah, şifasını vermediği hiçbir hastalığı yeryüzüne indirmemiştir."[7]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivayet edildiğine göre Ziyad b. İlâka, Üsâme b. Şerîk'den şunları anlatıyor: Ben Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurundaydım. Bedevîler geldi ve dediler ki: "Ya Rasûlallah! Tedavi olalım mı?" Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Evet ey Allah'ın kulları, tedavi olunuz. Zira Allah Azze ve Celle, bir hastalık hariç şifasını vermediği hiçbir hastalık bırakmamıştır." buyurdu. Bedevîler: "O nedir?" deyince Hz. Peygamber (s.a.): "İhtiyarlık." buyurdu.[8]

Hadisin diğer bir lâfızla rivayeti şöyledir: "Allah şifasını vermediği hiçbir hastalığı (yeryüzüne) indirmemiştir. O hastalığı (şifasını) bilen bildi, bilmeyen de bilmedi."[9]

Müsned'de İbn Mes'ûd'dan (r.a.) merfû olarak rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Allah Azze ve Celle, şifasını vermediği hiçbir hastalığı (yeryüzüne) indirmemiştir. O hastalığın şifasını bilen bildi, bilmeyen de bilmedi."[10]

Müsned'de ve *Sünen*'de rivayet edildiğine göre Ebu Hüzâme şöyle anlatıyor: Dedim ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! (Hastalıklarımızı geçirmek için) rukye olarak yaptığımız duayı, tedavi olduğumuz ilacı, (hastalığa tutulmamak için) tedbir almamızı nasıl buluyorsunuz? Acaba bunlar Allah'ın (c.c.) takdirinden herhangi bir şeyi geri çevirebilir mi?" Bunun üzerine Hz. Peygam-

6. Müslim, 2204.
7. Buharî, 16/1. Müellif hadisi Müslim'e de isnad etmiştir, fakat hadis Müslim'de değil İbn Mâce'de (3439)dir.
8. Ahmed b. Hanbel, 4/278; İbn Mâce, 3436; Ebu Davud, 3855; Tirmizî, 2038. Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu ve bu konuda İbn Mes'ûd, Ebu Hureyre, Ebu Huzâme (babasından) ve İbn Abbas'tan hadis rivayet edildiğini söylemiştir. İbn Hibbân (1395, 1924) ile Bûsırî, (*Zevâid*'inde) hadise sahihtir demişlerdir.
9. Ahmed b. Hanbel, 4/278.
10. Ahmed b. Hanbel, 1/337, 443, 453; İbn Mâce, 343. Senedi sahihtir. Bûsırî, *Zevâid*'inde ve Hâkim (4/196-197) hadise sahihtir demiş, Zehebî de ona katılmıştır.

ber (s.a.): "O (saydığın şeyler de) Allah'ın takdiridir." buyurdu.[11]

Bu hadis-i şerifler; sebepler ve neticelerinin varlığını isbat etmekte, bunu inkâr edenlerin görüşlerinin yanlış ve bâtıl olduğunu belirtmektedir. Hadisdeki: "Her hastalığın mutlaka bir şifası, tedavi yolu vardır." cümlesi, öldürücü ve hekimlerin bile iyileştiremeyeceği hastalıkların tümünü içine alacak şekilde umumidir. O tür hastalıklardan kurtuluş ancak Allah Azze ve Celle'nin yaratacağı bir ilaç ile olur. Fakat Allah, bu bilgiyi insanlardan kaldırmış ve ona ulaşmağa da bir yol göstermemiştir. Zira mahlukatın bilgisi Allah'ın onlara öğrettiği kadardır. Bu sebepten dolayı Hz. Peygamber (s.a.), hastalıktan şifa bulma ölçüsünü, ilacın hastalığa uyması ile sınırlamıştır. Çünkü mahlukatta var olan herşeyin bir zıddı vardır ve her hastalığa karşı olarak da zıddıyla tedavi olunacak bir ilaç vardır. Hz. Peygamber (s.a.) hastalıktan kurtuluşu, ilacın hastalığa uygun olmasına bağlamıştır. Bunlar ilacın mücerred olarak bulunmasına bağlıdır. Aksi halde ilaç, keyfiyette hastalığın derecesini aştığında veya gereğinden fazla miktarda alındığında bir başka hastalığa sebep olur. Gereğinden az olduğu zaman ise, hastalığa mukavemet edemediğinden ilacın etkisi az olur. Tedavi, hastalığa uygun olmazsa şifa hasıl olmaz. Ayrıca, tedavi zamansız yapılırsa bir fayda vermez. Hastanın bedeni ilacı kabul etmediği yahut ilaç almaya kuvveti olmadığı veya ilacın tesirine mani bir sebep olduğunda da hastalıktan kurtulmak mümkün olmaz. İlaç ne zaman hastalığa uygun olursa, Allah'ın izniyle mutlaka şifaya kavuşulur. Hadislerin bu şekilde izahı, aşağıda gelecek ikinci izah tarzından daha güzeldir.

İkinci bir yorum şöyledir: Bu ifade, kendisiyle has murad edilebilen âm bir hüküm olmalıdır. Böylece özellikle, lâfzın kapsamına girenler, dışında kalanlardan kat kat fazladır. Her dilde bu tür ifadeler vardır. Bu durumda hadise şöyle mânâ vermek gerekir: Cenâb-ı Hak tedaviyi kabul edebilecek her hastalığın ilacını da mutlaka yaratmıştır. Böylece, tedaviyi kabul etmeyen hastalıklar bu hükme dahil değildir. Nitekim Allah Teâlâ, Âd kavmine musallat ettiği rüzgâr hakkında: "O rüzgârın içinde, Rabbinin emriyle herşeyi yerle bir edecek can yakıcı bir azap vardır."[12] buyurmuştur ki, bu ifade yıkılabilecek bütün şeyler için geçerlidir. Nitekim âyetin devamında Âd kavminin evleri bu yerle bir olmadan istisna edilmiştir. Buna benzer misâller çoktur.

Bu âlemde yaratılmış olan zıtları, bir kısmının diğerlerine mukavemeti-

11. Ahmed b. Hanbel, 3/431; Tirmizî, 2065; Hâkim, 4/199; İbn Mâce, 3437. Senedinde -meçhul bir râvi hariç— sika râviler vardır. Bu konuda Hâkim (4/199), Hakîm b. Hizâm'dan bir hadis nakletmiş ve: "Sahihtir" demiş, Zehebî de ona katılmıştır.
12. Ahkâf, 46/25.

ni, muhalefetini ve tasallutunu düşünen kişiye; Rab Teâlâ'nın kudretinin kemâli, hikmeti, sun'undaki insicâmı, rububiyette, vahdâniyette, kahrda tek olduğu, bizâtihi Ganî olup kendi dışındakilerin O'na muhtaç olduğu gibi, O'ndan başka şeylerin O'nun zıddı ve mânii olduğu belirmiş olur.

Sahih hadislerde tedavî olmaya dair emir vardır. Açlık, susuzluk, hararet ve üşüme gibi hastalıkları zıdlarıyla gidermekte bir beis olmadığı gibi, tedavi de tevekküle mâni değildir. Aksine, Allah'ın şer'î bir ölçüde, neticeler için tayin etmiş olduğu sebeplere yapışmakla tevhidin hakikatı tamamlanmış olur. Zira sebeplerin ortadan kaldırılması, gerçekte ve hikmette olduğu gibi, tevekkülün kendisine mâni olur ve onu zayıflatır. Çünkü, sebepleri terketmenin tevekkülü daha kuvvetlendireceği zannedilir. Kişi, sebeplere acziyetinden dolayı yapışmamışsa, dininde ve dünyasında kulun faydasına olan şeyin elde edilmesi ve din ve dünyasına zarar verecek şeyi ortadan kaldırması hususunda kalbin Allah'a itimad etmesi demek olan tevekkülün hakikatına aykırı hareket etmiş olur. Bu şekildeki itimadın, sebeplere yapışmakla birlikte olması gerekir. Aksi halde hikmet ve şeriatı ortadan kaldıran kişi durumuna düşer. Dolayısıyla kul acziyetini tevekkül, tevekkülünü de acziyet olarak değerlendirmemelidir.]

Bu hadislerde, tedaviyi inkâr ederek; "Şayet şifa takdir olunmuşsa, tedavinin bir faydası yoktur, eğer şifa takdir olunmamışsa zaten bir faydası olmaz." diyenin görüşü reddedilmektedir. Aynı şekilde bu yanlış düşünceye şu da eklenebilir: "Hastalık Allah'ın takdiriyle tahakkuk eder. Halbuki Allah'ın takdiri reddolunamaz, defedilemez." Bu mânada soruları Hz. Peygamber'e (s.a.) bedevîler sormuştu. Sahâbinin büyükleri ise, Allah'ı, hikmetini ve sıfatlarını en fazla bilenlerden oldukları için böyle bir soruya gerek duymamışlardır. Gerçekten de Hz. Peygamber (s.a.) böyle sorular soranlara sadra şifa verecek şekilde cevap vermiştir: Bu ilaçlar, rukye (dua) ve hastalıktan sakınmalarınız da Allah'ın takdiridir. O'nun takdirinin dışına hiçbir şey çıkamaz. Bilâkis O, takdirini kendi takdiriyle geri çevirir. Bu geri çevrilme de O'nun takdiridir. Hiçbir şekilde O'nun takdirinin dışına çıkmak mümkün değildir. Bu aynen açlık, susuzluk, hararet ve üşümeyi zıdlarıyla gidermek gibidir. Düşmanla karşılaşma takdir kılındığında, onların savaşla bertaraf edilmesi de böyledir. Defeden, defedilen ve defetme, hepsi Allah'ın takdiriyledir.

Bu soruyu sorana denilir ki: Sana fayda getirecek bir şeyi elde etmek ve zararı gidermek için senin de hiçbir sebebe yapışmaman lâzım değil midir? Zira, fayda ve zarar şayet takdir edilmişse mutlaka vuku bulacaktır. Eğer takdir olunmamışsa onun meydana gelmesi mümkün değildir. Böyle bir mantık dinin ve dünyanın yıkımı, âlemin bozulması demektir. Bu sözü ancak, hakkı

reddeden, inatçı biri söyler. Müşriklerin: "Şayet Allah dileseydi ne biz, ne de babalarımız müşrik olurdu."[13], "Şayet Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız Allah'dan başka bir şeye ibadet ederdik."[14] diye; Allah'ın onlara peygamberleriyle hüccet getirmesine karşılık vermeleri gibi, kaderi (inandıklarından değil) sırf karşısında haklı olan kişinin delilini çürütmek için laf olsun diye ağızlarına alırlar.

Bu soruyu sorana şu şekilde cevap verilebilir: Şimdi senin hatırlayamadığın üçüncü bir konu daha var. O da şudur: Muhakkak ki Cenâb-ı Hak şunu ve bunu bu sebepten dolayı takdir etti. Ancak sebebini yerine getirdiğin takdirde netice meydana gelmiş olur. Aksi takdirde netice alınmaz.

Şayet şu şekilde itiraz ederse: Eğer sebep takdir olunmuşsa ben onu yaparım; takdir olunmamışsa benim onu yapmaya gücüm yetmez. Bu durumda ona denilir ki: Böyle bir savunmayı —sana muhalefet ederek— emrettiğin bir işi yapmayıp, nehyettiğin bir hareketi yaptıkları bir zamanda, kölen, çocuğun ve ücretle tuttuğun amelenden kabul eder misin? Eğer bunu mantıklı bularak kabul edersen, o zaman sana isyan edeni, malını çalanı, sonra iftira atanı ve haklarını vermeyeni, hiç kötülememen gerekir. Şayet böyle bir şeyi kabul etmezsen, o halde üzerinde Allah hakkı olarak gerekli şeyleri yapmamanı nasıl mantıklı bulabiliyorsun?

İsrâilî bir rivayete göre, Hz. İbrahim (a.s.) şöyle sordu: "Ya Rab! Hastalık kimdendir?" Cenâb-ı Hak: "Bendendir." dedi. Hz. İbrahim (a.s.): "Peki, şifası kimdendir?" diye sordu. Cenâb-ı Hak: "Bendendir." buyurdu. Hz. İbrahim: "Öyleyse tabibe ne gerek var?" diye sorunca, Cenâb-ı Hak: "Tabib, şifayı kendi eliyle yeryüzüne gönderdiğim adamdır." dedi.

Ayrıca, "Her hastalığın bir şifası vardır." hadisi hem hastaya, hem tabibe moral gücü vermektedir. Hastalıktan kurtulmanın yollarını araştırmaya teşvik etmektedir. Çünkü hasta, hastalığını geçirecek bir ilacın mutlaka var olduğuna inanırsa, kalbi umutlanır, karamsar olmaz, umut kapısı açılır. Ruhu bu sebeple kuvvetlendiğinde hastalıktan dolayı meydana gelen harareti ortadan kalkar. Bu hal hayvanî, nefsânî ve tabiî ruhların güçlenmesine sebep olur. Bu ruhlar kuvvetlendiğinde, bu ruhları taşıyan kuvvetler güçlenir. Böylece vücut hastalığı yener ve onu ortadan kaldırır.

Aynı durum tabip için de önemlidir. Zira, bu hastalığın mutlaka bir devasının, ilacının olabileceğine kanaat getirirse, onu bulmak için araştırmaya

13. En'âm, 6/148.
14. Nahl, 16/35.

koyulur. Nitekim bedenî hastalıklar kalbî hastalıklarla aynı ölçülere sahiptir. Cenâb-ı Hak herhangi bir kalbe bir hastalık verirse mutlaka onun tedavisini o hastalığına zıd bir şeyle vermiştir. Şayet hasta tedavi olacağı, zıd olan ilacı bilir de onu kullanır ve ilaç da o hastalığına tam uyum sağlarsa, Allah'ın izniyle hasta şifaya kavuşur.

3— Rasûlullah'ın (s.a.) Dengeli Beslenmesi:

Rasûlullah'ın (s.a.) mideyi bozacak şekilde ve ihtiyaç fazlası yemekten kaçınması, yeme ve içmede riâyeti gerekli ölçüler konusundaki tutumu şöyledir:

Müsned ve diğer hadis kitaplarında rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İnsanoğlu, midesinden daha kötü hiçbir kabı doldurmamıştır. Halbuki onlara, belini doğrultacak birkaç lokmacık kâfi gelir. Mutlaka midesini dolduracaksa, üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe, üçte birini de hava için ayırsın."[15]

Hastalıklar iki çeşittir: Birinci türdeki maddî hastalıklar; bedende aşırı derecede çok olup da tabiî hareketlere dahi zarar veren hastalıklardır. Hastalıkların birçoğu bu türdendir. Sebebi ise; daha ilk yemek hazmedilmeksizin vücuda yeni yemekler doldurulması, ihtiyaçdan fazla miktarda, faydası az, hazmı zor gıdaların alınması, çeşitli terkiplerde karışık gıdaların çok alınmasıdır. İnsan bu tür gıdalarla karnını doldurur ve bunu alışkanlık haline getirirse türlü türlü hastalıkların meydana gelmesine sebep olur. Misâl olarak da hastalığın süratle gelip, zor bir şekilde ortadan kaldırılması verilebilir. Gıdada orta yolu turar, ihtiyaç miktarı alıp kemmiyet ve keyfiyyetinde mutedil olursa, vücud; fazla miktarda alınan gıdanın verdiği faydadan daha çok fayda elde etmiş olur.

Gıda üç türlü alınır: 1) Zaruret ölçüsünde, 2) Yeterli ölçüde, 3) Aşırı ölçüde. Hz. Peygamber (s.a.); kişiye belini doğrultacak, kuvvetinden düşürmeyecek ve zafiyet vermeyecek şekilde birkaç lokmacığın yeterli olduğunu; daha fazla yemek zorunda kaldığı takdirde, midesinin üçte birini yemekle, üçte birini suyla, son üçte birini de nefesle doldurmasını bildirmiştir. Bu şekilde yemek, hem vücuda, hem de kalbe en faydalı olan şekildir. Çünkü mide sırf yemekle dolarsa su içmekte zorlanır. Sırf su ile dolarsa nefes almakta zorlanır, ağır bir yük altında kalan kişi gibi yorulur ve sıkıntıya düşer. Bu vaziyet-

---

15. . Ahmed b. Hanbel, 4/132; Tirmizî, 2380; İbn Mâce, 3349. Tirmizî, hadise "hasen-sahih" demiştir.

te olan kişinin kalbi bozulur, âzaları ibadete karşı gevşer. Tokluğun gerektirdiği şekilde âzalar şehevî arzularla hareket ederler. Hâsılı, midenin yemekle doldurulması hem bedene hem de kalbe zararlıdır.

Çok yemek, daimi ve sürekli olursa bu sayılan olumsuz neticeler meydana gelir. Halbuki bazen çok yemekte bir sakınca yoktur. Nitekim, Ebu Hureyre (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda; "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, sütü mideme ulaştıracak hiçbir yol bulamıyorum!" diyene kadar süt içmiştir. Sahabîler Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda defalarca, doyana kadar yemişlerdir.

Bereketli dahi olsa, aşırı derecede tokluk insanın bedenini ve kuvvetini zaafa uğratır. Zira bedeni, çok fazla gıda değil, ancak kabul edebileceği miktarda alınan gıda kuvvetlendirir.

İnsan topraktan, havadan ve sudan ibaret olduğundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) yemek yemeği; yemek, su ve hava olarak üç kısma ayırmıştır.

Şöyle denilebilir: (Ahlat teorisine göre) insanda bulunması gereken (dördüncü unsur) ateşin vücutta bir yeri yok mudur?

Buna şöyle cevap verilir: Bu tabiplerin ileri sürdükleri bir teoridir. Onlar: "İnsanda bilfiil ateş unsurundan bir cüz vardır ve bu insanda mevcut olan dört rükun ve asıldan[17] birisidir." derler.

Filozof ve tabiplerden bazıları bu (ahlat) teorisini tenkid ederek, insanda bilfiil ateş unsurunun olmadığını şu delillerle ileri sürmüşlerdi:

1— İnsanda ateş unsurunun varlığı, ya etkisini terkederek nüzul eder ve vücutta bulunan su (mâî) ve toprak (arazî) unsurlarla karışır, veya vücutta doğar ve oluşur deniliyor.

Birincisi iki yönden yanlıştır. a) Ateş tabiatıyla yükselici bir vasfa sahiptir. Şayet nüzul ederse bulunduğu merkezden bu âleme inişi zor olur. b) Vücutta bulunduğu iddia edilen ateş unsurları, nüzul ederlerken son derece soğuk olan zemherîr küresi üzerinden geçmek zorundadırlar. Halbuki biz bu âlemde, büyük bir ateşin az bir su ile söndüğünü görüyoruz. İşte son derece soğuk olan zemherîr küresi üzerinden geçecek olan bu ateş unsurları daha çabuk sönerler.

---

16. Buharî, 11/346.
17. Yunanlılar, dört unsura (su, toprak, hava ve ateş) "asıl" demiştir. Çünkü, onlara göre bu unsurlar; canlılar, bitkiler ve madenlerden ibaret oluşumların aslıdır.

2— Vücutta meydana gelmesi görüşü ise çok çok uzak bir ihtimaldir. Çünkü bir cisim (ahlat teorisine göre) ateş olmadan evvel, ya toprak, ya su veya havadır. İlk defa ateş olan bu madde, diğer cisimlerden biriyle bitişik ve karışık olmuş olur. Ateş olmayan cisim ise büyük cisimlere karıştığında ne ateşdir, ne de onlardan herhangi biridir. Ateşe dönmeğe uygun bir istidat göstermez, çünkü bizâtihi ateş değildir. Karışık cisimler ise soğuktur. O halde ateşe dönüşmeye nasıl müsait olabilir?

Şöyle diyebilirsiniz: Vücutta, diğer cisimleri ateşe döndürecek ve onların arasına karıştığından dolayı onları ateşe dönüştürecek ateş unsurları niçin olmasın?

Biz de deriz ki:

a) Bu ateş unsurlarının vücutta oluşma imkânı —ilk sözümüzde de söylediğimiz gibi— yoktur. Şayet; "Biz, sönmüş kirecin üzerine su döküldüğünde, bir kristale güneş ışığı vurduğunda, taşı bir demire vurduğumuzda ateş çıktığını görmekteyiz." derseniz; işte bütün bu ateş unsurları karışım esnasında oluşuyor ki, bu da sizin birinci kısımda ileri sürdüğünüz görüşleri ibtal eder.

Bu görüşleri kabul etmeyenler diyorlar ki: Biz, taşın demire vurulmasında olduğu gibi şiddetli bir sürtüşmeden ve kristalde olduğu gibi güneşin kuvvetle ısıtmasıyla ateş meydana geldiğini inkâr etmiyoruz. Fakat biz, bitki ve hayvanların cisimlerinde bu hadisenin meydana gelmesini uzak buluyoruz. Çünkü onların yapılarında bu şekilde ateş maydana getirecek kadar şiddetli sürtüşme azdır ve kristal gibi bir parlaklık yoktur. Kaldı ki güneş ışınları kristalin üzerinde olduğunda elbette ateş meydana getirmezler. O halde içine ulaşan ışın nasıl ateş meydana getirir?

b) Meselenin aslında, tabipler; eski bir içeceğin tabiatında son derece sıcaklık olduğunda ittifak etmişlerdir. Şayet bu sıcaklığın ateş unsurlarından oluştuğu ileri sürülürse bu mümkün değildir. Çünkü, az bir su ile büyük bir ateşin söndüğünü gördüğümüz halde, sönmeden, uzun süre, suyu fazla olan unsurların arasında ateş unsurlarının az olarak kalabileceği nasıl düşünülebilir?

c) Şayet hayvan ve bitkilerde bilfiil ateş unsuru varsa, yine onlarda bulunan su unsurlarına mağlup olmaları gerekir. Zira ateş unsuru suyun etkisindedir. Bazı tabiat ve unsurların diğerlerine galip gelmesi mağlubun tabiatının gâlibin tabiatına dönmesini gerektirir. Bu durumda zaruri olarak ateşin zıddı olan su tabiatının galebesiyle az olan ateş unsurları suya inkilab etmiş olacaklardır.

d) Cenâb-ı Hak, Kitâb'ında, insanın yaradılış safhalarını çeşitli yerlerde zikretmiştir. Bu yerlerden bir kısmında, insanı sudan, bir başka yerde topraktan, bir diğerinde su ve toprak karışımı balçıktan (= *tîn*), bir başka yerde güneş ve rüzgârın etkisiyle, ateşte pişmiş gibi kuru bir çamurdan yarattığından bahsetmiştir. Bunların aksine hiçbir yerde insanı ateşten yarattığından bahsetmemiştir. Bilakis bu tabiri, iblisin bir özelliği olarak zikretmiştir.

Sahih-i Müslim'de sabit olduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Melekler nurdan, cinler halis ateşten, Âdem de size (Kur'an'da) tavsif olunduğu gibi (topraktan) yaratılmıştır.[18]

Bu hadiste de ifade edildiği gibi insanın Cenâb-ı Hakk'ın Kitab'ında belirtildiği şekilde yaratıldığı açıktır. Cenâb-ı Hak bize insanı ateşten yarattığını veya insanın aslında ateşten bir unsurun bulunduğunu anlatmamıştır.

e) Onların en güçlü delilleri, canlıların bedenlerinde müşahade etmiş oldukları hararettir ki; buna göre canlılarda ateş unsuru vardır. Bu bir delil olamaz. Çünkü hararetin sebepleri ateşten daha umumi unsurlarla da meydana gelir. Hararet bazan ateşten, bazan hareketten, bazen güneş ışınlarının aksetmesinden, bazen havanın sıcaklığından, bazan ateşe yakın olmaktan meydana gelir. Havanın sıcaklığı vasıtasıyla veya başka sebeplerle hararet meydana gelmesi, canlıda ateşin varlığını gerektirmez.

İnsanda ateş unsurunun varlığını iddia edenler derler ki: Şu bir gerçektir ki toprak ve su birbirlerine karıştıklarında, erimelerini ve birbirlerine katışmalarını gerektirecek bir hararet gerekmektedir. Aksi halde onlardan her biri diğerine katışmamış, birleşmemiş olur. Nitekim güneş ve havanın ulaşmadığı bir toprağa herhangi bir tohum attığımızda tohum bozulur. İşte bu sebepten dolayı ya karışık bir şeyde tabiî olarak pişmiş, erimiş bir cisim meydana gelmesi veya gelmemesi gerekir. Şayet meydana gelirse işte o ateş unsurudur. Meydana gelmezse mürekkep olan cisim tabii olarak sıcak olmaz. Sıcak olsa da bu onda arazî (geçici) olarak meydana gelir. Bu arazî sıcaklık zail olduğunda da o şeyin ne tabiatında ne de keyfiyyetinde hararet olmaz. Aksine mutlak soğuk olur. Fakat bazı gıda ve ilaçların tabiatında hararet vardır. Hararetin onların kendilerinde mevcut olduğunu anlarız. Çünkü hararet onlarda arazî değil, cevher-i nârî (temel ateş niteliği) olarak vardır.

Yine derler ki: Eğer vücutta sıcak bir unsur olmazsa, son derece soğuk olması gerekir. Çünkü tabiat soğuk olmayı gerektirecektir. Yardımcısı ve karşıtından mahrum olduğundan da soğukluğun derecesi en son noktaya ulaşa-

18. Müslim, 2996.

caktı. Şayet böyle olsaydı, insan tabiatında, soğuk sebebiyle ihsas (duyular) olmayacaktı. Çünkü son derece soğuk bir vücuda, soğuk bir şey ulaştığında benzeri bir şey olur. Bir şey de benzerinden ayrılmaz. Ayrılamayınca da onu hissedemez. Onu hissedemeyince de ondan elem duymaz. Şayet soğuktan başka bir şey olursa farkedilmemesi (ayrılmaması) daha uygundur. Şayet bedende tabiî olarak sıcak bir unsur yoksa, bu elbette soğuktan ayrılıp meydana gelmez.

Diyorlar ki: Sizin delilleriniz şu sözleri söyleyenlerin görüşlerini ibtal etmektedir: Ateş unsurları bu mürekkep (karışık) cisimlerde hali üzere ve ateş tabiatlarıyla bâki (kalıcı)dırlar! Halbuki biz böyle demiyoruz. Aksine; ateşin kendi türüne ait görüntüsünün karışma esnasında bozulduğunu söylüyoruz.

İnsanda ateş unsurunun olmadığını iddia eden diğerleri de şöyle diyorlar: Niçin, toprak, su ve hava birbirlerine karıştıklarında, bu karışma ve erimeden meydana gelen hararetin güneş ve diğer yıldızların harareti olduğu ileri sürülemesin? Daha sonra, karışık bir madde, karışımının kemaline ulaştığında, sıcaklık sebebiyle —bitki olsun, hayvan olsun, maden olsun— karışım vaziyetini kabule hazır haldedir. Bu karışık maddelerdeki sıcaklık ve hararetin, Allah Teâlâ'nın bu birleşme esnasında meydana getireceği hassa ve kuvetlerle olup, bilfiil ateş unsurundan olmamasına ne mâni olabilir? Bu şekilde yapılan izahı iptal etmeye elbette hiçbir yolunuz yoktur. Nitekim büyük tabiblerden bir grup da gerçeği itiraf etmişlerdir.

Bedenin soğuğu hissetmesi sözüne gelince; biz deriz ki, bizâtihi bu bedende bir hararet ve sıcaklığın var olduğunu gösterir. Bunu kim inkâr edebilir ki? Yalnız sıcak bir şeyin mutlaka ateşten oluştuğuna delil yoktur. Zira her ne kadar, her ateş sıcaksa da bu hüküm küllî bir hüküm olamaz. Aksine bazı sıcak şeyler ateştir denebilir.

Ateş türüne ait görüntünün bozulmasına dair olan sözünüze gelince, tabiplerin çoğu ateşin kendine ait görüntüsünün bekâsını benimser. Bozulmasına dair olan sözün kendisi bozuktur. Bu görüşün bozuk olduğunu tabiblerinizin müteahhirîn temsilcilerinin en efdali[19] *eş-Şifâ* adlı eserinde itiraf et-

19. Müellifin burada ismini açıkça vermediği zat, Ebu Ali Hüseyin b. Abdullah b. Sina'dır. Zira *eş-Şifâ*, İbn Sina'nın en meşhur eserlerinden olup, bu isimle daima onun eseri kastedilir. 371/981—428/1036 yılları arasında yaşamıştır. Beyrûnî ve İbn Heysem'in muasırıdır. Aslen Belh'li olup Buhara'da doğdu. On yaşına kadar Kur'an'ı ezberledi ve Arapçayı öğrendi. On yedi yaşına kadar şeriat, felsefe, tabiî ilimler, mantık, hendese ve diğer çeşitli ilimlerle uğraştı. Daha sonra kendi kendine tıb ve felsefe ile meşgul oldu. Hatta tıpta zamanında Calinus ve Hipokrat gibi meşhur oldu. Bağdat'ta meşhur hastahanenin başhekimiydi. Batılılarca *"Avicenne"* ismiyle anılan İbn Sina, kitaplarıyla ve keşifleriyle bugünün modern tıp ve felsefe dünyasına kendini kabul ettirmiş bir İslâm filozofudur. Elli se-

miş ve unsurların, karışık cisimlerde aslı ve tabiatlarıyla daha toplu bulunduklarını isbat etmiştir. Tevfik Allah'tandır.

4— Rasûlullah'ın (s.a.) Öğütlediği İlaçların Türleri:

Hz. Peygamber'in (s.a.) hastalık için tavsiye ettiği ilaçlar üç çeşittir: 1) Tabiî ilaçlar, 2) İlâhî ilaçlar, 3) Her ikisinin karışımı olan ilaçlar.

Biz Rasûlullah'ın (s.a.) tavsiye ettiği bu üç çeşit ilaçtan bahsedeceğiz. Önce tavsiye edip, bizzat kendisinin kullandığı tabiî ilaçları, daha sonra da ilâhî ilaçları ve nihayet her ikisinin karışımı olan ilaçları zikredeceğiz.

Bununla birlikte (önce) şuna işaret etmeliyiz ki; Hz. Peygamber (s.a.) ancak hidâyet etmek, Allah'a ve cennetine çağırmak, Allah'ı tanımak, ümmete Allah'ın rızasının bulunduğu şeyleri belirtip onları emretmek, Allah'ın gazap ettiği şeyleri belirtip onlardan sakındırmak, nebî ve rasûllerin ümmetleriyle ilgili haber ve ahvalini, âlemin yaradılışı, kâinatın başlangıç ve sonu ile ilgili haberleri, insanların nasıl şakî (mutsuz) ve saîd (mutlu) olacaklarını ve bunların sebeplerini bildirmek için gönderilmiştir.

Bedenî hastalıkların tedavisiyle ilgili Tıbbu'n-Nebî ise, şeriatının tamamlanması için olup, ihtiyaç anında kullanılması gayesiyledir. Buna ihtiyaç hissedilmediğinde ise bütün güç ve kuvveti, kalplerin ve ruhların tedavisine, sıhhatın muhafazasına, hastalıkların giderilmesine, fesâdı gerektirecek şeylerden korunmaya sarfetmek gerekir. Asıl gaye, ruhların ve kalplerin ıslah ve tedavisidir. Çünkü kalp ıslah olunmadan, bedenin ıslah edilmesinin bir faydası yoktur. Kalp ıslah edilmiş olduğu halde bedenin hastalanması, cidden fazla bir zarar meydana getirmez. Çünkü bu geçici bir zarar olup, arkasından devamlı ve sürekli olan fayda meydana gelir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

---

kiz yaşları civarında vefat eden İbn Sina, son zamanlarında Kur'an ve tefsiriyle meşgul olmuş, hatta vefat edene kadar üç günde bir hatim yapmıştır. Dünya hayatından uzaklaşmış, kendini kitaplarında bulunan şeriat zâhirine aykırı sözlerinden dolayı özellikle Gazzalî tarafından *Tehâfüt*'te tekfir edilmiştir. Müellif ve hocası İbn Teymiyye de onun hakkında aynı kanaata sahiptirler. İbn Sina'nın son durumu hakkında Zehebî (*el-İber*, 2/258-259) ve İbn Kesîr (*el-Bidâye*, 12/42-43), tarihçi İbn Hallikân'dan şu cümleleri nakletmektedirler: "Vefatı yaklaştığında gusletti, tevbe etti, yanında bulunan malını fakirlere tasadduk etti. Kölelerini azad etti. Her üç günde bir hatim yapardı. Ramazan ayında bir cuma günü Hemadân'da vefat etmiştir. Küçük büyük yüze yakın kitabı vardır." En meşhur eseri *El-Kânun*'a on-on beş civarında şerh yazılmıştır. Tıbba dairdir. İkinci meşhur eseri de müellifin ismini zikrettiği *eş-Şifâ* ise felsefe, mantık, riyâziyyat ve tabiî ilimler konusundadır. Bu iki eseri de çeşitli batı dillerine terceme edilmiştir. (İslâm Ansiklopedisi, 5/807-824).

İKİNCİ BÖLÜM

Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) TEDAVİ OLMA KONUSUNDAKİ TUTUM VE ÖĞÜTLERİ

A) TABİÎ İLAÇLARLA TEDAVİ

1— Hummanın Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) humma hastalığının tedavi edilmesi hakkındaki tutumu şöyledir:

Sahihayn'da, Nâfi'—İbn Ömer kanalıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Humma veya humma hastalığının şiddeti, ancak cehennemin hararetinin şiddetinden bir parçadır. Dolayısıyla humma ateşini, su ile soğutun."[1]

Bu hadis-i şerif cahil tabiplerin bir çoğuna müşkil gelmiş ve hummanın tedavisi ve ilacına aykırı bir emir olduğunu zannetmişlerdir. Biz —Allah'ın güç ve kuvvetiyle— tefsirini ve fıkhını açıklayarak deriz ki:

Rasûlullah'ın (s.a.) hitabı iki nevidir: a) Tüm yeryüzünde yaşıyan insanları içine alacak şekilde umumî hitapları. b) Bir kısmına ait hitapları. Birincisine umumî hitapları dahildir. İkincisine ise şu hadis misâl olabilir: "Büyük veya küçük abdest yaparken önünüzü kıble tarafına dönmeyin, sırtınızı da dönmeyin. Fakat batıya ve doğuya doğru yönelin."[2] Bu hitap, doğu ve ba-

1. Buharî, 16/28; Müslim, 2209. Bazı doktorlar şöyle der: Ateşin artması durumunda, bütün humma halleri suyla iki şekilde tedavi edilir: 1) Ateşin derecesini düşürmek gayesiyle soğuk veya buzlu bez parçalarıyla dışarıdan, 2) Humma sırasında ağıza bol su verilmesi: Bu, bütün organlara, özellikle de böbreklere vücut için hayatî önemdeki görevlerini yerine getirmekte yardımcı olur.
2. Buharî, 8/29; Müslim, 264. Begavi (*Şerhu's-Sünne*, 1/359) şöyle der: "Doğuya veya batıya dönün" sözü, Medine'lilere ve kıblesi bu tarafta olanlar için kullanılmıştır. Kıblesi doğu veya batı tarafında olanlar, güneye veya kuzeye döner.

tıda bulunanlar ile Iraklılara ait olmayıp, Medineliler ve o hizada bulunan Şamlılara ve diğer yerlere mahsustur.

"Meşrık ile mağrip arası kıbledir."[3] hadisi de böyledir.

Burası anlaşıldığında; Hz. Peygamber'in (s.a.) bu (humma) hadisinde kasdetmiş olduğu kimselerin Hicazlılar ve Hicaz istikametindeki memleketlerde oturanlar olduğu da anlaşılır. Çünkü onlara ârız olan humma hastalığının ekserisi, güneşin hararetinin şiddetinden meydana gelen geçici, günlük humma hastalığıdır. Bu tür humma için hem içilerek, hem de serperek soğuk su kullanılması faydalıdır. Çünkü humma; etkisi önce kalpde beliren garib bir hararettir. Ruh ve kan yoluyla, atardamar ve diğer damarlarla bütün vücuda yayılır, tabiî hareketlerin yapılmasına engel olacak şekilde ateş meydana getirir.

Humma iki kısımdır:

1— Arazî (geçici) humma: Şişme (*verem*) ve hareketten veya güneş çarpmasından veya yaz mevsiminin şiddetli olmasından ve benzerlerinden meydana gelir.

2— Marazî humma: Üç nevidir; bu önce bir maddede oluşur, daha sonra bütün vücudu ateş sarar: a) Şayet başlangıcı ruh ile olursa buna günlük humma denir. Çünkü çoğunlukla bir günde geçer. En fazla üç gün sürer. b) Şayet başlangıcı ahlat ile olursa afenî humma denir. Dört sınıftır: Safravî, sevdâvî, balgamî, demevî. c) Şayet başlangıcı aslî ve sert organlar olursa ince humma (*hummâ dıkk*) denir. Bu neviler çerçevesinde daha başka bir çok nevî humma çeşidi vardır.

Bazı hummadan vücut o kadar fazla istifade eder ki, ilaçlardan o kadar fayda görülmez. Çoğunlukla günlük humma çeşidi yaygındır. Afenî humma büyük maddelerin birlikte pişmelerine sebep olur, ki başka bir yolla bu hadise oluşturulamaz. Bir takım çözücü-açıcı ilaçların ulaşamadığı engelleri (*sudde*) açmağa sebep olur.

Eski ve yeni remed'e gelince[4]; onun birçok çeşidi, garip ve süratli bir

---

3. Tirmizî, 344; İbn Mâce, 1011; Hâkim, 1/205, 206; Beyhakî, 2/9; Malik, *Muvatta*, 1/201; Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir.
4. *Remed*:Eski tabiplere göre kan hıltından, sıcak şişkinliğe verilen bir addır ki, kendi cinsinden olmayan bir başka uzuvla mürekkep uzuvda (mültehim) meydana gelir. Şayet bu sıcaklık kandan değil de başka bir hümörden olursa, bu hastalığa remed değil "*tekeddür*" denir. Daha sonra gelen tabibler ise bu durum ister sıcak ister soğuk hümörlerden meydana gelsin mültehim bir uzuvda meydana gelen her türlü şişkinliğe remed demişlerdir. Bk. Tehanevî, *Keşşâfu Istılahati'l-Fünûn*, 1/552.

şekilde birtakım hastalıkları tedavi eder. Felç, yüz felci (*lakve*), sinir bozulmasından meydana gelen adale buruşması (*teşennuc-i imtilaî*) ve faydası olmayan (az vitaminli) katı gıdaların etkisiyle meydana gelen birçok hastalığa çaredir.

Bazı faziletli doktorlar bana şunu anlattılar: Biz hastalıkların büyük bir kısmını, hasta kendi kendine şifaya kavuştuğu gibi, humma ile yeniyoruz. Bu hususta humma birçok açıdan ilaç içmekten daha faydalıdır. Çünkü humma, hümörleri (ahlat) ve bedene zararlı bazı maddeleri pişirir. Piştiği takdirde de ilaç, çıkmağa hazır halde olan fasid maddelere tesadüf eder ve onları dışarı atar. Böylece şifa hasıl olur.[5]

Bu kavranıldığında, hadisten kastın arazî hummaların bir kısmı olduğu anlaşılır. Çünkü bu tür hummalar, soğuk suya o hasta yer daldırıldığında veya buz gibi soğuk su içildiğinde sükunet bulur. Hasta bu durumda bir başka ilaç almağa gerek duymaz. Çünkü arazî hummalardaki hararet ruha taalluk eden mücerred sıcak bir keyfiyettir. Dolayısıyla onu gidermek için mücerred soğuk bir keyfiyeti o uzva ulaştırmak yeterlidir. Hümörlerin pişmesine, dolayısıyla da bir hıltın dışarı atılmasına ihtiyaç duymadan ateşi dindirmiş olur.

Hadis-i şerifte, hummaların her türünün kastedilmiş olması da mümkündür. Nitekim doktorların en büyüğü olan Calinus (Galen)[6], her türlü hummaya soğuk suyun faydalı olduğunu itiraf etmiştir.

---

5. Tıbbu'n-Nebî'nin müstakil neşirlerinden birinin tıbbî tahkiklerini yapan Dr. Adil Ezherî, bu hususta şunları da ilâve etmiştir: "Mafsal romatizması gibi bazı müzmin hastalıklar vardır ki, eklemler bu sebepten katılaşır ve hareket edemez hale gelirler veya sinir sisteminde meydana gelen müzmin çiçek hastalığı, bedenin hararet derecesi humma esnasında yükseldikçe bir hayli iyileşir. Bu sebepten de humma, tıbbî tedavî yollarından biri olarak sayılmıştır ki bu tür durumları oluşturmak için hastaya hukne yoluyla muayyen maddeler verilerek sunî hummalar meydana getirilir." (*Tıbbu'n-Nebî*, 2. baskı, Beyrut, 1982. Abdülgani Abdülhâlik tahkıkıyla.) Tıbbu'n-Nebî—nin diğer bir neşrini gerçekleştiren Abdülmutî Kal'acı bu yapma hummalara misal olarak, günümüzde daha yaygın kullanılan aşıyı misal verir ve İbn Kayyim'ın tıp sahasında ne kadar ileri görüşlü olduğuna işaret eder. Dr. Abdülmutî Emin Kal'acı, Kahire, 1982, 2. Baskı.
6. Cerrahî alanında önemli buluşları ve Arapların en önemli tıp kaynağı olan Calinus (Galen = Klaudios), Milâttan sonra yaklaşık olarak 130 tarihinde doğdu. Aslen Bergama'lıdır. Roma krallarından Antunius (138-161), Ürileyus (161-180), Kumudiyos (180-192), Pertinakus (193) devirlerinde yaşadı. Kitaplarında Antunius zamanında yetiştiği ve ona hizmet edip savaşlarında arkadaşlık yaptığını yazmaktadır. Daha 17 yaşındayken tıp, felsefe ve tüm rizayî ilimlerde üstad oldu. Ünlü tabib Hipokrat'ın kitablarını ele aldı ve onları şerhetti. Roma'da umûmî olarak kurduğu ilim meclislerinde ilm-i teşrih (cerrahlık) hakkında bilgiler verdi. Hz. İsâ'nın (a.s.) havarileri ile görüşme niyetiyle Roma'dan Kudüs'e hareket ettiği esnada, yolda Sıkılliye (Sicilya) şehrinde öldü ve oraya gömüldü. Seksen sekiz sene yaşadı. Kendisinden önce gelen tabiplerin eserlerini toplamış ve şerhetmiştir. Aşağı yukarı

Calinus, *Hîletü'l-Bür'* adlı kitabın onuncu bölümünde demiştir ki: Şayet etine dolgun, vücudu ferah genç bir kişi yazın tutulmuş olduğu hummanın sonunda ise ve iç uzuvlarında da bir şişlik (verem) yoksa, soğuk suyla banyo yapar veya soğuk suda yüzerse elbette bundan faydalanır.

Râzî,(7) (*Kitâbü'l-Hâvî* adlı) büyük kitabında der ki: "Şayet vücut kuvvetli, humma da ciddi bir şekilde kızışmış, pişme zahir, karında bir şişkinlik ve fıtık yoksa soğuk su içilmesi faydalıdır. Şayet hastanın bedeni ferah, mevsim sıcak ve dışardan soğuk su almaya alışkınsa, ona da müsaade edilir."

Hadis-i şerifteki: "Humma cehennemin kaynamasından (bir parça)dır." cümlesi, alevinin şiddeti ve ortaya yayılan sıcaklığı demektir. Buna benzer bir ifade: "Güneşin şiddeti cehennemin kaynamasından (bir parça)dır." hadisinde de vardır.

Hadisteki bu ifade iki türlü izah edilmiştir:

a) Bununla, cehennemden kaynaklanan bir ateşe ince bir misal verilmiş oluyor ki, kullar bundan hüküm çıkarsınlar ve ibret alsınlar. Çünkü Allah Teâlâ'nın böyle bir ateşin insanda zuhurunu takdir etmesi, bu neticeyi gerektirecek sebeplerin etkisiyledir. Aynı şekilde sevinç, ferah, huzur ve lezzeti, bu dünyada cennet nimetlerine delâlet etmesi ve ibret almak için ihsan etmiştir ki, bunları elde etmek, bir takım şartların, sebeplerin yerine getirilmesiyle olur.

b) Bu ifade ile teşbih (benzetme) yapılmıştır. Hummanın şiddeti ve alevinin cehennemin kaynamasına benzetilmesi, cehennem azabının şiddetine ruhların ikaz edilmesi içindir. Bu (hissedilen) büyük ateş cehennemin kaynamasının hararetidir ki, sadece sıcaklığına yaklaşana isabet eden zarardır.

---

eserlerinin tamamı Arapçaya terceme edilmiş ve İslâm tıbbına ve gelişmesine bir hayli etkide bulunmuştur. Bk. Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, Galien, Galenos maddesi, 2/183-187, İstanbul, 1975; İbn Cülcül, *Tabakâtu'l-Etıbbâ ve'l-Hükemâ*, 41-50, Tahkik: Fuad Seyyid, Beyrut, 1985.

7. Ebu Bekir Muhammed b. Zekeriyya er-Râzî. Büyük İslâm tabibi ve filozofu olup, "Arapların Calinus'u" denmiştir. Rey şehrinde doğdu ve orada yetişti. Daha sonra Bağdat'a geldi. Bağdat'taki hastahaneye başhekim oldu. Tarihçiler ölüm tarihi hakkında hicrî 311 ile 320 tarihleri arasında değişik rakamlar vermektedirler. Hipokrat ve Calinus'un tıp konusunda yazmış olduğu eserleri şerhetmiştir. Kimya ilmine dair eserler telif etmiştir. Tarihçiler, Râzî'nin, küçüklü büyüklü iki yüz elliye ulaşan eserlerinin isimlerini sıralamaktadırlar. Müellif İbn Kayyim'in de nakiller yaptığı *el-Câmiu'l-Kebîr*'i; *el-Câmiu'l-Hâsır li-Sanâatı't-Tıb*'ı vardır. Bu son eser, aynı zamanda *Kitâbu'l-Hâvî olarak da tanınmaktadır ki, Râzî'nin en büyük kitaplarından olup, Batı dillerine de tercüme edilmiştir. Bk: İbn Cülcül, Tabakat* 77-80; Dr. Ali Abdullah ed-Deffâ, *A'lâmu'l-Arab ve'l-Müslimîn fi't-Tıb*, 83-104; *İslâm Ansiklopedisi*, 9/642-647; Doç. Dr. Mehmet Bayraktar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, s.209-210, Ankara, 1985; *Siyeru A'lâmu'n-Nubelâ*, 9/232; *Uyûnu'l-Enbâ*, 1/309, 321; *Şezerâtu'z-Zeheb*, 2/263; *Vefeyâtu'l-A'yân*, 2/103, 104.

Hadis-i şerifteki "Soğutunuz" ifadesi iki şekilde rivayet edilmiştir:

a- Katı' hemzesiyle, if'al babından emir olarak rivayet edilmiştir ki, "ısınma" mânasına gelen "*sahane*" kelimesi if'al babına aktarıldığında "*eshane*=ısıttı" mânasına geldiği gibi, "*ebrede*" kelimesi emir kipinde, "soğutunuz" mânasına gelir.

b- Vasıl hemzesiyle rivayeti ki lugat ve kullanış bakımından daha yaygın şeklidir. (Su ile serinleyiniz mânasına gelmektedir.) Çünkü birinci şekildeki (rubai) kullanımı daha azdır ve değersizdir.

Şâir demiştir ki:[8]

إذا وَجَدْتُ لَهِيبَ الحُبِّ فِي كَبِدِي   أَقْبَلْتُ نَحْوَ سِقَاءِ القَوْمِ أَبْتَرِدُ
هَبْنِي بَرَدْتُ ببرد الماء ظَاهِرَه   فَمَنْ لِنَارٍ عَلَى الأَحْشَاءِ تَتَّقِدُ

"Aşkın alevini ciğerlerimde hissettiğimde,
Kavmin su kabına doğru serinlemek için yöneldim.

Beni bırak, suyun soğukluğu ile (aşkın) zahirini serinlettim.
İç organlardaki tutuşan ateşi (acaba) kim söndürür?"

Hadisteki; "su ile" kelimesi hakkında iki görüş vardır: Birincisi, her (yerde bulunan ve kullanılan) sudur. Diğer görüşe göre, sudan maksad zemzem suyudur.

Bu ikinci görüşü savunanlar, Buharî'nin *Sahih*'inde, Ebu Cemre Nasr b. İmran ed-Dubaî'den yaptığı şu aşağıdaki rivayeti ileri sürüyorlar. Ebu Cemre diyor ki: Mekke'de İbn Abbas'ın (r.a.) yanında oturuyordum. O esnada birden hummaya tutuldum. Bunun üzerine bana şöyle dedi: Zemzem suyu ile hummanı izale et, serinle! Zira Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Humma cehennemin kaynamasın (dan bir parça)dır. Dolayısıyla o ateşi su ile soğutunuz."(Veya şöyle buyurdu:) "Zemzem suyu ile soğutunuz."[9]

(Görüldüğü gibi) râvi, hadisi şüphe ifadesiyle rivayet etmiştir. Buna rağmen şüphe etmeden rivayet etseydi, bu emir ancak Mekkeliler için geçerli olurdu. Çünkü zemzem suyunu kolayca elde etmek onlar için mümkündür. Mekkeli olmayanlar ise bulabildikleri sudan yararlanabilirler.

Hadis-i şerifi genel kabul edenler, "acaba su ile serinletmekten kasıt su

8. Bu iki beyit Urve b. Uzeyne'nindir. *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ*, 580; *Zehru'l-Âdâb*, 1/167; *Vefeyâtu'l-Âyan*, 2/394.
9. Buharî, 59/10.

ile sadaka mı vermektir, yoksa suyu bizatihi kullanmak mıdır?" şeklinde iki görüş belirtmişlerdir. Sahih ve doğru olanı kullanılmasıdır. Zira bundan kasıd su ile sadaka vermektir diyen kişi, zannederim ki hummayı tedavide soğuk su kullanmaktan kaçınmaktadır. Hadis-i şerifin güzel bir izahı (başka bir açıdan) yapıldığı halde bunu anlamamıştır. O da şudur: Bir şeyin cezası o şeyin cinsinden olan bir başka (amel) şeyle olur. Nitekim, susuzluğu soğuk su nasıl söndürüyorsa, Cenâb-ı Hak da hummanın alevini böylece gideriyor. İşte bu şekildeki izah hadis-i şerifin fıkhından ve işaretinden anlaşılmaktadır. Neticede anlaşılan, suyun kullanılmasıdır.

Ebu Nuaym ve diğer hadisçiler, Enes'ten (r.a.) merfû olarak şunu zikretmektedirler: "Sizden biriniz hummaya tutulduğunda seher vaktinde olmak üzere, üç gece üzerine soğuk su serpsin."(10)

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den (r.a.) merfû olarak şöyle rivayet ediliyor: "Humma cehennem körüğünden bir körüktür. Şu halde hummayı soğuk su (kullanarak) kendinizden uzaklaştırınız."(11)

Müsned'de ve diğerlerinde, Hasan el- Basrî'nin (r.a.) Semüre'den (r.a.) merfû olarak yaptığı bir rivayet de şöyledir: "Humma cehennemden bir parçadır. Onu (üzerinizden) soğuk su ile soğutunuz." Rasûlullah (s.a.) hummaya tutulduğunda bir kırba su ister, daha sonra o suyu başından aşağı dökerek guslederdi.(12)

Sünen'de Ebu Hureyre'den (r.a.) yapılan bir rivayet şöyledir: Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzurunda hummadan söz açıldı. Adamın biri hemen (hummaya) küfretti. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: "Hummaya sövmeyiniz. Çünkü humma, ateşin demirdeki pası gidermesi gibi insanın günahlarını silip süpürür."(13)

---

10. Hadisi Hâkim, *Müstedrek*'te (4/200) rivayet etmiş ve sahih olduğunu söylemiş, Hafız Zehebî de ona katılmıştır. Hadis,her ikisinin dediği gibi sahihtir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (10/144), hadisin senedinin güçlü olduğunu söylemiştir. Ziya el Makdisî, *Muhtâre*'de rivayet etmiştir. Ayrıca Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (5/94) hadisin Taberanî tarafından rivyet edildiğini ve râvilerinin sika olduğunu söylemiştir.
11. İbn Mâce, 3475. Bûsırî, İbn Mâce'ye olan *Zevâid*'inde; hadisin isnadı sahih, râvileri de sika demiştir.
12. Hadis, *Müsned*'de bulunmamakla beraber, Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (5/94), Taberanî ve Bezzâr'dan rivayet etmiştir. Râvileri arasında İsmail b. Müslim vardır ki metrûk bir râvidir.
13. Hadis İbn Mâce'de (3469) bulunmaktadır. Yalnız, senedinde zayıf râvilerden Musa b. Ubeyde vardır. Fakat Müslim, *Sahih*'inde Câbir'den (r.a.) şunları rivayet etmiştir: Allah Rasûlü (s.a.) bir gün Ümmü's-Sâib veya Ümmü'l-Müseyyeb'in yanına geldi ve: "Ey Ümmü's-Sâib (veya Ümmü'l-Müseyyeb) (niçin) titriyorsun?" diye sordu. Kadın: "Allah bereketini

Humma ile birlikte, (vitamın değeri az olup da) fazlaca yenilen gıdalardan perhiz edilip faydası çok olan (vitaminli) gıdalar alındığında bedenin (diğer bilinmeyen hastalıklardan) temizlenmesinde, pislik ve fazlalıklarının atılmasında, değersiz hümörlerin tasfiye edilmesinde yardımcı bir etki oluşur. Bu şekildeki etki aynen körükte ateşe verilmiş demirin pisliklerinin (fazlalıklarının) giderilmesi, demir cevherinin tasfiye edilmesindeki etkiyi yapar. Zira demir cevherini tasfiyede en etkili şey ateş körüğüdür. Bu ölçü beden tedavisinin doktorlarınca da bilinmektedir.

Fakat hummanın (psikolojik olarak) kalp kirini tasfiye etmesi ve pisliklerini çıkarması ise, ancak kalp doktorlarının bilebileceği bir iştir. Bu husustaki inceliği ancak, Allah Rasûlü'nün (s.a.) onlara (doktorlara) haber verdiği gibi buluyorlar.

Fakat kalp hastalığının tedavisinden umut kesildiğinde, bu ilacın ona hiçbir faydası olmaz. Zira humma, hem kalbe hem de bedene faydalı bir hastalıktır. Faydası bu kadar çok olan bir vaziyete (düçar olmuş birisinin) küfretmesi zulüm ve düşmanlıktan başka bir şey değildir.

Bir keresinde, hummalı bir halde iken, hummaya küfreden bir şâirin şu beyitlerini hatırladım:

زَارَتْ مُكَفِّرَةُ الذُّنُوبِ وَوَدَّعَتْ   تَبًّا لَهَا مِنْ زَائِرٍ وَمُوَدِّعِ
قَالَتْ وَقَدْ عَزَمَتْ عَلَى تَرْحَالِهَا   مَاذَا تُرِيدُ فَقُلْتُ أَنْ لَا تَرْجِعِي

"Günahlara keffaret olan (humma) geldi ve gitti.
Gelene de gidene de lânet olsun.

Göç edip veda edeceği zaman sordu, ne istiyorsun?
Dedim ki: Bir daha geri dönme!"

Ben de, Allah Rasûlü'nün (s.a.) küfretmeyi yasakladığı hummaya küfreden kişiye lânet okuyarak, keşki şöyle deseydi daha iyi olurdu dedim ve ekledim:

زَارَتْ مُكَفِّرَةُ الذُّنُوبِ لِصَبِّهَا   أَهْلاً بِهَا مِنْ زَائِرٍ وَمُوَدِّعِ
قَالَتْ وَقَدْ عَزَمَتْ عَلَى تَرْحَالِهَا   مَاذَا تُرِيدُ فقلت : أن لا تُقْلِعِي

---

vermesin hummanın!" dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Hummaya söğme. Zira humma, körüğün demirdeki pası giderdiği gibi insanoğlunun hatalarını giderir." buyurdu.

"Günahlara keffaret olan (humma) geçti.
Dökülmesi için, selâm gelene ve veda edene.

Göçe niyetlenildiğinde sordu:
Ne istiyorsun? Ben de: Ziyaretini kesme! diye cevap verdim."

Elbette ben ondan koptum, sıyrıldım. O da hemen benden sökülüp gitti.

Sahih olup olmadığını bilemeyeceğim bir eser şöyledir: "Bir gün hummaya tutulmak; bir senelik günaha keffarettir."(14)

Bu hadisin iki şekilde izahı mümkündür:

a) Humma, vücutta bulunan tüm uzuvları ve eklemleri etkiler. İnsanda ise üç yüz altmış eklem mevcuttur. Böylece her eklem, sayısınca bir güne tekabül ederek o gün işlenen günahlara keffaret olmuş olur.

b) Humma, bedende öyle bir etki meydana getirir ki, bu etki ancak bir sene sonra tamamen ortadan kalkar. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) bir hadiste şöyle buyurmuşlardır: "İçki içen kişinin kırk gün namazı kabul olunmaz."(15) Çünkü içkinin etkisi, kişinin içinde, damarlarında ve uzuvlarında kırk gün devam eder.

Ebu Hureyre (r.a.) der ki: "Bana isabet eden hiçbir hastalık yoktur ki hummadan daha hoş ve sevimli gelsin. Çünkü vücudumun tüm uzuvlarına sirayet ediyor. Muhakkak ki Cenâb-ı Hak da her uzvun hummadan nasibi miktarınca ecrini, sevabını veriyor."

Tirmizî, *Câmi*'inde, Râfi' b. Hadîc'in (r.a.) merfû olarak rivayet ettiği şu hadisi naklediyor: "Sizden birine, —cehennemden bir parça olduğu halde— humma isabet ederse onu soğuk su ile söndürsün. Akan bir nehre girsin; fecirden sonra, güneşin doğumundan önce kendini suyun akışına doğru versin ve : 'Ey Allah'ım; kulunu şifaya kavuştur. Rasûlü'nün (humma hakkında bize vaadettiği sözünü) doğrula.' desin ve üçer kere üç gün üstüste suya dalsın. Üçüncü gün humma geçmezse beş gün, yine geçmezse yedi gün, yine geçmezse dokuz gün devam etsin. Zira Allah'ın izniyle humma vücutta etkisini do-

---

14. *Makâsıd*'da şöyle deniliyor: Bu hadisi Kudaî, *Müsned*'inde İbn Mes'ûd'dan (r.a.) merfû olarak şu lâfızlarla rivayet etmektedir: "Bir gece hummaya tutulmak, günahla geçirilmiş bir senenin hatalarına keffarettir." Ayrıca İbn Ebi'd-Dünyâ'nın, Ebu'd-Derdâ'dan (r.a.) mevkûf olarak rivayet ettiği: "Bir gece hummaya tutulmak bir senenin (içinde işlenen günahların) keffaretidir." hadisi de buna şahiddir. Yine aynı hadisi Temmâm, *Fevâid*'inde Ebu Hureyre'den (r.a.) merfû olarak rivayet etmektedir.
15. Hadis sahihtir. Ahmed b. Hanbel, 2/176; İbn Mâce, 3377. Sahih isnadla Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivayet etmişlerdir. Hâkim (4/146) sahihtir demiş, Zehebî de ona katılmıştır. Ayrıca hadisi Ahmed b. Hanbel (2/35) ve Tirmizî (1863) İbn Ömer'den, yine Ahmed b. Hanbel, (5/171) Ebu Zer'den rivayet etmişlerdir.

kuz günden fazla devam ettirmez."[16]

Ben derim ki: Bu tavsiye, ancak yazın, sıcak memleketlerde ve daha önce zikrettiğimiz şartlara uyulduğu takdirde fayda verir. Çünkü böyle bir zamanda (yazın) güneşin kendisine uzaklığınca suyun soğukluk oranı artar. Böyle bir anda kuvvetlerin gelişmesi, uyku, sükun (istirahat) ve havanın serinliğinin etkisiyle, insandaki kuvveler ile soğuk sudan ibaret olan ilacın kuvveti arazî hummanın hararetini veya gün aşırı olarak nöbet nöbet gelen hummayı da (*gibbü'l-hâlis*), karnında bir şişlik (*verem*), değersiz ve fasid maddeler olmadığı takdirde Allah'ın izniyle şifaya kavuşturur. Özellikle hadis-i şerifte belirtilen (üç, beş, yedi, dokuz) günlerde humma mutlaka tedavi edilir. Aynı zamanda bu zaman süreleri, birçok keskin hastalığın buhranının[17] vukubulduğu günlerdir. Aynı zamanda, ahalisinin hümörleri ince (rikkat) olan sıcak beldelerde de bu faydalı ilaçtan süratle etkilenmeleri mümkündür.

2— İshalin Tedavisi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) ishal (*istitlâkü'l-batn*) hastalığının tedavisi hususundaki tumumu şöyledir:

Sahihayn'da, Ebu'l-Mütevekkil'in Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayeti şu şekildedir: Bir adam Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna geldi ve: "Kardeşimin karnı ağrıyor", diğer bir rivayette: "Karnı ishal oldu" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Ona bal (şerbeti) içir!" buyurdu. Adam gitti, bir zaman sonra iki veya üç kerre döndü ve: "Ona (bal şerbeti) içirdim. Fakat hiçbir faydası olmadı", diğer bir rivaette: "Bal şerbeti ancak kardeşimin ishalini arttırdı" dedi.

Adamın tekerrür eden her gidiş gelişinde Rasûlullah (s.a.): "Ona bal (şerbeti) içir!" buyurdu. Nihayet (adamın) üçüncü veya dördüncü müracaatında Allah Rasûlü (s.a.): "Allah (c.c.) doğru söyledi. Fakat kardeşinin karnı yalan söylemiştir." buyurdu.[18]

16. Hadisi Tirmizî (2085) ve Ahmed b. Hanbel, (5281), Sevbân'dan (r.a.) rivayet etmişlerdir. Müellifin dediği gibi Râfi' b. Hadîc'den rivayet edilmemiştir. Senedinde meçhul bir râvi vardır.
17. Buhran: Yunan asıllı bir kelime olup İslâm tıbbında; hastada, keskin (hâdde) humma esnasında meydana gelen bir değişmedir ki, peşinden birden ter boşanır ve süratli bir şekilde ateşte düşme görülür. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 1/40; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/118.
18. Buharî, 76/4; Müslim, 2217.

Müslim'in *Sahih*'indeki lâfızda ise: "Kardeşimin midesi bozuldu." denilmiştir ki, midesi hazımsızlık yaptı ve hastalandı mânasına gelir. Nitekim, "ra"nın fethasıyla "*Arab*" ve "*Zereb*" kelimesi aynı mânada, mide fesadı ve bozulması demektir.

Bala gelince, onda büyük faydalar vardır. Çünkü bal (şerbeti) damarlarda, bağırsaklarda ve diğerlerinde (mide, böbrek v.s.) mevcut olan zararlı maddeleri (*evsah*)temizler. Bal yenilerek ve macun haline getirilerek (*tilâ*) alındığında (vücutta gereğinden fazla) rutubetli (olan hümörleri) açıcı bir etki gösterir.

İhtiyarlara, balgamı ağır basanlara ve mizacı soğuk ve rutubetli olanlara faydalıdır. Tabiata, mizaca gayet uygun bir gıdadır. Macunların[19] kuvvetlerini ve karışımında olan maddelerin koruyucusudur. Devaların (ilaçların) keyfiyetlerini koruyucudur. Sadrı ve ciğeri temizler. İdrarın rahat çıkmasını sağlar. Balgamın çoğalmasından meydana gelen öksürüğü keser. Gül yağı ile karıştırılarak sıcak bal şerbeti içildiğinde yılan sokmalarına, afyon içimi(nden meydana gelen hastalıklara) faydalıdır. Sadece su ile karıştırılıp bal şerbeti olarak içildiğinde kuduz bir köpeğin ısırmasında ve mantar zehirlenmesinde faydalıdır. Şayet balın içine taze et konulursa üç ay tazeliğini muhafaza eder. Yine bala, acur, hıyar, kabak, patlıcan ve bir çok meyveler konulduğunda, onları altı ay muhafaza eder. Bal, ölülerin bedenlerini (çürümekten) korur. Bala, emin muhafız da denilmiştir. Bitlenmiş olan vücuda ve saçlara bal sürüldüğünde, başta ve vücutta olan bitleri ve bit sirkelerini öldürür. Saçı uzatır, güzelleştirir ve besler. Şayet bal göze sürme olarak çekilirse gözün karasını parlatır.[20] Şayet dişler balla fırçalanırsa, dişleri beyazlatır, parlatır, diş (mine)lerinin ve diş etlerinin sıhhatli olmasını sağlar. Damarların ağızlarını açar. Hayız kanını (*tams*) inceltir. Bal, tükürükle yalandığında balgamı giderir. Midenin iç sathında olan lifleri yıkar, fuzuli maddeleri mideden siler ve onları mutedil bir vaziyette ısıtır, kapalı delikleri açar. Aynı etkileri ciğer, böbrek ve mesanede de yapar. Bal aynı zamanda ciğer ve dalaktaki kapalı delikler için, her türlü tatlı olan nesne arasından en az zararlı bir maddedir.

---

19. Macun: Yoğurularak ve karıştırılarak meydana getirilen mürekkep ilaçlara denir. Bk. Tehanevî, *Keşşâf*, 2/1071.
20. Gözlerinden alınan kültürde difteri basili görülen bir Amerikalı doktorun gözlerine her gün bal sürerek onları mikropsuz hale getirdiği söylenmektedir. Bk. Müjgan Üçer. "*İbn Sina'nın el-Kanun'unda Bal ve Kına İle Yapılan İlaçlar Üzerine*" *Uluslararası İbn Sina Sempozyumu*. (Ankara, 1984.) sh. 328.

Bütün bunlarla birlikte bal, her türlü tehlikeden emin olunan, zararı az, mizacında safranın ağır bastığı insanların hastalıklarına zararlıdır ama sirke ve benzeri şeylerle karıştırılarak alındığında gerçekten faydalı bir ilaç haline dönüşür.

Bal, gıdalarla bir gıda, ilaçlarla bir ilaç, içeceklerle bir içecek, tatlılarla bir tatlı, merhemlerle bir merhem, iştah açıcı nesnelerden biridir. Bizim için baldan daha efdal olan veya bala benzer ya da bala yakın hiçbir şey yaratılmamıştır. Eski tabipler dahi (her türlü hastalığı tedavide) balı tercih etmişlerdir. Eski tabiplerin kitaplarında balın sarhoşluk verdiğine dair hiçbir kayıt geçmemiştir. Onu da bilmiyorlardı. Çünkü bal(dan yapılan şarap) bize yakın dönemlerde ortaya çıkmış bir yeniliktir.[21]

Allah Rasûlü (s.a.) su ile karıştırarak bal ile yaptığı şerbetini tükrük (haline getirdikten sonra) yutardı. Burada hıfzısıhha bakımından, ancak zeki ve ihtisas sahibi bir tabibin anlayabileceği, ince bir sır vardır ki, inşaallah biz o sırrı Allah Rasûlü'nün (s.a.) hıfzısıhha konusundaki tutumu bölümünde açıklayacağız.

İbn Mâce'de Ebu Hureyre'den (r.a.) merfû olarak rivayet edilen hadis şöyledir: "Her ayda üç gün sabahları bal yalıyan kimseye belânın büyüğü isabet etmez."[22] Diğer bir eserde ise şöyledir: "Size iki şifa kâfidir: Bal ve Kur'an."[23]

Bu hadis-i şerifte beşerî tıb ile ilâhî tıb, bedenlerin tıbbı ile ruhların tıbbı, tabiî ilaç ile semavî ilaç bir araya getirilmiştir.

Bu anlaşıldı ise, kendisine Allah Rasûlü'nün (s.a.) bal tavsiye ettiği kişinin durumu da anlaşılmış olur. O sahabînin karnının bozulması (ishal olması)nın sebebi, midesini çok doldurmaktan vücutta meydana gelen ağırlıktır. İşte bu sebepten Rasûlullah (s.a.) ona bal şerbeti tavsiye etti ki, mide ve bağırsaklarda toplanmış olan fuzuli maddeleri izâle etsin.

---

21. İslâm tıbbında bal ve bal karışımıyla, içilmek üzere hazırlanan şuruplar, sıvı olarak içerden ve dışardan kullanılan preparatlar, haplar, macunlar, merhem ve lapalar halinde bir çok ilaç terkipleri verilmiş ve bunların hangi hastalıklara şifa olduğu da açıklanmıştır. Bu hususta, 1985 yılında yapılan *Uluslararası İbn Sina Sempozyumu Bildirileri* içerisinde, Müjgan Üçer'in (s.323-324) bir makalesi vardır (Ankara, 1984.).
22. İbn Mâce, 3450. Senedinde Zübeyr b. Saîd el-Hâşimî vardır ki, hadisleri leyyin olan bir râvidir. Abdurrahman b. Sâlim ise meçhul bir râvi olup Ebu Hureyre'den hadis işitmemiştir.
23. İbn Mâce, 3452; Hâkim, 4/200. Ebu İshak, Ebu'l-Ahvas ve İbn Abbas kanalıyla rivayet edilmiştir. Hâkim hadise sahihtir demiş, Zehebî de ona katılmıştır. Hadis, Hâkim ve Zehebî'nin dediği gibi sahihtir. Ancak, sika olan bir râvi hadisi İbn Mes'ûd'dan mevkûf olarak rivayet etmiştir. Ayrıca Beyhakî de *Delâilü'n-Nübüvve*'sinde hadisi mevkûf olarak rivayet etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir.

Zira bal, bu hususta ciladır ve fuzuli maddelerin izâlesi için bire birdir. Çünkü midede yapışkan kıvamda hümörler (*ahlat*) vardır. Yapışkan vasfından dolayı da midede gıdanın istikrarına mani olur. Zira midede, kadife kumaşta olduğu gibi saçak vardır. Yapışkan vasfından dolayı da midede gıdanın istikrarına mani olur. Zira midede, kadife kumaşta olduğu gibi saçak vardır. Yapışkan hümörler bu saçaklara yapıştıklarında mideyi ve mideye gelen gıdaları bozarlar. Bu durumun izâlesi ise ancak mideyi bu yapışkan hümörlerden temizlemekle mümkündür. Bal ise ciladır ve bu hastalığa terkib olarak yapılan ilaçların en güzeli baldır. Özellikle bal sıcak su ile karıştırılarak şerbet halinde içildiğinde (midedeki bu durumu izâle eder).

Bal şerbetini tekrar tekrar içirme tavsiyesinde de ince bir tıbbî mâna vardır. O da şudur: İlacın bir miktarı (ölçüsü), hastalığın haline göre kemmiyeti vardır. Şayet azalırsa hastalığı tamamen izâle edemez, çok alınırsa kuvvetleri zayıflatır ve başka zararlar meydana getirir.

Rasûlullah (s.a.) bal şerbeti içmesini tavsiye ettiği zaman, adamın içtiği bal bu hastalığını yenecek miktarda değildi. Bu sebepten netice alamadı. Gelip Allah Rasûlü'ne (s.a.) haber verince, anlaşıldı ki, bal yeteri kadar alınmamış. Bu şekilde Allah Rasûlü'ne müracaat tekerrür ettikçe, balın miktarı (ölçüsü) hastalığı yenene kadar aynı emri tekrarladılar. Bal şerbetlerinin miktarı, hastalık maddesini izâle edene kadar tekerrür edince, Allah'ın izniyle hasta şifaya kavuştu. Çünkü ilaçların miktarlarına, keyfiyetlerine, hastalığın ve hastanın kuvvetinin miktarına dikkat edilmesi tıp kaidelerinin en önemlilerindendir.

Hadisteki: "Allah (c.c.) doğru söyledi. Halbuki kardeşinin karnı yalan söylemiştir." cümlesinde bu ilacın faydasının kesin olduğuna bir işaret vardır. Çünkü tedavi esnasında hastalığın devam etmesi, gerçekte ilaçtaki kusurdan değildir. Çünkü midede bozuk hümörler çok fazla yemekten dolayı çoğalmıştır. Midede birçok fasid madde olduğundan dolayı Allah Rasûlü (s.a.) ilacın tekrar alınmasını tavsiye etmiştir.

Zira Rasûlullah'ın (s.a.) tıbbı (tedavideki tutumu) tabiplerinkine benzemez. Allah Rasûlü'nün (s.a.) tıbbı, yakinî, kat'î ve ilâhîdir. Vahiy yoluyla nübüvvet kandilinden ve kâmil akıl (tecrübesinden) sudur etmiştir. Tabiplerin tıbbının kaynağı ise, tahkik edilmeden söylenmiş söz ve zanlar, tecrübelerden ibarettir.

Buna rağmen hastaların çoğunun Tıbbu'n-Nebî (Peygamberî tıp)den faydalanamadıkları da inkâr edilemez. Çünkü Tıbbu'n-Nebî, ancak kabul ile telakki edenlere, kesin şifaya kavuşacağına itikad edenlere, iman ve iz'an ile kabul ve telakki edenlere fayda sağlar.

İşte, sadırlarda olanlara şifa olan Kur'an-ı Kerim, —şayet bu şekilde inanılmadığında— sadırlardaki hastalıklara şifa olmuyor. Bilâkis münafıkların pisliklerine pislik, hastalıklarına hastalık katıyor. Nerede kaldı ki bedenlerin tıbbına fayda getirsin.

Tıbbu'n-Nebî, ancak temiz bedenlere bir şifadır. Zira Kur'an-ı Kerim ancak temiz ruhlara ve diri kalblere şifa verir. İnsanların Tıbbu'n-Nebî'den yüz çevirmeleri, kesin faydalı şifa olan Kur'an ile şifa bulmaktan kaçınmaları gibidir. Burada şifaya kavuşamamanın sebebi ilacın kusuru değildir, bilâkis tabiatın habis (pis) olması, tedaviye alınan mahallin bozuk olması, tedaviyi kabul etmemesidir. Muvaffak kılan Allah'tır.

İnsanlar, bal hakkındaki şu âyet-i celileyi anlamakta ihtilâf etmişlerdir: "Arıların karınlarından, renkleri çeşit çeşit şuruplar çıkar ki onda insanlar için şifa vardır."(24) "Onda" mânasına gelen "*fîhi*" kelimesindeki zamir bal şurubuna mı, yoksa Kur'an'a mı aittir? Doğru olanı; bal şerbetine gitmesidir. Bu görüş aynı zamanda İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Hasan, Katâde ve diğerlerinden rivayet edilmektedir. Çünkü konu baldır. Bu sebepten de kasıt baldır. Âyette Kur'an'dan bahis açılmamıştır. Bu mâna; "Allah doğru söyledi" sahih hadisinde de sarih bir şekilde belirlenmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

3— Tâunun Tedavisi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) tâun (veba) hastalığı hakkındaki tutumu, tedavisi ve ondan kaçınması şu şekildedir:

Sahihayn'da Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkas—babası senediyle şu hadis vardır: Âmir, babasının Üsâme b. Zeyd'e (r.a.) veba hastalığı hakkında Allah Rasûlü'nden (s.a.) ne işittiğini sorduğunda, Üsâme, Allah Rasûlü'nün (s.a.) bu hususta şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Tâun (veba); İsrailoğullarından bir guruba ve sizden evvel yaşamış olanlara gönderilmiş bir azaptır. Bir yerde veba olduğunu işittiğiniz takdirde o yere gitmeyiniz. Şayet veba sizin de içinde bulunduğunuz bir yerde zuhur etmişse, vebadan kurtulalım diye oradan başka bir yere gitmeyiniz."(25)

24. Nahl, 16/69.
25. Buharî, 60/50; Müslim, 2218. Vebadan korunma konusunda şu âna kadar uyulan kural budur. Bir bölgede veba görüldüğünde, çevresi karantinaya alınır, doktor ve yardımcıları dışında kimsenin giriş-çıkışına izin verilmez. Böylelikle, hastalığın başka yerlerde yayılması engellenmiş olur.

Yine *Sahihayn*'da rivayet edildiğine göre, Hafsa bt. Sîrîn, Enes b. Mâlik'in (r.a.) Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu naklettiğini söylemiştir: "Tâun (vebadan ölmek) her bir müslüman için şehid olmak (demek)tir."[26]

Lugatçı Cevherî, *Sıhâh*'ında, tâunun, veba hastalığının bir türü olduğunu söylemiştir.[27]

Tıbba göre ise tâunun tarifi şöyledir: Öldürücü bir verem olup beraberinde şiddetli bir ateşlenme meydana gelir. İnsanın dayanma derecesini aşacak şekilde ciddi olarak eziyet verici bir ateş yapar . Hastalığın meydana geldiği uzvun etrafı çoğunlukla siyah, yeşil ve soluk olur ve süratle ufak kabarcık ve sivilceler çıkmağa başlar. Çoğunlukla da üç uzuvda; koltuk altı, kulak arkası, burun ucu gibi yumuşak ve gevşek etlerde meydana gelir.

Hz. Âişe'den (r. anha) rivayet edilen bir hadiste Allah Rasûlü'ne (s.a.): "Ya Rasûlullah ; yaralanmayı (*ta'n*) biliyoruz, bu tâun da nedir?" diye sorunca, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Deve vebası gibi (vücutta çıkan bir kese, gudde)dir ki burun, karın gibi yumuşak yerlerde ve koltuk altında çıkar."[28]

Hekimler derler ki: Yumuşak ve gevşek etlerde, koltuk altı ve uyluklarda, kulak arkasında ve burun uçlarında bozucu cinsten çıkan sivilceye tâun denir. Bunun sebebi ise; kokmağa ve çürümeğe meyilli, kendisine uygun bir cevhere dönüşmesi imkânsız olan fazla kandır. Uzvu ve meydana geldiği unsurları bozar. Çoğunlukla da kan ve irin sızdırır. Kalbde öldürücü bir keyfiyet oluşturur. Bu durum insanda kusuntu, uyku ve baygınlık meydana getirir. Bu tâun ismi veremi de içine alacak şekilde umumi de olsa, kalbte, kişiyi öldürene kadar, öldürücü bir keyfiyet oluşturur. Deve vebası salgınına uğramış ette meydana gelen hastalığa tâun denmesinin sebebi; öldürücü etkisinden dolayı yapısı itibariyla ancak en zayıf olan uzuvda ve uzuvlara yakınlığından kulak arkası ve koltuk altında başı iyice büyümüş olan şişiklerde be-

---

26. Buharî, 76/30; Müslim, 1961.
27. Tâun ve vebanın en önemli özelliği, bulaşıcı bir hastalık olmasıdır. Bu sebeple bulaşıcı özelliği olan her hastalığa veba denmiş, çoğunlukla da tâun ile aynı mânada kullanılmıştır. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 558, 1007; Tehanevî, *Keşşâf*, 2/1440.
28. Ahmed b. Hanbel, 6/145, 255. Hadisin senedi hasendir. Yalnız "Yumuşak yerlerde ve koltuk altında çıkar." ilâvesi *Müsned*'de yoktur. Elimizdeki Tıbbu'n-Nebî tahkiklerinin hiçbirinde buna işaret edilmemiştir. Hadisin tamamı şöyledir: Hz. Âişe'den (r. anha) rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu: "Ümmetimin yok oluşu ancak savaş ve tâunladır." Ben dedim ki: "Ey Allah'ın Rasûlü; savaşla helak olmayı anlıyoruz ama bu tâun da nedir?" Allah Rasûlü (s.a.): "Deve vebası salgını gibi bir salgındır ki (tâunun zuhur ettiği yerden ayrılmayıp da ölen kişi) şehid gibi sevab alır. O yerden kaçanın cezası ise savaştan kaçan kişininki gibidir." diye cevap verdi.

lirir. Kırmızı ve sarı olanı tehlikeden en salim olanıdır. Siyah renge kaçan şişikten ise kimse ölmemiştir.

Vebanın çok olduğu bölgelerde tâun ismi veba olarak kullanıldığından, daima veba dendiğinde taûn hastalığı kastedilmiştir. Nitekim lügatçı İmam Halil: Veba taûndur, demiştir. Yine denilmiştir ki: Veba, her türlü hastalığı kapsamı içine alan bir hastalıktır. Doğrusu, veba ile taûn arasında umumhusus ilişkisi mevcuttur. Şöyle ki, her taûna veba denilebilir, fakat her türlü vebaya taûn denilmez. Nitekim taûnu da içine alan umumî hastalıklar hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Çünkü taûn da bir hastalıktır. Tâun hastalığının çeşitlerine gelince, daha önce zikri geçen yerlerde; sivilce ve çıbanlar, yara ve uyuzlar, öldürücü şişikler şeklinde meydana gelir.

Ben derim ki: Bu yara ve uyuzlar, şişikler, sivilce ve çıbanlar taûnun etkileridir, bizatihi kendisi değildir. Fakat tabibler, bu şekilde ortaya çıkan emarelerinde hastalığı keşfettiklerinden, bunları taûnun kendisi olarak nitelendirmişlerdir.

Vücutta meydana gelen üç alâmete taûn denilir:

Birincisi: Daha önce geçen yerlerdeki açık belirtiler ki, tabiplerin söylediği budur.

İkincisi: Bundan dolayı meydana gelen ölüm ki; "Tâun her bir müslüman için şehitlik demektir." sahih hadisinde belirtilen husus budur.

Üçüncüsü: Bu hastalığın meydana gelmesine vesile olan etkili sebep. Bu hususta rivayet edilen sahih hadisler şöyledir: "Tâun, İsrailoğullarına gönderilen azabın bir kalıntısıdır."[29], "Tâun, cinlerin azabıdır."[30] Yine rivayet edildiğine göre: "Tâun, bir peygamberin bedduasıdır."

Bu hadislerde bildirilen illet ve sebepleri anlayacak ve onları tenkid edip çürütecek ilim, tabiplerde yoktur. Halbuki peygamberler gaib olan işleri haber verebilirler. Tabiplerin insan vücudunda gözlemledikleri bu emarelerin, ruhların aracılığıyla meydana gelebilmesi ihtimalini reddedecek bir delilleri de yoktur. Çünkü ruhların bedende, hastalıklarında ve bedenin helâk ve yok olmasındaki etkisini ancak, insanların içinde ruhları ve tesirlerini, cisimlere etkisini, tabiatlara etkisini bilmeyen cahiller inkâr ederler. Halbuki Allah Teâlâ bu ruhlara insanoğlunun cisimlerinde veba meydana geldiğinde ve hava bo-

---

29. Buharî, 60/54; Müslim, 2218. Üsâme b. Zeyd'den rivayet edilmiştir.
30. Ahmed b. Hanbel, 4/395, 413, 417; Taberanî, *Mucemu's-Sağîr*, s. 71. Senedi sahihtir. Hâkim hadise sahihtir demiş (1/50), Zehebî de ona katılmıştır.

zulduğunda tasarruf müsaadesi vermiştir. Nitekim bazı öldürücü maddeler (hümörler) bedenlerde öldürücü bir vaziyet aldığında Cenâb-ı Hak onlara tasarruf gücü verir. Özellikle kanın çoğalmasında, mirretüssevda'da[31] ve meninin çoğalmasında ruhların tasarrufu söz konusudur. Zira şeytanî ruhların bu tür arızaları olan insana bilfiil etki etmesi mümkündür. Dolayısıyla da bu sebeplerin içerisinde zikir, dua, yalvarıp yakarma, tazarru', sadaka ve Kur'an okumaktan daha kuvvetli bir müdafaa aracı yoktur. Çünkü bu tür yönelişlerle, habis ruhları kahredecek, kötülük ve tesirlerini def edecek melekî ruhların inmesi sağlanmış olur. Biz, sayısını Allah'tan başka kimsenin bilemiyeceği kadar bu tür tedaviyi kendimizde ve başkalarında tecrübe ettiğimizde, bu temiz ruhların indirilmesini, yakına celbettiğinde tabiatı takviyede öldürücü maddelerin (hümörler) def edilmesinde büyük etkilerini gördük. Sırf (ruhanî olarak yapılan duanın etkisi ile) bu öldürücü maddelerin def edilmesi, bedene yerleşip karar kılmadan ve neredeyse yenilemeyecek raddeye gelmezden öncedir. Cenâb-ı Hakk'ın kendisini bunu tesbite muvaffak kıldığı kişi, şer sebeplerin anlaşıldığı esnada hemen onları yok edecek manevî sebeplere sarılmalıdır. Zira başlangıç safhasında en faydalı ilaç budur. Şayet Cenâb-ı Hak, kazâ ve kaderini infaz etmek dilerse, kulun kalbini, onun bilgisinden, tasavvurundan ve idaresinden gafil kılar, şuurunu zayıflatarak onu taleb ettirmez. Buna en büyük delil, Allah'ın (c.c.) meydana gelmesi kesin olan bir emrinin (işinin takdir ve kazâsının) tahakkuk ve vuku bulmasıdır.

İnşaallah ileride rukye, (dua) Peygamberî rukyeler, zikirler, dualar, amel-i salihlerle tedavi bölümüne geldiğimizde bu hususta daha fazla izahlar verecek ve doktorların tıbbı ile tıbbu'n-nebî arasındaki farkın, müneccimlerle kocakarı tıbbının doktorlarınkine olan nisbeti gibi olduğunu belirteceğiz. Nitekim bu gerçeği doktorların ehil ve otorite olanları da itiraf etmiştir. Yine insan tabiatının etkilendiği en şiddetli gücün ruhî güçler olduğunu, rukye ve dualardaki güçlerin ilaçların gücünden daha etkili, hatta öldürücü zehirlerin gücünü iptal edici olduğunu belirteceğiz.

Netice olarak; taûn için etkili illet ve yeterli sebeplerden bir bölümü (insanda hümör-ahlat olarak mevcut olan) hava unsurunun bozulması sebebiyle meydana gelir. Zira hava unsurununun vebayı meydana getirecek veya or-

---

31. *Mirretüssevdâ*: Mirre, lügatta kuvvet ve şiddet mânasına gelen bir kelimedir. Tıpta ise, kuvvetli olmasından safraya, şiddetli olmasından da sevdaya isim olmuştur ki her iki durumda da safra ve sevda gayrı tabii durumda olup, mirretüssafrâ denildiğinde ince balgam karışmış olan safra, mirretüssevdâ denildiğinde de yanık sevda anlaşılır. Özet olarak bedende mevcut olan ahlattan (hümörlerden) bir hıltın ismidir. Bk. *Mücemu'l-Vasît*, 862; Tehanevî, *Keşşâf*, 2/1328.

tadan kaldıracak şekilde bozulması, senenin içinde hangi mevsimde olursa olsun, çürüme, kokuşma ve zehirleyicilik gibi öldürücü keyfiyetlerden birinin galebe çalmasıyla hava cevheri (unsuru) öldürücü bir hale intikal eder. Bu durum daha çok yaz aylarının sonlarında oluşsa da, hastalık çoğunlukla sonbaharda meydana gelir. Çünkü yaz mevsiminde keskin bozulmuş safra ve sevda fazlalıkları (*fadalat el-mirâriyye*) ve diğerleri çoğalarak vücutta birikir ve yaz sonunda da bu maddelerde çözülme meydana gelmez. Sonbaharda meydana gelmesi ise havanın soğuk olması, buharların ve yazın çözülen fazlalıkların kokuşması sebebiyle daralır, ısınır, kokuşur ve böylece çürüme hastalıkları (*emraz-ı afine*) meydana gelir. Özellikle bu tür hastalıklar bedende, uygun, karşıt, gevşek, az hareketli ve hümörleri çok olduğunda belirir. Bu durum sebebiyle insanı kırgınlık ve bozukluğundan dolayı öldürebilir.

Bedene en yararlı mevsim ilkbahar mevsimidir. Hipokrat[32] der ki: Hastalıkların en şiddetlisi ve öldürücüsü sonbaharda meydana gelenleridir. İlkbahar ise vakitlerin en sağlıklısı ve ölümlerin en az olduğu zamandır. Eczacıların ve ölüleri techiz edenlerin âdetleri, ilkbahar ve yazın borç alıp sonbaharda ödemektir. Çünkü sonbahar onlar için ilkbahar gibidir. Onlara göre sonbahar; gelmesini en çok istedikleri ve memnun oldukları mevsimdir. Hadis-i şerifte varid olduğuna göre: "Necm doğduğunda her beldeden salgın hastalıklar kalkar."[33] denilmiştir. "Necm doğması" kelimesi; bir Süreyya yıldı-

---

32. Hipokrat (Bokrat veya Abokrat) Öl. m.ö: 357. Halep'te doğdu. Tıp sahasında konuşmuş, risale ve kitaplar yazmıştır. *Kitabu'l-Fusûl, Kitabu Takdimeti'l- Ma'rife, Kitabu Tabiati'l-İnsan, Kitabu Emradi'l-Hidde, Kitâbü'l-Ahlât*... vs. onun Arapçaya terceme edilmiş önemli kitapları arasındadır. Çok faziletli, ibadet ehli ve Allah rızası için hastalıkları tedavi eden biriydi. Çok yerleri gezmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. Onun eserlerinin çoğunu Calinos şerhetmiştir. Calinos, yazmış olduğu bir eserinde Hipokrat hakkında şunları söylemiştir: "Hipokrat'ın ilmini öğrenmek isteyen kişi fazilete rağbet etmede ve kötülükten kaçınmada onun yolunu takib etsin." Bk. İbn Cülcül, *Tabakat*, 16-20.

33. Muhammed b. Hasan, *el-Âsâr*, s. 151; Taberanî, *Mucemu's-Sağîr*, s. 20; Ebu Nuaym, *Tarih-i Isbahan*, 1/121. Ebu Hanife—Atâ—Ebu Hureyre senediyle merfû olarak: "Necm doğduğunda her beldeden hastalık kalkar." şeklinde rivayet edilmiştir. Senedi sahihtir. Necm, Süreyya yıldızı demektir. *Câmiu'l-Mesânîd*'de (2/14) aynı senedle: "Mahsuller Süreyya yıldızı doğana kadar (daha ağaç üzerinde tomurcuklanmadan) satılmaz." metniyle rivayet edilmiştir. Şâfiî (*el-Umm*, 2/167) ve Ahmed b. Hanbel (5012, 5135)'de ise Abdullah b. Ömer'den: "Rasûlullah (s.a.) hastalık kalkana kadar mahsul ağaçta iken satışından nehyetmiştir." şeklinde rivayet edilmiştir ki, hadisin râvisi Osman b. Abdillah b. Sürâka, İbn Ömer'e bunun zamanını sorduğunda, İbn ömer: "Süreyya yıldızının doğduğu zamandır." demiştir. Buharî'de ise (34/85) Ebu'z-Zinâd'ın rivayetine göre Süreyya yıldızı doğana kadar ve sarıları kırmızılarından ayırd edilene kadar arazisininin mahsullerini satmadığı Hârice b. Zeyd tarafından nakledilmiştir. Aynı hadis *Muvatta*'da (2/619): "Süreyya yıldızı doğana kadar mahsûlünü satmazdı." lafzıyla nakledilmiştir ki, bu deliller hadis-i şerifin, metinde biraz sonra gelecek olan üçüncü şekildeki yorumunu teyid etmektedir.

zının doğması, bir de ilkbaharda bitkilerin yeşermesi ile tefsir edilmiştir. Bu ikinci tefsiri, "Sapsız bitkiler (otlar) ve ağaçlar da hep secde ederler."[34] âyetinde de görüyoruz. Zira ağaçların ve otların tam mânası ile yeşermeleri ilkbahar mevsiminde olur ki bu mevsim aynı zamanda her türlü âfatın ortadan kalktığı bir mevsimdir.

Süreyya yıldızı olarak tefsir edilmesine gelince: Hastalıklar Süreyya yıldızının sabah vaktinde doğduğu ve battığı zamanlarda etkisini çoğaltır.

Temîmî,[35] *Mâddetü'l-Bekâ* adlı eserinde der ki: Senenin, vücutlara fesad ve hastalık bakımından en büyük ve şiddetli iki vakti vardır. Biri, fecrin tulûunda Süreyya yıldızının güneşin battığı yerde batması; diğeri ise, ayın doğma menzillerinden bir yerde, güneş daha doğmadan önce doğu tarafından doğma vaktidir. Bu vakit de ilkbaharın bittiği vakittir. Yalnız, Süreyya yıldızının doğuşu esnasında beden sıhhatında görülen bozukluklar, batışında mevcut olan bozukluklardan daha az zarar meydana getirir.

Ebu Muhammed b. Kuteybe[36] şöyle anlatır: Denilir ki: Süreyya yıldızı ancak insanlara ve develere bir hastalık, salgınla doğar. Fakat Süreyya yıldızının batışı ise doğuşundan daha şiddetli hastalıkların meydana gelme zamanıdır.

Hadis-i şerifin izahında üçüncü bir görüş daha ileri sürülmüştür ki, en uygun olan izah belki de budur: Necm kelimesinden kastedilen Süreyya yıldızı, salgın ve hastalık (*el-âhet*)dan da kastedilen, ekinlere ve mahsulata kışın ve ilkbahar mevsiminin başlangıcında ârız olan âfetlerdir. Zikredilen vakitte Süreyya yıldızının doğmasıyla da bir emniyet meydana gelir. Bu sebepten dolayı Allah Rasûlü (s.a.) olgunlaşmamış mahsulün satılmasını yasaklamıştır.

Konumuz, taûn salgınının meydana gelmesi halinde Rasûlullah'ın (s.a.) tutumu idi.

---

34. Rahmân, 54/6.
35. Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed et-Temimî (v. 360/970), Filistinli olup Mısır'da Fatımî veziri İbn Killîs'ın özel doktorudur. Mineraller, taşlar ve madenler hakkında kendinden sonra gelenlerin başvuru kitabı olarak kullandıkları *Kitabu'l-Mürşid'i yazmıştır. Kitabu'l-İtimâd fi'l-Edviye* adlı kitabı latinceye terceme edilmiştir. Bk. Brockelmann, *GAL*, I/272-273. Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim*, s. 53, 179, 187.
36. İbn Kuteybe ed-Dineverî, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (214-276). Bağdat'da doğdu. Nahiv ve lügat bilginidir. Hadis, tefsir ve tarihçiliği yanısıra astroloji sahasında da meşhur olmuştur. Yukarıda isimlerini saydığımız ilimlerle ilgili bir çok eser yazmıştır. *Kitabu'l-Maârif, Müşkilu'l-Kur'an ve'l-Hadis, Kitabu'l-Hayl, Kitabu'l-Envâr, Uyûnu'l-Ahbâr* ve *Kitabu'l-Envâ'* bunların en meşhurlarıdır. Altmış yaşında Bağdat'ta ölmüştür. Bk. İbn Kesîr, *Bidâye*, 11/48; Zehebî, *el-İber*, 1/397, Doç. Dr. Mehmet Bayraktar, *İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, s. 202; *İslâm Ansiklopedisi*, 5/762.

Rasûlullah (s.a.), taûn salgınına tutulmuş bir beldeye girmeyi, içinde iken salgın başlamış bulunan bir beldeden çıkmayı tüm ümmetine yasaklamakla, bu hastalıktan tüm yönleriyle korunmayı gözetmiştir. Çünkü taûn salgınının mevcut olduğu bir yere girmek; belânın içine atlamak, etki alanında o mikrobu kapmağa hazır olmak ve kendi nefsinin aleyhinde olmak demektir. Bu hem akla, hem de şeriata muhalif bir davranıştır. Belki de taûn salgınına uğramış bir yere girmekten kaçınmak, Cenâb-ı Hakk'ın tavsiye buyurmuş olduğu korunma (*himye*) konusuna riâyet demektir. Bu tür korunma, fazla yemek ve içmekten perhiz değil de, yerlerden, zararlı havalardan perhiz etmek demektir.

Taûn salgını olan bir beldeden çıkmanın yasaklanmasında iki mânaya işaret vardır:

1) Ruhları ve nefisleri Allah'a bağlanmaya, O'na tevekküle, O'nun hükümlerine sabır ve rıza ile karşılık vermeye ikaz ve teşvik vardır.

2) Tıb otoritelerinin tavsiyeleri şöyledir: Vebadan kaçınacak olan her insanın, vücudundan fazlalık sıvıları çıkarması, az gıda alması, her yönden yumuşak-kuru (*müceffef*) tedbirlere meyletmesi, spor ve ısınma hareketlerinden kaçınması gerekir. Spor ve ısınma hareketlerinden kaçınmak gerekir, çünkü beden, çoğunlukla yerleşmiş olan öldürücü fazlalık maddeler ihtiva eder. Bunlar spor ve ısınma hareketleriyle faaliyete geçer ve yeni keymus'a[37] karışır. Bu durumda daha büyük bir hastalık meydana gelir. Halbuki, taûn meydana geldiğinde istirahat ve sükûnet gereklidir. Ahlatın (hümörlerin) artışının teskin edilmesi gerekir. Veba salgını olan bir yerden başka bir yere sefer etmek şiddetli hareketleri gerektirdiğinden ciddi bir şekilde zararlıdır. Bu ifadeler daha sonra gelen tabiplerin en efdâlinin (İbn Sina) sözüdür. Böylece hadis-i

37. *Keymus:* Aslı yunanca olan bu kelime, tıpta hazmın dört safhasının ikinci kısmı olan ciğerlerde meydana gelen şekline verilen addır. Hazm ise, alınan gıdanın, vücuttaki tabiî sıcaklık vasıtasıyla pişerek, tavırdan tavıra geçip bilfiil bedenin bir uzvu olmasıdır. Hazm, dört safhada meydana gelir. İlk defa ağıza alınan gıda çiğnenmiş lokma haline gelir ve mideye ulaştığında orada asıl hazım başlar ve Keylus safhası meydana gelmiş olur. Bu keylus karaciğere geçer orada ikinci hazım başlar. Burada keylusun bir kısmı kan, bir kısmı safra, bir kısmı balgam ve bir kısmı da koyu sıvı olur. Arta kalan lüzumsuz maddelerin bir kısmı böbreklere geçerek idrar olur. Diğer bir kısmı bağırsaklara geçerek safra ile çıkar. İşte bu ciğerlerdeki safhada gıda, keymus adını alır. Üçüncü hazım ise ince kan damarlarında meydana gelir. Dördüncü hazım da uzuvlarda mevcud maddelerin içinde o maddelere tamamıyla benzemek için olur. Bu ince hazımların fazlaları gizli bir çözülme geçirirler. Artıklar, buhar olup menfezlerden, terle kirlenerek burun ve kulaktan, cerahatle, saç ve kıllara geçerek, onlarla birlikte düşerek, çıkarlar. Daha geniş bilgi için bak: İbn Haldun, *Mukaddime*, 415; Tehânevî, *Keşşâf*, 1/1098, 1537; Dr. Âkil Muhtar Özden, *İbn Sina Tıbbına Bir Bakış*, s. 8; *Mucemu'l-Vasît*, 808.

şerifteki tıbbî mâna ve aynı tavsiyede mevcut olan kalp, beden tedavisi ve sıhhatının korunması ortaya çıkmış oldu.]

Şöyle bir itiraz yapılabilir: Hadis-i şerifin diğer rivayetlerindeki; "Tâundan kaçmak için o beldeden çıkmayınız." cümlesi, sizin zikretmiş olduğunuz mânayı kasdettiğini ortaya koymadığı gibi, geçici bir sebeple çıkmağa ve yola çıkacak bir yolcunun yolculuğuna mani değildir.

Buna şu cevap verilir: Hiç kimse, ne bir tabip ve ne de başkası, taûn salgınları meydana geldiğinde insanlar hareket etmesinler ve cansızlar gibi olsunlar dememiştir. Yalnız, salgın esnasında mümkün olduğu kadar az hareket etmelidir. Tâundan kaçmak, hareketi icab ettirdiğinden değil, mücerred hastalıktan kaçmaktır. Halbuki istirahat ve sükûnet hastanın kalbine ve bedenine faydalı, Allah'a tevekküle ve O'nun kazâ ve kaderine teslim olmaya daha yakındır. Fakat hareketi gerektirecek işleri olan sanatkârlar, işçiler, yolcular, postacılar ve diğerlerine tüm hareketlerinizi bırakın denilmez. Yalnız lüzumsuz hareketlerden men edilebilirler. Meselâ, yolculuk yapan biri sırf taûndan kaçmak için yola çıkarsa buna mâni olunur. En doğrusunu Allah bilir.

Tâun salgınının yayılmış olduğu bir beldeye girmekten men edilmesinde çeşitli hikmetler vardır:

1— Eziyet verici sebeplerden kaçınmak ve onlardan uzaklaşmak.

2— Kokmuş ve bozulmuş olduğundan teneffüs edenlerin hasta olduğu havayı teneffüs etmemek.

3— Dünya ve ahiretin esası olan âfiyetin elde edilmesi.

4— Tâuna tutulmuş hastalara komşu olmamak dolayısıyla da birlikte olmaktan aynı hastalığa tutulmamak.

Ebu Davud'un *Sünen*'inde merfû olarak şu hadis rivayet edilmektedir: "Helâk olmak (*karaf*) hastalara yakın olmakladır."[38]

İbn Kuteybe diyor ki: Karaf, vebaya ve hastalara yaklaşmak demektir.

5— Nefisleri, hastalığın bulaşması ve uğursuzluk inancından korumaktır. Çünkü ruhlar bu iki şeyden etkilenirler. Bir şeyi uğursuz saymak, o şeyin sanıldığı şekilde, istenilmeyen bir biçimde meydana gelmesini sağlar.

Özetle, taûn salgınının meydana geldiği bir beldeye girmenin yasaklanmasında, koruma ve perhiz, telef olmayı hazırlayan sebeplerden uzak olmak

38. Ebu Davud, 3923; Ahmed b. Hanbel, 3/451. Senedinde meçhul bir râvi vardır.

vardır. Tâunlu beldeden kaçmamakta da tevekkül, teslim ve işin neticesini Allah'a (c.c.) bırakmak vardır.

Sahihayn'da[39] şunlar rivayet edilmektedir: Hz. Ömer Şam'a doğru yola çıktı. Serg denilen köye vardığı zaman Ebu Ubeyde b. Cerrâh ve arkadaşları kendisini karşıladılar ve Şam'da veba salgını olduğunu haber verdiler. Bunun üzerine Şam'a girip girmeme hususunda ihtilâfa düştüler. Hz. Ömer İbn Abbas'a; "Bana ilk muhacirleri çağır." dedi. İbn Abbas der ki: Onları çağırdım. Hz. Ömer, onlara Şam'da veba salgını olduğunu haber vererek istişare etti. Bir kısmı: "Yola bir iş için çıkmışsın, geri dönmeni doğru bulmuyoruz." dediler. Diğerleri ise: "Rasûlullah'ın ashabı ve diğer insanlardan kalanlar seninle birliktedirler. Onları bu veba salgınıyla karşı karşıya bırakmanı uygun görmüyoruz" dediler. Hz. Ömer onlara: "Artık yanımdan çekilebilirsiniz." dedikten sonra: "Bana Ensar'ı çağır." dedi, ben de çağırdım. onlar ile de istişare etti. Bunlar da Muhacirlerin ihtilâfı gibi bir yol takip edince onlara da: "Siz de yanımdan çekilebilirsiniz." dedi. Sonra: "Bana şu Mekke fethiyle birlikte hicret eden yaşlı Kureyşlileri çağır." dedi. Ben de onları çağırdım. Onlar, içlerinden iki kişi dahi ihtilâf etmeksizin dediler ki: "İnsanları geriye döndürmeni ve onları şu veba illetiyle boğuşmaya bırakmamanı doğru buluyoruz." Bunun üzerine Hz. Ömer insanlara şunun bildirilmesini emretti: "Ben sabahleyin bineğimin üstünde geri döneceğim. Böylece siz de sabaha göre hazırlıklarınızı yapın!" O zaman Ebu Ubeyde b. Cerrâh: "Ey mü'minlerin emîri! Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" deyince Hz. Ömer şöyle cevapladı: "Keşke bu lafı senden başkası söyleseydi Ey Ebu Ubeyde! Evet, Allah Teâlâ'nın kaderinden, yine Allah Teâlâ'nın kaderine kaçıyoruz! Şöyle bir düşünsene. Senin birçok deven olsa da, biri münbit diğeri çorak iki yamacı olan bir vadiye onları indirsen. Sen onları münbit yerde gütsen de Allah'ın kaderiyle, çorak yerde gütsen de Allah'ın kaderiyle gütmüş olmaz mısın?" İbn Abbas der ki: Tam bu sırada, birtakım işleri dolayısıyla ortalıkta görünmeyen Abdurrahman b. Avf çıkageldi ve dedi ki: Bu konuda bende bir bilgi vardır. Ben Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: "Siz bir beldede bulunuyorken bu hastalık yayılmışsa sakın ondan kaçmak için o yerden çıkmayınız. Eğer bu hastalığın bir yerde çıktığını duyarsanız oraya gitmeyiniz."

4— İstiskânın Tedavisi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) istiskâ hastalığı ve tedavisi hakkındaki tumumu şöyledir:

39. Buharî, 76/30; Müslim, 2219.

Sahihayn'da Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor: Ureyne ve Ukl kabilesinden bir topluluk Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldiler ve Medine'nin havasının kendilerine ağır geldiğinden şikâyette bulundular. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Zekât develerinin yanına gitseydiniz de develerin sidiklerinden ve sütlerinden içseydiniz." buyurunca onlar da bunu yaptılar. Sıhhatlarına kavuştuklarında çobanları teslim alıp öldürdüler. Develeri önlerine katıp götürdüler. Böylece Allah ve Rasûlü'ne savaş açmış oldular. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) arkalarından bir askeri birlik gönderip onları yakalattı. Daha sonra (had olarak) onların ellerini, ayaklarını kestirdi, gözlerine mil çektirip kendi kendilerine ölene kadar onları güneş (in kızgın sıcaklığına) terkettirdi.[40]

Hadiste geçen bu hastalığın istiskâ olduğuna delil, Müslim'in rivâyetindeki şu ziyadedir: "Medine'nin havası bizi bozdu. Karınlarımız şişti. Uzuvlarımız gevşedi..."[41]

Cevâ: Karın hastalıklarındandır. (Göğüs ve ciğerde belirir).

İstiskâ: Hümörlerle ilgili bir hastalık olup sebebi, soğuk ve garip bir hümörün uzuvları bozmasıdır. Böylece ya tüm zahir uzuvlarda gelişir veya gıda ve hümörlerin içinde değişikliğe uğradığı (ikinci hazım keymus dönemi) boş bölgelerde gelişir. Üç kısmı vardır: a) Lahmî; bu en ağır türüdür, b) Zakî, c) Tablî.[42]

Bu hastalığın tedavisinde gerekli olan ilaçlar, içinde mutedil bir çözülme, ihtiyaç miktarı çoğalma olanlardır. Bu vasıflar develerin idrar ve sütlerinde mevcut olduğundan Rasûlullah (s.a.) içilmesini emretmiştir. Bol süt veren devenin sütünde parlaklık, yumuşaklık, akıcılık, letafet ve tıkalı yerleri açıcılık özelliği vardır. Çünkü develerin genellikle otladıkları şeyler istiskâ hastalığına faydalı olan, yavşan otu (*şih*), marsama otu (*kaysum*), sarı papatya (*babunc*), papatya (*akhuvan*), boya otu (*izhir*) ve diğer bitkilerdir.

---

40. Buharî, 4/66, 24/68, 56/156, 76/6, 86/17; Müslim, 1671; Ebu Davud, 4364; Nesâî, 7/93-94, 98; Tirmizî, 2114; İbn Mâce, 2578; Ahmed b. Hanbel, 3/107, 161, 177, 198, 205, 287, 290, 370.
41. Müellifin Müslim'den naklettiği bu ilâve Müslim'de yoktur. Nesâî'de ise sadece: "Renkleri sararana ve karınları şişene kadar" ziyadesi vardır.
42. *İstiskâ (la Hydropisie, Dropsy)*: Uzuvların arasına girip, uzuvlarla birlikte gelişen soğuk (barid) garib bir hümörün meydana getirdiği hastalıktır. Üç türü vardır: a) *Lahmî*: Zâhir uzuvlarda belirir, tüm vücudu sarar. Kan yoluyla toplanan su bütün vücuda, kasların aralarına girer ve görünüşte kişiyi şişman gibi gösterir. b) *Tablî* Karın boşluğunda kuru olarak bulunan gaz hümörü (rîhî madde) dür. Bununla birlikte bu bölgede az rutubetli gaz da bulunur. c) *Zakî*: Vücutta gıda ve ahlatın (hümörlerin) hazım safhalarından geçirildiği mide, ciğer ve bağırsaklar gibi boş bölgelerden başka, ağızdan ses tellerinin bulunduğu bölgelere kadar olan boşlukta meydana gelen su toplanmalarına verilen addır. Bk. Tehânevî, *Keşşâf*, 1/726.

Bu istiskâ hastalığı özellikle ciğerde meydana gelen bir âfetle veya ortak bir maddeyle birlikte olur. Çoğunlukla da ciğerdeki tıkanık yerlerde bulunur. Arap develerinin sütü, ondaki akıcılık ve zikredilen diğer faydalarından dolayı bu tıkanıklıkları giderir.

Râzî der ki: Deve sütü, ciğer ağrılarına ve mizac bozukluklarına şifadır. İsrailî demiştir ki: Deve sütü, sütlerin en incesi, akıcı ve keskinliği en çok, gıda olarak en az özelliği olanıdır. Bu sebepten vücuttaki faydasız (katı) maddeleri inceltir, karın (daki bağırsakların içindeki katı maddelerin) boşalmasını sağlar, tıkanıklıkları açar. Bu özelliğine delil, tabiî olarak hayvanî sıcaklığının çok olmasından dolayı deve sütünde az bir tuzluluk olmasıdır. Bu sebepten dolayı, ciğerin yumuşatılmasında, tıkanıklıklarının açılmasında, ilk safhada dalak sertliğini gidermede, istiskâ hastalığına özellikle anasından henüz ayrılmış deve yavrusunun sidiği ile devenin memesinden alındığındaki sıcaklığıyla içilen süt faydalıdır. Çünkü bu şekildeki karışım sütün tuzluluğunu arttırır. Faydasız maddelerin parçalanması, bağırsaklardaki katı maddelerin boşaltılmasında kullanılan süt cinslerinin en çok tercih edileni deve sütüdür. Şayet karında bulunan maddelerin inmesi ve boşaltılması bu şekilde mümkün olmuyorsa mutlaka ishal yapıcı başka bir ilaç kullanılması gerekir.

Kanun sahibi (İbn Sina) der ki: "İstiskâ hastalığının tedavisine sütün tabiatı zıddır denmesine aldırış etmemek gerekir."

Der ki: "Bil ki, dişi develerin sütü yumuşaklıkla birlikte parlaklığı ve bir hassasından dolayı faydalıdır. Ve bu sütün faydası çok fazladır. Şayet bir insan bu sütü su ve yemek yerine içse şifaya kavuşur. Nitekim bu husus Arap bedevîlerinin yaşadığı bölgelere gönderilen bir grup insanda denenmiştir. Onları bu duruma zaruret sevketmişti. Afiyete kavuştular. Sidiklerin en faydalı olanı bedevî devesinin sidiğidir ki o da en kıymetlidir."

Konunun başında zikredilen kıssa, tedavi olmaya, tıbbî müdahale yapmaya ve eti yenilen hayvanın sidiğinin temiz olduğuna delildir. Çünkü haram kılınan maddelerle tedavi caiz değildir. İslâm'ın intişarı zamanında olmalarına rağmen içtikleri zaman ağızlarını yıkamakla ve namaz için üzerlerine sıçrayan sidikleri yıkamakla emrolunmadılar. Bununla birlikte muhtemel bir yasaklamanın ihtiyaç ânında başka zamana tehir edilmesi caiz değildir.[43]

43. Ebu Davud şârihi Hattabî, müellifin aksine bu hadisten şu hükmü çıkarmıştır: "Hadis-i şerif zaruret esnasında, haram kılınmış bir şeyle tedavi olmanın mübah olduğuna delildir. Çünkü ister eti yenen hayvan olsun, ister eti yenmeyen hayvan olsun her türlü sidik necistir." Hattabî, *Ebu Davud Şerhi*, 4/532.

Cinayet işliyen kişiye, yaptığı şekilde mukabele (*kısas*) gerekir. Çünkü bu Ureyneliler çobanı öldürmüş ve gözlerini de oymuşlardı. Bu husus *Sahih-i Müslim*'de geçmiştir.

Bir kişiyi öldüren cemaatın hepsine aynıyla mukabele edilerek kısas yapılması gerektiğine de delildir.

Yine, şayet cinayet işleyen kişide hem had hem de kısas birleşirse her ikisi de birlikte tatbik edilir. Çünkü bu kıssada Allah Rasûlü (s.a.) önce onların isyanları karşılığında ellerini ve ayaklarını, Allah'ın bir haddi olarak, çaprazlama kesti. Daha sonra çobanı öldürmeleri dolayısıyla kısas olarak onları öldürdü.

İsyancı mal çaldığı ve adam öldürdüğünde aynı anda elleri, ayakları kesilir ve öldürülür.

Cinayetler çoğaldığında, cezası da büyür. Çünkü bu Ureyneliler İslâmdan irtidad ettiler, bir adam öldürdüler, daha sonra da maktûle işkence yaptılar ve malını elinden aldılar. Böylece açıkça isyan etmiş oldular.

İsyancılara destek vermek, isyana katılmak hükmündedir. Zira, şu bir gerçek ki onların her biri öldürdükleri çobanı teker teker öldürmüş değillerdir. Rasûlullah (s.a.) da onlara had ve kısas uygularken, çobanı hangisinin öldürdüğünü sormamıştır.

Birini aldatarak ansızın öldürmekte (*katl-i gayle*) had olarak câninin öldürülmesi vaciptir. Câninin, öldürülen kişinin velisi tarafından affedilmesi bu haddin uygulanmasına mâni değildir. Bu hususta kefâete de (kadın-erkek, köle-hür) itibar edilmez. Bu hüküm Medinelilerin mezhebidir. Ahmed b. Hanbel'in iki görüşünden birisi de budur. Şeyhimiz (İbn Teymiye) bu görüşü tercih eder ve bununla fetva verirdi.[44]

5— Yaraların Tedavisi:

Yaraların tedavisi konusunda Allah Rasûlü'nün (s.a.) tutumu şöyledir:

Sahihayn'da Ebu Hâzim'den rivayete göre Sehl b. Sa'd'ı, Uhud savaşında Rasûlullah'ın (s.a.) yarasının nasıl tedavi edildiği sorulduğunda şöyle

44. İbn Teymiye, *Siyâsetü's-Şer'iyye*, 69-75. Bu hususta da mezhepler arasında bir hayli ihtilâf mevcuttur. Burada bunun tafsilatına girmek konu dışında kalacağından sadece İbn Rüşd'ün *el-Bidâye* adlı eserinin cinâyetler bahsine (2/330-357) atıfta bulunmakla yetiniyoruz.

anlattığını işitmiştir: "Rasûlullah'ın (s.a.) yüzü yaralandı, küçük azı dişi kırıldı. Ve başındaki miğferi de yarıldı. Hz. Fâtıma (r. anha) kanı yıkıyor, Hz. Ali (r.a.) de kalkan ile su döküyordu. Hz. Fâtıma kanın durmadığını görünce, bir parça hasır aldı ve onu yaktı. Hasır kül haline gelince o külü yaraya yapıştırdı ve böylece kanı durdurmuş oldu."[45]

Bu kül berdîden[46] imal edilmiş hasırın külüdür. Bu bitkinin külünün kanı durdurma konusunda kuvvetli bir etkisi vardır. Çünkü kuruluğu çok, yanıcılığı azdır. Kuruluğu fazla olan ilaçlarda yanıcılık özelliği de bulunduğunda, kanı kurutur ve emer. İşte bu kül şayet burnu kanayan birinin burnuna yalnız olarak veya sirke ile birlikte püskürtüldüğünde burun kanamasını keser.

Kanun sahibi (İbn Sina) der ki: "Berdî, kanamalara faydalı olup kanı durdurur. Yumuşak yaralara püskürtülerek saçılır ve yara bununla (pansuman yapılarak) tedavi edilmiş olur. Mısır kağıdı eskiden bu bitkiden imal edilirdi. Mizacı soğuk-kurudur. Külü, ekletülfem[47] hastalığına faydalı olup kanın çıkmasına ve habis (pis) yaraların azmasına engel olur."

6— Hacamat ve Dağlama Yoluyla Tedavi:

a) Hacamat Yaptırma:

Rasûlullah'ın (s.a.) bal (şerbeti) içirerek, hacamat yaparak ve dağlama yoluyla tedavi hususundaki tutumu şöyledir:

Buharî'nin *Sahih*'inde, Saîd b. Cübeyr—İbn Abbas kanalıyla Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Şifa üç şeydedir: Bal (şerbeti) içmek, kan alma (hacamat) aleti vurma ve ateşle dağlama. Fakat ben ümmetime dağlayarak tedavi olmayı yasaklıyorum."[48]

45. Buharî, 56/85; Müslim, 1790.
46. *Berdî (Papirüs)*: Kamış gibi suda yetişen bir bitki olup bir metre ve biraz fazla boyu vardır. Çoğunlukla yukarı Nil'de yetişir. Eski Mısırlılar yazı yazmak için bu bitkiden sahifeler yaparlardı. Hasır yapımında da kullanılmıştır. Bk. Mucemu'l-Vasît, 48.
47. *Ekletülfem*: Yara şeklinde görünen bir hastalıktır. Az bir zamanda bir çok yerde çıkar. Kokusu vardır. Nerede çıkarsa onun ismiyle anılır. Ağızda çıktığında da ekletülfem denir. Bk. Tehânevî, *Keşşâf*, 1/87.
48. Buharî, 76/3.

Ebu Abdillah el-Mâzerî der ki: "İmtilâî[49] hastalıklar; demevî, safravî, balgamî ve sevdavî türlerinde olur. Şayet imtilâ, demevî türünden olursa tedavisi vücuttan kan alınmasıyladır. Eğer diğer türlerinden olursa, her hümörü giderecek şekilde uygun bir ishal ilacı ile tedavi edilir. Sanki Allah Rasûlü (s.a.) bal şerbeti tavsiye ederek müshil ilaçlara, hacamatı tavsiye ederek de kan aldırmaya işaret etmiş olmaktadır. Bazı âlimler demişlerdir ki: Hadis-i şerifteki "kan alma aleti vurmakta" ifadesine kan aldırma konusu girmektedir. Tedavi mümkün olmadığında tıbbî müdahalede en son çare dağlamaktır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) ilaç olarak dağlamayı da belirtmiştir. Çünkü dağlama, ilaçların kuvvetlerine tabiatlar galebe çaldığı, içilen ilacın fayda vermediği zaman kullanılır. Hadisteki: "Fakat ben ümmetime dağlama ile tedavi olmayı yasaklıyorum." ve diğer bir hadiste yer alan: "Dağlanarak tedaviden tedaviden hoşlanmam."[50] ifadelerinde, zaruret olmadıkça dağlama ile tedaviyi en son çare olarak değerlendirdiğine işaret vardır. Acele ederek tedaviye dağlamayla başlamayı hoş karşılamamıştır. Çünkü dağlama ile insanın duyacağı elem, hastalığından duyduğu elemden daha fazla olacaktır."

Doktorlardan bazısı demişlerdir ki: Mizacî hastalıklar, ya bir hümör sebebiyle veya başka bir sebeple olur. Hümörlere dayalı hastalıklar keyfiyet olarak, sıcak, soğuk, nemli veya kuru veya bunların ikisinin karışımıyla olur. Bu dört keyfiyetten ikisi etkili (fail) keyfiyettir ki onlar sıcaklık ve soğukluktur. Münfail (etkilenen) keyfiyet de nemlilik ve kuruluktur. İki etkili keyfiyetten birinin münfail bir keyfiyetle birlikte galebe çalması gerekir. Bu bedende mevcut hümörlerin her biri için geçerlidir. Diğer mürekkep hümörlerin de, fail ve münfail olarak iki keyfiyeti vardır.

Bu izahtan anlaşılan, mizacî hastalıkların sıcaklık ve soğukluk keyfiyetinde olan ahlatın kuvvelerine tâbi olduğudur.

Nübüvvet kelâmı, sıcak ve soğuk keyfiyetlerde olan hastalıkların tedavisinin aslına temsil yoluyla işaret ederek gelmiştir. Şayet hastalık sıcak bir keyfiyete sahipse, bu hastalığı kan aldırarak veya hacamatla kan akıtarak tedavi ederiz. Çünkü kan aldırmada bir hümörün dışarı atılması ve mizacın soğutulması sözkonusudur. Şayet hastalık soğuk bir keyfiyete sahipse ısıtarak tedavi ederiz. Bu özellik bal şerbetinde vardır. Bununla beraber soğuk maddelerin dışarı atılması sözkonusu olduğunda, bal şerbetinde bu vasıf da vardır.

---

49. *İmtilâ*: Bedende dört hümörden birisinin fazlalaşarak insanda hastalık meydana gelmesidir. Bazan hümörlerin keyfiyet bakımından değer kaybetmesine de bu isim verilir. Bk. Tehânevî, *Keşşaf* 2/1313.
50. Buharî, 76/17; Müslim, 2205.

Çünkü bal şerbetinde pişirme, kesme, inceltme, parlatma ve yumuşatma özellikleri vardır. Bu şekilde soğuk hümörün, kuvvetli müshillerin yenilgisinden emin olarak ve mülayim bir şekilde dışarı atılması sağlanmış olur.

Dağlamaya gelince: Hümörlere ait hastalıkların hepsi için geçerlidir. Hastalık keskin olup iki taraftan birine süratle yayılır. O zaman dağlamaya gerek kalmaz. Bazan da müzmin olur ki tedavisi hümör dışarı atıldıktan sonra, dağlama yapılması uygun olan uzuvlara dağlama yaparak olur. Çünkü bu hastalık ancak uzuvda yerleşmiş galiz ve soğuk hümörde olursa müzmin olur ki bedenin mizacını bozar. O uzva gelen tüm maddeleri de cevherine benzer bir şekle sokar. Böylece uzuvda ateş meydana gelir. Dağlama yapılarak oradan bu madde (hümör) çıkarılır. Dağlamada mevcut olan ateş unsuru bu soğuk maddeyi yok etmiş olur.

Bu hadisten, hümörlerle alâkalı tüm hastalıkların tedavisini öğreniyoruz. Nitekim, "Hummanın şiddeti cehennemin kaynamasından bir parçadır. Dolayısıyla onu su ile soğutunuz."[51] hadisinden de sıcak hastalıkların tedavisini daha önce öğrenmiştik.

Hacamata gelince; İbn Mâce'in *Sünen*'inde zayıf bir râvi olan Cübâre b. Mugallis'in Kesîr b. Süleym kanalıyla Enes b. Mâlik'in (r.a.) Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu naklettiği rivayet ediliyor: "Mîrac gecesinde yanlarından geçtiğim her topluluktan: Ya Muhammed! Ümmetine hacamat yapmayı emret, tavsiyesiyle karşılaştım."[52]

Bu hadis Tirmizî'nin *Câmi*'inde İbn Abbas'tan; "Sakın hacamattan vazgeçme, ya Muhammed!" şeklinde rivayet edilmiştir.[53]

Sahihayn'da Tâvus'un İbn Abbas'tan yaptığı rivayette: "Rasûlullah (s.a.) hacamat olmuş ve hacamatçıya ücretini vermiştir."[54] ifadesi vardır.

Yine *Sahihayn*'da, Humeyd et-Tavîl'in Enes'den rivayetine göre Ebu Taybe, Rasûlullah'a (s.a.) hacamat yaptı. Ona iki sa' yiyecek verilmesini emretti. Efendileriyle de Ebu Taybe'nin vergisini azaltmaları hususunda konuştu, daha sonra: "En hayırlı tedavi şekliniz hacamattır." buyurdu.[55]

---

51. Daha önce geçti. Bk. Dipnot: 1.
52. İbn Mâce, 1/3479. Senedi, Cübâre ve Kesîr'den dolayı zayıf olmakla birlikte, Tirmizî'de İbn Abbas (2053) ve İbn Mes'ûd (2052) kanalıyla gelen şahidleriyle birlikte hadis sahihtir.
53. Tirmizî, 2053. Senedinde Abbâd b. Mansûr vardır ki, hıfzının yetersizliği ve hafızasının dağılmasından dolayı zayıf bir râvidir. Tirmizî bu hadise Abbâd'dan dolayı, hasen-garib demiştir. Hal tercemesi için bk. Ukaylî, *Duafâ*, 3/134-137.
54. Buharî, 76/10; Müslim, 1202.
55. Buharî, 76/13; Müslim, 1577.

Tirmizî'nın *Câmi*'inde Abbâd b. Mansur'dan, İkrime'nin şöyle dediği nakledilmektedir: İbn Abbas'ın hacamatçı üç kölesi vardı. Bunlardan ikisi kendisine ve âilesine hizmet eder, kazanç sağlarlar, üçüncüsü ise kendisini ve âilesini hacamat yapardı. İbn Abbas, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Hacamatçı olan köle ne iyi bir insandır. Kan alıyor, dolayısıyla sırt omurgasını hafifletiyor ve görüşü güçlendiriyor." Rasûlullah (s.a.) mîraca çıktığında, meleklerden her bir topluluğa uğradığında, onlar: "Hacamat olmalısın." dediler. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Hacamat olmanız için en uygun günler on yedi, on dokuz ve yirmi birinci günlerdir." Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Tedavide kullandığınız ilaçların en hayırlısı, burundan alınan ilaç (*sevt*), ağıza konarak alınan ilaç (*ledûd*), hacamat ve müshildir." Rasûlullah'a (s.a.) —Abbas ve arkadaşları, rızası olmaksızın— ledûd içirdiler. Kendine geldiğinde: "Bana kim ledûd içirdi?" buyurdu. Hepsi sustu. Bunun üzerine Abbas (r.a.) hariç evde bulunanların hepsine ledûd içirildi." Tirmizî, bu hadis hasen-garib demiştir. Hadisi İbn Mâce de rivayet etmiştir.[56]

Hacamatın faydaları şunlardır: Hacamat, bedenin sathını fasddan (kan aldırma)damarı yararak daha fazla temizler. Fasd ise bedenin derinliklerindeki kanın temizlenmesinde daha uygundur. Çünkü hacamatla deri altlarında olan kan çıkarılır.

Ben derim ki: Hacamat ve fasdın hakikatı şudur: Her ikisi de zaman, mekân, yaşlar, mizaclar, sıcak bölgeler ve sıcak zamanlara göre değişir. Kanı son derece pişmiş olan sıcak mizaclı kişilere hacamat, birçok yönden fasddan daha faydalıdır. Çünkü kan hümörü pişer ve incelirse cesedin dahili sathına çıkar. Bu durumda olan kan, ancak hacamat yapılarak dışarı atılır. Bu sebepten de çocuklar için fasddan daha faydalıdır. Aynı şekilde fasda tahammülü olmayanlar için de faydalıdır. Doktorlar diyorlar ki: Sıcak beldelerde hacamat fasddan daha faydalıdır. Ayın ortasında, yine bu cümleden olarak ortasından sonra, dörtte üçünden sonra hacamat yapmak sünnettir. Çünkü kan bu vakitten önce çoğalmaz ve değişmez. Ay sonunda da sükûnet bulur. Ortasında ve az sonrasında ise son derece çoğalır.

Kanun sahibi (İbn Sina) der ki: Ay başında hacamat yapılması tavsiye edilmez. Çünkü hömürler ayın ne başında ne de sonunda çoğalıp harekete geçerler. Çünkü bu vakitlerde azalırlar. Halbuki ayın ortasında, ay dolunay şeklinde olduğundan ışığının çoğalması sebebiyle hümörlerin çoğalma seyri doruk noktasına ulaşır.

56. Hadis daha önce geçti. Bk. dipnot 53.

Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı hacamat ve fasddır."[57] Yine bir hadiste: "İlacın en hayırlısı hacamat ve fasddır." buyurulmaktadır.

Hadisteki: "Tedavilerinizin en hayırlısı hacamattır." ifadesi, Hicazlılar ve sıcak bölgelerde yaşıyanlar içindir. Çünkü onların kanları ince olduğundan dışardaki hararet kanı bedenlerin zahirine çabukça çıkarmağa ve deri altlarında toplamaya meyillidir. Yine sıcak bölge insanlarının beden gözenekleri geniş olup kuvvetleri yerinden oynar vaziyettedir. Onlara fasd yapmak tehlikelidir. Hacamat iradî olarak teferruk-i ittisaldir ki damarlardan küllî bir boşalma onu takip eder. Özellikle de fasd yapılamayan damarlara faydalıdır ki, her birisinin fasd yapılmasında özel bir fayda vardır.

Fasd-ı Bâslîk:[58] Ciğer ve dalaktaki hararet, kan hümörünün çoğalmasından ciğer ve dalakta meydana gelen şişkinlik (verem)lere faydalıdır. Akciğer şişkinliklerine, şevsa,[59] zatülcenb ve dizin altından kalça kemiğine kadar arızî olarak kan hümöründen gelen her hastalığa faydalıdır.

Fasd-ı Ekhal:[60] Demevî mizaca sahip bir kişinin bütün bedeni arızî bir kan çoğalmasına maruz kaldığında, bu tür kan almakta fayda vardır. Yine tüm vücutta kan bozulması sözkonusu olduğunda da, bu yola başvurulur.

Fasd-ı Kîfâl:[61] Başta ve boyunda çok kan bulunması veya kanın bozulmasından dolayı arız olan hastalıklara faydalıdır.

Fasd-ı Vedecayn:[62] Dalak ağrısına, astıma, nefes darlığına, baş ağrılarına faydalıdır.

Kâhil hacamatı:[63] Omuz ve boğaz ağrılarına faydalıdır.

Ahda'ayn hacamatı:[64] Başta ve yüz, dişler, kulaklar, gözler, burun, boğaz gibi başın diğer uzuvlarında kan fazlalığından veya bozulmasından veya her ikisinin de birleşmesinden meydana gelen hastalıklara faydalıdır.

57. Hadis daha önce geçmekle birlikte "fasd" ziyadesi hadis kitaplarında bulunmamaktadır.
58. *Bâslîk*: Gövde damarıdır ki dirsek içinde olan üç damarın aşağısında olandır. Şayet bu damardan kan alınırsa gövdeye faydalıdır.
59. *Şevsa*: İnsanı rahatsız edecek derecede, karındaki bir gaz sebebiyle meydana gelen ağrıdır.
60. *Ekhal*: Baş ve gövde damarına verilen addır.
61. *Kîfal*: Kolda bir damara verilen addır.
62. *Vedec*: Boyunda bulunan şah damarıdır.
63. *Kâhil*: İki omuz arasındaki yağlı kısma verilen addır.
64. *Ahdâ*: Boyun damarlarından bir damardır.

Enes b. Mâlik (r.a.) der ki: "Rasûlullah (s.a.), iki boyun damarından ve omuz arasından hacamat yaptırırdı."[65]

Sahihayn'da Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayete göre: "Rasûlullah (s.a.) üç defa hacamat olmuştur. Birini omuz arasına, ikisini boyun damarlarına yaptırmıştır."[66]

Sahih'te Enes'den (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.) ihramda iken başındaki ağrısından dolayı başından hacamat yaptırdığı rivayet edilmiştir.[67]

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Hz. Ali'den (r.a.) rivayete göre: "Rasûlullah'ın (s.a.) boyun damarlarından ve iki omuz arasından hacamat yaptırmasını söylemek için Cebrâil (yeryüzüne) inmiştir."[68]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Câbir b. Abdullah'ın rivayetine göre; "Allah Rasûlü (s.a.) kaba yerinden, orada oluşmuş bir eziklik veya yaradan dolayı hacamat yaptırmıştır."[69]

Doktorlar hacamatın, kamahduve[70] de denilen, kafada bulunan nukra'dan[71] yapılıp yapılamayacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Ebu Nuaym, "*Tıbbu'n-Nebevî* adlı kitabında merfû olarak şöyle bir hadis rivayet etmiştir: "Sizin, kamahduvenin cevizinden hacamat yapmanız gerekir. Çünkü (buradan yapılan hacamat) beş hastalığa şifadır." Cüzzamı da bu hastalıkların arasında zikretmiştir.[72]

Diğer bir hadiste ise: "Kamahduvenin cevizinden hacamat yapınız. Çünkü (bu bölgeden yapılan hacamat) yetmiş iki hastalığa şifadır."[73] buyurulmuştur.

---

65. Tirmizî, *Sünen*, 2051, *Şemâil*, 2/223; Ebu Davud, 3860; İbn Mâce, 3483; Ahmed b. Hanbel, 3/119, 192. İsnadı sahih olup Hâkim hadise sahihtir demiş, Zehebî de Hâkim'e katılmıştır.
66. Hadisin *Sahihayn*a isnad edilmesi bir yanılma eseri olsa gerektir. Zira bu hadis *Sahihayn*'da mevcut değildir. Bir önceki dipnotta hadisin kaynakları gösterilmiştir.
67. Buharî, 76/14, 15. Abdullah b. Buhayne ve İbn Abbas'tan rivayet edilmiş olup Enes'den değildir.
68. İbn Mâce, 3482. Râvilerinden Asbağ b. Nübâte et-Teymî, zayıf râvilerden olduğundan hadisin senedi zayıftır. Bk. Ukaylî, *Duafâ*, 1/129-130.
69. Ebu Davud, 3863, Nesâî, 5/193,194.
70. *Kamahduve*: Başın bitiminde, kafanın üstünde bulunan açık büyüklüğe denir. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 758.
71. *Nukratülkafa*: Dimağın sonunda mevcut olan çukura denir. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 945.
72. Bu hadisi Süyutî, *Câmiu's-Sağîr*'de, Taberânî, İbnüssünnî ve Ebu Nuam'a isnad etmiş ve zayıf olduğunu belirtmiştir. Hadisi Suheyb rivayet etmiştir.
73. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (5/94), hadisi Suheyb'den Taberânî'nin rivayet ettiğini ve râvilerinin sika olduğunu söylemiştir.

Doktorlardan bir grup da bu bölgeden hacamat yapılmasını güzel bulmuşlar ve şöyle demişlerdir: Buradan yapılan hacamat, gözlerin yuvasından fırlamasına, arızî olarak gözde meydana gelen batmalara, göz hastalıklarının bir çoğuna, kaşların ve göz kapaklarının ağırlaşma ve kaşınmasına faydalıdır.

Rivayet edildiğine göre Ahmed b. Hanbel, bu tür bir hastalıktan dolayı kafasının her iki tarafını hacamat yaptırmış, fakat ense çukurundan hacamat yaptırmamıştı.

Kamahduveden yapılan hacamatı *Kanun* sahibi (İbn Sina) da hoş karşılamamış ve şöyle demiştir: "Oradan hacamat yaparak kan aldırmak hakiki olarak unutkanlık getirir. Nitekim efendimiz, velinimetimiz ve şeriatımızın sahibi Hz. Peygamber (s.a.) de aynı hakikata işaret etmiştir. Çünkü dimağın gerisi beyinde hafıza kuvvetinin merkezi olan yerdir. Orada yapılacak olan hacamat ise hafızayı siler süpürür."

Başkaları ise buna itiraz etmiş ve şöyle demişlerdir: Bunun hadis olduğu tesbit edilememiştir. Tesbit edilse bile, bu bölgede zaruret olmaksızın yapılacak hacamat ancak dimağın gerisini zaafa uğratır. Fakat kan fazlalığından dolayı hacamat yapılırsa hem tıbben hem de şer'an faydalıdır. Allah Rasûlü'nden (s.a.), halin gerektirdiği biçimde başının çeşitli yerlerinden hacamat yaptırdığı ve yine ihtiyaç olduğunca vücudunun diğer yerlerinden de hacamat yaptırdığı rivayet edilmiştir.

Çene altından yapılacak olan hacamat; zamanında kullanıldığında diş, yüz ve yutak ağrılarına faydalıdır. Baş ve damakları temizler. Ayağın üstünden yapılan hacamat fasd-ı sâfin[74] yerine geçer. Uyluk ve dizlerde olan yaralara, âdet kanının kesilmesine ve hayalarda meydana gelen kaşıntılara faydalıdır. Göğsün altından yapılacak hacamat; diz çıbanlarına, uyuz ve ufak sivilcelere, ayak ağrısına, basurlara, fîl[75] ve sırt kaşıntılarına faydalıdır.

b) Hacamatın Vakti:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) hacamat yapılan vakitler hakkındaki tutumu şöyledir:

---

74. Sâfin = Sâk (diz ile ayak arasındaki kısım) içinde topuğa yakın büyük bir damar olup uyluk damarına (verid-i fahzî) dahil olana kadar uzar. Bu damardan alınan kana fasd-ı sâfin denir. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 517.
75. *Fîl*: Cildde ve cild altında, ayak ve dizde çıkan bir hastalıktır ki ufak bir göbek büyüklüğünde tümsek meydana getirir. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 709.

Tirmizî'nin *Câmii*'inde İbn Abbas'tan merfû olarak rivayet ettiği hadiste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Hacamat olduğunuz günlerin uygun olanları (ayın) ya on yedi, ya on dokuz veya yirmi birinci günleridir."[76]

Yine Tirmizî'nin *Câmi*'inde Enes b. Mâlik'den, Rasûlullah'ın (s.a.) iki boyun damarından ve omuz arasından hacamat olduğu ve (ayın) on yedi, on dokuz ve yirmi birinci günlerinde hacamat yaptırdığı rivayet edilmiştir.[77]

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Enes'ten merfû olarak rivayet edilen hadis ise şöyledir: "Kim hacamat olmak isterse (kamerî ayın) ya on yedisini, ya on dokuzunu veya yirmi birinci gününü araştırsın. Hiç birinize kan galebe çalmasın. Zira vücutta gereğinden fazla kan bulunduğunda beden ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalır."[78]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den merfû olarak yapılan rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim (ayın) on yedisi veya on dokuzu ya da yirmi birinde hacamat olursa bu her türlü hastalığa şifadır."[79] "Her türlü hastalık"tan anlaşılan mâna, sebebi kan (hümörünün) çoğalması olan her türlü hastalık demektir.

Bu hadisler tabiplerin ittifak ettiği hususlara da uygundur. Çünkü ayın ikinci yarısında ve takip eden üçüncü çeyreğinde hacamat yapmak, başında ve sonunda hacamat yapmaktan daha faydalıdır. Fakat, bir zarurete mebni olarak yapılmak zorunda kalındığında, ayın başında veya sonunda olsun herhangi bir zamanda yapılmasında bir zarar sözkonusu değildir.

Hallâl diyor ki: "Bana İsmet b. Isâm'ın haber verdiğine göre Hanbel şöyle anlatmıştır: "Ebu Abdillah Ahmed b. Hanbel, hangi zamanda ve saatta kanı çoğalırsa hacamat yaptırırdı."

Kanun sahibi (İbn Sina) der ki: "Hacamat, gündüzün saat iki veya üç sıralarında yapılır. Yıkandıktan sonra hacamat yapmaktan sakınmak gerekir. Kanı kalın olan kişi müstesna olup, onun önce sıcak su ile gusletmesi, sonra istirahat etmesi, daha sonra da hacamat olması gerekir."

Tabipler tok karnına hacamat yapmayı hoş karşılamamışlardır. Çünkü bu vaziyette iken hacamat yapılırsa vücutta birtakım tıkaçlar (*süded*) ve öl-

76. Bk. Dipnot: 65.
77. Bk. Dipnot: 65.
78. İbn Mâce, 3486. Senedinde zayıf bir râvi olan Nehhâs b. Kahm vardır. Bununla birlikte, daha önce geçen İbn Abbas hadisi ile bundan sonra gelecek olan Ebu Hureyre hadisi (Ebu Davud, 3861) bu hadisin şahidleri arasındadır.
79. Ebu Davud, 3861. Aynı senedle Beyhakî, (9/340) de rivayet etmiştir. Senedi hasendir.

dürücü hastalıklar meydana getirir. Özellikle alınan gıda bozuk ve kaba olursa bu durum görülebilir.]

Bir haberde nakledildiğine göre şöyle söylenmiştir: "Hacamat (ayın başında veya aç karnına veya hastalığın ilk nüksettiği zamanda) ilaç, tok karnına olursa hastalık, ayın on yedisinde olursa şifadır."

Hacamat için bu vakitlerin tercihinde aranan özellik, ihtiyat ve eziyetten kaçınma sözkonusu olması ve sıhhatın muhafazasıdır. Fakat hastalıkların tedavisinde ise, ne zaman gerekirse o zaman hacamat yapmak gerekir. Hadiste geçen: "Hiç birinize kan (hümörü) galebe çalmasın. Zira bu, kişinin ölümüne sebep olabilir." sözü de buna delâlet etmektedir. Yani kan vücutta galebe çalmasın diye bu zamanlarda hacamat yaptırınız demektir. "*En*" ile birlikte cer harfi "*beyğ*" fiilinden hazfedilmiştir. Bu takdirde fiil "*lien lâ yetebeyyağa*" şeklinde olur. Tebeyyuğ, çoğalma demek olup, "bağy" kelimesinden değiştirilerek elde edilmiştir ve aynı mânadadır. Çünkü burada da kanın azması ve çoğalması sözkonusudur. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in ayın ihtiyaç hissettiği herhangi bir zamanında hacamat olduğu daha önce geçmişti.

Hacamat için haftanın günlerinden tercih edilmesi uygun olan günlerin hangileri olduğuna gelince; Hallâl, *Câmi*'inde der ki: Harb b. İsmail, Ahmed b. Hanbel'e şöyle sorduğunu haber vermiştir: "Hangi gün hacamat olmayı mekruh görürsün?" Buna karşılık Ahmed b. Hanbel: "Çarşamba ve cumartesi günleri (hacamat yaptırmanın mekruh) olduğuna dair rivayet vardır." demiştir.

Yine (Hallâl'ın *Câmi*'inde) Hüseyin b. Hassan'ın Ebu Abdillah'a (Ahmed b. Hanbel): "Hacamat yapmak hangi gün mekruhtur?" diye sorduğunda: "Cumartesi ve çarşamba günlerinde mekruhtur. Ayrıca cuma gününde de mekruh olduğunu söylüyorlar." dediği nakledilmektedir.

Hallâl, Ebu Seleme ve Ebu Saîd el-Makburî kanalıyla Ebu Hureyre'den merfû olarak şöyle nakletmiştir: "Her kim çarşamba veya cumartesi günü hacamat yaptırır da, kendisine beyazlık veya baras (alaca) hastalığı gelirse sadece kendini kınasın."[80]

Hallâl, Muhammed b. Ali b. Câfer'den, Yakub b. Bahtan'ın kendisine şöyle anlattığını haber veriyor: Ahmed b. Hanbel'e, nevre (beyaz çiçek) ile cumartesi ve çarşamba günü hacamat yapılması sorulduğunda, her ikisini de mekruh gördü ve dedi ki: "Bana ulaştığına göre bir adam çarşamba günü

80. Hâkim, 4/409; Beyhakî, 9/340. Senedinde metruk bir râvi olan Süleyman b. Erkam vardır.

nevre ve hacamat olmuş. Bunun üzerine baras hastalığına tutulmuş." Dedim ki: "Sanki bu adam hadisle alay etmiş gibi tersine hareket etmiş değil mi?" Ahmed b. Hanbel: "Evet." dedi.

[Dârakutnî'nin, Kitâbu'l-Efrâd'ındaki rivayetine göre şöyle demiştir: Abdullah b. Ömer bana dedi ki: Kanım çoğaldı. Bana bir hacamatçı çağır. Ne çocuk ne de yaşlı bir ihtiyar olsun. Zira Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim: "Hacamat, ezbercinin ezberlemesini, akıllının aklını arttırır. Besmele çekerek hacamata başlayın. Perşembe, cuma, cumartesi ve pazar günlerinde hacamat olmayınız. Pazartesi günleri hacamat olun. Cüzzam ve baras hastalıkları sadece çarşamba günleri gelir." Dârakutnî der ki: Bu hadisi sadece Ziyad b. Yahya rivayet etmiştir. Eyyûb'un, Nâfi'den yaptığı rivayette ise şu ziyade vardır: "Pazartesi ve salı günleri hacamat olunuz. Çarşamba günleri ise hacamat olmayınız."[81]]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde, Ebu Bekre'den yapılan rivayete göre, o salı günü hacamat yapmayı mekruh görürdü. Ebu Bekre, Allah Rasûlü'nün (s.a.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Salı günü kanın çoğaldığı bir gündür. Salı gününde öyle bir zaman vardır ki kan kesilmek bilmez."[82]

Bu hususta yukarıda daha önce geçmiş olan hadisler aynı zamanda tedavi olmanın, hacamat olmanın ve durumun gerektirdiği yerden hacamat yaptırmanın müstehablığını içermektedir. Bu hadisler, ihramlı iken hacamat olmanın ve şayet hacamat yapılacak yerden saçlar kesilecekse bu durumda ihramlı olunsa da bir şey gerekmeyip caiz olduğuna delâlet ediyorlar. Hacamat dolayısıyla ihramlı kişinin saçları kesildiğinde fidye vermenin vacip olması görüşü, bu husustaki delil vücup derecesinde olmadığından doğru değildir. [Oruçlu bir kişinin hacamat olması caizdir. Zira *Sahih-i Buharî*'de, Rasûlullah'ın (s.a.) oruçlu bulunduğu halde hacamat olduğu rivayet edilmiştir.[83] Yalnız bu, orucu bozar mı, yoksa bozmaz mı konusu ihtilâflıdır. Doğrusu, hacamatla orucun bozulmasıdır.] Çünkü, aykırı bir rivayet olmaksızın Rasûlullah'tan (s.a.) sahih kanalla (hacamat olanın orucunun bozulduğuna dair) rivayet gelmiştir. Bu hadise muarız olan en sahih hadis; Rasûlullah'ın (s.a.) oruçlu olduğu halde hacamat yaptırmasıdır. Dört ihtimal haricinde bu du-

---

81. Hadisi, İbn Mâce (3487-8) ve Hâkim (4/409) zayıf isnadlarla tahric etmişlerdir. Hafız İbn Hacer Askalanî, bu hususta gelen hadislerin tamamının zayıf senedlerle geldiğini söylemektedir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 10/122.
82. Ebu Davud, 3862. İbn Hacer, Ebu Davud'un bu rivayetini hiçbir değerlendirme yapmadan *Fethu'l-Bârî'* de (10/122) nakletmiştir.
83. Buharî, 76/11.

rum orucun bozulmadığına delâlet etmez: a) Oruç farz oruç idi. b) Bu esnada mukîm idi. c) Hacamatı gerektirecek bir hastalığa da tutulmuş değildi. d) Rasûlullah'ın (s.a.) oruçlu iken hacamat yaptırması rivayeti; "Hacamat yapan da, hacamat yaptıran da orucunu bozmuştur."[84] hadisinden daha sonraki bir döneme aittir.

Bu dört öncül doğru olduğunda, Allah Rasûlü'nün (s.a.) fiilî tatbikatı ile hacamat yapıldığı halde orucun bozulmadığına istidlâl edilmesi mümkün olur. Aksi takdirde, orucun hacamat ve diğer bir şeyle rahatça bozulabileceği nafile oruç olmasına ne mâni vardır? Ramazan orucu olsa da seferde olamaz mı? Ramazanda ve mukim, fakat ârız olan bir hastalık sebebiyle oruç bozmada bir mahzur olmadığı gibi bir durum sözkonusu olamaz mı? Veya mukim iken (hacamata ihtiyaç olmadan) Ramazandan (kazaya kalmış) bir farz oruç olamaz mı? "Hacamat yapan da, hacamat yaptıran da orucunu bozmuştur." hadisi nakledilmiş olup daha sonra söylenmiştir. Böylece de bu hükümde karar kılmak gerekir. Bu dört öncülden herhangi birini isbat etmeğe hiç yol yoktur ki hepsi birden isbat edilebilsin.[85]

Hadis ayrıca iş görme akdi yapmaksızın, doktor ve diğerlerinin tutulmasının cevazına delâlet etmektedir. Emsaline göre bir fiat tesbit edilmesi veya onu memnun edecek bir fiat teklifi gerekmektedir.

Hadis, hacamatçılık yaparak geçinmenin caiz olduğuna da delâlet etmektedir. Hür olan bir kişi yaptığı hacamattan aldığı ücreti (haram olmamakla birlikte) yemesi hoş karşılanmasa dahi durum böyledir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) hacamatçıya ücretini vermiş, yemesine de mâni olmamıştır. Hacamattan alınan ücreti, pis olarak isimlendirmesi; sarımsak ve soğana pis demesi gibidir ki, bu hüküm adı geçen şeylerin haram olmasına asla delâlet etmez.

84. Şeddâd b. Evs'ten, Şâfiî, *el-Ümm*, 1/257; Ebu Davud, 2369; Dârimî, 2/14; Abdürrezzâk, 7520; İbn Mâce, 1681; Hâkim, 1/428; Tahâvî, 349; Beyhakî, 4/265 rivayet etmiş olup isnadı sahihtir. Diğer imamlar da hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda Râfi' b. Hadîc'den, Abdürrezzâk, 7528; Tirmizî, 774; Beyhakî, 4/265, İbn Hibbân, 902; Hâkim, 1/428; İbn Huzeyme, 1964; bir hadis rivayet edilmiştir ki, bu hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Sevbân'dan, Ebu Davud, 2367; İbn Mâce, 1680; Dârimî, 2/14-15; Tahavî, 349; İbn Cârûd, 198; Abdürrezzâk, 7522; İbn Huzeyme, 1962, 1963; İbn Hibbân, 899; Hâkim, 1/427; Buharî, 30/32; bir hadis rivayet etmişlerdir ve Ali b. el-Medinî ile Nevevî, hadisin sahih olduğu söylemişlerdir.

85. "Hacamat yapan da, yaptıran da orucunu bozmuştur." rivayeti ile veda haccındaki: "Allah Rasûlü (s.a.) ihramlı ve oruçlu iken hacamat yaptırdı." hadis-i şerifi Ebu Davud'un (2374): "Rasûlullah oruçluya hacamatı ve sahura kalkmadan devamlı orucu ashabına ebedî olarak yasaklamamıştır." rivayeti ile nesh edilmiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 4/144; Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, 2/472; İbn Hacer, *Telhîsü'l-Habîr*, 2/191-194; Tehanevî, *İ'lâü's-Sünen*, 9/114-116.

Yine bu hadis, kişinin kölesinden her gün için getirebileceği miktarda gelir (*harac*) talep etmesinin caiz olduğuna delâlet etmektedir. Yine kölenin, günlük gelir miktarından fazlasını istediği şekilde tasarruf edebileceğine delâlet etmektedir. Şayet köle tasarruftan menedilmiş olsaydı kazancının tamamının gelir olması gerekirdi. O halde köleye günlük gelir takdirinin hiçbir faydası olmaz. Belki de günlük gelirden artan kazancı, efendisinin kendisine istediği gibi tasarruf etmesi için temlik olarak bağışlaması sözkonusu olabilir. En doğrusunu Allah bilir.

c) Damarların Kesilmesi ve Dağlama:

Rasûlullah'ın (s.a.) damarların kesilmesi ve dağlama yapmak hususundaki tutumu şöyledir:

Sahih'te, Câbir b. Abdullah'tan (r.a.) Allah Rasûlü'nün (s.a.) Übey b. Kâ'b'a (r.a.) bir doktor yolladığı, doktorun Übey'in bir damarını kestiği ve daha sonra da orayı dağladığı rivayet edilmiştir.[86]

Sa'd b. Muaz, göğüs damarından (*ekhal*) yaralanınca Rasûlullah (s.a.) o yeri dağladı. Sonra yara şişince bir kere daha dağladı.[87] Hadisin metninde geçen "*el-hasm*" dağlama demektir.

Diğer bir rivayetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Sa'd b. Muaz'ı ekhalinden mişkas[88] ile dağladı. Sonra yine S a'd b. Muaz'ı ikinci defa ya kendisi veya ashabından biri dağladı.

Diğer bir lâfızla gelen rivayette ise: "Ensardan bir sahabî ekhalinden bir mişkas ile yaralanmıştı. Allah Rasûlü (s.a.) bu mişkas ile onun dağlanmasını emretmiştir." şeklindedir.

Ebu Ubeyd der ki: Rasûlullah'ın (s.a.) huzuruna, kendisine dağlama tavsiye edilen bir adam getirildiğinde buyurdu ki: "Dağlayın ve kızgın taş koyun."[89] Ebu Ubeyd der ki: Hadiste geçen "*radf*", bir taşı önce ateşle kızdırıp yaranın üzerine koymak demektir.

---

86. Müslim, 2207; Ebu Davud, 3864; İbn Mâce, 3493.
87. Müslim, 2208; Ahmed b. Hanbel, 3/386; Ebu Davud, 3866; İbn Mâce, 3494.
88. Mişkas: Ok gibi ince ve uzun bir demir parçası demektir.
89. Abdürrezzak, *Musannef*, 19517; Tahavî, *Şerhu Maâni'l-Âsâr*, 2/385. İbn Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edilen bu hadisin tamamı şöyledir: Bir grup, Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna geldiler ve şöyle sordular: Ey Allah'ın Rasûlü! Bir arkadaşımız hastalandı. Onu dağlayabilir miyiz? Allah Rasûlü (s.a.) bir müddet sükût ettikten sonra şöyle buyurdu: "Dilerseniz dağ-

Fazl b. Dükeyn, Süfyan—Ebu'z-Zübeyr—Câbir kanalıyla, Allah Rasûlü'nün (s.a.) (Sa'd'ı) ekhalinden dağladığını rivayet etmiştir.

Sahih-i Buharî'deki Enes hadisinden anlaşıldığına göre, Rasûlullah (s.a.) daha hayatta iken kendisi zâtülcenb hastalığından dolayı dağlanmıştı.[90]

Tirmizî'de Enes'ten yapılan rivayete göre, "Allah Rasûlü (s.a.) Es'ad b. Zürâre'yi şevket[91] hastalığından dolayı dağlamıştır."[92]

Daha önce müttefekun aleyh olarak geçen hadiste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Dağlanmayı sevmiyorum." Diğer lafzında da: "Ben ümmetimi dağlama ile tedaviden men ediyorum." diye buyurmuştur.[93]

Tirmizî'nin *Câmi*'inde İmran b. Husayn'dan yaptığı rivayete göre Allah Rasûlü (s.a.) dağlama yoluyla tedavi olmaktan nehyetmiştir. İmran demiştir ki: "Başımıza bir hastalık geldi, biz de hemen dağladık. Fakat ne hastalıktan kurtulduk, ne de doğru bir tedavi olmayı başardık."

Diğer lâfızla olan rivayetinde ise: "Biz dağlamayla tedavi olmaktan nehyedildik. (Buna rağmen yapıldığında) ne hastalıktan kurtuldular, ne de başarılı bir tedavi oldular."[94] denilmektedir.

Hattabî der ki: Rasûlullah'ın (s.a.), Sa'd'ı dağlamaktaki maksadı, yarasından akmakta olan kanı kesmekti, onun kan kaybından ölmesi ihtimalinden korkmuştu. Bu durumda, eli veya ayağı kesilen bir kişinin dağlanması gerektiği gibi (son çare olarak) dağlamak lazımdır.

Dağlama ile tedaviyi yasaklamasına gelince; buna sebep, dağlamayla şifa bulmayı istemeleridir. Çünkü Arablar, dağlanmayan hastanın öleceğine inanırlardı. İşte bu tür inançlarından ötürü dağlama yoluyla tedaviyi yasaklamıştır.

Denildi ki: "İmran b. Husayn'ın dağlamaktan nehyedilmesi sadece ona hasdır. Çünkü o nâsûr[95] hastalığına tutulmuştur. Hastalığın bulunduğu mev-

---

layın! Dilerseniz yaraya kızdırılmış taş koyarak tedavi edin!" Yalnız bu hadis-i şerif, zâhiri emir, bâtını nehiy olan bir tehdid şeklinde anlaşılmıştır. Nitekim bu tür ifadeler: "İstediğiniz yapın", "İnsanlardan gücünün yettiğini ürküt" âyetlerinde de bu mânada kullanılmıştır.

90. Buharî, 76/26.
91. *Şevket*: Yüzde ve vücudun muhtelif yerlerinde hastalık olarak çıkan kızıllık.
92. Tirmizî, 2050; Tahavî, 2/385. Râvileri sikadır. Tirmizî, hadise, hasen-garîb demiştir.
93. Bk. Dipnot: 48 ve 50.
94. Tirmizî, 2049; Ebu Davud, 3865; İbn Mâce, 3490.
95. *Nâsûr:* Fistül, ülser, sinüs de denilen bir hastalık olup, vücut dokularında, dar, açık kanal şeklinde uzayan yaralara denir. Daha çok, göz pınarında, makat havalisinde ve diş etle-

ki tehlikeli olduğundan dağlanarak tedavi edilmesinden nehyetti. Bu durumda nehy sadece dağlamaktan korkulan mahalle ait olmuş oluyor. En doğrusunu Allah bilir."[96]

İbn Kuteybe der ki: "Dağlama iki şekilde yapılır: a) Sağlam ve sağlıklı biri hastalanmamak için kendini dağlar. Bu tür dağlama hakkında, kendini dağlıyan Allah'a tevekkül etmemiştir, denilmiştir ki, bu şekilde kendini dağlıyan kişi, üzerine gelecek olan ilahî takdiri geri çevirmeyi hedeflemektedir. b) Azmış olan yarayı, kesilmiş olan bir uzvu dağlamak ki, bu cinsi şifadır. Bir de, hastalıktan kurtulması da kurtulamaması da mümkün olan (şüpheli) bir tedavi için dağlama yapmak vardır ki; bunun caiz olsa bile mekruh olması da sözkonusudur."

Sahih'te rivayet edildiğine göre; "Cennete hesaba çekilmeden girecek yetmiş bin kişi, efsun yapmayan, (şifanın Allah'tan olup) dağlama(dan olmadığına inandıklarından) yapmayan ve eşyada uğursuzluk olduğuna inanmayanlardır."[97]

Dağlama hakkında gelen hadislerde dört husus göze çarpmaktadır: a) Dağlama yapması, b) Dağlamakla tedaviden hoşlanmaması, c) Dağlamakla tedaviden vazgeçeni övmesi, d) Dağlama ile tedaviden menetmesi. Allah'a hamdolsun ki bu dört unsurun hiçbirinde bir çelişki sözkonusu değildir. Çünkü, bizatihi kendisinin dağlayarak tedavi etmesi bunun cevazına; sevmemesi, yasaklamadığına; dağlamaktan vazgeçeni övmesi, son çare olmadıkça yapmamanın daha evlâ ve efdal olduğuna; dağlama ile tedavi olmaktan nehy etmesi, tercih gerektiğinde, hoş karşılamadığına veya bir hastalık çıkacak diye henüz gerekmeden dağlama yapmanın doğru olmadığına delâlet etmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

7— Saranın Tedavisi:

Rasûlullah'ın (s.a.) sara hastalığının tedavisi konusundaki tutumu şöyledir:

Sahihayn'da, Atâ b. Rabah'tan yapılan rivayete göre İbn Abbas, kendisine şöyle bir soru sorar: (Ey Atâ) sana cennetlik bir kadın göstereyim mi?

---

rinde meydana gelir. Sürekli çıkan bir yaradır. Biri kurur, diğeri çıkar. Bundan dolayı da tedavisi mümkün olmayan hastalıklardan kabul edilir. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 917.

96. Hattabî'nin *Ebu Davud Şerhi*, 4/197, 199.

97. Buharî, 76/42; Müslim, 220.

Ben de: Evet, dedim. İbn Abbas şöyle devam etti: Şu (gördüğün) esmer kadın Allah Rasûlü'nün huzuruna geldi ve şöyle bir talepte bulundu: "Ben saralıyım ve beni sara tuttuğunda üstüm başım açılıyor. Benim için Allah'a dua et." Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "İstersen sabret, zira karşılığında senin için cennet var. Dilersen Allah'a seni afiyete kavuşturması için dua edeyim." dedi. Kadın: "Sabrederim, (yalnız) üzerimin açılması da var. Üzerimin açılmaması için Allah'a dua et." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) onun için dua etti.[98]

Ben derim ki: Sara iki çeşittir: 1) Yeryüzünde mevcut pis ruhların etkisiyle meydana gelen sara, 2) Öldürücü hümörler sebebiyle meydana gelen sara. İkincisi tabiblerin, sebepleri ve tedavisi hakkında görüş ileri sürdükleri kısımdır.

Habis (pis) ruhların etkisiyle meydana gelen saranın varlığını tabiplerin imamları ve en akıllıları itiraf ediyor ve redde kalkışmıyorlar. Bu tür saranın tedavisinin, hayırlı, yüksek ve şerefli ruhların ancak bu şer ve habis ruhlara mukabele edebileceği, etkilerini giderebileceği, faaliyetlerini nakzedip iptal edebileceğini itiraf etmişlerdir. Hipokrat dahi bazı kitaplarında saranın birkaç tedavi şeklini tarif etmiştir. Hipokrat demiştir ki: "Bu ilaç, sebebi ahlat ve diğer hümörlerden olan saraya faydalıdır. Pis ruhlar vesilesiyle meydan gelen saraya ise bu ilaç fayda vermez."

Fakat doktorların, cahil, sakat ve sefihleri, zındıklığı fazilet zannedenleri (pis) ruhların etkisiyle meydana gelen sara cinsini inkâr ediyorlar ve saraya tutulan kişinin bedeninde (pis) ruhların etkisi olabileceğini kabul etmiyorlar. Bunu cahilliklerinden yapıyorlar. Halbuki tıp ilmi açısından bu savunulmuştur. His (duyular) ve mevcut olan etkisi de buna şahittir. Bu tür sarayı kabul etmemeleri bazı hümörlerin bu esnada fazlalaşmasıdır ki, gerçekten bir başka sara çeşidinde bu görülebilir, fakat hepsi için geçerli değildir.

Eski doktorlar bu cins saraya "ilâhî hastalık" ismini vermişler ve ruhların etkisiyle meydana geldiğini söylemişlerdir. Calinus ve diğer doktorlar, bu ismi biraz değişik mânada düşünmüş ve şöyle bir te'vil yapmışlardır: Bu cins saraya ilâhî hastalık denmesinin hikmeti, beyinde meydana gelmesi ve dimağın meskeni olan beyinin temiz ilâhî kısmına zarar vermesi sebebiyledir.

Onların bu şekilde te'vil yapmaları, bu ruhların hükümlerine ve tesirlerine vakıf olamamaktan neş'et etmektedir. Daha sonra da zındık doktorlar

98. Buharî, 75/6; Müslim, 2265.

geldi ve hümörlere dayalı olarak meydana gelen saradan başkasını kabul etmediler.

Kendisinde akıl olup, bu ruhlara ve tesirlerine dair bilgisi olan kimse bu tür doktorların cehaletlerine ve akılsızlıklarına güler.

Bu ikinci tür sara hastalığının tedavisi iki açıdan mümkündür: a) Saralı kişinin durumuna göre, b) Tedavi edecek kişinin durumuna göre.

Saralı kişinin durumuna göre olan tedavide esas; hastanın ruhunun güçlü olması, bu ruhların yaratıcısına sadıkane yönelmesi, dil ve kalbin tam uyum içinde olduğu halde sahih bir şekilde Allah'a sığınmasıdır. Çünkü bu hal bir nevi savaştır. Savaşlarda düşmana karşı silahla çıkmak için iki şeye dikkat edilmesi gerekir: a) Silahın sağlam ve kendi yapısı içinde iyi malzemelerden yapılmış ve yeni olması gerekir. b) Silahı taşıyacak olan kolun gayet sağlam ve güçlü olması gerekir. Bu iki unsurdan herhangi birinin eksilmesiyle silahın çok faydası olmaz. Şayet her ikisi de ortadan kalkarsa nasıl olur acaba? Kalb; tevhid, tevekkül, takva ve teveccüh eksikliğinden harabeye döner ve böylece silahsız kalmış olur.

İkincisi ise, tedavi eden kişi açısındandır. Burada da yukarıda verdiğimiz iki misal geçerlidir. Hatta tedavi edenlerden birinin: (اُخْرُجْ مِنْهُ) "İçinden çık!" sözüyle veya (بسم الله) "Allah'ın ismiyle çık!" sözüyle veya (لاَحَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إلاَّ بِالله) "Güç ve kuvvet yalnız Allah'ındır." sözüyle iktifa etmesi de yeterlidir. Zira Rasûlullah (s.a.): (اُخْرُجْ عَدُوَّ الله أنا رسول الله) "Çık, ey Allah'ın düşmanı! Ben Allah Rasûlü'yüm!"[99] demiştir.

Ben şeyhimizin (İbn Teymiye), saralıya içinde bulunan ruha hitaben gönderdiği, "Şeyh sana der ki, çık! Çünkü bu sana helâl değildir." sözü sonunda hastanın açıldığını görmüşümdür. Birçok defa da bizzat kendisinin hitab ettiğini gördüm. Bazan da hastanın içine girmiş olan ruh inatçı olurdu. Şeyh bu sefer onu döverek çıkarırdı. Saralı hasta ayıldığında (yediği dayağın) acısını hiç hissetmezdi. Bunu şeyhimizden biz de, başkaları da defalarca gördük.

---

99. Ahmed b. Hanbel, 4/170-172. Ya'lâ b. Mürre'nin Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayetine göre, kadının biri, kendisinde hafif bir delilik olan çocuğunu Allah Rasûlü'nün (s.a.) huzuruna götürür. Rasûlullah (s.a.) da: "Çık, ey Allah'ın düşmanı! Ben Allah'ın Rasûlüyüm!" diye çocuğa okur. Çocuk iyileşince kadın, Allah Rasûlü'ne iki koç, biraz keş, biraz da tereyağı verir. Allah Rasûlü de hadisin râvisi olan Ya'lâ'ya: "Ey Ya'lâ; bu keş ve yağı al! İki koçtan birini al, diğerini de kadına iade et!" diye buyurmuştur. Hadisin râvileri sikadır. Bu konuda ayrıca Osman b. Ebi'l-Âs'dan İbn Mâce'de (3548); Câbir'den de Dârimî'nin *Sünen*'inde (1/10) birer hadis vardır.

Çoğu kere de saralanmış kişinin kulağına; "Sizi boşuna yarattığımızı ve huzurumuza çıkarmayacağımızı mı sandınız?"[100] âyetini okurdu.

Bana (Şeyhim İbn Teymiye) şöyle anlattı: Bir keresinde bu âyeti saraya tutulmuş bir hastanın kulağına okumuştum. Saralının içindeki ruh, sesini yükselterek "Evet" diye cevap vermişti. Bunun üzerine ben bir sopa aldım. Sopayla hastanın boyun damarlarına elim yorulana kadar vurdum. Hatta yanımdakiler hastanın bu darbelerle ölmesi gerektiğinden hiç şüphe etmiyorlardı. Vururken, içindeki ruh: "Ben seni seviyorum." dedi. Ben de: "O seni sevmiyor." dedim. Ruh: "Ben onu protesto ediyorum." diye cevap verince ben: "Halbuki o seninle münakaşa etmek istemiyor." dedim. Ruh bunun üzerine: "Ben sırf sana ikram olsun diye onu terk ediyorum." dedi. Ben de onun bu sözünü reddederek: "Hayır, benim için değil. Allah'a ve Rasûlü'ne itaat olarak çıkmalısın." dedim. Ruh: "Peki, o halde çıkıyorum." dedi. Daha sonra saralı hasta kalktı oturdu, sağına soluna bakınmağa başladı ve: "Şeyhin huzuruna ben niçin götürüldüm?" dedi. Yanındakiler: "Bu baştan sona dayak (yediğini biliyor mu)?" diye sorunca o da, yemiş olduğu dayağın hiç farkında olmadan: "Hiç günah işlemediğim halde şeyh beni niçin dövecek ki?" dedi.

Şeyh bazan âyetel-kürsî[101] ile de tedavi ederdi. Saraya tutulan hastaya da, tedavi yapacak kişiye de çokça âyetel-kürsî, muavvizeteyn[102] sûrelerini okumalarını emrederdi.

Özetle, sara hastalığının bu türünü ve tedavi şeklini ancak akıl, ilim ve marifetten nasibi az olanlar inkâr eder. Zaten bu pis ruhların bu hastalığa tutulanlara etki etmesinin sebebi, bu kimselerin dindarlıklarının az olması, kalblerinin ve dillerinin, zikrin, Allah'a sığınmanın, peygamberî ve imanî dualara sığınmanın hakikatlarından yoksunluktan harab olmasıdır. Bu habis (pis) ruh boş ve silahsız olan kişiye; çoğunlukla çıplak bulunduğu bir esnada girer ve bedeninde eziyet ederek etkide bulunur.

Eğer (senin gözlerinden) perde kaldırılmış olsa, elbette insan ruhlarının çoğunu bu pis ruhların saralı yaptığını görürdün. Onların esaretinde ve ellerinde olarak, istedikleri tarafa yönelttiklerini görürdün. Onlardan ne kaçmak mümkün, ne de onlara muhalefet etmek. Bunlar, hastasının ancak (ölüm esnasında) ruh bedenden ayrılırken ve (perde kalkıp) gördükten sonra ayıldığı

100. Mü'minûn, 23/115.
101. Bakara, 2/255.
102. Muavvizeteyn; Kur'an-ı Kerim'in en sonunda yer alan son iki sûreye birlikte verilen bir addır ki, Felak (113/1-5) ve Nas (114/1-6) sûreleridir. Şayet muavvizât denilirse bu iki süreye İhlâs (112/1-4) sûresi de dahil olmuş olur.

zaman anlaşılan büyük saraya sebep olanlardır. O zaman kesin olarak anlaşılır ki, gerçek saraya tutulmuş olan kendisidir. Ancak Allah'tan yardım dilenilir.

Bu son bahsedilen sara çeşidinin tedavisi sağlıklı bir aklın peygamberlerin getirmiş olduğu şeylere imana yanaşmasıyla mümkündür. Cennet ve cehennem onun gözünün önünde ve kalbinin kıblesi olmalıdır. Dünya ehlini, azaba düçar olmalarını, başlarına gelen âfetleri, yağmur yağan yerlerin belli olması gibi beldelerin içinde vuku bulmuş ilahî âfetleri gözönünde bulundurmalı ki, (farkına varmadıklarından) bir türlü ayılmayan sara hastaları gibidirler. Böyle bir saraya tutulmaktan daha müthiş bir şey olamaz. Fakat belâ, musibet her tarafa yayılacak şekilde çoğaldı mı, herkes saralı olacağından bu bir hastalık ve musibet olmaktan çıkar gibi olur ve inkâr edilmez olur. Belki de saraya tutulanlar çoğaldığı için bu hastalığın hastalık sayılmaması gibi bir tersyüz olma hadisesi meydana gelir.

Allah, bir kulunun hayrını dilerse onu bu tür saradan kurtarır. Böylece bu kişi dünyaya aldananlara bakar, onları çeşitli kısımlarıyla sağdan soldan saraya tutulmuş olarak görür. Bunların bir kısmı bir nevi delilikle başbaşadır. Bir kısmı da bazan uyanır, sonra yine aynı deliliğe döner. Bir kısmı bir defa uyanır, diğerinde delirir. Ayıldığında, akıllı ve ayık olanlar gibi (kendini toparlıyarak) salih amel işler. Sonra bu sara tuttuğunda aklını yitirir.

Hümörlere dayalı olarak meydana gelen sara hastalığı ise, nefsi uzuvları faaliyetten, hareketten, ayakta durmaktan tam bir şekilde alıkoyar. Sebebi ise kalın yapışkanlı bir hümör (*hılt*) dür. Dimağdaki boşlukları tam olmaksızın südde[103] ile tıkar. His ve hareketin dimağa ve uzuvlara külli bir kesinti meydana getirmeden tam olarak nüfuz etmesine mani olur. Bazan sara başka sebepler ile de olur: Ruh menfezlerini tıkayan galiz rüzgâr, bazı uzuvlardan yükselen öldürücü buhar, yanmış bir keyfiyet. Dimağ eziyet veren maddeyi atmak için daralır. Bunu tüm âzaları içine alan bir büzülme takip eder. Bu durumun ardından insanda ayakta dikilecek güç kalmaz, yere düşer ve çoğunlukla da ağzında köpük belirir.[104]

103. *Südde*: Pıhtılaşmış kan veya bakteri kütlesi veya diğer garip bir cisimdir ki kan menfezlerini tıkar. Bk. (*Mucemu'l-Vasît*, 423). Yapışkanlık (lüzucet) ve katılık özelliğine sahip ince damarlarda ve mecralarda meydana gelip gıda ve fuzuli maddelerin uzuvlara geçmesine mâni olan bir maddedir. (Tehanevî, *Keşşâf*, 1/640).

104. *Sara (Epilepsy)*: Sinir sisteminde meydana gelen bir hastalık olup, bu esnada kendinden geçme ile adalelerde bir büzülme, titreme meydana gelir. (Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 513). Dimağda, tam olmayan bir südde sebebiyle meydana gelen bir hastalık olup, nefsanî ruhun nüfuzuna mâni olarak bütün sinirleri titretmesi ve başlangıcını tıkaması sebebiyle; his,

Bu hastalık, meydana geldiği esnada elem vermesi sebebiyle emraz-ı hâddeden sayılmıştır. Uzun süreli olması sebebiyle de emraz-ı müzmineden sayılmıştır. Bu hastalıktan kurtulmak, özellikle yaş yirmi beşi geçtikten sonra zordur. Bu hastalık kişinin dimağında, özellikle de özündedir. Bunların saraları devamlıdır. Hipokrat der ki: "Sara, bunlarda ölene kadar devam eder."

Saranın bu türü bilindiğinde; hadiste geçen, saraya tutulup da üstü başı açılan kadının sarasının bu nevi sara olduğu anlaşılabilir. Hz. Peygamber (s.a.), ona bu hastalığa sabrettiğinde cenneti müjdelemiştir. Ayrıca (saraya tutulduğu esnada) üst başının açılmaması için de dua etmiş; ve onu, sabır dolayısıyla cennet ve dua dolayısıyla şifaya kavuşma arasında muhayyer bırakmıştır. Kadın da sabır ve cenneti tercih etmiştir.

Bu hadis, ilaç almayı ve tedavi olmayı terketmenin caiz olduğuna da delildir. Ruhların ilacı, tabiblerin ilaçlarıyla ulaşılamayan başarıyı sağlayan dualar ve Allah'a teveccühtür. Bu tür (manevî) ilacın tesiri, faaliyeti, insan tabiatının ondan etkilenip tesir altında kalması, bedenî hastalıklara en büyük tesir yapan tabiatın en çok tesir altında kaldığı tedavi şeklidir.

Biz ve başkaları bunu çok tecrübe ettik. Akıllı tabipler, nefsî kuvvetlerin faaliyeti ve hastalıkların tedavisindeki etkisinin acaipliklerini itiraf etmişlerdir. Tıp ilmine, içerisindeki zındıklar, aşağılıklar ve cahiller kadar hiçbir kimse zarar vermemiştir. Açıkcası, bu kadının tutulmuş olduğu sara hümörlere dayalı olarak meydana gelen sara cinsidir. Bununla birlikte pis ruhların etkisiyle meydana gelen sara cinsi de olabilir. Zira Rasûlullah (s.a.) kadını, sabredip karşılığında cennet vaad etmek ile dua ederek şifaya kavuşmak arasında serbest bırakmış, kadın da hastalık nüksettiğinde üst başının açılmaması şartıyla sabretmeyi tercih etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

8— Siyatiğin Tedavisi:

Rasûlullah'ın (s.a.) ırk-ı nesâ (siyatik) hastalığının tedavisindeki tutumu şöyledir:

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Muhammed b. Sîrîn—Enes b. Mâlik kanalıyla rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Irk-ı nesâ has-

hareket ve ayakta durmağa mâni olur. Çocuklarda olursa bu hastalığa "ümmü sıbyan" denir. Tam olmayan bir südde denilmesi, tam olduğunda sekte meydana getirdiğindendir. Sara; süddenin balgamî ve sevdavî olmasına göre, "balgam sarası", "sevda sarası" adlarını alır. (Tehanevî, *Keşşâf*, 1/833).

talığının tedavisi (bedevî arabının) eritilmiş koyun kuyruğudur. Üç kısma ayrılarak aç karnına her gün bir kısmı içirilir."[105]]

[Irk-ı nesâ (Siyatik)[106]: Kalça kemiği ekleminden başlayıp, sırttan uyluğa ve çoğunlukla da topuğa kadar inen bir ağrıya verilen isimdir. Ağrı devam ettikçe inmesi de çoğalır ve aynı esnada ayak ve uyluk zayıflar.]

Bu hadiste, hem lugat , hem de tıp açısından bir incelik vardır. Lügat bakımından, bu hastalığı ırk-ı nesâ adıyla isimlendirmenin caiz olduğuna delâlet etmektedir. Buna bu ismi vermek istemeyenler demişlerdir ki: Nesâ, damarın kendisidir. Böyle olunca da ırk-ı nesâ demek, bir şeyi kendisine izafe etmek demektir ki bu doğru değildir.

Bu itiraza iki yönden cevap verilebilir: a) Damar (*ırk*) nesâdan (sinir) daha umumîdir. Buna göre bu kullanış, umum ifade eden bir kelimeyi husus ifade eden bir kelimeye izafe etmektir. Meselâ, dirhemlerin hepsi veya bir kısmı denmesi gibi. b) Nesâ; damarla hulul eden bir hastalıktır. Bundan dolayı damara izafesi, bir şeyi mahalline ve yerine izafe etmek gibidir.

Deniliyor ki: Nesâ[107] şeklinde isimlendirilmesi, elem ve acısının başka ağrıları unutturacak şekilde olmasından dolayıdır. Bu (sinir) damarı, kalça kemiği ekleminden (başlayarak) bacak kemiği (*sâk*) ile veter[108] arasında sağ taraftan topuğun arkasında ayağın sonuna kadar uzanır.

Tıbbî mânasına gelince; daha önce de geçtiği gibi Allah Rasûlü'nün (s.a.) sözleri iki türlü değerlendirmeye tâbi tutulmuştur:

1— Zamanlar, mekânlar, şahıslar ve hallere göre vuku bulmuş umumi hadisler.

2— Birinci maddede zikredilenlerin hepsini veya bir kısmını esas alarak vuku bulmuş hadisler. Bu da bu ikinci kısımda değerlendirilmektedir. Çünkü, bu hitab Araplara, Hicazlılara, Hicaz civarında yaşayanlara, özellikle de bedevî Araplaradır. Çünkü bu ilaç onlar için en faydalı türden bir ilaçtır. Bu hastalık kuru mizaçlı olanlarda vuku bulur. Bazan da galiz yapışkan bir hümör sebebiyle olur. Bunun da tedavisi ishalle olur. Koyun kuyruğunda ise

---

105. İbn Mâce, 3463. Râvileri sikadır. *Zevâid*'de Bûsırî, hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir.
106. Tehanevî, *Keşşâf*, 1/1011.
107. *Nesâ*: Kalça sinirlerindendir. Kalçadan ayak topuğuna kadar uzanır. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 920.
108. *Veter*: Diz arkasındaki çukurdan başlayarak ökçe üzerine kadar uzanan iki sinir damarlarına verilen müşterek addır. Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 1010.

iki özellik vardır: Pişirme ve yumuşatma. İshalde de pişirme ve çıkarma vardır. Bu hastalığın tedavisinde bu iki duruma ihtiyaç vardır. Bedevîlerin yetiştirdiği koyunun bu hastalığa ilaç olarak tavsiye edilmesinin sebebi, fuzuli maddelerinin az, miktarının ufak ve cevherinin latîf olmasıdır. Otladığı meranın özelliği icabı, sıcak bölgenin şih (yavşan otu), kaysum (marsama otu) gibi otlarını yiyerek hayatlarını sürdürmeleridir. Bu bitkilerle gıdalanan hayvanın etinde tabiî olarak gıdalandığı şeylerden oluşan bir letafet belirir ve bu bitkilerden daha latîf bir mizac kazanmış olurlar. (Koyunda bu letafet) özellikle kuyruk kısmında bulunur. Bu bitkilerin, koyunun sütündeki etkisi etinden daha fazla olmakla beraber, kuyruğundaki pişirme ve yumuşatma özelliği sütünde bulunmaz.

Daha önce de geçtiği gibi ekseriyetle ümmî (Arap)ların ve bedevîlerin ilaçları müfred ilaçlardır. Hind tabibleri de bu şekilde hareket eder.

Rum ve Yunan tabibleri ise mürekkep ilaçlara da itina göstermişlerdir.

Tüm doktorlar tedavide şu sırayı takip etmekte müttefiktirler: Hastayı önce (tabiî) gıda ile, olmazsa müfred ilaçlarla, şayet yine tedavi gerçekleşmezse terkibi en az olan ilaçla tedaviye girişmek, doktorun ustalığındandır. Daha önce geçtiği üzere, Arapların ve bedevîlerin genellikle tutuldukları hastalıklar basittir. Onlara da uygun olan basit ilaçlardır. Bunun da sebebi genellikle aldıkları gıdaların basit olmasıdır. Fakat mürekkep hastalıklar, genellikle alınan gıdaların çeşitlilik ve karışıklığına göre meydana geldiğinden, onlar için mürekkep ilaçlar tercih edilmiştir.

9— Kabızlığın Tedavisi:

Rasûlullah'ın (s.a.) mizac kuruluğu (kabız) hastalığı ve bu hastalığın yumuşatılıp giderilmesi konusundaki tutumu şöyledir:

Tirmizî'nin *Câmi*'inde ve İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki rivayete göre Esmâ bt. Umeys şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) Esmâ'ya: "Müshil olarak hangi ilacı kullanıyorsun?" diye sordu. Esmâ: "Şübrüm. (boğumluca)"[109] deyin-

109. *Şübrüm*: Sütleğengiller familyasından, bir zirâ' boyunda çok boğumlu bir bitki olup halk arasında boğumluca da denir. Ufacık yaprağı, kırmızı çiçeği ve mercimek gibi beyazımsı ve sarımtırak tohumu olur. Tirmizî şârihi Mübarekfurî, müshilin bu ağacın köklerinin kabuğundan yapıldığını ve çok sert olduğu için doktorların tavsiye etmediklerini söylüyor. Bk. *Tirmizî Tercemesi*, Osman Zeki Mollamehmetoğlu, 34/62.

ce Allah Rasûlü (s.a.): "O ateşli ishal yapar." diye karşılık verdi. Esmâ: "Sonra senâ[110] kullanmağa başladım." deyince Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Şayet ölüme karşı bir ilaç olsaydı, o elbette senâ olurdu."[111]

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde İbrahim b. Ebî Able, Rasûlullah (s.a.) ile birlikte iki kıbleye de namaz kılan Abdullah b. Ümmü Harâm'ın Rasûlullah'tan (s.a.) şunları işittiğini rivayet etmektedir: "Senâ ve sennût ile tedavi olunuz. Çünkü bunlarda 'sâm' hariç her türlü hastalığa şifa vardır." Sâm nedir ya Rasûlallah? diye sorduklarında, Allah Rasûlü (s.a.): "Ölüm demektir." diye cevap verdi.[112]

Hadiste geçen: "Müshil olarak ne alıyorsun?" sorusu, "Mizacın (kabızlığını) gidermek için yumuşatıcı olarak ne alıyorsun?" demektir. Karında kalarak içerideki pis maddenin sıkıştırmasıyla eziyet verici bir vaziyet almaz. Bu sebepten faîl veznindeki meşy kelimesine müshil ilacı denmiştir. Çünkü alınan müshil ilacı ishali çoğaltır. İhtilâf edilen husus ihtiyaç sınırıdır. Bir başka rivayette bu soru: "Ne ile tedavi oluyorsun?" şeklinde sorulmuş, Esmâ da: "Şübrüm ile." diye cevap vermiştir. Şübrüm, yetuî[113] ilaçlardan biridir. Ağacının kökünün kabuğudur. Dördüncü derecede, sıcak ve kurudur. En güzel cinsi rengi kırmızıya kaçanıdır. Hafif, ince olup büzülmüş deriye benzer. Özetle, tehlikeli ve çok ishal yaptırıcı özelliğinden dolayı (doktorların) pek tavsiye etmedikleri ilaçlardandır.

Hadiste geçen: (حَارٌّ جَارٌّ) yerine (حَارٌّ يَارٌّ) şekli de gelmiştir. Ebu Ubeyd der ki: "Çoğunlukla bu söz (يَارٌّ) olarak gelmiştir."

110. *Senâ*: Baklagiller familyasından iç sürdürücü (ishal yapıcı) bir otun adıdır. Müshil bu otun meyve ve yapraklarının karışımından meydana gelir. En iyise senâ-i mekkîdir ki, dilimizde buna "sinameki" denir. A.g.e., 3/462.

111. Tirmizî, 2081; İbn Mâce, 3461; Ahmed b. Hanbel, 6/369; Hâkim, 4/200-201. Senedinde meçhûl bir râvi olmakla birlikte bundan sonra gelecek olan hadisle kuvvetlenmiş oluyor.

112. İbn Mâce, 3457. Hadisin râvisi İbrahim b. Ebî Able, sennût'u izahı aşağıda gelecek olan, şibit mânasına tefsir etmiş, diğerleri ise bir şiirde de geçtiği üzere sennût'u, tereyağı tulumunda bulunan bal demektir demişlerdir. *Câmiu's-Sağîr* şârihi Azizî (3/326) bunlara tereyağı kaymağı, kimyon, kimyon-ı kirmanî ve kuru hurma mânalarını da eklemiştir. Mucemu'l-Vasît'ta ise (s. 453), sennût ve sunnût; kimyon olarak tefsir edilmiştir. Nitekim müellif, ileride bu kelimenin geniş izahını yapacaktır. Hâkim'in (4/201) rivayetinde ise, senedde zayıf râvilerden Amr b. Bekr es-Seksekî vardır. Hafız İbn Hacer, *Tehzîb*'de demiştir ki: "Bu râvinin hadisini aynı lâfızla Şeddâd b. Abdurrahman el-Ensarî rivayet etmiştir." Ayrıca yukarıdaki hadis de mâna olarak bu hadise şahid bir hadistir.

113. *el-Yetû*: Sütleğengiller familyasından olan akıcı (ve bol) süt ihtiva eden her bitkiyi içine alır. Bir çok çeşidi vardır ki, şubrum lâiye, hilbâb, mâhûtâne ve ferbiyun bunlardan birkaçıdır. (Bk. *Mucemu'l-Vasît*, 1062).

Ben derim ki: Bu konuda iki görüş vardır: 1) Cimli rivayeti ki: (حارٌ جارٌ) şeklindedir. "Şiddetli ishal yapıcı" demektir. Bu ifadelere göre bu ilaç, hararet (ateşlilik) ve şiddetli ishale sebep olur demektir ve gerçekten de öyledir. Bunu, Ebu Hanîfe ed-Dîneverî söylemiştir.

2) Bu ikinci (يارٌ) kelimesi ile önceki kelime tekid edilmiştir. Böylece de lafzî ve manevî tekid arasında kalmıştır. Bu sebepten dolayı hadisçiler, metni kelimesi kelimesine rivayet etmeğe gayret etmişlerdir. Örnek olarak (حَسَنٌ بَسَنٌ) kelimesi, "olgun güzellik" demektir. Araplar bu tabiri, kaf harfi ile: (حَسَنٌ قَسَنٌ) şeklinde de kullanmışlardır. (حَارٌّ جَارٌّ، شَيطانٌ لَيطانٌ) demeleri de bunlara benzer. Bununla birlikte son kelime olan (جَارٌّ) kelimesinde bir başka mâna daha vardır ki şudur: Hararetinin şiddetinden kendisine isabet eden şeyi çeker, kendine cezbeder ki sanki onu önce çekiyor, daha sonra da bırakıyor gibidir. (يارٌ) kelimesi ise bir mânaya göre evvelki kelimenin bir başka lugat olarak mânasıdır. Meselâ, akraba mânasına: (صِهْرِي) ile büyük su havuzu, sarnıç mânasına: (صِهْرِج) kelimesi ve çoğulları: (صَهَارِج — صَهَارِي) gibi. Diğer bir mânaya göre; müstakil bir mânada ittiba, yani kelime uyumu demektir.

Senâya gelince, biri med ile diğeri kasır ile olan iki lûgatı vardır. Hicaz'da çıkan bir bitkidir. En iyisi Mekke'de yetişendir. Zararından emin olunan faydalı bir ilaçtır. İtidale yakındır. Birinci derecede, sıcak ve kurudur. Safra ve sevdâyı ishal yapar. Kalbi kuvvetlendirir. İşte bu onun üstün durumudur. Hassası ise sevda hümörünün çoğalmasıyla meydana gelen karasevda hastalığına faydasıdır. Soğuktan veya bir hastalıktan dolayı deride meydana gelen yarıklara faydalıdır. Kasları açar, saçların çıkmasını sağlar. Karınca kene, eski başağrısı (*sudâ-i kadîm*), uyuz, sivilce, kaşıntı ve saraya faydalıdır. Pişirilmiş suyunu içmek, öğütülmüş suyunu içmekten daha sıhhîdir. Üç dirhem miktarı içme ölçüsüdür. Suyundan içileceği zaman beş dirheme çıkarılır. Şayet onunla birlikte menekşe, Acemler gibi çekilmiş kırmızı kuru üzüm de kaynatılırsa daha sağlıklı olur.

Râzî der ki: Senâ ve şâhterc otu yakıcı hümörleri ishal yapar. Uyuz ve kaşıntıya birebirdir. Her birinden dört dirhemden yedi dirheme kadar çoğaltılarak alınır.

Sennût'a gelince, bu hususta sekiz ayrı görüş vardır:

1— Bal demektir.

2— Yağ tulumunda sıkılmış üzüm demektir ki yağın üzerine siyah çizgiler çıkarır. Bu izahı Amr b. Bekr es-Seksekî yapmıştır.

3— Kimyona benzer bir tohumdur. Bunu İbn el-Arabî[114] söylemiştir.

4— Kirmân'da çıkan kimyona bu ad verilir.

5— Râziyanc otunun bir başka adıdır. Bu görüşü, Ebu Hanîfe ed-Dîneverî bazı bedevîlerden nakletmiştir.

6— Şebet'tir.[115]

7— Hurmadır. Bu görüşü Hafız Ebu Bekir İbnü's-Sünnî ileri sürmüştür.

8— Yağ tulumlarında olan baldır. Bu görüşü Abdüllatif el-Bağdadî rivâyet etmiştir.

Bazı doktorlar der ki: Bu, mânaya daha yakın ve doğruya uygun olandır. Çünkü öğütülmüş senâ (sinameki) yağa karışmış bal ile karıştırıldıktan sonra yalanırsa; bu, yağ ile balın sinamekiyi daha iyi ıslah etmesi ve ishale yardımcı olması bakımından tek başına sinameki kullanmaktan daha sağlıklıdır. En doğrusunu Allah bilir.

Tirmizî ve diğer hadisçiler İbn Abbas'tan merfû olarak yapılan rivayette şu hadisi kaydetmişlerdir: "Tedavide kullandığınız ilaçların en iyisi, burun damlası (*seût*), şurup (*ledûd*), hacamat ve müshil (*meşy*)dir."[116] Hadiste geçen "*el-meşy*" tabiatın ve mizacın tıkanıklığını giderici, yumuşatıcı ve çıkarılacak olan fazla maddelerin kolayca çıkmasını sağlıyan bir ilaç demektir.

10— Kaşıntının Tedavisi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.), beden kaşıntısı ve bitlerden tevellüd eden kaşıntı konusundaki tutumu şöyledir:

Sahîhayn'da Katâde, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini nakletmektedir:"Rasûlullah (s.a.), Abdrurrahman b. Avf ile Zübeyr b. Avvâm'a (r. anhümâ) vü-

114. İbn el-Arabî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ziyad el-Kûfî, (152/232-770/848) lügat bilginlerindendir. Edebiyatı Ebu Muâviye ed-Darîr ve Mufaddal ed-Dabbî'den aldı. Ondan da İbn Sikkît, Ebu'l-Abbas Sâleb ve diğerleri aldı. Arap kelamı ve lügatında reis idi. Birçok kitapları vardır. *Kitâbu'n-Nevâdir*, *Kitâbu'l-Envâ*, *Kitâbu'n-Nebât* ve *Kitâbu Sıfatı'l-Hayl ve'n-Nahl ve'z-Zer'* ve diğerleri, Halife Vasık b. el-Mutasım zamanında vefat etmiştir. Bk. Seâlîbî, *Kitâbu Fıkhu'l-Luga mukaddimesi*, s.13.

115. Şebet veya Şibit: Çadır yapımında kullanılan yeşil otlu bitkiler familyasındandır. Yaprakları ve tohumu yemek yapımında güzel koku vermesi için kullanılır. (*Mucemu'l-Vasît*, 470).

116. Tirmizî, 2047, 2048. Hadis hasen-garîbtir. Senedinde zayıf râvilerden Abbâd b. Mansûr vardır.

cutlarında olan bir kaşıntı sebebiyle ipek elbise giymelerine müsaade etmiştir."

Diğer bir rivayet de şöyledir: "Abdurrahman b. Avf ve Zübeyr b. Avvâm (r. anhümâ), Rasûlullah'a (s.a.) bir gazâda, vücutlarını saran bitlerden mütevellid kaşıntıdan şikâyet etmişlerdi. Rasûlullah (s.a.) da onların ipek giymelerine müsaade etmişti. Ben onların ipek giydiklerini görmüşümdür."(117)

Bu hadis, biri fıkhî, diğeri tıbbî iki inceliği içine almaktadır:

Fıkhî incelik şudur: Rasûlullah'ın (s.a.) kesinleşen sünnetinin, ipek (elbise) kullanmanın mutlak mânada kadınlara mübah, bir zaruret ve üstün bir yarar olmaksızın erkeklere mutlak mânada haram olmasıdır.

Erkeklerin zaruret icabı olarak ipek elbise giymelerini meşrû kılacak sebep, çok şiddetli bir soğukta giyilecek bir başka elbise bulunamadığı veya setr-i avret için giyilecek bir başka elbise olmadığı zamandır. Bu zaruretlerden birisi de vücutta bulunan uyuz, hastalık, kaşıntı ve Enes hadisinde görüldüğü gibi vücudu bitlerin sarmasından dolayı meydana gelen hastalıktır ki bu (rivayet) sahihtir.

İpek (elbise giymenin) cevazı; Ahmed b. Hanbel'den yapılan iki rivayetten en sahih olanı, Şâfiî'nin iki görüşünden en sahih olanıdır. Çünkü bir hükümde asıl olan tahsis olmamasıdır. Ümmetin bir kısmı hakkında bir ruhsatın sabit olması; bu durumun kendisinde mevcut olması halinde herkese şamil olmasını gerektirir. Çünkü umumî bir hüküm, sebebi umumî olduğundan umum bir mâna ifade eder.

İpek (elbise giymeyi) caiz görmeyenler demişlerdir ki: İpek (kullanımını) haram kılan hadisler umumîdır. Cevaz ifade eden hadis ise sadece Abdurrahman b. Avf ve Zübeyr'e hâstır. Bununla birlikte başkalarına da aynı tahsisin geçerli kılınması da muhtemeldir. Fakat bir konuda iki ihtimal ortaya çıktığında, umumî olan hükmü almak daha uygundur. İşte bu sebepten dolayıdır ki, hadisin bazı râvileri bu hadis hakkında şunları söylemişlerdir: "Ben bu ruhsatın onlardan başkalarına caiz olup olmadığını bilemiyorum."

Doğru olan görüş, ruhsat ve cevazın umumî oluşudur. Çünkü şer'î hitap ifadelerindeki ıstılahî (mânadan anlaşılan) tahsisin kesin olarak belirtildiğinde, kendisine cevaz verilenlerden başkalarının bu hükme dahil olmamalarıdır. Nitekim sekiz dokuz aylık keçiyi kurban olarak kesen Ebu Bürde'ye Allah Rasûlü (s.a.): "Bu seferlik sana caiz olmuştur. Fakat senden sona hiç kimseye (bu yaştaki bir hayvanı kurban olarak kesmek) caiz değildir." buyur-

117. Buharî, 56/91; Müslim, 2076.

muştur.[118] Yine Allah Teâlâ, kendisini Allah Rasûlü'ne (hiç mehirsiz olarak) hibe eden biriyle evlenmesi konusunda: "Mü'minler hariç, sadece sana ait olmak üzere (onunla evlenebilirsin.)."[119] buyurmuştur.

İpek (elbise kullanımının erkeklere) haram kılınması, sedd-i zerîa (kötülüğe giden yolu kapamak) içindir. Bu sebepten dolayı kadınlara ve bir zaruret ve maslahat icabı da erkeklere mübah kılınmıştır. Bu sedd-i zerîa için haram kılınan bir şeyin kaidesidir. Çünkü böyle bir haram zaruret ve maslahat icabı mübah olabilir. Nitekim (kendisine helâl olmayan bir kadına) bakmak, bilfiil (zinaya) sebep olacağından haram kılınmış, fakat bir zaruret ve maslahat icabı olarak da mübah kılınmıştır. Yine mekruh vakitlerde nafile namaz kılmak, güneşe tapanlara sûreta benzemeye mani olmak için haram kılınmış, fakat bir maslahat icabı olduğunda mübah kılınmıştır. Yine riba'lfadl, ribennesîeye mâni olacağından haram kılınmış; fakat arâyâda[120] zaruretin gerektirdiği bir fazlalık mübah kılınmıştır. Biz, *et-Tahbîr limâ Yehıllu ve Yahrumu Min Libâsi'l-Harîr* adlı eserimizde, ipek elbiseyle ilgili olarak haram ve helâl hususları genişçe açıkladık.

Tıbbî incelik: İpek, hayvandan elde edilmiş ilaçlardandır. Bu sebepten de hayvanî ilaçlardan sayılmıştır. Çünkü (hammaddesinin) çıkış yeri hayvandır. Faydaları çok, değeri fazladır. Kalbi kuvvetlendirmesi, ferahlık vermesi, kalb hastalıklarından bir çoğuna faydalı olması, mirretussevda (adındaki zararlı hümörün) fazlalaşması ve bu sebepten meydana gelen hastalıklara faydalı olması onun (en önemli) özelliklerindendir. İpek (karışımıyla birlikte) göze çekilen sürme, görme gücünü kuvvetlendirir. Ham ipek —tıpta kullanılanı— birinci derecede sıcak ve kuru (bir mizaca sahib)dur. İpeğin, birinci derecede sıcak ve nemli olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, mutedil olduğunu söyleyenler de vardır.

Giyim olarak kullanıldığında mizacında mutedil bir hararete sahiptir ve bedeni ısıtır. Çoğunlukla (yağlı ve şişman olduğunda) bedende serin bir etki meydana getirir.

Râzî der ki: İbraysem (en kaliteli ipek) ketenden daha sıcak, pamuktan daha soğuk (bir mizaca sahip)tur. Eti ve kaba olan her elbiseyi besler. Çünkü ipek önce deriyi zayıflatır, sonra sertleştirir. Bazan tersi de olur.

---

118. Sahihtir. Buharî, 73/2; Müslim, 1961(7), 1963, 1965.
119. Ahzâb, 33/50.
120. *Arâyâ*: Âriye kelimesinin çoğuludur. Bu, sahibinin bir fakire bir sene içinde mevyesinden faydalanması için vermiş olduğu hurma ağacıdır. Bir zaruret onu, mahsulü daha olgunlaşmadan, hurma olarak almağa zorlar ki böyle bir durumda (alınan) fazlalık faiz olmaz.

Ben derim ki: Elbiseler üç türlü özellik gösterir. Bir kısmı vücudu ısıtır ve hararet verir. Bir kısmı hararet verir fakat ısıtmaz. Bir kısmı da ne ısıtır, ne de hararet verir. Hararet vermeyip de sıcaklık veren bir kumaş yoktur. Çünkü sıcaklık veren bir kumaşın öncelikle hararet vermesi gerekir. Deve veya tavşan tüylerinden yapılan yünlerden (veber) ve koyun yünlerinden yapılan elbiseler, hem ısıtır hem de hararet verir. Keten, ipek ve pamuk kumaşlar, hararet vermekle birlikte ısıtmaz. Keten kumaşta soğuk ve kuru bir mizac vardır. Koyun yünü sıcak ve kurudur. Pamuk kumaşın harareti mutedildir. İpek elbise ise pamuktan daha yumuşak ve hararet bakımından da daha az hararet vericidir.

Minhâc sahibi diyor ki: İpekten yapılan elbise pamuk elbise gibi sıcaklık vermez. Bilâkis o mutedildir. Her yumuşak olan elbise parlaktır. Vücuda en az sıcaklık veren kumaş ipektir. Vücutta meydana gelen (hümör ve maddelerin) çözülmesine en az yardımcı olan bir kumaştır. Daha çok yazın, sıcak bölgelerde giyilmesi uygundur.

İpek elbise, işte bu anlatıldığı şekilde olduğundan diğer kumaşlarda olan kuruluk ve kabalık unsurları onda yoktur. Kaşıntıya faydalıdır. Çünkü kaşıntı insan vücudunda ancak hararetten, kuruluktan ve (elbisenin) kaba ve sert olmasından kaynaklanır. İşte bu yüzdendir ki Allah Rasûlü (s.a.), Zübeyr ve Abdurrahman'a, kaşıntıyı geçirmesi için ipek elbise giyme müsaadesi vermiştir. İpek elbisede, vücutta bit türemesine engel olan bir özellik vardır. Çünkü ipekte, bit türemesine engel olan tam muhalif bir mizac vardır.

Elbiselerin hem hararet vermeyen, hem de ısıtmayan türü ise; demir, kurşun, odun, toprak ve benzeri şeylerden yapılan elbiselerdir.

Soru: Şayet ipek elbise kumaşların en mutedili ve vücuda en muvafık olanı ise; mükemmel ve değerli olan, temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılan şeriat, niçin ipek (elbise kullanımını erkeklere) haram kılmıştır?

Cevap: Bu soruya müslüman grupların hepsi kendine göre bir cevap vermiştir.

Öncelikle şer'î emir ve nehiyleri, hikmet ve illetlere bağlamayı reddedenlere göre böyle bir soruya cevap vermek gerekmez. Çünkü onlara göre bir asıldan illet yoluyla çıkarılacak bir kaide yoktur.

Ahkâmda illet ve hikmeti bir asıl olarak kabul eden ekserî âlimlere göre bu suale cevap verilebilir.

Onlardan bir kısmı diyor ki: Şeriat ipek kullanımını nefisler sabretsin ve Allah için terketsinler diye haram kılmıştır ki, öbür âlemde özellikle bunun karşılığında sevap kazanmış olsunlar.

Bu görüşte olanlardan bazıları da şöyle diyorlar: Aslında ipek kadınlar için yaratılmıştır. Altınla süslenmek de bunun gibidir. Bu, erkeklere, erkekleri.ı kadınlara benzemesi mefsedetinin olmasından dolayı haram kılınmıştır.

Bir kısmı ise şöyle diyor: İpek elbise giyiminde övünme, kendini büyük görme ve beğenme olduğundan dolayı haram kılınmıştır.

Şöyle diyenler de vardır: İpek elbise bedenle temasa geçtiğinde, erkekte kadınlık ve hünsâlaşma (eşcinsellik) alâmetleri belirmeye başlaması sebebiyle haram kılınmıştır. Bu aynı zamanda erkeklik, akıllılık ve zekiliğe zıd bir keyfiyettir. Çünkü ipek elbise giyimi kalpte kadınlık vasıflarının yerleşmesini sağlar. Bu sebepten de, çoğunlukla ipek elbise kullanan erkeklerin görünüşünde hünsâlık, kadınlık belirtileri, gözden kaçmayacak bir şekilde kadınlarda bulunan gevşeklik ve yumuşaklık görülür. Hatta kişi şayet halkın en akıllısı, erkeklik ve seçkinlik bakımından üstün biri ise onun ipek elbise giymekten mutlaka kaçınması gerekir. Şayet bu isteğini izale edemiyor, yoğun bir mizaca sahip ve bunu anlamakta zorluk çekiyorsa hakîm olan şâri' teâlâ'ya teslim olsun. Bu sebepten iki görüşün en sağlıklı olanı şudur: Velinin, çocuğunda kadınlık sıfatlarını meydana getirecek şeyleri giydirmesi haramdır.

Nesâî'nin naklettiğine göre Ebu Musa el-Eş'arî Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Muhakkak ki Allah, ipek ve altını ümmetimin kadınlarına helâl, erkeklerine haram kılmıştır." Diğer bir lâfız da şöyledir: "İpek elbise ve altın ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helâl kılınmıştır."[121]

Sahih-i Buharî'de, Huzeyfe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Rasûlullah (s.a.), ipek ve halis ipek (*dîbâc*) elbise giyilmesini ve (sergi olarak serilip) üzerine oturulmasını yasakladı ve şöyle buyurdu: "Bu, dünyalık olarak müşriklere, ahirette ise sadece size helâl olacaktır."[122]

11— Zâtülcenbin Tedavisi:

Rasûlullah'ın (s.a.) zâtülcenb (pleurisy) hastalığının tedavisi hakkındaki tutumu şöyledir:

---

121. Nesâî, 8/161; Tirmizî, 1720: Abdürrezzâk, *Musannef, 19930. Tirmizî, bu hadisi aynı zamanda;* Ömer, Ali, Ukbe b. Âmir, enes, Huzeyfe, Ümmü Hâni, Abdullah b. Amr, İmran b. Husayn, Abdullah b. Zübeyr, Câbir, Ebu Reyhan, İbn Ömer ve Vâsile b. Eska'-dan rivayet etmiş olup metinde geçen Ebu Musa hadisi için; hasen-sahih demiştir. Diğer rivayetlerin değerlendirmesi hakkında bk. Zeylâî, Nasbu'r-Raye, 4/222-225.
122. Buharî, 77/25.

Tirmizî, *Câmi*'inde Zeyd b. Erkam'dan Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Zâtülcenb hastalığını kust-ı bahrî[123] ve zeytinyağı ile tedavi ediniz."[124]

Doktorlara göre zâtülcenb: hakiki ve hakiki olmayan olarak ikiye ayrılır:

a) Hakiki zâtülcenb: Kaburga kemiklerinin iç zarında (*gişâ*), vücudun yan iç taraflarında meydana gelen sıcak vereme (iltihap, şişkinlik) bu ad verilir.

b) Hakiki olmayan zâtülcenb: (Kaburgaların bulunduğu) bedenin yan taraflarında hakikisine benzer ağrılar meydana gelir. Bunun sebebi, bir takım kalın ve eziyet verici gaz ve yellerin (*riyâh*), görülen cildin altında mevcut olan iç derilerin (*sıfâkât*) tıkanmasıdır. Bu durum insanda hakiki zâtülcenbin verdiği ağrılara yakın bir ağrı meydana getirir. Yalnız bu ağrı devamlıdır, hakiki zâtülcenbin ağrıları ise kesik kesik gelir.

Kanun sahibi (İbn Sina) der ki: Yan taraflarda, alt deride *(sıfâk)*, göğüs kaslarında, kaburga kemiklerinde ve çevrelerinde ciddi olarak eziyet ve sancı veren iltihaplanmalar (verem) ârız olur. Bunlara; şavsa, birsâm ve zâtülcenb ismi verilir.[125] Bazan bu sayılan uzuvlarda, iltihaplanmadan meydana gelmeyen ağrılar da olur. Bunların sebebi kalın gazlar ve yellerdir, fakat zâtülcenb olmadığı halde zâtülcenb olduğu zannedilir.

Devamla diyor ki: Bil ki, vücudun yan taraflarında (*cenb*) meydana gelen her türlü sancıya, ağrı bölgesinden dolayı zâtülcenb denmiştir. Çünkü zâtülcenb demek, yan(larında ağrı) olan kişi demektir. Bundan kasıt, yan(larda) hissedilen sancı ve ağrı demektir. Hangi sebepten olursa olsun yan tarafa ârız olan her ağrıya bu isim verilir. Hipokrat'ın şu sözü de bu mânadadır: "Zâtülcenb hastalığına tutulanlar yıkanma (hamam)dan faydalanırlar." Bundan kasıt, yanlarda herhangi bir sebepten oluşan sancı, mizac bozukluğu ve

---

123. *Kust-ı Bahrî*: Topalak denilen ottur. Hindistan'dan getirilip buhur ve ilaç yapılan havlan denilen ağaçtır. (*Mucemu'l-Vasît*, 734). Nitekim hadis-i şerifin Ahmed b. Hanbel tarafından yapılan rivayetinde "kust-ı bahrî" yerine "ûd-i hindî" tabiri geçmektedir. Türkçede "öd ağacı" da denilen bu ağaç yanarken etrafa güzel bir koku yayar. (*Kamus-ı Türkî*, 193).

124. Tirmizî, 2079; Ahmed b. Hanbel, 4/369; Hâkim, 4/202. Senedinde zayıf râvilerden Meymun Ebu Abdullah el-Basrî vardır. Tirmizî hadise; "hasen-garîb-sahih" demiştir.

125. Tehanevî, *Keşşâfu Istılahati'l-Fünûn*'unda, İbn Sina'ya göre bunların aynı mânada kullanıldığını belirttikten sonra Semerkandî ve Aksarâyî'den aralarındaki farkı şöyle nakletmektedir (1/524): "*Birsâm*; ciğer ile mide arasında olan zarda (hicab) meydana gelen "verem = iltihaplanma"dır. *Şavsa*; arka kaburga kemiklerinde meydana gelen iltihaplanmadır. *Zâtülcenb*; hakiki olanı, kaburga kemiklerinin iç zarında (gışâ) meydana gelen iltihaplanmadır."

kalın hıltlar sebebiyle akciğerde veya iltihaplanmadan ve hummadan olmayan bir incinmedir, diyenler de vardır.]

Bazı doktorlar demişlerdir ki: Yunancada zâtülcenb, sıcak-yan iltihabı mânasına gelmektedir. İç uzuvların her birindeki iltihaba da bu ad verilir. Sadece sıcak bir iltihap olduğundan bu uzvun iltihabına zâtülcenb denir.

Hakiki zâtülcenb hastalığında beş belirti vardır: Humma (sancı), öksürük, kesik kesik vurucu sancı, nefes darlığı ve nabzın minşarî olarak (destere dişi gibi inişli çıkışlı?) atışı.

Hadiste geçen ilaç tarifi bu kısma ait değil, fakat ikinci, hakiki olmayan, kalın gaz ve yellerden oluşan kısma aittir. Çünkü, hadisin diğer rivayetlerinde (Ahmed b. Hanbel) "ûd-i hindî" olarak da gelen kust-ı bahrî, topalak *(kust)* cinsinden bir bitkidir. Şayet yumuşak bir şekilde döğülür, ısıtılmış zeytinyağı karıştırılır da gaz ve yellerin bulunduğu mevki bunlarla ovulur veya macun halinde yalanırsa bu hastalığa muvafık, faydalı; zararlı hümörünü açıcı ve giderici, iç uzuvları kuvvetlendirici, süddeleri açıcı bir ilaç elde edilmiş olur. Yukarıda zikredilen ûd-i hindî de aynı etkiye sahiptir.

Müsebbihî[126] der ki: Ûd ağacı, sıcak ve kurudur. Karnı tutarak kabız yapar. İç uzuvlara kuvvet verir. Gaz ve yelleri çıkarır, süddeleri açar ve zâtülcenbe faydalıdır. Vücuttaki rutûbet fazlalığını giderir. Bu bitki ayrıca dimağ için de iyidir. Devamla der ki: Kust-ı bahrî aynı zamanda, sebebi balgam hümörü ise özellikle de hastalığın geçmeğe başladığı vakitte hakiki zâtülcenbe faydalıdır. En doğrusunu Allah bilir.

Zâtülcenb, tehlikeli hastalıklardandır. Sahih bir hadiste Ümmü Seleme (r. anha) şöyle anlatıyor: Rasûlullah'ın (s.a.) hastalığı, önce Meymûne'nin (r. anha) evinde başlamıştı. Hastalığı hafiflediği zamanlarda çıkar sahabîlere namaz kıldırırdı. Ağırlaştığı zamanlarda ise: "Ebu Bekr'e emredin de halka namaz kıldırsın." buyururdu. Rahatsızlığı, ağrı dolayısıyla şiddetlendiği bir sırada hanımları, amcası Abbas, Ümmü'l-Fazl bt. Hâris ve Esmâ bt. Umeys (r. anhum) Allah Rasûlü'nün (s.a.) yanında toplanmışlardı. (Tedavi için) bir ilaç verme[127] hususunda istişare yaptılar ve baygın bir halde iken ilacı verdiler. Ayıldığında Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Bunu bana kim yaptı? Bu şuradan gelen kadınların işidir!" Hz. Peygamber (s.a.) eli ile Habeşistan'a

---

126. Ebu Sehl İsâ b. Yahya el-Cürcânî, Tabip ve filozoftur. Hicrî 390 yılında kırk yaşında iken vefat etmiştir. *(Uyûnu'l-Enbâ*, 327-328; Fuad Sezgin, *GAS*, 3/326-327).

127. Metinde "ledde" olarak geçen bu kelime, hastaya ağzının bir yanından huni şeklinde bir şeyle ilaç vermek mânasına gelir.

doğru işaret ediyordu. Rasûlullah'a Ümmü Seleme ile Esmâ ilaç içirmişlerdi. Bundan dolayı dediler ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Zâtülcenb hastalığına yakalanmış olmandan endişelendik." Allah Rasûlü (s.a.): "Bana ne ilacı verdiniz?" diye sorunca; "Ûd-i hindî, biraz vers[128] ve birkaç damla zeytinyağı.'"cevabını verdiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü: "Allah beni bu hastalığa bulaştırmamıştır!" buyurdu ve sonra şöyle ilave etti: "Amcam Abbas hariç, evde bulunanlardan aynı ilacı (ceza olarak) içmeyecek kimse kalmamasına azmettim."[129]

Sahîhayn'da, Hz. Âişe'nin (r. anha) şöyle anlattığı naklediliyor: "Rasûlullah'a (s.a.) ağzından ilaç vermiştik. Bana ilaç vermeyin diye işarette bulundu. Biz bunu, hastanın ilaçtan hoşlanmadığında yaptığı bir hareket gibi olduğunu düşündük. Ayıldığında (ilaç verdiğimizi anladı ve) şöyle buyurdu: "Sizi bana ilaç vermekten menetmedim mi? (Bana ilaç verdiğinizde) aranızda bulunmadığından dolayı amcam Abbas hariç hepiniz (bu) ilaçtan içeceksiniz."[130]

Ebu Ubeyd (Kasım b. Sellâm), Asmaî'den şunları nakletmiştir: (Hadiste geçen) "*ledûd*" kelimesi, ağzının her iki tarafının birinden bir insana bir şey içirme mânasına gelir. (أخذ بِن لَديدي الوادي) demek, vadinin her iki tarafını tuttu demektir. "*Vecûr*"ise ağzın ortasından su içirmek demektir.

---

129. Hadisi İbn Sa'd (2/235), zayıf râviler kanalıyla Vâkıdî'den aktarmıştır. Bir benzerini Abdürrezzak, *Musannef*'inde (9754) Esmâ bt. Umeys'den sahih bir isnadla nakletmiş, Hâkim (4/202) hadise sahihtir demiş, Zehebî de ona katılmıştır. Hafız İbn Hacer de hadisi Abdürrezzak'tan nakletmiş ve hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. (*Fethu'l-Bârî*, 8/121) Ayrıca Buharî (64/83), Âişe hadisini râvi Yahya'nın şu ilâvesiyle nakletmiştir: "Rasûlullah'ın (s.a.) hastalığı esnasında (kendisi baygın bulunuyorken) ağzından ilaç vermiştik. O da bize, "İlaç vermeyiniz!" diye işaret etmeye başlamıştı. Biz (bu hareketi genellikle) hasta, ilaçtan hoşlanmadığı için yapar, diyerek (ilaç vermeye devam ettik.) Fakat Allah Rasûlü (s.a.) ayılınca, "Ben sizi, ilaç vermemeniz için uyarmadım mı?" diye bizi azarladı. Biz yine; "Hasta ilaçtan hoşlanmadığı için azarlar." dedik. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Evde bulunan herkes bu ilaçtan (ceza olarak) alacaktır. İşte ben de bakıyorum. Yalnız Abbas hariç, çünkü (siz bana ilaç verirken) o yanınızda değildi." buyurdu. Buharî bu hadisi, İbn Ebi'z-Zinâd—Hişâm—babası (Urve)—Âişe senediyle Rasûlullah'tan (s.a.) rivayet etmiştir. Hafız İbn Hacer (*Fethu'l-Bârî*, 8/120) diyor ki: Bu hadisi Muhammed b. Sa'd, aynı isnadla muttasıl olarak şu lâfızlarla rivayet etmiştir: Rasûlullah'ın (s.a.) böğrü acıyordu. Ağrı çoğalınca bayıldı. Bunun üzerine biz ağızından ilaç verdik. Ayıldığında, Habeşistan'a işaret ederek şöyle buyurdu: "Bu şuradan gelen kadınların işidir. Şayet siz Allah'ın bana Zâtülcenb hastalığını musallat kıldığını zannediyorsanız (yanılıyorsunuz. Çünkü) Allah, o hastalığa, bana bulaşması için bir güç vermemiştir. Evin içinde bu ilaçtan içmeyen kimse kalmasın!" Bunun üzerine evde ilaç içmeyen kimse kalmadı. Meymûne'ye de oruçlu olduğu halde ilaç verdik.
130. Buharî, 76/21; Müslim, 2213.

Ben derim ki: Fetha ile "*ledûd*", ağıza konan ilaç, "*se'ût*" ise burundan verilen ilaç demektir.

Fıkhî bakımdan bu hadis, şu hükümleri içermektedir: Bir cinayet işleyen kişi eşit şartlarda aynı ile cezalandırılır. Bu, işlenen cürüm Allah hakkını da içine alan bir haram olmadığı takdirdedir. Bu hükmün, on küsür delil ile kesin doğru bir hüküm olduğunu bir başka yerde açıklamıştık. Aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in görüşü olup râşid halifelerden de nakli sâbittir. Bu kısas konusunun başlığı "Tokat ve yumruk vurmanın karşılığı" şeklindedir. Bu bahiste, kesin hiçbir muarızı olmayan birçok hadis nakledilmiştir. Böylece, bu görüşü savunmak kesinleşmiş oluyor.

12— Başağrısı ve Yarım Başağrısının Tedavisi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) sudâ[131] ve şakîka[132] hastalığının tedavisi konusundaki tutumu şöyledir:

[İbn Mâce, *Sünen*'inde, sahihliğinde şüphe olan şu hadisi rivayet etmiştir: Allah Rasûlü (s.a.) başağrısına tutulduğunda başını kına otu ile kaplardı ve şöyle buyururdu:"Kına otu Allah'ın izniyle sudâ'a faydalıdır."[133]]

[Sudâ: Başın bir kısmı veya her tarafında hissedilen bir ağrıdır. Başın sadece bir tarafında bir ağrı hissedilirse buna "*şakîka*" denir.] Şayet ağrı başın her tarafında olursa, başın her tarafını kaplayan miğfere benzetilerek "*beyda*" ve "*hûde*" denilir.[134] Bazan da ağrı başın arkasında veya önünde olur.

Çeşitleri çok, sebepleri ise başka başkadır. [Başağrısının hakiki sebebi; baştan dışarı çıkmak isteyen buharın dolaşıp gidecek bir menfez bulamaması

131. *Suda*= Migraine: Baş ağrısı. Tehanevî, *Keşşâf*, 2/833.
132. *Şakîka*= (*Keşşâf*, 2/833) yarım başağrısı. Tehanevî, *Keşşâf*, 1/766.
133. İbn Mâce'nin (3502) rivayeti şöyledir: Rasûlullah'ın (s.a.) azadlı cariyelerinden Ümmü Râfi' Selmâ'dan yapılan bu rivayette şöyle denilmiştir: "Rasûlullah'ta (s.a.) herhangi bir çıban veya sivilce çıktığında veya O'na bir diken battığında, o yerin üzerine hemen kına (otu) koyardı." Bu, aynı zamanda Ebu Davud'un (3858) ve Ahmed b. Hanbel'in (6/462) rivayetidir ki, senedinde leyyin bir râvi olan Ubeydullah b. Ali b. Ebî Râfi' vardır. Heysemî'nin, *Mecmau'z-Zevâid*'de (5/95), Bezzâr'dan rivayet edilen Ebu Hureyre hadisi şöyledir: "Rasûlullah'a (s.a.) vahy indiğinde başağrısına tutulurdu. Bundan dolayı da başını kına otu ile kaplardı." Heysemî der ki: "Senedinde bazan sika kabul edilen Ahvas b. Hakîm vardır. Ayrıca senedde birçok zayıf râviler vardır. Ebu Avn ise, bana göre meçhul bir râvidir."
134. Beyda ve hûde'nin tarifi, sebepleri ve belirtileri hakkındaki ihtilâflar için bk. Tehanevî, *Keşşâf*, 1/125-126.

sebebiyle başın ısınması ve ateşlenmesidir. Ateşlendiğinde başağrısı yapan cerahat ve irin gibi başta ağrı oluşturur. Çünkü cerahatta da dışarı çıkma isteği ve irin vardır. Sıvı ve nemli olan herşey ateşlendiğinde içinde bulunduğu yerden daha geniş bir yer bulmak ister. Tüm beyine nüfuz etmek isteyen bu buhar dağılamıyor ve çözülemiyor da beyinde dolaşmağa başlarsa buna seder[135] (tansiyon düşüklüğü) denilir.]

Sudâ birçok sebeplerle oluşur. Bu sebeplerin dördü, dört tabiattan birinin çoğalmasıyla oluşmasıdır. 5. Midede olan cerahatlardan meydana gelir. Bu iltihaplanma sonucu başağrısı oluşmasının sebebi, beyinden mideye inen sinirlerin birleşmesidir. 6. Midede olan kalın gaz sebebiyle olur ki, beyine yükselir ve başağrısı yapar. 7. Mide damarlarında olabilecek bir iltihaplanma, yaptığı mide ağrısıyla birlikte başağrısı da oluşturur. Çünkü aralarında bir alâka vardır. 8. Mideye çok yemek doldurmaktan hasıl olan başağrısıdır. Zamanla azalır, daha sonra çiğ (hazmedilemeyen) şeyler kalır, başı ağırtır ve ağırlık verir. 9. Cinsî münasebette beden sarsıldığından dolayı başağrısı ârız olur. Bu sebepten bedende sıcak hava normalden fazla oluşur. 10. Kusma ve istifradan sonra başağrısı oluşur. Bu bazan kuruluğun galebesi, bazan da mideden beyine buharların yükselmesiyle olur. 11. Şiddetli sıcak ve havanın ısınmasından dolayı başağrısı olur. 12. Şiddetli soğuktan, beyinde buharların yoğunlaşması ve çözülmemesi sebebiyle başağrısı meydana gelir. 13. Uykusuzluk ve az uyku uyumaktan meydana gelir. 14. Kafanın sıkışması ve ağır bir şey taşıma sebebiyle meydana gelir. 15. Çok konuştuğunda dimağın kuvvetinin bu yüzden zayıflaması neticesinde meydana gelir. 16. Çok hareketlilik ve aşırı spor sebebiyle meydana gelir. 17. Gam, tasa, hüzün, vesvese, bozuk fikir ve düşünceler gibi psikolojik (*nefsânî*) sebeplerden meydana gelir. 18. Aşırı derecede aç kalma sebebiyle buharlar yapacak bir şey bulamazlar, böylece çoğalır ve dimağa yükselirler ve ağrı meydana getirirler. 19. Dimağdaki deride meydana gelen bir iltihaplanmadan dolayı kişi başına çekiçlerle vurulduğunu zanneder. 20. Harareti, başı da kapladığından humma hastalığının başağrısı yapması mümkündür. Allah, en doğrusunu bilendir.

[Yarım başağrısının sebebi ise şudur: Başta bulunan atardamarlarda tek başına meydana gelen veya buluşarak (kanda) gezen bir hümör başın iki tarafından zayıf olan tarafında bulunur. Bu hümör bazan buhar bazan da, sıcak veya soğuk hıltlardan biri olabilir. Hususî alâmeti, atardamarların atışı,

135. *Seder:* Kişi ayağa kalkmak istediğinde gözlerinde beliren kararma. Çoğu kere kulakta hissedilen çınlama ve başta hissedilen bir yük ve ağırlığa bu isim verilir. Çoğunlukla da şuursuzluk belirir. Bu durumun şiddetlisi saraya benzer. Yalnız sarada görüldüğü gibi bir büzülme meydana gelmez. (Tehanevî, *Keşşâf*, 1/653).

özellikle de kanlarda olanıdır. Şayet sinirlerden korunur ve kan içinde çalkalanmasına engel olunursa ağrı dindirilebilir.

Ebu Nuaym, *Tıbbu'n-Nebevî* adlı kitabında; bu tür bir ağrı (*şakîka*) Rasûlullah'a (s.a.) ârız olmuş ve geçmeyip bir iki gün devam etmiştir, diye nakletmiştir.

Yine aynı kitapta İbn Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği nakilediliyor: "Allah Rasûlü (s.a.) başını bir sargı ile sarmış olduğu halde bize hutbe okumuştu."

Buharî'nin *Sahih*'inde Allah Rasûlü'nün (s.a.) vefatından önceki hastalığında: "Vay, başım!"(136) dediği rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.), hastalığında başını sarardı. Başı sarmak, şakîka ve diğer başağrılarına faydalıdır.

Tedavisi, çeşitleri ve sebeplerine göre değişmektedir. Bir çeşidi istifra ile, diğeri yemek yeme ile, bir başkası istirahat ve dinlenme ile, daha başkası sargı sararak, diğeri başı soğutarak, bir çeşidi ısıtarak, bir başkası gürültüden ve aşırı hareketten kaçınarak tedavi edilir.

Bu anlaşıldığı takdirde, hadiste yer alan başağrısı tedavisinin kına otu ile yapılması, bu başağrısının cüzî (kısmî) olduğunu ve küllî olmadığını gösterir. Bu kına otu ile tedavi, başağrısı çeşitlerinden birinin tedavisidir. Çünkü, başağrısı alevli bir ateşlenmeden dolayı olup (zararlı) bir hümör sebebiyle değilse istifra gereklidir. Buna da kına otu belirgin bir fayda sağlar. Kına otu öğütülür, sirke ile karıştırılarak alna sargı yapılırsa başağrısını geçirir. Sargı yapılarak sarıldığında, ayrıca sinirlere uygun bir kuvvet de oluşur. Tüm ağrılar sakinleşir. Bu tür tedavi sadece başağrısına ait olmayıp tüm uzuvlar için geçerlidir. Uzuvların bağlandığı peklikte oluşur. Şayet ateşli iltihap bu ilaçla sarılırsa ateşi diner.

Buharî, *Tarih*'inde, Ebu Davud *Sünen*'inde rivayet ettiklerine göre, Allah Rasûlü'ne her kim başağrısından dolayı müracaat etti ise ona: "Hacamat yap!"; her kim ayaklarında bir ağrıdan dolayı müracaat etti ise ona da: "Kı-

---

136. Buharî'de (75/16), Kasım b. Muhammed'den yapılan rivayette, Hz. Âişe (başı ağrıyınca): "Vay başım!" demişti. Rasûlullah da (s.a.): "Eğer sen ölür de ben sağ kalırsam senin için istiğfar ve dua ederim." dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Vay başıma gelen musîbete! Vallahi öyle sanıyorum ki, sen benim ölümümü istiyorsun! Eğer ben ölürsem, muhakkak sen o son günün gecesinde kadınlarından birisi ile gerdeğe girip yaşayacaksın!" dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "(Yâ Âişe! endişelenme!) Bilâkis ben, 'Vay başım!' demeliyim. (Çünkü senden önce öleceğim)." buyurdu.

na otu ile sargı yap!" emrini vermiştir.[137]

Tirmizî, Rasûlullah'ın (s.a.) hizmetçilerinden Ümmü Râfi' Selma'dan şunları rivayet etmiştir: "Rasûlullah'a (s.a.) herhangi bir yara, çıban veya diken yarası isabet ettiğinde mutlaka yaranın üzerine kına otu koyardı."[138]

13— Kına:

Kına otu, birinci derecede soğuk, ikinci derecede kuru mizaca sahip bir bitkidir. Kına ağacı ve dallarında açıcı bir kuvvetle karışık sıvı bir öz mevcuttur. Mutedil bir sıcaklıktadır. Topraktan soğuk bir öz ihtiva ettiği için, tutucu bir kuvvete sahiptir. Faydalarından bazısı şunlardır: Kına, ateş yanıklarına faydalı bir açıcıdır. Sarıldığında sinirlere uygun bir kuvvet ihtiva eder. Ağıza alınıp çiğnendiğinde ağız yaralarına dilde ve diş etlerinde çıkan sivilcelere (*sülâk*)[139] faydalıdır. Çocukların ağızlarında çıkan külâ'ı[140] geçirir. Kına ile sargı sarmak ateşli şişkinliklere faydalıdır. Cerahatlarda dem-i ehaveyn'in[141] etki ve tesirini yapar. Bu kınanın yaprağı süzülmüş mum ve gülyağı ile karıştırıldığında, yanlarda hissedilen ağrılara faydalıdır.

Özelliklerinden bazıları: Çocukta çiçek hastalığı başladığında, çocuğun ayak tabanları kına otu ile sarılırsa, çiçekten dolayı gözlerinde bir şey çıkmasından emin olunur. Bu tecrübe de edilmiş doğru bir hükümdür. Kınanın çiçeği yün elbisenin içine konulursa güzel koku yayar ve elbiseye güvenin girmesine mâni olur. Kına yaprağı tatlı bir suda bekletilirse suyu çokça emer. Daha sonra sıkılarak özünden elde edilen su, her gün on dirhem şeker ile birlikte yirmi dirhem olarak, kırk gün içilir, gıda olarak da, kuzu eti verilirse, kendisinde mevcut ilginç özellikten dolayı cüzzamın başlamasına engel olur.

Rivayet edildiğine göre, bir adamın el tırnaklarında çatlama başlamıştı. Bunun üzerine, hastalığını geçirecek olana ödül vâad etmişti. Fakat kimseyi

---

137. Ebu Davud, 3858; Ahmed b. Hanbel, 6/462. Ebu Râfi'in hanımı Selmâ'dan rivayet edilen bu hadisin senedi, daha önce de geçtiği üzere zayıftır.
138. Tirmizî, 2054; İbn Mâce, 3502. Daha önce geçtiği üzere hadis zayıftır. Tirmizî hadise, hasen-garîbtir, demiştir.
139. *Sülâk*: Dilin dibinde çıkan bir sivilce ve diş diplerinde görülen kızıllaşma veya soyulmadır. (Tehanevî, *Keşşâf*, 1/684).
140. *Kulâ*: Ağız ve dilde çıkan sivilcelere bu isim verilir. Şayet çok yemekten meydana gelen imtilâdan ağızda yara oluşursa ekle denilir. (Tehanevî, *Keşşâf*, 2/1203).
141. *Demülehaveyn*: Aslı Hindistan'dan gelen, yaprakları zeytin yağrağı gibi olup sapı kırmızı olan bakkam ağacından ve diğer ağaçlardan elde edilen kırmızı bir boyadır. (*Mucemu'l-Vasît*, 9, 66).

bulamadı. Ona bir kadın, on gün kına (suyu) içmesini tavsiye etti, fakat adam netice elde edemedi. Bunun üzerine kına (yaprağını) bir suda bekleterek (özünü, sıktıktan sonra) içti. İyileşmeğe başladı ve tırnakları eski güzelliğine kavuştu.

Kına, macun hale getirilerek tırnaklara yakılırsa, tırnakları güzelleştirir ve sağlıklı olmasını sağlar. Şayet, eritilmiş sade yağ (*simn*) ile macun haline getirilir ve sarı su çıkaran iltihap ve cerahatların kalıntıları, bununla sargı yapılıp sarıldığında yaraların geçmesine ve müzmin yaraya dönüşmüş uyuza da açıkça faydalı olur. Kına, saçların bitmesi, kuvvetlenmesi ve güzelleşmesini sağlar. (Saça yakılan kına) başı kuvvetlendirir. Ayakta, baldırda ve tüm bedende çıkan sivilcelere ve içi cerahatlı sivilcelere faydalıdır.

14— Hastaların Beslenmesi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) hastalara, istemedikleri yiyecek ve içecekleri vermemekle ve onları yemeğe zorlamamakla tedavi konusundaki tutumu şöyledir:

[Tirmizî *Câmi*'inde ve İbn Mâce (*Sünen*'inde), Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin Allah Rasûlü'nden şöyle buyurduğu rivayetini nakletmişlerdir: "Hastalarınızı yemeğe ve içmeğe zorlamayanız. Çünkü onlara Allah azze ve celle yediriyor ve içiriyor."[142]]

Bazı faziletli doktorlar demişlerdir ki: Bu Peygamberî sözde, ilahî hikmetler, özellikle de doktorlar için ne kadar çok faydalar gizlidir. Çünkü, hastanın, yemek ve içmekten kesilmesi, tabiatın (vücudun) hastalıkla mücadele ile meşgul olması veya iştahı kesilmesi veya vücudun tabiî hararetinin azalması veya sönmesi sebebiyledir. Nasıl olursa olsun, bu durumda hastaya gıda vermek doğru değildir.

Bil ki, açlık; uzuvların gıda istemesi demektir. Kaybedilen gücün uzuvlara gelmesi içindir. Uzak olan uzuvlar, yakın olan uzuvları ta mideye varıncaya kadar etki altında bırakırlar. Bunun sonucunda insan açlığını hisseder ve gıda ister. Fakat hastalandığında; tabiat, hastalık meydana getiren madde (hümör) ile meşgul olup onu pişirip dışarı atmakla uğraştığından yemek ve içmekten uzaklaşır. Bu halde iken yemeğe zorlanırsa, tabiat yapmakta olduğu faaliyeti durdurmak zorunda kalır ve alınan yemeğin hazmı ve özümsen-

142. Tirmizî, 2040; İbn Mâce, 3444. Senedinde zayıf râvilerden Bekr b Yûnus b. Bükeyr olmakla birlikte güçlü bir hadistir. Çünkü, Hâkim'in (4/410) Abdurrahman b. Avf'tan ve Ebu Nuaym'ın *Hilye*'de (10/50-51) Câbir b. Abdillah'dan yaptıkları rivayetlerin şâhidliğiyle hadisin senedi hasen sayılır.

mesiyle uğraştığından, hastalık veren maddeyi (hümörü) pişirme ve dışarı atmaktan geri kalır. Bu hastanın özellikle buhran vakitlerinde veya tabii sıcaklığın zayıfladığı veya söndüğü vakitlerde zararına sebep olur. Musibetin çoğalması ve düşülen durumun daha fena etkisine yol açar. Bu sırada hastanın tabiatını rahatsız etmeden, sadece kuvvetini muhafaza edecek şeyler verilir. Bunlar da içileceklerden ve gıdaların kıvamı hoş olanlarından , leynufer,[143] elma, taze gülden imal edilen şurup gibi mutedil mizaçlı içeceklerdir. Gıdalardan da sadece, mutedil temiz tavuk çorbası verilir. Uygun kokularla, mutluluk veren haberlerle kuvvetlerinin canlanması sağlanır. Çünkü doktor, hastanın tabiatının hizmetçisi ve yardımcısıdır, alıkoyucusu ve geciktiricisi değildir.

Şunu bil ki, bedenin gıdası taze kandır. Balgam olgunlaşmamış kan olup kısmen pişmiştir. Bazı hastaların bedeninde balgam çoğalır, gıda da alınmazsa, tabiat balgama meyleder, balgamı pişirir ve kıvama getirir ve onu kana çevirir. Böylece uzuvlar da gıdalanmış olur. Başka bir şeye gerek kalmaz. Tabiat, Cenâb-ı Hakk'ın, bedeni yönetmesi, muhafazası ve sağlığını yaşadığı müddetçe koruması için görevlendirdiği bir kuvvettir.

Bil ki, nadiren de olsa bazan hastayı yemeğe ve içmeğe zorlamak gerekir. Bu genellikle beraberinde şuursuzluk ve hafıza zayıflığı da getiren hastalıklarda zaruridir. Bu son görüşe göre, hadis-i şerifi, ya husus ifade eden âm olarak veya bir delil ile kayıtlanabilen mutlak mânada anlamak gerekir. Hadis, bir hastanın, sağlam bir insanın tahammül edemeyeceği kadar, günlerce gıda almadan yaşayabilmesi nüktesini içermektedir.

"Allah onu yedirir ve içirir." denilmesinde doktorların dediklerinden daha başka latif bir incelik vardır ki, bunu ancak kalblere ve ruhlara âşina olanlar ve onların bedenin tabiatına olan tesiri, tabiatın onlardan etkilenmesi, çoğunlukla da tabiattan ruhların etkilenmesini bilenler anlayabilirler. Biz onlara da işaret ederek deriz ki: Nefsin (ruh) sevdiği ya da sevmediği veya korktuğu bir şeyle meşgul olacak bir hadise meydana geldiğinde, kişi yeme ve içmeden kesilir ve bu esnada ne açlık ne de susuzluk, hatta ne sıcaklık ne de soğukluk hisseder. Hatta şiddetli eziyet veren ağrıları da hissedemez hale gelir. Bu durumu veya bunun bir kısmını içinden hisseden herhangi bir kimse, şayet etki altında kaldıysa açlığın verdiği rahatsızlığı hissetmez. Eğer kişinin içine düştüğü durum, kuvvetli bir şekilde sevinç verecek bir şey ise, bu güç onun için gıda yerine geçer ve onunla doyar. Kuvvetler toparlanır, daha sonra da za-

143. *Leynufer (Nilüfer):* Farsça, kanatlı mânasına gelen, havuç gibi kökü olup düz gövdesiyle örtüsü suyun derinliklerine kadar uzanan bir bitkidir. Su yüzeyine eşit seviyeye ulaştığında yaprak ve çiçek açar.

yıflar. Cesedde kan hümörü çoğalır. Hatta yüzünde belli olur. Yüzü (nde kan) parlar. Kan fazlalığı tüm vücutta zahir olur. Çünkü sevinç, kalpdeki kanın çoğalmasını, böylece damarlara (hızlıca) gönderilmesini ve damarların da kanla dolmasını sağlar. Uzuvlar ise ihtiyacı olan kanı elde ettiğinden mutad olan gıdadan istifadeyi istemez. Tabiat da böyledir. İnsan tabiatı sevdiği bir şeyi elde ettiğinde başka şeylere ihtiyacı olsa da iltifat etmez.

Fakat içine düştüğü bu durum elem, hüzün ve korku veren bir hadise ise, kendisini onunla savaşmaya, onu mukavemet etmeye, ona karşı müdafaaya verdiğinden, gıda almaktan kesilir. Bu savaş halinde iken yeme ve içmeden uzaktır. Şayet bu savaşı kazanırsa kuvvetleri toparlanır, yeme ve içmeden uzaklaştığı için kaybetmiş olduğu enerjiyi elde edebilir. Fakat, bu savaşını kaybeder ve mağlub düşerse, tüm toparlamış olduğu gücünü yitirir. Eğer aralarındaki bu savaş nöbet nöbet birinin kazanması, diğerinin kaybetmesi şeklinde birinden ötekine değişip duruyorsa, kişinin gücü bir geliyordur, bir gidiyordur. Özetle; aralarındaki bu savaş, iki düşman savaşçının dışarıda yaptıkları savaş gibidir ki, galip olan kazanmış, mağlub olan ya ölmüş, ya yaralanmış veya esir düşmüştür.

Hastanın, Allah Teâlâ'dan umduğu bir yardım vardır ki bu, yukarıda doktorların izah etmiş olduğu kan ile gıdalanmadan çok başkadır. Bu yardımın ulaşması hastanın, Allah'ın huzurunda zafiyetini, aczini, kırık gönüllülüğünü ve uzaklığını hissetmesine bağlıdır. Bu duygu onu Allah'a yaklaştıracaktır. Çünkü bir kul, en çok kalbi kırık olduğu zamanlarda kendini Allah'a yakın hisseder. Bu esnada Rabbinin rahmeti ona daha yakındır. Şayet Allah'ın velî bir kulu ise, bu kalbî gıdalarla tabiatının ihtiyacı olan gıdaları elde etmiş, tabiatın kuvvetleri de daha güçlü bir şekilde toparlanmış olur. Her ne zaman Rabbine olan imanı, sevgisi, ünsiyeti ve sevinci kuvvetlenirse, Rabbine olan yakîni kuvvetlenmiş, O'na kavuşma şevki, O'ndan gelen her şeye razılığı artmış olursa; (bu hasta)nın nefsinde bulacağı gücün ne tarifi yapılabilir, ne bir doktor bunu açıklayabilir, ne de bir bilgi buna ulaşabilir!

Bu mânayı anlamakta ve tasdik etmekte kimin tabiatı katılaşıyor ve ruhu incelmiyorsa, maddî suretlere âşık olup da âşık olduğu resme, şöhrete, mala veya ilme olan sevgiyle kalpleri dolan birçok insanın haline baksın. Halk, bu kişilerdeki gariplikleri hem kendilerinde, hem de başkalarında çokça müşahade etmiştir.

Sahih'de rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber'in (s.a.), günleri bilinmeyecek sayıda hiç iftar etmeden oruç tuttuğu, fakat ashabını bu şekilde oruçtan sakındırdığı sabittir. Şöyle buyurmuştur: "Ben sizin gibi değilim. Mu-

hakkak ki ben; Rabbimin katında gecelerim ve, O beni yedirir ve içirir."[144]

Şu bir gerçek ki bu yeme ve içme, insanın ağzıyla yediği yemek değildir. Aksi halde devamlı olamaz. İkisi arasındaki fark tahakkuk etmez, üstelik oruçlu da olmamış olur. Çünkü "Rabbim beni yedirir ve içirir olduğu halde gecelerim." buyurmuştur.

Yine O'nun ile ashabın, yemek yemeden oruca devam etmeleri arasında fark vardır. Allah Rasûlü'nün (s.a.), onların güçlerinin yetmeyeceği (sürede orucu uzatmaya) gücü yeter. Şayet Allah Rasûlü (s.a.) ağzıyla yiyip içse idi; "Ben sizin gibi değilim." demezdi. Hadisteki bu inceliği; ruhların ve kalplerin gıdasından, tabiatın kuvvetlerine olan tesiri ve toparlanmasından, cismanî gıdanın tesirinden daha fazla gıdalanmasından nasibi az olan kişi de anlamıştır. Doğruyu bulmaya muvaffak kılan Allah'tır.

15— Anjinin Tedavisi ve Burundan İlaç Verme:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) uzra (anjin) hastalığının tedavisi ve seût (burundan ilaç verme) hakkındaki tutumu şöyledir:

Sahîhayn'da, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "En sağlıklı tedavi yöntemi hacamat (kan aldırma) ve kust-ı bahrîdir. Anjinden dolayı, (bademciklerini) sıkarak çocuklarınıza azab etmeyiniz."[145]

Sünen ve *Müsned*'de, Câbir b. Abdullah'ın şöyle anlattığı rivayet edilir: Rasûlullah (s.a.), Hz. Âişe'nin (odasına) girdiğinde, Âişe'nin yanında, burun deliklerinden kan boşalmakta olan bir çocuk gördü. Allah Rasûlü (s.a.): "Bu nedir?" diye sorunca, onlar: "Anjini var veya başında bir ağrısı var." diye cevap verdiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Çok yazık! Çocuklarınızı (böyle bekleyerek) ölüme (terketmeyiniz!) Herhangi bir kadın, şayet çocuğu anjin olur veya başında bir ağrı olursa, hemen kust-ı hindî alsın ve onu su ile çitilesin, sonra da ilacı çocuğa burnundan (damlatarak) zerketsin." Bunun üzerine Hz. Âişe'nin isteğiyle, çoçuk için ilaç hazırlandı. Tarif edildiği şekilde çocuğa ilaç verilince, hasta çocuk iyileşti.[146]

144. Buharî, 30/48-49; Müslim, 1103. Bk. Visâl Orucu, 2/45-51.
145. Buharî, 76/13; Müslim, 1577.
146. Ahmed b. Hanbel, 3/315. İsnadı sahihtir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*'de (5/89) bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya'lâ ve Bezzâr'a nisbet etmiş ve râvilerinin Buharî ve Müslim râvilerinden olduğunu söylemiştir.

Ebu Ubeyd (Kâsım b. Sellâm), Ebu Ubeyde'den şunları nakletmiştir: Uzra, boğazda, kandan dolayı meydana gelen bir hareketlenmedir. Devamlı olduğu takdirde bu böyledir. Deniliyor ki: Uzra, anjine tutulmuş kişi demektir. Uzra; boğaz ile kulak arasında çıkan bir cerahat, yaradır; çoğunlukla çocuklarda olur, diyenler de vardır.

Uzra (anjin) tedavisinde burundan verilecek olan ilaç ufalanmış kust-ı bahrî ile faydalıdır. Çünkü uzranın maddesi, kendisine balgam galebe çalmış olan kan ihtiva etmektedir. Fakat ekseriyetle çocukların vücutlarında bu durum meydana gelir. Kust-ı bahrîde, küçük dili kuvvetlendirip yerine yerleşmesini sağlayacak şekilde kurutma özelliği vardır. Kust-ı bahrînin bu hastalığa olan faydası onun bir özelliğidir. Sıcak hastalıklara da faydalıdır. Sıcak hastalıklar ise bazan bizzat sıcak, bazan da ârızî olarak sıcaktır. *Kanun* sahibi (İbn Sina), küçük dil düşmesi hastalığının tedavisinde; şebb-i yemanî ve Merv(de yetişen bir kuru ot) tohumu ile karıştırılan kust-ı bahrî kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Hadiste zikredilen kust-ı bahrî, ûd-i hindî ile aynı şeydir. (Yalnız) kust-ı bahrî, ûd-i hindîden daha beyazdır ve tatlıdır. Çok çeşitli faydaları vardır. Araplar, çocuklarının küçük dillerini elleriyle ovarak ve ilacı yapıştırarak tedavi ederlerdi. Ûd-i hindî de çocukların (küçük dillerine) yapıştırdıkları bir şeydir. Bu şekilde tedavi etmeden Allah Rasûlü, Arapları nehyetti ve onlara, çocuklar için en faydalı ve en kolay olan (burundan ilaç verme şeklinde) bir tedaviyi tavsiye etti.

Seût, burundan ilaç vermek demektir. Bu yolla verilen ilaçlar, müfred ve mürekkep olarak öğütülen, elenen, macun yapılan ve kurutulan ilaçlardan yapılıp, kullanılmak gerektiğinde su ile açılır ve sırt üstü yatarak başını omuzları arasından geriye doğru bıraktığı halde kişinin burnundan verilir. Böylece burundan verilen ilaç dimağa ulaşır ve aksırma ile hastalığın dışarı çıkması sağlanır. Gerektiğinde burundan tedavi olmayı Rasûlullah (s.a.) tavsiye etmiştir. Ebu Davud'un *Sünen*'inde zikredildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.), burnundan ilaç almıştır.[147]

16— Kalp Rahatsızlığının Tedavisi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) kalp rahatsızlığının (mef'ûd) tedavisi hususundaki tutumu şöyledir:

---

147. Ebu Davud, 3867. İbn Abbas'tan rivayet edilen bu hadisin senedi kuvvetlidir.

Ebu Davud, *Sünen*'inde, Mücâhid kanalıyla Sa'd'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Hastalanmıştım. Rasûlullah (s.a.) (hastalığım için) benim ziyaretime geldi ve serinliğini kalbimin üstünde hissedene kadar mübarek elini göğsüme koydu. Daha sonra bana şöyle bir tavsiyede bulundu: "Sen kalbinden rahatsız olan birisin. Sakîf kabilesinden olan Hâris b. Kelede'ye[148] (muayene olmak için) bir git. Çünkü o doktordur. Bununla birlikte iyi Medine hurmasından (*acve*) yedi adet al ve onları çekirdekleriyle birlikte öğüterek bulamaç yap. Daha sonra da onları ağızından alırsın."[149]

Mef'ûd: Kalbi rahatsız olan kişi demektir. Karnından rahatsız olan kişiye mabtûn dendiği gibi kalbinden şikayetçi olana da mef'ûd denir.

Ledûd: Ağzın bir yanından kişiye içirilen şeye denir.

Hurmada bu hastalığa karşı ilginç bir özellik vardır. Özellikle de Medine hurmasında. Medine hurmasının da acve cinsinde. Yedi adet olmasında ise ancak vahiyle bilinebilecek başka bir özellik vardır.

Sahîhayn'da, Âmir b. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın babasından yaptığı bir rivayette Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim her gün sabahları (aç karnına) Âliye'de[150] yetişen hurmadan yedi tane yerse, o gün içinde o kimseye zehir ve sihir zarar vermez."

Hadisin diğer bir lâfzı ise şöyledir: "Her kim sabahladığında Medine'nin iki taşlığı arasında yetişen hurmalardan yedi tane yerse, akşama kadar o kişiye zehir zarar vermez."[151]

Hurma, ikinci derecede sıcak, birinci derecede kuru bir maddedir. Birinci derecede nemli bir madde olduğu da, mutedil olduğu da söylenmiştir. Kıymetli bir gıdadır. Özellikle devamlı yemeyi âdet haline getirenlerin sağlığını koruma özelliği vardır. Medine'de ve diğer bölgelerde yaşayanlarda böyledir. Hurma; sıcaklığı ikinci derecede olan sıcak ve soğuk bölgelerde yaşa-

---

148. Hâris b. Kelede, Hicrî 50 yıllarında vefat etmiştir. Meşhur Arap doktoru olup Tâif'in Sakîf kabilesine mensuptur. İran'a ve Yemen'e gitmiş, Cündişâpur şehrinde bulunan bir okulda tıp öğrenimi görmüştür. Musîki ile uğraşmıştır. Bir müddet İran'da doktorluk yaptıktan sonra memleketine dönmüştür. Muhtemelen Rasûlullah'ı (s.a.) da tedavi ettiği ve Hz. Peygamberin (s.a.) de ondan memnun olması nedeniyle Allah Rasûlü (s.a.) Sa'd b. Ebî Vakkas'a (r.a.) —hadiste geçtiği üzere— ona tedavi olmasını tavsiye etmiştir. Bk. M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/868-869; İbn Cülcül, *Tabakat*, 54; Fuad Sezgin, *GAS*, 3/203; İbn Hacer, *İsâbe*, 1/288.
149. Ebu Davud, 3875. Senedi ceyyiddir.
150. Âliye: Arap yarımadasının yüksek kısımları. Necid'in üzerinden Tihâme'ye, Mekke'nin gerisine kadar olan kısımdır. (*Mucemu'l-Vasît*, 625).
151. Buharî, 70/43; Müslim, 2047.

yanlar için gıdaların en kıymetlisidir. Soğuk bölgelerde oturanların iç yapıları (batın) sıcak ve sıcak bölgelerde oturanların iç yapıları soğuk olması sebebiyle hurma, sıcak bölge insanına daha faydalı ve etkilidir. Bu sebepten dolayı, Hicaz, Yemen, Tâif ve bunların iklimine benzer iklimlerde yaşayanlar, hurma ve bala diğerlerinden daha fazla alışıktırlar. Nitekim biz onların yemeklerine, başkalarınınkinden on kat veya daha fazla karabiber (*fülfül*) ve zencefil kökü kattıklarını görüyoruz. Başkaları tatlı yedikleri gibi onlar zencefil kökünü yerler. Bu âdetin onların arasında bir rivayetin yayılmağa devam etmesi gibi yaşadığını gördüm. İç uzuvları soğuk tabiatta olması ve hararetin bedenlerinin dışına vurması sebebiyle, alışmış oldukları bu gıdalar onlara uygun ve zararsızdır. Bu aynen, yazın kuyu sularının soğuması kışın da ısınması gibidir. Aynı şekilde kışın alınan katı gıdalar sebebiyle midede, yazın oluşturulamayan hararet ve pişme meydana gelir.

Medine halkı için hurma, neredeyse başkalarının buğdayı kadar önemlidir. Hurma Medinelilerin azığı ve gıda maddesidir. Âliye'de yetişen hurma ise hurma cinslerinin en iyisidir. Çünkü bu hurmanın yapısı güçlü, tadı lezzetli ve gerçekten tatlıdır. Hurma; hem gıdalar, hem ilaçlar, hem de meyveler cinsine dahildir. Tüm bedenlere muvafık bir özelliğe sahiptir. Vücut sıcaklığını güçlendirir. Zararlı ve fuzuli maddeleri ihtiva eden diğer gıdalar ve meyveler gibi lüzumsuz fazlalıklar meydana getirmez. Aksine, alışkanlık haline getirdiğinden dolayı, vücutta mevcut hümörleri (ahlat) çürüme ve bozulma ile karşılaşan kimseye hurma yasaklanır.

Bu hadisteki hitab, kendisiyle husus kastedilen bir umum mâna ifade eder. Bu da Medine ve civarında yerleşmiş olanlar içindir. Şüphesiz, bölgelerin birçok değişik faydaları ihtiva eden ilaçları vardır ki bunlar, bir başka yerde kullanıldığında aynı faydayı temin etmez. Böylece bu bölgede yetişen ilaç bu bölgede (meydana gelen) hastalığa faydalıdır. Şayet ilaç başka bir bölgede yetişmişse, bu ilaca o bölgenin toprağı veya havası veya her ikisinin birlikte olan etkisi sözkonusu olduğundan, başka bölgedeki hastalığa şifa olamaz. Çünkü yeryüzünde insan tabiatının farklı olması gibi, çeşitli özellikler ve tabiatlar vardır. Bir kısım bölgelerde gıda ve yiyecek olan birçok bitki, bir başka yerde öldürücü zehir etkisi gösterir. Çünkü nice ilaçlar vardır ki diğer insanlar için gıdadır. Yine nice ilaçlar vardır ki birtakım insanların bir tür hastalığına, diğerlerinin ise bir başka hastalığına şifadır. Şehirlilerin ilaçları başkalarının ilaçlarına uyum sağlamadığı gibi, fayda da sağlamaz.

Hadiste yedi adet denmesindeki özellik hem sayı açısından hem de şer'i açıdan şöyledir: Allah Teâlâ gökleri yedi, yerleri yedi, günleri yedi olarak yaratmıştır. İnsanın yaradılışını yedi dönemde tamamlamıştır. Allah kullarına

(Kâbe'yi) yedi defa tavaf etmelerini, Safâ ile Merve arasında yedi defa sa'y yapmalarını, şeytan taşlamayı yedişer yedişer yapmayı, bayram namazlarının birinci rekâtlarında yedi tekbir getirilmesini meşrû kılmıştır. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: "(Çocuklara) yedi yaşına bastıklarında namaz kılmalarını emredin!"[152] Yine şöyle buyurmuştur: "Annesi ile babası boşanan bir çocuk yedi yaşında ise, ikisi arasında muhayyer bırakılır." Diğer bir rivayette: "Babası, annesinden daha uygundur." Üçüncü bir rivayette ise; "Annesinde kalması daha uygundur." denilmiştir.[153] Rasûlullah (s.a.), vefat ettiği hastalığında, üzerine yedi kırba su dökülmesini emretmiştir.[154] Allah Teâlâ Âd kavmine yedi gece rüzgâr musallat etmiştir.[155] Allah Rasûlü (s.a.), müşrik Araplara karşı Allah'ın müslümanlara yardım etmesi için, Hz. Yusuf'un (a.s.) kavmine yedi sene (kıtlık vermesi gibi) kıtlık vermesi için beddua etmiştir.[156] Allah Teâlâ, sadaka veren kişinin verdiği bir sadakayı, her bir tohumundan yedi başak, her başağından da yüz tane veren bir bitkinin artışı gibi kat kat mükâfatlandıracağını belirtmiştir. Hz. Yusuf'un (a.s.) hükümdarı olan

---

152. Tirmizî, 407; Ebu Davud, 494. Sebre'den merfû olarak yapılan rivayette şöyle buyurulmuştur: "Çocuk, yedi yaşına bastığında namaz kılmasını emredin! On yaşına bastığında (şayet namaz kılmazsa) dövün!"Tirmizî hadise, "hasen-sahih" demiştir. Ebu Davud (495), benzeri bir hadisi Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan, hasen bir senedle rivayet etmiştir.
153. Şâfiî, *el-Ümm*, 2/422; Ahmed b. Hanbel, 2/246; Ebu Davud, 2277; Tirmizî, 1357; İbn Mâce, 2351. Ebu Hureyre kanalıyla Rasûlullah'tan (s.a.) sabit olan bu rivayet; Hz. Peygamber'in (s.a.) bir erkek çocuğu babası ile annesi arasında muhayyer bırakmasıdır ki; Tirmizî bu hadise, "hasen-sahih" demiştir. İbn Hibbân (1200), Hâkim ve İbn Kattân da hadise sahih demişlerdir. Allah Rasûlü'nden (s.a.) yaş tahdidi ile ilgili bir rivayet gelmemiştir. İmam Şâfiî, *el-Üm*'de (2/423), Umâre el-Ceremî'nin şöyle dediğini naklediyor: "Hz. Ali (r.a.), beni annem ile babam arasında muhayyer bıraktı. Daha sonra benim ufak kardeşim hakkında dedi ki: Bu da şayet diğerleri gibi büyük olsaydı, onu da muhayyer bırakırdım. Ben o zaman yedi veya sekiz yaşındaydım." *Muğnî*'de (9/142) şöyle denmiştir: Bir erkek çocuk yedi yaşına bastığında, annesi ile babası arasında muhayyer bırakılır. Şayet çocuk geri zekâlı (mâtuh) değilse ikisinden dilediğiyle birlikte kalabilir. Çocuğa sahiplenme konusunda ebeveyn tereddüt ederse, çocuğa bakılır, çocuk kimi tercih ederse onun yanında kalması daha uygun olur. Hz. Ömer, Hz. Ali, Kadı Şurayh, bu şekilde hüküm vermişlerdir. Aynı zamanda İmam Şâfiî'nin görüşü de böyledir. Ebu Hanife ve Mâlik, çocuğun muhayyer olmadığını savunmuşlardır. Ebu Hanife der ki: Çocuk kendi kendine müstakil hareket edebiliyor, elbisesini giyebiliyor ve tuvaletini yapabiliyorsa, büluğa erene kadar babasının yanında kalması uygundur. Muhayyer bırakılması ise doğru değildir. Çünkü çocuk, görüş sahibi sayılacak bir çağda olmadığı gibi, nasıl mutlu olacağını da bilemez. Çoğunlukla da; terbiyesini ihmal edecek, eğlenecek, arzularını (daha fazla) yerine getirecek, dolayısıyla da bozulmasına sebep olacak birisinin yanında kalmayı tercih eder. Çünkü o daha büluğa ermemiştir. Dolayısıyla yedi yaşına basmamış bir çocuk gibi o da muhayyer bırakılamaz. Daha sonra da (yukarıda tercemesini verdiğimiz) Ebu Hureyre ve Umâre rivayetlerini zikretmiştir.
154. Buharî, 64/83.
155. Hâkka, 69/7.
156. Buharî, 15/2, 80/58.

melikin rüyasında gördüğü başakların adedi yedidir.[157] Hz. Yusuf'un (a.s.) kavminin ard arda ekin ekecekleri senelerin adedi de yedidir.[158] Sadakanın (sevabı kişinin ihlâsına göre) yedi yüz katından daha fazla katlarına kadar, kat kat çoğalır. Bu ümmetten cennete sorgu sual olmaksızın girecek olan mü'minlerin adedi de yetmiş bindir.

Hiç şüphesiz bu (yedi sayısında) diğerlerinde bulunmayan bir özellik vardır. Çünkü yedi sayısı, sayıdaki tüm mânaları ve özellikleri ihtiva etmektedir. Şöyle ki, sayı ya çifttir veya tekdir. Çift, bir ve ikidir, tek de böyledir. Bu; bir çift-iki çift, bir tek-iki tek dört mertebedir. Bu dört mertebe yedi sayısından daha az bir rakamda birleşmez. Böylece yedi rakamı bu dört mertebeyi de içine alabilecek şekilde kâmil ve toplayıcıdır. Yani, çift ve tek, birler ve ikiler, birinci tekten kasdımız, üç; ikincisinden kastımız, beştir. Birinci çiftten, ikiyi, ikincisinden de dördü kastediyoruz.

Doktorlar da bu yedi rakamına çok itina göstermişlerdir. Özellikle de buhranların meydana geldiği hallerde.

Hipokrat der ki: "Bu âlemde mevcut olan her şey, yedi kısımda takdir edilmiştir. Yıldızlar yedidir. Günler yedidir. İnsanların yaş mertebeleri yedidir: Birincisi, yedi yaşına kadar olan çocukluk (*tıfl*) dönemi. Sonra, on dört yaşına kadar olan (*sabî*) dönem. Sonra erginlik çağı, (*mürâhik*). Sonra gençlik (*şâb*). Sonra otuz ile elli yaşı arası olan olgunluk çağı (*kühl*). Sonra elli yaşı çağı, yaşlılık (*şeyh*). En son ölene kadar olan kocama çağı (*herem*)." Bu şekilde yediyle tahdidlenmesindeki hikmet ve hükümdeki sebebi ancak Allah bilir. Acaba hadisteki yedi tabiri de bu mânada mı, yoksa değil mi?

Bu sayının, aynı bölgenin, aynı toprağın aynı hurmasının zehirlenme ve sihire faydalı olması konusunda, doğru olmadığı iddia edildiği noktada şayet bu tarifi, Hipokrat, Calinus ve diğer doktorlar söylemiş olsa, zamanın doktorları hemen bu söze kabul, iz'an ve inkıyad ile bakarlar. Halbuki bu gerçeği ileri süren doktor, bu hakikata ilhamla tahmin ile ve zan ile ulaşmıştır. O halde, sözlerinin hepsi yakîn ile, kesinlikle, delille ve vahiy ile olan bir Peygamber'in ileri sürdüğü şeylerin daha öncelikle kabul ve teslim ile telakki edilmesi ve itiraz edilmemesi gerekir. Zehirlenmelere karşı önerilen ilaçlar bazan keyfiyet ile bazan da birçok taş, cevher ve yakutlarda olan havas gibi bir özellikle elde edilir.

Hadiste zikredilen hurma, bir kısım zehirlenmelere karşı bir ilaç durumundadır. Bu görüşe göre hadisin, husus gösteren âm (genel) bir hüküm ifa-

157. Yûsuf, 12/43.
158. Yûsuf, 12/47.

de ettiği ortaya çıkar. Hurmadaki bu etki bu bölgenin bir özelliği olabilir. Bu özel toprak her türlü zehire etki edebilir. Fakat burada açıklanması zaruri bir konu vardır; bir hastanın ilaçtan faydalanmasının (ilk) şartı onu kabul etmesi ve faydasına inanmasıdır. Şayet böyle olursa tabiatı o ilacı kabul eder ve hastalığın giderilmesine yardım etmiş olur. Şu bir gerçek ki, birçok tedavi türü (kuvvetli) inançla ilacı kabullenme ile ve tedaviyi olgun ve uygun karşılamakla gerçekleştiriliyor. Bu hususta halk çok garip şeyleri müşâhede etmiştir. Zira tabiat, ilacı kabullenmekle güçlenir, ruh (nefis) onunla ferahlarsa, kuvvet gelir ve tabiatın gücü artar. Vücut sıcaklığı ortaya çıkar ve hastalığın yok edilmesine yardımcı olur. Aksi halde, bu hastalık için faydalı olabilecek birçok ilacın etkisi, hastanın inancı olmadığından kesilir. Tabiatın bu ilaçları kabullenmemesi halinde hiçbir şey fayda vermez. Bu konuda; ilaçların, şifaların en büyüğünü, kalblere ve bedenlere, dünyaya ve âhirete en faydalı olanını düşün! O da, her türlü hastalığa şifa olan Kur'ân'dır. Kur'ân'da şifa ve fayda görmeyen kalplere Kur'ân nasıl fayda verir; aksine onların hastalıklarına hastalık katar. Kalplerin şifası için asla Kur'ân'dan daha faydalı bir ilaç yoktur. Zira Kur'ân, tam ve kâmil bir şifa verme gücüne sahip olmasından ötürü hangi hastalığa uygulandı ise, mutlaka hastayı şifaya kavuşturmuş ve hastanın mutlaka sağlığını korumuştur. Her türlü zararlı, eziyet verici şeyden tam bir koruma ile himaye etmiştir. Bununla beraber kalplerin çoğunun Kur'ân'dan yüz çevirmeleri, şüphesiz ve kesin olan Kur'ân'a inançlarının olmaması, Kur'an'a başvurmamaları, Kur'ân'la şifaya kavuşma ile insanlar arasında perde olacak bir takım ilaçlara yönelmeleri, iyi (buluşların) çoğalmasıyla (Kur'an'dan) yüz çevirmelerinin şiddetlenmesi, böylece illet ve müzmin hastalıkların kalplerinde yerleşmesi, hastaların çoğalması ile doktorlar aynı türde ve sadece hocalarının büyüttüklerinin ve haklarında hüsn-i zan beslediklerinin geliştirmiş olduğu tedavi şekillerini takib etmeleri, musibeti büyütmüş, hastalığın daha fazla yerleşmesini ve hatta tedavisinden âciz kalacakları başka hastalık ve illetlerin de eklenmesini sağlamışlardır. Bu (gâfil) doktorlar, bu yeni tedavi (usulleriyle) tedaviye her giriştikleri zaman hastalık çok daha ciddi boyutlara ulaşıyor ve kuvvetleniyor; (onlar bu şekilde uğraşırlarken) hâl dili onlara şöyle nida ediyor:

وَمِنَ الْعَجَائِبِ وَالْعَجَائِبُ جَمَّةٌ   قُرْبُ الشِّفَاءِ وما إليه وصولُ
كَالْعِيسِ فِي الْبَيْدَاءِ يَقْتُلُهَا الظَّمَا   وَالْمَاءُ فَوْقَ ظُهُورِهَا مَحْمُولُ

"Garipliklerdendir. Gariplikler çoktur. Şifanın yakınlığı var fakat ona yol bulunamaz.

Bu aynen çölde olan develer gibidir. Su, onların sırtlarına yüklenilmiş olmasına rağmen, susuzluktan çölde ölürler."

17— Gıda ve Meyvelerin Temizliği:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) gıdaların ve meyvelerin zararlarını defetmede, zararlarını giderip faydalarını kuvvetlendirecek şekilde ıslah edilmeleri hususundaki tutumu şöyledir:

Sahihayn'da sâbit olduğuna göre Abdullah b. Câfer şöyle anlatıyor: "Ben Allah Rasûlü'nü (s.a.), olgunlaşmış taze hurmayı hıyarla yerken gördük."[159]

Rutab (taze hurma): Mizac olarak sıcak olup, ikinci derecede nemli bir maddedir. Soğuk mideyi kuvvetlendirir ve ona uyum sağlar. Şehveti (*bâh*) kuvvetlendirir. Fakat süratle bozulur. Susuzluk yapar ve kanda tortu oluşturur. Baş ağrısı yapar. Südde (tıkanıklık) meydana getirir. Sidik torbasında ağrı yapar. Dişlere zararı vardır.

Kıssâ (hıyar): Mizaç olarak soğuk olup ikinci derecede nemli bir maddedir. Susuzluğu teskin eder. Kendisinde itriyet özeliği (kokusu) olduğundan koklanmasıyla kuvvetlerde bir canlılık meydana gelir. İçinde yanıklık olan midenin hararetini söndürür. Şayet hıyarın çekirdekleri kurutulur, öğütülür ve su ile muhallebi yapılır ve içilirse susuzluğu sakinleştirir, (harareti giderir). Sidikte bir incelme meydana getirir. Mesâne ağrısına mani olur. Öğütülüp elendiğinde, dişler bu un ile ovulursa dişleri parlatır. Hıyar yaprağı öğütülür ve meybahtec[160] ile ilaç yapıldığı takdirde, kuduz köpeğin ısırmasına faydalıdır.

Özetle; hurma sıcak,hıyar soğuktur. Her birisi diğerinin salahıdır. (Yani birinin yan etkilerini diğeri gidermektedir.) Zararı çok olanı izale etmektedir. Her keyfiyette zıddı ile mukavemet edilmektedir. Birinin sert etkisi, diğeri ile ortadan kaldırılabilmektedir. Bu tüm tedavinin aslıdır. Aynı zamanda da hıfzıssıhhanın da aslıdır. Belki de tıp ilmi hep bu asıldan hareketle meydana gelmiştir. Bu ve benzeri gıda ve ilaçların kullanılmasında ıslah etme ve dengeleme vardır. Mukabilinde bulunan zararlı keyfiyetlere karşı müdafaa imkânı meydana gelmektedir. Bu tür (zıddı ile) tedavi şeklinde, bedenin sıhhatine, kuvvetine ve refahına yardım sözkonusudur. Âişe (r. anha) diyor ki: "Beni herşeyle şişmanlatmayı (denediler), fakat bir türlü şişmanlayamadım. Fakat bana, hıyar ve taze hurma verdiklerinde şişmanladım."

---

159. Buharî, 70/39; Müslim, 2043.
160. Meybahtec: Farsça bir kelime olup mânası; en aşağı derecede pişmiş ve üçte birinden azı gitmiş olan sıkılmış üzüm demektir.

Özetle; soğuk mizaclı bir gıdanın yan etkisini, sıcak mizaclı bir gıda ile; sıcak mizaclı bir gıdanın yan etkisini soğuk mizaclı bir gıda ile; mizacı nemli olan gıdanın yan etkisini, mizacı kuru olan gıda ile; mizacı kuru olan bir gıdanın yan etkisini, mizacı nemli olan bir gıda ile gidermek gerekir. Birinin etkisini vasat bir hale bir başka gıda ile getirmek en uygun tedavi şekillerinden ve hıfzıssıhha açısından en uygun yoldur. Bunun bir benzeri Allah Rasûlü'nün (s.a.), bir hadiste senâ ile sennûtu birlikte emretmesidir ki, daha önce geçmişti. Sennût, senânın (yan etkilerini giderici) ıslah görevi ve vasat bir etki yaptırıcısı olan, içinde biraz yağ bulunan bal demektir. Yüce Allah'ın salat ve selâmları, kalblerin ve bedenlerin imarı, dünya ve âhiretin maslahat icabı olan şeyler için gönderilen Rasûlullah'a (s.a.) olsun.

18— Perhizle Tedavi:

Allah Rasûlü'nün (s.a.) perhiz konusundaki tutumu şöyledir:

İlaçların tamamı iki noktada toplanır: Perhiz (*himye*) ve hıfzıssıhha. Bedende bozulma meydana geldiğinde gereken, bunun dışarı atılmasıdır. Böylece tıbbın hepsi bu üç kaide altında toplanmaktadır. Perhiz iki türlüdür: a) Hastalığı celbedecek şeyden perhiz, b) Hastalığı artıracak şeyden perhiz, ki haline bırakmak gerekir. Birincisi; sağlıklı olanların riâyet edeceği perhiz türüdür. İkincisi; hastaların yapması gereken perhiz türüdür. Çünkü hasta perhiz yaptığında, hastalığı artmaz ve bedeni, hastalığın giderilmesi için kuvvet kazanır. Perhiz hususunda asıl dayanak Allah Teâlâ'nın şu âyetidir: "Şayet siz hasta olur veya yolculuğa çıkarsanız, biriniz ayak yolundan gelmiş veya kadınlarınızla cinsî münasebet yapmışsanız da (gusül yapmak için) su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm ediniz."[161] Böylece Allah Teâlâ, hastaya su zararlı olacağı için kullandırmamış ve onu korumuştur.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde ve diğer kitaplarda, Ümmü Münzir bt. Kays el-Ensarîye şöyle anlatmaktadır: Allah Rasûlü (s.a.) yanında Hz. Ali de bulunduğu halde benim yanıma geldi. Hz. Ali, bir hastalıktan henüz iyileşmeğe başlamıştı. Bizim de asılı hurma salkımlarımız vardı. Rasûlullah (s.a.) kalktı, yemeğe başladı. Ali (r.a.) de kalktı yemeğe başladı. Hemen Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'ye dedi ki: "Sen hastalığını yeni atlattın (O halde bunlardan yememelisin)!" Bu sebepten Hz. Ali yemeyi bıraktı. Râvi diyor ki: Sonra onlara pancar ve arpadan bir yemek pişirdim ve önlerine getirdim. Bunun üzerine

161. Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.

Allah Rasûlü (s.a.) Ali'ye buyurdu ki: "(Ya Ali!) Bundan çekinmeden ye! Çünkü sana en faydalı olan bu yiyecektir." Hadisin diğer bir metninde ise: "Bundan ye! Çünkü senin için en uygun yiyecek budur." buyurdu.[162]

Yine İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Suheyb anlatıyor: Allah Rasûlü'nün huzuruna, önünde ekmek ve hurma olduğu bir sırada girdim. Buyurdu ki: "Yaklaş ve hemen ye!" Bir hurma aldım ve yedim. Buyurdu ki: "Gözünde hastalık bulunduğu halde (remed) hurma mı yiyorsun?" Dedim ki: "Ya Rasûlallah! Bir başka taraftan çiğnerim." Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) tebessüm etti.[163]

Yine Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivayeti sabit olan bir hadise göre şöyle buyurmuştur: "Allah bir kulu sevdi mi, onu dünya(nın şerrinden), sizden birinin hastasını yeme ve içmeden muhafaza ettiği gibi korur." Diğer bir metinde ise: "Allah, mü'min kulunu dünya (nın şerrinden) muhafaza eder." buyurmuştur.[164]

Yalnız, insanların ağızında dolaşıp duran hadis (olarak rivayet edilen): "Perhiz, ilacın en başta geleni, mide ise hastalığın ocağıdır. Her vücuda (varlığa) alıştığı şeyleri verin." sözü, meşhur Arap tabibi Hâris b. Kelede'ye aittir. Rasûlullah'a (s.a.) dayandırılması sahih değildir. Bunu birçok hadis imamı söylemiştir. Bu hususta Rasûlullah'tan (s.a.) rivayet edilen hadis şudur: "Mide, bedenin havuzudur. Damarların mide ile irtibatı vardır. Şayet mide sağlıklı olursa damarlar (daki kan da sağlıklı) olur. Mide hasta olursa damarlar (daki kanda da) hastalık meydana gelir."[165]

Hâris (b. Kelede) der ki: Tıbbın başı perhizdir. Zararlı olması bakımından, sağlıklı bir insanın doktorlara göre perhiz yapması, hastanın ve hastalığın nekâhet dönemini yaşayan kişinin bozulması gibi bir şeydir. Perhiz, hastalıktan çok hastalığın nekâhet döneminde faydalıdır. Çünkü nekâhet döneminden sonra vücut eski kuvvetine ulaşamaz. Hazım kuvveti zayıflamıştır, tabiat kabule hazır, uzuvlar ise gelişme istidadındadır. Bu dönemde hastanın

162. İbn Mâce, 3442; Tirmizî, 2037; Ebu Davud, 3856; Ahmed b. Hanbel, 6/364. Tirmizî hadise, "hasen-garîb" demiştir.
163. İbn Mâce, 3443. *Zevaid*'inde Bûsırî (2/213), hadisin isnadının sahih ve râvilerinin de sika olduğunu söylemiştir.
164. Ahmed b. Hanbel, 5/427, 498; Tirmizî, 2036. Mahmud b. Lebîd'den rivayet edilmiştir. Tirmizî hadise, "hasen-garîb" demiştir. Hâkim (4/309) hadisi sahih bulmuş, Zehebî de ona katılmıştır. Ayrıca Hâkim (4/208), Ebu Saîd'den aynı mânada şahid bir hadis daha rivayet etmiştir.
165. Senedinde zayıf râvilerden Yahya el-Bâbültî vardır. *Mecmau'z-Zevâid*, 5/186.

bozulması, hastalığın ters bir dönüş yapmasını gerektirir ki, bu durum hastalığın ilk başlamasından daha ağırdır.

Bil ki, Allah Rasûlü'nün (s.a.) Hz. Ali'yi nekâhet döneminde hurma salkımlarını yemekten engellemesi, en uygun bir tedbirdir. Çünkü "*devâlî*", üzüm salkımları gibi, yenilmesi için evde asılı olarak muhafaza edilen taze hurma salkımları demektir. Meyve, hastalıktan yeni kurtulan kişi için, süratle istihale olduğundan zararlıdır. Tabiat ona mukavemet edemez. Çünkü tabiat, hastalığın bedendeki kalıntılarını defetmek ve bedenden atmakla meşgul iken kendi kuvvetini artık toparlayamaz.

Rutab'da (taze hurma) bir nevi, mideye ağırlık özelliği vardır. Mide, hastalığın kalıntı ve izlerini izale, ıslah ve tedavi ile meşgul olduğundan, ya bu kalıntı bedende kalır veya çoğalır. Fakat pancar ve arpadan yapılmış yemek önüne konulunca Allah Rasûlü (s.a.), Hz. Ali'ye yemesini emretmiştir. Çünkü bu yemek nekâhet dönemini yeni atlatan bir hasta için gıdaların en faydalısıdır. Çünkü arpa suyunda soğutuculuk, gıda, inceltme ve yumuşatma özelliği vardır. Tabiatın güçlendirilmesi nekâhet dönemini yeni atlatan için en uygun olan yoldur. Özellikle de arpa pancar kökleriyle pişirildiğinde. Midesinde zaaf olan için en uygun gıda budur. Ahlatta (hömürlerde) korkulacak nitelikte maddeler meydana gelmez.

Zeyd b. Eslem anlatıyor: Hz. Ömer (r.a.), bir hastalığından dolayı perhiz yapmıştı. Hatta sıkı perhizi dolayısıyla (hurma) çekirdeklerini dahi yalıyordu.

Özetle; perhiz, hastalıktan önce ilaçların en faydalısıdır ve hastalığın meydana gelmesine engel olur. Hastalık meydana gelince de perhiz, hastalığın çoğalması ve yayılmasına mani olur.

19— Beslenme Rejimi:

Bilinmesi gerekir ki, arzusu şiddetlenir ve tabiatı isterse, hastanın, iyileşmekte olanın ve sağlıklı kişinin menedildiği pek çok şeyin, tabiatın sindirebileceği ölçüde yemesi zarar vermez, hatta bazan faydalı da olabilir. Çünkü tabiat ve mide onu kabul ve sevgiyle karşılayıp endişe edilen zararı düzeltirler. Bazan böyle bir şeyin yenmesi, tabiatın arzulamadığını yemesinden ve ilacın iyileştirmesinden daha yararlıdır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), gözünden rahatsızken Suhayb'a birkaç hurma yeme izni verdi, ona bir zarar vermeyeceğini tahmin etti. Benzer bir olay da Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna giren gözünden rahatsız Hz. Ali'nin durumudur. Bu sırada Rasûlullah'ın

(s.a.) yanında yemekte olduğu hurmalar vardı. Rasûlullah (s.a.), Hz. Ali'ye: "Ey Ali! Canın çekiyor mu?" deyip, bir hurma attı. Hurma atmaya devam ederek, tam yedi tane hurma attı. Sonra da: "Bu kadarı yeter, ey Ali!" dedi.

Yine, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde İkrime—İbn Abbas senediyle rivayet ettiği şu olay da bunun örneğidir: Hz. Peygamber (s.a.) bir hastayı ziyaret etmişti. Rasûlullah ona: "Ne arzuluyorsun?" diye sorunca, "Buğday ekmeği —bir rivayette "kek"— arzuluyorum!" cevabını verdi. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Yanında buğday ekmeği olan, kardeşine göndersin." Sonra şöyle dedi: "Hasta olanınız bir şey isteyince, onu yedirin."[166]

Bu hadiste, ince bir tıbbî sır vardır. Çünkü hastanın, bir zararı olmakla birlikte, gerçek ve tabiî bir açlık dolayısıyla canının çektiğini yemesi, yararlı ve —gerçekte yararlıysa da— canının çekmediğinden daha az zararlı olur. Çünkü bu gerçek arzusu ve tabiatının hoşlanması, zararını kaldırır. Tabiatın yararlı şeyi sevmemesi, bazan zararlı olanı kendine çeker. Kısacası, tabiat lezzetli ve arzulanan şeye doğru, özellikle yönelir, onu en güzel şekilde sindirir, özellikle de nefis ona gerçek bir istekle yönelmişse. Allah en iyisini bilir.

20— Göz Ağrısının Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) göz ağrısını dinlenme, hareketsizlik ve azdıranlardan perhizle tedavisi şöyledir:

[Daha önce de geçtiği gibi, Rasûlullah (s.a.), gözü ağrıyan Suhayb'ın hurma yemesini engellemiş ve hoşgörmemiştir. Yine gözü ağrıyan Hz. Ali'nin yaş hurma yemesini de engellemiştir.

Ebu Nu'aym, *et-Tıbbu'n-Nebevî* adlı kitabında, "Eşlerinden birinin gözü ağrıyınca, iyileşinceye kadar onunla birleşmezdi." demektedir.]

[Göz ağrısı (*remed*), gözün iç kısmında, beyaz tarafta ortaya çıkıp şişme yapan bir hastalıktır. Sebebi, dört maddeden biri gaz veya başta ve bedende çok miktarda ortaya çıkan sıcaktır. Bunlardan bir kısmı gözün içine girer veya göze bir darbe isabet eder. Tabiat buraya kan ve canından çok miktarda gönderir. Ortaya çıkan durum dolayısıyla iyileşmesini arzular. Bu yüzden darbe yiyen kısım şişer. Kıyas yolu, bunun aksini gerektirir.]

---

166. İbn Mâce, 1439, 3440. İbn Abbas'tan rivayet edilir. Senedinde Safvân b. Hubeyre vardır, *Takrîb*'de geçtiği gibi "leyyinu'l hadis" tir.

Yerden göğe doğru biri sıcak-kuru, öteki sıcak-rutubetli iki buhar yükselip, bulut kümesini oluşturarak gökyüzünü görmemizi engellemeleri gibi, midenin de dibinden ağzına doğru buhar yükselir, görmeyi engeller ve bunlardan çeşitli hastalıklar doğar. Şayet tabiat buna galip gelir ve genize iterse, nezle olur. Küçük dil ve burun deliklerine iterse boğmaca olur. Yana iterse, diş ağrısı olur. Göğse iterse, inme olur. Kalbe indirirse, çarpma olur. Göze iterse, göz ağrısı olur. Karın boşluğuna iterse, ishal (*seyelân*) olur. Dimağa iterse, unutma olur. Baş sinirleri rutubetlenir ve mecrâlarına taşarsa felç olur. Şayet dimağın kapakları rutubetlenir ve damarları bununla dolarsa, derin bir uyku olur. Bu yüzden uyku rutubetli, uykusuzluk kurudur. Şayet buhar başa girmek ister de başaramazsa, baş dönmesi ve uykusuzluk olur. Şayet buhar, başın herhangi bir yanına eğilirse, yarım başağrısı olur. Şayet başın tepesine ve boynun ortasına hakim olursa, başağrısı ortaya çıkar. Dimağın perdesi üşür, ısınır, rutubetlenir veya buradan hava çıkarsa, aksırma meydana gelir. Oradaki balgam rutubetini hareketlendirir de bol sıcaklığa galip gelirse, bayılma ve durgunluk doğar. Siyah mizacı (maddeyi) hareketlendirir, dimağın havası karanlık olursa, vesvese ortaya çıkar. Sinir mecralarına taşarsa, tabiî sar'a olur. Şayet buhar iltihap ve dimağı engelleyen sarı maddeden doğuyorsa, zâtülcenb olur. Buna göğüs de katılırsa, humma (*sirsâm*)[167] olur. Bu konuyu iyi anlamak gerekir.

Kısacası, bedenin ve başın maddeleri göz ağrısı durumunda hareket halinde olur. Cinsel birleşme hareketini daha da arttıran bir durumdur. Çünkü bu, beden, ruh ve tabiat için küllî bir harekettir. Beden, şüphesiz ki hareketle ısınır. Nefsin hareketi bir lezzeti istemek ve tamamlamak için şiddetlenir. Ruh, beden ve nefsin hareketine bağlı olarak hareketlenir. Çünkü ruh, bedenin öncelikle kalb kısmıyla ilgilidir. Ruh bundan doğar ve organlara dağılır. Tabiatın hareketi ise, gönderilmesi gereken meniyi göndermesinden dolayıdır.

Özetle, cinsel birleşme, bedenin ve kuvvetlerinin, tabiatının ve maddelerinin, ruhun ve nefsin hareketlendiği küllî bir harekettir. Maddeleri harekete geçiren ve incelten her hareket, onu zayıf organlara iter ve akıtır. Ağrısı olduğu zaman göz, en zayıf durumdadır, ona en zararlı şey cinsel birleşmedir.

Hipokrat, *el-Fusûl* adlı kitabında şöyle der: "Gemilerin hareketi, hareketin bedeni de hareketlendirdiğini gösterir." Göz ağrısında her ne kadar bir takım faydalar varsa da, bazı durumlarda perhiz ve boşaltmayı, bedenin ve başın fazlalıklarını ve bozulan kısımlarını temizlemeyi, öfke, üzüntü ve keder, sert hareketler ve ağır işlerden nefis ve bedene acı vereni engellemeyi ge-

167. *Sirsâm*: Dimağ perdesinde humma ve zihin karışıklığı doğuran bir şişkinlik.

rektirir. Eskilere ait bir söz şöyle der: "Göz ağrısını sevmemezlik etmeyin. Çünkü o, körlük damarlarını keser."

Göz ağrısının tedavi yollarından birisi, sakin durma ve istirahat, göze dokunmamak ve onunla oynamamaktır. Çünkü bunların zıtları, maddelerin gözün üstüne dökülmesini gerektirir. Seleften biri şöyle der: "Muhammed'in ashabı göz gibidir." Gözün ilacı dokunmayı bırakmaktır. Merfû bir hadiste —Allah onu daha iyi bilir— şöyle denir: "Göz ağrısının ilacı, soğuk suyu göze çarpmaktır." Bu sıcak göz ağrısının en yararlı ilaçlarındandır. Çünkü su, göz ağrısı sıcak olduğunda, bu sıcaklığı söndürmek için yardım alınan soğuk bir ilaçtır. Bu yüzden Abdullah b. Mes'ûd, gözünden şikâyeti olan karısı Zeyneb'e şöyle demiştir: "Şayet Rasûlullah (s.a.) gibi yaparsan, bu senin için daha iyi ve şifa umman için daha faydalı olur. Gözüne su serpersin, sonra da şöyle dersin: "Ey insanların Rabbi! Sıkıntıyı gider, şifa ver, Sen şifa vericisin, Senin verdiğinden başka şifa yoktur, o hastalıktan iz bırakmayan bir şifadır."[168] Daha önce defalarca geçtiği gibi bu, bazı bölgeler ve bazı göz ağrıları için geçerlidir. Hz. Peygamber'in cüz'î ve özel bir sözü genel ve küllî kılınamaz, genel ve küllî sözü, özel ve cüz'î kılınamaz. Aksi halde olanlar, hatalı ve doğruya aykırı olur. Allah en iyisini bilir.

21—Uyuşmanın Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) bedeni kaskatı yapan vücuttaki uyuşmanın tedavisi konusundaki tutumu şöyledir:

Ebu Ubeyd, *Garîbu'l-Hadis* adlı kitabında, Ebu Osman en-Nehdî'den şunu rivayet eder: Bir topluluk, bir ağacın yanından geçerken meyvasından yediler. Sanki bir rüzgâr esip, onları dondurmuş gibi dondular. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Suyu, kaplarda soğutun ve iki ezan arasında üstlerine serpin." Ebu Ubeyd şu açıklamayı yapıyor: "Suyu soğutun" ifadesi, serinletin demektir. Nitekim Araplar "soğuk arttı" anlamında bu kelimeyi kullanırlar. "Kaplar", su kapları demektir. "Şinân" denilen bu kaplar, suyu daha çok serinletir. "İki ezan arasında", sabah ezanıyla kâmeti arasında demektir. Çünkü kâmete de ezan denir.

Bazı tabipler şöyle der: "Hz. Peygamber'in (s.a.) bu tedavi şekli, Hicaz'da vuku bulan hastalığın en iyi tedavi yollarındandır. Hicaz, sıcak ve kuru bir bölgedir. Vücut sıcaklığı, Hicaz sakinlerinin karınlarında pek fazla

168. Ebu Davud, 3883; İbn Mâce, 3530. Râvileri sikadır.

değildir. Sözü edilen vakitte —ki bu günün en serin vakitleridir— üstlerine soğuk su serpmek, vücutta yayılan sıcaklığın bütün kuvvetlere toplanmasını gerektirir. İtici kuvvet güçlenir ve vücudun çeşitli yerlerinden ağrının bulunduğu iç bölgede toplanır, kalan kuvvetle bu hastalığın defedilmesi için onu dış tarafa çıkarır, Allah'ın izniyle de defeder. Şayet Hipokrat, Calinus veya başkası bu hastalık için bu ilacı tavsiye etseydi, doktorlar onu kabul eder ve tam olarak bilemezlerdi.

22— Sinek Düşen Yemeğin Islahı:

Hz. Peygamber'in (s.a.) sinek düşen yemeği düzeltme ve zehirli hayvanların zararlarını panzehirle defetme konusundaki tutumu şöyledir

Sahihayn'da Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Birinizin kabına sinek düştüğünde, onu yemeğe iyice daldırın. Çünkü bir kanadında zehir, öbüründe ise panzehir vardır."[169]

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayete göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Sineğin bir kanadı zehir, öteki ise panzehirdir. Yemeğe düşünce onu iyice daldırın. Çünkü o önce zehirini, sonra panzehirini bırakır."[170]

Bu hadiste iki durum sözkonusudur: a) Fıkhî durum, b) Tıbbî durum.

a) Fıkhî durum şudur: Bu hadis çok açık bir biçimde gösteriyor ki, sinek suda veya sulu bir nesnede öldüğünde, onu necis yapmaz. Bu, bilginlerin çoğunun görüşüdür, selef arasında buna aykırı görüşü olan bir kimse bilinmemektedir. Hükmün çıkarılış gerekçesi şöyledir: Rasûlullah (s.a.) sineğin daldırılmasını emretmiştir. Bu, onu batırmakla olur. Bilindiği üzere sinek bundan dolayı ölür; özellikle de yemek sıcak olursa. Şayet suyu necis yapsaydı, yemeğin bozulduğunu söylerdi, halbuki yemeğin düzeltilmesini emretmiştir. Sonradan bu hüküm, karınca, eşek arısı, örümcek vb. sıvı nefsi olmayan canlılara da taşınmıştır. Çünkü hüküm, illetinin genel oluşu dolayısıyla genel, sebebinin bulunmayışı dolayısıyla ise kaldırılmış olur. Necis yapmanın gerekçesi ölümüyle hayvandaki birikmiş kan dolayısıyla olduğuna ve akıcı kanı bulunmayanlarda böyle bir durum bulunmadığına göre, illeti bulunmaması dolayısıyla necis yapma hükmü de bulunmaz.

169. Buharî, 10/213; Ebu Davud, 3844, Ibn Mâce, 3505. Yazarın belirttiğinin aksine, Müslim'in *Sahih*'inde bu hadis yoktur.
170. İbn Mâce, 3504. İsnadı sahihtir.

Ölü kemiğinin necasetini benimsemeyen şöyle der: Madem ki bu, kendisinde rutubet, fazlalık ve yumuşaklık bulunmakla birlikte, tam bir hayvanda sabittir; öyleyse rutubetten, fazlalıklardan ve kan birikiminden uzak olan kemikte haydi haydi sabittir. Bu son derece kuvvetlidir, buna dönmek evlâdır.

İslâm'da bu şekilde "akıcı nefsi bulunmayan" sözünü söyleyen ilk kişi İbrahim en-Nehaî'dir, diğer fukaha ondan almıştır. Nefis, lügatte "kan" ile ifade edilir. "Kadın âdet gördü ve doğurdu" ifadesinin Arapça'sında da "nefis" kelimesi zikredilir.

b) Tıbbî duruma gelince, Ebu Ubeyd şöyle diyor: "Daldırın" sözünün anlamı; zehir gibi "panzehirin de çıkması için batırın" demektir. Suya batan iki adama "suya daldılar" denir.

Bil ki, Araplara göre sinekte, ısırmadan doğan ağrı ve şişmenin gösterdiği zehirli bir güç vardır, bu silah yerindedir. Kendisine acı veren bir şeye düşünce, kendisini silahıyla korur. Hz. Peygamber (s.a.) Allah'ın, sineğin öteki kanadına verdiği panzehirle karşılık vermeyi emretmiştir. Hepsi suya ve yemeğe batırılır. Zararlı ve yararlı madde karşılaşır, zararı ortadan kalkar. Bu, büyük tabiplerin ulaşamadığı bir tıptır. Hatta bu aslında nübüvvet nurunun dışındadır. Bununla birlikte bilgili, ârif ve başarılı tabip bu ilacı kabul eder ve bunu getirenin, yaratıkların en mükemmeli olduğunu ve beşerî kuvvetin dışında ilâhî vahiyle desteklendiğini ikrar eder.

Bir çok tıp adamı, eşek arısı ve akrebin soktuğu yere sinek sürülmesinin açık bir fayda verdiğini ve teskin ettiğini zikreder. Bu, kendisindeki panzehir bulunan madde dolayısıyladır. Kesilen sinek başları göz kirpiğinde çıkan şişliğe sürülünce onu iyileştirir.

23— Sivilcelerin Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) sivilcenin tedavisi konusuntaki tutumu şöyledir:

[İbnü's-Sünnî kitabında, Hz. Peygamber'in (s.a.) eşlerinden birinin şöyle dediğini zikreder: Rasûlullah (s.a.) benim yanıma geldi, parmağında bir sivilce vardı. "Yanında zerîre (tutya) var mı?" diye sordu. "Evet" dedim. "Onu sivilcenin üstüne koy ve: 'Allah'ım! Sen büyüğü küçültür, küçüğü büyültürsün. Bende bulunanı küçült.' de." buyurdu.[171]]

171. İbnüssünnî, (640), s. 237. Senedinde bir vehmi vardır. Ahmed (5/370) Revh—İbn Cüreyc—Amr b. Yahya b. Umâre b. Ebî Hasan—Meryem bt. İyâs b. el-Bükeyr senediyle Hz. Pey

Zerîre (tutya); zerîre kamışından elde edilen Hind ilacıdır. Sıcak ve kurudur. Mide, ciğer ve istiska şişliklerine fayda verir. Güzel kokusu dolayısıyla kalbe kuvvet verir. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Veda haccında ihrama girmeden önce ihramdan çıkması için Rasûlullah'a (s.a.) kendi ellerimle tutya sürdüm."[172]

Sivilce, tabiatın attığı sıcak bir maddeden oluşan dışardaki küçük bir kısımdır. Vücudun dış kısmında çıkacağı bir yer edinir. Kendisini pişirecek ve çıkaracak şeye muhtaçtır. Zerîre, bunu sağlayan şeylerden biridir. Çünkü onda güzel kokusu yanında, bu maddedeki ateşi soğutacak özellik de vardır. *Kanun* sahibi İbn Sina şöyle der: "Gül yağı ve sirkeyle ateşi yakmak için zerîreden üstünü yoktur."

24— Açma ve Yarma Yoluyla Şişlik ve Çıbanların Tedavisi:

Hz. Peygamber'in açma ve yarma sonucunda iyileşen şişlik ve çıbanları tedavi konusundaki tutumu şöyledir:

Hz. Ali'den şöyle dediği rivayet edilir: Rasûlullah (s.a.) ile birlikte sırtında bir şişkinlik olan bir hastayı ziyaret ettik. Şöyle dediler: "Ey Allah'ın elçisi! Bunda irin var." Hz. Peygamber (s.a.): "Onu yarınız." dedi. Çok geçmedi ki Rasûlullah'ın (s.a.) gözü önünde açıldı.[173]

Ebu Hureyre'den zikredildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) bir tabibe, karnında ağrı olan bir adamın karnını yarmasını emretti. "Ey Allah'ın elçisi! Tıb fayda verir mi?" dediklerinde, "Derdi indiren, dilediğine çaresini de indirir." buyurdu.

Şişkinlik (*verem*); üzerine yığılan tabiî olmayan maddenin fazlalığı dolayısıyla organın dışında oluşan bir durumdur. Bütün hastalık çeşitlerinde bulunur. Oluştuğu maddeler, vücuttaki dört madde ile sıvı ve havadır. Şişkinlik toplanınca "çıban" adını alır. Her sıcak şişkinliğin durumu üç şeye doğru

---

gamber'in (s.a.) eşlerinden birinden de rivayet eder. Hâfız *Emâli'l-Ezkâr*'da İbn Allân'dan naklen şöyle der (4/49): "Nesâî'nin *el-Yevm ve'l-Leyle*'de rivayet ettiği sahih bir hadistir." Hâkim de bu hadisi rivayet etmiş ve: "İsnadı sahihtir." demiştir. Onun dediği gibidir. Çünkü Ahmed'den sonuna kadar râvileri *Sahihayn*'ın râvileridir. Yalnızca Meryem bt. İyâs b. el-Bukeyr bunun dışındadır. Sahabi oluşu ihtilâflıdır. Babası ve amcaları büyük sahabedendir. Kardeşi Muhammed de Rasûlullah'ı (s.a.) görmüştür.

172. Buharî, 10/313; Müslim, 1189; Ahmed, 6/200, 244.
173. Ebu Ya'lâ rivayet etmiştir. Senedinde Ebu'r-Rabî es-Semmân vardır, zayıftır (*Mecmau'z-Zevâid*, 5/99).

gelişir: Çözülme, irin toplanması veya sertliğe dönüşme. Şayet kuvvet güçlü ise, şişkinlik maddesini kaplar ve çözer. Bu, şişkinliğin vardığı en iyi durumdur. Bunun altında ise, madde pişer, onu beyaz irine dönüştürür, akacağı bir yer açar. Bundan da kötü ise, maddeyi pişmesi sağlam olmayan bir irine dönüştürür ve organda dışarı atacak bir yeri açamaz. Uzun süre kalırsa organın bozulmasından korkulur. Bu takdirde tabibin, yarma veya başka bir yolla organı bozan bu pis maddeyi dışarı atmasına ihtiyaç duyulur.

Yarmanın iki faydası vardır: 1) Bozucu pis maddenin dışarı çıkarılması, 2) Onu güçlendirecek başka bir maddenin toplanmasını engelleme.[174]

İkinci hadisteki, "Bir tabibe, karnında ağrı olan bir adamın karnını yarmasını emretti" ifadesinde "ağrı = *cevâ*" sözünün çeşitli anlamları vardır. Bunlardan biri, istiska hastalığının doğduğu karında oluşan bozulmuş sudur.

Bu maddenin çıkışı için yarılmasında tabipler görüş ayrılığına düşmüştür. Tehlikesi ve kurtulma şansının azlığı dolayısıyla bir grup buna izin vermemiştir. Bir grup ise izin verir ve şöyle der: Bundan başka tedavi yolu yoktur. Onlara göre bu, yalnızca tulum istiskasında sözkonusudur. Daha önce de geçtiği gibi istiska hastalığının üç çeşidi vardır: Davulumsu istiskada, karın havalı maddesiyle hava yapar, üstüne vurulunca davul sesi gibi bir ses duyulur. Etli istiska ise, kanla birlikte yayılan balgam maddesiyle bütün vücudun eti büyüyen istiskadır, bu birinciden daha zorludur. Tulum istiskası ise, karının alt kısmında hareket halinde tulumdaki su gibi ses duyulan pis maddenin toplandığı istiskadır. Doktorların çoğuna göre bu, istiskanın en kötüsüdür. Bir gruba göre, âfetinin genelliği dolayısıyla etli istiska en kötüsüdür.

Tulum istiskasının tedavi yollarından biri, yarma sonunda bunun çıkarılmasıdır. Bu, bozuk kanın çıkarılması için damarların yarılıp kan alınması yerindedir. Ancak daha önce de geçtiği gibi tehlikelidir. Şayet bu hadis sabitse, yarılmasının caiz olduğuna delildir. Allah en iyi bilendir.

25— Hastalara Moral Verilmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) gönüllerini genişletmek ve kalblerini güçlendirmek suretiyle hastaları tedavi konusundaki tutumu şöyledir:

174. Dr. Ezherî şöyle diyor: Bu, çıbanın ve vücudun ondan kurtulma yollarıyla ilgili ihtimallerin ince bir nitelenişidir. Çıban, içinde irinli bir madde bulunması yanında, vücudun herhangi bir parçasının iltihaplanmasıdır. En önemli ilacı, irinli maddenin çıkarılması için cerrahi bir operasyonla açılmasıdır.

İbn Mâce, *Sünen*'inde Ebu Saîd el-Hudrî'den Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Hastanın yanına girdiğinizde, ecel konusunda onu ferahlandırın. Çünkü bu hiçbir şeyi etkilemez. Hastanın gönlünü ferahlatır."(175)

Bu hadiste, en üstün tedavi çeşitlerinden önemli bir tür vardır. Bu da, tabiatı güçlendiren, kuvvetin arttığı ve bol sıcaklığın doğduğu o sözün hastayı ferahlatacağını göstermektedir. Hasta böylelikle, hastalığı defetmeye veya doktorun etkileme gayesi olan hafifletmeye yardım alır.

Hastanın gönlünü ferahlatmanın, kalbini iyiliklerle ve içini sevinçle doldurmanın, hastalığının iyileşmesinde ve zayıflamasında şaşılacak bir etkisi vardır. Çünkü ruhlar ve kuvvetler, bununla güçlenir. Tabiat sıkıntı vereni defetmeye yardım alır. İnsanlar, sevdiklerinin ve değer verdiklerinin ziyaret etmesinden, görmesinden, onlarla konuşmasından dolayı pek çok hastanın iyileştiğini görmüştür. Bu, kendilerini ilgilendiren hasta ziyaretlerinin faydalarından biridir. Çünkü bunda dört fayda vardır: Birincisi hastayla ilgili, ikincisi ziyaretçiyle ilgili, üçüncüsü hastanın ailesiyle ilgili, dördüncüsü ise toplumla ilgilidir.

Daha önce de geçtiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.) hastaya şikâyetini, kendini nasıl gördüğü ve canının istediğini sorardı. Elini alnına, bazan da göğsüne koyar, ona dua eder ve hastalığına fayda veren şeyi söylerdi. Bazan abdest alır ve suyundan hastanın üzerine serperdi. Kimi zaman da hastaya: "Ziyanı yok, inşaallah temizdir." derdi.(176) Bu iyi davranma, tedavi ve davranış yollarındandır.

26— Hastalara Alışkın Oldukları İlaç ve Gıdalar Verilmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) bedenleri alışkın oldukları ilaç ve gıdalarla tedavisi konusundaki tutumu şöyledir:

Bu, tedavi yollarından önemli bir esas ve bu konuda yararlı şeylerdendir. Doktor bunda hata ederse, fayda verdiğini sanarak hastaya zarar verir. Bu yoldan, tıp kitaplarında gördüğü ilaca yalnızca cahil doktor döner. Çünkü ilaç ve gıdaların bedene elverişliliği, istidat ve kabulüne göredir. Bozkır halkı ve çiftçiler ve başkalarına nilüfer, taze veya kaynatılmış gül içmek fay-

175. İbn Mâce, 1438; Tirmizî, 2087. Senedinde Musa b. Muhammed b. İbrahim et-Teymî vardır, münkeru'l-hadis'tir.
176. Buharî, 10/103. İbn Abbas'tan.

da vermez, tabiatlarını etkilemez. Hatta şehirlilerin ve müreffeh halkın ilaçlarının çoğu bozkır halkına uygun gelmez. Tecrübe bunu göstermektedir. Zikrettiğimiz peygamberî ilacı inceleyen, hepsinin hastanın alışkanlığına, toprağına ve büyüdüğü yere uygun olduğunu görür. Bu, özenle uyulması gereken tedavi yollarının önemli bir esasıdır. Bunu büyük tıpçılar da açıklamıştır. Arapların tabîbi, hatta en üstün doktoru, kavmi içinde Hipokrat yerindeki Hâris b. Kelede şöyle demiştir: "Perhiz, ilacın başıdır. Mide, hastalığın yuvasıdır. Her bedeni, alışkın olduğuna bakarak tedavi edin." Ondan nakledilen başka bir söz şöyledir: "Perhiz ilaçtır." Perhiz, vücudu yemekten alıkoymaktır, bununla açlığı kastediyor. Bütün toklukla ilgili hastalıkların tedavisinde en önemli ilaçlardandır. Tokluğun çokluğundan, maddelerin harekete geçmesinde hiddet ve şiddetinden endişe edilmezse, bu hastalıkların tedavisi konusunda boşaltıcı nesnelerden daha üstündür.

"Mide, hastalığın yuvasıdır." diyor. Mide, kabak şeklinde içi boş sinirle kaplı bir organdır, üç tabakadan oluşmuştur, etrafı etle lif diye isimlendirilen ince sinir uçlarından meydana gelmiştir. Tabakalardan birinin lifi boyuna, diğeri enine, üçüncüsü ise boşluktur. Midenin ağzı çoğunlukla sinir, dibi çoğunlukla etle kaplıdır, iç kısmı sünger gibidir. Karnın ortasında yer alır. Azıcık sağa meyillidir. Allah'ın ince bir hikmeti dolayısıyla bu şekilde yaratılmıştır. Mide, hastalığın yuvasıdır. Birinci sindirimin yeridir. Gıda burada pişer, daha sonra ciğere ve bağırsaklara iner, gıdanın çokluğu, kötülüğü, alınışındaki düzensizlik veya hepsinin birden bulunması dolayısıyla midede hazmedici kuvvetin tam sindiremediği fazlalıklar kalır. Bunların bir kısmından insan çoğunlukla kurtulamaz. Mide, işte bu yüzden hastalığın yuvasıdır. Hâris b. Kelede, bu sözüyle, âdeta az yemeye, arzularına uymaktan nefsi alıkoymaya ve fazlalıklardan korunmaya teşvik eder gibidir.

Alışkanlığa gelince; alışkanlık, insanın tabiatı gibidir. Bunun için şöyle denir: Âdet, ikinci tabiattır. O, bedendeki önemli bir kuvvettir. Bir durum, başka başka alışkanlıkları olan bedenlere kıyas edilince, her birine göre durumu —diğer yönlerde birlikleri olsa bile— farklıdır. Bunun örneği, gençlik çağında sıcak mizaçlı üç bedendir. Birincisi sıcak şeylere alıştırılmış, ikincisi soğuk şeylere alıştırılmış, üçüncüsü ise orta seviyede şeylere alıştırılmıştır. Birincisi bal kullandığında ona zarar vermez. İkincisi ne zaman kullanırsa kullansın, ona zarar verir. Üçüncüsü ise pek az zarar görür. Âdet, sağlığın korunmasında ve hastalıkların tedavisinde önemli bir esastır. Bu yüzden, peygamberî tedavi, gıda ve ilaçların vb. nin kullanımında her bedene âdetine göre davranmak şeklinde gelmiştir.

27— Hastalara En İyi Gıdanın Verilmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) hastayı alışkın olduğu gıdaların en iyisiyle besleme konusundaki tutumu şöyledir:

Sahihayn'da Urve —Hz. Âişe senediyle şu rivayet vardır: Hz. Âişe, ailesinden biri ölür ve kadınlar başsağlığı için toplanırlar, sonra ailelerine dağılınca, bir çömlek içinde telbîne bulamacı getirilmesini emrederdi. Bu pişirilirdi. Sonra tirid yapılır, üstüne bu bulamaç dökülürdü. Bundan sonra Hz. Âişe şöyle söylerdi: Ondan yeyin. Çünkü Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle dediğini işittim: "Telbîne (un kepeği ile süt veya balın karıştırılması), hastanın kalbine ferahlık verir, bir kısım hüzün ve kederi giderir."[177]

Sünen kitaplarında yine Hz. Âişe'den Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Size bu sevimsiz, ama yararlı telbîneyi tavsiye ederim." Hz. Âişe şöyle demiştir: "Ailesinden birinin şikâyeti olunca, ateşte telbîne çömleği hasta kurtuluncaya veya ölünceye kadar kaynardı."[178]

Yine Hz. Âişe'den şu rivayet edilir: Rasûlullah'a (s.a.): "Filanın ağrısı var, yemek yiyemiyor" denilince, "Size telbîneyi tavsiye ederim. Ona bundan yedirin." derdi. Ayrıca "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a and olsun ki, telbîne, birinizin yüzündeki kiri yıkaması gibi karnınızı yıkar." buyururdu.[179]

Telbîne, süt kıvamında bir bulamaçtır. Adı da buradan gelir. Herevî şöyle der: "Beyazlığı ve inceliği dolayısıyla süte benzediğinden telbîne (sütümsü) adını almıştır." Bu gıda, hastaya yarar sağlar. İnce ve pişkindir, kalın ve çiğ değildir. Telbînenin üstünlüğünü bilmek istersen, arpa suyuna benzetebilirsin, hatta telbîne onlar için arpa suyudur. Çünkü telbîne, kepekli arpa unundan edinilmiş bir bulamaçtır. Telbîne ile arpa suyu arasındaki fark, arpa suyunun öğütülmeden, telbînenin öğütülerek pişirilmesidir. Telbîne öğütmekle arpa özelliğinin çıkması dolayısıyla ondan daha üstündür. Daha önce de geçtiği gibi, âdetlerin ilaç ve gıdalardan yararlanmada etkisi vardır. Kavmin âdeti, arpa suyunu öğütülmeden değil, öğütülerek edinmeleriydi. Bu daha besleyici, etkileyici ve yarayışlıdır. Çeşitli şehirlerin doktorları bunu, ince ve yumuşak olması, hastanın tabiatına ağır gelmemesi için öğütülmeden elde etmişlerdir.

177. Buharî, 9/479; Müslim, 22.
178. İbn Mâce, 3446; Ahmed, 6/242; Hâkim, 4/205. Senedinde meçhullük vardır.
179. Ahmed, 6/79. Senedinde mechullük vardır.

Bu, şehir halklarının tabiatlarına, bolluklarına, öğütülmüş arpa suyunun onlara ağır gelişine göredir. Kısacası, öğütülmeden pişirilmiş arpa suyu çabucak nüfuz eder, ince bir gıda verir. Sıcak olarak içilince daha yarayışlı ve nüfûzlu olur, vücut sıcaklığını artırması daha fazladır, midenin etrafına yayılması daha uygun olur.

Hadisin Arapçasındaki "mecemme" ifadesi, "micemme" şeklinde de okunmuştur. Birincisi daha meşhurdur. Anlamı; ferahlatıcı, sakinleştirici demektir. "Bir kısım hüznü giderir." ifadesi, —Allah bilir— gam ve kederin mizacı soğutması, taşıyan ruhun menşei olan kalbe doğru meyletmesi dolayısıyla vücut sıcaklığını zayıflatması yüzünden söylenmiş olmalıdır. Bu bulamaç, maddesindeki artış dolayısıyla vücut sıcaklığını güçlendirir, ortaya çıkan pek çok gam ve kederi giderir.

Şöyle denir —ki doğruya yakını budur—: Ferahlık verici gıdalar cinsinden bir özelliği dolayısıyla bir kısım hüzünleri giderir. Çünkü gıdaların özelliği dolayısıyla ferahlatanı vardır. Allah en iyisini bilendir.

Şöyle de denir: Üzüntü duyanın kuvvetleri, organlarını saran kuruluk dolayısıyla zayıflar. Midesinin üstünde gıdayı azaltmak için bir özellik vardır. Bu bulamaç, onu rutubetlendirir, güçlendirir ve gıdalandırır. Aynısını hastanın gönlüne de yapar. Ancak hastanın midesinde çoğu kez acılı, balgamlı veya irinli bir madde vardır. Bu bulamaç, bu maddeyi mideden temizler, onu sürer, eritir ve şeklini değiştirir, onu ferahlatır, özellikle de arpa ekmeği yeme alışkanlığı olanları. Bu, o zamanki Medine halkının âdetidir. En çok kullandıkları azık odur. Buğdayı çok severlerdi. En iyisini bilen Allah'tır.

28— Zehirlenmenin Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.), Hayber'de yahudilerden isabet eden zehiri tedavi konusundaki tumumu şöyledir:

Abdürrezzak, Ma'mer—Zührî—Abdurrahman b. Kâ'b b. Mâlik senediyle şu rivayeti verir: Yahudi bir kadın Hayber'de kızartılmış bir koyunu Rasûlullah'a (s.a.) hediye etti. Rasûlullah (s.a.): "Bu nedir?" diye sorunca, "Hediyedir." cevabını verdi. Zekât koyunu olduğunu söylemekten çekindi, bu takdirde yemezdi. Hz. Peygamber (s.a.) ve sahâbe bu koyundan yedi. Rasûlullah (s.a.) "Durun." dedi; kadına dönerek: "Bu koyuna zehir mi koydun?" deyince kadın, "Bunu kim söyledi?" cevabını verdi. Rasûlullah eline alarak "Bu kemik, uyluk kemiği mi?" diye sorunca, "Evet" cevabını verdi. Rasûlullah (s.a.): "Niçin yaptın?" diye sordu. Kadın: "Yalancıysan insanla-

rın senden kurtulmasını istedim, Peygambersen bu sana zarar vermez." diye cevap verdi. Hz. Peygamber (s.a.) omuzundan üç kez kan aldırdı. Ashâbına da kan aldırmalarını emretti. Kan aldırdılar. Bir kısmı vefat etti.[180]

Başka bir yoldan rivayete göre koyundan yemesi dolayısıyla hacamat yaptırdı. Ensâr'dan, Beyâdaoğullarının mevlâsı Ebu Hind, Rasûlullah'a boynuz ve bıçakla hacamat yaptı. Bundan sonra üç yıl yaşadı, vefat ettiğindeki ağrısı da bu oldu. Şöyle buyurdu: "Son nefesimi verinceye kadar Hayber'de yediğim koyunun bu acısını hep hissettim." Musa b. Ukbe'nin belirttiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şehid olarak vefat etmiştir.[181]

Zehirin tedavisi, ya boşaltma veya nitelikleri ya da özellikleri dolayısıyla zehiri kaldıran ve iptal eden ilaçlarla olur. İlaç bulamayan, hemen küllî bir boşaltma yapsın.[182] En yararlısı da, hacamattır. Özellikle de bölge ve mevsim sıcak olursa, çünkü zehirli kuvvet kana karışır, damarlara ve kılcal damarlara girerek kalbe ulaşır. Bunun sonunda kişi yok olur. Kan, zehiri kalbe ve organlara ulaştıran nesnedir. Zehirlenen acele eder ve kanı çıkarırsa, karı-

---

180. Râvileri sikadır. *Musannef,* 19814. Buharî, *Sahih*'inde (6/195, 10/208), Ebu Hureyre'den şu rivayeti verir: Hayber fethedilince, Rasûlullah'a (s.a.) zehirli bir koyun hediye edildi. Rasûlullah : "Burada bulunan bütün yahudileri toplayın." dedi. Yahudiler toplandı. Onlara şöyle dedi: "Bir şey sorduğumda doğruyu söyleyecek misiniz?" "Evet" dediklerinde, "Bunu yapmaya sizi iten nedir?" diye sordu. Yahudiler şu cevabı verdi: "İstedik ki, yalancıysan senden kurtulalım, peygambersen bu sana zarar vermez." Bk. Dârimî, 1/32, 33.
181. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (8/99)'de, Musa b. ukbe'nin bunu Zührî'den naklen, ama mürsel olarak *Megazî*'de rivayet ettiğini belirtir. Buharî (8/99) ta'likan şöyle rivayet eder: Yûnus b. Yezîd el-Eylî—Zührî—Urve'den: Hz. Âişe şöyle demiştir: Vefat ettiği hastalığında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Ey Âişe! Hayber'de yediğim yemeğin acısını hâlâ duyuyorum. Bu anlar, son nefesimi işte bu zehir dolayısıyla verdiğim anlardır." İbn Hacer şöyle diyor: Bezzâr, Hâkim ve İsmailî bu hadisi Anbese b. Halid—Yûnus senediyle muttasıl yapmıştır. Ahmed (6/18), Zührî—Abdurrahman b. Abdillah b. Kâ'b b. Mâlik—annesi senediyle şunu rivayet eder: Ümmü Mübeşşir, ölüm hastalığında Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdi ve şöyle dedi: "Anam babam feda olsun, ey Allah'ın elçisi! Kendini niye itham ediyorsun? Ben, seninle beraber yediği yemeği itham ediyorum." Oğlu Rasûlullah'tan (s.a.) önce vefat etmişti. Şöyle buyurdu: "Ben de başka birini itham etmiyorum. Bu, son nefesimi verdiğim anlardır." Abdürrezzak (19815) bunu, Zührî—İbn Kâ'b b. Mâlik senediyle rivayet eder. Hâkim (3/219) ise, Ma'mer—Zührî—Abdurrahman b. Kâ'b b. Mâlik—babasından—Ümmü Mübeşşir'den rivayet eder ve sahih görür, Zehebî de ona katılır.
182. Gıda zehirlenmesi ve her çeşit zehirlenmenin en önemli belirtisi sürekli kusmadır. En önemli tedavi yolu, midedeki zehirli maddenin yıkanmasıdır. Bunu, biraz yemek tuzlarının eritildiği çok miktarda sıcak su kullanmak ve ikinci kez boşaltmakla da yapmak mümkündür. Bu işlem su asıl şekline dönünceye kadar birkaç kez yapılır. Böylece mide, zehirli maddeden temizlenmiş olur. Bundan sonra zehirli maddeden aldığını dışarı çıkarmak için müshil verilir.

şan bu zehirli nesne de onunla birlikte dışarı çıkar. Tam bir boşaltma olursa, gitmesi veya zayıflaması dolayısıyla zehir zarar vermez, tabiat ona karşı güçlenir, yaptığını iptal eder veya zayıflatır.

Rasûlullah (s.a.) hacamat yaptırdığında, bunu omuzundan yaptırdı. Çünkü kalbe en yakın hacamat yeri orasıdır. Zehirli madde kanla birlikte tam olarak dışarıya çıkmaz, bilakis Allah'ın bütün üstünlük mertebelerini tamamlamasını murad etmesi dolayısıyla kanın zayıflığına rağmen zehirin eseri kalır. Allah şehidliği ona ikram etmek isteyince, Allah'ın yapılmasını kararlaştırdığı işin gerçekleşmesi için zehirin gizli tesiri açığa çıkar. Yüce Allah'ın yahudi düşmanlarıyla ilgili sözlerinin sırrı da ortaya çıkar: "Size bir peygamber nefsinizin hoşlanmadığı bir şey getirdikçe, büyüklük taslayarak, bir kısmını yalancı sayıp, bir kısmını öldürür müsünüz?"[183] "Yalancı sayıp" şeklinde, olmuş ve gerçekleşmiş durumu anlatan geçmiş zaman sözüyle ifade edilmiştir. "Öldürür müsünüz?" ise, olması beklenen gelecek zaman sözüyledir. Allah en iyisini bilir.

29— Büyü ve Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yahudilerin yaptığı büyülerin tedavisi konusundaki tutumu şöyledir:

Bir grup, bunu kabul etmemiş ve "O'na karşı böyle bir şey caiz değildir." demişlerdir. Bunu eksiklik ve kusur saymışlardır. Durum onların sandığı gibi değildir. Bilâkis bu, Rasûlullah'ın (s.a.) karşılaştığı ağrı ve hastalıklardan biridir. Bununla, Rasûlullah'ın (s.a.) zehirlenmesi arasında bir fark yoktur. *Sahihayn*'da Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Rasûlullah'a öyle bir sihir yapıldı ki, yapmadığı halde kendisine kadınlarla birleştiği hayali gelirdi. Bu, sihrin en kötü şeklidir."[184]

Kadı Iyâz der ki: "Sihir, Hz. Peygamber'in (s.a.) de tutulduğu bir hastalık ve ârızadır. Tıpkı reddedilemeyen diğer hastalıklar gibi. Bu, onun peygamberliğine bir zarar vermez. Yapmadığı halde bir şeyi yapar gösterilmesine gelince, korunduğuna dair delil ve icmâ bulunduğundan dolayı doğruluğunu zedeleyecek bir şey yoktur. Bu, kendisi sebebiyle gönderilmediği ve bu yüzden üstün kılınmadığı dünya işiyle ilgili olarak caizdir. Peygamber, diğer

---

183. Bakara 2/87.
184. Buharî, 1/199; Müslim, 2189.

insanlar gibi âfete uğrayabilir. Peygamberlikle ilgili bir işte gerçeği olmayan bir durumun hayali gelmesi, sonra düzelmesi imkânsızdır."

Maksat, bu hastalığın tedavisi konusundaki tutumunu göstermemizdir. Bu konuda O'nun iki çeşit tedavisi vardır:

1) Çıkarması ve iptali. Bu daha üstünüdür. Nitekim Rasûlullah (s.a.) bu konuda Rabbına dilekte bulunmuş, Allah da ona yolu göstermiştir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), bu sihri kuyudan çıkarmıştır. Sihir, bir tarak, saç veya sakal kılı, erkek hurma çiçeği örtüsü idi.[185] Sihiri çıkarınca, büyüsü gitti, sanki bağından kurtulmuş gibi oldu.[186] Bu, hastanın en iyi tedavi yollarından biridir. Tıpkı, pis maddenin vücuttan giderilmesi ve atılması gibidir.

2) Sihir eziyetinin ulaştığı yeri boşaltma. Çünkü sihirin tabiatta, maddelerinin hareketinde ve mizacının bozulmasında etkisi vardır. Bir organda etkisi görülür ve pis maddenin bu organdan boşaltılması mümkünse, gerçekten fayda verir.

Ebu Ubeyd, *Garîbu'l-Hadîs*'te Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan şu rivayeti verir: "Rasûlullah (s.a.) büyü yapılınca başından boynuzla hacamat yaptırdı."[187]

Bilgisi az olanlara bu biraz karışık gelmiş ve şöyle demişlerdir: "Hacamat nerede, sihir nerede; bu hastalıkla, bu ilaç arasında ne gibi bir alâka var?" Şayet bu ilacı Hipokrat, İbn Sina veya başkaları söyleseydi, kabul ve teslimiyetle benimserdiler. Halbuki bu ilacı, bilgisi ve faziletinden şüphe bulunmayan söylemiştir.

Bil ki, Rasûlullah'a (s.a.) yapılan sihir, kafasının bir kuvvetine, bir şeyi yapmadığı halde yaptığı hayali gelecek şekilde ulaştı. Bu, büyü yapanın tabiatta ve kan maddesindeki bir tasarrufudur ki bu madde kanına galip gelip, mizacının aslî tabiatını değiştirir.

Büyü, pis ruhların etkileri ile tabiî kuvvetlerin tepkisinden oluşur. Bu, en şiddetli büyülerdendir, özellikle de büyünün ulaştığı yerde. Büyünün fiillerinden zarar gören bu yere hacamat yapılması, uygun şekilde olursa en yararlı tedavi çeşitlerindendir.

---

185. Bu, daha önce geçen Hz. Âişe hadisinin bir parçasıdır: "Tarak, malımdır. Kıl (muşâta), baştan veya saçtan düşen kıldır." Hurma çiçeği örtüsü ise, üzerindeki örtüdür. Dişi ve erkeğe kullanılır. Bu yüzden hadiste "erkek çiçek" olarak geçmiştir.
186. *Fethu'l-Barî*, 10/200.
187. Sahih değildir.

Hipokrat der ki: "Boşaltılması gereken şeyler, meyili olduğu yerlerden, boşaltılmasına uygun şeylerle çıkartılmalıdır."

Bir grup insan şöyle der: Rasûlullah (s.a.) bu hastalığa tutulunca —ki bir şeyi yapmadığı halde yaptığı hayali gelirdi—, bunu dimağ tarafına meyletmiş, karnına galip gelip mizacının tabiî durumunu kaldırmış kan meddesinden veya başkasından sanırdı. Bu sırada hacamat yapılması, en iyi ilaçlardan ve tedavi yollarındandır. O da hacamat yaptırdı. Bu, hastalığının sihir olduğunun vahyedilmesinden öncedir. Yüce Allah'tan O'na vahiy gelince ve büyü yapıldığı haber verilince, gerçek ilaca başvurdu, ki bu da sihirin çıkartılması ve iptalidir. Allah'tan dilekte bulundu, Allah O'na yerini gösterdi, büyüyü çıkardı, sanki bağından kurtulmuş gibi oldu. Bu büyü, vücudunda ve dış organlarındaydı, aklında ve kalbinde değildi. Bu yüzden, kadınlarla birleşme yaptığı hayalinin doğruluğuna inanmazdı. Bilakis, bunun gerçeği olmayan bir hayal olduğunu bilirdi. Böylesi, bazı hastalıklardan da ortaya çıkabilir. Allah en iyisini bilir.

Büyünün en etkili tedavi yollarından biri, ilâhî ilaçlardır. Hatta bizzat yararlı ilaçları bunlardır. Çünkü büyü, pis ve süflî ruhların etkilerindendir. Etkisinin defedilmesi, kendisine zıt ve aykırı zikir, âyet, fiil ve etkisini iptal eden dualarla olur, çok güçlü ve şiddetli olursa, etkili bir okuma (*nuşre*) olur.[188] Bu, malzemesi ve silahı bulunan iki ordunun karşılaşması gibidir. Galip gelen, ötekini kahreder ve hakimiyeti alır. Kalb, Allah'ın zikriyle doluysa, yakarış, dua, zikir ve sığınmaları vird edinip özü sözüne uygunsa, bu, sihirin etkisini engelleyen en önemli sebeplerden ve başa geldikten sonra da en iyi tedavi yollarındandır.

Büyücülere göre, büyülerinin etkisi, ancak zayıf tepkili kalblerde ve süfliyâta bağlı şehvânî nefislerde tam olur. Bu yüzden çoğunlukla kadınlarda, çocuklarda, cahillerde, göçebelerde ve dinden, tevekkülden, tevhidden nasibi zayıf olanlar ile ilâhî virdler, dualar ve nebevî sığınmalardan nasibi olmayanlarda etkisini gösterir.

Kısacası büyünün etkisi, süfliyâta meyilli zayıf tepkili kalblerde daha fazladır. Şöyle denilir: Büyülü, kendisine nazar değdirendir. Çünkü kalbinin kendisine çok fazla yönelmiş bir şeye bağlı olduğunu görürüz. Kalbine meyil ve yönelişi olan tasallut eder. Habis ruhlar, ancak bu habis ruhlara meyli olması, ve ilâhî kuvveti bulunmaması ve ona karşı savaşacak hazırlığı olmaması

188. *Nuşre*: Cin çarptığını zannedenin tedavi edildiği okuma ve ilaçtır. Hasta bununla canlılık kazandığından, böyle bir isim almıştır.

dolayısıyla tasallut için hazır bulduğu ruhlara tasallut eder. Onları hazırlıksız ve uygun düşene meyli bulunmuş olarak yakalar, tasallut eder, sihir ve başkasıyla etkisine imkân bulur. Allah en iyisini bilir.

30— Kusarak Boşaltma:

Hz. Peygamber'in (s.a.) kusarak boşaltma konusundaki tutumu şöyledir:

Tirmizî, *Câmi*'inde Mi'dân b. Ebî Talha— Ebu'd-Derdâ senediyle, şunu rivayet eder: Hz. Peygamber (s.a.) kustu ve hemen sonra abdest aldı. Sevbân'ı Dımaşk camiinde gördüm. Bunu ona anlattım. Dedi ki: "Doğru söyledin. Abdest suyunu ben dökmüştüm." Tirmizî şöyle der: "Bu, konuyla ilgili en sahih rivayettir."[189]

Kusma, boşaltmanın temeli olan beş boşaltmadan biridir. Bunlar; ishal, kusma, kan çıkarma, buhar ve terin çıkması. Hepsi de sünnette geçmiştir.

İshal, "Tedavi olduğunuz en iyi şey müshildir." hadisinde yer alır. Başka bir hadiste "sinamekidir" ifadesi bulunmaktadır.

Kanın çıkarılması, hacamat hadislerinde geçti.

Buharların boşaltılmasını, inşaallah bu fasıldan sonra zikredeceğim.

Terin boşaltılması, çoğunlukla kasden olur, hatta tabiatın onu vücudun dış kısmına itmesi, deri deliklerini açık bularak oradan çıkmasıyla olur.

Kusma, midenin üst kısmından, hukne (lavman) ise alt kısmından boşaltmadır. İlaç, midenin üst ve alt kısmındandır. Kusma iki çeşittir: 1) Zoraki olan, 2) İsteyerek olan. Birincisinin tutulması ve defedilmesi ancak az olduğunda ve teleften korkulduğunda mümkündür; önleyen şeylerle kesilebilir. İkincisi, zamanı ve zikredilen şartları gözetildiğinde ihtiyaç durumunda en yararlısıdır.

Kusmanın on sebebi vardır:

1) Sarı acılı suyun üstün gelmesi ve midenin tepesine çıkıp yükselmeyi gerektirmesi.

---

189. Ahmed, 6/443; Tirmizî, 87; Ebu Davud, 4831; Dârakutnî, 1/57, 238; Tahâvî, 1/347, 348; Hâkim, 1/426. Tirmizî dışında hepsi de: "Kustu ve orucunu bozdu." şeklinde verirken, Tirmizî, "Kustu ve abdest aldı." olarak verir. Ahmed'in (6/449) Ebu'd-Derdâ'dan bir rivayetinde şöyle bir olay vardır: Rasûlullah (s.a.) kustu ve orucunu bozdu. Su getirildi ve abdest aldı." Hâkim, İbn Mende ve Tirmizî bunu sahih görmüştür.

2) Midede hareket eden ve dışarı çıkma ihtiyacı duyan yapışkan balgamın galip gelmesi.

3) Bizzat midenin zaafından olması; yemeği hazmedemez, onu üst tarafa atar.

4) Hazmını kötüleştiren ve yaptığını zayıflatan kötü bir maddenin karışması.

5) Midenin tahammül edebileceği yiyecek ve içeceğin aşılması, bunu tutamayıp, defetme ve atmayı gerektirmesi.

6) Yenilen ve içilenin mideye uygun olmayışı, ondan hoşlanmayışı, defetme ve atmayı gerektirmesi.

. 7) Yemeğin şeklini ve tabiatını etkileyen bir şeyin meydana gelmesi ve onu atması.

8) Bulantı; iç bulantısı ve kusmayı doğurur.

9) Şiddetli üzüntü, gam, keder, tabiatın ve tabiî güçlerin çoğunlukla bunlarla meşgul olması gibi psikolojik ârızalar. Bunlar sonucunda tabiat bedeni idareye, gıdayı düzeltmeye, olgunlaştırmaya ve hazmetmeye çalışır, mide onu dışarı atar. Bazan da iç sıkıntısı durumunda maddelerin hareketinden dolayı olur. Çünkü beden ve nefis, sahibine tepki gösterir ve şekline etki eder.

10) Tabiatın kusan birini görerek kusacağı gelmesi. İstemeksizin kusma durumu galip gelir. Çünkü tabiat dışarıdaki durumu hemen kendine taşıyıcı bir özelliğe sahiptir.

Uzman tabiplerden biri bana şunu anlattı: Sürme çekmekte uzmanlaşmış bir yeğenim (kızkardeşimin oğlu) vardı. Sürme için oturduğunda, adamın gözünü açıp, göz ağrısını gördüğünde ve sürme yaptığında, onun da gözü ağrıdı; bu defalarca tekrar etti. Bunun üzerine sürmeciliği bıraktı. "Bunun sebebi nedir?" diye sorduğumda, "Tabiatın taşıyıcılığı, çünkü o taşıcıdır." cevabını verdi. Başka bir tanıdığım ise, bir adamın herhangi bir yerindeki sivilceyi kaşıdığını görünce, o da aynı yeri kaşır ve içinden bir şeyler çıkardı. Ben derim ki: Bütün bunlar için tabiatın böyle bir durumu kabule hazır olması gerekir. Bu durumda madde hareketsiz ve sakin olur, belirttiğimiz bu sebeplerden biri dolayısıyla harekete geçer. Ama bunlar, ârızanın gerektiricisi değil, maddenin haraketine sebeptirler.

Maddeler sıcak bölgelerde ve sıcak zamanlarda inceldiğine ve yukarıya çekildiğine göre, bunlarda kusma daha yararlıdır.

Soğuk bölgelerde ve soğuk zamanlarda kalınlaşır ve yukarıya çekilmesi zorlaştığına göre, ishal yoluyla boşaltılması daha yararlıdır.

Maddelerin giderilmesi ve defedilmesi çekme ve boşaltma yoluyla olur. Çekme en uzak, boşaltma en yakın yoldur. İkisi arasındaki fark şudur: Madde, dökülme veya yükselmeye henüz istikrar bulmamış biçimde bir etken olduğunda, çekilmeye muhtaçtır. Şayet yükselmekteyse aşağıdan, dökülmüşse yukarıdan çekilir. Ama yerinde istikrar bulursa, en yakın yoldan boşaltılır. Madde üst organlara zarar verince aşağıdan, alt organlara zarar verince yukarıdan çekilir. İstikrar bulursa, en yakın yerden boşaltılır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) bazan omuzundan, bazan başından, bazan da ayağının dışından hacamat yaptırdı. Sıkıntı veren kan maddesini en yakın yerden boşaltırdı. Allah en iyisini bilir.

Kusma, mideyi temizler ve güçlendirir, görmeyi keskinleştirir, baş ağırlığını giderir, böbrek yaralarına, mesaneye, cüzzam ve istiskaya, felç ve titreme gibi müzmin hastalıklara faydalı olur, hayvanların dışkı bozukluğuna fayda verir.

Sağlıklıların bunu, birincinin eksik yaptığını, ikincinin telafi etmesi ve bu sebeple toplanan fazlalıkları temizlemek için, sıra gözetmeksizin ayda peşpeşe iki kere yapması gerekir. Çok kusma, mideye zarar verir ve fazlalıkları kabul etmesini sağlar, dişlere, göze ve kulağa zararlı olur, bazan damar çatlamasına sebep olur. Boğazında şişliği, göğsünde zaafı, boynu ince, kanamaya hazır olanın veya hemen kusamayanın bundan kaçınması gerekir.

Birçokları kusmayı, kötü bir şekilde yapar. Bu şekilde, yani mideyi yemekle doldurup sonra dışarı atmakta birçok âfet vardır. İhtiyarlığı çabuklaştırır, kötü hastalıklara sebep olur, kusma alışkanlığı yaratır. Rutubetli iç organlar ve karın zayıflığı veya kusanın zayıf oluşunda kusmak tehlikelidir.

En iyi vakti kış ve sonbahar değil, yaz ve ilkbahardır. Kusma durumunda, gözleri yummak, karnı bağlamak ve boşalınca yüzü soğuk suyla yıkamak, hemen ardından biraz mustakâ (çam sakızı) suyuyla birlikte elma suyu içmek gerekir. Gül suyu çok fayda verir.

Kusma, midenin üst tarafından boşaltır, alt tarafından çeker. İshal ise tam tersidir.

Hipokrat der ki: "Boşaltma, ilaçla olmaktan çok, yazın üst taraftan, kışın alt taraftan olmalıdır."

31— Doktor Seçimi ve Ehliyet:

a) En İyi Doktora Tedavi Olmak:

Hz. Peygamber (s.a.) daha iyi doktorun tedavisini tavsiye ederdi.

Mâlik, *Muvatta*'ında Zeyd b. Eslem'den şunu rivayet eder: Rasûlullah (s.a.) zamanında bir adamın yarası çıkmıştı. Yara kan toplamıştı. Adam Enmâroğullarından iki kişiyi çağırdı. Yaraya baktılar. Rasûlullah'ın (s.a.) kendilerine şöyle buyurduğu ileri sürülmüştür: "Hanginiz daha iyi doktor?" Adamın biri dedi ki: "Tıpta hayır var mı, ey Allah'ın elçisi?" Rasûlullah (s.a.) şu cevabı verdi: "Derdi indiren, devasını da indirmiştir."[190]

Bu hadise göre, her ilim ve sanatta o konudaki en iyiden yardım istemek gerekir. Çünkü isabetli davranışa bu daha yakındır.

Fetva isteyenler de daha bilgililerden yardım almalıdır. Çünkü böyleleri daha alt mertebede olanlara göre isabet etmeye daha yakındır.

Kıbleyi belirleyemeyen de, kendisinden daha iyi bileni taklit eder. Allah kullarını bu şekilde yaratmıştır. Kara veya denizde yolculuk yapan da, delillerin en iyi ve doğrusuna göre sükûn ve emniyet bulur, ona yönelir ve dayanır. Şeriat, fıtrat ve akıl bu konularda ittifak etmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.), "Derdi indiren, devasını da indirmiştir." sözü gibi pek çok hadisi vardır. Amr b. Dînâr—Hilâl b. Yesâf senediyle rivayet edilen hadis böyledir: Rasûlullah (s.a.) bir hasta ziyaretine gitti. "Bir doktoru çağırın." buyurdu. İçlerinden biri: "Bunu sen mi söylüyorsun, ey Allah'ın elçisi?" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Evet, Allah indirdiği her derde, deva da indirmiştir." buyurdu.

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'den merfû olarak şu hadis vardır: "Allah her indirdiği derde, deva da vermiştir." Bu ve başka hadisler daha önce geçti.

"Derdi ve devayı indirdi" sözünün anlamında ihtilâf edilmiştir. Bir grup şöyle der: İndirilmesi, kullara haber verilmesidir. Bu da bir şey değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.) "indirdi" diyerek, umumî biçimde derdi ve devayı haber

190. Bk. Dipnot: Giriş 7, 8, 9, 10.

vermiştir. İnsanların çoğu bunu bilmez. Bunun için şöyle denmiştir: "Bunu bilen bilir, bilmeyen bilmez."

Bir grup şöyle diyor: Dert ve devanın indirilmesi, yaratılması ve yeryüzüne konulmasıdır. Nitekim başka bir hadis şöyledir: "Hiçbir dert yoktur ki Allah onun devasını koymasın." Bu her ne kadar birinciden daha yakınsa da, "indirme" sözü, "yaratma" ve "koyma"dan daha özeldir. Gerektiren bir durum olmaksızın sözün özel oluşunu gözardı etmemek gerekir.

Bir grup şöyle der: Dert ve devanın indirilmesi, derdi, devayı vs. yi yaratma işinde görevli melekler vasıtasıyladır. Çünkü melekler bu dünyanın işiyle, ana rahmine düşüşünden ölümüne kadar insan türünün işiyle görevlidir. Dert ve deva, meleklerle indirilir. Bu, diğer iki yaklaşımdan daha iyidir.

Bir grup şöyle der: Dert ve devaların çoğu, gıdaların, azıkların, ilaçların ve hastalıkların (bütün bunların araçları, sebepleri ve tamamlayıcılarının) doğduğu gökyüzünden inen yağmur vasıtasıyla elde edilir. Üstün madenlerden olanlar, dağlardan iner. Vadilerden, nehirlerden ve meyvalardan inenler de tağlîb (üstün olana göre hüküm verme) ve iki fiil yerine, ikisini de içeren bir fiille yetinme kaidesince bu söze dahildir. Bu Arapça'da, hatta diğer milletlerde bilinen bir husustur. Nitekim şair şöyle der:

عَلَفْتُهَا تِبْناً وماءً بَارِداً حَتَّى غَدَتْ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا

"Onu saman ve soğuk suyla besledim, gözleri çökük oldu."(191)

Başka biri şöyle der:

وَرَأَيْتُ زَوْجَكِ قَدْ غَدَا مُتَقَلِّداً سَيْفاً وَرُمْحاً

"Kocanın kılıcını ve okunu kuşandığını gördüm."(192)

Bir diğeri şöyle der:

إذا مَا الغَانِيَاتُ بَرَزْنَ يَوْماً وَزَجَّجْنَ الحَوَاجِبَ وَالعُيونَا

191. Bu "Rumme"dir. *Muktadab*, 4/223; *Hasâis*, 2/431; *Emâli'l-Murtadâ*, 2/259; *Emâli İbni'ş-Şecerî*2/321; *İnsâf*, 613; *Şerhu'l-Mufassal*, 2/8; *Hizâne*, 1/499.

192. Abdullah b. Zi'barâ'nındır. *Kâmil*, 189, 209; *Muktadab*, 2/51; *Hasâis*, 2/43; *Emâli İbni'ş-Şecerî*, 2/321; *Emâli'l-Murtadâ*, 1/54, 260, 375.

"Şarkıcılar bir gün görüldüklerinde ve kaşlarını ve gözlerini hilâl gibi yapınca..."[193]

Bu, diğer açıklama biçimlerinden daha iyidir. Allah en iyisini bilir.

Bu, Yüce Allah'ın hikmeti ve rablığının tamamındandır. Çünkü O, kullarını dertlerle sınadığı gibi, sevindirdiği devalarıyla da onlara yardım eder. Günahlarla, onları sınadığı gibi tevbe, yokedici iyilikler ve keffaret olan musibetler ile onlara yardım eder. Şeytanların habis ruhlarıyla sınadığı gibi, iyi ruhlardan bin orduyla, meleklerle onlara yardım eder. Arzu ve şehvetlerle sınadığı gibi, faydalı ve leziz nesnelerden şer'an ve miktar olarak sevindirecek olanlarla giderilmesine de yardım eder. Hiçbir sınama yoktur ki Allah bu belâya karşı yardım alacakları bir şeyi vermesin. Bunu bilme konusundaki farklılık devam eder. Bilgi, meydana gelmesi ve ona ulaşmakla olur. Allah en iyisini bilir.

b) Doktorların Sorumluluğu:

Ebu Davud, Nesâî ve İbn Mâce, Amr b. Şu'ayb—babası—dedesi senediyle şunu rivayet ederler: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Daha önce tıbbı bilmediği halde doktorluk yapan, tazminatını öder."[194]

Bu hadiste üç durum bulunmaktadır: 1) Sözlükle ilgili durum, 2) Fıkhî durum, 3) Tıbbî durum.

Sözlükle ilgili durum şudur: Arap dilinde "tıb" çeşitli mânalara gelir. Düzeltme anlamı vardır: Bir şeyi düzelttim anlamına: "*Tabbebtuhu*", iyi ve siyasî davrandı anlamına: "*Lehu tıbbun bi'l-umûr*" denir. Şair şöyle diyor:

وإذا تغيّر من تميمٍ أمرها   كنت الطبيب لها برأيٍ ثاقبِ

"Temîm'in durumu değişince, isabetli görüşünle onların iyi idarecisi olursun."

"Tıb"bın bir başka anlamı, "uzmanlık"tır. Cevherî şöyle diyor: "Araplara göre her uzman kişi, tabiptir." Ebu Ubeyd ise şöyle diyor: "Tıbbın aslı, eşyayı iyi bilmek ve maharettir. Böyle olan kişiye 'tıbb' ve 'tabîb' denir; has-

193. er-Raî en-Nemîrî'nindir. (*Divan*, 156); *Te'vil Müşkili'l-Kur'ân*, 165; *Hasâis*, 2/432; *İnsaf*, 610.
194. Ebu Davud, 4586; Nesâî, 8/53; İbn Mâce, 3466. Senedi hasendir.

tanın tedavisi dışında da olsa bu böyledir." Başkası der ki: "Tabîb adam", yani mâhir kişi demektir. Mahareti ve bilgisi dolayısıyla "tabib" diye isimlendirilmiştir. Alkame şöyle diyor:

فَإِنْ تَسْأَلُونِي بِالنِّسَاءِ فَإِنَّنِي خَبِيرٌ بِأَدْوَاءِ النِّسَاءِ طَبِيبُ
إِذَا شَابَ رَأْسُ الْمَرْءِ أَوْ قَلَّ مَالُهُ فَلَيْسَ لَهُ مِنْ وُدِّهِنَّ نَصِيبُ

"Bana kadınları sorarlarsa, ben kadınların dertlerini en iyi bilenim.

Kişinin saçları ağarınca veya malı azalınca, kadın sevgisinden nasibi kalmaz."(195)

Antere şöyle diyor:

إِنْ تُغْدِ فِي دُونِي الْقِنَاعَ فَإِنَّنِي طَبٌّ بِأَخْذِ الْفَارِسِ الْمُسْتَلْئِمِ

"Zırhlı atlıları avlamaktan aciz değilken, senin gibi yüzünü kapatmışı avlamaktan nasıl âciz olurum?!"(196)

"Tıb"bın bir başka anlamı "âdet"tir. "Bu benim tıbbım (âdetim) değildir." denir. Ferve b. Museyk şöyle diyor:(197)

فَمَا إِنْ طِبُّنَا جُبْنٌ وَلَكِنْ مَنَايَانَا وَدَوْلَةُ آخَرِينَا

"Âdetimiz korkaklık değildir. Bilakis, hülyalarımız ve başkalarının felâketidir."

195. İlk iki beyit, Hâris b. Cebele b. Ebî Şimr el-Gassânî'yi övmek için söylediği nefis mufaddaliye kasidesindendir. Bk. *Mufaddaliyyât*, 290; Alkame, *Divan*, 131; *Muhtâru'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, 1/418; Tebrîzî, *Şerhu'l-Mufaddaliyyât, 3/1582. Bu tıpkı İmru'u'l-Kays'ın şu beyti gibidir:*

"Onların malı azalanı ve saçları ağaranı sevmediğini görüyorum."

Alkame b. Abede, cahiliye devrinin iyi şairlerindendir. İslâm ile arasında yaklaşık seksen yıl olan İmru'u'l-Kays ile çağdaştır.

196. *Beyit, Şerhu'l-Kasâidi's-Seb'i't-Tıvâl* (335)'deki muallakasındandır. Bk. *Muhtaru'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, 374.

197. Ferve b. Museyk b. Hâris b. Seleme el-Muradî el-Gatîfî. Dokuz veya onuncu yılda Rasûlullah'ın (s.a.) yanına geldi ve müslüman oldu, Sa'd b. Ubâde'nin konuğu oldu. Kur'an'ı ve İslâm'ın esaslarını öğrendi. Rasûlullah (s.a.) ona icazet verdi ve Murad, Mezhıc ve Zebîd kabilelerinin başına tayin etti. Rasûlullah'ın (s.a.) vefatından sonra ridde savaşlarına katıldı. Hz. Ömer devrine kadar yaşadı. Bk. *İsâbe*, 6983. Bu beytini Muberred (*Kâmil*, 295) ve T-b-b maddesinde *Lisânu'l-Arab* kaydeder.

Ahmed b. Huseyn el-Mütenebbî şöyle diyor:

وما التِّيهُ طِبِّى فِيهِمْ غَيْرَ إنَّنِى   بَغِيضٌ إلَيَّ الجَاهِلُ المعاقـلُ

"Büyüklük âdetim değil, ama cahili ve akıllılık taslayanı sevmem."[198]

"Tıb"bın bir anlamı da "büyü"dür. "Matbûb (büyülü) adam" denir. *Sahih*'te Âişe (r. anha) hadisinde şu yer alır: Yahudiler Rasûlullah'a (s.a.) büyü yapınca ve biri başına, diğeri ayaklarına iki melek oturunca biri diğerine şöyle dedi: "Adamın durumu nedir?" Diğeri: "Büyülü (matbûb)" dedi. "Kim büyülemiş?" diye sorunca, "Filan yahudi" cevabını verdi.

Ebu Ubeyd şöyle diyor: Büyülü kişiye "matbûb" demeleri, "tıb"bı sihirden kinaye yapmalarıdır; tıpkı sokulmadan kinaye yapmaları gibi. İyiliğini umarak "selîm = sağlam" derler. Aynı şekilde su bulunmayan helâk edici çölle de kinaye yaparlar. Bizzat dert için de "tıb" denir. İbn Ebi'l-Eslet der ki:

ألاَ مَنْ مُبْلِغٌ حَسَّانَ عَنِّي   أسِحْرٌ كَانَ طِبُّكَ أمْ جُنُونُ

"Hassân'a benim durumumu kim haber verecek,
Derdin büyü müdür, akıl hastalığı mıdır?"

Hamaset şiiri ise şöyledir:

فَإنْ كُنْتَ مَطْبُوباً فَلاَ زِلْتَ هٰكَذَا   وَإنْ كُنْتَ مَسْحُوراً فَلاَ بَرِىءَ السِّحْرُ

"Şayet büyülüysen, böylece kalırsın. Hastaysan iyileşen yoktur."[199]

Kullandığı "matbûb" kelimesiyle büyülü kişiyi, "meshûr" kelimesiyle de "hastalığa yakalanmış" kişiyi kasteder.

Cevherî şöyle diyor: Hastaya "meshur" denir. Sonra beyti verir. Mânası şudur: Şayet senden ve sevginden başıma bir şey gelirse, Allah'tan devamını isterim, zevalini istemem, bu ister büyü, isterse hastalık olsun.

"Tıb" kelimesi üç şekilde okunur. Üstünlü (tab) olursa, işleri iyi bilen demektir, tabîb için "tabb" da denir. "Tıb", tabibin işidir. "Tub", bir yer ismidir. İbnü's-Seyyid böyle demiştir. Şu beyti verir:

---

198. Divan (Berkukî'nin şerhiyle), 3/237.
199. Beyit, *Hamâse*'de (Merzukî şerhiyle, 3/1267) yer alır.

فَقُلْتُ هَلْ انْهَلْتُم بِطُبِّ رِكَابِكُمْ بِجَائِزَةِ المَاءِ التى طَابَ طِينُهَا

"Dedim ki: Kervanınızla suyu güzel Tub'ta mı konakladınız?"

Hz. Peygamber (s.a.) "Kim doktorluk taslarsa" sözünü kullanmış, "doktorluk yaparsa" dememiştir. Çünkü "tefâ'ul" bâbında bir şeyi zorlamak ve onu güçlük ve ve zorlukla yapmak, ehli olmamak anlamı vardır. Zorlanmayı bu vezinle kurmuşlardır. Şair şöyle der:

وَقَيْس عَيْلَانَ وَمَنْ تَقَيَّسَا

"Kays Aylan'a ve Kays'lılık taslayana."(200)

Şer'î durum, cahil doktorun tazminat ödemesi gerektiğidir. Tıb ilmine ve uygulamasına önceden bir bilgisi olmadan girişirse, bilgisizliğiyle canları telef etmeye girişmiş, ihmalkârlığıyla bilmediğine atılmıştır. Böylelikle hastayı aldatmış olur. Bu yüzden de tazminat ödemesi gerekir. Bu hüküm, ilim ehlinin bir icmaıdır.

Hattâbî şöyle diyor: Tedavi eden kimse kusurlu davranır da hasta telef olursa, tazminat ödeyeceğinde ihtilâf bilmiyorum. Bilinmeyen her hangi bir ilim veya uygulamayı yapan, kusurlu davranmıştır. Fiilinden dolayı telef durumu ortaya çıkarsa, diyeti öder, kısas yapılmaz. Çünkü, hastanın izni olmaksızın tek başına bu işi yapmamaktadır. Doktor taslağının diyeti, fukahanın çoğunluğuna göre âkılesine (akrabasına) aittir.

Ben derim ki: Bu durum beş kısımdır:

1) Sanatının hakkını veren ve eliyle suç işlemeyen uzman doktor: Şâri' veya tedavi ettiği kişi tarafından izinli fiilinden dolayı bir organın veya canın telef olması, yahut sıfatının kaybolması durumunda, ittifakla tazminat ödemesi gerekmez. Çünkü bu bir kusurlu davranıştır, ama bu konuda izinlidir. Bu tıpkı, yaşı sünnete uygun bir çocuğu zamanında sünnet edip, hakkını verdikten sonra, organ veya çocuk yok olunca tazminat ödememesi gibidir. Tıpkı, insana veya bir başkasına gerektiğinde uygun şekilde ve vaktinde operasyon yapınca, bundan dolayı yok olursa tazminat ödememesi gibi. Sebebinde failin kusurlu davranmadığı her izinli kuşurlu davranış (*sirayet*) böyledir. Haddin ittifakla sirayeti, tazminat gerekmesinde Ebu Hanife'nin aksine cumhûra göre kısasın sirayeti, Ebu Hanife ve Şâfiî'nin aksine ta'zîrin, kocanın karı-

200. Accâc'ındır, recezdir.

sını, öğretmenin öğrenciyi, kiracının hayvanı dövmesinin sirayeti gibidir. Şâfiî, hayvanı dövmeyi istisna etmiştir.

Bu konudaki ittifaklı ve ihtilâflı kaide şudur: Suçun sirayeti, ittifakla tazminat konusudur. Vâcibin sirayeti, ittifakla düşürülmüştür. İkisi arasındakiler ihtilâflıdır. Ebu Hanife, mutlak olarak tazminatı vacip kılmış; Ahmed ve Mâlik tazminatı düşürmüş, Şâfiî mukadder olandan tazminatı düşürmüş, gayru'l-mukadderde vacip kılmıştır. Ebu Hanife, fiilde iznin, selâmetle şartlı olduğuna, Ahmed ve Mâlik, iznin tazminatı düşürdüğüne, Şâfiî ise mukadderde noksanın olmayacağına, bunun nas yerinde olduğuna, ta'zîr, te'dîb gibi gayru'l-mukadder'in ictihadî olduğuna, bunun sonucu telef olursa tazminat ödeyeceğine, çünkü bunun kusurlu olduğu zannı verdiğine bakmıştır.

2)Tedavi ettiğini doğrudan tedavi eden ve bunun sonucu telefe sebep olan bilgisiz doktor taslağı: Bu durumda, ölen, doktor taslağının bilgisiz bir cahil olduğunu bilip de tedavisine izin vermişse tazminat ödemez. Bu şekil, hadisin zâhirine aykırı değildir. Çünkü siyâk ve sözün gücü, doktor taslağının hastayı aldattığını ve öyle olmadığı halde ona tabip olduğu vehmini verdiğini gösterir. Hasta onun doktor olduğunu sanır ve bu bilgisi dolayısıyla tedavisine izin verirse, tabip elinin işlediği cinayeti tazmin eder. Kullanacağı bir ilacı öğütleyince de durum böyledir. Hasta onun bu ilacı bilerek öğütlediğini sanır ve telef olursa, tazminatını öder. Hadis bu konuda zâhir veya sarihtir.

3) İzin verilmiş ve sanatın hakkını veren, ama eli hata yapan ve sağlam bir organın telef olması kusurunu işleyen uzman doktor: Sünnetçinin eli kertiğe kadar giderse, tazminat öder. Çünkü hataen işlenmiş bir cinayettir. Şayet üçte bir veya daha fazla ise, âkılesine aittir. Âkile yoksa, diyet kendi malından mı, beytülmalden mi ödenir konusunda iki görüş vardır. Bunların her ikisi de Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilir. Şöyle denir: Tabip zimmî ise malından ödenir. Müslüman ise, bu konuda iki rivayet vardır. Şayet beytülmal yoksa veya yüklenmesi imkânsızsa, diyet düşer mi, yoksa cinayeti işleyenin malına mı gerekir konusunda iki açıklama şekli vardır. Daha meşhuru, düşeceğidir.

4) Sanatını iyi bilen uzman doktor: Konuyu inceler, hastaya bir ilaç öğütler ve yanlış bir karar vererek, hasta ölürse, bu konuda iki görüş çıkarılabilir: a) Hastanın diyeti beytülmal tarafından ödenir. b) Diyet doktorun âkilesine aittir. İmam Ahmed b. Hanbel, imamın ve hâkimin hatası konusunda her ikisini de belirtmiştir.

5) Sanatının hakkını veren uzman doktor: Bir adam veya çocuğun izni olmaksızın veya velisinin izniyle delinin vücudundan fazlalık bir parçayı ke-

ser ya da velisinin izni olmaksızın bir çocuğu sünnet eder, bunun sonucunda telef olursa, Hanbelî mezhebimize mensup olanlar tazminatını ödeyeceği görüşünü benimser. Çünkü izinsiz bir fiilden ortaya çıkmıştır. Bülûğa ermiş biri veya çocuk ve delinin velisi izin vermişse, tazminat ödemez. Mutlak olarak tazminat ödememesi ihtimali vardır, çünkü iyilik yapmıştır, iyilik yapmanın da bir tek yolu yoktur. Aynı şekilde, eğer, kusurluysa, tazminatı düşürme konusunda velinin izninin bir etkisi yoktur. Kusurlu değilse, tazminatının açıklaması yoktur. Şöyle bir itiraz yapılabilir: İznin olmadığında kusurlu, izin olduğunda kusursuzdur. Buna şu cevap verilir: Kusur veya kusursuzluk, fiilinin bizzat kendisiyle ilgilidir. İznin varlığının veya yokluğunun bu konuda bir etkisi yoktur. Bu düşünmeye değer bir konudur.

c) Tabib Terimi:

Bu hadiste geçen "*tabib*" terimi —tedavi ettiği ister hayvan, ister insan olsun—; doktoru (*tabâî*), sürmeciyi (*kahhâl*), operatörü (*cerra'ihî*), sünnetçiyi (*hâtin*), kan alıcıyı (*fâsıd*), hacamatçıyı (*haccâm*), sargıcıyı (*mucebbir*), dağlayıcıyı (*kevvâl*), lavmancıyı (*hâkın*) içerir. "Tabîb" terimi, daha önce geçtiği gibi, sözlük açısından tümü için kullanılır. İnsanların, bazılarına özel isim vermesi sonraki bir âdettir. Sözgelimi, "hayvan" (*dâbbe*) terimini her kavmin belli bir tür için kullanması gibi.

d) Doktorun Ehliyeti:

Uzman doktor (*tabîb-i hâzık*), tedavisinde yirmi durumu gözeten doktordur:

1— Hastalığın türüne bakıp, hangi sınıfa girdiğini incelemek.

2— Sebebine bakıp, neden ortaya çıktığını, etkili sebebini belirlemek.

3— Hastanın gücünü incelemek, hastalığa dirençli olup olmadığını belirlemek. Şayet dirençli ve yenebilecek durumda ise, hastalığıyla mücadele etmek üzere ikisini başbaşa bırakır. Sâkin durumda olanı ilaçla tahrik etmez.

4— Vücudun tabiî mizacını belirlemek.

5— Tabiî olmayan bir şekilde ortaya çıkan mizacını belirlemek.

6— Hastanın yaşı.

7— Hastanın alışkanlığı.

8— Mevsimin şu andaki durumu ve uyulması gerekli özellikleri.

9— Hastanın memleketi ve yaşadığı toprak parçası.

10— Hastalık sırasında havanın durumu.

11— Sözkonusu hastalığa panzehir ilacı belirlemek.

12— İlacın kuvveti ve derecesini incelemek, bu durumla hastanın gücünü mukayese etmek.

13— Bütün hedefinin sadece bu illeti gidermek olmayıp, daha zorlusundan emin olunacak biçimde gidermeye çalışmak. Daha zorlu başka bir illetin doğmasından emin olunmazsa, olduğu gibi bırakır. İlleti uygun bir şekilde gidermek vaciptir. Tıpkı damar ağzı hastalıklarında olduğu gibi. Çünkü kesmek veya menetmekle daha zorlusunun doğmasından korkulur.

14— En kolayıyla tedavi etmek. Beslenme yoluyla tedaviden ilaç yoluyla tedaviye ancak imkânsızlık durumunda geçebilir. Karmaşık ilacı ancak basit ilacın yetersizliğinden sonra kullanabilir. İlaç yerine beslenme, karmaşık ilaçlar yerine sade ilaçlar yoluyla tedavi etmek doktorun ehliyetindendir.

15—Hastalığın tedavisinin mümkün olup olmadığına bakmak. Şayet tedavisi mümkün değilse, sanatını ve saygınlığını korur, tamahkârlığı onu hiçbir faydası olmayan ilaçla tedaviye itmez. Şayet tedavisi mümkünse, giderilip giderilemeyeceğine bakar. Giderilmesi mümkün değilse, hafifletilmesi ve azaltılmasının mümkün olup olmadığına bakar. Azaltılması mümkün değilse ve en iyi imkânı durdurulması ve ilerleyişini engellemesi olarak görürse, tedavide bunu hedef alır, hastanın kuvvetlenmesine yardım eder, hastalığın zayıflatılmasına bakar.

16— Boşaltma yoluyla olgunlaştırmazdan önce karıştırmaya girişmeyip, bilakis olgunlaştırmak, olgunlaşması tamamlandıktan sonra hemen boşaltmaya girişmek.

17— Kalblerin ve ruhların hastalanması ve ilaçları konusunda tecrübe ve uzmanlığı olmak. Bu, bedenlerin tedavisinde önemli bir esastır. Çünkü bedenin ve tabiatının nefse ve kalbe tepki gösterdiği, gözlemlenen bir durumdur. Doktor, kalb ve ruh hastalıklarını ve tedavisini bildiğinde, gerçek bir doktor demektir. Bu konuda tecrübesi olmayan —tabiatın ve beden durumlarının tedavisinde ehil olsa bile— yarım doktordur. Doğruluk, iyilik, güzel davranış, Allah'a ve ahiret yurduna yönelişle hastanın kalbini ve iyileşmesini, ruhunun ve kuvvetlerinin güçlenmesini gözeterek tedavisini yapamayan

her doktor, doktor değil, kusurlu bir doktor taslağı (*mutetabbîb*)dir. Hastalığın en önemli tedavi yollarından birisi de, iyilik yapmak, iyi davranmak, zikir ve dua, Allah'a yakarış, niyaz ve tevbedir. Bu durumların, hastalıkların defedilmesinde etkisi vardır. Şifanın sağlanması, tabiî ilaçlardan daha önemlidir. Ancak bu, vücudun yapısı, kabulü ve bu konuda ve yararıyla ilgili olarak taşıdığı inanca göre etkilidir.

18— Hastaya, çocuğa davranır gibi, iyilikle ve yumuşaklıkla davranmak.

19— Tabiî, ilâhî ve moral ilaçlarını kullanmak. Çünkü ehil doktorların moral verme (*tahyîl*) konusunda ilacın sağlamadığı müthiş durumları vardır. Ehil doktor, hastalığa karşı yardımcı olan herşeyden yardım alır.

20— Tedavi ve tedbirini altı esası gözeterek yürütmek. —Bu doktorluk mesleğinin temelidir—: Mevcut sağlığı korumak, imkânlar ölçüsünde kaybedilen sağlığı geri getirmek, imkânlar ölçüsünde hastalığı gidermek veya azaltmak, daha büyüklerini gidermek için iki kötülükten daha az zararlısına katlanmak, daha büyüklerini sağlamak için iki yarardan daha küçüğünü gözardı etmek. Tedavi, işte bu altı esas çerçevesinde olur. Bağlandığı esaslar bunlar olmayan her doktor, doktor değildir. Allah en iyisini bilir.

Hastalığın başlangıç, ilerleme, bitme ve sona erme dönemleri olduğuna göre, doktorun, hastalığın bir durumuna uygun ve lâyık olanı gözetmesi gerekir. Her durumda kullanılması gerekeni kullanır. Hastalığın başlangıç safhasında tabiatın fazlalıkları hareket ettirmeye ve olgunlaşması için boşaltmaya muhtaç olduğunu görürse, hemen buna girişir. Şayet, önleyen her engel, boşaltmak için kuvvetin zayıflaması ve tahammülsüzlük, mevsimin soğukluğu veya ortaya çıkan bir eksiklik dolayısıyla, hastalığın başlangıç safhasında tabiatın hareket ettirilme fırsatı kaçırılırsa, hastalığın ilerleme safhasında bunu yapmaktan mutlak bir şekilde sakınılmalıdır. Çünkü, eğer bunu yaparsa, ilaçla ilgilenmesi dolayısıyla tabiat şaşırır ve hastalığı düzeltmek ve tam olarak direnmekten vazgeçer. Bu, tıpkı düşmanıyla savaşmakta olan süvariye gelinip, başka bir işle oyalanması gibidir. Bu durumda gerekli olan, mümkün olduğunca tabiata kuvvetini korumakta yardım etmektir.

Hastalık biter, durur ve sakinleşirse, boşaltmaya ve sebeplerinin kökünü kazımaya başlar. Hastalık sona ermeye başlayınca, bu haydi haydi uygulanır. Bu, tıpkı şuna benzer: Düşmanın kuvveti biter ve silahı tükenirse, yakalanması kolay olur. Döner ve kaçmaya yönelirse, çok daha kolay teslim alınır. Hiddeti ve gücü, işin başlangıcında, boşaltılması ve kuvvetinin artması sırasındadır. Böylece hastalık ve ilaç eşittir.

Doktorun ehliyetinden birisi de, daha kolay yolla tedavi imkânı varken, daha zoruna başvurmaması, zayıftan kuvvetliye doğru gitmesidir. Ancak, kuvvetin gitmesinden endişe edilmesi durumunda, daha kuvvetliyle işe başlanmalıdır. Tedavide bir tek yolda ısrar etmez, böylelikle tabiatın alışması ve tepkisinin azalması sonucunu doğurmaz. Kuvvetli mevsimlerde, kuvvetli ilaçlara cesaret etmez. Daha önce de geçtiği gibi, beslenme yoluyla tedavi imkânı varken, ilaç yoluyla tedavi yoluna başvurmaz. Hastalığın sıcak mı, soğuk mu olduğunu kestiremezse, durum iyice belirinceye kadar bir işe girişmez ve sonucundan endişe edileni denemeye girişmez. Sonucu zararlı olmayanın denenmesinde bir sakınca yoktur.

Birkaç hastalık birden varsa, şu üç durumdan birini taşıyandan başlar:

1) Birinin iyileşmesi ötekine bağlı olmak: Çıban ve yara gibi. Bu durumda çıbandan başlanır.

2) Birinin, diğerinin sebebi olması: Bakteri kütlesi ve sıtma (humma afine) gibi. Bu durumda sebebi gidermeye başlar.

3) Birinin diğerinden daha önemli olması. Geçici ve müzmin hastalık gibi. Geçici olandan başlar. Bununla birlikte ötekinden de geri durmaz. Hastalık ve belirti birlikte göründüğünde hastalıktan başlar. Ancak belirti —kulançta[201] olduğu gibi— daha kuvvetli olursa, önce acı teskin edilir, sonra bakteri tedavi edilir. İlaç yolu yerine, açlık, oruç ve uyku gibi boşaltma yolları mümkünse, ilaçla boşaltma yapmaz. Korumayı hedeflediği her sağlığı, benzer ve aynısıyla korur. Şayet daha iyisine geçebiliyorsa, panzehirle ona geçer.

32— Bulaşıcı Hastalıklardan Korunma:

Hz. Peygamber'in (s.a.) bulaşıcı hastalıklardan korunma ve sağlıklıların bulaşıcı hastalığa yakalananlardan uzaklaşmasını tavsiye konusundaki tutumu şöyledir:

Müslim'in *Sahih*'inde yer alan Câbir b. Abdillah'ın rivayet ettiği hadiste sabit olduğuna göre, Sakîf kabilesi heyetinde cüzzamlı biri vardı. Hz. Peygamber (s.a.) ona haber gönderip şöyle dedi: "Dön, sana bîat ettik."[202]

201. Kulanc: Acı veren salgı hastalığıdır, dışkı ve yellenmeyi güçleştirir.
202. Müslim, 2231.

Buharî, *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadis üzerine açıklama yaparken, Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadisi rivayet eder: "Cüzzamlıdan, arslandan kaçar gibi uzak dur."[203]

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in (s.a.): "Cüzzamlıya çok bakmayın." buyurduğu rivayet edilir.[204]

Buharî ve Müslim'de yer alan Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.): "Hasta devesi olan onu sağlıklı devesi olana getirmesin." buyurmuştur.[205]

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Cüzzamlıyla, aranızdaki bir veya iki mızrak boyu mesafeden konuş."[206]

Cüzzam, bütün vücuda yayılan siyah salgıdan ortaya çıkan kötü bir hastalıktır. Bütün organların yapısını, şeklini ve görüntüsünü bozar. Hastalığın ileri derecesinde organlar dökülüp düşecek şekilde bozulabilir. Cüzzama "arslan hastalığı" da denir.[207]

Bu isimlendirmede doktorların üç görüşü vardır: 1) Bu hastalık arslanın çok yakalandığı bir hastalıktır. 2) Bu hastalık, hastayı asık yüzlü yapar, arslan görüntüsünü kazandırır. 3) Cüzzamlıya yaklaşanı arslan gibi yakalar.

Doktorlara göre bu hastalık, bulaşıcı ve nesilden nesile geçen bir hastalıktır. Cüzzamlıya yaklaşan ve veremli hastası bulunan, mikrobu hava yo-

203. Buharî, 10/32. Affân—Selim b. Hayyân—Saîd b. Meynâ senediyle. Saîd b. Meynâ şöyle demiştir: Ebu Hureyre'yi, "Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu" derken işittim: "Hastalık (sahibinden bir başkasına) kendi kendine bulaşmaz, eşyada uğursuzluk yoktur. Ükey ve baykuş (ötmesinin tesiri ve kötülüğü) de yoktur. Safer ayında uğursuzluk yoktur. Cüzzamlıdan arslandan kaçar gibi uzak dur." İbn Hacer şöyle diyor: Affân, İbn Müslim es-Saffâr'dır, Buharî'nin şeyhlerindendir, fakat ondan rivayet ettiklerinin çoğu başkası vasıtasıyladır, bunlar da başka bir yerde bulamadığı ta'liklerdir." Ebu Nuaym'e göre, ondan râviyi belirtmeksizin rivayette bulunur. İbnü's-Salâh'ın metoduna göre mevsûl olur. Ebu Naîm bunu Ebu Davud et-Tayalisî ve Kuteybe b. Müslim b. Kuteybe yoluyla bağlamıştır. Her ikisi de Affân'ın hocası Selim b. Hayyân'dan rivayet ederler. Ayrıca Amr b. Merzuk—Selim yoluyla da, ama mevkûf olarak bağlamıştır. İbn Huzeyme de bu hadisi muttasıl yapmıştır.

204. İbn Mâce, 3543. Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, no: 2072. Senedi kuvvetlidir.

205. Buharî, 10/206; Müslim, 2221.

206. İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah rivayet etmiştir (1/78). Ayrıca Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (5/101) bu hadise yer vermiştir.

207. Dr. Ezherî şöyle diyor: Bu hastalık, arslan hastalığı diye isimlendirilmiştir. Çünkü yüzdeki çöküntü ve buruşmalar hastanın yüzünü arslan yüzü gibi yapar. Bu hastalığın tehlikeli yanı, uç sinirlerini bozmasıdır. Bunun sonucunda hasta öncelikle parmak ucu hassasiyetini kaybeder, sonra parmaklar zamanla düşer. Uzun süre birlikte bulunmaktan dolayı solunum yoluyla bulaşan hastalıklardan biridir. Zamanımızda hastalığın yayılmasını önlemek için cüzzamlıların hepsi özel ortamlara alınır.

luyla kapar. Hz. Peygamber (s.a.), ümmetine olan büyük sevgisi ve içtenliği dolayısıyla, bedenlerine ve gönüllerine bir kusur ve bozukluk getiren sebeplerden uzaklaşmalarını istemiştir. Hiç şüphesiz, bu hastalığa yakalanmak için vücutta gizli bir kabiliyet ve potansiyel olabilir, vücut çok çabuk cevap verici ve yakınında ve ilişki içinde bulunduğu taşıyıcı kişilerden hastalığı kapan bir yapıda olabilir. Bu hastalıktan korkmak ve vehim içinde olmak, bulaşmasının en önemli sebeplerindendir. Çünkü evham çok aktiftir ve bütün organlara ve fonksiyonlara hâkim olur. Hastanın nefesi, sağlıklıya ulaşıp, mikrobu ona aşılayabilir. Bu durum, bir takım hastalıklarda görülmektedir. Hava, hastalığın bulaşma sebeplerinden birisidir. Bütün bunlara rağmen, hastalanmak için vücudun bu hastalığı kapabilecek yapıda olması zorunludur. Hz. Peygamber (s.a.) bir kadınla evlenmişti. Gerdeğe girmek istediğinde, kalçasında bir beyazlık gördü ve kadına: "Âilene dön." dedi.[208]

Bazıları, bu hadisler ile onları iptal eden ve aykırılığı bulunan başka bazı hadislerin çatıştığını zannetmiştir. Bu hadislerden birisi, Tirmizî'nin[209] Câbir b. Abdillah'tan rivayet ettiği şu hadistir: Rasûlullah (s.a.) cüzzamlı bir adamın elini tuttu. Sahanın içine sokarak "Allah'a güvenerek ve O'na dayanarak bismillah deyip ye!" buyurdu.

Yine *Sahih*'te Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Hastalığın kendiliğinden sirâyeti ve eşyada uğursuzluk yoktur."

Hadislerin çatıştığı iddiasına karşı biz şunları belirtiriz: Allah'a hamd olsun ki Hz. Peygamber'in (s.a.) sahih hadisleri arasında çatışma yoktur. Çatışma olduğu sanılıyorsa bunun sebebi, ya iki hadisten birisi O'na ait olmayıp güvenilir râviler de yanılabileceğinden güvenilirliğine rağmen bazı râviler hata etmiştir, ya da nesih sözkonusu olabilen türden ise iki hadisten birini neshetmiştir, veyahut da çatışma bizzat Hz. Peygamber'in sözünde değil de bu sözü duyanın anlayışındadır. Çatışma iddiası işte bu üç durumdan birisidir.

Her ikisi de her yönden sahih, açık ve çelişkili görünüp de biri diğerini neshetmeyen hadis asla yoktur. Dudaklarından yalnızca gerçekler çıkan, doğru sözlü olan ve böyle kabul edilen birinin sözünde çelişme bulunmasından Allah korusun. Yanlışlık, nakledilenin bilinmemesi ve sahih olan ile olmayanın ayırd edilememesindeki eksiklikten veya Hz. Peygamber'in (s.a.) muradını anlamak ve kasdetmediği bir şekilde yorumlamaktaki kusurdan, yahut da ikisi-

208. Ahmed b. Hanbel, 3/493.
209. Tirmizî, 1818. Ayrıca bk. Ebu Davud, 3925; İbn Mâce, 3542.

nin birden bulunmasından ortaya çıkar. İşte görüş ayrılıkları ve fesat da bunlardan doğmuştur. Başarıya Allah'ın yardımıyla ulaşılır.

İbn Kuteybe, *İhtilâfu'l-Hadis* adlı eserinde, hadis düşmanları ile hadis ehlinin bu konudaki görüşlerini şöyle anlatır: Derler ki: Hz. Peygamber'den (s.a.) birbiriyle çelişen iki hadis rivayet ediyorsunuz. Birinde: "Hastalığın kendiliğinden bulaşması ve eşyada uğursuzluk yoktur."; Hz. Peygamber'e (s.a.): Uyuz, devenin dudağında yer eder ve bulaşır denilince, "Birincisi ne kadar bulaştırıcıymış!" buyurdu.[210] Yine, "Hasta devesi olan, onu sağlıklı devesi olana getirmesin. Cüzzamlıdan arslandan kaçar gibi uzaklaş." hadisini rivayet edersiniz. Bir de şunu rivayet edersiniz: Müslüman olduğuna dair bîat etmek üzere Hz. Peygamber'e (s.a.) cüzzamlı biri geldi. Hz. Peygamber ona bîat ettiğini bildirdi ve ayrılmasını emretti. Ona izin vermedi ve şöyle buyurdu: "Uğursuzluk kadında, evde ve hayvanda olur."[211] İşte bütün bunlar birbiriyle çelişkilidir, tutarlı değildir.

Ebu Muhammed der ki: Bizce bunlarda bir çelişki yoktur. Her birinin ayrı yeri ve zamanı vardır. Şayet bu yer ve zaman iyi ayarlanırsa, çelişki de ortadan kalkar.

Bulaşıcı hastalık iki çeşittir:

1) Cüzzamın bulaşıcılığı: Cüzzamlının nefesi çok etkili olur, yanında uzun süre oturan ve konuşana mikrobu bulaştırır. Cüzzamlının karısı da bunlar arasındadır, onunla evde birlikte yatar, hasta ona mikrobu verir, hatta kadın da cüzzama yakalanabilir. Böylece çocukları da büyüyünce babalarına benzer. Verem, sıtma ve uyuz da böyledir. Doktorlar veremli ve cüzzamlıyla birlikte olmamayı öğütler. Bununla uğursuzluğu değil, havanın değişmesini ve

---

210. Ahmed, 2/327. İsnadı sahihtir.

211. Mâlik, 2/972; Buharî, 9/118; Müslim, 2225; Tirmizî, 2825: Abdullah b. Ömer'den. Buharî de İbn Ömer'den şu sözlerle rivayet eder: "Şayet herhangi bir şeyde uğursuzluk varsa bu evde, kadında ve attadır." Yine Buharî (9/118), Mâlik (2/972) ve Müslim (2226), Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den şu sözlerle naklederler: "Herhangi bir şeyde uğursuzluk varsa, bu atta, kadında ve evdedir." Ayrıca Müslim (2227), Câbir'den şu sözlerle nakleder: "Şayet herhangi bir şeyde uğursuzluk varsa, bu evde, hizmetçi ve attadır." İbnü'l-Cevzî şöyle diyor: "Hadisin anlamı şudur: Şayet bir şeyin kötülük ve uğursuzluk sebebi olmasından korkulursa, bu şeyler câhiliye devrinde sanıldığı şekilde uğur veya uğursuzluk değildir. Sebeplere tesir bahşeden sadece kaderdir." Hattâbî ise şöyle diyor: "İnsan barınacağı bir evsiz, birlikte yaşayacağı eşsiz ve işini göreceği atsız olamayacağına göre, başına hoşlanmadığı bir iş gelmesi de kaçınılmazdır. Her ne kadar Allah'ın takdiri sonucu ortaya çıkmaşlarsa da, uğur ve uğursuzluk işte bu eşyalara bağlanmıştır."

Abdürrezzak, *Musannef*'inde Ma'mer'den şunu nakleder: "Bu hadisi şu şekilde yorumlayanı gördüm: Kadının uğursuzluğu kısırlığıdır; atın uğursuzluğu, üstünde savaşılmamasıdır; evin uğursuzluğu da kötü komşudur." Bk. *Fethu'l-Bârî*, 6/45-47.

uzun süre onu teneffüs edene mikrobun geçeceğini belirtmek isterler. Doktorlar, uğura ve uğursuzluğa en az inanan kişilerdir. Develerde sulu uyuz da böyledir. Develer birlikte olur, karışır veya aynı yerde barınırsa, içtiği sudan veya yaradan mikrobu kapar. Hz. Peygamber (s.a.): "Hasta devesi olan, onu sağlıklı devesi olana getirmesin." buyururken işte bunu kasdetmektedir. Böylelikle O, yaradan bir şey kapmaması için hastanın, sağlıklıyla karıştırılmasını iyi görmemiştir.

2) Diğer bulaşıcı hastalık ise, herhangi bir bölgedeki tâun hastalığıdır. Bulaşmaması için insanlar tâunlu bölgeden kaçar. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: "Bulunduğunuz bölgede tâun olursa, oradan çıkmayın. Tâun olan bölgeye de girmeyin." "Çıkmayın" sözüyle şunu demek istiyor: Tâunlu bölgeden çıkmayın. Siz Allah'ın takdirinden kaçmayı, sizi Allah'ın takdirinden kurtarır sanırsınız. "Girmeyin" sözüyle ise tâunsuz bölgede kalmanız gönüllerinizi daha yatıştırıcı, hayatınızı daha sevdiricidir. Kadın veya evin uğursuzluğu işte bundan bilinir. Erkeğin başına bir sıkıntı gelince veya açlık olunca, "Uğursuzluğu sen getirdin." der. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Uğursuzluk yoktur." dediği şey işte budur.[212]

Başka bir grup şöyle der: Cüzzamlıdan uzaklaşma ve kaçma emri, tavsiye ve yönlendirme niteliğindedir. Onunla birlikte yemesi ise, beraberce yemenin caiz olup haram olmadığını göstermek içindir.

Başka bir grup ise şöyle diyor: Bu iki açıklama, genel değil, özeldir. Hz. Peygamber (s.a.) her bir açıklamayı durumuna uygun düşecek şekilde yapmıştır. Bazı insanlar kuvvetli iman ve tevekkül sahibidir ve bu tevekkül kuvveti tıpkı güçlü tabiatın hastalığı defedip yok etmesi gibi uğursuzluk kuvvetini defeder. Bazıları ise buna güç yetiremez. Böylesine de ihtiyatı ve korunmayı söylemiştir. Yine Hz. Peygamber (s.a.), ümmetinin her ikisine de uyması için, iki durumu birlikte uygulamıştır ki gücü yeten, Allah'a tevekkül ve O'na güvenme yolunu, güç yetiremeyen de korunma ve ihtiyat yolunu seçebilsin. Bunların her ikisi de doğru yoldur. Biri kuvvetli mü'min için, diğeri ise zayıf mü'min için. Böylece her bir grubun durumlarına uygun bir dayanak ve model vardır. Bu olaylara benzer şekilde, Hz. Peygamber (s.a.) dağlama yapmış ve fakat dağlama yapmayanı övmüş, yapmamayı tevekküle benzetmiş, uğursuzluğu terketmiştir. Bunun benzerleri çoktur. İşte bu gerçekten güzel ve ince bir yoldur. Hakkını veren ve özünü kavrayan için birçok çatışma durumu ortadan kalkar.

---

212. İbn Kuteybe, *Tevîlu Muhtelefi'l-Hadis*, 102-104.

Bir başka grup ise, cüzzamlıdan kaçma ve uzaklaşma emrinin tabiî bir durum dolayısıyla olduğunu benimsemiştir. Bu tabiî durum, hastadaki mikrobun dokunma, birlikte olma ve teneffüs yoluyla sağlıklı kişiye geçmesidir; bu, beraberlik ve dokunmanın yenilenmesiyle olur. Cüzzamlıyla üstün bir yarar dolayısıyla birlikte yemesinin bir sakıncası yoktur. Bir defada ve kısa bir sürede hastalık bulaşmaz. Birincisinde kötülüğü önlemek ve sağlığı korumak maksadıyla beraberliği yasaklamış, ikincisinde ihtiyaç ve yarar ölçüsünde beraber olmuştur. Aralarında bir çelişki yoktur.

Başka bir grup da şöyle diyor: Birlikte yediği cüzzamlı henüz ilerlememiş bulaşıcı olmayan bir cüzzama tutulmuş olabilir. Bütün cüzzamlılar aynı değildir, hepsinden de hastalık bulaşmaz. Bilakis bazı cüzzamlılarla birlikte olmak zarar vermez ve hastalık bulaştırmaz. Bu hastalar, hastalık biraz bulaşıp,durumu ilerlemeyip bu şekilde devam eden ve vücudunun diğer kısımlarına bulaşmayan hastalardır ki, onların hastalığının başkasına bulaşmaması daha çok beklenir.

Başka bir grup şöyle diyor: Cahiliye insanı bulaşıcı hastalıkların, Allah'a nisbeti sözkonusu olmaksızın doğrudan hastalığın kendi özelliğinden bulaşıcı olduğuna inanırdı. Hz. Peygamber (s.a.) onların bu inançlarını iptal etti. Hastalık ve şifa verenin yüce Allah olduğunu belirtmek için cüzzamlıyla birlikte yedi. Bunun Allah'ın sebepleri ve sonuçlarına götürücü şekilde yarattığından olduğunu anlamaları için cüzzamlıya yaklaşmalarını yasakladı. Yasaklamasında bu sebepleri ortaya koyması sözkonusu iken fiilinde bu sebeplerin kendiliğinden doğmadığını, bilakis, dilediği takdirde yüce Allah'ın onların kuvvetini alıp tesirini önlediğini, dilerse de olduğu gibi bırakıp tesir ettiğini açıklaması sözkonusudur.

Bir başka grup ise şöyle diyor: Bu hadisler içinde nâsih vardır, mensûh vardır. Tarihlerine bakılır. Daha sonra olanı bilinirse, nâsih olduğuna hükmedilir, aksi takdirde bir değerlendirmeye girişmekten kaçınılır.

Başka bir grup da şöyle diyor: Bunların bir kısmı tam olarak tesbit edilmiş, bir kısmı ise tesbit edilememiştir. Bir grup, "uğursuzluk yoktur" hadisi hakkında şunu söylemektedir: Ebu Hureyre, önce bu hadisi rivayet ederdi, sonra şüphelendi ve bıraktı. Kendisine başvurup, "Bunu rivayet ettiğini duyduk" dediklerinde, rivayet etmedi.

Ebu Seleme şöyle diyor: "Ebu Hureyre bu hadisi unuttu mu, yoksa hadislerden biri diğerini nesh mi etti, bilemiyorum?"

Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği: "Hz. Peygamber (s.a.), bir cüzzamlının elini tutup sahana soktu." şeklindeki hadis, sabit ve sahih bir hadis de-

ğildir. Tirmizî'nin bu hadisle ilgili değerlendirmesi, garib bir hadis olduğu şeklindedir, bu hadisi sahih veya hasen olarak da görmemiştir. Şu'be ve başkaları; "Bu çeşit garîb hadislerden sakının" derler. Tirmizî de diyor ki: "Bu, Hz. Ömer'in bir fiili olarak da rivayet edilir ki bu gerçektir." Yasaklama hadisleriyle çatıştırılan iki hadisin durumu işte budur: Birincisini Ebu Hureyre rivayet etmekten vazgeçmiş ve inkâr etmiş, ikincisi ise Rasûlullah'a ait değildir. Allah en iyisini bilir.

Bu konuyu *Miftâhu Dâri's-Sa'âde* adlı eserimizde buradakinden daha geniş bir şekilde ele aldık.[213] Başarıyı Allah'tan isteriz.

33— Haram Nesnelerle Tedavi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) haram nesnelerle tedaviyi yasaklama konusundaki tutumu şöyledir:

Ebu Davud, *Sünen*'inde Ebu'd-Derdâ'dan Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Allah hastalığı ve ilacını yaratmıştır. Her hastalığın ilacını yaratmıştır. Tedavi olunuz. Haram nesnelerle tedavi olmayınız."[214]

Buharî, *Sahih*'inde İbn Mes'ûd'dan şunu nakleder: "Allah şifanızı size haram kıldığına vermemiştir."[215]

Sünen'de Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) haram ilaçları yasaklamıştır.[216]

Müslim'in *Sahih*'inde Târık b. Suveyd el-Cu'fî'den rivayet edildiğine göre, Târık, Hz. Peygamber'e (s.a.) şarabı sormuş, Hz. Peygamber de onu yasaklamış veya yapılmasını hoş görmemiştir. Bunun üzerine Târık: "İlaç için yapacağım" deyince Hz. Peygamber de: "O ilaç değil, fakat hastalıktır." buyurmuştur.[217]

---

213. *Miftâhu Dâris-Sa'âde*, 2/264, 273.
214. Ebu Davud, 3874.
215. Buharî, 10/68. İbn Mes'ud'un sarhoş edicilerle ilgili sözü şöyledir: "Allah, şifanızı size haram kıldığına vermemiştir." Hafız İbn Hacer şöyle diyor: Aynı eser, Ali b. Harb et-Tâî'nin *Fevâid*'inde şöyle rivayet edilir: "Haysem b. el-İdâ, karın ağrısından şikâyet etti. Şarap içmesi önerildi. İbn Mes'ûd'a danışıp durumu sordu. İbn Mes'ûd da yukarıdaki cevabı verdi." Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, *Kitabu'l-Eşribe*, no: 130; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Ebu Vâil vb. tarikıyla.
216. Ebu Davud, 3870; Tirmizî, 2046; İbn Mâce, 3459; Ahmed b. Hanbel, 2/305, 446, 478. Senedi kuvvetlidir.
217. Müslim, 1984.

Sünen'de ilaç olarak yapılan şarap sorulunca, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilir: " O, hastalıktır, ilaç değil."(218)

Müslim'in *Sahih*'inde Târık b. Suveyd el-Hadramî'den rivayete göre, Hz. Peygamber'e şunu anlatmıştır: "Ey Allah'ın elçisi! Bizim bölgemizde üzümler var, onları sıkıp içecek yapar ve içeriz." Hz. Peygamber: "Hayır, olmaz." cevabını verdi. Bunun üzerine yeniden şunu söyledim: "Hastalar için şifa arıyoruz." Hz. Peygamber: "Bu şifa değil, hastalıktır." cevabını verdi.(219)

Nesâî'nin *Sünen*'inde yer aldığına göre, doktorun biri, bir hastalığın ilacı konusunda kurbağadan söz açınca, Hz. Peygamber (s.a.), onun kurbağayı öldürmesini yasaklamıştır.(220)

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Şarapla tedavi olana Allah şifa vermez."(221)

Haram nesnelerle tedavi olmak, aklen ve şer'an kötüdür. Şer'an kötü oluşunun dayanağı, zikrettiğimiz bu hadisler ve diğerleridir. Aklen kötü oluşunun gerekçesine gelince; Yüce Allah onları pis oluşları yüzünden haram kılmıştır. Çünkü, güzel nesneleri Allah bu ümmete ceza olsun diye haram kılmamıştır. Halbuki İsrailoğullarına bunları da haram kılmıştır: "Yahudilerin yaptıkları zulüm dolayısıyla, helâl kılınan güzel nesneleri onlara haram kıldık."(222) Yüce Allah bu ümmete haram kıldığını, pis oluşu dolayısıyla haram kılmıştır, böylesinin haram kılınması onları korumak ve kullanımından sakındırmak içindir. Mikrop ve hastalık sebeplerinden şifa aranması uygun düşmez. Çünkü, her ne kadar hastalığın gitmesinde etkisi varsa da, kendisindeki pislik dolayısıyla kalbe daha büyük bir mikrop bırakır. Bunun sonunda da tedavi gören, beden hastalığını giderme uğrunda kalb hastalığını kapmış olur.

Ayrıca, haram kılınması, her yolla ondan kaçınmayı ve uzak durmayı gerektirir. İlaç olarak kullanımında, arzu ve isteği kamçılama sözkonusudur. Bu ise şeriatın maksadına aykırıdır. Bunun yanısıra, şeriat sahibinin ortaya koyduğu gibi, o bir hastalıktır, ilaç olarak kullanılması caiz değildir.

---

218. Ebu Davud, 3873; Tirmizî, 2047. Senedi hasendir. Tirmizî der ki: Bu, hasen-sahih bir hadistir. İbn Hibbân (1377) da bu hadisi sahih görmüştür.
219. Yazar, hadisin bu sözlerle, Müslim'de olduğunu sanıyorsa da, hadis onda olmayıp, Ahmed b. Hanbel (*Müsned*, 4/311) ve İbn Mâce (3500)'dedir.
220. Nesaî, 210; Ahmed, 3/353, 499. Senedi sahihtir.
221. Süyutî, bu hadisi *el-Câmiu's-Sağîr*'de: "Şarap gibi haram bir nesneyle tedavi olana Allah şifa vermez." şeklinde verir. Ebu Nu'aym, *Tıbb*'da bu hadisi Ebu Hureyre'ye nisbet eder ve zayıf olduğunu belirtir.
222. Nisâ, 4/160.

Haramın kullanılması, bedene ve ruha pislik niteliğini nakşeder. Çünkü beden, ilaçtan açık bir şekilde etkilenir. Şayet ilaçta pislik varsa, beden bu ilaçtan pislik alır, hele hele bizzat kendisi pis olan ilaçlarda durum daha da kötüdür. Bu yüzden yüce Allah, nefse pislik şekil ve niteliğini vermesi dolayısıyla, kullarına pis gıda, içecek ve giyecekleri haram kılmıştır.

Ayrıca, haram nesneyle tedavinin mübah kılınması —özellikle şehvet ve lezzet için kullanmaya yol arayan, onun yararlı olduğunu, mikropları öldürüp şifa sağladığını sanan— nefisler için bulunmaz bir nimet olur. Şârî', mümkün olan her şekilde kullanımına yol vermemiştir. Hiç şüphesiz haramın kullanılmasına yolu kapatmakla açmak arasında çatışma ve çelişme vardır.

Bunun yanısıra, haram ilaçlarda varolduğu sanılan şifadan daha fazlası vardır. Sözümüzü Allah'ın bize asla şifa vermediği kötülüklerin anasına getirelim. O, doktorlar, hukukçular ve kelâmcılara göre aklın merkezi olan dimağa şiddetli bir şekilde zarar verir. Hipokrat, ondan şöyle söz eder: "Şarabın başa zararı çoktur. Çünkü şarap hızla oraya yükselir. Onun yükselişiyle bedene hakim maddeler de yükselir. Böylece zihne zarar verir."

Kâmil'in yazarı şöyle diyor: "Şarabın ayırdedici özelliği, dimağa ve sinirlere zarar vermesidir."

Şarap dışındaki haram ilaçlar iki çeşittir:

1— Nefsin hoşlanmadığı ve tabiatın hastalığı onunla tedavisine yönelmediği nesneler: Zehirler, zehirli yılan etleri vb. pis nesneler. Her biri tabiatın hoşlanmadığı şeylerdir. Bu yüzden ilaç değil, hastalığa dönüşür.

2— Nefsin hoşlandığı nesneler: Bunun zararı, yararından çoktur. Akıl haram kılınmasını gerektirir. Akıl ve fıtrat bu konuda şeriatle uygunluk gösterir.

Burada, haram nesnelerin ilaç olarak kullanılmaması konusunda ince bir sır vardır. İlaçla şifa bulmanın şartı, onu benimseyerek ve yararına inanarak kullanmaktır. Allah haram nesneye şifa bereketi vermemiştir. Çünkü, yararlı olan bereketlidir. Nesnelerin en yararlısı, en bereketli olanıdır. İnsanların mübarek olanı, nerede olursa olsun helâlden yararlananıdır. Bilindiği gibi müslümanın bu nesnenin haram olduğuna inanması, bereketine ve yararına inanmasına, onun hakkında iyi niyet beslemesine ve tabiatının onu kabul etmesine engeldir. Hatta kulun imanı arttıkça, ondan daha hoşlanmaz, ona inanmaz ve tabiatı onu arzulamaz. Bu durumda onu kullandığında, haramlığına inancı, iyi niyet beslemeyişi ve hoşlanmayışı ortadan kalkmadığı sürece, kendisi için ilaç değil, hastalık olur. İnancı, iyi niyet beslemeyişi ve hoşlanmayı-

şının ortadan kalkması ise imana aykırıdır. Mü'min ise onu sadece ve sadece hastalık olarak kullanır. Allah en iyi bilendir.

34— Bitin Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) baştaki biti tedavisi ve gidermesindeki tutumu şöyledir:

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Kâ'b b. Ucre'den şu olay rivayet edilir: Başımda bir ağrı vardı. Rasûlullah'ın (s.a.) yanına getirildim. Bitler yüzümde sıçrayıp duruyordu. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Meşakkatin sende bu dereceye vardığını zannetmezdim." Bir rivayete göre Hz. Peygamber, başını tıraş etmesini ve altı fakiri doyurmasını ya da bir koyun kesmesini veyahut üç gün oruç tutmasını emretti.[223]

Bit, başta ve vücutta iki şeyden ortaya çıkar: Bedenin dışından ve içinden. Dışından olan, vücutta biriken kir ve pisliktir. İkincisi ise, kokuşmuş vücut pisliğidir ki vücut onu deri ile et arasına atar, deriden çıktıktan sonra terle kokuşur, bit de işte bundan olur. Bu çoğu kez, mikroptan, hastalıklardan ve kirler sebebiyle olur. Çocukların başlarında, çoğu kez terli oluşları ve bitin doğmasını sağlayan sebeplerin taşıyıcılığını yapmaları dolayısıyla daha çok olur. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.), Câfer'in oğullarını tıraş etmiştir.

Bitin en önemli ilacı, deri gözeneklerinin açılması için başın tıraş edilmesidir. Bunun sonucunda pis salgılar dışarı atılır ve karışım maddesi zayıflar. Tıraş olduktan sonra başa biti öldüren ve üremesini engelleyen ilaç bağlanması gerekir.

Başın tıraş edilmesi üç çeşittir:1) İbadet ve Allah'a yaklaştırıcı olan, 2) Bid'at ve şirk olan, 3) İhtiyaçtan ve ilaç olarak yapılan. Birincisi, hac veya umrede yapılan tıraştır. İkincisi; başın Allah'tan başkası için tıraş edilmesidir. Nitekim bazı müridler, şeyhleri için tıraş olurlar. "Başımı filan için tıraş ettim", "Sen başını filan için tıraş ettin" derler ki, bu "filana secde ettim" demek gibidir. Çünkü başın tıraş edilmesi itaat, ibadet ve bağlılık sembolüdür. Bu yüzden de hac ibadetinin bir unsuru olmuştur; hatta İmam Şâfiî'ye göre, haccın onsuz tamam olmayacağı bir rüknüdür. Çünkü, başın tıraş edilmesi, azametine boyun eğmek ve izzetine saygı göstermek için alınların Rab huzuruna konmasıdır. Bu da ibadet şekillerinin en ileri derecesidir. Bunun

223. Buharî, 4/10, 13; Müslim, 1201.

için Araplar, esiri aşağılamak veya salıvermek istediklerinde, başını tıraş edip salıverirlerdi. Sapık şeyhler ve şeyhlikleri şirk ve bid'ate dayalı olup Rablığa özenenler ortaya çıkınca, müridlerinden kendilerine ibadet etmelerini istediler, başlarını da kendileri için tıraş etmelerini telkin ettiler, kendilerine secde edilmesini de telkin ettiler, ama buna başka bir isim vererek, "Bu, başın şeyh huzuruna konmasıdır." dediler. Allah'a yemin olsun ki, Allah için secde, başın O'nun huzuruna konmasıdır. Yine bu şeyhler, müridlerinin onlar adına adak yapmalarını, onlara tevbe etmelerini ve onların adıyla yemin etmelerini telkin ettiler. Bu ise, Allah'tan başka Rablar ve tanrılar edinmeleri demektir. Yüce Allah şöyle buyurur: "Allah'ın, kendisine kitâbı, hükmü ve peygamberliği verdiği insanoğluna, 'Allah'ı bırakıp bana kulluk edin' demek yaraşmaz. Fakat 'Kitab'ı öğrettiğinize, okuduğunuza göre Rabbe kul olun' demek yaraşır. Size melekleri, peygamberleri Rab olarak benimsemenizi emretmesi de yaraşmaz. Siz müslüman olduktan sonra size inkâr etmeyi mi emredecek?"[224]

İbadetlerin en üstünü, namaz ibadetidir. Şeyhler ile bilginler ve ceberut taslakları namazın unsurlarını aralarında bölüşmüşlerdir. Şeyhler namazın en üstün unsurunu, secdeyi almışlardır. Bilginlere benzemek isteyenler ise rükû'u almışlardır. Birbirleriyle karşılaşınca, namaz kılanın Rabbına rükû için eğilmesi gibi eğilirler. Ceberûtlar ise kıyâmı almışlardır; hürler ve köleler, onlar otururken huzurlarında ayakta dururlar. Hz. Peygamber (s.a.) bu üç durumun her birini tek tek yasaklamıştır. Bu şekilde hareket etmek bu yasağa açıktan muhalefet demektir. Hz. Peygamber, Allah'tan başkasına secde edilmesini yasaklamış, şöyle buyurmuştur: "Hiç kimsenin bir başkasına secde etmesi yaraşmaz." Muaz b. Cebel'in secde etmesi teklifini reddederek: "Sakın duymayayım!" demiştir.[225] Bunun haram oluşu, zarurât-ı diniyyedendir. Buna Allah'tan başkası için izin verenin bu tutumu, Allah'a ve Peygamberine karşı çıkmak demektir.

224. Âl-i İmrân, 3/79-80.
225. Ahmed b. Hanbel, (5/227, 228) bu hadisi Muaz b. Cebel'den rivayet etmiştir: Muaz, Yemen'den dönünce, Rasûlullah'a (s.a.) şöyle demiştir: "Ey Allah'ın elçisi! Yemen'de birbirlerine secde eden adamlar gördüm. Biz de sana secde edelim mi?" Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Şayet insanın insanoğluna secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim." Râvileri güvenilirse de, hadis munkatı'dır.Ahmed (4/381) ve İbn Mâce (1853) de bu hadisi, Abdullah b. Ebî Evfâ yoluyla rivayet ederler: Muaz, Yemen'e (veya Suriye'ye) geldi. Hıristiyanların papaz ve rahiplere secde ettiklerini gördü. Kendi kendine Rasûlullah'ın (s.a.) secde edilmeye daha lâyık olduğunu düşündü. Dönünce, Rasûlullah'a şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi! Hıristiyanların papaz ve rahiplere secde ettiğini gördüm. Kendi kendime, senin secde edilmeye daha lâyık olduğunu düşündüm." Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Şayet birinin diğerine secde etmesini emretsey-

Secde ibadet çeşitlerinin en ileri derecesinde olanıdır. Bu müşrik, bu türe beşer için izin verince, Allah'tan başkasına kulluk etmeye izin vermiş olur. Hz. Peygamber'den (s.a.) şu olay sabittir: Rasûlullah'a: "İnsan başka biriyle karşılaşınca ona eğilebilir mi?" diye sorulunca, "Hayır" cevabını vermiş, "Kucaklayabilir ve öpebilir mi?" denilince, yine "Hayır." demiş, "Musâfaha yapabilir mi?" denilince: "Evet" cevabını vermiştir.[226]

Ayrıca saygı sırasında eğilmek secdedir. Nitekim yüce Allah: "Secde ederek kapısından girin."[227] buyurur ki, buradaki "secde ederek", "eğilerek" anlamındadır. Yoksa, alınların girişi mümkün değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.), acemlerin birbirine yaptığı gibi, kendisi otururken ayakta durmayı yasakladığı sâbittir, hatta namazda bu şekilde durmayı bile yasaklamış, ayakta durmaları Allah için olmasına rağmen kendisi otururken başı ucunda ayakta durmamaları için özürleri bulunmayıp sağlam oldukları halde etrafındakilerin de oturarak namaz kılmalarını emretmiştir. Bu böyle olunca, ayakta durmanın ve ibadetin Allah'tan başkası için olmasını bir düşünün!

Kısacası, câhil ve sapık nefisler, yüce Allah'a ibadeti ortadan kaldırmış, yaratıklardan yüce bildiğini O'na ortak etmiş, böylelikle Allah'tan başkasına secde etmiş, ona rükû yapmış, tıpkı namazda durur gibi huzurunda durmuş, başkasıyla yemin etmiş, başkasına adak yapmış, başkası için tıraş olmuş, başkası için kurban kesmiş, başkasının evini dolaşmış, sevgi, korku, ümit ve itaatle onu ululamıştır. Tıpkı yaratıcı'yı ulular gibi, hatta ondan daha ileri derecede, taptığı yaratık ile âlemlerin Rabb'ını eşit tutmuştur. İşte böyleleri, peygamberlerin davetine karşı çıkanlar, Allah'a ortak koşanlar, —cehennem

---

dim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim." buyurdu. İbn Hibbân (1390) bu hadisi sahih görmüştür. Kays b. Sa'd'ın hadîsi de, onu desteklemektedir: Kays şunu anlatır: Hîre'ye geldim. Onların, merzübân denilen yöneticilerine secde ettiklerini gördüm. Kendi kendime, Rasûlullah secde edilmeye daha lâyık dedim. Hz. Peygamber'e geldim ve şöyle dedim: "Ben Hire'ye gittim, onların merzübanlarına secde ettiklerini gördüm. Ya Rasûlulah! Sen secde etmemize daha lâyıksın." Rasûlullah şunu sordu: "Şayet kabrime uğrasaydın ona secde eder miydin?" Ben de "Hayır." dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Yapma! Şayet birinin diğerine secde etmesini emretseydim, kadınların kocalarına secde etmelerini emrederdim. Çünkü Allah, kadınlara kocalarına karşı borçlar yüklemiştir." Aynı konuda Tirmizî'de (1159) hasen senedle, İbn Hibbân'ın (1291) sahih gördüğü bir hadis yanında, Hz. Âişe'den rivayet edilip, Ahmed (6/76) ve İbn Mâce'de (1852) yer alan başka bir hadis daha vardır.

226. Tirmizî, 2729; İbn Mâce, 3702; Ahmed, 3/198. Enes b. Mâlik'ten. Senedinde Hanzala b. Abdillah es-Sedûsî vardır, zayıftır. Ancak *Munteka* (1/23, 87)deki Şu'ayb b. el-Habbâb—Kesîr b. Abdillah ve Mühelleb b. Ebî Sufre'nin rivayet ettiği hadis buna paraleldir; ayrıca İbn Şâhin (*Rubaiyât*, 2/72)'de de vardır. Tirmizî'nin belirttiği gibi hadis, hasendir.

227. Bakara, 2/58.

ateşinde tanrılarıyla çekişirken— "Sizi âlemlerin Rabb'ına denk tuttuğumuzda apaçık bir sapıklık içindeymişiz."[228] diyenlerdir. Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurur: "İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp, O'na koştukları eşleri tanrı olarak benimseyenler ve onları Allah'ı severcesine sevenler vardır. Mü'minlerin sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir."[229] Bütün bunlar şirk unsurlarıdır. Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bu açıklama başın tıraş edilmesi konusu içinde yapılan önemli bir açıklamadır. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

228. Şuarâ, 26/98.
229. Bakara, 2/165.

B) RUHANÎ VE TABİÎ İLAÇLARLA TEDAVİ

Hz. Peygamber'in (s.a.) basit veya karmaşık ilâhî ruhânî ve tabiî ilaçlarla tedavi konusundaki tutumu şöyledir:

1— Nazarın Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) nazar değeni tedavi konusundaki tutumu şöyledir:

Müslim, *Sahih*'inde İbn Abbas'tan Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Nazar, gerçektir. Şayet kaderle yarışacak bir şey olsaydı, nazar onunla yarışırdı."[1]

Yine Müslim, *Sahih*'inde Enes b. Mâlik'ten rivayeten, Hz. Peygamber'in (s.a.) zehirli hayvanlar, nazar ve ısırgı (yan tarafta çıkan yara) için dua okunmasına (*rukye*) izin vermiştir.[2]

Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'nin rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.): "Nazar değmesi, gerçektir." buyurmuştur.[3]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Nazar değdiren abdest alır, sonra bundan nazar değen yıkanırdı."[4]

---

1. Müslim, 2188.
2. Müslim, 2196.
3. Buharî, 10/173.
4. Ebu davud, 3880. Râvileri güvenilir, senedi sahihtir.

Buharî ve Müslim'de Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Rasûlullah bana nazar değmesi için dua okumamı emretti."[5]

Tirmizî, Süfyân b. Uyeyne—Amr b. Dinâr—Urve b. Âmir—Ubeydullah b. Rifâ'a ez-Zurakî senediyle Esmâ bt. Umeys'in: "Ey Allah'ın elçisi! Benî Câfer'e nazar değer. Onlara dua okuyayım mı?" diye sorduğunu, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Evet, şayet Allah'ın takdirini geçecek bir şey olsaydı, nazar değmesi onu geçerdi." buyurduğunu zikreder. Hadis, hasen-sahihtir.[6]

İmam Mâlik'in, İbn Şihâb—Ebu Umâme b. Sehl b. Huneyf senediyle rivayetine göre, Âmir b. Rebîa, Sehl b. Huneyf'i yıkanırken gördüğünde: "Hiç güneş görmeyen ciltler bile bugünkü gördüğüm gibi değildir." dedi. Bunun üzerine Sehl yere yıkılıverdi. Rasûlullah (s.a.), Âmir'e gelerek ona kızdı ve şöyle buyurdu: "Sizden biri kardeşini neden (gözle) öldürüyor? Ona bereket duası yapsaydın ya! Haydi şimdi onun için yıkan." Âmir de onun için yüzünü, ellerini, dirseklerini ve dizlerini, ayak topuklarını ve böğürlerini bir kap içerisine yıkadı. Sonra bu su Sehl'in üzerine döküldü. Sehl iyileşerek insanlarla yoluna gitti.[7]

Yine İmam Mâlik, bu hadisi Muhammed b. Ebî Ümâme b. Sehl—Sehl b. Huneyf senediyle de rivayet eder. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.): "Nazar değmesi gerçektir, onun için abdest al." buyurdu. Bundan sonra, nazar değmesi dolayısıyla abdest aldı.[8]

Abdürezzak, Ma'mer—Tâvûs—Tâvûs'un babası senediyle merfû olarak şunu rivâyet eder: "Nazar, gerçektir. Şayet kaderi geçecek bir şey olsaydı, nazar onu geçerdi. Birinizin yıkanması istendiğinde, bu kişi yıkansın."[9] Senedi kesintisiz bir şekilde Rasûlullah'a ulaştırılmıştır.

Zührî der ki: "Nazar değdiren kişiye bir kap getirmesi emredilir. Ellerini bu kaba sokar ve ağzını yıkayıp suyu kaba boşaltır, su alıp yüzünü kapta yıkar. Sonra sol elini daldırıp, sağ dizine, sağ elini daldırıp, sol dizine su döker. Daha sonra böğürlerini yıkar, kap toprağın üstüne konulmaz. Kaptaki bu su, nazar değen kimsenin kafasının arka tarafına bir defada dökülür."[10]

---

5. Buharî, 10/169; Müslim, 2195.
6. Tirmizî, 2059. Ayrıca bk. Ahmed, 6/438; İbn Mâce, 3510; Senedi ceyyidir.
7. Mâlik, Muvattta, 2/928. Râvileri güvenilirdir.
8. Mâlik, Muvatta, 2/938. Ayrıca bk. İbn Mâce, 3509; Ahmed, 3/486, 487. Zuhrî—Ebu Ümâme b. Sehl b. Huneyf yoluyla rivayet eder; râvileri güvenilir, senedi sahihtir. İbn Hibban (1324) da bu hadisi sahih kabul eder.
9. Abdürrezzak, *Musannef*, 19770. Senedi sahihtir. Ama mürsel'dir. Müslim, *Sahih*'inde (2188), Vuheyb—İbn Tâvûs—İbn Tâvûs'un babası—İbn Abbas yoluyla senedini kesintisiz bir şekilde Rasûlullah'a (s.a.) kadar uzatmıştır.
10. Beyhakî bunu *Sünen*'de (9/352), Sehl'in rivayet ettiği hadisin peşinden verir.

Nazar, iki çeşittir: 1) İnsan nazarı, 2) Cin nazarı. Ümmü Seleme'den sahih olarak rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Ümmü Seleme'nin evinde, yüzünde sarılık izi bulunan bir kız çocuğu gördü ve şöyle buyurdu: "Ona dua okuyun. Çünkü, nazar değmiş."[11]

Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ şöyle diyor: "Bu hadiste geçen 'sarılık' nazar, yani cin nazarı demektir. O kız çocuğunda cinden ortaya çıkan, ok ucundan daha keskin nazar değmesi vardır."[12]

Câbir'den merfû olarak şu zikredilir: "Nazar, kişiyi kabre, deveyi tencereye sokar."[13]

Ebu Saîd'den rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.), cin ve insanların nazarından dolayı Allah'a sığınırdı.[14]

Hadisten veya aklî ilimlerden fazla nasibi olmayanlardan bir grup, nazar değmesini kabul etmez ve, "O, gerçeği olmayan kuruntudan ibarettir." derler. Bunlar, insanların hadisi ve aklî ilimleri en az bileni, en arsızı, en karaktersizi, ruh ve nefis, onların nitelikleri, fonksiyonları ve etkileri hakkında en bilgisizidir. Din ve inançlarının farklı olmasına rağmen, milletlerin aklı başında kişileri, sebebi ve nazarın etki yönü konusunda değişik düşünceleri olsa bile, nazar değmesini red ve inkâr etmez.

Bir grup da şöyle der: Nazar değdirenin nefsinde kötü bir oluşum meydana geldiğinde, gözünden zehirli bir güç doğup nazar değene ulaşır, böylece zarar görür. Şöyle derler: İşte bu inkâr edilemez. Tıpkı, beyaz benekli zehirli yılanlardan doğup insanlara ulaşıp onları telef eden zehirli gücün doğuşu gibi. Bu durum, bu çeşit yılanların bir grubundan yaygın bir şekilde olur; insana bir göz attığında, insan yok olur, tıpkı nazar değdiren gibi.

Başka bir grup ise şöyle der: Bazı insanların bakışından nazar değene ulaşıp, onun vücuduna girerek zarar doğuran görülmez ince özler çıkması uzak bir ihtimal değildir.

---

11. Buharî, 10/171; Müslim, 2197.
12. Bk. *Şehru's-Sünne* 13/163.
13. Bu, Ebu Nuaym'ın *Hilye*'de (7/90) İbn Adî'nin ve Hatîb el-Bağdâdî'nin *Tarih*'inde (9/244) Câbir b. Abdillah'tan yukarıdaki sözlerle rivayet ettikleri zayıf bir hadistir. Hatîb, Şu'ayb—Eyyûb—Muaviye—Hişâm senediyle de rivayet eder. Sabunî der ki: "Ona şöyle dendiğini öğrendim: 'Bu rivayeti bırakmalısın.' O da bu rivayeti bırakmıştır." Zehebî, *Mizân*'da şöyle der: "Şu'ayb b. Eyyûb'un münker bir hadisi vardır ki Hatîb onu Tarih'inde kaydeder." Kasdettiği işte bu hadistir.
14. Tirmizî, 2059; Nesâî, 8/271; İbn Mâce, 3511. Tirmizî onu hasen görmüştür. Tamamı şöyledir: "Mu'avvizeteyn (Felak ve Nâs sûreleri) inince, onlarla dua etmiş, diğerlerini bırakmıştır."

Başka bir grup şöyle der: "Nazar değdirenden asla bir güç sebep veya tesir olmaksızın, nazar değdirenin nazar değenle karşılaşması sırasında dilediği bir zararı yaratmak suretiyle Allah, kanununu yürütmüştür." Bunlar, dünyadaki sebepleri, güçleri ve tesirleri kabul etmeyenlerin düşünceleridir. Onlar, sebep tesir ve sonuçları kendilerine kapatmışlar ve bütün aklı başındakilere karşı çıkmışlardır.

Hiç şüphesiz, yüce Allah beden ve ruhlarda, çeşitli güç ve tabiatlar yaratmış, bir çoğuna özellikler ve etkili şekiller vermiştir. Akıllı bir kimsenin, ruhun bedene etkisini kabul etmemesi mümkün değildir. Çünkü bu, hissedilen ve gözle görülen bir durumdur. Sözgelimi, saygı gösterdiği ve çekindiği birisi kendine baktığında insanın yüzünün nasıl müthiş bir şekilde kızardığını, korktuğu biri baktığında da sapsarı kesildiğini görürsünüz. İnsanlar nazar değmesinden hastalanan ve gücü zayıflayanları görmüşlerdir. İşte bütün bunlar, ruhun tesiri sonunda olur. Gözle yakın ilişkisi dolayısıyla, fiil de ona nisbet edilmiştir, yoksa işi yapan gerçek nesne göz değildir. Etki, doğrudan ruha aittir. Ruhlar; tabiatı, gücü, nitelikleri ve özellikleri açısından birbirinden farklıdır. Hased kişinin ruhu, hased edilen kişiye açık bir biçimde eziyet verir. Bu yüzden Yüce Allah, hased edenin şerrinden kendisine sığınmasını Peygamber'inden istemiştir. Hased edenin, hased edilene eziyet vermesi, insanlık gerçeğinden uzaklaşanlar dışında kimsenin inkâr etmediği bir durumdur. İşte, nazar değmesinin esası da budur. Çünkü hased eden habis nefiste, habis bir oluşum meydana gelir ve hased edilenle karşılaşır, bu özellik dolayısıyla ona tesir eder. Varlıkların buna en çok benzeyeni, beyaz benekli yılanlardır. Çünkü onun zehiri, kuvvetli bir şekilde kendisinde saklıdır. Düşmanıyla karşılaşınca, ondan öfke dolu bir güç doğar, eziyet verici bir biçimde şekillenir. Bu oluşumun, öylesine şiddetli ve güçlüsü vardır ki, cenini düşürür, göze dokunur. Nitekim, Rasûlullah (s.a.), kuyruksuz engerek ve iki beyaz benekli yılanlar hakkında şöyle buyurur: "Bu ikisi gözün nurunu giderir ve cenini düşürür."[15]

Habis oluşumların öylesi vardır ki, bu nefsin kötülüğünün şiddeti ve etkili habis şekli dolayısıyla insana yalnızca görmekle etki eder. Etkileme, bedenî yakınlaşmaya bağlı değildir. Nitekim tabiatı ve şeriatı fazla tanımayanlar bunu böyle sanır. Etki bazan yakınlaşma, bazan karşılaşma, bazan gör-

15. Buharî, 6/248; Müslim, 2233. "Gözün nurunu giderirler." cümlesinin açıklaması konusunda Hattabî şunları söylüyor: "Bu konuda iki yorum vardır: 1) Allah'ın, gözlerine verdiği bir özellik dolayısıyla insana sadece baktıklarında onun gözünü alır ve nurunu giderir. 2) Sokmak ve ısırmak için gözü hedef alırlar. Birincisi, daha doğru ve meşhurdur."

me, bazan ruhun etkileyeceği kişiye doğru yönelişi, bazan dualar, muska ve Allah'a sığınmalar, bazan da vehim ve hayallerle olur. Nazar değdirenin nefsinin etkisi, görmeye bağlı değildir, hatta gözü kör olur da kendisine o nesne tarif edilirse, gözü görmese bile nefsi o nesneyi etkileyebilir. Nazar değdirenlerin bir çoğu, nazar değeni görmeksizin sadece anlatmakla etki eder. Nitekim yüce Allah, Peygamberine şöyle buyurur: "Doğrusu inkâr edenler, Kur'an'ı dinlediklerinde nerdeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi."[16] "Ey Muhammed! de ki: Yaratıkların şerrinden, bastırdığı zaman karanlığın şerrinden, düğümlere nefes eden büyücülerin şerrinden, haset ettiği zaman hasetçilerin şerrinden, tan yerini ağartan Rabbime sığınırım."[17] Her nazar değdiren hasetçidir, ama her hasetçi nazar değdirmez. Madem ki hasetçi nazar değdirenden daha geneldir, öyleyse hasetçiden Allah'a sığınma, nazar değdirenden de Allah'a sığınma demektir. Hasetçi ve nazar değdirenin nefsinden hased edilen ve nazar değene doğru oklar çıkar. Bazan isabet eder, bazan etmezler. Şayet doğrudan ve korumasız bir şekilde isabet ederse, hiç şüphesiz ona etki eder. Ama korkarak veya hazırlıklı bir şekilde isabet ederse, etki etmez. Hatta bu oklar bazan sahibine geri dönerler. Bu hissi, ok atma gibidir. Biri nefis ve ruhlardan, öteki vücut ve bedenlerden. Bunun esası, nazar değdirenin bir şeyi beğenmesi ve bu beğeniyi habis nefsinin oluşumunun izlemesi, sonra nazar değene bakışıyla zehirini kusmaya yardım etmesidir. İnsan bazan bizzat kendisi nazar değdirir, bazan da iradesi olmaksızın, tabiatıyla nazar değdirir. Bu, insan türünden doğan nazarın en aşağılık olanıdır. Bizim mezhebimize mensup olan ve olmayan fukahâ şöyle demiştir: "Böyle bir özelliği bulunduğu bilinen kişiyi, devlet başkanı hapseder ve ölünceye kadar nafakasını sağlar." Bu, kesin olarak doğrudur.

Bu hastalığın giderilmesi için yapılacak olan, Hz. Peygamber'in (s.a.) tedavi yolunu izlemektir. Bu da çeşit çeşittir. Ebu Davud *Sünen*'inde, Sehl b. Huneyf'den şu olayı nakleder: Bir sel geldi. Bu sele girdim ve yıkandım. Ateşli olarak çıktım. Bu olay Rasûlullah'a (s.a.) iletildi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ebu Sâbit'e söyleyin. Allah'a sığınsın." Dedim ki: "Efendim! Dua okumak uygun mudur?" Şöyle buyurdu: "Dua okumak, yalnızca nazar değmesi, zehirli varlıklar ve sokma durumunda olur."[18]

Bu hadiste geçen "nefis" kelimesi nazar değmesidir. Araplar, "filancaya nefis isabet etti" derler. "Nazar değdi" demektir. "Nâfis", nazar değdiren kişidir. "Sokma" akrep vb.nin sokmasıdır.

16. Kalem, 68/51.
17. Felak, 113/1-5.
18. Ebu Davud, 3888. Senedinde Osman b. Hakîm'in ninesi Rebâb vardır ki, onu yalnızca İbn Hibbân güvenilir kabul etmiştir, seneddeki diğer râviler güvenilirdir.

Sığınma ve dualardan bir kısmı, bol bol Felak ve Nâs sûrelerini, Fâtiha sûresini, Âyetu'l-Kursî'yi okumaktır. Başka bir kısmı ise, Hz. Peygamber'in dualarıdır; sözgelimi şu dualar:

أَعُوذُ بكلمات اللّٰهِ التَّامَّاتِ من شرٍّ ما خلق

"Yaratıklarının şerrinden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım."

أعوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ مِن كلِّ شيطان وهَامَّةٍ، ومِن كُلِّ عينٍ لامَّةٍ

"Şeytanın ve haşeratın şerrinden, her türlü nazar değmesinden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım."

أعوذ بِكَلِمَاتِ اَللّٰهِ التَّامَّاتِ التى لايُجاوِزُهُنَّ بَرٌّ ولا فَاجِرٌ، مِن شرٍّ ماخلق وذَرَأَ وَبَرَأَ، ومِن شرِّ ماينزِلُ مِن السماء، وَمِن شر مايَعْرُجُ فيها، ومِن شرِّ ماذرأ في الأرض، ومِن شرِّ مايخرُج منها، ومِن شرِّ فِتنِ الليل، والنهار، ومِن شرِّ طوارِقِ الليلِ إلا طارقاً يطرُق بخير يارحمٰن.

"İyi ve kötünün vazgeçemeyeceği, Allah'ın tam kelimelerine, her türlü yaratıkların, gökten inenin göğe çıkanın, yeryüzüne ekilenin ve ondan çıkarılanın, gece ve gündüz fitnelerinin, —ey Rahman Allah'ım— iyilikle doğan yıldız dışındaki yıldızların şerrinden Allah'a sığınırım."

أعوذُ بكلمات اللّٰهِ التَّامَّةِ مِنْ غضبه وعِقابه، ومِن شرِّ عِباده، ومن همزَات الشياطين وأن يحضُرونِ

"Öfkesinden, cezasından, kullarının kötülüğünden, şeytanların fısıldaşmalarından ve bana gelmelerinden, Allah'ın tam kelimelerine sığınırım."

اللّهم إني أعُوذُ بِوَجْهِكَ الكريم، وكلماتِكَ التامَّاتِ مِن شرِّ ما أنتَ آخِذٌ بناصيته، اللهم أنتَ تكشِفُ المأثم والمغرَمَ، اللهم إنه لا يُهْزَمُ جُنْدُكَ، ولايُخلَفُ وعدُك، سبحانَك وبحمدِك.

"Alllah'ım! Alnından yakaladığının şerrinden yüce rızana ve tam kelimelerine sığınırım. Allah'ım! Günah ve isyanı açığa çıkarırsın. Allah'ım! Senin ordun yenilmez, sözünün aksi çıkmaz; bütün hamd ve tesbihler Sanadır."

أعوذُ بوجه اللّهِ العظيمِ الذي لاشيءَ أعظمُ منه، وبكلماتِه التامّات التى لايُجَاوِزُهن بَرٌّ ولا فاجر، وأسماءِ اَللّه الحسنى، ماعلمتُ منها وما لم أعلم، مِن شرِّ ماخلق وذَرأ وبرأ، ومِن شَرِّ كلِّ ذي شر لاأطيق شرَّه، ومِن شر كُلِّ ذي شر أنتَ آخِذٌ بناصيته، إنَّ ربي على صراط مستقيم.

"Kendinden daha büyüğü olmayan Allah'ın rızası, iyi ve kötünün vazgeçemeyeceği tam kelimeleri, bildiğim ve bilmediğim güzel isimleriyle, yaratıkların, ekilenlerin ve çoğalanların, kötülüğünü engelleyemediklerimin şerrinden ve alnından yakaladıklarının şerrinden O'na sığınırım. Şüphesiz Rabbim, doğru yoldadır."

اللهم أنتَ ربِّى لا إله الا أنتَ، عليكَ توكلتُ، وأنتَ ربُّ العرشِ العظيمِ، ماشاء اللّهُ كان، وما لم يشأ يَكُن، لاحولَ ولا قوة إلا باللّهِ، أعلم أنَّ اَللّهَ على كُلِّ شيء قدير، وأن الله قد أَحَاطَ بكل شيء علماً، وأحصَى كُلَّ شَيءٍ عدداً، اللهم إني أعوذُ بِكَ مِن شرِّ نفسي، وشرِّ الشيطانِ وشِرْكِهِ، ومِنْ شرِّ كُلِّ دابة أنتَ آخذٌ بناصيتها، إن ربِّى على صِرَاط مستقيم.

"Allah'ım! Sen Rabbimsin. Senden başka ilâh yok. Sana güvendim. Sen büyük Arş'ın Rabbisin. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Güç ve kudret Allah'tandır. Biliyorum ki Allah herşeye kâdirdir, bilgisi herşeyi kuşatmıştır ve herşeyi tek tek saymıştır. Allah'ım! Nefsimin kötülüklerinden, şeytanın ve ortaklarının kötülüklerinden, alnından yakaladığın her canlının şerrinden Sana sığınırım. Rabbim şüphesiz doğru yoldadır."

Nazar değen kimse, dilerse şöyle de dua edebilir:

تحصنتُ بالله الَّذي لا إله إلا هُوَ، إلٰهي وإلٰه كل شيء، واعتصمتُ بربي وربِّ كُلِّ شيء، وتوكلتُ على الحيِّ الذي لا يموتُ، واستدفعتُ الشرَّ بلا حول ولاقوة إلا بالله، حسبيَ الله ونِعْمَ الوكيلُ، حسبيَ الربُّ مِن العباد، حسبيَ الخَالِقُ مِن المخلوق، حسبي الرازقُ مِن المرزوق، حسبي الذي هو حسبي، حسبيَ الذي بيده ملكوتُ كُلِّ شيء، وهو يُجيرُ ولايُجارُ عليه، حسبيَ اللّهُ وَكَفَى، سَمِعَ الله لمن دعا، ليس وَرَاءَ اللّهِ مرمى، حسبيَ الله لا إله إلا هُوَ، عليه توكلتُ، وهُوَ ربُّ العرشِ العظيم.

"Kendisinden başka ilah olmayan, benim ve herşeyin ilâhı olan Allah'a sığınırım. Benim ve herşeyin Rabbine sarılırım. Ölmeyen Diri'ye güvenirim. Kötülüğü "Lâ Havle ve lâ kuvvete illâ billah" diyerek defederim. Bana Allah yeter, O ne güzel vekildir. Kulların kötülüklerine karşı Allah bana yeter, yaratıklara karşı Allah yeter. Rızık verilenlere karşı gerçek rızık verici yeter. Sadece kendisine güvendiğim bana yeter. Herşeyin yönetimi elinde olan bana yeter. O'na sığınılır, başkasına sığınılmaz. Allah bana yeter. Allah dua edeni işitir. Allah'tan başka dua edecek yoktur. Kendisinden başka ilah olmayan Allah bana yeter. O'na güvenirim. O yüce Arş'ın Rabbidir."

Bu dua ve sığınma niyazlarını deneyenler, yararının ne kadar değerli olduğunu ve onlara duyulan ihtiyacı bilirler. Bunlar nazar değdirenin etkisini engeller, etkiledikten sonra ise söyleyenin iman gücü, nefis gücü, kapasitesi, tevekkül ve dayanma gücü ölçüsünde bu etkiyi defeder. Çünkü bunlar silahtır, silahın etkisi de kullanana göredir.

Nazar değdiren, gözünün zararından ve nazar değene isabet etmesinden endişe duyuyorsa, şu duayı yapar: "Allah'ım! Ona bereket ver." Nitekim Rasûlullah (s.a.) da, Sehl b. Huneyf'e nazarı değdiğinde Âmir b. Rebîa'ya: "Ona bereket duası yapsaydın ya!" buyurmuştur. Yani, "Allah'ım! Ona bereket ver." demesini istemiştir.

Nazar değmesinden kurtulma dualarından birisi de, "Bu Allah'ın dileğidir. Kuvvet yalnızca O'ndandır."şeklindedir. Nitekim Hişâm b. Urve, babasının, beğendiği bir şey görünce veya bir bahçeye girince bu duayı yaptığını nakleder.

Başka bir dua, Cebrail'in (a.s.), Hz. Peygamber'e (s.a.) yaptığı duadır (rukye) ki Müslim, *Sahih*'inde bu duayı nakleder:

بِاسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ
اللّٰهُ يَشْفِيكَ، بِاسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ

"Allah'ın adıyla; sana eziyet veren her kötülükten, her nefis veya hasetçi gözün şerrinden Allah'a sığınırım. Allah sana şifa versin. Seni koruması için Allah'ın adıyla O'na sığınırım.".[19]

Seleften bir grup, nazar değene Kur'an'ın bazı âyetlerinin yazılmasını ve sonra bunu içmesini uygun görürdü. Mücâhid şöyle diyor: "Hastanın âyetleri yazıp yıkaması ve içmesinde bir sakınca yoktur." Aynı görüş Ebu Kılâbe'den de nakledilir. İbn Abbas'ın, doğurma güçlüğü çeken bir kadına bazı Kur'an âyetlerinin yazılmasını, sonra yıkanıp içirilmesini emrettiği rivayet edilir. Eyyûb der ki: "Ebu Kılâbe'nin Kur'an'dan bazı âyetleri yazdığını, sonra onu suyla yıkayıp ağrısı olan bir adama içirdiğini gördüm."

Nazar değmesinin tedavi yollarından bir başkası, nazar değdirenin koltuk altını, yanlarını ve böğrünü yıkamasının emredilmesidir. Bu böğür konusunda iki görüş vardır: 1) Bu, iki bacak arasıdır, 2) Vücudunun sağ böğrüdür. Bundan sonra su, nazar değenin arkasından ansızın başına dökülür. Bu doktorların kabul etmediği, inkâr, alay ve şüphe edenler ile fayda vereceğine inanmayanın ve deneme için yapanların yararını göremediği bir tedavi yoludur.

Tabiatta, tıpçıların sebeplerini kesin olarak bilmedikleri bir takım özellikler vardır; hatta onlara göre bu özellikler düzenlilikten uzaktır, işlevlerini doğrudan kendileri yürütürler. Onlar bunun bile cahiliyken, şer'î özellikleri inkâr eden zındık ve bilgisizlerine ne demeli? Ayrıca bu yıkanmayla tedavi olma konusunda, aklı selîm sahipleri lehte şahitlik yapmakta ve ikisi arasındaki ilişkiyi kabul etmektedir. Bil ki, yılanın zehirine panzehir kendi etindedir, öfkeli nefsin etkisinin ilacı öfkesinin sakinleştirilmesinde, elini üstüne koyup sıvazlayarak ateşini söndürmekte ve öfkesinin sakinleştirilmesindedir. Bunun durumu, yanında bir ateş parçası olan adam gibidir. O ateş parçasını sana atmak ister de, sen bu ateş onun elindeyken üstüne su döküp onu söndürürsün. Bu yüzden nazar değdirenin şöyle demesi emredilmiştir: "Allah'ım! Ona bereket ver." Böylelikle nazar değene iyilik anlamındaki duayla, bu habis oluşum defedilsin. Çünkü bir şeyin ilacı, onun panzehirindedir. Nüfuz etmek istediğinden dolayı, bu habis oluşum, vücudun ince yerlerinde kendini

19. Müslim, 2185.

gösterdiğine göre, koltuk altı ve böğürlerinden daha incesini göremezsin; böğür yerine, avret mahalli de söylenir. Suyla yıkanınca bu oluşumun etkisi ve işlevi ortadan kalkar. Aynı şekilde, şeytanî ruhların bu yerlerde bir takım özellikleri vardır.

Kısacası, suyla yıkanması bu ateşliliği söndürür ve bu zehirliliği giderir.

Burada başka bir durum daha var. Bu, yıkamanın etkisinin vücudun en ince ve hızlı girilecek yerlerinden kalbe ulaşıp, suyla bu ateşliliği ve zehirliliği söndürmesi, böylelikle nazar değeni iyileştirmesidir. Tıpkı, zehirli varlıklar soktuktan hemen sonra öldürülünce, sokma etkisinin sokulandan hafiflemesi ve bir rahata ermesi gibi. Çünkü kendileri, soktuktan sonra sızıyı sokulana aşılar. Ama öldürülürse, acı hafifler. Sokulanın ferahlaması ve düşmanını öldürmekle nefsine şifa arayan tabiatın acıya karşı güçlenerek onu defetmesi, bu acının azalma sebeplerinden olsa bile, bunlar yapılmış bir takım gözlemlerdir.

Kısacası, nazar değdirenin yıkanması kendisinden ortaya çıkan durumu giderir. Yıkanması, nefsinin bu oluşumla şekillenmesi durumunda ancak fayda verir.

Şöyle bir itiraz yapılabilir: Pekiyi, yıkanmanın ilişkisi anlaşıldı, ama bu suyun nazar değene dökmülmesi de neyin nesidir? Bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Çok yakından ilişkilidir. Çünkü bu su, bu ateşliliğin söndürüldüğü ve nazar değdirenin bu habis oluşumunu ortadan kaldıran bir sudur. Nasıl nazar değdirenin ateşliliği onunla söndürülüyorsa, nazar değdirenle ilişkisinden sonra nazar değenin ilgili yeri de onunla söndürülür ve etkisi ortadan kaldırılır. Demirin soğutulduğu su, tıpçıların belirttiği birçok tabiî ilaca karıştırılır. Nazar değdirenin ateşliliğinin söndürüldüğü bu suyun, böyle bir hastalığa uygun bir ilaca karışması inkâr edilemez. Kısacası, tabiat âlimlerinin tıbbı ve tedavisi, Hz. Peygamber'in tıbbına göre, kendilerinin kocakarı ilaçlarına nisbeti gibidir, hatta daha bile azıdır. Çünkü onlarla peygamberler arasındaki farklılık çok büyüktür; onlarla kocakarılar arasındaki farklılık, insanın anlayamadığı derecede büyüktür. Böylelikle hikmet ile şeriat arasındaki kardeşlik sözleşmesini ve birinin diğerine aykırı olmadığını anlamış bulundun. Allah, dilediğini doğruya eriştirir, başarı kapısını çalmayı sürdürenlere her kapıyı açar, sonsuz nimet ve apaçık deliller O'nundur.

Nazar değmesinin ilaçlarından ve korunma yollarından birisi, nazar değdirmesinden korkulan kişiye karşı onun etkisini engelleyecek şekilde iyilik ve güzelliklerin saklanmasıdır. Nitekim, Begavî, *Şerhu's-Sünne* adlı kitabında, sevimli bir çocuk görünce, Hz. Osman'ın nazar değmemesi için, "Çenesin-

deki gamzeyi karaya boyayın." dediğini nakleder. Bu sözü açıklarken, "gamze"nin, çocuğun çenesinde olduğunu belirtir.[20]

Hattâbî, *Garîbu'l-Hadîs* adlı kitabında, Hz. Osman'ın nazar değen bir çocuk görünce, "Gamzesini karaya boyayın." dediğini nakleder. Ebu Amr şöyle der: Ahmed b. Yahya'ya bu sözünü sordum. "Gamze" ile, çenesindeki gamzeyi kasdettiğini söyledi. Böylece bu sözüyle, "Nazar için çenesindeki bu gamzeli kısmı karaya boyayın." demek istemiştir. Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, bir gün hutbe okurken Rasûlullah'ı (s.a.) başında siyah bir sarıkla görmüştür.[21] Hattabî, bu hadisle, "siyah" (desma) sözcüğüne delil getirmek istemiştir. Şair de şu sözünü bundan ilhamla söylemiştir:

مَاكَانَ أَحْوَجَ ذَا الْكَمَالِ إِلَى عَيْبٍ يُوَقِّيهِ مِنَ الْعَيْنِ

"Kemal sahibinin nazar değmesinden kendisini koruyacak bir kusura ne de çok ihtiyacı vardır."

Nazar değmesine karşı okunan dualardan biri de Ebu Abdillah es-Sâcî'den rivayet edilen şu duadır: Güzel bir deve üstünde hacca veya savaşa gittiği bir yolculuğunda, yoldaşları arasında nazar değdiren biri vardı. Bir şeye baktığında onu telef ederdi. Ebu Abdillah'a; "Deveni bu nazar değdirenden koru." denilince: "Deveme hiçbir şey yapamaz." cevabını verdi. Ebu Abdillah'ın bu sözü, nazar değdiren adama iletildi. Ebu Abdillah'ın kaybolmasını kolladı. Böyle bir durumda devesinin yanına geldi ve ona baktı. Deve sarsıldı ve yere yıkıldı. Ebu Abdillah geri dönünce, nazar değdirenin ona bakıp nazar değdiğini bildirdiler. Ebu Abdillah: "Onu bana gösterin." dedi, hemen adamı gösterdiler. Yanında durdu ve şu duayı yaptı:

بسم الله، حَبْسٌ حَابِسٌ، وَحَجَرٌ يَابِسٌ، وشِهابٌ قابِسٌ، رددتُ عينَ العائن
عليه، وعلى أحبِّ الناس إليه، ﴿فارْجِعِ البَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ، ثم ارْجِع

20. Bk. *Şerhu's-Sünne*, 13/116.

21. Bu hadisi İbn Kayyim'in Hattabî'den naklettiği şekilde Hz. Âişe'nin Müsned'inde bulamadık. Buharî (7/92), Menâkıbu'l-Ensâr bölümünde İbn Abbas'tan şu rivayeti kaydeder: Hz. Peygamber (s.a.), omuzlarına salınmış bir atkısı ve siyah sarığı olduğu halde, minbere çıktı. Hamd ve senadan sonra şöyle dedi: "İnsanlar! Başkaları çoğalırken, Ensâr azalıyor, sonunda yemekteki tuz gibi olacaklar." Müslim (1358), Câbir'den naklen: "Hz. Peygamber (s.a.) fetih günü Mekke'ye başında siyah bir sarık olduğu halde girdi." hadisini verir. Bu, Ebu Davud (4076), Tirmizî (1735), Nesâî (5/200, 201) ve İbn Mâce'de (3585) de kaydedilmiştir. Ayrıca Müslim (1359), Ebu Davud (4077), Nesâî (8/212) ve İbn Mâce (2281), Amr b. Hureys'ten naklen şu rivayeti verirler: "Rasûlullah'ı (s.a.) minberde iki ucunu omuzlarına saldığı siyah bir sarıkla gördüm."

الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئاً وَهُوَ حَسِيرٌ﴾

"Allah'ın adıyla. Habsun Hâbis! ve Hacerun Yâbis! ve Şihâbun Kâbis! Nazar değdirenin bakışı kendisinin ve en sevdiğinin olsun. 'Gözünü bir çevir bak, bir çatlak görebilir misin? Bir aksaklık görmek için gözünü tekrar tekrar çevir bak ama göz umduğunu bulamayıp bitkin ve yorgun düşer.'"[22] Nazar değdirenin gözbebekleri fırladı ve deve hiçbir şeyi kalmamış biçimde ayağa kalktı.

Hz. Peygamber'in (s.a.) ilâhî rukye ile her şikâyete karşı kullanılabilen genel ilaç konusundaki tutumu şöyledir:

Ebu Davud, *Sünen*'inde Ebu'd-Derdâ'dan şu hadisi rivayet eder: Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle derken işittim: "Sizden biri bir şeyden şikâyet eder veya kardeşi ona bir şikâyette bulunursa, şu duayı yapsın:

رَبَّنَا اللّٰهَ الَّذِى فِي السَّمَاءِ، تَقَدَّسَ اسْمُكَ، أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالأَرْضِ كَمَا رَحْمَتُكَ فِي السَّمَاءِ، فاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي الأرضِ، واغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وخَطَايَانَا أَنْتَ رَبُّ الطَّيِّبِينَ، أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحمتك، وشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَى هٰذَا الوَجَع

'Yücelerde olan Rabbimiz Allah! İsmin yüce olsun. Gökte ve yerdeki emrin, gökteki rahmetin gibidir. Rahmetini yeryüzüne gönder. Gökte ve yerdeki emrin, gökteki rahmetin gibidir. Rahmetini yeryüzüne gönder. Günah ve hatalarımızı bağışla! Sen iyilerin Rabbisin. Bu acıya karşı, rahmet deryandan rahmet, şifa denizinden bir şifa indir.' Allah'ın izniyle iyileşir.[23]

Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayete göre, Cibril (a.s.) Hz. Peygamber'e geldiğinde: "Ey Muhammed! Bir şikâyetin mi var?" diye sormuş, Rasûlullah "Evet" deyince, şu duayı yapmıştır:

22. Mülk, 67/3-4.
23. Ebu Davud, 3892. Senedinde, Ziyad b. Muhammed vardır, onun hadisleri münkerdir; seneddeki diğer râviler güvenilirdir. Ahmed (6/21), bu hadisi başka bir yolla rivayet eder. Senedinde, Ebu Bekr b. Ebî Meryem el-Gassânî eş-Şamî vardır ki zayıftır. Dârakutnî şöyle diyor: Bu râvi, metrûk'tür. İbn Âdî ise: Hadislerinin çoğu garîbdir, güvenilir râviler pek azına muvafakat ederler, demiştir.

بِاسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ
اللّٰهُ يَشْفِيكَ، بِاسْمِ اللّٰهِ أَرْقِيكَ

"Allah'ın adıyla hasedçi bir nefis ve gözden acını dindirmesi için O'na dua ederim. Allah sana şifa verecektir. Allah'ın adıyla O'na dua ederim."(24)

Soru: Ebu Davud'un, "Yalnızca nazar değmesi ve zehirli varlıklar için dua okunur." şeklinde rivayet ettiği hadis için ne dersiniz?

Cevap: Hz. Peygamber (s.a.), bununla başka şeylerde dua edilmeyeceğini kasdetmemiştir. Bilakis bundan kastedilen, göz ve zehirli varlıklar hakkında bundan daha üstünü ve yararlısı olmadığıdır. Hadisin siyâkı da bunu gösteriyor. Çünkü Sehl b. Huneyf, nazar değince, "Dua okumakta bir yarar var mı?" diye sormuş ve Rasûlullah da: "Yalnızca nazar değmesi ve zehirli varlıklar için dua okunur." buyurmuştur. Bu konudaki diğer genel ve özel hadisler de aynı doğrultudadır. Ebu Davud, Enes'ten Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Yalnızca nazar değmesi, zehirli varlıklar ve yandaki yaralar, (ısırgı) için dua okunur."(25)

Müslim'in *Sahih*'inde, yine Enes'ten rivayetle, Rasûlullah'ın (s.a.) nazar değmesi, zehirli varlıklar ve yandaki yaralar (ısırgı) için dua okumaya izin verdiği rivayet edilir.(26)

2— Zehirli Hayvan Sokmalarının Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) zehirli hayvan sokmasına karşı Fâtiha okumasındaki tutumu şöyledir:

Buharî ve Müslim, *Sahih*lerinde Ebu Saîd el-Hudrî'den şu olayı rivayet ederler: Rasûlullah'ın ashâbından bir grup bir yolculuğa çıkmıştı. Bir Arap obasında konakladılar. Bu obadan kendilerini misafir etmesini istediler, ama oba halkı onları misafir etmeyi kabul etmedi. Bu oba halkının seyyidi bir hayvan tarafından sokulmuştu. Her çareyi aramışlar, ama bulamamışlardı. İçle-

24. Müslim, 2186.
25. Ebu Davud, 3889. Senedinde Şureyk el-Kâdî vardır. O, ezberi kötü bir râvidir, diğer râviler güvenilirdir. Müslim (220), Büreyde el-Husayb'dan: "Yalnızca nazar ve zehirli varlıklarda dua okunur." hadisini kaydeder. İbn Mâce (3513) bunu merfû olarak verir, senedi zayıftır. Aynı konuda Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud (3884) ve Tirmizî (2058): "Yalnızca nazar ve zehirli varlıklarda dua okunur." sözleriyle İmrân b. Husayn'dan rivayette bulunurlar, senedi sahihtir.
26. Daha önce geçti. Bk. dipnot: 2.

rinden birisi: "Şu konaklayanlara gitseniz, belki onların birinde bir çare vardır." dedi. Konaklayanların yanına geldiler. Oba halkı onlara şöyle dedi: "Ey topluluk! Seyyidimizi bir hayvan soktu. Yarar sağlayacak her çareyi aradık, ama bulamadık. İçinizde bize yardımı dokunacak olan var mı?" Aralarından biri şöyle dedi: "Evet, ben okuyabilirim. Ama bizi misafir etmenizi istedik, misafir etmediniz. Ortaya bir ödül koyana kadar dua okumayacağım." Bunun üzerine, bir bölüm koyuna anlaşma yaptılar. Bunun üzerine bu adam —Ebu Saîd— adama doğru gitti ve Fâtiha sûresini okudu. Adam iyileşti ve bukağısından çözülmüş hayvana döndü. İleri geri yürümeye başladı. Artık onda hiçbir hastalık kalmamıştı. Yaptıkları anlaşma gereği oba halkı ortaya koydukları karşılığı ödediler. Konaklayanlardan bir kısmı, "Bölüşün" dedi. Adama dua okuyan kişi ise: "Rasûlullah'a (s.a.) gidene kadar hiçbir şey yapmayın. Durumu ona anlatır, emredeceğini yaparız." dedi. Rasûlullah'a (s.a.) geldiler ve durumu anlattılar. Şöyle buyurdu: "Bunun rukye (dua) olduğunu nereden bildin?" Sonra sözlerini şöyle sürdürdü: "Doğru yapmışsınız, o koyunları alın ve bana da bir pay ayırın."[27]

İbn Mâce, *Sünen*'inde Hz. Ali'den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "En iyi ilaç, Kur'an'dır."[28]

Bilindiği gibi, bazı sözlerin özellikleri ve tecrübe edilmiş yararları vardır. Allah'ın diğer yaratıklara üstünlüğü gibi, diğer bütün sözlere üstün olan âlemlerin Rabbinin sözü hakkında ne denilebilir? Bu yüce sözler tam şifadır, yararlı koruyucudur, yol gösterici ışıktır, herkese ve herşeye rahmettir, bir dağa indirilseydi azamet ve celaletinden onu çatlatacak durumdadır. Yüce Allah şöyle buyurur: "Kur'an'dan, inananlara rahmet ve şifa olan şeyler indiriyoruz. O zâlimlerin ise sadece kaybını arttırır."[29] Bu âyette geçen "min" (-dan, Kur'an'dan) kelimesi, bölümlemeyi değil, cinsi açıklar. İki görüşün daha sahihi budur. Nitekim şu âyette de böyledir: "(..) Allah, inanıp yararlı işler işleyenlere, bağışlama ve büyük ecir vâdetmiştir."[30] Hepsi inanan ve iyi işler işleyenlerdendir. Kur'an'da, Tevrat'ta, İncil'de ve Zebur'da bir benzeri indirilmeyen, Allah'ın kitaplarının bütün anlamlarını kapsayan, Allah'ın —Allah, Rab ve Rahman gibi— bütün temel ve kapsamlı isimlerini, âhiretin varlığının ispatını, tevhidu'r-rubûbiyye ve tevhidu'l-ilâhiyye şeklindeki iki tevhidi içeren, yardım ve hidayeti yalnızca kendisinden istemede Yüce Rabbe ihtiyacı zikreden, mutlak olarak en üstün ve en yararlı duayı belirten Fâtiha sûresi

---

27. Buharî, 10/178; Müslim, 2201.
28. İbn Mâce, 3501. Senedinde Hâris el-A'ver vardır, zayıftır.
29. İsrâ, 17/82.
30. Fetih, 48/29.

için ne denilebilir? Kullar ona ne kadar da muhtaçtır. O, emrettiğini yapmak, yasakladığından kaçınmak ve ölünceye kadar bu şekilde dosdoğru olmak suretiyle Allah'ı tanımayı, tevhidi ve O'na ibadeti içeren doğru yolun kılavuzudur. Bu sûre, mahluktanın, hakikati tanımak, onu uygulamak, sevmek ve tercih etmek dolayısıyla "Nimet verilenler", hakikati tanıdıktan sonra ondan dönmek dolayısıyla "gazaba uğrayanlar", hakikatı tanımadıklarından dolayı "sapkınlar" şeklinde gruplandırılmasını içerir. Bu sûrede, kaderin, şeriatın, isim ve sıfatların, âhiretin, peygamberlerin, nefislerin arındırılmasının, kalbleri düzeltmenin isbatı, Allah'ın adalet ve ihsanı bütün bid'at ve bâtıl inançlıların reddedilmesi yer alır. Bunların hemen yanıbaşında da mahlukatın kısımları zikredilir. Biz bütün bunları *Medâricu's-Sâlikîn* adlı kitabımızda açıkladık. Bu sûreyle bazı hastalıklar için şifa istenebilir, sokmalara karşı okunabilir.

Kısacası, Fâtihâ sûresinin içerdiği samimi kulluk, Allah'a hamd ve senâ, bütün işlerin O'na havale edilmesi, O'ndan yardım isteme, O'na güvenme, herşeyi O'ndan isteme durumlarının tümü nimet sağlayıcıdır. Fâtiha sûresi, nimetleri sağlayan, belâları defeden, şifa verici ve yeterli en büyük ilaçlardandır.

Fâtiha sûresindeki rukye (dua) yerinin, "Yalnızca sana kulluk eder, yalnızca senden yardım isteriz." kısmı olduğu belirtilir. Şüphesiz ki bu iki cümle, bu ilacın en kuvvetli bölümlerindendir. Çünkü bu ikisinde, herşeyin Allah'a havale edilmesi ve tevekkül, O'na sığınma ve O'ndan yardım isteme, Allah'a muhtaç olma ve isteklerde bulunma, yalnızca Allah'a ibadetten ibaret olan gayelerin en yücesi ile ibadet konusunda O'ndan yardım istemekten ibaret vesilelerin en şereflisi yer almaktadır. Bir defasında Mekke'de rahatsızlanmıştım. Doktor ve ilaç bulamamıştım. Fâtiha sûresini okuyarak tedavi olmaya çalışıyor, zemzem suyundan içiyor, suya birkaç defa okuyor, ve sonra suyu içiyordum. Böylece tam bir şekilde iyileştim. Bundan sonra birçok ağrılarımda bu usulü uygular oldum. Böyle bir tedavi yolundan son derece yararlandım.

Zehirli hayvanların sokmalarına karşı tedavide Fâtiha ve diğerlerini okumakta harikulade bir sır vardır. Çünkü bu varlıklar, daha önce de geçtiği gibi, habis nefislerinin oluşumuyla etki ederler. Silahları, savunma aracı olan zehirleridir. Öfkelenmedikçe sokmazlar. Öfkelendiklerinde zehir harekete geçer ve soktuğu organla onu kusar. Yüce Allah, her derde bir deva vermiştir. Herşeyin panzehiri vardır. Okuyanın nefsi, okunanın nefsine etkide bulunur. İkisinin nefsi arasında etki ve tepki olur. Tıpkı hastalık ile ilaç arasındaki gibi, duyanın nefsi ve gücünün, okuma sonucunda bu derde karşı direnci artar. Allah'ın izni ve ilaç ile hastalığın etki ve tepkisiyle derdi başından defeder.

Bu bedenî olduğu kadar, ruhî hastalık ve ilaç hakkında da geçerlidir. Üfürme ve püskürmede, bu rutubet ve havadan, dua okuyan kişiden, zikir ve duadan yardım isteme sözkonusudur. Çünkü okuma, okuyanın kalbinden ve ağzından çıkar. Okuyan kişinin tükürük, nefes ve nefis gibi iç parçaları daha etkili ve aktif olur. İkisinin bileşiminden, ilaçların terkibinde ortaya çıkana benzer etkili bir durum doğar.

Kısacası, okuyanın nefsi, bu habis nefislerin karşıtıdır; nefsinin durumuna göre etkisi artar, okumak ve üfürmekle bu sonucu gidermeye yardım ister. Okuyanın nefsi daha kuvvetli olursa, okuma da daha tam olur. Üfürmeyle yardım istemesi, bu habis nefislerin sokmak yoluyla yardım istemesi gibidir.

Üfürmede başka bir sır daha vardır. Çünkü, hem iyi, hem de habis ruhlar ondan yardım ister. Bu yüzden de iman ehli kadar, büyücüler de onu uygular. Yüce Allah şöyle buyurur: "(..) Düğümlere nefes eden büyücülerin şerrinden tan yerini ağartan Rabbe sığınırım."[31]Çünkü nefis, öfke ve çatışmaya göre şekillenir. Nefeslerini bunların oku olarak gönderir. Bunu üfürme ve etkili durumun yandaşı olan tükürükten bir parça bulunan tükürmeyle gerçekleştirir. Büyücüler, üfürmeyle açık bir biçimde yardım isterler; büyü yapılanın vücuduyla doğrudan ilişki kurmazlar, bilakis düğümlere üfler ve onu bağlarlar, büyülü kelimeleri söylerler. Bunları, büyü yapılanda, süflî ve habis ruhlar aracılığıyla yaparlar. Dua okumada bunların karşısında, okumak suretiyle belânın defedilmesini sağlayan temiz ve arı ruh yer alır, üfürmeyle yardım ister. Hangisi daha güçlüyse, onun hükmü geçerli olur. Ruhlar birbirleriyle karşılaşırlar. Onların çatışması ve araçları, bedenlerinki gibidir. Çatışmaları ve araçları birbirinin aynıdır. Hatta ruhların ve bedenlerin çatışma ve karşılaşmasında asloları, araç ve ordulardır. Ama hissin hâkim olduğu kişiler hissin kendisini hakimiyetine alması ve ruhlar âleminden ruhun hükümlerinden ve fiillerinden uzak bulunması dolayısıyla, ruhların etkisini ve tepkisini hissetmezler.

Kısacası, ruh, güçlü olur, Fâtiha'nın anlamlarıyla yoğrulur, üfürme ve püskürmeyle yardım alırsa, habis nefislerden doğan etkiyle karşılaşır ve onu yokeder. Allah en iyisini bilir.

3— Akrep Sokmasının Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) akrep sokmasına karşı dua okumakla tedavisi konusundaki tutumu şöyledir:

31. Felak, 113/4.

İbn Ebî Şeybe, *Müsned*'inde Abdullah b. Mes'ûd'dan şu hadiseyi rivayet eder: Rasûlullah'la (s.a.) birlikte namaz kılıyorduk. Secde ettiğinde, bir akrep parmağını soktu. Rasûlullah (s.a.) döndü ve şöyle buyurdu: "Ne bir peygamberi, ne de başkasını bırakmayan akrebe lânet olsun." Sonra içinde su ve tuz bulunan bir kap getirilmesini istedi. İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okuyarak akrebin soktuğu yeri bu kaba koymaya başladı, sonunda sakinleşti.[32]

Bu hadiste, tabiî ve ilâhî kısımlarından oluşan birleşik bir ilaçla tedavi olunabileceği yer alır. Çünkü İhlâs sûresinde, ilmî i'tikadî tevhidin yüceliği, Allah'ın her ortaklığı reddeden tekliğinin isbatı, mahlukatın ulvîsinin ve süflîsinin daima kendisine muhtaç oluşu ve O'na yönelişiyle birlikte her yüceliğin isbatını içeren samediyyetin ortaya konuluşu, doğmamış ve doğurulmamışlığın, asıl, füru, eş ve benzerin reddedilmesini içeren, eş ve benzerliğin reddi gibi yalnızca bu sûrede bulunan ve Kur'an'ın üçte birine denk açıklamalar sözkonusudur. O'nun "Samed" isminde, bütün kemâlin ortaya konuluşu yer alır. Eş ve benzerinin olmadığının açıklanmasında, benzer ve örnekten uzak oluşu sözkonusudur. Birliğinde, celâl sahibi Allah'a herhangi bir ortak bulunmadığı belirtilir. Bu üç esas, tevhidin özüdür.

Felâk ve Nâs (Mu'avvizeteyn) sûrelerinde, topluca ve tek tek her türlü kötülükten Allah'a sığınma vardır. Çünkü "Yaratıkların şerrinden sığınma", ister bedende, ister ruhta olsun, bütün sığınılacak kötülükleri kapsar. "Bastırdığı zaman karanlığın", yani gecenin ve battığı zaman işaretinin, yani ayın şerrinden sığınma, habis ruhların yayıldığı zamanın kötülüğünden sığınmaktır ki, gündüzün ışığı, bu ruhlar ile yayılışı arasına girer. Gece karanlığı çöküp ay batınca, yayılır ve bozgunculuk yapar.

"Düğümlere üfürenlerin şerrinden sığınma", büyücüler ve büyülerinin şerrinden sığınmayı içerir.

"Hasetçilerin şerrinden sığınma", hasedi ve nazarıyla acı veren habis nefislerden sığınmayı kapsar.

İkinci sûre, insan ve cin şeytanlarının kötülüklerinden sığınmayı içine alır. İki sûre, her türlü kötülükten Allah'a sığınmayı içerir. Bu ikisinin, olmazdan önce kötülüklerden korunma ve sakınma konusunda büyük bir önemi vardır. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.), Ukbe b. Âmir'e, her namazdan sonra bu iki sûreyi okumayı tavsiye etmiştir. Bu, Tirmizî'nin *Câmi*'inde yer alır.[33]

32. Tirmizî, 2905. Senedinde, ezberi kötü olan İbn Lehîa vardır.
33. Tirmizî, 2905. Ayrıca bk. Ahmed, 4/155; Ebu Davud, 1523; Nesâî, 3/68. Senedi sahihtir.

Bunda, namazdan namaza kötülüklerin defolmasını isteme konusunda büyük bir sır vardır. Tirmizî şöyle der: Allah'a sığınanlar, bu ikisinin benzeriyle sığınmamışlardır. Hz. Peygamber'e (s.a.) on bir düğümde büyü yapılmıştı. İşte bu sırada Cibrîl, bu iki sûreyi getirdi. Her âyeti okuyuşunda bir düğüm çözüldü, sonunda bütün düğümler çözülmüş oldu. Böylece Hz. Peygamber (s.a.) tam olarak iyileşti.

Hadisteki tabiî ilaca gelince, tuzda pek çok zehir için fayda vardır, özellikle de akrep sokmasına karşı, *Kanun* adlı kitabın yazarı (İbn Sina) şöyle diyor: "Akrep sokmasına karşı, keten tohumuyla birlikte tuz sarılır." Başkaları da bunu söylemiştir. Tuzda, zehirlerin çektiği ve girdiğini çeken ve giren bir kuvvet vardır. Akrep sokmasında soğutma, çekmeye ve çıkarmaya ihtiyaç gösteren ateşli bir güç olduğu için, sokma ateşine karşı soğutulmuş su ile çeken ve çıkaran tuz terkibi yapılır. Bu, yapılabilecek ilacın en tamı, en kolayı ve en basitidir. Bu hadiste, akrep sokmasına karşı kullanılacak ilacın soğutma, çekme ve çıkarma olduğu da belirtilmiştir.

Müslim, *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den şu hadisi nakleder: Bir adam Rasûlullah'a (s.a.) geldi ve: "Dün rastladığım bir akrep beni soktu." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Akşamleyin, 'Yarattığının şerrinden Allah'ın tam kelimelerine sığınıyorum.' demiş olsaydın, sana bir zarar vermezdi." buyurdu[34]

Bil ki tabiî-ilâhî ilaçlar hastalıklara, hastalık ortaya çıktıktan sonra fayda verir, hastalanmadan önce korur. Hastalanınca, acı verse bile zararlı olmaz. Tabiî ilaçlar ise sadece hastalık ortaya çıktıktan sonra fayda verir. Sığınma ve dualar, ya hastalık sebeplerinin doğuşunu engeller, ya da sığınmanın tamlık, güç ve zaafına göre tam bir şekilde etkisini göstermesine mani olur. Dua ve sığınmalar, sağlığı korumak ve hastalığı gidermek için yapılır.

Birincisine örnek, Buharî ve Müslim'deki Hz. Âişe'den nakledilen şu hadistir: Rasûlullah (s.a.) yatağa girince avuçlarına "Kul huvallahu ahad" ve Muavvizeteyn'i (Felak ve Nâs sûrelerini) üfürür, sonra yüzüne sürerdi, eli derisine değmezdi.[35]

Ebu'd-Derdâ'nın rivayet ettiği sığınma hadisi de merfû olarak nakledilir: "Allah'ım! Sen Rabbimsin. Senden başka ilah yoktur. Sana güvendim. Sen yüce Arş'ın rabbisin." Bu, daha önce de geçmişti. Rivayette: "Kim bu duayı sabahleyin yaparsa, akşama kadar başına bir musibet gelmez. Kim ak-

34. Müslim, 2709.
35. Buharî, 11/107; Müslim, 2192.

şam üzeri yaparsa, sabaha kadar başına bir musibet gelmez." denir.[36]

Aynı şekilde Buharî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde: "Bakara sûresinin son iki âyetini okuyana bu ikisi yeter." hadisi yer alır.[37]

Müslim'in *Sahih*'inde de şu hadis bulunuyor: "Bir eve giren, 'Yarattıklarının şerrinden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım' derse, o evden ayrılıncaya kadar hiçbir şey ona zarar vermez."[38]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde şu rivayet vardır: Rasûlullah bir yolculukta geceleyin şöyle derdi: "Ey yeryüzü! Benim ve senin Rabbin Allah'tır. Senin şerrinden ve sendeki ve üstündeki varlıkların şerrinden Allah'a sığınırım. Arslandan ve karanlıktan, yılandan ve akrepten, evde oturandan, doğurandan ve doğandan Allah'a sığınırım."[39]

İkincisine gelince; yukarıda geçtiği gibi Fâtiha okumak, akrep sokmasına ve birazdan anlatılacak olanlara karşı dua okumak bunun örneğidir.

4— Isırgının Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) ısırgılara dua okuması konusundaki tutumu şöyledir:

Daha önce, Müslim'in *Sahih*'inde yer alıp, Enes'ten rivayet edilen hadiste, Hz. Peygamber'in (s.a.) zehirli hayvanlara, nazara ve ısırgıya (yandaki yara ve çıbana) karşı okumaya ruhsat verdiği geçmişti.

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Şifâ bt. Abdillah'tan şu hadis rivayet edilir: Ben Hafsa'nın yanındayken Rasûlullah (s.a.) yanımıza geldi ve şöyle buyurdu: "Ona yazmayı öğrettiğin gibi, ısırgı duasını da öğretsene."[40]

Isırgı (karınca) iki yanda çıkan yaradır. Bu bilinen bir hastalıktır. Hasta, bu yaranın olduğu yerde sanki bir karınca gezinirmiş ve ısırırmış gibi hissettiğinden bu şekilde isimlendirilmiştir. İbn Kuteybe ve başkaları şöyle der:

---

36. Bu hadisi İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*'de (s. 20-21) kaydetmiştir. Senedi zayıftır. Ayrıca başka bir zayıf senedle de benzerini rivayet etmiştir. Irakî, yaptığı tahriçte bu hadisi zayıf bir senedle Taberânî'ye nisbet etmiştir.
37. Buharî, 9/50; Müslim, 808.
38. Müslim, 2708.
39. Ebu Davud, 2603. Ayrıca bk. Ahmed, 2/132. Senedinde Zübeyr b. el-Velid eş-Şâmî bulunuyor, İbn Hibbân'dan başkası ona güvenmemiştir. Diğer râvileri güvenilirdir.
40. Ebu Davud, 3887. Ayrıca bk. Ahmed, 6/372. Senedi sahihtir.

Mecusîler, kişinin kızkardeşinden oğuluna karınca remili yapılınca, hastanın iyileştiğini idda ederlerdi. Şairin şu sözü de bunu gösterir:

وَلاَعَيْبَ فِينَا غَيْرَ عُرْفٍ لِمَعْشَرٍ كِرَامٍ وَأَنَّا لاَنَخُطُّ عَلَى النَّمْلِ

"Bizde yüce topluluğun örfü dışında, bir ayıp bilinmez. Biz, karınca remili yapmayız."[41]

Hallâl şunu rivayet eder: Şifâ bt. Abdillah, cahiliyye devrinde ısırgı için dua okurdu. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına gelince —Mekke'de O'na bîat etmişti—, şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi! Ben cahiliye devrinde ısırgıya karşı dua okurdum. Bunu sana arzetmek istiyorum." Bunu şöylece arzetti: "Allah'ın adıyla. Yuvalarından çıkıp dönünceye kadar şaşırsın ve kimseye zarar vermesin. Allah'ım! İnsanların Rabbi! Sıkıntıyı gider."

Hadiste, kadınlara yazma öğretileceğine delil de vardır.

5— Yılan Sokmasının Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yılan sokmasına karşı okuduğu dua konusundaki tutumu şöyledir:

Daha önce Hz. Peygamber'in (s.a.), "Yalnızca nazarda ve zehirli hayvanlarda dua okunur." hadisi geçmişti. Buradaki "hume" (zehirli) yer alan mim fethalı ve şeddesizdir. İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, Hz. Âişe'den, Hz. Peygamber'in (s.a.) yılan ve akrebe karşı dua okumaya izin verdiği rivayet edilir.[42] İbn Şihâb ez-Zührî'den rivayete göre şöyle demiştir: Rasûlullah'ın (s.a.) ashâbından birini yılan soktu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Dua okuyacak biri yok mu?" Şu cevabı verdiler: "Ey Allah'ın elçisi! Hazm âilesi, yılana karşı dua okurlardı. Sen duaları yasaklayınca, onlar da okumaz oldular." Hz. Peygamber: "Umâre b. Hazm'ı çağırın." dedi. Umâre'yi çağırdılar. Rasûlullah'a, okuduğu duayı nakletti. Hz. Peygamber: "Bir sakıncası yok." buyurdu. Bu konudaki duasını okumaya izin verdi.[43]

41. *Lisânu'l-Arab*'da "r-m-l" maddesinde "örf" yerine "nesil" vardır.
42. İbn Mâce, 3517. Senedi güvenilirdir. Buharî, (10/175) ve Müslim (2193), Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber (s.a.), her zehirli hayvana karşı okumaya izin verdi." dediğini rivayet ederler.
43. İn Hacer (*İsâbe*, 4/275) bunu, Ümare'nin biyografisinde verir ve şöyle der: "Buharî, bunu *et-Tarihu's-Sağîr*'de iyi bir senedle rivayet eder. Müslim, *Sahih*'inde (2199/63), Câbir'den şu rivayeti verir: Rasûlullah (s.a.) rukyeleri yasakladı. Amr b. Hazm ailesi gelip,

6— Yara ve Çıbanların Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yara ve çıbanlara okuması hakkındaki tutumu şöyledir:

Buharî ve Müslim'de Hz Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: Bir insan rahatsızlandığında veya yara ve çıbanı olduğunda, Rasûlullah (s.a.) parmağını şöyle koyar —râvi Süfyân kendi şehâdet parmağını yere koyarak Hz. Peygamber'in bu fiilini göstermiştir—, sonra kaldırır: "Allah'ın adıyla, şu arzımızın (bölgemizin) toprağı ile bazımızın tükrüğü, Rabbımızın izniyle hastamıza şifa verilmesi içindir." diyerek şifa dilerdi.[44]

Bu, basit, yararlı ve bileşik bir ilaçtır. Yara ve taze çıbanların tedavisinde kullanılan güzel bir ilaçtır, özellikle de başka ilaç bulunmadığında. Çünkü her yerde vardır. Bilindiği gibi, halis toprağın tabiatı soğuktur, kurudur, tabiatın normal gelişmesini ve iyileşme hızını engelleyen, özellikle sıcak bölgelerdeki ve sıcak mizaçlı kişilerdeki yara ve çıbanların rutubetini kurutucudur. Çünkü yara ve çıbanlardan sonra, çoğu kez sıcak mizacın bozulması gelir. Böylece ülkenin sıcaklığı, mizaç ve yara üçlüsü oluşur. Halis toprağın tabiatı, soğuk ve basit bütün ilaçların soğukluğundan daha çok soğuk ve kurudur. Toprağın soğukluğu, hastalığın sıcaklığına karşılıktır. Özellikle de yıkanmış ve kurutulmuşsa. Yine peşinden habis rutubet ve akıntı gelir. Toprak onun kurutucusudur, iyileşmesini engelleyen habis kuruma ve kurutuculuğun da şiddetini azaltır. Böylece —bununla beraber— hasta organın mizacında bir değişme olur. Organın mizacı normale dönünce, yönetici güçleri kuvvetlenir ve Allah'ın izniyle acıyı ondan defeder.

Hadisin anlamı, kendi şehadet parmağının üstüne tükürüp, onu toprağa sürerek bir miktar toprak alması ve bunu yaraya sürmesidir. Bu sözü, Allah'ın adını zikretme bereketi bulunmasından, işi O'na havale etme ve O'na güvenmesinden dolayıdır. Böylece bir ilaç, ötekine katılarak, etkisi artar.

"Bölgemizin (arzımızın) toprağı" sözünden maksat, bütün yeryüzü mü, yoksa özellikle Medine toprağı mıdır? Bu konuda, iki görüş vardır. Hiç şüphesiz toprakta bazı özellikler vardır ki, bu özelliğiyle birçok hastalığa karşı

"Ey Allah'ın elçisi! Bizim akrep sokmasına karşı bir duamız vardı. Sen rukyeleri yasakladın." dediler. Okuduklarını Rasûlullah'a naklettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Bir sakınca görmüyorum. Sizden kardeşine yardım edebilen, ona yardım etsin." buyurdu.

44. Buharî, 10/176; Müslim, 2194.

fayda sağlar, birçok habis hastalıklar iyileşir. Galenos (Calinus) şöyle diyor: "İskenderiye'de karaciğer ve istiskâ (hydropisie) hastalığına yakalananları gördüm. Çoğu kez Mısır toprağını kullanırlardı. Bu toprağı uyluklarına, bacaklarına ve kollarına, sırtlarına ve kaburgalarına sürerlerdi. Bundan açık bir şekilde fayda görürlerdi. Bu sürme işte bu şekilde çürük ve şişkin yerlere fayda verir. Fazla kan kaybından dolayı bütün vücudu şişen bir topluluğun bu topraktan apaçık bir fayda gördüğünü bilirim. Başka bir topluluk da bazı organlarında müthiş bir şekilde yerleşmiş müzmin ağrılarına şifa buldu, ağrılar iyileşti ve temelli gitti." *Kitabu'l-Mesihî*'nin yazarı şöyle diyor: "Knossos (Kunûs, Mustakî adası)'tan getirilen toprak, parlak ve temizleyici, yaraları iyileştirici ve kapatıcıdır."

Bir takım topraklarda böyle özellikler olduğuna göre, yeryüzünün en temiz ve bereketli toprağı hakkında ne denir? Hz. Peygamber'in (s.a.) tükrüğüyle karışmış ve Allah'ın adı ve O'na güvenmesi bunun yoldaşı olmuştur. Daha önce de geçtiği gibi, duanın gücü ve etkisi yapana, kendisine karşı dua okunanın tepkisine göre değişir. Bu, erdemli, akıllı ve müslüman bir tıpçının reddetmeyeceği bir durumdur. Niteliklerden herhangi biri bulunmazsa, dilediğini söylesin.

7— Ağrıların Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) ağrılara okuma tedavisi konusundaki tutumu şöyledir:

Müslim'in, *Sahih*'inde Osman b. Ebi'l-Âs'tan rivayet ettiğine göre, Osman, müslüman olduğundan beri vücudunda gördüğü bir ağrıyı Rasûlullah'a (s.a.) arzetti. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Elini vücudunun ağrı duyduğun yerine koy ve üç defa bismillah, sonra da yedi defa 'Hissetmekte olduğum ve sakınıp sığınmaya çalıştığım şeyin şerrinden Allah'ın izzetine ve kudretine sığınıyorum' de."[45] Bu ilaçta, Allah'ın anılması, işin O'na havale edilmesi, acının şerrinden onu giderecek olan izzetine ve kudretine sığınma vardır. Daha etkili ve faydalı olması için tekrar edilmesi, zararlı maddenin çıkarılması için ilacın tekrarlanması gibidir. Yedi sayısında, başkasında olmayan bir özellik vardır. *Sahihayn*'da, Hz. Peygamber'in (s.a.) bazı âile üyelerini sağ eliyle sıvazlayarak dua okuduğu ve şöyle dediği rivayet edilir: "Allah'ım! İnsanların Rabbi! Hastalığı gider, şifa ver. Sen şifa vericisin, Senden

45. Müslim, 2202.

başka şifa veren yoktur. Öyle bir şifa ver ki, hastalıktan iz bırakmasın."[46] Bu duada, Rubûbiyetinin ve rahmetinin kemâliyle Allah'tan bir şifa isteği vardır; şifa vericinin yalnızca Allah olduğu, O'nun şifasından başka şifa bulunmadığı yer alır. Allah'ın tevhidi, ihsanı ve rubûbiyetiyle şifa dilemeyi içerir.

8— Musibet ve Üzüntünün Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) musibet ateşi ve üzüntüsünü tedavisindeki tutumu şöyledir:

Yüce Allah şöyle buyurur: "Sabredenleri müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde 'Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz.' derler. Rablerinin rahmeti ve mağfireti onlaradır. O'nun yolunda olanlar da onlardır."[47] *Müsned*'de, Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu nakledilir: "Bir musibete uğrayıp, 'Biz Allah'ınız ve O'na döneceğiz. Allah'ım; musibetim konusunda bana ecir ver ve ondan daha iyilisini ver.' derse, Allah da ona musibetinde ecir verir ve daha iyisini bedel kılar."[48]

Bu sözler, musibete uğrayan için en özlü, dünya ve âhireti konusunda en yararlı ilaçtır. Çünkü iki önemli esası içermektedir ki kul bunları gerçekten tanırsa musibetinden kurtulur:

Birincisi: Kulun kendisi, âilesi ve malı gerçekte yüce Allah'a aittir. Allah bunu kendisine emanet olarak vermiştir. Çekip aldığı takdirde, malı emanet edilenden geri alan emanet verici gibidir. Ayrıca kul iki yokluk arasındadır: Kendinden önceki yokluk, kendinden sonraki yokluk. Kulun mülkü, kısa bir süre için emanet bir maldır. Bunun yanısıra, kul bu malı yoktan var etmiş değildir ki mülkü gerçekten ona ait olsun. Var olduktan sonra onu âfetlerden koruyacak da, varlığını ilelebet sürdürecek de değildir. Malında hiçbir rolü yoktur, gerçek bir mülkü de yoktur. Ayrıca kul, malında mülkünde, gerçek mal sahibi gibi değil, verilen emir ve yasaklar çerçevesinde hareket eden biridir. Bu yüzden malında, ancak gerçek sahibinin onayladığı tasarruflarına izin verilir.

İkincisi: Kulun dönüşü gerçek mevlâsı olan Allah'adır. Dünyayı hiç şüphesiz ardında bırakacak ve ilk yaratılışta olduğu gibi âilesiz, malsız ve akrabasız bir şekilde Rabbine gelecektir. Kulun başlangıcı, hayatı ve sonu böyle

46. Buharî, 10/178; Müslim, 2191.
47. Bakara, 2/155-157.
48. Ahmed, 4/27. Ümmü Seleme—Ebu Seleme yoluyla. Müslim'de (918/4)'de yer alır.

olduğuna göre, bir varlık dolayısıyla nasıl sevinebilir veya bir kayıp dolayısıyla nasıl üzülebilir. Başlangıcı ve sonu hakkında düşünmesi, bu hastalığın en önemli ilaçlarındandır. İlaçlarından başka biri de, başına gelecek musibetin ondan şaşmayacağını, başına gelmeyenin de gelmeyeceğini yakînen bilmesidir. Yüce Allah şöyle buyurur: "Yüryüzüne ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, Kitap'ta bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır. Bu, kaybettiğinize üzülmemeniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmamanız içindir. Allah kendini beğenip öğünen hiç kimseyi sevmez."[49]

Musibetin ilaçlarından birisi de, kulun başına gelen musibete bakmasıdır. Bu takdirde Rabbi'nin, benzerini veya daha üstününü kaldırdığını, —şayet sabreder ve razı olursa— bu musibetin kaldırılmasından kat kat büyüğünü rezerv ettiğini şayet dilerse, musibetinden daha büyüğünü yaratacağını görebilir.

Başka bir ilacı ise, musibetinin ateşini, başka musibete uğrayanların durumuna bakarak gönlünü soğutmasıdır. Bilsin ki beterin beteri vardır,[50] sağına baksın sıkıntıdan başkasını görebilir mi? Soluna baksın, pişmanlıktan başkasını görebilir mi?[51] Dünyaya şöyle bir baktığında, bir sevdiğini kaybetmekten veya kötü bir şey olmasından dolayı belâya uğrayanları, dünyadaki kötülüklerin birer rüya ve kaybolan gölge olduğunu, biraz güldürürse çokça ağlattığını, bir gün sevindirirse sürekli üzdüğünü, pek az faydalandırırsa uzun süre engellediğini, iyilik doldurduğu evi gözyaşına boğduğunu, bir gün sevindirdiyse bir üzüntü gününü sakladığını görür. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) şöyle diyor: "Her gülüşten sonra bir ağlayış vardır."

Hind bt. en-Nu'man ise şöyle demiştir: "Kendimizi insanların en üstünü ve zengini görmüştüm. Sonra güneş batar batmaz bizi en fakir olarak gördüm. Gerçekten de, iyilik doldurduğu evi gözyaşına boğması Allah'a aittir."

Adamın biri, durumun açıklamasını isteyince şöyle cevaplamış: "Bir sabah, Arapların her biri bizim durumumuzu arzuluyordu. Akşamleyin ise, Araplar bize sadece acıyordu."

Bir gün kızkardeşi Hurka bt. en-Nu'man, en iyi durumdayken ağladı. "Seni ağlatan nedir? Belki biri sana acı veriyor." denilince şunu söyledi: "Ha-

49. Hadîd, 57/22.
50. Azbat b. Kuray'ın, "Her vadide Sa'doğulları vardır." deyişinden alınmıştır.
51. Bedîuzzaman el-Hemezânî'nin, akrabalarından bir kısmı ölen Ebu Âmir ed-Dabbî'ye ta'ziyet için yazdığı mektuptan alınmıştır. Bk. *er-Resâ'il*, s. 93. (el-Cevâib baskısı).

yır. Âilemde rahat bir hayat gördüm, her sevinç dolan ev, üzüntü de dolar."[52]

İshak b. Talha şöyle anlatıyor: Bir gün onun yanına girdim ve şöyle dedim: "Hükümdarların gözyaşları için ne dersin?" Şu cevabı verdi: "Bugünkü durumumuz, dünkünden daha iyi. Kitaplarda okuduğumuz kadarıyla, her iyilik içinde yaşayan âile, daha sonra gözyaşı da görecektir. Zaman bir topluluğa sevecekleri bir gün gösterirse, hoşlanmayacakları bir gün de gösterir." Sonra şu şiiri söyledi:

فَبَيْنَا نَسُوسُ النَّاسَ وَالأَمْرُ أَمْرُنَا ... إِذَا نَحْنُ فِيهِمْ سوقة نَتَنَصَّفُ

فَأُفٍّ لِدُنْيَا لَايَدُومُ نَعِيمُهَا ... تَقَلَّبُ تَارَاتٍ بِنَا وَتَصَرَّفُ

"Bir zaman insanları yönetiyor, iktidarı elimizde tutuyoruz,
Bir de ne görelim ki günün birinde saray hizmetkârı olmuşuz,

Nimetleri devam etmeyen şu dünyaya yuh olsun,
Bazan bize gülüyor, bazan da bizden kaçıyor."[53]

Musibetin bir başka ilacı, sabırsızlığın onu kaldırmayıp kat kat arttırdığını bilmektir. Gerçekte sabırsızlık, hastalığı arttırıcı bir unsurdur.

Başka bir ilaç ise, sabrın, teslimiyetin —ki bu namaz, rahmet ve Allah'ın sabrın garantisi kıldığı hidayettir —ve Allah'a ait olup, O'na dönüşü kabullenme sevabının yok edilmesinin, gerçekte musibetten daha önemli olduğunu bilmektir.

Musibetin başka bir ilacı, sabırsızlığın düşmanı sevindirip dostu üzdüğünü, Rabbini kızdırıp şeytanı sevindirdiğini, ecrini boşa çıkardığını ve kendisini zayıflattığını bilmektir. Sabreder ve ölçülü giderse şeytanı çatlatır, onu eli boş döndürür. Rabbini hoşnut eder, dostunu sevindirir, düşmanını üzer, dostlarının yükünü azaltır ve kendisini teselli etmelerinden önce onları teselli eder. Sebat ve büyük olgunluk işte böylesidir; yoksa yanakları yolmak, elbiseleri parçalamak, beddua ve ağıtlar, kadere öfkelenmek değil.

Başka bir ilaç, sabrın ve işi Allah'a havale etmenin ortaya çıkardığı tat ve sevincin, şayet devam ederse, başına gelen musibetin devam etmesiyle ortaya çıkandan kat kat fazla olduğunu bilmektir. Bu konuda kendisine, Rab-

52. Metinde "gadâra" geçiyor. Rahat hayat demektir. İbn Abdurrabbih, *el-Ikdu'l-Ferîd*'de şöyle diyor: "Dünya sadece bol budaklı ağaç gibidir, bir tarafı yeşerirse, öbür tarafı kurur."
53. İki beyit, şu eserlerde yer alır: *el-Mu'telef ve'l-Muhtelef*, 145; *el-Hamâse*, 1203 (Merzukî'nin şerhiyle); *Hızânetu'l-Edeb* 3/178.

bine hamdetmesi ve işi O'na havale etmesi dolayısıyla cennetde inşa edilecek hamd köşkü yeter. Şimdi dönüp düşünsün: Hangi musibet daha büyük? Dünya musibeti mi, yoksa ebedî cennetteki hamd köşkünün kaybedilmesi musibeti mi? Tirmizî'de merfû olarak şu hadis vardır: "Kıyamet gününde insanlar, musibet ehlinin gördükleri karşılık için derilerinin dünyada önünç verilmiş olmasını ister."[54]

Seleften biri şöyle diyor: "Dünya musibetleri olmasaydı, kıyamete müflis olarak gelirdik."

Musibetin bir çaresi de, Allah'dan daha iyisinin geleceğini umarak kalbini rahatlatmaktır. Allah dışında herşeyin bir bedeli vardır, ama Allah'ın bedeli yoktur. Nitekim bir beyitte şöyle denir:

مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِذَا ضَيَّعْتَهُ عِوَضٌ   وَمَا مِنَ اللَّهِ إِنْ ضَيَّعْتَهُ عِوَاضُ

"Kaybettiğin taktirde, herşeyin yerini tutacak biri vardır,
Ama Allah'ı kaybedersen onun yerini tutacak asla yoktur."

Musibetin başka bir çaresi, musibetten payının sadece bu kadar olduğunu bilmektir. Kim hoşnutluk gösterirse hoşnutluk kazanır, kim hoşnutsuzluk gösterirse hoşnutsuzluk kazanır. Musibetten payın senin kabullendiğin kadardır. Payının ister iyisini, istersen kötüsünü seç. Şayet musibet kişide öfke ve küfür doğurursa helâk olanlar güruhuna, bir vacibi yapmayarak veya bir haramı işleyerek sabırsızlık ve aşırılık doğurursa aşırılar güruhuna yazılır. Şikâyet ve sabır göstermeme doğurursa aldanmışlar güruhuna yazılır. Şayet Allah'a itiraz ve hikmetini tenkit etme durumu doğurursa, zındıklık kapısını çalmış veya oraya girmiş olur. Allah için sabır ve sebat gösterirse sabredenler bölümüne, Allah'ın rızasını kazanırsa rıza kazananlar kısmına, hamd ve şükrederse şükredenler arasına yazılır ve hamdedenlerle birlikte hamd sancağının altında olur. Şayet Rabbine sevgi ve kavuşma sevinci doğurursa, halis âşıklar arasına yazılır.

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde ve Tirmizî'de, Mahmud b. Lebîd'den merfû olarak şu hadis rivayet edilir: "Allah bir topluluğu sevdiğinde onlara belâ ve sıkıntı verir. Rıza gösteren O'nun rızasını, öfkelenen de hoşnutsuzluğunu kazanır." Ahmed b. Hanbel, şunu da ilâve eder: "Sabırsızlık gösteren de sa-

54. Tirmizî, 2404. Abdurrahman b. Mi'zâ—A'meş—Ebu'z—Zübeyr—Câbir senediyle. Abdurrahman zayıftır, A'meş'ten rivayet ettiği hadisler münker kabul edilmiştir, sika râvilerden onlara benzer rivayet yoktur. Ayrıca A'meş ile Ebu'z-Zübeyr'in muan'an rivayetleri söz konusudur.

bırsızlık görür."[55]

Musibetin çarelerinden biri, ne kadar sabırsızlık gösterilirse gösterilsin, işin sonunda mecburî bir sabır (*sabru'l-ıztırâr*) olduğunu bilmektir. Böylesi de övgüye ve mükâfata değer değildir. Bilgelerden biri şöyle diyor: "Akıllı kişi, bilgisizin günler sonra yaptığını, musibetin daha ilk gününde yapar. Büyükler gibi sabır göstermeyen, hayvanlar gibi teselli bulup avunur." Buharî'de merfû olarak şu hadis vardır: "Sabır, musibetin ilk ânında gösterilendir."[56] el-Eş'as b. Kays şöyle diyor: "İnanarak ve karşılığını Allah'tan umarak sabret, aksi halde hayvanlar gibi teselli bulursun."

Musibetin bir çaresi de, musibete uğrayanın en yararlı ilacının, sevdiği ve hoşnutluk gösterdiğinde Rabbine ve ilâhına teslimiyet olduğunu, sevginin özellik ve sırrının sevgiliye teslimiyet olduğunu bilmesidir. Birini sevdiğini öne sürüp, sonra onun hoşlandığını reddeden ve hoşlanmadığını seven, kendisi aleyhine tanıklık yapmış ve sevgilisini öfkelendirmiş olur.

Ebu'd-Derdâ şöyle diyor: "Allah bir şeyi yarattığında, onunla hoşnut olmak ister." İmran b. Husayn, hastayken şöyle diyordu: "Bana en sevimli olan, O'na en sevimli olandır." Ebu'l-Âliye de böyle derdi.

Bu, yalnızca sevenlerle birlikte kullanılabilen bir çare ve ilaçtır. Herkesin bu ilacı kullanması mümkün değildir.

Musibetin başka bir çaresi, iki büyük ve sürekli tat ve yarar arasında mukayese yapmaktır: Musibetle yararlanma tadı ve Allah'ın verdiği mükâfatla yararlanma tadı. Şayet tercih edebileceği bir durum çıkarsa, üstün olanı tercih eder, başarı ihsan etmesinden dolayı da Allah'a hamdetsin. Her yönden alt mertebede olanı tercih ederse, aklındaki, kalbindeki ve dinindeki musibetin dünyasındaki musibetten daha büyük olduğunu bilsin.

Musibetin bir başka ilacı, bu belâyı verenin hâkimlerin hâkimi ve merhametlilerin en merhametlisi olduğunu, yüce Allah'ın belâyı , yoketmek, azap etmek ve süründürmek için göndermediğini bilmektir. Ondan bir nimeti alması; sabrını, hoşnutluğunu ve imanını sınamak, kalbi kırık bir halde huzu-

55. Sahih bir hadistir. Ahmed (5/427, 429), iki ayrı senedle ve şu sözlerle verir: "Allah, bir topluluğu sevdiğinde onlara sıkıntı verir. Sabredenler sabır, sabırsızlık gösterenler sabırsızlık kazanır." Tirmizî (2398) ve İbn Mâce'de (4031) ise Enes'ten şu sözlerle nakledilir: "Karşılığın büyüklüğü, sıkıntıya göredir. Allah bir topluluğu sevdiğinde onlara sıkıntı verir. Hoşnutluk gösteren hoşnutluk, hoşnutsuzluk gösteren de hoşnutsuzluk kazanır." Senedi hasendir.

56. Buharî, 3/138; Müslim, 926.

runda O'na sığınarak şikâyetini O'na anlatarak tazarru ve niyazda bulunduğunu işitmek ve kapısına geldiğini görmek içindir.

Şeyh Abdülkadir şöyle diyor: "Oğlum! Musibet seni yoketmek için gelmemiş, yalnızca sabrını ve imanını sınamak için gelmiştir. Oğlum! Kader, pençeli bir hayvan gibidir. Pençeli hayvan leş yemez."

Kısacası, musibet, ortaya çıkanı şekillendiren örs gibidir. Ya kırmızı altın çıkarır veya büsbütün pislik ve moloz çıkarır. Nitekim bir beyitte şöyle denir:

سَبَكْنَاهُ وَنَحْسِبُهُ لُجَيْنـاً   فَأَبْدَى الكِيرُ عَنْ خَبَثِ الحَدِيدِ

"Onu döktük, sanıyoruz ki gümüştür,
Örs demirin molozunu ortaya çıkardı."

Bu örs ona dünyada fayda vermezse, önünde en büyük örs var. Kul, dünya örsüne ve kalıbına sokulmasının bu örs ve kalıptan daha iyi olduğunu ve iki örsten birinin zorunlu bulunduğunu bilirse, Allah'ın dünya örsüyle ilgili nimetinin kadrini bilmelidir.

Musibetin bir çaresi de, kulun, şayet dünya sıkıntıları ve musibetler olmasaydı, kibir, kendini beğenme, firavunluk ve kalp sıkıntısı gibi hem dünyayı, hem de ahiretini yoketme sebeplerinin geleceğini bilmesidir. Bazen çeşitli musibetlerle nimetleri kaybettirmesi, merhametlilerin en merhametlisi Yüce Allah'ın, bu hastalıklardan koruyan, kulluğun dosdoğru sürdürülmesini sağlayan, yokedici, habis ve bozuk maddelerden arınmasını ortaya çıkaran bir rahmetidir. Musibet dolayısıyla merhamet eden ve nimetlerle sınayan Allah, her noksandan uzaktır. Nitekim bir beyitte şöyle denir:

قَدْ يُنْعِمُ اَللّٰهُ بِالبَلْوىٰ وإنْ عَظُمَت   وَيَبْتَلِي اللّٰهُ بَعْضَ القَوْمِ بِالنِّعَمِ

"Allah bazan —büyük de olsa— belâyla nimet verir,
Allah kimi toplulukları nimetlerle sınar."

Yüce Allah kullarını sıkıntı ve belâ hastalıklarıyla tedavi etmeseydi, azarlar, isyan ederler ve haddi aşarlardı. Yüce Allah bir kuluna iyilik dilediğinde, durumuna göre yokedici hastalıklardan arındıran belâ ve sıkıntı verir, bu belâ ve sıkıntı onu terbiye eder, temizler ve arındırırsa, dünya mertebelerinin en üstünü olan kulluğa ve ahiret sevabının en yücesi olan Allah'ı görme ve O'na yakın olma derecesine yükseltir.

Dünyadaki acının âhiretteki tatlının, dünyadaki tatlının âhiretteki acının ta kendisi olduğunu, Allah'ın birini öbürüyle değiştirdiğini bilmek de mu-

sibetin bir çaresidir. Geçici bir acıdan sürekli bir tatlılığa geçmek, bunun tersi bir durumdan daha iyidir. Bunu tam anlayamadıysan, Rasûlullah'ın şu sözüne bakıver: "Cennet nefse hoş gelmeyen şeylerle, cehennem nefsin şehvetleriyle kuşatılmıştır."[57]

Bu noktada, insanların akılları farklı şeyler anlar, insanların gerçeği ortaya çıkar. Çoğunluğu geçici tatlılığı, yok olmayan sürekli tatlılığa tercih eder, ebedî tatlılık için geçici acıya, ebedî izzet için geçici zillete, âfiyet için geçici sıkıntıya katlanmaz. Çünkü önündekini hemen görür, sonrakini ise göremez. İman zayıftır, şehvetin otoritesi ise onu etkisi altında tutmaktadır. İşte bundan da dünyanın tercihi, ahiretin reddedilmesi durumu ortaya çıkar. Böyle bir bakış açısı, işin dış yanına, ilk ve önceki durumlarına bakmaktan ibarettir. Dünya perdesini yırtan ve işin önüne ve sonuna geçebilen etkili bakış açısının farklı bir durumu vardır.

Nefsini; Allah'ın dostları ve itaatkâr kulları için hazırladığı sürekli nimet, ebedî mutluluk ve büyük kurtuluş ile tembel ve kaybeden kulları için hazırladığı utançlık, ceza ve sürekli pişmanlıklara çağırıver. Sonra kendine lâyık olanı seç. Herkes kapasitesine göre hareket eder. Herkes kendine uygun olanı ve yakışanı arzular. Bu ilacı daha fazla uzatmayayım. Doktor ve hastanın bu şiddetli ihtiyacı, genişçe yazmayı gerektirdi. Başarı Allah'tandır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) keder, üzüntü, gam ve hüznün tedavisi konusundaki tutumları şöyledir:

Sahîhayn'da, İbn Abbas'tan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) üzüntülü durumunda şöyle derdi:

لَاإِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ، لَاإِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لَا إِلٰهَ إِلاَّ
اللّٰهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ، وَرَبُّ الْأَرْضِ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ.

"Yüce ve hilim sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur. Yüce Arş'ın Rabbi Allah'tan başka ilâh yoktur. Yedi kat göklerin, yeryüzünün ve yüce Arş'ın Rabbi Allah'tan başka ilâh yoktur."[58]

Tirmizî'nin *Câmi*'inde Enes'ten rivayete göre, bir durum Hz. Peygamber'e (s.a.) güç geldiğinde şöyle derdi:

يَاحَيُّ يَاقَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ

57. Müslim, 2822.
58. Buharî, 11/122, 123; Müslim, 2730.

"Yâ hayy, yâ kayyûm! Rahmetinle yardım istiyorum."(59)

Yine Tirmizî'de Ebu Hureyre'den rivayete göre, bir durum Hz. Peygamber'i üzdüğünde yüzünü göğe kaldırır ve: "Sübhanellahî'l Azîm = Ey büyük Allah'ım; sen her noksandan uzaksın." derdi. Kendisini duaya verince: "Yâ hayy, yâ kayyûm." derdi.(60)

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Ebu Bekre'den rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Üzüntü duası şudur:

اَللّٰهُمَّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو، فَلاَ تَكِلْنِي إِلٰى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ

Allah'ım! Rahmetini umarım. Beni bir an bile nefsime teslim etme. Benim bütün durumumu düzelt. Senden başka ilâh yoktur."(61)

Yine Ebu Davud'un *Sünen*'inde, Esmâ bt. Umeys'ten rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) ona şöyle buyurmuştur:

Üzüntülü durumda söyleyeceğin sözleri sana öğreteyim:

اَللّٰهُ رَبِّي لاَ أُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً

"Allah Rabbim'dir. O'na hiçbir şeyi ortak koşmam."(62) Bir rivayete göre bu, yedi defa söylenir.(63)

---

59. Tirmizî, 3522. Senedinde Yezîd b. Ebân er-Rukkâşî vardır, zayıftır.
60. Tirmizî, 3432. Senedinde İbrâhim b. el-Fadl el-Mahzûmî vardır, metrûktur.
61. Ebu Davud, 5090. Ayrıca bk. Ahmed, 5/42; Buharî, *el-Edebü'l-Müfred*, 701. Senedi hasendir. İbn Hibbân (2370) bu hadisi sahih görmüştür. Yazarımız İbn Kayyim, bu hadisi Hz. Ebu Bekr'in Müsned'inden sanmıştır.
62. Ebu Davud, 1525. İbn Mâce (3882), Ömer b. Abdilazîz'in mevlası Hilâl b. Ebî Tu'me—Ömer b. Abdilaziz—Abdullah b. Câfer—Esmâ bt. Umeys yoluyla rivayet eder ve İbn Hibban'daki (2369) Hz. Âişe hadisi bunun şahididir.
Nâsıruddîn el-Elbânî, *el-Kelimu't-Tayyib*'e (s.73) yazdığı dipnotta, Ömer b. Abdilaziz'in mevlâsı Hilâl b. Ebu Tu'me'ye, kütüb-i sitte râvilerinin biyografilerini yazan *Tehzîb*, *Takrîb* ve *Hulâsa* gibi kitaplarda, her birinin künyeler kısmında bulunmasına rağmen, biyografiler arasında yer verilmediğini sanmıştır. Oysa *Tehzîb*'de aynen şunlar yazılıdır: Ebu Tu'me el-Umevî, Ömer b. Abdilaziz'in mevlâsıdır, adı Hilâl'dir. Şam'lıdır, Mısır'da oturmuştur. Ömer b. Abdilaziz'den ve Abdullah b. Ömer'den hadis rivayet etmiştir. Ondan da Abdulaziz b. Ömer b. Abdilaziz, Abdurrahman b. Yezid b. Câbir ve Abdullah b. Lehî'a rivayette bulunmuştur. Ebu Hâtim şöyle diyor: Ebu Tu'me, Mısır kurrasındandır. Ondan Yezid b. Câbir'in iki oğlu rivayette bulunmuştur. İbn Yûnus şöyle diyor: Hilâl, Ömer b. Abdilaziz'in mevlâsıdır, künyesi Ebu Tûme'dir. Mısır'da kurra idi. İbn Ammâr el-Mavsılî şunu söylüyor: Ebu Tu'me, sikadır.
63. Bu rivayeti bulamadık. Taberanî, Dua'da üç defa söylendiğini zikreder.

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde, İbn Mes'ûd'dan rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Birinde hüzün veya keder olunca şunu söylesin:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ، ابنُ عَبْدِكَ، ابْنُ أَمَتِكَ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ، عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ، أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَداً مِنْ خَلْقِكَ، أَو اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ: أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ رَبِيعَ قَلْبِي، وَنُورَ صَدْرِي، وَجِلاءَ حُزْنِي، وَذَهَابَ هَمِّي

'Allah'ım! Ben senin kulunum, senin kulunun oğluyum, ümmetinden biriyim. Kaderim senin elinde. Benim hakımda senin hükmün geçerli, takdir ettiğin adalettir. Kendine verdiğin, kitabında indirdiğin, yaratıklardan birine öğrettiğin veya gayb bilgisinde kendi tercih ettiğin isminle Senden dilekte bulunuyorum! Yüce Kur'an'ı kalbimin baharı, gönlümün nuru ve üzüntümün cilası kıl. Üzüntümü gider.'

Bunu söyleyenden Allah üzüntü ve kederi giderir, yerine sevinç getirir.''[64]

Tirmizî'de Sa'd b. Ebî Vakkas'tan rivayete göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Yunus peygamber, balığın karnındayken Rabbına şu duayı yapmıştır:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

'Senden başka ilâh yoktur. Sen her kusurdan uzaksın. Ben zalimlerden biri oldum.'

Müslüman biri bu duayı yaptığında duası mutlaka kabul olunur.''[65]

Başka bir rivayette şöyledir: "Ben bir söz biliyorum ki, üzüntüye düşen onu söylerse Allah bu üzüntüsünü giderir: Kardeşim Yunus'un sözü."

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Ebu Saîd el-Hudrî'den şu hadis rivayet edilir: Bir gün Rasûlullah (s.a.) camiye girdi. Ensar'dan Ebu Ümâme adındaki

64. Ahmed, 1/394, 452. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (2372) da sahih görmüştür. Daha önce de geçti.
65. Tirmizî, 3500. Ayrıca bk. Ahmed, 1/170. Hâkim (1/505) bu hadisi sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır. Hadis onların dediği gibidir. İkinci rivayeti İbnu's-Sünnî, (s.111) kaydetmiştir, senedinde zaaf vardır.

biri camide idi. Rasûlullah ona: "Ey Ebu Ümâme! Hayrola, namaz vakti olmadığı halde camide misin?" diye sordu. Ebu Ümâme: "Üzüntü ve borçlar beni bırakmıyor, ey Allah'ın elçisi!" cevabını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Sana söylediğin takdirde Yüce Allah'ın üzüntünü kaldıracağı ve borcunu ödeme imkânı vereceği bir söz öğreteyim mi?" Ebu Ümâme: "Evet, öğret ey Allah'ın elçisi!" deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Sabah ve akşam şunu söyle:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الهَمِّ والحَزَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ العَجْزِ والكَسَلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الجُبْنِ والْبُخْلِ، وأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ

"Allah'ım! Üzüntü ve kederden, âcizlik ve tembellikten, korkaklık ve cimrilikten, borca batmaktan ve insanların kahrından Sana sığınırım."

Ebu Ümâme şöyle diyor: "Bunu yaptım. Yüce Allah da üzüntümü giderdi, borcumu ödeme imkânı verdi."[66]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde İbn Abbas'tan rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah, devamlı istiğfar edenin her üzüntüsünü sevince dönüştürür, her zorluktan çıkış yolu verir, ummadığı yerden onu rızıklandırır."[67]

Müsned'de, bir iş kendisini üzdüğünde Rasûlullah'ın (s.a.), namaz kılmağa sığındığı rivayet edilir.[68]

Yüce Allah şöyle buyurur: "Sabır ve namazla yardım isteyiniz."[69]

Sünen'de şu hadis vardır: "Cihad yapınız. Çünkü o, cennet kapılarından biridir. Allah onunla nefislerden gam ve kederi uzaklaştırır."[70]

İbn Abbas'tan Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Üzüntü ve kederi artan bol bol Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh (güç ve kudret yalnızca Allah'tandır.) desin."

---

66. Ebu Davud, 1555. Senedinde Gassân b. Avf el-Basrî vardır, leyyinu'l-hadis bir râvidir.
67. Ebu Davud, 1518. Ayrıca bk. Ahmed, 2234; İbn Mâce, 3189. Senedinde el-Hakem b. Mus'ab vardır, meçhul bir râvidir.
68. Ahmed, 5/388. Senedinde Muhammed b. Abdillah ed-Duelî ve Abdulaziz b. Ebî Huzeyfe vardır. İbn Hibbân'dan başkası onları sika kabul etmez.
69. Bakara, 2/45.
70. Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Evsat*'ta Ebu Ümâme'den rivayetle kaydettiği sahih bir hadistir. Ayrıca Ahmed (5/314, 316, 326 ve 330) Ubâde b. Sâmit'ten rivayet eder. Hâkim (2/74, 75) bu hadisi sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır.

Sahîhayn'da şu rivayet sabittir: "(Bu söz) cennet hazinelerinden biridir."[71]

Tirmizî'de ise şöyledir: "(Bu söz) cennet kapılarından biridir."[72]

Bunlar on beş ilaç türünü içerir. Şayet bu dualarla üzüntü, gam ve keder giderilemezse, bu hastalık iyice yerleşmiş, sebepleri kökleşmiş ve büsbütün bir arınmaya ihtiyaç var demektir.

1) Allah'ın rubûbiyet tevhidi,
2) İlâhlık tevhîdi,
3) İtikadî-ilmî tevhid,
4) Yüce Allah'ın kuluna zulmetmekten ve onu sebepsiz yere sorumlu tutmaktan uzak oluşu,
5) Kulun bizzat kendisinin zâlim olduğunu itiraf edişi,
6) Yüce Rabbimize en sevdiği şeylerle, O'nun isim ve sıfatlarıyla —ki bunların da en kapsamlısı, Hayy ve Kayyûm'dur— dua ediş,
7) Yalnızca O'ndan yardım isteyiş,
8) Kulun O'ndan ümit bekleyişini ikrar,
9) O'na güvenme, işi O'na havale etme ve kaderinin O'nun elinde oluşunu, dilediği gibi yaratacağını ve hakkında Allah'ın hükmünün geçerli, bu takdirinin de adalet oluşunu itiraf,
10) Kalbini Kur'an bahçelerinde besleyiş, Kur'an'ı kalbi için bahara döndürüş, şüphe ve şehvet karanlıklarına karşı ondan ışık bekleyiş, her kaybettiğine onunla teselli buluş, her musîbete karşı onunla gıdalanma, gönül hastalıklarına onunla şifa arama, üzüntüsünün cilası, gam ve kederinin şifası oluşu,
11) İstiğfar, af dileyiş,
12) Tevbe,
13) Cihad,
14) Namaz,
15) Güç ve kudretin yalnızca Allah'a ait oluşu.

Sözkonusu bu ilaçların bu hastalıklara etki yönü şöyledir:

Yüce Allah âdemoğlunu ve organlarını yaratmış, her birine kaybettiği zaman üzüntü duyacağı kemâl durumunu vermiş; onların hükümdarı olan kalbe kaybettiği zaman yerini hastalık ve gam, keder, hüzün gibi acıların alacağı bir mükemmellik vermiştir.

71. Buharî, 11/180; Müslim, 2704, Ebu Musâ'dan.
72. Tirmizi, 3576, Sa'd b.Ubâde'den İsnâdı hasendir.

Göz yaratılmış olduğu görme özelliğini, kulak yaratılmış olduğu işitme özelliğini ve dil yaratılmış olduğu konuşma özelliğini kaybederse, mükemmelliğini kaybetmiş olur.

Kalb; yaratıcısını bilmek, sevmek, tek olarak tanımak, O'nunla sevinmek, sevgisiyle coşmak, O'ndan hoşnut olmak, O'na güvenmek, O'nun için sevmek, O'nun için düşmanlık etmek, sürekli O'nu anmak, O diğer bütün şeylerden kendisine daha sevgili olmak, her şeyden daha çok O'ndan ümid etmek, kalbinde herşeyden çok O'na yer vermek, nimet, sevinç ve lezzetin, hatta hayatın ancak böylece olduğunu gönlüne yerleştirmek için yaratılmıştır. Bu, onun için gıda, sağlık ve hayat yerindedir. Bunları kaybedince, üzüntü, gam ve keder her yandan hızla onu sarar, sürekli teslim alır.

Kalbin en önemli hastalıkları, şirk, günah, gaflet, Allah'ın sevdiklerini ve hoşnutluk gösterdiklerini önemsemeyiş, işi O'na havale etmeme, O'na az güvenme, O'ndan başkasına meyil gösterme, takdirine öfkelenme ve verdiği sözde ve tehditte şüpheye düşmedir.

Kalbin hastalıklarını düşünürsen, başkasını değil, yalnızca bunları ve benzerlerini sebep olarak görürsün. Başka bir ilacı olmayan çaresi, bu hastalıkların panzehiri olan nebevî ilaçlardır. Çünkü hastalık panzehiriyle giderilir, sağlık benzeriyle korunur. Kalbin sağlığı bu nevebî emirlerle korunur, hastalıkları bu panzehirlerle giderilir.

Tevhid, kula hayır, sevinç, tat, ferahlık ve neşe kapılarını açar. Tevbe, kalbi hasta eden bozuk karışım ve maddelerin arındırılması ve karışmaktan korunmasıdır. O, kalbe sevinç, kötülük kapılarını kapatır, tevhid sayesinde mutluluk ve iyilik kapılarını açar, tevbe ve istiğfarla kötülük kapılarını kapatır.

Tıp otoritelerinden olan eski bir âlim şöyle diyor: "Vücudunun âfiyette olmasını isteyen az yesin ve içsin. Kalbinin âfiyetini isteyen, günahlarını terketsin." Sâbit b. Kurrâ şöyle diyor: "Vücudun rahatı az yemekte, ruhun rahatı az günahta, dilin rahatı da az konuşmaktadır."

Kalb için günah, zehir yerindedir; onu yok etmese de, hiç şüphesiz zayıflatır. Gücü zayıflayınca hastalıklara güç yetiremez. Gönül doktoru Abdullah b. Mübârek bir şiirinde şöyle diyor:

رَأَيْتُ الذُّنُوبَ تُمِيتُ الْقُلُوبَ   وَقَدْ يُورِثُ الذُّلَّ إِدْمَانُهَا
وَتَرْكُ الذُّنُوبِ حَيَاةُ الْقُلُوبِ   وَخَيْرٌ لِنَفْسِكَ عِصْيَانُهَا

"Günahların kalpleri öldürdüğünü gördüm.
Kalpteki perişanlığı sürekli günah işlemek yaratır,

Günahları terketmenin kalpleri dirilttiğini gördüm,
Senin için iyi olan, günahlara isyandır."

Heves ve arzular, kalbin en büyük hastalıklarından, heves ve arzuya aykırı davranış ise en önemli ilaçlarındandır. Nefis, aslında cahil ve zalim olarak yaratılmıştır. Cehaletinden dolayı nefis, şifasının heveslerine uymakta olduğunu sanır. Halbuki bu, telef ve ölmesidir. Zalim oluşu dolayısıyla nefis, dürüst doktorun dediğini kabul etmez bilakis hastalığı ilaç yerine koyar ve ona güvenir, ilacı hastalık sanır, ondan kaçar. Böylece, hastalığı tercih edip ilacından kaçınması sonucu, doktorları âciz bırakan ve bunlarla beraber şifası imkânsızlaşan hastalık ve illetler doğar. En büyük musibet bunu kadere yüklemesi, nefsini temize çıkarması, durumuyla sürekli olarak Rabbini kınaması, sonunda açıktan açığa bu kınamasını diliyle sürdürmesidir.

Hasta bu duruma gelince; onun iyileşmesi, sadece Rabbından bir rahmet gelip yeni bir hayat vermesi ve övgüye değer bir yolu benimsetmesi durumunda beklenebilir. Bu yüzden, İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadis, ilâhlık ve Rablık tevhidini içermiş, Yüce Rabbı, azamet ve hilimle nitelemiştir. Bu iki sıfat da, en yüce kudret ve rahmeti, iyilik ve bolluğu, ulvî ve süflî âlem ile yaratıkların en üst sınırı olan Arş için Rablığın mükemmelliğini gerektirir. Tam Rablık; tevhid, ibadet, sevgi, korku, ümit, ululama ve itaatın yalnızca O'na ait olmasını gerektirir. O'nun mutlak azameti, O'nda her mükemmelliğin varlığını, her noksan ve benzerliğin bulunmayışını gerektirir. O'nun hilmi, yaratıklarına en yüce rahmet ve iyiliği gerektirir.

Kalbin bunu bilmesi ve tanıması Yüce Allah'ı sevmeyi, ululamayı ve tevhidi gerektirir. Neşe, lezzet ve sevinçten, üzüntü, keder ve gam acısını giderecek olan durum doğar. Hastayı sevindiren, ferahlatan ve güçlendiren bir durum olunca, tabiatın bedenî hastalığa karşı nasıl güç kazandığını görürsün. Kalp için bu şifanın ortaya çıkması daha uygun ve iyidir.

Ayrıca, üzüntünün sıkıntısı ile üzüntü duasının içerdiği bu niteliklerin genişliğini karşılaştırırsan, bu sıkıntıdan kurtarmak ve kalbin, sevinç ve neşeye boğmak için son derece uygun olduğunu görürsün. Bunu yalnızca kalbinde nurları doğan ve kalbi gerçekleri arayanlar kabul eder.

"Yâ hayy, yâ kayyûm, rahmetinle imdat diliyorum." sözünün, bu hastalığı giderme konusundaki etkisi son derece anlaşılır durumdadır. Çünkü "hayat" sıfatı, Allah'ın bütün kemâl sıfatlarını içerir ve gerektirir. "Kayyûm" sıfatı ise, bütün fiilî sıfatları içerir. Bunun için, Allah'ın dua edilince kabul edilen ve istenince verilen en yüce ismi hayy ve kayyûm olmuştur. Tam hayat, bütün hastalık ve acıların zıddıdır. Bu yüzden cennet hayatı mükemmel

olduğundan, cennettekilere üzüntü, gam, keder ve herhangi bir âfet gelmez. Hayatın noksanlığı, fiillere zarar verir, kayyûm sıfatına aykırı düşer. Kayyûm sıfatının tamlığı, hayat sıfatının mükemmelliği içindir. Mutlak ve tam hayat sıfatıyla diri olanın, mutlaka kemâl sıfatı da vardır. Kayyûm olana mümkün olanı yapmak asla imkânsız değildir. Hayat ve kayyûm sıfatlarıyla Allah'tan dilekte bulunmanın, hayata aykırı düşen ve fiillere zarar veren durumun giderilmesinde etkisi vardır.

Bunun bir benzeri, hidayete erdirmesi için Hz. Peygamber'in (s.a.) Rabbine, "Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil'in Rabbı" diyerek dilekte bulunmasıdır. Çünkü kalbin hayatı, hidayetledir. Yüce Allah, hayatı bu üç meleğe havale etmiştir. Cebrâil, kalblerin hayatı olan vahiy meleğidir. Mikâil, beden ve ruhların hayatı olan tabiatı yöneten melektir. İsrâfil, dünyanın hayatı ve ruhların cesetlere dönüşünün sebebi olan nefhayı üflemekle görevlidir. Yüce Allah'tan, hayatın havale edildiği büyük ruhların Rabbi diyerek dilekte bulunmanın, isteğin elde edilmesinde etkisi vardır.

Kısacası, hayy ve kayyûm isimlerinin, duaların kabulünde ve üzüntülerin giderilmesine özel bir etkisi vardır.

Sünen'de ve Ebu Hâtim'in *Sahih*'inde merfû olarak şu hadis rivayet edilir: "Allah'ın en yüce ismi, şu iki âyettedir: 'Tanrınız bir tek tanrıdır, O merhamet eden, merhametli olandan başka tanrı yoktur.'[73] 'Elif, lâm, mîm. Allah; O'ndan başka tanrı olmayan, diri (hayy) ve her an yarattıklarını gözetip durandır. (Kayyûm).''[74] Tirmizî, "Bu sahih bir hadistir." diyor.[75]

Sünen ve İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde Enes'ten rivayete göre bir adam şöyle dua etti: "Allah'ım! Senden yalnızca Sana hamd ederek istiyorum. Senden başka tanrı yoktur. Sen ihsan sahibisin, gökleri ve yeri en iyi şekilde yaratansın. Celâl ve ikram sahibisin. Yâ hayy, yâ kayyûm." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Kendileriyle dua edilince duayı kabul ettiği, isteyince verdiği Allah'ın en büyük ismiyle dua etti."[76]

---

73. Bakara, 2/163.
74. Âl-İmrân, 3/1-2.
75. Tirmizî, 3472; İbn Mâce, 3855; Ebu Davud, 1496; Ahmed, 6/461; Dârimî, 2/450. Ubeydullah b. Ebî Ziyâd—Şehr b. Havşeb—Esma bt. Yezîd yoluyla. Ubeydullah kuvvetli bir râvi değildir. Şehr b. Havşeb için birçokları çeşitli sözler söylemiştir. Ancak Ebu Ümâme'den merfû olarak onu güçlendiren bir şahidi vardır: "Dua edildiğinde Allah'ın kabul edeceği en büyük ismi üç sûrede, Bakara, Âli İmrân ve Tahâ sûrelerindedir." Bu hadisi İbn Mâce, (3856), Tahavî, *(Muşkilu'l-Âsâr,'* 1/63) ve Hâkim, (1/506), rivayet etmişlerdir, senedi hasendir.
76. Ebu Davud, 1495; Nesâî, 3/52; İbn Mâce, 3858. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (2382) ve Hâkim (1/503, 504) bu hadisi sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır.

Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) kendini duaya verince, "Yâ hayy, yâ kayyûm" derdi.

"Allah'ım! Rahmetini umuyorum. Beni bir an bile nefsime bırakma. Bütün işimi düzelt. Senden başka ilâh yoktur." hadisi, ümidin tüm hayır kendisinde olana ait bulunduğunu, yalnızca O'na güvenildiğini, işin O'na havale edildiğini ve O'na niyaz yapıldığını, işini düzeltmesini, nefsine bırakmamasını ve bu hastalığı gidermekte güçlü bir etkisi bulunan tekliğini belirtmek içindir. "Allah, Rabbimdir. O'na hiçbir şeyi ortak koşmam." hadisi de böyledir.

İbn Mes'ûd'un, "Allah'ım! Ben senin kulunun oğlu bir kulunum." hadisinde ise, ilâhî bilgiler ve kitabımızın boyutunu aşan kulluk sırları vardır. Çünkü bu söz, kendisini, atalarının ve ninelerinin kulluğunu itirafı, kaderinin Allah'ın elinde olup dilediği gibi belirlediğini içermektedir. Kul, Allah olmaksızın bir fayda veya yarar elde edemez; ölüm, hayat ve dirilişe sahip değildir. Çünkü kaderi başkasının elinde bulunan kişinin elinde hiçbir şey bulunmaz, bilâkis kaderin sahibi elinde esir ve tartışmasız iktidarının emrinde olur.

"Benim hakkımda senin hükmün geçerli olur. Benimle ilgili takdirin adalettir." sözü, tevhidin dayandığı iki önemli temeli içerir:

1) Kaderin ve yüce Rabbin kulu hakkındaki hükümlerinin geçerli olduğunun, bundan kurtuluşun ve ona karşı hile yapmanın imkânsız olduğunun ispatı yer alır.

2) Yüce Allah bu hükümlerinde adaletlidir, kuluna haksızlık yapmaz, bilâkis bu hükümlerde adalet ve iyiliğin gereğinden dışarı çıkmaz. Çünkü zulmün sebebi, ya zâlimin ihtiyacı, ya bilgisizliği veya akılsızlığıdır. Herşeyi bilen, hiçbir şeye muhtaç olmayan, ama herşeyin kendisine muhtaç olduğu, hâkimlerin hâkimi birinden böyle bir şey gerçekleşemez. Hiçbir şey O'nun hikmet ve hamdi dışında olmadığı gibi, herşey O'nun kudret ve dilemesindedir. O'nun hikmeti, dileme ve kudretinin etkili olduğu her yerde etkilidir. Bunun için Allah'ın Peygamberi Hûd (a.s.), kavmi kendisini ilâhlarıyla korkutunca şöyle demiştir: "Doğrusu ben Allah'ı şahit tutuyorum; siz de şahid olun ki, ben O'nu bırakıp koştuğunuz ortaklardan uzağım. Hepiniz bana tuzak kurun, sonra da ertelemeyin. Ben, ancak benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah'a güvenirim. Hiçbir canlı yoktur ki Allah ona el koymamış bulunsun. Rabbim elbette doğru yoldadır."[77] Yani, her ne kadar yüce Allah, mahlukatın kaderini elinde tutuyor ve dilediği gibi hareket ediyorsa da, O doğru yolda-

77. Hûd, 11/55-56.

dır; onlar hakkında yalnızca adalet ve hikmetle, iyilik ve rahmetle tasarrufta bulunmaktadır. "Benim hakkımda senin hükmün geçerlidir." sözünün karşılığı âyetin "Hiçbir canlı yoktur ki Allah ona el koymamış bulunsun" kısmına; "Benim hakkımdaki takdirin adalettir" sözü ise âyetin "Şüphesiz Rabbim doğru yoldadır." kısmına uygunluk gösterir. Sonra, yüce Rabbine kulların bildiği ve bilmediği —ki gayb âleminde tercih ettikleri bunlardandır, melek ve peygamberler dahi bunları bilmez— isimleriyle dua etmiştir. Bu en önemli; Allah'ın sevdiği ve isteğin elde edilmesine en yakın dua çeşididir.

Sonra, Kur'an'ı, kalbi için hayvanların beslendiği bahar kılmasını istemiştir. Kur'an gerçekten de kalbin damarıdır. Yine Kur'an'ı, gam ve kederine şifa kılıp, hastalığı kökünden söken, bedeni sıhhat ve normal durumuna döndüren ilaç yerinde olmasını, Kur'an'ın hüznünü cilalamasını istemiştir. Hasta doğru bir şekilde kullanırsa, bu ilaç ondaki hastalığı gidermeye, ona tam şifa, sağlık ve afiyet vermeye adaydır. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

Yunus peygamberin duasına gelince; onda, Yüce Allah'ı en yüksek seviyede tek ve noksandan uzak tanıma, kulun kendi zulüm ve günahını itiraf gibi üzüntü, gam ve keder ilaçlarının ve ihtiyaçların giderilmesinde Yüce Allah için kullanılacak isimlerin en etkilisi vardır. Çünkü, tevhid ve tenzih; Allah için her kemâli kabul etmeyi, her türlü noksanı, kusuru ve benzeri reddetmeyi içerir. Zulmün itirafı; kulun şeriate, sevap ve cezaya inancını içerir, üzüntüsünü ve Allah'a sığınmayı, hatasını söylemeyi, kulluğunu kabullenmeyi ve Allah'a ihtiyaç duymayı gerektirir. Burada vesile edinilen tam dört durum vardır: Tevhid, tenzîh, kulluk ve itiraf.

"Allah'ım! Üzüntü ve kederden Sana sığınırım." şeklindeki Ebu Ümâme hadisi, her çifti birbirinin yakını ve eşi olan sekiz şeyden sığınmayı içerir. Keder ve hüzün kardeştir, âcizlik ve tembellik kardeştir, korkaklık ve cimrilik kardeştir, borca batmak ve insanların zorbalığı kardeştir. Çünkü, kalbe hoşlanılmayan ve acı veren şeyler geldiğinde, bunun sebebi, ya geçmişteki bir durumdur ki onu kedere boğar, şayet gelecekte olması beklenirse, onu üzer ve kulu çıkarlarından alıkoyar ve engeller; yahut âcizlik demek olan kudretsizliktir veya tembellik, iyiliği ve yararı kendisine ve diğer insanlara verdirmemek demek olan isteksizliktir; veyahut da yararı, korkaklık demek olan bedeniyle veya cimrilik demek olan malıyla engellemesidir. İnsanların ona kahır yapması, ya haklı gerekçeye dayanır ki bu borca dalmaktır, ya da haksızdır ki bu da insanların ona zorbalık yapmasıdır. Hadis, her kötülükten sığınmayı içermiştir. İstiğfarın gam, keder ve sıkıntıyı defetmedeki etkisi, din âlimlerinin ve her ümmetin akıllı kişilerinin günah ve bozgunculuğunun üzüntü ve kederi, korku ve hüznü, gönül sıkıntısını ve kalp hastalıklarını gerektirdiğini

bilme konusunda aynı görüşte birleşmesinden dolayıdır. Hatta günah işleyenler, arzularını yerine getirdiklerinde ve nefisleri usandığında, bunu kalplerindeki sıkıntı, gam ve keder dolayısıyla işlerler. Nitekim ahlâksızlıkların piri şiirinde şöyle diyor:

"Bir kadehi zevkle içtim,
Diğeriyle onu tedaviye çalıştım."(78)

Günahların ve suçların kalbteki sonucu bu olduğuna göre, onun çaresi tevbe ve istiğfardır.

Namaza gelince; namazda kalbi ferahlatan ve güçlendiren, onu açan, neşe ve zevke boğan bir özellik vardır. Namazda, kalp ve ruh Allah ile ilişki kurar, O'na yakın olur. O'nu zikrederek ferahlar, O'na yakararak neşe dolar, huzurunda durur, O'na ibadette bedenin tümünü, güçlerini ve organlarını kullanır, her organa bundan payını verir, mahlukatla ilgilenmek, karışmak ve konuşmaktan alıkoyar, kalbinin ve organlarının güçlerini Rabbine ve yaratıcısına yöneltir, ancak sağlam kalblerde yer eden en önemli ilaçlardan, ferahlatıcılardan ve gıdalardan olduğu sürece namaz durumunda düşmanından emin olur. Hasta kalpler ise, ancak üstün gıdalar uygun düşen bedenler gibidir.

Namaz, dünya ve âhiret iyiliklerinin elde edilmesinde, kötülüklerin defedilmesinde en önemli yardımcılardandır. Namaz, günahtan alıkoyar, kalp hastalıklarını defeder, hastalığı vücuttan atar, kalbi aydınlatır, yüzü ağartır, organlara ve nefse dinçlik verir, rızık getirir, zulmü defeder, mazluma yardım eder, şehvet pisliklerini defeder, nimeti korur, belâyı defeder, rahmet indirir, karanlığı aydınlatır, karın ağrılarının pek çoğuna yarar sağlar. İbn Mâce, *Sünen*'inde Mücâhid—Ebu Hureyre senediyle şunu rivayet eder: Ebu Hureyre der ki: Rasûlullah (s.a.) beni, yatarken karın ağrısından şikâyet ettiğim halde gördü. Bana şöyle dedi: "Ey Ebu Hureyre! Karnında bir derdin mi var?" "Evet, ey Allah'ın elçisi!" dedim. Bunun üzerine Rasûlullah: "Kalk, namaz kıl. Çünkü namazda şifa vardır." buyurdu.(79) Bu hadis Ebu Hureyre'den mevkûf olarak rivayet edilmiştir. Hadisi, Mücâhid'e doğrudan Ebu Hureyre söylemiştir ki öyleye benziyor.

Şayet zındık bir doktor, namazın ilaç olduğunu kabul etmiyorsa, ona tıp diliyle hitap edilir ve: "Namaz, ruh ve bedenin birlikte yaptıkları bir spor-

78. Bu A'şa, Meymûn b. Kays'tır. Şiir, *Divan*'ında (s.121) yer almaktadır. Ebu Nuvas da şu beytinde onu izlemiştir:
"Beni kınamayı bırak, kınama özendirmedir.
Beni hastalıkla tedavi et."
79. İbn Mâce, 3458. İsnadı zayıftır.

dur." denilir. Çünkü namazda ayakta durmak, eğilmek, oturmak, intikal vb. yapıldığı sırada çoğu mafsalların hareket ettiği, mide, bağırsak ve diğer sindirim organları gibi iç organların çoğunun eğilip büküldüğü hareketler ve vaziyet alışlar vardır. Bu hareketlerde, maddeleri güçlendirme ve nüfuz etme olduğu inkâr edilemez. Özellikle nefis kuvveti ve onun namazda inşirah bulmasıyla tabiat güçlenip, acı defolur. Ama zındığın hastalığı, peygamberlerin getirdiğinden yüzçevirmesi ve onun yerine ilhadı geçirmesi, yalancı ve yüzçeviren mutsuzların gireceği kızgın ateşten başka bir ilacı olmayan hastalıktır.

Cihadın üzüntü ve kederi defetmedeki etkisi, vicdanen bilinen bir durumdur. Çünkü nefis, bâtıl saldırganı, saldırısını ve istilasını kendi başına bırakınca üzüntü ve kederi, hüzün ve korkusu artar. Ama onunla Allah için mücadele ederse, Allah onun hüznünü, gam ve kederini dinçlik, ferahlık ve kuvvetle değiştirir. Yüce Allah şöyle buyurur: "Onlarla savaşın ki Allah sizin elinizle onları azaplandırsın, rezil etsin ve sizi üstün getirsin de mü'minlerin gönüllerini ferahlandırsın, kalplerindeki öfkeyi gidersin."[80] Kalbin sıkıntı, hüzün, keder ve üzüntüsünü cihaddan daha hızlı giderecek bir şey yoktur. Yardım yalnızca Allah'tan istenir.

"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah"ın hastalığı defetmedeki etkisine gelince; bu sözde, güç ve kudretin yalnızca Allah'a ait olduğu, işin bütünüyle O'na bırakıldığı, O'ndan gelecek hiçbir şeye karşı çıkılamayacağı, ulvî ve süflî âlemde her dönüşümün bu çerçevenin dışına çıkamayacağı, bu dönüşüm kuvvetinin ve bütün bunların hepsinin yalnızca Allah'a ait olduğu yer alır. Bazı eserlerde şöyle denir: "Gökten inen ve oraya yükselen bir melek, bunu ancak *'Lâ havle velâ kuvvete illâ billah'* ile gerçekleştirir." Şeytanı kovmada bu sözün şaşılacak bir etkisi vardır. Yardım yalnızca Allah'tan istenir.

9— Korku ve Uykusuzluğun Tedavisi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) korku ve uyumayı engelleyen durumun tedavisi hakkındaki tutumu şöyledir:

Tirmizî, *Câmi*'inde Büreyde'den şunu nakleder: Halid, Rasûlullah'a (s.a.): "Ey Allah'ın elçisi! Geceleyin uykum kaçıyor, uyuyamıyorum." diyerek şi-

80. Tevbe, 9/14-15.

kâyette bulundu. Rasûlullah (s.a.) ona şöyle buyurdu: Yatağına girdiğinde şöyle de:

اَللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظَلَّتْ، وَرَبَّ الأَرْضِيْنَ، وَمَا أَقَلَّتْ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَّتْ، كُنْ لِي جَاراً مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعاً أَنْ يَفْرُطَ عَلَيَّ أَحَدٌ مِنْهُمْ، أَوْ يَبْغِيَ عَلَيَّ، عَزَّ جَارُكَ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ، وَلاَ إِلٰهَ غَيْرُكَ.

"Yedi kat göklerin ve gölgelendirdiğinin Rabbi, Allah'ım! Yeryüzünün ve taşıdığının Rabbi, Allah'ım! Şeytanların ve saptırdıklarının Rabbi Allah'ım! Bütün mahlukatının kötülüklerine, onların herhangi birinin bana aşırı gitmesine veya bana isyan etmesine karşı bana koruyucu ol. Senin koruman ne yücedir, şanın ne yücedir. Senden başka tanrı yoktur."[81]

Yine Tirmizî'de Amr b. Şu'ayb—babası—dedesi senediyle şu hadis vardır: Rasûlullah, onlara korkuya karşı şunu öğretiyordu:

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ، وَعِقَابِهِ، وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ.

"Gazabından ve cezasından, kullarının şerrinden ve şeytanlarının fısıltılarından Allah'ın tam kelimelerine sığınırım. Şeytanların gelmesinden de Sana sığınırım, Rabbim!" Abdullah b. Amr, büyük oğullarına bunları öğretir, küçüklerine yazar ve üstüne asardı.[82] Bu sığınmanın böyle bir hastalıkla ilişkisi açıktır.

10— Yangının Söndürülmesi:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yangın ve söndürülmesi konusundaki tutumu şöyledir:

Amr b. Şu'ayb—babası—dedesi senediyle Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Yangını gördüğünüzde tekbir getirin. Çünkü tekbir onu söndürür."[83] Çünkü yangının sebebi ateştir. Ateş, şeytanın yaratıldığı mad-

81. Tirmizî, 3518. Senedinde Hakem b. Zuhayr vardır, metrûk bir râvidir. Tirmizî şöyle diyor: Bu, senedi kuvvetli olmayan bir hadistir. Bazı ilim ehli, Hakem b. Zuhayr'ın hadisini terketmiştir.
82. Tirmizî, 3519. Ayrıca bk. Ebu Davud, 3893; Ahmed, 6696; Hâkim, 1/548. Râvileri sikadır, İbnü's-Sünnî (643)'de mürsel bir şahidi vardır.
83. İbnü's-Sünnî, *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*, 289, 290, 291, 292. Senedinde Kasım b. Abdullah b. Amr b. Hafs b. Âsım el-Ömerî vardır, metruk bir râvidir. Ahmed b. Hanbel yalancı olduğunu belirtmiştir.

dedir. Yangında maddesi ve fiiliyle şeytana uygun düşen genel bir kötülük vardır. Şeytanın ona yardımı ve uygulaması sözkonusudur. Ateş tabiatı itibarıyla taşkınlık ve bozgunculuğu arar. Bu iki durum, yani yeryüzünde taşkınlık ve bozgunculuk, şeytanın yoludur, onlara çağırır, insanoğlunu onlarla yok eder. Ateş ve şeytandan her biri, yeryüzünde taşkınlık ve bozgunculuğu arzular. Yüce Rabbin ululanması, şeytanı ve fiilini engeller.

Bu yüzden Yüce Allah'ı ululamanın yangını söndürmede etkisi vardır. Çünkü Allah'ın yüceliğine kimse karşı duramaz. Müslüman Rabbine tekbir getirdiğinde, tekbiri ateşin ve maddesi ateş olan şeytanın yatıştırılmasında etkili olur, yangını söndürür. Biz ve başkaları bunu denedik. Aynen böyle olduğunu gördük. Allah en iyisini bilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KORUYUCU HEKİMLİK

A) SAĞLIĞIN KORUNMASI

Hz. Peygamber'in (s.a.) sağlığın korunmasındaki tutumu şöyledir:

Bedenin normal durumu, sağlığı ve devamı sıcağa direnen rutubette olduğundan, rutubet bedenin maddesidir, sıcaklık onu olgunlaştırır, fazlalıkları atar, onu ıslah eder ve güzelleştirir. Aksi takdirde bedeni bozar ve devamı mümkün olmaz. Rutubet, sıcaklığın da gıdasıdır. Rutubet olmasaydı, bedeni yakar, kurutur ve bozardı. Her birinin devamı, diğeriyledir, bedenin devamı ise her ikisiyle birliktedir, her biri diğerinin maddesidir. Sıcaklık, rutubetin bozulma ve değişmesini engelleyen ve koruyan maddesidir. Rutubet, sıcaklığın besleyici ve taşıyıcı maddesidir. Herhangi biri diğerinden daha fazla olursa, bedenin mizacı için buna göre bir sapma olur. Sıcaklık daima rutubete girer. Beden —yaşamasını sürdürmek için— sıcaklığın girdiğine karşı duracak nesneye, yani yemeye ve içmeye ihtiyaç duyar. Girme miktarından fazla olunca, sıcaklık fazlalıklara girmede zaafa uğrar, pis maddelere dönüşür, bedende bozukluk yapar. Maddelerin türüne, orgaların kabulü ve kabiliyetine göre çeşitli hastalıklar ortaya çıkar. Bütün bunlar Yüce Allah'ın; "Yeyin, için, israf etmeyin."[1] âyetinden alınmıştır. Böylece Allah, kullarına; çıkanların yerine bedeni ayakta tutacak yiyecek ve içecek alınmasını, bunun da sayı ve nitelik olarak bedenin yararlanacağı ölçüde olmasını, bu ölçüyü aştığı takdirde israf olacağını açıklamıştır. Bunların her ikisi de sağlığa engel, has-

1. A'râf, 7/31.

talık getiricidir. Yani yememek ve içmemek veya bunlarda israf.

Sağlığın korunması, bütünüyle bu iki ilâhî sözde yer almıştır. Şüphesiz ki beden daima boşalmakta ve besin almaktadır. Boşalma arttığında, maddesinin tükenmesi dolayısıyla sıcaklık zayıflar. Çünkü boşalmanın fazlalığı, rutubeti azaltır, halbuki rutubet sıcaklığın maddesidir. Sıcaklık zayıflayınca, sindirim de zayıflar. Rutubet tükenene kadar durum böyle sürer, sonunda sıcaklık tümüyle gider. Böylece kul sonunda Allah'ın varacağını yazdığı ecelini tamamlamış olur.

İnsanın kendisini ve başkasını tedavi etmesinin gayesi, bu duruma varıncaya kadar bedeni korumaktır, yoksa bu gençlik, sağlık ve kuvvetin kendileriyle bulunduğu sıcaklık ve rutubetin sürekliliğini gerektirmez. Çünkü böyle bir durum bu dünyada hiçbir insan için gerçekleşmemiştir. Doktorun gayesi, sadece ve sadece kokuşma vb. bozuculardan rutubeti, zayıflatıcılardan sıcaklığı korumak, insan bedeninin kendisiyle ayakta durduğu normal dengeyi sağlamaktır. Gökler, yeryüzü ve diğer mahluklar da bu şekilde dengede durur. Hepsinin kıvamı, dengeyledir. Hz. Peygamber'in (s.a.) tutumunu inceleyip düşünen, sağlığın korunabileceği en iyi yol olduğunu görür. Çünkü sağlığın korunması, yiyecek ve içeceği, giyecek ve barınağı, hava ve uykuyu, uyanıklık ve hareketi, durgunluk ve evliliği, arınma ve korunmayı yerli yerinde ve iyi idare etmeye bağlıdır. Bunlar normal ve bedene, bölgeye, yaşa ve tabiat kanunlarına uygun oldukları takdirde ecele kadar sağlığının devam etmesine veya üstün durumda olmasına daha yakın bulunur.

Sağlık ve âfiyet, Allah'ın kullarına en büyük nimetlerinden, en bol ve geniş ihsan ve bağışlarından hatta mutlak âfiyet en büyük nimet olduğundan, bunu elde edene, sağlık ve âfiyetin gözetilmesi, koruması ve aykırılıklara karşı savunulması yaraşır. Buharî'nin *Sahih*'inde İbn Abbas'tan rivayete göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "İki nimette insanların pek çoğu aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit."(2)

Tirmizî ve diğerlerinde, Ubeydullah b. Mihsan el-Ensârî'den rivayete göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Vücudu âfiyette, ruhundan emin, bir günlük azığı yanında olduğu halde sabahlayan, sanki dünya ona verilmiş gibidir."(3)

2.Buharî, II/196.

3.Tirmizî, 2347; İbn Mâce, 4141; Buharî, *el-Edebu'l-Müfred*, 300; Humeydî, *Müsned*, 439. Senedinde meçhul biri var. Ama, İbn Hibbân (2503)'de Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edilen şahidi vardır. Ayrıca başka bir şahidi İbn Ebi'd-Dünya'ya göre İbn Ömer'den rivayet edilir. Böylece ikisiyle kuvvet kazanır.

Yine Tirmizî'de Ebu Hureyre'den rivayete göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde kula sorulacak nimetlerle ilgili ilk soru şudur: Sana sağlıklı bir beden vermedik mi? Serin sudan içirmedik mi?"[4]

İşte buradan hareketle, selefimiz "Sonra o gün, size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz."[5] âyetindeki "nimetler" ifadesini, "sağlık" olarak yorumlamıştır.

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde, Rasûlullah'ın, Abbas'a şöyle buyurduğu kaydedilir: "Ey Abbas! Ey Rasûlullah'ın amcası! Dünya va âhirette Allah'tan âfiyet iste."[6]

Yine Ahmed'in *Müsned*'inde, Ebu Bekr es-Sıddîk'ten, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu işittiği kaydedilir: "Allah'tan kesin bilgi ve âfiyet isteyin. Kesin bilgiden sonra kula âfiyetten daha iyisi verilmemiştir."[7] Bu hadisinde Rasûlullah, din ve dünya âfiyetini bir arada zikretmiştir. Kulun iki dünyadaki iyiliği ancak yakîn bilgi ve âfiyetle tamam olur. Yakîn, ondan âhiret cezalarını, âfiyet ise kalp ve bedenindeki dünya hastalıklarını defeder.

Nesâî'nin *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den merfû'an şu hadis vardır: "Allah'tan af, âfiyet ve esenlik isteyiniz. Hiç kimseye yakînden sonra âfiyetten daha iyisi verilmemiştir."[8] Bu üçü, affederek geçmişteki kötülüklerin, âfiyetle şimdikilerin, esenlikle de gelecektekilerin giderilmesini içerir. Çünkü, esenlik, âfiyetin sürekli ve devamlı oluşunu içerir.

Tirmizî'de merfû olarak şu hadis vardır: "Allah'tan âfiyetten daha sevimlisi istenilmemiştir."[9]

Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Ebu'd-Derdâ'dan şu hadisi rivayet eder: "Rasûlullah'a âfiyette olup şükretmem, musibete uğrayıp sabretmemden daha çok hoşuma gidiyor." dedim. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Rasûlullah da senin gibi âfiyeti seviyor."

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, bedevînin biri Rasûlullah'a gelerek: "Beş vakit namazdan sonra Allah'tan ne isteyeyim?" dedi. Rasûlullah: "Âfiyet

4.Tirmizî, 3555. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (2585) da sahih görmüştür.
5.Tekâsür, 102/8.
6.Ahmed, 1783. Ayrıca bk. Tirmizî, 3509. Senedinde Yezid b. Ebi Ziyad el-Kûfî vardır, zayıf bir râvidir.
7.Ahmed, 5/17. Ayrıca bk. İbn Mâce, 3849. Bu, Hz. Ebu Bekr'in Müsned'inde bulunan sahih bir hadistir.
8.Nesâî, bu hadisi *Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle*'de rivayet eder.
9.Tirmizî, 3510. Senedinde Abdurrahman b. Ebî Bekr el-Muleykî vardır, zayıftır.

iste'' buyurdu. Bedevî sorusunu yenileyince, Rasûlulah (s.a.) üçüncü defasında: ''Allah'tan dünya ve âhirette âfiyet iste.'' buyurdu.

Madem ki âfiyet ve sıhhat böylesine önemlidir, öyleyse dikkatle inceleyen için beden ve kalp sağlığının, dünya ve âhiret hayatının korunduğu mutlaka en mükemmel yol olduğu ortaya çıkacak olan Rasûlullah'ın (s.a.) yolunu ele alalım. Yardım Allah'tan istenir. O'na güvenilir, güç ve kudret O'na aittir.

B) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) BESLENME REJİMİ

1— Besinler:

Yemek ve içecek konusunda, belirli birini seçip, başkasını kullanmamak Hz. Peygamber'in (s.a.) âdeti değildi. Çünkü bu tabiata gerçekten zarar verir, hatta bazan imkânsızdır. Başkasını kullanmazsa, zayıflar veya yok olur. Başkasını kullanırsa, tabiat onu kabul etmez ve ondan zarar görür. En güzel gıda olsa bile, sürekli belli birini kullanmak tehlikeli ve zararlıdır.

Hz. Peygamber (s.a.), kendi bölge halkının âdeti üzere, et, meyve, ekmek, hurma vb. zikrettiğimiz diğer yiyecekleri yerdi. Bu konuyu ilgili yerinde görebilirsin.

İki yiyeceğin birinde kırma ve değiştirmeyi gerektirecek bir durum varsa, mümkünse onu zıddıyla kırar ve değiştirirdi; olgun taze hurmaları karpuzla değiştirmesi gibi. Buna imkân bulamazsa, ihtiyaç ve içinden gelen arzuya göre aşırı gidip vücudun zarar görmeyeceği şekilde yerdi.

İçi bir şeyi arzulamıyorsa onu yemez, isteksizce yemek için nefsine işkence çektirmezdi. Bu, sağlığın korunması konusunda önemli bir prensiptir. İnsan içinin çekmediği ve iştahsızca bir şeyi yerse, zararı yararından çok olur. Ebu Hureyre[1] şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.) hiçbir yemeğin kusuru-

1. Kitabın aslında bu isim "Enes" şeklindedir. Ama bu, yazar tarafından yapılan bir yanlışlıktır. Hadis Ebu Hureyre'den rivayet edilmiş olarak biliniyor. Bk. Buharî, 9/477; Müslim,

nu görmedi. Canı çekerse onu yer, aksi halde bırakır ve yemezdi." Kendisine keler kızartması sunulunca onu yemedi. "Yoksa haram mı?" denilince: "Hayır, kavmimin yaşadığı topraklarda yoktur, kendimi ondan hoşlanmaz görüyorum." buyurdu.[2] Geleneğe ve kendi isteğine uygun hareket etti. Kendi bölgesinde yenilmesi âdet değilse ve canı da çekmiyorsa, bunu yemedi, ama canı çekeni ve âdet olanı da yemekten alıkoymadı.

Rasûlullah (s.a.) eti severdi. En sevdiği, ön ayak ve boyunun ön kısmı idi. Bunun için de bu kısımlarla zehirlenmeye teşebbüs edildi. *Sahîhayn*'da Rasûlullah'a (s.a.) et getirildiği ve ön ayakların verildiği, bu kısmı sevdiği rivayet edilir.[3]

Ebu Ubeyde ve başkaları, Dubâa bt. ez-Zübeyr'in evinde koyun kestiğini rivayet eder. Rasûlullah (s.a.): "Kestiğiniz koyundan bize de tattırınız." diye haber gönderdi. Elçiye şöyle dedi: "Sadece boyun kısmı kaldı. Ben de bunu Rasûlullah'a göndermeye haya ediyorum." Elçi dönüp durumu Rasûlullah'a haber verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Ona git ve bu kısmın koyunun kılavuzu ve iyiye en yakın, eziyetten en uzak kısmı olduğunu bildir."[4]

Şüphesiz koyunun en hafif yeri boyun, ön ayak ve kas etleridir. Mideye hafif, çabuk sindirilebilirler. Bunda, üç niteliği bulunan gıdaları yemeye dikkat etmek gerektiği yer alır: 1) Yararının çokluğu ve bedenî kuvvetlere etkililiği. 2) Mideye hafif gelişi ve ağır olmayışı. 3) Çabuk sindirilebilirliği. Bu, gıdanın en üstünüdür. Böyle gıdaların azını almak, başkasının çoğunu almaktan daha yararlıdır.

Rasûlullah (s.a.) tatlı ve balı severdi. Bu üçü, yani et, tatlı ve bal; beden, ciğer ve organlar için en üstün ve yararlı gıdalardandır. Onlarla beslenmekte sağlık ve kuvvetin korunması açısından büyük yarar vardır. Bunlardan sadece hastalık ve âfeti olanlar nefret eder.

Ekmeği, katık bulduğu sürece katıkla yerdi. Bazan katık olarak eti kullanırdı. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: "O, dünya ve âhiret halkının en üs-

---

2064; Ebu Davud, 3763; Tirmizî, 2032; İbn Mâce, 3259; Ahmed, 2/427, 474, 481, 495; Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*,s. 189-191; Tirmizî, *Şemâil.*

2. Buharî, 9/572, 574; Müslim, 1946.
3. Buharî, 6/264, 265; Müslim, 194(327).
4. Ahmed, 6/360, 361; Nesâî, senedinde el-Fadl b. Fadl el-Medenî vardır, İbn Hibbân dışında kimse onu güvenilir saymamıştır, diğer râvileri sikadır.

tün yiyeceğidir." Bunu İbn Mâce ve başkaları rivayet etmiştir.[5] Rasûlullah ekmeğe katık olarak bazan karpuz ve hurmayı da kullanırdı. Bir defasında arpa ekmeği parçasının üstüne bir hurma konulmuştu. Şöyle buyurdu: "Bu, bunun katığıdır."[6] İşte bunda, gıda maddelerinin düzenlenmesi yer alır. Arpa ekmeği soğuk ve kurudur, iki görüşün sahih olanına göre hurma sıcak ve yaştır. Arpa ekmeğine hurmanın katık yapılması, özellikle —Medine halkı gibi— alışkanlığı olanlar için en güzel düzenleme yollarından biridir. Bazan da ekmeğe katık olarak sirkeyi kullanırdı. Şöyle buyurur: "Sirke ne güzel katıktır." Bu, bazı cahillerin sandığı gibi, onu başkasından üstün kabul etmek değil, şu andaki durumun gereğine göre onu övmek için söylenmiştir. Hadisin söylenme sebebi şudur: Bir gün Rasûlullah eve gitti. Kendisine ekmek sundular. "Katık olarak bir şey yok mu?" diye sorunca, "Sadece sirkem var." dediler. Bunun üzerine: "Sirke ne güzel katıktır." buyurdu.[7]

Kısacası; sadece biriyle yetinmenin aksine, ekmeği katıkla yemek sağlığı koruma yollarından biridir. "Katık", ekmeği yenir ve sağlığı korumaya uygun hale getirmesi dolayısıyla böyle isimlendirilmiştir. Nitekim Rasûlullah'ın, nişanlanacak kişiye müstakbel eşine bakma iznini verdiği: "Bu, ikisi arasında kaynaşma olmasına daha uygundur." hadisinde "kaynaşma" ifadesi bu anlamda olmak üzere "uyum ve kabule daha yakındır" karşılığında kullanılmıştır. Çünkü koca gözünü açıp, ileride pişman olmaz.

Kendi bölgesinin meyvasından yer, onları yemezlik etmezdi. Bu da sağlığı korumanın en önemli yollarındandır. Çünkü yüce Allah hikmetiyle, her bölgeye çıktıkları vakit o bölge halkının yararlanacağı meyvalar yaratmıştır. Bu meyvaları yemekle, sağlık ve âfiyetlerini korurlar, bir çok ilaca gerek kalmaz. Sağlığa zararlıdır endişesiyle bölgesindeki meyvayı yemeyenler, vücudu en zayıf, sağlık ve kuvvetten en uzak kişilerdir.

Bu meyvalardaki rutubet, mevsimin, toprağın ve midenin sıcaklığıyla kurutulur ve aşırı kullanılmaz ve tabiata taşıyacağından daha fazlası yüklenmezse, sindirimden önce gıda bozulmaz, üstüne su içilmez ve olgunlaştıktan sonra yenirse kötülükler defedilir. Meyvanın uygununu, uygun vakitte ve uygun şekilde yiyene bu meyva yararlı bir ilaç olur.

---

5. İbn Mâce, 3305. Senedinde Süleyman b. Atâ el-Cezerî vardır, hadisleri münkerdir; Mesleme b. Abdillah el-Cühenî ile Ebi Mişca'a meçhul râvileridir.
6. Ebu Davud, 3259; râvileri sikadır, senedi munkatı'dır. Ebu Davud, 2260; Tirmizî, *Şemâil*, 184, senedinde meçhul biri vardır.
7. Müslim, 2052; Ebu Davud, 3820; Tirmizî, 1840, İbn Mâce, 3317; Nesâî, 7/14,

2— Yeyiş Şekli:

Hz. Peygamber'in (s.a.) yemeğe oturuş şeklindeki tutumu şöyledir:

Sahih olarak rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Yaslanarak yemem."[8] "Tıpkı kulun oturduğu gibi oturur ve öylece yerim."[9]

İbn Mâce, *Sünen*'inde Rasûlullah'ın yüzükoyun yatarak yemeyi yasakladığını rivayet eder.[10]

"Dayanmak" (*ittikâ*), bağdaş kurarak oturma, bir şeye dayanarak oturma ve yanına dayanarak oturma olarak yorumlanmıştır. Bunların her üçü de dayanarak oturmadır. Bu üçünden yana dayanarak oturmak, yemek yiyene zararlıdır. Çünkü, yenilenin mideye normal ve hızlı şekilde gitmesini, mideye baskı yapıp açılmasını engeller. Ayrıca yemek yiyen, eğilir, dik duramaz, böylece gıda mideye kolay bir şekilde gidemez.

Diğer iki oturuş şekli ise, kulluğa aykırı ceberût oturuşudur. Bu yüzden Rasûlullah: "Kul gibi yerim" buyurmuştur. Rasûlullah, iki baldırını dikmiş olarak yerdi.[11] Hz. Peygamber'in, Rabbine tevazu göstermek, huzurundakilere edepli, yemeğe ve yiyenlere saygılı davranmak için namazda oturur gibi oturarak yediği de rivayet edilir. Bu, yemek şekillerinin en yararlısı ve üstünüdür. Çünkü bütün organlar, edepli bir oturuş olmasının yanısıra, Allah'ın yarattığı tabiî durumlarındadır. İnsanın beslendiği en güzel şekil, organlarının tabiî durumda olduğu şekildir. Bu ise, insanın tabiî bir şekilde dik duruşuyla olur. Yeme oturuşlarının en kötüsü ise, yana dayanarak oturmadır. Çünkü, sindirim organları bu durumda sıkışır, mide tabiî şekliyle durmaz, sindirim ve solunum organları arasında sıkışır kalır.

Şayet "dayanma"dan kastedilen, yastık ve minderlere dayanmak ise, bu durumda anlam, "Ben yemek yediğimde, ceberût ve obur kişiler gibi minder

---

8.Buharî, 9/472.

9.Ebu'ş-Şeyh rivayet etmiştir; senedinde Ubeydullah b. Velîd el-Vassâfî vardır, zayıftır. Ancak bu hadisin İbn Sa'd'da (1/381) başka bir yolu ve Ahmed b. Hanbel'de (*Zühd*, 5, 6) Hasan'dan rivayet edilen mürsel bir şahidi vardır, senedi sahihtir. Böylece hadis kuvvet kazanır ve sahih olur.

10.İbn Mâce, 3370; Ebu Davud, 3775: Câfer b. Bürkân—Zührî—Sâlim—babası senediyle. Ebu Davud şöyle diyor: Câfer, bu hadisi Zührî'den duymamıştır, o münkerdir.

11.Müslim (2044), Enes b. Mâlik'ten şöyle rivayet eder: "Rasûlullah'ın iki inciğini (baldırını) dikmiş bir şekilde oturarak hurma yediğini gördüm."

ve yastıklara dayanmam, kul gibi normal bir şekilde otururum." biçiminde olur.

Hz. Peygamber (s.a.), üç parmağıyla yerdi. Bu en güzel yiyiş şeklidir. Çünkü yemek bir veya iki parmakla yenirse, kişi bundan tad almaz, ancak uzun süre sonra kanar ve doyar. Her yiyişte mide ve beslenme organları payına düşen kısımla kanmaz, onu gözü kapalı almaz. Beş parmakla ve avuçla yemek, yiyeceğin beslenme organları ve mideye yığılmasına yol açar, belki de organlar kapanıp kişi ölür. Organlar yiyeceği hareket ettirmeye, mide ise taşımaya zorlanır; bundan da ne tad, ne zevk alınır. En güzel yiyiş şekli, Rasûlullah'ın (s.a.) ve üç parmakla yiyip O'na uyanların yiyiş şeklidir.

Rasûlullah'ın (s.a.) gıda maddelerini ve yediklerini inceleyen; süt ile balığı, süt ile ekşiyi, iki sıcağı, iki soğuğu, iki yapışıcıyı, iki kabız yapıcıyı, iki müshili, iki kaba maddeyi, iki genişleticiyi, bir karışım yapılması imkânsız iki nesneyi, birbirleriyle uyuşmayan kabız yapıcı ve müshili, çabuk sindirileni ve sindirimi zor olanı, kızartma ve pişirmeyi, tazeyi ve kavrulmuşu, süt ile yumurta, et ile sütü birlikte yediğini göremez. Bir yiyeceği arzusunun en şiddetli noktasında yemezdi. Akşamdan kalıp ertesi gün ısıtılan, iştah açıcı sirkeli ve acılı yiyecekler gibi bozulmuş ve acılaşmış yiyecekleri de yemezdi. Bütün bunlar zararlıdır, sağlığın ve normal gidişin bozulmasına da yol açarlar.

İmkân bulduğunda yiyecekleri birbirleriyle terbiye ederdi. Birinin sıcaklığını ötekinin soğukluğu, birinin kuruluğunu öbürünün yaşlılığı ile kırardı; nitekim, hıyar ve yaş hurmada böyle yapar, hurmayı eritilmiş yağ, kuru yoğurt ve hurma karışımıyla yapılmış sosla yerdi, hurma şerbetini koyu yiyeceklerde yapıldığı gibi eriterek içerdi.

Bir tutam hurmayla bile olsa akşam yemeği yenilmesini emreder, şöyle buyururdu: "Akşam yemeği yememek, kişiyi yaşlandırır." Bu hadisi Tirmizî, *Câmi*'inde, İbn Mâce ise *Sünen*'inde zikreder.[12] Ebu Nuaym, Hz. Peygamber'in yemekten hemen sonra uyumayı yasakladığını ve bunun kalbi sıkıştırdığını zikreder. Bu yüzden doktorların, sağlığını korumak isteyenlere yaptıkları bir tavsiye, akşam yemeğinden sonra yüz adım da olsa biraz yürümek, yemekten hemen sonra uyumamaktır. Çünkü bu çok zararlıdır. Müslüman doktorlar ise şunu tavsiye eder: "Veya akşam yemeğinden hemen sonra mideye yerleşip sindirimi kolay ve yararlı olması için namaz kılınmalıdır."

12.Tirmizî, 1857. Enes b. Mâlik'ten rivayetle verir, senedinde zayıf ve meçhul râvi vardır; İbn Mâce, 3355, Câbir'den rivayet eder, senedinde İbrahim b.Abdisselâm b.Abdillah b. Bâbâh el-Mahzûmî vardır, zayıftır.

Yemek üstüne su içip onu bozmak, özellikle de soğuk veya sıcak su içmek Hz. Peygamber'in âdeti değildi. Çünkü bu gerçekten fena bir durumdur. Şair şöyle diyor:

لاَتَكُنْ عِنْدَ أَكْلِ سُخْنٍ وَبَرْدٍ   وَدُخُول الحَمَّام تَشْرَبُ مَــاء

فَإِذَا مَا اجْتَنَبْتَ ذٰلِكَ حَقًّــا   لَمْ تَخَفْ ماحَيِيتَ فِي الجوفِ دَاء

"Soğuk veya sıcak yerken, banyoya girerken su içme sakın,
Bundan gerçek bir şekilde sakınırsan, yaşadığın sürece karnında ağrı olacağından korkma."

Spordan, yorgunluktan, cinsî birleşmeden, yemekten sonra ve önce, her ne kadar bazısından sonra içmek daha kolaysa da meyve yedikten sonra, banyodan, uykudan uyandıktan sonra su içmek mekruhtur. Bütün bunlar sağlığın korunmasına aykırıdır. Bu konuda ikinci tabiat olan âdetlere itibar edilmez.

3— İçecekler:

a) Su ve Diğer İçecekler:

Hz. Peygamber'in içecekler konusundaki tutumu, sağlığın korunacağı en güzel yoldur. Balı soğuk suyla karıştırarak içerdi. Bunun sağlığı koruduğu konusunda, ancak erdemli doktorların bileceği bir özelliği vardır. Çünkü içimi ve tükürüğe karıştırılması balgamı eritir, mide duvarını temizler ve cilalar, fazlalıkları atar, normal bir şekilde ısıtır, mideyi açar. Aynı etkiyi karaciğer, böbrek ve mesanede de gösterir. Mideye her çeşit tatlıdan daha yararlıdır. Sadece safra hastalığı olana zararlıdır, onu artırabilir. Onlara yaptığı zarar da sirkeyle giderilir, o zaman onlar için de yararlı olur. Bal şerbetinin içilmesi her çeşit şeker ve benzerlerinden elde edilen içeceklerin çoğundan daha yararlıdır. Özellikle bu içecekleri içme alışkanlığı olmayan ve vücudu alışmayanlar için. Çünkü bu son içecekler, bal tadını veya ona yakın bir tadı vermez. Bu konuda hakem, geleneklerdir. Çünkü onlar bazı prensipleri kaldırır, bazı prensipleri de koyar.

İçeceğin hem tatlı, hem de soğuk olması, bedene en yararlı olanlardan ve en önemli sağlığı koruma yollarındandır. Ruh ve kuvvetlerin, karaciğer ve kalbin, böylesine büyük bir sevgi ve dileği vardır. Bu iki nitelik bulununca, gıdalanma ve yiyeceğin organlara en güzel şekilde ulaştırılması sağlanmış olur.

Soğuk su harareti keser, vücudun aslî rutubetini korur, dışarıya atılanın yerine başkasını getirir, gıdayı eritir ve damarlara ulaştırır.

Doktorlar, bedeni besleyip beslemediği konusunda iki görüş belirtir: Gıda sağladığını savunanlara göre, bedende gelişme ve güç sağladığını gözlemledikleri için, özellikle de şiddetli bir ihtiyaç bulunduğunda besleyicidir.

Bir grup şöyle diyor: Hayvan ile bitki arasında birçok yönden ortak noktalar vardır. Gelişme, gıdalanma ve denge bunlardandır. Bitkide kendine uygun olanı hissetme gücü vardır. Bu yüzden bitkiler suyla gıdalanır. Hayvanın da bir gıdasının veya başka gıdasının bir parçasının su olması inkâr edilemez. Biz, gıdanın gücü ve çoğunluğunun yiyecekte olmasını inkâr etmiyoruz, ama suyun besin değeri olmadığı tezini de asla kabul etmeyiz. Nihayet yiyecek de gıdasını kendisindeki sıvı nesnelerle verir. Şayet bu sıvılar olmasaydı, besleyiciliği de olmazdı.

Su; hayvan ve bitkinin yaşaması için şarttır. Şüphesiz bir şeyin esasına yakın olan nesneyle gıdalanılır, aslî maddesiyle ise haydi haydi beslenilir. Yüce Allah şöyle buyurur: "Bütün canlıları sudan meydana getirdik."[13] Mutlak biçimde hayatın esası olan bir şeyin besleyici olduğunu nasıl inkâr edebiliriz?

Susamış biri, soğuk su ile serinleyince, kuvvetleri, dinçliği ve hareketi geri gelir, yemeğe sabreder ve azıyla da yetinir. Susayan, çok yemekle yarar sağlamaz, gücünü bulamaz ve beslenmesini gerçekleştiremez. Biz; suyun, gıdayı vücudun her yerine ve bütün organlarına ulaştırdığını, gıdalanmanın ancak onunla tamamlandığını inkâr etmiyoruz. Ama suyun besleyiciliğini bütünüyle reddedenlerin görüşünü de kabullenemeyiz, böylelerinin görüşü bizce neredeyse vicdanî işlerin inkârı yerindedir.

Başka bir grup ise, suyun gıda sağladığını kabul etmez. Onunla yetinilmeyeceği, yemeğin yerini tutamayacağı, organların gelişimini sağlamadığı, sıcaklığın giderdiği nesnelerin yerine yenisini getirmediği vb. diğer gruptakilerin inkâr etmeyeceği gerekçelere dayanırlar. Bunlar suyun gıda sağlamasını, özüne ve inceliğine bağlarlar. Herşeyin gıda vermesi, durumuna göredir. Temiz, soğuk, ince ve tatlı havanın durumuna göre gıda verdiği gözlemlenmiştir. Güzel koku da bir çeşit gıda verir. Su ise haydi haydi gıda verir.

Kısacası, su soğuk olur ve bal, kuru üzüm, hurma ve şekerle karıştırılıp güzelliştirilirse, vücuda giren en yararlı nesnelerden olur, onun sağlığını ko-

---

13.Enbiyâ, 21/30.

rur. Bu yüzden Rasûlullah'ın (s.a.) en sevdiği içecekler soğuk ve tatlı olanlarıdır. Sıcaklayarak gevşemiş su, kabarcıklı olur ve bütün bunların zıddını yapar.

Gecelemiş su, hemen içilen sudan daha yararlı olduğu için Ebu'l-Heysem b. et-Teyyihân'ın bahçesine giren Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Bir kapta gecelemiş su yok mu?" Ebu'l-Heysem böyle su getirdi ve Rasûlullah ondan içti. Buharî bu hadisi, "Şayet kabında gecelemiş su varsa onu içeriz, yoksa ağzımızı dayayıp içeriz." şeklinde verir.[14]

Gecelemiş su, iyice maya tutmuş hamur gibidir. Halbuki hemen içilen su, henüz maya tutmamış hamur gibidir. Ayrıca, gecelediği takdirde, toprak parçacıkları suyun dibine çöker. Rasûlullah'a (s.a.) tatlı su verildiği ve gecelemiş suyu tercih ettiği rivayet edilir. Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah'a (s.a.) Sukyâ pınarından tatlı su çıkarılırdı."[15]

Kaplardaki, özellikle de katık için kullanılan su, çömlek, taş vb. deki sudan daha temizdir. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), başkasında değil kırbada gecelemiş suyu tercih ederdi. Kırbaya veya katık kaplarına konan suda, suyu diğer nesnelerden ayırıcı delikleri olduğu için ince bir görünüş vardır. Bu yüzden çömlekte süzülen su, ondan daha leziz ve süzülmeyenden daha soğuk olur. Allah'ın salât ve selâmı, yaratıkların en mükemmeli ve şereflisine, her konuda yolu en iyiden ibaret Rasûlullah'a (s.a.) olsun. Ümmetine, kalb ve beden, dünya ve âhiret konusunde en üstün ve en yararlı işleri göstermiştir.

Hz. Âişe şöyle diyor: "Rasûlullah'ın en sevdiği içecekler, tatlı ve soğuk olanlardı."[16]

Bununla, tatlı pınar ve kuyu suları gibi tatlı su kastedilmiş olması muhtemeldir. Çünkü Rasûlullah'a tatlı su getirilirdi. Bununla birlikte bal veya hurma ya da kuru üzüm şerbeti eritilmiş su da kastedilmiş olabilir. Bir görüşe göre —ki açık olan budur—, her ikisini de içerir.

Sahih hadisteki, "Yanında kırbada gecelemiş su varsa onu içeriz, yoksa ağzımızı dayayıp içeriz." sözünde, bu şekilde, havuza, göle vb. ağzını daya-

14.Buharî, 10/77.

15.Ebu Davud, 3735; Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, 245. Hz. Âişe'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Rasûlullah'a (s.a.) Sukyâ pınarından tatlı su çıkarılırdı." Senedi hasendir. Hâkim (4/138) bunu sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de senedinin ceyyid olduğunu belirtir. Sukyâ; Medine'nin sonundaki siyah taşlık, Hârre toprağındaki bir semttir.

16.Ahmed, 6/38, 40; Tirmizî, *Câmi*, 1896, *Şemâil*, 1/302. İsnadı sahihtir. Hâkim (4/138) bunu sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır. Ahmed b. Hanbel'de (1/338) İbn Abbas'tan rivayete göre Rasûlullah'a: "Hangi içecek daha iyidir?" diye sorulunca: "Tatlı ve soğuk olanı." buyurmuştur. Senedi şahitlerle hasendir.

yıp su içmenin caiz olduğuna delil vardır. Bu, zaruretin ortaya çıkardığı gerçek bir olay veya caiz olduğunu açıklayıcı bir sözdür. Çünkü insanların bunu hoş görmeyeni vardır. Doktorlar da bunu neredeyse yasaklıyorlar ve mideye zarar verdiğini söylüyorlar. Durumunu bilmediğim bir hadiste İbn Ömer'den, şöyle rivayet edilir: Rasûlullah (s.a.), ağzımızı havuza dayayıp karnımızın üstünde ve tek elle avuçlayıp içmemizi yasakladı ve şöyle buyurdu: "Sizden biri köpeğin yalaması gibi su içmesin, mahmur hali hariç iyice yoklayıncaya kadar geceleyin bir kaptan su içmesin."[17]

Buharî'deki hadis bundan daha sahihtir. Şayet sahih ise aralarında bir çelişki yoktur. Çünkü, elle su içmek o zâman belki de mümkün değildir ve "yoksa ağzımızı dayayıp içeriz." demiştir. Ağızla içmek, nehir ve gölden içen gibi, ancak yüzüne ve karnına yüklenince zarar verir. Yüksek bir havuzdan vb. den dik durarak ağızla su içilirse, el veya ağızla içilmesi arasında bir fark yoktur.

b) Oturarak İçme:

Rasûlullah, oturarak içme alışkanlığındaydı. Bu sürekli uygulamasıydı. Ayakta içmeyi yasakladığı, ayakta içenin bunu geri çıkarmasını istediği ve ayakta içtiği sahih olarak gelmiştir.

Bir grup şöyle diyor: Bu, yasaklamayı yürürlükten kaldırır. Bir gruba göre, yasaklama; haram kılmak için değil de, öğretmek ve evlânın (daha iyinin) gösterilmesi içindir. Başka bir gruba göre, aralarında asla bir çelişki yoktur. Çünkü o bir ihtiyaç dolayısıyla ayakta su içmiştir. Zemzem'e gelmiş ve bir grubu orada su içerken görmüş, su istediğinde kovayı vermişler ve ayaktayken de bu suyu içmiştir. Bu ise, ihtiyaç yeridir.

Ayakta su içmenin birçok zararı vardır. Tam bir şekilde doyum sağlanmaz, karaciğerin onu organlara dağıtması için mideye tam yerleşmez, mideye hızla ve hiddetle iner, midenin sıcaklığını giderip soğutmasından ve onu bozmasından korkulur, vücudun en uç noktalarına dinlenmeksizin gider. Bütün bunlar içene zarar verir. Ama nadiren veya bir ihtiyaç dolayısıyla ayakta içilirse, bu bir zarar vermez. Âdetler öne sürülerek buna itiraz edilemez. Çünkü âdetler, ikinci tabiattır, ayrı hükümleri vardır, fukahâya göre kıyas kabul etmez niteliktedirler.

---

17. İbn Mâce, 3431. Senedinde Bakıyye vardır, müdellistir, ondan rivayet eden Ziyad b. Abdillah bilinmiyor.

c) Dinlenerek İçme:

Müslim'in *Sahih*'inde rivayet edildiğine göre, Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.) üç solukta içer ve: "Böylesi daha kandırıcı, elemden sâlim kılıcı ve daha kolay akıcıdır." derdi.[18]

Şâri'nin ve şeriatı taşıyanların dilinde "içecek" (*şerâb*), sudur. Suyu soluklayarak içmek; içerken bardağını ağzından uzaklaştırmak ve bardağın dışına soluğunu vermek, sonra başka bir hadiste açıklandığı üzere, yeniden içmeye başlamaktır: "Sizden biri su içerken bardağa solumasın, fakat kabı ağzından uzaklaştırsın."[19]

Bu içişte, bir yığın hikmet ve önemli yararlar vardır. Rasûlullah, "Bu daha kandırıcı, elemden sâlim kılıcı ve daha akıcıdır." demekle, hepsini özetleyen bir söz söylemiştir. "Daha kandırıcı", kandırması en üstün, en ileri ve en yararlı demektir. "Elemden sâlim kılıcı", mideye yavaş yavaş indiği, ikinci birincinin yapamadığını, üçüncü ikincinin yapamadığını sâkinleştirdiği için susuzluğun şiddetini ve hastalığı iyileştirici oluşu demektir. Ayrıca bu, midenin sıcaklığını ve bir defada doluşan soğuktan koruyucudur.

Bunun yanısıra, bir anda rastladığı için susuzluğun hararetini kandıramaz, sonra da sertliği kırılmadan gider. Şayet kırılırsa, yavaş yavaş kırılmasının aksine, bütünüyle iptal olmaz.

Ayrıca sonuç bakımından daha iyi, bir defada kandıranın tümünü içmekten daha az gaile çıkarıcıdır. Çünkü soğuğunun şiddeti ve miktarının çokluğu dolayısıyla yüksek harareti söndürmesinden veya zayıflatıp mide ve karaciğeri bozmaya ve özellikle Hicaz, Yemen vb. sıcak bölgelerde veya yaz gibi sıcak zamanlarda kötü hastalıklara yol açmasından korkulur. Çünkü bir defada içmeleri gerçekten endişe vericidir. Bu bölge insanlarında veya sıcak mevsimlerde karındaki sıcaklık zayıftır.

18.Müslim, 2028.

19.İbn Mâce, (3427) bu hadisi Ebu Hureyre'den merfû olarak ve: "Sizden biri su içerken kaba solumasın. Yeniden içmek isterse kabı uzaklaştırsın, sonra yeniden isterse kabı ağzına koysun." sözleriyle rivayet eder. Bûsırî, *Zevâid*'de (varak 231) senedinin sahih, râvilerinin sika olduğunu belirtir. Mâlik (2/925), Tirmizî (1888), Ahmed (3/26, 32) ve Dârimî (2/119) de Ebu Saîd el-Hudrî'den Rasûlullah'ın (s.a.a) içeceğe üflemeyi yasakladığını işitmiş olduğunu rivayet ederler. Bir adam: "Ey Allah'ın elçisi! Ben bir solukta kanmıyorum." deyince, Rasûlullah ona: "Kabı ağzından uzaklaştır, sonra soluk al." buyurdu. Adam: "Ben bunda çöp görüyorum." deyince, "Onu dök." buyurdu. Senedi sahihtir. Buharî (1/221, 222) ve Müslim (267/65), Ebu Katâde'den merfu'an: "Biriniz su içerken, kaba solumasın." hadisini rivayet ederler.

Hz. Peygamber'in, "daha akıcı" sözü, yiyecek ve içeceğin bedene girip, kolay, lezzetle ve yararlı bir şekilde sinici oluşu anlamına gelir. Yüce Allah'ın: "Onu âfiyetle yiyin."[20] sözü de bu anlamdadır. Hem sonu, hem de tadı bakımından akıcıdır, âfiyet vericidir. Anlamının, çok olanın aksine, inceliği ve hafifliği dolayısıyla yemek borusundan daha çabuk inici olduğu da söylenir. Çünkü çok olanın, yemek borusundan inişi kolay değildir.

Bir defada içmenin zararlarından birisi de, içilenin çok oluşu dolayısıyla boğazın tıkanıp boğulmadan endişe duyulmasıdır. Şayet yavaşça soluk alınır, sonra içilirse, bundan emin olunur.

Faydalarından birisi ise, içenin ilk yudumunda, soğuk su gelişi dolayısıyla kalp ve karaciğerin üstündeki sıcak dumanımsı buharın yükselmesi ve tabiatın bunu dışarı atmasıdır. Şayet bir defada içerse, soğuk suyun inişi ile buharın yükselişi birleşip, karşılıklı bir hareketlenme olur. Bunun sonucunda tıkanma ve boğulma olur, içen doymaz, kanmaz ve yatışmaz. Abdullah b. Mübârek, Beyhakî ve diğerleri Hz. Peygamber'den (s.a.): "Biriniz içtiğinde, suyu iyice yutsun ve soluksuz içmesin. Çünkü bu, karaciğer hastalığına sebep olur." buyurduğunu rivayet ederler.[21]

Buradaki "Karaciğer hastalığı", kubâd terimiyle ifade olunur. Tecrübeyle sabittir ki, suyun bir defada ciğere inmesi ona acı verir ve sıcaklığını zayıflatır. Bunun sebebi, ciğerin sıcaklığı ile inenin soğukluğunun durumu ve çokluğu arasındaki zıtlıktır. Şayet yavaş yavaş inerse, sıcaklığıyla aykırı düşmez ve onu zayıflatmaz. Bu tıpkı, kaynayan tercereye soğuk su dökmek gibidir, yavaş yavaş dökülmesi ona zarar vermez. Tirmizî, *Câmi*'inde Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Deve gibi bir defada içmeyin. İki veya üç solukta için. İçmeye başlarken besmele çekin, bitirince hamdedin."[22]

Yemek yerken ve içerken başlangıçta besmele çekmenin, sonunda da hamdetmenin, yeme ve içmenin yararı, âfiyeti ve zararını uzaklaştırmada büyük etkisi vardır.

İmam Ahmed b. Hanbel şöyle diyor: "Yemek dört niteliği toplarsa tam olur: Başında besmele çekilmesi, sonunda Allah'a hamdedilmesi, kalabalıkla yenmesi ve helâlinden olması."

20.Nisâ, 4/4.
21.Zayıftır, sahih değildir.
22.Tirmizî, 1886. Senedinde Yezîd b. Sinan Ebu Ferve er-Ruhâvî vardır, zayıftır, bundaki şeyhi meçhuldür. Bu yüzden İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (1/81) onu zayıf görmüştür.

d) Su Kaplarının Örtülmesi:

Müslim, *Sahih*'inde, Câbir b. Abdillah'tan şu hadisi rivayet eder: Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle buyururken işittim: "Kapları örtünüz, kırbaların ağzını bağlayınız. Çünkü sene içinde öyle bir gece vardır ki o gecede veba hastalığı iner. Üzerinde örtü bulunmayan bir kaba veya üzerinde bağı bulunmayan bir kaba uğrarsa, muhakkak bu vebadan oraya iner."[23] Bu, doktorların ilim ve irfanlarının erişemediği hususlardandır. İnsanların buna akıl erdireni, tecrübeyle gerçeğini öğrenmiştir. Hadisin râvilerinden biri olan Leys b. Sa'd şöyle demiştir: "Bizim yanımızdaki acemler Kânunulevvel'deki bu geceden korkarlar."

Hz. Peygamber'in (s.a.) bir çöple bile olsa, kapların örtülmesini emrettiği sahihtir.[24] Bir çöpün enlemesine konulmasında hikmet vardır. Ağzını kapatmayı unutmaz, bir çöple bile olsa bunu yapmayı alışkanlık haline getirir. Üstünden geçen canlı ona girmek ister de, çöp onu düşmekten alıkoyarak köprü görevi de yapabilir.

Hz. Peygamber'in, kapları örterken besmele çekmeyi emrettiği de sahihtir. Çünkü kapları örtme sırasında besmele çekilmesi şeytanı ondan uzaklaştırır, kapatılması haşeratı uzaklaştırır. Bu yüzden her ikisine karşı bu iki hikmet için besmele çekilmesini emretmiştir.

Buharî'nin *Sahih*'inde, İbn Abbas'tan rivayete göre, Rasûlullah (s.a.) su kabının ağzından içmeyi yasaklamıştır.[25]

Bunda çeşitli edepler vardır:

a) İçen ona soluyup, bu yüzden hoşlanılmayacak sevimsiz bir koku kazandırmış olabilir.

b) Ağzına birden çok su boşalıp, zarar görebilir.

c) Belki içinde göremediği bir hayvan olup, kendisine acı verebilir.

23.Müslim, 2014.

24.Buharî (10/77) ve Müslim (2012/97), Câbir b. Abdillah'tan Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet ederler: "Gece karanlığı olduğu zaman veya akşama girdiğiniz vakit, çocuklarınızı dışarı çıkmaktan alıkoyun. Çünkü şeytanlar o sırada dağılıp faaliyete geçer. Geceden bir saat geçince, dışardaki çocuklarınızı içeri alın ve kapıları kapatın. Allah'ın ismini anın, çünkü şeytan kilitlenmiş bir kapıyı açamaz. Yine sizler Allah'ın adını anarak kırbalarınızın ağzını bağlayınız. Besmele çekerek enlemesine bir şey koyarak da olsa kaplarınızı örtünüz. Kandillerinizi söndürünüz."

25.Buharî, 10/79; ayrıca Ebu Hureyre'den de rivayet etmiştir.

d) İçinde içerken göremediği çerçöp olabilir, içine girebilir.

e) Bu şekilde içmek, karnı havayla doldurup pek az su içmesini sağlayabilir, birden boşalabilir, acı verebilir. Bunun gibi başka hikmetleri daha vardır.

Tirmizî'nin *Câmi'*inde yer alan şu hadise ne dersiniz şeklinde bir itiraz yapılabilir: Rasûlullah (s.a.), Uhud günü bir kap istedi ve: "Kabın ağzına üfle" dedi, sonra bu kabın ağzından içti.(26) Bu itiraza şöyle cevap veririz: Bu konuda Tirmizî'nin: "Bu, isnadı sahih olmayan bir hadistir. Abdullah b. Ömer el-Amrî, hafızası yönünden zayıf görülür. İsa'dan hadis dinleyip dinlemediğini bilmiyorum." sözüyle yetiniyoruz. Buradaki İsa, ondan rivayet ettiği İsa b. Abdillah'tır, o da Ensar'dan bir adamdan rivayet etmiştir.

e) Kırık Kaptan İçme ve Üfleme:

Ebu Davud'un *Sünen'*inde Ebu Saîd el-Hudrî'den şu hadis rivayet edilir: "Rasûlullah (s.a.), bardağın kırık yerinden içilmesini ve içeceğe üflenmesini yasakladı."(27) Bu, içenin yararının tamamlandığı edeplerden biridir. Çünkü bardağın kırık yerinden içilmesinde birçok kötülük vardır:

a) Suyun üstündeki çerçöp sağlam tarafın aksine kırık tarafta toplanır.
b) İçenin huzurunu kaçırır, kırık yerden düzgün bir şekilde içemeyebilir.

c) Kir ve pis koku kırık yerde toplanır ve yıkamanın etkisi sağlam yere ulaştığı gibi oraya ulaşamaz.

d) Kırık bölüm, bardağın kusurlu yeridir, onun en kötü yeridir, buradan kaçınıp sağlamını seçmek gerekir. Çünkü herşeyin kötüsünde hayır yoktur. Seleften biri, bir adamın kötü bir şey sattığını görünce, ona: "Böyle yapma. Allah'ın her kötü şeyden bereketi kaldırdığını bilmez misin?" dedi.

e) Kırık bölümde, içenin ağzına yara açan keskin veya uygunsuz bir yer veya başka kötülükler bulunabilir.

Suya üflemeye gelince; bunun yasaklanma sebebi üfleyenin ağzının —özellikle de ağzı kokuyorsa— bu yüzden hoşlanılmayacak çirkin bir koku kazandırabilmesidir. Kısacası, üfleyenin solukları onu karıştırır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), Tirmizî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiği ve sahih gördüğü ha-

26. Ebu Davud (3721), hadisi bu sözlerle rivayet etmiştir. Tirmizî (1892)'nin rivayeti şöyledir: "Rasûlullah'ın asılı bir kaba doğru gittiğini, sonra ona üflediğini ve ağzından içtiğini gördüm." Üflemek (ihtinâs), ağzına soluk vermek, sonra ondan içmektir.
27. Ebu Davud, 3722. Ayrıca bk. Ahmed, 3/80. Senedinde Kurra b. Abdirrahman vardır, zayıftır, diğer râvileri sikadır.

diste kaba solumayı ve üflemeyi bir arada ele almıştır: "Rasûlullah (s.a.) kaba solumayı ve üflemeyi yasakladı."[28]

"*Sahihayn*'da Enes'ten rivayet edilen: 'Rasûlullah (s.a.) kaba üç defa soluyordu.'[29] hadisini ne yapacaksınız?" diye itiraz edilirse, deriz ki: Alır kabul ederiz, ikisi arasında herhangi bir çelişki yoktur. Bunun anlamı, içme sırasında üç defa soluk aldığıdır. Kaplar içme âleti olduğu için zikredilmiştir. Bu, tıpkı şu sahih hadisteki gibidir: "Rasûlullah'ın (s.a.) oğlu İbrahim memedeyken öldü."[30], yani emzirme süresinde öldü demektir.

f) Süt İçimi:

Rasûlullah (s.a.) sütü bazan sade, bazan da suyla karışık içerdi. Bu gibi sıcak bölgelerde, sütü sade veya suyla karışık olarak içmekte, sağlığı koruma, vücudu dinç tutma ve ciğeri kollama noktasında büyük fayda vardır. Özellikle de lavanta çiçeği vb. bulunan yerlerde güdülen hayvanların sütünde. Çünkü sütü vitamin yüklü bir gıda maddesidir. Tirmizî'nin *Câmi*'inde Rasûlullah'tan (s.a.) şu hadis rivayet edilir: "Biriniz yemek yediğinde;

اللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وأَطْعِمْنَا خَيْراً منه .

'Allah'ım; onu bize bereketli kıl, en iyisini yedir.' desin. Süt içtiğinde ise;

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا منه.

'Allah'ım; onu bereketli kıl ve ondan bize bol miktarda bağışla.' desin. Çünkü yiyecek ve içecekten sadece süt yeterlidir." Tirmizî bu hadisin hasen olduğunu söyler.[31]

28.Tirmizî, 1889. Ayrıca bk. Ebu Davud, 3728; İbn Mâce, 3428, 3429; Ahmed, 1907. İsnadı sahihtir.

29.Müslim, 2028 (lafız onundur); Buharî (10/81) ise Sumâme b. Abdillah'tan şu sözlerle rivayet eder: "Enes, kaba iki veya üç defa soluyor, Rasûlullah'ın üç defa soluduğunu iddia ediyordu."

30.Müslim, 2316. Enes'ten rivayet edilmiştir.

31.Tirmizî, 3451. Ayrıca bk. Ebu Davud 3730; Ahmed, 1/225, 284 senedinde Ali b. Zeyd b. Cüd'ân vardır, zayıftır, Ömer b. Harmele ise meçhuldür. Ama İbn Mâce (3322) hadisi başka bir yoldan rivayet ettiğinden, kuvvet kazanır ve hasen hadis olur.

g) Şıra İçimi:

Müslim'in *Sahih*'inde sabit olduğuna göre Rasûlullah'a akşamleyin şıra (*nebiz*) yapılır, onu sabahleyin, ertesi gece, öbür gün ve gece ve daha sonraki gün ikindiye kadar içerdi. Bundan sonraya kalırsa, hizmetçiye içirir veya dökülmesini emrederdi.[32] Bu şıra, içine tat vermesi için hurma atılan şıradır. Bu, gıda ve içecekler arasına girer, kuvvetin arttırılmasında ve sağlığın korunmasında büyük yararı vardır. Üç günden sonra, sarhoş edici olacağı endişesiyle bu şırayı içmezdi.

32.Müslim, 2004.

C) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) GİYİMİ

Hz. Peygamber'in (s.a.) giyim işlerini düzenlemesi şöyledir:

Bu konudaki tutumu en doğru, vücuda en yararlı ve hafif, giyilmesi ve çıkarılması en kolay olanı seçmek şeklindeydi. Çoğu kez rida ve izar giyerdi. Bunlar, vücuda diğerlerinden daha hafiftir.

Gömlek de giyerdi, hatta en sevdiği elbisesi gömlekti. Gömlek giyme konusundaki tutumu, vücuda en yararlısını giymekten ibaretti. Yenlerini uzatmaz ve geniş tutmazdı. Yeni bileğine kadar olup, giyene ağır gelecek, onu hareket ve tutmasına engel olacak şekilde değildi. Sıcak veya soğuğa maruz kalmaması için bundan kısa yapmazdı.

Gömlek ve izarının eteği topuklarını aşmayacak biçimde uyluklarının yarısına kadardı. Böylece yürüyenlere eziyet ve ağırlık vermez, onu bağlı gibi yapmazdı. Açılmaması, soğuk ve sıcaktan etkilenmemesi için uyluk kaslarından da kısa değildi.

Sarığı, taşınması başa eziyet verecek, onu zayıflatacak, zayıflık ve âfete sebebiyet verecek biçimde büyük, başı soğuk ve sıcaktan korumayacak kadar küçük değildi, bilâkis orta büyüklükteydi. Onu kuşak altına koyardı. Bunda birçok fayda vardır: Bu, boynu sıcak ve soğuktan korur, özellikle ata ve deveye binince, hareket durumunda daha elverişli olur. Pek çok insan kuşak yerine, kanca edinmiştir. Yarar ve estetik olarak birbirleri arasında ne kadar da fark vardır. Bu giyim şeklini incelediğinde, vücudun sağlık ve kuvvetini korumada, zorlanma ve güçlükten uzak oluşunda en iyi şekil olduğunu görürsün.

Bacaklar sıcak ve soğukta kendilerini koruyacak bir şeye ihtiyaç duyduğundan, yolculuklarında daima veya çoğunlukla, bazan hazardayken de mestlerini giyerdi.

En çok sevdiği elbise rengi, beyaz ve —çizgili bürdeleri gibi— çizgili idi. Kırmızı, siyah, boyalı ve parlak elbise giyme alışkanlığı yoktu. Giydiği kırmızı elbisesi, yeşili gibi, üstünde siyah, kırmızı ve beyaz renkler bulunan yemen ridâsı idi. Hem bunu, hem de ötekini giymiştir. Bunun böyle olduğunun açıklaması ve kırmızıyı giydiğinin yanlışlığının yeterli ölçüde ortaya konuluşu daha önce geçmişti.[1]

1. Bu konu için 1.cilde bakınız, s.125-134.

D) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) EVİ

Hz. Peygamber'in (s.a.) ev işlerini düzenlemesi şöyledir:

Hz. Peygamber (s.a.) de ömrü boyunca dünyada konaklayan, sonra âhirete göçen bir yolcu olduğundan, kendisinin, ashabının ve O'na uyanların bu konudaki tutumu; evlerle aşırı ilgilenmek, onları sapasağlam, yüksek, süslü ve geniş yapmak değildi. Bilâkis evleri, sıcaktan ve soğuktan koruyan, dışarıdan görülmesini engelleyen ve hayvanların girmesine imkân vermeyen en güzel yolcu evlerindendi.

Bu evler, çok ağır oluşundan dolayı yıkılmasından endişe edilmez, genişliği dolayısıyla haşeret yuva yapmaz, yüksekliğinden dolayı şiddetli rüzgârlar ve esintiler zarar vermez. Oturana eziyet verecek kadar yerin altında, ayrıca çok da yüksek değildir, bilâkis orta yüksekliktedir.

Bunlar, evlerin en mutedili ve yararlısı, soğuk ve sıcağı en az evlerdir. Oturanı sıkıştırıp hapsetmez, hiçbir yararı olmayan fazlalığı da yoktur ki haşerat oraları doldursun.

Evlerin içinde, kokusuyla oturana eziyet verecek tuvalet de yoktu. Bilâkis evin kokusu en güzelindendi. Çünkü Rasûlullah (s.a.) güzel kokuyu sever, daima yanında bulundururdu. O'nun kokusu ve teri en güzel kokulardandı. Evde kokusu yayılan tuvalet yoktu.

Hiç şüphesiz bunlar, vücut ve sağlığı için evlerin en normali, en yararlısı ve en uygunudur.

E) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) UYKUSU VE UYANIKLIĞI

Hz. Peygamber'in (s.a.) uyku ve uyanıklıktaki tutumu şöyledir:

Rasûlullah'ın (s.a.) uykusunu ve uyanık halini inceleyen, bu uykunun beden, organlar ve kuvvetler için en normal ve yararlı uyku olduğunu görür. Akşamleyin erkenden uyur, gece yarısının hemen başında uyanırdı. Kalkar, dişlerini misvaklar, abdest alır ve Allah'ın kendisine buyurduğu kadar namaz kılardı. Vücut, organlar ve kuvvetler, uyku ve dilenmeden, bol ecirle birlikte spordan payını alırdı. Böylesi, kalp ve bedenin, dünya ve ahiretin esenliğidir.

Uykudan nasibini ihtiyaç duyulandan fazla almazdı, bundan az uyumasına da meydan vermezdi. Bunu en güzel şekilde düzenlerdi. Uyku ihtiyacı duyduğunda, gözleri kapanıncaya kadar Allah'ı anarak, vücudu yiyecek ve içecekle dolu olmayarak, doğrudan yere temas etmeyerek ve yüksek yataklar edinmeyerek sağ yanına yatıp uyurdu. Uyku için, lifle dolu deri yatakları vardı. Yastığa yatar, bazan elini yanağının altına koyardı.

Uyku, zararlı ve yararlı uykularla ilgili bir açıklama yapmak istiyoruz:

Uyku, vücudun dinlenmek için, bol sıcaklığa ve iç kuvvetlere daldığı bir durumudur. İki çeşit uyku vardır: Tabiî uyku, tabiî olmayan uyku. Tabiî uyku, nefsânî kuvvetlerin hareketten alıkonulmasıdır. Bu nefsânî kuvvetler, hissetme ve iradî hareket kuvvetleridir. Bu güçler, bedeni hareket etmekten alıkoyunca vücut kendini bırakır, hareketli ve uyanık halde bu kuvvetlerin merkezi olan dimağda dağılan ve yayılan rutubet ve buharlar toplanır, vücut uyuşur ve kendini iyice bırakır. Tabiî uyku işte budur.

Tabiî olmayan uykuya gelince, bir arıza veya hastalık dolayısıyla olur. Bu, rutubetlerin dimağa, uyanıklıkta dağıtılamayacak bir şekilde hâkim olması veya yemek ve içmekten sonraki gibi, rutubetli ve çok miktardaki buharların yükselip, dimağa ağır gelerek uyuşturması ve nefsânî kuvvetleri hareketten alıkoymasıyla uyumak suretiyle olur.

Uykunun iki büyük yararı vardır:

a) Organların ortaya çıkan yorgunluktan sonra sâkinleşmesi ve dinlenmesi, bunun sonucunda da duyu organlarının uyanıklığın ortaya çıkardığı yorgunluğu atması, bitkinliği ortadan kaldırması.

b) Besinlerin sindirimi ve vücudun olgunlaştırılması. Çünkü uyku sırasındaki bol sıcaklık vücudun içine dolar, buna yardım eder. Bu yüzden dışı soğur ve uyuyan örtünmeye ihtiyaç duyar.

En yararlı uyku, yemeğin midede güzel bir şekilde yerleşebilmesi için sağ yanı üzere yatılarak olandır. Çünkü mide biraz sol yana eğimlidir. Sağ yanı üzere yattıktan sonra, sindirimi kolaylaştırmak üzere (midenin ciğere doğru eğilmesi için) biraz sol yan üzerine yatılır. Daha sonra gıdanın mideden daha çabuk inmesi için sağ yana dönülerek uykuya böyle devam edilir. Böylelikle uykunun başı ve sonu sağ yana yatarak olur. Sol yanı üzere çokça yatmak, organların kendisine doğru eğimli olup ona karşı dikilmesi dolayısıyla kalbe zararlıdır.

En kötü uyku, sırt üstü yatarak olanıdır. Uyumaksızın dinlenmek için bu şekilde yatmak zararlı değildir. Yüzü koyun yatarak uyumak bundan da kötüdür. *Müsned* ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, Ebu Ümâme'den rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.) camide yüzü koyun uyuyan bir adam gördü, ayağıyla onu dürterek, "Kalk veya otur. Çünkü bu, cehennemî bir uykudur." buyurdu.[1]

Hipokrat, *Giriş* (Takdime) kitabında şöyle diyor: "Sağlığında karnı üstüne uyumayan hastanın bu şekildeki uykusu, bir akıl karışıklığını ve karın kısmındaki bir ağrıyı gösterir." Kitabının şârihleri şöyle diyorlar: "Çünkü, açık veya gizli bir sebebi olmaksızın, iyi durumu kötüye dönüştürerek âdetine aykırı davranmıştır."

---

1. İbn Mâce, 3725. Senedi zayıftır. Aynı konuda Ebu Hureyre'den şu rivayet vardır: Rasûlullah (s.a.) karnı üstü uyuyan bir adam gördü ve: "Bu, Allah'ın sevmediği bir yatıştır." buyurdu. Ahmed 2/287, 304; Tirmizî, 2769. Senedi hasendir. Ayrıca Ebu Davud (5040) ve İbn Mâce (752, 3727)'de senedi kuvvetli bir şahidi vardır.

Normal uyku, tabiî kuvvetlerin fonksiyonlarını sağlar, nefsanî kuvvetleri rahatlatır, cevherini çoğaltır, hatta genişlemesiyle ruhların çözülmesine engel de olabilir.

Gündüz uykusu fenadır, nemli hastalıklar ve nezle yapar, rengi bozar, dalağı şişirir, sinirleri genişletir ve tembelleştirir, şehveti zayıflatır; ama yazın öğle sıcağında böyle değildir. Sabahleyin veya ikindiden sonra uyumak, gündüz uykusundan daha fenadır. Abdullah b. Abbas, bir oğlunun sabah uykusunda olduğunu görünce, "Kalk, rızıkların dağıtıldığı saatte mi uyursun?" dedi.

Denildiğine göre, gündüz uykusu üç çeşittir: 1) İyi, 2) Ateş, 3) Ahmaklık olan. İyi olan, öğle sıcağında uyumaktır ki bu Rasûlullah'ın (s.a.) âdetidir. Ateş olan, kuşluk vakti uyumaktır ki dünya ve âhiret işini engeller. Ahmaklık olan, ikindi uykusudur. Seleften biri şöyle diyor: "İkindiden sonra uyuyanın aklı gitmiştir. Kendinden başkasını kınamasın." Şair şöyle diyor:

أَلاَ إِنَّ نَوْمَاتِ الضُّحَى تُورِثُ الْفَتَى . خَبَالاً وَنَوْمَاتِ الْعُصَيْرِ أَزْرَاقُهَا

"Kuşluk vakti uykuları gençleri sersem, ikindi uykuları ise deli eder."

Sabah uykusu, rızka engel olur. Çünkü bu mahlukatın rızıklarını aradığı vakittir, rızıkların dağıtıldığı bir zamandır. Bir ârıza veya zaruret dışında, insanı mahrum bırakıcı bir rol oynar. Bedeni gevşettiğinden ve sporla dışarı atılması gereken fazlalıkları bozduğundan bedene çok zararlıdır. Kırgınlık, âcizlik ve zaaf ortaya çıkarır. Şayet hareketten, spordan, mideyi bir şeyle doldurmazdan önce ise, böylesi âciz bırakan ve çeşitli hastalıklar ortaya çıkaran bir hastalıktır.

Güneşte uyumak, gizli hastalığı harekete geçirir. İnsanın biraz güneşte, biraz gölgede uyuması fenadır. Ebu Davud, *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Sizden biri güneşte olur, gölge de çekilirse, biraz güneşte, biraz gölgede olursa, kalksın."(2)

2.Ebu Davud, 4821. Senedi, İbnu'l-Munkedir ile Ebu Hureyre arasındaki vâsıtanın bilinmeyişinden dolayı zayıftır. Ayrıca bk. Ahmed, 2/383. Şayet İbnu'l-Munkedir'in Ebu Hureyre'den dinlediği doğruysa isnadı sahihtir. Bu hadisin, Ahmed (3/413)'te, Rasûlullah'ın ashâbından şu sözlerle kuvvetli bir şahidi vardır: "Güneş ve gölge arasında oturmayı yasakladı. 'Bu şeytanın meclisidir.' dedi." Hâkim (4/271), bunu başka bir yolla rivayet eder. Sahabîyi, Ebu Hüreyre olarak vermiş ve hadisi sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır. İbn Mâce'de (3722), Büreyde'den rivayet edilen senedi hasen bir şahidi daha vardır.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde ve diğerlerinde, Büreyde b. el-Husayb'dan rivayete göre, Rasûlullah (s.a.) gölge ve güneş arasında oturmayı yasaklamıştır. Bu, ikisi arasında uyumayı engelleme konusunda bir uyarıdır.

Sahihayn'da Berâ b. Âzib'den rivayete göre, Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Yatağına geldiğinde namaz abdesti gibi abdest al. Sonra sağ yanına yat ve şöyle de:

اَللّٰهُمَّ إِسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً، وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لاَمَلْجَأَ وَلاَ مَنْجَا مِنْكَ إِلاَّ إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ.

'Allah'ım! Nefsimi Sana teslim ettim, yüzümü Sana döndürdüm, işimi Sana havale ettim, sırtımı Sana dayadım. Çünkü ümidim de Sendedir, korkum da Sendendir. Sığınacak ve kurtuluş yeri Sensin. İndirdiğin Kitab'ına ve gönderdiğin Peygamber'ine iman ettim.'

Bunları son sözlerin olarak söyle. Şayet o gece ölürsen, doğduğun gibi tertemiz ölürsün."[3]

Buharî'nın *Sahih*'inde Hz. Âişe'den rivayete göre, Rasûlullah (s.a.) sabah namazının iki rekât sünnetini kılınca, sağ yanına yatardı.[4]

Denilir ki: Sağ yanına yatmanın hikmeti, uyuyanın uykusunda boğulmamasıdır. Çünkü kalp sola meyillidir. Sağ yanına yatınca kalp sol yandaki yerini arar. Bu, sol yanına yatarak uyumasının aksine, uyuyanın ağırlaşmasına engel olur. Sol yanına yatınca, tam bir kopma ortaya çıkar. İnsan uykusunda boğulur ve ağırlaşır, bunun sonucunda da din ve dünya yararları kaybolur.

Uyuyan ölü gibi, uyku da ölümün kardeşi —bu yüzden de ölmeyen diri (Allah) için imkânsızdır, cennet ehli de orada uyumayacaktır— olduğuna göre, uyuyan kendisini koruyacak, doğacak âfetlerden ve bedenini facialardan koruyacak birine muhtaçtır. Bunu yalnızca onu yaratan Rabbi yapabilir. Allah'ın kendisini, nefsini ve bedenini tam korumasını istemek için Rasûlullah (s.a.), uyuyana herşeyi Allah'a havale etme ve O'na sığınma ile ümit ve korku kelimelerini söylemesini öğretmiş bunun yanında imanı hatırlamasını, bu şekilde uyumasını ve bunları son sözleri yapmasını öğütlemiştir. Çünkü Rabbi onun canını uykusunda alabilir. İman son sözü olunca cennete girer. Uy-

3.Buharî, 11/93, 95; Müslim, 2710.
4.Buharî, 3/35.

ku ile ilgili bu tutum, kalp, beden ve ruhun uyku ve uyanıklıktaki, dünya ve âhiret yararlarını içerir. Kendisi sayesinde ümmetin her iyiliğe nâil olduğu kişiye Allah'ın salâtları ve selâmı olsun.

"Kendimi Sana teslim ettim" demek, "Kendimi Sana, kölenin kendisini mâlikine ve efendisine teslim ettiği gibi teslim ettim." demektir. Yüzünü O'na döndürmesi, bütünüyle Rabbine yönelişini, kasıt ve isteğinin yalnızca O'na ait olduğunu, O'na boyun eğdiğinin itirafını içerir. Yüce Allah şöyle buyurur: "Eğer seninle tartışmaya girişirlerse: 'Ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a verdim? de."[5] Bu âyetteki yüz (yöneliş)ün kullanılışı, insanın en şerefli yeri ve duyu organlarının merkezi olduğundan dolayıdır. Ayrıca bunda, yönelme ve kasdetme anlamı da vardır. Şair şöyle diyor:

أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ ذَنْباً لَسْتُ مُحْصِيَهُ   رَبَّ العِبَادِ إِلَيْهِ الوَجْهُ وَالعَمَلُ

"Sayısız günahtan dolayı Allah'tan af isterim. Yöneliş ve iş kulların Rabbinedir."[6]

"İşin O'na havale edilmesi" Allah'a ısmarlanması demektir. Bu, kalbin sükûnet ve emniyetini, takdir ettiğine ve sevip hoşnut olduklarından onun için seçtiğine rıza göstermeyi gerektirir. İşin havale edilmesi, kulluk makamlarının en üstünlerindendir, bunda şüphe yoktur. Bu, tersini ileri sürenlerin aksine, seçkinlerin makamlarındandır.

"Sırtın Allah'a dayanması", O'na güvenmenin, dayanmanın ve tevekkülün kuvvetini içerir. Çünkü, sırtını sağlam bir direğe dayayan, yıkılmaktan korkmaz.

Kalbin iki kuvveti vardır: İstek kuvveti ki, bu ümittir; korkma kuvveti ki, bu korkudur. Kul da zararlardan kaçıp yararlarını arar. İşte bu teslimiyet ve yönelişte, iki durum da toplanmış olur. "Ümit ve korku Sendendir." demiş, "Kulun Senden başka sığınağı ve kurtuluş yeri yoktur." buyurarak Rabbini övmüştür. Nefsinden kurtarması için kulun sığınağı Allah'tır. Nitekim başka bir hadiste: "Gazabından rızana, cezandan afiyet verişine, Senden Sana sığınırım." buyuruyor.[7] Dilemesi ve kudretiyle kulu, elinden kurtaracak olan O'dur. Belâ O'ndandır, yardım O'ndandır, kurtuluş O'ndan istenir, kurtuluş konusunda O'na sığınılır, kendisinden gelecek olandan kurtuluş için O'na

5.Âl-i İmrân, 3/20.
6.Bunlar, *el-Kitab* (1/17)'deki beyitlerdendir. Bağdâdî, *Hızânetu'l-Edeb* (1/486)'de bunları vermiş, Sîbeveyh'in söyleyenini bilmediği elli beyit arasında yer aldığını zikretmiştir.
7.Müslim, (486)'deki Hz. Âişe'den rivayet edilen hadisin bir bölümüdür.

sığınılır, O'ndan gelecek olandan O'na sığınılır. O, her şeyin Rabbi'dir, her şey O'nun dilemesiyle olur: "Allah sana bir sıkıntı verirse, O'ndan başkası gideremez."[8]; "De ki: Allah size bir kötülük dilese veya bir rahmet istese, O'na karşı kim sizi korayabilir?"[9] Sonra duayı; Kitab'ına ve dünyada ve âhirette kurtuluş ve başarının rehberi olan Peygamber'ine imanı itirafla bitirmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.) uyku konusundaki tutumu işte budur.

لَوْ لَمْ يَقُلْ إِنِّي رَسُولٌ لَكَا نَ شَاهِدٌ فِي هَدْيِهِ يَنْطِقُ

"Şayet ben peygamberim demeseydi, tutumunda bunu söyleyen bir tanık olurdu."

Uyanıklıktaki tutumuna gelince; horoz ötünce uyanır, Allah'a hamdeder, tekbir, tehlil ve dua okurdu. Sonra dişlerini misvaklar, abdest alır, kendi kelâmıyla yakararak, O'nu överek, O'ndan bekleyiş, ümid ve korkuyla Rabbinin huzurunda namaza dururdu. Kalp ve bedenin, ruh ve kuvvetlerin sağlığı, dünya ve âhiret esenliği için bundan üstün koruyucu var mıdır?

8.En'âm, 6/17.
9.Ahzâb, 33/17.

F) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) SPOR VE BEDEN EĞİTİMİNDEKİ TUTUMU

Hareket ve sükûn, yani spordaki tutumuna gelince, bu konuda en olgun, övgüye değer ve en doğru türlerine uygun düştüğü bilinenlere bir fasıl ayırıyoruz.

Bilindiği gibi beden, devamı için yeme ve içmeye muhtaçtır. Besin, bir bütün olarak bedenin bir parçası olamaz, bilâkis her sindirimde gıda maddesinden bir parça kalması gerekir. Zamanla artınca sayı ve nitelik olarak ondan da bir şey toplanır. Sayısıyla, bedeni kapaması ve ağırlaştırması suretiyle zarar verir ve şişmanlık (*ihtibâs*) hastalıkları ortaya çıkarır. Boşaltılırsa, ilaçlarla bedene acı verir. Çünkü çoğu zehirlidir. Yararlı ve iyiyi de çıkarır. Niteliğiyle de, bizzat veya bozularak pişirmek, bizzat soğutmak veya sıcaklığından dolayı bol sıcağın zayıflaması suretiyle yine zarar verir.

Fazlalık tıkanıklıkları zararlıdır, terkedilmiş veya boşaltılmıştır. Hareket, bunların doğmasını engellemede en kuvvetli yollardandır. Çünkü organları ısıtır, fazlalıkları akıtır, zamanla bir toplanma olmaz, bedeni hafiflik ve dinçliğe alıştırır, gıdayı kabul edici yapar, mafsalları sertleştirir, pazuları ve bağları güçlendirir, vaktinde ve normal ölçüde kullanılınca maddî ve mizacî hastalıkların çoğundan emin kılar.

Spor, gıdanın inmesinden ve iyice sindirilmesinden sonra yapılır. Normal spor, derinin kızardığı, bedenin geliştiği ve terlediği spordur. Ter akıtacak

derecede spor, aşırıdır. Çok hareket eden organ kuvvetlidir, özellikle de sporun türü bunu etkiler, hatta her kuvetin durumu budur. Çünkü çok ezber yapanın hafızası güçlenir. Çok düşünenin düşünme gücü artar. Her organın özel sporu vardır. Gönlün sporu, okumaktır. Okumaya gizliden açığa doğru yavaş yavaş başlamalıdır. Kulağın sporu, sesleri ve sözü duymakla ilgilidir. Hafiften ağıra doğru geçilir. Dilin eğitimi, konuşmakladır. Gözünki de buna benzer. Yürüme eğitimi, yavaş yavaş yapılır.

Ata binme, ok atma, güreş ve koşu, bütün beden için spordur. Cüzzam, istiskâ (hydropisie) ve kulanc gibi müzmin hastalıkları söküp atar.

Nefsin eğitimi; ilim ve edep öğrenme, sevinç ve neşe, sabır ve sebat, cesaret ve hoşgörü, iyilik yapma vb. gibi, nefislerin eğitildiği şeylerle olur. En önemli eğitiminden biri, sabır, sevgi, cesaret ve iyiliktir. Benimsenmiş durum ve yerleşmiş melekeler oluncaya kadar bu şekilde eğitime devam edilir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu konudaki tutumunu incelersen, sıhhat ve kuvvetleri koruyan, dünya ve âhirette yararlı en üstün bir tutum olduğunu görürsün.

Şüphesiz ki bizzat namaz; iman sağlığını, dünya ve âhiret mutluluğunu korumasından ayrı olarak, beden sağlığını koruma ve fazlalıkları eritme konusunda en yararlı eğitimdir. Geceleyin namaz kılmak da sağlığı koruma yollarının en önemlilerindendir, müzmin hastalıkların pek çoğunu engeller ve beden, ruh ve kalp için en etkili şeylerdendir. Nitekim *Sahihayn*'da Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Sizden biri gece uyuyunca, şeytan onun boyun kökünе üç düğüm bağlar. Her bir düğümle birlikte senin üzerinde uzun bir gece vardır diye (vesvese) vurur. O kimse uyanıp Allah'ı anarsa, bir düğüm çözülür. Abdest alırsa ikinci düğüm de çözülür. Namazı da kılarsa şeytanın düğümlerinin hepsi çözülür. Artık o teheccüd sahibi, düğümü çözük, gönlü hoş ve neşeli bir halde sabahlar. Fakat zikir yapmaz, abdest alıp, namaz kılmazsa gönlü kirli ve uyuşuk bir halde sabahlar."[1]

Şeriata uygun oruçta, sağlığı koruma, bedeni ve nefsi eğitme konusunda sağlam fıtratlı kimselerin reddedemeyeceği durumlar vardır.

Cihada ve ayrıca kuvvet, sağlığı koruma, kalp ve bedeni güçlendirme ve fazlalıklarını atma, üzüntü, gam ve kederi giderme sebeplerinden olan küllî hareketlerin bulunduğu işlere gelince; bunlar ancak nasibi olanların bileceği durumlardır. Hac ve hac işlemlerinin yapılışı da böyledir. At yarışı, mızrak

1.Buharî, 3/19, 22; Müslim, 776. Ebu Hureyre'den.

oyunu, ihtiyaçları gidermeye, dostlara, haklarını yerine getirmeye, hastalarını ziyarete ve cenazelerini defnetmeye yürüyüş, cuma ve cemaat namazlarına yürüyüş, abdest ve gusül hareketleri de böyledir.

Bu, sağlığı koruma ve fazlalıkları atma konusunda belirlenen eğitimin en azıdır. Dünya ve âhiret iyiliklerine ulaşmak ve kötülüklerini defetmek konusunda Rasûlullah'a meşrû kılınan ise bunun ötesinde bir durumdur.

Bildiğin gibi, Rasûlullah'ın beden ve kalp sağlıklarını koruma ve zararlarını atma tıbbı konusundaki tutumu, her türlü tutumun üstündedir. Anlayan için konuyu daha fazla anlatmaya gerek yok. Başarı, Allah'tandır.

G) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) EVLİLİK HAYATI

1— Evliliğe Teşviki:

Cinsî birleşmeye gelince, bu konudaki tutumu, sağlığı koruyan lezzet ve gönül hoşluğu sağlayan, konulduğu amaç gerçekleşen en mükemmel tutumdur. Çünkü birleşme üç amaca hizmet eder, bunlar onun temel gayeleridir:

1— Neslin korunması ve kıyamete kadar insan türünün devamı,

2— Saklanması ve depolanması bütün vücuda zarar veren suyun dışarıya çıkarılması,

3— İhtiyaç ve arzunun giderilmesi, lezzeti tatma ve nimetten yararlanma. Yalnız bu, cennetteki yararıdır. Çünkü orada neslin devamı ve inzâlin boşalttığı depolama yoktur.

Erdemli doktorlar, cinsî birleşmenin, sağlığı koruma yollarından biri olduğu görüşündedirler. Calinus şöyle diyor: "Meninin özüne hâkim olan, ateş ve havadır. Sıcak ve rutubetli bir yapıdadır. Çünkü, aslî organların gıdalandığı saf kandan oluşur." Meninin bu üstünlüğü ortaya çıktığına göre, onun ancak neslin devamı ve depolananın dışarı çıkarılması gayesiyle atılması gerekir. Çünkü vücutta depolanırsa, kötü hastalıklar ortaya çıkarır. Vesvese, delilik, sar'a vb. bunlardandır. Meninin atılması, bu hastalıkların pek çoğunu iyileştirir. Çünkü saklanması uzarsa, bozulur ve belirttiğimiz gibi kötü hastalıkları gerektiren zehirli bir niteliğe dönüşür. Bu yüzden de tabiat onu, çoğaldığı zaman cinsî birleşme olmaksızın rüyada boşaltır.

Seleften biri şöyle diyor: "Kişinin üç şeyi âdet edinmesi gerekir: Yürümeyi bırakmamalı, çünkü bir gün ihtiyaç duyarsa yürüyebilir. Yemeyi bırakmamalı, çünkü bağırsakları daralabilir. Cinsî birleşmeyi bırakmamalı, çünkü suyu boşaltılmazsa suyu çekilebilir." Muhammed b. Zekeriyya şöyle diyor: "Uzun bir süre cinsî birleşme yapmayanın, sinir kuvvetleri zayıflar, delikleri kapanır ve erkeklik organı büzülür. Derideki bir yara dolayısıyla birleşmeyi bırakan bir grup gördüm. Bedenleri soğudu, hareketleri güçleşti, sebepsiz olarak moralsizlik çöktü, iştah ve sindirimleri azaldı."

Gözü koruması, nefsi alıkoyması, haramdan korunup iffetli olmayı sağlama, cinsî birleşmenin yararlarındandır. Aynı durum kadın için de sözkonusudur. Böylece kişiye, dünya ve ahiret konusunda yarar sağlar. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) bunu âdet edinir ve severdi. Şöyle buyuruyor: "Dünyanızdan bana, kadınlar ve güzel koku sevdirildi."[1]

İmam Ahmed'in *Kitabu'z-Zühd*'ünde bu hadisle ilgili olarak hoş bir fazlalık vardır. O da şudur: "Yemeğe ve içmeğe sabrederim, onlara sabredemem."

Rasûlullah (s.a.), ümmetini evlenmeye teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Evlenin, çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim."[2]

İbn Abbas şöyle der: "Bu ümmetin en hayırlısı, karısı en çok olandır."[3]

Rasûlullah şöyle buyurur: "Ben kadınlarla evlenirim, hem uyurum, hem de gece namaza kalkarım, hem oruç tutarım ve hem de tutmam. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir."[4]

Yine şöyle buyurur: "Gençler! Evlenmeye gücü yeteniniz, evlensin. Çünkü bu gözü engeller, namusu korur. Evlenmeye gücü yetmeyen, oruç tutsun. Çünkü oruç onun şehvetini kırar."[5]

Câbir, dul bir kadınla evlenince ona şöyle buyurdu: "Bâkire birini bulsaydın ya! Sen onunla, o seninle oynardı."[6]

---

1. Ahmed, 3/128, 199, 285; Nesâî, 7/61. Enes b. Mâlik'ten, senedi hasendir, Hâkim bunu sahih görmüştür.
2. Sahih bir hadistir. Beyhakî bu sözlerle, *Şu'abu'l-İman*'da Ebu Ümâme'den rivayet etmiştir. Ebu Davud (2050) ve Nesâî (6/65, 66), Ma'kıl b. Yesâr'dan merfû olarak şu sözlerle rivayet ederler: "Seven ve doğurgan kadınla evlenin. Çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim." Senedi hasendir. Ahmed (3/158, 245)'de Enes b. Mâlik'ten şahidi vardır, senedi hasendir. İbn Hibbân (1228) bunu sahih görmüştür.
3. Buharî, 9/99.
4. Buharî, 9/89, 90; Müslim, 1401.
5. Buharî, 9/92, 95; Müslim, 1400. Abdullah b. Mes'ûd'dan.
6. Buharî, 9/104, 106; Müslim, 3/1221 (110), 2/1087 (56, 57).

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Enes b. Mâlik'ten rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a temiz ve temizlenmiş olarak kavuşmak isteyen, hür kadınlarla evlensin."[7]

Yine İbn Mâce'nin *Sünen*'inde İbn Abbas'tan merfûan şöyle dediği rivayet edilir: "Birbirini sevenler için evlenmeleri dışında çözüm görmedik."[8]

Müslim'in *Sahih*'inde Abdullah b. Ömer'den rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Dünya, bir metâdır. Dünya metâının en iyisi, salih bir kadındır."[9]

Ümmetini bâkire, güzel ve dindar kadınlarla evlenmeye teşvik ederdi. Nesâî'nin *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den rivayete göre, Rasûlullah'a (s.a.): "Kadınların hangisi daha hayırlıdır?" diye sorulunca, şöyle buyurmuştur: "Bakınca sevindiren, emredince itaat eden, nefsi ve malı konusunda hoşlanmadığına muhalefet etmeyen."[10]

Sahihayn'da Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kadın malı, nesebi, güzelliği ve dindarlığı dolayısıyla nikâhlanır. Dindar olanı seçmezsen, fakirliğe düşersin."[11]

Doğurgan kadınla evlenmeye teşvik eder, doğurmayan kadından hoşlanmazdı. Nitekim, Ebu Davud'un *Sünen*'inde Ma'kıl b. Yesâr'dan şu rivayet edilir: Bir adam Rasûlullah'a (s.a.) şöyle dedi: "Soylu ve güzel bir kadın buldum, ama kısır. Onunla evleneyim mi?" Rasûlullah: "Hayır, evlenme." dedi. Adam ikinci ve üçüncü defa geldi, her defasında Rasûlullah ona evlenmemesini söyledi. Şöyle buyurdu: "Sevilen ve doğurgan kadınla evlenin. Çünkü ben sizin çokluğunuzla övüneceğim."[12]

Tirmizî'de merfu'an şu hadis vardır: "Dört şey peygamberlerin sünnetidir: Evlenme, misvak kullanma, güzel koku sürme ve kına."[13] *Câmi*'de "hınnâ" (kına) yerine, "hınnây" kelimesi yer alır.[14] Ebu'l-Haccâc el-Hâfız'ın şöyle dediğini duydum: "Doğrusu hıtân (sünnet)dır. Nûn düşmüştür." Ebu'l-Muhamilî de Ebu İsa et-Tirmizî'nin şeyhinden bu şekilde rivayet etmiştir.

7.İbn Mâce, 1862. Senedinde Kesir b. Süleym vardır, zayıftır. Sellâm b. Süleyman b. Sevvâr hakkında İbn Âdî: "Münkerleri vardır." der.
8.İbn Mâce, 1847; Hâkim, 2/160; Beyhakî, 7/78. Senedi hasendir.
9.Müslim, 1467.
10.Nesâî, 6/68; Ahmed, 2/251. Senedi hasendir.
11.Buharî, 9/115, 116; Müslim, 1466.
12.Tahrici biraz önce yapılmıştır, sahihtir. Bk. dipnot: 2.
13.Tirmizî, 1080; Ahmed, 5/421. Senedinde meçhul bir râvi vardır.
14.*Müsned*'de: "ve hayâ" ifadesi vardır.

2— Birleşme Âdâbı:

Cinsî birleşmeden önce, kadınla oynamak, onu öpmek ve dilini emmek gerekir. Rasûlullah (s.a.), karısıyla oynar ve onu öperdi.

Ebu Davud, *Sünen*'inde Hz. Âişe'yi öptüğünü ve dilini emdiğini rivayet eder.(15)

Câbir'den rivayete göre, Rasûlullah (s.a.), oynaşmadan birleşmeyi yasaklamıştır.

Bazan bütün eşleriyle bir gusülle birleşirdi, bazan da her defasında guslederdi. Müslim, *Sahih*'inde Enes'ten Rasûlullah'ın (s.a.) bütün eşlerini dolaştığını ve sonunda bir gusül yaptığını rivayet eder.(16)

Ebu Davud, *Sünen*'inde Rasûlullah'ın (s.a.) mevlâsı Ebu Râfî'den şunu rivayet eder: Rasûlullah bir gecede bütün eşlerini dolaşır ve her birinden sonra guslederdi. Bunun üzerine: "Ey Allah'ın elçisi! Bir gusül yapsaydın ya!" dedim. Şöyle buyurdu: "Böylesi daha arındırıcı, temizleyici ve iyileştiricidir."(17)

Cinsî birleşme yapanın, gusülden önce yeniden birleşme yapmak istemesi durumunda, iki birleşme arasında abdest alması meşrû kılınmıştır. Nitekim Müslim, *Sahih*'inde Ebu Saîd el-Hurdî'den Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Sizden biri eşiyle birleşir, sonra yeniden birleşmek isterse abdest alsın."(18)

Birleşmeden sonraki gusül ve abdestte, dinçlik, gönül hoşluğu, birleşmeyle dışarı atılanların yerinin doldurulması, tam temizlik ve arınma, birleşmeyle yayılmasından sonra bol sıcaklığın bedende toplanması, Allah'ın sevdiği temizlik ve sevmediği pislikten arınma gibi birleşmeyi, sağlığı ve kuvvetleri korumayı en güzel şekilde gerçekleştiren durumlar vardır.

En yararlı birleşme, sindirimden sonra, bedenin sıcaklık ve soğukluk, kuruluk ve rutubet, boşluk ve doluluk yönlerinden normal olduğu zamanda yapılandır. Bedenin dolu olması durumundaki zarar, boş olmasındaki zarar-

---

15.Ebu Davud, 2386; Ahmed, 6/123, 234. Senedinde Muhammed b. Dinar el-Ezdî vardır, ezberi kötüdür. Şeyhi Sa'd b. Evs el-Abdî'nin yanlışlıkları çoktur.
16.Müslim, 309.
17.Ebu Davud, 219; İbn Mâce, 590. Senedi hasen olabilecek durumdadır.
18.Müslim, 308.

dan daha kolay ve azdır. Rutubetin çokluğundaki zararı kuruluğundaki zararından, sıcaklığındaki soğukluğundaki zararından daha azdır. Şehvet arttığı ve zorlama, düşünce veya sürekli bakış sonunda ortaya çıkmayan tam sertleşme olduğu zaman birleşilmelidir. Birleşme arzusunu zorlamamalı, nefsi buna teşvik etmemelidir. Meninin çokluğu kişiyi hareketlendirdiği ve arzusu doruktayken hemen birleşilmelidir. Yaşlı ve küçük gibi şehveti olmayanlarla, hastayla, çirkin görüntülüyle, hoşlanılmayanla birleşmeden kaçınılmalıdır. Böyleleriyle birleşmek, kuvvetleri zayıflatır, birleşmenin özelliğini zayıflatır. Doktorlardan: "Dulla birleşmek, bâkireyle birleşmekten daha yararlı ve sağlığı daha koruyucudur." diyen yanılıyor. Bu, fâsid bir kıyastır. Bazı doktorlar da bundan sakındırıyor. Bu, akıllı insanların görüşüne ve tabiat ile şerîatın birleştiğine aykırıdır.

Bâkireyle birleşmede özellik, birleşenler arasında tam bir yapışma, kadının kalbinin erkeğin sevgisiyle dolması, arzusunu onun dışında bir erkekle paylaşmama sözkonusudur, bunlar dulda yoktur. Nitekim Rasûlullah (s.a.) Câbir'e: "Bâkireyle evlenseydin ya!" buyurmuştur. Yüce Allah, cennet ehlinin kadınları hûru'l-in'i, verilenden başkasının dokunmadığı kadınlar olarak yaratmıştır. Hz. Âişe, Rasûlullah'a (s.a.): "Ne dersin? Şayet biri yenilmiş, diğeri yenilmemiş ağaca uğrasaydın, deveni hangisinde doyururdun?" dediğinde, Rasûlullah: "Yenilmemiş ağaçta." cevabını verdi.[19] Hz. Âişe bununla, kendisinden başka bâkire olmadığını kastediyor.

Sevilen kadınla birleşmenin, çok meni boşaltmakla birlikte, bedeni zayıflatması azdır. Hoşlanılmayan kadınla birleşme, az meni boşaltması yanında, bedeni gevşetir ve kuvvetleri zayıflatır. Âdet gören kadınla birleşme, tabiata ve şerîata aykırıdır. Çok zararlıdır. Bütün doktorlar bundan sakındırır.

Birleşme şekillerinin en güzeli, oynaşma ve öpüşmeden sonra, yatmış vaziyette erkeğin kadının üstünde olduğu şekildir. Nitekim Rasûlullah (s.a.): "Çocuk yatağındır."[20] buyuruyor. Bu şekil, erkeklerin kadınlara hâkimiyetinin tamamlanması yollarındandır. Yüce Allah: "Erkekler kadınlara hâkimdirler."[21] buyurur. Bir beyitte şöyle denir:

إِذَا رُمْتُهَا كَانَتْ فِرَاشاً يُقِلُّنِي ‏ وَعِنْدَ فَرَاغِي خَادِمٌ يَتَمَلَّقُ

19.Buharî, 9/104.
20.Buharî, 5/278; Müslim, 1457. Hz. Âişe'den.
21.Nisâ, 4/34.

"İstediğimde beni taşıyan yatak olur,
İşim bittiğindeyse yaltaklanan bir hizmetkâr."

Yüce Allah şöyle buyurur: "Onlar sizin, siz de onların örtüsüsünüz."[22] En mükemmel ve güzel örtü, bu şekilde olandır. Çünkü erkeğin yatağı onun örtüsüdür. Kadının yorganı da onun örtüsüdür. Bu üstün şekil, işte bu âyetten alınmıştır. Böylelikle, karı-kocadan her birinin diğerine örtü olduğu şeklindeki benzetme güzelleşmiş olur. Burada başka bir yön daha vardır ki o da, kadının bazan erkeğin üstüne eğilmesi ve ona örtü gibi olmasıdır.

Şair şöyle diyor:[23]

إِذَا مَا الضَّجِيعُ ثَنَى جِيدَهَا   تَثَنَّتْ فَكَانَتْ عَلَيْهِ لِبَاسَا

"Yataktaki erkek, kadının boynunu örttüğünde, kadın örtünür, üstünde bir elbise bulunmuş olur."

Birleşmenin en kötü şekli, kadının üstte olması ve erkeğin sırtüstü yatarak birleşmesidir. Bu, Allah'ın kadın ve erkeğe, hatta erkek ve dişi türlerine vermiş olduğu tabiî şekle aykırıdır. Böylesinde birtakım kötülükler vardır. Meninin bütünüyle çıkması zorlaşır. Organda bir miktar kalabilir, bu da bozulur ve çözülür, zararlı olur. Ayrıca, erkeklik organına kadının organından salgılar akabilir. Bunun yanısıra, rahim çocuk doğurmak için suyu kapsamaya ve orada toplanıp birleşmeye imkân bulamaz. Bütün bunların yanında, kadın, tabiat ve şeriat açısından pasif durumdadır. Aktif duruma geçerse, tabiat ve şeriatın gereğine aykırı davranmış olur. Ehl-i kitab, karılarıyla yan yatarak birleşirler ve bu kadın için daha kolaydır, derlerdi.

Kureyş ve Ensâr, kafaları üzerine yatardı. Yahudiler bu durumlarını yadırgadılar. Bunun üzerine: "Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin."[24] âyeti indi.[25]

Sahihayn'da Câbir'den rivayete göre Yahudiler "Erkek karısıyla arkasında durup önden birleşince, çocuk şaşı olur." derlerdi. Bunun üzerine "Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin." âyeti indi. Müslim'in rivayetinde "İster yüzü üstüne kapanarak, isterse yüz üstü kapamaya-

22. Bakara, 2/187.
23. Bu şair, Nâbiga el-Ca'dî'dir. Beyit Divan'ında, s. 81'de; *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*'da s. 296'dadır.
24. Bakara, 2/223.
25. Ebu Davud, 2164. Râvileri sikadır. Ahmed (6/305, 310, 318), Tirmizî (2983) ve Dârimî (1/256)'de Ümmü Seleme'den benzer ve senedi sahih bir şahidi vardır.

rak birleşir. Ancak birleşme, zürriyet yeri olan, bir tek yerden olur." ilavesi vardır.[26]

Arkadan birleşme, hiçbir peygamberin dilinde mübah kılınmamıştır. Seleften birine böyle bir durumu nisbet eden yanılıyor. Ebu Davud'un *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den rivayete göre, Rasûlullah (s.a.): "Karısına arkadan birleşen mel'undur." buyurmuştur.[27]

Ahmed ve İbn Mâce'deki bir lafız ise: "Allah eşiyle arkadan birleşene bakmaz." şeklindedir.[28]

Tirmizî ve Ahmed'in bir lafzında: "Âdet görenle ve arkadan birleşen veya kâhine başvurup bunu doğru kabul eden, Muhammed'e (s.a.) indirileni inkâr etmiş demektir." şeklindedir.[29]

Beyhakî'nin rivayeti ise şöyledir: "Erkek veya kadınlarla arkadan birleşenler küfre girmiş olur."

Vekî'in *Musannef*'inde, Zem'a b. Salih—İbn Tâvûs—babası—Amr b. Dinar—Abdullah b. Yezid senediyle şu rivayet yer alır: Hz. Ömer, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu söylemiştir: Allah gerçeği söylemekten hayâ etmez. Kadınlarla arkadan birleşmeyin."[30]

Tirmizî'de Ali b. Talk'tan, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Kadınlarla arkadan birleşmeyin. Çünkü Allah gerçeği açıklamaktan hayâ etmez."[31]

26.Buharî, 8/143; Müslim, 1435.

27.Ahmed, 2/444, 479; Ebu Davud, 2162. Bûsırî, isnadını sahih görmüştür. İbn Adî (1/211) ile Taberânî'nin *Evsât* ve *Mecmâ*'ında (4/299), Ukbe b. Âmir'den rivayet edilen şahidi vardır, senedi hasen bu hadisle güçlenir.

28.Ahmed, 2/272, 344; İbn Mâce, 1923. Tirmizî'de, İbn Abbas'tan rivayet edilen hasen senedli bir şahidi vardır, onunla güçlenir. İbn Hibbân (1302) bunu sahih görmüştür.

29.Tirmizî, 135; İbn Mâce, 639; Ahmed, 2/408, 476; Ebu Davud, 3904; Dârimî,1/259. Ebu Hureyre'den ve senedi kuvvetli olarak rivayet edilmiştir.

30.Zem'a b. Salih zayıftır. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb* (3/200)'de verir ve: "Bunu Ebu Ya'lâ, ceyyid bir isnadla rivayet etmiştir" der. Heysemî, *Mecmau'z-Zevaîd*'de (4/298, 299) verir, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde ve Bezzâr'da da bulunduğunu belirtir ve: "Ebu Ya'lâ'nın râvileri, *Sahih* râvileridir. Ya'lâ b. Yemân ise sikadır." der.

31.Tirmizî, 1165. Dârimî, 1/260. Tirmizî bunu hasen, İbn Hibbân ise sahih görmüştür. Huzeyme b. Sâbit'in rivayet ettiği bir şahidi vardır. Bu, Şafiî (2/360), Ahmed (2/213) ve Tahavî (2/25)'de yer alır. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (1299) ile *Hulâsatu'l-Bedri'l-Münîr*'de İbnu'l-Mulakkın bunu sahih görmüş, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (8/142), isnadı iyi hadislerden olduğunu belirtmiştir.

İbn Adî'nin *Kâmil*'inde, el-Muhamilî—Saîd b. Yahya el-Umevî—Muhammed b. Hamza—Zeyd b. Refî—Ebu Ubeyde—merfûan Abdullah b. Mes'ûd senediyle şu hadis vardır: "Kadınlarla arkadan birleşmeyin."(32)

Hasan b. Ali el-Cevherî, merfûan Ebu Zer'den şu hadisi rivayet etti: "Erkekler veya kadınlarla arkadan birleşen, küfre sapmıştır."

İsmail b. Ayyâş, Süheyl b. Ebî Sâlih—Muhammed b. el-Münkedir—merfûan Câbir'den şu hadisi rivayet eder: "Allah'tan hayâ edin. Çünkü Allah, gerçeği açıklamaktan hayâ etmez. Kadınlarla arkadan birleşmeyin." Dârakutnî bu hadisi aynı yolla, şu sözlerle rivayet eder: "Allah gerçeği açıklamaktan hayâ etmez. Kadınlarla arkadan birleşmen helâl değildir."(33)

Bağavî şöyle diyor: Hudbe, Hemmâm'dan şunu rivayet eder: Katâde'ye, karısıyla arkadan birleşenin durumu soruldu. Şöyle dedi: Amr b. Şuayb—babası—dedesi senediyle Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Bu, küçük lûtîliktir."

Ahmed'in *Müsned*'inde Abdurrahman—Hemmâm—Katâde—Amr b. Şuayb—babası—dedesi senediyle de aynı hadis yer alır.(34)

Yine *Müsned*'de İbn Abbas'tan şu rivayet vardır: "Kadınlarınız sizin tarlanızdır." âyeti, Ensâr'dan bir grup hakkında indi. Rasûlullah'a (s.a.) gelip konuyu sorunca, onlara şöyle buyurdu: "Her halükârda kadınla önden birleş."(35)

Yine *Müsned*'de İbn Abbas'tan şu rivayet vardır: Hz. Ömer, Rasûlullah'a gelip, "Ey Allah'ın elçisi! Mahvoldum." dedi. Rasûlullah: "'Seni mahveden nedir?" diye sordu. Hz. Ömer: "Dün gece değirmenimi değiştirdim." dedi. Rasûlullah ona hiçbir cevap vermedi. Bunun üzerine: "Kadınlarınız si-

---

32.Ebu Ubeyde, babasından dinlememiştir. Aynı konuda Ahmed'de yer alan ve râvileri sika olan Hz. Ali'nin rivayet ettiği bir hadis vardır.

33.Dârakutnî, 3/288. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de bunu zikretmiş ve: "Hadisi Taberanî rivayet etmiştir, râvileri sikadır." demiştir.

34.Ahmed, 6706, 6976. İsnadı sahihtir. Bu hadisi Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, (3/200)'de zikreder ve Bezzâr'a nisbet eder, râvilerinin sahih olduğunu söyler. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/298) verir. Taberânî'nin *Evsât*'ına atıfta bulunur ve: "Ahmed'in râvileri, Sahih râvileridir." der. Bu görüşleri incelenmeye değer. Çünkü muhaddislerin terminolojisinde âşina olunan, bu terimin Buharî ve Müslim'in birlikte veya tek başlarına rivayetlerini aldıkları râviler için kullanılmasıdır. Buharî ve Müslim birlikte veya ayrı ayrı, Amr b. Şuayb'dan asla rivayette bulunmuş değillerdir. Taberî (2/234), Ahmed (6968) ve Beyhakî (7/199), Katâde'den Ukbe b. Vessâc—Ebu'd-Derdâ senediyle, Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini naklederler: "Bunu sadece kâfir yapar." Senedi sahihtir.

35.Ahmed, 1/268. Senedinde Rüşd b. Sa'd vardır, zayıftır. Ama şahidi daha önce geçti.

zin tarlanızdır. Tarlanıza istediğiniz gibi gelin." âyeti indi. Önden veya arkada durarak birleş, ama âdet görürken ve arkadan birleşmekten sakın."[36]

Tirmizî'de İbn Abbas'tan merfûan şu rivayet vardır: "Allah, bir erkek veya kadınla arkadan birleşen adama bakmaz."[37]

Ebu Ali el-Hasan b. el-Huseyn b. Dûmâ'nın merfûan Berâ b. Âzib'ten şu rivayeti vardır: "Bu ümmetin on kişisi Allah'ı inkâr etmiştir: 1) Kâtil, 2) Sihirci, 3) Deyyûs, 4) Kadınla arkadan birleşen, 5) Zekât vermeyen, 6) İmkânı olduğu halde hacca gitmeden ölen, 7) İçki içen, 8) Fitne peşinde koşan, 9) Harb ehline (düşmana) silah satan, 10) Nâmahremiyle evlenen."[38]

Abdullah b. Vehb şöyle der: Abdulah b. Lehî'a ve Mişrah b. Ha'ân, Ukbe b. Âmir'den, Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet ederler: "Kadınlarla arkadan birleşen mel'ûndur."[39]

Hâris b. Ebî Üsâme'nin *Müsned*'inde, Ebu Hureyre ve İbn Abbas'tan şu rivayet vardır: Vefatından önce okuduğu son hutbede Rasûlullah (s.a.) şunları söyledi: "Bir kadınla, erkekle veya çocukla arkadan birleşen, kıyamet günü kokusu leşten daha pis olduğu halde haşrolunur, cehenneme girene kadar insanlar ondan acı duyar, Allah onun ecrini iptal eder, hiç kimseden fidye ve şefaat kabul etmez, ateşten bir tabuta sokulur, üstüne ateşten çiviler çakılır." Ebu Hureyre: "Bu, tevbe etmeyen içindir." demiştir.

Ebu Nuaym el-Isbahânî, Huzeyme b. Sâbit'ten merfûan şunu rivayet eder: "Allah gerçeği söylemekten hayâ etmez. Kadınlarla arkadan birleşmeyin."[40]

Şafiî der ki: Amcam Muhammed b. Ali b. Şâfiî, bana Abdullah b. Ali b. es-Sâib—Amr b. Uhayha b. el-Cellâh—Huzeyme b. Sâbit senediyle şunu rivayet etti: Bir adam Rasûlullah'a kadınlarla arkadan birleşmeyi sordu. "Helâldir" dedi. Adam dönünce, hemen çağırdı ve: "Nasıl dedin? Önünden mi, arkasından mı? Evet, arkasından mı, arkasına mı? Hayır, olamaz. Allah gerçeği açıklamaktan hayâ etmez. Kadınlarla arkadan birleşmeyin." buyurdu[41]

36.Ahmed, 1/297; Tirmizî 2984. Senedi hasendir.

37.Tirmizî, 1165, isnadı hasendir. İbn Hibbân (1302) ise bunu sahih görmüştür.

38.Bunu Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*'de zikretmiş ve İbn Asâkir'e nisbet etmiştir, zayıf olduğunu da belirtmiştir.

39.Senedi hasendir. İbn Adî bunu, *Kâmil* (1/211)'de vermiştir. Az önce de geçtiği gibi, Ebu Hureyre'den rivayet edilen şahidi vardır.

40.*Hılyetu'l-Evliyâ*, 8/376. Senedi zayıftır.

41.Sahih bir hadistir. Şâfiî, 2/260. Ondan da Beyhakî (7/196), Tahavî (2/25), Nesâî (İşret'te) ve İbn Hibbân (1299, 1300) bu hadisi verirler. İbnu'l-Mulakkın, *Hulâsatu'l-Bedri'l-Münîr*'de; İbn Hazm, *el-Muhalla*'da (10/70) bunu sahih, Münzirî (3/200) de iyi görmüştür.

Rebî der ki: Şâfiî'ye, "Ne dersin?" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Amcam sikadır. Abdullah b. Ali, sikadır. Ensârî'yi, yani Amr b. el-Cellâh'ı iyi olarak anmıştır. Huzeyme, sikalığından şüphe edilmeyen biridir. Bu konuda izin veremem, bilâkis yasaklarım."

Ben derim ki: Selef ve imamlardan, mübah olduğunu nakledenlerin yanlışlığı işte buradan doğmuştur. Çünkü onlar, arkada durup önden birleşmeyi mübah görmüşlerdir. Arkada durur ama birleşme yapmaz. İşiten, ismin "den" ile "de" hallerini karıştırmış ve aralarında fark olmadığını sanmıştır. Selefin mübah kıldığı işte budur. Onlara karşı yanlışlık yapanlar, çok çirkin ve kötü yanlışlık yapmışlardır.

Yüce Allah: "Onlarla Allah'ın emrettiği yerden birleşin." buyurmuştur. Mücâhid şöyle der: İbn Abbas'a bu âyeti sorduğumda şu cevabı verdi: "Âdet gördüğünde ayrılan yer, emredilen yerdir." Ali b. Ebî Talha ondan naklen şöyle diyor: "Önden birleşin demektir. Bundan başkası sanmayasın."

Âyet, arkadan birleşmenin haram olduğunu iki yönden göstermektedir:

1— Yüce Allah, "ekin yeri" olan yerden birleşmeye izin vermiştir. Bu da, arka değil, çocuğun doğduğu yerdir. "Ekin yeri", "Allah'ın size emrettiği yerden" ve "tarlanıza dilediğiniz şekilde gelin" âyetinden çıkarılır. Kadınla arkasında durup önden birleşmek de yine âyetten çıkarılmıştır. Çünkü Allah "dilediğiniz şekilde", yani ister önde, ister arkada durarak istediğiniz şekilde buyurmuştur. İbn Abbas'a göre, "Tarlanıza gelin", önden birleşin demektir.

Yüce Allah, geçici olarak çıkan sıkıntı dolayısıyla önden birleşmeyi haram kıldığına göre, (neslin kesilmesine) maruz kalma kötülüğünün ve mutlak sıkıntı yeri olan arkadan birleşme haydi haydi haramdır. Ayrıca (sıbyancılığa yol açar).

Kadının kocasında onunla birleşme hakkı vardır. Kadınla arkadan birleşmek onun hakkını ortadan kaldırır, arzusunu gidermez, gayesini sağlamaz.

Arka, bunun için hazırlanmamış ve yaratılmamıştır. Birleşme için hazırlanan öndür. Önden vazgeçip arkadan birleşenler, Allah'ın hikmet ve şeriâtinden uzaklaşmış olurlar.

2— Bu, erkeğe de zararlıdır. Filozof ve diğer gruplardan aklı başında tabipler bunu yasaklar. Çünkü kadının ön kısmı, birikmiş suyu çekmekte özel bir duruma sahiptir, erkek de bu şekilde huzur bulur. Arkadan birleşme bütün suyu çekmeye yardım etmez. Tabiî duruma aykırılığı dolayısıyla bütün biriken dışarı çıkmaz.

Tabiata aykırılığı dolayısıyla çok yorucu hareketleri gerektirdiğinden, yine başka bir yönden daha zararlıdır.

Orası pislik ve temizlenme yeridir. Erkek bu şekilde kendisine zarar verir.

Bu, kadına da zararlıdır. Çünkü böylesi tabiate aykırı ve uzaktır, kadın böyle durumdan hoşlanmaz.

Bu, yapana ve yapılana üzüntü, gam ve nefret doğurur.

Bu, yüzü kızartır, gönlü karartır, kalbin nurunu söndürür, azıcık feraseti olanın tanıyacağı bir sima şeklinde yüze vahşi bir görünüm kazandırır.

Hiç şüphesiz bu, yapan ve yapılan arasında nefret, hoşnutsuzluk ve ilişkinin kopması sonuçlarını doğurur.

Allah'a samimi tevbe dışında, yapan ve yapılanın durumunda sonradan ıslah olmayacak derecede bir kötülük ortaya çıkarır.

Bu, her ikisinden de iyilikleri alır, onları kötülüklerle doldurur. Aralarındaki sevgiyi alıp, yerine nefret ve lânetleşmeyi getirmesi gibi.

Bu, nimetlerin yok olup, belâların gelme sebeplerinin en önemlilerindendir. Çünkü, Allah'ın yapana lânet, nefret ve yüzçevirmesini, yüzüne bakmamasını gerektirir. Bundan sonra hangi iyiliği umar, hangi kötülükten emin olabilir? Allah'ın lânetlediği, sevmediği, yüzçevirdiği ve bakmadığı bir kulun hayatı ne halde olur?

Bu, hayâyı bütünüyle ortadan kaldırır. Hayâ, kalplerin can damarıdır. Kalp bunu kaybedince, çirkini beğenir, iyiyi kötü görür. Bunun sonunda, kötülüğü daha da katmerleşir.

Bu, Allah'ın yarattığı tabiatın dışına çıkarır, insanı tabiatından uzaklaştırır. Bu tersyüz edilmiş bir tabiattır. Tabiat tersyüz olunca kalp, eylem ve hidayet de tersyüz olur. Bunun sonunda kötü iş ve durumları iyi görür. Elinde olmayarak durumu, eylemi ve sözü bozulur.

Başkasının yapmadığı, kabalık ve cür'eti ortaya çıkarır.

Başkasının yapmadığı hafiflik, rüsvaylık ve aşağılık doğurur.

İnsana, başkalarının hoşnutsuzluk, nefret ve azarlamasını, onu küçük görmeleri gibi gözle görülen durumları ortaya çıkarır. Dünya ve âhiret saadeti tutumunda ve getirdiğini izlemekte, dünya ve âhiret helâki tutumuna ve getirdiğine aykırılıkta bulunan kişiye Allah'ın salât ve selâmı olsun!

3— Haram Birleşmeler:

Zararlı cinsî birleşme iki tanedir: 1) Şer'an zararlı, 2) Tab'an zararlı.

Şer'an zararlı olan, haramdır. Bunun da dereceleri vardır. Geçici haram olan, sürekli haram olandan daha hafiftir. İhramlıya, oruçluya, i'tikâf yapana, keffâret ödemezden önce zıhar yapana, âdet görme vb. dolayısıyla haram olan birleşmeler böyledir. Bu yüzden bunlarda had cezası yoktur.

Sürekli haram olan iki çeşittir:

a) Helâl olmasına asla imkân bulunmayan. Nâmahremle birleşmek gibi. Bu, cinsî birleşmeden de zararlıdır. Ahmed b. Hanbel ve başka bazı bilginlere göre bu hadden idamı gerektirir. Bu konuda merfû bir hadis de vardır.[42]

b) Helâl olması mümkün bulunan. Yabancı bir kadınla birleşmek gibi. Şayet bu kadın bir başka biriyle evliyse, onunla birleşmekte iki hak vardır: Allah'ın hakkı ve kocanın hakkı. Şayet kadın tehdid altında idiyse, üç hak vardır. Eğer kadının bu fiilden hayâ duyacakları ailesi ve yakınları varsa dört hak sözkonusudur. Şayet erkek nâmahremi ise, beş hak vardır. Bu çeşidin zararı, haramlıktaki derecesine göredir.

Tab'an zararlı olan da iki çeşittir:

a) Şekli dolayısıyla zararlı olan, ki bu az önce geçti.

b) Sayısı dolayısıyla zararlı olan. Çok birleşme yapmak gibi. Çünkü çok birleşme yapmak, kuvveti azaltır, sinirlere zarar verir, titreme, felç ve adale bu-

---

42. Ahmed, 2/295; Ebu Davud, 4457; Tirmizî, 1362, Nesâî, 6/109; İbn Mâce, 2607. Berâ b. Âzib'den: Elinde bir sancak olduğu halde dayımı gördüm. "Nereye gidiyorsun?" diye sordum. "Rasûlullah (s.a.) beni babasının karısıyla evlenen birine gönderdi. Boynunu vurmamı ve malına el koymamı emretti." cevabını verdi. Senedi hasendir. Ebu Davud (4456), Müsedded—Hâlid b. Abdillah—Mutarrif—Ebi'l-Cehm—Berâ b Âzib senediyle şunu rivayet eder: "Kaybolan bir devemi aramak için dolaşırken, karşıma yanlarında sancak olan bir kervan veya atlılar çıktı. Peygambere (s.a.) yakınlığım dolayısıyla bedevîler beni dolaştırmaya başladı. Bir çadıra geldiklerinde, bir adamı çıkarıp adamın boynunu vurdular. Sebebini sordum. Babasının karısıyla evlendiğini söylediler." İsnadı sahihtir. *Müsned*'de (4/295), Esbât—Mutarrif—Ebu'l-Cehm—Ebu'l-Berâ senediyle yer alır. Sözleri arasındaki "evlendi" (*a'res*) ifadesi konusunda el-Hattabî şöyle diyor: "Bu, nikâh için kullanılır. Gerçekte düğünle ilgilenmek demektir." Bunda, nâmahremle evlenmenin zina hükmünde olduğu, akdin yapılmasının haddi düşürmediği açıklanmıştır. İbn Mâce (2608), Muâviye b. Kurra—babası şeklindeki sahih senediyle şunu rivayet eder: "Rasûlullah (s.a.) beni, babasının hanımıyla evlenen bir adamın boynunu vurmaya ve malına el koymaya gönderdi."

ruşması ortaya çıkarır, görme ve diğer kuvvetleri zayıflatır, sıcaklığı söndürür, boşaltım organlarını genişletir ve sıkıntı veren fazlalıklara hazır duruma getirir.

Birleşmenin en yararlı vakti, gıdanın midede sindirilmesinden sonrası ve sıcaklığı zayıflattığından aç değil, şiddetli hastalıklara sebep olduğundan tok değil, banyodan sonra, boşaltımdan sonra, gam, üzüntü, keder ve aşırı sevinç gibi psikolojik bir infialden sonra değil, normal durumda yapılanıdır.

En tercih edilen vakti, yemeğin sindirilmesine rastladığı takdirde gecenin ilk üçte veya dörtte birinden sonrasıdır. Sonra gusül yapar veya abdest alır, bundan hemen sonra da uyur, böylece kuvvetleri geri gelir. Birleşmeden sonra hareket ve spordan kaçınmalıdır, çünkü çok zararlıdır.

H) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) AŞK İLLETİNİ TEDAVİSİ

1— Aşk İlleti:

Rasûlullah'ın (s.a.) aşkı tedavi konusundaki tutumu şöyledir:

Bu, kalp hastalıklarından biridir. Niteliği, sebepleri ve tedavisi konusunda diğer hastalıklardan farklıdır.

Yerleşir ve sağlamlaşırsa, doktorlara tedavisi güçleşir, hastalık da hastayı güçsüz bırakır. Yüce Allah aşk hastalığını, Kitab'ında iki grup insanla ilgili olarak zikreder. Kadınlar ve çocuklara âşık olan taşkınlar. Hz. Yusuf'la ilgili olarak azizin karısı hikâyesini anlatır. Lût kavmiyle ilgili durumu anlatır: "Şehir halkı sevinerek geldiler. Lût: 'Bunlar benim konuklarımdır, onlara karşı beni rüsvay etmeyin. Allah'tan korkun, beni utandırmayın.' dedi. 'Biz sana kimseyi misafir kabul etmeyi yasaklamamış mıydık?' dediler. Lût: 'Alacaksanız, işte benim kızlarım.' dedi. Ey Muhammed! Senin hayatına and olsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı. Tanyeri ağarırken çığlık onları yakalayıverdi."[1]

Rasûlullah'ı (s.a.) gerçek bir şekilde tanımayanların şöyle bir iddiası var: Hz. Peygamber, Zeyneb bt. Cahş'a âşık oldu. Onu görünce: "Kalbleri yöneten Allah'ı tesbih ederim." dedi. Rasûlullah'ın kalbini çalmıştı. Zeyd b. Hâ-

1.Hicr, 15/67-73.

rise'ye şöyle demeye başladı: "Onu bırakma." Nihayet bu olay üzerine şu âyet indi: "Ey Muhammed! Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: 'Eşini bırakma, Allah'tan sakın' diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun, oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu."[2]Bu iddia sahipleri, bunun aşk konusunda olduğunu sanmış, bazıları aşk konusunda kitaplar yazmış, peygamberlerin aşklarını zikretmiş ve bu olayı da bunlar arasında saymışlardır. Bu anlayış, Kur'an'ı ve peygamberleri bilmemek, Allah'ın sözünü ihtimali olmayan şekilde yorumlamak, Allah'ın akladığı Rasûlullah'a (s.a.) bunu nisbet etmek demektir. Çünkü Zeyneb bt. Cahş, Zeyd b. Hârise'nin nikâhı altındaydı. Rasûlullah (s.a.) Zeyd'i evlatlık edinmişti, insanlar da Zeyd'i, "Muhammed'in oğlu Zeyd" diye çağırıyorlardı. Zeyneb, Zeyd'e karşı kibirli ve gururlu davranıyordu. Onu boşaması konusunda Rasûlullah'a danıştı. Rasûlullah (s.a.) ona şöyle dedi: "Eşini bırakma, Allah'tan kork." Zeyd onu boşadığı takdirde Zeyneb'le evleneceği düşüncesini içinde sakladı. İnsanların, "Oğlunun karısıyla evlendi" demesinden endişe duyuyordu. Çünkü Zeyd, oğlu diye çağrılıyordu. İçinde gizlediği işte budur. İnsanlardan endişe duyduğu işte budur. Bu yüzden Yüce Allah, bu âyeti zikretmiş, verdiği nimetleri saymış, bu konuda O'nu kınamamış, Allah'ın helâl kıldığında insanlardan çekinmemesini, asıl Allah'tan sakınmasını, insanların diline düşmek endişesiyle Allah'ın helâl kıldığında sıkıntı duymamasını bildirmiş; sonra da bu konuda, kişinin sulbünden değil, evlatlıktan oğlunun karısıyla evlenebileceği noktasında ümmetinin kendisine uyması için, Zeyd'in arzusunu giderdikten sonra Zeyneb'le evleneceğini haber vermiştir. Bu sebeple, evlenme yasağı (*tahrîm*) âyetinde Yüce Allah şöyle buyurur: "Sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri."[3] Bu sûrede ise şöyle bu-

2.Âyet: Ahzâb, 33/37. Bu iddia; İbn Sa'd (Tabakat, 8/101, 102) ve Hâkim (4/23)'de, Muhammed b. Ömer el-Vâkidî (Vâkıdî, metrûktur, bazıları onun hadis uydurduğunu ileri sürer)—Abdullah b. Âmir el-Eslemî (zayıftır)—Muhammed b. Yahyâ b. Hıbbân (sikadır, ama tâbiin'dendir. Rasûlullah'tan rivayeti mürseldir) senediyle yer alan bâtıl bir haberdir. Bu haberin yanlışlığına birçok muhakkık imam dikkat çekmiş ve şöyle demişlerdir: Bu olayı nakledenler, nübüvvet makamını gerçek şekilde tanımayıp âyeti anlamadan bunu iddialarına delil getirirler. Bunlar ismet sıfatının özünü de kavrayamazlar. Rasûlullah'ın (s.a.) içinde gizleyip sakladığı, daha sonra Allah'ın ortaya çıkardığı, ileride karısı olacağını haber vermektir. Rasûlullah'ı, bunu gizlemeye iten şey, insanların "oğlunun karısıyla evlendi" demesinden endişesidir. Bununla Yüce Allah, cahiliye ehlinin uyguladığı evlatlık hükümlerini son derece açık bir şekilde ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu durum, evlatlık diye çağrılanın karısıyla evlenmektir. İnsanların efendisi ve önderinin böyle bir evlilik yapması, bu hükmü kabule daha elverişli olur. Bk. İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 3/1530-1532; *Fethu'l-Bârî*, 8/404; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/490-492; *Rûhu'l-Ma'ânî*, 22/24-25.
3.Nisâ, 4/23.

yurur: "Muhammed, sizden birinin babası değildir."[4] Sûrenin başında ise şöyle buyurur: "Allah, evlatlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır. Bunlar sizin dilinize doladığınız boş sözlerdir."[5] Rasûlullah'ın (s.a.) bu şekildeki korunmasını ve iddiacıların bu tenkitlerinin cevabını düşün; başarı Allah'tandır.

Evet, Rasûlullah (s.a.) karılarını severdi. En sevdiği de, Hz. Âişe idi. Allah sevgisi dışında, ne Âişe'nin, ne de başkasının sevgisi, son noktaya varabildi. Bilâkis Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu sahihtir: "Şayet dünya ehlinden birini dost edinseydim, Ebu Bekr'i edinirdim."[6] Bir rivayette: "Arkadaşınız, Rahmân'ın dostudur." ifadesi vardır.[7]

2— Görüntü Aşkı:

Görüntü aşkına (*ışku's-suver*, mâsivâ aşkı), Allah sevgisi olmayan veya Allah'tan yüz çevirip yerine başkasını koyan kalpler müptelâ olur. Kalbe Allah sevgisi ve O'na kavuşma dolarsa, bu görüntü aşkı hastalığını defeder. Bu yüzden Yüce Allah, Hz. Yusuf hakkında şöyle buyuruyor: "İşte ondan kötülük ve fenalığı böyle engelledik. Doğrusu o bizim çok samimi kullarımızdandır."[8] Bu âyet, samimiyetin (*ihlâs*), aşkı ve onun semere ve sonucu olan kötülük ve fenalığı defetme sebebi olduğunu ortaya koyuyor. Sonucu engellemek, sebebini engellemekle olur. Bu yüzden seleften biri şöyle diyor: "Aşk, boş bir kalbin hareketidir.", yani sevdiği dışındakilere boş veren kalbin. Yüce Allah, şöyle buyurur: "Musa'nın annesi gönlü bomboş sabahı etti (oğlundan başkasını düşünemiyordu). Allah'ın va'dine iyice inanması için kalbini pekiştirmeseydik, neredeyse saraya alınan çocuğun kendi oğlu olduğunu açığa vuracaktı."[9] Yani aşırı sevgi ve bağlılığı yüzünden Musa dışında herşeye boşvermişti.

Aşk iki şeyden oluşur: Sevdiğini beğenme ve vuslatı ümit etme. İkisinden biri olmayınca, aşk da ortadan kalkar. Aşk illeti pek çok akıllı insanı âciz bırakmıştır. Bazıları da bu konuda çeşitli sözler söylemiştir.

4.Ahzâb, 33/40.
5.Ahzâb, 33/4.
6.Buharî, 7/15, Abdullah b. Abbas'tan; Müslim, 2383, Abdullah b. Mes'ûd'dan. Her ikisi de Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir.
7.Müslim, 2383/5, İbn Mes'ûd'dan; Tirmizî, 3656: "Ama arkadaşınız, Allah'ın dostudur." lafzıyla.
8.Yusuf, 12/24.
9.Kasas, 28/10.

Deriz ki: Yüce Allah'ın yaratma ve yönetmedeki hikmeti; benzerler arasında uyum ve yakınlık, bir şeyin tabiî olarak uygununa ve benzerine meyletmesi, aykırıdan kaçınması ve ondan tabiî olarak hoşnutsuzluk duyması şeklinde ortaya çıkmıştır. Ulvî ve süflî âlemde uyum ve birleşimin sırrı, uygunluk, benzerlik ve beraberliktir. Zıtlık ve ayrılığın sırrı ise, uygunluk ve benzerliğin olmayışıdır. Yaratma ve yönetme işte buna dayanır. Benzer, benzerine meyleder ve yönelir. Zıt, zıddından kaçar ve hoşlanmaz. Yüce Allah şöyle buyurur: "Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır."[10] Yüce Allah, erkeğin eşiyle gönlünün hoş olma sebebini, onun cinsinden ve özünden oluşa bağlamıştır. Sözü edilen gönlün hoş olma sebebi, —ki bu aşktır— kendinden oluşudur. Bunlar, her ne kadar gönlün hoş olma ve sevgi sebeplerinden iseler de gerçek sebebin, görüntü güzelliği, niyet ve maksatta, yaratılış ve davranışta uygunluk olmadığını ortaya koyar.

Sahih'te, Rasûlullah'tan (s.a.) sâbit olduğuna göre şöyle buyurmuştur: "Ruhlar toplanmış cemaatlar gibidir. Birbirleriyle tanışanlar, sevişip anlaşırlar. Tanışmayanlar anlaşamazlar."[11]İmam Ahmed'in *Müsned*'inde ve başkalarında, bu hadisin sebebi olarak şu yer alır: Mekke'de bir kadın, insanları güldürürdü. Medine'ye geldi. Burada insanları güldüren bir kadına konuk oldu. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Ruhlar, toplanmış cemaatlar gibidir."[12]

Yüce Allah'ın şerîati, bir şeyin, benzerinin hükmünü alması gerekir şeklinderir. Allah'ın şerîati, benzeşen iki şeyi asla ayırmaz, iki zıddı da birleştirmez. Bunun aksini düşünen, ya şerîati az tanır, ya da benzerlik veyahut Allah'ın otorite vermediği insanların görüşlerini şerîatine nisbet etmesi dolayısıyla böyle düşünür. Allah'ın hikmet ve adaletiyle, yaratma ve şerîati ortaya çıkmıştır. Yaratma ve şerîat de, adalet ve dengeyle ayaktadır. Bu, benzerlere aynı hükmü, zıtlara farklı hükmü vermektir.

Bu, dünyada olduğu gibi, âhirette de böyledir. Yüce Allah şöyle buyurur: "Zulmedenleri, onlarla işbirliği edenleri ve Allah'ı bırakıp da taptıkları-

---

10.A'raf, 7/189.
11.Buharî, 7/263, ta'likan Hz. Âişe'den; Müslim, 2638, mevsûlen Ebu Hureyre'den.
12.Ahmed, 2/295, 527; Ebu Davud, 4834. İsnadı sahihtir. Ancak hadisin vürûd sebebi zikredilmemiştir. Bunu Ebu Ya'lâ el-Mavsılî, Amra bt. Abdirrahman'dan rivayet eder: Mekke'de hoş bir kadın vardı. Medine'de kendisine benzeyen bir kadına konuk oldu. Bu, Hz. Âişe'ye ulaştı. Şöyle dedi: Rasûlullah'ın "Ruhlar, toplanmış cemaatler gibidir." buyurduğunu işittim.

nı derleyin. Onları cehennem yoluna koyun."[13]

Hz. Ömer ve daha sonra İmam Ahmed şöyle demiştir: "Bu âyette geçen 'işbirliği edenleri' (*ezvâc*), benzerleri demektir."

Yüce Allah şöyle buyurur: "Canlar bedenlerle birleştirildiği (*zuvvicet*) zaman."[14] Yani her iş sahibi benzerine yakınlaştığı zaman, Allah için sevenler cennette, şeytana itaat için sevenler cehennemde birleştirilir. Kişi, sevdiğiyle beraberdir. Hâkim'in *Müstedrek*'inde ve daha başka kaynaklarda Rasûlullah'tan (s.a.) şu hadis rivayet edilir: "Kişi, ancak sevdikleriyle birleştirilir."[15]

Sevginin birçok çeşidi vardır: En üstünü ve yücesi, Allah uğruna ve Allah için sevmektir. Bu, Allah'ın sevdiğini sevmeyi, Allah ve Peygamber sevgisini gerektirir.

Tarikat, din, mezhep, fırka, akraba, meslek veya herhangi bir istekte birleşmeden doğan sevgi de vardır.

Sevdiğini; bulunduğu makam, malı, öğretimi ve yönlendirmesi, bir arzusunu gidermesi gibi bir gayeye ulaşmak için de seven vardır. Bu, sebebi ortadan kalkınca, kendisi de ortadan kalkan geçici sevgidir. Çünkü seni bir gaye dolayısıyla seven, bu yerine gelince senden uzaklaşır.

Seven ile sevilen arasındaki benzerlik ve uygunluk dolayısıyla ortaya çıkan sevgi, sürekli sevgidir; ancak geçici bir sebeple ortadan kalkar. Aşk işte bu türden bir sevgidir. Çünkü o, ruhî bir beğenme, nefsânî bir uyuşmadır. Aşktan doğan vesvese, zayıflık, aklın takılması ve telef olma gibi durumlar hiçbir sevgi türünden doğmaz.

Burada şöyle bir itiraz yapılabilir: Madem ki aşkın sebebi, belirttiğiniz ruhî beraberlik ve uygunluktur, öyleyse neden daima iki taraftan doğmuyor,

---

13.Saffât, 37/22.
14.Tekvîr, 81/7.
15.Ahmed, 6/145, 160; Nesâî, Hz. Âişe'den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: Üç kişi hakkında yemin ederim. Allah, İslâm'da payı olanı, olmayan gibi kılmaz. İslâm'ın payları namaz, oruç ve zekâttır. Allah bir kulu dünyada dost edindiğinde, onu kıyamet günü başkasına havale etmez. Bir topluluğu seveni Yüce Allah onlarla beraber kılar. Dördüncüsü için yemin etsem, günaha girmeyeceğimi umarım. Allah, dünyada örtmediği bir kulu kıyamet günü örter." Râvileri, Urve'den rivayet eden Hudârî (*Müsned*'de Hadrâmî şeklindedir) dışında sikadır. İbn Hibbân'dan başkası onu sika kabul etmez. Ancak Ebu Ya'lâ'nın İbn Mes'ûd'dan, Taberânî'nin Ebu Ümâme'den rivayet ettiği şahidleri vardır, bunlarla beraber sahihtir.

çoğu kez yalnızca seven tarafında sözkonusudur. Şayet sebebi ruhî birleşme ve uygunluk olsaydı, sevgi aralarında ortaklaşa olurdu.

Buna şöyle cevap verilebilir: Bir şartın bulunmaması veya bir engel bulunması dolayısıyla sebep, bazan sonucu doğurmayabilir. Sevginin diğer tarafta doğmaması, şu üç sebepten biri dolayısıyladır:

1) Sevgiden doğan sebep: Bu sürekli değil, geçici bir sevgidir. Geçici sevgide ortaklık gerekmez, hatta bazan sevilen taraf nefret eder.

2) Huyu, yaratılışı, tutumu, eylemi, görünüşü vb. dolayısıyla sevenin, sevilen tarafından da sevilmesini engelleyen bir durumun bulunması.

3) Sevilende, sevmesine engel olan bir durumun ortaya çıkması. Bu engel olmasaydı, tıpkı seven gibi sevilen de severdi. Engeller ortadan kalkarsa sevgi sürekli olur. Bu, mutlaka iki taraftan olur. Şayet kâfirlerde kibir, haset, liderlik ve düşmanlık engeli olmasaydı, peygamberleri kendilerinden, ailelerinden ve mallarından daha çok severlerdi. Emrindekilerin kalblerinden bu engel kalkınca, peygamberi kendileri, aileleri ve mallarından daha çok severlerdi.

3— Aşkın Tedavisi:

Kısacası, madem ki aşk bir hastalıktır, öyleyse tedavi de edilebilir. Onun çeşitli tedavi şekilleri vardır. Şayet âşık sevdiğine şer'an ve fiilen kavuşursa, ilacı işte budur. Nitekim, *Sahihayn*'da İbn Mes'ûd'dan şu hadis rivayet edilir: "Gençler! Evlenmeye gücü yeteniniz evlensin, evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun. Çünkü o koruyucudur."[16] Bu hadis, sevene iki yol gösterir: Aslî ilaç ve ikâme ilaç. Birinciyi, bu hastalığın tedavisine yarayan ilaç olarak emretmiştir. İmkân bulunduğu sürece, başka ilaç aranmaz.

İbn Mâce, *Sünen*'inde İbn Abbâs'tan Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet eder. "Birbirini sevenlere, evlenmeleri dışında çözüm göremiyoruz."[17] Bu, ihtiyaç durumunda hür veya köle kadınlarla evlenmenin helâl kılınmasından sonra işaret ettiği mânadır: "İnsan zayıf yaratılmış olduğundan, Allah sizden yükü hafifletmek ister."[18] İnsandan bu durumda yükün hafifletileceğinin zikredilmesi ve insanın zayıf olduğunun bildirilmesi;

16.Daha önce kaynağı gösterildi. Bk. Evlilik Hayatı, dipnot: 5.
17.Daha önce kaynağı gösterildi, sahihtir. Bk. Evlilik Hayatı, dipnot: 8.
18.Nisâ, 4/28.

bu şehveti taşımada zayıf olduğunu, beğendiği kadınlardan iki, üç ve dört tanesiyle evlenmeye, eli altındakilerden dilediğiyle evlenmeye, sonra da bu şehveti gidermek ve zayıf yaratılışlı insanın yükünü hafifletmek için ve ona rahmet olarak köle kadınlarla evlenmeye izin vermek suretiyle yükünü hafiflettiğini göstermektedir.

Âşığın sevdiğine kavuşması, güç yönünden ve şer'an mümkün değilse veya her iki yönden de imkânsızsa, bu katmerli bir hastalıktır. Bunun ilaçlarından biri, gönlüne ümitsizliği yerleştirebilmesidir. Çünkü nefis bir şeyden ümidini kesince, rahatına kavuşur ve bu konuya iltifat etmez. Şayet aşk hastalığı ümit kesmek suretiyle ortadan kalkmazsa, tabîat şiddetli bir şekilde değişir, başka bir ilaca ihtiyaç duyulur. Bu da, ümitsiz bir şeye kalbi bağlamanın bir çeşit delilik olduğunu, böyle birinin güneşe âşık olana benzediğini, ruhunun ona yükselmeye ve yörüngesinde onunla birlikte dönmeye bağlandığını bilmek suretiyle aklının tedavi edilmesidir. Böylesi, bütün akıllılara göre deliler zümresindendir.

Vuslat, güç yönünden değil de, şer'an mümkün değilse; bunun ilacı güç yönünden imkânsız gibi kabul edilmesidir. Çünkü Allah'ın izin vermediğinde, kulun tedavisi ve kurtuluşu bundan kaçınmaya bağlıdır. Kendisine bunun imkânsız ve gerçekleşmez olduğunu hissettirmesi gerekir. Şayet nefs-i emmâresi buna cevap vermezse, onu iki durum dolayısıyla bırakması gerekir: 1) Korku, 2) Daha sevgili, yararlı, iyi, lezzet ve sevinç yönünden daha sürekli sevgiliyi kaybetme. Çünkü akıllı kişi çabuk kaybolan sevgili ile daha büyük, sürekli, yararlı tatlı veya bunların aksi sevgilinin kaybolmasını karşılaştırırsa, farklılığı kavrar. Tehlikesiz ebedî lezzeti, üzüntüye dönüşen, gerçekte uyuyanın rüyaları veya geçici hayal olan bir anlık lezzete satmaz. Yoksa lezzet gider, zahmet kalır; şehvet giderilir, mutsuzluk kalır.

İkincisi, bu sevgiliyi kaybetmekten daha ağır bir kötülüğün doğuşudur. Hatta onun için iki durum bir araya gelir. Yani, bu sevgiliden daha sevgili olanın kaybedilmesi ile bu sevgiliyi kaybetmekten daha kötü olanın doğuşu. Bu sevgiden nefsin payını vermekte bu iki durumun bulunduğunu yakînen bilirse, onu terketmesi kolaylaşır ve kaybetmeye sabretmesinin, ikisine sabretmekten çok daha kolay olduğunu anlar. Aklı, dini, mürüvveti ve insanlığı bu iki zararı kaldırmak için hızla lezzet, sevinç ve ferahlığa dönüşen az bir zarara katlanmasını emreder. Bilgisizliği, hevesi, zulmü, akılsızlığı ve hafifliği ise çekiciliği dolayısıyla önündeki bu sevgiliyi tercih etmesini emreder. Allah'ın koruduğu kişi masum olur.

Şayet nefsi bu ilacı kabul etmez ve bu tedaviden hoşlanmazsa bu şehvetinin sağladığı peşin kötülüklere ve engellediği iyiliklere bakılmalıdır. Çünkü

bu, dünya kötülüklerini en çok sağlayan ve yararlarını en çok engelleyen şeydir. Bu, kul ile işininin esası ve çıkarlarının kıvamı olan olgunluğunun arasına girer.

Nefsi bu ilacı kabul etmezse, sevgilisinin kötülüklerini ve ondan nefret etmeyi gerektiren durumları hatırlamalıdır. Çünkü onu ister ve düşünürse, sevmesini gerektiren iyiliklerini kat kat büyütür. Etrafına, onunla ilgili bilmediği durumları sormalıdır. Çünkü, nasıl ki iyilikler sevgi ve isteği gerektiriyorsa, kötülükler de hoşnutsuzluk ve nefreti gerektirir. İkisi arasında bir karşılaştırma yapmalı, daha uygun ve yakınını sevmelidir. Görüntünün aldattığı kişilerden olmasın, gözü görüntüyü aşıp kötü fiili görsün. İyi görüntüden kötü durum ve kalbe geçsin.

Şayet bütün bu ilaçlar ona fayda vermezse, darda kalanın duasını kabul edene (Allah'a) samimiyetle sığınmasından başka çaresi yoktur. Kendisini, yardım dileyerek, yakararak, aczini belirterek ve teslim olarak O'nun huzuruna atsın. Bunda başarı ihsan edilirse, başarı kapısını çalmış olur. Dilini tutsun, sırrını saklasın. Sevgilisini anarak gazel söylemesin, insanlar arasında onu mahçup etmesin ve sıkıntıya sokmasın. Çünkü zalim ve haddi aşmış biri olur.

Süveyd b. Saîd—Ali b. Misher—Ebu Yahya el-Kattât—Mücâhid—İbn Abbas senediyle rivayet edilen mevzu (uydurma) hadis onu aldatmasın. Aynı zamanda bu, Ebu Misher—Hişâm b. Urve—Urve—Âişe senediyle de rivayet edilir. Zübeyr b. Bekkâr ise, Abdülmelik b. Abdilaziz b. el-Mâcişûn—Abdülaziz b. Ebî Hâzim—İbn Ebî Necîh—Mücâhid—İbn Abbas senediyle rivayet eder. Buna göre Rasûlullah şöyle buyurmuş: "Kim âşık olur, bunu kimseye söylemeden vefat ederse, şehittir." Bir rivayette ise şöyledir: "Kim âşık olur, kimseye söylemez ve sabrederse, Allah onu affeder ve cennete sokar."(19)

Çünkü bu hadisin Rasûlullah'a ait olduğu sahih değildir, O'nun sözü olması mümkün değildir. Çünkü şehitlik Allah katında yüksek bir derecedir,

19.Bunu Hatîb el-Bağdadî (*Tarih*, 5/156, 262, 6/50-51, 13/184), İbn Asâkir ve başkaları, Süveyd b. Saîd el-Hadsânî—Ali b. Misher—Ebu Yahya el-Kattât—Mücâhid—İbn Abbas senediyle rivayet eder. Süveyd ve Ebu Yahya'nın zayıflıkları dolayısıyla senedi zayıftır. Mütekaddimîn hadis imamları bu hadisin zayıf olduğunda ve yazarın da açıklayacağı gibi Süveyd dolayısıyla illetli olduğunda ittifak etmiştir. el-Harâitî, *İ'tilâlu'l-Kulûb* adlı eserinde başka yollarla da rivayet eder. Yazar, *Ravdatu'l-Muhibbîn* (182)'de şöyle der: Bu Ya'kûb b. İsa'nın rivayetlerindendir, o zayıftır, rivayeti delil olarak kullanılmaz. Hadis ehli onu zayıf görmüş ve yalancı olduğunu belirtmiştir.

sıddîklerin derecesine yakındır. Şehitlik için amel ve durumlar vardır. Bunlar onun gerçekleşme şartıdır. Bu şartlar iki çeşittir: Genel ve özel.

Özel olan, Allah yolunda şehitliktir.

Genel olan ise, *Sahih*'te zikredilen beş tanesidir ki, aşk bunlar arasında yoktur.[20] Sevgide şirk, kalbi Allah'tan başkasına vermek, kalbi ve ruhu başkasına bağışlamak demek olan aşk, başkasını sevme nasıl şehitliğe ulaştıran bir şey olabilir? Bu imkânsızdır. Çünkü görüntü aşkının kalbi bozması, her türlü bozmanın üstündedir, hatta ruhu sarhoş eden, Allah'ı anmaktan ve sevmekten, O'na yakararak lezzet almaktan ve O'na yakın olmaktan alıkoyan, kalbin başkasına tapınmasını gerektiren bir ruh şarabıdır. Çünkü âşığın kalbi, sevdiğine tapınır, hatta aşk tapınmanın özüdür. Zira kulluk, boyun eğmenin en yücesi, sevgi ve yüceltmedir. Kalbin Allah'tan başkasına tapınması, seçkin muvahhidlerin ve evliyânın derecesine nasıl ulaştırabilir? Bu hadisin isnadı güneş gibi olsaydı bile, galat ve vehim olurdu. Çünkü Rasûlullah'tan (s.a.) rivayet edilen hiçbir sahih hadisde aşk sözü geçmemiştir.

Sonra aşkın helâl olanı var, haram olanı var. Böyle olunca Rasûlullah'ın (s.a.), aşkını gizleyen ve saklayan her âşığın şehid olduğuna hükmettiği nasıl düşünülebilir? Başka birinin karısına âşık olanın, iffetsizlere âşık olanın aşkıyla şehitler derecesine ulaştığını nasıl söyleyebilirsin? Bu, Rasûlullah'ın (s.a.) dininden zaruretten bilinene aykırıdır. Ayrıca, aşk, Yüce Allah'ın şer'an ve fiilen ilaç verdiği hastalıklardan biridir. Aşkın tedavisinin, şayet haram bir aşksa vâcip ve ayrıca müstehap olanı vardır.

Rasûlullah'ın (s.a.), ashâbının şehid olacağını belirttiği hastalık ve âfetleri incelediğinde; bunların tâun, karın ağrısı, zâtülcenb, boğularak, yanarak ve hamile olarak ölmek gibi tedavisi olmayan hastalıklar olduğunu görürsün. Çünkü bunlar, kulun bir rolü olmayan ve ilacı da bulunmayan Allah'ın verdiği âfetlerdir. Sebepleri haram değildir. Ayrıca bunlar dolayısıyla, aşkın or-

20. Buharî (6/32,33) ve Müslim (1914), Ebu Hureyre'den Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet ederler: "Şehitler beş tanedir: 1) Tâundan ölen, 2) Karın hastalığından ölen, 3) Suda boğulan, 4) Yıkık altında kalıp ölen, 5) Allah yolunda öldürülen." Mâlik, (*Muvatta*, 1/233, 234), Ebu Davud (3111), Nesâî (4/13, 14) ve İbn Mâce (2803), Câbir b. Atîk'ten merfûan şu hadisi rivayet ederler: "Allah yolunda öldürülme dışında yedi tanedir: Tâundan ölen şehittir, boğularak ölen şehittir, zâtülcenbten ölen şehittir, karın ağrısından ölen şehittir, yanarak ölen şehittir, yıkık duvar altında kalarak ölen şehittir, hamile olarak ölen kadın şehittir." İbn Hibbân (1616) ve Hâkim (1/352) bu hadisi sahih görmüş, Zehebî de ona katılmıştır. Aynı konuda Hâkim (2/109)'da Ömer'den; Ebu Davud (2499)'da ve Hâkim (2/78)'de Ebu Mâlik el-Eş'arî'den; Buharî (10/162, 163, 164)'de Enes ve Âişe'den; Ahmed (4/201, 5/323) ve Dârimî (2/208)'de Ubâde b. es-Sâmit'ten; Ahmed (4/207)'de Ukbe b. Âmir'den de hadisler rivayet edilir.

taya çıkardığı kalbin bozulması ve Allah'tan başkasına tapınması gibi sonuçlar doğmaz. Bu hadisin Rasûlullah'a (s.a.) nisbetinin iptali konusunda bu açıklama yetmezse, bunu ve illetlerini bilen hadis âlimlerine uymalıdır. Çünkü, hiçbir hadis imamının bu hadisi, sahih, hatta hasen gördüğü bilinmez. Bunun da ötesinde Süveyd'i münker görmüşler, hakkında önemli şeyler söylemişler, onunla savaşı helâl görmüşlerdir. Ebu Ahmed b. Adî, *Kâmil*'de: "Bu hadis, Süveyd'in münker görülen hadislerinden biridir." diyor. Beyhakî de: "Onun münker hadislerindendir." demektedir. İbn Tâhir, *ez-Zehîrâ*'da ve ondan naklen Hâkim, *Târihu Nisâbûr*'da şöyle diyor: "Bu hadise şaşıyorum. Çünkü Süveyd'den başkası onu rivayet etmez, o sikadır." Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî bunu *Mevdûât* adlı kitabında zikreder. Ebu Bekr el-Ezrak, önceleri bunu Süveyd'den merfûan rivayet ederdi. Bu yüzden kınanınca, Hz. Peygamber'i bırakıp, İbn Abbas'tan rivayet etti.

Bu hadisi, Hişâm b. Urve—babası—Âişe senediyle rivayet etmek, kaldırılamaz musibetlerdendir. Hadisle ve illetleriyle en küçük bir ilgisi olan, bunu asla kaldıramaz. el-Mâcişûn—İbn Ebî Hâzim—İbn Ebî Necîh—Mücâhid—merfûan İbn Abbas senediyle rivayeti de ihtimal dahilinde değildir. İbn Abbas'a mevkûf oluşunun sıhhati şüphelidir. Bilginler bu hadisin râvisi Süveyd b. Saîd'le ilgili olarak önemli suçlamalarda bulunmuşlardır. Yahya b. Maîn onu münker görmüş ve: "Reddedilir, yalancıdır. Şayet atım ve okum olsaydı, onunla savaşırdım." demiştir. İmam Ahmed: "Hadisi terkedilir.", Nesâî: "Sika değildir.", Buharî: "Gözü kör olmuştu, hadisi olmayanı telkin ederdi.", İbn Hibbân: "Sikalardan karmaşıkları getirirdi, rivayetinden sakınmak gerekir." demektedir. Bu konuda güzel sözü, Ebu Hâtim er-Râzî söylemiştir: "O tedlisi çok olan bir doğru sözlüdür." Dârakutnî de güzel söylemiştir: "O sikadır. Ne var ki ihtiyarlayınca, münkerliği bulunan hadisler okunduğunda onlara icazet verirdi." Durumu bu iken, Müslim'in ondan hadis rivayet etmesi kınanmıştır. Ancak Müslim, uygunluk gösteren başka bir hadis bulununca onun hadisini rivayet etmiş, yalnızca onunkini almamıştır. Bu hadisin aksine, münker ve şâz olmamış hadislerini almıştır.

İ) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) GÜZEL KOKU KULLANMASI

Hz. Peygamber'in (s.a.) güzel kokuyla sağlığı koruma konusundaki tutumu şöyledir:

Güzel koku; ruhun gıdası, ruh kuvvetlerinin taşıyıcısı olduğuna ve kuvvetler de güzel kokuyla arttığına göre, dimağa, kalbe ve diğer iç organlara yarar sağlar, kalbi ferahlatır, nefsi sevindirir, ruhu genişletir. Güzel koku, ruh için en uygun şeydir. Güzel koku ile güzel ruh arasında yakın bir ilişki vardır. O, güzellerin en güzeli Rasûlullah'ın (s.a.) dünyadaki sevdiklerinden biridir.

Buharî'nin *Sahih*'inde Rasûlullah'ın (s.a.) güzel kokuyu reddetmediği belirtilir.[1]

Müslim'in *Sahih*'inde de şu hadis vardır: "Kendisine reyhan otu sunulan, onu reddetmesin. Çünkü o, hem taşınması hafif ve hem de güzel kokulu bir ottur."[2]

Ebu Davud ve Nesâî'de Ebu Hureyre'den Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Kendisine güzel koku sunulan onu reddetmesin. Çünkü o taşınması hafif, kokusu güzeldir."[3]

1.Buharî, 10/312. Enes b. Mâlik'ten.
2.Müslim, 2253.
3.Ebu Davud, 4172; Nesâî, 8/189. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (1473) sahih görmüştür.

Bezzâr'ın *Müsned*'inde Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Allah güzeldir, güzeli sever, temizdir, temizi sever; cömerttir, cömerti sever; (avlularınızı ve) alanlarınızı temiz tutun. Yahudilere benzemeyin; onlar çöplerini evlerine toplarlar."(4)

İbn Ebî Şeybe'nin zikrettiğine göre, Rasûlullah'ın (s.a.) süründüğü bir koku çeşidi vardı.

Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu sahih olarak rivayet edilir: "Her müslümanın yedi günde bir yıkanması ve varsa güzel koku sürünmesi Allah'ın bir hakkıdır."(5)

Güzel kokunun, meleklerin sevdiği, şeytanların nefret ettiği bir özelliği vardır. Şeytanların en sevdiği şey, bozuk ve kötü kokudur. Güzel ruhlar, güzel kokuyu sever. Kötü ruhlar, kötü kokuyu sever. Her ruh kendisine uygun düşeni sever. Kötü kadınlar, kötü erkekler; kötü erkekler, kötü kadınlar; iyi kadınlar, iyi erkekler; iyi erkekler iyi kadınlar içindir. Bu her ne kadar kadın ve erkeklerle ilgiliyse de, söz ve fiilleri, yiyecek ve içecekleri, giyecek ve güzel kokuları da lafzının veya mânasının umumî oluşuyla kapsamaktadır.

4.Tirmizî (2800), Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan bu hadisi rivayet eder. Senedinde Hâlid b. İlyâs vardır ki, *Takrîb*'de: "Metrûku'l-hadis" olduğu belirtilir. Ancak, Taberânî, *Evsât*'da *Mecmau'l-Bahreyn*'in (2/11) Sa'd'dan merfûan kaydettiği şu rivayeti verir: "Avlularınızı temiz tutun. Çünkü yahudiler avlularını temiz tutmazlar." Senedi hasendir. Aynı konuda Müslim (91) ve Tirmizî (1999), İbn Mes'ûd'dan merfûan şu hadisi rivayet ederler: "Allah güzeldir, güzeli sever." Beyhakî, Talha b. Ubeydullah'tan; Ebu Nuaym, *Hilye* (5/29)'de İbn Abbas'tan merfûan: "Allah cömerttir, cömertliği sever. Ahlâkî yücelikleri sever, değersiz şeylerden hoşlanmaz." hadisini rivayet ederler.

5.Buharî (2/302), Ebu Saîd el-Hudrî'den şu sözle nakleder: "Cuma günü ihtilam olanın yıkanması, misvak kullanmak ve bulunca güzel koku sürmek vaciptir."

J) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) SÜRME KULLANMASI

Hz. Peygamber'in (s.a.) göz sağlığının korunmasındaki tutumu (sürme) şöyledir:

Ebu Davud, *Sünen*'inde Abdurrahman b. en-Nu'mân b. Ma'bed b. Hevze el-Ensârî—babası—dedesi senediyle Rasûlullah'ın (s.a.), uyurken misk sürülmüş sürme taşı sürülmesini emrettiğini ve: "Oruçlu bundan kaçınsın." buyurduğunu rivayet eder.(1) Ebu Ubeyd der ki: "Muravvah", miskle karışık demektir.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde ve başkalarında İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayeti vardır: "Rasûlullah'ın (s.a.) her göze üç kez sürdüğü sürmeliği vardı."(2)

Tirmizî'de İbn Abbas'tan şu rivayet vardır: "Rasûlullah, sürme çekince sağdan başlar, üç kere sürer, sağ tarafında bitirirdi. Sola iki kez sürerdi."(3)

---

1. Ebu Davud, 2377. Nu'man b. Ma'bed b. Hevze, meçhuldür. Ebu Davud şöyle diyor: "Yahya b. Maîn bana: 'O münker bir hadistir' dedi."
2. İbn Mâce, 3499; Tirmizî, 1757; Ahmed, 1/384; Tirmizî, *Şemâil*, 1/125, 126. Abbâd b. Mansur'un kötü hıfzı, tedlis ve tağyîri dolayısıyla zayıf oluşu yüzünden isnadı zayıftır.
3. Tirmizî'deki bu İbn Abbas hadisine göre, Rasûlullah her gözüne üç kez sürerdi. Şu rivayeti ise, Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî* (183)'de Enes'ten rivayet eder: "Rasûlullah (s.a.) sağ gözüne üç kere sürme çeker, sol gözüne iki kez misk sürülmüş sürme taşını sürerdi." Senedi ceyyiddir, râvileri sikadır. Taberanî, *Kebîr* (3/119)'de İbn Ömer'den merfûan: "Sürme çekince sağ gözüne üç kez, sol göze iki kez sürerdi, sürmeyi tekli rakamda bırakırdı." Senedinde iki zayıf râvi vardır.

Ebu Davud, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Sürme çeken, tek rakamda bıraksın."[4] Tek rakam, her iki göze birden mi aittir, böylece birinde üç, ötekinde iki olur, sağdan başlamak tercihli ve üstündür, yoksa her iki göze de ayrı ayrı mıdır, böylece üç biri, üç öteki olur?. Bu konuda Ahmed ve diğerlerinin mezhebinde iki görüş vardır.

Sürmede, göz sağlığının korunması, gören kısmın güçlendirilmesi ve cilalanması, süslemesinin yanısıra kötü maddenin inceltilmesi ve dışarı çıkarılması sözkonusudur. Uyku sırasında sürmeyi kuşatması, ardından zararlı hareketten korunması ve tabiatın ona hizmeti dolayısıyla üstünlüğü vardır. Misk sürülmüş sürme taşının özelliği vardır.

İbn Mâce'de, Sâlim—babası senediyle merfûan şu hadis yer alır: "Misk sürülmüş sürme taşı kullanın. Çünkü o gözü cilalar, saçı bitirir."[5]

Ebu Nuaym'ın kitabında şu vardır: "Çünkü o saçı bitirir, kiri giderir, gözü temizler."[6]

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde İbn Abbas'tan merfûan şu hadis vardır: "En iyi sürmeniz, misk sürülmüş sürme taşıdır. Gözü cilalar, saçı bitirir."[7]

4.Ebu Davud, 35; Dârimî, 1/169, 170; İbn Mâce, 337. Ebu Hureyre'den. Senedinde el-Huseyn el-Cubrânî vardır. İbn Hacer, onun hakkında şöyle der: "Meçhuldür, ondan rivayet eden Ebu Saîd de meçhuldür." Bununla birlikte, İbn Hibbân (132) ve Aynî (*Umde*, 1/732) bunu sahih görür. İbn Hacer ise bu konuda çelişkilidir. *Fethu'l-Bârî*'de (1/225) hasen, *Telhîs*'de (1/103) de zayıf görür.

5.İbn Mâce, 3495. Senedinde Osman b. Abdülmelik vardır, o leyyinu'l-hadis'tir. İsnadın diğer kısmındaki râviler sikadır. İbn Abbas'ın bundan sonraki hadisi onun şahididir.

6.Ebu Nuaym, *Hilye*, 3/178; Taberânî *Kebîr*, 183. Hz. Ali'den. Senedi hasendir. el-Irakî, senedi ceyyid demiştir. Münzirî ile İbn Hacer ise hasen demişlerdir. Önceki İbn Ömer ve sonraki İbn Abbas hadisleri şahididir.

7.İbn Mâce, 3497. Ahmed, 3036, 3426; Ebu Davud, 3878; Beyhakî, 3/245. İsnadı sahihtir. İbn Hibbân (1439, 1440) sahih görmüştür.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ZÂDU'L MEÂD

iklim

بسم الله الرحمن الرحيم

iklim yayınları: 25

özgün adı:

زاد المعاد

في هدي خير العباد

DAĞITIM:
SELAMET YAYIN-PAZARLAMA
Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 9
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 85 11

İbn Kayyim el-Cevziyye

ZÂDU'L-MEÂD

Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda

Cilt: 5

Notlar ekleyerek
Çeviren:
Mehmet ERDOĞAN

iklim
YAYINLARI
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han. No: 207
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 528 14 97

Orijinal metinde 4. cildin 283-415 ve 5. cildin 5-408. sayfaları arasına tekabül eden bu cild Mehmet Erdoğan tarafından tercüme edilmiştir.

Dizgi: Yücel Dizgi
Baskı: Gündoğdu Matbaası
İstanbul 1990

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HADİSLERİNDEKİ İLAÇ VE GIDALAR

BEŞİNCİ BÖLÜM

BAZI TIBBÎ TAVSİYE VE İKAZLAR

ALTINCI KİTAP

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) VERDİĞİ HÜKÜMLER, EVLİLİK VE ALIM-SATIM KONULARINDAKİ UYGULAMALARI

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) VERDİĞİ HÜKÜMLER

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) NİKÂH VE NİKÂHLA İLGİLİ KONULARDAKİ HÜKÜM VE UYGULAMALARI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) EVLİLİĞİN SONA ERMESİ KONUSUNDA VERDİĞİ HÜKÜMLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HADİSLERİNDEKİ İLAÇ VE GIDALAR

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) HADİSLERİNDEKİ İLAÇ VE GIDALAR

1— İsmid (إثمد), Sürme Taşı:

Siyah sürme taşıdır. Isfahan'dan getirilir. En iyisi budur. Mağrib (Fas) taraflarından da getirilir. En kalitelisi çabuk ufalanan, parçaları parlak olan, içinde kir bulunmayıp düz, pürüzsüz olandır.

Özelliği: Soğuk ve kurudur. Göze fayda verir ve güçlendirir. Göz sinirlerine destek verir ve sağlıklı olmalarını sağlar. Yaralardaki fazla eti giderir ve iyileştirir, kirlerini temizler, dezenfekte eder. İnce sulu balla sürme çekildiği zaman baş ağrısını giderir. İnceltilip taze iç yağı ile karıştırılıp ateş yanığına sürüldüğü zaman, artık ona haşkeriyye (?) isabet etmez. Yeni kaynar su yanıklarına da fayda verir. Özellikle de yaşlılar ve gözleri zayıflamış kimseler için birazcık misk katılması durumunda ismid en iyi göz sürmesidir.

2— Ütruc (أترج), C. Medica, Turunç (Ağaç Kavunu):

Buharî'nin *Sahih*'inde sabit olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kur'an okuyan mü'min turunca (ağaç kavununa) benzer. Tadı da güzeldir, kokusu da güzeldir." [1]

★ Arapça alfabetik sırayla ele alınan bu kısmın tercümesinde değerli büyüğüm Tıp Tarihi okutmanı Abdullah Köşe'nin yardımlarını şükranla anarım. (Mehmet Erdoğan).

1. Buharî, 66/18; Müslim, 797. Bu hadisin Türkçe tercümelerinde "ütruc" kelimesi turunç, portakal vb. diye tercüme edilmiştir. Botanikte Türkçe karşılığı ağaç kavunudur.

Turunçun pek çok faydaları vardır. O dört şeyden mürekkeptir: Kabuk, etli kısım, ekşi kısım ve tohum. Her birisinin kendisine ait özelliği vardır: Kabuğu sıcak ve kurudur. Etli kısım sıcak ve kurudur. Ekşi kısım soğuk ve kurudur. Tohum ise sıcak ve kurudur.

Kabuğunun faydaları: Elbise içerisine konulduğu zaman güve düşmez. Kokusu havayı temizler, vebaya iyi gelir. Ağıza alındığında ağız kokusunu güzelleştirir ve şişkinliği giderir. Baharat (kekik) gibi yemeğe konulduğu zaman, hazmı kolaylaştırır. *Kanun* sahibi şöyle der: "Kabuğunun usaresi (öz suyu) içmek suretiyle, kabuğu da sarmak suretiyle yılan sokmalarına iyi gelir. Kabuğunun kav kısmı baras (alaca) hastalığı için sürülmek suretiyle iyi bir ilaçtır."

Etli kısmına gelince, mide hararetine iyi gelir, sarı safrası olanlara fayda verir ve sıcak özellikli buharları önler. el-Gâfikî: "Etli kısmını yemek basurlara fayda verir" demiştir.

Ekşi kısmı ise, safrayı tutar ve kırar, sıcak hafakanı teskin eder. İçmek ya da sürme çekmek suretiyle sarılığa iyi gelir. Safralı kusmaları keser, iştahı açar. Tabiatı eski haline döndürür. Safralı ishallere fayda verir. Öz suyu kadının cima arzusunu teskin eder, yüze sürüldüğünde çiğit denen beneklere iyi gelir. Temreği adındaki deride meydana gelen kaşarlanmayı izale eder. Bu, elbiseye boya döküldüğü zaman onu çıkarması ile de anlaşılır. İyileştirici, kesici, soğutucu gücü vardır. Ciğerlerin hararetini söndürür, mideyi güçlendirir, safranın keskinliğini önler ve ondan ârız olan balgamı giderir, susuzluğu yatıştırır.

Tohumuna gelince, çözücü ve kurutucu bir özelliği vardır. İbn Mâsiveyh [2] şöyle der: "Çekirdeğinin özelliği, öldürücü zehirlere karşı fayda vermesidir. Bir miskal ağırlığında soyulmuş çekirdeği ılık su ile birlikte içilir ve kaynatılarak yara yerine sürülür. Eğer öğütülür de sokulan (ısırılan) yere konulursa fayda verir. Tabiatı yumuşatır, ağız kokusunu güzelleştirir. Bu özelliklerinin çoğu kabuğunda mevcuttur." Bir başkası da: "Onun çekirdeğinin özelliği, akrep sokmalarına, soyulmuş iki miskal kadarı ılık su ile birlikte içildiği zaman iyi gelmesidir. Aynı şekilde öğütülür de sokulan yere konulursa, o da iyi gelir." demiştir. Bir başkası ise: "Çekirdeği bütün zehirlere iyi gelir, bütün haşerat sokmalarına karşı yararlıdır." demiştir.

---

2. Yuhanna b. Mâsiveyh el-Bağdadî'dir. Süryanî bir tabiptir. Bağdat'ta yetişmiştir. Harun Reşid ile ilişkisi vardır. Halife kendisine tıbbî kitapların tercümesi işini tevdi etmiştir. Reşid devrinden el-Mütevekkil zamanına kadar Abbasî sarayının doktorluğunu yapmıştır. Samarra'da h. 243 tarihinde ölmüştür. Bk. el-Kıftî, *Tarihu'l-Hukemâ,* 380-391.

Anlatıldığına göre, Kisralardan birisi tabiplere kızmış ve hapsedilmelerini emretmiş ve onları tek bir katık seçmeleri için muhayyer bırakmış. Onlar da ütrucu (ağaç kavununu) seçmişler. Sebebini sorduklarında: "Çünkü o dünyada bir reyhandır. Görünüşü ferahlatıcıdır, kabuğu gayet güzel kokar, etli kısmı meyvedir, ekşisi katıktır, çekirdeği zehirlenmelere karşı ilaçtır ve onda yağ vardır." demişlerdir.

Bu kadar faydası ve meziyeti olan bir şeye, kâinatın hülasası olan, Kur'an okuyan mü'minin benzetilmesi çok yerindedir. Seleften bazıları, insana huzur ve ferahlık verdiği için ona bakmayı severlerdi.

3— Eruzz (أُرْز) Oryza Sativa, Pirinç:

Bununla ilgili Hz. Peygamber (s.a.) adına uydurulmuş iki asılsız hadis vardır. Bunlardan birincisi: "Eğer o adam olsaydı, halim birisi olurdu."; İkincisi de: "Toprağın bitirdiği herşeyde dert de vardır, şifa da. Bundan pirinç müstesnadır. Çünkü o şifadır, onda dert yoktur." şeklindedir. Bunları bir uyarı olarak zikrettik.

Pirinç sıcak ve kurudur. Buğdaydan sonra en besleyici ve en iyi karışan bir tahıldır. Karnı hafif tutar, mideyi kuvvetlendirir ve temizler, tok tutar. Hind tabibleri inek sütü ile pişirildiği zaman en gıdalı ve faydalı bir gıda maddesi olduğu kanaatindedirler. Bedenin gelişmesinde, meninin artmasında, fazla besleyicilikte ve rengin tasfiyesinde tesiri vardır.

4— Erz (أَرْز), C. Libani, Çam Ağacı:

Hz. Peygamber (s.a.), bundan şu hadisinde söz eder: "Mü'min kişi ekin nevinden, bir sap üzerine biten taze ot gibi (yumuşak)tır; hangi taraftan ona rüzgâr dokunursa rüzgâr onu eğer (fakat o yıkılmaz, yine doğrulur.) Doğrulunca rüzgâr belâsıyla yine eğrilir (fakat yine yıkılmaz, doğrulur ve doğru kalır.) Haktan yüz çeviren fâcir kişi de (sert ve düz) çam ağacı gibidir. Kökü üzerinde durur. Onun kökünden sökülmesi bir defalık bir iştir." (3)

Tanesi sıcak ve rutubetlidir. Olgunlaştırıcı, yumuşatıcı, çözümleyici özelliği

3. Buharî, 75/1; *Tecrid-i Sarih Tercemesi,* 12/62; Müslim, 2810.

vardır. Yakıcılığı suda ıslatmakla gider. Hazmı zordur. Büyük bir besleyici gücü vardır. Öksürüğe ve ciğerlerin rutubetinin giderilmesine çok iyi gelir. Meniyi arttırır. Bağırsak ağrısına neden olur. Panzehiri mayhoş nar tanesidir.

5— İzhir (إذخر), A. Schenanthus, Tibni Mekke:

Sahih'te, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke hakkında: "Otları kesilmez" buyurduğu, bunun üzerine Hz. Abbas'ın (r.a.): "İzhir müstesna ya Rasûlallah! Çünkü o Mekke'nin demircileri ile evlerine lâzımdır." dediği, Hz. Peygamber'in (s.a.) de: "(Evet) İzhir, müstesna." buyurduğu sabittir. [4]

İzhir, ikinci derecede sıcak, birinci derecede kurudur. Hoştur, genzi ve damarların ağzını açar, sidiği ve aybaşı kanını söktürür, taşları parçalar. Mide, ciğer ve böbreklerdeki sert şişkinlikleri indirir. Hem içilerek alınır, hem de merhem olarak sarılır. Kökü dişlerin diplerini ve mideyi güçlendirir. Kusmayı teskin eder ve ishali önler.

6— Bittîh (بطيخ), E. Vulgaris, Karpuz:

Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivayetlerine göre Hz. Peygamber (s.a.), karpuzu yaş olgun hurma ile yer ve: "Bunun hararetini bunun soğukluğu ile, bunun soğukluğunu da bunun harareti ile kırarız." derdi. [5]

Karpuz *(bittîh)* hakkında bir çok hadis vardır. Zikrettiğimiz bu hadisten başka hiçbirisi sahih değildir. Bittîh'tan murad yeşil olanıdır (yani karpuz).

Karpuz, soğuk ve rutubetlidir. Arıtma gücü vardır. Acur ve hıyardan bile daha hızlı mideden bağırsaklara geçer. Midede karşılaştığı şeyle, ne olursa olsun, çok çabuk karışır. Eğer yiyen hararetli ise çok faydasını görür. Eğer üşüyorsa, zararını birazcık zencefil vb. ile geçiştirir. Yemekten önce yenilmelidir. Yoksa mideyi kaldırır ve kusmaya sebep olabilir. Bazı tabibler: "Yemekten önce yenen karpuz karnı yıkar ve derdi siler götürür." demişlerdir.

---

4. Buharî, 28/9; Müslim, 1353. İzhir, Mekkelilerce bilinen güzel kokulu bir ottur. Toprağa gömülü bir sapı ve ince dalları vardır. Hem yumuşak hem de sert topraklarda biter.
5. Ebu Davud, 3836; Tirmizî, 1844; *Şemâil*, 1/296. İsnadı sahihtir.

7— Belah (بلح), Çağla Hurma:

Nesâî ve İbn Mâce, *Sünen*'lerinde Hz. Âişe validemizden rivayet ederler: Peygamberimiz (s.a.): "Çağla hurmayı, hurma ile birlikte yeyiniz. Çünkü şeytan, âdemoğlunun çağla ile hurma yediğini gördüğü zaman: Âdemoğlu yaşadı, sonunda yenisini eskisiyle birlikte yedi, der." buyurmuştur.[6] Başka bir rivayette: "Çağla hurmayı kuru hurma ile yeyiniz. Çünkü şeytan âdemoğlunu onu öyle yerken gördüğünde üzülür ve: Âdemoğlu yaşadı, sonunda yeniyi eskisi ile birlikte yedi, der." Bunu Bezzâr *Müsned*'inde rivayet etmiştir, lâfız onundur.

Bazı İslâm tabipleri şöyle derler: "Hz. Peygamber (s.a.) sadece çağla hurma ile kuru hurma yemeyi emretmiş, koruk hurma ile kuru hurma yemeyi emretmemiştir. Çünkü çağla hurma soğuk ve kurudur. Hurma ise sıcak ve rutubetlidir. Her birisinde diğerinin ıslahı vardır. Hurma ile koruğu ise böyle değildir. Çünkü onların her ikisinde de —her ne kadar kuru hurmada daha çok ise de— hararet vardır. Tıp açısından iki sıcağın ya da iki soğuğun bir arada alınması uygun değildir. Nitekim bu konu daha önce de geçti." Yukarıdaki hadiste tıp ilminin temelinin sıhhatine, bazı gıda ve devaların birbiri ile karşılanmak sureti ile ıslahı için gerekli tedbire riayette bulunmaya ve koruyucu hekimliğe önem vermeye işaret vardır.

Çağla hurmada soğukluk ve kuruluk vardır. Ağıza, diş etlerine ve mideye faydalıdır. İçindeki sertlikten dolayı göğüse ve ciğerlere iyi gelmez. Midede çok kalır ve gıdası azdır. Üzüm koruğu gibidir. Her ikisi de şişkinlik doğurur, karnı guruldatır. Özellikle de üzerlerine su içildiği zaman bu iyice artar. Zararları hurma ile veya bal ve kaymakla giderilir.

8— Büsr (بسر), Koruk Hurma:

Sahih'te sabit olduğu üzere, Ebu'l-Heysem b. Teyyihân, kendisine Hz. Peygamber (s.a.) ile Hz. Ebu Bekir ve Ömer misafir olduklarında, onlara bir hurma salkımı getirdi —ki onda koruk, kuru ve olgun hurmalar vardı—. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Bize olgunlarından toplasaydın ya!" buyurdu. Ev sahibi zat: "Ya Rasûlallah; istedim ki hem koruğundan, hem olgunundan istediğinizi yiyesiniz." dedi. [7]

---

6. İbn Mâce, 3330. Senedinde zayıf olan Yahya b. Muhammed b. Kays el-Muharibî ed-Darîr vardır. Bu hadisi onun münker hadislerinden biri saymışlardır.
7. Tirmizî, 2370; Müslim, 2038. Senedi hasendir.

Koruk hurma, kurudur, kuruluğu hararetinden daha çoktur. Rutubeti emer, mideyi temizler, karnı tutar, diş etlerine ve ağıza fayda verir. En faydalısı da yumuşak ve tatlı olanıdır. Koruk ya da çağla hurmanın çok yenmesi içeride tıkanıklığa sebep olur.

9— Beyd (بيض), Yumurta:

Beyhakî, *Şuabu'l-İman*'da merfû bir haber zikreder: "Bir peygamber Yüce Allah'a zayıflığından şikâyette bulunmuş. Allah da ona yumurta yemesini emretmiş." Bu haberin sübutunu araştırmak lâzımdır.

Yumurtanın tazesi, bayatına; tavuk yumurtası da diğer kuş yumurtalarına tercih edilir. Hafif soğukluğa meyleden mutedil bir gıdadır.

Kanun sahibi şöyle der: "Yumurtanın sarısı sıcak ve rutubetlidir, güzel ve sıhhatli kan üretir, kolay gıda verir. Rafadan olduğu zaman mideden çabuk intikal eder." Başka birisi ise şöyle der: Yumurtanın sarısı elemi teskin eder, boğazı ve ciğer borusunu temizler. Boğaza, öksürüğe, ciğer, böbrek ve mesane yaralarına iyi gelir. Özellikle de tatlı badem yağı ile birlikte alındığı zaman sertliği giderir; göğüste olan şeyi olgunlaştırır, onu yumuşatır, boğazın sertliğini giderir. Beyazı, sıcak şişme bulunan göze damlatıldığı zaman, onu serinletir ve ağrıyı teskin eder. Ateş yanıklarına sürülür. Yanmaya maruz kalan yerlere sürüldüğü zaman yakmasına imkân vermez. Ağrıyan yere sürüldüğünde güneş yakmasını önler. Kendir ağacı zamkı ile karıştırılıp alına sürüldüğü zaman nezleye iyi gelir.

Kanun sahibi, yumurtayı kalp ilaçları arasında zikretmiş ve sonra şöyle demiştir: Her ne kadar o mutlak anlamda bir ilaç değilse de, gerçekten sarısının kalbi takviyede büyük etkisi vardır. Sarı, çabuk kana dönüşür, posası çok azdır, ondan oluşan kan, kalbi besleyen kanla mütecanis ve hafiftir, ona doğru süratle atılır. Bu yüzden yumurta insan sağlığını bozacak hastalıklara karşı en uygun telafi edici bir gıda olmaktadır.

10— Basal (بصل), A. Cepa, Soğan:

Ebu Davud, *Sünen*'inde rivayet eder: Hz. Hz. Âişe'ye (r.a.) soğan sorulduğu zaman: "Hz. Peygamber'in (s.a.) yediği son yemekte soğan vardı." demiştir.[8]

---

8. Ebu Davud, 3829; Ahmed, 6/89. Senedinde İbn Hibbân'dan başkasınca sika bulunmayan Ebu Ziyad Hıyar b Seleme vardır. Diğer râvileri sikadır.

Sahîhayn'da mevcut bir hadiste de: "Hz. Peygamber (s.a.) soğan yiyeni mescidden menetmiştir." denilmektedir.[9]

Soğan üçüncü derecede hararetlidir. Onda fazla bir rutubet vardır. Su değişimi için faydalıdır. Zehir kokusunu giderir, iştahı açar, mideyi güçlendirir, şehveti harekete geçirir. Meniyi arttırır, rengi güzelleştirir, balgamı keser, mideyi temizler. Tohumu cildde ortaya çıkan alacalıkları (*behak*) giderir, saç döken derdi onunla oğulduğunda, gerçekten güzel fayda verir. Tuzla birlikte sivilceleri giderir. Müshil ilacı içen kimse, soğanı kokladığı zaman, kusmasını ve içerisinin yükselmesini önler, o ilacın kokusunu giderir. Suyu burna çekildiği zaman, kafayı temizler. Az işitme, kulak çınlaması ve cerahat sebebiyle kulağa giren suyu çıkartmak için kulağa damlatılır. Tohumu balla birlikte gözün beyazına çekildiği zaman, gözden akan su için fayda verir. Pişirilince bol gıdalı bir besin olur ve sarılık, öksürük, göğüs darlığı için faydalı olur. Sidik söktürür, tabiatı yumuşatır. Kuduz olmayan köpek ısırıklarına, sedef otu ve tuzla birlikte soğan suyu damlatıldığında iyi gelir. Buna tahammül edilebildiğinde basurların ağzını açar.

Zararına gelince, yarımcaya sebep olur ve başı ağrıtır, şişkinlik yapar, göze iyi gelmez. Çok yenildiğinde unutkanlık doğurur ve aklı ifsad eder. Ağızın raiha ve kokusunu değiştirir. Yanındakilere ve meleklere eziyet verir. Pişirmek suretiyle öldürüldüğü zaman bu zararları ortadan kalkar.

Sünen'de Hz. Peygamber'in (s.a.) soğan ve sarmısak yiyenlere pişirmek suretiyle onları öldürmelerini emrettiği rivayet edilmiştir. [10]

Üzerine sedef otu yaprağı çiğnemek kokusunu giderir.

11— Bâzincan (باذنجان), S. Melengena, Patlıcan:

Hz. Peygamber adına uydurulan bir mevzu hadiste: "Patlıcan ne niyetle yenilirse öyledir."[11] denilmiştir. Bu sözün değil bir peygambere, aklı başında bir insana bile nisbeti hoş bir şey değildir.

Patlıcan iki nevidir: Beyaz ve siyah. Soğuk mu sıcak mı olduğunda ihtilâf vardır. Doğrusu o sıcaktır. Kara safra, sevda, basur, tıkanıklık, seratân

9. Buharî, 70/49; Müslim, 564.
10. Müslim, 567; Nesâî, 2/43; İbn Mâce, 3363.
11. Mevzûluğu hakkında bk. İbn Kayyim, *el-Menâru'l-Münîf*, s. 51; Aliyyu'l-Kârî, *el-Masnû*, s. 44; Süyutî, *el-Leâlî'l-Masnûa*.

(kanser) ve cüzzama sebebiyet verir. Rengi bozar ve siyahlaştırır, ağıza kötü koku verir. Uzun ve beyaz olanı bu zararlardan uzaktır.

12— Temr (تمر), Hurma:

Sahih'de Hz. Peygamber (s.a.): "Kim sabah yedi hurma yerse —başka bir lâfızda, "yaylanın hurmasından" ilâvesi vardır— o kişiye o gün ne zehir zarar verir ne de sihir." buyurmuştur.[12] Yine O: "İçinde kuru hurma olmayan evin halkı açtır."[13] buyurmuştur. O'nun hurmayı kaymakla yediği, ekmekle yediği ve sade olarak yediği sabittir.[14]

Hurma ikinci derecede hararetlidir. Birinci derecede rutubetli mi, yoksa kuru mu olduğu konusunda iki görüş vardır. Ciğeri güçlendirir, tabiatı yumuşatır. Özellikle de çam tohumu ile birlikte şehveti arttırır. Boğazın haşinliğini giderir. Soğuk ülkelerde yaşayan insanlar gibi, alışkın olmayanlar yediğinde tıkanıklığa sebep olur, dişlerine eza verir, baş ağrısını harekete geçirir. Zararı badem ve haşhaşla giderilir. Hurma, meyveler içerisinde beden için en gıdalısıdır. Çünkü hem sıcak, hem de rutubete sahiptir. Aç karına yenildiğinde kurtları öldürür. Çünkü harareti yanında, ilaç özelliği vardır. Aç karnına yenilmeye devam edildiğinde kurtları zayıflatır, azaltır veya öldürür. O hem meyvedir, hem gıda maddesi, hem ilaç, hem meşrubat, hem de tatlıdır.

13— Tîn (تين), F. Carica, İncir:

Hicaz ve Medine'de incir bulunmadığı için sünnette incirden söz edildiği varid değildir. Çünkü incirin yetiştiği toprak, hurmanın yetiştiği topraktan farklıdır. Ancak, Yüce Allah Kitabı'nda menfaat ve faydalarının çokluğu sebebiyle incire yemin etmiştir. Sahih görüşe göre, yemin edilen şey bildiğimiz incirdir.

İncir sıcaktır. Rutubeti ya da kuruluğunda iki görüş vardır. En kalitelisi beyaz ve olgun kabuklu olanıdır. Böbrek taşlarını ve mesaneyi temizler, zehirlere karşı koruyucudur. Bütün meyvelerden daha gıdalıdır. Boğaz, göğüs ve gırtlak sertliğine iyi gelir. Karaciğeri ve dalağı yıkar, mideden balgamı temizler, bedene iyi bir gıda olur. Ancak çok yenildiği zaman bitlenmeye yol açar.

12. Buharî, 76/52; Müslim, 2047.
13. Müslim, 2046.
14. Bk. Ebu Davud, 3259, 3837; Tirmizî, 1531; İbn Mâce, 3434.

Kurusu gıda olur ve sinirlere iyi gelir. Ceviz ve bademle çok iyi gider. Galinos: "Bir kimse öldürücü zehir almadan önce, ceviz ve sedef otu[15] ile birlikte incir yerse, fayda verir ve onu zarardan korur." demiştir.

Ebu'd-Derdâ'dan yapılan rivayete göre Hz. Peygamber'e (s.a.) bir tabak incir hediye edilmişti. Hz. Peygamber: "Yeyiniz!" buyurdu ve ondan yedi. Daha sonra: "Eğer bir meyve cennetten indi deseydim bunu derdim. Ne var ki, cennet meyvesi çekirdeksizdir. Ondan yiyiniz. Çünkü o basurları keser ve nikris[16] hastalığına iyi gelir." buyurdu. Hadisin sübûtu konusunda emin değiliz.

İncirin et kısmı daha iyidir. Hararetli olanları susatır, tuzlu balgamdan hasıl olan susuzluğu yatıştırır, müzmin öksürüğe iyi gelir. Sidiği söktürür, Karaciğer ve dalak tıkanıklıklarını açar, böbrek ve mesanelere iyi gelir. Aç karnına, özellikle de badem ve cevizle yenildiği vakit gıda alan kılcal damarların açılmasında müthiş etkisi vardır. Ağır gıdalarla alınması gerçekten kötüdür. Beyaz dut incire yakındır, ancak incirden hem gıdası daha azdır, hem de mideye daha çok zararlıdır.

14— Telbine (تلبينة), Arpa Bulamacı:

Daha önce bunun öğütülmüş arpa suyu (bulamacı) olduğu ve faydaları, bunun Hicazlılar için normal arpa suyundan daha faydalı olduğu zikredilmişti.

15— Selc (ثلج), Kar:

Sahih'de Hz. Peygamber'den (s.a.): "Ey Allah'ım! Beni hatalarımdan su ile, kar ile, dolu ile yıka!" diye dua ettiği nakledilmiştir.[17]

Bu hadisten şu çıkar: Dert, zıddı ile tedavi edilir. Çünkü hatalar, harettendir. Yanan şeye ise zıt olarak kar, dolu ve soğuk su vardır. Kirin temizlenmesi hususunda sıcak su daha etkilidir denilemez. Çünkü soğuk su sıcak suyun aksine, yıkanılan şeyi katılaştırır ve güçlendirir. Hatalar iki netice do-

---

15. Sedef otu (sezâb): Yeşil-mavi renkli bir ottur; güçlü bir koku yayar. Yaprakları elips şeklindedir, beneklidir. Temmuz ve Ağustos aylarında açar. Çiçekleri yıldız gibidir, sarı yeşil renklidir. Bk. *et-Tedavî bi'l-A'şâb*, s. 184.
16. Nikris: Erkeklerde bulunan ve topuklarla ayak parmakları mafsallarında meydana gelen şişliktir. Gut hastalığı.
17. Müslim, 598.

ğururlar: Kirletme ve gevşetme. Arzulanan şey bunların kalbi temizleyecek ve onu güçlendirecek bir şeyle tedavi edilmeleridir. Hadiste işte bu iki mânaya işaret olmak üzere soğuk su, kar ve dolu zikredilmiştir.

Kar, daha sahih görüşe göre soğuktur. O sıcak bir özelliğe sahiptir diyen kimse hata etmiştir. Kardan canlı (kurt gibi) mahlukatın meydana gelmesi onu bu düşünceye itmiştir. Bu karın sıcak olduğunu göstermez. Çünkü kurt soğuk olan meyvelerde ve sirkede de oluşur. Susatmasına gelince, bu, insandaki harareti harekete geçirmesinden olmaktadır. Yoksa karın kendi hararetinden değildir. Mideye, sinirlere zarar verir. Eğer diş ağrısı aşırı hararetten ise, kar onu teskin eder.

16— Sûm (ثوم), A. Sativum, Sarmısak:

Soğana yakındır. Hadiste: "O ikisini kim yiyecekse, pişirerek onları öldürsün."[18] buyurulmuştur. Bir seferinde Hz. Peygamber'e (s.a.), içerisinde sarmısak olan bir yemek hediye edilmişti. Onu Ebu Eyyub el-Ensarî'ye gönderdi. Ebu Eyyub: "Ya Rasûlallah! Sen ondan hoşlanmıyor ve onu bana gönderiyorsun?" dedi. Hz. Peygamber de ona: " Ben senin münacaatta bulunmadığın kimselerle münacaatta bulunuyorum. (Dolayısıyla sen ye!)." buyurmuşlardır.[19]

Sarmısak sıcaktır, dördüncü derecede kurudur, kuvvetli ısı verir ve iyi kurutucudur. Soğuk olanlar ve balgamlı mizaca sahip olanlar, felçe tutulmak üzere olanlar için faydalıdır. Meniyi kurutur, tıkanıklıkları açar, yoğun yelleri çözümler, yemeği hazmettirir, susuzluğu keser, karnı bırakır, sidiği söktürür. Haşerat sokmaları ve tüm soğuk şişliklere karşı panzehir yerine geçer. Ezilip de yılanın ya da akrebin soktuğu yere sarıldığı zaman fayda verir ve oradan zehiri emer. Bedeni ısıtır ve hararetini arttırır. Balgamı keser, şişkinliği indirir, boğazı temizler. Çoğu bedenler için sıhhatin koruyuculuğunu sağlar, su değişimine, müzmin öksürüğe iyi gelir. Çiğ olarak, pişirilerek ve kızartıla-

18. Müslim, 567; İbn Mâce, 1014, 3363; Nesâî, 2/43; Ahmed 1/15, 28, 49. İmam Ahmed (4/19) ayrıca, "Hz. Peygamber (s.a.) şu iki pis ağacı yasakladı. Kim o ikisini yerse mescidimize yaklaşmasın.", "Eğer mutlaka yiyecekseniz, pişirerek onları öldürünüz." hadislerini de rivayet eder. Bunlardan maksat soğan ve sarmısaktır. Âlimler, mescid hükmüne bayram namazgâhı, cenaze töreni, düğün yemeği gibi genel toplantıları da katmışlardır. Ayrıca, insanlara eza veren ve kötü kokusu bulunan herşeyi soğan ve sarmısak hükmüne katmışlardır. Bazıları ağzı kokan kimseleri, yağlı, kirli paslı işlerde çalışan meslek erbabını, bulaşıcı hastalığa yakalanan kimseleri de aynı hükme dahil etmişlerdir.
19. Buharî, *(Fethu'l-Bârî:* 2/282, 283); Müslim, 564 (73), 2053.

rak yenilir. Soğuktan olan göğüs ağrısına iyi gelir. Boğazda pıhtı varsa onu çıkarır. Ezilip sirke, tuz ve balla karıştırılıp çürük diş üzerine konulduğunda onu dağıtır ve düşürür. Ağrıyan diş üzerine konulduğunda ağrısını teskin eder. İki dirhem kadarı ezilip bal şerbeti ile içildiğinde balgamı söktürür ve kurtları çıkarır. Balla birlikte ciltte meydana gelen beyazlıklara sürüldüğünde iyi gelir.

Zararları: Baş ağrısına sebep olur. Beyin ve gözlere zararlıdır, görmeyi ve şehveti zayıflatır. Susatır, safrayı harekete geçirir, ağız kokusunu bozar ve kötü kokar. Üzerine sedef otu yaprağı çiğnemek kokusunu giderir.

17— Sirîd (ثريد), Tirid:

Sahîhayn'da: "Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir." hadisi vardır.[20]

Tirid, aslında mürekkeb ise de, terkibi ekmek ve ettendir. Ekmek azıkların en üstünü, et de katıkların efendisidir. İkisi bir araya geldiğinde, artık bundan daha ötesinde bir arzu yoktur.

Hangisinin daha üstün olduğu tartışmalıdır. Doğrusu şudur: Ekmeğe olan ihtiyaç daha çok ve yaygındır, et ise daha önemli ve üstündür. O beden cevherine diğer bütün gıdalardan daha çok benzer, aynı zamanda cennet ehlinin yemeğidir. Yüce Allah; sebze, hıyar (acur), fûm (sarmısak ya da buğday) mercimek ve soğan isteyenlere karşı: "Hayırlı olanı daha düşük olan şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz?"[21] buyurmuştur. Seleften pek çoğuna göre âyette geçen "fûm" kelimesi buğday demektir. Bu tefsire göre âyet, etin buğdaydan daha hayırlı olduğu konusunda nasstır.

18— Cümmâr (جمّار), Hurma Özü:

Sahîhayn'da Abdullah b. Ömer anlatır: Rasûlullah'ın (s.a.) yanında otururken, bir de baktık hurma özü (cümmâr) getirildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ağaçlar içerisinde bir tanesi vardır ki, müslüman adama benzer, yaprakları düşmez..." buyurdu.[22]

Cümmâr, birince derecede soğuktur ve kurudur. Yaraların ağzını kapa-

20. Buharî, *(Fethu'l-Bârî,* 7/83); Müslim, 2446.
21. Bakara, 2/61.
22. Buharî, 70/42.

tır. Kanamalara, karın gitmesine, acı safranın galebesine, kanın galeyanına karşı iyi gelir. Sindirimi zor değildir, kolay gıda verir, yavaş yavaş hazmolunur. Ağacının herşeyi faydalıdır. Fayda ve menfaati çok olduğundan Hz. Peygamber tarafından, müslüman adama benzetilmiştir.

19— Cübn (جبن), Peynir:

Sünen'de Abdulah b. Ömer'den nakledilir: "Tebük'te Hz. Peygamber'e (s.a.) peynir getirilmişti. Bir bıçak istedi. Besmele çekti ve kesti." Bunu Ebu Davud rivayet etmiştir.[23] Ashab da Suriye'de ve Irak'ta onu yemişlerdi.

Yaş ve tuzsuz olanı mide için iyidir. Uzuvlardan kolay geçer, şişmanlatır, karnı mutedil bir şekilde yumuşatır. Tuzlu olanı daha az gıdalıdır ve mide için iyi değildir, bağırsaklara eza verir. Eski peynir karnı tutar. Kızartılmış olanı da öyledir. Yaralara iyi gelir ve ishali önler.

Peynir soğuk ve rutubetlidir. Kızartılarak alınırsa, mizaca daha uygun olur. Çünkü ateş onu düzeltir ve dengeler, cevherini yumuşatır, tat ve kokusunu güzelleştirir. Eski ve tuzlu olanı sıcak ve kurudur. Kızartılması durumunda iyileşir, acılığı kırılır. Çünkü ateş, kendisine münasip olan sıcak ve kuru parçaları emer. Tuzlu olanı ise zayıflatır, böbrek ve mesane taşları oluşturur. Mideye iyi gelmez. İnceltici özelliği olan şeylerle karıştırmak daha da kötüdür. Çünkü onun mideye zararlı etkisini arttırır.

20— Hınnâ (حناء), Lawsonia Alba, Kına:

Fazileti hakkında hadisler geçti, faydaları anlatıldı. Tekrar dönmeyeceğiz.

21— Habbetu's-Sevda (حبة السوداء), N. Sativa, Çörek Otu:

Sahihayn'da Ebu Hureyre'den nakledilir: Hz. Peygamber (s.a.): "Bu siyah tohuma önem veriniz. Çünkü o ölüm hariç her derde devadır." buyurmuştur.[24]

Hadiste geçen *"el-Habbetu's-Sevdâ"* çörek otudur. Siyah kimyon, Hind

23. Ebu Davud, 3819. İsnadı hasendir.
24. Buharî, 76/7; Müslim, 2215.

kimyonu da denir. Hasan'ın: "O hardaldır." dediği rivayet edilir. Herevî de: "O 'butum' ağacının yeşil tohumlarıdır." şeklinde bir nakilde bulunmuştur. Her ikisi de yanlıştır. Doğrusu çörek otudur.

Gerçekten çok faydaları vardır. Hz. Peygamber'in: "Her derde devadır." sözü, "Hayır o (rüzgâr), Rabbinin buyruğu ile herşeyi yokeder."[25] âyetine benzer. Yoketmeyi, alt üst etmeyi kabul eden herşeyi demektir. Çörek otu her türlü soğuk hastalıklara karşı iyi gelir. Arazî olan sıcak ve kuru hastalıklara da etki eder, azıcık alındığı zaman hızlı etkisi sebebiyle soğuk ve rutubetli hastalıklara ait ilaçların etkisini hızlandırır.

Kanun sahibi İbn Sina ve diğerleri, kâfur hapı içerisine konulacak za'feranın hızlı etkisinden ve kâfurun gücünü çabuk ulaştırmasından söz etmişlerdir. Bunun daha bir çok benzerleri vardır ki, sanatında mahir olanlar bunu bilirler. Dolayısıyla sıcak özellik gösteren hastalıklarda ilaç olarak yine sıcak bir nesnenin kullanılması uzak bulunmamalıdır. Bu durum birçok ilaçta vardır. Meselâ göz ağrısı (*remed*) için terkip yapılan enzerut[26] ve beraberinde şeker vb. gibi sıcak olan maddelerden meydana gelen ilaç gibi. Remed, tabiplerin ittifakı ile sıcak bir derttir. Yine son derece sıcak olan kükürtün (kibrit) uyuza olan faydası da böyledir.

Çörek otu üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Şişkinliği giderir. Tenyayı düşürür. Barasa (alaca hastalığı), her dört günde bir tutan hummalara, balgam hastalığına iyi gelir. Tıkanıklıkları açar, yelleri çözümler, midenin ıslaklık ve rutubetini kurutur. Öğütülüp balla yoğurulur ve sıcak su ile devamlı içilirse böbrek ve mesanedeki taşları eritir; sidiği, hayız kanını söktürür, memeye süt gelir. Sirke ile ısıtılır ve karına sürülürse tenyayı (حب القرع) öldürür. Yaş ya da pişirilmiş Ebu Cehil karpuzunun suyu ile yoğurulduğunda, kurtların çıkarılmasındaki etkisi daha güçlü olur. O temizleyici, kesici ve çözümleyici özellik arzeder. Soğuk olan zûkkam hastalığına (soğuk algınlığı), öğütülüp bir bez parçası içine konulup devamlı koklandığı zaman şifa verir ve onu giderir.

Yağı; deri kavlamasına (sedef hastalığı), sivilce ve benlere iyi gelir. Bir miskal kadarı su ile içildiği zaman nefes darlığına ve hızlı soluma derdine fayda verir. Yedi tanesi bir kadının sütü içerisinde ıslatılır ve onu sarılık hastası burnuna çekerse çok fayda verir.

25. Ahkâf, 46/25.
26. Enzerut: Bir dikenli ağacın zamkıdır. Kızıl ve ak renklidir. Sıcak ve kurudur. Kaba karı şımları sürer giderir.

Sirke ile pişirilir ve gargara edilirse soğuktan olan diş ağrılarına iyi gelir. Ezilerek burna çekildiğinde, gözde ârız olan akma başlangıcında faydalıdır. Sirke ile birlikte sargı yapılırsa, sivilce ve kabarcıkları, yaralı uyuzu söker atar. Müzmin balgamlı şişlikleri, katı şişlikleri çözer. Yağı buruna çekildiğinde yüz felcine iyi gelir. Yarım ilâ bir miskal arasında içildiğinde böcek sokmalarına fayda verir. İyice öğütülür ve yeşil tohum (butum ağacının tohumu, beneviş) yağı ile karıştırılır ve kulağa üç damla damlatılırsa, sonradan olan üşütme, gaz ve tıkanıklıklara iyi gelir.

Önce kaynatılır, sonra iyice öğütülür ve zeytinyağına bırakılır, sonra buruna üç ya da dört damla damlatılırsa, çok hapşırmalı soğuk algınlığına fayda verir.

Yakılıp susam ya da kına yağı ile eritilmiş muma katılır ve bacaklar önce sirke ile yıkandıktan sonra oradaki mevcut yaralara haricen sürülürse fayda verir ve yaraları iyileştirir.

Sirke ile ezilir ve ciltteki alaca hastalığına ve siyah beneklere, "hazâze" denilen bulaşıcı müzmin ve bazan da öldürücü cilt hastalığının bulunduğu yerlere sürüldüğünde faydası görülür ve iyileştirir.

İyice öğütülür ve her gün soğuk su ile iki dirhem kuru olarak alınırsa, kuduz bir köpeğin ısırdığı kimseye henüz sudan korkma dönemi başlamadan önce, fevkalâde netice sağlar ve onu helâktan kurtarır. Yağı buruna çekildiğinde, felce ve aşırı soğuktan meydana gelen "kûzaz" (kurulma) hastalığına iyi gelir, onların sebeplerini ortadan kaldırır. Onunla tütsü yapıldığında haşeratı kovar.

Enzerût (zamk) su ile eritilir ve halkanın içine sürülür, sonra da üzerine çörek otu ekilirse, basurlara karşı çok faydalı bir ilaç olur. Faydaları zikrettiğimizden kat kat fazladır. Şerbet iki dirhem olacaktır. Bazıları fazla sürüldüğünde öldürücü olabileceği kanaatindedirler.

22— Harîr (حرير), İpek:

Daha önce, kendilerinde bulunan bir kaşıntıdan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.) ipeği Zübeyr ile Abdurrahman b. Avf için mübah kıldığı, ipeğin yapısı ve özellikleri, faydaları geçmişti. Bu itibarla tekrar dönmeye gerek yoktur.

23— Hurf (حرف), Senebiera Coronopus/Peganum Harmala, Üzerlik Otu:

Ebu Hanife ed-Dîneverî: "Bu ilaç olarak kullanılan tohumdur, Hz. Pey gamber'in hadisinde de (الثفاء) adı ile geçen ot budur. Üzerlik otu deni-

lir. Halk arasında (الرشاد) tabir ederler." der. Ebu Ubeyd de: "(الثفاء) hurf yani üzerlik otudur." der.

Hz. Peygamber'in (s.a.) söz konusu hadisi: "İki acı şeyde, sabir[27] ve üzerlik otunda ne şifa vardır biliyor musunuz?" şeklindedir. Ebu Davud, *el-Merâsil*'de rivayet etmiştir.

Kuvveti, ikinci derecede hararet ve kuruluğundadır. Isı verir, karnı yumuşatır, kurtçukları (solucan vb.) ve tenyayı düşürür. Dalak şişliklerini indirir, cima arzusunu kamçılar, yaralı uyuz ve temreğiyi iyi eder.

Bal ile lapası sarıldığı zaman dalak şişini indirir. Kına ile pişirildiği zaman göğüsteki fazlalıkları çıkarır. İçilmesi, haşarat ısırık ve sokmalarına iyi gelir. Tütsü yapıldığı yerden haşaratı uzaklaştırır. Saç dökülmesini önler. Arpa kavutu ve sirke ile karıştırılıp lapası sargı yapıldığında, siyatik (*ırku'n-nesâ*) hastalığına iyi gelir ve sonunda sıcak şişlikleri indirir.

Su ve tuzla karıştırılarak sargı yapıldığında çıbanları olgunlaştırır. Bütün azalardaki gevşemeye karşı faydalıdır. Cima arzusunu arttırır. İştahı açar, astıma ve nefes zorluğuna, dalak kalınlaşmasına iyi gelir, ciğeri temizler, hayız kanını söktürür, siyatiğe, kazayı hacetten doğan makat ağrılarına —içildiği zaman ya da dübüre damlatıldığında— iyi gelir. Göğüste ve akciğerde bulunan yapışkan balgamı siler.

Ezildikten sonra beş dirhem kadarı sıcak su ile içildiğinde tabiatı yumuşatır, yelleri çözümler. Soğuktan olan kulunç ağrılarını dindirir. Ezilir ve içilirse, baras (alaca) hastalığına iyi gelir.

Baraslı yerlere ve beyaz lekelere sirke ile sürülürse, faydalı olur. Soğuktan ve balgamdan doğan baş ağrılarına iyi gelir. Eğer kavrulur ve içilirse — özellikle de ezilmediği zaman— tabiatı tutar. Suyu ile kafa yıkandığı zaman, kirlerden ve yapışkan diğer rutubetlerden arındırır.

Galinos şöyle der: "Kuvveti hardal tohumunun kuvveti gibidir. Bu yüzdendir ki, siyatik diye bilinen kalça ağrıları, baş ağrıları ve ısıtılmaya ihtiyaç duyan her çeşit hastalık bununla (üzerlik) ısıtılır. Hardal tohumu da aynı şekilde ısıtır. Astım hastalarının kullandıkları ilaçlar içerisine de katılır, çünkü üzerlik otu yoğun karışımları hardal tohumu gibi güçlü bir şekilde keser. Üzerlik her açıdan hardal tohumuna benzer.

27. Sabir: Usaresi acı bir ottur. Sarı sabir veya öd ağacı denilir. İleride gelecektir.

24— Hulbe (حلبة), T. Foenum-graecum, Çemen/Hülbe/Boy Tohumu:

Zikredildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), hasta olan Sa'd b. Ebî Vakkas'ı Mekke'de ziyarette bulunmuştu: "Ona bir doktor çağırın." buyurdu. Hâris b. Kelede[28] çağırıldı. O geldi, baktı ve: "Önemli bir şeyi yok. Ona ferîka tabir edilen acve hurması ile hulbeden oluşan bir terkib hazırlayın. İkisini pişirin ve yudum yudum içirin." dedi. Öyle yapıtlar ve iyileşti.

Hulbenin kuvveti ikinci derecede hararetle, birinci derecede kurulukladır. Su ile kaynatıldığı zaman boğazı, göğüsü ve karnı yumuşatır. Öksürüğü, sertliği, astımı, nefes darlığını teskin eder. Cima arzusunu arttırır. Yel, balgam ve basurlar için iyidir. Bağırsaklara çökmüş besinleri hareket ettirir, göğüsten yapışkan balgamı söker. Dahilî yaralara, akciğer hastalıklarına iyi gelir. Karın boşluğunda bulunan bu tür dertler için tereyağı ve ham şekerle (*fâniz*) alınır.

Beş dirhem kızıl boya (*füvve*) ile içildiğinde hayzı söktürür. Pişirilip onunla saç yıkandığı zaman, saçı toplar ve konağı (kepek) giderir.

İncesi, natrûn[29] ve sirke ile karıştırılıp sargı yapılırsa dalak şişliğini indirir. İçerisinde hulbe pişirilen suya kadının oturması durumunda, şişlikten doğan rahim ağrılarına karşı istifadesi olur. Az hararetli katı şişlikler üzerine lapası sargı yapıldığında, fayda verir ve onları indirir. Suyu içildiğinde gazdan çıkan bağırsak ağrılarına iyi gelir ve bağırsakları kayganlaştırır.

Pişirilmiş olarak, aç karnına hurma, bal ya da incirle birlikte yenildiğinde, göğüste ve midede ârız olan yapışkan balgamı söker ve ondan kaynaklanan uzun öksürüklere karşı fayda verir.

Kabızlığa iyi gelir, karnı bırakır. Buruşuk, bozuk tırnak üzerine konulduğu zaman onu düzeltir. Yağı, mum ile karıştırıldığı zaman, soğuktan meydana gelen yanıklara fayda verir. Faydaları zikrettiklerimizden kat kat fazladır.

---

28. Hâris b. Kelede: Tâif'ten olup Sakîflidir. Cahiliye ve İslâm dönemlerinde yaşamıştır. İran'a gitmiş ve tıp ilmini onlardan almıştır. Hafız İbn Hacer, *el-İsâbe*'de onun hayatına yer vermiştir. İbn Ebî Hâtim'den onun İslâmlığının aslı olmadığı nakledilmiştir. Ebu Davud (3875), sahih bir senedle Sa'd'den şöyle rivayet etmiştir: Sa'd şöyle demiştir: İyice hastalanmıştım. Hz. Peygamber (s.a.) beni ziyarete geldi, elini göğsüm üzerine koydu, elinin serinliğini ta kalbimde hissettim. Bana: "Sen kalbinden hastasın. Sakîfli Hâris b. Kelede'yi getir. Çünkü o tabiblik yapan bir adamdır..." buyurdu.
29. Natrûn: Sıcak suda kolaylıkla, soğuk suda ise zorca eriyen bir tuz çeşidi. Bûrak da denilir. (Natron, sodyum karbonat).

Kâsım b. Abdurrahman'ın, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hulbe ile şifa arayınız."[30] buyurduğunu söylediği zikredilir. Bazı tabipler de: "İnsanlar eğer onun faydalarını bilselerdi, ağırlığında altın vererek satın alırlardı." demişlerdir.

25— Hubz (خبز), Ekmek:

Sahihayn'da sabit olan bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde yer bir çörek olacak. Onu Cebbâr, kendi yed-i kudreti ile sizden birinizin seferde çöreğini elden ele çevirdiği gibi, cennetliklere ikram olmak üzere çevirecektir."[31]

Ebu Davud, *Sünen*'inde İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet eder: "Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok sevdiği yemek, ekmekten yapılan tirid ile hays (yani hurma ve yağın karıştırılmasından yapılan) tirid idi."[32]

Yine Ebu Davud, *Sünen*'inde İbn Ömer'den (r.a.) şöyle rivayet eder: Hz. Peygamber (s.a.): "Keşke şimdi yanımda esmer buğdaydan, tereyağı ve süte banılmış beyaz bir ekmek olsa!" buyurdu. Orada hazır bulunanlardan birisi kalktı ve onu hazırladı ve getirdi. Hz. Peygamber: "Bu yağ ne içerisindeydi?" diye sordu. Adam: "Keler derisinden yapılmış bir kapta." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Onu kaldır!" buyurdu.[33]

Beyhakî, Hz. Âişe'den merfû olarak rivayet ediyor: Buna göre Hz. Peygamber (s.a.): "Ekmeğe ikram ediniz. Ona ikramdan birisi de o varken katık beklememektedir."[34] Hadisin mevkûf olması daha uygundur. Merfûluğu sabit değildir.

Ekmeğin bıçakla kesilmesinin yasaklandığı hadisin aslı esası yoktur. Rivayet edilen sadece etin bıçakla kesilmesini yasaklama hakkındıdır, onun da aslı esası yokdur.

Mühennâ şöyle der: İmam Ahmed'e, Hz. Âişe'den nakledilen "Eti bıçakla kesmeyiniz. Çünkü o Acemlerin işlerindendir."[35] hadisini sordum.

---

30. Bk. Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmûa*, s. 164-165; Aliyyu'l-Kârî, *el-Masnû*, s. 117; İbn Kayyim, *el-Menâru'l-Münîf*, 54.
31. Buharî, 81/44; Müslim, 2792.
32. Ebu Davud, 3783. Senedinde bir zayıf, bir de meçhul râvi vardır. Ebu Davud hadisin zayıf olduğunu söyler.
33. Ebu Davud, 3818; İbn Mâce, 3341. Ebu Davud, hadisin münker olduğunu söylemiştir. Çünkü senedinde metruk râvi Eyyub b. Havt vardır.
34. Hadis sahih değildir. Bk. es-Sehavî, *el-Makâsıdu'l-Hasene; el-Fevâidu'l-Mecmua*, 161-162; *Tezkiretu'l-Mevzuât*, 144.
35. Ebu Davud, 3838. Ebu Ma'şer, zayıftır.

"Sahih değildir. Böyle bir hadis bilinmemektedir. Amr b. Ümeyye hadisi bunun aksini ifade etmektedir." dedi. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.): "Koyun etini keserdi."[36] Yine Amr b. Ümeyye hadisinde: "Muğîre, Hz. Peygamber'i misafir ettiğinde, Hz. Peygamber (koyunun) böğrünü emretmiş ve pişirilmiş, sonra da eline bıçağı almış ve kesmeye başlamış."[37] denilmektedir.

Ekmek nevilerinin en iyi ve kalitelisi, mayalanmış ve iyi yoğurulmuş olanıdır. En iyi sınıfı tandır ekmeğidir. Sonra fırın ekmeği, sonra da üçüncü mertebede küle gömülerek pişirileni gelir. En kalitelisi yeni undan yapılanıdır.

En fazla gıdalısı, buğday özünden yapılan ekmektir. Kepeği az olduğu için en yavaş hazmedilen de bu türdür. Sonra kepeği alınmış buğday ekmeği, daha sonra da, iri undan yapılmış ekmek gelir.

Yenilmesi için en uygun vakit, pişirildiği günün akşamıdır. Ekmeğin yumuşağı, daha çok yumuşatıcı, gıda vericidir; mideden daha çabuk intikal eder. Kuru ekmek ise bunun aksinedir.

Buğday ekmeği, ikinci derecenin ortasında sıcaktır, rutubet ve kuruluk konusunda itidale yakındır. Ateşin kuruttuğu ekmeklerde kuruluk, zıddında da rutubet daha galiptir.

Buğday ekmeğinin bir özelliği de çabuk şişmanlatmasıdır. Kadayıf ekmeği yoğun bir karışım oluşturur. Kırıntı ekmek şişiricidir ve hazmı yavaştır. Sütle yapılanı çok gıdalıdır, doyurucudur, mideden yavaş iner.

Arpa ekmeği birinci derecede soğuk ve kurudur. Buğday ekmeğinden daha az besleyicidir.

26— Hall (خل), Sirke:

Müslim, *Sahih*'inde Câbir b. Abdillah'tan (r.a.) rivayet eder: Hz. Peygamber (s.a.) ailesinden katık ister. Onlar da: "Sirkeden başka yanımızda bir şey yok." derler. Hz. Peygamber (s.a.) onu ister, yemeğe başlar ve: "Sirke ne güzel katıktır, sirke ne güzel katıktır!" buyurur.[38]

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Ümmü Sa'd'dan (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.): "Sirke ne güzel katıktır! Allah'ım, sirkeyi mübarek kıl! O benden önceki pey-

36. Buharî, 9/476; Müslim, 355(93).
37. Ahmed, 5/252, 255; Ebu Davud, 188. İsnadı sahihtir.
38. Müslim, 2052.

gamberlerin katığı idi. İçinde sirke olan ev fakirlik görmez."[39] buyurduğu rivayet edilir.

Sirke hararet ve soğukluktan mürekkeptir. Soğukluk özelliği daha galiptir. Üçüncü derecede kuru ve güçlü kurutucudur. Maddelerin akışmasını önler, tabiatı iyileştirir. Şaraptan dönüştürülen sirke yanan mideye iyi gelir, safrayı bastırır, öldürücü ilaçların zararlarını bertaraf eder. İçeride çöken süt ve kanı çözer, dalağa fayda verir, mideyi tabaklar, karnı tutar, susuzluğu keser. Meydana gelmek üzere olan şişliklere engel olur, hazmı kolaylaştırır, balgama karşı durur, kaba yiyecekleri yumuşatır, kanı inceltir.

Tuzla içildiği zaman, öldürücü mantar yenilmesine karşı fayda sağlar. Yudumlandığında, damak köküne yapışan pıhtıyı keser, sıcak halde gargara yapıldığında diş ağrılarına iyi gelir ve diş etlerini güçlendirir.

Sürüldüğünde tırnak iltihabına, karıncalanmaya (ısırgı) ve sıcak özellikli şişliklere, ateş yanığına faydalı olur. İştahı açar, mideyi iyileştirir. Gençlere ve yazın sıcak ülke sakinlerine elverişlidir.

27—Hılâl (خلال), Kürdan:

Kürdan hakkında aslı olmayan iki hadis vardır: Birincisi; Ebu Eyyub el-Ensarî'den merfû olarak rivayet edilir: Buna göre Hz. Peygamber: "Yemekten sonra dişlerini kürdanla temizleyenler ne hoşturlar! Melek üzerine ağızda kalan yemek artıklarından daha ağır bir şey yoktur." buyurmuştur.[40] Hadisin senedinde Vâsıl b. es-Sâib vardır. Buharî ve Râzî: "Onun hadisleri münkerdir." demişlerdir. Nesâî ve Ezdî de: "O metruku'l-hadistir." demişlerdir.

İkincisi ise; İbn Abbas'tan rivayet edilir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.) kamış kabuğu ve mersin ağacı ile dişlerin temizlenmesini yasaklamış ve: "O ikisi cüzzam damarlarını sular." buyurmuş. Abdullah b. Ahmed b. Hanbel bu hadisin râvilerinden olan Muhammed b. Abdilmelik el-Ensarî'yi babasına sormuş, o (İbn Hanbel) da: "Muhammed b. Abdilmelik'i gördüm. Âmâ birisiydi. Hadis uydurur ve Hz. Peygamber'e nisbet ederdi." demiştir.

Kürdan, diş etlerine ve dişlere faydalıdır, onların sıhhatini korur, ağız kokusunun değişmesine karşı faydalıdır. En kalitelisi kürdan ağacından, zeytin

39. İbn Mâce, 3318. Senedi zayıftır.
40. Ahmed, 5/416. Senedinde Ebu Eyyub el-Ensârî'nin yeğeni olan Ebu Sevre el-Ensârî de vardır ve zayıftır. Bk. Aliyyu'l-Kârî, *el-Masnû*, 61.

ve söğüt ağaçlarından olanlarıdır. Kamış, mersin ağacı, reyhan ve bâdrûc (tere-i horasanî) ile dişlerin temizlenmesi zararlıdır.

28— Dühn (دُهْن), Yağ:

Tirmizî, *eş-Şemâil*'de Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet eder: "Hz. Peygamber (s.a.) başını çok yağlardı. Sakalını sık sık tarardı. Başını çok örterdi. Elbisesi sanki yağcı elbisesi gibiydi."[41]

Yağ, vücudun gözeneklerini tıkar ve içeri girecek şeyleri önler. Sıcak su ile yıkandıktan sonra kullanıldığında, bedeni güzelleştirir ve rutubetlendirir. Saça sürüldüğünde güzelleştirir ve saçı uzatır. Kızamığa iyi gelir ve çoğu âfetleri önler.

Tirmizî'de Ebu Hureyre Hz. Peygamber'e (s.a.) ref ederek şöyle demiştir: "Zeytinyağı yiyiniz ve onunla yağlanınız."[42] İnşaallah bu, ileride gelecektir.

Hicaz ve benzeri sıcak ülkelerde yağ, koruyucu hekimlik ve bedenin düzeltilmesinde baş vurulacak en önemli yollardan birisidir. Yağlanmak onlar için zarurî gibi bir şeydir. Soğuk ülkelere gelince, orada yaşayanlar böyle bir ihtiyacı duymazlar. Başta ısrarla kullanmak göze zararlıdır.

Basit yağlardan en faydalısı sıra ile zeytinyağı, tereyağı ve susam yağıdır.

Mürekkep yağlara gelince, bunlardan bir kısmı soğuk ve rutubetlidir. Menekşe yağı gibi. Bu yağ, sıcak özellikli baş ağrılarına iyi gelir. Uyuyamayanları uyutur, beyni (dimağı) rutubetlendirir. Yanıklara, kuruluğun galebe çalmasına iyi gelir, uyuzlu yerlere, kuru kaşıntılı cilt tahrişlerine sürülürse fayda görülür. Mafsalların hareketini kolaylaştırır. Yazın, sıcak özellik arzeden mizac sahiplerine uygun gelir. Hakkında iki uydurma, asılsız hadis vardır. Birisi: "Menekşe yağının diğer yağlara olan üstünlüğü, benim diğer insanlara üstünlüğüm gibidir." şeklindedir. Diğeri ise "Menekşe yağının diğer yağlara olan üstünlüğü, İslâm'ın diğer dinlere olan üstünlüğü gibidir."

Mürekkep yağlardan bir kısmı da sıcak ve rutubetlidir. Ban otu (sorgun)

---

41. Tirmizî, *Şemâil*, no: 32. Senedinde er-Rebî b. Sabih ve Yezid er-Rakkâşî vardır. Her ikisi de zayıftır.
42. Tirmizî, 1835; Ahmed, 3/497; Dârimî, 2/102. Senedinde Şamlı Atâ vardır. Onu İbn Hibbân'dan başkası sika bulmaz. Ancak hadisin şahitleri vardır: Bk. Tirmizî, 1852; İbn Mâce, 3319; Hâkim, 2/122.

yağı gibi. Bu yağ, çiçeğinden değil de fıstık gibi kirli beyaz, çok yağlı tohumdan alınır. Sinirlerin sertliğine fayda verir ve onları yumuşatır. Bereş, nemeş, kelef (çiğit), behak adı verilen ciltteki çillik, leke ve beneklere iyi gelir. Yoğun balgamı söktürür. Kuru mizaclı damarları yumuşatır, sinirleri ısıtır. Bununla ilgili olmak üzere uydurma, asılsız bir hadis rivayet edilmiştir. Güya Peygamberimiz (s.a.): "Ban otu yağı ile yağlanınız. Çünkü o kadınlarınızın yanında size daha bir haz verir." buyurmuş.

Bu yağın faydalarından olmak üzere şunları söyleyebiliriz: Dişleri cilalar, onlara bir güzellik kazandırır, diş sararmalarını giderir, yüze ve diğer harici organlara sürülürse, cild çatlayıp yarılmaz. Don ve edeb yerine vb. sürüldüğünde, böbrek üşütmelerine ve sidik damlamasına karşı fayda görülür.

29— Zerîre (ذريرة), A. İtalicum, Tutyâ/Hanut:

Sahihayn'da sabit olduğuna göre Hz. Âişe validemiz şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'i (s.a.) Veda haccında hem ihrama girerken, hem de çıkarken bizzat kendim tutyâ ile kokuladım."[44]

Tutyâ'nın (zerîre) mahiyeti ve faydaları hakkında daha önce söz edildiği için burada tekrara gerek duymuyoruz.

30— Zübâb (ذباب), Sinek:

Sıhhatinde ittifak edilen Ebu Hureyre hadisi daha önce geçmişti. Buna göre Peygamberimiz (s.a.), yemeğe düşen sineğin batırılıp sonra çıkarılmasını; çünkü kanatlarının birisinde zehir, diğerinde ise panzehir bulunduğunu belirtmişti. Sinekle ilgili durumdan orada söz edilmişti.

31— Zeheb (ذهب), Altın:

Ebu Davud ve Tirmizî'nin rivayetine göre, Külâboğullarıyla yapılan savaş sırasında Arfece b. Esad'ın burnu kesilmiş ve gümüşten bir burun edin-

---

43. İbn Kayyim'in *el-Menâr'ul-Müfîd* adlı eserine bakınız, s. 54; *el-Fevâidu'l-Mecmûa*, s. 165, 196.
44. Buharî, 77/81; Müslim, 1189.

miş, o da koku yapmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) ona ruhsat vererek, altından bir burun yaptırmasını emretmiştir.[45] Arfece hakkında bundan başka hadis yoktur.

Altın; dünyanın zineti, varlığın tılsımıdır, nefislere ferahlık verir, insanları güçlendirir, Allah'ın yeryüzündeki sırrıdır.

Altında latif bir hararet vardır ki bu diğer latif ve ferahlatıcı macunlara da girer. Şüphesiz, madenler içerisinde en üstün ve şereflisidir.

Özelliklerinden bazıları: Yere gömüldüğü zaman, hiçbir şey olmaz ve eksilmez. Tozu ilaçlara karıştırıldığı zaman, kalp yetmezliğine, kara safradan kaynaklanan çarpıntıya iyi gelir. Vesveseye, üzüntüye, kedere, korkuya, aşka karşı fayda verir, bedeni semizletir ve güçlendirir. Kurtları düşürür, rengi güzelleştirir. Cüzzam ve kara safradan kaynaklanan bütün ağrı ve hastalıklara faydalıdır. Bir özelliğinden dolayı saç-sakal dökülmesi ve sedef hastalığı (deri kavlaması) ilaçlarına katılır ve içilerek ya da sürülerek kullanılır. Gözü cilalar ve kuvvetlendirir. Göz hastalıklarının çoğuna iyi gelir ve bütün organları güçlendirir.

Ağızda tutulduğunda, ağız kokusunu giderir. Dağlanma ihtiyacı duyulduğunda altınla dağlanılırsa, yeri kabarmaz ve çabuk iyileşir. Altın mil edinilir ve sürme onunla çekilirse, gözü güçlendirir ve cilalar. Taşı da kendisinden altın bir yüzük edinilir, kızdırılır ve onunla güvercinin kanadının ön tarafından bir yer (dört uzun tüyünden biri) dağlanırsa, artık özel yuvasına alışır ve başka bir yere gitmez.

Psikolojik olarak insana güç verme açısından çok acaip bir özelliği vardır. O yüzden de harpte ve silahta kullanılması mübah kılınmıştır. Tirmizî'nin rivayetinde Mezide el-Asarî (r.a.) şöyle demiştir: "Fetih günü Rasûlullah (s.a.) 'Mekke'ye) girdi. Kılıcının üzerinde altın ve gümüş vardı."[46]

Altın, nefislerin ma'şûkudur, nefis onu ne zaman elde edecek olsa, diğer değerli şeylere karşı duyulan özlemleri teskin eder. Yüce Allah: "Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek, insanlara güzel gösterilmiştir."[47] buyurmuştur.

---

45. Hadis sahihtir. Bk. Ebu Davud, 4232, 4233, 4234; Tirmizî, 1770; Nesâî, 8/163, 164; Ahmed, 5/23. Tirmizî: Hasendir, demiştir. İbn Hibbân (1466) da sahih olduğunu söyler. Konu ile ilgili merfû ve mevkûf hadisler vardır. Bk. Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, 4/237-238.
46. Tirmizî, 1690, *Şemâil*, 101. Senedinde İbn Hibbân'dan başkasınca sika kabul edilmeyen Hud b. Abdullah b. Sa'd vardır. Diğer râvileri sikadır.
47. Âl-i İmrân, 3/14.

Sahihayn'da Hz. Peygamber (s.a.): "Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, ikincisini ister. İki vadi dolusu olsa, üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun gözünü ancak toprak doyurur ve Allah dilediğini affeder." buyurmuştur.(48)

İşte böyle. Çünkü altın, kul ile, kıyamet gününde elde edeceği en büyük kazancı arasına giren bir engel, Allah'a isyana sebep olan en büyük şeydir. Onun yüzünden nice akrabalık bağları kesilmiş, nice kanlar akıtılmış, haramlar mübah kılınmış, haklar çiğnenmiş, kullara zulümler reva görülmüştür. O dünya ve onun peşin lezzetlerine karşı kışkırtmakta ve ahirete ve Allah'ın orada sevgili kulları için hazırladığı mükafatlara karşı soğutmaktadır. Onun yüzünden —Allah bilir— nice hak öldürülmüş, bâtıl ise diriltilmiştir; nice zâlime destek verilmiş, nice mazlum ise kahredilmiştir. Bu konuda Harîrî'nin(49) şu sözleri ne kadar da güzeldir:

تَبًّا لَهُ مِنْ خَادِعٍ مُمَاذِقِ   أَصْفَرَ ذِي وَجْهَيْنِ كَالْمُنَافِقِ
يَبْدُو بِوَصْفَيْنِ لِعَيْنِ الرَّامِقِ   زِينَةِ مَعْشُوقٍ وَلَوْنِ عَاشِقِ
وَحُبُّهُ عِنْدَ ذَوِي الْحَقَائِقِ   يَدْعُو إِلَى ارْتِكَابِ سُخْطِ الْخَالِقِ
لَوْلَاهُ لَمْ تُقْطَعْ يَمِينُ السَّارِقِ   وَلَا بَدَتْ مَظْلِمَةٌ مِنْ فَاسِقِ
وَلَا اشْمَأَزَّ بَاخِلٌ مِنْ طَارِقِ   وَلَا اشْتَكَى الْمَمْطُولُ مَطْلَ الْعَائِقِ
وَلَا اسْتُعِيذَ مِنْ حَسُودٍ رَاشِقِ   وَشَرُّ مَا فِيهِ مِنَ الْخَلَائِقِ
أَنْ لَيْسَ يُغْنِي عَنْكَ فِي الْمَضَايِقِ   إِلَّا إِذَا فَرَّ فِرَارَ الْآبِقِ

"Kahrolsun o, sahibine bile oyun eden vefasız, iki yüzlü sarı münafık! Kendisine bakana iki şekilde gözükür: Bazan bir dilber gibi süslü ve cazip, bazan da bir âşık gibi solgun ve süzgün! İrfan sahipleri nazarında, ona fazla bağlılık Allah'ın gazabına yol açar. Eğer o olmasaydı, hırsızın eli kesilmez ve hiçbir zalimden şikâyet edilmezdi. Eğer o olmasaydı, hiçbir cimri gece misafirliğinden ötürü yüzünü buruşturmaz ve hiçbir borçlu borcunu ödeyemediği için sızlanmazdı. Eğer o olmasaydı hased insanların, yüreğe bir ok gibi işleyen bakışlarından ve şerlerinden Allah'a sığınılmazdı. Bunaldığın zaman

48. Buharî, 81/10; Müslim, 1048, 1049.
49. Harîrî, Ebu Muhammed el-Kasım b. Ali b. Muhammed b. Osman el-Basrî'dir. *el-Makamat*'ın sahibidir. Bu eserde tam bir başarı ortaya koymuş, dil, emsâl, sözün incelikleri gibi konularda Arap belâgatının pek çok yönlerini başarıyla eserine almıştır. H. 516'da vefat etmiştir. Hayatı hakkında bk. *Vefeyât*, 4/63-68.

sana yardım etmesi şöyle dursun, kaçar, senden kaçak bir köle gibi uzaklaşır."[50]

32— Rutab (رطب), Yaş Olgun Hurma:

Yüce Allah (c.c.) Hz. Meryem'e hitaben: "Hurma ağacını kendine doğru silkele, üstüne taze olgun hurma (rutab) dökülsün. Ye iç; gözün aydın olsun..."[51] buyurmuştur.

Sahihayn'da Abdullah b. Câfer'in: "Rasûlullah'ı (s.a.) acurla birlikte yaş olgun hurma yerken gördüm." dediği rivayeti yer almaktadır.[52]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde ise Enes'den şöyle rivayet edilmektedir: "Hz. Peygamber (s.a.) namazdan önce birkaç yaş olgun hurma ile iftar ederdi. Eğer yaş hurma olmazsa kuru hurmalarla orucunu açardı. Eğer kuru hurma da yoksa, birkaç yudum su içerdi.[53]

Yaş olgun hurma suların özelliğini gösterir; sıcak ve rutubetlidir. Soğuk mizaclı mideyi güçlendirir ve ona iyi gelir. Cima arzusunu artırır, bedeni geliştirir. Soğuk mizac sahiplerine uygun düşer ve çok gıda verir.

Gerek Medine ahalisi ve gerekse hurma yetişen diğer bölgelerde yaşayanlar için en fazla uygunluk gösteren bir meyvedir ve beden için en faydalısıdır. Alışkın olmayan kimselerde ise vücutta kokuşmaya yol açar, iyi olmayan bir kan oluşturur: biraz fazla yemişse baş ağrısı ve kara safraya sebep olur, dişlerine eza verir. Yatıştırılması seknecîn[54] ve benzeri bir meşrubatladır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) yaş olgun hurma ile, yoksa kuru hurma ile, o da yoksa su ile iftar etmesinde çok ince sıhhî bir tedbir bulunmaktadır. Şöyle ki: Oruç mideyi gıdadan arındırır. Ciğer, cezbedip duyu ve organlara göndereceği şeyleri orada bulamaz. Tatlı, karaciğere en çabuk ulaşan yiyecektir ve onun en çok aradığı şeydir. Özellikle de yaş olursa kabul oranı daha da artar. Böylece hem karaciğer, hem de diğer organlar faydalanırlar. Eğer yaş hurma yoksa kuru hurma, tatlı oluşu ve besleyici gücü ile ikinci sırada yer alır. O da yoksa alınacak birkaç yudum su midenin yanmasını ve orucun hararetini söndürür. Böylece mide yemek için uyanır ve iştahla onu alır.

---

50. *Makamât*, (Türkçe tercümesi) s. 38.
51. Meryem, 19/25.
52. Buharî, 70/39; Müslim, 2043.
53. Ebu Davud, 2356; Tirmizî, 696; Ahmed, 3/164. İsnadı sahihtir.
54. Ekşi ve tatlı karışımı bir meşrubat.

33— Reyhan (ريحان):

Yüce Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de reyhandan söz etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Eğer ölen o kişi gözdelerden ise, rahatlık, reyhan ve nimet cenneti onundur."[55]; "Orada meyveler, salkımlı hurma ağaçları, kabuklu taneler, güzel kokulu otlar (reyhan) vardır."[56]

Sahih-i Müslim'de ise Hz. Peygamber (s.a.): "Kendisine reyhan ikramında bulunulan kimse onu çevirmesin; çünkü o, hem taşıması hafiftir hem de güzel kokuludur."[57] buyurmuşlardır.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Üsâme hadisinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "Cennet için kollarını sıvayan yok mu? Çünkü cennetin bir benzeri yoktur. O —Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki— parıldayan bir nur, titreşen bir reyhan, görkemli bir saray, devamlı akan bir nehir, olgun meyve, güzel alımlı zevce, pek çok güzellik demektir. Sonsuza dek, her türlü nimet içinde, neşe dolu, çok değerli kusursuz konaklar içerisinde bir hayattır o." Bunun üzerine ashab:

— Evet ya Rasûlallah! Onun için kollarını sıvayanlar bizleriz, dediler. Hz. Peygamber (a.s.):

— İnşaallahu teala! deyiniz, buyurdu. Onlar da:

— İnşaallah! dediler.[58]

Her çeşit güzel kokan bitkiye "reyhan" denilir. Her ülke bu kelimeyi güzel kokan bitkilerden biri hakkında özel olarak kullanır. Batıda yaşayanlar bunu mersin ağacı (m. communis) için kullanırlar. Arabın, reyhan deyince aklına gelen de budur. Irak ve Suriye ahalisi ise yarpuza (m. pulegium) reyhan derler.

Mersin ağacının özelliği birinci derecede soğukluk ikinci derecede kuruluktur. Buna rağmen o zıt kuvvetlerden mürekkeptir. İçerisinde en çok olanı soğuk arazî cevherdir. Onda sıcak latif bir şey de vardır ve çok güçlü bir kurutucudur. Terkibini meydana getiren eczası kuvvetçe birbirlerine yakındırlar. O aynı anda, hem içerden hem dışardan tutucu ve hapsedici bir güce sahiptir.

---

55. Vâkıa, 56/88.
56. Rahman, 55/11-12.
57. Müslim, 2253; Ebu Davud, 4172; Nesâî, 8/189.
58. İbn Mâce, 4332; İbn Hibbân, 2620. Senedinde İbn Hibbân'dan başkaları tarafından sika bulunmayan Dahhâk el-Muafirî vardır. Onun şeyhi Süleyman b. Musa hakkında da ihtilâf vardır.

Safralı ishalleri keser, koklandığı zaman yaş ve rutubetli buharı def eder, kalbi fevkalade ferahlatır. Koklanması vebaya engeldir. Eve serilmesi de öyledir.

Üzerine konduğunda sidik yollarındaki şişmeleri iyileştirir. Taze iken yaprakları inceltilir ve sirke ile döğülür başa konulursa, burun kanamasını keser. Kuru yaprakları ufalanır ve rutubetli yaralara ekildiğinde fayda verir. Lapası sargı yapıldığı zaman zayıf organları güçlendirir. Tırnak iltihabına (dolama) iyi gelir. Sivilce, kabarcık ile el ve ayaklardaki yaralara ekildiği zaman faydalı olur.

Beden onunla oğulduğunda teri keser, fazla rutubetleri emer, koltuk altı kokusunu giderir. Su ile kaynatılır ve içerisine oturulursa makat ve rahim çıkmalarına, mafsallardaki gevşemelere iyi gelir. Kaynamayan kemik kırıkları üzerine döküldüğünde fayda verir.

Kafadaki kepekleri, rutubetli yaraları, kabarcıkları arındırır, temizler, dökülen saçları tutar ve siyahlaştırır. Yaprağı inceltilip üzerine az bir su dökülür ve birazcık zeytinyağı veya gülyağı karıştırılır ve sargı yapılırsa; rutubetli yaralara, karıncalanmaya (ısırgı), kızıla, akut şişliklere, kurdeşene, basurlara elverişli gelir.

Tohumu, göğüs ve akciğerde meydana gelen kanamalara fayda verir. Mideyi tabaklar. Temizleyici olduğu için göğüse ve akciğerlere zararlı değildir. Öksürükle beraber olan karın gitmelerine fayda verici bir özelliği vardır. Bu durum ilaçlarda nadirdir. Sidiği söktürür, mesane yanmalarına, haşerat ısırmalarına, akrep sokmalarına iyi gelir. Kökü ile diş kurcalamak zararlıdır, sakınılmalıdır.

İranlıların reyhan tabir ettikleri yarpuza gelince o, iki görüşten birisine göre sıcak özellikler taşır. Üzerine su serpilir, serinletir ve arızî olarak rutubetlendirildiğinde ateşli baş ağrısına iyi gelir. Diğer görüşe göre ise soğuk özelliklidir. Rutubetli mi, kuru mu olduğu konusunda iki görüş vardır. Doğrusu onda dört özellik de bulunmaktadır. Yarpuz uykuyu getirir. Tohumu safralı ishali durdurur, bağırsak ağrılarını teskin eder, kalbi güçlendirir, kara safralı hastalıklara iyi gelir.

34— Rummân (رمّان), Punica Granatum, Nar:

Yüce Allah (c.c.) nardan, "İkisinde (cennet) de her türlü meyveler, hurmalıklar ve nar ağaçları vardır."[59] âyetinde söz etmiştir.

59. Rahman, 55/68.

İbn Abbas'tan hem merfû, hem de mevkûf olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu narlarınızdan hiçbir nar yoktur ki, cennet narından bir tane ile aşılanmış olmasın."[60] Bu sözün mevkûf (kendi sözü) olması daha uygundur. Harb ve diğerleri, Hz. Ali'den: "Narı içindeki zarı ile birlikte yeyiniz. Çünkü o mideyi tabaklar." dediğini zikrederler.

Narın tatlısı sıcak ve rutubetli özellik arzeder, mide için iyidir, içerisindeki şeffaf tutuculuk özelliği ile onu güçlendirir. Boğaza, göğüse, akciğerlere fayda verir, öksürüğe iyi gelir. Suyu karnı yumuşatır. Bedene kolay bir gıda verir. İnce ve şeffaf olduğu için çabuk çözülür ve midede hafif bir hararet ve gaz meydana getirir. Bu yüzden şehvete yardımcı olur ve hummalılara iyi gelmez. Tuhaf bir özelliği de ekmekle yenildiğinde onu bozulmaktan engellemesidir.

Ekşisi soğuk ve kuru, tutucu ve latif bir özellik arzeder. Yanan midelere iyi gelir. Diğer narlardan daha iyi şekilde sidiği söktürür, safrayı teskin eder, ishali keser, kusmayı engeller, dışkıyı yumuşatır.

Karaciğer hararetini söndürür, azaları güçlendirir, safradan kaynaklanan hafakanlara, kalbe ve mide ağızına ârız olan ağrılara iyi gelir, mideyi güçlendirir, oradaki artıkları defeder, safrayı ve kanı söndürür.

Suyu, içindeki zarı ile çıkarılıp birazcık bal ile merhem gibi oluncaya kadar pişirildiğinde, onunla göze sürme çekilirse gözdeki sarılığı keser ve oradaki kaba rutubetleri arındırır; diş etlerine sürüldüğü zaman ona ârız olan yıpranmalara karşı iyi gelir. Tatlı narla ekşi narın zarları ile birlikte suları çıkarılıp alındığında karnı bırakır ve kokuşmuş, acı rutubetleri indirir, uzun ve gün aşırı gelen hummalara karşı fayda verir.

Ekşi nara gelince, hem özellik hem de etkisi bakımından diğer iki nevin ortasında yer alır; fakat hafif ekşi nar özelliğine doğru meyli vardır. Nar çekirdeği bal ile birlikte tırnak iltihabına (dolama) ve pis (inatçı) yaralara sürülür. Nar çiçeği cerahatli yaralar için kullanılır. Her sene üç nar çiçeği yutan kimse, o sene için göz ağrısından emin olur.

35— Zeyt (زيت), Zeytinyağı:

Kur'an'da şöyle geçer: "...Bu ne yalnız doğuda ne de yalnız batıda bu-

60. Senedinde Muhammed b. Velid b. Eban el-Kalansî vardır. Hadis uyduran yalancı birisidir. Zehebî, *el-Mîzan*'da (4/59) bu hadisi, onun uydurduğu hadislerden biri olarak saymıştır.

lunan bereketli zeytin ağacından yakılır."[61]

Tirmizî ve İbn Mâce'de Ebu Hureyre hadisinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: "Zeytinyağı yiyiniz ve onunla yağlanınız. Çünkü o bereketli (mübarek) bir ağaçtandır."[62]

Beyhakî ve yine İbn Mâce'de İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in (s.a.): "Zeytinyağını katık edininiz ve onunla yağlanınız. Çünkü o mübarek (bereketli) bir ağaçtandır."[63] buyurduğu nakledilir.

Zeytinyağı birinci derecede sıcak ve rutubetli özellik arzeder. "O kurudur." diyenler hata etmişlerdir. Zeytinyağı elde edildiği zeytine göre değişik özellik arzeder. Olgun zeytinden elde edileni, en iyisi ve kalitelisidir. Henüz ham olan zeytinlerden elde edilen zeytinyağında, soğukluk ve kuruluk özelliği vardır. Kırmızı zeytinden elde edileni ise, ikisi arası bir özellik arzeder. Siyah zeytinden olanı itidalli olarak ısıtır ve rutubet verir,zehirlere karşı fayda verir, karnı bırakır, solucanı düşürür. Eskisi yenisinden hem ısıtma hem de çözücü özellik arzetme bakımından daha şiddetlidir. Su ile çıkarılan zeytinyağı daha az hararetli, daha hoş ve daha faydalıdır. Bütün nevileri cildi yumuşatır ve saçın ağarmasını yavaşlatır.

Tuzlu zeytin suyu, ateş yanıklarının kabarmasını önler, diş etlerini güçlendirir. Zeytin yaprağı kızıla, ısırgıya (karıncalanma), kirli yaralara, kızamığa iyi gelir ve teri önler. Zeytinin faydaları bu zikrettiklerimizden kat kat fazladır.

36— Zübd (زبد), Kaymak/Tereyağı:

Ebu Davud, Büsr es-Sülemî'nin iki oğlunun şöyle dediklerini rivayet eder: "Hz. Peygamber (s.a.) bize teşrif buyurdular. Kendilerine kaymak ve hurma ikram ettik. Kendileri kaymak ve hurmayı severdi."[64]

Kaymak sıcak ve rutubetli özellik arzeder. Pek çok faydaları vardır. Olgunlaştırma, çözümleme bunlardandır. Kulakların yanlarında, sidik kanallarında meydana gelen şişliklere, ağız şişliklerine, kadın ve çocuklarda görü-

---

61. Nûr, 24/35.
62. Kaynakları daha önce geçti. Bk. Dipnot: 42.
63. *Musannef*, 19568; İbn Mâce, 3319. Râvileri sikadır. Hâkim (4/122) onu sahih kabul etmiş, Zehebî de ona katılmıştır. Ayrıca şahidi için bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 5/43.
64. Ebu Davud, 3837; İbn Mâce, 3334. İsnadı sahihtir.

len diğer şişliklerde yalnız başına kullanılır ve onları iyileştirir. Yalamak suretiyle alındığında akciğerde meydana gelen kanamalara fayda verir ve orada ârız olan şişlikleri olgunlaştırır.

Kaymak; tabiatı, sinirleri ve kara safra ve balgamdan ârız olan katı şişlikleri yumuşatıcı özellik arzeder, bedende meydana gelen kuruluğa iyi gelir, çocukların çenelerine sürüldüğünde dişlerinin bitmesine ve çıkmasına yardımcı olur. Soğukluk ve kuruluktan meydana gelen öksürüklere faydalıdır. Bedende olan temreği ve sertlikleri giderir, tabiatı yumuşatır; ancak yemek iştahını zayıflatır. Ağırlığı bal ya da hurma gibi tatlı bir şeyle giderilebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.) onu hurma ile birlikte yemesi hikmetten hali değildir ve her birini diğeri ile ıslah etme gibi ince bir tıbbî tedbir mahiyeti arzetmektedir.

37—Zebîb (زبيب), Kuru Üzüm:

Bununla ilgili iki hadis rivayet edilir. İkisi de sahih değildir. Birincisi: "Kuru üzüm ne güzel yiyecektir; ağız kokusunu güzelleştirir ve balgamı eritir." İkincisi de: "Kuru üzüm ne güzel yiyecektir; yorgunluğu giderir, sinirleri güçlendirir, öfkeyi söndürür, rengi yerine getirir, ağız kokusunu güzelleştirir." şeklindedir. Her ikisi de Hz. Peygamber'den (s.a.) sabit değildir.

Kuru üzümün en kalitelisi iri ve tombul, kabuğu ince olanı, çekirdeği küçük ve çıkarılmış olanıdır.

Kuru üzümün cirmi birinci derecede sıcak ve rutubetlidir, çekirdeği soğuk ve kurudur. Elde edildiği yaş üzümün özelliğini gösterir. Tatlı olanı sıcak, ekşi olanı tutucu ve soğuktur. Beyaz olanı diğerlerinden daha tutucudur. Etli kısmı yenildiğinde akciğer borusuna iyi gelir ve öksürüğe, böbrek ve mesane ağrılarına karşı faydalıdır, mideyi kuvvetlendirir ve karnı yumuşatır.

Tatlı etli kısmı, yaş üzümden daha çok gıdalıdır. Kuru incir âyarında değildir. Olgunlaştırıcı, hazmettirici, (artık besinleri midede) tutucu, itidalle çözümleyici özellikleri vardır. Genel olarak mide, karaciğer ve dalağı güçlendirir; boğaz, göğüs, akciğer, böbrek ve mesane ağrılarına iyi gelir. En uygunu çekirdeksiz yemektir.

Elverişli bir gıda verir, kuru hurmanın yaptığı gibi tıkanıklık yapmaz. Çekirdeği ile birlikte yendiğinde mide, karaciğer ve dalak için daha yararlı olur. Etli kısmı oynayan tırnakların üzerine yapıştırıldığı zaman, sökülmesini hızlandırır.

Tatlı ve çekirdeksiz olanı rutubet ve balgamlı kimselere yararlıdır; karaciğeri geliştirir ve içerdiği özellikleriyle ona fayda verir.

Hafızaya faydası vardır. Zührî şöyle der: "Kim hadis ezberlemek istiyorsa, kuru üzüm yesin." Mansur, dedesi Abdullah b. Abbas'ın: "Kuru üzümün çekirdeği dert, etli kısmı devadır." dediğini zikrederdi.

38— Zencebîl (زنجبيل), Zingiber Officinale, Zencefil:

Kur'an'da: "Orada zencefil karışık bir tasla içirilirler."[65] âyetinde zikri geçer.

Ebu Nuaym, *Tıbbu'n-Nebevî* adlı kitabında şu hadisi nakleder: Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle anlatır: "Rum (Bizans) meliki Hz. Peygamber'e (s.a.) bir çömlek zencefil hediye etmişti. Herkese ondan bir parça yedirdi. Bana da bir parça yedirdi."

Zencefil ikinci derecede sıcak, birinci derecede rutubetli özellik arzeder. Isı verir ve yemeğin hazmına yardımcı olur, karnı itidalli biçimde yumuşatır. Soğuk ve rutubetten ârız olan karaciğer tıkanıklıklarına karşı iyi gelir, yenilmek ya da göze sürme çekmek suretiyle görmede meydana gelen kararmaya karşı faydalıdır, cimaya karşı yardımcı olur, bağırsaklarda ve midede ârız olan yoğun yelleri çözümler.

Genel olarak zencefil, soğuk mizac arzeden karaciğer ve mideye uygun gelir. Sıcak su ile iki dirhem kadarı şekerle birlikte alındığında, yapışkan ve köpüklü artıkları ishal yolu ile dışarı atar. Balgamı çözümleyen ve eriten macunların içerisine katılır.

Mayhoşumsu olanı sıcak ve kuru özelliktedir. Cimaya heyecan verir, meniyi arttırır, mide ve karaciğeri ısıtır, alınan şeyin âfiyetle boğazdan inmesine yardımcı olur, bedene galib olan balgamı emer, hafızayı güçlendirir, karaciğer ve mide üşütmelerine uygunluk arzeder, meyve yemekten doğan mide ıslaklığını giderir, ağız kokusunu güzelleştirir, soğuk ve kaba yiyeceklerin zararı onunla giderilir.

39— Senâ (سنا), C. Angustifolia, Hind Sinai:

Daha önce geçti. Sennût, *(cuminum cyminum = kimyon)* da geçmişti. Se-

65. İnsân, 76/17.

nâ'nın ne olduğu hakkında yedi görüş vardır: 1— O baldır. 2— Deriden olan tereyağı kabının yağ üzerinde siyah çizgiler yapan usaresidir. 3— Kimyona benzeyen, fakat kimyon olmayan bir tohumdur. 4— Kirman kimyonudur. 5— Şibit (Durak otu)tir.[66] 6— Kuru hurmadır. 7— Raziyanedir.

40— Sefercel (سَفَرْجَل), C. Vulgaris, Ayva:

İbn Mâce *Sünen*'inde Talha b. Ubeydullah'tan (r.a.) nakleder: O şöyle der: Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna girdim. Elinde bir ayva vardı. Bana: "Ey Talha! Al bunu! Çünkü o kalbi dinlendirir." buyurdu.[67]

Hadisi Nesâî başka bir senedle şöyle rivayet etmiştir: Hz. Peygamber'in yanına geldim. Ashâbından bir cemaat içerisinde bulunuyordu ve elinde çevirdiği bir ayva vardı. Huzuruna oturunca onu bana yuvarladı ve sonra: "Ey Ebu Zer! Al bunu. Çünkü o kalbi güçlendirir, nefsi ferahlatır, göğüsteki tasayı giderir." buyurdu.[68]

Ayva hakkında daha başka hadisler de rivayet edilmiştir. İçlerinde en iyisi budur. Diğerleri sahih değildir.

Ayva soğuk ve kuru özellik arzeder. Bu da tadının değişikliği ile farklılık arzeder. Hepsi de soğuk ve tutucudur, mide için iyidir. Tatlı olanı daha az soğuk ve kurudur ve itidale meyillidir. Ekşi olanı tutuculuk, kuruluk ve soğukluk bakımından daha şiddetlidir. Hepsi de susuzluğu ve kusmayı teskin eder; sidiği söktürür, tabiatı eski haline getirir, bağırsak yaralarına ve kanamalara, karın geçmesine iyi gelir; kusmaya karşı faydalıdır. Yemekten sonra alındığı zaman buharların yükselmesini engeller. Dallarının ve yapraklarının yıkanan kavı aynen tutyâ etkisi gösterir.

Yemekten önce alındığında, midedeki artıkları tutar, yemek sonrasında alındığı zaman da, tabiatı yumuşatır, posaların mideden indirilmesini hızlandırır, fazla yemek sinirlere zararlıdır, kulunca sebep olur, midede meydana gelen safrayı söndürür.

Huşunetinden dolayı kızartılırsa daha az ve hafif olur. Ortası oyulur, çekirdeği çıkarılır ve içine bal konulur, etrafı hamurla sıvanır ve sıcak küle

---

66. *Şibit:* Yaprak ve tohumları hoş bir koku vermek için yemeğe katılan bir ot çeşididir.
67. İbn Mâce, 3339. Senedinde üç tane meçhul râvi vardır. Hâkim, (4/411)'de başka bir tariki vardır. Onda da hadisi ile ihticac edilemeyecek bir râvi bulunmaktadır.
68. Bu hadis zayıftır.

gömülürse, çok güzel fayda verir. En iyisi kızartılarak ya da bal ile pişirilerek yenilenidir. Çekirdeği boğaz sertliğine, akciğer borusuna ve pek çok hastalıklara iyi gelir. Yağı terlemeyi önler, mideyi güçlendirir. Terbiye edilmişi mide ve karaciğeri kuvvetlendirir, kalbi destekler ve insanı ferahlatır.

41— Sivâk (سواك), Misvak:

Sahihayn'da Peygamber Efendimiz şöyle buyururlar: "Eğer ümmetime zahmet vermemiş olsaydım, her namaz sırasında misvak kullanmalarını emrederdim."(69)

Yine *Sahihayn'da*, Hz. Peygamber'in (s.a.) gece kalktığında ağzını misvakla temizlediği rivayet edilir.(70)

Buharî'nin ta'lîk yolu ile aldığı bir hadiste Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "Misvak ağzı temizleyici, Rabbi razı edicidir."(71)

Sahih-i Müslim'de, eve girdiğinde Efendimizin ilk iş olarak ağzını misvakladığı belirtilir.(72)

Misvak konusunda hadisler çoktur. Sahih bir hadiste Efendimizin ölümü sırasında Abdurrahman b. Ebî Bekr'in misvakı ile ağzını temizlediği bildirilmiştir.(73) Yine Efendimizin: "Misvak hakkında size çok (öğüt) verdim."(74) buyurduğu sahih olarak sabittir.

Misvak olarak kullanılmaya en uygun bitki, "erak" (*salvadora persica*) ve benzeri ağaçlardır. Rastgele ağaçlardan misvak edinilmemelidir; çünkü zehirli olabilir. Kullanımında orta yol tutulmalıdır. Aşırı kullanımı durumunda dişlerin mine tabakasına, cilasına zarar verebilir ve mideden yükselen buharların, kirlerin oralara yuvalanmasına imkân verilmiş olabilir. İtidalli kullanıldığı takdirde dişleri cilalar, parlatır, diş köklerini pekiştirir, dili açar, dişlerdeki kireçlenme ve sararmayı önler, ağız kokusunu güzelleştirir, dimağı arındırır, iştahı açar.

---

69. Buharî, 11/8; Müslim, 252.
70. Buharî, 11/8, Müslim, 252.
71. Buharî, 30/27 (muallak olarak); Şâfiî, 1/27; Ahmed, 6/47, 62, 124, 126, 238; Nesâî, 1/10; Dârimî, 1/174 (mevsûl olarak) rivayet etmişlerdir. İsnadı sahihtir. Ayrıca bk. İbn Hibbân, 143. Hadisin şahidi için bk. Ahmed 1/3, 10; İbn Mâce, 289.
72. Müslim, 253.
73. Buharî, (*Fethu'l-Bârî*, 8/106).
74. Buharî, 11/8.

En iyi kullanma yolu gül suyu ile ıslatılarak kullanmaktır. En faydalısı da ceviz ağacının köklerinden elde edilenidir. *et-Teysîr* sahibi: "(Tabipler), her beş günde bir onunla dişlerini misvaklayan kimsenin, kafasını arındırdığı, duyularını tasfiye ettiği, zihnini keskinleştirdiği kanaatindedirler." der.

Misvakın pek çok faydaları vardır: Ağzı temizler, diş etlerini pekiştirir, balgamı keser, görmeyi güçlendirir, diş sararmasını giderir, mideyi düzene sokar, sesi arındırır, hazmı kolaylaştırır, konuşmayı kolaylaştırır, okumak, zikretmek, namaz kılmak için zindelik verir, uykuyu düzene sokar. Rabbi razı kılar, melekleri hoşnut eder, sevap hanesini çoğaltır.

Her vakitte kullanmak müstehaptır. Namaz ve abdest sırasında, uykudan uyanınca, ağız kokusu değiştiğinde kullanmak müekked sünnettir. Hakkındaki hadisler umumî olduğu için hem oruçlu hem oruçsuz herkes için ve her vakitte kullanılması müstahaptır. Hem oruçlunun da ona ihtiyacı vardır. Çünkü o Allah'ı razı kılar. Allah'ın rızasını oruçlu iken talep, oruçsuz durumdan daha fazla olur. Yine o, ağız için bir temizliktir, oruçlunun temizliği ise en faziletli amellerindendir.

Sünen'de Âmir b. Rebîa (r.a.): "Ben Rasûlullah'ı (s.a.) oruçlu iken sayısız defa dişlerini misvaklarken gördüm." demiştir.[75] Buharî, İbn Ömer'in: "Hz. Peygamber (s.a.) hem günün evvelinde hem de sonunda misvak kullanırdı." dediğini nakleder.

Bütün âlimler, gerek vacip gerekse müstehap oruç tutan kimsenin gargara (mazmaza) yapabileceğinde icma halindedirler. Gargara, misvak kullanmaktan daha ileri bir iştir. Yüce Allah kendisine kötü koku ile yaklaşılması diye bir garazı yoktur. Kötü koku, kendisi ile kulluk yapılması istenilen meşru bir yol da değildir. Oruçlunun ağız kokusunun kıyamet gününde Allah katında hoş olacağının ifadesi sadece oruca teşvik için söylenmiştir, yoksa o kokunun bırakılması için zikredilmiş değildir. Kaldı ki, oruçlu misvaka oruç tutmayandan daha çok muhtaçdır.

Hem, oruçlunun ağız kokusunu güzelleştireceğinden, hasıl olacak Allah'ın rızası daha büyüktür.

Allah'ın misvaka karşı olan muhabbeti, oruçlunun ağız kokusuna olan sevgisinden daha büyüktür.

Yine misvak, oruçludan izale ettiği ağız kokusunun kıyamet gününde Al-

75. Ebu Davud, 2364; Ahmed, 3/445. Senedinde Âsım b. Ubeydillah vardır, zayıftır. Buharî temrîz sigası ile *(Fethu'l-Bârî,* 4/136) muallak olarak zikretmiştir.

lah katında hoş olmasını engellemez. Aksine oruçlu yarın kıyamet gününde, orucuna bir alamet olmak üzere —misvak kullanmış olsa bile— ağzı miskten de daha güzel kokarak çıkar gelir. Nitekim Allah yolunda yaralanan kimse, yarın kıyamet gününde, yarasından akan kan renginde, kokusu ise misk kokusunda olmak üzere haşrolunacaktır. Halbuki o dünyada iken bu kanları izale etmekle memurdur.

Hem sonra oruçlunun ağız kokusu (*halûf*) misvakla kaybolmaz. Çünkü bu kokunun sebebi olan midenin yiyeceklerden boş olması keyfiyeti devam etmektedir. Kaybolan sadece diş ve diş etlerinde tezahür eden belirtisidir.

Hz. Peygamber (s.a.), ümmetine oruçta nelerin müstahap, nelerin mekruh olacağını hep öğretmiş ve misvakı mekruh olan şeyler arasında saymamıştır. Halbuki o ashâbın onu kullandıklarını biliyordu. Onları misvak kullanmaya en kapsamlı ve şumullü ifadelerle mübalağalı bir biçimde teşvik etmişti. Onlar bizzat kendisini (s.a.) oruçlu iken defalarca, sayılmayacak kadar misvak kullanırken görmüşlerdi. Hz. Peygamber de, onların bu konuda da kendisine tâbi olacaklarını biliyordu, buna rağmen hiçbir zaman, "Zevalden sonra misvak kullanmayınız." dememişti. Beyanın, ihtiyaç anından sonraya ertelenmesi teşri'de mümkün değildir. En iyi bilen Allah'tır.

42— Semn (سَمْن), Sadeyağı:

İbn Cerîr et-Taberî, isnadı ile birlikte merfû olarak Suheyb hadisini nakleder: "İnek sütüne devam ediniz. Çünkü o şifadır, yağı devadır, eti ise derttir." Bunu, Ahmed b. el-Hasen et-Tirmizî—Muhammed b. Musa en-Nesâî—Deffâ' b. Dağfel es-Sedûsî—Abdülhamid b. Sayfî b. Suheyb—babası—dedesi kanalı ile rivayet etmiştir. Bu isnadla gelen bir haber sabit olmaz.(76)

Sadeyağı, birinci derecede sıcak ve rutubetli özellik arzeder. Onda birazcık silme ve letafet özelliği vardır. Yumuşak bedenlerde ârız olan şişlikleri yayar. Olgunlaştırma ve yumuşatma konusunda kaymaktan daha güçlüdür. Galinos, kendisinin onunla kulakta ve burnun yumuşak kısmında meydana gelen şişlikleri iyileştirdiğini söyler. Diş yerlerine sürüldüğü zaman, dişler çabuk biter. Bal ve acı bademle karıştırılıp kullanıldığında göğüste ve akciğer-

---

76. Deffâ b. Dağfel zayıftır. Abdulhamid b. Sayfî, leyyinu'l-hadistir. Bunu Hâkim, 4/404'de İbn Mes'ûd'dan tahric etmiştir, senedi zayıftır. Yine o, 4/197'de: "Şüphesiz ki Allah, ihtiyarlık hariç indirdiği her derdin devasını da vermiştir. İnek sütüne devam ediniz. Çünkü o, her bir ottan (ağaçtan) yer." lâfzı ile tahric etmiştir.

de ne varsa temizler. Yapışkan, yoğun mide artıklarını arındırır, ancak mideye zararlıdır. Özellikle de balgamlı mizaca sahip kişiler için.

İnek ya da keçi sadeyağı, balla karıştırılıp alındığı zaman, öldürücü zehir içimine, yılan ve akrep sokmalarına karşı iyi gelir. İbnü's-Sünnî'nin kitabında, Hz. Ali'nin: "İnsanlar sadeyağından daha üstün bir şeyle şifa aramadılar." dediği belirtilir.

43— Semek (سمك), Balık:

İbn Hanbel ve İbn Mâce, İbn Ömer'den (r.a.) rivayet ederler: Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Bize iki ölü ve iki kan helâl kılındı: Balık ve çekirge; karaciğer ve dalak..."(77)

Balık çeşitleri pek çoktur. En kalitelisi tadımı lezzetli, kokusu güzel, orta büyüklükte, ince kabuklu, eti ne katı ne de kuru olmayan, çakıllık üzerinden akan tatlı suda yaşayan, pisliklerle değil de bitkilerle beslenen balıklardır. Yaşaması için en uygun yer suyu kaliteli olan nehirlerdir. Daha çok kayalık yerleri, sonra da kumlu, pislik ve siyah balçık bulunmayan çok hareketli ve dalgalı, güneş ve rüzgâra açık, tatlı akarsuları barınmak için tercih eder.

Deniz balığı üstündür, güzeldir, hoştur. Taze balık soğuk ve rutubetli, hazmı zordur, pek çok balgam doğurur. Ancak deniz ve deniz gibi olan sularda yaşayan balıklar öyle değildir. Bunlar güzel bir karışım oluşturur. Bedeni geliştirir, meniyi arttırır, sıcak mizaçları ıslah eder.

Tuzlu balığın en kalitelisi, yakın zamanda tuzlanandır. O sıcak ve kuru özellik arzeder ve zaman geçtikçe de bu özellikleri artar. Mercan balığı (gümüş balığı) çok yapışkandır. Yahudiler onu yemezler. Taze iken yendiği zaman karnı yumuşatır. Tuzlanır, bekletilir ve yenirse akciğer borusunu arındırır, sesi güzelleştirir. Ezilip hariçten konulduğu zaman, cazibe kuvveti bulunması sebebiyle "selâ" tabir edilen döl eşi ve bedenin derinliklerinde kalan diğer artıkları çıkarır.

Tuzlanmış mercan (gümüş) balığının tuzunun suyuna, bağırsaklarında yara bulunan kimse, henüz başlangıç devresinde iken oturursa, içerdeki maddeleri vücudun dışına cezbedici özelliği dolayısıyla, uygun gelir. Hukne ya-

---

77. Ahmed, 5723; İbn Mâce, 3218, 3314; Şâfiî, 2/425; Dârakutnî, s. 539-540. İsnadı zayıftır. Ancak Beyhakî, 1/254'de sahih bir isnadla İbn Ömer'e mevkûf olarak rivayet etmiştir. O lafzen mevkûf, fakat hükmen merfûdur.

pılması durumunda siyatiği iyileştirir.

Balığın en güzel yeri kuyruğuna doğru olan kısmıdır. Taze ve etli olanın eti ve yağı bedeni geliştirir. *Sahihayn*'da Câbir b. Abdillah şöyle anlatır: "Rasûlullah (s.a.) bizi üç yüz süvari olarak gönderdi. Kumandanımız da Ebu Ubeyde b. Cerrah idi. Kureyş'in bir kervanını gözetiyorduk. Bu sebeple sahilde yarım ay kaldık. Şiddetli bir açlığa maruz kaldık. Hatta silkilmiş yaprak yedik. Derken deniz bize balina (anber) denilen bir balık attı. Ondan yarım ay yedik. Yağını da katık ettik. Hatta vücutlarımız kendine geldi. Ebu Ubeyde onun kaburgalarından birisini alarak dikti. Sonra ordudan en uzun bir adam ve en uzun bir deve baktı da, adamı o deveye bindirdi. Adam altından geçti."[78]

44— Silk (سِلْق), B. Vulgaris, Pazı, Silkiye:

Tirmizî ve Ebu Davud, Ümmü'l-Münzir'in şöyle dediğini rivayet ederler: Hz. Peygamber (s.a.), beraberinde Hz. Ali ile bize teşrif buyurdular. Olgunlaşması için asılı hurma salkımlarımız vardı. Rasûlullah (s.a.) ondan yemeye başladı. Ali de beraber yiyordu. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Dur ya Ali! Sen henüz nekâhet halindesin!" buyurdu. Ben de hemen onlar için pazı ve arpa hazırladım. Hz. Peygamber (s.a.): "Ya Ali! Bundan ye! Çünkü o sana daha uygundur." buyurdu. Tirmizî: "Bu hasen-garib bir hadistir." der.[79]

Pazı birinci derecede sıcak ve kuru özelliklidir. Rutubetlidir veya her ikisinden mürekkeptir diyenler de olmuştur. Hoş kılıcı bir soğukluğu, çözücü ve açıcı özelliği vardır. Siyah olanında tutucu özellik vardır. Saç sakal dökülmesine, çiğite, saç kepeklenmesine, sivilcelere suyu sürüldüğü zaman iyi gelir. Biti öldürür Bal ile birlikte termeğiye sürülür. Karaciğer ve dalak tıkanıklıklarını açar. Kara olanı özellikle de mercimekle birlikte karnı tutar. O ikisi iyi değildirler. Beyaz olanı, mercimekle birlikte yumuşatır. Suyu ishal için makattan şırınga edilir. Baharat ve süt kesesi (المُرِّيّ) ile birlikte kulunça (bağırsak ağrısı) fayda verir. Az gıdalıdır. Sindirimi iyi değildir, kanı yakar. Sirke ve hardal zararlarını giderir. Fazla yendiğinde sıkıntı ve şişkinlik olur.

78. Buharî, 72/12; Müslim, 1935.
79. Kaynakları daha önce geçti. Bk. Tabiî İlaçlarla Tedavi, dipnot: 162.

45— Şünîz (شونيز), Çörek Otu:

Bk. Çörek Otu. (الحبة السوداء)

46— Şübrüm (شُبْرُم), Boğumluca:[80]

Tirmizî ve İbn Mâce, Esmâ bt. Umeys'ten rivayet ederler. O şöyle der: Rasûlullah (s.a.): "İshal için ne kullanırsın?" diye sordu. Ben de: "Şübrüm (boğumluca)." dedim. Bunun üzerine: "(O) sıcak (mizaclı bir ilaç)tır." buyurdu.[81]

Şübrüm, büyüklü küçüklü bir ağaçtır. İnsan boyu kadardır. Beyaz parıltılı kırmızı dalları vardır. Dallarının uçlarında bir top yaprak vardır. Küçük beyaza çalan çiçekleri vardır. Onlar düşer ve arkasından mercimek büyüklüğünde kırmızı renkli tohumları bulunan küçük çiçekler açar. Kırmızı kabukları olan kökleri vardır. İlaç olarak kullanılan bu köklerin kabukları ile, dalların sütüdür.

Şübrüm, dördüncü derecede sıcak ve kurudur. Kara safrayı ve sindirimi ağır olan gıdaları, sarı suyu ve balgamı kolaylaştırır. Tehlikeli, zayıflatıcı bir ilaçtır. Fazla alındığı zaman öldürür. Kullanılacağı zaman bir gün bir gece süt içerisinde bekletilmeli ve süt bir günde iki üç defa değiştirilmelidir. Sonra çıkarılıp gölgede kurutulmalı, gül ve "kesirâ" veya "kösre" denilen bir dikenli ağacın zamkı ile karıştırılmalı, bal şerbeti veya üzüm şırası ile içilmelidir. Ondan yapılacak şerbet hastanın gücüne göre dört dânik ile iki danik arasında değişir. Tabip Huneyn şöyle der: "Şübrümün sütüne gelince, onda bir hayır yoktur. Onun içilmesini asla uygun görmüyorum. Kocakarı doktorları onunla pek çok insanı öldürmüşlerdir."

47— Şaîr (شعير), H. Vulgare, Arpa:

İbn Mâce, Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.), ailesinden birisini sıtma tuttuğunda, arpadan bir bulamaç aşı yapılmasını emrederdi ve yapılırdı. Sonra onlara içmelerini emrederdi, onlar da içerlerdi. Sonra

80. *Şübrüm:* Bir nevi ottur. Bir zirâ boyunda, çok boğumludur. Çam pürüne benzer ufacık yaprakları olur. Çiçeği kırmızı olur. Mercimek gibi akırak ve sarırak tohumu olur. *(Ahter-i Kebîr).*

81. Tirmizî, 2082; İbn Mâce, 3461. İsnadı zayıftır.

da: "Gerçek şu ki, bulamaç aşı mahzun kimsenin kalbini güçlendirir. Sizden biriniz yüzündeki kirleri su ile nasıl temizliyor, yüzünü açıyorsa, o da hastanın kalbini açar, derdini giderir," buyururdu.(82)

Daha önce bunun kaynamış arpa suyu olduğu ve onun kavutundan daha gıdalı olduğu geçmişti. O öksürüğe, boğaz sertliğine faydalıdır. Artık maddelerin katılığını önlemeye elverişlidir, sidiği söktürür, mideyi arındırır, susuzluğu keser, harareti söndürür. Taşıdığı bir özellikle temizler, latifleştirir ve çözümler.

Şöyle yapılır: Kırılmış iyi arpadan bir miktar alınır, saf ve tatlı sudan da onun beş katı alınır ve temiz bir tencereye konulur. Beşte ikisi kalıncaya kadar normal bir ateşte kaynatılır, süzülür ve ihtiyaç miktarı kadar tatlandırılarak kullanılır.

48— Şevâ (شِوَاء), Kızartma:

Yüce Allah Hz. İbrahim'in konuklarına karşı sunduğu ziyafet hakkında: "Çok geçmedi ki, kızartılmış bir buzağı ile geldi."(83) buyurmaktadır. Âyette (الحنيذ) kelimesi geçmektedir ki, "kızgın taş (tandır) üzerinde kızartılmış" demektir.

Tirmizî, ümmü Seleme validemizden şöyle rivayet eder: Kendisi Hz. Peygamber'e (s.a.) kızartılmış bir böğür takdim etmiştir. Hz. Peygamber de ondan yemiş, sonra namaza kalkmış, abdest almamıştır. Tirmizî: "Bu sahih bir hadistir." der.(84)

Yine Tirmizî'de Abdullah b. el-Hâris'in: "Rasûlullah'la (s.a.) birlikte mescidde kızartma yedik." dediği rivayet edilir.(85) Yine orada Muğîre b. Şu'be şöyle anlatır: "Bir gece Rasûlullah'la (s.a.) birlikte (birisine) misafir oldum. Böğür hazırlanmasını emretti ve hemen kızartıldı. Sonra eline bıçağı aldı ve onunla benim için kesmeye başladı. Derken Bilâl geldi ve namaz için

82. İbn Mâce, 3445; Tirmizî, 2040; Ahmed, 6/32. Senedinde Muhammed b. es-Sâib'in annesi vardır. Onu İbn Hibbân'dan başka kimse sika bulmamıştır. Diğer râvileri sikadır. Bununla birlikte Tirmizî: "Bu hasen sahih bir hadistir." demiştir. Konu ile ilgili Hz. Âişe'den merfû olan: "Telbîne (sütlü bulamaç aşı) hastanın kalbini rahatlatır ve kısmen üzüntüyü giderir." hadisi vardır ki sıhhati üzerinde ittifak edilmiştir.

83. Hûd, 11/69.

84. Tirmizî, 1830; Ahmed 6/307. İsnadı sahihtir.

85. Ahmed, 4/190, 191. Senedinde İbn Lehîa vardır. Hafızası iyi değildir. Ancak önceki hadis bunun şahididir.

ezan okumaya başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) bıçağı attı ve: "Ona ne oluyor, elleri dert görmeyesice!" buyurdu.[86]

En faydalı kızartma, bir yaşını doldurmuş koyun kızartmasıdır. Sonra latif ve semiz buzağı kızartması gelir. Sıcak ve kuruluğa çalar bir rutubet özelliği taşır, pek çok kara safra oluşturur. Bu güçlü ve sıhhatli, alışkın insanların gıdalarındandır. Haşlaması daha faydalıdır ve mide için daha hafiftir, hem kızartmasından, hem de güvecinden daha rutubetlidir.

En kötüsü güneşte kızartılandır. Kor üzerinde kızartılanı, alevde kızartılandan daha iyidir. Âyette geçen "hanîz" işte budur.

49— Şahm (شحم), İç Yağı:

Müsned'de rivayet edilir. Enes (r.a.) anlatır: Bir yahudi Hz. Peygamber'i (s.a.) misafir etti ve ona arpa ekmeği ile değişmiş "ihâle" ikram etti.[87] "İhâle", eritilmiş iç yağı yahut da kuyruk yağıdır.

Sahih'de, Abdullah b. Mugaffel anlatır: Hayber gününde iç yağı dolu bir tulum atıldı. Hemen ben ona sarıldım ve: "Vallahi bundan hiçbir kimseye bir şey vermem!" dedim. Derken bakındım, bir de ne göreyim, Rasûlullah (s.a.) gülüyor. Bana bir şey demedi.[88]

İç yağının en kalitelisi besili hayvandan elde edilenidir. Sıcak ve rutubetlidir. Rutubeti tereyağından daha azdır. Bu yüzden her ikisi birden eritildiğinde, iç yağı daha çabuk donar. Boğazın sertliğine iyi gelir, gevşetir ve koku yapar. Zararı tuz, limon ve zencefil ile giderilir. Keçi iç yağı içlerinde en tutucu olanıdır. Teke iç yağı, çözümleme bakımından diğerlerinden daha etkilidir. Bağırsak yaralarına iyi gelir. Bu konuda keçi iç yağı daha güçlüdür ve ülser ve karın gitmesine karşı makattan şırınga edilerek kullanılır.

50— Salât (صلاة), Namaz:

Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurur: "Sabır ve namazla Allah'a sığınıp yardım isteyin; Rablerine kavuşacak ve ona döneceklerini umanlar ve huşu du-

---

86. Ahmed, 4/252; Ebu Davud, 188. İsnadı sahihtir. Son cümlenin lafzî tercemesi: "Elleri toprak dolasıca" şeklindedir.
87. Ahmed, 3/211, 270. İsnadı sahihtir. Buharî *(Fethu'l-Bârî*, 4/257, 5/99); Tirmizî, 1215.
88. Buharî, 57/20; Müslim, 1772.

yanlardan başkasına namaz elbette ağır gelir."[89] "Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım dileyin. Allah, muhakkak ki sabredenlerle beraberdir."[90]; "Ehline namaz kılmalarını emret, kendin de onda devamlı ol."[91]

Sünen'de: "Hz. Peygamber'in (s.a.) zor bir durumla karşılaştığında derhal namaza sığınır olduğu" belirtilmiştir.[92]

Daha önce, henüz iyice yerleşmeden bütün ağrılar için namaz yolu ile şifa talebinde bulunulacağından bahsedilmişti.

Namaz rızkı celbeder, sıhhati korur, ezayı defeder, dertleri kovar, kalbi güçlendirir, yüzü ağartır, nefsi ferahlatır, tembelliği giderir, organları zindeleştirir, duyuları destekler, göğsü açar, ruha gıda verir, kalbi nurlandırır, nimetin devamını, azabın uzaklaştırılmasını, bereketin celbini sağlar. Şeytandan uzaklaştırır, Allah'a yaklaştırır.

Genel bir ifade ile, namazın, insanın beden ve kalbi, bunların kuvveleri (*hâsse*) üzerinde, onlara ulaşacak kötü maddelerin uzaklaştırılması konusunda acaip bir tesiri vardır. Aynı hastalık, dert, sıkıntı ve bela ile karşı karşıya gelen iki kişiden, namaz kılanın bunlardan nasibi, kılmayana göre daha azdır, âkibeti de daha sâlimdir.

Dünya şerlerini defetmede namazın şaşılacak bir tesiri vardır. Özellikle de hem zahiren hem de manen hakkı verilerek kılınması durumunda namaz son derece müessirdir. Dünya ve ahiret şerlerini def, maslahatlarını celp konusunda namaz gibisi yoktur. Bunun sırrı namazın kul ile Allah arasında bir bağ olmasındadır. Kulun Allah ile kendi arasında kurduğu bağ orantısında üzerine hayır kapıları açılır, şer kapıları da kapatılır. Üzerine Allah'ın tevfiki, sağlık sıhhat ve âfiyeti, kazanç ve zenginliği, rahatlık ve bolluğu, ferahlık ve neşveleri taşar; hepsi emrine âmade ve ona doğru kucak açarlar.

51— Sabır (صبر):

"Sabır imanın yarısıdır."[93] Çünkü iman sabır ve şükürden mürekkep

89. Bakara, 2/45.
90. Bakara, 2/153.
91. Tâhâ, 20/132.
92. Kaynakları geçti. Sahihtir. Bk. Ruhanî ve Tabiî İlaçlarla Tedavi, dipnot: 68.
93. Ebu Nuaym, *el-Hilye*, 5/34; Hatîb, *Tarih*, 3/226; Beyhakî, *Şuabu'l-İman*. İbn Mes'ûd'dan zikredilen bu hadisin senedinde zayıf râvi olan Mahmud b. Hâlid el-Mahzûmî vardır. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/45. İbn Hacer, bunun İbn Mes'ûd'un kendi sözü olduğunu söylemiştir.

bir mahiyet arzeder. Nitekim bazı selef âlimleri: "İman iki yarıdan meydana gelir: Bir yarısı sabır, diğer yarısı da şükürdür." demişlerdir. Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurur: "Bunlarda çokça sabreden ve şükreden herkes için dersler vardır."(94)

İmana nisbetle sabır, bedene nisbetle baş gibidir. Sabır üç nevidir: a) Allah'ın farzlarını yerine getirmeye, onları ihmal etmemeye karşı sabır. b) Allah'ın haramlarına ve onları irtikap etmemeye karşı sabır. c) Allah'ın kaza ve kaderine ve onlara karşı tahammülsüzlük göstermemeye karşı sabır. Kim kendisinde bu üç tür sabrı toplarsa, bütün sabrı tamamlamış olur. Gerek dünya ve gerekse âhiret lezzet ve nimetleri, her ikisinde de elde edilen başarı ve zaferler, ancak sabır köprüsünden geçen kimselere nasip olur. Aynen cennete ulaşabilmek için sırat köprüsünden geçmek gerektiği gibi dünya ve âhiret saadetine ulaşmak için de sabır köprüsünden geçmek gerekir. Ömer b. el-Hattab (r.a.): "Elde ettiğimiz en hayırlı yaşantı, sabırla ulaştıklarımızdır." demiştir. Dünyadaki kesb yolu ile elde edilen mertebelere baktığımızda, hepsinin de sabra bağlı şeyler olduğunu görürüz. Sahibi yerilen noksanlıklara baktığımızda da, hepsinin güç dahilinde olduğu halde, gösterilen sabırsızlık neticesinde ortaya çıktığını müşahede ederiz. Şecaat, iffet, cömertlik ve başkalarını tercih, hep zamanında gösterilen bir anlık sabır değil midir?

فَالصَّبْرُ طِلَّسْمٌ عَلٰى كَنْزِ الْعُلٰى   مَنْ حَلَّ ذا الطِّلَّسْمِ فَازَ بِكَنْزِهِ

"Sabır yücelik hazinesi üzerinde bir tılsımdır.

Kim bu tılsımı çözerse hazine onundur."

Beden ve kalp hastalıklarının büyük bir çoğunluğu, hep sabırsızlıklar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Kalp, beden ve ruhu korumada sabır gibisi yoktur. O en büyük ayırıcı, en büyük tılsımdır. Eğer gaye Allah ile beraberlikse, "Allah sabredenlerle beraberdir"; O'nun sevgisi ise: "Allah sabredenleri sever"; yardımı ise, "Allah'ın yardımı sabırla beraberdir." O sahibi için bir hayırdır: "Eğer sabrederseniz, o sabredenler için daha hayırlıdır."(95) O kurtuluş sebebidir: "Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınızdan daha sabırlı olun, cihada hazır bulunun, Allah'a karşı gelmekten sakının ki, kurtuluşa nail olasınız."(96)

94. İbrahim, 14/5.
95. Nahl, 16/126.
96. Âl-i İmrân, 3/200.

52— Sabir (صبر), Aloe Vera, Sarı Sabr/Öd Ağacı:

Ebu Davûd'un, *el-Merâsil*'inde zikrettiği Kays b. Râfi el-Kaysî hadisi: "İki acı şeyde, sabir ve üzerlik otunda ne şifa vardır, biliyor musunuz?"[97] şeklindedir.

Sünen-i Ebi Davud'da Ümmü Seleme anlatır: (Kocam) Ebu Seleme'nin vefat ettiği sırada Rasûlullah (s.a.) yanıma geldi. Üzerime sabir otu usaresi sürmüştüm. Bana: "Bu ne ey Ümmü Seleme!" dedi. Ben de: "Ya Rasûlallah, bu sadece bir sabir usaresidir, içerisinde koku yoktur." dedim. Hz. Peygamber: "Gerçek şu ki, o yüzü gençleştirir, onu sadece geceleri kullan!" buyurdu ve onu gündüz kullanmayı (yas gereği) yasakladı.[98]

Sabir, özellikle de Hind sabiri çok faydalıdır. Dimağda ve göz sinirlerinde bulunan safralı artıkları arındırır, alına ve şakaklara gülyağı ile birlikte sürüldüğü zaman baş ağrısına karşı fayda verir. Burun ve ağız yaralarına iyi gelir. Kara safra ve melankoliye fayda verir. İran sabiri, su ile birlikte iki kaşık içildiği zaman aklı besler, kalbi destekler, midedeki safralı ve balgamlı artıkları arındırır, şehveti rayına oturtur. Soğuk iken içildiğinde kan ishalinden korkulur.

53— Savm (صوم), Oruç:

Oruç ruh, kalp ve beden dertlerine karşı bir kalkandır. Faydaları sayılamayacak kadar çoktur. Koruyucu hekimlikte son derece önemli bir yeri vardır. Vücuttaki fazla yağların eritilmesi ve insana eza verecek şeylerin yenilmesinden alıkoymada son derece etkilidir. Özellikle de itidal ve orta yol elden bırakılmadan şeriatın istediği vakitlerde, bünyenin müsait olduğu zamanlarda tutulduğunda faydaları pek büyüktür.

Oruç kuvveleri (*hâsse*) ve organları dinlendirir ve onların sağlığını muhafaza eder. Başkalarını tercih duygusunu besler ve kalbi hem peşinen hem zaman içerisinde ferahlatır. Bu ise soğuk ve rutubetli mizac sahipleri için en faydalı bir şeydir. Onların sağlığını korumada çok büyük bir etkisi vardır.

Orucun hem ruhî, hem de tabiî deva özelliği vardır. Oruçlu hem şer'an

97. Ebu Davud *el-Merâsil*'de rivayet etmiştir. Daha önce geçti. Zayıftır.
98. Ebu Davud, 2305; Nesâî, 6/204, 205. Senedinde İbn Hibbân'dan başka kimse tarafından sika bulunmayan Muğire b. Dahhâk vardır. Ayrıca iki meçhul râvi daha vardır.

hem de tabiatı itibarıyla riayet etmesi gereken şeyleri yaparsa, bundan hem kalbi, hem de bedeni son derece istifade eder. Kişiyi almaya hazır olduğu bozuk yabancı maddelerden alıkor, kemal ve noksanlığı ölçüsünde, meydana gelmiş uygunsuz maddeleri izale eder, oruçluyu korunması gereken şeylerden korur ve oruçtan gözetilen asıl maksat ve hikmetin gerçekleştirilmesi için kişiye yardım eder. Zira oruçtan gözetilen maksat, yemek ve içmeyi terketmenin ötesinde başka bir şeydir. İşte o şeyden dolayıdır ki, kulun diğer amelleri arasında oruç yüce Allah için, ona has bir ibadet kabul edilmiştir. Hem derhal hem de zaman içinde oruç, kişi ile onun kalbi ve bedenine zarar verecek şeyler arasında bir kalkan, bir koruyucu olduğu içindir ki Yüce Allah: "Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, oruç size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz."[99] buyurmuştur. Şu halde orucun iki temel maksadından birisi kalkan ve koruyucu olmasıdır ki bu son derece faydalı olan perhiz (diyet) demektir. Diğer maksat ise kalbi ve düşünceyi Allah'a verme için konsantrasyonu (*terkîz-i zihn*) sağlama ve bütün kuvveleri, duyuları O'nun sevgisine, O'na itaate hazır hale getirmedir. Daha önce orucun sırları bahsinde geçmişti.

54— Dabb (ضَبّ), Keler:

Sahihayn'da İbn Abbas hadisinde anlatılır: Hz. Peygamber'in (s.a.) sofrasına konulduğunda onun keler olduğunu öğrenince yemekten çekinmişti. Bunun üzerine haram olup olmadığı sorulmuştu. Hz. Peygamber de: "Hayır! Ancak benim memleketimde bulunmaz. Bu yüzden de onu içim çekmiyor." buyurmuştu. Huzurunda ve sofrasında yemişlerdi ve kendisi de onlara bakmıştı (yasaklamamıştı).[100]

Yine *Sahihayn*'da İbn Ömer hadisinde Hz. Peygamber (s.a.): "Ben onu ne helâl kılarım ne de haram kılarım." buyurmuştur.[101]

Keler, sıcak ve kuru mizaclıdır. Cima arzusunu güçlendirir. Ezilir ve diken batan yere konulursa, dikeni çıkarır.

55— Dıfda' (ضِفْدَع), Kurbağa:

İmam Ahmed: "Kurbağanın ilaç olarak kullanılması helâl değildir. Hz.

99. Bakara, 2/183.
100. Buharî, 72/33.
101. Kaynakları daha önce geçti. Bk. Hz. Peygamber'in Beslenme Rejimi, dipnot: 2.

Peygamber (s.a.) kurbağanın öldürülmesini yasaklamıştır." der. Bundan kasdı *Müsned*'ine aldığı Osman b. Abdirrahman (r.a.) hadisidir. Buna göre, bir tabip Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında ilaca katılmak üzere bir kurbağa da zikretmişti. Hz. Peygamber hemen onun kurbağayı öldürmesini yasaklamıştı.(102)

Kanun sahibi İbn Sina şöyle der: Kim kurbağa ya da kanını yerse, bedeni şişer ve rengi değişir. Meniyi atar, hatta onu öldürür. Bu yüzden doktorlar, onun zararını bildiklerinden ilaç olarak kurbağayı kullanmazlar. Su kurbağası ve kara kurbağası olmak üzere iki nevidir. Kara kurbağası yenildiğinde öldürür.

56— Tîb (طيب), Güzel Koku:

Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sabittir: "Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi: Kadınlar, güzel koku, gözümün nuru ise namazda kılındı."(103)

Hz. Peygamber (s.a.) çokça güzel koku kullanır, nâhoş kokular O'na ağır gelir ve sıkıntı verirdi. Güzel koku ruhun gıdasıdır. Ruh ki, bütün kuvvelerin esasını teşkil eder ve güzel koku ile güç kazanır, artar. Nasıl ki ruh; gıda ve içecekle, sevinç ve neşeyle sevdikleri ile beraber olmakla, hoşlandığı şeylerin vuku bulmasıyla, nefret ettiği kimselerin, birlikte olmaktan sıkıntı ve keder duyduğu kimselerin yokluğu ile açılıyor, güç kazanıyorsa güzel koku ile de açılır, güç kazanır. Ruha sevmediği, hoşlanmadığı kimseleri müşahede ağır gelir. Onlarla beraberlik kuvveleri zayıflatır, gam ve keder doğurur. Böyle bir beraberlik ruh için bedene nisbetle humma ve iğrenç koku gibidir. Bu yüzden Yüce Allah ashabını Hz. Peygamber'le ilişkileri sırasında bu konuda uyarmış ve O'na eziyet vermemelerini emrederek şöyle buyurmuştur: "Peygamberin evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin; fakat davet edilirseniz girin ve yemeği yeyince dağılın. Sohbet etmek için de girip oturmayın. Bu haliniz Peygamberi üzüyor, o da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah gerçeği söylemekten çekinmez..."(104)

Güzel koku Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok sevdiği şeylerden birisiydi. Koruyucu hekimlikte sıhhati korumak ve pek çok kederi ve sebeplerini —tabiatındaki özellik sebebiyle— izale etmede önemli bir etkisi vardır.

---

102. Daha önce geçti. Sahihtir. Bk. Tabiî İlaçlarla Tedavi, dipnot: 220.
103. Sahihtir. Daha önce geçti. Bk. Hz. Peygamber'in Evlilik Hayatı, dipnot: 1.
104. Ahzâb, 33/53.

57— Tîn (طين), Toprak (Kil):

Aslı olmayan mevzu hadislerde geçmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir: "Kim toprak (kil) yerse, kendisini öldürmeye yardımcı olmuş olur."; "Ey Hümeyrâ (Âişe)! Toprak yeme. Çünkü o karnı düğümler, rengi sarartır, yüzün revnaklığını alır götürür."[105]

Bu konuda varid olan bütün hadisler sahih değildir ve Hz. Peygamber (s.a.) ile bir ilgisi yoktur.

Toprak kötü ve eza vericidir, damarların yollarını tıkar, soğuk ve kuru özellik arzeder, güçlü ve kurutucudur. Karın gitmesini önler, kanamalara ve ağız yaralarına sebep olur.

58— Talh (طلح), A. Gummifera, Kitre, Sant Ağacı/Muz:

(وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ)[106] ifadesi ile Kur'an'da geçer. Âyette geçen (طلح), müfessirlerin çoğuna göre muz ağacıdır. (مَنْضُودٍ) da "tarak gibi birbirinin üzerine dizilmiş" mânasınadır. Bir görüşe göre talh dikenli bir ağaçtır. Her dikenin yerine bir meyve dizilmiştir. Böylece meyvesi birbiri üzerine dizilmiş olmaktadır. Muz gibidir. Bu görüş daha doğrudur. Bu durumda selefin, talh muzdur demeleri bir tahsis değil, örnekleme kabilinden olmuş olur. En iyi bilen Allah'tır.

Talh, sıcak ve rutubetli özelliklidir. En kalitelisi olgun ve tatlı olanıdır. Göğüs ve akciğer sertliklerine, öksürüğe, böbrek ve mesane yaralarına iyi gelir. Sidiği söktürür. Meniyi arttırır. Cima şehvetini tahrik eder, karnı yumuşatır, yemekten önce yenirse mideye zararlıdır, safra ve balgamı arttırır. Zararı şeker veya balla giderilir.

59— Tal' (طلع), Tomurcuk:

Yüce Allah bundan: "Küme küme tomurcukları olan boylu hurma ağaçları yetiştirdik..."[107]; "...Salkımları sarkmış hurmalıklar."[108] âyetlerinde söz etmiştir.

105. Bk. İbnu'l-Kayyim, *el-Menâru'l-Münîf*, s. 61.
106. Vâkıa, 56/29.
107. Kaf, 50/10.
108. Şuarâ, 26/148.

Hurma tal'ı, meyvesinin ilk zuhuru sırasında kendisini gösteren tomurcuklardır. Kabuğu "küfürrâ" diye isimlendirilir. "Nadîd", bir kısmı diğeri üzerine dizilen tomurcuklardır. Nadîd terimi, kabuğu içerisinde iken kullanılır; açıldığı zaman ona artık "nadîd" denilmez.

İkinci âyette geçen (نَّضِيدٌ) kelimesi de nadîd gibi, "bazısı diğer bir kısmı üzerine eklenmiş" demektir. Bu kabuğunun yarılıp açılmasından önce olur.

Tal' (tomurcuk) iki kısımdır: Erkek ve dişi. Aşılama şöyle olur: Erkeklerinden buğday unu gibi iken alınır ve dişisi içerisine konulur. Buna "te'bir" (aşılama) denir. Bu erkekle dişi arasındaki aşılama gibidir. Müslim'in *Sahih*'inde Talha b. Ubeydillah (r.a.) şöyle anlatır: Rasûlullah'la birlikte hurma ağacı tepelerinde bulunan kimselere rastladık. Hz. Peygamber: "Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu. "Onu aşılıyorlar. Erkeğin çiçeğini dişininkine koyuyorlar, böylelikle aşılanıyor." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Bunun bir fayda vereceğini zannetmiyorum." buyurdu. O cemaat bunu haber alarak aşılamayı bıraktılar. Sonra Rasûlullah (s.a.) bunu haber aldı ve: "Bu onlara fayda verirse yapsınlar. Çünkü ben ancak bir zanda bulundum. Zandan dolayı beni muahaze etmeyin. Lakin size Allah'tan gelen bir şeyden bahsedersem onu hemen alın. Çünkü ben Allah'tan (c.c.) bildirdiğim hususlarda asla yalan söyleyecek değilim." buyurdu.[109]

Hurma tal'ı (tomurcuğu) şehvete fayda verir, cinsel ilişkiyi uzatır. Kadın, bunun öğütülmüşünü cimadan önce hamâil olarak üzerinde taşırsa hamile kalmasına açık bir şekilde yardımcı olur. Soğukluk ve kurulukta ikinci derecededir. Mideyi güçlendirir ve kurutur. Yoğunluk ve ağır hazımla birlikte olan kan galeyanını teskin eder.

Sadece sıcak mizac sahipleri onu götürebilir. Fazla miktarda yiyen kimsenin, hazmı kolaylaştırıcı ve sıcak özellikli meşrubatlardan alması gerekir. Tabiatı tutar, iç organları güçlendirir. Hurma cümmarı (özü) onun yerine geçer. Çağla ve koruk halindeki hurma da aynı şekildedir. Fazla almak mide ve göğüse zararlıdır, kulunca (bağırsak ağrısına) da sebep olabilir. Islahı tereyağı iledir.

60— Ineb (عنب), V. Vinifera, Üzüm:

el-Gaylâniyyât'da, Habib b. Yesâr hadisinde İbn Abbas şöyle der: "Rasû-

109. Müslim, 2361. Ayrıca bk. 2362, 2363.

lullah'ı (s.a.) sıyırarak üzüm yerken gördüm." Ebu Câfer el-Ukaylî: "Bu hadisin aslı yoktur." der. Ben derim ki: Senedinde Davud b. Abdülcebbâr Ebu Süleym el-Kûfî vardır. Yahya b. Maîn onun hakkında: "O (Hz. Peygamber'e) yalan söylerdi." der.

Hz. Peygamber'in (s.a.) üzüm ve karpuzu sevdiği zikredilir.

Yüce Allah üzümü Kur'an'da, kullarına dünya ve ahirette in'amda bulunduğu nimetler cümlesinden olmak üzere altı yerde[110] zikreder. O meyveler içerisinde en üstün ve en çok faydalı olanlardan birisidir. Yaş ve kuru, yeşil (koruk) ve olgun iken yenilir. Hem bir meyve, hem bir temel gıda maddesi; hem katık, hem deva, hem de içecektir. Sıcak ve rutubetli bir özellik arzeder. Kalitelisi büyük ve sulu olandır. Beyazı, aynı tatlılıkta olduklarında siyahından daha iyidir. Koparıldıktan sonra iki ya da üç gün bekleyen, aynı günde koparılandan daha iyidir. Çünkü günlük koparılanı şişirir ve karnı bozar. Kabuğu büzülünceye dek asılı bırakılanı, gıda için çok elverişlidir, bedeni güçlendirir. Gıdası incir ve kuru üzümünki gibidir. Yaş üzümün çekirdeği atıldığı zaman tabiatı daha da bir yumuşatır, çok yenildiğinde başı ağrıtır. Zararı mayhoş narla izale edilir.

Üzümün menfaatleri çoktur. Tabiatı yumuşatır, şişmanlatır, kalitelisi iyi bir gıdadır. Meyvelerin kıralı olan üç şeyden biridir. Diğer ikisi de yaş olgun hurma ile incirdir.

61— Asel (عسل), Bal:

Faydaları daha önce zikredildi. İbn Cüreyc, Zühri'nin: "Bala devam et. Çünkü hafızaya kuvvet verir." dediğini nakleder. En kalitelisi saf ve beyaz olan, fazla keskin olmayıp tadı yerinde olanıdır. Dağlardan (kaya kovuğu gibi), ağaçlardan elde edilen bal, kovanlardan alınan baldan daha üstündür. Arının yayıldığı yere göre bal farklılık kazanır.

62— Acve (عجوة), İyi Cins Hurma:

Sahihayn'da Sa'd b. Ebî Vakkas hadisinde, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Kim sabahleyin yedi acve hurması yerse, o gün kendisine ne zehir, ne de sihir isabet etmez." buyurduğu rivayet edilir.[111]

110. Kur'an'da (عنب) ve çoğulu (أعناب) kelimeleri 11 yerde geçer. Bk. *Mucemu'l-Müfehres*, (عنب) maddesi.

111. Kaynakları daha önce geçti. Bk. dipnot: 12.

Nesâî ve İbn Mâce'de, Câbir ve Ebu Saîd'den (r.a.) yapılan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Acve cennettendir. O zehire karşı şifadır. Keme (mantar) kudret helvasındandır (menn) ve suyu göze şifadır."(112)

Bunun Medine acvesine ait olduğu söylenmiştir. Acve bir cins Medine hurmasıdır. Hicaz bölgesinde bulunan hurmaların şüphesiz en faydalısıdır. Çok iyi bir sınıftır, lezzet vericidir, cismi ve kuvveti metin kılar, hurmalar içerisinde en yumuşak, en hoş ve leziz olanıdır. Daha önce hurmanın tabiatı, faydaları vb. zikredilmişti. Tekrara gerek yoktur. "Temr" maddesine bakınız.

63— Anber (عنبر):

Sahihayn'da zikredilen Câbir hadisi daha önce geçmişti. Orada sahile sevkedilen bir süvari bölüğünün, denizin attığı anber adlı dev bir balığı bir ay boyunca yedikleri, etinden kurutarak Medine'ye götürdükleri, ondan biraz da Hz. Peygamber'e (s.a.) gönderdikleri; bu hadisin, denizde yaşayan hayvanların helâllığının sadece balığa münhasır olmadığına, onda deniz ölüsünün helâllığına delâlet olduğu vb. görülmüştü. Bu son konuda itiraz vaki olmuş ve denizin anberi diri olarak attığı, sonra suyun çekildiği ve anberin böylece öldüğü, bu durumda onun helâl olacağı, çünkü ölümünün sudan ayrı düşmüş olması nedeni ile olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu doğru değildir. Çünkü onlar onu sahilde ölü olarak bulmuşlar ve denizden diri olarak çıktığını, sonra su çekilmesi neticesinde öldüğünü görmemişlerdir.

Hem eğer o sağ olsaydı, deniz onu sahile atmazdı. Çünkü bilindiği üzere deniz sahile sadece ölü olan deniz hayvanlarını atar, diri olanı atmaz.

Eğer zikrettiklerinin olması ihtimali var sayılsa bile, bu onun mübahlığı için bir şart olamaz. Çünkü bir şey, mübahlığının sebebinde bulunan şüpheden dolayı mübah olamaz. Bu yüzdendir ki, Hz. Peygamber (s.a.) avcının avını suda boğulmuş olarak bulduğunda onun yenilmemesini emretmiştir. Çünkü ölüm sebebinde şüphe vardır. Av aleti ile mi yoksa boğularak mı ölmüştür, belli değildir.

Güzel koku olan anbere gelince o miskten sonra en değerli koku türüdür. Miskten de daha iyidir diyenler hata etmişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.) misk hakkında: "O en güzel kokudur."(113) dediği sabittir. İnşallah ileride

112. Tirmizî, 2067; Ahmed, 3/48; İbn Mâce, 3453. Ayrıca bk. Ahmed, 3/426, 5/31, 65; İbn Mâce, 3456; Ahmed, 5/346.
113. Müslim, 2253.

miskin özellikleri ve faydaları gelecektir. Onun cennet kokusu olduğu, orada sıddîklerin üzerinde oturdukları tepelerin miskten olduğu, anberden olmadığı belirtilecektir.

Anberin en üstün koku türü olduğunu söyleyenleri yanıltan şudur: Üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen o, —altın gibi— asla değişikliğe uğramaz. Dolayısıyla onlara göre bu özellik onun miskten daha üstün olduğunu gerektirir. Ancak bu doğru değildir. Sadece bu özelliği ile, o miskte bulunan özelliklere eşit olamaz.

Anberin çeşitleri çoktur, renkleri de farklıdır: Beyazı, bozu, kırmızısı, sarısı, yeşili, mavisi, siyahı, alacası vardır. En kalitelisi boz renkli olanıdır. Sonra mavi ve sarısı gelir. En kötüsü ise siyah renkli olanıdır.

İnsanlar, anberin ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimisine göre, o denizin dibinde biten bir ottur. Deniz hayvanlarından bir kısmı onu yer. İçerisinde olgunlaştığı zaman kusarak onu dışarı atarlar, deniz de onu sahile vurur. Bir kısmı ise, o deniz adalarına gökten inen bir tür çiğ tanesidir. Dalgalar onu sahile atarlar demişlerdir. Bir başkalarına göre de, ineğe benzer bir deniz hayvanının dışkısıdır." Hayır, o bir nevi deniz köpüğüdür." diyenler de olmuştur.

İbn Sina, *Kanun*'da şöyle der: "Zannedildiğine göre anber, denizin dibinde bulunan bir kaynaktan (göze) çıkar. O deniz köpüğüdür veya bir deniz hayvanının dışkısıdır, şeklindeki sözler uzaktır."

Özelliği: Sıcak ve kurudur. Kalbi, dimağı, duyuları, bedenin organlarını güçlendirir. Felce, yüz felcine, balgamlı hastalıklara, soğuk özellikli mide ağrılarına, yoğun yellere fayda verir. İçildiği veya haricen sürüldüğü zaman tıkanıklıklara iyi gelir. Buharına durulduğu zaman soğuk algınlığı ve baş ağrısına, soğuk özellikli yarım baş ağrısına iyi gelir.(114)

64— Ûd (عود), Aloëxylon Agallochum, Öd Ağacı:

Ûd-i Hindî iki çeşitir: 1) Tedavi amacı ile kullanılır ki ona (كست) veya (قسط) "=topalak" tabir ederler. İleride kaf harfinde gelecektir. 2) Güzel koku amacı ile kullanılır ve ona da (الألوة) "=öd ağacı" derler. Müslim, *Sahih*'inde rivayet eder: İbn Ömer, koku süründüğü vakit karışıksız

114. Doktor el-Ezherî şöyle der: Tıbbî araştırmalar anberin ilaç olarak herhangi bir faydasının bulunduğunu isbat etmemiştir. Çünkü hâlâ cima için güçlendirici olarak ve felç hallerinde kullanıyorlar. Günümüzde sadece parfümeri sanayiinde güzel bir koku olarak kullanılmaktadır.

öd, bir de ödle karıştırılmış kâfur sürünür, sonra: "Rasûlullah (s.a.) işte böyle kokulanırdı." derdi. [115] Yine Müslim'de, cennet ehlinin vasıflarından bahsedilirken, onların buhurdanlıklarının öd ağacından olduğu ifade edilmiştir.[116]

Öd ağacının türleri vardır: En kalitelisi Hind'den gelenidir. Sonra sıra ile Çin, Kamara ve Mendel'den gelen türleridir. En kalitelisi siyah ve mavi renkte, katı, ağır ve yağlı olanıdır. En kalitesizi ise, hafif olanı ve suyun yüzüne çıkanıdır. Denildiğine göre o bir ağaçtır, kesilir ve bir sene boyunca toprağa gömülür. Toprak onun işe yaramaz kısımlarını yer ve güzel kokulu kısmı kalır. Ona toprak bir şey yapmaz. Kabukla, kokusuz kısmı kokuşur ve toprağa karışır.

Ûd, ikinci derecede sıcak ve kuru özellik arzeder. Tıkanıklıkları açar, yelleri kırar, artık rutubetleri giderir, iç organları ve kalbi güçlendirir, onu ferahlatır. Dimağa fayda verir, duyuları güçlendirir, karnı tutar, mesane üşütmesinden hasıl olan sidik tutamamaya iyi gelir.

İbn Semcûn[117] şöyle der: Ûd'un çok çeşitleri vardır. Hepsi de (ألوّة) kelimesinin kapsamına girer. Haricen ve dahilen kullanılır. Tek başına ve katkılı olarak kokulanılır. Kokulanma sırasında kâfurla karıştırılmasında, birini diğeri ile ıslah etme gibi, tıbbî bir garaz vardır. Kokulanmaktan "hava" cevherine riayet ve onu ıslah durumu vardır. Hava cevheri, bedenin sıhhat ve afiyetinin kendilerine bağlı olduğu altı zarurî şeyden birisidir.

65— Ades (عدس), Lens Esculenta, Mercimek:

Mercimek hakkında bir çok hadis varid olmuşsa da hepsi bâtıldır ve Hz. Peygamber onlardan hiç birisini söylememiştir. "Mercimek yetmiş peygamberin dilinde takdis edilmiştir"; "Mercimek kalbi inceltir, gözü ağlatır, o salihlerin yiyeceğidir." sözleri bu mevzû hadislerdendir. Hakkında gelen en yüksek ve sahih zikir Kur'an'da adı geçmesi, yahudilerin onu kudret helvası ve bıldırcın etine takdim etmeleri, onu sevmeleridir. Kur'an'da, sarmısak ve soğanla aynı yerde, yan yana zikredilmiştir. Soğuk ve kuru bir özellik arzeder. Birbirine zıt iki kuvveti vardır. Birincisi tabiatı tutar, diğeri ise bırakır. Kabuğu üçüncü derecede sıcak ve kuru bir özellik arzeder. Ağzı ve boğazı yakan bir keskinliği vardır, karnı bırakır; panzehiri kabuğundadır. Bu yüzden

115. Müslim, 2254.
116. Buharî, 60/1; Müslim, 2834 (15).
117. Hamid b. Semcûn, dördüncü asır tabiplerindendir. Sade ilaçlar ve etkileri konusunda uzmandır. Bk. *Uyûnu'l-Enbâ*, 2/51, 62.

normali, öğütülmüş olanından daha faydalı, mideye daha hafif ve daha az zararlıdır. Özü soğuk ve kuru özellikli olduğu için yavaş hazmolur. Kara safra doğurur, melankoliye açık bir zararı vardır; sinirlere ve göze zararlıdır.

Kanı koyu olur. Kara safra sahibi kimselerin ondan uzak durmaları gerekir. Çok yendiği zaman onlarda vesvese, cüzzam, dört günde bir gelen humma gibi kötü dertler doğurur. Zararı, pancar veya ıspanakla ya da fazla yağ kullanmakla giderilebilir. En kötüsü de pastırma (*nemeksûd*) ile yenilmesidir. Onunla tatlının bir arada yenilmesinden kaçınılmalıdır. Çünkü karaciğerde tıkanıklıklara sebep olur. Devamlı yemek, aşırı kurutucu özelliğinden dolayı gözü karartır, işemeyi zorlaştırır, soğuk şişliklere ve yoğun yele sebebiyet verir. En kalitelisi beyaz ve tombul olanı, çabuk pişenidir.

Cahillerin, "Mercimek Halilullah İbrahim Peygamber'in (a.s.) misafirlerine takdim ettiği yemekti." şeklindeki sözleri yalandır, iftiradır. Yüce Allah, o kıssada İbrahim Peygamber'in onlara kızartılmış buzağı ikram ettiğini anlatmıştır.

Beyhakî İshak'tan şöyle nakleder: İbnu'l-Mübarek'e mercimek hakkında, onun yetmiş peygamber tarafından takdis edildiği şeklindeki hadisten sorarlar. O: "Hayır, bir Peygamber'in dilinde bile o takdis görmemiştir. O eza verici, şişirici bir gıdadır. Onu size kim rivayet etti?" der. Onlar da: "Selem b. Sâlim." derler. "Kimden?" diye sorar. Onlar da: "Senden" cevabını verirler. O zaman şaşkınlıkla: "Benden de (öyle mi)?!!" diye karşılık verir.

66— Gays (غيث), Yağmur:

Kur'an'da çeşitli yerlerde[118] zikredilmiştir. İsmi kulağa, kendisi de ruha ve bedene çok hoş gelir. Zikredildiğinde kulaklar, yağdığında da kalpler neşelenir. Suyu, suların en üstünü, en latifi, en faydalı ve bereketlisidir. Özellikle de gök gürültülü, buluttan olan ve dağların kuytu yerlerinde birikenleri son derece faydalıdır. Diğer sulardan daha rutubetlidir. Çünkü yeryüzünde fazla kalıp, onun kuruluğundan almamış, kendisine kuru cevher karışmamıştır. Bu yüzdendir ki, letafeti ve süratli etkilenişi neticesinde değişir ve çabuk kokuşur.

Acaba bahar yağmuru mu, yoksa kış yağmuru mu daha latiftir? İki görüş vardır:

Kış yağmurunu tercih edenler şöyle diyorlar: Güneşin harareti kışın daha

118. Kur'an'da üç yerde geçer: 31/34; 42/28; 57/20.

az olur. Dolayısıyla deniz suyundan ancak daha latif olanını cezbeder, buharlaştırır. Hava saftır, dumanlı buharlardan, suya karışan tozlardan halidir. Bütün bunlar kış yağmurunun daha latif ve saf olmasını, karışımlardan uzak olmasını gerektirir.

İlkbahar yağmurunu tercih edenler ise şöyle diyorlar: Hararet yoğun buharların çözülmesini gerektirir. Bu durum havanın ince ve latif olmasını gerektirir. Bunun neticesinde su hafif olur, yere ait olan karışım maddeleri azalır, nebatat ve ağaçların hayat bulduğu, havanın güzel olduğu zamana rastlar.

İmam Şafiî (r.h.), Enes b. Mâlik'in şöyle anlattığını nakleder: Rasûlullah (s.a.) ile beraberdik. Yağmur yağdı. Hz. Peygamber (s.a.) hemen (mübarek tenlerine değmesi için) elbisesini açtı ve: "O Rabbi Teâlâ tarafından yeni geliyor." buyurdu.[119] İstiska (yağmur duası) bahsinde, Hz. Peygamber'in nasıl yağmur talebinde bulunduğu ve ilk inen yağmur suyu ile teberrükte bulunduğu geçmişti.

67— Fâtihatu'l-Kitâb (فاتحة الكتاب), Fâtiha Sûresi:

Ümmü'l-Kur'an, es-Sebu'l-Mesânî... gibi isimleri olan bu sûre tam bir şifa, faydalı bir deva, tam bir rukye, zenginlik ve kurtuluş anahtarı, kuvvetin koruyucusudur. Kadrini bilen, hakkını veren, derdine deva kılmasını bilen, ibraz ettiği yüce mevkiin esrarını bilen kimseler için gam, keder, üzüntü, tasa ve korkuyu defeder.

Bir sahabî Fâtiha'nın bu esrarına vakıf olmuş ve yılan sokan birisine rukye olarak onu okumuştu da, adam hemen iyi olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Onun rukye olduğunu sen nereden bildin?" buyurmuştu.

Allah'ın tevfikine nail olup, basiret nurunun yardımı ile bu sûrenin esrarına, ihtiva etmiş olduğu tevhide, Allah'ın zat, isim, sıfat ve fiillerine, şeriatın, kaderin, ahiretin isbatına, Rablık ve İlahlığın tevhidini her türlü şirkten arındırmaya, herşeyi elinde bulundurana tevekkül ve teslime, iki cihan saadetinin temelini oluşturan hidayet talebinde O'na olan muhtaçlığa, Fâtiha'nın anlamlarının dünya ve âhiretin yararlarını elde etme ve zararlarını defetmeyle ilişkisini bilirse, tam ve mutlak akıbetin, tam anlamıyla nimetin ona bağlı olduğunu kavrarsa, Fâtiha sûresi o kişiyi pek çok ilaç ve rukyeden müstağnî kılar, onunla hayır kapılarını açar, şer sebeplerini defeder.

Bu başka bir fıtratın, başka bir akıl ve imanın ortaya konmasına ihtiyaç

119. Müslim, 898.

duyan bir durumdur. Allah'a yemin olsun ki nerde bir fasit söz, bâtıl bid'at varsa, mutlaka Fâtiha sûresi en yakın, doğru ve açık bir yolla onun red ve iptalini içerir. Nerede ilahî marifetle, kalplerin amelleri ve onların illet ve hastalıklarının tedavileri ile ilgili bir kapı varsa, mutlaka Fâtihatu'l-Kitap'ta onun anahtarı, ona delalet yeri mevcuttur. Âlemlerin Rabbine doğru yola çıkmış kimselerin konaklarından hiçbir konak yoktur ki, onun başı ve sonu Fâtiha'da bulunmasın.

Yine yeminle belirtiyorum ki, Fâtiha'nın şânı bundan daha büyük, daha yücedir! Bir kul ona kesin inanıp, sımsıkı sarıldığında, onunla kime hitap ettiğini anladığında, onu tam bir şifa yerine koyabildiğinde, güçlü bir sığınak, açık bir nur kıldığında, lâyıkı vechile onu ve gereklerini anladığında ne bid'ate ne de bir şirke düşmez; ona kalp hastalıklarından hiçbirisi isabet etmez. İsabet edenler de ancak geçici olup, kalıcı olmayanlar kabilinden olur.

O cennet hazinelerinin anahtarı olduğu gibi dünya hazinelerinin de anahtarıdır. Ne var ki, herkes bu anahtarla açmasını bilemez. Eğer hazine arayıcıları bu sûrenin sırrına vakıf olup, mânalarını yakînî olarak kavrayabilseler, böylece bu anahtara dişler yapsalar ve onunla açabilmesini öğrenselerdi, hiçbir engel hiçbir mâni ile karşılaşmadan dünya hazinelerine mutlaka ulaşırlardı.

Biz bunu laf olsun diye söylemiyoruz. Aksine bu bir hakikattir. Ancak Yüce Allah'ın bu sırrı pek çoklarından saklı tutmasında büyük bir hikmet vardır. Nitekim yeryüzü hazinelerini gizlemesinde de büyük hikmetler vardır. Gizli hazinelerin üzerine, insanla onlar arasında bir engel olmak üzere şeytanî, kötü ruhlar, istihdam edilmektedir. Onları ancak iman hali ile yüce olan, beraberinde şeytanların karşı koyamayacağı silahları bulunan üstün ve şerefli olan ruhlar altedebilir. İnsanların büyük çoğunluğu bu mertebede değildir. Dolayısıyla o ruhlara karşı koyabilecek ve onları altedebilecek güçte değillerdir. Onların ellerinden bir şey alamazlar. Oysa ki kaide "Kim bir düşman askerini öldürürse, onun techizatı öldürene aittir." şeklindedir.

68— Fâğıye (فاغية), Kına Çiçeği:

En güzel kokulu bitkilerden birisidir. Beyhakî, *Şuabu'l-İman* adlı kitabında Abdullah b. Büreyde hadisinde, babasından (r.a.) merfû olarak şunu nakleder: "Dünya ve ahirette güzel kokulu bitkilerin (reyhanların) efendisi fâğıye (kına çiçeği)dir."[120] Yine orada Enes b. Mâlik'den (r.a.): "Hz. Peygamber'e (s.a.) en sevimli gelen reyhan (güzel kokulu bitki) fâğıye idi." dedi-

120. Ebu Nuaym, *Tıb*'da; Taberânî *el-Evsât*'da tahric etmişlerdir.

ği rivayet edilir. Bu iki hadisin halini Allah bilir. Sıhhatini bilmediğimiz bir şeyi Hz. Peygamber'e nisbet edemeyiz.

Fâğıye (kına çiçeği), sıcaklık ve kurulukta mutedildir, biraz tutucu özelliği vardır. Yün elbise katları arasına konulduğu zaman onları güveden korur. Felç ve gerilme merhemlerine katılır. Yağı, azaları çözümler, sinirleri yumuşatır.

69— Fidda (فضة), Gümüş:

Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in yüzüğü (mührü) gümüştendi, kaşı da gümüş idi.[121] Kılıcının kabzasının siperi de gümüştendi.[122] Gümüş takınmak ve zinet olarak kullanmak konusunda ondan herhangi bir yasağın varid olduğu sahih olarak bilinmemektedir. Ancak gümüş kapta bir şeyler içmekten yasakladığı variddir. Kaplar konusu, giymek ve süslenmek konusundan daha sıkı tutulmuştur. Bu yüzden kadınlara, kap olarak kullanmaları haram olan şeyleri zinet olarak veya giyerek (takınarak) kullanmaları mübah olmaktadır. Kap olarak kullanımının haram olmasından, takı ya da zinet olarak kullanılmasının da haramlığı sonucu çıkmaz.

Sünen'de Efendimiz (s.a.): "Gümüşe gelince onunla oynayınız.."[123] buyurmuşlardır. Yasaklama, açıklayıcı bir delile ihtiyaç gösterir. O da ya nass (âyet veya hadis) ya da icma'dır. Eğer bu ikisinden birisi sabit olursa ne âlâ; aksi takdirde bunun erkeklere haramlığı konusunda kalpte bir şeyler (şüphe) bulunur. Hz. Peygamber bir eline altın diğer eline de ipek almış ve: "Bu ikisi ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helaldir." buyurmuşlardır.[124] (Gümüşten söz yok.)

Gümüş, Yüce Allah'ın yeryüzündeki sırlarından birisidir. İhtiyaçların tılsımı, dünya ehlinin birbirleri arasındaki ihsanlarıdır. Ona sahip olan üzerine gözler çevrilir, gözlerde büyütülür, meclislerde baş köşeye oturtulur, önüne kapılar kapanmaz, onunla sohbetten, beraberlikten usanılmaz, varlığı ağır gelmez, parmaklar onu gösterir, gözler onu arar, söz söylese dinlenir, aracılık yapsa kabul görür, şahitlik yapsa, şahitliği tezkiye edilir, bir kız isteyecek olsa, o ister saçı sakalı ağarmış olsun, kusursuz denk bir talip olur; üzerindeki

121. Buharî *Fethu'l-Bârî*, 10/271, 272); Tirmizî, *Şemâil*, no: 84. Enes'ten.
122. Tirmizî, *Şemâil*, 99; Tirmizî, 1691; Ebu Davud, 2583; Nesâî, 8/219. İsnadı sahihtir.
123. Ahmed, 2/334, 378; Ebu Davud, 4236. İsnadı hasendir.
124. Hadis sahihtir. Birçok sahabîden rivayet edilmiştir. Hz. Ali, Ebu Musa el-Eş'arî, Hz. Ömer, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Erkam, Vâsile b. el-Eskâ, Ukbe b. Âmir bunlardandır. Tahricleri için bk. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, 4/222-225.

ak saçlar, gencinkinden daha güzel olur.

Gümüş; düşünce, gam, keder, kalp zayıflığı ve çarpıntısına iyi gelen ferahlatıcı ilaçlardandır. Macunlar içerisine katılır, içerisindeki özelliği ile, özellikle de süzme bal ve zaferana ilave edildiğinde, kalpte meydana gelen bozuk karışımları çeker.

Özelliği, kuruluk ve soğukluğa çalar. Hararet ve rutubet de bulunur. Yüce Allah'ın sevgili kulları için kıyamet gününde hazırladığı cennetler dört tanedir: İki tanesi altından, iki tanesi de gümüştendir; kapları, zinet ve takıları, içerisindeki diğer eşyaları hep onlardandır. *Sahih*'de sabit olduğu üzere Ümmü Seleme validemiz Hz. Peygamber'in (s.a.): "Altın ve gümüş kaptan içen kimse aslında sadece karnına cehennem ateşini dolduruyordur." buyurduğunu söylemiştir.[125]

Yine sahih bir hadiste: "Altın ve gümüş kaplardan içmeyiniz. Altın ve gümüş sahanlarda yemeyiniz. Çünkü onlar dünyada kafirlere aittir, ahirette de sizin olacaktır." buyrulmuştur.[126]

Altın ve gümüş kap kullanımının yasaklanma illeti konusunda farklı yaklaşımlar vardır: Bazıları: "Para darlığına sebep olur, o yüzden haram kılınmıştır. Eğer kap olarak kullanılacak olursa insanoğlu için tedavül aracı olarak yaratılmış olması hikmeti ortadan kalkar." demişlerdir. Bir kısmı da: "İllet, öğünme ve kibirlenmedir." demişlerdir. Bir başka grup da: "Fakirler onların altın gümüş kapları kullandıklarını görür, müşahede ederlerse, kalpleri kırılır. Yasağın illeti işte budur." demişlerdir.

Bu yaklaşımların hepsinde de su götürecek hususlar vardır. Çünkü, eğer illet para darlığına sebep olması olsaydı, o zaman para ve kap dışında diğer dökümlerin de, zînet ve takı olarak kullanılmasının da yasak olması gerekirdi. Öğünme ve kibirlenme ise herşeyle haramdır. (İsterse çör-çöp olsun). Yoksulların kalplerinin kırılmasının bir kriteri yoktur. Çünkü onların kalpleri mübah olan geniş konaklar, güzel bahçeler, güzel binekler, lüks giysiler, leziz yiyecekler vb. ile de kırılır. Dolayısı ile ileri sürülen görüşlerden hepsi de illet olmaya müsait değildir.

Doğrusu, -Allah daha iyi bilir ya- şöyle olmalıdır: Burada yasağın illeti bu kapların kullanımının kalbe kazandırdığı, kulluğa açıkça ters düşen bir haleti ruhiyedir. Bu yüzden de Hz. Peygamber (s.a.) hadisinde, "onların dünyada kâfirler için olduğu" şeklinde bir talilde bulunmuştur. Çünkü onların, kendisi ile ahirette nimetlere ulaşabileceği kulluktan bir nasipleri yoktur. Onun

125. Buharî, 74/27; Müslim, 2065.
126. Buharî, 70/29.

kullarının dünyada o tür kapları kullanmaları doğru olmaz. Çünkü onları, ancak ve ancak kulluktan çıkıp, ahiret karşılığında dünya ve onun peşin lezzetlerine razı olanlar kullanırlar.

70— Kur'an (قرآن):

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kur'an'dan inananlara rahmet ve şifa olan şeyler indiriyoruz."(127) Sahih olan görüşe göre bu âyette geçen (وننزل من القرآن) ifadesindeki (من) harfi teb'iziyye (parçayı bildirici) olmayıp, cinsin (çerçevenin) beyanı içindir. (Buna göre mâna: Kur'an'ı... indirdik, şeklinde olur); "Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerde olana bir şifa, inananlara doğruyu gösteren bir rehber ve rahmet gelmiştir." (128)

Kur'an her türlü kalbî ve bedenî dertlere, dünya ve ahiret dertlerine karşı tam bir şifadır. Herkes onunla şifa talebinde bulunmaya ehil ve muvaffak olamamaktadır. Hasta olan kimse, onunla tedavi yöntemini güzel yapar, onu tam bir sadakat ve imanla derdi üzerine koyarsa, tam bir kabul, kesin bir itikatla, diğer şartlarını da ortaya koyarak ona sarılırsa, hiçbir dert asla onun karşısında duramaz.

Dertler Allah'ın kelâmına karşı nasıl durabilir ki, şayet o dağlara inmiş olsaydı onu paramparça eder, yeryüzüne inseydi ikiye bölerdi. Kalbî ve bedenî hastalıklardan hiçbiri yoktur ki, Kur'an'da onun devasına, esbabına, perhizine dair delalet yolları bulunmasın; bu mümkün değildir. Ancak bu herkese nasip değildir. Allah'ın, Kur'an anlayışı lutfettiği kimseler ancak bunlara vakıf olabilirler. Tıbba dair olan bölüm başında, Kur'an'ın tıbbî asıllara; sıhhatin korunması, perhiz ve zararlıların boşaltılmasından ibaret olan koruyucu hekimliğin temellerine nasıl işarette, irşadda bulunduğunun izahı geçmişti.

Kalbî devalara gelince; Kur'an onları mufassal olarak zikretmekte, bu tür kalbî dertlerin sebeplerini ve tedavi yollarını beyan etmekte ve: "Sana, üzerlerine okunmakta olan kitabı indirmiş olmamız onlara kâfi gelmedi mi?" buyurmaktadır.(129) Kur'an'ın şifa vermediğine Allah şifa vermez; Kur'an'ı kâfi görmeyene, Allah yardım elini uzatmaz.

127. İsrâ, 17/82.
128. Yûnus, 10/57.
129. Ankebût, 29/51.

71— Kıssâ (قثاء) C. Sativus, Acur:

Sünen'de Abdullah b. Câfer (r.a.) hadisinde: "Rasûlullah'ın (s.a.) acuru (hıyarı) olgun yaş hurma ile yediği" ifade edilir. Tirmizî ve daha başkaları da rivayet etmiştir.[130]

Acur, ikinci derecede soğuk ve rutubetli özellik arzeder. Yanan midenin hararetini söndürür. Midede yavaş bozulur. Mesane ağrısına iyi gelir. Kokusu baygınlığa karşı faydalıdır. Tohumu sidiği söktürür. Yaprağı sargı yapıldığında köpek ısırmasına iyi gelir. Mideden aşağı yavaş iner. Soğukluğu midenin bir kısmına zararlıdır. Beraberinde onu ıslah edecek, soğukluğunu ve rutubetini kıracak bir şeyin alınması uygun olur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) onu olgun hurma ile yemek suretiyle öyle yapmıştır. Kuru hurma, kuru üzüm veya bal ile alması da onu düzene sokar.

72— Kust/Küst (كست / قسط), C. Speciosus, Öd Ağacı:

"Kust" ve "küst" her ikisi de aynı mânâdadır. *Sahihayn*'da Enes (r.a.) hadisinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyururlar: "Tedavide kullandığınız en hayırlı şey, hacamat ile deniz ödü (kustu)dür."[131]

Müsned'de Ümmü Kays hadisinde ise Hz. Peygamber (s.a.): "Bu Hind ödüne devam ediniz. Çünkü onda yedi derde şifa vardır. Bunlardan birisi de zâtülcenptir." buyurmuşlardır.[132]

Kust (öd ağacı) iki türlüdür: Birincisi beyazdır ve ona deniz ödü denilir. İkincisi ise Hind ödüdür. İkincisi hararetçe daha şiddetlidir. Beyaz olanı daha yumuşak, faydaları daha çoktur.

Her ikisi de üçüncü derecede sıcak ve kuru özelliklidir, balgamı emerler, soğuk algınlığını keserler. İçildikleri zaman karaciğer ve mide zayıflığına, bunların üşütülmesine, gün aşırı ve iki gün arayla tutan hummaya fayda verirler, böğür ağrısını keserler, zehirlere karşı fayda verirler. Su ve bal ile macun yapılır ve yüze sürülürlerse çiğiti sökerler. Galinos: "Kust yan ağrılarına, sinir gerginliğine fayda verir, tenyayı öldürür." demiştir.

Cahil tabipler, kustun zâtülcenp (ciğer zarındaki iltihap) hastalığına karşı

130. Ebu Davud, 3835; Tirmizî, 1845; İbn Mâce, 3325. İsnadı sahihtir. Buharî, 70/45; Müslim, 2043.
131. Kaynakları daha önce geçti. Bk. Tabiî İlaçlarla Tedavi, dipnot: 145.
132. Ahmed, 6/356; Buharî, 72/10.

faydasını kavrayamamışlar ve inkâra kalkmışlardır. Bu cahil adamlar eğer bu Galinos'tan nakledilecek olsaydı ona bir nassmış gibi sarılırlardı. Kaldı ki, daha önce geçen tabiplerden bir çoğu kustun (öd ağacının) zâtülcenp hastalığının balgamlı türüne faydalı geleceğini beyan etmişlerdir. Bunu Hattabî, Muhammed b. el-Cehm'den zikretmiştir.

Daha önce, peygamberler tıbbına nisbetle tabiplerin tıbbının; kocakarı tıbbının, tabiplerin tıbbına nisbetinden daha geride olduğu ve vahiy yolu ile elde edilenle deney ve kıyas yolu ile elde edilen arasındaki farkın, ayak ile baş arasındaki mesafeden daha büyük olduğu belirtilmişti.

Şayet bu cahil insanlar, yahudi, hıristiyan ya da müşrik tabiplerden birisi tarafından beyan edilen bir ilaç bulsalar, derhal onu büyük bir kabul ve teslimiyetle karşılarlar, onu denemeye ihtiyaç duymazlar.

Evet, biz ilaçla faydalanma konusunda âdetin (alışkanlığın) bir tesiri olduğunu inkâr etmiyoruz. Bir ilacı ve gıdayı itiyad edinen kimse için, o alışkın olmayan kimseye nisbetle daha uygun ve faydalı olur. Hatta belki de ona alışkın olmayan ondan bir fayda elde edemez.

Büyük tabiplerin sözleri her ne kadar mutlaksa da, aslında onlar mizaç, zaman, mekan ve itiyatlara göredir. Bu şekilde bir kayıtlama, onların sözleri ve bilgileri hakkında bir kusur sayılmadığına göre, doğru olan ve Allah tarafından doğrulanan Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü hakkında nasıl kusur kabul edilebilir? Ne var ki, insanların nefisleri, cehalet ve zulüm üzerine kurulmuştur. Yüce Allah'ın iman ruhu ile teyid ettiği, basiretini hidayet nuru ile tenvir ettiği kimseler bu genellemeden müstesnadırlar.

73— Kasabu's-Sükker (قصب السكر), Saccharum Officinarum, Şeker Kamışı:

Hz. Peygamber'in, havz-ı kevserle ilgili sahih hadisinin bazı lâfızlarında: "Onun suyu şekerden daha tatlıdır."[133] ifadesi vardır. Hadislerde başka yerde şekerden söz edildiğini bilmiyorum.

Şeker, sonradan meydana çıkmıştır, eski tabipler ondan sözetmemişlerdir. Onu bilmiyorlardı ve içecek şeyler içerisine onun katılması gibi bir tavsife gitmiyorlardı. Sadece balı biliyorlar ve ilaçlara onu katıyorlardı.

Şeker kamışı sıcak ve rutubetli özellik arzeder, öksürüğe iyi gelir; rutu

133. Havz-ı Kevser'le ilgili olmak üzere bu lâfızla elimizdeki kaynaklarda bulamadık. Hadislerde: "Baldan tatlı..." ifadesi ile gelmiştir. Bk. Müslim, 247, 2300, 2301; Ahmed, 2/67 2/199, 5/149, 250, 275, 390, 394, 406; Tirmizî, 2545, 2447, 2406.

beti, mesaneyi, akciğer borusunu temizler. Şekerden daha çok yumuşatıcıdır. Kusmaya karşı yardımcıdır. Sidiği söktürür, şehveti arttırır. Affan b. Müslim es-Saffar: "Kim yemekten sonra şeker kamışını emerse, o günün tamamını neşe içerisinde geçirir." demiştir. Kızartıldığı zaman göğüs ve boğaz sertliğine iyi gelir, yele sebep olur. Bu özelliği kabuğunun soyulup sıcak su ile yıkanması suretiyle giderilir. Doğru olan görüşe göre, şeker sıcak ve rutubetli özellik arzeder. Soğuktur diyenler de olmuştur. En kalitelisi beyaz, şeffaf ve çok sert olanıdır. Eskisi yenisinden daha hoştur. Pişirilir ve köpüğü atılırsa susuzluğu ve öksürüğü teskin eder. Safralı midelere zararlıdır. Çünkü kendisi de safraya dönüşür. Zararı limon veya narenciye ya da ekşi nar suyu ile giderilir.

Bazı insanlar daha az hararetli ve yumuşak olduğu için şekeri bala üstün tutmuşlardır. Bu bala karşı bir haksızlıktır. Çünkü balın faydaları şekerin faydalarından kat kat fazladır. Yüce Allah onu hem şifa, hem deva, hem katık hem de tatlı kılmıştır. Balın faydaları nerde, şekerin faydası nerde? Bal mideyi güçlendirir, tabiatı yumuşatır, görmeyi keskinleştirir, göz kararmasını giderir, gargara yolu ile nefesi açar, felç ve yüz felcini iyi eder, bütün bedenlerde rutubetten meydana gelen bütün soğuk özellikli illetlere iyi gelir; rutubeti bedenin derinliklerinden çeker, bütün bedenlere fayda verir; bedenin sıhhatini, şişmanlığını, sıcaklığını korur, şehveti arttırır. Çözümleyici, cilalayıcı özellik arzeder, damarların ağzını açar, bağırsağı arındırır, kurtları (solucan) düşürür, kokuşmayı önler. Faydalı katıktır. Balgamlı kimselere, yaşlılara, soğuk mizaclı kimselere uygundur. Kısaca beden için baldan daha faydalı hiç bir şey yoktur. Tedavide ve ilaçların aciz kaldığında, ilaçların kuvvetlerini korumada, mideyi takviyede bal gibisi yoktur. Balın faydaları bu saydıklarımızdan kat kat daha fazladır. Şekerin bu ayarda menfaatleri, özellikleri nerede? Şekerin değil onun ayarında olması, ona yakın bir durumu bile yoktur.

74— Kitab (كتاب):

a) Humma Muskası: el-Mervezî anlatır: Ebu Abdillah'a benim hummaya yakalandığım haberi ulaşmıştı. Benim için, hummaya karşı bir kağıda şunları yazdı:

بسم الله الرحمن الرحيم، بسم الله، وبالله، محمد رسول الله، قلنا: يانار كونى برداً وسلاماً
على إبراهيم، وأرادوا به كيداً، فجعلناهم الأخسرين، اللهم ربَّ جبرائيل، وميكائيل،
وإسرافيل، اشفِ صاحبَ هذا الكتاب بحولك وقوتك وجبروتك، إله الحق آمين.

'Bismillahirrahmanirrahim, Bismillah ve billah. Muhammedün Rasûlullah.

Dedik ki: Ey Ateş! İbrahim üzerine serinlik, güllük-gülistanlık ol. Ona bir tuzak kurmak istediler. Fakat biz onları hüsrana uğrayanlardan kıldık. Ey Allah'ım! Cebrail'in, Mikail'in, İsrafil'in Rabbi! Bu muskanın sahibine gücün, kudretin ve azametinle şifa ver. Ey Hak olan İlâh! Âmin."

el-Mervezî şöyle der: Ben dinleyici iken Ebu'l-Münzir Amr b. Mecma Ebu Abdillah'a okuyarak arzda bulundu, Yunus b. Hibbân'ın kendisine tahdiste bulunduğunu söyledi. İbn Hibbân kendisine şöyle demişti: Ebu Câfer Muhammed b. Ali'ye muska asmanın hükmünü sordum. O şöyle dedi: "Eğer Allah'ın Kitabı'ndan ya da Hz. Peygamber'in (s.a.) sözünden ise, onu as ve gücün yettiğince onunla şifa iste." Ben ona: "İki gün ara ile tutan humma için (بسم الله الرحمن الرحيم، بسم الله، وبالله، محمد رسول الله ...) yazıyorum" dedim. O: "Tamam" dedi.

İmam Ahmed Hz. Âişe ve diğer bazı sahabîlerin bu konuda katı davranmadıklarını zikretmiştir.

Râvi Harb şöyle der: Bu konuda Ahmed b. Hanbel katı değildir. İmam Ahmed: "İbn Mes'ûd bundan hiç mi hiç hoşlanmaz, kerih görürdü." demiştir. İmam Ahmed, kendisine musibet geldikten sonra muska asılması hakkında sual ettiklerinde: "Bunda bir beis olmayacağını umuyorum." dedi.

el-Hallâl, Abdullah b. Ahmed'den: "Babamı (İbn Hanbel'i) musibet sonrasında, gerek korku, gerek humma için muska yazarken gördüm." dediğini nakletmiştir.

b) Zor doğum için muska: el-Hallâl nakleder: Abdullah b. Ahmed şöyle der: Babamı, kadının doğumu zorlaştığında, beyaz bir cama veya temiz bir şeye muska yazarken gördüm. İbn Abbas hadisini yazardı:

لا إله إلا الله الحليمُ الكريم، سبحانَ اللّهِ ربُّ العرش العظيم، الحمد لله رب العالمين: ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَايُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إلاَّ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلاَغٌ﴾، ﴿كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إلاَّ عَشِيَّةً أَو ضُحَاهَا﴾.

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O Halîm'dir, Kerîm'dir. Yüce Arş'ın Rabbi, her türlü noksanlıklardan Seni tenzih ederiz. Bütün övgüler âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. 'Onlar kendilerine söz verileni gördükleri gün dünyada sadece gündüzün bir müddeti eğlendiklerini sanırlar. Bu bir bildiridir.'[134] 'Kıyameti gördükleri gün dünyada ancak bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış olduklarını sanırlar.'[135]"

134. Ahkâf, 46/35.
135. Nâziat, 79/46.

el-Hallâl şöyle der: Bize Ebu Bekr el-Mervezî haber verdi. Bir adam Ebu Abdillah'a gelerek:

— Ey Ebu Abdillah! İki gündür doğuramayan bir kadın için (muska) yazar mısın? dedi. Ebu Abdillah, ona geniş bir cam ve zaferan getirmesini söyledi (ve yazdı). Onu birçokları için aynı şekilde yazarken gördüm. O, İkrime ve İbn Abbas'tan naklederek şöyle derdi: İsa (a.s.), yavrusu yan gelen bir ineğe rastladı. İnek dile gelerek: "Ey Allah'ın Kelimesi! Benim için Allah'a dua et de şu halimden beni kurtarsın!" dedi. Hz. İsa:

— Ey nefsi nefisten yaratan, nefsi nefisten kurtaran, nefsi nefisten çıkaran, şunu kurtar, dedi. İnek derhal yavrusunu attı ve hemen ayağa kalkarak yavrusunu koklamaya başladı. Ebu Abdillah sonra: "Kadının doğumu zorlaştığı zaman ben bunu, o kadın için yazarım." dedi. Bütün bunlar rukye olmaktadır. Yazılmasında fayda vardır.

Seleftan bazıları, bir kısım Kur'an âyetlerinin yazılarak, içilmesine ruhsat vermişler ve bunu Yüce Allah'ın Kur'an'da kıldığı şifadan saymışlardır.

Doğum için yazılacak diğer bir muska da şöyledir: Temiz bir kap içerisine:

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ، وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ

"Gök yarılıp Rabbine boyun eğdiği zaman, ki boyun eğecektir. Yer düzeltilip, içinde olanları dışarı atarak boşaldığı zaman..."[136] âyetleri yazılır ve hamile olan kadın ondan içer ve karnı üzerine serper.

c) Burun kanaması için muska: Şeyhulislâm İbn Teymiye (r.h.), alnına:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ، وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ

"Yere: Suyunu çek; göğe: Ey gök sen de tut! denildi. Su çekildi, iş de bitti."[137] âyetini yazardı. Ona şöyle derken işittim: Ben bunu birçok kimseye yazdım da iyi oldu. Burun kanı ile yazmak asla caiz değildir. Bazı cahiller öyle yapıyorlar. Çünkü kan pistir. Dolayısıyla onunla Yüce Allah'ın kelâmının yazılması caiz değildir.

Burun kanaması için diğer bir muska da şudur: Musa (a.s.), bir rida ile çıktı ve Şuayb'ı (a.s.) buldu. Ona ridasını verdi: "Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır. Ana kitap onun katındadır." dedi.[138]

---

136. İnşikâk, 88/1-4.
137. Hûd, 11/44.
138. Ra'd, 13/39. (Âyetle ilgi kurulamamıştır).

d) Hazaz (öfke) için: Üzerine şu âyet yazılır:

فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ، فَاحْتَرَقَتْ

"Ona ateşli bir kasırga isabet etti ve yandı."(139)

Allah'ın güç ve kudretiyle, bir başkası şudur: Güneşin sarardığı sırada üzerine şu âyet yazılır:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ، وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

"Ey inananlar! Allah'tan sakının, Peygamberine inanın ki, Allah size rahmetini iki kat versin; size ışığında yürüyeceğiniz bir ışık var etsin, sizi bağışlasın; Allah bağışlayıcıdır, acıyandır."(140)

e) Humma (حمى الثلثة) için: Üç adet ince kağıt üzerine:

بسم الله فَرَّت، بسم الله مَرَّت، بسم الله قلَّت

yazılır. Her gün bir kağıt parçasını alır, ağzına koyar ve onu su ile yutar.

f) Irku'n-nesâ (siyatik) için şu yazılır:

بسم الله الرحمن الرحيم، اللهمَّ ربَّ كلِّ شيء، ومليك كل شيء، وخالق كل شيء، أنت خلقتني، وأنت خلقت النّسا، فلا تُسلطه عليَّ بأذى، ولاتُسلطني عليه بقطع، واشفني شفاء لا يُغادر سقماً، لاشاف إلا أنت.

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Ey Allah'ım! Her şeyin Rabbi, her şeyin Rabbi, her şeyin meliki, her şeyin yaratıcısı olan Rabbim. Beni Sen yarattın, bu illeti de Sen yarattın. Onu bana musallat edip eza çektirme. Beni de ona musallat edip onu kestirecek hale getirme. Bana dert bırakmayacak şekilde bir şifa ver. Senden başka şifa verecek kimse yoktur."

g) Kanayan damar için: Tirmizî, *Câmi*'inde İbn Abbas'tan şöyle nakleder: Hz. Peygamber (s.a.), humma ve bütün ağrılara karşı kendilerine şu duayı öğretirdi:

بِسْمِ اللَّهِ الكَبِيرِ، أَعُوذُ بِاللَّهِ العَظِيمِ مِنْ شَرِّ كُلِّ عِرْقٍ نَعَّارٍ، وَمِنْ شَرِّ حَرِّ النَّارِ

139. Bakara, 2/266.
140. Hadîd, 57/28.

"Yüce Allah'ın adıyla. Kanı durmayan her damardan, ateşin sıcaklığının şerrinden ulu Allah'a sığınırım."(141)

h) Diş ağrısına karşı: Ağrı olan yanak üzerine şöyle yazılır:

بسم الله الرحمن الرحيم: ﴿قُلْ هُوَ الَّذِى أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾.

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Allah sizi annelerinizin karnından bir şey bilmez halde çıkarmıştır. Belki şükredersiniz diye size kulak, göz ve kalp vermiştir."(142)

Veya şu yazılır:

وَلَهُ ما سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ العَلِيمُ

"Gecede ve gündüzde sükun bulan her şey O'nundur. O işiticidir, alîmdir."(143)

i) Çıban için: Üzerine şu âyet yazılır:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّى نَسْفاً فَيَذَرُهَا قَاعاً صَفْصَفاً لاَتَرَى فِيهَا عِوَجاً وَلاَأَمْتاً

"Ve sana dağları sorarlar, de ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak, yerlerini düz, kuru bir toprak haline getirecek, orada ne çukur ne tümsek göreceksin."(144)

75— Keme (كماة), T. Brumale, Mantar:

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Keme (mantar), menndendir. Suyu göz için şifadır." Hadis, *Sahihayn*'da tahric edilmiştir.(145)

İbnü'l-Arabî şöyle der: (الكماة) çoğuldur. Tekili (كَمْء) dir. Bu Arapça'daki genel kurala aykırıdır. Çünkü çoğul ile tekil arasında "kapalı te" harfi vardır; tekil "te"lidir, "te" düşürüldüğünde çoğul olur. Sonra o çoğul mu-

141. Tirmizî, 2076. Senedinde İbrahim b. İsmail b. Ebî Habibe vardır, zayıftır.
142. Nahl, 16/78.
143. En'âm, 6/13.
144. Tâhâ, 20/105-107.
145. Buharî, 76/20; Müslim, 2049.

dur, çoğul için konulan isim midir? Meşhur iki görüş vardır: 1) Bu iki kelime genel kuraldan hariçtir. Birisi (كَمْءٌ ، كَمْأَةٌ), diğeri de (جَبْءٌ ، جَبْأَةٌ) dir. 2) İbnü'l-Arâbî'den başkası ise: "Hayır! Bu kelime de genel kurala uygundur. (كَمْأَةٌ) tekil içindir, (كَمْءٌ) de çoğul içindir" demiştir.

Bir Başkası da: (كَمْأَةٌ) hem tekil, hem de çoğul içindir demiştir.

Birinci görüş sahipleri, Araplar'ın (كَمْءٌ) kelimesini (أَكْمُؤٌ) şeklinde çoğul yaptıklarını şâirin şu beytini şahit getirerek görüşlerini delillendirmek istemişlerdir:

وَلَقَدْ جَنَيْتُكَ أَكْمُؤاً وَعَسَاقِلاً وَلَقَدْ نَهَيْتُكَ عَنْ بَنَاتِ الأَوْبَرِ

Bu beyit (كَمْءٌ) nin tekil, (كَمْأَةٌ) nin de çoğul olduğunu gösterir.(146)

Mantar, yerde, ekilmeden kendiliğinden biter. "Keme" denmesi toprağa gizlendiği içindir. Şahitliği gizleyip, örttüğü zaman da Araplar: (كَمَأَ الشهادة) derler ve bu kelimeyi kullanırlar. Mantar yer altında gizlidir, yaprağı ve bacağı olmaz. Maddesi topraksal, buharlı bir cevherdir, toprağın hemen yüzüne yakın yerde yumrulanır. Kış soğuğu ile toparlanır, bahar yağmurları geliştirir, büyütür ve yeryüzüne yumru yumru atılır ve çıkar. Bu yüzden de ona (جُدَرِيُّ الأرض) "yer çiçeği" derler. Çünkü hem şekil hem de maddesi itibarıyla çiçek hastalığına benzer. Zira çiçeğin maddesi kanlı bir rutubettir ve çoğu kez büyüme yaşları sırasında, hararet istilasının ve kuvvetin artmasının başlangıcında ortaya çıkar.

Mantar, ilkbaharda bulunan şeylerdendir; hem çiğ hem de pişirilerek yenir. Araplar onu "gökgürültüsü bitkisi" diye adlandırırlar. Çünkü ne kadar çok gök gürlerse o kadar çok olur ve yer yarılarak yüzeye çıkar. Bâdiyelerde yaşayanların yiyeceklerindendir. Arap ülkelerinde çok olur. En kalitelisi, az sulu ve kumlu toprakta olanıdır.

Çeşitli türleri vardır: Bir kısmı öldürücüdür ki, rengi kırmızıya çalar ve boğulmaya neden olur.

Mantar, üçüncü derecede soğuk ve rutubetli özellik arzeder. Mide için kötüdür, hazmı yavaşlatır. Devamlı yenildiği zaman kulunç (bağırsak ağrısı), sekte, felç, mide ağrıları ve idrar yaparken zorluğa sebep olur. Bunu yiyecek olan kimse, önce onu yaş toprağa gömmeli, sonra su, tuz ve satir otuy-

---

146. Beyit için bk. *Mecâlisû Sa'leb*, s. 624; *el-Hasâis*, 3/58; *el-Kâmil*, 1264; *Mecmau'l-Emsâl*, 1/169; *el-Muktadab*, 4/48; *el-Munsıf*, 3/134; *el-Muhtesib*, 2/124. Her lügat ve nahiv kitabında bulunmasına rağmen beytin kime ait olduğu bilinmemektedir. Beytin mânası: "Senin için en iyisinden mantarlar topladım. Sana onun kötüsünü yemeyi yasakladım."

la haşlamalı ve zeytinyağı ve sıcak özellikli baharatla yemelidir. Çünkü mantarın cevheri, kaba ve topraksaldır. Gıdası kötüdür. Ancak içerisinde hafifliğine delâlet eden ince sulu bir cevher de vardır. Onunla sürme çekmek göz kararmasına, sıcak özellikli göz ağrısına faydalıdır. Büyük tabipler onun suyunun gözü parlattığını belirtmişlerdir. Mesihî ve *Kanun* sahibi İbn Sina bunlardandır.

Hz. Peygamber'in (s.a.): (الكمأة من المن) "Mantar menn'dendir." ifadesi hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Allah Teâlâ'nın İsrailoğulları üzerine indirdiği (مَن) menn, sadece tatlıdan (kudret helvası) ibaret değildi. Bilakis hiçbir emek harcamaksızın Allah'ın kendiliğinden bitirip onlara ihsan ettiği her türlü bitkiler "menn" kapsamına girer. Çünkü (مَن) kelimesi (ممنون به) mânasında masdardır. Yüce Allah'ın, kuluna hiçbir çaba göstermeden lutfettiği her rızık, halis menn (kudret helvası)dır. Her ne kadar diğer nimetleri de Allah'ın, kulu üzerine in'âmı (menn'i) ise de, (مَن) ismi, kulun herhangi bir çabası (kesbi) olmaksızın kendisine ulaşan nimetlere tahsis edilmiştir. Çünkü bu tür nimetler, kulun çabası, sebeplere sarılması gibi, bir vasıta olmaksızın kendisine ulaşmaktadır.

Allah Teâlâ, çölde İsrailoğullarının temel gıdasını mantar kılmıştır. Bu ekmek yerine geçmektedir. Katıklarını da bıldırcın (السلوى) kılmıştır. Bu da et yerini tutmaktadır. Tatlılarını da ağaçların üzerine yapan kudret helvası (reçine) kılmış, böylece onların yaşantıları için gerekli olan besin maddeleri tamamlanmıştır.

İyice düşündüğümüzde Hz. Peygamber'in (s.a.) "Mantarı, Yüce Allah'ın, İsrailoğullarına indirmiş olduğu "mennden biri" saydığını görüyoruz. Bu Allah'ın onlara ihsan buyurduklarından sadece bir tanesidir. "Terencebîn"[147] —ki ağaçların üzerine düşer— "menn"den bir nevidir. Sonra örf-i hâdis olmak üzere "menn" kelimesinin "terencebîn (kudret helvası)" hakkında kullanılması galebe çalmıştır.

İkinci görüş: Hz. Peygamber (s.a.), mantarı gökten indirilen "menn"e (kudret helvası) benzetmiştir. Çünkü herhangi bir emek ve külfet harcanmaksızın, tohum ekilmeksizin, sulanmaksızın devşirilir.

Peki, mantar kudret helvasından ise, içerdiği zararlar nereden kaynaklanıyor? diye bir soru akla gelebilir.

---

147. Terencebîn: *el-Mu'temed*'de (s.50) şöyle denilir: Daha çok Horasan taraflarında görülen, ağaç yaprakları üzerine yağan, bala benzer çiy tanesidir, katı ve kabarcık halinde olur.

Cevap: Allah Teâlâ, her şeyi sapasağlam ve yerli yerinde en güzel biçimde yaratmıştır. O Allah'ın ilk yarattığı sırada her türlü âfet ve illetlerden uzaktır, ne için hazırlanıp yaratıldı ise o şey için yararı tamdır. İçerdiği zarar, zehir gibi unsurlar daha sonra ona mücavir olan şeylerden, ihtilat vb. sebeplerden olmakta ve onun asliyetini bozmaktadır. Eğer onu bozacak sebeplerden uzak olarak asli yaratılışı üzere bırakılacak olsa bozulmayacaktır.

Dünyanın başlangıcı ve daha sonra olup bitenler hakkında bilgi sahibi olanlar bilirler ki, dünyanın havasında, bitkilerinde, hayvanlarında, insanların hallerinde meydana gelen bozukluklar hep daha sonradan ve onlarnın bozulmasını gerektiren sebepler yüzündendir. Âdemoğullarının kötü işleri, peygamberlere olan muhalefetleri öteden beri genel ve özel bozulmalara sebep olagelmiş ve üzerlerine elemler, hastalıklar, dertler, tâunlar, kıtlıklar, kuraklıklar, topraktan, meyve ve bitkilerden bereketin kaldırılması, menfaatlerinin alınması veya noksanlaştırılması gibi birbirini takip eden pek çok şeylerin gelmesini intac etmiştir. Eğer bunu kavrayacak bir ilminiz yoksa, şu âyet sizin için yeterli olabilir: "İnsanların elleriyle kazandıkları sebebiyle karada ve denizde fesâd (bozulma) ortaya çıktı."[148] Bu âyeti dünyanın hallerine vur, vâkıa ile bu âyeti karşılaştır, söylediklerimizin doğruluğunu göreceksin. Her vakit meyvelerde, ekinlerde, hayvanlarda âfet ve hastalıklar nasıl ortaya çıkıyor, bu âfetler zorunlu olarak başka âfetlere nasıl sebep oluyor, çorap söküğü gibi nasıl uzayıp gidiyor, insanların zulüm fısk ve fücûra daldıkları her bir vakitte, Rab Teâlâ'nın onların gıdalarına, meyvelernine, havalarına, sularına, bedenlerine, yaratılışlarına, suret ve şekillerine, ahlâklarına ne noksanlıklar, ne âfetler vermek suretiyle onlara kötü amellerinin, zulüm, fısk ve fücûrlarının gereği olan musibetleri nasıl veriyor, nasıl belâlar yağdırıyor, bunları gayet iyi anlayacaksın.

Buğday ve diğer tahılların taneleri eskiden, şimdikinden çok daha büyüktü. Nitekim dünün bereketi de bugünkünden kat kat fazlaydı. İmam Ahmed senediyle birlikte rivayet etmiştir: "Ümeyyeoğullarından birinin hazineleri içerisinde bir kese bulunmuş. Bu kesenin içerisinde hurma çekirdeği büyüklüğünde ve üzerinde 'Bu buğday adâlet günlerinde biterdi.' yazılı bir buğday tanesi varmış." Bu olayı İmam Ahmed, *Müsned*'inde zikretmiştir.[149]

Bu hastalık ve umumî âfetlerin büyük bir kısmı, daha önceki ümmetlere indirilen azabın bir kalıntısı olmaktadır. Sonra ondan, onların amellerini işleyenlerini yakalamak üzere bir artık kalmış, böylece Allah'ın adaleti ve hak hükmü tecelli etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) bu mânaya, tâun hakkındaki,

148. Rûm, 30/41.
149. Ahmed, *Müsned*, 2/292.

"O İsrailoğulları üzerine gönderilen azab ve cezanın bir kalıntısıdır." sözleri ile işaret buyurmuşlardır.

Yine Allah Teâlâ aynı şekilde, "Yedi gece ve sekiz gündüz kavmine"[150] rüzgârı musallat kılmış ve sonra ondan yeryüzünde o günler ile ona benzer günler için bir öğüt, bir ibret olsun diye bir bakiyye bırakmıştır.

Yüce Allah bu dünyada, hem salih hem de fâcir kimselerin amellerini, neticelerini zorunlu olarak gerektirici kılmıştır. Dolayısıyla iyilik yapmamayı, zekât ve sadaka vermemeyi, gökten yağmurun yağmayışına, kıtlık ve kuraklığa [151] sebep kılmıştır. Yoksullara zulmü, ölçü ve tartıda hileyi, güçlünün zayıfa tecavüzünü idarecilerin zulmüne sebep kılmıştır. Bunlar öyle idarecilerdir ki kendilerinden merhamet dilense merhamet etmezler, acımazlar; aslında onlar idareci suretine girmiş, halkın (tebaanın) amelleridirler. Çünkü Allah Teâlâ, hikmet ve adaletiyle insanlara, amellerini münasip kalıp ve şekillere dökmek suretiyle göstermektedir. Bu bazan kıtlık ve kuraklık şeklinde, bazan düşman suretinde; bazan zalim idareciler şeklinde, bazan salgın hastalık suretinde, bazan bütün insanları saran korku, endişe, gam, keder şeklinde, bazan göğün ve yerin bereket kapılarını üzerlerine kapatmak şeklinde, bazan azap sebeplerine onları kışkırtmaları ve böylece azabı iyice hak etmeleri için onlar üzerlerine şeytanların musallat kılınması suretinde tezahür eder. Akıllı kimse yeryüzünde basiretle dolaşır. Allah'ın adalet ve hikmetinin yer tuttuğu yerlere bakar, temaşa eder ve sonunda görür ki, peygamberler ve onlara uyanlar hassaten kurtuluş yolu üzeredirler; diğerleri ise helâk yolunda yol almaktadırlar ve helâk ve azab yurduna doğru yüz tutmuşlardır. Allah işini bilir, O'nun hükmüne itiraz edecek, emrini geri çevirecek hiçbir kimse yoktur. Tevfik ancak Allah'tandır.

Hz. Peygamber'in (s.a.): "Suyu göz için şifadır." sözü hakkında da üç görüş vardır:

---

150. Âd kavmi.

151. Merfû olan İbn Ömer hadisinde şöyle buyurulmuştur: "Bir kavim içerisinde kötülükler (fuhuş) ortaya çıkar ve yayılırsa, mutlaka aralarında daha önce seleflerinde görülmeyen taûn ve ağrılar ortaya çıkar. Ölçü ve tartıda eksiklik yaptıklarında mutlaka kuraklık, geçim darlığı ve idarecilerin onlara zulmü ile cezalandırılırlar. Malların zekatlarını vermezlerse yağmurdan mahrum bırakılırlar; eğer hayvanlar olmasaydı yağmur yağdırılmazdı. Allah ve Peygamber'ine verilen ahdi bozduklarında, mutlaka Allah onlara başkalarından olan bir düşman musallat eder de onlar ellerinde olan varlıklarının bazılarını alırlar. İdarecilerinin Allah'ın Kitab'ı ile hükmetmemeleri ve Allah'ın indirdikleri karşısında muhayyer davranmaları durumunda, mutlaka Allah onları birbirlerine düşürür." Hadisi İbn Mâce, (4019) tahric etmiştir. Senedinde Hâlid b. Yezid vardır, zayıftır. Ancak hadisi, Hâkim (4/540) hasen olan başka bir tarikle de rivayet etmiştir. Böylece hadis bu rivayetle güç kazanmıştır. Konu ile ilgili Beyhakî tarafından sahih senedle rivayet edilen İbn Abbas hadisi için bk. Beyhakî, 3/346.

Birincisi: Suyu göz ilaçları içerisine katılır; yalnız başına kullanılmaz. Bunu Ebu Ubeyd zikretmiştir.

İkincisi: Kızartıldıktan ve suyu süzüldükten sonra yalnız başına kullanılır. Çünkü ateş onu latifleştirir ve olgunlaştırır; fazlalıklarını ve eza verici rutubetini eritir, faydalarını alıkoyar.

Üçüncüsü: Onun suyundan maksat, oluşmasını sağlayan yağmur suyudur. Bu su yere inen ve mantara isabet eden ilk damladır. Dolayısıyla "onun suyu" şeklindeki izafet, cüziyeti bildirmek için değil, ona hayat veren su ile birlikte olan su demektir. Bunu da İbnü'l-Cevzî zikretmiştir. Üç görüş içerisinde en uzak ve zayıf olanı budur.

Şöyle de denilmiştir: Eğer mantar suyu, gözde olan şeyi soğutmak için kullanılacaksa, o takdirde yalnız başına şifadır; şayet başka bir hastalık için kullanılacaksa, o zaman diğer ilaçlar içerisine katılarak kullanılır.

el-Gâfikî şöyle der: "Mantar suyu, ismid ile yoğurulur ve göze sürme çekilirse, en uygun göz ilacı olur. Göz kapaklarını güçlendirir, görme gücünü her yönden arttırır, göze inecek illetleri defeder."

76— Kebâs (كَبَاث), Erak Ağacı Yemişi:

Sahihayn'da Câbir b. Abdillah hadisinde şöyle denilmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte (Merru'z-Zahrân'da) Erak yemişi topluyorduk. Bize "Onun siyahını toplamaya bakın. Çünkü o daha tatlı olur." buyurdu.(152)

Kebâs, erak ağacı yemişidir. Hicaz'da yetişir. Sıcak ve kuru özellik arzeder. Faydaları erak ağacının faydaları gibidir: Mideyi güçlendirir, hazmı kolaylaştırır, balgamı siler, sırt ağrılarına ve birçok derde karşı iyi gelir. İbn Cülcül: "Öğütülmüşü içildiği zaman sidiği söktürür, mesaneyi arındırır." der. İbn Rıdvân ise: "O mideyi güçlendirir, tabiatı tutar." demiştir.

77— Ketem (كَتَم), (Bir boya otu):

Buharî, *Sahih*'inde Osman b. Abdillah b. Mevheb'den rivayet eder: "Ümmü Seleme'nin (r.a.) yanına vardık. Bize Hz. Peygamber'in (s.a.) saçından bir saç çıkardı. Bir de baktık ki o, kına ve ketemle boyanmıştı."(153)

152. Buharî, 70/50; Müslim, 2050.
153. Buharî, 77/66.

Dört *Sünen*'de yer alan bir hadis de şöyledir: "Beyaz saçları(n rengini) değiştirebileceğiniz en güzel şey kına ve ketemdir."(154)

Sahih'de Enes'ten (r.a.) Ebu Bekir'in (r.a.) saçını kına ve ketemle boyadığı rivayet edilmiştir.(155)

Ebu Davud'un *Sünen*'inde ise İbn Abbas şöyle anlatır: Hz. Peygamber'in (s.a.) yanından saçını kına ile boyamış bir adam geçti. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Bu ne güzel!" buyurdu. Saçını kına ve ketemle boyamış başka bir adam geçti. Hz. Peygamber (s.a.) onun hakkında da: "Bu ondan daha güzel!" buyurdu. Saçını zaferan (*sufra*) ile boyamış bir başkası geçti. Hz. Peygamber bu kez de: "Bu ise diğerlerinin hepsinden daha güzel!" buyurdu.(156)

Gâfikî şöyle der: "Ketem, ovalarda biten bir bitkidir. Yaprakları zeytin yaprağına yakındır. Adam boyundan büyük olur. Kara biber (fülfül) çekirdeği gibi meyvesi olur. İçinde çekirdeği bulunur. Ezildiği vakit kararır. Yapraklarının usaresi (özsuyu) çıkarılıp bir ûkıyye kadarı içildiği zaman, acayib şekilde kusturur. Köpek (kuduz) ısırmasına iyi gelir. Kökü su ile kaynatıldığı zaman mürekkep elde edilir."

Kindî ise: "Ketem tohumu ile sürme çekildiği zaman, göze inen suyu çözümler ve gözü iyi eder." der.

Bazıları "ketem"i "vesme" (çivit yaprağı) ile karıştırmışlardır. Bu yanlıştır, ikisi ayrı ayrı şeylerdir. *es-Sıhâh* sahibi şöyle der: "Ketem, 'vesme' ile karıştırılıp saç boyamada kullanılan bir bitkidir. 'Vesme', uzun yaprakları olan, rengi maviye çalan, söğüt ağacı yaprağından daha büyük olan, fasülye yaprağına benzeyen ve ondan daha büyükçe bir bitkidir. Hicaz ve Yemen taraflarından getirilir."

Soru: *Sahih*'de Enes'ten (r.a.) sabit olduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.) saçlarını boyamamıştır. (157) öncekiler ile bu, nasıl telif edilir?

Cevap: İmam Ahmed buna gerekli cevabı vermiş ve: "Enes'ten (r.a.) başkaları Hz. Peygamber'in (s.a.) saçlarını boyadığını görmüşlerdir. Görenle görmeyenin durumu bir değildir." demiştir. Böylece İmam, Hz. Peygamber'in (s.a.) saçlarını boyadıklarını kabul ve isbat etmiştir. Muhaddislerden bir kısmı da onunla aynı görüştedir. İmam Mâlik ise bunu kabul etmez.

---

154. Ahmed, 5/147; Tirmizî, 1753; Ebu Davud, 4205; Nesâî, 7/139; İbn Mâce, 3622. Senedi sahihtir. İbn Hibbân (1475) sahih kabul etmiştir. *Musannef*'te (20174) de yer almıştır.
155. Buharî, (*Fethul-Bârî*, 7/200, 201); Müslim, 2241.
156. Ebu Davud, 4211; İbn Mâce, 3627. Senedinde Humeyd b. Vehb vardır, leyyinu'l-hadistir. Ondan rivayet eden Muhammed b. Talha el-Yâmî ise hata yapabilen sadûk bir râvidir.
157. Buharî (*Fethu'l-Bârî*, 10/297); Müslim, 2341.

Soru: *Sahih-i Müslim*'de, saçı siyaha boyamaktan meneden bir haber gelmiştir: Ebu Kuhâfe, saçları ve sakalı segam çiçeği gibi bembeyaz getirildiği zaman Hz. Peygamber (s.a.): "Bu beyazlığı değiştirin, ama siyaha boyamaktan kaçının." buyurmuştur.[158] Ketem ise saçları siyahlaştırır?

Cevap: Buna iki açıdan cevap verilebilir.

Birincisi: Yasak, sadece siyah ile ilgilidir. Ama kına içine ketem vb. gibi başka bir şey katılırsa, bunda bir sakınca yoktur. Çünkü kına ile ketem saça kırmızı ile siyah arasında bir renk verir. "Vesme" ise böyle değildir. O saça kömür siyahlığı verir. Bu izah, diğerinden daha doğrudur.

İkincisi: Siyaha boyama yasağı, başkalarını aldatma söz konusu olduğu zamana aittir. Meselâ cariyenin ve yaşlı kadının saçını boyamak, böylece kocayı ve yeni müşteriyi aldatmak, yaşlı ihtiyar adam kendisini genç göstermek ve böylece kadını kandırmak için saçını boyamak gibi hallere aittir. Çünkü bu bir hile ve aldatma (tedlis) kabilindendir. Ama böyle bir durum içermiyorsa bir beis yoktur. Hasan ve Hüseyin efendilerimizin saçlarını siyaha boyadıkları sahih olarak bilinmektedir. Bunu İbn Cerîr (*Tehzîbu'l-Âsâr*'da) Ayrıca, Osman b. Affan, Abdullah b. Câfer, Sa'd b. Ebî Vakkas, Ukbe b. âmir, Muğîre b. Şûbe, Cerîr b. Abdillah, Amr b. Âs'tan da; tabiîn'den Amr b. Osman, Ali b. Abdillah b. Abbas, Ebu Seleme b. Abdirrahman, Abdurrahman b. Esved, Musa b. Talha, Zührî, Eyyûb, İsmail b. Ma'dîkerib'den de saçlarını siyaha boyadıklarını nakletmiştir.

İbnü'l-Cevzî de, Muharib b. Disâr, Yezîd, İbn Cüreyc, Ebu Yûsuf, Ebu İshâk, İbn Ebî Leylâ, Ziyad b. Alâka, Gaylân b. Câmi, Nâfi' b. Cübeyr, Amr b.el-Makdemî, Kasım b. Sellâm'dan aynı görüşü nakletmiştir.

78— Kerm (كَرْم), V. Vinifera, Üzüm Çubuğu, Asma:

Kerm, üzüm ağacıdır. Üzüm ağacına "kerm" denmesi mekruhtur. Çünkü Müslim'in *Sahih*'inde Hz. Peygamber (s.a.): "Sizden biriniz üzüme 'kerm' demesin. 'Kerm' ancak müslüman adamdır.", başka bir rivayette de: "Kerm, ancak müslüman adamdır.", başka bir rivayette de; "Kerm, ancak müslümanın kalbidir."[159], bir başka rivayette de: "Kerm demeyiniz; 'ıneb' (üzüm) ve 'hable' (üzüm çubuğu, asma) deyiniz."[160] buyurmuştur.

Bunun iki mânâsı vardır:

---

158. Müslim, 2102.
159. Müslim, 2247; Buharî (*Fethu'l-Bârî*, 10/465, 467).
160. Müslim, 2248.

Birincisi: Araplar üzüm çubuğuna menfaat ve hayrının çokluğundan dolayı "kerm" derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.), bütün kötülüklerin anası olan ve üzümden elde edilen içkiye karşı bir davetiye çıkarabileceği düşüncesiyle üzüm için bu ismin kullanılmasını iyi görmedi ve şarabın aslı olan bu ağacın, isimlerin en güzeli ve hayırlısı ile isimlendirilmesini mekruh buldu.

İkincisi: Bu söz "Pehlivan, güreşte yenen kimse değildir."[161], "Zavallı; kapı kapı dolaşan kimse değildir."[162] sözlerinin üslûbunda söylenmiştir. Yani: Siz, üzüm ağacını fazla menfaatinden dolayı "kerm" diye isimlendiriyorsunuz. Oysa ki mü'minin kalbi veya müslüman adam, bu isme ondan daha lâyıktır. Çünkü mümin, mahza hayırdır menfaattir demek olur. Dolayısıyla bu ifadede mü'minin kalbinde bulunan cömertlik, iman, nur, hidayet, takva ile onu bu isme üzüm çubuğundan daha lâyık ve müstahak kılan diğer vasıflar gibi hayırlara işaret bulunmaktadır.

Üzüm çubuğu, soğuk ve kuru bir özellik arzeder. Yaprakları, sıkılmış üzüm artıkları ve sürgünü, birinci derecenin son haddinde, soğutucu özellik arzeder. Ezilip sargı yapıldığında baş ağrısını teskin eder, sıcak özellikli şişliklere ve mide yanmasına iyi gelir. Sürgünlerinin usaresi içildiğinde kusmayı teskin eder, karnı tutar. Yaş özü çiğnendiği ve yapraklarının özsuyu alındığı zaman bağırsak yaralarına, kanamaya, kan kusmaya, mide ağrısına iyi gelir. Gövde kesildiğinde sızan zamk gibi su, içildiği zaman taşları düşürür. Sürüldüğü zaman temreği ve yaralı uyuzu vb.ni iyileştirir. Kullanılmadan önce sürülecek yerin su ve natronla (sodyum karbonat) yıkanması iyi olur. Zeytinyağı ile sürüleceği zaman saç tıraş edilir. Dallarının külü sirke, gül yağı ve sedef otu ile birlikte sargı yapıldığında, dalağa ârız olan şişliğe iyi gelir. Üzüm çiçeğinin yağı, gül yağı gibi tutucu özellik arzeder. Faydaları pek çoktur, hurmanın faydalarına yakındır.

79— Kerfes (كرفس), A. Graveolens, Kereviz:

Hz. Peygamber'e (s.a.) isnadı sahih olmayan bir hadiste: "Kim kereviz yer

161. Buharî, 78/76; Müslim, 2609. Devamı: "Asıl pehlivan öfke sırasında kendisine hâkim olan kimsedir." şeklindedir.
162. Müslim, 1039. Tamamı şöyledir: Hz. Peygamber: "Yoksul demek, kapı kapı dolaşan ve kendisine bir lokma iki lokma veya bir hurma iki hurma verilen kimse demek değildir." buyurdu. Bunun üzerine: "Peki, yoksul kimdir ya Rasûlallah!" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.): "Yoksul (miskin), kendini geçindirecek birşey bulamayan, halini anlayıp da kendisine sadaka verecek bulunmayan ve âlemden bir şey istemeyen kimsedir." buyurdu. Başka bir rivayette de: "Miskin (yoksul) ancak iffetli ve nezih fakirdir. İsterseniz, "İnsanlardan ısrarla istemezler." (2/273) âyetini okuyun." buyurmuşlardır.

ve üzerine uyursa, ağızı güzel kokarak uyur, diş ağrılarından emin olarak uyur." şeklinde kerevizden söz edilmektedir. Bu hadis Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet edilerek uydurulmuştur. Ancak bostan kerevizi, ağız kokusunu gerçekten güzelleştirir. Kökü boyuna asıldığında, diş ağrılarına iyiye gelir.

Sıcak ve kuru özelliklidir. Rutubetlidir; karaciğer ve dalak tıkanıklıklarını açar. Yaş yaprağı mide ve soğuk özellikli karaciğere fayda verir, sidiği ve aybaşı kanını söktürür. Taşları parçalar. Tohumu daha güçlüdür, şehveti tahrik eder, ağız kokusuna fayda verir de denilmiştir. Râzî, akrep sokmasından korkulduğunda yenilmemelidir, demiştir.

80— Kürrâs (كُرَّاث), A. Roseum, Pırasa:

Yine hakkında mevzu bir hadis vardır ve şöyle denilmektedir: "Kim pırasa yer ve sonra uyursa bâsur yelinden emin olarak uyur. Kokusu kötü olduğu için sabaha kadar, melek ondan uzak durur."[163]

İki türlüdür: Nabat pırasası, Şam pırasası. Nabat pırasası sofraya konulanıdır. Şam pırasası ise başlı olandır. Sıcak ve kuru özelliklidir, baş ağrıtır. Pişirilip yenilirse veya suyu içilirse soğuk özellikli bâsurlara iyi gelir. Tohumu ezilir ve katranla yoğrulur ve çürümüş diş buharına tutulursa, diş kurtlarını dağıtır ve çıkarır, dişe ârız olan ağrıyı teskin eder. Tohumu makata tütsü olarak verilirse, bâsurlar hafifler. Bütün bunlar Nabat pırasasının özellikleridir.

Bunun yanında pırasa dişlere ve diş etlerine zararlıdır, başı ağrıtır, kötü düşler görmeye sebep olur, gözü karartır, ağzı kötü kokutur. Sdik ve aybaşı kanını söktürür, şehveti tahrik eder. Hazmı yavaşlatır.

81— Lahm (لَحْم), Et:

Yüce Allah şöyle buyurur: "Cennette olanlara diledikleri meyve ve etten bol bol veririz."[164], "Ve canlarının isteyecekleri kuş eti ile etraflarında dolaşırlar."[165]

Sünen-i İbn Mâce'deki Ebu'd-Derdâ hadisinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle

163. Suyûtî'nin (*Zeylu'l-Mevdû'ât*, 141-142) ve ondan İbn Arrâk'ın (*Tenzîhu'ş-Şerî'ati'l-Merfûa*, 2/266) zikrettiği uzun bir hadisten alınmadır.
164. Tûr, 52/22.
165. Vâkıa, 56/21.

buyurur: "Dünya ehlinin de, cennet ehlinin de yiyeceklerinin efendisi ettir."(166) Merfû olarak rivayet edilen Büreyde hadisinde de: "Dünyada ve ahirette en üstün katık ettir."(167) buyurulmuştur.

Sahih-i Buharî'de: "Hz. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tirid'in diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."(168) buyurmuşlardır. Tirid et ile ekmektir. Şâir şöyle der:

إِذَا مَا الخُبْزُ تَأْدِمُهُ بِلَحْمٍ فَذَاكَ أَمَانَةَ اللّهِ الثَّرِيدُ

"Ekmeğine eti katık ettin mi, Allah'ın ahdi için işte yedin tiridi."(169)

Zührî şöyle der: "Et yemek, yetmiş kuvveyi arttırır." Muhammed b. Vâsi ise: "Et, görmeyi arttırır." demiştir. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.): "Et yeyiniz. Çünkü o, rengi düzene koyar, karnı inceltir, ahlâkı güzelleştirir." demiştir. Nâfi' şöyle der: "İbn Ömer, Ramazan geldiğinde etsiz durmazdı, yola çıktığında etsiz kalmazdı." Nakledildiğine göre Hz. Ali: "Kırk gece et yemeyenin ahlâkı kötüleşir." demiştir.

Ebu Davud'un merfû olarak rivayet ettiği: "Eti bıçakla kesmeyiniz. Çünkü o acem işidir. Onu kemirerek yeyiniz. Çünkü öylesi daha leziz ve afiyetli olur."(170) şeklindeki Hz. Âişe hadisine gelince; İmam Ahmed, Hz. Peygamber'in (s.a.) bıçakla et kestiğini belirten sahih iki hadisle onu reddetmiştir. Hadis daha önce geçmişti.

Etin çeşitli cinsleri vardır. Her biri aslı ve tabiatına göre farklılık arzeder. Her bir cinsin hükmünü, tabiatını, menfaat ve zararlarını anlatacağız:

1— Koyun eti: İkinci derecede sıcak, birinci derecede rutubetli özellik arzeder. İyisi bir yaşındaki koyunun etidir. İyi hazmedebilenler için güzel ve güçlü kan üretir. Soğuk ve mûtedil mizac sahiplerine, soğuk yer ve mevsimlerde tam riyazat sahiplerine uygun bir gıdadır. Kara safra mizaclı kimseler için faydalıdır. Zihni ve hafızayı güçlendirir. Yaşlı ve zayıf koyunun eti kötüdür. Dişi koyun eti de öyledir. En iyisi, koç etinin siyah kısmıdır. Çünkü o daha hafif, daha lezzetli ve faydalıdır. Burulmuş olanı daha faydalı ve ka-

---

166. İbn Mâce, 3305. Senedinde iki meçhul, bir zayıf râvi vardır.
167. Beyhakî rivayet etmiştir. Senedinde Abbas b. Bekkâr vardır. O hadis uyduran bir yalancıdır. Bk. *el-Fevâidu'l-Mecmûa*, s. 168.
az gıdalıdır ve midede üste çıkar.
168. Buharî (*Fethu'l-Bârî*, 6/320, 321; 7/83, 9/479); Müslim, 2431.
169. Şairin kim olduğu bilinmemektedir. Bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 1/434, 2/144; *Şerhu'l-Mufassal*, 9/92, 102, 104; *Lisânu'l-Arab; e-d-m- maddesi.*
170. Ebu Davud, 2778. Senedinde zayıf bir râvi vardır. Ebu Davud hadis hakkında: "Sağlam değildir." demiştir.

litelidir. Semiz hayvandan alınan kırmızı et daha hafiftir ve gıda bakımından da daha iyidir. Oğlak eti daha az gıdalıdır ve midede üste çıkar.

Etin en üstünü kemiğe yapışık olan kısmıdır. Sağ taraf sol taraftan daha hafif ve kalitelidir. Ön tarafların eti arka tarafın etinden daha üstündür. Hz. Peygamber'in (s.a.) koyunun en çok sevdiği yeri ön tarafı idi. Baş hariç üste gelen tarafların eti, alta gelen yerlerin etlerinden daha hafif ve kalitelidir. Farazdak, kendisine et alması için bir adama para vermiş ve: "Ön tarafından al, baş ve karından sakın; çünkü dert bu ikisindedir." demiştir. Boyun eti güzel ve lezzetlidir, hazmı çabuk ve hafiftir. Ön bacak eti en hafif, en lezzetli, en yumuşak ve eza vermeden uzak, hazmı en çabuk olan kısmıdır. Bunun Hz. Peygamber'in (s.a.) hoşuna gittiği *Sahihayn*'da rivayet edilmiştir.[171] Sırt eti çok gıdalıdır güzel kan yapar. *Sünen-i İbn Mâce*'de merfû olarak: "En güzel et sırt etidir." buyrulmuştur.[172]

2— Keçi eti: Az hararetli ve kuru özelliklidir. Ondan meydana gelen karışım güzel değildir, hazmı da iyi değildir. İyi bir gıda da sayılmaz. Teke eti mutlak anlamda kötüdür. Aşırı kurudur, hazmı çok zordur. Kara safralı karışımlar doğurur.

Câhiz şöyle der: "Üstün doktorlardan birisi bana: Ey Ebu Osman! Sakın keçi eti yeme; çünkü o balgamı doğurur, kara safrayı tahrik eder, unutkanlığa sebep olur, kanı bozar. Vallahi o çocukları sakat eder, dedi."

Bazı doktorlar şöyle demişlerdir: Keçi etinden kötü olanı yaşlı keçi etidir, özellikle de yaşlı kimseler için, hiç de iyi değildir. Onu itiyad eden için, ondan bir kötülük yoktur. Galinos, bir yıllık keçi etini mutedil gıdalardan ve iyi sindirim için dengeleyici özellikli kabul etmiştir. Dişisi erkeğinden daha faydalıdır.

Nesâî'de keçi hakkında Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Keçiye iyi davranınız ve ona eza verecek şeyleri gideriniz. Çünkü o cennet hayvanlarındandır."[173] Bu hadisin sübûtu hakkında istifhamlar vardır. Doktorların keçi etini mahkum etmeleri cüz'î bir hükümdür, küllî (genel) bir hüküm değildir. O zayıf midelere, ona alışkın olmayan, latif, yumuşak gıdalara alışık olan zayıf mizaclılara has bir hükümdür. Bunlar ise şehirlerde refah içerisinde yaşayan az sayıda kimselerdir.

3— Oğlak eti: Oğlağın özellikle de süt emdiği sürece ve henüz çok körpe

---

171. Buharî (*Fethu'l-Bârî*, 6/265); Müslim, 194; İbn Mâce, 3307.
172. İbn Mâce, 3308; Ahmed, 1/204; Hâkim, 4/111; Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, s. 200. Senedinde meçhul bir râvi vardır.
173. Bulamadık. Belki de *es-Sünenül-Kübrâ*'sındadır.

olmadığı zaman itidale yakın bir eti vardır. Süt emdiği için hazmı çok süratlidir, tabiatı yumuşatır. Hemen çoğu kez ve çoğu insanlara uygun bir yiyecektir. Deve etinden daha latiftir. Ondan oluşan kan mûtedildir.

4— Sığır eti: Soğuk ve kuru özelliklidir, hazmı zordur, mideden yavaş intikal eder, kara safralı bir kan oluşturur. Sadece aşırı yorgun ve çok çalışan kimselere uygundur. Devamlı yenmesi kara safralı hastalıklar doğurur. Cildde alacaklıklar, uyuz, temreği, cüzzam, fil derdi (bacak şişliği), kanser, kuruntu, iki gün aşırı tutan humma ve pek çok şişlikler bunlardandır. Bu alışkın olmayan ya da zararını biber, sarmısak, tarçın, zencefil vb. gibi şeylerle gidermeyen kimseler için sözkonusudur. Erkeği dişisinden soğukluk bakımından daha azdır. Dişisi de kurulukça daha azdır. Buzağı eti, özellikle de semiz olması durumunda gıdalar içerisinde en uygun, en güzel ve lezzetlisidir. O sıcak ve rutubetli özellik arzeder. Hazmedildiğinde güçlü bir gıda verir.

5— At eti: *Sahih*'de Esmâ'dan (r.a.) sabit olduğuna göre o şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.) devrinde bir at boğazladık ve onu yedik."[174] Yine Hz. Peygamber'den (s.a.) sabit olduğuna göre, at eti konusunda izin vermiş, eşek eti yemeyi yasaklamıştır. Hadisi Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir.[175]

Mikdam b. Ma'dîkerib'in (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) onu yasakladığına dair hadisi sabit değildir. Ebu Davud ve diğer hadis âlimleri böyle söylemişlerdir.[176]

Kur'an'da katırla, atın yan yana zikredilmesi, at etinin onun eti hükmünde olduğuna herhangi bir şekilde delâlet etmez. Aynı şekilde ganimet taksiminde katırın hükmünün, atın hükmü gibi olduğuna da delâlet etmez. Yüce Allah, bazan birbirlerine eş olan şeyleri yanyana zikrederken, bazan da farklı ve birbirlerine zıt olan şeyleri yan yana zikretmektedir. Aynı âyetteki "Onlara binmeniz için."[177] ifadesinde, onun yenilmesine engel olacak bir unsur yoktur. Aynı şekilde onda, binme dışında diğer istifade yollarının menedilmesine dair bir engel yoktur. Bu ifade sadece binme menfaatinin öneminden dolayı zikredilmiştir. Helâllığı konusundaki iki hadis de sahihtir ve muarızları yoktur.

At eti sıcak kuru, kaba, kara safralı ve zararlı bir özellik arzeder. Nâzik bedenlere uygun değildir.

---

174. Buharî, 72/27; Müslim, 1942.
175. Buharî, 72/27; Müslim, 1941.
176. Ebu Davud, 3790. Senedinde tedlisçi Bakıyye b. el-Velîd vardır. Ayrıca gevşek olan Salih b. Yahya b. el-Mikdam b. Ma'dîkerib vardır. Hadisi an'ane ile rivayet etmiştir.
177. Nahl, 16/8.

6— Deve eti: Râfızîler ile ehl-i sünnet arasını ayıran hususlardan birisidir. Nitekim bu yahûdiler ile müslümanlar arasındaki farklardan da birisini teşkil eder. Yahudilerle Râfızîler deve etini kötülerler ve yemezler. İslâm'da onun helâl olduğu zorunlu bilgiler arasındadır. Hz. Peygamber (s.a.) ve ashabı, onu hem seferde hem de sefer haricinde devamlı olarak yemişlerdir.

Deve yavrusunun eti etler içerisinde en lezzetli, temiz ve gıda bakımından güçlü olanlardandır. Alışkın olanlar için o, koyun eti mesabesindedir ve asla zarar vermez, derde sebep olmaz. Bazı tabipler onu sadece, alışkın olmayan şehirli zenginler için kötülemişlerdir. Çünkü onda hararet ve kuruluk vardır, kara safra oluşturur, hazmedilmesi zordur, hoşa gitmeyen bir kuvveti vardır. Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber (s.a.) iki sahih hadiste[178] —ki muarızları yoktur— deve eti yiyenin abdest almasını emir buyurmuştur. Bu hadislerin, "elin yıkanması" şeklinde te'vili doğru değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in kelâmında (وضوء) kelimesinden kasdettiği mânâ bellidir; el yıkama mânası bunun dışındadır. İkinci olarak da Hz. Peygamber (s.a.) koyun eti ile deve etini ayırarak, koyun eti yiyeni abdest alıp almamak arasında muhayyer bırakmış, deve etini yiyene ise abdest almalarını lazımî olarak emretmiştir. Eğer *"vudû'*=abdest" kelimesi sadece el yıkamaya hamledilecekse, "Kim edep yerine elini vurursa abdest alsın."[179] buyruğundaki abdest de ona hamledilecektir.

Sonra onu yiyen, meselâ ağzına koymak suretiyle elini vurmadan yiyebilir, eğer abdestten maksat el yıkamaksa, o zaman bu emir abes olur. Şâri'-in sözünü şer'î örf ve herkesçe bilinen mânası dışına hamletmek uygun olmaz. Bu hükmün "Hz. Peygamber'in (s.a.) iki davranışından sonuncusu, ateşte pişen şeylerden abdest alınmasının terki idi." hadisi ile tearuz halinde olması da çeşitli açılardan doğru değildir:

1) Bu hadis umûmîdir, deve eti yeme neticesinde abdest alınması emri ise özeldir.

2) Hadislerin yönleri farklıdır. Deve etinden abdest alma emri, "sırf onun deve eti olduğu" içindir; ister çiğ, ister pişmiş, ister kurutulmuş olsun farketmez. Ateşin abdest almayı gerektiren bir etkisi yoktur. Ateşte pişen şeyin yen-

178. Müslim, 360. Câbir b. Semüre'den.

179. *Muvatta*, 1/42; Ahmed, 6/406; Ebu Davud, 181; Nesâî, 1/100; İbn Mâce, 479; Tirmizî, 82. Hadis sahihtir. Ancak buradaki emir, mendubluğa hamledilir, çünkü karine vardır. Hanefî mezhebinin görüşü böyledir. Hz. Peygamber, bu konuda kendisine yöneltilen bir soruya karşılık: "O da kişinin bir parçası değil midir?" buyurmuştur. Bk. Ahmed, 4/22, 23; Ebu Davud, 182; Tirmizî, 85; Nesâî, 1/38; İbn Mâce, 483; İbn Hibbân, 207. Hadis sahihtir.

mesinden dolayı abdest almayı terketme emri ise, bir şeyin ateşte pişmiş olmasının abdesti gerektirici olmadığını beyan içindir. Dolayısıyla aralarında ne ilgi var ki tearuzları sözkonusu olsun? Birisi abdest alma sebebini -ki o onun deve eti olmasıdır- belirtirken, öbürü ateş dokunan şeyin abdest sebebi olmadığını belirtmektedir. Aralarında herhangi bir şekilde çelişki yoktur.

3) Bunda şeriatın sahibinden nakledilen genel bir lâfız yoktur. Sadece bir konuda biri diğerinden önce iki defa tekrarlanan bir olayın bildirilmesi söz konusudur. Nitekim bu, aynı hadiste belirtilmiştir. Şöyle ki: Hz. Peygamber'e (s.a.) et takdim etmişler, yemiş. Sonra namaz vakti gelmiş ve abdest almış, namaz kılmıştır. Sonraları yine et takdim etmişler, yemiş, sonra abdest almadan namaz kılmıştır. Bu iki işten sonuncusu ateşte pişen şeyden dolayı abdest almayı terk oluyordu. Hadis böyle gelmiştir. Râvi hadisin istidlâl edilen yerini almak suretiyle ihtisarda bulunmuştur. Bunda ateş temas eden şeyden abdest alma emrinin neshine delâlet edecek ne var? Hatta böyle değil de daha sonraki tarihli zıt gibi gözüken genel bir lâfız olsa bile, o nesh için elverişli olmaz ve has (özel) olan nassın âmm (genel) olan nass üzerine takdimi gerekir. Bu son derece açıktır.

7— Dabb (ضب), keler eti: Helâllığı ile ilgili hadis geçti. Sıcak ve kuru özelliklidir. Cima şehvetini güçlendirir.

8— Gazal (غزال), geyik eti: En iyi avdır. Eti güzeldir. Kuru ve sıcak özelliklidir. Gayet mûtedildir, sağlam mûtedil bedenler için faydalıdır da denilmiştir. İyisi geyik yavrusudur.

9— Zaby (ظبي), ceylan eti: Birinci derecede sıcak ve kuru özelliklidir; bedeni kurutur. Rutubetli bedenler için elverişlidir. İbn Sina *Kanun* adlı eserinde: "Vahşi hayvanlar içerisinde en üstün et, biraz kara safralı olmakla birlikte ceylan etidir." der.

10— Erneb (أرنب) tavşan eti: *Sahihayn*'da Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle anlatır: Bir tavşana rastladık, arkasından koştular ve onu yakaladılar. Ebu Talha onun budunu Hz. Peygamber'e (s.a.) gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.)'de bunu kabul buyurdu.(180)

Tavşan eti mûtedildir, hararet ve kuruluğa çalar. En güzel yeri bududur. En iyisi etini kızartarak yemektir. Karnı tutar, sidiği söktürür, taşları ufalar, kafasını yemek el ve baş titremesine iyi gelir.

11— Hımâru'l-vahş (حمار الوحش), yaban eşeği eti: *Sahihayn*'da Ebu Katâde şöyle anlatır: "Bir umre seferinde Rasûlullah ile beraberdik. Ben bir

180. Buharî, 72/32; Müslim, 1953.

yaban eşeği avladım. Hz. Peygamber (s.a.) onu yemelerini emretti ve o sırada ihramlı bulunuyorlardı. Ben ise ihramlı değildim."[181]

İbn Mâce'de Câbir'in (r.a.): "Hayber fethi sırasında at ve yaban eşekleri yedik." rivayeti bulunmaktadır.[182]

Eti sıcak ve kuru özelliklidir, çok gıdalıdır. Kara safralı yoğun bir kan oluşturur. Ancak iç yağı, öd ağacı, (*kust*) yağı ile birlikte sırt ağrısına, böbrekleri sarkıtan yoğun yele karşı faydalıdır. İç yağı sürüldüğünde çiğite iyi gelir. Genellikle bütün vahşi hayvan etleri, yoğun ve kara safralı kan oluştururlar. İçlerinde en iyisi geyik etidir. Sonra tavşan eti gelir.

12— Cenin (ana karnındaki yavru) eti: İçindeki kan boşalmadığı için iyi değildir. Haram da değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): "Ceninin tezkiyesi annesinin boğazlanmasıdır." buyurmuştur.[183]

Irak âlimleri, diri olarak yetişilip boğazlanmadıkça ceninin yenilemeyeceğini söylemişler ve hadisi tevil ederek ondan murat "Onun tezkiyesi annesinin boğazlanması gibidir." şeklindedir ve bu hadis, ceninin haramlığına bir hüccettir, demişlerdir. Bu yanlıştır. Çünkü hadisin öncesi vardır: Onlar Hz. Peygamber'e (s.a.) sormuşlar ve:

— Ya Rasûlallah! Biz koyunu kesiyoruz ve karnında cenin (yavru) buluyoruz. Onu yiyebilir miyiz? demişler, Hz. Peygamber (s.a.) de:

— Eğer isterseniz yeyiniz. Çünkü onun tezkiyesi, annesinin boğazlanmasıdır, buyurmuştur.

Kıyas da ceninin helâl olmasını gerektirir. Çünkü o, ana karnında olduğu sürece, annenin bir parçası olmaktadır. Annenin boğazlanması ise bütün uzuvların tezkiyesi demektir. Şeriat sahibinin; "Onun tezkiyesi, annesinin boğazlanmasıdır." ifadesi ile işaret etmek istediği şey de budur. Onun boğazlanması nasıl diğer organlarının tezkiyesi demek ise ceninin de tezkiyesidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.) cenin etinin yenileceğine dair açık sünneti bulunmasaydı bu kez sahih kıyas yine onun helâl olmasını gerektirecekti.

13— Kurutulmuş et (لحم القديد): *Sünen*'de Sevbân (r.a.) anlatır: Bir sefer sırasında Hz. Peygamber (s.a.) için bir koyun kesmiştim. Bana: "Onun

---

181. Buharî, 28/5, 64/35; Müslim, 1196 (59).
182. İbn Mâce, 3191. İsnadı sağlamdır.
183. Hadis, tarikleri ve şahitleri ile sahihtir. Bk. Ebu Davud, 2827; Ahmed, 3/31, 39, 45, 53; İbn Mâce, 3199; Tirmizî, 1476; İbn Hibbân, 1077. Konu ile ilgili daha başka rivayetler için bk. *Nasbu'r-Râye*, 4/189-191.

etini kurut!" buyurdular. Ondan Medine'ye gelinceye kadar, peygamberimize yedire geldim.(184)

Kurutulmuş et, pastırmadan daha faydalıdır, bedeni güçlendirir, kaşıntı doğurur. Zararı, soğuk ve rutubetli baharatla bertaraf edilir. Sıcak mizaclılar için elverişlidir.

Pastırma, sıcak kuru ve kurutucudur. İyisi, semiz ve rutubetli olanıdır. Bağırsak ağrılarına (kulunç) neden olur. Zararı süt ve yağ ile pişirilmek suretiyle giderilir. Sıcak ve rutubetli mizaclı kimselere elverişlidir.

82— Kuş Etleri:

Allah Teâlâ, cennetliklerden bahsederken: "Canlarının çektiği kuş eti ile (etraflarında dolanırlar)". buyuruyor.(185)

Bezzâr'ın *Müsned*'inde merfû olarak şöyle buyrulur: "Şüphesiz ki sen cennette bir kuşa bakar ve onu arzu edersin. Derhal o, kızartılmış olarak önüne düşer."(186)

Kuşlardan bazıları helâl, bazıları da haramdır: Haram olanlar; çakır doğan, doğan ve şahin gibi pençeli olanlar, kerkenez, kartal, leylek, saksağan, alaca karga, kara karga gibi leş yiyenler; hüdhüd (ibibik) ve göçken (*surad*) gibi öldürülmesi yasak olanlar; çaylak (*hıdee*) ve karga gibi öldürülmesi emredilen kuşlardır.

Helâl olanların ise çeşitli sınıfları vardır:

1— Tavuk: Hz. Peygamber'in (s.a.) tavuk yediği *Sahihayn*'da belirtilmiştir.(187)

Tavuk, sıcak ve birinci derecede rutubetli özellik arzeder. Mideye hafiftir. Hazmı çabuktur, iyi bir karışım olur, beyni ve meniyi arttırır, sesi tasfiye eder, rengi güzelleştirir, aklı güçlendirir, güzel bir kan oluşturur. Rutubete meyillidir. Denildiğine göre devamlı yenmesi "nikris" denilen ayak zahmetine sebep olurmuş. Ancak bu sabit değildir.

184. Ebu Davud, 2814; Müslim, 1975.
185. Vâkıa, 56/21.
186. İbnu'l-Kayyim, *Hâdi'l-Ervâh* s. 119'da; İbn Kesir, 4/287'de tahric etmişlerdir. Senedi, Hasen b. Arfe—Halef b. Halîfe—Humeyd el-A'rec—Abdullah b. Hâris— İbn Mes'ûd şeklindedir. Humeyd el-A'rec, birçokları tarafından zayıf bulunmuştur. İbn Hibbân şöyle der: "O İbn Hâris ve İbn Mes'ûd kanalı ile bir nüsha rivayet eder ki, o nüshanın hemen tamamı mevzû gibidir."
187. Buharî, 72/26; Müslim, 1649(9).

2— Horoz eti: Daha sıcak ve daha az rutubetli özellik arzeder. Eskisi ilaçtır ve usfur (veya asfar) tohumu (*kurtum*) ve durak otu (*şibs*) ile pişirildiği zaman kulunca (bağırsak ağrısına), astıma, yoğun yellere iyi gelir. İyi bir gıdadır, hazmedilmesi çabuktur. Piliçler ise, hazmı çok süratlidir, tabiatı yumuşatır, ondan oluşan kan gerçekten güzel (ince) bir kandır.

3— Tiraç kuşu (دُرَّاج)[188] eti: İkinci derecede sıcak ve kuru özellik arzeder; hafif ve hoştur. Hazmı çok çabuktur. Mûtedil bir kan oluşturur. Çok yemek gözü keskinleştirir.

4— Keklik eti: Güzel kan oluşturur. Hazmı çabuktur.

5— Kaz eti: Sıcak ve kurudur. Alışkanlık edinildiğinde kötü bir gıdadır, artığı fazla değildir.

6— Ördek eti: Sıcak ve rutubetlidir, artığı fazladır, hazmı zordur, mideye uygun değildir.

7— Toy kuşu (حُبَارَى) eti: *Sünen*'de Büreyhî b. Ömer b. Sefîne hadisinde, râvi dede (Sefîne) sahabî, Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber toy kuşu eti yediğini söylemiştir.[189]

Toy kuşu eti, sıcak ve kuru, hazmı zor bir özellik arzeder. Çalışıp yorulanlar için faydalıdır.

8— Turna (كركى) eti: Kuru ve hafiftir. Sıcak mı soğuk mu olduğu ihtilaflıdır. Sevdavi (kara) bir kan oluşturur. Çalışıp yorulan kimselere uygundur. Boğazlandıktan sonra bırakılmalı ve bir gün veya iki gün sonra yenilmelidir.

9— Serçe ve turkay (ya da çekük) kuşu eti (لحم العصافير والقنابر): Nesâî, *Sünen*'inde rivayet etmiştir: Abdullah b. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Eğer bir insan serçe ya da daha küçük bir kuşu hakkını vermeden öldürürse, mutlaka Yüce Allah o kimseden onu sorar." Sordular: "Ya Rasûlallah! Onun hakkı nedir?" Hz. Peygamber (s.a.): "Onu boğazlaman ve yemendir, başını koparıp atmamandır."[190] buyurdu.

Yine onun *Sünen*'inde, Amr b. Şerîd'in, babasından rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim boş yere bir serçe öldü-

188. Tirac: Kekliğe yakın büyüklükte, hoş manzaralı, eti nazik bir kuş.
189. Ebu Davud, 3797; Tirmizî, 1829. Senedi zayıftır.
190. Nesâî, 7/207, 7/239; Şafiî, 2/439, 440; Ahmed, 6550, 6551; Dârimî 2/87; Tayâlisî, 2279.

rürse, o serçe: 'Ya Rabbi! Beni falanca boş yere öldürdü, bir fayda için öldürmedi.' diye Allah'a tazarru ve niyazda bulunur."[191]

Serçe eti, sıcak ve kurudur, tabiatı tutar, şehveti arttırır, çorbası tabiatı yumuşatır, mafsallara fayda verir. Beyni zencefil ve soğanla yendiği zaman cima arzusuna heyecan katar. Midede iyi bir karışım oluşturmaz.

10— Güvercin (حمام) eti: Sıcak ve rutubetlidir, iç organları daha az rutubetlidir. Civcivleri daha rutubetli özellik arzeder. Yeni uçabilenlerinin eti daha hafiftir, gıdası da iyidir. Erkek güvercin eti gevşeme, uyuşma, sekte ve titremelere karşı şifadır. Nefeslerini koklamak da aynı şekildedir. Civcivlerini yemek siyatiğe karşı yardımcı olur. Böbreklere iyi gelir. Kanı arttırır. Hakkında asılsız hadisler uydurulmuştur. Güya bir adam Hz. Peygamber'e yalnızlıktan şikâyet edince: "Kendine güvercinden bir eş edin." buyurmuş.[192] Bundan sıhhatçe daha iyisi şudur: Hz. Peygamber (s.a.) bir adamı bir güvercini izlerken görmüş ve: "Bir şeytan bir şeytanı takip ediyor." buyurmuştur.[193]

Hz. Osman (r.a.), hutbesinde, köpeklerin öldürülmesini ve güvercinlerin boğazlanmasını emrederdi.

11— Bağırtlak (قطا) kuşu eti: Kuru özelliklidir. Kara safra meydana getirir, tabiatı sıkar. En kötü gıdalardandır. Ancak istiska'ya (vücudun bir tarafında su toplanması) karşı fayda verir.

12— Bıldırcın (سمانى) eti: Sıcak ve kuru özelliklidir. Mafsallara iyi gelir. Sıcak özellikli karaciğere zararlıdır. Zararı sirke ve kişnic tohumu (*küsfüre*) ile giderilir.

Kokuşmuş ve pis yerlerde olan kuşların etlerinden sakınmak gerekir. Bütün kuş etleri, hayvan etlerinden daha çabuk hazmedilirler. Daha çabuk hazmolunan ve daha az gıdalı olan yerleri ise boyun ve kanat kısımlarıdır. Beyinleri (dimağ) hayvan beyinlerinden daha iyidir.

13— Çekirge (جراد): *Sahihayn*'da rivayet edilir: Abdullah b. Ebî Evfâ (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) ile çekirge yiyerek yedi gaza (sefer) yaptık." demiştir.[194]

191. Ahmed, 4/389; Nesâî, 7/239.
192. Bk. İbnu'l-Kayyim, *el-Menâru'l-Münîf*, s. 106.
193. Ebu Davud, 4940; İbn Mâce, 3765; Ahmed, 2/345; Buharî, *el-Edebu'l-Müfred*, no: 1300; İbn Hibbân, 2006. Senedi hasendir. İbn Hibbân sahih kabul etmiştir.
194. Kaynakları daha önce geçti. Buharî, 72/13.

Müsned'de ise Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Bize iki meyte (ölü), iki kan helâl kılındı: Balık ve çekirge; karaciğer ve dalak." Bu hadis hem merfû, hem de İbn Ömer'e (r.a.) mevkûf olarak rivayet edilir.(195)

Çekirge, sıcak ve kuru özelliklidir, az gıdalıdır. Devamlı yenilmesi zayıflatır. Buharına durulduğu zaman sidik damlaması ve işeme zorluğuna —özellikle de kadınlar için— iyi gelir. Bâsurlar için buharına durulur. Semizleri akrep sokmasına karşı kızartılır ve yenilir. Saralılar için zararlıdır. Midede karışımı kötüdür. Sebepsiz ölmüş olanların mübahlığı konusunda iki görüş vardır: Çoğu ulemaya göre helâldir. İmam Mâlik haram saymıştır. Baskı, yangın vb. gibi bir sebeple ölmesi durumunda helâl olduğunda herhangi bir ihtilâf yoktur.(196)

Devamlı et yememek uygun olur. Çünkü demevî ve şişmanlıklarla ilgili hastalıklara, akut hummalara sebep olabilir. Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Etten sakınınız. Çünkü o, şarabın alışkanlık doğurduğu gibi alışkanlık doğurur." Bu haberi Mâlik, *Muvatta*'da Hz. Ömer'den rivayet etmiştir. Hipokrat ise: "İçinizi hayvanların makberi kılmayınız." dermiş.

83— Leben (لَبَن), Süt:

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Hayvanlarda da size ibretler vardır. Bağırsaklarındakiler ile kan arasından, içenlere halis ve içimi kolay süt içiririz."(197); Cennetten bahsederken: "Orada temiz su ırmakları, tadı bozulmayan süt ırmakları... vardır."(198) buyurmuştur.

Sünen'de merfû olarak şöyle buyrulur: "Kime Allah bir yemek yedirirse o: 'Allah'ım bunu bizim için bereketli kıl, bizi ondan daha hayırlısı ile rızıklandır, desin. Kime de süt içirirse o: 'Allah'ım! bunu bize bereketli kıl, ve ondan bize daha ver' desin. Çünkü ben yiyecek ve içecekler içerisinde sütten başka yeterli olanı bilmiyorum."

Süt, her ne kadar görünüşte basit gözüküyorsa da aslında yaratılışında üç cevherden tabiî olarak terkip edilmiş mürekkep bir içecektir: Peynir cevheri, tereyağı cevheri ve su cevherinden meydana gelmiştir. Peynir cevheri, soğuk ve rutubetlidir, bedene gıda verir. Tereyağı cevheri, mûtedil hararet

---

195. Kaynakları geçti. Bk. Habat Seriyyesi, Dipnot: 7. Sahih olan mevkûf olmasıdır. Ancak öyle olsa da merfû hükmündedir. Çünkü bu, şahsî re'y ile bildirilecek bir konu değildir.
196. Bk. *el-Muğnî*, 8/572-573.
197. Nahl, 16/66.
'98. Muhammed, 47/15.

ve rutubet arzeder, sağlam yapılı insan bedenine uygundur, menfaatleri çoktur. Su cevheri, hararetli ve rutubetlidir, tabiatı bırakır, bedene rutubet verir. Genel olarak süt, mûtedilden daha soğuk, daha rutubetlidir.

"Sağıldığı sırada kuvveti, hararet ve rutubettir." de denilmiştir. "Hararet ve soğuklukta mutedildir." diyenler de olmuştur.

Sütün en kaliteli zamanı sağıldığı zamandır. Sonra giderek değeri azalır. Sağıldığı sırada daha az soğuk, daha çok rutubetli özellik arzeder. Ekşidiği zaman bunun aksi olur. Doğumdan kırk gün sonraki süt tercih edilir. En kalitelisi son derece beyaz, kokusu güzel, tadı lezzetli, hafif tatlımsı, orta derecede yağlı olan, ne çok ince ne çok koyu olmayan, genç ve sağlıklı, orta etli, otlak ve sulağı iyi olan bir hayvandan sağılan süttür.

Süt güzel bir kan oluşturur, kuru özellikli bedeni rutubetlendirir, güzel bir gıda verir, kuruntu, keder ve sevdalı hastalıklara iyi gelir. Bal ile içildiği zaman, dahili yaraları kokuşmuş unsurlardan arındırır. Şekerle birlikte içildiği zaman, rengi gerçekten güzelleştirir. Süt cimanın zararını telafi eder, göğüs ve akciğere iyi gelir, veremli kimseler için çok elverişlidir. Baş, mide, karaciğer ve dalağa iyi gelmez. Fazla süt içmek dişlere ve diş etlerine zararlıdır. Bu yüzden sütten sonra ağız su ile gargara yapılmalıdır. *Sahihayn*'da belirtildiği üzere: Hz. Peygamber (s.a.) süt içmiş, sonra su istemiş ve ağzını gargara ederek: "Onun yağı vardır." buyurmuştur.[199]

Hummalı kimselere, başı ağrıyanlara iyi gelmez. Beyine ve zayıf başa eza verir, devamlı süt içmek göz kararması ve perdelenmesine, mafsal ağrılarına, karaciğer tıkanıklıklarına, mide ve karnında şişliklere neden olabilir. Bal ve zencefil vb. ile zararı izale edilir. Bütün bunlar süte alışkın olmayan kimseler içindir.

a) Koyun sütü: Sütler içerisinde en koyu ve rutubetli olanıdır. Keçi ve inek sütünde bulunmayan ölçüde yağlı ve kötü bir kokusu vardır. Balgamlı artıklar doğurur. Devamlı alındığı zaman cildde beyazlık meydana getirir. Bu tür etkisinin az olması için içine su katılması uygun olur. Susuzluğu teskini çok süratlidir, soğukluk vermesi de bir hayli çoktur.

b) Keçi sütü: İnce ve mûtedildir, karnı bırakır, kuru bedeni rutubetlendirir, boğaz ağrılarına, kuru öksürüğe ve kan tükürmeye karşı iyi gelir.

Mutlak anlamda süt, insan bedeni için en faydalı içecektir. Çünkü hem gıda verir, hem kan yapar; insan çocukluk döneminde ona alışkındır, aslî fıt-

199. Buharî, 4/52; Müslim, 358.

rata uygundur. *Sahihayn*'da mirac olayında anlatıldığına göre Hz. Peygamber'e (s.a.) isrâ gecesinde bir kadeh şarapla, bir kâse süt sunulmuş. O her ikisine de bakmış ve süt kâsesini almıştı. Bunun üzerine Cebrail (a.s.): "Seni fıtrata uygun olana hidayet eden Allah'a hamdolsun. Eğer şarabı alsaydın ümmetin taşkınlık yapar, azardı." demiştir.(200)

Ekşi süt iyi değildir, ham bir karışım oluşturur. Sıcak özellikli mideler onu hazmeder ve ondan faydalanabilir.

c) İnek sütü: Bedene gıda verir ve onu geliştirir, itidalli biçimde karnı tutar. İncelik ve koyulukta, yağ oranında keçi ile koyun sütü arasında en uygun ve en üstün sütlerden birisidir. *Sünen*'de merfû olarak rivayet edilen İbn Mes'ûd (r.a.) hadisinde: "İnek sütüne devam ediniz. Çünkü o her bir ottan otlar." buyrulmuştur.(201)

d) Deve sütü: Faslın başında sözü geçti. Orada faydalarından bahsedildi. Tekrara gerek duymuyoruz.

84— Lübân (لبان), Boswellia Carterii, Akgünlük:

"Kündür" de tabir edilir. Hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.): "Evlerinizi lüban ve sâtir otu ile buharlandırınız." şeklinde bir hadis nakledilmişse de, O'ndan böyle bir hadis sahih değildir. Ancak Hz. Ali'nin, kendisine unutkanlıktan şikâyetçi olan birisine: "Lübân (akgünlük) kullanmalısın; çünkü o kalbi cesaretlendirir, unutkanlığı giderir." dediği rivayet edilmektedir. Zikredildiğine göre İbn Abbas (r.a.): "Aç karnına şekerle birlikte içilmesi işemek ve unutkanlık için iyidir." demiştir. Yine Enes (r.a.) kendisine unutkanlıktan şikâyetçi olan bir adama: "Lübân'a (kündür) devam et. Akşamdan ısla, sabaha girdiğinde, aç karnına ondan iç. Çünkü o unutkanlığa karşı çok iyidir." demiştir.

Bunun açık ve tabiî bir sebebi vardır. Şöyle ki; unutkanlık dimağa galebe çalan soğuk ve rutubetli mizacın kötülüğünden olduğu zaman, beyin hafıza gücünü gereği gibi çalıştıramaz ve ezberleyemez. Bu durumda lübân (akgünlük) ona fayda verdir. Ama unutma, ârızî olan bir şeyin galebesinden kaynaklanıyorsa, rutubet verici özellikli şeylerle onun derhal izalesi mümkündür.

---

200. Buharî, 63/41, 65(17/1); Müslim, 164, 168; Nesâî, 1/217; Ahmed b. Hanbel, 1/257, 309, 4/208, 210.
201. *Sünen* sahipleri tarafından rivayet edilmemiştir. Müellif hata etmiştir. Hadis *Müstedrek*'te (4/197) rivayet edilmiştir. Hasen bir hadistir.

Aralarında şu fark vardır: Kuru özellikli olanın arkasından uykusuzluk ve şimdiki olanların değil de geçmişte olan şeylerin hıfzı gelir. Rutubetli özellikli olanın durumu ise tersinedir.

Unutkanlığı bazı özellikli şeyler doğurur: Ense çukurundan hacamat olmak, devamlı yaş küzbüre (kişnic) ve ekşi elma yemek, aşırı düşünce ve gam, durgun suya bakmak ve içine işemek, asılmış kimseye bakmak, mezar kitâbelerini çokça okumak, yanyana giden iki deve arasında yürümek, havuzlara bit atmak, fare artığını yemek bunlardandır. Bunların çoğu tecrübe ile bilinmektedir.(202)

Lübân (akgünlük), ikinci derecede ısıtıcı, birinci derecede kurutucudur birazcık tutucu özelliği vardır. Faydaları çok, zararları ise azdır. Faydalarından bir kısmı şunlardır: Kan fışkırmasına, kan gitmesine, mide ağrısına, karın gitmesine fayda verir. Yemeği hazmettirir, yelleri çıkarır. Göz yaralarını temizler, sair yaralarda et bitirir. Zayıf mideleri güçlendirir ve onları ısıtır. Balgamı kurutur, göğüs rutubetlerini emer, göz kararmasını giderir. İnatçı yaraların yayılmasını önler. Yalnız başına veya İran sâbiri ile çiğnendiği zaman balgamı çeker. Dil tutulmasına karşı iyi gelir. Zihni açar ve arındırır. Su ile buğulandırıldığında vebaya karşı iyi gelir ve havanın kokusunu güzelleştirir.

85— Mâ (ماء), Su:

Su hayatın maddesi, içeceklerin efendisidir. Kâinatı oluşturan unsurlardan biri hatta aslî unsurudur. Çünkü gökler suyun buharından, yeryüzü köpüğünden yaratılmış, Allah her canlıyı ondan halketmiştir.

O gıda verir mi, yoksa sadece gıdaya etki mi eder konusunda iki görüş vardır. Daha önce hangisinin daha üstün olduğunu ve delillerini zikretmiştik.

Su soğuk ve rutubetli özellik arzeder, harareti önler, bedeni ve rutubetini muhafaza eder, çözümlenenlerin yerini doldurur, gıdaları inceltir ve onları damarlara gönderir.

Suyun kaliteli olması için şu on şart aranır:

1. Rengi son derece saf olmalıdır.
2. Asla kokusu olmamalıdır.

---

202. Bu avam tabakası arasında revac bulan gözbağcıların tıbbındandır. Aşırı vehimleri onları, bu gibi şeylerin tecrübe neticesinde doğru olduğu noktasına itmiştir. Allah müellife rahmet etsin. Aslında o, hep bu gibi şeylerden sakındırırdı.

3. Tadı Nil ve Fırat suları gibi güzel ve hoş olmalıdır.
4. Ağırlığı hafif ve ince kıvamlı olmalıdır.
5. Kaynak ve aktığı yollar temiz ve güzel olmalıdır.
6. Kaynağı uzakta olmalıdır.
7. Güneş ve rüzgâra açık olmalıdır. Yer altında gizli olmamalıdır.
8. Hareketli ve hızlı akışlı olmalıdır.
9. Suyu bol olmalı, karışan yabancı maddeleri dışarı atabilmelidir.
10. Döküldüğü yer de suyun kalitesini bildirir. İyi su ya kuzeyden çıkarak güneye doğru bir yol almalı, yahut da batıdan doğuya doğru bir mecra izlemelidir.

Bu on vasıf üzerinde düşünecek olursanız, bunların sadece şu dört nehirde tam olarak bulunduğunu göreceksiniz: Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat.

Sahihayn'da Ebu Hureyre hadisinde Hz. Peygamber (s.a.): "Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat; hepsi de cennet ırmaklarındandır." buyurmuştur.[203]

Suyun hafifliği, şu üç şey ile anlaşılır: 1) Çabuk soğur, çabuk ısınır. Hipokrat: "Çabuk ısınıp çabuk soğuyan su en hafif sudur." demiştir. 2) Tartı ile anlaşılır. 3) Aynı ağırlıkta iki pamuk aynı miktardaki farklı iki su ile ıslatılır ve iyice kurutulur, sonra tartılır. Hangisi daha hafif ise onu ıslatan su, diğerinden daha hafiftir.

Su, aslî konumunda her ne kadar soğuk ve rutubetli ise de, ârızî sebeplerle bu özelliği değişiklik gösterebilir. Şöyle ki; diğer yönlere kapalı olup sadece kuzey rüzgârına açık olan su soğuk olmakla birlikte, içinde biraz da kuzev rüzgârından almış olduğu kuruluk özelliği gösterir. Diğer yönler için de aynı durum söz konusudur.

Madenler arasından kaynayan su, o madenin özelliğini gösterir ve bedene o madenin etkisi gibi etki yapar. Tatlı su, hem hasta hem de sağlıklı kimselere faydalıdır. Soğuk olanı daha faydalı ve tatlıdır. Aç karnına içilmesi uygun değildir. Hemen cimadan sonra, uyanır uyanmaz, hamamdan çıktıktan sonra, meyve akabinde içilmemelidir. Daha önce geçmişti. Yemek üzerine içmede, eğer bir zaruret varsa, bir sakınca yoktur. Hatta içmelidir, fakat az ve emerek içmelidir. Böyle yaparsa asla zarar vermez. Aksine mideyi güçlendirir, şehveti uyandırır, susuzluğu giderir.

Ilık su, şişkinlik yapar ve az önceki zikrettiklerimizin aksi tesirde bulunur. Üstünden bir gece geçen su, tazesinden daha iyidir. Daha önce geçti. Soğuk

203. Müslim, 2839. Buharî bu hadisi tahric etmemiştir. Müellifin ona olan isnadı hatalıdır.

su, içeride dışarıdaki faydasından daha çok fayda verir. Sıcak su ise, bunun aksinedir. Soğuk su kan kokuşmalarına, buharların başa doğru yükselmesine karşı fayda verir, kokuşmaları önler; sıcak özellik gösteren mizac, diş, zaman ve mekânlara uygun gelir; soğuk algınlığı ve şişkinlikler gibi olgunlaşma ve çözümlenmeye ihtiyaç gösteren her duruma karşı zararlıdır. Aşırı soğuk olduğunda dişleri sızlatır; devamlı soğuk su içmek, damar çatlamasına, nezlelere, göğüs ağrılarına sebep olabilir.

Aşırı derecede soğuk ve sıcak su, sinirler ve pek çok organlara karşı zararlıdır. Çünkü aşırı sıcak su çözümleyici, aşırı soğuk da yoğunlaştırıcıdır. Sıcak su sert karışımların verdiği yanmaları teskin eder; çözümleyici ve olgunlaştırıcıdır, artıkları dışarı çıkarır, rutubet ve ısı verir; içildiği zaman hazmı bozar; yemeği midenin yüzüne çıkarır ve mideyi gevşetir. Susuzluğu hemen söndürmez, bedeni bıraktırır, kötü hastalıklara sebebiyet verir, pek çok hastalıklara karşı zararlıdır. Ancak yaşlı ve saralılara, soğuk özellikli baş ağrısına, göz ağrısına iyi gelir. Haricen kullanılması daha faydalıdır.

Güneş tarafından ısıtılmış su hakkında sahih ne bir hadis ne de bir haber (eser) mevcut değildir. Eski tabiplerden hiç biri de onu hoş görmeyip, kötülememişlerdir. Aşırı sıcak su böbrek yağlarını eritir. Gayn harfinde, yağmur suları hakkında söz edilmişti. (Gays maddesi).

a) Kar ve dolu suyu: *Sahihayn*'da sabit olduğu üzere Hz. Peygamber çeşitli münasebetlerle yaptığı duasında: "Allah'ım! Beni hatalarımdan kar ve dolu suyu ile yıka!" buyururdu.[204]

Kar, mâhiyet itibariyle sert ve dumanlı özellik arzeder. Suyu da aynı şekildedir. Hataların, kalbin serinletilmesine, güçlendirilmesine ve sertleştirilmesine duyulan ihtiyaçtan dolayı kar suyu ile yıkanması talebindeki hikmetin izahı daha önce geçmişti. Bundan hem bedenî, hem de kalbî hastalıkların zıdları ile tedavi edilmeleri ilkesinin çıkarıldığı yine orada belirtilmişti.

Dolu suyu, kar suyundan hem daha ince hem de daha lezzetlidir. Buz suyu ise, aslı olan su özelliğini gösterir.

Kar, iyilik ve kötülük bakımından üzerine yağdığı dağ ve toprakların özelliğini kazanır. Hamamdan çıktıktan, cimadan, spordan, sıcak yemekten hemen sonra karlı su içmemek gerekir. Aynı şekilde öksürenler, göğüs ağrısı çekenler, karaciğer zayıflığı olanlar, soğuk özellikli mizaca sahip kimseler de karlı su içmemelidirler.

---

204. Daha önce geçmişti. Buharî, 10/89; Müslim, 598.

b) Kuyu ve yeraltı boru suları: Kuyu sularının letafeti azdır, yer altı boru suları ise ağırdır. Çünkü kuyu gömüde olup, kokuşmalardan hali değildir. Boru suları ise hava ile temas halinde değildir, hava ile temas edip üzerinden bir gece geçmedikçe içilmemelidir. En kötüsü de kurşun borularda akıtılan, ya da kuyusu harap olan sulardır. Özellikle toprağı da kötü ise, artık o su korkunç bir veba yuvasıdır.

c) Zemzem suyu: Şerefçe suların efendisi, en büyük ve azametlisidir, nefislerin en çok arzuladığı, fiyatça da en yüksek ve en nefis olanıdır. O Cibrîl'in (a.s.) yere ayağını vurması neticesinde Yüce Allah tarafından ilk etapta Hz. İsmail'in su ihtiyacını gidermek için çıkarılmıştır.[205]

Sahih'te sabit olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.), Kâbe ve örtüsü arasında Zemzem'den başka azığı olmaksızın geceli gündüzlü kırk gün geçiren Ebu Zer'e: "Şüphesiz o (Zemzem), doyurucu bir yemektir." buyurmuştur.[206] Başkaları bu ifadeye, "Ve hastalıklara şifadır." sözünü de eklemişlerdir.[207]

İbn Mâce'de ise Câbir b. Abdillah (r.a.) hadisinde Hz. Peygamber (s.a.): "Zemzem suyu ne niyetle içilirse öyle olur." buyurmuştur.[208] Bazıları bu hadisi Muhammed b. el-Münkedir'den rivayet etmekte olan râvi Abdullah b. el-Müemmel yüzünden zayıf bulmuşlardır. Biz, Abdullah b. el-Mübarek'ten rivayet etmiştik. Bu zat hacc ettiğinde Zemzem'e geldi ve: "Ey Allah'ım! İbn Ebi'l-Mevalî, Muhammed b. el-Münkedir'den, o Câbir'den (r.a.), o da Peygamber'inden (s.a.): 'Zemzem suyu ne niyetle içilirse öyle olur' buyurduğunu naklediyor. Ben onu kıyamet gününün susuzluğunu gidermesi için içiyorum." dedi. İbn Ebi'l-Mevâlî sikadır. Şu halde hadis hasendir. Bazıları o hadisi sahih bulurken, bazıları da mevzû saymışlardır. Her ikisi de tahkiksiz söylenmiş sözlerdir.

Bizzat kendim ve daha başkaları Zemzem ile şifa bulmayı tecrübe etmiş ve şaşılacak tesirlerini görmüşüzdür. Ben çeşitli hastalıkların şifasını onda aradım ve Allah'ın izni ile iyileştim. Pek çok sayıda kimselerin yarım ay boyun-

---

205. Bk. Dârakutnî, 2/289; Hâkim, 1/473.
206. Müslim, 2473.
207. Bezzâr, Beyhakî, 5/148; Tayalisî, 2/158; Taberanî gibi. İsnadı sahihtir. Bk. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 2/133; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 3/286.
208. İbn Mâce, 3062; Ahmed, Beyhakî, 5/148. Tirmizî (963) ve Beyhakî (5/202) Hz. Âişe'den, kendisinin zemzem suyu taşıdığını, Hz. Peygamber'in de zemzem suyu taşıdıklarını anlattığını rivayet ederler. Buharî, *et-Tarihu'l-Kebîr*'de (3/189) Hz. Âişe'nin şişeler içerisinde zemzem suyu taşıdığını rivayet eder ve onun şöyle dediğini nakleder: "Hz. Peygamber (s.a.), matara ve kırbalarla onu taşır, ondan hastaların üzerine döker ve onlara içirirdi."

ca, daha az veya daha çok müddetle sadece onunla gıdalandıklarını, hiçbir açlık hissetmediklerini, insanlarla birlikte onlardan biri gibi tavaf ettiklerini müşahade etmişimdir. Biri bana tam kırk gün Zemzem'le idare ettiğini, bu arada eşi ile cima edebilecek, oruç tutup defalarca tavaf edebilecek gücünün bulunduğunu söylemiştir.

d) Nil suyu: Cennet nehirlerinden birisidir. Kaynağı Habeş ülkesinin en uzak noktalarında, Kamer dağlarının arkasındadır. Orada yağmur suları toplanır, seller birbirini destekler ve böylece Allah Nil'i çöl bir toprak üzerinden Kuzey'e doğru sürükler. Onunla ekin çıkarır, ondan insanlar ve hayvanlar yerler. Yüce Allah'ın Nil'i akıttığı topraklar çöl topraklarıdır, katıdır; normal yağmur yağacak olsa onunla o toprağın suya kanması ve bitki bitirmesi mümkün değildir. Normalin üstünde yağacak olsa bu kez de, evler barklar, orada meskûn olanlar zarar görecek ve yaşama düzeni bozulacak, hayat yürümeyecekti. İşte bu yüzden Allah yağmuru tâ uzak yerlere indirdi, sonra bu yağmurları büyük bir nehirde buralara akıttı. Yüce Allah onun taşmasını belli vakitlerde ve ülke topraklarının yeterli düzeyde sulanabileceği bir miktar ve keyfiyette ayarladı. Bütün toprakları suya iyice kandırdığı zaman azalması ve yatağına çekilmesi için izin verdi. Böylece ekim yapılabilmesi imkânı doğdu ve istifade tamamlandı.

Nil suyunda, az önce zikredilen, kaliteli bir suda bulunması gereken on vasıf da bulunmaktadır. Böylece o, en latif, en hafif, en tatlı ve en hoş sulardan biri olmaktadır.

e) Deniz suyu: Hz. Peygamber'in (s.a.) deniz hakkında: "Onun suyu temizdir; ölüsü de helaldır."[209] buyurduğunu biliyoruz. Yeryüzünde gerek insanların gerekse hayvanların hayatlarının düzenli ve menfaatlerinin tamam olması için Yüce Allah denizleri acı ve tuzlu kılmıştır. Çünkü denizler daimi ve durgundurlar; içerisinde pek çok canlılar yaşar. Bunlar orada çoğu kez ölürler ve gömülmezler. Eğer bu durumda deniz suyu tatlı olsaydı, devamlılığı ve içerisinde hayvanların ölmesi sebebiyle bozulur ve kokuşurdu. Dünyamızı saran hava tabakası bundan etkilenir ve o da kokuşur, fesada uğrar; neticede bütün dünya fesada giderdi. Yüce Allah'ın herşeyi yerli yerinde yaratan hikmeti, denizlerin tuzla gibi şayet dünyadaki bütün lâşeler, pis kokular, ölüler içerisine atılacak olsa bozulmayacak, değişmeyecek şekilde kalmasını gerektirdi; yaratıldığından kıyamete dek kalmasına rağmen kokuşmamasını gerektirdi ve denizler öyle yaratıldı. Bu denizlerin tuzlu olmasını gerektiren gâî sebebidir. Onun fiilî olarak tuzlu olmasını intac eden etkin sebep de, ze-

209. Daha önce geçti. Hadis sahihtir. Bk. Habat Seriyyesi, 3/437-441.

mininin tuzlu ve çorak olmasıdır.

Deniz suyu ile yıkanmak, deride bulunan pek çok afetlere karşı faydalıdır. İçmek dahili ve harici zararlara sebep olur. Çünkü karnı bırakır, zayıflatır, kaşıntı ve uyuz doğurur, şişkinlik ve susuzluk meydana getirir. Deniz suyunu içmek zorunda kalan kimseler için, zararını giderme amacı ile yapabileceği bazı yollar vardır:

Bunlardan birisi şöyledir: Deniz suyunu tencereye koyar, tencere üzerine kamışlar uzatır, onların üzerine de kabartılmış yeni yün koyar. Sonra tencerenin altını yakar. Buharlaşıp da yün buhara doyduğu zaman alır ve bir kap içerisinde sıkar ve bunu defaatle yapar. Yünde tatlı su buharı toplanır, tencerede ise acı kısım kalır.

İkinci bir yol: Sahilde genişçe bir çukur kazar ve deniz suyu onun içerisine sızar; sonra kazdığı çukura yakın ikinci bir çukur kazar ve birinci çukurdaki su oraya sızar. Sonra üçüncüsünü kazar. Su tatlılaşıncaya kadar böyle yapar.

Bulanık suyu içmek zorunda kalan bir kimse şöyle bir çareye başvurmalıdır: Bulanık su içerisine kayısı çekirdeği veya abanoz (sâc) ağacından bir parça atılır veya alevli ucu yanan bir odun, içerisine sokularak söndürülür, yahut kilermeni veya buğday kavutu atılır. Çünkü bu durumda suyun bulanıklığı dibine çöker ve su durulur.

86— Misk (مسك):

Sahih-i Müslim'de Ebu Saîd el-Hudrî'den Hz. Peygamber'in (s.a.): "En iyi güzel koku, misktir." buyurduğu nakledilir.[210]

Sahihayn'da Hz. Âişe şöyle der: "Ben Hz. Peygamber'i (s.a.) ihrama girmeden önce ve kurban bayramının ilk günü Kâ'be'yi tavafından önce, içinde misk bulunan bir koku ile kokulardım."[211]

Misk, kokuların kıralıdır, en üstünü, en iyisidir, onunla darbımesel getirilir, diğerleri hep ona benzetilir, o bir başkasına benzetilmez. Cennette sıddıkların makamı ondandır.

Misk ikinci derecede sıcak ve kuru özellik arzeder. Nefsi sevindirir ve onu güçlendirir. Bütün iç organları koklamak ya da içmek yoluyla güçlendi-

210. Müslim, 2252.
211. Buharî, 25/18.

rir. Üzerine sürülmek sureti ile de, dış organları takviye eder. Yaşlılar, üşüyenler için özellikle de kış mevsiminde faydalıdır. Bayılma ve hafakanlar için iyidir. Bol harareti harekete geçireceği için zayıflığa iyi gelir. Gözün beyazını cilalar, rutubetini emer, orada ve bütün uzuvlarda bulunan yelleri indirir, zehirin etkisini ortadan kaldırır, yılan ısırmalarına iyi gelir. Faydaları gerçekten pek çoktur. En güçlü ferahlatıcı maddelerden birisidir.

87— Mercencûş (مرزنجوش), Majorane Hortensis, Macuran Otu/Mercanköşk/Merzenküş:[212]

Hakkında sıhhatini bilmediğimiz bir hadis vardır ve şöyle denmektedir: "Mercanköşke devam ediniz. Çünkü o, soğuk algınlığı için iyidir."[213]

Mercanköşk, üçüncü derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Koklanması soğuk özellikli baş ağrısına; balgam, kara safra, soğuk algınlığı ve yoğun yellerden olan baş ağrılarına iyi gelir. Başta ve burun deliklerindeki tıkanıklıkları açar. Soğuk özellikli çoğu şişlikleri çözümler, soğuk ve rutubetli özellik arzeden ağrı ve şişliklerin çoğuna fayda verir. Üzerinde taşınıldığında aybaşı kanını söktürür ve hamile kalınmasına yardımcı olur. Kuru yaprakları ufalanır ve ısıtılıp sarılırsa, göz altında ârız olan kan lekelerini giderir. Lapası sirke ile sargı yapıldığında akrep sokmasına iyi gelir. Yağı, sırt ve dizkapağı ağrılarına karşı faydalıdır. Yorgunluğu giderir. Onu sürekli koklayan kimsenin gözlerine su inmez. Acı badem yağı ile suyu buruna çekildiğinde, burun deliklerindeki tıkanıklıkları açar, orada ve başta ârız olan yellere karşı faydalıdır.

88— Milh (ملح), Tuz:

İbn Mâce *Sünen*'inde Enes'ten (r.a.) merfû olarak: "Katıklarınızın efendisi tuzdur."[214] buyurulduğunu rivayet eder. Bir şeyin efendisi, o şeyi ıslah edip, düzene koyan demektir. Katıkların çoğunluğu ancak tuz ile kıvamını, tadını bulur. Bezzâr'ın *Müsned*'inde merfû olarak şöyle buyurulduğu nakledilir: "Çok geçmez insanlar içerisinde yemekteki tuz gibi olursunuz. Yemek ancak tuz ile kıvamını bulur."[215]

212. Merzencûş: Çok dallı ve yere yayılan bir ottur. Yuvarlak ve tüylü yaprakları vardır. Gerçekten güzel bir kokusu vardır.
213. Süyutî, *el-Câmiu's-Sağîr*'de zikretmiş ve Ebu Nuaym ve İbnü's-Sünnî'ye nisbet etmiş, zayıf olduğuna dair rumuz kullanmıştır.
214. İbn Mâce, 3315. Senedinde metrûk bir râvi olan İsa b. Ebî İsa vardır.
215. Bk. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* 10/18. İsnadı hasendir.

Bağavî, *Tefsir*'inde Abdullah b. Ömer'den (r.a.) merfû olarak şöyle buyurulduğunu zikreder: "Allah gökten yeryüzüne dört bereket indirmiştir: Demir, ateş, su, tuz." Hadisin mevkûf olması daha uygun gözükmektedir.

Tuz, insanların bedenlerini ve yiyeceklerini düzene sokar, karıştırıldığı herşeyi, hatta altın ve gümüşü bile ıslah eder. İçerisinde bulunan bir kuvvet sebebiyle altının sarılığını, gümüşün de beyazlığını arttırır. Cilalayıcı ve çözümleyici, yoğun rutubetleri giderici ve onları emici, bedenleri takviye edici, kokuşma ve bozulmalarını önleyici, yaralı uyuza fayda verici özellikleri vardır.

Onunla sürme çekildiğinde, gözde bulunan fazla eti söker. "Zafere" ve "enderânî" denilen, kaynağı kaplayan tabaka ile aşırı beyaz olan kısmı bu hususta daha da etkilidir. İnatçı, pis yaraların yayılmasını önler, dışkıyı indirir; karında su toplayan kimselerin karınları onunla oğulduğu zaman iyi fayda verir; dişleri arındırır, kokuşmaları giderir; diş etlerini takviye eder ve güçlendirir. Faydaları gerçekten çoktur.

89— Nahl (نخل, Phoenix Dactylifera, Hurma Ağacı:

Kur'an'da birçok yerde geçer. *Sahihayn*'da ise İbn Ömer (r.a.) şöyle anlatır: Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında iken, bir de baktık hurma özü getirildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.):

— Gerçekten ağaçlar içerisinde bir ağaç vardır ki, yaprağı düşmez. Bu ağaç müslümanın misalidir. Şimdi bana söyleyin, bu ağaç nedir? buyurdu. Bunun üzerine cemaatin zihinleri kırlardaki ağaçlara takıldı.

Benim içimden bunun hurma olduğu geçti. O hurmadır diyecek oldum. Sonra baktım ben cemaatin içerisinde yaşça en küçük olanıyım. Bu yüzden sustum. Hz. Peygamber:

— O hurma ağacıdır, buyurdu.

Ben bunu (babam) Ömer'e andığımda şöyle dedi:

— Eğer söyleseydin, o benim için şundan şundan daha makbul olurdu.(216)

Bu hadisten şu neticeleri çıkarabiliriz:

1— Âlim olan zat talebeleri için meseleleri vaz edip, onları yetiştirmek için görüşlerini alabilir ve onları deneyebilir.

216. Buharî, 70/46; Müslim, 2811.

2— Darbımesel ve teşbihler yapılabilir.

3— Sahabe, büyüklerine karşı hayâlı ve saygılıdırlar, büyüklerinin yanında konuşmaktan kendilerini tutarlar.

4— Kişi, oğlunun başarısı ve doğruya ulaşmasından dolayı ferahlık duyar, sevinir.

5— Çocuğun babası huzurunda —baba bilmese bile— bildiği bir şeyi söylemesi mekruh değildir, bunda babaya karşı bir edepsizlik mânası yoktur.

6— Faydasının devamlı, gölgesinin her zaman olması, meyvesinin hoş ve güzelliği ve daimi olarak bulunması gibi özelliklerinden dolayı müslüman, hurma ağacına benzetilmiştir.

Meyvesi hem yaş hem kuru iken; hem koruk hem olgun iken yenilir. O hem bir gıda hem de devadır; hem yemek hem tatlıdır; hem içecek hem meyvedir. Gövdesi bina, alet-edevat ve kap imalinde kullanılır. Yaprağından hasır, zenbil, kap ve yelpazeler vb. yapılır. Lifinden ip yapılır, yastık vb. içi doldurulur. Geriye kaldı çekirdeği, o da deve yiyeceğidir. İlaç ve sürmelikler içerisine katılır. Sonra meyvesinin ve endamının güzelliği, manzarasının hoşluğu, meyvelerinin ahenkli biçimde dizilişi, çekiciliği ve letafeti insanın içini ferahlatır, hoş bir neşe verir. Onun görülmesi yaratıcısının ve O'nun eşsiz sanatını, kudretinin kemalini, hikmetinin sonsuzluğunu hatırlatır. Ona mü'min kişiden daha çok benzeyen başka bir şey yoktur. Çünkü mü'min mahza hayırdır, açık, gizli mutlak faydadır.

O öyle bir ağaçtır ki, kütüğü (yeni bir minber yapılması münasebeti ile) Hz. Peygamber'in kendisinden ayrılması ânında O'na olan şevki, sözünü dinlemeye olan iştiyakı neticesinde âhu figân eylemiştir. Meryem validemiz Hz. İsa'yı doğuracağı zaman onun altına inmiştir. İsnadında tereddütler bulunan bir hadiste onun hakkında: "Halanıza, hurma ağacı ikram ediniz. Çünkü o Âdem'in yaratıldığı topraktan halkedilmiştir." buyurulmuştur.[217]

İnsanlar asmanın mı hurmadan, yoksa hurmanın mı asmadan daha üstün olduğunda ikiye ayrılmışlardır. Yüce Allah, Kitab'ında pek çok yerde her ikisini de yan yana zikretmiştir.[218] Her biri diğerine ne kadar da yakındır! Bununla birlikte her biri kendi bitiş yerinde, toprağının uygun olduğu yerde daha üstün, daha faydalıdır.

---

217. Sahih olmayan bir haberdir. Süyutî, *el-Câmi'us-Sağîr*'de zikretmiş ve onu Ebu Ya'lâ, İbn Ebî Hâtim, el-Ukaylî (*ed-Duafâ*'da), İbn Adiy (*el-Kâmil*'de), İbnü's-Sünnî ve Ebu Nuaym'a nisbet etmiştir. Senedinde Meşrûr b. Said vardır ve zayıftır.

218. Üzüm kelimesini 11 yerde, hurma kelimesini ise 20 yerde zikretmiştir. Bk. *el-Mucemu'l-Müfehres*, Ineb ve Nahl maddeleri.

90— Nercis (نرجس), N. Tazzetta, Nergis:

Hakkında aslı olmayan bir hadis vardır. Güya Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: "Nergis koklamaya devam ediniz; çünkü kalpte delilik, cüzzam ve baras (alaca hastalığı) çekirdeği bulunur. Onu ancak nergis koklama keser."(219)

Nergis, ikinci derecede sıcak ve kuru özelliklidir. Kökü sinirlere kadar ulaşan yaraları ıslah eder; yıkayıcı, arındırıcı, cezbedici bir gücü vardır. Pişirilip suyu içildiği zaman veya haşlanarak yenildiği zaman kusmayı harekete geçirir, midenin dibindeki rutubeti cezbeder. Kara burçak (كرسنة) ve bal ile pişirildiği zaman, yaraların kirlerini arındırır ve zor olgunlaşan çıbanları parçalar.

Çiçeği mutedil bir hararette ve hoştur; soğuk özellikli soğuk algınlığına iyi gelir. Kuvvetli bir çözümleyici gücü vardır, dimağ ve burun deliklerindeki tıkanıklıkları açar; rutubetli ve kara safralı baş ağrılarına fayda verir, sıcak özellikli başları ağrıtır.

Soğanı, sert olarak bölünüp dikildiğinde iki katı olur. Onu kışın sürekli koklayan kimse, yazın "birsam" denilen bir nevi delilikten emin olur. Balgam ve kara safra safradan hasıl olan baş ağrılarına karşı fayda verir. Kalbi ve beyni güçlendirici, pek çok hastalıkları giderici bir koku özelliği vardır. *Teysîr* sahibi: "Onu koklamak, çocuklardaki sarayı giderir." demiştir.

91— Nevre (نورة), Harzeme:

İbn Mâce ümmü Seleme'den nakleder: "Hz. Peygamber (s.a.) temizlik yapmak istediği zaman avret yerinden başlar ve harzeme (nevre) sürer, bedeninin diğer yerlerine de ailesi sürerdi."(220) Harzeme hakkında birçok hadis varid olmuştur. En iyisi bu naklettiğimizdir.

Rivayete göre ilk kez hamama giren ve kendisine harzeme yapılan kimse Süleyman b. Davud (a.s.)'dır. Aslı: İki birim kireç ile bir birim zırnık alınır ve su ile karıştırılır. Olgunlaşıncaya ve iyice mavileşinceye kadar güneşte veya hamamda bekletilir. Sonra vücuda sürülür ve etkisini gösterecek kadar oturulur, su dokundurulmaz, sonra yıkanır; yakıcı etkisinin giderilmesi için de yerine kına sürülür.

219. İbnu'l-Cevzî, *Mevzuât*'ında zikretmiştir.
220. İbn Mâce, 3751. Senedinde inkıta vardır. Çünkü Habib b. Ebî Sâbit'in Ümmü Seleme'den rivayeti mürseldir.

92— Nebik (نبق), Flacourtia Cataphracte, Sidr veya Nebik Ağacı:

Ebu Nuaym, *et-Tıbbu'n-Nebevî*'de merfû olarak şu hadisi zikreder: "Adem (a.s.) yeryüzüne indirildiğinde, dünya meyvelerinden yediği ilk şey nebik idi." Hz. Peygamber (s.a.), sıhhatinde ittifak edilen hadislerinde "nebik"ten söz etmiş ve İsrâ gecesinde sidre-i müntehayı gördüğünü ve onun yemişlerinin (nebik) Hecer destileri gibi olduğunu ifade buyurmuşlardır.(221) Nebik, sidr ağacının (nebik ağacı) meyvesidir. Tabiatı tutar, ishale iyi gelir, mideyi tabaklar, safrayı teskin eder, bedene gıda verir, iştahı açar, balgam doğurur, safralı mide fesadına iyi gelir. Hazmı yavaştır. Kavutu iç organları güçlendirir; safralı mizaçları ıslah eder. Zararı petekli bal ile giderilir.

Rutubetli mi, yoksa kuru mu olduğu hakkında iki görüş varsa da, doğrusu şöyledir: Onun rutubetli olanı soğuk ve rutubetli; kurusu ise soğuk ve kurudur.

93— Hindiba (هندبا), Cichorium Endivia, Yaban Marulu:

Hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.) aslı olmayan aksine mevzu bulunan üç hadis bulunmaktadır: 1) "Hindiba yiyiniz ve onu silkelemeyiniz. Çünkü Allah'ın hiçbir günü yoktur ki, cennet katrelerinden onun üzerine damlalar inmiş olmasın." 2) "Kim hindiba yer ve üzerine uyursa, ona ne zehir dokunur, ne de sihir." 3) "Hiçbir hindiba yaprağı yoktur ki, üzerinde cennetten bir damla bulunmasın."(222)

Hindibanın istihale ve mevsimlerin değişmesi ile değişiklik gösterici bir özelliği vardır: Kış mevsiminde soğuk ve rutubetlidir, yazın sıcak ve kurudur; ilkbahar ve sonbaharda ise mutedildir. Çoğu kez soğukluk ve kuruluğa meyillidir. Tutucu ve soğutucu özelliği vardır; mideye iyi gelir. Pişirilip sirke ile yenildiği zaman, özellikle de kara hindibası karnı tutar, mide için bu daha da iyidir, daha da tutucudur; mide zayıflığına fayda verir.

Lapası, midede ârız olan iltihapları izale eder ve nikrise (gut) ve sıcak özellikli göz şişliklerine iyi gelir. Yaprakları ve sapları lapa yapılıp sarıldığı zaman akrep sokmasına karşı fayda verir, mideyi güçlendirir, karaciğerde ârız olan tıkanıklıkları açar, soğuk ve sıcak özellikli karaciğer ağrılarına iyi gelir.

---

221. Buharî, 59/6.
222. Bk. İbnu'l-Kayyim, *el-Menâru'l-Münîf*, s. 54; Aliyyu'l-Kârî, *el-Masnû*, 74; Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmûa*, 165-167; İbn Müflih, *el-Âdâbu'ş-Şer'iyye*, 3/65.

Dalak, damar ve iç organlarda meydana gelen tıkanıklıkları açar, böbrek damarlarını arıtır. Karaciğer için en faydalısı en acı olanıdır. Damıtılan suyu, özellikle yaş raziyane suyu ile katıldığı zaman tıkanıklık doğuran sarılığa karşı fayda verir. Yaprakları inceltilip sıcak özellikli şişlikler üzerine konulduğu zaman, onları serinletir ve çözümler. Midede olan şeyleri temizler, kan ve safranın hararetini söndürür. En uygunu yıkanmadan ve silkinmeden yenilmesidir. Çünkü yıkanıldığı veya silkinildiği zaman, özelliğini kaybeder. Bununla birlikte onda bütün zehirlere karşı fayda veren panzehir (tiryâk) özelliği de vardır.

Suyu ile sürme çekildiğinde, göz zaafına iyi gelir. Yaprakları panzehir içerisine katılır; akrep sokmasına karşı iyi gelir ve çoğu zehirlere mukavemet eder. Suyu damıtılıp üzerine zeytinyağı döküldüğü zaman, öldürücü ilaçlardan kurtarır. Kökü damıtılıp suyu içildiği zaman yılan, akrep ve eşek arısı sokmalarına iyi gelir. Kökünün salgıladığı sütü, gözün beyazını cilalar.

94— Vers (ورس), C. Longa, Kurkum/Zerdeçöp/Hind Zafranı:[223]

Tirmizî, *Cami*'inde Zeyd b. Erkam'dan naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), zâtülcenbe karşı zeytinyağı ve versi tavsiye buyururdu. Katâde: "Şikâyetçi olduğu taraftan boğazına akıtılır.." demiştir.[224]

İbn Mâce, Zeyd b. Erkam'dan (r.a.) şöyle nakleder: "Hz. Peygamber (s.a.), zâtülcenbe karşı boğaza akıtılmak suretiyle vers, kust (ûd-i hindî) ve zeytinyağı önerirdi."

Ümmü Seleme validemizden şöyle dediği sahih olarak bilinmektedir: "Lohusa kadın, doğumundan sonra kırk gün otururdu. Bizden birisi lohusalığı sırasında yüzündeki allıklardan dolayı vers (Hind zafranı) sürerdi."[225]

Lügatçi Ebu Hanife şöyle der: "Vers ekilir, kendiliğinden bitmez. Arap topraklarından başka yerde, Arap topraklarından da Yemen ülkesinden başka yerlerde yetiştiğini bilmiyorum."

Birinci derecenin ilk haddinde sıcak ve kuru özellik arzeder. En kalitelisi

---

223. Vers: Susam gibi sarı bir bitkidir, boyama amacı ile kullanılır. Rengin güzelleştirilmesi amacı ile yüze sürülecek allık elde edilir.
224. Tirmizî, 2079; İbn Mâce, 3467.
225. Ahmed, 6/300; Ebu Davud, 311, 312; Tirmizî, 139; Dârakutnî, 82; Hâkim, 1/175; Beyhakî, 1/341. Senedi hasendir. Ayrıca şahidleri için bk. Zeylaî, *Nasbu'r-Râye,* 1/205-206.

kırmızı ve ele yumuşak geleni ve kepeği az olanıdır. Cilddeki lekeler, kaşıntı yerlerine, deri yüzünde bulunan sivilce ve kabarcıklara sürüldüğünde iyi netice verir. Tutucu ve boyayıcı özelliği vardır. İçildiği zaman barasa (alacalık) iyi gelir. İçilecek miktarı bir dirhem kadardır.

Özellik ve faydaları bakımından deniz kustuna (kust-ı bahrî) yakındır. Cilddeki beyazlıklar, kaşıntı, sivilce ve kabarcıklar ile kızıla çalan siyah lekeler üzerine sürüldüğü zaman fayda verir. Vers ile boyanmış elbise cima lezzetini arttırır.

95— Vesme (وسمة), Isatis Tinctoria, Yabani Civid Otu:

Arapça'da (ورق النيل) de denilir. Saçı siyahlaştırır. Saçı siyaha boyamanın caiz olup olmaması sırasında sözü geçmiştdi.

96— Yaktîn (يقطين), C. Pepo, Kabak:

"Yaktin"den maksat (دُبّاء) ve (قرع), yani kabaktır. Ancak "Yaktîn" kelimesi daha geneldir. Çünkü sözlükte, karpuz, acur, hıyar gibi sapı (sâkı) üzere durmayan her bitkiye "yaktîn" tabir edilir. Kur'an'da "...Ve üzerinde (gölge yapması için) kabak türünden bir ağaç bitirdik."[226] âyetinde zikri geçer.

Soru: Arapça'da sapı üzere durmayan bitkilere (شجر) değil de (نجم) tabir edilir. (شجر) ise sapı (sâkı, bedeni, gövdesi) olan bitkilerdir. Lügat âlimleri böyle söylemişlerdir. Bu durumda âyette (شجرة من يقطين) "kabak türünden bir ağaç" ifadesi nasıl kullanılmıştır?

Cevap: (شجر) kelimesi kayıtsız kullanıldığı zaman, üzerinde durduğu bir sapı, gövdesi olan bitkiler manasına gelir. Kayıtlandığı zaman ise durum değişir ve kayıtlandığı manaya gelir. İsimler bahsinde mutlak ve mukayyed arasındaki fark, anlayış ve lügatin mertebeleri konusunda pek büyük faydası olan önemli bir konudur.

Kur'an'da zikri geçen (يقطين) den maksat (دُبّاء) yani kabaktır. Ürününe de (دُبّاء) veya (قرع) adı verilir.

Sahihayn'da şöyle bir hadis vardır: Enes b. Mâlik anlatır: Bir terzi, yap-

226. Saffât, 37/146.

tığı bir yemeğe Hz. Peygamber'i (s.a.) davet etmişti. Bu yemeğe Rasûlullah (s.a.) ile birlikte ben de gitmiştim. Ev sahibi Rasûlullah'a (s.a.) arpa ekmeği ile içinde kabak ve kurutulmuş et bulunan bir çorba takdim etti. Ben Rasûlullah'ın (s.a.) tabağın etrafındaki kabakları araştırdığını gördüm. Artık o günden sonra kabağı sevmekteyim.[227]

Ebu Tâlût şöyle der: Enes b. Mâlik'in yanına girdim. O kabak yiyor ve şöyle diyordu: "Ey kabak! Hz. Peygamber'in sana olan sevgisinden dolayı sen, bana ne kadar sevimlisin!"

el-Gaylâniyyât'da Hişâm b. Urve hadisinin ilk râvisi Hz. Âişe şöyle demektedir: Hz. Peygamber (s.a.) bana: "Ey Âişe! Ocağa bir tencere koyduğunuz zaman, içine bolca kabak koyun. Çünkü o hüzünlü kimsenin kalbini güçlendirir." buyurdu.

Kabak (yaktîn) soğuk ve rutubetli özellik arzeder, hafif bir gıda verir, mideden inmesi süratlidir. Eğer hazmolmadan önce bozulmamışsa güzel bir karışım oluşturur. Özelliklerinden birisi de beraber bulunduğu diğer gıdalarla uyumlu ve güzel bir karışım oluşturmasıdır. Hardal ile birlikte yenildiğinde sert, tuzla yenildiğinde tuzlu, tutucu bir nesne ile alındığında tutucu karışımlar oluşturur. Ayva ile yenildiği zaman bedene güzel bir gıda verir.

Kabak hafif ve sulu özellik arzeder; rutubetli ve balgamlı bir gıda verir, hararetli kimselere fayda verir, soğukluk hissedenlere ve balgamlı tarafı ağır basan mizaçlara iyi gelmez. Suyu susuzluğu keser. İçildiği veya onunla baş yıkandığı zaman zaman sıcak özellikli baş ağrılarını giderir. Nasıl kullanılırsa kullanılsın, karnı yumuşatır. Hararetli kimseler hakkında tedavi için onun gibisi ve çabuk faydasını gösteren başka bir şey yoktur.

Bazı faydaları: Hamura bulanıp fırın ya da tandırda kızartılır, suyu çıkarılır ve latif meşrubatlardan biri ile birlikte içilirse ateşli hummaların hararetini dindirir, susuzluğu keser, güzel bir gıda verir. Terencebîn (kudret helvası) ve terbiye edilmiş ayva ile içildiği zaman sırf safra ishal eder

Kabak kaynatılır ve suyu birazcık bal, birazcık da natron (sodyum karbonat) ile birlikte içilirse hem balgam hem de safra indirir. Ezilir ve bıngıldak üzerine sargı yapılırsa, dimağdaki sıcak özellikli şişliklere fayda verir.

Kabuğu sıkılır ve suyu gül yağı ile karıştırılarak kulağa damlatılırsa sıcak özellikli şişliklere iyi gelir. Kabuğu yine sıcak özellikli göz şişliklerine, sıcak özellikli nikrise (gut hastalığına) karşı fayda verir. Kabak sıcak mizaçlı

227. Buharî, 70/36; Müslim, 2041.

ve hummalı kimselere karşı çok faydalıdır. Midede kötü bir karışım ile karşılaştığında onun tabiatına dönüşür ve bozulur ve bedende kötü bir karışım oluşturur. Bu zararı sirke ve tarhana ile giderilir.

Kısacası kabak, en hafif ve en süratli etkilenen bir gıdadır. Enes'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) efendimiz onu çok yerlermiş.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BAZI TIBBÎ TAVSİYE VE İKAZLAR

BAZI TIBBÎ TAVSİYE VE İKAZLAR

Bu konuyu, kitaptan beklenen faydaların tam olması için genel mahiyetteki bazı tıbbî tavsiye ve uyarılarla bitirmeyi uygun gördüm.

İbn Mâsiveyh'in *el-Mehâzir* adlı kitabında konu ile ilgili bir fasıl gördüm ve onu aynen nakletmeyi uygun buluyorum. O şöyle diyor:

Kim kırk gün soğan yer de yüzü çil çil olursa ancak kendisini kınasın.

Kim midesinde yumurta ve balığı bir araya toplar da, felç ya da yüz felci geçirirse kendisinden başka kimseyi kınamasın.

Tok karına hamama girip de felç geçiren ancak kendisini kınasın.

Sütle balığı bir arada yiyen kimseye baras (alaca hastalığı), cüzzam veya nikris (gut hastalığı) isabet ederse kusuru sadece kendisinde arasın.

Midesinde sütle nebizi (şıra) bir araya getiren kimseye eğer baras veya nikris (gut) isabet ederse kusuru başkasında aramasın.

Kim ihtilam olur ve yıkanmadan karısı ile ilişkide bulunursa, neticede de karısı mecnun veya manyak bir çocuk doğurursa kendisinden başka kimseyi kınamasın.

Kim haşlanmış soğuk yumurta yer ve karnını onunla doldurursa, sonra da astıma yakalanırsa kusuru sadece kendisinde bulsun.

Kim cinsel ilişkide bulunur ve boşalıncaya kadar sabretmezse ona taş (حصاة) isabet eder, neticede başkasını kınamasın.

Kim geceleyin aynaya bakar da, kendisine yüz felci veya başka bir dert isabet ederse ancak kendisini kınasın.

İbn Bahtayşû şöyle der: Yumurta ile balığı aynı anda yemekten sakın. Çünkü onlar kulunç, bâsur ve diş ağrılarına sebebiyet verirler.

Devamlı yumurta yemek yüzde çillikler doğurur. Mülûha[1] ve tuzlu balık yemek, hamamdan sonra hacamat olmak, behak (yüzde lekeler) ve uyuza sebebiyet verir.

Devamlı koyun böbreği yemek, mesaneyi dumura uğratır. Taze balık yedikten sonra yıkanmak, felce sebebiyet verir.

Hayız olan kadınla cima etmek cüzzama sebep olur. Akabinde suyu dökmeden (boşalmadan) cimada bulunmak, taş oluşturur. Çıkış yolunda (mahrec) uzun süre beklemek, şiddetli dertlere sebep olur.

Hipokrat: "Zararlı şeyden azıcık almak, faydalı şeyden gereğinden fazla almaktan daha hayırlıdır." demiştir.

Yine o: "Aşırı yorgunluktan, yiyecek ve içeceklerden tıka basa mideyi doldurmaktan kaçınmak suretiyle sıhhatinizi korumaya çalışınız." demiştir.

Bilge kişilerden biri de şöyle demiştir: "Kim sıhhatli olmak istiyorsa kaliteli gıdalar alsın, acıkınca yesin, susayınca içsin, suyu az içsin, günün ilk yemeğinden (öğle) sonra uzansın, akşam yemeğinden sonra şöyle bir yürüsün, helaya gitmeden uyumasın, tok karına hamama gitmesin. Yazın bir kere hamama gitmek, kışın on defa gitmekten daha hayırlıdır. Geceleyin kurutulmuş et yemek tükenmeye yardımcı olur. Yaşlı kadınlarla ilişkide bulunmak gençleri ihtiyarlatır, sağlam bedenleri hasta eder." Bu Hz. Ali'den rivayet edilirse de doğru değildir. Bunlardan bir kısmı Arap tabibi Hâris b. Kelede ve daha başkalarının sözlerindendir.

Hâris şöyle der: "Kim uzun süre yaşamak istiyorsa -ki ölümsüzlük yokturgünün ilk yemeğini (öğle) erken yesin, akşam yemeğini de[2] öne alsın. Hafif elbise giysin, cinsî münasebette az bulunsun."

Yine Hâris şöyle der: "Dört şey bedeni yıkar: Aşırı dolu mide ile cima etmek, tok karına hamama gitmek, kurutulmuş et yemek, yaşlı kadınla cima etmek."

Hâris'in ölümü yaklaştığında insanlar başına toplandılar ve:

— Bize senden sonra yapacağımız bir tavsiyede bulun, dediler. O şöyle dedi:

1. Mülûha: Kataf da denilen semiz otuna benzer yassı yapraklı, yumuşak bir ot.
2.Eskiden öğle (غداء) ve akşam (عشاء) yemeği olmak üzere iki öğün yemek yenirmiş.

"— Kadınlarla genç olmadıkça evlenmeyin, meyveleri tam olgunlaşma zamanında yeyin, başka zaman yemeyin, sizden biriniz bedenine dert getirecek bir şeyle uğraşmasın. Her ay bir kere mutlaka midenizi temizlemelisiniz. Çünkü bu balgamı eritir, safrayı yok eder, et bitirir. Sizden biri öğle yemeğini yediği zaman akabinde bir müddet uyusun. Akşam yemeğini yediğinde de kırk adım yürüsün."

Krallardan birisi saray doktoruna:

— Belki de fazla yaşamayacaksın. Bana sağlıklı yaşamak için tutacağım öğütte bulun! demiş, o da şöyle nasihatta bulunmuştur:

"— Genç kadından başkası ile evlenme, sadece genç hayvan eti ye, hasta olmadan ilaç içme, olgun olmadıkça meyve yeme, yemeği iyi çiğne. Gündüz yemek yediğinde, akabinde biraz uyumanda bir sakınca yoktur. Geceleyin yediğinde ise elli adım da olsa, şöyle bir yürümeden uyuma. Acıkmadıkça yeme, isteksiz cinsel ilişkiye girişme, geldiği zaman sidiğini tutma, hamam senden nasibini almadan, sen ondan nasiplen, midende yemek varken üzerine asla yemek yeme, dişlerinin çiğnemekten aciz kaldığı şeyleri yemekten zinhar sakın, zira miden onu hazmetmekten aciz kalacaktır. Her hafta bir kusmalı ve bedenini temizlemelisin. Cesedindeki kan ne güzel bir hazinedir, dolayısıyla onu ancak ihtiyaç sırasında çıkar, hamama gitmeye devam et; zira o ilaçların nüfuz edemediği tabakalara ulaşır ve zararlı unsurları dışarı atar."

İmam Şafiî şöyle der:[3]

Dört şey bedeni güçlendirir: Et yemek, güzel koku koklamak, cinsel ilişki olmaksızın yıkanmak, keten elbise giymek.

Dört şey de bedeni zayıflatır: Aşırı cinsel ilişki, aşırı üzüntü, aç karnına fazla su içmek, fazla ekşi yemek.

Dört şey görmeyi güçlendirir: Kâbe'nin karşısına oturmak, uyuyacağı zaman göze sürme çekmek, yeşilliğe bakmak, oturulacak yeri temiz tutmak.

Dört şey de görmeyi zayıflatır: Kazurata bakmak, asılmış kimseye bakmak, kadının fercine bakmak, kıbleye sırt dönerek oturmak.

Dört şey de cinsel ilişki gücünü arttırır: Serçe, su yoncası (الأطريفل); menyanthes trifoliata), fıstık ve keçiboynuzu yemek.

Dört şey aklı arttırır: Lüzumsuz sözleri terketmek, misvak kullanmak, salih kimselerle beraber olmak, âlimler ile beraber olmak.

Eflatun şöyle demiştir: "Beş şey vardır ki, bedeni eritir, insanı kahre-

3.Bk. *Âdabu'ş-Şâfiî*, s. 323; *el-Âdâbu'ş-Şer'iyye*, 2/390; *Şerhu'l-Kâmus*, 7/416.

der: Varlıklı kimselerin pintiliği, sevgililerden ayrı düşme, öfke ve kini yutma, öğüde kulak asmama, cahillerin akıllı kimselere gülmeleri."

Me'mun'un saray doktoru şöyle demiştir: "Şu hasletlere iyi kulak vermelisin. Çünkü onları iyice belleyip de uygulayana ölümden başka illet musallat olmaz. Midende yemek varken yemek yeme, çiğnemekten dişini yoracak yiyecekleri sakın yeme, zira miden onu hazmetmekten aciz kalacaktır. Fazla cinsel ilişkiden sakın. Çünkü o hayatın nurunu söndürür. Yaşlı kadınla asla cinsel ilişkiye girme, zira o füc'eten ölüme sebep olabilir. Zaruret olmadıkça asla kan aldırma. Yazın arasıra kusmaya çalış."

Hipokrat'a ait vecizelerden birisi şöyledir: "Her çok, tabiî olanı bozar."

Galinos'a: "Niçin hasta olmuyorsun?" diye sormuşlar. "Çünkü ben birbirine uyumu olmayan iki kötü yiyeceği bir araya getirmedim, hiçbir zaman yemek üstüne yemek almadım, kendisinden eza göreceğim hiçbir yemeği mideme indirmedim." diye cevap vermiş.

Dört şey bedeni hasta eder: Çok konuşma, çok uyuma, çok yeme, çok cinsel ilişkide bulunma.

Çok konuşma, beynin özünü azaltır ve onu zayıflatır, saçları çabuk ağartır.

Çok uyku, yüzün rengini sarartır, kalbi kör eder, gözü tahrik eder, tembelleştirir, bedende rutubetler oluşturur.

Çok yeme, midenin ağzını bozar, bedeni zayıflatır, yoğun yeller ve güç dertler doğurur.

Çok cinsel ilişki bedeni çökertir, kuvvetleri zaafa uğratır, bedenin rutubetlerini kurutur, sinirleri gevşetir, tıkanıklıklara sebebiyet verir, zararı bütün bedeni kaplar, özellikle de dimağa zararı büyüktür. Çünkü onunla insanın hayat iksiri unsurundan pek çok çözülmeler olur. Onun beyni zayıflatması, ne var ne yok hep istifra etmenin zayıflatmasından daha çoktur. Onun dışarı atılmasıyla ruh cevherinden de çok şey atılmış olur.

Cinsel ilişkiler içerisinde en faydalısı gerçek şehvetin bulunduğu bir zamanda genç, güzel ve helâl olan eş ile yapılanıdır. Ayrıca şu unsurlar bulunmalıdır: Hararetli ve rutubetli bir mizaca sahip olmak, aradan zaman geçmek, her türlü zihni meşgul edecek şeylerden uzak olmak, ifrata düşmemek, cima sırasında terki uygun olan şeylerden uzak olmak; bunları aşırı tokluk, aşırı açlık, istifra, tam riyazat, aşırı sıcaklık veya aşırı soğukluk şeklinde sıralayabiliriz. Eğer cinsel ilişki sırasında bu on şeye riayet edilirse, ilişkiden

gerçekten fayda görülür. Bu şartlardan hangisi bulunmazsa, o oranda cinsel ilişki zararlı hal alır. Bu şartların hepsi veya çoğunluğu bulunmadan ilişkiye girişiliyorsa, o artık bir ilişki değil, âcil bir helâk halini alır.

Sağlıklı halde aşırı diyet (perhiz), hastalık sırasında karışık ve fazla yemek gibidir. Mutedil bir diyet ise faydalıdır.

Galinos, adamlarına şöyle dermiş: Üç şeyden sakınır, dört şeye de sıkıca sarılırsanız doktora ihtiyacınız kalmaz: Tozdan, dumandan ve pis kokudan sakınınız. Yağlı ete (iç yağı), güzel kokuya, tatlıya devam ediniz ve sık sık hamama gidiniz. Doyduktan sonra daha fazla yemeyiniz. Badruc ve reyhan ile dişlerinizi kurcalamayınız. Akşam vakti ceviz yemeyiniz. Soğuk algınlığına yakalanmış bir kimse ensesi üzerine uyumasın. Kederli bir kimse ekşi yemesin, kan aldıran kimse hızlı yürümesin, çünkü bunda ölüm tehlikesi vardır. Gözü ağrıyan kimse kusmasın. Yazın fazla et yemeyiniz. Soğuk özellikli humma sahibi güneşte uyumasın. Baharatlanmış eski patlıcana yaklaşmayınız. Kış mevsiminde her gün bir bardak sıcak su içen kimse hastalıktan emin olur. Hamamda bedenini nar kabuğu ile ovan kimse uyuz ve kaşıntıdan emin olur. Beş susamı birazcık sakız, ham öd ve misk ile yiyen kimsenin ömrü billah midesi güçlü kalır ve bozulmaz. Kim karpuz (veya kavun) çekirdeğini şekerle yerse, midesindeki taşları temizler ve kendisinden idrar yanmasını izale eder.

Dört şey bedeni yıkar: Düşünce, üzüntü, açlık, uykusuzluk.

Dört şey insanı ferahlatır: Yeşil manzaraya, akar suya, sevgiliye ve meyveye bakmak.

Dört şey gözü karartır: Yalın ayak yürümek, sabah akşam kin duyulan kimseye, (hareketleri) ağır kimseye ve düşmana bakmak, çok ağlamak, ince yazıya çok bakmak.

Dört şey cismi güçlendirir: Yumuşak elbiseler giymek, mutedil sıcaklıktaki hamama girmek, tatlı ve yağlı yemek yemek, güzel kokular koklamak.

Dört şey yüzün suyunu kurutur, güzelliğini, revnaklığını alır götürür: Yalan, hayâsızlık, cahilane aşırı sorular ve aşırı günaha dalmak.

Dört şey yüzün suyunu ve güzelliğini arttırır: Mürüvvet, vefa, kerem ve takva.

Dört şey başkalarının kin ve nefretini kazandırır: Kibir, hased, yalan ve laf götürüp getirme (nemîme).

Dört şey rızkı celbeder: Gece ibadet etmek, seher vakti çokça istiğfar et-

mek, sadaka vermek, gündüzün başında ve sonunda zikretmek.

Dört şey rızkı azaltır: Sabah uykusu, az namaz, tembellik, hıyanet.

Dört şey anlama melekesine ve zihne zarar verir: Devamlı ekşi ve meyve yemek, ense üstüne yatıp uyumak, düşünce ve keder.

Dört şey anlayışı arttırır: Kalbin başka şeylerle meşgul olmaması, yiyecek ve içecekle karnın iyice dolu olmaması, tatlı ve yağlı yiyeceklerin seçilmesi sureti ile gıda tanziminin iyi yapılmış olması, bedeni ağırlaştıran artıkların dışarı atılması.

Akla zarar veren şeylerden bazıları: Devamlı soğan, bakla, zeytin ve patlıcan yemek, fazla cinsel ilişkide bulunmak, yalnızlık, efkâr, sarhoşluk, çok gülmek ve gam.

Meşhur münazaracılardan birisi şöyle demiştir: "Hayatımda üç mecliste yenildim. Buna hiçbir sebep bulamadım. Ancak birinde o günlerde ben çokça patlıcan, diğerinde zeytin, öbüründe de bakla yemiştim."

Böylece ilmî ve amelî tıpla ilgili faydaların sonuna gelmiş olduk. Sanıyoruz okuyucu, bunların birçoğunu sadece bu kitapta bulabilecektir. Bu tıbbın verileri ile şeriat arasındaki yakınlığı, peygamber tıbbına nisbetle tabiplerin tıbbının, kocakarı tıbbının tabiplerin tıbbına olan nisbetinden daha geride olduğunu ortaya koymuş olduk.

Aslında durum bizim zikrettiklerimizin daha fevkinde ve tavsif ettiklerimizden daha da büyüktür. Şu kadar ki bizim bu zikrettiklerimizde, işin ötesinde nelerin bulunabileceğine dair bir işaret bulunmaktadır. İşin tafsilatını görmek basiretinden mahrum olan kimseler, hiç olmazsa, Allah Teâlâ tarafından vahiyle teyid edilen kuvvet ile Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e nasib ettiği ilimler, O'na lütfettiği akıl ve basiretler ile başkalarında olan ilim, akıl ve basiretler arasındaki farkı bilmelidirler.

Belki biri çıkar ve: "Hz. Peygamber'in rehberliği ile bu bölümün, ilaçların etkilerinden, tedavi kanunlarından, hıfzıssıhha ile ilgili tedbirlerden söz etmenin ne ilgisi vardır?" diyebilir.

Böyle bir itiraz, o kişinin Hz. Peygamber'in (s.a.) getirdiği şeyleri anlamama konusundaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu anlattıklarımız ve daha onların kat kat fazlası olan bilgiler, Hz. Peygamber'in getirdiği ve irşadda bulunduğu bazı şeyleri anlamış olmanın tabiî neticelerindendir. Allah ve Peygamberini, onlardan gelen şeyleri iyi anlamak, Allah'ın herkese nasib olmayan bir lütfudur. Onu Allah dilediği kimselere bahşeder.

Biz Kur'an'da tıbbın üç esasını ortaya koymuş bulunuyoruz. Dünya ve ahiret saadetini temin için gönderilmiş bulunan Hz. Peygamber'in şeriatinin, kalplerin selâmetine kefil olduğu gibi, bedenlerin sıhhati, selâmeti için de gerekli unsurları içermiş olması ve koruyucu hekimliğe irşadda bulunması nasıl inkâr edilebilir? Şu kadar var ki, Kur'an bunlar üzerinde genel olarak durmuş ve teferruatını kıyas, işaret ve îma yolları ile elde edip ortaya koyması için sağlam akla ve sağduyuya bırakmıştır. Durum aynen furu-ı fıkıh meselelerinde olduğu gibidir. Bilmediği şeye düşmanlık eden kimselerden olmayınız.

Şayet kul Kur'an ve sünnet hususunda iyice derinleşse ve nasslar ve onlardan çıkarılabilecek mânâları tam anlamıyla kavrasa, bunlar ona yeter ve başka hiçbir kelâma ihtiyaç hissetmeden bütün sahih ilimleri onlardan çıkarabilir.

Bütün ilimler, Allah'ı bilmek, O'nun yaratış (*halk*) ve kâinatı idare (*emr*) keyfiyetini anlamak esası üzerinde döner dolaşır. Bu ise Peygamberlere (s.a.) bahşedilmiştir. Onlar, insanlar içerisinde, Allah'ı ve O'nun yaratış ve tedbir kanunlarını en iyi tanıyan kimselerdir.

Peygamberlerin tıbbı gibi, onlara tâbi olanların tıbbı da diğerlerinden daha doğru ve faydalıdır. Peygamberlerin sonuncusu, onların seyyidi ve imamları olan Hz. Muhammed b. Abdullah'ın —Allah'ın salât ve selâmı O'na ve diğer bütün peygamberlere olsun— tâbilerinin tıbbı ise en mükemmel, en doğru ve en faydalı tıptır. Bunu ancak hem onların, hem de diğerlerinin tıplarını bilen ve aralarında mukayese yapabilenler anlayabilir. Zira mukayese neticesinde aralarındaki fark ortaya çıkacaktır. Hz. Peygamber'in ümmeti, ümmetler içerisinde hem akılca hem de sağduyu bakımından en sağlam, ilimleri en yüksek olanlardır. Onlar her konuda doğruya en yatkın ve yakın olan kimselerdir. Çünkü onlar Yüce Allah'ın ümmetler arasından seçmiş bulunduğu bir ümmettir. Nitekim onların peygamberleri de diğer peygamberler içerisinden seçilmiş, mümtaz bir peygamberdir. Yüce Allah'ın onlara bahşettiği ilim, hayal gücü (*tasavvur*) ve hikmet konusunda hiç kimse onlara yaklaşamaz. Nitekim İmam Ahmed *Müsned*'inde, Behz b. Hakîm hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Sizden önce yetmiş ümmet geçmiştir. Siz Allah katında onlar içerisinde daha hayırlı ve şereflisiniz."[4] İslâm ümmetinin Allah katında böylesine değerli olmasının eseri, onların ilimlerinde, akıllarında, düşlerinde, sağduyularında kendini göstermiştir. Ayrıca onlar kendilerinden önce geçmiş ümmetlerin ilim akıl, amel ve derecelerine de vâkıf olmuşlar ve böylece ilimce, akılca ve hayal gücü açısından yüksel-

4.Ahmed, 5/5; Tirmizî, 3001; İbn Mâce, 4288. Senedi hasendir.

mişler ve Yüce Allah'ın kendi iliminden bahşettiği noktaya kadar ulaşmışlardır.

Böylece demevî tabiat onlara, safra özellikli tabiat yahudilere, balgam özellikli tabiat da hıristiyanlara hâs olmuştur. Bu yüzdendir ki, hıristiyanlar üzerine ahmaklık, anlayış ve zekâ kıtlığı hâkimdir; yahudiler üzerinde ise hüzün, düşünce, gam ve zül egemendir. Müslümanlarda ise akıl, şecaat, anlayış gücü, yiğitlik, neşe ve sürûr hâkimdir.[5]

Bunlar ince sırlar ve gerçeklerdir; onun miktarını ancak ve ancak anlayışı güzel, zihni berrak, ilmi derin olanlar, insanlarda mevcut özellikleri kavramış olan kimseler bilebilir. Tevfik yalnızca Allah'tandır.

5.Heyhat! Müellifin kendi dönemindeki müşahadeleri neticesindeki bu sözleri keşke bugün de doğru olsa!

ALTINCI KİTAP

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) VERDİĞİ HÜKÜMLER, EVLİLİK VE ALIM-SATIM KONULARINDAKİ UYGULAMALARI

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) VERDİĞİ HÜKÜMLER

A) HAD VE KISAS CEZALARI HAKKINDA VERDİĞİ HÜKÜMLER

Bu bölümden amacımız genel teşrîden bahsetmek değildir. Her ne kadar Hz. Peygamber'in (s.a.) verdiği özel hükümler genel teşrî oluyorsa da asıl maksadımız, Peygamberimizin taraflar arasını neticeye bağladığı cüz'i kararlarındaki tutumunu, insanlar arasında hüküm verirken takındığı tavrı ortaya koymak olacaktır. Bu arada genel teşrîi hükümlerinden de bahsedeceğiz.

1— Hapis Cezası Hakkında Verdiği Hükümler:

a) Hapis Cezası Hakkındaki Hükmü:

Behz b. Hakîm hadisinden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.), töhmetten (suç isnadı) dolayı bir adamı hapsetmiştir. Ahmed ve Ali b. el-Medînî hadisin isnadının sahih olduğunu söylemişlerdir.[1]

İbn Ziyâd ise *Ahkâm*'ında: Hz. Peygamber'in (s.a.) bir kölede bulunan kendi payını azad eden bir adamı hapsettiği, kölenin geri kalan kısmını da azad etmesinin ona vacip olduğu ve sonunda kendisine ait bir ganimeti (veya az bir koyunu) sattığı rivayetine yer vermiştir.[2]

---

1. Tirmizî, 1417; Ebu Davud, 3630; Nesâî, 8/67. Senedi hasendir.
2. Abdürrezzak, *Musannef*, 16716; Beyhakî, (1/276)'da Sevrî —İbn Ebî Leylâ— Kâsım b. Ebu Abdurrahman—Ebu Miclez senedi ile şunu rivayet ediyor: "Cüheyneli iki kardeşin aralarında müşterek bir köleleri vardı. Biri kendi payını azad etti. Hz. Peygamber, onu kendisine ait bir ganimeti satıncaya kadar hapsetti."

b) Kölesini Öldüren Kimse Hakkındaki Hükmü:

Evzaî, Amr b. Şuayb'tan, o babasından, o da dedesinden rivayet ediyor: "Bir adam, kölesini taammüden (kasıtlı) öldürmüştü. Hz. Peygamber (s.a.) ona yüz değnek (sopa) vurdu ve bir sene sürgün cezası verdi. Ayrıca bir köle azad etmesini de emretti. Kısas yolu ile kendisini öldürmedi."[3]

İmam Ahmed ise Hasan'ın Semüre'den, onun da Hz. Peygamber'den (s.a.): "Kim kölesini öldürürse biz de onu öldürürüz."[4] buyurduğunu rivayet etmiştir. Hadis her ne kadar mûteberse (mahfûz) de —çünkü Hasan bu hadisi Semüre'den duymuştur— köle karşılığında efendinin öldürülmesi, görülecek maslahat (yarar) gereği devlet başkanına bırakılmış bir ta'zir cezası olmaktadır.

c) Borçlunun Hapsedilmesi:

Hz. Peygamber; bir adama, borçlusunu yakalamasını ve bırakmamasını emretmiştir. Nitekim Ebu Davud, Nadr b. Şümeyl—Hirmâs b. Habîb—babası—dedesi kanalıyla rivayet etmiştir: (Sahabî râvi şöyle anlatır): Bana borcu olan birisini Hz. Peygamber'e (s.a.) getirdim. Bana: "Onu tut, bırakma" dedi. Sonra bana: "Ey Sehmoğullarından olan kardeş! Esirine ne yapmak istiyorsun?" buyurdu.[5]

2— Yaralama, Cinayet, Kısas ve Diyet Cezaları Hakkında Verdiği Hükümler:

a) Kâtile Yardımcı Olan Kimse Hakkındaki Hükmü:

Ebu Ubeyd'in rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.), öldürenin öldürülmesini, tutanın da tutulmasını[6] emretmiştir. Ebu Ubeyd; "Yani, ölmesi için hapsedilir." demiştir.

---

3. Dârakutnî, 3/143, 144. Senedi hasendir.
4. Ahmed, 5/11; Ebu Davud, 4515; Tirmizî, 1414; Nesâî, 8/20, 21. Hasen el-Basrî tedlisle nitelendirilmiştir.
5. Ebu Davud, 3629; İbn Mâce, 2428. Hirmâs, mechul bir râvidir, babasıyla dedesi de öyledir.
6. Abdürrezzak, *Musannef*, 17892, 17895. Dârakutnî'de (3/140), Ma'mer —İbn Cüreyc—İsmail b. Ümeyye silsilesiyle Hz. Peygamber'e ref' edilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Öldürülmesi için tutan kimse, kendi fiili gibi hapsedilir. Öldüren de öldürülür..." Bu hadisin râvileri sikadır, ancak hadis mürseldir. Dârakutnî (3/140), İsmail b. Ümeyye—

Abdürrezzâk ise *Musannef*'inde Hz. Ali'nin: "Maktûlü tutarak kâtile yardımcı olan kimse, ölünceye dek hapishanede tutuklanır." dediğini zikreder.[7]

b) Yol Kesme Cezası Hakkındaki Hükmü:

(Hz. Peygamber, zekât develerini güden çobanların gözlerini oyan ve develeri de sürüp götüren Ureynelileri yakalatmış) yaptıklarına misilleme olarak ellerinin ve ayaklarının kesilmesine, gözlerine mil çekilmesine hükmetmiş ve ölünceye dek aç susuz o vaziyette bırakmıştır.[8]

c) Kâtil ve Maktûlün Velileri Arasındaki Hükmü:

Sahih-i Müslim'de vârid olduğu üzere, bir adam diğer birisi aleyhinde, "Kardeşimi öldürdü." diye davada bulunur, o da itiraf eder. Hz. Peygamber (s.a.): "(Kısas yapmak üzere) al adamını." buyurur. Adam gittikten sonra Rasûlullah: "Onu öldürürse, o da onun gibi olur." buyurur. Derken adam döner ve: "(Ya Rasûlallah) Ben onu senin emrinle aldım." der. Hz. Peygamber (s.a.): "Onun; seninle kardeşinin günahlarını üzerine almasını istemez misin?" buyurur. Adam: "Evet, isterim." der ve kâtili serbest bırakır.[9]

Hadisteki, "O da onun gibi olur." ifadesini iki türlü anlamak mümkündür:

1) Eğer kâtil kısas yolu ile öldürülürse üzerinden (günah) düşer ve böylece onunla, kısası uygulayan aynı mertebede olur. Hadiste öldürmeden önce denmiyor, "Eğer öldürürse, o da onun gibi olur." buyuruluyor. Bu da öldürdükten sonra aralarında benzerliği gerektirir. Bu mânada hadiste bir problem de yoktur. Aksine böyle bir ifadede, hak sahibine kısastan vazgeçmesi ve affetmesi için bir tariz bulunmaktadır.

Nâfi— İbn Ömer silsilesi ile Hz. Peygamber'in: "Birisi bir diğerini tutar ve üçüncüsü de onu öldürürse, kâtil öldürülür, tutan da (ölmesi için) hapsedilir." buyurduğunu rivayet etmiştir. Hadisin râvileri sikadır. Beyhakî, mürsel olan hadisi tercih etmiş ve "Mevsûl olan hadis, mahfuz değildir." demiştir.

7. Abdürrezzak, *Musannef*, 17893. Râvileri sikadır.
8. Buharî, 86/15; Müslim, 1671 (9, 10, 11, 12, 14); Ebu Davud, 4364; Tirmizî, 55; Nesâî, 7/93, 94; İbn Mâce, 2578; Ahmed, 3/163, 177, 178. Hepsi de Enes b. Mâlik'ten.
9. Müslim, 1680.

2) Eğer kâtil, taammüden öldürmemiş ve veli de onu kısas yolu ile öldürmüşse, her ikisinin durumu da birbirine müsavi olur. Zira kâtil cinayetten, kısası uygulayan da öldürmede kasdı bulunmayan birini öldürmekten dolayı, her ikisi de mütecaviz durumda olmaktadır. İmam Ahmed'in *Müsned*'indeki rivayeti de bu te'vili delillendirmektedir: Ebu Hureyre'nin rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) döneminde bir adam öldürülür. Dava sonunda Hz. Peygamber (s.a.) kâtili, maktûlün velisine teslim eder. Kâtil: "Ya Rasûlullah! Ben öldürmek istememiştim, (kastım yoktu)." demiş, Hz. Peygamber (s.a.) de veliye: "Eğer o sözünde doğru ise ve sen de onu öldürürsen, cehenneme girersin." buyurmuş, bunun üzerine veli adamın yakasını bırakmıştır.[10]

İbn Habîb'in kitabında bu hadiste bir fazlalık vardır ki, şöyledir: "Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Elde kasıt, kalpte hata (böyle bir cinayet)."

d) Bir Cariyeyi Öldürene Kısas Uygulaması:

Sahîhayn'da sâbit olduğu üzere, bir yahudi zinetleri için bir cariyenin kafasını iki taş arasında ezerek öldürmüştü. Yakalandı ve suçunu itiraf etti. Hz. Peygamber (s.a.), başının iki taş arasında ezilerek öldürülmesini emretti.[11]

Bu hadiste kadına karşılık erkeğin kısas yoluyla öldürüleceğine, câniye yaptığının aynısının yapılacağına, öldürmenin sûikast olduğu ve bu yüzden kısas için velinin izni aranmayacağına delil vardır. Zira Hz. Peygamber (s.a.), kâtili cariyenin velilerine teslim edip: "İsterseniz öldürün, isterseniz affedin." dememiş, mutlak surette öldürmüştür. Bu, Malikî mezhebinin görüşüdür. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin tercihi de budur.

Bu hususta, "Hz. Peygamber (s.a.), kâtil yahudiyi ahdi bozduğu için öldürmüştür." diyenlerin görüşü doğru değildir. Çünkü ahdi bozmanın (hiyânet) cezası kılıçla öldürmektir, başını taşla ezmek değildir.

e) Hamile Kadına Vurup Çocuğunu Düşüren Kimse Hakkındaki Hükmü:

Sahîhayn'daki bir hadiste şöyle anlatılır: Huzeyl kabilesinden iki kadın

10. Ahmed'in *Müsned*'inde bulamadık. Tirmizî, 1407; Ebu Davud, 4498; Nesâî, 8/13; İbn Mâce, 2690. İsnadı sahihtir. Tirmizî; "Hadis hasen-sahihtir." demiştir.
11. Buharî, 55/5, 87/7; Müslim, 1672. Enes b. Mâlik'ten.

birbirlerine taş atmışlar, biri diğerini karnındaki çocuğu ile öldürmüş. Hz. Peygamber (s.a.), cenin için gurre yani bir köle veya cariye âzâdı ile hüküm buyurmuş, ölen kadının diyetini de kâtilin asabesine yüklemiştir. *Sahîhayn*'daki ifade böyle.[12] Nesâî'de ise şöyledir: "Karnındaki çocuk hakkında gurre ile hükmetti, kendisinin de kısas yoluyla öldürülmesine karar verdi."[13] Başkaları da: "Kâtili ona karşı öldürdüğünü" ifade etmişlerdir. Doğrusu Hz. Peygamber (s.a.), yukardaki hadisten anlaşıldığı üzere, kâtil kadını öldürmemiştir.[14] Buharî, *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den şu rivayette bulunur: "Hz. Peygamber, Lihyanoğullarından bir kadının cenini hakkında gurre ile yani bir köle ya da cariye ile hükmetti. Sonra hakkında gurre ile hükmolunan kadın öldü de, Rasûlullah (s.a.) mirasını çocukları ile kocasına, diyeti de asabesine ödetmeye hükmetti."[15]

Bu uygulamadan şu neticeler çıkar:

1— Kasıt benzeriyle katil (*şibhu'l-amd*), kısası gerektirmez.

2— Âkile, diyete tâbi olarak gurreyi de öder.

3— Âkile, asabeden ibarettir.

4— Kâtilin kocası, âkileye dahil değildir.

5— Kâtil kadının çocukları da âkileye dahil değildir.

f) Kâtili Bilinmeyen Öldürme Olaylarında Kasâme İle Hükmü:

Sahîhayn'da Hz. Peygamber'in (s.a.) Ensar'a yahudiler arasında kasâme[16] ile hükmettiği sabittir.

(Huveyyısa, Muhayyısa ve Abdurrahman, Hayber'de ölü olarak buldukları yakınları Abdullah b. Sehl b. Zeyd için Hz. Peygamber'e davacı olduklarında) Hz. Peygamber (s.a.) bunlara: "Yemin edebilir misiniz ki, adamınızın kanına hak sahibi olasınız?" buyurmuştur. Buharî'nin ifadesi: "Kâtilinize ya da adamınıza" şeklindedir. Bunlar da: "Şahid olmadığımız, görmedi

12. Buharî, 87/25; Müslim, 1681.
13. Nesâî 8/21, 22; Ebu Davud, 4572; İbn Mâce, 2641; Dârimî, 2/196, 197; Ahmed, 1/364. İsnadı sahihtir.
14. Bk. İbn Ferec el-Mâlikî (ö. 497 h.), *Akdiyetu Rasûlillah*, s. 16-17.
15. Buharî, 87/25.
16. "el-Kasâme" kelimesi masdardır. Bir mıntıkada bir maktûlün bulunması durumunda, davacı oldukları takdirde kan sahiplerine veya davalılara verilen yeminlere denilir. "Kasâme" lafzı, "kan üzerine edilen yemin" anlamına tahsis edilmiştir. *Muhkem*'de şöyle denilmektedir: "Kasâme, bir şey üzerine yemin eden veya ona şahitlikte bulunan bir topluluğun adıdır. Kasâme yemini de bunlara nisbet edilen yemindir. Sonra bizzat yemin hakkında kullanılır olmuştur."

ğimiz bir iş (nasıl yemin ederiz?)" demişler. Hz. Peygamber: "Öyle ise yahudiler elli kişinin yemini ile sizi aklar." buyurunca onlar: "Kâfir bir kavmin yeminlerini nasıl kabul edebiliriz?" demişler. Bunun üzerine onun diyetini Hz. Peygamber kendisi vermiştir.

Bir rivayette: "Sizden elli erkek, onlardan bir adam aleyhine yemin eder ve adam tamamı ile size verilir."[17] ifadesi vardır.

Sahih hadislerin ifadelerinde diyetin nereden ödendiği hakkında ihtilâf vardır. Bazısında, Hz. Peygamber'in kendisinden ödediği, bazısında da zekât develerinden ödediği belirtilir.

Ebu Davud'un *Sünen*'inde ise; maktûl, yahudilerin içerisinde bulunduğu için, Hz. Peygamber'in (s.a.) diyeti onlara yüklediği ifade olunur.[18]

Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde: "Hz. Peygamber'in (s.a.), önce yahudilere yemin verdirdiği ve onların yeminden kaçındıkları, sonra Ensar'dan kasâmede (yemin) bulunmalarını istediği, onların da yemin etmemeleri üzerine diyeti yahudiler üzerine yüklediği" zikredilir.[19]

Nesâî'de de: "Diyeti, yahudiler üzerine koyduğu ve bir kısmını ödeyerek onlara yardımcı olduğu" kaydı vardır.[20]

Bu uygulama aşağıdaki hükümleri içerir:

1— Kasâme ile hükmetmek, Allah'ın dininden ve şeriatındandır.

2— Kasâme yolu ile kısasın meşrûiyeti: Hadislerde geçen: "Adam tamamı ile size teslim edilir.", "Adamınızın kanına hak sahibi olursunuz" gibi ifadeler buna delildir. Kur'an ve sünnet'in zâhiri, mülâanede bulunan kocanın ve kasâmede kan sahiplerinin yeminleri ile öldürme hükmünü getiriyor. Bu, Medine âlimlerinin görüşüdür. Irak âlimleri ise, her iki durumda da öldürme olmayacağı görüşündedir. İmam Ahmed'in mezhebi; kasâmede öldürüleceği, liânda öldürülmeyeceği şeklindedir. Şâfiî ise aksi kanaattedir.

3— Diğer davaların aksine, kasâmede yemin, önce davacılara (*müddeî*) verdirilir.

4— Zimmîler, üzerlerine düşen görevi yapmazlarsa, ahdi bozmuş sayılırlar. Hz. Peygamber'in; "Ya diyeti ödersiniz ya da harp ilan etmiş sayılırsınız." ifadesinden bu anlaşılır.

---

17. Buharî, 87/22; Müslim, 1669.
18. Ebu Davud, 4526. İsnadı sahihtir. *Musannef*, 18252; Beyhakî, 8/121.
19. *Musannef*, 18252.
20. Nesâî, 8/12. Senedi hasendir.

5— Davalı (*müddea aleyh*) hüküm meclisinden uzakta ise, hâkim kendisine yazar, hasmın mahkemeye gelişini aramaz.

6— Kadı'nın yazısına istinaden —onun yazısı olduğuna dair üzerine şahit tutulmasa bile— amel ve hükümde bulunmanın cevazı.

7— Gıyabî hükmün cevazı.

8— Kasâmede —eğer varsa— elliden daha az kişinin yemini ile yetinilmeyeceği.

9— Eğer dava, müslüman ve zimmîler arasında ise, bize baş vurmasalar bile onlara (zimmîlere) İslâm ahkâmının tatbik edileceği.

10— Diyetin zekât develerinden ödenmesi ki, bu durum bir çokları için izahı zor bir problem arzetmektedir. Bazılarınca, gârimîn (borçlular) faslından ödemiştir ki doğru değildir. Zira, zimmîlerin borçlularına zekât verilmez. Bazılarınca, ödenen bu diyet, zekât mallarından yerlerine harcandıktan sonra arta kalan kısımdır ve devlet başkanının bu fazlayı maslahat (yarar) gördüğü yerlere harcama yetkisi vardır. Bu izah birincisinden daha uygundur. Daha makulu; Hz. Peygamber'in (s.a.), diyeti kendisinden ödemesi ve zekât develerinden ödünç alması şeklindeki yorumdur. Buna hadisteki: "Hz. Peygamber (s.a.) diyeti kendi yanından verdi." ifadesi delil olur. Bütün bu yorumlardan en uygunu şu olacaktır: Hz. Peygamber, iki unsur arasındaki anlaşmazlığı gidermek için diyeti yüklenince, verdiği hüküm, ara bulmak için borçlanan kimse (*ğârim*) üzerine verilmiş bir hüküm oldu. "Hz. Peygamber diyeti gârimîn faslından ödedi" diyenler de belki bunu kasdediyorlar. Hz. Peygamber (s.a.), kendisi için zekâttan asla bir şey almamıştır. Çünkü sadaka kendisine helâl değildir. Şu kadar var ki, bu fasıldan diyeti ödemiş olması, ara bulmak için borçlanan bir kimseye vermesi kabilinden olmuştur. En doğrusunu Allah bilir.

Bir itiraz olarak, hadisteki: "Diyetini yahudiler üzerine kıldı." sözüne ne dersiniz denebilir. Bu ifade mücmeldir ve râvi, diyetin yahudiler üzerine kılınış keyfiyetini zabtedememiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), yahudilere yazıp: "Maktûlun diyetini verin ya da harp ilan etmiş sayılırsınız." diye bildirince bu tutumuyla Hz. Peygamber, diyetin ödenmesi için onları ilzam etmiş olur. Ancak bilinen şudur ki, onlar öldürdüklerini kabul etmemişler ve buna dair yemin etmişlerdir. Bu durumda da Hz. Peygamber diyeti kendisi ödemiştir. İşte diğer râvilerin zabtettikleri bu fazlalık, bir öncekinden daha tercih edilir durumdadır.

Peki, Nesâî'nin rivayetinde yer alan: "Diyeti yahudiler üzerine dağıttığı ve bir kısmını da ödeyerek onlara yardımcı olduğu" şeklindeki ifadeye ne der-

siniz? Bu soruya şöyle cevap verilir: Bu ifade kesinlikle muteber (mahfuz) değildir. Zira diyet, sırf maktûlun velilerinin iddia etmiş olmaları ile davalılar üzerine gerekmez. Mutlaka ikrar, beyyine (delil), ya da davacıların yemini gibi bir mesned bulunması gerekir. Burada bunlardan hiçbiri yoktur. Hz. Peygamber (s.a.), davacılara kasame yemini teklif etmiş, onlar yeminden kaçınmışlardır. Bu durumda mücerred dava ile yahudileri diyet ödemeğe nasıl icbar edebilir?

g) Birbirlerine Sarılarak Kuyuya Düşüp Ölen Dört Kişi Hakkındaki Hükmü:

İmam Ahmed, Bezzâr ve diğerlerinin zikrettiklerine göre, bir grup insan Yemen'de bir kuyu kazmışlardı. Bu kuyuya birisi düştü. Bu kimse düşerken yanındakine sarıldı, o da düştü. İkinci üçüncüye, üçüncü dördüncüye, derken hepsi de düştü ve öldüler. Akrabaları (orada kadı olan) Hz. Ali'ye durumu ilettiler. Hz. Ali: "Kuyuyu kazan insanları toplayın." dedi ve ilk düşen için, diyetin dörtte birine hükmetti. Çünkü üzerinde üç kişi helâk olmuştu. İkinci için diyetin üçte birine karar verdi. Onun üzerinde de iki kişi helâk olmuştu. Üçüncü için diyetin yarısına hükmetti, çünkü üzerinde bir kişi ölmüştü. Dördüncü için de tam diyet ödenmesini kararlaştırdı. Bunlar, ertesi yıl Hz. Peygamber'e gelmişler ve durumu kendisine anlatmışlardı. Hz. Peygamber onlara: "Durum aranızdaki hükmü gibidir." demiş ve tasvip etmişti. Bezzâr'ın hadisi nakli bu şekildedir.

İmam Ahmed'in hadisi de aşağı yukarı aynıdır. Şöyle diyor: "Onlar, Hz. Ali'nin hükmüne razı olmaktan kaçındılar ve Hz. Peygamber'e (s.a.) geldiler. Peygamberimiz Makâm-ı İbrahim'in yanında idi. Durumu O'na anlattılar. Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Ali'nin verdiği hükmü onayladı ve diyeti, kuyunun kazılması sırasında orada bulunanların kabilelerine yükledi."[21]

h) Analığı İle Evlenen Kimse Hakkındaki Hükmü:

İmam Ahmed, Nesâî ve diğerleri rivayet ederler: Berâ (r.a.) şöyle anlatır: Dayım Ebu Bürde ile karşılaştım, beraberinde bir sancak vardı. Bana: "Rasûlullah (s.a.) beni, babasının karısı (analığı) ile evlenen birisini öldür-

---

21. Ahmed, 1/77, 152. Senedinde Hınş b. el-Mu'temir vardır ve zayıftır. Heysemî hadisi, *Mecmau'z-Zevâid*'de zikretmiş ve İmam Ahmed'le Bezzâr'a nisbet etmiş ve şöyle demiştir: Hadisin senedinde Hınş adlı râvi vardır, Ebu Davud onun sika olduğunu söylemişse de onda zayıflık vardır. Diğer râvileri Sahih-i Buharî'nin râvileridir.

mem ve malına el koymam için gönderdi." dedi.[22]

İbn Ebî Hayseme, *Tarih*'inde, Muâviye b. Kurre'den, o babasından, o da dedesinden rivayet ediyor. Râvi sahabî şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber beni babasının karısı ile gerdeğe giren bir adama gönderdi. Boynunu vurdum ve malına (el koyup) beşte birini ayırdım."

Yahya b. Maîn: "Bu, sahih bir hadistir." demiştir.

İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki İbn Abbas hadisinde ise Hz. Peygamber (s.a.): "Kim, nikâh düşmeyen bir yakını ile ilişkide bulunursa, onu öldürünüz." buyurmuştur.[23]

Cüzcânî şunu nakleder: Kendisi için kız kardeşini zorla alan bir adamın durumu Haccâc'a iletildi. Haccâc: "Onu hapsedin ve Hz. Peygamber'in (r.a.) ashabından burada bulunanlara durumu sorun." dedi. Abdullah b. Ebî Mutarrif'e (s.a.) sordular. O, Hz. Peygamber'in: "Kim mü'minlerin harîm-i ismetini çiğnerse, onu kılıçla ortadan biçin!"[24] buyurduğunu işittim, demiştir.

İmam Ahmed, İsmail b. Saîd rivayetinde söz edilen, babasının karısıyla ya da mahremiyle evlenen bir kimse hakkında; onun öldürüleceğini ve malının da beytülmâl'e konulacağını ifade etmiştir.

Sahih olan bu görüştür. Bu Hz. Peygamber'in (s.a.) verdiği hükmün de gereğidir.

İmâm Şâfiî, Mâlik ve Ebu Hanife ise, böyle birinin cezasının zina cezası olduğunu söylemişlerdir. Sonra Ebu Hanife: "Eğer bir akitle cinsî ilişkide bulunmuşsa, ta'zir cezası uygulanır, had cezası verilmez." demiştir ki, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü ve uygulaması daha doğru ve uyulmaya daha lâyıktır.

---

22. Ahmed, 4/295; Nesâî, 6/109, 110; Tirmizî, 1362; Ebu Davud, 4457. Senedi hasendir. Ebu Davud, (4456 nolu) Müsedded—Halid b. Abdillah—Mutarrif—Ebu'l-Cehm—Berâ isnadlı hadiste, Berâ'dan şunu nakletmektedir: "Yolu şaşıran bir devem üzerinde dolaşıyordum. Beraberlerinde sancak olan bir bölük ya da atlılar çıkageldiler. Bedevîler, Hz. Peygamber'e olan yakınlığımdan dolayı etrafımı sardılar. Bir çadıra geldiklerinde içeriden bir adam çıkardılar ve boynunu vurdular. Sebebini sordum. Babasının karısıyla gerdeğe girdiğini söylediler." Hadisin isnadı sahihtir. Ayrıca bk. *Müsned*, 4/295.
23. İbn Mâce, 2564. İsnadında İbrahim b. İsmail b. Ebî Habîbe el-Ensarî vardır ve zayıftır. Ancak önceki hadis onu desteklemektedir.
24. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/269) zikretmiş ve Taberânî'nin rivayet ettiğini söylemiştir. Senedde Refde b. Kudâa vardır. Hişâm b. Ammâr onu sika bulurken, cumhur zayıf olduğunu söylemiştir. Zehebî, *Mîzan*'da Buharî'nin onun hakkında: "Hadisine güven olmaz." dediğini nakleder. Nesâî ise: "O sağlam değildir." der. Bk. *el-İsâbe*, 4961.

i) Zina Töhmetine Maruz Kalanın Öldürülmesine Hükmetmesi, Suçsuzluğu Ortaya Çıktığında Öldürmekten Vazgeçmesi:

İbn Ebî Hayseme, İbnü's-Seken ve diğerlerinin Enes'ten (r.a.) sâbit olan rivayetlerinde şöyle anlatılır: Mâriye ile amcası oğlu arasında dedikodu vardı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali'ye: "Git, eğer onu Mâriye'nin yanında bulursan boynunu vur." buyurmuştu. Hz. Ali ona geldi ve bir kuyunun içinde onu serinliyor buldu. Hz. Ali: "Çık!" dedi ve elinden tutarak dışarı çıkardı. Bir de ne görsün adam mecbûbdu, cinsel organı yoktu. Hz. Ali hemen ondan el çekmiş ve Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek: "Ya Rasûlallah! Adam mecbûb, cinsel organı yok." demişti.[25] Başka bir rivayette: "Hz. Ali onu ağaçta hurma toplarken bulmuş, bir kumaş parçasına bürünmüştü. Adam kılıcı görünce irkildi ve üzerinden kumaş parçası düştü. Bir de ne görsün adam mecbubdu, cinsel organı yoktu." ifadeleri vardır.

Bu uygulama birçok âlim için bir problem teşkil etmiştir. Bazıları hadisi eleştirmek istemişlerdir. Ancak hadisin senedinde tenkid edilebilecek kimse yoktur. Bazıları ise şöyle bir yorum yapmışlardır: Hz. Peygamber (s.a.) verdiği emirde, gerçekten onu öldürmesini istememiş; bir daha Mâriye'nin yanına gelmemesi için ona gözdağı vermek istemişti. Nitekim Hz. Süleyman, bir çocuk hakkında çekişen iki kadına: "Bana bir bıçak getirin. Çocuğu ortadan ikiye biçeyim." demişti ve bununla gerçekten öyle yapmayı kasdetmemiş, aksine bu yolla işin gerçeğine ulaşmak istemişti. Bu yüzdendir ki hadis imamlarından bazıları bu hadise, "Doğruyu elde edebilmek için hâkim, hilâf-ı hakikat bir tavır gösterebilir bâbı" şeklinde başlık atmışlardır. İşte bunun gibi Hz. Peygamber (s.a.) de ashabın, dedikodusu çıkan adamın suçsuzluğunu, Mâriye'nin iffetini öğrenmelerini istemiş; kılıcı ensesinde görünce adamın gerçek durumunun görüleceğini düşünmüştü. Nitekim durum Hz. Peygamber'in (s.a.) tasarladığı gibi ortaya çıkmıştı.

Bundan daha güzel bir izah tarzı şudur: Hz. Peygamber (s.a.) Ali'ye, o adamın Hz. Peygamber'in ümmü veledi ile halvete yeltenmesi ve cür'eti sebebiyle ta'zir yoluyla öldürmesini emretmişti. Hz. Ali, işin iç yüzünü öğrenip onun şüpheden uzak olduğunu görünce öldürmekten vazgeçti. Durumun açıklanması adamın öldürülmesine ihtiyaç bırakmamıştı. Ta'zir yoluyla ölüm cezası, had gibi zorunlu da değildir. Maslahata tâbidir. Eğer öldürmede yarar varsa öldürülür, yoksa öldürülmez.

---

25. Müellif (r.h.), burada olayın asıl kaynağından uzaklaşmış ve İbnü's-Seken'le İbn Ebî Hayseme'ye nisbet etmiştir. Halbuki hadis *Sahih-i Müslim*'de (2771) Tevbe bahsinde "Hz. Peygamber'in hareminin şüpheden berâeti" babında ve *Müsned*'de (3/281) rivayet edilmiştir.

j) İki Köy arasında Bulunan Maktûl Hakkındaki Hükmü:

İmam Ahmed ve İbn Ebî Şeybe, Ebu Saîd el-Hudrî'nin şöyle anlattığını rivayet ederler: "İki köy arasında bir maktûl bulunmuştu. Hz. Peygamber (s.a.), (maktûlün bulunduğu noktadan) her iki köy arasının ölçülmesini emretti. Köylerden birine daha yakın bulundu. Hz. Peygamber'in (s.a.) karışı, hâlâ gözümün önündedir. Ölüyü daha yakın olan köyün üzerine attı."[26]

Abdürrezzak'ın *Musannef*'inde şu bilgiler vardır: Ömer b. Abdülaziz şöyle der: Bize ulaştığı kadarıyla bir kavmin yurdu civarında öldürülmüş olarak bulunan kişi hakkında Hz. Peygamber (s.a.): "Yemin davalılar (*müddea aleyh*) üzerinedir. Eğer yeminden kaçınılırsa (*nükûl*), davacılara yemin verdirilir, ederlerse (kana) hak kazanırlar. Eğer iki taraf da yemin etmezlerse, diyetin yarısı davalılar üzerine gerekir. Diğer yarısı ise düşer."[27] şeklinde hükmetmiştir.

İmam Ahmed, Mervezî'nin rivayetinde Ebu Saîd'in rivayet ettiği hadisle hüküm verme üzerinde durmuş ve şöyle demiştir: Ebu Abdullah'a sordum: "Söz konusu insanlar üzerlerine konulan şeyi verseler ve sonra bu işte bazı insanlara zulmedildiği ortaya çıksa ne olur?" "Eğer biliniyorlarsa kendilerine iade olunur." dedi. Ben: "Ya bilinmiyorlarsa?" diye sordum. O: "Sözkonusu yerin yoksullarına dağıtılır." dedi. Ben: "O yerin yoksullarına dağıtılacağına dair delil nedir?" diye sordum. O şöyle cevap verdi: "Hz. Ömer, diyeti, maktûlün bulunduğu köyün ahalisi üzerine koymuştur. Sanıyorum şöyle dedi: Nasıl ki diyet oranın ahalisi üzerine konuluyorsa, zulme uğrayan insanlar belli değillerse yine onlara dağıtılır."

İşte Hz. Ömer, hadisin gereği ile hükmetmiş ve diyeti maktûlün bulunduğu yerin ahalisi üzerine koymuştur. Aynı hadisi İmam Ahmed delil olarak kullanmış ve bunu, zulme uğrayan insanlar belli değillerse haksızlıkla alınan şeyin oranın ahalisine dağıtılması konusuna da asıl yapmıştır.

Diğer eser (haber) ise mürseldir, delil olacak güçte değildir. Eğer sahih olsaydı, onunla amel etmek gerekirdi ve muhalefet caiz olmazdı; "deâvâ" ve "kasâme" bablarına da muhalif değildir. Çünkü içlerinde önce davacıların yemin etmesini gerektirecek açık bir levs (yani maktûlün ölmeden önce 'beni falan öldürdü' dediğine şehadet eden bir kişinin, ya da aralarında düşmanlık, tehdid vb. olduğuna tanıklık edecek iki şahidin bulunması durumu) olmadığı için, yemin etme hususunda davalılar tarafının önceliği vardır. Bazen yeminden kaçınırlarsa davacılar tarafı iki yönden kuvvet kazanır: Birin-

26. Ahmed, 3/39, 89. Senedinde Atıyye el-Avfî vardır, zayıftır.
27. *Musannef*, 18290.

cisi: Maktûlün kendi muhitlerinde bulunması. İkincisi: Kendi mıntıkalarının berâetine dair yeminden kaçınmaları. Bu durum açık bir levs yerine geçer, davacılar yemin eder ve (kana) hak kazanırlar. Her iki taraf da yeminden kaçınırlarsa, bu her iki taraf için de katmerli şüphe uyandırır ve bu durum —davacılar yemin etmedikçe— diyetin tam olarak ödetilmesi için yeterli bir sebep olamaz. Kendileri yemin etmedikleri için de diyetin tamamen düşmesini gerektirmez; böylece diyet ikiye bölünmüş olur, yarısı yemin etmemeleri sebebiyle mevcut şüpheden ötürü davalılar üzerine gerekir. Diyet tam olarak gerekmez. Çünkü hasım taraf da yemin etmemiştir. Levs, davacıların yemini ile davalıların yeminden kaçınmalarından oluşmuş iken, bir tarafın bulunmamasıyla tamam olmayınca davacıların yeminlerine tekabül eden kısım düşer, ki bu diyetin yarısıdır. Davalıların yeminden kaçınmalarına tekabül eden diğer yarı ise vacip olur. Bu, en güzel ve en adilâne bir hükümdür. Başarı Allah'tandır.

k) Yaralama Olaylarında Yaranın İyileşmesine Kadar Kısası Ertelemesi:

Abdürrezzak *Musannef*'inde, —daha başkaları da— İbn Cüreyc hadisinde Amr b. Şuayb'dan naklediyorlar: Hz. Peygamber (s.a.), boynuzla bir başkasının ayağını yaralayan kimse hakkında hükümde bulundu. Yaralanan: "Ya Rasûlallah! Bana kısas imkânı ver!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Yaran iyileşinceye kadar dur." buyurdu. Adam inad etti ve kısas istedi. Hz. Peygamber (s.a.) de kısasa izin verdi. Sonunda kısas cezası tatbik edilen iyi oldu, kısası yapan ise topal oldu. Adam: "Ya Rasûlallah! Ben topal oldum, adamsa iyi oldu." deyince Peygamberimiz: "Ben sana yaran iyileşinceye kadar kısas işini ertelemeni emretmemiş miydim? Sen ise inad ettin. Allah da sana müstehakını verdi. (İkinci bir kısas hakkından) uzaklaştırdı. Topallığın havada kaldı." buyurdu.

Bu topal olan adamın durumundan sonra Hz. Peygamber (s.a.), yaralanan kimselerin, yaraları iyileşmedikçe kısas talebinde bulunmamalarını emretti. Yaralama iyileşinceye kadar neyse o. Eğer bir topallık veya çolaklık varsa bu durumda kısas yoktur, diyet vardır. Kim bir yaradan dolayı kısas yapar ve kısas yapılan kimseye fazla bir zarar verilirse, o bu fazla zararın diyetine (aradaki farka) hak kazanır.[28]

Derim ki: Hadis İmam Ahmed'in *Müsned*'inde, Amr b. Şuayb—

---

28. *Musannef*, 17991; Beyhakî, 8/68; Dârakutnî, 3/88. Senedi hasendir.

babası—dedesi tarikiyle muttasıldır ve şöyledir: Bir adam boynuzla birisini dizkapağından yaralamıştı. Yaralı, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve: "Ya Rasûlallah, bana kısas imkânı ver!" dedi. Peygamberimiz de: "İyileşinceye dek (bekle)!" buyurdu. Adam yine geldi ve kısas istedi. Peygamberimiz de kısas yaptırdı. Sonra adam geldi ve: "Ya Rasûlallah! Topal oldum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Sana, yapma dedim, beni dinlemedin. Allah da seni uzaklaştırdı ve topallığını (ikinci bir defa) kâle almadı." buyurdu.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.), yaralananın durumu iyileşmeden, yaralama olaylarında kısas yapılmasını yasakladı.[29]

Dârakutnî'nin *Sünen*'inde ise Câbir'den şöyle rivayet edilmiştir: "Bir adam yaralanmış ve kısas talep etmişti. Hz. Peygamber (s.a.), yaralananın durumu iyileşmedikçe yaralayan üzerine kısas uygulamasını yasakladı."[30]

Bu uygulama (hüküm), şu hususları içermektedir:

1— Yaralananın durumu iyileşme ya da yaranın son şeklini alması suretiyle istikrar kazanmadıkça kısas caiz değildir.

2— Cinayetin sirayeti de kısas kapsamındadır.

3— Değnek, boynuz vb. ile döğme olaylarında kısas caizdir.

4— Bu hükmü nesheden bir delil yoktur, muarız bir hüküm de bulunmamaktadır. Neshedilen husus, iyileşmeden önce kısasın uygulanmasıdır, yoksa bizzat kısas neshedilmiş değildir. Bunu akıldan çıkarmamak lâzımdır.

5— Mağdur, derhal câni üzerinde kısas icra eder ve sonra yara başka bir uzvuna sirayet eder veya ölümüne sebep olursa, (kısas sonrası) sirayet hederdir.

6— Sadece kısasla yetinilir, câninin ayrıca tazir ve hapsine gidilmez. (Tabiîn müctehidi) Atâ şöyle diyor: "Yaralama olaylarında kısas vardır. Devlet başkanının câniyi döğme ve hapis hakkı yoktur. Ceza, sadece kısastır. Rabbin unutucu değildir. Eğer dileseydi ayrıca döğülmesini, hapsini de emrederdi." İmam Mâlik ise: "Kul hakkı dolayısıyla kısas yapılır, cür'etkârlığından dolayı da cezalandırılır." demiştir.

---

29. Ahmed, 2/217. Râvileri sikadır. Hadisi Heysemî (6/295, 296) zikretmiş ve: "Ahmed rivayet etmiştir. Râvileri sikadır. Aşağıdaki Câbir hadisi onu desteklemektedir...." demiştir.
30. Dârakutnî, 3/88. Senedi hasendir. Heysemî, *Mecmauz-Zevâid*'de (6/296) zikretmiş ve: "Taberânî *el-Evsât*'da zikretmiştir. Senedinde Muhammed b. Abdullah b. Nimrân vardır ve zayıftır. İbn Ebî Hâtim *el-Cerh ve't-Ta'dîl* adlı eserinde (7/307) onun zayıf olduğunu belirtmektedir." demiştir.

Çoğunluk âlimler (cumhur); kısas, ek bir cezaya ihtiyaç bırakmaz. Had cezası gibi uygulanınca başka bir cezaya ihtiyaç duyulmaz, demişlerdir.

Günahlar üç nevidir:

a) Belirli bir had cezası olan günahlar. Hadle birlikte ta'zir cezası uygulanmaz.

b) Ne had ne de keffâret belirlenmeyen günahlar. Bunların ta'zir cezası ile önüne geçilmeye çalışılır.

c) Keffâreti olan haddi olmayan günahlar. İhram halinde ve oruçlu iken cinsî ilişkide bulunmak gibi. Bu gibi günahlar için keffâret ve ta'zir birden uygulanır mı? Âlimler bu konuda iki görüş benimsemişlerdir. Hanbelî mezhebi âlimlerince de bu iki görüş sözkonusudur. Kısas, had cezası yerine geçer. Hem kısas hem de ta'zir bir anda uygulanmaz.

l) Diş Kırılması Hakkında Kısasla Hükmü:

Sahîhayn'da Enes hadisinde şöyle anlatılır: Rübeyyi'in kızkardeşi Nadr'ın kızı bir cariyeyi tokatlamış ve dişini kırmıştı. Hz. Peygamber'e (s.a.) şikâyetçi oldular. O da kısas yapılmasını emretti. Ümmü'r-Rübeyyi': "Ya Rasûlallah! Falancadan dolayı kısas mı yapacaksın? Hayır! Vallâhi ona karşılık kısas olamaz." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Fesübhanallah! Ey Ümmü'r-Rübeyyi', Allah'ın hükmü kısastır!" buyurdu. Kadın: "Hayır, Allah'a yemin ederim, aslâ ona karşılık kısas yapılmayacak." dedi. Neyse ki mağdurun tarafları kısastan vazgeçtiler ve diyeti kabul ettiler. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Öyle kullar var ki, Allah'a karşı yemin etseler, Allah onların yeminlerini doğruya çıkarır." buyurdu.[31]

m) Isırılan Adam Elini Çektiğinde Dişleri Dökülen Kimsenin Heder Olduğuna Hükmetmesi:

Sahîhayn'da bulunmaktadır: Bir adam diğer birinin elini ısırmış, adam da elini kuvvetle çekince ön dişleri düşmüştü. Hz. Peygamber'e davacı oldular. Hz. Peygamber (s.a.): "Sizden biriniz aygır gibi kardeşinin elini ısırıyor. Sana diyet yok." buyurmuştur.[32]

31. Buharî, 53/8; Müslim, 1675.
32. Buharî, 87/18; Müslim, 1673.

Bu uygulamadan şu netice çıkar: Zâlimin elinden bir kimse kendisini kurtarırsa ve bu arada zâlim ölse veya bir organı ya da malı telef olsa bunlar hederdir, tazmin sorumluluğu yoktur.

n) Başkasının Evini İzinsiz Gözetleyenin Gözü Çıkarılsa Bir Şey Lâzım Gelmeyeceğine Hükmetmesi:

Yine *Sahîhayn*'da vârid olduğu üzere Ebu Hureyre Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Birisi senden izinsiz evini gözetlese, sen de bir taş atsan da gözünü çıkarsan sana hiçbir vebâl yoktur."[33]

Sahîhayn'daki başka bir rivayette ise: "Bir kimse başka birilerinin evini izinleri olmadan gözetlese, onlar da onun gözünü çıkarsalar, ne diyet lâzım gelir ne de kısas."[34] buyurmuştur.

Yine *Sahîhayn*'da bir adamın Hz. Peygamber'in (s.a.) hücre-i saâdetlerinden birinde, bir delikten içeriyi gözetlediği ve Hz. Peygamber'in eline bir ok demiri alarak (gözüne) dürtmek için durumu kolladığı belirtilmiştir.[35]

Ehl-i hadis, bu ve bundan önceki hükümle amel edileceği görüşündedirler. İmam Ahmed ile Şâfiî de bunlara dahildir. Ebu Hanife ve Mâlik ise bu görüşte değildir.

o) Kısasla İlgili Çeşitli Hükümleri:

Rasûlullah (s.a.), hamile bir kadının taammüden birini öldürmesi durumunda çocuğunu doğurmadıkça ve çocuğu kendisini kurtaracak duruma gelmedikçe kısas yolu ile öldürülmeyeceğine hükmetmiştir. Bunu İbn Mâce *Sünen*'inde rivayet etmiştir.[36]

---

33. Buharî, 87/23; Müslim, 2158.
34. Bu bir müellif hatasıdır. Çünkü bu rivayet ne Sahîhayn'da ne de birisinde bulunmaktadır. Hadis, Ahmed, (2/385) ve Nesâî (8/61) tarafından rivayet edilmiştir. Senedi sahihtir. Sahih olduğunu İbn Hibbân söylemiştir. Müslim'deki (2158) ifadesi: "Kim izinsiz başkalarının evini gözetlerse ev sahipleri için onun gözünü çıkarmaları helâl olur." şeklindedir.
35. Buharî, 11/21, 12/215; Müslim, 2157.
36. İbn Mâce, 2694. Senedinde zayıf olan Abdurrahman b. Ziyad b. Enam el-İfrîkî vardır. Ancak Müslim'deki (1695) zina itirafında bulunan Gâmidli kadın hadisinde Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu sabittir: "Karnındakini doğurmadıkça seni recmetmeyiz." Sonra o kadını doğuruncaya kadar gözetmek üzere Ensar'dan birisi tekeffül etmiş, doğurunca Hz. Peygamber'e gelerek "Gâmidli kadın doğurdu" demişti. Hz. Peygamber: "Öyle de

Babanın, oğluna karşı kısas yoluyla öldürülemeyeceğine hükmetmiştir. Nesâî ve Ahmed rivayet etmişlerdir.[37]

Mü'minlerin kanlarının eşit olduğuna ve kâfire karşılık mü'minin öldürülemeyeceğine hükmetmiştir.[38]

Maktûlün taraflarının iki şeyi seçebileceklerine; ya kısas yolu ile öldürebileceklerine veya diyet alabileceklerine hükmetmiştir.[39]

p) Diyet ve Miktarları Konusundaki Hükümleri:

El ve ayak parmaklarından her birinin diyetinin on deve, her biri dişin —ayırım yapmaksızın— diyetinin beş deve olduğuna, mûzıha[40] için ise beşer deveye hükmetmiştir.[41]

---

olsa onu recmedip arkasında çocuğunu, emzirecek kimsesi olmadan bırakamayız." buyurdu. Ensar'dan bir adam kalkarak: "Çocucuğun emzirilmesi bana ait ya Rasûlallah!" dedi. Bunun üzerine kadını recmetti. Müslim'in bir başka rivayetinde; Hz. Peygamber kadına: "Git çocuğunu sütten kesene kadar emzir." buyurmuştur. Kadın çocuğu memeden kesince, elinde bir ekmek parçası olduğu halde onu Hz. Peygamber'e getirmiş..." ifadesi vardır.

37. Sahih hadistir. Bk. Ahmed, 1/49; Tirmizî, 1400; İbn Mâce, 2662. Amr b. Şuayb—babası—dedesi—Ömer b. el-Hattâb senedi ile rivayet edilmiştir. İbn Cârud ve Beyhakî hadisi sahih bulmuşlardır. Ahmed, (1/16)'da, Câfer el-Ahmer—Mutarrif— Hakem—Mücâhid—Ömer kanalıyla başka bir hadis zikretmiştir. Râvileri sikadır. Ancak hadis munkatı'dır. Tirmizî (1401), İbn Mâce (2661) Hâkim (4/340), Dârakutnî (s. 348), Beyhakî, (8/39)'daki hadisler onu desteklemektedir.
38. Sahih hadistir. Bkz. Ebu Davud, 4530; Nesâî, 8/24. *Tenkîh*'de: "Senedi sahihtir. Hafız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de (12132), Ebu Davud (4531) ve İbn Mâce'deki (2675) Abdullah b. Amr b. el-Âs hadisinin buna şahid bulunduğunu söylemiştir." ifadesi vardır. "Kâfire karşılık mü'min öldürülmez." sözünü Buharî de (12/217) rivayet etmiştir. Hadiste geçen "kanları birbirlerine eşittir" ifadesi, kısas hususunda müslümanların kanlarının eşit olduğunu ifade eder. Soylu biri sıradan biri karşılığında, küçüğe karşılık büyük, cahile karşılık âlim, kadına karşılık erkek kısas edilir. Eğer öldürülen kimse soylu veya âlim biri olur da, öldüren de sıradan biri olursa kâtilden başkası öldürülmez. Cahiliye döneminde ise böyle bir durumda, soylu kişiye karşılık olmak üzere kâtilin akrabalarından birçok kişiyi öldürmeden başkasına razı olmuyorlardı.
39. Ebu Davud, 4504; Tirmizî, 1406; *Fethu'l-Bârî*, 12/182; Müslim, 1355; Nesâî, 8/38. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bu hadisin metni şöyledir: "Kimin bir ölüsü öldürülmüşse, o iki hususta muhayyerdir: Ya diyet ya da kısas."
40. *Mûzıha:* Et ile kafatası arasındaki zarın yırtılıp kemiğin gözüktüğü yaralardır.
41. Ebu Davud, 4556, 4557; Nesâî, 8/56; İbn Mâce, 2654. Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet edilen bu hadis şöyledir: "Parmaklar eşittir, onar devedir." Senedi hasendir. Amr b. Şuayb—babası—dedesi silsilesi ile rivayet edilen şu hadis de bunu desteklemektedir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mûzıhalar için beşer beşer, dişler için beşer beşer, parmaklar için onar onar (deve) vardır." Bu hadisi Ebu Davud (4562, 4563, 4566) ve İbn

Görmeyen bir göz izale edilmişse, çolak el kesilmişse, çürük diş sökülmüşse, bunların diyetlerinin, normal diyetlerinin üçte biri olacağına hükmetmiştir.[42]

Burun tümden kesilmişse tam diyete, ucu (yumuşak kısmı) kesilmişse yarım diyete hükmetmiştir.[43]

Me'mûme ve câife hakkında üçte bir diyete, munakkıle[44] için ise on beş deveye hükmetmiştir. Dilin, iki dudağın, taşakların, cinsel organın, belin, iki gözün diyetlerinin tam olduğuna; tek gözün, tek ayağın, tek elin diyetlerinin de yarım olduğuna hükmetmiştir. Kadına karşılık erkeğin kısas yoluyla öldürüleceğine de hükmetmiştir.[45]

Hata yolu ile işlenen öldürme cinayetinde diyetin yüz deve olduğuna ve diyeti akilenin ödeyeceğine hükmetmiştir. Bu develerin yaşı hakkında rivayetler farklıdır: Dört *Sünen*'de Amr b. Şuayb hadisinde: "30 binti mahâd, 30 binti lebûn, 30 hıkka ve 10 ibn lebûn (erkek)'den ibarettir." denilmiştir.[46]

Hattabî, bu görüşte olan bir fakih bulunduğunu bilmediğini söylemiştir.

Yine *Sünen* kitaplarında İbn Mes'ûd hadisinde ise diyetin beşli taksimden ibaret olduğu belirtilir: "20 binti mahâd, 20 binti lebûn, 20 ibn mahâd, 20 hıkka ve 20 cezea."[47]

Taammüden katilde —eğer kan sahipleri razı olmuşlarsa— diyetin; 30 hıkka, 30 cezea, 40 halife olduğuna hükmetmiştir. (Eğer sulh olmuşlarsa) ne üzerine sulh oldularsa, o onlarındır.[48]

Mâce (2653) rivayet etmişlerdir. Senedi sahihtir. Bir diğer şahidi ise Tirmizî (1391)'deki İbn Abbas hadisidir: "Parmakların diyeti —el ve ayaklar aynı— herbiri için on devedir." Tirmizî hadise, hasen—sahihtir demiştir. İbn Hibbân (1528) da onu sahih bulmuştur.

42. Ebu Davud, 4567; Nesâî, 8/55. Senedi sahihtir. Hadiste (العين السادّة لمكانها) ibaresi vardır, gözün yerinde olması ve görünüşte —görmemesine rağmen— yüzün yakışıklılığının bozulmaması durumunu ifade etmektedir.

43. Ebu Davud, 4564; Ahmed, 2/217, 224. Amr b. Şuayb—babası—dedesi kanalıyla, senedi hasendir.

44. *Me'mûme:* Beyin ile kemik arasındaki beyin zarının ortaya çıktığı yaradır. *Câife:* Göğüs veya karın boşluğuna kadar giden yaradır. *Munakkıle:* Baş veya yüzde meydana gelen, kemiğin yerinden oynadığı, küçük parçalar halinde kırıldığı yaradır.

45. Hâkim, 1/397; Nesâî, 8/57, 58; Dârakutnî, s. 376; İbn Hibbân, 793; Beyhakî, 4/89; Dârimî, 2/93. Ahmed, 2/217, (bir kısmını).

46. Ahmed, 2/217, 224; Ebu Davud, 4541; Nesâî, 8/42, 43; İbn Mâce, 2630; Beyhakî, 8/74. Senedi hasendir. *Bintu'l-mahâd:* Bir yılını doldurmuş iki yaşına basmış dişi deve. *Hıkka:* Üç yılını doldurmuş, dört yaşına basmış dişi deve. *Bintu'l-lebûn:* İki yılını doldurmuş üç yaşına basmış dişi deve. *Cezea:* Dört yılını doldurmuş, ve beş yaşına basmış dişi deve.

47. Ebu Davud, 4545; Tirmizî, 1386; Nesâî, 8/43, 44; İbn Mâce, 2631; Beyhakî, 8/75; Dârakutnî s. 360. Hadisin rivayetleri için bk. Beyhakî, 8/74, 75.

48. Ahmed, 2/183, 217; Tirmizî, 1387; İbn Mâce, 2626. Senedi hasendir.

İmam Ahmed ve Ebu Hanife, İbn Mes'ûd hadisi ile amel etmişlerdir. İmam Şâfiî ve Mâlik ise ibn mahad yerine ibn lebûnu koymuşlardır ki her iki hadiste de bu yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.) diyeti; devecilik ile uğraşanlar için yüz deve, sığırla iştigal edenlere 200 sığır, koyunculuk yapanlara 2000 koyun, elbise işi ile uğraşanlara da 200 hulle (takım elbise) olarak belirlemiştir.(49)

Amr b. Şuayb, babasından, o da dedesinden olmak üzere Hz. Peygamber'in (s.a.) diyeti; 800 dinar veya 8000 dirhem olarak belirlediğini rivayet etmiştir.(50)

Dört *Sünen* sahipleri İkrime hadisinde İbn Abbas'tan şöyle dediğini naklederler: "Bir adam öldürüldü. Hz. Peygamber (s.a.) onun diyetini 12.000 (dirhem) kıldı."(51)

Hz. Ömer'in, "Develer pahalandı" dediğini ve diyet miktarını altından 1000 dinar, gümüşten 12000 dirhem, sığırdan 200, koyundan 2000, elbiseden 200 hulle olarak belirlediğini, ehl-i zimmetin diyetine ise dokunmadığını ve onu yükseltmediğini biliyoruz.(52)

Dört *Sünen*'in sahipleri, "Muâhidin (zimmî) diyeti hür müslümanın diyetinin yarısıdır." hadisini rivayet etmişlerdir.(53)
İbn Mâce'nin lafzı şöyledir: "Ehl-i kitabın diyeti müslümanların diyetlerinin yarısıdır. Ehl-i kitap, yahudi ve hıristiyanlardır."(54)

Fukaha bu konuda ihtilâf etmişlerdir: İmam Mâlik: "Onların diyetleri hata yollu öldürmede de, taammüden öldürmede de müslümanların diyetlerinin yarısıdır." demiştir. İmam Şâfiî: "Her ikisinde de üçte biridir." demiştir. Ebu Hanife ise: "Her iki türlü öldürmede de müslümanın diyeti ile aynıdır." demiştir. İmam Ahmed ise: "Taammüden öldürmede müslümanın diyeti gibidir." der. Hata yollu öldürmede ise kendisinden iki rivayet vardır. Birincisi: Diyetin yarısıdır, şeklindedir ki zâhir mezhebi budur. İkincisi: üçte biridir.

---

49. Ebu Davud, 4543. Mürsel olarak rivayet edilmiştir.
50. Ebu Davud, 4542. İsnadında zayıflık vardır.
51. Tirmizî, 1388; Ebu Davud, 4556; Nesâî, 44/8; İbn Mâce, 2632. İsnadı hasendir.
52. Bu hitabeyi Ebu Davud, (4542) hadisinden sonra nakletmiştir. *Musannef*'te (17272) Ömer b. Abdülaziz'in bir yazısında şöyle dediği rivayet edilir: Ömer b. el-Hattâb, ordular çıkardığında ashabla istişare etti ve sonunda (onlara) şunu yazdı. "(Diyet), deve ile uğraşanlara yüz deve, sığırcılara iki yüz sığır, koyunculuk yapanlara iki bin koyundur. Yemenli olup kumaş dokuyanlara beş yüz hulle veya başka şeylerden onların kıymeti kadardır."
53. Ebu Davud, 4583; Tirmizî, 1413; Nesâî, 8/45; Ahmed, 2/180, 215. İsnadı hasendir.
54. İbn Mâce, 2644; Ahmed, 2/183, 124. Senedi hasendir.

İmam Mâlik, Amr b. Şuayb hadisinin zâhiri ile amel etmiştir. İmam Şâfiî ise, Hz. Ömer'in zimmîlerin diyetini 4000 dirhem olarak belirlemesi —ki müslümanın diyetinin üçte biridir— şeklindeki uygulamasına dayanır. İmam Ahmed de Amr hadisini almıştır. Şu kadar var ki, taammüden öldürmede kısas düşmüş olduğu için diyeti ceza olarak ikiye katlamıştır. Ona göre kendisinden kısas düşen kimsenin üzerine ceza olarak diyet ikiye katlanır. İmam Ahmed, bu prensiple hadisin arasını böylece bulmak istemiştir. İmam Ebu Hanife'nin dayanağı ise, zimmî ile müslümanın arasında kısasın cereyan edeceği ilkesidir. Tabii bu eşitlik, diyetlerinin de eşit olmasını gerektirecektir.

Hz. Peygamber (s.a.), kadının diyetinin, tam diyetin üçte bir miktarına ulaşıncaya kadar erkeğin diyeti ile aynı olduğuna hükmetmiştir. Bunu Nesâî zikrediyor.(55) Sonra erkeğin diyetinin yarısı olur. Diyeti âkileye yüklemiştir ve koca ile kâtil kadının oğlunu diyetden muaf tutmuştur.(56)

Öldürülen bir mükâteb (âzâd konusunda anlaşmalı köle) hakkında ise şöyle hükmetmiştir: Mükâtebe borcundan ne kadarını ödemişse o oranda hür diyeti, geri kalan kısmı için ise köle diyeti, yani kıymeti ödenir. Aynı hükümle Hz. Ali, İbrahim en-Nehaî de hükmetmişlerdir. İmam ahmed'den de bir rivayet zikredilir. Hz. Ömer şöyle demiştir: "Mükâteb köle, borcunun yarısını ödemişse o ğârim (borçlu) olur, bir daha köleliğe dönmez." Abdülmelik b. Mervan da böyle hükmetmiştir. İbn Mes'ûd, üçte birini; Atâ ise, dörtte üçüncü öderse ğârim sayılır demişlerdir. Bundan çıkan sonuç şudur: Hz. Peygamber'in (s.a.) bu hükmünün terkinde, ümmetin icmâı yoktur ve bu hükmü nesheden bir delil de bilinmemektedir.

"Mükâteb, üzerinde tek bir dirhem kaldığı sürece köledir."(57) hadisi ile bu hüküm arasında bir çelişki yoktur. Çünkü mükâteb henüz köledir ve tam hürriyetine ancak (son kuruşuna kadar) ödemekle kavuşur.

3— Zina, Lûtîlik ve Kazif Cezaları Hakkında Verdiği Hükümler:

a) Zina İtirafında Bulunan Kimse Hakkındaki Hükmü:

Sahih-i Buharî ve *Müslim*'de rivayet edilir: Eslemlilerden bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve zina itirafında bulundu. Hz. Peygamber, kendi aleyhine dört defa şehadette bulununcaya dek kulak asmadı, sonra ona: "Sende

55. Nesâî, 8/45. İsnadı zayıftır.
56. Ebu Davud, 4575; Buharî, 87/26; Müslim, 1681.
57. Ebu Davud, 3926. İsnadı hasendir.

delilik var mı?" diye sordu. Adam: "Hayır!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Evlendin mi?" diye sordu. Adam: "Evet" deyince, Hz. Peygamber emretti ve namazgâhta (musallâ) recmedildi. İlk taşa tutulduğunda adam kaçtı, yakalandı ve ölünceye kadar taşlandı. Hz. Peygamber (s.a.), onu hayırla andı ve cenaze namazını kıldı.

Hadisin diğer bir rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.): "Hakkında bana ulaşanlar doğru mu?" diye sormuş. Adam: "Ne duydunuz?" deyince Hz. Peygamber "Bana ulaştığına göre sen falanca oğullarının cariyesi ile ilişkide bulunmuşsun." dedi. Adam: "Evet." cevabını verdi ve kendi aleyhine dört defa şehadette (ikrarda) bulundu. Hz. Peygamber (s.a.), sonra onu çağırarak aklından zoru olup olmadığını sordu. Adam: "Hayır." dedi. Evlenip evlenmediğini sordu. "Evet." deyince, emretti ve recmedildi.

Yine her ikisindeki diğer rivayette ise: "Kendi aleyhine dört defa şehadette bulununca, Hz. Peygamber (s.a.) onu çağırdı ve: "Sende delilik falan var mı?" diye sordu. Adam: "Hayır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Evlendin mi?" dedi. Adam: "Evet" diye cevap verdi. Hz. Peygamber de: "Götürün ve recmedin." buyurdu.

Buharî'deki bir metinde de şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.): "Belki de sen onu öptün veya kadına yeltendin yahut da ona baktın?" diye buyurunca adam: "Hayır ya Rasûlallah!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.), kinayeli ifade kullanmaksızın: "Onu (şey) ettin mi?" diye sordu. Adam: "Evet." diye cevap verince, o zaman recmedilmesini emretti.

Ebu Davud'un rivayet ettiği bir hadis ise şöyledir: Adam kendi aleyhine dört defa şahitlik etti. Her defasında Hz. Peygamber (s.a.) ona kulak asmadı. Beşincisinde ona döndü ve açıkça: "Onu (şey) ettin mi?" diye sordu. Adam: "Evet." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Senin şeyin onun şeyi içine girdi mi?" diye sordu. Adam: "Evet." dedi. Hz. Peygamber: "Milin sürmedanlığa, ipin kuyuya girdiği gibi mi?" diye sordu. Adam: "Evet." diye cevapladı. Hz. Peygamber (s.a.): "Zina ne demektir biliyor musun?" diye sordu. Adam: "Evet, bir kişinin karısıyla helâl olarak yaptığını, ben onunla haram olarak yaptım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Peki, şimdi bu sözle ne demek istiyorsun?" diye sordu. Adam: "Beni temizlemeni istiyorum." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) emretti ve adam recmedildi.[58]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde: "Taşlar değince adam bağırdı ve şöyle dedi:

58.Buharî, 86/29; Müslim, 1691; Tirmizî, 1428; Ebu Davud, 4428; Hadis başka râvilerden de çeşitli kaynaklarda rivayet edilmiştir.

"Ey insanlar! Beni Allah'ın Rasûlü'ne geri çevirin. Kavmim, beni öldürdü ve beni aldattılar. Rasûlullah'ın beni öldürmeyeceğini söylediler." dediği rivayeti bulunmaktadır.[59]

Sahih-i Müslim'de şöyle anlatılır: Gâmidli kadın gelerek: "Ya Rasûlallah! Ben zina ettim. Beni temizle!" demiş, Hz. Peygamber (s.a.) de onu geri çevirmişti. Ertesi gün olunca kadın: "Ya Rasûlallah! Beni niye geri çeviriyorsun? Belki beni, Mâiz'i çevirdiğin gibi geri çevireceksin. Allah'a yemin ederim ki, ben gerçekten gebeyim." dedi. Efendimiz: "Olmazsa haydi doğuruncaya kadar git (buradan)!" buyurdu. Kadın doğurduğunda çocuğu bir bez parçası içinde Hz. Peygamber'e (s.a.) getirdi ve: "İşte! Onu doğurdum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Git, bu çocuğu sütten kesilinceye kadar emzir!" buyurdu. Kadın onu memeden ayırdıktan sonra çocuğun elinde bir ekmek parçası olduğu halde Hz. Peygamber'e (s.a.) getirdi ve: "İşte ya Rasûlallah! Onu sütten kestim, yemek yemeğe de başladı." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) çocuğu müslümanlardan birine verdi, sonra emretti. Kadın, göğsüne kadar kazılan bir çukura gömüldü ve recmettiler. Halid b. Velid bir taşla kadına yönelmiş ve başına atmıştı da yüzüne kan sıçramıştı. Halid de ona söğmüştü. Hz. Peygamber (s.a.) işitince: "Yavaş ol ey Halid! İrade ve kudreti ile yaşadığım Allah'a yemin ederim; bu kadın öyle bir tevbe etti ki, onu bir baççı (*sâhibu meks*) yapsaydı mutlaka affolunurdu." buyurmuştur. Sonra kadının (getirilmesini) emrederek cenazesini kılmış ve kadın defnedilmiştir.[60]

Sahih-i Buharî'de ise Hz. Peygamber'in (s.a.), evlenmemiş (*gayr-ı muhsan*) zinakâr hakkında bir yıl sürgün ile had cezası uyguladığı belirtilir.[61]

Sahîhayn'da rivayet ediliyor: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek: "Ya Rasûlallah! Senden Allah aşkına aramızda ancak Allah'ın kitabı ile hüküm vermeni dilerim." dedi. Öteki hasım —ki ondan daha anlayışlı idi—: "Evet, aramızda Allah'ın kitabıyla hükmet. Bana da müsaade buyur (anlatayım)." dedi. Rasûlullah (s.a.): "Anlat." buyurdu. Adam şöyle anlattı: "Benim oğlum bu adamın yanında çıraktı. Derken karısıyla zina etmiş. (Oğluma recm lâzım geleceğini duydum) ve hemen onun namına yüz koyunla bir hizmetçi fidye verdim. Bir de ulemaya sordum. Bana oğluma ancak yüz dayakla bir yıl sürgün cezası lâzım geldiğini, bunun karısına da recm gerektiğini bildirdiler." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "İrade ve kudretiyle ya-

---

59. Ebu Davud, 4420. İsnadı sağlamdır.
60. Müslim, 1695; Ebu Davud, 4434, 4442. Büreyde'den.
61. Buharî, 86/32.

şadığım Allah'a yemin ederim ki, aranızda mutlaka Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim. Yüz koyun ve hizmetçi sana geri iade edilecek. Oğluna yüz değnekle bir yıl sürgün gerek. Haydi ya Üneys! Git bunun karısına. Şayet itiraf ederse onu recmediver." buyurdu. Kadın itiraf etti, Üneys de onu recmetti.[62]

Sahih-i Müslim'de Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediği rivayet edilir: "Bekârla bekâr (zina ederse) yüz değnekle bir yıl sürgün, evli ile evli (zina ederse) yüz değenkle recim vardır."[63]

Bu uygulamalar şu hükümleri içerir:

1— Evli zinakâr recmedilir.

2— Dört defa ikrar olmadıkça recmedilmez.

3— Dörtten az sayıda ikrarda bulunursa ikrar nisabına (dört defa) tamamlatılması gerekli değildir, bilâkis devlet başkanının kulak asmaması ve ona ikrarın tamamlatılmamasını tariz (dolaylı anlatma) yetkisi vardır.

4— Delilik, sarhoşluk gibi bir sebeple aklı başında bulunmayan bir kimsenin ikrarı boştur, dikkate alınmaz. Talâkı, azadı, yemini, vasiyyeti de böyledir.

5— Hadlerin namazgâhta ikâmesi caizdir. Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) mescidlerde had cezalarının tatbikini yasaklaması ile çelişmez.

6— Hür ve muhsan (evli) olan bir kimsenin cariye ile zina etmesi halinde cezası, aynen hür kadınla zina etmiş gibi recmdir.

7— Yetkilinin, ikrar eden kimseye ikrar etmemesini çıtlatması müstahaptır. Keyfiyetin iyice ortaya çıkması için ikrarda bulunana sorular sorması vaciptir. Kadından elle, dudakla, gözle istifade etmek de (hadislerde) zina sayıldığından ötürü, ihtimali bertaraf için sorması gerekmektedir.

8— Yetkilinin, gereği halinde cinsel ilişki için kullanılan sarih ifadeyi kullanması caizdir.

9— Zinanın haram olduğunu bilmeyen kimseye had uygulanmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), zina eden sahabîye zinanın hükmünü sormuş, o da: "Kişinin karısıyla helâl olarak yaptığını ben onunla haram olarak işledim." diye cevap vermiştir.

62: Buharî, 86/30 ve daha başka yerlerde; Müslim, 1697, 1698; *Muvatta,* 2/822; Tirmizî, 1433; Ebu Davud, 4445; Nesâî, 8/240, 241; İbn Mâce, 2549; Dârimî, 2/177. Hepsi de Ebu Hureyre ve Zeyd b. Halid el-Cühenî'den rivayet etmişlerdir.

63. Müslim, 1690; Tirmizî, 1434; Ebu Davud, 4415, 4416. Ubâde b. Sâbit'ten.

10— Gebe kadına had uygulanmaz. Çocuğunu doğurup onu sütten kesinceye kadar emzirmesi için mühlet verilir.

11— Kadın recm ânında çukura gömülür.

12— Devlet başkanının, recmi başlatması vacip değildir.

13— Eğer tevbe etmişlerse günahkârlara sövmek (hakaret) caiz değildir.

14— Zina cezasından dolayı öldürülenin cenazesi kılınır.

15— İkrarla cezaya çarptırılan kimse, cezasının tatbiki sırasında bağışlanmasını ister ve kaçarsa, kendi haline bırakılır had cezası tamamlanmaz. Çünkü bu hali ikrarından rücû mânasına gelir, denilmiştir. Bazıları ise, bu haddin tamamlanmasından önce yapılmış bir tevbedir. Nasıl ki, hadde başlamadan önce tevbe ettiğinde hadde başlanmazsa bu durumda da had tamamlanmaz, şeklinde yorum getirmişlerdir. Bu üstedımızın (İbn Teymiye) tercihidir.

16— Bir kimse, ben falan kadınla zina ettim deyince zina cezası yanında kazf (iftira) cezası uygulanmaz.

17— Bâtıl sulhle elde edilen mal helâl olmaz, geri iadesi gerekir.

18— Devlet başkanı haddin uygulanması için başkasını görevlendirebilir (tevkil).

19— Evli zinakâra hem celd (değnek), hem de recm uygulanmaz. Çünkü ne Mâiz'e, ne de Gâmidli kadına celd (değnek) cezası uygulanmamıştır. Üneys'e de, gönderdiği kadına celd cezasını emretmemiştir. Bu cumhûrun görüşüdür. Ubâde'den rivayet edilen: "Hükmü benden alınız. Allah kadınlar için bir yol (hüküm) kıldı: Evli evli ile (zina ederse) yüz değnek ve recm vardır." şeklindeki hadis mensuhtur. Bu hüküm, zina cezasının ilk nüzûlü sırasında idi. Sonra Mâiz'i ve Gâmidli kadını recmetmiş, celd cezası tatbik etmemiştir. Bunun Ubâde hadisinden sonra olduğunda şüphe yoktur. *Sünen*'deki Câbir hadisi ise farklıdır: "Adamın birisi zina etmiş, Hz. Peygamber (s.a.) de had cezası uygulanmasını emretmişti. Adam, daha sonra muhsan (evli) olduğunu ikrar edince, Hz. Peygamber (s.a.) emretmiş ve adam recmedilmişti." Bizzat râvi olan Câbir, hadis hakkında: "Hz. Peygamber (s.a.), adamın muhsan (evli) olduğunu bilmiyordu. Bu yüzden had (celd) cezası uyguladı. Sonra adamın muhsan olduğu öğrenilmiş ve recmedilmiştir."[64] der.

20— Yapılan işin haram olduğu biliniyorsa, cezanın ne olduğunu bilmemek haddi düşürmez. Çünkü Mâiz, cezasının ölüm (recm) olduğunu bilmiyordu. Bu cehaleti kendisinden haddi düşürmemişti.

---

64. Ebu Davud, 4438, 4439.

21— Hâkimin, kendi huzurunda yapılan ikrarla hükmetmesi caiz oluyor ve ayrıca ikrarın iki şahitçe de işitilmesi gerekmiyor. Bunu İmam Ahmed belirtmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Üneys'e: "Eğer kadın iki şahit huzurunda ikrar ederse onu recmet." dememiştir.

22— Dava konusu, halis Allah hakkı ise, hüküm için hâkim huzurunda dava edilmiş olması şartı yoktur.

23— Bir kadına had cezası gerekiyorsa, devlet başkanının (yetkili) kadını huzura getirtmeden, haddi ikâme edecek birisini ona göndermesi caizdir. Nitekim Nesâî, hadise böyle başlık atmıştır. Böylece kadınlar, hüküm meclisine getirilmekten korunmuş olurlar.

24— Devlet başkanı, hâkim ve müftü gibi kimselerin, verdikleri hükümde herhangi bir kuşkuları yoksa ve kesin inanıyorlarsa; o hükmün, Allah'ın hükmü olduğunu dair yemin etmeleri caiz olur.

25— Hadlerin ikâmesinde tevkil (görevlendirme) caizdir. Bu hususta düşünmek lâzım. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı istinâbe (nâib kılmak)dir.

26— Uygulama ve hükümler, erkek gibi kadının da sürüleceği hükmünü içermektedir. Ancak, eğer beraberinde mahremi de varsa gönderilir; yoksa kadın sürülmez. İmam Mâlik: "Kadınlar için sürgün cezası yoktur. Çünkü onlar avrettirler." demiştir.

b) Ehl-i Kitaba Hadler Konusunda İslâm Ahkâmı İle Hükmetmesi:

Sahîhayn ve *Müsned*'lerde rivayet edilmektedir: Yahudiler Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek kendilerinden bir erkekle kadının zina ettiklerini söylediler. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Recm hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Biz onları rüsvay (*teşhir*) ederiz ve sopa ile (*celd*) dövülürler." dediler. Abdullah b. Selâm hemen: "Yalan söylediniz! Tevrat'ta recm hükmü vardır." dedi. Tevrat'ı getirdiler ve açtılar. Birisi recm âyetinin üzerini eli ile kapattıktan sonra üst ve alt tarafını okudu. Abdullah b. Selâm: "Elini kaldır!" dedi, adam elini kaldırdı. Bir de baktık orada recm âyeti var. Sonunda yahudiler: "Ya Muhammed! (Abdullah) doğru söyledi. Tevrat'ta recm hükmü vardır." dediler. Hz. Peygamber (s.a.) de emretti ve her ikisi de recmedildi.(65)

65. Buharî, 86/37 ve daha başka yerlerde; Müslim, 1699; *Muvatta*,2/819; Tirmizî, 1436; Ebu Davud, 2446, 4449. Hepsi de Abdullah b. Ömer'den.

Bu uygulama şu hükümleri içerir:

1— Zina cezasının tatbikinde aranan muhsan olma şartı için kişinin müslüman olması aranmamaktadır.

2— Evli zimmîler de birbirlerini muhsan yaparlar. İmam Ahmed ve Şâfiî de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu görüşte olmayanlar, hadisin izahında ihtilâf etmişlerdir: İmam Mâlik, *Muvatta*'dan başka bir yerde şöyle demiştir: "Yahudiler zimmî değillerdi." *Sahih-i Buharî*'deki ifade ise, onların zimmet ehlinden oldukları şeklindedir. Şüphesiz bu olay Hz. Peygamber (s.a.) ile aralarında geçen muâhededen sonra olmuştur ve o sırada harp halinde değillerdi. Yoksa nasıl Hz. Peygamber'e (s.a.) muhakeme olmak için başurur ve hükmüne razı olurlar? Hadisin başka bir yoldan rivayetinde: "Bizi şu peygambere götürün. Çünkü O hafifletme (prensibi) ile gönderilmiştir." demişlerdir.[66]

Diğer bazı rivayetlerinde ise şöyledir: "Yahudiler O'nu (s.a.) ders ve okuma odalarına (midrâs) davet ettiler."[67] Hz. Peygamber (s.a.) gelmiş ve aralarında hükmetmiştir. Şüphesiz onlar (bu haliyle) muâhade ve sulh ehli idiler.

Bir başka grup ise şöyle te'vil yapmışlardır: Hz. Peygamber (s.a.) onları Tevrat'ın hükmüne göre recmetti. Hâdisenin akışından bu açıkça anlaşılmaktadır.

Bu yorum onlara asla bir fayda sağlamaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onların arasında mutlak adaletle (hakla) hükmetmiştir ve her hâlükarda uyulması gerekir. Hak varken başka yol aramak sadece sapıklık değil midir?

Bir başka grup da; Hz. Peygamberin (s.a.) onları siyaseten recmettiğini söylemişlerdir. Bu, en olmayacak görüştür. Aksine Hz. Peygamber (s.a.) onları kendisinden başka hükme yer olmayan Allah'ın hükmüyle recmetmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu uygulamasından şu neticeler de çıkar:

3— Zimmîler davalarını bize getirdiler mi, aralarında ancak İslâm ahkâmı ile hükmedebiliriz.

4— Zimmîlerin, birbirleri hakkındaki şahitliklerinin kabulü gerekir. Çünkü bu uygulamada zinakârlar ikrarda bulunmamışlardır. Aleyhlerine müslümanlar da şahitlik yapmamışlardır. Çünkü onların zinalarını görmemişlerdir. Nasıl olur ki, *Sünen*'de bu hâdiseyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.) şahitleri istediği, dört kişinin geldiği ve erkeğin âletini, milin sürmedanlığa

66. Ebu Davud, 4450. Ebu Hureyre'den.
67. Ebu Davud, 4449. İbn Ömer'den

girdiği gibi kadının uzvu içerisinde gördüklerine dair şehadette bulundukları yazılıdır.[68]

Bu hadisin bazı rivayetlerinde: "Onlardan dört kişi geldi." ifadesi, diğer bazılarında da: "Bana sizden dört kişi getirin." buyurduğu belirtilir.

5— Bu uygulama, recm ile iktifa edilip hem celd hem de recmin bir arada uygulanmayacağını gösterir. İbn Abbas şöyle der: Recm Allah'ın kitabında vardır. Onu ancak inceliklere dalan kimse çıkarabilir. O da Allah'ın: "Ey ehl-i kitab! Rasûlümüz size kitaptan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi." âyetidir.[69] Başkaları ise recm hükmünü: "Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla yahudilere hükmederlerdi."[70] âyetinden istinbat etmişlerdir.

Zührî, hadisinde şöyle diyor: Bize ulaştığına göre, "Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla yahudilere hükmederlerdi." âyeti onlar (yahudiler) hakkında inmiştir. Nebî (s.a.) da onlardandı. (Âyette zikri geçen nebîlerden.)[71]

c) Karısının Cariyesiyle Zina Eden Kimse Hakkındaki Hükmü:

Müsned ve dört *Sünen*'de Habib b. Sâlim yolu ile rivayet edilen Katâde hadisinde şöyle anlatılır: Abdurrahman b. Huneyn, karısının cariyesi ile cinsî ilişkide bulunmuştu. Kûfe emîri olan Numan b. Beşîr'e şikâyet olundu. Numan: "Hakkında mutlaka Hz. Peygamber'in (s.a.) verdiği hükümle hükmedeceğim. Eğer karın cariyeyi sana helâl kılmışsa sana yüz değnek vururum, aksi halde seni recmederim." dedi. Karısının kendisine cariyesini helâl kıldığını öğrendiler ve adama yüz değnek vurdu.[72]

Tirmizî, hadis hakkında şöyle diyor: Bu hadisin senedinde ıztırab vardır (muztarib). Muhammed'i (Buharî'yi) şöyle derken işittim: "Katâde bu hadisi, Habib b. Sâlim'den işitmemiştir. Aksine Halid b. Urfuta'dan rivayet etmiştir. Ebu Bişr de bu hadisi Habib b. Sâlim'den işitmemiş, Halid b. Urfu-

68. Ebu Davud, 4452. Câbir b. Abdillah'tan rivayet edilen bu hadisin senedinde Mücalid b. Saîd b. Umeyr el-Hemedanî vardır, zayıftır. Yine Ebu Davud, Şa'bî'den (4453, 4454) benzer bir hadis rivayet etmiştir. Bu rivayet mürseldir, fakat râvileri sikadır.
69. Mâide, 5/15.
70. Mâide, 5/44.
71. Ebu Davud, 4450, 4451.
72. Ahmed, 4/272; Tirmizî, 1451; Ebu Davud, 4458, 4459; Nesâî, 6/124; İbn Mâce, 2551; Dârimî, 2/181, 182. Yazarın da zikredeceği gibi hadis zayıftır.

ta'dan rivayet etmiştir." Muhammed'e (Buharî) bu hadisi sordum. Bana: "Ben bu hadisi reddediyorum." dedi. Nesâî de: "O muztariptir." demiştir. Ebu Hâtim er-Râzî ise, Halid b. Urfuta'nın meçhul olduğunu söyler.

Müsned ve *Sünen*'de ise Kabîsa b. Hureys—Seleme b. el-Muhabbık senediyle şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber (s.a.), karısının cariyesi ile ilişkide bulunan birisi hakkında şöyle hüküm vermiştir: "Eğer cariyeyi zorlamışsa, cariye hürdür ve adamın, cariyenin bir benzerini (benzer bir cariye) hanımına vermesi gerekir. Eğer cariye gönüllü karşılık vermişse, cariye adamındır; adamın hanımına, benzeri bir cariye vermesi gerekir."[73]

Âlimler, bu hükümle amel hakkında ihtilâf etmişlerdir. Zâhir mezhebinde İmam Ahmed bu hükümle amel görüşündedir. Çünkü hadis hasendir. Halid b. Urfuta'dan, iki sika râvi, Katâde[74] ve Ebu Bişr rivayette bulunmuşlardır; onun cerh edildiği de bilinmemektedir. Bir râvinin cehaleti, kendisinden iki sika râvinin rivayette bulunmasıyla ortadan kalkar. Kıyas ve şer'î kâideler de bu hükmün gereği ile amel etmeyi gerektirir. Şöyle ki, karısının cariyeyi kendisine helâl kılması haddin düşürülmesini gerektiren bir şüphedir. Ta'ziri ise düşürmez. Vurulan yüz değnek de ta'zir olur. Eğer helâl kılmamış ise, ilişki zina olur ve bir şüphe de yoktur. Bu durumda da recm cezası vardır. Şimdi bu uygulamada kıyasa muhalif ne var?

Seleme b. el-Muhabbık hadisine gelince, eğer sahihse onunla amel etmek ve ondan yüz çevirmemek gerekir. Ancak Nesâî: "Bu hadis sahih değildir." der. Ebu Davud ise: "Ahmed b. Hanbel'i işittim, şöyle diyordu: Seleme b. el-Muhabbık'tan rivayet eden kimse bilinmemektedir. Ondan Hasan —yani Kabîsa b. Hureys—'den başkası da rivayet etmemektedir." der. Buharî ise *Tarih*'inde: "Kabîsa b. Hureys, Seleme b. el-Muhabbık'tan işitmiştir. Hadisi üzerinde ise durmak lâzım" diyor. İbnü'l-Münzir: "Seleme b. el-

73. *Musannef*, 13417; Ebu Davud, 4460, 4461; Nesâî, 6/124, 125; İbn Mâce, 2552; Beyhakî, 8/240. Kabîsa b. Hureys hakkında Buharî: "Hadisi üzerinde düşünmek lâzım" demiş. İbnü'l-Kattân da onun meçhul olduğunu söylemiştir. Nesâî: "Hadisi sahih olmaz" der. Beyhakî ise: "Tabiûndan sonra bütün şehirlerdeki âlimlerin bu hadisle amelin terki üzerinde icma etmiş olmaları, sahih olduğu farzedilse bile, hadler hakkında varid olan hadislerle mensuh olduğunu ortaya koyar." diyor.

74. Asıl nüshada Habib b. Sâlim'dir ki müellifin bir hatası olmaktadır. Çünkü Habib b. Sâlim bu hadiste Halid'in hocasıdır, talebesi değildir. Ebu Bişr—ismi Câfer b. İyas'tır—sikadır. Ne var ki, Şu'be'nin de dediği gibi Habib b. Sâlim'den hadis işitmemiştir— ki bunu müellif de Buharî'den nakletmiştir— bu takdirde hadis munkatı olur. Sonra, müellifin: "Bir râvinin cehaleti kendisinden iki sikanın rivayette bulunması ile ortadan kalkar." sözü su götürür. Çünkü bu durumda —her ne kadar hal cehaleti kalksa bile— vasıf cehaleti bâki kalır. Usul kitaplarında belirtildiği üzere cehalet mutlaka tevsikine dair açık ifadenin bulunması ile ancak ortadan kalkmış olur.

Muhabbık'ın haberi sabit olmaz." derken, Beyhakî: "Kabîsa b. Hureys maruf değildir." der. Hattabî: "Bu münker bir hadistir. Kabîsa maruf değildir, böyle bir hadis hüccet olmaz. Hasan, her duyduğundan hadis rivayetinde bulunmaya aldırmayan bir kimsedir." der.

Başka bir grup, hadisi kabul etmiş, sonra ihtilâfa düşmüşlerdir: Bir kısmı; mensuhtur, bu hadlerin nüzûlünden önceydi, demiştir.

Bir başka kısmı ise; hayır mensuh değil demişler ve hadisin izahını şöyle yapmışlardır: "Adam cariyeyi zorlayınca, onu artık hanımefendisine karşı ifsad etmiş, yaramaz hale sokmuş olur. Ona uygun biri olmaz. Ayrıca cariye bundan ar duyar ki, bu manevî bir işkence (müsle)dir."[75] Manevî müsle gerçek (hissî) müsle gibidir, hatta daha büyüktür. Böylece zoraki ilişki iki hususu içermiş olur: 1) Cariyeyi hanımefendisine yaramaz hale getirme, 2) Cariyeye karşı manevî müsle. Bu iki durum, cariyenin bedelinin hanımefendisine ödenmesini ve cariyenin de azadını gerektirir.

Eğer cariye gönüllü karşılık vermişse, bu durumda ilişki cariyeyi hanımefendisine yaramaz kılar ve adam tarafından cariyenin kıymetinin hanımefendiye ödenmesi gerekir. Adam cariyeye de sahip olur. Çünkü cariyenin kıymeti ödenmek üzere adamın boynuna borç olmuştur. Gönüllü karşılık verip kendi de istediği için ilişki, müsle şüphesinden çıkar. Bu yorumu yapanlar şöyle diyorlar: "Manevî itlafın, maddî (hissî) itlaf şeklinde telakki edilmesi (onun mertebesinde tutulması) haktan uzaklaşma sayılmaz. Çünkü her ikisi de mâlikin, mülkünden faydalanmasına engel olmaktadır. Hiç şüphesiz zevcenin cariyesi, kocası tarafından iğfal edilmişse, artık daha önceden olduğu gibi kendisine yaramaz." Bu hüküm en güzel hükümlerden biridir, usulî kıyasa da uygundur.

Kısaca: Bu hükümle amel, hadisin kabulüne dayalıdır. Muhalifler ne kadar çok olurlarsa olsunlar, onların çokluğu hükme (veya hadise) bir zarar vermez.

d) Lûtîlik Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber'in (s.a.), livata hakkında şöyle veya böyle bir hükümde bulunduğu sabit değildir. Çünkü bu fiil, Arapların bilmediği bir işti. Hz. Peygamber'e (s.a.) de böyle bir dava intikal etmemişti. Şu kadar var ki kendisinin: "Yapanı da, yapılanı da öldürünüz." buyurduğu vakidir. Bunu dört *Sünen*

---

75. *Müsle;* Bir insanın kulak, burun, cinsel uzvu gibi organlarının kesilmesidir. Hz. Peygamber, kendisine efendisi tarafından müsle yapılan bir köleyi azad etmişti. Bk. İbn Mâce, 2679.

sahipleri rivayet etmişlerdir. İsnadı sahihtir. Tirmizî: "Bu hasen bir hadis." demiştir.[76]

Hz. Ebu Bekir bu hadisin gereği ile hükmetmiştir. Sahabe ile istişareden sonra —içlerinde en katıları Hz. Ali idi— Halid'e de aynısını yazmıştır.

İbnü'l-Kassâr ve üstadımız (İbn Teymiye) şöyle diyorlar: Sahabî, livatanın hükmünün öldürme olduğunda icmâ etmiştir. İhtilâfları sadece öldürmenin nasıl olacağı hakkındadır. Hz. Ebu Bekir: "Yüksekten atılır." Hz. Ali: "Üzerine duvar yıkılır." İbn Abbas: "Taşla öldürülürler." demişlerdir.[77] Görüldüğü üzere hepsi de öldürüleceğinde hemfikirdirler. İhtilâf keyfiyettedir. Bu hüküm, Hz. Peygamber'in (s.a.) nikâh düşmeyen yakını ile ilişkide bulunan kimse hakkındaki hükmüne de uygun düşmektedir. Çünkü her iki yönden de ilişkide bulunmak fâile hiçbir halde mübah olmamaktadır. Bu yüzden İbn Abbas (r.a.) hadisinde her ikisi bir arada zikredilmiştir. Ondan şöyle rivayet edilir: "Lût kavminin amelini işleyen birini bulursanız öldürünüz." Yine ondan: "Nikâh düşmeyecek yakın mahremi ile ilişkide bulunanı öldürünüz." rivayeti mevcuttur. Müsned bir hadisinde de: "Kim bir hayvanla münasebette bulunursa, onu öldürün ve beraberinde hayvanı da öldürün." rivayetinde bulunmuştur.[78]

Bu hüküm, Şâri'in hükmüne uygundur. Çünkü haramlar katmerleştikçe cezaları da ağırlaşmaktadır. Hiçbir zaman ilişkide bulunulması helâl olmayan bir kadınla ilişkide bulunmak bazı durumlarda (meselâ nikâhlı olarak) kendisi ile ilişki helâl olan bir kadınla münasebette bulunmaktan daha ağır bir cürümdür. Cezası da o oranda ağır olur. İmam Ahmed, kendisinden nakledilen iki rivayetten birisinde, hayvanla münasebette bulunmanın hükmü ile livatanın hükmünün aynı olduğunu belirtmiş ve her hâlükârda öldürüleceğini veya cezasının zina cezası olduğunu ifade etmiştir.

76. Ahmed, 2732, 2727; Tirmizî, 1456; Ebu Davud, 4462; İbn Mâce, 2561; Beyhakî, 8/232; İbn Abbas'dan. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Lût kavminin işini işleyen birisini bulduğunuzda yapanı da, yapılanı da öldürünüz. İsnadı hasendir. Hâkim sahih olduğunu söyler (4/355), Zehebî de ona katılır. İbn Mâce (2562) ve Hâkim (4/355)'de rivayet edilen Ebu Hureyre hadisi de hadisimizi destekler. Her ne kadar senedi zayıfsa da şevahid konusunda bunun önemi yoktur.

77. Bk. Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 3/199-200.

78. Ahmed, 2420; Ebu Davud, 4464; Tirmizî, 1454; Hâkim, 4/355; Beyhakî, 8/233, 234. İbn Abbas'tan. Senedi hasendir. İbn Mâce'nin (2564) yine İbn Abbas'tan tahric ettiği hadis ise: "Kim nikâh düşmez bir yakınıyla ilişkide bulunursa onu öldürün; hayvanla ilişkide bulunanı öldürün. Hayvanı da öldürün." şeklindedir. Senedinde zayıflık varsa da bir önceki hadisin senedi onu destekler. Sahih olan Berâ b. Âzib hadisi daha önce geçmiştir ki, onda Hz. Peygamber'in Ebu Bürde b. Niyâr'ı, babasının karısı ile evlenen bir kimsenin boynunu vurmak üzere gönderdiği belirtilmişti. Bk. dipnot: 22.

Selefin bu konuda ihtilâfı vardır: Hasan: "Lûtinin cezası, zina cezasıdır." demiştir. Ebu Seleme ondan; behemehal öldürüleceğini de nakletmiştir. Şa'bî ve Nehaî, ta'zir edileceğini söylemişlerdir. İmam Şâfiî, Mâlik, Ebu Hanife ve bir rivayette Ahmed de onların bu görüşünü almışlardır. Hadisin râvisi olduğu halde İbn Abbas (r.a.) da böyle fetva vermiştir.

e) Belirli Bir Kadınla Zina Ettiği İtirafında Bulunan Kimse Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.), belirli bir kadınla zina ettiğini itiraf eden bir kimse hakkında zina cezasını uygulamış, ayrıca iftira cezası tatbik etmemiştir. *Sünen*'de Sehl b. Sa'd hadisinde şöyle anlatılır: "Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve adını verdiği bir kadınla zina ettiğine dair ikrarda bulundu. Hz. Peygamber (s.a.) kadına haber gönderdi ve durumu sordu. Kadın, zina ettiğini inkâr etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), adama had cezası (celd) vurdu. Kadını ise serbest bıraktı."[79]

Bu uygulama iki hususu içeriyor:

1— Kadın yalanlasa bile (ikrarda bulunan) adama haddin gerekliliği. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf, kadının inkârı durumunda erkeğe had uygulanmayacağı görüşündedirler.

2— Kadına iftira etmiş olacağı için ayrıca bir kazif (iftira) cezası gerekmeyeceği.

Ebu Davud'un *Sünen*'inde İbn Abbas'tan rivayet ettiği hadise gelince ki, şöyledir: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve bir kadınla zina ettiğine dair dört defa ikrarda bulundu. Hz. Peygamber (s.a.) de bekâr olduğu için yüz değnek vurdu. Sonra kadının aleyhine kendisinden beyyine istedi. Kadın ise: "Vallahi yalan ya Rasûlallah!" dedi. Bu kez de adama iftira cezası olarak seksen değnek vurdu.[80]

İşte bu hadis hakkında Nesâî: "Bu, münker bir hadistir." demiştir. Hadisin isnadında Kâsım b. Feyyâz el-Enbarî es-San'ânî vardır ki, pek çokları onu tenkit etmişlerdir. İbn Hibbân da bu hadisle ihticacda bulunmanın bâtıl olduğunu söylemiştir.

79. Ebu Davud, 4466. Senedi sahihtir.
80. Ebu Davud, 4467.

f) Zina Eden Cariye Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.), cariye zina eder ve muhsan (evli) da olmazsa celd (döğme) ile hükmederdi.[81] Cariyelerle ilgili olan: "Evlendikten sonra fuhuş (zina) yaparlarsa onlara hür kadınların cezasının yarısı (uygulanır)."[82] âyetine gelince; bu âyet, evlendikten sonra cariyenin cezasının, hür kadına uygulanan celd (değnek) cezasının yarısı olduğu hakkındadır. Evlenmeden önce zina etmesi durumunda ise Hz. Peygamber (s.a.), celd uygulanmasını emretmiştir.

Celd konusunda iki görüş vardır:

1) Bu bir haddir. Şu kadar var ki, evlenmeden önce ve sonrası için farklıdır. Evlenmeden önce cariyenin efendisi tarafından ikâmesi mümkün iken, evlendikten sonra ancak devlet başkanı tarafından uygulanır.

2) Evlilikten önce celdi ta'zirdir, had değildir. Bu, Müslim'in *Sahih*'inde rivayet edilen şu hadisi iptal etmez. Ebu Hureyre merfû olarak Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet ediyor: "Birinizin cariyesi zina ederse onu döğsün (*celd*) ve ayıplamasın (başına kakmasın). Üç defa böyle davransın. Dördüncü defa yine yaparsa yine döğsün ve onu bir örme (ip) karşılığında bile olsa satsın." Bir rivayetinde de: "Onu Allah'ın kitabı gereği dövsün." ifadesi vardır.[83]

Yine Müslim'de, Hz. Ali (r.a.) bir hitabesinde şöyle demiştir: Ey insanlar! köleleriniz evli olsun olmasın, onlara haddi tatbik ediniz. Çünkü Hz. Peygamber'e (s.a.) ait bir cariye zina etmişti. Hz. Peygamber (s.a.) bana, ona celd vurmamı emretmişti. Ben de baktım ki, cariye henüz nifastan yeni çıkmış. Ona celd uygularsam öldüreceğimden korktum (ve uygulamadım). Durumu Hz. Peygamber'e anlattım, Bana: "(Aferin) iyi yapmışsın." buyurdu.[84]

---

81. Buharî, 86/35; Müslim, 1703; *Muvatta*, 2/826; Tirmizî, 1440; Ebu Davud, 4469. Ebu Hureyre ve Zeyd b. Halid el-Cühenî anlatıyorlar: Hz. Peygamber'e evli olmayan cariyenin zina etmesi durumu soruldu. Hz. Peygamber: "Eğer zina ederse celd vurun, yine zina ederse yine celd vurun. Sonra yine zina ederse yine celd vurun. Sonra bir örgü ipe de olsa satın." buyurdu.
82. Nisâ, 4/25.
83. Bu lafızla olan bu iki rivayeti Ebu Davud (4470, 4471) tahric etmiştir. Müellifin dediği gibi Müslim'de bulunmamaktadır. Müslim'in lafzı şöyledir: "Sizden birinizin cariyesi zina eder de zinası ortaya çıkarsa, ona had vursun ve ayıplamasın. Sonra yine zina ederse ona had vursun ve onu ayıplamasın. Sonra üçüncü kez yine zina eder ve zinası ortaya çıkarsa onu kıldan bir ip karşılığında da olsa satsın." Bir başka rivayetinde de: "Sonra dördüncüde satsın." şeklindedir.
84. Müslim, 1705; Ebu Davud, 4473; Tirmizî, 1441.

Şeriat literatüründe "*ta'zir*" ifadesinin kapsamına "*had*" de girmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.): "On kamçıdan fazlası ancak Allah'ın koyduğu hadlerden birinde vurulabilir."[85] hadisinde bu durum sözkonusudur.

Hem cins hem de miktar bakımından ondan daha fazlasıyla yapılan ta'zir cezaları pek çok yerde sabittir ve neshi de vâki değildir. Hilâfına da icmâ yoktur.

Her nasıl olursa olsun, cariyenin evlenmeden önceki hali ile sonraki halinin farklı olması gerekir. Aksi takdirde (âyetteki) kayıtlamanın bir mânası olmaz. Yahut, evlilikten önce cariyeye had yoktur denecektir ki sahih sünnet bunu iptal etmektedir. Veya evlilikten önceki cezası hür kadının cezasıdır, evlilikten sonra ise yarasıdır denilecektir. Bu ise kesinlikle bâtıldır. Şeriatın kâidelerine ve usûle muhaliftir. Ya da şöyle denilecek: Evlilikten önce döğülmesi (*celd*) ta'zir, evlilikten sonra ise haddir. Bu yorum daha güçlüdür. Bir başka yorum da şöyle olacaktır: İki durum arasındaki fark haddin uygulanışı konusundadır, sayısında değildir. Evlilikten öncesinde olursa haddin uygulanması efendiye ait iken, sonrasında yapılması durumunda had devlet başkanı tarafından uygulanacaktır. Bu, getirilen yorumların içerisinde doğruya en yakın olandır.

Şöyle de denebilir: Âyetteki, evlilikten sonra cezanın hür kadının cezasının yarısı olacağı şeklindeki kayıt, bir yanlış anlamanın önüne geçmek için olabilir. Şöyle ki: Birileri, bekâr birisine uygulanan celd cezası nasıl ki evlilikle recme dönüşüyorsa, cariyenin cezası da evlilikle hür kadının had cezasına dönüşür, şeklinde yanlış anlayabilir. Cezanın yarıya indirilmesi, cariyenin ekmel haline yani evlilik sonrasına ait suç için zikredildi ki, bu dönemde bu kadarla yetinildiğine göre evlilik öncesinde o kadarla yetinileceği evleviyetle anlaşılsın. Doğruyu en iyi Allah bilir.

Zina eden ve had cezasının tatbikine tahammülü bulunmayan bir hasta hakkında Hz. Peygamber (s.a.), içerisinde yüz (koruk) hurma bulunan bir salkım alınmasını ve onunla hastaya bir defa vurulmasını hüküm buyurmuşlardır.[86]

85.Buharî, 86/42; Müslim, 1708; Ebu Davud, 4491.

86.Ahmed, 5/222; İbn Mâce, 2574. İbn İshak—Yakub b. Abdillah b. el-Eşec—Saîd b. Sa'd b. Ubâde—Sa'd b. Ubâde senediyle. Hafız İbn Hacer *Telhîs*'de (3/59) şöyle diyor: Dârakutnî (3/99), Füleyh —Ebu Hâzim— Sehl b. Sa'd senediyle rivayet etmiş ve Füleyh vehimde bulunmuştur. Doğrusu; Ebu Hâzim-Ebu Ümâme b. Sehl silsilesi ile olacaktı. Ebu Davud da (4472) hadisi, Zührî—Ebu Ümâme— Ensar'dan bir adam senedi ile rivayet etmiştir. Nesâî; Ebu Ümâme b. Sehl b. Huneyf —babası isnadı ile rivayet etmiştir. Tabera

g) Kazif (İftira) Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.), eşi (Âişe)nin beraetine dair Allah vahiy indirince kazf (iftira) cezasına hükmetmiş ve iki erkekle bir kadına had tatbik etmiştir. Bunlar Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsâse'dir. Ebu Câfer en-Nüfeylî, kadının Hamne bt. Cahş olduğunu söylediklerini ifade eder.(87)

4— İrtidat, İçki ve Hırsızlık Cezaları Hakkında Verdiği Hükümler:

a) İrtidat Hakkındaki Hükmü:

Dinini değiştiren kimse hakkında öldürülmesine hükmetmiştir.(88) Kadın erkek ayırımı yapmamıştır. Ebu Bekir es-Sıddîk de, müslüman olduktan sonra irtidat eden ve Ümmü Kırfe adı verilen kadını öldürmüştür.(89)

b) İçki İçen Hakkındaki Hükmü:

İçki (*hamr*) içen hakkında dal, pabuç (gibi şeylerle) döğmelerine hükmetmişti ve kırk adet vur(dur)muştu. Hz. Ebu Bekir de Peygamberimiz'i takip etmiş ve içki içenlere 40 sopa vurmuştu.(90)

Abdürrezzak'ın, *Musannef*'inde Hz. Peygamber'in (s.a.), içki içenlere 80 sopa vurduğu rivayet edilmiştir.(91)

---

nî; Ebu Ümâme b. Sehl—Ebu Saîd el-Hudrî kanalı ile tahric etmiştir. Senedlerin (turuk) hepsi de mahfuz ise o takdirde Ebu Ümâme, hadisi birçok sahabeden rivayet etmiş, bir defasında da irsal etmiş (mürsel olarak rivayet etmiş) olur. *Bülûğu'l-Merâm*'da şöyle deniyor: "Bu hadisin isnadı hasendir. Ancak mevsûl mü mürsel mi olduğunda ihtilâf edilmiştir."

87. Ebu Davud, 4474, 4475. Müsned ve mürsel olarak rivayet etmiştir. Müsned rivayetin râvileri sikadır. Ancak İbn İshak hadisi muan'an rivayet etmiştir.
88. Şafiî, 2/280, 281; Buharî, 56/149 ve daha başka yerlerde; Ebu Davud, 4351; Tirmizî, 1458; Nesâî, 7/104, 105; Ahmed, 1/282. İkrime'den rivayet edilmiştir: Hz. Ali'ye zındıklar getirilmiş, Hz. Ali de onları yakmıştı. İbn Abbas'a bu olay ulaştığında: Ben olsaydım onları yakmazdım. Çünkü Hz. Peygamber'in: "Allah'ın azabı ile (ateşle) azab etmeyiniz." şeklinde nehyi vardır. "Kim dininden dönerse onu öldürürüz." buyurduğu için onları öldürürdüm, dedi. Tirmizî şu ilaveyi yapar: İbn Abbas'ın bu sözü Hz. Ali'ye ulaştığında: "İbn Abbas doğru söyledi." dedi.
89. Dârakutnî, s. 336. Ayrıca Beyhakî de rivayet etmiştir. Hadiste inkıta' vardır. Çünkü râvi Saîd b. Abdülaziz, Ebu Bekir'e yetişmemiştir.
90. Buharî, 86/2; Müslim, 1706; Tirmizî, 1443; Ebu Davud, 4479.
91. *Musannef*, 13548. İbn Uyeyne—Amr b. Ubeyd—Hasan silsilesiyle şu rivayete yer verilmiştir: "Ömer b. el-Hattâb, Mushaf'a, Rasûlullah'ın içki için 80 değnek vurduğunu yazmayı düşündü..." Bu sened munkatı'dır.

İbn Abbas (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) içki hakkında belli bir ceza koymamıştır." demiştir.[92]

Hz. Ali (r.a.) ise: "Hz. Peygamber (s.a.) içki cezası olarak kırk sopa vurdu. Hz. Ebu Bekir de kırk vurdu. Hz. Ömer ise seksene iblağ etti. Hepsi de sünnettir." der.[93]

Hz. Peygamber'in (s.a.) dördüncü veya beşinci defa tekrar içen kimsenin öldürülmesini emrettiği de sahih olarak bilinmektedir.[94] İlim adamları, bu hususta ihtilâf etmişlerdir. Mensuhtur diyenler olmuştur ve nâsih (neshedici delil) olarak da: "Bir müslümanın kanı ancak şu üç şeyden biri sebebiyledir."[95] hadisi gösterilmiştir. Muhkem olduğunu, —özellikle de âmmın sonra vârid olduğu bilinmiyorsa— hâs ile âmm (özel ve genel) nasslar arasında tearuzun bulunmadığını söyleyenler de olmuştur.

Bazılarınca da neshedici delil, Abdullah Hımar hadisidir. Çünkü bu zat, içki içtiği için defalarca Hz. Peygamber'e (s.a.) getirilmiş, Hz. Peygamber de ona celd (dayak) tatbik etmiş ve öldürmemiştir.[96]

Bir yorum da şöyledir: Eğer pek sık içer, had onu engellemez ve cezayı küçümserse, maslahat gereği olarak öldürülmesi ta'zir kabilinden olmuş olur. Devlet başkanının, böyle birisini had olarak değil de ta'zir yoluyla (siyaseten) öldürme yetkisi vardır. Abdullah b. Ömer'den (r.a.) şöyle dediği sahih olarak bilinir: "Dördüncüde siz onu bana getirin. Sizin adınıza onu öldürmek bana ait." Bu sözlerin sahibi İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (içki içenin dördüncü defada) öldürülmesini isteyen emrini rivayet eden râvilerden biridir. Bu râviler: Muâviye, Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr ve Kabîsa b. Züeyb'dir (r. anhum).[97]

---

92. Ebu Davud, 4476. Râvileri sikadır. Ancak İbn Cüreyc'den an'ane yollu rivayet vardır.
93. Müslim, 1707; Ebu Davud, 4480, 4481.
94. Kaynakları birazdan gelecek. Bk. dipnot: 97.
95. Buharî, 87/6; Müslim, 1676. Hadisin devamı: "Zina eden evli, cana can, dininden dönüp cemaattan ayrılan." şeklindendir.
96. Buharî, 86/5. Ömer b. el-Hattâb'dan: Hz. Peygamber zamanında eşek (hımar) lâkaplı Abdullah isminde birisi vardı. Hz. Peygamber'i güldürürdü. Hz. Peygamber ona şarap içtiği için celd vurmuştu. Bir gün (yine) getirildi ve Hz. Peygamber emretti ve celd vurdular. İçlerinden biri: "Allah'ım, ona lânet et; ne çok içiyor ve bu yüzden Peygamber'e getiriliyor." dedi. Hz. Peygamber: "Ona lânet etmeyiniz. Allah'a yemin ederim ki, onun hakkında bildiğim şey onun Allah ve Rasûlü'nü sevmesidir." buyurdu.
97. *Muâviye hadisini* şunlar tahriç etmiştir: Ebu Davud, 4482; İbn Mâce, 2573; Tirmizî, 1444; Tahâvî, 2/91; Hâkim, 4/372; İbn Hibbân, 1519. İsnadı sahihtir.
Ebu Hureyre hadisi: Ebu Davud, 4484; İbn Mâce, 2572; Nesâî, 8/314; Tahâvî, 2/91; Ahmed, 7898; Beyhakî, 8/313; Tayâlisî, 2337; İbn Hibbân (sahih olduğunu da söylemiştir) 1517; Hâkim, 4/371; Zehebî de ona katılmıştır.

Kabîsa hadisi: Bu hadiste öldürmenin "had" olmadığına veya mensuh bulunduğuna dair delâlet vardır. Çünkü hadiste şöyle denmektedir: "İçki içmiş bir adam Rasûlullah'a (s.a.) getirilmişti. Hz. Peygamber ona celd uyguladı. Sonra yine getirildi, yine celd uyguladı. Sonra yine getirildi, yine celd tatbik etti. (Sonra yine getirildi yine celd tatbik etti) ve öldürmeyi kaldırdı. Daha önce ruhsattı." Bunu Ebu Davud rivayet etmiştir.(98)

Hz. Ali'den rivayet edilen ve sıhhatinde ittifak edilen şu hadis hakkında itirazda bulunulabilir. Hadis şöyle: Hz. Ali: "Üzerine had uygulanıp da ölen kimse için asla diyet ödeyecek değilim. Ancak içki içen(in durumu) bundan müstesna. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bu konuda bir hüküm koymadı. Uyguladığımız bu ceza bizzat bizim kendi görüşümüz." demiştir. Ebu Davud'un lafzı böyledir. Buharî ve Müslim'in lafzı ise: "Çünkü Rasûlullah (s.a.) öldü ve onu bir hükme bağlamadı." şeklindedir.(99)

Deniliyor ki: Bu ifadeden maksat, Hz. Peygamber'in (s.a.) içki hakkında diğer hadlerde olduğu gibi artırılamaz-eksiltilemez bir ceza miktarı belirlemesine gitmediğini ifade olmalıdır. Yoksa nasıl olur, bizzat Hz. Ali'nin kendisi Hz. Peygamber'in (s.a.) içki için kırk (sopa) vurduğuna şahitlik etmiştir.

Hz. Ali: "Bu bizzat bizim kendi görüşümüz" sözü ile içki cezasının seksen sopa ile takdir edilmesini kasdetmektedir. Zira Hz. Ömer ashabı toplamış ve onlarla istişare etmiş, onlar da seksen olarak belirlenmesini işaret etmişler, Hz. Ömer de öylece yürürlüğe koymuştur. Sonra Hz. Ali kendi hilâfeti döneminde 40 sopa olarak uygulamış ve: "Bu bana göre daha iyi." demiştir.

Hadisler üzerinde dikkatlice düşünen kimse görür ki, içki cezasında kırk sopa vurulması haddir. Ziyade edilen diğer kırk sopa ise üzerinde ashabın ittifak ettikleri tavır nevindendir. Öldürme cezası ise ya mensuhtur ya da devlet başkanının görüşüne bırakılmış maslahat gereği bir tasarruftur. Devlet başkanı insanların içki cezasını önemsemeyerek içkiye düşkünlük gösterdiklerini

---

Abdullah b. Ömer hadisi: Ahmed, 6197; Ebu Davud, 4483; Nesâî, 8/313; Beyhakî, 8/313; Hâkim, 4/371; sahih olduğunu da söylemiştir. Zehebî de kendisine katılmıştır.

Abdullah b. Amr hadisi: Ahmed, 6553, 7003, 6791, 6974; Tahâvî, 2/91; Hâkim, 4/372. Senedi hasendir.

Kabîsa b. Züeyb hadisi: Ebu Davud, 4485; Beyhakî, 8/314; Tahâvî, 2/92. Râvileri sikadır. Kabîsa b. Züeyb, sahabî evladındandır. Hz. Peygamber zamanında doğmuş fakat ondan işitmemiştir. Anlaşılan, hadisi bir sahabîden almıştır. Bu takdirde hadis sahihlik şartlarına uygun düşmektedir. Zira hadis senedinde sahabînin bilinmemesi sıhhate zarar vermemektedir.

98. Bir önceki notta kaynakları gösterilmişti.
99. Ebu Davud, 4486, Buharî, 86/4; Müslim, 1707.

görür ve diğerlerinin ibret almaları ve içkiden vazgeçmeleri için birini öldürmeyi uygun görürse, böyle bir yetkisi mevcuttur. Nitekim Hz. Ömer, içki yüzünden başı kazıtma ve sürgün gibi cezalar da uygulamıştır. Bu devlet başkanlığı tasarrufları ile ilgili hükümlerden biri olmaktadır. Tevfik Allah'tandır.(100)

c) Hırsızlık Yapan Kimse Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.) değeri üç dirhem olan bir kalkan için hırsızın elini kesmiştir.(101)

Çeyrek dinar (değerinden) daha az şeyler için el kesilmeyeceğine hükmetmiştir.(102)

Şöyle buyurduğu sahih olarak bilinmektedir: "Çeyrek dinar için kesin, daha az olan şeyler için kesmeyin." Hadisi İmam Ahmed nakletmiştir.(103)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.) zamanında hırsızın eli çelik veya deriden mamul bir kalkan kıymetinden —ki her ikisi de bir değer ifade eder— daha az değerde bir şey için kesilmemiştir."(104)

Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu bilinmektedir: "Allah hırsıza lânet eylesin! İpi çalar da eli kesilir, yumurta çalar da eli kesilir."(105)

Bu hadisteki "ip"ten maksadın "gemi ipi" olduğu ve yumurtadan miğfer (*beydatu'l-hadîd*) kastedildiği söylenmiştir. Her türlü ip ve yumurta olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bazıları ise: "Bu olacağı önceden haber vermek kabilindendir. Yani kişi bunu çalar, giderek işi büyütür ve bu elinin ke-

---

100. İbnü'l-Kayyim, *Tehzîbu's-Sünen*'de (6/238) şöyle demektedir: "Deliller şunu ortaya koymaktadır ki, öldürülmesi emri kesinkes olmayıp, maslahat gereği ta'zir nevindendir. İnsanlar içki içmeyi çoğaltırlar ve hadle de içkiden kaçınmazlarsa, bu durumda devlet başkanı öldürmeyi uygun görüyorsa bunu yapabilir. Bu yüzdendir ki, Hz. Ömer içki suçundan dolayı kâh sürgün cezası vermiş, kâh başı tıraş etmiş, bazan da seksen dağnek vurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) ve Ebu Bekir, kırkar sopa vurmuşlardı. Bütün bunlar, dördüncü seferinde öldürmenin had olmadığını, maslahat gereği ta'zir olduğunu göstermektedir."
101. Buharî, 86/13; Müslim, 1686; *Muvatta*, 2/831; Tirmizî, 1446; Ebu Davud, 4385; Nesâî, 8/76. İbn Ömer'den.
102. Bu arî, 86/13; Müslim, 1684; Mâlik, 2/832; Tirmizî, 1445: Ebu Davud, 4383. Hz. Âişe'den.
103. Ahmed 6/80. Hz. Âişe'den. İsnadı güçlüdür.
104. Buharî, 86/13; Müslim 1684; *Muvatta, 2/832.*
105. Buharî, 86/13; Müslim, 1687; Nesâî, 8/65.

silmesine sebep olur." demişlerdir. A'meş: "Âlimler ondan miğfer (*beydu'l-hadîd*) kastedildiği görüşündedirler. İpten de maksatları birkaç dirhem edecek bir iptir." demiştir.

Başkalarından ödünç alan, sonra da inkâr eden bir kadın hakkında elinin kesilmesine hükmetmiştir.(106)

İmam Ahmed der ki: "Bu hükümle amel etmiştir ve uygulamaya bir muarız da yoktur."(107)

Yağmacı, soyguncu (*muhtelis*) ve hâinden el kesmenin düşürülmesine hükmetmiştir.(108) Hâinden maksat emanete hıyanet edendir. Ödünç (*iâre*) alınan şeyin inkârı ise şer'an hırsız (*sârık*) isminin kapsamına girer. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), ödünç aldığını inkâr eden kadın hakkında kendisine şikâyette bulunduklarında elini kesmiş ve: "İdare ve kudretiyle yaşadığım Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fâtıma da çalsa (hırsızlık etse) mutlaka onun elini de keserdim." buyurmuştur.(109)

Hz. Peygamber'in (s.a.), iâreyi inkâr edeni "*sârık* = hırsız" kapsamına sokması, sair müskiratı "*hamr* = şarap" isminin kapsamına sokması gibidir. Bu nokta düşünülmelidir. Böylece (sünnet), Allah'ın kelâmından ne kastedildiğini ümmete açıklamaktadır.

Meyve ve hurma cümmarı (*keser* = hurma ağacından çıkan ve yenen ak bir nesne) çalan kimseden el kesme cezasını düşürmüş ve bunlardan ihtiyacı olup da yiyenlere bir şey lâzım gelmeyeceğine, beraberinde götürenler için ise iki mislini tazmin ve ayrıca ceza gerekeceğine hükmetmiştir.

Meyveyi (kurutmak için toplanan) harman yerinden çalan kimseye — eğer çaldığı kalkan değerine ulaşıyorsa— el kesme cezası uygulanır.(110) Bu Hz. Peygamber'in (s.a.), hakkı bâtıldan ayıran ve adaleti temsil eden hükmüdür.

---

106. Ebu Davud, 4395; Nesâî, 8/70; Ahmed, 2/151; İbn Ömer'den. Müslim, 1688 (10), Hz. Âişe'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Mahzum kabilesinden bir kadın vardı, ödünç eşya alır ve inkâr ederdi. Hz. Peygamber, elinin kesilmesini emretti."
107. *Şerhu's-Sünne*'de (10/322) de belirtildiği gibi bu görüş İshak b. Râhûye'nin görüşüdür.
108. Ebu Davud, 4391; Tirmizî, 1448; Nesâî, 8/89; İbn Mâce, 2591. Câbir b. Abdillah'tan. Tirmizî, hasen-sahih olduğunu söylemiştir. İbn Hibân da sahih olduğunu ifade eder (1502, 1503). Abdülhak, *Ahkâm*'ında ve İbnü'l-Kattân hadis hakkında birşey söylememiştir. Hadis her ikisince de sahihtir.
109. Buharî, 86/11; Müslim, 1688. Hz. Âişe'den.
110. Ebu Davud, 1710, 1711, 1712, 1713, 4390; Nesâî, 8/65, 86; Ahmed, 6683, 6746. Amr b. Şuayb—babası—dedesi kanalıyla. Senedi hasendir. Râfi' b. Hadîc'ten, *Muvatta* (2/839), Tirmizî (1449), Ebu Davud (4388) ve İbn Mâce'de (2593): "Meyve ve hurma cümmarı çalan kimseye el kesme cezası yoktur." şeklinde rivayet edilmiştir. Hadis sahihtir.

Otlağından alınan koyun için iki katı kıymetine hükmetmiş, ayrıca ibret cezası vermiştir. Yatalgasından (ağıl vb.) alınan koyun için ise —kalkan değerine (*nisâb*) ulaşıyorsa— el kesilmesine hükmetmiştir.[111]

Safvân b. Ümeyye'nin, mescidde uyurken üzerindeki ridasını çalan kimse hakkında el kesmeye hükmetmiştir. Safvân, ridayı hırsıza hibe ya da satmak isteyince: "Onu bana getirmenden önce olaydı ya." buyurmuştur.[112]

Mescidde kadınların bulunduğu yerden bir kalkan (*türs*) çalanın elini kesmiştir.[113]

Humus (beytülmal birimlerinden biri) kölelerinden olup da yine humus mallarından çalan bir köleden el kesmeyi düşürmüş ve: "Allah'ın malı, bazısı bazısını çalmış." buyurmuştur. Hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir.[114]

Kendisine bir hırsız getirildi. Adam itiraf etti. Yanında mal yoktu. Hz. Peygamber (s.a.): "Sanmam ki o çalsın." buyurdu. Adam: "Evet (çaldım)." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) bunu iki veya üç defa tekrarladı. Sonunda emretti ve adamın eli kesildi.[115]

Yine bir başka hırsız getirildi. Hz. Peygamber (s.a.): "Onun çaldığını sanmıyorum." buyurdu. Adam: "Evet çaldım." deyince Hz. Peygamber (s.a.): "Götürün ve (elini) kesin. Sonra da (Kanın kesilmesi için ateşle ya da kayar yağ ile) dağlayın ve bana getirin." buyurdu. Adamın eli kesildi ve sonra Hz. Peygamber'e getirildi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Allah'a tevbe et!" buyurdu. Adam: "Tevbe ettim." deyince Hz. Peygamber: "Allah tevbeni kabul etsin." buyurdu.[116]

111. Ahmed, 2/180; Nesâî, 8/86; İbn Mâce, 2596. Amr b. Şuayb—babası—dedesi isnadıyla. Sened hasendir.
112. Ebu Davud, 4394; Nesâî, 8/68, 69, 70. Senedi sahihtir.
113. Ahmed, 2/145; Ebu Davud, 4386; Nesâî, 8/77. İbn Ömer'den. Senedi sahihdir.
114. İbn Mâce, 2590. İbn Abbas'dan. Senedde Cübâre b. el-Mugallis ile Haccâc b. Temîm vardır, her ikisi de zayıftır.
115. Ebu Davud, 4380; Nesâî, 8/67; İbn Mâce, 2598. Ebu Ümeyye el-Mahzûmî'den. Senedinde Ebu Zerr'in azadlısı Ebu'l-Münzir vardır ki meçhuldür. Diğer râvileri sikadır.
116. Hâkim, *Müstedrek*'de (4/381) ed-Derâverdi—Yezid b. Husafe—Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban—Ebu Hureyre senediyle tahric ederek sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu tasdik etmiştir. Ancak Dârakutnî, (2/331) tahricinden sonra şöyle demiştir: "Hadis, Sevrî—Yezid b. Husayfe—Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban tariki ile mürsel olarak rivayet edilmiştir." Ebu Davud da *el-Merâsîl*'inde, Sevrî'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Abdürrezzak, İbn Cüreyc ve Sevrî'den mürsel olarak tahric etmiştir (18923). Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm da *Garîbu'l-Hadis*'inde, İsmail b. Câfer—Yezid b. Husayfe kanalıyla yine mürsel olarak zikretmiştir.

Tirmizî, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir hırsızın elini kestiğini ve elini boynuna astığını belirtmiştir. Hadisin hasen olduğunu da ifade etmiştir.(117)

d) Birini Hırsızlık Suçuyla İtham Eden Kimse Hakkındaki Hükmü:

Ebu Davud, Ezher b. Abdillah'tan şöyle rivayet etmiştir: Bazı kimselerin eşyaları çalınmıştı. Birkaç dokumacıdan şüphelendiklerini söyleyerek Hz. Peygamber'in (s.a.) sahabîsi Numan b. Beşîr'e (şikâyete) geldiler. Numan şüphelileri birkaç gün hapsettikten sonra salıverdi. Şikâyetçiler ona gelip:

— Onları dövmeden, sorguya çekmeden tahliye mi ettin? dediler. Numan onlara:

— Ne istiyorsunuz? Dilerseniz onları döverim. Eşyalarınız onlarda çıkarsa ne âlâ, yoksa onların sırtlarından aldığım kadarını sizin sırtlarınızdan da alırım (onları dövdüğüm kadar sizi de döverim), dedi. Onlar:

— Hükmün bu mu? diye sordular. Numan da:

— Allah ve Rasûlü'nün hükmü, diye cevap verdi.(118)

e) Hırsızlık Cezası Hakkındaki Uygulama ve Hükümlerden Çıkan Sonuçlar:

Zikri geçen uygulama ve hükümlerden çıkarılan neticeler şunlardır:

1— Üç dirhem veya dörtte bir dinardan daha az bir şey karşılığında el kesilmez.

2— İsim vermeksizin büyük günah işleyenlere lânet etmek caizdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), hırsıza, riba yiyene, yedirene, şarabı içene, sıkana, Lût kavminin amelini işleyene lânet etmiş;(119) eşek lâkaplı Abdullah'a

117. Ebu Davud, 4411; Tirmizî, 1447; Nesâî, 8/92, 93; İbn Mâce, 2578. Fudâle b. Ubeyd'den. Hadisin senedinde Haccâc b. Ertât vardır, hata ve tedlisi çok birisidir. Ayrıca İbn Hibbân'dan başkasınca sika kabul edilmeyen bir râvi olan Abdurrahman b. Muhayriz de bulunmaktadır.
118. Ebu Davud, 4382; Nesâî, 8/66. Senedi sağlamdır.
119. Hırsıza lânet hadisi için bk: Buharî, 86/7; Müslim, 1687. Riba yiyene lâneti: Buharî, 34/24, 25, 113; Müslim, 1597. İçki içen ve şarap elde edene lâneti: Ahmed, 5716; Ebu Davûd, 3674; İbn Mâce, 3380, Senedi sahihtir. Lûtîlik hakkında: Ahmed, 1/217, 309, 317; İbn Hibbân, sahih olduğunu söylemiştir.

ise şarap içtiğinde lânet etmeyi yasaklamıştı.[120] Bu iki durum arasında bir çelişki yoktur. Çünkü lânetleme durumlarında, lânetin bağlandığı vasıf mevcut ve lâneti gerektirmektedir. İsim zikretmeye gelince durum farklıdır. Belki de büyük günah işlese bile, kendisine lânetin yağmasını bertaraf edecek hemen akabinde yapılan ve onu silecek bir iyilik yahut tevbe veya keffâret olacak bir musibet ya da Allah'tan af gibi bir durum mevcut olabilir. Bundan dolayı günah işleyenler genel olarak lânetlenebilir, ama falan kişiye diye belirtilerek lânet edilemez.

3— Sedd-i zerâi'ye işaret vardır. Çünkü (nisâba ulaşmadığı halde) ip ve yumurta çalmanın neticede el kesme noktasına ulaştıracağını bildirmiştir.

4— İâreyi inkâr edenin elinin kesilmesi. Bu tür inkârcı —geçtiği gibi— şer'an hırsızdır.

5— El kesme cezası gerektirmeyen hırsızlık olaylarında, çalınan şeyin iki kat kıymeti ile ödetilmesi cihetine gidilir. İmam Ahmed buna temas etmiş ve: "Kendisinden kesme cezası düşen kimseye iki kat tazminat gerekir." demiştir. Hz. Peygamber'in bu konudaki hükmü, daldaki meyvelerin çalınması ile otlağından koyun çalınması şekillerinde daha önce geçmişti.

6— Tazirle tazmin cezalarının bir arada verilebilmesi. Bu takdirde mâli ve bedenî iki ceza toplanmış oluyor.

7— El Kesme için, "*hırz*= koruma altına alınması" şartının aranması. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), ağaçtan meyve çalandan kesme cezasını düşürürken, harman yerinden çalan kimse için gerekli görmüştür. Ebu Hanife'ye göre: Meyve, çabuk bozulmaya maruz olduğu için mallığında bir noksanlık vardır ve bu yüzden el kestirmemiştir. Ebu Hanife bu uygulamayı çabuk bozulabilen her türlü mala teşmil ederek bir asıl yapmıştır. Cumhûrun görüşü daha doğrudur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), meyve hakkında üç ayrı hüküm getirmiştir: a) Ağzı ile oracıkta yemesi hali, bir şey gerekmez. b) Ağacından alıp (yemeyip) bahçeden çıkarır götürürse iki katı ile ödettirilir ve eli kesilmez, dövülür. c) Harman yerinden (koruma altında olan yerden) çalarsa, kuruma işi ister tamamlansın ister tamamlanmasın esas alınan husus mekân ve hırz unsurudur, meyvenin kuruluğu yaşlığı değildir. Bu takdirde de eli kesilir. Hz. Peygamber'in, koyunun otlağından çalındığında el kesme cezasını uygulamayıp, yatalgasından (ağıl vb.) çalındığında cezayı tatbik etmesi de esas itibarın hırz olduğuna delâlet etmektedir.

120. Hadis sahihtir. Kaynakları daha önce geçti. (96 nolu dipnot).

8— Mâli cezaların mevcudiyeti. Bu konuda çeşitli hadisler vardır ve bunların bir muarızı da yoktur. Râşid halifeler ve diğer ashap da bu şekilde uygulayagelmişlerdir. En çok mâli ceza uygulayan da Hz. Ömer olmuştur.

9— İnsan nerede olursa olsun, ister mescidde ister hariçde, üzerindeki elbise ile altındaki yatağını koruma altına almış sayılır.

10— Koyulması mutad olan şeyler için mescid hırz sayılır. Zira Hz. Peygamber (s.a.), mescidden bir kalkan çalanın elini kesmiştir. Buna göre mescidden hasır, kilim, kandil vb. çalanın eli kesilir. Bu görüş Hanbelî mezhebindeki iki görüşten birini teşkil eder. Bu görüşte olan başkaları da vardır. "Hayır, bunlardan el kesilmez" diyenler, "Çünkü onlarda onun da hakkı vardır. Eğer hakkı olmasa —zimmî gibi— o takdirde eli kesilir." şeklinde izah getirmektedirler.

11— Hırsızlık olaylarında el kesilmesi için dava (*mutâlebe*) şartı vardır. Yetkiliye intikal etmeden çalınan şey hırsıza hibe edilse veya satılsa el kesme cezası düşer. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "Onu bana getirmenden önce olsaydı ya." buyurmuştur.[121]

12— Satma ya da hibe durumu, mahkemeye intikal ettikten sonra el kesme cezasını düşürmez. Devlet başkanına intikal eden ve sabit bulunan her türlü had cezalarının durumu aynıdır; düşmez. *Sünen*'de rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Had cezaları devlet başkanına ulaşmışsa (yani cezalar sabit olmuşsa) Allah, şefaatçiye de şefaat edilene de lânet etsin!" buyurmuştur.[122]

13— İçinde kendisine de ait bir hak bulunan şeyi çalanın eli kesilmez.

14— Kesme cezası ancak iki defa yapılan ikrarla veya iki şahidin şehadeti ile sabit olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), kendi yanında ikrarda bulunan hırsıza: "Sanmam ki sen çalmış olasın!" buyurmuş, adam da: "Evet (çaldım)." deyince, o zaman elini kesmiştir. İkrarını iki defa yapmadan kesmemiştir.

15— Hırsıza suçunu ikrar etmemesini ve ikrarından rücûda bulunmasını çıtlatmak. Tabii bu, her hırsız için değildir. Öyle hırsızlar vardır ki,

121. Hadis sahihtir. (112 nolu dipnotta geçti.)
122. Sünen sahiplerinden hiçbiri tahriç etmemiştir. Sadece *Muvatta*'da (2/853), râvileri sika ancak munkatı' olarak varid olmuştur. Tabaranî, *el-Evsat* ve *es-Sağîr*'de rivayet etmiş, *Mecmau'z-Zevâid*'de (6/259) merfû olarak yer almıştır. Senedinde Ebu Guzye Muhammed b. Musa el-Ensarî vardır ve zayıftır. Buharî, onun münker rivayetleri olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân ise: O hadis çalardı. Güvenilir râvilerden mevzu hadisler rivayet ederdi, demiştir. Ebu Hâtim de zayıf olduğunu söylemiştir.

—ilerde de inşaallah bahsedileceği gibi— ancak ceza ile ve tehdidle suçlarını ikrar ederler.

16— Elin telef olmaması için, kesildikten sonra dağlanması devlet başkanının görevleri arasındadır. Hadiste geçen kestikten sonra (احسموه) "=dağlayınız" ifadesi, bunun için gerekli masrafın hırsız üzerine ait olmadığına delildir.

17— Hem kendisine hem de başkalarına ibret olması için, kesilen eli hırsızın boynuna asmak caizdir.

18— Eğer şüphe alâmetleri varsa töhmet altındaki kimseler dövülebilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) töhmetten (şüphe) dolayı ceza vermiş, hapis ettiği de olmuştur.

19— Töhmetle ilgili bir ipucu bulunmadığı takdirde şüphelinin tahliyesi gereklidir. Ayrıca ithamda bulunan kimse, şüphelinin döğülmesini isterse, çalınan malın onda çıkması durumunda bir şey yok, aksi takdirde o kadar da kendisinin döğüleceği anlaşılır. Nitekim Numan b. Beşîr böylece hükmetmiş ve bunun Allah Rasûlü'nün (s.a.) hükmü olduğunu haber vermiştir.

20— Kırbaç, değnek vb. ile dövme olaylarında kısasın sâbit olduğu.

Ebu Davud, Câbir'den rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) bir hırsızın öldürülmesini emretmişti. Dediler ki: "Bu sadece çaldı." Hz. Peygamber de: "Kesin." buyurdu. Sonra ikinci defa yine getirildi. Hz. Peygamber (s.a.) öldürülmesini emretti. Onlar: "Bu sadece çladı." dediler. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Kesin." buyurdu. Üçüncü kez yine getirildi. Hz. Peygamber (s.a.) öldürülmesini emretti. Onlar: "Bu sadece çaldı." dediler. Hz. Peygamber de: "Kesin." buyurdu. Dördüncü kez yine getirildi. Hz. Peygamber öldürülmesini emretti. Onlar: "Bu sadece çaldı." dediler. Hz. Peygamber de: "Kesin." buyurdu. Beşinci defasında yine getirildi. Hz. Peygamber öldürülmesine hükmetti. Onlar da onu öldürdüler.(123)

Âlimler bu hüküm ve uygulama hakkında ihtilâf ettiler: Nesâî ve daha başkaları hadisi sahih bulmuyorlar. Nesâî: "Bu, münker bir hadistir. Mus'ab b. Sabit sağlam değildir." diyor. Diğerleri hadisi hasen kabul ediyor ve şöyle diyorlar: "Bu hüküm, sadece o adama mahsustur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onun öldürülmesindeki maslahatı görmüş ve öyle emretmiştir." Üçüncü bir grup da hadisi kabul ve onunla amel etmektedir: "Hırsız, beş defa ça-

---

123. Ebu Davud, 4410; Nesâî, 8/90, 91. Senedinde Mus'ab b. Sâbit vardır. Nesâî'nin de dediği gibi zayıf bir râvidir. Hafız İbn Hacer, *et-Telhîs*'de: Bu konuda sahih bir hadis olduğunu bilmiyorum, demiştir.

larsa, beşincisinde öldürülür." Malikîlerden Ebu Mus'ab da bu görüşü benimseyenlerdendir.

Şu uygulamada, hırsızın dört organının da (iki el, iki ayak) kesildiği görülmektedir. Abdürrezzak, *Musannef*'inde şöyle rivayet eder: "Hz. Peygamber'e (s.a.) hırsızlık eden bir köle getirildi. Dört defa getirildi. Her defasında da Hz. Peygamber (s.a.) onu bıraktı. Sonra beşinci kez getirildi. Hz. Peygamber de elini kesti. Altıncı kez getirildi ayağını kesti, yedinci kez getirildi ellerini kesti. Sonra sekizinci oldu, ayağını kesti."[124]

Sahabe ve daha sonra gelenler hırsızın dört organının da kesilip kesilmeyeceğinde iki görüşe ayrılmışlardır: İmam Şâfiî, Mâlik, iki rivayetten birinde İmam Ahmed: "Hepsi de kesilir." demişlerdir. Ebu Hanife ile diğer görüşünde İmam Ahmed: "Bir eli ile bir ayaktan fazlası kesilmez." demişlerdir. Bu görüşe göre bütün organların kesilmesine engel (illet) nedir? El ve ayak cinsinin menfaatinin imkânsızlığı mı yoksa bir taraftan iki uzvun gitmesi mi? Bu konuda iki görüş vardır ve neticesi şurada ortaya çıkar: Hırsızın sadece sağ eli kesik olsa veya sadece sol ayağı kesik olsa, bu durumda eğer bütün organları kesilir görüşüne katılırsak, sağ eli ya da sol ayağının olmaması etki etmez, kesilir. Ebu Hanife'nin görüşüne katılır, bir el bir ayaktan fazlası kesilmez dersek o zaman, birinci durumda (sağ eli olmadığında) sol ayağı kesilir, ikinci durumda da (sol ayağı olmadığında) sağ eli kesilir. Her iki illete göre de durum aynıdır. Eğer hırsızın hem sol eli hem sağ ayağı birden yok idiyse, her iki illete göre de hiçbir şey kesilmez. Eğer sadece sol eli yok idiyse her iki illete göre de sağ eli kesilmez ki, bu görüş su götürür. Düşün.

Acaba sol ayağının kesilmesi iki illete mi dayanıyor? Eğer illeti cins (el ya da ayak) menfaatinin gitmesi, imkânsızlaşması olarak kabul edersek ayağı kesilir. Yok illetin aynı taraftan iki organın izalesi olduğunu kabul edersek ayağı kesilmez.

Eğer sadece iki eli de yok idiyse, illeti cins menfaatinin imkânsızlığı kabul edersek sol ayağı kesilir. Eğer bir taraftan iki uzvun gitmesi dersek ayağı kesilmez. Bu durum sözkonusu kâidenin gereğidir. *el-Muharrer* sahibi bu konuda şöyle demiştir: "Hırsızın, iki rivayete göre de sağ eli kesilir. İki eli kesik olanla bu durum arasında fark vardır. Fark hakkında şu söylenir: Hırsız, iki ayağı da kesik olma durumunda kötürüm gibidir. İki elinden biri kesildiğinde yemek, içmek abdest almak, istincada bulunmak vb. gibi hususlarda diğer

124. *Musannef*, 18773; Beyhakî, 8/273. İbn Cüreyc—Abdu Rabbih b. Ebî Ümeyye—Hâris b. Abdillah b. Ebî Rebîa senediyle. Seneddeki Abdu Rabbih meçhuldür. Hâris b. Abdillah'ın Hz. Peygamber'den rivayeti ise mürseldir.

elinden yararlanır. Her iki eli de kesik olma durumunda ise ancak iki ayağı ile faydalanabilir. Ayaklarından biri kesildiği zaman eli olmadan tek ayakla istifadede bulunmak onun için mümkün olamaz. Farklardan biri de şudur: Tek el, yürüme menfaati olmadan da fayda verir. Ama tek ayak, tutacak bir el olmadan bir işe yaramaz."

f) Kendisine Söven Kimseler Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber'in (s.a.), kendisine sövdüğü için sahibi tarafından öldürülen âmâ ümmü veledin (cariye) kanının heder olduğuna hükmettiğini biliyoruz.(125)

Kendisine küfür ve eziyet eden bir grup yahudiyi öldürmüş, Fetih günü herkese emân vermiş, ancak kendisine eza veren, hicivde bulunan dört erkekle iki kadının kanını heder kılmıştır.(126) Yine: "Kâ'b b. Eşref'in hakkından kim gelir? Çünkü o, Allah ve Rasûlü'ne eziyet etmiştir."(127) buyurmuş ve onun kanıyla Ebu Râfi'in kanını heder kılmıştır.

Hz. Ebu Bekir, kendisine söven kimseyi öldürmeye yeltenen Ebu Berze el-Eslemî'ye: "Böyle bir hak, Rasûlullah'tan (s.a.) sonra kimse için yoktur..." demiştir.(128) İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) ve O'ndan sonra gelen halifelerinin hükmü budur. Ashabtan onlara bir muhalif de yoktur. Bu hükme muhalefetten Allah onları korumuştur.

---

125. Ebu Davud, 4361; Nesâî, 7/107, 108; Dârakutnî, 4/216, 217. İbn Abbas'tan. İsnadı sahihtir. Hâkim, (4/354)'de sahihliğini söyleyerek rivayet etmiş, Zehebî de ona katılmıştır.
126. Nesâî, (7/105), 106) Sa'd b. Ebî Vakkas'ın şöyle dediğini rivayet eder: Mekke fethi gününde Hz. Peygamber herkese emân verdi. Dört erkekle iki kadın hariç. Onlar hakkında: "Onları Kâbe'nin örtüsüne yapışmış bulsanız da öldürünüz." buyurdu. Onlar: İkrime b. Ebî Cehl, Abdullah b. Hatal, Makîs b. Sübâbe, Abdullah b. Sa'd b. Ebi's-Serh'dir. Hadisin senedinde Esbât b. Nasr vardır, sadûktur ama hata"ı çoktur. Diğer râvileri sikadır. Yunus b. Bükeyr'in, *el-Meğâzî*'ye olan *Ziyâdât*'ında, Amr b. Şuayb —babası—dedesi isnadıyla benzeri bir rivayet vardır. Dârakutnî ve Hâkim, Saîd b. Yerbû' kanalıyla Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: "Dört kişi vardır ki ne harem bölgesinde ne de dışında onlara emân vermiyorum: Huveyris b. Nukayd, Hilâl b. Hatal, Makîs b. Sübâbe el-Kinânî, Abdullah b. Ebu's-Serh." İbn Ebî Şeybe ve *Delâil*'inde Beyhakî, Hakem b. Abdülmelik—Katâde—Enes tarikıyla; "Hz. Peygamber'in Mekke fethi gününde dört kişi hariç herkese emân verdiğini rivayet etmişlerdir. Bunlar: Abdüluzza b. Hatal, Makîs b. Sübâbe el-Kinânî, Abdullah b. Ebi's-Serh ve Ümmü Sâre'dir..." Bk. *Fethu'l-Bârî*, 4/51, 52; İbn Teymiye, *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 108, 113.
127. Kaynakları geçti. Bk. 3/235. Ayrıca Buharî (64/15) ve Müslim, Câbir b. Abdillah'tan rivayet etmişlerdir. Ebu Râfi'in öldürülmesi hakkındaki Berâ b. Âzib hadisi Buharî (64/16)'dedir. Bk. 3/315.
128. Ebu Davud, 4363; Nesâî, 7/108, 109. Senedi sahihdir. Bk. 3/489.

Ebu Davud, *Sünen*'inde Hz. Ali'den rivayet ediyor: "Yahudi bir kadın Hz. Peygamber'e (s.a.) sövüyor ve hakkında kötü söylüyordu. Bir adam o kadının, ölünceye dek boğazını sıktı. Hz. Peygamber (s.a.) kadının kanını heder kıldı."(129)

Siyer ve meğâzi müellifleri, İbn Abbas'tan rivayet ederler: Bir kadın Hz. Peygamber'i (s.a.) hicvetti. Durum Hz. Peygamber'e (s.a.) bildirildi. Bunun üzerine: (لاَيَنْتَطِحُ فِيهَا عَنْزَانِ) " = Onun hakkında iki keçi toslaşmaz (vuruşmaz)." buyurdu.(130)

Bu konuda kimi sahih, kimi hasen ve meşhur on küsur hadis vardır. Bu bir sahabe icmâıdır.

(İsmail b.) Harb, *Mesâil*'inde Mücâhid'den şöyle zikretmiştir: Hz. Ömer'e Hz. Peygamber'e (s.a.) söven bir adam getirildi ve hemen öldürüverdi. Sonra (Hz. Ömer) şöyle dedi: "Kim Allah'a ve Rasûlü'ne ya da peygamberlerden birine söverse onu öldürünüz." Mücâhid sonra İbn Abbas'tan şunu rivayet etti: "Hangi müslüman Allah'a ve Rasûlü'ne ya da peygamberlerden birine söverse, Allah Rasûlü'nü tekzib etmiş olur ki, bu bir ridde (dinden dönme)dir. Tövbe etmesi istenir. Dönerse ne âla, aksi takdirde öldürülür. Hangi muannit anlaşmalı, Allah'a ya da peygamberlerden birine söverse veya bunu yayarsa, o ahdini bozmuş olur, onu öldürünüz."

Ahmed (b. Hanbel), İbn Ömer'den şöyle rivayet etmiştir: Bir rahib yanından geçerken kendisine:

— Bu, Hz. Peygamber'e (s.a.) sövüyor, denildi. Bunun üzerine İbn Ömer (r.a.):

— Şayet duysaydım, onu öldürürdüm. Biz onlara Peygamberimize sövsünler diye zimmet ahdi vermedik, dedi.

Bu konuda sahabeden nakledilen haberler pek çoktur. İmamlardan birçoğu, öldürülmesine dair icmâ bulunduğunu nakletmişlerdir. Üstadımız (İbn Teymiye): "Bu ifade, sahabe ve tâbiîn nesillerinin icmâına hamledilir." demiştir. Bizim maksadımız (daha sonraki uygulamaları değil) sadece, kendisine sövenlere dair Hz. Peygamber'in (s.a.) verdiği hüküm ve tatbikatını zikretmektir.

---

129. Ebu Davud, 4362, râvileri sikadır. Bk. *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 60.
130. Cayma ve niza bulunmayan özel bir duruma işaret edilen (Bk. *Nihâye*, 5/74) bu sözle, güçlü ve kararlı birinin kadını ortadan kaldırması istenmiş olabilir. Ayrıca bk. *es-Sârimu'l-Meslûl*, s. 94-97.

Hz. Peygamber (s.a.), kendisini âdil bulmayan ve adaletini ta'n eden kimseleri ise öldürmemiştir: Meselâ birisi: "Âdil ol, çünkü adaletli davranmadın!"[131] demiş, hükmüne razı olmayan biri: "O (Zübeyr) halanın oğlu olduğu için (değil mi)?"[132] demiş; (ganimet taksimindeki) amacı hakkında bir başkası: "Bu, kendisinde Allah'ın rızası gözetilmeyen bir taksimdir!"[133] demiş; bir diğeri verdiği hüküm hakkında: "Derler ki sen, haksızlığı yasaklar, fakat kendin yaparmışsın!" demiştir.[134] Daha başka örnekler de vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.) bu gibilerini öldürmeyişinin izahına gelince; bu durumlarda hak sahibi Hz. Peygamber'dir. Hakkını almak kendisine ait olduğu gibi, terketme hakkı da vardır. Fakat ümmeti için Hz. Peygamber'e (s.a.) ait hakkı terketme yetkisi yoktur.

Sonra bu durumlar, devamlı af ve bağışlama ile emrolunduğu ilk zamanlara aitti.

Yine biz biliyoruz ki Hz. Peygamber (s.a.), kalpleri telif ve birliği sağlamak, insanları kendinden kaçırmamak ve Muhammed adamlarını öldürüyor dedirtmemek için kendisine ait haklardan vazgeçebiliyordu. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in (s.a.) hayatına mahsus şeylerdir.

g) Kendisini Zehirleyen Kimse Hakkındaki Hükmü:

Sahîhayn'da mevcuttur: Yahudi bir kadın, (Hz. Peygamber'e sunulan) bir koyunu zehirlemişti. Hz. Peygamber (s.a.) ondan bir lokma aldı ve onu attı. Beraberinde Bişr b. el-Berâ da yemişti. Hz. Peygamber kadını affetti ve onu cezalandırmadı.[135] *Sahîhayn*'da böyledir, Ebu Davud'da ise: "Hz. Peygamber'in (s.a.) kadının öldürülmesini emrettiği" belirtilir.[136]

Denildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), kendi hakkından dolayı affetmiş, fakat Bişr b. el-Berâ ölünce, kadını ona karşı öldürmüştür.

Bu hükümde, bir kimsenin diğerinin önüne zehirli yemek koyması, öbürünün de bilmeden yemesi durumunda, zehirli yemek sunanın kısas yolu ile öldürüleceğine delil vardır.

131. Müslim, 1063: Câbir'den. Ahmed, 2/219; Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan.
132. Buharî, 42/6; Müslim, 2357. Abdullah b. ez-Zübeyr'den.
133. Buharî, 57/19; Müslim, 1062; Ahmed, 1/380, 396, 411. İbn Mes'ûd'dan.
134. Ahmed, 5/2, 4.
135. Daha önce geçti. Bk. Hz. Peygamber'in Zehirlenmesi, 3/379-383, 394.
136. Ebu Davud, 4514, Ma'mer—Zührî—Abdurrahman b. Abdullah b. Kâ'b b. Mâlik—anası Ümmü Mübeşşir senediyle. Ebu Davud, (4511) Ebu Seleme'den mürsel olarak da rivayet etmiştir. Hâkim (3/219, 220)'de Ebu Hureyre'den mevsûl olarak zikretmiştir.

h) Büyücü Hakkındaki Hükmü:

Tirmizî, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Sihirbazın (büyücü) cezası kılıçla (boynunu) vurmaktır."(137) buyurduğunu rivayet eder. Doğrusu bu söz, Cündüb b. Abdillah'a mevkûftur (aittir).

Hz. Ömer'in, sihirbazın öldürülmesini emrettiği sahih olarak bilinmektedir. Yine biliyoruz ki Hz. Hafsa kendisine büyü yapan müdebber (efendisinin ölümünden sonra azad edilecek) bir cariyeyi öldürmüş, Hz. Osman tarafından da emri olmadan öldürdüğü için tepki görmüştür. Hz. Âişe'den de, kendisine büyü yapan bir müdebber cariyeyi öldürdüğü rivayet edilir; onu sattığı rivayeti de vardır. Bunu İbnü'l-Münzir ve daha başkaları zikretmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.), kendisine büyü yapan yahudiyi öldürmediği sahih olarak sâbittir. İmam Şâfiî ve Ebu Hanife de (r.a.) bu görüştedirler. Mâlik ve Ahmed ise büyücüyü öldürmek görüşündedirler. Ancak İmam Ahmed'den açıkça belirlenen şudur: "Zimmî büyücü öldürülmez." Bu görüşe delil olarak da Hz. Peygamber'in (s.a.), kendisine büyü yapan yahudi Lebîd b. el-A'sam'ı öldürmemesini getirmiştir. Zimmî büyücülerin öldürülmesi görüşünde olanlar, bu delile şöyle cevap veriyorlar: "Lebîd ikrar etmemişti ve suçuna delil de yoktu. Üstelik Hz. Peygamber (s.a.), onu öldürdüğü takdirde yaptığı büyünün kuyuda kalması neticesinde insanlara büyük şerri dokunacağından da korkmuştu."

137. Tirmizî, 1460; Hâkim, 4/360.

B) SAVAŞIN SONA ERMESİYLE İLGİLİ OLARAK VERDİĞİ HÜKÜMLER

1— Ganimetler Hakkında Verdiği Hükümler:

a) İslâm'da İlk Ganimet ve İlk Öldürme Olayı Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.), Abdullah b. Cahş komutasındaki seriyyeyi, Kureyş'e ait bir kervanı gözetlemek üzere Nahle'ye göndermiş ve kendisine mühürlü bir mektup vererek iki günden önce okumamasını emretmişti. (Seriyye kervana hücum etmiş) ve Amr b. el-Hadramî'yi öldürmüşler, Osman b. Abdullah ile Hakem b. Keysan'ı da esir almışlardı. Bu olay haram ayda olmuştu. Müşrikler müslümanlara çok sert tepki göstermişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.), ganimeti ve iki esiri bekletmişti. Nihayet: "Sana haram ayı ve onda savaşmanın doğru olup olmadığını soruyorlar. De ki: Haram ayda savaşmak büyük bir günahtır. Ancak (insanları) Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine mani olmak ve halkını oradan çıkarmak; bunlar Allah katında daha büyük günahlardır."[1] âyeti indi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), kervanı (ganimeti) ve iki esiri kabul etti. Kureyş, bunların fidyesini ödemek üzere adamlar gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Hayır! İki adamımız —yani Sa'd b. Ebî Vakkas ile Utbe b. Gazvan— gelmedikçe vermeyiz. Biz onlar hakkında sizden endişe ediyoruz. Onları öldürürseniz adamlarınızı öldürürüz." buyurdu. Bu ikisi geldiklerinde Hz. Peygamber (s.a.), Osman ile Hakem'i vererek onları (takasla) aldı ve ganimeti taksim etti.[2]

1. Bakara, 2/217.
2. Taberî, 2/349; İbn Hişâm, 2/255. Ayrıca bk. 3/208-212,418.

İbn Vehb: Hz. Peygamber'in (s.a.) ganimeti reddettiğini ve öldürülene de fidye ödediğini zikreder.

Siyerde malum olan böyle olmadığıdır.

Bu kıssadan şu hüküm çıkar:

1— Mühürlü vasiyyet üzerine şehadete cevaz vermek. Bu İmam Mâlik ve pek çok selef ulemasının görüşüdür. Buna *Sahihayn*'daki İbn Ömer hadisi de delâlet eder: "Vasiyet etmek istediği bir şeyi bulunan bir müslüman kimseye, vasiyeti yanında yazılı bulunmadıkça iki gece yatması caiz değildir."[3]

2— Bir diğer hüküm de şudur: Devlet başkanı ve hâkimin mektubuna (onun yazdığına dair) beyyine aranmaz; devlet başkanı ya da hâkimin onun içeriğini, mektubu taşıyan kimseye okumuş olması da gerekmez. Bütün bu (şartların) ne Kitap'ta ne de sünnette bir dayanağı vardır. Hz. Peygamber (s.a.), mektuplarını elçilerine veriyor ve yazdığı kimselere onları gönderiyordu. Ne elçilere içeriklerini okuyor, ne de üzerlerine iki şahit tutuyordu. Dolayısıyla bu hüküm, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinden ve uygulamasından kesinlikle anlaşılmaktadır.

b) Casuslar Hakkındaki Hükmü:

Hâtıb b. Ebî Beltea casusluk yapmıştı. Hz. Ömer boynunun vurulmasını talep etti. Hz. Peygamber müsaade etmedi ve: "Ne biliyorsun? Belki de Allah Bedir savaşına katılanlara muttali olmuş ve onlara: Ne yaparsanız yapın, sizi affettim, buyurmuştur." dedi. Konu ile ilgili hüküm yeterince anlatılmıştır.[4]

Ulema bu konuda ihtilâfa düşmüşlerdir: Sahnûn: "Eğer müslüman, ehl-i harble yazışırsa (onlar lehine casusluk yaparsa) öldürülür, tevbe imkânı verilmez. Mal varlığı vârislerinindir." demiştir. Diğer mâlikî imamları: "İyice dövülür ve uzun süre hapsedilir. Kâfirlere yakın yerden de sürülür." demişlerdir. İbnü'l-Kâsım da: "Öldürülür ve onun için tevbe de yoktur. Zındık gibidir." demiştir.

İmam Şâfiî, Ebu Hanife ve Ahmed ise, öldürülmez görüşündedirler. Her iki grup da Hâtıb hâdisesini delil olarak kullanmışlardır. Daha önce delil olarak kullanış şekilleri zikredilmişti. Hanbelîlerden İbn Akîl de İmam Mâlik ve arkadaşlarının görüşüne katılmıştır.

---

3. Buharî, 55/1; Müslim, 1627.
4. Daha önce geçti. Bk. Hz. Peygamber'in Casuslar Hakkındaki Tatbikatı, 3/149, 450, 475.

c) Esirler Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber'in (s.a.) esirler hakkında çeşitli şekillerde davrandığını biliyoruz. Bazısını öldürmüş, bazılarını serbest bırakmış, bazılarını fidye karşılığında serbest bırakmış, bazılarını esir müslümanlarla mübadele etmiş, bazılarını köleleştirmiştir. Ancak bilinen odur ki, bülûğa ermiş hiçbir adamı köleleştirmemiştir.[5]

Bedir savaşı esirlerinden Ukbe b. Ebî Muayt'ı ve Nadr b. Hâris'i öldürmüştür. Yahudi esirlerinden pek çok kimseyi öldürmüştür. Bedir savaşı esirlerini 4000 dirhemden 400 dirheme kadar olan fidye karşılığında,[6] bazılarını ise müslüman cemaate yazı yazmalarını öğretmeleri mukabilinde serbest bırakmıştır. Yine Bedir günü şair Ebu Azze'yi karşılıksız salıvermiştir. Bedir esirleri hakkında: "Mut'im b. Adiy sağ olsa da gelip şu kokuşmuşlar hakkında benimle konuşsaydı, onun hatırına hepsini serbest bırakırdım." buyurmuştur.[7]

Müşriklerden bir adam karşılığında iki müslümanı kurtarmıştır.[8]

Dağıtılan esirlerden olan ve Seleme b. Ekva'a düşen bir kadını ondan gönüllü olarak geri alıp iade etmiş ve karşılığında birçok müslümanı kurtarmıştır.[9]

Sümâme b. Üsal'i karşılıksız bağışlamış[10] ve Mekke fethi gününde Kureyş'ten büyük bir topluluğu serbest bırakmıştır ki, bunlara talîk (ç. *tulekâ*) tâbir olunurdu.[11]

Bu hükümlerden hiçbiri mensuh (kaldırılmış) değildir. Devlet başkanı, umumî menfaatin gereği ne ise onu yapmakta serbesttir. Gerek ehl-i kitaptan, gerek diğerlerinden olsun köleleştirmeye gidebilir. Meselâ Evtâs ve Musta-

5. .Bk. Hz. Peygamber'in Esirler Konusundaki Uygulamaları, 3/143-147.
6. Ebu Davud, 2691. İbn Abbas'dan. Senedinde mestûr bir râvi vardır. Ayrıca bk. Bedir Savaşı, 3/231.
7. Buharî, 64/11, 57/16, Mut'im b. Adiy b. Nevfel b. Abdimenaf Ebu Cübeyr: Kureyş ulularındandı. Hâşimoğulları ile Muttaliboğulları'nı boykot eden ve Kureyşçe yazılan sahifeyi (anlaşmayı) bozan kimse. Onunla birlikte Hişâm b. Amr b. el-Hâris, Züheyr b. Ebu Ümeyye b. el-Muğîre el-Mahzumî, Ebu'l-Buhturî b. Hişâm, Zem'a b. el-Esved b. el-Muttalib de bu hayırlı başkaldırmaya katılmışlardır. Bk. İbn Hişâm, 1/374-382.
8. Ahmed, 4/426, 432. Râvileri sikadır.
9. Ahmed, 4/47, 51; Müslim, 1755. Seleme b. el-Ekva'dan. Daha önce geçmişti. Bk. 1/148; 3/146, 405.
10. Buharî, 64/70. Müslim, 1764. Daha önce geçti. Bk. 3/143, 318.
11. Bk. Büyük Fetih, 3/452, 462.

lıkoğulları esirleri ehl-i kitap değillerdi, putperest Arap idiler. Yine sahabenin, Hanifeoğulları esirlerinden köleleştirdikleri olmuştu. Onlar da kitabî değillerdi. İbn Abbas şöyle der: "Allah Rasûlü (s.a.) devlet başkanını, esirler hakkında fidye, salıverme, öldürme, köleleştirme arasında muhayyer kılmıştır. Dilediğini yapar." Bu konuda doğru olan budur, ondan başka görüş de yoktur.[12]

d) Yahudiler Hakkındaki Hükmü:

Yahudiler hakkında birçok hükümde bulunmuştur: Medine'ye ilk geldiğinde onlarla anlaşma yapmıştır. Sonra Kaynukaoğulları ile savaşmış, onları yenmiş ve fakat bağışlamıştır. Sonra Nadîroğulları ile savaşmış, onları yenmiş ve yurtlarından sürmüştür. Sonra Kurayzaoğulları ile savaşmış ve onları ele geçirmiş ve öldürmüştür. Hayber yahudileri ile savaşmış ve onları yenmiş, öldürdüğü birkaç kişi hariç, diğerlerini toprakları üzerinde (yarıcı olarak) bırakmıştır.[13]

Sa'd b. Muaz, Kurayzaoğulları hakkında; eli silah tutanların öldürülmesi, kadın ve çocuklarının esir edilmesi, mallarının ganimet sayılması hükmünü verdiğinde Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Bu Allah'ın yedi kat sema üzerinden verilmiş hükmüdür." buyurmuştur.[14] Bu hüküm şunu içerir: Ahdi bozanların bu durumu, —eğer harple bozmuşlarsa— kadın ve çocuklarına da geçer ve harp ehli haline dönerler. Bu Allah'ın hükmünün ta kendisidir.

e) Hayber Fethi Hakkındaki Hükmü:

Hayberin fethi gününde, Hz. Peygamber (s.a.) onları, oradan çıkacak meyve ve ekinlerin yarısı karşılığında yerlerinde bırakmıştır.[15]

Mallarından hiçbir şeyi saklamamaları ve kaybetmemeleri şekinde yapılan anlaşmayı, mallarını kaçırarak gizlemek suretiyle bozan Ebu'l-Hukayk'ın

12. Şafiî, Sevrî, Ahmed, İshak'ın görüşleri de budur. Evzaî ve ashab-ı rey: Fidye karşılığı bağışlamak ve öylece salıvermek caiz değildir, demişlerdir.
13. Bu konular için 3. cilde bakılabilir. Yahudilerle sulh: 3/96, 165; Kaynukaoğulları: 3/165-166; Nadîroğulları: 3/166-168; Kurayzaoğulları: 3/168-173, 311, 314; Hayberliler: 3/180-188, 373, 385.
14. Buharî, 56/168; Müslim, 1768. Ayrıca bk. 3/172.
15. Buharî, 54/14 ve daha başka yerlerde; Müslim, 1551. Ayrıca bk. Hayber ganimetleri: 3/180-188, 373, 385.

iki oğlunun öldürülmesine hükmetmiş, mal kaçırmakla itham edilen kimsenin ikrar edinceye kadar cezalandırılmasını emretmiştir. Hayber Gazası bahsinde yeterli malumat verilmişti.

(Hayber ganimetleri) sadece Hudeybiye'ye iştirak edenlere aitti. İçlerinden sadece Câbir b. Abdillah hazır bulunamamıştı. Hz. Peygamber (s.a.) ona da payını ayırdı.

f) Mekke Fethi Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.), Mekke fethinde; kim kapısını kapatırsa, veya Ebu Süfyan'ın evine ya da Kâbe'ye girerse veya silahını bırakırsa ona dokunulmayacaktır diye ilan etmiştir. Altı kişi için de vur emri çıkarmıştır. Makîs b. Subâbe, İbn Hatal ve devamlı şarkılarında Hz. Peygamber'e (s.a.) hicviyeler okuyan iki şarkıcı kadın bunlardandır. Ayrıca açıkladığı kararda hiçbir yaralının öldürülmeyeceğini, kaçanların kovalanmayacağını, esirlerin öldürülmeyeceğini bildirmiştir. Bunu Ebu Ubeyd *el-Emvâl*'inde zikretmiştir.[16]

Huzâalılara, ikindi namazına kadar Bekiroğullarına karşı kılıç kullanma izni vermiş, sonra da: "Ey Huzâalılar! Öldürmekten ellerinizi çekin." buyurmuştur.[17]

g) Ganimetlerin Taksimi Hakkındaki Hükmü:

Ganimetlerin taksiminde süvariye üç, piyadeye bir pay verilmesine hükmetmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) bütün meğazî kitaplarında sabit olan hükmü budur. Fukahanın çoğunluğu da bu görüştedirler.

Öldürülen askerin üzerindeki teçhizatın (*seleb*) öldürene ait olduğuna hükmetmiştir.

Humusun ayrılması konusundaki hükmüne gelince; İbn İshak şöyle diyor: "Kurayzaoğulları savaşında otuz altı at vardı. Bu, iki pay düşen ilk fey idi. Hz. Peygamber (s.a.) ondan humusu (beşte bir beytülmal hissesi) ayırdı. uygulama da (sünnet) böyle devam etti."

Kadı İsmail b. İshak da buna katılmıştır. İsmail şöyle diyor: "Sanıyo-

16. el-Emvâl, 141. Bk. dipnot: 126. Ayrıca bk. Büyük Fetih 3/153-157, 452, 481, 489.
17. Bk. İbn Hişâm, 2/414-415.

rum bazıları şöyle demişlerdir: Humus işini bundan sonraya bıraktı. Bu konuda yeterli bir açıklama getiren hadis vârid olmamıştır. Humusun kesin olarak ifadesi Huneyn ganimetleri hakkında zikredilmiştir."

Vâkıdî de şöyle diyor: "İlk ayrılan humus, Bedir'den bir ay üç gün sonra cereyan eden Kaynukaoğulları gazasında olmuştur. Yahudiler, Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmüne razı olarak kalelerinden inmişler, Peygamberimiz de malları müslümanlara, kadın ve çocukları da kendilerine ait olmak üzere onlarla sulh anlaşması yapmıştı. Alınan malların beşte birini ayırdı."

Ubâde b. es-Sâmit şunları anlatır: Hz. Peygamber'le Bedir'e çıktık. Allah, düşmanı mağlup edince, bir kısmımız onları öldürerek takibe koyuldu. Bir kısmımız Hz. Peygamber'i (s.a.) çevreleyerek koruma altına aldı. Diğer bir kısım asker de ganimeti ele geçirdi. Takibe koyulanlar dönünce:

— Ganimet (*nefel*) bizim. Düşmanı biz takip ettik, dediler. Hz. Peygamber'i koruma altına alanlar ise:

— Biz daha çok hak sahibiyiz. Çünkü biz Hz. Peygamber'i kuşattık ve düşmanın arzusuna nâil olmasına fırsat vermedik, dediler. Ganimeti ve ordugâhı ele geçirenler ise:

— Hayır, bizim. Onu biz ele geçirdik! dediler. Bunun üzerine Allah: "Sana ganimetlerden (*enfâl*) soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah'a ve Rasûlü'ne aittir."[18] âyetini indirdi. Hz. Peygamber (s.a.): "Biliniz ki, ganimet olarak elde ettiğiniz şeylerin beşte biri Allah'ındır..."[19] âyeti inmeden aralarında beraberce taksim etti.[20]

---

18. Enfâl, 8/1.
19. Enfâl, 8/41.
20. Özetle: Ahmed, 5/322; Uzunca: Ahmed, 5/324. İsnadı hasendir. İbn Hibbân (1693) ve Hâkim (2/135, 136) sahih olduğunu belirtmişlerdir. Zehebî de aynı fikirdedir. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid'e* (7/26) almış ve "İmam Ahmed zikretmiştir, râvileri sikadır." demiştir. Hafız İbn Kesîr, *es-Sîre*'de (2/466) şöyle demiştir: Bu haber Hz. Peygamber'in humus ayırdığını ve sarf mahalline harcadığını reddetmez. Nitekim içlerinde Ebu Ubeyd de bulunan bazı âlimler bu şekilde yanlış anlamışlardır. Aksine Hz. Peygamber kılıcı Zülfikar'ı Bedir ganimetleri arasından neflen almıştır. İbn Cerîr şöyle der: Yine Hz. Peygamber, burnunda gümüş bir halka olan Ebu Cehl'in devesini de kendisine ayırmıştır (safiy). Bu da humusun ayrılmasından önce idi. Sonra Ubâde ve İbn Abbas hadisini zikretti ve şöyle dedi: Bu sözün mânası şudur. Enfâl (ganimetler)'in durumu Allah ve Rasûlü'nün hükmüne tâbidir. Dünya ve ahiret menfaati nasıl gerektiriyorsa öyle hükmederler. Bu yüzden Allah Teâlâ: "Sana savaş ganimetlerinden (enfâl) soruyorlar: De ki: Ganimetler Allah ve Peygamber'e aittir. O halde siz (gerçek) mü'minlerseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin. Allah ve Rasûlü'ne itaat edin." (Enfâl, 8/1) buyurmuştur. Sonra Allah Bedir'de olanları zikretmiş ve sonunda: "...Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri, Allah'a ve Rasûlüne... aittir." (8/41) buyurmuştur. Açıkça görüldüğü gibi, bu sonuncu

Kadı İsmail şöyle der: Hz. Peygamber, Nadîroğullarının mallarını sadece Muhacirler ile Ensar'dan üç kişi arasında paylaştırmıştır. Ensar'dan olanlar: Sehl b. Huneyf, Ebu Dücâne ve Hâris b. Sımme'dir. Muhacirler Medine'ye geldiklerinde Ensar meyve bahçelerini onlarla paylaştırmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Eğer dilerseniz Nadîroğullarının mallarını sizin ve onların arasında beraberce paylaştırırım ve siz Muhacirlere olan yardımlarınızı sürdürmeye devam edersiniz. Yok isterseniz o malları sadece Muhacirlere dağıtırım ve siz de artık onlara verdiğiniz (meyve) yardımlarınızı kesersiniz." buyurdu. Onlar da: "Sadece onlara verin, biz de bahçelerimizi kendimizde tutalım." dediler. Bunun üzerine Nadîroğullarının mallarını Hz. Peygamber, Muhacirlere dağıttı. Böylece onlar bu mallarla iktisadî yönden muhtaç durumdan kurtuldular. Ensar da bahçelerinin sırf kendilerine ait olmasıyla ihtiyaçtan kurtuldular. Ensar'dan olan bu üç kişi ise ihtiyaç beyanında bulundular.

h) Savaşa Bilfiil Katılmayanlara Ganimetten Pay Ayırması:

Talha b. Ubeydullah ile Saîd b. Zeyd (r.a.), Şam'da bulunuyorlardı ve Bedir'e iştirak edememişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) onların da paylarını ayırdı. Onlar: "Ya Rasûlallah, ya sevabımız?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Sevabınız da." buyurdu.

İbn Hişâm ve İbn Habib zikrederler: Ebu Lübâbe, Hâris b. Hâtıb ve Âsım b. Adiy Hz. Peygamber'le beraber çıkmışlardı. Rasûlullah (s.a.) onları geri çevirdi. Ebu Lübâbe'yi Medine'ye emîr tayin etti. İbn ümmi Mektûm'u da namaz kıldırmakla görevlendirdi ve onlara ganimetten pay ayırdı.

Hâris b. Sımme'nin Rahvâ'da (bir yeri) kırılmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) onun da payını ayırdı.

âyet, durumu Allah ve Rasûlü'nün hükmüne bırakılan ganimet ahkâmını açıklamaktádır. İbn Zeyd'in görüşü de böyledir. Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, Hz. Peygamber'in Bedir ganimetlerini beşte bir ayırımına gitmeden eşit olarak dağıttığı, sonra humus âyetinin önceki uygulamayı neshederek nâzil olduğu görüşüne kapılmıştır. Bunu böylece el-Vâlibî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğini; Mücâhid, İkrime ve es-Süddî'nin de aynı görüşte olduğunu söylemiştir ki, üzerinde düşünmek gerekir. Doğru değildir; Allah daha iyi bilir. Çünkü humus âyetinin baş ve son tarafı tamamen Bedir savaşına aittir. Bu da bu âyetlerin tümden indiğini, bazısı bazısının neshini gerektirecek bir aralıkla inmediğini ortaya koyar. Sonra *Sahîhayn*'da, Hz. Ali'nin, içlerinden birinin Bedir humusundan olduğunu söylediği develerinden —ki bu develerin hörgüçlerini Hz. Hamza kesmişti— söz edilmesi (bk. Müslim, 1779), Ebu Ubeyd'in görüşünü açıkça reddetmektedir. Aksine humus ayırımına gidilmiştir. Nitekim İbn Cerîr, Buharî ve daha başkaları bunu belirtmişlerdir. Sahih ve tercihe şayan olan da budur.

İbn Hişâm: Rasûlullah'ın (s.a.) Havvât b. Cübeyr'e payını ayırdığını söyler.

Hiçbir kimse, Peygamberimizin kızı Rukiyye hasta olduğu için hanımının yanında kalıp Bedir'e iştirak edemeyen Hz. Osman'a Rasûlullah'ın (s.a.) pay ayırdığında ihtilâf etmemiştir. Hz. Osman: "Ya Rasûlallah, ya sevabım?" demiş, Hz. Peygamber de: "Sevabın da." buyurmuştur.[21]

İbn Habib, bu uygulamanın Hz. Peygamber'e (s.a.) has olduğunu ve harbe iştirak etmeyene ganimetten pay ayrılmayacağına dair icmâın bulunduğunu söyler.

Ben derim ki: İmam Ahmed, Mâlik ve selef ile haleften birçok âlim, devlet başkanı eğer bir kimseyi ordu menfaati için bir yere gönderirse onun ganimetten payı vardır, demişlerdir.

İbn Habib şöyle der: "Hz. Peygamber (s.a.), kadınlar, çocuklar ve köleler için bir pay ayırmazdı. Ancak onlara bir şeyler de verirdi."[22]

Hz. Peygamber (s.a.), ganimet taksiminde on koyunu bir deveye denk tutmuştur.[23] Bu, değerlendirme açısından ve müşterek malın taksimindedir. Kurban konusunda ise, Câbir şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'le (s.a.) Hudeybiye senesinde bir deveyi yedi kişi adına kurban ettik. Sığırı da yedi kişi adına kestik."[24] Bu Hudeybiye'de olmuştu. Veda haccında ise yine Câbir: "Hz. Peygamber (s.a.), bizden her yedi kişinin bir deve ya da sığıra ortak olarak kurban etmesini emretti." demiştir.[25] Her iki hadis de *Sahih*'tedir.

Sünen'de ise İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilir: Bir adam Hz. Peygamber'e geldi ve: "Ya Rasûlallah; bir deve kurban etme borcum var. Halim de müsait. Fakat bulamıyorum ki satın alayım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona, yedi koyun almasını ve boğazlamasını emretti.[26]

i) Seleb (Teçhizat) Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.), öldürülen kişi üzerinde bulunan techizatın (*seleb*)

21. Bk. Ebu Davud, 2726.
22. Bk. Ebu Davud, 2727, 2728, 2730; Müslim, 1812; Tirmizî, 1556.
23. Buharî, 56/186; Müslim, 1968.
24. Müslim, 1318; *Muvatta*, 2/486; Ahmed, 3/363; Ebu Davud, 2809; Nesâî, 7/222; Dârimî, 2/78.
25. Müslim, 1318 (351).
26. İbn Mâce, 3136; Ahmed, 1/311, 312. Senedinde İbn Cüreyc'in tedlisi vardır. Atâ el-Horasanî, İbn Abbas'tan işitmemiştir.

tamamının öldürene ait olduğuna hükmetmiş ve beşte birini almamıştır. Onu humustan bağışlanan şey olarak saymamış, ama asıl ganimetten kabul etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) tatbikatı işte böyledir.

Buharî, *Sahih*'inde şöyle der: "Techizat (seleb), öldürenindir. O humustan değildir. Buna bir kişinin şehadeti ile hükmetmiştir. Savaş bittikten sonra hükümde bulunmuştur." Hz. Peygamber'in (s.a.), öldürülenin teçhizatının öldürene ait olduğu şeklindeki hükmü işte bu dört durumu içermektedir.

İmam Mâlik ve ona tâbi olan âlimler: "Seleb, humustan başkasından olamaz. Selebin hükmü enfâlin (ganimetlerin) hükmü gibidir." demişlerdir. İmam Mâlik: "Hz. Peygamber'in (s.a.) böyle demiş olduğu bize ulaşmamıştır. Huneyn gününden başka bir zamanda da yapmamıştır. Ebu Bekir de, Ömer de yapmamıştır." diyor. İbnü'l-Mevvâz da: "Hz. Peygamber (s.a.), Berâ b. Mâlik'den başkasına, öldürdüğü kimsenin techizatını vermemiştir. Onun da beşte birini ayırmıştır." demektedir.

Mâlikî imamlar da şöyle diyorlar: Allah Teâlâ, "Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlü'ne... aittir."[27] buyurmuş ve ganimetin beşte dördünü, bunu elde edenlere vermiştir. Dolayısıyla, Allah'ın onlara verdiği şeyin ihtimalle ellerinden alınması caiz olmaz.

Sonra, şayet bu âyet, seleb dışındaki ganimetlerle ilgili olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) onun (seleb) hükmünü Huneyn savaşına kadar ertelemezdi. Âyet Bedir gazası hakkında nâzil olmuştur. Yine Hz. Peygamber: "Kim birisini öldürürse teçhizatı onundur."[28] sözünü savaş soğuduktan sonra buyurmuştur. Eğer önceden bilinen bir iş olsaydı, Hz. Peygamber'in (s.a.) süvarisi ve büyük sahabîlerinden Ebu Katâde de bilirdi. O, Hz. Peygamber'in tellâlını işitinceye dek seleb (techizat) talebinde bulunmamıştır.

Yine şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber (s.a.), onu kendisine yeminsiz ve tek bir şahidin şehadeti ile vermiştir. Eğer asıl ganimetten olsaydı, sâir emlâkin elden çıkarılmasına medâr olan beyyine veya bir şahid ve yemin gibi bir şeyle, ganimet hakkının ayrılması gerekirdi.

Devamla şöyle demişlerdir: "Eğer seleb öldürene vacib olsaydı, öldürdüğüne dair beyyine bulamadığında lukata gibi bekletilirdi, dağıtılmazdı. Halbuki seleb, beyyine bulunmadığında taksim edilir. Dolayısıyla "mülk" mânasından çıkar ve selebin devlet başkanının ictihadına kaldığı ve onu humus-

27. Enfâl, 8/41.
28. Sahihdir. Daha önce geçti. Bk. Huneyn Gazasındaki Hikmetler ve Fıkhî Hükümler, dipnot: 9.

tan sayacağı neticesine varır." Bu, konu ile ilgili yapılan delillendirmenin tamamını teşkil eder.

Diğerleri ise şöyle demişlerdir: Selebin öldürene ait olduğunu Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuş ve bunu Huneyn'den altı sene önce tatbik etmiştir. Buharî, *Sahih*'inde şöyle zikreder: Muaz b. Amr b. Cemûh ile Muaz b. Afrâ —her ikisi de Ensar'dan— Bedir gününde kılıçlarıyla Ebu Cehil b. Hişâm'a vurmuşlar ve sonunda onu öldürmüşlerdi. Hz. Peygamber'e (s.a.) gittiler ve haber verdiler. Rasûlullah (s.a.) onlara: "Onu hanginiz öldürdü?" diye sordu. Her biri de: "Onu ben öldürdüm." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Kılıçlarınızı sildiniz mi?" buyurdu. "Hayır." dediler. Hz. Peygamber kılıçlarına baktı ve: "Her ikiniz onu öldürmüşsünüz." buyurdu ve selebinin (techizatının) Muaz b. Amr b. Cemûh'a ait olduğuna hükmetti.[29]

Bu hadis, selebin öldürene ait olduğunun daha işin başından belli ve mukarrar olduğuna, Huneyn gününde —meşrû kılınıldığına değil— sadece genel ilanda bulunulduğuna delâlet eder.

İbnü'l-Mevvâz'ın: "Ebu Bekir ve Ömer bunu yapmamışlardır." şeklindeki sözüne iki açıdan cevap verilebilir: 1) Bu, bir hakkı kaldırma konusundaki şehadettir, onun için dinlenilmez. 2) Selebin öldürene ait olduğu hükmünün bu iki halife devrinde ilan edilmemesi; belki de bunun artık yerleşmiş bir uygulama oluşu ve Hz. Peygamber'in (s.a.) hüküm ve uygulamasıyla belirlenmiş olması gerekçesiyledir. Hatta bu iki halifenin kesin olarak bu uygulamayı terkettikleri bilinse dahi bu hüküm, Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü önüne geçirilemez.

Yine onun: "Berâ b. Mâlik'ten başkasına, öldürdüğü kimsenin selebini vermemiştir." sözü de doğru değildir. Hz. Peygamber (s.a.), Seleme b. Ekvâ'a, Muaz b. Amr'a, Ebu Talha el-Ensarî'ye —ki Huneyn savaşında yirmi kişiyi öldürmüş ve techizatlarını almıştır— öldürdüklerinin techizatlarını vermiştir. Bütün bunlar gerçek olaylardır ve çoğu da *Sahih*'de bulunmaktadır. Bir hakkı düşürmeye şehadet genellikle çelişkili olmaktan kurtulamaz.

Yine İbnü'l-Mevvâz'ın: "Onun da beşte birini ayırmıştır." demesi doğru değildir. Haberlerde sâbit olan aksidir. *Sünen-i Ebî Davud*'da Hâlid'den: "Hz. Peygamber'in (s.a.) selebin humusunu almadığı" rivayeti vardır.[30]

Allah Teâlâ'nın: "Biliniz ki, ganimet olarak elde ettiğiniz şeylerin beşte biri Allah'ındır..." âyetine gelince; bu genel bir hükümdür. Seleble hüküm

---

29. Buharî, 56/42; Müslim, 1752. Ayrıca bk. Bedir Savaşı, 3/228.
30. Ebu Davud, 2721; Ahmed, 4/90, 6/26. İsnadı sahihtir.

biri Allah'ındır..." âyetine gelince; bu genel bir hükümdür. Seleble hüküm ise özeldir, Kitab'ın genel naslarının, sünnetle tahsisi caizdir. Bunun benzerleri mlâlumdur ve inkârı mümkün değildir.

"Allah'ın onlara verdiği hak, ihtimalle ellerinden alınamaz." sözünün cevabı da iki açıdan olacaktır. Birincisi: Biz selebi ganimeti elde edenlerin dışında birilerine vermiyoruz. İkincisi: Biz selebi, öldürene, ihtimalle değil Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisi ile veriyoruz. Hz. Peygamber sizin dediğiniz gibi âyetin hükmünü Huneyn gününe kadar ertelemiş de değildir. Aksine buna Bedir gününde hükmetmiştir. Savaştan sonra söylemiş olması, öldürmekle selebe hak kazanılacağına engel teşkil etmez.

Ebu Katâde'nin, tellâlın ilanını işitinceye dek talepte bulunmayışına gelince; bu, hükmün daha önceden mâlum ve belirlenmiş olmadığını gerektirmez. Ebu Katâde susmuştu, çünkü mücerred davada bulunmakla selebi alabilecek değildi. Onun öldürdüğüne dair şahitlikte bulunan biri çıkınca Hz. Peygamber de kendisine vermişti.

Sahih olan; seleb konusunda bir şahidle yetinilip ikinci bir şahide ya da yemine ihtiyaç duyulmamasıdır. Nitekim muarızı olmayan sahih-sarih sünnet bunu göstermektedir. Daha önce yerinde zikri geçmişti.

"Eğer seleb öldürene ait olsaydı; lukata gibi bekletilir, taksim edilmezdi." sözüne şöyle cevap veriyoruz: Seleb, ganimeti elde edenlerindir, öldürenin ise sadece öncelik hakkı vardır. Eğer bizzat öldüren kimse bilinemezse, ganimete hak kazananlar ona müşterek olarak sahip olurlar. Çünkü haklarıdır. Öncelik hakkı bulunan da ortaya çıkmamıştır. Dolayısı ile hepsi ortak olurlar.

j) Müslümanların, Müşrikler Tarafından Ele Geçirilen Malları Hakkındaki Hükmü:

Buharî'de rivayet edilir: "İbn Ömer'e (r.a.) ait bir at gitmiş ve düşman onu eline geçirmişti. Daha sonra müslümanlar o atı ele geçirdiler. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında at kendisine geri verildi. Yine bir kölesi kaçmış ve Bizans'a katılmıştı. Müslümanlar onu ele geçirdiler. Hâlid b. Velid, onu Hz. Ebu Bekir devrinde kendisine iade etti."[31]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde; kaçak köleyi iade edenin bizzat Hz. Peygamber (s.a.) olduğu belirtilir.[32]

---

31. Buharî, 56/86,187. Ayrıca bk. Ebu Davud, 2699.
32. Ebu Davud, 2698. Râvileri sikadır.

el-Müdevvene ve *el-Vâdıha*'da şöyle deniliyor: Müslümanlardan biri, ganimetler içerisinde kendisine ait olan bir deve buldu. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Eğer, ganimet taksim edilmeden buldu isen onu al. Taksim edildikten sonra buldu isen, eğer dilersen değerini vererek almaya sen daha çok hak sahibisin." buyurdu.

Yine sahih olarak bilinmektedir ki Muhacirler, Fetih günü, Mekke'deki evlerinin kendilerine verilmesini Hz. Peygamber'den istemişlerdi. Hiç birisine, evini geri iade yoluna gitmedi. Kendisine, "Yarın Mekke'de hangi evinize konaklıyacaksınız?" denildiğinde: "Akîl bize ev mi bıraktı ki?"[33] buyurmuştur. Şöyle ki; Rasûlullah Medine'ye hicret edince, Akîl, Hz. Peygamber'in (s.a.) Mekke'deki mal varlığına el koymuş ve ne var ne yok hepsine sahiplenmiş, sonra da bunlar elinde iken müslüman olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.), kim müslüman olursa elinde bulundurduğu şeylerin kendisine ait olacağına hükmetmişti. Akîl, Ebu Tâlib'e vâris olmuş, Hz. Ali olamamıştı. Çünkü o ölmeden Hz. Ali müslüman olmuştu. Hz. Peygamber'e Abdülmuttalib'den bir miras kalmamıştı. Çünkü dedesi sağ iken babası ölmüştü. Sonra Abdülmuttalib ölmüş ve oğulları yani Hz. Peygamber'in amcaları ona vâris olmuştu. Oğullarının çoğu ölmüş, geride kimse bırakmamışlardı. Bütün mal varlığı Ebu Tâlib'de toplanmıştı. Sonra o da ölmüş, bütün malına Akîl vâris olmuş; din farklılığından dolayı Hz. Ali vâris olamamıştı. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye hicret buyurunca, Akîl, Peygamberimizin evine el koymuştu. İşte bu yüzdendir ki Hz. Peygamber (s.a.): "Akîl bize yurt mu bıraktı ki!" buyurmuştur.

Müşrikler, Medine'ye hicret eden müslümanların mal varlıklarına el koyuyorlardı. Sünnet (uygulama), muharip kâfirlerden müslüman olanların, daha önceden itlaf ettikleri müslümanların can ve mallarını tazmin etmeme, gasbettikleri ve ellerinde bulundurdukları müslümanlara ait malları geri iade etmemeleri şeklinde cereyan etmiştir. Müslüman oldukları anda ellerinde bulundurdukları mal varlıkları kendilerinin olmuştu. Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü ve uygulaması işte budur.

k) Kendisine Hediye Edilen Şeyler Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber'in (s.a.) arkadaşları, kendisine yiyecek vb. şeyler hediye ederlerdi. O da kabul buyurur, onları kat kat fazlasıyla mükâfatlandırırdı.

---

33. Buharî, 25/44; Müslim, 1351. Üsâme b. Zeyd'den. Bu konu için bk. 3/154, 486.

Kendisine melikler hediye gönderir, onların hediyelerini kabul eder, ashabı arasında paylaştırır, içinden seçtiği şeyleri kendisi için alırdı. Böylece bunlar, ganimetteki kendisine ait bir hak olan "safiy" gibi olurdu.

*Sahih-i Buharî'*de anlatılır: Hz. Peygamber'e (s.a.), ipekten yapılmış, altın düğmeli kaftanlar hediye edilmişti. Ashabından bazı kimselere taksim etti. İçinden bir tanesini de Mahreme b. Nevfel için ayırdı. Mahreme, oğlu Misver'le birlikte geldi, kapıda durdu. Oğluna: "O'nu bana çağır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) onun sesini duydu. Kaftanla ona yöneldi ve: "Ya Ebu'l-Misver! Bunu senin için sakladım." buyurdu.(34)

Mukavkıs, Hz. Peygamber'e (s.a.), ümmü veledi Mâriye'yi, Hassân'a hediye ettiği Sîrîn adlı cariyesini, ayrıca bir kır katırla bir eşeği hediye etmişti.(35)

Kendisine Necaşî hediyede bulunmuştu. Hz. Peygamber de kabul ederek ona hediyeler göndermiş ve daha ulaşmadan kendisinin öldüğünü, hediyelerin geri döneceğini haber vermişti. Buyurdukları gibi de çıkmıştı.(36)

Ferve b. Nüfâse el-Cüzâmî, kendisine beyaz bir katır hediye etmişti. Huneyn gününde ona binmişti.(37)

Buharî'nin zikrettiğine göre, Eyle meliki kendisine beyaz bir katır hediye etmişti. Hz. Peygamber de ona bir hırka giydirmiş ve onu kendi ülkesinde görevde bırakmıştı.(38)

Ebu Süfyan hediye takdim etmiş, kabul buyurmuştu.

Ebu Ubeyd şöyle nakleder: Mulâibu'l-Esinne (denilen) Âmir b. Mâlik, Hz. Peygamber'e (s.a.) bir at hediye ettiğinde bunu reddetti ve: "Biz bir müşriğin hediyesini kabul etmeyiz." buyurdu.(39) Yine Iyâz el-Mucâşiî için de: "Biz müşriklerin ihsanlarını kabul etmeyiz." demiştir.(40)

---

34. Buharî, 57/11, 51/19; Müslim, 1058.
35. Daha önce geçmişti. Bk. 1/155.
36. Ahmed, 6/404. Senedinde zayıf ve meçhul iki râvi vardır. Bk. *Mecmau'z-Zevâid*, 4/147, 148. Bu konu için ayrıca bk. 1/113.
37. Müslim, 1775. Ayrıca bk. 1/116.
38. Buharî, 24/54.
39. Musa b. Ukbe, *Megâzî'de, Abdurrahman b. Kâ'b b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. Fethu'l-Bârî'*de (5/168): "Râvileri sikadır, ancak mürseldir. Bazıları mevsûl demişlerdir, ama bu doğru değildir." denilmektedir.
40. Ebu Davud, 3057; Tirmizî, 1577; Ahmed, 4/162. Senedi hasendir. Tirmizî, "Hadis, hasensahihtir." demiştir.

Ebu Ubeyd şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.), Ebu Süfyan'dan hediye kabul etmiştir. Çünkü bu, aralarında sulh anlaşmasının bulunduğu dönemde olmuştu. İskenderiye meliki Mukavkıs'ın hediyelerini de kabul buyurmuştu. Çünkü o, elçisi Hâtıb b. Ebî Beltea'ya iyi davranmış ve peygamberliğini ikrar etmişti. İslâmlığından ümit kestirmemişti. Buna karşılık hiçbir muharip müşrikten aslâ hediye kabul etmemiştir."

Daha sonra gelen devlet başkanlarının hediye kabullerinin hükmüne gelince; bu konuda Malikîlerden Sahnûn şöyle diyor: "Bizans hükümdarı halifeye hediyede bulunursa, kabulünde bir sakınca yoktur ve hediye kendisine ait olur." Evzaî ise: "Bütün müslümanların olur ve beytülmaldan karşılık hediye verir." der. İmam Ahmed ve tâbileri ise: "Devlet başkanına ya da ordu komutanlarına kâfirlerden yapılan hediyeler ganimet sayılır. Ganimet ahkâmına tâbidir." derler.

l) Malların Taksimi Konusundaki Hükümleri:

Hz. Peygamber'in (s.a.) taksim etmekte olduğu mallar üç çeşitti:

1— Zekât,
2— Ganimet,
3— Fey.

Zekât ve ganimetlerin hükmü daha önce geçti. Sekiz sınıfa da birden verilmediğini, bazan tek bir yere dahi verdiğini görmüştük.

Fey hakkındaki hükmüne gelince: *Sahih-i Buharî'*de sâbit olduğuna göre, Huneyn gününde fey'den müellefe-i kulûba taksimde bulunmuş, ondan Ensar'a hiçbir şey vermemişti. Bunun üzerine Ensar, Hz. Peygamber'e serzenişte bulundular. Rasûlullah (s.a.) onlara: "Herkes evine koyunla, deveyle dönerken, siz, Allah'ın Rasûlü ile dönecek ve O'nu kendi yurdunuza götüreceksiniz. (Bu sizin hoşunuza gitmez mi?) Yemin ederim ki sizin beraberinizde götürdüğünüz şey, onların birlikte götürdüklerinden daha hayırlıdır." buyurdu.[41]

Olayın hikâyesi ve içerdiği neticelerden daha önce bahsedilmişti.

Burada anlatmak istediğimiz, Allah Teâlâ'nın fey malları hakkında Hz. Peygamber'e, diğer mallar için helâl olmayan bazı tasarrufları mübah kıldığını belirtmektir.

41. Buharî, 57/19; Müslim, 1059. Enes b. Mâlik'ten.

Buharî'deki nakle göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor: "Ben bazı insanlara veriyor, bazılarını terkediyorum. Vermeyip terkettiklerim, kendilerine verdiklerimden bana daha sevimlidir."[42]

Yine Buharî'de Hz. Peygamber (s.a.): "İman zaaflarından ve figanlarından korkumdan bazılarına veriyor, bazılarına da, Allah Teâlâ'nın kalplerine koyduğu gönül zenginliği ve hayıra dayanarak vermiyorum. Amr b. Tağlib de bu ikincilerdendir." buyurmuştur. Amr b. Tağlib: "Hz. Peygamber'in (s.a.) benim hakkımdaki bu sözleri karşılığında kırmızı develerimin olmasını bile asla istemem."[43] demiştir.

Yine Buharî'de şöyle rivayet ediliyor: Hz. Ali, Yemen'den bir altın külçesi göndermişti. Hz. Peygamber (s.a.) bunu: Akrâ b. Hâbis, Zeyd el-Hayl, Alkame b. Ulâse, Uyeyne b. Hısn olmak üzere dört kişiye pay etti. Derken, çukur gözlü, yüksek alınlı, gür sakallı, başı tıraşlı bir adam kalktı ve: "Ya Rasûlallah, Allah'tan kork!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Yazık sana; yeryüzünde Allah'tan en çok korkacak biri varsa o da ben değil miyim?" buyurdu.[44]

Sünen'de şöyle nakledilir: Rasûlullah (s.a.) "zilkurbâ = yakın akrabalar" hissesini Hâşimoğulları ile Muttaliboğullarına verdi. Nevfeloğulları ile Abdişemsoğullarını terketti. Bunun üzerine Cübeyr b. Mut'im ile Osman b. Affân, Hz. Peygamber'e (s.a.) gittiler ve: "Ya Rasûlallah! Hâşimoğullarının size olan yakınlığını ve şereflerini inkâr etmiyoruz. Ama Abdülmuttaliboğullarının özelliği ne ki onlara verdiniz de bize vermediniz? Biz ve onlar hep aynı durumda değil miyiz?" dediler. Hz. Peygamber onlara: "Biz ve Muttaliboğulları ne cahiliyede ne de İslâm'da ayrılmayız. Biz ve onlar aynı şeyiz." buyurdu ve parmaklarını birbirine kenetledi.[45]

Bazı âlimler bu uygulamanın Hz. Peygamber'e has olduğunu ve "zilkurbâ" payının kendisinden sonra Hâşim ve Muttaliboğullarına sarfedildiği gibi Abdişems ve Nevfeloğullarına da harcanacağını ifade etmişlerdir. Çünkü bunların dördü de bir kardeştir ve Abdimenâf'ın oğullarıdır. Abdişems ile Hâşim'in ikiz olduğu da söylenir.

Doğrusu şudur: Hz. Peygamber'in (s.a.) bu hükmü devam etmektedir. Zevilkurbâ hissesi, Hz. Peygamber'in (s.a.) tahsis ettiği Hâşim ve Muttaliboğullarına verilir. "Bu Hz. Peygamber'e ait bir uygulamadır." sözü yanlıştır.

---

42. Buharî, 97/49. Amr b. Tağlib'den.
43. Buharî, 57/19. Amr b. Tağlib'den.
44. Buharî, 97/23; Müslim, 1064. Ebu Saîd el-Hudrî'den.
45. Ebu Davud, 2980; Nesâî, 7/130, 131.

Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bu uygulamasıyla, Allah Teâlâ'nın yakın akrabalara ayırdığı humusun yerini belirlemiştir. Bu yerlerden öte geçilmez, geri de durulmaz. Şu var ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu hisseyi taksim ederken, zengin—fakir ayırımı yapmadan herkese eşit olarak dağıtmıyordu; miras taksimindeki gibi kadına bir, erkeğe iki pay ayırımına da gitmiyordu. Aksine maslahat ve ihtiyaç prensiplerini göz önünde tutarak onlara harcıyordu; bekârlarını everiyordu, borçluların borcunu ödüyordu, fakirlere geçinebilecekleri kadar veriyordu.

Sünen-i Ebî Davud'a Hz. Ali şöyle diyor: "Yakın akraba hissesi olan humusu'l-humus'un (beşte birin beşte biri) idaresini Hz. Peygamber (s.a.) bana vermişti. Ben Hz. Peygamber'in hayatında, Ebu Bekir'in hayatında, Ömer'in hayatında bunu yerlerine harcadım."(46)

Hz. Ali'nin bu sözünden, onun beş harcama yerine harcandığına istidlâlde bulunmuşlardır. Bu istidlâl kuvvetli değildir. Çünkü bu söz olsa olsa Hz. Ali'nin humus'ul-humusu Hz. Peygamber'in (s.a.) harcadığı yerlere harcadığına, başka yerlere vermediğine delâlet eder. Beş sınıfa dağıtılması ile ne ilgisi var? Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti ve yaptığı uygulamalar humusun sarf yerlerini zekâtınki gibi kıldığına, zikredilen sınıflardan dışarı çıkmadığına delâlet etmekte, onu aralarında miras taksimi gibi taksim etmediğini göstermektedir. O'nun yaşantısını ve sünnetini gerçek anlamda inceleyenler bu konuda şüphe etmezler.

Sahîhayn'da Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: "Nadîroğullarının malları; müslümanların ne at ne de deve koşturmadan, Allah'ın Peygamberine lutfettiği fey mallarındandı ve sadece Peygamber'e hâstı. Âilesinin senelik nafakasını ayırır, geri kalan kısmıyla Allah yolunda hazırlık olmak üzere harp araç-gereçleri satın alırdı."(47)

Sünen'de Avf b. Mâlik'ten nakledilir: "Hz. Peygamber'e (s.a.) fey malları geldiğinde, aynı günde hemen dağıtırdı. Evliye iki pay, bekâra da bir pay verirdi."(48)

Bu da Hz. Peygamber'in (s.a.), eşi "zilkurba" faslından olmasa bile evliye ihtiyacından dolayı fazla verdiğini gösteriyor.

Fukaha fey konusunda ihtilâf etmişlerdir: Acaba fey Hz. Peygamber'in

46. Ebu Davud, 2983. Senedinde Ebu Câfer er-Râzî vardır. Hafızası iyi olmadığı için zayıf bir râvidir.
47. Buharî, 65/59 (3); Müslim, 1757.
48. Ebu Davud, 2953; Ahmed, 6/25, 26. İsnadı sahihtir.

dilediği gibi tasarrufta bulunabileceği bir mülkü müdür, yoksa değil midir? Gerek Hanbelî mezhebinde ve gerekse diğerlerinde her iki görüş de vardır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) uygulama ve davranışları, kendisinin fey'de Allah'tan aldığı emirle tasarrufta bulunduğunu, Allah'ın emrettiği yere harcadığını, emrettiği kimselere taksim ettiğini; mâlikin mülkünde kendi arzusu ile tasarrufu gibi, dilediğine verecek dilediğine vermeyecek şekilde tasurruf yetkisinin bulunmadığını göstermektedir. O, efendisinden aldığı talimatları yerine getiren, ver dediğine veren, verme dediğine vermeyen bir köle gibi tasarruf ediyordu. Nitekim bunu kendisi de açıklamış ve: "Yemin ederim ben birine veriyor da, diğerini terkediyor değilim. Ben sadece bir taksimatçıyım, emrolunduğum yere koyuyorum."[49] buyurmuştur. Görüldüğü gibi O'nun vermesi, vermemesi, taksimi hep Allah'ın emri ile olmaktadır. Zaten Yüce Allah kendisini "Melik Peygamber" ve "Kul Peygamber" olma arasında muhayyer bırakmış, o da Kul Peygamber olmayı tercih etmiştir.

Aralarındaki fark şudur: "Kul Peygamber", efendisinin ve kendisini gönderenin emri olmadan hiçbir tasarrufta bulunmaz. "Melik Peygamber" ise dilediğine verebilir, dilediğinden meneder. Nitekim yüce Allah, Melik peygamber Hz. Süleyman hakkında: "İşte bizim bağışımız budur: İster ver, ister tut, hesap yoktur."[50] buyurmuştur. Yani: Dilediğine ver, dilediğine verme, seni hesaba çekmeyeceğiz, demektir. Bu mertebe Hz. Peygamber'imize arzedilmiş, ancak O buna rağbet etmeyerek daha üst makamı, yani küçük büyük her konuda efendisinden aldığı emirle hareket edilen halis kulluk makamını istemiştir.

İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) fey konusundaki tasarrufu bu şekildendir. O fey'e mâliktir, ama diğer mâliklerden farklıdır. Bu yüzdendir ki, müslümanların ne bir at ne de bir deve koşturmadan Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği bu fey mallarından, o önce kendisinin ve âilesinin yıllık nafakasını ayırıyor, geri kalanlarını ise Allah yolunda cihad için gerekli araç-gereç tedarikine yatırıyordu. Mallar içerisindeki işte bu kısım hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra çekişmeler olmuş ve günümüze kadar da ihtilâflar devam etmiştir.

Zekât malları, ganimetler ve mirasın taksiminde hak sahipleri bellidir ve başkaları onlara ortak edilmez. Bu konuda daha sonra gelen yöneticiler için, fey konusundaki müşkiller gibi hiçbir müşkil çıkmamış, çekişmeler olmamıştır. Eğer feyin durumu da bu mallar gibi açık ve net olsaydı; Hz. Peygamber'in (s.a.) kızı Fâtıma, kalkıp da Peygamberimizin terekesinden miras tale-

49. Buharî, 57/7; Müslim, 2133; Ebu Davud, 2949; Ahmed, 2/314.
50. Sad, 38/39.

binde bulunmaz, mâlik olduğu şeylere —diğer mâliklerde olduğu gibi— vâris olunacağı zehabına kapılmazdı. O'ndan geride kalan mülke vâris olunamayacağı, ölümünden sonra bu malların sadaka hükmünde olacağı hakikatini kavrayamamıştı. Hz. Peygamber'in (s.a.) vefakâr ve râşid halifesi Ebu Bekir Sıddîk ve ondan sonra gelen halifeler bu durumu bildikleri için, Hz. Peygamber'in (s.a.) fey olarak geride bıraktığı mallarını miras kabul ederek vârisleri arasında taksime gitmemişler, aksine onların idaresini Hz. Ali ile Hz. Abbas'a vermişler ve Hz. Peygamber'in (s.a.) yaptığı gibi tasarrufta bulunmalarını istemişlerdir. Hz. Ali ile Abbas arasında bu konuda anlaşmazlık çıkıp, meseleyi Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e götürdüklerinde, onlardan hiç birisi bunu miras olarak taksim etmemiş, Hz. Abbas ve Hz. Ali'ye de onda tasarrufta bulunma imkânı vermemişlerdir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Allah'ın fethedilen ülkeler halkının mallarından peygamberine verdiği ganimetler (*fey*); Allah, peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet (zenginlik) olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir. Allah'ın verdiği bu fey malları, yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine, peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır. Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir kaygı duymazlar... Bunların arkasından gelenler: 'Rabbimiz; bizi ve iman ile daha önce bizi geçmiş din kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma' derler."[51]

Yüce Allah bu âyeti kerimelerde, Rasûlü'ne fey olarak verdiği malların bütün olarak, âyette zikri geçen kimselere ait olduğunu haber vermiş, fey toplamının her beşte birinin ayrı ayrı zikredilen gruplara ait olduğunu ifade etmemiştir. Aksine umumî olarak, mutlak bir ifade ile hepsini içine alacak şekilde beyanda bulunmuştur. Bu mallar öncelikle hususî harcama yerlerine harcanır ki bunlar humus ehlidir. Sonra da genel harcama yerlerine sarfedilir. Bunlar da Muhacirler, Ensar ve kıyamete dek onların yolundan gidenlerdir. Bizzat Hz. Peygamber ile Râşid halifelerin uygulayageldikleri şey, bu âyetlerde istenilen şeyin ta kendisidir. Bu yüzden, İmam Ahmed ve başkalarının rivayetine göre Hz. Ömer şöyle demiştir:

"Bu malda hiçbir kimse diğerinden daha fazla hak sahibi değildir. Ben

51. Haşr, 59/7-10.

de, herhangi birinden daha çok hak sahibi değilim. Yemin ederim ki, bu malda köleler hariç, hiçbir müslüman yoktur ki, onun hakkı olmasın. Ancak Allah'ın kitabındaki yerimize göre öncelik tanırız. Allah Rasûlü'nden başlarız. Sonra sıra ile kişinin İslâm'da çektiği sıkıntı, İslâm'a girişdeki önceliği, İslâm'a verdiği hizmeti ve kişinin ihtiyacını prensip olarak ele alırız. Allah'a yemin ederim ki, eğer yaşarsam, San'a'da dağda malını otlatan çobanın da bu maldaki hakkı mutlaka kendisine ulaşacaktır."(52)

Bu fey âyetinde zikredilen kimseler, humus âyetinde zikredilen kimselerle aynıdırlar. Humus âyetine, Muhacirler, Ensar ve onlara tabi olanlar girmemektedirler. Çünkü onlar feyin cümlesinde hak sahibidirler. Ehl-i humusun ise iki istihkakı vardır: 1) Humustan özel istihkak, 2) Feyin cümlesinden olan genel istihkak. Bunlar her iki paya da dahildirler.

Nasıl ki, fey genelinin taksimi, miras, vasiyyet, normal mülk gibi müşterek mülklerin taksimi biçiminde yapılmıyor ve ihtiyaca, genel menfaate, İslâm'da gözetilen fedakârlık ve çekilen sıkıntılara göre yapılıyorsa, humusun, humus ehline taksimi de öyledir. Çünkü Allah'ın kitabında, her ikisinin de kaynağı birdir. Beş zümreye özel olarak temas etmek, bunların mutlaka fey dağıtılacaklar arasına alınacağını ve hiçbir türlü çıkarılamayacaklarını, nasıl ki zekât, belirlenen sarf mahallerinin dışına verilemezse, humusun da zikredilenlerden başkalarına verilmeyeceğini ifade eder. Nitekim genelde, fey de Haşr sûresinde zikredilen kimselere hastır ve bunların dışında başkalarına verilmez. Bu yüzdendir ki, Mâlik, Ahmed vb. gibi büyük İslâm bilginleri, Râfızîlerin feyde bir hakları bulunmadığına dair fetva vermişlerdir. Çünkü bunlar ne Muhacir ne Ensar, ne de onlardan sonra gelen ve: "Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce geçen iman ehli kardeşlerimizi affeyle..." diyenlerdendir. Medine ehlinin görüşü budur. Şeyhulislâm İbn Teymiye de bunu tercih etmiştir. Kur'an, Hz. Peygamber'in ve râşid halifelerin tatbikatı da bunu gösterir.

Âlimler zekât âyeti ile humus âyeti hakkında ihtilâf etmişlerdir: İmam Şâfiî zekât ve humusun bütün zikri geçen sınıflara taksimi vacibtir ve her sınıftan en az cemi' sigasıyla ifade edilecek sayıda kimselere verilir, görüşündedir.

İmam Mâlik ve Medine fukahası: "Her ikisinde de zikredilen sınıflara verilir, başkalarına verilmez. Her sınıfa ayrı ayrı taksim etmek gerekmez." demişlerdir.

İmam Ahmed ve Ebu Hanife ise, zekât konusunda İmam Mâlik gibi, humus âyeti hakkında da İmam Şafiî gibi düşünmektedirler.

52. Ahmed, 292. Senedinde zayıf râvi olan Muhammed b. Müyesser vardır.

Naslar ve Hz. Peygamber ile Raşid halifelerinin tatbikatı üzerinde düşünenler, Medine fukahasının görüşlerinin isabetli olduğunu, delillerin onları desteklediğini görür. Çünkü Allah Teâlâ, humus sahiplerinin fey sahipleri olduğunu belirtmiş ve onları, haklarında ihtimam göstermek ve takdim etmiş olmak için belirlemiştir. Ganimet sadece savaşa iştirak edenlere ait olduğu ve başkalarının buna ortak edilemeyeceği için, onların beşte birinin humus ehline ait olduğuna dair delil getirilmiştir. Fey belli bir insana mahsus olmadığı için, hepsi onlara, Muhacirlere, Ensara ve bu iki gruba tâbi olanlara kılınmış, humus ile fey harcama yeri açısından eşit tutulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) humusun Allah ve Peygamber hissesini İslâm'ın genel menfaatlerine harcıyordu. Geri kalan humusun beşte dördünü ise önem ve ihtiyaç sırasını gözeterek mahalline sarfediyordu. Bekârlarını evlendiriyor, borçlarını ödüyor, ihtiyaç sahiplerine yardım yapıyor, bekârlarına bir pay, evlilerine iki pay veriyordu. Ne O, ne de halifelerinden biri; yetimleri, yoksulları (*miskinler*), yolcuları, akrabaları (*zevilkurbâ*) toplayarak feyin geri kalan beşte dördünü bu gruplar arasında eşit olarak dağıtmıyorlardı. Nitekim bunu zekâtın taksiminde de yapmıyorlardı. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) bu konudaki tatbikatı ve rehberliği budur. Konuya açıklık getiren yegâne doğru, O'nun yoludur.

2— Anlaşmalar, Emân ve Cizye Konularında Verdiği Hükümler:

a) Anlaşmalara Bağlı Kalma Konusundaki Hükümleri:

Müseylemetü'l-Kezzâb'ın iki elçisi: "Biz onun Allah'ın rasûlü olduğunu söylüyoruz." dediklerinde Hz. Peygamber Efendimiz: "Eğer elçiler öldürülmez olmasaydı, ikinizi de öldürürdüm." buyurmuştur.[53]

Kureyş tarafından kendisine elçi olarak gönderilen Ebu Râfi', Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında kalıp geri dönmemek isteyince ona şöyle buyurmuştur: "Ben ahdi bozamam, (cevabı geri götürmek üzere gönderilen) elçiyi de tutamam. Ancak, şimdi sen kavmine dön. Eğer şu anda hissettiklerini tekrar duyarsan, oradan bize yeniden dönersin."[54]

Müşriklerle aralarında bulunan ve "Müşriklerden müslüman olarak kendilerine iltihak eden kimse geri iade edilecek" şeklindeki anlaşmadan dolayı Ebu Cendel'i geri iade etmiştir.

Kadınları ise iade etmemiştir. Eslemli Sübey'a müslüman olarak gelmiş-

53. Ebu Davud, 2761; Ahmed, 3/487, 488. Senedi sağlamdır.
54. Ahmed, 6/8; Ebu Davud, 2758. İsnadı sahihtir.

ti. Kocası onu istemeye geldi. Allah şu âyeti indirdi: "Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldikleri zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin."[55] Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) kadına, müslüman olmaktan başka amaçla çıkmadığına, kavmi arasında işlediği bir işten ya da kocasından nefret ettiğinden dolayı gelmediğine dair yemin verdirdi. Kadın da yemin edince Hz. Peygamber (s.a.), kadının kocasına mehrini verdi ve kadını iade etmedi.[56] Hz. Peygamber'in bu hükmü Allah'ın hükmüne muvafıktır. Asla neshedici bir delil de varid olmamıştır. Mensuh olduğunu zanneden kimselerin, ellerinde boş bir iddiadan başka hiçbir delilleri yoktur. Konunun izahı Hudeybiye hadisesinde geçmişti.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "(Anlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de hak ve adaletle (onlarla yaptığın ahdi) onların üzerlerine at. Çünkü Allah hâinleri sevmez."[57]

Hz. Peygamber de şöyle buyurur: "Bir kimse ile bir kavim arasında anlaşma varsa, anlaşma süresi doluncaya kadar veya hak ve adaletle yaptığı ahdi onların üzerine atmadıkça ne bir düğüm atabilir, ne de çözebilir." (Yani anlaşmada bir değişiklik yapamaz ve gereğine uymak zorundadır.) Tirmizî: "Bu, hasen-sahih bir hadistir." demiştir.[58]

Kureyş, Huzeyfe b. el-Yemân ile babasını esir etmişler ve "Hz. Peygamber'in yanında yer alarak kendilerine karşı savaşmayacaklarına" dair anlaşma yaparak onları serbest bırakmışlardı. Bunlar Bedir savaşı için çıktıklarında Hz. Peygamber ikisine: "Geri dönün. Onlara verilen ahde vefa gösteririz ve onlara karşı Allah'tan yardım dileriz." buyurmuştur.[59]

b) Erkek ve Kadınlar Tarafından Verilen Emân Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Müslümanların kanları birbirlerine eşittir. En aşağı statüde olanı (*ednâ*) onlar adına koşturabilir." (Yani bir kişi veya kadın veya köle onlar adına emân verebilir ve verilen bu emân hepsini bağlar.)[60]

---

55. Mümtahine, 60/10.
56. Bk. *el-İsâbe,* 4/318.
57. Enfâl, 8/58.
58. Tirmizî, 1580; Ebu Davud, 2759; Ahmed, 4/111, 113, 386. Amr b. Abese'den, isnadı sahihtir.
59. Müslim, 1787.
60. Ahmed, 6692; Ebu Davud, 2751; İbn Mâce, 2685. Amr b. Şuayb—babası—dedesi kanalıyla. Senedi hasendir. İbn Mâce'nin (2683, 2684) rivayet ettiği İbn Abbas ve Ma'kıl b. Yesâr hadisinden şahidi vardır.

Amcasının kızı Ümmü Hâni'nin emân verdiği iki adama Hz. Peygamber de emân vermişti.(61) Kızı Zeyneb, (kocası) Ebu'l-Âs b. er-Rebî'e emân verince, kendisinin de emân verdiği ve sonra şöyle buyurduğu sabittir: "Müslümanlar adına en aşağı statüde olanları emân verebilir."(62) Başka bir hadiste de: "Müslümanlar adına en aşağı statüde olanı emân verebilir. (Ganimete) en uzak olanı, ganimeti onlara çevirir." buyurulmuştur.(63)

Burada dört genel kaide vardır:

1— Müslümanların kanlarının eşit olması. Bu, müslümanların kâfire karşı öldürülmesine manidir.

2— En dûn olanlarının, onlar adına emân verebilmesi. Bu da kadın ve kölelerin verdikleri emânın kabülünü gerektirir.

İbn Mâcişûn: "Emân vermek ancak ordu ya da seriye sorumlusunun yetkisi dahilindedir." demişse de İbn Şaban: "Bu, bütün âlimlerin görüşlerine muhaliftir." der.

3— Müslümanlar başkaları üzerinde bir eldirler. Bu, kamu görevlerinden herhangi birinin (*vilâyât*) kâfirlere tevdi edilemeyeceğini gerektirir. Çünkü kamu görevlisinin kamu üzerinde eli (tasarruf yetkisi) vardır.

4— En uzakta olanın (ganimeti) onlara çevirmesi. Bu da şunları gerektirir: Öncü kuvvetler, arkalarındaki İslâm ordusunun gücüne dayanarak bir ganimet ele geçirdiklerinde bu hem onların hem de arkadakilerindir. Çünkü onların kuvveti sayesinde ele geçirmişlerdir. Beytülmala intikal eden fey malları —her ne kadar ele geçirilmesinin sebebi yakın olanlar ise de— her iki gruba da aittir.

İşte bu hükümler vb. Hz. Peygamber'in bu dört kelimelik hadisinden alınmıştır. Allah'ın salât ve selâmı O'na olsun.

c) Cizye Hakkındaki Hükmü:

Daha önce geçtiği gibi Allah Teâlâ ilk kez Peygamberine, savaş ve cizye olmaksızın davette bulunmayı emretmişti. On küsur sene Mekke'de böyle kaldı.

---

61. Buharî, 56/67; Müslim, 336; *Muvatta*, 1/152; Tirmizî, 1579; Ahmed, 6/343.
62. Ahmed, 4/197, Amr b. Âs'tan, senedinde meçhul bir râvi vardır. Yine Ahmed b. Hanbel (2/365), Ebu Hureyre'den bir başka hadis rivayet etmektedir. Bu rivayetin senedi hasendir. Hâkim, sahih kabul etmiştir.
63. Senedi hasendir. Kaynakları için 59. nota bakınız.

Sonra hicret edince farz olmaksızın savaş izni verdi. Sonra kendisi ile savaşanlarla savaşmnayı, kendisine cephe almayanlara dokunmamasını emretti. Hicrî 8. senede Berâe sûresi nazil olunca, kendisi ile savaşsın savaşmasın, muahade halinde olmayan bütün gayrimüslim Araplarla savaşmasını ve muahadeyi bozmayanların anlaşmasına vefa göstermesini emretti. Müşriklerden cizye almasını emretmedi. Yahudilerle defalarca savaştı, onlardan cizye alması emrolunmadı.

Sonra yüce Allah, müslüman oluncaya veya cizye verinceye kadar bütün ehl-i kitapla savaşmasını emretti. Hz. Peygamber (s.a.), bu emre uyarak onlarla savaştı; kimi müslüman oldu, kimi de cizye verdi. Kimisi de savaşa devam etti. Arap hıristiyanları olan Necran ve Eyle halkından cizye aldı. Çoğu Arap olan Dûmetü'l-Cendel halkından da aldı. Mecûsilerden de aldı. Yemen'de bulunan ehl-i kitaptan da aldı ki, onlar yahudi idiler.

Arap müşriklerden ise cizye almadı. İmam Ahmed ve Şafiî şöyle derler: "Cizye, Hz. Peygamber'in (s.a.) almış olduğu şu üç zümreden başkasından alınmaz: Yahudiler, hıristiyanlar, mesûsiler. Bunlar dışındakilerin seçeneği ya ölüm, ya İslâm'dır; başkası kabul edilmez."

Başka bir grup şöyle der: Vermeye razı oldukları takdirde her milletten cizye alınır. Ehl-i kitaptan Kur'an'ın, mecûsilerden sünnetin delâletiyle alınır. Diğerleri ise mecûsilere dahildir. Şöyle ki, mecûsiler şirk ehlidirler ve kitapları yoktur. Cizyenin onlardan alınması, bütün müşriklerden alınmasına bir delildir. Hz. Peygamber, Arap putperestlerinden cizye almamıştır. Çünkü bunlar cizye âyeti gelmeden önce müslüman olmuşlardı. Cizye âyeti Tebük seferinden sonra nazil oldu. Bu sırada Hz. Peygamber Araplarla yapılan savaşları sona erdirmişti ve hepsi de İslâm'a sarılmışlardı. Yine bu yüzdendir ki Hz. Peygamber, defaatle savaştıkları halde, yahudilerden cizye almamıştı. Çünkü böyle bir hüküm yoktu. Ne zaman ki cizye âyeti indi, hıristiyan Araplardan ve mecûsilerden de aldı. Eğer o sırada putperest Araplar bulunsaydı da cizye vermeyi kabul etseydiler, onlardan da alırdı. Nitekim haça ve ateşe tapanlardan kabul etmişti. Bazı grupların kâfirliklerinin diğerlerine nazaran daha aşırı olmasının bir tesir ve farkı olamaz. Kaldı ki putperestlerin küfrü, ateşe tapanlarınkinden hiç de ileri değildir. Puta tapanla ateşe tapan arasında ne fark vardır? Hatta ateşe tapan mecûsînin küfrü daha ileridir. Puta tapanlar, Allah'ın birliğini kabul ediyorlar, O'ndan başka yaratıcı olmadığını benimsiyorlar ve putlara, sadece kendilerini Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ettiklerini söylüyorlardı. Kâinatta mecûsilerin inandığı gibi, biri hayır, öbürü şer ilâhı diye iki yaratıcının bulunduğunu kabul etmiyorlardı. Anne, kız ve kızkardeşlerle evliliği helâl görmüyorlardı. Onlar üstelik Hz. İbrahim'in dininden kalan inançlar üzerinde bulunuyorlardı.

Mecûsilere gelince, asla bir kitap üzere değillerdi ve ne akaidde ne de şeriatte peygamberlerden birine ait bir dini benimsemişlerdi. "Onların kitapları vardı, şeriatları vardı da, kralları kendi kızı ile münasebette bulununca ref edildi (kaldırıldı)" şeklindeki haberin doğrulukla hiçbir ilgisi yoktur. Eğer bu haber sahih olsa, bu halleri ile de ehl-i kitap olmuyorlardı. Çünkü kitapları kaldırılmış, şeriatları iptal edilmişti, onlardan üzerinde oldukları hiçbir şey kalmamıştı.

Malumdur ki Araplar İbrahim (a.s.)'ın dini üzerinde bulunuyorlardı. Hz. İbrahim'in sahifeleri ve bir şeriatı vardı. Arap putperestlerin İbrahim (a.s.)'ın dinini ve şeriatını değiştirmeleri; mecûsilerin —şayet haber sahihse— nebîlerinin dinini ve kitaplarını değiştirmelerinden daha farklı bir cürüm değildir. Çünkü mecûsilerin peygamberlerden kalma şeriatlarden herhangi bir hususa bağlandıkları bilinmemektedir. Arapların durumu ise böyle değildir. Bu durumda, en çirkin dine sahip olan mecûsilerin durumu, Arap müşriklerinin durumundan nasıl daha güzel olabilir? Bu düşünce, gördüğünüz gibi, delil bakımından daha sahihtir.

Üçüncü bir grup, Arapla Arap olmayanı ayırmış ve: "Arap müşrikleri hariç, her kâfirden cizye kabul edilir." demişlerdir.

Dördüncü bir grup ise, Kureyş ile diğerlerini ayırmıştır ki, bunun bir anlamı yoktur. Çünkü Kureyş'ten kâfir kalan hiç kimse olmamıştır ki, onunla savaşmaya, ondan cizye alınıp alınmayacağına dair söz etmeye ihtiyaç duyulsun. Hz. Peygamber Hecer halkına, Münzir b. Sâvâ ve etrafındaki meliklere İslâm'a girmek ya da cizye vermek üzere davet mektupları yazmış ve Arapla, Arap olmayan arasında bir ayırım yapmamıştır.

Cizye miktarı konusundaki hükmüne gelince: Muaz'ı Yemen'e göndermiş ve ona her büluğ çağına eren (erkek) için bir dinar ya da dengi "meâfir" elbisesi almasını emretmiştir.[64] Meâfir, Yemen'de bilinen bir elbise türüdür.

Sonra Hz. Ömer, cizye miktarını arttırmış; altının tedavülde olduğu yerler halkına dört dinar, gümüşün tedavülde bulunduğu yerler halkına ise yıllık

64. Tirmizî, 623; Ebu Davud, 3029; Ahmed, 5/230, 233, 247; Nesâî, 5/25, 26; İbn Mâce, 1803. A'meş—Ebu Vâil—Mesrûk—Muaz b. Cebel kanalıyla. ibn Hibbân (794) ve Hâkim (1/398) hadisi sahih bulmuşlar, Zehebî de buna katılmıştır. Hafız İbn Hacer, *et-Telhîs*'de (2/152) şöyle demiştir: "Mesrûk'un, Muaz'dan işitmediği söylenir. İbn Hazm bunu ortaya koymak için aşırı çaba göstermiştir." İbn Kattân: "O (söz) ihtimal üzerine kurulmuştur. Cumhurun görüşüne göre hadisinin mevsûl olduğuna hükmetmek gerekir." der. İbn Abdilber, *et-Temhîd*'de: "İsnadı muttasıldır, sahihtir, sabittir." der. Ebu Ubeyd'in (*el-Emvâl*, s. 27) bu konu ile ilgili, Urve b. Zübeyr'den bir rivayeti vardır.

kırk dirhem olarak belirlemiştir.[65] Hz. Peygamber, Yemenliler'in durumlarının zayıf olduğunu bilerek az takdir etmiş; Hz. Ömer de Suriye bölgesi ahalisinin iktisadî zenginlik ve kuvvetlerini bilerek yüksek takdirde bulunmuştur.

d) Anlaşmaların Bozulması Hakkındaki Hükmü:

Hz. Peygamber (s.a.) Mekkeliler'le, on sene süre ile aralarında harbe son vermek üzere anlaşma yapmıştır. Kureyş'in müttefiki Bekiroğulları onlarla birlikte, Hz. Peygamber'in müttefiki Huzâa da, O'nunla birlikte bu anlaşmaya dahildiler. Kureyş'in müttefiki, Hz. Peygamber'in müttefiki Huzâalılara tecüvüzde bulunmuş ve onlara hıyanet etmişlerdi. Kureyş buna razı oldu ve protesto etmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onların bu tutumu ile ahdi bozmuş olduklarına ve ahdi üzerlerine atmaksızın onlarla savaşa girmenin mübahlığına hükmetti. Çünkü onlar müttefiklerinin yaptıklarını onaylamaları ve onların tutumlarına rıza göstermeleriyle, Hz. Peygamber'le bilfiil savaşa girişmiş ve muahadeyi bozmuş oluyorlardı. Onlara destek olmaları, bizzat savaşa girişmek sayılmıştı.

Hz. Peygamber, yahudilerle de muahede yapmıştır. Medine'ye ilk geldiğinde onlarla anlaşma yaptı, fakat ahde hiyanette bulundular, defaatle bozdular. Her defasında da Hz. Peygamber onlarla savaşmış ve onları eline geçirmiştir. Yahudilerle yaptığı son sulh anlaşması Hayber yahudileri ile yaptığı anlaşmadır. Buna göre Hayber'in mülkiyeti Hz. Peygamber'e ait olmakla birlikte onların, dilediği vakte kadar yarıcı olarak orada kalmalarına imkân verecekti.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu hükmü, devlet başkanının "dilediği kadar bir müddetle" düşmanla anlaşma yapabileceğine delil teşkil etmektedir. Bu tür yapılan akitler (sulh) caizdir, devlet başkanı istediği vakit bu sulhu feshedebilir. Doğru olan da budur. Nâsihi olmayan Hz. Peygamber'in uygulamasının gereği de budur.

Mekkeliler ile yaptığı sulh anlaşmasında alınan kararlardan biri, her iki tarafın da üçüncü taraflarla serbestçe anlaşma yapabilmeleri imkânını veriyordu. Kim Muhammed ile pakt kurmak isterse bunu yapabilecekti. Kim de Kureyş'le anlaşmaya girmek isterse girebilecekti. Ayrıca müslümanlardan Kureyş'e iltica eden geri verilmeyecekti. Ama Kureyş'ten Hz. Peygamber'e ilti-

65. *Muvatta,* 1/279. Senedi sahihtir.

ca eden iade edilecekti. Hz. Peygamber, gelecek sene Mekke'ye girecek ve müşrikler orayı üç gün için boşaltacaklardı. Müslümanlar, beraberlerinde ancak kılıç ve ok gibi yolcu silahlarını bulundurabileceklerdi. Konu ile ilgili tarihî bilgi ve çıkarılan hükümler daha önce zikredilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN NİKÂH VE NİKÂHLA İLGİLİ HÜKÜM VE UYGULAMALARI

A) Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) NİKÂHLA İLGİLİ UYGULAMALARI

1— Babası Tarafından Zorla Evlendirilen Dul ve Bekârlar Hakkında Verdiği Hükümler:

Sahihayn'da rivayet edilir ki, babası, Hansâ bt. Hıdam'ı[1] gönülsüz olduğu halde, evlendirmişti. Kendisi duldu. Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi (durumu anlattı). Allah Rasûlü (s.a.) de nikâhını kabul etmedi.[2]

Sünen'de İbn Abbas'tan nakledilir: Bâkire bir kız Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve gönülsüz olduğu halde, babasının kendisini zorla evlendirdiğini haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.) onu seçimli bıraktı.[3]

Bu hadisteki şahıs Hansâ'dan başkasıdır. İki ayrı olay sözkonusudur. Birinde dulun muhayyerliğine, diğerinde ise bâkirenin muhayyerliğine hükmetmiştir.

---

1. Hâfız İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* ve *et-Takrîb*'de Hıdam şeklindedir. Ebu Davud ve Nesâî'de ise Hızam şeklinde zabdedilmiştir.
2. Buharî, 67/42; *Muvatta*, 2/535; Ebu Davud, 2101; Nesâî, 6/86. Müslim tahric etmemiştir.
3. Ebu Davud, 2096; İbn Mâce, 1875; Ahmed, 1/273. Senedi sahihtir. Ebu Davud ve Beyhakî'nin hadisin mürsel olduğunu söylemeleri ehli tahkik ulemaca makbul değildir. Nesâî (6/87) ve *Müsned*'de (6/136) olay şöyle anlatılır: Bir genç kız Hz. Âişe'nin yanına girdi ve: "Babam beni, şerefini yüceltmek için gönlüm olmadığı halde kardeşinin oğluna verdi." dedi. Hz. Âişe: "Otur. Rasûlullah gelsin." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) geldi ve durumu ona anlattı. Peygamberimiz babasını çağırttı ve yetkiyi kıza verdi. Kız da: "Ya Rasûlallah, babamın yaptıklarını onayladım. Ancak bu halimle, babaların kızları üzerinde bir yetkileri olmadığını insanlara öğretmek istedim." dedi. Senedi sahihtir.

Sahih(-i Buharî)'de Hz. Peygamber'in (s.a.) şu buyruğu vardır: "İzni alınmadıkça bâkire evlendirilmez." "Ya Rasûlallah! Onun izni nasıldır?" dediler. "Susmasıdır." buyurdu.[4]

Sahih-i Müslim'de ise: "Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır. İzni, susmasıdır." buyurmuştur.[5]

Bu hükmün gereği şudur: Bülûğ çağına ermiş bâkire bir kız nikâha zorlanamaz ve rızası olmadan evlendirilemez. Bu, selef ulemasının çoğunluğunun, Ebu Hanife'nin, bir rivayette Ahmed (b. Hanbel)'in görüşleridir. Bizim din olarak inandığımız, başka türlüsünü kabul etmediğimiz görüş de budur. Bu görüş, Allah Rasûlü'nün (s.a.) hem hükmüne, hem emrine, hem de nehyine muvafıktır. Şerîatın genel kaidelerine ve ümmetin umumî menfaatine de uygundur. Allah Rasûlü'nün (s.a.) hükmüne muvafıktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), zorla evlendirilen bâkirenin muhayyerliğine hükmetmiştir. Bu hadis muallel-mürsel şeklinde olmayıp, hem müsned hem de mürsel olarak rivayet edilmiştir. Fakihlerin "İttisal (hadisin muttasıllığı) ziyadedir. Hadisi mevsûl olarak rivayet eden râvi, mürsel rivayet edene takdim olunur." şeklindeki görüşünü esas aldığımızda, durum açıktır. Bu, hadislerin çoğunda yaptıkları bir şeydir. Bu hadisin ne ayrıcalığı var ki, diğer emsallerinin hükmünden ayrılsın. Bunda da aynı şey yapılır.

Hadisin mürsel olduğuna hükmetsek bile —muhaddislerin çoğunun görüşü böyledir— onun açık ve sahih haberlerle (eser) kıyas ve şer'î kâidelerle desteklenen güçlü bir mürsel rivayet olduğunu görüyoruz. Bu da onunla amel etmeyi kaçınılmaz kılar.

"Evlendirilecek bâkirenin izni alınır" görüşü, Hz. Peygamber'in (s.a.) emrine uygundur, demiştik. Çünkü O şöyle buyuruyor: "Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır." Bu kuvvetli bir emirdir. Çünkü emir, haber verilen şeyin tahakkuk, sübût ve gerekliliğine delâlet eden ihbârî (hadisteki muzâri kipi) sîğa ile gelmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.) emirlerinde asıl olan, aksine icmâ' bulunmadıkça vücûb (gereklilik) ifade etmesidir.

Nehyine uygundur, demiştik. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.): "İzni alınmadıkça bâkire, evlendirilmez." buyurmuştur. İzin alınmasını emretmiş, izinsiz nikâh yapılmasını yasaklamış ve böylesi bir nikâh hakkında muhayyerlikle hükmetmiştir. Böylece hüküm, en mübalağalı bir yolla ortaya konmuştur.

---

4. Buharî, 67/41; Müslim, 1419; Tirmizî, 1107, 1109; Ebu Davud, 2092, 2093; Nesâî, 6/85. Ebu Hureyre'den.
5. Müslim, 1421; *Muvatta*, 2/524; Tirmizî, 1108; Ebu Davud, 2098; Nesâî, 6/84; İbn Abbas'tan.

Şerîatın genel kaidelerine uygunluğuna gelince, baba, ergenlik çağına girmiş, akıllı ve reşid olan kızının rızası olmadan malı üzerinde en küçük bir tasarrufta bulunamaz; onu, rızası dışında malının cüzi bir kısmını bile elinden çıkarmaya zorlayamaz. Hal böyleyken, babanın kızını köleleştirmesi ve rızası olmadan dilediği biriyle evlendirmesi nasıl caiz olabilir? Çünkü bu koca adayı, onun en sevmediği ve hoşlanmadığı biridir. Buna rağmen bu (veli) kalkıyor, kadını zorla kendi istediği kimseye izinsiz nikâhlıyor ve kızı onun yanında esir ediyor. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "Kadınlar hakkında Allah'tan sakının. Çünkü onlar sizin yanınızda esirlerdir (âniye)..."[6] buyurmuştur. Yine malumdur ki, bir kadının bütün mallarının elinden izinsiz olarak çıkartılması, kendi rıza ve isteği olmaksızın biriyle evlendirilmesi yanında çok hafif kalır. Durum böyle olunca: "Bir kız, sevdiği bir dengini evlenmek üzere belirlese, babası da başka bir aday bulsa, —isterse bu aday, kızın nefret ettiği ya da çirkin bulduğu biri olsun— babanın tayinine itibar edilir." diyen kimse yersiz (batıl) bir söz söylemiş olur.

Ümmetin umumî menfaatine de uygundur. Zira bir kızı sevdiği ve kendi seçtiği birisi ile evlendirmedeki maslahat, böylesi bir nikâhtan gözetilen maksatların gerçekleşmesi açıktır. Nefret ettiği ve sevmediği birisi ile kurulan evlilikten ise, beklenen maksatların gerçekleşmeyeceği ortadadır. Eğer evliliğin, kızın rızasına dayanması esasını sarih sünnet ortaya koymasaydı, bunu sahih kıyas ve şer'î kaideler zaten gerektirirdi. Tevfik Allah'tandır.

Soru: Hz. Peygamber (s.a.) dul ile bâkire arasını ayırmış ve "Dul, emri alınmadıkça, bâkire de izni sorulmadıkça evlendirilmez.", "Dul kendi nefsi hakkında velisinden daha çok hak sahibidir. Bâkireye gelince, babası ona iznini sorar." buyurmuş ve dul kadının, evlendirme konusunda velisinden daha çok hak sahibi olduğunu söylemiştir. Bundan da, bâkire velisinin, kızını evlendirme konusunda daha çok hak sahibi olduğu anlaşılır, aksi takdirde bu hakkı dula tahsis etmenin bir manası kalmaz.

Yine Hz. Peygamber (s.a.) iznin vasfı hakkında da bir ayırım yapmış ve dulun iznini; konuşma (açık irade beyanı), bâkireninkini ise; susmadır, diye belirlemiştir. Bütün bunlar bâkirenin evlendirilmesinde babası karşısında kendisinin rızasının aranmayacağına ve kendisinin nikâhta bir hakkı olmadığına delâlet eder.

Cevap: Bu söylediklerinizde, kızın ergen, akıllı ve reşid olması durumunda rızası olmadan babasının onu evlendirebileceğinin caiz olduğuna ve babanın

---

6. Tirmizî, 1163, 3087; İbn Mâce, 1851. Tirmizî: "Hasen-sahihtir." demiştir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (5/72, 73) bir şâhidi bulunmaktadır.

eğer denk ise kızını en çok nefret ettiği birisi ile evlendirebileceğine delâlet eden bir husus yoktur. Sizin delil olarak kullandığınız bu hadisler, bizzat bu sözün bâtıl olduğuna açıkça delâlet eder. Bunların içerisinde sizin işinize en çok yarayan "Dul, kendi nefsi hakkında velisinden daha çok hak sahibidir." hadisidir. Bu da sadece mefhûm-ı muhalefet (zıt kavram) yoluyla delil olabilir. Halbuki sizin tartıştığınız kimseler mefhûmun hüccet (delil) oluşunda size katılmamaktadırlar. Mefhumun delil olduğu kabul edilse bile, hiçbir zaman sarih mantûk (açıkça söylenen) varken onun önüne geçirilmesi caiz değildir. Sonra bu, "Mefhûmun umumu vardır." dediğiniz zaman delil olabilir. Halbuki mefhûmun umumu yoktur. Zira mefhûmun delâleti, "Mezkûrun tahsisi bir faydadan hali değildir." telakkisine dayanır; bu da "Mezkûrun dışındakilerden, hükmü kaldırmaktır." Mâlumdur ki, mezkûrun maadasını hükmü sabit olan ve olmayan diye ikiye ayırmak faydalıdır. Zikri geçmeyen (meskûtun anh) için başka bir hüküm isbat etmek —eğer mantûkun hükmüne zıt değilse—, bir faydadır. Bir ayırıma gitmek bir faydadır. Sonra bu mefhûm, açık kıyasa, hatta öncelikli kıyasa muhalif bir mefhumdur. Mezkur nasslara ters düşmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.), "Dul, kendi nefsi hakkında velisinden daha çok hak sahibidir." sözünün hemen akabinde: "Babası bâkireden iznini sorar." buyurması; bâkire kız, rızası ve izni olmadan evlendirilebilir, evlendirme konusunda kendisinin herhangi bir hakkı yoktur, şeklindeki bu tür bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak içindir. Sonra bilinen bir husustur ki, dulun kendisini evlendirme konusunda veliden daha çok hakkının bulunmasından, bâkirenin kendi evliliğinde hiçbir hakkının bulunmaması manası asla çıkmaz.

Evliliğe zorlamanın dayanağı (menât, illet) konusunda fakihler altı görüş ileri sürmüşlerdir:

1— Bâkirelikten dolayı icbar edilir. İmam Şâfiî, Mâlik ve bir rivayette İmam Ahmed'in görüşü budur.

2— İcbar illeti küçüklüktür. Ebu Hanife ve bir diğer rivayette İmam Ahmed'in görüşü de budur.

3— Bekâret ve küçüklük her ikisi birden illettir. İmam Ahmed'den rivayet edilen üçüncü görüş de budur.

4— Bu iki illetten birisidir. Hangisi bulunursa o icbar illeti olur. İmam Ahmed'in dördüncü görüşü budur.

5— İlâd (babalık ilişkisi). Buna göre ergen olan dul bile icbar edilebilir. Bunu Kadı İsmail, Hasan el-Basrî'den nakletmiş ve bunun icmâa muhalif olduğunu söylemiş ve fıkhî güzel bir inceliği olduğunu belirtmiştir. Doğrusu,

bu ipe sapa gelmez görüşün neresi güzelmiş bilmek isterdik.

6— Bakmakla yükümlü olduğu kimselerden olmak. Buna göre veli ailesinden olan (kadını-kızı) nikâha zorlayabilir. Bu görüşlerden tercihe şayan olanı size gizli kalacak değildir.

Bâkirenin izninin susmak, dulun izninin ise konuşmak olduğuna hükmetmiştir.[7] Şayet bâkire susma yerine konuşursa, bu daha güçlü bir irade beyanı olur. İbn Hazm: "Bâkire, ancak susarsa evlendirilmesi caiz olur." demiştir ki, zâhirîliğine yakışan da budur.

Hz. Peygamber (s.a.) yetim kızın, evlilik konusunda emrinin alınmasına hükmetmiştir. Bülûğdan sonra ise yetimlik olmaz.[8] Bu hüküm, yetim kızla bülûğdan önce evlenilebileceğine delâlet eder. Bu, Hz. Âişe'nin görüşüdür. Kur'an ve sünnet de buna delâlet eder. İmam Ahmed, Ebu Hanife ve daha başka âlimler de bu görüştedirler. Allah Teâlâ: "Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Kendilerine yazılmış olan (miras hakların)ı vermeyip kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlar hakkında... adaleti yerine getirmeniz için Kitâb'da size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır)..."[9] buyurmaktadır.

Hz. Âişe şöyle demektedir: Âyette sözkonusu olan yetim kadınlardan maksat, velisinin himayesinde olan yetim kızdır. Veli onu nikâhlamak ister, fakat mehrini adaletli olarak ödemek istemez. İşte bu âyetle veliler, mehirlerini adaletle ödemedikçe kendi gözetimleri altında olan yetim kızlarla evlenmekten nehyedilmişlerdir.[10]

Dört *Sünen*'de Hz. Peygamber'in (s.a.) şu buyruğu vardır:

"Yetim kız çocuğu, evlendirilirken görüşü alınır. Eğer susarsa bu onun iznidir. Eğer yüz çevirirse, onu nikâhlamaya bir yol yoktur."[11]

---

7. Müslim, 1421; Tirmizî, 1108; *Muvatta,* 2/524; Ebu Davud, 2098; Nesâî, 6/84. İbn Abbas'tan.
8. Ebu Davud, 2873.
9. Nisâ, 4/127.
10. Müslim, 3018; İbn Kesîr, 1/561.
11. Ebu Davud, 2093; Tirmizî, 1109; Tirmizî, senedinin hasen olduğunu; İbn Hibbân (1239) ve Hâkim (2/166) ise sahih olduğunu söylerler. Zehebî de onlara katılır. Ahmed; 4/394, 408, 411; Dârimî, 2/138'de Ebu Musa el-Eş'arî'den benzeri bir rivayette bulunurlar. Bu benzer rivayeti İbn Hibbân (1238), Hâkim ve Zehebî sahih bulurlar.

2— Velisiz Kıyılan Nikâh Hakkındaki Hükmü:

Sünen'de Hz. Âişe hadisinde Peygamberimiz şöyle buyurur: "Hangi kadın velisinin izni olmaksızın kendi kendisini evlendirirse, nikâhı bâtıldır, nikâhı bâtıldır, nikâhı bâtıldır. Eğer zifaf olmuşsa, kendisinden istifade karşılığında mehre hak kazanır. Eğer veliler (evlilikten alıkoyacak bir) çekişmeye girerlerse, sultan, velisi olmayanın velisidir."[12] Tirmizî "Hadis hasendir." demiştir.

Dört *Sünen*'de de: "Velisiz nikâh olmaz." buyurmuşlardır.[13]

Yine dört *Sünen*'de: "Kadın, kadını evlendiremez. Kadın, kendisini de evlendiremez. Kendini evlendiren kadın, zina eden kadındır." buyurmuştur.[14]

Hz. Peygamer (s.a.), bir kadını iki velinin evlendirmesi durumunda ilk nikâhın muteber olacağına, bir şeyin iki adama satılması durumunda da ilk satışın geçerli olacağına hükmetmiştir.[15]

3— Tefviz (Vekâletle Kıyılan) Nikâhı Hakkındaki Hükmü:

Bir adam bir kadınla evlenmiş, fakat ona mehirden hiç söz etmemişti. Zifaf olmamış, adam ölmüştü. Hz. Peygamber (s.a.) kadına, ne az ne çok, emsal mehir gerektiğine, mirasçı olacağına ve üzerine dört ay on gün (ölüm) iddeti beklemesi gerektiğine hükmetti.[16]

---

12. Ebu Davud, 2083; Tirmizî, 1102; İbn Mâce, 1879. İbn Hibbân (1248) ve Hâkim (2/168), hadisin sahih olduğunu söylerler. Beyhakî (7/105, 107) ve Hafız İbn Hacer, (*et-Telhîs*, 2/156, 157) hadise dair uzun söz ederler.
13. Hadis çeşitli tarik ve şahidleri ile sahihtir. Bk. Ahmed, 4/398, 413, 418; Tirmizî, 1101, 1102; Ebu Davud, 2085, Beyhakî, 7/107. Ebu Musa el-Eş'arî'den. İbn Hibbân (1243, 1244, 1245) ve Hâkim, (2/169) hadisi sahih kabul ederler. Hâkim, hadisin çeşitli tariklerinin tahricinde sözü uzatır. Hadisin mevsûl mü, mürsel mi olduğunda ihtilâf edilmişse de Hâkim, bu konuda pek çok sahabîden rivayetin sabit ve sahih olduğunu söyler. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 3/183, 190.
14. İbn Mâce, 1882. Ebu Hureyre'den. Senedi hasendir.
15. Ahmed, 5/8, 11, 12, 18; Ebu Davud, 2088; Tirmizî, 1110; Nesâî, 7/314. Tirmizî; "hasendir." demiş. Ebu Zür'a, Ebu Hâtim, Hâkim, (2/174, 175) ve Zehebî ise sahih kabul etmişlerdir.
16. Ahmed, 4099, 4100, 4276; Ebu Davud, 2114-2116; Nesâî, 6/121, 123; Tirmizî, 1145; İbn Mâce, 1891. İbn Mes'ûd'dan rivayet ederler: İbn Mes'ûd'a, mehirden söz etmeden evlenip zifafa girmeden ölen bir kadın hakkında sorarlar. O da: "Kadına ne az ne de çok, emsal mehri gerekir. İddet bekler, mirastan da hakkı vardır." der. Ma'kıl b. Sinân: "Hz. Peyamber, (s.a.) bizden bir kadın olan Berve bt. Vâşık hakkında aynen senin hükmettiğin

Ebu Davud'un *Sünen*'inde anlatılır: Hz. Peygamber (s.a.) bir erkeğe "Seni falanca kadınla evlendirmeme razı mısın?" buyurdu. Adam da: "Evet." dedi. Kadına: "Seni falan adamla evlendirmeme razı olur musun?" diye sordu. Kadın da: "Evet." deyince, onları birbiriyle evlendirdi. Adam gerdeğe girdi, ona mehirden söz etmedi. Bir şey de vermedi. Öldüğü sırada, mehrine karşılık olmak üzere Hayber'de kendisine ait bir payı kadına verdi.[17]

Bu hadisler şu hükümleri içerir:

1— Mehir anılmaksızın yapılan nikâh caizdir.

2— Mehrin belirlenmesinden önce zifaf caizdir.

3— Zifaf olmasa bile ölümle emsal mehir ödemek kesinlik kazanır.

4— Ölümle —zifaf vukû bulmasa bile— vefat iddeti gerekir. İbn Mes'ûd, Irak fukahası ve hadis âlimleri bu görüştedirler. İmam Ahmed ve bir kavlinde İmam Şâfiî de onlardandır.

Hz. Ali ile Zeyd b. Sabit ise; "Kadına mehir gerekmez." demişlerdir. Medine âlimleri, Mâlik ve diğer bir görüşünde İmam Şâfiî de bu görüşü benimsemişlerdir.[18]

5— Yine bu hadisler bir adamın, akdin her iki tarafını da üstlenebileceğini gösterir. Bu şu şekillerde olabilir: Her iki tarafın da vekili ya da velisidir, yahut kendisi velidir aynı zamanda koca kendisini vekil yapmıştır veya kendisi kocadır (asıl), veli kendisine vekâlet vermiştir. Bu durumlarda sadece "Ben Falan'ı, Falan'la evlendirdim." veya "Ben falanla evlendim." demesi yeterlidir. İmam Ahmed'in mezhebinde zâhir olan görüş budur. Onun, ikinci bir görüşü daha bulunmaktadır. Buna göre bu, ancak icbar hakkına sahip veli için sözkonusu (caiz) olabilir. Bir kimsenin icbar velâyetini haiz cariyesi veya (küçük) kızı ile kölesini evlendirmesi durumunda olduğu gibi. Bu görüş, her iki tarafın da rızasına itibar edilmediği esasına dayanmaktadır.

---

gibi hükmetti." deyince, İbn Mes'ûd buna çok sevinir. İsnadı sahihtir. Tirmizî, İbn Hibbân (1263, 1264), Hâkim (2/180) ve Zehebî hadisi sahih bulmuşlardır. Hâkim, bu hadisin akabinde Harmele b. Yahya'dan şunu naklediyor: İmam Şâfiî'yi şöyle derken işittim: "Eğer Berve bt. Vâşık hadisi sahih olsa, onunla amel ederdim." Hâkim, devamla şöyle diyor: Hocam Hafız Ebu Abdillah Muhammed b. Yakub'u şöyle derken işittim: Eğer Şâfiî'nin yanında olsaydım, ashabı huzurunda kalkar ve: "Hadis sahihtir, onunla amel et." derdim. Hattâbî: "Bu hadiste, hakkında nas bulunmayan konularda ictihad etmenin cevazına delil vardır..." der.

17. Ebu Davud, 2117. Senedi hasendir.

18. Bunların delilleri, *Muvatta* (2/527)'deki sahih senedle rivayet edilen hadistir şöyle ki: Ubeydullah b. Ömer'in kızı —ki annesi Zeyd b. el-Hattâb'ın kızıdır—, Abdullah b. Ömer'in bir oğlunun nikâhı altında idi. Kocası öldü. Zifafa girmemiş, mehir de söylemişti. Annesi mehrini istedi. Abdullah b. ömer: "Onun mehir hakkı yoktur, eğer olsaydı vermemezlik edip de ona zulmetmezdik." dedi. Kadın onun bu sözünü kabule yanaşmadı ve aralarında Zeyd b. Sâbit'i hakem kıldılar. O da: "Mehirde hakkı yoktur, fakat mirasçıdır." diye hükmetti.

İmam Ahmed'in üçüncü bir görüşü şöyledir: Bu, ancak koca için caiz olabilir. Çünkü kocanın, hükümleri birbirlerine zıt olduğu için iki tarafın da yetkisini üstlenmesi sahih değildir.

4— Evlendiği Kadını Hamile Bulan Kimse Hakkındaki Hükmü:

Sünen ve *Musannef*'de Saîd b. el-Müseyyeb kanalı ile Basra b. Eksem şöyle anlatır: Henüz örtüsünde, bâkire bir kadınla evlendim. Gerdeğe girdim. Bir de baktım o gebe! (Durumu Hz. Peygamber'e arzettim.) "Kadınlığından istifaden karşılığında mehrine hak kazanır. Çocuk, senin kölendir. Çocuğunu doğurduğunda kadına sopa vurun." buyurdu ve aralarını ayırdı.[19]

Bu hüküm, zinadan hamile olan bir kadının nikâhının bâtıl olduğuna delâlet eder. Medine ulemasının, İmam Ahmed ve çoğunluk fukahanın görüşü de böyledir. Fasid nikahta mehr-i müsemmânın (belirlenen mehir) gerekeceği üç görüşten en sahih olanıdır. İkinci görüş, emsal mehrinin gerekeceği şeklindedir. Bu da İmam Şâfiî'nin görüşüdür. Üçüncü görüş ise, "Hangisi daha az ise o gerekir." tarzındadır.

Bu hüküm ayrıca, hamilelikten dolayı —şahit ve itiraf olmasa bile— zina cezasının gerekeceğini gösterir. Gebelik, zina için en güçlü delillerden biridir. Bu Hz. Ömer'in, Medine fakihlerinin ve iki rivayetinden birinde İmam Ahmed'in benimsedikleri görüştür.

Çocuğun, kocanın kölesi olmasına hükmetmesine gelince, bu konuda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bazıları şöyle demişlerdir: Çocuk, babasız, veled-i zina olunca, kadın kocayı aldatmış ve buna rağmen kocanın, mehri ödeme durumu ortaya çıkınca, Hz. Peygamber (s.a.) de çocuğu adama hizmetçi olarak vermiştir ve çocuğu onun kölesi yerinde saymıştır. Yoksa gerçekten köle yapmış değildir. Çünkü çocuk, annesinin hürriyetine tâbi olarak hür vaziyette iken ana rahmine düşmüştür. Bu izah mümkün olabilir. Şu da muhtemeldir: Hz. Peygamber (s.a.), zina ettiği ve kocayı aldattığı için annesine bir ceza olarak çocuğu köle yapmıştır. Ve bu uygulama, sadece Hz. Peygamber'e (s.a.) hastır, hüküm, kıyas yoluyla başka olaylara taşınmaz. Bir başka ihtimal de neshe yorumlamaktır. Denildiğine göre, İslâm'ın ilk yıllarında hür kimse, borç-

19. Ebu Davud, 2131, 2132. İbn Kayyim, *Tehzîbu's-Sünen*'de (2044), bu hadisin senedinde, hükmünde, sahabî râvinin isminde çelişkiler olduğunu söyler... Hattabî, bu hadisle hiçbir fakihin amel ettiğini bilmediğini ve haberin mürsel olduğunu, hür bir kadından olan veled-i zinanın hür olacağında yine hiçbir âlimin ihtilâf etmediğini belirtir. Bu takdirde nasıl onu köle yapacağını sorar.

tan dolayı köleleştirilebiliyordu. Borcundan dolayı Hz. Peygamber'in (s.a.) Sürrak'ı satması da buna yorulur.

5— Evlenme Akdinde İleri Sürülebilecek Şartlar:

Sahihayn'da Hz. Peygamber: "Şüphesiz ki en ziyade ifası gereken şart, kendisi ile kadınları kendinize helâl kıldığınızdır."[20] buyurmuştur.

Yine *Sahihayn*'da Peygamberimiz: "Kadın kız kardeşinin kabını boşaltmak için onun boşanmasını isteyemez. Onun nasibi, ancak Allah'ın kendisine takdir ettiği şeydir."[21] buyurur.

Yine *Sahihayn*'da Allah Rasûlü (s.a.), "Kadının, nikâh esnasında kız kardeşinin talâkını şart koşmasını" yasaklamıştır.[22]

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde: "Bir kadının, diğerinin talâkı karşılığında nikâhlanması helâl olmaz." hadisi vardır.[23]

Bu hadisler, nikâh akdi sırasında ileri sürülen şartların —eğer Allah ve Rasûlü'nün koyduğu hükmün değiştirilmesi sonucunu doğurmuyorsa— yerine getirilmesinin gerekliliğini ortaya koyar.

Mehrin peşin verilmesi, ertelenmesi, karşılığında kefil, rehin alınması v.b. gibi şartların yerine getirilmesinin vacip olduğunda ve cinsel ilişkide bulunmamak, nafaka vermemek, mehir vermemek gibi şartlara da riayetin gerekmeyeceğinde ittifak edilmiştir.

Kadının memleketinde ikâmet etmek, onun evinde oturmak, üzerine cariye ile ilişkide bulunmamak, üstüne evlenmemek gibi şartlarda ise ihtilâf edilmiştir. İmam Ahmed ve başkaları bu şartlara riayetin gerekliliğini söylemişler, uymadığı takdirde kadının akdi feshedebileceğini belirtmişlerdir.

Bekâret, soyluluk (neseb), güzellik ve nikâhın feshine neden olan ayıpların dışında diğer bazı kusurlardan salim olmak gibi şartlarda da ihtilâf edilmiştir. Acaba ileri sürülen bu gibi şartların bulunmaması nikâhın feshi konusunda etkili olabilir mi? Üç görüş vardır.

---

20. Buharî, 54/6; Müslim, 1418; Ukbe b. Âmir'den.
21. Buharî, 54/6; Müslim, 1408; *Muvatta*, 2/900.
22. Buharî, 54/6; Müslim, 1413; Ebu Hureyre'den.
23. Ahmed, 2/176, 177. Senedinde İbn Lehîa vardır.

Bunlardan üçüncüsü, sadece soyluluk (neseb) şartının bulunmaması durumunda feshedilmesi şeklindedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.), bir kadının evlilikte kızkardeşinin talâkını şart koşması durumunda bu şartın butlanına dair hükmü, bu tür şartlara riayet edilmeyeceğini ortaya koyar. İtiraz vâki olur ve: "Bu şartla, üzerine evlenmemesi şartı arasında ne fark vardır ki, bunu kabul ediyor, fakat kumasını boşaması şartını bâtıl sayıyorsunuz." denebilir. Aradaki fark şudur: Kumanın boşanması şartında ona zarar verme, kalbini kırma, yuvasını yıkma ve düşmanlarını sevindirme gibi hususlar vardır. Oysaki üzerine evlenmemesi şartında, bunlardan hiç birisi yoktur. Nass bunları birbirinden ayırmıştır. Bunlardan birini diğerine kıyas etmek yanlıştır.

B) SAHİH OLMAYAN EVLİLİKLER

1— Şiğâr Nikâhı:

Şiğâr nikâhı, hulle, müt'a nikâhı, ihramlı iken evlilik ve zina eden kadının evliliği konularındaki hükmü:

Şiğâr nikâhını yasakladığı, İbn Ömer, Ebu Hureyre ve Muâviye hadislerinden sahih olarak bilinmektedir.

Sahih-i Müslim'de İbn Ömer'den merfû olarak "İslâm'da şiğâr yoktur." rivayeti vardır.[1] İbn Ömer hadisinde şiğâr nikâhının tarifi: "Aralarında mehir olmaksızın, bir adamın kendi kızını diğerinin kızı karşılığında ona nikâhlamasıdır." şeklinde yapılmıştır.[2]

Şiğâr, Ebu Hureyre hadisinde: "Bir kimsenin diğerine: 'Sen kızını bana ver, ben de kızımı sana vereyim.' veya: 'Sen kızkardeşini bana ver, ben de kızkardeşimi sana vereyim.' demesidir." şeklinde tarif edilmiştir.[3]

Muaviye hadisi de şöyledir: Abbas b. Abdullah b. Abbas, kızını Abdurrahman b. Hakem'e nikâhlamış; Abdurrahman da kızını ona vermişti. Aralarında mehir de belirlemişlerdi. Muâviye, Mervan'a yazarak aralarını ayırmasını emretti ve: "Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) yasakladığı şiğâr nikâhıdır." dedi.[4]

---

1. Müslim, 1415 (60); Ahmed, 2/35.
2. Buharî, 67/28; Müslim, 1415; *Muvatta*, 2/535.
3. Müslim, 1416; Nesâî, 6/112.
4. Ebu Davud, 2075; Ahmed, 4/94. Senedi sağlamdır.

Fakihler, şiğâr nikâhı konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Ahmed şöyle demiştir: "Bâtıl olan şiğâr nikâhı; kişinin velâyeti altındaki kadını, öbürünün velâyeti altındaki kadın karşılığında ona nikâhlamasıdır. Yasak olan şiğâr nikâhı kapsamına girmesi için —İbn Ömer hadisine göre—, aralarında mehir olmaması gerekir. Eğer (kadınlara verilmek üzere) aralarında mehir belirtirlerse, İmam Ahmed'e göre akit, belirlenen bu mehirle sahih olur. el-Hırakî ise: "Hayır. Muâviye hadisine göre, mehir belirleseler de sahih olmaz." demiştir. Hanbelî âlimlerinden Ebu'l-Berekât İbn Teymiye ve daha başkaları ise: "Eğer mehir belirtirler ve buna rağmen, 'her birinin kadınlığı, diğerinin mehri olsun.' derlerse, akit sahih olmaz. Eğer bunu söylemezlerse sahih olur." demişlerdir.

Yasaklamanın gerekçesi konusunda ihtilâf vardır: Bazıları "Akitlerden her birinin diğerinde şart olmasıdır." demişlerdir. Diğer bazıları ise kadınlığına ortak kılma (*teşrik fil'bud*) ve her birinin kadınlığından istifade etme hususunun diğerine mehir olarak biçilmesidir. Halbuki her ikisi de bundan faydalanamayacak, aksine mehir veliye dönmüş olacaktır. O karısının kadınlığından istifadeye, velâyeti altındaki kadının kadınlığını temlik etme karşılığında malik olmuştur. Bu, her iki kadın için de zulümdür ve nikâhlarını faydalanacakları bir mehirden hali kılmaktır.

Bu mâna dil açısından da uygundur. Çünkü Araplar, emirden hali bir memleket için: *"beled şâgir min emîr"*, sahipleri olmayan bir yurt (ev) için de: *"dâr şâgıra"* derler. Köpek ayağını kaldırıp işediğinde *"şagara'l-kelb"* derler.

Eğer bu durumda mehir belirlerlerse asıl mahzur ortadan kalkar ve geride sadece herbirinin diğerine karşı akdi bozmayacak bir şart ileri sürmüş olmaları kalır ki (bunun da bir zararı olmaz.) İmam Ahmed'in ifadesi böyledir.

Ayırıma gidenler ise şöyle demişlerdir: "Mehir belirleme yanında 'her birinin kadınlığından istifade keyfiyeti, diğerinin mehri olsun' derlerse, akit fasid olur. Çünkü mehri kendisine dönmez ve kadınlığı hak sahibi olmayana ait bulunur. Eğer böyle söylemezlerse akit sahih olur." İmam Ahmed'in usûlüne göre şu netice çıkar: Onlar ne zaman bir şekilde bir akit yapsalar ve bunu dilleri ile söylemeseler de akit sahih olmaz. Çünkü akitlerde muteber olan, maksatlardır. Örfen şart koşulan şey, sözlü olarak da şart koşulmuş gibidir. Dolayısıyla bu şartın bulunması, üzerinde anlaşılması ve niyeti ile akit bâtıl olur. Eğer her biri için emsal mehri belirtilirse, akit sahih olur. Böylece yasağın hikmeti ve konu ile ilgili hadislerin ittifakı ortaya çıkar.

2— Hulle Nikâhı:

Hulle nikâhına gelince, *Müsned* ve Tirmizî'de İbn Mes'ûd'dan yapılan rivayette, Hz. Peygamber'in, (s.a.) hulle yapana da, yapılana da lânet ettiği belirtilir.(5) Tirmizî, bu hadisin hasen—sahih olduğunu söyler.

Müsned'de merfû olarak rivayet edilen Ebu Hureyre hadisinde de; "Allah hulle yapana da, yapılana da lânet eder (veya etsin)." buyrulur.(6) İsnâdı hasendir.

Yine *Müsned*'de Hz. Ali'den de aynı rivayet nakledilir.(7)

İbn Mâce'deki Ukbe b. Âmir hadisinde Hz. Peygamber (s.a.) "Size iğreti tekeyi haber vereyim mi?" dedi. Ashab: "Evet (bildir), ya Rasûlallah!" dediler. Buyurdu: "Helâl kılmak için evlenen kimsedir. Allah buna da, o kocaya da lânet etsin."(8)

Bu dört büyük sahabî, Hz. Peygamber'in (s.a.) hullecilere, hem yapana hem de yapılana lânette bulunduğuna şahitlik etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hadislerindeki ifadesi ya, Allah'tan bir haberdir ve var olan lâneti bildirmektedir, ya da "lânet etsin" şeklinde bedduadır. Bu da (peygamber duası olması hasebiyle) kesinlikle müstecab dir duadır. Bu hulleciliğin, işleyeni mel'un sayılan büyük günahlardan (*kebâir*) olduğunu ifade eder. Medine âlimleri, hadis ehli ve fukahasına göre, hulleciliğin böyle ifade edilerek, karşılıklı anlaşarak ya da içinde saklanarak (kasıt) yapılması arasında bir fark yoktur. Çünkü akitlerde muteber olan kasıtlardır. Ameller, niyetlere göredir. Tarafların danışıklı olarak üzerinde anlaştıkları bir şart, ifade edilmeşe bile aynen açıksa söylenmiş gibidir. Sözler, o şeylere söylemiş olmak için değil, bir takım mânaları göstermek için kullanılır. Mâna ve maksatlar açıksa, söylenen sözler dikkate alınmaz. Çünkü sözler, vasıtadır ve (onlarla ulaşılmak istenen) amaçlar gerçekleşmiştir. Şu halde üzerine gerekli hükümlere de etkisini gösterecektir.

---

5. Ahmed, 4282, 4284, 4308, 4403. Nesâî, 6/149; Tirmizî, 1120; Dârimî, 2/158; Beyhakî, 7/208. Senedi sahihtir. Hadisin sahih olduğunu Tirmizî, İbnu'l-Kattân ve İbn Dakîk el-Îd söylemişlerdir.
6. Ahmed, 2/323; Beyhakî, 7/208. Müellifin de söylediği gibi senedi hasendir.
7. Ahmed, 660, 671. Tirmizî, 1119; İbn Mâce, 1935; Beyhakî, 7/208. Senedinde zayıf bir râvi olan Hâris el-A'ver varsa da şahitleri ile güçlenmektedir.
8. İbn Mâce, 1936; Hâkim, 2/199; Beyhakî, 7/208. Senedi hasendir. Hâkim sahih olduğunu söyler, Zehebî ona katılır. Ayrıca şahitleri vardır. Bk. İbn Mâce, 1934; Tirmizî, 1119.

3— Müt'a Nikâhı:

Müt'a nikâhına gelince, Hz. Peygamber'in (s.a.) onu Fetih senesinde helâl kıldığı sâbittir. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.) Fetih senesinde onu yasakladığı da sabittir.[9] Müt'a nikâhını, Hayber gününde yasakladığı veya yasaklamadığı hakkında iki görüş vardır. Sahih olan, yasağın ancak Fetih gününde olmasıdır. Hayber günündeki yasaklama, sadece evcil eşek etleriyle ilgiliydi. Hz. Ali (r.a.): "Hz. Peygamber (s.a.) kadınlarla müt'a nikâhı yapılmasını haram kıldı ve evcil eşek etlerini de Hayber günü haram kıldı." sözünü, (bunları mübah gören) İbn Abbas'a karşı delil olmak üzere söylemişti. Sonra bazı râviler "Hayber gününde" kaydının, her iki yasaklama için sözkonusu olduğunu zannetmiş ve hadisi bu mâna ile rivayet etmişlerdir. Sonra bazıları bu iki meseleyi ayırmış ve "Hayber günü" kaydını öbür şıkka bağlamış, derken Hz. Ali'nin sözü "Hayber gününde Rasûlullah (s.a.) müt'a nikâhı yapılmasını yasakladı. Evcil eşek etlerini de yasakladı." şekline dönmüştür. Daha önce Mekke'nin fethi bahsinde de izah edildiği gibi, Hz. Ali'nin sözünde, aslında Hayber günü evcil eşek etinin haram kılınması konusu vardır. Müt'anın, Hayber günü haram kılındığına dair bir açıklama yoktur.

İbn Mes'ûd'un sözünün zâhirinden, müt'anın mübah olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü *Sahihayn*'daki rivayetinde şöyle demektedir: "Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte savaşıyorduk. Yanımızda kadınlarımız da yoktu. Bunun üzerine: Ya Rasûlallah! Hadım olalım mı? diye sorduk. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) bize bunu yasakladı. Sonra bize elbise karşılığında belli bir müddetle kadın nikâhlamamıza izin verdi." Sonra Abdullah b. Mes'ûd, şu âyeti okudu: "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri kendinize haram etmeyin ve haddi aşmayın. Doğrusu Allah, haddi aşanları sevmez."[10]

Ancak *Sahihayn*'da Hz. Ali'den, (s.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) müt'a nikâhını haram kıldığı rivayeti sabittir.

Bu haram kılma olayı, mübah kılmadan sonra olmalıdır. Aksi takdirde nesh hâdisesinin iki defa vukû bulması lâzım gelir. Hz. Ali (r.a.), İbn Ab-

---

9. Müslim, 1406 (22). Sebre b. Ma'bed el-Cühenî anlatır: Fetih günü Rasûlullah (s.a.) ile beraberdim. O şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Size kadınlardan müt'a nikâhıyla istifade için izin vermiştim. Biliniz ki, Allah Teâlâ onu, kıyamete kadar haram kılmıştır. Kimin yanında mut'a nikâhı ile kadın bulunuyorsa onu bıraksın." Başka bir rivayette de: "Rasûlullah bize Fetih gününde, Mekke'ye girdiğimizde müt'a ile emretti (izin verdi), sonra henüz oradan çıkmamıştık ki, bize onu yasakladı." buyurmuştur.
10. Mâide, 5/87. Buharî, 65/5 (9); Müslim, 1404.

bas'a karşı bunu (neshi) delil getirmiştir. Ancak şu düşünülebilir: Acaba müt'anın haram kılınması, kesinkes onu haram kılmak şeklinde midir? Yoksa ölü eti ve kan veya cariye ile evlenmenin haram kılınması gibi midir ki zaruret ve sıkıntıya düşme gibi hallerde mübah olsun? İbn Abbas'ın böyle düşünmesi ve zaruretten dolayı fetva vermesi, işte bu mülâhazadan ötürüdür. Şartların müsait hale geldiğini ve zaruret durumunun ortadan kalktığını görünce müt'anın helâl olduğuna dair fetva vermeyi artık kesmiş ve görüşünden dönmüştür.

4— İhramlının Nikâhı:

İhramlının nikâhı hakkında Müslim'de Osman b. Affân (r.a.) hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sâbittir: "İhramda olan bir kimse ne nikâh yapabilir ne de nikâhlanabilir."[11]

Hz. Peygamber'in (s.a.) Meymûne validemizi ihramlı iken mi, ihramsız iken mi nikâhladığı konusunda ihtilâf edilmiştir. İbn Abbas: "Onu ihramlı iken nikâhladı." derken, Ebu Râfi': "Onu ihramlı değilken nikâhladı. Ben de aralarında elçi idim." diyor.[12] Ebu Râfi'in bu sözü, birçok yönden tercihe şâyandır. Şöyle ki:

1— Ebu Râfi' o sırada yetişkin bir adamdı. İbn Abbas ise, henüz bülûğ çağına ulaşmamıştı, on yaşlarındaydı. Buna göre Ebu Râfi'in hâdiseyi kavraması daha güçlü oluyordu.

2— Ebu Râfi', Hz. Peygamber (s.a.) ile Meymûne arasında elçi idi ve olay onun etrafında dolaşıp duruyordu. Dolayısıyla konuya, İbn Abbas'tan daha iyi vâkıf olacağı şüphesizdir. Nitekim kendisi de, olayı bizzat yaşayan ve yakînen bilen biri sıfatıyla buna işaret etmiştir. Hâdiseyi başkasından nakletmemiş, bizzat yaşamıştır.

3— İbn Abbas, bu umrede Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber değildi. Çünkü bu, kaza umresiydi ve İbn Abbas, o sırada Allah'ın kendilerini (Mekke'de kalmada) mazur kabul ettiği mustad'afîn zümresinden, çocuklardandı. Bu olayda bulunmamış, sadece başkalarından işitmişti.

4— Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye girdiğinde önce Kâbe'yi tavaf etmiş, sonra Safa—Merve arasında sa'y yapmış, tıraş olmuş ve sonra ihramdan çıkmıştır.

---

11. *Muvatta*, 1/348, 349; Müslim, 1409.
12. Ahmed, 6/393; Tirmizî (841): "Hadis hasendir." demiştir.

Şurası mâlumdur ki, Hz Peygamber (s.a.) onunla yolda evlenmemiş, tavaftan önce nikâhla da işe başlamamıştır. Tavaf ânında da nikâh olmaz. Bütün bunlardan, nikâhın, ihramlı iken akdedilmediği ve Ebu Râfi'in sözünün kesin olarak doğru olduğu ortaya çıkar.

5— Ashab, bu konuda İbn Abbas'ın (r.a.) yanıldığını söylemiş, Ebu Râfi'i hatalı bulan olmamıştır.

6— Ebu Râfi'in sözü, Hz. Peygamber'in (s.a.), "ihramlıya getirdiği nikâh yasağına" uygun düşer. İbn Abbas'ın sözü ise, bu yasakla çelişir. Bu durumda İbn Abbas'ın sözü, ya yasağın neshini ya da ihramlı iken nikâhın caiz olması keyfiyetinin, sadece Hz. Peygamber'e has bir özellik olmasını gerektirir; bunların her ikisi de asla muhaliftir, delili yoktur, dolayısıyla kabul edilmez.

7— Meymûne'nin (r.anha) kız kardeşinin oğlu Yezid b. el-Asamm, Hz. Peygamber'in (s.a.) onu ihramlı değilken nikâhladığına şahidlik etmiş ve: "(Meymûne), benim ve İbn Abbas'ın teyzesiydi." demiştir. Bunu Müslim nakletmiştir.[13]

5— Zinakâr Kadınla Evlenme:

Allah Teâlâ, zina eden kadınla evlenmenin haram kılındığını Nûr sûresinde açıkça bildirmiş ve onu nikâhlayan erkeğin, zinakâr ya da müşrik olduğunu haber vermiştir. Çünkü böyle bir evlilikte bulunan kimse, Allah'ın bu hükmüne ya inanmış ve bunun kendi üzerine vacip olduğuna itikat etmiştir ya da buna iman etmemiştir. Eğer benimsememiş ve inanmamışsa, o müşriktir. Benimsediği, vücubuna inandığı halde muhalefet etmişse, o da zinakârdır. Allah, âyetin sonunda: "Böyleleriyle evlenmek bu mü'minlere haram kılınmıştır."[14] buyurarak zina eden bir kadınla evlenmenin haramlığını açıkça belirtmiştir.

Âyetin, "İçinizden evli olmayanları evlendirin..."[15] âyeti ile neshedildiğini söylemek, son derece zayıf bir görüştür. Bundan daha da zayıfı âyetteki nikâh "lâ yenkihu" kelimesine, "lâ yeznî" şeklinde zina mânası vermektir. Bu takdirde âyetin mânası şöyle olacaktır: Zina eden bir erkek, ancak zinakâr ya da müşrik bir kadınla zina eder. Zina eden bir kadın da, ancak

13. Müslim, 1411; Ebu Davud, 1843; Tirmizi 854; İbn Mâce, 1964.
14. Nûr, 24/3.
15. Nûr, 24/34.

zinakâr ya da müşrik bir erkekle zina eder. Allah kelâmının bu tür saçmalıklardan korunması gerekir.

Âyetteki yasağın, "müşrik fahişe kadın" şeklinde yorumlanması ise, âyetin lafzına, siyah ve sibakına son derece uzaktır. Böyle bir yorum nasıl yapılabilir? Çünkü Allah Teâlâ, hür kadınların ve cariyelerin mikâhını, ihsan yani iffetli olmaları şartıyla mübah kılmış ve: "...Öyle ise iffetli yaşamaları,zina etmemeleri ve gizli dost da tutmuş olmamaları şartıyla, velilerinin izniyle onları nikâhlayıp alın ve örfe uygun bir şekilde mehirlerini verin..."[16] buyurmuş ve onlarla evlenmenin meşrûluğunu sadece bu şartlara bağlamıştır. Bu, mefhûm-u muhalefetin delâleti kabilinden de değildir. Çünkü kadınların kadınlığından istifadede asıl olan haramlıktır. Mübahlığı sadece şeriatın delil getirdiği yerlere hasredilir, hakkında delil olmayan diğerlerinin hükmü ise asıl olan haramlık üzere kalır.

Yine Allah Teâlâ: "Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara mahsustur."[17] buyurmaktadır. Âyetteki kötü (habis) kadınlardan maksat, zina eden kadınlardır. Bu da onlarla evlenen erkeklerin de onlar gibi zinakâr (habis) olmalarını gerektirir.

Yine en iğrenç çirkinliklerden biri de, erkeğin, fahişe bir kadının kocası olmasıdır. Bunun çirkinliği halk nazarında yerleşmiştir ve onlara göre böylesi bir koca, her türlü küfre lâyıktır. Sonra fahişenin, kocasının yatağına ihanet etmeyeceğinden, başkalarından aldığı çocukları ona yüklemeyeceğinden emin olunamaz. Dolayısıyla haramlık haddizatında sabit olur.

Yine biliyoruz ki, Hz. Peygamber (s.a.) bir erkekle, zinadan hamile bulduğu karısının aralarını ayırmıştır.

Mersed b. Ebî Mersed el-Ganevî, bir fahişe olan Anâk ile evlenmek için izin istemişti. Hz. Peygamber (s.a.) de ona, Nûr sûresindeki âyeti (24/3) okumuş ve: "Onu nikâhlama!" buyurmuştu[18]

6— Dörtten Fazla Kadınla veya İki Kız Kardeşle Evlenme:

Nikâhı altında dörtten fazla kadın bulunan ya da iki kızkardeşle evli olan birisinin müslüman olması durumunda verdiği hükmü:

16. Nisâ, 4/25.
17. Nûr, 24/26.
18. Ebu Davud, 2051; Nesâî, 6/66, 67; Tirmizî, 2176; Beyhakî, 7/153. Senedi hasendir. Hakim (2/166) ve Zehebî sahih bulmuşlardır.

Tirmizî, İbn Ömer'den rivayet eder: Gaylân[19] on kadınla evli iken müslüman oldu. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "İçlerinden dört tanesini seç." başka bir rivayette de: "Ve diğerlerinden ayrıl" buyurdu.[20]

Feyrûz ed-Deylemî, iki kız kardeşle evli iken müslüman olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine: "Hangisini istersen onu seç." buyurdu.[21]

Bu hüküm, kâfirlerin nikâhının sahih olduğunu ve bu durumda olanların, önceki—sonraki ayırımı yapmaksızın seçimde bulunma hakkının kendilerine ait olduğunu ifade eder. Bu cumhur ulemanın görüşüdür. Ebu Hanife ise şöyle der: Eğer kadınların hepsini tek bir akitle nikâhlamışsa, hepsinin nikâhı bozulur. Eğer arka arkaya (sırayla) nikâhlamışsa ilk dördünün nikâhı sabit, sonrakilerin nikâhları ise fasid olur. Seçme hakkı verilmez.

Hz. Peygamber (s.a.), efendisinin izni olmadan evlenen (erkek) kölenin zinakâr olduğuna hükmetmiştir. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu söyler.[22]

7— Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma Üstüne Evlenmek İstemesi:

Hişâm b. Muğîre oğulları, Ebu Cehil'in kızını Hz. Ali ile evlendirmek üzere Hz. Peygamber'den (s.a.) izin istediler, buna izin vermedi ve şöyle buyurdu: "Ebu Talib'in oğlu kızımı boşamak ve kızlarını nikâhlamak istiyorsa o başka! Biliniz ki, Fâtıma benim bir parçamdır. Onu huzursuz eden şey, beni de huzursuz eder. Ona eziyet veren şey, bana da eziyet verir. Ben Fatıma'nın dini hususunda fitneye uğrayacağından korkarım. Şüphesiz ben, haramı helâl, helâlı da haram kılıyor değilim. Fakat, Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın Rasûlü'nün kızıyla, Allah'ın düşmanının kızı ebediyyen bir araya gelemez."

---

19. Sakîf eşrafından Gaylan b. Seleme es-Sekâfî'dir. Tâif'in fethinden sonra oğulları ile birlikte müslüman olmuştur. el-Merzubanî, *Mu'cemu'ş-Şuarâ*'da: "Eşraftandır, şairdir, cahiliye döneminde Kays hâkimlerindendi." der. Ayrıca hayatı için bk. İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/371; *İsâbe*, 6918 (20).
20. Şâfiî, 2/351; Ahmed, 4609, 4631; Tirmizî, 1128; İbn Mâce, 1953. İbn Hibbân (1277) sahih olduğunu söylemiştir. Hadis hakkında bilgi için ayrıca bk. *Sübülü's-Selâm*, 3/175, 176. Hadisin başka şahitleri de vardır. Darakutnî (s.404) de Nevfel b. Muâviye'den tahric edilmiştir. O şöyle anlatıyor: Müslüman oldum, nikâhım altında beş kadın vardı. Hz. Peygamber'e sordum: "Birinden ayrıl, dördünü tut." buyurdu. Ve yine Kays b. el-Hâris anlatıyor: Nikâhım altında sekiz kadın ile müslüman oldum. Hz. Peygamber'e (s.a.) durumu haber verdim. "İçlerinden dördünü tut." buyurdu. Bu iki hadisin senedleri zayıfsa da şevahid olarak bunun bir zararı olmaz.
21. Ebu Davud, 2243; İbn Mâce, 1950; Tirmizî, 1129; Dârakutnî, s. 404; Beyhakî, 7/184. Tirmizî, hasen, İbn Hibbân (1276) ise sahih bulmuşlardır.
22. Tirmizî, 1111; Ebu Davud, 2078: Câbir'den.

Hadisin başka bir rivayetinde de, Hz. Peygamber (s.a.), bir damadını andı, ona övgüde bulundu ve: "O benimle konuştu, bana doğruyu söyledi; bana vaadetti, sözünü yerine getirdi." buyurdu.[23]

Bu hadis, çeşitli hükümler içerir:

1— Kişi, karısının üzerine evlenmeyeceğine dair söz vermişse, bu şarta uyması gerekir. Ne zaman evlenirse, kadının nikâhı feshetme hakkı vardır. Hadisin bu hükmü içeriş şekli şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ali'nin (r.a.) yapacağı bu evliliğin Fâtıma'ya eziyet vereceğini, onu huzursuz edeceğini, kendisinin de aynı şekilde bundan huzursuz olacağını ve eza duyacağını haber vermiştir. Şu kesin olarak bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.), Fatıma'yı (r.anha) Hz. Ali'ye verirken —her ne kadar akdin özünde şart koşulmuş değilse de— gerek kendisini ve gerekse babasını huzursuz etmemek, kendilerine eziyet etmemek üzere vermiştir. Dolayısıyla, akdin zımnında bu şart vardı. Hz. Peygamber'in (s.a.), öbür damadını anması, ona övgüde bulunması ve hakkında; "O benimle konuştu, bana doğruyu söyledi; bana vaadetti, sözünü yerine getirdi." buyurması, Hz. Ali (r.a.) için bir tariz ve onun gibi davranması için bir teşvik ve telkindir. Bundan Fâtıma'yı ve babasını huzursuz etmeyeceğine, onlara eza vermeyeceğine dair bir vaadin bulunduğu Hz. Peygamber'in (s.a.) —diğer damadının sözünde durduğu gibi— Hz. Ali'nin de sözünde durması için ona bir teşvik ve telkinde bulunduğu anlaşılır.

2— Hadisten, "Örfen şart olan şey, sözlü olarak şart koşulmuş gibidir, bulunmadığında ise karşı taraf için feshetme hakkı doğar." kaidesi de çıkar. Farzedilse ki, bir kavim âdet olarak kadınlarını kendi yurtlarından dışarı çıkarmazlar ve kocalara asla böyle bir imkân tanımazlar. Bu âdetleri de hep böyle sürer gider. Bu durumda kadınlarının âdeten yurtlarından çıkarılmaması şartı sözlü olarak belirlenmiş şart gibi olur. Bu, Medine uleması ile İmam Ahmed'in "örfî şart, sözlü şart gibidir." şeklindeki kaidelerine uygun düşer. Bu kaideden hareketledir ki onlar, bir kimsenin, ücretle iş yaptıkları bilinen çamaşır yıkayıcıya veya çamaşır ağartıcısına elbise vermesi, fırıncıya hamur vermesi, aşçıya yemek malzemesi vermesi, hamama girmesi ve işi ücretle yıkamak olan birisini istihdam etmesi vb. durumlarda —ücretten söz etmese bile— hep emsal ücret ödemesi gerekeceğini söylemişlerdir. Buna göre, farzedilse ki falanca ailenin kadınları üzerine kocaları evlenemezler ve onlar kocalara bu imkânı vermezler, âdetleri öteden beri hep böyle süregelmiştir; bu durumda evlilik sırasında üzerine evlenmeme şartı, sanki sözlü olarak şart koşulmuş hükmünde olur.

23. *Fethu'l-Barî,* 7/67-68; Müslim, 2449; Ebu Davud, 2071: Misver b. Mahreme'den.

Yine aynı şekilde şerefi, soyu ve celâleti ile üzerine kuma getirilmesine asla izin vermeyeceği âdeten belli olan kadınlardan biri ile evleniliyorsa, üzerine evlenmeme şartı sanki sözlü olarak zikredilmiş mesabesinde olur.

Buna göre, bütün kadınların efendisi ve tüm Âdemoğullarının efendisinin kızı, bu hakka diğer kadınlardan daha lâyıktır. Şayet Hz. Ali akit sırasında bu şartı sözlü olarak kabullenseydi, bu sadece bir tekid olurdu. Yeni bir şey getirmiş olmazdı.

Hz. Fâtıma ile Ebu Cehil'in kızının Hz. Ali'nin nikâhı altında bir araya gelmesine mâni olmada ince bir nükte daha vardır: Şöyle ki, bir kadın her ne kadar kendisi açısından yüksek dereceye sahip birisi olsa da, kocasına tâbi olması hasebiyle onun derecesinde onunla birlikte olur. Hz. Fâtıma, hem kendisi hem kocası itibarıyla yüksek derecede bulunuyordu. Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin durumu bu idi. Allah herhalde Ebu Cehil'in kızını, ne kendisi, ne de (kocasına) tâbi olarak Hz. Fâtıma ile aynı derecede tutacak değildi. Aralarında bu kadar fark vardı. Dolayısıyla onun, bütün dünya kadınlarının efendisi Hz. Fatıma üstüne evlenmesi ne şer'an ne de onun kadri, şerefi itibarıyla hoş bir şey değildi. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'a yemin ederim ki, Allah Rasûlü'nün kızı ile Allah düşmanının kızı ebediyyen bir araya gelmez." sözüyle bu hususa işaret buyurmuştur.

C) EVLENİLMESİ HARAM KILINAN KADINLAR

1— Evlenilmesi Haram Kılınan Kadınlar:

Allah Teâlâ'nın, Peygamberinin (s.a.) diliyle evlenilmesini haram kıldığı kadınlar şunlardır:

1— Anneler: Allah Teâla, anneleri haram kılmıştır. Bunlar ister baba, ister anne yolu ile olun, kendisi ile kişi arasında doğurma (annelik) ilişkisi olan kimselerdir. Anneler, yukarıda doğru kadın ve erkek tarafından olan babalarının, dedelerinin anneleri gibi.

2— Kızlar: Kızları haram kılmıştır. Bunlar kişiye doğum (*ilad*) yolu ile bağlanan kadınlardır. Kendi sulbünden olan kızları, kızlarının kızları, oğullarının kızları. Ne kadar aşağı inerse insin.

3— Kızkardeşler: Her cihetten öz, anne-baba bir kız kardeşler.

4— Halalar: Bunlar her cihetten yukarı doğru babaların kız kardeşleridirler.

Amcanın halasına gelince; eğer amca, baba bir amca ise o zaman onun halası kendi babasının da halasıdır. Eğer amca, anne bir amca ise, bu takdirde halası kişiye yabancı sayılır, evlenilmesi haram olan "halalar" kapsamına girmez.

Annenin halasına gelince; babanın halası gibi annesinin halası da evlenilmesi haram olan "halalar" kapsamına girer.

5— Teyzeler: Bunlar annelerin ve yukarı doğru babaların annelerinin kız kardeşleridir.

Halanın teyzesine gelince; eğer hala baba bir ise, teyzesi yabancıdır. Eğer anne bir hala ise, teyzesi haramdır. Çünkü o da teyzesi sayılır.

Teyzenin halası; eğer teyze hala ile bir anneden ise, onun halası yabancı sayılır. Eğer baba bir ise, bu takdirde teyzenin halası haramdır. Çünkü annenin halası olur.

6— Kardeş kızları: Erkek kardeşin kızlarını, kız kardeşin kızlarını haram kılmıştır. "Kardeş" tâbiri, her cihetten olan erkek ve kız kardeşi ve aşağı doğru onların kızlarını içine alır.

7— Süt anne: Süt anneyi haram kılmıştır. Süt anne tâbiri yukarı doğru anne ve baba tarafından olan anneleri de kapsar. Emziren kadın, çocuğun annesi olunca, sütün sahibi de —ki kocadır veya cariye ise efendidir— babası olur. Süt babanın babaları da dedeleri olur. Allah Teâlâ, babaya ait sütü emziren kadının anne oluşunu ifade etmekle, evleviyet yoluyla sütün sahibinin baba olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü süt onundur ve onun cinsel ilişkide bulunması neticesinde oluşmuştur. Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber (s.a.) leben-i fahlin (süt baba) haramlığına hükmetmiştir. Böylece nassla ve nassın işareti ile süt haramlığının süt anne ve süt babaya geçtiği, emen çocuğun onların bir çocuğu olduğu, kendilerinin de onun ebeveyni oldukları sabit olmuş olur. Bundan da ebevyenin erkek ve kız kardeşlerinin süt çocuğunun teyzeleri ve halaları (aynı zamanda dayıları ve amcaları) oldukları; oğullarının ve kızlarının süt çocuğunun kız veya erkek kardeşleri oldukları neticesi zaruri olarak ortaya çıkar. Yüce Allah "Süt kız kardeşleriniz" (4/22) buyruğu ile, süt haramlığının, süt ebeveynin erkek ve kız çocuklarına intikal ettiği ve böylece süt kardeşliğinin oluştuğu gibi, erkek ve kız kardeşlerine de geçeceğine tenbihte bulunmuştur. Süt ebeveynin dayıları ve teyzeleri, süt çocuğun da dayıları ve teyzeleri (onların amcaları ve halaları) süt çocuğun da amca ve halalarıdır. Birincisi nass yoluyla, ikincisi ise nassın işareti iledir. Nitekim haramlığın anneyi kapsayışı nass yoluyla, babayı kapsayışı ise nassın işareti (tenbihi) iledir.

Bu (delâlet şekilleri), Kur'an'da mevcut akıllara durgunluk verecek ve şaşmaz bir yoldur, bunlara ancak Kur'an'ın manasının derinliklerine, delâlet yönlerinin enginliklerine dalabilenler vâkıf olabilir. İşte bu noktadan hareketledir ki, Hz. Peygmaber (s.a.): "Nesebten dolayı haram olan her şey, sütten ötürü de haram olur."[1] diye hükmetmiştir.

1. Buharî, 67/20; MÜslim, 1444, 1447, *Muvatta*, 2/601; Tirmizî, 1146. Hadis Hz. Âişe, İbn Abbas ve Hz. Ali'den rivayet edilmiştir.

Ancak delâlet şekli iki türlüdür: Gizli ve açık. Allah, beyanın tamamlanması, karışıklığın (iltibas) giderilmesi için her iki delâleti de ümmete müyesser kılmıştır. Ne var ki gizli delâlet şekillerini anlamaktan âciz olanlar, ancak açık ve celî olan delâlet şekillerine vâkıf olabilirler.

8— Karılarınızın anneleri: Buna kadının (hanım) yukarı doğru neseb ya da süt anneleri girer. Zifaf ister olsun, ister olmasın farketmez. Çünkü zifaf olmasa bile mücerred nikâhla "karılarınız" ifadesi kapsamına girmektedirler.

9— Üvey kızlar: Allah Teâlâ, kocalarının yanında kalan ve kendileriyle zifaf vâki olmuş hanımların (başka kocadan olan) kızlarını da haram kılmıştır. Bunların içerisine üvey kızlar girdiği gibi kızlarının kızları, oğullarının kızları da girer. Çünkü bunlar da *"rabâib=* üvey kızlar" kelimesinin kapsamı içindedirler.

Üvey kızlar haram kılınırken iki kayıt getirilmiştir: 1) Kocaların yanlarında (bakımları altında) kalmaları, 2) Anneleri ile gerdeğe girilmiş olması. Zifaf vâki olmadığı sürece haramlık sabit olmamaktadır. Ayrılık ister ölümle ister talâkla olsun, farketmez. Nassın gereği budur.

Zeyd b. Sabit ve ona katılanlar ile bir rivayette Ahmed b. Hanbel, üvey kızın haramlığı konusunda: "Annesinin ölümü, kendisi ile zifafa girilme hükmündedir. Çünkü ölüm, mehrin ödenmesi, iddet bekleme ve vâris olma gibi hükümleri de gerektirmektedir. Dolayısıyla "zifaf" hükmündedir." demişlerdir. Cumhur bu görüşe katılmamış ve: "ölen kadınla (anne) zifaf vâki olmamıştır, dolayısıyla (üvey kız) haram olmaz. Allah, haramlığı zifafa bağlamış ve zifaf vukubulmadığı zaman haramlığın da olmayacağını açıkça belirtmiştir." demişlerdir.

Üvey kızın kocanın yanında, onun bakımında olması kaydına gelince: bu, ihtirazî bir kayıt değildir. Üvey kızlar genellikle annelerinin, dolayısıyla da kocanın yanında kalırlar. Bu yüzden de haramlığı için bir şart olarak değil de vâkıanın yansıtılması kabilinden zikredilmiştir: "Çocuklarınızı açlık korkusundan öldürmeyiniz."[2] âyetindeki kayıt gibidir. (Açlık korkusu kaydı o zaman bunun yaygın olmasındandır.) Buna göre âyetin anlamı şu şekildedir: "Genellikle yanınızda kalmakta olan üvey kızlarınız... size haram kılındı."

Bu kaydın zikredilmesinde, ayrıca güzel bir fayda da vardır. O da üvey kızların, kocaların (babalıklarının) yanında kalmalarının caiz olmasıdır. Böylece kocanın üvey kızını kendisinden uzaklaştırmasının, birlikte yemekten,

---

2. İsrâ, 17/31.

yolculuğa çıkmaktan, başbaşa kalmaktan kaçınmasının gerekmeyeceği anlaşılır.

Bazı zâhirî âlimleri bunu anlayamamış ve üvey kızın haram olması için kocanın (babalığı) yanında bulunmasının şart olduğunu söylemiştir.

Allah Teâlâ, kızın haram olması için annesi ile zifaf vâki olmasını şart koşmuş, karının annesinin haramlığını ise mutlak olarak zikretmiş ve zifaf şartına bağlamamıştır. Bundan hareketle sahabe ve daha sonra gelen âlimlerin çoğunluğu: "Kız üzerine akdedilen mücerred nikâhla —zifaf, ister olsun ister olmasın—, annesi haram olur. Anne üzerine akdedilen nikâhla ise, zifaf vâki olmadıkça kızı haram olmaz. Allah'ın kayıtlamadığını (mübhem bıraktığını) siz de kayıtlamayınız." demişlerdir.

Bazıları ise, (اللاتي دخلتم بهن) "=kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınız" kaydının, birinci ve ikinci kez zikredilen (نسائكم "= kadınlarınız" kelimesinin sıfatı olduğu ve annenin, ancak kızı ile gerdeğe girilmesi durumunda haram olacağı zehabına kapılmışlardır ki; kelâmın akışı, sıfat ile mevsufu arasına matufun girmiş olması; sıfatı, açıklanma durumu hariç, muzafa değil de muzaafun ileyhe tahsis etmenin imkânsız oluşu bu görüşü reddeder. Çünkü (مررت بغلام زيد العاقل) "=Zeyd'in akıllı kölesine uğradım." (Akıllı Zeyd'in... değil) denildiğinde, (العاقل) kelimesi Zeyd'in değil (غلام) "=köle" kelimesinin sıfatıdır. Karışıklığı önleyecek bir karîne bulunmadıkça bu böyledir. (مررت بغلام هند الكاتبة) misalinde (الكاتبة) kelimesi, müennes olduğu için Hind'in sıfatı olduğuna karînedir. Böyle bir karîne yoksa sıfat hep muzaafa tahsis edilir.

(اللاتي دخلتم بهن) ibaresinin; hükmü, müteallakı, âmili farklı farklı olan iki mevsûfa tek bir sıfat kılınması keyfiyeti de bu görüşü reddeden başka bir husustur.

Sonra, sıfatın hemen önünde bulunan mevsufa tahsisi, bitişik (yakın) oluşundan dolayı daha uygundur. Komşuluk hakkı, uzağa hamledilmesini zarurî kılan bir durum olmadıkça bunu gerektirir.

Soru: "Karısı" olmadığı halde, ilişkide bulunduğu cariyesinin kızını "üvey kız" kapsamına nereden sokuyorsunuz?

Cevap: Odalık (cariye), bazan "kişinin kadınları" cümlesine girer. Nitekim "Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın."[3]; "Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size

3. Bakara, 2/223.

helâl kılındı."[4]; "Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin."[5] âyetlerindeki cariyeler de "karılar" kelimesinin kapsamı içindedir.

Soru: Bu takdirde cariyelerin de "Karılarınızın anaları... size haram kılındı."[6] âyeti kapsamına girmesi ve cariyesinin anasının efendisine haram olması gerekir.

Cevap: Evet! Biz de öyle söylüyoruz. Eğer cariyesi ile ilişkide bulunursa, cariyenin anası ve kızı efendiye haram olur.

Soru: Bizzat siz, ananın haram olması için kız ile zifafa girme şartı yoktur, diyorsunuz, sonra nasıl oluyor da burada şart koşuyorsunuz?

Cevap: Cariyenin "karılarınız" sözünün kapsamına girebilmesi için onunla ilişkide bulunması şarttır. Çünkü zevce, sadece akitle hanımı olur. Cariye ise öyle değildir. Onunla ilişkide bulunmadıkça "karıları" kapsamına girmez. Cinsel ilişkide bulununca karısı olur ve onun anası ve kızı kendisine haram olur.

Soru: Cariyeyi muharremât âyetindeki "karılarınız" kapsamına sokuyorsunuz da, niçin zıhâr ve îlâ âyetlerindeki "kadınları" kapsamına sokmuyorsunuz?

Cevap: Âyetin siyakı ve sibakı ve işin gerçeği buna mâni olmaktadır. Çünkü zıhâr, onlara göre talâktı. Talâkın mahalli ise zevcelerdir, cariyeler değil dir. Allah zıhârın hükmünü talâktan, keffaretle izale edilen haramlığa nakletmiştir. Yani hükmü nakletmiş, fakat hükmün mahallini korumuştur. Îlâ'ya gelince, onun mahallinin zevceler olduğu sarihtir. Zira Allah Teâlâ: "Kadınlarından uzak kalmaya yemin (îlâ) edenler için, dört ay beklemek vardır. Eğer (bu müddet içerisinde onlara) dönerlerse, şüphesiz Allah bolca bağışlayan ve esirgeyendir. Eğer (yeminden dönmeyip) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah işitir ve bilir."[7] buyurmuş ve böylece mahallin zevceler olduğunu bildirmiştir.

10— Oğulların helâlleri: Allah Teâlâ, oğulların helâllerini de haram kılmıştır. Bunlar oğulların nikâhla ya da mülkiyet yolu ile ilişkide bulundukları kadınlar (eşleri ve cariyeleri)dir. Çünkü âyette geçen halîle kelimesi "helâl kılınmış kadın = helâli" anlamındadır. Bu kelimenin kapsamına kendi oğlunun oğlundan ve kızından torununun eşleri ve cariyeleri de girer. Âyetteki (مِنْ أَصْلَابِكُمْ) "= kendi sulbünüzden olan" kaydı ile, evlâtlık yoluyla edini-

4. Bakara, 2/187.
5. Nisâ, 4/22.
6. Nisâ, 4/23.
7. Bakara, 2/226-227.

len oğul (eş ve cariyesi) bu hükmün kapsamı dışında bırakılmıştır. Kayıt ihtirazîdir. Evlatlığı hükmünden çıkarmak için zikredilmiştir.

Süt oğulun eşine gelince, bu konuda dört imam ve onların görüşünde olanlar, bunu da "Oğullarınızın eş ve cariyeleri" âyetinin kapsamına dahil etmişler, "kendi sulbünüzden olan" kaydından dolayı kapsam dışı tutmamışlardır. Bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a.), "Neseb dolayısı ile haram kıldığınızı, sütten ötürü de haram kılınız."[8] hadisini delil olarak kullanmışlar ve: "Bu eş ya da cariye, eğer nesebten dolayı oğulun eş ya da cariyesi olsaydı, haram olurdu. Öyle ise süt oğulun eşi ya da cariyesi olması durumunda da haram olur. Âyetteki kayıtlama, sadece evlatlık yoluyla edinilen oğulu kapsam dışına çıkarmak içindir, başkası için değil." diyerek neseb sebebiyle haram olanın benzerini süt yolu ile de haram kılmışlardır.

Bu konuda diğerleri onlara katılmadılar ve: "Süt oğulun eşi ya da cariyesi haram olmaz. Çünkü o, kendi sulbünden değildir. Âyetteki kayıtlama, evlatlığın eş veya cariyesini kapsam dışına çıkardığı gibi, süt oğulun eş veya cariyesini de kapsam dışına çıkarır. Aralarında bir fark yoktur. Bunlar: Hz. Peygamber'in (s.a.), "Neseb dolayısı ile haram olan, sütten ötürü de haram olur." hadisine gelince; o bizim en büyük delilimiz ve dayanağımızdır, derler. Çünkü baba ve oğulların eş ya da cariyelerinin haram olması sıhriyet (evlilik) yüzündendir, nesebten dolayı değildir. Hz. Peygamber (s.a.) süt haramlığını sadece nesebten haram olan benzerlerine (nazîr) hasretmiş, sıhriyetten olan denklerine haramlığı bağlamamıştır. Haram konularında sadece nassın bulunduğu konularla yetinmek vaciptir.

Yine bunlar şöyle diyorlar: Süt dolayısı ile haramlık, sıhriyet haramlığı üzerine değil, neseb haramlığı üzerine bina edilmiştir. Sıhriyet haramlığı, başlıbaşına kâim bir asıldır. Allah Teâlâ kitabında, süt haramlığına sadece neseb cihetinden temas etmiş, asla onun haramlığına sıhriyet açısından ne bir nass, ne bir ima ve işaret, hiçbir şeyle tenbihte (işarette) bulunmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.) de nesebden dolayı haram olanın, sütten ötürü de haram kılınmasını emir buyurmuştur. Bu emirde, sıhriyet yoluyla haram olanın sütten dolayı haram olmayacağına irşad ve işaret vardır. Şayet haramlığın, nesebe hasredilmesini istemiş olmasaydı, o zaman: Nesebten ve sıhriyetten dolayı haram olanı haram kılınız, buyururdu.

Yine şöyle derler: Süt emme (*radâ*) nesebe benzetilmiştir. Bu yüzden de sadece bazı hükümleri almıştır: Haramlık ve mahremiyet gibi. Ama, miras,

8. *Fethu'l-Bârî*, 8/409; Müslim, 1445. Benzer rivâyetleri de vardır.

nafaka ve diğer neseb ahkâmını almamıştır. Çünkü (radâ) süt emme zayıf bir neseptir. Zayıflığı sebebiyle de neseb ahkâmının ancak bazısını almış, diğer hükümlerini yüklenecek güçte olmamıştır. O, sıhriyetten çok, nesebe benzemektedir. Bu durumda kendi benzeri ve eşinin hükümlerini üstlenmeden zayıf kalan rada, nasıl olur da sıhriyet ahkâmını da üstelenecek kadar güçlü olabilir?

Sıhriyet ve rada (süt emme) arasında ise, ne neseb ne de neseb şüphesi, ne cüzîlik ne de bağlantılı hiçbir ilişki yoktur. Diyorlar ki: Şayet sıhriyet haramlığı sabit olsaydı, Allah ve Rasûlü sadra şifa verecek, hüccet getirecek ve mazeret bırakmayacak şekilde apaçık beyanda bulunurlardı. Beyan Allah'tandır. Tebliğ Rasûlü'ne aittir. Bize de teslim ve kabul düşer. Bu, konuyla ilgili fikir yürütebileceğimiz son noktadır. Bu konuda kim bir hüccet ele geçirirse, onu ortaya koysun ve delil olarak sunsun. Bilsin ki biz, hemen boyun eğecek ve ona yapışacağız. Doğruya muvaffak kılan Allah Teâlâ'dır.

11— Babaların eşleri: Yüce Allah, babaların nikâhladıkları (burada nikâh cinsel ilişki anlamındadır) kadınları da oğullara haram kılmıştır. Bunun kapsamına hem nikâh akdi ile olan eşleri, hem de odalık cariyeleri girer. Yukarı doğru babaların babalarını, anaların babalarını da içine alır. Âyetteki (إلا ما قد سلف) "Ancak geçmişte olanlar hariç" ifadesi, yasaklama cümlesinin tüm içeriğinden yani günah ve cezayı gerektiren haramlıktan istisnadır. Allah Teâlâ, Peygamber ve Kitap aracılığı ile haramlığı konusunda delil vaz'etmeden önceki cahiliye devri uygulamalarını bundan istisna etmiştir.

12— Bir nikâhta iki kız kardeşi tutmak: Yüce Allah, iki kız kardeşin bir nikâhta toplanmasını haram kılmıştır. Bu hem nikâh akdi, hem de odalık (cariye) edinme yoluyla olmak üzere her iki türlü toplamayı kapsar. Nitekim haram kılınan diğer kadınlarla ilgili durum da aynıdır. Bu, sahabe ve daha sonra gelen ulemanın çoğunluğunun görüşüdür. Doğrusu da budur. Bir grup odalık (cariye) edinme yoluyla birbirine mahrem olan iki kadının toplanmasının haramlığı konusunda duraksar ve haramlığı, "Ve onlar ki ırzlarını korurlar; ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç. Doğrusu onlar (bunlarla ilişkilerinden dolayı da) kınanmazlar."[9] âyetinin umumuna aykırı bulurlar. Bu yüzden Hz. Osman (r.a.) da: "Onları bir âyet helâl kıldı, bir âyet de haram kıldı (ne diyeceğimizi bilemiyoruz)." demiştir.

Bir rivayette İmam Ahmed: "Ben, o haramdır demiyorum. Şu kadar var ki, ondan menederiz." demiştir. İmam Ahmed'in bazı müntesipleri kendi-

9. Mü'minûn, 23/5-6; Meâric, 70/29, 30.

sinden bir rivayet olarak onu mübah kıldığını söylerler. Doğrusu, o mübah kılmamıştır; ancak Hz. Osman gibi bir sahabînin tevakkuf ettiği bir konuda, teeddüben "haram" sözünü kullanmamış, aksine "Ondan menederiz." demeyi tercih etmiştir.

Haramlığa kesin hükmedenler tahrim âyetini birçok yönden tercih etmişlerdir:

1) Tahrîm âyetinde zikri geçen evlenilmesi haram kılınan diğer kadınlar, hem nikâh hem de cariyelik yoluyla haramlığı kapsamaktadır. Bunun ne ayrıcalığı var ki yalnız başına ötekilerin durumundan farklı olsun. Eğer ibâha âyeti (23/5-6) toplamayı helâl kılacaksa, o zaman odalık cariyesinin anasını, babasının ve oğlunun odalık cariyelerini de kendisine helâl kılmalıdır. Çünkü bunlar arasında hiçbir fark yoktur. (Hepsi de âyetin umumu içerisine girer.) Oysa ki bu görüşte olan hiçbir kimse bilinmemektedir.

2) Mülkiyet yolu ile ibahayı getiren (23/5-6) âyet kesinlikle belli şekillere hastır ve bunda iki kişi bile ihtilâf etmez. Meselâ kişinin süt annesine, onun kızına, kız kardeşine, halasına, teyzesine sahip olması gibi hatta imam Mâlik ve Şâfiî gibi yakın akrabalık sebebiyle azadı gerekli görmeyenlere göre neseb kız kardeşine, halasına ve teyzesine sahip olması durumunda bunları (أو ملكت أيمانكم) "= ellerinizin sahip olduğu kadınlar" ifadesinin umumuna sokarak kişiye helâl olacaklarını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla tahsis edilmiş olacağından ayetin umumunun, akid ya da mülkiyet yolu ile onların haramlığının umumiliğine ters düşeceği söylenemez. İki kız kardeşin bir nikâhta toplanması hükmü de aynıdır.

3) İbâha âyeti, sadece helâllık cihetini ve sebebini açıklamaktadır. Helâllık şartları ve mânileri konularına değinmemektedir. Tahrim âyetinde ise neseb, radâ (süt emme) sıhriyet vb. gibi helâllığa mâni hallerin açıklanması vardır. Dolayısıyla aralarında asla teâruz (çelişki) yoktur. Aksi takdirde, helâllık şart ve mânileri zikredilen her âyet, helâllığı gerektiren delile ters düşerdi ki, bu kesinlikle bâtıldır. Bu gibi durumlarda helâllik şart ve mânilerini zikreden âyetler, helâllığı getiren âyetin sükût geçtiği şart ve mânileri için beyan kabul edilir.

4) Şayet iki kız kardeş cariyeyi bir arada mülkiyet yolu ile odalık olarak almak caiz olsaydı, köle olan anne ile kızı da bir arada almak caiz olurdu. Çünkü tahrim âyeti her ikisini de aynı şekilde kapsamaktadır. Eğer ibâha âyetinin getirdiği mübahlık iki kardeş cariyeyi kapsıyorsa, anne ile kızını da kapsar.

5) Nihayet Hz. Peygamber (s.a.): "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanı-

yorsa, suyunu iki kız kardeş rahminde toplamasın."[10] buyurmuştur. Hiç şüphe yoktur ki, suyun toplanması nikâh akdi ile olduğu gibi, mülkiyet yoluyla da olur. Hadiste mü'minin halinin buna mâni olacağı belirtilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.), bir kadını halası veya teyzesi ile aynı nikâhta toplamanın haramlığına da hükmetmiştir.[11] Bu haramlık, iki kız kardeşin bir nikâhta toplanmasının haramlığı aslından alınmıştır. Ancak bu, gizli bir delâletledir. Hz. Peygamber'in (s.a.) haram kıldığı da, aynen Allah'ın haram kıldığı gibidir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.) haram kıldığı, hep Kitâb'ın delâletinden istinbat edilmiştir.

Ashab, Hz. Peygamber'in (s.a.) buyruklarını, Kur'an'dan istinbat etme hususunda son derece haristiler. Kim kendisini buna verir, kapısını çalar, kalbini ona açar, güçlü bir sağduyu, zeki bir kalple buna itina gösterirse; sünnetin tamamının Kur'an'ın tafsili, delâlet yönlerinin açıklanması ve Allah'ın ondan muradının ortaya konması olduğunu görecektir. Bu, ilmin en yüce mertebesidir. Kim buna ulaşmışsa, Allah'a hamdetsin. Kim de erişememişse, sadece kendisini, himmetini ve zaafını kınasın.

İki kız kardeşle, bir kadının halası ya da teyzesi ile bir arada aynı nikâhta evliliğin haramlığından şu neticeye ulaşılır: Aralarında akrabalık olan iki kadından biri erkek farzedildiğinde birbirlerine nikâhları düşmüyorsa, böylesi iki kadının aralarını nikâh ya da odalık yolu ile cem etmek haramdır. Bunun hiçbir müstesnası da yoktur. Eğer aralarında akrabalık yoksa, aralarını cem etmek haram değildir. Ancak mekruh olur mu? İki görüş vardır. Bir kadın ile üvey kızını bir nikâhta toplamak gibi. (Aralarında akrabalık yoktur. Ama biri erkek farzedildiğinde birbirlerine de nikâhları düşmez).

Allah Teâlâ'nın, sözü edilen haram kadınlarla evliliği ya da odalık edinmeyi haram kılışının genel kapsamından şu netice de çıkmaktadır: Nikâhı haram olan her kadının, mülkiyet yolu ile de ilişkisi haramdır. Ehl-i kitab cariyeleri bundan hariçtir. Çünkü âlimlerin çoğunluğuna göre, ehl-i kitab cariyeleri ile nikâh haramdır. Mülkiyet ile ilişkisi ise caizdir. Ebu Hanife ise bu iki

---

10. *Hidâye*'de rivayet edilen bu hadisi, tahricini yapan Zeylâî, bulamadığını söylemiştir. Bk. *Nasbu'r-Râye*, 3/168. Buharî ve Müslim, Ümmü Habîbe'den şunu rivayet etmişlerdir. Rasûlullah'a: "Ey Allah'ın Rasûlü, kız kardeşimi nikâhla!" dedim. O: "Bu hoşuna gider mi?" dedi. Ben de: "Ben senin bir tanen değilim. Bana hayırda ortak olacakların en sevimlisi kız kardeşimdir." dedim. Rasûlü Ekrem: "O bana helâl olmaz." buyurdu. (Müslim, 1449)
11. *Muvatta*, 2/532; Buharî, 67/28; Müslim, 1480; Ebu Davud, 2065-2066; Tirmizî, 1126; Nesâî, 6/96, 98. Ebu Hureyre'den.

sini aynı kabul etmiş, mülkiyet yolu ile ilişkisi caiz olduğu gibi nikâhının da caiz olduğunu söylemiştir.

Cumhûr, Ebu Hanife'ye karşı şu şekilde delil getirmiştir: Yüce Allah, "İçinizden inanmış, hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan inanmış genç kızlarınız (olan cariyeleriniz)den alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir."[12] âyetinde, cariyelerle nikâhlanmanın ancak iman vasfı ile mübah olacağını beyan buyurmuştur. "Allah'a ortak koşan (müşrik) kadınlarla, onlar iman edinceye kadar evlenmeyin."[13] âyetinde de bunu ehl-i kitap hür kadınlarına tahsis etmiştir. Böylece (ehl-i kitap) cariyeleri haramlık hükmü üzere kalmışlardır. Hz. Ömer (r.a.) ve daha başka sahabîler ehl-i kitap hanımlarının, bu âyetin kapsamına sokulduklarını anlamışlardır. Nitekim Hz. Ömer (r.a.): "Bir kadının, 'Mesih benim ilâhımdır.' demesinden daha büyük bir şirk bilmiyorum." demiştir.

Sonra şu da var: Kadınların kadınlığından istifade konusunda asıl olan; haramlıktır. Sadece mü'min olan cariyelerin nikâhı helâl kılınmıştır. Onların dışında kalan diğer cariyeler ise asli haramlık üzere kalırlar. Onların haram oluşları neticesi mefhum-ı muhalefet yolu ile de elde edilmemiştir.

Âyetin siyâk ve delâlet ettiği hususlardan çıkarılan diğer bir netice de "Haram olan her kadının kızı da haramdır." Ancak hala, teyze, oğulun eşleri, babanın eşleri ve zevcenin annesi bundan müstesnadır. Bunların kızları haram değildir. Bütün akrabalar da haramdır. Bundan Ahzab sûresinde zikri geçen amca kızları, hala kızları, dayı kızları, teyze kızları olmak üzere dört zümre müstesnadır.

13— Evli kadınlar: Nassın evlenilmesini haram kıldığı kadınlardan biri de evli kadınlardır. Bunlar, âyette "muhsanât" diye ifade edilmişler ve (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) buyurularak sağ elin mâlik olması durumu bundan istisna edilmiştir. Bu istisna, pek çokları için bir problem teşkil etmiştir. Çünkü evli olan cariyelerle, efendilerinin ilişki kurması haramdır. Şu halde istisnanın aslı nedir?

Bazıları, istisna munkatıdır ve (لكن مَامَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) demektir, demişlerdir. Buna hem lafzın hem de mânanın müsait olmadığı şeklinde cevap verilmiştir. Lafzen müsait değildir. Çünkü istisna-i munkatı, istisna-i mufarrağın olduğu yerde olur. Onun şartı da nefy, nehy, ya da istifhamdan birinin bulunmasıyla müsbet olmamasıdır. Dolayısı ile buradaki istisnanın yeri, istisna-ı

12. Nisâ, 4/25.
13. Bakara, 2/221.

münkatı yeri değildir. Mana açısından da müsait değildir. Çünkü istisna-i munkatı'da, müstesna ile müstesna minh arasında, herhangi bir şekilde müstesnanın ona dahil olacağı tevehhümünü bertaraf edecek bir bağın (râbıt) bulunması gerekir. Çünkü sen (مابالدار من أحد) "= Evde kimse yok." dediğin zaman, bu evde hayvanları ile, eşyası ile kimsenin bulunmadığını ifade edersin (مابالدار من أحد الأحمارا أو إلاّ الأثافي) "= Evde eşekten veya sacayağından başka hiç kimse yoktur." dersen, bununla müstesnânın, müstesna minhin hükmüne dahil olacağı tevehhümünü izale etmiş olursun. Bundan daha açığı "Orada selâm hariç hiçbir boş söz işitmezler."[14] âyetidir. Selâmın istisna edilmiş olması, hiçbir şey işitmeyebilecekleri şeklindeki yanlış anlamayı giderir. Çünkü hiçbir boş söz işitmemeleri, hiçbir söz işitme imkânının olmamasından da olabilir. Başka söz işitmelerine rağmen boş söz işitmedikleri anlamına da gelebilir. Evli kadınların nikâhlarının haram kılınmasında, mülkiyet yolu ile cariyelerle ilişkide bulunulmasının haramlığını tevehhüm ettirecek bir şey yoktur ki onu istisna yolu ile çıkarsın.

Bazıları da şöyle der: Hayır, istisna yerindedir. Kişi ne zaman evli cariyeye mâlik olursa, ona malikiyeti talâk sayılır ve cariye kendisine helâl olur. Konu cariyenin satımı, aynı zamanda onun talâkı da sayılır mı, sayılmaz mı konusudur? Bu konuda sahabenin iki ayrı görüşü vardır: İbn Abbas talâk kabul ediyor ve bu âyeti (4/24) delil getiriyor. Başkaları ise kabul etmiyor ve şöyle diyorlar: Nasıl ki önceki mülkiyet ittifakla sonradan yapılacak nikâhla ters düşmüyor ve bir arada bulunuyorlarsa, aynı şekilde sonradan ele geçirilen mülkiyet de daha önceden var olan nikâhla çelişmez ve bir arada bulunabilir. Hem sonra Hz. Peygamber (s.a.) Berîre satıldığı zaman kendisini (nikâhı konusunda) muhayyer bırakmıştı.[15] Eğer satış akdi ile nikâh feshedilmiş olsaydı, onu muhayyer bırakmazdı. Bunlar şöyle devam ediyorlar: Bu hadis İbn Abbas'a karşı bir delildir. Râvisi de kendisidir. Prensip, sahabînin görüşünü değil, rivayetini esas almaktır.

Üçüncü bir grup ise şöyle diyorlar: Evli cariyeyi satın alan eğer kadınsa, nikâh feshedilmiş olmaz. Çünkü alıcı kadın ona, kadınlığından istifade için

14. Meryem, 19/62.
15. Buharî (*Fethu'l-Bârî*), 9/356. Hz. Âişe şöyle der: Berîre hakkında üç hüküm (sünnet) varid olmuştur: "Birisi azad edildiğinde kocasını seçip seçmeme konusunda muhayyer kılınması..." Yine Buharî (9/359) İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: Berîre'nin kocası Mugîs adında bir köle idi. Ben onun Berîre arkasında dolandığını, göz yaşları sakalından aşağı akarak ağladığını hâlâ görür gibiyim. Hz. Peygamber (s.a.) Abbas'a: "Ey Abbas! Mugîs'in Berîre'ye olan sevgisine Berîre'nin ise Mugîse olan nefretine şaşmaz mısın?" buyurdu. Sonra Berîre'ye: "Keşke kocana dönsen!" dedi. Berîre: "Ya Rasûlallah! Bu bir emir mi?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır!" deyince Berîre: "Benim ona ihtiyacım yok." dedi.

Üçüncü bir grup ise şöyle diyorlar: Evli cariyeyi satın alan eğer kadınsa, nikâh feshedilmiş olmaz. Çünkü alıcı kadın ona, kadınlığından istifade için sahip olmamıştır. Ama alıcı erkekse o zaman nikâh feshedilir. Çünkü erkek, onun kadınlığından istifade amacı ile kendisine mâlik olmuştur. Mülk mülkiyeti, nikâh mülkiyetinden daha güçlüdür. Mülkiyet nikâhı iptal eder, ama aksi olmaz. Bunlar: "Bu takdirde Berîre hadisinde de bir problem sözkonusu olmayacaktır." demişlerdir.

Bir öncekiler bunlara şöyle cevap vermişlerdir: Alıcı kadın her ne kadar cariyenin kadınlığından bizzat istifade edemese de, onu başkası ile evlendirmek ve mehrini almak suretiyle istifade edebilir. Bu da —her ne kadar cariyenin kadınlığından bizzat kendisi istifade etmiyorsa da— mâlikiyetinin, erkeğin mâlikiyeti gibi olmasını gerektirir.

Bir başka grup; âyetin esir edilen kadınlara has olduğunu söylemişlerdir. Çünkü esir kadınlar, ele geçirildiklerinde, istibrâdan sonra kendilerini elde edenler için helâl olurlar. Evli olmaları farketmez. Şâfiî'nin ve Hanbelî mezhebinin bir görüşü böyledir. Sahih olan da budur. Nitekim Müslim, Sahih'inde, Ebu Saîd el-Hudrî'den şunu nakleder: Hz. Peygamber (s.a.) Evtâs'a ordu göndermişti. Düşmanla karşılaştılar. Onlarla savaştılar ve yendiler, esirler ele geçirdiler. Rasûlullah'ın (s.a.) ashabından bazıları, esir kadınların kocaları bulunması dolayısıyla onlarla ilişkide bulunmadan sıkıntı duyuyorlardı. Bunun üzerine Allah: "Kadınlardan evli olanlar... (size haram kılındı) ancak sağ elinizin mâlik oldukları müstesna" (4/24) âyetini indirdi. Âyetin mânası: "İddetleri bittiğinde onlar size helâldir" demektir."[16]

Bu hüküm, ele geçirilen esir kadınlarla —kâfirlerden kocaları olsa bile— ilişkide bulunmanın mübahlığını içerir. Bu durum, onların esir edilmekle nikâhlarının münfesih bulunduğuna ve karılarının kendilerine has olmasının ortadan kalktığına delâlet eder. Doğrusu da budur. Çünkü müslümanlar onun hakkının bulunduğu mahalli ve karısının rakabesini elde etmişlerdir. Böylece onları ele geçirenler, üzerlerinde kocalarından daha çok hak sahibi olmuşlardır. Bu durumda kadınlığından istifade nasıl haram olur? Bu görüşe ters düşecek ne bir nass ne de bir kıyas vardır.

İmam Ahmed'in tâbilerinden bazıları, "Esir kadın ile ilişki, sadece tek başına (kocası ile değil) esir edilmişse mübah olabilir." demişlerdir. Çünkü geride kalan kâfir kocanın bekası meçhuldür. Meçhul ise yok hükmündedir. Dolayısıyla istibrâdan sonra ilişkide bulunulması caiz olur. Eğer kocası bera-

16. Müslim, 1456.

berinde ise caiz olmaz. Bunlara şu şekilde cevap verilmiştir: Kadın yalnız başına esir edilse ve kesin olarak bilsek ki darulharpte kocası hayatta, bu durumda siz ilişkinin helâl olacağını söylüyorsunuz (Bu nasıl oluyor?). Buna pek mukni cevap veremediler. "Asıl olan, nadiri galib olana ilhak etmektir." dediler. Onlara denir ki: Genel ve galib olan —esir kadınların yalnız başlarına getirilmeleri durumunda— kocalarının hayatta olmalarıdır. Onların tümden ölmeleri çok nadirattandır. Sonra onlara şöyle denir: Kocanın kendisi, malları ele geçirildiği takdirde ele geçirenlerin mülkü olmakta ve dokunulmazlığı kalkmaktadır. Bu durumda özellikle, karısının üzerindeki hakkının hâlâ dokunulmaz olmasını gerektiren hususiyet nedir? Halbuki zevce, kocası ve malları, hepsi kendilerini ele geçirenlerin mülkü olmuşlardır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu uygulaması, mülkiyet yoluyla putperest cariyelerle ilişkide bulunmanın caiz olduğuna delâlet eder. Çünkü Evtâs esirleri ehl-i kitap değillerdi. İlişkide bulunulmaları konusunda Hz. Peygamber (s.a.), onların müslüman olmalarını şart koşmamış, mâni olarak sadece istibrayı göstermiştir. Onlar yeni müslüman olmuşlarken, bu meselenin hükmünün kendilerine gizli kalmasına sebep olacak şekilde beyanın ihtiyaç ânından geciktirilmesi mümkün değildir. Sayıları binlerce olan bütün esirlerin, tek bir cariye geri kalmayacak şekilde tamamının müslüman olmasını var saymak son derece uzaktır. Çünkü onlar İslâm'a zorlanmamışlardır; derhal ve bütün olarak İslâm'a koşmalarını gerektirecek basiret, arzu ve sevgiye de sahip değillerdi. Gerek sünnetin, gerekse Hz. Peygamber (s.a.) dönemi ve sonrasındaki sahabe tatbikatının gereği hangi dinden olurlarsa olsunlar cariyelerle ilişkide bulunmanın cevazı şeklindedir. Bu Tâvus ve başkalarının görüşüdür. *el-Muğnî* sahibi de bunu desteklemiş ve delillerini tercih etmiştir. Muvaffakiyyet Allah'tandır.

Cariyelerle ilişkide bulunmanın cevazı için müslüman olmalarnının şart olmadığına, Tirmizî'nin Irbâz b. Sâriye'den rivayet ettiği Hz. Peygamber'in (s.a.), "Karınlarındakini doğurmadıkça esir kadınlarla ilişkide bulunmayı haram kıldığı" hadisidir.[17] Hz. Peygamber (s.a.), haramlık için tek bir gaye belirlemiştir. O da çocuğun, doğurulmasıdır. Şayet İslâm'a bağlı olsaydı, onu açıklamak istibrâ şartını açıklamaktan daha önemli olurdu.

Sünen ve *Müsned*'de Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kimseye, esirlerden bir kadına istibrâ etmedikçe yaklaşması helâl olmaz."[18] buyurur. "Müslüman olmadıkça" diye buyurmaz.

---

17. Ahmed, 4/127; Tirmizî, 1564. Râvileri sikadır. Yalnız Ümmü Habîbe bt. Irbâz meçhuldür. Hadis, şahitleri ile birlikte sahih olmaktadır.
18. Ebu Davud, 2158; Ahmed, 4/108. Senedi sahihtir.

İmam Ahmed'in rivayeti: "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, esir kadınlardan biriyle hayız görmedikçe ilişkide bulunmasın."[19] şeklindedir. Burada da "Müslüman olmadıkça" diye buyurmamıştır.

Yine *Sünen*'de Hz. Peygamber (s.a.) Evtas'ta elde edilen esir kadınlar hakkında: "Hamile olanlar doğurmadıkça, hamile olmayanlar da bir hayız görmedikçe kendileriyle ilişkide bulunulmaz." [20] buyurmuş, bu hadiste de "müslüman olmadıkça" dememiştir. Ondan tek bir yerde dahi, esir kadınlarla ilişki için İslâm şartından bahsettiği varid olmamıştır.

2— Evlilikte Din Farkı:

İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Hz. Peygamber (s.a.) kızı Zeyneb'i (kocası) Ebu'l-Âs b. er-Rebî'e ilk nikâhı üzere geri vermiştir. Başka bir şey yapmamıştır.[21] Bunu Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud ve Tirmizî, rivayet etmişlerdir. Bir rivayetinde: "Altı sene sonra müslüman oldu, yeni bir nikâh yapmadı."[22] şeklindedir. Tirmizî: "İsnadında bir beis yoktur." demiştir. Başka bir rivayette de: "Zeynep ondan altı sene önce müslüman olmuştu. Ne şahid tuttu, ne mehir verdi, hiçbir şey yapmadı." şeklindedir.

İbn Abbas (r.a.) anlatır: Hz. Peygamber (s.a.) devrinde bir kadın müslüman oldu ve evlendi. Kocası, Hz. Peygamber'e geldi ve: "Ya Rasûlallah! Ben müslüman olmuştum ve o benim müslüman olduğumu biliyordu." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), kadını öteki kocadan aldı ve ilk kocasına teslim etti. Ebu Davud rivayet etmiştir.[23]

---

19. Ahmed, 4/109. Senedi sahihtir.
20. Ebu Davud, 2157. Senedinde hafızası iyi olmayan Şerîk el-Kâdî vardır. Hadisi şevahid konusunda hasendir. İbn Hacer isnadını hasen bulurken, Hâkim (2/195) sahih kabul etmiştir.
21. Ahmed, 1876, 2366, 3290; Ebu Davud, 2240; Tirmizî, 1143; İbn Mâce, 2009; Darakutnî, s. 396; Hâkim, 3/638-639; Musannef, 12644. Hadis şahitleri ile birlikte (*Musannef*, 12647; Tahavî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, 2/149) kuvvet kazanmakta ve sahih olmaktadır. Ahmed, 6938; Tirmizî, 1142; İbn Mâce, 2010; Dârakutnî, s. 396 ve Beyhakî, 7/188'de tahric edilen: "Hz. Peygamber, kızı Zeyneb'i Ebu'l-Âs b. er-Rebî'e yeni bir nikâhla verdi." şeklindeki hadis zayıftır. Çünkü senedinde, tedlîsçi ve güvenilemeyen Haccâc b. Ertât vardır. Rivayetinin hemen akabinde İmam Ahmed der ki: Bu hadis zayıftır. Haccâc, Amr b. Şuayb'dan işitmemiştir. Aksine Muhammed b. Ubeyd el-Arzemî'den işitmiştir. Arzemî'nin hadisi on para etmez. Bu konudaki sahih hadis, "Hz. Peygamber'in (s.a.) onları ilk nikâhları üzere bıraktığını" ifade eden hadistir.
22. İfade Tirmizî'ye aittir. İbn Mâce'de "iki sene sonra" şeklindedir. Ayrıca bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 2/511; *Nasbu'r-Râye*, 3/212 (dipnot).
23. Ebu Davud, 2239; İbn Mâce, 2008. İbn Hibbân (1280) ve Hâkim (2/200) sahih olduğunu söylemişlerdir. Zehebî de bu görüştedir.

İbn Abbas yine şöyle der: Bir adam Hz. Peygamber döneminde müslüman olarak geldi. Arkasından karısı müslüman oldu. Adam: "Ya Rasûlallah, o benimle birlikte müslüman oldu." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de, kadını kocasına verdi.[24] Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söyler.

İmam Mâlik[25] şöyle nakleder: Ümmü Hakîm bt. Hâris b. Hişâm, Mekke'nin fethi günü müslüman olmuştu. Kocası İkrime b. Ebu Cehl İslâm'a girmedi; kaçtı ve Yemen'e gitti. Ümmü Hakîm arkasından Yemen'e gitti ve onu buldu; İslâm'a davet etti, o da müslüman oldu. Fetih senesinde O'na doğru koştu, üzerinde ridası yoktu. Hemen bîat etti. Hz. Peygamber (s.a.) onları nikâhları üzerine bıraktı.[26]

İmam Mâlik şöyle der: Bize ulaştığına göre, bir kadının Allah'a ve Rasûlü'ne hicret etmesi durumunda kocası kâfir olarak küfür diyarında ikâmet ediyorsa iddeti henüz bitmeden müslüman olarak çıkıp gelmezse, hicret, kadınla kocası arasını ayırır.[27]

Bu hadislerden şu hükümler çıkarılır:

1— Karı-koca birlikte müslüman olsalar, bunlar eski nikâhları üzeredirler, İslâm'dan önceki vukû şekli araştırılmaz. Sahih olarak akdedilip edilmediğine bakılmaz. Ancak akdi iptal edici unsur hâlâ mevcutca —meselâ evlenmişler ve müslüman olmuşlar, ama hâlâ önceki kocasının iddeti içerisinde olması gibi— üzerinde icmâ olan ya da ebedî haramlığı gerektiren bir unsur içeriyorsa —neseb ya da süt emme dolayısı ile evlenmesi kendisine haram olan bir kadınla evlilik gibi—, aralarını cem etmesi haram olan kadınlarla bir arada yapılmışsa —iki kız kardeş, beş ve daha fazla hanım ile evlilik örneğindeki gibi—, işte bu üç şeklin hükümleri farklıdır. İslâm'dan önce yapılmış olmasına bakılmaksızın dikkate alınır ve gereği yapılır.

2— Karı-koca müslüman olurlar, fakat aralarında neseb, radâ ya da sıhriyetten dolayı mahremiyet bulunursa veya iki kız kardeşin, teyze ile yeğenin, hala ile yeğenin ve bir nikâhta birleştirilmeleri haram olan daha başka kimselerin aynı nikâhta toplanması sözkonusu olursa, icmâ-ı ümmetle araları ayrılır. Şu kadar ki haramlık nâmahremlerin tümünden kaynaklanıyorsa dilediğini tutma hususunda koca muhayyer kılınır. Eğer zevce, kocanın zinadan olma kızı ise cumhûra göre araları yine ayrılır. Eğer koca, nesebin zina ile sabit olacağına inanıyorsa, araları ittifakla ayrılır. Kadın, bir müslüma-

24. Tirmizî, 1144; Ebu Davud, 2238.
25. Kitabın aslında bu isim Tirmizî şeklindedir. Müellif hatası olmalıdır.
26. *Muvatta*, 2/545. Hadisteki inkıta için bk. *İsâbe*, 4/426 (1228).
27. *Muvatta*, 2/545: İbn Şihâb'dan.

nın iddeti içerisinde iken birisiyle evlense ve içlerinden biri müslüman olsa, ittifakla araları ayrılır. Eğer kâfirin iddetini beklerken evlilik olmuşsa, eğer tefrik illeti olarak müfsid (akdi bozucu) unsurun devamını veya müfsidliği üzerinde icmâ edilmiş olmasını alırsak, araları ayrılmaz. Çünkü kâfirin iddeti devam etmez. Kâfirlerin nikâhlarını iptal eden ve zina ile aynı kefede tutanlara göre kâfirin iddeti yeni nikâha mâni değildir.

3— Kadın, akitten önce işlediği zinadan hamile iken eşlerden biri müslüman olursa, bu durumda da müfsid unsurun devamı veya müfsidliği üzerinde icmâ oluşu illetlerini esas almaya bağlı olarak iki görüş bulunmaktadır.

Akit, velisiz veya şahitsiz yapılmışsa veya iddet içerisinde yapılmış ve iddet bitmişse, kız kardeş üzerine kıyılmış fakat ölmüşse, veya beşinci kadına nikâh kıyılmış, o da ölmüşse; bu gibi durumlarda müslüman olan eşler önceki nikâhları üzere bırakılırlar. Yine harbî bir erkek harbî bir kadını zorla ele geçirse ve bunun, bir nikâh olduğuna itikat etseler, sonra da müslüman olsalar, oldukları hâl üzere bırakılırlar.

Yine hadisler, eşlerden birinin diğerinden önce müslüman olması durumunda, aradaki nikâhın —araları ister hicretle ayrılsın, ister ayrılmasın— münfesih olmayacağı hükmünü içerir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.), eşlerden birinin diğerinden evvel müslüman olması durumunda, aralarındaki nikâhı yenilediği asla bilinmemektedir. Sahabenin müslümanlığı öyle gerçekleşirdi. Kişi karısından veya karısı kişiden önce müslüman olurdu. Onlardan müslüman olanların, hiçbirisi eşleriyle aynı anda müslüman olduklarını telaffuz etmemişlerdir. Bu, hiç olmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.) kızı Zeyneb'i, Ebu'l-Âs b. Rebî'e geri vermiştir. Halbuki o, Hudeybiye senesinde müslüman olmuştur. Oysaki Zeyneb, ilk bi'set anından beri müslümandı. Her ikisinin de müslüman olması arasında, on sekiz seneden fazla bir müddet vardır.

Râvinin hadisteki "Zeyneb'in müslümanlığı ile onun İslâm'a girmesi arasında altı sene vardı." sözünde, bir yanlış anlama vardır. Bununla "Zeyneb'in hicreti ile onun müslümanlığı arasında..." demek istemiştir.

"Bu takdirde bu süre içerisinde iddet biter. Hz. Peygamber (s.a.) bu durumda nasıl nikâhı yenilemez?" şeklindeki bir itiraza şöyle cevap verilebilir: Müslüman kadınların müşriklere haramlığı hükmü, ancak Hudeybiye barışından sonra inmiştir. Daha önce böyle bir haramlık yoktu. Dolayısıyla bu müddet içerisinde, haramlık hükmü henüz meşrû olmadığı için nikâh feshedilmiş olmuyordu. Haramlık hükmü inince, Ebu'l-Âs müslüman oldu. Hz. Peygamber (s.a.) de (Zeyneb'i) kendisine geri verdi.

İddete itibar hakkında ne bir nas ne de icmâ hiçbir delil yoktur. Ham-

mad b. Seleme—Katâde—Saîd b. el-Müseyyeb yoluyla Hz. Ali; kâfir olan eşlerden birinin müslüman olması hakkında, "Kadın hicret yurdunda olduğu sürece, kocası onun kadınlığına (nikâhına) en çok mâlik olandır." demiştir.

Süfyan b. Uyeyne—Mutarrif b. Tarîf—Şa'bî senediyle ise Hz. Ali: "Kadın şehrinden çıkmadıkça, kocası onun üzerinde daha çok hak sahibidir." demiştir.

İbn Ebî Şeybe, Mu'temir b. Süleyman—Ma'mer—Zührî yoluyla şunu zikreder: "Kadın müslüman olur, kocası olmazsa, aralarını sultan ayırmadıkça onlar nikâhları üzeredirler."[28]

Hadislerde iddetin itibara alındığına dair hiçbir kayıt yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) de kadına iddetinin bitip bitmediğini sormazdı. Şüphe yoktur ki, müslüman olmak yalnız başına bir ayrılık sebebi olsaydı, bu ayrılık ric'î (dönülebilir) değil, bâin (dönüşü nikâhla) olurdu. İddetin, nikâhın devamı konusunda herhangi bir etkisi yoktur. İddetin etkisi, kadının başkasıyla nikâhlanmasına engel olmada kendini göstermektedir. Eğer müslüman olmak, aralarında ayrılığı gerçekleştirseydi, kocanın iddet içerisinde karısı üzerinde daha fazla hakkı bulunmazdı. (Ayrılık bâin olduğu için). Hz. Peygamber'in uygulamasından anlaşılan şudur: Nikâh mevkûftur. Eğer koca, iddet bitmeden önce müslüman olursa kadın onun zevcesidir. Eğer iddeti sona ererse, kadın artık istediğine varabilir. Dilerse eski kocasını bekler. Eğer müslüman olursa, yeni bir nikâha ihtiyaç duyulmadan onun zevcesi olur.

Müslüman olduğundan ötürü nikâhını yenileyen hiçbir kimsenin bulunduğunu bilmiyoruz. Olan şu iki husustan biri idi: Ya ayrılıyorlardı ve kadın başkası ile nikâhlanıyordu ya da ikisinden birinin müslüman olması gecikse bile kadın kocasında kalıyordu. Ayrılığın gerçekleşmesi ya da iddete itibar edilmesine gelince, bu konuda Hz. Peygamber'in, kendi devrinde pekçok müslüman olanların bulunmasına ve eşlerden birinin diğerinden önce ya da sonra müslüman olması arasında az ya da çok zaman geçmesine rağmen, bu ikisinden biri ile hüküm verdiğini bilmiyoruz. Hudeybiye sulhu ve Fetih sonrasında, Hz. Peygamber'in eşleri, birinin İslâmiyet'i kabulü diğerinden sonra olsa bile nikâhları üzerinde bırakması sözkonusu olmasaydı; o zaman "İslâmiyetle, iddete itibar etmeksizin aralarının derhal ayrılmalarına" hükmederdik. Çünkü Allah Teâlâ: "Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar... Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın."[29] buyurmaktadır. Bu durumda İslâmiyet, ayrılık sebebi olur. Ayrılık sebebi olan her şeyi ayrılık takip eder. Süt emme, hulû, talâk gibi. Bu, Hallâl, ve arkadaşı Ebu Bekir,

28. Her iki haber de *Muhallâ* (7/314)'dadır. İkisi de sahihtir.
29. Mümtahine, 60/10.

ile İbnü'l-Münzir ve İbn Hazm'ın görüşüdür. Hasan, Tâvûs, İkrime, Katâde, Hakem'in mezhepleri de böyledir. İbn Hazm, bunun aynı zamanda Hz. Ömer, Câbir b. Abdillah ve İbn Abbas'a da ait olduğunu, Hammad b. Zeyd, Hakem b. Uteybe, Saîd b. Cübeyr, Ömer b. Abdülaziz, Adiy b. Adiy el-Kindî, Şa'bî ve daha başkalarının da bu görüşle fetva verdiklerini söyler. Ben de bunun, İmam Ahmed'den nakledilen iki rivayetten biri olduğunu söylüyorum.

Ancak, "Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl değildir." âyetinin üzerine indiği zat (Hz. Peygamber), ayrılığın hemen gerçekleştirilmesi hükmüne gitmemiştir. İmam Mâlik, *Muvatta*'da İbn Şihâb'dan şunu nakleder: "Safvân b. Ümeyye ile, karısı Velid b. Muğire'nin kızının müslüman olmaları arasında bir ay kadar zaman vardır. O, Fetih günü müslüman olmuş, kocası Safvan ise kâfir olarak Huneyn ve Tâif savaşlarına katılmış, sonra müslüman olmuştur. Hz. Peygamber aralarını ayırmamış, eski nikahları ile beraberlikleri devam etmiştir."[30]

İbn Şihâb şöyle der: "Ümmü Hakîm, Fetih gününde müslüman olmuştu. Kocası İkrime ise Yemen'e kaçtı. Karısı onu İslâm'a davet etti. O da müslüman oldu ve geldi. Hz. Peygamber'e (s.a.) bîat etti. Hz. Peygamber (s.a.) onları nikâhları üzere bıraktı."[31] İbn Abdilberr: "Bu hadisin şöhreti, isnadından daha güçlüdür." demiştir.

Şu da kesin olarak bilinmektedir: Ebu Süfyan b. Harb fetih sırasında, Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'ye girmeden önce oradan çıkmış ve müslüman olmuştu. Karısı Hind ise fetih gerçekleşinceye kadar müslüman olmamıştı. Bunlar da nikâhları üzere kaldılar. Yine Hakîm b. Hizâm, karısından önce müslüman olmuştu. Ebu Süfyan b. Hâris ile Abdullah b. Ebî Ümeyye fetih senesinde çıkmışlar ve Hz. Peygamber (s.a.) ile Ebvâ'da karşılaşmışlar ve hanımlarından önce müslüman olmuşlardı. Bunlar da nikâhları üzere kaldılar.

Özetle, Hz. Peygamber'in (s.a.), müslüman olanlardan hiç birisinin karısı ile arasını ayırdığı bilinmemektedir.

Müslüman olanların nikâhlarını yenilemenin gerekliliğini söylemek, son derece yanlıştır ve Hz. Peygamber'e (s.a.) aslı olmayan, bilgisizce söz isnad etmektir. Eşlerin şehadet kelimesini harfiyen aynı anda ve beraberce söylemiş olmaları mümkün olamayacağı mâlumdur. Buna rağmen, O, hiç kimsenin nikâhını yenilememiştir.

Bu görüşü, bazı tutarsızlıkları içermekle birlikte, ayrılığı iddetin bitmesine

30. *Muvatta*, 2/543-544.
31. İbn Hişâm, 2/418.

bağlı (mevkûf) kılan görüş takip eder. Çünkü bu görüş hakkında munkatı da olsa haberler bulunmaktadır. Eğer bunlar sahih olsaydı, başka bir görüşe gitmek caiz olmazdı. İbn Şübrüme şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.) zamanında bazan adam karısından önce, bazan da kadın kocasından önce müslüman olurdu. İddet bitmeden önce diğerinin müslüman olması durumunda, kadın yine karısı olurdu. İddet bittikten sonra müslüman olursa, aralarında nikâh kalmazdı."

Konuyla ilgili Tirmizî'nin sözü, konu başında geçti. İbn Hazm'ın Hz. Ömer'den (r.a.) nakline gelince, onu nerden naklettiğini bilmiyoruz. Bilindiği kadarıyla Hz. Ömer (r.a.) aksi görüştedir. Çünkü Hammad b. Seleme — Eyyûb ve Katâde—İbn Sîrîn—Abdullah b. Yezîd el-Hatmî senediyle sabittir ki, Hz. Ömer karısı müslüman olan bir hıristiyan hakkında kadına muhayyerlik vermiş ve dilerse ondan ayrılabileceğine ve dilerse onun üzerinde kalabileceğine hükmetmiştir.[32] Zaruri olarak bilinecektir ki, Hz. Ömer (r.a.) kadını, ya müslüman oluncaya kadar onu beklemesi ve eskiden olduğu gibi yine onun zevcesi olması ya da ondan ayrılması arasında muhayyer bırakmıştır.

Yine Hz. Ömer hakkında şu da sahih olarak bilinmektedir: Bir hristiyanın karısı müslüman olmuştu. Hz. Ömer: "Eğer müslüman olursa kadın karısıdır. Müslüman olmazsa araları ayrılır." dedi. Adam müslüman olmadı. Araları ayrıldı.

Yine karısı müslüman olan Ubâde b. Nu'man et-Tağlibî'ye Hz. Ömer: "Ya müslüman olursun, ya da karını senden alır, ayırırız!" demiştir. Adam da yanaşmayınca, karısını ondan ayırmıştır.

Bu nakiller, İbn Hazm'ın naklettiği görüşe açıkça muhaliftir. İbn Hazm; Ömer, İbn Abbas ve Câbir'in İslâmiyet sebebiyle eşler arasını ayırdıklarına dair haberlere yapışmıştır. Bunlar, mücmel haberlerdir ve ayırmanın derhal olduğu konusunda sarih değillerdir. Bunlar sahih ise bizim Hz. Ömer'den (r.a.) ve Hz. Ali'den (r.a.) naklettiklerimiz de sahihtir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

---

32. İsnadı sahihtir. Bk. *Muhallâ*, 7/313.

D) KARI-KOCA MÜNASEBETLERİ

1— Azil Konusundaki Hükmü:

Sahihayn'da Ebu Saîd şöyle anlatır: Esir kadınlar ele geçirmiştik ve azil (cinsel ilişki sırasında meninin dışarı dökülmesi) yapıyorduk. Bunu Rasûlullah'a sorduk. Bize üç defa: "Siz onu gerçekten yapıyor musunuz?" diye sordu ve devamla: "Kıyamete kadar yaratılması mukadder hiçbir can yoktur ki, dünyaya gelmiş olmasın." buyurdu. (1)

Sünen'de yine Ebu Saîd'den rivayet edilir: Bir adam: "Ya Rasûlullah! Benim bir cariyem var, ondan azilde bulunuyorum; onun gebe kalmasını istemiyorum. Erkeklerin (bir kadından) istediği şeyi de istiyorum. Yahudiler ise azlin, "ve'd-i hafî" (bir nevi, çocuğun gizlice diri diri gömülmesi) olduğunu söylüyorlar." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Yahudiler yalan söylemiş. Eğer Allah onun yaratılmasını dilemişse, sen onu geri çeviremezsin." buyurdu.(2)

Sahihayn'da Câbir'den (r.a): "Biz Hz. Peygamber (s.a.) zamanında, Kur'an inip dururken azilde bulunurduk." dediği nakledilir.(3)

Yine Câbir (r.a.) *Sahih-i Müslim*'de şöyle diyor: "Rasûlullah zamanın-

1. Buharî, 67/96; Müslim, 1438; Ebu Davud, 2172; *Muvatta*, 2/594; Tirmizî, 1138; Nesâî, 6/107.
2. Ebu Davud, 2171; Ahmed, 3/33; 51, 53; Tirmizî, 1136; Beyhakî, 7/230.
3. Buharî, 67/96; Müslim, 1440; Tirmizî, 1137; Ebu Davud, 2173.

da azil yapardık. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.) ulaştı. O, bize bunu yasaklamadı."[4]

Yine Müslim, Câbir'den (r.a.) şöyle naklediyor: Bir adam, Hz. Peygamber'e (s.a.) sual sordu ve: "Yanımda bir cariyem var, ondan azil yapıyorum." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Şüphesiz ki bu hareket, Allah'ın irade ettiği bir şeye mâni olamaz." buyurdu. Bilâhare o adam gelerek; "Ya Rasûlallah! Sana bahsettiğim cariye hamile kaldı." dedi. O zaman Hz. Peygamber (s.a.): "Ben, Allah'ın kulu ve Rasûlü'yüm!" buyurdu.[5]

Yine Müslim'de Üsâme b. Zeyd'den rivayet edilir. Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve: "Ya Rasûlallah! Ben karımdan azilde bulunuyorum." dedi. Hz. Peygamber "Bunu niçin yapıyorsun?" diye sordu. Adam: "Kadının çocuğuna (veya çocuklarına) zarar geleceğinden korkuyorum." cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Bu iş zararlı bir şey olsaydı; İranlılarla, Bizanslılara (Rûm) zarar verirdi." buyurdu.[6]

İmam Ahmed'in *Müsned*'i ile İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Hz. Ömer (r.a.) "Rasûlullah (s.a.) izni olmadıkça hür kadından azilde bulunulmasını yasakladı." demiştir.[7]

Ebu Davud, Ebu Abdillah—İbn Lehîa—Câfer b. Rebîa—Zührî—Muharrar b. Ebî Hureyre—Ebu Hureyre senedi ile Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hür bir kadından ancak izni ile azil yapılabilir."[8] buyurduğunu nakletmiş ve sonunda: "Son derece münker bir hadis!" demiştir.

Bu hadisler, azlin caiz olduğuna açıkça delâlet eder. Bu konuda ruhsat bulunduğu on sahabîden rivayet edilmiştir. Bunlar: Hz. Ali, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebu Eyyûb, Zeyd b. Sâbit, Câbir, İbn Abbas, Hasan b. Ali, Habbâb b. Eret, Ebu Saîd el-Hudrî, İbn Mes'ûd'dur. Allah hepsinden razı olsun.

İbn Hazm: "Azlin mübahlığı Câbir, İbn Abbas, Sad b. Ebî Vakkas, Zeyd b. Sâbit ve İbn Mes'ûd'dan (r.anhum) sahih olarak gelmektedir." demiştir. Sahih olan da budur.

Bir grup âlim ise azli haram kılmıştır. Ebu Muhammed İbn Hazm da bunlardandır.

Bir grup da ayırıma giderek, eğer hür kadın izin verirse mübah olur, izin

4. Müslim, 1440; Câbir'den.
5. Müslim, 1439; Ebu Davud, 2173; Ahmed, 3/312, 386; Beyhakî, 7/229.
6. Müslim, 1443.
7. Ahmed, 1/31; İbn Mâce, 1928. Senedinde zayıf bir râvi olan İbn Lehîa vardır.
8. Senedinde zayıf olan İbn Lehîa vardır.

vermezse haram olur. Eğer kadın, cariye ise o takdirde efendisinin izni ile mübah olur; izni olmazsa mübah olmaz. Bu İmam Ahmed'in tasrih ettiği görüşüdür. Onun yolundakilerden bazıları: "Hiçbir şekilde mübah olmaz." derken, bir kısmı da: "Her hal ve şekilde helâl olur." demişlerdir. Kimisi de: "Hür olsun köle olsun, kadının izni ile mübah olur. İster hür ister köle olsun, kadının izni yoksa mübah olmaz." demişlerdir.

Kayıtsız olarak mübah görenler zikrettiğimiz hadisleri delil olarak kullanmakta ve kadının hakkının balcığından zevk duymada olduğunu, inzalde bir hakkının bulunmadığını söylemektedirler. Kayda bağlamadan mutlak surette haram kılanlar ise, Müslim'in *Sahih*'inde naklettiği Hz. Âişe hadisini delil olarak kullanmaktadırlar. Şöyle ki: Hz. Âişe, Ukkâşe'nin kız kardeşi Cüdâme bt. Vehb'den şöyle naklediyor: Rasûlullah (s.a.) bir takım insanların arasındayken yanına vardım. Ona azil konusunu sordular. Hz. Peygamber (s.a.) de: "O, bir çocuğu diri diri gizlice mezara gömmek (ve'd-i hafî)dir, 'Diri diri mezara gömülen kız çocuğuna sorulduğu vakit'[9] âyetinde sözkonusu olandır." buyurdu.[10]

Azl'in haramlığı görüşünde olanlar şöyle derler: Bu, azlin helâllığını bildiren haberleri nesheden bir delildir. Çünkü bu, asıldan naklediyor. Helâllığını bildiren hadisler ise berâet-i asliye üzere vârid olmuşlardır. Şerîatın getirdiği hükümler berâet-i asliyeden (harama, vacibe v.b.) nakledici bir özellik arzeder.

Câbir'in, "Kur'ân inerken, biz azil yapardık. Eğer yasaklanacak bir şey olsaydı, Kur'ân onu yasaklardı." sözüne karşı şöyle denebilir: Evet, kendisine Kur'ân inen zat, "O kız çocuğunu küçük yollu diri diri gömmektir." sözü ile onu yasaklamıştır. Diri diri gömmenin her türlüsü haramdır. Nitekim Hasan Basrî, Ebu Saîd el-Hudrî hadisinde, Hz. Peygamber (s.a.) yanında azilden söz edilince: (لاعَلَيْكُمْ أَلاَّ تَفْعَلُوا ذَاكُمْ، فَإِنَّمَا هُوَ الْقَدَرُ) "=Hayır, onu yapmamalısınız. Çünkü bu ancak bir kaderden ibarettir." (Hadis, "azli terketmekte size bir zarar yoktur" şeklinde de anlaşılabilir.) buyurmasından, bir yasak mânası sezinlemiştir. İbn Avn diyor ki: Ben bu hadisi Hasan'a söyledim. Bana: "Vallahi bu söz, tıpkı bir yasaklamaya benziyor." dedi.[11] Azlin haram olduğunu savunanlar, azilde nikâhtan beklenen neslin kesintiye uğraması sözkonusu olduğunu, kötü bir beraberliğe ve kadın için tam nefsinin arzuladığı sırada duyduğu lezzetin kesilmesine sebep olduğunu ifade ile görüşlerini delillendirmek istemişlerdir.

9. Tekvîr, 81/8.
10. Müslim, 1442.
11. Müslim, 1438 (131).

Bunlar devamla şöyle diyorlar: Haramlığından dolayıdır ki, İbn Ömer (r.a.) azil yapmıyordu ve: "Eğer çocuklarımdan birisinin azil yaptığını bilsem, ona ibret olacak bir ceza verirdim." demişti. Hz. Ali (r.a.) azil yapmayı kerih görüyordu. İbn Mes'ûd, azil hakkında: "O, küçük yollu kız çocuğunu diri diri gömmektir." demişti. Ebu Ümâme'ye sorulduğunda, "Onu yapan bir müslüman görmüş değilim." demişti. Nâfi', Hz. Ömer'in azil yüzünden bazı çocuklarını dövdüğünü belirtir. Saîd b. el-Müseyyeb: "Hz. Ömer ve Hz. Osman azil yapmayı menederlerdi." demiştir.[12]

Serdedilen bu delillerin, bütün sarahat ve sıhhati ortada olan azli mübah kılan hadisler ile çelişmesi sözkonusu değildir. Cüdâme bt. Vehb hadisini ele alalım. Her ne kadar Müslim rivayet etmişse de, onun hilâfına pekçok hadis bulunmaktadır. Ebu Davud; Musa b. İsmaîl—Ebân ve Yahya—Abdurrahman b. Sevbân ve Rifâa—Ebu Saîd el-Hudrî senedi ile şunu nakleder: Bir adam: "Ya Rasûlallah! Benim bir cariyem var. Ben ondan azilde bulunuyorum. Onun gebe kalmasını istemiyorum. Erkeklerin (bir kadından) istediği şeyi de istiyorum. Yahudiler ise azlin "ved'-i hafî" (çocuğun gizlice diri diri gömülmesi) olduğunu söylüyorlar." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Yahudiler yalan söylemiş. Eğer Allah onun yaratılmasını dilemişse, sen onu geri çeviremezsin." buyurdu.[13] Sıhhat bakımından işte bu isnâd kâfidir. Râvilerinin hepsi de sika ve hafız. Bazıları hadisin muztarib olduğunu söyleyerek cerhine gitmek istemişlerdir. Çünkü hadiste Yahya b. Ebî Kesîr üzerinde ihtilâf vardır. Bazıları Yahya b. Ebî Kesîr—Muhammed b. Abdurrahman b. Sevbân—Câbir kanalıyla gelmiştir, demişlerdir. Hadisi bu senedle Tirmizî ve Nesâî tahric etmişlerdir.[14] Bazıları: Ebu Mutî' b. Rifâ'a'dan, bazıları: Ebu Rifâa'dan, diğer bazıları da: Ebu Seleme—Ebu Hureyre'den nakledilmiştir, demişlerdir. Bu durum hadise bir zarar vermez. Çünkü bu hadis Yahya katında hem Muhammed b. Abdurrahman—Câbir senediyle hem İbn Sevbân—Ebu Seleme—Ebu Hureyre senediyle hem de İbn Sevbân—Rifâa—Ebu Saîd senediyle sabit olmuş olabilir. Geriye Ebu Rifâa'nın ismi hakkında ihtilâf kalıyor. Ebu Râfi'mi, İbn Rifâa mı, yoksa Ebu Mutî mi? Bu durum ise Rifâa'nın durumu belli olduğu için bir zarar vermez.

Câbir hadisinin, azil yapmanın caiz olduğu konusunda açık ve sahih olduğunda bir kuşku yoktur. İmam Şâfiî (r.a.): "Biz Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabından pek çok kimsenin, bu konuya ruhsat verdikleri ve azil yapmakta bir sakınca görmedikleri konusundaki rivayetlerini biliyoruz." demiştir. Bey-

12. Bk. İbn Hazm, *Muhallâ*, 10/71.
13. Kaynakları için dipnot: 2. Hadisin şahidi vardır, sahihtir.
14. Râvileri sikadır.

hakî: "Azil hakkında ruhsat rivayetlerini Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebu Eyyûb el-Ensârî, Zeyd b. Sâbit, İbn Abbas vb. gibi ashabtan naklediyoruz." der.[15] Bu, aynı zamanda İmam Mâlik, Şâfiî ve Kûfe âlimleriyle ilim adamlarından çoğunluğun görüşüdür.

Cüdâme hadisi hakkında: "Tenzihen sakınmak gereğini bildirmek için vârid olmuştur." diyenler olduğu gibi, bazıları da onu zayıf bulmuş ve: "Nasıl olur da Hz. Peygamber (s.a.) azil konusunda yahudileri tekzip eder, sonra da onların sözlerini söyler? Bunun muhal olduğu apaçık ortadadır." demişlerdir. Bir başka grup buna itiraz etmiş ve: "Yahudileri tekzîb hadisi muztaribtir. Cüdâme hadisi ise *Sahih*'de rivayet edilmiştir." demiştir.

İki hadisin arasını bulmaya çalışanlar da olmuş ve şöyle demişlerdir: Yahudiler: 'Azil yapıldığında asla çocuk olmaz' diyorlardı; Hz. Peygamber (s.a.), onları bu konuda yalanladı. Allah Rasûlü'nün (s.a.), "Eğer Allah onu yaratmayı dilemişse, sen onu geri çeviremezsin." sözü de buna delâlet eder. "O, ve'd-i hafî'dir, (çocuğu diri diri gizlice gömmektir)." sözüne gelince, azil her ne kadar gebeliğe tümden mâni değil ise de —cinsel ilişkiyi terketme gibi— azalmasında etkilidir.

Bir başka grup daha çıkmış ve: "Her iki hadis de sahihtir. Ancak haram kılan hadis, öbürünü neshetmektedir." demişlerdir. Bu da İbn Hazm vb.'nin yoludur. Bunlar şöyle delil getiriyorlar: "Çünkü tahrim hadisi, (hükmü) asıldan (haramlığa) nakilde bulunmaktadır. Hükümler, haram kılınmadan önce aslî ibaha üzere olurlar." Bunların bu nesih iddiası, iki hadisten birisinin diğerinden daha sonra vârid olduğunu açıklayacak kesin bir tarih belirlemesine muhtaçtır. O da nerede! Şunu da biliyoruz ki, Hz. Ömer ve Hz. Ali cenin üzerinden yedi devre geçmedikçe itlâfı durumunda "mev'ûde" (diri diri toprağa gömülmüş) olmayacağında ittifak etmişlerdir. Kadı Ebu Ya'lâ ve başkaları, Ubeyd b. Rifâa—babası yoluyla şöyle anlatıyorlar: Hz. Ömer'in yanında, Rasûlullah'ın (s.a.) ashabından bir grupla birlikte Hz. Ali, Zübeyr ve Sa'd toplandılar ve azil hakkında tartıştılar ve: "Azilde bir sakınca yoktur." dediler. Bir adam: "Onun, 'küçük mev'ûde (diri diri gömülen kız)' olduğunu sananlar vardır." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Üzerinden yedi devre geçmedikçe "*mev'ûde*" olmaz. Önce çamurdan bir öz, sonra nutfe, sonra kan pıhtısı (*alaka*), sonra bir çiğnem et (*mudga*), sonra kemik, sonra et, sonra da bambaşka bir yaratılış (şekillenme) devreleri."[16] dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Doğru söyledin. Allah sana uzun ömürler versin." diye onu tas-

15. Beyhakî, 7/230-231.
16. Bk. Mü'minûn, 23/12-14. âyetler. Hz. Ali'nin saydığı bu devreler, âyette sözü edilen devrelerdir.

dik etti. "Uzun ömürler dileme"nin cevazını benimseyenler, Hz. Ömer'in bu sözüne dayanırlar.

Hür kadının izni ile azli caiz görenlere gelince, bunlar da şöyle diyorlar: "Çocukta, erkeğin hakkı olduğu gibi, kadının da hakkı vardır. Bu yüzdendir ki hidâne (çocuğun bakımı) konusunda kadının hakkı daha önce gelir." Bunlar, azil hususunda odalık cariyenin iznine itibar edilmeyeceğini söylerler. Çünkü cariyenin nöbet (*kasm*) hakkı yoktur. Eğer cinsel ilişkide cariyenin bir hakkı olsaydı, efendisinin îlâ (yaklaşmayacağına yemin) yapması durumunda, kendisinden rücûda bulunması talep edilirdi.

Bunlar şöyle diyorlar: Kişinin karısının cariye olması durumunda ise, çocuğunun köle olmasını önlemek amacıyla karısının izni olmaksızın azilde bulunabilir. Ancak cariyenin efendisinin izni önemlidir. Çünkü çocuk üzerindeki hak ona aittir. Dolayısıyla —hür kadında olduğu gibi— azil yapabilmek için efendinin iznine itibar edilir. Hem sonra kadınlığından istifadenin bedeli, hür kadın için sözkonusu olduğu gibi, efendi için de söz konusudur. (Bu yüzden efendinin durumu ile hür kadının durumu arasında benzerlik vardır.) Dolayısıyla azil konusunda efendinin izni, hür kadının izini gibi olur.

Ebu Tâlib'in rivayetinde İmam Ahmed: "Kişi, cariyeyi nikâhladığı zaman sahiplerinden (azil hususunda) izin ister. Çünkü onlar çocuk isterler. Hür kadın ise, hak kendisinindir, çocuk ister (bu yüzden azil için izni gerekir). Kendi cariyesine gelince ondan izin istemez." demiştir.

Salih, İbn Mansûr, Hanbel, Ebu'l-Hâris, Fadl b. Ziyâd ve el-Mervezî rivayetlerinde ise (İmam Ahmed) şöyle diyor: "Hür kadından izni ile azilde bulunur. Cariye —kendi cariyesin—den ise izinsiz azil yapar." İbn Hânî'nin rivayetinde ise: "Azilde bulunduğunda ise (eğer olursa) çocuk onundur." Çünkü azil yapmakla beraber yine de çocuk olabilir. Nitekim bazı kimseler: "Çocuğum olmuşsa, ancak azil yapmaktan olmuştur." demişlerdir. el-Mervezî'nin, ümmü veledden azil yapma konusundaki rivayetinde ise: "Eğer (efendi) isterse; şayet ümmü veled, sana helâl olmaz derse, onun buna hakkı yoktur." demiştir.

2— Emzikli Kadınla Cinsel İlişki (Gıyle) Konusundaki Hükmü:

Sahih-i Müslim'de Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: "Vallahi, gıyleyi yasak etmek içimden geçti. Nihayet Bizanslılar'la, İranlılar'ın bunu yaptıklarını, fakat çocuklarına bir zarar vermediğini hatırladım."(17)

17. Müslim, 1442; *Muvatta*, 2/608; Ebu Davud, 3882; Tirmizî, 2078; Nesâî, 6/106, 107. Cüdâme bt. Vehb'den.

Sünen-i Ebî Davud'da ise: Esmâ bt. Yezîd hadisinde: "Çocuklarınızı gizlice öldürmeyiniz. İrade ve kudreti ile yaşadığım Allah'a yemin ederim ki, (gıylenin etkisi çocuk büyüdükten sonra bile kendisini gösterir) o ata binen süvariye erişir de onu düşürür, ölümüne sebep olur." Râvi; bundan neyi kasdediyor? dedim. Esmâ: "Gıyleyi, kişinin emzikli kadını ile ilişkide bulunmasını." dedi.[18]

Ben derim ki: Birinci hadis Cüdâme bt. Vehb hadisidir. Cüdâme hadisi, iki konuyu içermektedir; her ikisinin de muarızı vardır. Hadisin başı, "Vallahi gıyleyi yasak etmek içimden geçti." şeklinde yukarıda geçti. Esmâ hadisi buna muarızdır. Hadisin sonu ise: "Sonra azilden sordular. Hz. Peygamber (s.a.) de: O, ve'd-i hâfîdir (çocuğu gizlice diri diri gömmektir), buyurdu." şeklindedir. Buna da Ebu Saîd'in, "Yahudiler yalan söylemiş" şeklindeki hadisi muarızdır. Belki, "Çocuklarınızı gizlice öldürmeyiniz." buyruğu buna sebep olunmamasını yasaklamaktadır, denilebilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) gıyleyi, çocuğun öldürülmesine benzetmiştir. Oysa ki, gerçek bir öldürme değildir. Öyle olsaydı, büyük günahlardan olur ve Allah'a şirk koşmakla birlikte zikredilirdi. Hiç şüphe yoktur ki, emzikli kadınlarla ilişkide bulunmak kaçınılmaz bir durumdur. Bir erkeğin, çocuğuna süt verdiği sürece karısına yaklaşmaması sabretmesi mümkün değildir. Eğer onlarla ilişkide bulunmak haram olsaydı, dinden zarurî olarak bilinen, onun açıklanması en önemli olan bir husus olur, ümmet ve en hayırlı nesil (ashab) o konuyu ihmal etmezdi. Oysa ki, gıylenin haram olduğunu açıklayan bir kişi olmamıştır. Bunlardan da anlaşılır ki, Esmâ hadisi irşâd ve çocuğa karşı ihtiyatlı davranmayı, yeni bir hamilelikle fesada uğrayacak sütü emme durumuna maruz kalmamasını öğütlemek içindir. Bu sebepledir ki, Arapların âdetine göre, çocuklara analarının dışında süt anne tutulurdu. Hadisteki menden olsa olsa, çocuğa zarar verecek yolların kapatılmasını isteme (sedd-i zerîa) anlamı çıkar. Sedd-i zerîa babında prensip şudur: Eğer daha üstün bir maslahatla sedd-i zerîanın tearuzu sözkonusu olursa, maslahat, zerîaya takdim edilir. Daha önce de tekrar tekrar açıklanmıştı. Allah en iyi bilendir.

3— Zifaf Hakkı ve Geceleme Nöbetine Riayet ve Bu Konudaki Fıkhî Hükümler:

Sahihayn'da Enes'ten rivayet edilen hadis şöyledir: "Sünnet olan şudur: Bir adam, bâkire kızı dul kadının üzerine alırsa onun yanında yedi gece ka-

18. Ebu Davud, 3881, 3882; Ahmed, 6/453, 457, 458; İbn Mâce, 2012; İbn Hibbân, 1304.

lır. Sonra sıra ile devam eder. Dulu bâkirenin üzerine alırsa yanında üç gece kalır ve sonra sıra ile devam eder." Ebu Kılâbe: "Enes'in bu hadisi Hz. Peygamber'e (s.a.) ref ettiğini söyleyebilirim." demiştir.[19]

Ebu Kılâbe'nin bu söylediği, bizzat Enes'ten tasrih edilmiş olarak gelmiştir. Bezzâr, *Müsned*'inde Eyyûb es-Sahtiyanî—Ebu Kılâbe—Enes silsilesi ile Hz. Peygamber'in (s.a.) bâkire için yedi, dul için de üç (gece) ayırdığını rivayet eder.

Sevrî de, Eyyûb ve Halid el-Hazzâ—Ebu Kılâbe—Enes senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.): "Kişi bâkire kızla evlenirse, onun yanında yedi (gece) kalır. Dul ile evlenirse, yanında üç (gece) kalır." buyurduğunu rivayet eder.

Sahih-i Müslim'de Ümmü Seleme'den şöyle anlatılır: Rasûlullah kendisi ile evlenip, zifafta bulunup yanında üç gece kaldıktan sonra şöyle demiştir: "Senin ehlin (kocan) üzerine bir yüklüğün yok. Eğer istersen sana yedi geceyi tamamlarım. Ama senin yanında yedi gece kalırsam, diğer kadınlarımın yanında da yedi gece kalırım." Başka bir rivayette: Hz. Peygamber (s.a.) çıkmak isteyince elbisesini tuttum. Bana: "Eğer istersen senin yanında daha fazla kalayım ve bunu senin nöbetine (sıra) sayayım. Bâkire için yedi, dul için üç gece (zifaf hakkı) vardır." buyurdu.[20]

Sünen'de Hz. Âişe'den şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber (s.a.), sıraya uyar (*kasm*) ve âdil davranırdı. Sonra: "Allah'ım! Gücümün yettiği hususlarda benim yapabildiğim taksimat işte budur. Senin mâlik olduğun, fakat benim elimde olmayan hususlarda (kalbi kastediyor) beni kınama." diye dua ederdi.[21]

Sahihayn'da: "Bir sefere çıkmak istediğinde, kadınları arasında kur'a çekerdi. Kur'a hangisine çıkarsa, beraberinde onu götürürdü." [22] rivayeti yer alır.

Yine *Sahihayn*'da bildirildiğine göre: Hz. Sevde vâlidemiz kendi sırasını Hz. Âişe vâlidemize bağışlamıştı. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye hem kendi sırasını, hem de Sevde vâlidemizin sırasını ayırırdı.[23]

---

19. Buharî, 67/101; Müslim, 1461; *Muvatta*, 2/530; Ebu Davud, 2124; Tirmizî, 1139.
20. Müslim, 1460; *Muvatta* 2/529; Ebu Davud, 2122.
21. Tirmizî, 1140; Ebu Davud, 2134; Nesâî, 7/64; Dârimî, 2/144; İbn Mâce, 1971. İsnadı sağlamdır. İbn Hibbân (1305), Hâkim (2/187) ve Zehebî sahih kabul etmişlerdir.
22. Buharî, 67/97; Müslim, 2445, 2770.
23. Buharî, 67/98; Müslim, 1463.

Sünen'de Hz. Âişe vâlidemiz şöyle anlatıyor: "Allah Rasûlü (s.a.) hanımları arasında yaptığı paylaştırmada onların yanında eğleşme konusunda bizi birbirimizden üstün tutmazdı. Çok nâdir günler dışında hepimizi ziyaret eder, dokunmadan bütün hanımlarına uğrar, sonunda sırası gelen eşinin yanına varır ve geceyi onun yanında geçirirdi."[24]

Sahih-i Müslim'de, Hz. Peygamber'in (s.a.) bütün eşlerinin, her gece, Hz. Peygamber'in yanına geleceği eşinin evinde toplandıkları belirtilir.[25]

Sahihayn'da Hz. Âişe'den rivayet edilir: "Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden (*nüşûz*), yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse..."[26] âyeti hakkında vâlidemiz: "Bu âyet, uzun süre yanında kaldığı erkeği tarafından boşanmak istenilen kadın hakkında inmiştir. Kadın: "Beni boşama, yanında tut, bana karşı nafaka ve sırama riayet hakkımdan vazgeçiyorum." diyebilir. İşte âyetin ikinci kısmındaki, "Anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır." ifadesi de bununla ilgilidir.[27]

Hz. Peygamber'in (s.a.) râşid halifesi ve amca oğlu Ali b. Ebî Tâlib, kişinin cariye üzerine hür kadınla evlenmesi durumunda cariyeye bir gece, hür kadına iki gece ayırması gerektiğine hükmetmiştir. Râşid halifelerinin hükümleri, her ne kadar Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi hükümlerine eşit değilse de, ümmete vacip olması açısından kendi hükümleri gibidir. Nitekim İmam Ahmed, aynı onuda Hz. Ali'nin (r.a.) bu hükmünü delil olarak kullanmıştır. İbn Hazm, bu haberin Minhâl b. Amr ve İbn Ebî Leylâ yüzünden zayıf olduğunu söylemişse de, bu bir şey ifade etmez. Çünkü her ikisi de sika, hâfız ve kadri yüce insanlardır. Öteden beri âlimler, her konuda İbn Ebî Leylâ ile ihticacta bulunagelmişler, rivayetlerin sika râvilere muhalif olma ya da herkesten ayrılıp (şâz) tek kalma gibi hususlardan korunabilmesi için onun rivayetlerine vurmuşlar, aksi takdirde o rivayeti güvenilir ve doğru bulmamışlardır.

Konu ile ilgili hadisler şu hükümleri içerir:

1— Başlangıçta zifaf hakkının vacip olması: Kişi, dul üzerine bâkire kızla evlenirse, yanında yedi gece kalır. Sonra aralarında eşit olarak sırayı gözetir. Eğer dul ile evlenirse, onu muhayyer bırakır, isterse yedi gece kalır ve üçten fazlasını sonraki haklarına mahsup eder. İsterse üç gece kalır ve bunu sonraki hakları yerine saymaz. Çoğunluk âlimlerin görüşü budur. Re'y ehli imamı

24. Ebu Davud, 2135. Senedi hasendir.
25. Müslim, 1462.
26. Nisâ, 4/128.
27. Buharî, 67/95; Müslim, 3021.

ile zâhir ehli imamı bu konuda muhalefet etmişler ve: "Yeni hanımın, öncekilerden fazla bir hakkı yoktur. Aralarında eşitliği gözetmek vaciptir." demişlerdir.

2— Dul, yedi gün gecelemesini tercih ederse, daha sonra telâfi edilir ve üç gün de aleyhine hesap edilir. Ama üç gün gecelemesini tercih ederse, bu üç gün aleyhine hesap edilmez. Bundan şu sonuç çıkar: Bir konuda fazla değil, sadece üç gün için kendisine izin verilen bir kimse, o şeyi üç günden fazla yapsa, o üç gün de, izinsizlik kapsamına girer ve eğer üzerine günah gereken bir şey ise günahkâr olur. Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.) Muhacirlere, hac menâsikini tamamladıktan sonra (Mekke'de) üç gün ikâmet etmesi için ruhsat vermesine benzer. Eğer devamlı ikâmet ederse, oradaki ikâmetin tamamı için (ruhsat verilen üç gün de dahil olmak üzere) zemme maruz kalır.

3— Sevgi konusunda, eşler arasında eşitlik vacip değildir. Çünkü bu elde olmayan bir iştir. Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) en çok sevdiği eşi idi. Bundan, cinsel ilişkide de eşitliğin gerekmeyeceği neticesi çıkarılır. Zira bu da sevgi ve arzuya bağlıdır. O da kalpleri çevirip döndüren Allah'ın elindedir.

Bu hususta tafsilat vardır: Eğer koca, bir istek olmadığı ve âletinin uyanmadığı için cinsel ilişkiyi terkediyorsa mazurdur. İstek var, fakat kadının kumasına olan aşırı arzusundan dolayı terkediyorsa, bu kendi elinde ve kudretinde bir şeydir. Bu durumda üzerine vacip olan ilişkiyi yerine getirmişse, kadının başka bir hakkı kalmayacağından eşit davranması gerekmez. Eğer vacip olan görevi yerine getirmemişse, kadının kocadan onu yerine getirmesini isteme hakkı vardır.

4— Koca, yolculuğa çıkmak istediğinde, kur'a çekmeden eşlerinden birini beraberinde götürmesi caiz değildir.

5— Bu durumda, dönüşte yolda geçen günleri, o kadının sırasına sayamaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), bu günleri kadının gelecek sıralarına mahsup etmemişti.

Bu konuda üç görüş vardır:

a) Kur'a çeksin çekmesin, yolda geçen günleri o kadının sırasına sayamaz. Ebu Hanife ve Mâlik bu görüştedirler.

b) Kur'a çeksin çekmesin, o günleri kadının sırasına sayar. Zâhirîler de bu görüştedir.

c) Eğer kur'a çekerse saymaz. Kur'a çekmeden birisini götürürse, o günleri onun sırasına sayar. İmam Ahmed ve Şâfiî'nin görüşleri de böyledir.

6— Bir kadın kendi sırasını kumasına bağışlayabilir. Bu durumda koca, geceleme nöbetini kendisine hibe edilen kumadan başkasına tahsis edemez. Eğer zevce, kendi sırasını doğrudan kocasına hibe etmişse, koca onu dilediği hanımına tahsis edebilir. Aralarındaki fark şudur: Gece kadının kendi hakkıdır. Hakkından vazgeçer ve kumasına tahsis ederse, onun için belirlenmiş olur. Kocaya hibesi durumunda ise tayin yoktur. Koca onu istediğine tahsis eder. Hibe edenin nöbeti ile, hibe edilenin nöbeti peşpeşe geliyorsa, ona peşpeşe iki gece ayırır. Eğer peşpeşe gelmiyorsa, acaba günlerin yerini değiştirerek sırasını peşpeşe iki gün şekline getirebilir mi? Bu konuda fukaha iki görüşe ayrılmıştır. Her iki görüş de İmam Ahmed ve Şâfiî'nin mezhebinde mevcuttur.

7— Koca, birisinin gününde bütün kadınlarına uğrayabilir, ancak sırası olmayanla cinsel ilişkide bulunamaz.

8— Bütün kadınların, sıra kendisinde olan kumalarının evinde toplanmaları ve uyku saatine kadar sohbet etmeleri, sonra her birinin kendi odasına çekilmesi caizdir.

9— Kişi karısından usanır ve ondan hoşlanmazsa, veyahut evlilik hukukunu yerine getirmekten âciz kalırsa, onu boşayabilir, ya da muhayyer bırakır: Dilerse kendi yanında ikâmete devam eder; ama —artık anlaşmalarına göre— sıra gözetme, cinsel ilişki ve nafaka gibi konularda ya da bunların bir kısmında hakkı bulunmaz. Eğer kadın böyle bir anlaşmaya rıza gösterirse, anlaşma bağlayıcı olur ve daha sonra kadın için talep hakkı kalmaz.

Bu Sünnetin ortaya koyduğu, gerektirdiği netice olmaktadır. Doğrusu da budur, başka türlüsü de caiz olmaz. "Kadının hakkı yenilenir ve ne zaman isterse bu anlaşmadan dönebilir." diyenlerin görüşü fasiddir. Çünkü bu anlaşma, bir nevi bedelli akit (muavaza) sayılmaktadır. Allah buna "sulh" ismini vermiştir. Dolayısıyla, diğer hak ve mallar üzerine yapılan sulh anlaşmasının bağlayıcılığı gibi, bu da bağlayıcıdır. Eğer anlaşmadan sonra, kadına hakkını talep imkânı verilecek olursa, bu durumda zarar daha katmerli haline ertelenmiş olur ve asla sulh olmaz. Aksine en yakın düşmanlık sebeplerinden biri olur ki, şerîat böylesi bir durumdan münezzehtir. Hem sonra vaadettiği zaman sözünde durmaması, anlaştığı zaman hıyanet etmesi; kişinin münafıklığının alâmetlerindendir. Hz. Peygamber'in (s.a.) uygulaması, bu durumu reddetmektedir.

10— Evli cariye kadının hakları, Hz. Ali'nin (r.a.) hükmettiği gibi, hür kadınınkinin yarısı kadardır. Ashabtan buna bir muhalifin bulunduğu bilinmemektedir. Fakihlerin çoğunluğu da bu görüştedir. İmam Mâlik'ten bir rivayet hariç. Ona göre ikisi de eşittir. Zahirîler de bu görüştedir. Cumhûrun

görüşü, adaletin gerektirdiği görüştür. Çünkü Allah Teâlâ hür kadınla köle kadını ne talâkta, ne iddette, ne hadde (ceza), ne mülkte, ne mirasta, ne hacda, ne gündüz ya da gece koca yanında kalma müddetinde, ne nikâhının azimet telakkisinde —çünkü cariye ile evliliği zaruret kabilinden saymıştır— ne nikâhlı kadınların adeti hakkında —çünkü köle, iki kadından fazlası ile evlenemez—, evet bütün bunlarda hür kadın ile köle kadını eşit tutmamıştır. Cumhûrun görüşü budur. İmam Ahmed, müsned olarak Hz. Ömer'den: "Erkek köle iki kadınla evlenir, iki talâkla boşar, karısı iki hayız müddeti iddet bekler." dediğini nakletmiş ve bunu delil olarak kullanmıştır. Ebu Bekir Abdülaziz de Hz. Ali'den (r.a.): "Köleye, iki kadından fazlasını nikâhlaması helâl olmaz." dediğini rivayet etmiştir.

İmam Ahmed, senedi ile birlikte Muhammed b. Sîrîn'den nakleder: Hz Ömer, insanlara: "Köle, kaç kadınla evlenebilir?" diye sordu. Abdurrahman: "İki kadınla! Talâkı da ikidir." diye cevap verdi. İşte Ömer, Ali ve Abdurrahman —Allah onlardan razı olsun— (hep aynı fikirde); bu görüşün yaygınlığı, kıyasa uygunluğu ve açıklığı yanında, ashab içerisinde onlara muhalif birisinin olduğu da bilinmemektedir.

4— Başkasından Hamile Kalan Kadınla Cinsel İlişkide Bulunmak:

Sahih-i Müslim'de Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edilir: Rasûlullah (s.a.) bir çadır kapısında hemen hemen doğurmak üzere olan bir kadının yanına uğramış da: "Galiba bu adam bu kadınla cima etmek istiyor." demiş, ashab: "Evet," cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Vallahi içimden geldi, bu adama öyle bir lânet edeyim ki, onunla birlikte kabrine girsin! Acaba bu adam çocuğu mirasçı yapmak kendisine helâl olmadığı halde, onu nasıl mirasçı yapar. Çocuğu köle gibi kullanmak kendisine helâl olmadığı halde onu nasıl hizmetçi olarak kullanır." buyurmuştur.[28]

Ebu Muhammed İbn Hazm: "(Başkasından) hamile olan kadınla cinsel ilişkide bulunmanın haramlığı konusunda bu haberden başka sahih haber yoktur." demiştir. *Sünen* sahipleri, Ebu Saîd'den (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.), Evtâs esirleri hakkında: "...Hamile olan kadın doğurmadıkça, hamile olmayan kadın bir hayız görmedikçe kendisi ile ilişkide bulunulmaz." buyurduğunu rivayet ederler.[29]

28. Müslim, 1441.
29. Ebu Davud, 2157; Hâkim, 2/195. Ebu Saîd el-Hudrî'den "Sahih li-gayrihi"dir. Daha önce geçti.

Tirmizî de, hasen olduğunu belirttiği: "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kimse, kendi suyu ile, başkasının çocuğunu sulamasın."[30] hadisini rivayet etmiştir.

Yine Tirmizî'de Irbâz b. Sâriye'den (r.a.): "Hz. Peygamber'in (s.a.), karınlarındakileri doğurmadıkça, esir edilen kadınlarla cimada bulunmayı haram kıldığı" nakledilmiştir.[31]

İlk hadiste geçen, "Acaba bu adam, çocuğu mirasçı yapmak kendisine helâl olmadığı halde onu nasıl mirasçı yapar. Onu köle gibi kullanmak kendisine helâl olmadığı halde, onu nasıl hizmetçi olarak kullanır." sözü hakkında üstadımız (İbn Teymiyye) şöyle derdi: "Onu nasıl kendisinden miras kalan bir köle yapar da, kendi oğlu olduğu halde onu köle istihdam eder gibi kullanır? Çünkü ilişkide bulunması, çocuğun gelişmesine katkıda bulunur." İmam Ahmed: "Cima çocuğun işitme ve görmesini arttırır." demiştir. Yine İmam, başkasından hamile olan bir cariye satın alıp da onunla doğurmadan önce ilişkide bulunan birisi hakkında: "Çocuk, satın alana ilhak edilmez, ona tâbi de olmaz. Aksine onu âzad etmesi gerekir. Çünkü çocuğa kendisi de ortak olmuştur. Zira su (meni), çocuğun gelişmesine katkıda bulunur." demiştir. Ebu'd-Derdâ (r.a.), Hz. Peygamber'den (s.a.) yukarıda naklettiğimiz hadisi rivayet eder. Hadisin mânası şudur: Başkasından hamile olan kadınla cima eden kimse, eğer o çocuğu kendi nesebine katar ve mirasına ortak ederse, bu helâl olmaz. Çünkü kendi çocuğu değildir. Eğer onu, (köleden doğma olduğu için) köle olarak alır ve istihdam ederse, bu da helâl olmaz. Çünkü su (meni) çocuğun gelişiminde etkili olduğu için onun oluşumuna ortak olmuştur.

Hadisimizde, hamile bir kadının nikâhlanmasının haramlığına açık bir delâlet vardır. Gebeliği ister kocadan ister efendisinden olsun, ister şüphe yolu ile veya zina mahsûlü olsun farketmez. Bu konuda ihtilâf yoktur. Sadec gebeliğin zina mahsûlü olması durumunda yapılan akdin sıhhati konusunda iki görüş bulunmaktadır. Birincisi: Bu tür nikâh bâtıldır. İmam Ahmed ve Mâlik'in görüşü böyledir. İkincisi: Nikâh sahihtir. Bu da Ebu Hanife ve Şâfiî'nin görüşü olmaktadır. Sonra bunlar ihtilâf etmişler ve Ebu Hanife, iddeti bitirinceye kadar (çocuğu doğurana kadar) cinsi münasebette bulunmaktan menetmiştir.[32] İmam Şâfiî ise mekruh görmüştür. Şâfiî'nin tâbileri ise: "Haram olmaz." demişlerdir.

30. Ahmed, 4/108; Ebu Davud, 2158; Tirmizî, 1131. Senedi sahihdir.
31. Ahmed, 4/127; Tirmizî, 1564. Senedi, şevahid konusunda hasendir.
32. Hanefî imamlarından Ebu Yûsuf'a göre ise fâsiddir. Bk. *Hidâye*, 1/194.

E) NİKÂHTA DENKLİK

1— Kişinin Bağışladığı Hürriyetini Mehir Sayarak Cariyesiyle Evlenme Konusundaki Hükmü:

Sahih'de rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Safiyye'yi âzad etti ve bahşettiği hürriyetini kendisine mehir yaptı. Enes'e: "Mehir olarak ne verdi?" diye soruldu. O: "Kendisini mehir yaptı." diye cevap verdi.[1] Bunun cevazını Hz. Ali (r.a.) de benimsemiş, Enes b. Mâlik de böyle yapmıştır. Tâbiîlerin en âlimi ve efendisi Saîd b. el-Müseyyeb, Ebu Seleme b. Abdurrahman, Hasan el-Basrî, Zührî, Ahmed, İshak hep aynı görüştedirler.

İmam Ahmed'den başka bir rivayet daha vardır. Ona göre; nikâhına, izni ile yeniden başlamadıkça caiz olmaz. Eğer nikâha yaklaşmazsa, (kendisini evlenmek amacı ile âzad eden efendisine) kendi kıymetini ödemesi gerekir.

İmam Ahmed'den, üçüncü bir rivayet daha vardır: Ona göre de efendi bir adamı vekil tayin eder. Vekil onu, âzad ettiği cariyesi ile evlendirir.

Sahih olan, sünnete uygun düşen, sahabe kavillerine ve kıyasa uygun olan birinci görüştür. Çünkü efendi cariyenin mülkiyetine sahipti. Cariye sahibi, onun rakabesindeki mülkiyet hakkını düşürdü, kadınlığından istifade mülkiyetini ise nikâhla bâki bıraktı. Cariyeyi âzad edip de, kendisine hizmet etmesini şart koşması, hizmet menfaatini âzaddan istisna etmesi caiz olduğuna göre, bunun evleviyetle caiz olması lâzım gelir. Hizmet menfaatinin âzaddan istisna edilmesi mevzuu daha önce Hayber gazası anlatılırken izah edilmişti.[2]

---

1. Buharî, 67/13; Müslim, 1365.
2. Bu konu için bk. Hayber Gazası, 3/393-394.

2— İzne Bağlı Nikâhın Sıhhati:

Sünen'de İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir: "Bâkire bir kız, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve babasının kendisini zorla evlendirdiğini söyledi. Allah Rasûlü (s.a.) onu (nikâhı kabul edip etmemekte) muhayyer kıldı."[3]

İmam Ahmed, bu hadisin gereği ile hükmetmiştir. Salih'in rivayetinde, amcası tarafından evlendirilen küçük (erkek) çocuğu hakkında İmam Ahmed: "Herhangi bir vakitte rıza gösterirse caizdir. Rıza göstermezse fesheder." demiştir. Oğlu Abdullah da ondan şu nakilde bulunur: "Yetim kız çocuğu evlendirildiğinde, bâliğ olduğu zaman kendisinin muhayyerlik hakkı vardır." Yine İbn Mansûr, İmam Ahmed'den şöyle nakleder: Süfyan'ın, "Evlendirilen ve zifafa girilen yetim bir kız çocuğunun, kocasının yanında hayız görmesi (bülûğa ermesi) durumunda kız muhayyer olur. Eğer kendi nefsini dilerse, evlilik vâki olmaz. Kendisi üzerinde başkalarından daha çok hak sahibidir. Eğer, kocamı seçtim derse, onların nikâhlarına şahit olsunlar." şeklindeki sözü, İmam Ahmed'e anlatılınca: "Güzel!" demiştir.

Hanbel'in rivayetinde ise, kölenin efendisinden habersiz evlenmesi, sonra efendisinin durumdan haberdar olması hakkında İmam Ahmed: "Eğer dilerse efendi boşar, talâk efendisinin elindedir. Eğer evliliklerine izin verirse talâk, köle kocanın elindedir." der. "Efendi boşar." sözünün mânası; akdi iptal eder, yürürlüğe girmesine mâni olur, onaylamaz, demektir. Kadı bu şekilde yorumlamıştır. Bu, nassın zâhirine aykırıdır. Sözkonusu bu görüş Ebu Hanîfe ve bazı tafsilatla birlikte Mâlik'in görüşleridir. Kıyas, bu görüşün sahih olmasını gerektirmektedir. Zira iznin, icap ve kabulü öne geçmesi caiz olunca, gecikmesi de caiz olmalıdır.

Yine akdin feshedilmek üzere mevkûf kılınması caiz olunca, icazet vermek üzere mevkûf kılınması (bekletilmesi) da caiz olmalıdır. Vasiyyet gibi. Zira önemli olan, karşılıklı rızadır. Bunun da akdin in'ıkadından sonra meydana gelmesi, başlangıçta meydana gelmesi gibidir. Sonra satış akdinde muhayyerlik şartının aranması, aslında akdin, muhayyerlik hakkı ile kabul ya da reddini isteyebilecek tarafın icazetine bağlanması demektir. Tevfik Allah'tandır.

3— Nikâhta Denklik (Kefâet):

Allah, insanların birbirlerine karşı olan durumlarını şu âyetlerde belirtmiştir:

3. Ebu Davud, 2096; İbn Mâce, 1875; Ahmed, 2469. Senedi sahihtir.

"Ey insanlar! Doğrusu Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en değerli ve üstün olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır."[4]

"Mü'minler, ancak kardeştirler."[5]

"Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, birbirlerinin velîleridirler."[6]

"Rabları, onların dualarını kabul etti: Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun kadın olsun çalışan hiçbir kimsenin işini boşa çıkarmayacağım."[7]

Hz. Peygamber (s.a.) de şöyle buyurur:

"Ne Arabın (Arap olmayana) ne de Arap olmayanın Araba, ne beyazın siyaha, ne de siyahın beyaza üstünlüğü vardır. Üstünlük ancak takva[8] iledir. İnsanlar Âdem'dendir. Âdem ise topraktandır."[9]

"Falanca sülâle benim dostlarım (velîlerim) değildir. Benim dostlarım, nasıl ve nerede olurlarsa olsunlar, takva sahipleridir."[10]

Tirmizî'de: "Dininden ve ahlâkından hoşnut olduğunuz birisi size (kızınızı istemek üzere) geldiğinde, onu evlendiriniz (kızınızı veriniz). Eğer bunu yapmazsanız yeryüzünde fitne ve büyük bir fesat olur." buyurduğu nakledilir. "Ya Rasûlallah! Onda (istemediğimiz bazı şeyler) olsa da mı?" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) üç defa: "Dininden ve ahlâkından hoşnut olduğunuz birisi size geldiğinde, onu evlendiriniz." buyurdu.[11]

4. Hucurât, 49/13.
5. Hucurât, 49/10.
6. Tevbe, 9/71.
7. Âl-i İmrân, 3/195.
8. *Takva*: Allah'ın emirlerini yapmak suretiyle, rızasını kaybetmekten; yasaklarından kaçınmak suretiyle de gazabına uğramaktan sakınmaktır.
9. Ahmed, 5/411. İsnadı sahihtir.
10. Buharî, 78/14; Müslim, 215; Ahmed, 4/203. Buharî ayrıca *el-Edebu'l-Müfred* (897)'de Ebu Hureyre'den merfû olarak şunu nakleder: "Kıyamet gününde benim dostlarım takva sahipleridir. Bazıları neseb itibarı ile diğerlerinden daha yakın olsa bile bu böyledir. İnsanlar bana amellerle gelmezler ve siz dünyayı omuzlarınızda taşıyarak gelirsiniz de "Ya Muhammed!" der, imdat istersiniz. Ben de şöyle ve şöyle: "Hayır!" derim. (Hz. Peygamber (s.a.) bunu söylerken de) her iki yanından da yüz çevirdi. Hadisin senedi hasendir,
11. Tirmizî (1085): Hasen-garîb, demiştir. Hadisin şahitleri vardır: Bk. Tirmizî, 1084; İbn Mâce, 1967; Hâkim, 2/164, 165.

Allah Rasûlü (s.a.) Beyâzaoğullarına: "Ebu Hind'i evlendiriniz. Onu nikâhlayınız." buyurmuştur.[12] Ebu Hind hacamatçı idi.

Hz. Peygamber (s.a.) Kureyşli olan Zeyneb bt. Cahş'ı, kölesi Zeyd b. Hârise ile evlendirmiş, yine Kureyşli ve Fihr soyundan olan Fâtıma bt. Kays'ı Zeyd'in oğlu Üsâme'ye vermişti.[13] Bilâl b. Rabâh, Abdurrahman b. Avf'ın bacısını almıştı. Yüce Allah: "Temiz kadınlar, temiz erkeklere; temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır."[14]; "Kadınlardan hoşunuza gidenleri... nikâhlayınız."[15] buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü, denklik konusunda dinin, hem esasta hem de evliliğin kemalinde itibara alındığını ortaya koymaktadır. Müslüman bir erkek kâfir kadın ile, iffetli bir kadın da fâcir (günahkâr, iffetsiz) bir erkekle evlendirilemez. Bunun ötesinde ne Kur'an ne de sünnet, denklik hususunda başka bir şeye itibar etmemişlerdir. Şöyle ki: Allah Teâlâ müslüman bir kadının, iffetsiz zinakâr bir erkekle nikâhlanmasını haram kılmış; soyuna sopuna, sanatına, zenginliğine, hürriyetine bakmamıştır. Eğer iffetli ve müslüman ise, halis bir kölenin de, soylu, zengin ve hür bir kadınla evlenebileceğine hükmetmiştir. Kureyşli olmayanlar için Kureyşli kadınların nikâhını caiz kılmış, Haşimî olmayanların Haşimî kadınları, fakirlerin zengin kadınları nikâhlayabileceklerini hükme bağlamıştır.

4— Denklik Aranacak Konular:

Denkliğin, hangi hususlarda dikkate alınacağı konusu fakihler arasında tartışmalıdır.

Zâhir mezhebinde İmam Mâlik: "Denklik dinde aranır." demiştir. Kendisinden yapılan bir rivayette de, "Üç hususta aranır: Din, hürriyet ve ayıplardan uzak olmak." demiştir.

Ebu Hanife: "Neseb ve dinde aranır." demiştir.

İmam Ahmed bir rivayette: "Sadece din ve nesebtedir." demiş; başka bir rivayette ise: "Beş şeyde aranır: Din, neseb, hürriyet, zanaat ve mal." demiştir.

12. Ebu Davud, 2102. Hâkim (2/164) ve Zehebî sahih kabul etmişlerdir.
13. Müslim, 1480.
14. Nûr, 24/26.
15. Nisâ, 4/3.

Nesebe itibar konusunda da İmam Ahmed'den iki rivayet mevcuttur: Birincisi: Arap, Arab'a denktir. (Arap olmayan Araba denk olamaz.) İkincisi: Kureyş'e ancak Kureyşli denktir. Hâşimoğulları'na ancak yine Hâşimoğulları'ndan biri denk olabilir.

Şâfiî imamları ise: "Denklik din, neseb, hürriyet, zanaat ve nefret uyandırıcı kusurlardan uzak olma konularında aranır." demişlerdir.

Bunlara göre varlıklı olma konusunda üç görüş vardır: 1) İtibar edilir, 2) Edilmez, 3) Şehirli ise edilir, bâdiyeden (köy vb.den) ise edilmez.

Bunun sonunda şu neticeler ortaya çıkar: Arap olmayan Arab'a; Kureyşli olmayan Kureyş'e; Hâşimoğulları'ndan olmayan, Hâşimoğulları'na; sıradan insanlar meşhur âlim ve sâlihlerin ailelerine, köle hür kadına; âzad edilmiş köle, aslen hür kadına, babalarından biri köle olan, ne kendisine ne de babalarından birisine kölelik bulaşmayan bir kadına denk değildir. Annelerin köle olması durumunun etki edip etmeyeceğinde iki görüş vardır. Kendisinde akdin feshini gerektirecek bir ayıp bulunan, böylesi bir ayıptan salim olan kadına denk olamaz. Feshi gerektirici olmayan, fakat nefret doğuran körlük, kesiklik (قطع) ve hilkat çirkinliği gibi ayıplar hakkında iki görüş bulunmaktadır, Rûyânî'nin tercihine göre, böylesi ayıp bulunanlar da denk olmaz. Yine hacamatçı, dokumacı (hâik) ve bekçi; tüccar, terzi vb. zanaat erbabının kızlarına denk değildir. Yine, esnaftan biri (ehl-i hırfet), âlimin kızına; fâsık (ahlâkı zayıf), iffetli bir kadına; ehl-i bid'at, sünnî kızına denk değildir.

Ancak kefâet (denklik), çoğunluk âlimlere (cumhûr) göre kadının ve velilerin hakkıdır.

Sonra bunlar ihtilâf etmişlerdir. Şâfiîler: "Bu hak şu anda velâyeti elinde bulunduranındır." demişlerdir. Bir rivayette İmam Ahmed: "Uzak yakın bütün velilere aittir. Bunlardan razı olmayan herhangi biri akdi feshedebilir." demiştir. Üçüncü bir rivayette ise İmam Ahmed: "Bu, Allah hakkıdır. Velilerin bu hakkı düşürerek rıza göstermeleri sahih değildir." demiştir. Ancak bu rivayete göre, itibar edilen sadece dinde denkliktir. Ne hürriyet ne varlıklı olmaya, ne zanaat ne de nesebe itibar yoktur. Çünkü ne İmam Ahmed, ne de ulemadan biri: "Bir fakirin, rızası ile ile zengin bir kadınla evlenmesi durumunda nikâhı batıldır." dememişlerdir ve yine, ne o ne de bir başkası: "Haşimî bir kadının, onlardan olmayan bir erkekle; Kureyşli bir kadının, Kureyşli olmayan bir erkekle nikâhlarının bâtıl olduğu" kanaatinde değillerdir. Biz buna dikkatleri çekiyoruz. Çünkü Hanbelî ulemasından birçoğu, kefâet (denklik) konusunda bunun aksini naklediyor, kefâet acaba Allah hakkı mıdır, yoksa

kul hakkı mı? diye soruyor ve (sadece dinde olduğu kaydını getirmeden, Allah hakkıdır diye) mutlak olarak zikrediyorlar. Öbür taraftan da "Denklik şu sayılan hususlardadır..." diyorlar. (Tabii bu da yanlış anlamaya sebep oluyor.) Burada işi ciddi tutmadıkları ve yeterince tahkik etmedikleri ortadadır.

5— Köle ile Nikâhlı İken Hürriyetine Kavuşturulan Cariyenin Muhayyerlik Hakkı:

Sahihayn ve *Sünen*'de mevcuttur: Berîre, sahipleri ile mükâtebe sözleşmesi yapmıştı. Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip yaptığı akit hakkında soru sordu. Hz. Âişe: "Eğer sahiplerin, onu benim ödememi ve velâyetinin de bana ait olmasını arzu ederlerse, ben bunu yaparım." dedi. Berîre bunu sahiplerine söyledi. Onlar, velâ hakkı kendilerinin olmadıkça buna yanaşmadılar. Hz. Peygamber (s.a.), Âişe (r.a.) validemize: "Onu satın al ve (zararı yok) velâ hakkını da onlara şart koş. Velâ hakkı ancak âzad edene aittir." buyurdu. Sonra bir hutbe irad ederek insanlara: "Bazı insanlara ne oluyor ki, Allah'ın kitabında olmayan şartlar ileri sürüyorlar? Kim Allah'ın kitabında bulunmayan bir şart ileri sürerse, o bâtıldır. İsterse yüz şart olsun. Allah'ın hükmü, yerine getirilmeye daha lâyıktır. Allah'ın şartı daha sağlamdır. Şüphesiz ki, velâ hakkı, ancak âzad edene aittir." buyurdu.

Sonra Rasûlullah (s.a.) Berîre'yi, kocasının nikâhı altında kalmak ya da nikâhı feshetme arasında muhayyer bıraktı. O da feshetmeyi tercih etti. Hz. Peygamber (s.a.): "(Bak!) O senin kocan, çocuğunun babası!" dedi. Berîre: "Ya Rasûlallah, bu bir emir mi? (Bana bunu emrediyor musun?)" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır, ben sadece bir aracıyım." buyurdu. O ise: "Benim ona ihtiyacım yok" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) onu muhayyer bıraktığında: "Eğer o sana yaklaşırsa, artık sana muhayyerlik yok." buyurdu ve iddet beklemesini emretti. Kendisine sadaka olarak et verilmişti; Hz. Peygamber (s.a.) ondan yedi ve: "O, sana sadaka, bize ise hediyedir." buyurdu.[16]

6— Sözleşmeli (Mükâteb) Köle Konusundaki Fıkhî Hükümler:

Berîre hadisinden şu fıkhî hükümler çıkıyor:

1— Cariyenin mükâtebe sözleşmesi yapması caizdir.

---

16. Buharî, 49/10, 50/1 ve daha başka yerlerde; Müslim, 1504; Tirmizî, 2125, 2126; Ebu Davud, 2231-2233, 2235, 3929.

2— Ödeme hususundaki acziyeti efendisi tarafından teslim edilmese bile, mükâteb kölenin satımının caiz olması. İmam Ahmed'in meşhur görüşü de budur. İfadelerinin çoğunluğu bu şekildedir. Ebu Tâlib rivayetinde: "Mükâtebe sözleşmesi yaptığı cariyesi ile cima edemez. Görmez misin, onu satmaya da kâdir değildir." demiştir. Ebu Hanife, Mâlik ve Şâfiî de böyle söylemişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.) Âişe validemizin, Berîre'yi satın almasını, sahiplerinin de satmasını tasvip etmiş ve, "Taksitlerini ödemeden âciz kaldı mı, kalmadı mı?" diye sormamıştır. Berîre'nin, Hz. Âişe'den kendisine yardımcı olması için ona gelmesi, acziyetini gerektirmez. Hem sonra mükâteb kölenin satımında kıyasen de bir mahzur yoktur. Zira onun satılmış olması kitabet akdini iptal etmez. Çünkü müşterinin yanında da, satıcının yanında olduğu gibi olur. Eğer taksitlerini öderse, âzad olur; eğer ödemekten âciz kalırsa müşterinin, onu satıcının yanında olduğu gibi eski kölelik haline döndürme hakkı vardır. Eğer sünnet, mükâtebin satışının caiz olduğu hükmünü getirmeseydi, kıyas onu zaten gerektirirdi.

Pek çokları mükâtebin satımının caiz olduğu üzerinde kadim icmâ bulunduğunu iddia etmişler, şöyle demişler: Berîre olayı herkesin nakli ile gelmiştir. Medine'de bu olayı bilmeyen kimse yoktu. Zira mü'minlerin annesi ile ashabtan bir grup arasında cereyan etmiş bir pazarlıktı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) cuma günü olmadığı halde onun satımı hakkında bir hutbe irad buyurmuştu. Bundan daha meşhur bir şey olur mu? Sonra kocasının, Berîre'nin peşi sıra Medine sokaklarında ağlayarak dolaşması, meseleyi kadınlara ve çocuklara da duyurmuştu. Böylece bundan, kesin olarak bu konuda ashabın icmâı olduğu ortaya çıkar. Zira böylesi apaçık bir herkesçe bilinen bir konuda bir sahabînin çıkıp da Hz. Peygamber'e (s.a.) muhalefet etmesi düşünülemez. Bize ashaptan birisinden, mükâtebin satışını menettiğini de gösteremezsiniz. Sadece İbn Abbas'tan isnadı bilinmeyen şâz bir rivayet bulunmaktadır.

Mükâtebin satışını caiz görmeyenler kendilerine iki gerekçe bulmuşlardır: Birincisi: "Berîre taksitlerini ödemekten âciz kalmıştı." şeklindedir ve bu Şâfiîlere âittir. İkincisi ise: "Satış akdi, mükâtebe bedeli üzerine kurulmuştur, Berîre'nin üzerine değil." Bu da Mâlikîler'e aittir.

Aslında bu iki gerekçe hadisten daha çok ispatlanmaya muhtaçtır ve hiçbiri de mâkul değildir.

Birinci gerekçeyi ele alalım: Hiç şüphe yoktur ki, bu olay Medine'de olmuş ve buna Hz. Abbas ile, oğlu Abdullah (İbn Abbas) şahit bulunmuşlardır. Mükâtebe akdi, her sene bir okiyye (40 dirhem) olmak üzere dokuz taksit üzere yapılmıştı ve henüz bir şey ödememişti. Yine hilâfsız, Hz. Abbas

ve oğlu Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye ikâmete gelmişlerdi ve Hz. Peygamber (s.a.) bundan sonra iki yıldan biraz fazla yaşamıştı. Bu durumda acziyet, ve taksitlerin gününün dolması nasıl söz konusu olabilir?

Yine Berîre, "Âciz kaldım." dememişti. Hz. Âişe de ona: "Âciz mi kaldın?" diye sormamıştı. Sahipleri de acze düştüğüne dair bir şey söylememişler, Hz. Peygamber (s.a.) de aczine hükmetmemiş, böyle bir tavsifte ve ihbarda bulunmamıştı. Bu durumda, isbatından âciz kaldığınız bu acziyeti nereden çıkarıyorsunuz?

Hem Berîre, Hz. Âişe'ye: "Sahiplerimle her sene bir okiyye ermek üzere dokuz okiyye üzerinde anlaştım. Bana yardım etmeni arzuluyorum." demişti de, "Onlara bir şey ödemedim" veya "Üzerimden birkaç taksit geçti, ödemekten âciz kaldım." veya "Sahiplerim ödeyemeyeceğime hükmettiler." vs. dememişti.

Sonra farzedelim ki, sahipleri onun aczine hükmettiler; o zaman eski köle haline dönerdi. O zaman da Berîre, çoktan ortadan kalkmış bir iş (mükâtebe akdi) için koşturup Hz. Âişe'den yardım istemeye gelmezdi.

Şöyle denebilir: Hz. Âişe'nin, "Eğer sahiplerin, seni satın alıp âzad etmemi ve velâ hakkının da benim olmasını arzu ederlerse, ben bunu yaparım." sözü ile, Hz. Peygamber'in (s.a.), "Onu satın al ve âzad et" buyurması, onun âciz kaldığına delâlet eder. Zira bu ifadeler, Hz. Âişe'nin bir âzad etme işini kurması anlamına gelir. Mükâtebin azadlığı ise borcunu ödemesi iledir. Efendisinin âzad işini yeniden kurması ile değildir. Denilir ki, bunları kitabetin bâtıl olduğu görüşüne sevkeden şey işte budur. İtiraza devam ediyorlar: Mâlumdur ki mükâtebe akdi, ancak ya mükâtebin ödeyememesi, âciz kalması ya da kendi kendisinin aczini kabullenerek vazgeçmesi ile bâtıl olur. Bu takdirde de köleliğe döner. Bu durumdan satış akdi mükâteb üzerine değil, köle üzerine gerçekleşmiş olur.

Buna şu şekilde cevap verilir: Âzad işinin satın alınma üzerine tertib edilmesi, onun ilk kez kurulmasına (inşası) delâlet etmez. Çünkü bu, müsebbebin (sonucun) sebebi üzerine tertibi olmaktadır. Hz. Âişe, onun mükâtebe borcunu toptan olarak peşin ödemeyi isteyince, onun bu durumu, Berîre'nin âzad edilmesine sebep olmuştu. Bizzat siz de diyorsunuz ki, Hz. Peygamber'in (s.a.), "Hiçbir oğul, babasının hakkını ödeyemez. Ancak onu köle olarak bulup satın alır ve azad ederse o başka."[17] hadisindeki, "satın alır ve azad ederse" kısmı müsebbebin sebebi üzerine tertibi kabilindendir. Çünkü bizzat

17. Müslim, 1510.

satın alması ile, baba oğulun mülkiyetinde hürriyet kazanır, onu âzad etmesine (böyle bir inşaya) ihtiyaç yoktur. (Berîre hadisinde de durum aynıdır.)

İkinci gerekçeye gelince; onun durumu apaçıktır ve olayın ifade akışı (siyak) onu iptal etmektedir. Zira Hz. Âişe, onu satın almış ve âzad etmişti. Velâ hakkı da kendisine aitti. Bunda şüphe yoktur. Hz. Âişe malı satın almamıştı. Mükâtebe bedeli mal, taksite bağlanmış dokuz okıyye idi. Onlara hepsini birden saymış ve zimmetindeki maldan hiç söz etmemişti. Hiçbir şekilde maksadı da o değildi. Hz. Âişe'nin taksite bağlanmış dirhemleri aynı sayıdaki dirhemlerle peşin olarak satın alması gibi bir maksadı yoktu.

3— Berîre hadisinden çıkarılan bir diğer hüküm de, paraların (altın ve gümüş) miktarları farklı değilse, onları (tartmak yerine) sayarak da muamele yapmak caizdir.

4— Akitte taraflardan hiçbirinin, Allah ve Rasûlü'nün (s.a.) hükmüne muhalif şart ileri sürmesi caiz değildir. "Allah'ın kitabında olmayan" ifadesinin mânası, "Allah'ın hükmünde cevazı olmayan" demektir. Yoksa, "Kur'an'da zikri ve mübahlığı geçmeyen" mânasına değildir. Hadiste geçen "Allah'ın hükmü, yerine getirilmeye daha lâyıktır.", "Allah'ın şartı daha sağlamdır." ifadeleri buna delâlet eder.

Fasit şart ileri sürülen akdin, sahih olacağını ve akdin o şart sebebiyle bâtıl olmayacağını söyleyenler bu hadisle istidlâl ederler. Bu tartışmalı bir konudur ve tafsile ihtiyaç vardır. Hangisinin doğru olduğu, hadisin mânasının açıklanması durumunda ortaya çıkar. Zira hadiste geçen: (اِشْتَرِطِي لَهُمُ الْوَلاَءَ، فَإِنَّمَا الْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ) "Velâ hakkını onlara şart koş. Velâ hakkı, ancak âzad edene aittir." ifadesi, bir problem arzetmiştir. Çünkü hem şart koşması için Âişe'ye izin vermiş, hem de bir mâna ifade etmeyeceğini söylemiştir. İmam Şâfiî bu ifadeyi tenkide tâbi tutmuş ve: "Hişâm b. Urve bu ifadeyi, yalnız başına rivayet etmiştir. Diğer râviler ise ona muhaliftirler." diyerek hadisin bu kısmını reddetmiş, sabit görmemiştir. Ancak Buharî, Müslim ve diğerleri, hadisi bu şekliyle tahric etmişler ve tenkit etmemişlerdir. Bildiğimiz kadarıyla Şâfiî'den başka hadisi muallel bulan yoktur.

Sonra mânasında ihtilâf etmişler ve: "Hadisteki (لِ) lâm harfî aslî (lehine) mânasında değil, (على) alâ (aleyhine) mânasındadır." demişlerdir. Nitekim İsrâ sûresi (17/7)ndeki (إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا) "Eğer iyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz.' Kötülük ederseniz, o da kendi aleyhinizedir." âyetindeki (وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا) ifadesindeki lâm (لِ), aleyhâ (عَلَيْهَا) mânasınadır. (مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا) âyeti[18]de buna delildir.

18. Fussilet, 41/46.

Bir grup buna itiraz ederek, âyetin siyakı ile harfin konumunun hadistekinden farklı olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü âyet, nefsin lehine ve aleyhine olan arasında bir ayırım yapmıştır.(إشترطي لهم) ifadesinde ise böyle bir durum yoktur.

Bir başka grup ise şöyle demiştir: Lâm harfi, aslî mânası üzerinedir. Ancak sözde hazfedilmiş (düşmüş) bir kısım vardır. Hadisteki bu kısım: (اشترطي لهم، أولاتشترطي، فإن الاشتراط لايفيد شيئا لمخالفته لكتاب الله) "=Onlara ister şart koş, ister koşma. Çünkü koşulan şart, Allah'ın kitabına muhalif olduğu için bir mâna ifade etmeyecektir." şeklindedir.

Bu yoruma, "delili olmayan bir şeyin gizlenmesini gerektirdiği, böylesi delilsiz bir şeyi bilmenin de bir nevi gaybı bilmek olduğu" belirtilerek itiraz edilmiştir.

Bir başka grup ise: Buradaki emir ibâha için değil, tehdid içindir. (اعملوا ماشئتم) "=İstediğinizi yapın." âyetindeki emir sîgası gibidir, demişlerdir. Bunun saçmalığı da, bir önceki yorumda olduğu gibi ortadadır. Hz. Âişe'nin ne suçu var ki tehdide maruz kalsın! Olayın anlatılışında tehdidi gerektiren şey nerede?! Evet. Doğrusu tehdide lâyık olan kendileridir, mü'minlerin annesi değil!

Dördüncü bir grup: "Hayır buradaki emir kipi, ibâha ve izin içindir ve bu tür şartların koşulması caizdir. Mükâtebin velâ hakkı, satıcının olur." demişlerdir. Bazı Şâfiîler böyle düşünüyorlar. Bu yorum, öncekilerin hepsinden daha da kötüdür. Bizzat hadisin sarih ifadesi, bu yorumun bâtıl olduğunu ve reddedilmesini gerektirir.

Beşinci bir grup şöyle diyor: Bu izin Hz. Âişe'ye, sadece bu şartın bâtıllığının ortaya çıkmasına, fert ve toplum olarak herkesin bunu bilmesine ve hükmün yerleşmesine vesile olsun diye verilmiştir. Berîre'nin sahipleri, Hz. Peygamber'in (s.a.) bu husustaki hükmünü öğrenmişlerdi, buna rağmen velâ hakkı kendilerine şart kılınmadan ikna olmamışlardı. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'ye şart koşma hususunda izin verip, sonra bir de hutbe irad ederek, koşulan bu şartın bâtıl olduğunu, insanların içinde ilan etmek suretiyle onları cezalandırdı. Bu uygulama, şer'î ahkâmdan birisini ortaya koydu. O da şudur: Akidde bâtıl bir şart ileri sürülmüşse, ona riayet etmek caiz değildir. Eğer Hz. Âişe'ye şart koşma izni verilmeseydi, bu hüküm bilinmezdi. Zira hadis, "velâ hakkının âzad edenden başka birisine ait olması" hükmünün (şartının) fâsid olduğunu içermektedir.

Şart koşulduğunda, bunun bâtıl olduğu, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.) bâtıllığını açıkça ifade etmesinden anlaşılmaktadır. Belki de Berîre'nin sahip-

leri, "Şayet şart koşulursa, her ne kadar mutlak akdin gereğine ters ise de, ona riayet etmek gerekir." düşüncesinde idiler. Ama Hz. Peygamber (s.a.), şartsız iptal ettiği gibi, şart koşulmuş olduğu halde bile onu iptal etmiştir.

Şöyle denebilir: Şartı ileri süren kimsenin maksadı, koşulan şartın iptal edilmesiyle gerçekleşmeyince, ya ona fesih hakkı verilmelidir, ya da gözetip de elde edemediği menfaat oranında bir iade yapılmalıdır. Oysa ki Hz. Peygamber (s.a.), bu ikisinden hiç birine hükmetmemiştir.

Cevap: Sizin bu söylediğiniz, şartı ileri süren tarafın, şartın fâsid olduğunu bilmemesi durumunda sözkonusudur. Ama bâtıl olduğunu, Allah'ın kitabına ters düştüğünü bile bile şartı ileri sürmüşse; o kişi, böyle bir şartı ileri sürme cür'etini gösterdiği için âsî ve günahkâr olur. Dolayısıyla da ne fesih, ne de geri iade hakkı olmaz. Berîre'nin sahiplerinin tavrı, bu ikinci tür davranışta bulunduklarını gösteriyor. Allah en iyi bilendir.

7— Velâ Hakkı:

(إِنَّمَا الوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ) "= Velâ hakkı, ancak âzad edene aittir." hadisi, umum ifade eder ve bunun altına sâibe[19] olarak âzad eden, zekât ya da keffaret yoluyla âzad eden veya (meselâ nezir gibi) vacip bir âzadda bulunan herkes girer ve velâ hakkına sahip olur. Bu İmam Şâfiî, Ebu Hanife ve bir rivayette İmam Ahmed'in görüşleridir. Diğer bir rivayette İmam Ahmed: "(Bu şekilde âzad dilen köle) üzerinde velâ yoktur." demiştir. Üçüncü rivayette ise; "Onun velâsı, kendi gibi birisinin âzad edilmesi için kullanılır." demiştir.

İmam Ahmed ve onun görüşünde olanlar, bir müslümanın zimmî bir köleyi âzad etmesi, âzad edilenin de kâfir olarak ölmesi durumunda müslümanın velâ yoluyla ona vâris olacağına, bu hadisin umumîliğini delil olarak kullanmışlar ve bu umumîliğin, "Müslüman, kâfire vâris olamaz."[20] hadisinden daha hâs (hususi) olduğunu, onu tahsis ya da takyid ettiğini ifade etmişlerdir. İmam Şafiî, Mâlik ve Ebu Hanife ise: "Köle müslüman olarak ölmedikçe velâ yolu ile vâris olamaz." demişlerdir. Bunların, "Velâ hakkı âzad edene aittir." sözünün umûmiliği, "Müslüman, kâfire vâris olamaz." hadisi ile tahsis edilmiştir, demelerine bir mâni yoktur.

---

19. *Sâibe*: Üzerinde âzad eden lehine velâ hakkı olmamak şartı ile âzad edilen köle demektir.
20. Buharî, 85/26; Müslim, 1614.

8— Köle İle Nikâhlı İken Hürriyetine Kavuşturulan Cariyenin Muhayyerlik Hakkı:

Berîre olayından çıkarılan fıkhî hükümlerden biri de, köle ile evli bir cariyenin azad edilmesi durumunda kendisinin muhayyer olacağıdır. Rivayetler, Berîre'nin kocasının hür mü, köle mi olduğunda ihtilâf arzetmektedir. Kâsım, Hz. Âişe'den: "Köle idi. Eğer hür olsaydı, ona muhayyerlik vermezdi." dediğini rivayet eder. Urve ise yine ondan: "Hürdü." diye nakilde bulunur. İbn Abbas ise: "Muğis adı verilen siyah bir köleydi. Falan oğullarının kölesiydi. Ben hâlâ, onun Medine sokaklarında (Berîre'nin) arkasında dolaştığını görür gibiyim." demiştir. Bütün bu rivayetler *Sahih*'tedir. Ebu Davud'da Urve, Hz. Âişe'den; "Ebu Ahmed'lerin kölesiydi. Hz. Peygamber (s.a.) onu (Berîre'yi) muhayyer kıldı ve ona: 'Eğer sana yaklaşırsa, artık sana tercih hakkı yok...'[21] buyurdu." dediğini rivayet eder.

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde "Hz. Âişe'den "Berîre, bir kölenin (nikâhı) altında idi. Onu âzad ettiğinde, Hz. Peygamber (s.a.) kendisine: "Tercih et. İstersen bu kölenin nikâhı altında kalmaya devam edersin, istersen ondan ayrılırsın." buyurdu.[22]

Sahih'te, onun hür olduğu rivayet edilmiştir.

Rivayetlerin en sahihi ve en çoğu, onun köle olduğunu gösteren rivâyetlerdir. Bu haberi, Hz. Âişe'den üç kişi rivayet etmiştir: Esved, Urve ve Kâsım. 1) Esved'in rivâyetini ele alalım. Ondan gelen rivayetler, Hz. Âişe'nin onun hür olduğunu belirttiğinde müttefiktirler. 2) Urve'nin rivâyetine gelince, ondan nakledilen birbirine muarız iki sahih rivayet vardır: Birine göre hür, diğerine göre ise, köle idi. 3) Abdurrahman b. Kâsım'ın rivâyetine gelince; ondan da iki sahih rivayet nakledildiğini görüyoruz. Birincisine göre hürdü. İkincisine göre ise şüphe var. Davud b. Mukâtil diyor ki: "İbn Abbas'tan gelen rivayetler, onun köle olduğunda ihtilâf etmemişlerdir."

Cariye âzad edildiği zaman, eğer kocası köle ise muhayyer olacağında ittifak vardır.

9— Hür Koca İle Nikâhlı İken Hürriyetine Kavuşturulan Cariyenin Muhayyerlik Hakkı İhtilâflıdır:

İmam Şâfiî, Mâlik ve iki rivayetten birinde İmam Ahmed: "Muhayyer-

21. Ebu Davud, 2236.
22. Ahmed, 6/180. Senedi hasendir.

liği yoktur." demişlerdir. Ebu Hanife ve diğer bir rivayetinde ise Ahmed, "Muhayyer olur." görüşündedirler.

Bu iki görüş, cariyenin kocasının hür ya da köle oluşuna dayanmaz. Aksine muhayyerlik hakkının dayanağı (menât, illet) konusundaki araştırmadan kaynaklanmaktadır. Bu konuda fakihlerin üç hareket noktası vardır: 1) İllet, eşitliğin bozulmasıdır. "Noksan altında kemal bulmuştur." sözlerinden kasıtları budur. 2) Cariyenin âzad edilmesi, kocasına daha önce akitle sahip olmadığı üçüncü bir talâk hakkı gerektirmiştir. Ebu Hanife'nin hareket noktası budur. Bunlar üç talâk görüşlerini, "Talâkta itibar kocaya değil, kadınadır." (Yani kadın hür olursa talâk üç olur, isterse koca köle olsun. Kadın köle ise talâk sayısı iki olur, isterse koca hür olsun.) prensiplerine dayandırmışlardır. 3) Cariyenin, kendi nefsine mâlik olmasıdır.

Konu üzerinde durmak istiyoruz.

Birinci yaklaşım: İlletin, noksan altında kemal bulması olduğu telakkisine göre, denklik, evliliğin başında şart olduğu gibi, devamında da şarttır. Evlilik esnasında denklik bozulursa, kadın muhayyer olur, başlangıçta kocanın denk olmadığı anlaşıldığında muhayyer olduğu gibi, seçimini yapar anlayışına dayanır ki, bu görüş iki açıdan zayıftır:

a) Nikâhın sıhati için, şartlarının devam ve bekâsı aranmaz. Yine akit sırasında nikâhın tevabiinden olan hususların da, nikâhın bekâsı için devam etmesi şartı yoktur. Meselâ, nikâhın başında zevcenin zorlamaksızın rızasını belirtmesi şarttır. Ama nikâhın devamı için aynı şart aranmaz. Veli ve iki şahit şartı da böyledir. İhram, iddet ve zinakâr kadınla evlenilemeyeceği görüşünde olanlara göre zina mânileri de, sadece akdin başlangıcı için engel teşkil ederler. Akdin devamını engellemezler. Dolayısıyla akit için denklik şartının ileri sürülmesi, evlilik boyunca da denkliğin bulunması zaruretini gerektirmez.

b) Nikâhın devamı sırasında, kocanın fâsıklığı veya feshi mucib bir kusurun zuhuru sebebi ile denkliğin bozulması durumunda zâhir mezhebe göre muhayyerlik sabit olmamaktadır. Mütekaddimîn Hanbelî âlimlerinin tercihi ve İmam Mâlik'in mezhebi böyledir. Kadı, sonradan ortaya çıkan bir kusur yüzünden muhayyerlik doğacağını söylemiştir. O zaman kocanın fâsık olması yüzünden de muhayyer kılması gerekir. İmam Şâfiî: "Eğer kusur kocada zuhur ederse, muhayyerlik doğar, eğer zevcede ortaya çıkarsa bunda iki görüş vardır." demiştir.

İkinci yaklaşım: İlletin, kocası lehine üzerinde üçüncü bir talâk hakkını gerektirmesi şeklinde idi. Bu, son derece zayıf bir yaklaşımdır. Üçüncü bir talâk hakkının doğması ile, âzad edilen cariyeye muhayyerlik hakkı tanın-

ması arasında ne ilgi vardır? Acaba Şâri', üçüncü talâka mâlik olmayı, feshe mâlik olmaya sebeb mi kılmıştır ki? Bunların, "Cariye daha önce iki talâkla ayrılıyordu. Şimdi ise ancak üç talâkla ayrılabilir. Bu ise akdin gerektirmediği cariye (zevce) aleyhine bir haps ve tutma fazlalığıdır." şeklindeki kuruntuları yersizdir. Çünkü koca, karısından asla ayrılmama ve onu ölünceye kadar nikâhında tutma hakkına zaten sahiptir. Nikâh, ömür boyu devam etmek üzere kıyılan bir akittir ve karısını nikâhı altında tutmaya mâliktir. Onun âzad olması, bu mâlikiyeti elinden almaz. Bu durumda onun aleyhine üçüncü bir talâka mâlik olması, nasıl onun bu hakkını düşürebilir? Bu izah, tabiî, talâkta itibarın kadınlara olduğu varsayımına göredir. Oysaki bu konuda da sahih olan; talâkı elinde tutan, kullanılması kendisine tevdi edilen ve kendi tarafından kullanıldığında meşrûluk kazanan kocaya itibar edilmesidir.

Üçüncü yaklaşım: Kendi nefsine mâlik olması şeklinde idi. Bu, diğerleri içerisinde daha tercihe şayanı, şer'î asıllara en yakını ve çelişkilerden de en uzak olanıdır. Bu yaklaşımın izahı şöyledir: Efendi, cariyenin rakabesine ve menfaatlerine mâlik olması hasebiyle mülkiyet hükmüne istinâden onun üzerine nikâh akdi icra etmişti. Âzad etme işi ise, Âzad edilene, hem rakabe, hem de menfaatlerin temlikini gerektirir. Âzad etmeden maksat, ondan gözetilen hikmet budur. Cariye âzadla rakabesine mâlik olunca, kadınlığına, menfaatlerine de mâlik olur. Kadınlığından istifade menfaati de bu meyândadır. Dolayısıyla ona muhayyerlik tanınmazsa, kadınlık menfaatine sahip olmuş olamaz. Bu yüzden Şâri' (Hz. Peyamber s.a.) âzad edilen cariyeyi, kocası ile beraberliğe devam etme ya da nikâhını feshetme arasında muhayyer kılmıştır. Zira kendi kadınlığına artık sahip olmuştur. Nitekim, Berîre hadisinin bazı rivayetlerinde Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Kendi nefsine mâlik oldun. Tercih et." buyurmuştur.

İtiraz: Efendi cariyesini evlendirse, sonra onu satsa; bu durumda müşteri, tabii ki, onun rakabesine, kadınlığına, menfaatlerine mâlik olmuştur. Ama buna rağmen müşteriye nikâhın feshi yetkisini vermiyorsunuz. Sizin bu tutumunuz, yaptığınız izahı nakzeder, boşa çıkarır.

Cevap: Öyle bir şey yok. Çünkü o meselede satıcı, mâlik olduğu şeyleri müşteriye nakletmiştir. Dolayısıyla müşteri, satıcının halefi olmaktadır. Satıcı, cariyesini evlendirdiğinde onun kadınlığından istifade menfaatini kendi mülkiyetinden kocaya devretmişti. Sonra da kadınlık menfaatinden soyutlanmış vaziyeti ile onu müşteriye nakletmiştir. Bu tıpkı, kölesini bir müddet için kiraya vermesi ve sonra onu satması durumuna benzer.

Soru: Haydi diyelim, cariyeyi satması durumunda bu doğru! Aynı şeyi âzad edilmesi durumu için de söyleseniz ve cariyeyi kiralayıp sonra âzad et-

mesinde olduğu gibi, âzad edilmesi durumunda da kadınlığından istifade menfaatinden soyutlanmış olarak kendi hürriyetini kazanır deseniz ya! Dolayısıyla sizin bu yaklaşımınız tutarsızdır.

Cevap: Aralarında fark vardır. Âzad etmenin âzad edilene rakabe ve menfaatlerini temliki, satış akdinden güçlüdür. Güçlü olduğu içindir ki âzad işi, âzad etmediği kısmında da geçerli olur ve ortağının payına sirayet eder. Halbuki satış akdi böyle değildir.

Efendinin azad etmesi, âzad edilen üzerinde mâlik olduğu şeyleri düşürmesi ve bağımsız olarak ona ait kılması demektir. Bu da, mâlik olduğu hem rakabe hem de menfaatlerinin tümünü düşürmesini gerektirir. Âzad işi, mâlikin hiçbir hakkı olmadığı başkasının halis mülküne bile sirayet ettiğine göre, nasıl olur da kocanın hakkının taalluk ettiği mülküne sirayet etmez?! Âzad edenin hiçbir hakkı bulunmadığı ortağının hissesine sirayet ettiğine göre, kocanın hakkı tarafından meşgul bulunan kendi mülküne sirayeti öncelikle ve daha uygun olarak sabit olur. Adalet ve sahih kıyas bunu gerektirir.

Soru: Bu durumda kocanın hakkının iptali sözkonusudur. Ortak misalinde ise bu durum yoktur. Çünkü zarurî olarak âzad edilen payının bedeli kendisine verilmektedir.

Cevap: Koca, cinsel ilişkide bulunmak suretiyle menfaati elde etmiştir. Bu menfaatin devamını yok eden bir şeyin ortaya çıkması onun bir hakkını düşürmüş olmaz. Nitekim akdin fesadını ya da feshini gerektiren, süt emme, ayıp zuhuru ve bazılarınca denkliğin bozulması gibi bir durumun sonradan ârız olması durumlarında olduğu gibi.

Soru: Peki Nesâî'nin İbn Mevheb hadisine ne diyeceksiniz? Buna göre Kâsım b. Muhammed şöyle demiştir: Hz. Âişe'nin biri erkek, diğeri kadın iki kölesi vardı. Hz. Âişe anlatıyor: Ben bunları azad etmek istedim ve bunu Hz. Peygamber'e (s.a.) söyledim. Bana: "Önce erkek köleyi âzad et." buyurdu.[23] Eğer koca hür olduğu zaman, muhayyerlik hakkı menedilmeseydi, önce erkek kölenin âzadı ile işe başlanmasının bir faydası olmazdı. Zira önce erkek köleyi âzad ettiğinde, cariye hür bir kimsenin nikâhı altında iken âzad edilmiş olacaktı. Böylece de muhayyerlik hakkı olmayacaktı.

Yine *Sünen-i Nesâî*'de: Hz. Peygamber'in (s.a.) "Herhangi bir cariye, kölenin nikâhı altında iken azad olursa, kocası onunla birleşmediği sürece

23. Nesâî, 6/161.

muhayyerdir.[24] buyurduğu rivayet edilir.

Cevap: Birinci hadisi ele alalım: Onu rivayet eden Ebu Câfer el-Ukaylî: "Bu, sadece Ubeydullah b. Abdurrahman b. Mevheb kanalıyla bilinen bir haberdir. O, zayıf bir râvidir." der. İbn Hazm ise: "O, sahih olmayan bir haberdir." der. Sonra biz bu haberi sahih kabul etsek bile bunda konuya ait bir delil yoktur. Çünkü bu iki kölenin birbirleri ile evli olduklarını ifade eden bir kayıt yoktur. Sadece biri erkek, diğeri kadın iki kölesi olduğu belirtilmektedir, o kadar. Sonra bunların evli olduğunu varsaysak bile, Hz. Âişe'ye önce erkeği âzad etmesini emretmesinde, hür bir kimsenin nikâhı altında iken âzad edilen cariyenin muhayyerliğini ortadan kaldıracak bir unsur yoktur. Haberde önce erkek köleyi (kocayı) âzad etmesini bu yüzden emrettiğine dair bir sarahat yoktur. Aksine anlaşılan odur ki, Hz. Peygamber (s.a.) validemize, erkek köle âzadının cariyeye göre daha faziletli olmasından ve iki cariyenin âzadının ancak bir erkek köle yerine geçeceğinden —nitekim bu meyanda sahih hadis vardır— hareketle, önce erkekten başlayarak âzad etmesini emretmiştir.

İkinci hadise gelince: Bu da zayıf bulunmuştur. Çünkü Fadl b. Hasan b. Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin rivayetindendir. O ise meçhul bir râvidir. Böylece durum açıklık kazanmış ve âzad edilen cariyeye muhayyerlik hakkı verildiği konusunda Şâri'in hükmü ortaya çıkmıştır. Buna delil olmak üzere İmam Ahmed'in, müsned olarak rivayet ettiği şu hadisi zikredebiliriz: Hz. Peygamber: "Cariye âzad edildiği vakit, kocası onunla birleşmediği sürece muhayyerdir. İsterse ondan ayrılır. Eğer kocası kendisi ile birleşmişse artık muhayyerliği yoktur ve ondan ayrılamaz."[25] buyurmuştur.

Bu hadisten iki hüküm çıkar:

1— Kocasına birleşme imkânı vermediği sürece muhayyerlik hakkını zaman içinde (terahi üzere) kullanabilir. Bu, İmam Mâlik, Ebu Hanife ve Ahmed'in görüşleridir. İmam Şâfiî'nin üç görüşü vardır. Biri budur. İkincisi: fevrîdir, derhal kullanılması gerekir. Üçüncüsü, üç güne kadar hakkı devam eder.

2— Eğer cariye, kocasına birleşme imkânı verir ve o da ilişkide bulunursa muhayyerlik hakkı düşer. Bu, âzad edildiğini ve âzadla birlikte muhayyerliğin sabit olduğunu bildiği zamandır. Eğer her ikisini de bilmiyorsa, cinsel

24. Ahmed, 4/66, 5/378. Senedinde zayıf ve meçhul iki râvi vardır. *Sünen-i Nesâî*'de bulamadık. Herhalde *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında olmalıdır.
25. İsnadı zayıftır.

ilişki ile hakkı düşmez. İmam Ahmed'den ikinci bir görüş daha vardır: Fesih hakkına sahip olduğunu bilmediğinde mazur değildir. Âzad edildiğini bildiği halde, kocasının kendisi ile cimada bulunmasına ses çıkarmazsa, bu durumda kendisinin fesih muhayyerliği hakkı bulunduğunu bilmese bile hakkı düşer. Birinci rivayet daha sahihtir. Çünkü kocanın âzad işi, âzad edilen cariyenin muhayyerliğini kullanmasından önce olmuştur. "Hür bir kimsenin nikâhı altında iken âzad edilen cariyenin muhayyerliği yoktur." dedik. Onun muhayyerliği kocanın kendisine eşitliğinden ve fesihten önce denkliğin meydana gelişinden dolayı bâtıl olmuştur. İmam Şâfiî, iki görüşünden birinde —ki izleyenleri tarafından desteklenmiyor— şöyle diyor: "Muhayyerliğe sahip olması, (kocanın) âzadından önce olduğu için, hakkı devam etmektedir. Âzad işi onu ortadan kaldırmaz." Birinci görüş, âzad vesilesi ile doğan fesih hakkının sebebi ortadan kalktığı için, kıyasa daha uygundur. Nitekim, satış ve nikâh akitlerinde, fesihten önce fesih hakkını veren ayıbın ortadan kalkması durumunda da aynıdır. Yine nafaka ödeyememe sebebiyle kadının nikâhı fesih hakkının bulunduğu sırada, bu halin (i'sâr) ortadan kalkması halinde de aynı durum sözkonusudur. Eğer biz illeti "kendi nefsine mâlik olmasıdır." şeklinde kabul edersek, bunun bir teşiri olmaz. Eğer koca ric'î talâkla boşamış ve cariye, iddeti içerisinde iken âzad edilmiş ve feshi de tercih etmişse, ric'at (kocanın rücû hakkı) bâtıl olur. Eğer onunla beraber kalmayı tercih ederse, bu sahih olur ve fesih muhayyerliği düşer. Zira ric'î talâkla boşanmış kadın, zevce hükmündedir.

İmam Şâfiî ve bazı hanbelî âlimleri, şöyle demektedirler: Ric'at olmadıkça, onunla beraber kalmasını tercih etmesi ile fesih hakkı düşmez. Kocanın rücûundan sonra kendisini tercih etme hakkı bulunur. Talâk zamanı içerisinde tercihte bulunması sahih olmaz. Zira kendisinin ayrılığa dönüş durumunda bulunduğu bir zaman içerisinde fesih hakkını kullanarak, kendisini tercih etmesi mümkün değildir. Koca kendisine rücûda bulunduğu zaman, o takdirde kocasını tercihle onunla beraber kalması sahih olur. Zira rücû ile zevcesi olmuştur. Rücû işi tamamen kocanın kendi işidir, neticesi de kendisinde etkili olur. Bunun benzeri şudur: Cariyenin kocası, zifaftan sonra irtidat etse, sonra cariye o irtidat halinde iken âzad edilse; birinci görüşe göre, müslümanlığa dönmeden önce de muhayyerlik hakkı vardır. Eğer onu tercih eder, sonra o İslâm'a dönerse, fesih hakkı düşmüş olur. İmam Şâfiî'nin görüşüne göre ise: İslâm'a dönmeden önce, azadlı cariye için muhayyerlik sözkonusu değildir. Çünkü akit bâtıllığa yüz tutmuştur. Müslümanlığa döndüğü anda ise muhayyerliğini kullanması sahihtir.

Soru: Âzad edilen cariye akdi feshetmeden, kocası tarafından boşansa, talâk vukû bulur mu, bulmaz mı?

Cevap: Evet vukû bulur, çünkü zevcesidir. İmam Ahmed'in bazı tâbileri ve daha başkaları derler ki: "Talâk mevkûf (izne bağlı) olur. Eğer akdi feshederse, talâkın vukû bulmamış olduğunu anlamış oluruz. Eğer kocasını tercih ederse, talâkın vukû bulduğu ortaya çıkar."

Soru: Bu durumda azadlı cariye, nikâhın feshini tercih ederse mehrin durumu ne olur?

Cevap: Ya zifaftan sonra feshetmiştir, ya da önce. Eğer akdi, zifaftan sonra feshetmişse mehir düşmez. Mehir, ister feshetsin, ister kocasını tercih etsin her iki halde de cariyenin efendisine aittir. Eğer zifaftan önce feshetmiş ise, iki görüş vardır. Her ikisi de İmam Ahmed'dendir. Birincisi: Mehir yoktur. Çünkü ayrılık kendisi tarafından gelmiştir. İkincisi: Mehrin yarısı gerekir ve cariyenin efendisine ait olur, kendisine değil.

Soru: Yarı hissesi âzad edilmiş cariye hakkında ne dersiniz? Acaba onun da muhayyerlik hakkı var mıdır?

Cevap: Bu konuda her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet edilen iki görüş vardır.

Şöyle diyebiliriz: Başka hiçbir malı olmayan efendi, yüz dirhem değerinde olan müdebber cariyesini iki yüz dirhem mehir mukabilinde evlendirse, sonra efendi ölse, müdebber cariye âzad olur; fakat zifaftan önce fesih hakkına mâlik olmaz. Çünkü, eğer olacak olsa, mehir düşer ya da yarıya iner. Bu durumda da (efendisinin terekesinin) üçte biri kendi değerini karşılayamayacağından bir kısmı köle kalır. Dolayısıyla zifaftan önce fesih mümkün olmaz. Feshe mâlik olmadığında ise (iki yüz mehir, yüz de kendi değeri toplam terekenin) üçte birinden kendisi çıkar ve tamamı âzad olmuş olur.

10— Hz. Peygamber'in (s.a.) Eşler Arasında Aracılık Yapması:

Berîre hadisinde geçen; Hz. Peygamber'in, "Keşke ona geri dönsen" sözüne karşılık Berîre'nin; "Bu bir emir midir?" diye sorması ve Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hayır, ben sadece bir aracıyım." buyurması ve Berîre'nin de: "Benim ona ihtiyacım yok." şeklinde karşılık vermesinde üç hüküm bulunmaktadır.

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) emri, vücûb içindir. Bu yüzdendir ki; aracılığı (şefaati) ile emri arasını ayırmıştır. O'nun (s.a.) aracı sıfatı ile yaptığı istekleri de yerine getirmek, şüphesiz ki en büyük müstahaplardandır.

2— Hz. Peygamber (s.a.), Berîre, aracılığını kabul etmedi diye ona kız

mamış, davranışını yadırgamamıştır. Çünkü aracılık, bir hakkın düşürülmesi konusunda idi. O da tamamen kendi bileceği bir işi idi. Hak kendisinindi. İster kullanır, ister kullanmazdı. Buradan, Hz. Peygamber'in (s.a.) bir aracı sıfatı ile isteklerine karşı gelmenin haram olmadığı, emrine karşı gelmenin ise haram olduğu neticesi çıkar.

3— Şâri' lisanında "müracaat" kelimesi bazan nikâh akdinin tümden ortadan kalktığı durumlar için kullanılır ve bu bağlamda, "akdin yeni baştan kurulması" anlamına gelir. Bazan da "imsak = tutmak" anlamında akdin dağıldığı, fakat tümden ortadan kalkmadığı durumlar için kullanılır. Buna göre "Eğer ikinci koca da onu boşarsa, eski karı-kocanın tekrar birbirlerine dönmelerinde kendilerine bir günah yoktur."[26] âyeti; eğer onu ikinci koca boşarsa, yeniden bir nikâh yapmak üzere birbirlerine dönmeleri konusunda kadınla birinci koca üzerine bir günah yoktur, anlamındadır.

11— Sadaka Satılabilir ve Hibe Edilebilir:

Hz. Peygamber'in (s.a.), Berîre'ye tasaddukta bulunulan etten yemiş olması ve: "O, ona sadakadır, bize ise hediyedir." buyurması, Haşimoğulları'nın ve sadaka kabul etmesi haram olan zengin kimselerin, kendilerine sadaka olarak verilen şeylerden fakirlerin hediye vermeleri durumunda, onu yiyebileceklerine (bunun caiz olduğuna) delildir. Çünkü yenilen şeyin ciheti değişmiştir. Sadaka önceden yerini bulmuştu. Yemek caiz olduğu gibi, onu fakirden mal karşılığı —eğer kendi verdiği sadakası değilse— satın alması da caizdir. Eğer kendi sadakası ise; onu satın alması, hibe etmesi, hediye olarak kabul etmesi caiz değildir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Ömer'in (r.a.), kendi sadakasını satın almasını yasaklamış ve: "Sana onu bir dirheme verse bile satın olma." buyurmuştur.[27]

---

26. Bakara, 2/230.
27. Buharî, 51/30; Müslim, 1620.

F) MEHİR

1— Mehir Konusunda Verdiği Hükümler:

Hz. Peygamber'in (s.a.), az veya çok mehir hakkında verdiği hükümleri ve kocanın ezberindeki Kur'an sûreleri karşılığında kıyılan nikâhın sahih olduğuna hükmetmesi:

Sahih-i Müslim'de rivayet edilmiştir: Hz. Âişe: "Hz. Peygamber'in (s.a.) zevcelerine verdiği mehri, on iki okıyyç ile bir neşş[1] idi. Bunun toplamı 500 dirhem eder." demiştir.[2]

Hz. Ömer (r.a.) de: "Hz. Peygamber'in (s.a.) ne kendi kadınları için, ne de kızlarını evlendirirken on iki okıyeden fazla mehir belirlediğini bilmiyoruz." demiştir.[3] Tirmizî, hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.

Okıyye, kırk dirhemdir.

Buharî, Sehl b. Sa'd'dan Hz. Peygamber'in (s.a.) bir adama: "Demirden bir yüzük (mehir) ile de olsa, evlen!" buyurduğunu rivayet eder.[4]

Sünen-i Ebî Davud'da, Câbir'den rivayet edilen hadiste, Hz. Peygam-

1. "Neşş" yarım okıyyedir. Bir okıyye kırk dirhemdir.
2. Müslim, 1426.
3. Tirmizî, 1114; Ahmed, 285, 287, 340; Nesâî, 6/117; Ebu Davud, 2106. Senedi hasendir.
4. Buharî, 67/51.

ber (s.a.): "Kim mehir olarak iki avuç dolusu kavut veya hurma verse, (bu bile kâfidir, kadını kendisine) helâl kılmış olur."[5] buyurmuştur.

Tirmizî'de anlatılır: Fezâreoğulları'ndan bir kadın bir çift pabuç karşılığında evlenmişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona: "Bir çift pabuç karşılığında kendini ve malını teslim etmeye razı mı oldun?" buyurdu. Kadın: "Evet." deyince, Hz. Peygamber (s.a.) de akde izin verdi.[6] Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu söyler.

2— Hıfzedilen Kur'an Sûreleri Mukabilinde Kıyılan Nikâh Sahihtir:

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Nikâhın bereketçe en büyük olanı, külfetçe en kolay olanıdır." buyurduğunu bildirir.[7]

Sahihayn'da anlatılır: Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek: "Ya Rasûlallah! Ben nefsimi sana hibe ettim." dedi ve uzun süre bekledi. Bir adam kalkarak: "Ya Rasûlallah, eğer senin ona bir ihtiyacın yoksa onu bana nikâhla." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) adama: "Ona mehir olarak verebileceğin bir şeyin var mı?" diye sordu. Adam: "Şu izarımdan başka bir şeyim yok." dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona: "Eğer izarını ona verecek olursan, sen izarsız oturur kalırsın. Başka bir şey ara!" buyurdu. Adam: "Hiçbir şey bulamıyorum." deyince, Hz. Peygamber (s.a.): "Demirden bir yüzük de olsa, bir şeyler ara!" buyurdu. Adam araştırdı, bir şey bulamadı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Kur'an'dan ezberlediğin bir şeyler var mı?" diye sordu. Adam: "Evet, —isimlerini söyleyerek— şu şu sûreleri (biliyorum)." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Kur'an'dan bildiklerinin karşılığında, onu sana nikâhladım." buyurdu.[8]

---

5. Ebu Davud, 2110; Ahmed, 3/355. Senedinde Musa b. Müslim vardır. Doğrusu Salih b. Rûman olacaktır. Ebu Hâtim: "O meçhuldür." demiştir. Ezdî, onu zayıf kabul etmiştir. Hadiste Ebu'z-Zübeyr'in tedlisi de vardır. Ebu Davud, Câbir'den mevkûf olarak rivayet edildiğini söylemiştir.
6. Tirmizî, 1113; İbn Mâce, 1888. Senedinde zayıf bir ravi olan Âsım b. Ubeydullah vardır.
7. Ahmed, 6/82, 145; Hâkim, 2/178. Senedinde İbn Şahbere vardır. İsmi İsa b. Meymûn el-Vâsıtî'dir. Buharî: "Onun hadisleri münkerdir." demiştir. Diğer râvileri sikadır. İbn Hibbân (1256), Hz. Âişe'den başka bir tarikle: "İşini kolaylaştırması, mehrinin az olması kadının uğur ve bereketindendir." şeklinde tahrîc etmiştir. Senedi hasendir. Ebu Davud (2117), Ukbe b. Âmir'den: "En hayırlı nikâh, kolay olanıdır." şeklinde rivayet etmiştir. Senedi sağlamdır. İbn Hibbân onu sahih bulmuştur. İbn Hibbân'ın İbn Abbas'tan rivayeti ise: "Kadınların en hayırlısı, mehir bakımından kolay olanıdır." şeklindedir. Senedinde zayıf bir râvi olan Recâ b. el-Hâris vardır. Diğer râvileri sikâdır.
8. Buharî, 67/50; Müslim, 1425.

Nesâî'de rivayet edilir: Ebu Talha, Ümmü Süleym'e talip olmuştu. Ümmü Süleym: "Vallahi, ey Ebu Talha, senin gibisi geri çevrilmez. Ancak sen kâfir bir adamsın. Ben ise müslüman bir kadınım. Seninle evlenmem bana helâl olmaz. Eğer müslüman olursan, o benim mehrim olsun. Senden başka bir şey istemem." dedi. Ebu Talha, İslâmiyet'i kabul etti ve bu, onun mehri oldu. Sabit şöyle der: "Mehri konusunda Ümmü Süleym'den daha cömert davranan hiçbir kadın işitmedik." Ebu Talha, onunla zifafa girdi ve çocukları oldu.[9]

Bu hadis şu hususları içermektedir:

1— Mehrin en az miktarı belirlenmemiştir. Bir avuç kavut (sevik), bir demir yüzük, bir çift pabuç da mehir olarak belirlenebilir ve bununla helâllik sabit olur.

2— Nikâhta, mehir konusunda aşırılık mekruhtur ve bu nikâhın bereketinin azlığı ve zorluğuna sebeptir.

3— Kadın, mehri olmak üzere koca (adayı)nın ilmine, Kur'an'ı ya da bazı bölümlerini hıfzına razı olursa, bu caizdir. Kadının, kocanın bildiği Kur'an'dan, onun ilminden istifadesi, mehri olmuş olur. Nitekim efendinin cariyesini âzad ederek, kavuşturduğu hürriyetini, kendi rakabesine kendi malikiyetini mehir kılması da böyledir. Ebu Talha'nın, İslâmiyet'i kabul etmek suretiyle ondan istifade cihetine gitmesi, Ümmü Süleym'in mehir olarak tercih etmiş olduğu bir şeydir ve bu kabildendir. Bu onun için, koca tarafından harcanan maldan daha sevimlidir. Zira mehir, aslında kadının faydalanması için meşrû kılınmış bir hakkıdır. Eğer ilimle, dinle, kocanın İslâmiyet'i kabulü ile, onun Kur'an okuması ile tatmin oluyor, bunları istiyorsa bunlar onun için en üstün, en faydalı ve en değerli mehir olur.

Akid de mehirden hali bulunmaz. Bu durumda mehrin üç dirhemle veya on dirhemle —hem de nassla ve kıyasla— takdirine gitmek nereden çıkıyor? Nas ve kıyas, bu zikrettiklerimizin mehir olmasının sıhhatine hükmetmeye götürmektedir. Bu türden bir mehirle evlenen kadınla, kendisini Hz. Peygamber'e (s.a.) hibe eden kadının durumu aynı değildir. O sadece Hz. Peygamber'e (s.a.) has bir durumdur. Zira o, kendisini velî ve mehirden soyutlanmış olarak hibe etmiştir. Bizim sözkonusu ettiğimiz kadının durumu ise farklıdır. Bunda hem veli, hem de —her ne kadar malî değil ise de— bir mehir vardır. Zira kadın, ondan kendisine ulaşacak faydayı, malî bir bedel olarak telakki etmiş ve kendi nefsini; kocaya, malından bir şey hibe eder gibi mü-

9. Nesâî, 6/114. İsnadı sahihtir.

cerred olarak hibe etmemiştir. Allah'ın sadece Peygamber'ine has kıldığı, kendi nefsini Peygamber'e hibe eden kadının durumu ise böyle değildir. Bu hüküm hadislerin gereği olmaktadır.

"Mehir; ancak maldan olur, menfaatlerden mehir olmaz. Ne ilmi, ne öğretmesi mehir olarak belirlenemez." diyen Ebu Hanife ve bir rivayette Ahmed, "Üç dirhemden az mehir olmaz." diyen İmam Mâlik, "On dirhemden az olmaz." diyen Ebu Hanife gibi âlimler, bu gibi hususlarda hadislerin gereğine muhalefet etmişlerdir. Bu muhalif görüşlerin yanında daha başka şâz (çoğunluğa muhalif) görüşler de vardır ki, bunların ne Kitâp'tan, ne sünnetten, ne icmâ'dan, ne kıyastan, ne de sahabî kavlinden hiçbir delilleri yoktur.

Bu zikrettiğimiz hadislerin, sadece Hz. Peygamber'e has olduğunu, yahut bunların mensuh bulunduğunu ya da Medine ehlinin ameline uygun düşmediğini iddia eden kimsenin bu tezi bâtıldır, delilsizdir. Asıl (hakikat), bu tezi reddetmektedr. Tâbiîn'den Medine ahalisinin efendisi Sâid b. Müseyyeb, kızını iki dirhem mehirle evlendirmiş ve hiç kimse de yadırgamamıştır. Hatta, bu onun menkıbe ve faziletlerinden sayılmıştır. Abdurrahman b. Avf beş dirhem mehir vererek evlenmişti. Hz. Peygamber (s.a.) bunu tasvip buyurmuş, ses çıkarmamıştı. Şunu da hatırdan çıkarmamak gerekir ki, miktar belirleyen hükümler (mukadderat) konusunda bir hükmün ortaya konulması ancak şeriatın sahibi tarafından olur.

G) EŞLERDE ORTAYA ÇIKAN HUSUSLAR, EV HİZMETLERİ, GEÇİMSİZLİK, HAKEM VE HULÛ

1— Hz. Peygamber (s.a.) ve Râşid Halifelerin Hastalıklı ve Özürlü Eşler Hakkında Verdiği Hükümler:

Hz. Peygamber (s.a.) ve Râşid Halifelerin, eşlerden birinde baras (alaca hastalığı), cinnet (delilik), cüzzam bulunması veya kocanın iktidarsız olması durumunda verdikleri hükümler:

İmam Ahmed, *Müsned*'inde Yezîd b. Kâ'b b. Ucre'den rivayet eder: Hz. Peygamber (s.a.), Gıfâroğullarından bir kadınla evlenmişti. Yanına girdi. Elbisesini çıkarıp yatağa girdiğinde, kadının böğründe alaca (baras) hastalığı gördü. Hemen yataktan uzaklaştı ve sonra: "Elbiseni üzerine al." buyurdu (ve onu salıverdi.) Ona mehir olarak verdiğinden hiçbir şey almadı.[1]

Muvatta'da Hz. Ömer (r.a.) şöyle der: "Herhangi bir kadın bir erkeği aldatır, kendisinde cinnet, cüzzam veya alaca hastalığı olduğu halde (söylemez ve) evlenirse adamın kendisinden istifadesi karşılığında mehre hak kazanır. Erkeğin ödediği, kendisini aldatana gerekir."[2]

Başka bir rivayette: Hz. Ömer (r.a.), alacalı, cüzzamlı ve cinnetli (deli) kadın hakkında, eğer zifaf olmuşsa aralarının ayrılmasına, kendisine dokunulması karşılığında mehre hak kazanmasına ve bu mehrin de adam yerine, kadının velisi tarafından ödenmesine hükmetti." şeklindedir.[3]

Sünen-i Ebî Davud'da İkrime, İbn Abbas'tan nakleder: Abdu Yezîd Ebu Rükâne, karısı Ümmü Rükâne'yi boşadı ve Müzeyneliler'den bir kadınla ev-

1. Ahmed, 3/493; Beyhakî, 7/214. Senedinde Cemil b. Zeyd et-Tâî el-Basrî vardır. Zayıflığında ittifak edilmiştir. Bu hadisi yalnız başına rivayet etmiştir. Ondan rivayette bulunanlar, bu hadisten dolayı muztarib olmuşlardır.
2. *Muvatta*, 2/526; *Musannef*, 10679; Beyhakî, 7/214. Râvileri sikadır. İmam Ahmed nazarında isnadı sahihtir. Çünkü o, Saîd b. Müseyyeb'in Hz. Ömer'den işittiğini kabul eder.
3. Beyhakî, 7/215.

lendi. Kadın, Hz. Peygamer'e (s.a.) geldi ve başından bir saç teli alarak: "Onun bana faydası, ancak şu saç teli nin faydası gibidir. Aramızı ayır!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamberi bir hamiyettir aldı. Râvi hadisi zikretti. Hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) ona: "Onu boşa!" buyurduğu ve onun da boşadığı nakledilmiştir. Sonra Hz. Peygamber ona: "Karın Ümmü Rükâne'ye tekrar dön." buyurdu. O: "Ben, onu üç talâkla boşadım, ya Rasûlallah!" dediyse de, Hz. Peygamber (s.a.): "Tamam, biliyorum. Ona tekrar dön!" buyurdu ve: "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğiniz zaman onları iddetleri için de boşayın..."[4] âyetini okudu.[5]

Bu hadisin, İbn Cüreyc'in Ebu Râfi' oğullarından birinden rivayet etmiş olmasından başka bir kusuru yoktur. Ebu Râfi'in oğlu meçhul bir râvidir. Kim olduğu belli değildir, ancak o tâbiîndendir. İbn Cüreyc, büyük hadis imamlarından âdil güvenilir bir zattır. Âdil râvinin başkasından rivayeti —hakkında bir cerh yoksa— onu ta'dîl sayılır. (Onu âdil bulduğunu gösterir). Sonra tâbiîn arasında, özellikle de Medineliler ve bunların içinde de Hz. Peygamber'in âzadlıları arasında yalan yaygın değildi. Herkesin ihtiyaç duyduğu böyle bir sünneti, İbn Cüreyc'in yalancı birinden veya kendince sika bulmadığı ve halini açıklamadığı bir râviden rivayeti mümkün değildir.

İktidarsızlık sebebi ile eşler arasını ayırma hükmü; Hz. Ömer, Osman, Abdullah b. Mes'ûd, Semüre b. Cündeb, Muâviye b. Ebî Süfyan, Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa, Mugîre b. Şu'be gibi sahabîlerden gelmiştir. Ancak Hz. Ömer, İbn Mes'ûd ve Muğîre bir sene mühlet vermişlerdir. Hz. Osman, Muâviye ve Semüre, mühlet vermeden hemen ayırmışlardır Hâris b. Abdullah ise on aylık bir süre tanımıştır.[6]

Saîd b. Mansur; Hüşeym—Abdullah b. Avf—İbn Sîrîn yoluyla rivayet eder: Hz. Ömer; bazı şeyleri haber vermesi için bir adam göndermişti. O adam bir kadınla evlendi ve kendisi de kısırdı. Hz. Ömer ona: "Kısır olduğunu kadına bildirdin mi?" diye sordu. O: "Hayır!" dedi. Hz. Ömer (r.a.): "Git ve ona bildir. Sonra da onu muhayyer bırak." dedi.[7]

Deliye bir sene mühlet vermiştir. Bu süre içerisinde ifakat bulursa ne âlâ; aksi takdirde karısı ile arasını ayırmıştır.

---

4. Talâk, 65/1.
5. Ebu Davud, 2196; *Musannef,* (11335). İbn Cüreyc, bana Hz. Peygamber'in (s.a.) mevlâsı (azadlısı) Ebu Râfi' oğullarından biri haber vermiştir. O da ikrime'den, O da İbn Abbas'tan... şeklinde. Hadisin senedi zayıftır. Çünkü Ebu Râfi'in oğlu kimse tarafından bilinmemektedir, meçhul râvinin rivayeti huccet olmaz.
6. Bk. *Musannef;* 10720, 10722-10725; Dârakutnî, s. 418.
7. *Musannef,* 10346. Râvileri sikadır.

Fukaha bu konuda ihtilâf etmişlerdir: Davud (ez-Zahirî), İbn Hazm ve onlara katılanlar: "Nikâh, hiçbir surette kusurdan dolayı feshedilemez." demişlerdir. Ebu Hanife: "Sadece âletin kesik olması ve iktidarsızlık hallerinde feshedilir." demiştir.

İmam Şâfiî ve Mâlik: "Sadece delilik, alaca hastalığı, cüzzam, karan (kadının fercinde ilişkiye mâni bir yumrunun bulunması), âletin kesikliği ve iktidarsızlık sebepleri ile feshedilir." demişlerdir. İmam Ahmed bu kusurlara, kadının ön ve arka deliğinin bitişik olması (fetkâ) durumunu da eklemiştir. Hanbelî âlimleri ise ferc ve ağız kokması, ferc içerisinde meni ve sidik yollarının yırtılmış birbirine karışmış olması, ferc içinde akıcı yaraların bulunması, basur, nasır, istihaza (özür kanı görmesi), sidik ve pislik tutamama, taşakların kesik, yumurtaların çıkarılmış veya ezilmiş olması, ikisinden birinin hünsay-ı müşkil (erkek mi kadın mı olduğu belli olmayan) olması gibi ayıpları da eklemişlerdir. Yedi ayıptan birinin aynısı diğer eşte de bulunursa veya akitten sonra bu ayıplardan biri meydana gelirse, bu hususta iki görüş vardır:

Bazı Şâfiî âlimleri: "Satış akdinde cariye hangi kusurlarla geri iade ediliyorsa, nikâhta da kadın o kusurlarla reddedilir." demişlerdir. Çokları ne bu görüşü, ne bulunduğu yeri, ne de kim tarafından söylendiğini bilmemektedirler. Ebu Âsım el-Abadânî *Tabakât-ı Ashabi'ş-Şâfiî*'de bu görüşü nakledenler arasındadır. Kıyasa uygun olan da ya bu görüştür, ya da İbn Hazm ve ona katılanların görüşüdür.

Fesh hakkını sadece iki veya altı veya sekiz ayıba inhisar ettirmek, bu ayıplara eşit veya daha üstünde olan diğer ayıplara iltifat etmemek anlamsızdır. Örneğin körlük, ahreslik (sağır ve dilsizlik), sağırlık, kadının ya da erkeğin iki elinin, iki ayağının birden kesik olması veya bunlardan birinin kesik bulunması en büyük nefret uyandırıcı ayıplardandır. Evlenirken bunları söylememek, büyük bir hıyanet ve aldatmadır ki din buna imkân vermez. Mutlaklık (bunlardan sözedilmeyişi) kusursuzluğu gerektirir. Bu durum, örfen sözlü olarak şart koşulmuş gibidir. Nitekim mü'minlerin emiri Hz. Ömer (r.a.), çocuğu olmayan birisi evlendiğinde ona: "Kısır olduğunu karına haber ver, onu muhayyer bırak." demiştir. Acaba Hz. Ömer (r.a.), kısırlığın nisbeten onlar yanında bir noksanlık değil, kemal sayılan bu zikrettiğimiz kusurlar hakkında ne derdi?!

Kıyas; eşlerden birinin diğerinden nefretini gerektiren, nikâhtan amaçlanan birbirlerine karşı muhabbet ve sevgi duymayı, acıma hislerini uyandırmayı engelleyen her ayıbın muhayyerlik hakkı doğurması şeklinde olmalıdır. Nikâh, satıştan daha önemlidir. Nikâhta ileri sürülen şartlara riayet etmek de, satış akdindeki şartlara riayetten evlâdır. Ne Allah, ne de Peygamber'i

(s.a.), kişiyi aldatıldığı, dolandırıldığı şeyle ilzam (mecbur) etmemişlerdir. Âyet ve hadislerde ortaya konan şer'î maksatlar ile, ilâhi adalet ve hikmet üzerinde düşünenler ve şerîatın ihtiva ettiği maslahatlar üzerinde kafa yoranlar bu görüşün üstünlüğünü ve şer'î kaidelere yakınlığını açıkça göreceklerdir.

Yahya b. Saîd el-Ensarî, İbnü'l-Müseyyeb'den, o da Hz. Ömer'den şöyle dediğini nakleder: "Bir kadın, kendisinde cinnet veya cüzzam ya da alaca hastalığı bulunduğu halde, (kusuru saklanarak) evlendirilir ve kocası onunla zifafa girerse, sonra da duruma muttali olursa, kendisine dokunulması sebebi ile kadına mehir gerekir ve bunu kocayı aldatması, kusurunu saklaması sebebi ile kadının velisi öder."

Bu haberin, "İbn Müseyyeb Hz. Ömer'den işitmemiştir" gerekçesiyle reddi, hadis ehlinin icmâ'ına kesin olarak muhalif olan tam bir hezeyandır. İmam Ahmed: "Saîd b. el-Müseyyeb'in Hz. Ömer'den rivayeti kabul edilmeyecekse, kimden kabul edilecektir. Büyük din imamları ve çoğunluk ulema Saîd b. el-Müseyyeb'in "Allah Rasûlü şöyle diyor" şeklindeki sözlerini delil olarak kullanıyorlar. Hal bu iken, Hz. Ömer'den rivayeti hakkında ne denebilir? Abdullah b. Ömer, Saîd'e adam gönderir ve Hz. Ömer'in hükümlerini sordurur, aldığı cevaplarla fetva verirdi. Onu, kendi asrında yaşayan hiçbir kimse tenkit etmemişti. Ondan sonra gelen ve İslâmî sahalarda söz sahibi olan hiçbir âlim, Saîd b. el-Müseyyeb'in Hz. Ömer'den rivayeti hususunda ileri geri söz etmemiştir. Söz onların sözüdür, başkaları kâle alınmaz." der.

eş-Şa'bî, Hz. Ali'den (r.a.) şunu nakleder: "Bir kadın nikâhlanır ve kendinde de alaca hastalığı, delilik, cüzzam veya cinsel organında ilişkiye mâni yumrunun bulunması gibi bir durum bulunursa; koca, dokunmadığı sürece muhayyerdir. İsterse tutar, isterse boşar. Eğer ona dokunmuşsa, onun kadınlığından istifadede bulunmuş olması sebebiyle kadına mehir vermesi gerekir."[8]

Vekî, Süfyân es-Sevrî—Yahya b. Saîd—Saîd b. el-Müseyyeb yoluyla Hz. Ömer'den şunu nakleder: "Kişi onunla, alaca hastalıklı veya kör olduğu halde (bilmeden) evlenmiş ve zifafa da girmişse, kadın mehrine hak kazanır. Koca, verdiği mehri kendisini aldatandan geri alır."[9] Hz. Ömer'in bu sözü, zikri geçen bu ayıpları, "Başkası değil, sadece bunlar" anlamında ihtisas yollu zikretmediğine delâlet eder. Nitekim ilmi, dini, hükmü ile darb-ı mesel olan İslâm kadısı, Şüreyh de böyle hükmetmiştir: Abdürrezzak, Ma'mer—Eyyûb—

8. Beyhakî, 7/215; Musannef, 10677. Senedi sahihtir.
9. Senedi sahihtir.

İbn Sîrîn senediyle şu rivayette bulunur: Bir adam Şurayh'a davacı oldu ve: "Şunlar bana: Seni insanların en güzeli ile evlendireceğiz, dediler; sonra bana, gözleri akan ve az gören bir kadın getirdiler." dedi. Şüreyh: "Eğer senden bir ayıp saklanmışsa, bu caiz değildir." dedi.[10] Bu hükmü düşün. "Eğer senden bir ayıp saklanmışsa, bu caiz değildir." sözü nasıl bir teşmille, evlilik sırasında kadında bulunan ve saklanan her kusur yüzünden koca için onu reddedebilme hakkının bulunduğunu gerektirmektedir. Zührî de: "Her türlü ağır dertten dolayı nikâh reddedilebilir." demiştir.

Sahabe ve selef âlimlerinin fetvalarını inceleyen kimse, onların fesih muhayyerliğini, belli bir ayıba tahsis etmediklerini anlayacaktır. Sadece Hz. Ömer'den, "Kadınlar ancak şu dört ayıptan dolayı reddedilebilirler: Delilik, cüzzam, alaca hastalığı ve fercde bulunan dert." şeklinde tahsis bildiren bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetin Asbağ—İbn Vehb—Ömer ve Ali'den başka bir isnadı daha olduğunu bilmiyoruz. Bu, muttasıl bir senedle İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Rivayet zinciri, Süfyan—Amr b. Dînâr—İbn Abbas şeklindedir. Bütün bunlar, kocanın şart ileri sürmemesi halindedir. Eğer kusursuz veya güzel olmasını şart koşar da, çirkin olduğu ortaya çıkarsa veya genç ve henüz taze olmasını şart koşar, saçı başı ağarmış yaşlı bir kadın olduğu anlaşılırsa, veya beyaz olmasını şart koşar fakat siyah çıkarsa, veya bâkire olmasını şart koşar fakat dul çıkarsa bütün bu durumlarda kocanın fesih hakkı vardır.

Eğer fesih zifaftan önce olmuşsa, kadına mehir yoktur. Eğer zifaftan sonra olmuşsa kadın mehrini alır. Ancak veli adamı aldatmışsa, ödenen mehri tazmin eder. Eğer aldatan veli değil de kadın ise mehri düşer veya eğer ödemişse kadından tekrar geri alır. İki rivayetten birinde İmam Ahmed, hükmün böyle olduğunu açıkça ifade etmiştir. Şartı koşan tarafın koca olması durumunda, İmam Ahmed'in usûlüne daha uygun olan, kıyasa daha muvafık düşen bu rivayet olmaktadır.

Hanbelî âlimleri ise şöyle demişlerdir: Kadın, erkekte bir vasıf şart koşsa ve vasfın bulunmadığı ortaya çıksa, kadın için fesih muhayyerliği yoktur. Ancak hür olmasını şart koşar da, adamın köle olduğu ortaya çıkarsa kadının muhayyerlik hakkı vardır. Neseb şartı ileri sürdüğünde, aksi çıkması durumunda ise iki görüş vardır. İmam Ahmed'in mezheb ve usûlünün gereğine bakarsak, şartı ileri sürenin erkek ya da kadın olması arasında fark olmamalıdır. Aksine, ileri sürdüğü şartın bulunmaması durumunda kadına fesih muhhayyerliği tanımak daha evlâdır. Zira onun talâk yoluyla ayrılma imkânı yok

10. Abdürrezzâk, *Musannef*, 10685.

tur. Kocanın, elinde talâkla da ayrılma imkânı varken fesih muhayyerliğine sahip olması caiz olunca, böyle bir imkânı olmayan kadın için fesih hakkının bulunması evleviyetle caiz olur. Zevce için, kocasının adi bir zenaat sahibi olduğu ortaya çıkması durumunda fesih muhayyerliği sözkonusu oluyor. Halbuki bu durum onun ne dinine ne de namusuna bir leke getirmemekte, sadece lezzet ve istifadesinin kemaline engel olmaktadır. Öbür taraftan kadın, kocanın genç, yakışıklı ve sağlam yapılı olmasını şart koşuyor, fakat yaşlı, çirkin, kör, sağır, dilsiz, siyah biri çıkıyor. Bu durumda kadın nasıl olur da ona mecbur edilir ve nikâhı feshetme hakkına sahip olmaz? Bu son derece imkânsız ve tam bir tenakuzdur. Kıyastan ve şer'î kaidelerden tamamı ile uzaktır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Eşlerden biri mercimek büyüklüğündeki bir alacalık yüzünden nikâhı feshedebiliyor, fakat iyice yerleşmiş onulmaz uyuzluk, azıcık bir alacalıktan daha büyük bir dert olduğu halde, bundan dolayı fesih hakkı tanınmıyor. Bu nasıl oluyor?! Diğer ağır dertler için de durum aynıdır.

Hz. Peygamber (s.a.), satıcıya sattığı malın kusurunu gizlemesini haram kılıyor, onu bilenin müşteriye söylememesini yasaklıyor. Durum satışta böyle olunca, nikâhta ayıblar hakkında nasıl olur? Nitekim kendisi (s.a.), Muâviye ya da Ebu'l-Cehm'le evlenmesi konusunda görüşüne başvurduğunda Fâtıma bt. Kays'a: "Muâviye fakirin biridir. Malı yoktur. Ebu Cehm'e gelince, o, sopasını omuzundan indirmez." buyurmuştur.[11] Buradan da anlaşılmaktadır ki, nikâh işinde eşlerde mevcut ayıpların açıklanması daha önemli ve zaruridir. Bu durumda onu gizlemek, başka türlü göstererek aldatmak gibi haram bir yol, böylesi bir akdin bağlayıcılığına nasıl sebep olabilir? Ayıplı olan eşi, özellikle de kusursuz olması ya da ayıbın bulunmaması gibi şartların ileri sürülmesi durumunda, aşırı bir nefrete rağmen ömrü boyunca diğerinin boynuna geçen ve hiç ayrılmayan bir lâle kılmak nasıl insaflı bir hüküm olur? Şu yakînen bilinen bir husustur ki, şer'î maksatlar, genel kaideler ve ahkâm böyle bir neticeyi kabul etmez. Allah en iyi bilendir.

Ebu Muhammed İbn Hazm şu görüşe varmıştır: "Koca ayıplardan uzak olmasını şart koşsa ve kadında herhangi bir ayıp bulunsa, nikâh daha başından bâtıldır ve mün'akit değildir. Koca için muhayyerlik, icazet, nafaka, mirasın... hiçbiri yoktur. Çünkü kendisine verilen kadın, evlendiği kadından başkasıdır. Zira kusursuz kadın, elbette kusurlu olandan başkasıdır. Adam kusurlu olanla evlenmediğine göre, aralarında bir karı-kocalık ilişkisi de yok demektir."

---

11. Müslim, 1480; Mâlik, 2/580; Şâfiî, *Risâle,* 856.

2— Kadının Kocasına Hizmeti ve İş Bölümü:

İbn Habîb, *el-Vâdıha*'da şöyle der: Hz. Peygamber (s.a.) hizmet konusunda kendisine şikâyette bulunduklarında Hz. Ali (r.a.) ile eşi Fâtıma arasında bir hüküm verdi. Buna göre Hz. Fâtıma iç hizmetleri, ev hizmetlerini görecek, Hz. Ali de dış hizmetleri görecekti. İbn Habîb sonra devamla: "İç hizmetleri, hamur yoğurmak, yemek pişirmek, yatak yapmak, ev süpürmek, su çekmek ve bütün ev işleri demektir." der.(12)

Sahihayn'da rivayet edilir. Hz. Fâtıma elindeki, değirmen taşından duyduğu rahatsızlıktan şikâyet etmiş, (derken Hz. Peygamber'e esirler gelmiş) Hz. Fâtıma bir hizmetçi istemek üzere O'na gitmiş fakat bulamamış; durumu Hz. Âişe'ye söylemişti. Hz. Peygamber (s.a.) gelince Hz. Âişe durumu haber verdi. Hz. Ali (r.a.) der ki: Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) yanımıza geldi. Biz döşeklerimize yatmıştık. Hemen kalkmaya davrandık. Hz. Peygamber (s.a.): "Yerlerinizde kalın!" buyurdu ve geldi aramıza oturdu. Hatta karnımın üzerinde ayaklarının soğukluğunu hissettim. Sonra şöyle buyurdular: "Size istediğinizden daha hayırlısını öğreteyim mi? Döşeklerinize yattığınız vakit Allah'a otuz üç defa tesbih edin, otuz üç defa tahmid (hamdetme), otuz dört defa tekbir getirmelisiniz. Bu sizin için hizmetçiden daha hayırlıdır." Hz. Ali (r.a.): "Ondan sonra bunu asla terketmedim." dedi. "Sıffin gecesinde de mi?" dediler. O: "Sıffin gecesinde de." dedi.(13)

Sahih rivayette, Esmâ şöyle anlatır: "Zübeyr'e ev hizmetlerinin tamamını yapardım. Bir atı vardı. Onun bakımını yapardım. Ona ot toplardım. Umuru bana aitti."(14) Yine Esmâ'nın, Zübeyr'in atının yemini verdiği, su çektiği kovayı tamir ettiği, hamur yoğurduğu, üçte iki fersahlık bir yerden başı üzerinde çekirdek taşıdığı sahih olarak bilinmektedir.(15)

Kadının hizmeti konusunda fakihler ihtilâf etmiştir.

Selef ve haleften bir grup âlim, kadının kocasına karşı ev hizmetlerini yerine getirmesinin vacip olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu Sevr: "Kadına her konuda kocasına hizmet etmesi vaciptir." der.

Bir başka grup âlim ise, kadının hiçbir hususta hizmet yükümlülüğü ol-

---

12. Bk. İbn Ferce el-Kurtubî, *Akdiyetu'r-Rasûl*, s. 73. İbn Habîb, Abdülmelik b. Habîb b. Süleyman b. Harun el-Endelûsî'dir. Mâlikî olan İbn Habîb muhaddis, fakih ve dilcidir. Hicrî, 238'de ölmüştür. Bk. Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, 2/107, 108; *Siyer-i A'lâmi'n-Nübelâ*, 8/169, 171.
13. Buharî, 69/6 ve daha başka yerler; Müslim, 2727.
14. Ahmed, 6/352. İsnadı sahihtir.
15. Ahmed, 6/347. İsnadı sahihtir.

madığını belirtmişlerdir. İmam Mâlik, Şâfiî ve Ebu Hanife ile Zâhirîler bu görüştedirler. Bunlar şöyle diyorlar: "Çünkü nikâh akdi, sadece zevcenin kadınlığından istifadeyi gerektirir; onun istihdamını, sâir menfaatlerini ortaya koymasını gerektirmez. Zikri geçen hadisler, gönüllülüğe ve üstün ahlâka delâlet eder. Hadislerde vaciplik nerede?"

Kadın üzerine hizmetin vacib olduğu görüşünde olanlar şöyle delil getirmişlerdir: Allah'ın hitap ettiği insanlar katında maruf olan, kadının kocasına hizmette bulunmasıdır. Kadının keyfine bakması, kocasının ise hizmet etmesi, evi süpürmesi, (el değirmeni ile) un öğütmesi, hamur yoğurması, çamaşır yıkaması, yatak yapması, evin sair işlerini görmesi münker olan (yadırganan) hususlardandır. Allah Teâlâ ise: "Kadınların hakları, örfe uygun bir şekilde vazifelerine denktir."(16) ve yine: "Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler."(17) buyurur. Kadın erkeğine hizmet etmez de, aksine karısına hizmette bulunursa, durum tersine dönüp kadın erkek üzerine hâkim olmaz mı?

Sonra mehir, kadınlığından istifadesi karşılığındadır ve eşlerden her biri, diğerinden ihtiyacını gidermektedir. Allah'ın bunun dışında, kadının nafaka, giyim—kuşam ve mesken hakkını erkek üzerine yüklemesi, sadece ondan istifade etmesi, kadının hizmet etmesi ve âdeten eşler arasındaki yapılması gereken şeyler karşılığında olmaktadır.

Yine mutlak olarak icra edilen akitler, örfe göre yorumlanır. Örf ise, kadının hizmet etmesi ve ev işlerini görmesi şeklindedir. Hz. Fâtıma ve Esmâ'nın hizmetleri, gönüllü ve kendilerinden bir iyilik olsun diye yaptıklarını söylemeleri doğru değildir. Hz. Fâtıma'nın, hizmet sırasında karşılaştığı güçlüklerden şikâyetçi olması durumunda Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Ali'ye, "Ona bir hizmet yükümlülüğü yoktur. O sadece sana aittir." dememesi, —ki O hiçbir zaman hüküm verirken taraf tutmazdı— ve yine Esmâ'yı, Zübeyr yanında, yem ise tepesi üzerinde bir halde iken gördüğünde, Zübeyr'e: "Kadına hizmet yoktur. Bu ona bir zulümdür." dememesi, aksine Zübeyr'in onu hizmette kullanmasını tasvip etmesi ve yine diğer ashabının zevcelerini istihdam etmelerine —bu kadınların içerisinde gönüllü de gönülsüz de olduğunu bildiği halde— ses çıkarmaması, evet hiç şüphesiz mevcut olan bu durum onların bu iddialarının doğru olmadığını ortaya koymaktadır.

Soylu-soysuz, zengin-fakir ayrımına gitmek doğru değildir. İşte bütün dünya kadınlarının efendisi Hz. Fâtıma, kocasına hizmet ediyordu. Hz. Peygamber'e (s.a.) hizmet etmekten şikâyetçi olarak gelmiş, fakat Allah Rasûlü

---

16. Bakara, 2/228.
17. Nisâ, 4/34.

(s.a.) onun şikâyetini (haklı bularak) gidermemişti. Sahih bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.) kadınlardan bahsederken, esir mânasına gelen "âniye" kelimesini kullanmış ve: "Kadınlar hakkında Allah'tan sakının: Çünkü onlar, sizin yanınızda esirdirler." buyurmuştur. [18] Esirin durumu, eli altında bulunduğu kimseye hizmeti gerektirir. Yine şüphe yoktur ki nikâh (kadın için) bir nevi köleliktir. Nitekim bazı selef âlimleri: "Nikâh köleliktir. Sizden biriniz kızını kimin yanına köle olarak veriyor, iyi baksın!" demişlerdir. İnsaf sahibi birisi için bu iki görüşten hangisinin daha doğru olduğu, hangisinin delil bakımından daha güçlü bulunduğu gizli değildir.

3— Aralarında Geçimsizlik Bulunan Eşler Hakkında Hükmü:

Ebu Davud, *Sünen*'de Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet eder: Habîbe bt. Sehl, Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın nikâhındaydı. Onu dövdü ve bir yerlerini kırdı. Sabah olunca kadın Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi. Rasûlullah (s.a.) Sâbit'i çağırttı ve ona: "Malının bir kısmını al ve kadını bırak." dedi. Adam: "Bu doğru olur mu ya Rasûlallah!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Evet." buyurdu. Sâbit: "Ben ona mehir olarak iki bahçe vermiştim. Onlar elinde." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Onları al ve kadını bırak." buyurdu. O da öyle yaptı.[19]

Araları açılan eşler hakkındaki hükmünü belirtirken Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin; bunlar barıştırmak isterlerse, Allah onların aralarını buldurur. Şüphesiz Allah, herşeyi bilen ve herşeyden haberdar olandır."[20]

Selef ve halef uleması "İki hakem" konusunda ihtilâf etmişlerdir. Acaba bunlar iki hâkim midirler, yoksa iki vekil mi? Bu konuda iki görüş vardır:

1) "Bunlar vekildirler." Ebu Hanife, bir kavle göre Şâfiî, bir rivayette Ahmed bu görüştedirler.

2) "Bunlar hâkimdirler." Medine âlimlerinin, Mâlik'in, diğer rivayette Ahmed'in, bir diğer kavilde Şâfiî'nin görüşü budur. Sahih olan da budur.

"Bunlar vekildirler, hâkim değildirler." diyenlere gerçekten tam anlamıyla şaşmak lâzım. Yüce Allah onları hakem olarak nasbetmiş, tayinlerini

18. Kaynakları geçti. Hadis sahihtir.
19. Ebu Davud, 2228. Senedi hasendir. Şahidi için bk. Nesâî, 6/186.
20. Nisâ, 4/35.

de karı-kocadan başkasına tevdî etmiştir. Eğer vekil olsalardı, o zaman Allah Teâlâ: "Erkek kendi ailesinden bir vekil, kadın da kendi ailesinden bir vekil göndersin." buyururdu. Eğer onlar vekil olsalardı, ille de ailelerinden olması gerekmezdi.

Yine Allah Teâlâ hüküm verme yetkisini onlara vermiş ve: "Eğer bunlar barıştırmak isterlerse, Allah aralarını buldurur." buyurmuştur. Vekillerin ise kendi başlarına hareket imkânları yoktur. Onlar, ancak müvekkilerinin iradeleri doğrultusunda hareket edebilirler.

Sonra "vekîl", ne Kur'ân lugatinde, ne Şâri' dilinde, ne de genel veya özel örfde "hakem" diye isimlendirilmez.

Yine hakemin, hem hüküm verme yetkisi vardır, hemde verdiği hükmün bağlayıcı olması sözkonusudur. Vekil ise, bunlardan hiçbirine yetkili değildir.

Yine "hakem" kelimesi, "hâkim" kelimesinden daha kuvvetli bir anlama sahiptir. Çünkü ism-i fâil mânasında sıfat-ı müşebbehedir ve sübût bildirir. Arap dili ile uğraşanlar arasında bunda bir ihtilâf yoktur. Bu durumda "hâkim" ismi, sadece vekil olan bir kimse için kullanılamazsa, ondan daha mübalağalı olan "hakem" kelimesi nasıl o mânada kullanılabilir? Hem sonra Allah, hakem tayini konusunda eşlerin dışındaki kimselere hitap etmektedir. Eğer tevkil mânasına ise, bu durumda erkek ve kadın hakkında onlar adına başkaları nasıl tevkilde bulunabilir. Bu, âyete şöyle bir takdirde bulunmayı gerektirir: "Eğer aralarının açılmasından korkarsanız (onlara emrediniz iki vekil tayin etsinler. Bir vekil erkeğin ailesinden, bir vekil de kadının ailesinden)..." Âyetin gerek lafzının, gerekse mânasının böylesi bir takdirden uzak olduğu, buna herhangi bir şekilde delâlet etmediği, üstelik aksine delâlet ettiği malumdur. Allah'a hamdederek söylüyoruz ki; bu, gayet açıktır.

Hz. Osman, Akîl b. Ebî Tâlib ile karısı Fâtıma bt. Utbe b. Rebîa arasında hakem olmak üzere, Abdullah b. Abbas ile Muâviye'yi göndermişti. Onlara: "Eğer aralarını ayırmayı uygun görürseniz, ayırırsınız." denilmişti.[21]

Hz. Ali'nin de, iki eş arasında tayin edilen hakemlere: "Eğer ayrılmalarını uygun görürseniz, aralarını ayırırsınız. Birleştirilmelerini uygun bulursanız, birleştirirsiniz. Vazifeniz budur." dediği sahih olarak bilinmektedir.[22]

İşte Hz. Osman, Hz. Ali, İbn Abbas ve Muâviye hepsi de hükmün hakemlere ait olduğunda müttefiktirler. Sahabeden bunlara bir muhalif olduğu

---

21. *Musannef,* 11885; Taberî, 5/45. Râvileri sikadır.
22. Şâfiî, *Müsned,* 2/362; *el-Ümm,* 5/177; Taberî, 9407; *Musannef,* 11883; Beyhakî, 7/305, 306. İsnadı sahihtir.

da bilinmemektedir. İhtilâfın, ancak tâbiîn ve ondan sonraki nesillerden çıktığı bilinmektedir. Allah en iyi bilendir.

"Onlar vekildirler." dediğimizde şöyle bir soru çıkar: Acaba bedelli ya da bedelsiz ayrılık konusunda kocanın tevkilde bulunmasına, bedel (ıvaz) verme konusunda zevcenin tevkilde bulunmasına eşler icbar edilebilirler mi edilemezler mi? İki rivayet vardır:

Eğer "icbar edilirler" dersek ve onlar da vekâlet vermezlerse; hâkim, bunu eşlerin rızasına bakmaksızın hakemlere tevdi eder.

Eğer, "Onlar hakemdirler." dersek, eşlerin rızasına ihtiyaç duyulmaz.

Bu ihtilâfa dayalı olarak şu ayrıntı ortaya çıkar: Eşler ya da eşlerden biri gaib olsa, eğer "onlar vekildirler" denilirse; hakemlerin (meseleye) bakması kesilmez, devam eder. Eğer "onlar hakemdirler" denilirse; gaib üzerine hüküm olmayacağından bakmaları kesilir.

Her iki görüşe göre de, "Bakma işine devam ederler." de denilmiştir. Çünkü hakemler onların menfaatleri için tasarrufta bulunurlar. Bu halleri ile hakemler iki nâzır gibidirler.

Eğer eşler delirirler ve: "Onlar vekildirler" denilirse; hakemlerin bakma işi sona erer. Çünkü müvekkillerin fer'idirler. Eğer; "Onlar hakemdirler." denilirse; meseleye bakma işi kesilmez. Çünkü hâkimin, deli üzerinde velâyet hakkı vardır. "Hayır kesilir." de denilmiştir. Çünkü onlar için nasbedilmişlerdir ve bu hali ile sanki vekil gibidirler. Şüphesiz ki onlar hem vekâlet şâibesi bulunan hakemdirler hem de hüküm vermek için nasbedilen vekildirler. Âlimlerden bir kısmı hakemlik tarafının, diğer bir kısmı da vekâlet yönünün ağır bastığı görüşünü tercih etmişlerdir. Üçüncü bir grup ise, her iki duruma da birden itibar etmişlerdir.

4— Kadının Bir Bedel Karşılığında Boşanması (Hulû) ve Bu Konudaki Hükümler:

Sahih-i Buharî'de İbn Abbas'tan rivayet edilir: Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın hanımı Hz. Peygamber'e geldi ve: "Ya Rasûlallah! Ben Sâbit b. Kays'ın ne ahlâkını, ne de dinini ayıplamıyorum. Fakat, İslâm'da (istemediğim için onunla beraberliğim durumunda) küfre sebep olacak bir davranışta bulunmamdan da korkuyorum." dedi. Rasûlullah (s.a.) ona: "Bahçesini geri verir misin?" buyurdu. Kadın: "Evet." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) (kocasına): "Bahçeyi kabul et ve onu bir talâkla boşa!" buyurdu.[23]

23. Buharî, 68/12.

Sünen-i Nesâî'de Rubeyyi' bt. Muavviz anlatır: Sâbit b. Kays b. Şemmâs karısını dövmüş ve kolunu kırmıştı. Karısı Cemile bt. Abdullah b. Übeyy idi. Kardeşi Hz. Paygember'e (s.a.) geldi ve şikâyetçi oldu. Hz. Peygamber (s.a.) Sâbit'i çağırttı ve ona: "Onun sendeki hakkını al ve yolunu bırak." buyurdu. Sâbit: "Evet." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) kadına, bir hayız müddeti (iddet) beklemesini ve ailesinin yanına dönmesini emretti.[24]

Sünen-i Ebî Davud'da İbn Abbas rivayet eder: "Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın karısı kocasından hulû yolu ile ayrıldı. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine, bir hayız müddeti iddet beklemesini emretti."[25]

Dârakutnî'de bu olay şöyle anlatılır: Hz. Peygamber (s.a.) kadına: "Sana (mehir olarak) verdiği bahçeyi geri verir misin?" diye sordu. Kadın: "Evet, hem de ziyadesiyle." dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "Ziyadeye gelince; hayır! Fakat bahçesini (verirsin)." buyurdu. Kadın da: "Olur." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) malını aldı ve kadına yol verdi. Bu durum Sâbit'e ulaşınca; "Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmünü kabul ettim." dedi.[26] Dârakutnî, isnadının sahih olduğunu söyler.

Hz. Peygamber'in (s.a.) bu hükmü çeşitli unsurları içeriyor:

1— Hulû caizdir. Nitekim Kur'an da buna delâlet etmektedir. Allah Teâlâ: "Ey mü'minler! Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmelerinden şüpheye düşerseniz, kadının erkeğe fidye vermesinde, her iki taraf için de günah yoktur."[27] buyurur.

Nass ve icmâa muhalefet eden şâz bir grup, hulûun meşrûluğunu kabul etmemişlerdir.

Âyette hulûun, mutlak surette —gerek sultanın izni ile olsun, gerek izni olmadan— meşrû olduğuna delil vardır. Bir grup izinsiz hulûu meşrû görmemişlerdir. Dört imam ve çoğunluk ulema onlara muhaliftirler.

Âyette, hulû yoluyla ayılığın meydana geleceğine delil vardır. Zira Yüce Allah, âyette "fidye" tabirini kullanmıştır. Eğer hulû neticesinde, bazı âlimlerin de dediği gibi, ric'at mümkün olsaydı o zaman kadının mal vererek kendi nefsini kocanın elinden kurtarması mümkün olmazdı.

---

24. Nesâî, 6/186. Senedinde sadece İbn Hibbân tarafından tevsik edilen Şâzân b. Osman vardır. Diğer râvileri sikadır. Şahidi için bk. Ebu Davud, 2228. Senedi hasen olan bu şahidle hadis güçlenmektedir.
25. Ebu Davud, 2225; Tirmizî, 1185. Senedi hasendir.
26. Dârakutnî, s. 391, 392.
27. Bakara, 2/229.

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ) âyetinde (umumi lafızlardan olan (ما) nın kullanılması) hulû bedelinin az ya da çok olabileceğine delâlet eder. Koca, mehir olarak verdiğinden daha fazlasını hulû bedeli olarak alabilir.

Abdürrezzâk, Ma'mer —Abdullah b. Muhammed b. Akîl— Rubeyyi' bt. Muavviz b. Afrâ senedi ile nakleder: Rubeyyi', sahip olduğu herşey karşılığında kocasından hulû yoluyla ayrılmıştı. Bu konuda, Hz. Osman'ın (r.a.) huzurunda mahkemelik oldular. Hz. Osman (r.a.), bu ayrılığı onayladı ve kocasına, saçındaki tokası ve daha değersiz şeylere kadar nesi var nesi yok hepsini almasını emretti.[28] Yine Abdürrezzâk, İbn Cüreyc —Musa b. Ukbe— Nâfi' senediyle nakleder: "İbn Ömer'e karısının azadlı cariyelerinden biri geldi. Nesi var nesi yok herşeyi, hatta elbisesi, hatta donu (tumanı) karşılığında hulû yapmıştı."[29]

Kocasına itaatsizlik eden bir kadının durumu Hz. Ömer'e şikâyet edilmişti. Hz. Ömer kocasına: "Küpesi karşılığında da olsa onu hulû yolu ile bırak." dedi. Bu haber, Hammâd b. Seleme —Eyyûb—Kesîr b. Ebî Kesîr senediyle rivayet edilmiştir.[30]

Yine Abdürrezzâk, Ma'mer —Leys— Hakem b. Uteybe senediyle Hz. Ali'den (r.a.): "Verdiğinden daha fazlasını alamaz." sözünü rivayet der.[31]

Tâvûs: "Kadına verdiğinden daha fazlasını alması helâl olmaz." demiştir.[32] Atâ ise: "Eğer verdiği mehirden daha fazla almışsa, fazla kısmı iade etmesi gerekir." der. Zührî: "Ona verdiğinden daha çok alması helâl olmaz", Meymûn b. Mihrân: "Eğer verdiğinden daha çok alırsa, 'güzellikle salıvermiş' sayılmaz."; Evzaî: "Kadılar, mehir olarak verdiğinden başka bir şey almasını onaylamıyorlardı." demişlerdir.[33]

Fazla alabilmeyi caiz görenler Kur'an'ın zâhirine ve ashabtan gelen haberlere dayanmaktadırlar. Caiz görmeyenler ise, Ebu'z-Zübeyr hadisini delil olarak kullanmaktadırlar. Hadis şöyle: Sabit b. Kays b. Şemmâs karısı ile hulû yapmak istediğinde Hz. Peygamber (s.a.) (karısına): "Bahçesini geri iade eder misin?" diye sormuş, o da: "Evet, hem de ziyadesi ile!" demişti. Hz. Peygamber (s.a.): "Ziyadeye gelince; hayır!" buyurmuştu.[34] Darakutnî:

28. Abdürrezzâk, *Musannef*, 11850. Senedi hasendir.
29. *Musannef*, 11853. Râvileri sikadır.
30. İbn Hazm, *Muhallâ*, 10/240; *Musannef*, 11851; Beyhakî, 7/315.
31. *Musannef*, 11844.
32. *Musannef*, 11839-11840.
33. Bk. *Muhallâ*, 10/240.
34. Kaynakları geçti. Bk. İbn Hazm, *Muhallâ*, 10/240.

"Bunu Ebu'z-Zübeyr, birçoklarından işitmiştir. İsnadı sahihtir." der.

Konuyla ilgili olarak sahabeden gelen haberler ise muhteliftir. Kimisinden fazla almanın haramlığı rivayet edilmiş, kimisinden de mübahlığı nakledilmiştir. Kimisinin de mekruh bulduğu belirtilmiştir. Nitekim Vekî, Ebu Hanife—Ammar b. İmran el-Hemedânî— babası senediyle Hz. Ali'nin, mehir olarak verdiğinden fazlasını almayı mekruh bulduğunu rivayet etmiştir. İmam Ahmed, bu görüşü esas almış ve mekruhluğunu açıklamıştır. Onun arkadaşlarından Ebu Bekir ise ziyadeyi haram bulmuş ve: "Kadına geri iade edilir." demiştir.

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'den, o da Atâ'dan nakleder: Bir kadın Rasûlullah'a gelmiş ve: "Ya Rasûlallah! Ben, kocamdan nefret ediyor ve ondan ayrılmak istiyorum." demişti. Hz. Peygamber (s.a.): "Sana mehir olarak verdiği bahçesini geri iade edecek misin?" diye sorunca, kadın: "Evet, hem de malımdan fazla bir miktar daha!" demişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona; "Malından fazla bir miktara hayır. Ancak bahçeyi (verirsin)." buyurmuş, kadın da: "Olur." demişti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) koca hakkında bu şekilde hükmetmişti.[35]

Bu hadis her ne kadar mürsel ise de, Ebu'z-Zübeyr hadisi onu desteklemektedir. Hadisi İbn Cüreyc ikisinden rivayet etmiştir.

5— Hulû'dan Dönüş ve Hulû'da İddet Bekleme Süresi:

Yüce Allah'ın hulû için "fidye" tabirini kullanmasında, hulûun bir nevi bedelli akitlerden sayıldığına delil vardır. Bu itibarla her iki tarafın da rızası aranır. Acaba hulûdan karşılıklı rıza ile vazgeçerek (ikâle), koca karısından aldığını iade etse ve henüz iddet içerisinde iken ona rücû etse, bunu yapabilirler mi? Dört imam ve daha başkaları bunu mümkün görmemişler ve: "Kadın bizzat hulû ile ayrılmış olur (iddetle değil)." demişlerdir. Abdürrezzâk, Ma'mer—Katâde—Saîd b. el-Müseyyeb senediyle ondan şunu nakleder: "Hulû yapan erkek karısına rücû etmek isterse, ondan hulû bedeli olarak aldığı şeyi kendisine iddet içerisinde iade etsin ve ric'atine şahit tutsun." Ma'mer: "Zührî de (İbnü'l-Müseyyeb'in dediği gibi) böyle söylerdi." demiştir.[36] Katâde diyor ki: "Hasan 'ona, ancak yeni bir aday gibi talip olabilir.' derdi."[37]

---

35. Abdürrezzâk, *Musannef*, 11842.
36. *Musannef*, 11797.
37. *Musannef*, 11795.

Saîd b. el-Müseyyeb ile Zührî'nin sözlerinde, fıkhî bir incelik, güzel bir yaklaşım vardır ve fıkıh kaide ve usûlüne vurulduğunda kabul görür, yadırganacak bir taraf da yoktur. Ne var ki öteden beri gelen uygulama onun hilâfınadır. Onların görüşü uygundur. Çünkü kadın iddet içerisinde olduğu sürece, kocanın hapsi altındadır, demektir ve bir grup ulemaya göre bu süre içerisinde verdiği şarta bağlı olmayan sarih talâkı (müneccez sarih talâk) yerini bulur. Dolayısı ile karşılıklı rıza ile hulûu bozarlar ve daha önceki hallerine dönerlerse; şer'î kaideler buna engel olmaz. Ama bu, iddet sonrasında olursa iş değişir. Çünkü o takdirde kadın, tamamen yabancı biri haline gelmiştir. Dolayısıyla koca, artık taliplerden bir tanesidir. Hulû yaptığı kadınla iddeti içerisinde kendisinin evlenme hakkı olmasına karşı başkalarının olmaması da buna delildir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hulû yapan kadına, bir hayız görünceye kadar iddet beklemesini emretmesinde iki hükme delâlet bulunmaktadır:

1— Hulû yapan kadın, üç hayız müddeti beklemesi gerekmez. Bir hayız görmesi yeterlidir. Bu, sünnetin sarih ifadesi olduğu gibi, mü'minlerin emîri Hz. Osman (r.a.), Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb, Rübeyyi' bt. Muavviz ve ileri gelen sahabelerden birisi olan amcasının da görüşleridir. Ashabtan bunlara muhalif birisinin olduğu da bilinmemektedir. Nitekim Leys b. Sa'd, İbn Ömer'in âzadlısı Nâfi'den nakleder: Nâfi', Rubeyyi' bt. Muavviz b. Afrâ'ı, Abdullah b. Ömer'e başından geçenleri anlatırken işitmiştir. Buna göre Rübeyyi', Hz. Osman (r.a.) zamanında kocası ile hulû yapmıştır. Rubeyyi'in amcası, Hz. Osman'a gelmiş ve ona: "Muavviz'in kızı bugün kocası ile hulû yaptı. (Baba evine) intikal edebilir mi?" diye sordu. Osman (r.a.) ona: "İntikal etsin. Aralarında miras durumu yoktur. İddet de gerekmez. Şu kadar var ki, hamile olup olmadığı endişesi ile bir hayız görünceye kadar başkası ile evlenemez." dedi. Abdullah b. ömer: "Osman (r.a.), bizim en hayırlımız ve en bilginimizdir." dedi.[38]

İshak b. Râhûyeh, bir rivayette Ahmed de bu görüşe kail olmuşlardır. Şeyhulislâm İbn Teymiyye'nin tercîhi de budur.

Bu görüş taraftarları onun, şer'î kaidelerin bir gereği olduğunu söylüyorlar. Çünkü iddet; ric'at zamanı uzun olsun ve böylece koca iyice düşünsün ve iddet içerisinde rücû imkânı olsun diye üç hayız süresi kılınmıştır. Eğer kadına rücû etme durumu yoksa ve maksat sadece hamilelikten emin olunması ise, bunun için istibrada olduğu gibi tek bir hayız görmesi yeterlidir. Bun-

38. İbn Hazm, *Muhallâ*, 10/37. Râvileri sikadır. Ayrıca bk. İbn Kesîr, 1/276; *Musannef*, 11858.

lar şunu da ilâve ediyorlar: Bizim bu izahımız üç talâk ile boşanan kadının da üç hayız boyunca iddet bekleme zorunda olması hükmü ile nakzedilmiş olmaz. Zira talâk bahsinde, ister bâin olsun ister ric'î, ayırım yapılmamış ve iddet hükmü hep aynı tutulmuştur.

Bunlar devamla şöyle diyorlar: Bu, hulûun talâk değil, fesih olduğuna delildir. Hulûun fesih oluşu, İbn Abbas, Osman, İbn Ömer, Rubeyyi' ve amcası gibi sahabîlerin görüşüdür. Hiçbir sahabîden hulûun talâk kabul edildiği asla varid değildir. İmam Ahmed, Yahya b. Saîd—Süfyân—Amr—Tâvûs senedi ile İbn Abbas'ın: "Hulû tefriktir (fesihtir), talâk değildir." dediğini rivayet etmiştir.(39)

Abdürrezzâk, Süfyân—Amr—Tâvûs senediyle rivayet eder: İbrahim b. Sa'd b. Ebî Vakkâs, İbn Abbas'a: "Bir adam karısını iki talâkla boşasa, sonra kadın ondan hulû yolu ile ayrılsa, onu nikâhlayabilir mi?" diye sordu. İbn Abbas: "Evet, Allah talâkı âyetin başı ile sonunda, hulûu da bu ikisi arasında zikretmiştir." dedi.(40)

Soru: "Zikrettiğiniz sahabîlere muhalif yoktur." diye nasıl söyleyebiliyorsunuz? Halbuki Hammâd b. Seleme, Hişâm b. Urve—babası—Cümhân yoluyla şunu rivayet etmektedir: Eslemlilerden Ümmü Bekre, Abdullah b. Useyd'in nikâhı altında idi. Ondan hulû yoluyla ayrıldı. Abdullah pişman oldu. Hz. Osman'a mahkemelik oldular. Hz. Osman buna icazet verdi ve: "O bir (talâk)tır. Ancak sen (hulû sırasında) bir şey söylemişsen, (iki talâk, üç talâk gibi) o zaman söylediğin şey olur." dedi.(41)

İbn Ebî Şeybe de, Ali b. Hâşim—İbn Ebî Leylâ—Talha b. Musarrif—İbrahim en-Nehaî—Alkame senediyle İbn Mes'ûd'dan: "Bâin talâk sadece fidye (hulû) ve îlâda olur." dediğini rivayet eder. Ali b. Ebî Tâlib'den (r.a.) de rivayet edilir. Bunlar, kadri yüce sahabîlerden üç tanesidir. (Bu durumda "muhalif yoktur." sözünün bir mânası kalmaz.)

Cevap: Bu üç sahabîden böyle bir görüş sahih olarak varid değildir. Hz. Osman'la ilgili haberi İmam Ahmed ve Beyhakî ve daha başkaları tenkit etmişlerdir. Üstadımız, (İbn Teymiye) şöyle der: "Bu, Hz. Osman'dan nasıl sahih olarak varid olabilir? O hulu konusunda iddetin gerekmediği görüşündedir. Sadece bir hayız görmesi ile istibrâda bulunmasından yanadır. Eğer Hz. Osman, hulûun talâk olduğu görüşünde olsaydı, o zaman iddeti de vacip

39. İsnadı sahihtir. İbn Hazm, *Muhallâ* (10/237)'da zikretmiştir.
40. *Musannef*, 11771. Senedi sahihtir.
41. Mâlik, Şâfiî ve Beyhakî tahric etmişlerdir. Kitabın alıntısı hatalıdır. Beyhakî'nin rivayetini esas alarak tercüme ettik. Bk. 7/316.

kılardı. Bu hikâyeyi Hz. Osman'dan (r.a.) rivayet eden Cümhân hakkında, Eslemliler'in âzadlısı olduğundan başka hiçbir bilgimiz yoktur."

Ali b. Ebî Tâlib'den gelen habere gelince, bu konuda İbn Hazm şöyle der: "Bunu Hz. Ali'den (r.a.) sahih olmayan bir yolla rivayet ettik." Rivayetler içerisinde en ceyyid olanı, İbn Ebî Leylâ'nın hafızasının iyi olmamasına rağmen naklettiği İbn Mes'ûd'un haberidir. Sonra bu haber —eğer mahfuz ise— nihayet, hulûda verilen talâkın bâin olarak vukû bulduğuna delâlet eder, yoksa hulûun bâin talâk olduğuna delâlet etmez. İkisi arasında ise açık fark vardır. Hulûun talâk olmadığına şu husus delâlet etmektedir: Zifafdan sonra vukûbulan ve üç sayısına ulaşmayan talâk üzerine Yüce Allah üç hüküm bina etmiştir ki, üçü de hulûda sözkonusu değildir: Birincisi, talâkta koca rücû hakkına sahiptir. İkincisi, verilen her talâk üç haktan düşülür. Talâk hakkı tam kullanıldıktan sonra şer'î tahlil (hulle) olmadıkça artık kadın kendisine helâl olmaz. Üçüncüsü de; talâkta iddet üç hayız (ya da tuhur)dur. Bunların hiçbirisi hulûda yoktur. Nass ve icmâ ile sabit olmuştur ki hulûda rücû hakkı yoktur. Sünnet ve sahabe kavilleri ile sabit olmuştur ki, hulûda iddet sadece tek bir hayızdır. Nassla iki talâktan sonra hulûun vukûu ve ondan sonra da üçüncü talâkın verilebilmesi sabittir. Bu, hulûun talâk olmadığı hususunda gerçekten çok açıktır. Zira Allah Teâlâ: "Boşama iki defadır. Ya iyilikle tutmak (geri almak), ya da güzel ve adaletli bir biçimde salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey geri almanız size helâl değildir. Şayet erkek ve kadın, Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından (evlilik haklarını tam tatbik edememekten) korkarlarsa başka. Ey Mü'minler! Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz o zaman kadının, (ayrılmak—hulû— için erkeğe) fidye vermesinde her iki taraf için de bir günah yoktur."[42] buyurmaktadır. Bu âyet, iki talâkla boşanmış kadına has değilse, hem onu hem de başkalarını içine alır. Zamirin zikri geçmeyene râci olması ve zikri geçeni ise içine almaması caiz olmaz. Aksine ya zikri geçene has olacaktır, ya da hem onu hem de onun dışındakileri de içine alacaktır. Allah sonra şöyle buyuruyor: "Eğer erkek, kadını üçüncü defa boşarsa, artık bundan sonra kadın, başka birisiyle evlenmedikçe bir daha kendisine helâl olmaz."[43] Bu âyet, hulûdan (fidye) ve iki talâktan sonra boşanan kadını kesinlikle içine alır. Çünkü zikri geçen onlardır. Dolayısıyla, lafzın kapsamı içine girmesi zaruridir. Nitekim "Tercümânü'l-Kur'ân" diye anılan ve Hz. Peygamberin, "Allah'ım! Ona Kur'an'ın tevilini öğret." şeklindeki müstecab duasına mazhar olan (İbn Abbas) da âyeti böyle anlamıştır.

---

42. Bakara, 2/229.
43. Bakara, 2/230.

Fidye (hulû) ahkâmı, talâk ahkâmından farklı olunca, bu durum, onun talâk cinsinden olmadığını gösterir. Nassın, kıyasın ve sahabî kavillerinin gereği budur. Sonra akitlerin hakikat ve maksatlarına itibar edip lafızlara takılıp kalmayan kimseler hulûu, hangi lafızla olursa olsun hatta "talâk" lafzı ile de olsa fesih kabul ederler. Bu, Hanbelî âlimlerinin, imamlarına nisbet ettikleri iki görüşten biridir. Üstadımızın (İbn Teymiye) tercihi de budur. O şöyle der: "Bu İmam Ahmed'in, İbn Abbas ve arkadaşlarının sözlerinden zâhiren anlaşılandır." İbn Cüreyc şöyle der: "Amr b. Dînâr bana haber verdi: İbn Abbas'ın âzadlısı İkrime'yi işittim: Malın onayladığı şey (ayrılık) talâk değildir, diyordu." Abdullah b. Ahmed: "Babamın İbn Abbas'ın görüşünü benimsiyor olduğunu gördüm." demiştir. Amr, Tâvûs'tan İbn Abbas'ın; "Hulû tefriktir, talâk değildir." dediğini nakleder. İbn Cüreyc, İbn Tâvûs'tan: "Babam (Tâvûs), fidyenin (hulû) talâk olmadığı görüşünde idi ve kocayı muhayyer bırakırdı." dediğini nakleder.

Akitlerde lafızlara itibar edenler ve onlara takılıp kalanlar ise, talâk lafzı ile olan hulûu talâk saymışlardır. Halbuki fıkhî kaideler ve asıllar, akitlerde muteber olanın, hakikat ve mânaları olduğuna, şekil ve lafızlara itibar edilmediğine şehadet eder. Tevfik ancak Allah'tandır.

Buna delâlet eden hususlardan biride şudur: Hz. Peygamber (s.a.) Sâbit b. Kays'a, karısını hulû yolu ile bir talâk boşamasını emretmiştir. Buna rağmen kadına, bir hayız görene kadar iddet beklemesini emretmiştir. Bu durum, hulûun fesih olduğunda gayet açıktır. İsterse "talâk" lafzı ile olsun, durum değişmez.

Yine Yüce Allah, hulû üzerine, fidye olması sebebiyle fidye ahkâmını bağlamıştır. Mâlumdur ki fidye, ille belli bir lafızla olmaz. Allah Teâlâ fidye için belli bir lafız belirlememiştir. Fidye talâkı, kayıtlı bir talâktır. Dolayısıyla mutlak olan talâk ahkâmı kapsamına girmez. Nitekim sabit sünnetle hulû (fidye), ric'atın sübûtu ve üç hayız müddeti bekleme konularında talâk ahkâmı içerisine girmemektedir. Muvaffakiyet Allah'tandır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) EVLİLİĞİN SONA ERMESİ KONUSUNDA VERDİĞİ HÜKÜMLER

A) BOŞAMA EHLİYETİ

1— Gayr-ı Ciddi Boşama Konusundaki Hükmü:

Sünen'de, Ebu Hureyre hadisi şöyledir: "Üç şey vardır ki, ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talâk, ric'at (ric'î talâkta dönüş)."[1]

Yine *Sünen*'de yer verilen İbn Abbas hadisi ise: "Yüce Allah ümmetimden hata, unutma ve tehdid altında yapılan şeyleri kaldırmıştır." şeklindedir.[2]

Yine *Sünen*'de, Hz. Peygamber (s.a.): "İğlâk (yani zorlama) halinde ne talâk ne de âzad yoktur." buyurmuştur.[3]

Zina ikrarında bulunan birisine: "Sende delilik falan var mı?" buyurduğunu sahih olarak bilmekteyiz.[4]

---

1. Ebu Davud, 2194; Tirmizî, 1184; Dârakutnî, s. 432. Hadisin senedinde Abdurrahman b. Habib vardır. İbn Hacer *Telhîs*'de şöyle der: "Onun hakkında ihtilâf edilmiştir." Nesâî: "Onun hadisleri münkerdir." derken, başkaları onu sika bulurlar. Bu durumda hadis hasendir. Hâkim (2/197, 198) de hadisin sahih olduğunu söyler. Hadisin şahidleri vardır. Bk. *Telhîsu'l-Habîr*, 3/209.
2. İbn Mâce, 2045; Tahavî, *Maânî'l-Âsâr*, 2/56; Dârakutnî, 797; Hâkim, 2/198; İbn Hibbân, 1498; Beyhakî, 7/356. İbn Mâce hariç hepsi de Evzaî—Atâ—Ubeyd b. Umeyr—İbn Abbas senediyle rivayet etmişlerdir. İbn Mâce de Ubeyd'i zikretmemiştir. Râvileri sikadır ve senedi sağlamdır. Nevevî, hadisin hasen olduğunu söylemiştir.
3. Ahmed, 6/276; Ebu Davud, 2193; İbn Mâce, 2046; Hâkim, 2/198; Beyhakî, 7/357. Senedinde Muhammed b. Ubeyd b. Ebî Sâlih vardır, zayıftır. Diğer râvileri ise sikadır. Hâkim ve Beyhakî başka bir yoldan rivayet etmişlerdir.
4. Kaynakları geçti. Bk. 1. Bölüm, Zina İtirafında Bulunan Kimse Hakkındaki Hükmü.

Yine aynı kişinin, (sarhoş mu değil mi diye) ağzını koklamalarını emrettiği de sabittir.[5]

Buharî, *Sahih*'inde zikreder: Hz. Ali, Hz. Ömer'e şöyle demiştir: "Kalemin üç kişi üzerinden kalktığını bilmiyor musun? İfakat (sağlık) buluncaya kadar deliden, bülûğ çağına erinceye kadar sabîden, uyanıncaya kadar uyuyandan."[6]

Yine *Sahih*'te Hz. Peygamber (s.a.): "Allah şüphesiz ki, ümmetimden, içinden geçirdikleri şeyleri, konuşmadıkça veya fiile dökmedikçe affetmiştir." buyurur.[7]

Bu hadisler, dil ile ifade edilmeyen talâk, âzâd, yemin veya adak (nezir) ve benzerinin vaki olmayacağını, niyet ve kasıtla bağlayıcılık arzetmeyeceğini ortaya koyar.

Çoğunluk ulemanın görüşü böyledir.

Konu ile ilgili iki görüş daha vardır:

Birincisi: Tevakkuf etmek, kesin bir şey söylememek: Abdürrezzâk, Ma'mer'den nakleder: İbn Sîrîn'e, kendi içinden karısını boşayan kimsenin durumu hakkında soruldu. İbn Sîrîn "Allah senin içinde olan şeyi bilmez mi?" diye sordu. "Bilir!" diye cevaplayınca: "Öyleyse o konuda bir şey diyemem." dedi.

İkincisi: Kesin olarak kasdetmişse vuku bulacağı şeklindedir. Bu, Eşheb'in İmam Mâlik'ten rivayetidir. Zührî'den de nakledilmiştir. Bunların delilleri: "Ameller, ancak niyetlere göredir." hadisi, içinden inkâr eden kimsenin kâfir olması ve "Gönlünüzde olanları açığa vursanız da gizleseniz de, Allah onunla sizi sorguya çeker."[8] âyetidir. Ayrıca, günah üzerinde ısrarlı olan kimse, onu yapmasa da fâsıktır ve sorumlu tutulur. Sevap ve ceza konularında kalbî fiiller, organlarla yapılan fiiller gibidir. Bu yüzdendir ki Allah yolunda sevgi, gazap; dostluk ve düşmanlık, tevekkül, rıza, taat üzerine azim göster-

---

5. Kaynakları geçti. Bk. Aynı yer.
6. Buharî, 68/11. Buharî'nin muallak olarak zikrettiği bu hadisi, Bağâvî, mevsûl olarak rivayet etmiştir. Hadisin tamamı şöyledir: "Hz. Ömer'e zina etmiş deli bir kadın getirilmişti. Hâmile idi. Hz. Ömer onu recmetmek istedi. Hz. Ali..." Ayrıca bk. Ebu Davud, 4398-4399; İbn Hibbân, 1497; Ahmed, 6/100, 101, 144; Dârimî, 2/171; Nesaî, 6/156; İbn Mâce, 2041. Hâkim, (2/59) sahih kabul etmiş, Zehebî de ona katılmıştır. Hadisin çeşitli rivayetleri vardır.
7. Buharî, 68/11; Müslim, 127.
8. Bakara, 2/284.

me gibi konularda sevap vardır. Kibir, hased, kendini beğenme (imanî konularda) şüphe, riya, suçsuz kimseler hakkında sûizanda bulunma gibi hususlarda da azap vardır. Bütün bunlar da birer delildir.

Bu sayılan şeylerde, telaffuz edilmeksizin, sadece niyetten geçirilen talâk ve âzadın vuku bulacağına dair bir delil yoktur. Şöyle ki: Herşeyden önce "Ameller, ancak niyetlere göredir." hadisi, kendisi aleyhlerine delildir. Zira hadis, muteber olanın yalnız başına niyetin değil, niyetle birlikte amel olduğunu bildirmektedir. Kalbi ile inkâr eden veya şüphe içerisinde olana gelince, o kâfirdir. Çünkü "ikrarla birlikte kalbin bağlanması, inanması" demek olan iman zâil olmuştur. Kesin iman yok olunca, yerini küfür alır. Çünkü iman, kalb ile kâim ve onda varlığı olan bir durumdur. Kalb ile kâim olmadığı anda zıddı olan küfür yerini alır. Tıpkı ilim ile cehalet gibi. İlim yoksa onun yerini cehalet alır. Diğer zıtlar da böyledir. Birisi yok oldu mu, onun zıddı hemen yerini alır.

Âyete gelince, onda kulun gizlediği şeyden dolayı hesaba çekileceği belirtilmektedir. Bundan şer'an, onun ahkâmı ile ilzam edileceği manası çıkmaz.

Âyette sadece kulun gizlediği, açıkladığı her şeyden hesaba çekileceği; sonra da affedileceği ya da cezalandırılacağı vardır. Bu nerede, niyetle talâkın vukû bulması nerede?!

Günah üzerinde ısrarlı olanın fâsık olacağı ve muahaze edileceği konusuna gelince, bu, sadece günahı fiilen işleyen, sonra da onda ısrar eden kimse hakkında sözkonusudur. Burada, tekrar işlenilmesine azmedilen gerçekleştirilmiş bir amel vardır. Günahta ısrarlılık bu demektir. Ama bir günaha azmetmiş, fakat onu işlememiş kimse farklıdır. Onun durumu şu iki şey arasındadır: Bu azmi ya aleyhine yazılmayacaktır, ya da eğer Allah rızası için fiiliyata dökmeden vazgeçti ise, lehine bir hasene (iyilik) yazılacaktır.

Kalbî fiillerden dolayı sevap ve azap ise doğrudur. Kur'an ve sünnet bu tür şeylerle doludur. Ancak dil ile söylemeden sadece niyetle talâk ya da âzadın vukûu, sevap ve azab (ıkâb) ile ilgisi olmayan bir şeydir. İkisi arasında bir "lazımlık-melzumluk" ilişkisi yoktur. Zira kalbî fiillerden olup da azaba sebep olan şeyler, kalben işlenen masiyetler, günahlardır. Bedenen işlenen günahlar nasıl cezayı gerektiriyorsa, bunlar da azaba müstahak kılarlar. Zira kalbî günahlar kalbin kulluğu ile bağdaşmaz. Çünkü kibir, kendini beğenme, riya, sûizan, bütün bunlar kalb için haram olan şeylerdir. Sonra bunlar kişinin elinde olan şeylerdir, kaçınmak mümkündür. Dolayısıyla yapıldığında azaba müstahak olunur. Bunlar kalb ile kâim olan manaların isimleridirler.

"Azad" ve "talâk" ise, dil ya da onun yerini tutan işaret veya yazı ile

kâim iki tasarrufun isimleridirler. Dil ile ifadeden ârî, kalbte bulunan iki mânanın isimleri değildirler. Dolayısıyla aralarında fark vardır.

Hadisler, mükellefin gayr-ı ciddi olarak (hezl, lâf olsun diye) ortaya koyduğu talâk, nikâh ve talâktan rücû tasarruflarının kendisini bağlayacağını da gösterir. Bu uykuda olan, unutan, aklı başında olmayan ve zorlama altında olan bir insanın sözlerine itibar edilmese de, gayr-ı ciddi olanın sözlerinin dikkate alınacağını gösterir. Aralarında şu fark vardır: Gayr-ı ciddi olan sözü kasıtlı söylemekte, fakat hükmünü murad etmemektedir. Bu ise onun yetkisinde değildir. Mükellefe düşen sadece sebepleri ortaya koymaktır. Sebepler üzerine müsebbeblerin ve hükümlerinin tertibi ise Şârî'e ait bir yetkidir. O neticeyi mükellefin kasdedip etmediğine bakılmaz. Önemli olan onun, aklı başında ve sorumluluğu mevcut olduğu bir anda, kendi ihtiyarı ile sebebi ortaya koymasıdır. Sebebi ortaya koyduğu anda, Şâri', hükmünü onun üzerine tertip eder, ister ciddi olsun, ister gayr-ı ciddi. Uykuda olanın, cinnet geçirenin, delinin, sarhoşun ve aklı başında olmayanın durumları ise böyle değildir. Çünkü bunların doğru bir kasıtları yoktur ve mükellef de değillerdir. Dolayısıyla, bunların sözleri, mânasını ve ne söylediğini bilmeyen çocuğun sözleri mertebesinde boş sözlerdir.

Meselenin esası, sözün ne mânaya geldiğini bilerek söyleyen ve fakat hükmünü murad etmeyen kimse ile, sözü kasıtlı söylemeyen ve ne mânaya geldiğini de bilmeyen kimse arasındaki farkta yatmaktadır. Şâri'in dikkate alıp almaması açısından şu dört durum sözkonusudur:

1— Hükmü kasdetmesi, fakat söze dökmemesi.
2— Ne lafzı, ne de hükmünü kasdetmemesi.
3— Lafzı kasdedip, hükmünü kasdetmemesi.
4— Hem lafzı, hem de hükmünü kasdetmesi.

Bunlardan ilk ikisi dikkate alınmaz. Son ikisi ise muteberdir. Şâri'in bütün nass ve hükümlerinden çıkarılan netice budur.

2— Zorlanan ve Tehdid Edilen Kimsenin Boşaması:

Zorlama (tehdid) altında kalan bir kimsenin bütün sözleri boştur, dikkate alınmaz. Bizzat Kur'an, küfrü gerektirecek söz söylemeye zorlanan kimselerin kâfir olmayacaklarını, İslâm'a zorlanan kimsenin de müslüman olmayacağını ortaya koymuştur. Sünnet, Allah Teâlâ'nın zorlama altında olan kimseyi cezalandırmayacağını, tehdit altında yaptıklarından onu sorguya çekmeyeceğini bildirmiştir. Tabiî ki bundan sözlü tasarrufları kasdedilmektedir. Fiilî

tasarruflarında ise tafsilat vardır: Eğer zorlama ile mübah olan cinsten ise —Ramazan gündüzünde yemek, namazda başka bir şey yapmak, ihramda dikişli elbise giymek vb. gibi—, bu takdirde bir şey gerekmez. Zorlama ile mübah olmayan şeyler hakkında ise sorumlu tutulur. Meselâ masum bir insanı öldürmek, malını itlâf etmek gibi. Şarap içmek, zina etmek, hırsızlık yapmak gibi konularda ise ihtilâf edilmiştir: Acaba bunlara had cezası uygulanır mı, uygulanmaz mı? Bu ihtilâf, bu tür davranışların zorlama ile mübah olup olmayacağı şeklindeki görüş ayrılığından kaynaklanmaktadır. Bunları zorlama ile mübah görmeyenler, ceza uyguluyorlar, zorlama ile mübah olacağı kanaatinde olanlar ise, had tatbikine gitmiyorlar. Bu konuda (Hanbelî) âlimlerinin iki görüşü vardır ve her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir.

Zorlama (ikrah) altında yapılan sözlü tasarruflarla fiilî tasarruflar arasındaki fark şudur: Fiiller ortaya konduğunda onun zararını ortadan kaldırmak mümkün değildir, zararı kendisi ile birliktedir. Sözlü tasarruflar ise böyle değildir, çünkü onların ilgası ve uykuda olan ya da delinin sözleri imiş gibi telakkisi mümkündür. Zorlama ile mübah olmayan fiillerin zararı kendiliğinden sabittir. Sözlü tasarrufların içerdiği zarar ise, ancak o sözü söyleyen kimsenin, ne söylediğini bilmesi ve kendi ihtiyarı ile söylemiş olması durumunda sabit olur.

Nitekim Vekî', İbn Ebî Leylâ—Hakem b. Uteybe—Hayseme b. Abdurrahman senediyle şu olayı anlatır: Bir kadın kocasına: "Bana bir isim tak." der. Kocası da ona "Dişi geyik" adını verir. Kadın: "(Olmadı, iyi) bir şey demedin." der. Kocası: "Peki ne söyleyeyim, sen söyle!" der. Kadın, (boşama esnasında kullanılan lafızlardan olup aynı zamanda da bağından boşanmış deve mânasına gelen) "haliyye tâlik de" der. Kocası da ona: "Sen haliyye tâliksin." der. Bunun üzerine kadın doğru Hz. Ömer'e gelir ve: "Kocam beni boşadı." der. Arkasından kocası da gelir ve olanları anlatır. Hz. Ömer, kadının kafasına vurur ve kocasına: "Elinden tut (ve doğru evine götür), kafasına da vur!" der.

İşte mü'minlerin emîri Hz. Ömer, söz talâk sözü olduğu halde kocanın ondan talâk kasdetmediğini, talâk dışında ad koyma gibi bir şey kasdettiğini görünce, talâkın vukû bulmadığına hükmetmiştir. Bunun benzerleri vardır: Meselâ bir adam köle ya da cariyesine "Sen hürsün" dese ve bununla onu fâcir (zinakâr) olmadığını kasdetse, azad gerçekleşmez. Yine bir adam karısına, kinaye talâk lafızlarından olan ve saç tarama veya salma mânasına gelen tesrîh kelimesi ile (أنت مسرّحة) veya (سرّحتك) dese ve bununla talâkı değil de "sen taranmışsın" veya "seni taradım" demeyi kasdetse karısını boşamış olmaz. Bu Allah ile kendisi arasında böyledir. Bunun böyle olduğuna karîne bulunur veya taraflar öyle olduğunda birbirlerini tasdik ederlerse, bu

gibi durumlarda talâk ve azad mahkemede de vukû bulmaz.

Soru: Bu hangi kısımdandır? Zira siz, Şâri'in itibara alıp almaması açısından dört durum sözkonusudur diyorsunuz. Mâlumdur ki, bu ne zorlama altında olan (mükreh) kimsedir, ne aklı başından giden; ne gayr-ı ciddidir, ne de lafzın hükmünü kasdetmektedir. Buna ne dersiniz?

Cevap: Bu, lafzı söyleyen ve onun iki mânasından birisini kasdeden bir kimsedir. Dolayısıyla, o lafzı söylemesi durumunda murad ettiği mânası —öbürü değil— kendisini bağlar. Eğer lafızdan, kişinin murad mânayı anlamak mümkünse, murad etmediği öbür mânası ile ilzam edilemez. Nitekim Hz. Peygamber, (s.a.) karısını "elbette" kaydı ile boşayan Rükâne'ye yemin verdirmiş ve bununla ne kasdettiğini sormuş, o da bir talâk demiş, Hz. Peygamber (s.a.), yemin et demiş o da yemin etmiş, bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.): "O murad ettiğin gibidir." buyurmuş[9] ve muhtemel lafızdaki niyetini esas almış, kabul etmiştir.

İmam Mâlik de şöyle demiştir: Bir kimse; (أنت طالق ألبتة) "=Sen elbette boşsun!" der ve bununla bir şeye yemin etmek isterse, sonra o şeyi yapmayı uygun görür ve yemini terkederse, kadın boş olmaz. Çünkü koca, onu boşamak istememiştir.

Leys b. Sa'd ve İmam Ahmed, bu şekilde fetva vermişlerdir. Hatta İmam Ahmed bir rivayette: Bunun ondan mahkemede de kabul edileceğini söylemiştir.

Bu meselenin üç şekli vardır:

1) Yemininden rücû etmesi, filhal (derhal) boşamak da muradı olmaması. Bu durumda kadın derhal boşanmış olmaz, yemin etmiş de olmaz.

2) Maksadının yemin olması, derhal talâk vermek olmaması. "Sen boşsun" der, ama maksadı "Eğer Zeyd'le konuşursan" şeklindedir.

3) Sözünün daha ilk başlangıcında maksadının yemin olması,sonra söz esnasında yeminden rücû etmesi ve talâkı müneccez (şarta bağlanmamış) kılması. Bununla talâk vukû bulmaz. Çünkü bununla talâkın gerçekleşmesine niyet etmemiş, sadece talikine (şarta bağlamaya) niyet etmiştir. Böylece bu niyeti ile müneccez (şarta bağlı olmayan) talâkın vukûunu hariç tutmuş olmaktadır. Bundan sonra derhal talâkın vukûuna niyet ettiğinde (lafız daha önce söylenildiği için) sırf niyetten başka bir şey getirmiş olmaz. Bu, Hanbelî âlimlerin görüşüdür. Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: "Allah sizi, yeminle-

9. Şâfiî, 2/370, 371; Ebu Davud, 2206; İbn Hibbân, 1321; Hâkim, 2/199, 200; Dârakutnî, 438; Ahmed, 2387.

rinizdeki kasıtsız yanılmadan (lağv) dolayı sorumlu tutmaz. Lâkin kalplerinizin kazandığı şeyler ile sorumlu tutar..."[10]

Âyette geçen lağv (yanılma) iki türlüdür: Birincisi: Bir şey üzerine, öyle olduğu zannı ile yemin etmesi, fakat daha sonra öyle olmadığının ortaya çıkması. İkincisi: Yemin sözcüğünün, yemin kasdı olmaksızın dilinden çıkması. Söz esnasında "hayır vallahi, evet billahi" demek gibi. Allah her iki türünden de sorumluluğu kaldırmıştır. Çünkü bunları söyleyenlerin gerçek yemin etme kasıtları bulunmamaktadır. Bu yüce Allah tarafından, kullarının, şahsın kendisinden hakikat ve mânasını kasdetmediği lafızlar üzerine hüküm düzenlememeleri için koymuş olduğu bir teşrîdir. (Lafzın hakikat ve mânasını kasdetmeden onu kullanan) bu kimse gerçekte de, hükmen de, gayr-ı ciddi (hâzil) olan kimse gibi değildir.

Sahabe, zorlama altında yapılan talâk ve ikrarın vukû bulmayacağına dair fetva vermişlerdir. Sahih bir rivayette Hz. Ömer: "Kişinin canını yaktığın, onu dövdüğün veya kendisini bağladığın zaman, o kendi canından emin değildir." demiştir. Yine ondan sahih olarak şu rivayet nakledilir: Bir adam bal sağmak için bir iple (kayadan aşağı) sarkmıştır. Hemen karısı gelir ve: "Vallahi, ya ipi keserim ya da beni boşarsın!" der. Adam: "Allah aşkına yapma!" diye yalvarırsa da kadın dinlemez. Mecbur kalır ve boşar. Sonra Hz. Ömer'e gelir ve olanları ona anlatır. Hz. Ömer: "Karına dön, çünkü bu bir talâk değildir." der.

Hz. Ali zorlama sonucu verilen talâkı onaylamazdı.

Sâbit el-A'rec: "İbn Ömer ve İbn Zübeyr'e, zorlama altında verilen talâkın hükmünü sordum. Her ikisi de: 'Bir şey gerekmez' dediler." der.

Soru: Peki, Gâzî b. Cebele'nin Safvan b. İmran el-Asamm'dan, onun da ashabtan birinden rivayet ettiği şu habere ne diyeceksiniz? Bir kadın (kaylûle yapan) kocasının göğsüne oturmuş ve bıçağı boğazına dayamış. Ona: "Beni boşa yoksa seni kesinlikle boğazlarım!" demiş. Adam yalvarmış, yakarmış ise de kadın dinlememiş. Mecbur kalmış üç talakla boşamış. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.) anlatılınca, o: "Talâkta kaylûle[11] yoktur."[12] buyurmuştur. Bunu Saîd b. Mansûr *Sünen*'inde rivayet etmiştir.[13] Atâ b. Aclân, İk-

10. Bakara 2/225.
11. Hadiste geçen "kaylûle" kelimesi; öğle uykusu, gündüz istirahati demektir. Hadis: "Talâk durup dinlenme tanımaz. Her halükârda hükmü icra edilir." anlamında olmalıdır.
12. Gâzî b. Cebele hakkında Buharî; "Mükreh'in talâkı konusundaki hadisi münkerdir." der. Safvan b. imrân hakkında Ebu Hâtim: "Sağlam değildir." ifadesini kullanır. Buharî ise: "Hadisi münkerdir. Ona güvenilmez." der.
13. Saîd b. Mansûr, *Sünen*, 1/276.

rime ve İbn Abbas yoluyla Hz. Peygamber'in: "Her talâk caizdir. Bundan yalnızca bunak (*ma'tûh*) ve aklı başında olmayanın talâkı müstesnadır." buyurduğunu rivayet eder.

Yine Saîd b. Mansûr, Ferec b. Fudâle —Amr b. Şerâhîl el-Meâfirî yoluyla nakleder: Bir kadın kılıcı çekmiş ve kocasının karnına dayamış. Ona: "Vallahi, ya beni boşarsın ya da işini bitiririm!" demiş. Adam da üç talâkla boşamış. Durum Hz. Ömer'e şikâyet edilmiş. O da talâkı geçerli saymıştır. Hz. Ali de: "Her talâk caizdir. Bunağın talâkı hariç..." demiştir.

Cevap: Gazî b. Cebele'nin haberinde üç illet vardır. Birincisi: Safvan b. Amr zayıftır. İkincisi Gazî b. Cebele "Leyyinu'l-hadis"tir. Üçüncüsü ise, diğer râvilerin ondan tedlisi sözkonusudur. Böyle bir hadis delil olarak kullanılamaz. İbn Hazm: "Bu kabulü imkânsız bir haber." demiştir.

İbn Abbas'ın: "Her talâk caizdir." şeklindeki hadisi ise, Atâ b. Aclân'ın rivayetindendir. Onun zayıflığı ise meşhurdur. Hz. Peygamber'e (s.a.) yalan isnadı ile de itham olunmuştur. İbn Hazm bunun hakkında: "Bu haber birincisinden daha berbattır." der.

Hz. Ömer'le ilgili habere gelince, sahih olan daha önce de geçtiği gibi bunun aksidir. Meâfirî'nin, Hz. Ömer'le aynı zamanda yaşadığı bilinmemektedir. Ferec b. Fudâle ise zayıftır.

Hz. Ali'nin haberi de sahih olamaz. Ondan rivayet edilen şey, "Zor altında verilen talâkı onaylamadığı" şeklindedir. Abdurrahman b. Mehdî, Hammad b. Seleme—Humeyd senediyle Hasan'dan: "Hz. Ali'nin mükrehin (zorlanan kimse) talâkını onaylamadığı"nı rivayet etmiştir. Eğer bahsettiğiniz rivayet sahih olsa bile, âmm (genel) olduğu için bu rivayetle tahsis edilmiş olur.(14)

3— Sarhoşun Boşaması:

Sarhoşun talâkına gelince, Allah Teâlâ: "Ey iman edenler, ne söylediğinizi bilinceye kadar, sarhoşken namaza yaklaşmayınız."(15) buyurmakta ve sarhoşun sözüne itibar edilmeyeceğini belirtmektedir. Çünkü ne söylediğini bilmemektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.) de zina itirafında bulunan bir kimsenin, itirafının dikkate alınıp alınmaması için ağzını koklamalarını emrettiği sahih olarak bilinmektedir.

14. Bk. *Musannef*, 11415; *el-Muhallâ*, 10/202-203; Beyhakî, 7/358-359.
15. Nisâ, 4/43.

Sahih-i Buharî'de Hz. Hamza kıssasında anlatılır: Hz. Ali'nin iki devesini (hörgücünden) kesmiş (ve ciğerinden kesip almıştı). Hz. Peygamber onun yanına geldi ve onu kınayarak tepesine dikildi. Hz. Hamza gözünü kaldırdı ve bakışlarını efendimize dikti. Sarhoştu. Sonra "Siz benim babamın sadece birer uşakları değil misiniz?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) derhal geri döndü.[16] Eğer bu sözü sarhoş değil de, aklı başında biri söylemiş olsaydı, irtidad ve kâfirlik olurdu. Buna rağmen Hz. Peygamber, Hz. Hamza'yı muahaze etmemişti.

Hz. Osman'ın, "Delinin ve sarhoşun talâkı yoktur." dediği sabittir. Bunu İbn Ebî Şeybe, Vekî—İbn Ebî Zi'b—Zührî—Eban b. Osman—babası Osman, senediyle rivayet etmiştir.[17]

Atâ: "Sarhoşun talâkı caiz değildir." demiştir. Oğlu, Tâvus'tan: "Sarhoşun talâkı caiz değildir." dediğini nakleder.[18] Kasım b. Muhammed de aynı şeyi söylemiştir.

Sahih bir rivayete göre, Ömer b. Abdülaziz'e karısını boşayan bir sarhoş getirilmişti. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah adına, aklı başında iken boşamadığına dair yemin ettirdi. O da etti. Karısını geri verdi ve kendisine had (içki cezası) uyguladı.[19]

Bu görüş, Yahya b. Saîd el-Ensarî, Humeyd b. Abdurrahman, Rebîa, Leys b. Sa'd, Abdullah b. el-Hasan, İshak b. Râhûyeh, Ebu Sevr ve iki kavlinden birinde Şâfiî gibi âlimlerin görüşleridir. Şâfiîlerden el-Müzenî ve diğerlerinin tercihi de böyledir. Rivayetlerden birinde İmam Ahmed de bu görüşü benimsemiştir. İmam Ahmed'in bu konudaki görüşü bu şekilde netleşmiş, diğer rivayetlerde belirtilen görüşlerinden rücû etmiştir. Ebu Tâlib rivayetinde şöyle demiştir: "Talâkla emretmeyen kimse sadece bir haslet getirmiştir. Talâkla emreden kimse ise iki haslet getirmiştir: Kadını kocasına haram kılmış, başkaları için de helâl kılmıştır. Bu (birinci) bundan hayırlıdır. Ben tümden sakınırım." Meymûnî rivayetinde ise: "Ben sarhoşun talâkı caizdir, diyorudum. Ama sonradan anladım ki, talâkı caiz delildir. Çünkü şayet sarhoş ikrarda bulunsa bu onu bağlamıyor. Satsa satışı caiz olmuyor. Ama işlediği cinayetlerden dolayı onu sorumlu tutarım. Bunun dışındakilere gelince, onu bağlamaz." demektedir. Ebu Bekir Abdülaziz ise: "Ben bu görüş-

16. Buharî, 64/11.
17. Râvileri sikadır.
18. *Musannef*, 12309. Senedi sahihtir.
19. Bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/210.

le amel ediyorum. Bütün Zâhirîlerin görüşleri de böyledir. Hanefîlerden, Ebu Câfer et-Tahavî, Ebu'l-Hasan el-Kerhî de bu görüşü tercih etmişlerdir." der.

Sarhoşun talâkının geçerli olduğunu söyleyenlerin yedi dayanakları vardır:

1) Sarhoş mükelleftir. Bu yüzdendir ki işlediği cinayetten sorumludur.

2) Talâkın, sarhoş aleyhine geçerli sayılması ona bir cezadır.

3) Boşama sözüne talâkın tertibi, hükümlerin sebeplerine bağlanması kabilindendir. Bunda sarhoşluğun bir etkisi olmaz.

4) Sahabe, sözleri konusunda sarhoşu ayık gibi kabul etmişlerdir. Çünkü onlar: "İçtiği zaman sarhoş olur, sarhoş olunca, hezeyanda bulunur. Hezeyanda bulununca iftira eder. İftiranın cezası da seksen değnektir." demişlerdir.

5) "Talâkta kaylûle yoktur" hadisidir. Daha önce geçti.

6) "Bunağın talâkı hariç, her talâk caizdir" hadisidir. Bu da geçti.

7) Ashab, sarhoşun talâkını geçerli saymıştır. Ebu Ubeyd, Hz. Ömer ve Muâviye'den, bir başkası İbn Abbas'tan bunu rivayet etmişlerdir. Ebu Ubeyd, Yezîd b. Hârun—Cerîr b. Hâzim—Zübeyr b. el-Hâris—Ebu Lebîd senediyle rivayet eder: Bir adam sarhoşken karısını boşamıştı. Hz. Ömer'e durumu intikal ettirildi. Aleyhine dört kadın şahitlik yaptı. Hz. Ömer de onları ayırdı.[20] Yine o (Ebu Ubeyd), İbn Ebî Meryem—Nâfi' b. Yezîd—Câfer b. Rebîa—İbn Şihâb—Saîd b. el-Müseyyeb senediyle Muâviye'nin, sarhoşun talâkını geçerli kabul ettiğini rivayet eder.[21]

Delil olarak kullandıklarının tamamı budur. Bunların içinde delil olarak aslâ bir şey yoktur.

Birinci dayanakları olan, sarhoşun mükellef olduğu yaklaşımı bâtıldır. Çünkü teklif şartının akıl olduğuna dair icmâ' vardır. Ne dediğini bilmeyen kimse mükellef değildir.

Mükellef olduğunu kabul etsek bile, tehdit neticesinde veya şarap olduğunu bilmeden içmesi ve sarhoş olması durumunda da talâkının vâki olması gerekir. Halbuki onlar da bu görüşte değillerdir.

Âyetteki hitap, hitabı anlayanlara ya da ayıklara yönelik olmalıdır. Bu, namaz kılmak istediğinde sarhoş olmayı yasaklamayı içerir. Akıl edemeyen

20. Râvileri sikadır. Bk. Beyhakî, 7/359; *el-Muhallâ*, 10/209.
21. Râvileri sikadır. Bk. *el-Muhallâ*, 10/209.

kimseler ise ne emrolunurlar, ne de yasaklanırlar.

Cinayetleri ile yükümlü olmasına gelince; bu, üzerinde ittifak edilen bir konu değildir. Osman el-Bettî; "Sarhoşun ne akdi, ne bir satışı onu bağlamaz. Sadece içki cezasından başka üzerine başka bir ceza da gerekmez." demiştir. Bu İmam Ahmed'in iki rivayetten birindeki görüşüdür ve ona göre, sarhoş akıl şartı aranan her fiilde deli hükmündedir.

Sarhoşun sözlerini değil de fillerini dikkate alanlar iki noktayı ayırmışlardır:

1) Fiillerini itibara almamakta, kısasın ortadan kaldırılmasına götürecek bir zerîa (yol) vardır. Çünkü bir başkasını öldürmek veya zina, hırsızlık, yol kesme gibi cinayetleri işlemek isteyen kimseler sarhoş olacaklar ve bunları yapacaklar, (sonra da bunlara sadece içki cezası uygulanacaktır.) Bu suçlardan sadece birini yapan kimseye had uygulanırken, bir de sarhoşlukla işlediği cinayeti katmerleştiği halde nasıl had düşer?! Bu netice şer'î kaidelerin ve usûlün aslâ kabul edemeyeceği bir durumdur. Nitekim İmam Ahmed, böyle diyen kimseleri yadırgayarak şöyle demiştir: "Sarhoşun talâkının caiz olmayacağı görüşünde olan bazıları "Sarhoş bir cinayet veya haddi gerektiren bir suç işlese, orucu namazı terketse, o cinnet geçiren bir kimsenin ve delinin durumunda sayılır." şeklinde yanlış bir zanna kapılmışlardır. Bu kötü bir sözdür.

2) Sarhoşun sözlerini hükümsüz saymada bir mefsedet yoktur. Zira aklı olmayandan çıkan mücerred sözlerin bir zararı olmaz. Ama fiililer öyle değildir. Zira fiililer işlendiğinde ortaya çıkan zararın kaldırılması mümkün değildir. Dolayısıyla sarhoşun fiillerini hükümsüz saymak sözlerinin aksine tam bir zarar ve yaygın bir fesada sebep olacaktır. Eğer bu iki fark gerçekse, o zaman sözlerini fiillerine katarak aynı hükme tâbi tutmak mümkün olmayacaktır. Eğer gerçek değillerse, o zaman sözleri ile fiillerini eşit tutmak gerekecektir.

İkinci dayanakları, "Talâkın, sarhoş aleyhine geçerli sayılması, ona bir ceza olacaktır." şeklinde idi. Bu yaklaşım son derece zayıftır. Zira ona ceza olarak, verilecek had yeterli olacaktır. Yüce Allah'ın rızası, ceza için had uygulanmakla tahakkuk etmektedir. Şeriatta, talâkla, eşlerin arasını ayırmak sureti ile bir cezalandırma cihetine gidildiği vârid değildir.

Üçüncü dayanakları; "Boşama üzerine talâkın tertibi, hükümlerin sebeplerine bağlanması kabilindendir." şeklinde idi. Bu da son derece fasit ve sakattır. Zira bu yaklaşıma göre, tehdit altında veya sarhoş edici olduğunu bilmeden içen ve sarhoş olan kimsenin, delinin, cinnet geçirenin ve hatta uyuyanın bile verdikleri talâkın geçerli olması gerekir. Sonra bunlara şu sorulsa

yeridir: Sizce sarhoşun verdiği talâkın "sebeb" olduğu sabit mi ki, hüküm ona bağlansın? Asıl ihtilâf noktası da zaten burada değil midir?!

Dördüncü dayanakları: "Ashab, sarhoşu ayık hükmünde tutmuşlar ve: 'İçtiği zaman, sarhoş olur, sarhoş olduğu zaman da hezeyanda bulunur.'[22] demişlerdir." şeklindedir. Bu haber aslâ sahih değildir.

Ebu Muhammed İbn Hazm şöyle der: O son derece yalan bir haberdir. Allah Hz. Ali'yi ve Abdurrahman b. Avf'ı ondan münezzeh kılmıştır. İçerisinde bâtıllığına delâlet eden tenakuz unsurları bulunmaktadır. Zira bu haberde, hezeyanda bulunana had gerekliliği söz konusudur. Halbuki böyle bir had yoktur.

Beşinci dayanakları, "Talâkta kaylûle yoktur." hadisi idi. Bu da sahih değildir. Sahih olsa bile, aklı başında olan mükellefin talâkına yorulmak gerekir. Aklı başında olmayana yorulamaz. Bu yüzdendir ki bu hadisin kapsamına, delinin, cinnet getirenin ve sabînin talâkı dahil değildir.

Altıncı dayanakları "Bunağın (matûh) talâkı hariç, her talâk caizdir." hadisi idi. Böyle bir hadisin sahih olmaması uygundur. Sahih olsa bile, mükellef olan kimse hakkında olur. Üçüncü olarak da şöyle denilebilir: Aklı başında olmayan sarhoş ya matûh (bunak)tur, ya da ona benzerdir. Bir grup, sarhoşun matûh olduğunu iddia etmişler ve: "Sözlükte matûh; aklı olmayan ve ne konuştuğunu bilmeyen kimsedir," demişlerdir.

Yedinci dayanakları; ashabın, sarhoşun talâkını geçerli saydıkları şeklinde idi. Doğrusu ashab, bu konuda hemfikir değillerdir. Hz. Osman'dan yukarıda naklettiğimiz haber sahih olarak bilinmektedir.

İbn Abbas'ın haberine gelince, ondan sahih olarak gelmemiştir. Çünkü iki tariki vardır. Birisinde Haccâc b. Ertât, ikincisinde de İbrahim b. Ebî Yahyâ bulunmaktadır. İbn Ömer ve Muâviye'ye ise Hz. Osman'ın muhalefeti vardır.

4— İğlâk (Öfke) Halinde Boşama:

İğlâk halinde iken verilen talâka gelince, Hanbel rivayetinde İmam Ahmed şöyle der: "Hz. Âişe, Hz. Peygamber'i (s.a.) 'İğlâk halinde iken ne ta-

22. Abdürrezâk, *Musannef*'inde (13542), Ma'mer—Eyyûb—İkrime senediyle tahric etmiştir: Hz. Ömer içki cezası hakkında istişarede bulunmuştu. Şöyle dedi: "İnsanlar içkiye düştüler ve cür'etkârlığa başladılar. (Ne öneriyorsunuz)?" Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi: "Sarhoş..." Ayrıca bk. *Muvatta*, 2/842; Beyhakî, 8/321.

lâk, ne de azad yoktur.' buyururken işitmiştir.[23]İğlâktan 'öfkelenmeyi, gazabı' kasdetmiştir." İğlâk'ın gazap ile tefsiri bizzat İmam Ahmed'in açıkladığı bir husus olmakta ve bunu ondan Hallâl, Şâfiî ve *Zâdu'l-Müsafir*'de Ebu Bekir rivayet etmektedirler.

Ebu Davud, *Sünen*'de [24] "Sanıyorum o gazaptır" demiş ve hadise: "Yanlışlıkla yapılan talâk babı" başlığını atmıştır. Ebu Ubeyd ve başkaları ise "iğlâk"ı, "ikrâh = tehdid, zorlama" diye tefsir etmişlerdir. Daha başkaları "delilik" diye açıklammışlardır. "Üç talâkı birden vermekten mehiydir. Zira üç talak birden verildiğinde başka bir hak kalmayacağından talâk kapısı üzerine kapanacaktır. Rehnin kapatılması gibi" diye bir izah getirenler de olmuştur. .Bunu da Ebu Ubeyd el-Herevî nakletmiştir.

Şeyhimiz (İbn Teymiye) şöyle der: "İğlâk'ın mânası, kişiye kalbinin kapatılmasıdır. Öyle ki, artık söylediği sözde kasdı olmaz, ne söylediğini bilmez. Sanki kasıt ve iradesi, üzerine kapanmış gibi olur." Ben de Ebu'l-Abbas el-Müberred'in "el-galak gönül darlığı, sabrın azlığı demektir. Öyle ki bir çıkış bulamaz." dediğini ilâvede fayda görüyorum. Şeyhimiz devamla: "İğlâk halindeki talâk kapsamına mükrehin (zorlanan), delinin, sarhoşun veya gazap hali ile aklı başından gidenin, söylediği sözü kasdetmeyen ve onun ne manaya geldiğini bilmeyen kimsenin talâkı dahildir" der.

Gazap (öfke) hali üç kısımdır:

1) Aklı tamamen baştan alır ve kişi ne dediğini bilmez. Bunun talâkı ihtilâfsız vukû bulmaz.

2) Henüz ilk aşamalarında olur ve kişiyi söyleyip kasdettiği şeylerin ne mânaya geldiğini tasavvur etmekten alıkoyacak seviyede değildir. Bunun talâkı da vukû bulur.

3) Gazap halinin, güçlü ve şiddetli olmakla birlikte, aklı tümden izale etmemesi, ama öfke hali geçtiğinde yaptığına ya da yapmadığına pişman olacak şekilde kişi ile niyeti arasına girmesi. Tartışma konusu işte bu kısımdır. Bu durumda iken verilen talâkın vuku bulmaması güçlü ve kabule açık gözükmektedir.

5— Nikâhtan Önceki Talâk Hakkındaki Hükmü:

Sünen'de, Amr b. Şuayb —babası—dedesi senedi ile rivayet edilen ha-

23. Az önce geçti.
24. Ebu Davud, 2193 (2/642)

diste Hz. Peygamber (s.a.): "Âdemoğlu için mâlik olmadığı şeylerde nezir yoktur. Sahip olmadığı köleler hakkında âzad yoktur. Mâlik olmadığı hususta talâk yetkisi yoktur." buyurmuştur.[25] Tirmizî şöyle der: "Bu hasen bir hadistir, bu konuda vârid olan en güzel hadistir. Muhammed b. İsmâil'e sordum ve "Nikâhtan önce talâk konusunda en sahih hadis hangisidir?" dedim. O: "Amr b. Şuayb —babası—dedesi senediyle gelen hadistir." dedi.

Ebu Davud, "Satış, ancak mâlik olduğu şeyler üzerinde olur, neziri yerine getirme, ancak sahip olduğu şeylerde sözkonusudur." hadisini rivayet etmiştir.[26]

Sünen-i İbn Mâce'de, Misver b. Mahreme hadisinde Hz. Peygamber (s.a.): "Nikâhtan önce talâk yoktur. Mülkiyetten önce âzad yoktur." buyurmuşlardır.[27]

Vekî, İbn Ebî Zi'b—Muhammed b. Münkerdir ve Atâ b. Ebî Rebâh—Câbir b. Abdillah senediyle Hz. Peygamber'e (s.a.) ref edilen: "Nikâhtan önce talâk yoktur." hadisini rivayet eder.[28]

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc—Atâ yoluyla İbn Abbas'ın (r.a.): "Talâk ancak nikâhtan sonra olur." dediğini nakleder.

İbn Cüreyc şöyle der: İbn Abbas'a, İbn Mes'ûd'un "Nikâhlamadığı kadını boşasa bu caizdir." dediği ulaştı. İbn Abbas: "Bu konuda hata etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ: "Mü'min kadınları nikâhladığınız sonra da onları boşadığınız zaman..."[29] buyurmaktadır. "Mü'min kadınları boşadığınız, sonra da onları nikâhladığınız zaman.." diye buyurmamaktadır." demiştir.[30]

Ebu Ubeyd nakleder: Hz. Ali'ye: "Falanca kadın ile evlenirsem, o boş olsun." diyen bir adamın durumu soruldu. Hz. Ali: "Talâk, ancak (nikâhla) sahip olduktan sonradır." dedi. Yine ondan: "Talâk, ancak nikâhtan sonra sözkonusu olabilir. İsterse kadının ismini söylesin." dediği sabittir.

Bu, Hz. Âişe'nin görüşüdür. Şâfiî, Ahmed, İshak ve tâbileri, Davud ve tâbileri, hadis ulemasının çoğunluğu hep bu görüşe katılmışlardır.

Bu görüşün delillerinden biri şudur: "Falanca ile evlenirsem, o boştur."

25. Tirmizî, 1181. Senedi hasendir.
26. Ebu Davud, 2190. Senedi hasendir.
27. İbn Mâce, 2048. Senedi hasendir.
28. Râvileri sikadır.
29. Ahzâb, 33/49.
30. *Musannef*, 11468; Beyhakî, 7/320. Beyhakî'nin rivayetinde: "İbn Mes'ûd bunu söylememiştir. Eğer söylemişse, bu bir âlimin sürçmesi kabilindendir." şeklindedir.

diyen kimse, yabancı bir kadını boşamıştır ki, bu imkânsızdır. Çünkü şarta bağlı olarak yapılan talâk sırasında kadın yabancıdır. Yenilenen şey kadının nikâhıdır. Nikâh ise talâk olmaz. Bundan da anlaşılır ki, eğer boş olacak olsa, daha önceden talik edilen talâka istinaden gerçekleşmiş olacaktır. O sırada ise kadın yabancıdır. Sıfatın yenilenmesi (kadının yabancı iken nikâhlısı olması) kocayı, yenilenmenin olduğu sırada talâkı söylemiş kılmaz. Zira o esnada koca nikâhı dilemekte, talâkı ise murad etmemektedir. Dolayısıyla da sahih olmaz. Nitekim yabancı bir kadına "Eğer eve girersen, sen boşsun" dese de, sonra o kadın zevcesi iken girse, ihtilâfsız boşanmış olmaz.

Soru: Talâkın şarta bağlanması ile âzad işinin şarta bağlanması arasında ne fark vardır ki, şayet "Falana sahip olursam o hürdür." dediğinde şarta bağlama sahih oluyor ve mülkiyetin doğması ile âzad gerçekleşiyor. Bunu, nasıl izah edersiniz?

Cevap: Âzad işinin şarta bağlanması konusunda iki görüş vardır. Her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir. Nitekim, İmam Ahmed'den talâkın şarta bağlanması konusunda da iki rivayet bulunmaktadır. Çoğu ifadelerinin delâlet ettiği ve tabilerince esas kabul edilen sahih görüşü, "Talâkın değil de, âzadın şarta bağlanmasının sahih olması" şeklindedir. Aralarındaki fark şudur: Âzad işi güçlüdür ve sirâyet özelliği vardır. Bu özelliğini de mülkiyetin nüfuzundan almaz. Zira âzad başkasının mülkiyetine de sirayet (nüfûz) eder. Mülkiyetin âzad yoluyla kendi zevaline hem aklen hem şer'an sebep olması sahihtir. Nitekim yakın akrabalarından birini satın alması durumunda, otomatik olarak âzad olacağından, mülkiyeti âzad sebebiyle yok olmuş olacaktır. Yine keffaret ya da nezir için âzad etmek üzere bir köle satın alması yahut âzad şartı ile satın alması durumlarında olur. Zira âzad işi, Allah'ın sevdiği bir nevi ibadettir. Dolayısıyla Allah Tealâ, sevdiği şeye ulaştıracak her vesileye tevessül edilmesini meşrû kılmıştır. Ama talâk böyle değildir; Allah'ın sevmediği, helâller içinde en çok buğzettiği bir şeydir. Dolayısıyla nikâhla elde edilen zevcenin kadınlığından istifade mülkiyetini, yine onun izalesi (talâk) için asla bir sebep kılmamıştır. Hem ikinci bir fark daha vardır: Âzad işini ilerdeki mülkiyete bağlamak kurbet, taat ve iyiliklerin nezredilmesi kabilindendir. "Allah bana lutfundan verirse, şöyle şöyle tasaddukta bulunacağım." demek gibidir. Şart bulunduğu zaman, o şarta bağladığı tâat-ı maksûdeden olan şeyi yapması gerekir. Dolayısıyla bu ve talâkın nikâh mülkiyetine bağlanması ise tamamen başka başka renkler arzetmektedir.

B) HARAM TALÂK

1— Hayız ve Lohusa Halindeki Kadını Boşama Konusundaki Hükmü:

Sahihayn'da rivayet edilir: Hz. Peygamber (s.a.) zamanında, İbn Ömer, karısını hayiz halinde iken boşamıştı. (Babası) Hz. Ömer, durumu Hz. Peygamber'e (s.a.) sordu. Rasûlullah (s.a.): "Ona emret de karısına dönsün! Sonra kadın temizlenip akabinde hayzını görünceye ve tekrar temizleninceye kadar onu tutsun. Ondan sonra artık isterse nikâhında tutar; dilerse yakınlık etmeden boşar. İşte kadınların kendisi için boşanmasını Allah'ın (c.c.) emrettiği iddet budur." buyurmuştur.

Müslim'in bir rivayetinde: "Ona emret, karısına ric'at etsin! Sonra onu ya temiz iken yahut hamile olduğu halde boşasın." buyurmuştur.

Başka bir metinde: "Eğer dilerse, ona yakınlık etmeden, temiz iken boşasın." Allah Teâlâ'nın emrettiği gibi, "iddet için talâk" işte budur. Buharî'ye ait bir rivayette ise: "Ona emret karısına dönsün. Sonra iddetinin önünde onu boşasın." buyurmuştur.[1]

İmam Ahmed, Ebu Davud ve Nesâî'ye ait hadiste ise İbn Ömer'den şu nakledilir: Abdullah b. Ömer, hayız halinde iken karısını boşamıştı. Hz. Peygamber (s.a.) onu kendisine geri çevirmiş, yani talâk saymamış ve: "Temizlendiği zaman boşasın veya tutsun." buyurmuştur. İbn Ömer (r.a.), şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.): "Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman

---

1. Buharî, 68/1 ve daha başka yerlerde; Müslim, 1471.

onları iddetleri içinde (âdetten temiz oldukları sırada) boşayın."[2] âyetini okudu.[3]

Bu hadisler talâkın dört çeşit olduğunu gösterir. İkisi helâl, ikisi haram.

Helâl olan talâk şekilleri: Karısını, cima etmeden, temizken boşaması veya hamile olduğu belli iken boşamasıdır.

Haram olan şekilleri ise: Hayız halinde iken boşaması veya cima ettiği temizlik süresi içerisinde boşamasıdır. Bu kendisi ile zifaf gerçekleşen eşin boşanması ile ilgilidir.

Zifaf vaki olmayan zevcenin boşanması ise, hayızlı iken de temizken de caizdir. Nitekim Allah Teâlâ: "Nikâhtan sonra henüz dokunmadan ya da mehir kesmeden kadınları boşarsanız, size bir günah yoktur..."[4] ve yine: "Ey inananlar, inanan kadınları nikâhlayıp da, henüz onlara dokunmadan boşarsanız, artık onlar üzerinde bir iddet sayma hakkınız yoktur."[5] buyurmuştur. Bunun böyle olduğuna "Onları iddetleri içinde (âdetten temiz oldukları sırada) boşayın."[6] âyeti delâlet etmektedir. Zira zifaf vaki olmamış kadının iddeti yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) de "İşte kadınların, kendisi için boşanmasını Allah'ın emrettiği iddet budur." sözüyle buna dikkat çekmiştir. Eğer, zifaftan önce talâkın mübah olduğu hükmünü içeren bu iki âyet olmasaydı, iddet beklemek durumunda olmayan kadının talâkından men olurdu.

Nesâî ve daha başka kitaplarda Mahmud b. Lebîd'den rivayet edilir: Hz. Peygamber'e (s.a.), karısını üç talâkla birden boşayan bir adamın durumu haber verildi. Hz. Peygamber (s.a.), öfkelenerek kalktı ve: "Ben henüz aranızda iken Allah'ın kitabı ile mi oynanılıyor?!" buyurdu. Hatta adamın biri kalktı ve: "Ya Rasûlallah! Onu öldürmeyeyim mi?" dedi.[7]

Sahihayn'da İbn Ömer'den (r.a.) nakledilir: Kendisine talâktan sual edildiğinde: "Sen karını ya bir ya da iki talâkla boşadıysan (bu güzel). Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bana bunu emreyledi. Eğer üç talâk boşadıysan o sana artık, başka bir koca ile evlenmedikçe (şer'î tahlil), helâl olmaz. Bu halinle sen, karını boşaman konusundaki Allah'ın emrine isyan etmiş oldun." derdi.[8]

---

2. Talâk, 65/1.
3. Ahmed, 5524; Ebu Davud, 2185. Râvileri sikadır. Müellif birazdan tafsilata girecektir.
4. Bakara, 2/236.
5. Ahzâb, 33/49. Bk. Nesâî, 6/144.
6. Talâk, 65/1.
7. Nesâî, 6/142. Râvileri sikadır.
8. Buharî, 68/7; Müslim, 1471.

Bu nasslar, boşanan kadınların da iki türlü olduğunu gösterir: Kendisi ile zifaf vâki olan ve zifaf vâki olmayan. Her ikisini de üç talâkla birden boşamak caiz değildir. Zifaf vâki olmayan hanımı temizken de hayız halinde iken de boşamak caizdir.

Zifaf vaki olmuş hanımlara gelince, eğer hayız ya da lohusalık hallerinde ise, onları boşamak haram olur. Eğer temiz halde ise ve hamile olduğu da kesin belli ise, cimadan önce de sonra da boşanması caizdir. Eğer hamile değilse, temizlik süresi içerisinde ona dokunmadan önce boşamak caizdir. Dokunduktan sonra boşamak ise caiz değildir.

Bunlar, Allah Teâlâ'nın, Peygamberinin lisanıyla teşrî' buyurduğu talâk konusundaki hükümlerdir. Allah'ın izin verdiği ve mübah kıldığı talâkın, eğer mükellef ve irade sahibi, sözün delâlet ettiği manayı bilen ve onu kasdeden bir kimseden sâdır olmuşsa, vukû bulacağına dair bütün müslümanlar icmâ' etmişlerdir.

2— Haram Olan Talâkın Geçerli Sayılması Konusundaki İhtilâflar:

Haram olan talâkın vukûu konusunda ise müslümanlar ihtilâf etmişlerdir. Burada karşımızda iki mesele vardır:

Birincisi: Hayız halinde iken veya cimada bulunduğu temizlik halinde iken verilen talâk.

İkincisi: Üç talâkı birden vermek. Biz her iki meseleyi de derinlemesine ele alıp araştıracağız, her iki grubun da delillerini, ulaşabildikleri son noktayı zikredeceğiz. Bununla birlikte biz mutaassıb mukallidin bütün âyetler ve deliller serdedilse bile taklit ettiği kimseyi terketmeyeceğini, delile talip olanların ise ondan başkasına uymayacağını, ancak delili hakem kabul edeceğini, insanlardan her birinin, öte geçmeyeceği bir kaynağı, sapmayacağı bir yolu olduğunu da çok iyi biliyoruz. Kuvvetinin en son yettiğini taşıyan, adımlarının en son ulaştığı yere koşan kimse gerçekten mazurdur.

a) Hayız Halinde ve Cimada Bulunulan Temizlik Süresi İçinde Boşama:

Birinci mesele: Hayız halinde ve cimada bulunulan temizlik süresi içerisinde boşamak.

Haram olan talâkın vukûu konusunda, selef ve halef uleması arasında

mevcut olan görüş ayrılığı hâlâ devam etmektedir. Vukûuna dair icmâ iddiasında bulunan kimseler yanılmış ve ancak ilminin yettiği kadarı ile konuşmuştur. Başkalarının muttali olduğu bilgilerden yoksun kalmıştır. İmam Ahmed şöyle der: "Kim (bu konuda) icmâ iddiasında bulunursa, o yalancıdır. Ne biliyor, belki de insanlar ihtilâf etmişlerdir."

Nasıl icmâ olabilir ki, bu konudaki ihtilâfın, halef ve selef uleması arasında mevcut olduğu ötedenberi bilinmektedir? Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî, Muhammed b. Beşşâr—Abdülvahhab b. Abdülmecid es-Sekafî—Ubeydullah b. Ömer—İbn Ömer'in azadlısı Nâfi' senedi ile İbn Ömer'den karısını hayızlı iken boşayan bir adam hakkında: "Buna itibar edilmez (sayılmaz)." dediğini nakleder. Bu rivayeti Ebu Muhammed b. Hazm *el-Muhallâ*'da isnadı ile zikretmiştir.[9]

Abdürrezzâk, *Musannef*'de İbn Cüreyc—İbn Tâvus senediyle Tâvus'un, "Meşrû talâk ve meşrû iddete muhalif oldukça onu talâk saymadığını" ve onun: "Meşrû talâk şekli kişinin karısını, cimâ etmeksizin, temizken veya hamileliği belli iken boşamasıdır." diye söyleyip durduğunu nakleder.[10]

Huşenî, Muhammed b. el-Müsennâ—Abdurrahman b. Mehdî— Hemmâm b. Yahya—Katâde senediyle Hilâs b. Amr'ın, karısını hayız halinde iken boşayan adama "O sayılmaz" dediğini rivayet eder.[11] Ebu Muhammed b. Hazm şöyle der: Bunların hilâfına icmâ bulunduğu iddiasına cür'et etmek karşısında şaşmamak elde değil. Böyle bir iddia sahibi, hayız halinde iken veya cima ettiği temizlik süresi içinde iken boşamanın geçerli kabul edileceğine dair kendi görüşüne uygun ashaptan hiçbir kelime bulamamaktadır (sonra da icmâ iddiasında bulunmaktadır.) Ashabtan bu konuda sadece İbn Ömer'den bir rivayet vardır. Ona da yine kendisinden daha güçlü bir rivayet ters düşmektedir. Bunun dışında Hz. Osman ve Zeyd b. Sabit'ten rivayet edilen kabul edilemeyecek iki rivayet daha vardır: Bunlardan birincisini, İbn Vehb—İbn Sem'ân— bir adam senediyle Hz. Osman'dan rivayet etti: "Hz. Osman, kocası tarafından hayızlı iken boşanan kadın hakkında, o hayızını sayamayacağına, ondan sonra üç hayız beklemesi gerekeceğine hükmederdi." şeklindedir. Derim ki: İbn Sem'ân, yalancı (kezzâb) olan Abdullah b. Ziyad b. Seman'dır. Hem de kim olduğu bilinmeyen meçhul bir râviden rivayet etmiştir. İbn Hazm devam eder: İkincisi, Abdürrezzak —Hişâm b. Hasan—Ebu Alkame'nin azadlısı Kays b. Sa'd—ismini verdiği bir adam—Zeyd b. Sâbit

---

9. *el-Muhallâ*, 10/168. Râvileri sikadır.
10. *Musannef*, 10923, 10925. Râvileri sikadır.
11. *el-Muhallâ*, 10/163.

senedi ile rivayet edilmiştir. Rivayete göre Zeyd b. Sâbit karısını hayızlı iken boşayan kimse hakkında: "Talâk onu bağlar, kadın bu hayız hariç üç hayız boyu iddet bekler." demiştir.

İbn Hazm şöyle der: Bu konuda, şayet onların caiz gördüklerini biz de caiz görsek —bundan Allah'a sığınırız— icmâ iddiasında biz onlardan daha şanslıyız. Zira muhaliflerimiz de dahil olmak üzere ilim ehli arasında kesinlikle, hayızlı iken veya cima yapılan temizlik süresinde iken verilen talâkın bid'at olduğunda, Hz. Peygamber'in (s.a.) onu yasakladığında ve emrine muhalefet etmemenin gereğinde bir ihtilâf yoktur. Bu onlar katında da kuşkusuz böyle olunca, bu durumda bir bid'at ve sapıklık olduğunu ikrar ettikleri bu bid'atın tecvizi sureti ile hükmü nasıl caiz görebiliyorlar! Müşahade ile anladığımıza göre, bid'ati tecviz eden, onun bid'at olduğunu söyleyenlerin icmâına muhalif olmaz mı? İbn Hazm devam ediyor: Hatta bu konuda bize ihtilâf ulaşmasa bile kesin bilmediği, hepsinden görüşlerinin ulaşmadığı bir konuda bütün ehl-i İslâm adına kesin bir yargıya varan, onların hepsi adına yalancı olmaz mı?

1. Haram Talâkı Geçerli Saymayanların Delilleri:

Kesin olan nikâh, ancak kendisi gibi kesin olan Kitab'tan veya sünnet'ten ya da icmâ'dan bir delille ortadan kalkar. Eğer siz bu üç şeyden bize bir delil ortaya koyabilirseniz, biz de ona dayanarak nikâhın hükmünü kaldırırız. Başka türlü kaldırılmasına imkân yoktur. Nasıl olabilir ki, pek çok delil, haram talâkın vuku bulmayacağına delâlet etmektedir. Yüce Allah aslâ böyle bir talâkı meşrû kılmamış, ona izin vermemiştir. Öyleyse onun şerîatından değildir. Nasıl olur da, bu durumda onun nâfiz ve sahih olduğundan söz edilebilir?!

Aslen haram olan talâktan, ancak Allah Teâlâ'nın boşayan kimseye yetki verdiği şekil ve sayıdaki gerçekleşebilir. Meselâ dördüncü talâk vuku bulmaz. Çünkü böyle bir yetkiyi ona vermemiştir. Mâlumdur ki Allah Teâlâ, kişiye haram olan talâkı îka yetkisini vermemiş, bu konuda onu mezun kılmamıştır. Dolayısıyla sahih olmaz, vuku bulmaz.

Şayet kişi bir kimseye karısını caiz talâkla boşamak üzere vekâlet verse, o da haram talâkla boşasa bu geçerli olmaz. Çünkü bu konuda yetkili değildir. Talâkın îkaının sıhhatinde mahlukun izni dikkate alınıyor da, yaratıcının izni itibara alınmıyor. Ne kadar saçma! Mâlumdur ki, mükellef ancak izinle tasarrufta bulunabilir. Allah ve Rasûlü'nün (s.a.) izin vermediği bir konuda kişinin aslâ tasarruf yetkisi olamaz.

Şâri', koca üzerine; karısını hayızlı iken cimâ yaptığı temizlik süresi içerisinde iken boşamamak üzere kısıtlılık (hacr) koymuştur. Eğer bu halde iken talâkı geçerli olacaksa, Şâri'in koyduğu hacrın bir anlamı kalmaz ve kadının tasarruftan men ettiği kimse üzerine koyduğu hacrı Şâri' Teâlâ'nın hacrından daha güçlü olmuş olur. Zira kadı koyduğu hacr ile yapılan tasarrufu iptal edebilmektedir.

Bu noktadan hareketledir ki, cuma günü ezan vaktinde yapılan alış-verişi iptal ediyoruz. Zira bu, Şâri' tarafından satıcı üzerine hacr konulmuş bir satıştır. Onu yürürlüğe koymak ve sahih kabul etmek caiz değildir.

Bu talâk, haram ve hakkında yasak olan bir talâktır. Yasak, yasaklanan şeyin fesadını gerektirir. Şayet biz yasaklanan şeyi de sahih kabul edersek, sıhhat ve fesat açısından yasaklanan şeylerle, izin verilen şeyler arasında bir fark kalmaz.

Allah Teâlâ bu talâk şeklini buğzettiği, vukuunu sevmediği için yasaklamış, haram kılmıştır. Buğzettiği, sevmediği şeyin meydana gelmemesi için haram kılmıştır. Onu sahih kabul edip, yürürlüğe koymak bu maksada ters düşmektedir.

Yasaktan ötürü, hakkında yasak bulunan nikâh çeşidi sahih olmuyor da, aralarında ne fark vardır ki, yasak olduğu halde talâk vâki oluyor. Allah'ın yasakladığı nikâh çeşitlerini iptal ediyorsunuz, fakat Allah'ın haram kıldığı ve yasakladığı talâk çeşidini sahih kabul ediyorsunuz. Bu nasıl oluyor?! Yasak her iki konuda da yasaklanan şeyin butlanını gerektirmez mi?

Bu konuda, emrine muhalif olan bir şeyin reddi, iptali ve ilgası için, Hz. Peygamber'in (s.a.) tahsis görmeyen genel hükmü yeterlidir. Buharî'de Hz. Âişe hadisinde Hz. Peygamber (s.a.): "Üzerinde emrimiz bulunmayan her iş merduddur."; diğer bir metinde ise: "Kim üzerinde emrimiz bulunmayan bir iş işlerse o merduttur."[12] buyurmuştur. Bu, Hz. Peygamber'in emri dahilinde olmayan haram talâkın merdûd ve bâtıl olduğunda gayet açıktır. Bu durumda nasıl olur da "O bağlayıcı ve nâfizdir." denebilir? Reddine hükmetmek nerde, bu nerde?

Haram talâk, aslâ Allah'ın meşrû kılmadığı bir talâktır. Dolayısıyla yabancı kadını boşamak gibi merdûd ve bâtıl olur. "Yabancı kadın talâka mahal değildir. Zevce ise mahaldir." şeklindeki bir fark size delil olamaz. Çünkü zevce, haram talâka mahal değildir ve Şâri'in kendi yetkisine verdiği bir husus değildir.

---

12. Buharî, 53/5; Müslim, 1718.

Allah Teâlâ kadınları (boşanmak istenildiğinde) ancak güzellikle salıvermeyi emretmiştir. Allah ve Rasûlü'nün haram kıldığı şekilde salıvermekten daha kötü,ne olabilir? Nikâh akdinin gereği iki şeydir: Ya iyilikle tutmak veya güzellikle salıvermek. Haram yollu salıvermek üçüncü bir şıktır, nikâh akdinin gereğine girmez. Dolayısıyla da aslâ dikkate alınmaz.

Allah Teâlâ: "Ey Peygamber! Kadınlarınızı boşamak istediğinizde onları iddetleri içinde boşayınız." buyurmuştur.(13) Yüce Allah'ın kelâmından ne kasdettiğini açıklama durumunda olan Hz. Peygamber, meşrû ve mezun olunan talâkın sadece cima vaki olmayan temizlik süresi içinde veya hamile olduğu belli olduktan sonra verilen talâk olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla bunların dışında kalan diğer (haram) talâklar, kendileri ile zifaf gerçeklemiş hanımlar hakkında, Allah'ın emrine uygun olarak iddetleri içinde verilmiş talâk olmazlar. Sonuç itibarıyla da talâk sayılmaz; kadın bununla nasıl haram olur?

Allah Teâlâ: "Talâk iki defadır..." buyurmuştur.(14) Mâlumdur ki, Allah Teâlâ sadece izin verilen talâkı kasdetmiştir ki, o da iddetleri içinde verilen talâktır. Zira Allah, ric'at mümkün olan, izin verilmiş meşrû talâkı iki defaya hasretmiştir. Bunun dışında kalanlar talâk olmaz. Bu yüzden ashab (r.anhum) haram talâk hakkında fetva vermek için kendilerinin tâkatı bulunmadığını söylüyorlardı. Nitekim, İbn Vehb—Cerîr b. Hâzim—A'meş silsilesi ile İbn Mes'ûd şöyle demektedir: "Kim Allah'ın emrettiği gibi boşarsa, Allah ona açıklamıştır. Kim muhalefet ederse, biz hilâfına güç yetiremeyiz." Şayet muhalefet edenin talâkı vâki olsaydı, onunla fetva vermek tâkatlerini aşan bir iş olmazdı. Eğer her iki tür de vâkî ve geçerli olacaksa, bunların arasını ayırmanın bir mânası olmayacaktır.

Yine İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Kim işi şekli üzere yaparsa, şüphesiz ki Allah ona açıklamıştır. Aksi takdirde, Allah'a yemin ederim ki, onların ihdas ettikleri her şey (hakkında fetva vermeye) bizim tâkatimiz yoktur."

Kendisine üç talâkın birden verilmesi sorulan sahabeden biri: "Kim emrettiği gibi boşarsa, (hüküm) kendisine açıklanmıştır. Kim de halt ederse, onu yaptığı haltı ile başbaşa bırakırız." demiştir.

Bütün bunların yanında, Ebu Davud'un sahih sabit bir senedle rivayet ettiği hadis delil olarak yeterlidir. Hadis, Ahmed b. Sâlih—Abdürrezzâk—İbn Cüreyc—Ebu'z-Zübeyr—Urve'nin azadlısı Abdurrahman b. Eymen senediyle rivayet edilmiştir: Ebu'z-Zübeyr; Urve'nin âzadlısı Abdurrahman b.

---

13. Talâk, 65/1.
14. Bakara, 2/269.

Eymen, İbn Ömer'e soruyordu. Ben de dinliyordum. Karısını hayız halinde iken boşayan kimse hakkında ne düşünüyorsun? dedi. O, İbn Ömer (kendisini kasdediyor) Hz. Peygamber zamanında karısını hayızlı iken boşamıştı. Hz. Ömer bu konuyu Hz. Peygamber'e (s.a.) sordu ve "Şüphesiz Abdullah b. Ömer, karısını hayız halinde iken boşadı." dedi. Abdullah şöyle der: (Hz. Peygamber) onu bana geri çevirdi ve bunu talâk saymadı ve: "Hayızdan temizlendiği zaman ister boşasın, ister tutsun." buyurdu. İbn Ömer şöyle der: Rasûlullah "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetleri içinde (âdetten temiz oldukları sırada) boşayın."[15] âyetini okudu.[16] Bu hadisin isnadının son derece sahih olduğunu söylemişlerdir. Zira Ebu'z-Zübeyr'in hıfzında ve sikalığında şüphe yoktur. Sadece tedlis yapabileceğinden korkulabilir. (سمعت) veya (حدثني) gibi semâa delâlet eden ifadeleri kullandığı zaman tedlis mahzuru ortadan kalkar ve hadis hakkında akla gelebilecek bu illet kaybolur. Hadis imamlarının çoğu, onun semâa delâlet eden ifade kullanmaksızın sadece (عن) ile naklettiği hadislerle ihticac etmektedirler. Meselâ Müslim, onun bu şekildeki hadisini sahih kabul etmektedir. Semâa delâlet eden kelimeleri kullandığında ise, hiçbir problem kalmayacak ve hadis sahih olacak, hüccet olarak kullanılabilecektir.

Bu Ebu'z-Zübeyr hadisinde, onun reddini gerektirecek hiçbir şey göremiyoruz. Bu hadisi reddedenler, sadece onun sahih hadislere muhalif olduğuna itikat etmeleri neticesinde reddetmişlerdir. Biz bu hadisi reddedenlerin sözlerini nakledecek ve hadisin reddini gerektirecek bir hususun bulunmadığını ortaya koyacağız.

Ebu Davud: "Hadislerin tamamı Ebu'z-Zübeyr'in söylediğinin hilafınadır." der.

Şâfiî: "İbn Ömer'den rivayette Nâfi', Ebu'z-Zübeyr'den daha sağlamdır (*esbet*). Tearuz durumunda daha güçlü olan râvinin hadisini almak daha uygundur." der.

Hattâbî: "Yûnus b. Cübeyr hadisi bundan daha sağlamdır." der. Yûnus hadisinden, "Ona emret, karısına dönün." sözü ile, "Ne dersin! Âciz veya ahmak olsa da (vukû bulan talâk gider mi)" sözünü kasdediyor.

İbn Abdilber: "Bunu Ebu'z-Zübeyr'den başka hiçbir kimse ondan nakletmemiştir. İbn Ömer'den değerli bir cemaat nakilde bulunmuş, ama içlerinden hiçbir kimse bunu söylememiştir. Ebu'z-Zübeyr kendisi gibi birinin

16. Ebu Davud, 2185.
17. Bakara, 2/230.

muhalefeti halinde hüccet olmaktan çıkar. Ya kendinden daha sağlam râvilerin muhalefetinde durum ne olur?" der.

Bir muhaddis de: "Ebu'z-Zübeyr bu hadisten daha münker bir rivayette bulunmamıştır." diyor.

Ebu'z-Zübeyr hadisi hakkında söylenen sözler bunlar. Dikkatlice üzerinde durulduğunda onun reddini ve ne de batıllığını gerektirmeyeceği görülür.

Ebu Davud'un, "Hadislerin tamamı onun hilâfınadır." sözünü ele alalım. Acaba Ebu Davud'u taklit etmekten başka elinizde bir şey var mıdır? Mâdem ki siz (taklide) razı değilsiniz ve hüccetin kendi tarafınızda olduğunu zannediyorsunuz, öyle ise taklidi bırakınız ve sahih hadislerde Ebu'z-Zübeyr hadisine muhalif olan şeyler nerdeymiş gösteriniz. Acaba Hz. Peygamber'in (s.a.) bu talâkı hesaba kattığına, onun itibara alınmasını emrettiğine dair tek bir hadis var mıdır? Eğer varsa o zaman evet vallahi, bu Ebu'z-Zübeyr hadisine apaçık bir muhalefet olur. Fakat buna aslâ yol bulamıyorsunuz. Nihayet elinizde sarıldığınız: (مُرْهُ فليراجعها) "=Ona emret, karısına ricat etsin." ifadesi vardır ve "ricat" talâkın vukuunu gerektirir diyorsunuz. İbn Ömer'in, kendisine "Bu boşama ile iddet bekler mi?" diye sorulduğunda söylediği: "Sen ne dersin, acz gösterip ahmaklık etse de (hiç vukû bulan talâk gider) mi?", Nâfi' ya da ondan önceki râviye ait: "O ve (kadının) talâkından sayıldı." sözü. Evet bunların dışında, bu talâkın vuku bulduğuna ve bununla iddet beklemenin gerekliliğine delâlet edecek tek bir harf yoktur. Bu lafızların sıhhati kuşkusuzdur. Onlarda herhangi bir tenkit edilecek unsur da yoktur. Bütün mesele bu sözlerin İbn Ömer hadisindeki: (فردّها عليّ ولم يرها شيئاً) "=Onu bana geri çevirdi ve bunu (boşamayı) bir şey görmedi (talâk saymadı)." sözüne muarız olması ve onun önüne geçirilmesi, daha önce serdetmiş bulunduğumuz delillere muarız olmasındadır. Bunları karşılaştırdığımız zaman aradaki farklılık ortaya çıkacak ve mukavemet gücü olmadığı gözükecektir. Biz bunları kelime kelime ele alıp irdeleyeceğiz:

(مره فليراجعها) "=Ona emret ricat etsin." sözünden başlayalım: "Müracaat" kelimesi Allah ve Rasûlü'nün kelâmında üç mânada kullanılmıştır:

1) Nikâh başlangıcı: "Bundan sonra kadını boşarsa, kadın başka biriyle evlenmedikçe bir daha kendisine helâl olmaz. Eğer (ikinci koca da) onu boşarsa, Allah'ın yasalarını koruyacaklarını sanırlarsa eski karı-kocanın birbirlerine dönmelerine (müracaat) bir engel yoktur."[17]

17. Bakara, 2/230.

Kur'an'ı bilen hiçbir kimse, burada sözkonusu edilen boşayan kimsenin ikinci koca, birbirlerine (müracaat) dönmenin de kadınla birinci kocası arasında olduğunda ihtilâf etmemiştir. Bu ise yeni baştan kıyılan bir nikâhtır.

2) Bir şeyi daha önce üzerinde bulunduğu hale çevirmek manasındadır. Ebu'n-Numan b. Beşîr, oğulları arasında ayırım yaparak sadece birine bir hizmetçi (köle) hediye etmişti. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Onu geri çevir." buyurmuştu. Bu, Allah Rasûlü (s.a.) tarafından "zulüm" diye nitelenen, uygun olmadığı, adaletle bağdaşmayacağı bildirilen —ilerde gelecektir— caiz hibenin sahih olmayacağı bir davranışın reddidir.

Hz. Peygamber'in, (s.a.) satış sırasında cariyesi ile cariyenin çocuğu arasını ayıran bir kimseye bu davranışını yasaklayarak "satışı geri çevirmesi" ile ilgili sözü de bu türdendir. Bu geri çevirmek (red) satış akdinin sıhhatini gerektirmez. Çünkü böyle bir akit bâtıldır. Aksine buradaki red (geri çevirme), iki şeyi daha önce oldukları gibi birlikte olma haline çevirmek manasını ifade etmektedir. İbn Ömer'e karısına ric'atte (müracaat) bulunma emri de aynı şekildedir ve onları talâktan önceki birlik hallerine döndürmek anlamındadır. Bu mânada da, hayız halinde iken talâkın vukûunu gerektirecek bir şey bulunmamaktadır.

İbn Ömer'in: (أرأيت إن عجز واستحمق) "= Sen ne dersin? Acz gösterip ahmaklık etse de (hiç vuku bulan talâk gider) mi?" sözüne gelince; fesübhanallah! Bu lafızda, bu talâkın Hz. Peygamber (s.a.) tarafından hesap edildiğine dair beyan neredidir? Hükümler bu tür lafızlardan alınamaz. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) bu talâkı İbn Ömer aleyhine saysa ve itibara alınsaydı, cevap verirken Hz. Peygamber'in (s.a.) fiilini ve koyduğu şer'î hükmü söylemek dururken; (أرأيت) "= Sen ne dersin?" şeklinde bir cevaba gitmezdi. Oysa ki, İbn Ömer'in en çok hoşlanmadığı şey, (أرأيت) şeklindeki şahsî görüş bildiren ifadelerdir. Bu durumda apaçık sünnet varken; sebebi, kişinin Allah'ın kendisine izin verdiği şekilde talâkı gerçekleştirmekten acizliği ve ahmaklığı olan bir nevi reye delâlet eden (أرأيت) lafzı ile başlayan bir cevaba nasıl dönebilirdi? Vasfı bu şekilde olan hususlarda daha uygunu, o şeyin itibara alınmaması ve işleyenin fiilinden sâkıt olmasıdır. Çünkü Allah'ın dininde, sebebi emre yapışmaktan acizlik ve ahmaklık olan hiçbir geçerli hüküm yoktur. Ancak geri çevrilmesi mümkün olmayan bir fiil olması bundan müstesnadır. Onları, haram kılınan şekil üzere akdedenlerin aciz ve ahmak oldukları haram akitleri ise bunun hilâfınadır. O zaman şöyle denilir: Bu, sıhhat ve lüzumdan çok, ondan (sâdır olan tasarrufun) reddine delâlet eder. Zira Allah ve Rasûlü'nün emri hilâfına ortaya konulmuş bir aciz ve ahmak tasarrufudur. Dolayısıyla merdûd ve bâtıl olur. Bu rey ve kıyas, âciz ve ahmak olan

birinin talâkının bâtıllığına, onun sıhhat ve itibarına olduğundan daha çok delâlet eder.

"Onun talâkından sayıldı." sözüne gelince: Bu meçhul bir fiildir ve fâilden bahsedilmemiştir. Eğer fâili belirtilseydi, o zaman onun saymasında bir hüccet olup olmadığı ortaya çıkardı. Meçhul birinin saymasında elbetteki delil olmaz. "Onun talâkından sayıldı." sözünün İbn Ömer veya Nâfi' veya başka bir râvi tarafından söylenmiş olması bir şeyi değiştirmez. Bu sözde hesap eden kimsenin bizzat Hz. Peygamber (s.a.) olduğuna dair bir beyan yoktur ki bağlayıcı bir hüccet olsun, ona muhalefet haram olsun. Böylece diğer hadislerin Ebu'z-Zübeyr hadisine muhalif olmadıkları açıklık kazanmış oldu. Hem sonra Ebu'z-Zübeyr hadisi Hz. Peygamberin bu talâkı saymadığında gayet açıkken, diğer hadisler mücmellik arzetmekte, bir beyan taşımamaktadırlar.

2. Haram Talâkı Geçerli Sayanların Delilleri:

Bunlar şöyle derler: Ey vukû bulmayacağı görüşünde olanlar! Siz, iyice sarpa sardınız ve çoğu talâkı iptal ettiniz. Zira verilen talâkların büyük çoğunluğu bid'at talâk şeklindedir. Büyük imamlara muhalefetle onları karşınıza aldınız, cumhura muhalefetten kaçınmadınız, çoğunluk ashabın ve ondan sonra gelenlerin hilâfına fetva verdikleri görüşünüzle ümmet ierisinde sivrilip kaldınız. Kur'an ve sünnet sizin görüşünüzün batıllığına delâlet etmektedir.

"Eğer onu boşarsa, başka bir koca ile evlenmedikçe artık kendisine helâl olmaz."[18] âyeti, bütün talâkları içine almaktadır: Yine "Boşanmış kadınlar, bizzat kendileri üç hayız hali (veya temizlik müddeti) beklerler."[19] âyetinde de bir ayırım yoktur. "Talâk iki keredir."; "Boşanmış kadınların iyilikle faydalandırılmak haklarıdır."[20] âyetleri hep mutlaktır ve genel (âmm) bir lafızdır. (Haram yolla da olsa) bu da boşanmış kadındır. Lafzın umumu altına bu da girer. Kur'an âyetlerinde geçen bu umumî lafızların, nass veya icmâ olmadan tahsisine gitmek caiz değildir.

İbn Ömer hadisi, haram olan talâkın vukuuna birçok önden delildir:

1— "Müracaat"la emredilmesi, bu dağılan nikâh umurunu toplamak demektir. Nikâh umurunu dağıtan da talâkın vukûudur.

18. Bakara, 2/230.
19. Bakara, 2/228.
20. Bakara, 2/241.

2— İbn Ömer'in: "Ve ben de ric'at ettim." sözü ile hadisteki: "Boşadığı bu talâk hesap edildi." ifadesidir. İbn Ömer'in —Eğer Rasûlullah bu talâkı saymadı ise— Hz. Peygamber'e muhalefet ederek, bu boşadığını kadının talâkına sayması nasıl düşünülebilir?

3— İbn Ömer'in, kendisine "O talâk hesap edilir mi?" diye sorduklarında: "Ne dersin, aczedip ahmaklık gösterse de (vukû bulan talâk gider) mi?" demesi. Yani onun acizliği ve ahmaklığı, o talâkın sayılmaması için bir özür olmaz, demektir.

4— İbn Ömer'in: "Onu saymama engel ne var?" demesi. Onun bu sözü, haram talâkın sayılmamasını inkâr anlamındadır. Bu söz, Ebu'z-Zübeyr'in rivayet ettiği sözü de iptal etmektedir. Zira o gerçekten Hz. Peygamber'in bu talâkı reddedip saymadığını görmüş birisi olsaydı, "Onu saymama ne engel var?" sözünü nasıl söyleyebilirdi?

5— İbn Ömer'in görüşü, hayız halinde iken verilen talâkın sayılması şeklindedir. O, olayın kahramanıdır ve dolayısıyla meseleyi herkesten iyi bilen biridir. Sünnete uyma ve muhalefetten kaçınma konusunda da en titiz birisidir. İbn Vehb, *Câmi*'inde, İbn Ebî Zi'b—Nâfi' senediyle İbn Ömer'den nakleder: O (İbn Ömer) karısını hayız halinde iken boşamıştır. (Babası) Ömer, Hz. Peygamber'e (s.a.) durum hakkında sorar. O da: "Oğluna emret karısına ric'at etsin. Sonra kadın temizlenip akabinde hayzını görünceye ve tekrar temizleninceye kadar onu tutsun. Ondan sonra artık isterse nikâhında tutar, dilerse yakınlık etmeden boşar. İşte kadınların, kendisi için boşanmasını Allah'ın emrettiği iddet budur ve o birdir." buyurur.[21] İbn Ömer'in hadisinin lafzı da işte budur.

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'den rivayet eder: İbn Cüreyc: Medine'ye gitmek üzere Dârunnedve'ye inmiş olan Nâfi'e adam gönderdik. Biz Atâ ile birlikte idik. "Hz. Peygamber (s.a.) zamanında hayızlı iken karısını boşayan Abdullah b. Ömer'in talâkı sayıldı mı sayılmadı mı?" diye sorduk. O: "Evet" dedi.[22]

Hammad b. Zeyd-Abdülaziz b. Suheyb—Enes silsilesi ile rivayet edilir: Hz. Peygamber (s.a.): "Kim bid'at şeklinde boşarsa, onu bid'ati ile ilzam ederiz." buyurur. Abdulbâkî b. Kâni, Zekeriyya es—Sâcî—İsmail b.Ümeyye ez-Zârî—Hammad ve yukardaki senedin aynı ile rivayet etmiştir.[23]

---

21. İsnadı sahihtir. Bk. 1 nolu dipnot.
22. *Musannef*, 10958. Râvileri sikadır.
23. İbn Hazm, *Muhallâ*, 10/164. Senedi sahih değildir. Müellif ileride açıklayacaktır.

Ashab'tan Osman b. Affan ile Zeyd b. Sâbit'in vukuuna dair olan fetvaları sebebiyle görüşleri yukarıda geçti.

Talâkın haram olması, üzerine netice ve hükmünün terettübüne mâni değildir. Zıhâr gibi. Zira zıhâr, kötü bir söz ve çirkin bir yalandır, haram olduğunda hiç şüphe yoktur. Bununla birlikte üzerine neticesi —ki keffâret verinceye kadar zevcenin haram olmasıdır— terettüp eder. Aynı şekilde bid'î talâk da haramdır, ric'at edinceye kadar neticesi üzerine terettüp eder. Aralarında bir fark yoktur.

İşte İbn Ömer, karısını üç talâkla boşayan kimseye: "Başka bir koca ile evlenmedikçe sana artık haram olmuştur. Bu halinle sen, karını boşaman konusunda Allah'ın emrine isyan etmiş oldun."[24] demiş ve işlemek sureti ile Rabbine (c.c.) isyan halinde olduğu talâkını geçerli kabul etmiştir.

Yine kazif (iftira) de haramdır. Buna rağmen üzerine hükmü terettüp eder ve had uygulanır, şahitliği kabul edilmez vb.

Haram nikâhla, haram talâk arasında fark vardır: Nikâh zevcenin helâllığını ve onun kadınlığından istifade mülkiyetini içerir, dolayısıyla ancak şer'an izin verilmiş şekli ile olur. Zira kadınlıktan istifadede asıl olan haramlıktır. Ondan ancak Şâri'in mübah kıldığı şey helâl olur. Talâk ise böyle değildir. O kocanın kendi hakkını düşürmesi, mülkiyetini izale etmesi demektir. Bu da izale edici sebebin şer'an izin verilmiş olması üzerine bağlı olmaz. Kişinin malları üzerindeki mülkiyeti; haram olan itlaf, yalan ikrar, günah ve haram yollarda harcayacağını bildiği kimseye hibede bulunmak gibi haram teberru yolu ile zail olduğu gibi, nikâh mülkiyeti de haram olan bu yolla ortadan kalkar.

İman bütün akitlerin aslı, en önemlisi, en şereflisidir. Buna rağmen eğer küfürse, haram olan sözle yok olmaktadır. Bu durumda nikâh akdi, onun izalesi için konulmuş haram talâkla nasıl ortadan kalkmaz?

Konuyla ilgili gayr-ı ciddi verilen talâktan başka bir şey olmasaydı o da delil olurdu. Çünkü haram olmasına reğmen vukubulmaktadır. Allah'ın âyetleri ile oynamak helâl olur mu? Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): "Şu insanların hallerine ne oluyor da, Allah'ın âyetlerini oyuna alıyorlar: "Boşadım, rucû ettim; boşadım rücû ettim..." diyorlar." buyurmuştur. Haram olmasına rağmen gayr-ı ciddi (hâzil) kimsenin talakı vâki olunca, ciddi olarak verilen talâkın —haram olmasına rağmen— evleviyetle vuku bulması gerekir.

24. *Musannef*, 10964, 11344. İsnadı sahihtir. Ayrıca bk. Dipnot: 8.

Haram nikâhla, haram talâk arasında bir fark daha vardır: Nikâh bir nimettir. Haramlarla mübah kılınmak istenemez. Onun izalesi ve kadınlığından istifade mülkiyetinin elinden çıkması ise bir azaptır. Dolayısıyla sebebinin haram bir şey olması caizdir.

Kadının kadınlığı ile ilgili konularda ihtiyatlı davranılır. İhtiyat ise talâkın vukuunu, ric'at ve akdin yenilenmesini gerektirir.

Biz biliyoruz ki, nikâh akdinde, diğer akitlerde aranmayan icab ve kabulle ilgili, veli ve iki şahidin bulunması gibi, rızasına itibar edilen bir kadınsa zevcenin rızasının alınması gibi ek şartlar alınır, iş sıkı tutulur. Fakat nikâhtan çıkışta en kolay şekilde çıkılır, talâkta nikâh sırasında aranan bu şartlardan hiçbirisi aranmaz. Nikaha azimetle girilir, fakat ondan şüphe ile çıkılır. Demek ki bunlar biribirinden çok farklıdır. Birini diğerine kıyaslamak mümkün olmaz.

Elimizde başka hiçbir şey olmasa bile sadece eski ve yeni bütün din âlimlerinin "Hayızlı iken hanımını boşadı", "Talâk iki nevidir: Sünnî talâk, bid'î talâk" gibi sözleri ile, İbn Abbas'ın: "Talâk dört şekil üzeredir: İkisi helâl, ikisi haramdır."[25] sözü delil olarak yine yeter. "Talâk" kelimesinin bu şekilde kullanılması ve taksime tâbi tutulması, onlar katında haram talâkın da gerçek talâk olduğuna delildir. "Talâk" isminin haram talâkı da içine alması, helâl talâkı içine alması gibidir. Eğer haram talâk, bir hakikatı olmayan soyut, boş bir söz olsaydı, o zaman "Hanımını boşadı." denmezdi. Zira eğer bu söz boş olsaydı, varlığı ile yokluğu eşit olurdu. Böylesi bir durum için de "boşadı" tâbiri kullanılmaz ve talâk için; vâki olmayan talâk, vâki olan talâk gibi bir ayırım yapılmazdı. Zira mevcut bir mânası olmayan boş sözler, lafzen bir hakikatı ve varlığı bulunan bir şeyin kısmı olamazlar.

Bu serdettiklerimiz, haram talâkın vukuuna kail olanların yapıştıkları delillerin tamamını oluşturmaktadır. Belki içlerinde, mevcut hilâfı bilmediği için, icmâ iddiasında bulunanlar da vardır.

3. Haram Talâkı Geçerli Saymayanların Cevapları:

Haram talâkın vâki olmayacağı görüşünde olanlar cevap olarak şöyle derler: Sizinle tartışmamız üç noktada olacak ve konuyla ilgili doğru buradan ortaya çıkacaktır:

---

25. *Musannef*, 10950. Helâl olanlar; temizken veya hâmile iken boşaması, haram olanlar, da; hayızlı iken veya cinsi münasebette bulunduğu temizlik içerisinde boşamasıdır.

Birinci nokta: İcmâ iddianızın asılsızlığı. Bunu isbata aslâ imkân yoktur. Aksine icmâ olmadığı yaygın olarak bilinmektedir.

İkinci nokta: Cumhûr'un (çoğunluk) bir görüş üzerinde fetva vermeleri, o görüşün sahihliğine delâlet etmez. Cumhûr kavli hüccet değildir.

Üçüncü nokta: Haram talâk, Şâri' Teâlâ'nın ahkâmını zikrettiği mutlak talâkla ilgili nasslar kapsamına girmez.

Eğer bu üç nokta ortaya konulabilirse, o takdirde biz, bid'î talâk, konusunda, doğruyu elde etmede sizden daha şanslıyız demektir.

1— Birinci noktayı ele alalım: Daha önce bu konuda ihtilâf bulunduğunu anlatmıştık. Buradan icmâ iddiasının batıllığı ortaya çıkar. Nasıl çıkmaz ki? İhtilâfların varlığı bilinmese bile, bir hüccet olacak, mazerete imkân vermeyecek, muhalefeti haram kılacak vasıfta bir icmâ isbatına yine imkânınız yoktur. Zira bu dediğimiz vasıfta bir icmâ kesin ve herkesçe mâlum olan bir icmâdır.

2— İkinci noktaya gelince, cumhur ulemanın bu görüş üzere oluşları hiçbir şey ifade etmez. Şer'î deliller içerisinde, Allah'ın kitabına, Rasûlü'nün sünnetine ve ümmetin icmâına ilâve olarak "cumhur kavlinin de hüccet olduğunu" bize isbat ediniz.

Sahabe devrinden zamanımıza kadar, eski ve yeni bütün âlimlerin görüşleri üzerinde düşünenler ve onların hallerini araştıranlar, onların tamamının cumhûra muhalefeti caiz görmede icmâ halinde olduklarını görecek ve her birinin cumhûrdan ayrıldığı birçok görüşü olduğunu bulacaktır. Bundan hiçbir kimse de müstesna değildir. Şu kadar var ki kiminin az olur, kiminin de çok. Eğer isterseniz imamlardan birini ele alır ve cumhûra muhalefet ettikleri görüşlerini araştırabilirsiniz. Eğer biz böyle bir araştırmaya girsek ve muhalif görüşleri saysak, kitap gerçekten uzar. O yüzden biz, ulemanın görüşlerini ve ihtilâflarını içeren kitaplara bakmanızı tavsiye ile yetiniyoruz. İmamların görüşleri onların (bize ulaşan) tarikleri hakkında bilgi sahibi olanlar, onların bu ihtilâflarından cumhûra muhalefeti tecviz konusunda icmâ halinde olduklarını çıkarır. Şu kadar var ki, bu ihtilâflar, üzerinde ictihadın caiz olduğu, sahih ve açık sünnetin engel teşkil etmediği konulardadır. İctihadın caiz olmadığı bir konuda ise, açık nasslara muhalefeti içeriyorsa, o takdirde böyle bir ihtilâfın inkâr ve reddinde hemen hemen müttefiktirler. İmamların mezheplerinde her iki tarzla ilgili herkesçe mâlum olan husus işte budur.

3— Üçüncü nokta: haram talâkın, talâkla ilgili nassların kapsamı içine girmesi şeklindeki iddianızla ilgiliydi. Şimdi size soruyoruz: Bir kimse kalksa

da haram olan satış türlerinin, haram olan nikâhın satış ve nikâhla ilgili nassların kapsamına gireceğini iddia etse, ne derdiniz? Şöyle dese: "İsmin, o türden olan şeyin sahihini kapsamasıyla fasidini kapsaması aynıdır." Hatta diğer haram olan akitlerin de şer'î akitlerle ilgili lafızların kapsamına gireceğini ve yine yasak ve haram olan ibadetlerin de şer'î lafızlar kapsamına gireceğini iddia etse ve bunların ismin kapsamına girdiği gerekçesiyle sıhhatlerine hükmetse,acaba bunun bu iddiası doğru mudur, yoksa yanlış mı? Eğer doğrudur derseniz— ki bunu demenize imkân yok— bu söz, fasidliği dinen zorunlu olarak bilinen bir söz olmuş olur. Eğer "Onun bu iddiası yanlıştır." derseniz, o zaman kendi iddianızı bırakmış ve bizim dediğimize gelmiş olursunuz. Eğer "Bu iddia bazı yerde kabul edilir, bazı yerde reddedilir." derseniz o zaman size şöyle denilir: Buyurunuz ve bunların arasını, sağlam, değişmez, sapmaz bir kriterle ayırınız. Sizin elinizde, haram akitlerden nasların lafızları kapsamına girecek ve böylece ona sıhhat hükmü verilecek olanlarla; onların kapsamına girmeyecek ve böylece batıllık hükmü verilecek olanlar arasında ayırım yapabileceğiniz Allah katından gelen bir delliniz (burhan) var mıdır? Eğer böyle bir kriter ortaya koymaktan acizseniz, o zaman biliniz ki, elinizde herkesin benzerini güzelce yapabileceği boş bir iddiadan başka bir şey yoktur veya siz sözü ile değil de sözü için ihticacda bulunan birilerine yaslanıyorsunuz. Bu yolda ortaya koyduğunuz şey üzerindeki örtü kaldırıldığında, bizzat tartışma mahalli ortaya çıkmaktadır. Siz onu delilinize mukaddime (öncül) yapıyorsunuz. Bu "musadere ale'l-matlûb"un ta kendisidir. Acaba bizim tartışmamız nerede? Haram ve yasak talâkın "Boşanmış kadınlar güzellikle faydalandırılmalıdırlar", "Boşanmış kadınlar, bizzat kendileri üç hayız müddeti beklerler" ve benzeri nasların kapsamına girip girmemesi değil midir? Sizin iddianız kabul edildi mi ki, siz onu delilinize mukaddime yapıyorsunuz?

İbn Ömer hadisi ile istidlâlinize gelince, birçok yönden o, sizin lehinize delil olmaktan ziyade aleyhinize delil olmaya daha lâyıktır:

1) İbn Ömer'in (فردها علي ولم يرها شيئا) "= Onu bana geri çevirdi ve onu talâk saymadı." şeklindeki gayet açık sözü. Sıhhatinin beyanı daha önce geçmişti. Bu sarih ve sahih ifadeye karşı koyacak elinizde hiçbir şey yoktur. Bilâkis elinizdeki bütün lafızlar ya sahihtir fakat sarih değildir; ya da sarihtir, fakat sahih değildir. Nitekim göreceksiniz.

2) İbn Ömer'den Ubeydullah—Nâfi senediyle, güneş gibi bir isnadla sabittir. Buna göre İbn Ömer, hayızlı iken karısını boşayan adama: "Bu sayılmaz." demiştir. Daha önce geçti.

3) Eğer İbn Ömer hadisi, bu talâkın sayılmasında sarih olsaydı, İbn Ömer

sırf görüşüne başvurup da soru sorana (أرأيت) " = Sen ne dersin?" şeklinde bir cevap vermezdi.

4) İbn Ömer'den bu konuda nakledilen lafızlar son derece muztaribtir ve hepsi de sahihtir. Bu da İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in (s.a.) bu talâkı vâki kabul ettiği ve saydığına dair sarih bir nass bulunmadığına delâlet eder. Lafızların tearuzu sözkonusu olduğu için İbn Ömer'in kendi görüş ve fetvasına bakarız ve onun görüşünün bu talâkın vuku bulmayacağı şeklinde olduğunu gayet açık bir şekilde görürüz. Ayrıca hadislerinden birinin lafızlarının da bu konuda gayet açık olduğunu görüyoruz. Böylece sarih rivayeti ile fetvası bu talâkın sayılmayacağında birleşmiş oldu. Mücmel ve muztarib lafızlar ise muhalefet etmiş oldu. Daha önce açıklanmıştı.

İbn Ömer'in, "Niye saymayacak mışım ki" ve: "Sen ne dersin! Acz gösterip ahmaklık etse de (vuku bulan talâk gider) mi?" sözüne gelince; nihayet bu söz İbn Ömer'den talâkın vukûna dair gelen sarih bir rivayettir deriz. Bu takdirde de İbn Ömer'den iki rivayet (muztariplik) olmuş olur.

Siz "Rasûlullah'ın (s.a.), karısını kendisine geri çevirdiği ve onu (talâk) saymadığını bildirdiği halde nasıl olur da İbn Ömer vukuuna dair fetva verir?" diyorsunuz. Bu râvisinin muhalefet ettiği ilk hadis değil ki. Bu ve diğer râvisinin muhalefette bulunduğu hadisler için, sahabe ve ondan sonra gelenlerin rivayetlerinin reylerine takdim edileceğine dair güzel bir örnek *(üsve-i hasene)* vardır:

İbn Abbas, Berîre hadisini ve cariyenin satışının onun talâkı olmadığını rivayet etmiş ve bunun hilâfına da fetva vermiştir. İnsanlar onun rivayetini almışlar ve reyini terketmişlerdir. Doğrusu da budur. Çünkü rivayet masumdur (hatasızdır), masumdan (Hz. Peygamber) gelmektedir. Rey ise böyle değildir. Hem sonra İbn Ömer'den vuku bulmayacağına dair daha açık bir nakil yine bulunmaktadır ve o vaki olmayacağına dair olan rivayetine uygundur. Kaldı ki bunda fıkhî bir incelik de vardır ki, onu ancak sahabenin görüş ve kavillerine tam anlamıyla vâkıf olanlar, onların Allah ve Peygamber'inden anladıklarını ümmet için gösterdikleri ihtiyatları gerçek anlamda kavrayabilenler ancak bilebilir. İnşaallah bunu Hz. Peygamber'in (s.a.) üç talâkın birden verilmesi ile ilgili hükmünü izah sırasında göreceksiniz.

İbn Vehb'in, İbn Ebî Zi'b'den rivayet ettiği hadisteki: (وهي واحدة) "—Ve o birdir." sözüne gelince; Allah'a yemin ederim ki, eğer bu söz Allah Rasûlü'nün (s.a.) sözünden olsaydı, onun önüne hiçbir şey geçirmez ve hemen ona koşardık. Fakat bilmiyoruz, o sözü İbn Vehb kendisinden mi söyledi, yoksa İbn Ebî Zi'b mi, Nâfi mi? Hakkında onun sözü olduğuna dair ke-

sin bir bilgi bulunmayan bir şeyin Hz. Peygamber'e (s.a.) isnad edilmesi, ona şahitlik edilmesi ve böylece üzerine ahkâm terettüp etmesi, vehim ve ihtimalle "Bu Allah'tandır." denilmesi aslâ caiz değildir. Öyle anlaşılıyor ki, o söz İbn Ömer'den beride bulunan râvilerden birinin sözüdür. Maksadı da, "İbn Ömer onu bir talâkla boşamıştı, üç talâkla boşamamıştı." şeklinde olmalıdır. Yani İbn Ömer, Hz. Peygamber (s.a.) zamanında karısını bir talâkla boşadı diye başlamış ve rivayetine devam etmiştir.

Atâ ve Nâfi' senediyle gelen ve: "İbn Ömer'in bu boşaması sayıldı." şeklindeki İbn Cüreyc hadisi ise, olsa olsa Nâfi'in sözü olmalıdır. Sayan da belli değildir. Bizzat Abdullah mı, babası Ömer mi, yoksa Rasûlullah mı? Rasûlullah'a şüphe ve zanla bir şey nisbet etmek caiz değildir. Hem sonra bu mücmel ifade, "Onu talâk saymadı" şeklindeki sarih ifadeye nasıl muarız olur? Allah şahittir, —şahit olarak da o yeter— eğer o talâkı sayanın bizzat Hz. Peygamber (s.a.) olduğuna kesin kanaat getirsek, vallahi öte aşmaz, başka bir delil aramazdık.

"Kim bid'at şeklinde boşarsa, onu bid'ati ile ilzam ederiz." şeklindek Enes hadisi ise Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet edilmiş bâtıl bir hadistir. Biz onun bâtıl olduğuna Allah'ı şahit tutuyoruz. Hammâd b. Zeyd'in arkadaşlarından hiçbir sika râvi onu rivayet etmemiştir. O sadece ekip biçen yalancı (*kezzâb*) [26] ziraatçi İsmail b. Ümeyye tarafından rivayet edilmiş hadislerdendir. Sonra, hadisin ondan rivayet eden râvisi Abdülbâkî b. Kâni'dir.[27] el-Bürkânî ve başkaları onun zayıf olduğunu söylemişlerdir. Ömrünün sonlarına doğru ihtilata maruz kalmıştır. Dârakutnî onun hakkında: "Çok hata yapar" der. Böyle birisi, bir hadisle teferrüd ettiğinde, hadisi hüccet olamaz.

Osman b. Affan ile Zeyd b. Sâbit'in vukuuna dair fetva vermeleri ise aslâ sahih olamaz. Zira Hz. Osman'ın haberinde, yalancının (kezzâb) hali ve kim olduğu belli olmayan meçhul bir râviden rivayeti sözkonusudur. Çünkü İbn Seman, "bir adam"dan rivayet etmiştir. Zeyd'in haberinde ise meçhul bir râvinin yine meçhul birinden rivayeti sözkonusudur. Zira Kays b. Sa'd adını söylediği "bir adam"dan, o da Zeyd'den rivayet etmiştir. Allah aşkına bu iki rivayet nerde, Abdülvahhab b. Abdülmecid es-Sakafî'nin, ümmetin hafızı Ubeydullah'tan, onun da Nâfi'den naklettiği, İbn Ömer'in "sayılmaz"

---

26. Cerh ve ta'dîl imamlarından ona "kezzab" (yalancı) diyen birisine rastlamadık. Onlardan yapılan nakiller zayıf ve meçhul olduğu şeklindedir. Bk. *el-Mîzan*, 1/227; *Lisânu'l-Mîzan*, 1/394, 404.
27. Müellif yanılmıştır. Çünkü hadisi İbn Kâni', Zekeriyya es-Sâcî'den, o da ondan rivayet etmiştir.

dediği şeklindeki rivayeti nerede? Eğer bu haber sizin elinizde olsaydı, mutlaka onu delil olarak kullanır ve onunla saldırırdınız.

"Onun haram olması, neticesinin üzerine terettüp etmesine mâni değildir. Zıhâr gibi." sözünüze gelince; önce bu, zikrettiğimiz nasslar ve ağır basan diğer deliller tarafından reddedilecek bir kıyastır. İkinci olarak: "Onun haram olması, neticesinin üzerine terettüp etmesine mânidir. Nikâh gibi' demek suretiyle, bu tam tersine çevrilerek itiraza, karşı itiraz ileri sürülebilir.

Üçüncü olarak zıhâr'ın; helâl zıhâr, haram zıhâr diye iki yönü yoktur. Aksine hepsi haramdır. Çünkü o, kötü bir söz ve iğrenç bir yalandır. Onun helâl ve caiz; haram ve bâtıl diye ikiye ayrılması mümkün değildir. Bilakis o, yabancıya yapılmış bir iftira ve riddet mertebesindedir. Bulunduğu zaman mutlaka beraberinde mefsedeti ile bulunur. Dolayısıyle, "Zıhardan bir kısmı vardır ki helâl ve sahihtir; bir kısmı da vardır ki haram ve bâtıldır." demek düşünülemez. Nikâh, talâk ve satış ise böyle değildir. Zıhâr, vukubulduğunda beraberinde mefsedetini de bulunduran ve dolayısıyla üzerine hükümleri terettüp eden haram fiiller grubundandır. Talâkın, haram helâl; sahih ve bâtıl kısımlarına ayrılan nikâh, satış, icâre, ve diğer akitlere ilhak edilmesi daha uygundur.

"Nikâh, kadının kadınlığından istifade mülkiyeti doğuran bir akittir, talâk ise, o mülkiyeti izale eden bir akittir." sözünüze evet. Fakat; birinin hükmüne itibar edip onu lâzım kılıp geçerli kabul etmek, diğerini ise ilgâ ve iptal etmek konusunda, iki akit arasında ayırıma delâlet eden Allah ve Rasûlü'nden gelen elinizde bir burhanınız mı var?

Mal üzerindeki mülkiyetin, haram olan itlâfla yok olmasına gelince, burada maddi anlamda kaybolan ve artık bir mahalli kalmayan bir mülk söz konusudur. Yalan ikrarla zevaline gelince bu, çok çok uzak bir şey. Biz onu zahiren ikrarında tasdik ederiz ve —kendi yalan bile olsa—, tasdik edilen bu ikrara dayanarak mülkünü izale ederiz.

Küfür olan sözle imanın zail olmasına gelince, bunun cevabı geçti. Küfür konusunda helâl ve haram diye bir ayırım yoktur.

Gayr-ı ciddi verilen talâk ise vâkidir, çünkü mahalline isabet etmiştir. İçinde cima olmayan temizlik süresinde verilmiş, bu yüzden de geçerli olmuştur. Gayr-ı ciddi boşamış olması, talâkın neticesinin üzerine terettüp etmemesini istemesi demektir. Bu ise kendisine ait değil, Şâri'in yetkisindedir. O, tam olarak sebebi ortaya koymuştur, fakat neticesinin olmamasını dilemiştir. Bu, ona fayda vermez. Talâkı, meşrû zamanı içerisinde vermeyenin durumu ise böyle değildir. Zira o, Yüce Allah'ın talâkın vukuuna götürmek üzere koy-

muş olduğu sebebi ortaya koymamıştır. O kendine göre bir sebep ihdas etmiş ve onu talâkın hükmüne ulaştırıcı bir vasıta yapmak istemiştir. Mükellefin böyle bir yetkisi yoktur.

"Nikâh nimettir, onun sebebi de ancak taat olmalıdır. Talâk ise nimetin izalesi kabilindendir. Onun sebebinin masiyet olması da caizdir." sözünüze gelelim. Cevaben deriz ki: Bazen olur ki talâk kişinin boynuna geçen lâleden, ayağına vurulan bukağıdan kurtulabileceği en büyük nimetlerden biri haline gelir. Her talâk azap değildir. Aksine; kullarına, içlerinden biri eş değiştirmek, sevmediği ve kendisine uygun düşmeyen eşinden kurtulmak istediğinde, talak yoluyla ayrılık imkânını vermesi, yüce Allah'ın nimetlerinin kemalindendir. Birbirini sevenler için nikâh gibisi, birbirinden nefret edenler için ise talâk gibisi görülmemiştir. Sonra siz talâka nasıl azap (nikmet) dersiniz. Halbuki Allah: "Henüz dokunmadan... kadınları boşarsanız bunda size bir günah yoktur..."(28), "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetleri içerisinde boşayınız."(29) buyurmaktadır.

"Kadının kadınlığından istifade konusunda ihtiyatlı davranmak gerekir." diyorsunuz. Evet buna biz de katılıyoruz. Bu yüzden de ihtiyatlı davrandık ve eşleri kesin olan nikâhları üzerinde —aynı kesinlikle nikâhlarını izale edecek bir durum olmadıkça— bıraktık. Eğer hata etmişsek, hatamız tek bir cihettedir. Eğer isabet etmişsek iki cihetten olur; birinci koca ciheti, ikinci koca ciheti. Siz ise iki şey irtikâb ediyorsunuz: Kendisine yakînen helâl olduğu bilinen kimseye kadını haram, başkasına ise helâl kılıyorsunuz. Eğer hata idiyse, iki cihetten hata olmaktadır. Böylece ihtiyat açısından bizim durumumuzun sizinkinden daha evlâ olduğu ortaya çıkmış oldu. Ebu Tâlib rivayetinde İmam Ahmed şöyle demiştir: Sarhoşun talâkı konusunda aynen bu ihtiyatın bir benzeri vardır. Talâkla emretmeyen kimse sadece bir haslet getirmiştir. Talâkla emreden kimse ise iki haslet getirmiştir: Kadını kocasına haram kılmış, başkasına ise helâl kılmıştır. Bu (birincisi), bundan daha hayırlıdır.

"Nikâha azimet ve ihtiyatla girilir (ek şartlar aranır), en basit bir şekilde de çıkılır" şeklindeki itirazınıza ise diyoruz ki, evet doğrudur, ancak sadece Allah Teâlâ'nın ondan çıkmak için sebep olarak belirlediği, izin verdiği şeylerle çıkılabilir; kişinin kendi belirlediği ve çıkmak için bizzat kendisinin sebep olarak ihdas ettiği şeylerle ise aslâ!

İşte buraya kadar serdettiklerimiz, her iki grubun da, rehberlerinin (delil) dizginlerinden ancak süvarilerin çekebileceği, hücumu anında cesurların

28. Bakara, 2/236.
29. Talâk, 65/1.

şecaatinin sönük kalacağı bu dar, korkulu ve sarp yolda ayaklarının ulaşabildiği son noktadır. Biz bunların kaynaklarına ve delillerine sadece ilimden çok az bir sermayesi olan fakat herşeyi bildiğini zannedenlerin, kendi bilgilerinin dışında daha başka şeylerin de olduğunu bilmeleri için işarette bulunduk. Eğer kişi, ilimde bir pâyeye sahip değilse, delillerin arkasında yaya kalıyorsa, kolu delillerin meyvesini toplamaya yetişemiyorsa, azminin paçalarını çemreleyen, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünneti etrafında dönen, onu hakem kılmak, meseleleri ona götürmek uğrunda bütün himmetini ortaya koyan kimseden özür dilesin. Eğer kusuru ve bu ulaşamayacağı noktadan yüz çevirmesi konusunda, kendisi ile tartışmada bulunana özür dilemeyecekse, o zaman bari karşısındaki insanı, kendi nefsi için razı olduğu koyu taklitten yüz çevirmesinde mazur görsün ve kendisi ile karşısındakine baksın, acaba hangisi mazur gösterilen çabalardan, hangisi de şükranla karşılanmaya daha lâyıktır. Yardım Allah'tandır, tevekkül O'nadır, yegâne doğruya ulaştırıcı O'dur. Rızasını kazanmak için onun kapısına yönelene her kapıyı açan O'dur.

b) Bir Defada Verilen Üç Talâk:

1. Bir Defada Verilen Üç Talâk Hakkındaki Hükmü:

Mahmud b. Lebîd (r.a.) hadisi daha önce geçmişti. Hadise göre Hz. Peygamber'e, bir adamın karısını üç talâkla birden boşadığı haber verilmişti. Hz. Peygmaber (s.a.) kızarak kalkmış ve: "Ben sizin aranızda iken Allah'ın kitabı ile oyun mu ediliyor?" buyurmuştu. Hadisin isnadı Müslim'in şartına göre sahihtir. Zira İbn Vehb, hadisi Mahreme b. Bükeyr el-Eşec'den, o da babasından rivayet etmiştir. Babası "Mahmud b. Lebîd'den işittim ki..." diyerek hadisi zikretmiştir. Mahreme'nin sika olduğunda şüphe yoktur. Müslim *Sahih*'inde onun babasından rivayet ettiği hadisi ile ihticacda bulunmuştur.

Hadisin kusurlu olduğunu söyleyenler şöyle diyorlar: O (Mahreme) ondan işitmemiştir. Sadece kitaptan rivayet etmiştir. Ebu Tâlib şöyle diyor: Ahmed b. Hanbel'e Mahreme b. Bükeyr'den sual ettim. O şöyle dedi: "O sikadır, babasından işitmemiştir. O sadece Mahreme'nin kitabıdır. Ona bakmıştır. Bana Süleyman b. Yesâr'dan ulaşmıştır (بلغني) tabirini kullandığı bütün hadisler, Mahreme'nin kitabındandır." Ebu Bekir b. Ebî Hayseme şöyle der: Yahya b. Maîn'i işittim, şöyle diyordu: "Mahreme b. Bükeyr'e babasının kitabı intikal etti, o babasından (hadis) işitmedi." Abbas ed-Dûrî'nin rivayetinde: "O zayıftır. Babasından olan rivayeti kitap (yolu ile) dir. Ondan işitmemiştir." der. Ebu Davud ise: "Babasından tek bir hadisi, vitir hadisini işit-

miştir." der. Saîd b. Ebî Meryem dayısı Musa b. Seleme'den nakleder: Mahreme'ye geldim ve ona: "Baban sana hadis rivayetinde bulundu mu?" diye sordum. O: "Ben babama yetişemedim, fakat şunlar kitaplarıdır." diye cevap verdi.

Bu tenkitlere cevap iki açıdan olacaktır:

1) Birincisi yazı ile amel konusundadır. Eğer babasının kitabı, kendi yanında saklanıyor, koruma altında bulunduruluyorsa, o takdirde hadisin hüccet olabilmesi için, onu işitme yolu ile veya kitabına bakması yolu ile rivayeti arasında bir fark yoktur. Hatta yazılı nüshadan alması, eğer râvi onun bizzat şeyhin kendi nüshası olduğundan emin ise, daha ihtiyatlı olacaktır. Bu sahabe ve selefin yoludur. Hz. Peygamber (s.a.) meliklere mektuplar yazar ve gönderirdi ve bu mektuplar onlar üzerine birer hüccet olurdu. İslâm ülkesinin çeşitli yörelerinde görevli âmillerine mektuplar göndermiş ve onlar bu mektuplarla amel etmişler, onları delil olarak kullanmışlardı. Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk, Hz. Peygamber'in (s.a.) zekât hakkındaki yazısını Enes b. Mâlik'e vermiş ve Enes onu muhafaza etmiş, bütün ümmet onunla amel etmiştir. Amr b. Hazm'a gönderdiği zekâtlarla (sadakât) ilgili mektubu da öyledir. Bu mektup da Amr ailesinde bulunuyordu. Selef ve halef öteden beri birbirlerine gönderdikleri yazılarla ihticacda bulunuyorlardı. Kendisine yazı gönderilen kimse: "falan bana yazdı ki, kendisine falan haber vermiş..." diyordu. Eğer yazılı malzemelerle delil getirmek bâtıl olsaydı, ümmetin elinde ilim diye son derece az bir şey kalırdı. Şu bir gerçektir ki, asıl itimat yazıyadır, hıfza değildir. Hafıza ihanetkârdır. Yazı ise ihanet etmez. Geçmişte hiçbir zaman için, yazı ile amelde bulunmayı reddeden ve yazıyı yazan bana şifahen söylememiştir, dolayısıyla kabul etmiyorum diyen bir kimse çıkmamıştır. Aksine hepsi de yazının kabulünde ve onunla amelin caiz olduğunda —eğer onun yazdığı sahihse— icmâ halindedirler.

2) "O babasından işitmemiştir." diyenin sözü, "Hayır işitmiştir" diyen ve onun hakkında daha fazla bilgi sahibi olan ve hem de isbat durumunda olan kimsenin sözü ile çatışmaktadır. Abdurrahman b. Ebî Hâtim şöyle der: Babama Mahreme b. Bükeyr'i sordular. Babam: "O sâlihu'l-hadîstir." dedi. İbn Ebî Üveys şöyle der: Mâlik'in kitabının sırtında şunu buldum: "Mahreme'ye babasından rivayet ettiği hadisleri, ondan işitip işitmediğini sordum. Bana yemin etti ve: Şu binanın (yani Mescidin) Rabbine yemin ederim ki, babamdan işittim, dedi." Ali b. el-Medînî şöyle der: Ma'n b. İsâ'yı şöyle derken işittim: "Mahreme babasından işitmiştir. Rebîa ona Süleyman b. Yesâr'ın re'yinden (görüşlerinden) bazı şeyler arzetmiştir." Ali devamla: "Mahreme'nin babasından Süleyman'ın kitabını işitmiş olacağını sanmıyorum. Belki az bir şey işitmiş olabilir. Medine'de, "Mahreme b. Bükeyr'in hadislerinde, "Ba-

bamdan işittim" diye söylediğini bana haber veren hiçbir kimse görmedim. Mahreme sikadır." demektedir. İmam Mâlik'in onun kitabını alması, ona bakması ve *Muvatta*'ında ona yer vermesi, onun güvenilirliği için yeterlidir. İmam: "Bana Mahreme rivayet etti. O salih bir adamdı." dedi. Ebu Hâtim ise şöyle der: İsmail b. Ebî Üveys'e: "Mâlik b. Enes'in, 'Bana sika rivayet etti' dediği bu sika kimdir?" diye sordum. "Mahreme b. Bükeyr'dir."dedi. Ahmed b. Sâlih el-Mısrî'ye, "Mahreme sika râvilerden miydi?" diye soruldu. "Evet", dedi. İbn Adiy; İbn Vehb ve Ma'n b. İsa'dan, Mahreme'den (gelen hadisler için): "Hasen, doğru hadislerdir. Sanırım bir beis yoktur." demiştir.

Müslim'in *Sahih*'inde; İbn Ömer'in, karısını üç talâkla boşayana sözü şöyledir: "O, başka bir kocayla evlenmedikçe artık sana haram olmuştur ve bu halinle sen, karını boşaman konusundaki Allah'ın emrine isyan etmiş oldun."[30] Bu İbn Ömer'in, emrolunan talâkı tefsir şeklidir. Sahabînin tefsiri hüccettir. Hâkim: "O bizce merfûdur." demiştir.[31]

Gerçek anlamda Kur'an üzerinde düşünenler bunu görürler ve zifafdan sonra verilecek meşrû talâkın, ric'atı mümkün kılan talâk olduğunu, yüce Allah'ın üç talâkı birden vermeyi aslâ meşrû kılmadığını anlarlar. Yüce Allah: (الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ) "=Talâk iki defadır." buyurmuştur. Arap kendi lügatinde "iki defayı" ancak biri diğerinin akabinde olan iki olgu şeklinde anlar. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.): "Kim, her namazın arkasında otuz üç defa tesbih, otuz üç defa tahmid, otuz dört defa tekbir getirirse..." [32]buyruğu ve buna

---

30. Müslim, 1471 (3).
31. Müellif, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn*'de (4/153) Hâkim'in bu sözünü izah etmiş ve şöyle demiştir: Onun bundan maksadı istidlâl ve ihticac konusunda merfû hükmündedir, şeklindedir. Yoksa bir sahabî âyet hakkında bir söz söyledi mi bizim "Bu söz Rasûlullah'ın sözüdür veya Rasûlullah söylemiştir." diyebilmemiz manasına değildir. Başka bir izahı daha vardır: Onu Hz. Peygamber (s.a.) onlara açıklamış ve tefsir etmiştir manâsında merfûdur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Allah Teâlâ'nın da "İnsanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye..." buyurduğu gibi, onlara Kur'an'ı apaçık ve yeterli olacak biçimde açıklıyordu. Ashabtan birisi bir âyeti anlayamadı mı hemen soruyordu. O da ona açıklıyordu. Nitekim, Sıddîk: "Kim bir kötülük işlerse onunla cezalandırılır." âyetini sormuş, Hz. Peygamber (s.a.) de onlara mânasını açıklamıştı. Sahabeden birisi: "İman edip de imanlarına bir zulüm karıştırmayanlar." âyetini; Ümmü Seleme, "Onlar kolay bir hesaba çekilirler." âyetini sormuştu. Ve kolay hesabın "arz" olduğunu ifade buyurmuşlardı. Hz. Ömer, "Kelâle"yi sormuş ve onu Nisâ sûresinin sonundaki âyete havale etmişti... Bütün bu örnekler gerçekten pek çoktur. Onlar bize Kur'an tefsirini nakilde bulunduklarında bazan Hz. Peygamber'den (s.a.) aldıkları lafızlarla, bazan da mânası ile naklediyorlardı. Kendi ifadeleri ile tefsirleri, mâna ile rivayet kabilinden oluyordu. Nitekim sünneti de bazan kendi lafzı ile, bazan da mânası ile kendi ifade kalıplarına dökerek rivayet ediyorlardı. Bu, izah diğerinden daha güzeldir. Müellif, sahabînin tefsirini alma gerekliliğini, "başka bir sahabînin muhalefeti olmadığı zaman" şeklinde kayıtlamıştır.
32. Kaynakları geçti. Sahihtir. Bk. Namazdan Sonraki Tutumları, 1/276-280.

benzer diğer ifadelerden, sadece birbiri arkasına getirilen tesbih, tahmid ve tekbirler anlaşılır. Şayet: "Otuz üç defa Sübhanallah", "Otuz üç defa Elhamdülillah", "Otuz üç defa Allahu Ekber" demiş olsa, bununla sadece üç defa söylenilmiş olur. Şu âyet daha da açıktır: "Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince; onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi...dir."[33] Şayet kişi: "Allah'ı dört defa şahit tutarım ki, ben mutlaka doğrulardanım." diyecek olsa, bu bir şahitlik yerine geçer. Yine: "Onlara iki defa azab edeceğiz." buyurması, [34] azabın birbiri peşinde ayrı ayrı olacağında daha da açıktır. Bu mâna, "Onun sevabını iki defa veririz."[35] âyeti ile, "Üç kişi vardır ki onların sevapları iki defa verilir." hadisi[36] tarafından bozulmuş olmaz. Çünkü bu ikisindeki, (مرّتين) "=iki defa" ifadesi "iki misli, iki katı" anlamındadır. Miktar bakımından iki katı verileceği ifade olunmaktadır. Aynen: "Ona azab iki katı katlanır."[37]âyeti ile, "Ürününü iki kat verir."[38] âyetindeki gibi. Yani: "Başkalarının o yüzden azap gördüğünün iki katı", "verdiğinin iki katı" mânalarınadır. Enes'in: "Hz. Peygamber zamanında ay iki parçaya ayrıldı" sözünde de iki kere (مرّتين) ifadesi kullanılmıştır. Hadisteki (مرّتين) kelimesi "ayrı ayrı iki parça" anlamındadır. Nitekim başka bir lafızda: (فلقتين) "=iki parça" şeklinde rivayet edilmiştir.[39] Buradaki (مرّتين) kelimesinin "iki parça" şeklinde anlaşılması kesinlik arzetmektedir. Zira ayın yarılması olayı, sadece bir defa olmuştur. Zaman içerisinde iki kerelikle, miktar bakımından iki misli, iki parça, iki kere olmak arasındaki fark bellidir. İkinci türden olanın aynı anda bir araya gelmeleri mümkün iken, birincisinde bu durum sözkonusu olamaz.

Yüce Allah'ın üç talâkın birden verilmesini meşrû kılmadığına delâlet eden delillerden biri de: "Boşanmış kadınlar, bizzat kendileri üç aybaşı hali (veya

33. Nûr, 24/6.
34. Tevbe, 9/101.
35. Ahzab, 33/31.
36. Buharî, 3/30; Müslim, 154. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Üç kimse vardır ki bunların sevapları iki kat verilir: Ehli kitabtan bir adam, hem kendi peygamberine inanmış, sonra da Peygamber'e (s.a.) yetişmiş ve ona inanmış, ona tâbi olmuş ve onu tasdik etmiştir. Onun için iki kat sevap vardır. İkincisi, köledir. Hem Allah'ın hakkını hem de efendisinin hakkını yerine getirmiştir. Onun için de iki sevap vardır. Üçüncüsü bir adam ki, bir cariyesi vardır, onu besleyip büyütmüş, gayet güzel terbiye etmiş, sonra da onu âzad ederek onunla evlenmiştir. İşte onun da iki sevabı vardır."
37. Ahzâb, 33/30.
38. Bakara, 2/265.
39. Buharî, (Fethu'l-Barî), 6/464; Müslim, 2802.

üç temizlik müddeti) beklerler... Eğer kocalar barışmak isterlerse bu durumda onları tekrar alma (onları geri çevirmeğe) daha hak sahibidirler." âyetidir.[40] Bu âyet zifaf sonrası verilen her talâktan sonra —akabinde bahsedilen üçüncü talâk hariç— boşayan kocanın, ric'at yolu ile karısını tekrar nikâhına döndürmeye hak sahibi olduğunu göstermektedir. Yine: "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti de sayın... İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya güzelce tutun veya onlardan uygun bir şekilde ayrılın."[41] buyurmuştur. Meşrû talâk işte budur. Yüce Allah talâkın bütün kısımlarını Kur'an'da zikretmiş, hükümlerini açıklamıştır. Zifaftan önce verilen talâktan bahsetmiş ve iddeti bulunmadığını zikretmiştir. Üçüncü talâkı zikretmiş ve boşanan kadının, yeni bir koca ile evlenmedikçe, artık birinci kocaya haram olacağını beyan etmiştir. "Hulu" denilen fidye talağından bahsetmiş ve onu üç talaktan mahsup etmemiştir (talak değil fesih), nitekim daha önce geçmişti. Kocanın ricat hakkına sahip olduğu ricî talaktan bahsetmiştir. Bu daha önce geçen üç kısmın haricinde olandır.

Bunu delil olarak kullanan İmam Ahmed, Şâfiî ve daha başkaları, zifaf sonrası bedelsiz verilen tek talâkın bâin olmayacağı neticesine varmışlardır. Onlara göre koca: "Sen bâin olarak bir talâk boşsun." dese bu talâk bâin değil ricî olur, bâinlikle nitelemesine itibar edilmez. Kişi dönüşü olmayan ayrılığa ancak bedelli talâkla (halû yolu ile) ulaşabiir. Ebu Hanife ise: "Hayır, bu talâkla ayrılık (bâin talâk) meydana gelir. Çünkü ric'at kocanın hakkıdır ve onu kendisi düşürmüştür." demektedir. Cumhur ulema: "Her ne kadar ric'at kocanın hakkıysa da ric'î talâk nafakası, kadının giyim kuşam masrafı üzerine bir vazifedir. Dolayısıyla kadının isteği olmadan, ona bir hulû bedeli vermeden veya, —cevaz veren bir kavle göre— bedelsiz de olsa kendisini kurtarma talebinde bulunmadan kocanın bu hakkı düşürme yetkisi yoktur." demektedirler.

Kadının talebi olmaksızın veya hulû bedeli vermeksizin, kocanın kendi üzerinde bulunan nafaka hakkını düşürmesi nassa ve kıyasa muhalif düşmektedir.

Yine Allah Teâlâ talâkı, hem kadın hem de erkek için, en mükemmel şekli üzere meşrû kılmıştır. Zira cahiliye döneminde erkekler kadınlarını sayısız boşuyorlardı. Birisi istediği zaman karısını boşar ve sonra da ric'at ederdi. Bir sınırı yoktu. Bu her ne kadar erkekler için uygun idiyse de, kadınlara zarar veriyordu. Allah bunu kaldırdı ve talâkı üç sayısıyla sınırladı. Kocaya başka

40. Bakara, 2/228.
41. Talâk, 65/1-2.

yetki vermedi, iddet içerisinde onu rücû hakkı tanıdı. Eğer yetkisine verilen üç talâkı da kullandıysa, artık kadın kendisine haram oldu. Bunda erkeğin de durumu göz önünde bulundurulmuştu. Zira ilk talâkla kadın hemen kendisine haram olmuyordu. Kadının durumu göz önüne alınmıştı, zira erkeğe üçten fazla bir yetki tanınmamıştı. İşte Allah'ın şerîatı, hikmeti ve kulları için koyduğu sınırları budur. Eğer kadın, verilen ilk talâkla kocaya haram olsaydı bu, şeriatın ve Allah'ın hikmetinin tersine bir iş olurdu. Koca üç talâkı birden vermeye yetkili değildir. Sadece bir tanesine yetkisi vardır. Bir talâktan fazlası, şer'î izin dahilinde değildir.

Şâri'in hükmüne muhalif olduğu için, bir talâkla onu bâin (ayrı) kılmaya yetkili olmadığı gibi, bir anda üç talâk vererek onu bâin kılmaya da yetkili değildir. Zira bu da Şâri'in koyduğu hükme aykırıdır.

Meselenin esası şudur: Yüce Allah sadece iki yerde talâkın bâin olacağını hükme bağlamıştır: Birincisi: Zifaf vaki olmayan eşlerin boşanması durumunda. İkincisi de: Üçüncü talâkın verilmesiyle. Bunun dışında kalan diğer talâklarda, koca için ric'at hakkı tanımıştır. Kitab'ın gereği budur. Nitekim açıklaması geçti. Zahirîler: "Üç talâk olmaksızın sadece hulu yolu ile de beynûnet (ayrılık) meydana gelir." derler.

Kocanın: "Sen ric'atı olmayan bir talâkla boşsun!" demesi durumunda Mâlikîlerin üç görüşü bulunmaktadır: 1) Bu söz üç talâktır. Bu, İbn Mâcişûn'un görüşüdür. Çünkü ric'at hakkını düşürmüştür. Ric'at hakkı ise ancak üç talâkla düşer. Dolayısıyla bu söz zarurî olarak üç talâkı gerektirir. 2) Bâin bir talâktır. Nitekim kendisi de öyle söylemiştir. Bu da İbnü'l-Kâsım'ın görüşüdür. Çünkü koca, bedelli bir talâkla, kadını bâin kılmaya yetkilidir. Bedelsiz de yetkili olur. Ona göre hulu talâktır. 3) Ric'i bir talâktır. Bu da İbn Vehb'in görüşüdür. Kitap, sünnet ve kıyasın gereği de budur. Çoğunluk ulema da bu görüş üzerindedirler.

2. Bir Defada Verilen Üç Talâkın Geçerli Sayılmasındaki İhtilâflar:

İkinci mesele: Bir defada verilen üç talâkın vukûu hakkındadır. Âlimler bu konuda dört görüşe ayrılmışlardır:

1— Vâki olur. Dört imamın, çoğunluk tâbiîn ulemasının ve sahabeden pek çoğunun görüşü bu doğrultudadır.

2— Vâki olmaz, aksine reddedilir. Çünkü bid'attir; bid'at ise merduttur. Hz. Peygamber (s.a.): "Bir kimse, üzerinde emrimiz olmayan bir iş iş-

lerse, o merduttur." buyurmuştur.[42] Bu görüşü İbn Hazm nakletmiştir. İmam Ahmed'e de nisbet edilmişse de, onu inkâr ederek: "Bu râfizîlerin görüşüdür." demiştir.

3— Sadece bir ric'î talâk vuku bulur. Bu, İbn Abbas'tan sabittir. Ebu Davud, ondan bu görüşünü zikretmiştir. İmam ahmed şöyle der: Bu, İbn İshak'ın görüşüdür. O, "Sünnete muhalefet etmiştir, sünnete geri çevrilir." der. Bu görüş ayrıca Tâvûs ve İkrime'nin de görüşüdür. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin tercihi de budur.

4— Zifaf vaki olanla, olmayan arası ayrılır. Eğer boşanan zifaf vaki olan kadınsa, üç talâk vuku bulur. Zifaf olmamışsa bir talâk gerekir. Bu da İbn Abbas'ın talebelerinden bir grubun görüşüdür. Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin *İhtilâfu'l-Ulemâ* adlı kitabında naklettiğine göre, İshâk b. Râhûyeh'in görüşü de böyledir.

İkinci görüşte olup, hiçbir şey vuku bulmaz diyenler, bunun haram bir bid'at olduğunu, bid'atin de merdud bulunduğunu söylemektedirler. Nitekim İbn Hazm, itiraf ederek: "Eğer haram bir bid'at olsaydı red ve bâtıl kılınması gerekirdi." demiş ancak (bid'at olduğunu kabul etmeyerek) İmam Şâfiî'nin "Üç talâkı birden vermek caizdir, haram değildir" şeklindeki görüşünü tercih etmiştir. Bu görüşün delilleri ileride gelecektir.

Bir talâk vukû bulur diyenler ise, nass ve kıyastan delil getirmişlerdir. Nass delili: Ma'mer ve İbn Cüreyc—İbn Tâvus—Tâvus—Ebu's-Sahbâ senediyle gelen haberdir. Ebu's-Sahbâ, İbn Abbas'a: "Üç talâkın, Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebu Bekir devirleri ile Hz. Ömer devrinin de ilk yıllarında bir talâk kılındığını bilmiyor musun?" demiş, o da: "Evet, (biliyorum)." demiştir. Bunu Müslim rivayet etmiştir.

Başka bir rivayette: "Üç talâkın, Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebu Bekir devirleri ile Hz. Ömer devrinin ilk yıllarında bir talâka çevrildiğini bilmiyor musun?" demiş, o da: "Evet (biliyorum)." demiştir.[43]

---

43. Müslim, 1472; Ahmed, 1/314; Ebu Davud, 2199; Tahavî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr,* 2/32; Hâkim, 2/196. Hafız İbn Receb el-Hanbelî şöyle der: Bu hadis hakkında İslâm âlimleri iki yol izlemişlerdir.

Birincisi, İmam (Ahmed) ve ona muvafakat edenlerin yolu: Buna göre hadisin isnadında şâzlık bulunmaktadır. Tâvûs bu hadisle teferrüd etmiştir. Şahidleri yoktur. Her ne kadar sika da olsa, râvinin bir hadisle teferrüdü, o hadisi malûl kılar ve tevakkuf etmeyi gerektirir, eğer o hadisin manası sahih olan başka bir yoldan da rivayet edilmemişse onun şâz ve münker olmasına sebep olur. Bu yaklaşım önce geçen hadis imamlarına aittir. İmam Ahmed, Yahya b. Maîn, Yahya b. el-Kattân, Ali b. el-Medînî bunlardandır. Bu hadisi İbn Abbas'tan Tâvus'tan başkası rivayet etmemiştir. Mansûr rivayetinde İmam Ahmed şöyle der: İbn Abbas'ın bü-

Ebu Davud, Ahmed b. Sâlih—Abdürrezzâk—İbn Cüreyc— Rasûlullah'ın âzadlısı Ebu Râfi'in oğullarından biri —İkrime— İbn Abbas senedi ile rivayet eder: İbn Abbas anlatır: Abdu Yezîd —Rükâne ve kardeşlerinin babası— Ümmü Rükâne'yi boşadı ve Müzeyne'den bir kadını nikâhladı. Kadın, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve başından bir saç teli alarak: "Ondan benim istifadem ancak şu saç telininki gibi. O yüzden aramızı ayır." dedi. Hz. Peygamber'i (s.a.) bir hamiyettir aldı. Hemen Rükâne ve kardeşlerini çağırttı ve meclisinde bulunanlara: "Şüphesiz ki, oğlu falanca Abdu Yezîd'e şu şu bakımdan, falanca da şu şu bakımdan benziyor, öyle değil mi?" demiş, onlar da: "Evet" demişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.) Abdu Yezîd'e: "Onu boşa!" diye söyledi. O da boşadı. Sonra: "Rükâne ve kardeşlerinin annesi olan karına dön (ric'at et)." buyurdu. O: "Ben onu üç talâk boşadım Ya Rasûlallah!" dediyse de Hz. Peygamber (s.a.): "Tamam, anladım, sen ona dön." dedi ve: "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde iddetleri içinde boşayınız." âyetini okudu.(44)

İmam Ahmed, Sa'd b. İbrahim —babası—Muhammed b. İshak—Davud b. el-Husayn—İbn Abbas'ın âzadlısı İkrime—İbn Abbas senediyle rivayet eder: İbn Abbas anlatır: Muttaliboğullarının kardeşi Rükâne b. Abdu Yezîd, karısını bir mecliste üç talâkla boşamıştı. Buna çok üzüldü. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine:

---

tün talebeleri, Tâvus'un rivayet ettiğinin hilafını rivayet etmişlerdir. el-Cüzcânî: "O şâz bir hadistir, ilk zamanlarda bu hadisle çok ilgilendim, fakat bir türlü ona bir mesned bulamadım," der... İbn Receb devam eder: Bu hadisin râvisi olmasına rağmen, İbn Abbas'ın bunun hilafına ve birden verilen üç talâkın bağlayıcılığına dair fetva verdiği sahihtir. *Muğnî*'de de zikredildiği gibi İmam Ahmed ve Şâfiî, bu yolla da hadisi tenkide tâbi tutmuşlardır. Bu bile hadis için başlı başına bir illettir. Bir de şâz ve münker oluşu, ümmetin icmâına muhalif oluşu eklenince, durum nasıl olacaktır? Kadı İsmâil, *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinde şöyle der: "Tâvus iyi hal ve faziletine rağmen, münker şeyler rivayet eder. Bunlardan birisi de bu hadistir." İbn Receb: "Mekke âlimleri, Tâvus'un şâz sözlerden teferrüd ettiği rivayetleri tepki ile karşılarlardı." der.

İkincisi İbn Râhûyeh'in ve ona tâbi olanların yaklaşımıdır: Bu yaklaşım hadisin mânasıyla ilgilidir ve bu hüküm, zifaf gerçekleşmemiş zevcelere hamledilmelidir. Bunu İbn Mansûr, İshâk b. Rahûyeh'den nakletmiştir. Havfî, *el-Câmî*'de buna işaret etmiş; Ebu Bekr el-Hallâl ve Ebu Bekr el-Esrem *Sünen*'inde buna dair bâb açmışlardır. Ebu Davud'daki (2199) hadis de buna delâlet etmektedir. Hadis Hammed b. Zeyd—Eyyûb—birçok kimse—Tâvus—İbn Abbas senediyle şöyledir: İbn Abbas: Kişi zifaftan önce karısını üç talâkla boşadığında bunu Hz. Peygamber (s.a.) ve Ebu Bekir devirleriyle, Hz. Ömer devrinin ilk yıllarında bir talâk sayarlardı. Hz. Ömer insanların talâka düşkünlük gösterdiklerini görünce (ashaba): "Bu talâkları aleyhlerine geçerli sayınız." dedi. Eyyûb, büyük bir imamdır. Eğer, "O rivayet mutlaktır." denilirse, biz de iki delili birleştiririz ve bu, zifaftan önceye aittir deriz.

44. Ebu Davud, 2196. Daha önce geçti.

— Onu nasıl boşadın? diye sordu. O da:

— Üç talâk boşadım, cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.):

— Bir mecliste mi? diye sordu. O:

— Evet, dedi. Hz. Peygamber (s.a.):

— Şüphesiz ki o bir talâktır. Eğer istersen ona dön! buyurdu, o da rücû etti. Râvi şöyle diyor: İbn Abbas talâkın, sadece her tuhurda (temizlik süresi) bir verilebileceği görüşünde idi.[45]

Kıyas deliline gelince: Daha önce de geçtiği gibi üç talâkı birden vermek haram ve bid'attir. Bid'at ise merduttur. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) emri üzere değildir. Haramlığının beyanı sırasında geçen diğer deliller, birden verilen üç talâkın vukubulmayacağına delildir. Başka değil de sadece liân âyetinde[46] geçen tarafların dörder defa şahitlik etmelerinin istenmesi ve yine yemin, şehadet ve ikrar gibi tekrarı istenilen her husus bile bu hususta birer delil teşkil eder. Allah Rasûlü (s.a.), kasâme konusunda: "Elli yemin edersiniz ve adamınızın kanına hak kazanırsınız."[47] buyurmaktadır. Şayet: "Allah'a elli yemin ederiz ki, muhakkak ki onu falanca öldürdü." deseler bu bir yemin yerine geçer. Zina ikrarı da böyledir. Nitekim hadiste: Bazı sahabîler, Mâiz'e: "Eğer dört ikrarda bulunursan, Rasûlullah (s.a.) seni recmeder." demişlerdi. Bu dört ikrarın aynı ağızda birden olması makul değildir.

Zifaf gerçekleşmiş olanla, olmayan arasını ayıranlara gelince, bunların iki delilleri vardır:

Birincisi: Ebu Davud'un sahih bir isnadla Tâvûs'dan rivayetidir. Ebu's-Sahbâ denilen bir adam İbn Abbas'a çok soru soran birisiydi. Ona: "Kişi karısını zifaftan önce üç talâkla boşadığında, bunu Hz. Peygamber (s.a.) ve Ebu Bekir devirleriyle, Hz. Ömer devrinin ilk yıllarında bir talâk sayarlardı. Hz. Ömer, insanların talâka düşkünlük gösterdikleri görünce (ashaba): Bu talâkları aleyhlerine geçerli sayınız! dedi. Öyle değil mi?" diye sorunca İbn Abbas da: "Evet." dedi.[48]

İkinci delilleri: Zifaf gerçekleşmeyen kadın, "Sen boşsun!" sözüyle ayrı düşmüş olur. "Üç talâkla" sözü ise, kadın ayrı düşmüş olacağından havada kalır. Bunlar, Hz. Ömer'in üç talâkla ilzamını zifaf gerçekleşen kadınlar hak-

---

45. Ahmed 1/265 (2387) Davud b. el-Huseyn, İkrime'den rivayeti haricinde sikadır.
46. Nûr, 24/6-8.
47. Sahihtir. Daha önce geçti. Bk. 1. Bölüm, Kâtili Bilinmeyen Öldürme Olaylarında Kasâme ile Hükmü.
48. Ebu Davud, 2199.

kında kabul etmişlerdir. Ebu's-Sahbâ hadisi, zifaf vukû bulmayan kadınlarla ilgilidir. Bunlar, böyle bir ayırıma gitmenin hem iki yönden menkûle hem de kıyasa uygun olduğunu söylüyorlar.

Bu görüşlerden her birisini benimseyen taraftarlar bulunmuştur. Nitekim İbn Hazm ve daha başkaları bunu belirtmişlerdir. Ancak üç talâkın hiç vukû bulmayacağı şeklindeki görüş İmamiyye'nin görüşü olmaktadır. Ehl-i beytten olan bir gruptan da nakledilmiştir.

a) Bir Defada Verilen Üç Talâkı Geçerli Sayanların Delilleri:

Bunlar şöyle diyorlar: Sizinle tartışmamız iki noktada olacaktır:

1) Üç talâkı birden vermenin haramlığı,

2) Haram olmasına rağmen, toptan vukûu.

Şimdi bu iki noktayı ele almak istiyoruz:

1) Birinci nokta: İmam Şâfiî, Ebu Sevr, bir rivayette İmam Ahmed ve zahirîlerden bir grup üç talâkı birden vermenin sünnete uygun olduğunu söylemişler ve şu şekilde delillendirmeye çalışmışlardır: "Eğer onu boşarsa, bir daha başka bir koca ile evlenmedikçe artık kendisine helâl olmaz."[49] âyetinde Allah (c.c.) üç talâkın birden ya da ayrı ayrı verilmiş olmasını ayırmamıştır. Allah'ın, birlikte belirttiği şeyleri bizim ayırmamız caiz olmaz. Nitekim Allah'ın birbirinden ayırdığı şeyleri birleştirmemiz de caiz değildir. Ve yine "Eğer onları, dokunmadan önce boşarsanız..."[50] âyetinde bir ayırım yoktur. "Kadınları, dokunmadan önce boşamanızda size bir günah yoktur."[51], "Boşanmış kadınlar iyilikle yararlandırılmalıdırlar."[52], "Ey iman edenler, mü'min kadınları nikâhladığınız, sonra da onları, dokunmadan boşadığınızda..."[53] âyetlerinde herhangi bir ayırıma gidilmemiştir.

Sahihayn'da belirtildiğine göre Uveymir el-Aclânî, Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda, onu boşamasını emretmeden önce karısını üç talâkla boşamıştı.[54] Eğer üç talâkı birden vermek günah olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) onu onaylamazdı. Uveymir'in talâkı, ya o henüz karısı iken vâki olmuştu,

49. Bakara, 2/236.
50. Bakara, 2/227.
51. Bakara, 2/236.
52. Bakara, 2/241.
53. Ahzab, 33/49.
54. Buharî, 68/4; Müslim, 1492.

ya da liân ile kendisine haram olduğu anda. Eğer birinci şekilde olmuşsa hadisin hüccet oluşu gayet açıktır. Eğer ikinci şekilde olmuşsa, bunda da, Uveymir'in onu henüz karısı zannederek boşadığında şüphe yoktur. Eğer onun bu şekildeki boşaması haram olsaydı, mutlaka —karısı kendisine haram olmuş da olsa— onun haramlığını kendisine açıklardı. Yine Buharî'nin *Sahih*'inde Kâsım b. Muhammed,hadisinde, mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den rivayet edilir: Bir adam karısını üç talâkla boşamıştı. Kadın evlendi ve hemen geri boşandı. Hz. Peygamber'e (s.a.): "O ilk kocası için helâl olur mu?" diye soruldu. Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır, birincinin tattığı gibi, balcığından tatmadıkça (helâl olmaz)." buyurdu[55] ve bunu (üç talâkla boşamayı) kötü görmedi. Bu da, üç talâkı birden vermenin mübahlığına ve verildiğinde vukûuna delâlet eder. Eğer vukû bulmayacak olsaydı, kadının birinci kocasına dönmesini, ikinci kocanın balcığından tatması şartına bağlamazdı.

Yine *Sahihayn*'da Ebu Seleme b. Abdurrahman, Fâtıma bt. Kays'ın kendisine şunları anlattığını rivayet eder: Kocası Mahzumlu Ebu Hafs b. el-Muğîre kendisini üç talâkla boşamış, sonra da Yemen'e gitmişti. Bunun üzerine Halid b. Velid birkaç kişi ile kalkarak Meymûne vâlidemizin evinde bulunan Rasûlullah'a geldiler ve; "Gerçekten Ebu Hafs, karısını üç talâkla boşamıştır. Acaba bu kadına nafaka var mı?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.): "Ona nafaka yoktur, ama iddet vardır." buyurdu.[56]

Sahih-i Müslim'de bu olayla ilgili olarak Fâtıma diyor ki: Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim. Bana: "Seni kaç talâk boşadı?" diye sordu. Ben de: "Üç talâk." dedim. Bana: "Doğru söylemiş, sana nafaka yoktur." buyurdu.

Yine başka bir rivayette Fâtıma şöyle dedi: "Ya Rasûlallah! Kocam beni üç talâkla boşadı. Zorla yanıma girerler diye de korkuyorum."[57]

Bir başka rivayette Hz. Peygamber (s.a.), üç talâkla boşanmış kadın hakkında: "Onun ne mesken ne de nafaka hakkı yoktur." buyurdu.[58]

Bir başka delil de Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde, Yahya b. el-Alâ—Ubeydullah b. Velîd el-Vassâfî—İbrahim b. Ubeydullah b. Ubâde b. Sâmit—Davûd b. Ubâde b. Sâmit senediyle zikrettiği şu hadistir: Davud b. Ubâde b. Sâmit anlatır: Dedem bir hanımını bin talâk boşamıştı. Babam Rasûlullah'a (s.a.) gitti ve olanları O'na anlattı. Hz. Peygamber (s.a.): "Deden Allah'tan korkmamış. Üç talâk kendi hakkı, dokuz yüz doksan yedi talâka ge-

55. Buharî, 68/4; Nesâî 6/148; Ebu Davud, 2309. Hz. Âişe'den.
56. Müslim, 1480 (38, 48).
57. Müslim, 1482.
58. Müslim, 1480 (44).

lince, bu bir haddi tecavüz ve zulümdür. Dilerse Allah azab eder, dilerse affeder." buyurdu.[59]

Bazıları bu hadisi, Sadaka b. Ebî İmrân—İbrahim b. Ubeydullah b. Ubâde b. Sâmit—babası—dedesi yoluyla rivayet etmişlerdir. Dedesi (Ubâde b. es-Sâmit) anlatır: Atalarımdan biri karısını boşamıştı. Çocukları Hz. Peygamber'e (s.a.) gittiler ve: "Ya Rasûlallah! Babamız anamızı bin talâk boşadı. Bir çaresi yok mu?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.): "Babanız Allah'tan korkmamış ki, ona bir çıkış yolu kılsın. Kadın ondan, sünnete uygun düşmeyecek şekilde üç talâkla ayrılır. Dokuz yüzdoksan yedi talâk ise onun boynunda bir günahtır." buyurdu.

Bir başka delil; Muhammed b. Şâzân'ın, Muallâ b. Mansûr—Şuayb b. Züreyk—Atâ el-Horasanî—Hasan—Abdullah b. Ömer senediyle rivayetidir. İbn Ömer anlatır: Kendisi karısını hayız halinde iken boşamıştı. Sonra da takip eden iki kur' (hayız veya temizlik süresi) içerisinde iki talâk daha vermek istemişti. Bu, Hz. Peygamber'e ulaştı ve şöyle buyurdu: "Ey İbn Ömer! Allah, bu şekilde emretmedi. Sünnet olanda hata ettin..." Sonra hadisi zikretti. Bu hadiste: "Dedim ki: Ya Rasûlallah! Şayet üç talâk boşasaydım, böyle üç talâkı birden verme yetkim var mıydı? O: 'Hayır, kadın ayrı düşerdi ve bu, bir günah olurdu.' buyurdu." ifadesi vardır. [60]

Ebu Davud, *Sünen*'de, Nâfi' b. Uceyr b. Abdu Yezîd b. Rükâne'den rivayet eder: Rükâne b. Abdu Yezîd karısı Süheyme'yi "elbette" kaydı ile boşamıştı. Bu durum Hz. Peygamber'e (s.a.) haber verildi. Hz. Peygamber (Rükâne'ye): "Vallâhi, bununla sadece bir talâk kasdettin, (öyle mi)?" diye sordu. Rükâne: "Vallahi sadece bir talâk kasdettim!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), karısını kendisine geri verdi. Sonra ikinci talâkı Hz. Ömer zamanında, üçüncüsünü de Hz. Osman zamanında kullandı. [61]

Tirmizî'de, Abdullah b. Ali b. Yezîd b. Rükâne—babası—dedesi senediyle rivayet eder: Râvi dede (Yezîd) karısını "elbette" kaydı ile boşamıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.) gelir (ve durumu anlatır). Hz. Peygamber (s.a.):

— Bununla ne kasdettin? diye sorar. O da:
— Bir talâk diye cevap verir. Hz. Peygamber (s.a.):
— Vallahi mi? der O:
— Evet, Vallahi! diye yemin eder. Hz. Peygamber (s.a.) de:

---

59. *Musannef*, 11339; Dârakutnî, 433. Son derece zayıf hatta bâtıl bir hadistir. Müellif yakında açıklayacaktır.
60. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/169.
61. Ebu Davud, 2206.

"— O, senin kasdettiğin şey üzeredir." buyurur.[62] Tirmizî: "Bu hadisi sadece bu yoldan biliyoruz. Muhammed'e —yani Buharî'ye— bu hadis hakkında sordum. Onda muztariblik vardır, diye cevap verdi." der.

Hadisin delil olarak kullanılması şu şekildedir: Hz. Peygamber (s.a.) ona, "elbette" ifadesinden ne kasdettiğine dair yemin ettirmiştir. Bu da onun, bu sözle daha fazlasına niyet etmesi durumunda, onun da vuku bulacağına delâlet eder. Eğer durum farklılık arzetmeseydi, ona yemin ettirmezdi.

Bunlar şöyle diyorlar: Bu hadis, İbn Cüreyc—Ebu Râfi'in oğullarından biri—İkrime senediyle rivayet edilen İbn Abbas'ın "karısını üç talâk boşadığı" şeklindeki hadisinden daha sahihtir. Ebu Davud diyor ki: "Çünkü onlar, adamın çocuklarıdır. Ailesi, Rükâne'nin onu sadece elbette kaydı ile boşadığını dahi iyi bilirler."

Sonra İbn Cüreyc onu Ebu Râfi'in oğullarından birinden rivayet etmiştir. Eğer o Ubeydullah ise, sika ve bilinen bir râvidir. Eğer kardeşlerinden bir başkası ise, onun âdil olup olmadığı meçhuldür. Dolayısıyla hadis hüccet olmaz.

İmam Ahmed'in tutumuna gelince, İbn İshak da öyledir, bu konudaki söz bellidir. Hattâbî, İmam Ahmed'in bu hadisin bütün senedlerini zayıf bulduğunu nakletmiştir.

Elinizde bulunan en sahih hadisiniz Ebu's-Sahbâ'nın İbn Abbas'tan rivayetidir. Onun hakkında Beyhakî: Bu hadis Buharî ve Müslim'in üzerinde ihtilâf ettikleri hadislerden biridir. Müslim kitabına almış, Buharî ise terketmiştir. Sanıyorum onu, İbn Abbas'tan gelen diğer rivayetlere muhalif olduğundan terketmiştir. Sonra (Beyhakî) üç talâkın vukûuna dair rivayetleri serdetmiş ve şöyle demiştir: "Bunlar, Saîd b. Cübeyr, Atâ b. Ebî Rebâh, Mücâhid, İkrime, Amr b. Dinâr, Mâlik b. el-Hâris, Muhammed b. İyâs b. el-Bükeyr'in rivayetleridir." Beyhakî devamlı şöyle diyor: "Biz onu Muâviye b. Ebî Ayyâş el-Ensârî'den rivayet ettik. Hepsi de İbn Abbas'tan, onun üç talâkı onayladığı ve geçerli kabul ettiği şeklindedir."

İbnü'l-Münzir şöyle der: "İbn Abbas'ın Hz. Peygaber'den (s.a.) bir şey öğrenip de onun aksine fetva vermiş olmasını zannetmek caiz olmaz."

İmam Şâfiî ise şöyle der: İbn Abbas'ın, "Üç talâk Hz. Peygamber devrinde... bir sayılırdı." şeklindeki sözünün mânası Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle olduğunu kasdediyor. —Allah daha iyi bilir ya— İbn Abbas'ın onu öy-

62. Tirmizî, 1177.

le bildiği, fakat sonradan neshedildiği anlaşılıyor. Beyhakî; İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayetinde, Şâfiî'nin bu te'viline bir destek bulunduğunu söyler. Beyhakî, Ebu Davud ve Nesâî'nin rivayet ettikleri İkrime hadisini kasdediyor: "Boşanmış kadınlar, bizzat kendileri üç hayız müddeti (veya temizlik süresi) beklerler..." âyeti hakkında (İbn Abbas): Kişi karısını boşadığında — isterse üç talâk boşasın— ona rücû etmeye hak sahibi idi. Bu neshedildi ve: "Talâk iki defadır..." buyuruldu, der.(63)

Yine muhtemeldir ki, "O devirde üç bir kılınırdı." sözünün mânası: "Koca bir talâktan sonra rücû edebildiği gibi, üç talâktan sonra da rücû edebilirdi. Sonra bu neshedildi." şeklinde olabilir.

İbn Süreyc(64) ise şöyle der: Bu sözün, "Sen boşsun!, Sen boşsun! Sen boşsun!" demesi gibi lafızlar arasını ayırmak suretiyle verilen üç talâk şekline ait olması mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebu Bekir zamanlarında genel ahlâk bozulmamıştı. İnsanlar doğruluk ve selâmet üzere idiler. Gammazlık, birbirini aldatma gibi kötü şeyler yoktu. Onlar bu ayrı ayrı söyledikleri sözden te'kid murad ettiklerini, üç talâk kasdetmediklerini söylediklerinde, sözleri kabul görür, sözlerine inanılırdı. Hz. Ömer, kendi devrinde bazı şeylerin ortaya çıktığını, genel ahlâkın bozulmaya yüz tuttuğunu görünce, daha önceden yapıldığı gibi, lafzın tekrara hamledilmesini men etti ve onları üç talâkla ilzam etti.

Bir başka grup da şöyle bir yorum getirmişlerdir: Hz. Peygamber (s.a.) zamanında âdet, bir talâk verilmesi şeklindeydi. İddeti bitinceye kadar başka talâk vermezlerdi. Sonra insanlar üç talâkı birden vermeyi âdet edindiler. Buna göre hadisin manası: "Bu gün kişinin üç talâk şeklinde verdiği boşama, Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebu Bekir zamanlarında bir talâk ile olurdu." demek olur ve bu, vâkıayı haber vermektir. Dinen meşrû kılınan hükmün bildirilmesi kabilinden değildir.

Bir grup şöyle der: Hadiste, üçü bir sayanın bizzat Hz. Peygamber (s.a.) olduğuna, O'nun bundan haberi olup onayladığına dair bir açıklama yoktur. Hüccet, sadece Hz. Peygamber'in söylediği veya yaptığı ya da bildiği ve ikrar ettiği (kabullendiği) hususlarda sözkonusudur. Ebu's-Sahbâ hadisinde, bunlardan hiçbirinin sıhhati bilinmemektedir.

63. Ebu Davud, 2195; Nesâî, 6/212. Senedi hasendir.
64. Asıl nüshada "İbn Cüreyc"dir; bu bir tahrif olmalıdır. İbn Süreyc: Büyük âlim, şeyhulislâm, Kadı Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. Süreyc'dir. Bağdadlıdır ve devrinde Şâfiîlerin imamıdır. Şiraz kadılığı yapmıştır. Bağdat'da h. 360 senesinde ölmüştür. Eserlerinin sayısı dört yüz kadardır. Bk. *Tezkiretu'l-Huffâz*, s. 811.

Bunlar şöyle diyorlar: Hadisler ihtilâf ettiğinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabının üzerinde bulundukları şeylere iltifat ederiz. Çünkü onlar, O'nun sünnetini en iyi bilenlerdir. Nitekim öyle de yaptık ve gördük ki Hz. Ömer'-den sabit olan —ki başka türlüsü de olamaz— Abdürrezzâk'ın, Süfyân es-Sevrî—Seleme b. Küheyl—Zeyd b. Vehb senediyle rivayet ettiği şu hadistir: Hz. Ömer'in huzuruna karısını bin talâk boşayan bir adam çıkarılır. Hz. Ömer ona:

— Karını boşadın mı? diye sorar. Adam:

— Ben sadece eğlence olsun dedim, der. Hz. Ömer ona kamçısını kaldırır (ve döver). Ona:

— Sana bundan sadece üç tanesi yeterlidir, der.[65]

Vekî, A'meş'ten, o da Habîb b. Ebî Sâbit'ten rivayet eder: Hz. Ali'ye bir adam gelir ve ona:

— Ben karımı bin talâk boşadım! der. Hz. Ali de:

— O senden üç tanesi ile ayrı düşmüş olur. Diğerlerini de öbür kadınların arasında taksim et, der.[66]

Yine Vekî, Câfer b. Bürkân'dan, o da Muâviye b. Ebî Yahya'dan rivayet eder: Bir adam Osman b. Affan'a gelerek:

— Karımı bin talâk boşadım, der. Hz. Osman da ona:

O senden üç talâkla ayrı düşmüştür, der.[67]

Abdürrezzâk, Süfyân es-Sevrî—Amr b. Mürre—Saîd b. Cübeyr senediyle zikreder: Bir adam İbn Abbas'a:

— Ben karımı bin talâk boşadım, der. İbn Abbas ona:

— Üç talâk onu sana haram kılar; geri kalanları ise üzerine bir yüktür (günahtır). Sen Allah'ın âyetlerini eğlenceye almışsın! der.[68]

Yine Abdürrezzâk, Ma'mer—A'meş—İbrahim—Alkame senediyle rivayet eder: Bir adam İbn Mes'ûd'a gelmiş ve ona:

— Karımı doksan dokuz talâk boşadım, demiştir. İbn Mes'ûd:

---

65. *Musannef*, 11340; Beyhakî, 7/334.
66. *el-Muhallâ*, 10/172. Senedinde inkıta vardır.
67. *el-Muhallâ*, 10/172.
68. *Musannef*, 11353. İsnadı sahihtir.

— Üç tanesi onu senden ayırır. Geri kalanları ise haddi tecavüzdür, demiştir.[69]

Ebu Davud, *Sünen*'de, Muhammed b. İyâs'tan rivayet eder: İbn Abbas, Ebu Hureyre ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'a, bâkirenin üç talâkla boşanmasının hükmü sorulur. Hepsi de: "Başka bir kocayla nikâhlanmadıkça artık ona helâl olmaz." diye cevap verirler.[70]

İşte bu Hz. Peygamber'in sahabîleri, gördüğünüz gibi, birden verilen üç talâkı geçerli kabul etmişlerdir. Bunlar değil de içlerinde sadece ilâhi vahyin onayına mazhar olmuş Hz. Ömer olsaydı o bile yeterdi. Zira, Hz. Peygamber'in (s.a.) ric'î talâk olarak meşrû kıldığı bir hükmü, onun değiştirerek haram kılması aslâ düşünülemez. Böyle bir şey, kadını kendisine haram olmayana haram, helâl olmayana da mübah kılma durumunu içermektedir. Eğer böyle bir şeyi Hz. Ömer yapsaydı, sahabe ona muvafakat etmek şöyle dursun, onun bu tutumunu tasvip etmezler, muhalefet ederlerdi. Eğer İbn Abbas'ın elinde "üç talâkın bir sayıldığına" dair bir hüccet olsaydı, ona muhalefet edip de Hz. Ömer doğrultusunda, onun aksi ile fetva vermezdi. Nitekim İbn Abbas'ın Hz. Ömer'e avl, iki erkek kardeşle kız kardeşlerin bulunması durumunda annenin hacb edilmesi vb. konularında muhalefeti bilinmektedir.

Biz bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabına uyarız. Onlar O'nun sünnet ve şerîatını en iyi bilen insanlardır. Eğer O'nun şerîatında hüküm, "üç talâk birdir." şeklinde yerleşmiş olsaydı ve Hz. Peygamber (s.a.) o hal üzere ölseydi, bu durum onlara gizli kalıp da ondan sonra gelenlerin buna vâkıf olmaları, ashabın doğruya ulaşmaktan mahrum kalıp, sonrakilerin muvaffak olmaları, ümmetin allâmesi (hıbru'l-ümme) ve fakihi'nin (İbn Abbas) üç talâkın bir olduğunu rivayet etmesi, sonra da kalkıp ona muhalefet etmesi sözkonusu olamazdı.

b) Bir Defada Verilen Üç Talâkı Geçerli Saymayanların Cevapları:

Bu ve diğer konularda hakem olarak başvuracağımız yer, Yüce Allah'ın yeminle, aramızdaki anlaşmazlıklarda O'un hakem kılıp hükmüne razı olmadıkça, bundan da asla bir sıkıntı duymadıkça, ancak O'na teslim olup, O'ndan başkasına —kim olursa olsun— boyun eğmedikçe aslâ mü'min olamayacağımızı belirttiği[71] Hz. Peygamber (s.a.) olacaktır. Ama ihtilâf yok da

69. *Musannef* 11343. Râvileri sika, isnadı sahihtir.
70. Ebu Davud, 2198. İsnadı sahihtir.
71. Bk. Nisâ, 4/65.

ümmet bir hüküm üzerinde kesin ve aslâ şüpheye mahal kalmayacak şekilde icmâ etmişlerse, bu takdirde o, asla muhalefeti caiz olmayan hak olacaktır. Yüce Allah ümmetini, Hz. Peygamber'den (s.a.) sabit olan bir sünnete muhalif olarak icmâ etmekten muhafaza etmiştir. Böyle bir varsayım mümkün olamaz. Biz, meseleyi isbat edici delilleri size karşı ortaya koymuş bulunuyoruz. Sizinle, o deliller hakkında ileri sürdüğünüz tenkitler, getirdiğiniz karşı deliller hakkında ancak şu şartla münazara ederiz: Biz ancak ya Allah'tan bir nass, ya Peygamber'den (s.a.) sabit bir sünnet (nass), yahut da şüphe olmayan kesin bir icmâ'a boyun eğeriz. Bunun dışında kalan herşey, tartışmaya açıktır. Nihayet bunlar, onlara uymanın caizliğini gösterebilir, asla bağlayıcılığı değil. Bu ileri sürdüğümüz şart devamlı aklınızda bulunsun. Yüce Allah: "Eğer bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz onu, Allah'a ve Rasûlü'ne götürünüz."[72] buyurmaktadır. Biz ve siz, bu konuda anlaşmazlığa düşmüş bulunuyoruz. Dolayısıyle meselemizi Allah ve Rasûlü'nden başkasına götürmemize aslâ imkân yoktur. Bizim bu konuda ashaba uygunluk hususunda da daha haklı olduğunuz ileride gelecektir.

Üç talâkı birden vermenin haram olmadığını söylüyorsunuz. Biz buna katılmıyoruz. Onun haramlığına delâlet eden deliller sizin aleyhinize bir hüccet olmaktadır.

"Kur'an üç talâkı birden vermenin caizliğine delâlet etmektedir" şeklindeki sözünüz, değil kabul görmek aksine bâtıl bir iddiadır. Nihayet bu konuda sarıldığınız deliller, Kur'an'ın, talâk sözcüklerini mutlak olarak (kayıtsız) zikretmesidir. Bu mutlak ifadeler talâkın, hem caiz hem de haram olanını içine almaz. Nitekim hayızlı kadının boşanması, cimâ edilen temizlik süresi içerisinde yapılan boşanma da bu mutlak ifadenin kapsamına girmemektedir. Sizin bu durumunuz tıpkı, bu mutlak ifadelerden hareketle, gayr-ı meşrû talâkın haramlığı konusunda sahih sünnete karşı gelen kimselerin durumu ile aynıdır. Malumdur ki Kur'an, her talâkın caiz olduğuna delâlet etmemektedir. Bu itibarla, ona taşıyamayacağı yükü yükleyemezsiniz. Kur'an sadece talâk hükümlerine delâlet etmekte, Allah adına açıklayıcı olan Hz. Peygamber (s.a.) de onun helâlini, haramını beyan etmektedir. Başta da söylediğimiz gibi Kur'an'ın zâhiri bizimledir. Yüce Allah, zifaf gerçekleşmiş kadınlar için bedelsiz bâin talâkı meşrû kılmamıştır. Eğer son talâkı da kullanmışsa, ancak o zaman ayrılık sözkonusudur. İşte Allah'ın Kitabı önümüzdedir. Sizin delil olarak kullandığınız en büyük şey Kur'an'ın mutlak ifadeleridir. Halbuki onları sünnet takyîd etmiş; şartlarını, hükümlerini açıklamıştır.

72. Nisâ, 4/59.

"Liânda bulunan kişi, Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda karısını üç talâkla boşamıştır." şeklindeki istidlâlinize gelince, bu son derece sahîh bir hadistir. Fakat, bekâ ve devamı maksut olan nikâh konusunda, tek bir kelime ile üç talâkın birden verilmesinin cevazına bu hadisi delil kullanmanız o derecede de uzaktır. Sonra bu hadisi delil olarak kullanan kimse, liânda ayrılık sadece kocanın liânda bulunması ile gerçekleşir görüşünde ise —ki İmam Şâfiî böyle düşünmektedir—, veya hâkim aralarını ayırmasa bile her ikisinin de birden liânda bulunmalarından sonra gerçekleşir diyorsa —bir rivayette İmam Ahmed gibi—; bu takdirde bu hadisin delil olarak kullanılması bâtıldır. Çünkü bu durumda verilen üç talâk havada kalır ve bir mâna ifade etmez. Eğer ayrılığı hâkimin tefrikine bağlı kılanlardan ise, bu takdirde de hadisi delil olarak kullanması sahih olmaz. Çünkü bu nikâhın bekâ ve devamına artık imkân kalmamış, aksine izalesi vacip ve ebedî haramlık sözkonusu olmuştur. İşte bu sırada verilen üç talâk, liândan gözetilen maksadı te'kid ve takrîr etmek durumundadır. Zira üç talâk nihayet, kadını başka bir koca ile evlenmedikçe artık kendisine haram kılarken, liândan doğan ayrılık onu kocaya ebedî olarak haram kılmaktadır. Dolayısıyla icbarî olarak ebedî haramlığa yüz tutmuş bir nikâh içerisinde verilen talâkın geçerli olmasından; mevcut, bekâ ve devamı maksut olan bir nikâh içerisinde verilen talâkın da nâfiz (geçerli) olması gerekmez. Bu yüzdendir ki, bu durumda kadını, hayız veya lohusa iken ya da cimâ bulunan temizlik süresi içerisindeyken boşamış olsa, âsî olmazdı. Çünkü bu nikâhın ebedî haramlık üzere izalesi istenmektedir.

Hem şuna şaşıyoruz ki, siz bu talâk üzerine vârid olan Hz. Peygamber'in takririne yapışıyorsunuz, fakat liân yapanın haricinde, üç talâkla boşayanlara tepki gösterip, onlara kızmasına, bu yaptıklarının Allah'ın kitabı ile oynamak olduğunu ifadesine hiç dönüp bakmıyorsunuz. Halbuki bu ikrarla, bu tepki (münker bulma) arasında ne kadar fark vardır! Allah'a hamdederiz ki, biz her ikisi yanında da varız, Hz. Peygamber'in (s.a.) ikrar buyurduklarını biz de kabul ediyoruz. O'nun tepki gösterdiklerine biz de tepki gösteriyoruz.

Hz. Âişe hadisi ile istidlâlinize gelince; ki hadis şöyleydi: Bir adam karısını üç talâk boşamıştı (طَلَّقَ امرأته ثلاثاً). Kadın evlendi (ve hemen boşandı). Hz. Peygamber'e: "O, ilk kocasına helâl olur mu?" diye soruldu. Hz. Peygamber (s.a.): "Balcığından tatmadıkça hayır!" cevabını verdi. Bu hadis hakkında size bir diyeceğimiz yok. Evet bu (şer'î tahlîlde) ikinci kocanın sadece akid kıyması ile iktifa edip "zifaf" şartı aramayanlara karşı iyi bir delildir. Fakat hadiste üç talâkı aynı ağızda verdiğine dair sarahat nerde? Hatta hadisin bizim için bir delil olduğunu bile söyleyebiliriz. Zira, (فَعَلَ ذٰلِكَ ثلاثاً) "=Onu üç (defa) yaptı.", (قال ثلاثاً) "=Üç (defa) dedi." gibi ifadeler, ancak o şeyi bir-

biri arkasınca üç kere yapan ya da söyleyenler için kullanılır. Arapça ve diğer bütün dillerde makul olan da budur. Nitekim; (قذفه ثلاثاً) "=Ona üç defa iftira etti.", (شتمه ثلاثاً) "=Ona üç defa sövdü.", (سلّم عليه ثلاثاً) "=Ona üç defa selâm verdi." denilir. (Ve bunlar bu şeylerin birbiri arkasınca üç kez ayrı ayrı yapıldığına delâlet eder.)

Fâtıma bt. Kays hadisi ile istidlâlinize gerçekten şaşmamak elde değil! Zira siz, bu hadiste son derece sarih olan, te'vil kabul etmeyen kısmının gereğine muhalefet ediyor, sıhhat ve açıklığına karşı koyacak bir delil olmamasına rağmen bâin talâkla boşanan kadının nafaka ve giyecek hakkının düşmesi kısmına bakmıyor; hadisin mücmel kısmına yapışıyorsunuz. Hatta bu mücmelliğin açıklanması, sizin o hadise tutunmanızı imkânsız kılacak biçimdedir. Çünkü, (طلّقها ثلاثاً) "=Onu üç (defa veya talâk) boşadı." sözü, bu talâkların aynı anda verildiği hususunda açık değildir. Nitekim az önce geçti. Nasıl olabilir ki, *Sahih*'de, Zührî'den rivayet edilen aynı Fatıma bt. Kays hadisinde Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den, "Kocasının, kendisine geri kalan bir talâkı ile (geri evlenmek için) haberci gönderdiğinden" bahsedilmektedir.[73] *Sahih*'deki başka bir rivayette: "Kocasının onu üç talâkın sonuncusu ile boşadığı" ifadesi mevcuttur.[74] Bu, güneş gibi sahih ve muttasıl bir senede sahiptir. Dolayısıyla bunu bırakıp da mücmel lafıza nasıl yapışabilirsiniz? Görüldüğü üzere bu hadis de aleyhinize bir hüccettir.

Abdürrezzâk'ın rivayet ettiği Ubâde b. es-Sâmit hadisi ile istidlâlinize gelince, o hadis son derece düşük bir haberdir. Çünkü senedinde Yahya b. Ali—Ubeydullah b. Velid el-Vassafî—İbrahim b. Ubeydullah vardır. Bunlar sırasıyla zayıf, hâlik ve meçhul râvilerdir. Sonra bu hadisin yalan ve bâtıl olduğuna şu husus da delâlet etmektedir: Sağlam, sakat; muttasıl, munkatı hiçbir haberde Ubâde b. es-Sâmit'in babasının İslâm'a yetiştiğinden bahsedilmemektedir. Ya dedesinin durumu nasıl olur!? Onun müslümanlığa yetişmesi hiç kuşkuuz ki muhaldir.

Abdullah b. Ömer hadisine gelince, şüphesiz onun aslı sahihtir. Ancak sonundaki: "Ya Rasûlallah! Şayet onu üç talâk boşamış olsaydım o bana helâl olur muydu?" şeklindeki ilâve kısım, sadece Şuayb b. Züreyk'ın rivayetinden gelmiştir. O Şamlı'dır. Bazıları onun ismini tersine çevirerek Züreyk b. Şuayb diyorlar. Her nasıl olursa olsun o zayıftır.[75] Sahih olsa bile onda

73. Müslim, 1480 (41).
74. Müslim, 1480 (40).
75. *Takrîb*'de: "Sadûktur, hata eder. Bunun gibilerinin hadisleri hasen sayılır." denilir. Ancak *Tehzîb*'de: "Hadisi Atâ el-Horasanî'den başkasından rivayet ediyorsa, itibar görür." denilmiştir. Bu hadisi Atâ'dan rivayet etmiştir. Müellifin de dediği gibi, hadis zayıftır.

bir delil olacak durum yoktur. Çünkü, (لو طلقتها ثلاثا)"=Şayet onu üç (talâk) boşamış olsaydım." sözü, (لو أقررت ثلاثا، لو سلمت ثلاثا)"=Şayet üç ikrarda bulunsam, üç selâm versem." sözleri mertebesindedir. Üç talâkın birden verilmesi mânası çıkmaz.

Ebu Davud'un rivayet ettiği; Rükâne'nin, karısını "elbette" kaydı ile boşadığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisine sadece bir talâk kasdedip etmediğine dair yemin verdirmesi şeklindeki Nâfi' b. Uceyr hadisini ele alıyoruz. Bu, asla hali bilinmeyen, kim ve ne olduğu belli olmayan Nâfi' b. Uceyr'in, İbn Cüreyc —Ma'mer—Abdullah b. Tâvus—Ebu's-Sahbâ silsilesine takdimine şaşmamak elde değildir. Ehl-i hadisin imamı Muhammed b. İsmail el-Buharî, bu hadiste "muztariplik" bulunduğuna şahitlik etmiştir. Tirmizî, *el-Câmi*'de bunu böylece zikretmiştir. Başka bir yerde de yine ondan bahsederek hadisin muztarib olduğunu söylemiştir. Hadiste bazan: "Üç talâk boşadı", bazan "bir talâk", bazan da "elbette kaydı ile boşadı" şeklindeki ifadeler çelişkilidir. İmam Ahmed, "Bu hadisin bütün senedleri zayıftır." demiştir. Hadisi Buharî'nin de zayıf bulduğunu, Münzirî kendisinden nakletmiştir.

Sonra, rivayet açısından muztarib ve meçhul olan bu hadis, nasıl olur da, sırf Ebu Râfi'in oğullarından birinin cehaleti sebebiyle Abdürrezzâk'ın rivayet ettiği İbn Cüreyc hadisine tercih edilebilir? Ebu Râfi'in oğulları tâbiîndendir. Her ne kadar bunlar içerisinde en meşhur olanı Ubeydullah ise de, öbürleri hakkında herhangi bir yalancılıkla itham sözkonusu değildir. İbn Cüreyc ondan rivayet etmiştir. Meçhulün, rivayetini kabul eden veya, "Âdil râvinin meçhul râviden rivayeti onu ta'dil sayılır." diyen için bu hadis hüccet olur. Ama onu zayıf bulup, kendi ayarında veya daha da aşağı mertebede meçhul olan bir rivayeti onun önüne almaya gelince; bu asla olamaz. Nihayet durum, bu iki meçhul râvinin rivayetlerinin düşmesini gerektirir ve başka delil aramaya gidilir. Bunu yaptığımızda, Sa'd b. İbrahim hadisine bakar ve onun sahih bir isnada sahip olduğunu görürüz. Muhammed b. İshak'ın, seneddeki: "Bana Davud b. el-Husayn tahdis etti."[76] ifadesi ile tedlis şüphesi de kalmamıştır. Nitekim İmam Ahmed, bu isnadla çeşitli yerlerde ihticacda bulunmuştur. Bizzat o ve daha başkaları aynen bu isnadla rivayet edilen: "Hz. Peygamber (s.a.) Zeyneb'i, kocası Ebu'l-Âs b. er-Rebî'e, ilk nikâhla geri verdi, yeni bir şey yapmadı."[77] hadisini sahih kabul etmişlerdir.

Davud b. el-Husayn'ın İkrime'den rivayetlerine gelince, öteden beri imam-

76. Tahdis ifadesinin açıklanması Ahmed'in rivayetindedir, 1/265.
77. Bu hadisin kaynakları daha önce geçti. Bk. 2. Bölüm, Evlilikte Din Farkı.

lar onunla ihticacda bulunagelmişlerdir.[78] Arâyâ bahsinde, hakkında şüphe edilen ve beş vesk veya daha az bir miktarla takdiri konusunda kesin kanaat getirilemeyen bir konuda onu delil olarak kullanmışlardır. Halbuki bu, yaş hurmaları kuru hurmalar karşılığında satmayı yasaklayan hadislere terslik arzetmektedir. Buna rağmen onunla ihticaca gitmişlerdir. O zaman sizin görüşünüz doğrultusunda rivayet etmemekten başka, suçu nedir ki, öbürlerini kabul ediyor, bunu etmiyorsunuz? Eğer İkrime hakkında da söz söyleyecek olursanız —belki onu da yaparsınız— o zaman içinden çıkamayacağınız bir çelişkiye düşersiniz. Zira hem siz hem de büyük hadis imamları onun rivayetiyle ihticacta bulunmakta, hadisini *Sahih*'ine almak suretiyle Buharî onu kabullendiğini ortaya koymaktadır.

Ebu's-Sahbâ hadisi konusunda girdiğiniz sarp çıkmaz yollara gelince; bunlardan hiçbirisi doğru değildir.

Birinci yol, bu hadisi sadece Müslim'in rivayet edip Buharî'nin eserine almaması şeklindeydi. Bunun özrü kabahatinden büyük! Müslim'in, Buharî'den ayrılmış olması hadise bir zarar vermez. Sonra siz veya herhangi biri, bunu Müslim'in Buharî'den ayrılıp yalnız başına rivayet ettiği her hadis için kabul ediyor musunuz? Buharî: "Kitabıma almadığım her hadis bâtıldır veya hüccet değildir veya zayıftır." diye bir söz aslâ söyledi mi? Nice defalardır Buharî, *Sahih*'inde hiç adı geçmeyen, *Sahih*'in dışında kalan hadislerle ihticacta bulunmuş, nice kereler *Sahih* dışında kalan hadisleri sahih bulmuştur.

İbn Abbas'tan gelen diğer rivayetlerin ona muhalefetine gelince, şüphe yoktur ki İbn Abbas'tan iki sahih rivayet bulunmaktadır ve bu kesindir. Birincisi bu hadise uymakta, diğeri ise muhalefet etmektedir. Bu iki rivayeti karşılaştırdığımızda hadis sâlim olarak —Allah'a hamdolsun— ortada ayakta kalır. İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadise muhalefet ettiğine dair rivayetler ittifak halinde ise, ona bu konuda örnekler yok değildir. O râvisinin muhalefet ettiği ilk hadis değildir. Size soruyoruz: Sizce asıl olan sahabînin rivayetini mi esas almaktır, yoksa onun şahsî görüşünü mü? Eğer "rivayetini esas almaktır" derseniz, —ki bu çoğunluğunuzun hatta ümmetin çoğunluğunun görüşüdür— o zaman bizi cevap külfetinden kurtarmış olursunuz. Eğer, "Esas olan görüşünü almaktır." derseniz o zaman içinden aslâ çıkamayacağınız, içinde bulunduğunuz çelişkinizi size gösteririz. Özellikle de bizzat İbn Abbas'tan gelen rivayetler konusunda. Zira o Berîre hadisini ve onun muhayyer bırakıl-

---

78. Ancak Ali b. el-Medinî şöyle der: "İkrime'den rivayet ettiği münkerdir." Ebu Davud ise: "Hocalarından rivayetleri doğrudur. İkrime'den olan rivayetleri ise münkerdir." der. *Takrîb*'de: "İkrime'den rivayetleri hariç sikadır." denilir.

dığını, satışının talâk olmadığını rivayet etmiş, buna rağmen farklı düşünmüş ve cariyenin satışının aynı zamanda onun talâkı olduğunu benimsemiştir. Siz de —isabetli olarak— onun rivayetini aldınız ve görüşünü terkettiniz. Bu konuda da aynı şeyi yapsaydınız ve: "Rivayet masumdur (hatasızdır), sahabînin kavli ise masum değildir. Rivayet ettiği şeye muhalefeti çeşitli şeylerden kaynaklanabilir: Unutabilir, te'vilde bulunur, kendince daha ağır basan başka bir delile ters düşebilir, mensuh veya tahsis görmüş olduğuna inanır vb... Bütün bu ihtimaller mümkün iken, onun rivayetinin terki nasıl caiz olabilir? Bu kesin bilinen bir şeyin, zandan hatta, meçhulden dolayı terkinden başka bir şey olur mu?" deseydiniz ya! Ebu Hureyre, köpek yalamasından dolayı kapların yedi defa yıkanması hadisini[79] rivayet etmiş ve aksine fetva vermişti. Siz ise rivayetini almış ve fetvasını bırakmıştınız. Şayet sahabînin rivayetini alıp fetvasını terkettiğiniz konuları araştırıp ortaya koyacak olsak çok uzardı.

Hadisin neshi iddianıza gelince, bunun tutarlı olabilmesi için sonraki tarihli güçlü bir karşı delilin olması gerekir. O da nerde?!

İbn Abbas'tan nakledilen, "üç talâktan sonra ric'atta bulunmanın neshi" ile ilgili İkrime hadisi, sahih olsa bile bunda size bir delil bulunmamaktadır. Çünkü bu hadiste: "Kişi karısını sayısız kere boşar ve ric'atta bulunurdu. Bu neshedildi ve üçe hasredildi. Üçüncüde ric'at kesilir." denilmektedir. Bunda bir ağızdan çıkan üç talâkla ilzam nerede? Sonra nasıl olur da, mensuh hüküm —kadınların helâlliği ile ilgili en önemli hükümlerden biri olduğu halde— Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebu Bekir devirleri boyunca ve Hz. Ömer devrinin de ilk yıllarına kadar sürer gider de ümmetin ondan haberi olmaz. Bu olacak bir şey mi? Sonra Ömer nasıl olur da: "İnsanlar teennî ile davranır oldukları bir hususta acele etmeye başladılar." diyebilir? Acaba mensuh bir hükümde herhangi bir şekilde, ümmet için teennî sözkonusu olur mu? Sonra, sahih hadise; senedinde zayıflığı herkesçe mâlum olan Ali b. el-Hüseyin b. Vâkıd'in [80] bulunduğu bu hadisle nasıl karşı çıkılabilir?

Boşayan kimsenin, "Sen boşsun! Sen boşsun! Sen boşsun!" şeklinde söylemesi ve bundan maksadının da ilk boşsun sözünün tekidi olduğu şeklindeki

79. Bk. Mâlik, 1/34: Buharî (*Fethu'l-Bârî*), 1/239; Müslim, 279. Hadis şöyle: "Köpek birinizin kabından içerse, onu yedi defa yıkasın." Müslim'in rivayetinde: "Köpek yaladığında, o kabınızın temizliği, yedi kere yıkanmasıyladır. Birincisi de; toprakla oğmak şeklindedir." denilir. Ebu Hureyre'nin fetvası, üç kere yıkanılması şeklindedir. Bk. Dârakutnî, 1/66. Senedi sahihtir.

80. Aksine Ali b. Hüseyin el-Vâkıd, rical kitaplarından öğrenildiğine göre hadisleri hasen olan bir râvidir.

te'vilinizi, hadisin akışı baştan sonra reddetmektedir. Zira sizin hadisi yorumladığınız durum ne Hz. Peygamber'in (s.a.) vefatı ile değişir, ne de O'nun ve halifelerinin devirlerinde farklılık arzeder. Kıyamete kadar da hep öyle devam eder. Eğer bir kimse böyle bir ifadede tekit kasdında bulunmuşsa onun salih ya da fâcir; doğru ya da yalancı olduğu şeklinde bir ayırıma gidilmez. Niyeti ne ise ona hamledilir. Aynı şekilde hükümde kişinin kasdını kabul etmeyen de mutlak olarak kabul etmez. İster kişi salih olsun, ister fâcir; fark etmez.

Yine Hz. Ömer'in: "İnsanlar, teennî ile davranır oldukları bir hususta acele etmeye ve düşkünlük göstermeye başladılar. Keşke onu aleyhlerine geçerli saysak." sözü, onun şunu bildirmesi demektir: Allah bir genişlik olmak üzere insanlara lutufta bulunmuş, onlara acıyarak, rıfk ve teennîli olarak talâkı zaman içinde birini diğerinden sonra verilmek üzere meşrû kılmış, böylece boşayanın pişman olmamasını, ilk çırpıda sevgilisinin elinden çıkmamasını, telafisi zor bir şeye fırsat verilmemesini amaçlamıştır. Onlara mühlet tanımış ve teennîli davranmalarını istemiştir ki, bu mühlet içerisinde boşayan kimse aklını başına toplasın, hoşnutsuzluk sebebi ortadan kalksın, ayrılığa sebep olan şiddet, öfke hali geçsin ve iyilikle tekrar birbirlerine dönsünler. Fakat onlar Allah'ın bu iradesinin aksine, kendilerinden teennî ile davranmaları istenen bu konuda acelecilik göstermeye ve üç talâk hakkını bir çırpıda kullanmaya başladılar. Hz. Ömer de, onlara bir ceza olsun diye, kendi üstlendikleri bu tasarrufları ile ilzam edilmelerini uygun gördü: Boşayan kimse, karısının, can yoldaşının, üç talâkı birden vermesi sebebiyle ilk andan itibaren artık kendisine haram olacağını bilirse, ondan el çekecek ve izin verilen meşrû talâka dönecektir. Bu uygulama Hz. Ömer'in üç talâkla boşamanın yaygınlaşması üzerine tebaasına uyguladığı bir te'dib ve terbiye tedbiri mahiyetindedir. Nitekim birazdan onun üç talâkla ilzam etmesinde mazur olduğunu ifade sırasında biraz daha üzerinde durulacaktır. Hadisin izahı işte budur. Başka türlü de olamaz. Sizin hadisin lafızları ile aslâ uyum arzetmeyen, uzak kalan, çelişen hiç de hoş olmayan tevilleriniz bizim bu izahımız yanında anlamsız kalacaktır.

Hadisin mânası, "Bu gün kişinin üç talâk şeklinde verdiği boşama, Hz. Peygamber (s.a.) zamanında... bir talâk ile olurdu." şeklindedir diyenin sözüne gelince, bu te'vil şunu demeye varır: "İnsanlar Hz. Peygamber zamanında tek talâkla boşarlardı. Hz. Ömer zamanında üç talâkla boşar oldular." Eğer te'vil bu safhaya ulaşacaksa, o te'vil ve ne murad edildiğinin açıklanması değil, bilmece haline koyma ve konuyu saptırma (tahrîf) olur. Bu te'vil doğru olamaz. Çünkü insanlar öteden beri hem bir, hem de üç talâkla boşuyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında karılarını üç talâkla boşayan adam-

lar vardı: Kiminin bu üç talâkını bire çevirmiştir. Nitekim İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayetinde böyledir. Kimini tepki ile karşılamış kızmış ve bunu Allah'ın kitabı ile oynanması şeklinde telakki etmiştir. Fakat onlara ne şekilde hüküm verdiğini bilmiyoruz. Bunlardan birisini, zaten liânın gerektirdiği haramlığı tekid ettiğinden dolayı sükûtla (ikrar) karşılamıştır. Kimisini de, üç talâkın sonuncusunu verdiği için, onunla ilzam etmiştir. Bu durumda kalkıp da: "İnsanlar ta Hz. Ömer zamanına kadar bir talâkla boşamakta idiler. Sonra onun devrinde üç talâk boşadılar." demek doğru olmaz. Böyle olsaydı, Hz. Ömer'in kalkıp da: "İnsanlar teennî ile hareket eder oldukları bir hususta acele etmeye başladılar. Onu aleyhlerine geçerli kabul etsek." demesi doğru olmazdı ve bu söz Hz. Peygamber (s.a.) devri ile kendi devri arasındaki farka hiçbir şekilde uygun düşmezdi. Çünkü üç talâk, bu te'vilinize göre, Hz. Ömer devri ve sonrasında geçerli olmuştur.

Sonra, hadisin bazı sahih rivayetlerinde şöyledir: "Kişi, karısını üç talâkla boşadığında, Hz. Peygamber (s.a.) döneminde onu bir talâk sayarlardı."[81]

Bir rivayette de şöyledir: "Kişi, zifaftan önce karısını üç talâkla boşadığında, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir devirleri ile Hz. Ömer devrinin ilk yıllarında, onu bir talâk sayarlardı. Bunu bilmiyor musun?" diye sormuş, İbn Abbas da: "Evet! Kişi zifaftan önce karısını üç talâkla boşadığında Hz. Peygamber (s.a.) ve Hz. Ebu Bekir devirleri ile, Hz. Ömer devrinin ilk yıllarında onu bir talâk sayarlardı. insanların üç talâka düşkünlük gösterdiklerini görünce —Hz. Ömer'i kasdediyor—: 'Onu aleyhlerine geçerli sayınız!' dedi." demiştir.[82] İşte hadisin lafzı. Hem de en sahih bir isnadla. Bu hadisin zikrettiğiniz te'vile asla tahammülü yoktur. Ne var ki bütün bu te'viller, delilleri mezhebe tâbi kılanların çabalarıdır. Önce inanmış, sonra inancına deliller aramıştır. Mezhebi delillere tâbi kılan ve istidlâlde bulunan, sonra da deliller doğrultusunda inanan kimseler bu tür işleri yapamazlar.

"Hadiste üçü bir sayanın ne bizzat Hz. Peygamber (s.a.) olduğuna, ne onun meseleden haberi bulunduğuna, ne de ikrarda (onay) bulunduğuna dair bir sarahat yoktur." diyenlerin sözüne cevaba gelince; fesübhanallah! Allah'ın dinini ve şerîatını değiştirmeye, kadını kendisine haram olana helâl, helâl olana da haram kılmaya varan böylesi gayr-ı meşrû bir (üç talâkı bir) sayma işinin Hz. Peygamber (s.a.) ve insanların en hayırlı nesli ashab devri boyunca devam edip gitmesi, ashabın onu yapması fakat Hz. Peygamber'e

---

81. Müslim, 1472 (16); Ebu Davud, 2200.
82. Ebu Davud, 2199. Senedi sahihtir, daha önce geçti.

(s.a.) onu bildirmemeleri, üzerine vahiy inip dururken O'nun da olanlardan habersiz kalması ve onların gayr-ı meşrû hallerine ses çıkarmaması büyük bir bühtan değil midir? Haydi farzedelim ki, Rasûlullah (s.a.) bilmiyordu. Ashab da onu biliyorlar, Allah'ın dinini, şerîatını değiştiriyorlardı. Allah bunu bilip dururken Rasûlü'ne vahiyle durumu bildirmiyor ve sonunda Hz. Peygamber (s.a.) bu minval üzere vefat ediyor ve bu büyük sapıklık, sizce bu apaçık hata bütün Hz. Ebu Bekir'in hilâfeti boyunca devam ediyor ve Sıddîk ölünceye kadar amel ediliyor, değiştirilmiyor. Bu katmerli hata ve sapıklık bir süre Hz. Ömer devrinde de devam ediyor, sonra o kendi re'yi ile insanları doğru olanla ilzam etme neticesine ulaşıyor. Ashabın, Hz. Peygamber ve halifeleri devrindeki uygulamayı bilmeme hususunda bundan daha kötü bir şey olabilir mi? Allah'a yemin ederim ki, üç talâkın bir sayılması kesin bir hata olsa, bu sizin irtikâb ettiğiniz hata, işlediğiniz te'vil cinayeti karşısında çok daha hafif kalırdı. Eğer konuyu olduğu gibi bırakmış olsaydınız; kendi başına, şu getirdiğiniz delil ve verdiğiniz cevaplardan daha güçlü ayakta dururdu.

Bu konuda hesaplaşma; ne mutaassıb bir mukallidin, ne cumhurdan korkan, ne de, doğru kendi tarafında olduğu halde bile yalnız kalmaktan ürken birinin huzurunda olmaz. Bu konuda hakem kılınacak ve huzurunda hesaplaşılacak kimse ancak ve ancak ilimde yüksek payeye erişen, yed-i tula sahibi, şüphe ile delil arasını ayıran, hükümleri bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.) aydınlık penceresinden alan, mertebeleri bilen ve oradaki görevlerini yerine getiren, kalbi, şerîatın sırlarına ve yüce hikmetlerine açılmış, şer'î hükümlerin içerdiği açık-gizli mashahatlara vâkıf olmuş, bu gibi zor meselelerin ta derinliklerine dalmış ve her iki tarafın da delillerine hakkıyla vâkıf olmuş kimse olacaktır. Kendisinden yegâne yardım istenen Allah'tır ve ancak O'na güvenilir.

"Hadisler ihtilâf ettiğinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabının üzerinde bulundukları şeylere iltifat ederiz." sözünüze gelince; evet, vallahi, haydin İslâm'ın bu öncülerine, bu iman cemaatine hep birden sarılalım. Şair şöyle diyor:

فَلاَ تَطْلُبْ لِي الأَعْوَاضَ بَعْدَهُمْ   فَإِنَّ قَلْبِي لاَيَرْضَى بِغَيْرِهِمْ

"Bana onlardan sonra, yerlerini dolduracak kimseler arama
Çünkü, kalbim onlardan başkalarıyla razı olur sanma."

Ancak bizi bir şeye davet edip de ondan ilk kaçan ve muhalefet eden kimselerin siz olması aslâ yakışık almaz.

Hz. Peygamber (s.a.) geride yüz bin sahabî bırakarak vefat etmişti. Bunların hepsi de onu görmüş, ondan işitmişlerdi. Bunların hepsinden veya onda

birinden veya onda birin onda birinden, hatta onda birinin onda birinin onda birinden, bir ağızdan verilen üç talâkın bağlayıcılığı görüşünde oldukları sahih olarak bilinseydi ya! Siz bütün çabalarınızı ortaya koysanız, bu konuda ashabın ihtilâflı olmalarına rağmen, onlardan iddianızı benimseyen yirmi kişi bulamazsınız. İbn Abbas'tan iki görüş de sahih olarak nakledilmiştir. İbn Mes'ûd'un üç talâkın bağlayıcılığını benimsediği gibi tevakkuf edip, kesin bir karar belirtmediği de rivayet edilmiştir. Eğer biz, kendi devirlerinde üç talâkın bir sayıldığını benimseyen sahabelerin çokluğuyla övünüp, onları saymak isteseydik, onların kendilerinden bunun aksi rivayet edilen kimselerin kaç katına ulaştıkları görülürdü. Hz. Ömer devrinin ilk yıllarına kadar yaşamış ve ölmüş her sahabî bizim görüşümüz üzeredir. Ashabın öncüsü, en hayırlısı ve üstünü (Ebu Bekir), devrinde yaşayan diğer sahabîlerle birlikte iddiamızı isbat için yeterlidirler. Hatta biz istesek şöyle de diyebiliriz ve doğru da olurdu: Üç talâkın bir sayılması eski bir icmâ' idi. Sıddık devrinde iki kişinin bile ihtilâfı yoktu. Ancak icmâ edenlerin asrı henüz son bulmamıştı ki, ortaya ihtilâf çıktı. İlk icmâ henüz yerleşemeden sahabe iki görüşe ayrıldı ve ihtilâf ümmet arasında zamanımıza kadar sürüp geldi. Sonra biz şunu söylüyoruz: Hz. Ömer, kendinden önce geçenlerin icmâ'ına muhalefet etmedi. Aksine, onun haram olduğunu bile bile yaptıkları ve düşkünlük gösterdikleri için üç talâkın bağlayıcılığını onlara bir ceza olarak uygun gördü. Kuşkusuz devlet başkanının, insanların bir konuda Allah'ın ruhsatını ve kolaylaştırmasını kabul etmeyip, şiddet ve zorluğu tercih etmeleri durumunda, kendi üstlerine yüklendikleri aleyhte tasarruflarını onlara bağlayıcı sayma yetkisi bulunmaktadır. Bu böyle olunca, mü'minlerin emîri Hz. Ömer gibi ümmet üzerinde son derece titreyen, onların ahlakî seviyelerini yükseltmeye çalışan bir halife için, böyle bir cezaî tedbire başvurmak çok yerinde olacaktır. Cezalar zaman ve şahısların değişikliği ile, üzerine ceza tertip edilecek fiilin haramlığının bilinip bilinmemesi imkânına göre farklılık arzederler. Hz. Ömer, onlara "Bu Allah'ın Rasûlündedir." dememiştir. O sadece bu kararda ümmeti, üç talâkı birden verme davranışına koşuşmaktan alıkoyacağına inandığı bir maslahat görmüştür, bu yüzden de "Keşke onu aleyhlerine yürürlüğe koysak" başka bir rivâyette: "Onu aleyhlerine onaylayın, geçerli kabul edin!" demiştir. Görülmez mi ki, bu, Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilen bir haber değildir, sadece Hz. Ömer'in maslahat gereği ulaştığı bir görüştür. Hz. Ömer (r.a.) şunu görmüştür: Teennî ile hareket ve ruhsat (mühlet), Allah tarafından boşayana tanınmış bir nimettir. Ona merhametin bir neticesidir, bir lutuftur. Buna rağmen o, bu nimeti tekmelemiş, Allah'ın ruhsatını ve kendisi için kıldığı teennîli hareket tarzını kabul etmemiştir. Bunu müşahede eden Hz. Ömer kişi ile bu nimetler arasına geçmek, kendi ihtiyarıyla üstlendiği şiddet ve aceleci tavrıyla kendisini ilzam etmek suretiyle onu cezalandırmak istemiştir. Bu şer'î

kaidelere uygundur. Hatta Allah'ın yaratış hikmetine bile hem ölçü, hem de teşrî' bakımından muvafıktır. Zira Yüce Allah, insanlar hadlerini aşıp da sınır tanımadıklarında, sınırı muhafaza edenler için koyduğu çıkış yollarını, onlara daraltmaktadır. Nitekim, karısını üç talâkla boşayan kimseye "Eğer sen Allah'tan sakınsaydın, o sana mutlaka bir çıkış yolu kılardı." diye cevap veren sahabî, aynı espriye işaret etmiş olmaktadır. Nitekim İbn Mes'ûd ve İbn Abbas böyle söylemişlerdir. Mü'minlerin emîri ve beraberindeki sahabîlerin bakış açısı da budur. Yoksa hâşâ o, Allah'ın hükmünün değiştirilmesine rıza göstermiş ve helâli harama çevirmiş değildir. İşte nasslarla, Hz. Ömer ve beraberindeki sahabîlerin yaptıkları arasını en güzel bulma yolu budur. Siz ise, ancak bu iki taraftan birisini ilgâ etmek suretiyle işin içinden çıkmak istiyorsunuz.

Buraya kadar arzettiklerimiz bu zor ve son derece karışık konu ile ilgili her iki grubun da ulaşabildikleri son noktalardır. Tevfik Allah'tandır.[83]

3. Karısını İki Talâkla Boşayan Köle Azad Edildiğinde Şer'î Tahlil Olmadıkça Karısı Kendisine Helâl Olur mu?

Sünen sahipleri rivayet ederler: Nevfeloğulları'nın azadlısı Ebu'l-Hasan, İbn Abbas'tan şu konuda fetva talebinde bulunur: Bir köle var; nikâhı altında bulunan köle hanımını boşuyor. Bundan sonra her ikisi de âzad ediliyorlar. Acaba koca, boşadığı karısına tâlip olabilir mi? (Yoksa şer'î tahlil (hulle) mi gerekir)?

İbn Abbas: "Evet (talip olabilir); Hz. Peygamber (s.a.), bu şekilde hükümde bulundu." diye cevap verdi.[84]

Başka bir rivayette İbn Abbas: "Sana geriye bir talâk kalmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) böylece hükmetti." demiştir.

İmam Ahmed, Abdürrezzâk'tan nakletmiştir: İbnü'l-Mübârek, Ma'mer'e: "Bu Ebu'l-Hasan da kim? Gerçekten çok büyük bir kaya yüklenmiştir!" dedi. Münzirî: Bu Ebu'l-Hasan, hayır ve iyi haliyle anılmış bir kimsedir. Ebu Zür'a er-Râzî ve Ebu Hâtim er-Râzî, onun sika olduğunu söylemiştir. Şu ka-

83. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bk. İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, 3/30-40; İbn Kayyim, *İğasetü'l-Lehfân*, 153-183; İbn Teymiye, *el-Fetâvâ*, 3/13-25: Ebu Zehra, *İbn Teymiye*, s. 415 vd.
84. Ebu Davud, 2187; Nesâî, 6/155; İbn Mâce, 2082; Hakim, 2/205. Senedindeki Ömer b. Muattib zayıftır.

dar var ki, ondan rivayet eden Ömer b. Muattib'tir. Ali b. el-Medînî onun hakkında: "Onun hadisleri münkerdir.", Nesâî de: "O sağlam değildir." demiştir.

Zevce nikâhı altında iken, köle koca âzad edilirse, üç talâkın üçüne de sahip olur. Eğer iki talâkla boşamış iken âzad edilirse, bu durumda fukahânın dört görüşü bulunmaktadır:

1— Boşanmış kadın hür olsun köle olsun, yeni bir koca ile evlenmedikçe artık kendisine helâl olmaz. Bu İmam Şâfi'î'nin ve iki rivayetten birinde İmam Ahmed'in görüşüdür. Bu görüş, talâkta itibarın kocaya olduğu esasına dayanır. Kölenin ancak iki talâk hakkı vardır. İsterse karısı hür olsun.

2— Başka bir koca ile evlenme şartı aranmaksızın, üzerine yeni bir akit akdetme yetkisine sahiptir. Nitekim bu Ömer b. Muattib hadisi, buna delâlet etmektedir. Bu görüş de, iki rivayetten diğerinde İmam Ahmed'e aittir. Aynı zamanda İbn Abbas'ın görüşüdür. Şâfiîlerin imamlarına nisbet ettikleri iki vecihten biri de bu doğrultudadır. Bu görüşte fıkhî bir incelik vardır: Zira boşadığı karısı, kölelikten kaynaklanan noksanlığından dolayı iki talakla haram olmuştu. Kadın henüz iddet içindeyken, koca âzad edilince noksanlık ortadan kalkmış ve üç talâk mâlikiyetin sebebi vücuda gelmiş oldu. Nikâhın hükümleri de henüz bâki olduğundan, onun üzerinde üçüncü talâk hakkına da sahip olmuş olur. Böylece ric'at hakkı doğar. Eğer iddetin bitiminden sonra âzad edilmişse, kadın kendisinden ayrı düşmüş olur. Fakat ikinci bir koca ile evlenme ve zifaf şartı aranmaksızın (yeni bir nikâhla ve tek talâk hakkı ile) kendisine helal olur. Bu görüş kıyasa uzak değildir.

3— İddeti içerisinde rücû hakkı vardır. İddet bittikten sonra da ikinci bir evlilik ve zifaf olmaksızın tekrar evlenebilirler. Bütün Zâhirî'lerin görüşü böyledir. Çünkü onlara göre talâk konusunda hür ve köle eşittir.

Süfyan b. Uyeyne; Amr b. Dînâr—İbn Abbas'ın âzadlısı Ebu Ma'bed—İbn Abbas senediyle rivayet eder: İbn Abbas'ın bir kölesi, karısını iki talâk boşamıştı. İbn Abbas ona rücû etmesini emrettiyse de o yanaşmadı. İbn Abbas: "Haydi, o senindir! Mülkiyet yoluyla onu helâl kıl." dedi.

4— Eğer karısı hür ise, köle kocanın üç talâk hakkı vardır. Eğer cariye ise iki talâk hakkı olduğundan ikinci bir evlilik ve zifaf olmadıkça artık kendisine helâl olmaz. Bu da Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Bu konu selef ve halef ulemasının dört görüş olmak üzere ihtilâf ettikleri bir yerdir:

Birinci görüş: Köle ve hürün talâkı eşittir. Bütün zâhirîler bu görüştedir.

Bunu onlardan İbn Hazm nakletmiştir. Bunlar, talâk konusunda vârid olan nassların umumî oluşu, mutlak bulunuşu ve hür-köle arasında bir ayırıma yer vermeyişi, böyle bir ayırım hakkında icmâ bulunmayışı gibi hususlarla görüşlerini delillendirmeye çalışmışlardır. İbn Abbas'ın, bir kölesine cariye olan karısını iki talâkla boşamasına rağmen ona ric'atte bulunmasını emrettiği sahih olarak bilinmektedir. İbn Abbas'tan yapılan bu nakil hakkında incelemede bulunmak gerekir. Çünkü Abdürrezzâk, İbn Cüreyc —Amr b. Dînâr— Ebu Ma'bed senediyle şöyle rivayet ediyor: İbn Abbas'a ait bir köle ve yine ibn Abbas'a ait bir cariye vardı. Bunlar evliydiler. Köle, cariye hanımını boşadı ve bâin kıldı. İbn Abbas ona: "Senin talak hakkın yok. Ona rücû et!" dedi. [85]

Abdürrezzâk, Ma'mer—Simâk b. el-Fadl senediyle rivayet eder: Köle İbn Ömer'e sordu; o "Başını vursalar da, ona rücû etme." dedi.[86]

Bu fetvanın dayanağı şudur: Kölenin talâkı, nikâhta olduğu gibi, efendinin elindedir. Nitekim Abdurrahman b. Mehdî, Sevrî—Abdülkerim el-Cezerî—Atâ senediyle İbn Abbas'ın: "Kölenin ne talâkı, ne de ayrılığı bir şey değildir." dediğini rivayet eder.

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc—Ebu'z-Zübeyr senediyle nakleder: Ebu'z-Zübeyr, Câbir b. Abdillah'ı cariye ve köle hakkında: "Efendileri aralarını birleştirir ve ayırır." derken işitir.[87] Bu, Ebu'ş-Şa'sâ'nın kavlidir. Şâbî şöyle demiştir: "Medine uleması, efendiden izin almadan kölenin boşayamayacağı görüşündedirler." İbn Abbas'ın yaklaşımı işte budur. Yoksa, 'Nikâhı altında cariye bulunduğunda kölenin talâkı üçtür.' şeklinde bir görüşe sahip değildir. Bu görüşte olan hiçbir sahabînin varlığını bilmiyoruz.

İkinci görüş: Eşlerden hangisi köle olursa olsun, talâk onun köleliği sebebiyle ikidir. Nitekim Hammâd b. Seleme, Abdullah b. ömer—Nâfi' senediyle İbn Ömer'in: "Hür, cariyeyi iki talâkta boşar. (Boşanan cariye) iki hayız müddeti iddet bekler. Köle, hür kadını iki talâkla boşar. (Boşanan hür kadın) üç hayız süresi iddet bekler." dediğini rivayet eder. Osman el-Bettî bu görüştedir.

Üçüncü görüş: Talâkta itibar kocalaradır. Dolayısıyla hür koca, üç talâka mâliktir, isterse karısı cariye olsun. Köle koca da iki talâka sahiptir, isterse karısı hür olsun. Bu görüş de İmam Şâfiî, Mâlik ve ifadelerinden anlaşıldığına göre İmam Ahmed'e aittir. Ashaptan Zeyd b. Sâbit, Âişe ve Ümmü Se-

---

85. *Musannef*, 12962.
86. *Musannef*, 12963.
87. *Musannef*, 12964.

leme validelerimiz, Osman b. Affan, Abdullah b. Abbas da bu görüştedirler. Ayrıca el-Kasım, Sâlim, Ebu Seleme, Ömer b. Abdülaziz, Yahya b. Saîd, Rebîa, Ebu'z-Zinâd, Süleyman b. Yesâr, Amr b. Şuayb, İbnü'l-Müseyyeb, Atâ gibi simalar da hep bu görüşü benimsemişlerdir.

Dördüncü görüş: Talâkta itibar, iddette olduğu gibi, kadınlaradır. Nitekim Şu'be, Eş'as b. Sevvâr—Şa'bî—Mesrûk silsilesiyle İbn Mes'ûd'un: "Sünnet; talâk ve iddette kadınlara itibar şeklindedir." dediğini rivayet eder.

Abdürrezzâk, Muhammed b. Yahya ve başkaları—İsa—Şa'bî senediyle on iki sahabîden: "Talâk ve iddette itibar kadınlaradır." dediklerini rivayet etmiştir.[88] Hadisin lafzı bu. Bu, Hasan, İbn Sîrîn, Katâde, İbrahim, Şa'bî, İkrime, Mücâhid, Sevrî, Hasan b. Hayy, Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşleridir.

"Bu konuda Allah Rasûlü'nün (s.a.) hükmü nedir?" denilirse, bunun cevabını Ebu Davud vermiştir: Muhammed b. Mes'ûd—Ebu Âsım— İbn Cüreyc—Mezahir b. Eslem—Kâsım b. Muhammed—Âişe senediyle Hz. Peygamber'den nakledilir: "Cariyenin boşanması iki talâkladır. İddeti de iki hayızdır."[89]

Zekeriyya b. Yahya es-Sâcî ise, Muhammed b. İsmail b. Semüre el-Ahmesî—Ömer b. Şebîb el-Müslî—Abdullah b. İsâ—Atıyye— İbn Ömer silsilesiyle Hz. Peygamber'in: (s.a.) "Cariyenin talâkı ikidir. İddeti de iki hayızdır." buyurduğunu rivayet eder.[90]

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc—yazı ile Abdullah b. Ziyad b. Seman—Abdullah b. Abdurrahman el-Ensârî—Nâfi'—Ümmü Seleme validemiz senediyle rivayet eder: Validemizin bir kölesi, hür karısını iki talâkla boşar ve Ümmü Seleme Hz. Peygamber'den (s.a.) fetva ister. Peygamberimiz: "Başka bir koca ile evlenmedikçe artık ona haram olmuştur." buyurur.[91]

---

88. *Musannef*, 12956.
89. Ebu Davud, 2189; Tirmizî, 1182; İbn Mâce, 2080; Hâkim, 2/205; Beyhakî, 7/370. Mezahir b. Eslem zayıftır.
90. İbn Mâce, 2079. Atıyye, Atıyye el-Avfî'dir. Zayıflığında ittifak vardır. Amr b. Şebîb de öyledir. Dârakutnî, *Sünen*'inde (s. 441) hadisi tahric ettikten sonra şöyle der: "Amr b. Şebîb el-Müslî bu hadisle teferrüd etmiştir. O, zayıf bir râvidir. Hadisiyle amel edilmez. Sahih olan, Nâfi' ve Sâlim'in İbn Ömer'den naklettikleridir. Nitekim *Muvatta* (2/574)'da yer almıştır: İbn Ömer, şöyle derdi: "Köle, karısını iki talâk boşadığında, ister hür olsun ister cariye, başka bir koca ile evlenmedikçe artık kendisine helâl olmaz. Hür kadının iddeti üç hayız, cariyenin iddeti de iki hayızdır."
91. *Musannef*, 12952. Abdullah b. Ziyâd b. Sem'an, "metrûk"tur.

Daha önce Ömer b. Muattib—Ebu Hasân—İbn Abbas senediyle rivayet edilen hadis geçmişti. Sağlamıyla, çürüğü ile rivayet edilen bu dört hadisten başka Hz. Peygamber'den mevcut başka bir nakil bilinmemektedir.

Birinci hadisi ele alalım: Ebu Davud: "O meçhul bir râvinin hadisidir." der. Tirmizî: "Garib bir hadistir. Sadece Mezahir b. Eslem yoluyla biliyoruz. Mezahir ilim dünyasında sadece bir hadisle ismi duyulan bir kimsedir." der. Ebu'l-Kâsım b. Asâkir *el-Etrâf*ında bu hadisi zikrettikten sonra şöyle der: "Üsame b. Zeyd b. Eslem babasından rivayet eder: Babasının yanında oturuyorken, Emir'in habercisi gelir ve kendisinin Kâsım b. Muhammed'le Sâlim b. Abdullah'a bunu sorduğunu ve onların: Bu (mu?). Gerçekten bu ne Allah'ın kitabında, ne de Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinde vardır. Ancak öteden beri müslümanlar onunla amel etmişlerdir, dediklerini haber verir." Hafız (İbn Hacer) şöyle der: "Bu, merfû hadişin mahfuz olmadığına delâlet eder." Ebu Âsım en-Nebîl: "Mezahir b. Eslem zayıftır."; Yahya b. Maîn; "Onun bir değeri yok, üstelik tanınmıyor."; Ebu Hâtim er-Râzî; "Hadisi münkerdir." demişlerdir. Beyhakî ise: "Eğer sabit olsaydı biz de onunla amel ederdik. Ne var ki biz, adaletini bilmediğimiz bir kimsenin rivayet ettiği hadisi sabit göremeyiz." der.

İkinci hadis: Bunda da Ömer b. Şebîb el-Müslî var ve o zayıftır. Yine zayıf olan Atıyye bulunmaktadır.

Üçüncü hadis: Bunda da yalancı (kezzab) olan İbn Sem'an vardır. Abdullah b. Adurrahman ise meçhuldür.

Dördüncü hadis: Bunda da Ömer b. Muattib vardır. Onun hakkında söz geçti.

Konuyla ilgili olarak geriye sahabeden gelen haberlerle kıyas kaldı.

Ashabdan gelen haberlere (âsâr) baktığımızda, daha önce de geçtiği gibi onları çelişkili bir halde görüyoruz. Bunların bir kısmı, diğerlerinden üstün değildir. Son olarak geriye kıyas kalıyor. Burda da iki taraf çekişiyor: Boşayan taraf, boşanan taraf. Boşayan tarafına itibar eden: "Talâka mâlik olan odur ve yetki onun elindedir. Dolayısıyla köle olması durumunda yarıya bölünür. Nitekim köleliği sebebiyle nikâhlayabileceği kadınların sayısı, nisabın yarısına inmektedir." diyorlar. Boşanan tarafı gözönünde bulunduranlar ise: "Talâk kadının üzerinde gerçekleşiyor ve ona iddet, haramlık ve bunlara tâbi diğer hükümler gerekiyor. Dolayısıyla kadının köle olması durumunda iddete olduğu gibi talâk da yarıya bölünür." diyorlar. Kimi iddette olduğu gibi kadının köle olmasıyla yarıya indiriyor, kimi de eşlerden hangisi olursa olsun, birinin köle olmasıyla, yarıya indiriyor. Sanki bunlar her ikisini de göz-

önünde bulunduruyor ve her iki benzerliği devreye sokuyorlar. Kimisi de tamamlıyor ve üç talâk hakkı veriyor. Bu sonuncular bu konuda sabit nass yoktur. Sahabeden nakledilenler ise çelişkilidir. Kıyas da öyle diyorlar ve bunlardan hiç birisine iltifat etmeyerek "ric'î talâkın iki defa" olduğunu ifade eden nassların mutlak oluşuna sarılıyorlar. Öyle ya Allah bu nasslarda hür, köle; hür kadın, cariye diye bir ayırıma gitmemiştir. "Rabbin unutkan değildir." Hem sonra, ric'î talâkın iki kılınmasını gerektiren hikmet hür için de köle için de aynıdır. Nitekim İmam Mâlik: "Kölenin hür gibi dört kadın nikâhlama hakkı vardır. Çünkü onun buna ihtiyacı hürün ihtiyacı gibidir." demiştir. İmam Şâfiî ve Ahmed: "Îlâ'da kölenin müddeti, hürün müddeti gibidir. Çünkü her iki durumda da zevcenin göreceği zarar aynıdır." demişlerdir. Ebu Hanife: "Kölenin talâkı ile hürün talâkı, zevcelerinin hür olmaları durumunda eşittir. Talâkla ilgili nassların mutlaklığı, ve onların hürü de, köleyi de kapsamaları bunu gerektirir." demiştir.

Ahmed b. Hanbel, —diğer âlimlerle birlikte—: "Bütün keffaretlerde kölenin orucu ile hürün orucu aynıdır. Hırsızlık ve içki cezalarında köle ile hürün durumu aynıdır." demiştir.

Bunlar devamla şöyle derler: (yukarıdaki nakledilen) bu haberler veya bir kısmı sabit olsaydı, onlara koşmakta bizi aslâ geçemezdiniz ve onlar üzerinde bize galebe edemezdiniz. Eğer ashabtan gelen haberler çelişkili olmasa, ittifak halinde olsaydı asla onları bırakıp da başka deliller aramazdık. Çünkü hak, onların üzerinde oldukları şeydedir, ötesinde değil. Tevfik Allah'tandır.

C) BOŞAMA YETKİSİ VE ŞER'İ TAHLÎL

1— Boşama Yetkisi Kocanın Elindedir:

Yüce Allah: "Ey imân edenler! Mü'min kadınları nikâhladığınız, sonra da onları boşadığınız zaman..."[1] ve yine: "Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, ya onları iyilikle tutun, yahut iyilikle bırakın."[2] buyurmakta ve talâkı nikâh edene has kılmaktadır. Çünkü tutma hakkı —ki o ric'attir— ona aittir.

İbn Mâce, *Sünen*'inde İbn Abbas'tan şunu rivayet eder: "Hz. Peygamber'e (s.a.) bir adam gelir ve: "Ya Rasûlallah; efendim beni cariyesi ile evlendirdi. Şimdi de aramızı ayırmak istiyor." dedi. Hz. Peygamber hemen minbere çıktı ve: "Ey insanlar! Ne oluyor ki, sizden biriniz cariyesini kölesiyle evlendiriyor, sonra da aralarını ayırmak istiyor. Biliniz ki talâk, bacağı tutana aittir." buyurdu.[3]

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc—Atâ senediyle İbn Abbas'tan nakleder: O şöyle derdi: "Kölenin talâkı efendisinin elindedir. Eğer o boşarsa, boşaması caizdir. Eğer aralarını ayırırsa —her ikisi de onun köleleriyse— bu bir talâk sayılır. Eğer köle kendisinin, cariye bir başkasının ise, efendi isterse yine boşayabilir."[4]

1. Ahzâb, 33/49.
2. Bakara, 2/231.
3. İbn Mâce, 2081. Senedinde zayıf olan İbn Lehîa vardır. Diğer râvileri sikadır. Müellif, Kur'an'a uygunluğu ve tatbikatın o doğrultuda olmasıyla bunu desteklemiştir.
4. Abdürrezzâk, *Musannef*, 12960.

Sevrî, Abdülkerim el-Cezerî—Atâ kanalıyla yine İbn Abbas'tan: "Kölenin talâkı, ayrılığı bir şey değildir." dediğini rivayet eder.

Abdürezzâk, İbn Cüreyc'den nakleder: Ebu'z-Zübeyr, köle ve cariye hakkında, Nâfi'i şöyle derken işitmiştir: "Efendileri aralarını birleştirir ve ayırır."[5]

Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü uyulmaya daha lâyıktır. Önce geçen İbn Abbas hadisini —her ne kadar isnadı tenkide açıksa da—, Kur'an desteklemektedir. Tatbikat da o doğrultudadır.

Üçten daha az sayıda boşanan çiftlerin, kadının yaptığı ikinci evlilikten sonra tekrar birbirlerine dönmeleri durumunda üç talâkla mı, geriye kalan talâkla mı dönerler?

İbnü'l-Mübârek; Osman b. Miksem—Nübeyh b. Vehb—kavminden bir adam—ashabtan bir adam senediyle nakleder: Hz. Peygamber (s.a.), üçten daha az sayıda boşanan bir kadına, ikinci evliliğinden sonra kocasının tekrar rücûu durumunda, (üç talâkla değil) geriye kalan talâk hakkı ile döner şeklinde hükümde bulunmuştur.[6]

Her ne kadar bu haberin senedinde bir zayıf ile bir meçhul râvi varsa da, büyük sahabîler de o doğrultuda düşünmektedirler. Nitekim Abdürrezzâk, *Musannef*'inde, Mâlik ve İbn Uyeyne'den, onlar Zührî, İbnü'l-Müseyyeb, Humeyd b. Abdurrahman, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd ve Süleyman b. Yesâr'dan nakletmiştir. Bunların hepsi de: "Ebu Hureyre'den işittim şöyle diyordu." derler. Ebu Hureyre: Ömer b. el-Hattâb'dan işittim, şöyle diyordu: "Herhangi bir kadını, kocası bir veya iki talâkla boşar, sonra terkeder, kadın da bir başkası ile evlenir, ikinci koca ölür veya kadını boşarsa, bu durumda birinci kocanın onu nikâhlaması halinde, kadın onun yanında geriye kalan talâkı üzere bulunur." der.[7]

Ali b. Ebî Tâlib, Übey b. Kâ'b, İmran b. Husayn'dan (r. anhum) da aynısı nakledilmiştir.[8]

İmam Ahmed; "Bu ileri gelen sahabîlerin görüşüdür." demiştir.

İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbas (r. anhum) ise, "Üç talâkla döner."

5. *Musannef*, 12964.
6. *Musannef*, 11159. Osman b. Miksem'i, Yahya el-Kattân ile İbnü'l-Mübârek, terketmişlerdir. İmam Ahmed: "Hadisi münkerdir." der. Nesâî ve Dârakutnî: "Metrûktur" derler.
7. *Musannef*, 11150. İsnadı sahihtir.
8. *Musannef*, 11154-11158.

demişlerdir.[9] İbn Abbas: "Yeni bir nikâh, yeni bir talâk." der.

Muhaddisler birinci görüşü benimsemişlerdir: İçlerinde İmam Ahmed, âfiî, Mâlik de vardır. Ebu Hanife de ikinci görüşü benimsemiştir. Tabiî bu, ikinci kocanın zifafı durumundadır. Eğer zifafa girmemişse, hepsine göre de, eskiden kalan talâk sayısı ile döner. en-Nehaî: "Bu konuda ihtilâf bulunduğunu işitmedim. Eğer meseleyle ilgili hadis sabit olsaydı, ihtilâfı kesmiş olurdu. Sahabeden gelen haberler uyum arzetseydi, onlar da ihtilâfın halli için yeterli olurdu." der.

Meselenin fıkhî yönü, karşılıklı denge halindedir. Çünkü ikinci kocanın zifafı, üç talâkı yıkıp, kadını birinci kocaya yeni talâkla döndürdüğüne göre, daha az sayıdaki talâkı evleviyetle yıkması gerekir. Birinci görüşün sahipleri ise şöyle diyorlar: Üç talâkla boşanan kadının birinci kocaya helâl olabilmesi için onunla cimâda bulunması şart olunca, mutlaka onun yıkılması ve yeni talâkla iadesi kaçınılmaz olmaktadır. Üçten daha az sayıda boşanmış kadının durumunda ise, ikincinin cimâı, izale edeceği bir haramlıkla karşılaşmamaktadır. Birinciye helâl olabilmesi için zaten cimâ şart da değildir. Birinci koca ve kadını ona helâl kılma açısından ikincinin zifafının varlığı ile yokluğu aynıdır. Dolayısıyla zifaf olmama durumunda olduğu gibi, kalan talâk üzere geri döner. Çünkü onun ne nikâhının ne de cima'ının bir etkisi yoktur. Birinicinin talâkı ikincinin cimâıyla bir etki görmeyecek şekilde ilişkilidir.

2— Şer'î Tahlîl (Hulle):

Üç talâkla boşanmış kadının, birinci kocaya tekrar helâl olabilmesi için, ikinci kocanın onunla zifafa girmiş olması hakkındaki hükmü:

Sahihayn'da sabittir. Hz. Âişe validemiz anlatır: Rifâa el-Kurazî'nin hanımı Hz. Peygamber'e gelir ve: "Ya Rasûlallah! Rifâa beni üç talâkla boşadı ve ben ondan sonra Abdurrahman b. Zebîr ile evlendim. Ama gerçek şu ki, onunki elbisenin saçağı gibi bir şey." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Galiba sen Rifâa'ya geri dönmek istiyorsun. Hayır. Sen onun balcığını, o da senin balcığını tatmadıkça (dönemezsin)." buyurmuştur.[10]

Sünen-i Nesâî'de Hz. Âişe'nin rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.): "Balcık, cimadır; isterse inzal (boşalma) olmasın." buyurmuştur.[11]

9. *Musannef*, 11163-11166.
10. Buharî, 68/37; Müslim, 1433.
11. Matbû olan Nesâî'de bulamadık. Belki de *el-Kübrâ*'sındadır. Ahmed, 6/62. Senedinde meçhul bir râvi vardır. Heysemî *Mecmau'z-Zevâid*'de (4/341) zikretmiş ve Ebu Ya'lâ'ya nisbet ederek: "İsnadında Ebu Abdülmelik el-Mekkî vardır. Bu hadisten başkasında onu görmedim. Diğer râvileri Sahih'in râvilerindendir." demiştir.

Yine Nesâî'de İbn Ömer'den nakledilir: Hz. Peygamber'e (s.a.) sordular: "Adam karısını üç talâkla boşar, öbürü onunla evlenir. Kapıyı sürgüler, perdeleri indirir, sonra cimada bulunmadan onu boşar. (Bu kadın birinciye helâl olur mu)?" Hz. Peygamber: "Diğeri onunla cima etmedikçe birinciye helâl olmaz." buyurdu.[12]

Bu hadisler şu hükümleri içerir:

1— Kadının, kocası aleyhine söylediği cimaa kâdir olmadığı şeklindeki beyanı kabul edilmez.

2— Üç talâkla boşanmış kadının birinci kocaya tekrar helâl olabilmesi için, sadece akdin yeterli olacağını ileri sürenlerin aksine, ikinci kocanın mutlaka cimada bulunması da şarttır. Akitle yetinme görüşü, kesin sünnetle merduttur.

3— İnzal şartı yoktur. Balcığından tatmaktan ibaret olan sadece cima yeterlidir.

4— Hz. Peygamber (s.a.) helâllik için, ne mücerred istek halinde kalan nikâh akdini (عقد رغبة), ne de onun peşinde gelen onunla başbaşa kalma, kapıların sürgülenmesi, perdelerin indirilmesi durumlarını yeterli görmemiş, mutlaka cimanın bulunmasını şart koşmuştur. Bundan şu çıkar: Hulle nikâhı yani zevc ve zevcenin sureta nikâh yapmak ve böylece kadının birinci kocasına helâllığını sağlamaktan başka bir amaçları bulunmayan mücerred akit, helâllık için evleviyetle yeterli olmaz. Çünkü devamı maksut olan rağbet akdi yeterli görülmeyip, cinsel ilişkinin bulunması şart koşulunca, kadını tutma konusunda hiç arzusu bulunmayan, sadece birinciye helâl kılması için yapılan "ödünç teke" akdi nasıl yeterli olabilir? Zira o, öşürcülerin damızlık için çekilen ödünç eşeği gibi, tamamen iğreti bir kocadır.

Kocasının, kendisini boşadığına bir şahidi bulunan kadın hakkında, kocasının da inkârı durumunda hükmü:

İbn Vaddah; İbn Ebî Meryem—Amr b. Ebî Seleme—Züheyr b. Muhammed—İbn Cüreyç—Amr b. Şuayb—babası—dedesi senediyle Hz. Peygamber'den (s.a.) şunu rivayet eder: "Kadın kocasının kendisini boşadığını iddia eder ve âdil bir şahid de getirirse, kocaya yemin verdirilir. Eğer (boşamadığına) yemin ederse şahidin şehadeti anlamsız olur. Eğer yemine yanaşmazsa, onun bu hali (nükûl) diğer şahit yerine geçer ve talâkı caiz olur."[13]

12. Nesâî, 6/149; Ahmed, 4776, 4777. Senedinde Rezîn b. Süleyman el-Ahmerî vardır. Süleyman b. Rezîn ve Sâlim b. Rezîn denilir; mechuldür. Diğer râvileri sikadır. Taberî, 2/477-478.
13. İbn Mâce, 2038. Râvileri sikadır. Bûsırî, *ez-Zevâid*'de sahih olduğunu belirtmiştir.

Bu hüküm aşağıdaki durumları içerir:

1— Talâk konusunda ne bir şahidin şahitliğiyle, ne de bir şahitle birlikte kadının yeminiyle iktifa edilmez. İmam Ahmed: "Bir şahid ve yeminle yetinmek sadece mal davalarına hastır. Had (ceza), nikâh, talâk, azad etme, hırsızlık, öldürme gibi hususlarda bir şahid ve yeminle hüküm verilmez." der. Bir başka rivayette İmam şöyle demiştir: "Köle, efendisinin kendisini âzad ettiğini iddia etse ve bir şahit getirse, şahid yanında yemin de etse hür olur." Hırakî'nin tercihi de budur. Yine İmam: "Bir köleye sahip olan iki ortaktan her biri, diğerinin kendi payını âzad ettiğine dair iddiada bulunsa, her ikisi de varlıklı olmasalar, fakat âdil olsalar, köle için onlardan her biri ile birlikte yemin etme ve böylece hür olma durumu vardır. Biri ile birlikte yemin ederse, yarısı hür olur." der. Fakat İmam'dan Talâkın bir şahid ve yeminle sabit olacağına dair herhangi bir beyanda bulunduğu bilinmemektedir.

Bu Amr b. Şuayb hadisi talâkın, bir şahit ve kocanın yeminden kaçınması ile sabit olacağına delâlet etmektedir. İnşaallah doğrusu da budur. Çünkü Amr b. Şuayb—babası—dedesi senediyle gelen hadisle ihticacta bulunmayan, bazı konularda muhalefet etse bile onun üzerine hüküm bina etmeyen bir imamın varlığı bilinmemektedir. İbn Cüreyc'den rivayet eden Züheyr b. Muhammed sikadır. *Sahihayn*'da rivayetlerine yer verilmiştir. Amr b. Seleme, Ebu Hafs el-Tenîsî'dir. Yine aynı şekilde *Sahihayn* râvilerindendir. Amr b. Şuayb hadisini delil olarak kullanan bilmelidir ki, bu onun en sahih hadislerinden biridir.

2— Kadının iki şahidi (beyyine) bulunmadığı takdirde talâk davasında kocaya yemin verdirilir. Ancak yemin, dava konusunun bir şahidle kuvvet kazanması durumunda verdirilir.

3— Talâk davalarında bir şahid ve davalının yeminden kaçınmasına istinaden hüküm verilebilir. İmam Ahmed, iki rivayetten birinde, şahid olmasa bile, sırf kocanın nükulü (yeminden kaçınması) ile talâkın vukuuna hükmeder: Kadın, kocasına karşı talâk davasında bulunsa, iki rivayetten birinde, kocaya yemin verdirir. O yeminden kaçınırsa, aleyhine hükmedilir. Kadın bir şahit getirir ve koca da, kadının davasının asılsızlığına dair yemin etmezse, bu takdirde nükûl ile aleyhine hükümde bulunmak daha güçlüdür.

Hadisin zâhiri: Kadın bir şahit ikâme etmedikçe, nükûl ile koca aleyhine hükümde bulunulamayacağı şeklindedir. İmam Mâlik'ten gelen bir rivayette de öyledir. Nitekim şahitsiz sırf davada bulunması ve kocanın yeminden nükûlü ile hükme gidilmez. Kocanın nükûlü ile hüküm verileceği görüşünde olanlar şöyle diyorlar: Nükûl, ya ikrardır ya da beyyinedir. Her ikisi ile de hüküm verilebilir. Ancak bu tez, kısas davasındaki nükûl ile bozulur. Buna şöyle

cevap verilir: Nükûl bedel ile mübah olabilen —ki bunlar mâlî davalardır— hususlarda ihtiyacı karşılayan bir bedeldir. Mali davalara ait haklar; nikâh ve ilgili konularına ait hakların daha altındadır.

4— "Nükûl" (yeminden kaçınma), beyyine (şahit vb.) makamındadır. Kadın bir şahit getirince —ki bu beyyinenin yarısıdır— nükûl de diğer yarısının yerine geçmiş, böylece beyyine tamamlanmış oldu.

Biz bu konudaki mezhepleri (görüşleri) zikrediyoruz: Ebu'l-Kâsım b. el-Cellâb, *Tefsîr*'inde şöyle der: "Kadın kocasına karşı talâk davasında bulunursa, sırf dava etmiş olmasıyla kocaya yemin verdirilmez. Eğer kadın davasına bir şahit getirirse, şahidi ile birlikte kendisine yemin verdirilmeye gidilmez. Bununla kocası aleyhine talâk sabit olmaz." Onun söylediği bu durumda, dört imam arasında bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Devamla ediyor: "Ancak bir şahidi ikâmesi durumunda kocaya yemin verdirilir: Eğer yemin ederse, kadının davasından beraet etmiş olur."

Ben derim ki: Bu konuda fukahanın iki ayrı görüşü vardır. Her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir.

Birincisi: Kadının davasından ötürü kocaya yemin verdirilir. Bu Şâfiî, Mâlik ve Ebu Hanife'nin görüşleridir.

İkincisi: Yemin verdirilmez şeklindedir.

Eğer biz "yemin verdirilmez" dersek bir problem bulunmamaktadır. Eğer "yemin verdirilir" dersek ve adam da nükûlde bulunarak yeminden kaçınırsa, bu durumda nükûle dayanılarak karısının boş olduğuna dair hükme gidilebilir mi? Bu konuda İmam Mâlik'ten iki rivayet vardır: Birincisi: "Bu hadisle amel edilir ve kadın bir şahit ve nükûlle boş olur." Eşheb'in tercihi de budur. Aynı zamanda bu görüş son derece güçlüdür. Çünkü şahit ve nükûl farklı iki cihetten gelen iki sebeptir. Dolayısıyla davacı tarafı bunlarla kuvvet kazanır ve lehine hükmedilir. Haber ve kıyasın gereği de budur.

İmam Mâlik'ten gelen ikinci rivayet ise: "Koca nükûlde bulunduğunda hapsedilir. Eğer hapis süresi uzarsa (ve yeminden kaçınmada ısrar ederse) bırakılır." şeklindedir. İmam Ahmed'den gelen rivayetler; kadının talâk davasında nükûlle hükmedilebilir mi konusunda ikiye ayrılmıştır. Ona göre, şahid ikâmesinin bir etkisi yoktur. Kadının talâk davasında bulunması durumunda, bu konuda kocaya yemin verdirilip verdirilemeyeceği konusunda iki rivayet vardır. Eğer "yemin verdirilmez" dersek, kadının davasının bir etkisi olmaz. Eğer "Yemin verdirilir." dersek ve koca da kaçınırsa, bu durumda aleyhine talâkla hükmedilebilir mi? İki rivayet vardır. İnşaallah ileri de "Nükûl ile hüküm verme" bahsinde geleceği gibi ikrar mıdır, bedel midir yoksa beyyine yerine mi geçmektedir, orada görülecektir.

3— Hz. Peygamber'in (s.a.) Eşlerini Muhayyer Bırakması:

Sahihayn'da Hz. Âişe'den rivayet edilir: Şöyle anlatır:

Rasûlullah'a (s.a.) kadınlarını muhayyer bırakması emrolununca benden başladı ve buyurdu ki:

Ben sana bir şey söyleyeceğim, ama ebeveyninden emir almadan (cevap vermeye) acele etmeyebilirsin."

Rasûlullah (s.a.) annemle babamın O'ndan ayrılmamı emretmeyeceklerini pekâlâ biliyordu. Sonra şu âyeti okudu:

"Ey Peygamber! Eşlerine söyle: Eğer siz, dünya hayatını ve onun zînetini istiyorsanız, gelin size müt'a (boşanma bedeli) vereyim ve sizi güzellikle boşayayım! Yok Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu dilerseniz bilin ki, Allah, sizden güzel hareket edenlere büyük bir ecir hazırlamıştır."[14]

Ben O'na: "Bunun nesi için annemle babamdan izin isteyecekmişim! Ben Allah'ı, Rasûlü'nü, ahiret yurdunu dilerim." dedim. Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer eşleri de benim yaptığım gibi yaptılar. Bu bir talâk değildi."[15]

Rebîa ve İbn Şihâb şöyle diyorlar: Hz. Peygamber'in (s.a.) zevcelerinden birisi kendi nefsini tercih etti ve gitti. Kesin ayrılıktı. İbn Şihâb: "Kadın bedevî idi." der. Amr b. Şuayb: "O Dahhâk el-Âmiriyye'nin kızıydı. Âilesine döndü." der. İbn Habîb ise: "Hz. Peygamber (s.a.) onunla gerdeğe girmişti." der.

Gerdeğe girmediği de söylenir. Hayvan kığılarını toplar ve: "Ben bahtsız bir kadınım." derdi.

Âlimler bu muhayyer bırakma konusunda, iki konuda ihtilâf etmişlerdir: Birincisi: Muhayyerlik hangi konuda idi? İkincisi: Hükmü ne idi?

Birincisini ele alalım: Cumhûra göre muhayyerlik, Hz. Peygamber (s.a.)ile beraberlik ya da ayrılık konusundaydı. Abdürrezzâk ise *Musannef*'inde Hasan'dan, "Allah Teâlâ onları, sadece dünya ve ahiret arasında muhayyer kılmıştır. Onları talâk hakkında muhayyer kılmamıştır."[16] sözünü nakleder. Kur'an'ın söz akışı (siyak) ve Hz. Âişe'nin sözü, onun bu görüşünü reddetmektedir. Şüphesiz Allah Teâlâ onları, Allah ve Rasûlü ve ahiret yurdu ile dünya hayatı ve zineti arasında muhayyer bırakmış ve Allah'ı, Rasûlü'nü ve

14. Ahzâb, 33/28-29.
15. Buharî, 65/33 (5); Müslim, 1475.
16. *Musannef*, 11984.

ahiret yurdunu tercih etmelerinin gereğini Hz. Peygamber (s.a.) ile beraberlik, dünya ve zinetini tercih etmelerinin gereğini de kendilerine müt'a verilmesi ve güzellikle salıverilmeleri kılmıştı ki tabiî bu da şüphesiz ve ihtilâfsız talâk olmaktadır.

Hüküm konusundaki ihtilâfları ise iki noktadadır:

1) Kocayı tercih etme durumunda hüküm nedir?

2) Kendi nefsini tercih etmesinin hükmü nedir?

Birinci konu: Ashabın büyük çoğunluğunun, bütün validelerimizin ve ümmetin tamamına yakın bir kısmın kabul ettiği görüşe göre, muhayyer olan kadının, kocasını tercih etmesi durumunda boşanma olmaz, sadece muhayyer kılma talâk değildir. Bu Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Abbas ve Âişe'den sahih olarak nakledilmiştir. Hz. Âişe şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.) bizi muhayyer kıldı. Biz de onu tercih ettik. Bunu bir talâk saymadık." Aynı şey Ümmü Seleme, kızkardeşi ve Abdurrahman b. Ebî Bekir'den de gelmiştir.

Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit ve sahabeden bir gruptan sahih olarak nakledildiğine göre de: "Eğer kadın kocasını tercih ederse bu bir ric'î talâktır." Hasan (el-Basrî)'nin görüşü de böyledir. İshak b. Mansûr rivayetinde İmam Ahmed: "Eğer kocasını tercih ederse bu bir talâktır. Koca ric'ata sahiptir. Eğer kendi nefsini tercih ederse, bu takdirde üç talâk olur." der. Ebu Bekir: "Bu rivayetle İshak b. Mansûr teferrüd etmiştir. Amel çoğunluğun görüşü üzeredir." demiştir. *el-Muğnî* sahibi (İbn Kudâme) şöyle der: "Bu görüşün izahı şöyledir: "Muhayyer kılma" sözü, kocasının talâka niyet ettiği bir kinaye lafzıdır. Dolayısıyla sırf bu ifadeyi kullanmasıyla, diğer kinaye lafızlarda olduğu gibi, talâk vaki olur. Bu bizzat Hz. Âişe'nin de tasrih ettiği husustur." Doğrusu, Hz. Âişe'nin bunun talâk olduğunu red ve inkârı şeklindedir. Çünkü, validelerimiz Peygamberimizi tercih ettiklerinde onlara: "Bir talâkınız vukubulmuştur." dememiş, onlara ric'atte bulunmamıştır. Bu konuyu en iyi bilen kimse bizzat içinde olması hasebiyle Hz. Âişe'dir. Nitekim ondan sahih olarak: "Bu bir talâk değildi."; başka bir rivayette: "Onu talâk saymadık."; bir başka hadiste, kendisine tevdi edilen bir soruya cevaben verdiği: "Rasûlullah (s.a.) da bizi muhayyer bıraktı. (Yani şimdi) o bir talâk mıydı?" ifadeleri nakledilmiştir.[17]

"Muhayyer kılma ric'î bir talâktır" şeklinde düşünenlerin mülahazası şu olmalıdır: "Muhayyer kılma" temliktir. Kadın ise kendisine ancak boşanmış olduğunda mâlik olabilir. Dolayısıyla temlik, talâkın vukûunu gerekli kıl-

17. Bk. Müslim, 1477 (24-26)

maktadır. Bu mülahaza, iki önermeye dayanmaktadır: Birincisi: Muhayyer kılma temlik demektir. İkincisi: Temlik talâkın vukûunu gerekli kılar. Her iki önerme de doğru değildir: Muhayyer kılma temlik değildir; eğer temlik olsaydı, mülkünde ikâmdan evvel, talâkın vukuunu gerektirmezdi. Çünkü nihayet bu, koca daha önce talâka nasıl mâlikse ve mülkünde kullanmadan düşmüyorsa, kadının da aynı şekilde ona mâlik olması demektir. Hem dedikleri doğru olsaydı, o zaman bâin talâk olması gerekirdi. Çünkü ric'î talâkta kadın, kendi nefsine mâlik değildir.

Muhayyer kılma hususunda fukaha ihtilâf etmişlerdir: Nedir bu? Temlik mi, tevkil mi veya bir kısmı temlik bir kısmı tevkil mi, yoksa derhal boşama mı (müneccez tatlik) ve nihayet asla bir neticesi olmayan boş bir tasarruf mu? Bu beş ayırım İmam Ahmed ve Mâlik mezhebleridir. Ebu'l-Hattâb, *Ruûsu'l-Mesâil*'de şöyle der: O temliktir, (kadının) kabulüne bağlıdır. İbn Kudâme ise *Muğnî*'de: Koca: (أمرك بيدك) "=Emrin elindedir." veya: (اختاري) "=Tercih et." der, ve kadın da: "Kabul ettim." derse bir şey lâzım gelmez. Çünkü "Emrin elindedir." sözü tevkil (vekâlet verme) dir. Kocanın sözüne "Kabul ettim." şeklinde karşılık vermesi, "Vekâleti kabul ettim." demek olur ve bir şey gerekmez. Nitekim yabancı bir kadına: "Karımın emri (boşanma işi) senin elindedir." demesi ve onun da: "Kabul ettim." demesi gibi olur. "Tercih et!" sözü de o mânadadır. Yine aynı şekilde kadının: (أخذت أمري) "=Emrimi aldım." demesi durumunda da bir şey lâzım gelmez. İmam Ahmed, İbrahim b. Hânî rivayetinde bu ikisine temas etmiş ve: Koca, karısına: "Emrin elindedir." der ve kadın da: "Kabul ettim!" derse, işin gerçeği meydana çıkıncaya kadar bir şey lâzım gelmez. Eğer kadın: (أخذت أمري) "=Emrimi aldım." derse bu bir şey değildir. Eğer karısına: (اختاري) "=Tercih et." der ve kadın da: "Nefsimi kabul ettim." veya: "Nefsimi tercih ettim." derse bu daha açık olur, demiştir.

İmam Mâlik; (اختاري) "=Tercih et." sözü ile (أمرك بيدك) "=Emrin elinedir." sözlerini birbirinden ayırmış, ikinciyi temlik; "Tercih et" sözünü de temlik değil muhayyer kılma saymıştır. Mâlikî âlimler: "O tevkildir." demişlerdir.

Şâfiî'nin iki görüşü vardır: Birincisi: Temliktir. Şâfiî âlimlerince sahih olan da budur. İkincisi, tevkildir. Bu da mezheb-i kadimidir.

Hanefîler; temliktir, demişlerdir.

Hasan ve ashabtan bir grup ise: "Bu bir boşamadır ve derhal bir talâk vuku bulur, kocanın rücû hakkı vardır." demişlerdir. Bu aynı zamanda, İbn Mansûr rivayetinde İmam Ahmed'den de nakledilmiştir.

Zâhirîler ve bir diğer grup sahabî ise: "Bununla talâk vuku bulmaz. Kadın ister kendisini tercih etsin, ister kocasını farketmez. Talâkın vukuu konusunda muhayyer kılmanın hiçbir etkisi yoktur." demişlerdir.

Biz, bu görüşlerin dayanaklarını zikretmek istiyoruz:

"Temliktir" görüşünde olanlar şöyle delil getirmeye çalışıyorlar:

Kadınlığından istifade hakkı, kocaya ait iken, kadına dönünce bu bir gerçek temlik olur.

Yine "tevkil" vekilin, vekil kılındığı konuyu doğrudan yapabilmesi için ehliyet şartına sahip olmasını gerektirir. Kadın ise talâk vermeye ehil değildir. Bu yüzdendir ki bir koca, karısını boşamak üzere bir kadına vekâlet verse, bir görüşe göre bu sahih olmaz. Çünkü kadının doğrudan talâkı kullanma ehliyeti yoktur. Sahih görenler ise: "Nasıl ki kocanın, karısını boşamak üzere bir erkeğe vekâlet vermesi sahihse, aynı şekilde onu boşamak üzere bir kadını tevkil etmesi de sahih olur." derler.

Sonra burada tevkilin manasını anlamak mümkün değildir. Çünkü vekil —kendisi değil— müvekkili adına tasarruf eden kimsedir. Burada kadın ise kendi nefsi ve çıkarı için tasarrufta bulunmaktadır. Bu ise vekilin tasarrufuna özde ters düşer.

İbn Kudâme'nin nakline göre, "tevkildir" görüşünde olanlar şöyle diyorlar: "O temliktir."[18] diyenlerin sözü doğru değildir. Çünkü talâkın temliki sahih değildir ve kocadan bir başkasına da intikal etmez. Onun yerine bir başkası ancak nâib olabilir. O konuda, başkasını nâib kılmak istediğinde, bu başka bir şey değil ancak tevkil olur.

Sonra eğer temlik olsaydı, kadının kadınlığından istifade üzerindeki mülkiyetin, kadına geri intikali iktiza ederdi. Bu ise muhaldir. Çünkü bu hiçbir zaman kadından çıkmamıştır ki. Bunun içindir ki, kadının şüphe yolu ile cima edilmesi durumunda mehir kendisinin olmakta, kocanın olmamaktadır. Eğer koca kadınlığından istifade mülkiyetine sahip olsaydı, onun bedeline de sahip olurdu. Nitekim bir malın menfaatine mâlik olanlar, o menfaatin bedeline de mâliktirler.

Yine, eğer temlik olsaydı, kadın talâka mâlik olurdu. O takdirde de kocanın talâka mâlikiyeti kalmazdı. Zira bir şeyin bütün parçaları ile aynı anda, iki ayrı mâlikin mülkü olması muhaldir. Koca muhayyer kıldıktan sonra

18. Metinde, "O tevkildir" şeklinde ise de sözün gelişinden "O temliktir" olması gerektiği anlaşılıyor.

da talâka mâliktir. Dolayısıyla kadın talâka mâlik olamaz. Ama bizim dediğimiz böyle değildir. Bu bir tevkil ve nâib kılma işidir. Koca mâliktir. Zevce ise onun nâibi ve vekildir.

Yine şayet ona "Kendini boşa!" dese, sonra boşamayacağına dair yemin etse, kadın kendisini boşasa yemininde hânis (yalancı) olur. Bu da kadının kendisinin nâibi ve asıl boşayanın koca olduğunu gösterir.

Sonra "O temliktir" sözünüzü ele alalım: Bununla ya "Ona nefsini temlik etmiştir." demeyi kasdediyorsunuz, ya da "Boşama hakkını temlik" demeyi. Eğer birinci mânayı kasdediyorsanız, o zaman kadının sadece "Kabul ettim." demesi ile talâk vuku bulur, demeniz gerekir. Çünkü koca, kadınlığından istifade hakkını mülkiyetinden çıkarmayı gerektiren icabda bulunmuş ve kadın tarafından gelen "kabul" de icab ile kenetlenmiştir. Eğer ikinci mânayı kasdediyorsanız, bu bir tevkil demektir. Kullanılan ifadenin değişikliği farketmez.

Muhayyer kılma şekillerini ayırıma tâbi tutan Mâlikî fukahası şöyle diyorlar: Koca, karısına: (أمْرُكِ بيدكِ) "=İşin elindedir." veya (جعلت امرَك إليك) "=İşini sana verdim." veya (مَلَّكْتُكَ أمرك) "=İşini sana temlik ettim." derse bu ifadeler temlik demektir. (اختارى) "=Tercih et." derse, bu da muhayyer kılmadır. Aralarında hem hakikaten, hem de hükmen fark vardır: Hakikatte farka gelince; (اختارى) "=Tercih et!" ifadesi kadının muhayyer bırakılmasından fazla bir mâna içermez. Bununla koca, kadına nefsini temlik etmemiştir. Sadece iki şey arasında onu muhayyer kılmıştır. "İşin elindedir." sözü böyle değildir. Çünkü bu, ancak kadının kendine mâlik olması durumunda elinde olabilir. Hüküm açısından ele aldığımızda da farklıdır. Çünkü koca, "İşin elindedir." deyip de "Ben bununla bir talâka niyet ettim." derse, söz yeminle birlikte kendisinindir. "Tercih et." dediğinde kadın kendisini üç talâk boşarsa, üçü de vuku bulur. İsterse koca "Ben bir talâk kasdettim." desin. Ancak bu durumda kadın, zifaf vaki olmamış biriyse, o zaman bir talâk kasdı hususunda söz yeminle birlikte kocanındır. Çünkü muhayyer kılma, kadının kendi nefsini tercihte bulunabilmesini gerektirir. Bu da ancak ayrılıkla (*beynûnet*) gerçekleşir. Eğer kadınla zifaf vuku bulmuşsa bu, ancak üç talâkla tahakkuk eder. Eğer zifaf olmamışsa bir talâkla da bâin olur. "İşin elindedir." sözü ise böyle değildir. Çünkü bu ifade kendisi ile kocası arasında bir tercihte bulunmasını gerektirmez; aksine emrini ona temlik anlamı taşır ve bu üç talâkla ayrı kılmak veya bir talâk ve akabinde dolan iddetle ayrı kılmak suretiyle nefini ona temlik etmek mânalarını, her ikisini de kapsar. Koca bu muhtemel mânalarından birini kasdettiğinde sözü kabul edilir.

Doğrusu, bu izahları aynısıyla (اختاري) "= Tercih et" sözü için de vâriddir ve kendilerini bağlar. Çünkü bu söz de kadının "Nefsini üç talâkla veya bir talâk ve arkasından biten iddetle kendini bâin (ayrı) kıl." mânalarına şamildir. Hatta "İşin elindedir." sözü, üçün temliki hususunda "tercih et" sözünden daha da açıktır. Çünkü "işin (emrin)" ifadesi gramer bakımından muzaaf, muzaafun ileyh (isim tamlaması) olması açısından "ne var ne yok bütün emrini" içine alır. "Tercih et" sözü ise mutlaktır, umumîliği yoktur. Dolayısıyla üç talâk onun neresinden çıkıyor? İmam Ahmed'in ortaya koyduğu budur. Çünkü o, "Tercih et" ifadeleri hakkında: "Bununla kocanın niyeti olmaksızın, zevce tek bir talâktan fazlasına mâlik değildir." demiş; "Emrin elindedir", "Talâkın elindedir.", "Talâk konusunda seni tevkil ettim." ifadeleri hakkında ise, "Kadın bunlarla üç talâk hakkına sahip olur." demiştir. Yine ondan bir başka rivayet daha vardır; bu da: "Kadın ancak kocanın niyeti ile buna mâlik olabilir." şeklindedir.

"Derhal boşama olur." diyenlerin bakış açısı ve görüşlerinin zayıflığı daha önce geçti.

"Bu bir boş sözdür, bir şey lâzım gelmez." diyenlere gelince; bunların iki dayanakları vardır: Birincisi: Allah talâkı kadınların eline değil, sadece erkeklerin yetkisine vermiştir. Allah'ın koyduğu, kulun dileğiyle değişmez. Dolayısıyla kocanın, talâkı, kendisine Allah'ın asla talâk yetkisi vermediği bir kimseye tevdi edebilme hakkı yoktur.

Ebu Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebu Bekir b. Ayyâş—Habîb b. Ebî Sâbit senediyle nakleder: Bir adam, hanımlarından birisine: "Eğer şu dengi (yükü) şu eve sokarsan, kumanın emri senin elindedir." der ve kadın onu içeri sokar. Sonra da (kuması için): "O boştur." der. Durum Hz. Ömer'e intikal ettirilir. O kadını adamdan ayırır. Yolları üstünde Abdullah b. Mes'ûd'a uğrarlar ve durumu ona haber verirler. İbn Mes'ûd onları Hz. Ömer'e götürür ve:

"— Ey Mü'minlerin emîri! Şüphesiz Allah Teâlâ, erkekleri kadınlar üzerine hâkim kılmıştır; kadınları erkekler üzerine hâkim kılmamıştır." der. Hz. Ömer:

— Ne düşünüyorsun? der. İbn Mes'ûd:

— O karısıdır diye düşünüyorum, diye cevap verir. Hz. Ömer:

— Ben o görüşteyim der ve onu bir sayar.

Ben derim ki: "Onu bir sayması" muhtemelen kocanın "Kumanın emri elindedir" sözü sebebiyledir. Bu söz, talâk hakkında kinaye olmuş olur. Yine muhtemeldir ki, kumasının "O boştur" sözüne istinaden bir talâk say-

mıştır. Kadının koca üzerine hâkim olmaması için (üç talâkla) ayırma yetkisini kadına vermemiştir. Doğrusu bu haberde, bu grubun görüşü doğrultusunda bir delil yoktur. Hatta denilebilir ki bu haber onların aleyhine bir hüccet olarak kabul edilebilir.

Ebu Ubeyd, Abdülgaffar b. Davud—İbn Lehîa—Yezîd b. Habîb senediyle nakleder: İranlı Rümeysa, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Bekr'in nikâhındaydı. Emrini ona temlik etti. Kadın da üç defa (kocasına) "Sen boşsun!" dedi. Hz. Osman, Muhammed'e: "Hata ettin. Onun talâk hakkı yoktur. Çünkü kadın boşayamaz." dedi.

Bu haber de onlar için bir delil olamaz. Zira Hz. Osman sadece, kadın talâkı mahalline isnad etmediği için geçerli kabul etmemiştir. Koca da: "Ben senden boşum" dememiştir. Bu, Abdürrezzâk'ın rivayet ettiği durumun bir benzeri olmaktadır: İbn Cüreyc—Ebu'z-Zübeyr—Mücâhid senediyle nakleder: Bir adam İbn Abbas'a gelir ve:

— Karıma emrini temlik ettim, o da beni üç talâkla boşadı, der. İbn Abbas:

— Allah ona yıldızını şaşırtmış. Talâkı, ancak sen ona verebilirsin, onun sana talâk verme hakkı yoktur, demiştir. [19]

Esrem: Ebu Abdullah'a, karısına "Emrin elindedir." diyen bir adamın durumu nedir? diye sordum. O dedi ki: Hz. Osman ve Ali (r.a.) "Hüküm kadının hükmettiğidir." dediler. Ben: "Ben nefsimi üç talâk boşadım" derse? dedim. O: "Hüküm kadının hükmettiğidir." dedi. Ben: Kadın "Seni üç talâk boşadım." derse? dedim. O: "Kadın boşayamaz." dedi ve İbn Abbas'ın, "Allah ona yıldızını şaşırtmış." hadisi ile istidlâlde bulundu. Hadisi Vekî'den, Şûbe'den, el-Hakem'den, İbn Abbas'tan, karısının emrini eline veren adam hakkında, kadının da "Seni üç talâk boşadım." demesi durumu ile ilgili olarak rivayet etti. İbn Abbas: "Allah ona yıldızını şaşırtmış, kendisini boşasaydı ya!" [20] demişti. İmam Ahmed, Ebu Matar'ın tashif yaparak İbn Abbas'ın (خطّأ الله نوءها) sözünü (خطأ الله نوها) şekline çevirdiğini söyler. Ancak Abdürrezzak, İbn Cüreyc'den şöyle nakleder: Abdullah b. Tâvûs'a: "Baban karısına emrini temlik eden bir adam hakkında nasıl hükmederdi? Kadın kendisini boşamaya kadir mi, değil mi?" diye sordum. O: "Babam: Kadınlara talâk yok, derdi." dedi. Ben: "Baban başka bir adama karısının em-

19. *Musannef*, 11918. Senedi sahihtir. Ayrıca bk. *el-Muhallâ*, 10/120. "Allah yıldızını şaşırtmış" sözünün mânası; "Eğer kendisini boşasaydı, geçerli olurdu. Fakat kocasını boşadı, geçerli olmadı." demektir.
20. Beyhakî, 7/349.

rini temlik eden bir adam hakkında ne derdi? O adam karısını boşamaya kadir mi?" dedim. O: "Hayır." dedi.[21] Bu, Tâvus'un görüşünü gayet açık ortaya koyuyor. Ona göre ancak koca boşayabilir, zevceye emrini temlik etmek anlamsızdır; aynı şekilde bir başkasına vekâlet vermesi de caiz değildir. İbn Hazm: "Bu, Ebu Süleyman'ın ve biz tüm Zâhirîlerin görüşüdür." demektedir.

Bu grubun ikinci delili: Yüce Allah, talâk işini kadınlara değil, sadece erkeklere tevdi etmiştir. Çünkü kadınlar hem akılca, hem de dince noksandırlar. Pek çoğu da sefihtirler. Erkeklere karşı duydukları şevhet ve meyil onlara her şeyi yaptırır. Eğer talâk işi onlara verilmiş olsaydı, erkeklerin onlarla ilişkileri istikrar bulmazdı. Bunda da kocalar için büyük bir zarar sözkonusu olurdu. Bu yüzden Yüce Allah'ın hikmet ve rahmeti, ayrılık hususunda kadınlara hiçbir yetki vermemeyi ve bu işi kocalara tevdi etmeyi gerektirdi. Eğer kocalar için bunun kadınlara nakli caiz olursa, bu Allah'ın hikmet ve rahmetine, kocaları gözetmesine ters düşmüş olur. Bunlar şöyle diyorlar: Hadis, sadece muhayyer kılmaya delâlet etmektedir. Eğer Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu tercih ederlerse —nitekim öyle olmuştur—, bulundukları hal üzere Hz. Peygamber'in (s.a.) zevceleri olarak kalırlar. Eğer kendi nefislerini tercih ederlerse Hz. Peygamber (s.a.) onlara müt'a verir ve bizzat kendisi onları boşar ki, "güzellikle salıvermek" o demektir. Yoksa, onların kendilerini tercih etmeleri bizzat talâk olur, manasına değildir. Görüldüğü üzere bu gayet açıktır.

Bunlar devamla şöyle diyorlar: Bu konuda ashabtan gelen haberler son derece ihtilâflıdır. Emrini karısının eline vermesi ve onun da kendisini üç talâkla boşaması durumunda Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, Zeyd b. Sabit'in bunu tek bir ric'î talâk saydıkları sahih olarak bilinmektedir ve yine sahih olarak Hz. Osman'ın: "Hüküm kadının hükmettiğidir." dediği sabittir. Bunu Saîd b. Mansûr, İbn Ömer'den, bir başkası İbn Zübeyr'den rivayet eder. Hz. Ali, Zeyd ve bir grup sahabîden: "Eğer kadın kendisini tercih ederse bu bir bâin talâktır. Eğer kocasını tercih ederse bu bir ric'î talâktır." dedikleri sahih ve sabittir.

Bir başka grup sahabîden: "Eğer kendisini tercih ederse her halükârda üç talâktır." dedikleri bilinmektedir. İbn Mes'ûd'dan; kişinin, karısının emrini bir başka adam eline vermesi ve onun da boşaması durumunda, bir şey lâzım gelmeyeceğini söylediği rivayet edilir.

İbn Hazm şöyle der: Ashabtan kendisinden muhayyer kılma ile ilgili ri-

21. *Musannef*, 11913, 11949; *el-Muhallâ*, 10/120.

vayette bulunduğumuz kimseleri araştırdık. Bu rivayetler sahihi, gayr-ı sahihi ile birlikte sadece yedi tanedir. Sonra bunlar da ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmının sözü diğerininkinden üstün değildir. Dolayısıyla bunların konuya bir etkisi olmayacaktır. Ancak Nesâî ile rivayet ettiğimiz hariç. Nasr b. Ali el-Cehdamî—Süleyman b. Harb—Hammâd b. Zeyd senediyle rivayet edilen bu hadiste Hammâd şöyle der: Eyyûb es-Sahtiyânî'ye: "Emrin elindedir." hakkında, el-Hasan'dan başka, "O üç talâktır." diyen birisini tanıyor musun? diye sordum. O: "Hayır. Ancak olsa olsa bana Katâde'nin İbn Semüre'nin âzadlısı Kesîr'den, onun Ebu Seleme'den, onun da Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in (s.a.) "üçtür" dediği rivayeti vardır. Eyyûb şöyle der: "İbn Semüre'nin âzadlısı Kesîr'le karşılaştım ve ona bunu sordum, bilemedi. Hemen Katâde'ye döndüm ve durumu ona haber verdim. O: Unutmuş, dedi."

İbn Hazm şöyle der: İbn Semüre'nin âzadlısı Kesîr meçhuldür. Eğer güvenilirliği ve hafızasının yerinde olduğu meşhur olsaydı, biz de bu habere aslâ muhalefet etmezdik. Kaldı ki, bazı râviler bu hadisi Ebu Hureyre'ye mevkûf kılarlar.(22)

Mervezî anlatır: Ebu Abdillah'a: "Muhayyer kılınan ve kendi nefsini tercih eden kadın hakkında ne dersin?" diye sordum. "Onun hakkında ashabtan beş kişi, bir adet ric'î talâk olur demişlerdir: Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, Âişe." dedi ve bir başka isim daha söyledi. Bir başkası o beşincinin Zeyd b. Sâbit olduğunu söylemiştir.

İbn Hazm şöyle der: Bir kimse karısını muhayyer bırakır ve o da kendisini tercih ederse veya kocasını tercih ederse ya da hiçbir tercihte bulunmazsa bütün bunlar boştur, hiçbir şey lâzım gelmez. Hepsi de aynıdır, bununla talâk vuku bulmaz, kadın kocaya haram olmaz, bunlardan birine hiçbir hüküm terettüp etmez. İşterse koca muhayyer kıldığını defaetle tekrar etsin, kadın kendisini veya talâkın tercihini bin defa tekrarlasın, hiçbir şey gerekmez. "Nefsini kendisine temlik etmesi", "Emrini eline vermesi" durumlarında da aynıdır, bir fark yoktur.(23)

Hz. Peygamber (s.a.) dışında kimse hüccet olamaz. Mâdem ki ne Kur'an'da, ne de Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinde: "Kişinin karısına söylediği "Emrin elindedir" veya "Emrini sana temlik ettim" ya da "Tercih et" ifadeleri talâkı gerektirir ve kadının kendisini boşama veya talâkı tercihi hakkını doğurur" gibi bir âyet ya da hadis yoktur; o halde kişiye, Allah ve Rasûlü'nün kendisine helâl kıldığı kadını, ne Allah ne de Peygamberinin vacip kıl-

---

22. *el-Muhallâ*, 10/118-119.
23. *el-Muhallâ*, 10/117.

madığı görüşlerle haram kılmak caiz değildir. Bu son derece açıktır. İbn Hazm'ın sözü burada bitti.[24]

Bunlar şöyle devam ediyorlar: Talâkın vuku bulacağı görüşünde olanların sözlerindeki tutarsızlıklar, çelişkiler, birinin diğerine ters düşmesi bu görüşlerin temelinin bozuk olduğunu göstermektedir. Eğer asıl sağlam olsaydı, onun üzerine bina edilen hükümler arasında ahenk olur, çelişki ve uyumsuzluklar olmazdı. Biz, bu ihtilâflardan bir kısmına işaret ediyoruz:

Acaba sadece muhayyer kılma ile talâk vuku bulur mu? Yoksa kadın tercihini yapıncaya kadar vuku bulmaz mı? konusunda ikiye ayrılmışlardır. Daha önce temas edildi. Sonra sırf "Emrin elindedir" sözü ile talâk vuku bulmayacağı görüşünde olanlar ihtilâf etmişlerdir: Acaba kadının tercihi o meclisle mi sınırlıdır, yoksa koca vazgeçmediği veya cinsel ilişkide bulunmadığı sürece devam edebilir mi? İki görüş vardır. Birisi "o meclisle sınırlıdır." şeklindedir. Ebu Hanife, Şâfiî ve bir rivayette Mâlik bu görüştedirler. İkincisi: Koca vazgeçmedikçe veya cinsel ilişkide bulunmadığı sürece tercih hakkı kadının elindedir. Bu da İmam Ahmed, İbnü'l-Münzir, Ebu Sevr, diğer rivayette Mâlik'in görüşleridir. Sonra Mâlikî âlimleri "Bu, kadının kocasını terk ettiği anlaşılacak kadar uzamadığı gibi bir zaman içinde söz konusudur. Bu da iki ayı aşmasıyla anlaşılır demişlerdir. Sonra yine ihtilâf etmişler ve: Acaba terkedip etmediğine dair, kadın üzerine yemin etmesi gerekir mi, gerekmez mi? demişler ve ikiye ayrılmışlardır.

Sonra kocanın kadına tevdî ettiği yetkilerini geri alıp alamayacağında ihtilâf etmişlerdir. İmam Ahmed, İshak, Evzâî, Şa'bi, Mücahid, Atâ: "Kocanın rücû hakkı vardır ve kadının muhayyerliği ortadan kalkar." demişlerdir. İmam Mâlik, Ebu Hanife, Sevrî, Zührî ise: "Rücû hakkı yoktur" demişlerdir. Şâfiîlerin ise, "Bu temlik midir, tevkil midir?" şeklindeki telakkiye mebni olarak ihtilâfları vardır. "Tevkildir." denirse, müvekkilin rücûa hakkı vardır. "Temlik." denilirse hakkı yoktur. "Temliktir." görüşünde olanların bazıları: "Muhayyer kılma temliktir, desek bile rücû, imkânsız değildir. Çünkü henüz "kabul" bitişmemiştir. Dolayısıyle hibe ve satış akitlerinde olduğu gibi (kabulden önce) rücû etmek caizdir." diyorlar.

Bir diğer ihtilâf konusu da, kadının kendisini tercih etmesi durumunda ne lâzım geleceği hakkındadır. İmam Ahmed ve Şâfiî: "Bir adet ric'î talâk gerekir." demişlerdir. Bu, aynı zamanda İbn Ömer, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'ın da görüşleridir. Ebu Ubeyd ve İshak'ın tercihleri de böyledir. Hz. Ali'den "Bir bâin talâk olur." görüşü nakledilir. Ebu Hanife'nin görüşü de bu-

24. *el-Muhallâ*, 10/124.

dur. Zeyd b. Sâbit'ten "üç olur" görüşü vardır ki, el-Leys'in görüşü de budur. İmam Mâlik: "Eğer kadınla zifaf gerçekleşmişse, üç talâk olur, eğer zifaf gerçekleşmemişse, kocanın bir talâka niyet ettim iddiası kabul edilir." demiştir.

Bir ihtilâf daha: Acaba "Emrin elindedir" sözü, niyete ihtiyaç duyar mı, duymaz mı? İmam Ahmed, Şâfiî ve Ebu Hanife: "Niyete ihtiyaç duyar"; İmam Mâlik: "Hayır, niyete ihtiyaç duymaz." demişlerdir. Sonra yine ihtilâf etmişlerdir: Talâkın vukuu, "Nefsimi tercih ettim", veya "Nikâhını fesh ettim." demesi durumunda, kadının niyetine ihtiyaç gösterir mi, göstermez mi? Ebu Hanife: "Koca niyet ettiği zaman, talâkın vukuu için kadının niyetine ihtiyaç yoktur." der. Ahmed ve Şâfiî: "Eğer kadın kinaye lafızlarla nefsini tercih etmişse mutlaka niyeti gereklidir." demişlerdir. Sonra Mâlikî fukahası: Eğer kadın "Kendimi tercih ettim" veya "Nefsimi kabul ettim" derse talâk lâzım gelir. "Ben onu murad etmedim" dese bile durum değişmez. Eğer "Emrimi kabul ettim." derse ne kasdettiği sorulur: Eğer talâkı murad etmişse talâk olur. Talâkı murad etmemişse talâk olmaz. Sonra İmam Mâlik şöyle der: Koca karısına "Emrin elindedir." der ve bir talâk kasdettim diye söylerse, yeminiyle birlikte söz kendisinindir. Eğer bir niyeti yok idiyse, dilediğini îkâ edebilir. "Tercih et" der ve bir talâk murad ettiğini söylerse, kadın da kendisini tercih ederse üç talâk boşanmış olur. Kocanın sözü kabul edilmez.

Daha nice, birbirleriyle son derece farklılık arzeden ve ne Kitab'tan, ne sünnetten, ne de icmâdan hiçbir delili bulunmayan pek çok furû meseleler.

Kadın, kocanın nikâhından çıktığına dair kesin bir delil olmadıkça karısıdır.

Bunlar devamla şöyle derler: Allah ne nikâh ne de talâk konusunda kadınlara bir yetki tanımadı, bunu sadece erkeklere verdi. Yüce Allah erkekleri kadınlar üzerinde hakim kıldı; dilerse tutarlar, dilerlerse boşarlar. Erkeğin, kadını kendi üzerine, dilerse tutacak, dilerse boşayacak şekilde hakim kılması caiz değildir. Eğer Hz. Peygamber'in (s.a.) ashabı, bir konuda icmâ edecek olsalar, biz onların icmâlarını aşmayız. Ancak onlar bu konuda ihtilâf ettiler. Onların görüşlerini destekleyecek başka deliller aradık. Sonunda hüccetin, sadece bu görüş üzerinde olduğunu gördük. Eğer falandan bir rivayet varsa, onun tam aksine rivayet de vardır. Bu konuda icmâ iddiası son derece asılsızdır. Sahabe ve tâbiîn arasında —naklettiğimiz gibi— anlaşmazlıklar, görüş ayrılıkları sabittir. İhtilâf varken icmâdan söz etmek olmaz. İşte İbn Abbas ve Osman b. Affan: "Adamın karısı eline emrini tevdi eylemesi bir şey değildir." demişlerdir. İbn Mes'ûd, karısının emrini başka bir adamın eline veren adamın hakkında onun da boşaması durumunda "Bir şey değildir."

der. Tâvûs, karısına emrini tevdi eden kimse hakkında: "Kadınlara talâk yoktur." der. Yine O: Başka bir adama karısının emrini tevdi etmesi durumunda, o adamın kadını boşamaya yetkisi olduğu sorulduğunda: "Hayır, yok!" demiştir.

4— Değerlendirme ve Sonuç:

Ben derim ki: Tâvûs'tan nakledilen rivayet, sahihtir, sarihtir. Ne sened, ne de sarahat bakımından tenkide açık değildir. İbn Mes'ûd'dan yapılan nakillere gelince, farklıdır: Onun talâkın vukûu konusunda Hz. Ali ve Zeyd'e muvafakat ettiği de nakledilmiştir. Nitekim bunu İbn Ebı Leylâ, Şa'bî'den "Emrin elindedir." "Tercih et" ifadeleri hakkında, "Hz. Ali ile İbn Mes'ûd ve Zeyd'in görüşleri hep aynıdır." dediğini nakleder. Yine ondan, bir hanımına "Eğer bu yükü eve sokarsan (kuman) falancanın emri senin elinde olsun" diyen bir adam hakkında —ki kadın bunu yapmıştı—: "O, onun karısıdır." dediği ve bunu talâk kabul etmediği de nakledilir.

İbn Abbas ve Osman'dan yapılan nakiller, sadece muhayyer kılınan kadının talâkı kocasına nisbet ederek "Sen boşsun" demesi durumuyla ilgilidir. İmam Ahmed ve Mâlik de aynı görüşte olmakla birlikte kadının kendisini tercih etmesi veya talâkı kendisine nisbet ederek kendisini boşaması durumunda talâkın vuku bulacağını da söylerler. Ashabtan, muhayyer kılma ve temliki ilga edip, hiçbir şey lâzım gelmez diyen bir sahabî bilinmemektedir. Sadece İbn Mes'ûd'dan gelen az önceki rivayet vardır. Ondan, aksi görüşte olduğu da nakledilmiştir. Şu halde sahabeden kesin olarak sabit olan husus, muhayyer kılmanın dikkate alınması ve talâkın bununla vuku bulmasıdır. Şu kadar var ki, kadının bununla neye mâlik olduğu hususunda ihtilâfları vardır. Nitekim az önce geçti. Muhayyer kılmanın hiçbir etkisi yoktur demek, asla hiçbir sahabîden nakledilmeyen bir husustur. Sadece Ebu Muhammed İbn Hazm; İbn Abbas ve Osman'dan gelen nakilleri yanlış değerlendirmiştir. Ancak bunun Tâvus'un görüşü olduğu doğrudur. Atâ'dan da buna delâlet eden nakiller yapılmıştır: Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'den rivayet eder: Atâ'ya: Bir adam karısına: "Bir gün veya iki gün sonra emrin elindedir." dese ne lâzım gelir dedim. O: "Bu bir şey değildir." dedi. Ben: "Kadına bir adam gönderse ve bir gün ya da bir süre emri elinde olduğunu bildirse." dedim. O: "Bu nasıl olur bilmiyorum. Bunun bir şey olacağını sanmam." dedi. Atâ'ya: "el-Münzir, Hafsa'nın emrini Âişe'ye temlik ettiğinde, Âişe, Hafsa'ya temlikte bulundu mu" diye sordum. O: "Hayır! Sadece kendisini boşayıp boşamama konusunda arzda bulundu. Ona emrini temlik etmedi." dedi.[25]

---

25. *Musannef*, 11948, 11954.

Eğer ashabın bir heybeti olmasaydı, biz bu görüşten ayrılmazdık. Ancak İslâm'ın öncüleri olan Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashabı her ne kadar muhayyer kılmanın hükmü üzerinde ihtilâf etmişlerse de, bu ihtilâflarının içinde muhayyerliğin itibara alınacağı, ilga edilmeyeceği konusunda da ittifak halindedirler. Bu konuda bütün sahabîler müttefiktirler. Bunda bir zarar da yoktur. Bahsettiğiniz talâkın kadının elinde olması durumunda sözkonusu olan zarar, sadece müstakillen kadının elinde olması durumuyla ilgilidir. Ama kocanın bizzat talâkı elinde bulundurması halinde, bazan olur ki maslahat bu hakkın kullanılmasının kadına tevdi edilmesinde görülebilir; böylece karı-koca arasındaki durum ortaya çıkar. Eğer kadın kocasını seviyorsa, onunla yaşamaya devam eder. Yok, nefret ediyorsa ondan ayrılır. Bu, hem kadın hem de erkek için bir maslahattır. Bunda Allah'ın şerîatını ve hikmetini değiştirmeyi gerektirecek bir şey de yoktur. Kadını kendi talâkı hakkında tevkil etmekle, yabancı birini tevkil arasında bir fark yoktur. Talâk konusunda üçüncü bir şahsa vekâlet vermeyi caiz görmenin bir anlamı yoktur. Oysa nikâh ve hulû konularında yabancının tevkili sahihtir.

Cenab-ı Allah, geçimsizlik durumunda taraflardan seçilecek iki hakeme evli çiftlerin hallerine bakma yetkisi vermiştir: Eğer aralarının ayrılmasını gerekli görürlerse ayırırlar, evliliğin devamını uygun görürlerse devama karar alırlar. Bu bir talâktır veya kocanın dışından gelen bir fesihtir. Bu netice eğer hakemler vekildir denilirse kocanın rızasıyla, eğer onlar hakemdirler denilirse kocanın rızası aranmadan gerçekleşir. Hakime, çeşitli konularda kocaya nâib sıfatı ile aleyhine talâk verme yetkisi tanınmıştır. Koca kendisi adına boşamak veya hulû yapmak üzere birini vekil veya nâib tayin edecek olsa bunda, Allah'ın hükmünü değiştirecek bir husus yoktur, O'nun dinine de muhalif değildir. Çünkü boşayan kimse bizzat kocadır, ama doğrudan, ama vekili kanalıyla. Bazan vekil kişinin haklarını gözetmede kendisinden daha ileri görüşlü olur, çıkarlarını daha iyi korur. Dolayısıyla fayda ve çıkarlarını daha iyi bildiği o konu, ona havale edilir. Âzad, nikâh, hulû, ibrâ ve diğer konularda, hakların talebinde bulunmak, onları isbat etmek, almak ve mahkemede savunmak gibi hususlarda vekâlet caiz oluyor da, aynı şey talâk konusunda niye caiz olmasın?! Haram kılan bir şey mi var? Evet, vekil talâk konusunda onun talâktan mâlik oldukları, olmadıkları; ona helâl olanlar, haram olanlar gibi hususlarda müvekkilin yerine geçmektedir. Gerçekte boşayan, ya doğrudan ya da vekil aracılığı ile olmak üzere bizzat kocanın kendisi olmaktadır.

D) KENDİSİNE CARİYESİNİ, ZEVCESİNİ YA DA EŞYASINI HARAM KILAN KİMSE HAKKINDAKİ HÜKMÜ

1— Kendisine Cariyesini veya Zevcesini ya da Eşyasını Haram Kılan Kimse Hakkındaki Hükmü:

Yüce Allah şöyle buyurur: "Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah yeminlerinizi çözmenizi size meşru kılmıştır..."[1]

Sahihayn'da sabit olduğu üzere Efendimiz, Zeynep bt. Cahş'ın[2] evinde bal şerbeti içmişti. Hz. Âişe ve Hafsa, ona (Ağzında megafir kokuyor! demek suretiyle) bir hile kurdular. Efendimiz de: "Bir daha onu içmeyeceğim."; bir rivayette de: "Yemin ettim ki..." buyurdu.[3]

Nesâî'de, Enes'ten (r.a.) şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber'in (s.a.) cinsî ilişkide bulunduğu bir cariyesi vardı. Hz. Âişe ve Hafsa çok üzerine gittiler, sonunda Efendimiz onu kendisine haram kıldı. Bunun üzerine Yüce Allah: "Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram kılıyorsun..." âyetini indirdi.[4]

Sahih-i Müslim'de, İbn Abbas: "Kişi karısını kendisine haram kıldığın-

---

1. Tahrim, 66/1-2.
2. Asıl nüshada Meymune'dir; yanlıştır.
3. Buharî, 65/66 (1); Müslim, 1474.
4. Nesâî, 7/71. İsnadı sahihtir. Bk. *Fethu'l-Bârî*, 8/503, 9328.

da bu bir yemin olur, keffâret gerekir." der ve: "Sizin için Allah Rasûlü'nde en güzel bir örnek vardır." âyetini eklerdi.[5]

Tirmizî'de, Hz. Âişe'nin şöyle dediği nakledilir: "Hz. Peygamber kadınlarına îlâda (yaklaşmama yemininde) bulundu ve onları kendine haram kıldı. Sonra haramı helâl kıldı ve yemine keffâret gerektiğini gösterdi." (Tirmizî der ki:) "Mesleme b. Alkame, Davud —Şa'bî—Mesrûk—Âişe senediyle aynen böyle rivayette bulunmuştur. Aynı haberi Ali b. Müsher ve başkaları Şa'bî'den mürsel olarak rivayet etmişlerdir ki bu daha doğrudur."

"Haramı helâl kıldı" sözü "Haram kıldığı şeyi —ki bal veya cariye idi— kendisine haram kıldıktan sonra helâl kıldı." anlamınadır.

Leys b. Sa'd, Yezid b. Ebî Habib—Abdullah b. Hübeyre— Kabîsa b. Züeyb senediyle naklediyor: Kabîsa: "Zeyd b. Sâbit'le İbn Ömer'e (r. anhum): Karısına; 'Sen bana haramsın.' diyen kimse hakkında sordum. Her ikisi de: Yemin keffareti gerekir, dediler."[7]

Abdürrezzak, İbn Uyeyne—İbn Ebî Necîh—Mücâhid silsilesiyle, İbn Mes'ûd'un, haram kılma konusunda: "O bir yemindir. keffâret verir." dediğini nakleder.[8]

İbn Hazm bunu, Hz. Ebu Bekir es-Sıddık ve mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den de rivayet eder.

Haccâc b. Minhâl der ki: Cerîr b. Hâzim bana şöyle rivayet etmiştir: İbn Ömer'in âzadlısı Nâfi'e, haram kılmanın hükmünü sordum: "Bu bir talâk mıdır?" dedim. O: "Hayır! Allah Rasûlü cariyesini haram kılmamış mıydı? Yüce Allah O'na, yeminine keffaret vermesini emretti, onu kendisine haram kılmadı." [9] dedi.

Abdürrezzak, Ma'mer—Yahya b. Ebî Kesir ve Eyyub es-Sahtiyânî—İkrime senediyle nakleder: Hz. Ömer, haram kılmayı kastederek: "O yemindir." demiştir.[10]

İsmail b. İshak, Mukaddemî—Hammâd b. Zeyd—Sahr b. Cüveyriye—Nâfi' senediyle nakleder: İbn Ömer: "Haram (kılma) yemindir." demiştir.[11]

5. Müslim, 1473 (19); Buharî, 65/66(1).
6. Tirmizî, 1201.
7. Râvileri sikadır.
8. *Musannef*, 11366. Senedi sahihtır.
9. Râvileri sikadır.
10. Râvileri sikadır. *Musannef*, 11360; Beyhakî, 7/350.
11. Râvileri sikadır.

Sahih-i Buharî'de Saîd b. Cübeyr'den nakledilir. O İbn Abbas'ı şöyle derken işitmiştir: "Karısını haram kılması bir şey değildir." Sonra şu âyeti okumuştur: "Allah Rasûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır."[12] Denilir ki: Bu, İbn Abbas'tan yapılan başka bir rivayettir. Yine denilir ki: İbn Abbas bu sözüyle sadece onun bir talâk olmadığını ve ona yemin keffâreti gerekeceğini kasdetmiştir. Bu yüzden de Hz. Peygamber'in fiilini delil getirmiştir. Bu ikinci yorum daha açıktır.

Bu konuda âlimlerin tam yirmi görüşü bulunmaktadır. Biz bu görüşleri, onların yaklaşım ve mesnedlerini zikredeceğiz ve Allah'ın yardım ve tevfiki ile üstün olan görüşü ortaya koymaya çalışacağız:

Birincisi: Haram kılma (tahrim) boştur, bir şey lâzım gelmez. Ne hanım hakkında, ne de bir başka şey hakkında bir hüküm ifade etmez. O ne talâktır, ne de îlâ; ne yemindir, ne de zıhar, hiçbir şey değildir. Vekî, İsmail b. Ebî Hâlid —Şa'bî kanalıyla Mesrûk'un: "Karımı veya bir tabak tiridi haram kılmışım, hiç aldırmam." dediğini rivayet eder. Abdürrezzak, es-Sevrî—Salih b. Müslim—Şa'bî senediyle şöyle nakleder: Şa'bî, kadının haram kılınması hakkında: "O bana pabucumdan daha önemsiz kalır." demiştir.[13] İbn Cüreyc-Abdülkerim vasıtasıyla da Ebu Seleme b. Abdurrahman'ın, karısını kastederek: "Ha onu haram kılmışım, ha nehrin suyunu, farketmez." dediği nakledilir. Katâde der ki: Bir adam bu konuyu, Hamîd b. Abdurrahman el-Himyerî'ye sordu. O cevap olarak Yüce Allah'ın: "İşlerinden boşaldığın vakit, tekrar çalış ve yorul, Rabbine rağbet et (O'na yönel, boş durma)!"[14] âyetini okudu ve: "Sen oyun oynayan bir adamsın, git oyununu oyna!" dedi. Bütün Zâhirîlerin görüşü budur.

İkinci görüş: Zevcenin haram kılınması üç talâk demektir. İbn Hazm: "Bunu Hz. Ali, Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer söylemiştir. Hasan (el-Basrî) ile Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın da görüşleri böyledir. Hakem b. Uteybe'den de aynı görüş nakledilmiştir." demektedir.

Ben derim ki: Zeyd b. Sâbit ve İbn Ömer hakkında asıl sabit olan, bizzat kendisinin, Leys b. Sa'd—Yezid b. Ebî Habib— Ebu Hureyre—Kabîsa senediyle rivayet ettiği şu hadistir: Kabîsa, Zeyd b. Sâbit'le İbn Ömer'e: Karısına, "Sen bana haramsın." diyen kimse hakkında sormuş, her ikisi de: "Yemin keffareti gerekir." demişlerdir. Onlardan bunun aksine bir görüş sabit olmamıştır. Hz. Ali'nin durumuna gelince; yine Ebu Muhammed b. Hazm, Yahya

12. Buharî, 68/8.
13. *Musannef*, 11378.
14. İnşirah, 94/7.

b. el-Kattân—İsmail b. Ebî Hâlid kanalıyla Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Haram (kılma) konusunda bazı adamlar: 'O başka bir koca ile evlenmedikçe artık haramdır' diyorlar. Hayır! Vallahi, Hz. Ali bunu söylememiştir. O sadece: 'Ben onun sana ne helâl kılıcısıyım, ne de haram kılıcısı; ister ileri git, ister geri dur!' demiştir." Hasan (el-Basrî)'ye gelince; Ebu Muhammed, Katâde tarikiyle ondan: "Her helâl üzerime haramdır, sözü yemindir." dediğini nakletmiştir. Bu durumda, sanırız Ebu Muhammed (İbn Hazm), Hz. Ali, Zeyd ve İbn Ömer'in "el-haliyye", "el-beriyye" ve "elbettete" meselesi hakkındaki görüşlerinde bir yanlışlık yapmıştır. Çünkü İmam Ahmed, onlardan: "Bunların üç talâk olduğu" naklinde bulunmuş ve, "Hz. Ali ve İbn Ömer hakkında doğrudur." demiştir. Ebu Muhammed yanlış anlayarak bu görüşü, "Sen bana haramsın" ifadesiyle ilgili olarak nakletmiştir. Bu açık bir hatadır. Çünkü onlar, "haram kılma"yı diğerlerinden ayırmışlar ve onun yemin olduğuna dair fetva vermişlerdir. (أنت خلية)"Sen haliyyesin." ifadesi hakkında da "üç talâktır" demişlerdir. Hepsi için de üç talâktır diyen birisini tanımıyorum.

Üçüncü görüş: Zifaf gerçekleşmiş kadın için söylendiğinde bu üç talâktır. Kocanın başka türlü sözüne bakılmaz. Eğer zifaf gerçekleşmemişse kocanın niyetine göre; bir, iki, üç talâk vukubulur. Eğer mutlak zikrederse, bir talâk vuku ulur. Eğer, talâk murad etmedim derse bakılır: Eğer daha önce, sözü ona yormayı mümkün kılan bir ifade geçmişse sözüne itibar edilir; eğer söz başında söylemişse, sözü kabul edilmez. Cariyesini, yiyeceğini ve eşyasını haram kılması durumunda ise bir şey gerekmez. Bu görüş de İmam Mâlik'e aittir.

Dördüncü görüş: Eğer bununla talâka niyet ederse talâk olur. Sonra bununla üçe niyet etmişse üç, daha aza niyet etmişse bâin bir talâk olur. Eğer yemine niyet ederse yemin olur ve keffâret gerekir. Hiçbir niyeti yoksa îlâ olur ve îlâ hükmüne tâbidir. Eğer yalana niyet etmişse, fetva konusunda sözü kabul edilir ve bir şey lâzım gelmez; kazada ise, îlâ hükmüne tâbi kılınır. Eğer haram kılma, zevce dışında cariye, yiyecek vb. gibi bir şey için kullanılmışsa, bu bir yemin olur ve keffâret gerekir. Ebu Hanife'nin görüşü de budur.

Beşinci görüş: Eğer bununla talâka niyet ederse, talâk olur ve niyeti kaçsa o kadarı vaki olur. Eğer mutlak kullanmışsa, bir talâk gerçekleşir. Eğer zıhara niyet ederse zıhar; yemine niyet ederse yemin olur. Talâksız veya zıharsız bizzat kendisinin haramlığına niyet ederse, üzerine yemin keffâreti gerekir. Eğer bir şeye niyet etmemişse bu durumda iki görüş vardır: Birincisi, bir şey gerekmez. İkincisi: Yemin keffâreti gerekir, şeklindedir. Eğer cariyeye söylemiş ve âzad etmesini kasdetmişse âzad olur. Eğer haram olmasını kasdetmiş-

se aynı lafızla kendisine yemin keffâreti gerekir. Eğer cariyeye zıhar yapmaya niyet etse, bu sahih olmaz ve bir şey de lâzım gelmez. "Hayır, yemin keffâreti gerekir." diyen de olmuştur. Eğer bir şeye niyet etmezse; iki görüş vardır: Birincisi, bir şey gerekmez. İkincisi: Üzerine yemin kefâreti gerekir şeklindedir. Zevce ve cariye dışında kalan şeylerin haram kılınması durumunda bir şey gerekmez. İmam Şafiî'nin görüşü de budur.

Altıncı görüş: Mutlak söylemesi durumunda, niyet etsin etmesin zihar olur. Ancak niyetle talâk ya da yemine çevirmesi durumunda, niyeti ne ise o gerçekleşir. İmam Ahmed'in zâhir mezhebi budur. Ondan ikinci bir rivayet daha vardır: Mutlak söylemesi halinde yemindir. Ancak niyetle, zıhar ya da talâka çevirmesi durumunda, niyet ettiği şey gerçekleşir. Ondan gelen bir üçüncü rivayete göre de herhalükârda zıhardır, isterse başka şeye niyet etsin. Ebu'l-Hüseyn'in *el-Furû*'unda naklettiği dördüncü rivayete göre ise, bâin talâktır.

"Sen bana haramsın" sözünün hemen peşine: "Ben bununla talâkı kastediyorum," demesi durumuyla ilgili olarak İmam Ahmed'den iki rivayet vardır: Birincisi: O talâktır. Buna göre üç talâk mı gerekir, yoksa bir talâk mı olur? İki görüş vardır. İkinci rivayet: Yine zıhardır. "Sen bana anamın sırtı gibisin. Bununla talâkı kastediyorum." demesi durumundaki gibi olur. İmamın mezhebinin özeti budur.

Yedinci görüş: Eğer bununla üçe niyet etmişse üç talâk; bire niyet etmişse bir bâin talâk; yemine niyet etmişse yemin olur. Hiçbir şeye niyet etmemişse, o bir yalan olur ve bir şey gerekmez. Bu görüş de Süfyan es-Sevrî'ye aittir. Bunu İbn Hazm nakleder.

Sekizinci görüş: Her halükârda bir bâin talâktır. Bu da Hammâd b. Ebî Süleyman'ın görüşüdür.

Dokuzuncu görüş: Eğer üç talâka niyet ederse üç talâk; eğer bir talâka niyet ederse veya hiçbir niyette bulunmazsa, bir bâin talâk vukubulur. Bu da İbrahim en-Nahaî'ye aittir. Bunu, İbn Hazm nakletmiştir.

Onuncu görüş: Ric'î bir talâktır. İbnu's-Sabbâğ ve arkadaşı Ebu Bekir eş-Şâsî bu görüşün Zührî tarafından Hz. Ömer'e nisbet edildiğini nakletmişlerdir.

On birinci görüş: Bu lafızla kadın kendisine haram olur. Bunlar ne zıhar, ne talâk, ne de yeminden söz etmemişler ve mücerred, haram kılışının gereği ile kendisini ilzam etmişlerdir. İbn Hazm şöyle der: Bu görüş Hz. Ali'den, ashaptan isimleri zikredilmeyen bazılarından, Ebu Hureyre'den, ayrıca Hasan

(el-Basrî), Hılâs b. Amr, Câbir b. Zeyd, Katâde gibi zevattan nakledilmiştir. Bunlar o kişiye, sadece ondan uzak durmasını emretmişlerdir.

On ikinci görüş: Tevakkuf edip kesin bir hükme varmamak gerekir. Müftü, kadını kocasına ne helâl kılabilir, ne de haram. Nitekim Şa'bî, Hz. Ali'nin: "Ben onun, sana ne helâl kılıcısıyım, ne de haram kılıcısı; ister ileri git, ister geri dur!" dediğini nakletmiştir.

On üçüncü görüş: Haram kılma işini derhal yapmak veya maksatlı bir şekilde şarta bağlamakla, yemin olarak kullanmayı birbirinden ayırma şeklindedir. Birincisi, her ne şekilde olursa olsun zıhardır. İsterse onunla talâka niyet etsin ve sözünün hemen akabinde: "Ben bu sözle talâka niyet ettim." desin, farketmez. İkincisi ise yemindir ve yemin keffâreti gerekir. Eğer: "Sen bana haramsın!" veya "Ramazan girdiğinde sen bana haramsın!" derse bu zıhar olur. Şayet: "Eğer yola çıkarsam" ya da "Eğer şu yemeği yersen" veya "Falanla konuşursam karım üzerime haram olsun!" derse, bu bir yemindir. Keffâret gerekir. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin tercihi de bu görüş olmaktadır.

Bu mesele, yirmiden fazla görüşün dal saldığı asıllardan birisi olmaktadır.

2— Deliller ve Münakaşaları:

"Haram kılmanın tamamı boştur, bir şey gerekmez." diyenler, görüşlerini şu şekilde delillendiriyorlar: Yüce Allah helâl ve haram kılma yetkisini kula vermemiştir. Ona sadece, bir şeyin helâl ya da haram olmasını gerektirecek, talâk, nikâh, bey' (satış), âzad gibi sebepleri ortaya koyma yetkisini tanımıştır. Bunun ötesinde, "Şunu haram kıldım, o bana artık haramdır." demek gibi bir tutuma girmesi kişinin kendi işi değildir. Yüce Allah: "Dillerinizin yalan olarak vasfettiği şeyler hakkında 'Bu helâldir, bu da haramdır.' demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz..."[15] ve yine: "Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun..."[16] buyurmaktadır. Yüce Allah, kendisinin helâl kıldığı bir şeyi haram kılma yetkisini Peygamberine bile tanımayınca, başkalarına bu yetki nasıl tanınabilir?

Hz. Peygamber (s.a.) "Emrimiz üzere bulunmayan her iş merdudtur."

---

15. Nahl, 16/116.
16. Tahrim, 66/1.

buyururlar.[17] Bu haram kılma işi de böyledir, dolayısıyla merdud ve bâtıl olur.

Zira helâlı haram kılmakla, haramı helâl kılmak arasında bir fark yoktur. Nasıl ki bu ikincisi boş ve bâtıldır, birincisi de öyledir.

Kişinin karısına: "Sen bana haramsın." demesi ile, yiyecek için: "O bana haramdır." demesi arasında bir fark yoktur.

"Sen bana haramsın." sözüyle kişi, ya onu haram kılmak için bir tasarruf kurma (inşâ) amaçlamaktadır, ya da onun haramlığını haber vermektedir (ihbar). Kişinin helali haram kılma yetkisi olmadığı için birinci ihtimal mümkün değildir. Böyle bir tasarruf ancak, helâli helâl, haramı haram kılan, şer'î ahkâmı vaz'eden Allah'a aittir. Eğer ihbar ise, yalan söylemiş olur. Netice itibarıyla bu söz ya bâtıl bir inşâ ya da yalan bir haberdir. Her ikisinin de bir anlamı yoktur.

Bunun dışındaki diğer sözlere baktığımızda, onların çelişkili, tutarsız, bir kısmı diğer kısmını reddeden sözler olduğunu görürüz. Allah ve Rasûlü'nden bir delil olmadıkça bu sözlerden hiçbiriyle zevce haram olmaz. Eğer haram kılarsak iki suç işlemiş oluruz: Birinciye haram, başkalarına helâl kılmış oluruz. Asıl olan, helâlliğin zevaline dair icma ya da Allah ve Rasûlü'nden gelen kesin bir delil bulunmadıkça, nikâhın devamına hükmetmektedir. Bunlar da olmadığına göre, haram kılma işinin boş ve üzerine bir şey lâzım gelmeyeceği görüşünü benimsemek durumu ortaya çıkmaktadır.

Bu grubun delilleri bunlardır.

"Her halukârda üç talâktır." görüşünde olanlar adına şöyle bir delil getirilebilir: "Haram kılma" sözü talâktan kinâye kılınır: Talâkın en üst şekli de üç talakla boşamaktır. Kadınların kadınlığından istifade konusunda ihtiyatlı davranabilmek için en üst şekline yorulur.

Sonra biz, bu ifadeyle haramlığı konusunda kesin kanaate sahip bulunuyoruz; ama bu haramlığın zıhar gibi keffâretle izale edilebilecek bir haramlık mı, ya da hulu' gibi yeni bir akdin giderilebileceği haramlık mı, veyahut üç talâkta olduğu gibi ancak başka bir kocayla yapacağı yeni bir evlilik ve zifafın giderebileceği bir haramlık mı olduğu konusunda şüpheliyiz. Bu (sonuncusu) kesindir, diğerlerinde ise şüphe vardır. Şüphe ile helâl olmaz.

Hem sonra ashab; (أنت برية، أنت خلية) ifadeleri hakkında bunların üç

17. Sahihtir. Daha önce geçti. Bk. s. 324.

talâk olduğuna dair fetva vermişlerdir. İmam Ahmed: "Bu, Hz. Ali ve İbn Ömer'den gelen sahih görüştür." diyor. Malumdur ki "haliyye" ve "beriyye" kelimelerinin ifade edeceği anlam nihayet "haramlık"tır. Dolayısıyla haramlığı açıkça söylediğinde, onun üç talâk olması öncelikle sabit olmalıdır. Hem haram kılan insanın düşüncesinden, onu üç talâksız haram kılma fikri geçmez. Böylece bu söz üç talâkın verilmesi konusunda (kinâye değil) örfî bir hakikat olmuş olur.

Hem sonra tek talâk, ancak ıvazlı (hulu') veya zifaftan önce verilen talâkla, veyahut da bir bâin talâkın verilebileceği görüşünde olanlara göre, kayıtlanması durumunda haram kılabilir. Tek bir bâin talâkla haram kılmak kayıtlıdır. Haram kılma ifadesi mutlak zikredilir ve kayıtlanmazsa; zifaf öncesi, sonrası; ıvazlı, ıvazsız sabit olabilen mutlak haramlığa yorulur ki o da üç talâktır.

"Zifaf sonrası söylendiğinde üç talâk, zifaf öncesi ise bir bâin talâk lâzım gelir." diyenlerin delili ise şudur: Zifaf vaki olan kadını ancak üç talâk haram kılar. Zifaf gerçekleşmemiş kadını ise bir talâk haram kılar, onun hakkında birden fazlası, haramlığı için gerekli değildir.

Bunlara, koca, bir bâin talâkla da zifafda bulunduğu karısını ayrı kılabilir şeklinde bir itiraz yapılır. Buna yetersiz bir cevap vermişler ve: "Bâin olduğu belirtilen bir talâkla gerçekleştirilen ayrı kılma, kayıtlı bir ayrı kılmadır. Haram kılma ise öyle değildir. Çünkü onunla ayrı kılma mutlaktır. Bu ise ancak üç talâkla gerçekleşir." demişlerdir. Bu kadarlık bir cevap, onları itirazı kabulden kurtaramaz. Çünkü haram kılma neticesinde gerçekleşecek ayrı kılmada kayıtlama, (أنت طالق طلقة بائنة) "=Sen bir bâin talâkla boşsun!" demekten daha ileri bir durumdur. Çünkü bâin talâkın gayesi haram kılmaktır. Bu ise "haram kılma"yı bizzat tasrih etmiştir. Dolayısıyla haram kılma sözü, ayrı kılma konusunda "Sen bâin bir talâkla boşsun." sözünden daha önceliklidir.

"Zifaf gerçekleşsin, gerçekleşmesin her ikisi için de bir bâin talâk gerekir." görüşünde olanların mesnedleri şudur: "Haram kılma", dil bakımından bir sayı bildirmez. Sadece haramlığı doğuracak bir ayrılığı gerektirir. Koca, zifaftan sonra karısını bedelsiz olarak da bir talâkla bâin kılabilir. Meselâ: "Sen bâin bir talâkla boşsun." diyebilir. Zira ric'at, kocanın hakkıdır; kullanmadığında bu hakkı düşer. Kadından aldığı bir ıvaz (bedel) karşılığında karısını ayrı kılma hakkına sahip olduğuna göre, bedelsiz ayırmaya da hakkı olur. Zira bedelden vazgeçmesiyle iyilikte bulunan biri olur. Ivaz, koca lehine bir hak mevzuudur, aleyhine değildir. Bedeli düşürür ve ayrı kılarsa buna hakkı olur.

"O ric'î bir talâktır." diyenlere gelince; bunların dayanakları şöyledir: Haram kılma mutlak olarak mülkiyetin kesilmesi demektir. Bu anlamda, bu ifadeden kesinliği belli olan bir talâkın kastedilmesi doğru olur. Birden fazlasına ise lâfızda bir temas bulunmamaktadır. Dolayısıyla gerektirici bir delil olmadan birden fazlasının isbatı caiz olmaz. Lâfzın kullanılışı bir talâk hakkında mümkün olunca, gereği yerine getirilmiş olur. Bir talâktan fazlası için gerektirici bir unsur yoktur.

Bunlar şöyle diyorlar: Ric'î talâkla boşanmış kadını, kocasına mahrem kabul edenlerin prensiplerine göre bu gerçekten açıktır. O takdirde şöyle deriz: Haram kılma, ric'î yollu haramlıktan da, bâin yollu haramlıktan da daha umumîdir. Daha umumî bir mânaya delâlet eden, daha hususî olan şeye delâlet etmez. İsterseniz bunu siz şöyle söyleyiniz: "Daha umumî olan, daha hususî olanı gerektirmez." veya "Daha hususî olan, daha umumî olanın gereklerinden değildir." ya da "Daha umumî olan, daha hususî olanı neticelendirmez."

"Ne murad ettiği sorulur. Zıhar mı, ric'î talâk mı, bâin talâk mı veya yemin mi? Ne murad etmişse o vuku bulur." diyenlerin yaklaşımları da şöyledir: Bu lâfız özel olarak talâkı gerçekleştirmek için konulmuş değildir. Aksine talâk, zıhar ve îlâ arasında muhtemeldir. Niyetle bunlardan birisine çevrildiği zaman, o ifadeyi uygun bir anlamda kullanmış olur. Dolayısıyla da murad ettiği mânaya yorulur. Ne öteye gidilir, ne de geri kalınır. Bu ifadeyle cariyesinin âzad olmasına niyet etmesi durumunda da aynı şekilde, cariye âzad olur. Aynı şekilde zevcesine îlâda bulunmaya, cariyesine yeminde bulunmaya niyet edecek olsa, niyeti ne ise kendisini bağlar. Bizzat kadının kendisinin haramlığına niyet ettiğinde ise, aynı lâfızla kendisine yemin keffareti gerekir. Kur'an'ın zâhiri ile Müslim'in rivayet ettiği İbn Abbas hadisi bunu âmirdir. Hadis şöyledir: İbn Abbas: "Kişi karısını haram kıldığı zaman, o bir yemin olur; keffâret verir." demiş ve: "Sizin için Allah Rasûlü'nde güzel bir örnek vardır." âyetini okumuştur.[18] Bu, Mücâhid'in zıhar hakkında söylediği: "Onu mücerred söylemesiyle zıhar keffâreti gerekir." ifadesine benzemektedir. Aslında bu görüş Şafiî'nin görüşü olmalıdır. Çünkü o, hemen akabinde boşamadığı zaman keffâreti gerekli görmektedir. Bunlar devam ediyorlar: Şu da var ki lâfız, hem inşâ, hem de ihbâra muhtemeldir. Eğer ihbarî anlamda kullanmışsa, uygun bir kullanımda bulunmuş olur, dolayısıyla kabul edilir. Eğer haram kılıcı bir tasarruf kurma (inşâ) amaçlamışsa; o zaman, o ifadeyle kadını haram kıldığı sebebin ne olduğu sorulur: Eğer üç talâk veya bir veya iki talâk kasdettim derse, kabul edilir. Çünkü hem lâfız buna elverişlidir, hem de niyet

---

18. Müslim, 1473. Daha önce geçti. Bk. dipnot: 5.

bitişmiştir. Eğer zıhara niyet etmişse, aynı şekilde o da doğru olur. Çünkü bu ifade ile zıharın gereğini tasrih etmiş olmaktadır. Zira: "Sen bana anamın sırtı gibisin." demenin gereği haram kılmaktır. Dolayısıyla "haram kılma" lâfzı ile buna niyeti durumunda zıhar olur. "Haram kılma" sözünün niyetle birlikte talâka delâlet etmesi, yine niyetle zıhara delâlet etmesinin üstünde değildir. Mutlak olarak kadının haramlığına niyet etmesi durumunda ise, yemin olur, keffâret gerekir. Çünkü bu, kadından "haram kılma" ifadesiyle uzak durması demektir. Bu da aynen yeminle ondan kaçınıp uzak durması gibidir.

"O, talâka niyet etmedikçe zıhardır." diyenlerin yaklaşımları şöyledir: Lâfız haram kılma için konulmuştur. O kötü bir söz ve iğrenç bir yalandır. Çünkü kulun helâl-haram kılma yetkisi yoktur. O sadece üzerine helâl ya da haramlığın bineceği sebepleri ortaya koyabilir. Allah'ın helâl kıldığını haram kılmakla, o kötü ve iğrenç bir yalan söylemiş olmaktadır. Böylece o, "Sen bana anamın sırtı gibisin." demiş gibi olur. Hatta "Sen bana haramsın" sözü, zıhar olmaya daha lâyıktır. Çünkü, kişi karısını kendi mahremlerinden birine benzetince, bu lâzımlık-melzûmluk ilişkisiyle haram kılmaya delâlet etmektedir. Kadının haram olduğunu tasrih etmesi durumunda ise, zıhar lâfzında kullanılan teşbihin gereğini açıklamış olmaktadır. Dolayısıyla bu ifadenin zıhar olması evleviyet arzeder.

Devamla diyorlar ki: Biz bunu niyetle talâk kıldık ve ona yorduk. Çünkü talâk için kinâye lâfızlardan olmaya elverişlidir, dolayısıyla niyet durumunda talâka yorulur. Mutlak ifadesi halinde ise, zıhar anlamına gelir.

Bu ifadeyle yemine niyet ederse, yemin de olur. Zira bu görüş sahiplerinin prensiplerine göre, yiyecek vb. eşyanın haram kılınması yemindir, keffâret gerekir. Zevceyi haram kılması esnasında, bununla yemine niyet ederse, lâfzın elverişli olduğu bir şeye niyet etmiş olur ve sözü kabul edilir.

"Talâka yemin etse bile veya sözünün hemen akabinde ben bununla talâkı kasdettim dese bile zıhardır." diyenlerin mesnedleri, az önce zikrettiğimiz haram kılmanın zıhar olduğu esasıdır. Bunlara göre zıhar olan bu söz, talâka niyet etmekle zıharlıktan çıkmaz. Nitekim "Sen bana anamın sırtı gibisin." dese ve bununla talâka niyet etse veya ben bununla talâkı kasdettim dese zıharlıktan çıkıp da talâk olmaz. Ulemanın çoğunluğuna göre bu böyledir. Ancak sözlerine iltifat edilmeyecek şâz bir grup hariç. (Bunlar demişlerdir ki:) Zıharlıktan çıkmaz. Çünkü bu durum, İslâm dinince nesh ve iptal edilen, zıharın talâk kılınması şeklindeki cahiliye dönemi uygulamasına uygunluk arzeder. Bu durumda bununla talâka niyet ettiği zaman, aslında Allah ve Rasûlü tarafından iptal edilen, cahiliye devrindeki "zıhar lâfzından talâkın kasdı" gibi şer'an ilga edilen, ihtimali bulunmayan bir şeye niyet etmiş olur. Dolayısıyla

bu niyetinin, Yüce Allah'ın kulları arasında hükmettiği, hükmünün üzerinde istikrar kazandığı şeyi değiştirme hususunda bir etkisi olmaz.

Sonra İmam Ahmed ve tâbileri, —talâk ve âzadda da olduğu gibi— bunun îkâı ile yemini aynı tutma ilkesinden yürümüşlerdir. İbn Teymiye ise îkâ ve yemini birbirinden ayırma şeklindeki ilkesine binaen, burada da ikisini birbirinden ayırmıştır. Nitekim İmam Şafiî ve Ahmed (r.h.) ve onlar gibi düşünenler, nezir bahsinde ikisini birbirinden ayırmışlar: "Bununla yemin etmesi durumunda keffâreti gereken bir yemin olur; derhal vukuunu istemesi veya olmasını kasdettiği bir şarta bağlaması durumunda ise, îfası gerekli bir nezir olur." demişlerdir. Yeminler bahsinde inşaallah izahı gelecektir.

Bu takdirde, haram kılma tasarrufu (inşâ) ile yemini birbirinden ayırmaları gerekir; haram kılma ifadesiyle yemin eden, yemin etmiş olur; ona yemin keffâreti gerekir.

Derhal îkâ etmek ya da olmasını kasdettiği bir şarta bağlaması halinde ise, kendisine zıhar keffâreti gerekir. Bu görüş İbn Abbas'tan nakledilen haberin bir gereği olmaktadır. Çünkü o, bir defasında zıhar, diğer bir defasında da yemin kabul etmiştir.

"Her halükârda yemindir, keffâret gerekir." diyenlerin görüşüne gelince, bunların dayanakları şöyledir: Yiyecek, içecek ve giyeceklerden helâl olan şeylerin haram kılınması nas ile, mâna açısından ve ashaptan gelen haberlerle yemin olmaktadır ve keffâret gerekir: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah, yeminlerinizi çözmenizi size meşrû kılmıştır."[19]

Şüphesiz helâlın haram kılınması da bu hükmün kapsamına girmelidir. Çünkü hükmün sebebi budur. Âmm lafzın kapsamından sebep mahallini tahsise gitmek kesinlikle mümkün değildir. Çünkü beyanda gözetilen asıl maksat öncelikle odur. Eğer böyle bir tahsise gidilecek olsa, hükmün sebebi beyandan uzak kalmış olurdu ki, bu da mümkün değildir. Bu son derece güçlü bir istidlâldir.

Ben bu konuyu Şeyhulislâm İbn Teymiye'ye sordum. Dedi ki: "Evet, haram kılma zevce hakkında olursa büyük yemin olur ve keffâreti, zıhar keffâretidir. Zevce dışında kalan şeylerin haram kılınması ise, küçük yemindir. Keffâreti, yemin keffâretidir. İbn Abbas'ın, ashap ve onlardan sonra gelen-

19. Tahrim, 66/1-2.

lerden birçoğuna ait, 'Haram kılma yemindir, keffâret gerekir.' şeklindeki sözün mânası işte budur."

Şimdiye kadar, bu meselede varid olan görüşleri, onların istidlâl yollarını ortaya koymuş olduk. İlim ve insafı tercih eden, taassuptan, tarafgirlikten uzak olan kimse için hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu gizli kapalı değildir. Yardım ancak Allah'tan istenir!

Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşılacağı üzere; zevcesi dışında, yiyecek, içecek ve giyeceklerden bir şeyi ya da cariyesini haram kılması durumunda, bunlar kendisine haram olmamaktadır. Üzerine yemin keffâreti gerekir.

Bu konuda üç yerde ihtilâf vardır.

Birincisi: Bunlar haram olmaz. Bu çoğunluk ulemanın görüşleridir. Ebu Hanife ise şöyle demiştir: Kayıtlı olarak haram olur. Bu haramlığı keffâret izale eder. Şöyle ki, karısına zıhar yapması durumunda keffâret ödemedikçe kendisine cimada bulunması helâl olmamaktadır. Nitekim Yüce Allah, bu husustaki keffâreti "tahille" diye isimlendirmiştir ki bu "helâllığı gerektiren şey" demektir. Bu da keffâret öncesinde haramlığın sabit olduğuna delâlet eder. Yine Yüce Allah, Peygamberine: "Allah'ın sana helâl kıldığını niçin haram ediyorsun?" buyurmuştur. Bu da kendisi için mübah kılınan şeyin haram kılınmasıdır. Dolayısıyla kişinin haram kılması ile, zevcesini haram kılmasındaki durum gibi o şey kendisine haram olur.

Ebu Hanife'ye karşı çıkanlar şöyle diyorlar: Yüce Allah keffârete sadece "akd= düğümleme"nin zıddı olan "çözme" anlamında "tahille" ismini vermiştir. Yoksa kelime haram kılmanın zıddı olan, "el-hıllü= helâl kılma" kökünden değildir. "Allah'ın sana helâl kıldığını niçin haram ediyorsun?" âyetine gelince; bundan murad bal ya da cariyeyi haram kılması ve kendisini ondan uzak tutmasıdır. Buna dilde "haram kılma" denilebilir. Bu sadece söz ile yapılan bir haram kılmadır; şer'an haramlığının isbatı değildir.

Ebu Hanife'nin delil olarak kullandığı, zıhar yolu ile veya "Sen bana haramsın" sözü ile zevcenin haram kılınması durumuna gelince; eğer bu kıyas sahih olacak olsa, o takdirde zıhara kıyasen keffâret vermenin, yemini bozmadan (*hıns*) önce gelmesi gerekirdi. Çünkü zıhar mânasında oluyordu. Hanefilere göre ise keffâret, ancak yeminde hânis olduktan sonra sözkonusudur. Bu durumda, onlarca şu iki şeyden birisi gerekir: Ya o şeyi haram olarak işleyecektir. Halbuki Allah yeminin çözülmesini emretmiştir. Bu durumda haram olan şey farz kılınmış veya farzın zarurî neticesinden olmuş olacaktır. Çünkü yeminin çözülmesine ancak yemin ettiği şeyi işlemek suretiyle ulaşacaktır, ya da o şeyi helâl olarak yapmaya imkân bulamayacaktır. Çünkü keffâretin önce

gelmesi caiz değildir ki, onunla helâlliğe ulaşabilsin. O haramken işlemeye yeltenmesi de mümkün olmayacaktır. Her iki taraftan da konuyla ilgili olarak söylenenler işte bunlardır.

Sonrasında konu hakkında derinlik, incelik ve kapalılıklar var. Çünkü bir şeyi kendisine haram kılan kimse, o şeyi terke dair Allah'a yemin eden durumdadır. Şayet o şeyin terkine dair Allah'a yemin etse, keffâreti üstlenmedikçe üzerine yemin ettiği şeyin hürmetini çiğnemesi caiz olmaz. Keffâreti üstlenince, yemin ettiği şeyi yapmaya yeltenmesi caiz olur. Eğer keffâreti terke azmetse, Yüce Allah, yemin konusu şeyi yapmaya yeltenmesini mübah kılmaz, ona izin vermez. Ona ancak Allah'ın farz ettiği keffâreti üstlenmesi durumunda izin verir, onun işlenmesini mübah kılar. Yemin ya da haram kılma yoluyla kaçındığı o şey hakkında Yüce Allah'ın ona izin vermesi ve onu kendisine mübah kılması, ona bir ruhsat ve nimettir. Bunun sebebi de Allah'ın koyduğu keffâret hükmünü üstlenmesi olmaktadır. Eğer bu hükmü üstlenmezse, kendi üzerine akdettiği bu yasak, üzerinde bir yük olarak kalır. Çünkü Yüce Allah, ancak kendisinden sakınan ve hükmüne razı olan kullarından ağır yükleri kaldırır. Bizden önceki şeriatlerde, yeminin kesinlikle yerine getirilmesi gerekirdi, asla vefasızlık ve bozmak caiz değildi. Allah bu ümmete hükmü genişletti ve keffâret şartıyla yemini bozmayı da caiz kıldı. Önce ya da sonra, keffâret verilmediği zaman ise, yeminde hânis olma konusunda müsamaha yoktur. "Keffâret vermedikçe haram olur." sözünün mânası işte budur.

Bu Ebu Hanife'nin yalnız kaldığı konulardan değildir. İmam Ahmed'in mezhebindeki iki görüşten birisi de budur: Şöyle izah ediyor: Bu haram kılma ve yemine iki mâna taalluk etmektedir: a) O şeyin işlenmesini, kendisinden kaynaklanan engelleme. b) Şâri'den gelen, keffâretsiz yeminde hânis olmayı engelleme. Eğer, haram kılması ya da yemini o şeyi harama çevirmeseydi, ne kendi kendisini engellemesinin, ne de Şâri'in onu engellemesinin bir etkisi olmazdı. Aksine durum, nihayet Şâri' Teâlâ'nın, o kişiye bu engelleme ile bir sadaka veya köle âzadı ya da oruç vacib kılması ve bunların üzerine de yemin edilen şeyin helâllığı veya haramlığının asıla bağlı olmaması demek olurdu. Hatta o, engelleme öncesi, sonrası aynı olur, hiçbir fark olmazdı. Bu durumda da elbette keffâretin ne engelleme konusunda, ne de izin hususunda hiçbir etkisi bulunmazdı. Bununsa fasitliği gizli kapalı değildir.

Keffâretin öne alınması caiz olmaması sebebiyle, haramlığına rağmen, o şeyin işlenmesiyle ilzam olunmasının izahı şöyle olacaktır: Kişiye yemin ettiği ya da haram kıldığı şeyi işlemesi, ancak ve ancak keffâret vermeyi üstlendiği zaman caiz olur. Keffâret vermeye olan azmi, o şeyin üzerine haram olmasını engeller. Haramlık ancak keffâreti üstlenmediği zaman sabit olur; üstlen-

mesi durumunda ise haramlık devam etmez.

İkincisi: Kişiye haram kılma sebebiyle keffâret gerekir. Haram kılma, yemin mertebesindedir. Bu, ashaptan isimlerini verdiğimiz zevatla, re'y ve hadis fukahasının görüşleridir. Sadece İmam Mâlik ve Şafiî; "Haram kılma ile üzerine keffâret yoktur." demişlerdir.

Keffâreti gerekli görenler, düşürenlere nisbetle nasdan yana daha şanslılar. Çünkü Yüce Allah, yeminlerin çözülmesini hemen, "Niçin Allah'ın sana helâl kıldığını haram ediyorsun?" ifadesinden sonra zikretmiştir. Bu, helâlın haram kılınması hususunda, yeminlerin çözülmesinin gereğine açıkça delâlet eder. Çünkü ya sırf ona özeldir, ya da hem onu hem de diğerlerini kapsamaktadır. Sözün yukarısında zikredilen keffâret sebebinin, keffâret hükmünden hariç tutulması ve başka bir şeye bağlanması caiz değildir; bunun imkânsızlığı açıktır.

Yine haram kılma yoluyla o şeyi yapmaktan engelleme, yeminle olan engelleme gibidir, hatta ondan daha da güçlüdür. Çünkü yemin, eğer Yüce Allah'ın isminin hürmetini çiğnemek anlamını içeriyorsa, haram kılma O'nun şeriat ve emrini çiğneme anlamını içermektedir. Çünkü Allah bir şeyi helâl kılmış, mükellef de onu haram kılmışsa, bu haram kılışı onun teşrî buyurduğu hükmün hürmetini çiğnemek olur. Biz diyoruz ki, ne yeminde hânis olmak Allah'ın isminin hürmetini, ne de haram kılma şeriatinin hürmetini çiğnemek anlamı taşımaz. Nitekim fakihlerden öyle diyenler olmuştur. O şekilde bir izah, gerçekten fasid bir ta'lildir. Çünkü yeminde hânis olmak ya caiz, ya vacib ya da müstahaptır. Allah hiçbir kimse için, isminin hürmetini çiğnemeye asla cevaz vermemiştir. O, keffâret ile yeminde hânis olmayı kulları için meşrû kılmıştır. Hz. Peygamber, kişi yemin ettiğinde, başkasını daha hayırlı görürse, yeminine keffâret vererek, yemin konusu şeyi işlemesini bildirmiştir. Malumdur ki, Yüce Allah'ın isminin hürmetinin çiğnenmesi hiçbir şeriatta asla mübah kılınmamıştır. Keffâret; Allah'ın, "el-hıllu" kökünden olarak "tef'ile" kalıbında "tahille" diye de isimlendirdiği gibi, sadece yemin ile düğümlenen şeyi çözmektedir, başka bir şey değildir. Bu düğümleme (akd) de, yeminle olduğu gibi, haram kılmayla da olur. Böylece, "Allah size yeminlerinizi çözmenizi meşrû kıldı." âyetinin hemen, "Allah'ın sana helâl kıldığını niye haram ediyorsun?" buyruğu akabinde gelmesinin sırrı da ortaya çıkmış oldu.

Üçüncüsü: Sadece Şafiî hariç, cumhura göre, zevce haricinde cariye ile başka şeylerin haram kılınması arasında fark yoktur. İmam Şafiî, sadece cariyenin, haram kılınması durumunda yemin keffâretini gerekli görmüştür. Zira ona göre, haram kılmanın etkisi, sadece kadının kadınlığıyla ilgili hususlardadır.

Sonra, "tahrim" âyetinin nüzul sebebi cariyedir. Sebep mahallinin hükümden hariç olması ve başkasına bağlanması caiz olmaz. Ona karşı olanlar ise şöyle diyorlar: Nas, yeminin çözülmesi farziyetini helâlın haram kılınmasına bağlamıştır. O da cariye ve cariye dışındakilerin haram kılınması hususunda daha umumîdir. Dolayısıyla sebebinin bulunduğu her yerde keffâret gerekir. Bunun izahı daha önce geçmişti.

E) "ÂİLENE DÖN!" SÖZÜNÜN HÜKMÜ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) "Âilene dön!" Sözünü Kullanması:

Sahih-i Buharî'de sabit olduğu üzere, Cevn'in kızı Hz. Peygamber'in yanına geldiği vakit, Hz. Peygamber kendisine yaklaşınca kadın: "Senden Allah'a sığınırım!" demişti. Hz. Peygamber ona: "Son çok yüce birine sığındın. (Kalk!) Âilene git!" buyurdu.[1]

Sahihayn'da sabit olduğuna göre, Hz. Peygamber (Tebük seferine mazeretsiz katılmayan) Kâ'b b. Mâlik'e (r.a.) gelmiş ve karısından uzak durmasını emretmişti. Kâ'b da karısına: "Âilene git!" demişti.[2]

Bu ifadenin hükmü hakkında ulema ihtilâf etmişlerdir. Zâhirîler: "Talâk değildir. Bununla niyet etse de, etmese de talâk vuku bulmaz." demişlerdir. Bunlar, Hz. Peygamber'in, Cevn'in kızı ile nikâh akdi yapmadığını, sadece onu istemek üzere çağırttığını söylemişlerdir. Buna, *Sahih-i Buharî*'de bulunan şu hadisin de delâlet ettiğini ifade etmişlerdir: Hamza b. Ebî Üseyd, babasından nakleder: Ebu Üseyd, Hz. Peygamberle birlikte idi. Cevniyyeli kadın getirilmişti. Konuk kadın bir hurmalık içerisindeki Ümeyye bt. en-Numan b. Şerâhîl'in evinde ağırlandı. Beraberinde biniti de vardı. Hz. Peygamber, yanına girdi ve ona: "Nefsini bana hibe et!" buyurdu. O da: "Kraliçenin nefsini çobana hibe ettiği görülmüş mü?" dedi. Hz. Peygamber elini sâkinleşmesi için üzerine koymak maksadıyla ona doğru uzattı. Kadın: "Senden Allah'a sığınırım." dedi. Hz. Peygamber: "Gerçekten güçlü bir yere sığındın!" buyurdu. Sonra çıktı ve: "Ey Ebu Üseyd! Ona iki elbise giydir ve onu âilesine

---

1. Buharî, 68/3.
2. Buharî, 55/16 ve daha başka yerler; Müslim, 2769.

gönder!" buyurdu.[3]

Sahih-i Müslim'de Sehl b. Sa'd'den şöyle nakledilir: Rasûlullah'a (s.a.) Araplardan bir kadının lafını ettiler. O da Ebu Üseyd'e, kadına haber göndermesini emir buyurdu. Ebu Üseyd kadına haber gönderdi. Kadın gelerek Benî Sâide'nin kalesine misafir indi. Derken Rasûlullah (s.a.) çıktı ve kadının yanına gelerek içeri girdi. Bir de ne görsün, kadın boynunu eğmiş. Rasûlullah (s.a.) kendisiyle konuşunca kadın: "Ben senden Allah'a sığınırım" dedi. O da: "Ben seni kendimden sığındırdım" dedi. Bunun üzerine ashab kadına: "Bu kim biliyor musun?" dediler. Kadın: "Hayır!" cevabını verdi. "Bu Rasûlullah'dır. Seni istemeye geldi." dediler. Kadın: "Ben bu işte şanssızlığa uğradım." dedi.[4]

Derler ki: Bütün bunlar hep aynı olayla ve aynı kadınla ilgili haberlerdir ve Hz. Peygamber'in o kadınla henüz evlenmemiş olduğu da gayet açıktır. Hz. Peygamber onun yanına, sadece kendisini istemek için girmiştir.

2— Bu Sözün Hükmü:

Çoğunluk fukaha ise —dört imam vb. bunlardandır—: "Hayır, bu lâfız talâka niyet etmesi durumunda talâk lâfızlarındandır." demişlerdir. Nitekim *Sahih-i Buharî*'de, babamız İsmail aleyhisselam'ın, bu ifadeyle karısını boşadığı sabittir: Babası (Hz. İsmail'in) hanımına: "Kocana söyle, kapısının eşiğini değiştirsin!" demişti. Bunun üzerine Hz. İsmail (a.s.) de: "Eşik sensin. Babam bana senden ayrılmamı emretmiş. Âilene git!" demişti. [5]

Hz. Âişe hadisi ise, Hz. Peygamber'in kadın üzerine akit yapmış olduğunda sarih gibidir. Çünkü o: (لما أدخلت عليه) "=Hz. Peygamber'in yanına alındığında" ifadesini kullanmıştır. Bu ise kocanın âilesi yanına girmesi demektir. Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber ona yaklaştı." ifadesi de bunu destekler.

Ebu Üseyd hadisine gelince, nihayet burada: "Nefsini bana hibe et!" ifadesi bulunmaktadır. Bu söz, daha önceden Hz. Peygamber'in onu nikâhlamış olmadığı anlamına gelmez. Hz. Peygamber'in bu sözü, akit için değil de zifaf talebi için söylemiş olması pekâla mümkündür.

Sehl b. Sa'd hadisine gelince; akit bulunmadığı hususunda en sarih olanı budur. Çünkü bu hadiste: "Hz. Peygamber ona geldiğinde: Bu Rasûlullah'-

3. Buharî, 68/3.
4. Müslim, 2007.
5. Buharî, 60/9.

tır. Seni istemeye geldi, dediler." ifadesi vardır. Anlaşılan, bu kadın Cevniyyeli kadındır. Çünkü Sehl, hadisinde: "Ebu Üseyd'e, kadına haber göndermesini emretti. O da haber gönderdi." demektedir. Dolayısıyla olay hep aynı olaydır ve Hz. Âişe, Ebu Üseyd ve Sehl etrafında dönmektedir. Bunlardan her biri aynı olayı rivayet etmiştir. Lâfızları aşağı yukarı birbirine yakındır. Geriye sadece, "Seni istemek için geldi" sözüyle "Yanına girip de ona yaklaşınca..." sözü arasındaki çelişki kalmaktadır. Ya iki ifadeden birinde hata vardır, ya da "yanına girmek" ifadesi, kocanın hanımı yanına girmesi anlamında değil, genel anlamda girmek mânasınadır. Bu da muhtemeldir.

Hz. İsmail kıssasıyla ilgili İbn Abbas hadisi ise sarihtir. Bu lâfız hem cahiliye, hem de İslâm dönemlerinde, öteden beri kadını boşamak için kullanılan talâk lâfızlarındandır. Hz. Peygamber onu değiştirmemiş, kabulle karşılamıştır. İslâm'ın öncüleri olan ashab: "Sen haramsın." "Emrin elindedir", "Tercih et", "Seni âilene hibe ettim", "Sen haliyye (boşanmış biri)sin, benden hali oldun", "Sen beriyye (uzak)sin, seni ibra ettim", "Sen ibra edilmişsin", "İpin boynundadır", "Sen haramsın (hırc)"(6) (sırasıyla arapçaları:)

انت حرام، أمْرُك بيدك، اختاري، وهبْتُك لأهلك، أنت خلية وقد خلوتِ مني، أنت برية وقد أبرأتك، وأنتِ مبرّأة، وحبلُك على غاربك، وأنتِ الحرجُ.

ifadeleriyle talâk îkâında bulunmuşlardır. Hz. Ali ve İbn Ömer: "(أنت خلية) = Sen haliyyesin demek üç talâktır." demişlerdir. Hz. Ömer ise: "Bir ric'î talâktır." der. Muâviye; karısına; "Eğer evden çıkarsan sen haliyyesin." diyen adamla eşini ayırmıştır. Hz. Ali, İbn Ömer ve Zeyd: (أنت برية) "= Sen beriyyesin." ifadesi hakkında "üç talâktır" derlerken Hz. Ömer: "Bir ric'î talâktır." demiştir. Hz. Ali, (أنتِ الحرجُ) ifadesi için: "Üç talâktır." Hz. Ömer ise: "Bir talâktır." demişlerdir. "Emrin elindedir", "Sen bana haramsın" tâbirlerinin izahı sırasında ashabın görüşleri daha önce geçmişti.

Yüce Allah, talâkı zikretmiş, fakat onun için bir lâfız belirlememiştir. Buradan da Allah'ın konuyu insanların örfüne bıraktığı anlaşılır; insanların örfünde hangi lâfız talâk mânası ifade ediyorsa, niyet bulunduğunda o lâfızla talâk gerçekleşmiş olur.

Lâfızların bizzat kendileri maksut değillerdir. Bunlar o lâfzı söyleyenin maksadını göstermesi için kullanılır. Kişi bir mânaya gelen bir lâfzı söyledi ve o mânayı da kasdetti mi, üzerine hükmü terettüp eder. Bunun içindir ki, İranlı, Türk, hintli ve benzerlerinin kendi dilleri ile verdikleri talâklar vukû bulur. Hatta bunlardan biri, Arapça sarih talâk lâfızlarından birisini, mâna-

6. Bu ve benzeri kinaî talâk tabirleri için bk. Bilmen, *Istılahat-ı Fıkhıyye Kamusu*, 2/186-187.

sını bilmeden telaffuz edecek olsa, asla bir şey lâzım gelmez. Çünkü mânasını bilmediği, içeriğini de kasdetmediği bir şeyi söylemiştir. Kâ'b b. Mâlik hadisi; bu ve benzeri lâfızlarla, niyet olmadıkça talâkın vukû bulmayacağına delâlet etmektedir.

Doğrusu, bu ister sarih ister kinâye olsun bütün lâfızlarda geçerlidir. Âzad ve talâk lâfızları arasında bir fark da yoktur. Şayet bir kimse: "Benim kölem hürdür, zina etmez." veya "Benim cariyem hürdür, fahişelik yapmaz." dese, aklından da âzad etme fikri geçmese, niyet de etmese bununla asla azad işi gerçekleşmez. Yine bir kimse karısı ile birlikte iken, yolda ayrılsalar ve kendisine: "Karın nerede?" diye sorulsa da: "Ondan ayrıldım." dese; veya saçını tarasa da: (سرّحتها) "= Onu taradım." dese (bu söz Kur'an'da talâk için kullanılıyor) ve bu sözlerle talâkı kasdetmese, kadın boş olmaz. Yine kadını serbest, tamamen kendi haline bıraksa ve onun durumunu haber vermek amacıyla: "O tâliktir (yani serbest)." dese; bununla da boş olmaz. Yine aynı şekilde, kadın bağlanmış olsa da, iplerinden çözülse, koca da; "Sen tâliksin" dese, yani bağlarından boşanmışsın demek istese kadın boş olmaz. Bütün bunlar İmam Mâlik ve bazı şekillerinde İmam Ahmed'in görüşleridir, bazıları da imamın ele aldıklarının benzerleridir. Bunlarla niyet etmedikçe ve talâkı gösteren bir lâfzı söylemedikçe talâk vukû bulmaz. Eğer bu ikisinden (yani niyet ve lâfız) sadece biri bulunursa ne talâk ne de âzad vukû bulmaz. Lâfızların sarih ve kinâye şeklinde ikiye ayrılması, her ne kadar asıl konumu bakımından sahihse de, tamamen şahıs, zaman ve mekâna göre farklılık arzederler. Nice sarih lâfız başka bir yöre halkınca kinâye olabilir, ya da bir zaman ve mekânda sarih olan bir lâfız, başka bir zaman ve mekânda kinâye olabilir. Realite bunun şahididir. Meselâ, (السّراح) lâfzını ele alalım: Hemen hemen hiçbir kimse bu sözcüğü ne sarih ne de kinâye yollu talâk için kullanmamaktadır. Bu durumda kalkıp: "Kim bu sözcüğü kullanırsa onun karısı boş olur; ister niyet etsin, ister etmesin. Çünkü şer'î örf ve kullanış şekli vardır. (Yani Kur'an'da bu anlamda kullanılmıştır)." demek asla caiz olmaz. Çünkü böylesi bir iddia hem şer'î açıdan, hem de kelimenin kullanılışı bakımından yanlış bir iddiadır. Kelimenin kullanılışı açısından yanlıştır; çünkü hemen hemen hiçbir kimse karısını boşamak için bu kelimeyi kullanmamaktadır. Şer'î açıdan da yanlıştır; çünkü Kur'an bunu talâktan başka mânada da kullanmıştır. Allah şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da henüz dokunmadan onları boşarsanız, onları iddet müddetince bekletmeniz gerekmez. O halde onları faydalandırın (mut'a verin) ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın."(وسرّحوهنّ سراحا جميلا) [7] Buradaki "tesrîh = serbest

7. Ahzab, 33/49.

bırakma" kesinlikle talâk değildir. Aynı şekilde (الفراق) "=ayrılık" kelimesini Şâri', talâktan başka mânada da kullanmıştır: "Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda, onları iddetleri içinde boşayınız... Müddetlerini doldurduklarında onları ya güzelce tutun, veya onlardan uygun bir şekilde ayrılın."[8] Bu âyette geçen (الإمساك) "=tutmak"tan maksat, ric'attir. (المفارقة)"=Ayrılık" ise, ric'atte bulunmamak demektir; yoksa ikinci bir talâkın verilmesi anlamında değildir. Bunda asla bir ihtilâf da yoktur. Dolayısıyla, "Bu ifadeyi telaffuz eden kimsenin karısı boş olur. Mânasını ister anlasın, ister anlamasın." demenin bir anlamı yoktur. Her ikisi de bâtıllıkta aynıdır. Tevfik Allah'tandır.

8. Talâk, 65/2.

F) ZIHAR

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Zıhar Hakkındaki Hükmü:

Yüce Allah şöyle buyurur: "İçinizden zıhar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin ve yalan lâf söylüyorlar. Kuşkusuz Allah affedici, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce, bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Buna imkân bulamayan kimse, temas etmeden önce, aralıksız olarak iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu (hafifletme), Allah'a ve Rasûlü'ne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır."[1]

Sünen ve *Müsned* kitaplarında sabit olduğuna göre Evs b. Sâmit, hanımı Havle bt. Mâlik b. Sa'lebe'ye zıhar yapar. Bu konuda Hz. Peygamber'le (s.a.) mücadeleye giren ve Allah'a şikâyette bulunan, yedi kat semânın ötesinden şikâyeti işitilen ve kabul gören kadın işte bu kadındır. Bu kadın Hz. Peygamber'e gelerek şöyle demişti: "Ya Rasûlullah! Şüphesiz ki Evs b. Sâmit, ben genç ve arzulanan biri iken benimle evlendi. Yaşım ilerledi, ona bir sürü çocuk doğurdum. Şimdi ise beni anasının yerine koydu." Hz. Peygamber ona şöyle buyurdu: "Senin hakkında benim yapabileceğim bir şey yok." Çâresiz kadın: "Ey Allah'ım! Ben halimi sana şikâyet ediyorum." dedi.[2] Bir riva-

1. Mücâdele, 58/2-4.
2. İbn Mâce, 2063; Hâkim, 2/481; Beyhakî, 7/382. Râvileri sikadır. Hadiste çok sayıda çocuk

yette o şöyle demiştir: "Benim küçük çocuklarım var. Eğer onları ona versem ziyan olurlar, kendim alsam aç kalırlar." dedi ve bunun üzerine Kur'an âyetleri indi.

Hz. Âişe şöyle der: Her sesi işiten Allah'a hamdolsun! Havle bt. Sa'lebe Hz. Peygamber'e şikâyetçi olarak gelmişti. Ben evin bir ucundaydım. Bazı sözlerini duyamıyordum. Hemen Allah: "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitiyor. Çünkü Allah işitendir, bilendir..."(3) âyetlerini indirdi. (4) Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Bir köle azad etsin." buyurdu. O: "Bulamaz." dedi. Hz. Peygamber: "Öyleyse peşi peşine iki ay oruç tutar." buyurdu. O: "Ya Rasûlallah! O yaşlı bir ihtiyar. O nerde, oruç nerde!" dedi. Hz. Peygamber: "Öyleyse altmış fakiri doyursun!" buyurdu. O: "Onun tasadduk edebileceği bir şeyi yok." dedi.

Hz. Âişe der ki: Tam o saatte bir zenbil hurma getirildi. Ben: "Ya Rasûlallah! Ben bir zenbil hurma vererek ona yardımcı olurum." dedim. Hz. Peygamber: "Aferin! Onun adına altmış fakiri doyur ve amcanın oğluna geri dön." buyurdu.(5)

Sünen'de anlatılır: (Zureykoğullarından) Seleme b. Sahr el-Beyazî, Ramazan ayı boyunca karısına zıharda bulundu. Ramazan ayı çıkmadan bir gece onunla cima etti. Sonra geldi ve Hz. Peygamber'e olanları anlattı. Efendimiz ona: "Demek sen, öyle ha! Ya Seleme!" dedi. Seleme der ki: Ben iki defa: "Evet ya Rasûlallah! Ben böyleyim, Allah'ın emrine razıyım. Hakkımda Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmet." dedim. Hz. Peygamber: "Bir boyun (köle) azad et!" buyurdu. Ben: "Seni peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, şundan başka boyuna sahip değilim." dedim ve enseme elimin içiyle vurdum. Hz. Peygamber: "Öyleyse iki ay peşi peşine oruç tut!" dedi. Ben: "Zaten başıma gelen oruç yüzünden gelmedi mi?" dedim. Hz. Peygamber: "Öyleyse, bir vesk hurmayı altmış fakir arasında yedir." buyurdu. Ben:

---

doğurmaktan kinâye olarak kullanılan (نثرت له بطني) "Ona karnımı yaydım" ifadesini biz lazımî mânasıyla tercüme ettik.

3. Mücadele, 58/1.
4. Hadisin bir kısmını Buharî (97/9)'da muallak olarak tahric etmiştir. Tamamını ise Nesâî, (6/168) mevsûl olarak rivayet etmiştir. Ayrıca bk. Ahmed, 6/46; İbn Cerîr, 5/28. İsnadı sahihtir.
5. Ebu Davud, 2214; İbn Hibbân, 1334; İbn Cerîr, 5/28; Beyhakî, 7/389. Senedinde Ma'mer b. Abdullah b. Hanzala vardır. İbn Hibbân'dan başkası onu sika bulmamışlardır. Diğer râvileri sikadır. Aynı konuda İbn Abbas'tan ve Atâ b. Yesâr'dan mürsel olarak rivayetler için bk. Beyhakî, 7/389, 390, 392.

"Seni hakla gönderene yemin ederim ki, ikimiz de aç geceledik, yiyecek bir şeyimiz yok." dedim. Hz. Peygamber: "Züreykoğulları zekât memuruna git, sana onu versin. Altmış fakire bir vesk hurma yedir. Sen ve âilen de geri kalanını yiyin." buyurdu. Kavmime döndüm ve: "Sizin yanınızda darlık ve kötü tedbir gördüm. Allah Rasûlü'nün yanında ise genişlik ve güzel tedbir buldum. Bana zekâtlarınızdan vermenizi emretti." dedim.(6)

Tirmizî'nin *Câmi*'inde İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilir: Karısına zıhar yapan ve onunla cimada bulunan bir adam Hz. Peygambere geldi ve: "Ya Rasûlallah! Ben karıma zıhar yaptım. Sonra da keffâret vermeden önce onunla cima yaptım." dedi. Hz. Peygamber ona: "Allah'ın rahmetine uğrayasıca; seni o şeye sevkeden ne oldu?" diye sordu. O: "Ay ışığında halhalını gördüm (kendimi tutamadım)." dedi. Hz. Peygamber: "Allah'ın sana emrettiği şeyi yapmadan ona yaklaşma!" buyurdu. (7) Tirmizî: "Bu, hasen-garib-sahih bir hadistir." der.

Yine Tirmizî'de, Seleme b. Sahr, Hz. Peygamber'den, keffâret vermeden önce cimada bulunan zıhar yapmış kimse hakkında: "Bir keffaret (yeterlidir)." buyurduğunu rivayet eder.(8) Tirmizî buna da "Hasen-garibdir" der. Hadisin senedinde Süleyman b. Yesâr'la, Seleme b. Sahr arasında kesinti vardır.

Bezzâr'ın *Müsned*'inde, İsmail b. Müslim—Amr b. Dînâr— Tâvûs silsilesiyle İbn Abbas şöyle anlatır: Bir adam Hz. Peygamber'e geldi ve: "Ben karıma zıhar yaptım, sonra da keffâret vermeden önce onunla cima ettim." dedi. Hz. Peygamber: "Allah, 'Birbirine temas etmeden önce...' buyurmadı mı?" dedi. Adam: "Hoşuma gitti (kendimi tutamadım)" dedi. Hz. Peygamber: "Keffâret verinceye kadar ondan geri dur." buyurdu.(9) Bezzâr: "Hadisin, bundan daha sahih bir isnadla rivayet edildiğini bilmiyoruz. Ne var ki İsmail b. Müslim hakkında ileri sürülen tenkitler vardır. İlim erbabından pek çok grup ondan rivayette bulunmuşlardır." demektedir.

Bu hadisler bazı hükümleri içerir:

1— Cahiliye dönemi ve İslâm'ın ilk devirlerinde zıharın talâk kabul edilmesi uygulaması iptal edilmiştir. İsterse bununla talâka niyet ettiğini tasrih

6. Ahmed, 5/436; Ebu Davûd, 2213; Tirmizî, 3295 (hasendir demiştir.); İbn Mâce, 2062; Beyhakî, 7/385; Hâkim, 2/203. Hâkim: Hadis sahihtir, demiştir.
7. Tirmizî, 1199; Ebu Davud, 2223; Nesâî, 6/167. Râvileri sikadır. Ancak Ebu Hâtim ve Nesâî, mürsel olduğunu söylemişlerdir. Hadisin şahitleri bulunmaktadır.
8. Tirmizî, 1198; İbn Mâce, 2064.
9. Bk. Beyhakî, 7/386.

etsin, farketmez. Şayet bir kimse karısına: "Sen bana anamın sırtı gibisin! Ben bununla talâkı kasdediyorum." dese bu talâk olmaz, zıhar olur. Bu ittifakla böyledir. Belki muhalif, önemsiz şâz bir görüş olabilir. Bu hususu İmam Ahmed, Şâfiî vb. ifade etmişlerdir. Şafiî: "Şâyet talâk niyetiyle zıhar yapsa, bu zıhar olur veya zıhar niyetiyle boşasa bu da talâk olur." der. İşte Şafiî'nin ifadesi budur. Onun görüşü olarak kendisine bunun aksini nisbet etmek caiz değildir. İmam Ahmed ise şöyle açıklamıştır: Şayet kişi: "Sen bana anamın sırtı gibisin. Bununla ben talâkı kasdediyorum." dese, bu zıhar olur, bununla kadın boşanmış olmaz. Çünkü zıhar, cahiliyye devrinde talaktı ve neshedildi. Mensûh hükme dönüş caiz değildir.

Yine Evs b. Sâmit, bununla o zamanda olduğu gibi sadece talâka niyet etmişti. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.) ona talâk değil, zıhar hükmünü uygulamıştır.

Çünkü "zıhar", hükmü konusunda sarihtir. Dolayısıyla Yüce Allah'ın iptal ettiği hüküm hakkında onu kinâye saymak caiz değildir. Allah'ın hükmü uyulmaya ve riayet edilmeye daha lâyıktır.

2— Zıhar haramdır ve buna yeltenmek caiz değildir. Çünkü o, Allah Teâlâ'nın da bildirdiği gibi, kötü bir söz ve iğrenç bir yalandır. Her ikisi de haramdır. Kötü bir söz (*münker*) oluşu ile, iğrenç bir yalan (*zûr*) oluşu şöyledir: "Sen bana anamın sırtı gibisin." sözü hem karısının öyle olduğunu haber verme (*ihbar*), hem de karısını haram kılma tasarrufunu kurma (*inşâ*) anlamı içermektedir. Yani hem ihbar, hem de inşâ mânasına gelebilir. Dolayısıyla o yalan bir haber, kötü bir inşâdır demek olur. Yalan (*zûr*), hak ve sabitin zıddı olan bâtıldır; kötü (*münker*) ise, iyi ve mârufun zıddıdır. Yüce Allah âyeti, "Şüphesiz ki Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır." ifadesi ile tamamlamıştır. Bunda, günah sebebinin mevcut olduğuna, eğer Allah'ın af ve mağfireti olmasaydı, mutlaka bu yüzden orumlu tutulacaklarına dair işaret bulunmaktadır.

3— Keffâret bizzat zıharla değil, dönüşle vacip olur. Bu cumhurun görüşüdür. Sevrî, İbn Ebî Necîh'ten, Tâvus'un: "Zıhar yapar yapmaz keffâret gerekir." dediğini nakleder. bu, İbn Ebî Necîh'in Tâvus'tan rivayetidir. Ma'mer ise Tâvus'tan, o da babasından şöyle nakleder: "Sonra söylediklerinden dönenlerin..." âyeti hakkında babası: "Onu kendisine anasının sırtı gibi kıldı, sonra dönüyor ve onunla cima ediyor. Bu durumda bir boyun (köle) âzadı gerekir, demektedir." demiştir. Mücâhid'den de: "Bizzat zıharla keffâret gerekir." dediği nakledilir. Bunu İbn Hazm, Sevrî ile Osman el-Bettî'den de nakleder. Tabii bunlar, keffâret için dönmenin şart olduğunu bilmiyor değiller. Ancak bunlara göre "dönme", cahiliye devrindeki zıhar uygulamasına

dönmektir. Nitekim Yüce Allah'ın, avlanmanın cezası konusunda: (وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ) "=Kim dönerse, Allah ondan öç alır." âyetinde geçen (عاد) "=dönme" kelimesi, "Haramlığının nüzulünden sonra ava dönerse" demektir. Bu yüzden de Allah, akabinde: "Allah geçenleri affetmiştir." buyurmuştur. Bu görüşte olanlar devamla şöyle diyorlar: Keffâret, sırf zıhar yapmakla vacib olur. Çünkü keffâret kişinin söylemiş olduğu çirkin söz ve iğrenç yalan karşılığında vacib olmuştur. Çirkin söz ve yalan da cima veya cimaya azmetme değil, bizzat zıharın kendisidir. Sonra, Yüce Allah zıharı haram kılıp, onu yasaklayınca "dönmek", bizzat yasaklanan şeyin işlenmesi oldu. Aynen, "Umulur ki, Rabbiniz size merhamet eder. Eğer siz dönerseniz biz de döneriz."[10] âyetindeki gibi. Mânası: "Eğer siz günaha dönerseniz, biz de cezalandırmaya döneriz." demektir. Dolayısıyla burada "dönmek" bizzat yasaklanan şeyi işlemektir. (Zıhardan dönmek değil de yasak olan zıhara dönmek şeklinde.)

Bir başka delil: Zıhar cahiliye döneminde talâktı. Hükmü talâktan zıhara nakledildi; üzerine keffâret ve keffâret ödeninceye kadar zevcenin haramlığı hükümleri konuldu. Bu da aynen talâkta olduğu gibi, zıhar sözünü kullanmakla, zıhar hükmünün muteber olmasını gerekli kılar.

Âlimlerin çoğunluğu bunlara karşı çıkmış ve şöyle demişlerdir: "Dönmek", zıhar sözcüğünün mücerred olarak söylenmesinin sonrasında olan bir iştir. Âyeti, "İslâm'da tekrar zıhara dönme" mânasına yorumlamak üç açıdan doğru olmaz:

Birincisi: Âyet, İslâm'da zıhar yapan kimselerin hükmünü beyan etmektedir. Bu yüzden de fiili, muzari (geniş zaman) sigasıyla (يُظَاهِرُونَ) "=Zıhar yaparlar" şeklinde kullanmıştır. Bu İslâm zıharının hükmü olduğuna göre, —ki zıhar size göre bizzat dönmek demektir— bu takdirde sonrasında nasıl oluyor da "sonra dönerler" ifadesini kullanıyor. Yoksa bu dönmenin mânası size göre zıhardan başka bir şey mi?

İkincisi: Eğer "dönmek", sizin dediğiniz mânada, muzari (geniş zaman) fiil de geçmiş zaman mânasında olacak olsa, takdiri: (والذين ظاهروا مِن نسائهم ثم عادوا في الإسلام) "=Kadınlara cahiliye devrinde zıhar yapıp da İslâm'da tekrar ona dönenler" şeklinde olurdu ve keffâret, ancak cahiliye devrinde zıhar yapıp da İslâm döneminde tekrar zıhara dönenlere gerekirdi. Bu takdirde dönme durumu olmadan sadece İslâm'da zıhara başlayan kimseye nereden keffâreti gerekli kılacaktınız? Çünkü bu takdire göre iki şey

10. İsrâ, 17/8.

var: Önce geçen bir zıhar ve tekrar ona dönüş. Bu durum ise, şimdi zıhar hükmünü tümden ortadan kaldırır. Ancak (يظاهرون) "=Zıhar yaparlar" fiilini bir gruba, (يعودون)"=dönerler" fiilini de başka bir gruba ait kılarsanız (yani özneleri ayrı ayrı kişiler şeklinde düşünürseniz) ve müzari fiilini de mazi (geçmiş) fiili yerine koyarsanız, hükmün devamı o zaman sözkonusu olabilir. Bu da ilâhî nazma muhalif olur, sözü fesahatinden çıkarır.

Üçüncüsü: Hz. Peygamber (s.a.): Evs b. Sâmit'le Seleme b. Sahr'a keffâret ödemelerini emretmiş, onlara cahiliye döneminde zıhar yapıp yapmadıklarını sormamıştır. Eğer siz: "Hz. Peygamber, sizin keffâret için şart koştuğunuz "dönme"yi de sormamıştır. Eğer şart olsaydı onlara dönüp dönmediklerini sorardı." derseniz, cevaben şöyle denilir: "Dönme"yi; zıhardan sonra talâk verebilecek kadar bir zamanın geçmesi ve talâk vermemesi şeklinde anlayanlara göre, bu soruya zaten gerek yoktur ve sizin bu itirazınız, bizzat onların delili olmaktadır. "Dönmeden maksat cima ve azimdir" diyenler ise şöyle demektedirler: (Hadislerdeki) olayın akışı, zıhar yapanların kasdının cima olduğu hususunda açıktır. Sadece onun (cima) için tutmuş (karılarını boşamamış)lardır. Bunun izahı inşaallah ileride gelecektir.

Zıharın kötü bir söz ve iğrenç bir yalan oluşuna gelince, evet bu doğrudur. Ancak Yüce Allah bu kötü ve yalan söz hakkında keffâreti iki şeye birden bağlamıştır: Zıhar sözü ve dönüş. Nitekim îlânın hükmü de öyledir: Hem îlâ sözcüğü, hem de cima üzerine birden terettüp eder, sadece biri üzerine değil.

2— Zıharda "Dönmek" Tâbirinden Ne Kasdedilmektedir?

Çoğunluk fukahaya göre keffaret ancak zıhardan sonra dönüş ile vacib olur. Sonra bunlar "dönüş"ten ne kastedildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Zıhar sözcüğünü aynen tekrarlamak mı, yoksa onun sonrasında olan bir şey mi? İki görüş vardır:

Bütün Zâhirîler: "Dönüş" zıhar sözcüğünün tekrarlanmasıdır, demişlerdir. Bunun seleften hiçbir kimseden nakletmemişlerdir. Zâhirîlerden önce böyle bir görüş ileri süren de olmamıştır. Gerçi böyle bir ayıptan hemen hemen hiçbir mezhep de uzak kalmış değildir. Bunlar şöyle demektedirler: Yüce Allah keffâreti yeni başlanılan zıhar sebebiyle değil, sadece tekrarlanan zıhar yüzünden vacip kılmıştır. Âyetle istidlâl üç açıdan olmaktadır:

Birincisi: Arap lügatinde "bir şeye dönme" ifadesinden, ancak o şeyin benzerinin ikinci defa yapılması mânası anlaşılır. İşte Allah'ın Kitab'ı, Rasûlü'nün kelâmı ve Arabın sözleri önümüzde; Yüce Allah: "Eğer onlar (dünyaya)

geri gönderilseler, yine men olundukları şeylere döneceklerdir." buyurmaktadır.[11] Bu âyet, (عاد) "=dönmek" fiilinin (ل) "lam" harfi ile kullanılması bakımından, zıhar âyeti ile aynıdır ve "Daha önce işledikleri şeyleri ikinci defa işlemek" anlamındadır. Yine: "Eğer siz dönerseniz, biz de döneriz."[12] âyeti de öyle; "Eğer siz günahı tekrar işlerseniz biz de cezayı tekrarlarız." mânasındadır. Yine: "Gizli konuşmaktan menedildikten sonra, yine o menedildikleri şeye dönenler..."[13] buyurulmaktadır. Bizzat zıhar hükmünü getiren sûrede yer alan bu âyet, "dönmek"ten maksadın ne olduğunu açıklamaktadır. Çünkü fiil olarak da, maksat olarak da onun aynısıdır. Aralarında tekrardan doğan bir aynilik çağrışımı yakînen bulunmaktadır.

Diyorlar ki: Zıharda bulunanların söyledikleri, zıhar sözüdür. "Söylediklerine dönmek" ise, o sözü ikinci defa tekrarlamak demektir. Arap bunun dışında başka bir şey anlamaz. Sözün tekrarının dışında kalan diğer şeyler ya onu tutmak (boşamamaktır), ya azimdir, ya da cimadır. Bunlardan hiçbiri sözle olacak bir şey değildir. Dolayısıyla bunlardan birini yapmak ne lâfız açısından ne de mâna açısından dönmek (tekrar) olmaz. Çünkü tutmak (boşamamak), azim ve cima zıhar değildir ki, bunlardan birini yaptığında zıhara dönmüş olsun.

Diyorlar ki: Eğer dönmekten "kişinin nefsini menettiği şeyden dönmesi" mânası kasdedilseydi, —nitekim (عاد في هبته) "=Hibeden döndü." denilir— o takdirde (ثم يعودون لما قالوا) yerine (ثم يعودون فيما قالوا) buyurulurdu. Nitekim (العائد في هبته كالعائد في قيئه) "=Hibesinden dönen, kusmuğuna dönen gibidir."[14] hadisinde öyledir.

Ebu Muhammed b. Hazm, Hz. Âişe hadisini delil olarak kullanır: "Evs b. Sâmit'in kadınlara karşı aşırı düşkünlüğü vardı. Bu aşırı düşkünlüğü iyice arttığında, karısına zıhar vardı. Bu aşırı düşkünlüğü iyice arttığında, karısına zıhar yapardı. Yüce Allah onun hakkında zıhar keffâretini indirdi."[15] Hadis böyle. İbn Hazm şöyle der: Bu ifade tekrarı gerektirir ve bu zaruridir. Zıhar konusunda sahih olan tek haber de budur. "Bu görüşte olan hiçbir sahabî yoktur." şeklindeki bize karşı şamatanıza gelince, peki siz bize, "Dönmek, cimadır veya azimdir veya tutmak (boşamamak)tır" veya "o, cahiliye dönemindeki zıhara dönmektir" diyen tek bir sahabî gösterin. Siz hiçbir zaman, ashaptan yana bizim kadar şanslı olamazsınız!

11. En'âm, 6/28.
12. İsrâ, 17/8.
13. Mücâdele, 58/8.
14. Buharî, 51/30; Müslim, 1622.
15. Ebu Davud, 2219.

Çoğunluk ulema onlara karşı çıkmışlar ve şöyle demişlerdir: "Dönme'-nin mânası önceki lâfzın tekrarlanması demek değildir. Eğer lâfzın tekrarı "dönme" olsaydı o zaman (ثم يعيدون ما قالوا) "=Sonra söylediklerini iade ederler." derdi. Çünkü (أعاد كلامه بعينه) "=Sözünü aynısıyla tekrar (iade) etti." denilir. (عاد) "=Dönmek" kelimesi ise fiillerde kullanılır ve (عاد في هبته، عاد في فعله) "=Yaptığına döndü. Hibesine döndü." denilir. Bu örnekler (في). ile kullanılış şeklidir. Yine: (عاد إلى عمله، وإلى ولايته، وإلى حاله، وإلى إحسانه وإساءته ...) "=İşine döndü, görevine döndü, haline döndü, lütufkârlığına döndü, kötülüğüne döndü vb." denilir. Bu mânada (عاده) şeklinde (ل) ile de kullanılır.

Söze gelince, sadece (أعاده) "=Sözü tekrar (iade) etti." şeklinde kullanılır. Nitekim Dımâd[16] b. Sa'lebe Hz. Peygamber'e: (أعِدْ عَلَيَّ كَلِمَاتِكَ) "=Sözlerini bana tekrarla." demiştir. Yine Ebu Saîd: (أعِدْهَا عَلَيَّ يارسول الله) "=Onları bana tekrarla, Ya Rasûlallah!" demiştir.

Doğrusu bu, bağlayıcı değildir: Hem (أعاد مقالته) denildiği gibi (عاد لمقالته) de denilir. Hadiste, "Sözünü aynen tekrarladı." mânasında (فعاد لمقالته) denilmektedir. Bundan daha kötüsü, Zâhirîlere karşı: "Sözün iadesi dünün iadesi gibi muhaldir. Çünkü iki ayrı zamanın bir araya gelmesi mümkün değildir." şeklinde getirilmek istenen delildir. Bu son derece fasittir. Çünkü sözün iadesi, fiilin iadesi kabilindendir. O da bizzat birinciyi değil, onun gibisini getirmek demektir. Mutaassıp kimselerden gelen ve "Zâhirîlerin ihtilâfı dikkate alınmaz." şeklindeki bir söze ise şaşmamak elde değildir. Böylesi bir konuda hem onlarla birlikte araştırma yapıyor, hem de böyle bir sözle onlara reddiye çıkarıyorlar. (العائد في هبته) hadisindeki kullanılışı delil kullanarak onları redde çalışan kimsenin iddiası da aynı şekilde bozuktur. Çünkü bu hadis, âyete benzememektedir. Onun benzeri: (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ) "Gizli konuşmaktan menedildikten sonra, yine o menedildikleri şeye dönmeye çalışanları... görmedin mi?"[17] âyetidir. Buna rağmen bu âyet zıhar âyetindeki maksadı açıklamaktadır: Çünkü menedildikleri şeye dönmeleri bizzat yasaklanan şeye dönmeleri demektir, ki o da gizli konuşmaktır. Bundan maksat da o fısıldaşmanın aynısını tekrarlamak değildir, bilâkis yasaklanan şeye (gizli konuşmaya) dönmektir. Aynı durum zıhar âyetindeki: (يعودون لما قالوا) için de sözkonusudur. (لما قالوا), (لِقَوْلِهِمْ), demektir. İsm-i mef'ûl mânasında bir masdardır ve o da: "kendisine haram olan kadına benzetmesi sebebiyle zevcenin haram kılınması"dır. Dolayısıyla haram olana dönmek, sözüne dönmek olur. Dönmek de onun fiilidir. Bu, "dönmekten maksat cimadır." diyenlerin yaklaşımı olmaktadır.

---

16. Asıl nüshada Dımâm şeklindedir. Bir tahrif sonucudur. Hadis için bk. Müslim, 868.
17. Mücâdele, 58/8.

Meselenin esası şurada yatıyor: Burada masdar (قول), mef'ûl (مقول) "söylenen şey" mânasınadır. "Söylenen şey" de kadının haram kılınmasıdır. (العود له) ise (العود إليه) demektir. O da "Haram kıldıktan sonra ona dönerek mübah kılmak istemek"tir. Bu te'vil Arapça'nın gramer ve kullanılış tarzına uygundur. Selef ve halef ulemasının büyük çoğunluğunun benimsediği görüş budur. Nitekim Katâde, Tâvûs, Hasan (el-Basrî), Zührî, Mâlik vb. hep böyle söylemişlerdir. Seleften hiçbir kimsenin; ne sahabeden, ne tâbiînden, ne de onlardan sonra gelen nesillerden, âyeti "sözün iadesi" şeklinde tefsir ettiği asla olmamıştır. Burada "dönme"yi sözün iadesi kabul edenlere gizli kalan bir husus vardır ki, o da şudur: Fiile dönüş, şu anda üzerinde olduğu halden ayrılıp, daha önce üzerinde bulunduğu hale dönmeyi gerektirir. Nitekim, "Eğer siz dönerseniz biz de döneriz." âyetinde öyledir. Baksanıza! Onların dönüşü, şu anda üzerinde bulundukları iyi hallerinden ayrılıp daha önce üzerinde bulundukları kötü hallerine dönmeleri demektir. Şair'in:

وإنْ عَادَ لِلإنْسَانِ فَالعَوْدُ أحْمَدُ

"Eğer iyiliğe dönerse, dönüş övgüye değer" sözü de böyledir.

Şu andaki zıhar yapanın üzerinde bulunduğu hal, zıhar sebebiyle olan haramlıktır. Daha önce üzerinde bulunduğu hal ise, nikâh sebebiyle cimanın helâlliğidir. Dolayısıyla zıhar yapanın dönmesi, zıhardan önce üzerinde bulunduğu helâllik haline dönmesidir. Keffâreti gerektiren şey de işte budur. Düşün! Dönmek, ondan ayrıldıktan sonra kendisine döneceği bir durumu gerektirir. Böylece, hibeden dönmekle; zıhar yapanın söylediğine dönmesi arasındaki farkın sırrı da ortaya çıkmış oluyor. Çünkü hibe "mevhûb" (hibe edilen) mânasınadır ve bir eşyadır. Ondan dönmek, daha önce olduğu gibi, onu mülkiyetine sokmak ve onda tasarrufta bulunmak mânasını içerir. Zıhar yapanın durumu ise böyle değildir. Çünkü o, haram kılma ile eşlikten çıkmıştır. Dönmekle de, tahrimden önce eşi ile birlikte üzerinde bulunduğu hale rücû talebinde bulunmuş olmaktadır. Dolayısıyla daha uygun olan, bu mânada (عاد لكذا) yani (العود إليه) demek; hibede de (عاد إليها) demektir. Hz. Peygamber Evs b. Sâmit'le Seleme b. Sahr'a zıhar keffâreti vermelerini emir buyurmuştur. Halbuki bunlar zıhar sözcüğünü iki defa telaffuz etmemişlerdir. Çünkü ne bizzat kendileri bunu Hz. Peygamber'e bildirmişler, ne onların yerine zevceleri söylemiş, ne de bir başka sahabî bildirmemişti. Hz. Peygamber de onlara: "Bunu bir kere mi, iki kere mi söylediniz?" diye sormamıştı. Eğer böyle bir şart olsaydı, onu açıklamayı ihmal etmezdi.

Meselenin sırrı şuradadır: "Dönmek" iki durumu içermektedir: Kendi-

sine dönülen şeyi, kendisinden dönülen şeyi. "Dönmek" kavramı için bu ikisi zaruridir. Kişinin kendisinden döndüğü şey, onu bozmak ve iptal etmek mânası taşıyor; kendisine döndüğü şey de tercihini ve iradesini belirtiyor. Dolayısıyla zıhar yapan kimsenin dönüşü, zıharın bozulması ve iptalini; zıddını da tercih ettiğini ve istediğini gerektiriyor. Selefin âyetten anladığı mâna, aynen böyledir. Çünkü onların bir kısmı dönmek "bizzat isabettir" diyor, bir kısmı "cimadır" diyor, bir kısmı "dokunmaktır" diyor, bir kısmı da "azimdir" diyor.

"Keffâret sadece iade edilen zıhar hakkında vacip kılınmıştır." sözünüze gelince; eğer bununla "sözü iade edilen" zıharı kastediyorsanız, o zaman bu kendi anlayışınız doğrultusunda bir iddia olur. Yok "zıhar yapanın dediğine iade edilen zıharı" kastediyorsanız, o takdirde bu, birinci lâfzın iadesini gerektirmez.

Evs b. Sâmit'in zıharı hakkındaki Hz. Âişe hadisine gelince; hadis ne kadar sahihse, mezhebinize delâleti de o kadar uzaktır.

Sonra dönmeye, lâfzın iadesinden başka bir anlam verenler ihtilâf etmişlerdir: Acaba dönmekten maksat, zıhar akabinde, hemen boşamamak (imsak) mıdır? Yoksa başka bir şey mi? İki görüş vardır: Bir grup: "Sen boşsun!" diyecek kadar beklemesidir. Zıhar ile talâk birbirine bitişik olarak verilmediği takdirde, keffâret gerekir, demişlerdir. Bu görüş Şafiî'ye aittir.

Ona karşı çıkanlar şöyle diyorlar: Mâna olarak bu, Mücâhid ve Sevrî'nin görüşleridir. Bu tek nefeslik süre, zıharı keffâret gerektirici özelliğinden çıkaramaz. Hakikatte keffâreti gerektiren şey sadece zıhar sözcüğüdür. "Sen boşsun!" diyecek kadar bir zaman zıhar hükmünde müsbet ya da menfi bir etki yapmaz. Keffâretin vacib kılınmasını ona bağlamak mümkün değildir. Ne Arap dilinde, ne de Şâri'in örfünde, bir anlık zamana ve tek bir nefese "dönme" ismi verilmez. Gerçekten son derece az olan bu zaman diliminde, dönme mânası neredebir ve onun hakikatinden ne vardır?

Bu görüş, "Dönme bizzat zıhar sözcüğünün iadesidir." diyen Zâhirîlerin görüşünden daha güçlü değildir. Zira onların bu sözlerinde, gerek dil bakımından, gerek hakikat açısından dönme mânasının anlaşılabileceği bir makulluk vardır. Ama bu zaman dilimine gelince, onda insanın dönmesi mânası asla anlaşılamaz. Hem biz de, sizin Zâhirîlerden talep ettiğiniz şeyi sizden istiyor ve diyoruz ki: Şafiî'den önce bu görüşte olan birisi var mıdır? Yüce Allah "dönme" sebebiyle keffâreti vacip kılarken (وَالَّذِينَ يظاهرون من نسائهم ثم يعودون ..) buyruğunda dönme işini zıhar üzerine terâhi (yani hemen değil, zaman içinde olmak) anlamını ifade eden (ثم)

"sonra" harfiyle atfetmiştir. Dolayısıyla dönmek ile zıhar arasında mutlaka bir müddetin geçmesi zaruridir. Bu ise sizce mümkün değildir ve; "Sen bana anamın sırtı gibisin!" sözü biter bitmez eğer kesinti olmadan "Sen boşsun!" dememişse dönmüş olmaktadır. Bu takdirde zıhar ve dönme arasında olması gereken müddet ve mühlet (terâhilik) nerede kalmaktadır? İmam Şafiî, bu görüşü ne ashab, ne de tâbiînden hiç kimseden nakletmemiştir. O sadece bunun âyete verilecek en uygun mâna olduğunu bildirmiş ve şöyle demiştir: "(يعودون لما قالوا) "=Dediklerine dönenler..." hakkında işittiklerimden anladığım mâna şudur: Zıhar yapan kişi üzerinden, zıhar sözcüğünü söyledikten sonra bir süre geçer ve kadını talâkla haram kılmazsa, üzerine keffâret vacib olur. Sanki şu görüşü benimsiyorlar: Zıhar yapan, kendi üzerine haram kıldığını, helâlmiş gibi tutarsa, söylediğine dönmüş ve ona muhalefetle haram kıldığını helâl kılmış olur. Dönme hakkında bundan daha uygun bir mâna bilmiyorum."(18)

"Dönme"yi, tutma (boşamama)nın ötesinde bir şey kabul edenler, kendi aralarında ihtilâf etmişlerdir. Kendisinden nakledilen dört rivayetten birisinde İmam Mâlik ve Ebu Ubeyd: "Dönme" cimaya azimdir, demişlerdir. Bu Kadı Ebu Ya'lâ ve arkadaşlarının görüşüdür. İmam Ahmed bunu yadırgamış ve şöyle demiştir: Mâlik: "Azmettiğinde keffâret gerekir." diyor. Peki azimden sonra boşamış olsa, bu nasıl olur? O zaman üzerine keffâret gerekir mi? Ancak Tâvûs'un görüşünü kabul eder ve: "Zıhar sözcüğünü kullandığı zaman, aynen talâk gibi kendisini bağlar." derse o başka!

Bu görüşte olanlar, eşlerden birinin ölmesi veya azimden sonra cimadan önce boşaması durumunda tekrar ihtilâf etmişlerdir: Bu durumda koca üzerine keffâret sabit kalır mı kalmaz mı? İmam Mâlik ve Ebu'l-Hattâb: "Sabit kalır." demişlerdir. Kadı ve tüm arkadaşları: "Hayır, sabit kalmaz." demişlerdir. İmam Mâlik'ten gelen ikinci bir rivayet: "O (dönmek) sadece tutmaya (boşamaya) azmetmektir." şeklindedir. *Muvatta*'daki rivayet ise bütün bunlara muhaliftir ve: "Dönmek, karısını tutmaya ve onunla cimaya, her ikisine birden azmetmektir." şeklindedir. Ondan bir dördüncü rivayet daha vardır ki buna göre de: "Dönmek bizzat cimada bulunmaktır." Bu İmam Ebu Hanife ve Ahmed'in de görüşleridir. İmam Ahmed (ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا) âyeti hakkında: "O (kocanın eşini) bürümesidir. Koca onu bürümek (cima etmek) istediğinde keffâret verir." demiştir. Bu bir rivayet farklılığı değildir. Aksine onun görüşüdür ve aksi de bilinmemektedir. Ona göre dönmek cimadır ve cimaya azmettiğin-

18. *el-Ümm*, 5/279; *Muhtasaru'l-Müzenî*, 203, 204. Müellif nakli *Muhtasaru'l-Müzenî*'den yapmaktadır.

de, onu yapmadan önce keffâret vermesi gerekir. "Dönmekten maksat azimdir" diyenler şu şekilde delil getirmişlerdir: Yüce Allah, keffâret hakkında: (مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا) "=Temas etmelerinden önce" buyurmuş ve keffâreti dönmeden sonra ve temastan önce vacip kılmıştır. Bu, "dönme"den maksadın "temas" olmadığında ve keffâretten önce haram olan şeyin, keffâret öncesinde bulunmasının caiz olmadığında gayet açıktır. Zıhar yapan kimse, bununla karısını haram kılmayı kasdetmiştir. Onunla cimada bulunmaya azmetmesi ise, kastından dönmesi demektir. Hem zıhar, haram kılmaktır. Kocanın karısını kendisine mübah kılmak istemesi durumunda, bu haram kılma işinden rücu etmiş olur ki işte "dönme" de budur.

"Dönmekten maksat cimadır" diyenler ise şöyle diyorlar: Daha önce de izahı geçtiği gibi, şüphesiz "dönmek", sözünün zıddını işlemektir. (العائد فيما نُهى عنه وإليه وله) demek yani (عاد) fiilinin (فى), (إلى), (ل) ile kullanılması durumunda mânası, yasaklanan şeyi murad etmesi değil, yapması demektir. Nitekim (ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ) âyetinde böyledir. Dolayısıyla bu da yasak olan şeyi bizzat yapmaktır, onu murad etmek değildir.

Bu görüş sahiplerini, "dönmek azim demektir" diyenlerin, "Dönmek keffâretten önce gelir, cima ise ondan sonradır." şeklindeki sözleri ile ilzam etmeye çalışmaları yerinde değildir. Çünkü bunlar şöyle diyorlar: (ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا) âyetindeki "dönerler" ifadesi "dönmek isterler" anlamındadır. Nitekim: (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ) "=Kur'an okuduğun zaman..." ifadesi "Kur'an okumak istediğin zaman..." mânasınadır. Yine, (إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ) "=Namaza kalktığınız zaman yüzünüzü... yıkayınız." âyetinden de maksat, "Namaza kalkmak istediğinizde..." demektir. Buna benzer diğer örnekler, "fiilin vukuunu istemek" anlamında bizzat fiilin kullanıldığı yerlerdendir.

Bunlar şöyle diyorlar: Bu, "dönme"yi bizzat birinci lâfızla veya zıhardan sonra bir nefeslik zaman kadar tutup boşamamakla veya zıhar sözcüğünü tekrar etmekle ya da hemen akabinde boşaması durumunda sırf azimle tefsir etmekten daha uygundur. Çünkü bu görüşlerin tamamının zayıflığı ortaya çıktı. Bu görüşler içerisinde lâfzın delâletine, şer'î kaidelere, müfessirlerin sözlerine en yakını işte bu görüştür. Tevfik Allah'tandır.

4— Keffâret, aciz olan kimseden düşmez. Çünkü Hz. Peygamber, Evs b. Sâmit'e bir zenbil hurma vermek suretiyle yardım etmiş, bir o kadarla da karısı yardımcı olmuş, böylece keffâretini ödemişti. Seleme b. Sahr'a da, kavminin zekâtından almasını ve onunla keffâretini ödemesini emretmişti. Eğer acizlikle düşecek olsaydı, onlara keffâret vermelerini emretmezdi. Şu halde keffâret, acizlikle düşmez, boynunda borç olarak kalır. Bu İmam Şafi-

î'nin ve iki rivayetten birinde İmam Ahmed'in görüşleri olmaktadır.

Bir grub da; nasıl ki mükellefiyetler, onları veya bedellerini ifadan acizlik durumunda düşüyorsa, keffâretler de acizlikle düşer görüşünü benimsemişlerdir.

Bir diğer grup da, Ramazan keffâreti zimmette kalmaz, bilâkis düşer; diğer keffâretler ise düşmez görüşünü benimsemişlerdir. Ebu'l-Berekât İbn Teymiye'nin sahih kabul ettiği görüş de budur.

Âcizlik sebebiyle keffâreti düşürenler, görüşlerini şöyle delillendiriyorlar: Eğer keffâret acizlikle vacip olsaydı, bizzat kendisine harcanmazdı. Çünkü insan, kendi keffâretinin harcama mahalli olamaz. Nitekim kendi zekâtının harcama yeri olamamaktadır.

Birinci görüş sahipleri şöyle diyorlar: Eğer keffâret vermekten aciz olur da, bir başkası onun adına keffâret verirse, bu takdirde onu kendisine harcaması caiz olur. Nitekim Hz. Peygamber, Ramazan'da cima eden kimsenin keffâretini, bizzat kendisine ve âilesine vermişti. Yine aynı şekilde Seleme b. Sahr'a da, kavminin zekâtından çıkaracağı keffâretinden hem kendisinin, hem de âilesinin yemesine izin vermişti. Bu İmam Ahmed'in görüşüdür ve Ramazan'da cima eden kimse hakkında tek rivayet halindedir. Diğer keffâretler hakkında ise ondan iki rivayet bulunmaktadır.

Sünnet, kişinin keffâret verecek durumu olmaz da onun yerine bir başkası keffâret verirse, bu takdirde keffâretini kendisine ve âilesine sarfedebileceğine delâlet etmektedir.

Soru: Kişi fakirdir, bakmakla yükümlü olduğu kimseler vardır. Üzerinde de zekât borcu vardır ve ona ihtiyacı bulunmaktadır. Acaba onu kendisine ve ailesine harcayabilir mi?

Cevap: Hayır. Üzerine gerekli olan "çıkarma" olmadığı için bu caiz değildir. Ancak —İmam Ahmed'den gelen iki rivayetten daha sahihine göre—, devlet başkanı ya da zekât memuru, kendisinden teslim aldıktan sonra kendi zekâtını yine kendisine geri verebilir.

Soru: Devlet başkanı zekâtı ondan düşürebilir mi?

Cevap: Hayır. İmam Ahmed bunu açıklamıştır. Aralarındaki fark açıktır.

Soru: Efendi kölesine, kendi adına âzad yolu ile keffârette bulunması için izin verse, acaba kendisini keffâret olmak üzere âzad edebilir mi?

Cevap: Mal ile keffârette bulunmasına izin vermesiyle ilgili rivayetler ihti-

lâf arzetmektedir: Acaba köle oruç tutmak yerine mal ile keffârete intikal edebilir mi, edemez mi? İki rivayet vardır: Birincisi: Kölenin böyle bir yetkisi yoktur ve ona farz olan oruçtur. İkincisi: İntikal hakkı vardır. İlle oruç tutması gerekmez. Çünkü engel, efendisinin hakkından dolayı idi. Efendi de izin vermiştir.

Eğer kölenin "mal ile keffarette bulunma yetkisi vardır" dersek, acaba onun âzad yetkisi olur mu?

İmam Ahmed'den gelen iki farklı rivayet vardır: Menfî görüşün izahı şu şekildedir: Köle "velâ" ehlinden değildir. Âzad ise velâya dayanır.

Ebu Bekir ve başkaları, kölenin âzad hakkı vardır rivayetini tercih etmişlerdir. Buna göre: Acaba kendisini âzad edebilir mi? Konuyla ilgili olarak mezhebte iki görüş vardır. "Caizdir" diyenler iznin mutlak oluşunu delil olarak ileri sürmüşlerdir. "Caiz değildir" diyenler ise, "âzad etme" konusunda verilen izin başkasının âzad edilmesine yorulur, demişlerdir. Nitekim ona tasadduk hususunda izin verse, bu izin kendisinden başkasına tasaddukta bulunması anlamına gelir.

5— Zıhar yapanın keffâret vermeden önce cimada bulunması caiz değildir. Burada ihtilâf iki konudadır: Birincisi: Keffâretten önce, cinsel ilişki dışında kadına dokunabilir mi, dokunamaz mı? İkincisi: Eğer keffâreti doyurmak yoluyla ise, ondan önce cima edebilir mi, edemez mi? Konu ile ilgili olarak fukahanın görüşleri ikiye ayrılmaktadır. Her ikisi de İmam Ahmed'ten rivayet olarak Şâfiî'den görüş olarak nakledilmiştir.

Cima dışında, kadından istifadeyi yasaklayan görüşün dayanağı, "Birbirine temastan önce..." ifadesinin zâhiridir. Ayrıca onu, kendisiyle cimada ve cimaya davet eden öpmek, tutmak gibi diğer hareketlerde bulunması haram olan bir mahremine benzetmiştir.

Cevaz veren görüşe göre ise, âyetteki "temas" cimadan kinâyedir. Cimanın haram olmasından cimayı çağrıştıracak şeylerin de haram olması gerekmez. Meselâ, hayızlı kadınla cima haramdır, ama cimayı çağrıştıracak hareketler, haram değildir. Yine oruçluya cima etmek haramdır ama öpmek, sevmek haram değildir. Esir edilen kadınla (istibrâdan önce) cima haramdır ama onu çağrıştırıcı hareketler haram değildir. Bu görüş de İmam Ebu Hanife'ye aittir.

İkinci mesele; keffâretin doyurma yoluyla yapılması durumunda, keffâretten önce cimanın caiz olup olmaması şeklinde idi. Caizdir görüşünün izahı şu şekildedir: Yüce Allah, keffâretin, âzad ya da oruçla olması durumunda

cimadan önce olmasını açıkça kayıtlamış fakat doyurma yoluyla yapılması hakkında bir kayıt getirmemiş, mutlak zikretmiştir. Kayıtlamanın da, mutlak zikretmenin de bir hikmeti olmalıdır. Eğer doyurmak konusunda da kayıtlamayı murad etmiş olsaydı, âzad ve oruçla olan kefâreti kayıtladığı gibi bunu da "temastan önce" diye kayıtlardı. Yüce Allah —hâşâ— boş yere birini kayıtlayıp, diğerini mutlak zikretmemiştir. Mutlaka kasdettiği bir hikmeti vardır. Allah'ın kayıtladığını kayıtlamak, mutlak zikrettiğini de mutlaklığı üzere bırakmaktan başka bir hikmet de yoktur.

Caiz değildir görüşüne gelince; bunun izahı da "mutlak zikredilen şeyin hükmü, kayıtlı (mukayyed) zikredilenden alınır" şeklindedir. Bu da ya beyan yoluyladır ya da iki suret arasındaki farklılığın ilga edildiği kıyas yoluyladır. Yüce Allah benzer iki şey arasını ayırmaz. "Birbirlerine temastan önce" ifadesini iki defa zikretmiştir. Eğer üçüncü kez yine tekrar etseydi söz uzardı. İki defa zikretmekle keffâretlerde hükmünün tekerrür edeceğine tenbih buyurmuştur. Eğer kelâmın sonunda tek bir defa zikretmiş olsaydı, sadece son keffârete aitmiş gibi bir yanlış anlamaya sebep olabilirdi. Eğer sadece ilk keresiyle yetinilseydi, birinci keffârete ait anlamı çıkarabilirdi. Her keffâret için ayrı ayrı tekrarı da sözü uzatmak olur. Sözün en fasih ve beliğ olanı, en vecîzi âyetteki halidir.

Sonra Allah, hem zamanın uzun olmasına hem de cimaya duyulacak aşırı ihtiyaca rağmen, oruç keffâretinin cimadan önce olmasını şart kılmakla, fazla zaman gerektirmeyen doyurma yoluyla keffâretin cimadan önce oluşunun öncelikle şart olacağına işaret buyurmuş olmaktadır.

6— Yüce Allah keffâret orucunun, temastan önce olmasını emir buyurmuştur. Bu da hem gündüz, hem de geceyi içine alır ve oruç süresince gündüz ya da gece cimanın haramlığında imamlar arasında ihtilâf yoktur. İhtilâfları, haram olmakla birlikte (gece yapılan) cima ile "peşpeşe olma şartı" (*tetâbu'*) bozulur mu, bozulmaz mı konusundadır. Yine iki görüş vardır: Birincisi: Bozulur şeklindedir. Bu görüş Mâlik, Ebu Hanife ve zâhir mezhebinde İmam Ahmed'e aittir. İkincisi: Bozulmaz, şeklindedir. Bu da İmam Şafiî ile diğer rivayette İmam Ahmed'in görüşleridir.

Kur'ân'ın zâhiri, "peşpeşe olma şartı bozulur" diyenlerle beraberdir. Zira yüce Allah, keffâret olarak temastan önce "peşi peşine iki ay oruç" emretmiştir. Emirse yerine gelmemiştir. İkinci olarak, bu emir orucun tamamlanmasından önce teması yasaklama ve onu haram kılma durumunu içerir. Yasak da, orucun itibara alınmamasını gerektirir. Çünkü, Hz. Peygamber'in emri üzere olmayan bir iştir, dolayısıyla merduttur.

Meselenin sırrı şuradadır: Allah (c.c.) iki şeyi vacip kılmıştır: 1) İki ayın peşi peşine olması, 2) Bu iki ayın oruçlarının temastan önce tamamlanması. Allah'ın emrini yerine getirmiş olabilmesi için mutlaka bu iki şeyin birden yapılması zarureti vardır.

7— Yüce Allah, fakirlerin doyurulması keyfiyetini mutlak zikretmiş, miktar ve peşi peşine olma kaydı getirmemiştir. Buna göre kişi altmış fakiri, onlara tahıl ya da hurma vermeksizin, sabah akşam doyursa bu caizdir ve Allah'ın emrini yerine getirmiş olur. Cumhur, İmam Mâlik, Ebu Hanife ve iki rivayetinden birinde İmam Ahmed bu görüştedirler. Altmış fakiri ayrı ayrı, ya da birden doyurması arasında bir fark yoktur.

8— Mutlaka "altmış" fakirin bulunması gerekir. Şayet bir fakiri altmış gün doyuracak olsa bu sadece bir fakir için geçerli olur. Bu cumhurun, İmam Mâlik, Şafiî ve iki riayetinden birinde İmam Ahmed'in görüşleridir. İkinci görüş: Vacib olan, altmış defa doyurmadır, isterse tek bir fakir olsun, şeklindedir ve Ebu Hanife'nin mezhebi böyledir. Üçüncü görüş: Eğer başka fakirler varsa caiz değildir, yoksa bir fakirin altmış defa doyurulması da yeterlidir. İmam Ahmed'in zâhir mezhebi budur. Görüşler içerisinde de en doğrusu bu olmaktadır.

9— Keffâretin sadece "*mesâkîn*" (yoksullar) zümresine verilmesi gerekir. Fakirler de bu kelimenin kapsamına girerler. Nitekim mutlak olarak zikredildiğinde, bunlar da "fakirler" kelimesinin kapsamına girmektedir. Hanbelî âlimlerimiz ve başkaları hükmü, ihtiyacından dolayı zekât alan her gruba teşmil etmişlerdir ki bunlar; fakirler, yoksullar, yolda kalmışlar, borçlu ve mükâtebe akdi imzalamış köleler olmaktadır. Kur'an'ın zâhiri, keffâretin sadece yoksullara ait olduğunu ifade etmektedir, dolayısıyla onlardan başkasına verilemez.

10— Yüce Allah burada, keffâret için boyun (köle) âzadından bahsederken mutlak zikretmiş, kölenin mü'min olması şeklinde bir kayıt getirmemiştir. Katil keffâretinde ise "mü'min köle" âzadı şeklinde kayıtlamıştır. Buradan hareketle fukaha, katil keffâreti hariç, diğerlerinde âzad edilecek kölenin mü'min olması şartının aranıp aranmayacağı konusunda ikiye ayrılmışlardır: İmam Şafiî, Mâlik ve zâhir mezhebinde İmam Ahmed, iman vasfını şart koşmuşlardır. Ebu Hanife ve Zâhirîler ise şart koşmamışlardır. İman şartı aramayanlar şöyle demişlerdir: "Eğer şart olsaydı Yüce Allah katil keffâretinde belirttiği gibi, burada da onu belirtirdi. Halbuki belirtmemiştir. Öyleyse Allah'ın mutlak zikrettiği mutlak, kayıtladığı da kaydıyla birlikte alınır ve her ikisiyle de amel edilir."

Hanefiler buna şunu da ekliyorlar: Diğer keffâretlerde âzad edilecek köle için iman vasfını şart koşmak nassa yapılan bir ziyadedir. Bu ise bir nevi nesihtir. Kur'an ise ancak Kur'an'la veya mütevatir sünnetle neshedilebilir.

Diğerleri şöyle diyorlar (ifade Şafiî'ye aittir): Allah (c.c.) katil keffâretinde kölenin mü'min olması şartını belirtmiştir. Nitekim şahitlerin "âdil olması" vasfını belirtmiş, birçok yerde de şahitlerden bahsederken (âdil olma vasfını belirtmeden) mutlak ifade kullanmıştır. Buradan mutlak zikrettiği şahitliklerin, âdil olma vasfını şart koştuğu şahitlik mânasında olduğunu çıkarıyoruz. Hem sonra Yüce Allah müslümanların mallarını, müşriklere değil, müslümanlara çevirmiştir. Allah zekâtı farz kılmıştır ve zekât müslümanlardan başkasına caiz değildir. Aynı şekilde âzadını farz kıldığı boyun da ancak mü'mine ait olmalıdır.[19]

İmam Şafiî, Arap dilinin, eğer aynı cinstense, "mutlak"ın, "mukayyed"e yorulmasını gerektirdiğini belirtmiş ve şer'î örfü, kendi dillerinin (Arapça) gereğine yormuştur.

Burada iki konu vardır: 1) Mutlak'ın mukayyede yorulması beyandır, kıyas değildir. 2) Bu yorumlamanın sıhhati için iki şart aranır: Birisi hükmün aynı olması; diğeri de, mutlak için sadece tek bir asılın bulunmasıdır. Eğer mutlak iki farklı asıl arasında ise, belirleyici bir delil olmadıkça o iki asıldan birisine yorulması mümkün değildir. İmam Şafiî: "Kişi mutlak olarak, bir köle âzad edeceğim diye adakta bulunsa, ancak mü'min bir köle kifâyet eder." der. Bu hüküm işte bu asıl üzerine kurulmuştur. Ayrıca adak, şer'î vacibe yorulur. Şeriatte vacib olan âzad da, ancak müslümanın âzad edilmesiyle gerçekleşir. Buna delâlet eden delillerden birisi de şu hadistir: Hz. Peygamber (s.a.), âzad edilmesi adanan bir cariye hakkında kendisine soru soran birisine: "Onu bana getir." demiş ve cariyeye: "Allah nerededir?" diye sormuş, o da: "Gökte." demiş, Hz. Peygamber: "Ben kimim?" buyurmuş, cariye de; "Sen Allah'ın Rasûlü'sün." demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber soru sorana: "Onu âzad et. Çünkü o mü'mindir." buyurmuştur.[20]

İmam Şafiî: "Cariye, iman vasfını belirtince Hz. Peygamber, onu âzad etmesini emretti." diyor.

Bu, şer'an emrolunan âzad için, kölenin mutlaka mü'min olması gerektiğinde açıktır. Yoksa Hz. Peygamber'in, "Âzad et. Çünkü o mü'mindir." diyerek âzad işini imana dayandırmasının bir mânası kalmaz. Çünkü daha

19. *el-Ümm*, 5/280; *Muhtasaru'l-Müzenî*, 204.
20. Müslim, 537.

umumî olan, her ne zaman hükmün illeti olursa, daha hususî olanın bir tesiri bulunmaz.

Hem sonra müslüman kölenin âzad edilmesinden maksat, onu Rabbine ibadet için boşaltmak, kula kulluktan kurtararak sadece yaratıcıya kul olmasını sağlamaktır. Şüphesiz ki bu durum, Şâri' Teâlâca maksut ve sevilen bir şeydir. Dolayısıyla ilgası caiz olamaz. Bir kölenin, sadece yaratıcısına kulluk için boşaltılması ile, haça, güneşe, aya, ateşe vb. tapmak için boşaltılması Allah ve Rasûlü katında aynı olamaz. Yüce Allah, katil keffâretinde iman şartını belirtmiş ve bu şarttan bahsedilmeyen diğer keffâretlerin hükmünü de o beyan üzerine havale etmiştir. Nitekim iki şahitte aranması gereken adalet vasfını bir yerde beyan etmiş, mutlak zikredilen diğer yerlerdeki şahitlikle ilgili hükümleri o beyana havale etmiştir. Düşünen kimse için Yüce Allah'ın kelâmındaki mutlak ve mukayyed ifadelerin çoğunun durumu böyledir ve bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Bunlardan bir tanesi; sadaka, iyilik ya da ara bulma isteyen kimse hakkındaki: "...Kim Allah'ın rızasını elde etmek için onu yaparsa, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz."[21] âyetidir. Başka bir yerde, hatta pek çok yerde, buradaki "Allah'ın rızasını elde etmek için" şartıyla iktifa edilerek, böyle bir kayıt getirilmeden, sevap bizzat amelin işlenmesine bağlanmıştır. Aynı şekilde, "Bu durumda her kim, mü'min olarak salih ameller işlerse, onun çabasını görmezlikten gelmek olmaz."[22] âyeti de misâllerden sadece biridir. Başka yerde ise, burada zikredilen iman şartının malum olması ile yetinilerek, mükâfat doğrudan salih amellerin işlenmesine bağlanmıştır. Va'd ve vaîd (sevap ve azap) ile ilgili naslarda çoğu kez durum böyledir.

11— İki kölenin her bir yarısını âzad etse, bir boyun (köle) âzad etmiş olmaz. Bu konuda âlimlerin üç görüşü vardır. Hepsi de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir. İkincisi: Yeterlidir. Üçüncüsü —ki en doğrusu budur—: Eğer her iki kölenin de hürriyeti tamamlanmışsa kifâyet eder, yoksa etmez, şeklindedir. Çünkü böyle bir adam hakkında, "O bir köleyi hürriyete kavuşturdu." demek doğru olur. Hürriyetlerinin tamamlanmaması durumu ise böyle değildir.

12— Keffâret, kefâret öncesi yapılan cima sebebiyle düşmez, ikiye de katlanmaz. Aksine, tek bir keffâret gerekir. Nitekim daha önce geçen Hz. Peygamber'in hükmü buna delâlet etmektedir.

Salt b. Dînâr der ki: "On fakîhe, zihar yapan kişinin keffâret vermeden

---

21. Nisâ, 4/114.
22. Enbiya, 21/94.

önce cima etmesi durumunu sordum: Hepsi de: Bir keffâret gerekir, dediler. Onlar: Hasan (el-Basrî), İbn Sîrîn, Mesrûk, Bekr, Katâde, Atâ, Tâvûs, Mücâhid ve İkrime'dir. Onuncusu da sanıyorum Nâfi' idi." Dört imamın görüşü de böyledir.

İbn Ömer ile Amr b. el-Âs'ın: "Ona iki keffaret gerekir." dedikleri sahih olarak bilinmektedir. Saîd b. Mansur, zıhar yapıp da keffâret vermeden önce cima eden kimse hakkında, Hasan (el-Basrî) ve İbrahim'in: "Üç keffâret gerekir" dediklerini nakleder. Yine Saîd b. Mansur; Zührî, Saîd b. Cübeyr ve Ebu Yusuf'tan da bu durumda keffâretin düşeceği görüşünü nakletmiştir. Bunlara göre, keffâretin vakti geçmiştir, temastan önce verme imkânı kalmamıştır.

Buna şöyle cevap verilir: Eda vaktinin geçmiş olması, vacibi zimmetten düşürmemektedir. Namaz, oruç, ve diğer ibadetlerde olduğu gibi. (Dolayısıyla keffâret düşmez.)

"İki keffâret gerekir" görüşünün izahı ise; bunlardan birincisi dönme gerçekleşen zıhar içindir. İkincisi ise haram olan cima içindir. Nitekim Ramazan gündüzünde, ihramlı halde iken yapılan cimalara da keffâret gerekmektedir.

"Üç keffâret gerekir" görüşüne getirilecek bir izah bilinmiyor. Olsa olsa harama karşı cür'etkârlığı sebebiyle, üzerine bir ceza olsun şeklinde düşünülebilir.

Allah Rasûlü'nün hükmü, bu görüşlerin aksine delâlet etmektedir. Allah en iyi bilir.

G) ÎLÂ

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Îlâ Yapması:

Sahih-i Buharî'de sabit olduğu üzere Hz. Enes (r.a.) şöyle anlatır: Hz. Peygamber, hanımlarına îlâda bulundu. Ayağı (onlardan) kesilmişti. Kendisine ait bir odada yirmi dokuz gece kaldı. Sonra (oradan) indi. (Ashab): "Ya Rasûlallah! Bir ay îlâda bulunmadın mı?" dediler. Hz. Peygamber: "Ay yirmi dokuz (gece) olur." buyurdu.(1)

Îlâ konusunda Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Kadınlarından uzak kalmağa yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer (bu müddet içerisinde onlar kadınlarına) dönerlerse, şüphesiz Allah bolca bağışlayan ve esirgeyendir. Eğer (dönmeyip) boşamaya karar verirlerse ayrılırlar. Biliniz ki, Allah işitir ve bilir."(2)

Îlâ, sözlükte yeminle kaçınmak demektir. Şer'î örfte, yeminle zevcesine yaklaşmaktan .kaçınması mânasına tahsis edilmiştir. Bu yüzden de (يمتنعون من نسائهم) "hanımlarından kaçınırlar" mânasını içermesi (tazmin) için, fiil (من) edatı ile geçişli kılınmış ve (لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ) denilmiştir. Bu şekildeki izah (tazmin); (من) edatının (على) mânasında olduğunu söylemekten daha güzeldir.

Yüce Allah, kocalara îlâ ile zevcelerine yaklaşmamak için (en fazla) dört ay bir süre tanımıştır. Bu süre geçtiğinde ya dönerler, ya da boşarlar.

---

1. Buharî, 30/11.
2. Bakara, 2/226.

Hz. Ali ve İbn Abbas: "Meşhur olduğu üzere, îlâ ancak öfke halinde olur, rıza halinde olmaz. Nitekim Hz. Peygamber'in îlâsı öyle olmuştur." demşlerdir. Kur'an'ın zâhiri cumhurun görüşü doğrultusundadır.

Bu konuda Muhammed b. Sîrîn ile bir adam münazara etmişler; adam İbn Sîrîn'e karşı Hz. Ali'nin sözünü söylemiş, İbn Sîrîn de âyeti okumuş ve adam susmuş.

Îlâ âyeti, aşağıdaki hükümlere delâlet etmektedir:

1— Biri bu (öfke haline has olmadığı).

2— Dört aydan daha az bir süre için cima etmeyeceğine dair yemin eden kimse îlâ yapmış olmaz. Bu cumhurun görüşüdür. Şâz bir görüşe göre ise îlâ yapmış sayılır.

3— Dört aydan daha fazla bir süre için yemin etmedikçe îlâ hükmü sabit olmaz. Eğer kaçınma müddeti tam dört ay ise îlâ hükmü yine sabit olmaz. Çünkü yüce Allah kocalara dört aylık bir müddet tanımıştır. Bu sürenin bitiminde ya boşarlar ya da dönerler. Bu cumhurun görüşüdür. Ahmed, Şafiî, Mâlik de bunlardandır. Ebu Hanife: "Dört ayla da aynı şekilde îlâ yapılmış olur." demektedir. Bu onun "Konulan müddet, bitimiyle birlikte talâkın vuku bulacağı bir süredir." şeklindeki aslından teferru etmektedir. Cumhur ise konulan bu müddeti, mutalebe hakkının kazanılması için belirlenmiş bir süre kabul etmektedir.

2— Îlânın Talâk Sayılıp Sayılamayacağı:

Bu konu, ashab, tâbiîn ve ondan sonra gelenlerin ihtilâf ettikleri bir mevzudur. İmam Şafiî, Süfyan'dan, o Yahya b. Saîd'den, o da Süleyman b. Yesâr'dan şöyle nakleder: Süleyman: "Ondan fazla sahabîye yetiştim. Hepsi de îlâda bulunanı durduruyorlardı." diyor.[3] Yani dört ay sonra (îlâsına son veriyorlardı).

Süheyl b. Ebî Salih, babasından rivayet ediyor: Babası şöyle diyor: Hz. Peygamber'in ashabından on iki kişiye, îlâ yapan kimse hakkında sordum. Hepsi de: "Üzerinden dört ay geçmedikçe kendisine bir şey lâzım gelmez." dediler.[4]

3. Şâfiî, *el-Ümm*, 2/386. İsnadı sahihtir.
4. Dârakutnî, s. 451. İsnadı sahihtir.

Bu görüş sahabe tâbiîn ve onlardan sonra gelen neslin çoğunluğuna aittir.

Abdullah b. Mes'ûd ile Zeyd b. Sabit: "Dört ay geçer de bu süre içerisinde dönmezse, dört ayın dolmasıyla karısı kendisinden boş olur."[5] demişlerdir. Bu görüş tâbiînden bir grupla, Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşüdür. Bunlara göre mutalebe (tefrik talebinde bulunma) hakkı dört ayın bitiminden önce doğar. Bu süre içerisinde eğer dönerse ne âlâ, yok dönmezse bu sürenin geçmesiyle kadın boş olur. Cumhura göre ise dört ay geçmedikçe mutalebe hakkı doğmaz. Dört ay dolduktan sonra kendisine: "Ya dönersin, ya da boşarsın." denilir. Eğer dönmezse, ya hâkim aracılığı ile ya da bizzat kendisinin boşayincaya kadar hapsi yolu ile talâk îkaına gidilir.

Müddetin geçmesiyle talâkın vukubulacağını benimseyenler şöyle diyorlar: Îlâ âyeti bizim bu görüşümüze üç açıdan delâlet etmektedir:

Birincisi: Abdullah b. Mes'ûd bu âyeti: (فَإِنْ فَاؤُوا فِيهِنَّ ...) şeklinde, (فيهن) ilâvesiyle okumuştur. Dönüşün müddete izafesi, dönüşe o müddet içerisinde hak kazanıldığına delâlet eder. İbn Mes'ûd'un bu kıraati, ya haber-i vahid yerine konulacak ve her ne kadar Kur'an'dan olduğunu gerektirmese bile kendisiyle ameli vacib kılacaktır; ya da lafzı neshedilmiş, hükmü bâkî kalmış Kur'an âyeti sayılacaktır. Bundan başkası asla caiz değildir.

İkincisi: Yüce Allah îlâ müddetini dört ay olarak belirlemiştir. Eğer dönüş, bu müddetten sonra olursa o zaman nassın belirlediği müddeti uzatmış olur. Bu ise caiz değildir.

Üçüncüsü: Eğer îlâ müddeti içerisinde cimada bulunsa, dönüş, süresi içerisinde yapılmış olmaktadır. Bu da dönüşe hak kazanmanın bu müddet içerisinde olduğunu gösterir.

Hem sonra Yüce Allah, kocalar için dört ay bekleme süresi tanımış ve sonra da: "Eğer dönerlerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir. Eğer talâka niyet ederlerse.." buyurmuştur. Bu ifadenin zâhirinden dönme ya da talâka niyet taksiminin, kocalara tanınan bekleme süresi içinde olduğunu göstermektedir. Nitekim kişi borçlusuna: "Sana dört ay müsaade ediyorum. Eğer ödersen ne âlâ, yoksa seni hapsederim." dediği zaman bu ifadeden sadece, "eğer bu müddet içinde ödersen" mânası anlaşılır. "Eğer bu müddetten sonra ödersen..." mânası anlaşılmaz. Aksi takdirde bekleme süresi dört aydan fazla olur. İbn Mes'ûd'un kıraati, dönüşün bu müddet içeri-

5. Beyhakî, 7/379. İsnadı sahihtir. İbn Ebî Şeybe'de İbn Abbas'tan: "Talâka azim dört ayın bitmesidir. Dönmek de cimadır." dediği rivayet edilmiştir. Senedi sahihtir. Bk. *el-Cevheru'n-Nakî* 7/379.

sinde olduğunda sarihtir. Bu kıraat en azından sahabî tefsiridir.

Sonra bu müddet, ayrılık için konulmuş bir süredir. İddette olduğu gibi biter bitmez arkasından ayrılık gelir. Talâkın vukuu için konulan sürelerde de durum aynıdır. Meselâ, "Dört ay geçtiğinde sen boşsun!" demek gibi.

Cumhur ise şöyle diyor: Îlâ âyetinde bizim için on delil vardır:

Birincisi: Allah, îlâ müddetini kocalara nisbet etti ve onların lehine bir hak kıldı, aleyhlerine kılmadı. Dolayısıyla bu süre içerisinde karşı tarafın mutalebe hakkının olmaması gerekir. Ancak sürenin bitiminden sonra mutalebe hakkı olur. Borçların süresi gibi. Eğer dört ay içerisinde karşı tarafa mutalebe hakkı tanırsanız, o zaman bu kocaların lehine bir süre olmamış olur ve hem o sürenin onlar lehine olduğu, hem de aleyhlerine mutalebe hakkının doğması makul olmaz.

İkinci delil: (فَإِنْ فَاؤُ۫ فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) ifadesidir. Burada Yüce Allah dönmeyi, müddetten sonra, takip ifade eden "fâ" harfi ile zikretmiştir. Bu da dönmenin müddetten sonra olmasını gerektirir. Bu âyetin bir benzeri de: (اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ) "Boşama iki defadır. (Bundan sonra) ya iyilikle tutmak, ya da güzel ve adaletli bir biçimde salıvermektir."[6] âyetidir. Tabiî bu da kesinlikle talâktan sonradır.

Burada, "Takip fâsı; dönmenin müddetten sonra değil de, îlâdan sonra olmasını gerektirir." diye bir itiraz yapılabilir. Buna şöyle denilebilir: Âyette önce îlâ zikredilmiş, sonra onu müddetin zikri takip etmiş, sonra onun ardından da dönmekten bahsedilmiştir. Fâ harfi, daha önce zikri geçenler üzere takibi gerektirdiğine göre, iki sözü edilenden daha uzağına atfedilmesi caiz olmaz. Ya ikisine de birden veya en yakın olana dönmesi gerekir.

Üçüncü delil: (وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ) ifadesidir. "Azim" sadece azmedenin yapmaya karar verdiği şeydir. Nitekim, (وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ) "Farz olan bekleme müddeti dolmadan nikâh kıymaya azmetmeyin"[7] âyetinde de öyledir. Burada, "Dönmenin yapılmaması talâka azimdir." şeklinde bir itiraz yapılabilir. Cevaben şöyle denilir: "Azim, azmedilen şeyi yapmak ya da terketmek hususunda gösterilen kesin bir iradedir. Siz ise mücerred sürenin dolmasıyla talâkı vaki kabul ediyorsunuz. İsterse onda cimaya ya da terkine dair bir azim olmasın. Hatta dönmeye azmetse bile, cimada bulunmamışsa, sürenin dolmasıyla adamın aleyhine olarak karısını boş kabul ediyorsunuz.

6. Bakara, 2/229.
7. Bakara, 2/235.

Halbuki adamın talâk kasdı yok. Bunu nasıl yapabiliyorsunuz? Âyet sizin aleyhinize bir hüccettir.

Dördüncü delil: Yüce Allah, îlâ yapanı âyette iki şey arasında muhayyer kılmıştır: Dönmek ya da talâk. İki şey arasında muhayyer kılmak, ancak tek bir merhalede sözkonusu olur. Keffâretlerde olduğu gibi. Eğer iki ayrı merhalede olacak olsa ona muhayyer kılmak değil, birini diğeri üzerine tertib etmek denilir. Eğer bu anlaşıldıysa şimdi diyoruz ki, size göre dönüş dört aylık süre içerisinde, talâka azim ise müddetin sonundadır. Bu durumda muhayyer kılma, aynı merhale içerisinde gerçekleşmemektedir.

Şöyle denebilir: "O müddet içerisinde dönmek ile, dönmemek arasında muhayyerdir, müddetin dolmasıyla da talâka azmetmiş olur." Buna şöyle cevap verilir: Dönmemek, talâkı azmetmek demek olamaz. Size göre o ancak müddetin sona ermesiyle azim olmaktadır. Dolayısıyla bu durumda talâka azmetmekle dönmek arasında asla bir muhayyer kılma sözkonusu olmaz. Çünkü müddetin bitmesiyle size göre talâk vuku bulmaktadır, fakat dönme imkânı kalmamıştır. Müddet içerisinde dönebilir, fakat o takdirde de vaktin geçmesinden ibaret olan talâka azim vakti henüz gelmemiştir. Şu halde bu başlı başına beşinci bir delil olmaktadır.

Altıncı delil: İki şey arasında muhayyer kılma, o şeylerin muhayyer kılınan kişi tarafından işlenmesini gerektirir ki, onlardan her birinin işlenmesini ya da terkini tercihte bulunması sahih olsun. Aksi takdirde muhayyerliğinin mânası kalmaz. Vaktin geçmesi ise kişi tarafından tercihle ortaya konulacak bir şey değildir.

Yedinci delil: Yüce Allah: "Eğer talâka azmederlerse şüphesiz ki, Allah işiticidir, bilicidir." buyurmuştur. Bu ifade, âyeti işiticilik sıfatı ile bitirmesinin uyumlu olabilmesi için, talakın işitilen bir söz olmasını gerektirmektedir.

Sekizinci delil: Kişi borçlusuna: "Sana dört ay müddet. Eğer ödersen, kabul ederim. Yok ödemezsen seni hapsederim." dese, bu ifadeden şu anlaşılır Ödeme de hapis de müddetin bitiminden sonradır, müddet içinde değildir, muhatap, bundan başka bir mâna anlamaz.

İtiraz: Mevzumuzun bir benzeri: "Sana üç gün muhayyerlik. Eğer satış akdini feshedersen edersin, yoksa seni bağlar." ifadesidir. Malumdur ki fesih ancak üç günün içinde olur, sonrasında olmaz. Buna ne diyeceksiniz?

Cevap: Bu bizim size karşı getireceğimiz en güçlü delillerimizden birisidir. Çünkü akdin gereği bağlayıcılıktır. Kendisine üç günlük süre ile muhayyerlik hakkı tanınmıştır. Müddet biter de feshe gitmezse akit normal hükmü-

ne yani bağlayıcılık haline dönmüş olur. Zevce de aynı şekilde kocası üzerinde cima hakkına sahiptir. Nitekim kocanın da kadın üzerinde hakkı bulunmaktadır. Yüce Allah: "Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde bir takım iyi davranışa dayalı hakları vardır." buyurmaktadır. Allah (c.c.) dört ay boyunca karısından uzak durmayı bir hak olarak erkeğe tanımış ve bu süre içerisinde kadına cima konusunda bir hak tanımamıştır. Müddet bittiği zaman, kadın akdin tabiatı gereği hakkına kavuşmaktadır ki, o da tefrik talebinde bulunmaktır, yoksa talâkın vukuu değildir. Şu halde bu da dokuzuncu ve müstakil bir delil olacaktır.

Onuncu delil: Yüce Allah, îlâ yapanların lehlerine bir şey, aleyhlerine de iki şey getirmiştir. Lehlerine olan şey dört ay beklemektir. Aleyhlerine olan iki şey ise, ya dönmek ya da talâktır. Size göre ise, onlara gereken sadece dönmektir. Talâk ise onların üzerine hatta onların eline verilmiş değildir. O sadece Allah'ın emrine bırakılmıştır; müddetin bitmesinin hemen akabinde, koca istesin istemesin kadının boş olduğuna hükmedilir. Bu durumda bu işin îlâ yapanın elinde olduğunu ya da yapması gereken bir yükümlülük olduğunu söylemek mümkün değildir, bu nassın zâhirine ters düşmektedir.

Sonra, îlâ keffâreti gerektiren, Allah adına yapılmış bir yemindir. Diğer yeminlerde olduğu gibi, bununla da talâk vuku bulmaz.

Yine bu Şârî' Teâlâ'nın takdir ettiği bir müddettir. Öncesinde bir ayrılık yoktur. Dolayısıyla iktidarsıza (*innîn*) verilen müddette olduğu gibi, bununla talâk (beynûnet) meydana gelmez.

Hem sonra "îlâ" derhal talâk ikaında kullanılan bir söz değildir, gelecek bir zamana bağlanan talâk için de kullanılmaz. Zıhar gibi.

Üstelik îlâ cahiliye döneminde talâktı, zıhar gibi onun talâk olması da neshedildi. Dolayısıyla îlâ ile talâkın vukuu caiz olmaz. Çünkü bu, mensuh hükümle amel etmek ve cahiliye devri uygulamasına dönmek olur.

İmam Şâfiî şöyle der: Cahiliye döneminde insanlar üç şeyle yemin ederlerdi: Talâk, zıhar ve îlâ ile. Yüce Allah zıhar ile îlânın, cahiliye devrindeki talâk sayılması şeklindeki hükmünü değiştirerek, İslâm'daki şekillerini verdi. Talâkın hükmü ise eskiden olduğu üzere baki kaldı. [8] Şafiî'nin ifadesi böyle.

Talâk sadece sarih ya da kinâye lâfızlarla gerçekleşir. Îlâ ise bunlardan değildir. Zira eğer sarih olsaydı, mutlak zikri durumunda talâk derhal vuku bulurdu. Kayıtlaması durumunda da belirtilen sürenin sonunda gerçekleşir-

8. *el-Ümm*, 5/277.

di. Eğer kinâye olsaydı, o zaman kişinin niyetine başvurulurdu. Aynı şey liân için varid değildir. Çünkü liân, talâkı değil, feshi gerektirir. Fesih söz olmadan gerçekleşir. Talâk ise ancak sözlü olarak gerçekleşir.

İbn Mes'ûd'un kıraatine gelince, bu nihayet bekleme süresi içerisinde dönmenin caiz olduğuna delâlet eder, müddet içerisinde mutalebe hakkının doğmasına delâlet etmez. Bu da doğrudur ve biz bunu inkâr etmiyoruz.

"Müddet içerisinde dönmenin caiz olması, o süre içinde mutalebe hakkının mevcudiyetini gösterir." şeklindeki sözünüzün, "vâdeli borç" örneği ile bâtıllığı ortadadır.

"Eğer dönmek müddetten sonra olsaydı, o zaman süreyi dört aydan fazla uzatmış olurdu." şeklindeki iddianız da doğru değildir. Çünkü bu dört ay, içinde mutalebe hakkı bulunmayan bekleme süresidir. Sürenin mücerred bitmesiyle, koca aleyhine mutalebe hakkı doğmaktadır. Bundan sonra kadın hemen talepte de bulunabilir, mühlet de verebilir. Bu aynen belirli vâdeye bağlı diğer haklar gibidir, mutalebe hakkı ancak vâdenin bitiminde doğar. "Bu durum vâdeyi uzatmak olur." da denilmez. Îlânın süresi için de durum aynıdır.

Âyet, îlâ yapması sahih olan bir kimsenin, hangi şekilde yemin ederse etsin onun ya dönünceye ya da boşayıncaya kadar îlâda bulunmuş olduğuna delâlet etmektedir. Bu delâlet selef ve halef ulemasından, "Talâk üzerine yeminle îlâ yapan kimse ya dönmek ya da boşamak durumundadır." görüşünde olanlar için bir delil olmaktadır. Her iki durumda da üzerine talâkı gerekli görenler için bu yemini îlâ hükmü içine sokmaları mümkün değildir. Çünkü, "Eğer seninle bir seneye kadar cima edersem, sen üç talâk boşsun!" dediğinde ve üzerinden de dört ay geçtiğinde, onlar kocaya: "Ya cima edersin, ya da boşarsın." demiyorlar. Aksine: "Eğer cima edersen kadın boş olur; yok cima etmezsen boş hükmünü biz veririz." diyorlar. Çokları, âletini içeri girdirmesine bile imkân vermiyor. Çünkü, diyorlar; cinsel ilişkinin bir parçası olan geri çekmek artık yabancı olan bir kadının cinsel uzvunda gerçekleşmiş olacaktır. Bu durumda onun îlâ yapan biri olmadığını söylemekten başka verilebilecek bir cevap yoktur. O zaman şöyle denilecektir: Dört ay geçtikten sonra adamı durdurmayınız ve ona talâk üzerine yeminine istinaden devamlı olarak cimadan kaçınabileceğini söyleyiniz. (Yok böyle yapmaz da) ona dört ay gibi bir süre koyarsanız, o zaman yeminsiz îlâ hükmünü isbat etmiş olursunuz. Yok, onu îlâ yapmış biri kabul eder ve kendisine îlâ hükmünü tanımazsanız bu kez de îlâ hükmüne ve nassın gereğine muhalefet etmiş olursunuz. Bunlar, onlara karşı kullanılan delillerden bazısıdır.

Soru: "Seninle cima edersem, üç talâk boşsun!" diyenin hükmü nedir?

Cevap: Bu konuda, "Acaba bu sözle îlâ yapmış olur mu, olmaz mı?" şeklinde fukahanın iki ayrı görüşü vardır. Her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet edilmiştir. İmam Şafiî'den de iki kavil olarak gelmiştir. Son görüşüne göre, bu sözle îlâ yapılmış olur. İmam Ebu Hanife ve Mâlik'in görüşleri de bu şekildedir. Her iki görüşe göre de, girdirmesine imkân (cevaz) verilir mi, verilmez mi? Hanbelî ve Şafiî mezhebinde iki vecih vardır:

1) Bu caiz olmaz, haram olur. Çünkü girdirmesiyle onlara göre üç talâk boş olur ve ondan sonrası artık haram olacağından, girdirmesi de haram olur. Bunun bir benzeri de şudur: Oruçlu, fecrin doğmasından önce ancak âletini sokabileceği fakat çıkaramayacağı kadar bir zaman olduğunu bilse, sokması her ne kadar mübah olan bir zaman içindeyse de kendisine haram olur. Çünkü çıkarması haram olan zaman içinde bulunacaktır. Burada da aynı şekilde girdirmesi haram olur. Her ne kadar talâktan önce ise de, çıkarması talâk sonrasına düşmektedir.

2) Girdirmesi haram olmaz. Maverdî şöyle der: Bu görüş diğer Şafiî fukahasına aittir. Çünkü kadın zevcesidir. Çıkarması da haram olmaz, çünkü —her ne kadar girdirmesiyle kadın boş olmuş ise de— bu ilişkiyi terketmektir. Bu ilişkide haram olan, girdirildiğinde orada tutulmasıdır, yoksa girdirme ve hemen akabinde çekme haram değildir. Şafiî'nin sözlerinin zâhirinden anlaşılan budur. Çünkü o şöyle demiştir: "Oruca niyetli kişi cima yaparken fecir doğsa ve tam anında çıkarsa, o orucu üzeredir. Ama çıkarmadan beklerse, orucu bozmuş olur ve keffâret verir." Îlâ bahsinde de: "Kişi eğer, 'Seninle cima edersem, sen üç talâk boşsun!' dese, bakılır. Şayet döner ve kertiğe kadar içeri girdirirse, kadın kendisinden üç talâk boş olur. Eğer çıkarır tekrar girdirirse, üzerine kadının emsâl mehri gerekir." demektedir. Bunlar girdirmenin cevazına şu örneği de getirmişlerdir: Kişi bir adama: "Evime gir ve orda durma" dese, girme izinle olduğu için mübah olur, yasak bulunduğu için de hemen çıkması gerekir. Çıkmak, her ne kadar yasak zamanına rastgelmekte ise de mübah olmaktadır. Çünkü bu bir terktir. Aynı şekilde, böyle bir îlâda bulunan kimse için de girdirmesi ve çekmesi mübah, orada bekletmesi haram olur. Oruçlunun fecirden önce girdirmesi, hemen fecir sonrası çekmesi durumunda da aynen buradaki ihtilâf geçerlidir. Bazıları ise, fecir öncesi oruçluya girdirmesi haramdır, fakat îlâ yapana haram değildir demişlerdir. Aralarındaki fark şudur: Oruçlu üzerine haramlık, girdirme dışında başka bir sebeple de ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, ona girdirmenin haram olması caizdir. Îlâda bulunana ise haramlık ancak girdirme yoluyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla aralarında fark vardır.

Üçüncü bir grubun görüşü ise şöyledir: Bu kişiye cimada bulunması haram olmaz, zevcesi de boş olmaz. Aksine durdurulur ve kendisine: "Allah'ın sana emri, dönmen ya da boşamandır." denilir. Bu adam nasıl bir îlâ yapmış oluyor ki dönüş hakkı olmuyor, aksine talâkla ilzam ediliyor. Onunla cima edecek olsa talâk vuku buluyor. Îlâ olmasına rağmen her iki durumda da talâk gerçekleşiyor. Bu nasıl olur? Kur'an'ın zâhirine ters değil midir?

Bu kimse hakkında şöyle denilmelidir: Eğer dönerse cima ile talâk gerekmez. Yok dönmezse, talâkla ilzam edilir. Bu, talâk üzerine edilen yeminin, talâk gerektirmeyeceği, sadece yemin keffaretinin yeterli olacağı görüşünde olanların mezhebidir. Zâhirîlerin, Tâvûs, İkrime ve hadis ulemasından bir grubun görüşleri bu şekildedir. Şeyhulislam İbn Teymiye'nin tercihi de bu doğrultudadır.

H) LİÂN

1— Hz. Peygamber'in (s.a.) Liân Hakkındaki Hükmü:

Yüce Allah şöyle buyurur: "Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşince defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ile şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kendisinden cezayı kaldırır."[1]

Sahihayn'da Sehl b. Sa'd hadisi şöyledir: Uveymir el-Aclânî, Âsım b. Adiy el-Ensarî'ye gelerek: "Ne dersin ya Âsım! Bir adam karısının yanında birini bulursa onu öldürür. Siz de kendisini öldürür müsünüz?. Yoksa ne yapar? Şunu benim için ya Âsım, Rasûlullah'a (s.a.) soruver!" demişti. Âsım da Rasûlullah'a (s.a.) sormuş, Rasûlullah (s.a.) bu suallerden hoşlanmamış; onları ayıp görmüştü. Hatta (bu meyanda) Rasûlullah'tan işittiği sözler, Âsım'a ağır gelmişti. Âsım evine dönünce Uveymir gelmiş ve: "Ya Âsım! Rasûlullah (s.a.) sana ne dedi?" diye sormuştu. Âsım: "Sen bana hayır getirmedin; Rasûlullah (s.a.) kendisine sorduğum sorudan hoşlanmadı." dedi. Uveymir: "Vallahi ben bu meseleyi ona sormaktan vazgeçmeyeceğim." diye karşılık verdi. Derken Uveymir kalkarak, halk arasında bulunan Rasûlullah'ın yanına geldi.

---

1. Nûr, 24/6-9.

ve: "Ya Rasûlullah! Ne buyurursun, bir adam karısının yanında birisini bulursa onu öldürür, siz de kendisini öldürür müsünüz; yoksa ne yapmalı?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Seninle zevcen hakkında âyet indi. Haydi git de onu getir" buyurmuştu.

Sehl şunu söyledi: Müteakiben liân yaptılar. Ben de halk ile beraber Rasûlullah'ın yanında idim. Liânı bitirdikleri vakit Uveymir: "Eğer karımı nikâhım altında tutsam, hakkında yalan söylemiş (oldum) Ya Rasûlallah!" demiş ve kendisine Rasûlallah (s.a.) emretmeden onu üç talâkla boşamıştı.

Zührî şöyle der: "Artık bu, liân yapanların âdeti olmuştur."

Sehl devamla: "Kadın hamile idi. Artık çocuğu annesinin adı ile çağrılıyordu. Sonra Allah'ın farz kıldığı üzere, çocuğun kadına, kadının çocuğa varis olması sünnet halini aldı." demiştir.

Bir rivayette: Mescidde liânda bulundular ve Hz. Peygamber'in yanında karısından ayrıldı. Hz. Peygamber: "İşte liân yapanlar arasındaki ayırma (tefrik) budur." buyurdu, denilmektedir.(2)

Sehl'in, "Kadın hamile idi..." sözü Buharî'de Zührî'nin sözü olarak verilmiştir. Buharî'nin rivayetinde şu da vardır: Sonra Hz. Peygamber: "Bakınız, eğer bu kadın, vücudu siyah, gözlerinin siyahı koyu, kıçının iki yanı büyük, baldırları kaba tipte bir çocuk getirirse, muhakkak ben Uveymir'in bu kadına zina isnadında doğru olduğunu sanırım. Eğer kadın kelergillerden kızılca kurt gibi kızıl bir çocuk doğurursa, bu defa da ben şüphesiz kadına buhtan ve iftira ettiğini sanırım." buyurdu. Sonra çocuk, Rasûlullah'ın Uveymir'i tasdik yollu tasvir ettiği şekilde doğdu.

Bir rivayette: "Kadın hamile idi. (Uveymir) hamli(n kendisinden olduğunu) inkâr etti." şeklindedir.(3)

Sahih-i Müslim'de İbn Ömer anlatır: Falan oğlu falan Hz. Peygamber'e: "Ya Rasûlullah! Ne buyurursun, birimiz karısını kötülük yaparken bulsa ne yapmalıdır? Konuşmuş olsa, pek büyük bir şey hakkında konuşacak; sussa yine böyle bir şey hakkında susacak!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) sükut buyurdu; ona cevap vermedi. Biraz arası geçince o adam tekrar gelerek: "Ya Rasûlallah! Sana sorduğum başıma geldi." dedi. Bunun üzerine Allah (c.c.), Nûr sûresindeki: "Karılarına iftira atanlar..." âyetlerini indirdi. Hz. Peygamber (s.a.) bunları o zata okudu, kendisine vaaz ve nasihatta bulundu. Dünya azabı-

2. Buharî, 68/29; Müslim, 1492 (1,2,3)
3. Buharî, 65/24 (1).

nın ahiret azabından kolay olduğunu ona haber verdi. Adam: "Hayır! Seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, karıma iftira etmedim." dedi. Sonra kadını çağırdı. Ona da vaaz ve nasihatta bulundu ve dünya azabının ahiret azabından kolay olduğunu haber verdi. Kadın: "Hayır! Seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bu adam hakikaten yalancıdır!" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) (liâna) erkekten başladı. Adam kendisinin gerçekten doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah'a şehadet etti. Beşinci şehadet: Eğer yalancılardansa Allah'ın lâneti kendi üzerine olması idi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) bunları kadına tekrarlattı. O da: Adamın gerçekten yalancılardan olduğuna, dört defa Allah'a şehadet etti. Beşincide: Şayet kocası doğru söyleyenlerdense Allah'ın gazabı kendi üzerine olması idi. Müteakiben Hz. Peygamber onları birbirinden ayırdı.[4]

Sahihayn'da şöyle belirtilir: Hz. Peygamber'in liânda bulunan eşlere: "Hesabınız Allah'a kalmıştır. Biriniz yalancıdır. Senin kadın aleyhine bir delilin yok." buyurdu. Erkek: "Ya Rasûlallah! Ya (mehir olarak verdiğim) malım?" diye sordu. Hz. Peygamber: "Sana mal yok. Eğer kadın aleyhinde doğru söylediysen, mal, fercinin sana helâl olmasına tekabül eder. Yalan söylediysen, bu mal talebi senin için ondan daha uzaktır." buyurdu.

Yine *Sahihayn*'daki bir rivayette Hz. Peygamber: "Vallahi, ikinizden biri mutlaka yalancıdır. Tövbe edeniniz var mı?" buyurmuştur.[5]

Yine *Sahihayn*'da İbn Ömer'den nakledilmiştir: Bir adam Hz. Peygamber (s.a.) devrinde liânda bulundu. Rasûlullah (s.a.) onları ayırdı ve çocuğu annesinin (nesebine) kattı.[6]

Müslim'de İbn Mes'ûd hadisinde liân edenlerle ilgili olayda şu anlatılır:

Erkek, kendisinin hakikaten doğru söyleyenlerden olduğuna Allah'a dört defa şehadette bulundu. Sonra beşincide: Eğer yalancılardan isem Allah'ın lâneti kendi üzerime olsun, diye lânette bulundu. Arkasından kadın liân yapmaya kalktı. Rasûlullah (s.a.) ona: "Vazgeç!" buyurdu. Fakat kadın razı olmadı ve liân yaptı. Onlar dönüp gittikten sonra Hz. Peygamber: "Umulur ki bu kadın, kara, cılız bir çocuk doğurur." buyurdu. Müteakiben kadın kara, cılız bir çocuk doğurdu.[7]

Yine *Sahih-i Müslim*'de Enes b. Mâlik şöyle anlatır: Hilâl b. Ümeyye,

---

4. Müslim, 1493.
5. Buharî, 68/33; Müslim, 1493 (5,6).
6. Buharî, 68/33; Müslim, 1494.
7. Müslim, 1495.

karısına Şerik b. Sehma ile zina isnadında bulundu. Şerik, Berâ b. Malik'in anne bir kardeşi olup İslâm'da ilk liân yapan adamdı. Hilâl karısı ile lânetleşti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Kadını gözetleyin! Eğer beyaz (tenli), düz saçlı, bozuk gözlü bir çocuk doğururşa, çocuk Hilâl b. Ümeyye'ye; sürmeli gözlü, cılız, ince baldırlı doğurursa Şerik b. Sehma'ya aittir." buyurdu. Bilahare haber aldım ki kadın sürmeli gözlü, cılız, ince baldırlı bir çocuk doğurmuş.[8]

Sahihayn'da İbn Abbas, benzeri bir ifadeyle bu olayı anlatmıştır. İbn Abbas'a bir adam: Rasûlullah'ın: "Bir kimseyi şahitsiz recmetseydim, bu kadını recmederdim." buyurduğu kadın bu mudur? diye sormuş. O da: "Hayır, o İslâm'da aşikâr kötülük işleyen bir kadındı." cevabını vermiştir.[9]

Bu hadisin Ebu Davud'a ait rivayetinde İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Peygamber onları ayırdı ve çocuğun, baba adıyla çağrılmamasına, ne kadına ne de çocuğa zina isnadında bulunulmamasına; kim kadına ya da çocuğa zina isnadında bulunursa kendisine (iftira) cezası gerekeceğine hükmetti. Ayrıca talaksız ayrılmış oldukları için ölüm iddeti de olmadığından kocanın kadın lehine mesken ve nafaka (iddet nafakası) yükümlülüğü olmadığına da hükmetti."[10]

Buharî zikreder: Hilâl b. Ümeyye, Nebî (a.s.)'ın huzurunda karısına, Şerik b. Sehma ile zina etti, diye söz attı. Rasûlullah da Hilâl'e: "Dört şahidini hazırla, yahut arkana had (vurulur)." buyurdu. Bunun üzerine Hilâl: "Ya Rasûlullah! Bizim birimiz karısının üstünde bir erkek görürse şahit aramağa mı gidecek? (Şahit getirinceye kadar) işini görüp savuşmaz mı?" diye itiraz etti. Rasûl-i Ekrem: "Sen şahitlerini hazırla, aksi takdirde arkana iftira cezası (seksen değnek) vurulur." demeğe devam etti. Bunun üzerine Hilâl b. Ümeyye: "Ya Rasûlallah! Seni hak peygamber gönderen Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki, muhakkak ben kesin olarak doğru söylüyorum ve eminim ki, Allah benim sırtımı hadden kurtaracak bir vahiy, bir âyet gönderecektir." dedi. Bu sırada hemen Cibril indi, Rasûl-i Ekrem'e: "Eşlerine zina isnad edip de..."[11] âyetlerini getirdi. Bunun üzerine Rasûlullah, kadına haber gönderdi. Kocası Hilâl de hazır bulundu. İlk önce Hilâl şehadet ve yemin etti. Rasûl-i Ekrem:

---

8. Müslim, 1496.
9. Buharî, 68/36; Müslim, 1497.
10. Ebu Davud, 2256; Ahmed, 2131; Tayalisî, 2667; Taberî, 18/65, 66. Senedinde Abbâd b. Mansur vardır. O hafızasının iyi olmaması ve tedlisciliği sebebiyle zayıf bir ravidir. Ancak hadisi İbn Hacer (*et-Telhîs*, 3/227'de) Hallâl'ın *el-İlel*'inden, İbn İshak tariki ile, Amr b. Şuayb'ın da babası ve dedesi vasıtasıyla buna benzer bir hadisi zikretmiştir.
11. Nûr, 24/6-9.

"Allah muhakkak bilir ki, sizin biriniz elbette yalancıdır. Şu halde içinizden tevbe eden (ve lian yemininden dönen) var mıdır?" buyurdu. Sonra karısı şehadette bulundu. Beşinci yemine sıra geldiğinde, mecliste hazır bulunanlar, kadını durdurarak: "Bak kadın! Bu beşinci yemin azabı mucibtir." ihtarında bulundular.

Râvi İbn Abbas der ki: Bu ihtar üzerine kadın biraz ağırlaşıp durakladı. Hatta biz kadını yemin etmekten vazgeçecek ve geri dönecek sandık. Sonra kadın (kendisini toplayıp): "(Şimdiye kadar şerefle yaşamış) kavim ve kabilemi ben bundan sonraki günlerde rezil ve rüsvay etmem!" diyerek liân yeminini yerine getirdi. Sonra Rasûl-i Ekrem: "Bu kadına bakınız. Eğer gözleri sürmeli, iki kıçı iri, baldırları kalın bir tipte çocuk dünyaya getirirse, çocuk Şerik b. Sehma'ya aittir." buyurdu. Kadın da hakikaten böyle bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Rasûlullah: "Eğer Allah'ın Kitab'ının liân hükmü infaz edilmemiş olsaydı, benimle bu kadın arasında bir macera vardı (Yani ben o kadına zina cezası icra ederdim.)" buyurdu.[12]

Sahihayn'da rivayet edilir. Sa'd b. Ubâde: "Ya Rasûlallah! Ne buyurursun, karısının yanında bir adam bulan kimse onu öldürebilir mi?" diye sormuş, Rasûlullah (s.a.): "Hayır!" cevabını vermişti. Sa'd: "Seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin ederim, ki bilâkis evet!" demişti. Bunun üzerine Rasûlullah: "Efendinizin söylediğine kulak verin!" buyurmuştu.

Bir başka rivayette: "Ya Rasûlallah! Eşimin yanında bir adam bulursam dört şahit getirinceye kadar ona mühlet verecek miyim?" diye sormuş. O da: "Evet!" cevabını vermişti.

Bir başka rivayette: "Eşimin yanında bir adam bulsam, dört şahit getirinceye kadar dokunmayacak mıyım?" diye sordu. Rasûl-i Ekrem: "Evet!" cevabını verdi. Sa'd: "Asla olamaz. Seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben onu bundan önce mutlaka kılıçla tepeleyiveririm!" dedi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Efendinizin söylediğine kulak verin. O hakikaten gayûr (kıskanç, gayretli) dur. Ben ondan daha gayûrum. Allah da benden daha gayûrdur."

Bir başka rivayet ise şöyledir: "Ben eşimin yanında bir adam görürsem onu mutlaka ters tarafını çevirmeden kılıçla vururum." dedi. Bu söz Rasûlullah'ın (s.a.) kulağına vardığında şöyle buyurdu: "Siz Sa'd'ın gayretine şaşıyor musunuz? Vallahi ben ondan daha gayûrum; Allah da benden daha gayûrdur. Gayretinden dolayıdır ki, Allah kötülüklerin aşikârını, gizlisini haram

12. Buharî, 65/24.

kılmıştır. Allah'tan daha gayûr, hiçbir şahıs yoktur. Allah'a olduğundan fazla hiçbir kimseye özür makbul olamaz. Bundan dolayıdır ki Allah, Peygamberi müjdeci ve korkutucu olarak göndermiştir. Allah'tan başka hiçbir kimseye övgü daha makbul değildir. Bundan dolayıdır ki, Allah cenneti vaad etmiştir."(13)

2— Liân Her Eş Arasında Yapılabilir:

Bu hadislerden birçok hüküm çıkmaktadır:

Liân her eş arasında yapılabilir: Eşlerden her ikisinin ya da birisinin müslüman, kâfir, âdil, fasık, iftira cezasına çarptırılmış olup olmamaları arasında fark yoktur. İshak b. Mansur rivayetinde İmam Ahmed şöyle demiştir: "Bütün eşler liân yapabilirler. Hür erkek, zevcesi olan hür kadın ve cariyeye; köle zevcesi olan hür kadın ve cariyeye karşı; müslüman koca yahudi ya da hıristiyan zevcesine karşı liânda bulunabilir." Bu aynı zamanda Mâlik, İshak, Saîd b. Müseyyeb, Hasan, (el-Basrî), Rebîa, Süleyman b. Yesâr'ın da görüşleridir.

Re'y âlimleri, Evzaî, Sevrî ve daha başka bir grup da liânın ancak müslüman, âdil, hür ve iftira cezasına çarptırılmamış eşler arasında cari olabileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüş İmam Ahmed'den de rivayet edilmiştir.

Bu iki görüşün yaklaşımları şu şekildedir: Liân kendisinde iki özelliği bir arada toplamaktadır: Yemin ve şehadet. Nitekim Yüce Allah liâna, "şehadet" tabirini kullanırken Hz. Peygamber de: "Eğer yeminler olmasaydı, onunla benim aramda bir macera olurdu." buyurduğunda "yemin" ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla yemin tarafını ağır bastıranlar yemin yapması sahih olan herkesin liânda bulunabileceğini söylemişlerdir. Bunlara göre, "Kadınlara zina isnadında bulunanlar..." ifadesinin genel (âm) oluşu da bunu gerektirmektedir. Hz. Peygamber onu yemin diye isimlendirmiştir; Allah'ın ismine ve tekitli bir yemin sözcüğüne ve onun cevabına ihtiyaç vardır. Yine yemin olduğu içindir ki, liânda —şehadetin aksine— kadın ve erkek eşittir. Eğer şehadet olsaydı, lâfzı tekrarlanmazdı. Yemin ise öyle değildir. Kasâmede olduğu gibi, yeminin tekrarlanması meşrûdur. Hem şehadeti makbul olmayan bir insanın liân ve çocuğun reddine olan ihtiyacı, şehadeti makbul insanların ihtiyacı ile aynıdır. Şehadeti makbul olmayanın başına gelen ve liâna götürecek olan durum, âdil ve hür insanın başına gelen durum gibidir. Şeriat iki türden birinin zararını kaldırıp, onun hakkında bir çıkış ve kurtuluş yolu indirip de, diğer türü sıkıntı

13. Buharî, 86/40; Müslim, 1498, 1499.

ve ağır yükler altında eli kolu bağlı bir vaziyette bırakmaz. Mümkün müdür ki şeriatte, bir kişi yardım isteyecek de ona el uzatılmayacak eman isteyecek eman verilmeyecek, konuşmuş olsa konuşamayacak (çünkü ceza var), sussa susamayacak (çünkü içi rahat etmeyecek), Allah'ın rahmeti ona dar gelecek ve sadece şehadeti makbul insanları kapsayacak olsun? Bu, Rahmet Peygamberi'nin hoşgörü ve genişlik esasına dayalı şeriatının asla kabul etmeyeceği bir durumdur.

Diğerlerinin delilleri: Yüce Allah (c.c.): "Eşlerine zina isnadında bulunup kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği..." buyurmaktadır. Bu âyette üç açıdan delil vardır:

Birincisi: Yüce Allah lian yapacak kocaları şahitlerden istisna kılmıştır. (شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنْفُسُهُمْ) Buradaki istisna kesinlikle istisna-ı muttasıldır. Bu yüzden de (أنفسهم) kelimesi merfu olarak gelmiştir.

İkincisi: Kocaların liânda bulunmalarının bir şehadet olduğunu tasrih etmiş, sonra Yüce Allah daha ziyade beyanda bulunarak: "Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ile şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kendisinden cezayı kaldırır." buyurmuştur.

Üçüncüsü: Yüce Allah liân ifadelerini şahitlerin yerine bedel kılmış ve bulunmamaları durumunda onların yerini aldırmıştır.

Amr b. Şuayb, babası ve dedesi kanalıyla Hz. Peygamber'in: "Ne iki köle, ne de iki kâfir arasında liân yoktur." buyurduğunu rivayet eder. Ebu Ömer b. Abdilber, bunu *et-Temhîd*'de zikretmiştir.

Dârakutnî yine aynı zattan, aynı senetle merfu olarak: "Dört (grup) vardır ki bunlar arasında liân yoktur: Hür ve cariye arasında liân yoktur. Hür kadın ve köle arasında liân yoktur. Müslüman ve yahudi kadın arasında liân yoktur. Müslüman ve hıristiyan kadın arasında liân yoktur."(14) hadisini nakleder.

Abdürrezzak, *Musannef*'inde İbn Şihab'dan, şöyle dediğini nakleder: Hz. Peygamber'in, (Mekke valisi) Attâb b. Esîd'e talimatından birisi de: "Dört (grup) arasında liân yoktur." buyurarak yukardakileri saymasıdır.(15)

---

14. Dârakutnî, 3/163. Senedinde metruk olan Osman b. Abdurrahman el-Vakkâsî vardır. Yine Dârakutnî ve İbn Mace başka bir tarikten de rivayet etmişlerdir. Onun senedinde gerçekten çok zayıf olan Osman b. Atâ el-Horasânî vardır. Evzaî ile İbn Cüreyc —ki ikisi de büyük imamdırlar—, Amr b. Şuayb—babası—dedesi tarikiyle bu sözü rivayet etmişler, fakat Hz. Peygamber'e ref etmemişlerdir. Bk. *Musannef*, 12508 ve Dârakutnî'nin *Sünen*'i.
15. *Musannef*, 12498.

Hem sonra liân şahitlikten bedel ve şahitlerin bulunmaması halinde onların yerine kâim kılınmıştır. Dolayısıyla ancak şahitlikleri makbul olan kimseler liân yapabilirler. Liân şahitlik sayıldığı içindir ki, kadın liândan kaçındığında kocanın yaptığı dört liân ifadesi, dört zina şahidi yerinde kabul edilerek zina cezasına çarptırılmaktadır.

(لَوْلاَ مَا مَضَى مِنَ الأَيْمَانِ، لَكَانَ لِي وَلَهَا شَأْنٌ) "= Bu geçen yeminler olmasaydı, benimle onun arasında bir macera olurdu." şeklindeki hadise gelince; mahfuz olan ve Buharî'de yer alan ifadesi: (لو لا ما مضى من كتاب الله) "= Eğer Allah'ın Kitab'ında geçen (hüküm) olmasaydı..." şeklindedir. (لولا مامضى من الأيمان) şeklindeki rivayet Abbâd b. Mansur'un rivayetidir. Pek çok kimse onu tenkit etmiştir. Yahya b. Maîn: "O bir şey değildir." demiş. Ali b. el-Huseyn b. el-Cüneyd er-Râzî: "Metruktur, kadercidir." demiş. Nesâî de zayıf olduğunu söylemiştir.

Şeriatte yerleşik bir kaide vardır: Beyyine, müddeî üzerine, yemin de münkir (inkâr eden davacı) üzerinedir. Koca burada iddia makamındadır. Dolayısıyla onun liânı şehadet olmaktadır. Eğer yemin olsaydı, müdeî (davacı) olduğu için (liân) kendi tarafına düşmezdi.

Birinci görüş sahiplerinin cevapları:

Liâna şehadet isminin verilmesi, liânda bulunanın yemininde: (أشهد بالله) "Allah adına şahitlik ederim ki..." demesindendir. Lâfzına itibarla her ne kadar yeminse de, bu şekilde şehadet diye isimlendirilmiştir. Nasıl yemin olmaz ki, liânda bulunan kasem ve cevabı ile onun yemin olduğu tasrih edilmiştir. Yine, (أشهد بالله) demesi durumunda bununla yemin etmiş olmaktadır. Bu yeminde sarih bir ifade olduğu için yemine niyet edip etmemesi durumu değiştirmez. Araplar hem lügatlerinde, hem de kullanışlarında bu ifadeyi yemin saymaktadırlar. Kays şöyle demiştir:

فَأَشْهَدُ عِنْدَ اللّهِ أَنِّي أُحِبُّهَا   فَهَذَا لَهَا عِنْدِي فَمَا عِنْدَهَا لِيَا

"Allah yanında şehadet ederim ki, ben onu gerçekten sevmekteyim. İşte budur onun bendeki yeri; acep nedir ondaki benim yerim."(16)

Bu beyitte, bir insanın Allah'ın ismini zikretmese bile sadece (أَشْهَدُ) demesiyle yemin etmiş olur görüşünde olanlar için delil vardır. İmam Ahmed'den gelen bir rivayet de öyledir. İkinci rivayete göre, ancak niyetle yemin olur. Bu, aynı zamanda çoğunluğun görüşü olmaktadır. (أشهد بالله) demesi ise, niyet-

16. Beyit Divan'ının 300. sayfasındaki kasidesindedir.

siz mutlak zikrinde bile yine çoğunluğa göre yemindir.

İlâ yapanların şahitlerden istisnası konusuna gelince; şöyle denilebilir: Herşeyden önce (وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ) âyetindeki (إلا), (غير) mânasında sıfattır. Yani (ولم يكن لهم شهداء غيرُ أنفسهم) şeklindedir. Çünkü (إلا) ve (غير) kelimeleri sıfatlık ve istisnalık mânalarında birbiri yerine kullanılabilir. (إلا) anlamında (غير) ile istisna yapılabilir. (غير) anlamında (إلا) ile vasıflandırılmaya gidilebilir. (Bu takdirde mâna, "şahid olarak sadece kendileri" değil de; "kendilerinden gayrı şahitleri..." şeklinde olur.)

İkinci olarak, (أنفسهم) kelimesi (شهداء) dan müstesnadır. Ancak bu istisnanın Benî Temim lûgatına göre munkatı olması caizdir. Çünkü onlar istisnay-ı munkatı'da da, müstesnayı bedel olmak üzere okuyorlar. Nitekim hem onlar, hem de Hicazlılar istisnay-ı muttasılda da, müstesnayı bedel olmak üzere i'raba tâbi tutmaktadırlar.

Üçüncü olarak, (أنفسهم) kelimesi (شهداء) dan, sadece sözlerinin kabulü konusunda onların yerlerinde tutuldukları için istisnaya gidilmiştir. Bu izah, özellikle de, kadın liândan kaçındığında, kocanın liânı durumunda recmedilir görüşünde olanlara göre —ki sahih olan da budur— gerçekten güçlüdür. İnşaallah izahı ilerde gelecektir. Doğrusu şudur: Liân iki vasfı bir arada bulundurmaktadır: Yemin ve şehadet. O hem kasem ve tekrarla tekid edilmiş bir şehadettir; hem de şartlar gereği durumun te'kidini gerektirdiği için şehadet lâfzı ve tekrarları yapılmış ağır bir yemindir. Bu yüzden liânda on türlü te'kid bulundurulmuştur:

1— Şehadet lâfzının zikri.

2— Kasemin Rab Teâlâ'nın yüce isimlerinden ve esmâ-i hüsnânın bütün mânalarını içinde toplayan "Allah" (c.c.) ismi ile zikredilmiş olması.

3— Cevap cümlesinin, üzerine kasem edilen şeyin te'kidini sağlayan edatlardan olan (إنّ), ve (ل) ile te'kidi.

4— Bunun dört defa tekrar edilmesi.

5— Beşinci defasında, eğer yalancılardansa kendi üzerine Allah'ın lânetini istemesi.

6— Hz. Peygamber'in, beşinci yemin sırasında, onun Allah'ın azabını gerektirici olduğunu ve dünya azabının ahiret azabından ehven olduğunu belirtmesi.

7— Kocanın liânını, kadın üzerine azabın husûlünü gerektirici kılması.

Azabdan maksat ya haddir ya da hapistir; kadının liânını da, kendisinden azabı uzaklaştırıcı kılması.

8— Bu liân, ikisinden biri üzerine, ister dünyada ister ahirette olsun mutlaka azabı gerektirmektedir.

9— Liânda bulunan eşleri ayırmak, kadının yuvasını ayrılıkla yıkmak, harab etmek.

10— Ayrılığın ve aralarındaki haramlığın devamlı olması.

Liânın durumu işte böyle olunca, o hem şehadetle iç içe bulunan bir yemin; hem de yeminle birlikte olan bir şehadet kılınmıştır; liânda bulunan erkek sözünün kabulü için şahit gibi sayılmıştır. Eğer kadın liâna yanaşmayacak olsa şahitliği yürüyecek ve kadın had esasına çarptırılacaktır. Erkeğin şahitliği ve yemini iki şey ifade etmektedir: Kendisinden (iftira) haddini düşürmekte, kadına (zina) haddini gerektirmektedir. Eğer kadın da liânda bulunur ve böylece erkeğin liânı başka bir liânla karşılaşırsa, bu durumda erkeğin liânı sadece kendi üzerinden haddin düşmesini sağlar, kadın üzerine haddin uygulanmasını gerektirmez. Böylece erkeğin liânı, kadına değil de kendisine nisbetle şehadet ve yemin olmaktadır. Çünkü eğer liân sırf bir yemin olsaydı, erkeğin mücerred yeminiyle kadın had cezasına çarptırılmazdı. Eğer şehadet olsaydı, sadece kendisinin şahitliğiyle kadına yine had tatbik edilmezdi. Ama buna kadının liândan kaçınması da eklenince, erkek hakkında, te'kidli ifadeleri ile ısrarı ve kadının da kaçınması sebebiyle şehadet ve yemin tarafı kuvvet kazanır, bu durum erkeğin doğruluğuna açık bir delil olur ve ondan (iftira) haddini düşürür; kadına da (zina) cezasını vacip kılar.

Bu olabilecek en güzel hükümdür. Düşünen bir kavim için Allah'tan daha güzel hükmü olan kim vardır! Böylece ortaya çıkmıştır ki, liân hem yemindir, içinde şehadet mânası vardır, hem de şehadettir, içinde yemin mânası vardır.

Amr b. Şuayb'ın, babası ve dedesi kanalıyla rivayet ettiği hadise gelince; eğer onun Amr'a ulaşması sahih olsaydı, ne kadar açık bir delâleti olurdu. Ama heyhat! Amr'a ulaşıncaya kadar tarikinde nice badireler, nice uçurumlar var! İbn Abdilber: "Bu hadisin senedinde Amr b. Şuayb'dan beride kendisine güvenilebilecek hiçbir kimse yoktur." demiştir.

Dârakutnî'nin rivayet ettiği diğer hadisine gelince, onun da yolu üzerinde Osman b. Abdurrahman el-Vakkâsî vardır. Hadisçilerin icmaı ile o da "metruk"tur. Dolayısıyla onun yüzünden hadisin yolu kesiktir.

Abdürrezzak'ın rivayetine gelince, hadisçilere göre Zührî'nin mürselleri

zayıftır ve delil olarak kullanılamaz. Hem Attâb b. Esîd, Hz. Peygamber'in Mekke valisi idi. Mekke'de yahudi ya da hıristiyan yoktu ki Hz. Peygamber ona, onlar arasında liânda bulunmaması talimatını versin.

"Bu geçen yeminler olmasaydı..." hadisini reddediyorsunuz. Oysa ki hadisi Ebu Davud *Sünen*'inde rivayet etmiştir. İsnadı da fena değildir. Seneddeki Abbâd b. Mansur'a sarılmanız, reddi için yeterli değildir. Onun en büyük kusuru kaderci olması ve mezhebinin propagandasını yapmasıdır.[17] Bu ise hadisinin reddini gerektirmez. *Sahih*'te, doğruluğu bilinen kimselerden olmak kaydıyla Kaderiyye, Mürcie, Şia'ya mensup birçok râviye yer verilmiştir.[18] "Eğer Allah'ın Kitab'ında geçen (hüküm) olmasaydı..." ifadesi ile "Bu geçen yeminler olmasaydı..." rivayeti arasında bir zıdlık da yoktur ki, iki lâfızdan birinin diğerine tercih ve takdimine ihtiyaç duyulsun. Çünkü, "geçen (söylenen) yeminler" bizzat Allah'ın kitabındadır; Allah'ın kitabı da, liânda bulunan eşler arasında vaz'ettiği hükmüdür. Hz. Peygamber bu sözüyle, "Eğer Allah'ın, liânda bulunan eşler arasını ayıran hükmü geçmiş olmasaydı..." demek istemiştir.

"Şehadet (beyyine) davacı tarafına, yemin de davalı tarafına düşer." kaidesinin şeriatta yerleşikliğiyle ilgili sözünüze birkaç açıdan cevap verilebilir:

Birincisi: Şeriat bu kaide üzerinde sabit değildir. Aksine kasâmede davacıların yemini ile işe başlamaktadır. Bu karînelerle (levs) onların tarafının daha güçlü olmasından dolayıdır. Dolayısıyla şeriattaki bu kaide, yeminin taraflardan daha güçlü olanın tarafına ait olması şeklindedir. Berâet-i asliyye (asıl olan suçsuzluktur ilkesin)den dolayı davalı tarafı daha güçlü olduğu için, genelde yemin davacı üzerindedir. Ama kasâmede, karînelerle davacı taraf güç kazanınca, güçlü taraf olması hasebiyle yemin, onların tarafına geçmiştir. Sahih olan görüşe göre, yine aynı şekilde davalının nükûlü (yeminden kaçınması) ile, davacı tarafının güç kazanması durumunda da kendisine: "Yemin et, hak kazan." denilir. Bu durum, imkânlara göre, kulların çıkarlarının korunması

17. Hayır, aksine hafızası bozuk, tedlisçi birisidir. Ömrünün sonunda değişmiştir.
18. İbn Hibbân *Sahih*'inde (1/120) şöyle der: "Râvilerden, Mürcie, Râfizîlik vb. gibi çeşitli mezheplere mensup olanlara gelince, eğer bunlar ortaya koyduğumuz bu şartlara sahipseler onların rivayetlerini delil olarak kullanır; mezheplerini, inançlarını da Allah (c.c.) ile kendileri arasına bırakırız. Ancak mezhebin dâiliğini yapıyorsa o hariç. Çünkü mezhebin dâiliğini yapmış, onun müdafii olmuş ve sonunda da imamlığa yükselmiş birisinin, sika bile olsa, rivayetlerini alırsak, tebaa için onun mezhebine doğru bir yol açmış olur, yani öğrencilere ona itimad edilebileceğini, sözüne güvenilebileceğini telkin etmiş oluruz. Dolayısıyla ihtiyat tedbiri olarak mezhebine dâilik yapan imamların rivayetlerini kabul etmemek, ama bu mezhep tâbilerinden olan ve aradığımız şartları haiz râvilerden rivayet etmek gerekir."

için konulan ilâhî şeriatın hikmet ve kemalinin bir neticesidir. Eğer yemin her zaman için aynı taraf üzerine meşrû kılınmış olsaydı, daha ağır basan tarafın gücü heder olurdu. Bu ise Şâri' Teâlâ'nın hikmeti ile bağdaşmaz. O'nun getirdiği hüküm, bizzat hikmet ve maslahatın doruğu olmaktadır.

Bu anlaşıldıysa, şimdi bakıyoruz: Burada koca tarafı kadın tarafından daha güçlüdür; çünkü kadın zina ettiğini inkâr ediyor ve kocasının bühtanda bulunduğunu söylüyor. Kocanın ise kendi mahremiyetini ortaya dökmesinde, yatağını (nesebini) ifsad etmesinde, ailesini fahişeliğe nisbetinde bir garazı yoktur. Aksine, bu onu son derece tedirgin eder ve hayatında en çok nefret edeceği bir durumdur. Dolayısıyla bu açık bir karîne (levs) olur. Bir de buna kadının liândan kaçınması (nükûlü) eklenince, durum fert veya toplum olarak herkesin kalbinde güç kazanır ve bu şer'an kadın üzerine zina hükmünün sabit olmasını gerektiren müstakil bir delil halini alır. Bu durumda kadının da, kendisinden Nûr (24/2) sûresindeki: "Onların azablarına mü'minlerden bir grup şahitlik etsin (orada hazır bulunsun)." âyetinde sözü edilen azabı bertaraf edecek karşı liân yeminlerinde bulunma hakkı vardır. Eğer kocanın liânı gerçek bir beyyine olsaydı, ondan sonraki kadının yeminleri kendisinden hiçbir şey uzaklaştıramazdı. Bu, Hz. Peygamber'in hükmünden çıkarılan ikinci fasıl ile vuzuh kazanır: Faslın konusu şudur: Kadın liânda bulunmadığı zaman ne olur? Had mi uygulanır, ikrar edinceye ya da liânda bulununcaya kadar hapis mi edilir?

Fukahaya ait iki görüş vardır: İmam Şafiî ile selef ve haleften bir grup: "Had uygulanır." demişlerdir. Hicaz âlimlerinin görüşü de böyledir. İmam Ahmed: "İkrarda ya da liânda bulununcaya kadar hapsedilir." demiştir. Irak âlimlerinin görüşü de budur. İmam Ahmed'den gelen ikinci bir rivayet ise: "Hapsedilmez, serbest bırakılır." şeklindedir.

Irak âlimleri ve onlar doğrultusunda düşünenler şöyle derler: Eğer kocanın liânı haddi gerektiren bir beyyine olsaydı, kadın liânla ve beyyineyi tekzible haddi düşürme hakkına sahip olamazdı. Nitekim aleyhine dört zina şahidinin bulunması durumunda böyle bir yetkisi yoktur.

Koca kendisinden başka üç kişi ile birlikte kadın aleyhine şehadette bulunsa, bu şahitlikle üzerine had uygulanmaz. Dolayısıyla yalnız başına yaptığı şahitlikle, kadın üzerine evleviyetle had gerekmez. Sonra koca liân yapanlardan biridir. (Tek taraf) diğeri üzerine haddi gerektirmez. Nitekim kadının liânı da koca üzerine haddi gerektirmemektedir.

Hz. Peygamber: (البَيِّنَةُ عَلَى المُدَّعِي) "= Beyyine davacı üzerinedir."[19]

---

19. Tarikleri ve şahitleri ile hasen bir hadistir. Bk. İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, s.294-295.

buyurmuştur. Kocanın burada davacı olduğunda şüphe yoktur.

Hem kocanın liânının gereği, kendisinden haddi düşürmektir; kadın üzerine haddi vacib kılmak değildir. Bu yüzdendir ki, Hz. Peygamber (s.a.): "Beyyine yoksa sırtına had!" buyurmuştur. Çünkü kocanın iftirada bulunmasının gereği, yabancının iftirasının gereği gibidir; o da haddir. Yüce Allah, bu hadden kurtulması için liânla ona bir kapı açmıştır. Kadın üzerine had ikamesinin yolunu da şu iki durumdan birisinin bulunması şeklinde belirlemiştir: Ya dört şahit, ya da itiraf. Bazı sahabîlere göre de bir üçüncü durum gebeliktir. Nitekim Hz. Ömer ve bazıları bu görüştedirler. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in minberi üzerinde şöyle demiştir: "Recim, muhsan (evli) olma şartıyla zina eden her erkek ve kadın üzerine; beyyine bulunması veya gebelik durumunun olması, ya da itirafta bulunması durumunda vacibtir."[20]

Hz. Ali de aynı şekilde söylemiş, had sebeplerini üç şey olarak belirlemiş, liânı bunlardan saymamıştır.

Sonra bu kadının zina ettiği tahakkuk etmemiştir, dolayısıyla üzerine had gerekmez. Çünkü zinasının tahakkuku sadece kocanın liânı ile olmaz. Şayet sadece kocanın liânı ile tahakkuk edecek olsa, artık kadın liânda bulunsa bile had düşmez ve bundan sonra kadına iftirada bulunana da had gerekmezdi. Sadece kadının nükûlü (liandan kaçınması) ile de tahakkuk etmez. Çünkü had nükûl ile sabit olmaz. Zira hadler şüphe ile düşerler, hal böyle olunca nükûl ile nasıl gerekebilir? Çünkü nükûlün, aşırı utangaçlık, dili tutulmak, rezil rüsvay edici o makamın heybetinden dehşete düşmek vb. sebeplerle olması muhtemeldir. Bu durumda, beyyine olarak diğer hadlerde aranan sayının iki katının arandığı (dört erkek şahit) itirafı durumunda sahih ve sarih sünnetle sabit olduğu üzere dört ayrı ikrarda bulunması istenen bir had nükûlle nasıl sabit olabilir? Sonra hem ikrarda hem de şahitlikte zina fiilinin açıkça tavsifi ve tasrihi şartı aranmaktadır. Böylece zorlaştırılmakta, mümkün mertebe vuku bulan zina olaylarının örtülmesi, şüyû edilmemesi amaçlanmakta, en küçük bir şüphe ile haddin bertaraf edilmesi ve düşürülmesi istenmektedir. Bu durumda, mal davaları dışında hiçbir had ve ceza davasında dikkate alınmayan ve bizzat kendisi şüphe olan nükûlle nasıl olur da hüküm verilebilir?!

Şafiî (r.h.), bir dirhem ve daha az konularda bile, en basit ta'zir için dahi nükûl ile hükümde bulunmanın caiz olmayacağı görüşündedir. Hal böyle olunca, nasıl olur da, çok önemli bir konuda, çok zor sabit olan ve en çabuk düşen bir davada onunla hükme gidilebilir?

20. Buharî, 86/30; Müslim, 1691.

Kadın diliyle ikrarda bulunsa, sonra dönse üzerine had gerekmemektedir. Dolayısıyla suçsuzluğu üzerine yapacağı yeminden sadece imtina etmesi durumunda ise, üzerine had öncelikle gerekmeyecektir.

Kadının zinasının tahakkukunda ikisinden birinin liânının etkisi olmadığı anlaşılınca, ikisiyle (kocanın liânı, zevcenin nükûlü) birden tahakkuk edeceğini söylemek de iki sebepten dolayı mümkün olmayacaktır:

1) Her birinde mevcut olan şüphe, birinin diğerine eklenmesi ile yok olmaz. Yüz fâsıkın şahitliği gibi. Çünkü kadının nükûlünün, aşırı utangaçlıktan, duruşma makamının heybet ve kalabalığından, sıkılganlıktan, konuşma aczinden dilin tutulmasından olma ihtimali, kocanın liânı ile ortadan kalkmaz. Kocanın liânındaki şüphe de kadının nükûlü ile yok olmaz.

2) Diğer haklarda olduğu gibi, sadece yemin ile hükmedilemeyen davalarda, yeminle birlikte nükûlle de hükmedilemez. "Allah adı ile yapacağı dört şehadet, kendisinden azabı kaldırır." âyetine gelince; bu âyette geçen azaptan kastedilen kesin değildir. Had olabileceği gibi, hapis veya başka bir ceza da olabilir. Dolayısıyla "azab"dan had kasdedildiği kesin değildir. Çünkü mutlak bir kelime, harici bir delil olmadıkça mukayyede delâlet etmez. En azından ihtimal ifade eder, ihtimalle de had cezası sabit olmaz. Bu tez, daha önce geçen Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye ait: "Had ancak beyyine veya itiraf (ikrar), ya da gebelikle (isbat edilmiş) olur." sözüyle de ağırlık kazanır.

Daha sonra bunlar, kadının liâna yanaşmaması durumunda kendisine ne yapılacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Ahmed: "Erkeğin liânından sonra, kadının liânda bulunmadan kaçınması durumunda onu liâna icbar ederim. Üzerine (liândan önce) recm ile hükmetmekten korkarım. Çünkü kadın dili ile ikrarda bulunsa da, sonra dönse onu recmetmem. Bu durumda liândan kaçınıyor diye nasıl recmedebilirim?" demiştir. İmam'dan ikinci bir rivayet: "Serbest bırakılır." şeklindedir. Ebu Bekir de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü üzerine had vacip değildir, beyyinenin tamam olmaması durumundaki gibi tahliye edilmesi gerekir.

Haddi vacip kılanların karşı cevap ve tenkitleri:

Bunlar şöyle diyorlar: Malum olduğu üzere Yüce Allah, kocanın liânda bulunmasını şahitlerden bedel ve onların yerine kaim kılmıştır. Hatta daha önce de geçtiği gibi liân yapan kocaları şahitler saymıştır. Onların liânlarının şehadet olduğunu açıkça belirtmiştir. Daha açığı, "Allah adı ile yapacağı dört şehadet, kendisinden azabı kaldırır." ifadesidir. Bu ifade, dünyevî azabın sebebinin vücuda gelmiş olduğuna ve bu azabı da kendisinden ancak liânının kaldıracağına delâlet eder. Liânı ile kadından kaldırılacak "azab", "Mü'minler-

den bir grup onların azabına şahitlik etsin (hazır bulunsun)." âyetinde sözü edilen azaptır. Bu azap da kesinlikle haddir. Bu âyette (عذاب) kelimesi muzaf olarak, liân âyetinde de ahid (bilgi) için olan (ال) ile zikredilmiştir. Dolayısıyla, bu (ال), (عذاب) kelimesinin, Kur'an'da zikri geçmeyen, herhangi bir şekilde delâlet de bulunmayan hapis vb. bir cezaya yorulması caiz değildir. Sonra nasıl olur da kadın serbest bırakılır ve liânsız kendisinden azab kaldırılır? Bu Kur'ân'ın zâhirine açıkça muhalefetten başka bir şey değil midir?

Yüce Allah kocanın liânını, kendisinden iftira cezasını, kadının liânını da kendisinden zina cezasını düşürücü bir nitelikte kılmıştır. Koca liânda bulunmadığı zaman nasıl kendisine iftira cezası tatbik ediliyorsa, kadın liâna yanaşmadığında da kendisine zina cezası tatbik edilir.

"Kocanın liânı kadın üzerine haddi gerektiren bir beyyine olsaydı; kadın, yabancının şahitliğinde olduğu gibi liân ile onu düşürme yetkisine sahip olamazdı." sözünüze gelince, onun cevabı şöyle olacaktır:

Liân hükmü, başlı başına müstakil bir hükümdür ve diğer davalar ve beyyinelerle ilgili ahkâma tâbi değildir. O kendi başına kaim bir asıldır, diğer hükümleri vaz'eden Allah onu da vaz'etmiş, helâl ve haramı açıklayan (Allah) onu da açıklamıştır. Kocanın liânı şahitlerden bedel olunca, hiç kuşkusuz beyyine mertebesinden aşağı inmiştir. Böylece yalnız başına beyyine hükmü ile müstakil olmamıştır ve kadına benzeri bir liânla karşı koyma hakkı tanınmıştır. Onun da liân etmesi durumunda biz kullar için iki taraftan birini tercih imkânı bulunmaz. Ama Allah onlardan birinin yalancı olduğunu bilir. Sadece kocanın liânı ile kadına had tatbikinin bir gerekçesi yoktur. Kadına, ona karşı koyma ve kendisinin masum olduğunu ortaya koyacak liân imkânı tanınır ve o da bunu yapmaz, kaçınırsa (nükûl), o zaman (iş değişir): Koca zina iddiasıyla liânda bulunmuş (zina haddini gerektirici tasarruf); buna da bir karîne eklenmiş ve onu teyid etmiştir ki, bu karîne kadının nükûlü ve kendisini azaptan kurtaracak, üzerinden haddi kaldıracak şeyden yüz çevirmesidir.

"Koca, kendisinden başka üç kişi ile birlikte kadın aleyhine şahitlik etse, bu şahitlikle kadına had gerekmez. Bu durumda sadece kendi şahitliği ile nasıl gerekebilir?" sözünüzün cevabı şöyledir: Kadın sadece şahitlikle had cezasına çarptırılmıyor. Bilâkis hem kocanın beş defa liânda bulunması, hem de kadının imkânı varken karşı liânda bulunmadan kaçınması sebebiyle, hadde maruz kalıyor. Bu iki şeyin birleşmesinden, kocanın doğruluğuna gayet açık ve güçlü bir şekilde delâlet eden bir delil ortaya çıkmaktadır ki, bununla ulaşılan kanaat, şahitlerin şahitliğinden elde edilen kanaattan çok daha güçlüdür.

"O liânın iki tarafından biridir. Kadının liânının koca üzerine had gerek-

tirmediği gibi, kocanın liânı da kadın üzerine had gerektirmez." sözünüzün cevabına gelince: Kadının liânı sadece haddi (düşürmek) için meşrû kılınmış, haddi gerektirici olarak meşrû kılınmamıştır. Nitekim Yüce Allah: "Kadının... şehadet etmesi kendisinden azabı kaldırır." buyurmuştur. Nas, kocanın liânının haddi gerektirici, buna karşılık kadının liânının ise haddi gerektirici değil, düşürücü olduğuna delâlet etmektedir. Bu itibarla, bunlardan birisini diğerine kıyas etmek, Yüce Allah'ın birbirinden ayırdığı şeyleri bir araya toplamak olur ki, o da bâtıldır.

Hz. Peygamber'in (s.a.); (البيّنة على المدّعي) "= Beyyine davacı üzerinedir." hadisine gelince, o başımızın gözümüzün üstüne! Hiç şüphe yoktur ki, kocanın zikredilen ve tekrarlanan liânı bir beyyinedir ve ona, bazılarınca ikrar, diğer bazılarınca da davacı beyyinesi makamında sayılan kadının nükûlü eklenmiştir. Böylece bu en güçlü beyyinelerden biri olmuştur. Buna şu husus da delâlet eder: Hz. Peygamber, ona: "Beyyine yoksa sırtına had" buyurmuş ve Allah bunu iptal etmemiştir. Bilâkis, onu kendisinden haddi düşürecek ayrı bir beyyine ikamesinden âciz kalması durumunda ikame edebileceği başka bir beyyineye çevirmiştir. Bu çevrilen beyyine rütbe olarak daha aşağıda olunca, bu kez onu güçlendirecek ayrı bir şeye itibar etmiştir ki, o da kadının karşı koymaya ve haddi def etmeye imkânı varken yüz çevirmesi, nükûlde bulunmasıdır.

"Kocanın liânının gereği, kendisinden haddi düşürmektir; kadın üzerine haddi vacip kılmak değildir." şeklindeki sözünüze gelince; eğer siz bununla, "Onun gereği kendisinden haddi düşürmektir." diyorsanız doğrudur. Yok eğer, "Ondan haddin düşmesi liânın bütün gereğini düşürür, başka bir gereği yoktur." demeyi kastediyorsanız, bu kesinlikle bâtıldır. Çünkü ayrılığın gerçekleşmesi veya aralarını ayırmanın vacipliği, ebedî veya geçici haramlık, kocanın tasrihi ile çocuğun açıktan veya liân ile zımnen reddi ile iktifa, had ya da hapis yoluyla zevce üzerine azabın vacib olması, bütün bunlar liânın gereklerindendir. Bu durumda, "Kocanın liânı, sadece kendisinden iftira cezasının düşürülmesini gerektirir." demek doğru olmaz.

"Sahabe zina haddini üç şeyden biri ile gerekli görmüşlerdir: Ya beyyine veya ikrar (itiraf) ya da gebelik. Liân bunlardan değildir." sözünüzün cevabı da şöyle: Sizinle tartışmada olanlar şöyle diyorlar: "Eğer liân ile kadın üzerine haddi gerekli kılmak bu sahabîlerin sözlerine muhalif oluyorsa, gebelikle haddi düşürmek onlara daha açık ve kuvvetli bir muhalefet olur." Onların gebelikle gerekli gördükleri haddi düşürmeyi ve onlara açıkça muhalefette bulunmayı tecviz eden ve fakat, sizin gibi düşünmeyenlere, bu üçün dışında bir sebeple haddi gerekli görme hususunda muhalefette bulunmayı haram kılan

şey nedir, söyler misiniz? Oysa ki, onlar üç açıdan sizden daha çok mazurdurlar:

Birincisi: Onlar bu sahabîlerin sözlü ifadelerine muhalefet etmemişlerdir. Onlarınki, sözlü beyanda bulunmadıkları mefhuma muhalefettir. Oysa ki siz, açıkça beyan ettikleri hususa muhalefet ettiniz.

İkincisi: Onların muhalefeti nihayet mefhumadır ve yine ashaptan bir grubun haddin gerekliliğini ifade ederek buna muhalefetleri sözkonusudur. Onlar ashabın üzerinde icma ettikleri bir hususa muhalefet etmemişlerdir. Siz ise onların sözlü beyanlarına (mantûk) muhalefet ettiniz ve burada onlara bir muhalifin bulunduğu da bilinmemektedir, ki bu gebelikle haddin gerekli olması hususudur. Sahabeden hiçbir kimsenin bu yüzden haddin gerekeceği konusunda Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye muhalefetleri bilinmemektedir.

Üçüncüsü: Onlar sözkonusu mefhuma, bu geçen delillerin sözlü beyanlarına (mantûk) ve "Şehadet etmesi ondan azabı kaldırır." ifadesinin de mefhumuna dayanarak muhalefet etmişlerdir. Şüphesiz ki bu âyetin mefhumu (yani şehadet etmezse azab düşmez şeklindeki mefhum-ı muhalifi), Hz. Ömer'in ve Hz. Ali'nin sözlerinin mefhumundan daha güçlüdür. Onlar daha güçlü ve evlâ olan bir mefhumdan dolayı, başka bir mefhumu terketmişlerdir. Hem onlar sahabeye nasıl muhalefet etmiş olurlar? Çünkü onların sözleri, sahabenin sözlerine uygundur. Zira liân kadının nükûlü ile birleşince, daha önce de geçtiği üzere en güçlü beyyinelerden birisi olmaktadır.

"Kadının zinası tahakkuk etmemiştir..." sözünüze gelince, cevabı şöyle olacaktır: Eğer siz "tahakkuk" sözünden muharremât gibi yakîn ve kesin demeyi kastediyorsanız, haddin uygulanması için bu şart değildir. Eğer bu şart olsaydı dört kişinin şahitliği ile ceza tatbik edilemezdi. Zira onların şahitlikleri zinayı bu mânada muhakkak kılmaz. Eğer "tahakkuk etmemek"ten de, sübut tarafı ağır basmayacak şekilde eşit olarak şüphelidir demeyi kastediyorsanız, bu da kesin olarak bâtıldır. Aksi takdirde liânı ile üzerinden düşürülen azab, kadın üzerine vacib olmazdı. Hiç şüphe yok ki, kocanın tekitli ve mükerreren yapılan liânı ile imkânı varken kadının nükûlde bulunmasından hasıl olan tahakkuk, dört şahitle elde edilecek tahakkuktan daha güçlüdür. Çünkü olabilir ki, şahitlerin kadına karşı bir garazları vardır ve bu yüzden ona iftirada bulunmak, şerefini çiğnemek, kocası ile aralarını bozmak istemişlerdir. Kocada ise böyle bir garazın bulunması sözkonusu değildir.

"Eğer tahakkuk edecek olsa ya kocanın liânı ile, ya kadının nükûlu ile, ya da her ikisiyle tahakkuk edecektir..." sözünüze gelince; her ikisiyle birden tahakkuk etmektedir. İki şeyden her birinin haddi gerektiricilikte müstakil

olmayışı ve zayıf bulunuşundan, ikisinin birlikte haddi gerektiricilikle müstakil bir delil olamayacağı gerekmez. Zira bu, yalnız başına hükme mesned olamayan, fakat bir başkasından aldığı kuvvetle birlikte mesned olabilen her tekin özelliğidir.

"Şafiî'ye şaşmak lâzım! Bir dirhemlik bir davada nükûl ile hükmetmiyor da, Şâri' Teâlâ'nın örtmeye son derece gayret ettiği,sübutu için en büyük beyyineyi (dört şahit) istediği bir haddin uygulanmasında onunla hükümde bulunuyor." sözünüze gelince, burası ne Şafiî, ne de bir başka imamın müdafaasının yapıldığı yer değil. Bu kitabımız da bu amaç için yazılmamıştır. Kasdımız herhangi bir âlimi desteklemek de değildir. Bizim bu kitaptan maksadımız sadece Hz. Peygamber'in (s.a.) yaşantısında, kazalarında, koyduğu hükümlerinde gerçekleştirdiği rehberliğini, O'nun hatt-ı harekâtını ortaya koymaktır. Bunun ötesinde girdiğimiz izahlar vb. hep asıl maksadımıza tâbidir, maksadımız olduğu için verilmiş değildir. Farzet ki, nükûl ile hükmetmeyen kimse kendi içerisinde tenakuza düştü. Bunun Hz. Peygamber'in (s.a.) koyduğu şeriata ne zararı olur?

وَتِلْكَ شَكَاةٌ ظَاهِرٌ عنه عَارُهَا (21)

Kaldı ki İmam Şafiî bir tenakuz içerisinde değildir. Çünkü o, bir desteği bulunmayan sade nükûl ile liânla beraber olan nükûlü ayırmıştır. Liân deyip de geçmeyiniz, tekitli ve mükerreren yapılmakta, koca hakkında hâl karînesi ile beraber beyyine yerine geçmektedir. Koca, karısının zina etmesi, onun rezilrüsvaylığı, yuvasının yıkılması, kendisinin ve sevgilisinin müslümanların gözü önünde büyük kalabalık içinde dikilerek, Allah'a dört defa yemin ettikten sonra, eğer yalancılardan ise kendi üzerine Allah'ın lânetini dilemesi gibi durumlar koca için hiç de hoş olmayan şeyler olmasına rağmen liânda bulunmuşsa, iddiasının doğruluğuna bu bir hâl karînesi olur. İmam Şafiî, işte böylesi

---

21. Bu bir beytin sonudur. Başı şöyle:

عَيَّرَهَا الوَاشُونَ أَنِّي أُحِبُّهَا وَتِلْكَ شَكَاةٌ ظَاهِرٌ عنه عَارُهَا

"Dedikoducular onu, benim kendisini sevdiğimi söyleyerek ayıpladılar. Bu nasıl ayıplama, kendi ayıbı ortada"

Bu beyit *Divanu'l-Hüzeliyyîn*'de Ebu Züeyb'e ait bir kasidedendir. (s.21) Abdullah b. Zübeyr, bir adamın kendisini annesi "Zâtu'n-Nitâkayn" Esmâ bt. Ebî Bekr'den dolayı ayıpladığında bu beyti darbı mesel şeklinde ona okumuştu. Bununla şunu kasdetmişti: Annesinin lâkabı ile ayıplaması kendisi için utanç duyacağı bir ar değildir, aksine bir övünç kaynağıdır. Çünkü o bizzat Hz. Peygamber tarafından, hicret sırasında duyulan bir ihtiyaç üzerine kuşağını iki parçaya ayırıp birisiyle torbayı, diğeriyle de kırbanın ağzını bağladığı için verilmiş bir şeref lâkabıdır.

bir liânla birleşen nükûl ile hükümde bulunmuştur. Dolayısıyla onun mücerred nükûlle hükümde bulunduğu da nereden çıkıyor?

"Şayet kadın zina itirafında bulunsa da, sonra rücû etse kendisinden had düşmektedir. Bu durumda sadece yeminden kaçınmış olmakla nasıl had gerekir?" sözünüzün cevabı az önce geçti.

"Liân ile kaldırılan azab hapis ya da başka bir azaptır." sözünüzün cevabına gelelim:

Zikredilen azab, ya dünya azabıdır ya da ahiret azabı. Buradaki "azab"'ın ahiret azabı olduğunu söylemek kesinlikle yanlıştır. Zira ahiret azabı vacib olduktan sonra, liânda bulunması onu düşüremez. Şu halde azabdan maksat sadece dünya azabıdır ki o da kesinlikle haddir. Çünkü o, hadde uğramış kimsenin "azabı"dır ve o ahiret azabı karşılığında bir fidyedir. Bu yüzden Cenâb-ı Allah haddi, ahiret azabından arındırıcı ve kurtarıcı olmak üzere meşrû kılmıştır. Hem aynı sûrenin başında "Mü'minlerden bir grup, onların azablarına şahitlik etsin (orada hazır bulunsun)." buyurarak bunu açıklayan Yüce Allah, burada da aynısıyla tekrar etmiş ve: "Ondan azabı kaldırır." buyurmuştur. Buradaki azab, bizzat (yukardaki âyette sözkonusu olan) "şahid olunulan azab"dır ve liânda bulunmak suretiyle onu def etmeye Yüce Allah imkân tanımıştır. Burada başka azab neredesdir ki, âyet onunla tefsir edilmeye çalışılıyor? Bu anlaşıldıysa biliniz ki, sahih olan görüş işte budur; başka türlü olabileceğine inanmıyor, bundan başka yapılacak bir izahı da kabul etmiyoruz. Tevfik Allah'tandır.

Soru: Koca zina isnadında bulunduktan sonra liâna yanaşmasa, nükûl etse; hükmü ne olur?

Cevap: Selef ve halef ulemasının büyük çoğunluğuna göre iftira cezasına çarptırılır. Bu İmam Şafiî, Mâlik, Ahmed ve tâbiilerinin görüşleridir. Ebu Hanife buna muhalefetle: "Liânda bulununcaya ya da zevce ikrarda bulununcaya kadar hapsolunur." demiştir. Bu görüş ayrılığı, "Kocanın zevcesine zina isnadının gereği, acaba yabancı kadına iftirada olduğu gibi had midir ki liân yaparak düşürme hakkına sahip olsun? Yoksa bu isnadın gereği bizzat liân mıdır?" prensibindeki ihtilâftan kaynaklanmaktadır. Birinci şık cumhurun, ikinci şık da Ebu Hanife'nin görüşleri olmaktadır.

Cumhur, Ebu Hanife'ye karşı: "İffetli kadınlara iftira edip de, sonra dört şahit getirmeyenler var ya, onlara seksen değnek vurun."[22] âyetinin

22. Nûr, 24/4.

genel oluşunun, dolayısıyla kocayı da kapsayacağını ifade ederek görüşlerini delillendirmeye çalışmışlardır. Ayrıca, Hz. Peygamber'in (s.a.), Hilâl b. Ümeyye'ye: "Beyyine yoksa sırtına had."[23] buyurması, yine: "Dünya azabı, ahiret azabından kolaydır."[24] demesi de —ki bunu Hilâl b. Ümeyye liâna başlamadan önce kendisine söylemişti— delilleri arasındadır. Eğer kocasının zina isnadında bulunması sebebiyle üzerine iftira cezası gerekmeyecek olsaydı, bu sözlerin bir mânası kalmazdı. Sonra koca; iffetli, hür ve aralarında kısas cari olan bir kadına iftira etmiştir, dolayısıyla yabancı gibi, iftirada bulunması sebebiyle hadde maruz kalır. Yine koca liânda bulunsa da, liân sonrasında kendisinin yalancı olduğunu söylese üzerine had gerekmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki, kocanın zina isnadı, üzerine haddin gerekmesinin sebebi olmakta ve onu liânla düşürebilme yetkisine sahip olmaktadır. Zira haddin gerekliliğinin sebebi olmasaydı, liân sonrasında kendisini yalanlaması durumunda had vacib olmazdı.

Ebu Hanife ise şöyle diyor: Kocanın zevcesine zina isnadı iki durumu gerektiren bir davadır: Ya liân, ya da zevcenin ikrarı. Eğer liâna yanaşmazsa, liânda bulununcaya kadar hapsedilir. Ancak kadın bu arada ikrarda bulunursa davanın gereği ortadan kalkar. Yabancının zina isnadı ise böyle değildir. Çünkü onun iftiraya maruz kalan kadın yanında (liân gibi) bir hakkı yoktur. Dolayısıyla o tam bir müfteri olur.

Cumhur şöyle cevap veriyor: Hayır! Aksine onun zina isnadı namusu üzerine kendi tarafından işlenmiş bir cinayettir. Bunun da gereği, yabancının iftira etmesi durumunda olduğu gibi haddir. Şu kadar var ki, bu cinayette kadın aleyhine kocanın hakkını itlaf etmesi ve ona hiyanette bulunması gibi bir şâibe bulunduğundan, liân yoluyla, üzerine gerekecek olan iftira cezasını düşürebilme hakkı bulunmaktadır. Lian yapmaya hakkı ve imkânı olmasına rağmen buna yanaşmazsa, o takdirde iftiranın gereği amelini icra eder ve muarızı olmadığı için haddin gerekliliğini sağlayan bir delil olur. Tevfik Allah'tandır.

3— Hz.Peygamber'in (s.a.) Tasarrufları:

Liânla ilgili hadislerden çıkarılan hükümlerden birisi de şudur: Hz. Peygamber (s.a.) sadece vahiyle ve bir de Allah'ın kendisine gösterdiği şeylerle hükmediyordu. Bizzat kendi görüşü ile hükmetmiyordu. Çünkü, vahiy gelin-

23. Sahihtir, kaynakları geçti. Bk. dipnot: 12.
24. Sahihtir, kaynakları geçti. Bk. dipnot: 4.

ceye kadar hükümde bulunmamıştı. Kur'an inince de Uveymir'e: "Senin ve eşin hakkında âyet indi. Git onu getir!" buyurmuştu. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah emrolunmadığım bir sünneti aranızda ihdas ettiğim için beni sorguya çekmeyecektir." [25] Bu durum yargıda (kazâ), ahkâm vaz'ında ve küllî (genel) sünnetlerle ilgili konulardadır. Ama ahkâm vaz'ı ile ilgisi bulunmayan, belli bir yerde konaklamak, belli bir adamı emîr tayin etmek ve, "Durum hakkında onlarla istişarede bulun."[26] emrinin bir gereği olarak yapılması gereken istişarelerle ilgili benzeri konulara gelince; bu gibi yerlerde ictihada (re'y) yer bulunmaktadır. Hurma aşılanması hakkında buyurdukları: "O sadece benim uygun bulduğum bir görüştür."[27] hadisi bu kabilden olmaktadır. Ahkâm ve küllî sünnetler ise tamamen farklıdır.

Hadislerden çıkarılan bir diğer hüküm de şudur: Hz. Peygamber, Uveymir'e karısını getirmesini emretmiş ve Hz. Peygamber'in huzurunda liânda bulunmuşlardır: Bundan liânın ancak devlet başkanı ya da onun nâibinin huzurunda yapılabileceği ve tebâdan olan fertlerin kendi aralarında liânda bulunamayacakları çıkar. Nitekim kişilerin kendi başlarına hadlerin uygulanmasına kalkışma yetkileri de yoktur. Bu yetki sadece devlet başkanı ya da onun nâibine aittir.

4— Liânın Yapılışı:

Liânın, kalabalık bir grubun hazır bulunacağı bir mecliste yapılması sünnete uygundur. Çünkü yaşlarının küçük olmasına rağmen İbn Abbas, İbn Ömer ve Sehl b. Sa'd liân meclisinde hazır bulunmuşlardı. Bu, büyük bir kalabalığın orada hazır bulunduğuna delâlet eder. Çünkü çocuklar bu gibi yerlere ancak büyüklerinin yanında giderler. Sehl b. Sa'd: "Onlar liânda bulundular. Ben de insanlarla beraber Hz. Peygamber'in yanındaydım." demiştir. Bunun hikmeti —Allah daha iyi bilir ya— liânın, bir daha yapılmaması ve caydırıcı olması için, çok büyük bir iş olduğunun vurgulanmaya çalışılmasıdır. Böyle bir hava verilmesi için büyük bir kalabalık huzurunda yapılması daha uygun olacaktır.

Taraflar ayakta olarak liânda bulunurlar. Hilâl b. Ümeyye olayında Hz. Peygamber (s.a.) kendisine: "Kalk ve Allah adına yeminle dört defa şehadet et!" buyurmuştur.

---

25. Elimizdeki hadis kitaplarında bu rivayeti bulamadık.
26. Âl-i İmrân, 3/159.
27. Hadisi bu lafızla bulamadık. Fakat benzeri ifadelerle sahih olarak çeşitli hadis mecmualarında zikredilmiştir. Meselâ bk. Ahmed, 6/123; İbn Mâce, 2471.

Sahihayn'da, kadından bahsedilirken de: "Sonra kalktı ve şehadette bulundu." demiştir.

Çünkü liân yapan ayağa kalktığı zaman, hazır bulunanlar onu göreceklerdir ve bu liânın alenîliği ve insanlar üzerindeki caydırıcı etkisi bakımından daha uygun bir pozisyondur.

Başka bir incelik daha vardır: İsabeti istenilen bir beddua, beddua edilen kimseyi ayakta yakalarsa yerini bulur. Bunun içindir ki Hubeyb, kendisini astıkları sırada müşriklere beddua ettiğinde, Ebu Süfyan hemen oğlu Muâviye'yi tutarak yere yatırmıştı. İnançlarına göre, insan yere yapıştı mı, beddua kendisini tutmazdı.[28]

Liâna, Allah ve Rasûlü'nün başladığı gibi önce erkeğin başlaması gerekir. Şayet önce kadın başlayacak olsa, cumhura göre, bu liân sayılmaz. Ebu Hanife'ye göre ise sayılır.

Yüce Allah, hadde önce kadını zikrederek başlamış ve: "Zina eden kadın ve zina eden erkeğe gelince, bunlardan her birine yüz değnek vurun."[29] buyurmuş, liân âyetinde de önce erkekten başlamıştır. Bu son derece münasiptir. Çünkü kadının zinası erkeğinkinden daha çirkindir. Zira kadının zinası Allah'ın hakkını çiğnemeden öte, kocasının yatağını (harîm-i ismetini) ifsad etmek, başkasından aldığı bir çocuğun nesebini ona yamamak, kendi aile ve akrabasını rezil rüsvay etmek, sırf kocasına ait olan hakka karşı cinayet ve hiyanette bulunmak, onun insanların yanındaki değerini düşürmek, bir fahişeyi nikâhında tutuyor diye ayıplanmasına sebep olmak ve daha nice zina mefsedeti içermektedir. Dolayısıyla zina haddinden söz edilirken kadından başlanması son derece önem arzeder. Liâna gelince; burada kadına zina isnadında bulunan, onu liâna maruz bırakan, ırzına halel getiren ve büyük bir isnadda bulunan; ailesi ve akrabası içerisinde kadını rezil ve rüsvay eden bizzat kocadır. O yüzdendir ki, liânda bulunmadığı zaman üzerine had gerekmektedir. Dolayısıyl liânda önce erkekten başlanılması, kadından başlanılmasından daha uygundur.

Elde edilen hükümlerden biri de, taraflardan her birisine, liâna başlamak istediklerinde vaaz ve nasihat etmektir. Yetkili tarafından öğüt verilir, nasihat yapılır ve erkeğe: "Dünya azabı ahiret azabından ehvendir." denilir. Beşinci yemin sırasında bu söz her ikisi için de tekrarlanır. Nitekim sahih sünnette bu şekilde sabit olmuştur.

28. Bu inanç İslâm'ın tasvip etmediği cahiliye devri inançlarında birisidir.
29. Nûr, 24/2.

Erkeğin de kadının da beş defadan az yaptıkları liân yeminleri kabul edilmez. Yine erkeğin beşinci şehadetinde kullanması gereken "lânet" sözcüğü yerine, "gazap", "rahmetten uzak olma", "hışmına uğrama" gibi ifadeler kullanması geçerli olmaz. Aynı şekilde kadının da "gazap" sözcüğü yerine "lânet", "rahmetten uzak olma", "hışmına uğrama" gibi ifadeler kullanması şehadetini geçersiz kılar. Her birinin Allah'ın Kitab'ında kendisi için taksimde bulunduğu ifade ve sayıda şehadette bulunması gereklidir. Hanbelî, Mâlikî ve diğer mezheplerde mevcut olan iki görüşten daha doğrusu budur.

Liân sırasında erkeğin, Kur'an'da ve sünnette zikredilen lafızlara ilâvede bulunmasına bir ihtiyaç yoktur. Hatta bu iyi bir şey de olmaz. Meselâ: "Kendisinden başka ilah olmayan, açığı, gizliyi bilen, aşikâreyi bildiği gibi gaybı da bilen Allah adına şehadet ederim ki..." gibi veya benzeri ifadelere ihtiyaç yoktur. Aksine erkek: (أشهد بالله إني لمن الصادقين) "Allah adına şehadet ederim ki, ben gerçekten doğru söyleyenlerdenim." demekle; kadın da: "Allah adına şehadet ederim ki, o gerçekten yalan söyleyenlerdendir." demekle yetinirler. Erkeğin liân sırasında yine "...ona yaptığım zina isnadında..." demesine; kadının da: "Bana yaptığı zina isnadında..." diye nasslardaki ifadelere ilâvede bulunmasına ihtiyaç yoktur. Yine erkeğin zina şahitlerinin ifadelerinde olduğu gibi, —eğer zina ederken gördüğünü iddia etmişse—: "Milin sürmedanlığa girdiği gibi, onu zina ederken gördüm." demesine gerek yoktur. Bütün bunların ne Kitap'ta, ne de sünnette hiçbir dayanağı yoktur. Yüce Allah'ın; ilmi, hikmetiyle bizim için koyduğu şer'î ahkâm, bizim için yeterlidir ve onun üzerine ilâvede bulunma külfetinin bir anlamı ve yeri yoktur.

Yahya b. Muhammed b. Hübeyre, *el-İfsâh* adlı eserinde şöyle der: Bazı fakihler erkeğin, "Ona yaptığım zina isnadında..." ifadesini, kadının da: "Bana yaptığı zina isnadında..." ifadesini eklemesi şarttır, demişlerdir. Şanmıyorum ki buna ihtiyaç duyulsun. Zira yüce Allah liân ahkâmını (bütün tafsilatıyla) indirmiş, böyle bir şarttan sözetmemiştir.

İmam Ahmed'in sözünün zâhirinden anlaşıldığına göre liânda "zina" sözcüğünün zikri şart değildir. Çünkü İshak b. Mansur rivayetinde şöyle der: Ahmed'e sordum ve: "Erkek nasıl liânda bulunur?" dedim. Şöyle cevap verdi: "Allah'ın kitabındaki gibi. Dört defa: 'Allah adına şehadet ederim ki, ben ona isnad ettiğim şeyde gerçekten doğru söyleyenlerdenim.' der, sonra beşinci keresinde durur ve: 'Eğer yalancılardan isem, Allah'ın lâneti üzerime olsun!' der. Kadın da aynı şekilde yapar."

Bu ibareden, "zina isnadımda" diye ille de "zina" sözcüğünün zikrinin şart olmadığı, kadının da aynı şekilde "bana zina isnadında" diye tasrihinin gerekmeyeceği; beşinci şehadet sırasında da "Ona isnad ettiğim şeyde" deme

sinin gerekmeyeceği anlaşılmaktadır.

Bunları şart koşanların delilleri şöyledir: Erkek, "Ben gerçekten doğru söyleyenlerdenim." derken belki Allah'ı birlemede veya daha başka doğru bir haberde demeyi kasdetmiş olabilir. Kadın da aynı şekilde "O gerçekten yalancıdır" derken başka bir konuyu niyetine almış olabilir. Ama "zina isnadında" diye açıkça söylenirse, te'vil imkânı kapatılmış olur.

Diğerleri ise şöyle diyorlar: Haydi var say ki, içlerinden böyle niyet ettiler, bu niyetlerinden faydalanamazlar ki! Çünkü zalime, te'vili bir fayda vermez. Hasmının niyeti üzere ve Allah'ın emrettiği şeyle yemininin gereği —eğer yemininde yalancı ise— üzerine ya Allah'ın lâneti ya da gazabının olmasıdır. Sizin dediklerinize niyet etmiş veya etmemiş hiç önemli değildir. Çünkü, liânda bulunan kişi bu tür niyetiyle hâşâ gizli-açık herşeyi bilen Allah'ı kandıracak değil ya!

5— Liânda Çocuğun Durumu:

Kocanın liânda bulunmasıyla, kadının karnındaki çocuğun nesebi reddedilmiş olur. "Karnındaki bu çocuk benden değildir" demesine gerek yoktur. "(Zina sonrası) ona dokunmadım." demesine de ihtiyaç duyulmaz.

Bu İbn Hanbel'in tâbilerinden Ebu Bekir Abdülaziz'in görüşüdür. Bazı Mâlikî imamlarıyla Zâhirîlerin görüşü de bu şekildedir. İmam Şafiî ise: "Erkek için çocuğun zikredilmesine ihtiyaç vardır. Kadın için ise yoktur." demiştir. el-Hırakî ve başkaları ise: "Her ikisi de zikretmek durumundadırlar." demişlerdir. el-Kadı: "Erkeğin: 'Bu çocuk zinadandır, benden değildir.' demesi şarttır." diyor ki bu Şafiî'nin görüşü olmaktadır. Ebu Bekir'in görüşü, en doğru görüştür, sabit sünnet de ona delâlet etmektedir.

Soru: Mâlik, Nâfi' ve İbn Ömer aracılığıyla Hz. Peygamber'in (s.a.), bir adamla karısı arasında liân uyguladığını, çocuğu redle aralarını ayırdığını ve çocuğun nesebini anasına kattığını nakleder.[30]

Sehl b. Sa'd hadisinde de: "Kadın hamile idi, adam hamlini (çocuğun kendisinden olduğunu) inkâr etti."[31] ifadesi vardır.

Halbuki Hz. Peygamber (s.a.): "Çocuğun yatağa ait olduğuna" hükmet-

---

30. *Muvatta*, 2/567; Buharî, 68/35; Müslim, 1494.
31. Buharî, 65/24. Konu başında geçmişti.

mişti. (الولد للفراش)[32] Bu kadın, hamile olduğu sırada, kocanın yatağı idi. Dolayısıyla çocuk onundur, kocanın açıkça reddi olmadan, çocuğun nesebi babadan koparılamaz.

Cevap: Bu konuda mutlaka tafsilat gereklidir. Hamilelik eğer kocanın zina isnadından önce sabitse ve koca kendisinden hamile olduğu halde zina ettiğini biliyorsa, çocuk kesinlikle kendisine aittir. Liânda bulunmasıyla reddedilmiş olmaz. Liânda, "bu çocuk benden değildir" diye tasrih ederek redde kalkışması da kendisine helâl olmaz. Çünkü kadın gebe kaldığında kocanın meşrû yatağı idi ve rahme düşen çocuğun nesebi kendisine aitti. Kadının daha sonraki zinası hamlin kocaya ait oluşunu izale etmez. İsnadda bulunduğu zinası sırasında, kadının kendisinden hamile olup olmadığını bilmiyorsa, bu durumda bakılır: Eğer isnadda bulunduğu zina tarihinden başlamak üzere altı aydan daha az bir süre içinde doğurursa, çocuk kendisinindir, liânı ile reddedilmiş olmaz. Eğer altı aydan daha fazla bir süre içerisinde doğurursa bakılır: Zinasından sonra ona ya dokunmuştur, ya da dokunmamıştır (istibrâ). Eğer dokunmamışsa, sadece liânda bulunmasıyla çocuk reddedilmiş olur. İster kendisi açıkça reddetsin, ister reddetmesin, durum değişmez. Bu durumda çocuğun zikrini şart koşanlara göre mutlaka kocanın çocuktan liân sırasında bahsetmesi gerekir. Eğer istibrada bulunmamışsa (zina sonrası ona dokunmuşsa), bu durumda çocuk kendisinden de olabilir, zina yaptığı adamdan da. Dolayısıyla liân sırasında çocuğu reddederse eder, aksi takdirde çocuğun nesebi kendisinden sabit olur. Çünkü onun kendisinden olması mümkündür, red de etmemiştir.

Soru: Hz. Peygamber liân ve çocuğun nesebinin reddi sonrasında hükümde bulunarak: "Eğer çocuk yatak sahibi kocaya benzer bir tipte doğarsa, o onundur; eğer zina isnadında bulunduğu kimseye benzer bir tipte doğarsa bu kez de onundur." demiştir. Bu durumda şöyle bir olay hakkında ne dersiniz? Koca, karısı ile liânda bulundu ve çocuğunu da reddetti. Sonra çocuk kendisine benzer bir tipte doğdu. Bu durumda "kâiflik" sanatı[33] ile amel ederek benzerlikten hareketle çocuğun nesebini ona katar mısınız? Yoksa liânının hükmü gereğince nesebinin ondan kesildiğine mi hükmedersiniz?

Cevap: Bu çok zor ve dar bir geçittir. Dizginleri, bir taraftan nesebin kesilmesini, çocuğun reddini ve babasının değil de annesinin ismi ile çağrılmasını gerektiren liân hükmü; öbür taraftan da, nesebin kocadan olduğuna,

32. Müttefekun aleyh bir hadistir. Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir.
33. Kâiflik: İnsanın yüzünden ve dış görünüşünden, iç vasıflarına, iç hayatına, kimin nesebinin kimden olduğuna vb. dair ahkâm çıkarma bilgisidir.

onun oğlu olduğuna açıkça delâlet eden benzerlik, hem de Hz. Peygamber'in: "Eğer kocaya benzer doğurursa çocuk onundur, koca kadın aleyhinde yalan söylemiştir." şeklindeki şehadetiyle birlikte çekmektedir. Bu dar ve zor yoldan ancak ileri görüşlü, şer'î delilleri ve hikmet-i teşrîî görebilen, ittifak ve ayrılık noktalarından haberdar olan, sahip olduğu yüksek himmetle ta hükümlerin kaynaklarına ulaşan, helâl ve haramın oradan öğrenildiği ilahî vahiy penceresine kafa ve gönlünü açabilen kimseler geçip kurtulabilir.

Allah'tan yardım dileyerek ve O'na dayanarak diyoruz ki, burada zâhir olan şudur: Liân hükmü benzerlik hükmünü kesmiştir, biri güçlü biri zayıf iki delil durumuna düşmüşlerdir ve güçlü olan liân hükmü öbürünü kaldırmıştır. Liân hükmünün icrasından sonra, artık onu değiştirme konusunda benzerliğe herhangi bir iltifatta bulunulmaz. Hz. Peygamber (s.a.) çocuğun durumundan ve benzerliğinden bununla liân hükmünü değiştirmek için haber vermemiştir. Sadece hangisinin doğru, hangisinin de lânet ya da gazabı hak eden yalancı olduğu ortaya çıksın diye bunu bildirmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu sözü, kader ve yaratılışla ilgili dini hükmün yerleşmesinden sonra kendisiyle doğrunun yalancıdan ayrılacağı bir ihbardır ve bununla, Yüce Allah'ın hangisinin doğru olduğuna dair çocuk üzerinde bir delil kılacağını haber vermiştir. Bunu, (liân hükmü gereğince) çocuğun reddinden sonra söyleyerek: "Eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa, sanıyorum ki koca mutlaka onun hakkında doğru söylemiştir. Eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa, öyle sanıyorum ki, koca mutlaka onun aleyhinde yalan söylemiştir." şeklinde ifade buyurması, sonunda kadının hoşlanılmadık tarzda (zina mahsulü) çocuğunu doğurması, Hz. Peygamber'in böylece kocanın doğru olduğunu yakînen bilmesi, buna rağmen liân hükmünü feshe giderek kadın hakkında zina hükmünü uygulamaması, tezimizin doğruluğunu gösterir. Yine aynı şekilde şayet kadın kocasına benzer bir çocuk doğuracak olsaydı bu kez de kocanın kadın aleyhine yalan söylediği ortaya çıkacaktı, ama bu liân hükmünü bozmayacak ve kocaya iftira haddi vurularak, çocuk kendisine katılmayacaktı. Hz. Peygamber'in, "Eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa, o Hilâl b. Ümeyye'ye aittir." sözü, hükümde çocuğun nesebini ona ilhak etmek için söylenmemiştir. Nasıl söyleyebilir ki, liân hükmü gereğince çocuğu reddetmiş ve nesebi kocadan kesilmiştir. "Eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa, o zina isnadında bulunduğu kimseye aittir." sözü de aynı şekilde çocuğu onun nesebine katmak ve onu oğlu kabul etmek için söylenmiş değildir. Bu sadece vakıayı haber vermekten ibarettir. Bu durum şu örneklere benzer: Devlet başkanı kasâme yeminlerinin gereği ile hükmetse, sonra Allah yeminde bulunanların yalancı olduklarını gösterecek bir delil ortaya çıkarsa, bu delil sebebiyle kasâme hükmü bozulmaz. Yine hâkim davadan berâetine yeminle hükümde bulunsa, sonra Allah

onun yalan yemin olduğunu bir vesileyle ortaya çıkarsa, bununla verilen hüküm bozulmaz.

Erkek karısına; isim vererek, falanca ile zina ettin diye isnadda bulunsa, sonra da liân yapsa, hem karısı hem de falanca için sözkonusu olacak iftira hadleri üzerinden düşer. Bunun için de liân esnasında adamın adını anma mecburiyeti yoktur. Eğer isnaddan sonra erkek liâna yanaşmazsa, o zaman üzerine iki iftira cezası gerekir. Bu konuda ihtilâf vardır: Ebu Hanife ve Mâlik: "Zevce için liânda bulunur, adam için de had vurulur." demişlerdir. İmam Şafiî, iki kavlinden birinde: "Üzerine sadece bir had gerekir, liân yapması ile o da düşer." demiştir. Bu aynı zamanda İmam Ahmed'in de görüşüdür. Şafiî'nin ikinci kavli ise şöyledir: Her biri için ayrı bir had vurulur. Eğer liânda zina isnadında bulunduğu erkeğin adını zikrederse, o zaman had düşer. Eğer ismini zikretmezse o takdirde iki görüş vardır: a) Liâna yeniden başlar ve adını zikreder. Eğer zikretmezse o adam için üzerine had vurulur. b) Zevce için olan had liânla düştüğü gibi, öbürü de düşer.

İmam Ahmed'in bazı tâbileri: "Zina isnadı sadece zevceyedir. Ondan başkası için mutalebe (cezalandırma) hakkı ve had söz konusu olmaz." demişlerdir. İmam Şafiî'nin bazı tâbileri şöyle demişlerdir: Had her ikisi için de vacip olur. Ancak acaba bir had mi, yoksa iki had mi gerekir? İki vecih vardır: Bazı Şafiî âlimleri: İttifakla tek bir had gerekir. Liânda bulunur ve adamın adını da anarsa haddin düşeceği konusunda Şafiî'nin tâbileri arasında ihtilâf yoktur. Eğer adını zikretmezse, o takdirde iki görüş vardır. Onlarca sahih olanı haddin düşmeyeceği şeklindedir.

Liân ile yabancıya yapılan zina isnadının hükmünü (yani haddi) düşürenlerin delilleri, gerçekten açık ve güçlüdür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) kocaya, karısına birlikte zina isnadında bulunduğu Şerik b. Sehma'dan dolayı had vurmamıştır. Diğerleri buna iki şekilde cevap vermişlerdir: a) Şerik yahudi idi, kâfire iftiradan dolayı had gerekmez. b) Şerik, had talebinde bulunmamıştı. İftira cezası ancak had talebinde bulunulduktan sonra uygulanır.

Haddin düşeceği görüşünde olanlar bunlara şu şekilde karşı cevapta bulunmuşlardır:

a) Şerik'in yahudi olduğu iddiası asılsızdır. Çünkü o Şerik b. Abede'dir. Anası Sehma'dır. O Ensar'ın müttefikidir, Berâ b. Malik'in anne bir kardeşidir. Abdülaziz b. Bezîze,[34] Abdülhak'ın *el-Ahkâm*'ı üzerine yaptığı şerh-

34. Bu zat, Abdulaziz b. İbrahim b. Ahmed el-Kureşî et-Temîmî et-Tûnisî'dir. İbn Bezîze diye bilinir. H. 662 yılında ölmüştür. Abdülhak ise, İbn Abdurrahman el-İşbilî'dir. Hadis, dil

te: "Âlimler, zina isnadında bulunan Şerik b. Sehma hakkında ihtilâf etmişlerdir. Kimileri onun yahudî olduğunu söylemiştir ki asılsızdır. Doğrusu, o Ensar'ın müttefiki olan Şerik b. Abede'dir. O Berâ b. Mâlik'in anne bir kardeşidir." demektedir.

b) İkinci cevaba gelince; o sizin aleyhinize bir delil olur. Çünkü onun iftira cezası talebinde bulunma hakkı olmadığını gördüğü için, talepte bulunmamış, üzerine eğilmemiştir. Aksi takdirde, namusuna uzanan bu lekeyi, iftira cezasını tatbik ettirerek ortadan kaldırma imkânı varken, üstelik içinde bulunduğu toplum da bu hususta son derece hassas ve hamiyet duygularına sahipken, kendisinin böyle bir isnaddan uzak olduğunu söylemeyip sükut etmesi makul değildir. Daha önce liânın ihtiyaçtan dolayı beyyine yerine geçtiği ve dört şahidden bedel sayıldığı geçmişti. Bu yüzdendir ki sahih olan görüşe göre, bu vasıfta olan liân, kadının nükûlü durumunda üzerine haddi gerektiriyordu. Liân iki taraftan biri için beyyine yerine geçince, diğer taraf hakkında da beyyine yerine geçmiş olur. Nükûlu durumunda kadının liânla had cezasına çarptırılması, sonra da sözünün doğruluğuna beyyine ikame ettiği halde (yabancıya yaptığı zina isnadından dolayı) isnadda bulunan koca üzerine iftira cezası uygulanması mümkün değildir. Kocanın liânını beyyine değil de yemin olarak kabul etsek de durum aynı olur. Çünkü liân yeminleri, zevce tarafından gelecek haddi koca üzerinden düşürdüğü gibi isnadda bulunulan üçüncü kişi lehine doğacak haddi de düşürür. Aralarında bir fark yoktur. Çünkü koca, kendi yatağını (harîm-i ismetini) ifsad ettiği için ona zina isnadında bulunmaya ihtiyaç duyabilir. İsnadda bulunanın doğru olup olmadığının ortaya çıkması için, doğacak çocuğun benzerliğiyle bir neticeye varmaya çalışmak üzere isim zikrine ihtiyaç hasıl olabilir. Nitekim Hz. Peygamber, Hilâl'in doğruluğuna, çocuğun Şerik b. Sehma'ya benzerliğiyle istidlâlde bulunmuştur. Dolayısıyla kadına olan isnadın hükmünü düşüren şeyin (liânın), yabancıya olan isnadın hükmünü de düşürmesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber kocaya: "Beyyine, yoksa sırtına had" buyurmuş, "yoksa sırtına iki had" buyurmamıştır. Sonra, burada kadın iftira haddi talebinde de bulunmamıştı. Çünkü mutalebe, haddin gerekliliğinde (vücubunda) değil, uygulanması için şarttır. Bu da "Şerik had, talebinde bulunmamıştı." sözlerine karşı başka bir cevap olur. Zira kadın da talepde bulunmamıştı. Bununla beraber Hz. Peygamber kendisine: "Beyyine, yoksa sırtına had" buyurmuştu.

---

ve zühd konularında değerli eserleri bulunan büylük bir âlimdir. Ahkâm'a dair eserinin büyük ve küçük olmak üzere iki nüshası vardır. İbn Bezîze, küçük olan nüshasını şerhetmiştir. Ölümü, H. 582 yılındadır. Bk. *Neylü'l-İbtihâc*, 178; *Tezkiretü'l-Huffâz*, s.1350-1352.

Soru: Yabancı bir kadına ismini verdiği bir adamla zina isnadında bulunsa ve: "Falanca seninle zina etti" veya "Sen falanca ile zina ettin" dese hükmü ne olur?

Cevap: Burada isnadda bulunan kimse üzerine iki had gerekir. Çünkü her ikisine de isnadda bulunmuştur. İsnadın gereğini (had) düşürecek bir şey de (beyyine = dört şahit) getirememiştir. Dolayısıyla üzerine hükmü gerekir. Zira burada birisine nisbetle beyyine ya da beyyine yerine geçecek bir şey (liân) bulunmamaktadır.

6— Çocuğun Liân İle Reddi:

Kadın hamile iken liânda bulunduğunda, çocuğu da reddedilmişse, bununla çocuk reddedilmiş olur. Doğumdan sonra liânda bulunmaya hacet yoktur. Nitekim sarih ve sahih sünnetin delâleti bu şekildedir.

Bu konuda da ihtilâf vardır: İmam Ebu Hanife (r.h.) "çocuğu reddetmek için liân yapacaksa, doğuruncaya kadar yapamaz. Çünkü karnındaki bir şişlik olabilir ve dağılabilir. O takdirde de liânın bir mânası kalmaz." demiştir. el-Hırakî'nin *Muhtasar*'ında zikrettiği de işte budur. Şöyle der: "Adam kadının doğurması sırasında (sonra) çocuğu reddedip liânda bulunmadıkça, daha önceden yapacağı liânda çocuğu reddetse bile çocuğun nesebi ondan kesilmez." Hanbelî âlimleri bu konuda ona tâbi olmuşlar, Ebu Muhammed el-Makdisî ise muhalefet etmiştir. Sözü ilerde gelecektir. İlim ehlinin büyük çoğunluğu şöyle demektedirler: Hilâl b. Ümeyye olayıyla ilgili hadise istinaden, kocanın hamile iken liânda bulunması hakkı vardır. Çünkü bu hadis, hamile iken liânın yapılabileceğini ve o halde iken çocuğun reddedilebileceği hakkında gayet açıktır ve sahihtir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştu: "Eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa, sanırım o, kadın aleyhinde mutlaka doğru söylemiştir..." (Bu ifade liân sırasında kadının hamile olduğunu açıkça göstermektedir.)

eş-Şeyh (İbn Kudâme) *el-Muğnî*'de şöyle der: İmam Şafiî, Mâlik ve Hicaz âlimlerinden bir grup, "Karnındaki çocuğun reddi sahihtir ve bununla çocuk reddolunmuş durumdadır." derler ve buna Hilâl hadisini delil getirerek, onun karnındaki çocuğunu reddettiğini, Hz. Peygamber'in de bunu kabul ederek çocuğu anasına kattığını söylerler. Liân sırasında çocuğun henüz cenin (anasının karnında) olduğunda herhangi bir şüphe yoktur. Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber: "Bakınız, eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa..." buyurmuştur. Hem de cenin, mevcut delilleriyle zan dahilinde bilinir. Bu yüzden de hami-

le olmayan kadından farklı olarak hamile kadın için, nafaka, oruç tutmama ruhsatı, üzerine had vurulmaması, kısasın ertelenmesi gibi zikri uzayacak birçok farklı hüküm getirilmiştir. Cenin istilhakı (yani kendi nesebine katma isteği) sahihtir. Bu itibarla cenin doğumdan sonraki çocuk gibi olur. *Muğnî* sahibi devamla der ki: Sahih olan görüş işte budur. Çünkü hadislerin zâhirlerine uygunluk arzetmektedir. Hadise ters düşen görüşe, ne olursa olsun aldırış edilmez. Ebu Bekir: "Çocuk yatağın zevaliyle reddolunmuş durumdadır. Liânda çocuktan söz etmeye de gerek yoktur." demiş, hadislerin zâhiri ile ihticacta bulunarak, onlarda ceninin reddinden söz edilmediğini, bu konuya değinilmediğini ifade etmiştir.

Ebu Hanife'nin (r.h.) mezhebine gelince; kocanın çocuğu redle birlikte liân yapması sahih olmaz. Eğer kadın hamile iken liânda bulunur, sonra kadın doğurursa Ebu Hanife'ye göre çocuğu kabul zorundadır ve onu red imkânı da asla yoktur. Çünkü lian ancak eşler arasında cari olur. Bu kadın ise, hamile iken yapılan lianla artık bâin (ayrı) olmuştur.

Ebu Hanife'ye karşı olanlar şöyle diyorlar: Bu görüşünüzde, erkeğin kendisinden olmayan çocuğu kabule ilzam edilmesi, zinadan olan çocukların reddi kapısının kapatılması durumu vardır. Halbuki Yüce Allah koca için bu imkânı tanımıştır. Allah'ın açtığı bu kapıyı, kapamak caiz değildir. Sonra kadının sadece zina isnadında bulunduğu andaki zevceliğine itibar edilir. Çünkü kadının doğuracağı çocuk, koca tarafından reddedilmediği zaman kendisine katılır. Dolayısıyla reddine ihtiyacı vardır. Bu kadın da o sırada zevcesi olmaktadır. Netice itibariyle kadının çocuğunu reddetme hakkına sahip olur. Ebu Yusuf ile Muhammed: " Doğum sonrası kırk gün içerisinde çocuğu red hakkı vardır." demişlerdir. Abdülmelik b. Mâcişûn ise: "Doğumdan sonra ikinci defa redde bulunmadıkça, çocuğun (hamlin) reddi için liânda bulunamaz." demiştir. İmam Şafiî de şöyle der: "Koca, kadının hamile olduğunu bilir, hâkim ona liânda bulunması için imkân verir, buna rağmen liânda bulunmazsa, bir daha çocuğu reddetme hakkı olmaz."

Soru: Koca, kadının karnındaki çocuğu kendi nesebine katsa (istilhak) ve kadına zina isnadında bulunarak: "Çocuk bendendir ve kadın zina etmiştir." dese hükmü ne olur?

Cevap: Ulemanın bu konuda üç görüşü bulunmaktadır:

Birincisi: Adama had vurulur, çocuk kendisine katılır ve liânda bulunma imkânı verilmez.

İkincisi: Liânda bulunur ve çocuk reddolunur.

Üçüncüsü: Zina isnadında bulunduğu için liânda bulunur ve çocuk kendisine katılır.

Bu üç görüş de (rivayet olarak) İmam Mâlik'ten nakledilmiştir. İmam Ahmed'in beyanı ise: "Çocuğun reddi sahih olmadığı gibi, kendisine katması (istilhak) da sahih değildir." şeklindedir.

Ebu Muhammed (İbn Hazm) şöyle der: Kocanın cenini istilhakı (kendi nesebine katması) durumunda; "Reddi sahih değildir." diyenler, istilhakı da sahih olmaz demektedirler ki, İmam Ahmed'in beyanı bu şekildedir. Reddini caiz görenler, "İstilhakı caizdir." demişlerdir. Şafiî'nin mezhebi de böyledir. Çünkü, nafakanın vacip olması, mirasın bekletilmesi, onunla ikrarda bulunmanın sahih olması gibi hükümlerle ceninin çocuk gibi mevcudiyetine hükmolunmuştur. Onu istilhakı durumunda, bir daha onu reddedemez. Aynen doğumdan sonra istilhakinde olduğu gibi olur.

"İstilhakı sahih değildir" görüşünde olanlar şöyle diyorlar: Şayet istilhakı sahih olsaydı, doğan çocuk gibi, reddetmeme durumunda onu (kocayı) bağlardı. Halbuki bu icma ile bağlayıcı değildir. Mülâane (liân) hadisinin delâleti üzere ilhak konusunda benzerliğin bir etkisi yoktur. Bu sadece doğumdan sonrasına hastır. Dolayısıyla ilhakın sahih olması için doğum sonrasında olması şarttır. Buna göre: Şayet doğum öncesinde kendi nesebine katacak olsa (istilhakta bulunsa), sonra doğum akabinde onu reddetse, bu onun yetkisi dahilindedir. Ama sussa, reddetmese ve istilhakta da bulunmasa, görüşlerini bildiğimiz âlimlerden hiçbirisine göre çocuk kocayı bağlamaz. Çünkü terkinde çeşitli ihtimaller vardır. Zira ceninin varlığı ancak liân ile tahakkuk eder. Ebu Hanife daha önce de belirttiğimiz üzere, çocuğu kocaya vermektedir.

7— Liândaki Diğer Hükümler:

İbn Abbas'ın sözü: "Rasûlullah (s.a.) aralarını ayırdı ve çocuğun baba adı ile çağrılmamasına, ne kadın na de çocuğa zina isnadında bulunulmamasına hükmetti. Kim kadına veya çocuğuna zina isnadında bulunursa üzerine iftira cezası gerekeceğini bildirdi. Talâk yoluyla ayrılmadıklarından, ölüm sebebiyle iddet içinde de olmadığından, kadın lehine, koca üzerine mesken ve nafaka sabit olamayacağına hükümde bulundu." şeklinde idi.

Sehl de: "Çocuğu anasının adı ile çağrılırdı. Sonra Allah'ın farz kıldığı üzere çocuğun anneye, annenin de çocuğa varis olması uygulanagelen sünnet oldu." demişti.

Yine o: "Liânda bulunanların ayrılması ve bir daha ebedî olarak bir araya gelememeleri sünnet halinde devam etti." demişti.

Zührî, Sehl b. Sa'd'den: "Rasûlullah (s.a.) aralarını ayırdı ve: Bir daha ebedî olarak bir araya gelemezler, buyurdu" dediğini nakletmişti.

Olayda koca: "Ya Rasûlullah! Ya (mehir olarak verdiğim) malım (ne olacak)?" diye sormuş. Hz. Peygamber de: "Sana mal yok. Eğer kadın hakkında doğru söylediysen, o, fercinden helal olarak istifaden karşılığında olur. Eğer yalan söylediysen, bu mal talebi senin için ondan daha uzaktır." buyurmuştu.

Bu ifadeler on hüküm içermektedir:

Birinci hüküm: Liânda bulunan eşler ayrılır: Bu konuda beş görüş bulunmaktadır:

Ayrılık yalnız başına zina isnadında (kazif) bulunmasıyla meydana gelir. Bu Ebu Ubeyd'in görüşüdür. Cumhur ona bu hususta muhalefet etmiş, sonra kendi aralarında ihtilâfa düşmüşlerdir: Câbir b. Zeyd, Osman el-Bettî, Muhammed b. Ebî Süfre ve Basra fukahasından bir grup: "Liânla ayrılık asla vuku bulmaz." görüşündedirler. İbn Ebî Süfre: "Liân evlilik bağını kesmez." demiştir. Bunlar görüşlerine delil olmak üzere şöyle diyorlar: Hz. Peygamber (s.a.) liân sonrasında Uveymir'in verdiği talakı tepki ile karşılamamıştır. O kadına talak vermiş ve zina ettiğini söylediği bir kadını nikâhında tutmaktan ve onu tutmakla kendisinin yalan söylediğine bir delil ikame etmiş olmaktan kendi nefsini tenzih etmiştir. Hz. Peygamber de onun bu yaptığını şer'î uygulama (sünnet) kılmıştı.

Ulemanın büyük çoğunluğu, bunlara karşı çıkmış ve: "Liân ayrılığı gerektirir." demişlerdir. Daha sonra bunlar kendi aralarında üç mezhebe ayrılmışlardır:

Birincisi: Ayrılık sadece kocanın liânda bulunmasıyla —kadın lianda bulunmasa bile— gerçekleşir. Bu görüş, İmam Şafiî'nin yalnız başına benimsediği görüşlerinden birisidir. Şöyle delil getirmektedir: Bu, söz ile hasıl olan bir ayrılıktır. Dolayısıyla talakta olduğu gibi sadece kocanın sözüyle gerçekleşir.

İkinci mezheb: Her ikisinin liânı ile birlikte gerçekleşir. Karşılıklı liânları tamamlandığında ayrılık hasıl olur, hâkimin ayırmasına gerek yoktur. Ebu Bekir de bunu tercih etmiştir. İmam Mâlik ve Zâhirîlerin görüşleri de bu doğrultudadır. Bunlar görüşlerini şöyle delillendirmişlerdir: Şeriat, karşılıklı liânda bulunan eşleri ayırma hükmünü getirmiştir. Sadece kocanın liânda bulunmasıyla bunlar, karşılıklı liânda bulunmuş olmazlar. Hz. Peygamber eşlerin arasını

sadece liân işi tamamlandıktan sonra ayırmıştır. Liânın tamamlanmasından önce ayrılığın hasıl olacağını söylemek, sünnetin delâlet ettiği şeye ve Hz. Peygamber'in uygulamasına ters düşer. Hem "liân" kelimesi ayrılığı gerektirmez. Zira bu, ya kadının zina ettiğine dair yapılan bir yemindir ya da buna bir şehadettir. Bunların her ikisi de ayrılığı gerektirmez. Şeriat, liânın tamamlanmasından sonra aralarının ayrılması hükmünü, sadece açık bir maslahattan dolayı getirmiştir. Bu maslahat da şudur: Yüce Allah eşler arasına sevgi, muhabbet ve şefkat koymuş, her birisini diğeri için bir huzur ve sükun kaynağı kılmıştır. Bu ise zina isnadıyla ortadan kalkmıştır. Koca, karısını rezillik rüsvaylık ve ar makamına dikmiştir. Eğer isnadında yalancı ise, onu rezil rüsvay etmiş, ona bühtanda bulunmuş, ona onulmaz bir yara açmış, hem kendisinin, hem de kavminin başlarını eğdirmiş ve herkesin gözü önünde namusunu lekelemiştir. Eğer kadın yalancı ise, kocanın yatağına ihanet etmiş, bir fahişenin kocası olmak şeklinde büyük bir ar duymasına, rezil rüsvay olmasına maruz bırakmış, başkasından aldığı çocuğu ona nisbet etmiştir. Bütün bunlardan sonra, aralarında evlilikten istenen saygı, sevgi, muhabbet, huzur ve sükunun hasıl olma imkânı kalmamıştır. Bu durumda eşler arasını ayırmak ve bunları ebediyyen birbirlerine haram kılmak İslâm şeriatinin güzel yönlerinden olacaktı, öyle de oldu. Görüldüğü üzere bu, sadece kocanın liânının bir kısmı üzerine terettüp etmeyeceği gibi, liânın bir kısmı üzerine de terettüp etmez (tamamı üzerine terettüp eder).

Sonra liân, tarafların yeminleri ile sabit olan bir fesihtir, ihtilâf anında taraflardan birisinin yanaşmaması durumunda bey' akdinin feshedilemeyeceği gibi, burada da tek tarafın yeminleri ile fesih gerçekleşmez.

Üçüncü mezheb: Ayrılık ancak liânın tamamlanması ve hâkimin ayırması ile gerçekleşir. Bu da Ebu Hanife'nin mezhebidir. İmam Ahmed'den gelen iki rivayetten birisi de böyledir. el-Hırakî'nin sözünün zâhirinden anlaşılan da budur: O şöyle diyor: "Ne zaman ki liânda bulunurlar, hâkim aralarını ayırır ve bir daha ebedî olarak bir araya gelemezler."

Bu görüşün sahipleri, hadiste geçen, İbn Abbas'ın: "Hz. Peygamber (s.a.) aralarını ayırdı." sözünü delil olarak kullanmışlardır. Bu ifade, ayrılığın tefrikten önce hasıl olmadığını içerir. Yine Uveymir'in: "Eğer onu tutarsam, üzerine iftira etmiş oldum ya Rasûlallah!" deyip de Hz. Peygamber'in emrinden önce, huzurunda üç talâkla onu boşamasını da delil olarak kullanmışlardır. Bu iki açıdan delil olmaktadır: Birincisi: Bu ifade, liân sonrasında kocanın zevcesini tutma imkânı olduğunu gerektirir. İkincisi de talâkın vukûu. Eğer ayrılık (tefrikten önce) sadece liân ile sabit olsaydı, bu iki durumdan hiçbirisi sabit olmazdı. Sehl b. Sa'd'ın hadisinde: "O (karısını) üç talâkla boşadı ve Hz.

Peygamber onu icraya koydu." ifadesi de bulunmaktadır. Bunu Ebu Davud rivayet etmiştir.[35]

Hâkimin tefrikine ihtiyaç duymadan, sadece liânın tamamlanmasıyla ayrılığı gerekli görenler şöyle demektedirler: Liân —ilerde de bahsedeceğimiz gibi— ebedi haramlığı gerektiren bir tasarruftur. Dolayısıyla, süt emme durumunda olduğu gibi haramlığı doğması hakimin ayırmasına bağlı değildir. Hem ayrılık, hâkimin tefrikine bağlı olmasaydı, o takdirde ayıp ve nafaka temininde bulunamama sebepleriyle tefrikte olduğu gibi, eşlerin istememesi durumunda, ayrılığa gidilmemesi caiz olur.

İbn Abbas'ın, "Hz. Peygamber (s.a.) aralarını ayırdı." sözü üç şeye muhtemeldir: 1) Ayırma tasarrufu kurma, 2) Ayrılığı bildirme, 3) Ayrılığın gereği olan bedenî ayrılıkla erkeği bağlama (ilzam).

Uveymir'in: "Onu eğer tutarsam, üzerine iftira etmiş oldum." sözüne gelince, bu onun liândan sonra şer'an zevcesini nikâhında tutmağa mezun (izinli) olduğuna delâlet etmez. Aksine, her ne kadar durum artık ayrılığa yüz tutmuşsa da, bizzat kendisi de ona koşmuş mânası çıkmaktadır. Verdiği üç talâk ise, zaten vuku bulmuş ayrılığı perçinlemekten başka bir katkı getirmemiştir. Çünkü kadın zaten üzerine ebedi olarak haram olmuştur. Talâk ise bu haramlık için sadece bir tekittir. Sanki o, "Bundan böyle artık o bana helâl olmaz." demiş gibi olur. Talâkın koca aleyhine icraya konması ise, onun gereği olan haramlığı ortaya koymak, yerleştirmek demektir. Zira kadın liân ile artık ebedî olarak kocaya haram olunca, üç talâk liânla zaten vukubulmuş olan haramlığı tekit demek olur. Onu icraya koyması işte bu demektir. Hz. Peygamber (s.a.) tepkiyle karşılamayıp, konuştuğu şeyi ve onun gereğini tasviple karşılaşınca, bu Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilen bir icra olarak sayılmıştır. Hem Sehl, Hz. Peygamber'in: "Talâkın vaki oldu." şeklindeki bir sözünü de nakletmemiştir. O sadece olaya tanık olmuş, Hz. Peygamber'ın talâkı tepkiyle karşılamadığını gözlemiş ve bunun bir icra olduğunu zannetmiştir. Yaptığımız izah açısından da onun böyle bir neticeye varması doğrudur.

İkinci hüküm: Liândan doğan ayrılık fesihtir; talâk değildir.

İmam Şafiî, Ahmed ve onlar doğrultusunda düşünenler bu görüştedirler. Bunların delilleri şöyledir: Liân ayrılığı, ebedî haramlığı gerektiren bir ayrılıktır. Dolayısıyla süt emme neticesinde meydana gelen ayrılık gibi fesih olur. Sonra "liân" sözcüğü talâk konusunda sarih değildir, koca onunla talâ-

35. Ebu Davud, 2250; Beyhakî, 7/410. İsnadı hasendir.

ka da niyet etmemiştir, dolayısıyla liânla talâk vukû bulmaz. Eğer "liân" talak hakkında sarih ya da kinâye lafızlardan olsaydı, sadece kocanın liânda bulunmasıyla talâk gerçekleşir, kadının liânına da bağlı kalmazdı. Yine eğer o talâk olsaydı, kendisiyle zifafda bulunulmuş eş için bedelsiz bir talâk olduğu ve üç niyeti de bulunmadığı için ric'î bir talâk olacaktı. Sonra talâk kocanın elindedir; dilerse boşar, dilerse tutar. Bu fesih ise, bizzat şeriatın emri gereğidir ve kocanın ihtiyarı ile değildir. Öbür taraftan üstelik karşılıklı rıza neticesinde hulû yolu ile meydana gelen ayrılık, sünnet, sahabe kavilleri ve Kur'ân'ın delâleti ile talâk değil de fesih olmaktadır. Bu durumda liân neticesi meydana gelen ayrılık nasıl talâk olabilir?

Üçüncü hüküm: Ebedî haramlık: Liân sonrası ayrılık ebedî haramlığı gerektirir ve eşlerin bir daha asla birleşmeleri mümkün değildir. Evzaî, Zebîdî—Zührî—Sehl b. Sa'd senediyle, liânda bulunan eşlerle ilgili olayı nakletmiş ve râvi Sehl: "...ve Rasûlullah (s.a.) aralarını ayırdı ve: 'Bir daha ebediyyen bir araya gelemezler...' buyurdu." demiştir.[36]

Beyhakî de Saîd b. Cübeyr hadisinde İbn Ömer'den, Hz. Peygamber'in: "Liânda bulunan eşler ayrıldığı zaman, bir daha ebedi olarak bir araya gelemezler." buyurduğunu nakleder.[37]

Hz. Ali ile Abdullah b. Abbas'ın (r. anhum): "liân yapan eşlerin ebedî olarak bir araya gelememeleri uygulanageen sünnet, olmuştur."[38] dediklerini rivayet etmiştir. Ömer b. el-Hattâb'dan da: "Araları ayrılır ve ebedi olarak bir araya gelemezler."[39] dediği rivayet edilir.

İmam Ahmed, Şafiî, Mâlik, es-Sevrî, Ebu Ubeyd ve Ebu Yusuf hep bu görüştedirler.

İmam Ahmed'den başka bir rivayet daha vardır ve: "Şayet koca kendisini yalanlarsa, kadın kendisine helâl olur ve evlilik yatağı eski halini alır." şeklindedir. Bu şâz bir rivayettir ve İmam'dan yalnız başına Hanbel rivayet etmiştir. Ebu Bekir: "Ondan başka birisinin bunu rivayet ettiğini bilmiyoruz." demiştir. İbn Kudâme, *el-Muğnî*'de: "Bu rivayet, araları ayrılmadığı zaman için sözkonusu olmalıdır. Yoksa hâkimin aralarını ayırması ile birlikte nikâhın eski hali üzere kalmasının bir izahı yoktur." diyor.

Ben derim ki: Rivayet kayıtsız (mutlak)dır ve haramlığın devamı konu-

36. Beyhakî, 7/410. Râvileri sikadır.
37. Dârakutnî, 2/406. Senedi ceyyiddir.
38. *Musannef*, 12434, 12436; Beyhakî, 7/410.
39. *Musannef*, 12433; Beyhakî, 7/410.

sunda hâkimin tefrikinin bir etkisi yoktur. Zira bizzat liânla meydana gelen ayrılık, hâkimin tefriki ile hasıl olan ayrılıktan daha güçlüdür. Eğer kocanın kendisini yalanlaması bu güçlü ayrılık üzerinde etkili olabiliyor ve ondan doğan haramlığı kaldırabiliyorsa; ondan daha aşağı mertebede olan ayrılık üzerinde etkili olup, haramlığını kaldırması öncelikli olarak söz konusu olur.

Biz, "Bizzat liânla meydana gelen ayrılık, hâkimin tefriki ile hasıl olan ayrılıktan güçlüdür." sözümüzü sadece şunun için söyledik: Çünkü liânın ayrılığı, Allah ve Rasûlü'nün hükmüne dayanır; hâkim ya da tarafların tefrikten razı olup olmamaları arasında bir fark yoktur. O, onlardan hiç birisinin rızasına bakılmaksızın, tercihi aranmaksızın Şâri' Teâlâ tarafından konulan bir ayrılıktır. Hâkimin tefriki neticesindeki ayrılık ise öyle değildir. Zira o sadece kendi tercihi ile ayırır.

Yine şunun için söylemiş olduk ki, liânın, güçlü olması sebebiyle bizzat kendisi tefriki gerektirmektedir. Liânın hâkimin tefrikine bağlı olması durumunda ise böyle değildir. Çünkü o takdirde, ayrılığı gerektirme babında bizzat liân yeterince kuvvetli olamamakta, onun üzerinde bir yetkisi bulunamamaktadır. Bu rivayet aynı zamanda Saîd b. el-Müseyyeb'in mezhebidir. O: "Eğer kendisini yalanlarsa, o da taliplerden birisidir." demiştir. İmam Ebu Hanife ile Muhammed'in görüşleri de bu doğrultudadır. Bu onun prensibine uygundur. Çünkü ona göre liândan doğan ayrılık talâktır. Saîd b. Cübeyr ise: "Eğer kendisini yalanlarsa, kadın iddet içerisinde olduğu sürece, kendisine geri iade edilir." demiştir.

Doğrusu, sahih ve sarih sünnetin delâlette bulunduğu birinci görüştür. sahabe kavilleri de bu doğrultudadır. Liânın hikmeti de bunu gerektirir ve başka türlü olamaz. Çünkü Allah'ın lanet ve gazabı şüphesiz ikisinden biri üzerine inmiştir. Bu yüzdendir ki Hz. Peygamber (s.a.) beşinci şehadet sırasında: "O mutlaka (ilahî vaîdi, lânet ya da gazabı) gerekli kılandır." buyurmuştur. Biz ise, hangisinin üzerine indiğini yakînen bilmiyoruz. Dolayısıyla; ola ki erkek, lâneti üzerine vacib kılmış ve onunla dönmüştür, o haliyle mel'un olmayan bir kadın üzerinde egemen olur. Bu ise ilahî hikmetle bağdaşmayacak bir husustur. Nitekim, kâfirin müslüman kâdın, zinakâr erkeğin de iffetli kadın üzerine egemenliğini şer'î hikmet kabul etmemiştir. İşte bu endişeyledir ki, araları ayrılır.

O zaman kocanın, zikrettiğiniz bu aynı endişeden dolayı başka kadınla evlenmemesi gerekir, denilebilir.

Cevaben diyoruz ki: Hayır bu gerekmez. Zira biz lânete uğrayanın o olduğunu kesin olarak bilmiyoruz; ama ikisinden birisinin mel'un olduğunu kesin

biliyoruz, fakat tayini konusunda şüphe ediyoruz. Dolayısıyla, ikisi bir araya geldiğinde mutlaka şu iki şeyden birisi ona gerekecektir: Ya bu (yani kendisi melun, kadın masum), ya da Allah'ın gazabına uğramış, üzerine onun gazabı ve hışmı vacip olmuş mel'un bir kadını tutmuş olacaktır. Başka bir kadınla evlenmesi, yahut da kadının başka bir erkekle evlenmesi durumlarında ise, her ikisi hakkında da bu mefsedet bulunmayacaktır.

Hem sonra, eşlerden her birisinin diğerine karşı yapmış olduğu kötülüğün ortaya çıkardığı nefret ve kin asla zail olmayacaktır. Çünkü erkek eğer kadına olan isnadında doğru idiyse, onun yaptığı rezaleti yaymış, onu herkesin gözü önünde rezil rüsvay etmiş, horluk makamına dikmiş ve onun üzerinde rüsvaylık ve gazabı gerçekleştirmiş, çocuğunun nesebini kesmiştir. Eğer yalancı idiyse, bütün bunlara ilâveten kadına bu büyük iftira ile bühtanda bulunmuş, onu kalbinden vurmuştur. Kadın eğer doğru idiyse, herkesin gözü önünde onu yalancı ilan etmiş ve üzerine Allah'ın lanetini vacip kılmıştır. Eğer yalancı idiyse kocanın yatağını (harîm-i ismetini) fesada vermiş, ona ihanet etmiş, onu rezil rüsvay edip, ara boğmuş ve bu zor duruma (liana) onu mecbur kılmıştır. Netice itibarıyle, her biri için diğeri hakkında son derece nefret, tedirginlik ve suizan ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu duygularla onların bir arada tutulmaları asla mümkün değildir. İşte bu durumu göz önünde bulunduran yüce hikmet sahibi, tamamıyla hikmet, maslahat, adalet ve rahmet olan şeriatın koyucusu yüce Allah, liânda bulunan eşlerin aralarının kesinlikle ayrılmasına ve sadece mefsedet olacak olan beraberliğin kaldırılmasına hükmetmiştir. İlahî hikmet bunu gerektirmiştir.

Yine eğer koca kadına olan isnadında yalancı ise, yaptığı bunca kötülüğe rağmen onu tutmasına imkân vermek uygun olmaz. Eğer doğru ise, bu takdirde de, onun durumunu bildiği halde tutması ve fahişe bir kadının kocası olmaya razı olması hoş bir şey değildir.

Soru: Zevce cariye olsa ve liândan sonra onu satın alsa, acaba mülkiyet yoluyla onunla ilişkide bulunması kendisine helâl olur mu?

Cevap: Olmaz. Çünkü liânın haramlığı ebedî haramlıktır. Dolayısıyla süt emme durumunda olduğu gibi onu satın almakla kendisine helâl olmaz. Hem üç talâkla boşayan koca, boşadığı cariyeyi satın alacak olsa, başka biriyle evlenip, zifaf vuku bulmadıkça kendisine helâl olmamaktadır. Buna göre burada helâl olmaması evleviyet arzeder. Çünkü liânın doğurduğu haramlık ebedî haramlıktır. Talâkın haramlığı ise öyle değildir, şer'î tahlil ile ortadan kalkar.

Dördüncü hüküm: Zifaf sonrasında vuku bulan liânla mehir düşmez, koca verdiği mehri geri isteyemez. Zira o eğer doğruysa, onun kadınlığından mehir

mukabilinde istifadede bulunmuştur. Yok yalansa öncelikle rücu edemeyeceği ortadadır.

Soru: Liân zifafdan önce olsa ne dersiniz? Kocanın üzerine mehrin yarısını mı vermesi gerekir, yoksa tümden düşer mi?

Cevap: Bu konuda ulemanın iki görüşü vardır ve her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet olarak nakledilmiştir. Görüşlerin çıkış noktası şudur: Eşlerin ayrılık sebebi liânda olduğu gibi her ikisi tarafından olabilir veya hem eşler hem de üçüncü bir şahıs tarafından olabilir. Meselâ, üçüncü bir şahıstan, zevcenin zifaftan önce köle kocasını satın alması durumunda olduğu gibi. Acaba bu gibi ayrılıklarda hareket noktası ne olacaktır: Yalnız başına zevcenin ayrılığa sebep olması durumunda olduğu gibi, zevce tarafı ağır bastırılarak mehrin tamamı düşürülecek midir? Yoksa koca tarafı galebe çalınarak ve koca (mehrin) düşürülmesi sebebinde bizzat dahildir ve onu satan efendi, köle kocayı cariyeye satmakla mehrin düşürülmesine sebep olmuştur denilerek mehrin yarısı mı ödenecektir?

İşte bu temel meselede iki görüş vardır ve kaide olarak koca tarafından sebep olunan her ayrılık, talakında olduğu gibi mehrin yarısını gerektirir. Sadece kadında bulunan bir ayıptan ya da ileri sürdüğü bir şartın bulunmaması neticesinde kocanın feshe gitmesi bundan müstesna olmaktadır; zira bu durumda mehrin tamamı düşmektedir. Her ne kadar fesheden koca ise de, fesih sebebi kadın tarafında bulunmakta, onu feshe iten bizzat kadın olmaktadır.

Şayet ayrılık kocanın müslüman olması sebebiyle meydana gelirse, acaba mehir düşer mi, yoksa yarıya mı iner? İki rivayet vardır. Düşer diyen rivayetin izahı şöyledir: Koca İslâm'a girmekle üzerine vacip olanı yapmıştır, kadın ise üzerine vacip olandan kaçınmaktadır; dolayısıyla İslâm'a girmekten kaçınmasıyla mehrinin düşmesine kendisi sebep olmaktadır.

"Yarıya iner" şeklindeki rivayetin izahı da, "fesih sebebinin koca tarafından olduğu" şeklindedir.

Soru: Hulû hakkında ne dersiniz? Mehri yarıya mı indirir yoksa tümden mi düşürür?

Cevap: Eğer "Hulu talâktır." dersek, yarıya indirir. Yok "fesihtir" dersek o zaman Hanbelî âlimlerimize göre iki vecih vardır. Birincisi: Koca tarafı ağır bastırılır ve mehrin yarısı gerekir. İkincisi: Mehir düşer. Çünkü koca yalnız başına feshe sebep olmamıştır. Bence; eğer hulû bir üçüncü şahısla yapılmışsa (yani hulû bedelini bir başkası vererek ayrılık talebinde bulunmuşsa) o takdirde tek vecih şeklinde (ihtilâf yok) mehrin yarısı gerekir. Kadınla yapılmışsa o takdirde iki vecih (görüş) vardır.

Soru: Ayrılık, köle kocanın, cariye zevcesini efendisinden satın almak suretiyle meydana gelse, mehir düşer mi, yarıya mı iner?

Cevap: İki vecih vardır. Birincisi: Düşer. Çünkü mehre hak sahibi olan (efendi), cariyeyi satmakla mehrin düşürülmesine sebebiyet vermiştir. İkincisi: Yarıya iner. Çünkü koca, onu satın almak suretiyle ayrılığa sebebiyet vermiştir.

Kadın tarafından sebep olunan her ayrılık, mehri düşürür. Meselâ kadın irtidat etse veya nikâhının feshini gerektirecek birisini emzirse, yahut koca nafaka temininden âciz olduğu için veya ondaki bir ayıptan dolayı nikâhı feshedecek olsa, mehri düşer.

Şöyle denilebilir: Siz, "Kadın, kocadaki bir ayıptan dolayı nikâhı feshederse mehri düşer, çünkü ayrılık kendi tarafından gelmiştir." diyorsunuz. Yine: "Koca kadındaki bir ayıptan dolayı feshe giderse yine mehir düşer." diyorsunuz. Bu ikinci durumda feshi koca tarafından kabul edip, mehrin yarısını gerekli kılmıyorsunuz. Öbür tarafdan kadın, kocadaki ayıptan dolayı feshe giderse, onu kadın tarafından gelen bir ayrılık olarak kabul ederek mehri düşürüyorsunuz. Aradaki fark nedir?

Cevaben şöyle denilebilir: Koca mehri, sadece kusurdan uzak bir kadın için vermiştir. Öyle olmadığı ortaya çıkıp da feshe gittiği zaman verdiği mehri geri ister. Nitekim, zifafa girip hiçbir şey yapmadan geri gitmesi durumunda koca üzerine mehirden bir şey gerekmez. Aynı şekilde, kadın kocada bulunan bir kusurdan dolayı nikâhı feshetse ve kendisini de kocaya teslim etmemiş olsa, koca üzerinde bir mehir hakkı doğmaz.

Beşinci hüküm: Liân sebebiyle kadına nafaka ve mesken hakkı yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) böyle hükmetmiştir. Bu koca için ricat imkânı olmayan boşanmış kadınlar hakkındaki hükmüne uygundur. Açıklaması inşaallah ileride gelecektir. Allah'ın Kitabı'na da uygundur ve hiçbir muhalif de yoktur. Hatta liân sonucunda kadının nafaka ve mesken haklarının düşmesi, bâin talâkla boşanmış kadının bu haklarının düşmesinden daha da öncelik arzeder. Zira bâin talakla boşanmış kadını, koca iddeti içerisinde —eğer talâk üç sayısına ulaşmamışsa— yeniden nikâhlayabilir. Liânla ayrı düşen kadını ise ne iddet içerisinde, ne de sonrasında ebedî olarak nikâhlaması mümkün değildir. Dolayısıyla onun nafaka ve mesken hakkının olması için asla bir gerekçe yoktur. Evlilik bağı, liânda tamamen ve bir daha yeniden bağlanamayacak şekilde kopmaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) verdiği hükümler birbirlerine uygunluk arzeder. Bütünüyle onlar aynı zamanda Allah'ın Kitabı'na ve insanların adaleti ikame

etmeleri için indirdiği teraziye yani sahih kıyasa da uygundurlar. İnşaallah yakında göreceksiniz.

İmam Mâlik ve Şafiî: "Kadının mesken hakkı vardır." demişlerse de, Kadı İsmail b. İshak bu görüşü aşırı bir tepkiyle karşılamıştır.

Râvinin: "Talâk sebebiyle ayrılmadıklarından, ölümden dolayı iddet içerisinde de olmadığından ona nafaka ve mesken hakkı tanımadı." sözünün muhalif mefhumu, her talâkla boşanmış ya da ölüm iddeti içinde bulunan kadına nafaka ve mesken hakkı bulunduğuna delâlet etmez. Bu ifade sadece bu iki tür ayrılığın bazan beraberinde nafaka ve mesken yükümlülüklerini gerektirebileceğine delâlet eder. Bu da kadının hamile olması durumunda olur. Talâk yoluyla ayrılıkta hamile kadının bu hakkının bulunduğunda ittifak vardır.

Ölüm ayrılığında üç görüş vardır:

Birincisi: Hamile olmadığında olduğu gibi ne nafaka ne de mesken hakkı yoktur. Bu Ebu Hanife'nin ve iki rivayetten birinde İmam Ahmed'in, iki kavlinden birisinde İmam Şafiî'nin görüşleridir. Çünkü ölümle, nafaka sebebi bir daha dönme ümidi olmayacak şekilde ortadan kalkmıştır. Geriye sadece akrabalık nafakasının sözkonusu edilmesi kalmıştır. O da, eğer varsa çocuğun malından karşılanır, yoksa çocuğun yakınlarından, nafakası kime gerekiyorsa kadının nafakası da onun üzerine ait olur.

İkincisi: Kadının, terekede miras önceliği tanınacak şekilde nafaka ve mesken hakkı bulunur. Bu İmam Ahmed'den yapılan iki rivayetten diğeridir. Çünkü ölümle evlilik bağının kesilmesi, bâin talakla kesilmesinden daha ağır değildir. Aksine talâkla olan kesilme daha şiddetlidir. Bu yüzdendir ki kadın ulemanın çoğunluğuna göre, kocasının ölümünden sonra onu yıkayabilir. Hatta İmam Ahmed'le, iki rivayetten birisinde İmam Mâlik'e göre ric'î talâkla boşanmış kadın da ölen kocasını yıkayabilir. Bâin talâkla boşanmış hamile kadına nafaka ve mesken vacib olduğuna göre, kocası ölen (hamile) kadın için öncelikli olarak vacip olması gerekir.

Üçüncüsü: Hamile olup olmaması farketmez, kadının nafaka değil de mesken hakkı vardır. Bu İmam Mâlik'in görüşüdür. Şafiî'nin iki kavlinden birisi de böyledir. Bu görüşe göre ölüm iddeti bekleyen kadın bâin talakla boşanmış kadın yerinde mütalaa edilmiştir. Burası, ilgili görüşler ve delillerinin genişçe serdedileceği, görüşler arasında değerlendirme yaparak hangisinin daha üstün olduğunun belirleneceği yer değildir. Çünkü bizim bu konuya girmemizden maksadımız, "Talak sebebiyle ayrılmadıklarından, ölümden dolayı iddet içerisinde de olmadığından kadına, nafaka ve mesken hakkı tanımadı." ifadesini biraz açmak ve bu ifadenin sadece boşanmış ve ölüm iddeti

bekleyen kadınlara kısmen nafaka ve mesken hakkı doğabileceğine delâlet ettiğini ortaya koymaktır. Yaptığımız bu izah da, bu sözün sahabîye ait olduğu varsayımıyla ilgilidir. Öyle anlaşılıyor ki, —Allah daha iyi bilir ya— bu ifade Zührî'nin kelâmından olmalıdır (müdrec).

Altıncı hüküm: Çocuğun nesebi baba tarafından kesilir: Çünkü Rasûlullah (s.a.), kadının çocuğunun baba adıyla çağrılmamasına hükmetmiştir. Doğrusu da budur ve cumhur ulemanın görüşleri de böyledir. Liân hükümlerinden en önemlisi bu konudur.

İlim ehlinden bazıları şâz bir görüş ileri sürerek: "Çocuk yatağa aittir. Liân onu asla reddedemez." demişler ve Hz. Peygamber'in (s.a); "Çocuğun yatağa ait olduğuna" hükmettiğini, liânın sadece cenini (hamli) reddedebileceğini, kadın doğuruncaya kadar liânda bulunmadığı zaman, sadece (iftira) haddini düşürmek için liânda bulunacağını ve bununla da çocuğun reddedilmiş olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu, Zâhirî Ebu Muhammed b. Hazm'ın mezhebi olmaktadır.

İbn Hazm, mezhebini şöyle delillendirmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) "Çocuğun, yatağın sahibine ait olduğuna" hükmetmiştir. Dolayısıyla yatağında doğan her çocuğun kendi çocuğu olması sahihtir. Ancak Yüce Allah'ın, Peygamber'i diliyle reddettiği, yahut kocadan olmadığını kesin bildiği bir ceninin, henüz ana karnında iken liânla reddine gitmesi durumları bundan hariçtir. Geri kalan diğer durumlarda doğan çocukların nesebi yatak sahibine katılır. Bu yüzdendir ki bize göre; kadın çocuğun kendisinden olmadığı konusunda kocayı tasdik etse, onun bu tasdikine iltifat edilmez. Çünkü Yüce Allah: "Herkes, ancak kendi aleyhine olan şeyi ortaya koyabilir."[40] buyurmuştur. Bu durumda ebeveynin ikrarı çocuğun reddi demek olur. Bu ise kendilerinden başkası (çocuk) aleyhine bir tasarruf olur. Yüce Allah çocuğu sadece, annenin kocayı yalanlaması ve karşılıklı liânda bulunmaları yoluyla redde bulunmuş, başka türlü reddedilemeyeceğine hüküm buyurmuştur.[41]

Bu mezheb, İmam Ahmed ve Ebu Hanife'nin benimsedikleri, "Kadın doğurmadıkça cenin (haml) üzerine liân sahih olmaz." görüşünün zıddı olmaktadır. Doğru olan, liânın hem cenin üzerine, hem de doğum sonrasında çocuk üzerine sahih olmasıdır. İmam Mâlik ve Şafiî de böyle demişlerdir. Şu halde konu ile ilgili üç görüş bulunmaktadır.

Bu hükümle, çocuğun yatağa ait olması hükmü arasında hiçbir şekilde

40. En'âm, 6/164.
41. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/147.

zıtlık yoktur. Zira yatak liânla ortadan kalkmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) çocuğun yatağa ait olduğu hükmünü, sadece yatak sahibi ile zinada bulunan arasında çocuk üzerinde çekişme bulunduğunda vermiş ve zinada bulunanın iddiasını iptal ederek, çocuğun yatağın sahibine ait olduğuna hükmetmiştir. Burada ise yatağın sahibi çocuğun kendisinden olmadığını söylemekte, onu reddetmektedir.

Soru: Yatağın bekası şartıyla, sadece çocuğun reddi için liânda bulunsa ve: "Zina etmedi, fakat bu çocuk benim çocuğum değildir." dese hüküm ne olur?

Cevap: Bu konuda İmam Şâfiî'nin iki kavli vardır. Her ikisi de İmam Ahmed'den rivayet olarak nakledilmiştir.

Birincisi: Aralarında liân cereyan etmez ve çocuk onu bağlar. el-Hırakî'nin tercihi de budur.

İkincisi: Koca çocuğu red için liânda bulunabilir ve sadece kendi liânı ile çocuk reddedilmiş olur. Ebu'l-Berekât İbn Teymiye de bunu tercih etmiştir. Doğrusu da budur.

Eğer denilirse ki: Siz Allah Rasûlü'nün, "Çocuk yatağa aiddir." hükmüne bu görüşünüzle muhalefet ettiniz. Cevaben: Hâşâ! deriz. Aksine biz bu hadisin bütün hükümlerine uygun hareket ediyoruz. Te'vile kaçarak bazılarının düştüğü muhalefete düşmüyoruz. Çünkü Hz. Peygamber, çocuğun yatağa ait olduğu hükmünü, yatak sahibinin davası durumunda vermiş ve onun iddiasını "yatak" karinesi ile tercih etmiş ve çocuğu ona vermiştir. Öbür taraftan liânda da yatak sahibinin çocuğu kendisinden reddine ve nesebini kesmesine istinaden de çocuğun reddine hükmetmiş ve çocuğun baba adı ile çağrılamayacağını belirtmiştir. Böylece biz her iki hükme de muvafakat etmiş oluyor ve her ikisi ile de amel etmiş oluyoruz. Çocuğun cenin halinde iken reddi ile doğumundan sonra reddi arasında herhangi bir etkisi bulunmayan ve hiç de hoş olmayan, çirkin bir ayırıma gitmedik. Zira şeriat, altında asla bir mâna bulunmayan böylesine sûrî (şeklî) bir fark üzerine hüküm koymaz. Böyle bir duruma, ancak fıkıhtan yeterli payeye sahip olmayan, hikmet-i teşrîden, onun maksatlarından haberdar olmayan kimseler rıza gösterir. Yardım Allah'tan istenir, tevfik O'ndandır.

Yedinci hüküm: Çocuğun, baba cihetinden nesebinin kesilmesi durumunda annesine ilhak edilmesi. Bu ilhakın, çocuğun nesebinin babadan sabit olması durumunda, annesine olan nisbetine ek bir mâna getirmesi gerekir; aksi takdirde bir mânası olmaz. Zira çocuğun kadından çıktığı kesin olarak bilinen bir şeydir, dolayısıyla çocuğun kadına ilhakında, nesebinin babadan sabit olma-

sı durumuna nazaran ilâve bir mâna bulunmalıdır.

Bu konuda ihtilâf edilmiştir:

Bu grup şöyle demişlerdir: Bu ilhaktan maksat, çocuğun nesebinin babadan kesildiği gibi, anneden de kesileceği; ne anneye ne de babaya nisbet edilemeyeceği şeklinde yanlış bir anlayışın önüne geçmekten ibarettir. Hz. Peygamber (s.a.) işte bu yanlış anlamanın önünü kesmiş ve çocuğu annesine ilhak etmiştir. Ayrıca bunu, hem çocuğa hem de annesine zina isnadında bulunacaklara had uygulanacağını belirtmek suretiyle tekit de buyurmuşlardır. Bu İmam Şafiî, Mâlik ve Ebu Hanife'nin görüşleridir. Ayrıca anne ve asabesinin, çocuğun asabesi olduğu kanaatinde olmayan herkes bu görüşü paylaşmaktadırlar.

İkinci bir grup ise şöyle diyorlar: Hayır! Aksine bu ilhakta ilâve bir mâna vardır. O da babaya ait olan nesebin anneye ait kılınması ve annesinin bu konuda babası yerine geçirilmesidir. Bu durumda anne çocuğun asabesi olacaktır. Annenin asabesi de yine onun asabesi olacaktır. Çocuk öldüğü zaman, anne asabe olarak mirasını alacaktır. Bu İbn Mes'ûd'un görüşüdür. Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir. Doğru olan görüş de budur. Çünkü dört *Sünen* sahipleri Vâsile b. el-Eska' hadisinde Hz. Peygamber'in: "Kadın üç mirasa (yalnız başına) varis olur: Âzadlı kölesine, bulup büyüttüğü çocuğa (lakîtine) ve üzerine liânda bulunduğu çocuğuna."[42] buyurduğunu rivayet etmişlerdir. Aynı hadisi İmam Ahmed de rivayet etmiş ve gereğini görüş olarak benimsemiştir.

Ebu Davud, *Sünen*'de Amr b. Şuayb—babası—dedesi silsilesiyle Hz. Peygamber'in: "Liânda bulunan kadının oğlunun mirasını, kendisine ve o yoksa varislerine ait kıldığını" rivayet etmiştir.[43]

Yine *Sünen*'de, Mekhûl hadisinde mürsel olarak rivayet edilmiştir. Buna göre Mekhûl: "Hz. Peygamber liânda bulunan kadının oğlunun mirasını annesine, ondan sonra da annenin varislerine ait kılmıştır." demiştir.[44]

Bu haberler kıyasa tam bir uygunluk arzeder. Çünkü aslında neseb babaya aittir. Onun cihetinden kesildiği zaman haliyle anneye ait olacaktır. Nitekim velâ (gözetim hakkı) aslında babayı âzad edene aittir. Babanın köle olması durumunda anneyi âzad edenlere geçer. Daha sonra baba âzad edilecek olsa, vela annenin vela sahiplerinden kendisine intikal eder, yani asli haline döner. Bunun tam benzeri lîanda söz konusudur: Liânda bulunan koca kendisinin

42. Ebu Davud, 2906; Tirmizî, 2116; İbn Mâce, 2742; Ahmed, 3/490, 4/107. İsnadı ceyyiddir.
43. Ebu Davud, 2908. Senedi hasendir.
44. Ebu Davud, 2907. Râvileri sikadır.

yalancı olduğunu söylese ve çocuğu kendi nesebine katmak (istilhakta bulunmak) istese, hem nesep hem de asabelik anneden yine asıl olan babaya döner. İşte bu kıyasın ta kendisidir. Hadislerin ve haberlerin gereğidir. Ümmetin derin ve büyük âlimi Abdullah b. Mes'ûd'un görüşüdür. Zamanlarındaki bütün insanların imamları olan Ahmed b. Hanbel ile İshak b. Râhûyeh'in mezhebleridir. Kur'ân buna en ince ve güzel bir îma ile delâlet etmektedir. Zira Yüce Allah Hz. İsa'yı (a.s.) annesi Meryem vasıtasıyla Hz. İbrahim'in (a.s.) zürriyetinden saymıştır. Meryem Hz. İbrahim'in halis zürriyetinden olmaktadır. Bu konuda, inşaallah, ileride Ferâiz bahsinde Hz. Peygamber'in koyduğu hüküm ve uygulamalardan sözederken daha geniş bilgi verilecektir.

Şöyle bir soru akla gelebilir: Peki Müslim'in liân olayıyla ilgili olarak naklettiği Sehl hadisinin sonunda geçen: "Sonra Allah'ın farz kıldığı üzere (koyduğu miras payları doğrultusunda) çocuğun annesine, annenin de çocuğuna mirasçı olması uygulanagelen sünnet oldu." ifadesini, ne yapacaksınız?

Cevaben denilir ki: Her ne kadar bu sözün İbn Şihab ez-Zührî'ye ait olması ihtimali[45] varsa da —ki göründüğü kadar öyledir— biz onu kabul eder ve gereğiyle amel ederiz. Zira annenin asabe kılınması, Yüce Allah'ın Kitab'ında oğlunun mirasından kadına ait kıldığı payı düşürmez. Nihayet bu durum anneyi hem kendi payını hem de asabe olarak geri kalanı alan baba gibi yapar ve kadın mutlaka kendi payını (farz) alır, eğer geride daha fazla bir şey kalırsa, onu da asabe yoluyla alır. Eğer artmıyorsa kendi payını alır, o kadar. Dolayısıyla biz, bu konuda varid olan haberlerin tümüyle amel etmiş oluyoruz.

Sekizinci hüküm: "Ne kadına ne de çocuğuna zina isnadında bulunulamaz. Kim kadına ya da çocuğuna zina isnadında bulunursa üzerine had gerekir." Çünkü kadının karşı liânda bulunması, kendisi üzerine atılan isnadın gerçek olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla kadına ya da çocuğuna zina isnadında bulunan kimseye had tatbik edilir. Sarih ve sahih sünnet buna delâlet etmektedir. Ümmetin büyük çoğunluğu da bu görüştedir.

Ebu Hanife ise şöyle der: Eğer ortada nesebi reddedilen bir çocuk yoksa, isnadda bulunana had gerekir. Eğer nesebi reddedilen bir çocuk varsa, had gerekmez. Hadis sadece koca tarafından reddedilen bir çocuğu olan kadın hakkındadır. Ebu Hanife için bu ayırımı gerekli kılan şey şudur: Ne zaman ki kadının çocuğunun nesebi reddedilmiştir; bu, çocuğa nisbetle kadının zina ettiğine hükmetmek demektir. Bu ise iftira haddinin düşmesi konusunda bir şüphe doğurur.

45. Ya da Sehl'in sözündendir. İmam Şafiî: "Hadisin İbn Şihab ez-Zührî'ye nisbeti Sehl'e nisbetine mani değildir." demiştir. Bk. *Fethu'l-Bârî,* 9/398.

Dokuzuncu hüküm: Bu hükümler, her ikisinin liânı üzerine birden terettüp etmektedir. Her ikisinin de liânı tamamlandıktan sonra, bu hükümlerden hiç birisi sadece kocanın liânı üzerine terettüp etmez.

Ebu'l-Berekât İbn Teymiye, bu esastan hareketle, sadece kocanın liânda bulunmasıyla çocuğun reddedilmiş olacağını çıkarmıştır ki doğru bir netice (tahric)dir. Çünkü kocanın liânı, kadının liânına bakılmaksızın kendisinden haddi ve iftirada bulunmuş olma arını düşürdüğüne göre, kendisine bağlanacak fasid nesebin düşürülmesini de gerektirir. Eğer kadın liâna yaklaşmazsa o takdirde öncelikli olarak düşmüş olur. Zira kocanın kendisinden olmayan bir çocuğun nesebinde kalması neticesinde göreceği zarar, hadda maruz kalmasındaki zarardan daha büyüktür. Onu redde olan ihtiyacı ise, haddi defe olan ihtiyacından daha şiddetlidir. Kocanın liânı yalnız başına haddi düşürdüğü gibi, çocuğun reddini de yalnız başına gerektirir. Allah en iyi bilir.

Onuncu hüküm: Hamile olması durumunda boşanmış ya da ölüm iddeti bekleyen kadına nafaka ve meskenin bir hak olarak sabit olması. Zira hadiste: "Talak olmaksızın ayrılmış olduklarından, ölüm iddeti içerisinde de olmadığından..." ifadesi vardır. Bu hadis iki hüküm ortaya koymaktadır:

1) Kocadan hamile olmaması durumunda, talâkla ayrı düşmüş kadın için nafaka ve mesken hakkının olmaması.

2) Hem ona hem de kocası ölen kadın için kocadan hamile olmaları durumunda nafaka ve mesken hakkının gerekli olması.

Hz. Peygamber'in (s.a.): "Kadına bakınız. Eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa, o Hilâl b. Ümeyye'nindir. Yok şöyle şöyle bir çocuk getirirse, o Şerik b. Sehma'nındır. (Yani ondandır)." buyruğu, kâiflik sanatı ile hükümde bulunulabileceğine ve benzerliğin nesebin tayininde ve çocuğun ilhakında etkisinin bulunduğuna bir işaret olmaktadır. Çocuğun liânda bulunan kocaya benzer doğması durumunda, ona katılmamasının sebebi, benzerlik delilinin kendisinden daha güçlü olan liân deliline muarız olması yüzündendir. Daha önce geçmişti.

Hadiste geçen: "Şayet bir kimse, karısıyla birlikte bir adam bulsa, onu öldürür ve siz de ona karşılık onu öldürür müsünüz?" ifadesi şuna delâlet eder: Bir kimse evinde bir adamı öldürse ve onu karısıyla veya haremi ile birlikte yakaladığını ve öldürdüğünü iddia etse sözü kabul edilmez. Çünkü, şayet kabul edilecek olsa kanlar heder olur, birisini öldürmek isteyen herkes onu evine sokar, öldürür ve karısıyla birlikte yakaladığını iddia eder.

Ancak burada birbirinden ayırmamız gereken iki mesele vardır: Birincisi: Diyâneten yani kul ile Allah arasında kalmak şartıyla onu öldürmesi mümkün müdür? (Yani ceza değil de günah gerekir mi?) İkincisi: Mahkemede hüküm vermek için sözü kabul edilir mi?

Bu ayırımla, konuyla ilgili olarak ashabtan nakledilen haberler arasındaki problem de ortadan kalkmış olur. Bazı âlimlerin, "Bu konuda ashab arasında tartışma olmuştur. Hz. Ömer: Öldürülmez, demiş, Hz. Ali ise: Öldürülür, demiştir." demelerinin de bir anlamı kalmaz. Ashab arasında tartışma bulunduğunu söyleyenleri aldatan şey Saîd b. Mansur'un *Sünen*'inde rivayet ettiği şu hadis olmuştur: Hz. Ömer bir gün (sabah) yemek yerken, elinde kanlı bir kılıç ile koşarak bir adam geldi. Arkasında da koşarak gelen bir grup insan vardı. Adam geldi ve Hz. Ömer'in yanına oturdu. Diğerleri de gelerek:

— Ey Mü'minlerin Emîri! Bu bizim adamımızı öldürdü! dediler. Hz. Ömer adama:

— Ne diyorsun (doğru mu)? diye sordu. Adam:

— Ey Mü'minlerin Emiri! Gerçek şu ki, ben karımın iki bacağı arasına vurdum. Eğer iki bacağı arasında birisi var idiyse, onu öldürmüşümdür, diye cevap verdi. Hz. Ömer onlara:

— Siz ne diyorsunuz? diye sordu. Onlar:

— Ey Mü'minlerin Emîri! O kılıçla vurdu ve kılıç adamın beli ile kadının bacakları üzerine indi, dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer ondan kılıcını aldı, onu çırptı ve kendisine geri verdi. Sonra da ona:

— Onlar dönerlerse sen de dön, (yani onlar aynı şeyi yaparlarsa sen de aynı şeyi yap) dedi.

Hz. Ali'ye gelince; ona, karısıyla birlikte bir adam yakalayıp onu öldüren kimsenin hükmü sorulmuştu. O: "Eğer dört şahit getirmezse tümüyle (kısas için) teslim edilir." dedi.[46] Bunu Hz. Ömer'den nakledilen haberle çeliştiğini zannettiler ve konuyla ilgili ashab arasında ihtilâf olduğunu söylediler. Halbuki, sen bu iki hüküm arasında îmal-i fikirde bulunduğu zaman, aralarında bir ihtilâf olmadığını görürsün. Çünkü Hz. Ömer, ondan haddi sadece kan sahiplerinin onun adamın karısıyla olduğunu itiraf ettikleri için düşürmüştür. Nitekim Hanbelî âlimlerimiz —ifade İbn Kudâme'ye aittir— şöyle demektedirler: "Eğer velî bunun böyle olduğunu itirafta bulunursa, o takdirde

46. Mâlik, *Muvatta*, 2/737, 738; Abdürrezzak, 17915; Şafiî, 2/397; Beyhakî, 8/230, 231. Râvileri sikadır.

ne kısas ne de diyet yoktur. Çünkü Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre... (sonra olayı anlatır)." İbn Kudâme'nin bu ifadesi kadın yanında öldürülen kimsenin muhsan (evli) olup olmaması arasında bir fark olmadığını gösterir. Hz. Ömer'in öldürülen bu kimse hakkındaki hükmü ve ona: "Onlar bir daha aynısını yaparlarsa sen de yap." demesi de aynıdır ve muhsanla, muhsan olmayan arasını ayırmamıştır. Doğrusu da budur. Her ne kadar *el-Müstev'ib* sahibi: "Kişi karısının yanında, recmi gerektirecek bir iş üzere birisini yakalar ve onu öldürür ve onu bunun için (recm için) öldürdüğünü iddia ederse zâhiren hüküm verilirken (yani mahkemede) üzerine kısas gerekir. Ancak iddiasına bir beyyine getirebilirse o zaman kısas gerekmez." Beyyinenin adedinde ise iki rivayet vardır: a) İki şahittir. Ebu Bekir bu rivayeti tercih etmiştir. Çünkü burada istenen beyyine zinaya değil, adamın orada bulunduğuna dairdir. b) "Dörtten daha az şahidin sözü kabul edilmez." diyorsa da; sahih olana göre, yukarıda söylediğimiz gibi, buna dair beyyine getirildiğinde, yahut velînin ikrarı durumunda kısas düşer. İster muhsan (evli) olsun, ister olmasın farketmez. Hz. Ali'nin sözü de buna delâlet eder. Zira o, karısı ile birisini yakalayıp da onu öldüren kimse hakkında: "Eğer dört şahit getirmezse tümüyle (kısas için) teslim edilir." demiştir. Böyledir, çünkü bu öldürme zinadan dolayı uygulanan bir had değildir. Eğer had olsaydı kılıçla olmazdı ve haddin uygulanma şart ve şekilleri aranırdı. Bu sadece, üzerine tecavüzde bulunan, harîm-i ismetini çiğneyen, ailesini baştan çıkaran kimse için verilmiş bir ceza olmaktadır. Nitekim Zübeyr (r.a.) de aynı şeyi yapmıştır: Bir seferinde kendisine ait bir cariye ile ordudan geri kalmıştı. Ona iki adam geldi ve: "Bize bir şey ver!" dediler. Zübeyr de yanındaki bir yiyeceği onlara verdi. Adamlar: "Cariyeyi bırak!" dediler. Bunun üzerine Zübeyr kılıcı ile onlara vurdu ve ikisini de bir vuruşla ikiye böldü. Yine aynı şekilde, birilerinin evine bir delikten yahut kapı aralığından izinsiz bakan ve evin mahremiyetini çiğneyen bir kimsenin, ev sahipleri tarafından vurulması, gözünün çıkarılması da tam bir ceza olmaktadır. Böyle bir kimsenin gözü çıkarılacak olsa tazmin (diyet) sorumluluğu bulunmamaktadır. Kadı Ebu Ya'lâ: "İmam Ahmed'in sözünün zâhirinden anlaşılan; ev sahipleri onu uzaklaştırırlar, üzerlerine harhangi bir tazmin sorumluluğu olmaz, şeklindedir. Bu konuda bir tafsilat getirmemiştir." demektedir.

İbn Hâmid ise bir açıklamada bulunarak: "Sıra ile en hafiften başlayarak onu uzaklaştırır. Önce: Çek git! Yoksa şöyle şöyle yaparız, der." demiştir.

Ben derim ki: Ne İmam Ahmed'in sözünde, ne de sahih sünette böyle bir tafsili gerektiren bir husus yoktur. Aksine sahih hadisler öyle olmadığına delâlet etmektedir. Çünkü *Sahihayn*'da bulunan Enes hadisinde anlatıldığına göre, "Bir adam bir delikten Hz. Paygamber'in odalarından birini gözet-

liyordu. Hz. Peygamber, elinde bir ok demiri (ya da ok demirleri) ile ona doğru yaklaştı ve ona dürtmek için fırsat kollamaya başladı."[47] denilmiştir. Bu durumda en hafiften başlamak da nerden çıkıyor? Zira Hz. Peygamber, adama vurmak için fırsat kolluyor, gizleniyor.

Yine *Sahihayn*'da Sehl b. Sa'd'den rivayet ediliyor: Adamın birisi Hz. Peygamber'in kapısındaki bir delikten içerisini gözetledi. Hz. Peygamber'in elinde, başını taradığı demir bir tarak vardı. Adamı görünce: "Eğer senin bana baktığını bilseydim, şunu senin gözüne sokardım! İzin talebi, ancak bakmadan dolayıdır." buyurmuşlardır.[48]

Yine *Sahihayn*'da Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber (s.a.): "Bir kişi habersiz seni gözetlese, sen de ona bir taş atsan ve gözünü çıkarsan, sana bir günah (sorumluluk) yoktur." buyurmuştur.[49]

Yine onlarda rivayet edilir[50] : "Bir kimse izinsiz başkalarının evini gözetlese, onlar da onun gözünü çıkarsalar, ne diyet gerekir ne de kıyas." buyurmuştur.

Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin tercihi de bu doğrultudadır. Şöyle der: "Bu üzerine hücumda bulunan deve vb.nin defi kabilinden değildir. Aksine bu tecavüzkâr ve ezada bulunan kimseye verilen bir ceza mahiyetindedir. Buna göre diyâneten yani Allah ile kul arasında olmak şartıyla, kişinin harîm-i ismetine tecavüzde bulunan bir kimseyi öldürmesi caizdir. İster öldürülen kişi muhsan (evli) olsun, ister olmasın fark etmez. (Irz düşmanlığı) ile bilinir olup olmaması da neticeyi etkilemez. Nitekim ashabın sözleri, sahabe fetvaları da buna delâlet etmektedir." İmam Şafiî ile Ebu Sevr: "Eğer zina eden evli (muhsan) ise, hane sahibinin diyâneten onu öldürmesi mümkün olabilir." demişler ve bunu (yani öldürmesini) haddin (recm) uygulanması kabilinden telakki etmişlerdir. İmam Ahmed ve İshak ise: "İki şahit getirirse kanı heder olur." demişler ve evli (muhsan) olup olmaması arasını ayırmamışlardır. İmam Mâlik'in görüşü ise, konuyla ilgili olmak üzere farklılık arzeder: (Râvi) İbn Habib: "Eğer öldürülen evli (muhsan) ise ve koca da beyyine getirmişse üzerine bir şey gerekmez. Aksi takdirde kısas yoluyla öldürülür." demiştir. İbnu'l-Kâsım: "Eğer beyyine bulunursa muhsan olup olmaması farketmez, kanı heder kılınır."

---

47. Buharî, 87/23; Müslim, 2157.
48. Buharî, 87/23, Müslim, 2156.
49. Buharî, 87/23; Müslim, 2158.
50. *Sahihayn*'ı kastediyor. Fakat onlar bu lafızla rivayet etmemişlerdir. Bu lafızla Ahmed (2/385) ve Nesâî (8/61) rivayet etmişlerdir. Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadisin isnadı sahihtir. İbn Hibbân sahih olduğunu söylemiştir. Müslim'in biraz farklı bir rivayeti için 2158 nolu hadise bakınız.

demiştir. İbnu'l-Kâsım, öldürülenin muhsan (evli) olmaması durumunda diyet ödenmesini müstahap görmüştür.

Burada bir soru gelebilir ve sıhhati üzerinde görüş birliği edilen Ebu Hureyre (r.a.) hadisi hakkında ne düşünüldüğü sorulabilir. Hadis şudur: Sa'd b. Ubâde, Hz. Peygamber'e: "Ya Rasûlallah! Ne buyurursun, karısının yanında bir adam bulunan kimse onu öldürebilir mi?" diye sormuş, Rasûlullah (s.a.): "Hayır!" cevabını vermişti. Sa'd: "Seni Hak (din) ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bilâkis evet!" demişti. Bunun üzerine Rasûlullah: "Efendinizin söylediğine kulak verin!" buyurmuştu.

Başka bir rivayette de: "Eşimin yanında bir adam bulsam, dört şahit getirinceye kadar dokunmayacak mıyım?" diye sormuş, Rasûl-i Ekrem: "Evet." cevabını vermişti. Sa'd: "Asla olmaz. Seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben onu bundan önce mutlaka kılıçla tepeleyiveririm!" demişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "Efendinizin söylediğine kulak verin. O hakikaten gayûr (kıskanç, gayretli) biridir. Ben ondan daha gayûrum. Allah da benden daha gayûrdur."

Cevaben diyoruz ki: Biz bu hadisleri kabulle karşılıyor ve gereği ile amel ediyoruz. Hadisin sonu, "şayet öldürecek olsa, ona karşı kısas edilmeyeceğine" delildir. Çünkü Sa'd: "Seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bilâkis evet!" demiştir. Eğer öldürülmesi durumunda üzerine kısas gerekecek olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) bu yemini ikrarla (tasvib) karşılamaz ve onun bu gayretine övgüde bulunmazdı. Aksine: "Eğer sen onu öldürürsen, sen de ona karşı öldürülürsün." buyururdu. Ebu Hureyre hadisi bu konuda açıktır. Çünkü Hz. Peygamber: "Siz Sa'd'ın gayretine şaşıyor musunuz? Vallahi ben ondan daha gayûrum; Allah da benden daha gayûrdur." buyurmuştur ve ona karşı tepki göstermemiş, onu öldürmekten alıkoymamıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü bağlayıcı bir hükümdür. Yine fetvası da aynı şekilde ümmet için genellik arzeden bir hükümdür. Eğer ona öldürmesi için izin verseydi, bu hem diyâneten hem de kazâen kanının heder olduğuna dair Hz. Peygamber tarafından verilmiş bir hüküm olurdu ve Yüce Allah'ın kısasla ortadan kaldırmak istediği mefsedet ortaya çıkar, insanlar öldürmek istedikleri kimseleri evlerinde öldürmeye ve sonra da onları eşleriyle vb. beraber yakaladıklarını iddiada bulunmaya koşarlardı. Allah bu kapıyı kapattı, mefsedeti bertaraf etti ve kanları korudu. Bunda, kazâen kâtilin sözünün kabul edilmeyeceği ve öldürdüğü kişiye karşı kısas edileceğine dair bir delil vardır. Sa'd, onu öldüreceğine ve şahit aramaya gitmeyeceğine dair yeminde bulununca, Hz. Peygamber (s.a.) onun bu gayretine şaşırmış ve onun gayûr olduğunu, kendisinin ondan daha gayûr olduğunu, Yüce Allah'ın ise kendisinde bile daha

gayretli olduğunu bildirmiştir. Bu iki mânaya gelebilir:

Birincisi; Hz. Peygamber'in, Sa'd üzerine yemin ettiği şeyi sükut ve ikrarla karşılaması, onun diyâneten yani kul ile Allah arasında caiz olduğunu, kazâen ise öldürmekten yasakladığı anlamına gelebilir. Bu haliyle de hadisin başı ile sonu arasında bir çelişki yoktur.

İkincisi: Hz. Peygamber (s.a.) bunu Sa'd'e, sanki ona bir tepki (münker bulma) şeklinde söylemiş ve: "Büyüğünüzün söylediğini işitmiyor musunuz?" buyurmuştur. Bununla: Ben onun öldürmesini yasaklıyorum, o ise "Seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bilâkis evet!" diyor, demeyi kasdetmiştir ve daha sonra onu bu muhalefete iten şeyi bildirmiş, onun da aşırı gayreti olduğunu ifade etmiş, sonra da: "Ben ondan daha gayûrum. Allah da benden daha gayûrdur." buyurmuştur. Yüce Allah bu kadar aşırı gayretiyle dört şahit ikamesi şartını kılmıştır. Bunda bir hikmet ve maslahat, bir şefkat ve iyilik gösterisi vardır. Yüce Allah; aşırı gayreti yanında, kullarının menfaatlerini, hemen öldürmek yerine dört şahit getirilmesi şeklinde koyduğu hükmün neler getireceğini en iyi bilendir. "Ben Sa'd'den daha gayûrum. Bununla birlikte Sa'd'ın öldürmesini yasakladım." demekle Hz. Peygamber (s.a.), her iki durumu da birden kasdetmiş olabilir. Hz. Peygamber'in (s.a.) kelâmına, olayın akışına daha uygun olan da budur.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

ZÂDU'L MEÂD

iklim

بسم الله الرحمن الرحيم

iklim yayınları: 25

özgün adı:

زاد المعاد

في هدي خير العباد

DAĞITIM:
SELAMET YAYIN-PAZARLAMA
Çatalçeşme sk. Üretmen Han. No: 9
34410 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 522 85 11

İbn Kayyim el-Cevziyye

ZÂDU'L-MEÂD

Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda

Cilt: 6

Notlar Ekleyerek
Çevirenler:
Dr. Mehmet ERDOĞAN
Şükrü ÖZEN
Dr. Salim ÖĞÜT

Redaksiyon ve Tashih:
Dr. Vecdi AKYÜZ

iklim
YAYINLARI
Çatalçeşme Sok. Üretmen Han. No: 207
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 528 14 97

Orijinal metinde 5. cildin 409-834. sayfaları arasına tekabül
eden bu kısmın 409-664. sayfaları Dr. Mehmet Erdoğan;
664-744. sayfaları Şükrü Özen; 745-834. sayfaları
Dr. Salim Öğüt tarafından
tercüme edilmiştir.

Dizgi: Dr. Mehmet Erdoğan
Baskı: Gündoğdu Matbaası
İstanbul 1990

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) NİKÂHIN VE AYRILIĞIN SONUÇLARI KONUSUNDA VERDİĞİ HÜKÜMLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) NİKÂH VE AYRILIĞIN SONUÇLARI KONUSUNDA VERDİĞİ HÜKÜMLER

A) NESEB

1 — Farklı Renkteki Çocuk Hakkındaki Hükmü:

Çocuğun farklı renkte doğması durumunda, nesebinin kocaya katılması hakkındaki hükmü:

Sahihayn'da sabit olduğu üzere; bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek, sanki onu (çocuğu) reddetmek ister gibi, "Gerçek şu ki, karım siyah bir çocuk doğurdu." dedi Hz. Peygamber (s.a.) ona:

— Senin develerin var mı ? buyurdu. Adam:

— Evet, dedi. Hz. Peygamber (s.a.):

— Ne renkteler ? diye sordu. Adam:

— Kırmızı, dedi. Hz. Peygamber (s.a.):

— Peki içlerinde boz olanı var mı? diye sordu. O:

— Evet, dedi Hz. Peygamber (s.a.):

— Peki o renk ona nerden geldi ? diye sordu. Adam:

— Belki de ya Rasûlallah; bir soyuna çekmiştir, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

— O halde, işte bu da belki bir soyuna çekmiştir, buyurdu. [1]

Bu hadiste şu incelikler vardır: Sual ve fetvâ isteme şeklinde olduğu

1. Buhârî, 68/26 ; Müslim, 1500. Ebu Hureyre'den.

zaman ta'riz (ima) den dolayı iftira cezası (had) gerekmez. Bu hadisten, karşılıklı münakaşa, söz kavgası sırasında bile yapılan ta'riz (dolaylı zina isnadın)dan had gerekmez, hükmünü çıkaran kimse isabetsiz bir neticeye ulaşmıştır. Zira nice imalar (ta'rizler) vardır ki, açık ifadelerden daha iyi anlaşılır ve daha çok iğneleyicidir, daha büyük bir azap verir. Sözün açılması, akışı bunların zikrettikleri ihtimalleri ortadan kaldırır ve sözün maksada delâletini kat'î hale getirir.

Hadisten, sadece kuşku ile liâna ve çocuğun reddine gidilmesinin câiz olmayacağı hükmü de çıkar.

Yine hadisten, hükümlerin elde edilmesi esnasında darbımesel kullanılabilmesi, benzerlerin benzerlere kıyas edilebilmesi neticesi de çıkmaktadır. Buharî, bu hadise: "Soru sorana iyi anlatabilmek için, Allah'ın hükmünü açıkladığı belli bir asıla (makîsun aleyh), başka bir asılı benzeten hakkında bâb" adıyla başlık koymuş ve bu hadisle birlikte: "Ne dersin? Şâyet annenin borcu olsaydı da..." hadisini de zikretmiştir.[2]

2 — Nesebin Sübût Yolları:

Çocuğun yatağa aidiyeti, cariyenin yatak olması ve babasının ölümünden sonra istilhâk edilen kişinin durumu hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü:

Sahihayn'da Hz. Âişe (r.a.) anlatır: Sa'd b. Ebî Vakkas ile Abd b. Zem'a bir çocuk hakkında münakaşa ettiler . Sa'd: "Ya Rasûlullah! Bu çocuk benim kardeşim Utbe b. Ebî Vakkas'ın oğludur. Oğlu olduğunu bana vasiyet etti. Ona benzeyişine bak!" dedi. Abd b. Zem'a da: "Bu benim kardeşimdir ya Rasûlallah! Babamın döşeği üzerinde, onun câriyesinden doğmuştur." iddiasında bulundu, Derken Rasûlullah (s.a.) çocuğa baktı ve Utbe'ye apaçık benzediğini gördü. Bunun üzerine: "O senindir ya Abd! Çocuk yatak sahibinindir. Zâniye de taş (mahrumiyet) vardır. Sen de ondan kaç (örtün) ya Sevde bt. Zem'a!" buyurdu. Bir daha Sevde onu asla görmedi.[3]

Bu hadis, çocuğun yatağa aidiyeti ve cariyenin de yatak olabileceği konusunda bir asıl olmaktadır. Ayrıca; "yatak" delili ile benzerlik arasında bir çatışma durumunda, yatak delilinin tercih edileceğine, neseb ahkâmının bölünebilirlik özelliği göstererek bir cihetten sabit olurken, başka bir cihetten sabit olmayacağına — ki buna bazı fakihler, iki

2. Buhârî, 97/12.
3. Buhârî, 44/6 ve daha başka yerler ; Müslim, 1457 ; *Muvatta*, 2/739.

hüküm arasında bir hüküm tabirini kullanırlar — delâlet bulunmaktadır. Hadiste bunlardan başka "kâiflik" sanatının hak olduğuna ve dinde bir yeri bulunduğuna işâret de vardır.

a) Yatak :

Nesebin yatakla sübûtu konusunda ümmetin icmâ'ı vardır. Nesebin sabit olma yolları: 1) Yatak, 2) İstilhâk, 3) Beyyine, 4) Kâiflik ilmi olmak üzere dört çeşittir. İlk üçü üzerinde ittifak vardır. Müslümanlar, nikâhla yatağın sâbit olacağı hakkında görüş birliği içerisinde olmakla birlikte, odalık (*teserrî*) durumunda da "yatak" hükmünün doğup doğmayacağı hakkında ihtilâf etmişlerdir. Ümmetin büyük çoğunluğu odalık edinmenin de yatak hükmünü doğuracağını söylemişler ve yukarıdaki sahîh olan Hz. Âişe hadisini delil olarak kullanmışlar ve demişlerdir ki: Hz. Peygamber (s.a.), çocuğun Zem'a'ya ait olduğuna hükmetmiş, onun yatak sahibine ait olduğunu açıklamış ve bunu, çocuğu Zem'a'ya hükmedişinin illeti olarak göstermiştir. Hükmün sebeb ve mahalli, cariye hakkındadır. Dolayısıyla, onu hadisin kapsamından çıkararak, sadece hiç zikri geçmeyen hür kadınlara yormak caiz değildir. Bu durum, Şâri' Teâlâ'nın dikkate aldığı ve sarih olarak hükmü kendisine bağladığı şeyi ilgâ etmek ve hükmün konuluş sebebi olan mahalli ortadan kaldırmak olur.

Sonra, şâyet bu hadis vârid olmasaydı, o zaman bu hüküm, Allah tarafından insanların hakkaniyetle hükümde bulunmaları için indirilen kıstasın (mizan) bir gereği olurdu. Bu kıstas, iki benzer şey arasını eşit tutmak ilkesidir. Çünkü odalık, hem fizikî anlamda, hem hakikaten, hem de hükmen — hür kadın gibi — yataktır. Kadınlığından istifâde, çocuk elde etme gibi, hür kadın ne için isteniyorsa, cariye de onun için istenir. Eskiden olsun, şimdi olsun insanlar öteden beri çocuk edinmek ya da onların kadınlıklarından istifâde etmek amacıyla odalık cariyelere rağbet etmektedirler. Hür kadın ne için "yatak" diye isimlendirilmişse, aynı mâna eşit olarak odalık cariyede de vardır. Doğurduğu bu ilk çocuk, istilhâk olmadıkça, efendinin nesebine de katılmaz. Bu durumda "yatak" olma hükmü ile değil, "istilhâk" yoluyla katılmış olur. Bundan sonra doğuracağı çocuklar ise, efendi tarafından redddilmedikçe artık onun nesebine ait olur.

Şu halde Hanefîlere göre, cariyenin doğurduğu çocuk, kendisinden önce efendinin nesebine katılan bir çocuk bulunmadıkça, onun nesebine "yatak" hükmüyle ilhâk olunmamaktadır. Oysa ki, Hz. Peygamber (s.a.) çocuğu Zem'a'ya ilhâk etmiş ve nesebini ondan sabit kılmıştır. Bu

cariyenin, bundan önce Zem'a'dan çocuk doğurduğu asla bilinmemektedir. Hz. Peygamber (s.a.) de böyle bir soru sormamış, açıklama istememiştir.

Hanefîlere karşı olanlar şöyle derler: Böylesi bir ayırım hakkında ne Kitap'tan ne de sünnetten bir temel (asıl) yoktur. Ashâbtan bir haber de bulunmamaktadır. Şer'î kâidelerin, usûlün gerektireceği bir şey de değildir.

Hanefîler ise şöyle diyorlar: Biz cariyenin yatak olduğunu tümden inkâr etmiyoruz. Ancak o zayıf bir yataktır. Bu konuda o, hür kadının gerisindedir. Bu itibarla, cariyenin efendiden doğurmak , efendinin de istilhâkta bulunmak (kendi nesebine katmak) suretiyle, kendisi sebebiyle âzad edilebileceği bir hususun bulunması gerekir, ondan sonra doğuracağı çocukların ise, red durumu olmadıkça efendiye (artık yatak hükmüyle) katılacağını söyledik. Birinci çocuk ise, istilhâk durumu olmadan, efendinin nesebine katılamaz. (Aralarında fark olduğu içindir ki) siz de şöyle diyorsunuz: "Efendi cariyesinden olan bir çocuğu kendisine istilhâkta bulunsa, daha sonraki doğuracağı çocuklar, yeniden istilhâkta bulunmadıkça, efendiye ilhak edilmezler. Zevce ise böyle değildir." Aralarındaki fark şudur: Nikâh akdi sadece cinsî münasebet ve kadının "yatak" kılınması amacıyla yapılır. Cariyeyi satın almak ise öyle değildir. Çünkü onunla cimâda bulunmak, onu yatak kılmak amacı; cariyeyi mülkiyet yoluyla edinmeye tâbi durumundadır. Bu yüzden de cariyenin, kendisiyle ilişkide bulunması haram olan kimselerin mülkiyetine girmesi mümkündür. Nikâhta ise böyle bir durum sözkonusu değildir. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) çocuğu Abd'a karşı sadece kardeş olarak ilhâk etmiştir. Çünkü o çocuğun nesebini (kardeş olarak) kendisine katma isteğinde bulunmuş, Hz. Peygamber (s.a.) de onu "babasının yatağı olduğu için değil, onun istilhâkıyla" kendisine ilhâk etmiştir.

Çoğunluk ulemâ şöyle diyorlar: Cariye, kendisiyle cimâda bulunulmuşsa, hakikaten de, hükmen de o yataktır. Onun yatak oluşunda, önceden efendiye bir çocuk doğurmuş olması şartını ileri sürmek, şer'an dikatte alındığına dair delil bulunmayan bir şeyi şart olarak ileri sürmek demektir. Hz. Peygamber (s.a.) böyle bir şartı Zem'a'nın yatağı hakkında aramamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.) aramadığı bir şartı aramak, dinde re'yle hükmetmek olur.

"Cariye cinsel ilişki için edinilmez." sözünüzü anlamak mümkün değil! Çünkü tartışma konusu odalık ve yatak edinilmek suretiyle kendisiyle ilişkide bulunulan ve zevce gibi veya daha da değerli kılınan

cariye hakkındadır; süt kardeşi ya da bir başka sebepten kendisine haram olan cariye değildir.

"Zem'a'nın onunla cimâda bulunduğu sabit değildir ki, çocuk kendisine ilhâk edilsin." sözünüzün cevabı bize düşmez. Aksine çocuğun Zem'a'ya ait olduğuna hükmedene ve oğluna: "O senin kardeşindir." diyene (Hz. Peygamber'i (s.a.) kasdediyor) düşer.

"Onu kardeş olarak ilhâk etti. Çünkü (Abd) onu istilhâkta bulundu." şeklindeki sözünüz ise bâtıldır. Zira istilhâkta aranan şartlar vardır. Şâyet vârislerin tamamı ikrârda bulunmuyorlarsa, bu durumda ikrârda bulunanın ikrârı ile ilhâk kararı alınamaz; ölenin yatağında doğduğuna dair ikrârda bulunanla birlikte, onlardan iki kişinin de şehâdette bulunması gerekir. Burada ikrârda bulunan Abd ile bütün vârisler ikrârda bulunmuyorlardı. Meselâ Hz. Peygamber'in (s.a.) eşi ve Abd'ın kızkardeşi olan Sevde vâlidemiz, onu ikrâr etmemiş, onun nesebinin kendilerinden olduğuna dair istilhâkta bulunmamıştır. Hatta kardeşi Abd ile ikrârda bulunmuş olsaydı bile, nesebin sübûtu istilhâk ile değil "yatak" hükmüyle olurdu. Zira Hz. Peygamber (s.a.), nesebin ilhâkına dair hükmünün hemen akabinde, hükmün illetini "çocuğun yatağa ait olduğu" şeklinde tasrih buyurmuş ve böylece hem bu olayı, hem de diğer olayı içine alacak genel bir hükme işarette bulunmuştur. Sonra cariyenin yatak oluşunun sübûtunun cimâ eden veya cimâ edenin vârisleri tarafından yapılan ikrârla olması, nesebin katılması için yeterlidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), onu Abd'ın: "O babamın çocuğudur, yatağı üzerinde doğmuştur." sözüne dayanarak ilhâkta bulunmuştur, demek mümkün değildir. Zira Zem'a, Hz. Peygamber'in kayınpederidir, kızı kendi nikâhları altındadır. Bu durumda Hz. Peygamber'e, nesebin ilhâk sebeplerinden olan yatak hükmünün mevcudiyetinin sabit olmaması makûl değildir.

Bizim: "Efendi, cariyesinden olan bir çocuğu istilhâkta bulunduğu zaman, daha sonra doğacak çocuklar, yeniden bir ikrâr bulunmadıkça, kendi nesebine katılmaz." şeklindeki sözümüzü aleyhimize delil olarak kullanışınıza gelince; bu konuda İmam Ahmed'in tâbilerine ait iki görüş bulunmaktadır ki, birincisi budur. İkincisi ise, yeniden ikrârda bulunmasa bile onun nesebine katılır şeklindedir. Birinci görüşü tercih eden şöyle demiştir: "Efendi doğumdan sonra istibrâda bulunmuş ve ona yanaşmamış olabilir; dolayısıyla yatak olma hükmü istibrâ ile ortadan kalkar. Netice itibarıyla da birinci çocuktan sonra doğan çocuklar yeni baştan, onunla ilk çocukta olduğu gibi cimâda bulunduğunu belirtmedikçe, kendisine katılmazlar." İkinci görüşü tercih edenler ise

şöyle derler: "Önceden onun yatak olduğu sabit olmuştur. Asıl olan ise, izâle edici aksi bir durum olmadıkça "yatak"lığın devamıdır. Zira bu "İstilhâkta bulunmadıkça, onunla ilişkide bulunduğunu itiraf etse bile çocuk kendisine katılmaz." sözünüzün benzeri değildir."

Bundan daha sakat bir itiraz da şöyledir: "Abd'a onu kardeş olarak ilhak etmedi, onu onun kölesi yaptı. Bu yüzden de (هو لك) şeklinde temlik lâmı ile söyledi. "O senindir." yani senin kölendir, demektir." Bu itirazı teyid sadedinde de, hadisin bazı rivâyetlerinde: (هو لك عبد) " O sana ait bir köledir." ifadesinin bulunduğunu belirtmiş ve şöyle demişlerdir: Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.), Sevde validemize ondan örtünmesini emretmişti. Eğer kardeşi olsaydı böyle bir emirde bulunmazdı. Bu da onun Sevde'ye yabancı biri olduğunu gösterir. "Çocuk yatağa aittir." buyruğu ise çocuğun nesebinin Zem'a'ya nisbet edilmediğine bir işarettir. Yani: Bu cariye onun yatağı değildi. Zira cariye yatak olmaz. Çocuk ise ancak yatağa aittir. Buna göre Hz. Peygamber'in Sevde'ye ondan örtünmesini emretmesi doğru olur. Bunu hadisin bazı tariklerinde yer alan: "Ondan örtün, çünkü o senin için bir kardeş değildir." ifadesi de tekid eder.

Bunlar sonuç alarak: "Şu halde biz hadis ve Hz. Peygamber'in hükmünden yana, sizden daha şanslıyız." demişlerdir.

Cumhur şöyle diyor: İşte şimdi söz kızıştı ve kemerin halkaları (kancaları) birbirleriyle karşılaştı. Allah'tan yardım dileyerek diyoruz ki: "Hz. Peygamber (s.a.) onu Abd'e kardeş olarak ilhak etmedi, onu ona köle kıldı." sözünüzü Muhammed b. İsmail el-Buharî'nin, *Sahih*'inde rivâyet ettiği: "O senindir. O senin kardeşindir ey Abd b. Ze'ma!"[4] ifadesi reddetmektedir. Hem lâm harfi temlik için değil, sadece tahsis içindir. (الولد للفراش)sözünüzdeki gibi. (هو لك عبد)"=O sana ait bir köledir." lafzına gelince; o asla sahih değildir, bâtıl bir rivâyettir. Hz. Peygamber'in Sevde validemize, ondan örtünmesi emrine gelince; bu ya ihtiyat ve takva üzere verilmiş bir emirdir, çünkü çocuğun Utbe'ye olan açık benzerliği bir şüphe doğurmaktadır, ya da her iki tarafa da riâyetle, her iki delil ile amel etmiş olmak içindir. Çünkü yatak, nesebin ona katılması için bir delildir, bir başkasına olan benzerliği de, çocuğun yatak sahibinden reddini gerektirmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) bu durumda çocuğun bir nesebi konusunda, daha güçlü olması hasabiyle yatak delilini kullandı. Çocukla Sevde arasında mahremiyetin sübûtu konusunda da, çocuğun Utbe'ye benzerliği delilini çalıştırdı. Bu en güzel, en açık ve vâzıh hükümlerdendir. Nesebin sübûtunun her açıdan olması diye bir zarûret yoktur. Meselâ,

4. Buhârî, 64/52.

zina eden kimseyle zina mahsûlü çocuk arasında haramlık ve cüz'iyet konusunda neseb hükümleri sabit iken, miras, nafaka, velilik vb. konularda sabit değildir. Bazen bir mâniden dolayı, neseble ilgili bazı hükümler doğmamaktadır ve bu şeriatte çoktur. Dolayısıyla çocukla Sevde validemiz arasında, Utbe'ye olan benzerlik engelinden dolayı mahremiyet hükmünün ortaya çıkmaması yadırganamaz. Bu izah, tam fıkhî bir izahtır. Böylece Hz. Peygamber'in: "O senin kardeşin değildir..." sözünün de —şayet sahih farzetsek— mânası açıklık kazanmış olur. Kaldı ki, bu söz sahih değildir. Hadisçiler onun zayıf olduğunu söylemişlerdir. Abd'e buyurduğu: "O kardeşindir." sözü karşısında böyle zayıf bir söze aldıracak değiliz. Eğer Hz. Peygamber'in (s.a.) bu sözlerinin çeşitli rivâyetlerini toplar ve "O kardeşindir." sözünü "Çocuk yatağa aittir. Zina edene taş vardır." sözüyle karşılarştırırsak, onların yaptıkları te'villerin sakat olduğu ortaya çıkmış; hadisin, aksi doğrultuda sarih olduğu ve onların te'villerine herhangi bir şekilde ihtimali bulunmadığı anlaşılmış olur. Bu meselede bizimle tartışanlara şaşmamak elde değil. Çünkü, onlar sadece akitle zevceyi yatak sayıyorlar, isterse eşler arasında doğu ile batı arası kadar uzaklık olsun, doğacak çocuğu yatak sahibine ilhak ediyorlar, öbür taraftan gece gündüz defaatle cimâda bulunduğu odalığını yatak kabul etmiyorlar. Bu olacak şey değildir!

Fukahâ, zevcenin ne ile "yatak" hükmünü alacağında ihtilâf etmişlerdir: Üç görüş vardır:

Birincisi: Bizzat akitle zevce "yatak" olur. Bir araya gelmedikleri bilinse, hatta nikâh akdini kıydığı aynı mecliste boşasa bile durum değişmez. Bu görüş Ebu Hanife'ye aittir.

İkincisi: Cimâ imkânıyla birlikte akitle olur. İmam Şâfiî ve Ahmed'in görüşleri de böyledir.

Üçüncüsü: Akitle birlikte kesin olarak tahakkuk eden cimâ ile olur; olup olmadığı ihtimâli bulunan cimâ imkânı zevcenin "yatak" hükmü alabilmesi için yeterli değildir. Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin tercih ettiği görüş de budur. İbn Teymiye şöyle demiştir: "İmam Ahmed; Harb rivâyetinde buna işârette bulunmuştur. Zira bir rivâyette o: Bir kimse cimâdan önce karısını boşasa ve kadın bir çocuk doğursa, koca çocuğu inkâr etse, liâna ihtiyaç duyulmadan çocuk reddedilmiş olur, demiştir."

Sahih ve kesin olan görüş işte budur. Yoksa koca kadınla herhangi bir ilişkide bulunmadan, sadece uzak bir imkânın varlığıyla, onunla gerdeğe girmeden kadın nasıl "yatak" hükmünü alabilir? Gerek örfte, gerekse dilde, gerdeğe girmeden önce, kadın "yatak" sayılır mı? Karısı ile gerdeğe girmeyen, onunla ilişkide bulunmayan, bir araya gelmeyen

kimseye, sadece imkândan hareketle, doğacak çocuğun nesebi nasıl ilhâk edilebilir? Şeriat böyle bir hüküm getirir mi? Cimâda bulunabilme imkânı, âdeten bu işin mümkün olmamasıyla kesilebilir. Dolayısıyla kadın, akit yanında kesin zifâf (cimâ) olmaksızın "yatak" olmaz. Tevfik ancak Allah'tandır. Buna İmam Ahmed, Harb rivâyetinde temas etmiştir. Hanbeli mezheb ve kavâidinin gereği de budur. En iyi bilen Allah'tır.

Cariyenin neyle "yatak" hükmünü alacağı konusunda da ihtilâf etmişlerdir: Cumhûr ulemâ ancak cinsî münâsebetle "yatak" hükmünü alabileceği görüşündedirler. Sonraki bazı Mâlikî âlimleri ise: "Hizmet için değil de, sadece cimâda bulunma amacıyla satın alınan, —meselâ hâl karînesiyle sadece odalık için arzulandığı anlaşılan yüksek fiatlı— cariyeler, bizzat satın alma işiyle yatak hükmünü alırlar." demişlerdir. Doğrusu hem cariye, hem de hür kadın, cinsel ilişki olmadıkça yatak hükmü alamazlar.

Buraya kadar anlattıklarımız, kendisiyle nesebin sabit olduğu dört şeyden biriyle yani "yatak" ile ilgiliydi.

b) İstilhâk :

İlim ehli, babanın istilhâkta (çocuğun nesebini kendi nesebine katmak) bulunabileceğinde ittifak halindedirler. Dedeye gelince; eğer baba hayatta ise, onun istilhâkta bulunmasının bir etkisi yoktur. Eğer baba hayatta değilse ve kendisi de tek vârisse, bu durumda dedenin istilhâkta bulunması sahihtir ve ikrârda bulunduğu kimsenin nesebi sabit olur. Eğer tek vâris olmaz ve diğer vârisler onu tasdikte bulunurlarsa, yine aynı şekilde nesebi sabit olur. Aksi takdirde kendisi iki şâhitten biri olmadıkça, çocuğun nesebi sabit olmaz.

Kardeşin istilhâkta bulunması konusundaki hüküm, aynen dedenin istilhâkta bulunması durumunda olduğu gibidir. Bu konudaki genel prensip şudur: "Mala yalnız başına vâris olan kimsenin nesebi, ister tek kişi olsun, ister bir grup, sadece ikrârıyla sabit olur." Bu İmam Ahmed ile İmam Şâfiî'nin mezheplerinin konuyla ilgili esasını teşkil eder. Çünkü vârisler ölünün yerine geçmekte ve onun yerini almaktadırlar.

Bazıları bu prensibe bir itiraz yönelterek şöyle demişlerdir: Eğer bütün vârislerin nesebin ilhâkına dair görüşbirliği etmeleri, nesebi isbat edecek olsaydı, ölünün cimâda bulunduğu bir cariyeden cenînin (hamlin) reddi konusunda görüş birliği etmeleri ve onun nesebini red konusunda — ilhak durumunda olduğu gibi — ölünün yerini almaları da câiz olurdu. Ne dersiniz?

Bu itiraz bizi bağlamaz. Zira biz bütün vârislerin ittifakından

sözediyoruz. Cenin de vârislerden birisidir. Şu halde bütün vârisler, onun reddi konusunda görüş birliği etmiş değillerdir.

Soru: Siz nesebin sübûtu için bütün vârislerin ikrârını şart koşuyorsunuz. Burada ikrârda bulunan sadece Abd'dır. Sevde vâlidemiz — Abd'in kardeşi olduğu halde— ikrârda bulunmamıştır. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.) çocuğu istilhâk talebi neticesinde Abd'e ilhâk etmiştir. Dolayısıyla burada kardeşin istilhâkta bulunabileceğine ve nesebin onun ikrârıyla sabit olabileceğine bir delil vardır. Yine kardeşlerden sadece birisinin istilhâkının yeterli bulunduğuna delil bulunmaktadır.

Cevap: Sevde vâlidemiz inkâr etmemişti. Abd onu istilhâkta bulunmuş, Sevde vâlidemiz ise, onun istilhâkını sükûtla (onayla) karşılamıştı. Vâlidemizin hükmü; onunla halvette bulunması, onu görmesi ve kardeşi olması gibi hususlarda kendisine de sirâyet eden bu durum karşısındaki sükût ve ikrârı, kardeşi Abd'ı tasdiki, onun ikrâr ettiği şeyi ikrârı demek olur. Aksi takdirde derhal ona tepki gösterir ve yalanlardı. Böylece onun rızası ve sükûtla (ikrâr) karşılaması, tasdiki yerine geçmiştir. Tabiî bu izah ondan sarih bir ikrârın bulunmadığı duruma göredir. Olay özel bir olaydır.

Kardeş, dede veya başka biri, her vakit, müverrislerinin (miras bırakan) ikrarı durumunda kendisine katılabilecek olan kimsenin nesebini istilhâkta bulunsalar, karşı çıkan bir vâris yoksa nesebi sabit olur. İstilhâk, nesebin sübûtunu gerektirir, vârislerden karşı çıkanların tepkisi de sübûta mânidir. Hükmü gerektirici bulunur, herhangi bir mâni de mevcut olmazsa, gerekli olan hüküm netice olarak ortaya çıkar. Ancak burada başka bir şey daha var: Mirasa konan kimsenin ikrarı ve istilhâkı, acaba ölünün halefi olduğuna dair bir ikrâr mı, yoksa şehâdet mânası mı taşımaktadır? Konu ihtilâflıdır. İmam Ahmed ve İmam Şafiî'nin mezhepleri, halef olduğuna dair bir ikrâr şeklindedir ve dolayısıyla istilhâkta bulunanın âdil olması, hatta müslüman olması bile şart değildir. Aksine fâsıkın da, dindarın da istilhâkı sahih olur. Mâlikîler ise, bunun bir şehâdet ikrârı olduğunu, dolayısıyla şahitlerde aranan şartların bulunması gerektiğini söylemişlerdir. İbnu'l-Kassâr, İmam Mâlik'in mezhebinin: "Vârisler neseb ikrarında bulunurlarsa, o onlara katılır, isterse âdil olmasınlar." şeklinde bulunduğunu nakletmiştir. Oysa ki, bilinen bunun aksidir.

c) Beyyine :

İki şahidin onun oğlu olduğuna veya yatağı olan zevcesinden ya da cariyesinden doğduğuna şehâdette bulunması lâzımdır. Buna, vârislerden iki kişinin şâhitlikte bulunmaları durumunda ise, diğerlerinin inkârına bakılmaz ve neseb sabit olur. Bu konuda ihtilâf olduğu bilinmemektedir.

d) Kâiflik :

Hz. Peygamber'in (s.a.) hüküm ve uygulaması, kâiflik ilminin dikkate alınacağı ve ona istinâden neseb ilhâkında bulunulacağı doğrultusundadır.

Sahîhayn'da Hz. Âişe vâlidemiz anlatır: Rasûlullah (s.a.) bir gün, sevinçli, yüzünün hatları parlar bir halde yanıma girdi ve: "Baksan a! Demin Müdlicli Mücezziz, Zeyd b. Hârise ile Üsâme b. Zeyd'e baktı da: 'Şüphesiz bu ayaklar birbirinden (meydana gelmiş)tir.' dedi." buyurdu.[5]

Hadiste görüldüğü üzere Hz. Peygamber (s.a.), Kâifin sözünden dolayı sevinmiştir. Eğer karşı görüşte olanların söylediği gibi, o kehânete benzer, cahiliye devri inanışlarından olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) sevinmez, ondan dolayı taaccüp göstermezdi ve Mücezziz'in sözü bir nevi kehânet olarak mütâlaa edilirdi. Hz. Peygamber'den (s.a.) kâhini tasdik eden kimseler hakkında korkutucu haberler sabittir. İmam Şâfiî şöyle der: "Hz. Peygamber (s.a.) onu ilim olarak kabul etmiştir ve onu münker (kötü) görmemiştir. Eğer o hata olsaydı, mutlaka ona tepki gösterir, yasaklardı. Çünkü bu gibi sözlerde iffetli kadınlara zinâ isnâdı ve neseplerin reddi anlamları bulunmaktadır."

Hem Hz. Peygamber (s.a.) sahih hadiste kâifliğin sıhhati ve dikkate alınacağını bizzat tasrih buyurmuş ve liânda bulunan kadının çocuğu hakkında: "Eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa, o Hilâl b. Ümeyye'nindir. Yok şöyle şöyle bir çocuk doğurursa, o da Şerîk b. Sehma'nındır." demiştir. Kadın, isnadda bulunulan adama benzer tipte bir çocuk doğurunca da: "Eğer (liân) yeminleri olmasaydı, benimle o kadın arasında

5. Buhârî, 62/17 ; Müslim, 1459. el-Müdlicî: Müdlic b. Mürre b. Abdimenâf b. Kinâne'ye nisbet olmaktadır. Kâiflik ilmi bunlarla, Esedoğullarına ait bulunuyor ve Araplar bunu böyle kabul ediyorlardı. Hâfız İbn Hacer şöyle der: Kâiflik, sahih olan kavle göre sadece onlara has değildi. Yezid b. Hârun, ferâiz bâbında Saîd b. Müseyyeb'e ulaşan sahih bir rivâyette, Hz. Ömer'in de kâif olduğunu bildirir ve olayı zikreder. Bilindiği üzere Hz. Ömer, ne Müdliclidir, ne de Esedoğullarındandır. O Kureyşlidir. Abdürrezzak'ın *Musannef*inde (13837), İbn Sîrîn'in Hz. Ömer'in kâif olduğunu itiraf ettiği rivâyeti vardır.

bir macera olurdu."[6] buyurmuştur. Bu, benzerliği dikkate almaktan başka bir şey midir? Zaten kâiflik de bu değil midir? Çünkü kâif, benzerlik alâmetlerini sürer, kime ulandığına bakar ve kime benziyorsa çocuğun ona ait olduğuna hükmeder. Hz. Peygamber (s.a.) benzerliği dikkate almış ve sebebini açıklamıştır. Bu yüzdendir ki, Ümmü Seleme: "Kadın ihtilam olur mu?" dediğinde, Efendimiz ona: "Benzerlik de nerden oluyor ya!" buyurmuştur.[7]

Sahih bir hadiste: "Erkeğin suyu kadının suyundan önce gelirse çocuk erkeğe benzer; kadının suyu erkeğin suyundan önce gelirse, çocuk kadına benzer."[8] buyurmuşlardır. Bu, benzerliğin şer'an ve hilkaten itibara alındığına dair Hz. Peygamber'den sabit bir sünnettir. Hem şeriat, hem de yaratılış kurallarına dayandığı için, kendisiyle hükümde bulunulan yolların en güçlüsü olmaktadır. Bu yüzden de râşid halifeler kâiflik ile hükümde Efendimiz'e tâbi olmuşlardır.

Saîd b. Mansûr, Süfyân — Yahya b. Saîd — Süleyman b. Yesâr senediyle şöyle nakleder: "Hz. Ömer devrinde, aynı temizlik süresi içerisinde iki adam bir kadınla cimâ etmişti. Kâif: Çocuğun oluşumunda her ikisi de birden müşterektirler; demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer çocuğu ikisine birden nisbet etmiştir."[9]

eş-Şa'bî: "Hz. Ali: O ikisinin oğludur. İkisi de birden onun babalarıdır. Birbirlerine vâris olurlar, dedi." diye rivâyette bulunur. Bunu da Saîd b. Mansûr zikretmiştir.

el-Esrem, isnadıyla birlikte Saîd b. Müseyyeb'den nakleder: İki adam aynı temizlik süresi içerisinde bir kadınla cimâ ederler. Kadın hamile kalır ve her ikisine de benzer bir çocuk doğurur. Durum Hz. Ömer'e intikâl eder. O kâifleri çağırır. Adamlar bakarlar ve: "Her ikisine de benziyor." derler. Hz. Ömer de çocuğu her ikisine birden ilhâk eder ve birbirlerine vâris kılar.

Bu konuda Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye muhalefet eden bir sahabinin olduğu bilinmemektedir. Dahası Hz. Ömer bu hükmü Medine'de vermişti ve yanında Muhacirler ve Ensâr bulunuyordu; içlerinden hiçbir kimse bu hükmü yadırgayıp tepki göstermemişti.

Hanefiler ise şöyle derler: Kâiflik konusunda üzerimize çok geldiniz.

---

6. Bu lâfız Ahmed'e aittir (2131). Ayrıca bk. Ebu Davud, 2256 ; Tayâlisî, 2667. Buhârî'nin lâfzı: "Eğer Allah'ın kitâbının liân hükümleri infaz edilmemiş olsaydı, benimle bu kadın arasında bir macera vardı." şeklindedir.
7. Buhârî, 3/50 ; Müslim, 313.
8. Buhârî, 60/1.
9. Râvileri sikadır. Ancak Süleyman b. Yesâr, Hz. Ömer'e yetişememiştir. Bununla birlikte, biraz sonra gelecek el-Esrem rivâyeti ile güçlenmektedir.

Ama şunu biliniz ki, kâiflikle hükümde bulunmak sadece benzerlik, zan ve tahmin üzerine dayanmak olur. Malûm olduğu üzere, bazen çocuk yabancı birisine benzer de akrabalara benzemez. Siz Üsâme ve Zeyd olayını zikrediyor, öbür taraftan karısı siyah renkte bir çocuk doğuran adama Hz. Peygamber'in onu reddetmesine izin vermediği olayını unutuyorsunuz. Hz. Peygamber (s.a.), o olayda benzerliğin müsbet ya da menfî bir etkisi olmadığını göstermiştir. Eğer benzerliğin bir etkisi olsaydı, liânda bulunan kadının çocuğu hakkında onunla iktifâ eder, liâna gerek duymaz, çocuğun doğumunu bekler, sonra da kime benziyorsa, ona ilhak ederdi. Böylece liâna ihtiyaç kalmazdı. Hatta kocaya benzediği takdirde çocuğun reddi sahîh olmazdı. Oysaki sahih sünnet, çocuğun, kendisine benzese bile liânda bulunan kocadan reddedildiğine açıkça delâlet etmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.):"Kadına bakın! Eğer şöyle şöyle bir çocuk doğurursa o Hilâl b. Ümeyye'nindir." buyurmuş ve bunu liândan ve çocuğun reddinden sonra söylemiştir. Buradan da anlaşılmıştır ki, çocuk tarif edilen benzerlikte doğsa bile, nesebi ondan sabit olmayacaktır. Çocuğun ona benzer şekilde doğması sadece kocanın yalan ya da doğru olduğuna delâlet etmiş olacaktır, yoksa nesebin ona katılacağına dair bir delâleti yoktur.

Üsâme ve Zeyd olayına gelince; bunların renkleri ayrı ayrı olduğu için münafıklar Üsâme'nin Zeyd'den olmadığını söylüyorlar, yatak hükmüyle yetinmiyorlardı. Allah ve Rasûlü'nün, Üsâme'nin Zeyd'in oğlu olduğu şeklindeki hükmüne itimad etmiyorlardı. Kâifin buna dair şahitliği, Allah ve Rasûlü'nün hükmüne uygun düşünce, Hz. Peygamber (s.a.) bu uygunluktan ve münafıkları yalanlamış olmasından dolayı sevindi. Yoksa kâif onun nesebini isbat etmiş değildir. Bu olayda kâifin sözüyle nesebin isbatına delil olacak bir şey bulunmamaktadır.

Benzerliğin dikkate alındığından bahseden hadislerin mânası işte budur. Bu hadislerde sadece kâiflik dışında başka bir yolla sabit olan nesebe dayanarak benzerliğe itibar edilmiştir. Biz de zaten bunu inkâr etmiyoruz.

Hz. Ömer'le Hz. Ali'nin hükümlerine gelince; Hz. Ömer'le ilgili olanında ihtilâf vardır: Ondan hem sizin zikrettiğiniz rivâyet edilmiştir. Hem de: "Kâif kendisine: 'Her ikisi de çocukta müşterektirler.' deyince çocuğa: 'Onlardan hangisini dilersen ona tâbi ol (onu baba kabul et).'[10] demiş ve kâifin sözüne itibar etmemiştir." rivâyeti vardır.

Benzerlikle nasıl hükmedebilirsiniz? Vârislerden birisi bir kardeş ikrârında bulunsa, diğerleri de onu inkâr etseler, benzerlik de mevcut olsa, bununla nesebi isbat etmiyor ve: "Vârisler onun ikrârı üzerine

10. *Muvatta*, 2/740. Râvileri sikadır. Ancak hadis munkatı'dır.

ittifak etmezlerse neseb sabit olmaz." diyorsunuz. Bu bir çelişki değil midir?

Hadis âlimleri şöyle diyorlar: İşin en tuhaf olanı, kâiflikle hükmetmeyi tepkiyle karşılayıp, bunun bir tahmin ve kalbe doğma ile hükümde bulunma olduğunu söyleyenlerin; eşlerden birisi en uzak doğuda, diğeri de en uzak batıda olması ve asla bir araya gelmemeleri durumunda, doğacak çocuğun nesebini, kesin olarak birisine ait olmadığı halde , her ikisine de birden ilhâk eden kimseler olmasıdır. Biz ise, çocuğu şer'an ve hilkaten muteber olan benzerlik esasına dayanan kâifin sözüyle ilhâkta bulunuyoruz. Bizim bu yaptığımız zann-ı gâlibe, ağır basan görüşe ve uzman kişinin sözüyle ortaya çıkan açık bir emâreye dayanmaktadır ve (tazmin vb. gibi durumlarda) kıymet takdirinde bulunan kişilerin sözleriyle amel etmekten de daha kabule şâyandır. Sonra pek çok şer'î hükmün açık emârelere, zann-ı gâliblere bina edildiği de inkâr edilebilir mi?

Çocuğun yabancılara benzeyip, akrabalarına benzememesinin mevcudiyeti, her ne kadar bir gerçekse de çok nadirdir, hükümler ise çok ve gâlib olan şeyler için konulur. "Nâdir, yok hükmündedir."

Karısı siyah çocuk doğuran adamla ilgili olay aslında sizin aleyhinize bir delildir. Çünkü o hadis, Yüce Allah'ın insanları yaratışındaki sünnet-i ilâhîsinin benzerlik esası üzerine olduğuna ve aksinin şüphe doğuracağına, insanın doğaşında böyle bir durumun inkârının mevcudiyetine delildir. Ne var ki, buna kendisinden daha güçlü olan "yatak" delili karşı koymuş, böylece iki delil teâruz etmiştir. Tabii ki hüküm daha güçlü olan delil doğrultusunda olacaktır. Biz de, diğerleri de aynı şekilde "sahih yatak mevcut iken, kâiflikle veya benzerlikle hükme gidilemeyeceğini" söylüyoruz. Sonra, açık benzerliğin kendisinden daha güçlü olan "yatak" deliline muhalefeti yadırganacak bir şey değildir. Asıl yadırganması gereken şey, bu açık delile hiçbir şey (delil) olmaksızın muhalefet etmektir.

Liânın benzerlik üzerine takdim edilmesi ve liânla birlikte benzerliğin ilgâsına gidilmesi de yine aynı şekilde iki delilden daha güçlü olanı, zayıf olan üzerine takdim etmek kabîlindendir. Bu, muârız bir delil bulunmadığında benzerlikle amel edilebileceğine mâni değildir. Meselâ "beyyine", zilyedlik ve berâet-i asliyye üzerine takdim edilir. Ama beyyine bulunmadığında bunlarla da amel edilir.

Üsâme'nin Zeyd'den olan nesebinin kâiflikle sabit olmadığı konusunda, biz de aynı şeyi söylüyoruz. Kâiflik burada, yatak deliline uygunluk arzeden başka bir delildir, diyoruz. Hz. Peygamber'in sevinmesi,

neşelenmesi ve yüzünün gülmesi, neseb delillerinin birbirini te'yid etmesi ve çoğalması yüzündendir; yoksa nesebin sadece kâifin sözüyle isbat edilmiş olmasından değildir. Bu sevinç, hakkın emârelerinin, delillerinin ortaya çıkması ve çoğalması sebebiyle doğan sevinç kabîlindendir. Eğer kâiflik delil olmaya elverişli olmasaydı, Hz. Peygamber (s.a.) onunla ferahlanıp sevinmezdi. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) hakkın delillerinin çoğalıp birbirlerini teyit ettiklerini gördüğünde ferahlık duyar, sevinir, onları ashâbına haber verir, onları haber veren kimselerden işitmelerini severdi. Çünkü deliller çoğalıp birbirini destekledikçe, insanın tasdik ve imanı artar, neşe ve sevinç duyar. Yüce Allah kullarını öyle yaratmıştır. Bu hem şeriatın, hem de yaratılış kanununun üzerinde ittifak ettiği bir hükümdür. Tevfik Allah'tandır.

Hz. Ömer'den rivâyet edilen, "Onlardan hangisini dilersen, ona tâbi ol (onu baba kabul et)." sözüne gelince, bunun sahih olarak Hz.Ömer'den rivâyet edildiği bilinmemektedir. Sahih olsa bile o zaman, ondan nakledilen başka bir görüş olmuş olur. Çünkü bizim zikrettiğimiz haber son derece sahihtir.(11)

Kaldı ki, Hz. Ömer'in (وال أيهما شئت) sözü kâifin sözünün iptali konusunda sarih de değildir. Sarih olsa bile, ancak burada olduğu gibi, çocuğun iki babadan olduğunu söylemeleri durumuna has olur.

Nitekim İmam Şafiî ve ona katılanlar böyle demektedirler. Vârislerden birisinin bir kardeş ikrârında bulunup, diğerlerinin inkârı konusuna gelince, onun nesebi sadece ikrârla sabit olmamaktadır. Ancak ortada kâifin sözünün dayanağı olan bir benzerlik de varsa, diğerlerinin inkârına bakılmaz.

Biz kâifliği sadece Müdlicoğullarına hasretmiyor, kâifin birden fazla olması şartını da aramıyoruz. Aksine sahih olan görüşe göre, bu bir haber olduğu için (hadis rivâyetlerinde de olduğu gibi) bir kişinin bildirmesi de yeterlidir. İmam Ahmed'den: "Bu bir şehâdettir; dolayısıyla en az iki kâifin bildirmesi ve şahitlikte olduğu gibi, şehâdet lâfzının zikredilmesi şarttır." şeklinde bir başka rivâyet daha vardır.

Soru: Hz. Ömer'den gelen nakle göre, o çocuğu iki babaya ilhâk etmiştir. Acaba kâifler çocuğu iki babaya ilhak etseler, siz de her ikisine birden ilhak eder misiniz? Yoksa sadece birisine mi ilhak edersiniz? Eğer iki babaya ilhak hükmünü benimsiyorsanız, acaba bu iki sayısı ile sınırlı mı, yoksa daha fazla da olsalar, onlara hep birden ilhak edilebilir mi? Buradaki kendilerine ilhak edilen iki kişinin hükmü ebeveyn hükmü müdür? Yoksa, hükümleri başka mıdır?

---

11. Belki de yazarın muradı, hadis her iki tarîki ile de yani Süleyman b. Yesâr tarîkı ve Saîd b. el-Müseyyeb tarîkiyle de son derece sahihtir, şeklindedir.

Cevap: Bu konu ilim ehli arasında tartışmalı bir konudur. İmam Şâfiî: "İki babaya ilhak olunmaz ve bir kişinin ancak tek bir babası olur. Kâifler ne zaman iki babaya ait olduğunu söylerlerse, sözleri itibardan düşer." demiştir. Çoğunluk âlimler: "Hayır, iki babaya ilhak olunabilir." demişler ve sonra ihtilâf etmişlerdir. İmam Ahmed, Mühennâ b. Yahya rivâyetinde: "Üç kişiye de ilhak edilebilir." demiştir. *el-Muğnî* sahibi (İbn Kudâme) der ki: "Bu sözün gereği olarak kâiflerin çocuğu ilhak ettiği kimseler çok da olsalar, çocuk onlara ilhak edilir. Çünkü iki kişiye ilhakı caiz olunca, daha çoğa ilhakı da caiz olur." Ebu Hanife'nin görüşü de böyledir. Ancak o, kâiflikle hükmetmemektedir. O, çok da olsalar topluca iddiada bulunanlara ilhakta bulunmaktadır. Kadı (İsmail): "Üçten fazlasına ilhak edilmemesi gerekir." demiştir. Muhammed b. Hasan'ın görüşü de böyledir. İbn Hâmid ise: "İkiden fazlasına ilhak edilmez." der. Ebu Yusuf'un görüşü de budur.

Birden fazlasına ilhak etmeyen kimseler (Şâfiî vb.) şöyle diyorlar: Sünet-i ilâhî bir çocuğun tek babası ve tek bir annesi olması şeklinde cereyan etmektedir. Bu yüzden de sadece, "falan oğlu falan" ve "falan kızı filan" denilir. Şâyet, "falan ve filanın oğlu şu kimse" denilseydi, bu kötü bir söz olurdu. Çünkü, zina isnadı anlamı taşırdı. Bu yüzden de kıyamet gününde: "Falan oğlu falan nerede?" denilir. Keza "Bu, falan oğlu falanın yadigârı." denir. Bir çocuğun iki babaya nisbet edildiği asla görülmüş değildir.

İki kişiye nisbet edilebileceği görüşünde olanlar; Hz. Ömer'in sözünü ve sahâbenin bunu sükûtla karşılamasını delil olarak göstermişlerdir. Bunlara göre çocuk, erkekle kadının suyundan döllendiği gibi, iki adamın suyundan da döllenilebilir. Sonra Ebu Yusuf: "Haber sadece iki babaya ilhak hakkındadır, dolayısıyla hüküm sadece iki kişiye ilhaka hasredilir" demiştir. Kadı (İsmail) ise şöyle der: "Üçten başkasına ilhak edilemez. Çünkü İmam Ahmed "üç" demiştir. Asıl olan birden fazlasına ilhak edilmemesidir. Hz. Ömer'in sözü, annenin suyu ile döllenmesi durumunda iki kişiye ilhak edilebileceğine delâlet etmektedir. Öyleyse üç kişinin suyu ile döllenebileceğine de delâlet eder. Daha fazlası ise şüphelidir."

Üçten fazlasına ilhak edilebileceği görüşünde olanlar ise şöyle diyorlar: Çoçuğun iki ve üç erkeğin suyundan yaratılması caiz olursa, dört, beş... kişinin suyundan yaratılması da caiz olur. Sadece üçe hasretmenin bir izahı yoktur. Ya çok da olsa ilhakı benimsemek, ya da 'birden fazlasına ilhak caiz değildir' demek gerekir. Bu iki görüşten başka görüş olmamalıdır. En iyisini Allah bilir.

Soru: Rahim, erkeğin suyunu içine alıp da, Allah ondan çocuğu yaratmayı murad ettiğinde, ona sapasağlam yapışmakta ve bozulmayacak şekilde onu tamamlamaktadır. Bu durumda bir başkasının suyu nasıl girebilir ?

Cevap: İkincisinin suyunun birincisinin ulaştığı yere ulaşması ve onlarla bütünleşmesi imkânsız değildir. Aynen çocuğun ebeveynin suyundan döllenmesinde olduğu gibi, biri diğerinin suyundan önce gelebilir ve buna rağmen, ikincinin suyunun, birincinin suyunun ulaştığı yere varması imkânsız değildir. Âdeten de bilinir ki, hamile kadınla devamlı cimada bulunulursa çocuk —bir engel olmadıkça— tonbul olmaktadır.[12] Bu sebebten Yüce Allah, hayvanlar gebe kaldığında erkeklerinin üzerlerine çıkmalarına imkân vermeme, aksine ilişkiden son derece kaçınma güdüsünü onlara yerleştirmiştir. İmam Ahmed: "İkincinin cimâı çocuğun işitmesini, görmesini artırır." demiştir. Hz. Peygamber (s.a.) hamile kadınla cimâı "ekin sulama"ya benzetmiştir. Sulamanın çocuğun bünyesinde ziyadelik doğuracağı malumdur. En iyi bilen Allah'tır.

Soru: Hadis, çocuğun istilhâkı hükmüne ve "çocuğun yatağa ait olduğu"na delâlet etmiştir. Peki, muârız "yatak" delilinin olmadığı bir durumda, zina eden kimsenin bir çocuğu kendi nesebine katması hakkında ne dersiniz? Nesebi ona katılır mı ve çocuk için nesep ahkâmı sabit olur mu?

Cevap: Bu konu önemli bir konudur ve ilim ehlinin konu ile ilgili ihtilâfları vardır: İshak b. Râhûyeh: "Zinadan doğan çocuğun meşru bir yatakta doğup da sahibinin iddiası bulunmaması durumunda, zina eden kimse bendendir diye iddia ederse çocuk kendisine katılır." demiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.): "Çocuk yatağa aittir." sözünü, daha önce de geçtiği gibi, zina edenle yatak sahibinin çocuk üzerinde çekişmeleri durumuyla ilgili olarak söylemiştir şeklinde te'vil etmiştir. Bu Hasan el-Basrî'nin görüşüdür. Bu görüşü ondan isnadıyla birlikte İshak rivâyet etmiş ve: "Bir kadınla zina eden bir adam, kadından doğan çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etse, zina cezası vurulur ve çocuk onun olur." demiştir. Bu Urve b. Zubeyr ve Süleyman b. Yesâr'ın da görüşleridir. Onların: "Her kim ki, bir çocuğa oğlum diye gelir, anasıyla zina ettiğini söylerse, o

12. Bu mülâhaza doğru olmaktan uzaktır. Çünkü müşâhadeler gösteriyor ki, cenin hamile kadının rahatlığı ve fazla besin alması, hareket etmemesi neticesinde şişman olmaktadır. İsterse hamilelik boyu kocası hiç cimâda bulunmasın.

Hayvanların gebe iken çiftleşmeden uzak durmaları da bunun bir delilidir. Çünkü Yüce Allah onların tabiatına sadece çoğalmak için çiftleşme arzusunu yerleştirmiştir. Zira çiftleşme cismi zayıf düşürür ve kuvvetini azaltır. Oysaki hayvan insanlığın hizmetine âmâde kılınmıştır. İnsanı ise, Allah, hikmetle tasarrufta bulunması için kendi aklıyla başbaşa bırakmıştır.

çocuğu da başka hiçbir kimse iddiada bulunmazsa, o oğludur." dedikleri zikredilir. Süleyman, Hz. Ömer'in cahiliye devrinde doğan çocukları İslâm döneminde iddiada bulunan kimselere ilhakta bulunmasını delil olarak kullanır. Görüldüğü gibi bu görüş, hem güçlü, hem de açıktır. Cumhurun elinde "Çocuk yatağa aittir..." hadisinden başka delil yoktur. Bu görüşün sahipleri de zaten o hadisle ilk amel edenlerdir. Sahih kıyas da bunu gerektirmektedir. Çünkü baba zina eden iki kişiden birisidir. Çocuk anneye ilhak edilip, ona nisbet edilince; anne ile çocuk birbirlerine varis olunca, zina etmesine rağmen, annesinin akrabaları ile çocuk arasındaki nesep sabit olunca, her iki zâninin sularından vücut bulmuş olunca, her ikisi de onun çocukları olduğunda ittifak edince, bir başkası da iddiada bulunmuyorsa, çocuğu (zina eden) babaya ilhak etmek için ne engel vardır? Bu tam bir kıyastır. Nitekim (İsrâiloğullarından) Cüreyc, annesi çobanla zina eden çocuğa: "Baban kim? Ey çocuk!" demiş. O da "Falan çoban." demişti.[13] Bu bir keramet olarak Allah tarafından konuşturulmuştu. Allah'ın konuşturmasında, yalanın bulunması mümkün değildir.

Soru: Peki bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.) sadır olmuş bir hüküm var mıdır?

Cevap: O'ndan konuyla ilgili iki hadis rivâyet edilmiştir. Şimdi onları arzedeceğiz:

3 — Veled-i Zinanın İstilhâkı ve Vâris Kılınması Hakkındaki Hükmü:

Ebu Davud, *Sünen*'de İbn Abbas hadisinde Hz. Peyganber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "İslâm'da zina yoktur. Kim cahiliye döneminde zina etmişse (doğan çocuk) onun asabesine katılmıştır. Kim gayrı meşru yoldan bir çocuğun kendisine ait olduğunu iddia ederse, çocuk ona, o çocuğa vâris olamaz."[14] Hadisin metninde (لا مساعاة فى الإسلام) ifadesi geçmektedir ve (المساعاة) kelimesi zina demektir. el-Asmaî bu kelimenin sadece cariyelerle zina için kullanıldığını, hür kadınlar için kullanılmadığını söyler. Çünkü cariyeler efendileri için koştururlar ve onlar için para kazanırlardı. Üzerlerine konulmuş, efendilerine ödemeleri gereken belli bir meblağ olurdu. İslâm geldi ve cariyelerin zina yoluyla efendileri için para kazanmaları

13. Uzun bir hadisin parçasıdır. Bk. Buhârî (Fethu'l-Bârî), 6/344, 348; Müslim, 2550; Ahmed, 2/436.
14. Ebu Davud, 2264; Ahmed, 3416. Senedi zayıftır.

durumunu iptal etti. Bu yolla doğacak çocukların nesebleriní tanımadı. Ama cahiliye devrinde olup bitenleri değiştirmedi, onların neseplerini tanıdı.

el-Cevheri ise: "Erkek hakkında zina etti, demek için (زنى الرجلُ و عَهَرَ) tabiri kullanılır. Bunun hür kadın ve cariye için kullanıldığı da olur. Cariye için ise özel olarak (قد ساعاها) tabiri kullanılır." der. Ancak bu hadisin isnadında meçhul bir râvi vardır. O yüzden hadis hüccet olamaz.

Yine *Sünen*'de, Amr b. Şuayb — babası — dedesi tarikıyla şöyle rivâyet edilir: Hz. Peygamber (s.a.), ismi ile çağrıldığı babasından sonra ve vârislerin iddiası üzerine nesebi istilhâk edilen kimseler için (şöyle) hükmetmiştir: "Cariyeden doğan her bir kimse, eğer cariye hamile kaldığı cimâ sırasında (babanın) mülkünde idiyse, istilhâkta bulunanın (vârisler) nesebine katılır. Daha önce taksim edilen mirastan bir hakkı bulunmaz. Taksim edilmemiş bir miras varsa, ondan payını alır. Bu durumda kendisine nisbet edilen baba (hayatta ve) çocuğu inkâr ediyorsa, çocuk onun nesebine katılmaz. Eğer çocuk cimâ sırasında sahip olmadığı bir cariyedense veya zina ettiği hür bir kadından ise, çocuk ona katılmaz ve vâris olamaz. İsterse adı ile çağrılan kimse, bizzat çocuğun kendisinden olduğunu iddia etsin, dinlenmez. O çocuk bir veled-i zinadır. İster hür kadından, ister cariyeden olsun farketmez."

Başka bir rivâyette, "O veled-i zinadır; ister hür olsun, ister cariye, anası tarafından nesebi sabit olur. Bu İslâm'ın ilk yıllarında olan istilhâk olaylarıyla ilgilidir. İslâm'dan önce taksim edilen mallar artık geçmiştir."[15] Bu hadisin isnadına hadisçiler tarafından yöneltilen eleştiriler vardır. Çünkü hadis Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî'nin rivâyetlerindendir.

Cahiliye devrinde birçok kimsenin fuhuş yapan cariyeleri vardı. Bunlardan birisinin başka biri ile de fuhuş yapmış cariyesi çocuk doğurduğu zaman, bazen efendi çocuğa sahip çıkar, bazen de zina ettiği adam iddia eder ve aralarında anlaşmazlık çıkardı. Sonunda İslâm geldi ve Hz. Peygamber (s.a.) çocuğun efendiye ait olduğuna hükmetti. Çünkü o yatağın sahibiydi. Zina edeni ise mahrum bıraktı.

Hadis bazı durumları içermektedir:

Birincisi: Çocuk vârislerin iddiası üzerine kendisine isnad edilen babasının ölümünden sonra istilhâk edilmişse bakılır; eğer çocuk babanın cima ettiği sırada sahibi olduğu bir cariyeden doğmuşsa, babanın vârislerinin istilhâkta bulunmalarıyla çocuk istilhâk tarihinden itibaren onların nesebine katılır. Daha önce taksim edilen mirasta hakkı

15. Ebu Davud, 2265, 2266. Senedi hasendir.

bulunmaz. Çünkü taksim sırasında oğulluk hükmü henüz mevcut değildi. Taksim edilmeyen mirastan ise payını alır. Çünkü hüküm, mirasın taksiminden önce sabit olmuştur. Dolayısıyla kendi payına hak kazanır. Bu, bir miras üzerinde taksimden önce müslüman olan kimsenin durumuna benzer. Ulemanın iki görüşünden birisine göre, ona da taksim edilir. İmam Ahmed'den gelen iki rivâyetten biri de böyledir. Miras taksim edildikten sonra müslüman olacak olsa, bir hakkı bulunmaz. Burada nesebin sübûtu, mirasa nisbetle aynen İslâm'a girmek hükmündedir.

"Kendisine nisbet edilen baba (hayatta ve) çocuğu inkâr ediyorsa, çocuk onun nesebine katılmaz." sözü vârisler arasındaki anlaşmazlığın hükmünü açıklamaktadır. Birinci surette, babanın vârislerinin çocuğu istilhâkından bahsedilmektedir. Burada ise, vârisler istilhâkta bulunmakta, baba ise inkâr etmektedir. Bu durumda ilhâk edilememektedir. Çünkü vârislerin, kendisinden halef oldukları asıl, inkâr etmektedir. Onun inkârıyla birlikte ilhâkı mümkün değildir.

Bu babanın mâlik olduğu cariyeden çocuğun doğması durumuyla ilgilidir. Çocuğun, sâhip olmadığı bir cariyeden veya zina ettiği hür bir kadından doğması durumunda ise, ilhak ve verâset hükmü sözkonusu değildir. İsterse bizzat cimâda bulunan baba, o çocuğun kendisinden olduğunu iddia etsin, farketmez. Çocuk veled-i zinadır. Nesebi babadan sabit olmaz. Hür ya da cariyeden doğması hükmü değiştirmez. Bu, çoğunluk ulemanın, İshak ve onun gibi düşünenlerin: "Eğer iddia etse bile çocuk zina edene ilhak edilmez. Aralarında verâset cereyan etmez. O veled-i zinadır. Hür olsun, cariye olsun, ancak ana tarafından nesebi sabit olur." demelerine karşı kullandıkları bir delildir.

"İslâm öncesi gerçekleştirilen mal taksimleri ise artık geçmiştir." Bu hadis İshak b. Râhûyeh ve onun görüşünde olanları reddetmektedir. Ancak senedinde Muhammed b. Râşid vardır. Biz Amr b. Şuayb hadisini delil olarak kabul ediyoruz. Hadis onunla (Muhammed b. Râşid) muallel olmaz. Eğer bu hadis sabitse (ki cumhur öyle düşünmektedir) o takdirde, gereğiyle hükmetmek ve ona dönmekten başka yol yoktur. Aksi takdirde İshak ve onun gibi düşünenlerin görüşlerini kabul etmek gerekir. Yardım ancak Allah'tan dilenir.

4 — Kur'a İle Nesebin Tayini:

Ebu Davud ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde Abdullah b. el-Halil hadisinde Zeyd b. Erkam şöyle anlatır: Hz. Peygamber'in yanında oturuyordum. Yemen'den bir adam geldi ve şöyle dedi: Yemenli üç kişi Hz.

Ali'ye geldiler ve aynı temizlik süresinde ilişkide bulundukları bir kadından doğan çocuk üzerinde aralarındaki anlaşmazlığı kaldırmak üzere, huzurunda muhâkeme oldular. Hz. Ali içlerinden ikisine: "Şunun içiri çocuktan vazgeçin." dedi. Onlar galeyana geldiler. Sonra diğer ikisine: "Şunun için çocuktan vazgeçin." dedi. Onlar da galeyana geldiler. Daha sonra diğer ikisine: "Şunun için çocuktan vazgeçin." dedi. Onlar da galeyana geldiler. Bunun üzerine Hz. Ali onlara: "Siz zorluk çıkaran ve anlaşmaya yanaşmayan üç ortaksınız. Aranızda kur'a çekeceğim. Kur'a kime çıkarsa, çocuk ona ait olacaktır ve üzerine diğer iki ortağı lehine diyetin üçte ikisini ödemesi gerekecektir." dedi. Aralarında kur'a çekti ve çocuğu kur'a çıkana hükmetti.

Bunu duyunca Hz. Peygamber (s.a.) öyle güldü ki, azı dişleri gözüktü.[16]

Hadisin isnadında Yahya b. Abdullah el-Kindî el-Eclah vardır. Onun hadisi hüccet olarak kullanılmaz. Ancak Ebu Davud ile Nesâî bu hadisi Zeyd b. Erkam'dan rivâyet eden Abdu Hayr'a kadar hepsi de sika olan râviler zincirleriyle rivâyet etmişlerdir. Hadisin metni şöyle: Hz. Ali Yemen'de iken, aynı temizlik süresi içerisinde bir kadınla ilişkide bulunan üç adam getirildi. Hz. Ali, ikisine şunun lehine çocuğu ikrârda bulunup bulunmayacaklarını sordu. Onlar "Hayır!" dediler. Böyle böyle hepsine sordu. Her bir iki kişiye sorduğunda "Hayır!" dediler. Sonunda aralarında kur'a çekti ve çocuğu kur'a isabet eden kimseye hükmetti ve ona diyetin üçte ikisini ödemesini emretti. Râvi diyor ki: "Bu olay Hz. Peygamber'e (s.a.) anlatıldı. O azı dişleri görününceye kadar güldü."[17] Bu hadis Zeyd b. Erkam'ın düşürülmesi suretiyle Abdu Hayr'dan rivâyet edilmiştir, dolayısıyla mürseldir diye tenkid edilmiştir. Nesâî: "Bu daha doğrusudur." der. Bu daha şaşılacak bir şeydir! Çünkü bu hadisten Zeyd b. Erkam'ın düşürülmesi onu mürsel yapmaz. Zira Abdu Hayr, Hz. Ali'ye yetişmiş ve ondan hadis dinlemiştir. Hz. Ali ise olayın kahramanıdır. Farzedelim ki, Zeyd b. Erkam'ın senedde zikri yok, bu durumda hadisin mürselliği de nereden gelecek?

Ancak şöyle denebilir: Abdu Hayr, Hz. Peygamber'in (s.a.) gülüşünü görmemiştir. Hz. Ali ise o sırada Yemen'dedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) gülüşünü seyreden ancak Zeyd b. Erkam veya başka bir sahabîdir. Abdu Hayr, Hz. Peygamber'in (s.a.) gülüşünü seyreden sahabînin ismini zikretmemiştir. Dolayısıyla hadis mürseldir.

Cevap: Şu halde hadisin Abdu Hayr ve Zeyd b. Erkam kanalıyla

16. Ebu Davud, 2269 ; Nesâî, 6/183 ; Ahmed, 4/374. Senedi zayıftır.
17. Ebu Davud, 2269 ; Nesâî, 6/183 ; Ahmed, 4/374. Senedi zayıftır

muttasıl olduğu sabittir. Bu muttasıl hadisi, "sika râvinin ziyadesi makbûldür" diyerek tercihte bulunanın durumu açıktır. Hıfzı va zabtı daha kuvvetli râvinin rivâyetini tercih eden de, kendisi açısından haklıdır. Hz. Ali ona olayı anlatmıştır. Bu durumda hadis nihâyet mürsel olur. Hadisin başka yoldan muttasıl olarak rivâyet edilmesi onu güçlendirir.

Sonra fukaha bu hüküm hakkında ihtilâf etmişlerdir: İshak b. Râhûyeh hükmü benimsemiş ve; "Çocuk davasında sünnet budur." demiştir. Şâfiî'nin kadîm (eski) mezhebi de böyleydi. İmam Ahmed'e gelince; ona bu hadis sorulmuş, o kâifler hadisini buna tercihle: " Kâifler hadisi bana daha sevimli geliyor." demiştir.

Burada iki husus vardır: Birincisi: Neseb ahkâmına kur'anın girmesi. İkincisi: Kur'a kenidisine çıkan kimse üzerine diğer iki ortağı lehine diyetin üçte ikisini ödemesi zorunluluğu.

Kur'a: Kendisinden başka beyyine, ikrâr, kâiflerin beyanı gibi bir tarafın tercihini gerektirecek bir delil bulunmadığında kur'aya başvurulabilmektedir. Bu durumda hak sahibinin kur'a ile belirlenmesine gidilmesi uzak değildir. Zira kur'a, davada tercih sebeplerinden olmak üzere başvurulabilecek en son çaredir. Herhangi bir karîne ve emâre ile sabit olmayan emlâk davalarında kur'anın yeri olduğuna göre, sadece kâifin sözüne müsteniden gizli bir benzerlikle hükümde bulunulabilen nesep davalarında öncelikli olarak bulunur.

Diyet işine gelince, gerçekten izahı çok zordur. Zira burada diyeti gerektirecek bir husus yoktur. Burada sözkonusu olan, sadece kur'anın diğerine çıkmasıyla, nesebinin kendisine katılmasının artık imkânsız hale gelmesidir. Bu durumda şöyle denebilir: Üç kişiden her birinin ilişkisi, çocuğun kendisine ait kılınması için uygun bir sebeptir. Her birisi kadınla ilişkide bulunmak suretiyle, diğer ikisinin nesebin kendilerine katılmasına imkân veren durumlarını ortadan kaldırmıştır. Ancak çocuğun hangisinden olduğu da bilinmemektedir. Kur'a çocuğu birisine ait kılınca, diğer ikisinin nesebini ortadan kaldırmış gibi oldu ve bu çocuğun itlâfı gibi kabul edildi. Her üçü de bir baba yerine kondu. Çocuk üzerindeki itlâf edenin hakkı, diyetin üçte biriydi. Madem ki çocuk kendisine döndü, öyleyse iki kişinin paylarına düşen kısmı ödemesi gerekecekti ki, bu da her biri için üçte bir diyet oluyordu.

Bundan daha güzel bir başka izah da şöyledir: Kur'a kendisine çıkan kimse, kadınla cinsel ilişkide bulunmak ve çocuğu kendisine katmak suretiyle, çocuğu sanki onlara nisbetle itlâf etmişti. Üzerine kıymetini ödemesi vâcib oldu. Çocuğun şer'an kıymeti de onun diyetidir. Dolayısıyla onlara çocuğun kıymetinin üçte ikisini ödemesi gerekti ki, bu da üçte iki

diyettir. Bu aynen üç kişi arasında müşterek olan bir kölenin, ortaklardan biri tarafından itlâf edilmesine benzemektedir. Çünkü bu durumda itlâf eden, diğer iki ortağına kölenin üçte iki değerini ödemek durumundadır. Hür bir çocuğun kur'a hükmüyle diğer ikisine nisbetle itlâfı, aralarında müşterek olan kölenin itlâfı gibidir.

Bunun bir benzeri de ashâbın, cariyenin çocuklarının —efendi aleyhine— hür olmalarına sebep olan kimseye, çocukların bedellerini efendi lehine tazmin etme yükümlülüğünü getirmeleridir. Çünkü o çocuklar aslında köle olacaklardı. Dolasıyla bu imkânı izâle eden kimse onların bedelini tazmin etmelidir.

Bu son derece latif ve ince bir kıyastır. Fukahanın yapmış olduğu kıyas ve benzetmeler üzerinde çokça düşünüldüğünde, bunun onlardan çok daha güçlü, tutulan yol bakımından daha güzel, yaklaşım bakımından daha ince olduğu görülür. Elbette Hz. Peygamber (s.a.) boşuna gülmemiştir.

Bu hadisle, kâifler hadisi arasında bir çelişkinin olmadığı da söylenebilir. Eğer kâif mevcutsa, onunla amel etmek gerekecektir. Eğer kâif yoksa veya işin içinden çıkamazlarsa, o zaman da kur'a yoluyla neticeye varmak gerekir. En iyi bilen Allah'tır.

B) HİDÂNE

1 — Hz. Peygamber'in (s.a.) Hidâne Konusundaki Hükümleri:

Ebu Davud, *Sünen*'de Amr b. Şuayb — babası — dedesi senediyle şöyle nakleder: Dede Abdullah b. Amr el-Âs anlatır: Bir kadın gelerek: "Ya Rasûlallah şu oğluma karnım yuva, göğsüm çeşme, kucağım ise kundak olmuştur. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): "Evlenmediğin sürece o öncelikle sana aittir." buyurdu.[1] *Sahihayn*'da, Berâ b. Âzib hadisinde anlatılır: Hz. Hamza'nın kızı hakkında Hz. Ali, Câfer ve Zeyd anlaşamadılar. Hz. Ali: "Ben daha çok hak sahibiyim, o benim amcamın kızıdır." dedi. Câfer: "(Hayır,) amcamın kızıdır, teyzesi de nikâhım altındadır." dedi. Zeyd de: "O benim kardeşimin kızıdır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.), teyzesi lehine hükmetti ve:"Teyze anne yerindedir." buyurdu.[2]

Sünen sahipleri Ebu Hureyre'den rivâyet ederler: Buna göre Hz. Peygamber (s.a.), bir çocuğu babası ile annesi arasında muhayyer bırakmıştır.[3] Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söyler.

1. Ebu Davud, 2276 ; Ahmed, 6707. Senedi Hasendir.
2. Buhârî, 53/6. Müslim'de yoktur, Tirmizî, 1905 ; Ebu Davud, 2278; Ahmed, 720, 931 ; Beyhakî, 8/6. Hz. Ali'den. İmam Ahmed (2040), İbn Abbas'tan da bu mânada rivâyette bulunmuştur.

Yine *Sünen* sahipleri rivâyet ederler: Ebu Hureyre anlatır: Bir kadın geldi ve: "Ya Rasûlallah! Gerçek şu ki, kocam çocuğumu alıp götürmek istiyor. O bana Ebu Inebe kuyusundan su getirmeye başladı ve bana yararı dokundu." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) onlara: "Çocuk üzerine kur'a çekin!" buyurdu. Kocası: "Benim çocuğum üzerinde bana karşı kim hak iddia edebilir ki?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.) çocuğa: "Bu baban, bu da annen! Hangisini istersen onun elini tut." buyurdu. Çocuk da annesinin elini tuttu. Kadın çocuğunu aldı gitti.[4] Tirmizî: Hadis, hasen-sahihtir, demiştir.

Nesâî'nin *Sünen*'inde, Abdulhamid b. Seleme el-Ensârî — babası — dedesi senediyle rivâyet edilmiştir. Râvi dede müslüman olmuş, karısı ise İslâm'ı kabul etmemişti. Koca, baliğ olmamış küçük bir oğlunu getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) babayı bir tarafa, anneyi de diğer tarafa oturttu. Sonra çocuğu muhayyer bıraktı ve: "Allah'ım, onu doğruya hidâyet et!" buyurdu. Çocuk babasına gitmişti.[5]

Ebu Davud'un rivâyetinde ise şöyledir: Dedem Râfi' b. Sinan anlattı: Kendisi müslüman olmuş, karısı ise İslâm'a girmekten kaçınmıştı. Kadın, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve: "Benim kızım. O henüz yeni sütten kesilmiş ya da öyle bir şey." dedi. Râfi' de: "Benim kızım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) Râfi'e: "Sen bir köşeye otur!" kadına da: "Sen de başka bir köşeye otur!" buyurdu. Sonra da çocuğu aralarına oturttu. Daha sonra onlara:" Çocuğu (kendinize) çağırın!" buyurdu. Çocuk annesine meylediyordu ki, Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'ım, onu doğruya hidâyet buyur!" dedi. Çocuk da babasına meyletti. Çocuğu babası aldı.[6]

2 — Bu Hadislerin Değerlendirilmesi:

Birinci hadis, ulemanın bu konuda Amr b. Şuayb'a ihtiyaç duydukları ve burada onu delil olarak kullanmak zorunda kaldıkları bir hadistir. Hadis hep Amr b. Şuayb etrafında dönmektedir ve evlilikle hidâne hakkının düşeceğine dair Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen bundan başka bir hadis bulunmamaktadır. Dört imam ve diğerleri bu görüşü benimsemişlerdir.

3. Tirmizî, 1357 ; Ebu Davud, 2277 ; İbn Mâce, 2351 ; Nesâî, 6/175, 176 ; Şâfiî, 2/422 ; Ahmed, 7346 ; Abdürrezzak, 12611 ; Beyhakî, 8/3 . İbn Hibbân (1200), Hâkim ve İbnu'l-Kattân, sahih kabul etmişlerdir.
4. Tahrici bir önceki hadiste geçti. Tirmizî'nin sözü önceki hadisin rivâyetiyle ilgilidir. Çünkü onun tahric ettiği hadis bir öncekidir. Bu ise Ebu Davud ve Nesâî'nin lâfzıdır.
5. Nesâî, 6/185. Abdulhamid, babası ve dedesi bilinmemektedirler.
6. Ebu Davud, 2244. Senedi hasendir.

Hadiste Amr, dedenin Abdullah b. Amr olduğunu tasrih etmiştir. Böylece, "Dededen maksat belki Şuayb'ın babası Muhammed'dir, dolayısıyla hadis mürsel olur." diyenlerin sözleri yanlış olur. Şuayb'ın, dedesi Abdullah b.Amr'dan hadis işittiği de sahihtir. Bu itibarla, "Hadis munkatı'dır." diyenlerin sözü de boşa çıkar. Buhari, *Sahih*'i dışında onun hadislerini delil olarak kullanmış ve hadisinin sahih olduğunu beyan etmiş ve: "Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Ahmed, İshak ve Ali b. Abdullah onunla ihticâcda bulunuyorlardı. Onlardan sonra kim var?!" demiştir. İshak b. Râhûyeh de: "Bizce o, Eyyûb — Nâfi' — İbn Ömer silsilesi gibidir." demiştir. Hâkim, Ulûmu'l-Hadîs'de, onun hadisinin sıhhati üzerinde ittifak bulunduğunu söylemiştir.

Kadının: "Karnım ona yuva... olmuştu." şeklindeki sözü, kadının yaklaşımını ortaya koymaktadır. Ona göre çocuğun oluşumunda nasıl ki bu üç husus yalnızca kendisine hastır ve babanın herhangi bir iştiraki yoktur, öyleyse çocuk da kendisine has olmalıdır. Kadın, babanın katılmadığı ve sadece kendisine has olan bu aidiyette, fetvâ talebinde bulunduğu ve koca ile mahkemelik oldukları konunun da kendisine ait olduğuna delâlet bulunduğuna işaret etmiş oluyordu.

Bu hadiste, mâna ve illetlerin itibara alındığına, bunların hükümlere etki ettiğine ve hükümlerin bunlara bağlandığına bir delil bulunmaktadır. Bunun böyle olduğu sağduyu sahibi herkes için, hatta kadınlar için bile açık ve ortadadır. Kadının ortaya koyduğu ve hükmün bağlanması için sebep kıldığı vasfı Hz. Peygamber (s.a.) kabulle karşılamış ve üzerine neticesini bina etmiştir. Eğer kadının ileri sürdüğü vasıf bâtıl olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) onu ilgâ ederdi. Aksine hemen akabinde, hükmü onun üzerine bina eylemesi, onun hükmündeki tesirini ve onun sebebi olduğunu gösteren bir delildir.

Hadisle, gâib üzerine hüküm verilebileceğine istidlâlde bulunulmuştur. Çünkü hadiste babanın hazır bulunduğundan ya da savunmada bulunduğundan söz edilmemiştir. Doğrusu hadiste buna bir delâlet yoktur. Çünkü bu bir ferdî olaydır. Eğer baba hazır idiyse, durum açıktır. Yok gâib idiyse, kadın sadece fetvâ talebinde bulunmak için gelmiştir ve Hz. Peygamber (s.a.) de sorusunun gerekli cevabını vermiştir. Aksi takdirde (bu bir kazâ tasarrufu olsaydı) sadece kadının: "Kocam beni boşadı..." sözüne itimatla koca aleyhine çocuğun kendisine hükmedilmesine gidilmezdi.

Hadise göre, eşlerin ayrılması ve aralarında da bir çocuğun bulunması durumunda, hidâne hakkında anne, babadan önce gelmektedir. Ancak annede, babaya tercihini mâni bir durum, ya da

çocukta muhayyerliğini gerektirecek bir vasıf olmamalıdır. Bu konuda bir tartışma olduğu bilinmemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.) halifesi Ebu Bekir hidâne konusunda Hz. Ömer aleyhine hükmetmiş ve hiçbir kimse buna tepki göstermemiştir. Hz. Ömer halife olduğunda, o da aynısıyla hükmetmiştir. Mâlik, *Muvatta*'da Yahya b. Said'den nakleder, o Kâsım b. Muhhammed'i şöyle derken işitmiştir: "Hz. Ömer'in nikâhında Ensâr'dan bir kadın vardı. Oğlu Âsım'ı doğurmuştu. Sonra Hz. Ömer ondan ayrıldı. Ömer, Kuba'ya geldi. Oğlu Âsım'ı mescidin avlusunda oynar buldu. Kolundan tuttu ve bineğinin üzerine önüne koydu. Çocuğun ninesi ona yetişti ve Hz. Ömer'le çekişti. Sonunda Hz. Ebu Bekir'e geldiler. Hz. Ömer: "Oğlum!" dedi. Kadın:"Oğlum!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, Ömer'e: "Çocukla kadın arasından çekil!" dedi. Hz. Ömer bir daha üstelemedi.[7]

İbn Abdilber şöyle der: "Bu hem munkatı' hem de muttasıl tarikleri bulunan meşhur bir haberdir. İlim adamları bu haberi kabulle karşılamışlardır. Hz. Ömer'in sözkonusu Âsım'ın annesi olan zevcesi, Cemile bt. Âsım b. Sâbit b. Ebi'l-Aklah el-Ensârî'dir."

Yine o şöyle diyor: "Bu haberde Hz. Ömer'in görüşünün farklı olduğuna da delil vardır. Ancak o meseleyi, hüküm ve icrâ yetkisini elinde bulunduran Hz. Ebu Bekir'e intikâl ettirmiştir. Daha sonra kendi halifelik döneminde ise, Hz. Ebu Bekir'in görüşü doğrultusunda fetvâ verip hükümde bulunmuş, çocuk henüz küçük, gayr-ı mümeyyiz bulunduğu sürece Hz. Ebu Bekir'in görüşüne muhâlefet etmemiştir. Bu konuda Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer'e ashâbtan muhâlif birinin bulunduğu da bilinmemektedir."

Abdürrezzak, İbn Cüreyc'den nakleder. Ona da Atâ el-Horasânî haber vermiştir. O da İbn Abbas'tan nakleder: Hz. Ömer, karısı olan oğlu Âsım'ın annesini boşamıştı. Onunla Muhassir'de karşılaştı, çocuğunu taşıyordu. Çocuk sütten kesilmiş ve yürüyordu. Hz. Ömer çocuğu kadından çekip almak için elinden tuttu ve çekti. Kadın karşı koydu, öyle ki çocuğu incitti ve çocuk ağladı. Hz. Ömer: "Oğluma ben senden daha çok hak sahibiyim." dedi. Sonunda Hz. Ebu Bekir'in huzurunda dava oldular. Hz. Ebu Bekir, çocuğun kadına ait olduğuna hükmetti ve: "Onun kokusu, yatağı, kucağı çocuk için senden daha hayırlıdır. Sonunda büyür, kendi kararını kendisi verir." dedi. Muhassir, Kuba ve Medine arasında bir pazar yeridir.[8]

Yine Abdürrezzak, es-Sevrî — Âsım — İkrime kanalıyla şöyle rivâyet

7. *Muvatta*, 2/767,768 ; Beyhakî, 8/5. Râvileri sikadır. Ancak Kâsım b. Muhammed, Hz. Ömer'e yetişmemiştir.
8. *Musannef*, 12601.

eder: Hz. Ömer'in karısı, Hz. Ebu Bekir'in huzurunda Hz. Ömer'le dava oldu. Ömer onu boşamıştı. Hz. Ebu Bekir: "Anne daha şefkatli, daha nazik, daha merhametli, daha hisli ve duyguludur. Evlenmediği sürece çocuğu üzerinde öncelik hakkı vardır." dedi.[9]

Yine o Ma'mer'den nakletmiştir. Ma'mer, Zührî'yi şöyle derken işitmiştir: "Gerçek şu ki, Hz. Ebu Bekir çocuk hakkındaki davada Hz. Ömer aleyhine, çocuğun annesi lehine hükmetmiş ve: 'Evlenmediği sürece annesi çocuğuna daha çok hak sahibidir.' demiştir."[10]

Soru: Rivâyet farklılık göstermektedir. Acaba Hz. Ömer'le, önce annesi daha sonra da ninesi olmak üzere tartışma ayrı ayrı iki defa mı olmuştur? Yoksa olay ikisinden birisi ile Hz. Ömer arasında bir kez mi vukû bulmuştur?

Cevap: Fazla farketmez. Çünkü eğer lehine hükmedilen anne ise, zaten mesele yoktur. Eğer nine ise, Hz. Ebu Bekir'in onun lehine hükümde bulunması anne lehine öncelikle hükmedileceğini gösterir.

3 — Çocuk Üzerinde Velâyet :

Çocuk üzerinde velâyet iki türlüdür:

1) Babanın anneye ve anne tarafına tercih edildiği velâyet türü. Bunlar mal ve nikâh velâyetidir.

2) Annenin baba üzerine tercih edildiği velâyet türü. Bunlar da hidâne ve emzirme velâyetidir. Ebeveynden her birisi, kendilerine verilen bu haklarda, çocuğun maslahatı gözönünde tutularak diğerine tercih edilmiş, ebeveynden hangisi o konuyu daha iyi üstlenebilecekse velâyet ona tevdi edilmiş ve böylece çocuğun ihtiyacı en iyi şekilde karşılanmıştır.

Kadınlar, çocukların terbiyesi konusunda daha bilgili, daha becerikli, daha sabırlı ve merhametli, vakitleri de daha müsait olduğu için hidâne hususunda anne, babaya tercih edilmiştir.

Çocuğun evliliği konusunda da, erkekler onun çıkarlarını gözetmede, ihtiyatlı davranmada daha ileri görüşlü ve muktedir olduklarından, bu konuda da baba, anneye tecih edilmiştir. Dolayısıyla hidâne konusunda annenin babaya, evlilik ve mâlî konularla ilgili velâyette de babanın anneye tercihi, şerîatın üstün meziyetlerindendir ve çocuğa karşı gösterdiği ihtiyat tedbiri ve onu kollamasının tabiî bir neticesidir.

Bu girişten sonra soruyoruz: Hidâne konusunda anne, baba üzerine çocuğa babadan daha yakın oluşu, yani anneliği sebebiyle mi tercih edilmiştir? Yoksa kadınların terbiye işinden daha iyi anlamaları, çocuğa

9. *Musannef*, 12600.
10. *Musannef*, 12598.

erkekten daha iyi bakabilmeleri, yani kadınlığı sebebiyle mi tercih edilmiştir?

Bu konuda âlimlerimizin iki görüşü bulunmaktadır: Her ikisi de Hanbelî mezhebinde mevcuttur. Bunların neticesi asabe kadınlarının, annenin akrabalarına tercih edilip edilmeyeceği konusunda ortaya çıkar. Meselâ annenin annesiyle babanın annesi; baba bir kızkardeş ile anne bir kızkardeş; teyze ile hala; annenin teyzesi ile babanın teyzesi; anne tarafından olan hala ve teyzelerle baba tarafından olan hala ve teyzeler bir araya gelseler hangisi tercih edilir?

Konuyla ilgili olarak İmam Ahmed'den iki rivâyet vardır: Birincisi: Annenin akrabaları babanın akrabalarına tercih edilir, şeklindedir. İkincisi ise — ki delil bakımından daha güçlüdür ve Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin tercihidir—, babanın akrabalarının tercih edilmesi doğrultusundadır. el-Hırakî'nin *Muhtasar*'ında zikrettiği görüş de budur ve şöyle demiştir: "Baba bir kızkardeş, anne bir kızkardeşten ve teyzeden daha önce gelir. Babanın teyzesi annenin teyzesinden daha önce gelir. Buna göre babanın annesi, annenin annesine tercih edilir. Nitekim İmam Ahmed iki rivâyetten birisinde böyle demiştir."

Yine bu rivâyete göre, babanın erkek akrabaları da annenin erkek akrabalarından önce gelir. Baba bir kardeş, anne bir kardeşten, amca dayıdan önce gelir. Bu tabiî, "Annenin erkek akrabalarının da hidâne konusunda hakları vardır." görüşüne göredir. Kaldı ki, bu noktada İmam Ahmed ve İmam Şâfiî'nin mezheplerinde ikişer vecih bulunmaktadır:

1) Hidâne hakkı ancak asabeden ve mahrem olan erkeklerle, vâris olan ya da asabe veya bir vârisle ona bağlı olan kadınlar için sözkonusudur.

2) Onların da hidâne hakları vardır. Getirilen detaylar (tefrî') bu vecih üzerinedir. Aynı zamanda bu Ebu Hanife'nin görüşüdür. Bu, hidâne konusunda baba tarafının anne tarafından üstün olduğuna, annenin sadece kadın oluşundan dolayı tercih edilip, annelik cihetinin öncelikli oluşundan olmadığını gösterir. Zira eğer anne tarafı ağır basacak olsaydı, o zaman anne tarafından olan hem erkekler hem de kadınlar baba tarafından olan erkek ve kadınlara tercih edilecekti. Erkekleri ittifakla tercih edilmediğine göre, kadınları da öyle olacaktır. Aralarında ayırımı gerektirecek bir fark yoktur.

Yine şer'î esaslar ve kâideler miras, nikâh velâyeti, ölüm velâyeti vb. konularda babanın akrabalarının tercih edileceğini göstermektedir ve hiçbir hükümde annenin akrabalarının babanın akrabalarına tercih edildiği görülmemiştir. Dolayısıyla hidâne konusunda onları tercih

edenler, delilin gereği haricine çıkmış olur.

Doğrusu şudur: Anne sadece, kadınların çocuklara karşı daha şefkatli, terbiye konusunda daha tecrübeli ve sabırlı oldukları için tercih edilmiştir. Buna göre, babaanne anneanneden, baba bir kızkardeş anne bir kızkardeşten, hala teyzeden daha önce gelir. Nitekim İmam Ahmed iki rivâyetten birisinde bunu açıklamıştır. Yine buna göre babaanne, babanın babası üzerine, annenin babaya tercihi gibi tercih edilecektir.

Bu anlaşıldıysa diyebiliriz ki, bu furûu arasında çelişki bulunmayan düzenli ve istisnâsı olmayan bir esasdır. Akrabalık ciheti aynı olur ve derece de bir olursa, kadın erkek üzerine tercih olunur. Buna göre, kızkardeş erkek kardeşten, hala amcadan, teyze dayıdan, nine dededen önce gelecektir. Bu esasın çıkış yeri de annenin babaya tercih edilmesidir.

Eğer akrabalık ciheti farklı olursa, o takdirde babanın akrabalığı, annenin akrabalığına tercih edilecek ve baba bir kızkardeş, anne bir kızkardeşten, hala teyzeden, babanın halası teyzesinden... önce gelecektir.

İşte sağlıklı yaklaşım ve doğru kıyas budur. İslâm kadılarının efendisi Şüreyh de aynı şekilde hükmetmiştir. Nitekim Vekî, *Musannef*'inde Hasan b. Ukbe'den, o da Saîd b. el-Hâris'ten nakletmiştir ki: "Amca ile dayı, bir çocuk için Şüreyh'in huzurunda muhâkeme oldular. Şüreyh çocuğun amcaya ait olduğuna hükmetti. Dayısı: 'Ben ona kendi malımdan harcayacağım.' deyince, Şüreyh çocuğu bu kez ona verdi."

4 — Âlimlerin Bu Konudaki İhtilâfları:

Bu konuda başka türlü bir görüşe sahip olanlar, çelişkiden kendilerini kurtaramazlar. Misâli: Üç İmam ve bir rivayette Ahmed'in anneanneyi babaanneye tercih etmeleridir. Sonra İmam Şafiî zâhir mezhebinde, İmam Ahmed de kendisinden nakledilen beyanında: "Baba bir kızkardeş anne bir kızkardeşe tercih edilir." demişlerdir ve böylece kıyası terketmişlerdir. Ebu Hanife, el-Müzenî ve İbn Süreyc ise kıyası bozmayarak: "Anne bir kızkardeş baba bir kızkardeşe tercih edilir. Çünkü o anne ile, baba bir kızkardeş ise baba ile yaklaşmaktadır. Anne babaya tercih edilince, onun kanalıyla yakın olanlar da, baba vasıtasıyla yakın olanlara tercih edilir." demişlerdir. Ancak bunların tenâkuzu öncekilerinkinden daha da büyüktür. Şöyle ki: Birinci görüş sahipleri, babanın yakınlığını annenin yakınlığına tercih etme konusundaki usul ve kıyas doğrultusunda yürümüşler ve anneanne ile babaanne konusunda onlara muhalefet etmişlerdir. Bunlar ise iki yerde kıyası terketmişler ve şerîatın arka plâna attığı yakınlığı öne geçirmişler; öne

geçirdiği yakınlığı da arka plâna atmışlardır. Her yerde tercih de etmemişler, aynı olmalarına rağmen bir yerde öne alınışlar, başka bir yerde arka plâna atmışlardır. Meselâ, İmam Şafiî'nin, mezheb-i cedîdinde, baba bir kızkardeşi anne bir kızkardeşe tercih ederken, teyzeyi halaya tercih etmesi böyledir: Anneannenin babaanneye tercihi konusundaki kıyası muttarid (düzenli) kılmış ve bunun neticesinde anne bir kızkardeşle teyzenin, baba bir kızkardeşle halaya tercihi gerekmiştir. Aynı şekilde İmam Ahmed'in tâbilerinden, teyzeyi halaya tercih edenler de, baba bir kızkardeşi anne bir kızkardeşe tercih etmişler ve çelişkiye düşmüşlerdir. Nitekim Kadı (İsmail) ile arkadaşları ve İbn Kudâme'nin sözleri böyledir.

Burada şöyle denilebilir: Teyze anne kanalıyla, hala da baba kanalıyla yakın olmaktadır. Annenin babaya tercih edilmesi gibi, onun kanalıyla yakın olanlar da tercih edilirler. Hz. Peyganber'in (s.a.) de beyan buyurduğu gibi; "Teyzenin anne yerinde olması" konuya daha da açıklak getirir. Hala ise baba yerinde olur.

Cevap: Daha önce, annenin babaya tercih sebebinin anneliğin daha güçlü olduğunu ve anne tarafından öncelikli oluşu olmadığını, aksine onun kadın oluşu olduğunu izah etmiştik. Buna göre bir hala ile bir teyzenin mevcudiyeti durumunda bakıyoruz: Hidâne konusunda annenin tercihini gerektiren mâna (kadınlığı) her ikisinde de vardır. Ayrıca hala iki akrabalıktan daha güçlüsü olan baba tarafından yakın olmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.), Hz. Hamza'nın kızını teyzesine verip: "Teyze annedir." buyurması, ona karşı aynı derecede baba tarafından başka bir tâlibin bulunmaması sebebiyledir.

İtiraz sürdürülerek şöyle denilebilir: "Çocuğun halası vardı ve o, Hamza'nın kız kardeşi Safiyye bt. Abdulmuttalip'ti, o sırada Medine'de mevcuttu. Hicret etmiş, Hendek savaşına katılmış, içinde bulunduğu kale etrafında dolaşan bir yahudiyi öldürmüştü. Hz. Ömer'in halifeliği zamanına kadar da yaşamıştı. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.) teyzeyi ona tercih etmiştir. Bu durum, anne tarafının, baba tarafına tercihine delâlet eder."

Cevap: Bu ancak Hz. Safiyye'nin talepte bulunması ve çocuğun kendisine verilmesini istemesi ve buna rağmen Hz. Peygamber'in (s.a.) onun lehine hükmetmeyip teyzeyi ona tercih etmesi durumunda, sizin söylediğinize bir delil olabilir. Çocuğa bakmaktan âciz oluşundan dolayı onun kendisine verilmediği de düşünebilir. Çünkü Hz. Safiyye H. 20 senesinde yetmiş üç yaşında vefat etmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in (s.a) hükmü sırasında elli küsür yaşlarında olur. Dolayısıyla çocuğa

bakmaktan âciz olduğu için onu terketmiş, alabileceği halde istememiş olması muhtemeldir. Hidâne kadının hakkıdır, terkettiği zaman diğerlerine intikâl eder.

Kısaca, hadis teyzenin halaya tercihine, ancak ve ancak Hz. Safiyye'nin yeğenini talep ettiği, onun bakımını üstlenmeyi istediği, buna rağmen Hz. Peygamber'in (s.a) teyzeyi ona tercih ettiği sabit olursa delâlet eder. Böyle bir durum da yoktur.

Bu çelişkilerden birisi de şudur: İmam Mâlik, anneanneyi babaannneye tercih edince, bundan sonra da teyzeyi babaya ve babaanneye tercih etmiştir. Onun tâbileri de teyzenin teyzesinin bunlara (baba ve babaanne) tercihi konusunda ihtilâf etmişlerdir. İki vecihten birisine göre: Teyzenin teyzesi bizzat çocuğun babası ve babaannesine tercih edilir. Bu son derece uzaktır. Ne kadar uzak da olsa annenin akrabaları bizzat baba ve onun yakınları üzerine nasıl tercih edilebilir? Kaldı ki baba ve onun akrabaları çocuklara karşı, annenin akrabalarından daha şefkatlidirler ve onun çıkarlarını daha iyi gözetirler. Çünkü çocuğun onlarla hiçbir ilgisi yoktur, kendilerine de nisbet edilmez ve ondan tamamen yabancıdırlar. Çocuğun neşebi ve velâyeti baba tarafından olan akrabalarına aittir. Onlar daha çok hak sahibidirler. Zira çocuğun âkilesidirler ve cumhur ulemaya göre nafakasından da sorumludurlar. Aralarındaki akrabalık ne kadar uzak da olsa, asabe yoluyla aralarında miras câridir. Annenin akrabalığı ise böyle değildir. Bunlar onun akrabalığında sözkonusu değildir. Aralarındaki miras durumu ise, ancak anneleriyle furûundan ilk derece yani oğulları arasında sözkonusudur. Bu durumda bu akrabalık nasıl olur da, bizzat baba ve onun tarafından olan yakınlarına tercih edilebilir? Özellikle de teyzenin teyzesinin bizzat babaya ve babaanneye tercih edileceğini söylemek nasıl mümkün olabilir? Bu söz şer'î esaslar ve kâidelerle asla bağdaşmaz. Bunun bir benzeri de, iki rivâyetten birisinde İmam Ahmed'den gelen; "anne bir kızkardeş ile teyzenin de babaya tercih edileceği" şeklindeki görüştür. Bu da son derece uzak ve kıyasa muhâliftir.

Bu görüşün delili şudur: "Her ikisi de, babaya tercih edilen anne vasıtasıyla yakındırlar, dolayısıyla babaya tercih olunurlar."

Bu doğru değildir. Çünkü anne, baba ile aynı derecede olunca, hidâne konusunda daha becerikli, daha sabırlı ve daha muktedir olması sebebiyle bir imtiyaz kazanmış ve babadan önce bu hak kendisine verilmiştir. Baba ile birlikte anne bir kızkardeş ve teyzenin durumu öyle değildir. Çünkü aralarında yakınlık bakımından eşitlik yoktur. Bir çocuğa babasından daha yakın hiç kimse yoktur. Bu durumda, baba üzerine

karısının kızı ya da kızkardeşi nasıl tercih edilebilir? Allah (c.c.), bunlara çocuğa karşı babasının şefkatinden daha mı çok şefkat vermiştir?

Sonra İmam Ahmed'in tâbileri, imamın sözünün yorumu hususunda üç vecih olarak ihtilâf etmişlerdir:

1 — İmam onu, "kadınlığı" sebebiyle baba üzerine tercih etmiştir. Buna göre hidâne konusunda kadınlar bütün erkeklere tercih edilirler. Yukarı doğru teyzenin teyzesi, teyzenin teyzesinin teyzesi, kızkardeşin kızı babaya tercih edilir.

2 — Teyze ve anne bir kızkardeş baba tarafından yakın değillerdir. Bunlar hidâne hakkına sahip kimselerdir. Şu halde hidâne hakkına sahip kadınlar, bütün erkeklere tercih edilirler. Ancak baba vasıtasıyla yakın olan kadınlar bundan hariçtirler. Onlar babaya tercih olunmazlar. Çünkü bu kadınlar babanın furûu olmaktadırlar.

Bu vecihe göre babaanne, kızkardeş ve hala, babaya tercih olunamamakta, anneanne, teyze ve anne bir kızkardeş ise tercih olunmaktadır. Bu da son derece zayıftır. Zira anne tarafından olan uzak akrabaların babaya ve babaanneye tercihini gerektirmektedir. Bilindiği üzere baba, baba bir kızkardeşe tercih edildiğine göre, anne bir kızkardeşe öncelikli olarak tercih edilmesi gerekir. Çünkü baba bir kızkardeş, anne bir kızkardeşten önce gelmektedir. Dolayısıyla bizzat babaya nasıl tercih edilebilir? Bu açık bir tenâkuzdur.

3 — Anne tarafından olan kadınlar babaya, annelerine ve baba tarafından olan diğerlerine tercih edilirler. Bu görüştekiler diyorlar ki: Bir adamla aynı derecede olan her kadın, o adama tercih olunur. Kadın tarafından yakın olan, erkek tarafından yakın olana tercih edilir. Aynı derecede olan anne, babaya tercih olunduğu için, anne bir kızkardeş baba bir kızkardeşe, teyze de halaya tercih edilmiştir.

Bu üç görüş, Ebu'l-Berekât İbn Teymiye'nin *Muharrar*'ında kaleme aldığı ve İmam Ahmed'in beyanını bu üç ihtimale indirgediği malûmatın bir arzıdır. Bu rivâyet İmamın, "baba bir kızkardeşin anne bir kızkardeşe ve teyzeye; babanın teyzesinin annenin teyzesine tercih edileceğine" dair olan beyanlarına ters düşmektedir. el-Hırakî, *Muhtasar*'ına bundan başkasını da almamıştır. Sahih olan da budur. O (ihtimalleri) İbn Akîl, anneanne ile babaanne hakkındaki iki rivâyetten tahrîc etmiştir. Ancak imamın beyanı, el-Hırakî'nin zikrettiğidir. *el-Muharrar* yazarının naklettiği rivâyet ise zayıftır ve tercihe şâyan değildir. Bu yüzden de onun furûu ve neticeleri daha da zayıftır. Oysa ki İmam Ahmed'in mezhebindeki diğer beyanları böyle değildir.

İmam Ahmed'in bazı tâbileri bu konuyla ilgili bir kâide koymuşlar ve:

"Her bir asabe kendisinden daha uzak olan kadınlara tercih edilir, kendisinden daha yakın olan kadınlardan da sonra gelir. Ayrı derecede olmaları durumunda da iki vecih vardır." demişlerdir. Bu kâideye göre baba, babaanneye, anneanneye ve beraberinde olan kimselere tercih edilir. Erkek kardeş, kızına ve halaya tercih edilir. Amca, babanın halasına tercih edilir. Babaanne babanın dedesine tercih edilir. Babanın babasına tercihinde iki vecih vardır. Baba bir kızkardeşin, baba bir erkek kardeşe tercihinde iki vecih vardır. Halanın amcaya tercihinde iki vecih vardır.

Doğrusu: Aynı derecede olmaları durumunda kadının tercih edilmesidir. Nitekim aynı derecede olan anne ve babadan, anne tercih edilmektedir. Aynı derecede bulunan erkeğin, kadına tercihinin bir anlamı yoktur. Eşitlik yanında, kadında çocuğun bakılıp yetiştirilmesi, terbiye edilmesi konusunda tercihini gerektirecek güçlü sebepler vardır.

Erkek kardeşle kızkardeşin kızları hakkında ihtilâf edilmiştir. Acaba bunlar, teyze ve halalara tercih edilebilir mi? Yoksa aksi mi olur? İki vecih vardır: Yaklaşımları şöyle: Teyze ve hala, anne ve babaya kardeş olmaları vasıtasıyla yakın olurlar. Kız ve erkek kardeşlerin kızları ise babaya, onun çocuğu olmaları yoluyla yakın olurlar. Kardeş kızlarını tercih edenler, oğul olmanın kardeş olmadan üstün olduğunu gözönünde tutmuştur. Ama bu yaklaşım güzel değildir. Aksine doğru olan, iki sebepten dolayı hala ve teyzenin kardeş kızlarına tercih edilmeleridir:

Birincisi: Bunlar çocuğa, kardeşinin kızlarından daha yakındır. Çünkü hala babasının kızkardeşidir. Kardeşin kızı ise babasının oğlunun kızıdır. Aynı şekilde teyze de annesinin kızkardeşi iken, anne ya da baba bir kızkardeş, anne ya da babasının kızının kızıdır. Dolayısıyla hala ve teyzenin çocuğa bu bakımdan daha yakın olduklarında bir kuşku yoktur.

İkincisi: Eğer bu görüşte olanlar, prensiplerine istisnâ getirmezlerse, o takdirde kızkardeşin kızının kızını —ne kadar aşağıya inerse insin— anne yerinde olan teyzeye tercihi gibi asla önüne duramayacağı bir neticeye ulaşacaklardır ki, bu son derece yanlıştır. Eğer bu sadece kızkardeşin kızına tahsis edilecek olsa, o zaman da çelişki olacaktır.

İmam Ahmed'in tâbileri, dede ile baba bir kızkardeşten hangisinin daha öncelikli olduğu konusunda da ihtilâf etmişlerdir. Mezhep "dedenin baba bir kızkardeşten daha önce geleceği" şeklindedir. Kadı (İsmail) el-Mücerred'de, "baba bir kızkardeşin daha öncelikli olduğuna dair bir vecih" bulunduğunu nakletmiştir. Bu daha önce geçen İmam Ahmed'in beyanı üzerine tâbilerince yapılan üç tevilden (ihtimal) birisine göre vâriddir.

Önce geçen esasın doğruluğunu açıklayan hususlardan birisi de

onların şöyle demeleridir: "Anneler ve onların cihetinden olanlar bulunmadığı zaman hidâne asabeye intikâl eder ve sırayla mirasta olduğu gibi en yakın olanlar diğerlerine tercih olunurlar." Bu kıyasa uygundur. Onlara şöyle denilebilir: Peki buna karabet (yakınlık) konusunda da uyup, asabede yaptığınız gibi, güçlü ve ağır basan yakınlığı zayıf ve mercûh olan yakınlık üzerine tercih etseydiniz ya!

Yine, size göre kızkardeşler hakkında sahih olan onlardan, önce anne baba bir olanlar, sonra baba bir olanlar, daha sonra da anne bir olanlar tercih olunurlar. Bu doğrudur, usûle ve kıyasa da uygundur. Ancak buna annenin yakınlığının babanın yakınlığı üzerine ekleneceği şeklindeki sözleri ilâve edilince tenâkuz doğmakta ve o çelişkili problem arzeden ferî meseleler ortaya çıkmaktadır. Yine; baba ve dedenin annelerinin, teyze ve anne bir kızkardeş üzerine tercih edileceğini söylemişlerdir ki, doğru ve şer'î esaslara uygun olan da budur. Ancak bu, annenin annelerini babanın anneleri üzerine tercih etmeleriyle çelişkilidir. Yine teyze ile anne bir kızkardeşin baba üzerine tercihiyle de çelişki arzeder. Nitekim İmam Ahmed'den gelen bir rivâyet ile İmam Şâfiî'nin kadîm kavli öyledir. Şüphesiz bu görüş esasa (asıl) daha uygundur. Ancak usûl kâidelerine kıyasla son derece uzaktır. Yine bu görüşlerine istisnâ getirmeleri durumunda anne bir kızkardeşlerin, baba bir kızkardeşlere tercihi gerekecektir. Nitekim Ebu Hanife, el-Müzenî ve İbn Süreyc bunu benimsemişlerdir. Yine istisnâ getirmeme neticesinde teyzenin kızının baba bir kızkardeşe tercihi gerekecektir ki, Züfer de bunu almıştır. Bu aynı zamanda Ebu Hanife'den de rivâyet edilmiştir. Ancak Ebu Yusuf bunu iyi bulmamış ve çoğunluk ulema gibi, baba bir kızkardeşi tercih etmiş, Ebu Hanife'nin görüşünün de böyle olduğunu söylemiştir.

Yine esaslarının teşmilinden teyze ile anne bir kızkardeşin babaanneye tercihi gerekecektir. Bu son derece uzak ve zayıftır. Züfer bunu benimser. Ebu Hanife'nin talebelerini sakındırdığı ve: "Züfer'in kıyaslarını almayınız. Eğer onun kıyaslarını alırsanız helâlı haram, haramı da helâl kılmış olursunuz." dediği kıyaslardan birisi de budur.

İmam Ahmed'in tâbilerinden bazıları hidâne bahsini bir kâide içine yerleştirmeye çalışmışlar ve bununla çelişkiden kurtulabileceklerini sanmışlar ve şöyle demişlerdir: Hidâne konusunda itibar önce anneliğe, sonra babalığa, daha sonra da mirasadır. Bu yüzdendir ki baba bir kızkardeş, anne bir kızkardeş ile teyzeye tercih olunur. Çünkü varis olma bakımından onlardan daha kuvvetlidir. dördüncü olarak da "idlâ" yani yakın olma, intisab etmedir. Bu yüzden de teyze halaya tercih olunur.

Çünkü teyze anne aracılığıyla, hala ise baba aracılığıyla yakın olmaktadır.

el-Müstev'ib yazarının tuttuğu bu yola göre, hidâne için sebep olmak üzere sırası ile şu dört şey zikredilmiştir: Annelik, babalık, miras ve idlâ.

Bu yol da çelişkileri ve şer'î kaidelerden uzaklaşmayı artırmaktan başka bir işe yaramamıştır ve yolların en kötülerinden birisidir. Bu yolun fesadı, sakat neticeleri gerektirmesi ile anlaşılmaktadır. Çünkü eğer anneliğin babalığa tercihinden, anne cihetinden olanların babaya ve baba cihetinden olanlara tercihi kastediliyorsa, o takdirde daha önce zikri geçen ve yanlışlığı ifade edilen, anne bir kızkardeşle, teyzenin kızının baba ve babaanne üzerine; teyzenin hala üzerine; annenin teyzesinin baba ve babaanne üzerine; anne bir kızkardeş kızlarının babaanne üzerine tercihleri gerekecektir.

Eğer; annenin bizzat kendisi baba üzerine tercih edilir demeyi kastetmişse bu doğrudur. Ancak bu tercihe esas olan husus nedir? Anne ve anne cihetinden olanların babaya ve baba cihetinden olanlara öncelikli oluşları mıdır? Yoksa erkekle aynı derecede olması durumunda, anne ve anne cihetinden olanların kadınlığı mıdır ve erkekle aynı derecede olan her kadın, babanın yakınlığının annenin yakınlığına tercihiyle birlikte, o erkek üzerine tercih mi edilir? Doğru olan bu ikincisidir ki, daha önce geçmişti.

Yine aynı şekilde "sonra miras" sözüyle "mirasta önce gelen herkes hidânede de önce gelir" demeyi kastediyorsa, doğrudur. Bu kâidenin çalıştırılması, babanın yakınlığının annenin yakınlığı üzerine tercihini gerektirir; çünkü babanın yakınlığı mirasta annenin yakınlığından önce gelir. Netice olarak da kızkardeşin hala ve teyze üzerine tercihi gerekir.

"Bu yüzdendir ki; baba bir kızkardeş anne bir kızkardeş ve teyze üzerine tercih olunur. Çünkü vâris olma bakımından onlardan daha güçlüdür." sözü hakkında ise şöyle denilir: Hayır! Onun tercihi vâris olma bakımından daha güçlü oluşundan değildir. Eğer öyle olsaydı asabe olanlar, hidâne konusunda kadınlardan daha çok hak sahibi olurlardı. Neticede (asabe olan) amca, teyze ve haladan daha önce gelirdi ki, bu yanlış bir neticedir.

Konuyla ilgili olarak *el-Muğnî*'de başka bir kâide geliştirilmiştir. Erkeklerle kadınların bir araya gelmeleri durumunda hidâne hakkının öncelikle kime ait olduğunu beyana dair açtığı fasılda İbn Kudâme şöyle demiştir:

"Hidâne konusunda hepsinden önce anne, sonra da yukarı doğru annenin anneleri gelir. Bir önceki bir sonrakine tercih olunur. Çünkü

hepsi de kadındırlar ve hepsi de anne yerindedirler. İmam Ahmed'den; babaanne ile annelerinin anneanneye tercih edileceğine dair bir rivâyet vardır. Bu rivâyete göre, baba daha önceliklidir. Çünkü babaanne ve anneleri çocuğa baba ile bağlanmaktadırlar. Bu durumda baba, anneden sonra gelecektir. Babadan sonra da babanın yukarı doğru anneleri gelecektir. Birinci zikrettiğimiz görüş, (Hanbelî) imamlarımız arasında meşhur olanıdır. Öncelik sırasıyla anneye, sonra annelerine, sonra babaya, sonra annelerine, sonra dedeye, sonra annelerine, sonra babanın dedesine, sonra onun annelerine —isterse vâris olmasınlar— aittir. Çünkü bunlar hidânede hakları bulunan bir asabeyle çocuğa bağlanmaktadırlar. Annenin babasının annesi ise böyle değildir. İmam Ahmed'den bir başka rivâyet daha vardır: Ona göre anne bir kızkardeşle teyze, babadan daha önce gelirler. Anne-baba bir kızkardeş hem babadan, hem anne bir kızkardeşle teyzeden, hem de bütün asabeden önce gelir. Mezhep içerisinde meşhur olan birincisidir. Babalar ve anneler yoksa, hidâne hakkı kızkardeşlere intikâl eder: Önce anne-baba bir kızkardeş gelir. Sonra sırasıyla baba bir kızkardeş, sonra da anne bir kızkardeş gelir. Kızkardeş erkek kardeşe tercih edilir. Çünkü kızkardeş, hidâne hakkı bulunan bir kadındır. Dolayısıyla aynı derecede olan erkek üzerine tercih olunur. Annenin baba üzerine; babaannenin babanın babası üzerine; her ninenin kendi derecesinde bulunan dede üzerine tercih edilmesi gibi. Çünkü kadın hidâneyi yalnız başına üstlenir. Erkek ise yalnız başına üstlenemez.

Bir vecih daha vardır ki, ona göre erkek kardeş kızkardeş üzerine tercih olunur. Çünkü erkek kardeş doğrudan asabedir. Daha uygun olanı birinci görüştür.

Anne-baba bir, ya da baba bir kızkardeşin dede üzerine tercihinde iki vecih vardır. Kızkardeşin bulunmaması durumunda sırayla önce anne-baba bir erkek kardeş, sonra baba bir erkek kardeş, sonra da bunların oğulları gelir. Zikrettiğimiz sebepten dolayı anne bir erkek kardeşin hidâne hakkı yoktur.

Bunlar da bulunmadığı zaman, sahih olan görüşe göre hidâne teyzelere intikâl eder. Bunların sırası da kızkardeşlerin sıralaması gibidir. Dayıların hidâne hakları yoktur. Teyzeler de bulunmadığı zaman halalara geçer. Halalar, kızkardeşlerin erkek kardeşlere tercih edilmeleri gibi, amcalar üzerine tercih olunurlar. Sonra sırasıyla anne baba bir amca ile baba bir amca gelir. Anne bir amcanın hidâne hakı yoktur. Sonra bunların oğulları gelir.. Sonra el-Hırakî'nin kavline göre, babanın teyzelerine intikâl eder. Diğer bir kavle göre de, annenin teyzelerine intikal eder. Sonra babanın halalarına geçer. Annenin halalarının hidâne

hakları yoktur. Çünkü onlar annenin babası vasıtasıyla bağlanırlar. Annenin babasının ise, hidânede hakkı yoktur. Aynı derecede hak sahibi iki ya da daha fazla kişinin bulunması durumunda çocuğun kime ait olacağını belirtmek için kur'aya başvurulur." İbn Kudâme'nin nakli işte budur.

Bu, daha önce belirttiklerimiz içerisinde en iyi olanıdır. Ancak burada, yukarı doğru çıksa bile annenin anneleri, baba ve anneleri üzerine tercih edilmektedir. Eğer bu kâide çalıştırılacak ve anne cihetinden olanlar baba cihetinden olanlara tercih edilecek olursa, o takdirde daha önce zikri geçen yanlış neticeler ortaya çıkacaktır. O böyle yapmamıştır. Eğer baba cihetinden olan bazılarını anne cihetinden olan bazılarına tercih edecek olursa —ki öyle yapmıştır— bu kez de aradaki farkın ve tercih sebebinin (illet) ne olduğu sorulacaktır.

Yine İbn Kudâme'nin ortaya koyduğu kâidede, hidâne hakkı anne bir kızkardeş için mevzu bahis olduğu halde anne bir erkek kardeşin hidâne hakkı bulunmamaktadr. Halbuki ikisi de aynı derecededir ve her açıdan ikisi de eşittir. Eğer bu durum onun erkek, diğerinin kadın olduğu için ise, bu asabe olan diğer bütün erkeklerin durumu ile bozulur; öyle olmadığı anlaşılır. Eğer asabeden olmadığı içindir; hidâne asabeden olmayan hiçbir erkek için sözkonusu değildir, denilirse, o zaman da şöyle denilir: Peki hidâneyi her açıdan kendileriyle aynı derecede yakın olan erkekler bulunduğu halde zevilerhamdan olan kadınlara nasıl tahsis ediyorsunuz? Bu durumda esas olarak ya "kadınlığı" alıp erkeklere hidâne hakkı tanımazsınız; ya da "miras" durumunu alır vâris olmayanların hakkı yoktur, dersiniz veyahut "yakınlığı" alır ve neticede anne bir kardeşle dayı ve annenin babasını mahrum etmezsiniz; yahut da "asabeliği" alır ve asabe olmayan hiçbir kimseye hidâne hakkı tanımazsınız.

Burada bir şık daha kaldı ki, o da bizim görüşümüzdür. O da "erkeklerde asabeliğe, kadınlarda yakınlığa itibar etmektir" derseniz, cevaben şöyle denilir:

Bu durum velâyet ve miras ahkâmına aykırıdır. Hidâne çocuk üzerinde bulunan bir velâyettir. Eğer siz onu velâyet olarak kabul ederseniz, baba ve dedeye tahsis etmelisiniz. Yok miras telakkisinden hareket ederseniz, onu vâristen başkasına vermemelisiniz. Her ikisi de hem sizin hem de diğer bütün âlimlerin görüşlerine aykırıdır.

İbn Kudâme'nin ifadesinde yine; aşağı doğru ne kadar inse de kardeşin oğlunu anne yerinde olan teyze üzerine tercih sözkonusudur ki, son derece uzaktır ve ashâbın çoğunluğu kardeş çocuklarını sadece

.babanın babası ve halalardan sonra saymışlardır ki, doğrusu da budur. Zira teyze annenin kızkardeşidir ve çocuğa onun aracılığıyla bağlanmaktadır. Anne babadan önde gelir. Kardeş oğlu ise, baba vasıtasıyla olan kardeşle bağlanmaktadır. Bu durumda nasıl teyze üzerine tercih olunabilir? Aynı şekilde hala da babanın kızkardeşidir ve onun yarısıdır. Bu durumda babanın oğlunun oğlu, kızkardeşi (hala) üzerine nasıl tercih edilir?

Konuyu üstadımız Şeyhulislâm İbn Teymiye de bir başka kâide ile belirlemeye çalışmış ve şöyle demiştir: Hidâne konusunu en iyi şekilde belirleyebilmek için şöyle denilmelidir: Hidâne şefkat, terbiye ve yumuşaklık üzerine dayalı bir velâyet olduğuna göre buna en lâyık olanı, bu sıfatları en iyi şekilde kendisinde bulunduran kimselerdir ki, bunlar da çocuğun yakınlarıdır. Akrabalar içerisinde sırayla en yakın ve hidâne velâyetini üstlenmeyi ehil kılan vasıfları en iyi şekilde kendilerinde toplayan kimseler tercih edileceklerdir. İki ya da daha fazla kişinin bulunması durumunda, eğer dereceleri eşitse, kadınlar erkekler üzerine tercih edileceklerdir. Buna göre; anne babaya, nine dedeye, teyze dayıya, hala amcaya, kızkardeş erkek kardeşe tercih edileceklerdir. Eğer her ikisi de erkek ya da kadın iseler bu kez hak sahibi —aynı derecede iseler— kur'a ile belirlenecektir. Dereceleri farklı ise, eğer aynı cihetten iseler, çocuğa daha yakın olan kimse tercih edilecektir. Buna göre kızkardeş, kızına; teyze ebeveynin teyzesine; ebeveynin teyzesi dede ya da ninenin teyzesine; annenin babası olan dede, anne bir kardeşe tercih olunacaklardır. Doğrusu da budur. Zira hidâne konusunda babalık ve annelik ciheti kardeşlik cihetinden daha güçlüdür. "Anne bir kardeş tercih edilir. Çünkü o miras bahsinde annenin babasından daha güçlüdür." diyenler de olmuştur. Her iki vecih de İmam Ahmed'in mezhebindedir.

Üçüncü bir vecih daha vardır: O da, "Anne bir kardeşin asla hidâne hakkı yoktur. Çünkü asabeden değildir. Hidâne hakkı bulunan kadınlardan da değildir. Dayı da aynıdır." şeklindedir. Bu vecihin sahibi: "Dayının hidâne hakkı yoktur. Annenin babası ile annenin babasının annelerinin dayıdan daha öncelikli (evlâ) olduğunda tartışma yoktur." demiştir.

Eğer babanın yakınlığı ve annenin yakınlığı gibi iki ayrı cihetten iseler, meselâ hala ile teyzenin; baba bir kız kardeşle anne bir kızkardeşin; babaanne ile anneannenin; babanın teyzesiyle annenin teyzesinin bulunması gibi; iki rivâyetten birisine göre bunların hepsinde baba tarafından olanlar tercih olunurlar. Tabii bu aynı derecede olmaları ya da baba cihetininin çocuğa daha yakın olmaları durumunda böyledir.

Ama anne tarafı daha yakın, baba tarafı daha uzak ise, meselâ anneanne ile babanın babasının annesinin ve çocuğun teyzesiyle babasının teyzesinin durumu gibi, bu durumda iki tercih karşılaşmış olmakta, ancak çocuğa daha yakın olan, daha uzak olana nisbetle ona daha şefkatli ve merhametli olacağı için tercih edilecektir. Babanın yakınlığını tercih edenler, ancak annenin yakınlığı ile eşitliği durumunda tercihe gitmektedirler. Ama annenin yakınlığından daha uzak ise, bu durumda daha yakın olan anne ciheti tercih olunacaktır. Aksi takdirde, uzak olan babanın yakınlığını tercih durumunda, hiçbir kimsenin benimsemediği yanlış neticeler ortaya çıkacaktır.

Bu kâide (zâbıt) ile hidâne bahsinin bütün meseleleri kuşatılabilir ve şer'î kıyasa uygun neticeler alınır, istisnası yoktur ve şer'î esaslara uygunluk arzeder. Karşınıza çıkan hidâne ile ilgili her meselenin cevabını bu kâideden çıkarabilirsiniz ve hem de neticeler delilin gereği olur, kendi içerisinde çelişkilerden, usûl kıyasına ters düşmekten de uzak olur. Tevfik ancak Allah'tandır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) (zevceye hitaben): "Evlenmediğin sürece öncelikli olarak o sana aittir." buyurmasında, hidânenin annenin bir hakkı olduğuna delâlet vardır.

İmam Ahmed ve Mâlik'in mezhebinde fukaha, hidânenin çocuğa bakma durumunda olan kimsenin lehinde bir hak mı, yoksa aleyhinde bir görev mi olduğu konusunda iki görüşe ayrılmışlardır.

Bunun üzerine şu neticeler kurulur:

Birincisi: Hidâne hakkına sahip olan kimsenin düşürmesi ile bu hak kendisinden düşer mi, düşmez mi? İki görüş vardır.

İkincisi: Eğer lehine bir haktır dersek, hidâne süresince ücret karşılığı olmaksızın hizmet yükümlüğü olmayacaktır. Eğer bir görevdir dersek, karşılıksız hizmette bulunması gerekecektir. Eğer çocuğa bakacak kimse (hâdın) fakirse, o zaman her iki görüşe göre de ücret alma hakkı olacaktır.

Üçüncüsü: Anne hidâneyi babaya bağışladığı zaman, eğer lehine bir haktır diyorsak, hibe bağlayıcı olacak ve bir daha rücû edemeyecektir. Eğer görevdir dersek, anne tekrar hidâne talebinde bulunabilecektir.

Bu mesele ile, satıştan önce şuf'a hakkının hibesi gibi henüz sabit olmamış şeyin hibesi —ki bu iki kavilden birisine göre bağlayıcı değildir— arasındaki fark şudur: Hidâne bahsinde, hidânenin sebebi mevcuttur. Dolayısıyla sanki mevcutmuş gibi olur. Aynı şekilde bir kadın bir aylık nafakasını kocasına bağışlarsa, o da bağlayıcı bir hibe olur ve dönemez. Bütün bunlar İmam Mâlik'in tâbilerinin sözleri ve neticeleridir. Doğrusu

hidâne; çocuğun ihtiyaç göstermesi, başka birisinin de bulunmaması durumunda annenin hem hakkı hem de görevidir. Anne ve çocuğun velisi, hidâne hakkının veliye nakledilmesi konusunda anlaşabilirlerse bu caizdir. Hz. Peygamber'in (s.a.) : (أنت أحق به) "=O öncelikli olarak sana aittir." ifadesinde hidânenin kadının lehine bir hak olduğuna delil vardır.

Hz. Peygamber'in "evlenmediğin sürece" ifadesi hakkında iki görüş olmak üzere ihtilâf edilmiştir: Acaba bu gerekçelendirme (ta'lîl) midir, yoksa süre belirlemek (tevkît) için mi söylenmiştir? Bu ihtilâfa göre şu durum ortaya çıkar: Kadın evlense ve hidâne hakkı düşse, fakat sonra boşansa, acaba hidâne hakkı tekrar döner mi?

Eğer bu ifade "ta'lîl" içindir denilecek olursa, o takdirde hidâne hakkı geri dönecektir. Çünkü hüküm bir illetten dolayı sabit olursa, o illetin zâil olmasıyla o hüküm ortadan kalkar. Hidâne hakkının düşmesinin illeti evliliktir. Eğer kadın boşanırsa bu illet zâil olmaktadır, dolayısıyla hükmü de ortadan kalkacaktır. Bu çoğunluk fukahanın görüşleridir. Bunlar arasında İmam Şafiî, Mâlik, Ebu Hanîfe de vardır.

Sonra bunlar da kendi aralarında ihtilâf etmişlerdir: Şayet talâk ric'î talâk olursa, acaba kadının hidâne hakkı sadece talâkın verilmiş olmasıyla düşer mi, yoksa iddetin bitmesine mi bağlıdır? Yine iki görüş vardır. Her ikisi de İmam Ahmed ve Şâfiî'nin mezhebinde mevcuttur.

Birincisi: Sadece talâkın verilmiş olmasıyla hidâne hakkı döner. Şâfiî mezhebinin zâhir görüşü de böyledir. İkincisi: İddet dolmadıkça hidâne hakkı dönmez. Bu da İmam Ebu Hanife ve Müzenî'nin görüşleridir. Bütün bunlar "evlenmediğin sürece" ifadesinin "ta'lîl" kabul edilmesi esasına binaendir. Bu çoğunluk fukahanın görüşleri olmaktadır.

İmam Mâlik ise, mezhebinde meşhur olan kavle göre: " Kadın evlenir ve zifaf da gerçekleşirse, hidâne hakkı bir daha dönmez, isterse daha sonra boşanmış olsun." demiştir. Tâbilerinden bir kısmı İmam'ın bu sözünün hadisteki "evlenmediğin sürece " ifadesinin "tevkît" yani süre belirlemek için olduğu esasına binaen söylenmiş olduğunu belirtmişlerdir. Yani bu sözün anlamı "Hidâne hakkın evleneceğin zamana kadar geçerlidir." demektir. Evlendiği zaman hidâne hakkı vakti biter, dolayısıyla vakti bittikten sonra da bir daha dönmez. Nitekim çocuğun büluğa ermesi ve böylece bakıma ihtiyacı kalmaması sebebiyle de hidâne vakti dolmakta ve hak sona ermektedir. İmam Mâlik'in tabilerinden Muğîre ve İbn Ebî Hâzim ise diğer çoğunluk fukahanın görüşleri doğrultusunda "Kocası kendisinden ayrıldığı zaman hidâne hakkı geri döner." demişlerdir. Çünkü, kadının hidâne hakkını gerektiren şey çocuğa olan özel yakınlığıdır. Bu yakınlıkla, nikâh engeli teâruz

halindedir. Zira nikâh çocuğun ihmale uğramasını, kadını çocuk ve onun çıkarlarıyla uğraşmak yerine, yabancı olan kocanın hukuku ile meşgul olmasını, çocuğun akrabası olmayan bir kimsenin nimetleri içerisinde büyütülüp terbiye edilmesini gerektirecek ve bu durum çocuğun akrabaları üzerinde bir minnet ve zillet hissi doğuracaktır. İşte böylesi bir nikâh ölüm veya talâk (ayrılık) yolu ile son bulduğunda "mâni" zâil olacak ve hidâne hakkını gerektiren şey ise devam edecektir, dolayısıyla da eseri üzerine terettüp edecektir. Bu durum küfür, kölelik, fâsıklık, göçebelik (*bedv*) gibi sebeblerle hidâne hakkı ortadan kalkan herkes için sözkonusudur. Mâni ortadan kalktığı zaman hidâne hakları geri döner. Nikâh ve ayrılık durumu da aynı şekildedir.

Hidâne hakkının sadece ric'î talâkla veya iddetin bitmesine bağlı olması şeklindeki ihtilâf, ric'î talâkla boşanan kadının tüm hükümlerde zevce kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Zira koca ile aralarında birbirlerine vâris olmaları sözkonusudur. Koca ric'î talâkla boşadığı karısına zıhar ve îlâda bulunabilmektedir; üzerine onun kızkardeşini, veya hala ya da teyzesini alması, yine kendisinden başka ayrıca dört kadınla evli olması haram olmaktadır. Bütün bunlar ric'î talâkla boşanmış kadının hâlâ zevce olduğunu göstermektedir. İşin bu tarafını göz önünde bulunduran kimselere göre, hidâne hakkı iddet bitip tamamen ayrı düşmedikçe, sadece ric'î talâkla boşanmış olmakla geri dönmez.

Sadece boşanmış olmakla hidâne hakkının döneceği görüşünde olanlar ise şöyle demektedirler: "Koca, boşamakla kadını yatağından ayırmıştır, artık kadın lehine koca üzerinde yanında geceleme (*kasm*) hakkı ve kocaya ayıracağı bir meşguliyeti kalmamıştır. Hidâne hakkının düşmesini gerektiren illet, talâk ile ortadan kalkmıştır.

Bu görüş eş-Şeyh'in (İbn Kudâme) el-Muğnî'de tercih etmiş olduğu görüş olmaktadır. Hırakî'nin sözünün zâhiri de böyledir. Çünkü o, "Anne evlendiği zaman, çocuk kendisinden alınır ve sonra boşanırsa, hidâne hakkına tekrar geri döner." demektedir.

"Evlenmediğin sürece" ifedesi hakkında yine ihtilâf edilmiş ve bundan maksadın sadece akit mi, yoksa zifafla birlikte akit mi olduğu tartışılmıştır. Bu konuda da iki vecih bulunmaktadır. Birincisi: Sadece akitle hidâne hakkı düşer şeklindedir. Bu İmam Şafiî ve İmam Ebu Hanife'nin görüşleridir.Çünkü akitle koca kadından istifade hakkına, kadının çocuk bakımı menfaatine sahip olur. İkincisine göre; zifaf gerçekleşmedikçe hidâne hakkı düşmez. Bu da İmam Mâlik'in görüşüdür. Zira kadının çocuk bakımına fırsat bulamaması ancak zifafla gerçekleşir. Hadis her ikisine de muhtemeldir. Uygun olanı, hidâne hakkının nikâh

akdiyle birlikte düşmüş olmasıdır. Çünkü nikâhla birlikte kadın, kendisini zifafa hazırlamak ve çocukla ilgilenememek gerekli hazırlıklar yapmak gibi bir durum içerisindedir. Bu çoğunluk ulemanın görüşleri olmaktadır.

5 — Hidâne Hakkının Evlilik Sebebiyle Düşeceği Hakkındaki İhtilâflar:

Nikâhla hidâne hakkının düşmesi konusunda dört görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Bu hak mutlak olarak düşer; çocuğun erkek veya kız olması arasında bir fark yoktur. Bu görüş İmam Şâfiî, Mâlik, Ebu Hanife ve meşhur alan rivâyette İmam Ahmed'e aittir. İbnu'l-Münzir: "Kendisinden ilim aldığım herkes bu konu üzerinde icma etmişlerdir. Kadı Şüreyh de böyle hükümde bulunmuştur." demiştir.

İkinci görüş: Hidâne hakkı evlilikle hiçbir şekilde düşmez.Hidâne konusunda, kocası olmayan kadınlarla kocaları bulunan kadınlar arasında fark yoktur. Bu görüş Hasan el-Basrî'den nakledilmiştir Bu aynı zamanda Ebu Muhammed b. Hazm'ın da görüşü olmaktadır.

Üçüncü görüş: Eğer çocuk kız ise hidâne hakkı annesinin evlenmesiyle düşmez. Eğer erkek ise düşer. Bu görüş iki rivâyetten birisinde İmam Ahmed'e aittir. Mühennâ b. Yahyâ eş-Şâmî rivâyetinde bunu beyan etmiş ve şöyle demiştir: Anne evlenir ve oğlu da küçük olursa kendisinden alınır. Kendisine: "Kız çocuğu da erkek çocuğu gibi midir?" diye soruldu. O: "Hayır! Kız çocuğu yedi yaşına kadar annesiyle beraber kalır." dedi. Bu rivâyete göre, kız çocuğu annesinin yanında yedi yaşına kadar mı, yoksa ergenlik çağına (*bülûğ*) kadar mı kalır? Yine iki rivâyet sözkonusudur: İbn Ebî Mûsâ: "Ahmed'den 'Anne evlenmiş olsa bile, bülûğ çağına gelinceye kadar, kız çocuğu üzerinde hidâne hakkına öncelikli olarak sahiptir.' rivâyeti vardır." demiştir.

Kadın çocuğun sülalesinden birisiyle evlenirse, hidâne hakkı düşmez. Sonra bu görüş sahipleri de üçe ayrılmışlardır: 1) İmam Ahmed'in tâbilerinin sözlerinin zâhiri olduğu üzere, aranan şart, sadece kocanın çocuğun sülalesinden olmasıdır. 2) Kocanın aynı zamanda, çocuğa nikâh düşmeyecek şekilde yakın olması da şarttır. Bu da Hanefîlerin görüşü olmaktadır. 3) Çocuk ile koca arasında aynı zamanda çocuğun dedesi olmak suretiyle bir doğum ilişkisi de bulunmalıdır. Bu da İmam Mâlik ve İmam Ahmed'in bazı tâbilerinin görüşüdür. Bu konuda mezheblerin görüşleri bunlardan ibarettir.

Hidâne hakkını mutlak surette düşürenlerin delilleri üç tanedir: 1) Daha önce geçen Amr b. Şuayb hadisidir. 2) Bu konudaki sahabenin ittifakıdır. Daha önce Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'e "O evlenmediği sürece çocuğa senden daha çok hak sahibidir" dediği ve Hz. Ömer'in buna muvafakat ettiği ve onlara ashâptan hiçbir kimsenin muhalefet etmediği geçmişti. Kadı Şüreyh de bu doğrultuda hükmetmişti. Ondan sonra gelen kadılar da zamanımıza kadar çeşitli asır ve farklı mekanlarda hep aynı hükümde bulunmuşlardır.

Üçüncüsü Abdürrezzâk'ın, İbn Cüreyc — Ebu'z-Zübeyr — Medine'li salih bir adam — Ebu Seleme b. Abdirrahman senediyle zikrettiği şu hadistir: Ensar'dan bir kadın, yine Ensar'dan bir adamın nikâhı altında idi. Kocası Uhud gününde şehid düştü. Kocasından bir çocuğu vardı. Kadının çocuğunun amcası ile başka bir adam, onu babasından istediler. Babası da onu diğer adama nikâhladı. Kadın Hz. Peygambere geldi ve: "Yâ Rasûlallah! Babam beni istemediğim bir adama nikâhladı, ve çocuğumun amcasını terketti, bu durumda çocuğum benden alınır." dedi. Hz. Peygamber kadının babasını çağırttı ve ona: "Falanı falancaya nikâhladın öyle mi?" diye sordu. O da: "Evet!" dedi. Hz. Peygamber ona: "Senin nikâhlama hakkın yok! (Sonra da kadına) Sen git ve çocuğunun amcasıyla evlen!" buyurdu.[11] Bu olayda Hz. Peygamber, evlenmesi durumunda çocuğun annesinden alınacağını münker bulmamış, aksine hidâne hakkının kadında kalabilmesi amacıyla, onu çocuğun amcasıyla evlendirmiştir. Dolayısıyla bu hadiste, evlilikle hidâne hakkının düşeceğine, çocuğun yakınlarından birisiyle evlendiği takdirde ise hidâne hakkının düşmeyeceğine delâlet vardır.

Ebu Muhammed İbn Hazm, bu istidlale iki açıdan itiraz etmiştir: Birincisi: Amr b. Şuayb hadisi (semaa dayanmaz) elindeki bir sahifedendir. İkincisi: Bu Ebu Seleme hadisi mürseldir ve senedinde bir meçhul ravi vardır.

Bu her iki itiraz da zayıftır. Daha önce imamların Amr'ın hadislerini sahih bulduklarını ve onunla ihticacda bulunduklarını açıklamıştık. Bir adamın hadisiyle amel konusunda İbn Hazm'ın sözü ile, Buhârî, Ahmed, İbn el-Medînî, Humeydî, İshâk b. Râhûyeh ve emsallerinin sözleri karşılaşırsa, elbetteki bunların sözleri bırakılarak başkalarına gidilmez.

Ebu Seleme hadisine gelince; Ebu Seleme, tâbiîn neslinin büyüklerindendir. Olayı Ensarlı bir kadından anlatmaktadır. O kadını görmüş olması inkâr edilemez. Dolayısıyla da hadisin mürsellik iddiası tahakkuk etmiş değildir. Tahakkuk etse bile, o iyi bir mürseldir; merfû ve mevkûf başka şahidleri vardır, itimad sadece ona değildir. Meçhul

11. Abdürrezzâk, 10304.

râviden, Ebu'z-Zübeyr'in iyi haline (salihliğine) tanıklık ettiği kimse kastedilmektedir. Kuşkusuz bu tanıklık onun kimliğini belirlemez; ancak kendisinden rivâyet eden âdil râvi tarafından tezkiye edilen mechûl râvinin adaleti sabit olur, daha sahih olan kavle göre isterse bu iş âdil tek râvi tarafından yapılsın. Zira tadîl (tezkiye),— özellikle de hadis rivâyeti hakkında— şehadet kabilinden olmayıp, "ihbâr" ve "hüküm" türündendir. Dolayısıyla bir kişiyle iktifa edilir ve rivâyet nisabı üzerine ziyadeye gidilmez. Kaldı ki, iki görüşten birisine göre âdil bir râvinin bir başkasından sadece rivâyette bulunması, onu açıkça tezkiye etmese bile, onu ta'dîl etmiş sayılmaktadır. Nitekim İmam Ahmed'den gelen iki rivâyetten birisinde durum böyledir. Ama ondan rivâyette bulunur ve ayrıca onun âdil bir râvi olduğunu da tasrih ederse, özellikle de zayıf ve töhmete maruz kalmış râvilerden rivâyet ettiği bilinmiyorsa, bu takdirde rivâyetini redde medâr olacak cehalet durumundan çıkmış olur. Ebu'z-Zübeyr'de her ne kadar tedlis varsa da, o zayıf ve ithama maruz kalmış râvilerden tedlis yapan birisi olarak bilinmemektedir. Aksine onun tedlisi, selefin yapmış olduğu tedlis cinsindendir; onlar ne bir ithama maruz kalmış râviden, ne de cerhe uğramış birisinden asla tedliste bulunmazlardı. Bu türden olan tedlisler sadece son dönemlerde çoğalmıştır.

Ebu Muhammed kendi görüşünü, Buharî'nin Abdülaziz b. Suheyb'in Enes'ten rivâyet ettiği şu hadisle delillendirmeye çalışmıştır: Enes anlatır: Rasûlullah (s.a.) Medine'ye gelmişti. Hizmetçisi yoktu. Ebu Talha elimden tuttu ve beni Rasûlullah'a (s.a.) götürdü ve: "Ya Rasûlallah! Enes akıllı bir çocuktur.O sizin hizmetinizde bulunsun." dedi. Enes: "Ben O'na hem seferde hem de evde hizmet ettim." der.[12]

Olayı zikreden Ebu Muhammed şöyle diyor: "İşte Enes, annesinin bakımı altında bulunmaktadır ve annesinin kocası bulunmaktadır ki, o Ebu Talha'dır ve bunu Hz. Peygamber bilmektedir."

Bu delillendirme son derece tutarsızdır. Hadis ise gayet sahihtir. Tutarsızdır, çünkü, Enes'in akrabalarından hiçbir kimse Hz. Peygamber'e gelerek onun hakkında annesiyle bir çekişmede bulunmamıştır; o dişleri henüz bitmemiş, yalnız başına yiyip içemeyecek, sağını solunu ayıramayacak bir çocuk değildir. Bu halde iken annesi evlenmiş ve buna rağmen onu Hz. Peygamber annesi lehine hükmetmiş değildir. Eğer bu dediklerimiz olsaydı, işte o zaman bu hadisi kendisine delil olarak kullanması doğru ve tam olurdu. Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde Enes on yaşında idi ve annesinin yanında bulunuyordu. Ebu Talha ile

12. Buharî, 55/25 ; Müslim, 2309.

evlendiğinde, akrabalardından hiçbir kimse gelip de Enes hakkında onunla çekişmeye girmemiş ve ona: "Sen evlendin, artık senin hidâne hakkın yoktur, ben onu senden almak istiyorum." dememişti. Hiç şüphe yoktur ki, evli bir kadının, kocası ve çocuğun akrabalarının razı olmaları durumunda onun bakımını üstlenmesi haram değildir. Yine şüphesiz, annenin, hidâne hakkı sahiplerinin münazaaya girmeyeceği bir kimseyle evlenmesi ve çocuğu ondan talepte bulunmamaları durumunda, çocuğu annesinden ayırmak vacip, hatta caiz bile değildir. Bu itibarla bu hadisle ihticacta bulunmak son derece uzak ve yersizdir.

Bunun bir benzeri de, Ümmü Seleme validemizin Hz. Peygamber Efendimizle evlendiğinde, çocuğuna olan kefaletini düşürmediğini, aksine hidâne hakkının devam ettiğini delil olarak kullanmalarıdır. Allah Allah! Ümmü Seleme ile çocuğu hakkında kim münazaada bulunmuş ve çocuğun Hz. Peygamber'in himayesinde olmasına kim karşı çıkmış? Şaşmamak elde değildir!

Yine bu görüş lehine olmak üzere Hz. Peygamber'in Hz. Hamza'nın kızının, Câfer ile evli olan teyzesine verilmesine hükmetmesiyle de istidlalde bulunulmak istenilmiştir. Hz. Hamza'nın kızıyla ilgili hüküm, âlimlerce farklı değerlendirilmiş ve şu üç konuda delil olarak kullanılmıştır: Birincisi: Nikâh hidâne hakkını düşürmez. İkincisi: Bakımı sözkonusu olan çocuk kız olursa, annesinin evlenmiş olması hidâne hakkını düşürmez, eğer çocuk erkek ise düşürür. Üçüncüsü: Koca eğer çocuğun akrabası ise, annenin hidâne hakkı düşmez, aksi takdirde düşer. Bu itibarla Hz. Hamza'nın kızıyla ilgili olayın, mutlak surette evliliğin hidâne hakkını düşürmeyeceğine dair delil olarak kullanılabilmesi için diğer iki ihtimalin bertaraf edilmesi gerekmektedir.

6 — Çocuğa Bakacak Kimsede Aranacak Şartlar:

Hz. Peygamber'in (s.a.) çocuğun annesine verileceğine hükmetmesi ve: "Evlenmediğin sürece sen ona daha çok hak sahibisin." buyurması, kayıtsız ve kâfir, köle, fasık, yolcu olsa bile her anne için lehine hükmü gerektirecek genellikte değildir. Böyle bir genellemenin hadisten çıkarılması doğru olmadığı gibi, böyle bir hükmün olmayacağı da çıkarılamaz. Hidâne konusunda müslümanlık, hürriyet, diyanet ve mukim olma gibi şartların arandığına dair ayrı, müstakil bir delilin bulunması durumunda bu, ne hadisin bir tahsisi ne de onun zâhirine muhalefet sayılmaz.

Çocuğun bakımını üstlenecek kimsede şu şartlar aranır:

1 — Çocukla aynı dinden olmaları. Bir kâfirin iki açıdan dolayı

müslüman üzerinde hidâne hakkı yoktur:

a) Çocuğun bakımını üstlenen kimse, onu kendi dini üzere terbiye etme ve yetiştirme üzerine hırslı olur. Büyüdükten sonra çocuğun artık o dinden bir başkasına intikali zordur. Dolayısıyla o kimse çocuğu, Allah'ın kullarını üzerinde yarattığı fıtrat halinden değiştirebilir ve o çocuk bir daha asla fıtrî haline yeniden dönemez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) bu konuda "Her doğan fıtrat üzere (yani tâbiî din olan İslâm'ı kabule meyilli olarak) doğar da ebeveyni onu ya yahudi ya hıristiyan, ya da mecusî yapar."[13] buyurmuştur. Dolayısıyla çocuğun bakımını üstlenecek kimsenin müslüman olmaması durumunda onu yahudi veya hıristiyan yapmasından emin olunamaz.

Burada, "Hadis, sadece ebeveyn hakkında varid olmuştur." şeklinde bir itiraz akla gelebilir.

Cevaben şöyle deriz: Hadis, galibe itibarla söylenilmiş olup hasr mânası ifade etmez. Zira galib ve mutad olan, çocuğun ebeveyni yanında yetişmesidir. Ebeveynden birisi veya her ikisi kaybedildiği zaman, çocuğun velisi ebeveynin yerini alır.

b) Yüce Allah, müslümanlarla kâfirler arasında velâyete (*muvâlâta*) son vermiş ve müslümanları birbirlerinin velileri, kâfirleri de yine kendi aralarında birbirlerinin velileri kabul etmiştir. Hidâne ise, Yüce Allah'ın bu iki grup arasında kesip atmış olduğu velâyet türünün en güçlü olanlarından birisidir.

Re'y âlimleri, İbnu'l-Kâsım ve Ebu Sevr: "Anne kâfir, çocuk müslüman olsa bile, hidâne hakkı sabit olur." demişlerdir. Bunlar delil olarak Nesâî'nin *Sünen*'inde rivâyet ettiği Râfi b. Sinan hadisini kullanmışlardır: Bu zat müslüman olmuş, karısı ise müslüman olmaktan imtina etmişti. Kadın Hz. Peygamber'e (s.a.) gelmiş ve: "Benim kızım! Daha yeni sütten kesildi, ya da öyle bir şey!" demiş; Râfi': "Benim kızım!" demiş ve her ikisi de çocuğu talepte bulunmuşlar. Hz. Peygamber (s.a.) Râfi'e: "Bir köşeye otur!", kadına da: "Sen de bir köşeye otur!" buyurmuş ve her ikisine birden: "Çocuğu kendinize çağırın!" diye emretmişlerdi. İlk anda çocuk annesine doğru meyletmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'ım! O çocuğa doğruyu göster!" diye dua etmiş ve çocuk hemen babasına meyletmiş, babası da çocuğu almıştır.[14]

Bunlar aklî delil olmak üzere de şöyle demişlerdir: "Hidâne hakkı iki şeyden dolayıdır: Emzirmek ve çocuğun hizmetinde bulunmak. Bunların her ikisi de kâfir olan annede mevcuttur."

13. Buharî, 23/93 ; Müslim, 2658 .
14. Ebu Davud, 2244 ; Nesâî, 6/185 .

Diğerleri ise şöyle demişlerdir: Bu hadis Abdülhamid b. Câfer b. Abdullah b. el-Hakem b. Râfi' b. Sinan el-Ensârî el-Evsî'in rivâyetindendir. Onu illet konusunda imam olan Yahyâ b. Saîd el Kattân zayıf bulmuştur. Süfyân es-Sevrî de ona hücumda bulunurdu.[15] İbnu'l-Münzir ve daha başkaları hadisi zayıf kabul etmişlerdir. Olayda birbirini tutmayan ifadeler (muzdariblik) vardır: Muhayyer bırakılanın kız çocuğu olduğu da rivâyet edilmiş, erkek çocuğu olduğu da rivâyet edilmiştir. eş-Şeyh (İbn Kudâme) *el-Muğnî*'de şöyle der: "Hadise gelince, bundan başka türlü de rivâyet edilmiştir. Onu nakil erbabı sabit görmemektedirler. İsnadı hakkında tenkitler vardır. Bunun böyle olduğunu İbnu'l-Münzir haber vermiştir."

Sonra bu hadis, İslâm şartını ileri sürenlerin görüşüne delil olarak kullanılabilir. Zira çocuk annesi tarafına meyledince, Hz. Peygamber (s.a.), doğruyu ona göstermesi için Allah'a dua etmişti de çocuk babasına yönelmişti. Bu durum göstermektedir ki, çocuğun kâfir ile birlikte olması, Yüce Allah'ın kulları için arzu buyurdukları hidâyetin aksi bir durum olmaktadır. Eğer çocuğun annesiyle kalması kesinleşseydi, o zaman hadiste delil olabilirdi. Oysa ki, Yüce Allah böylesi bir neticeye, Peygamber'inin duası neticesinde imkân vermemişti

Şaşılacak hususlardan birisi de onların "Fâsıkın hidâne hakkı yoktur." demeleridir. Küfürden daha büyük bir fısk olur mu? Çocuğun, fâsıkın meşrebi üzerinde yetişmesi neticesinde beklenilen zararla, kâfir yanında yetişmesi neticesinde sözkonusu olacak olan zarar hiç bir olur mu? Kaldı ki, doğru olan görüşe göre, hidâne konusunda çocuğa bakmak durumunda olan kimsede adalet şartı asla aranmamaktadır. Her ne kadar bu şartı İmam Ahmed ve Şâfiî'nin tâbileri ileri sürmüşlerse de bu isabetli değildir. Eğer çocuğun bakımını üstlenecek kimsede adalet şartı aranacak olursa, çocuklar zayi olur ve ümmet üzerine büyük bir meşakkat biner, sıkıntılar doğar. İslâm'ın doğuşundan kıyamete dek fasıklara ait çocuklar olagelecek ve bunlar çoğunluğu teşkil etmekle birlikte, dünyada hiçbir kimse onlara el atmayacaktı! Bu olacak şey değildir. İslâm'da,ebeveyni veya onlardan birisi fâsıktır, gerekçesiyle çocuğun onlardan alındığı hiç görülmüş müdür? Zorluk, meşakkat ve sıkıntı doğurmada bu —kaldı ki çeşitli asır ve şehirlerde sürdürülen uygulama bunun aksinedir— nikâh velâyeti konusunda adalet şartını

15. Sevrî'nin onu zayıf bulması, görüşünden dolayı idi. Yahyâ b. Saîd ise onu bir defasında zayıf bulmuş, bir defasında da sika bulmuştur. Onu İbn Maîn, Ahmed, Ebû Hâtim, Nesâî, İbn Adiy, İbn Sa'd, es-Sâcî de sika bulmuşlardır. Bu durumda hadisi hasen mertebesinden daha aşağıda değildir. Bu yüzden de el-Hâfız onun hakkında *Takrîb*'de "Sadûktur, ama vehimde bulunmuştur." demiştir. Hadis daha önce de geçtiği gibi hasendir.

ileri sürmek gibidir. Çünkü nikâh olayı hemen her yerde, her asır ve şehirde, köylerde, kırlarda olan bir şeydir ve bu işi üstlenen velilerin büyük çoğunluğu da fâsıktırlar. Fâsıklık tâ öteden beri olagelen bir şeydir. Ne Hz. Peygamber'in ne de sahâbeden herhangi birisinin, hiçbir fâsıkı çocuğunu terbiye etmekten ve onun bakımını üstlenmekten menettikleri, velâyeti altında bulunan kızlarını evlendirmekten alıkoydukları vaki değildir. Genelde görüyor ve müşahade ediyoruz ki, bir insan fâsık da olsa, çocuğu hakkında ihtiyatlı davranmakta ve onu ihmal etmemekte, onun hayır ve salâhı için çalışmakta, çaba göstermektedir. Her ne kadar bunun aksi de düşünülebilirse de, bu mutad olana nisbetle son derece az olmaktadır. Şâri' Teâlâ bu gibi hususlarda cibillî olan motife (duygu, güdü) itimatla yetinmekte, ek şartlar aramamaktadır. Eğer fâsık kimse hidâne hakkından, velâyetinde bulunan kızlarını evlendirme yetkisinden mahrum olacak olsaydı, bunun beyan edilmiş olması ümmet için son derece önemli bir husus olur ve ümmet onun nakline itina gösterir, onunla amel edegelirlerdi. Eğer böyle bir durum olsaydı, nasıl olur da bunu bırakırlar ve tam aksiyle amel edegelirlerdi. Bunun tasavvuru caiz değildir. Eğer fâsıklık çocuğun bakımını üstlenmeye mani bir durum olsaydı, o takdirde zina eden, içki içen veya başka bir büyük günah işleyen herkesin küçük çocuklarının kendisinden alınıp başka birisinin yanına verilmeleri gerekirdi. En iyi bilen Allah'tır.

2 — Evet, hidâne konusunda "akıl" şarttır; mecnûn ya da bunak birisinin, küçük çocuğun hidâne hakkı bulunmamaktadır. Çünkü bunlar kendilerine bakacak, üzerlerine kefil olacak kimselere muhtaçtırlar; bu durumda nasıl başkalarına kefil olabilir, onların işlerini üstlenebilirler?

3 — Hürriyet şartına gelince, bu konuda kalbin kabule meyledeceği bir delil bulunmamaktadır. Buna rağmen üç imam bunu şart koşmuşlardır. İmam Mâlik, cariye bir kadından çocuğu olan hür bir kimse hakkında: "Anne, satılmadıkça o çocuğa daha çok hak sahibidir. Satılması durumunda ondan babaya intikal eder." demiştir ki, doğrusu da işte budur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): "Hiç bir anne çocuğundan ayrılamaz."[16] ve yine: "Kim bir anne ile çocuğu arasını ayırırsa, kıyamet gününde Allah onunla sevdikleri arasını ayırır."[17] buyurmuştur. Onlar, satış akdinde cariye anne ile çocuğunun arasını ayırmanın caiz olmayacağını söylemişlerdir; bu durumda nasıl hidâne konusunda anne

16. Beyhakî, 8/5. Senedinde İbn Lehîa vardır ve o zayıftır. Onun şeyhi Ömer b. Abdullah da zayıftır.

17. Ahmed, 5/412, 413, Tirmizî, 1283 ; Dârimî, 2/227, 228. Senedi hasendir. Hâkim, (2/55) hadisi sahih kabul etmiş ve Zehebî de one katılmıştır.

ile çocuğu arasını ayırabilmektedirler? Hadisin umumu, anne ile çocuğunun aralarının ayrılmamasını, hem satış hem de hidânede mutlak olarak yasaklamaktadır. Onların, cariye annenin menfeaatlerinin efendisinin mülkü olması, ve devamlı onun hizmetinde bulunması sebebiyle çocuğun hizmetinde bulunamaz, şeklinde ileri sürdükleri mazeret kabul edilemez. Aksine hidâne hakkı cariye olan anneye aittir ve bu hak çocuğun hizmete ihtiyaç duyduğu anlarda efendinin hakkına — satış akdinde olduğu gibi— takdim olunur. Cariye olan annenin nikâhtan hali olması keyfiyeti ise, daha önce geçmişti.

Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus vardır: Biz nikâh sebebiyle hidâne hakkını anneden düşürüp bir başkasına nakledeceğimiz durumda, eğer başka yakın bir akraba olmaz da sadece anne bulunursa, bu durumda annenin hidâne hakkı düşmez, O, hâkimin çocuğu kendisine teslim edeceği bir yabancıdan daha çok hak sahibidir. Çocuğun (evli de olsa) annesinin kucağında büyüyüp terbiye görmesi; tamamen yabancı olan, aralarında şefkat ve merhameti gerektiren bir yakınlığın bulunmadığı bir kimsenin evinde terbiye görüp yetişmesinden daha uygundur. Şeriatın, bir mefsedeti, kendisinden daha büyük bir mefsedet ile gidermesi muhaldir. Hz. Peygamber asla genel ve küllî bir hükümde bulunmamış ve: "Evlenen her kadının hidâne hakkı her hal ve durumda düşer." buyurmamışdır ki, bu durumda hidâne hakkının anne için sabit olacağı şeklindeki bir hüküm nassa muhalif düşmüş olsun.

4 — Aynı ülkede olma şartına gelince; eğer ebeveynden birisinin yolculuğu bir ihtiyaçtan dolayı olur ve sonra dönerse, diğeri de mukim ise, mukim olan çocuk üzerinde daha çok hak sahibidir. Çünkü küçük çocukla yolculuk yapmak, özellikle de çocuğun emzikli olması durumunda, ona zarar verir ve onun ziyanına sebep olabilir. Fukaha hükmü bu şekilde mutlak olarak belirtmişler ve hac yolculuğunu diğer yolculuklardan istisna etmemişlerdir. Eğer ebeveynden birisi, diğerinin bulunduğu yerden başka bir yere ikamet etmek için göç edecekse, bakılır; yol ve gideceği yer veya bunlardan birisi emniyet telkin etmiyorsa, ebeveynden mukim olan çocuk üzerinde daha çok hak sahibidir. Eğer her ikisinde de güvenlik varsa, bu durumda iki görüş vardır. Bunların her ikisi de İmam Ahmed'den rivâyet edilmiştir: Birincisi: Bu durumda hidâne hakkı, çocuğun terbiye, tedîb ve tahsilini yaptırabileceği için, babaya aittir. Bu aynı zamanda İmam Mâlik ve Şâfiî'nin de görüşleridir. Kadı Şüreyh de bu doğrultuda hükümde bulunmuştur. İkincisi: Anne daha çok hak sahibidir. Üçüncü bir görüş daha bulunmaktadır: Buna göre başka yere göçen, eğer baba ise, çocuk üzerinde anne daha çok hak

sahibidir. Yok, göç eden anne ise ve asıl nikâhın yapıldığı memlekete göç etmiş ise, yine o daha çok hak sahibidir. Ama bir başka memlekete göç etmişse, bu durumda baba daha çok hak sahibidir. Bu görüş de Ebu Hanife'ye aittir. Ebu Hanife'den bir başka rivâyet daha nakledilmiştir: Eğer kadının göçü, bir beldeden köye ise baba daha çok hak sahibidir. Eğer kadın bir beldeden başka bir beldeye göç etmişse, öncelik hakkı kendisine aittir.

Bütün bunlar, görüldüğü üzere, kalbin kabule meyledeceği bir delilden yoksun görüşlerdir. Doğrusu, bu konuda çocuğun yararına ve onun çıkarlarına uygun olanı kollamak ve ihtiyatlı davranmak, ikamet ya da göçten hangisi çocuk için daha uygun ise, koruma ve muhafazaya hangisi daha elverişli ise onu tercih etmektir. Bunun dışında bizzat ikamet ya da yolculuk halinin bir tesiri yoktur. Tabiî bütün bunlar, eşlerden birinin göçle birlikte diğerine bir zarar vermek ve çocuğu elinden almak gibi bir garazı olmamak durumuyla ilgilidir. Eğer böyle bir art niyeti varsa, o takdirde onun bu arzusuna icabette bulunulmaz.

"Evlenmediğin sürece sen daha çok hak sahibisin." sözü hakkında: "Burada hazif vardır ve sözün tamamı: 'Evlenip, kocan seninle zifafta bulunup da akabinde hakimin hidâne hakkının düştüğüne hükmetmedikçe...' şeklindedir." denilmiştir. Bu uzak bir zorlamadır ve lâfız buna müsait değildir, hiçbir şekilde böyle bir delâleti yoktur. Bu mânanını sıhhati üzerine "iktizâ" yolu ile delâlet de bulunmamaktadır. "Zifaf" şartı, şart koşanlara göre "evlenmedikçe" (ما لم تنكحي) lâfzı içerisinde yer almaktadır. Nitekim şer'î tahlil ile ilgili âyette de nikâh kelimesi "zifaf" mânasında kullanılmıştır (حتى تنكح زوجا غيره). Zifaf şartını aramayanlara göre ise, hadisteki "nikâh" (evlenmek) sözcüğünden maksat nikâh akdi olmaktadır.

Hidâne hakkının düşmesine dair hâkimin hükümde bulunmasına gelince, buna ancak tarafların çocuk hakkında nizaa düşmeleri ve husumetin ortaya çıkması durumunda ihtiyaç duyulur.Bu durumda hâkimin hükmü, Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmünün infazı olmuş olur. Yoksa Hz. Peygamber hidâne hakkının düşmesini, hâkimin hükmüne bağlamış değildir. Aksine bizzat kendi hidâne hakkının evlilikle düşmesine hüküm buyurmuştur. Daha sonraki hâkimlerin bu doğrultuda hüküm vermiş ya da vermemiş olmaları durumu değiştirmez. Bunun delili, Hz. Peygamber'in, evlenmediği sürece çocuk üzerinde annenin daha çok hak sahibi olduğuna, evlendiği zaman ise bu hakkın ortadan kalkarak başkasına intikal edeceğine dair olan bu hükümleridir. Hidâne hakkı sahibi çocuğu talepte bulunduğu zaman, karşısındaki

kişinin onu kendisine vermesi gerekmektedir. Eğer bundan kaçınır ve çocuğu hak sahibine teslime yanaşmazsa, o zaman hâkim onu icbar eder. Eğer hak sahibi hakkını düşürür veya talepte bulunmazsa, durum eskiden olduğu hal üzere kalır. Bu genel bir kaidedir ve diğer hadislerden çıkarılmıştır.

Hidâne konusunda ebeveyn arasında çocuğun bir seçimde bulunamayacağı görüşünde olanlar bu hadisin zâhirini delil olarak kullanmışlardır. İstidlâl şekli şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) "Sen çocuk hakkında daha çok hak sahibisin!" buyurmuştur. Eğer çocuk muhayyer bırakılacak olsaydı, bu takdirde anne, çocuk kendisini tercihte bulunmadıkça daha çok hak sahibi olamazdı. Nitekim baba da aynı şekilde çocuk kendisini tercihte bulunmadıkça öncelikli olarak hak sahibi olamazdı. "Çocuk seni tercih ettiği takdirde sen daha çok hak sahibisin." şeklinde bir takdir yapılacaksa, aynı takdir baba için de yapılabilir. Oysa ki, Hz. Peygamber (s.a.) anneyi, niza durumunda kayıtsız olarak üstün hak sahibi kabul etmiştir. Bu, İmam Ebu Hanife ve Mâlik'in görüşleridir.. Biz bu meseleyi ve onunla ilgili fukahanın görüşlerini, kullandıkları delillerini zikrediyor ve içlerinden Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmüne uygun olanı tercihte bulunuyoruz.

1 — Ebu Bekir Sıddîk'ın (r.a.) görüşü: Abdürrezzâk, İbn Cüreyc — Atâ el-Horâsânî — İbn Abbas kanalıyla nakleder: Hz. Ömer karısını boşamıştı. (Daha sonra önceden geçen haberi nakleder.) Hz. Ebu Bekir kendisine: "Çocuk için annesinin kokusu ve yatağı, büyüyüp temyiz çağına gelip kendi başına bir tercihte bulununcaya kadar, senden daha hayırlıdır." demiş ve çocuğun, büyüyüp de temyiz çağına ulaşıp kendi tercihini yapıncaya kadar annesine verilmesine hükmetmiştir.

2 — Hz. Ömer'in görüşü: İmam Şâfiî, İbn Uyeyne — Yezid b. Yezid b. Câbir — İsmaîl b. Ubeydullah b. Ebi'l-Muhâcir — Abdurrahman b. Ganm senediyle, "Hz. Ömer'in (r.a.) bir çocuğu annesiyle babası arasında muhayyer kıldığını" rivâyet etmiştir.

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc — Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr senediyle, "Hz. Ömer'in bir çocuğu annesiyle babası arasında muhayyer bıraktığını, çocuğun annesini tercih ettiğini ve kadının çocuğunu alarak götürdüğünü" nakletmiştir.

Yine Abdürrezzâk, Ma'mer — Eyyûb — İsmail b. Ubeydullah — Abdurrahman b. Ganm senediyle rivâyette bulunmuştur: Hz. Ömer'in huzurunda bir çocuk hakkında dava sözkonusu olmuş, o da "Çocuk büyüyüp kendi tercihini söyleyinceye kadar, annesiyle beraberdir." diye hükümde bulunmuştur.[18]

18. Râvileri sikadır. Musannef, 12606 .

Said b. Mansûr, Hûşeym — Hâlid — Velid b. Müslim tarikiyle nakleder: Bir yetim çocuk hakkında Hz. Ömer'e muhakeme olmak üzere baş vurmuşlardır. Hz. Ömer çocuğu muhayyer bırakmış ve çocuk annesini amcasına tercih etmiştir. Hz. Ömer: "Annenin sana olan şefkati, amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır." buyurmuştur.

3 — Hz. Ali'nin görüşü: İmam Şâfiî (ra.), İbn Uyeyne — Yunus b. Abdullah el-Cermî — Umâre el-Cermî senediyle nakleder: Râvî Umâre şöyle anlatır: "Hz. Ali, beni annemle, amcam arasında muhayyer bıraktı. Sonra benden daha küçük olan kardeşim için de: "Eğer şu da bunun kadar büyük olsaydı, onu da muhayyer bırakırdım." dedi." [19]

Yine İmam Şâfiî, İbrahim — Yunus — Umâre — Hz. Ali kanalıyla benzeri bir rivâyette bulunmuş ve bu rivâyette Umâre: "O zaman yedi veya sekiz yaşında idim." demiştir.

Yahyâ el-Kattân, Yunus b. Abdillah el-Cermî — Umâre b. Ruveybe senediyle nakleder: Umâre şöyle der: "Benim hakkımda annemle amcam Hz. Ali'nin huzurunda mahkemelik oldular. Hz. Ali beni üç defa muhayyer kıldı ve ben her defasında da annemi seçiyordum. Küçük bir kardeşim daha vardı. Hz. Ali: "Şu da bunun kadar olsaydı o da muhayyer bırakılırdı." dedi.

4 — Ebu Hureyre'nin görüşü: Ebu Hayseme Züheyr b. Harb, Süfyân b. Uyeyne — Ziyâd b. Sa'd — Hilâl b. Ebî Meymûne kanalıyla nakleder. Hilâl şöyle anlatır: Ebu Hureyre'nin bir çocuğu babasıyla annesi arasında muhayyer kıldığına ve akabinde: "Hz. Peygamber (s.a.), bir çocuğu babasıyla annesi arasında muhayyer kılmıştır." dediğine şahit oldum.[20]

Bunlar sahâbelerle ilgili tesbit edebildiklerimizdir. Şimdi ise imamların görüşlerine geçmek istiyoruz:

7 — Hidâne Konusunda İmamların Görüşleri:

Harb b. İsmaîl şöyle der: İshâk b. Râhûyeh'e "Annenin boşanması durumunda, kız ve erkek çocuğu, ne zamana kadar annesi yanında kalır?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "(Erkek çocuğunun) yedi yaşına kadar annesinin yanında kalması, bana daha sevimli gelmektedir. Daha sonra ise muhayyer kılınır." Ben ona: "Muhayyer kılma fikrini kabul ediyor musun?" dedim. O: "Hem de nasıl!" dedi. Ben: "Yedi yaşından daha küçük olan muhayyer kılınmaz, (öyle mi?)" diye sordum. O: "Bazıları beş yaşına kadar demişlerdir. Ben ise yedi yaşına kadar olmasını daha uygun

19. Musannef, 12609 ; Beyhakî, 8/4 . İbn Ebî Hâtim ,Umâre el-Cermî'yi zikretmiş onun hakkında herhangi bir cerhte bulunmamıştır.
20. Râvileri sikadır. Kaynakları daha önce geçmişti.

buluyorum." dedi.

İmam Ahmed'in mezhebine gelince tafsilat vardır: Çocuk ya erkektir ya da kızdır. Eğer erkek ise; ya yedi yaşındadır veya daha küçüktür. Eğer yedi yaşından daha küçükse, anne daha öncelikli hak sahibidir ve çocuk muhayyer kılınmaz. Eğer yedi yaşında varsa, bu takdirde üç rivâyet bulunmaktadır:

Birincisi: —Mezhebinde sahih ve meşhur olan budur— Çocuk muhayyer kılınır. İmamın tâbilerinin tercihi de bu olmaktadır. Eğer çocuk ikisinden birisini tercihte bulunmazsa, aralarında kur'a çekilir ve çocuk, kur'a kime çıkmışsa ona verilir. Eğer birisini tercih eder, sonra dönerek öbürünü tercihte bulunursa, bu kez çocuk ikinciye verilir ve bu böyle devam eder.

İkincisi: Muhayyer kılınmaksızın, çocuk üzerinde baba daha çok hak sahibi olur.

Üçüncüsü: Yedi yaşından öncede olduğu gibi, anne daha çok hak sahibidir.

Eğer çocuk kız ise ve yedi yaşından da küçük bulunuyorsa, muhayyer kılınmaksızın çocuk anneye teslim edilir. Eğer yedi yaşına ulaşmışsa, mezhebindeki meşhur görüşe göre, dokuz yaşına kadar anne yine daha çok hak sahibidir. Dokuz yaşına ulaştığında ise, muhayyer kılınmaksızın baba daha çok hak sahibi olur.

İmam Ahmed'den dördüncü bir rivâyette, kız çocuğu bülûğ çağına ulaşıncaya kadar, onun üzerinde anne ,evlenmiş olsa bile, daha çok hak sahibidir.

Yine ondan beşinci bir rivâyette ise, yedi yaşından sonra, erkek çocukta olduğu gibi muhayyer bırakılır ki, İmam bunu beyan etmiştir ve tâbilerinden çoğu bunu İmam'ın mezhebinde bir "vecih" olarak zikretmişlerdir. Özetle İmam Ahmed'in mezhebindeki durum bundan ibarettir.

İmam Şâfiî ise şöyle der: "Çocuk erkek olsun kız olsun, yedi yaşına ulaşıncaya kadar anne daha çok hak sahibidir. Eğer yedi yaşına ulaşırlar ve yaşıtlarının aklı gibi akılları yerinde oılursa, her biri anne ve babadan birisini seçme konusunda muhayyer bırakılırlar ve hangisini tercihte bulunurlarsa onun gözetimine verilirler."

İmam Mâlik ve Ebu Hanife: "Kız çocuğu hiçbir şekilde muhayyer bırakılmaz" demişlerdir. Sonra bunlar ihtilâf etmişler ve Ebu Hanife şöyle demiştir: "Anne; kız çocuğu bülûğ çağına ulaşıncaya kadar, erkek çocuğu da yalnız başına yeyip içip, giyinebileceği bir zamana kadar babadan daha çok hak sahibidir. Bu zamandan sonra ise, her ikisi de babanın

yanında kalırlar. Ebeveynden olmayan başka birisi karşısında ise, (anne) kız ya da erkek çocuğu kendi başlarına yeterli oluncaya kadar daha çok hak sahibidir ve bülûğa itibar edilmez." İmam Mâlik ise şöyle demiştir: "Çocuk kız olsun erkek olsun, dişi çıkıncaya kadar annesi onun üzerinde daha çok hak sahibidir." Bu İbn Vehb'in rivâyeti olmaktadır. İbnu'l-Kâsım'ın rivâyeti ise: "Bülûğ çağına kadardır ve çocuk herhangi bir şekilde muhayyer bırakılmaz." şeklindedir.

Leys b. Sa'd şöyle der: "Anne, oğlan çocuğu sekiz yaşına, kız çocuğu da bülûğ çağına ulaşıncaya kadar, onlar üzerinde daha çok hak sahibidir. Bundan sonra ise, onlar üzerinde baba daha çok hak sahibi olmaktadır."

Hasan b. Hayy ise şöyle demiştir: "Anne, kız çocuğunun memeleri belirinceye, oğlan çocuğu da ihtilam devresine yaklaşıncaya kadar, onlar üzerinde babadan daha çok hak sahibidir. Bu devreden sonra ise, her ikisi de anne ve baba arasında muhayyer bırakılırlar. Kız ve erkek olması aynıdır."

Muhayyer kılmayı sadece erkek çocuğu için sözkonusu edip, kız çocuğu hakkında etmeyen kimseler şöyle demektedirler: "Ebu Hureyre hadisinde, Hz. Peygamber'den (s.a.) muhayyer kılma durumu erkek çocuğu hakkında sabit olmuştur. Bu durum, râşid halifelerden ve Ebu Hureyre'den de sabit olmuştur ve bu hususta ashâptan onlara karşı bir muhalifin bulunduğu asla bilinmemektedir. Hiçbir kimse bu hususa tepki göstermemiştir. Sonra bu hüküm son derece âdil olmaktadır. Çünkü anne, sadece çocuğun küçüklük devresinde kadınlardan başkasının kolayca yapamayacağı terbiye, kucakta tutma , emzirme ve şefkatle davranmaya olan ihtiyacı göz önünde tutularak baba üzerine takdim edilmiştir. Yoksa annenin ebeveynden biri olması hasebiyle babaya takdimi gerektirecek bir üstünlüğü yoktur. Çocuk kendi tercihini belirtebilecek bir yaşa ve ancak kadınların yapabilecekleri hizmetlerden müstağnî hale geldiği zaman, anne ve baba da eşit hale gelirler ve annenin takdimini gerektiren sebep ortadan kalkmış olur. Bu durumda anne ve baba, çocuk üzerinde eşit haklara sahip olmuş olurlar. Dolayısıyla, tercihi gerektirecek bir durum olmadıkça biri diğeri üzerine takdim edilemez. Tercihi gerektirecek husus da ya hâricî olur ki, bu kur'a yoludur, veyahut da çocuk tarafından olur, bu da çocuğun tercihte bulunmasıdır. Sünnet her ikisi hakkında da varid olmuştur. Ebu Hureyre hadisi, her ikisini de birleştirmektedir. Biz de her ikisine birden itibar etmiş bulunuyoruz. Birini almış da diğerini bırakmış değiliz. Hz. Peygamber'in (s.a.) takdim ettiğini biz de takdim, onun tehir ettiğini biz de tehir etmiş bulunuyoruz. Hz. Peygamber (s.a.) "muhayyer kılmayı" takdim

etmiştir; çünkü, kur'aya ancak hakların her yönden eşit olmaları durumunda ve hiçbir tercihi gerektirecek unsurun bulunmadığı zamanda gidilmektedir. Biz de burada aynı şekilde yapıyoruz: Ebeveynden birisini çocuğun tercihine dayanarak takdim ediyoruz. Eğer çocuk tercihte bulunmazsa veya her ikisini de birden tercihte bulunursa, o zaman da kur'aya başvuruyoruz. Eğer bu aynı zamanda sünnete uygun bir hüküm olmasaydı, karşılıklı rıza ile, tarafların anlaşmazlığını kesip atacak, en güzel ve en adaletli bir hüküm olurdu."

Bu konuda İmam Ahmed ile İmam Şâfiî'nin mezheblerinde bir başka vecih vardır ki, buna göre, erkek çocuğu ebeveynden herhangi birisini tercihte bulunmasza, kur'asız olarak annenin yanında kalır. Çünkü hidâne hakkı o ana kadar annenin idi. Biz bu hakkı ondan, ancak çocuğun tercihiyle babaya nakilde bulunabiliriz. Çocuk tercihte bulunmadığı zaman ise, eskiden olduğu hal üzere kalır.

Soru: Siz muhayyer kılmayı "kur'a" üzerine takdim ettiniz. Hadiste ise önce kur'anın takdimi sonra da muhayyer kılma sözkonusudur. Uygun olan da budur. Çünkü, kur'a, hak sahiplerinin eşit olmaları durumunda birisinin takdimi için kendisine baş vurulan şer'î bir yoldur. Burada anne ile baba eşit durumdadırlar, dolayısıyla prensip olarak ikisinden birisinin kur'a ile takdimine gitmek gerekir. Eğer kur'aya gitmezlerse, o takdirde çocuğun tercihine başvurmaktan başka bir çare yoktur ve bu tercihle ikisinden birisi diğeri üzerine takdim olunur. Hal böyle iken, İmam Ahmed ve Şâfiî'nin tâbileri niçin çocuğun muhayyer kılınmasını kur'a üzerine takdim etmektedirler?

Cevap: Kur'a üzerine çocuğun muhayyer kılınması, hadisin lâfızlarının onun üzerinde ittifak etmeleri ve râşid halifelerin amellerinin o doğrultuda olması sebebiyledir. Kur'aya gelince, onu bazı râviler hadiste zikretmiş, bazıları ise zikretmemişlerdir. Kur'a, sadece Ebu Hureyre hadisinin bazı tariklerinde sabit olmuştur; bu yüzden de muhayyer kılma (*tahyîr*), kur'a üzerine takdim olunmuştur. Eğer muhayyer kılma yolu ile meseleyi halletme imkânı bulunamazsa, başka alternatifler de yoksa, bu durumda kur'aya baş vurmaktan başka yol kalmaz.

Hem erkek hem de kız çocuğunu muhayyer kılanlar şöyle demektedirler: Nesâî, *Sünen*'inde, İmam Ahmed, *Müsned*'inde Râfi' b. Sinân hadisinde şöyle nakilde bulunmaktadırlar: Râfi' ile anne (ayrıldığı karısı), çocukları üzerinde anlaşmazlığa düşerler. Hz. Peygamber (s.a.) Râfi'i bir köşeye, kadını da başka bir köşeye oturtur. Aralarına da kız çocuğunu koyar ve onlara: "Çocuğu kendinize doğru çağırın!" diye emir buyurur. Çocuk annesine doğru meyleder. Bunun üzerine Hz. Peygamber

(s.a.): "Allahım! Onu doğruya hidâyet eyle!" diye dua eder de çocuk hemen babasına döner ve baba çocuğu alır.[21] Bunlar şöyle demektedirler: Eğer bu hadis varid olmasaydı, Ebu Hureyre hadisiyle, daha önce geçen haberler (âsâr) kız çocuğunun da muhayyer kılınacağı konusunda delil olabilirdi. Çünkü çocuğun erkek olmasının hükümde bir etkisi yoktur; aksine o da erkek çocuğu gibidir. Bunun benzerlerini şu nasslarda da görüyoruz: "Kim, eşyasını iflâs etmiş bir adamın yanında bulursa..."[22] ; "Kim bir müşterek (erkek) köle üzerindeki bir payını âzad ederse..."[23] (Bu ve bu gibi nasslarda "erkeklik" bildiren ifadeler bir tahsis amacı için kullanılmamıştır.) Hatta hidâne konusunda varid olan hadis, erkeklik şartının aranmaması hususunda daha da evleviyet arzeder. Çünkü bu hadiste geçen "sabî" (erkek çocuğu) sözcüğü, Hz. Peygamber'in kelamından değildir. Sahabî, sadece olayı hikâye etmektedir ve muhayyer bırakılanın "erkek çocuğu" olduğunu zikretmektedir. Hükmün illeti araştırılıp, bir ayıklamaya gidildiği zaman (*tenkîhu'l-menât*), hükmün sübutunda çocuğun erkek olmasının herhangi bir etkisi olmadığı görülecektir.

Hanbelîler şöyle demektedirler: Sizinle münakaşa iki noktadadır: Birincisi: Râfi' hadisini delil olarak kullanmanız konusudur; ikincisi de muhayyer kılma hadisindeki "erkeklik" vasfını ilga etmenizle ilgilidir.

Birinci nokta: Hadis, İbnu'l-Münzir ve daha başkaları tarafından zayıf bulunmuştur. Yahyâ b. Saîd ve es-Sevrî, Abdülhamîd b. Câfer'in zayıf olduğunu söylemişlerdir. Sonra o hadiste yine ihtilâf vardır: Birinde muhayyer bırakılan çocuğun kız olduğu belirtilmiştir. Erkek çocuğu olduğu da rivâyet edilmiştir. Abdürrezzâk, Süfyân — Osman el-Bettî — Abdulhamid b. Seleme — babası — dedesi kanalıyla şöyle nakleder: "Ravi (dede) nin ebeveyni, kendisi hakkında Hz. Peygamber'in huzurunda niza ederler. Birisi (babası) müslümandır, diğeri (annesi) ise kâfirdir. Çocuk kâfir olana doğru meyleder. Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'ım! Ona doğruyu göster!" diye dua eder. Bunun üzerine o, müslüman olana yönelir ve Hz. Peygamber de kendisinin ona verilmesine hükmeder."[24]

Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî: "Muhayyer kılınan çocuğun erkek olduğunu ifade edenlerin rivâyeti daha sahihtir." demiştir. Hanbelîler devamla şöyle diyorlar: "Çocuğun kız olduğu kabul edilse bile, siz bu hadisi delil olarak yine kullanamazsınız. Çünkü hadiste ebeveynden birisinin müslüman

21. Daha önce geçmişti. Hadis hasendir. Hadisin İmam Ahmed'e nisbet edilmesi, müellif tarafından yapılmış bir hatadır. Çünkü hadisi o rivayet etmemiştir.
22. Buharî (Fetuh'l-Bârî), 5/47; Ahmed, 2/474 ; Ebu Davud, 3519 .
23. Buharî, 49/4 ; Müslim, 1501 .
24. Abdurrezzâk, 12616 ; İbn Mâce, 2352.

diğerinin ise kâfir olduğu belirtilmektedir. Bu durumda benimsemediğiniz bir şeyle nasıl hükümde bulunabilirsiniz?"

Yine farzedelim ki, her ikisi de müslüman olsalar, hadis yine sizin için delil olmaya müsait değildir. Zira hadiste çocuğun sütten yeni kesilmiş olduğu belirtilmektedir. Bu da kesin olarak onun yedi yaşından daha küçük olduğunu gösterir. Anlaşılan odur ki, çocuk beş yaşından daha küçüktü. Siz ise yedi yaşından önce çocuğun muhayyer kılınamayacağı görüşündesiniz. Bu itibarla sözkonusu Râfi' hadisiyle hiçbir şekilde istidlalde bulunmanız mümkün gözükmemektedir.

Geriye kaldı ikinci nokta ki, o da muhayyer kılma ve diğer konularda sözkonusu edilen "erkeklik" vasfının ilga edilmesiyle ilgiliydi. Bu konuda deriz ki: Hiç şüphesiz hükümlerden bir kısmı vardır ki, bunlarda erkeklik veya kadınlık vasfı özel olarak kesinlikle aranmamakta, hüküm için böyle bir şart sözkonusu olmamaktadır. Yine bir kısmı da vardır ki, kesin olarak ayrılmakta ve erkeklik ya da kadınlık gibi şartlar aranmaktadır. Fertler arasında müşterek olan ve insan olma vasfına bağlanan her hükümde cinsiyet vasfı itibara alınmamaktadır. Bunun ötesinde, bir etkisi olan her konuda erkeklik vasfına itibar edilmektedir: Şehadet ve miras, nikâhta velâyet gibi. Yine kadınlara mahsus olan ya da erkeklere takdim edilmelerini gerektiren her konuda, kadınlık vasfı göz önünde bulundurulmaktadır: Meselâ, hidâne konusunda olduğu gibi, aynı derecede erkekle bulunması durumunda kadın takdim edilmektedir.

Geriye, konumuz olan çocuğun muhayyer kılınması ile ilgili konuda erkeklik vasfının bir etkisi bulunup bulunmadığını incelemek ve eğer etkisi var ise, birinci kategoriye dahil etmek, yoksa dikkate alınmayan, mülgâ olan kısma idhal etmek kalmaktadır. Bu konunun, cinsiyet vasfının ilga edildiği kısımdan kabul edilmesine imkân bulunmamaktadır. Çünkü buradaki muhayyer kılma arzu ve istek neticesinde olmakta, düşünce ve maslahat esasına dayalı bir muhayyer kılma niteliği arzetmemektedir. Bu yüzdendir ki, çocuk daha sonra, önceden tercihte bulunduğu kimseden vazgeçerek diğerini tercihte bulunsa, bu kez de ona teslim edilmektedir. Bu durumda kız çocuğu muhayyer bırakılacak olursa, bu çocuğun kâh babasının yanında, kâh annesinin yanında kalması neticesini doğuracaktır. Çünkü o takdirde her intikal arzusuna müsbet karşılık verilecektir. Bu ise Şâri' Teâlâ'nın kadınlar için koymuş olduğu, evde ikamet edip ihtiyaç bulunmadıkça dışarı çıkmamak, perde arkasında bulunmak gibi hususlara ters düşmektedir. Dolayısıyla bunların aksine olacak bir imkânın kadına tanınması uygun değildir. Bu vasıf muteber olduğuna ve bizzat Şâri' tarafından da dikkate alındığına göre onu ilgâ etmek mümkün değildir.

Sonra bu durum ; çocuğun bir onun bir bunun yanına gidip kalmasına imkân vereceği için, hem babanın, hem de annenin kız çocuğuna gerekli ihtimamı göstermemeleri gibi bir duruma sebep olacaktır. Genel olarak müşahadeyle bilinmektedir ki, insanların müştereken koruma durumunda olup, birbirlerine güvenerek gerekli tedbirleri almadıkları şeyler, sonunda ziyan olup gitmektedir. Nitekim bir Arap atasözünde: "İki aşçı arasında aş, aş olmaz." denilmektedir.

Yine müşahadelerimizle biliyoruz ki, çocuğun ebeveynden birisini tercih etmesi, diğerinin ona olan rağbetini azaltmakta ve ona iyilikte bulunma, onu koruma arzusunu kırmaktadır. Çocuk birini tercihte bulunur ve daha sonra da diğerine intikal ederse, ebeveynden hiçbirisi ona karşı gerekli ilgiyi gösterme, onu muhafaza ve ihsanda bulunma konusunda tam bir rağbet gösteremezler. (Bu itibarla, kız çocuğuna tercihte bulunma hakkı tanınmamalıdır.).

Burada: "Sözkonusu ettiğiniz aynı durum erkek çocuğu için de bahis mevzuudur, bununla birlikte onu muhayyer kılmaya engel olmamaktadır." şeklinde bir itiraz gelebilir. Cevaben deriz ki: " Doğru söylediniz! Ancak şurası unutulmamalıdır ki, kalpler erkek çocuğuna cibillî olarak meyyaldir ve onlar kız çocukları üzerine tercih edilirler. Hem rağbet azlığı, hem kadınlığın getirdiği noksanlık ve hem de çoğu defa kız çocuklarının hor görülmeleri gibi unsurlar eğer bir araya gelecek olurlarsa, kız çocuğu ziyan olur gider ve bu durum telafisi mümkün olmayan bir fesada götürür. İşte vâkıa buna şahittir. Fıkıh, meşrû kılınan ahkâmı vâkıaya indirgemektir. Erkek ve kız çocuklarının hükümlerinin farklı olmasının sırrı şudur: Kız çocuğu ilgi ve muhafazaya erkek çocuğundan daha fazla muhtaçtır. Bu yüzden de genel olarak teşrîde kadının setri ve muhafazası maksadıyla erkekler için sözkonusu edilmeyen hükümler getirilmiştir: Giyim, eteklerin bir karış veya daha fazla salınması, rükû ve secdede kollarını yanına yapıştırıp toplu durması, Kur'an okurken sesini yükseltmemesi, tavafta remel yapmaması, ihramda dikişli elbiseden soyunmaması, başını açmaması, yalnız başına yolculuğa çıkmaması bunlardandır. Kadının büyük ve bilgi sahibi olmasına rağmen durumu böyle olduğuna göre, küçücük yaşta ve henüz aklının ermediği, ne denilse inanacağı bir dönemde durumu nasıl olacaktır? Hiç şüphe yoktur ki, kız çocuğunun ebeveynden bir onun bir bunun yanında kalması, belli bir yerde karar kılmayacağı için, maksadı iptal ve ihlal edici veya en azından noksanlaştırıcı bir durum arzedecektir. Bu durumda en uygunu, ona tercih hakkı tanımadan ebeveynden birisinin yanında sürekli olarak kalmasına hükmetmektir.

Nitekim çoğunluk fukaha bu görüştedir: İmam Mâlik, Ebu Hanife, Ahmed ve İshâk bunlar arasındadır. Kız çocunun muhayyer kılınması hakkında ne nass vardır ne de nass hükmünde bir şey vardır; dolayısıyla onun durumu erkek çocuğun hükmüne katılamaz.

Sonra burada kız çocuğunun, ebeveynden hangisinin yanında kalması konusunda ve hangisinin çocuk için daha yararlı olacağı hakkında ictihad belirmiş ve İmam Mâlik, Ebu Hanife ve iki rivâyetten birisinde İmam Ahmed, annenin daha uygun olacağını belirtmişlerdir ki, delil bakımından doğru olanı da budur. Kendisinden meşhur olan rivâyetinde İmam Ahmed ve tâbilerinin tamamının tercihine göre de baba daha uygundur, kız cocuğu onun gözetimine verilmelidir.

Annenin daha uygun olduğunu söyleyenler şöyle demektedirler: Genelde görmekteyiz ki, baba geçim ile uğraşmakta, dışardaki işlere bakmakta, insanlarla uğraşmaktadır. Anne ise dört duvar içerisinde devamlı evinde bulunmaktadır. Bu itibarla,kızın annenin yanında kalması, onun için şüphesiz daha koruyucu ve daha çok gözetici olacak; gözü hep kızının üzerinde bulunacaktır. Baba ise böyle değildir. Zira o çoğu kez evden uzakta bulunacak ve gerekli itinayı gösteremeyecektir. Bu itibarla, kız çocuğunun annenin yanında kalması daha uygun olacaktır.

Bunlar devamla şöyle demektedirler: Kızın anne yanında olunca maruz kalacağı mefsedetin aynısı, daha fazlasıyla birlikte babanın yanında kalınca da sözkonusudur. Çünkü, baba kızını evde yalnız başına bıraktığı zaman, onun hakkında emniyet duyamaz. Onun yanında karısını veya başka bir kadını bırakması durumunda ise, kadın kendisine yabancı olacağı için, hiçbir zaman gerçek annesinin şefkat ve ilgisini göstermeyecektir. Bu itibarla annesinin yanında kalması daha koruyucu olacaktır.

Hem kız çocuğu kadınlar için gerekli olan ip eğirmek, ev işlerini yapmak gibi bazı hususları öğrenmeye muhtaç bulunmaktadır. Bunu ise, çocuğa ancak kadınlar verebilir, erkekler bu işi yapamazlar. Bu durumda kız, ev işlerini öğrenebilmesi için annesine daha da çok muhtaçtır. Böyle bir ihtiyaç içerisinde bulunan çocuğu babasına teslim etmek, bu maslahatı ortadan kaldırmak, çocuğu mağdur etmek anlamına gelir. Bu becerileri öğrenmesi için çocuğun yabancı bir kadına teslim edilmesi, çocuğun bir annenin bir babanın yanında kalması gibi durumlar ise, kadınlar için meşrû kılınan hükümlerin aksine onun dışarıya alışmasına, evden uzaklaşmasına sebep olur. Bu itibarla, hem kızın, hem babanın, hem de annenin maslahatı, kızın annesinin yanında kalmasında yatmaktadır. Bu görüşten başka birisini tercihe gitmemiz mümkün değildir.

Babanın daha uygun olacağı görüşünde olanlar ise şöyle demektedirler: Kızlarına karşı babalar, annelerinden daha gayretlidirler. Bir babanın kızı için duyduğu gayret ile annesinin duyacağı gayret hiçbir zaman aynı olamaz. Nice anneler vardır ki, kızlarının şehevî arzularını tatmine yardımcı olmaktadırlar. Anneyi bu duruma iten şey, aklının zayıflığı, çabuk kanar olması ve tabiatında mevcut bulunan gayretin zayıflığıdır. Baba ise böyle değildir. Bu ve daha başka sebeplerden dolayı, Yüce Allah kızın evlendirilmesi velâyetini babaya vermiş, annesine vermemiştir. Annesi, kızının ne evliliğiyle ilgili konularda ne de onun malı üzerinde yetkili kılınmamıştır. İslâm şerîatının kemal ve güzelliğinin tezahürü, kız çocuğunun bakıma ve terbiyeye muhtaç olduğu sürece annesinin yanında kalmasını gerektirmiştir. Şehvet duyulabilecek bir devreye ulaştıktan ve erkekler için uygun hale geldikten sonra da yine şerîatın aynı kemal ve güzelliği, bu kez onun anneden daha gayretli, kızın çıkarlarını daha iyi gözetecek, onu daha iyi koruyabilecek birisinin (babanın) yanında kalmasına hükmetmeyi gerektirecektir.

Bunlar devamla şöyle diyorlar: Biz baba ve diğer erkeklerin, kendileri fâsık bile olsalar, son derece gayretli olduklarını, hatta bu gayretlerinin aşırılığından dolayı kendilerini. bir şüphe neticesinde kızlarını, kız kardeşlerini veya velâyeti altında bulunan başka kadınları öldürmeye bile sevkettiğini görüyoruz. Kadınların ise, bunun aksine bu gibi durumlar karşısında çözülme ve aldanma gösterdiklerini görmekteyiz. Her iki türde de galip olan budur. Nadir olana ise itibar edilmez. Kaldı ki, biz ebeveynden birisini diğeri üzerine takdim ettiğimizde, mutlaka çocuğun korunmasını ve gözetilmesini göz önünde bulundurmak zorundayız. Bu yüzdendir ki, İmam Mâlik ve Leys şöyle demişlerdir: "Anne koruyucu ve emniyetli bir yerde değilse, veya rıza gösterilebilecek birisi değilse, babanın kızı ondan alabilme hakkı vardır." Kendisinden yapılan meşhur rivâyette İmam Ahmed de aynı görüştedir. Çünkü muteber olan babanın koruma ve gözetmesidir. Eğer bu konuda ihmalkâr ise veya bu konuda acizse ya da rıza gösterilebilecek bir kimse değilse veya deyyûslukla tanınıyorsa ve anne böyle değilse, hiç şüphesiz, anne kız üzerinde daha çok hak sahibi olacaktır. Çocuğun tercihiyle veya kur'a ile ya da kendiliğinden takdimde bulunduğumuz kimseyi biz, sadece çocuğun maslahatı onunla gerçekleşeceği için takdim ediyoruz. Eğer anne babadan daha koruyucu, daha gayretli bulunursa, o takdirde baba üzerine takdim olunur; bu durumda ne kur'aya, ne de çocuğun tercihte bulunmasına itibar edilmez. Çünkü çocuk henüz küçük olması hasebiyle aklı zayıftır, çalışmamayı ve oyunu tercih eder; çocuk bu konuda kendisine yardımcı olacak birisini

tercihte bulunursa, onun bu tercihine bakılmaz. Çocuk kendisi için daha faydalı ve daha hayırlı olan kimsenin yanında kalır. Şeriatın bunun dışında başka bir şeye ihtimali yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Çocuklara, yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmalarını emredin; on yaşında iken kılmazlarsa onları (tedib için) dövün ve yataklarını ayırın."[25] Yüce Allah da şöyle buyurur: "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun."[26] Hasan el-Basrî bunu: "Onları eğitin, öğretin, terbiye edin, onlara fıkıh öğretin " diye tefsir etmiştir. Eğer anne çocuğu mektebe verir ve ona Kur'an öğretirse; çocuk oyunu ve kendi akranlarıyla beraberliği tercih eder ve baba da ona bu imkânı verirse, bu durumda anne, çocuğun tercihine bakılmaksızın, kur'a çekilmeksizin onun üzerinde daha çok hak sahibi olacaktır. Aksi de aynı şekildedir. Ebeveynden hangisi çocuk hakkında Allah'ın ve Peygamberinin emirlerini nazar-ı itibara almaz ve çocuğu ihmal eder, diğeri de aksine gerekli ilgiyi gösterirse o, çocuk hakkında daha çok hak sahibi ve öncelik arzedecektir.

Şeyhimizi (İbn Teymiye) şöyle anlatırken işittim: Bir hâkimin huzurunda bir anne ve baba çocukları hakkında muhakeme oldular. Hâkim çocuğu onlardan birisini seçmesi için muhayyer bıraktı, çocuk da babasını tercih etti. Kadın hâkime:"Çocuğa, babasını niçin tercih ettiğini sorar mısınız? " dedi. Hâkim de sordu. Çocuk: "Annem beni her gün okula gönderiyor, hoca beni dövüyor. Babam ise beni çocuklarla oynamam için serbest bırakıyor." dedi. Bunun üzerine hâkim, çocuğun annesine verilmesine hükmetti.

Şeyhimiz (İbn Teymiyye) şöyle demektedir: Ebeveynden birisi çocuğun eğitim ve öğretimini, Allah'ın üzerine vacib kıldığı hususları yerine getirmeyi terkederse, o âsidir ve onun çocuk üzerinde velâyet hakkı yoktur. Hatta velâyetinde bulunan şeyle ilgili görevleri yapmayan kimsenin o konuda velâyet hakkı kalmaz; ya eli tamamen velâyetten çekilir ve o görevleri yapacak başka birisine tevdi edilir veyahut da o görevi beraberce yapacağı bir başkası yetkisine ortak edilir. Çünkü asıl maksat, mümkün mertebe Allah ve Rasûlü'ne itaat etmektir. Bu hak sırf yakınlık veya nikâh ya da velâ ile sabit olan miras hakkı türünden değildir ki, hak sahibinin fâsık ya da sâlih birisi olması arasında fark bulunmasın. Aksine hidâne hakkı, vacibin yerine getirilmesini ve onu ifaya yeterli bilgiye sahip olunmasını ve mümkün mertebe de ifasını gerektiren velâyet türündendir. Farzedelim ki, baba kız çocuğunun maslahatını gözetmeyecek ve gerçekleştirmeyecek bir kadınla evlenmiş olsun, anne ise

25. Hasen bir hadistir. Ahmed ve Ebu Davud rivayet etmişlerdir. Daha önce geçmişti.
26. Tahrim, 98/6 .

çocuğun maslahatlarını gerçekleştirmeye bu kumadan daha muktedir bulunsun, bu durumda hidâne hakkı kesinlikle anneye ait olacaktır. Burada akılda tutulması gereken bir husus vardır: Hidâne konusunda ebeveynden birisinin kesin olarak takdim edileceğine, veya çocuğun ebeveyn arasında muhayyer kılınacağına dair genel bir nass bulunmamaktadır. Âlimlerimiz ebeveynden birisinin mutlak anlamda taayyün etmeyeceğinde hatta tecavüzkâr ve ihmalkâr olanın iyi, salih ve âdil olan üzerine takdim edilemeyeceğinde müttefiktirler. En iyisini Allah bilir.

Hanefî ve Mâlikiler şöyle demektedirler: Sizinle münakaşamızın esasını iki nokta teşkil etmektedir: Birincisi: Çocuğun muhayyer kılınmasının iptaline delâlet edecek bir delilin ortaya konması. İkincisi: Muhayyer kılmaya dair delil olarak kullandığınız hadiste iddianızı destekler unsurun bulunmadığını ortaya koymak.

Birincisini ele alalım: Hz. Peygamber'in (s.a.) "Sen onun üzerinde daha çok hak sahibisin!" buyurup çocuğu muhayyer kılmaması buna delâlet etmektedir. İkinci noktaya gelince, sizin rivâyette bulunduğunuz, çocuğu muhayyer kılma ile ilgili hadisler mutlak olup herhangi bir kayıt içirmemektedirler. Oysa ki siz, muhayyer kılma hükmünü mutlak olarak kabul etmeyip yedi yaş veya daha fazla olmakla kayıtlamaktasınız. Halbuki, hadislerde buna delâlet edecek bir durum bulunmamaktadır. Biz ise şöyle demekteyiz: Çocuğun dikkate alınacak, muteber bir tercihi olduğu zaman ebeveyni arasında muhayyer kılınır. Çocuğun tercihi ise ancak sözünün kabul gördüğü bir dönemde muteberdir. Bu ise bülûğ çağından sonra olur. Sizin tercihte bulunma zamanını yedi yaş ile kayıtlamanız, bizim bülûğ çağıyla kayıtlamamızdan daha uygun değildir. Aksine tercihi gerektirecek unsur bizden taraftadır; çünkü o zaman çocuğun sözü muteber olmaktadır. Buna hadiste geçen kadının: "Bana Ebu Inebe kuyusundan su getirdi..." sözü de delâlet etmektedir. Zira bu kuyu Medine'den birkaç mil uzaklıktadır. Büluğ çağına ermeyen bir çocuğun genellikle böyle uzak bir kuyudan su getirmesi makul değildir. Biz hadiste, tercihin bülûğ çağında olacağına dair bir delâletin bulunmadığını kabul ediyoruz; ancak hadiste bunun böyle olmayacağına delâlet eden bir unsur da yoktur. Olay ferdî bir olaydır (*kadıyyetu ayn*). Şâri' Teâlâ'dan muhayyer kılma işinin bülûğ çağından önce olmasını gerektirecek genel bir nass yoktur ki, onun gereğiyle hükme gidilsin. Haydi diyelim ki, hadiste bülûğ çağında olmayacağına delâlet eden unsur vardır, bu takdirde sizin benimsediğiniz yedi yaşıyla kayıtlamayı gerektirecek unsur neredediır?

Şâfiîler, Hanbelîler ve çocuğun muhayyer kılınacağı görüşünde olanlar ise şöyle demektedirler: Sizin Hz. Peygamber'in "Evlenmediğin sürece sen çocuk üzerinde daha çok hak sahibisin." sözü ile görüşünüzü delillendirmeye çalışmanız birçok yönden dolayı uygun değildir: Çünkü sizden bir kısmınız: "Çocuk kendi başına yeterli olduğu, kendi kendine giyebilip, içebildiği zaman, baba çocuğun tercihi aranmaksızın onun üzerinde daha çok hak sahibidir." derken, kiminiz de "Dişleri çıktığı zaman, baba daha çok hak sahibidir." demektesiniz.

Biz ise şöyle diyoruz: Hz. Peygamber (s.a.), evlenmediği sürece, çocuk üzerinde annenin daha çok hak sahibi olduğuna hükmetmiştir ve kadının nikâhının çocuğun babasının yanında olacağı yaştan önce veya sonra olacağı ayrımını yapmamıştır. Bu takdirde hadis karşısında bizim de sizin de durumumuz aynıdır; sizin bize karşı cevap olarak kullandığınız şeyi biz de size kullanabiliriz, eğer siz takdir yaparsanız, biz de yapabiliriz; yok siz takyide giderseniz biz de gidebiliriz; siz tahsis yaparsanız biz de tahsis yapabiliriz. Eğer bu anlaşıldı ise diyoruz ki: Hadis iki hususu gerektirmektedir:

1) Kadının evlendikten sonra çocuk üzerinde bir hakkı yoktur.

2) Evlenmediği sürece anne, çocuk üzerinde daha çok hak sahibidir. Annenin daha çok hak sahibi olmasının iki şekli sözkonusu olabilir:

Birincisi: Çocuk temyiz yapamayacak derecede küçük olur. Bu durumda anne, çocuğun tercihine bakılmaksızın öncelikli olarak hak sahibidir.

İkincisi: Çocuk temyiz yaşına ulaşmıştır. Bu durumda da anne daha çok hak sahibidir; ancak bu öncelik, bir şarta bağlıdır. Hüküm bir şarta bağlandığı zaman, o şartın takdir edileceği düşüncesiyle mutlak olarak zikredilmesi doğru olmaktadır. Bu takdirde anne, eğer çocuk kendisini tercih ederse daha çok hak sahibi olacaktır. Nihayet bu, mutlakın, çocuğun muhayyer kılınmasına delâlet eden delillerle takyid edilmesi demek olur. Eğer hadis mutlaklığı üzere hamledilecek olursa —ki bu asla mümkün değildir— bu durum, çocuğun muhayyer kılınmasını gerektiren hadislerin iptalini gerektirecektir. Hem sonra siz, bu hadisi kadının daha çok hak sahibi olabilmesi için mukim olacak, hür olacak, reşîd olacak vb. gibi hadislerde asla zikri bulunmayan şartlarla kayıtlamaktasınız. Bu durumda hadisin, sünnetin delâlet ettiği ve sahâbenin üzerinde ittifak ettikleri "çocuğun muhayyer kılınması" hususuyla takyidi sizin takyidlerinizden daha çok evleviyet arzeder.

Muhayyer kılma hükmünü getiren hadisleri bülûğ çağından sonraya hamletmeniz beş açıdan dolayı doğru değildir:

1 — Hadisin "Hz. Peygamber bir çocuğu ebeveyni arasında muhayyer

bıraktı" ifadesinde "gulâm = çocuk" tabiri kullanılmaktadır.

"Gulâm" kelimesinin hakîkat mânası, henüz bülûğ çağına ulaşmayan çocuk demektir. Onu bâliğ mânasına hamletmek, gereksiz ve bir karîne olmaksızın hakîkî mânasından çıkararak mecâzî mânasına sevketmek olur.

2 — Bâliğ üzerinde hidâne hakkı yoktur. Kırk yaşındaki bir adamın anne ve babası arasında muhayyer kılınması nasıl sahih olabilir? Bu hem âdeten hem de şer'an mümkün değildir. Dolayısıyla hadisin bu mânaya hamledilmesi uygun olmaz.

3 — İşitenlerden hiçbir kimse, onların aklı başında büyük bir adam hakkında nizada bulunduklarını ve o adamın ebeveyni arasında muhayyer kılındığını anlamaz. Hiçbir kimsenin aklına böyle bir mâna gelmez. Eğer böyle bir adamın muhayyer kılınması düşünülseydi, o zaman muhayyerliği üç şey; yani ebeveyni ve kendi başına kalması arasında olması lazım gelirdi.

4 — Ne âdeten ne örfen ve ne de şer'an, ebeveynin aklı başında büyük bir adam üzerinde nizaa düşmeleri makul değildir. Nitekim şeriatta durumu böyle olan birisinin ebeveyni arasında muhayyer kılınması da makul gözükmemektedir.

5 — Hadisin bazı rivâyetlerinde, çocuğun küçük olduğu ve henüz bülûğ çağına ulaşmadığı belirtilmektedir Nesâî'de, Râfi' b. Sinân hadisinde: "Kadından olma, bülûğ çağına ermemiş küçük bir çocuk geldi. Hz. Peygamber (s.a.) babayı buraya, anneyi de şuraya oturttu ve çocuğu aralarında muhayyer kıldı." denilmektedir.

Sizin:"Ebu Inebe kuyusu Medine'den birkaç mil uzaktadır..." şeklindeki sözünüze gelince; bu iddianız için önce şu sorulara cevap vermeniz gerekecektir: a) Hadisin ve onu rivâyet eden râvinin sıhhati nedir? b) Bu kadının evinin bu kuyudan uzak olduğunu isbat etmek. c) On yaşlarında bir çocuğun âdeten (genelde) adı geçen kuyudan su çekemeyeceğini ortaya koymak. Bütün bunların isbatı mümkün değildir. Çünkü, Araplar ve bâdiyede yaşayanların (bedevîler) küçük çocukları, bundan daha uzak kuyudan bile su çekmektedirler.

Bizim hadisi yedi yaşıyla kayıtlamamıza gelince, şüphesiz bunu gerektirecek bir unsur bulunmamaktadır, bu üzerinde icma edilen bir husus da değildir. Çünkü çocuğun muhayyer kılınacağı görüşünde olanlar iki kısma ayrılmaktadırlar: Bir gruba göre çocuk beş yaşında muhayyer kılınır. Bunu İshâk b. Râhûye nakletmiştir.Ondan da Harb *"el-Mesâil*'inde zikretmiştir. Bunlar görüşerini şöyle delillendirmektedirler:

Hadiste semâ'ın (tahammül) sahih olduğu yaş beş yaşıdır. Bu yaşta aklının ermesi mümkündür. Nitekim Mahmûd b. er-Rebî', kendisinin beş yaşında iken Hz. Peygamber'in yüzüne su püskürttüğüne aklının erdiğini belirtmektedir.[27]

İkinci bir gruba göre ise çocuk ancak yedi yaşına varınca muhayyer kılınır. Bu İmam Şâfiî, Ahmed ve İshâk'ın görüşleri olmaktadır. Bunlar da görüşlerini şu şekilde delillendirmektedirler: Tercihte bulunma, temyiz ve anlayış gücünün bulunmasını gerektirir. Bunun ise çocuklarda bir kıstası yoktur. Onun için de, temyizin muhtemelen bulunduğu yaş (mazinnesi) itibara alınır ki, o da yedi yaşıdır. Çünkü yedi yaşı temyiz çağının ilk yaşı olmaktadır. Bu yüzden de Hz. Peygamber (s.a.) tarafından, yedi yaşı çocukların namazla emredilmelerinin ilk başlangıç zamanı olarak kabul edilmiştir.

"Hadisler ferdî olaylarla ilgilidir (*kadıyyetu ayn*)" sözünüz doğrudur. Ancak bu hadislerin, büluğ çağına ermiş erkeklerin muhayyer kılınması şekline hamletmek, daha önce de geçtiği gibi, mümkün değildir. Zira bazı lâfızlarında "gulâm = çocuk", diğer bazı lâfızlarında da "büluğa ermemiş küçük" ifadeleri bulunmaktadır. Tevfik ancak Allah'tandır.

Hz. Hamza'nın kızı ve onun hakkında Hz. Ali, Zeyd, Câfer (r.anhum) aralarında sözkonusu olan nizaa ve Hz. Peygamber'in (s.a.) Câfer lehine hükmüne gelince, bu hüküm kaza umresinin hemen akabinde verilmişti. Çünkü Mekke'den çıktıklarında, Hz. Hamza'nın kızı: "Amca! Amca!" diye çağırarak onların arkasına düşmüştü. Bunun üzerine Hz. Ali onun elinden tutmuş, sonra Câfer ve Zeyd onun hakkında nizaa düşmüşler ve her birisi, kendisinin onu üstlenme konusunda daha üstün olduğunu belirtmişti. Zeyd, onun bizzat Hz. Peygamber tarafından kardeşi ilan edilen Hz. Hamza'nın kızı olduğunu söylemiş; Hz. Ali onun amcasının kızı olduğunu belirtmiş; Câfer de tercihini gerektirecek iki unsuru zikretmişti: Yakınlık ve kızın teyzesinin kendi nikâhında bulunması dolayısıyla çocuğun kendi teyzesinin yanında kalmış olacağı. Hz. Peygamber (s.a.) bunlar arasında Câfer'in gerekçelerini diğer ikisinin gerekçelerinden daha üstün görmüş ve çocuğun ona verilmesine hüküm buyurmuş ve her birisinin kalbini de, elinden çocuğun alınmasından daha sevimli gelecek bir şeyle tatmin etmiş, gönüllerini almıştı.

Kardeş kılınma (*muâhât*) gerekçesi, hidâne hakkını gerektirecek bir husus değildir. Ancak Zeyd, Hz. Hamza'nın vasîsi bulunuyordu ve o sıralarda kardeşlik sebebiyle, kardeş ilan edilenler birbirlerine varis oluyorlardı. Bu yüzden Zeyd, çocuğun gözetimi konusunda kendisinin daha haklı olduğunu zannetmişti.

---

27. Buhârî, 4/40.

Burada ileri sürülen akrabalık, yani amca çocuğu olma gerekçesi, acaba hidâne hakkını sabit kılar mı? Bu konuda iki görüş bulunmaktadır: Birincisi: Onunla hidâne hakkına hak kazanılır. İmam Şâfiî'nin tasrihi de böyledir. İmam Mâlik, Ahmed ve daha başkalarının görüşleri de bu şekildedir. Çünkü o asabe olmaktadır ve karabet (yakınlık) sebebiyle velâyeti bulunmaktadır. Dolayısıyla, miras, nikâh velâyeti, ölüm velâyeti gibi konularda yabancılar üzerine takdim edildiği gibi, hidâne konusunda da yabancılar üzerine takdim edilir. Hz. Peygamber (s.a.), gerek Hz. Ali'nin ve gerekse Câfer'in kız çocuğunun hidânesi hakkındaki iddialarını tepkiyle karşılamamıştır. Eğer onların böyle bir hakları olmasaydı, mutlaka Hz. Peygamber onların bu bâtıl iddialarını tepkiyle karşılar, münker bulurdu. Çünkü bu bir hakları olmayan şeyin davası niteliğinde olurdu. Hz. Peygamber ise bâtıl olan bir şeyi ikrarda bulunmaz.

İkinci görüşe göre, babalar ve dedeler dışında erkeklerden hiçbir kimsenin hidâne hakkı bulunmamaktadır.Bu görüş İmam Şâfiî'nin bazı tâbilerine aittir. Bu hem İmam Şâfiî'nin beyanına, hem de delile muhaliftir. Çoğunluk fukahanın görüşüne göre — doğrusu da budur— çocuk kız ise ve amca oğlu da süt emme vb. gibi bir sebeple kıza mahrem ise, bu takdirde yedi yaşını aşsa bile üzerinde hidâne hakkı bulunmaktadır. Eğer mahrem değilse, o takdirde yedi yaşına ulaşıncaya kadar kız çocuğu üzerinde hidâne hakkı olacaktır. Yedi yaşından sonra artık bu hakkı kalmayacak ve çocuk bir mahremine veya güvenilir bir kadına teslim edilecektir. Ebu'l-Berekât, *el-Muharrar*'ında: "Amca oğlunun, süt emme vb. gibi bir sebeple mahrem olmadıkça, kız çocuk üzerinde asla hidâne hakkı yoktur." demiştir.

Soru: Bu olayda Hz. Peygamber'in hidâne ile hükmü teyzeden dolayı mıdır, yoksa Câfer'den dolayı mı?

Cevap: Bu konuda iki görüş bulunmaktadır: Bu görüşlerin kaynağını ise hadislerin lâfızlarındaki farklılıklar oluşturmaktadır. Buharî'nin *Sahih*'inde, Berâ hadisinde : "Hz. Peygamber, onu teyzesine hükmetti." denilmektedir.[28]

Ebu Davud'daki Râfi' b. Uceyr hadisinde ise, bu olayla ilgili olarak Hz. Ali'den yapılan rivâyette Hz. Peygamber (s.a.):"Kız çocuğuna gelince, onu Câfer lehine hükmediyorum, teyzeziyle beraber kalır. Teyze şüphesiz anne (makamında) dır." buyurmuştur. Sonra Ebu Davud, Abdurrahman b. Ebî Leylâ tarikiyle: "Kız çocuğunu Câfer lehine hükmetti. Çünkü çocuğun

28. Tahrici daha önce geçmişti.

teyzesi onun nikâhında bulunuyordu." demiştir. Sonra İsrail — Ebu İshâk — Hâni' b. Hâni' ve Hübeyre — Hz. Ali senediyle rivâyet ettiği hadiste ise:" Hz. Peygamber (s.a.), çocuğu teyzesi lehine hükmetti ve: 'Teyze anne menzilesindedir.' buyurdu."[29] şeklinde varid olmuştur.

Bu ifadeler birçok fakih için problem arzetmiştir. Çünkü eğer bu hüküm Câfer için verilmişse, Câfer mahrem değildir; o ve Hz. Ali yakınlıkta birbirlerine eşittir. Eğer teyze için ise, teyze evli bulunmaktadır. Hidâne hakkına sahip olan kadın evlendiği zaman hakkı düşmektedir. Bütün bu problemler karşısında bir çıkış yolu bulamayan İbn Hazm, çözümü hadisin bütün tariklerini tenkit etmede bulmuş ve şöyle demiştir: "Buhârî hadisinde İsrâil vardır ve o zayıftır. Hâni' ve Hübeyre hadisleri ise, bunların her ikisi de mechûldürler. İbn Ebî Leylâ hadisi mürseldir, ondan rivâyet etmekte olan Ebu Ferve ki o, Müslim b. Sâlim el-Cüheni'dir, bilinen bir râvi değildir. Nâfi b. Uceyr hadisine gelince; hem o, hem de babası her ikisi de meçhuldürler; meçhûl râvi ise hüccet olmaz. Şu kadar var ki, bu hadis her yönüyle, Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîler aleyhine hüccet olmaktadır. Çünkü teyze, Câfer ile evli bulunuyordu, Kureyş'in en yakışıklı genci idi ve o Hz. Hamza'nın kızına mahrem değildi." İbn Hazm sonra devamla:" Biz Hz. Peygamber'in (s.a.) kız çocuğunu, teyzesinden dolayı Câfer lehine hükmetmiş olduğunu inkâr etmiyoruz. Çünkü bu çocuk için daha koruyucu oluyordu." demektedir. Ben derim ki: Bu, İbn Hazm'ın saldırganlığından ve bütün insanların sıhhati üzerinde ittifak ettikleri hadisi zayıf kabul etme konusundaki cür'eti ve bütün ulemayı karşısına almasının bir neticesi olmaktadır. Çünkü bu hadisin ; sahih, sünen, müsned, siyer ve tarih kitaplarındaki şöhreti onu isnadından müstağnî kılacak kadardır. Nasıl olmaz ki, *Sahih* sahibi bu olayın sıhhati konusunda kendinden öncekilerle görüş birliği etmiş, ve İbn Hazm'dan önce bu hadisin sıhhatine yönelik herhangi bir tenkit de asla işitilmemiştir. Onu "İsrâil zayıftır." şeklindeki bir tenkide iten şey, Ali b. el-Medînî'nin onu zayıf kabul etmesidir. Ancak, onun dışındaki bütün muhaddisler, bundan kaçınmışlar ve onun hadislerini hüccet olarak kullanmışlar, onu tevsik etmişler, onun güvenilir bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir. İmam Ahmed:"O sikadır." demiş ve hıfzına taaccübünü ifade etmiştir. Ebu Hâtim:"O Ebu İshak'ın talebeleri içerisinde en sağlam olanıdır." demiştir. Özellikle de bu hadisi Ebu İshak'tan rivâyette bulunmuştur. İsrâil, onun hadislerini sanki Kur'an'dan bir sûre gibi ezberlerdi. Ondan bir cemaat rivâyette bulunmuşlardır ve hepsi de onu hüccet olarak kullanmışlardır.

"Hâni' ve Hübeyre mechuldürler." sözüne gelince, evet bu ikisi

29. Ebu Davud, 2278, 2279, 2280.

kendisine göre mechuldürler, ama onlar *Sünen* sahipleri katında maruf olan, hadis hâfızları tarafından sika kabul edilen râvilerdendir. Nesei onun hakkında: "Hâni' b. Hâni' fena değildir (lâ be'se bih)." der. Hübeyre'ye gelince, dört *Sünen* sahibi ondan rivâyette bulunmuşlardır ve o sika kabul edilmiştir.

"İbn Ebî Leylâ hadisi mürseldir, ondan rivâyet eden Ebu Ferve ki o, Müslim b. Sâlim el-Cühenî'dir, bilinen bir râvi değildir." sözüne gelince, burada ileri sürülen iki illet de asılsızdır.Çünkü Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Hz. Ali'den birden fazla hadis rivâyet etmiş, ayrıca Hz. Ömer ve Muâz'dan da rivâyette bulunmuştur. İbn Hazm'ı yanıltan şey, Ebu Davud'un, Muhammed b. İsâ — Süfyân — Ebu Ferve — Abdurrahman b. Ebî Leylâ senediyle bu haberi nakletmiş olmasıdır. İbn Hazm bu ifadeden, Abdurrahman'ın rivâyette Hz. Ali'yi zikretmediği zehabına kapılmış ve hadisin mürsel olduğunu söylemiştir. Bu onun yanlış anlamasından kaynaklanmıştır. Çünkü İbn Ebî Leylâ olayı, Hz. Ali'den rivâyet etmektedir. Ebu Davud haberi ihtisarla vermiş ve sadece delil olarak kullanılacak kısmı zikirle yetinmiş ve gerisini Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın Hz. Ali'den rivâyeti yaygın olarak bilindiği için zikrine gerek duymamıştır. Bu olayı Hz. Ali rivâyet etmiş ve onun çevresinde bulunan insanlar ondan bunu işitmiştir: Hâni' b. Hâni', Hübeyre b.Yerîm, Uceyr b. Abd Yezîd, Abdurrahman b. Ebî Leylâ bunlardandır. Ebu Davud ilk üçünün hadislerini olayı tam olarak anlatmaları sebebiyle, bütünüyle zikretmiş,İbn Ebî Leylâ'nın rivâyetine de işaretle yetinmiştir. Çünkü onun rivâyetini tamamlamamıştır. Senedi kendisinden başlayarak ona kadar zikretmiştir. Böylece, hadisin mürselliği iddiası ortadan kalkmış olmaktadır. Sonra ben, Ebu Bekir el-İsmâilî'nin bir müsnedde bu hadisin muttasıllığını tasrih ederek rivâyet etmiş olduğunu gördüm: O, Heysem b. Halef — Osman b. Saîd el-Mukrî — Yusuf b. Adiyy — Süfyân — Ebu Ferve — Abdurrahman b. Ebî Leylâ — Hz. Ali kanalıyla rivâyette bulunmuş ve onun (Hz. Ali'nin) Câfer ve Zeyd ile niza ettiklerini... anlatmıştır.

"Ebu Ferve, bilinen bir râvi değildir." sözünün de bir esası yoktur. Çünkü Süfyan b. Uyeyne ve daha başkaları onun nasıl bir râvi olduğunu bildirmişler ve Buhârî ile Müslim onun rivâyetini *Sahih*'lerine almışlardır.

"Nâfi b. Uceyr ve babasının bilinmeyen, meçhul kimseler oldukları" ifadesi ise doğrudur. Bunların halleri bilinmemektedir ve ilim nakliyle meşhur olan kimselerden değillerdir. Gerçi Nâfi babasından daha meşhurdur, zira kendisinden iki sika râvi: Muhammed b. İbrahim et-Temîmî ile Abdullah b. Ali rivâyette bulunmuşlardır. Buna rağmen, itimad

bu ikisinin rivâyetlerine değildir. Hadisin sıhhati diğer yollarla sabit olmaktadır. Tevfik ancak Allah'tandır.

Hadisi bir problem olarak görenlerin müşkillerine, Allah'ın tevfikine dayanarak şöyle cevap verebiliriz: Konuyla ilgili bir problem yoktur; ister Câfer için hükmedilmiş olsun, ister teyze için, fark etmez. Çünkü, eğer kız çocuğunun amcası oğlundan başka bir yakını yoksa, onu karısıyla birlikte evinde alıkoyması caizdir, hatta bu taayyün bile eder. O başka bir yabancıdan, özellikle de amca oğlu dini — diyaneti, iffeti, güvenilirliğiyle bilinmesi durumunda, daha evlâdır. Böyle bir durumda amca oğlunun yabancılardan daha evlâ olduğunda hiçbir şüphe yoktur.

Soru: Hz. Peygamber (s.a.) bu kız çocuğunun amcasının oğlu bulunuyordu ve kendisine de mahremdi; çünkü Hz. Hamza Peygamber'imizin aynı zamanda süt kardeşi idi. Bu durumda onu niye kendi yanına almadı?

Cevap: Hz. Peygamber (s.a.), risalet vazifesinin ağır yükleri altında bulunuyordu, ilahî vahyi tebliğ etmek ve insanları ona davet etmek, Allah düşmanlarıyla cihad etmek gibi pek çok meşguliyetleri vardı ve bunlar onu, çocuğun terbiyesiyle uğraşmaktan alıkoyacak düzeyde idi. Eğer kendi yanına alsaydı, mutlaka onu hanımlarından birisinin yanına bırakacaktı. Oysa ki kızın bizzat teyzesi, çocuk için merhametçe daha yakın ve onun terbiyesini üstlenmeye daha uygun bulunuyordu.

Hem sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarından her birisine dokuz günde ancak bir sıra geliyordu. Eğer çocuk da Hz. Peygamber'le birlikte dolanacak olsaydı, bu onun için bir meşakkat olurdu ve böylesi bir durumda kız çocuğunun sürekli dışarı girip çıkması ve dışarıdaki hayata alışması sözkonusu olacaktı. Eğer hep zevcelerinden birisinin yanında kalacak olsaydı, o zaman hidâne onun olacaktı; halbuki, kendisi çocuk için yabancı oluyordu.

Buraya kadar yaptığımız izahlar, hükmün Câfer lehine verilmiş olmasıyla ilgili idi. Eğer hüküm çocuğun teyzesi için verilmişse —ki doğrusu budur, sarih ve sahih hadis buna delâlet etmektedir— bu takdirde çeşitli açılardan dolayı herhangi bir problem sözkonusu değildir:

1) Hidâne hakkına sahip olan bir kadının evlenmesi, kız çocuğunun hidânesini düşürmez. Nitekim, İmam Ahmed'den yapılan iki rivâyetten birisi bu şekildedir. Ulemaya ait iki görüşten birisi de bu olmaktadır. Bu görüşün delili bu hadistir. Daha önce çocuğun erkek oluşu ile kız oluşu arasındaki fark geçmişti.

2) Kadının, çocuğun bir yakınıyla evlenmiş olması hidâne hakkını düşürmemektedir. Câfer, kızın amcası oğlu bulunuyordu.

3) Koca hidâne hususunda rıza gösterirse, çocuğun yanında kendi

himayesi altında olmasını tercihte bulunursa, bu durumda hidâne düşmez. Sahih olan da budur. Bu şöyle bir prensibe bağlıdır: Hidânenin evlilik sebebiyle düşmüş olması, kocanın hakkına riâyetledir. Çünkü koca, kadın çocuğunun hizmetinde olacağı için, ondan istenilen istifadeyi elde edemez, çocuğun kendi karısıyla bulunmasından dolayı hayatının tadı bozulur, bu yüzden de aralarında nefret ve soğukluk doğmasından emin olunamaz. İşte bundan dolayı kocanın, karısını kendi hukukundan başka bir şeyle meşgul olmaktan menetme yetkisi bulunmaktadır. Bu durumda ise çocuğun menfaatleri zayi olup gidecektir. Ama koca çocuğun kendileriyle kalmasını ister ve onun korunmasına karşı özen gösterirse, bu durumda hidâne hakkının düşmesini gerektiren sebep ortadan kalkmış olur. Hidâne hakkını gerektiren husus ise mevcuttur, dolayısıyla üzerine hükmü terettüp edecektir.. Bunun böyle olduğunu şu husus da açıklamaktadır: Hidâne hakkının evlilikle düşmesi Allah hakkı değildir; sadece kocanın, çocuğun ve akrabalarının hakkı olmaktadır. Hak sahibi buna razı olunca, her türlü takdirde problem zâil olacaktır. Böylece, Hz. Peygamber'den sadır olan bu hükmün, en güzel, en açık, maslahata, hikmete, rahmet ve adalete en uygun bir hüküm olduğu ortaya çıkmıştır. Tevfik ancak Allah'tandır.

Şu üç husus fukahanın hadis karşısındaki yaklaşımları olmaktadır:

Birincisi: Hidâne hakkına sahip olan kadının evlenmesi bu hakkı düşürmez. Hasan el-Basrî bu görüştedir ve Yahyâ b. Hamza da bu doğrultuda hükümde bulunmuştur. Ebu Muhammed b. Hazm'ın görüşü de bu olmaktadır.

İkincisi: Kadının evlenmesi kız çocuğu üzerindeki hidâne hakkını düşürmez, fakat erkek çocuğu üzerindeki hidâne hakkını düşürür. İki rivâyetinden birisinde İmam Ahmed bu şekilde söylemiştir.

Üçüncüsü: Kadının, çocuğun bir yakınıyla evlenmesi hidâne hakkını düşürmez, yabancı birisiyle evliliği ise düşürür. İmam Ahmed'in mezhebinde meşhur olan görüş de budur.

İbn Cerîr et-Taberî'ye ait dördüncü bir yaklaşım daha bulunmaktadır: Hidâne hakkı sahibi kadın, eğer anne ise ve onunla nizada bulunan kimse de baba oluyorsa, evlenmesi durumunda kadının hidâne hakkı düşer. Ama kadın teyze veya hidâne hakkı sahibi başka bir kadın olursa, bu durumda kadının evlenmesiyle hakkı düşmez. Aynı şekilde hidâne hakkı sahibi anne olur, nizada bulunan kimseler de babanın dışında çocuğun akrabalarından birisi bulunursa, kadının evlenmesiyle hakkı yine düşmez.

Biz onun sözünü, lehinde ve aleyhinde olan hususları zikredeceğiz. *Tehzîbu'l-Âsâr*'da Hz. Hamza'nın kızıyla ilgili hadisi zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Bu hadiste, küçük kız ve erkek çocuğunun bakımını üstlenecek kimselerden, çocukların babalarından başka birileri ile evli olsalar bile, anne tarafından olan yakınlarının, baba tarafından olan asabelerinden daha çok hak sahibi olduğuna delâlet vardır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) , iki amcasının oğulları olan Hz. Ali ve Câfer ile Hz. Peygamber tarafından babası Hz. Hamza ile kardeş ilan edilen Zeyd'in, onun kendilerine verilmesi hakkındaki taleplerine rağmen, Hz. Hamza'nin kızının teyzesine verilmesine hükmetmiştir. Teyzesi, o sırada çocuğun babası olmayan başka birisiyle evli bulunuyordu.Bu olay, Hz. Hamza'nın şehit edilmesinden sonra oluyordu. Bu durumda:"Küçük kız ve erkek çocuğunun, tercihte bulunma yaşına ulaşıncaya kadar, baba tarafından olan asabesinin hidâne konusunda herhangi bir hakları yoktur; aksine anneleri tarafından olan kadın akrabaları, evli bile olsalar, daha çok hak sahibidirler." şeklinde söyleyenlerin sözlerinin doğru olduğu anlaşılmış olacaktır.

Burada birisi şöyle diyebilir: Eğer durum size göre, vasfettiğiniz şekilde, küçük kız ve erkek çocuğun annesi ve anne tarafından olan kadın akrabaları, evli olsalar bile hidâne konusunda, babanın erkek akrabaları olan asabeden daha çok hak sahibi iseler, bu durum aynı şekilde, evli olan anne ile, çocukların yakın ve uzak babaları arasında da sözkonusu olsaydı ya? Nitekim teyze, babalarından başka birisiyle evli bulunsa bile, çocuklar üzerinde daha çok hak sahibi bulunmaktadır. Anne ile aralarında ne fark vardır ki, ayrı ayrı mütalaa edilmektedirler?

Cevap: Aralarındaki fark açıktır. Şöyle ki, annenin çocukların hidânesi konusunda, babalarından ayrılmış olması durumunda, başka birisiyle evlenmediği sürece daha çok hak sahibi olduğu konusunda haber-i müstefîz bulunmamakta ve bu konuda bildiğimiz kadarıyla haberin hüccetliğine karşı itirazları kabul edilebilecek kimselerin ihtilâfları bulunmamaktadır. Bu konuda bir haber de zikredilmektedir. Her ne kadar isnadı üzerinde tenkitler varid ise de, durumunu tavsif etmiş olduğumuz nakil, isnadı zayıf da olsa onun sıhhatine delâlet etmektedir. Taberî sonra, Amr b. Şuayb'ın, babası ve dedesi aracılığıyla rivâyet ettiği: "Evlenmediğin sürece sen, çocuk üzerinde daha çok hak sahibisin." hadisini Müsennâ b. es-Sabbâh kanalıyla rivâyet etmiştir.

Sonra şöyle demiştir: Çocuk hakkında anne ile, çocuğun asabesinin niza etmesi durumuna gelince, bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) zikrettiğimiz: "Çocuğun babasından başka birisiyle evli bulunan teyzesini, çocuğun asabesi olan amca oğullarından daha çok hak sahibi

kabul etmesi ve çocuğun ona verilmesine hükmetmesi" şeklindeki sahih hadisi bulunmaktadır. Bu durumda anne, asabeden daha evlâ olacaktır. İsterse bir başkasıyla evlensin. Zira Hz. Peygamber teyzeyi, asabeye sadece anneye olan yakınlığından dolayı takdim etmiştir. Durum bu şekilde anlattığımız gibi olunca, iki mesele hakkındaki görüşümüzün esası da ortaya çıkmış olur: Birinci meselenin dayanağı bu konuda varid olan haber-i müstefizdir (yaygın haber). Diğerinin dayanağı ise âdil râvilerce rivâyet edilmiş olan haber-i âhâddır. Hal böyle iken bunlardan birisinin hükmünü diğerine döndürmek mümkün değildir; zira kıyas sadece hakkında nass bulunmayan hükümler hakkında sözkonusudur. Hakkında Kur'an ya da sünnet'ten bir nass bulunan konularda kıyasın yeri yoktur.

Burada birisi şöyle diyebilir: Siz annenin, çocuğun babasından başka birisiyle evlenmesi durumunda, hidâne konusundaki hakkını bu konuda varid olduğunu zannettiğiniz haber-i müstefiz ile düşürüp babayı daha çok hak sahibi kıldınız; oysa ki, siz de biliyorsunuz ki, Hasan el-Basrî: "Kadın, evlense bile, çocuğu üzerinde daha çok hak sahibidir." demiştir ve Yahya b. Hamza da bu doğrultuda hükümde bulunmuştur.

Cevap: Bize göre, dinde hüccet olan müstefiz bir haberin şartı, ona herhangi bir muhalifin bulunmaması değildir; bilakis hem amel hem de görüş olarak ümmetin âlimlerinden hata ve yalan üzerinde birleşmiş olmalarına imkân vermeyecek kadar bir çoğunluğun rivâyette bulunmuş olmalarıdır. Ümmetin âlimlerinden bu şartı taşıyan bir çoğunluk "kadın, kocasından ayrılıp başka birisiyle evlendiğinde, baba bu durumda kız çocuğu üzerinde anneden daha çok hak sahibidir" şeklinde rivâyette bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu bağlayıcı bir hüccettir ve buna re'yle (şahsî görüşle) karşı çıkmak caiz değildir. Böyle şahsî bir görüş, hata etmesi caiz olan kimseden sâdır olmuş görüştür, (bağlayıcı olamaz). Taberî'nin sözü burada bitti.

Taberî'nin bu görüşünün tenkidi, doğru ve hatalı yönleri:

"Bu hadiste, küçük kız ve erkek çocuğunun bakımını üstlenecek kimselerden, çocukların babalarından başka birileriyle evli olsalar bile, anne tarafından olan yakınlarının, baba tarafından olan asabelerinden daha çok hak sahibi olduğuna delâlet vardır." sözünü ele alalım. Hadiste bu dediğine asla bir delâlet bulunmamaktadır. Aksine, hadisin lâfızlarından birisinde bunun tam tersine sarahat bulunmaktadır, ki bu Hz. Peygamber'in (s.a.) "Kız çocuğuna gelince, onu Câfer lehine

hükmediyorum." ifadeleridir. Diğer lâfız ise: "Çocuğun teyzesine verilmesine hükmetti ve 'Teyze anne yerindedir.' buyurdu." şeklindedir ki, Taberî'nin delil olarak kullandığı lâfız da bu olmaktadır. Bunda mutlak anlamda anne tarafından olan yakınlığın baba tarafından olan yakınlığa mukaddem olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır; aksine Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Ali ile Câfer'in çocuğu talep davalarını ikrarla karşılaması, baba tarafından olan yakınların da hidâne hakkı konusunda hakları bulunduğuna delâlet eder. Hz. Peygamber (s.a.) burada teyzeyi, hidâne hakkına mâlik kimseler arasında, sadece kadın oluşundan dolayı takdim etmiştir. Teyzeyi babanın yakınları üzerine takdimi, aynen anneyi baba üzerine takdimi gibidir. Hadiste onun iddiasına delâlet edecek, anne tarafından yakın olanlar, baba tarafından yakın olan asabeden daha çok hak sahibidirler, şeklinde genel bir lâfız bulunmamaktadır ki, anne bir kızkardeşin kızı, amcadan; teyzenin kızı amcadan ve haladan mukaddem olsun. Hadiste, açık olması bir tarafa, buna delâlet nerede bulunmaktadır?!

"Bu durumda:"Küçük kız ve erkek çocuğunun, tercihte bulunma yaşına ulaşıncaya kadar, baba tarafından olan asabesinin hidâne konusunda herhangi bir hakları yoktur..." diyenlerin sözlerinin doğru olduğu anlaşılmış olmaktadır." sözüne geçelim. Bu sizin dediğiniz, hadisten ne ilim ne de zan ölçüsünde anlaşılmamaktadır. Bu hadis sadece şuna delâlet etmektedir: Teyze ile evli olan amca oğlu, nikâhı altında çocuğun teyzesi bulunmayan amca oğlundan daha evlâdır. Geriye illetin tahkiki (*tahkîk-i menat*) kalmaktadır: Acaba asabe ciheti, hidâne hakkını gerektirmekte midir? Bu konuda iki kişi aynı derecede bulunmuştur. Öyleyse Hz. Peygamber (s.a.) zaten hidâne hakkı bulunan kimselerden olan çocuğun teyzesiyle evli olanı diğerine tercih mi etmiştir? Nitekim hadisçilerden bir grup bu şekilde anlamışlardır. Yoksa annenin yakını, ki burada teyzedir, çocuk üzerinde babanın asabesinden daha çok hak sahibidir ve bu hakkı evlenmesiyle düşmez şeklinde midir? Evlenmesiyle bu hakkının düşmemesi de: a) Ya evlilik mutlak olarak hidâne hakkını düşürmediği içindir. Nitekim Hasan el-Basrî ve ona katılanlar böyle düşünmektedirler. b) Ya hidânesi sözkonusu olan (erkek değil) kız çocuğudur, onun içindir. Nitekim, İmam Ahmed'den gelen bir rivâyet böyledir. c) Ya da koca çocuğun yakın akrabasıdır. Hidâne hakkı bu yüzden düşmemektedir. İmam Ahmed'in meşhur olan görüşü de bu şekildedir. d) Ya da Ebu Câfer et-Taberî'nin dediği gibi, hidâne hakkının sahibi, anne dışında bir kadındır ve nizada bulunan da babadır.

Bunlar, hadis karşısındaki dört yaklaşım olmaktadır. Ancak

Taberî'nin kâil olduğu görüş son derece zayıf bulunmaktadır. Çünkü, evlenmesi sebebiyle annenin hidâne hakkını düşüren sebep, aynısıyla diğer hidâne sahibi kadınların evlenmesi durumunda da sözkonusudur. Teyze nihâyet anne yerindedir ve ona benzetilir; dolayısıyla ondan daha kuvvetli olamaz. Anne tarafından olan diğer hidâne sahibi kadınların durumu da aynıdır. Hz. Peygamber (s.a.) "annenin diğer yakınlarının, kim olurlarsa olsunlar, evlenmeleri durumunda hidâne hakları düşmez" şeklinde genel bir hükümde bulunmamıştır. O sadece, Hz. Hamza'nın kızının bir yakınıyla evli bulunan teyzesi lehine muayyen bir hükümde bulunmuştur.

Anne ile anne dışında diğer hidâne hakkı sahipleri kadınlar arasında haber-i müstefiz sebebiyle yaptığı ayırımla ilgili sözüne gelince, bununla Taberî, kendi kanaatine göre bir iki kişinin muhalefetiyle bozulmayan "icmâ"'ı kastetmektedir. Bu görüş, Taberî'nin yalnız başına kâil olduğu bir görüştür ve bu konuda ulemâ ona muhaliftirler.

Amr b. Şuayb hadisinin zayıf (vâhî) olduğu şeklindeki hükmüne gelince, bu tenkidi hadisin kendisine ulaşan tarikına dayalıdır. Çünkü ona ulaşan tarikte Müsennâ b. es-Sabbâh vardır ve o zayıf ya da "metrûk" bir râvidir. Ancak hadisi Evzâî, Amr b. Şuayb — babası — dedesi tarikıyle rivâyet etmiş ve Ebu Davud da onu *Sünen*'ine almıştır.

Hadis konusunda beşinci bir yaklaşım daha bulunmaktadır: Hz. Peygamber (s.a.) kız çocuğunun, teyzesinin gözetimine verilmesine hükmetmiştir. Teyzenin evli bulunması buna mani değildir. Çünkü, kız çocuğu teyzenin kocasına, cem (karısıyla aynı nikâh altında toplama) yoluyla haram olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) bizzat bu mânaya Davud b. Husayn'ın İkrime ve İbn Abbas senediyle yaptığı rivâyette temas buyurmuş ve uzunca verilen hadiste konumuzla ilgili olmak üzere: "Ve sen ey Câfer! çocuk üzerinde daha çok hak sahibisin. Teyzesi senin nikâhın altındadır; bir kadın halası yada teyzesi üzerine nikâhlanmaz." buyurmuştur. Bu konuda, "çocuğun bakımını üstlenecek kimsenin, çocuğa ebedî olarak haram olan kimselerden olması" gerektiğine dair Hz. Peygamber'den gelen genel bir nass yoktur ki, bu yaklaşıma itiraz edilebilsin. Aksine böyle bir şartı aramak, fıkhî kaideler ve şeriatın asılları ile bağdaşmayacak bir husustur. Çünkü, teyze çocuğun bakımını üstlenen kimsenin nikâhı altında olduğu müddetçe, kız kardeşinin kızı (yeğeni) ona haram olacaktır. Teyze kocasından ayrıldığı zaman ise, yeğeni de kendisiyle beraber ayrılacaktır. Dolayısıyla böyle bir hükümde temelden bir mahzur bulunmamaktadır. Yine hiç şüphe yoktur ki, bu görüşle amel etmek, kız çocuğu için, hâkime durumunun intikal ettirilerek bir yabancıya tevdi edilmesine dair vereceği hükümden de daha

uygundur. Zira hâkim hidâne konusuna bizzat kendisi eğilecek değildir, mutlaka onu bir başkasının gözetimine verecektir.

Acaba, bu olay hakkında, hiçbir kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) verdiği bu hükmün mahza maslahat, hikmet ve adalet olduğundan; kız için son derece ihtiyatlı ve onu gözetici bir karar bulunduğundan; ona muhalif olan her hükmün mutlaka zulüm ve fesattan uzak olmayacağından ve şeriatın böyle bir hüküm getirmekten münezzzeh bulunduğundan, O'nun hükmünde hiçbir problemin olmadığından, asıl bütün problemlerin ona muhalif olarak getirilen hükümlerde bulunduğundan şüphe edebilir mi? Yardımı ancak Allah'tan isteriz ve sadece ona tevekkül ederiz.

C) NAFAKA

1 — Evlilik Nafakası :

a) Hz. Peygamber'in (s.a.) Kadınlara Karşı Nafaka Mükellefiyeti Hakkındaki Hükümleri:

Hz. Peygamber (s.a.) herhangi bir miktarla nafakanın takdiri cihetine gitmemiştir, bu konuda kendilerinden nafkanın takdirine delâlet edecek herhangi bir hadis de varid olmamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber, kocaları sadece örfe havale etmekle yetinmiştir.

Müslim'in *Sahîh*'inde sabit olduğuna göre, Efendimiz Veda haccında, vefatından seksen küsür kadar gün önce, büyük bir kalabalık huzurunda irad buyurdukları hutbesinde şöyle demiştir: "Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz! Çünkü siz onları, Allah'ın birer emaneti olarak aldınız, Allah'ın hükmü ile onları kendinize helâl kıldınız. Onların sizin üzerinizde maruf ölçüsünde nafaka ve giyim-kuşam hakları vardır."[1]

Sahihayn'da sabit olduğu üzere, Ebu Süfyan'ın hanımı Hind, Hz. Peygamber'e gelerek: "Ya Rasûlallah! Gerçekten Ebu Süfyân cimri bir adamdır; bana kendime ve oğullarıma yetecek kadar nafaka vermiyor. Ancak ben ondan gizli olarak alıyorum." dedi. Hz. Peygamber (s.a.) de:

"Onun malından maruf ölçüsünde sana ve oğullarına yetecek kadar

1. Müslim, 1218.

al!" buyurdu.[2]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde Hakim b. Muâviye hadisinde babasından şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber'e (s.a.) geldim ve: "Ya Rasûlallah! Kadınlarımız hakkında ne buyurursunuz?" dedim. "Onlara yediklerinizden yediriniz, giydiklerinizden giydiriniz, onları dövmeyiniz, onları kötülemeyiniz." buyurdu.[3]

Hz. Peygamber'in nafaka hakkındaki bu hükmü Yüce Allah'ın Kitab'ındaki hükme tam uygunluk arzetmektedir. Zira Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: "Anneler çocuklarını, emzirmeyi tamamlatmak isteyen baba için tam iki sene emzirirler. Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun (maruf) bir şekilde sağlamak, çocuk kendisinin olan babaya borçtur."[4] Hz. Peygamber (s.a.) zevcenin nafakasını —hizmetçi nafakasında olduğu gibi— takdir cihetine gitmemiş ve her ikisini de aynı şekilde örfe havale etmiş ve:"Kölenin yiyeceği ve giyeceği maruf ölçüsündedir." buyurmuştur.[5] Görüldüğü üzere Hz. Peygamber her ikisinin de nafakasını örfe havale etmiştir. Hiç şüphe yoktur ki, hizmetçinin nafakası belli bir miktarla belirlenmiş değildir, hiçbir âlim de onun nafakasının belli bir miktarla belirlenmiş olduğunu söylememiştir.

Hz. Peygamber'den (s.a.) sahih olarak bilindiği üzere, köleler hakkında da, zevceler hakkında buyurduğu gibi: "Onlara yediklerinizden yedirin, giydiklerinizden giydirin." buyurmuştur.[6]

Ebu Hureyre'den sahih olarak bilindiğine göre, o: Karın sana: "Ya beni doyurursun, ya da boşarsın!" der. Kölen: "Beni doyur ve çalıştır!" der. Oğlun: "Beni doyur! Beni kime terkediyorsun!" der, demiştir.[7] Bu sözünde Ebu Hureyre zevcenin, kölenin ve çocuğun nafakasının doyurmak (it'âm) olduğunu, temlik olmadığını ifade etmiş olmaktadır.

Nesâî, bu sözü Hz. Peygamber'e (s.a.) merfû olarak rivâyet etmiştir.

Yüce Allah da: "...Âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünü yedirmek veya giydirmek..."[8] buyurmuştur. İbn Abbas, sahih olarak rivâyet edildiğine göre, âyette geçen normal yiyeceği, ekmek ve yağ ile veya ekmek ve hurma ile açıklamış."En üstün yedirdikleriniz ise ekmek ve ettir." demiştir.[9]

2. Buhârî (*Fethu'l-Bârî*), 4/338, 339 ; Müslim, 1714.
3. Ebu Davud, 2144.
4. Bakara, 2/233.
5. Müslim, 1662.
6. Müslim, 1661.
7. Buhârî (*Fethu'l-Bârî*), 9/439, 440.
8. Mâide, 6/89.
9. Taberî, Tefsir, 17/7. Senedi sahihtir.

Sahâbe, "âileye yedirme"nin ekmek ve beraberinde başka bir katıkla gerçekleşeceğini açıklamışlardır. Allah ve Rasûlü, "infâk"ı mutlak olarak zikretmiş, herhangi bir takyîd, takdir ve tahdîde gitmemiştir. Dolayısıyla konunun, şayet Hz. Peygamber tarafından yapılmasaydı bile örfe hamledilmesi gerekirdi. Kaldı ki, bizzat Hz. Peygamber tarafından konu örfe havale edilmiş, ve ümmeti bu doğrultuda irşad edilmiştir. Bilinen bir husustur ki, örfe göre halk, —buna nafakanın takdiri görüşünde olanlar da dahildir— âilelerine infak konusunda ekmekle yanında katık verilmesini âdet edinmişlerdir, tahıl olarak verilmesi şeklinde bir örf mevcut değildir. Hz. Peygamber (s.a.) ve sahabe, âilelerine aynı şekilde infakta bulunuyorlar, ve onlara tahıl temliki ya da takdirinde bulunmuyorlardı. Bu şer'an vacib olan bir nafakadır. Köle nafakasında olduğu gibi, tahıl olarak takdiri cihetine gidilmemiştir. Eğer şer'an takdir edilmiş olsaydı, o zaman Hz. Peygamber (s.a.) Hind'e, şer'an kendisi için takdir edilmiş miktarı almasını emreder, ona bir takdire gitmeksizin ihtiyacı kadar alması şeklinde emirde bulunarak, ne kadar alacağını onun kendi ictihadına bırakmazdı. Malumdur ki, kadının ihtiyaç duyduğu miktar, artırılmaz-eksiltilmez tarzda, ne iki müdle ne de iki rıtılla tahdid edilemez. Hadisin lâfzı buna hiçbir şekilde ne îmâ, ne de işâret yoluyla delâlet etmemektedir. İki müd yada iki rıtıl ekmek takdirinde bulunmak yeterli miktardan daha az olabilir ve bu durumda maruf ölçüsü terkedilmiş olur. Adamın, çocuğunun ve kölesinin yedikleri şeyden yeterli miktarın vacip kılınması, iki müd ya da iki rıtıl ekmekten az bile olsa, marûf ölçüsünde infak olmuş olur. Kitap ve sünnetle vacib olan da işte budur. Zira tahıl, öğütülmeye, ekmek yapılmaya ve benzeri işlemlere ihtiyaç gösterir. Eğer kadın bunları kendi malından karşılarsa, bu durumda eşin nafakası yeterli miktarda olmamış olur. Eğer bu koca üzerine vacip kılınacak olursa, o takdirde de ifası gereken borç, tahıl ve para olmuş olur. Kadın ekmek yerine, para veya tahıl veya un talebinde bulunsa, kocanın bu talebi karşılaması gerekmez. Koca bunu kadına arzedecek olsa, kadının da onu kabul etmesi gerekmez. Çünkü bu bir muâvazadır, eşlerden biri onu kabule zorlanamaz. Eşlerin karşılıklı rıza ile bir şey üzerinde anlaşmaları ise caizdir.

Nafakanın takdiri cihetine gidenler ihtilâf etmişlerdir: Bir kısmı tahıl ile takdir etmiştir. İmam Şâfiî bu görüştedir ve şöyle der: Fakir üzerine gereken nafaka miktarı, Hz. Peygamber'in müddü ile bir müddür; çünkü keffârette bir kişiye verilen en az miktar bir müddür. Yüce Allah keffârette âile nafakasını esas almıştır ve şöyle buyurmuştur: "Onun keffâreti âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünü yedirmek veya

giydirmektir."[10] Varlıklı kimse üzerine gereken nafaka miktarı ise iki müddür. Çünkü, ezâ keffâretinde, bir kimse üzerine Allah'ın vacip kıldığı en fazla miktar iki müd olmaktadır. Orta halli bir kimse üzerine ise bir buçuk müd; yani varlıklı kimse nafakası ile fakir kimse nafakasının yarısı gerekir.

Kadı Ebu Ya'lâ ise şöyle der: "Nafaka, azlık ve çokluk bakımından değişiklik arzetmeyecek şekilde takdir edilmiştir. Vacib olan nafaka miktarı, keffâretlere kıyasla, hem fakir hem de zengin için günlük iki rıtıl ekmektir. Farklılık sadece kalite ve vasıfta sözkonusu olur. Çünkü hem varlıklı hem de yoksul kişiler yenilen ve bünyenin hayatiyetini idame ettirecek şeylerin miktarı konusunda eşittirler. Ancak bunların yedikleri şeylerin kalitesi farklı olur. Vacib olan nafaka da aynı şekilde miktar bakımından değil de kalite bakımından farklılık arzeder."

Çoğunluk âlimler şöyle demektedirler: "Ashâptan, ne müd ile ne de rıtıl ile nafaka takdirinde bulundukları asla duyulmamıştır. Aksine onlardan bilinen, hatta her asır ve şehirde uygulanagelen, bizim zikrettiğimiz şekilde nafakanın takdiri cihetine gidilmemesidir."

Bunlar devamla şöyle derler: Keffâret konusunda müd ve rıtılla takdirde bulunulacağı konusunu kim kabul ediyor ki, siz onu herkesçe müsellem sayıyor ve ona kıyasta bulunuyorsunuz. Kur'an ve sünnetin delâleti odur ki, keffâret konusunda vâcib olan doyurmaktır, temlik değildir. Yüce Allah yemin keffâreti hakkında: "Onun keffâreti âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünü yedirmek veya giydirmektir."[11]; zıhâr keffâreti hakkında: "Kim buna güç yetiremezse, altmış yoksulu doyurması gerekir."[12]; ezâ fidyesi hakkında:"İçinizde (ihramlı iken) hasta olan veya başından rahatsız olan varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."[13] buyurmaktadır. Kur'an'da keffâretlerle ilgili olarak doyurulma bahsinde bundan başka bir beyan bulunmamaktadır ve hiçbir yerde bunun bir müd ya da rıtılla takdiri sözkonusu değildir. Sahih olarak bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.), Ramazan ayında gündüzün karısı ile oruçlu iken cimada bulunan kimseye: "Altmış yoksulu doyur!"[14] buyurmuştur. Aynı şeyi zıharda bulunan kimseye de söylemiş ve bunu ne bir müdle ne de rıtılla takdir cihetine gitmemiştir.

Kur'an ve sünnetin delâlet ettiği şey şudur: Keffâretler ve nafaka

---

10. Mâide, 6/89.
11. Mâide, 6/89.
12. Mücadele, 67/4.
13. Bakara, 2/196.
14. Buhârî (*Fethu'l-Bârî*) 4/141, 143. Müslim, 1111.

konusunda vacib olan şey doyurmaktır, temlik değildir. Sahabeden sabit olan da işte budur.

Ebu Bekir b. Şeybe, Ebu Hâlid — Haccâc — Ebu İshak — Hâris senediyle Hz. Ali'den:" Sabah akşam olmak üzere, ekmek ve zeytinyağı yedirirler." dediğini rivâyet eder.

İshâk ise Hâris'ten, Hz. Ali'nin yemin keffâretindeki doyurma hakkında: "Sabah akşam olmak üzere onlara ekmek ve zeytinyağı veya ekmek ile tereyağı yedirir." dediğini nakleder.[15]

İbn Ebî Şeybe, Yahya b. Ya'lâ — Leys kanalı ile İbn Mes'ûd'un "Onun keffâreti âilenize yedirdiğinizin ortalamasından on düşkünü yedirmek veya giydirmektir." âyeti hakkında, ekmek ve tereyağı; ekmek ve zeytinyağı; ekmek ve et dediğini nakleder.[16]

İbn Ömer'den sahih olarak yapılan rivâyete göre de: Kişinin âilesine yedirdiği orta seviyeli yemeği, ekmek ve süt; ekmek ve zeytinyağı; ekmek ve tereyağıdır. Kişinin âilesine yedireceği en üstün yiyeceklerin başında ise ekmek ve et gelir." demiştir.[17]

Yezîd b. Zürey', Yûnus — Muhammed b. Sîrîn kanalıyla anlatır: Ebu Mûsâ el-Eşarî, bir defasında yaptığı bir yeminin keffâretini verir. Bûceyr ya da Cübeyr'e emreder ve kendisi adına on yoksulu ekmek ve etle doyurmasını ve onlara "Muakkad" ya da "Zahrânî"[18] tabir edilen birer elbise verilmesini emreder.[19]

İbn Ebî Şeybe, Yahyâ b.İshâk — Yahyâ b. Eyyûb — Humeyd senediyle nakleder: Enes (ra) ölmeden önce hastalanır, orucunu tutamaz. Buna karşılık o, otuz fakiri toplar ve onlara bir öğün ekmek ve et yedirirdi.[20]

Tâbiîlere gelince, bu onlardan şu zevattan sabit olmuştur: Esved b. Yezîd, Ebu Rezîn, Ubeyde, Muhammed b. Sîrîn, Hasan el-Basrî, Saîd b. Cübeyr, Şüreyh, Câbir b. Zeyd, Tâvûs, eş-Şa'bî, İbn Büreyde, Dahhâk, Kâsım, Sâlim, Muhammed b. İbrahim, Muhammed b. Ka'b, Katâde, İbrâhîm en-Nehaî. Bunlarla ilgili isnadlar İsmâîl b. İshâk'ın "*Ahkâmu'l-Kur'an*" ında bulunmaktadır. Bunlardan kimisi: "Yoksulları hem sabah hem de akşam doyurur." demişlerdir, bir kısmı da "tek öğün" demişlerdir. Kimisi:" Ekmek ve et; ekmek ve zeytinyağı; ekmek ve tereyağı." demişlerdir.

---

15. Haccâc ve el-Hâris zayıftırlar. Rivayet Taberî'nin *Tefsîr*'indedir. (7/21) Ayrıca bkz. İbn Kesir, 2/89.
16. Leys, İbn Ebî Süleym'dir ve zayıftır.
17. Taberî, 7/17. Senedi sahihtir. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 2/313.
18. Muakkad: Bir nevi Hecer bürdesidir. Zahrânî: Usfân ile Mekke arasında bulunan Merru'z-Zahrân işi elbiselerdir. Bahreyn taraflarında bulunan Zahrân'a nisbet olduğunu söyleyenler de vardır.
19. Beyhakî, 10/56.
20. Yahyâ b. İshâk , el-Becelî'dir ve o "leyyinu'l-hadis" (hadiste gevşek)tir.

Bu Medine ehlinin, Irak âlimlerinin ve iki rivâyetten birisinde İmam Ahmed'in görüşü olmaktadır. Diğer rivâyet ise: "Keffâret yiyeceği, miktar olarak belirlenmiştir, zevcelerin nafakaları ise böyle değildir." şeklindedir.

Bu durumda konu ile ilgili üç görüş bulunmaktadır: a) Hem nafaka ve hem de keffâret belli bir miktarla belirlenmiştir. Bu görüş sadece İmam Şâfiî'ye aittir. b) Her ikisinde de takdir cihetine gidilmemiştir. İmam Malik, Ebu Hanife ve bir rivâyette İmam Ahmed bu görüştedirler. c) Keffâret miktarı belirlenmiştir, nafaka ise belli bir miktarla belirli değildir. İmam Ahmed'den gelen ikinci rivâyette böyledir.

Bu son görüşü destekleyenler şöyle demektedirler: Nafaka ile keffâret arasında fark vardır; keffâret, varlıklı ya da yoksul olmakla farklılık arzetmez, yeterli miktarda olması gerekir diye bir kaydı da yoktur, Şâri Teâla tarafından, zevce ve hizmetçi nafakasında olduğu gibi maruf ölçüde olacaktır diye bir kayıt da getirilmemiştir. Keffâretler konusunda "doyurma", Allah hakkı olup belli bir kul hakkı değildir ki, onun yerine başka bir bedel verilebilsin. Bu yüzden doyurma yerine kıymeti verilecek olsa, keffâret için yeterli olmamaktadır. Keffâret bahsinde, takdire gidildiği konusunda sahabeden de rivâyetler bulunmaktadır. Kadı İsmâîl, Haccâc b. Minhâl — Ebu Avâne — Mansûr — Ebu Vâil — Yesâr b. Nemîr senediyle nakleder: Hz. Ömer (Yesâr'a) şöyle der: "İnsanlar bana geliyorlar ve benden istekte bulunuyorlar. Ben de onlara vermeyeceğime dair yemin ediyorum. Sonra onlara vermem gerektiğini görüyorum. Sana benim adıma keffârette bulunmanı emrettiğim zaman, on yoksulu, her birisine bir sa' hurma veya arpa, ya da yarım sa' buğday düşecek şekilde doyur."

Haccâc b. Minhâl ve Süleyman b. Harb — Hammâd b. Seleme — Seleme b. Küheyl — Yahyâ b. Abbâd senediyle nakledildiğine göre Hz. Ömer şöyle der: "Ey Yerfâ! Eğer yemin eder ve yeminimde hânis olursam, benim adıma yeminim için, on yoksula beş sa' yedir."

İbn Ebî Şeybe, Vekî' — İbn Ebî Leylâ — Ömer b. Ebî Mürre — Abdullah b. Seleme senediyle Hz Ali'den: " Yemin keffâreti, her birisine yarım sâ' olmak üzere on yoksulu doyurmaktır." dediğini rivâyet eder.

Abdurrahîm — Ebu Hâlid el-Ahmer — Haccâc — Kurt — dedesi kanalıyla Hz. Âişe'den: "Biz, yemin keffâreti olarak yarım sâ' buğday veya bir sâ' hurma yediririz." dediği rivâyet edilmiştir,

İsmail, Müslim b. İbrâhîm — Hişâm b. Ebî Abdillah — Yahya b. Ebî Kesîr — Ebu Seleme senediyle Zeyd b.Sabit'ten:" Yemin keffâreti konusunda her bir fakire bir müd buğday yeterlidir." dediğini nakleder.

Süleymân b. Harb — Hammad b. Yezîd — Eyyûb — Nâfi' senediyle nakledilir: İbn Ömer (r.a.) yemini hatırladığı zaman köle azad ederdi.

Hatırlamadığı zaman (bilmeden hânis olursa), her birisine birer müd düşecek şekilde on yoksulu doyururdu.

İbn Abbas'tan sahih olarak bilindiğine göre o şöyle demiştir: "Yemin keffâretinde bir müd (yedirilir), beraberinde katığı da olur."

Tâbiîlere gelince, aynısı Saîd b. Müseyyeb, Saîd b. Cübeyr ve Mücâhid'den de sabittir. O (Mücâhid) şöyle demiştir: "Kur'an'da yoksullar için zikredilen her "taam" (yiyecek) yarım sa' dır. O, bütün yemin keffâretleri hakkında: "Her yoksul için iki müd." derdi.

Hammâd b. Zeyd, Yahyâ b. Saîd aracılığıyla Süleyman b. Yesâr'dan nakleder. O şöyle der: "İnsanlara (bazı sahabîlere) yetiştim. Onlar yemin keffâreti hakkında ilk (eski) müdle bir müd veriyorlardı." Kâsım, Sâlim, Ebu Seleme ise: "Buğdaydan birer müddür." demişlerdir. Atâ: "On yoksul arasında bir faraktır."; bir defasında da "Birer müddür." demiştir.

Bunlar şöyle derler: *Sahihayn*'da sabit olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.) ezâ fidyesi keffâreti[21] hakkında Kâ'b b. Ucre'ye: "Altı yoksula, her birisine yarım sâ' düşecek şekilde yemek yedir!" buyurmuştur.[22] Burada da görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.) "ezâ fidyesi" ni takdir etmişlerdir. Hz. Peygamber'in bu keffâreti takdir etmesini "asıl" olarak kabul ederiz ve onun hükmünü diğer keffâretlere de sirâyet ettiririz.

Zevcenin nafakasının takdir edilmiş olduğu görüşünde olanlar, sonra şöyle demişlerdir: Biz gördük ki, nafaka ve keffâret yükümlülükleri vacib olmada birleşmektedirler. Bu itibarla nafaka bahsindeki "doyurma" yı keffâretlerdeki doyurmaya kıyas ettik. Yine gördük ki Yüce Allah, ihramlı iken avlanma cezası konusunda:"... veya yoksulları doyurmak suretiyle bir keffâret... vardır."[23] buyurmaktadır. Burada ümmetin icmaı, âyette geçen "taâm" (yiyecek) kelimesinin miktarının belirlenmiş olduğu şeklindedir. Bu yüzden, şayet yiyecek maddesi yoksa, her müd karşılığı bir gün oruç tutması gerekecektir, denilmiştir. Nitekim, İbn Abbâs ve ondan sonra gelen âlimler bu şekilde fetvâ vermişlerdir. Bu görüş, bu grubun, keffâret yiyeceğinin miktarının belirlenmiş olduğuna dair kullandıkları bir delil olmaktadır.

Diğerleri şöyle demişlerdir: Allah'ın Kitab'ı, Rasûlü'nün sünneti ve ümmetin icmaı ötesinde hiçbir delil yoktur. Yüce Allah bize, ihtilâfa düştüğümüz zaman meselelerimizi Katap ve sünnete irca etmemizi emretmiştir. Bu bizim hem dünyamız hem de ahiretimiz için daha hayırlıdır. Biz Kur'an'da Yüce Allah'ın keffâret konusunda, sadece:" on yoksulu doyurmak"; "altmış yoksulu doyurmak" buyurduğunu

21. Kişi ihramda iken bir sıkıntıya maruz kalırsa, ihramdan çıkar ve keffâret verir.
22. Buhârî (*Fethu'l-Bârî*), 4/14 ; Müslim, 1201.
23. Mâide, 6/95.

görüyoruz. Bu âyetlerde Yüce Allah emri, "yedirmek, doyurmak" (*it'âm*) masdarına bağlamıştır; bize ne yemeğin cinsini ne de miktarını takdir cihetine gitmemiştir. Yedirilenlerin cinsini (yoksul olacaklar) ve miktarlarını belirlemiş; yiyeceği mutlak zikretmiştir. Yiyeceklerin evsafını ise belirterek onları kayıtlamıştır. Biz Yüce Allah'ın, Kur'an'ın her neresinde "yoksulların doyurulması" ndan bahsetse, ondan sadece herkesçe malum ve maruf olan "doyurma" yı kasdettiğini görmekteyiz: "O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit, bir köle ve esir âzad etmek, yahut açlık gününde, yakını olan bir öksüzü, yahut toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır."[24]; "Onlar içleri çektiği halde, yiyeceği yoksulla, öksüze ve esire yedirirler."[25] Kesin olarak bilinen bir husustur ki, şayet onlar sabah doyursalar veya akşam yedirseler; veya ekmek ve et; ekmek ve çorba vb. yedirseler, onlar övülenlerden ve medh ü senâya mazhar olanlardan olurlar. Yüce Allah, yenilen şeyin ismi olan "taâm" kelimesi yerine sarih olan "yedirmek, doyurmak" masdarını kullanmıştır. Bu, kişinin yoksulları doyurması, fakat onlara temlikte bulunmaması durumunda emri yerine getirmiş olacağı hususunda bir nass olmaktadır. Her dil ve örfte bu kişiye "Onları doyurdu." denmesi doğru olur.

Bunlar devamla şöyle diyorlar: Hangi dilde, temlik olmadıkça "it'âm" (doyurma- yedirme) olmaz diye bir şey vardır? Hz.Enes: "Hz. Peygamber (s.a.) Zeyneb'in düğününde ekmek ve et yedirdi, (it'âmda bulundu). "[26] diyor. Halbuki yemek hazırlamış ve düğün âdeti üzere onları davet etmişti. Safıyye'nin düğün ziyafeti hakkındaki, "Onlara hays (hurma, tereyağı ve keşk yoğurularak yapılan bir yemek) yedirdi (it'âm etti)"[27] sözü de aynı şekildedir. Bunlar, destekleyici deliller zikrine ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır. Konu "...âilenize yedirdiğiniz orta yiyecekten"[28] âyetiyle daha da vuzuh ve açıklık kazanmaktadır. Kesin olarak bilinmektedir ki, kişi âilesine ekmek, et, çorba, süt vb. yedirmektedir. Yoksullara da bunlardan yedirdiği zaman, hiç şüphesiz "âilesine yedirdiği orta yiyecekten" yedirmiş olur. Bu yüzdendir ki, sahâbe kişinin âilesine olan it'âmının belli bir miktar ve nevi ile belirlenmemiş olduğunda müttefiktirler. Yüce Allah, âilenin ortalama yiyeceğini keffâretler için esas olarak almıştır. Böylece, keffârette "taâm"ın

---

24. Beled, 90/12.
25. İnsan, 76 /8.
26. Buhârî (*Fethu'l-Bârî*), 8/407.
27. Buhârî,9/110 ; Müslim, 1365 Müslimdeki lafzı şöyle: Hz. Peygamber evlenmişti. "Kimin yanında yiyecek bir şey varsa onu getirsin." buyurdu. Bir sofra serdi. Kimisi keşk getirdi, kimisi hurma, kimisi de tereyağı getirdi. Bunlardan "hays" yaptılar. Hz. Peygamberin düğün ziyafeti bu olmuştu.
28. Mâide, 6/89.

(yedirilecek yiyeceğin) belirli olmaması evleviyet yolu ile sabit olacaktır.

Âile nafakasının takdirine gidenler, bunu sadece keffâret yiyeceğinden almaktadırlar Bunlara şöyle denilir: Bu nassın gereğinin aksi olmaktadır. Çünkü, Yüce Allah, "âilenin yiyeceğini" mutlak (kayıtsız) olarak zikretmiş ve onu keffâretler için esas kabul etmiştir. Buradan da, keffâret yiyeceklerinin, esas olan âile nafakasının belirlenmediği gibi, nevi ve miktar bakımından belirlenmiş olmadığı anlaşılır. Bu meselenin her zaman için genel bir problem olmasına rağmen, hiçbir sahabîden, âile nafakasının takdiri cihetine gidildiği asla bilinmemektedir.

Devamla şöyle diyorlar: Zikrettiğiniz farklarda, keffâret yiyeceğinin miktarının belirlenmiş olmasını gerektirecek bir durum yoktur. Bu farklar beş tanedir: a) Keffâret, varlıklı ve yoksul kimselere göre farklılık arzetmez. b) Yeterli bir miktarda olacaktır diye bir kaydı yoktur. c) Şâri' Teâlâ keffâreti maruf şekilde olacaktır diye belirlememiştir. d) Keffâret karşılığında bedel vermek caiz değildir. e) Keffâret Allah hakkıdır, iskatla düşmez. Zevce nafakası ise böyle değildir. Şöyle denilir: Evet! Bu farkların sahih olduğunda şüphe yoktur. Fakat, keffâretin bir müd ya da iki müdle takdirinin vücubu nereden gerekmektedir? Keffâret, sadece kişinin kendi âilesine yedirdiği yiyecek cinsinden yoksulu doyurmak yükümlülüğünden ibarettir. Bu hükümler sabit olmakla birlikte, keffâretin belli bir miktarla belirlenmiş olduğuna herhangi bir şekilde delâlet yoktur.

Sahâbeden, keffâretin miktarının belirlenmiş olduğunu ifade eden nakillere gelince, bunların cevabını iki açıdan vermek mümkündür:

Birincisi: Biz, içlerinde Hz. Ali, Enes, Ebu Musa ve İbn Mes'ûd'un (r.anhum) da bulunduğu bir grup sahâbîden: " Onlara sabah ve akşam yemeği vermesi yeterlidir." dediklerini zikretmiştik.

İkincisi: Kendilerinden bir ya da iki müd şeklinde rivâyet bulunan kimseler, bunu bir tahdid, takdir için zikretmemişlerdir; aksine bunları bir misal olsun diye zikretmişlerdir. Çünkü onlardan kiminden müd, kiminden iki müd, kiminden "mekkûk" (bir buçuk sa' alan ölçü birimi) rivâyet edilmiş, kiminden sabah ve akşam yemeği vermenin caiz ve yeterli olacağı, kiminden bir öğünün kifâyet edeceği; kiminden de bir çörek veya iki çöreğin kâfi geleceği nakledilmiştir. Eğer bütün bunlar gerçek anlamda bir ihtilâf ise, o zaman bu konuda bir hüccet yoktur demektir. Yok bu farklılıklar, müsteftînin, yemin edenin, keffâret verecek kimsenin halinin göz önünde tutulması neticesinde ortaya çıkmışsa, o zaman durum açıktır. Yok, bütün bunlar birer misal olmak üzere verilmişse, aynı şekilde o da açıktır. Dolayısıyla, her hal ve durumda, her iki takdire göre de, sahâbeden nakledilenler arasında keffâretin miktarının belirlenmiş

olduğuna dair hüccet bulunmamaktadır.

Ezâ fidyesindeki doyurmaya gelince; bunun konu ile ilgisi yoktur. Çünkü Yüce Allah:" İçinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa, fidye olarak oruç tutması, sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."(29) buyurmuştur. Yüce Allah burada bu üç şeyi mutlak olarak zikretmiş ve herhangi bir kayıtla takyide gitmemiştir. Ancak Hz. Peygamber bunları takyid etmiş, orucun üç gün olduğunu, kurbandan maksadın koyun (davar) olduğunu, sadaka (doyurma) nın da, her birisine yarım sa' düşecek şekilde altı yoksulu doyurmak şeklinde olacağını belirtmiştir. Yüce Allah "ezâ fidyesi" hakkında, "altı yoksulu doyurmak" tâbirini kullanmamış; kayıtsız olarak oruç, sadaka ve kan akıtmayı vacib kılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) bu mutlak ifadeleri farak (Medine'de üç sa' içine alacak bir ölçek), üç gün ve koyun olmakla kayıtlamışlardır.

İhram halinde iken avlanılan hayvanın cezasına gelince, onun da konu ile ilgisi yoktur. Çünkü orada, yiyecek maddesi vermek durumunda olan kimse, sadece avın karşılık değerini yiyecek maddesi üzerinden vermektedir. Bu ise avın büyüklük ve küçüklüğüne göre az veya çok olabilir. Zira verilen, itlaf edilen avın bedelidir ve burada yoksulların sayısına bakılmamaktadır; sadece yiyecek miktarına ve onun yoksullara eşit olarak veya bazısına diğerlerinden daha az veya çok vermek suretiyle uygun görülecek bir şekilde yedirilmesine bakılmaktadır. Burada yiyecek maddesinin takdiri, itlaf edilen av hayvanına göredir ve az ya da çok olabilir; her yoksula verilen de belli bir miktarla belirli değildir.

Sonra tahıl ile takdiri cihetine gitmek, batıllığı apaçık ortada, başka bir durumu gerektirir. Çünkü, eğer şer'an kadın lehine koca üzerine vacib olan tahıl olsaydı şöyle bir netice ortaya çıkacaktı: İnsanların hemen hepsi âilelerine ekmek yedirmektedirler.(Borç zimmette tahıl, verilen ise ekmek.) Bu durumda eğer siz bunu bir muâvaza akdi sayarsanız, bu apaçık riba olur. Eğer muâvazalı bir akit saymazsanız, tahıl zimmetinde bir borç olarak durmaktadır ve kadın ondan bir bedel de almamıştır. Dolayısıyla kocanın zimmeti, kadın hakkını düşürmedikçe veya ibrâda bulunmadıkça borçtan kurtulmuş olmayacaktır. Kadının ibrada bulunmaması durumunda, koca her gün ihtiyacı olan ekmek ve katık infakında bulunmasına rağmen, uzun bir müddet için zimmetinde bulunan tahıl hakkını talepte bulunabilecektir. İkisinden birisi öldüğü zaman, sözkonusu tahıl onun leh ya da aleyhinde bir borç olarak kalacak ve, her gün kadına infakta bulunulmuş olmasına rağmen, terekesinden alınacaktır.

Malumdur ki, bu netice; kemale ermiş, adalet, hikmet ve maslahat

29. Bakara, 2/196.

esasları üzerine kurulmuş yüce İslâm şeriatıyla asla bağdaşmaz, şeriat böyle bir neticeyi tamamen reddeder. Nitekim böyle bir neticeyi akıl ve örf de kabul etmez. Burada: "Kocanın zimmetinde bulunan tahıl borcu, koca lehinde infakta bulunduğu ekmek ve katık karşılığında kadın üzerinde tahakkuk eden alacak karşılığında düşer." demek iki açıdan dolayı mümkün değildir: Birincisi: Koca onu karısına satmamış, ona ödünç olarak da vermemiştir ki, kadının zimmetinde bir alacak olarak tahakkuk etsin. Bilâkis, zevcenin bu konuda kocasının yemeğiyle yiyecek ihtiyacını karşılamasının hükmü; şer'an muâvaza imkânı olmadığı için, misafire yedirilen yemeğin hükmü gibi olmaktadır. Kadının yediği yemeklerin zimmeti üzerinde sabit olduğu farzedilse bile, borçların cinsleri farklı olacağı için takas imkânı olmayacaktır. Takas, borçların aynı cinsten olması esasına dayanır. Bu durum, iki vecihten (görüşten) birisi olan:"Nafaka karşılığında, ne para ne de bir başka şeyle, mutlak anlamda bedel alma (muâvaza) caiz değildir. Çünkü bu henüz takarrur etmemiş, vacib olmamış bir şey karşılığında bedel alma olur. Zira nafaka zamanla birlikte yavaş yavaş (tedrîcî olarak) vacib olur. Dolayısıyla, zaman geçip takarrur etmedikçe, nafaka karşılığında muâvazaya (beddelli bir muameleye) girmek sahih olmaz; zamanla zimmeti üzerinde vacib olunca, zimmette sabit diğer borçlar karşılığında muâvazaya gidildiği gibi, nafaka karşılığında da bedel almaya gidilebilir." görüşüne göre sözkonusudur. İmam Şâfiî'nin tâbilerinden birisi bu problem karşısında bir çıkış yolu bulamayınca: "Sahih olan, kadın yiyecek ihtiyacını kocasından karşıladığı zaman nafakası düşmelidir." demiştir. Râfiî, *el-Muharrer*'inde "İki vecihten evla olanı düşmesidir." demiş; Nevevî bu görüşü, her devir ve şehirde cârî olan insanların teâmüllerine ve zevcenin bununla iktifada bulunmasına istinaden daha sahih bulmuştur.Râfiî, *eş-Şerhu'l-Kebîr* ve *el-Evsat*'ta: "Bu konuda iki vecih vardır: Kıyasa daha uygun olanı düşmemesi şeklindedir. Çünkü koca vacib olanı yerine getirmemiş ve kendi üzerine vacib olmayan şeyi gönüllü olarak ona vermiştir." demektedir. Bu iki vechin, kayyımı tarafından kendisine izin verilen rüşdüne ermiş zevce hakkında sözkonusu edildiğini, rüşdüne dair izin verilmemiş zevce hakkında ise tek vecih (görüş) olarak, nafakanın düşmeyeceğini ifade etmişlerdir.

Hind hadisinde, kişinin şikayeti sırasında borçlusunda bulunan vasıfları ortaya koymasının caiz olacağına ve bunun bir gıybet olmayacağına delâlet bulunmaktadır. Bunun bir benzeri de, bir başkasının, hasmı hakkında: "Yâ Rasûlallah! O fâcirin birisidir. Yemin ettiği şeye asla aldırmaz." demesidir.

Yine Hind hadisinde, çocukların nafakasının sadece babaya ait olduğuna ve annenin bu yükümlülükte müşterek sorumlu olmadığına delâlet bulunmaktadır. Bu âlimlerin icmaı olmaktadır. Ancak, dikkate alınmayacak şâz bir görüş de vardır. Bu şâz görüşe göre, anne de mirası oranında nafaka yükümlülüğüne iştirak eder. Bu görüş sahibinin isabetsiz kanaatine göre, kendisi, kıyası aynı derecede ve mirasçı olan her erkek ve kadına teşmil etmiş ve nafakanın onların üzerine müştereken terettüp edeceğini söylemiştir. Meselâ birisinin erkek ve kız kardeşi bulunsa, veya anne ve dedesi ya da oğlu ve kızı olsa; nafaka miras oranları ölçüsünde müştereken onların üzerine gerekir. Dolayısıyla anne ve babanın durumu da aynıdır.

Doğrusu; nafakanın sadece asabe üzerine gerekmesidir. Bütün bunlarda durum; infak yükümlülüğünü anne karışmaksızın sadece babanın üstlenmesi gibidir. Şer'î kaidelerin gereği budur. Çünkü asabe, yalnız başına âkile olur (hata yolu ile olan katillerde diyeti öder), nikâh velâyetini, ölüm velâyetini üstlenir, velâ yolu ile mirasçı olur. İmam Şâfiî: "Anne ve dede veya baba bulunacak olursa, nafaka sadece dede üzerinedir." demiştir. Bu İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden de birisidir. Delil bakımından doğru olan da budur. Aynı şekilde oğul ve kız; anne ve oğul; kız ve oğulun oğlu bulunacak olsa, bu durumda da İmam Şâfiî: "Bu üç meselede de nafaka oğul üzerinedir; çünkü o asabedir." demiştir. Bu İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden birisini oluşturmaktadır. İkincisi: "Her üç meselede de nafaka, miras oranlarına göre her ikisi üzerinedir." şeklindedir. Ebu Hanife: "Oğul ve kızın bulunması durumunda nafaka, üzerlerine eşit olarak gerekir; çünkü bu ikisi yakınlık bakımından eşittirler. Kız ve oğulun oğlunun bulunması durumunda, nafaka kız üzerinedir; çünkü o daha yakındır. Anne ve kızın bulunması durumunda, anne üzerine dörtte bir, geri kalan kısım ise kız üzerine gerekir." demiştir. Bu İmam Ahmed'in de görüşü olmaktadır. İmam Şâfiî: "Nafaka sadece kız üzerine gerekir; çünkü kız, erkek kardeşiyle birlikte asabe olur." demiştir. Doğrusu nafaka yükümlülüğünü sadece asabenin üstlenmesidir. Çünkü asabe mutlak vâristir.

Hind hadisinde zevce ve akraba nafakasının "kifâyet miktarı" (yeterlilik ilkesi) ile belirlenmiş olduğuna, bunu da örfün belirleyeceğine dair delâlet bulunmaktadır. Hadis, aynı şekilde lehinde nafaka hakkı bulunan kimsenin, yükümlünün hakkını vermemesi durumunda, nafakasını re'sen alabileceğine de delâlet etmektedir.

Bu hadisle, gıyâbî hükmün, yani mahkemede hazır bulunmayan kimsenin aleyhine hükümde bulunmanın cevazına istidlâlde

bulunmuşlardır. Oysa ki, hadiste böyle bir delâlet yoktur. Çünkü Ebu Süfyân, orada idi ve bir başka yere sefere çıkmış değildi. Hz. Peygamber (s.a.) kadından iddiasının doğruluğuna dair beyyine getirmesi talebinde de bulunmamıştır. Dava konusu, davacının sadece iddiasıyla kendisine verilmez. Dolayısıyla bu Hz. Peygamber'den (s.a.) sadır olan bir kaza tasarrufu değil, fetvâ tasarrufu olmaktadır.

Bu hadisin delil olarak kullanıldığı bir diğer konu da şudur: Bir insanın diğerinde alacağı olur ve borçlu borcu inkâr ederse, bu durumda alacaklı borçlunun malını ele geçirse alacağı kadar ondan re'sen alabilir mi? Bazıları buna, evet demişlerdir ve hadisi delil olarak kullanmışlardır. Hadis buna üç açıdan dolayı delâlet etmez:

Birincisi: Burada hakkın sebebi, ki zevceliktir, zâhirdir; dolayısıyla zevcenin hakkını alması "hıyânet" olmaz. Bu Hz. Peygamber'in:" Sana güvenen kimseye emanetini öde, sana ihanet edene sen ihanet etme!"[30] hadisi kapsamına da girmez. Bu yüzden İmam Ahmed iki meseleyi birbirinden ayırarak, alacaklının re'sen ihkak-ı hakta bulunmasını yasaklamış ve zevcenin nafakasını almasına ise cevaz vermiş ve böylece her iki hadisle de amel etmiştir.

İkincisi: Zevcenin durumu hâkime götürmesi ve neticede hakimin onun infakta bulunmasına ya da aralarının ayrılmasına hükmetmesi her zaman için kolay olmayabilir. Bu durumda da, kadının nafakasını kendiliğinden alması imkânı varken alamaması, kadın aleyhinde bir zarar olur.

Üçüncüsü: Zevcenin hakkı, her gün için yenilenen, yerleşik bir hak değildir ki, kocası adına başkalarından borç alma, ya da durumu hâkime intikal ettirme imkânı bulunsun. Alacak (borç) durumu ise böyle değildir.

b) Nafakanın Zamanla Düşüp Düşmemesi:

Bu Hind hadisiyle, zevce nafakasının zamanın geçmesiyle düşeceğine dair istidlalde de bulunulmuş ve, "Çünkü, Hz. Peygamber, Hind'in "kocasının kendisine ihtiyacı olan miktarı vermediğini" belirtmesine rağmen, ona geçmiş zaman için de, kendisi için yeterli olacak miktar kadar alması imkânı vermemiştir." denilmiştir. Doğrusu, hadiste buna dair bir delâlet bulunmamaktadır. Çünkü kadın bunu gündeme getirip talepte bulunmamıştır. O sadece, "gelecekte kendisi için yeterli olacak nafakayı alabilip alamayacağını sormuş, Hz. Peygamber de ona, buna hakkının bulunduğuna dair fetva vermiştir.

30. Hadis şahidleri ile birlikte sahih olmaktadır. Bk. Ebu Davud, 3535 ; Tirmizî, 1264 ; Dârimî, 2/264 ; Dârakutnî, 303 ; Hâkim, 2/46.

Daha sonra âlimler; acaba zevce nafakasıyla akraba nafakasının her ikisi de zamanın geçmesiyle düşer mi, veya düşmez mi; ya da akraba nafakası düşer fakat zevce nafakası düşmez mi? şeklinde ihtilâf etmişler ve üç görüşe ayrılmışlardır:

1) Her ikisi de zamanın geçmesiyle düşerler. Bu İmam Ebu Hanife ve iki rivâyetten birisinde İmam Ahmed'in görüşü olmaktadır.

2) Akrabanın çocuk olması durumunda her iki tür nafaka da düşmez. Bu da İmam Şâfiî'ye nisbet edilen bir vecih olmaktadır.

3) Akraba nafakası düşer, fakat zevce nafakası düşmez. İmam Şâfiî, Ahmed ve Mâlik'in mezheblerinde meşhur olan görüş de bu olmaktadır.

Sonra, zamanın geçmesiyle nafaka hakkını düşürenlerden bir kısmı: "Eğer hâkim nafaka hakkına hükmetmişse, bu hak düşmez." demişlerdir. Bu görüş, bazı Hanbelî ve Şafiî fukahasına aittir. Bazıları da: "Nafaka zamanın geçmesiyle düştüğü zaman, hâkimin onun farzlığına hükmetmiş olmasının bir etkisi olmaz." demişlerdir. Ebu'l-Berekât'ın *el-Muharrer*'inde zikrettiğinden, zevce nafakasıyla akraba nafakası arasında ayırımın bulunduğu anlaşılmaktadır. Şöyle demektedir: "Koca bir müddet uzakta bulunur ve bu sırada infakta bulunmazsa, geçmiş bu zamanın nafakasını vermesi gerekir. Bu da ancak hâkimin nafakanın farzlığına dair hükmü varsa sözkonusu olur. Akraba nafakasına gelince, geçen sürenin nafakası kişiyi bağlamaz; ancak hâkimin izniyle onun adına borçlanılmışsa onu ödemesi gerekir." Doğrusu da işte budur. Akraba nafakasının, zamanın geçmesiyle düşmesi konusunda, hâkimin nafakanın farzlığına hükmetmiş olmasının, gerek nakil bakımından gerekse tahric bakımından herhangi bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Konuyu nakil açısından ele alalım: Bu konuda ne İmam Ahmed'den, ne de onun ilk talebelerinden, hakimin hükmetmesi durumunda zamanın geçmesiyle akraba nafakasının takarrur edeceğine dair bir şey söyledikleri bilinmemektedir. Aynı şey ne İmam Şâfiî ve ne de onun mezhebini tahkik eden kimselerden de bilinmemektedir ki, *el-Mühezzeb, el-Hâvî, eş-Şâmil, en-Nihâye, et-Tehzîb, el-Beyân, ez-Zehâir* sahipleri[31] bunlardandır. Bu kitaplarda, hâkimin vücubuna hükmetmesi istisnası olmaksızın, akraba nafakasının zamanın geçmesiyle düşeceği hükmünden başka bir şey bulunmamaktadır. Hâkimin hükümde bulunması durumunda nafakanın takarrur edeceği hükmü, sadece el-*Vasît* ve *el-Vecîz* ile Râfiî'nin şerhi ve furûunda bulunmaktadır. Makdisî, *et-Tehzîb*'de,

31. *el-Mühezzeb*, eş-Şîrâzî'ye (ö.476) , *el-Hâvî*, Ebu'l-Hasen el-Mâverdî'ye (ö. 450), *eş-Şâmil*, İbnu's-Sabbâğ'a (ö. 477), *en-Nihâye*, İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye, (ö. 478), *et-Tehzîb*, el-Beğavî'ye (ö. 516), *el-Beyân*, Ebu'l-Hayr el-Yemenî eş-Şâfiî'ye (ö. 558), *ez-Zehâir*, Ebu'l-Meâlî el-Mahzûmî'ye (ö. 550) aittir.

Muhâmili, *el-Udde*'de, Muhammed b. Osmân, *et-Temhîd*'de, Bendenici, *el-Mu'temed*'de; hâkim vücubuna dair hükümde bulunsa bile takarrur etmeyeceğini belirtmişler ve şöyle izah etmişlerdir: Nafaka nefsin muhafazası için, yardımlaşma şekliyle vacib olmaktadır. Bu yüzden de, infakta bulunulacak kişinin varlıklı olması durumunda, ona nafaka verilmesi vacib olmamaktadır. Bu ta'lîl, nafakanın, zamanın geçmesiyle, hâkimin hükmü olsa da olmasa da düşeceğini gerektirir. Ebu'l-Meâli şöyle der: Bunun böyle olduğuna delâlet eden hususlardan birisi de, akraba nafakasının faydalandırma (*imtâ'*) yollu bir yükümlülük olması, temlik kabilinden olmamasıdır. Temlik kabilinden olmayan ve yeterlilik esasına dayanan bir yükümlülüğün, zimmette borç olması mümkün değildir. "Çocuğun nafakası, zamanın geçmesiyle düşmez, takarrur eder." diyenlerin görüşü bu ta'lîle uzak düşer. Onun zayıflığını belirtmede daha ileri giderek, geçmiş zamana ait nafaka bedeliyle birlikte, kifâyet miktarını vacib kılmak bir tenakuz teşkil eder, demiştir. Sonra daha sahih olan görüşe göre, "Nafaka, hamile olan kadının ona müstehak olması ya da onunla faydalanması yolu ile hamle aittir ve o zevcenin nafakası gibidir." dediğimiz takdirde, hamil suretinde nafakanın takdir edilmiş olacağı hususunda özür beyan etmiş ve sonra şöyle demiştir: Bu hamil ile küçük çocuk hakkında böyledir. bu ikisinin dışında kalan diğerlerinin nafakalarına gelince; onlar hiçbir şekilde zimmette borç olmazlar, demiştir.

Doğru olan, işte bunların söyledikleridir. Çünkü hâkimin farz kılmasının tasavvurunda çeşitli ihtimaller vardır: Hâkim, zamanın geçmesiyle nafakanın düşeceğine ya inanıyordur ya da inanmıyor. Eğer düşeceğine inanıyor idiyse, bu inancı hilafına hükmetmesi ve bağlayıcı olmadığına inandığı bir şeyle ilzamda bulunması ona caiz olmaz. Eğer nafakanın düşeceğine inanmıyorsa — kaldı ki bu konuda, sadece Şâfiî imamlarınca küçük çocuğun nafakasıyla ilgili ortaya konulan vecih hariç, bu görüşte olan bir kimse bilinmemektedir— bu durumda farz kılmadan ya "îcâb" (vacib kılma), ya vâcibin isbâtı, ya takdiri ya da dördüncü bir şeyi kasdetmiştir. Eğer onunla îcâb kasdedilmişse, bu zaten var olan bir şeyin ortaya konulması (*tahsîlu'l-hâsıl*) kabilinden olur ve onun farz kılmasının bir etkisi olmaz. "Vâcibin isbâtı" kasdedilmesi takdirinde de durum aynıdır; onun farz kılmasıyla kılmaması arasında bir fark yoktur. Eğer "vâcibin takdiri" mânası kasdedilmişse, takdir sadece vâcibin fazla ya da noksan olması gibi evsafında etkin olur, düşmesi ya da sübûtu konusunda bir etkisi olmaz. Dolayısıyla hâkimin farz kılmasının vâcib konusunda asla bir etkisi bulunmaz. Kaldı ki, hâkimin

takdiri durumunda daha önce geçen ve vacib olan yükümlülüğün maruf ölçüsünde nafaka olduğunu, kendi yediğinden onlara da yedireceğini, kendi giydiğinden onlara da giydireceğini ortaya koyan delillerle ters düşme de bulunmaktadır. Eğer bununla dördüncü bir şey kasdediliyorsa, hükmünü görmek için onun da ne olduğunun mutlaka açıklanması gerekmektedir.

Eğer, "Dördüncü şeyden maksat zamanın geçmesiyle nafakanın düşmemesidir. Hükmün mahalli budur, hâkimin hükmünün etki ettiği ve ona taalluk ettiği şey de budur." denilirse, buna şu şekilde cevap verilebilir: Hâkim, düşeceğine inanıp sonra da nasıl onun aksine hükümde bulunup onu bağlayıcı kılabilir? Eğer düşmeyeceğine itikat edecek olsa bu, icmaa muhalefet olur. Malumdur ki, hâkimin hükmü, bir şeyi aslî sıfatından ayıramaz. Bu yükümlülüğün şer'î sıfatı, zamanın geçmesiyle düşmesi ise, bu sıfatı hâkimin hükmü izale edemez.

Geriye bir başka itiraz daha kaldı: O da, hâkimin, nafaka farz kılınmadıkça, zamanın geçmesiyle düşer; eğer farz kılınırsa takarrur eder, şeklinde itikat etmesidir. Bu durumda o, bizzat zamanın geçmesiyle değil de farz olduğu için takarruruna hükmetmiş olur, şeklindeki bir mütaladır.

Cevap: Bu bir mâna ifade etmez. Eğer hâkim, zamanın geçmesiyle nafakanın düşeceğine inanıyorsa — ki doğru olan ve şeriatın getirdiği de budur— bu durumda onun, düşeceğine ve bağlayıcı olmadığına inandığı bir şeyle ilzamı gerektirecek hükümde bulunması caiz değildir. Bu konunun bir benzeri de şudur: Nâçar durumda kalan bir kimse, kendisi gibi olmayan yiyecek sahibini hâkime şikâyet etse, hâkim de bedelini vermek suretiyle yiyeceği nâçar lehine hükmetse, fakat henüz almadan ıztırar (nâçarlık) hali ortadan kalksa ve karşı tarafa bedeli vermemiş olsa, bu durumda o bedeli vererek hüküm konusu yiyeceği alması, yiyecek sahibinin de o bedel karşılığında o yiyeceği ona vermesi bağlayıcı olmaktadır. Yakın akraba, hayatiyetini idame ettirebilmek için nafakaya hak kazanır. Vücûb zamanı geçtiğinde, Şâri'in hayatın idamesi amacı gerçekleşmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, hayatiyeti idame sebeb ve vesilesinden geçen kısmının telafisi için rücû etmenin bir faydası yoktur. Zira maksat hasıl olmuş, sebepten bir başka sebep vasıtasıyla müstağnî olunmuştur.

İtiraz: Sizin bu izahınız, zevcenin nafakasıyla aleyhinize kullanılır. Çünkü zevcenin nafakası, hâkim tarafından farz kılınmasa bile zamanın geçmesiyle takarrur etmekte, düşmemektedir. Halbuki sizin zikrettiğiniz bu mâna aynısıyla onda da bulunmaktadır.

Cevap: Ters düşme (*nakz)* ancak hükmü kitap ve sünnet ile malum olan durumlarla karşı karşıya gelindiğinde sözkonusu olur. Zevcenin nafakasının zamanla düşmesi konusu ise, ihtilâflı bir konudur. Ebu Hanife ve bir rivâyette İmam Ahmed onu zamanın geçmesiyle düşürmektedirler. İmam Şâfiî ve diğer rivâyetinde İmam Ahmed ise düşürmemektedirler. Zevcenin nafakasını zamanın geçmesiyle düşürmeyenler akraba nafakasıyla onun arasında şu farkların olduğunu belirtmişlerdir:

Birincisi: Akraba nafakası bir sıladır. (Yani aradaki bağın bir tezahürüdür).

İkincisi: Zevce nafakası, kişi zengin de olsa, yoksul da olsa vacip olmaktadır. Akraba nafakası ise böyle değildir.

Üçüncüsü: Zevce nafakası, zevcenin malı bulunsa ve durumu nafaka takdirinden müstağni olsa bile vaciptir. Akraba nafakası ise ancak darlık ve ihtiyaç durumunda sözkonusudur.

Dördüncüsü: Sahâbe, zevcenin geçen nafakasının da vacip olduğuna hükmetmişlerdir. Aynı durumun akraba nafakasında da sözkonusu edilip, geçmiş zaman için akraba nafakasının da ödenmesi gereğiyle hükmeden hiçbir sahabî asla çıkmamıştır. Sahih olarak bilindiği üzere, Hz. Ömer, ordu komutanlarına, kadınlarından ayrılanlar hakkında yazmış ve onların ya nafakalarını vermelerini ya da onları boşamalarını; eğer boşarlarsa, daha önce geçen zamanın nafakasını da göndermelerini emretmiştir. Bu hususta, içlerinden hiçbir kimse Hz. Ömer'e muhalefet etmemiştir. İbnü'l-Münzir (r.a.) şöyle der: Bu, kitap, sünnet ve icmâ ile vacip olmuş bir nafakadır. Böylesi delillerle vacip olan bir şey, yine ancak böylesi delillerle ortadan kalkabilir.

Düşürenler ise şöyle demektedirler: Hind Hz. Peygamber'e (a.s.), kocası Ebu Süfyân'ın kendisine kifâyet (yeterli) miktarı yiyecek vermediğine dair şikâyette bulunmuş, Hz. Peygamber de, bundan böyle kendisine ve çocuklarına yetecek kadar onun malından almasına izin vermiş, geçmiş dönem için ise böyle bir izin vermemiştir. Evlilik akdinde sözkonusu ettiğiniz muâvaza (karşılıklı bedelli oluş) nafaka ile değil, mehir ile olmaktadır. Nafaka ise, bir bedel değil, kocanın zevcesini kendi evinde tutması karşılığındadır. Kadın kocanın yanında bir nevi esir gibidir ve kocanın âilesinden bir parçadır. Onun nafakası yardımlaşma kabilindendir. Yoksa, eşlerden her birisi diğerinden, diğerinin kendisinden istifade ettiği gibi istifade etmektedir. Koca karısına mehir vermiştir. Bu durumda, kadın geçen zamanın nafakasından müstağnî olunca, kocayı onunla ilzam etmenin bir anlamı yoktur. Hz. Peygamber (s.a.) zevcenin nafakasını da yakın akraba ve köle nafakaları gibi marûf ölçüde

belirlemiştir. Her üç türlü nafaka da, marûf ölçüsünde sadece, kişinin mülkünde ve yanında tuttuğu, aralarında rahim bağı ve akrabalık olan kimselerin hayatiyetlerini idame ettirmek için yardımlaşma amacıyla vacib kılınmıştır. Zevcenin geçen zamanın nafakasından müstağnî olması durumunda, kocayı bu geçen zaman nafakasıyla ilzam etmenin bir anlamı yoktur. Geçmiş zamanın nafakasıyla kocayı ilzam etmede, bu yüzden onu hapsedip sıkıntılara sokmada, uzun zaman hapsederek ona azap vermede, bu süre içerisinde kadını, ihtiyaçlarını gidermek için içeri dışarı girip çıkmasına maruz bırakmada, kocasından ayrı düşmesi ve onun himayesinden uzak düşmesi sebebiyle, gizli dostlar edinmesine sebep olunmasında —nitekim realite böyledir— ne gibi "marûf" olabilir? Böyle bir hükümde, boyutlarını yalnız Allah'ın bilebileceği yaygın bir fesat vardır. Hatta öyle ki, fercler bu durumda kendilerini muhafaza eden ve koruyan kimselerin hapsinden ve kendilerini başıboş bir halde bırakan kimselerden şikâyetçi olmakta ve ilenmektedir. Şeriatın, böyle kıvılcımları etrafa uçuşan ve yaygın bir fesadı doğuracak bir hükmü getirmiş olmasından Allah'a sığınırız. Hz. Ömer, sadece kocaların zevcelerini boşamaları durumunda geçmiş nafakalarını da göndermelerini emretmiştir; karılarının yanlarına dönmeleri ve onlarla beraber yaşamaya devam etmeleri durumunda, geçmiş döneme ait nafakalarını da vermelerini emretmemiştir. Böyle bir hüküm hiçbir sahabîden de asla bilinmemektedir. Talâktan ve kadından tamamen ayrıldıktan sonra, geçen dönem için gereken nafakanın da ödetilmesi hükmünden, karısına tekrar dönerek, onun her türlü ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle birlikte yaşamaya devam etmeleri durumunda da geçmiş nafakaların ödetilmesi lüzumu çıkarılmaz. Bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Dolayısıyla bunları birbirine benzetmek doğru değildir. Zevcenin nafakası, gün be gün vacib olur ve o akraba nafakası gibidir. Geçen günler geçip gittiği için, kadının artık o günlerin nafakasına ihtiyacı kalmamıştır. Dolayısıyla da, kocayı geçen bu günlerin nafakasıyla ilzam etmenin bir anlamı yoktur. Bu eşler arasında, birbirlerine karşı düşmanlık ve kin duymalarına sebebiyet verir. Böyle bir durum Yüce Allah'ın eşler arasında olmasını arzu buyurdukları sevgi ve muhabbete dayalı ilişki esasını zedeliyecektir.

Doğru olan görüş de işte budur. Şeriatın bunun dışında başka bir görüş gerektirmiş olması mümkün değildir. İmam Şâfiî'nin tâbileri: "Zevcenin giyecek ve mesken ihtiyacı, temlik kabilinden değildir, imtâ' (faydalandırma) kabilindendir, görüşü kabul edildiği zaman, bu ikisi, zamanın geçmesiyle düşerler." şeklinde tasrihte bulunmuşlardır. Çünkü bu konuda onlara göre iki vecih bulunmaktadır.

c) Nafakanın Para İle Takdiri:

Nafakanın para (dirhem) ile takdiri konusuna gelince, bu konuda ne Allah'ın kitabında, ne Hz. Peygamber'in sünnetinde, ne sahabîlerden ne de tâbiîn ve tebe-i tâbiînden hiçbir kimseden bir dayanak, bir asıl bulunmamaktadır. Mezheb imamlarından ve diğer İslâm müctehidlerinden hiçbirisinden konu ile ilgili bir beyan da yoktur. İşte önceki nesillerin haberlerini nakleden kitaplar, sünenler, mezhep imamlarının sözleri hep önümüzdedir. Bunlardan herhangi birisinin nafakayı para ile takdir ettiğini bize gösteriniz. Yüce Allah akraba, zevce ve köle nafakalarını "marûf şekilde olacaktır" diye vacip kılmıştır. Para ile takdirine gitmek marûf değildir. Şeriat sahibinin beyan etmiş olduğu marûfun ölçüsü, kişinin yediğinden ona da yedirmesi, giydiğinden ona da giydirmesidir; bunun ötesinde marûf bir şey yoktur. İnfakta bulunacak kimse üzerine para takdirinde bulunmak marûf değil, münkerdir; para, ne vâcibdir ne de onun bedelidir. Takarrur etmemiş ve mâlik olunmayan bir şey karşılığında bedel almak caiz değildir. Çünkü akraba ve zevce nafakası gün be gün vacib olmaktadır. Eğer takarrur etmiş olsaydı, bu durumda nafaka karşılığında, nafaka yükümlüsü olan kocanın ve akrabanın rızası olmadan muâvazaya gitmek sahih olmayacaktı. Çünkü para aslî vâcibden bedel kılınacaktır. Aslî vâcib ise İmam Şâfiî'ye göre buğday, çoğunluk ulemaya göre de mutad olan yiyecek maddesidir. Bu durumda yükümlünün rızası olmadan, bunun karşılığında para ile ödemede bulunmasına onu icbar etmek nasıl doğru olabilir?! Bu konuda Şârî' Teâlâ'dan gelen bir icbar bulunmamaktadır. Bu, şer'î kaidelere, imamların beyanlarına, halkın çıkarlarına muhaliftir. Ancak nafaka yükümlüsü ile alacaklısının karşılıklı anlaşmaları durumunda, bu caiz olabilir. Kaldı ki, zevcenin vacib olan nafaka karşılığında bedel almasının cevazı konusunda Şâfiî mezhebiyle diğerleri arasında bilinen görüş ayrılığı bulunmaktadır. Buna göre: "Kadın nafakası karşılığında bedel alamaz. Çünkü kadının nafakası, kocanın zimmetinde bedel olarak sabit olan yiyecektir; dolayısıyla selem akdindeki akit mevzuunda da olduğu gibi, kabzetmeden önce onun karşılığında bedel alması mümkün değildir. Buna göre, nafaka karşılığında ne para ne elbise ne de bir başka şeyle asla bedel alma mümkün olmaz. Bazıları da ekmek ve un haricinde başka şeylerle bedel alma yoluna gidilebileceğini, un ve ekmekle bedel almaya gitmenin ise riba olacağını söylemişlerdir. Tabiî, bu durum, geçmiş günlerin nafakası karşılığında bedel almayla ilgilidir. Eğer sözkonusu

olan gelecek günlerin nafakası karşılığında bedel alma yoluna gitmek ise, bu durumda onlara göre tek görüş olarak bu sahih değildir. Çünkü gelecek günlerin nafakası, her an düşebilir ve takarrur edip etmeyeceği bilinemez.

d) Hz. Peygamber'in (s.a.) Kocanın NafakaYükümlülüğünü Yerine Getirememesi Durumunda, Kadının Kocasından Ayrılmasına İmkân Veren Hükmü İle İlgili Rivâyetler:

Buhârî, *Sahîh*'inde Ebu Hureyre hadisinde nakleder: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: "En üstün sadaka, zenginlik bırakan — başka bir lâfızda— varlıklı iken yapılan sadakadır. Veren el, alan elden daha hayırlıdır. Bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla!" buyurmuştur. Karın sana: "Ya beni doyurursun, ya da boşarsın!" der. Kölen: "Beni doyur ve çalıştır!" der. Oğlun: "Beni doyur! Beni kime terkediyorsun!" der. Ebu Hureyre'ye etrafındakiler: "Bu (sonraki) sözleri Hz. Peygamberden mi işittin?" diye sorarlar. O: "Hayır! Bunlar, Ebu Hureyre'nin dağarcığındandır." diye cevap verir.[32]

Nesâî, bu hadisi kitabına almıştır. Orada Hz. Peygamber (s.a.): "Bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla!" buyurur. Birisi: "Kime bakmakla yükümlüyüm, Yâ Rasûlallah!" diye sorar, Hz. Peygamber de: Karın sana: "Beni doyur! Yoksa boşa!" der. Kölen: "Beni doyur ve çalıştır!" der. Oğlun: "Beni doyur! Beni kime terkediyorsun!" der. buyurur. Nesâî'nin kitabının bütün nüshalarında bu böyledir ve hadisin senedi: Saîd b. Eyyûb — Muhammed b. Aclân — Zeyd b. Eslem — Ebu Sâlih — Ebu Hureyre şeklindedir. Saîd ve Muhammed, her ikisi de sikadırlar.[33]

Dârakutnî, Ebu Bekir eş-Şâfiî — Muhammed b. Bişr b. Matar — Şeybân b. Ferrûh — Hammâd b. Seleme — Asım — Ebu Sâlih — Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.): "Karı kocasına: "Beni doyur! Yoksa boşa!" der... (Hadisin devamını zikreder) buyurduğunu rivâyet eder.[34]

Yine Dârakutnî, Osman b. Ahmed b. es-Semmâk ve Abdulbâkî b. Kâni' ve İsmail b. Ali — Ahmed b. Ali el-Hazzâz — İshâk b. İbrahim el-Bârudî — İshâk b. Mansûr — Hammâd b. Seleme — Yahyâ b. Saîd senediyle, Saîd b. Müseyyeb'den, karısının nafakasını temin edecek durumda olmayan adam hakkında: "Araları ayrılır." dediğini rivâyet eder.[35] Yine o, Hammâd b. Seleme'ye kadar aynı senedle, ondan sonra

32. Buhârî (*Fethu'l-Bârî*), 9/439, 440.
33. İsnadı hasendir. Hadisi tahrici için bkz. Ahmed, 9611, 7727 ; Darakutnî, 3/295, 296.
34. Dârakutnî, 3/297. Senedi hasendir.

da sırasıyla Asım b. Behdele — Ebu Sâlih — Ebu Hureyre (r.a.) vasıtasıyla aynısını Hz. Peygamber'den rivâyette bulunmuştur.[36]

Saîd b. Mansûr, Sünen'inde (Süfyân — Ebu'z-Zinâd) vasıtasıyla Ebu'z-Zinâd'ın şöyle dediğini nakleder: Said b. Müseyyeb'e, nafaka temininden aciz bir adamın karısından ayrılıp ayrılmayacağını sordum. O: "Evet!" dedi. Ben: "Sünnet mi?" dedim. O: "Sünnet." dedi. Onun bu ifadesi, Rasûlullah'ın sünnetine yorulur. Hiç olmazsa bu, İbnu'l-Müseyyeb'in mürsellerinden birisi kabul edilir.

Fukaha bu meselenin hükmü hakkında ihtilâf etmişlerdir:

1 — Koca nafakasını temin etmek ya da boşamak üzere icbar edilir. Süfyân b. Yahya b. Saîd el-Ensârî, İbnü'l-Müseyyeb'in şöyle dediğini rivâyet eder: "Kişi, karısına infak edecek bir şey bulamadığında, onu boşaması için icbar edilir."

2 — Kadını koca aleyhine hâkim boşar. Bu görüş İmam Mâlik'e aittir. Ancak o şöyle der: Hâkim, nafakanın temin edilememesi durumunda bir ay kadar tecil eder. Müddet dolduğunda, kadın hayız halinde ise, temizleninceye kadar geciktirilir. Mehir konusunda ise iki yıl mühlet verilir; sonra hâkim kadını, koca aleyhine olmak üzere ric'î talakla boşar. Eğer iddet içerisinde, kocanın maddî durumu düzelirse, karısına rücû etme hakkı bulunmaktadır.

Bu hususta İmam Şâfiî'nin iki görüşü vardır:

1 — Zevce muhayyer bırakılır; eğer dilerse, kocasıyla kalır ve veremediği nafaka, kadın lehine kocanın zimmetinde borç olarak sabit olur. İmam Şâfiî'nin tâbileri ise: "Bu durum, zevcenin kendisini kocasına teslim etmesi durumunda sözkonusudur. Eğer kendisini kocasına teslim etmiyorsa, bu durumda nafaka düşer; eğer kadın dilerse nikâhı fesheder." demişlerdir.

2 — Zevcenin nikâhı fesih hakkı yoktur. Ancak koca, hayatını kazanabilmesi için karısının üzerinden elini çeker, onu serbest bırakır. Mezheb görüşü, zevcenin fesih hakkına sahip olması şeklindedir.

Acaba bu ayrılık, bir talâk mıdır, yoksa fesih midir? Bu konuda iki vecih bulunmaktadır:

Birincisi: Bu ayrılık talâktır. Kocanın mecbûrî olarak boşaması veya nafakasını temin etmesi için, mutlaka hâkime müracaat etmesi gerekmektedir. Eğer koca kaçınacak olursa, hâkim, koca aleyhine karısını ric'î bir talâkla boşar. Eğer koca rücûda bulunursa, hâkim ikinci defa boşar. Üçüncü defa rücûda bulunursa üçüncü kez boşar.

İkincisi: Bu ayrılık bir fesihtir. Kocanın nafaka teminine kadir

35. Dârakutnî, 3/297.
36. Dârakutnî, 3/297.

olmadığının isbatı için, mutlaka mahkemeye baş vurulması gerekir. Sonra kadın bizzat kendisi fesheder. Eğer önce kocasıyla kalmayı tercih eder, daha sonra feshetme arzusunda bulunursa, bu hakkı mevcuttur. Çünkü nafakanın vücûbu gün be gün yenilenir.

Acaba kadın, fesih hakkını hemen mi kullanır, yoksa üç gün geçmesi mi gerekir? Konu ile ilgili iki görüş vardır ve onlara göre sahih olan, ikincisidir. Şöyle demişlerdir: Şayet üçüncü gün nafakasını bulsa ve dördüncü günün nafakasını bulma imkânı olmasa, bu durumda, verilen mühlet yeniden mi başlar? Bu konuda da iki vecih vardır: Hammâd b. Ebî Süleymân: "İnnîne (iktidarsız) kıyas edilerek, kendisine bir sene mühlet verilir, sonra feshedilir." demiştir. Ömer b. Abdülaziz de:" Ona bir ya da iki ay mühlet verilir." demiştir. İmam Mâlik de: "Bir ay kadar süre verilir." der.

İmam Ahmed'den iki rivâyet bulunmaktadır:

Birincisi ki, zâhir mezhebi bu olmaktadır, kadın kocasıyla kalmak ve fesih hakkını kullanmak arasında muhayyer bırakılır. Eğer fesih hakkını kullanacaksa, durumu hâkime iletir. Hâkim, kocayı nikâhın ya aleyhinde feshe gidilmesi ya kendisinin icbârî olarak talâk vermesi, ya da zevcesine fesih için izin vermesi arasında muhayyer bırakır. Eğer koca fesheder veya feshe izin verirse, bu bir fesih olur, talâk olmaz; iddet içerisinde maddî durumu düzelse bile rücû hakkı bulunmaz. Eğer hâkim onu talâka icbâr eder ve koca ricʿî talâk ile boşarsa, bu durumda rücû hakkı bulunur. Eğer maddî durumu iyi olmadığı halde rücûda bulunursa veya ona infaktan imtina ederse, bu takdirde zevcenin fesih talebinde bulunması durumunda, hâkim koca aleyhine ikinci ve üçüncü kez fesihte bulunur. Eğer kadın, maddî imkânsızlıklarına rağmen, kocasıyla birlikte kalmaya razı olur ve daha sonra fesih talebinde bulunma gereği ortaya çıkarsa, veya maddî imkânsızlıklarını bile bile onunla evlenmişse, buna rağmen daha sonra fesih talebinde bulunabilir.

Kadı (İsmail) şöyle der: İmam Ahmed'in kelâmının zâhirine göre, kadının her iki durumda da fesih hakkı bulunmamakta ve tercih hakkı ortadan kalkmaktadır. Bu aynı zamanda İmam Mâlik'in de görüşü olmaktadır. Çünkü kadın onun bu kusuruna razı olmuş ve akid altına bunu bilerek girmiştir. Dolayısıyla fesih hakkı yoktur. Nitekim, bir kimsenin innîn (iktidarsız) olduğunu bile bile onunla evlenmesi ve akitten sonra ben onun innîn olmasına razıyım demesi durumunda da durum aynıdır. Bunlar, Kadı'nın söyledikleridir. Mezheb ve hüccetin gereği de budur.

"Onunla beraberliğe razı olsa bile, fesih hakkı vardır." görüşündekiler şöyle demektedirler: Kadının hakkı her gün yenilenmektedir. Dolayısıyla

hakkının yenilenmesiyle birlikte, fesih imkânı da yenilenir. Kadının koca ile birlikte kalmaya rıza göstermesi, henüz o anda vacib olmamış bir konudaki hakkını düşürmek mânasını içerir, dolayısıyla satış akdinden önce şuf'a hakkının düşürülmesi örneğinde de olduğu gibi, bu hakkı düşmez. Bunlar şöyle devam ediyorlar: Zevce, aynı şekilde gelecek zamanın nafakasını düşürecek olsa düşmez. Yine kadın, akitten önce, nafakayı tamamen düşürse ve nafakasızlığa razı olsa, yine nafaka hakkı düşmez. Aynı şekilde, akitten önce mehri düşürecek olsa, mehir düşmez. Nafakanın vücûbu düşmediğine göre, onun vacib olması sebebiyle sabit olan fesih hakkı da düşmez.

Fesih hakkının düşeceği görüşünde olanlar buna şöyle cevap vermişlerdir: Kadının cima hakkı da yenilenmektedir. Buna rağmen, kadın innînlikten (iktidarsızlıktan) kaynaklanan fesih hakkını düşürdüğü zaman, bu hakkı düşmekte ve bir daha rücû imkânı kalmamaktadır.

Sizin nafakanın düşeceğine dair yaptığınız bu kıyas, üzerinde ittifak olmayan ve delille sabit bulunmayan bir asıla kıyas olmaktadır. Aksine, şuf'a konusunda delil, şuf'adarın hakkını satış akdinden önce düşürmesiyle düşeceği doğrultusundadır. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Kişinin ortağına haber vermedikçe, (ortak maldaki hissesini) satması helâl olmaz. Eğer satar ve ortağına haber vermezse, ortağı satışa daha çok hak sahibidir."[37] Bu hadis, satıştan önce şuf'adarın hakkını düşürmesi durumunda, hakkının düşeceği ve ondan sonra bir daha şuf'a hakkını talepte bulunamayacağı konusunda sarihtir. Bu takdirde hadis, kadının nafakasını düşürmesi durumunda, nafakanın düşeceği konusuna bir asıl kabul edilir ve şöyle deriz: Bu zararın def edilmesi için konulmuş bir muhayyerliktir; dolayısıyla, sübutundan önce düşürmesi durumunda, şuf'ada olduğu gibi, düşer. Sonra bu (sizin teziniz), kiralanan eşyada bir ayıbın ortaya çıkması hükmü ile nakz edilmektedir. Çünkü, kiracı, kiralık yere girer veya ayıbı bilir ve sonra fesih muhayyerliğini kullanmazsa, artık daha sonrası için fesih hakkı kalmaz. Onun kiralık eşyadan faydalanma hakkının her an yenilenmesiyle zevcenin nafaka hakkının yenilenmesi aynıdır ve aralarında bir fark yoktur. "Nafakayı veya mehri nikâhtan önce düşürecek olsa, bunlar düşmezler." sözüne gelince, buna karşı şöyle denebilir: Sebebin tam anlamıyla in'ikâd etmediği bir anda hakkın düşürülmesi, sebebin in'ikâdından sonra düşürülmesi gibi değildir. Bu, mesele hakkında icmâ bulunduğu zaman böyledir. Eğer mesele hakkında

37. Müslim, 1608 (134).

ihtilâf varsa, bu durumda iki düşürme arasında fark yoktur ve iki hüküm arasını eşit kılarız. Eğer aralarında fark varsa, bu durumda da kıyas mümkün olmayacaktır.

İmam Ahmed'den gelen bir diğer rivâyete göre de, kadının fesih hakkı yoktur. Bu da Ebu Hanife ve onun iki talebesinin görüşleri olmaktadır. Bu görüşe göre, kadına kocasının kendisinden istifadede bulunmasına imkân vermesi gerekmez. Çünkü, koca istifade bedelini ona teslim etmemiştir. Dolayısıyla, kadının kendisini teslim etmesi gerekmez. Nitekim, müşterinin mebînin (aldığı malın) bedelini verememesi durumunda, onun kendisine teslimi gerekmemektedir. Bu durumda, kocanın hayatını kazanabilmesi ve kendi nafakasını çıkarabilmesi için karısına yol vermesi gerekmektedir. Zira kadını nafakasız olarak evinde tutması, kadına zarar vermek olur.

Soru: Şayet kadın varlıklı olsa, bu durumda koca onu evinde tutabilir mi? Buna da aynı şekilde, kadını evinde tutamayacağı şeklinde cevap vermişlerdir. Çünkü, koca kadını, ancak nafakasını karşıladığı ve onu yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarından müstağnî kılabildiği zaman, ondan şer'an istifade edebilmesi amacıyla kendi evinde tutabilir. Bu şartlar bulunmadığı zaman, koca karısını kendi evinde tutma hakkına sahip değildir. Bu görüş selef ve haleften bir grup ulemaya aittir.

Abdürrezzak, İbn Cüreyc'den nakleder: O şöyle der: "Atâ'ya, karısına nafaka için uygun bir şey bulamayan kimse hakkında sordum." O: "Kadın için ancak bulduğu vardır. Kadının kendisini boşama hakkı yoktur." dedi. Hammâd b. Seleme, bir grup vasıtasıyla karısının nafakasını teminden aciz olan bir adam hakkında Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini rivâyet eder: "Kadın ona yardımcı olur, Allah'tan korkar ve sabreder; kocası de elinden geldiğince ona infakta bulunur." Abdürrezzâk, Ma'mer'den nakleder: "Zührî'ye, karısının nafakasını temin etmekten aciz olan bir adam hakkında, araları ayrılır mı?" diye sordum. O:"Kadın teenniyle hareket eder ve araları ayrılmaz." dedi ve: "Allah kimseye verdiği rızkın üzerinde bir yük yüklemez. Allah güçlükten sonra kolaylık verir."(38) âyetini okudu. Ma'mer: "Ömer b. Abdulaziz'in de aynen Zührî'nin dediği gibi söylediği bana ulaşmıştır." demiştir. Abdurrezzâk, kocası tarafından nafakası karşılanamayan kadın hakkında Süfyân es-Sevrî'nin: "O imtihan edilen bir kadındır, sabretsin ve "araları ayrılır" diyen âlimlerin görüşüne sarılmasın." dediğini nakletmiştir.

Ben derim ki: Bu konuda Ömer b. Abdülaziz'den üç rivâyet bulunmaktadır ve birincisi budur.

İkincisi: İbn Vehb, Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd — babası tarikiyle

38. Talâk, 65/ 7.

rivâyet eder: O (babası) şöyle der: Ömer b. Abdülaziz'i, karısı tarafından şikâyet olunan ve nafakasını temin etmediği belirtilen bir koca hakkında: "Ona bir veya iki ay bir mühlet verin. Eğer o vakite kadar nafakasını temin etmezse aralarını ayırın." derken işittim.

Üçüncüsü: İbn Vehb, İbn Lehîa — Muhammed b. Abdurrahman vasıtasıyla nakleder. Muhammed şöyle anlatır: Bir adam kızını birisine nikâhladığını, fakat onun kızının nafakasını temin etmediğini ifadeyle, Ömer b. Abdülaziz'e şikâyetçi olur. Ömer b. Abdülaziz kocayı çağırtır, adam gelir ve: "O, benim bir şeyim bulunmadığını bildiği halde kızını bana nikâhladı." der. Ömer b. Abdülaziz: "Sen onu tanıdığın halde nikâhladın, öyle mi? " diye sorar. Adam: "Evet!" der. Ömer: "Bu durumda ben ne yapayım? Âileni al, götür! " der.

Bu durumda eşlerin aralarının ayrılmaması görüşü, tüm Zâhirîlerin mezhebi olmaktadır. Bu konuda İmam Mâlik ve diğerleri onlara karşı çıkmıştır. İmam Mâlik: "Öncekilere yetiştim. Onlar: Erkek, karısının nafakasını temin etmediği zaman araları ayrılır, diyorlardı." demiştir. Kendisine: "Ashab, fakr u zarûret içerisinde idiler, (bununla birlikte eşler arası bu yüzden ayrılmıyordu)." diye sordular. İmam Mâlik: "Bugün insanlar artık onlar gibi değillerdir. Kadın, sadece ondan bir şeyler umduğu için, onunla evlenmiştir." diye cevap vermiştir.

Onun sözünün anlamı şudur: Sahâbe kadınları, Allah rızasını ve ahiret yurdunu istiyorlardı, onların amaçları dünyalık elde etmek değildi. Dolayısıyla onlar, kocalarının yoksul olmasına aldırmıyorlardı. Çünkü kocaları da kendileri gibi idiler. Günümüz kadınlarına gelince, onlar sadece kocalarının dünyalıklarından yararlanmak, nafaka ve giyim kuşama kavuşmak için evlenmektedirler. Bugünün kadını, sadece dünya umudu ile evlenmektedir. Dolayısıyla, bugün artık örf haline gelen bu şart, sanki akit içerisinde sarih olarak zikredilmiş gibi olmuştur. Sahâbe ve onların telakkileri de, akit içinde şart koşulmuş gibi idi. İmam Mâlik'in mezhebine göre, bir şart örf (marûf) haline geldiğinde, o sanki akitte zikredilmiş gibi kabul edilir. İmam Mâlik'in sözünden ne kasdettiğini ve onun amacını anlayamayanlar, onun bu sözünü tepkiyle karşılamışlardır.

Mesele hakkında bir görüş daha vardır: Buna göre, koca zor durumda (yoksul) bulunur ve nafakayı temin edemezse, onun nafakasını buluncaya kadar hapsedilir. Bu görüşü, İbn Hazm ile İbn Kudâme ve daha başkaları, Basra kadısı Ubeydullah b. Hasan el-Anberî'den nakletmişlerdir. Allah! Allah! Şaşmamak kabil değil! Bu adam niçin hapsediliyor ve hem hapis, hem yoksulluk, hem de âilesinden ayrı

düşürülmek işkencesine neden maruz bırakılıyor?! Sübhânallah! Bu din aleyhine büyük bir iftiradır. İlmin kokusunu almış bir kimsenin bile bu görüşe kail olacağını zannetmiyorum.

Konuyla ilgili bir başka görüş de şudur: Kocanın fakir olup kendi nafakasını temin edememesi durumunda, onun nafakasını karısı temin eder. Bu Ebu Muhammed b. Hazm'ın görüşü olmaktadır. Hiç şüphesiz bu görüş, el-Anberî'nin görüşünden daha iyidir. İbn Hazm, *el-Muhallâ*'da şöyle demektedir: Eğer koca, kendi nafakasını temin etmekten aciz olursa ve karısı da zengin bulunursa, kocasının nafakasını temin etmekle yükümlü tutulur ve daha sonra kocanın durumu düzeldiğinde de harcadıklarını geri alamaz. Bunun delili şu âyet-i kerîmedir: " Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak, çocuk kendisinin olan babaya borçtur. Herkese ancak gücü nisbetinde teklifte bulunulur. Ana çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın. Mirasçıya da aynı şeyi yapmak borçtur."(39) Zevce de vâristir. Öyleyse bizzat Kur'an nassıyla onun üzerine de nafaka vâcibtir.

İbn Hazm'a şaşmamak elde değil! Eğer âyetin akışı üzerinde düşünecek olsaydı, bu anladığının aksini anlayacaktı. Çünkü Yüce Allah:"Yiyecek ve giyeceklerini uygun bir şekilde sağlamak, çocuk kendisinin olan babaya borçtur." buyurmuştur. Şüphesiz âyette geçen zamirler zevcelere aittir. Sonra da: " Mirasçıya da aynı şeyi yapmak borçtur." buyurmuştur. Dolayısıyla Yüce Allah annelerin nafaka ve giyecekleriyle ilgili yükümlülüğün benzerini, aynen varis olunan (yani baba) üzerine yüklediği gibi, babanın veya çocuğun varisleri üzerine de yüklemiştir. Bu itibarla, âyette zevcelerin dışındaki kimseler için nafaka yükümlülüğü sözkonusu mudur ki, âyetin umûmu onun kail olduğu görüş üzerine hamledilsin!

Yoksulluk sebebiyle, nikâhın feshedilemeyeceği görüşünde olanlar şu âyeti delil olarak kullanmaktadırlar: "Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı ancak kendisine yetecek kadar verilmiş olan kimse, Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah kimseye verdiği rızkı aşan bir yük yüklemez. Allah, güçlükten sonra kolaylık verir."(40) Bunlar şöyle diyorlar: Yüce Allah, koca üzerine bu durumda iken nafaka yükümlülüğü getirmediğine göre, bu haliyle koca, üzerine vacib olmayan bir şeyi terketmiş olmaktadır ve bundan dolayı da günahkar değildir. Dolayısıyla yoksulluk sebebiyle nafaka teminine kadir olamamak, kişiyle sevgilisi, huzur ve sükun bulduğu eşi arasını ayırma ve böylece ona işkence etme sebebi olamaz. Müslim, *Sahih*'inde Ebu'z-Zübeyr hadisinde

39. Bakara, 2/233.
40. Talâk, 65/7.

şöyle rivâyette bulunur: Câbir anlatır: Hz.Ebu Bekir ve Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) huzuruna girdiler. Hz. Peygamber'i, etrafında kadınları olduğu halde kederli kederli, susmuş bir halde otururken buldular. Bunun üzerine Ebu Bekir: "Yâ Rasûlallah! Hârice'nin kızını bir görseydin! Benden nafaka istedi. Ben de kalktım onun boğazını sıktım." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) güldü ve: "Bunlar da etrafımda gördüğün gibi, benden nafaka istiyorlar." buyurdu. Derken Hz. Ebu Bekir Hz. Âişe'nin boğazını, Hz. Ömer de Hz. Hafsa'nın boğazını sıkmağa kalkmışlardı. İkisi de: "Siz Resulullah'tan onda olmayan bir şeyi istiyorsunuz ha!" diyorlardı. Hz. Âişe ve Hz. Hafsa: "Vallahi Rasûlullah'da (s.a.) olmayan bir şeyi asla istemeyeceğiz!" demişlerdi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) onlardan bir ay uzaklaşmıştı..."[41]

İşte Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.) huzurunda kızlarını dövmüşlerdir. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in bulamayacağı bir nafaka istemişlerdi. Onların, haklarını talepte bulunan kimseleri dövmeleri ve Hz. Peygamber'in de bunu tasvip buyurmaları düşünülemez, bu mümkün değildir. Dolayısıyla bu, yoksulluk durumunda onların talepte bulundukları konuda hakları bulunmadığına delâlet etmektedir. Onların bu talepleri batıl olduğuna göre, bu durumda kadına, isteme hakkı bulunmayan, kendisine helâl olmayan bir şeyin yokluğundan dolayı nikâhı feshetme yetkisi nasıl verilebilir? Yüce Allah, alacaklı olan kimsenin, borçlu olan kimseye, sıkıntı içerisinde olması durumunda, fırsat buluncaya kadar alacağını ertelemesini emretmiştir. Nafaka da nihâyet bir borç telakki edilebilir; bizzat Kur'an nassı zevceye, kocasına yoksulluktan kurtuluncaya kadar mühlet vermesini emretmektedir. Tabii bu izah nafakanın kocanın zimmetinde sabit olması esası üzerine mebnidir. Eğer zamanın geçmesiyle nafaka düşer, denilecek olursa, bu durumda kadının fesih yetkisinin bulunması son derece uzak olmaktadır.

Bunlar şöyle devam etmektedirler: Yüce Allah, alacaklı olan kimseye, borçlunun elinin dar olması durumunda kendisine mühlet vermesini vacib kılmış ve onu hakkını terketmek suretiyle tasaddukta bulunmaya davet etmiştir. Bu iki işin ötesinde yapılacak başka bir muamele zulüm olacaktır ve Allah onu alacaklı için mübah kılmamıştır. İşte biz bu kadına tam harfi harfine Allah'ın buyruğu ile hükmediyor ve ona diyoruz ki: Ya kocana yoksulluktan kurtuluncaya kadar mühlet verirsin, ya da ona tasaddukta bulunursun, bu iki şıktan başka senin için başka bir hak bulunmamaktadır.

41. Müslim, 1478.

Sahâbe içerisinde, varlıklı olanlar da yoksul olanlar da vardı. Yoksul olanları varlıklı olanlardan kat kat fazla bulunuyordu. Buna rağmen, Hz. Peygamber (s.a.) hiçbir kadına kocasının yoksulluğu sebebiyle nikâhı feshetme imkânı asla vermemiş ve yine hiçbir kadına eğer dilerse sabredeceği veya dilerse bu sebeple nikâhı feshedebileceği yetkisinin bulunduğunu bildirdiği de vâki değildir. Hz. Peygamber (s.a.) hükümleri Allah'tan aldığı emirlerle koyar. Haydi farzedelim ki, zevceler haklarını terkettiler; bunların içlerinde bir kadın dahi mi hakkını talepte bulunmamıştı?! İşte hanımları, kadınların en hayırlıları oluyorlardı, buna rağmen O'ndan nafaka talebinde bulunuyor, hatta O'nu kızdırıyorlardı ve Hz. Peygamber (s.a.) de onlara karşı aşırı öfkesinden dolayı bir ay süreyle yanlarına uğramayacağına dair yemin ediyordu. Eğer O'nun şeriatında yer eden hüküm, kocaların nafaka temininden aciz kalmaları durumunda zevcelerin nikâhı feshedebilecekleri şeklinde olsaydı, tek bir kadından da olsa bu konuda kendilerine şikâyet intikal ederdi. Nitekim Hz. Peygamber'e (s.a.), nikâhın ortadan kaldırılması konusunda, nafakanın bulunmaması zaruretinden daha aşağı mertebede olan zaruretten dolayı davalar intikal etmiştir. Rifâa'nın (boşanan) karısı kendisine gelerek şöyle anlatmıştır: "Ben Rifâa'dan sonra Abdurrahman b. Zübeyr ile evlendim. Onda bulunan, elbisenin saçağı gibi bir şey." demişti. Kadın, yeni kocasıyla kendisini ayırmasını istiyordu. Malumdur ki, bu gibi durumlar, onların içinde bulundukları yoksulluk durumlarına göre son derecede azdı. Buna rağmen hiçbir kadın çıkıp da, yoksulluktan dolayı kendisiyle kocası arasının ayrılması talebinde bulunmamıştı.

Yüce Allah zenginliği de fakirliği de insanlar için yaratmıştır. Kişi zaman olur fakirliğe düşer, zaman olur zenginliğe kavuşur. Eğer her fakir düşen kimsenin zevcesi nikâhı feshedecek olsaydı, büyük bir belâ her tarafı sarar, şer alır başını yürür ve dünyadaki evliliklerin yarıdan çoğu feshedilir, ayrılık çoğu kez kadınların eline tevdi edilmiş olurdu. Dünyada darlığa düşmeyen, ara sıra da olsa nafaka temini konusunda sıkıntı çekmeyen kim var ki?

Şayet zevce müzmin bir hastalığa yakalansa ve bu sebepten dolayı koca onun kadınlığından istifade edemese, bu sebepten dolayı kocanın nikâhı feshetme yetkisi yoktur. Hatta onunla cimada bulunma imkânı olmamasına rağmen, koca üzerine kadının tam nafakasını vacib kılmaktadırlar. Hal böyle iken, nihâyet zevcenin kadınlığından istifade bedeli olarak telakki edilebilecek nafakanın temin edilememesi durumunda, ona nikâhı feshetme imkânı nasıl verilebilir?!

Ebu Hureyre hadisine gelince, bizzat Ebu Hureyre'nin kendisi,

"Nafakamı temin et, yoksa boşa!..." sözünün kendi dağarcığından olduğunu, Hz. Peygamber'in sözünden bulunmadığını ifade etmiştir. *Sahih*'te bu böyledir. Aynı hadisi Said b. Ebî Saîd de ondan rivâyet etmiş ve: Ebu Hureyre bu hadisi rivâyet ettikten sonra şöyle derdi: "Karın şöyle der:...." diyerek Ebu Hureyre'nin hadise ziyade ettiği kısmı zikretmiştir.

Hammad b. Seleme — Âsım b. Behdele — Ebu Sâlih — Ebu Hureyre senediyle Hz. Peygamber'den benzeri rivâyet edilen ve Yahyâ b. Said aracılığıyla, Saîd b. Müseyyeb'in, zevcesine infakta bulunacak bir şey bulamayan adam hakkında "Araları ayrılır." dediğine işarette bulunulan hadise gelince; o münker bir hadistir, Hz. Peygamber'den (s.a.) sadır olması ihtimali yoktur. En iyimser ihtimalle o, Ebu Hureyre'nin kendi sözü olabilir. Anlaşılan odur ki, hadis mâna yolu ile rivâyet edilmiştir ve râvi Ebu Hureyre'nin:"Karın: Beni doyur, yoksa boşa! der." sözünü kasdetmiştir. Yoksa Ebu Hureyre'nin bilgisi dahilinde, Hz. Peygamber'e (s.a.) karısının nafakasını temin imkânından mahrum olan birisinin durumunun sorulduğu ve O'nun da "Araları ayrılır." diye buyurduğu şeklinde anlaşılmasına gelince, Allah'a yeminle belirtiriz ki, bunu ne Hz. Peygamber söylemiş, ne Ebu Hureyre O'ndan işitmiş ve ne de onu rivâyette bulunmuştur. Nasıl olabilir ki, Bizzat Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'den (s.a.): Karın: "Beni doyur, yoksa boşa!" der diye rivâyet edilmesini caiz görmüyor ve bu ifadenin Hz. Peygamber'e nisbeti gibi yanlış bir anlayışa düşülmemesi için, bunun bizzat kendi dağarcığından olduğunu ifade ediyor.

Bu konuda şer'î kaide ve asılların gereği odur ki, eğer adam kendisinin varlıklı olduğu şeklinde kadını kandırır ve bu şekilde onunla evlenirse, sonra yoksul olduğu ortaya çıkarsa, veya varlık sahibi olur, fakat karısının nafakasını vermezse; bu durumda kadın da kocasının malından, kendiliğinden veya hâkim aracılığıyla yeterli miktarda nafaka alamıyorsa, nikâhı feshetme yetkisi vardır. Ama kocanın yoksulluğunu bile bile evlenmişse, veya adam varlıklı olmasına rağmen bir musibetle malı telef olmuş ve yoksul düşmüşse, bu durumda kadının fesih hakkı yoktur. İnsanlara her an bolluktan sonra yoksulluk musibeti arız olagelmiştir. Onların (selef) eşleri, bu sebepten dolayı aralarını ayırmak üzere kocaları aleyhine dava açmamışlardır. Tevfik ancak Allah'tandır.

Çoğunluk fukaha:"Kocanın mehri verememesi durumunda, kadının nikâhı fesih hakkı yoktur." demişlerdir. Bu görüş İmam Ebu Hanife ve tâbilerine aittir. İmam Ahmed'in mezhebinde sahih olan görüş de bu olmaktadır. Bütün öğrencilerinin tercihleri de bu doğrultudadır. Şâfiî mezhebi fakihlerinden pek çoğunun görüşü de böyledir. Şeyh Ebu İshâk ve Ebu Ali b. Ebî Hureyre, tafsile giderek: "Eğer zifaftan önce ise, bu

sebepten dolayı nikâhı fesih hakkı sabit olur; zifaftan sonra ise sabit olmaz." demişlerdir. Bu görüş, İmam Ahmed'in mezhebinde bulunan vecihlerden birisini oluşturmaktadır. Mehir tam bir bedel olarak telakki edilmesine ve nassın da delâlet ettiği gibi satış akdindeki mebiin bedelinin ödenmesinden daha gerekli olmasına rağmen hükmü böyledir. Mehrin ödenememesi durumunda nikâhın feshedilemeyeceği ve benzeri hükümler, aynısıyla nafakanın ödenememesi durumunda da hatta öncelikli olarak sözkonusu olur.

Soru: Burada, kocanın nafaka temininden âciz kalması durumunda kadına ulaşacak zarar, mehri ödemekten âciz kalması durumunda sözkonusu olacak zarardan daha büyüktür. Çünkü bünye, mehirsiz de hayatiyetini devam ettirebilir, fakat nafakasız yapamaz; denilebilir.

Cevap: Bünye, kocanın nafakası olmadan da hayatiyetini idame ettirebilir. Meselâ kadın kendi malından ihtiyaçlarını karşılayabilir veya nafakasını kendi yakınları karşılayabilir veya yün eğirmek gibi kendi el emeğiyle geçinebilir. Kısaca, kadın iddet zamanında neyle yaşıyorsa onunla hayatiyetini idame ettirebilir. Kocanın nafaka temininden âciz kaldığı zamanlar, sanki kadının iddet zamanı imiş gibi kabul edilir.

Sonra kadının fesih hakkının bulunduğunu kabul edenler şöyle diyorlar: "Kadının kantarlarla altın ve gümüşü de olsa, kocasının nafakasını teminden âciz kalması durumunda nikâhı feshetme hakkı vardır." Bu görüşün tam karşısında ise Batı'nın mancınığı olan Ebu Muhammed b. Hazm'ın: "Bu durumda kadının kocasının nafakasını karşılamısı vacip olur; malını ona verir ve kendisini ona teslim eder." şeklindeki görüşü bulunmaktadır. Şaşılacak bir görüş olarak da, Anberî'nin "Koca hapsedilir." şeklindeki ifadesi bulunmaktadır.

Şeriatın asılları ve kaideleri, bunların içerdikleri maslahatlar ve zararların def'i gibi hususlar, iki zarardan daha ağır olanını, hafifini göğüslemek suretiyle bertaraf etme, daha büyük maslahatı elde etmek amacıyla daha küçük maslahatı göz ardı etme prensibi üzerinde durduğumuzda, bu zikrettiğimiz görüşler arasında hangisinin daha uygun olduğu ortaya çıkacaktır. Tevfik ancak Allah'tandır.

e) Hz. Peygamber'in (s.a.) Bâin Talâkla Boşanan Kadının Nafaka ve Mesken Hakkının Bulunmadığına Dair Kur'an'a Uygun Hükmü:

Müslim, *Sahih*'inde Fâtıma bt. Kays hadisinde rivâyet eder: Ebu Amr b. Hafs, Fâtıma'yı gıyaben bâin talâkla boşamış da, vekili ona arpa göndermiş. Fâtıma buna razı olmamış. Fakat Ebu Amr'ın vekili: Vallahi,

senin bizde bir hakkın yoktur; demişti. Bunun üzerine Fâtıma, Rasûlullah'a (s.a.) gelerek bu meseleyi anlatmış. Hz. Peygamber (s.a.): "Senin onda nafaka hakkın yoktur." buyurmuş ve iddetini Ümmü Şerik'in evinde geçirmesini emretmişti. Sonra: "Ümmü Şerik, ashabımın daima ziyaretine gittikleri bir kadındır. Sen İbn Ümmü Mektûm'un yanında iddet bekle. Çünkü o âmâ bir adamdır. Yanında üstünü çıkarabilirsin. (Nikâh için) helâl olduğun zaman bana bildir!" buyurmuştur. Fâtıma şunları söylemişti: (Nikâha) helâl olduğum vakit kendilerine, Muâviye b. Ebî Süfyân ile Ebu Cehm'in beni istediklerini söyledim. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Ebu Cehm sopasını omuzundan indirmez; Muâviye'ye gelince, o da yoksuldur; hiç malı yoktur. Sen Üsâme b. Zeyd ile evlen!" Ben buna razı olmadım. Sonra (tekrar): "Sen Üsâme b. Zeyd ile evlen! " buyurdu. Bunun üzerine onunla evlendim. Allah onda hayır halk etti; ben de gıpta ettim.[42]

Yine Müslim'in *Sahîh*'inde rivâyet edilir:

Fâtıma'yı kocası Hz. Peygamber (s.a.) zamanında boşamış ve kendisine düşük bir nafaka vermişti. Fâtıma bunu görünce: "Vallahi, Rasûlullah'a (s.a.) bildireceğim! Şayet benim için nafaka varsa, işime yarayanı alırım; bana nafaka yoksa, ondan hiçbir şey almam!" demişti. Fâtıma şunu söylemişti: Müteakiben bunu Hz. Peygamber'e (s.a.) söyledim de:" Sana ne nafaka vardır, ne de mesken!" buyurdu.[43]

Yine Müslim'in *Sahîh*'inde, ondan şöyle rivâyet edilir: Ebu Hafs b. el-Muğîre el-Mahzûmî, Fâtıma'yı üç talâk ile boşamış, sonra Yemen'e gitmişti. Aile efradı Fâtıma'ya: "Senin bizde nafaka hakkın yoktu." demişlerdi. Bunun üzerine Hâlid b. Velîd birkaç kişiyle kalkarak Meymûne'nin evinde bulunan Rasûlullah'a (s.a.) gelmişler ve: "Gerçekten Ebu Hafs, karısını üç talâk ile boşamıştır. Acaba bu kadına nafaka var mıdır?" diye sormuşlardı. Hz. Peygamber (s.a.): "Ona nafaka yoktur ama iddet vardır." buyurmuştu. Fâtıma'ya da: "Nefsin hakkında (yani evlilik hususunda) benden habersiz bir iş yapma!" diye haber göndermiş ve Ümmü Şerik'in evine taşınmasını emir buyurmuştu. Sonra tekrar haber göndererek:"Ümmü Şerik'e ilk muhacirler ziyarete gelirler; sen âmâ İbn Ümmü Mektûm'un yanına git! Çünkü baş örtünü attığın zaman seni görmez." buyurmuştur. Bunun üzerine Fâtıma onun yanına gitmiş. İddeti dolunca Rasûlullah (s.a.) kendisini Üsâme b. Zeyd b. Hârise'ye nikâh etmiştir.[44]

Yine Müslim'in *Sahîh*'inde rivâyet edilir: Ubeydullah b. Abdullah b.

42. Müslim, 1480.
43. Müslim, 1480 (37).
44. Müslim, 1480 (38).

Utbe anlatır: Ebu Amr b. Hafs b. Muğire, Ali b. Ebi Tâlib ile birlikte Yemen'e gitmiş, karısı Fâtıma bt. Kays'a, kendisini geri kalan son talâkla boşadığı haberini göndermişti. Hâris b. Hişâm ile Ayyâş b. Rabîa'ya da Fâtıma'ya nafaka vermelerini emretmişti. Bunlar Fâtıma'ya: "Vallahi, senin için nafaka yoktur; meğer ki, hâmile olasın! demişler. Bunun üzerine Fâtıma Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek bunların söylediklerini O'na anmış, Hz. Peygamber: "Sana nafaka yoktur." buyurmuştu. Fâtıma kendisinden evden taşınmak için izin istemişti, O da izin vermişti. Fâtıma: "Nereye (taşınayım) yâ Rasûlallah?" diye sormuştu. "İbn Ümmü Mektûm'un evine!" buyurmuştu. Bu zat âmâ idi. Fâtıma onun yanında elbisesini üzerinden indirebilir; kendisini göremezdi. Fâtıma'nın iddeti bitince Hz. Peygamber (s.a.) kendisini Üsâme b. Zeyd'e nikâhlamıştı. Sonra Mervân bu hadisi sormak için Kabîsa b. Züeyb'i Fâtıma'ya göndermiş; o da hadisi kendisine nakletmişti. Mervân: "Biz bu hadisi bir kadından başka bir kimseden işitmedik; insanları uygularken bulduğumuz mutemed ve sahih hususla amel edeceğiz; demişti. Fâtıma Mervân'ın sözünü duyduğu vakit: "Öyle ise sizinle aramızda (hakem) Kur'an vardır. Allah (cc.): "Onları —apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana— evlerinden çıkarmayın... Bilmezsin, olur ki Allah bunun ardından (gönlünüzde sevgi gibi) bir hal meydana getirir." buyurmuştur. Bu, ric'at hakkına sahip olanıdır. Üç talâktan sonra ne gibi bir hal sözkonusu olabilir? Kadın hamile olmadığı zaman nasıl ona nafaka yoktur, diyorsunuz? Onu niye hapsediyorsunuz?" demişti.[45]

Ebu Davud, Müslim'in senediyle naklettiği bu hadiste şöyle rivâyette bulunmuştur: Ayyâş b. Ebî Rebîa ve Hâris b. Hişâm'ın: "Hamile olmadıkça, sana nafaka yoktur! sözleri üzerine Fâtıma, Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve (durumu ona iletti). Hz. Peygamber (s.a.) : "Hamile olmadıkça, sana nafaka yoktur." buyurdu.[46]

Yine Müslim'in *Sahih*'inde rivâyet edilir: Şa'bî anlatır: Fâtıma bt. Kays'ın yanına girdim de ona Rasûlullah'ın (s.a.) kendisine verdiği hükmü sordum. Şu cevabı verdi: "Kocam beni bâin talâkla boşadı. Ben de onu mesken ve nafaka hususunda Rasûlullah'a (s.a.) dava ettim. Ama bana ne mesken verdi, ne de nafaka. (Yalnız) İbn Ümmü Mektûm'un evinde iddet beklememi emir buyurdu." [47]

Yine Müslim'in *Sahih*'inde, Ebu Bekr b. Ebi'l-Cehm el-Adevî anlatır: Fâtıma bt. Kays'ı konuşurken işittim: Kocası kendisini üç talâkla

45. Müslim, 1480 (41).
46. Ebu Davud, 2290.
47. Müslim, 1480 (42).

boşamış da Rasûlullah (s.a.) ona mesken ve nafaka vermemiş. (Fâtıma dedi ki): Rasûlullah (s.a.) bana: "Nikâh için helâl olduğun vakit bana bildir!" buyurdu. Ben de kendilerine bildirdim.

Müteâkiben Fâtıma'yı Muâviye ile Ebu Cehm ve Üsâme b. Zeyd istemişler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "Muâviye yoksul bir adamdır; hiçbir malı yoktur. Ebu Cehm'e gelince, kadınları çok döğen bir adamdır. Lakin Üsâme b. Zeyd!.." buyurdular. Fâtıma eliyle şöyle işaret ederek: Üsâme ! Üsâme!.. dedi. Rasûlullah (s.a.) ona: "Allah ve Rasûlüne itaat senin için daha hayırlıdır." buyurdu. Fâtıma: "Ben de onunla evlendim ve gıpta ettim." dedi.[48]

Yine Müslim'in *Sahih*'inde onun şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir:

Kocam Ebu Amr b. Hafs b. Muğîre beni boşadığını haber vermek için Ayyâş b. Ebî Rabîa'yı bana gönderdi. Onunla beş ölçek kuru hurma, beş ölçek de arpa yollamıştı. Ben: "Nafakam yalnız bundan mı ibaret? İddetimi sizin evinizde geçirmeyecek miyim?" dedim. Ayyâş: "Hayır." cevabını verdi. Bunun üzerine hemen elbisemi kuşanarak Rasûlullah'a (s.a.) geldim. (Bana): "Kocan seni kaç defa boşadı? " diye sordu. "Üç defa!" dedim. "Doğru söylemiş; sana nafaka yoktur. İddetini amcan oğlu İbn Ümmü Mektûm'un evinde bekle. Çünkü onun gözü görmez. Yanında elbiseni üzerinden atabilirsin. İddetin bittiği zaman hemen bana haber ver!" buyurdu.[49]

Nesâî, *Sünen*'inde bu hadisi bütün tarik ve lâfızlarıyla rivâyet etmiştir. Bazıları tenkide bir mahal olmayacak sıhhattedir. Bunlarda Hz. Peygamber (s.a.) ona şöyle buyurmuştur: "Nafaka ve mesken, ancak kocası için ric'at etme imkânı bulunan (boşanmış) kadın içindir."[50]

Aynı hadisi Dârakutnî rivâyet etmiştir. Bu rivâyette şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e (s.a.) geldi ve ona durumu anlattı. Fâtıma sonra şöyle dedi: Bana ne mesken ne de nafaka takdir etti. "Mesken ve nafaka, ancak ric'î talâkla boşanan kadın için sözkonusudur." buyurdu. Bu lâfzı Nesâî de zikretmiştir. Her ikisinin isnadı da sahihtir.[51]

Yüce Allah şöyle buyurur: "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın; Rabbiniz olan Allah'tan sakının; onları — apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana— evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah'ın sınırlarını kim aşarsa, şüphesiz kendine yazık etmiş olur. Bilemezsin, olur ki, Allah bunun ardından (gönlünüzde sevgi gibi)

48. Müslim, 1480 (42).
49. Müslim, 1480 (48).
50. Nesâî, 6/144. İsnadı sahihtir.
51. Dârakutnî, s.434 ; Nesâî, 6/144. Müellifin de ifade ettiği gibi isnadı sahihtir.

bir hal meydana getirir. Kadınların iddet süreleri biteceğinde onları ya uygun şekilde alıkoyun, ya da uygun bir şekilde onlardan ayrılın. İçinizden de iki âdil şahit getirin. Şâhitliği Allah için yapın... Allah her şey için bir ölçü var etmiştir."[52]

Yüce Allah bu âyetlerde, iddet süreleri bitiminde eşlerini tutmak ya da uygun bir şekilde onları salıvermek haklarına sahip kocalara, karılarını evlerinden çıkarmamalarını, eşlerine de çıkmamalarını emretmektedir. Dolayısıyla bu emir, boşadıktan sonra artık kocaları için rücû hakkı bulunmayan zevcelerin çıkarılmalarının cevazına delil olmaktadır. Yüce Allah, bu boşanmış kadınlar hakkında birbirinden ayrılması mümkün olmayan, birbirleriyle bağlantılı hükümler getirmiştir:

1 — Kocalar, onları evlerinden çıkaramazlar.

2 — Kadınlar da kocalarının evlerinden çıkamazlar.

3 — İddet dolmadan önce, kocaları kendilerini iyilikle tutabilmek ya da güzellikle salıvermek haklarına sahiptirler.

4 — İki âdil şâhidin tutulması. Bu şahitler, ya vacip ya da müstehap olarak ric'at üzerine tutulurlar. Yüce Allah: "...Bilemezsin, olur ki, Allah bunun ardından (gönlünüzde sevgi gibi) bir hal meydana getirir." ifadesiyle bunun hikmetine ve bu hükümlerin ric'î talâkla boşanmış kadınlar için olduğuna işaret buyurmuştur. Yüce Allah'ın bu âyetteki "Bilemezsin, olur ki, Allah bunun ardından (gönlünüzde sevgi gibi) bir hal meydana getirir. " buyruğundan maksat, kocanın boşadığı karısına müracaatta bulunmasıdır. Selef uleması ve onlardan sonra gelenler âyeti böyle tefsir etmişlerdir.

İbn Ebî Şeybe, Ebu Muâviye — Davud el-Evdî vasıtasıyla eş-Şa'bî'nin bu âyet hakkında: "Belki sen pişman olursun ve senin rücû etme imkânın olur." dediğini nakleder. Dahhâk ise âyeti: "Umulur ki, iddet içerisinde boşadığı karısına rücû eder." şeklinde açıklamıştır. Atâ, Katâde, Hasan böyle söylemişlerdir. Fâtıma bt. Kays'ın: "Üç talâktan sonra ne gibi bir hal olabilir." şeklindeki sözü daha önce geçmişti. Bunlar da açıkça delâlet eder ki, âyette sözkonusu edilen talâk, hakkında bu hükümler sabit olan ric'î talâktır. Hâkimler hâkimi ve rahmetiyle her şeyi kuşatan Yüce Allah'ın hikmeti, bu hükmü gerektirmiştir; ola ki, koca daha sonra pişman olur, aralarına şeytanın ekmiş olduğu şer ve nefsine uyma gibi durumlar ortadan kalkar da karısına tekrar rücûda bulunur. Nitekim İmam Ali b. Ebî Talib şöyle demiştir: "Eğer insanlar, talâk konusunda Allah'ın emrine uyacak olsalardı, hiçbir adam, asla boşadığı bir kadının arkasına düşmezdi."

52. Talâk, 65/1-3.

Sonra Yüce Allah bu boşanmış kadınların iskan edilmeleri emrini zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Onları gücünüz nisbetinde kendi oturduğunuz yerde oturtun."[53] Burda da geçen zamirlerin mercileri hep aynıdır ve hepsinin hükümleri birbiriyle bağlantılıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.):"Nafaka ve mesken, ancak kocası için ric'at etme imkânı bulunan (boşanmış) kadın içindir." sözü Allah'ın kitabından çıkarılmıştır ve onu tefsir etmekte, ondan Yüce Allah'ın muradını açıklamaktadır. Böylece Allah'ın kitabıyla Hz. Peygamber'in hükmü arasındaki uygunluk ortaya çıkmış olmaktadır. Doğru kıyas da aynı şekilde bu ikisine muvafıktır ve onlara muhalif değildir. Şöyle ki, nafaka sadece zevce için sözkonusudur. Kadın ondan ayrıldığı zaman artık kocaya yabancı olmakta ve diğer yabancı kadınların hükmünü almaktadır. Geriye sadece beklemesi gereken iddet kalmaktadır. Bu ise nafakayı gerektirmemektedir. Nitekim şüphe ya da zina yolu ile cima edilen kadına (bekleyeceği iddettten dolayı) nafaka gerekmemektedir. Nafaka sadece, kadının kadınlığından istifade imkânından dolayı gerekmektedir. Bâin talâkla boşanmış kadının iddeti içerisinde ise, kocanın ondan istifadesi imkânı kapanmaktadır. Eğer nafaka sadece iddette bulunduğu için gerekmiş olsaydı, ölüm iddeti bekleyen kadın için de gerekirdi. Zira iddet olmaları bakımından aralarında asla bir fark bulunmamaktadır. Zira her birisi kocasından ayrı düşmüştür ve ondan iddet beklemektedir. Her ikisinden de istifade imkânı kalmamıştır. Yine eğer ona mesken gerekseydi, bu kez nafaka da gerekirdi. Nitekim böyle diyenler de vardır. Nafaka değil de sadece mesken hakkı vardır, şeklindeki bir görüşe gelince, hem nass hem de kıyas buna manidir. Bu görüş, Abdullah b. Abbas ve öğrencileri, Câbir b. Abdillah, fakih sahabî hanımlardan birisi olan Fâtıma bt. Kays — ki bu hanım konu ile ilgili münazaraya da giriyordu— gibi zevata aittir. Ahmed b. Hanbel ve tâbilerinin, İshâk b. Râhûyeh ve tâbilerinin, Davud b. Ali ve tâbilerinin ve diğer hadis ehlinin görüşleri de bu olmaktadır.

Fukahanın bu konu hakkında üç görüşü bulunmaktadır ve her üçü de İmam Ahmed'den rivâyet halinde gelmiştir: Birincisi az önce zikredilen görüştür.

İkincisi: Bâin talâkla boşanmış kadın için hem nafaka hem de mesken hakkı vardır. Bu da Ömer b. el-Hattâb, İbn Mes'ûd ve Kûfe fukahasının görüşü olmaktadır.

Üçüncüsü: Nafaka hakkı yoktur, sadece mesken hakkı vardır. Bu da Medine âlimlerinin görüşü olmaktadır. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî de bu görüştedirler.

53. Talâk,65/6.

(ı) Fâtıma bt. Kays Hadisine Yöneltilen Eski ve Yeni Tenkitler :

Hadise yöneltilen ilk tenkit Müminlerin Emiri Ömer b. el-Hattab'tan gelmiştir. Müslim *Sahih*'inde rivâyet eder: Ebu İshâk anlatır: Ulu camide Esved b. Yezid ile oturuyorduk. Şa'bî de yanımızda idi. Derken Şa'bî, Fâtıma bt. Kays hadisini, Rasûlullah'ın (s.a.) ona mesken ve nafaka vermediğini rivâyet etti. Bundan sonra Esved bir avuç çakıl taşı alarak onun üzerine attı ve şunları söyledi: Yazık sana! Böyle bir şeyi rivâyet ediyorsun! Ömer: Biz Allah'ın kitabını ve Peygamberımizin (s.a.) sünnetini, belledi mi, unuttu mu bilmediğimiz bir kadının sözü ile terkedemeyiz; ona mesken de vardır, nafaka da. Allah (c.c.): "Onları evlerinden çıkarmayın; kendileri de çıkmasınlar. Meğer ki, apaçık bir kötülük işlemiş olsunlar."[54] buyurmuştur; dedi.[55]

Şöyle diyorlar: İşte Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinin, "bâin talâkla boşanmış ve iddet bekleyen kadına hem nafaka hem de mesken verileceği" şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Hiç şüphesiz bu merfûdur. Çünkü bir sahabî, "Şu sünnettendir." dediği zaman bu söz merfû olmaktadır. Ya böyle demez de: "Bu Hz. Peygamber'in sünnetindendir." diye Rasûlullah'a nisbetini açıkça beyan ederse, ve hele bunu söyleyen de Hz. Ömer ise durum nasıl olur? Hz. Ömer'in rivâyetiyle, Fâtıma'nın rivâyeti teâruz ettiğinde, Hz. Ömer'in rivâyeti daha makbul olur, özellikle de Kur'an'ın zâhirinin onun rivâyetini desteklemesi durumunda bunda şüphe yoktur. İleride bahsedilecektir.

Saîd b. Mansûr, Ebu Muâviye — Ameş — İbrâhîm senediyle rivâyet eder: Hz. Ömer, yanında Fâtıma bt. Kays hadisi zikredildiğinde: "Bir kadının şehâdetiyle dinimizi değiştirecek değiliz." derdi.

Sahihayn'da Hişâm b. Urve hadisinde Urve'nin şöyle dediği rivâyet edilir: Yahya b. Saîd b. el-As, Abdurrahman b. el-Hakem'in kızıyla evlendi ve onu boşadı ve evinden çıkardı. Onların bu hareketini Urve ayıpladı. Ona: "Ama Fâtıma da çıkmıştı." dediler. Urve devamla şöyle anlatır: Hz. Âişe'ye geldim ve ona bunu haber verdim. O: "Fâtıma bt. Kays için bu hadisi anlatmakta bir hayır yoktur." dedi. Buhârî'nin rivâyetinde şöyle devam edilir: Abdurrahman kızını aldı ve götürdü. Hz. Âişe, Medine valisi olan Mervân'a haberci gönderdi ve: "Allah'tan kork ve kadını kendi evine geri gönder!" dedi. Mervân: "Abdurrahman b. el-Hakem bana galebe çaldı." cevabını verdi. Kâsım b. Muhammed: "Fâtıma bt. Kays'ın durumu sana ulaşmadı mı?" diye sordu. O (Hz. Âişe): "Fâtıma hadisini ağzına

54. Talâk, 65/ 1.
55. Müslim, 1480 (46).

almamak sana zarar vermez." diye cevap vermiştir. Mervân: "Eğer (onun evden çıkması için) bir şer arıyorsan, bu ikisi arasındaki şer (mazeret için) sana yeter."[56] demiştir. Mervân'ın sözünün mânası: Eğer Fâtıma'nın çıkışı, denildiğine göre haşin sözlü birisi olmasından dolayı ise, Yahya b. Said b. el-Âs ile karısı arasındaki şer (onun evden çıkması için) sana yeterli (bir mazeret)tir. " demektir.

Sahihayn'da Urve'den rivâyet edilir: O Hz. Âişe'ye: "Hakem'in kızı falanca'ya baksana, kocası onu bâin talâkla boşamış ve o evinden çıkmış." dedi. Hz. Âişe: "Ne kötü yapmış!" dedi. Urve: Ben ona: "Fâtıma'nın sözünü duymadın mı?" diye sordum. O: "Bunu anmakla Fâtıma'ya bir hayır yoktur." dedi.[57]

Buharî'nin *Sahih*'inde Kâsım hadisinde, Hz. Âişe, Fâtıma'nın "Ona ne mesken vardır ne de nafaka." sözünü kasdederek: "Allah'tan korkmaz mı?" demiştir.[58] Yine Buharî'nin *Sahih*'inde Hz. Âişe şöyle demiştir: " Fâtıma tenha bir yerde idi. Oradaki yerinden korkuldu. Bu yüzden Hz. Peygamber kendisine ruhsat verdi." [59]

Abdürrezzak, İbn Cüreyc — İbn Şihâb — Urve senediyle Hz. Âişe'nin bu konuda, yani üç talâkla boşanmış bir kadının, koca evinden intikaliyle ilgili Fâtıma bt. Kays'in sözünü tepkiyle karşıladığını rivâyet etmiştir.[60]

Kadı İsmâîl, Nasr b. Ali — Babası — Hârûn — Muhammed b. İshâk senediyle nakleder. Muhammed: Sanıyorum Muhammed b. İbrahim'den (duydum): Hz. Âişe, Fâtıma bt. Kays hakkında: "Seni ancak bu dilin çıkardı!" demiş.

Leys'in kâtibi Abdullah b. Sâlih, Leys b. Sa'd — Ca'fer — İbn Hürmüz — Ebu Seleme b. Abdirrahman senediyle rivâyet eder: Muhammed b. Üsâme b. Zeyd şöyle der: "Üsâme; Fâtıma, bundan yani (üç talâkla boşanmış kadının) iddeti içerisinde koca evinden intikaliyle ilgili bir şey zikrettiğinde, elindekini ona fırlatırdı."[61]

Müslim *Sahih*'inde, Zührî — Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe — Mervan senediyle rivâyet ettiği hadiste Mervan'ın şöyle dediğini nakleder: "Biz bu hadisi bir kadından başka kimseden işitmedik; insanları üzerinde bulduğumuz mu'temed ve sahih hususla amel edeceğiz."

Ebu Davud *Sünen*'inde rivâyet eder: Meymûn b. Mihrân anlatır: Medine'ye geldim. Saîd b. Müseyyeb'e götürüldüm. Ona: "Fâtıma bt. Kays

56. Buhârî (*Fethu'l-Bârî*), 9/421, 422 ; Müslim, 1481 (52).
57. Buharî (*Fethu'l-Bârî*), 9/422 ; Müslim, 1481 (54).
58. Buharî (*Fethu'l-Bârî*), 9/422.
59. Buharî (*Fethu'l-Bârî*), 9/422.
60. *Musannef*, 12023 ; Müslim, 1480 (40).
61. el-Leys'in katibi Abdullah b. Salih zayıftır.

boşanmış ve evinden çıkmış (ne dersin)?" dedim. Said: "O, insanları fitneye düşüren bir kadın olmuştur. O haşin dilli bir kadındı. Âmâ olan İbn Ümmü Mektûm'un yanına bırakılmıştı." dedi.

Yine Ebu Davud *Sünen*'inde, Süleyman b. Yesâr'ın, Fâtıma'nın evinden çıkışı hakkında: "O sadece onun ahlâksızlığından dolayı idi." demiştir.[62]

Müslim hadisi az önce geçmişti. Şa'bî, Fâtıma hadisini zikretmişti. Bunun üzerine Esved bir avuç çakıl taşı alarak onun üzerine atmış ve şunları söylemişti: "Yazık sana! Böyle bir şeyi mi rivâyet ediyorsun?!"

Nesâî'nin rivâyetinde şöyledir: "Yazık sana, niçin böyle bir şeyle fetvâ veriyorsun? Hz. Ömer ona: "Ya bizzat bunu Hz. Peygamberden işittiklerine dair iki şahit getirirsin, yoksa biz bir kadının sözünden dolayı Rabbimizin kitabını terketmeyiz." demiştir.[63]

Leys, Akîl vasıtasıyla İbn Şihâb'dan nakletmiştir: Ebu Seleme b. Abdirrahman, Fâtıma hadisini kendisine zikretmiş ve şöyle demiştir: "İnsanlar, ona (nikâh için) helâl olmadan önce evinden çıktığına dair rivâyette bulundukça tepki göstermişler (onun bu rivâyetini münker bulmuşlar) dır."

Şöyle demişlerdir: Fâtıma'nın rivâyeti ile, Hz. Ömer'in "nafaka ve meskenin gerekeceği" şeklindeki sarih rivâyeti teâruz halindedir. Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Ebî Süleymân'dan nakletmiştir: O, İbrahim en-Nehaî'ye, Şa'bî'nin Fâtıma bt. Kays'tan rivâyet ettiği hadisi bildirmiş. İbrahim kendisine: "Hz. Ömer'e onun sözü bildirilmiş ve O: Belki de yanlış anlamış bir kadının sözünden dolayı Allah'ın kitabından bir âyeti ve Hz. Peygamber'in sözünü terkedecek değiliz. Ben Hz. Peygamber'i: 'Onun mesken ve nafaka hakkı vardır.' derken işittim; demiştir." Bu rivâyeti İbn Hazm *el-Muhallâ*'da rivâyet etmiştir.[64] Bu, Hz. Ömer'in kadrinin yüceliğinden, ashâbın Fâtıma'ya tepki göstermesinden ve Allah'ın kitabına uygunluğundan dolayı Fâtıma hadisi üzerine takdim edilmesi gereken açık bir nass olmaktadır.

9) Tenkitlerin Asılsızlığı :

Bu tenkitlerin esasını dört şey oluşturmaktadır:

Birincisi: Bu hadisin râvisi tek bir kadındır ve rivâyetine şehâdet edecek iki kişi getirememiştir.

62. Ebu Davud, 2294. Râvileri sikadır.
63. Nesâî, 6/209.
64. *el-Muhallâ*, 10/297, 298. Ravileri sikadır; ancak hadis munkatıdır.

İkincisi: Onun bu rivâyeti Kur'an'a muhalefet unsuru taşımaktadır.

Üçüncüsü: Onun evinden çıkması, onun mesken hakkı olmadığı için değildi, bilakis o, kocasının âilesine diliyle eza verdiği için çıkmıştı.

Dördüncüsü: Onun rivâyeti, Mü'minlerin Emiri Hz. Ömer'in rivâyetiyle teâruz halindedir.

Biz, Allah'ın izniyle, bu dört tenkitten her birisini teker teker ele alacak ve tutarsızlıklarını ortaya koymaya çalışacağız. Kaldı ki, bu nisbet edilen tenkitler içerisinde kimisi munkatı, kimisi zayıf, kimisi de tenbihte de bulunacağımız gibi tamamen asılsız durumdadır. Bir kısmının izafe edildikleri kimselere nisbeti de hiç kuşkusuz sahih bulunmaktadır.

Birinci tenkide cevap: Bu tenkit râvinin kadın oluşu şeklinde idi. Bu eleştiri hiç şüphesiz bâtıldır, âlimler kesinlikle bu anlayışın karşısındadırlar. İlk imamların tabilerinden olup da bu tür hadisleri delil olarak kullanan kimseler, bu anlayışın ilk karşısında olan ve onu iptal eden kimselerdir. Çünkü imamlar, sünnetlerin erkeklerden öğrenileceği gibi kadınlardan da öğrenilebileceği, onlardan da alınabileceği konusunda müttefiktirler. Nice sünnet vardır ki, imamlar onu tek bir sahabî hanımdan almışlar ve hüsnü kabulle karşılamışlardır. İşte sahabî hanımların "müsned"leri hadis âlimlerinin ellerinde bulunmaktadır. İçlerinden tek bir sahabî hanımın rivâyet ettiği sünnetlerden görmeyi istemediğin varsa görmez, sadece Fâtıma hadisini görürsün. (Bu olmaz.) Diğer sahabî hanımlar içerisinde Fâtıma'nın suçu ne olmaktadır? Ulema Ebu Saîd'in kızkardeşi Furey'a bt. Mâlik b. Sinân'ın, ölüm iddeti bekleyen kadının, iddetini kocası evinde geçirmesiyle ilgili hadisini[65] kabul ve onunla amel etmişlerdir. Fâtıma, ondan ne ilimce, ne de kadir, güvenilirlik ve emanetce daha aşağı derecede değildir. Hatta ondan daha da fakih (anlayışlı) olduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü Fürey'a sadece bu haberde bilinmektedir. Fâtıma'nın şöhreti, kendisiyle tartışan sahabîleri Allah'ın kitabına davet etmesi ve bu konuda onlarla münazara etmesi ise herkesçe bilinen bir husustur. Daha önce de izah edildiği gibi, Fâtıma bu münazaralarda kendisine muhalefet edenlerden daha şanslı da bulunuyordu. Sonra sahâbe kendi aralarında ihtilâfa düşüyorlar, bu durumda mü'minlerin annelerinden birisi, Hz. Peygamber'den (s.a.) bir şey rivâyet ediyor ve ashâp hemen onu alıyorlar ve onun gereğine rücu ediyorlar ve ona karşılık kendi kanaatlerini terkediyorlardı. Onlar, Fâtıma üzerine sadece Hz. Peygamber'in eşi olmaları dolayısıyla takdim ediliyorlardı. Yoksa Fâtıma ilk muhâcir kadınlardan olmaktadır ve Hz.

65. Bk. *Muvatta*, 2/591 ; Ebu Davud, 2300 ; Tirmizî, 1204 ; İbn Mâce, 2031 ; Dârimî, 2/168 ; Ahmed, 6/370, 420 ; Nesâî, 6/199 ; Şâfiî, *Risâle*,(1214) ; Tayâlisî, (1664). Senedi, sağlamdır. İbn Hibbân (1332) ; Hâkim (2/208) ve Zehebî sahih bulmuş lardır.

Peygamber, onu sevgilisi ve sevgilisinin oğlu Üsâme b. Zeyd'e eş olarak münasip görmüştür. Eğer onun hafızasının güçlülüğünü ve ilminin ölçüsünü öğrenmek istiyorsanız, Hz. Peygamber'in minberde anlattıkları uzun Deccal hadisini[66] rivâyetine bakınız; nasıl anlamış, nasıl ezberlemiş ve işittiği gibi de nasıl nakletmiş göreceksiniz. Hiçbir sahabî, hadisin uzun ve garabetine rağmen ona karşı bir tepki ya da tenkit göstermemiştir. Hal böyle iken, kendi başından geçen ve kendisinin davacı olduğu bir hususta Hz. Peygamber'in "Nafaka da yok, mesken de." şeklinde buyurdukları iki kelimelik bir sözü aklında tutamaması düşünülemez. Âdeten kişi başından geçen olayla ilgili bir sözü hem kafasına koyar, hem de istenildiği zaman onu hatırlar. Unutma ihtimali ise, hem onda hem de ona karşı tepki gösteren kimselerde müşterek bir şeydir. Herkes unutabilir. İşte Hz. Ömer, cünübün teyemmümü konusunu unutmuştur. Ammâr b. Yâsir, kendilerine Hz. Peygamber'in cünüplükten dolayı teyemmüm etmeleri[67] emrini hatırlatmışsa da, o hatırlamamış ve cünüp kimse su buluncaya kadar namaz kılamaz, görüşünde sabit kalmıştır.

Yine Hz. Ömer:"Bir eşin yerine başka bir eşi almak isterseniz, birincisine bir yük (kıntâr) altın vermiş olsanız bile ondan bir şey almayın."[68] âyetini unutmuş (ve hutbesinde mehir miktarlarının çok yükseldiğinden bahisle azaltılmasını istemiştir.) Orada hazır bulunan bir kadın, ona bu âyeti hatırlatmış, Hz. Ömer de kadının sözüne rücû etmiştir.[69]

Yine o: "Ey Muhammed! Sen de öleceksin, onlar da ölecekler."[70] âyetini, hatırlatılıncaya kadar unutmuştu. Bu durumda, eğer râvinin unutmasının mümkün olması, onun rivâyetinin düşürülmesini gerektiriyorsa, kendisiyle Fâtıma hadisine karşı çıktığınız Hz. Ömer'in rivâyeti de düşer. Eğer bu ihtimal râvinin rivâyetinin düşmesini gerektirmiyorsa, bu takdirde de muâraza sözkonusu olmaz. Dolayısıyla bu tenkit her iki takdirde de tutarsız ve yersizdir. Eğer sünnetler (hadisler) bu gibi iddialarla reddedilecek olursa, ümmetin elinde hadis diye ancak çok az bir şey kalırdı. Sonra âdil bir kimsenin rivâyetinin kabulünü caiz gören ve rivâyet için (şehâdette olduğu gibi) nisâb (en az iki kişi) şartı aramayan kimselerin bu Fâtıma hadisine karşı çıkmaları ve onu tenkit

66. Tam olarak rivayeti için bkz. Müslim, 2942.
67. Buhârî, 7/4 ; Müslim,367.
68. Nisâ, 4/20.
69. Bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, 1/467. Hadis hakkında "İsnadı iyi ve sağlamdır (ceyyid kavi)" demiştir. Halbu ki, senedinde Mücâlid b. Saîd vardır ve o sağlam değildir. Ömrünün sonuna doğru durumu değişmiştir.
70. Zümer, 39/30.

etmeleri mümkün değildir. Hz. Ömer, sadece bu konuda değil, Ebu Musa'nın isti'zan (izin isteme) ile ilgili hadisi hakkında da şahit istemiş, sonunda Ebu Saîd onu duyduğuna dair şehâdet etmişti.[71] Yine Muhammed b. Mesleme şehâdette bulununcaya kadar, Muğîre b. Şu'be'nin "kadının çocuğunu düşürmesi" ile ilgili hadisini kabul etmemişti.[72] Hz. Ömer'in bu tutumu, hadisler karşısında alınmış bir önlemdi, böylece insanlar her önlerine gelen şeyi Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet etmeyeceklerdi. Yoksa bizzat Hz. Ömer bir bedevî olan Dahhâk b.Süfyân el-Kilâbî'nin yalnız başına rivâyetini kabul etmişti. Yine o, Hz. Âişe'nin tek başına rivâyet ettiği pek çok hadisi kabul etmişti.

Kısaca diyebiliriz ki, hiçbir kimse kalkıp da: "Adil, sika bir râvinin rivâyeti, iki şahit bulunmadıkça kabul edilmez." diyemez. Özellikle de râvinin sahabî olması durumunda bu gayet açıktır.

İkinci tenkidin cevabı: İkinci tenkit, Fâtıma'nın rivâyetinin Kur'an'a muhalefeti şeklinde idi. Buna mücmel ve mufassal olmak üzere iki cevap vereceğiz:

Mücmel cevabımız şöyle: Eğer dediğiniz gibi, Fâtıma hadisi Kur'an'a muhalif olsaydı, bu onun umûmuna (genel ifadesine) muhalefet olurdu ve hadis âmmın tahsisi kabilinden sayılırdı. Hükmü de: "Allah çocuklarınız... hakkında size tavsiye eder"[73] âyetindeki âmm (genel) ifadenin, kafir, köle, kâtil (olmamak) ile tahsisi; yine "Bunların ötesindeki (hanımlar) size helâl kılındı."[74] âyetinin umumunun, bir kadın ile üzerine halasının ya da teyzesinin nikâhlanmasının haram kılınması vb. durumlarla tahsisi gibi olurdu. Çünkü Kur'an, "kocalarının evlerinden çıkmazlar ve çıkarılmazlar ve kocaları nerede oturuyorlarsa onlar da orada otururlar" hükmünü bâin talâkla boşanmış kadına tahsis etmemiştir. Bu durumda bu Kur'an hükmü, ya hem bâin hem de ric'î talâkla boşanmış kadınları kapsayacaktır; ya da hüküm sadece ric'î talâkla boşanmış kadınlara has olacaktır.

Eğer âyet her ikisini de kapsıyorsa, hadis onun umûmunu (genelliğini) tahsis etmiş olacaktır. Yok sadece ric'î talâkla boşanmış kadınları kapsıyorsa, hüküm sadece onlara has ise –– ki doğrusu da budur; zira, âyetin akışı üzerinde durup iyice düşünenler, daha önce zikrettiğimiz çeşitli açılardan dolayı onun ric'î talâkla boşanmış kadınlara has olduğuna kesin olarak hükmederler— bu durumda da hadis Allah'ın

71. Buhârî, 79/13 ; Müslim, 2153.
72. Buharî, 96/13.
73. Nisâ, 4/11.
74. Nisâ, 4/24.

kitabına muhalif olmayacaktır; aksine ona muvafık olacaktır. Eğer Mü'minlerin Emiri'ne (r.a.) bu şekilde hatırlatılsaydı, hiç şüphesiz bu görüşe ilk dönen kimse o olurdu. Zira insan, nassın bizzat kendisini hatırına getiremediği gibi, nassın delâleti ve onun akışını değerlendirmede, nassdan muradı belirlemede yardımcı olacak talî unsurları yeterince etüd etmede de zühûl gösterebilir. Çoğu kez insan, belli bir olayın genel bir nass altına gireceğinden ve onun hükmü içerisinde yer alacağından gaflet gösterebilmektedir ve bu durum gerçekten çok olmaktadır. Onu anlamak ve yerli yerine koymak, Yüce Allah'ın kullarından dilediğine bahşettiği anlayış melekesinden olmaktadır; bir Allah vergisidir. Hz. Ömer'in bu hususta sahip olduğu mertebe herkesin malumudur ve onun fıkıh anlayışı her türlü tavsif ve takdirin üstündedir. Şu kadar var ki, unutmak ya da zühûl (gaflet) göstermek, her insanın başına gelebilir. Asıl fazilet sahibi ve bilgin olan kimse, hatırlatıldığı zaman hatırlayan ve eski bildiğinden doğru olana rücû eden kimsedir.

Kur'an-ı Kerim karşısında Fâtıma hadisinin durumu şu üç şıktan birisi içerisine girer, dördüncü bir ihtimal de yoktur: Bu hadis: a) Ya Kur'an'ın umûmunu tahsis etmektedir, b) Ya Kur'anın temas etmediği, sükût geçtiği (meskûtun anh) bir şeyi beyan etmektedir, c) Ya da Kur'an ile murad edilen şeyin açıklanması ve âyetin akışının, ta'lîlinin ve işâretinin göstermiş olduğu şeye muvafakatı mahiyetindedir. Doğru olan da işte budur. Bu durumda hadis, Kur'an'a muvafıktır, muhalif değildir. Kesinlikle de böyle olması gerekir. Allah Rasûlü'nün, Allah'ın kitabına muhalif ve ona ters düşecek şekilde hükümde bulunması asla sözkonusu olamaz. Nitekim İmam Ahmed bunun Hz. Ömer'in sözü olmasını inkâr etmiş ve tebessüm ederek: "Allah'ın kitabında üç talâkla boşanmış kadın için mesken ve nafakanın vacib kılınması da neredeymiş?!" demiştir. Ondan önce de fakih olan sahabî hanım Fâtıma, Kur'an'da böyle bir yükümlülüğün bulunduğunu inkar etmiş ve: "Benim ile sizin aranızda Allah'ın kitabı vardır. Yüce Allah:" Umulur ki, Allah bundan sonra (aralarında sevgi gibi) bir hal (durum) ihdas eder."[75] buyurmaktadır. Üç talâktan sonra hangi durumun ihdası sözkonusu olacaktır?" demiştir. Daha önce, "İddetlerini doldurdukları zaman, onları tutunuz...."[76] ifadesinin de bu âyetlerin tamamen ric'î talâkla boşanmış kadınlar hakkında olduğuna delâlet ettiği geçmişti.

Üçüncü tenkide cevap: Bu tenkit; onun evinden çıkması, onun mesken hakkı olmadığı için değil; bilâkis, kocasının âilesine diliyle eza

75. Talâk, 65/1.
76. Talâk, 65/2.

verdiği içindi; şeklinde idi. Bu amma da soğuk ve çirkin bir yorumdur! Çünkü kadın, sahâbenin en hayırlı ve üstünlerinden biri idi. İlk muhacirlerdendi. Din ve takvası, kendisinin evinden çıkarılmasını ve Allah'ın kendisi lehine kıldığı ve ihmale uğratılmasından yasakladığı haktan mahrumiyetini gerektirecek ölçüde, onu kötü bir muameleye itecek kimselerden değildi. Şaşmamak kabil mi? Eğer dedikleri gibi ahlâksız birisi olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.), onun bu ahlâksızlığını tepkiyle karşılamaz mıydı? Ona: "Kadın, Allah'tan kork! Dilini kocanın akrabalarına eziyet etmekten tut ve evinde otur!" demez miydi? Makul olan bu cevabı bırakır da "Sana ne nafaka var, ne de mesken!" ve yine "Mesken ve nafaka ancak, kocasının ricat etmesi imkânı bulunan (yani ric'î talâkla boşanan) kadın içindir." der miydi? Yine şaşılacak husustur ki, Hz. Peygamber'in (s.a.) dudaklarından çıkan bu açık mâni (engel) terkedilmekte ve Hz. Peygamber'in (s.a.) asla ta'lilde bulunmadığı, işaret etmediği ve tenbihte bulunmadığı vehme dayalı bir şeye hüküm dayandırılmaya çalışılmaktadır. Bu muhalliği apaçık olan bir şeydir. Sonra, eğer kadın haşin dilli birisi olsaydı —ki Allah onu böyle olmaktan korumuştur—, o takdirde bunu Hz. Peygamber kendisine: "İddetin bitinceye kadar dilini tut!" diye söylerdi; o da dinler ve itaat ederdi. Ondan daha dûn mertebede olan, meskeninden çıkmamak için dinleyip itaat ediyordu.

Dördüncü tenkidin cevabı: Bu tenkit de, Fâtıma'nın rivâyetinin Hz. Ömer'in rivâyetiyle teâruz etmiş olması şeklinde idi. Bu teâruz iki şekilde variddir: Birincisi: "Biz Allah'ın kitabını ve Peygamber'imizin (s.a.) sünnetini, belledi mi, unuttu mu bilmediğimiz bir kadının sözü ile terkedemeyiz." ifadesidir. Bu söz merfû hükmündedir. İkincisi de: "Hz. Peygamber'i (s.a.):'Ona mesken de vardır, nafaka da.' derken işittim." sözüdür.

Biz diyoruz ki; Yüce Allah, Mü'minlerin Emîri'ni, kendisinden asla sahih olmayacak olan bu bâtıl sözden muhafaza etmiştir. İmam Ahmed: "Bu sözün Hz. Ömer'den sadır olduğu sahih değildir." demiştir. Ebu'l-Hasan ed-Dârakutnî de: "Aksine sünnet, kesinlikle Fâtıma bt. Kays'ın doğrultusundadır. Hz. Peygamber'in sünneti hakkında yeterli malumatı olanlar, Hz. Ömer'in rivâyetleri arasında, Hz. Peygamber'den üç talâkla boşanmış kadının mesken ve nafaka hakkı bulunduğuna dair bir sünnetin (hadisin) bulunmadığına, Allah'ı şahit tutarak şehâdet ederler. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in sünnetlerinin tebliği konusunda, en haris ve Allah'tan en çok korkan birisi idi. Dolayısıyla, onun ilmi dahilinde böyle bir sünnet olacak da, onu rivâyet etmeyecek, Allah Rasûlünden onu

açıklayıp tebliğ etmeyecek! Bu mümkün değildir." demiştir.

Hammâd b. Seleme — Hammâd b. Ebî Süleyman — İbrahim senediyle rivâyet edilen, Hz. Ömer'in:"Hz. Peygamber'i (s.a.):Ona mesken de vadır, nafaka da." derken işittim." sözüne gelince; biz yarın kıyamet gününde huzurunda sorguya çekileceğimiz Allah'ı şahit tutarak söylüyoruz ki, bu söz Hz. Ömer'e ve Hz. Peygamber'e (s.a.) nisbet edilmiş bir yalandır. Mezheb taassubu ve onu desteklemek kaygısı, hiçbir zaman mahza yalan ve uydurma olan şeylerle, Hz. Peygamber'in (s.a.) sahih ve sarih sünnetine karşı koyulması noktasına gelmemelidir. Eğer bu sözü Hz. Ömer, Hz. Peygamber'den (s.a.) duymuş olsaydı, onun karşısında Fâtıma ve akrabaları seslerini asla çıkarmazlar, tek bir kelime dahi söylemezlerdi. Fâtıma, kendisine karşı olanları münazaraya davet etmez, haşin dilli olduğu için evinden çıkarıldı gibi te'villere ihtiyaç duyulmazdı. Ne bir adam ne de bir mezhep için olmaksızın, sadece sünnetin destek ve müdafaası uğruna çalışan büyük hadis imamları bu hadisten gafil olmaz ve onu sünen ve ahkâm kitaplarına dercederlerdi. Tabii bu İbrâhîm'den berisi için böyle. Eğer hadisle İbrâhîm'e kadar ulaşabildiğimizi takdir etsek, yine ipliği kopacaktır. Çünkü İbrâhîm, Hz. Ömer'in vefatından seneler sonra dünyaya gelmiştir. Eğer aralarında, hadisi Hz. Ömer'den İbrâhîm'e bildiren bir kimse vardır der ve onun hakkında da hüsnü zan beslersek; o takdirde bu aradaki kimse, Hz. Ömer'in sözünü ona mâna ile rivâyet etmiş olur ve o, boşanmış kadın hakkında nafaka ve mesken hükmünü bizzat Hz. Peygamber'in vermiş olduğunu zanneder. Hatta Hz. Ömer: "Bir kadının sözü için Rabbimizin kitabını terketmeyiz." demiştir. Sonra bu aradaki adam, salih birisi olabileceği gibi; çokça yanılan, hadisin tahammül, hıfz ve rivâyeti gibi hususlarda bir hadis râvisinde bulunması gereken şartlara sahip olmayan birisi de olabilir.

Bu konuda Meymûn b. Mihrân ile Saîd b. Müseyyeb münazara etmişlerdir. Meymûn ona Fâtıma hadisini zikretmişti. Saîd: "O insanları fitneye sevkeden bir kadındır." deyince, Meymûn: "Eğer o sadece Hz. Peygamber'in iftâ buyurdukları bir hususu almışsa, insanları fitneye düşürmüş olamaz. Rasûlullah'da bizim için en güzel örnek vardır. Halbuki Fâtıma, Hz. Peygamber'in bu fetvasını alırken artık kocasına haram olacak, kocasının ricat imkânı kalmayacak, aralarında miras cereyan etmeyecekti." cevabını verdi.

Fukaha arasında Fâtıma hadisini delil olarak kullanmayan, bazı hükümlerde onunla istidlâl etmeyen birisinin bulunduğu bilinmemektedir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî bunlardandır. Ümmetin çoğunluğu bu hadisle, bâin talâkla boşanmış kadının hamile olmaması durumunda nafakasının düşeceği konusunda istidlâlde bulunmuşlardır.

Bizzat İmam Şâfiî, bu hadisi üç talâkın bir lâfızla (cemi) verilebileceğine delil olarak kullanmıştır; çünkü hadisin bazı lâfızlarında "Beni üç talâkla boşadı." ifadesi bulunmaktadır. Biz daha önce bizzat Fâtıma'nın da haber verdiği gibi, kendisini üç talakın sonuncusu ile boşadığını belirtmiştik. Hadis ayrıca şu konularda delil olarak kullanılmıştır: 1) Kadının erkeklere bakmasının cevazı. 2) Dört imama göre de, kadın birinci tâlibine söz (ya da ümit) vermedikçe başka taliplerin de devreye girerek onu isteyebileceklerinin cevazı. 3) Birlikte evleneceği veya ortaklık yapacağı ya da yola çıkacağı bir kimsenin durumu hakkında istişarede bulunulduğunda, onda bulunan vasıfları söylemenin caiz olacağı ve bunun gıybet kapsamına girmeyeceği. 4) Kureyşli bir kadının Kureyşli olmayan bir erkekle evlenebilmesinin cevazı. 5) Gıyaben verilen talâkın geçerli olacağı ve talâkın vukuu için eşlerden her ikisinin de hazır bulunması ve talâkı yüzüne karşı söylemesinin gerekmeyeceği. 6) Bâin talâkla boşanmış iddet içerisindeki kadına, tarizde (evlenme arzusunu çıtlatma) bulunmanın cevazı. Bütün bu hükümler, Fâtıma 'nın rivâyetinin bereketinden, hadisinin sıhhatinden olmaktadır. Bu hükümleri, ümmet bu rivâyetten almışlar ve onunla amel etmişlerdir. Bütün bunların yanında, bu rivâyetin farklı durumu nedir ki, bu hadisin bütün bu hükümleri içerisinde, tek bir hükümden dolayı rivâyet reddedilmekte, diğerleri için ise kabul görmektedir? Eğer Fâtıma, bu hadisi ezberleyebilmişse, bütünü hakkında kabul edilmelidir; yok zabtedememiş, ezberleyememişse, yine bütünü hakkında kabul edilmemelidir. Bir tarafını kabul edip bir tarafını kabul etmemek olmaz. Tevfik ancak Allah'tandır.

Soru: Geriye izaha muhtaç bir şey kaldı. O da şu âyettir: "Onları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun."[77] Bu âyet ric'î talâkla boşanmış kadınlar için değil sadece bâin talâkla boşanmış kadınlar içindir. Daha sonra gelen:"Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğurmalarına kadar nafakalarını verin."[78] âyeti bunun böyle olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü bu bâin kadınlar hakkındadır. Eğer sözkonusu kadınlar, ric'î talâkla boşanmış kadınlar olsaydı, ona nafaka verilmesi hükmü "hamileliğe" bağlanmazdı ve bu kayıtın bir mânası kalmazdı. Çünkü ric'î talâkla boşanmış kadınlar, hamile olsalar da olmasalar da nafakaya hak kazanmaktadırlar. Görünen odur ki, "Onları oturtunuz" ifadesiyle: "Eğer hamile iseler, doğurmalarına kadar nafakalarını verin." ifadesindeki zamir aynı merciye aittir.

77. Talâk, 65/6.
78. Talâk, 65/6.

Cevap: Bu sorunun çıkış yeri, ya hem nafaka hem de mesken hakkını vacip kılanlardır, ya da nafaka değil de sadece mesken hakkını vacip kılanlardır. Eğer birinci gruptan gelen bir soru ise, âyet onların aleyhine bir hüccet olmaktadır. Çünkü Yüce Allah onlara nafaka verilmesi yükümlülüğünü onların hamile olmaları şartına bağlamıştır. Bir şarta bağlı olarak getirilen hüküm, o şartın bulunmaması durumunda vücut bulmaz. Bu da hamile olmayan bâin talâkla boşanmış kadının nafakası olmadığını gösterir.

Soru: Bu mefhûm-ı muhâlefetle yapılan bir delâlettir. Karşı taraf ise bunu kabul etmemektedir; denilebilir.

Cevap: Bu bir mefhûm-ı muhâlefet delâleti değildir. Aksine şartın bulunmaması sebebiyle hükmün bulunmaması kabilindendir. Eğer şart olmadığı halde hüküm bulunacak olsaydı, o zaman o şart olmazdı.

Eğer bu itiraz, sadece mesken hakkını gerekli görenlerden geliyorsa, o zaman da şöyle denilir: Âyette bâin talâkla boşanmış kadınlara has tek bir zamir bulunmamaktadır; aksine âyette iki nevi zamir bulunmaktadır: Bunlardan bir nevi kesin olarak sadece ric'î talâkla boşanmış kadınlar hakkındadır: "Kadınların iddet süreleri biteceğinde *onları* ya uygun şekilde alıkoyun, ya da uygun bir şekilde *onlardan* ayrılın." âyetindeki zamirler bu nevidendir.

Diğer nevi de, hem bâin hem de ric'î talâkla boşanmış olan kadınlara ait olması ihtimal dahilindedir:"Evlerinden çıkarmayın, *onlar* da çıkmasınlar."; "*Onları* gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun." âyetlerindeki zamirler de bu kabildendir. Ancak bu zamirlerin ric'î talâkla boşanmış kadınlara hamledilmesi, zamirlerin ve mercilerinin aynı olmaları için taayyün etmektedir. Eğer zamirler, bâin talâkla boşanmış kadınlara hamledilirse, bu takdirde zamirlerin ve mercilerinin farklılığı sözkonusu olacaktır ki, bu da asıl prensibin aksi bir durum olmaktadır. Asıl prensibe bağlı kalarak zamirlere ona göre mâna vermek daha uygun olmaktadır.

Soru: O zaman, ric'î talâkla boşanmış kadınların nafakasının hamile olmaları şartıyla tahsis edilmesinin faydası ne olacaktır?

Cevap: Âyette, hamile olmayan ric'î talâkla boşanmış kadınların nafakası olmayacağını gerektirecek bir unsur yoktur. Ric'î talâkla boşanmış kadınlar iki türlüdür ve Yüce Allah her iki türün de hükmünü kitabında açıklamıştır: Hamile olmayan ric'î talâkla boşanmış kadının nafakası, evlilik akdiyle vacib olmaktadır; zira böylesi kadınların hükmü zevcelerin hükmü ile aynıdır. Hamile olan boşanmış kadının hükmüne gelince, onun nafaka hakkı da, çocuğu doğuruncaya kadar bu âyetle

belirlenmiştir. Çocuğu doğurduktan sonra nafaka artık eş nafakası değil; akraba nafakası haline döner. Dolayısıyla kadının çocuğu doğurduktan sonraki hali, doğumdan önceki halinden farklı olur. Çünkü, kadın hamile olduğu zaman, ona sadece kocası infakta bulunur. Doğurduğu zaman ise, kadının nafakası çocuğun nafakasını temin etmekle yükümlü kimse üzerine gerekir. Kadının hamile olduğundaki hali ise, böyle nafakası çocuğa bakmakla yükümlü olan kimse üzerine olduğu gibi değildir. Çünkü çocuk, hamile iken kadının kendinden bir parçadır. Ondan ayrıldığı zaman ise ayrı bir hükmü olur. Nafaka hükmü de bir hükümden yeni bir hükme intikal eder. Böylece âyetteki kayıtlamanın ve nafaka için hamile olma şartının koşulmasının hikmeti ortaya çıkmıştır. Kelamından murâd ettiği mânayı en iyi Allah kendisi bilir.

2 — Akraba Nafakası :

Hz. Peygamber'in (s.a.) akraba nafakasının vacip olduğuna dair Allah'ın kitabına uygun hükmü:

Ebu Davud, *Sünen*'inde, Küleyb b. Menfaa'dan, o da dedesinden nakleder: Dedesi, Hz. Peygamber'e gelir ve: "Ya Rasûlallah! Kime iyilik edeyim?" diye sorar. Hz. Peygamber'de (s.a.): "Annene, babana, kızkardeşine, erkek kardeşine ve sırasıyla bunları takib eden yakınlarına. (Bu) vacib bir hak (yükümlülük) ve sıla-i rahimdir." buyurur.[79]

Nesâî, Târık el-Muhâribî'den rivâyet eder: Medine'ye geldim. Bir de baktım, Rasûlullah (s.a.) minberde ayakta durmuş, insanlara hitap ediyor ve şöyle buyuruyordu: "Verenin eli en yüksek eldir. Bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla; annene, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine, sonra da sırasıyla en yakın olanlara (iyilik et)."[80]

Sahihayn'da, Ebu Hureyre'den rivâyet edilir: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.) gelir ve:

—Ya Rasûlallah! İnsanlar içerisinde iyi davranışta bulunmama en çok kim layıktır? diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.):

— Annen; buyurur. Adam:

— Daha sonra kimdir? diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.):

— Annendir; buyurur. Adam:

— Daha sonra kimdir? der.

79. Ebu Davud, 5140. Küleyb b. Menfaa'dan iki kişi rivâyet etmiştir. İbn Hibbân onu sika bulur. Diğer râvileri ise zaten sikadır. Hadisin ayrıca şahidi vardır. Bk. Ebu Davud, 5139; Ahmed, 5/3, 5 ; Tirmizî, 1897.

80. Nesâî, 5/61.

— Babandır. Sonra da sırasıyla sana en yakın olan kimselerdir; buyurur.[81]

Tirmizî'de, Muâviye el-Kuşeyrî'den (r.a.) şöyle rivâyet edilir:

— Yâ Rasûlallah! Kime iyilik edeyim? diye sordum.

— Annene; buyurdu. Ben:

— Daha sonra kime? dedim.

— Annene; buyurdu.

— Daha sonra kime? diye sordum.

— Annene; buyurdu.

— Daha sonra kime? dediğimde de:

— Babana, daha sonra da sırasıyla en yakın olanlara; buyurdu.[82]

Hz. Peygamber (s.a.) Hind'e: "Sana ve çocuğuna yetecek kadar, marûf ölçüde (onun malından) al!" buyurmuştu.[83]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde, Amr b. Şuayb — babası — dedesi senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilir: "Sizin en temiz ve helâl yediğiniz, kendi kazancınızdan yediğinizdir. Sizin çocuklarınız da sizin kendi kazancınızdandır. (Onların malından) afiyetle yiyiniz."[84] Aynı hadisi, Hz. Âişe'den de merfû olarak rivâyet etmiştir.[85]

Nesâî, Cabir b. Abdillah'tan rivâyet eder. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurur: "Kendi nefsinden başla ve ona tasaddukta bulun. Eğer bir şeyler artarsa, âilene tasadduk et. Eğer yine bir şeyler artarsa, yakın akrabalarına tasadduk et. Yakın akrabalarına tasadduktan sonra yine bir şeyler artarsa, şöyle şöyle yap! "[86]

Bütün bunlar; "Allah'a kulluk edin, O'na bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara... iyilik edin."[87] ; "Yakın akrabalara hakkını ver!"[88] âyetlerinin tefsiri mahiyetinde olmaktadır. Yüce Allah, yakın akrabaların hakkını, anne ve baba hakkının hemen arkasında saymıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de aynı tertibi muhafaza etmiştir. Yüce Allah, yakın akrabanın, yakınları üzerinde bir hakkı olduğundan bahsetmiş, ona hakkının verilmesini emretmiştir. Eğer bu nafaka hakkı değilse, bilmiyoruz ne hakkı olacaktır! Yüce Allah, yakın akrabaya iyilikte bulunulmasını emretmiştir. Yakın akrabanın, yakınını aç, çıplak, ölür

81. Buharî, 78/2 ; Müslim, 2548.
82. Tirmizî, 1897 ; Ebu Davud, 5139. Senedi hasendir. Az önce geçmişti.
83. Buharî (*Fethu'l-Bârî*), 9/444, 445 ; Müslim, 1714. Hz. Aişe'den.
84. Ebu Davud, 3530 ; Ahmed, 2/179 ; İbn Mâce, 2292. Senedi hasendir.
85. Ebu Davud, 3528, 3529 ; Ahmed, 6/202, 203. Senedi hasendir. İbn Hibbân, (1091) sahih kabul eder.
86. Nesâî, 5/69, 70. Râvileri sikadır.
87. Nisâ, 4/36.
88. İsrâ, 17/26 .

görmesi, kendisi onun giyecek ve yiyecek ihtiyacını karşılamaya kadir olduğu halde, zimmetinde sabit bir borç şeklinde olmadıkça ona bir lokma yiyecek vermemesi, avret yerini örtecek bir elbiseyi esirgemesi, ona karşı yapılacak en büyük kötülüklerdendir.

Hz. Peygamber'in hükmü Yüce Allah'ın hükmüne tam uygunluk arzetmektedir. Şöyle ki, Yüce Allah: "Anneler çocuklarını, emzirmeyi tamamlatmak isteyen baba için, tam iki sene emzirirler. Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde, sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur. Herkese ancak gücü nisbetinde teklifte bulunulur. Ana çocuğundan, çocuk keendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın. Mirasçıya da aynı şeyi yapmak borçtur."[89] buyurmaktadır.

Yüce Allah, baba üzerine vacib kıldığının aynısını varis üzerine de vacib kılmıştır.

Mü'minlerin Emîri Hz. Ömer de aynı şekilde hükmetmiştir: Süfyân b. Uyeyne, İbn Cüreyc — Amr b. Şuayb — Said b. Müseyyeb senediyle Hz. Ömer'in (r.a.), bir çocuğun asabesini —kadınları değil de erkekleri — onun nafakası için hapsetmiş olduğunu rivâyet eder.

Abdürrezzak, İbn Cüreyc — Amr b. Şuayb — İbnu'l-Müseyyeb senediyle nakleder: Hz. Ömer, "kelâle" tabir edilen, baba ya da çocuk gibi bir varisi bulunmayan bir çocuğun nafakasını, aynen diyetin âkıle üzerine yüklenmesi gibi, amca oğulları üzerine yüklemiştir. Onlar: "Onun malı yoktur." demişler. Hz. Ömer: "Öyle de olsa, onların çocuğun nafakasından mesul olmaları âkilenin diyetle yükümlü olması gibidir."[90] diye karşılık vermiştir. Ali b. El-Medînî, Hz. Ömer'in "Öyle de olsa" sözünü, çocuğun malı olmasa da şeklinde açıklamıştır.

İbn Ebî Şeybe, Ebu Halid el-Ahmer — Haccâc — Amr — Said b. Müseyyeb tarikiyle nakleder: Yetim bir çocuğun velisi Hz. Ömer'e gelir. (Hz. Ömer ona): "Çocuğun nafakasını temin et!" der. Sonra da: "En uzak akrabalarından başka hiçbir kimse bulamasam, mutlaka onları nafakadan sorumlu tutardım." diye ilâve eder.

Aynı şekilde, Zeyd b. Sabit de hükümde bulunmuştur:İbn Ebî Şeybe, Humeyd b. Abdirrahman — Hasan — Mutarrif — İsmâil — Hasan tarikiyle nakleder: Zeyd b. Sâbit şöyle der:" Bir anne ve bir amca bulunması takdirinde, anneye de amcaya da mirastan alacakları pay oranında nafaka gerekir."

Hz. Ömer ile Zeyd'e, ashab içerisinden bir muhalifin bulunduğu bilinmemektedir.

İbn Cüreyc şöyle der: Atâ'ya:"Mirasçıya da aynı şeyi yapmak borçtur."

89. Bakara, 2/ 233 .

90. *Musannef*, 1218 ; Taberî, 2/500. "Akile" , baba tarafından olan asabe ve akrabalardır.

âyeti hakkında sordum. "Yetimin varisleri üzerine, ona varis oldukları gibi nafakasını temin etmeleri gerekir." şeklinde cevap verdi. Ben: "Eğer çocuğun malı yoksa, nafaka için çocuğun varisi hapsedilir mi?" diye sordum. "Ya açlıktan onu ölüme mi terkedecek?!" diye cevap verdi. Hasan:"Mirasçıya da aynı şeyi yapmak borçtur." âyeti hakkında: "Varis olan kimse üzerine, çocuk müstağnî oluncaya kadar ona infakta bulunması gerekir." demiştir. Selef ulemasının büyük çoğunluğu âyeti bu şekilde tefsir etmişlerdir.[91] Bunlar arasında şu âlimler bulunmaktadır: Katâde, Mücâhid, Dahhâk, Zeyd b. Eslem, Kadı Şüreyh, Kabîsa b. Züeyb, Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd, İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, İbn Mes'ûd'un talebeleri. Bunlardan sonra gelenlerden: Süfyân es-Sevrî, Abdürrezzâk, Ebu Hanife ve talebeleri. Bunlardan sonra gelenlerden: Ahmed, İshak, Davud ve talebeleri.

Fukaha bu meselenin hükmü hakkında çeşitli görüşler belirtmiştir:

Birincisi: Hiçbir kimse akrabalarından birisinin nafakası için icbar edilemez. Bu sadece bir iyilik ve sıla-ı rahimdir. Bu görüş Şa'bî'ye nisbet edilmektedir. Abd b.Humeyd el-Keşşî, Kabîsa — Süfyân es-Sevrî — Eş'as senediyle rivâyet eder: eş-Şa'bî şöyle der: " Birilerini bir başkası üzerine —nafakasını kasdediyor— zorlayan hiçbir kimse görmedim." Bu sözden, onun böyle bir görüşe zahip olduğunu çıkarmak üzerinde düşünülebilir. eş-Şa'bî fakih bir insandır. (Onu kasdetmiş olamaz.) Anlaşılan odur ki, bu sözle o:İnsanlar Allah'tan korkarlardı ve bir zenginin muhtaç olan yakınına infakta bulunması için hâkimin zorlamasına ihtiyaç duymazlardı. İnsanlar Şâri' Teâlâ'nın vacib kılmasıyla yetinir, hâkimin hüküm ve icbârına gerek duymazlardı; demek istemiştir.

İkinci görüş: Kişi üzerine özellikle fakir olmaları takdirinde kendi öz anne ve babasının nafakaları vacibtir. Bu öz ve vasıtasız olan ebeveyn nafakaları için erkek ve kız çocukları icbar edilirler. Çocukların nafakalarına gelince, adam öz oğlunun nafakasını, sadece bülûğ çağına gelinceye kadar, kız çocuğunun nafakasını da evleninceye kadar temine icbar edilir. Aşağı doğru oğlunun oğlu ile oğlunun kızının nafakalarını temine ise icbâr edilmez. Anne ne kadar zengin, çocuk ne kadar muhtaç da olsa, erkek ve kız çocuklarının nafakasını temine icbar edilemez. Bu zikrettiklerimiz dışında hiçbir kimseden dolayı nafaka kimse üzerine vacib değildir. Ne oğulun oğlu, ne dede, ne erkek kardeş, ne kızkardeş, ne amca, ne hala, ne dayı, ne teyze ne de başka bir akraba için nafaka gerekir.

91. Bkz. Taberî, 2/500,501.

Nafakanın vacip olması durumunda, din birliği ve din ayrılığı etki etmez. Bu görüş İmam Mâlik'e aittir. Nafaka bahsinde en dar görüş bu olmaktadır.

Üçüncü görüş: Nafaka yükümlülüğü usul ve furu akrabalığı esası üzerine kurulur, diğer akrabalıklardan dolayı yükümlülük doğmaz. Bunun için de din birliği, infakta bulunacak kimsenin varlıklı ve kadir olması, nafaka verilecek kimsenin muhtaç olması; küçüklük, delilik veya kötürüm olmak gibi bir sebepten dolayı nafakasını kazanabilmekten âciz olması gibi şartlar aranır. Bunlar furû (aşağıya doğru) akrabalığı için sözkonusudur. Usul (yukarı doğru) akrabalığı için de, nafakasını kazanmaktan âciz olması şartı aranır mı? Bu konuda iki kavil bulunmaktadır. Bazıları aynı iki kavlin furû akrabalığı nafakasında da sözkonusu olduğunu belirtmişlerdir. Çocuk, sağlam olarak büluğ çağına ulaştığında, erkek olsun kız olsun nafakası düşer. Bu görüş de İmam Şâfiî'nin mezhebi olmaktadır. Bu görüş, İmam Malik'in görüşünden biraz daha geniş olmaktadır.

Dördüncü görüş: Aralarında evlenme imkânı vermeyen her akrabalık sebebiyle, nafaka terettüp eder ve kişinin mahreminin nafakası kendi üzerine vacib olur; isterse çocuklar, onların çocukları, babalar, dedeler olsun, bunların nafakaları dinleri bir de olsa ayrı da olsa gerekir. Bunların dışındaki diğer mahrem akrabalara gelince, onların nafakalarının vacip olması için din birliği de şart olmaktadır. Dolayısıyla, müslüman bir kimse üzerine kâfir olan mahrem yakın akrabasına infakta bulunması yükümlülüğü yoktur. Sonra nafakanın vacib olması için, yükümlünün kadir, infakta bulunulacak kimsenin de muhtaç olması şartı vardır. Eğer küçükse sadece fakir oluşuna bakılır. Eğer büyükse, bu durumda bakılır: Kızsa yine durum aynıdır. Erkekse, bu durumda fakir olması yanında kör ya da kötürüm olması da gerekir. Eğer büyük olur, sağlam ve gözü görür ise, ona nafaka vacib olmaz. Bu görüşe göre nafaka mirastaki tertip üzeredir. Bundan çocuğun nafakası müstesnadır. Zira onun nafakası, bu mezhebteki meşhur olan görüşe göre sadece baba üzerine aittir.

Hasan b. Ziyad el-Lu'luî'den rivâyete göre, çocuğun nafakası, kıyasın teşmili gereği, mirastaki payları ölçüsünde anne ve babası üzerine müştereken gerekir.

Bu dördüncü görüş de İmam Ebu Hanife'nin mezhebi olmaktadır. Bu da Şâfiî'nin mezhebinden daha geniştir.

Beşinci görüş: Eğer yakın usul-furû akrabalığından ise, kayıtsız (mutlak) olarak nafaka vacib olur. İster varis olsun ister varis olmasın

farketmez. Bu durumda aralarında din birliğinin şart olup olmaması hakkında iki rivâyet bulunmaktadır. Yine ondan (İmam Ahmed'den) gelen üçüncü bir rivâyete göre de, diğer akrabalar hakkında da olduğu gibi, onların nafakaları ancak farz ya da asabe yolu ile onlara vâris olmaları durumunda vacib olur. Eğer yakın, usul-furû akrabalığından değilse, nafaka aralarında birbirlerine mîrasçı olma durumu sözkonusu olduğu zaman vacib olur. Sonra, acaba aralarında iki yönlü de birbirlerine varis olma şartı aranır mı, yoksa sadece birinin vâris olması yeterli midir? İki rivâyet bulunmaktadır. Aralarındaki birbirlerine varis olma durumunun derhal bulunması şartı var mıdır, yoksa genel anlamda mirasçılar arasında bulunmuş olmaları yeterli midir? Yine iki rivâyet vardır. Eğer akrabalar varis olmayan zevilerhamdan iseler, bizzat İmamın beyanına göre (*mansûs*) onlara nafaka yoktur. Bazı tâbileri, İmamın mezhebine göre aralarında birbirlerine mirasçı olma durumu bulunduğu için onlara nafakanın vacib olduğunu tahric etmişlerdir. İmama göre nafakanın vacib olabilmesi için, nafaka yükümlüsü ile, nafaka hakkına sahip kimse arasında din birliği olması şartı vardır. Ancak iki rivâyetten birine göre, bundan usul-furû akrabalığı yolu ile doğan nafaka yükümlülüğü müstesna olmaktadır. Mirasçı olma, "velâ" gibi akrabalık dışı başka bir sebepten ise, bu durumda İmamın zâhir mezhebine göre, nafaka yükümlülüğü vâris üzerine olmakta, vâris olunan kimse üzerine olmamaktadır. Bir kimsenin nafakasını temin etmekle yükümlü olan kimse, İmamın zâhir mezhebine göre onun zevcesinin nafakasını da temînle yükümlüdür. Ondan başka bir rivâyete göre, bu yükümlülük gerekmez. Yine ondan gelen bir başka görüşe göre de, eğer nafaka hakkı sahibi yakın, usul-furû akrabalığından ise yükümlüyü, zevcesinin nafakası da bağlar; diğerlerinden ise bağlamaz. Ondan gelen bir başka görüşe göre de kişi, sadece babanın zevcesinin nafakasını teminle yükümlüdür. Şayet talepte bulundukları takdirde, nafaka yükümlüsünün usul-furû yakınını evlendirmek ya da odalık yolu ile cinsel ihtiyaçlarını gidermek (*i'fâf*) de görevleri arasındadır.

Kadı Ebu Ya'lâ şöyle der: Aynı şekilde kendisi lehine nafaka gereken, erkek kardeş, amca vb. gibi herkes için bu ihtiyaçlarının giderilmesi gerekir; çünkü İmam Ahmed (r.a.), eğer istediği takdirde, efendi kölesini evermek zorundadır, aksi takdirde köleyi satmaya icbar edilir; demiştir. Bir kimsenin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan kimse, onun zevcesinin nafakasını teminle de yükümlüdür. Çünkü, yükümlü olduğu kimsenin ihtiyacını, zevcesinin başka türlü gidermesi mümkün değildir. Bu mesele daha önce geçen meseleden farklıdır. O, nafaka alacaklısının zevcesine infakta bulunmasının vacibliği idi. Her birinin başka başka bir

dayanağı vardır.

Bu beşinci görüş, İmam Ahmed'in mezhebi olmaktadır. Bu görüş İmam Ebu Hanife'nin görüşünden daha geniştir. Ancak, bir açıdan Ebu Hanife'nin mezhebi daha da geniş olmaktadır. Çünkü o zevilerhamı da nafaka yükümlüsü yapmaktadır ki, delil açısından meseleye baktığımızda doğrusu da budur. İmam Ahmed'in asıllarının, beyanlarının, şer'i kaidelerin, Yüce Allah'ın emir buyurduğu, koparana cenneti haram kıldığı sıla-ı rahmin gereği de bu olmaktadır. Nafakaya iki şeyle hak kazanılır: Allah'ın kitabıyla miras vasıtasıyla; ikincisi de, Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetiyle belirtilen sıla-ı rahim yolu ile. Daha önce Hz. Ömer'in, bir çocuğun nafakası sebebiyle, onun asabesini hapsettiği; Zeyd b. Sâbit'in "Bir anne ve bir amca bulunması takdirinde, anneye de amcaya da mirastan alacakları pay oranında nafaka gerekir." dediği ve Hz. Ömer ile Zeyd'e ashâp içerisinden hiçbir muhalifin bulunmadığı geçmişti. Bu cumhurun görüşü olmaktadır. "Yakın akrabalara hakkını ver"; "...anne ve babaya, yakın akrabaya iyilikte bulunmanızı emretti..." âyetlerinin delâlet ettiği görüş de bu olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.) akrabalara iyiliğin yapılmasını vacip kılmış ve onların da neseblerini tasrih ederek: "Kızkardeşine, erkek kardeşine ve bunları sırasıyla takib eden yakınlarına. (Bu) vacib bir hak (yükümlülük) ve sıla-i rahimdir." buyurmuştur.

Eğer, "bu bir bağış ve sıla kabilinden olup, yükümlülük türünden değildir" denecek olursa, buna şu şekilde cevap verebiliriz:

Yüce Allah'ın bunu emretmiş olması ve onu "hak" diye isimlendirmesi ve "hakkını" ifadesiyle de ona nisbet etmesi; Hz. Peygamber'in (s.a.) onun bir hak olduğunu, vâcib olduğunu ifade buyurması bu iddiayı reddeder. Bunların değil hepsi, bazısı bile o şeyin vacib olduğunu açıkça ortaya koyar.

"Hakkı" ifadesinden maksat, sıla-ı rahmin terkedilmemesidir; denilirse, ona da iki açıdan cevap veririz:

1) Kişinin yakınını, açlık ve suzuzluktan kıvranır, sıcak ve soğuktan son derece etkilenir halde görüp, ona bir lokma yedirmemesi, bir yudum su içirmemesi, avretini örtecek, sıcak ve soğuktan koruyacak bir elbise giydirmemesi, gölgeleneceği bir çatı altında barındırmamasından daha büyük bir sıla bağlarının koparılması düşünülebilir mi? Bu bahsettiğimiz kişinin, onun anne ve babasının oğlu yani kardeşi veya babasının ayarında amcası veya anne yerinde olan teyzesi olması; onlara ancak uzak bir yabancıya yapması gerekeni yaptığı gibi, zimmetinde borç olmak üzere, eli bollaşınca ödemek kaydıyla bir şeyler vermesi, kendi son derece

varlıklı ve bolluk içerisinde olduğu halde, verdiklerini daha sonra istirdad etmesi... Evet, böyle bir davranış sıla-ı rahmi koparmak değil ise, nedir? Allah'ın haram kıldığı ilişkilerin koparılmasından; yapılması emredilen, koparana cenet haram kılınan sıla-ı rahimden maksat nedir? Üzerinde düşünmek gerekir.

2) Nassların mübalağalı şekilde vacib kıldığı ve koparanı zemmettiği sıla-ı rahim nedir? Yabancı birisinin hakkına nisbetle ona gösterilmesi gereken, kalplerin anlayacağı, dilin söyleyeceği, azaların işleyeceği ek bir yükümlülük yok mudur? Sıla-ı rahim dediğimiz şey, onunla karşılaşıldığı zaman selâm vermek, hastalandığı zaman ziyaret etmek, aksırdığı zaman kendisine dua etmek, davet ettiği zaman çağırısına icabet etmek midir? Bunlarla siz, bir yabancı için başka bir yabancı üzerine vacib olan şeyler dışında hiçbir şey vacib kılmış olmuyorsunuz. Yok sıla-ı rahimden maksat, akrabayı dövmemek, ona sövmemek, işkence etmemek, hakaret etmemek vb. gibi hususlar ise; bu her müslüman için diğer müslümanlara karşı uyması, yapmaması gereken bir görevdir. Hatta hiç akrabalığı olmayan bir zimmînin bile bunlara uyulması konusunda müslümanlar üzerinde hakkı vardır. O zaman sıla-ı rahimin vâcibliğinin anlamı, kazandığı hususiyetin mânası ne olacaktır? Bu yüzdendir ki, bazı büyük müteahhir âlimleri: "Vâcib olan sıla-ı rahimi bir türlü anlayamadık." demişlerdir. Bu konuyu İmam Mâlik'in tâbilerine getirip: "Sizce sıla-ı rahimin mânası nedir?" diye sorduklarında, onlardan birisi çıkıp sıla-ı rahim konusunda büyük bir kitap tasnif etmiş, orada konuyla ilgili merfû, mevkûf haberlerden ne var ne yok hepsini toplamış, "sıla" cinsini, nevi ve kısımlarını hep zikretmişti. Bütün bunlara rağmen bu neticeden kendisini kurtaramamıştır. Çünkü "sıla" bellidir, âlim ve cahil herkes onun mânasını bilmektedir. Bu konudaki haberler ilimden öte meşhurdur. Ancak, sadece rahime has olan, rahmet edilmesi vacib olan ve yabancıyla olan ilişkiden ayıran "sıla" nedir? Bu sorunun cevabı olmak üzere bir şeyi belirlerseniz, mutlaka nafaka ondan daha güçlü bir vacib olarak kendisini gösterecektir; nafakanın düşürülmesini gerektirici olarak zikredeceğiniz herhangi bir şey, mutlaka yine öncelikli olarak nafaka dışında kalan ve sizin vacib diye göstereceğiniz şeyi de düşürecektir. Hz. Peygamber (s.a.) erkek ve kızkardeş ile, anne ve babanın hakkını beraber zikretmiş ve kime iyilik etmesi gerektiğini soran kimseye: "Annene, babana, kızkardeşine, erkek kardeşine ve sırasıyla bunları takib eden yakınlarına." buyurmuştur. Bu hükmü nesheden bir şey mi vardır? Hadisin evvelini vücub için alıp, son kısmını müstehaplık için almayı gerektiren şey nedir?

Eğer bu anlaşıldı ise diyoruz ki; bir kimsenin kendisi son derece zengin ve refah içerisinde iken, bolluk içerisinde yüzüyorken, nafakasını temin etmemesi yüzünden babasının tuvalet temizlikçiliği, eşek üzerinde yük taşıyıcılığı; hamam külhanlarında ocakçılık, başında tabla, simit vb. satma gibi durumlara düşmesine sebep olması; yine kişinin annesinin insanlara hizmetçilik yapmasına, onların çamaşırlarını yıkamasına, sularını çekmesine vb. razı olmak, ve anne ve baba vücutları sağlamdırlar, kazanabilmektedirler, kötürüm ya da kör de değiller diye bu haline de bir gerekçe bulması, anne ve babaya gösterilmesi gereken iyilikten asla olamaz. Allah için, şaşmamak elde değildir! Allah ve Rasûlü'nün anne ve babaya ihsanda bulunmaları, sıla-ı rahimde bulunmaları emrinde, onların kötürüm ve kör olmaları şartı nerede bulunmaktadır?! Ne sıla-ı rahim, ne de anne ve babaya iyilik emirleri, ne şer'an ne dil bakımından ne de örfen böyle bir şarta bağlı değildir.

Tevfik ancak Allah'tandır.

D) R A D Â (SÜT HARAMLIĞI)

(Süt emme, süt sebebiyle haram olup olmayan şeyler, haram kılacak miktarı, büyük kimseyi emzirme durumu ve bunun bir etkisinin olup olmayacağı konularında Hz. Peygamber'in (s.a.) hükmü:)

1— Süt Emmenin Sonuçları:

Sahîhayn'da Hz. Âişe hadisinde Peygamber Efendimiz şöyle buyururlar: "Şüphesiz süt emme, doğurmanın haram kıldığı şeyleri haram kılar."[1]

Yine *Sahîhayn*'da İbn Abbâs hadisinde rivayet edilir: Hz. Peygamber'den (s.a.), Hz. Hamza'nın kızı ile evlenmesi istenilir. Hz. Peygamber (s.a.): "O bana helâl olmaz, o benim süt kardeşimin kızıdır. Rahim sebebi ile haram olanlar, süt emme sebebiyle de haram olurlar." buyurur.[2]

Yine *Sahîhayn*'da, Efendimiz Hz. Âişe validemize: " Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah'a (yanına girmesi için) izin ver; çünkü o senin amcandır; buyurmuştur. Ebu'l-Kuays'ın hanımı Âişe validemizi emzirmişti.[3]

1. Buhârî, 67/20 ; Müslim, 1444.
2. Buharî, 52/7 ; 67/20 ; Müslim, 1447.
3. Buharî, 67/22 ; Müslim, 1445.

İbn Abbâs da aynı şekilde cevap vermiş ve: "(Bir adamın) iki cariyesi (veya hanımı) vardır. Bunlardan birisi bir erkek çocuğunu diğeri de bir kız çocuğunu emzirmiştir. Erkek çocuğu kız çocuğu ile evlenebilir mi?" şeklinde sorulan bir soruya: " Hayır, aşılama aynıdır." demiştir.[4]

Müslim *Sahîh*'inde , Hz. Âişe hadisinde , Hz. Peygamber'in (s.a.): "Bir emme (*massa, sorma*) iki emme haram kılmaz." buyurduğunu rivayet eder."[5]

Başka bir rivâyeti de: "Bir ya da iki defa ağzına memeyi verme (imlâce) süt haramlığı doğurmaz." şeklindedir.[6]

Yine Müslim'in başka bir lafzında: Bir adam: "Yâ Rasûlallah! Bir defa emme süt haramlığı doğurur mu?" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Hayır!" buyurur.[7]

Yine Müslim'in Sahîh'inde sabit olduğuna göre Hz. Âişe validemiz: "Bilinen on defa emzirme süt haramlığı isbat eder." âyeti, indirilen Kur'an meyânında idi; sonra bu adet beş malum emme ile neshedildi; hatta Rasûlullah (s.a.) bu on sayısı Kur'an meyanında okunurken vefat etti." demiştir.[8]

Sahîhayn'da Hz. Âişe hadisinde: "Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı sabit olur." buyurulmuştur.[9]

Tirmizî'nin *Câmî*'inde ise Ümmü Seleme validemizden Hz. Peygamber'in (s.a.): "Süt; ancak henüz çocuk sütten kesilmeden, memede iken bağırsaklara ulaşması ve onu doyurması durumunda haram kılıcı olur." buyurduğu rivâyet edilmiştir.[10]

Dârakutnî'nin *Sünen*'inde sahih isnadla, merfû olarak İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet edilir: "Süt emme (konusunda muteber olan), ancak iki yıl içerisinde olandır."[11]

4. Mâlik, *Muvatta*, 2/602,603 ; Tirmizî, 1149 . İsnadı sahihtir.
5. Müslim, 1450 .
6. Müslim, 1451.
7. Müslim, 1451 (14).
8. Müslim, 1452. Bu hadisin mânası hakkında şöyle demişlerdir: Süt hakkında indirilen ilk âyette süt hükmünün on defada emmek ile sabit olacağı bidirilmiştir. Sonra bu âyet süt hükmünün beş defa emmekle sübut bulacağını bildiren âyetle neshedilmiştir. Bilahare beş defa âyetinin tilaveti de neshedilmiş, fakat hükmü kalmıştır. Ancak son nesih o kadar gecikmiş ki, Rasûlullah'ın (s.a.) vefatında sahabeden bazıları bunu duymadıkları için âyeti hâlâ Kur'an diye okurlarmış. Tilâvetin neshedildiğini duyunca artık onu okumaz olmuşlar.
9. Buharî,67/21 ; Müslim, 1455.
10. Tirmizî, 1152 .İsnadı sahihtir.
11. Dârakutnî, 4/178. Bazıları İbn Abbâs'ın kendi sözü (mevkûf) olarak rivâyet etmişlerdir. Beyhakî (7/462), mevkûf olarak yapılan rivâyeti sahih kabul etmiştir.

Ebu Dâvûd'un Sünen'inde, merfû olarak İbn Mes'ûd'dan: "Süt emmeden, ancak et bitirip, kemikleri geliştiren (süt emme çağında olan) kısmı , haramlık hükmü doğurur." buyurulduğu rivâyet edilir.[12]

Sahîh-i Müslim'de sabit olduğu üzere Hz. Âişe validemiz şöyle anlatır: Sehle bt. Süheyl Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek: "Ya Rasûlallah! Ben Ebu Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim'in yanıma girmesinden Ebu Huzeyfe'nin yüzünde hoşnudsuzluk görüyorum." dedi. Rasûlullah (s.a.): " Onu emzir, ona haram olursun." buyurdu.

Müslim'in başka bir rivâyetinde, yine Âişe validemizden, şöyle ifade edilir: Sehle bt. Süheyl, Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek: "Ya Rasûlallah! Ben Ebu Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim'in yanıma girmesinden Ebu Huzeyfe'nin yüzünde hoşnudsuzluk görüyorum." dedi.

Hz. Peygamber (s.a.) ona:"Onu emzir!" buyurdu. Sehle: "Koskoca adam olduğu halde onu nasıl emzirebilirim? dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) gülümsedi ve: "Onun koskoca adam olduğunu biliyorum." cevabını verdi.[13]

Müslim'in başka bir rivayetinde şöyle ifade edilir: Ümmü Seleme, Hz. Âişe'ye dedi ki: "Kendi yanıma girmesini istemediğim o sabîi-i murâhık (bülûğ çağına yaklaşan çocuk) senin yanına giriyor." Hz. Âişe şu cevabı verdi:

"Senin için Rasûlullah'da (s.a.) örnek yok mudur? Ebu Huzeyfe'nin karısı:"Ya Rasûlallah! Salim artık adam olduğu halde yanıma girmeye devam ediyor. Ebu Huzeyfe'nin nefsinde bundan bir hoşnudsuzluk var." dedi de, Rasûlullah (s.a.) "Onu emzir ki, yanına girebilsin!" buyurdu.[14]

Ebu Davud, bu olayı bütün akışı ile birlikte *Sünen*'inde uzunca nakletmiştir: Zührî — Urve — Âişe ve Ümmü Seleme senediyle rivâyet ettiği bu hadiste şöyle anlatılır: Ebu Huzeyfe b. Utbe b. Rebia b. Abdüşşems, Sâlim'i evlatlık edinmişti. Onu, kardeşinin kızı Hind bt. el-Velîd b. Utbe ile evlendirmişti. Sâlim Ensar'dan bir kadının âzadlısı idi. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de Zeyd'i evlatlık edinmişti. Cahiliyye döneminde, bir kimse evlatlık edinilirse, o babalığının adı ile çağırılır ve onun vârisi olurdu. Bu uygulama: "Evlatlıkları babalarına nisbet edin, bu Allah katında en doğru olandır. Eğer babalarının kim olduğunu

12. Ebu Davud, 2059, 2060 ; Ahmed, 1/432 (4114). Senedinde Ebû Mûsâ el-Hilâlî ve babası bulunmaktadır. Onların her ikisi de meçhuldürler. Ancak Abdürrezzak (13895) ve Beyhakî (7/461) hadisi başka bir yoldan da tahric etmişlerdir.
13. Müslim, 1453 (26, 27).
14. Müslim, 1453 (29).

bilmiyorsanız, o takdirde onları din kardeşi ve dostlarınız olarak kabul edin."[15] âyeti ininceye kadar böyle devam etti. Âyet inince de artık onlar, asıl babalarına nisbet edildiler. Babaları bilinmeyenler, din kardeşi ve dost (mevlâ) oluyordu. (Bu sırada) Sehle bt. Süheyl b. Amr el-Kureşî el-Âmirî geldi. Bu kadın Ebu Huzeyfe'nin hanımı idi. Hz. Peygamber'e: "Yâ Rasûlallah! Biz Sâlim'i kendi çocuğumuz olarak görüyorduk. Ben ve Ebu Huzeyfe ile aynı evde beraber barınırdı. Üstüm başım açık olduğu zaman beni gördüğü olurdu. Şimdi ise Allah evlatlıklar hakkında bildiğiniz hükmü indirdi. Bu durumda onun hakkında ne buyurursunuz? dedi.

Hz. Peygamber (s.a.): "Onu emzir!" buyurdu. Bunun üzerine o da onu beş defa emzirdi; (Sâlim artık onun) süt oğlu mevkiinde olmuştu.

Hz. Âişe de aynı şekilde hareket eder; kendisini görmesini, yanına girip çıkmasını istediği kimseler olduğunda, onlar büyük de olsalar, erkek ve kızkardeşlerinin kızlarına (yeğenlerine) onları beş kez emzirmelerini emreder, sonra da artık o kimse huzuruna girerdi.

Ümmü Seleme ve Hz. Peygamber'in diğer zevceleri , beşikte iken olmadıkça, bu tür bir emzirme ile hiçbir kimsenin huzurlarına girmelerine izin vermemişlerdir. Onlar, Hz. Âişe'ye:"Vallahi! Bilmiyoruz. Belki de o, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından herkese değil de sadece Sâlim'e verilmiş bir ruhsattı." demişlerdir.[16]

Sabit olan bu hadisler, çeşitli hükümler içermektedir; bunlardan bir kısmı arasında ümmet içerisinde ittifak bulunmaktadır, bazıları ise tartışmalıdır:

Birinci hüküm: Hz. Peygamber'in (s.a.), "Süt emme, doğurmanın (nesebin) haram kıldığı şeyleri haram kılar." sözüdür. Bu hüküm hakkında ümmet içerisinde ittifak vardır. Hatta, "Nass üzerine ziyade nesihtir; Kur'an ise sünnetle neshedilemez." diyenler dahi bu görüşe katılmaktadırlar. Çünkü bunlar, her ne kadar Kur'an'ın getirdiğine ziyadelik de olsa ,buna nesih ismini verse de vermese de bu hükmün kabulüne mecbur kalmışlardır. Nitekim, bu kimseler, bir kadının üzerine halası ya da teyzesinin nikâhlanmasının haram olacağını, nass üzerine ziyade olmasına rağmen kabul etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Bu ve leben-i fahlin[17] haramlığına dair olan Ebu'l-Kuays hadisi; emziren kadınla, sütün sahibi kocanın, çocuğun süt anne ve babası;

15. Ahzâb, 33/5.
16. Ebu Davud,2061 ; *Musannef*,13887 . Râvileri sikadır. İsnadı sahihtir.
17. Fahl: Emilen sütün kendi elmasından oluştuğu koca (süt baba) olmaktadır.

emenin de onların çocuğu olduklarına delâlet etmektedir. Böylece haramlık bu üç açıdan yayılmaktadır: Aşağı doğru süt çocuğunun çocukları, süt anne ve babanın çocukları olmakta; süt anne ve babadan her birisinin müştereken ya da bir başka eşlerinden olan çocukları, süt çocuğun, üç cihetten(yani anne baba bir, anne bir, baba bir) erkek ve kız kardeşleri olmaktadır. Anne babadan müştereken olan çocukları, anne baba bir erkek ve kız kardeşleri olur. Kocanın bir başka hanımından olan çocukları, baba bir erkek ve kız kardeşleri olur. Süt emziren kadının başka kocasından olan çocukları, anne bir erkek ve kız kardeşleri olur. Süt emziren kadının babaları ve anneleri, çocuğun dede ve nineleri olur. Kadının erkek ve kız kardeşleri, çocuğun dayı ve teyzeleri olur. Süt sahibi kocanın kardeşleri ve kız kardeşleri çocuğun amca ve halaları olur. Süt emme haramlığı sadece bu üç cihetten yayılır.

Süt haramlığı, süt emen çocuğun kendi derecesinde olan erkek ve kız kardeşlerine sirâyet etmez; dolayısıyla, süt emen çocuğun kardeşi, çocuğu emziren kadınla, veya onun kızları ya da anneleri ile evlenebilir. Yine süt emen çocuğun kız kardeşi ile, süt sahibi koca veya onun babası ya da çocukları evlenebilir. Süt haramlığı aynı şekilde süt emen çocuğun babaları, anneleri ve onların derecelerinde olan amcaları, halaları, dayıları ve teyzeleri gibi kendisinden daha üstte olan dereceye de sirâyet etmez. Dolayısıyla, süt emen çocuğun neseben baba ve dedeleri olan kimseler ,süt anne ile veya süt annenin anneleri, kız kardeşleri ve kızları ile evlenebilirler. Yine bunlar, süt sahibi kocanın anneleri, kız kardeşleri ve kızları ile evlenebilirler. Zira bunun neseb yönünden benzeri de helâl olmaktadır; baba bir kardeş, anne bir erkek kardeşinin kız kardeşi ile evlenebilmektedir. Yine anne bir erkek kardeş, baba bir erkek kardeşinin kız kardeşi ile evlenebilmektedir. Aynı şekilde , kişi neseben oğlunun annesi ve annesinin kız kardeşi ile nikâhlı olabilmektedir. Ancak neseben oğlunun annesinin annesi ile kızı sıhriyet yolu ile haram bulunmaktadır.

Sıhriyet yolu ile haram olanlar, süt sebebi ile de haram olur mu? Mesela, kişi üzerine karısının süt annesi, süt kızı; süt oğlunun karısı ile evlenmesi veya iki süt kızkardeş ya bir kadınla süt teyzesi ya da süt halasının aynı nikâhta toplanması helâl olur mu? Bunları, dört imam ve onların tâbileri haram kılmışlardır. Bu konuda Şeyhimiz (İbn Teymiye) tevakkuf etmiş ve: "Eğer bir kimse haram olmayacağı görüşünü ileri sürmüşse, o daha güçlüdür." demiştir.

Haram kılanlar şöyle demektedirler: Bunun haramlığı Hz.

Peygamber'in (s.a.): "Neseb yolu ile haram olanlar, süt emme yolu ile de haram olurlar." sözleri içerisine girmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) süt emmeyi neseb yerine koymuş ve onları birbirine benzetmiştir. Böylece süt çocuğun ve süt babanın, neseben olan çocuk ve baba yerine konulduğu sabit olmuştur. Neseb yolu ile haramlığı sabit olanlar, süt emme sebebiyle de haram olmaktadır. Nesebten olan babanın ve oğulun annesi, hanımın annesi ve kızı haram olduğuna göre, bunlar süt emme yolu ile de haram olacaktır. Neseb yolu ile iki kız kardeşin aynı nikâh altında toplanması haram olduğuna göre, iki süt kız kardeşin aynı nikâhta toplanılması da haram olacaktır. Bunlar, haramlığına dair getirilen delillerdir.

Şeyhulislâm (İbn Teymiye) ise şöyle der: "Yüce Allah neseb sebebiyle yedi, sıhriyet sebebiyle de yedi kadını haram kılmıştır." İbn Abbâs da böyle demiştir.[18] Malumdur ki, süt yolu ile haramlık sıhriyet diye isimlendirilmez, sütten sadece neseben haram olanlar haram olur. Hz. Peygamber (s.a.) " Doğum yolu ile ", bir rivâyette "Neseb yolu ile haram olanlar, süt emme yolu ile de haram olurlar." buyurmuştur; "Sıhriyet yolu ile haram olanlar..." şeklinde buyurmamışlardır. Yüce Allah da, sıhriyet yolu ile haramlığı zikrettiği gibi , bunu kitabında zikretmemiştir. Neseb yolu ile aynı nikâhta iki kız kardeşin toplanılmasının haramlığını zikrettiği gibi, süt kız kardeşlerin de aynı nikâhta toplanılmasının haramlığını zikretmemiştir. Sıhriyet, nesebin diğer yarısı olmaktadır. Yüce Allah: "Sudan insan yaratıp onu neseb ve sıhriyet şekline koyan O'dur."[19] buyurur. İnsanlar arasındaki ilişki, neseb ve sıhriyet iledir; bu ikisi haramlık sebepleri olmaktadırlar. Süt emme ise neseb üzerine getirilmiş bir daldır. Sıhriyet, ancak nesebler arasında sözkonusu olabilir. Yüce Allah, iki kız kardeşle, bir kadını teyzesi ya da halası ile birlikte aynı nikâh altında toplamayı, haram olan sıla-ı rahmin koparılmasına sebebiyet vermemesi için haram kılmıştır. Malumdur ki, iki süt kız kardeş arasında nikâh ahkâmı dışında gözetilmesi gereken bir rahim ilişkisi bulunmamaktadır; birinin diğerine haram olması dışında, süt kardeşliğinin getirdiği başka herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Meselâ süt kardeşin köle olması durumunda mülkiyetine girdiği anda,

18. Bunu Buhârî (Feth,9/132), İmam Ahmed b. Hanbel -- Yahya b. Said -- Süfyan -- Habîb -- Said -- İbn Abbâs tariki ile rivâyet etmiştir. Buhari'nin *Sahih*'inde, İmam Ahmed'den sadece burada rivâyeti söz konusudur. Bkz. *Musannef*, 13965, 10770 , 10765.

19. Furkan, 25/54.

kendiliğinden âzad olmaması; birbirlerine vâris olamamaları, birbirlerine karşı nafaka yükümlülüğünün bulunmaması, birbirleri üzerinde nikâh ve ölüm velâyetinin sabit olmaması; âkileden sayılmaması; akraba ve zevilerhama şart koşulan vasıyyet ve vakıf kapsamına girmemesi hep bu kabildendir. Yine satışta köle olan anne ile süt çocuğunun aralarını ayırmak caiz olmaktadır, neseben çocuğu olması durumunda ise bu haramdır; mülkiyette onların arasını ayırmak, nikâhta ikisi arasını cem etmek gibidir. Şayet süt emme yolu ile kendisine haram olan bir kadın mülkiyetine girecek olsa, mülk sebebiyle kendiliğinden âzad olmamaktadır. Bir kimseye, süt annesi, kızı, kız kardeşi, halası, teyzesi, haramdır diye karısını emziren annesi de haram olur denemez. Çünkü karısının süt annesi ile kendisi arasında ne neseb, ne sıhriyet, ne de süt emme gibi hiçbir durum yoktur. Süt emmenin bir hükümde neseb gibi kabul edilmesinden, bütün hükümlerde de aynı kabul edilmesi gerekmez. Aksine neseb ile süt emmenin birbirlerine benzemedikleri hükümler, benzedikleri hükümlere nisbetle kat kat fazladır. Nitekim, aralarında şayet içlerinden birisi erkek olarak farzedildiğinde haram kılıcı sıhriyet bulunan iki kadının aynı nikâh altında toplanılmasının caiz olduğu sabit olmuştur. Bilindiği gibi Abdullah b. Câfer , Hz.Ali'nin hanımı ile, onun başka hanımından olan kızını nikâhı altında toplamıştır. Bu iki kadından birisi erkek farzedildiğinde birbirleri ile evlenmeleri sahih olmayan bir mahremiyet doğmaktadır. İki süt kız kardeşin aynı nikâhta toplanması da bunun aynıdır. Çünkü, birbirleri ile nikâhlanmanın haramlığının sebebi bizzat kendi aralarında olup kendileri ile, aralarında ne bir süt emme, ne de sıhriyet bulunmayan kendilerine yabancı olan kimse arasında değildir. Bu dört mezheb imamları ve diğerlerinin görüşü olmaktadır.

İmam Ahmed buna; Abdullah b. Câfer'in, Hz. Ali'nin hanımı ile, başka hanımından olan kızını nikâhı altında toplamış olması ve hiçbir kimsenin de bunu tepki ile karşılayıp, münker bulmamış olmalarını delil olarak kullanmıştır. Buhârî şöyle der: "Hasan b. Hasan b.Ali, aynı gecede iki amca kızını nikâhlamıştır. Abdullah b. Cafer, Hz.Ali'nin karısı ile, başka hanımından olan kızını nikâhı altında toplamıştır. İbn Şübrüme: "Bunda bir sakınca yoktur." demiştir. el-Hasan bir defasında bunu mekruh görmüş , sonra ise : "Bunda bir sakınca yoktur." demiştir. Câbir b. Zeyd ise, sıla-ı rahmin kesilmesine sebebiyet vereceği için bunu mekruh görmüştür. Bu konuda haramlık yoktur, zira Yüce Allah: "...bunların

ötesinde kalan diğer kadınlar size helâl kılındı."[20] buyurmaktadır." Buhari'nin sözü bitti.[21]

Kısaca: Bir yönden neseb ahkâmının sabit olması, onların her yönden sabit olmasını da gerektirmez. İşte Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları: Onlar sadece haramlık ve hürmette mü'minlerin anneleridirler; mahremiyet konusunda ise değillerdirler; dolayısıyla hiçbir kimse onlarla halvette bulunamaz, onlara bakamazlar. Hatta Yüce Allah akrabaları ve aralarında süt haramlığı bulunan kimseler haricinde, diğer kimselerden, kendilerine nikâhları haram olmakla birlikte örtünmelerini (*ihticâb*) emretmiştir ve: "... Onlardan bir şey istediğinizde, perde arkasından isteyiniz."[22] buyurmuştur. Sonra mü'minlerin annelerine ait olan bu hüküm, asla onların akrabalarına sirâyet etmemektedir. Onların kızları mü'minlerin kız kardeşleri değildir, erkeklerine haram olmaz. Onların oğulları da, erkek kardeşleri değildir, kızlarına haram olmaz. Onların erkek kardeşleri ve kız kardeşleri, mü'minlerin dayıları ve teyzeleri değillerdir. Bütün müslümanların ittifakı ile bunlar helâldirler. Nitekim, Hz. Peygamber'in (s.a.) zevcesi Meymûne'nin kız kardeşi Ümmü'l-Fadl, Abbâs'ın; Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esmâ bt. Ebî Bekr (ra), Zübeyr'in; Hz. Âişe'nin annesi Hz.Ebu Bekir'in; Hz.Hafsa'nın annesi Hz.Ömer'in nikâhları altında bulunuyorlardı. Bir kimsenin annesinin annesi ile evli olması sözkonusu değildir. Yine Abdullah b. Ömer ve erkek kardeşleri, Ebu Bekir'in çocukları, Ebu Süfyân'ın çocukları mü'min kadınlarla evlenmişlerdir. Eğer bunlar, mü'min kadınların dayıları olsalardı, onlarla evlenmeleri kendilerine caiz olmazdı. Dolayısıyla diyoruz ki, haramlık hükmü, mü'minlerin annelerinden diğer yakınlarına sirâyet etmememektedir; eğer öyle olmasaydı, onlarla ümmet arasında sabit olan neseb hükümlerinden birinin sübutundan, diğer hükümlerin de sübutu gerekecekti.

Buna delâlet eden hususlardan birisi de haram kadınlar hakkında varid olan âyetteki: "...kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri..."[23] ifadesidir.

Bilindiği üzere, "oğul" kelimesi kayıtsız (mutlak) olarak zikredildiğinde "süt oğul" bunun kapsamına girmemektedir. Bu durumda, "kendi sulbünüzden" diye kayıtlandığı zaman onun kapsamına girmeyeceği

20. Nisâ, 4/24.
21. Buhari, 67/24 ; *Musannef*, 10770 , 10771.
22. Ahzâb, 33/53.
23. Nisâ, 4/23.

öncelikli olarak sabit olur. Bu ifade ile, "oğulluğun" bu hükümden çıkarılmasının amaçlanmış olması, süt oğulun da hükümden çıkarılmış olmasını engellemez; onun da hükme girmesini gerektirmez.

Sahîh'te şöyle sabit olmuştur: Hz. Peygamber (s.a.) Sehle bt. Süheyl'e , Ebu Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim'i, kendisine mahrem olması için emzirmesini emretmişti. O da kocası Ebu Huzeyfe'nin sütü ile onu emzirdi. Böylece Sâlim, Hz. Peygamber'in ifadesiyle Sehle'nin oğulu ve mahremi oldu. Bu hüküm ister, Sâlim'e has olsun; isterse mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin de kail olduğu gibi umûmî olsun farketmez, böylece Sâlim, onu emzirmiş ve annesi olmuş olduğu için Sehle'nin mahremi olarak kaldı; süt babasının karısı olduğu için mahrem olmadı. Çünkü Sehle'nin kendisini emzirmesi dolayısıyla bunun bir etkisi bulunmaz. Aksine, Sâlim'i Ebu Huzeyfe'nin bir câriyesi veya başka bir hanımı emzirmiş olsaydı, o zaman Sehle sadece süt babasının hanımı olma vasfına sahip olurdu. Burada mahremlik etkisi, sadece bizzat kendi süt çocuğu olması sebebiyledir. Nitekim hadisin bizzat: " Hz. Peygamber: "Onu emzir!" buyurdu. Bunun üzerine o da onu beş defa emzirdi; (Sâlim artık onun) süt oğlu mevkiinde olmuştu." şeklindeki kendi lâfzında da bu şekilde talilde bulunulmuştur.

Bu konuda icmâ bulunduğu iddiası doğru değildir. Kim böyle bir iddiada bulunursa o yalancıdır. Çünkü, Saîd b. el-Müseyyeb, Ebu Seleme b. Abdirrahman, Süleyman b. Yesâr, Atâ b. Yesâr ve Ebu Kılâbe leben-i fahl (kocanın sütü) sebebiyle haramlığı sabit görmüyorlardı. Bu Zübeyr ve sahabeden bir gruptan da rivâyet edilmiştir. İleride inşallah gelecektir. Bunlar haramlığın ancak süt anne tarafından doğacağı kanaatindedirler. Bunlar, süt emeni sütün sahibi kocanın (*leben-i fahl*) çocuğu kabul etmediklerine göre, çocuğun karısının kocaya, kocanın karısının çocuğa haram olmadığını evleviyetle kabul etmişler demektir. Bunların görüşlerine göre, bir kadına, kocasının süt babası veya onun süt oğlu haram olmamaktadır.

Burada şöyle denebilir: Bunlar, süt emen ile, süt sahibi koca (*fahl*) arasında oğulluk olduğunu kabul etmemişlerdir; dolayısıyla da sıhriyet durumu söz konusu olmaz. Çünkü, sıhriyet süt emme oğulluğunun sübutu üzerine ortaya çıkan bir alt hükümdür. Ancak, sahîh ve sarih sünnetin de delâlet ettiği ve çoğunluk İslâm âlimlerinin de kabul ettikleri gibi, süt sahibi koca ile çocuk arasında oğulluk olduğunu kabul edenlere göre, sıhriyet bu oğullukla ortaya çıkar, sabit olur. Leben-i fahl ile

haramlığın sabit olacağını kabul edenler içerisinde: " Süt babanın veya süt çocuğun zevcesi haram olmaz." diyen birisi olmuş mudur?

Cevap: Maksat bunun haramlığı konusunda tartışma bulunduğu ve konunun üzerinde icmaın bulunmadığını ifade etmektir. Geriye mesnedi (me'haz) üzerinde düşünmek kalmaktadır: Acaba mesnedi "leben-i fahl" in ilgâsı ve onun bir etkisi olmadığı mıdır, yoksa süt emme cihetinden sıhriyetin doğmayacağı, bu konuda onun bir etkisi olmadığı, etkinin ancak neseb sıhriyeti için sözkonusu olması mıdır?

Hiç şüphesiz birinci mesned bâtıldır, çünkü leben-i fahlin haramlık doğuracağına dair sarih sünnet sabit bulunmaktadır. Daha önce, leben-i fahl ile haramlığın doğacağını kabul etmekten, bununla sıhriyet hükümlerinin de doğacağını isbat etmenin ancak kıyas yolu ile sözkonusu olabileceğini açıklamıştık. Asıl ile feri arasındaki birbirlerine benzemedikleri yönlerin, benzedikleri yönlerin kat kat fazlası olduğunu, neseb hükümlerinden birisinin sabit olmasından diğer hükümlerin de sabit olması gerekmeyeceğini belirtmiştik.

Buna Yüce Allah'ın süt anne ile süt kız kardeşi, annelerimiz ve kız kardeşlerimiz kapsamına dahil etmemesi de delâlet etmektedir: "Size anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz haram kılındı..." buyurduktan sonra, ayrıca "...sizi emziren anneleriniz ve süt kız kardeşleriniz..."[24] diye bahiste bulunması göstermektedir ki, "annelerimiz" ifadesi mutlak olarak zikredildiğinde, bununla sadece nesebten olan annelerimiz kasdedilmektedir. Bu anlaşıldı ise, diyoruz ki, âyetteki "kadınlarınızın anneleri" ifadesi de aynen "anneleriniz" ifadesi gibidir, ve onlardan maksat sadece onların neseb yolu ile olan anneleridir; bu ifade onların süt annelerini içine almaz. Eğer onların da haram kılındıkları murad edilmiş olsaydı, o zaman Yüce Allah: " ve onları emziren anneleri de..." diye tasrih ederdi; nitekim "annelerimiz" konusunda böylece zikirde bulunmuştur. Daha önce açıklamış ve : "Nesebten haram olanlar, sütten dolayı da haram olurlar." hadisi; sadece neseb yolu ile kişi üzerine haram olan kadınların benzerlerinin de süt yolu ile haram olacağına delâlet eder; sıhriyet ya da aynı nikâh altında toplama yolu ile haram olanların benzerlerinin de süt yolu ile haram olacağına delâlet etmez; demiştik. Hatta, hadisin mefhumu bunun aksine delâlet etmektedir. Kaldı ki, "Bunların ötesinde kalan kadınlar size helâl kılındı."[25] âyetinin

24. Nisâ, 4/23.
25. Nisâ, 4/24.

umumu da bunu desteklemektedir.

Süt baba ve onun oğlunun hanımının haram olduğunda icmâın bulunmadığına delâlet den hususlardan birisi de şudur: Seleften bir grubun, kişinin — eğer kendi bakımı altında değilse — hanımının başka kocadan olan kızı ile evlenmesine cevaz vermişlerdir. Nitekim bu görüş, Mâlik b. Evs b. el-Hadsân en-Nasrî'den sahîh olarak sabit olmuştur: O şöyle anlatmaktadır: Bir karım vardı ve bana çocuk vermişti. Vefat etti. Ona üzüldüm. Ali b. Ebî Tâlib (ra.) ile karşılaştım. Bana :

— Neyin var? diye sordu. Ben de:

— Karım vefat etti; dedim. O:

— (Başka kocadan) kızı var mı? diye sordu.

— Evet! dedim.

— Senin bakımın altında mı idi? dedi.

— Hayır! O Tâif'tedir, dedim.

— Öyle ise onu nikâhla ! dedi. Ben:

"...Kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız ...size haram kılındı." âyeti nerede kaldı?! dedim.

— O senin yanında değil, bu haramlık, sadece senin yanında olması haline mahsustur, dedi.[26]

İbrahim b. Meysere'den sahîh olarak sabit olduğuna göre, Sev'eoğullarından Ubeydullah b. Ma'bed adında bir adam, —İbrahim onu hayırla yad etmiştir— kendisine şöyle anlatmıştır: Babası ya da dedesi, başkasından çocuğu olan bir kadını nikâhlamıştı. Bunlar Allah'ın dilediği bir müddet birlikte yaşadılar. Sonra o bu kadının üzerine genç bir kadın nikâhladı. İlk hanımının çocuklarından birisi:

— Annemizin üzerine evlendin, annemiz yaşlandı ve senin artık o genç kadın sebebiyle ona ihtiyacın kalmadı; dolayısıyla onu boşa! dedi. O:

— Hayır! Vallahi, bana sen kendi kızını nikâhlamadıkça onu boşamam; dedi. Sonunda , o onu boşadı, o da kızını ona nikâhladı. Ne kız ne de babası onun yanında değildi. Râvî şöyle der: Süfyan b. Abdillah'a geldim ve :

— Bu konuyu benim için Ömer b. el-Hattâb'a sor; dedim. O da:

— Benimle beraber hacca gideceksin (ve kendin soracaksın); dedi. Neyse, Mina'da iken beni Hz.Ömer'in huzuruna soktu. Ben ona olayı

26. *Musannef,* 10834. Senedi, İbn Hacer'in de dediği gibi (*Feth*,9/136) sahihtir . Süyûtî de *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/136 'da zikretmiş ve ayrıca İbn Ebî Hâtim'e de nisbet ederek, senedinin sahih olduğunu söylemiştir.

anlattım, Hz. Ömer:

— Bunda bir sakınca yoktur. Sen git bir de falanca'ya sor, sonra da gel ve bana neticeyi haber ver; dedi.

Râvî: O kimsenin Hz.Ali'den başkası olmadığını sanıyorum; der. Râvi devamla: Ona gittim ve durumu ona da sordum. O da: "Bunda bir sakınca yoktur." diye cevap verdi. [27]

Bu Zahirî mezhebinin görüşü olmaktadır. Hz.Ömer, Hz. Ali ve onların görüşlerini kabul edenler, kişinin üvey kızını yanında olmadığı zaman, neseb yolu ile karısının kızı olmasına rağmen, kendisine helâl kıldıklarına göre, bunlar hanımının süt kızını kişi üzerine nasıl haram kılarlar?! Yüce Allah üvey kızın haram olması için üç kayıt zikretmiştir: a) Kocanın yanında (bakımı altında) olması. b) Karısından olması. c) Annesi ile gerdeğe girmiş olması. Hal böyle iken, karısının mücerred süt kızı olması, onu kişi üzerine nasıl haram kılabilir? Zira ne kocanın yanındadır, ne de dil bakımından onun "üvey kız" ı sayılır. Çünkü "üvey kız" (*rebîbe*) hanımın kızı, "üvey oğul" (*rebîb*) da onun oğludur ve bunda bütün âlimlerin ittifakı vardır. Bunlara Arapça'da "rebîb ve rebîbe" denmelerinin sebebi de, genelde annelerinin kocasının kendilerini yetiştirip terbiye etmelerindendir.[28] Karısının kendisinden olmayan sütü ile emzirdiği ve asla yanına alıp terbiyelerinde bulunmadığı çocuklara gelince, bunların bu nassın kapsamı içerisine gerek lâfız ve gerekse mâna bakımından girmiş olması son derece uzaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) üvey kızın haram olmasının sebebinin, kocanın yanında (bakımı altında) kalması olduğuna işarette bulunmuştur: *Sahîh-i Buhârî*'de, Zührî — Urve — Zeyneb bt. Ümmü Seleme senediyle rivâyet edilir: Ebu Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe: "Ya Rasûlallah! Duyduğuma göre, Ebu Seleme'nin kızını istiyormuşsun?" der. Hz. Peygamber (s.a.): "Ümmü Seleme'nin kızını mı?" diye sorar."Evet!" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Ümmü Seleme'nin kızı benim vesâyet ve terbiyem altında üvey kızımdır (ve bana nikâhı helâl olmaz. Böyle) olmasa bile yine bana nikâhı helâl olmaz. Çünkü o, benim süt kardeşimin kızıdır" buyurmuştur.[29]

Bu Hz. Peygamber'in (s.a.) haramlık konusunda Allah Teâlâ'nın getirmiş olduğu kayıta itibar ettiğini göstermektedir.

27. *Musannef*, 10835.
28. Arapça'da bu ismin kökü terbiye etmek, beslemek, büyütmek anlamındadır.
29. Buhari, 67/20.

Bu ifadenin aynen benzeri, süt emme yolu ile de haram olan öz oğulun hanımı için: "O eğer öz oğlumun hanımı olmasaydı yine de bana helâl olmazdı." denilmesidir. Aralarında bir fark yoktur.

Tevfik ancak Allah'tandır.

2 — Süt Baba (Leben-i Fahl) :

İkinci hüküm: Bu hadislerden çıkarılan ikinci hüküm de, leben-i fahlin haramlık doğuracağı; haramlığın süt emziren kadından diğer yakınlarına sirâyet ettiği gibi, sütün sahibi kocadan da sirâyet edeceği hususudur. Doğrusu da budur ve bazı sahabî ve onlardan sonra gelenlere muhalif de olsa , bunun dışında başka bir görüşü benimsemek caiz değildir. Allah Rasûlü'nün sünneti uyulmaya daha lâyıktır. Sünnet için, ona muhalif olan diğer şeyler bırakılır; sünnet hiçbir zaman, sahibi kim olursa olsun başkalarının sözleri için terkedilmez. Eğer sünnet, belki de kendisine ulaşmadığı için, ya da tevilden nâşî veya bir başka sebepten dolayı kendisine muhalefet eden kimselerin sözü uğruna terkedilecek olursa , sünnetlerin büyük bir bölümünün elimizden çıkması gerekir ve hüccetlik vasfı hadislere değil de, o kimselerin sözlerine geçer; kendisine uymak vacib olan kimsenin sözü, yerini kendisine uymak vacib olmayan kimsenin sözüne; masum olan Peygamber'in sözü, yerini masum olmayan insanların sözlerine bırakır. Bu ise büyük bir musibettir. Yüce Allah'tan bizi bundan muhafaza buyurmasını ve böyle bir musibet içerisine düşmüş olarak huzuruna bizi çıkarmamasını diliyoruz.

A'meş şöyle der: "Umâre, İbrâhim, ve bizim çağdaşlarımız; Hakem b. Uteybe, onlara Ebu'l-Kuays haberini getirinceye kadar, leben-i fahlde bir sakınca olmadığı görüşünde idiler." Bununla A'meş, onların görüşlerini terkettiklerini ve eski itikatlarından rücû ettiklerini ifadeyi kasdetmektedir. İlim ehli işte böyle yapar; kendilerine Hz. Peygamber'in bir hadisi ulaştığı zaman hemen onun gereğiyle hükmederler ve kendi farklı görüşlerinden rücû ederler.

Leben-i fahlin haramlık doğurmayacağı görüşünde olanlar şöyle demektedirler: Yüce Allah kitabında, süt haramlığının sadece anne tarafından olduğunu zikretmiş ve: " ... sizi emziren anneleriniz ve süt kız kardeşleriniz... size haram kılındı." buyurmuştur. Bu âyetteki (وأخواتكم من الرضاعة) ifadesindeki harf-i tarif ahd için olmaktadır ve az önce zikri geçen "radâ'a" ya raci olmaktadır; o da annenin radâsı

(emzirmesi)dir. Yüce Allah : "Bunların ötesinde kalan diğer kadınlar size helâl kılındı." buyurmuştur. Eğer Kur'an böyle derken biz haramlığı isbat edecek olursak, bu durumda Kur'an'ı hadisle neshetmiş oluruz. Bu "Kur'an üzerine ziyade nesihtir." görüşünde olanlara göre kaçınılmaz olmaktadır. Bunlar devamla şöyle diyorlar: İşte Allah Rasûlü'nün ashâbı, ümmet içerisinde sünneti en iyi bilen kimseler olarak, leben-i fahl sebebiyle haramlığın sabit olmayacağı görüşünde idiler. Sahîh olarak bilindiğine göre Ebu Ubeyde b. Abdillah b. Zem'a şöyle anlatır: Annesi, Ümmü Seleme validemizin kızı Zeyneb'i, Zübeyr b. Avvâm'ın karısı olan Esmâ bt. Ebî Bekr (r.anhum) emzirmişti. Zeyneb şöyle der: Zübeyr, ben saçımı tararken yanıma girer ve saçımın örgülerinden birisini tutar ve : Bana dön ve benimle konuş, derdi. Ben onu babam, ondan olan çocukları da kardeşlerim olarak görürdüm. Sonra Abdullah b. Zübeyr , bana bir elçi göndererek kızım Ümmü Gülsüm'ü Hamza b. Zübeyr'e istedi. Hamza, Zübeyr'in Kelb kabilesine mensup başka bir hanımından idi. Ben elçiye: "O Hamza'ya helâl olur mu? O, onun kız kardeşinin kızından başka bir şey değildir." dedim. Abdullah: "Sen bununla sadece, senin tarafından olan engeli kasdetmiş olmalısın. Esmâ'nın doğurdukları senin kardeşlerindir; Esmâ'dan başka diğer hanımlarının doğurduğu çocukları ise senin kardeşlerin değillerdir. Haberci gönder ve bunu sordur." dedi. Zeyneb haberci gönderdi ve sordurdu. Hz. Peygamber'in (s.a.) ashâbı orada çok idiler. Ona: "Süt, erkek tarafından hiçbir şeyi haram kılmaz. Onu onunla evlendir." dediler. (Öyle de yaptılar.) Hamza ölünceye kadar Ümmü Gülsüm onun yanında kaldı.[30]

Bunlar, sahabenin (r.anhum) bu olayı tepki ile karşılamadıklarını ve bilindiği üzere, emzirmenin erkek tarafından olmayıp kadın tarafından olduğunu söylemişlerdir.

Çoğunluk âlimler bunlara şöyle cevap vermişlerdir: Sizin bu zikrettikleriniz içerisinde, sahîh ve sarih sünnete ters düşecek bir husus bulunmamaktadır, dolayısıyla da, sünnetten dönmeyi gerektirecek bir durum yoktur:

Önce Kur'an'ı ele alalım: Onun delâleti şu iki şey arasındadır: Ya süt babadan olan kız kardeşi de içine almaktadır ve böylece onun da haram olduğuna delâlet etmektedir; veyahut da onu içine almamaktadır ve hükmünü sükut geçmektedir. Bu durumda da sünnetin onu haram kılması, müstakillen haram kılma ve: "Bunların ötesinde kalan diğer

30. İmam Şâfiî, tahric etmiştir.

kadınlar size helâl kılındı." âyetinin umumunun tahsisi kabilinden olur. Zâhir odur ki, "kız kardeş" lafzı onu da kapsamaktadır. Zira Yüce Allah "süt kızkardeşleri" ifadesini genel olarak kullanmıştır; dolayısıyla, kız kardeşi denilebilen her kadın bunun içerisine girer. Süt babadan olan kız kardeşi, onun kız kardeşi değildir ; demek caiz değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe vâlidemize : "Eflah'a (yanına girmesi için) izin ver! Çünkü o senin amcandır." buyurmuşlar ve sadece leben-i fahl ile aralarında amcalık bağı olduğunu belirtmişlerdir. Süt emen çocuk ile, süt sahibi kocanın erkek kardeşi arasında amcalık bağı sabit olduğuna göre, çocukla süt sahibi kocanın oğlu arasında kardeşlik bağının sabit olması öncelikle, veya en azından onun ayarında sabit olur.

Bu durumda sünnet, kitabın muradını açıklamıştır; ona muhalefet etmemiştir. Böyle düşünmesek bile, nihâyet sünnet Kur'an'ın sükut geçtiği bir şeyin haramlığını isbat etmiş ve âyetin murad-ı ilâhî olmayan umûmunu tahsis etmiştir; dememiz de mümkündür.

Sizin, "Ashâp bununla haramlık doğacağı görüşünde değillerdi." şeklindeki sözünüze gelince, bu bütün sahabîlere karşı ileri sürülmüş asılsız bir iddiadır. Nitekim Hz. Ali'nin, leben-i fahl ile haramlık isbat ettiği sabittir. Buharî'nin *Sahîh*'inde ise şöyle rivâyet edilmektedir: İbn Abbâs'a: "Bir adamın iki hanımı vardır. Bunlardan birisi bir erkek çocuğunu, diğeri de bir kız çocuğunu emzirmiştir. Erkek çocuğu kız çocuğu ile evlenebilir mi?" şeklinde sormuşlardır. O: "Hayır, aşılama aynıdır." demiştir.[31]

Bu sizin delil olarak kullandığınız hadis de; Zübeyr'in, karısının emzirmesi yolu ile, Zeyneb'in kendisinin kızı olduğuna inandığı konusunda gayet sarihtir.

İşte Hz. Âişe, leben-i fahlin haramlık doğuracağına dair fetva verirdi.

Geriye elinizde sadece Abdullah b. Zübeyr kaldı. O da bunların neresinde kalır ki?

Zeyneb'in sordurduğu ve helâlliğine dair fetva veren kimselere gelince, bunlar mechul kimselerdir, isimleri zikredilmemiştir. Râvî: "Ben Rasûlullah'ın (s.a.) ashâbına sordum, onlar bir arada çok sayıda idiler..." dememiştir. Dolayısıyla belki de, Zeyneb, onlar içerisinden sahih sünnetten haberi olmayan birisine göndermiş ve sordurmuştur, o da Abdullah b. Zübeyr'in fetvası gibi fetva vermiştir. Hem sonra o sırada Medine'de öyle fazla sahâbe bulunmuyordu. Aksine büyük sahâbîler ve

31. Sahihtir. Tahrici az önce geçmişti.

ekseriyet, Şam, Irak ve Mısır'da bulunuyorlardı.

"Emzirmenin erkek tarafından olmayıp kadın tarafından olduğu" şeklindeki sözünüze gelince, buna da:"Emzirilen süt, kocanın ilişkisi ile doğmuştur ve ona aittir, anne ise sadece bir kaptır." şeklinde bir cevap verilebilir.

Tevfik ancak Allah'tandır.

Soru: Süt emziren kadının süt anneliği sabit olmadan da süt babalığı sabit olabilir mi? Yoksa, süt babalığın sübutu, süt anneliğin üzerine teferru eden bir feri midir? Süt annelik sabit olmadan süt babalığı sabit olmaz mı?

Cevap: Bu konu üzerinde fukahaya ait iki görüş bulunmaktadır ki, her ikisi de İmam Ahmed ile İmam Şâfiî'nin mezheblerinde birer vecih olmaktadır. Bu asıl üzerine şu mesele teferru eder:

Bir kimsenin dört hanımı olsa ve bunlar , her biri ikişer defa olmak üzere bir çocuğu emzirseler, bu kadınlar çocuğun süt annesi olmazlar. Çünkü içlerinden hiçbirisi çocuğu beş defa emzirmemişlerdir. Bu durumda acaba, koca çocuğun süt babası olur mu?

İşte bu hususta iki vecih vardır: Birincisine göre, kadınların süt anne olmadıkları gibi koca da süt baba olmaz. İkincisine göre — ki daha doğru olan budur— , koca süt baba olur. Çünkü çocuk kendi sütünden beş defa emmiştir. Leben-i fahl kendi başına kâim olan bir asıldır, emziren kadının anneliği üzerine teferru eden bir feri değildir. Çünkü; babalık, kendisine ait sütten emilmiş olması ile husule gelmekte, sütü emziren kadının anne olmasından doğmamaktadır.

Bu mesele, İmam Ebu Hanife ile Mâlik'in mezheblerinde sözkonusu değildir. Çünkü onlara göre süt haramlığı için beş defa emme şartı yoktur, sütün azı da çoğu da haram kılar. Bu durumda, zevcelerin dördü de çocuğun süt anneleri olurlar.

Sahîh olan görüşe göre hareket eder ve misâlimizde annelik sabit olmadan, babalık sabit olur dersek, bu durumda ikişer defa süt emziren bu kadınlar çocuğa haram olurlar; çünkü çocuk onların üvey oğulları , kadınlar da, çocuğun süt babasının ilişkide bulunduğu kadınları olmaktadırlar.

Eğer, hayır babalık sabit olmaz; dersek, bu durumda süt emziren bu kadınlar, çocuğa emzirdikleri bu sütle ona haram olmazlar.

3 — Süt Dede, Süt Dayı ve Teyze:

Soru: Bir kimsenin beş kızı olsa ve bunlar birer kere olmak üzere bir çocuğu emzirseler; bunlardan hiçbirisi çocuğun süt annesi olmazlar.Ancak adam çocuğun süt dedesi olur mu? Adamın, süt emziren kızların kardeşleri olan çocukları, süt emen çocuğun dayı ve teyzeleri olurlar mı?

Cevap: Konu hakkında iki vecih bulunmaktadır: Birincisine göre, adam çocuğun dedesi, kızların erkek kardeşleri de çocuğun dayıları olur. Çünkü süt emen çocuk adamın kızlarından beş defa emmiştir; dolayısıyla adam bir kızının beş defa emzirmiş olması durumunda olduğu gibi çocuğun dedesi olmuştur. Adam dede olduğuna göre, kızların kardeşleri olan çocukları da onun dayı ve teyzeleri olurlar. Çünkü onlar, kendilerinden beş defa süt emilen kimselerin kardeşleri olmaktadırlar; süt emziren beş kız çocuğa nisbetle sanki tek bir anne durumunda mütalaa edilmişlerdir.

Diğer vecihe göre ise ; adam dede, emziren kızların kardeşleri de dayı ve teyze olmazlar. Çünkü bir kimsenin dede olması, kızının anne olması, kardeşin dayı olması da , kız kardeşin anne olması üzerine teferru eden bir feridir. Asıl sabit olmamıştır; dolayısıyla feri de sabit olmaz.

Bu vecih bu konuda , önceki meselede olduğunun aksine daha sahih gözükmektedir. Çünkü birinci meselede babalığın sübutu sahih olan görüşe göre, anneliğin sübutunu gerektirmemektedir. Aralarındaki fark şudur: Bu meselede, süt emziren kızlar ile babaları arasında fer'ilik kesin olmaktadır. Çünkü, emzirenler adamın kızlarıdır, süt ise kendisinin değildir. Haramlık burada emziren ile oğlu arasındadır. Emziren anne olmadığına göre, emzirenin babası da dede olmaz. Birinci meselede ise durum böyle değildir. Çünkü orada haramlık, sütü emen ile sütün sahibi arasındadır. Emzirenin anneliği sabit olsun veya olmasın fark etmemektedir.

Buna göre, emzirenlerin erkek kardeşleri emenin dayıları olurlar; dediğimizde , emzirenlerin de her biri çocuğun teyzeleri olurlar mı?

Bu konuda da iki vecih bulunmaktadır: Birincisi: Teyzesi olmazlar. Çünkü çocuk, kardeşlerinin sütünden beş defa emmemiştir; dolayısıyla da teyzelik sabit olmaz. İkincisi: Sabit olur. Çünkü, haram kılıcı sütten beş defa emme tahakkuk etmiştir, kendisinden ve diğer kız kardeşlerinden emdiği süt teyzeliği isbat eder. Onlar içerisinden hiçbirisinin anneliği

sabit olmaz. Çünkü, onlardan hiçbirisinden beş defa emmemiştir. Annelik sabit olmadan teyzeliğin sabit olması uzak değildir; nitekim leben-i fahl konusunda annelik sabit olmadan babalık sabit olabilmektedir. Bu ikinci vecih zayıftır.

Aralarında şu fark vardır: Teyzelik, annelik üzerine sadece/sırf bir feri'dir; asıl sabit olmayınca, onun fer'i nasıl sabit olacaktır. Annelik ve babalık ise böyle değildir. Çünkü onlar iki ayrı asıldırlar; birinin bulunmamasından diğerinin de bulunmaması lazım gelmez.

Bir başka soru: Bir adamın annesi, kız kardeşi, kızı, ve oğlunun zevcesi bulunsa[32] ve bunlar bir kız çocuğunu birer defa emzirseler, bunlardan hiçbirisi çocuğun süt annesi olmaz. Acaba çocuk adam üzerine haram olur mu?

Cevap: Yine iki vecih bulunmaktadır. İçlerinden daha uygun olanı haram olmaması şeklindedir. Haram olması şeklindeki vecih ise burada çok uzaktır. Çünkü burada çocuk için tamamlanan süt, adamı çocuğun ne babası, ne dedesi, ne kardeşi, ne de dayısı yapmamaktadır.

Allah en iyisini bilir.

Leben-i fahl sebebiyle haramlığın sübutu, zina eden kimsenin suyundan yaratılan çocuğun da evleviyetle haram olacağına delâlet eder. Çünkü, bir insana, kendi cimâından doğan süt ile gıdalanan çocuğun nikâhı haram olduğuna göre, bizzat kendi cimaı neticesinde kendi suyundan yaratılan kimseyi nikâhlaması nasıl helâl olabilir?! Şari' Teâlâ, kişinin cimâının sebebiyet verdiği sütü emmiş olması gerekçesiyle, kendisine süt kızını haram kılarken, bizzat kendi cimâı ve suyu sebebiyle yaratılan kimseyi ona haram kılmaması tasavvur edilemez. Bu asla mümkün değildir. Çünkü, kişi ile kendi suyundan yaratılan kimse arasındaki cüz'iyet ilişkisi, kendisi ile sütünden gıdalanan kimse arasındaki cüz'iyet ilişkisinden daha tam ve kâmildir. Çünkü, süt kızında, cüz'iyetten bir parça bulunduğu halde, öbürü bizzat kendi suyundan yaratılmıştır; onun yarısı veya daha fazla kısmı kesinlikle kendi parçasıdır; diğer yarısı ise anneye aittir.

Bu müslümanların büyük çoğunluğuna ait görüş olmaktadır. Ashâptan bunu mübah gören hiçbir kimsenin bulunduğu bilinmemektedir. İmam Ahmed'in beyanına göre, kim zina mahsulü

32. Burada adamın yakını bir kadının zikredilmesi daha gerekmektedir. Aksi takdirde birer kere emzirmiş olmaları durumunda beş defa emmiş olma şartı tahakkuk etmeyecektir.

kızını nikâhlarsa, muhsan (evli) olsun olmasın, kılıçla öldürülür. Süt kızı sadece hürmet ve mahremiyet olmak üzere iki hükümde kızı olmasına ve kıza ait diğer hükümlerde onun gibi olmamasına rağmen , bu durum onu haramlıktan çıkarmamakta ve kişiye onu helâl kılmamaktadır. Aynı şekilde zina mahsulü kızı da haramlık konusunda kızı olur; kıza ait hükümlere dahil bulunmaması onun helâlliğini gerektirmez. Yüce Allah Araplara , kendi lûğatlerinde anladıkları şekilde hitap etmiştir. "Kız (bint) " sözcüğü , lügat mânasında bir lâfızdır ve Şâri' Teâlâ onu, "salât" ve "îmân" vb. sözcüklerinde olduğu gibi aslî mânasından ıstılâhî bir mânaya nakletmemiştir. Dolayısıyla, Şâri' tarafından ıstılahî bir mânaya nakledildiği sabit olmadıkça, aslî lûgat mânasına hamledilir. "Kız" sözcüğü, "kardeş", "amca" , "dayı" sözcükleri gibi, aslî lügat mânaları üzere baki kalan bir kelimedir. Nitekim *Sahîh*'te Yüce Allah'ın zina eden çobanın çocuğunu konuşturduğu ve "Babam falan çobandır." dedirttiği ifade edilmiştir.[33] Bu konuşturmanın yalana ihtimali yoktur. Bütün ümmet zina mahsulü çocuğa annesinin haram olduğunda icma etmişlerdir. Çocuğun annesinin suyundan yaratılmış olması ile babasının suyundan yaratılmış olması arasında fark yoktur. Her ikisinin günahı da aynıdır. Çocuğun babanın bir parçası olması, annenin bir parçası olması gibidir. Zinakâr ile kız arasında miras ahkâmının bulunmaması, onu nikâhlamasının cevazını gerektirmez. Sonra şaşmamak da elde değildir; bu görüşün sahibi el ile istimnâyı haram kılmakta ve :"Bu eli ile nikâh demektir." demekte, sonra da insanın kendi parçası ile nikâhlanmasına cevaz vermekte, Yüce Allah'ın kendi suyundan yaratmış ve sulbünden çıkarmış olduğu parçasını, yabancı bir kadını istifraş eder (yatağına alır) gibi istifraş etmeyi tecviz etmektedir.

4 — Evlenmeyi Haram Kılan Emmenin Sayısı ve Niteliği:

Üçüncü hüküm: Bir ya da iki emme süt haramlığını doğurmaz. Nitekim Rasûlullah (s.a.) bunu beyan buyurmuştur. Süt haramlığı ancak beş defa emme durumunda sözkonusu olur.

Bu konu üzerinde âlimler ihtilâf etmişlerdir:

Selef ve haleften bir grup âlimler sütün azı ile de, çoğu ile de haramlığın sabit olacağını belirtmişlerdir.

33. Müslim, 2550.

Bu görüş Hz.Ali ve İbn Abbâs'dan rivâyet edilir. Bu aynı zamanda Said b. Müseyyeb, Hasan, Zührî, Katâde, Hakem, Hammâd, Evzâî ve Sevrî'nin de görüşleri olmaktadır. İmam Mâlik'le İmam Ebu Hanife'nin mezhebleri de bu şekildedir. Leys b. Sa'd, sütün çoğunun da, oruçluyu iftar ettirecek kadar olan azının da , beşikte iken alındığında haram kılacağına dair ümmetin icmaı bulunduğunu zannetmiştir ki, bu İmam Ahmed'den de bir rivâyet olmaktadır.

Bir başka grup ise, üç defa emmedikçe süt haramlığı tahakkuk etmez; demişlerdir. Bu da Ebu Sevr, Ebu Ubeyd, İbnu'l-Münzir, Dâvûd b. Ali'nin görüşleri, aynı zamanda da İmam Ahmed'den gelen ikinci bir rivâyet olmaktadır.

Bir başka grup ise, beş defa emmedikçe süt haramlığı doğmaz; demişlerdir. Bu da Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b.Zübeyr, Atâ ve Tâvûs'un görüşleridir. Bu aynı zamanda Hz. Âişe'den konuyla ilgili olarak gelen üç rivâyetten birincisidir. Ondan gelen ikinci rivâyete göre, yediden az emerse süt haramlığı doğmaz. Üçüncü rivâyete göre ise, haramlığın doğması için en az on defa emmesi gerekir.

Beş defa emme ile süt haramlığının doğacağı görüşü, İmam Şâfiî'nin mezhebi ve İmam Ahmed'in de zâhir mezhebi olmaktadır. Aynı zamanda bu İbn Hazm'ın da görüşüdür ve o, bu konuda Dâvûd b. Ali'ye muhalefet etmiştir.

Birinci grubun delilleri: Yüce Allah haramlığı "süt emme" ismine bağlamıştır; dolayısıyla nerede bu isim bulunursa, orada hüküm de bulunur. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Neseb yolu ile haram olanlar, süt emme yolu ile de haram olurlar." buyurmuştur. Bu da Kur'an'ın mutlak ifadesine uygunluk arzetmektedir.

Sahîhayn'da sabit olduğu üzere Ukbe b. el-Hâris anlatır: Kendisi Ümmü Yahyâ bt. Ebî İhâb ile evlenmişti. Siyah bir cariye geldi ve "Ben ikinizi de emzirdim." dedi. Bunun üzerine bunu Hz. Peygamber'e (s.a.) zikrettim. O benden yüz çevirdi. Ben ona başka bir taraftan sokuldum ve durumu ona anlattım: "Nasıl olabilir ki? O her ikinizi de emzirdiğini iddia ediyor." buyurdu. (Râvî şöyle diyor:) Hz. Peygamber ona, o kadını yasakladı.[34] Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.), kaç defa emzirildiğini sormamıştır.

Bunlar devamla şöyle demektedirler: Bu, haramlığın taalluk ettiği bir

34. Buhârî, 52/4 ; 53/14 ; Ebu Davud, 3603, 3604 ; Tirmizî, 1151 ; Nesâî, 6/190 . Müslim rivâyet etmemiştir. Müellifin bir zühûlü olmalıdır.

iştir, dolayısıyla azı ile çoğu arasında fark yoktur. Nitekim haramlığı gerektiren cinsel ilişki de öyledir, azı da çoğu da haram olmaktadır. Hem sonra, kemiğin gelişmesi ve oluşması, etin bitmesi sütün çoğu ile olduğu gibi azı ile de olur. Öbür taraftan, süt haramlığı için bir sayı ileri sürenlerin sözleri, gerek kaç defa emme konusunda gerekse emmenin hakikati hakkında pek çok farklılıklar arzetmektedir ve birbirini hiç tutmamaktadır. Şâri', durumu böyle olan bir konuda, zabtı ve öğrenilmesi imkânı olmadığı için, belli bir nisâb koymamıştır.

Süt haramlığı için en az üç defa emme gereğini şart koşanlar ise şöyle demektedirler: Sabit olduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.): "Bir emme iki emme haram kılmaz." buyurmuştur. Ümmü'l-Fadl bt. Hâris ise Hz. Peygamber'in (s.a.): "Bir ya da iki defa ağzına memeyi verme (imlâce) süt haramlığı doğurmaz." buyurduğunu rivâyet eder. Başka bir hadiste, bir adam :"Ya Rasûlallah! Tek bir emme haram kılar mı?" diye sormuş, Hz. Peygamber (s.a.) da : "Hayır!" cevabını vermiştir. Bütün bunlar, sahîh ve sarîh hadislerdir ve Müslim'in *Sahîh*'inde rivâyet edilmişlerdir.[35]

Bu hadislerden sarf-ı nazar etmek mümkün değildir. Dolayısıyla âyetin umumu ile amel ederek üç defa emmekle haramlığı isbat ettik; üçden daha az olması durumunda da , hadislerle amel ederek haramlığı düşürdük. Şunu da ilave edelim ki, adet ve tekrarı sözkonusu olan şeylerde üçe itibar edilir. Çünkü, üç en az cemi olmaktadır ve Şâri' Teâlâ, üç adedine pek çok yerde itibar etmiştir.

Süt haramlığı için beş defa emme şartını ileri sürenlere gelince, onlar da şöyle demektedirler: Bu konudaki bizim delillerimiz, bu faslın başında geçen sahîh ve sarîh hadislerdir. Hz. Âişe, durum bu vaziyette iken Hz. Peygamber'in (s.a.) vefat ettiğini haber vermiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) Sehle bt. Süheyl'e: "Sâlim'i beş defa emzir, ona haram olursun." buyurmuş olması delil olarak yeterlidir.

Şunu da ilave edelim ki, bu konuyu ümmet içerisinde en iyi bilen Hz. Âişe ve Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer hanımlarıdır. Hz. Âişe, kendisini görmesini, yanına girip çıkmasını istediği kimseler olduğunda, erkek ve kız kardeşlerinin kızlarına (yeğenlerine) onları beş kez emzirmelerini emrederdi.

Süt haramlığının bir ya da iki emme ile olmayacağını ifade etmek, haramlığın az olsun çok olsun mutlak emmeye bağlı olmadığı konusunda sarihtir. Bunlar sahîh ve sarîh olan üç hadistir ve bazısı soru sorana

35. Müslim, 1450,1451.

cevap mahiyetinde çıkmış, bazısı da doğrudan hüküm koymak amacıyla varid olmuştur. Biz haramlık hükmünü beş defa emmeye bağladığımız zaman, sizin istidlalde bulunduğunuz delillerden hiçbirisine muhalefet etmiş olmuyoruz; aksine onların mutlak ifadelerini beş sayısı ile kayıtlamış oluyoruz; mutlakın takyîdi ise, beyandır, nesh ve tahsîs değildir.

Süt haramlığını az ya da çok emmeye bağlayanlar, bir ve iki emme ile haramlığın sabit olmayacağını ifade eden hadislere muhalefet etmektedirler. Haramlığı üç defa emmeye bağlayanlar ise, her ne kadar bu hadislere muhalefet etmiş değillerse de, beş adedini getiren hadislere muhalefet halindedirler.

Haramlığı beş sayısı ile kayıtlamayanlar şöyle demişlerdir: Beş defa emme ile ilgili haberi, Hz. Âişe hadis nakleder gibi nakletmemiştir ki, onunla ihticac edilsin. O, onu sanki Kur'an'mış gibi nakletmiştir. Kur'an ise, ancak tevâtür ile sabit olur. Ümmet bunu Kur'an olarak nakletmemiştir; dolayısıyla da Kur'an olamaz. Ne Kur'an ne de hadis olmayınca, onunla hüküm isbatında bulunmak mümkün olmayacaktır.

Haramlığı beş sayısı ile kayıtlayanlar buna şöyle karşılık vermişlerdir:

Kur'an'dan olup da âhâd olarak nakledilenler iki açıdan incelenmiştir: 1) Âhâd olarak Kur'an'dan olduğu nakledilen şeyin Kur'an'dan olup olmadığı, 2) Onunla amelin vâcib olup olmadığı. Hiç şüphe yoktur ki, bunların her ikisi de ayrı ayrı şeylerdir. Birincisi, onunla namazın sahîh olmasını, abdestsiz kimseye dokunmasının, cünüb kimseye okumasının haramlığını ve benzeri Kur'an'a ait diğer hükümleri gerektirir. Mütevatir olma şartı bulunmadığı için bu hükümler yok diye, onunla amel etmenin vücubu da gerekmez, denilemez. Çünkü, amel için zan yeterlidir. Nitekim dört imamdan herbiri, bu gibi mütevatir olmayan kırâatle yerine göre ihticacta bulunmuşlardır. İmam Şâfiî ve Ahmed bu konuda sözünü ettiğimiz Hz. Âişe kırâatini delil olarak kullanmışlardır. İmam Ebu Hanife, keffâret orucunun birbiri arkasına olması şartı hakkında İbn Mes'ûd'un, "Üç gün peşi peşine oruç tutar." şeklindeki kırâati ile istidlalde bulunmuştur. İmam Mâlik ve daha önce sahâbe, annenin çocuklarından birisine ait farz hissenin südüs olduğuna, Übeyy'in: "Eğer bir erkek veya kadına kelâle yollu (çocuğu ve babası olmadığı halde) vâris olunuyor ve bunların ana bir erkek veya bir kız kardeşi bulunuyorsa, her birine altıda bir düşer." şeklindeki kırâatini delil getirmişlerdir. Bütün âlimler bu kırâatle ihticâcta bulunmuşlardır.

icmâın bu kırâatten başka istinadı bulunmamaktadır.

"Bunun nakli ya Kur'an ; ya da haber (hadis) nakli gibidir." sözünüze karşı: Evet, açık Kur'an gibi; diyoruz. "Bu durumda tevatür ile nakli gerekir." sözünüze de : Lâfzı da neshedilse bu gereklilik var mı? deriz.

Birincisi mümkün değildir. İkincisi ise kabul edilir. En kötü ihtimalle denilecek söz "O Kur'an'dır, lâfzı mensûh, hükmü ise bâkidir; dolayısıyla hükmü, (الشيخ و الشيخة اذا زنّيا فرجموهما) şeklinde âhâd olarak nakledilen, fakat hükmü bâki lafzı mensûh Kur'an âyeti hükmünde olur. Buna verilecek bir cevap olmayacaktır.

Mesele hakkında iki zayıf görüş daha bulunmaktadır:

1) Haramlık hükmü en az yedi kez emme ile tahakkuk eder. Nitekim Tâvûs'a, yedi defadan daha az olan emme süt haramlığı doğurmaz; diyenlerin görüşü hakkında sorulduğunda: "Öyleydi, sonra haramlığı getiren bir durum ortaya çıktı. Bir defa emme haram kılar (oldu.) ." dedi. Bu görüşün bir delili bulunmamaktadır.

2) Haramlık en az on defa emme ile tahakkuk eder. Bu görüş , Hz.Hafsa ile Hz. Âişe'den rivâyet olunmaktadır.

Bir diğer görüş ise şöyledir: Hz. Peygamber'in zevceleri ile , diğer kadınlar farklıdır. Tâvûs şöyle der: "Hz. Peygamber'in (s.a.) zevceleri için "haram kılıcı emmeler", diğer kadınlar için de "bilinen emmeler" sözkonusu idi. Sonra bu terk edildi."

Bu görüşler içerisinde hangisinin doğru olduğu ortaya çıkmıştır.

Tevfik ancak Allah'tandır.

Soru: Süt haramlığı konusunda, "emme" tabirinden kastedilen şey nedir ve bunun bir ölçüsü var mıdır?

Cevap: Süt emme demek olan (الرضعة) kelimesi (الرضاع) kelimesinden (ضربة ، جلسة ، اكلة) kelimeleri gibi, bir kere oluş bildiren masdar kalıbıdır. Çocuk ne zaman memeyi ağzına alır, ondan emer ve ârızî bir durum olmadıkça kendi ihtiyarı ile terkederse, bu bir "emme" olmuş olur. Zira Şâri' Teâlâ , bu şekilde mutlak olarak zikretmiştir; dolayısıyla mânanın tayini için örfe hamledilmesi gerekir. Örf ise bu şekildedir. Nefes alma, azıcık bir dinlenme veya dikkatini çeken bir şeyden dolayı ârızî olarak memeyi bırakıp sonra hemen tekrar emmeye dönmesi , bunu bir kere emme olmaktan çıkarmaz. Nitekim, yemek yiyen kimse, buna benzer bir durumla yemeğine kısa bir ara verse ve sonra hemen yine yemeğine dönse, bu iki defa yeme olmayıp, bir defa yeme sayılmaktadır. Bu görüş

İmam Şâfiî'nin mezhebi olmaktadır.

Şâfiîlere göre, çocuk emerken, süt veren kadının emmeyi kestirip sonra hemen tekrar geri döndürmesi konusunda iki vecih bulunmaktadır:

Birincisine göre, çocuk kendi ihtiyarı ile memeyi terketmediği sürece, kadın defeatle kestirse bile , yine bir defa emme sayılır. Çünkü, önemli olan çocuğun fiilidir, süt veren kadının fiili değildir. Bu yüzdendir ki, kadın uyurken çocuk ondan emecek olsa, bu şer'an haramlığı doğuran emme olarak sayılmaktadır. Kadının çocuk emerken, emmesini kesmesine itibar edilmez. Nitekim, bir doktorun emretmesi neticesinde bir kere yemek yemeğe başlayan kimseyi, bir başkası gelerek yemeğini kesse, sonra tekrar dönse, bu bir kere yemek olmaktadır.

İkinci vecih: Bu, ikinci bir emme olur. Çünkü emme olayı hem emenden, hem de emzirenden sahîh olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, çocuk uyurken kadın boğazından sütünü akıtsa, bu da bir emme olarak sayılmaktadır.

Çocuk emerken, bir başka kadının memesine intikal etse, bu durum hakkında da yine Şâfiîlere ait iki vecih bulunmaktadır:

1) Her ikisi de hesaba katılmaz. Çünkü henüz emme tamamlanmadan birisinden diğerine intikal etmiştir; dolayısıyla hiçbirisinden de "emme" olayı tamamlanmamıştır. Bunun içindir ki, çocuk emerken aynı kadının bir memesinden diğer memesine intikal edecek olsa, bu bir emme sayılmaktadır.

2) Her ikisi hakkında da birer kere emme sayılır. Çünkü çocuk kendisi emmiş ve kendi ihtiyarı ile keserek birisinden diğerine intikal etmiştir.

İmam Ahmed'in mezhebine gelince, İbn Kudâme, *Muğnî*'de şöyle der: "Çocuk açık bir şekilde kendi ihtiyarı ile emmeyi keserse bu bir emme sayılır, bundan sonra tekrar dönmesi durumunda bu da ikinci bir emme sayılır. Ancak, nefes tıkanması, bir memeden öbürüne intikal, veya dikkatini çeken bir şey için keserse, ya da kadın kestirirse bu durumda bakarız: Eğer hemen dönmezse o bir emmedir. Eğer derhal dönerse, bu durumda iki vecih bulunmaktadır: Birincisine göre, o bir emmedir. Tekrar dönmesi durumunda, o da ikinci bir emmedir. Bu Ebu Bekir'in tercihi ve Hanbel rivâyetinde İmam Amed'in kelâmının zâhiri olmaktadır. Çünkü o şöyle demiştir: "Görmez misin ki, çocuk memeden emiyor, nefesi tıkandığı zaman teneffüs için ya da dinlenmek amacıyla memeyi bırakıyor, bunu yaptığı zaman o bir emmedir." eş-Şeyh (İbn Kudâme)

şöyle der: Böyledir, çünkü şayet geri dönmeseydi, birincisi bir emme idi. Dolayısıyla kendi ihtiyarı ile bırakmış olması durumunda olduğu gibi, dönmüş olsa da , o bir emme olacaktır.

İkinci vecihe göre ise , bunun hepsi birden bir emmedir ki, bu İmam Şâfiî'nin mezhebi olmaktadır Bunda , emziren kadının çocuğu emmeden kesmesi durumu müstesnadır, o takdirde iki vecih bulunmaktadır. Çünkü, kişi yemin etse ve "Bugün tek bir kere yemekten başka yemeyeceğim." dese ve yemek bir süre devam etse veya su içmek için ara verse veya bir türden başka bir türe intikal etse , yahut kendisine getirilen yemeği beklese; bütün bu durumlarda tek bir kere yemek yemiş sayılır. Dolayısıyla burada da aynıdır. Birincisi daha sahîhtir. Çünkü, burundan ve boğazdan akıtılan az süt bir emme sayılmaktadır. Burada da aynı olur.[36]

Ben derim ki: İmam Ahmed'in sözü iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi, İbn Kudâme'nin zikrettiğidir ve "o bir emmedir" sözü ikinci emmeye râcidir. İkincisi: Toplamı tek bir emmedir mânasına gelebilir ve bu durumda "o bir emmedir" sözü birinci ile ikinciye birden râci olur. Bu ikinci ihtimal daha açıktır. Çünkü, İmam onun bir emme olduğuna, nefes tıkanması veya dinlenmesi ile istidlalde bulunmuştur. Malumdur ki, böyle bir istidlal birinci ile ikincinin beraberce bir emme olması hususuna, ikincinin müstakil ayrı bir emme olmasına istidlalden daha uygun düşmektedir. Düşün!

İbn Kudâme'nin, burundan ve boğazdan akıtılan az miktardaki süte benzetmesine gelince, orada müstakillik sözkonusudur, kendinden önce bulunan emmeye tâbiliği sözkonusu değildir, onun tamamlayıcı unsuru da değildir; dolayısıyla bir emme sayılır. Bu meselemizde ise durum böyle değildir; çünkü, ikincisi birinciye tâbidir ve onun tamamlayıcısı mahiyetindedir. Aralarında fark vardır.

5 — Evlenmeyi Haram Kılan Emmenin Yaşı:

Dördüncü hüküm: Haramlığın taalluk ettiği süt emme, normal süt emme çağı içerisinde, sütten kesilmeden önce olanıdır. Fukaha bu konuda da ihtilâf etmişlerdir: İmam Şâfiî, Ahmed, Ebu Yûsuf ve Muhammed: "İki sene içerisinde olan süt emme haramlık doğurur, daha sonra olan emmeler haram kılmaz." demişlerdir. Bu Hz.Ömer, İbn Mes'ûd,

36. *Muğnî*, 7/537.

Ebu Hureyre, İbn Abbâs, İbn Ömer'den de sahih olarak nakledilmiştir. Aynı görüş, Said b. el-Müseyyeb, Şa'bî, İbn Şübrüme'den de rivâyet edilmiştir. Süfyân, İshâk , Ebu Ubeyd, İbn Hazm, İbnü'l-Münzir, Dâvûd ve onun çoğu tabilerinin mezhebleri de bu olmaktadır.

Diğer bir grup ise, süt haramlığı doğuran emmenin, sütten kesilmeden önce gerçekleşen emme olduğunu belirtmişler ve belli bir süre tahdidine gitmemişlerdir. Bu görüş, Ümmü Seleme ve İbn Abbâs'tan sahîh olarak sabit olmuş; aynı zamanda Hz. Ali'den de rivâyet edilmiştir; ancak bu doğru değildir. Zührî, Hasan, Katâde, İkrime, Evzâî'nin görüşleri de bu şekildedir. Evzâî şöyle der: "Eğer bir yaşında iken sütten kesilir ve sütten kesilme hali böylece devam ederse, hal böyle iken henüz iki yıl dolmadan emzirilse, bu emme süt haramlığı doğurmaz. Ama süt emmesi devam eder ve sütten kesilmezse, bu durumda iki yıl içerisinde emzirilen süt, haramlık doğurur; iki yıldan sonra emzirilmesi durumunda ise, hâlâ sütten kesilmemiş de olsa haramlık sabit olmaz."

Bir başka grup ise : " Süt haramlığı doğuran emme küçük iken olan emmedir." demişlerdir ve belli bir tahdide gitmemişlerdir. Bu görüş de İbn Ömer, İbnu'l-Müseyyeb ve Hz. Âişe hariç, Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer hanımlarından rivâyet edilmiştir.

Ebu Hanife ve Züfer, otuz ay tahdidinde bulunmuşlardır. Ebu Hanife'den, Ebu Yusufla Muhammed'in görüşleri doğrultusunda başka bir rivâyet de mevcuttur.

İmam Mâlik, mezhebinde meşhur olan görüşünde: "İki yıl ve ona yakın bir zaman içerisinde olan süt emme haram kılar; ondan sonra meydana gelen emmeler haram kılmaz." demektedir. Sonra ondan, iki yılı aşan süre için az sayıda günler, veya iki ay, ya da bir ay kadar gibi rivâyetlerde bulunulmuştur. Velîd b. Müslim ve daha başkaları, ondan "İki yıldan sonra, bir, iki ya da üç ay içerisinde olacak olan süt emme, bana göre iki yıl içerisinde olmuş gibidir." dediğini rivâyet etmişlerdir. Pek çok talebi yanında meşhur olan da budur. *Muvatta* râvîlerinin — ki İmam vefat edinceye kadar konuyla ilgili görüşü kendisine okunurdu— rivâyeti ise: "İki yıldan sonra meydana gelen süt emmelerin azı da çoğu da hiçbir haramlık hükmü doğurmaz; o sadece bir yiyecek hükmündedir." şeklindedir.(37) O yine şöyle demiştir: Çocuk iki yıldan önce sütten kesilmişse ve yemek yiyebiliyor ve böylece süt emmeye ihtiyacı kalmamışsa, bundan sonra emeceği sütle haramlık hükmü doğmaz.

---

37. *Muvatta*, 2/604.

Hasan b. Sâlih, İbn Ebi Zi'b ve Kûfe âlimlerinden bir grup, süt haramlığı için süre üç yıldır, üç yıldan sonra ise haramlık doğmaz; demişlerdir.

Ömer b. Abdilaziz, süt haramlığı süresinin yedi yaşına kadar uzayacağını söylemiştir Yezîd b. Hârûn, onun bu görüşünü taaccüble naklederdi. Ondan bunun aksi başka bir görüş de nakledilmiştir. Rebia, yine ondan süt emme süresinin iki yıl ve on iki gün olduğunu rivâyet etmiştir.

Selef ve haleften bir grup da, yaşlı da olsa, büyük kimsenin emmesi ile de haramlık sabit olur; demişlerdir. Mâlik, İbn Şihâb'dan rivâyet eder: İbn Şihâb'a, büyük insanın süt emmesini sorarlar. O: "Bana Urve b. Zübeyr Hz. Peygamber'in Sehle bt. Süheyl'e Sâlim'i emzirmesi emrini verdiğini ve Sehle'nin de bunu yaptığını, onu kendisinin oğlu olarak gördüğünü bildirdi." diye cevap verir. Urve şöyle der: "Mü'minlerin annesi Hz. Âişe, erkeklerden huzuruna girmesini istediği kimseler hakkında bu görüşü esas almıştır. O, kız kardeşi Ümmü Gülsüm'e ve kardeşinin kızlarına, yanına girip çıkabilmesini arzu ettiği kimseleri emzirmelerini emrederdi."[38]

Abdurrezzâk, İbn Cüreyc'den nakleder: O şöyle der: "Atâ b. Ebi Rebâh'ı işittim: Bir adam ona şunu sordu: "Bir kadın ben büyük bir adam iken bana sütünden içirdi. Ben onu nikâhlayabilir miyim?" Atâ: "Onu nikâhlama!" dedi. Ben ona: "Bu senin görüşün müdür?" diye sordum. "Evet, Hz. Âişe kardeşinin kızlarına bu şekilde emrederdi." dedi.[39] Bu görüş, Hz. Âişe'den sabit olmaktadır. Hz.Ali ve Urve b. Zübeyr, Atâ b. Ebi Rebâh'tan da rivâyet edilmektedir. Bu aynı zamanda Leys b. Sa'd[40] ve Ebu Muhammed b. Hazm'ın da mezhebi olmaktadır. O (İbn Hazm) şöyle der: "Büyüğün emmesi — yaşlı bir kimse de olsa—, küçüğün emmesinin haram kıldığı gibi haram kılar, aralarında bir fark yoktur."[41]

Şimdi de süt haramlığının doğması için iki sene tahdidi getirenlerle, büyüğün emmesi de haram kılar diyenlerin delillerine bakalım. Çünkü bu ikisi görüşler içerisinde iki uç tarafı teşkil etmektedir. Diğer görüşler ise

38. *Muvatta*, 2/177 . Haberin mürsel olduğu açıktır. Çünkü Urve, Ebû Huzeyfe'ye yetişmiş değildir Ancak o, Hz. Âişe ve Hz.Peygamber'in diğer eşlerini, Sehle bt. Süheyl'i görmüş ve onların büyük çoğunluğundan rivâyette bulunmuştur. Ebu Davud, (2061) mevsûl olarak rivâyet etmiştir.

39. *Musannef*, 13883.

40. Bk. Beyhaki,7/459, 461 ; *Musannef*,7/458,463.

41. *Muhallâ*,10/17.

aşağı yukarı birbirlerine yakındır.

İki sene tahdidi getirenler şöyle derler: Yüce Allah: "Anneler çocuklarını, emzirmeyi tamamlatmak isteyen baba için tam iki sene emzirirler."[42] buyurmuş ve emme müddetinin tamamını iki yıl saymıştır. Bu da, iki yıldan sonra emilen sütün bir hükmü olmayacağına delâlet eder; dolayısıyla ona haramlık hükmü taalluk etmez. Bu süre, bizzat Rasûlullah'ın "açlık müddeti" olarak bahsettiği ve süt emme haramlığının sadece bu dönemde olacağını belirttiği süredir.

Bunlar şöyle devam ediyorlar: Bu süre, Hz. Peygamber'in: "Ancak memede iken süt haramlığı sözkonusudur." buyurduğu meme (emzirme) süresidir. Bu Araplarca bilinen bir ifade şeklidir. Zira onlar "Falan memede öldü." derler ve bu süt emme çağında, sütten kesilmeden önce anlamına gelir. Hz. Peygamber'in (s.a.) ölen oğlu hakkında: "İbrahim memede iken öldü; onun cennette emzirmesini tamamlayacak bir süt annesi vardır."[43] buyurması da bu kabildendir. Bunu "Süt ; ancak henüz çocuk sütten kesilmeden memeden bağırsaklara ulaşması ve onu doyurması durumunda haram kılıcı olur." hadisi de te'kit eder. İşte bu üç vasıf haramlık doğuracak emmeye ait olmaktadır. Malumdur ki, büyük bir kimsenin emmesi bu üç vasıftan da uzaktır.

Bundan daha sarih ve açık olanı: " Süt emme ancak iki yıl içerisinde sözkonusudur." şeklindeki İbn Abbâs hadisidir.

Tezimizi "Süt emmeden, ancak et bitirip, kemikleri geliştiren (süt emme çağında olan) kısmı, haramlık hükmü doğurur." şeklindeki İbn Mes'ûd hadisi de te'kit etmektedir. Büyük insanın emmesi, ne et bitirir, ne de kemiklerini geliştirir.

Eğer büyüğün emmesi haram kılıcı olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) Âişe validemize, büyük olduğunu gördüğü süt kardeşinin yanına girmesinden hoşlanmaması neticesinde yüzünün rengi değişmiş bir vaziyette: "Bakın! Kardeşleriniz kimler?" demezdi. Eğer büyüğün emmesi haram kılıcı olsaydı, büyük ile küçük arasında bir fark olmaz ve Hz. Peygamber (s.a.) hoşnudsuzluk göstermez ve, "Bakın! Kardeşleriniz kimler?" buyurmazdı. Sonra da: "Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı sabit olur." demezdi. Bunun altında, o kimsenin süt emme döneminde emmemiş olabileceği , dolayısıyla da haramlığın doğmayacağı ve neticede kardeş olmayacağı endişesinin bulunduğu anlamı yatmaktadır.

Sehle'nin Sâlim'i emzirmesiyle ilgili hadise gelince, bu ilk hicret

42. Bakara , 2/133.
43. Müslim. 2316.

sıralarında olmuştu; çünkü, bu hâdise evlatlık müessesesini ortadan kaldıran âyetin[44] hemen akabinde olmuştur. Bu âyet ise hicretin ilk zamanlarında inmiştir.

Küçüklüğü, sütten kesilmeden, memede iken emme şartı olarak getiren hadisler ise, İbn Abbâs ile Ebu Hureyre'nin rivâyetlerindendir. İbn Abbâs, Medine'ye ancak Mekke fethinden önce gelmiştir. Ebu Hureyre ise, kesin olarak Hayber senesinde müslüman olmuştur. Her ikisi de Medine'ye, Sâlim'in Ebu Huzeyfe'nin hanımından emmesi olayından sonra gelmişlerdir.

Büyük kimselerin süt emmeleri ile de, haramlığın sabit olacağını isbat edenler ise şöyle demektedirler: Hiçbir kimsenin, sıhhatinden şüphe edemeyeceği bir şekilde, Hz. Peygamber'in Sehle bt. Süheyl'e, Ebu Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim'i emzirmesini emrettiği sabittir. O sırada o, büyüktü ve sakalı vardı. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.) kendisine: "Onu emzir, ona haram olursun." buyurmuştu. Daha sonra bunlar hadisi, hadisin bütün tarik ve lafızlarını ortaya koyarlar ki, bunlar şüphesiz sarih ve sahîhtir.

Devamla şöyle derler: Bu haberler probleme yer bırakmaz ve âyette zikredilen iki yılın bitimi ile, ya da küçük çocuk için uygun gördükleri takdirde karşılıklı rıza ile iki yıldan daha önce tamamlanacak olan emzirmeden maksadın ne olduğunu açıklamaktadır. Bu âyet sadece emziren kadına nafakayı ve isteseler de istemeseler de ebeveyn üzerine vacib olan şeyi gerektirmektedir. âyet bu konuda yeteri kadar açıktır. Çünkü Yüce Allah :"Anneler çocuklarını, emzirmeyi tamamlatmak isteyen baba için tam iki sene emzirirler. Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur."[45] Yüce Allah, annelere çocuğun iki yıl emzirilmesini emretmiştir. Âyette iki yıldan sonra emzirildiğinde haramlığın sabit olacağı ya da iki yılın tamamlanması ile haramlığın kesileceği hususu yoktur. Allah "Sizi emziren anneleriniz ve süt kız kardeşleriniz... haram kılındı" buyururken, "iki yıl içerisinde" ya da herhangi bir zaman içerisinde buyurmuyor ve diğer âyetler üzerine bir ziyade getirmiyor. Âyetin umûmunun tahsisi, zan veya beyan içermeyen ihtimal ile değil; ancak onun tahsisi olduğunu beyan eden bir nass ile caiz olabilir. Büyüğün emmesi yüzünden süt haramlığının doğacağı ile ilgili haberler, tevatür

44. Ahzâb, 33/5.
45. Bakara, 2/233.

şeklinde bize ulaşmıştır. Onu Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımları, Sehle bt. Süheyl —ki kendisi ilk muhâcir hanımlardandır— Hz. Peygamber'in (s.a.) üvey kızı, Ümmü Seleme validemizin kızı Zeyneb rivâyet etmişlerdir. Sonra tabiîn neslinden Kâsım b. Muhammed, Urve b. Zübeyr, Humeyd b. Nâfi rivâyet etmişlerdir. Bunlardan Zührî, İbn Ebî Müleyke, Abdurrahman b. Kâsım, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Rebîa ; daha sonra bunlardan Eyyûb es-Sahtiyânî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be, Mâlik, İbn Cüreyc, Şuayb, Yûnus, Câfer b. Rebîa, Mâmer, Süleyman b. Bilal vb. rivâyet etmişlerdir. Bunlardan da büyük kalabalıklar ve çok sayıda kimseler nakilde bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu haberin sıhhatinde, taraftar ya da karşı olan hiçbir kimsenin ihtilafı bulunmamaktadır. Bu durumda geriye, yalnız; "Bu sadece Sâlim'e aitti." şeklindeki itiraz kalmaktadır. Nitekim, Hz. Peygamber'in (s.a.) zevcelerinden bazıları ile onlara tâbi olan kimseler böyle söylemişlerdir. Böyle bir tevile sarılan kimse bilsin ki, bu Hz. Peygamber'in (s.a.) eşleri arasında buna kâil olanların bir zannı olmaktadır. Hadiste bu şekilde varid olmuş ve onlar:"Bilmiyoruz. Belki de o, Hz. Peygamber (s.a.) tarafından herkese değil de sadece Sâlim'e verilmiş bir ruhsattı." demişlerdir.[46] Onların bu telakkilerinin bir zan olduğu kuşkusuz olduğuna göre, zan ile sabit sünnetlere karşı durmak imkânı yoktur. Yüce Allah : "Gerçekte ise zan, hakikat karşısında bir şey ifade etmez."[47] buyurmaktadır. Ümmü Seleme validemizin kendi zannı ile ihticâcta bulunması ile, Hz. Âişe'nin bizzat sabit sünnetle istidlalde bulunması arasında dağlar kadar fark vardır. Bu yüzdendir ki, Hz. Âişe kendisine :"Senin için Rasûlullah'da (s.a.) örnek yok mudur? " dediğinde, Ümmü Seleme susmuş ve tek bir harf bile söylememiştir. Bu ya onun da Hz. Âişe'nin görüşüne rücû ettiğini, ya da kendisini savunacak bir delili olmadığını ortaya koyar.

Sehle'nin Hz. Peygamber'e (s.a.): "Koskoca adam olduğu halde onu nasıl emzirebilirim?" demesi, bu hâdisenin zikredilen âyetlerden (örtünme âyetlerinden) sonra geldiği konusunda açık bir beyandır.

Kesin olarak biliyoruz ki, eğer bu Sâlim'e has bir şey olsa idi, Hz. Peygamber, onun hükmüne başkalarının da ilhak edilemeyeceğini kesin olarak belirtir, ondan başkası için bunun caiz olmayacağını ifade buyururlardı. Nitekim Ebu Bürde b. Niyâr hakkında, kurban için keseceği oğlağın kendisi için yeterli olacağını, fakat kendisinden başka

---

46. Ebu Davud, 2061 ; *Musannef*,13887 . Râvileri sikadır. İsnadı sahihtir.
47. Yûnus, 10/36.

kimse için onun yeterli olmayacağını ifade etmişlerdir.[48] Bir oğlağın kurbanlık olarak kesilmesi ile; kendisine evliliğin helâllık ya da haramlığının, mahremiyet, kendisi ile halvet ve sefere çıkma gibi hükümlerin taalluk ettiği büyük önem arzeden bir konu aynı değildir. Malumdur ki, eğer bu sadece Sâlim'e has bir şey olsaydı, onun tahsis eddildiğinin beyan edilmesi evleviyet arzederdi. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı sabit olur." buyurması da bizim için bir delildir. Çünkü, büyük insanın süt içmesi çocuğun açlığında olduğu gibi veya ona yakın bir seviyede kesinlikle açlığının giderilmesine etki eder.

Soru: Eğer bu konuda büyük ve küçük aynı ise, o zaman onun zikrinin faydası nedir?

Cevap: Bunun zikrinden gözetilen maksat, haramlığın bir damla süte veya açlığa faydası olmayacak , et bitirmeyecek, kemikleri oluşturmayacak bir defacık emmeye bağlı olmadığını ortaya koymaktır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) " Süt emme ancak iki yıl içerisinde, memede iken, sütten kesilmeden önce sözkonusudur." buyurması, "Nesîe (erteleme) şekli hariç ribâ yoktur." , " Ribâ ancak nesîe şeklindedir." şeklindeki hadislerinden daha açık ve net değildir. Buna rağmen, bu hadisler, deliller gereği "ribe'l-fadl"ın (fark fâizi) da cereyan edebileceğine mani değildir. Burada da durum aynı olmaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisleri ve sabit sünnetlerinin tamamı haktır ve uyulması vacibtir. İçlerinden bir kısmı alınıp da diğer bir kısmı bırakılamaz. (Hz. Âişe) her hadisi kendi konusunda uygulamaktadır. Buna delâlet eden hususlardan birisi de şudur: Mü'minlerin annesi ve ümmet içerisinde kadınların en anlayışlısı (fakihi) olan Hz. Âişe, birçok hususu rivâyet eden kimsedir. "Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı sabit olur." hadisini rivâyet eden kimse de odur. Sehle hadisini rivâyet etmiş ve görüş olarak onu benimsemiştir. Şâyet, kendisine göre: "Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı sabit olur." hadisi Sehle hadisine muhalif olsaydı, o takdirde kâil olduğu görüşe gitmez; Hz. Peygamber'in yanında gördüğü ve "O kardeşimdir." dediği adam yüzünden hoşnudsuzluk gösterdiği, yüzünün değiştiği bir sırada kendisine karşı söylediği bir hadisi terketmezdi.

Sahîh olarak sabit olduğuna göre, Hz. Âişe validemiz, büyük de olsa, kız kardeşlerinden birisinin, haram kılıcı vasıfta emzirdiği kimseleri

48. Buhârî, 73/1; Müslim, 1961.

huzuruna kabul ediyordu. Biz Allah'ı şâhid tutuyoruz ve yarın kıyamet gününde kendisiyle O'na kavuşacağımız kesin imanımızı ortaya koyuyor ve diyoruz ki, mü'minlerin annesi Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.) mahremiyetine, kendisine görünmesi helâl olmayan kimseleri yanına almak suretiyle gölge düşürecek bir tavıra asla girmez, onun harîm-i ismetine asla bir halel getirmezdi. Yüce Allah da, yedi kat göklerin üzerinden berâeti inen Sıddîk'in kızı Sıddîka elinde, sevgili peygamberinin harîmine halel getirtecek değildir. Yüce Allah o mübârek zâtı, koruma altına alınmış kutlu ve şerefli peygamberini son derece sağlam bir şekilde korumuş, muhafaza etmiş, onun korunmasını ve himayesini, onun müdafaasını bizzat kendisi, yüce kudreti ile, vahyi ve kelamı ile üstlenmiştir. Biz kesin olarak inanıyor ve Allah'ı şâhit tutarak diyoruz ki, Hz. Âişe'nin yapmış olduğu doğrunun ta kendisidir ve büyüğün emmesi ile de, küçüğün emmesi ile sabit olan süt haramlığı ve mahremiyet doğar. Bu konuda, kayıtsız ve şartsız bütün ümmetin kadınlarının en fakîhi olan Âişe validemiz mesned olarak bize yeter. O, bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) diğer hanımları ile münazara eder ve onlar: "Öylesi emme ile hiçbir kimse, bizim yanımıza giremez." demekten başka ona bir cevap veremezlerdi. Yine, bu görüşün Hz. Peygamber'imizin amcasına ve halife iken, mutlak anlamda yeryüzünün en âlimi olan (Hz.Ali)'ye ait olması; İmam Şâfiî'nin hakkında: " O İmam Mâlik'ten daha fakihtir; ne var ki, akran ve talebeleri onu zayi etmişlerdir." diye hüsn-i şehâdette bulunduğu Leys b. Sa'd'ın ve Atâ b. Ebî Rebâh'ın mezhebleri olması bizim için yeterlidir. Atâ'nın mezhebi olduğunu, Abdürrezzâk, İbn Cüreyc'ten nakletmiştir. Mâlik, Zührî'den zikreder: Zührî'ye, büyük insanın emmesi hakkında sorarlar. O, Ebu Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim olayı hakkındaki Sehle bt. Süheyl hadisini delil olarak kullanır. Abdürrezzâk, İbn Cüreyc — Abdulkerîm — Sâlim b. Ebî Ca'd el-Mevlâ el-Eşcaî — babası senedi ile rivâyet eder: Baba (Ebu Ca'd) Hz.Ali'ye sorar ve: "Ben büyük iken, tedâvî amacı ile bana sütünü içiren bir kadın ile evlenmek istedim." der. Hz.Ali: "Onu nikâhlama!" diye cevap verir ve onunla evlenmesini yasaklar.[49]

Bunlar, bu konuda bizim selefimiz olmaktadırlar. Delillerimiz de işte, sıhhat ve açıklık bakımından güneş gibi durmaktadır. Sizin ise, en açık olan hadisiniz merfû olarak rivâyet edilen :"Süt ; ancak henüz çocuk sütten kesilmeden, memede iken bağırsaklara ulaşması ve onu doyurması

49. *Musannef*, 13888 . Râvileri sikadır.

durumunda haram kılıcı olur." şeklindeki Ümmü Seleme hadisidir. Eğer illetten sâlim olsaydı, gerçekten de çok sarih bir delil olacaktı. Ne var ki, hadis munkatı bulunmaktadır.[50] Çünkü, Fâtıma bt. el-Münzir'in Ümmü Seleme'den rivâyeti olmaktadır. Fâtıma, Ümmü Seleme'den bir şey işitmemiştir. Çünkü o kocası Hişâm'dan on iki yaş daha büyüktü. Onun doğumu altmış yılında, Fâtıma'nın doğumu ise, kırk sekiz yılında idi. Ümmü Seleme ise elli dokuz senesinde vefat etmişti. Fâtıma o sırada küçüktü ve bülûğ çağına ermemişti. Bu durumda, ondan nasıl hadis hıfzetmiş olabilir? Babasının teyzesinden de, onun bakımında olduğu sırada, bir şey işitmemiştir. Ancak ninesi Esmâ bt. Ebî Bekr'den hadis semâı sabit bulunmaktadır.

İnsaf sahibi bir âlim bu görüş üzerinde düşünüp, haram kılıcı süt emme müddetini, ne Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün sünnetinden bir delile, ne de ashâpdan bir kimsenin görüşüne dayanmaksızın yirmi beş ay, veya yirmi altı ay, veya on yedi ay ya da otuz ay şeklinde tahdid edenlerin görüşleriyle mukayese ettiğinde, bu iki görüş arasındaki farklılık ve bunun diğerine olan üstünlüğü kendisi için ortaya çıkacaktır. Bu arzettiklerimiz, konu ile ilgili her iki tarafın da ulaştıkları son noktadır. Belki de, mesele üzerinde duran kimse, bu görüşün kuvvetinin bu noktaya kadar ulaşacağını ve bu görüşün değerlendirilmesi ve tashihi için akranları içerisinde kimsede güç ve kudret olmadığını düşünmüyordu. Sen, ey insaf sahibi âlim! Bu birbirleriyle tartışmma içerisinde bulunan kimseler arasına otur ve aralarını taklidle veya "Falan şöyle dedi." ile değil; hüccet ve beyanla ayır.

Haramlığın iki yıl ile kayıtlı olduğu görüşünde olanlar, bu Sehle hadisi hakkında üç ayrı yaklaşım göstermişlerdir:

Birinci Yaklaşım: Hadis mensuhtur. Bu yaklaşım, onların çoğunluğuna aittir. Bunlar, hadisin mensuh olduğuna dair, kuru iddiadan öte bir delil getirebilmiş değillerdir. Çünkü onlar, diğer hadislerin tarih açısından kesin olarak bundan daha sonra varid olduğunu isbat durumunda değillerdir, böyle bir imkan yoktur. Şayet bu görüş sahipleri, onların iddialarını tersine çevirse de, Sehle hadisi diğerlerini nesh etmiştir dese, onun bu iddiası da en az onun iddiası ayarında olurdu.

---

50. Bu iddia kabul edilemez. Hadisin isnadı muttasıldır ve Buhari ve Müslim'in şartlarına uygun olarak da sahihtir. Hadis otoritelerinden birçoğu tarafından sahih olduğu belirtilmiştir. Çünkü Fâtıma bt. el-Münzir, Ümmü Seleme vefat ettiğinde on dört yaşında bulunuyordu. Kaldı ki hadisin şahidi de bulunmaktadır . Bk. İbn Mâce, 1946. Senedi sahihtir .

Onların, "Bu olay, ilk hicret sıralarında, evlatlık müessesesini ortadan kaldıran (Ahzab, 33/5) âyetin nüzulü sırasında idi." İbn Abbâs ve Ebu Hureyre'nin rivâyetleri ise daha sonradır..." şeklindeki sözlerine gelince, buna birkaç açıdan cevap vermek mümkündür:

1) Bu iki sahâbî, rivâyetlerinde, bizzat Hz. Peygamber'den işittiklerini zikretmemişlerdir. Hatta İbn Abbâs, Hz. Peygamber'den (s.a.) sadece yirmiden daha az hadis işitmiştir; diğer rivâyetleri hep sahâbeden (r.anhum) olmaktadır.

2) Hz. Peygamber'in (s.a.) eşlerinden hiçbirisi, Hz. Âişe'ye karşı, bu şekilde bir delil getirmeye gitmemişlerdir; aksine onlar, hadisin Sâlim'e mahsus bir uygulama olduğu ve başkalarının ona kıyaslanamayacağı şeklinde bir yaklaşım göstermişlerdir.

3) Bizzat Hz. Âişe bunu da onu da rivâyet etmiştir. Eğer Sehle hadisi mensuh olsaydı, bu takdirde Hz. Âişe onunla amel etmiş, nâsihi ise terketmiş olurdu ya da hadisin bizzat râvîsi olmakla birlikte onun daha önce meydana gelmiş olduğu kendisinin bilgisi dışında kalması gerekirdi ki, bu ihtimallerin her ikisi de imkansızdır ve son derece uzaktır.

4) Hz. Âişe bizzat meselenin içerisindedir, onunla amel etmekte ve diğerleriyle bu konu üzerinde tartışmaya girmekte ve Hz. Peygamber'in diğer hanımlarını buna davette bulunmaktadır; dolayısıyla Hz. Âişe'nin Sehle hadisine fazla bir ilgisi vardır. Bu durumda bu hükmün tümden neshedilmiş ve dinde bir delil olması tamamen ortadan kalkmış iken, Hz. Âişe'nin bundan habersiz kalması, Hz. Peygamber'in diğer hanımlarından hiçbirisinin bunu hatırlayarak ona bildirmemesi, böylece onu uyarmaması mümkün müdür?

İkinci yaklaşım: Bu hüküm sadece Sâlim'e hastır, başkalarına teşmil edilemez. Bu Ümmü Seleme ve onun görüşündeki Hz. Peygamber'in diğer zevceleri ile onlara tâbi olanlara aittir. Bu yaklaşım nesh yaklaşımından daha kuvvetlidir. Çünkü bu yaklaşım sahipleri şöyle demektedirler: Bu hükmün Sâlim'e has olduğunu gösteren hususlar şunlardır: 1) Sehle, bunu hicâb (örtünme) âyeti indikten sonra sormuştur. Bu âyet ise, bir kadının ancak zikredilen ve isimleri belirlenen kimselere ziynet yerlerini (avret mahallerini) gösterebileceklerini, mahrem olmayanlara ziynet yerlerini göstermelerinin kendilerine haram olacağını gerektirmektedir. Bu âyetin umûmundan, bir delil olmaksızın zikredilenlerden başka hiçbir kimse istisna edilemez. Kadın bir yabancıyı emzirdiği zaman, mutlaka avret yerini ona karşı açmış olacaktır. Bu ise, âyetin umumu gereğince

caiz değildir. Burdan da anlıyoruz ki, Sehle'nin Sâlim'i emzirmek için avret yerini ona açması, sadece Sâlim'e has bir uygulamadır.

Hz. Peygamber (s.a.) ümmetten bir kimseye bir emirde bulunur veya ona bir şeyi mübah kılar ya da bir şeyi yasaklarsa ve şeriatta da buna ters düşen herhangi bir durum yoksa; bu emir, izin ya da yasak, sadece ona has olduğuna dair bir kayıtlama bulunmadığı sürece bütün ümmet için de sabit olur. Böyle değil de, bütün insanlara bir şeyi emreder ya da yasaklar, sonra da ümmet içerisinden birisine emrettiği ya da yasakladığı şeyin aksini emreder veya yasaklarsa, bu şey sadece ona mahsus olmuş olur. Bu durumda biz, kalkıp da "Hz. Peygamber'in bir kişiye emri, bütün ümmet için emirdir; onun bir şeyi tek bir insana mübah kılması, bütün ümmet için mübah kılmadır." diyemeyiz. Çünkü, bu ilk emir ya da yasağın düşürülmesine sebebiyet verir. Bu durumda, bizim nassların uyum göstermesi, aralarının telifi ve birbiri ile çelişki içerisinde olmamaları için, o emir ya da yasağın sadece o kişiye has olduğunu söylememiz gerekmektedir. Yüce Allah kitabında, kadının mahremi olmayan kimselere avret yerlerini göstermemesini emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) ise Sehle'ye Sâlim'i emzirmesini emretmiştir. Halbuki; Sâlim, Sehle'nin emzirmek için memesini açacağı sırada kesin olarak onun mahremi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu uygulama, sadece Sâlim'e has ve âyetin umûmundan istisna olmak üzere bir ruhsat olur. Hal böyle iken, bu uygulamanın hükmü geneldir; diyemeyiz. Çünkü bu durum örtünme âyetinin hükmünü iptale götürür.

Bunlar şöyle devam etmektedirler: Bu yaklaşımı benimsemekten başka çıkar yol yoktur. Çünkü biz bunu kabul etmediğimiz zaman şu iki yaklaşımdan birisini kabul etmemiz gerekecektir ve bundan da kurtuluş yoktur: Ya bu hadis, haramlık için küçüklüğün şart olacağını ifade eden hadisler tarafından neshedilmiş olacaktır veya bunun tersine o hadisler Sehle hadisi ile neshedilmiş olacaktır. Bu ihtimallerden her ikisi de mümkün değildir; çünkü, bunların tarihleri bilinmemektedir, aralarında teâruz olduğu kesin değildir ve hadislerin her biriyle amel etmek mümkündür. Çünkü biz Sehle hadisini özel ruhsata, diğer hadisleri de Sâlim hariç genel mânaları üzerine hamlettiğimizde, bu hadislerden bir kısmı diğer bazısını neshetmiş olmayacak ve hadislerin tamamıyla amel edilmiş olacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.) süt emmenin ancak iki yıl içinde, çocuk henüz memede iken ve sütten kesilmeden önce olacağını beyan ettiğine göre,

bu Sehle hadisinin , ister tarihi önce olsun ister sonra, husûsiyet arzettiğine delâlet eder.Bir hükmün husûsilik arzetmesi için, eğer onun husûsiliğini gösteren başka bir durum varsa, "Bu sadece sana hastır." ifadesiyle belirtilmiş olması gerekmez.

"Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı sabit olur." hadisinin zikrettiğiniz şekilde tefsirine gelince, bu son derece uzaktır ve lâfızla arasında bir bağlantı yoktur ve bu yorumunuz ilk anda muhatapların aklına asla gelmez. Aksine hadisin mânası, Ebu Ubeyd ve daha başkalarının izah ettiği şekildedir: Ebu Ubeyd şöyle der: "Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı sabit olur." hadisinin anlamı şudur: Acıktığı zaman, kendisini doyuran tabii yiyeceği süt olan kimse, şüphesiz ki süt emen çocuktur. Açlığından doyması yemek ile olana gelince, onun emmesi emme değildir. Hadisin mânası, "Emme, ancak iki yıl içerisinde, sütten kesilmeden önce olur." demektir. Ebu Ubeyd ve diğerlerinin yorumu budur. Hadisten hemen akla gelen ilk mâna da budur. Hatta hadis, bu iki yorumdan her ikisine de aynı derecede delâlet edecek olsa idi, diğer hadislerin mânaları destek verdiği, onu açıp izah getirdiği için, bu mânanın anlaşılması daha uygun olacaktı. Bu tefsirin dışında kalan diğer mânanın yanlış olduğuna, bununla büyük insanın emmesinin kasdedilmiş olmasının sahih olmayacağına delâlet eden hususlardan birisi de hadiste geçen "açlık" (*el-mecâ'a*) kelimesidir. Bu sadece küçük çocuğun emmesine delâlet eder. Bu, açlıktan dolayı emmeyi isbat, böyle olmayan emmeyi ise nefyeder. Kesin olarak bilinmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.) bu hadisleriyle sütle giderilecek açlığı kasdetmişdir, ekmek ve etle giderilecek açlığı kasdetmemişdir. Bu ne konuşanın, ne de dinleyenin aklına gelecek bir mâna değildir. Eğer süt emme hükmünü(büyük küçük ayırımı yapmaksızın) genelleştirecek olursak, o zaman elimizde nefy ve isbat edecek bir şey kalmaz. Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Âişe'nin yanında yetişkin birisini görünce: "Süt haramlığı ancak açlıktan dolayı sabit olur." buyurmuş olması, yani sözün akışı hadisten gözetilen mânayı açıklamakta ve sadece kadının sütü ile giderilebilecek açlık duyan kimsenin (yani bebenin) emmesi ile süt haramlığı hükmünün doğacağını ifade etmektedir. Sözün akışı lâfzı sarih hale getirir. Hz. Peygamber'in (s.a.) mübarek yüzlerinin değişmesi, ve o adamdan dolayı hoşnudsuzluk göstermesi ve: "Bakın! Kardeşleriniz kimler?" buyurması, sadece süt emme konusunda ihtiyatlı davranılması içindir ve emmenin her türlüsünün haramlık doğurmayacağını , bazan haram kılıp bazan ise

haram kılmayacağını ifade etmektedir. Bundan hiçbir kimse, süt emmenin sayısı beştir ve bu mâna "açlıktan sabit olur" sözü ile ifade edilmiştir; şeklinde anlamaz. Böyle bir ifade tarzı, Hz. Peygamber'in beyan tarzına ters düşer.

"Emme, açlığı küçükten giderdiği gibi, büyükten de giderir." şeklindeki sözünüz, boş bir sözdür. Çünkü sakalları bitmiş bir insanın, kadını emerek doyacağı ve emdiği bu sütün ondan açlığı uzaklaştıracağı görülmüş bir şey değildir. Küçük çocuk ise böyle değildir; çünkü onun için sütün yerini alacak başka bir besin yoktur, süt ondan açlığı uzaklaştırır. Büyük insan asla süte açlık gösterecek bir kimse değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.) açlığın hakikatini değil de, bulunduğu yer ve zamanını murad etmiş olması da bunu açıklamaktadır. Hiç şüphe yoktur ki, süte duyulacak açlık zamanı küçüklük devridir. Eğer bu izahı kabul etmez ve ille de zâhirine sarılırsanız, açlığın hakikatı murad edilmiştir derseniz, o zaman, büyük bir insan ancak aç olduğu zaman emdiğinde süt haramlığı doğar; eğer tok iken emerse, herhangi bir etkisi olmaz , demeniz gerekir.

Hz. Peygamber'in harîm-i ismetinin korunduğu, O'nun haremine Allah'ın bir gölge düşürmeyeceği ve onu muhafaza edeceği konusuna gelince; Yüce Allah mü'minlerin annesi Hz. Âişe'den razı olsun, o her ne kadar bu tür emmenin mahremiyet doğuracağı görüşünde ise de, diğer validelerimiz bu konuda ona muhalefet etmişler ve böylesi bir emme ile Hz. Peygamber'in harîm-i ismetine girilmesini caiz görmemişlerdir. Bu durumda mesele ictihâdî olmaktadır; iki taraftan birisi bir tek sevabla, diğer taraf ise iki sevabla me'cûr olacaklardır. İki sevab alma bahtiyarlığına ulaşacak kimseler ise, bu konuda Allah ve Peygamberinin hükmüne isabet edenler olacaklardır. Bu tür bir emme ile, hem Hz. Peygamber'in harîm-i ismmetine girilmesini caiz gören, hem de bunu caiz görmeyip engelleyen sevab kazanacaktır; her ikisi de Allah'ın rızasını kazanmak, Peygamberine itaatte bulunmak, onun hükmünü uygulamak hususunda ictihad etmektedirler. Bu konuda onlara örnek olacak iki şerefli peygamber; Dâvûd ve Süleyman (s.a.) da bulunmaktadır: Yüce Allah her ikisini de hikmet ve hüküm (idâre) sahibi olmakla övmüş, kaza (yargı) anlayışını ise birisine has kılmıştır.

Ümmü Seleme hadisini reddetmenize gelince, bu açık bir haksızlıktır; Fâtıma bt. el-Münzir'in, Ümmü Seleme'yi küçükken görmüş olması sebebiyle hadisin munkatı olması gerekmez. Bazan küçük çocuk da gerçekten birçok şeyi belleyebilir ve onu ezberleyebilir. Nitekim, Mahmûd

b. er-Rebi', kendisi henüz yedi yaşında iken, Hz. Peygamber'in kendisine su püskürttüğünü[51] hatırlamaktadır. Ondan daha küçük yaşta olanlar da hatırlayabilir. Siz Fâtıma, Ümmü Seleme'nin vefatı sırasında on bir yaşında idi; diyorsunuz. Bu yaş özellikle de kadınlar için hiç de önemsenmeyecek bir yaş değildir. Çünkü bu yaşta bir kadın evlilik için uygun olabilmektedir. Evlenme durumunda olan bir kadın için: "O işittiğini anlayamaz, rivâyet ettiğini bilemez." denilmesi nasıl uygun olabilir? Bu sakat bir iddiadır ve sünnetler bu gibi iddialarla reddedilemez. Kaldı ki, Ümmü Seleme ile Fâtıma'nın ninesi Esmâ dosttular. Evleri aynı idi; Fâtıma ninesi Esmâ'nın gözetiminde babasının teyzesi olan Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'nin (r.a.) yanında yetişmiştir. Hz. Âişe, elli yedi yılında vefat etmiştir; elli sekizde vefat ettiği de söylenir. Fâtıma'nın ondan hadis işitmiş olması mümkündür. Ninesi Esmâ'ya gelince yetmiş üç senesinde vefat etmiştir. Fatıma o sırada yirmi beş yaşında bulunuyordu. Bu yüzden, Fâtıma'nın ondan çok sayıda rivâyeti bulunmaktadır. Ümmü Seleme de Esmâ'nın rivâyet ettiği hadisin benzeri ile fetvada bulunmuştur. Ebu Ubeyd, Ebu Muâviye — Hişâm b. Urve — Yahyâ b. Abdirrahman b. Hâtıb — Ümmü Seleme senediyle şöyle rivâyet eder: Ümmü Seleme'ye hangi çeşit emmenin süt haramlığı doğuracağı sorulur. O: "Memede iken, sütten kesilmeden emilen süt (haram kılar)."[52] şeklindeki hadisi rivâyet eder ve gereğiyle fetva verir.

Hz.Ömer de bu doğrultuda fetva vermiştir. Nitekim Dârakutnî, Süfyân b. Abdillah b. Dînâr hadisinde, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivâyet eder: Hz.Ömer'i: "Süt emme (haramlığı) ancak, iki yıl içerisinde, küçüklükte sözkonusudur." derken işittim.[53]

Hz.Ömer'in oğlu Abdullah da aynı şekilde fetva vermiştir. İmam Mâlik (ra.) Nâfi' aracılığı ile, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir: O şöyle derdi: "Süt emme (haramlığı) ancak, küçüklükte emzirildiği zaman sözkonusudur; büyüğün emzirilmesi diye bir şey yoktur."[54]

İbn Abbâs da aynı şekilde fetva vermiştir: Ebu Ubeyd, Abdurrahman — Süfyân es-Sevrî — Âsım el-Ahvel — İkrime senediyle İbn Abbâs'ın: "Sütten kesildikten sonra süt emme (haramlığı) yoktur." dediğini nakleder.[55]

51. Buhârî, 3/18.
52. İsnadı sağlamdır.
53. Dârakutnî, 4/172 . Râvileri sikadır.
54. *Muvatta*, 2/603 . İsnadı sahihtir.
55. İsnadı sahihtir. Bk. *Musannef*, 13903.

Bu mesele hakkında Abdullah b. Mes'ûd ile, Ebu Musa münazara etmişler ve İbn Mes'ûd; "küçük iken olmadıkça, süt emmenin haramlık doğurmayacağına" dair fetva vermiştir. Bunun üzerine Ebu Musa onun görüşüne rücû etmiştir. Dârakutnî şöyle zikreder: İbn Mes'ûd, Ebu Musa'ya: "Sen şöyle şöyle fetva veriyormuşsun? Halbuki, Hz. Peygamber (s.a.): 'Süt emme haramlığı, ancak kemiği güçlendiren ve eti bitiren emmelerde sözkonusudur.' buyurmuştur." demiştir.[56]

Ebu Davud, Muhammed b. Süleymân el-Enbârî — Vekî' — Süleymân b. el-Muğîre — Ebu Musa el-Hilâlî — babası — İbn Mes'ûd senedi ile rivâyet eder: Buna göre Hz. Peygamber (s.a.):"Süt emmeden, ancak et bitirip, kemikleri geliştiren (süt emme çağında olan) kısmı haramlık hükmü doğurur." buyurmuştur.[57]

Sonra İbn Mes'ûd, bu şekilde fetvâ vermiştir. Nitekim Abdürrezzâk, Sevrî — Ebu Bekir b. Ayyâş — Ebu Husayn — Ebu Atiyye el-Vâdiî senediyle rivâyet eder: Ebu Musa'ya bir adam gelir ve : "Karımın memesi şişti, ben de emdim, boğazıma süt kaçtı." dedi. Ebu Musa ona sert davrandı. Sonra adam İbn Mes'ûd'a geldi. İbn Mes'ûd ona: "Benden başka kimseye sordun mu?" diye sordu. Adam: "Evet, Ebu Musa'ya sordum ve o bana sert davrandı." dedi. İbn Mes'ûd, Ebu Musa'ya geldi ve: "Şimdi bu süt çocuğu mudur?" diye sordu. Ebu Musa: "Bu deryâ (gibi âlim) sizin aranızda iken, bana sormayın." dedi.[58] İşte onun rivâyeti ve fetvâsı böyledir.

Hz.Ali'ye gelince, Abdurrezzak, Sevrî — Cüveybir — ed-Dahhâk — Nezzâl b. Sebure senedi ile, Hz.Ali'den: "Sütten kesildikten sonra, süt emme haramlığı yoktur." dediğini rivâyet eder.[59]

Bu Abdulkerim'in Sâlim b. Ebî 'l-Ca'd ve babasından yaptığı rivâyete muhalif olmaktadır. Ancak, Cüveybir'in hadisi delil olarak kullanılamaz. Abdulkerim ondan daha sağlamdır.

Üçüncü yaklaşım: Sehle hadisi ne mensuhtur, ne sadece Sâlim'e mahsus, ne de herkes hakkında geneldir. Bu sadece, ihtiyaç gereği, Sâlim'le Ebu Huzeyfe'nin hanımı arasındaki durumda olduğu gibi, bir kadının yanına girmek zorunda kalan ve onun da devamlı kendisinden örtünmesi zor olan kimse için sözkonusu olan bir ruhsattır. Böyle bir

56. Dârakutnî, 4/173.
57. Ebu Davud, 2059, 2060 ; Ahmed, I/432 (4114).
58. *Musannef*, 13895 ; Beyhakî,7/461 . Râvîleri sikadır. Ayrıca bk. *Muvatta*, 2/607. Senedinde inkıta vardır.
59. Musannef, 13898 . Cüveybir, gerçekten zayıftır.

çaresizlik içerisinde kalan büyük bir insan kadın tarafından emzirildiğinde, bu süt etkisini gösterir ve süt haramlığı doğurur. Böyle bir durumda olmayan kimseler için ise, büyük olduğu takdirde süt haramlığı doğmaz, haramlık ancak küçük iken emzirildiğinde sözkonusu olur. Bu yaklaşım, Şeyhulislaâm İbn Teymiye'ye aittir. Büyük iken süt haramlığının doğmayacağını ifade eden hadisler ya mutlaktır, Sehle hadisi ile kayıtlanmıştır; ya da her hale ait olmak üzere umûmîdir ve bu durum bu hadisle tahsis edilmiştir. Bu yaklaşım nesih ve hükmün sadece Sâlim'e tahsisi yaklaşımlarından daha uygundur ve iki taraflı bütün hadislerle amel etmiş olmaya daha yakın gözükmektedir. Şer'î kaideler de bu yaklaşıma şehadette bulunmaktadır.

Doğruya muvaffak kılan ancak Allah'tır.

E) İDDET

(Hz. Peygamber'in (s.a.) İddet Konusundaki Hükümleri) :

1 — İddetin Çeşitleri :

Bu konunun açıklamasını, bizzat Yüce Allah kendi üzerine almış ve kitabında en açık, vâzıh ve şümûllü bir şekilde beyan etmiştir. İddet konusunda Kur'an'ın beyanı dışında kalacak hiç bir şekil bırakılmamıştır. Kur'an'da dört çeşit iddetten bahsedilmiştir ki, iddet nevilerinin tamamı da bundan ibarettir:

Birinci çeşit iddet: Hamile kadının iddeti, kayıtsız olarak çocuğunu doğurmasına bağlanmıştır. Bâin talâkla ya da ric'î talâkla boşanmış olması; kocası ölmüş veya hayatta olması ve boşanması arasında fark yoktur. Yüce Allah: (وأولات الأحمال أجلهن أن يضعن حملهن) "Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."[1] buyurmuştur.

Bu âyette üç açıdan genellik (umûmîlik) bulunmaktadır:

Birincisi:Kendisinden haber verilen kimselerin genelliği. Bunlar hamile olan kadınlardır ve bu ifade onların tamamını içine alır.

İkincisi: "Ecel" (müddet) in genelliği: Müddet, hamile kadınlara izafe edilmiştir. Cemi isimlerinin (ism-i cem) marife bir kelimeye izafe edilmesi, genellik bildirir. Dolayısıyla çocuğun doğurulması, onların müddetlerinin tamamı kılınmıştır; eğer o kadınlardan bir kısmının ondan daha başka

1. Talâk, 65/4 .

müddetleri bulunsaydı, o zaman doğuma kadar bekleme, onların tümüne nisbet edilmiş bir müddet olmazdı.

Üçüncüsü: Mübteda ve haber marifedir: Mübtedanın marife olduğu belli; habere gelince — ki âyetteki (أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)kısmıdır— bunun marifeliği muzaf olan masdar tevili şeklinde olmaktadır; yani, âyetin takdiri (أَجَلُهُنَّ وَضْعُ حَمْلِهِنَّ) şeklindedir. Mübteda ve haberin her ikisinin de marife olmaları durumunda, ikincinin birinciye hasrı gerekir. Nitekim: (يا ايها الناس انتم الفقراء الى الله والله هو الغني الحميد) "Ey insanlar, muhtaç olanlar sizlersiniz; zengin olan ve övülmeye lâyık olan ise ancak Allah'tır."[2] âyetinde bunun örneğini görmekteyiz.

Sahâbenin büyük çoğunluğu, hamile olan kadının iddetinin doğurmak (hamlini vaz etmek) olduğuna bu şekilde delil getirmişler ve kocası henüz teneşir üzerinde olsa bile, doğumla iddetinin biteceğini belirtmişlerdir. Nitekim bizzat Hz. Peygamber (s.a.) de, Eslemli Sübey'a'ya bu şekilde fetva vermiştir.[3] Hz. Peygamber'in (s.a.) bu hüküm ve fetvası, Kur'an'dan alınmıştır ve ona tamamen uygundur.

İkinci çeşit iddet: Hayız gören kadının iddeti: Bunun süresi üç kur' (hayız ya da temizlik süresi) beklemektir Yüce Allah: "Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç kur' (hayız ya da temizlik süresi) beklerler."[4] buyurur.

Üçüncü çeşit iddet: Hayız görmeyen kadının iddeti: Bu da iki kısıma ayrılır: a) Henüz hayız görmeyen küçük çocuğun iddeti. b) Hayız halinden kesilmiş *(âyise)* kadının iddeti. Yüce Allah her iki kısmın da iddetlerini şu âyetle belirtmiştir: "Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenler ile henüz ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır."[5]

Dördüncü çeşit iddet: Kocası ölen kadının beklediği vefat iddeti: Bunu da Yüce Allah şu âyetle açıklamıştır: "İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."[6] Bu âyet kendisiyle gerdeğe girilen, girilmeyen; küçük ya da büyük olan hanımları içine almaktadır; hamile kadınlar ise bu âyetin hükmü içine girmemektedir. Çünkü onlar:"Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."[7] âyeti ile bu hükmün dışında

2. Fâtır, 35/ 15.
3. *Muvatta,* 2/590 ; Buharî, 65/2 .
4. Bakara, 2/ 228.
5. Talâk, 65/4 .
6. Bakara, 2/234 .
7. Talâk, 65/4 .

kalmaktadırlar. Bu âyette onların doğurmaları, bütün iddetleri sayılmış ve iddet doğuma hasredilmiştir. Vefat iddeti bekleyen hanımlar ise böyle değildir; çünkü, ilgili âyette "beklerler" fiili mutlaktır ve bir genelliği (umûmu) yoktur. Sonra:"Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."[8] âyeti, "İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."[9] âyetinden daha sonra nazil olmuştur. Yine: "İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."[10] âyeti ittifakla, hamile olmayan kadınlar hakkındadır. Çünkü, onun hamilelik süresi bu süreden daha fazla devam edecek olsa, doğuma kadar beklemesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu âyetin umûmu (genel ifadesi) ittifakla tahsis görmüş bulunmaktadır. "Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."[11] âyeti ise, ittifakla tahsis görmemiştir. Şâyet bu konuda, hükmün böyle olduğuna dair sahih sünnet bulunmasaydı, konuyu Kur'an'a havale etmek gerekecekti. Kaldı ki, Kur'an'ın getirdiği hükmü, sünnet teyid etmekte ve onu takrir etmektedir.

Bunlar, Allah'ın kitabında beyan ve tafsil edilmiş olan iddetlerdir. Ancak bu iddet çeşitlerinden bahseden âyetlerden ne murad edildiği ve delâlet ettikleri hususlar hakkında ihtilâflar vardır. Allah'a hamd olsun ki, sünnet bunlardan murad edilen manaları açıklamıştır. Biz burada, sözkonusu ihtilâfları zikredecek, bunlar içerisinde hangisinin doğruya daha yakın ve evla olduğunu, sünnetin delâleti doğrultusunda bulunduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Bu ihtilâflardan birisi, selefin hamile bir kadının vefat iddeti beklemesiyle ilgili ihtilâflarıdır. Hz. Ali, İbn Abbâs ve sahâbeden bir grup, dört ay on gün ya da doğum vaktine kadar olan zamandan en uzun müddet hangisi ise, o kadar bekler; demişlerdir. Bu İmam Mâlik'in mezhebinde iki görüşten birisi olmaktadır. Sehnûn'un tercihi de bu şekildedir.

Ebu Tâlib rivâyetinde İmam Ahmed şöyle demektedir: "Hz. Ali ve İbn Abbâs, hamile olan kadının vefat iddeti beklemesi konusunda: "En uzun süreyi bekler." demişlerdir.[12] İbn Mes'ûd ise: "Kim isterse, onunla yemin billah ederim ki, kısa olan Nisâ sûresi (yani Talâk sûresi Bakara'dan)

8. Talâk, 65/4.
9. Bakara, 2/234.
10. Bakara, 2/234.
11. Talâk, 65/4.
12. Hz. Ali'nin sözünü, İbn Hâtim; İbn Abbâs'ın sözünü de Buhârî (*Feth*), 8/50 ; Müslim, 1485 rivayet etmişlerdir.

daha sonra nazil olmuştur."[13] derdi. "Doğurduğunda, (nikâh için) helâl olmuştur." şeklindeki Sübey'a hadisi onların arasında hükmetmektedir. İbn Mes'ûd, Kur'an'a yorum getirmekte ve "Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."[14] âyetinin vefat iddeti bekleyen hanımlar için olduğunu, boşanmış kadınların da aynı şekilde doğurmaları ile iddetlerini tamamlamış olacaklarını ve nikâhlanmalarının helâl olacağını belirtmiştir. Hamile kadının, organları belirmemiş bir çocuk düşürmesi durumunda iddeti tamamlanmış olmaz. El ve ayakları belirmiş bir çocuğun düşmesi durumunda ise, bununla câriye âzad edilmiş olur; iddet tamamlanır. Kadın doğurur, fakat karnında başka bir çocuk daha bulunursa, diğer çocuğu da doğurmadıkça, iddeti bitmiş olmaz. Hamile olmaması durumunda, vefat iddeti bekleyen kadının, kocasının kendisiyle gerdeğe girdiği evinden dört ay on gün ayrılmaması ve orada iddetini beklemesi gerekir. İddet, kocanın öldüğü ya da boşadığı günden başlar." Buraya kadar olan kısım İmam Ahmed'in sözüdür.

Bu konuda İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre (r.a.) birbirleriyle tartışmaya girmiş ve Ebu Hüreyre: "İddeti doğurmasıdır." demiştir. İbn Abbâs ise "İki müddetten en uzun süreyi bekler." demiştir. Sonunda Ümmü Seleme' yi hakem tayin etmişler ve ona gitmişler, o da Ebu Hüreyre'ye hak vermiş ve Sübey'a hadisini de delil olarak getirmiştir.[15]

İbn Abbâs'ın bu görüşünden vazgeçtiği de rivayet edilmiştir.

Sahâbe ve tabiînin büyük çoğunluğu ve dört imam:" İddeti, çocuğunu doğurmasıdır; isterse koca henüz teneşirde bulunsun, doğurur doğurmaz nikâhlanması helâl olur." demişlerdir.

"En uzun süre kadar beklemesi gerekir." görüşünde olanlar, şöyle demektedirler: Vefat iddeti bekleyen hamile kadın, her iki âyetin de umumu içerisine girmektedir. Dolayısıyla en uzun süre ile iddet beklemediği sürece, iddetinden kesin olarak çıkmış olamaz. Bu âyetlerden birisinin umûmunun diğerinin husûsiliği ile tahsis edilmesi mümkün değildir. Çünkü her iki âyet de bir açıdan âmm (genel), diğer açıdan da hâs (özel) olmaktadırlar. Bazı şekillerin, her iki âyetin de umûmu altına girmesi yani umûmun gereğiyle amel etme (imâl) imkânı bulunmaktadır. Kadın, en uzun süreyle iddetini beklediği zaman; süreler içerisinde daha az olan, daha uzun olan içerisinde mündemiç bulunacaktır ve böylece

13. Ebu Davud, 2307 ; Nesâî, 6/197 ; İbn Mâce, 2030 ; İbn Cerîr, 28/143 ; *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/235 . İbn Mes'ûd, bu sözü ile Talâk suresinde geçen va hamile kadınların iddetinin doğuma kadar olduğunu bildiren âyetin, daha önce inmiş bulunan Bakara suresindeki vefat iddeti bekleyen kadınların dört ay on gün bekleyeceklerini ifade eden âyetin umûmunu tahsis ettiğini ifade etmektedir.

14. Talâk,65/4.

15. *Muvatta*, 2/589 ; Nesâî, 6/191, 192. İsnadı sahihtir.

her iki âyetin de umûmu gereği hareket edilmiş olacaktır.

Çoğunluk ulema , bunlara karşı üç şekilde cevap vermişlerdir:

Birincisi: Sarih sünnet, itibarın sadece doğuma olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim, *Sahihayn*'da varid olduğu üzere, Eslemli Sübey'a'nın kocası vefat etmiş ve kendisini hamile olarak geride bırakmıştı. Kadın doğurmuş ve evlenmek istemişti. Ebu's-Senâbil kendisine: "Sen en uzun süreyi doldurmadıkça, nikâhlanamazsın." demiştir. Kadın Hz. Peygamber'e (s.a.) sormuş, O da: "Ebu's-Senâbil yalan söylemiş. Sen (nikâh için) helâl oldun. Dolayısıyla dilediğinle evlen!" buyurmuştur.[16]

İkincisi: "Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."[17] âyeti, "İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."[18] âyetinden sonra nazil olmuştur. Bu cevap Abdullah b. Mes'ûd'a aittir. Nitekim Buhârî'nin *Sahîh*'inde şöyle rivâyet edilmektedir: "Siz o kadın üzerine işi zorlaştırıyor ve ona ruhsat tanımıyor musunuz? Ben Allah'ı şâhid tutarım ki, kısa olan Nisâ (Talâk) sûresi, uzun olandan (Bakara) sonra inmiştir: "Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."[19] âyeti daha sonradır.[20]

Bu cevap izaha muhtaçtır: Çünkü, bu sözün zâhiri Talâk sûresindeki âyet, tarih bakımından daha sonra olduğu için Bakara sûresindeki âyetten mukaddemdir, dolayısıyla onu nesheder; anlamına gelmektedir. Ancak, "nesh" tabirinin sahâbe ve selef terminolojisinde, daha sonra gelenlere nisbetle çok daha geniş bir mânası vardır. Çünkü onlar nesh tabiri ile üç mâna kasdetmektedirler:

1) Sâbit bir hükmün, hitâpla (nassla) kaldırılması.

2) Zâhirin delâletinin, ya tahsîs ya da takyîd yolu ile kaldırılması. Bu mânada nesih, birinci mânasından daha geneldir.

3) Beyanı, haricî bir delile bağlı olan lafızdan muradın ne olduğunun açıklanmasıdır. Bu üçüncüsü de daha önce geçen iki mânadan daha genel olmaktadır.

İşte İbn Mes'ûd (ra.) Talâk sûresinin daha sonra nazil olduğunu belirtmekle, iddetin doğumla sona ereceğini belirten âyetin Bakara sûresindeki âyeti, eğer âyetin umûmu murad ise, neshetmiş olduğunu;

16. Şâfiî, 2/402 ; Buhârî (*Feth*), 9/414 ; Müslim, 1484.
17. Talâk, 65/4.
18. Bakara, 2/234.
19. Talâk, 65/4.
20. Buhârî (*Feth*),8/145 .

eğer umûmu murad değil idiyse. tahsis etmiş olduğunu veya ondan muradın ne olduğunu açıklamak ve onun mutlak ifadesini kayıtlamak olduğunu belirtmiş; her üç ihtimale göre de, Talâk sûresindeki âyetin, Bakara sûresindeki âyetin umûm ve mutlak ifadesine takdiminin gerekeceğine işaret etmiştir. Bu İbn Mes'ûd'un fıkıhtaki kemalinin ve ilimdeki derinliğinin bir neticesidir ve bu fıkıh usûlünün onlarda bir seciye ve meleke şeklinde bulunduğunu, ve hiçbir zaman bu konuda bir tekellüfe girmediklerini göstermektedir. Nitekim Arapça, meânî, beyân ve onlarla ilgili diğer ilimler de, onlarda bir meleke ve seciye şeklinde bulunuyordu. Onlardan sonra gelenler ise, onların tozlarına ulaşmaya çalışmak için kendilerini yormaktadırlar. Heyhat! O da nerde?!

Üçüncüsü: Farzedelim ki, doğumun esas alınacağına dair sarih sünnet yok ve Talâk sûresi de sonraki tarihli değil; bu takdirde de yine Talâk sûresindeki âyetin takdimi, daha önce ifade ettiğimiz gibi, umûmunun bulunuşu ve öbür âyetteki "beklerler" ifadesinin de mutlak oluşu gerekçesiyle vacib olacaktı. Meseleyi böylesi bir anlayışa havale etmek mümkün idi. Ancak pek çok kimseye göre kapalı kalışı ve inceliği sebebiyledir ki, konu, sünnetin beyanına havale edilmiştir. Tevfik ancak Allah'tandır.

"Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."[21] âyetinin delâleti gereği, kadın ikiz çocuğa hamile olsa, her ikisini de doğurmadıkça iddeti sona ermez. Âyet aynı zamanda, istibrâ yapması gereken kadınların iddetlerinin de, çocuklarını doğurmaları olduğuna delâlet etmektedir. Yine âyette, "hamillerini vaz etme" tabiri kullanıldığı için, çocuğu ölü ya da diri; tam ya da noksan; ruh üflenmiş veya üflenmemiş ne şekilde doğururlarsa doğursunlar, iddetlerinin sona ereceğine delâlet bulunmaktadır.

"İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."[22] âyeti ise, hayız görsün görmesin, sadece bu süre kadar beklemeleri ile yetinileceğine delâlet etmektedir. Bu, çoğunluğun görüşü olmaktadır. İmam Mâlik ise şöyle der: Eğer bir kadının âdeti senede bir defa ay hali görmek ise ve bu kadının kocası da ölürse, bu kadın hayzını görüp ondan temizlenmedikçe (dört ay on gün beklese de) iddeti bitmez. Eğer hayız görmezse, kocanın vefatından itibaren tam dokuz ay bekler. Ondan, çoğunluğun görüşü doğrultusunda ikinci bir rivâyet daha bulunmaktadır. Buna göre kadın, dört ay on gün bekler ve hayız görmesini beklemez.

21. Talâk, 65/4.
22. Bakara, 2/234.

2 — (Kar') Kelimesinin Yorumları :

Diğer bir ihtilâf konusu da, âyette geçen "kar'" (c. kurû' ve akrâ') kelimesinin mânası hakkındadır. Acaba bundan maksat hayız mıdır yoksa temizlik süresi midir?

a) Kar' Kelimesinin Yorumu Konusundaki Görüşler :

1 . Kar'dan Maksat Hayızdır Görüşü :

Büyük sahabiler, bundan maksadın hayız olduğunu söylemişlerdir. Bu Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Ebu Musa, Ubâde b. es-Sâmit, Ebu'd-Derdâ, İbn Abbâs, Muâz b. Cebel (r.anhum) gibi sahabîlerin görüşü olmaktadır. Aynı zamanda bu, İbn Mes'ûd'un Alkame, el-Esved, İbrâhîm, Şüreyh, Şa'bî, Hasan, Katâde gibi bütün talebelerinin; İbn Abbâs'ın talebeleri olan Saîd b. Cübeyr ve Tâvûs'un; Saîd b. el-Müseyyeb'in görüşleri olmaktadır. İshâk b. İbrâhîm, Ebu Ubeyd el-Kâsım, İmam Ahmed gibi hadis imamlarının görüşleri de bu şekildedir.İmam Ahmed'i de bunlar arasında saydık. Çünkü o da bu görüşe rücû etmiş ve onda karar kılmıştır, bunun dışında onun başka bir görüşü bulunmamaktadır. Daha önceleri, "kar'"dan maksadın temizlik süresi olduğu görüşünde idi. el-Esrem rivâyetinde şöyle demiştir: "Kar'dan maksat hayızdır." diyenlerin dayandıkları hadislerin farklılıklar arzettiğini gördüm; "Koca, boşadığı karısı üçüncü hayzını görmeye başlamadıkça ona rücû hakkına sahiptir." diyenlerin hadislerinin ise sahîh ve güçlü olduklarını gördüm."Sadece bu beyanı elde eden kimse, Ebu Ömer b. Abdilber'dir ve o: "İmam Ahmed, kar'dan maksadın "tuhr" yani temizlik süresi olduğu görüşüne rücû etmiştir." demiştir ki, durum onun söylediği gibi değildir. İmam Ahmed, bunu önceleri söylerdi, sonra ise bu konuda tevakkuf etmiştir. Yine el-Esrem'in rivâyetinde İmam Ahmed şöyle demektedir: "Daha önceleri, kar' temizlik süresidir; diyordum. Sonra ise büyüklerin dediği gibi tevakkuf ettim." İmam, daha sonraları "kar'" dan maksadın hayız olduğuna kesin olarak hükmetmiş ve temizlik süresidir şeklindeki görüşünden rücû ettiğini tasrih etmiştir. İbn Hâni' rivâyetinde şöyle der: "Ben kar'dan maksadın tuhr yani temizlik süresi olduğu görüşünde idim. Bugün ise ben kar'dan maksadın hayız olduğu kanaatindeyim." Kâdî Ebu Ya'lâ:"İmam Ahmed'den sahih olan işte budur, imamlarımızın kabul ettikleri görüş de budur. İmam kar'dan maksadın temizlik süresi olduğu şeklindeki görüşünden rücû

etmiştir." demiş ve daha sonra biraz önce geçen İbn Hânî' rivâyetindeki rücûunu ifade eden beyanını zikretmiştir.

Bu görüş Ebu Hanife ve talebeleri gibi rey ekolünün de mezhebleri olmaktadır.

2. Kar'dan Maksat Temizliktir Görüşü:

Bir başka grup ise; âyetteki "kar'"dan maksadın "tuhr" yani temizlik süresi olduğunu söylemişlerdir. Bu da müminlerin annesi Hz. Âişe, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Ömer'in görüşleri olmaktadır.

Yine bu görüş "yedi fakih", Ebân b. Osmân, Zührî ve bütün Medine fakihlerinden rivâyet edilir. İmam Malik ve Şâfiî'nin mezhebleri böyledir. İki rivâyetten birisinde İmam Ahmed de bu görüştedir.

Bu görüşe göre, bir kadının temizlik süresi içerisinde boşanması durumunda, boşandığı andan itibaren geri kalan temizlik süresi tam bir "kar'" sayılır mı? Bu konuda üç görüş bulunmaktadır.

Birincisi: Geri kalan süre bir tuhr (kar') sayılır. Meşhûr olan da budur.

İkincisi: Hayır, sayılmaz. Bu da Zührî'nin görüşü olmaktadır. Nitekim, kar'dan maksadın hayız olduğunu söyleyenlere göre, ittifakla geri kalan hayız süresi, tam bir hayız olarak kabul edilmemektedir.

Üçüncüsü: Eğer o temizlik süresi içerisinde, cimada bulunmuşsa, geri kalan kısmı sayılmaz. Cimada bulunmamışsa, geride kalan kısmı bir tuhr sayılır. Bu görüş de Ebu Ubeyd'e aittir.

İddet bekleyen kadın üçüncü hayıza veya ez-Zührî'nin görüşüne göre dördüncü hayıza girerse iddeti bitmiş olur. Birinci görüşe göre, üçüncü hayız bitmedikçe iddetten çıkmış olmaz.

İddetinin bitmiş olması için hayızdan yıkanmış olması gerekir mi? Üç görüş bulunmaktadır:

Birincisi: Yıkanmadıkça iddetinden çıkmış olmaz. Büyük sahabîlerden meşhur olan görüş budur. İmam Ahmed: "Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd: 'Koca, boşadığı karısı üçüncü hayzından yıkanıncaya kadar rücû edebilir.' derlerdi." demiştir. Bu Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk, Hz. Osman, Ebu Musa, Ubâde, Ebu'd-Derdâ, Muâz b. Cebel'den (r.anhum) rivâyet edilmiştir. Nitekim Vekî'in *Musannef*inde, İsâ el-Hayyât — Şa'bî vasıtasıyla Hz. Peygamber'in birbirinden güzide on üç sahabîsinden — ki içlerinde Hz.Ebu Bekir, Ömer ve İbn Abbâs da bulunmaktadır — "İddet bekleyen kadının üçüncü hayzından temizlenip yıkanmadıkça, kocasının rücû hakkı bulunduğu" rivâyet edilmiştir.

Yine onun *Musannef*inde, Muhammed b.Râşid — Mekhûl

vasıtasıyla, Muâz b. Cebel ve Ebu'd-Derdâ'dan da benzeri rivâyet edilmiştir.

Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde Ma'mer — Zeyd b. Refî' — Ebu Ubeyde b. Abdillah b. Mes'ûd senediyle rivâyet edilir: Hz. Osman, bu konuda Übey b. Kâ'b'ı çağırtır ve sorar: Übeyy b. Kâ'b: "Benim görüşümce kadın üçüncü hayzından temizlenip yıkanıncaya ve kendisine namaz helâl oluncaya kadar, kocası rücû edebilir." der. Râvi: "Hz. Osman'ın bu görüşü benimsemiş olmasından başka bir şey bilmiyorum." demiştir.[23]

Yine onun Musannef'inde, Ömer b. Râşid — Yahyâ b. Ebî Kesîr senediyle, Ubâde b. es-Sâmit'in:"Boşanan kadın üçüncü hayzından temizlenip yıkanmadıkça ve kendisine namaz helâl olmadıkça, ayrı düşmez." dediğini rivâyet eder.[24]

Bunlar ondan fazla sahabîdir. Bu, aynı zamanda Saîd b. Müseyyeb, Süfyânu es-Sevrî, İshâk b. Râhûyeh'in görüşleri olmaktadır. Şerik: "Kadın ihmal etse de yirmi yıl yıkanmasa, kocanın (yıkanıncaya kadar) ric'at hakkı bulunur." demiştir. Bu aynı zamanda İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden birisi olmaktadır.

İkincisi: Kadın üçüncü hayzından, sadece temizlenmiş olmakla iddeti biter ve yıkanmış olma şartı yoktur. Bu Saîd b. Cübeyr ile Evzâî'nin görüşleri olmaktadır. İmam Şâfiî'nin kadîm kavli de böyledir, çünkü o daha önceleri kar'dan maksadın hayız olduğunu söylerdi. Bu aynı zamanda İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden birisidir ve Ebu'l-Hattâb'ın tercihi de budur.

Üçüncüsü: Kanın kesilmesinden sonra, kadın üzerinden temizlenmiş bulunduğu vaktin namazı geçmedikçe iddet devam eder ve kocasının rücû hakkı bulunur. Bu Sevrî'nin görüşü olmaktadır. İmam Ahmed'den nakledilen rivâyetlerden üçüncüsü de bu şekildedir. Bu rivâyeti Ebu Bekr nakletmiştir. Bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin görüşü olmaktadır; ancak bu hayzın en az müddeti sonunda kesildiğinde sözkonusudur. Hayzın en uzun süresi sonunda kesilmesi takdirinde ise iddet, kanın sadece kesilmiş olmasıyla sona erer.

"Kar'dan maksat, tuhr yani temizlik süresidir." diyenler ise iki konuda ihtilâf etmişlerdir:

Birincisi: Temizlik süresinden önce kan görme şart mıdır, yoksa değil midir? İki görüş vâriddir: Her ikisi de İmam Şâfiî ve Ahmed'in mezheblerinde iki vecih olmaktadırlar. Birincisi: (Tuhr içerisinde

23. *Musannef*, 10987. Darâkutnî , Zeyd b. Refî' i zayıf bulmuştur. Nesâî ise onun sağlam olmadığını söyler.

24. *Musannef*, 11000 . Ömer b. Râşid zayıftır.

boşanmak sûretiyle, öncesinde kan olmaması durumunda bu tuhr) hesap edilir. Çünkü, bu bir temizlik süresidir ve sonunda hayız (kan) olmaktadır; dolayısıyla, daha öncesinde hayız olması durumunda olduğu gibi bu bir "kar'" sayılır. İkincisi: Hesap edilmez. Bu İmam Şâfiî'nin mezheb-i cedîdindeki beyanının zahiri olmaktadır. Çünkü kan görmeyen bir kadına Arapça'da "zât-ı kurû'" tabir edilmez.

İkinci nokta:Üçüncü hayza başlar başlamaz iddet biter mi? Yoksa bir gün ve bir gece hayızı devam etmedikçe iddeti bitmez mi? Bu konuda İmam Ahmed'in tabileri iki vecih olmak üzere ihtilâf etmişlerdir. Bu iki vecih, aynı zamanda İmam Şâfiî'nin beyan etmiş olduğu iki kavli olmaktadır. Tabilerine ait üçüncü bir vecih daha bulunmaktadır: Buna göre, kadın âdeti vechile hayzını görse, mücerred hayzının başlamasıyla iddeti bitmiş olur. Eğer âdeti vechile hayzını görmez de mesela normalde ayın onunda âdet görürken ayın başında görmeye başlasa, bu durumda üzerinden bir gün ve bir gece geçmedikçe iddeti tamamlanmış olmaz. Sonra iki vecih olmak üzere yine ihtilâf etmişlerdir: Acaba bu kan iddetten sayılır mı, yoksa sayılmaz mı? Bu ihtilâfın semeresi, bu kan görme sırasında ric'atta bulunma durumunda ortaya çıkar.

b) Görüşlerin Delilleri :

Buraya kadar "kar'" hakkında ulemanın görüş ve mezheblerini ortaya koymuş bulunuyoruz. Şimdi ise delillerine geçmek istiyoruz:

1. Kar'dan Maksat Hayızdır Görüşünün Delilleri:

"Kar'"ın hayız anlamına geldiğini söyleyenler, bu görüşlerine çeşitli açılardan delil getirmişlerdir:

Birinci Delil:

Yüce Allah'ın: "Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç kar' (*selâsete kurû'*) beklerler."[25] buyruğundan maksadı ya sadece "tuhr" yani temizlik süresidir, ya sadece "hayız" dır; ya da her ikisi de birdendir. Üçüncüsü icmâ ile mümkün değildir; müşterek lâfzı iki mânaya hamledenler dahi bu konuda hemfikirdirler. Şu halde, âyetin ilk iki ihtimale hamli gerekmektedir: Bu iki ihtimalden hayız üzerine hamledilmesi çeşitli açılardan daha uygun olmaktadır:

1— Eğer kar'dan maksat tuhr olacak olsaydı, o takdirde iddet bekleyen kadın için iki kar' ve üçüncüsünden de bir an beklemesi yeterli

25. Bakara, 2/ 228.

olurdu. Âyette kullanılan "üç" sayısının bu mânada kullanılması ise uzak bir mecazdır. Çünkü sayılar belli bir aded konusunda "nass"dırlar; ne aza ne de çoğa delâlet etmezler.

Burada siz: "İçerisinde boşanılan tuhrun geri kalan kısmı bize göre bir kar'dır." diyebilirsiniz. Bu itirazınıza üç açıdan cevap vermek mümkündür:

a) Daha önce de geçtiği gibi, bu üzerinde ittifak edilemeyen bir konudur; bütün ümmet, kar'ın bir kısmının tam bir kar' sayılacağına dair aslâ icmâ' etmiş değillerdir. Böyle bir iddia delile muhtaçtır.

b) Bu bir mezhebçilik iddiasıdır ve âyetin bu iddia üzerine hamli, kur'un tuhur olduğunu kabullendirme gayreti gerektirmektedir. Kur'an bu şekilde mezhebçilik iddialarıyla tefsir edilemez ve lügate bu gibi mânalar yüklenemez. Lügatte, asla tuhrdan bir anlık zaman için "tam bir kar' " ismi verilmez ve böyle bir mâna akla gelmez. Bu mâna üzerinde ümmet görüş birliği de etmemiştir. Dolayısıyla bu iddia ne naklen, ne de icmâ' yolu ile sabit değildir. Bu sadece mücerred (dayanağı olmayan) bir hamlden ibarettir. Hiç şüphesiz "haml" başka, "vaz'" ise daha başka şeylerdir. Vaz', ancak lügat bakımından, şer'an ya da örfen sübut bulduğu zaman bir mâna ifade eder.

c) "Kar'" kelimesi ya "tuhr"un yani temizlik süresinin tamamının adıdır, nitekim (öbürlerine göre) hayz müddetinin de tamamının adı olmaktadır. Ya da bir kısmının adıdır; veyahut da her ikisi arasında lâfzî ya da manevî iştirakle "müşterek" bir kelime olur. Üç kısım da bâtıldır dolayısıyla birinci kısım taayyün eder. Şöyle ki: "Kar'" kelimesinin temizlik süresinin bir kısmı için vaz'edilmiş olmasının batıllığı ortadadır; çünkü böyle olması durumunda tek bir temizlik süresinin pek çok "kar'" olması gerekir ve bu durumda "kar'" kelimesi mecâzî anlamda kullanılmış olur. Manevî iştirak ile müştereklığin bâtıllığı da iki açıdan olmaktadır: Birincisi: Tek bir temizlik süresine hakîkat anlamında pek çok "kar'" tabir etmenin doğru olması gerekir. İkincisi: Nazîrinin — ki "hayız" olmaktadır— bir cüzüne ittifakla "kar'" ismi verilmemektedir. "Kar'" kelimesinin her ikisi için lügat bakımından vaz'edilmiş olması fark etmez ve bunda bir kapalılık yoktur.

Eğer: "Biz bu kısımlar içerisinden, tamamıyla cüzü arasında lâfzî iştirakle müşterek olması şeklini tercih ediyoruz. Müşterek, her iki mânası üzerine de hamledilebilir; çünkü bu daha ihtiyatlı olmaktadır. Berâet (sorumluluktan kurtulma) ancak bununla husûle gelir." denilecek olursa buna cevap iki açıdan verilecektir: Birincisi: Daha önce de geçtiği gibi, iştiraki sahih değildir. İkincisi: Şayet iştiraki sahih olsa bile, bu takdirde de bütün mânalarına hamledilmesi caiz değildir. Müşterek

lafızın, her iki mânası üzerine de hamlini caiz görmeyenlere göre bu zaten açıktır. Müşterek lâfzın her iki mânası üzerine de hamlini caiz görenler ise, bunu ancak her ikisinin de murad edildiğine dair delil bulunduğu zaman caiz görmektedirler Böyle bir delilin bulunmaması durumunda ise, içlerinden birisinin ya da her ikisinin murad edildiğine dair bir delil bulununcaya kadar tevakkuf ediyorlar. Müteahhir âlimler, İmam Şâfiî ve Kadı Ebu Bekir'den şunu naklederler: "Lâfız karînelerden soyutlandığı zaman, aynen âmm (genel) lafızlarda olduğu gibi, her iki mânaya da hamli vacib olur; çünkü bu daha ihtiyatlı olmaktadır. Zira iki mânasından biri diğerinden daha öncelikli değildir. Üçüncü bir mânaya ihtimali imkanı da yoktur; tümden terki (ta'tîl) mümkün değildir, beyanın ihtiyaç anından geriye kalması ise mümkün değildir. Amel vakti geldiğinde, iki mânasından birisinin bizzat maksut olduğu tebeyyün etmemişse, o vakitte lâfzın hakikatinin murad olmadığı anlaşılmış olur. Eğer murad edilmiş olsaydı, mutlaka beyan edilirdi. Dolayısıyla mecâz mâna taayyün etmiş olmaktadır ki, o da her iki mânanın birden murad edilmesidir. Her iki mânaya da hamlin hakikat olduğunu söyleyenler, muradın ikisinden biri olduğu tebeyyün etmeyince, her ikisinin de murad olduğu anlaşılmış olur, demektedirler."

Şeyhulislâm İbn Teymiye şöyle demiştir: İmam Şâfiî ve Kadı'den nakledilen rivâyet üzerinde düşünmek gerekir. Kadı'ya gelince, âmm lafızlar hakkında tevakkuf etmek ve bir delil olmaksızın âmm lafızları "istiğrâk" (bütün fertlerini kapsaması) mânası üzerine hamletmenin caiz olmadığı onun prensiplerinden (asıl) olmaktadır. Âmm lâfızlarda bile tevakkuf eden bir kimse, delil olmaksızın müşterek lâfızları istiğrâk mânasına nasıl hamledebilir? Onun kitaplarında zikrettiği şey, sadece re'sen (yani kelimenin ilk konumunda) iştirâkin muhalliği olmaktadır. İştirak iddiasında bulunulan lâfızlar ona göre mutevâtı'[26] isimler kabilindendir. İmam Şâfiî'ye gelince, onun ilimde sahip olduğu yüce makam, böyle bir şey söylemiş olmasına mânidir. Bu görüş onun şu sözünden çıkarılmıştır: "Bir kimse "mevâlî"sine vasıyette bulunsa, bu lâfız hem yukarıdan hem de aşağıdan olan "mevlâ"yı içine alır." İmam belki de bu sözü, "mevlâ" kelimesinin mütevâtı' isimlerden olduğu ve onlar (yani aşağıdan ve yukarıdan olan mevlâ) arasında bir müşterek nokta bulunduğu inancıyla söylemiş olabilir. Çünkü o (mevlâ lâfzı), izâfî isimlerdendir. Aynen "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun

26. "*Mutevâtı'*" mânâsının husûlü ve doğruluğu hâricî ya da zihnî bütün fertlerine eşit olarak taalluk eden küllîdir. Mesela insan ve güneş kelimeleri gibi. İnsan kelimesinin hâricteki, güneş kelimesinin de zihindeki bütün fertlerine ıtlakı eşit derecede sahih olmaktadır.

mevlâsıdır."[27] hadisinde olduğu gibi. Bu sözden, aralarında bir müşterek nokta bulunmayan isimler hakkında, "mutlak zikredilmesi halinde lâfzın, bütün mânalarına hamledilmesinin gerekliliği" şeklinde genel bir kaide çıkarılması ve bunun da İmam'a nisbet edilmesi gerekmez. Sonra bu sözün yanlışlığına çeşitli hususlar delâlet etmektedir:

a) Lâfzın her iki mânasında birden kullanılması ancak mecaz olmaktadır. Çünkü, lâfzın tek başına ayrı ayrı her bir mânası için konulmuş olması hakikat olmaktadır. Mutlak lâfzın mecaz üzerine hamli caiz değildir, aksine hakikat mânası üzerine hamledilmesi vacibtir.

b) Şayet, her ikisi için münferid olarak ve her biri için de toplu olarak konulmuş olduğu farzedilse, bu takdirde müşterek lâfzın üç mânası (mefhûmu) olmuş olur. Bu üç mânasından bir gerekçe olmaksızın herhangi birisi üzerine hamilde bulunmak mümkün değildir.

c) O takdirde, bütün mânalarına hamli imkansız olur. Çünkü onun sadece bir mânasıyla her iki mânası üzerine beraberce hamli, iki zıttın bir arada toplanmasını iktiza eder. Dolayısıyla müşterek lâfzın bütün mânalarına hamledilmesi mümkün değildir. Her iki mânasına beraberce hamledilmesi, mefhumlarından bir kısmı üzerine hamletmek olur; bütün mefhumları üzerine hamli, bir anda bütünü üzerine hamlini ortadan kaldırır.

d) Burada bazı durumlar vardır: 1) Sadece bu hakîkat. 2) Yalnızca diğeri hakîkat. 3) Her ikisi birden. 4) Sadece birinin mecâzı. 5) Sadece diğerinin mecazı. 6) Her iki mecaz birden. 7) Bunun mecazı ile birlikte yalnız hakikatı. 8) Diğerinin mecazı ile birlikte hakîkatı. 9) Her ikisinin mecazı ile birlikte tek bir hakîkat. 10) Mecâzı ile birlikte diğer hakîkat. 11) Diğerinin mecâzı ile beraber. 12) Her ikisinin mecâzı ile birlikte. İşte bu on iki hamil ihtimali bulunmaktadır; bunların bir kısmı hakîkat şeklinde diğer bir kısmı da mecâz şeklindedir. Bütün bu hamil ihtimalleri içerisinde, diğer mecâz ve hakikat mânaları bir tarafa itilerek bir mecâzî mânanın belirlenmesi, gerekçesiz bir tercih olur ki, bu da mümkün değildir.

e) Eğer müşterek lâfız her iki mânasına da birden hamledilecek olsa, o takdirde âmm lâfızlardan olur. Çünkü, âmm ismin hükmü, tahsis durumunun bulunmadığı zamanda, bütün fertlerine hamlinin vacib olmasıdır. Eğer böyle olacak olursa, bu durumda iki mânasından birisinin istisnası caiz olacaktı ve mutlak zikredilmesi durumunda hatıra ilk olarak umûm mânası gelecekti ve onu iki mânasından birisi hakkında

27. Sahih bir hadistir. Bk. Ahmed, 1/84, 118, 119, 152, 331, 4/368, 372, 5/347 ; 4/419 ; İbn Mâce, 116, 121; Tirmizî, 3714 .

kullanan kimse, âmm lâfzı bazı fertleri hakkında kullanan kimse gibi olacaktı. Dolayısıyla konuşmasında mecaz yapmış olacak ve hakîkat mânasında kullanmamış olacaktı, onu iki mânasından biri hakkında kullanan kimse bir delile muhtaç olmayacaktı; aksine sadece diğer mânayı nefyeden kimse delile ihtiyaç duyacaktı ve âmm lâfızların umûm ifade edeceğini ve ondan mücmelliği nefyetmeyenlere göre tahsîsin bulunduğunu araştırmadan önce, ondan şümûl mânasını anlamak gerekecekti. Çünkü bu durumda müşterek lâfız, diğer âmm lâfızlar mevkiinde olacaktı. Bu ise kesinlikle bâtıldır. Yine bu durumda, müşterek isimlerin hükümleri, âmm lâfızların hükümlerinden ayrı olmayacaktı ki, bu durum lügatte zarûrî olarak bilinen bir husus olmaktadır. Yine bu takdirde, bu âyet hakkında, zâhiri ve mutlakının hilâfına hamlde bulunma hususunda icmâ' edilmiş olacaktı. Zira onlardan hiçbirisi çıkıp da, "kar'" kelimesinin hem tuhr hem de hayıza aynı anda hamledildiğini söylememiştir. Böylece onların "lâfzın her ikisine de birden hamledilmesi ihtiyata daha uygundur." şeklindeki sözlerinin sakatlığı da ortaya çıkmış oldu. Çünkü âyetin üç hayız ve tuhra hamli takdir edilmiş olsaydı, bunda ihtiyattan çıkma mânası olurdu.

Eğer biz onlardan her birisinden ayrı ayrı üçe hamlederiz; denilirse, bu kez de Kur'an'ın zâhirine muhalefet edilmiş olur. Zira bu takdirde kar' sayısı altı olurdu.

"Ya bizzat ikisinden birisine ya da ikisi üzerine hamledilmesi..." şeklindeki sözlerine gelince, buna karşı diyoruz ki: Böyle bir şeyin, mücmel isimlerde olduğu gibi ondan muradın ne olduğuna delâletten soyutlanmış olması caiz değildir. Bu delâlet yönünün bazı müctehidlerden gizli kalması, bütün ümmetten de gizli kalmasını gerektirmez. Üçüncü vecihe verilecek cevap bu olmaktadır. Sözün, mutlakı eğer murad olan mânaya delâlet etmiyorsa, bu takdirde mutlaka muradın beyan edilmesi gerekir. Âyetteki "kar'" dan maksadın her ikisi birden değil, sadece birisi olduğu taayyün edince, onunla hayzın murad edilmiş olması bir çok açıdan daha uygun olmaktadır: Birisini arzetmiş bulunuyoruz.

2— "Kar'" kelimesinin hayız anlamında kullanılması, tuhr anlamında kullanılmasından daha açık gözükmektedir. Çünkü tefsir ve lügat âlimleri, bu kelimeyi hayız ile tefsir ediyorlar, ondan sonra da "denildi ki", "denilir ki", "falan der ki" şeklindeki ifadelerle, "Tuhr mânasına da kullanılır." ya da "O aynı zamanda tuhur anlamındadır." şeklindeki sözlerini ilâve ediyorlar. Dolayısıyla onlar, bu kelimenin "hayız" ile tefsirinin herkesçe mâlum, müsellem ve yaygın olduğunu; "tuhr" ile tefsirinin ise şâz tefsir olduğunu, sadece ileri sürülmüş bir görüş

olduğunu belirtmiş olmaktadırlar. İşte onların ifadelerini burada naklediyoruz:

Cevherî şöyle der: Fetha ile "el-kar'" kelimesi hayız demektir. Çoğulu "akrâ'" ve "kurû'" gelir. Hadiste: (لا صلاة أيام اقرائك)"Hayız günlerinde namaz yoktur." buyrulmuştur. "el-Kar'" aynı zamanda "tuhr" mânasına gelir. Kelime ezdâddandır. (İki zıt anlam içeren kelimelerdendir.)

Ebu Ubeyd: "el-Akrâ' hayızdır." demiş, sonra şöyle devam etmiştir. "el-Akrâ' tuhrlar demektir." el-Kisâî ve el- Ferrâ, kadın hayız gördüğü zaman (أقرأت المرأة) denilir; demişlerdir.

İbn Fâris ise şöyle der: "el-Kurû'" vakitlerdir. Bazan tuhr için, bazan da hayız için olur. Müfredi "kar'"dır. "el-Kar'" denilir ve bu "tuhr" demektir. Bazı insanlar, el-kar'ın hayız olduğu görüşüne gitmişlerdir. Sonra İbn Fâris, bu kelimeyi, tuhr ve hayız vakitleri arasında müşterek kılanların sözlerini, onu tuhr vakitleri anlamında kullananların sözlerini, hayız vakitlerine tahsis edenlerin sözlerini, sanki bunlar içerisinden birisini tercih etmezmiş ve her ikisinin vakitleri için kabul edermiş gibi nakleder ve "Bir kadın hayızdan tuhra, tuhrdan hayıza çıktığında (أقرأت المرأة) denilir."der.

Buradan şu da anlaşılıyor ki, "kar'" kelimesinin hakikatinde mutlaka hayz kelimesinin müsemmâsı bulunmaktadır. Bunu, "Tuhr vakitleri kar' olarak isimlendirilir." diyenlerin, bununla sadece iki tarafında kan (*hayız*) bulunan tuhr (*temizlik*) vakitlerini kasdetmiş olmaları da teyid etmektedir. Yoksa, henüz ay hali görmeyen ve ay halinden kesilen (*âyise*) kadınların temizlik sürelerine "kar'" tabiri kullanılmaz ve bu kadınlar, bütün lügatçilerin ittifakıyla "zevât-ı kurû'" tabiri kapsamına girmezler.

b — "Kar'" kelimesi, Şerîat lisanında sadece hayız anlamında kullanılmıştır. Bu kelime hiçbir yerde, "tuhr" anlamında kullanılmamıştır. Dolayısıyla, âyette geçen "kar'" kelimesinin şerîat lisanında önceden kullanılan ve bilinen mânasına hamledilmesi daha uygun, hatta gereklidir, başka türlüsü olamaz. Hz. Peygamber (s.a.) müstahâza (özür sahibi) bir kadın için: (دَعِي صلاتك أيام أقرائك) yani "Hayız günlerinde namazını terket! "[28] buyurmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.) Allah'tan bildiren kimsedir. Kur'an onun kavminin diliyle inmiştir. Müşterek bir kelime, onun kelâmında iki mânasından biri üzerine varid olduğunda, eğer bütün sözleri arasında diğer mânasında da asla kullanıldığı sabit

28. Ebu Davud, 297 ; Tirmizî, 126 ; İbn Mâce, 625 . Hadis sahihtir.

olmamışsa, diğer yerlerde de geçen aynı lâfzın kullanılan mâna üzerine hamledilmesi vacib ve bu Allah'ın bize hitapta bulunduğu Kur'an'ın dili olmuş olur. Bu lâfzın başkalarının sözlerinde başka mânaları olsa bile bu onun Kur'an dili olmasını engellemez ve bu mâna müşterek lâfzın iki mânasından birisiyle tahsisi konusunda şer'î hakîkat olmuş olur. Nitekim "mutevâtı'" isimler de fertlerinden birisiyle tahsis edilmektedir ve hatta bu daha da evleviyet arzeder. Çünkü çoğu kez lâfızlardaki iştirakin sebebi, kabilelerden birisinin bir şeyi bir isimle isimlendirmeleri, başka bir kabilenin de aynı lâfzı başka bir şeye isim koymalarıdır. Hatta Müberred ve daha başkaları: "Dilde müştereklik ancak bu yolla sözkonusu olur; başka türlü olmaz. Sözcüğü vaz' eden kimse, onu asla birden fazla mâna için koymaz. Başlangıçta müşterek lâfız sözkonusu olmaz." demişlerdir. Şeriat lisanında "kar'" kelimesinin "hayız" mânasında kullanıldığı sabit olunca, buradan şeriat dilinde bu kelimenin mânasının böyle olduğu anlaşılmış olur. Dolayısıyla da, başka yerde geçen bu lâfzın aynı mânaya hamledilmesi vacib olur. Bunu âyetin: "Onlara, Allah'ın rahimlerinde yarattığı şeyi gizlemeleri helâl olmaz."[29] şeklindeki siyakı (sonrası) da açıklamaktadır. Bu rahimlerde yaratılan şey, müfessirlerin tamamına göre hayız ve çocuktur. Rahimde yaratılan şey, ancak hariçte vücûdu olan hayızdır. Bu yüzdendir ki, selef ve halef uleması: "O çocuk ve hayızdır." demişlerdir. Bir kısmı ise: "O çocuktur." demiştir. Diğer bir kısmı da:"O hayızdır." demişlerdir. Ancak hiçbir kimse ondan maksat tuhrdur; dememiştir.Bu yüzdendir ki, İbnü'l-Cevzî vb. gibi tefsir ehlinin sözlerini toplamaya büyük bir çaba gösteren kimseler böyle bir tefsir nakletmemişlerdir. Yüce Allah: "Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenler ile henüz ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır."[30] buyurmuş ve her bir ayı bir hayıza karşı tutmuştur. Hükmü de hayızdan temizlik (tuhr) halinin bulunmamasına değil, hayzın bulunmamasına bağlamıştır. Aynı şekilde Hz. Âişe hadisinde Hz. Peygamber (s.a.): "Cariyenin talâkı iki boşamadır, iddeti de iki hayızdır."[31] buyurmuştur. Hadisi Ebu Davud, İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmişlerdir. Tirmizî: "Garîbdir ve onu sadece Muzâhir b. Eslem'in hadisleri meyanından öğreniyoruz. Muzâhir ilim aleminde bu hadisten başka bir yolla bilinmez." demiştir. Dârakutnî'nin lâfzı da: "Kölenin talâkı ikidir." şeklindedir. İbn Mâce, Atiyyetü'l-Avfî hadisinde, İbn Ömer'den (r.a.) naklen Hz. Peygamber'in (s.a.): " Cariyenin talâkı ikidir, iddeti de iki

29. Bakara, 2/228.
30. Talâk, 65/4.
31. Ebu Davud, 2189; İbn Mâce, 2080; Tirmizî, 1182.

hayızdır." buyurduğunu nakleder.[32] Yine İbn Mâce *Sünen*'inde, Ali b. Muhammed — Vekî' — Süfyân — Mansûr — İbrâhîm — Esved senediyle Hz. Âişe'nin: "Berîre, üç hayız süresince iddet beklemekle emrolundu." dediği rivâyet edilir.[33]

Müsned'de, İbn Abbâs'tan (ra.) rivâyet edilir: "Hz. Peygamber (s.a.) Berîre'yi muhayyer bıraktı; o da kendi nefsini tercihte bulundu. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine hür kadının iddeti gibi iddet beklemesini emretti."[34] Hz. Âişe hadisinde hür kadının iddeti üç hayız şeklinde tefsir edilmiştir. Burada itiraz serdedilerek Hz. Âişe'nin bu konudaki görüşü "kar'" dan maksadın tuhr olduğu şeklinde idi; denilecek olursa buna şöyle cevap verilebilir: Bu râvisi tarafından muhalefet edilen ilk hadis değildir. Dolayısıyla onun rivâyeti alınır, görüşüne bakılmaz. Yine Rübeyyi' bt. Muavviz hadisinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) Sâbit b. Kays b. Şemmâs'n hanımına, kocasından hulû yolu ile ayrıldığında tek bir hayız iddet beklemesini ve akabinde ailesine katılmasını emrettiği ifade edilmiştir. Hadisi Nesâî rivâyet etmiştir.[35]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir: Sâbit b. Kays'ın hanımı kendisinden hulû yolu ile ayrılmıştır. Hz. Peygamber kadına bir hayız iddet beklemesini emretmiştir.[36]

Tirmizî'de rivâyet edilir: Rubeyyi' bt. Muavviz, Hz. Peygamber (s.a.) devrinde kocasından hulû yolu ile ayrılmıştı. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine bir hayız iddet beklemesini emretti ya da ona öyle emredildi."[37] Tirmizî şöyle der: Sahih Rubeyyi' hadisi, onun bir hayız süre ile iddet beklemesi emredildiğini ortaya koymaktadır. Yine istibrâ câriyenin iddeti olmaktadır. Ebu Saîd'den sabit olduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.) Evtâs esirleri hakkında: "Hâmile kadınlar doğurmadıkça; yine hamile olmayan kadınlar da bir hayız görmedikçe kendileriyle cima edilemez." buyurmuştur. Hadisi Ahmed ve Ebu Davud rivâyet etmişlerdir.[38]

Burada şöyle bir itiraz serdedilebilir: Câriyenin istibrâsının bir hayız görünceye kadar beklemek olduğu konusunu kabul etmiyoruz, aksine

32. İbn Mâce, 2079. Senedi zayıftır. Ancak İbn Ömer'in kavli olmak üzere sahihtir. Bk. *Muvatta*, 2/574.
33. İbn Mâce, 2088. İsnadı sahihtir.
34. Ahmed, 2542, 3405.
35. 6/186.
36. Ebu Davud, 2229; Tirmizî, 1185. Ravileri sikadır.
37. Tirmizî, 1185. İsnadı sahihtir.
38. Hadis sahihtir. Bk. Ahmed, 3/62,87; Ebu Davud, 2157; Hâkim, 2/195. Hadisin ayrıca şahidleri için Bk. Ahmed, 4/108, 128; Ebu Davud, 2158; Tirmizî, 1131; 1564.

cariyenin istibrâsının hayızdan önceki tuhr (temizlik süresi) ile olduğu kanaatindeyiz. Nitekim İbn Abdilberr böyle demiş ve ilâve ederek: "Cariyenin istibrâsı icmâ' ile bir hayızdır." şeklindeki sözleri sandıkları gibi değildir; aksine bize göre cariye için, hayzına girmesi ve gördüğü kanın hayız kanı olduğuna kesin inanması durumunda nikâhlanması caizdir.İsmail b. İshâk, kendisiyle münazara etmek için huzuruna alınan Yahyâ b. Eksem'e bu şekilde söylemiştir, demiştir.

Buna şöyle cevap veriyoruz: Bu itirazı Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hâmile kadınlar doğurmadıkça; yine hamile olmayan kadınlar da bir hayız görmedikçe kendileriyle cima edilemez." sözleri reddetmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, iddetten beklenen asıl maksat, her ne kadar başka faydaları var ise de, rahmin temiz olduğunun ortaya çıkmasını istemektir (istibrâ). Nikâhlı olan hür kadının şeref ve ehemmiyetine binaen, onun rahminin temiz olduğuna dair bilgiye alâmet olmak üzere üç kar' beklemesi hüküm olarak konulmuştur. Eğer "kar'", tuhr yani temizlik süresi olsaydı, bu durumda, birinci kar' yani temizlik süresinde bir delâlet bulunmazdı. Çünkü, eğer temizlik süresi içerisinde cimada bulunmuş ve sonra boşamışsa ve kadın daha sonra hayız görmüşse, bu durumda, "kar'" dan maksadın tuhr (temizlik süresi) olduğu görüşünde olanlara göre, sözkonusu temizlik süresinin de sayılması gerekir. Bu temizlik süresinin rahmin temizliğine delâlet etmeyeceği ise malumdur. Rahmin temizliğine delâlet edecek tek şey, talâktan sonra meydana gelen hayızdır. Eğer temizlik süresi içerisinde boşamış ve o süre içerisinde de temasta bulunmamış ise, bu durumda rahmin temizliği talâktan önce vuku bulan hayızla bilinmiş olur. İddet ise, talâktan önce olamaz. Çünkü iddet talâkın hükmü olmaktadır; hüküm ise asla sebebinden önce bulunamaz. Talâktan sonra mevcut olan temizlik süresinin, rahmin temizliğine asla delâleti bulunmadığına göre, onun rahmin temizliğine delâlet etmesi için konulmuş olan iddetin içerisine sokulması caiz olmaz. Bu tıpkı, şehâdeti makbul olmayan kimsenin şehâdeti gibidir; şehâdeti makbul olmayan bir kimsenin şehâdetine dayanılarak hükümde bulunulamaz. Nikâhlı kadınlar hakkında iddetin, câriyeler hakkındaki istibrâ gibi olması da bunun böyle olduğunu açıklamaktadır.

Sarih sünnetle, istibrânın, tuhr yani temizlik süresiyle değil, hayızla olduğu sabit olmuştur. Dolayısıyla iddet de aynı şekildedir. Çünkü aralarında bir fark yoktur. Sadece iddetin teaddüdü sözkonusudur ve istibrâda tek bir hayız görmekle yetinilmektedir. Bu ise, bu ikisinin "kar'" ın mahiyetinde farklı olmalarını değil, sadece muteber olan miktarında

ayrı olmalarını gerektirir. Bu yüzdendir ki, İmam Şâfiî, kendisinden nakledilen iki kavilden daha sahih olanında: "Câriyenin istibrâsı, hayız ile olur." demiş ve onun tâbileri iki konuyu birbirinden ayırarak: "İddet, kocanın hakkının yerine getirilmesi için vacib olmuştur; dolayısıyla da kendi hakkının bulunduğu zamanlara tahsis edilmiştir ki, bu zamanlar da tuhr yani temizlik zamanlarıdır. Yine iddet, tekerrür eder ve ortasında hayzın da bulunmasıyla rahmin temizliği bilinmiş olur. İstibrâ ise böyle değildir. Çünkü o tekerrür etmez. Ondan maksat mücerred temizliktir Dolayısıyla istibrâda tek bir hayız ile yetinilinir." İmam Şâfiî, diğer kavlinde, iddet konusundaki , asıl prensibinin bir gereği olmak üzere "Cariye bir temizlik süresi (tuhr) ile istibrâda bulunur." demiştir.

Bu görüşe göre, acaba temizlik süresinin geri kalan kısmı hesaba katılır mı? Bu konuda İmam Şâfiî'nin tâbilerinin iki vechi bulunmaktadır: Eğer, temizlik süresinin geri kalan kısmı, hesaba katılacak olursa, bu takdirde mutlaka bunun üzerine tam bir hayız müddetinin eklenmesi gerekir. İkinci temizlik süresine girer girmez artık helâl olur. Eğer temizlik süresinin geri kalan kısmı hesaba katılmayacak olursa, bu takdirde de, mutlaka tam bir temizlik süresinin üzerine eklenmesi gerekecektir. İmam Şâfiî'ye göre, (yalnız başına) temizlik süresinin geri kalan kısmı, ihtilâfsız bir "kar'" sayılmamaktadır.

Çoğunluk ulema (cumhûr) ise, istibrâ iddetinin temizlik süresi (tuhr) değil, hayız olduğu görüşündedirler.Câriye hakkında sözkonusu olan bu istibrâ, hür kadın hakkında sözkonusu olan iddet gibidir. Hür kadının hayızla iddet beklemesi, câriyenin hayızla istibrâda bulunmasından iki açıdan dolayı daha evladır:

Birincisi: Hür kadının iddeti hakkında "kar'"ın üç defa tekrarlanmasının yani üç kez istibrâda bulunmasının şart koşulması suretiyle ihtiyatlı davranıldığı sabit bulunmaktadır. Buna göre, hür kadının iddetinin, temizlik süresine nisbetle daha ihtiyatlı olan hayızla olmasının daha uygun olacağı anlaşılır. Çünkü, (hayız içerisinde boşanması durumunda) hayızdan geri kalan kısım bir "kar'" sayılmaz iken, temizlik süresinden geri kalan kısım "kar'" sayılabilir.

İkincisi: Câriyenin istibrâsı, hür kadının iddeti hükmünün bir alt hükmüdür. Kur'an ile sabit olan odur; istibrâ ise sadece sünnetle sabit olmuştur. Şâri', istibrâ konusunda, onun hayızla olmasına hükmederek ihtiyatlı davrandığına göre, hür kadının istibrâsının öncelikli olarak hayızla olması gerekir. Hür kadının iddeti, onun istibrâsıdır; câriyenin istibrâsı ise onun iddeti olmaktadır.

Yine, delililer, alâmetler, sınır ve gâyeler, ancak diğerlerinden temâyüz eden açık şeylerle husule gelir. Kadının temizliği, aslî konumudur. Bu

yüzdendir ki, temizlik süresi devam ettiği sürece, Şeriatta ona has olmak üzere diğerlerinden ayrı bir hüküm getirilmesine gidilmemiştir. Kadın için temâyüz eden ve farklı bir özellik arzeden durum hayız halidir. Çünkü kadın hayız görmeye başladığı zaman, normal hükmü değişir ve bâliğa olur, kendisine namaz, oruç, tavaf gibi ibadetlerin, mescidde kalmanın haramlığı vb. hükümler terettüp eder.

Daha sonra kan kesilip de yıkandığı zaman, hükümlerdeki değişiklik temizlik süresinin yenilenmesi sebebiyle değil, değişikliği gerektiren hayzın ortadan kalkmasıyla olur.(39) Böylece hükümler, temizlik sonrasında, hayız öncesinde bulundukları eski halleri üzerine tekrar dönmüş olurlar ve temizlik süresi hükümlerde bir yenilik getirmiş olmaz. "kar'" kadının hükümlerini değiştiren bir durumdur. Bu değişiklik ise, temizlik (tuhr) ile değil ; sadece hayız ile olur. Bu izah, hayız görmeden önce boşanıp sonra hayız gören bir kadının, bu hayızdan önceki temizlik süresini bir "kar'" olarak hesap edenlerin görüşlerinin fasid olduğuna delâlet eder. Çünkü bu temizlik süresini "kar'" sayan kimse, şerîatte herhangi bir hükmü bulunmayan bir şeyi bir "kar'" kılmaktadır ki, bu da fâsiddir.

2 . Kar'dan Maksat Temizliktir Görüşünün Delilleri :

Âyette geçen "kar'"dan maksadın temizlik süresi olduğu görüşünde olanlar şöyle demişlerdir: Sizinle münakaşamız iki noktada toplanmaktadır:

Birincisi: "Kar' " dan maksadın tuhur (temizlik süresi) olduğuna dair delillerin ortaya konması.

İkincisi: Sizin delillerinize karşı verilecek cevaplar.

a — İleri Sürülen Deliller :

Yüce Allah: (يا ايها النبي اذا طلقتم النساء فطلقوهن لعدتهن) "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, iddetlerini gözeterek boşayın." buyurmaktadır.(40) Bu âyeti delil olarak kullanma şekli şöyle olmaktadır: (لعدتهن kelimesindeki lâm harfi vakit anlamı veren bir harftir. Dolayısıyla, âyetin anlamı "Onları iddetlerinin vakti içerisinde boşayınız." demektir. Nitekim:

(و نضع الموازين القسط ليوم القيامة) ve (أقم الصلاة لدلوك الشمس) âyetlerinde

39. "Mâni' ortadan kalktığında, memnû geri döner."

40. Talâk, 65/1.

de lâm harfleri vakit anlamında kullanılmıştır.[41] Yine Araplar: (جئتك لثلاث بقين من الشهر) yani "Ayın son üç gününde sana geldim." demektir ve lam harfi görüldüğü gibi zaman anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) bu âyeti bu şekilde tefsir etmiştir. Sahihayn'da İbn Ömer'den (r.a.) şöyle rivâyet edilmiştir: İbn Ömer'in kendisi, karısını hayız halinde iken boşamıştı. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine, tekrar rücû etmesini, sonra onu temiz iken kendisine yanaşmadan boşamasını emretmiş, sonra da: "Yüce Allah'ın, kadınların içinde boşanılmalarını emrettiği iddet işte odur." buyurmuştur.[42] Böylece Hz. Peygamber (s.a.) Yüce Allah'ın kadınların içerisinde boşanılmalarını emrettiği iddetin, hayızdan sonra olan temizlik süresi olduğunu beyan buyurmuştur. Eğer "kar'" dan maksat hayız olsaydı, bu durumda koca onu iddet içerisinde değil, iddetten önce boşamış olurdu. Bu ise kadının iddetini uzatmak olurdu ki, bu karısını hayız halinde boşamak gibi caiz değildir.

İmam Şâfiî şöyle der: Yüce Allah: "Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç kar' beklerler."[43] buyurmaktadır. Âyetteki "kar'" kelimesi bize göre — Allah daha iyi bilir— tuhr yani temizlik süresidir. Eğer birisi çıkar da: Onun "tuhr" olduğuna deliliniz nedir? Kaldı ki, başkaları ondan maksadın "hayız" olduğunu söylemektedirler; derse, ona şu şekilde cevap verilir: Buna iki delâlet bulunmaktadır: Birincisi sünnetin açıklamış olduğu kitap, diğeri de dildir. Eğer kitap delili nedir denilirse cevaben: (يا أيها النبي اذا طلقتم النساء فطلقوهن) âyetidir; deriz. (Mânası: "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, iddetleri içerisinde boşayın."[44] Bize Nâfi' ve İbn Ömer senediyle İmam Mâlik haber vermiştir: İbn Ömer, Hz. Peygamber (s.a.) devrinde, karısı hayız halinde iken onu boşamıştı. Babası Hz. Ömer, bunu Hz. Peygamber'e sordu. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Ona emret, karısına müracaat etsin, sonra temizlenip akabinde tekrar hayız görüp sonra yine temizlensin. Ondan sonra dilerse tutsun, dilerse kendisine yanaşmadan önce onu boşasın. Yüce Allah'ın kadınların içinde boşanılmalarını emrettiği iddet işte budur." buyurur.[45]

Müslim ve Saîd b. Sâlim bize İbn Cüreyc — Ebu'z-Zübeyr — İbn Ömer senediyle haber vermişlerdir: İbn Ömer, hayız iken karısını boşadığını anlatır ve Hz. Peygamber'in (s.a.): "Temizlendiği zaman boşasın ya da

41. Âyetlerin anlamları: "Kıyamet gününde doğru teraziler kurarız." (Enbiyâ, 21/47) ; "Güneşin batıya yönelmesi anında ... namaz kıl." (İsrâ, 17/78)
42. Buhârî (Feth), 8/500, 9/301, 306 ; Müslim, 1471.
43. Bakara, 2/ 228.
44. Talâk, 65/1.
45. Şâfiî, *Ümm*,5/209 ; Mâlik, *Muvatta*,2/576.

tutsun." buyurduğunu ve "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, iddetleri içerisinde boşayın." buyurmaktadır.[46] âyetini "iddetleri öncesinde" şeklindeki tefsîrî açıklama ilâvesiyle okumuştur.[47] İmam Şâfiî şöyle devam eder: Ben nasıl şüphe ederim?! Bizzat Hz. Peygamber (s.a.) Allah'tan bir beyan olmak üzere "iddetin tuhr ile olduğunu, hayız ile olmadığını haber vermiş ve âyeti, "iddetleri öncesinde" şeklindeki tefsîrî açıklama ilâvesiyle okumuştur. Bu ise karısını temiz iken boşaması şekliyle olur. Çünkü bu takdirde kadın iddetini karşılamış olur. Eğer hayızlı iken boşanacak olursa, o takdirde iddetini ancak hayızdan sonra karşılayabilmiş olacaktır.

"Dil delili nedir?" denilirse buna da şöyle cevap verilir: "el-Kar'" kelimesi, bir sebebe dayalı olarak verilmiş bir isimdir. Hayız rahmin bıraktığı ve dışarı çıkan kan olmakta, tuhr ise tutulan ve dışarı çıkmayan kanın ismidir. Arapça'da "kar'" kökünün "haps" mânasına geldiği bilinmektedir. Meselâ bu kelimeyi şu şekilde kullanırlar: (هو يقري الماء في حوضه وفى سقائه) "O suyu havuzunda ve su kabında tutuyor, hapsediyor." (هو يقري الطعام فى شدقه) "O yemeği avurdunda topluyor, tutuyor." demektir. Yine Araplar, kişi bir şeyi hapsettiğinde (قرأه) diyorlar ve bunu "gizledi" anlamına kullanıyorlar. Hz. Ömer de: (تقري في صحافها) şeklindeki bir sözünde yine aynı şekilde bu kelimeyi "hapsetmek" mânasında kullanmıştır.

İmam Şafiî şöyle der: İmam Mâlik, İbn Şihâb — Urve senediyle nakleder: " Hz. Âişe üçüncü hayzının kanını görmeye başladığı zaman Hafsa bt. Abdirrahman b. Ebî Bekr'in yanına intikal eder." Bu haber Amra bt.Abdirrahman'a söylenilmiş, o :"Urve doğru söylüyor." demiştir. Bu konuda insanlar Hz. Âişe ile sert tartışmalara girişmiş ve: Yüce Allah "üç kar' " buyuruyor; demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Âişe onlara :"Doğru söylediniz! Peki "kar'" ın ne demek olduğunu biliyor musunuz? O, "tuhr" demektir." demiştir.[48]

İmam Mâlik, İbn Şihâb'dan haber verir: Ebu Bekr b. Abdirrahman'ı işittim, şöyle diyordu: "Fukahamızdan yetiştiğim herkes bu şekilde söylerdi." O bu sözüyle Hz. Âişe'nin söylediğini kasdediyordu.[49] İmam Şâfiî, Süfyân —ez-Zührî —Amra senediyle Hz. Âişe'nin: "Boşanmış kadın, üçüncü hayzını görmeye başladı mı, artık kocasından ayrı düşmüş (iddetini bitirmiş) olur." dediğini nakleder.[50]

46. Talâk,65/1 .
47. Şâfiî, *Ümm*; 5/209 ; Şâfiî, *Risâle*, 568 ; Müslim, 1471 (14)
48. Şâfiî, *Ümm*, 5/209 ; Ahmed, 2/405 ; *Muvatta*, 2/576,577. İsnadı sahihtir.
49. Şâfiî, *Ümm*, 5/209 ; Ahmed, 2/405 ; *Muvatta*, 2/,577 . İsnadı sahihtir.

İmâm Mâlik, Nâfi' — Zeyd b. Eslem — Süleyman b. Yesâr senediyle nakleder: Ahvas (İbn Hakîm), karısı üçüncü hayzını görmeye başladığında Şam'da öldü. Daha önce onu boşamıştı. Muâviye bir yazıyla bunu Zeyd b. Sâbit'e sordu. Zeyd cevâben yazısında ona: "Kadın üçüncü hayızını görmeye başladığı zaman, artık iddetini tamamlamış olur; araları ayrılır. Dolayısıyla da birbirlerine varis olamazlar." demiştir. (51)

Süfyân, Zührî ve Süleymân b. Yesâr aracılığıyla Zeyd b. Sâbit'in: "Kadın üçüncü hayzını görmeye başladı mı, artık (iddetini bitirmiş ve) ayrı düşmüş olur." dediğini rivâyet etmiştir.(52)

Saîd b. Arûbe hadisinde bir adam — Süleymân b. Yesâr senediyle Hz. Osman ile İbn Ömer'in: "Kadın üçüncü hayza girdi mi, artık kocasının kendisine rücû hakkı kalmaz." dedikleri ifade edilmiştir.

İmam Mâlik, Nâfi' aracılığıyla İbn Ömer'den:"Adam karısını boşadı da, kadın üçüncü hayzını görmeye başladı mı, artık ondan ayrı düşmüş olur. Birbirlerine varis olamazlar." dediğini rivâyet eder.

Yine İmam Mâlik'in bildirdiğine göre, Kâsım b. Muhammed, Sâlim b. Abdillah, Ebu Bekr b. Abdirrahman, Süleyman b. Yesâr ve İbn Şihâb şöyle derlerdi:"Boşanmış kadın, üçüncü hayzını görmeye başladı mı, artık iddetini tamamlamış olur ve aralarında miras cereyan etmez."(53) İmam Mâlik'ten Şâfiî'nin dışındaki diğer râviler "Artık kocanın ona rücû etme hakkı kalmaz." ifadesini ilâve etmişlerdir. İmam Mâlik sonra: "Memleketimizdeki ilim ehlini üzerinde bulduğum şey de işte budur." demiştir.

İmam Şâfiî şöyle der: Âyette geçen "kar'" dan maksadın "tuhr" yani temizlik süresi olması uzak bir durum değildir. Nitekim Hz. Âişe de böyle demiştir. Kadınlar bu konuda daha bilgilidirler. Çünkü bu haller onlarda bulunur, erkeklerde bulunmaz. Hayız mânasına da gelebilir. Bu durumda üç hayız gördüğünde artık evlenmek için helâl olur. Biz, Allah'ın kitabında "gusletmesi" yani hayızdan sonra yıkanması şartı için bir mâna göremiyoruz. Siz iki görüşten birisine kâil olmuyorsunuz: Yani, "kar'" dan maksat "hayız" dır diyenler, "Koca, boşadığı karısı üçüncü hayzından yıkanıncaya kadar rücû edebilir." diyorlar. Nitekim Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Ebu Musa böyle söylemişlerdir. Hz. Ömer'in görüşü de öyledir. İmam Şâfiî şöyle devam ediyor: "Onlara yani Iraklılara:"Siz, ne görüşünü rivâyet edip onunla ihticacta bulunduğunuz kimselerin görüşlerini, ne de seleften bildiğimiz birisinin görüşünü almadınız?" denilse, onlar: "Biz onlara

50. Şâfiî, *Ümm*, 5/209 ; Ahmed, 2/405 .
51. Şâfiî, *Ümm*, 5/209 ; Ahmed, 2/405 ; *Muvatta*, 2/,577 . İsnadı sahihtir.
52. Şâfiî, *Ümm*, 5/209 ; Ahmed, 2/405 . İsnadı sahihtir.
53. Şâfiî, *Ümm*, 5/210 ; *Muvatta*, 2/ 576 . İsnadı sahihtir.

nerede muhalefet ettik?" deseler, şöyle deriz: "Onlar "...yıkanıncaya ve kendisine namaz helâl oluncaya kadar..." dediler; siz ise :"Yıkanma hususunda ihmal etse de, üzerinden namaz vakti geçse, yıkanmasa da, kendisine namaz helâl olmasa da artık (nikâh için) helâl olur." dediniz. İmam Şâfiî'nin sözü bitti.[54]

"Kar' " kelimesinin dilde "tuhr" anlamına geldiğine el-A'şâ'nın şu beyti de delâlet emektedir:

(أفي كل عام أنت جاشمُ غزوةٍ / تشدُّ لأقصاها عزيم عزائكا
مورِّثة عزاً وفي الحيِّ رفعة / لما ضاع فيها من قروء نسائكا)

"Senin için her sene bir savaş vardır. Onun için sabrını, metanetini toplar ve onu üstlenirsin. Karılarının temizlik süreleri içinde onlardan ayrı düşmen dolayısıyla karşılaştığın sıkıntılara karşılık, o savaştan mal ve şeref ile dönersin."[55]

Beyitte geçen "kurû'" kelimesinden maksat, "tuhr" yani temizlik dönemleridir. Çünkü o, savaş sırasında karılarının temizlik sürelerini kaçırmış ve savaşı onlar üzerine tercih etmiştir.

Sonra "tuhr" vücuda gelme bakımından hayızdan daha öncedir; dolayısıyla o, isme daha lâyıktır.

Sizinle tartışmamızın birinci noktası bitmiş oldu.

b — Birinci Görüşe Cevaplar :

İkinci noktaya yani sizin serdettiğiniz delillere karşı cevap vermeye gelince, buna da kısa ve detaylı olmak üzere iki cevap vereceğiz:

Kısa cevabımız şöyle olacaktır: Biz diyoruz ki, Üzerine Kur'an nazil olan kimse, aynı zamanda onun tefsirini de en iyi bilen, kelamın sahibinin ondan ne murad ettiğini en iyi anlayan kimsedir. Hz. Peygamber (s.a.) Yüce Allah'ın göz önünde bulundurarak kadınların boşanmasını istediği iddetten maksadın "tuhr" olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla ondan sonra artık ona muhalif olan bir şeye iltifat etmenin bir anlamı yoktur; hatta onun bu tefsirine muhalif olan her türlü tefsir ve yorum batıldır.

Ümmet içerisinde bu meseleyi en iyi bilenler Hz. Peygamber'in (s.a.) zevceleri, onlar içerisinde de Hz. Âişe'dir. Çünkü bu konu kadınlara havale edilmiş bir konudur. Yüce Allah onların hayız, gebelik gibi konulardaki sözlerini makbul saymıştır. Çünkü bu gibi konular, ancak onlar tarafından bilinebilir. Dolayısıyla bu konuda onların en bilgili olduğu ortadadır. Şimdi böyle bir konuda Hz. Âişe : "Kar'dan maksat

54. Şâfiî, *Ümm*, 5/209 ve devamı.

55. Beyt için bakınız, *Dîvânu'l-A'şâ*,91 ; Taberî, 2/444,445 .

"tuhr" dur." demişse onu kabul etmek gerekecektir: Şâirin de dediği gibi:

لقد قالت حذام فصدقوها / فإن القول ما قالت حذام

"Hazâmî bir söz söylemiştir; onu tasdik ediniz.

Zira söz, Hazâmî'nin sözüdür."[56]

Detaylı cevabımıza gelince, bu noktada sizin serdettiğiniz her delili teker teker ele alacak ve özel olarak cevap vereceğiz:

"Ayetteki "kar'" dan maksat ya sadece tuhurdur, ya sadece hayızdır, ya da her ikisidir..." şeklindeki sözünüzü ele alalım:

Biz buna cevap olarak: Maksat sadece tuhurdur; diyoruz.Daha önce zikrettiğimiz deliller bunu gerektirmektedir. "Nass, üç şeyi gerektirmektedir..." şeklindeki sözünüze gelince buna da iki cevabımız olacaktır:

Birincisi: Bize göre temizlik süresinin geri kalan kısmı tam bir "kar'"dır. Dolayısıyla da kadın tam üç tuhrla iddetini beklemiş olacaktır.

İkincisi: Araplar, iki ve üçten de bir kısım üzerine çoğul sigasını kullanmaktadırlar. Nitekim "Hac belli aylardır."[57] âyetinde "eşhur" kelimesi görüldüğü üzere çoğul olarak kullanılmıştır. Halbuki hac mevsimi Şevvâl ve Zilkâde'de ayları ile Zilhicce'den de on ya da dokuz veyahut da on üç günden ibarettir. Eğer bu kullanılış şekli onların dillerinde bilinen bir şey ise ve ona delâlet eden delil de bulunuyorsa, onu kabul etmek gerekecektir.

"Kar'" kelimesinin "hayız" hakkında kullanılması, "tuhr" hakkında kullanılmasından daha açıktır." şeklindeki sözünüze biz de aksini söyleyerek cevap veriyoruz.

"Tefsir ve lügat âlimleri, bu kelimeyi önce hayız ile tefsir ediyorlar, ondan sonra da "denildi ki", "denilir ki", "falan der ki" şeklindeki ifadelerle "Tuhr mânasına da kullanılır." ya da "O aynı zamanda tuhr anlamındadır." şeklinde sözlerini ilâve ediyorlar..." şeklindeki ifadenize gelince , buna cevabımız şöyle olacaktır:

Lügat âlimleri, bu kelimenin iki şeye (müsemmâ) ad olduğunu belirtiyorlar ve bu kelimenin her iki mâna için de kullanıldığını tasrih ediyorlar. İçlerinden bir kısmı, bu kelimenin "hayız" anlamında daha açık olduğunu; diğer bir kısmı da "tuhr" anlamında daha açık olduğunu kabul etmişlerdir. Kimisi de her iki mâna hakkında kullanıldığını mutlak olarak zikretmiş ve birini diğerine tercih yoluna gitmemişlerdir. Cevherî, "hayız" anlamını tercih etmiştir. İmam Şâfiî ise, —kendisi aynı zamanda

56. Beyt Lüceym b. Sa'b'a ya da Deysem b. Târık'a aittir. Bk. Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, I/215; el-Kâmil, 2/414.

57. Bakara, 2/197.

lügatte de otoritedir—, onun "tuhr" anlamına geldiğini tercih etmiştir. Ebu Ubeyd: " el-Kar'" hem hayız hem de tuhr için kullanılması doğru olur." der. Zeccâc: "Kendisine güvendiğim birisi, Yûnus'tan "kar'" kelimesinin, ona göre hem hayız hem de tuhr için kullanılabileceğini ifade ettiğini bana haber verdi." demiştir. Ebu'l-Amr b. Alâ ise şöyle demiştir: "el-Kar'"; vakit demektir. Bu kelime hem hayız için hem tuhur için kullanılabilir."

Bu zikrettiklerimiz, lügat âlimlerinin ifadeleri olduğuna göre, bir genellemeye giderek, dilcilere göre "kar'"dan maksat hayızdır; şeklinde bir delillendirmeye nasıl gidilebilir?

"Tuhr vakitleri 'kar'" olarak isimlendirilir." diyenler, bununla sadece iki tarafında kan (hayız) bulunan tuhr (temizlik) vakitlerini kasdetmiş olmaktadırlar. Yoksa, henüz ay hali görmeyen ve ay halinden kesilen (âyise) kadınların temizlik sürelerine "kar'" tabiri kullanılmaz ve bu kadınlar, bütün lügatçilerin ittifakıyla "zevât-ı kurû'" tabirinin kapsamına girmez." şeklindeki sözünüze iki cevabımız olacaktır:

Birincisi: Bu görüşü kabul etmiyoruz. Aksine henüz hayız görmeyen küçük bir zevce boşanmış olsa ve sonra hayız görse, bu durumda olan bir zevce — bizde daha sahih olan vecihe göre — içerisinde boşanmış olduğu temizlik halini bir "kar'" olarak sayar. Çünkü bu akabinde hayız bulunan bir tuhr yani temizlik süresidir; dolayısıyla öncesinde hayız hali olması durumunda olduğu gibi burada da bir "kar'" olur.

İkincisi: Biz sizin bu iddianızı kabul etsek bile, bu tuhra iki tarafı da kan ile ortalanmadıkça "kar'" adı verilmeyeceğine delâlet eder ve biz de aynı şeyi söylüyoruz ve: "Tuhr'un "kar'" diye isimlendirilmesi için kan şarttır." diyoruz. Bu şart, onun isim verildiği şeyin (müsemmânın) hayız olduğuna delâlet etmez. Nitekim Arapça'da "ke's"e bardak, kâse denilmesi için içilecek şeyle dolu olması şartı vardır. Bu şart "ke's" kelimesinin isim verildiği şeyin içilecek şey olmasını gerektirmez, o cam ya da benzeri bir şeydir. Yine "mâide = sofra" kelimesi de aynıdır, bu kelimenin kullanılması için masanın üzerinde mutlaka yemek olması gerekir. Eğer yemek yoksa o sofra değil, masadır. Yine "kûz = testi" kelimesi de böyledir. Bu ismin verilmesi için kulplu olması şartı vardır. Yoksa o şeye, "kûb" adı verilir. Yine kamışa kalem denilebilmesi için ucunun açılmış ve uygun tarzda kesilmiş olması şartı vardır; aksi takdirde ona kalem değil, kamış vb. denir. "Hatem = yüzük, mühür" kelimesinin kullanılabilmesi için, o şeyin bizzat kendisinden ya da başka bir madenden kaşının bulunması şartı vardır; böyle olmadığı takdirde ona "fetha = kaşsız yüzük" adı verilir, "hatem" denilmez."Ferve = kürk" denilmesi için, o şeyin tüylü olması lazımdır, aksi takdirde ona "cild = deri" adı verilir. "Rîta = car" denilmesi

için örtünün tek parçadan oluşması gerekir. Eğer iki parçadan oluşursa ona "mülâe" (çarşaf) denilir. Giyilecek şeye "hulle" denilebilmesi için, "izâr" ve "ridâ" adı verilen iki parçadan oluşması gerekir; aksi takdirde "sevb" adı verilir. "Erîke" isminin kullanılabilmesi için, o şeyin üzerinde bir otağın bulunması gerekir; aksi takdirde "serîr" kelimesi kullanılır. Develere "latîme" tabir edilebilmesi için, yüklerinin güzel koku olması şartı vardır; aksi halde yük taşıyan develere "'îr" = kervan" tabir edilir. "Nefak = tünel" kelimesinin kullanılması için mutlaka bir çıkış yerinin bulunması gerekir; aksi takdirde "sereb" kelimesi kullanılır. Yün için "'ıhn" kelimesinin kullanılabilmesi boyanmış olması şartına bağlıdır. "Hıdr = bürgü" kadını bürüyen şeyin adıdır; aksi takdirde "sitr = örtü" kelimesi kullanılır. "Mihcen = baston" denilebilmesi için, değneğin baş tarafının bükülmüş olması gerekir. Yoksa "asâ" kelimesi kullanılır. Kuyu için "rakiyye" kelimesinin kullanılabilmesi için içinde su bulunması şartı vardır. "Vekûd" kelimesinin "hatab = odun" hakkında kullanılabilmesi için içerisinde ateş olması lazımdır; yoksa ona "hatab = odun" denilir. Rütûbetli olmadıkça toprağa "serâ" denilmez "turâb" denilir. Mektûp için bir memleketten başka memlekete taşınmadıkça "muğalğala" kelimesi kullanılmaz, "risâle" denilir. Toprağı ziraate hazır hale getirmedikçe "karâh" tabiri kullanılmaz. Kölenin kaçışına; açlık, korku ve aşırı yorgunluk gibi bir sebepten ötürü olmadığı zaman ancak "ibâk" kelimesi kullanılır; böyle bir sebepten dolayı kaçmışsa, ona "âbık" değil "herûb" adı verilir."Rudâb" kelimesi, tükrük hakkında ancak ağızda iken kullanılır, ağızdan çıktıktan sonra onun adı artık "busâk" tır. Cesur kimseye, silahtan şikâyetçi olduğu zaman ancak "kemiyy = bahâdır" denilir; aksi takdirde ona "batal = kahraman" adı verilir. Cesur kimseye "batal" adı verilmesinin iki izahı vardır: Birincisi: Onun şecaat ve cesareti hasmını, onun darbe ve tarruzunu iptal eder; o yüzden ona "batal" denilmiştir. İkincisi: Onun yanında cesur kimselerin cesaretleri kırılır (bâtıl olur). Ona bu yüzden "batal" denilmiştir. Bu durumda birinci izaha göre "batal" kelimesi "faal" vezninde ism-i fâil, ikinci izaha göre de ism-i mef'ûl olmaktadır. Kıyasa uygun olanı da budur. Yine deveye, üzerinde su taşımadıkça "râviye" adı verilmez. Tabağa "mihdâ" denilebilmesi için, üzerinde hediye olması şartı vardır. Kadına "zaîne" denilebilmesi için hevdec (deve üzerindeki çadır) içerisinde olması şartı bulunmaktadır. Aslında bu böyledir; bununla birlikte kadına, hevdec içerisinde olmadan da "zaîne" denildiği olmaktadır. Nitekim hadiste, bu mânada kullanılmıştır.[58] "Kova = secl" kelimesinin kullanılabilmesi için,

58. Bk. Müslim, 1218.

içerisinde o anda suyun bulunması gereği vardır; yoksa ona "delv" kelimesi kullanılır. Kova tam dolmadıkça "zenûb" kelimesi de kullanılmaz. Henüz üzerinde ölü bulunmadıkça "serîr" e "na'ş" kelimesi kullanılmaz. Kemik üzerinde et bulunmadıkça ona "ark" tabir edilmez. İp üzerinde boncuk dizili olmadıkça "simt" denilmez. İki ya da daha fazlası bir araya getirilmedikçe ip için "karane" fiili kullanılmaz. Bir topluluk tek bir mecliste ya da aynı yolculukta bir araya gelmedikçe "rifka" adı almaz. Birbirlerinden ayrıldıkları zaman bu isim ortadan kalkar, fakat "refik = arkadaş" ismi devam eder. Taşa "radf" ismi verilebilmesi için, ateş ya da güneşte iyice kızmış olması gerekir. Güneşe "gazale" ismi sadece günün tam yükseldiği anda verilir. Elbiseye "mitraf" denilebilmesi için iki tarafında da alem (süs) bulunması şarttır. Meclise "nâdî" denilebilmesi için, üyelerinin orada hazır bulunması gerekir. Kadına, anne - baba evinde kalmadıkça "âtik" denilmez. Tuzlu suya "ücâc" denilebilmesi için, tuzluluğu yanında acı da olması şartı vardır. Yürümeye "ihtâ'" kelimesinin kullanılabilmesi için aynı zamanda korkulu da olması gerekir. Ata "muhaccel" denilmesi için, ayaklarının hepsinde ya da çoğunda beyazlık olması şartı vardır. Eğer araştıracak olsak bu uzun bir konudur. Aynı şekilde "tuhr" için de, önünde ve sonrasında kan olmadıkça "kar'" tabiri kullanılmaz. Şimdi ondan maksadın hayız olduğuna delâlet bunun neresinde bulunuyor?!

"Kar' kelimesi şerîat lisanında sadece "hayız" anlamında kullanılmıştır..." şeklindeki sözünüze gelince; biz, değil sadece o mânaya geldiğini kabul etmek, şerîat lisanında "hayız" anlamına asla kullanılmadığı kanatindeyiz. Hz. Peygamber özürlü kadın için: "Kar' günlerinde namazı bırak!" buyurmuştur. İmam Şâfiî, Harmele'nin kitabında nakledildiğine göre bu hadiste kullanılan "kar'" kelimesinin ne mânaya geldiği hakkında sizin itirazınıza da cevap olacak şekilde gâyet güzel açıklamada bulunmuştur. İşte tam metnini arzediyoruz: "İbrahim b. İsmail b. Ulye, "kar'" ın hayız mânasında olduğunu sanmış ve Süfyân — Eyyûb — Süleyman b. Yesâr — Ümmü Seleme senediyle gelen Hz. Peygamber'in (s.a.) özürlü bir kadın hakkında "Kar' " günlerinde namazını terkedersin." buyruğunu delil olarak kullanmıştır. Süfyan asla böyle bir rivâyette bulunmamıştır. Süfyân'ın, Eyyûb — Süleyman b. Yesâr — Ümmü Seleme senediyle rivâyet ettiği şey sadece şudur: Hz. Peygamber (s.a.): "Hayız gördüğü gün ve geceler adedince " veya "kar' günlerinde namazını terkeder." buyurmuştur. Buradaki şüphe Eyyûb'dan kaynaklanmaktadır. O râvinin bunu mu, yoksa öbürünü mü dediğini bilmemektedir ve onun bu rivâyetini kendi dilediği tarafa doğru çekmiştir

ve hadisin öyle olduğunu rivâyet etmiştir. Bu doğru bir şey değildir. Bize İmam Mâlik, Nâfi' — Süleyman b. Yâsir — Ümmü Seleme senediyle haber vermiştir: Hz. Peygamber (s.a.): "Kendisine isabet eden özürden önce, bir ayda görmekte olduğu hayız gün ve geceleri adedine baksın, sonra (o günler sayısınca) namazını terk etsin, sonra yıkansın ve namazını kılsın." buyurmuştur.[59] Nâfi', Süleyman'dan rivâyetinde, hıfzı bakımından Eyyûb'dan daha sağlamdır ve o, Eyyûb'un rivâyet ettiği iki mânadan da birisinin benzerini demektedir." Şâfiî'nin sözü burada bitti.

Yüce Allah'ın: "Onlara, Allah'ın rahimlerinde yarattığı şeyi gizlemeleri helâl olmaz."[60] buyruğunu delil olarak kullanıp, rahimde yaratılan şeyin ya hayız, ya çocuk ya da her ikisi olduğunu ifade etmelerine gelince, kuşkusuz hayız, burada zikredilen şeyin içerisine dahil bulunmaktadır. Ancak o şeyi gizlemenin haram olması, âyette zikri geçen "kurû'" kelimesinden maksadın, "hayız" olduğuna delâlet etmez. Çünkü "kurû'" dan maksat, eğer tuhr yani temizlik vakitleri olursa, kadının iddeti dördüncü veya üçüncü hayzına başlar başlamaz bitecektir. Kadın nafaka ya da daha başka amaçlarla, iddetinin bittiğini saklamak istediğinde "Ben hayızımı görmedim ki, iddetim bitsin!" diyecektir. Halbuki, söylediği yalandır, hayızını görmeye başlamış ve iddeti sona ermiştir. Bu durumda âyetin "kurû'" kelimesinden maksadın "temizlik süreleri = tuhur vakitleri" olduğuna delâleti daha açık olmaktadır. Biz burada görüşümüze delâlet bulunduğuna kanaat ediyoruz, ama siz ille de istidlâlde bulunmamızı isterseniz, istidlâl şekli bizim için daha da açık olmaktadır. Çünkü müfessirlerin çoğu "rahimde yaratılan şey" den maksadın hayız ve doğum olduğunu söylemişlerdir. İddet, doğum halinde çocuğun zuhuru ile tamamlandığına göre, aynı şekilde hayzın da gözükmesiyle bitmiş olmalıdır. Her ikisinin de kadınla ilgili olması bakımından hükümde eşit tutulmaları bunu gerektirir.

"Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenler ile henüz ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır."[61] âyetinde her bir ay, bir hayız karşılığında tutulmuştur." şeklindeki istidlâlinize gelince, bu "kar'" dan maksadın "hayız" olduğunda sarih değildir. Bu âyet, nihâyet hayızdan ümidin kesilmesinin ay ile iddet beklemek için şart olduğunu, dolayısıyla hayız gördüğü sürece ay halinden kesilen (âyise) kadının iddeti gibi iddet bekleyemeyeceğini bildirmektedir. Bize göre tuhrdan ibaret

59. Muvatta,1/62 ; Şâfiî, 1/38 ; Ebu Davud,274 ; Nesâî, 1/182,183 ; İbn Mâce,623 . İsnadı sahihtir.
60. Bakara,2/228 .
61. Talâk, 65/4 .

olan "kar'", ancak hayız ile birlikte bulunur ve onsuz kar' tabiri kullanılmaz. Dolayısıyla, onun hayız olduğu da nereden gerekecektir?!

Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği:"Cariyenin talâkı iki boşamadır, iddeti de iki hayızdır."[62] şeklindeki hadisle istidlâlinize gelince; bu, öyle bir hadistir ki, eğer onun gibi bir hadisi siz değil de biz delil olarak kullanacak olsaydık, onu asla bizden kabul etmezdiniz. Çünkü o zayıf ve illetli bulunan bir hadistir. Onun hakkında Tirmizî: "Garîbdir ve onu sadece Muzâhir b. Eslem'in hadisleri meyanından öğreniyoruz. Muzâhir ilim âleminde bu hadisten başka bir yolla bilinmez." demiştir. Bu Muzâhir b. Eslem hakkında, Ebu Hâtim er-Râzî: "Onun hadisleri münkerdir."; Yahyâ b. Maîn: "O bir şey değil; kaldı ki bilinen birisi de değildir." demişlerdir. Aynı şekilde onu Ebu Âsım da zayıf bulmuştur. Ebu Davud: "Bu mechûl bir râvinin hadisidir." derken, Hattâbî: "Hadisçiler, bu hadisi zayıf bulmuşlardır." demiştir. Beyhakî: "Eğer sabit olsaydı, gereğiyle hükmederdik; ne var ki, biz adaleti mechûl olan bir râvinin rivâyet ettiği hadisi sabit kabul edemeyiz." demiştir. Dârakutnî: "Kâsım'dan sahih olarak gelen bunun aksidir." demiş ve sonra Zeyd b. Eslem'den şöyle rivâyet etmiştir:"Kâsım'a cariyenin kaç talâkla boşanacağı soruldu, o: "Onun talâkı ikidir, iddeti de iki hayızdır." diye cevap verdi. Kendisine: "Bu konuda Hz. Peygamber'den sana bir şey ulaştı mı?" diye soruldu. Buna da: "Hayır!" diye cevap verdi.[63] Buhârî, *Tarih*'inde, Muzâhir b. Eslem — Kâsım — Âişe senediyle merfû' olarak: "Câriyenin talâkı ikidir, iddeti de iki hayızdır." buyurulduğunu rivâyet eder. Ebu Âsım şöyle der: Bana İbn Cüreyc Muzâhir'den haber verdi: Sonra Muzâhir'le karşılaştım, onu bize rivâyet etti. Ebu Âsım, Muzâhir'in zayıf olduğunu söylerdi. Yahyâ b. Süleyman, İbn Vehb'den nakleder: Bana Üsâme b. Zeyd b. Eslem haber verdi: O babasının yanında otururken, emîrin elçisi ona gelmiş ve: "Emir sana, cariyenin iddeti ne kadardır? diye soruyor." demiş. Babası: "Câriyenin iddeti iki hayızdır, hür kocanın cariyeyi boşaması üç talâkladır, köle kocanın hür kadını boşaması iki talâkladır, hür kadının iddeti üç hayızdır." demiş. Sonra haberciye: "Nereye gidiyorsun?" diye sormuş, o da "Bana Kâsım b. Muhammed ile Sâlim b. Abdillah'a da sormamı emretti." demiş. O da Allah adına yemin verdirerek geri gelmesini ve onların ne dediklerini kendisine bildirmesini söylemiş. Haberci gitmiş ve babama geri dönmüş ve ona, onların da aynen kendi söylediği gibi haber verdiklerini ve: "Ona söyle! Bu ne Allah'ın kitabında ne de Rasûlü'nün (s.a.) sünnetinde yoktur; ancak müslümanlar bununla amel

62. Ebu Davud, 2189 ; İbn Mâce, 2080 ; Tirmizî, 1182 .
63. Dârakutnî, 444 .

edegelmişlerdir." dediklerini bildirmiş.

Ebu'l-Kâsım b. Asâkir, el-Etrâf'ında: "Bundan da anlaşılıyor ki, merfû hadis mahfûz değildir." demiştir.

"Câriyenin talâkı ikidir, iddeti ise iki hayızdır." şeklindeki merfû İbn Ömer hadisine gelince, bu Atiyye b. Sa'd el-Avfî'nin rivâyetinden olmaktadır. Onu birçok hadis imamı zayıf bulmuşlardır. Dârakutnî: "İbn Ömer'den sahih olan, Sâlim ve Nâfi'in ondan rivâyet ettikleridir." demiş ve Sâlim ve Nâfi'den: "İbn Ömer: 'Köle kocanın hür kadını boşaması iki talâkladır; iddeti ise üç kar'dır, hür kocanın câriye karısını boşaması ise iki talâkladır; iddeti ise cariye iddeti yani iki hayızdır.'[64] demiştir." diye nakletmiştir.

İbn Ömer'den sabit olan görüşün, kar' dan maksadın tuhr olduğunda şüphe yoktur.

İmam Şâfiî, Mâlik — Nâfi' senediyle İbn Ömer'in: "Adam karısını boşadığı zaman, üçüncü hayzının kanını görmeye başladı mı, artık kocasından ayrı düşmüş olur, birbirlerine vâris olamazlar." dediğini nakleder.[65]

Bu hadis, İbn Ömer ile Hz. Âişe arasında dönüp dolaşmaktadır. Bu ikisinin de konu hakkındaki görüşleri kesin olarak, "kar'" dan maksadın tuhr olduğu şeklindedir. Kendi bilgileri dahilinde Hz. Peygamber'den (s.a.) bunun aksine hadisin bulunduğu ve onların hadis doğrultusunda düşünmemeleri nasıl tasavvur edilebilir?

Bizzat bu cevap , aynı zamanda da Hz. Âişe'den nakledilen "Berîre'ye üç hayız iddet beklemesi emredildi..." şeklindeki hadisle istidlâle de cevap olmaktadır. Ayrıca şunu da ilâve edelim: Bu hadis üç lâfızla rivâyet edilmiştir: a) "İddet beklemesi emredildi." b) "Hür kadının iddeti gibi iddet beklemesi emredildi." c) "Üç hayız iddet beklemesi emredildi." Muhtemelen "Üç hayız iddet beklemesi emredildi." şeklinde rivâyet eden kimsenin bu rivâyeti mâna ile rivâyet edilmiş olmalıdır. Hz. Âişe'nin bilgisi dahilinde böyle bir hadisin bulunması ve ondan sonra da kalkıp onun "kar'" dan maksat tuhrdur; demesi şaşılacak bir şeydir. Bundan daha da hayret verici olan bir diğer husus, bu hadisin hepsi de hadis imamlarından oluşan meşhur bir senedle rivâyet edilmiş olması, buna rağmen ne *Sahîh* sahipleri, ne *Müsned* sahipleri, ne de ahkâm hadislerini toplayan zevat tarafından kitaplarına alınmaması ve dört imamdan hiçbirisi tarafından kullanılmamasıdır. Bu hadisi kullanmak mecburiyetinde olan kimse, özellikle de böyle güneş gibi meşhur bir senedle olan bu hadis karşısında onu tahric etmeksizin nasıl sabır

64. Dârakutnî, 441.
65. Şâfiî, 2/404 ; *Muvatta*, 2/578.

gösterirdi?! Hiç şüphe yoktur ki, Berîre'ye iddet beklemesi emredilmiştir ve bu doğrudur. Ancak onun üç hayızla iddet beklemesi konusuna gelince, eğer bu sahih olsaydı, biz asla başka bir görüşe gitmezdik ve derhal onu kabule koşardık.

İstibrâ ile iddet arasında münasebet kurarak yaptığınız istidlâlinize gelince; hiç kuşkusuz istibrânın bir hayızla olduğu doğrudur. Bu sarih nassın zâhiri olmaktadır."Câriye tuhr ile istibrâda bulunur." diye iddiaya kalkışmanın bir anlamı yoktur. Çünkü böyle bir zorlama, Allah Rasûlü'nün (s.a.) nassının aksi olmaktadır. Ayrıca İmam Şâfiî'nin sahih kavline, ümmetin büyük çoğunluğunun görüşlerine ters düşer. Burada yapılacak iş, iki konuyu birbirinden ayırmaktır. Biz diyoruz ki:" Daha önce de geçtiği gibi aralarında fark vardır. İddet, kocanın hakkının yerine getirilmesi için vacib olmuştur; dolayısıyla da kendi hakkının bulunduğu zamanlara tahsis edilmiştir ki, bu zamanlar da tuhr yani temizlik zamanlarıdır. Yine iddet, tekerrür eder ve ortasında hayzın da bulunmasıyla rahmin temizliği bilinmiş olur. İstibrâ ise böyle değildir."

"Eğer "kar'", tuhr yani temizlik süresi olsaydı, bu durumda, birinci kar' yani temizlik süresinin bir delâleti bulunmazdı. Çünkü, eğer temizlik süresi içerisinde cimada bulunmuş ve sonra boşamışsa ve kadın daha sonra hayız görmüşse, bu durumda, "kar'" dan maksadın tuhr (temizlik süresi) olduğu görüşünde olanlara göre, sözkonusu temizlik süresinin de sayılması gerekir. Bu temizlik süresinin, rahmin temizliğine delâlet etmeyeceği ise malûmdur." şeklindeki sözünüzün cevabına ise kısaca şöyle diyeceğiz: Kadın tam iki tuhrdan sonra temizlenmiş olunca, birincinin de diğer ikisine eklenmiş olarak delâleti sahih olacaktır.

"Deliller, alametler, sınır ve gayeler, ancak diğerlerinden temâyüz eden açık şeylerle husule gelir. Kadının temizliği, asli konumudur..." şeklindeki sözünüze gelince, cevaben şöyle diyoruz: Tuhrun her iki tarafının da kan olması durumunda, öyle olmaktadır. Ne önünde ne de sonunda kan olmaması durumunda ise, ona asla itibar edilmemekte ve "kar'" ismi kullanılmamaktadır.

Şu hususlar da bizim görüşümüzü teyid etmektedir: "Kar'" cem etmek, toplamak demektir; dolayısıyla bu kelimenin tuhr zamanı için kullanılmış olması daha uygundur. Çünkü tuhr anında kan rahimde toplanmaktadır ve ancak toplandıktan sonra dışarı çıkmaktadır. Bir diğer husus da (ثلاثة قروء) ifadesinde üç sayısının sonuna giren yuvarlak tâ harfidir. Sayıların sonundaki bu tâ, sayılan şeyin müzekker olduğunu gösterir. Bu da "kar'" dan maksadın müzekker bir kelime

olduğuna delâlet eder ki, bu da "tuhr" dur. Eğer "kar'" dan maksat "hayız" olsaydı, o zaman sayının tâ'sız gelmesi gerekirdi; çünkü hayız kelimesinin tekili (حيضة) şeklinde tâ'lıdır (müennestir).

c) Değerlendirme ve Tercih:

Bu arzettiklerimiz, bu görüş sahiplerinin gerek kendi delilleri ve gerekse karşı delillere verdikleri cevapları olmaktadır. Bu konu, iki taraf arasında orta yolu bulma imkanı olmayan bir konudur. Çünkü iki görüş arasında orta bir görüş bulunmamaktadır. Dolayısıyla mutlaka iki taraftan birisinin görüşüne meyletmek gerekmektedir. Biz bu meselede, "Kar'dan maksat "hayız"dır." görüşündeki ileri gelen sahabîlerle onların doğrultusunda görüş beyan eden kimselerin tarafını tutuyoruz. Bu görüşün isabetli olduğuna dair delillerin serdi daha önce geçmişti.Biz burada, tercihte bulunduğumuz şeyin iyice ortaya çıkması için, karşı görüşte olanların karşı delillerine cevaplar vermek istiyoruz ve tevfiki yalnız Allah'tan bilerek diyoruz ki:

1 . Kar'dan Maksat Temizliktir Görüşüne Ait Delillerin Tenkidi:

"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, iddetleri içerisinde boşayın."(66) âyetiyle istidlâlinizi ele alalım: Bu âyetin sizin aleyhinize bir delil olması, lehinize delil olmasından daha yakındır. Çünkü bundan maksat, zarûrî olarak kadının iddetten önce boşanmasıdır. Aksi takdirde âyetin, iddet içerisinde talâk verilmesi mânasına hamledilmesi mümkün değildir. Çünkü bu —her ne kadar lâm harfi , fî harfi mânasında zarfiyet mânası da içerebiliyorsa da— mâna bakımından sakattır. Zira talâkın iddet icerisinde verilmiş olması mümkün değildir, çünkü, talâk iddetin sebebi olmaktadır; sebep ise hükümden önce bulunur. Bu anlaşıldı ise, diyoruz'ki: "Kar' dan maksat hayızdır." diyenler, âyetle amel etmişlerdir ve iddetten önce boşamış olmaktadırlar.

Eğer, "Tuhr" dur diyenler — iddet talâkın arkasından geleceği için — iddetten önce boşamış olurlar." derseniz; bu takdirde, sizin âyeti delil olarak kullanmanız batıl olacaktır ve âyetten muradın iddet içinde değil, iddet öncesinde verilmiş talâk olduğu sahih olacaktır. Her iki durumun da âyetle murad edilmiş olması sahihtir. Ancak hayızın murad edilmiş olması daha ağır basmaktadır. Şöyle ki; "iddet" kelimesi, sayılan hesaba katılan şey mânasına "fi'let" kalıbındadır. Çünkü iddet sayılır, hesap edilir. Nitekim âyette de "...ve iddeti sayınız."(67) buyrulmuştur.

66. Talâk, 65/1 .

Hayızdan önce bulunan tuhr hesaba katılan ve sayılan şeylerdendir; dolayısıyla o iddettendir. Bizim burada sözünü ettiğimiz şey bu değildir. Sözkonusu olan şey bir başka husustur ki o da, (tuhrun) âyette geçen "üç kurû'" ifadesine girip girmeyeceğidir. Eğer nass: (فطلقوهن لقروئهن) şeklinde olsaydı, o zaman ilgisi olurdu. Burada iki husus vardır: Birincisi: (يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء) İkincisi de: (فطلقوهن لعدتهن)âyetidir. Hiç şüphe yoktur ki bir kimse : (افعل كذا لثلاث بقين من الشهر) dediği zaman, bu emre muhatap olan kimse, o şeyi ancak üç gün gelmeden önce yaptığı zaman emre uymuş olur. Yine aynı şekilde: (فعلته لثلاث مضين من الشهر) diyen kimsenin bu sözü de, o şeyi üç günün geçmesinden sonra yapması durumunda doğru olur Bu zarfiyet bildiren (fî) harfinin aksi olmaktadır. Çünkü bir kimse: (فعلته في ثلاث بقين) dediği zaman, fiil bizzat üç günün içerisinde vuku bulmuş olur. Burada güzel bir nükte (incelik) vardır. Şöyle ki, onlar:

فعلته لثلاث ليال خلون او بقين من الشهر

و فعلته فى الثانى او الثالث من الشهر او في ثانيه او ثالثه .

demektedirler ve ne vakit zamanın geçtiğini ya da karşılanmasını istiyorlarsa "lâm" harfini kullanıyorlar ve ne zaman da, fiilin o zaman içerisinde (zarfiyet) vukuunu murad ediyorlarsa, o takdirde de "fi" harfini kullanıyorlar. İncelik şurda: Onlar zamanın geçmesini ya da karşılanmasını istedikleri zamanda, telaffuz ettikleri adedin geçen ya da gelecek günlere aid olduğuna (ihtisâs) delâlet eden "lâm" harfini getiriyorlar; eğer fiilin bizzat o zaman içerisinde vukuunu murad ediyorlarsa, o takdirde de, zarfiyete has olan harfi yani "fi" harfini kullanıyorlar. Bu izah, pek çok dil bilgininin "Lâm harfi: (كتبته لثلاث بقين) sözlerinde ve (فطلقوهن لعدتهن) âyetinde "önce" mânasınadır; aynı şekilde "sonra" mânasına da gelir: (لثلاث خلون) ifadelerinde olduğu gibi. Yine "fi" mânasına zarfiyet anlamında kullanılır:

(و نضع الموازين القسط ليوم القيامة) ، (فكيف اذا جمعناهم ليوم لا ريب فيه)

âyetlerinde(68) bu anlamda kullanılmıştır." şeklindeki sözlerinden daha iyidir. Derinlemesine ele aldığımızda görüyoruz ki, lâm harfi, mezkûr vakitlere aidiyeti bildirmek için asıl mânası olan "ihtisâs" anlamı üzerindedir. Onlar; fiili, ona olan aidiyetinden ötürü, sanki o ona aitmiş gibi, zikredilen zamana ait kılmaktadırlar. Düşün!

Diğer bir fark: "Lâm" harfi kullanıldığında, ondan sonra zikredilen

67. Talâk, 65/1 .
68. Enbiyâ, 21/47 ve Âl-i İmrân, 3/25.

zaman mutlaka ya mazi (geçmiş) ya da gelecek olmaktadır. "Fi" harfi kullanıldığında ise, bu durumda, mecrûru olan zaman, mutlaka fiil ile bitişik, aynı zamandır. Arapça kaideleri bakımından eğer bu anlaşıldı ise, diyoruz ki: (فطلقوهن لعدّتهن) âyetinin mânası "Onları iddetlerini karşılayarak boşayınız." demektir, iddetleri içerisinde boşayınız mânasına değildir. Kadınların karşılanarak boşanılacağı iddet, talâktan sonra olacağına göre, talâktan sonra karşılanacak olan bu şey mutlaka hayız olacaktır.Çünkü tuhr halinde olan kimse yine onu karşılayacak değildir; zira zaten içerisindedir. Dolayısıyla kadın, şu anda içerisinde bulunduğu halinden sonra olacak olan hayız halini karşılayacaktır. Dil bakımından da, aklen ve örfen de anlaşılan budur. Çünkü afiyet, emniyet ve kelebçe içerisinde olan kimseler hakkında " O afiyet bekliyor."; "O emniyet bekliyor."; "O kelebçelenmeyi bekliyor." denilmez. Bu gibi ifadelerden, örfen ve dil bakımından akla gelen şey, bir hal üzere bulunan bir kimsenin, o halin zıddını bekliyor olmasıdır. Bu o kadar açıktır ki, örneklerini çoğaltmaya gerek duymuyoruz.

Soru: Buna göre, hayız halinde iken karısını boşayan kimse, "kar'" dan maksadın tuhr olduğunu söyleyenlere göre, iddeti karşılayarak boşamış olur. Çünkü, kadın içinde bulunduğu bu hayız halinden sonra tuhr halini karşılayacaktır. Bu hususta ne diyeceksiniz?

Cevap: Evet! Onların öyle demeleri gerekir. Çünkü, eğer kadının boşanılması emredilen iddetin ilk vakti tuhr ise, kocanın talâkı hayız halinde vermesi durumunda, iddeti karşılayarak boşamış olacaktır. Çünkü kadın, talâktan sonra tuhr halini karşılamış olacaktır.

Soru: "Lâm", "fi" mânasınadır ve mâna:"Onları iddetleri içerisinde boşayınız." şeklindedir. Bu ise ancak tuhr içerisinde boşadığı zaman mümkün olur. Hayız içerisinde boşaması durumunda mümkün olmaz.

Cevab: Buna iki açıdan cevap vereceğiz:

Birincisi: Harflerde asıl olan tek mânada ve her harfin kendi mânasında kullanılmalarıdır (adem-i iştirâk). Dolayısıyla , bunun aksini iddia etmek bu asıl prensip tarafından reddedilmiş olur.

İkincisi: Bundan, iddetin bir kısmının talâkın zamanı için zarf olması durumu gerekir. Dolayısıyla da talâk, "Ben onu Perşembe günü yaptım." ifadesinde de olduğu gibi, zarfiyetin sahih olabilmesi zaruretinin bir neticesi olarak aynı iddet içerisinde vaki olmuş olur. Hatta bu kabil kullanılış şekillerinde çoğunluk zarfın bir kısmının fiili geçmiş olmasıdır. Bunun mümkün olmayacağı konusunda da şüphe yoktur. Çünkü iddet talâkın akabinde ve onu takip eder; onunla aynı anda bulunmaz, ondan öne geçemez.

Farzetsek ki "lâm" harfi, "fi" mânasında olsun; kaldı ki, bu anlayışa: (فطلقوهن في قبل عدتهن) şeklindeki İbn Ömer ve daha başkalarının kırâaati de yardımcı olmaktadır. Buna rağmen, bundan "kar'" kelimesinin "tuhr" mânasına geldiği lazım gelmez. Çünkü o takdirde "kar'" kelimesinden maksat bizzat hayız olur; itibara alınıp sayılan da odur. Hayızdan önce bulunan tuhr (temizlik) hali ise iki açıdan onun hükmüne zımnen ve ona tabi olma yoluyla girer:

Birincisi: Hayzın zarûrî neticelerinden birisi öncesinde bir tuhr halinin bulunmasıdır. Kadın tuhr hali içerisinde iken "Sen üç hayız müddetince bekle!" denildiği zaman, o tuhr da bekleme süresinin içerisine (zarûrî olarak) girer. Nitekim bir kimseye geceleyin: "Burada üç gün (gündüz) ikamet et!" denildiği zaman o gecenin geri kalan kısmı da, onu takip eden gündüzün içerisine girer. Nitekim diğer iki günün geceleri de, gündüzlerine dahil olur. Eğer gündüz vakti "Üç gece ikamet et!" diyecek olsa, bu kez de o günün geri kalan kısmı, takip eden geceye dahil olacaktı.

İkincisi: Hayız,daha önceden kanın rahimde toplanmasıyla tamamlanmış olur; dolayısıyla da tuhr hali, hayızdan hem mukaddemdir hem de hayızın varlığına sebep olur. Hüküm hayıza bağlandığına göre, bunun zarûrî neticelerinden birisi de, hükmün aynı zamanda tuhra da bağlanmış olmasıdır. Çünkü hayızın varlığı, onun varlığına bağlıdır. Böylece bunun, yukarıdaki gün ve gecelerle ilgili verdiğimiz misalden daha beliğ olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü gece ve gündüz birbirine bağlı, birbirinden ayrılması düşünülemeyen iki unsurdur, fakat biri diğerinin mevcudiyeti için sebep değildir. Burada ise tuhr, kanın rahimde toplanması için bir sebep olmaktadır. Yüce Allah'ın (لعدتهن) ifadesi "bekleyeceği iddeti karşılamak için..." anlamındadır. Kadın öncesinde bulunan tuhr halleriyle birlikte üç hayız bekler. Eğer tuhr halinde iken boşanmış olursa, kadın sayılacak iddeti karşılayabileceği bir vakit içerisinde boşanmış olur. Sayılacak iddet de hayız ve öncesinde bulunan tuhr halleridir. Hayız iken boşanması durumunda ise böyle değildir. Çünkü o takdirde, hesap edilecek bir iddet göz önünde bulundurulmaksızın boşanmış olur. Çünkü içerisinde boşanılan hayızın geri kalan kısmı, kadının ne asaleten ne de tebeiyet yolu ile bekleyeceği, hesaba katacağı iddetten değildir. Ona iddet adının verilmesi, sadece zevcenin, o süre içerisinde yeni bir evlilikten engellenmiş olması sebebiyledir.

Bu anlaşıldı ise diyoruz ki: (و نضع الموازين القسط ليوم القيامة)

âyetindeki "lâm" harfinin sebep bildiren "talil" lâmı olması caizdir ve anlamı "Kıyamet günü için doğru teraziler kurarız."[69] demek olur. Burdaki "*el-kıst*" kelimesinin mefulun leh olmak üzere mansub olduğu da söylenmiştir. O zaman da mâna "adalet için" anlamına gelir ve bu şekilde i'raba tabi tutulması için gerekli şartları da taşımaktadır.

(أقم الصلاة لدلوك الشمس) âyetine[70] gelince; buradaki "lâm" harfi, kesinlikle "fi" mânasına değildir. Aksine buradaki "lâm"ın talil için olduğu söylenilmiştir. "Sonra" mânasına da geldiği söylenmiştir. Çünkü âyetten murad, namazın — "dülûk" kelimesi, ister "zevâl, ister "gurûb" mânasıyla tefsir edilsin—, tam bu "dülûk" anında kılınması değildir. Namazın kılınması ancak bu vakitten sonra olmaktadır. İddet âyetinin "sonra" mânasına hamledilmesi mümkün değildir. Zira o zaman mâna: " Onları iddetlerinden sonra boşayınız!" şeklinde olacaktır. Geriye sadece mânanın: "Onları iddetlerini karşılayacak şekilde boşayınız." şeklinde olması şıkkı kaldı. Malumdur ki, kadın temiz iken boşandığı zaman, iddete hayız ile başlayacaktır. Eğer "kar'" dan maksat "tuhr" olsaydı, o takdirde sünnet olan boşama şekli, iddete "tuhr" ile başlamış olabilmesi için hayız iken boşamak şeklinde olacaktı. Oysa ki, Hz. Peygamber (s.a.), göz önünde bulundurularak boşanmalarını bizzat Yüce Allah'ın emrettiği iddetin, kadının talâktan sonra iddetini karşılayabilmesi için temiz iken boşanması şekli olduğunu açıklamıştır.

Soru: Biz "kar'" dan maksadın tuhr olduğunu kabul ettiğimizde, kadın iddetine talâktan sonra fasılasız başlamış olacaktır. Ondan maksadın hayız olduğunu söyleyenlere göre ise, kadın iddetini tuhr bitmedikçe karşılayamamaktadır.

Cevap: Yüce Allah'ın kelamı, mutlaka müstakil bir faideye hamledilmek zorundadır. Âyetin "Onları , kendisinden sonra iddet olacak bir talâkla boşayınız." şeklindeki bir mâna üzerine hamledilmesinin bir faydası yoktur. Ama âyete: "Onları öyle bir talâkla boşayın ki, o talâkta iddetlerini karşılamış olsunlar; sayılmayacak bir tuhr halini karşılamış olmasınlar." mânası verilmesinde ise durum böyle değildir. Çünkü kadın hayızlı iken boşandığı zaman, o sayılmayacak bir tuhr halini karşılayacaktır; dolayısıyla da iddetini karşılayacak şekilde boşanmış olmayacaktır. Bunu :

(فطلقوهن في قبل عدتهن) şeklinde okuyanların kırâatleri de açıklamaktadır. (قبل العدة) "iddetin karşılanacağı, önündeki vakit" demektir. "Hayızın önü" demek gibi. Eğer onların murad ettikleri mâna

69. Enbiyâ, 21/47.
70. İsrâ, 17/78.

kasdedilmiş olsaydı, o zaman (في اول مدتهن) denilirdi. Bir şeyin önü ile evveli arasındaki fark ise açıktır.

Sizin "Eğer "kar'" dan maksat "hayız" olsaydı, o takdirde, adam karısını iddetten önce boşamış olurdu." sözünüze biz de şöyle cevap veririz: Evet! Aklen de şer'an da olması gereken budur. Çünkü iddet talâktan ayrı düşünülmez ve hiçbir zaman da ondan önce bulunmaz; aksine talâktan sonra bulunması vacib olmaktadır.

2 — "Ve bu hayız halinde iken boşaması durumunda olduğu gibi, kadın aleyhine uzatmak olurdu..." şeklindeki sözünüze gelince, cevab olarak denilmektedir ki: Bu, "Hayızlı kadının talâkının haram olmasının illeti, iddetini uzatmış olmak korkusudur." şeklindeki bir teze mebnîdir. Oysa ki, pek çok fukaha böyle bir izaha taraftar değillerdir ve bu tezin tutarsızlığını şöyle diyerek ortaya koymaktadırlar: Kadın kocasının kendisini hayızlı iken boşamasına razı olsa ve iddetinin uzamasını tercih etse, yine de böyle bir talâk kocaya helâl olmamaktadır. Kadının bu durumda böyle bir talâkı kocaya mübah kılma yetkisi yoktur. Oysa ki, bedelli olarak ittifakla, bedelsiz olma durumunda da iki görüşten birisine göre, karşılıklı rıza ile, boşayan kocanın, talâktan rücû (ric'at) hakkını düşürmesi mübah olmaktadır. Bu Ebu Hanife'nin mezhebi ve İmam Ahmed ve Mâlik'ten gelen iki rivâyetten birisi olmaktadır ve şöyle demektedirler: "Kadının hayız içerisinde iken haram kılınmasının sebebi, sadece kocanın karısını, kendisine rağbetinin olmadığı bir zamanda boşamış olmasıdır." Biz haramlığın sebebinin kadın aleyhine uzatmak olduğunu kabul etsek bile, asıl zarar verici uzatma, onu hayızlı iken boşamasıdır. Çünkü kadın hayızın ve arkasından gelen tuhr halinin geçmesini bekleyecek, ondan sonra iddetini beklemeye başlayacaktır ve talâkla iddetini karşılamış da olamayacaktır. Ama kadın temiz iken boşanırsa, tuhrun hemen akabinde iddetini karşılamış olacaktır, bu durumda ise iddeti uzatmak sözkonusu olmayacaktır.

3 — "el-Kar' kelimesi cem' yani toplamak mânasından türetilmiştir. Hayız (kanı) ise tuhr zamanında toplanır...." şeklindeki sözünüze gelince, buna üç cevabımız olacaktır:

Birincisi: Önce sizin bu dediğiniz doğru değildir. "Cem' " yani toplamak mânasından türetilen kelime illetli olup son harfi "yâ"lı olan (قرى) kelimesindendir. Aynen (قضى - يقضي) fiilinde olduğu gibi. Burada bizim sözünü ettiğimiz ise hemzelidir ve (قرأ - يقرأ) fiilindendir: (نحر - ينحر) fiilinde olduğu gibi üçüncü babtandır. Bunlar ayrı ayrı iki köktür. Çünkü Araplar (قريت الماء في الحوض) demektedirler ve bunun anlamı "Suyu havuzda topladım." demektir. Bunun müzarîsi

de: (القريه) şeklindedir. Bu mânadan hareketle köye de (القرية) denilmiştir. Karıncaların toplandıkları yuvalarına: (قرية النمل) denilmesi de bu anlamından hareketle ve bu köktendir. Çünkü karınca yuvası onları toplamakta ve bir araya getirmektedir. Hemzeli olana gelince, onun anlamı süreli ve sınırlı bir şekilde zuhur etmek , ortaya çıkmak mânasına gelmektedir. (قراءة القرآن) denildiğinde bu kökten türetilmiş olmaktadır. Çünkü Kur'an'ı okuyan kimse onu, eksiksiz fazlasız belli bir miktar üzere çıkarmaktadır. Bu izahımıza: (ان علينا جمعه و قرآنه) âyeti[71] de delâlet etmektedir. Çünkü burada: (الجمع و القرآن)kelimeleri birbirleri üzerine atfedilmiştir. Eğer her ikisi de aynı anlamda olsalardı, bu anlamsız bir tekrar olurdu. İşte bu sebeptendir ki, İbn Abbâs: (فاذا قرأناه فاتبع قرآنه) âyetinin[72] tefsiri hakkında "Onu açıkladığımız zaman..." anlamı vermiş ve Kur'an'ın okunuşunu bizzat onun açıklanışı ve ortaya konulması saymıştır. Yoksa Ebu Ubeyde'nin zannettiği gibi "Kur'an", "cem'" yani toplamak mânasından türetilmiş değildir. Yine Araplar :

(قرأت هذه الناقة سلى قط وما قرأت جنينا)demektedirler. Bu da aynı babtandır ve "Bu deve asla doğurmadı, yavru çıkarmadı, ortaya koymadı." demektir. Yine: (فلان يقرؤك السلام) demektedirler Anlamı "Falan sana selâm söylüyor." demektir ve buradaki fiil yine ızhar etmek, ortaya çıkarmak anlamındadır. Yine onlar: (قرأت المرأة حيضة او حيضتين) demektedirler ve bu ifadeyle, "Kadın bir ya da iki hayız gördü." demek istemektedirler. Çünkü hayız, gizli olan şeyin, ceninin zuhuru gibi, zuhur etmesi, ortaya çıkması demektir. Yine: (قروء الثريا و قروء الريح) ifadeleri de bu kök ve mânadandır ve anlamları "süreyyâ ile yağmur ve rüzgarın ortaya çıktığı vakit" demektir. Çünkü her ikisi de belli vakitlerde zuhur ederler. Bu kök ve ondan türeyen mânalarını, Ebu Amr ve daha başkaları gibi âlimler, iştikâkla ilgili kitaplarda zikretmiş bulunmaktadırlar. Hiç şüphesiz ki, bu mâna hayızda, tuhrda olduğundan daha açıktır.

4 — Hz. Âişe: "Kurû' dan maksat tuhr vakitleridir." demiştir. Bu durumu kadınlar, erkeklerden daha iyi bilirler..." şeklindeki delilinize gelelim:

Biz buna cevap olarak şöyle deriz: "Kim, Allah'ın kitabından onun muradını anlamada, mânalarını kavramada kadınlar Hz.Ebu Bekir, Hz.

---

71. Kıyâme, 56/18.
72. Kıyâme, 56/18.

Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Ebu'd-Derdâ ve Hz. Peygamber'in diğer büyük sahabilerinden daha üstündür diyebilir?! Bu hükmün kadınlar hakkında inmiş olması, onu onların erkeklerden daha iyi bileceklerine delâlet etmez. Eğer öyle olsaydı, kadınlar hakkında nazil olan her âyeti kadınların erkeklerden daha iyi bilmeleri lâzım gelirdi; erkeklerin de gerek mânası gerekse onlardan çıkarılacak hükümler konusunda kadınları taklid etmeleri, onlara uymaları gerekirdi. O takdirde kadınlar; süt emme haramlığı, hayız, hayızlı kadınla cinsel ilişkinin haramlığı, ölüm iddeti, gebelik, doğum ve bunların süreleri, mahrem kimseler ve avret yerlerinin açılmasının haramlığı ve buna benzer diğer kadınlarla ilgili ve onlar hakkında inen bütün âyetleri, erkeklerden daha iyi bilmek durumunda olacaklardır. Bu âyetlerin mânalarının anlaşılması, onlardan hüküm çıkarılması gibi konularda ise, erkekler kadınlara tabi olmak, onları taklid etmek zorunda olacaklardır. Böyle bir durumun kabulüne ise asla imkan yoktur. Nasıl kabul edilebilir ki, inen vahiyle ilgili bilginin esasını, anlayış, marifet ve akıl gücü oluşturur. Bu gibi konularda ve dolayısıyla bilgiyi elde etmede erkekler kadınlara oranla daha da üstün ve şanslıdırlar. Hatta şunu söylemek imkansız değildir ki, erkeklerle kadınlar bir meselede ihtilâfa düşsünler de , doğru erkekler tarafında olmasın, bu mümkün değildir.[73] Nasıl olur da: Hz. Âişe ile Hz. Ömer, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd bir meselede ihtilâf ederlerse, Hz. Âişe'nin görüşünü almak daha uygundur." denilebilir?! Evlâ olan içerisinde iki râşid halifenin de bulunduğu görüşten başkası olabilir mi? Rivâyet edildiği üzere Sıddîk'ın görüşünün de onların doğrultusunda olması durumunda, bu görüşün doğru olduğunda şüphe kalır mı? Hz. Ömer'le Hz. Ali'den yapılan nakil kesin olarak sabittir. Hz.Ebu Bekir'den yapılan nakilde ise garîblik vardır. Bununla birlikte, içlerinde Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Ebu'd-Derdâ, Ebu Musa gibi zevatın da bulunduğu ashâbtan bir cemaatin görüşü bizim için yeterlidir ve Müminlerin Annesinin görüş ve anlayışını bütün bunların üzerlerine nasıl takdim edebiliriz?!

Sonra şöyle denebilir: Hz. Âişe, büyük insanın da süt emmesi durumunda süt haramlığının doğacağı, böyle bir emme ile mahremiyetin sübut bulacağı görüşündedir. Bu görüşte bir grup sahâbî de onun yanında yer almaktadır. Diğerleri ise bu konuda ona muhalefet etmişlerdir. Hz. Âişe, böyle bir emme ile haramlığın sabit olacağı hadisini rivâyet etmiştir. O zaman çıkıp da: "Kadınlar, bu konuyu erkeklerden

73. Bu genelleme doğru değildir. Çoğu kere, kadının özellikle de Hz. Aişe gibi fakih ve muhaddis olması durumunda, doğru kadın tarafında olabilmektedir. Zerkeşî'nin, "*Müstedrekâtu Âişe Ale's-Sahâbe*" adlı kitabını mütalaa edenler bu sözümüzün doğru olduğunu göreceklerdir.

daha iyi bilirler!" deseydiniz ve onun görüşünü diğer sahabilerin görüşleri üzerine tercih etseydiniz ya!

Mâlikîlere de diyoruz ki: Aynı Hz. Âişe, süt haramlığının ancak beş defa emme ile sabit olacağı görüşündedir ve bu konuda bir grup sahabî de kendisine katılmışlardır. Ayrıca konu ile ilgili iki de hadis rivâyet etmiştir: Bu durumda kalkıp: "Bu konuyu kadınlar erkeklerden daha iyi bilirler!" deyip, onun görüşünü diğerleri üzerine takdim etseydiniz ya!

5 — "Bu erkeklere sirâyet eden bir hükümdür. Dolayısıyla onda erkeklerle kadınların durumu eşittir." şeklinde bir mütalaa ileri sürülürse, buna şu şekilde cevap verilebilir: İddet hükümleri de aynı şekilde kadınlarla ilgili olarak kalmaz ve o da erkeklere sirâyet eder, dolayısıyla onda da, kadınların erkeklerle aynı olmaları gerekir. Bu açık bir şeydir. Sonra bu konuda erkeklerin görüşleri tercih edilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bu gruptan olan birisi hakkında "Allah, hakkı onun dili ve kalbi üzerine koymuştur."[74] buyurmuş; birçok konuda onun ileri sürdüğü görüşler doğrultusunda vahiy gelmiş böylece pek çok defa vahyin desteğine mazhar olmuş[75] ; yine Hz. Peygamber (s.a.) rüyasında içtiği sütün arta kalanını ona vermiş ve bu rüyasını ilimle yormuş (tabir etmiş)[76] ve onun ilham ve ilâhî teyide mazhar olduğuna şehadette bulunmuştur.[77] Eğer mutlaka birilerini taklid etmek gerekecekse, ona uyulması daha evlâdır; yok iki muhalif grubu ayıran şey bizzat delilse, o takdirde delilin hakem kılınması vacib olacaktır.

"Kar'" dan maksadın "hayız" olduğu görüşünde olanlar, ne Hz. Ali, ne İbn Mes'ûd, ne de Hz. Âişe'nin görüşüne kâil değillerdir. Çünkü Hz. Ali: "Kadın yıkanmadıkça, kocası rücû hakkına sahiptir." demektedir. Siz iki görüşten birine kâil değilsiniz..." şeklindeki tenkidinize gelince; bu nihâyet Hanefî imamları gibi bu görüşe kâil olmayan kimselerin

74. Hz.Ömer'i kasdetmektedir. Bk. Ahmed, 2/53, 95 ; Tirmizî, 3683 ; İbn Hibbân, 2176. İsnadı sahih olan bu hadisin şahidleri için yine Bk. Ahmed, 2/401, 5/145, 165 , 177 ; Ebu Davud, 2962 ; İbn Mâce, 108 .

75. Muvâfakât-ı Ömer'le ilgili olmak üzere Bk. Buhârî (*Feth'l-Bârî*), 8/128 ; Müslim, 2399. Konuyla ilgili Süyûtî'nin manzûm "Katfu's-semer fî muvafakâtı Ömer" adlı bir eseri bulunmaktadır ve "el-Hâvî" adlı eserinin birinci cildi içerisine onu dercetmiştir. (1/377).

76. Buhârî (*Fethu'l-Bârî*), 1/164 ; Müslim, 2361. İbn Ömer anlatır: Rasûlullah'ı (s.a.) şöyle derken işittim: Uyurken bana bir bardak süt getirildi. Ben onu içtim ve hatta kanıklığın tırnaklarıma cereyan ettiğini görüyordum. Sonra benden arta kalan kısmı Ömer b. el-Hattâb'a verdim." Ashâb:

"Bunu neyle yordunuz? Ya Rasûlallah!" diye sordular.

"İlimle!..." buyurdu.

77. Buhârî (*Feth'l-Bârî*),7/40, 41; Müslim,2398 ;Merfû olarak rivayet edilen bu Hz.Âişe hadisinde: "Sizden önceki ümmetlerde ilâhî teyide (ilhama) mazhar olmuş kimseler olurdu. Eğer ümmetim içerisinde de onlardan varsa, şüphesiz Ömer b. el-Hattab onlardandır." buyrulmuştur.

görüşleri içerisinde bir tutarsızlık olduğunu ortaya koyabilir. Hz. Ali'nin görüşünü esas alan İmam Ahmed ve tâbileri gibi kimseler hakkında ise, hiç ilgisi olmayan bir suçlamadır, onlar böyle bir ithamdan uzaktırlar. Nitekim daha önce açıklanmıştı. Çünkü İmam Ahmed'e göre, Hz. Ali ve onun görüşünde olanların da dediği gibi, kadın yıkanıncaya kadar iddeti devam eder. Biz, bu konuda "kar'"dan maksadın hayız olduğu kanaatinde olmakla birlikte, "Kadın yıkanmadıkça kocanın rücû hakkı vardır." görüşüne katılmayanları mazur görmek istiyoruz. Çünkü bu kimseler, "kar'"dan maksat "tuhr" dur diyenlerin görüşüne katılmaktadır, ancak iddetin bitmesinin yıkanmasına bağlı olduğu konusunda ise, muârız buldukları bir delilden ötürü, muhalefet etmektedirler. Nitekim aynı şeyi diğer fukaha da yapmaktadırlar. Eğer çıksak da, sizin de bizzat bu türden olan tasarruflarınızı saymaya kalkışsak, (pek çok örnek ortaya koymamız mümkün olacaktır). Eğer onların muarız buldukları delil sahih ise, o takdirde bir tutarsızlıktan söz edilemez. Yok sahih değilse, bu takdirde de onların iki meseleden birisinde görüşlerinin zayıf bulunması, diğer meselede onlara muvafakat etmelerine bir engel değildir. Çünkü içlerinde Râşid Halifelerin en mümtazlarının da bulunduğu büyük sahabîlere çoğu görüşlerinde muvafakat etme, onların bütün görüşlerine muhalefet etmiş olmaktan ve asla itibar edilmeyecek biçimde ilgaya gitmekten daha evlâdır.

Sonra onlar şöyle demektedirler: Biz kadının iddetinin yıkanmasına (gusl) mütevakkıf olduğu konusunda onlara muhalefet etmiş değiliz. Aksine biz, "Kadın yıkanmadıkça veya üzerinden bir namaz vakti geçmedikçe iddeti bitmez." diyoruz. Böylece biz onlara yıkanma şartlarında muvafakat etmiş bulunuyoruz ve ilâveten kadın üzerinden bir namaz vaktinin geçmesiyle de iddetinin biteceğini, çünkü namazın boynuna borç olarak yerleşmesi sebebiyle temiz kadınlar hükmünde olduğunu ifade etmiş oluyoruz. Bu durumda, nasıl Râşid halifelere (r.anhum) sarih bir muhalefetimiz sözkonusu olabilir?!

6 — "Allah'ın kitabında yıkanma (gusl) için bir mâna bulamıyoruz." şeklindeki sözünüze ise, şöyle cevap verilebilir: Allah'ın kitabı gusl şartına ne müsbet, ne de menfi yönde temasta bulunmamıştır. Helâllığı ve ayrılığı sadece müddetin bitimine bağlamıştır.

Selef ve halef uleması, iddet müddetinin ne ile sona ereceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Kimisi hayızın kesilmesiyle; kimisi yıkanmak ile veya üzerinden bir namaz geçmekle ya da hayızın en uzun süresinde kesilmesiyle demişlerdir. Bir başkaları, üçüncü hayzına başlamasıyla iddetin sona ereceğini söylemişlerdir. İddetin bitmesini

yıkanmaya bağlayanların delilleri Râşid halifelerin uygulaması (kazası) olmaktadır. İmam Ahmed şöyle der: "Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mes'ûd, kadın üçüncü hayzından yıkanmadıkça iddeti bitmez; derler. Onlar Allah'ın kitabını ve Peygamber'ine inen şeylerin sınırlarını en iyi bilen kimselerdir." demişlerdir. Bu görüş Hz. Ebu Bekir Sıddîk, Hz. Osman, Ebu Musa, Ubâde ve Ebu'd-Derdâ'dan da rivâyet edilmiştir. İbn Kudâme ve daha başkaları bu görüşü onlardan nakletmişlerdir. Bu noktadan hareketle:"Hz.Sıddîk ve onunla beraber ismi zikredilenlerin görüşüne göre, "kar'" dan maksat hayızdır." denilmiştir.

Bu görüşün fıkıhtan önemli bir nasibi bulunmaktadır. Çünkü kadının hayzı kesildiği zaman bir açıdan temiz kadınlar, diğer açıdan da hayızlı kadınlar hükmünde bulunmaktadır. Bu durumdaki bir kadının hayızlı kadın durumunda olmasını gerektiren durumlar, yine aynı kadının temiz kadınlar hükmünde olmasını gerektiren durumlardan daha fazla bulunmaktadır. Çünkü bu durumdaki bir kadın, orucun sahihliği, namazın vücûbu hususunda temiz kadınlar gibiyken, bazı mezheplere göre Kur'an okumasının; mescide girmesinin, Kâbe'yi tavaf etmesinin ve cinsî münâsebetin haramlığı; yine iki görüşten birisine göre bu süre içerisinde iken talâkın haram olması gibi hususlarda da hayızlı kadınlar hükmünde bulunmaktadır. Râşid halifeler ve büyük sahabiler, nikâh konusunda ihtiyatlı davranmışlar ve sübutundan sonra hayızdan kadının ancak hiçbir şüphe bırakmayacak bir kayıt ile çıkabileceğini ifade etmişlerdir ki bu kayıt her açıdan temiz kadınların tâbi olduğu hükümlerin kendisi hakkında sabit olmasıdır. Böylece sübûtu kesin olan bir şeyin, yine benzeri kesinlikte bir şeyle izalesi istenilmiştir. Çünkü bu haldeki bir kadının o hükümlerde hayız halinde kabul edilmesi, zevciyetin bekası ve rücû hakkının sübutu hakkında hayızlı sayılmasından evla bulunmamaktadır. Bu, görüldüğü üzere, yaklaşım bakımından son derece ince ve latîf bir fıkhî konudur.

A'şâ'nın beytinde geçen ve "Karılarının temizlik süreleri içinde onlardan ayrı düşmen dolayısıyla karşılaştığın sıkıntılara karşılık..." şeklindeki ifadesine gelince, bu beyit, nihâyet "kar'" kelimesinin "tuhr" mânasında kullanıldığını gösterir. Biz de zaten bunu inkar etmiyoruz.

7 — "Tuhr hayızdan önce gelir, dolayısıyla kar' kelimesiyle isimlendirilmeye daha layıktır..." şeklindeki sözünüze gelince, bu gerçekten çok enteresan bir tercihtir. Bir şeyin varlık bakımından önce bulunması sebebiyle, o şeyin sözkonusu (müşterek) isme layık olması nereden çıkıyor? Sonra "Kar' dan maksat "tuhr" dur." diyenlerin büyük çoğunluğuna göre, varlığı açısından önce olduğunu söylediğiniz şeye

(tuhr), kendinden önce bir kan bulunmaması durumunda "kar'" ismi verilmemektedir. Acaba bu durumda, bütün müşterek lâfızlar için, mânalarından hangisi varlık açısından daha önce ise, müşterek olan kelimeyle isimlendirilmeye o diğerinden daha layıktır; dolayısıyla (والليل اذا عسعس) âyetindeki(78) (عسعس) kelimesi, "gecenin yönelmesi" anlamına daha uygundur. Çünkü, varlık bakımından karanlık, aydınlıktan daha öncedir; denilebilir mi?

Hz. Peygamber (s.a.) "kurû'" kelimesini tuhr vakitleridir diye tefsir etmiştir...." şeklindeki sözünüze gelince, Allah'a yemin olsun ki, eğer durum böyle olsaydı, siz "kar'" dan maksadın tuhr olduğu görüşüne bizden önce kâil olamazdınız.Biz derhal o tefsire koşar ve hem ona itikat eder hem de onunla amel ederdik. Hz. Peygamber'in tefsirinden başka gidilecek, uyulacak tefsir var mı ki?!

(تَقُولُ سُلَيْمَى لَوْ أَقَمْتُمْ بِأَرْضِنَا   وَلَمْ تَدْرِ أَنِّي لِلْمُقَامِ أَطُوفُ)

"Süleymâ 'Keşke bizim toprağımızda ikâmet etsenizl" diyor.
Bilmez ki, ben (orda) kalmak için dolanıp duruyorum."

Daha önce biz, Hz. Peygamber'in (s.a.) sarih ifadeleri ve onların mânalarının, "kurû'" kelimesini "hayız" şeklinde tefsir ettiğine delâlet etmekte olduğunu açıklamıştık. Bu konuda getirdiğimiz bu açıklamaların yeterli olduğu kanaatindeyiz.

2 . Delillerimize karşı yapılan itirazların cevapları:

Şimdi de delillerimize karşı serdettiğiniz itirazların cevabına geçmek istiyoruz:

1 — Âyette geçen (ثلاثة قروء) ifadesiyle yapılan istidlâle itirazınız: "Üç kar' " ın da eksiksiz ve tam olmalarını; yani bu durumda içerisinde boşanılan tuhrun geri kalan kısmının da tam bir "kar'" sayılmasını gerektirir. Bu ise mezheb ve görüşün, şeriat lisanında ve dilde tuhrun geri kalan kısmına "kar'" adı verilir; şeklinde bir tahakkümü olur. Siz bize karşı kendi mezhebinizi nasıl delil olarak kullanabilirsiniz?! Kaldı ki, daha önce de geçtiği gibi, "kar'" dan maksadın tuhr olduğu" görüşünde olanlardan bir kısmı da bu konuda sizinle tartışma halindedirler. Size düşen kendi mezhebinizi delil olarak kullanmak değil, aksine şeriat lisanında ve Arap dilinde temizlik (tuhr) süresinden bir anlık bir zamanın "tam bir kar'" diye isimlendirilebileceğine dair delil getirmek,

78. Tekvir, 81/17.

bunu ortaya koymak olmalıdır. Nihâyet "kar'" dan maksat tuhrdur." görüşünde olanlardan hepsi değil, sadece bir kısmı :"İçerisinde boşanılan tuhrun geri kalan kısmı bir "kar'" dır." demektedirler. Bu söz nasıl doğru olabilir? Bu bir anlık temizlik süresinin, tuhrun bir parçası olduğunda hiç şüphe yoktur. Eğer âyette "kar'" denilen şeyden maksat tuhr ise, bu bir anlık temizlik süresinin de onun tümü değil, bir parçası olması gerekir veyahut da "kar'" kelimesi temizlik süresinin bütünü ile bir kısmı anlamlarında müşterek olur. Bunun sakatlığı ve hiç bir kimsenin böyle bir görüşe kail olmadığı da daha önce izah edilmişti.

2 — "Araplar, iki bütünle üçüncünün bir kısmı için çoğul ismini kullanmaktadırlar..." şeklindeki sözünüze cevabımız birkaç açıdan olacaktır:

Birinci cevap: Eğer bu sizin dediğiniz, olan bir şey ise, o ad verildikleri şeyler hususunda zâhir olan çoğul isimler hakkındadır. Sayılan şeyler hususunda "nass" olan sayılar ise asla bu şekilde kullanılmazlar. Hiçbir sayı bildiren sîga yoktur ki, mutlaka kendilerinden önce müsemmâları zikredilmiş olmasın.

(ان عدّة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا فى كتاب الله)
(ولبثوا فى كهفهم ثلاث مائة وازدادوا تسعا)
(فصيام ثلاثة ايام فى الحج و سبعة اذا رجعتم)
(تلك عشرة كاملة)
(سخرها عليهم سبع ليال و ثمانية ايام)

âyetleri[79] ile hiçbir yerde müsemması olmaksızın kendileri murad olmayan sayıların bulunduğu benzeri âyetlerde bu durum açıkça görülmektedir.

(ثلاثة قروء) ifadesi çoğul sîgası değil sayı ismidir. Dolayısıyla bu ifadenin (اشهر معلومات)ifadesine benzetilmesi iki açıdan dolayı doğru değildir:

Birincisi: Sayı isimleri , müsemmâlarına delâlet konusunda "nass" dırlar ve ayrı tahsisi kabul etmezler. Âmm isimler ise böyle değildir, çünkü onlar ayrı (munfasıl) tahsisi kabul ederler. Delâleti "zâhir" olan isme gösterilen genişlikten (tevessu'), müsemmasına delâleti "nass" kabilinden olan isimlere de aynısının gösterilmesi lâzım gelmez.

İkincisi: "Çoğul" sîğası çoğunluğa göre mecaz, bazılarına göre de hakîkat olmak sûretiyle sadece iki şey için de kullanılabilir. Dolayısıyla çoğul bir kelimenin iki bütün ve üçüncünün de bir kısmı hakkında kullanılması öncelikli olarak sahih olur. Bu sebeptendir ki mîras hakkındaki: (فإن كان له اخوة فلأمه السدس)"Eğer kardeşleri varsa, annesi

79. Sırasıyla; Tevbe, 9/36 ; Kehf, 18/25 ; Bakara, 2/196 ; Hâkka,69/7;

için altıda bir pay vardır. ..."[80] âyetindeki "kardeşler" kelimesine çoğunluk ulema "iki kardeş" anlamı vermişlerdir. Buna mukabil, (فشهادة احدهم أربع شهادات)âyetindeki[81] "dört şehâdet" ifadesini hiçbir kimse dörtten aşağıya hamle gitmemiştir.

İkinci cevap: Her ne kadar "çoğul" sîgasının iki ve üçün de bir kısmı hakkında kullanılması sahih ise de, bu mecaz olmaktadır. Hakîkat, lâfzın aslî konumu üzere kullanılmasıdır. Bir lâfız, hakîkat ile mecaz arasında dönerse, hakîkat mânasını almak daha öncelikli olacaktır.

Üçüncü cevap: Çoğul sîgasının iki ve üçüncünün bir kısmı üzerine kullanılması sadece gün, ay ve sene isimlerinde sözkonusu olmuştur. Çünkü tarih, sadece bu zamanlar esnasında olur; bazan noksan olan seneyi tarihe katarlar, bazan ise katmazlar. Günler için de aynı durum sözkonusudur. Bu kelimelerin kullanılışında diğer isimlerdekinin aksine esnek davranmışlardır. Dolayısıyla "gece" kelimesini kullanmışlar, yerine göre birlikte gündüzleri de kasdetmişler, bazan da kasdetmemişlerdir. Bunun aksi de aynı şekildedir.

Dördüncü cevap: Bu esnek kullanılış, "cem-i kıllet" yani üçten dokuza kadar bir sayı bildiren çoğul sîgası şeklinde gelmiştir ki, (الحج اشهر معلومات) âyetindeki[82] "eşhur=aylar" kelimesidir. (ثلاث قروء) kelimesi ise "cem-i kesret" tir; çokluk bildirir. Bu itibarla bu ifade yerine cem-i kıllet sîgasıyla (ثلاثة اقراء) ifadesi kullanılabilirdi, zira kelamda yaygın olan kullanılış da bu şekildedir. Hatta çoğu nahivcilere göre böyle denmesi gerekirdi. Dolayısıyla cem-i kıllet sîgasının kullanılması gereken bir yerde cem-i kesret sîgasını kullanmanın mutlaka bir amacı, bir faydası olmalıdır. Bu çoğuldaki esnekliği kaldırmış olmak, böyle bir amaç ve fayda olmaya elverişlidir; başka bir mülahaza da gözükmemektedir. Dolayısıyla bu faydanın dikkate alınması gerekir.

Beşinci cevap: İki ve üçüncünün bir kısmı için çoğul sîgasının kullanılması ancak gün, ay, sene gibi parçalanmayı (tecezzî) kabul eden isimlerde sözkonusudur. Parçalanma kabul etmeyen isimlerde ise böyle bir kullanılış şekli caiz değildir. Hayız ve tuhr isimleri ise bölünme kabul etmez. Bu yüzdendir ki, cariyenin iddeti, eğer "zevât-ı kurû" dan ise, ittifakla iki tam "kar' = hayız"dır. Eğer "kar'" bölünme kabul etseydi, o zaman bir buçuk kar' olması gerekecekti, çünkü bunu gerektiren bir sebep mevcuttu.[83] Bölünme gerekçesi olmakla birlikte durum böyle

80. Nisâ, 4/ 11.
81. Nûr, 24/6.
82. Bakara, 2/197.
83. Kölelik hürlerle ilgili ahkâmı yarıya indirmektedir.

olduğuna göre, tekmilini gerektirici delilin bulunması durumunda bölünme öncelikli olarak caiz olmaz. Konunun inceliği şurda yatmaktadır: Şeriatta "kar'" ın bir parçası için dikkate alınan bir hüküm bulunmamaktadır.

Altıncı cevap: Yüce Allah henüz küçük olan kızlar ile ay halinden kesilen (âyise) kadınlar hakkında "Onların iddetleri üç aydır." buyurmuştur. Sonra bu konuda bütün ümmet "tam üç ay" olduğu üzerinde görüş birliği etmişlerdir. Bu "üç ay", "üç hayzın" yerini almaktadır, ondan bir bedeldir. Bedelin hükmü böyle olunca, aslın hükmünün de aynı şekilde olması evleviyet arzeder.

3 — "Lügat âlimleri bu kelimenin iki müsemmâsı (ad verilen şey) vardır ve bunlar "hayız" ile "tuhr" dur; şeklinde tasrihte bulunmaktadırlar." şeklindeki sözünüze gelince, evet doğrudur ve bu konuda biz sizinle tartışmaya girmiyoruz. Ancak bu kelimenin, daha önce zikretmiş bulunduğumuz sebeplerden dolayı, "hayız" anlamına hamledilmesi daha uygun olmaktadır. Müşterek bir kelime, eğer beraberinde mânalarından birisini tercih ettirecek karînelere sahip olursa, o mâna üzerine hamledilmesi gerekir.

4 — "Kendisinden önce kan bulunmayan temizlik hali (tuhr) daha sahih olan kavle göre "kar'" sayılır." şeklindeki sözünüz ise, tamamen mezhep taassubundan hareketle lâfza bu mânayı vermekten, böyle bir tercihe gitmekten başka bir şey değildir. Yoksa hiçbir zaman Arap dilinde, dört yaşındaki bir kız çocuğunun temizlik halinin "kar'" diye isimlendirildiği, bu çocuğun "zevât-ı akrâ'" tabiri altına girdiği asla duyulmamıştır. Bu kelimenin ne dil, ne örf, ne de din açısından böyle bir mânası bulunmaktadır. Bu durumda, kar' ismi verilen şeyin önünde veya sonunda "kan" bulunması şartı bulunmaktadır. Aksi takdirde bu kelimenin kullanılması doğru değildir.

5 — "Kanın bulunması, isimlendirme için şarttır; aynen "ke's", "kalem"... vb. daha önce zikrettiğiniz kelimelerde olduğu gibi..." şeklindeki itirazınız ise, yanlış bir benzetmedir. Çünkü sizin zikrettiğiniz kelimelerin ad olarak verildiği şeyler (müsemmâları) belli şartlara bağlı olan sadece tek bir hakîkattır. "Kar' " kelimesi ise, hayız ve tuhr arasında müşterektir; bu kelime bunlardan her birisi için hakîkat anlamında kullanılabilmektedir. Hayızın müsemmâsı bir hakîkattır ve o lâfzın, iki müsemmâsından birisi hakkında kullanılmasında şart değildir. Dolayısıyla bunlar ayrı ayrı şeylerdir ve birbirlerine benzetilemez.

6 — "Şerîat lisanında bu kelime, "hayız" anlamında kullanılmamıştır..." şeklindeki sözünüze katılmak mümkün değildir; daha önce Hz. Peygamber'in (s.a.) sözlerinde "hayız" anlamında kullanıldığını, buna

karşılık hiçbir yerde asla "tuhr" anlamında kullanılmadığını beyan etmiştik. Süfyân b. Uyeyne'nin Eyyûb — Süleymân b. Yesâr — Ümmü Seleme senediyle Hz. Peygamber'in (s.a.) özürlü bir kadın hakkında: "Kar' (hayız) günlerinde namazını bırakır." buyurduğunu rivâyet etiği daha önce belirtilmişti.

7 — "İmam Şâfiî: Süfyân bunu asla rivâyet etmemiştir; demiştir..." şeklindeki sözünüze şu şekilde cevap veriyoruz: İmam Şâfiî, Süfyân'ı bu hadisi rivâyet ederken işitmemiştir ve bizzat kendisinin ondan ya da bir aracı vasıtasıyla işitmiş olduğu:"Ay içerisinde hayız gördüğü gecelerle gündüzlerin adedine baksın." şeklindeki rivâyetin gereği görüşünü oluşturmuştur. Halbuki, bu hadisi Süfyân'dan hıfzından, doğruluk ve adaletinden asla şüphe edilemeyecek kimse işitmiştir. Sünen'de Fâtıma bt. Ebî Hubeyş hadisinde şöyle sabit olmuştur: Bu kadın Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek, kan gördüğünden şikâyetle durumunu sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine: "Bu sadece bir damar(dan)dır. Bak! Kar' (hayız) zamanın geldiğinde namaz kılma. Kar' (hayız) dönemin geçtiğinde temizlen, sonra bu kar' ile diğer kar' arasında namazını kıl." buyurdu.[84] Bu hadisi sahih bir isnâdla Ebu Davud rivâyet etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) burada "kar'" lâfzını dört defa zikretmiştir ve her birisinde de "tuhr" değil, "hayız" mânasında kullanmıştır. Bu hadisten bir önceki hadisin isnâdı da böyledir. Hadis hâfızlarından birçok kimse onun sahih olduğunu belirtmişlerdir.

Süfyân'ın rivâyet ettiği: "Ay içerisinde hayız gördüğü gecelerle gündüzlerin adedine baksın." hadisine gelince, bununla bizim delil olarak kullandığımız lâfız arasında herhangi bir çelişki (teâruz) yoktur ki, bunlardan birinin diğeri üzerine tercihi sözkonusu olsun. Aksine bu iki lâfızdan biri, diğerinin tefsiri ve açıklanması mahiyetindedir ve bunun neticesinde "kar'"ın, bu hadiste sözü edilen gece ve gündüzlerin adı olduğu anlaşılmış olur Çünkü, eğer her iki hadis de bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.) kendi lâfızları ise —ki öyle gözüküyor—, bu durumda mesele açıktır. Eğer mâna ile rivâyet edilmişse, bu durumda iki lâfızdan birisinin mânası, şer'an ve dil bakımından diğerinin mânasıyla aynı olmasaydı, o takdirde Hz. Peygamber'in (s.a.) lâfzını, onun yerini tutmayacak başka bir lâfızla değiştirmesi, râviye helâl olmayacak bir husustur. Kişinin, hadisin lâfzını, kendi mezhebi doğrultusunda değiştirmesi asla caiz olamaz ve bu değiştirdiği lâfız da asla Hz. Peygamber'in(s.a.) lâfzının eşanlamlısı (müterâdifi) olmaz. Özellikle de

84. Ebu Davud, 280 ; Nesâî, 1/183,184. Senedinde Münzir b. el-Muğîre vardır. Bu zat Sadece İbn Hibban tarafından sika bulunmuştur. Ebû Hâtim onun meçhul olduğunu söyler. Dolayısıyla isnâd, müellifin dediğinin aksine zayıf olmaktadır.

râvinin, Eyyûb es-Sahtiyânî gibi hadiste imamlığı, doğruluk ve takvası müsellem birisinin böyle bir davranışa girebileceğini düşünmek mümkün değildir. Kaldı ki, o Nâfi'den daha üstün, daha bilgili bir sîma olmaktadır

Kâtip olan Osman b. Sa'd , İbn Ebî Müleyke'den rivâyette bulunur: O şöyle anlatır: Teyzem Fâtıma bt. Hubeyş , Hz. Âişe'ye gelir ve :

"Ben Cehennem'e düşmekten korkuyorum; bir sene, iki sene namazı bırakıyorum!" der. Hz. Âişe:

"Hz. Peygamber (s.a.) gelinceye kadar bekle!" der. Sonunda Hz. Peygamber gelir. Hz. Âişe ona:

"Bu Fatıma'dır ve şöyle şöyle diyor?" diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.) :

"Ona söyle! Her ayda "kar'" (hayız) günlerinde namazını bıraksın!" buyurur.[85] Hâkim: "Bu, sahih bir hadistir. Kâtip Osman b. Sa'd, Basralıdır ve sikadır, hadisleri azîzdir, hadisleri toplanılabilir." demiştir. Beyhakî ise: " Bir çok kimse onu tenkit etmiştir." der. [86] Yine onda: Haccâc b. Ertât'ın İbn Ebî Müleyke ve Hz. Âişe vasıtasıyla bu hadise bir mütâbaatı bulunduğu belirtilmiştir.

Müsned'deki rivâyette, Hz. Peygamber (s.a.) Fâtıma'ya: "Kar' (hayız) günlerin geldiğinde kendini tut (namaz kılma)!..." buyurmuştur.[87]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde, Adiy b. Sâbit — babası — dedesi senediyle, Hz. Peygamber'in (as) özürlü kadın (müstahaza) hakkında: "Kar' (hayız) günlerinde namazını bırakır, sonra yıkanır ve namazını kılar."[88] buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Yine onun Sünen'inde şöyle rivâyet edilir: Fâtıma bt. Hubeyş, Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek, kan gördüğünden şikâyetle durumunu sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine: "Bu sadece bir damar(dan)dır. Bak! Kar' (hayız) zamanın geldiğinde namaz kılma. Kar' (hayız) dönemin geçtiğinde temizlen sonra bu kar' ile diğer kar' arasında namazını kıl." buyurdu.[89] Hadis daha önce geçmişti.

Ebu Davud şöyle der: Katâde, Urve — Zeyneb — Ümmü Seleme senediyle (r.a.) rivâyet eder. Buna göre Ümmü Habîbe bt. Cahş (r.a.) özür kanı görür; Hz. Peygamber (s.a.) kendisine "kar'" (hayız) günlerinde namazı terk etmesini emreder.[90]

Bu hadislerin, "Bunlar râvinin hadisin lâfzını değiştirmesinden

---

85. Hâkim, 1/175 ; Ahmed, 6/464 .
86. Bk. Beyhakî, *Sünen*, 1/332 . Hâfız İbn Hacer, *et-Takrîb*'de "Zayıftır." demiştir.
87. Ahmed, 6/129, 420, 464.
88. Ebu Davud, 297 .
89. Ebu Davud, 280 ; Nesâî, 1/183,184.
90. Ebu Davud, 281.

olmuştur; hadisi mâna ile rivâyet etmişlerdir." şeklindeki tenkidi dikkate alınmaz ve iltifat edilmez. Şayet, bu hadisler bu tenkidi yöneltenlerin görüşlerini destekleseydi, o zaman bunları tekrar tekrar zikrederler, ileri sürerler ve onlara karşı gelenler hakkında kıyametleri koparırlardı.

8 — "Yüce Allah, iddeti ay ile beklemek için, ay halinden kesilmiş olmayı şart koşmuştur..." şeklindeki sözünüzü ele alalım. Bunun neresinden "kar'" kelimesinin "hayız" anlamında olduğu çıkar; şeklindeki itirazınıza ise cevabımız şöyle olacaktır: Yüce Allah "üç ayı", "üç kar' " dan bedel olarak kabul etmiş ve:"Kadınlarınızdan ay halinden kesilenler..." buyurarak, asıl olan hayzın bulunmaması durumunda, onların iddetlerini aylara çevirmiştir. Burdan da, ayların kadınların artık ümitlerini kestikleri hayızdan bedel olduğu, tuhr halinden bedel olmadığı anlaşılmış olur. Bu gayet açıktır.

"Hz. Âişe hadisi, Müzâhir b. Eslem yüzünden tenkide maruz kalmıştır (ma'lûl). Ayrıca Hz. Âişe'nin bizzat kendisi de bu rivâyete muhaliftir..." şeklindeki itirazınızı anlamak kabil değildir. Şöyle ki, biz sadece sizin "Talâk (sayısın)da itibar kadınlaradır, erkeklere değildir." mevzûunda bize karşı delil olarak kullandığınız bir hadis ile istidlâlde bulunmaktayız. Mukâyeseli hukuk (hilâf) alanında telifte bulunan, yahut da köle kocanın talâkının iki olduğu konusuna istidlâlde bulunan herkes, bize karşı bu hadisi delil olarak ileri sürmektedir ve Hz. Peygamber (s.a.) köle kocanın talâkını iki kabul etmiş; talâkta kadınlara değil, erkeklere itibar edileceğini, iddette ise kadınlara itibar olunacağını belirtmiş ve: "Câriyenin iddeti iki hayızdır." buyurmuştur; demektedir. Fesübhânallah! Aynı hadis sizin deliliniz olduğu zaman illetten sâlim oluyor; fakat başkaları tarafından delil olarak kullanıldığı zaman çeşitli illetlerle muallel oluyor. Bunu anlamak mümkün değildir! Sizin bu tavrınız şâirin şu sözüne ne kadar da benziyor:

(يكون أجاجاً دونكم فاذا انتهى اليكم تلقّى نَشْركم فيَطيب)

"Sizden başkaları için acı oluyor da, nasılsa size ulaşınca tatlılaşıyor, o güzelim kokunuzu alınca?!"

Doğrusu biz, sizin bize ölçtüğünüz ölçü ile kılı kılına, tam tamına size ölçmüş olduk. Muzâhir'in, hadisleriyle ihticac edilecek biri olmadığında şüphe yoktur. Bununla birlikte onun hadisini destekleyici, güçlendirici bir unsur olarak kullanmaya da bir engel yoktur. Nasıl olsa asıl delil başkasıdır.

Hz. Âişe'nin kendi rivâyetine muhalefetine gelince, hani size göre râvinin rivâyet ettiği hadise muhalefet etmesi hadisin reddini gerektirecek

bir sebep değildi? İtibar râvinin görüşüne değil, rivâyet ettiği şeye idi? Râvisinin muhalefetine bakılmaksızın nice hadislerin alınmış olduğunu, nitekim İbn Abbâs'ın, "câriye zevcenin satılması durumunda nikâhın bâkî kalacağını" içeren rivâyetini aldıklarını, fakat onun "câriyenin satılmış olması, aynı zamanda onun talâkıdır da" şeklindeki görüşüne itibar etmediklerini... söyleyenler sizler değil mi idiniz?

"Câriyenin talâkı ikidir, "kar'"ı ise iki hayızdır." şeklindeki İbn Ömer hadisini Atıyyetu'l-Avfî yüzünden reddetmenize gelince, her ne kadar çoğu hadis imamları onu zayıf kabul etmişlerse de, insanlar onun hadislerini rivâyette bulunmuşlar, dikkate almışlar, Sünen kitaplarında yer vermişlerdir. Abbâs ed-Dûrî'nin rivâyetine göre Yahyâ b. Main onun hakkında "sâlihu'l-hadîs" (hadisleri işe yarar) ifadesini kullanmıştır. Ebu Ahmed b. Adiyy ise: "Ondan sika olan râvilerden bir grup rivâyette bulunmuştur. Zayıf olmasına rağmen hadisleri yazılır (itibâr). " demiştir. Bu durumda , onun hadisleri her ne kadar yalnız başına delil olarak kullanılamasa da, destekleyici unsur olarak kullanılabilir.

Hadisi, "İbn Ömer'in görüşü, "kar'" dan maksat "tuhr"dur; şeklindedir." diye reddetmeniz ise doğru değildir. Bu durumun hadiste bir şüphe doğuracağında kuşku yoktur. Ancak bu râvisi tarafından muhalefet edilen ilk hadis değildir. İtibar ise râvinin rivâyetine olup, şahsî görüşüne değildir. Buna verilecek cevap, yukarıda Hz. Âişe hadisinin, bizzat kendi görüşüne muhalif olması yüzünden reddi itirazınıza verilen cevapla aynıdır. Râvilerinin muhâlefeti gerekçesiyle, hadislere itirazlarda bulunmak doğru değildir.

Kocasından hulû yoluyla ayrılan kadının, bir hayız müddetle iddet beklemesini emreden hadisi reddinize gelince, biz de bu görüşte değiliz. Ulemânın bu konu hakkında iki görüşleri vardır ve her ikisi de İmam Ahmed'den rivâyet edilmiştir: Birincisi: Hulû yolu ile ayrılan kadının iddeti üç hayızdır. İmam Şâfi, Mâlik ve Ebu Hanife'nin görüşleri bu şekildedir. İkincisi: İddeti bir hayızdır. Bu da mü'minlerin emîri Hz. Osman, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs'ın görüşleri olmaktadır. Ebân b. Osmân'ın mezhebi de böyledir. İshâk b. Râhûye ve İbnü'l-Münzir de aynı görüştedirler. Delil konusunda sahih olan da budur; hakkında vârid olan hadislere teâruz teşkil edecek bir husus da bulunmamaktadır. Kıyas da hüküm olarak bunu gerektirmektedir. Bu konuyu, Hz. Peygamber'in (s.a.) hulû yolu ile ayrılan kadının iddeti hakkındaki hükmü bahsinde açıklayacağız.

Şöyle demişlerdir: Hulû yolu ile ayrılan kadının bir hayız müddetle iddet beklemesini emreden hadise, bizim bir hayız müddetle iddet

beklemesinin cevazı konusunda muhalefet etmemiz, yine o hadisin "kar'" dan maksadın "hayız" olduğu şeklindeki delâletine sizin muhalefet etmeniz için bir özür olamaz. Biz her ne kadar bir hükümde hadise muhalefet etmişsek, diğer hükmünde — ki "kar'"dan maksadın "hayız" olduğudur— ona muvâfakat etmişizdir. Siz ise her iki hükme de muhalefet etmektesiniz. Kaldı ki, "kar'"dan maksat "hayız"dır diyenler ve hulû yoluyla ayrılan kadının da bir hayızla iddet bekleyeceği görüşünde olanlar, böyle bir tenkitten de uzak bulunmaktadırlar. Onların görüşlerini ne ile reddedeceksiniz?

10 — "İstibrâ ile iddet arasında fark vardır: İddet, kocanın hakkının yerine getirilebilmesi için vacib olmuştur, dolayısıyla da onun hakkının zamanına hastır..." şeklindeki sözünüz boş bir sözdür ve tahkikten yoksundur. Çünkü kocanın hakkı hayız ve tuhr dönemlerinde ondan faydalanma cinsinde (şekillerinde) olmaktadır ve onun hakkı sadece tuhr zamanına has değildir. Nitekim iddet de hayız dönemi dahil olmadan sadece tuhr vakitlerine mahsus değildir; aksine her iki vakit de iddetten sayılmaktadır. İstibrânın tekerrür etmeyişi, onun boşanmış kadının "kar'" ında olduğu gibi, iki tarafında kan bulunan bir temizlik süresi olmasına mâni değildir. Böylece istibrâ ile iddet arasındaki farkın büyük olmadığı ortaya çıkmış oldu.

11 — "İki kar', içerisinde cimada bulunulan tuhra (temizlik süresine) eklendiğinde, onu rahmin temizliğine alem kılar..." şeklindeki sözünüz, iddetin sadece iki "kar'" dan ibaret oldduğu neticesine götürür. Çünkü, içerisinde cimada bulunulan tuhrun, rahmin temizliğine dair asla bir delâleti bulunmamaktadır. Rahmin temizliğine delâlet eden sadece iki "kar' dır. Böyle bir netice ise, nassın gereğinin hilâfına olmaktadır. "Kar'"ın, hayız kabul edilmesi durumunda, bu netice ortaya çıkmamaktadır. Çünkü yalnız başına hayız, rahmin temizliği için bir alâmet olmaktadır. Bu yüzden de, câriyelerin istibrâsı konusunda sadece onunla yetinilmiştir.

12 — "Kar'" cem etmek, toplamak demektir, hayız (kanı) tuhr zamanında toplanır..." şeklindeki sözünüzün cevabı daha önce geçmişti ve bu mânayı ifade eden kelimenin hemzeli değil "yâ"lı olduğu belirtilmişti.

"(ثلاثة) kelimesinin sonuna yuvarlak "tâ" harfinin girmesi, onun tekilinin müzekker olduğuna delâlet eder ki, o da "tuhr" dur." sözünüze karşı diyoruz ki, (قروء) kelimesinin tekili (قرء) dır ve bu müzekker bir kelimedir. Dolayısıyla üç sayısındaki yuvarlak "tâ" harfi, her ne kadar isim verildiği şey (müsemmâsı) müennes olan (حيضة) kelimesi ise de,

mânaya değil de lâfza itibarla gelmiştir. Nitekim, gelenler kadınlar olmakla birlikte lâfza itibarla (جاءني ثلاثة انفس) denmektedir. Burada da durum aynıdır.

En iyisini Allah bilir!

5 — Cariyenin İddeti:

Hür kadınla cariyenin iddeti aynıdır diyenler üç iddet âyetini delil göstermişlerdir. Ebu Muhammed b. Hazm diyor ki: "Evli cariyenin vefat ve boşanmadan ötürü beklemesi gereken iddet tamı tamına hür kadının iddeti gibidir, aralarında fark yoktur. Çünkü Allah Teâlâ, kitabında bize iddetleri öğretmiştir. Buyuruyor ki:

1- "Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç kar' süresi beklerler."[91]

2-"Sizden vefat edenlerin geride bıraktıkları hanımlar kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."[92]

3- "Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler ile daha henüz hayız görmemiş olanların iddeti hususunda şüphe içindeyseniz, onların iddeti üç aydır. Gebe olanların iddeti doğum yapmalarıyla tamamlanır."[93] Allah Teâlâ, bize cariyelerle evlenmeyi mübah kıldığına göre, onların iddetlerinin zikredilen iddetler olduğunu bildirmiş ve bu konuda hür kadınla cariye arasında bir ayırım yapmamıştır. Rabbin unutkan değildir. Bizim görüşümüzün benzeri seleften de nakledilmiştir. Muhammed b. Sîrîn (r.h.): "Benim görüşüme göre cariyenin iddeti ancak hür kadının iddeti gibidir. Yalnız bu konuda bir sünnetin bulunması müstesnâdır. Sünnet, uyulmaya daha müstahaktır." demiştir. Ahmed b. Hanbel de Mekhûl'ün, cariyenin iddetinin her hususta hür kadının iddeti gibi olduğu görüşünü benimsediğini kaydetmektedir. Bu görüş Ebu Süleyman'ın ve bütün arkadaşlarının görüşüdür" İbn Hazm'ın sözü burada bitiyor.

Bu konuda ümmetin çoğunluğu onlara muhalefet etmiş ve cariyenin iddeti, hür kadının iddetinin yarısı kadardır demişlerdir. Bu görüş Saîd b. Müseyyeb, Kâsım, Sâlim, Zeyd b. Eslem, Abdullah b. Utbe, Zührî ve Mâlik gibi Medine fukahasının; Atâ b. Ebu Rebah, Müslim b. Halid vs. gibi Mekkeli fakihlerin; Katâde gibi Basra fukahasının; Sevrî, Ebu Hanife ve arkadaşları —Allah onlara rahmet eylesin— gibi Kûfe fukahasının ve Ahmed, İshak, Şâfiî, Ebu Sevr —Allah onlara rahmet eylesin— ve daha

91. Bakara, 2/228.
92. Bakara, 2/234.
93. Talâk, 65/4.

başkaları gibi hadis ehli fakihlerin görüşüdür. Bu konuda onların selefi, iki râşid halife Hz. Ömer ve Hz. Ali'dir. Allah kendilerinden razı olsun. Onların bu görüşte oldukları kendilerinden sahih senedle aktarılmıştır. Abdullah b. Ömer (r.a.) de bu görüştedir. Nitekim Mâlik, Nâfi' yoluyla onun: "Cariyenin iddeti, iki hayızdır. Hür kadının iddeti ise üç hayızdır." dediğini rivayet eder. Zeyd b. Sâbit de yine bu görüştedir, Zühri, Kabîsa b. Züeyb yoluyla Zeyd b. Sâbit'in: "Cariyenin iddeti iki hayızdır. Hür kadının iddeti ise üç hayızdır." dediğini aktarır. Hammad b. Zeyd'in, Amr b. Evs es-Sakafî yoluyla rivayetine göre Hz. Ömer (r.a.): "Cariyenin iddetini bir buçuk hayız süresi yapabilseydim, elbette yapardım." demiş ve bunun üzerine bir adam ona: "Ey Mü'minlerin Emîri! Onun iddetini bir buçuk ay yap!" diye öneride bulunmuştur.

Abdürrezzak'ın, İbn Cüreyc —Ebu'z-Zübeyr — Câbir b. Abdullah senediyle rivayetine göre Hz. Ömer (r.a.) boşanmış cariyenin iddetini iki hayız müddeti saymıştır.(94)

Yine Abdürrezzak'ın, İbn Uyeyne — Muhammed b. Abdurrahman — Süleyman b. Yesâr — Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd senediyle rivayetine göre Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: "Köle iki kadınla evlenebilir, iki talakla boşar. Cariye iki hayız süresi iddet bekler; hayız olmazsa iki ay —yahut bir buçuk ay dedi— iddet bekler."(95)

Yine Abdürrezzak'ın, Ma'mer — Muğire — İbrahim en-Nehaî senediyle nakline göre İbn Mes'ûd: "Cariyeye cezanın yarısı uygulanır, ama ona ruhsatın yarısı verilmez." demiştir.(96)

İbn Vehb diyor ki: İlim adamlarından bazı kimselerin bana haber verdiklerine göre Nâfi', İbn Kusayt, Yahya b. Saîd, Rabîa ve Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashâbı ile tâbiînden birçok âlim: "Cariyenin iddeti iki hayız süresidir." demişlerdir. Onlar diyorlar ki: Müslümanların tatbikatı da bu şekilde olagelmiştir.

İbn Vehb diyor ki: Hişam b. Sa'd'ın bana söylediğine göre Hz. Ebu Bekir Sıddîk'ın oğlu Muhammed'in oğlu Kâsım —Allah onlardan razı olsun—: "Cariyenin iddeti, iki hayız süresidir." demiştir.

Kâsım diyor ki: "Her ne kadar bu konu Allah Teâlâ'nın kitabında bulunmuyor ve bu konuda Allah Rasûlü'nden (s.a.) aktarılma bir sünnet bilmiyorsak da, insanların uygulamaları bu şekilde olmuştur." Bu söz aynen yukarıda geçti. Yine orada bu konu hakkında Kâsım ve Sâlim'in emîrin elçisine döndüğünde ona: "Bu konu, ne Allah'ın kitabında ve ne

94. Abdürrezzak, 12875. (İsnadı sahihtir).
95. Abdürrezzak, 12872 ; Beyhakî, 7/425. (İsnadı sahihtir).
96. Abdürrezzak, 12879 (Râvileri sikadır, ancak munkatı'dır. İbrahim, İbn Mes'ûd'dan işitmemiştir).

de Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünnetinde bulunmaktadır. Ama müslümanlar bu şekilde tatbik etmişlerdir." demesini söylediklerі kaydedilmişti. (Bu görüş sahipleri) diyorlar ki: Bu konu hakkında Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit ve Abdullah b. Ömer'in sözlerinden başka bir şey bulunmasaydı bile, onların bu sözleri yeterli olurdu.

İbn Mes'ûd'un (r.a.): "Cariyeye cezanın yarısını uygularsınız, ama ona ruhsatın yarısını veremezsiniz." sözü sahâbenin kıyas ve mânaları muteber saydıklarına, benzere benzerin hükmünü verdiklerine bir delildir.

Bu sahabî sözü Zâhirîlerin, usûl ve furû açısından görüşlerine aykırı olduğundan İbn Hazm bu rivayeti kusurlu bulmuş ve: "İbn Mes'ûd'dan sahih olarak rivayet edilmemiştir... Sıradan bir kimsenin bunu söylemesi uzak ihtimaldir. Ya İbn Mes'ûd gibi birinden böyle bir sözün çıkması nasıl mümkün olur?" demiştir. Onu bu rivayeti kusurlu bulmaya cüret ettiren sebep İbn Mes'ûd'dan İbrahim en-Nehaî'nin rivayet etmiş olmasıdır. Bunu Abdürrezzak, Ma'mer — Muğîre — İbrahim senediyle rivayet etmiştir. Ancak aralarındaki vasıta Alkame vb. gibi Abdullah'ın öğrencileridir. Oysa İbrahim demiştir ki: "Abdullah dedi ki..." dediğim zaman bunu, ondan bana birçok kimse aktarmış demektir. "Falan onun şöyle söylediğini haber verdi..." dediğim zaman, o rivayet adını verdiğim kimseden gelmekte demektir. İbrahim bu veya buna yakın şeyler söylemiştir. Mâlumdur ki, İbrahim'le Abdullah arasındaki kimseler, güvenilir imamlardır. Kendisi asla töhmetli yahut cerhedilmiş (muhaddislerce kusurlu bulunmuş) yahut da meçhul bir kimsenin adını vermiş değildir. Onun, kendileri aracılığıyla Abdullah'tan ilim tahsil ettiği üstadları üstün kişilikli büyük imamlardır. Onlar — denildiği gibi— Kûfe'nin kandilleri idiler. Hadiste zevk sahibi bir kimse İbrahim: "Abdullah dedi ki..." diyerek bir şey naklettiği zaman bu sözün Abdullah'tan sabit olduğunda tereddüt etmez. Ama İbrahim'in nesli içinden bir başka kimse: "Abdullah dedi ki..." diyerek bir şey aktarsa onun bu sözüne kesin güvence oluşmaz. İbrahim'in Abdullah'tan rivayeti, İbnu'l-Müseyyeb'in Hz. Ömer'den ve Mâlik'in İbn Ömer'den rivayetleri gibidir. Zira bu şahıslarla sahâbe — Allah onlardan razı olsun— arasındaki aracı kimselerin isimlerini verdiklerinde o aracıların en büyük, en güvenilir ve en doğru insanlar olduğu görülmektedir. Asla onlardan başkalarının isimlerini de vermemektedirler. Bu meselede bırak İbn Mes'ûd'u, Allah'ın kitabını ve Rasûlü'nün sünnetini en iyi bilen Hz. Ömer'e, Zeyd'e ve İbn Ömer'e ve ayrıca müslümanların tatbikatına muhalefet etmesinden öte herhangi bir sahabînin görüşüne, bir sahih veya hasen hadise, hatta hali bütün ümmetçe açık bir şekilde bilinen ve diğer insanların ulaşamayıp bir iki insanın ulaşabileceği tarzda delâlet ve konumu kapalı olmayan bir

umûmî ifadeye nasıl muhalefet edebilir? Bunun imkânsızlığı, son derece açıktır.

Eğer cariyenin iddetinin hür kadının iddetinin yarısı kadar olduğunu ifade eden tâbiîn söz ve tatbikatını anlatmaya kalksak söz gerçekten uzar. Hem sonra iddetlerin anlatıldığı âyetlerin akışını iyi düşünsen, bu âyetlerin cariyeleri içermediğini, yalnızca hür kadınları içerdiğini görürsün. Zira Allah teâlâ buyuruyor ki:

"Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç kar' süresi beklerler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanmışlarsa onların rahimlerinde Allah'ın yarattığı çocukları gizlemeleri helâl olmaz. Burada kocaları barışmak isterlerse, karılarını geri almakta daha çok hak sahibidirler. Kadınlara örfe göre kendilerine verilen şeyin misli verilir... Karı-koca Allah'ın yasalarını yerine getirememekten korkmadıkça, kadınlara verdiklerinizden herhangi bir şey almanız helâl olmaz. Eğer Allah'ın yasalarını yerine getirememekten korkarlarsa, o zaman kadının fidye vermesinde onların üzerlerine bir günah yoktur."[97]

Bu âyet cariyeler hakkında değil, hür kadınlar hakkındadır. Zira cariyenin fidye vermesi kendisine değil, efendisine aittir. Sonra Allah şöyle buyurmuştur:

"Şayet kadını boşarsa, kadın başka bir koca ile evlenmedikçe artık önceki kocasına helâl olmaz. İkinci koca kadını boşarsa, o zaman birbirlerine dönmelerinde üzerlerine bir günah yoktur."[98]

Görüldüğü gibi Allah dönmeyi ikisine ait bir husus saymıştır. Cariye hakkında adı geçen dönme — ki bu akittir— kendisine ait değil, yalnızca efendisine ait bir haktır. Ama hür kadın için durum böyle değildir. Zira velisinin izniyle onun buna hakkı vardır. Vefat iddeti konusundaki şu âyet de böyledir:

"Sizden vefat edenlerin geride bıraktıkları hanımlar kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Bu süreyi tamamladıklarında artık kendileri hakkında örfe uygun davranışlarında size bir günah yoktur."[99]

Bu, ancak hür kadının hakkıdır. Cariyenin ise kendisi konusunda asla bir müdahalesi yoktur. Bu durum, asıl iddet konusundadır. Aylar esas alınarak beklenen iddet, bir şube ve bir bedeldir. Doğum yapma esasına göre beklenen iddette ise, hür kadınla cariye eşittir. Nitekim Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashâbı ile tâbiîn bu görüşü benimsemiş, müslümanlar da buna göre tatbikatta bulunmuşlardır. Bu fıkhın ta kendisidir ve

97. Bakara, 2/228-229.
98. Bakara, 2/230.
99. Bakara, 2/234.

Allah'ın kitabında yer alan cariyeye, hür kadının cezasının yarısı tatbik edilir, şeklindeki hükme de uygundur. Sahâbe arasında buna aykırı görüşü olan bir zat bilinmemektedir. Allah Rasûlü'nün ashâbının Allah'ı anlayışı, onların yolundan ayrılan sonrakilerin anlayışından daha yerli yerindedir. Başarı Allah'tandır.

Muhammed b. Sîrîn ve Mekhûl dışında seleften herhangi bir kimsenin iddet konusunda hür kadınla cariyeyi eşit tuttuğu bilinmemektedir. İbn Sîrîn bu görüşünü kesin ifade etmemiş, kendi şahsi kanaati olarak haber vermiş ve böyle söylemeyi de uyulacak bir sünnetin bulunmamasına bağlamıştır. Mekhûl'ün görüşünü (İbn Hazm) herhangi bir senedle zikretmemiştir. Yalnız bu görüşü, Mekhûl'den İmam Ahmed rivayet etmiştir. Bu ise Zâhirîlere göre makbul ve sahih değildir. Şu halde yalnızca, uyulacak bir sünnetin bulunmamasına bağlanmış olan İbn Sîrîn'in görüşü dışında, seleften sizin görüşünüzü paylaşan bir kimse kalmamıştır. Kuşkusuz Hz. Ömer'in sünneti bu konuda uyulacak sünnettir. Bu konuda sahâbeden —Allah onlardan razı olsun— hiç kimse ona muhalefet etmemiştir. En iyi bilen Allah'tır.

Soru: Hz. Ömer'in (r.a.) ergenlik yaşına girmemiş cariyenin iddeti üç aydır dediği sahih olarak rivayet edilmişken, sahâbenin ve ümmetin çoğunluğunun icmâ ettiğini nasıl iddia edebiliyorsunuz? Oysa aynı görüş şu zatlardan da sahih yolla nakledilmiştir: Ömer b. Abdülaziz, Mücâhid, Hasan el-Basrî, Rabîa, Leys b. Sa'd, Zührî, Bekir b. Eşec, Mâlik ve arkadaşları, rivayetlerden birine göre Ahmed b. Hanbel. Malûmdur ki, hayızdan kesilmiş ve henüz hayız görmeyecek kadar küçük olan hanımlar hakkında aylar, üç kar'dan bedeldir. Bu da gösterir ki onlar hakkında bunun bedeli üçtür.

Cevap: Bunu söyleyenler, "Cariyenin iddeti iki hayız müddetidir." diyenlerin bizzat kendileridir. Hem o şekilde hem de bu şekilde fetvâ vermişlerdir. Onların ay hesabına göre iddet bekleme konusunda üç görüşleri vardır; bu üç görüş Şâfiî'ye aittir ve Ahmed'den gelen üç ayrı rivâyettir.

Ahmed'den gelen rivâyetlerin çoğunluğuna göre, cariyenin iddeti iki aydır. Bunu ondan bir grup arkadaşı rivayet etmiş olup, aynı zamanda Hz. Ömer'den (r.a.) gelen iki rivayetten de biridir. Bu rivayeti ondan el-Esrem ve daha başkaları nakletmiştir. Bu görüşün delili şudur: Cariyenin kurû' hesabına göre beklediği iddet, iki hayız süresidir. O halde her bir hayız yerine bir ay geçirilmiştir.

İkinci görüş: Cariyenin iddeti bir buçuk aydır. Bunu ondan el-Esrem ve el-Meymûnî rivayet etmiştir. Bu görüş Hz. Ali, İbn Ömer, İbnu'l-Müseyyeb, Ebû Hanife ve görüşlerinden birine göre Şâfiî'nin görüşüdür.

Bunun delili: Ayları iki parçaya ayırmak mümkündür. Kurû'nun aksine aylar ikiye ayrıldığında yarımşar olurlar. Meselâ, ihramlı bir kimseye avlanma cezası olarak yarım müd ceza ödemek vacib olur da, bunun yerine oruç tutmak isterse, ancak tam bir gün oruç tutması icabeder.

Üçüncü görüş: Cariyenin iddeti tamı tamına üç aydır. Bu Hz. Ömer'den (r.a.) gelen iki rivayetten biridir ve Şâfiî'nin üçüncü görüşüdür. O, zikrettiğimiz kişiler arasındadır.

Bunlara göre kurû' hesabı iddet beklemesiyle ay hesabı iddet beklemesi arasında şu fark vardır: Ay hesabında gözönüne alınan, cariyenin rahminde çocuk bulunup bulunmadığını anlamaktır. Bu ise — kadın gerek hür, gerek cariye olsun— üç aydan daha aşağı bir sürede anlaşılmaz. Çünkü rahme düşen çocuk kırk gün nutfe olur, sonra kırk gün alaka olur ve sonra kırk gün de mudğa olur. İşte bu hamileliğin anlaşılması mümkün hale gelen üçüncü gelişme devridir. Bu da gerek hür, gerek cariye için aynıdır. Ama kurû' hususunda durum farklıdır. Çünkü bir tek hayız, rahimde çocuk bulunmadığına açık bir alâmettir. Bundan dolayı mülk olan cariye hakkında bu süreyle yetinildi. Evlendiği zaman hür kadınlara benzer bir durum alır ve mülk cariyeden daha şerefli olur. İşte bu sebepten iddeti, iki iddet arasına yerleştirilmiştir.

Üstad (İbn Kudâme), *el-Muğnî*'de diyor ki: Bu görüşü reddeden, sahâbenin icmâ'ına muhalefet etmiş olur. Zira onlar ihtilâf etmişler ve ilk iki görüşü ileri sürmüşlerdir. Her ne zaman onlar iki görüş üzere ihtilâf etseler, bir üçüncü görüş icat etmek caiz olmaz. Çünkü bu, onların hata etmiş olduklarını ve doğru olan görüşün onların hepsinin görüşleri dışında bulunduğunu söylemeye götürür. Ben derim ki: Bunda bir üçüncü görüş icadı yoktur. Aksine bu, İbn Vehb ve daha başkalarının nakillerine göre, Hz. Ömer'den gelen iki rivayetten biridir. Tâbiînden yukarıda adını verdiğimiz kimseler ve daha başka âlimler bu görüşte olduklarını söylemişlerdir.

6 — Hayızdan Kesilen ve Henüz Hayız Görmemiş Kadının İddeti :

Hayızdan kesilmiş ve daha henüz hayız görmemiş kadınların iddetini Allah Teâlâ kitabında şöylece açıklamıştır: "Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler ile daha henüz hayız görmemiş olanların iddeti hususunda şüphe içindeyseniz, onların iddeti üç aydır."(100)

Âlimler hayızdan kesilme yaşını sınırlamada muazzam bir görüş ayrılığı içine düşmüşlerdir. Kimileri elli yaşla sınırlandırmış ve "Kadın

100. Talâk, 65/4.

ellisinden sonra hayız olmaz." demişlerdir. Bu görüş, İshâk'ın görüşüdür ve Ahmed'den (r.a.) gelen bir rivayettir. Bu görüş sahipleri delil olarak Hz. Âişe'nin (r.a.): "Kadın elli yaşına ulaşınca, hayız gören kadınlar sınırından çıkar." sözünü ileri sürmüşlerdir.

Bir grup ise altmış yaşı ile sınırlandırmış ve: "Kadın altmışından sonra hayız olmaz." demişlerdir. Bu, Ahmed'den gelen ikinci rivayettir. Ondan gelen bir üçüncü rivayete göre, Arap kadınları ile başka kadınlar arasında fark vardır: Hayızdan kesilme sınırı Arap kadınlarında altmış, Arap olmayan kadınlarda ellidir. Kendisinden gelen dördüncü bir rivâyete göre ise, elli-altmış arasında görülen kan, şüpheli kandır; kadın orucunu tutar, namazını kılar ve farz orucu kaza eder, el-Hırakî'nin tercihi budur. Yine Ahmed'den gelen beşinci bir rivayete göre de, kan elli yaşından sonra âdet halini alır ve tekrar ederse hayız kanıdır, etmezse değildir.

Hayızdan kesilmenin süresi konusunda Şâfiî'nin (r.a.) açık ve net bir ifadesi bulunmamaktadır. Ona ait iki görüş vardır:

1- Kadının yakınlarının hayızdan kesilme yaşıyla bilinir.

2- Bütün kadınların hayızdan kesilme yaşı gözönüne alınır.

Birinci görüşe göre, gözönüne alınacak olan bütün yakınları mı yoksa asabesi olan kadınlar mı, yoksa hassaten kendi bulunduğu şehirdeki kadınlar mıdır? Bu konuda üç ayrı bakış açısı vardır. Sonra yakınlar gözönüne alınır dendiğinde, onların âdetleri ayrı ayrı olursa, âdet süresi en az olana mı, yahut en çok olana mı, yoksa dünyada âdet süresi en az olan kadına mı itibar olunur? Bu hususta da, üç ayrı bakış açısı vardır.

İkinci görüş yani bütün kadınlar gözönünde bulundurulur görüşü Şâfiî"ye (r.a.) aittir. Sonra Şâfiî'nin arkadaşları bunun bir sınırı bulunup bulunmadığı hususunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:

1- Sınırı yoktur: Şâfiî'nin ifadesinden anlaşılan budur.

2- Sınırı vardır. Sonra bu ikinci görüş sahipleri iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:

a- Sınır altmış yaştır. Bunu Ebu'l-Abbas b. Kâs ile Üstad Ebu Hâmid söylemiştir

b- Sınır altmış ikidir: Bunu da *el-Mühezzeb*'de Üstad Ebu İshak ile *eş-Şâmil*'de İbnu's-Sabbâğ söylemiştir.

İmam Mâlik'in (r.a.) arkadaşları, hayızdan kesilme yaşı için herhangi bir sınır koymamışlardır.

Aralarında Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin de bulunduğu daha başkaları ise diyorlar ki: Hayızdan kesilme yaşı, kadına göre değişir. Bu yaşın, bütün kadınların birleştiği bir sınırı yoktur. Âyette kastedilen her

kadının kendisinin hayız görmekten ümidini kesmesidir. Çünkü âyette "hayızdan kesilme" anlamına gelen "ye's" kelimesi, ümitvar olmanın zıttıdır. Kadın hayızdan ümidini kesmiş ve artık hayız görmeyi ümit etmiyorsa, yaşı kırk veya bu civarda da olsa âyise (=hayızdan kesilmiş) demektir. Başkası, elli yaşında da olsa hayızdan kesilmeyebilir.

Zübeyr b. Bekkâr kaydetmiştir ki, bazıları: "Elli yaşında ancak Arap kadın doğurur. Altmış yaşında ise yalnızca Kureyşli kadın doğurur." demişlerdir. Zübeyr b. Bekkâr diyor ki: Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Rabîa'nın kızı Hind, Musa b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebu Tâlib'i — Allah ondan razı olsun— altmış yaşında iken doğurmuştur. Hz. Ömer'den sahih senedle rivayet edildiğine göre boşanan ve bir yahut iki hayız gören, sonra hayız hali ortadan kalkan ve kalkmasının sebebini bilmeyen bir kadın dokuz ay bekler, hamile olduğu anlaşılırsa (doğuma kadar) ne âlâ, aksi takdirde üç ay iddet bekler. Aralarında Mâlik, Ahmed ve kadîm görüşünde Şâfiî'nin de bulunduğu çoğunluk bu konuda Hz. Ömer'e muvafakat etmiştir. Diyorlar ki: Kadın, hamilelik müddetinin çoğunluğunu bekler, sonra da hayızdan kesilmiş kadının iddetini bekler ve sonra otuz veya kırk yaşında bile olsa başkalarıyla evlenmesi helal olur. Bundan çıkarılacak sonuç, Hz. Ömer ile ona uyan selef ve halef ulemasına göre, kadın elli yaşından önce, kırk yaşından önce hayızdan kesilebilir ve onlara göre kadınların hayızdan kesilmelerinin sınırlı bir vakti yoktur; aksine böyle birisi otuz yaşında hayızdan kesilebileceği gibi, başkası elli yaşına ulaşsa da hayızdan kesilmeyebilir.

Hayız hali ortadan kalkan, ama bunun sebebini bilmeyen kadını dokuz ay geçtikten sonra hayızdan kesilmiş saydıklarına göre, ya alındığı takdirde kadının bir daha hayız göremeyeceği bir ilaç kullanmış olması, ya da âilesi ve akrabası kadınlar arasında yerleşik bir âdet olması yollarından biriyle hayzının kesilmesinin sebebini bilen kadının elli yaşına ulaşmamış bile olsa hayızdan kesilmiş sayılması daha münasiptir. Ama hayız hali hastalık, süt emzirme yahut hamilelik gibi bir sebeple ortadan kalkarsa, durum böyle değildir. Zira bu kadın hayızdan kesilmiş sayılmaz. Çünkü bu gibi haller ortadan kalkar.

Şu halde üç basamak vardır: Birisi: Kadının bir yıl arayla hayızdan kesilmesi ve bu halin peşi peşine bir kaç yıl devam etmesi suretiyle katî bilinen bir hayızdan kesilmeden ötürü hayız halinin ortadan kalkması, sonra bunun ardından erkeğin kadını boşaması. İşte bu durumdaki kadın ister kırk yaşında, ister daha küçük, isterse daha büyük olsun, Kur'an'ın ifadesine göre üç ay idet bekler.

Bu kadın üç ay beklemeye, sahâbe ve âlimler çoğunluğunun dokuz ay beklemesinden sonra bunun ardından üç ay daha beklemesine

hükmettiği kadından daha layıktır. Zira o kadın hayız oluyordu ve hayızlı iken boşanmıştı; boşanmayı müteakip hayız hali ortadan kalktı, ama hangi sebeple kalktığını bilmiyordu. İşte böyle bir kadına hamileliğin çoğunlukla sona erdiği sürenin bitiminden sonra hayızdan kesilmiş kadın hükmü verildiğine göre, ya şu durumdaki kadına ne demeli? İşte bu sebeple Kadı İsmail, *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinde diyor ki: Allah Teâlâ hayızdan kesilme meselesini şüpheyle birlikte zikrederek: "Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenlerin iddetleri hususunda şüphe ederseniz, onların iddetleri üç aydır."[101] buyurmuştur. Sonra Hz. Ömer'den (r.a.) Kur'an'ın açık ifadesine uygun bir söz nakledilmiştir. Zira o demiştir ki: "Boşanan herhangi bir kadın bir-iki hayız görür, sonra hayız hali ortadan kalkar ve ne sebeple hayzının kesildiğini bilmezse dokuz ay bekler. Sonra üç ay iddet bekler." Hayız halini ortadan kaldıran sebebi bilmediğine göre, şüpheli bir durum sözkonusudur. İşte bu sebepten ötürü Hz. Ömer burada bu hükmü vermiştir. Buna uymak "Bir kimse, bir yahut iki talâkla karısını boşadıktan sonra kadının hayız hali ortadan kalksa ve kadın genç yaşta olsa, otuz sene iddet bekler. İki yıl geçtikten sonra bir çocuk dünyaya getirse adamı bağlamaz." diyenin görüşünden daha bağlayıcı ve daha münasiptir. Bu zat, geçmiş müslümanların icmâ'ına muhâlefet etmiştir. Zira onlar, kadın iddet içinde bulunduğu sürece doğan çocuğun, babanın nesebine katılacağı konusunda icmâ etmişlerdir. Şu halde herhangi bir kimsenin: "Bir adam karısını bir yahut iki talâkla boşar ve kadın iddet içinde bulunduğu sürece aralarında birbirine mirasçı olma vs. gibi karı-kocalık hükümleri yürürlükte bulunur, ama kadın bir çocuk dünyaya getirirse doğan çocuğun nesebi adama bağlanmaz." demesi nasıl caiz olur? Oysa boşanma iddetinden anlaşılan o ki, bu iddet çocuğun kendisinden meydana geldiği zifaf olarak görülmüştür. Öyleyse dünyaya gelen çocuk adamı bağlamazken, kadın nasıl iddette olabilir?

Ben derim ki: Bu Kadı İsmail'in Ebu Hanife'ye yönelttiği susturucu itirazıdır. Çünkü Ebu Hanife'ye göre en kısa hamilelik müddeti iki senedir[102]; iddeti sırasında şüphe içinde olan kadın, hayızdan kesilme yaşına kadar iddette kalır ve böylece iddetini tamamlamış olur. Kadı İsmail, aynı şekilde sonraki görüşüne göre de Şâfiî'ye susturucu itiraz yöneltmektedir. Ancak Şâfiî'ye göre hamilelik müddeti dört senedir; kadın bu süreden sonra bir çocuk dünyaya getirecek olursa boşandığı adamdan

101. Talak, 65/4.
102. Metinde bu şekildedir ve yanlıştır. Çünkü Ebu Hanife'ye göre en uzun hamilelik süresi iki yıldır. Bk. Hidâye, 2/36.

iddet beklemekte olduğu halde, çocuğun nesebi adama bağlanmaz.

Kadı İsmail diyor ki: Ümit kesmenin oranı birbirinden farklı olur. Ümitsizliğe düşmek, ümit etmek ve zannetmek kavramları da böyledir. Böyle olanlarda söz genişler. Bu ifadelerden biri kullanıldığı vakit meydanda olan mâna derecesine indirilir, öylece anlaşılır. Meselâ, insan, kendisine göre çoğunluk ihtimal hastanın iyileşmeyeceği yönünde olunca: "Hastamdan ümidimi kestim." ve yine kendisine göre çoğunluk ihtimal gelmeyeceği yönünde olunca da: "Kayıp adamımdan ümidimi kestim." der. Oysa kayıp şahıs, yahut hastası ölse de: "Ben ondan ümidimi kestim." deseydi, insanlara göre söz yerli yerinde söylenmiş olmazdı. Ancak söylediği sözde kastettiği mânanın anlaşılması durumu müstesnâ. Mesalâ: "Hastalığında ölecek korkusuyla endişe içindeydim. Ölünce ümitsizlik yerini buldu." demiş olması gibi. Söz işte bu ve benzeri anlamlara yorumlanır. Ancak ümit kesme ifadesi kullanıldığında çoğunlukla ümit kesmede baskın taraf o şeyin olmayacağı yönünde olur. Ne ümidini kesen, ne de ümitvar olan kimse o şeyin olacağını yahut olmayacağını kesinlikle bilir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Evlenme ümidi kalmayan, ihtiyarlayıp oturmuş kadınlara, süslerini açığa çıkarmamak şartıyla dış elbiselerini çıkarmalarından ötürü bir günah yoktur."[103] Ümit etme (recâ), ümidi kesmenin (ye's) zıttıdır. İhtiyarlayıp oturmuş kadının bazen evlenmesi mümkündür. Ancak halk nazarında baskın olan taraf, erkeklerin onlara rağbet etmeyecekleri yönündedir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Ümitsizliğe düşmelerinin ardından yağmuru yağdıran O'dur."[104] Âyette geçen kunût (ümitsizliğe düşme) kelimesi, ye's gibidir. Yağmurun yağmayacağını kesin olarak bilmiyorlardı; ancak yağması uzun süre gecikince kalplerine ümitsizlik düştü. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Peygamberler ümitsizliğe düşüp yalanlandıklarını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız yetişmiştir."[105] Ümitsizliğe düşenlerin peygamberler olduğunu zikrettiğine göre bu, tam kanaat getirdikleri bir kesinlik olmaksızın kalplerine bir ümitsizlik düştüğüne delildir. Çünkü bu konuda kesin bilgi onlara ancak Allah katından gelir. Nitekim Hz. Nuh kıssasında: "Nuh'a: 'Senin milletinden inanmış olanlardan başkası inanmayacaktır. Onların yapageldiklerine üzülme.' diye vahyolundu."[106] buyurmakta; Hz. Yusuf kıssasında ise Allah Teâlâ: "Ondan ümitlerini kesince, aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler."[107] buyurmaktadır. Buradan açık bir şekilde anlaşılan onların ümitlerini

103. Nûr, 24/60.
104. Şûrâ, 42/28.
105. Yusuf, 12/110.
106. Hûd, 11/36.
107. Yusuf, 12/18.

kesmelerinin kesin bir bilgi olmadığıdır.

İbn Ebî Üveys — Mâlik — Hişam b. Urve — babası (Urve b. Zübeyr) senediyle bize rivayet olunduğuna göre, Hz. Ömer (r.a.) verdiği hutbede: "Ey insanlar! Biliniz ki, tamahkâr olup ümit beslemek fakirliktir. Ümit kesmek, zenginliktir. Kişi bir şeyden ümidini kesince, ondan müstağni kalır." derdi. Görüldüğü üzere Hz. Ömer ümit kesmeyi (ye's), ümitvar olma ve tamahkârlık etme (tama') karşılığı olarak kullanmıştır. Ahmed b. Muaddil'in, eski bir şâire ait bir dişi deveyi tasvir eden şu şiiri okuduğunu işittim

صفراء من تلد بنى العباس   صيّرتها كالظبى فى الكناس
تدرّ أن تسمع بالإبساس   فالنفس بين طمع و ياس

"Sapsarı... Abbasoğulları mirasından,
Onu, koruluk içinde gizlendiği yataktaki,
Bir ceylan gibi eyledim.
Sağıldığı anda 'Bis! Bis!' sesini işitince,
Boşaltıverir memelerindeki sütü.
Artık nefsim ümit (tama') ve ye's arasında..."

Burada şâir tama' kelimesini ye's mukabili kullanmıştır.

Süleyman b. Harb — Cerîr b. Hâzim — A'meş — Sellâm b. Şurahbil senediyle bize rivayet edildiğine göre, Habbe b. Halid ile Sevâ b. Hâlid, Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip: "Bize bir şey öğret." dediler. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Başlarınız kımıldadığı sürece, hayırdan ümit kesmeyin. Çünkü her bir kul, kızıl olarak doğar, üzerinde bedenini örtecek incecik bir elbise bulunmaz. Sonra Allah onu rızıklandırır ve ona verir."[108]

Ali b. Abdullah'ın bize İbn Uyeyne'den rivayetine göre Hişâm b. Abdulmelik, Ebu Hâzim'e: "Ey Ebû Hâzim! Ne malın var?" diye sordu. O da: "En hayırlı mal, Allah'a güvenim ve insanların ellerindeki varlıklardan ümidimi kesmemdir." dedi. Kadı İsmail diyor ki: Bu sayılamayacak kadar çoktur. (Kadı İsmail'in sözleri) bitti.

Üstadımız diyor ki: Bu konuda kadınların süregelen bir âdetleri yoktur. Öyle ki, kimileri ergenlik yaşına girse de aybaşı görmez; kimileri çok kısa aybaşı görür ve hayız halleri arasındaki zaman uzar ve hatta senede bir defa hayız olur. Bu yüzden âlimler iki hayız arasındaki temizliğin bir sınırı bulunmadığında görüş birliğine varmışlardır. Kadınların çoğunluğu her ay bir kere hayız olur, hayız halleri çeyrek ay

108. Ahmed, 3/469 ; İbn Mâce, 4165. Senedde geçen Sellâm b. Şurahbil'i İbn Hibbân'dan başkası sika saymamıştır. Diğer râvileri sikadır.

sürer ve temizlik zamanları ise bir ayın dörtte üçünü kapsar. Kimi kadınlar nem oranlarının düşüklüğünden dolayı, birkaç ayı hayızdan temiz olarak geçirir; kimi kadınlara kuruluk çabuk sirayet eder ve böylece hayızı kesilir, elli yaşından hatta kırk yaşından küçük olsa da hayızdan-nifastan tamamen kesilebilir; kimi kadınlara da kuruluk çabuk sirayet etmez ve dolayısıyla elli yaşını da geçse hayız görebilir... Üstad devamla diyor ki: Ne Kur'an'da, ne de hadislerde hayızdan kesilmenin yaşı sınırlandırılmıştır. Şayet (âyette geçen) hayızdan kesilenler ifadesiyle elli, altmış yahut daha başka bir yaşta olanlar kasdedilmiş olsaydı "şu şu yaşa ulaşanlar" denirdi, "hayızdan kesilenler" denmezdi. Hem yukarıda da geçtiği üzere sahâbe —Allah onlardan razı olsun— bundan önce hayız hali ortadan kalkan kadını hayızdan kesilmiş saymışlardır. Hayızdan kesilmelerinin vaktinde de (bu halin) varlığı ihtilâflıdır, ittifaklı değildir. Hem Allah Teâlâ: "Hayızdan kesilenler" buyurmuştur. Şayet bunun belli bir vakti olsaydı, gerek kadın, gerekse başkaları kadınların hayızdan kesilmelerini bilmede eşit konumda olurlardı. Oysa Allah Teâlâ "kadınlar" ifadesini hayızdan kesilenler olmakla tahsis etmiştir. Nitekim bu ifadeyi "daha henüz hayız görmemiş olanlar" diyerek de tahsis etmiştir. Şu halde hayız görmüş olan, hayız görmekten ümidini kesebilir. Bu ise şüphe içinde olmaktan farklı bir durumdur. Zira Allah Teâlâ: "siz (erkekler) şüphe ederseniz" buyurmuş, "onlar (kadınlar) şüphe ederlerse" buyurmamıştır. Yani siz onların günleri konusunda şüphe eder kuşkuya düşerseniz, işte hükmü budur, tefsirciler cemaatinin söyledikleri değildir. Nitekim İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde Cerîr ve Musa b. A'yen (hadisin metni bu şahsa aittir) — Mutarrif b. Tarîf — Amr b. Sâlim senediyle rivayetine göre Übey b. Ka'b anlatıyor: "Ey Allah'ın Rasûlü! Medinede bir takım insanlar, küçük, yaşlı ve hamile kadınların iddetleri konusunda Allah'ın Kur'an'da zikretmediği şeyleri söylüyorlar." dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûredeki şu âyetleri indirdi: "Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler ile daha henüz hayız görmemiş olanların iddeti hususunda şüphe içindeyseniz, onların iddeti üç aydır. Gebe olanların iddeti doğum yapmalarıyla tamamlanır."(109) Hâmile bir kadının iddeti doğum yapıncaya kadardır. Doğum yapınca iddeti sona erer.(110) Cerîr'in rivayet ettiği metne göre Übey b. Ka'b şöyle anlatıyor: "Ey Allah'ın Rasûlü! Medine halkından bazı kimseler kadınların iddetleri hakkında gelen Bakara sûresindeki âyet inince: 'Kadınların iddetleri konusunda Kur'an'da bazı hususlar zikredilmedi. Küçük kadınların, hayızdan kesilen yaşlı kadınların ve hamile olanların iddetleri açıklanmadı.' dediler."

109. Talâk, 65/4.
110. İbn Kesîr, 4/308. Senedi mürseldir. Bk. Câmiu'l-Beyân, 28/141.

dedim. Bunun üzerine hayızdan kalan kadınlar hakkında: "Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenlerin iddetleri konusunda şüphe ederseniz..."[111] âyeti indi. Sonra İbn Ebî Hâtim: "Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler..." âyetini Saîd b. Cübeyr'in:"Yani hayızdan kesilme yaşına girmiş olup hayız görmeyen yaşlı yahut hayızdan kalmış ve artık hiç hayız görmeyen kadınlar..." diye tefsir ettiğini; âyetteki "şüphe ederseniz" kısmını ise "Kuşkuya düşerseniz, onların iddetleri üç aydır." diye yorumladığını rivayet eder. Mücâhid'in de "şüphe ederseniz" kısmını "Hayızdan kalmış olan, yahut henüz hayız görmemiş bulunan kadının iddetini bilmiyorsanız, onların iddetleri üç aydır." diye tefsir ettiğini nakletmiştir. Şu halde Allah Teâlâ'nın "şüphe ederseniz" sözünden maksadı şudur: Onların hükümlerini soruyor, hükümlerini bilmiyor ve bu konuda kuşku duyuyorsanız, size bunu açıkladık. İşte bu kalbinde şüphe ve tereddüt kalksın diye kulun açıklanmasını talep ettiği, Allah'ın ona olan nimetini beyandır. Ama ilim talebinden yüz çeviren kimse için bu sözkonusu değildir. Hem kadınlar hayızın başlangıç yaşında da birbirlerine eşit değillerdir. Kimisi on, kimisi on iki, kimisi on beş, kimisi de daha ileri yaşta hayız görmeye başlar. Aynı şekilde hayızdan kesilme yaşı olan "hayız yaşının sonu" hususunda da birbirlerine eşit değilerdir. Hadiseler buna şâhittir. Hem ayrıca âlimler ergenlik yaşına girdiği halde hayız görmeyen kadının, üç ay mı, yoksa hayız hali ortadan kalkan ama sebebini bilmeyen kadın gibi bir sene mi iddet bekleyeceği konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Bu konuda İmam Ahmed'in iki rivayeti vardır. Ben derim ki: Âlimlerin çoğunluğu üç ay iddet bekleyeceğini söylemişler ve üç ay iddet beklemeyi icabettiren küçüklük için bir sınır koymamışlardır. Aynı şekilde üç ay iddet beklemeyi gerektiren yaşlılık için de bir sınırın olmaması gerekir. Bu açıktır. Allah'a hamdolsun.

7 — Vefat İddeti:

Vefat iddeti, Kocanın ölümüyle vacip olur. İster. zifafa girmiş bulunsunlar, isterlerse girmemiş olsunlar farketmez. Bunda ittifak vardır. Nitekim Kur'an ve sünnetin umumî ifadeleri bunu göstermektedir. Âlimler gerek karı—kocanın zifaftan önce birbirlerine mirasçı olacakları konusunda, gerekse nikâh akdi sırasında belirlenmiş olduğu takdirde mehirin yerini bulacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü ölüm akdin sona ermesi olduğundan ötürü onunla hükümler oturur ve dolayısıyla hem karı—koca birbirlerine mirasçı olur, hem mehir yerini bulur ve hem

111. Talâk, 65/4.

de iddet vacip olur.

Âlimler iki meselede ihtilaf etmişlerdir: Birinci mesele: Mehir, nikâh akdi sırasında belirlenmemiş olduğu zaman mehr-i misil vacip olur mu? Ahmed, Ebu Hanife ve iki görüşünden birine göre Şâfiî vacip olacağı görüşündedir. Ama Mâlik ve diğer görüşüne göre Şâfiî vacip olmaz demişlerdir. Yukarıda kaydedilen Berva' bt. Vâsık'ın rivayet ettiği mânası açık, senedi sahih hadiste de geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) vâcip olacağına hükmetmiştir. Bu şekilde hadis gelmemiş olsaydı bile bu hüküm, kıyasın ta kendisi olurdu. Çünkü ölüm, nikâh sırasında belirlenen mehrin yerine ulaştırılması ve iddetin vacip olması konularında zifaf yerine geçirilmiştir.

İkinci mesele: Üvey kızın haramlığı, annesiyle zifafa girme halinde gerçekleştiği gibi, annesinin ölümüyle de gerçekleşir mi? Bu konuda sahâbeye ait iki görüş vardır, her ikisi de Ahmed'den rivayet edilmiştir.

Sözün özü: Bu konudaki iddet rahimde çocuk bulunup bulunmadığını anlamak maksadıyla beklenilen bir iddet değildir. Zira boşama iddetinin aksine bu iddet, zifaftan önce de vacip olur.

Âlimler vefat iddeti ve daha başka iddetlerin hikmeti konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Kimileri rahimde çocuk bulunup bulunmadığını anlamak içindir demiş ve bu görüşe pek çok itirazlar ileri sürülmüştür. Bazıları: 1- Vefat halinde beklenilen iddet zifaftan önce de vaciptir. 2- Üç kar' müddetidir. Oysa istibrâ eden cariyede olduğu gibi, rahimde çocuk bulunup bulunmadığını anlamak için bir hayız yeterlidir. 3- Yaş küçüklüğünden yahut yaşlılıktan ötürü rahminde çocuk bulunmadığı kesinlikle bilinenler hakkında da üç ay iddet beklemek vaciptir.

Kimi âlimler ise: "Bu taabbudî bir meseledir; mânası akılla anlaşılmaz." demişlerdir. Bu da iki yönden tutarsızdır:

1- İnsanların pek çoğu veya çoğunluğu anlamasa bile, şeriatteki her bir hükmün mutlaka bir hikmeti vardır.

2- İddetler, hâlis ibâdetler cümlesinden değildir; aksine bunlarda karı-kocanın, çocuğun ve (kadınla) evlenecek kimsenin hakkının gözetilmesi faydaları yatmaktadır.

Üstadımız İbn Teymiye der ki: Şöyle söylemek doğrudur: Vefat iddeti nikâhın sona ermesine bir saygı ve kocanın hakkını gözetme anlamı taşımaktadır. Bundan dolayı kocası ölen kadın, vefat iddeti sırasında kocanın hakkına riayet için yas tutar. Dolayısıyla iddet büyük bir öneme ve konuma sahip olan nikâh akdinin hakkını koruyan bir alan kılınmıştır. Böylece birinci şahsın nikâhı ile ikinci şahsın nikâhı arasına bir fâsıla girmiş olur ve aynı kadınla nikâhlanan kimseler hemen birbirini

takip etmiş olmaz. Bakın, Allah Rasûlü'nün (s.a.) hakkı büyük olduğundan kendisinden sonra, başka kimselerin onun hanımlarıyla evlenmeleri haram sayılmıştır. Bu Hz. Rasûl'ün husûsiyetlerindendir. Çünkü O'nun dünyadaki hanımları âhirette de O'nun hanımları olacaktır. Ama başkaları için bu sözkonusu değildir. Zira kadının kocasından başkasıyla evlenmesi kendisine haram olsaydı, kocası ölen kadın zarar görürdü. İkinci koca, kadın için birincisinden daha hayırlı da olabilir. Ancak kadın birinci kocasının çocuklarının bakımıyla uğraşıp evlenmezse, bundan dolayı kendisi övgüye lâyık ve bu davranışı müstahap olur. Hz. Peygamber (s.a.) bir hadiste, orta ve işâret parmakların göstererek şöyle buyurdu: "Asalet ve güzellik sahibi, kocasız kalmış ve kendisini çocuklar ayrılıncaya yahut ölünceye kadar yetimlerine vakfetmiş, yanakları çukurlaşmış kadınla ben şu ikisi gibi olacağız."[112] Haramlığını icabettiren bir durum olduğu vakit artık kadının bekleyeceği müddetten daha azı geçerli olmaz. Oysa cahiliye döneminde bir sene bekleme süresi vardı; Allah Teâlâ bunu dört ay on güne indirerek hafifletti. Saîd b. Müseyyeb'e: "On gün de ne oluyor?" diye sorulunca: "O süre içinde ruh üflenir." cevabını verdi. İşte bu müddetin geçmesiyle ihtiyaç duyulması halinde rahimde çocuk bulunup bulunmadığı anlaşılır ve buna ihtiyaç olmadığında da, kocanın hakkı yerine getirilmiş olur.

8 — Boşanma İddeti:

İşte problem olan budur Çünkü bu iddete, bunu illet göstermek mümkün değildir. Zira ancak cinsî ilişkiden sonra vacip olur. Hem boşanma nikâh bağını koparmış olup, bu yüzden böyle bir durumda nikâh akdi sırasında konulan mehrin yarısı verilir ve mehr-i misil düşer.

O halde denilir ki: Doğruya ulaştıran Allah'tır: Boşanma iddeti, kocanın bu süre içerisinde boşamadan dönebilme imkânı kalsın diye vacip kılınmıştır. Bu iddette, hem kocanın, hem Allah'ın, hem çocuğun ve hem de kadınla evlenecek ikinci şahsın hakkı vardır. Kocanın hakkı, iddet içerisinde boşamadan vazgeçebilme imkânına sahip olabilmesidir. Allah'ın hakkı, kadına evinden ayrılmamasının vacip oluşudur. Nitekim Allah Teâlâ, bunu açıkça bildirmişdir. Ahmed'in açık ifadesi ve Ebu Hanife'nin mezhebi de bu yoldadır. Çocuğun hakkı, nesebinin zayi olup cinsî ilişkide bulunan iki erkekten hangisine ait olduğunun bilinmemesi gibi bir durumun ortaya çıkmamasıdır. Kadının hakkı, hem mirasçı olabilen ve hem de kendisine mirasçı olunabilen bir zevce olmasından

112. Ahmed, 6/29 ; Ebu Davud, 5149 (Senedinde en-Nahhâs b. Kâsım vardır, zayıftır).

ötürü, iddet süresince kendisine nafaka ödenmesidir. İddetin kocanın hakkı olduğunu şu âyet göstermektedir: "Ey inananlar! Mü'min kadınları nikâhlayıp da sonra kendilerine dokunmadan onları boşadığınızda sizin onların üzerlerine sayacağınız iddet yoktur. "[113] "Sizin onların üzerine sayacağınız bir iddet yoktur." cümlesi iddetin, kadının üzerinde, kocanın bir hakkı olduğuna delildir. Ayrıca Allah Teâlâ, buyuruyor ki: "Bu arada kocaları, geri almaya daha çok hak sahibidirler."[114] Görüldüğü gibi Allah, kocayı, iddet içerisinde boşadığı karısını geri almaya daha çok hak sahibi saymıştır. Bu, onun hakkıdır. İddet üç kar' yahut üç ay olduğu zaman kocanın durumunu gözden geçirip karısını tutma ya da salıverme konusunda düşünebilmesi için bekleme süresi uzamış olur. Nitekim Allah Teâlâ, karısına yaklaşmamaya yemin eden kimsenin durumunu gözden geçirmesi, karısını tutma ve ona geri dönme ya da boşama konusunda düşünebilmesi için ona dört aylık bekleme süresi tanımıştır. Karısını boşayan adamın seçimli kılınışı, tıpkı karısına yaklaşmamaya yemin eden adamın muhayyerliği gibi sayılmıştır. Ancak karısına yaklaşmamaya yemin eden kimse için dört aylık süre tanınmıştır. Nitekim durumlarını gözden geçirmeleri için (müşriklere de Tevbe süresi, 8/2'de) yeryüzünde gezip dolaşmaları için dört aylık bir süre tanınmıştır.

Bunu ortaya koyan delillerden biri de, Allah Teâlâ'nın şu âyetidir: "Kadınları boşadığınızda sürelerine ulaştılar mı, aralarında meşrû tarzda anlaştıkları takdirde artık kendilerini kocalarına nikâhlamalarına engel olmayın."[115] Süreye ulaşmak, ona erişmek, varmak demektir. Bu âyette süreye ulaşma, süreyi aşma anlamındadır. "Sürelerine ulaştıklarında onları meşrû surette tutun."[116] âyetinde ise bu, süreye yaklaşma, yakın olma anlamındadır. Sonra bu âyet hakkında iki görüş vardır: 1- Bu bir zaman sınırıdır. Bu sınır da üçüncü hayıza adım atmak yahut üçüncü hayız ya da dördüncü hayız kanının kesilmesidir. Buna göre bu süreye ulaşma işi, kadının gücü dahilinde olan bir şey değil demektir. 2- Denilmiştir ki: Aksine bu kadının fiili olup, sahâbenin çoğunluğunun söylediği üzere yıkanıp gusletmedir. Gusletmek suretiyle kocanın, karısıyla cinsî ilişkiye girmesi helâl olduğu gibi, kadının da kocasının kendisinden istifadesine imkân tanıması helâl olur. Onlara göre gusletmek, gerek akit anlamındaki nikâhta ve gerekse cinsî ilişki anlamındaki nikâhta şarttır.

113. Azhâb, 33/49.
114. Bakara 2/228.
115. Bakara, 2/232.
116. Bakara, 2/231.

Bu konuda âlimlerin dört ayrı görüşü vardır:

1- Zâhirîlerden bir takım kimselerin söyledikleri üzere gusletme, ne onda ne bunda bir şartır.

2- Her ikisinde de şarttır. Nitekim Ahmed ve yukarıda kaydedildiği üzere sahâbenin çoğunluğu bu görüştedir.

3- Cinsî ilişki anlamındaki nikâhta şart, akit anlamındaki nikahta şart değildir. Mâlik ve Şâfiî bu görüştedirler.

4- Her iki halde de gusletme yahut onun yerine geçen bir namaz vaktinin geçmiş olması ve hayızın, süresinin çoğunluğu geçtikten sonra kesilmesi suretiyle temizliğe hükmetme şarttır. Nitekim Ebu Hanife böyle söylemektedir. Ona göre, kadın gusletmeden önce adam boşamadan vazgeçerse, kadının gusletmesi kocanın kendisiyle cinsî ilişkiye girebilmesi içindir. Aksi takdirde bu gusül kadının başkasına helâl olabilmesi içindir. Gusletmek suretiyle hayızın tamama ve sona ermesi gerçekleşmiş olur. Nitekim Allah Teâlâ: "Temizlendikleri vakte kadar onlara yaklaşmayın, iyice temizlendiklerinde Allah'ın size emrettiği yerden onlarla cinsî ilişkiye girin."[117] buyurmaktadır. Allah Teâlâ, kadına üç kar' beklemesini emretmiştir. Bu üç kar' geçince kadın süresine ulaşmış olur. Allah Teâlâ, kadın iki kar'ı müteakip kocasından bâin olur, buyurmamıştır ki, süreye ulaşıldığında kocayı, kadını tutma yahut salıverme arasında seçimli kılsın. Sahâbenin —Allah onlardan razı olsun— anladığı üzere, Kur'ân'ın zâhirine göre üç kar'ın bitiminde koca karısını meşrû şekilde tutma ya da iyilikle salıverme arasında seçimli olur. Buna göre Kur'ân'da geçen "süreye ulaşma" ifadesi bir tektir, iki kısım değildir. Hatta bu, müddetin geçirilmesi ve tamamlanması suretiyle gerçekleşir. Bu husus tıpkı şu âyetlerde olduğu gibidir: Allah Teâlâ, cehennem halkının: "Bize tayin ettiğin sürenin sonuna ulaştık."[118] diyeceklerini haber vermektedir.

"Sürelerine ulaştıklarında kendileri hakkında meşrû surette davrandıkları zaman size bir günah yoktur."[119]

"Süreye ulaşmak, ona yaklaşmakdır." diyenler, şu şekilde yorumlamışlardır: "Kadın, evlenme teklifi yapanlara helâl olduktan sonra koca, ona geri dönmeye daha müstehak olarak kalmaz. Ancak kadın başkasına helâl olmadığı sürece koca, boşadığı karısına dönmeye daha müstehak olur. Başkasının o kadınla evlenmesi helâl olduğu vakit, artık eski koca dünürcülerden biri durumunda olur."

Bu yorumun kaynağı, süreye ulaşmakla kadının başkasına helâl

117. Bakara 2/222.
118. Enam, 6/128.
119. Bakara 2/234.

olacağı zannıdır. Oysa Kur'an buna delâlet etmez. Aksine Kur'ân, kadına üç ay beklemeyi görev saymış ve süresine ulaşınca onun ya meşrû suretle nikâh altında tutulacağını, ya da iyilikle salıverileceğini ifade etmiştir. Allah Teâlâ, bu nikâh altında tutma yahut salıvermeyi boşamanın ardından zikrederek: "Boşama iki defadır. Ya meşrû surette tutma, ya da iyilikle salıvermedir."[120] buyurmuş ve sonra :"Kadınları boşadığınızda, sürelerine ulaştıkları vakit kocaları ile evlenmelerine engel olmayın."[121] diye emretmiştir. İşte burada ifade edilen, kadının, kendisini boşayan ve kendisiyle evlenmeye daha müstehak olan birinci kocasıyla evlenmesidir. Kadınları engellemeyi yasaklama ise, kocanın hakkını pekiştirmektedir. Kur'an'da, süreye ulaşınca kadının dünürcülere helâl olacağını ifade eden bir şey yoktur. Onda sadece böyle bir durumda kocanın ya meşrû surette tutacağı ya da iyilikle salıvereceği belirtilmektedir. Şayet iyilikle salıverirse işte o zaman kadın, dünürcülere helâl olur. Buna göre Kur'an'ın delâleti açıktır. Kadın süresine ulaşınca yani hayız kanının kesilmesiyle üç kar' sona erince koca, ya kadın gusletmeden önce onu nikâhı altında tutar, kadın kendisinin yanında gusleder, ya da onu salıverir, kadın gusledip dilediği ile nikâhlanır. Böylece sahâbe —Allah onlardan razı olsun—anlayışının kıymeti ve onlardan sonra gelenlerin ictihâdlarının neticede onların anladıklarını anlamak, onların söylediklerini bilmek olduğu anlaşılmaktadır.

Soru: Kadın gusletmedikçe bütün bu süre içerisinde kocanın ona geri dönme hakkı varsa, seçimliliği niçin süreye ulaşmak şartına bağladı?

Cevap: Bu süre içerisinde kadının, kocanın hakkından ötürü beklediği anlaşılsın diye bu şarta bağlamıştır. Âyette geçen "tarabbus" kelimesi beklemek, gözlemek anlamındadır. Kadın, kocası kendisini nikâhı altında tutacak mı, yoksa salıverecek mi, bunu gözlemektedir. Bu seçimlilik sürenin başından sonuna kadar kocanın sabit hakkıdır. Nitekim karısıyla cinsî ilişkiye girmemeye yemin eden kimse de, yemininden dönme ve boşamama arasında seçimlidir. Burada Allah Teâlâ, kocayı süreye ulaşıldığı vakit seçimli kıldığına göre, ondan önce kocanın seçimli olması daha münasip ve daha elverişlidir. Ancak iyilikle salıverme, kadın süreye ulaşınca mümkün olur. Bundan önce ise kadın iddet içindedir.

Kadının iyilikle salıverilmesi iddetin bitiminde ona tesir eder denilmişse de, Kur'an'ın ifadelerinden anlaşılan mâna bunun aksini göstermektedir. Zira Allah Teâlâ, iyilikle salıvermeyi süreye ulaşıldığı zamana tahsis etmiştir. Bu salıvermenin ise, sürenin evvelinden itibaren sabit olduğu mâlumdur. Doğrusu şu ki, salıverme demek süreye

120. Bakara 2/229.
121. Bakara 2/231.

ulaşıldığında kadının ailesinin yanına gönderilmesi ve kocanın ondan elini çekmesi demektir. Çünkü iddet süresince kocanın kadını tutma hakkı vardır. Kadın süresini tamamlayınca; eğer koca, onu nikâhı altında tutarsa yine bir yerde tutabilir; nikâhı altında tutmazsa iyilikle salıvermek zorundadır. Cinsî ilişkiden önce boşanmış kadın hakkında şu âyet bunu ifade etmektedir: "...Artık sizin onlar için iddet saymanıza lüzum yoktur. Kendilerine bağışta bulunarak onları güzellikle salıverin."[122] Görüldüğü gibi Allah Teâlâ güzellikle salıvermenizi emretmiş, iddete lüzum olmadığını belirtmiştir. Böylece kadının yolunu açmanın, onu göndermek demek olduğu anlaşılmış oldu. Nitekim: "Suyu ve deveyi salıverdi." denir ki, bunun anlamı bunların geçmesine imkan verdi demektir. İşte bu serbest bırakma ve salıverme ile kadının boşanması ve yolunun açılması tamamlanmış olur. Bundan önce ise serbest bırakma tam olmaz. Bundan önce kocanın kadını tutma ve salıverme hakkı vardır. Boşayan olmasına rağmen Allah Teâlâ, kocayı iddet süresince kadını geri almaya daha müstehak saymış ve kocanın hakkından dolayı iddet süresini üç kar' olarak tayin etmiştir. Bunu şu hususlar da teyid eder:

1- Şeriatın koyucusu, kocasına belli bir miktar para verip boşanan kadının iddetini bir hayız saymıştır. Nitekim bu husus sünnetle sabit olmuş; Osman b. Affan, İbn Abbas ve İbn Ömer —Allah onlardan razı olsun— bunu kabüllenmiş ve Ebu Câfer en-Nahhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh* adlı eserinde bu konuda sahâbe icmâ'ı bulunduğunu belirtmiştir. İshak'ın ve kendisinden gelen iki rivayetten delil bakımından en sahih olanına göre Ahmed b. Hambel'in görüşü de budur. Nitekim bu meselenin izahı inşallah yakında gelecektir. Kocasına belli miktar para verip boşanan kadına geri dönme olmadığından, onun iddet beklemesi de gerekmez. Yalnızca bir hayız süresi istibrâda bulunur. Çünkü kadın, kocasına fidye verip ayrılınca kendi başına buyruk duruma geçmiştir. Dolayısıyla koca, onu tutmaya daha müstehak değildir. Bu yüzden de kadının iddet süresini uzatmanın bir anlamı yoktur. Sadece maksat onun rahminde çocuk bulunup bulunmadığını anlamaktır. Bunda da yalnızca istibrâ yeterli olur.

2- Hadiste geldiği üzere dâr-ı harpten hicret eden kadın yanlızca bir hayız süresi istibrâda bulunur, sonra evlenir. Nitekim bu konu aşağıda gelecektir.

3- Allah Teâlâ, kadına zifaftan sonra üçüncü talâk dışında bir bâin talâk meşrû kılmamıştır. Kur'an'da geçen, üçüncü talâk dışındaki her

122. Ahzâb, 33/49.

talâk ric'idir. Allah Teâlâ üç kar'ı, meşrû kıldığı bu talâk hakkında işte bu hikmetten ötürü zikretmiştir. Fidye veren kadına gelince; onun fidye vermesi talâk değildir, aksine üç talâktan hesap edilmeyen bir hulû'dur ve burada bir hayız süresi istibrâ meşrû kılınmıştır.

İtiraz: Şu iki şekilde bu sizin aleyhinize döner:

1- Boşanma iddetini tamamlayan kadınla. Zira üç kar' iddet bekler ve artık kocasının ona dönmesi imkânsız hale gelir.

2- Hür yahut köle bir kimsenin nikâhlısı iken âzad edilmesi halinde seçimli kalan kadınla. Zira onun iddetinin üç kar' olduğu sünnetle sabittir. Nitekim *Sünen*'de Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Berîre'ye hür kadın iddeti beklemesi emredilmiştir.[123] İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki rivayete göre ise üç hayız müddeti iddet beklemesi emredilmiş[124] ve kocasının ona geri dönme hakkı bulunmadığı ifade edilmiştir.

Cevap: Kişinin hanımını kendisine haram kılan boşamada iddet bekleme, kocanın geri dönebilmesine imkân sağlamak için vacip olmuş değil; aksine nikâha bir hürmet alâmeti ve boşadığı kadının kendisine haram olma süresini uzatmakla kocaya bir ceza olarak vacip sayılmıştır. Zira kadının, sadece bir hayız gecikmekle istibrâ yapmış olmasıdan sonra evlenmesi caiz görülseydi bu durumda ikinci bir şahsın onunla evlenmesi ve gerek hulle maksadıyla, gerekse bir başka maksatla derhal onu boşama imkânı doğardı. Üçüncü talâktan sonra şerîat koyucu tarafından kadın, boşayan erkeğe haram kılınmışken kadının o şahsa geri dönmesini kolaylaştırma o şahıs için af nişânesi olurdu. Kendisi katında helâllerin en çirkini olan boşanmadan, Allah ancak ihtiyaç miktarını yani üç talâkı mübah kılmış ve üçüncü talâktan sonra başka bir erkekle evlenip ondan meşrû surette boşanıncaya kadar kadını, önceki kocasına haram kılmıştır. Kadının üç kar' süresi bekleyinceye kadar evlenenemesi de, bu hikmetin devamı mahiyetindedir. Bunda kadının bir zararı yoktur. Çünkü boşanmanın her defasında kadın üç kar' süresi bekleyinceye kadar evlenemez. Orada bu bekleyiş, haram kılan üç talâkı gerçekleştirmediğinden ötürü kadının menfaatini gözeterek konulmuşken, burada kadının üç kar' beklemesi kocaya verilen cezanın devamı mahiyetindedir. Zira koca şu şeyle cezalandırıldı: 1) Biricik sevgili karısı kendisine haram oldu. 2) Kadının üç kar' beklemesi emredildi. 3) Başka bir erkek, kadına karşı karısını arzulayan ve karısı tarafından arzulanan bir koca durumunda olmadıkça kadının eski kocasına dönmesi caiz görülmedi. Bunların her birinde Allah'ın hoşlanmadığı,

123. Ebu Davud, 2232, Dârakutnî, 414 ; Ahmed, 1/361. Râvileri sikadır.

124. İbn Mâce, 2077. İsnadı sahihtir. Bûsirî, *Zevâid*'inde onu sahih görmüştür.

sevmediği bir şeyi yapmaya karşılık olarak elem veren bir ceza vardır. Üçüncü talâktan sonra kadının ancak iddet bekledikten ve başka bir kocayla evlendikten sonra eski kocasına helâl olduğu, ipin yeni kocanın elinde bulunduğu ve kadının yeni kocasının balcığını, yeni kocanın da kadının balcığını tatmasının zorunlu olduğu anlaşıldığına göre maksadın, boşayan erkeğin boşadığı kadından ümidini kesmesi ve kendi isteğiyle değil, ancak boşanan kadının isteğiyle ona dönebileceği de anlaşılmış demektir. Mâlumdur ki, ikinci koca arzu ve istekle bir nikâh yapmışsa, yani Allah'ın kullarına meşrû kıldığı, dünya ve âhirette kullarının menfaatleri için bir sebep, merhamet ve sevginin ortaya çıkmasına bir araç kıldığı nikâhı yapmışsa, birinci kocanın hatırına evlendiği kadını boşamaz, aksine karısını nikâhı altında tutar. Artık kadının, önceki kocasına dönmesi konusunda hiç kimsenin seçeneği kalmaz. Karı koca durumunda olan eşlerin birbirlerinden ayrılmalarında olduğu üzere ikinci kocanın ölüm yahut boşama sebebiyle o kadından ayrılması halinde, tıpkı kendisine başka bir adamın ilk olarak boşadığı karısıyla nikâhlanması mübah olduğu gibi, burada da ilk boşayan kocanın o kadınla evlenmesi mübah olur. İşte bu Allah Teâlâ'nın bütün şeriatlara üstün kıldığı bu kemâl derecesindeki şeriatta haram kılmadığı bir husustur. Ancak bizden önceki iki şeriatta durum tamamen farklıdır. Zira Tevrat'ın şeriatında boşanan kadın başka bir kocayla evlenirse artık ebediyen birincisine helâl olmaz, denmekte; İncil'in şeriatında ise kişi karısını asla boşayamaz ifadesi yer almaktadır. Bu üstün ve kemâl noktasındaki şeriat ise, en mükemmel, en güzel ve insanlara en yararlı bir şekilde gelmiştir. Bundan dolayıdır ki, hulle bütün şeriatlara, akla ve fıtrata aykırı olduğundan Hz. Peygamber (s.a.) hulle yapana da yaptırana da lânet etmiştir.[125] Hz. Peygamber'in (s.a.) onlara lânet etmesi, ya Allah Teâlâ'nın onlara lânet ettiğini haber vermedir, ya da onlara kendisinin lânet ederek bedduâda bulunmasıdır. Bu da hullenin haramlığına ve büyük günahlardan olduğuna delildir.

Sözün özü: Bu boşamada üç kar' beklemenin vacip kılınması, kadının birinci kocaya haram olduğunu vurgulamanın bir devamıdır. Konu hakkında icmâ bulunmasına binâen *el-İcâz* adlı eserin sahibi İbnü'l-Lebbân el-Farazî[126] ve daha başkaları üç talâkla boşanan kadına bir hayız süresi istibrâda bulunma dışında bir şey gerekmez demişlerdir. Bu görüşü ondan Ebu'l-Hüseyin b. Kadı Ebu Ya'lâ aktarmıştır. Ebu'l-

125. Sahihtir. Daha önce geçti.
126. Muhammed b.Abdullah b. Hasan el-Basrî b. el-Lebbân el-Farazî eş-Şâfiî (v. 402/1011). Biyoğrafisi şu kaynaklarda yer alır : Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 11/93 ; Târîhu Bağdâd, 5/472 ; Şezerâtu'z-Zeheb, 3/164.

Hüseyin "Mes'ele" başlığı altında diyor ki: Bir kimse zifaftan sonra karısını üç talâkla boşarsa kadın, kurû' hesabına göre iddet bekleyenlerden olması halinde, üç kar' iddet bekler. İbnu'l-Lebbân ise kadının bir hayız görmekle istibrâda bulunmasının yeterli olacağı görüşündedir. Bizim delilimiz Allah Teâlâ'nın: "Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç kar' süresi beklerler..." âyetidir... Şeyhulislâm yalnız bu sözle yetinmemiş, bunu caiz görmesini ihtilâfın mevcudiyetine bağlıyarak "Şayet bu konuda bir tartışma varsa, ne üç talâkla boşanan kadına, ne de seçimli bırakılan âzad edilmiş kadına istibrâ dışında bir şey gerekmez görüşü teveccüh edilecek görüştür." demiştir. Sonra devamla diyor ki: Bu görüşten zorunlu olarak çıkacak netice hayızdan kesilen kadın üçüncü talâktan sonra herhangi bir iddet beklemeye ihtiyaç duymaz... Oysa bu görüşte olan herhangi bir kimse bilmiyoruz.

Ebu'l-Hüseyin, ihtilâfı kaydederek "Mes'ele" başlığı altında diyor ki: Bir kimse karısını üç talâkla boşasa ve kadın da küçüklük yahut yaşlılıktan dolayı hayız göremeyen biri olsa kadının üç ay iddet beklemesi gerekir. İbnu'l-Lebbân buna muhâlefet etmiş ve bu durumdaki kadının iddet beklemesinin gerekli olmadığını söylemiştir. Bizim delilimiz Allah Teâlâ'nın "Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler ile henüz hayız görmemiş olanların iddetleri hususunda şüphe ederseniz, onların iddetleri üç aydır." âyetidir. Üstadımız (İbn Teymiye) demiştir ki: Şunun iddeti üç kar'dır şeklinde bir sünnet bulunduktan sonra, o konuda icmâ edilmiş olmasa bile o sünnete muhâlefet câiz değildir. Ya bir de sünnet yanında icmâ varsa durum nice olur? Hz. Peygamber'in (s.a.) Fâtıma bt. Kays'a: "İddet bekle." buyruğunu âlimler, onun üç kar' süresi iddet bekleyeceği şeklinde anlamışlardır. Zira istibrâya bazen "iddet" dendiği de olur. Ben derim ki: Tıpkı Evtas'ta alınan esir kadınlar hakkında söylenen Ebu Saîd hadisindeki gibi, "Kadınlardan evli olanlar..." diye başlayan âyetin bu kısmı "esir kadınlar" olarak tefsir edilmiştir. Sonra "Yani iddetleri bittiğinde onlar size helâldir." demiş ve istibrâyı iddet saymıştır. (Üstad) diyor ki: Hz. Âişe'nin (r.a.) rivayet ettiği: "Berîre'ye üç hayız süresi iddet beklemesi emredildi." hadisi, münker bir hadistir.(127) Zira Hz. Âişe'ye (r.a.) göre âyette geçen "kurû'" ifadesi "hayız" anlamındadır.

Ben derim ki: Kocasından ücret karşılığı ayrılan kadının iddetini bir hayız sayanlara göre, bütün fesihlerde iddetin bir hayız olması daha da muvâfıktır. Çünkü boşamanın öz kardeşi ve ona en çok benzeyen kadının kocasından ücret karşılığı ayrılması (hulû') durumunda onlara

127. Daha önce senedinin sahih olduğu belirtilmişti.

göre üç kar' iddet beklemek vacip değildir. Bu yüzden fesih bir kaç bakımdan daha muvâfık ve daha münasip görünmektedir.

1 - Pek çok fakih süt akrabalığı ve benzeri sebeplerden ötürü nikâhın feshedilmesinden farklı olarak kadının kocasından ücret karşılığı ayrılmasını talâk saymakta ve onunla talâkın sayısının eksileceğini söylemektedir.

2- Ebu Sevr ve ounla aynı görüşü paylaşanlar diyorlar ki: Koca, aldığı bedeli geri verir ve kadın da buna razı olursa adam karısına geri dönebilir; böyle bir şey yapmaya hakları vardır. Ama bu durum fesih için sözkonusu olamaz.

3- Kadının kocasından ücret karşılığı ayrılması halinde kadının, iddeti içinde yeni bir nikâh akdiyle kocasına dönmesi mümkündür. Ama süt akrabalığı yahut (dörtten fazla evlenme halinde) sayıyı aşma, yahut da mahremiyetten ötürü nikâh akdinin feshedilmesi durumlarında kadının ayrıldığı erkeğe geri dönmesi mümkün değildir. Öyleyse bu daha münasiptir. Burada kadının bir hayızla istibrâda bulunması yeterli olur ve tıpkı esir kadında, dâr-ı harpten hicret eden kadında ve iki görüşün delil bakımından daha sahih olanına göre ücret karşılığı kocasından ayrılan kadında, zina etmiş kadında olduğu üzere amaç sırf kadının rahminde çocuk olup olmadığını öğrenmektir. Sözü edilen iki görüşün ikisi de İmam Ahme'den rivayet edilmiştir.

Ric'î talâkla boşanmış kadınla bâin talâkla boşanmış kadın arasındaki farkı ortaya koyan bir husus da şudur: Ric'î talâkla boşanmış kadının iddeti, kocası içindir ve müslümanların ittifakıyla bu şekilde boşanan kadının nafaka ve mesken hakkı vardır. Ancak meskeni, zevce meskeni gibi midir? —ki böyle olursa boşayan adamın onu dilediği yere taşıması caiz olur—, yoksa ona belirli bir ev tayin edilip oradan dışarı çıkmaz ve çıkarılmaz mı? Bu konuda iki görüş vardır. Bu ikinci görüş Ahmed ve Ebu Hanife'den gelen açık ifadedir. Kur'ân da bu görüşe delil teşkil eder. Birincisi ise, Şafiî'nin ve Ahmed'in bazı arkadaşlarının görüşüdür.

Doğrusu, Kur'ân'ın getirdiğidir. Zira ric'î talakla boşanan kadının mesken hakkı, kocası ölen kadının mesken hakkı cinsindendir. Erkekle kadın bu hakkı düşürmeye razı olsalar bile caiz olmaz. Nitekim ric'î talakla boşanan kadın hakkında iddet de böyledir. Bâin talakla boşanmış kadın için böyle bir şey söz konusu değildir. Zira onun ne mesken hakkı vardır ne de meskende oturma borcu. Koca onu evden çıkarabilir, kadının kendisi de evden çıkabilir. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.) Fatma b. Kays'a: "Sana nafaka da, mesken de yok." buyurmuştur.

Ric'at (= erkeğin ric'î talakla boşadığı karısına geri dönebilmesi): 1) Kocanın, karısını bir tek bâin talâkla boşamak suretiyle düşürme yetkisine sahip olduğu bir hakkı mıdır? 2) Yoksa Allah'ın hakkı olup, koca hakkı düşürme yetkisine sahip değil midir, karısına "Sen bir bâin talâkla boşsun!" dese de yine bir ric'î talâk mı meydana gelir? 3) Yoksa karı-kocaya ait bir hak mıdır? Bedelsiz olarak hulû' (muhâlaa = kadının kocasına belli bir miktar mal verip anlaşarak kendisini boşattırması) yapmaya razı olsalar, ric'at imkânı kalmayan bir bâin talâk mı meydana gelir? Bu konuda üç görüş vardır:

Birincisi: Ebu Hanife'nin mezhebi ve Ahmed'den gelen rivayetlerden birisidir.

İkincisi: Şâfiî'nin mezhebi ve Ahmed'den gelen ikinci rivayettir.

Üçüncüsü: Mâlik'in mezhebi ve Ahmed'den gelen üçüncü rivayettir.

Doğrusu ric'at, Allah Taâlâ'nın hakkıdır. Karı-kocanın bu hakkı düşürmek üzere ittifak etmeye hakları yoktur. Kadın razı olsa da koca onu bir bâin talâkla boşama hakkına sahip değildir. Nitekim ittifakla karı-kocanın bedelsiz olarak nikâh akdini feshetmeyi kabule hakları yoktur.

Soru: Ahmed ve Mâlik'in mezhebindeki iki görüşten birine göre bedelsiz yapılan hulû' nasıl caiz olabilir. Bu karı-kocanın bedelsiz olarak nikâh akdini feshetmek üzere anlaşmalarından başka bir şey midir?

Cevap: Ahmed, iki rivayetten birine göre boşama olduğu zaman bedelsiz hulû' yapmayı câiz görmektedir. Ama fesih olursa ittifakla caiz değildir. Bunu üstadımız İbn Teymiye söylemiştir. Allah rahmet eylesin. Üstadımız der ki: Bu caiz olsaydı karı-kocanın talâkın sayısı eksilmeksizin ayrı ayrı defalarca birbirlerinden ayrılma konusunda görüş birliğine varmaları caiz olurdu. O zaman iş onlara bırakılmış olur ve böylece ayrılığı üç talâk arasına dahil etmek isterlerse dahil ederler, isterlerse üç talâktan saymazlardı. Bundan da kadın kocasına: "Beni talâksız fidye karşılığı serbest bırak." dediğinde kocasının ondan talâksız ayrılması ve kadın kendisinden, isterse talâkı ric'î ve isterse bâin saymasını istediği vakit kocanın seçimli olması gerekirdi. Bu ise imkânsızdır. Zira bunun içeriğine göre, üçüncü defadan sonra koca isterse kadını kendisine haram kılma, isterse haram kılmama seçimliliğine sahip olur. Oysa bir kimsenin bir şeyi helâl kılma ile haram kılma arasında seçimli olması mümkün değildir. Ancak iki mübah arasında seçimli olur; helâllik ve haramlık sebeplerine başvurabilir. Yoksa doğrudan doğruya ilk baştan helâl ve haram kılma hakkı yoktur. Allah

Teâlâ ona ancak birer birer boşamayı meşrû kılmış; pişman olduğunda ve kendisini boşamaya sevkeden şeytanın vesvesesi kaybolduğunda kadının peşine düşerse yeniden onunla evlenme yolu kalsın diye bir defada (üç talâk) vermesini meşrû kılmamıştır. Şayet Şâri Hazretleri daha baştan bir bâin talâkla karısını boşama hakkını ona verseydi, bu sakınca aynen mevcut olurdu. Oysa kulların faydalarını gözeten şeriat bunu asla kabullenmez. Zira o zaman iş kadının eline kalır, dilerse kocasına döner, dilerse dönmez. Allah Teâlâ bir rahmet ve iyilik olsun diye karı-kocanın faydasını gözeterek boşama hakkını kadının eline değil, kocanın eline vermiştir.

Evet, koca kendi isteğiyle karısını kendi başına buyruk yapıp onu kendisiyle birlikte kalma ve ayrılma arasında serbest bırakabilir. Ama işin tamamen kocanın elinden çıkıp karının eline geçmesine gelince; işte bu mümkün değildir. Erkeğin ric'at hakkını düşürmeye ve bu hakka başkasını sahip kılmaya hakkı yoktur. Çünkü Şâri' Hazretleri, kulu, sahip olduğu takdirde kendisine yararlı olacak ve zarar vermeyecek şeye sahip kılar. Bundan dolayı kocaya üç talâktan daha fazla boşama, üç talâkı birden verme, hayız halinde ve içinde cinsî ilişki kurulmuş olan temizlik halinde boşama, dörtten fazla kadınla evlenme hakkını ve kadına da boşama hakkını vermemiştir. Oysa Allah Teâlâ, erkeklere, kendileri için ayakta tutucu kıldığı mallarını sefihlere vermelerini yasaklamıştır. Şu halde boşama ve boşanmadan dönme (ric'at) konularında mahrem yerlerinin işini nasıl kadınlara havale edebiliyorlar? Boşama hakkı kadının elinde olmadığı gibi, boşamadan dönme hakkı da onun elinde değildir. İsterse kocasına döner, isterse dönmez, boşamadan dönme onun arzu ve isteğine bağlıdır diye bir şey sözkonusu olmaz. Koca bâin talâk hakkına sahip olmadığına göre, daha başlangıçta iken, haram kılan talâk hakkına sahip olmaması daha münasip ve daha yerli yerindedir. Çünkü haram kılan boşamadaki pişmanlık, bâin talâkdakinden daha güçlüdür. Hadis ehli fukahânın dediği gibi, "Koca bâin talâkla boşama hakkına sahip değildir. Bu şekilde boşasa bile kadın bâin olmaz." diyenlerin şöyle demeleri icabeder: Kocanın başlangıçta haram kılan üç talâk hakkına sahip olmaması daha uygun ve daha münasiptir. Bu kimse karısına dönebilir. Üç talâkla boşasa bile, boşadığı karısına dönme hakkına sahiptir. Karısına: "Sen bir bâin talâkla boşsun!" demiş olsa bile, boşamadan dönme hakkını düşürmeye sahip olmadığına göre, bir erkekle evlenip onunla cinsî ilişkiye girmeden kadının geri dönmesi imkânı kalmayan bir haramlık oluşturma hakkına nasıl sahip olabilir?

"Bundan erkek, iki talâktan sonra da olsa bu hakka sahip değildir şeklinde bir sonuç çıkar." denecek olursa, cevâben deriz ki: Böyle bir sonuç çıkmaz, zira Allah Teâlâ, ona belli şekilde boşama hakkı tanımıştır. O da şudur: Önce bir talâk boşar ve bu durumda kadının iddeti tamamlanmadıkça karısına dönmeye daha müstehak olur. Sonra isterse aynı şekilde ikinci talâkı verir ve bir talâk hakkı kalır. Allah bildirmektedir ki, eğer koca o talâkı da verirse kadın ona haram olur ve bir daha da kadın bir başkasıyla evlenip onunla cinsî ilişkiye girip de, o evlendiği kimse kendisinden ayrılmadıkça önceki kocasına dönemez. İşte Allah'ın ona tanıdığı hak budur. Ama Allah, ona, daha önce iki talâk gerçekleşmeksizin başlangıçta iken kadını kendisine tam bir şekilde haram kılma hakkını vermemiştir. Başarı Allah'tandır.

9 — Hulû Sonucu Ayrılmada İddet :

Allah Rasûlü'nün (s.a.), hulu' yapan (bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulan) kadının bir hayız müddeti iddet bekleyeceğini ifade eden hükmünü yukarıda zikrettik. Bu Osman b. Affan, İbn Abbas, İshak b. Râhûyeh ve iki rivâyetten birine göre Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür. Üstadımız da bu görüşü tercih etmiştir. Şimdi biz bu konudaki hadisleri senedleriyle kaydedeceğiz:

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kebîr* adlı eserinin "Hulu' Yapan Kadının İddeti" başlığı altında Ebu Ali Muhammed b. Yahya el-Mervezî — Abdân'ın kardeşi Şâzân Abdülaziz b. Osman — babası Osman — Ali b. Mübarek — Yahya b. Ebu Kesîr — Muhammed b. Abdurrahman — Muavviz b. Afrâ'nın kızı Rubeyyi' senediyle rivâyetine göre Sâbit b. Kays b. Şemmas, karısı Abdullah b. Übey'in kızı Cemîle'yi dövüp kolunu kırdı. Cemîle'nin kardeşi şikâyet için Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldi. Allah Rasûlü (s.a.), Sâbit'e haber yollayıp: "Karının senin üzerindeki hakkını (mehrini) al, onu serbest bırak" dedi. O da: "Evet, kabul ediyorum" dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) kadına bir hayız middeti bekleyip ondan sonra ailesinin yanına dönmesini emretti.[128]

Ubeydullah b. Sa'd b. İbrahim b. Sa'd — amcası — babası — İbn İshak — Ubâde b. Velîd b. Ubâde b. Sâmit — Rubeyyi' bt. Muavviz senediyle gelen rivâyete göre Ubâde b. Velîd anlatıyor: Rubeyyi'a: "Bana başından geçen o olayı anlat" dedim. Anlattı: Kocamdan bir bedel karşılığında ayrıldım. Sonra Osman'a geldim. Ne kadar iddet beklemem gerektiğini sordum. "İddet beklemen gerekmez. Ancak yakında cinsî ilişkiye girmişsen, bir hayız hali geçirinceye kadar beklersin." dedi. Osman

128. Senedi hasendir. *Muctebâ*'da 6/186'da yer alır.

bu konuda, Sâbit b. Kays b. Şemmas'ın nikahlısı olup da ondan bir bedel karşılığında ayrılan Meryem el-Megâliye hakkında Allah Rasûlü'nün (s.a.) vermiş olduğu hükme uymuştur.[129]

İkrime'nin İbn Abbas'tan (r.a.) rivâyetine göre Sâbit b. Kays'ın karısı ondan bir bedel karşılığında ayrıldı. Allah Rasûlü (s.a.) ona bir hayız müddeti iddet beklemesini söyledi. Bu rivâyeti Ebu Davud, Muhammed b. Abdürrahim el-Bezzâr — Ali b. Bahr el-Kattân — Hişam b. Yusuf — Ma'mer — Amr b. Müslim —İkrime senediyle rivâyet etmiştir.[130] Tirmizi de hadisi aynı senedle Muhammed b. Abdurrahimden rivâyet etmiş ve: "Bu hadis hasen-garibtir." demiştir. Bu hüküm, sünnetin icabı, Allah Rasûlü'nün (s.a.) yargısı ve sahâbenin görüşlerine uygun olduğu gibi kıyasın daha gereğidir. Zira bu sırf rahimde çocuk bulunup bulunmadığını anlamak için yapılan bir istibrâdır. Dolayısıyla burada esir cariye, istibrâda bulanan cariye, hür kadın, dâr-ı harpten hicret etmiş kadın ve evlenmek isteyen zinakâr kadında olduğu gibi, yukarıda geçtiği üzere ric'î talâkla boşanmış kadının iddetini, boşamadan vazgeçme zamanının uzaması için gerek boşayanın, gerekse kadının faydasına olarak üç kar' müddeti olarak belirlemesi Şari'in hikmetinin tamamındandır. Yine yukarıda bu hikmete yapılan itiraz ve bu itiraza verilen cevap anlatılmıştır.

10 — Vefat İddetinin Yeri:

Kocası vefat eden kadın, kocasının vefat ettiği ve kendisinin de bu esnada orada bulunduğu evde iddet bekler, şeklinde Allah Rasûlü'nün (s.a.) verdiği hüküm ve bu hükmün, O'nun verdiği üç talâkla boşanmış (=mebtûte) kadın dışarı çıkabilir ve dilediği yerde iddet bekleyebilir hükmüne aykırı olmadığı:

Sünen'de Ka'b b. Ucra'nın kızı Zeyneb'den rivâyet edildiğine göre Ebu Saîd el-Hudrî'nin kızkardeşi Furay'a bt. Mâlik Hudraoğulları oymağındaki ailesine dönmek için izin istemek üzere Allah Rasûlü'ne (s.a.) geldi. Kocası kaçan köleleri, yakalamak üzere çıkmış, köleler Kudûm tarafına vardıklarında peşlerinden yetişmiş ve onlar tarafından öldürülmüştür. Bu hanım anlatıyor: Allah Rasûlü'nden (s.a.) ailemin yanına dönmek için izin istedim. Çünkü kocam beni sahibi olduğu bir konutta terketmemiş ve bana nafaka bırakmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.)

129. Nesaî, 6/186, 187; İbn Mâce 2058. İsnadı kuvvetlidir.
130. Ebu Davud, 2229 ; Tirmizî, 1185 ; Beyhakî, 7/450. Tirmizî'nin dediği gibi, senedi sahihtir. Abdürrezzak (11858), Ma'mer —Amr b. Müslim —İkrime senediyle mürsel olarak rivâyet eder.

"Evet, dönebilirsin" dedi. Dışarı çıktım. Odaya yahut mescide vardığımda beni çağırdı, yahut emredip beni çağırttı. Bana: "Nasıl demiştin?" diye sordu. Ben de kocam hakkında ona anlattığım olayı aynen tekrarladım. Bunun üzerine: "Farz olan müddet doluncaya kadar evinde bekle." buyurdu. Orada dört ay, on gün iddet bekledim. Hz. Osman, halife olunca bana haber gönderip bu meseleyi sordu. Ben de ona anlattım ve Hz. Osman buna göre hükmetti, bu hükme tabî oldu.(131)

Tirmizî: "Bu hadis hasen-sahihtir." diyor. Ebu Ömer İbn Abdirber de: "Bu hadis meşhurdur; Hicâz ve Irak âlimlerince bilinen bir hadistir." diyor. Ebu Muhammed İbn Hazm ise diyor ki: "Bu hadis, sahih değildir. Zira hadisin râvisi Zeynep meçhuldur. Onun hadisini Sa'd b. İshak b. Ka'b'dan başkası rivâyet etmemiştir. O râvi ise adaletle meşhur değildir. Mâlik (r.h.) ve başkaları onun ismini Sa'd b. İshak, Süfyan ise Saîd olarak kaydediyor." Ebu Muhammed'in söyledikleri doğru değildir. Hadis, Hicâz ve Irak'ta meşhur sahih bir hadistir. Mâlik, *Muvatta*'ına almış, onu delil olarak kullanmış ve mezhebini onun üzerine kurmuştur.

"Ka'b'ın kızı Zeynep meçhuldür." demesine gelince; evet ona göre meçhuldür. Öyle olduysa ne olmuş?! Bu Zeynep tâbiîn kadınlarındandır. Ebu Saîd'in karısıdır. Ondan Sa'd b. İshak b. Ka'b rivâyette bulunmuştur, Saîd değil. İbn Hibbân, Zeyneb'i *Sikât* adlı eserine kaydetmiştir. Ebu Muhammed'i yanıltan, Ali b. el-Medînî'nin: "Ondan, Sa'd b. İshak'tan başkası rivâyette bulunmamıştır." sözü olmuştur. Oysa İmam Ahmed, Müsned'de Yakub — Yakub'un babası — İbn İshak — Abdullah b. Abdurrahman b. Ma'mer b. Hazm — Süleyman b. Muhammed b. Ka'b b. Ucra — halası Ka'b b. Ucra'nın kızı ve Ebu Saîd el-Hudrî'nin nikâhlısı Zeynep — Ebu Saîd senediyle rivâyet eder ki, insanlar Hz. Ali'yi (r.a.) şikâyet ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) kalkıp insanlara hitap etti. O'nun: "Ey insanlar! Ali'yi şikayet etmeyin. Vallahi, o Allah'ın zâtı konusunda — yahut Allah yolunda — kalbi en pek olandır." dediğini işittim.(132) İşte bu, tâbiînden bir kadın; sahâbenin nikâhlısı, kendisinden sika râviler rivâyette bulunmuş, hiç kimse onun hakkında kötüleyici bir tek harf bile söylememiş ve rivâyet ettiği hadisi imamlar delil olarak kullanıp sahih olduğunu belirtmişlerdir.

131. Mâlik, 2/591 ; Ebu Davud, 2300 ; Tirmizî, 1204 ; İbn Mâce, 2031 ; Dârimî, 2/168 ; Ahmed, 6/370, 420 ; Nesâî, 6/199 ; Şâfiî, *er-Risâle*, 1214 ; Ebu Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, No: 1664. Senedi güçlüdür. İbn Hibbân (1332) ve Hâkim (2/208) hadisi sahih saymışlar, Zehebî de buna muvâfakat etmiştir. Hâkim, hadisin sahih olduğu sözünü Muhammed b. Yahya ez-Zühelî'den nakletmiştir.

132. Ahmed, 3/86. Hâfız İbn Hacer'in *et-Tehzîb*'de dediği üzere senedi ceyyiddir.

"Sa'd b. İshak adâletle meşhur değildir." demesine gelince: İshak b. Mansûr'un söylediğine göre Yahya b. Maîn onun hakkında "sikadır" demiştir. Ayrıca Nesâî ve Dârakutnî de onun sika olduğunu söylemişlerdir. Ebu Hâtim "sahihtir" demiş, İbn Hibbân ise *Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. Ondan pek çok muhaddis rivâyette bulunmuştur. Bunlar arasında Hammad b. Zeyd, Süfyan es-Sevrî, Abdülaziz ed-Derâverdî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes, Yahya b. Saîd el- Ensârî, Zühri — kendisi Sa'd b. İshak'tan daha büyüktür—, Hâtim b. İsmail, Davud b. Kays ve bunlardan başka daha pek çok imam vardır. Onun hakkında hiçbir yerici ve kötüleyici ifade bilinmemektedir. Böyle bir zatın hadisi ittifakla delil olarak kullanılır.

Sahâbe — Allah onlardan razı olsun — ve daha sonra ki nesiller bu meselenin hükmü konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Abdürrezzak'ın, Ma'mer — Zühri — Urve b. Zübeyr senediyle rivâyetine göre Hz. Âişe (r.a.), kocası ölen kadının iddet müddeti içinde evinden çıkabileceğine fetvâ verirdi. Kendisi kızkardeşi Ümmü Gülsüm'ün kocası Talha b. Ubeydullah öldürüldüğünde kızkardeşiyle bir umre yapmak üzere Mekke'ye gitmişti.(133)

Abdürrezzak'ın, İbn Cüreyc — Atâ senediyle rivâyetine göre İbn Abbas demiştir ki: Allah Teâlâ, kocası ölen kadın dört ay on gün iddet bekler demiş, evinde iddet bekler dememiştir. Dolayısıyla kadın istediği yerde iddet bekler.(134) Bu sözü Atâ, İbn Abbas'tan işitmiştir. Zira Ali b. el-Medînî, Süfyan b. Uyeyne — İbn Cüreyc senediye Atâ'nın şöyle dedeğini rivâyet eder. İbn Abbas'ın şöyle dediğini de işittim: Allah Teâlâ: "Sizden vefat edenlerin geride bıraktıkları hanımları dört ay on gün beklerler."(135) buyurmuş, evlerinde iddet beklerler dememiştir. Kocası ölen kadın dilediği yerde iddet bekler. Süfyan diyor ki: Bu rivâyeti İbn Cüreyc haber verdiğimiz şekliyle bize aktardı.

Abdürrezzak, İbn Cüreyc yoluyla rivâyet eder ki, Ebu'z-Zübeyr, Câbir b. Abdullah'ın: "Kocası ölen kadın dilediği yerde iddet bekler." dediğini işitmiştir.(136)

Abdürrezzak'ın, es-Sevrî — İsmail b. Ebu Hâlid — Şa'bî senediyle rivâyetine göre Ali b. Ebu Tâlib (r.a.) kocaları ölen kadınları iddetleri içinde yolculuğa çıkartırdı.(137)

Yine Abdürrezzak'ın, Muhammed b. Müslim — Amr b. Dînâr yoluyla

133. Abdürrezzak, 12054. Senedi sahihtir.
134. Abdürrezzak, 12051. Senedi sahihtir.
135. Bakara, 2/234.
136. Abdürrezzak, 12059. Senedi sahihtir.
137. Abdürrezzak, 12056 ; Beyhakî, 7/436. Senedi sahihtir.

rivâyetine göre Tâvûs ile Atâ: "Üç talâkla boşanan (mebtûte) ve kocaları ölen kadınlar hacca çıkarlar, umre yaparlar, yerlerini değiştirebilirler, geceyi evleri dışında geçirebilirler." demişlerdir.(138)

Yine Abdürrezzak'ın, İbn Cüreyc'ten rivâyetine göre Atâ: "Kocası ölen kadın nerede iddet beklerse beklesin bir zararı yoktur." demiştir.(139)

İbn Uyeyne, Amr b. Dînâr yoluyla Atâ ve Ebu Şa'sa'nın: "Kocası ölen kadın iddeti içinde dilediği yere çıkabilir." dediklerini rivâyet eder.(140)

İbn Ebî Şeybe'nin Abdulvahhab es-Sakafî yoluyla rivâyetine göre, Habîb el-Muallim anlatıyor: Atâ'ya: "Üç talâkla boşanan ve kocası ölen kadınlar iddetleri içinde hac yapabilirler mi?" diye sordum. "Evet." cevabını verdi.(141) Hasan el-Basrî de böyle söylerdi.

İbn Vehb'in, İbn Lehîa — Huneyn b. Ebu Hakîm senediyle rivâyetine göre, Müzâhim'in karısı, kocası Hunasıra'da vefat edince Ömer b. Abdulaziz'e: "İddetim sona erinceye kadar bekleyeyim mi?" diye sordu. Ömer b. Abdulaziz ona cevabını verdi: "Hayır. Yurduna, baba ocağına git. Orada iddet bekle!"(142)

İbn Vehb'in, Yahya b. Eyyub yoluyla rivâyetine göre, Yahya b. Saîd el-Ensârî, karısıyla birlikte iken İskenderiye'de vefat eden ve gerek orada ve gerekse Fustât'ta birer evi bulunan adam hakkında demiştir ki: "O adamın karısı isterse kocasının vefat ettiği yerde iddet beklesin, isterse kocasının Fustât'taki evine, yurduna dönsün, orada iddet müddeti bekleyip geri dönsün."(143)

Yine İbn Vehb'in Amr b. Hâris yoluyla rivâyetine göre, Bükeyr b. el-Eşec anlatıyor: Sâlim b. Abdullah b. Ömer'e kocası tarafından bir şehre götürülen ve kocası orada vefat eden kadının durumunu sordum. "Kocasının vefat ettiği yerde iddet bekler, yahut da kocasının evine döner, iddeti bitinceye kadar orada kalır." cevabını verdi.(144) Bütün Zâhirîlerin görüşü budur.

Bu görüş sahiplerinin iki delilleri vardır; ikisini de delil olarak İbn Abbas ileri sürmüştür:

1- Birincisini yukarıda kaydettik ki, o da şudur: Allah Teâlâ, kocası ölen kadının dört ay on gün iddet beklemesini emretmiş, ama belli bir

138. Abdürrezzak, 12060. Râvileri sikadır.
139. Abdürrezzak, 12050 ; Beyhakî, 7/435.
140. Râvileri sikadır. İbn Hazm, *el-Muhallâ*'da (10/285) Kadı İsmail b. İshak — Ali b. el-Medînî — İbn Uyeyne senediyle kaydetmiştir.
141. Râvileri sikadır.
142. Râvileri sikadır. Hunâsıra, Kınnesrin hizasında çöl tarafında Halep kasabalarından küçük bir beldedir.
143. Râvileri sikadır.
144. Râvileri sikkadır.

yerde beklemesini emretmemiştir.

2- Ebu Davud'un, Ahmed b. Muhammed el-Mervezî — Musa b. Mes'ûd — Şibl — İbn Ebî Nucayh — Atâ senediyle İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivâyet eder: Şu âyet — "... evlerinden çıkarılmaksızın..."[145] âyeti — kadının âilesi yanında iddet beklemesini neshetmiştir. Artık kadın dilediği yerde iddet bekleyebilir. Atâ diyor ki: Kadın isterse âillesi yanında iddet bekler, kocası tarafından kendisine vasiyyet edilen yerde ikâmet eder, isterse başka yere çıkar. Zira Allah Teâlâ: "Eğer çıkarlarsa onların yaptıklarından dolayı size bir günah yoktur."[146] buyurmuştur. Atâ diyor ki: Sonra miras âyeti geldi, meskeni neshetti. Artık kadın istediği yerde iddet bekler.[147]

Sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonraki nesillerden ikinci bir grup da, kadın kocasının vefat ettiği ve kendisinin de orada bulunduğu evde iddet bekler, demiştir. Vekî, es-Sevrî — Mansûr — Mücâhid — Saîd b. Müseyyeb senediyle rivâyet eder ki, Hz. Ömer kocaları ölmüş olup da hacca yahut umreye çıkan kadınları Zülhuleyfe'den geri çevirdi.[148]

Abdürrezzak'ın, İbn Cüreyc — Humeyd el-A'rac — Mücâhid senediyle rivâyetine göre Hz. Ömer ve Hz. Osman kocaları ölmüş olup da hac ve umreye çıkan kadınları Cuhfe ve Zülhuleyfe'den geri çevirirlerdi.[149]

Abdürrezzak, Ma'mer — Eyyub — Yusuf b. Mâhek — onun annesi Müseyke senediyle rivâyet eder ki, kocası ölen bir kadın iddeti içinde âilesini ziyarete gitti. Orada doğum sancısı tuttu. Hz. Osman'a geldiler. O da: "Doğum sancısı çeke çeke onu evine taşıyın." dedi.[150]

Yine Abdürrezzak'ın, Ma'mer — Eyyub — Nâfi' senediyle rivâyetine göre İbn Ömer'in, kocasının vefatından dolayı iddet bekleyen bir kızı vardı. Gündüz âilesinin yanına gelir, onlarla sohbet eder; gece olunca da İbn Ömer, ona evine dönmesini emrederdi.[151]

İbn Ebî Şeybe'nin, Vekî — Ali b. Mübârek — Yahya b. Ebu Kesîr — Muhammed b. Abdurrahman b. Sevban senediyle rivâyetine göre Hz. Ömer, kocası ölen kadının gündüz aydınlığında âilesinin yanına gitmesine izin vermiştir. Zeyd b. Sâbit ise, ona ancak gündüz yahut gece aydınlığında ziyaret için izin vermiştir.[152]

145. Bakara, 2/240.
146. Bakara, 2/240.
147. Ebu Davud, 2301 ; Nesâî, 6/200 ; Buhârî, 68/50.
148. Râvileri sikadır.
149. Abdürrezzak, 14071. Râvileri sikadır.
150. Abdürrezzak, 12067. Müseyke'nin hali bilinmemektedir. Oğlundan başka bir râvisi bilinmiyor. Hadisin diğer râvileri sikadır. İbn Hazm, *el-Muhallâ*'da (10/286) kaydetmiştir.
151. Abdürrezzak, 12064; Saîd b. Mansûr, *Sünen*, No:1367. Senedi sahihtir.

Abdürrezzak'ın, Süfyan es-Sevrî — Mansûr b. Mu'temir — İbrahim en-Nahaî — Alkame senediyle rivâyetine göre kendilerine kocalarının ölüm haberi gelen bir grup Hemedanlı kadın İbn Mes'ûd'a fetvâ sordular ve "Ürküntü ve yalnızlık hissediyoruz." dediler. İbn Mes'ûd onlara: "Gündüz buraya gelirsiniz, sonra her biriniz geceleyin evine döner." diye cevap verdi.(153)

Haccac b. Minhal, Ebu Avâne — Mansûr — İbrahim senediyle kaydeder ki, bir kadın: "Babam hasta, bense iddet beklemekteyim. Ona bakmak için yanına gidebilir miyim?" diye sormak üzere mü'minlerin annesi Ümmü Seleme'ye (r.a.) bir haberci gönderdi. O da: "Evet, gidebilirsin. Ancak gecenin iki yarısından birini evinde geçir." diye haber yolladı.(154)

Saîd b. Mansûr'un, Hüşeym — İsmail b. Ebu Halid yoluyla rivâyetine göre, Şa'bî'ye: "Kocası ölen kadın iddeti içinde dışarı çıkabilir mi?" diye sordular. Şöyle cevap verdi: İbn Mes'ûd'un öğrencilerinin çoğunluğu bu konuda çok sert tutum içindeydiler. Çıkamaz, diyorlardı. Şeyh — Ali b. Ebu Tâlib'i kasdediyor — ise, yolculuğa çıkmasına izin verirdi.(155)

Hammad b. Seleme'nin Hişâm b. Urve'den rivâyetine göre, Hişâm'ın babası Urve demiştir ki: Kocası ölen kadın evinde iddet bekler. Ancak âilesi başka yere taşınırsa, onlarla birlikte o da taşınır."(156)

Saîd b. Mansûr'un, Hüşeym — Yahya b. Saîd el-Ensârî senediyle rivâyetine göre, Kâsım b. Muhammed, Sâlim b. Abdullah ve Saîd b. Müseyyeb, kocası ölen kadın hakkında: "İddeti bitinceye kadar bir yere ayrılamaz." demişlerdir.

Yine Saîd b. Mansûr'un, İbn Uyeyne — Amr b. Dînâr senediyle rivâyetine göre de Atâ ile Câbir her ikisi de kocası ölen kadın hakkında: "Dışarı çıkamaz." demişlerdir.

Vekî'in, Hasan b. Sâlih — Muğîre sennediyle rivâyetine göre, İbrahim (en-Nehaî) kocası ölen kadın hakkında: "Gündüz dışarı çıkmasında bir sakınca yoktur. Geceyi evinden başka yerde geçiremez." demiştir.

Hammad b. Zeyd'in, Eyyub es-Sahtiyânî yoluyla Muhammed b. Sîrîn'den rivâyetine göre bir kadının kocası öldü, kendisi de hastalandı. Âilesi de onu yanlarına taşıdı. Sonra âlimlere sordular. Hepsi de onlara kadını kocasının evine geri götürmelerini emretmişti. İbn Sîrîn: "Bunun üzerine kadını bir yaygı içinde evine geri götürdük." diyor

152. Râvileri sikadır.
153. Abdürrezzak, 12068 ; Saîd b. Mansûr, 1337 ; Beyhakî, *Sünen*, 7/436 . Senedi sahihtir.
154. Abdürrezzak, 12070. Senedinde meçhul bir râvi vardır.
155. Râvileri sikadır.
156. Abdürrezzak, 12079.

Bu görüş, İmam Ahmed, Mâlik, Şâfiî, Ebu Hanife — Allah onlara rahmet eylesin — ve arkadaşlarıyla Evzâî, Ebu Ubeyd ve İshak'ın görüşüdür.

Ebu Ömer İbn Abdilber diyor ki: Hicaz, Şam, Irak ve Mısır'daki ileri gelen fakihler cemaatinin görüşü de budur.

Bunların delilleri Fürey'a bt. Mâlik hadisidir. Bu hadisi Osman b. Affan (r.a.) kabulle karşılamış, muhâcirlerin ve Ensâr'ın hazır bulunduğu bir ortamda gereğince hükmetmiştir. Medine, Hicaz, Şam, Irak ve Mısır âlimleri kabulle karşılamışlardır. Onlardan herhangi birinin gerek hadisi ve gerekse râvilerini ta'nettiği bilinmemektedir. Rivâyet konusundaki inceden inceye araştırmasına ve titizliğine rağmen Mâlik bu hadisi Muvatta'ına almış ve görüşünü onun üzerine kurmuştur. Oysa o Mâlik, kendisine bir adam hakkında: "O sika mıdır?" diye soru soran şahsa: "Sika olsaydı adını elbette kitaplarımda görürdün." cevabını veren biridir.

Diyorlar ki: Biz selef arasında bu konuda tartışma bulunduğunu inkâr etmiyoruz. Ancak iki taraf arasında sünnet hüküm verir. Ebu Ömer İbn Abdilber diyor ki: Sünnet, — Allah'a hamdolsun — sâbittir. Sünnet varken, icmâ'a gerek yoktur. Çünkü bir mesele hakkında ihtilâf ortaya çıktığında, görüşü sünnete uyan kimseninki delil olur.

Abdürrezzak'ın Ma'mer'den rivâyetine göre Zührî diyor ki: Kocası ölen kadının istediği yerde iddet beklemesine izin verenler, Hz. Âişe'nin (r.a.) sözünü esas almışlar; azim ve takvâ sahhipleri ise, İbn Ömer'in görüşünü asıl kabul etmişlerdir.(157)

Soru: Kocası ölen kadının evinden ayrılmaması bir vazife midir? Yoksa bir hak mıdır?

Cevap: Şayet mirasçılar evi ona bırakır ve orada oturmasının kendisine bir zararı olmazsa, yahut mesken kendisinin ise evden ayrılmamak ona bir görevdir. Eğer mirasçılar, kadını oradan başka yere naklederler, yahut ondan ücret talep ederlerse, kadın orada oturmak zorunda olmaz, başka yere taşınabilir.

Sonra bu görüş sahipleri, kadın istediği yere taşınabilir mi? Yoksa kocasının vefat ettiği meskene en yakın meskene mi taşınmalıdır? konusunda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Eğer kadın evin yıkılmasından, yahut evde kalması halinde boğulmaktan, yahut bir düşmandan vs. korkarsa, ya da ev emânet olup da sahibinin geri alması, yahut kira olup da müddetinin dolması, yahut eve zarar verdiğinden ötürü ev sahibinin oturmaktan onu menetmesi, yahut ev sahibinin evi kiraya vermekten vazgeçmesi, yahut piyasa değerinden daha çok ücret istemesi, yahut kadının kira bedelini bulamaması veya ancak kendi özel

157. Abdürrezzak, 12080.

malından karşılayabilmesi sebebiyle ev sahibi kadını evinden çıkarırsa, kadın başka yere taşınabilir. Çünkü bu durumlar birer mazerettir. Kadının, o meskenin ücretini ödemesi zorunlu değildir. Onun görevi meskeni elde etmek değil, oturma fiilidir. Orada oturma imkânsız hale gelince bu görev de düşer. Bu, Ahmed ve Şafiî'nin görüşüdür.

Soru: Kadının kocasının evinde oturması, alacaklılara ve mirasa göre önceliği bulunan mirasçılar üzerindeki ona ait bir hak mıdır, yoksa kocasının bıraktığı şeylerde kadının mirastan başka hakkı yok mudur?

Cevap: Bu konuda ihtilâf edilmiştir. İmam Ahmed diyor ki: Kadın hamile değilse, kocasının bıraktığı şeylerde onun mesken hakkı yoktur. Ancak yukarıda da geçtiği üzere, şayet ev kendisine bırakılırsa, oradan ayrılmamak görevidir. Eğer kadın hamileyse, bu konuda İmam Ahmed'den iki rivâyet var: 1- Hüküm aynıdır. 2- Mesken hakkı, kadının maldaki sabit hakkıdır. Kadın bu hakkından mirasçılara ve alacaklılara göre bir önceliliğe sahiptir. Bu hak anamaldan olur. Kadının iddet müddeti doluncaya kadar ev, kadını orada oturmaktan menedecek şekilde, ölen kocasının borçlarını karşılamak üzere satışa çıkarılmaz. Eğer bu mümkün olmazsa mirasçılar, kira bedelini evin eşyasından karşılayarak kadın için bir mesken kiralamak zorundadırlar. Şayet mirasçılar bunu yapmazsa, hâkim zorla yaptırır. Zarûret olmaksızın kadın o evden başkasına taşınamaz. Hem kadın ve hem de mirasçılar, kadının oradan başka yere taşınmasında hemfikir olsalar bile, bu caiz değildir. Çünkü kadının orada oturmasında Allah Teâlâ'nın hakkı vardır ve nikâh meskeninin aksine, onların bu hakkı iptal etmede hemfikir olmaları caiz değildir. Zira Allah Teâlâ'nın bir hakkıdır. Çünkü iddetin hukukundan biri olarak vacip olmuştur. İddette karı-kocanın hakkı vardır. (İmam Ahmed'den gelen) sahih ifadeye göre, ric'î talâkla boşanan kadının mesken hakkı da böyledir. Mirasçılarla kadının bu hakkı iptalde ittifak etmeleri caiz değildir. Bu, âyet metninin gereğidir. Ahmed'in açık olarak belirttiği bir husustur. Ondan gelen bir ikinci rivâyete göre, ister hamile olsun, ister olmasın her halûkârda kocası ölen kadının mesken hakkı vardır. Böylece İmam Ahmed'in mezhebinde üç rivâyet sâbit olmuştur: 1- Hem hamile olan, hem de olmayan için mesken hakkı vaciptir. 2- Her ikisi için de mesken hakkı yoktur. 3- Hamile olan için mesken hakkı vacip, hamile olmayan için bu hak yoktur. Kocası ölen kadının mesken hakkı konusunda İmam Ahmed'in mezhebinin özeti budur.

İmam Mâlik'in mezhebine gelince: Kadın hamile olsun veya olmasın, İmam Mâlik iddet müddetince mesken hakkını vacip görmektedir. Ebu Ömer diyor ki: Mesken, kiralık ise İmam Mâlik'e göre kadın orada

oturmaya hem mirasçılardan ve hem de alacaklılardan daha müstehaktır. Kira, vefat eden şahsın anamalından karşılanır. Ancak ev konusunda kocasının bir anlaşma yapmış olması ve ev sahiplerinin kadını oradan çıkarmak istemeleri durumu müstesnâdır. Eğer mesken kocasının ise kadının iddeti bitinceye kadar ev, kocanın borçlarını karşılamak üzere satışa çıkarılmaz...

Ebu Ömer'den başka Mâlikîler diyorlar ki: Şayet evin mülkiyeti ölen adama aitse, yahut ölen adam kirasını ödemişse, bu durumda kadın mesken hakkına mirasçılardan ve alacaklılardan daha müstahaktır. Eğer ev kira olup da ölen şahıs kirayı ödememişse, *Tehzib*'de kaydedildiğine göre, adam zengin biri olsa bile, ölenin malından kadına mesken hakkı yoktur. Muhammed, İmam Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet eder: Kira ölenin malından ödenmelidir. Ölenin karısı eve daha müstehak değildir. Mesken hakkından mirasçılarla birlikte hissesine düşeni alır. Mirasçılar, kadını oradan çıkarma hakkına sahiptirler. Ancak kadın kendi payına, orada oturmak ve mirasçıların hisselerinin kirasını ödemek isteyebilir.

İmam Şâfiî'nin mezhebine gelince: Kocası ölen kadının mesken hakkı konusunda İmam Şâfiî'nin iki görüşü var: 1- Hamile olsun veya olmasın kadının mesken hakkı vardır. 2- Hamile olsun veya olmasın mesken hakkı yoktur. Ona göre kadının ister bâin talâkla boşanmış olsun, isterse kocası ölmüş olsun, iddet süresince meskenden ayrılmaması vaciptir. Bâin talâkla boşanmış olan kadının eve bağlı kalması, ona göre kocası ölmüş olan kadının eve bağlı kalmasından daha güçlüdür. Çünkü kocası ölen kadının gündüz, ihtiyaçlarını görmek üzere dışarı çıkması caiz olduğu halde — İmam Şâfiî'nin iki görüşünden birine, kadîm (=eski) olanına göre — bu durum bâin talâkla boşanmış kadın için caiz değildir. İmam Şâfiî, ric'î talâkla boşanmış olan kadına bunu vâcip görmüyor, müstahap görüyor.

İmam Ahmed'e gelince: Ona göre kocası ölen kadının eve bağlı kalması ric'î talâkla boşanmış olandan daha güçlüdür. İmam Ahmed, bâin talâkla boşanan kadına bunu vacip görmüyor.

İmam Şâfiî'nin (r.a.) mezhebindeki âlimler, iki görüşünden birinde, kocası ölen kadına mesken hakkı yoktur ifadesinin bulunması yanında, kadının eve bağlı kalmasının vacipliğini ifade eden görüşüne bir soru yönelterek: "Bu iki ifade nasıl uzlaşabilir?" diye sormuşlar ve buna şu iki cevabı vermişlerdir: 1- İmam Şâfiî'nin o görüşüne göre kadının eve bağlı kalması vacip değildir. Ancak mirasçılar, evin ücretini üstlenseler, o zaman kadının eve bağlı kalması vacip olur. İmam Şâfiî'nin arkadaşlarının çoğunluğu bu şekilde cevaplandırmışlardır. 2-

Kendisinden ücret talep edilmesi yahut mirasçıları veya ev sahibinin kendisini oradan çıkarması suretiyle kadına o evden dolayı bir zarar gelmedikçe, kadının o eve bağlı kalması kendisine vaciptir. Eğer kendisine bir zarar gelecek olursa, o zaman bu vaciplik ortadan kalkar.

İmam Ebu Hanife'nin müntesipleri ise diyorlar ki: Gerek ric'î talâkla ve gerekse bâin talâkla boşanmış olan kadının ne gece, ne gündüz evinden çıkması caizdir. Kocası ölen kadın ise, gündüz ve gecenin bir bölümünde dışarı çıkabilir; ama geceyi gittiği yerde geçiremez. Fark şundan kaynaklanmaktadır: Boşanan kadının nafakası kocasının malından karşılanır; tıpkı karısı gibi dışarı çıkması caiz olmaz. Ama kocası ölen kadın için böyle bir durum sözkonusu değildir; zira ona nafaka verilmez. Bu yüzden durumunu düzeltmek için gündüz dışarı çıkmak zorundadır. Diyorlar ki: Ayrılığın meydana gelmesi halinde oturma hakkı kendisinde bulunan evde iddet beklemelidir. Yine Hanefiler diyorlar ki: Şayet ölünün evinden kadına düşen pay kendisine yetmiyorsa, yahut mirasçılar onu kendi paylarına düşen kısımdan çıkarmışlarsa, kadın başka yere taşınabilir. Çünkü bu bir mazerettir. Evinde olmak ibadettir. İbadet ise mazeretle düşer. Yine Hanefiler derler ki: Eğer kadın oturduğu evin kirasını yüksek olduğundan ötürü ödeyemezse, kirası daha az olan bir eve taşınabilir.

İşte Hanefilerin bu sözleri göstermektedir ki, oturma ücreti kadına aittir. Evin ücretini ödemekten âciz olursa, ancak o zaman o evde oturmak görevi kendisinden düşer. Bundan dolayı açıkça ifade etmişlerdir ki, şayet kendisine yeterli olursa kadın, ölen kocasının mirasından kendi payına düşen kısımda oturur. Zira onlara göre ister hamile olsun, ister olmasın kocası ölen kadının mesken hakkı yoktur. Yalnızca ona düşen kocasının vefat ettiği ve kendisinin de bulunduğu evde gece kalması lâzımdır, gündüz kalması gerekli değildir. Mirasçılar evi kendisine karşılıksız vermezlerse, ücret ödemek de kendisine düşer.

İşte âlimlerin bu meseledeki görüşleri ve orada çıkan ihtilâfın kaynağı böylece özetlenip anlatılmış oldu. Başarı yalnız Allah'tandır.

Bu hadis konusunda Furay'a bt. Mâlik'in başına, tıpkı rivâyet ettiği hadis hususunda Fâtıma bt. Kays'ın başına gelen durum gelmiştir. Bu meseleyi tartışanlardan bazıları demişlerdir ki: Bir kadının sözüne, Rabbimizin kitabını terkedemeyiz. Allah Teâlâ, kocası ölen kadının dört ay on gün iddet beklemesini emretmiş, (kocasının) evinde beklemesini emretmemiştir. Mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.), kadının kocasının öldüğü evde iddet beklemesinin vacip olduğunu inkâr etmiş ve kocası ölen kadının istediği yerde iddet bekleyebileceğine fetvâ vermiştir. Nitekim aynı Hz. Âişe (r.a.) Fâtıma bt. Kays hadisini inkâr etmiş ve boşanan

kadına mesken verilmesinin vacip olduğunu belirtmiştir.

Furay'a hadisine karşı gelenlerden bir kısmı da diyor ki: Allah Rasûlü (s.a.) devrinde Uhud, Bi'r-i Mâûne, Mûte ve daha başka savaşlarda pek çok sahâbe — Allah onlardan razı olsun — hayatını kaybetti. Onlardan sonra hanımları iddet bekledi. Şayet o kadınlardan her biri iddet müddetince evine bağlı kalsaydı, bu durum elbette en âşikâr, en açık şeylerden olurdu. Öyle ki, İbn Abbas ve Hz. Âişe'den (ilimde) daha alt mertebede olanlara bile gizli kalmazdı. Uygulama sürekli ve yaygın olduğu halde, bu iki sahâbîye ve görüşleri aktarılan daha başka sahâbîlere bu durum nasıl gizli kalmış olabilir? Bu çok uzak bir ihtimaldir.

Hem sonra, sünnet o şekilde yürürlükte olsaydı Furay'a, Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip âilesine gitmek için izin istemezdi ve Hz. Peygamber (s.a.) de bu konuda ona izin verip gittikten sonra onu geri çağırmalarını emredip, kadına evinde beklemesini emretmezdi. Şayet bu iş sürekli ve sabit olsaydı, Furay'a'ya âilesinin yanına gitmesine izin vermekle bunu neshetmiş, sonra ona evinde beklemesini emretmekle bu izni neshetmiş olurdu ki, bu durum hükmün iki kere değiştirilmesine götürür. Şeriatta, kesin bir noktada böyle bir şey bilmiyoruz.

Diğerleri de diyorlar ki: Bunda Emîru'l-mü'minîn Hz. Osman b. Affân'ın ve sahâbenin ileri gelenlerinin kabulle karşıladıkları ve Hz. Osman'ın yürürlüğe koyup gereğince hükmettiği bu sahih ve mânası açık sünnetin reddini gerektirecek bir durum yoktur. Şayet biz kadınların Hz. Peygamber'den (s.a.) yaptıkları rivâyetleri kabul etmezsek, o zaman kadınlardan başka râvisi bilinmeyen, İslâm'ın pek çok sünneti yok olur gider. İşte Allah'ın kitabı! Onda, evde iddet beklemeyi vacip kılan bir şey yok ki, sünnet ona aykırı olsun. Aksine olsa olsa sünnet Kur'an'ın sükût geçtiği bir hükmü açıklamış olur. Böylesi bir şeyle sünnetler reddedilmez. İşte Allah Rasûlü'nün (s.a.) sakındırdığı, hükmünün benzeri Kur'an'da bulunmazsa sünnet terkedilir görüşünün ta kendisidir bu!

Mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin (r.a.) Furay'a hadisini terkedişine gelince: Herhalde bu hadis kendisine ulaşmamıştır. Eğer ulaşsaydı, herhalde te'vîl ederdi. Te'vîl etmeseydi, herhalde Furay'a'nın rivâyet ettiği hadise muâriz kendisinin bildiği bir hadis var olmuş olacaktı. Ne olursa olsun, Hz. Âişe'nin bu hadisi terketmesinden dolayı kendilerinin terketmeleri hakkında bunu söyleyenler, mü'minlerin annesi terkettiği için terkedenlerden daha mazûrdurlar. İki terk arasında büyük bir fark vardır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) yanında şehit düşenlere ve O hayatta iken vefat edenlere gelince; onların hanımlarının diledikleri yerde iddet

beklemelerine dair hiçbir haber gelmemiştir. O sahâbe kadınlarının Furay'a hadisinin hükmüne aykırı davrandıklarına dair de asla bir rivâyet gelmiş değildir. Nasıl olduğu bilinmeyen bir durumdan dolayı sahih sünneti terketmek caiz değildir. Onların diledikleri yerde iddet bekledikleri bilinse, ama onlardan Furay'a hadisinin hükmüne aykırı düşen bir şey rivâyet olunmasa, ihtimal ki bu durum, bu hükmün yerleşmesinden ve sabit olmasından öncedir. Zira asıl olan berâet-i zimmettir (kişinin borç, sorumluluk ve suçtan uzak olmasıdır) ve vücup hükmünün olmamasıdır.

Abdürrezzak'ın, İbn Cüreyc — Abdullah b. Kesîr senediyle rivâyetine göre Mücâhid anlatıyor: Uhud savaşında pek çok kimse şehit düştü. Şehitlerin hanımları Allah Rasûlü'ne geldiler ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz geceleri ürküyor, yalnızlık duyuyoruz. Bu yüzden geceyi birimizin evinde geçiriyoruz. Sabah olunca evlerimize dağılıyoruz." dediler. Allah Rasûlü (s.a.) onlara: "Arzu ettiğiniz kadar birinizin evinde sohbet edin. Uyumak istediğinizde her biriniz kendi evine dönsün." buyurdu.(158) Bu hadis her ne kadar mürsel ise de görünen o ki, Mücâhid bunu ya sika bir tâbiîden ya da bir sahâbîden işitmiştir. Tâbiîn arasında yalan söylemek bilinen bir husus değildi. Onlar üstün kılınan nesillerin ikincisidir. Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashâbını görmüşler, onlardan ilim tahsil etmişlerdir ve onlardan sonra ümmetin en hayırlı neslidir. Bu neslin Allah Rasûlü'ne yalan atfedecekleri ve yalancılardan rivâyette bulunacakları düşünülemez. Bilhassa onlar arasından âlim bir kimse kesin ifade kullanarak Allah Rasûlü'nden (s.a.) rivâyette bulunduğunda, O'nun bir hadisine tanık olup "Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle yaptı, şunu emretti, şunu yasakladı..." demesi ve Allah Rasûlü (s.a.) ile kendisi arasındaki aracı şahıs yalancı yahut meçhul biri iken böyle bir şeye kalkışması son derece uzak bir ihtimaldir. Ama onlardan sonraki nesillerin mürsellerinde durum farklıdır. Nesiller kaynaktan uzaklaştıkça mürsellere kötü gözle bakılmaya başlandı ve onlar Allah Rasûlü (s.a.) hakkında şahit kabul edilmez oldu. Özetle, dayanak yalnız bu mürsel değildir. Başarı Allah'tandır.

11 — Hz. Peygamber'in (s.a.) Kocası Ölen Kadına Yapmasını Emrettiği Hususlar:

Sahîhayn'da Humeyd b. Nâfi'den rivâyet edildiğine göre Ebu Seleme'nin kızı Zeynep kendisine şu üç hadisi nakletmiştir:

1- Zeynep diyor ki: Babası Ebu Süfyan vefat ettiği zaman ben Hz.

158. Abdürrezzak, 12077. Râvileri sikadır; ancak müellifin de dediği gibi hadis mürseldir.

Peygamber'in (s.a.) hanımı Ümmü Habîbe —Allah kendisinden razı olsun— yanına gittim. Ümmü Habîbe terkibinin çoğu safradan oluşan ve içinde sarılık bulunan halûk adında bir güzel koku yahut daha başka bir koku istedi. O kokudan (eline sürdüğü kokuyu azaltmak için) bir cariyeye sürdü. Sonra ellerini yanaklarına sürüp şöyle dedi: Vallahi, benim güzel kokuya hiç ihtiyacım yok. Ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) minber üzerinde şöyle buyurduğunu işittim: "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının bir ölüye üç günden fazla yas tutması helâl olmaz. Ama kocası için dört ay on gün yas tutar."

2- Zeynep diyor ki: Sonra bir keresinde, erkek kardeşi vefat ettiği zaman Zeynep bt. Cahş'ın yanına girdim. O da güzel koku istedi ve ondan süründü. Sonra da dedi ki: Vallahi, benim güzel kokuya hiç ihtiyacım yok. Ancak Allah Rasûlü'nün (s.a.) minber üzerinde şöyle dediğini işittim: "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadının ölüye üç günden fazla yas tutması helâl olmaz. Ama kocası için dört ay on gün yas tutar."

3- Zeynep diyor ki: Annem Ümmü Seleme'nin —Allah kendisinden razı olsun— şunları anlattığını işittim: Bir kadın, Allah Rasûlü'ne geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kızımın kocası vefat etti. Şimdi de gözleri rahatsızlandı. Kızımın gözlerine sürme çekeyim mi?" diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): "Hayır!" buyurdu. Kadın iki yahut üç kere bu isteğini tekrarladı, her defasında Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır!" diye cevapladı ve arkasından şöyle dedi: "Kocası ölen kadın dört ay on gün yas tutar. Cahiliye devrinde ise sizlerden biri bir sene geçince deve tezeği atardı (hatırlayın o zamanları)."(159)

Zeynep (bu cahiliye âdetini) şöyle anlatıyor: Kocası ölen kadın daracık bir hücreye kapanır, en kötü elbiselerini giyer; bir sene geçinceye kadar ne güzel bir koku, ne de bir başka şey sürünebilirdi. Bir sene dolunca bir eşek yahut koyun yahut kuş getirilir, kadın efsunlanır gibi o hayvana vücudunu sürterdi. Kadın vücudunu o kadar sürterdi ki, bundan dolayı ölmeyen hayvan pek nadir olurdu. Sonra kadın hücresinden çıkar, kendisine bir deve tezeği verilir, onu atardı. Bundan sonra artık istediği gibi güzel koku sürünebilir, süslenebilirdi.(160) İmam Mâlik hadisin arapçasında geçen "tefteddu" kelimesinin cildi bir şeye sürmek olduğunu kaydeder.

159. Deve tezeği atmakla ne kasdedildiğinde ihtilâf edilmiş, kimileri böyle yapmakla kadın, iddeti deve tezeği gibi attım, demek istiyor demişler; kimileri, kadın, bekleyişinin ve bu bekleme sırasında başına gelen belanın attığı o deve tezeği mesabesinde olduğunu söylemek ister ve böylece bu işi değersiz gördüğünü ve kocasının hakkına saygı gösterdiğini ifade eder demişler ve kimileri de böyle bir şeye bir daha dönmemek için uğur getirsin diye tezek attığını söylemişlerdir. Bk. Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, 6/330.

160. Mâlik, *Muvatta*, 2/596, 598 ; Buhârî, 68/46 ; Müslim, 1486, 1487, 1488, 1489.

Sahihayn'da Ümmü Seleme'den —Allah ondan razı olsun— rivâyet edildiğine göre bir kadının kocası öldü. Yakınları, o kadının gözlerine bir zarar gelmesinden korktular ve Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip kadının gözlerine sürme çekme hususunda O'ndan izin istediler. Hz. Peygamber (s.a.): "Cahiliye döneminde sizlerden biri yas tutarken evinin en kötü odasında — yahut evindeki en kötü çulları içinde — bir sene geçirirdi. Yanından bir köpek geçince, bir deve tezeği atar, öylece kaldığı yerden çıkardı. Dört ay on gün çok mu?" buyurdu.(161)

Yine *Sahîhayn*'da Ümmü Atiyye el-Ensâriyye'den —Allah ondan razı olsun— rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Bir kadın bir ölüye üç günden fazla yas tutamaz. Ancak kocası için dört ay on gün yas tutar. Asb denilen çizgili Yemen kumaşı dışında boyalı elbise giyemez. Sürme çekemez. Güzel koku sürünemez; ancak hayızdan temizlendiği sıralarda bir parçacık kust (öd ağacı) denilen Hindistan buhurundan yahut tırnak buhurundan sürünebilir."(162)

Sünen-i Ebu Davud'da, Hasan b. Müslim —Safiyye bt. Şeybe —Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımı Ümmü Seleme senediyle rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki: "Kocası ölen kadın ne gerek aspurla, gerek kırmızı çamurla boyanmış elbise ve ne de süslü elbise giyinebilir. Sürme çekemez, kına ile saçlarını boyayamaz."(163)

Yine adı geçen Sünen'de, İbn Vehb — Mahreme — babası — Muğîre b. Dahhâk — Ümmü Hakîm bt. Esîd — anası senediyle rivâyet edildiğine göre, Ümmü Hakîm'in annesi olan bu hanımın kocası vefat etti. Kadıncağızın gözleri rahatsızdı. Bu sebeple gözlerine celâ —merhum Ahmed b. Sâlih: Doğrusu celâ sürmesi olacaktır, diyor— çekti. Bir cariyesini Ümmü Seleme'ye —Allah ondan razı olsun— gönderdi ve celâ sürmesi çekmenin hükmünü sordu. O da: "Onu gözlerine çekme. Ancak çok zor durumda kalırsan geceleyin çeker, gündüz silersin." diye haber gönderdi ve Ümmü Seleme başından geçen şu olayı orada nakletti: Kocam Ebu Seleme vefat ettiğinde Allah Rasûlü (s.a.) yanıma geldi. Gözlerime azvay (sabir) denen bir çeşit acı ağaç usâresi sürmüştüm. "Bu nedir? Ey Ümmü Seleme!" diye sordu. Ben de: "Azvaydır, ey Allah'ın Rasûlü! Kokusu yok." dedim. Bunun üzerine: "O, yüzü gençleştirir, güzelleştirir (yas tutttuğun için) onu ancak geceleyin sürün. Gündüz siler çıkarırsın. Saçına güzel koku sürme ve saçını kına ile boyama. Zira kına süs için kullanılan bir boyadır." buyurdu. "Peki ey Allah'ın Rasûlü, saçıma ne süreyim?" diye sordum. "Arabistan kirazı sür. Onunla başını

161. Buhârî, 68/47, 76/18 ; Müslim, 1488.
162. Buhârî, 68/48, 49, 6/12 ; Müslim, 938 (2/1127).
163. Ebu Davud, 2304 ; Nesâî, 6/203, 204. Senedi sahihtir.

kaplarsın." buyurdu.(164)

Bu hadisler pek çok hüküm içermektedirler. Sıralayacak olursak:

Birinci hüküm: Yakınlık derecesi ne olursa olsun, bir ölüye üç günden fazla yas tutulmaz. Ancak bundan yalnızca koca müstesnâdır. Hadis, iki yas arasında şu iki yönden fark gözetmektedir:

1- Vaciplik ve caizlik yönünden: Koca için yas tutmak vacip, başkaları için yas tutmak caizdir.

2- Yas müddetinin değeri bakımından: Koca için yas tutmak bir azîmet (yapılması gereken vazife), başkaları için yas tutmak ise bir ruhsattır (izindir). Kocası ölen kadının yas tutmasının vacip olduğunda ümmet icmâ etmiştir. Ancak Hasan el-Basrî ve Hakem b. Uteybe'den aykırı görüş rivâyet edilmiştir. Hammad b. Seleme'nin Humeyd'den rivâyetine göre, Hasan el-Basrî: "Gerek üç talâkla boşanan ve gerekse kocası ölen kadınlar gözlerine sürme çekebilir, saçlarını tarayabilir, güzel koku sürünebilir, saçlarını kına ile boyayabilir, evinden ayrılıp oraya buraya gidebilir ve dilediğini yapabilirler." demiştir. Şu'be'nin rivâyetine göre Hakem: "Kocası ölen kadın yas tutmaz." demiştir.

İbn Hazm: "Bu görüş sahipleri delil olarak şu hadisi ileri sürmüşlerdir." diyor ve sonra Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdusselam — Muhammed b. Beşşar — Muhammed b. Câfer — Şu'be — Hakem b. Uteybe — Abdullah b. Şeddâd b. Hâd senediyle şu hadisi kaydediyor: Allah Rasûlü Câfer b. Ebu Tâlib'in hanımına: "Üç gün olunca —yahut üç günden sonra— dilediğin gibi giyin." buyurdu. Metindeki tereddüt Şu'be'den kaynaklanmaktadır. İbn Hazm sonra Hammad b. Seleme — Haccâc b. Ertât — Hasan b. Sa'd — Abdullah b. Şeddâd kanalıyla şu hadisi kaydeder: Hanımı Esmâ bt. Umeys, Câfer'e ağlamak için Hz. Peygamber'den (s.a.) izin istedi. Hz. Peygamber (s.a.) ona üç gün izin verdi; "Üç gün geçince temizlen, gözüne sürme çek." diye haber gönderdi.

Yas tutulmaz görüşünde olanlar diyorlar ki: Bu hadis yas tutmayı buyuran hadisleri neshetmektedir, onları geçersiz kılmaktadır. Zira bu, o hadislerden sonra buyurulmuştur. Çünkü Ümmü Seleme —Allah ondan razı olsun— yas tutma hadisini rivâyet etmiş ve Hz. Peygamber'in (s.a.) bunu kocası Ebu Seleme'nin vefatının ardından kendisine emretmiş olduğunu söylemiştir. Ebu Seleme'nin Câfer'den önce vefat ettiğinde hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Allah her ikisinden de razı olsun. Âlimler ileri sürülen bu delile şöyle cevap vermişlerdir: Bu hadis munkatı'dır. Zira

164. Ebu Davud, 2305 ; Nesâî, 6/204. Senidendeki Muğire b. Dahhâk'ı İbn Hibbân'dan başkası sika saymamıştır. Ümmü Hakîm ile onun annesinin hali bilinmemektedir. Abdulhak el-İşbilî *el-Ahkâm* adlı eserinde Ebu Davud'dan aktarmış ve: "Bu haddisin maruf bir senedi yoktur." demiştir.

senetteki Abdullah b. Şeddâd b. Hâd[165] ne Allah Rasûlü'nden (s.a.) hadis işitmiştir ne de O'nu görmüştür. Şu halde onun hadisi, hiçbir kusuru bulunmayan sahih- müsned hadislere nasıl tercih edilebilir? İkinci hadisin senedinde ise Haccâc b. Ertât[166] vardır ki onun hadisiyle hadis üstadları olan sika, güvenilir imamların rivâyet ettiği hadise nasıl karşı konabilir.

İkinci hüküm: Yas tutma aylarla iddet beklemeye bağlıdır. Hamileye gelince, hamileliği bitince, âlimlerin ittifakıyla yas tutmasının vacipliği de sona erer. Artık evlenebilir, süslenebilir (yeni evlendiği) kocası için güzel koku sürünebilir ve onun için dilediği gibi süslenebilir.

Soru: Hamilelik müddeti dört ay on günü aşarsa, yas tutmanın da vacip oluşu sona erer mi? Yoksa doğuma kadar sürer mi?

Cevap: Yas tutma doğuma kadar sürer. Zira yas tutma iddete bağımlı olan şeylerdendir ve bu yüzden iddet süresine bağlanmıştır; iddet hükümlerinden ve vaciplerinden biridir. Bundan dolayı var olmada da, yok olmada da onunla beraberdir (yani iddet varsa yas da var, iddet yoksa yas da yok).

Üçüncü hüküm: Müslüman-kâfir, hür- cariye ve küçük (ergenlik yaşına girmemiş) -büyük bütün hanımlar yas tutma konusunda eşittirler. Bu, cumhûrun; Ahmed, Şâfiî ve Mâlik'in görüşüdür. Ancak Eşheb ve İbn Nâfi': "Zimmî kadın yas tutmaz." demişlerdir ki, Eşheb bu görüşü Mâlik'ten de rivâyet etmiştir. Bu ikinci görüş aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşü olup, ayrıca ona göre küçük olan kadın da yas tutmaz.

Bu görüş sahipleri delil olarak demişlerdir ki: Hz. Peygamber (s.a.) yas tutmayı, Allah'a ve âhiret gününe inanan kimselerin hükümlerinden saymıştır. O halde buna kâfir kadın girmez. Çünkü o fıkhî hükümlerle (furû ile) mükellef değildir.

Diyorlar ki: Allah Teâlâ'nın mutlak genel ifade kullanmak yerine imanla sınırlı (mukayyed) husûsî ifade kullanması bu işin imanın hükümlerinden, gereklerinden ve vaciplerinden olmasını gerektirir. Sanki Allah, kim iman yolunu seçerse, işte bu iş de onun şer'î görevlerinden ve üzerine vacip olan hususlardandır, buyurmuştur.

Gerçek şu ki, fiili, inananların işlemesinin helâl olmadığını belirtme kâfirlerden onun hükmünü kaldırmayı gerektirmediği gibi, aynı zamanda onların bunu işlemesini de gerektirmez. Yalnızca iman etmeyi ve imanın

165. Hadisin râvileri sikadır. Ancak mürseldir. Çünkü Abdullah b. Şeddâd Allah Rasûlü'nden (s.a.) hiçbir şey işitmemiştir.

166. Haccâc b. Ertât, çok hata ve tedlis yapan biri olarak tanınır ve burada da mu'an'an rivâyette bulunmuştur.

icabı olan şer'î kuralları yerine getirmeyi kendisine bir yol olarak seçen kimseye işte bu husus helâl olmaz anlamını icabettirir. Her ne olursa olsun, iman etmesi ve imanın icabı olan şer'î kuralları yerine getirmesi gerekir. Ancak Şâri' (Kanun Koyucu, Allah) imanın icabı olan şer'î kurallarla, sadece kişi imana girdikten sonra, onu sorumlu tutmaktadır. Nasıl ki "Mü'minin namazı, haccı ve zekâtı terketmesi helâl değildir." sözü, bunun kâfire helâl olduğunu göstermezse, burada da durum aynıdır. İpek giyme konusunda Hz. Peygamber'in (s.a.) :"Bu, takvâ sahiplerine yakışmaz."[167] buyurması da ipek giymenin başkalarına yakışacağını (yani helâl olacağını) göstermez. "Mü'mine, lânetçi olmak yakışmaz."[168] hadisinde de durum aynıdır.

Meselenin sırrı: Şeriatın koyduğu helâl haram ve farz kuralları, imanın temelini kabullenenler için konmuştur. İmanı kabullenmeyip dinleriyle başbaşa bırakılan kimseler, dinlerinin temeliyle başbaşa bırakıldıkları gibi, aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere bizim mahkelerimize müracaat etmedikleri sürece, kabullendikleri dinin kuralları ile de başbaşa bırakılırlar. Bu kâidede âlimler görüşbirliği içindedirler. Fakat müslüman kocası ölen zimmî kadının yas tutmasının gerekliliğini ileri sürenlerin gerekçeleri şudur: Karısının yas tutması müslüman kocasının hakkıdır; zimmî kadına yas tutmayı zorunlu kılmak, koca açısından tıpkı iddetin temelinde olduğu gibi bir durum arzeder. Bundan dolayı bu görüşü savunanlar, zimmî kocasının iddetini bekleyen zimmî kadının, yas tutmasını zorunlu görmemektedir. Ayrıca bu iddeti içerisinde kadına istekte bulunulmaz. Böylece bu da zimmîlerin müslümanlarla yaptıkları akitler gibi olmaktadır. Zira her ne kadar birbirleriyle yaptıkları akitlerde zimmîlere ilişilmezse de, müslümanlarla yaptıkları akitlerde İslâm'ın hükümleriyle bağlı tutulurlar.

Bu görüşün savunucularına karşı çıkanlar diyorlar ki: Yas tutma, Allah Teâlâ'nın hakkıdır. Bundan dolayı kadın ile veliler ve kadına yas tutmamasını vasiyet etmek suretiyle ölen şahıs bu hakkın düşmesinde hemfikir olsalar bile hak düşmüş olmaz ve kadının bu hakkı yerine getirmesi gerekli olur. Şu halde yas tutma ibadet durumundadır; zimmî kadın ise ibadete ehil değildir. İşte meselenin sırrı budur.

Dördüncü hüküm: Efendileri ölen cariye ile ümmü veledin yas tutması vacip değildir. Çünkü onlar zevce değildirler. İbnu'l-Münzir: "Bu konuda âlimlerin ihtilâf etttiklerini bilmiyorum." diyor.

Soru: Cariye ve ümmü veled üç gün yas tutabilirler mi?

Cevap: Evet, tutabilirler. Çünkü nass (hadis) yalnızca kocadan

167. Buhârî, 72/12 ; Müslim, 2075.
168. Müslim, 2597.

başkasına üç günden fazla yas tutmayı haram ve kocaya dört ay on gün yas tutulmasını vacip kılmıştır. Böylece cariye ve ümmü veled, kendilerine yas tutmak haram yahut vacip olanlar arasına değil, yas tutmaları helâl olanlar arasına girmiştir.

Beşinci hüküm:

Soru: Boşanma, şüpheli cinsî ilişki, zina yahut istibrâ sebeplerininin birisinden ötürü iddet bekleyen kadına yas tutma vacip midir?

Cevap: Bu, hadislerin delalet ettiği hükümlerden beşincisidir: Sayılanlardan hiçbirisinin yas tutması gerekmez. Çünkü hadis hem olabilecek hususu hem de olamayacak hususu belirlemiş ve özellikle ölüler için yas tutmanın vacip olanını zevcelere, caiz olanını da onlar dışındakilere tahsis etmiştir. Bu iki durum dışında kalan ise, ölülere karşı yapılması haram olan şeylerin hükmüne dahildir.

Peki, bunun bâin talâkla boşanmış kadına yas tutmanın gerekli oluşu hükmüne dahil olduğunu neye dayanarak söylüyorsunuz? Saîd b. Müseyyeb, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr, Ebu Hanife ve arkadaşları ile el-Hıraki'nin tercih ettiği iki rivâyetten birine göre İmam Ahmed, bâin talâkla boşanmış kadının yas tutması vaciptir, demişlerdir ki, bu sırf kıyastan ibarettir. Zira kıyasa göre bu durumdaki kadın, nikâhtan ayrılmıştır, iddet beklemektedir. Bu yüzden kocası ölen kadın gibi yas tutması gerekir. Çünkü her ikisi de iddet konusunda birleşmiş, ancak iddetin sebebinde birbirlerinden ayrılmışlardır. Hem iddet, nikâhı haram kılmakta ve böylece nikâha götüren yollar da haram olmaktadır. Diyor ki: Kuşkusuz, yas tutma akılla anlaşılabilir şeylerdendir: Zîneti gösterme, güzel kokular sürünme ve güzel elbiseler giyinme kadını erkeklere, erkekleri kadınlara çeken hususlardandır. Bu yüzden kadının bunda acelecilik göstererek iddetinin sona ermesi konusunda yalan söylemesinden emin olunamayacağından buna götüren yollardan alıkonulmuş ve bu durumda (sedd-i zeria prensibi gereği) açık kapı bırakılmayıp gedik tıkanmıştır. Hem kocanın ölümünün aşikâr olması ve iddetin sayılı günlerden ibaret bulunması sebebiyle çoğunlukla vefat iddeti konusunda yalan söyleme hemen hemen imkânsızdır. Ama boşanma iddetinde durum bunun aksinedir. Zira boşanma iddeti hayız (yahut hayızdan temizlenme) esas alınarak beklenir ki, bu da ancak kadın tarafından bilinebilir. Bu sebeple burada ihtiyatlı davranma daha uygundur.

Cevap: Alah Teâlâ , kulları için yarattığı zînetleri ve hoş rızıkları haram sayanları ayıplamış ve onlara bunu yasaklamıştır. Bu da gösterirki, Alah ve Rasûlü'nün (s.a.) haram kıldıkları dışında zîneti,

süslenmeyi haram kılmak caiz değildir. Alah Teâlâ, Peygamber'inin (s.a.) dilinden kocası ölen kadının iddet süresince tutacağı yas müddetince zînet kullanmasını haram saymıştır. Peygamberi de kadının kocasından başkası için zînet takınmayarak yas tutmasını mübah kılmıştır. Onun haram saydığından başkasını haram saymak caiz değildir. O şey asli mübahlık üzere kalır. Yas tutma, iddetin gereklerinden ve ona bağlı şeylerden değildir. Bundan dolayı şüpheyle cinsî ilişki kurulan, zina edilen, istibrâsı beklenen, yahut ric'î talâkla boşanan bir kadının yas tutması vacip değildir; âlimler bu konuda görüş birliği içindedirler. İki iddet arasındaki hayız (yahut hayızdan temizlenme) konusunda miktar, yahut sebeb ve hüküm açısından farklılık bulunduğundan ötürü bu kıyas, (bâin talâkla boşanan kadını) kocası ölen kadına kıyasdan daha da uygundur. Hayız (yahut hayızdan temizleme) iddetini, hayız (yahut hayızdan temizlenme) iddetinin hükmüne dahil etmek, hayız (yahut hayızdan temizleme) iddetini vefat iddetinin hükmüne dahil etmekten daha münasiptir. Ölen kocaya yas tutmaktan maksat, sizin söylediğiniz acelecilik göstermek değildir. Zirâ bu durumda beklenen iddet sırf rahmin boş olduğun bilmek için değildir. Bu sebeble zifaftan önce (koca ölse yine iddet) gerekir. Bu özellik, nikâh akdine saygı gösterme, önem ve değerini ortaya koyma ve bu akdin Allah katında özel bir yeri bulunmasından dolayıdır. İddet, bu akit için bir dokunulmaz alan kılınmıştır ve bu maksadın tamama ermesi, pekişmesi ve ona daha fazla özen gösterilmesi için yas tutma prensibi konulmuştur. Öyle ki, zevcenin kocasına yas tutması bizzat kendi babasına, oğluna, kardeşine ve diğer akrabalarına yas tutmasından daha yeğ tutulmuştur. İşte bu durum akde saygı gösterme, onu yüceltme ve bütün hükümleri açısından onunla zina arasındaki farkı pekiştirmekten kaynaklan-maktadır. Bundan dolayı zina ile arasındaki zıtlık gerçekleşsin diye başlangıçta ilan etme, şahit tutma ve def çalma; sonunda ve bitiminde ise iddet bekleme ve yas tutma meşrû kılınmıştır ki, bunlar başka akitlerde prensip haline getirilmemiştir.

Altıncı hüküm: Yas tutan kadının kaçınması gereken hususla ilgilidir. Delile dayanmayan söz ve görüşlerin değil de, nassların belirledikleri dört tanedir:

Birincisi, güzel kokudur. Zira Hz. Peygamber (s.a.) sahih hadiste: "Güzel koku sürünemez." buyurmuştur. Yas tutmayı vacip görenlere göre bunun haramlığında ihtilâf yoktur. Bundan dolayı Ümmü Habibe — Allah ondan razı olsun— babası Ebu Süfyan'a yas tutmaktan çıktığında güzel koku istedi ve elindeki fazlalığı yanındaki bir kıza sürdü. Sonra ellerini yanaklarına sürdü ve sonra da hadisi söyledi.

Güzel koku kavramı içine şunlar girer: Misk, anber, kâfûr, şeşpençe, esans, yaban kedisi miski; göz otu, buhur, sorgun ağacı, gül, menekşe ve yasemin gibi çiçeklerden elde edilen güzel kokulu yağlar; gülsuyu, karanfil suyu, narenciye çiçeği suyu gibi güzel kokulu yağlardan sıkılan sular. Bunların hepsi güzel kokudur. Zeytinyağı, susamyağı ve sadeyağ buna dahil değildir. Yas tutan kadın bunlardan herhangi biriyle yağlanmaktan alıkonulmaz.

Yedinci hüküm: Yasak olan şeyler üç türlüdür.

Birinci tür: Vücudunu süslemesi. Yas tutan kadının saçına kına yakınması, makyaj yapması, tırnaklarına kına yakması, kırmızı boya (ruj) sürünmesi ve yüzüne üstübec (kurşun boyası) sürmesi haramdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) kına ifadesini kullanıp, ondan daha çok zînet anlamı taşıyan, daha büyük fitne unsuru olan ve yas tutmanın amacına daha zıt olan bu türlü süslenmelerin de (haramlığına) dikat çekti. Sürme de bunlardandır. Sürme kullanma açık ve sahih hadisle yasaklanmıştır.

İçlerinde Ebu Muhammed İbn Hazm'ın da bulunduğu seleften ve sonrakilerden bir grup ilim adamı, yas tutan kadın gözleri görmez olsa da ne gece ne gündüz sürme çekemez demişlerdir. Onların bu görüşünü Buhârî ve Müslim tarafından Ümmü Seleme'den aktarılan şu rivâyet destekler: Bir kadının kocası vefat etti. Tanıdıkları kadının gözlerinin görmez olmasından korktular. Hz. Peygamber'e (s.a.) gelip sürme kullanması için izin istediler. Hz. Peygamber (s.a.) ise izin vermediği gibi, iki yahut üç kere "Hayır!" dedi ve sonra onlara cahiliye döneminde bir sene boyunca tuttukları uzun ve meşakkatli yası hatırlatıp buna sabrettikleri halde, dört ay on güne sabredemezler mi diye sordu.[169] Kuşkusuz sürme, zînetin çok ileri bir şeklidir ve tıpkı güzel koku gibidir ve hatta ondan daha aşırı bir süsleme usulüdür. Bazı Şâfiîler, karartmak için sürme kullanabilir demişlerdir ki, bu nassa ve anlatılmak istenene aykırı bir tasarruftur. Allah Rasûlü'nün (s.a.) hükümleri, uzunlukla kısalığı ayırmadığı gibi, beyazlıkla karalığı da ayırmamaktadır. Böylesi kıyas, selefin şiddetle karşı koyduğu ve kötülediği fâsit re'yle kıyastır.

Mâlik, Ahmed, Ebu Hanife, Şâfiî ve bu zatların takipçilerinin de aralarında bulunduğu âlimlerin çoğunluğu: "Şayet yas tutan kadın süs için değil de, tedavi için sürme kullanma zorunluluğu ile karşı karşıya kalırsa geceleyin kullanır, gündüz siler." demişlerdir.

Onların bu konudaki delilleri yukarıda geçen Ümmü Seleme (r.a.) hadisidir. Ümmü Seleme celâ sürmesi hakkında demişti ki: "Gözlerine sürme çekme. Ancak çok zor durumda kalırsan, geceleyin çeker, gündüz

169. Müslim, 2537.

silersin." Delillerinden biri de Ümmü Seleme'nin (r.a.) aktardığı şu diğer rivâyettir: Gözlerime azvay denen bir çeşit acı ağaç usâresi sürmüşken Allah Rasûlü (s.a.) yanıma geldi. "Bu nedir? Ey Ümmü Seleme!" dye sordu. Ben de: "Azvaydır, ey Allah'ın Rasûlü! Kokusu yok." dedim. Bunun üzerine: "O yüzü gençleştirir, güzelleştirir." deyip devamla: "Onu ancak geceleyin sürer, gündüz siler çıkarırsın." buyurdu. Ümmü Seleme'den gelen bu iki rivâyet bir tek hadistir. Râviler parçalamıştır. Mâlik hadisin bu kadarını *Muvatta*'ına "Belâğ = Bana ulaştı ki..." ifadesiyle almıştır. Ebu Ömer *Temhîd* adlı eserinde bu hadisin çeşitli senetlerini zikretmiştir ki, bunlar birbirlerini takviye eder. Mâlik'in bu hadisi delil olarak kullanması da kâfidir. *Sünen* sahipleri hadisi kitaplarına almışlar ve imamlar onu delil olarak kullanmışlardır. Hadis en azından hasendir. Ancak Ümmü Seleme'nin bu hadisi görünüşte Buhârî ve Müslim tarafından müsned olarak kaydedilen yine Ümmü Seleme'nin kendisinen rivâyet ettiği diğer bir hadise aykırıdır. Zira hadis kocası ölen kadının, her iki halükârda sürme kullanamayacağını göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) gözlerinden şikâyetçi olan kadına ne gece , ne gündüz, ne zarûretten dolayı ne de başka bir sebepten ötürü sürme kullanması için izin vermiş; aksine iki yahut üç kere "Hayır!" cevabını vermiş, "ancak zorunlu kalırsan kullanabilirsin" dememiştir. Mâlik'in rivâyetine göre Ubeyd'in kızı Safiyye, kocası Abdullah b. Ömer'in yasını tutarken gözlerinden rahatsızlanmış, gözleri neredeyse çapak bağlayacak hale geldiği halde sürme kullanmamıştı.[170]

Ebu Ömer diyor ki: Bu hadis dış görünüş itibarıyla, geceleyin kullanılmasının mübah olduğunu ifade eden diğer Ümmü Seleme hadisine ve Hz. Peygamber'in (s.a.) mutlak bir tarzda iki -üç kere "Hayır!" demesine aykırı düşmekteyse de, bence —Allah daha iyi bilir ya— iki hadisin birleştirilmesi şöyle olmalıdır: Allah Rasûlü'nün (s.a.) hakkında "Hayır!" dediği rahatsızlık —Allah daha iyi bilir ya— sürme kullanmayı zorunlu kılacak bir dereceye ulaşmamıştı. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) o kadına bu işi yasaklamıştı. Şayet kadın, gözünün görmez hale gelmesinden korkulacak şekilde sürme kullanma zorunluluğu ve ihtiyacı ile karşı karşıya kalsaydı, tıpkı, kendisine "Geceleyin sürün, gündüz sil." dediği kadına yaptığı gibi, elbette ona da sürme kullanmayı mübah kılardı. Kıyas da, bu yorumun doğruluğuna tanıklık eder. Zira usûlde zarûretler, sakıncalı olan şeyleri mübah hale çevirirler. Bu sebepten ötürü Mâlik, Ümmü Seleme'nin (r.a.) fetvâsını sürme konusundaki müsned hadisin bir tefsiri saymıştır. Çünkü hadisi Ümmü Seleme (r.a.) rivâyet etmiştir. Onun nazarında hadis sahihse,

170. Mâlik, 2/599. Senedi sahihtir.

muhalefet etmez. Kendisi hadisin anlam ve yorumunu daha iyi bilir. Kıyas da buna tanıklık eder. Zira bir şeye zorunlu ihtiyacı olan kimseye, zînet içinde müreffeh yaşayan kimsenin hükmü verilmez. İlaç ve tedavinin zînetle hiçbir alâkası yoktur. Yas tutan kadına tedavi değil, yalnızca süslenmek yasaklanmıştır. Ümmü Seleme rivâyet ettiği şeyi daha iyi bilir. Hem kıyas açısından da bu doğrudur. Fıkıhçılar bu görüştedirler. Mâlik, Şâfiî ve fakihlerin çoğunluğu bu görüşü savunmaktadırlar.

İmam Mâlik (r.a.) *Muvatta*'ında kendisine ulaştığına göre, Sâlim b. Abdullah ile Süleyman b. Yesar'ın kocası ölen kadın hakkında şöyle dediklerini kaydeder: Gözlerindeki bir iltihaptan yahut kendisine isabet eden bir rahatsızlıktan dolayı gözüne zarar gelmesinden korkarsa, sürmenin içinde güzel koku olsa bile, gözlerine sürme çekip sürme ile tedavi olabilir."[171] Ebu Ömer diyor ki: Çünkü amaç güzel koku sürünmek değil, tedavi olmaktır. Ameller niyetlere göredir.

İmam Şâfiî, (r.a.) diyor ki: Azvay sarı renk verir, zînet olur. Güzel koku değildir, celâ sürmesidir. Ümmü Seleme (r.a.), kadına görülmediğinden ötürü geceleyin kullanması ve görüldüğünden dolayı da gündüz silmesi şartıyla izin vermiştir. Benzerleri de böyledir.

Ebu Muhammed İbn Kudâme, Muğnî adlı eserinde diyor ki: Yas tutan kadının sürme taşıyla gözüne sürme çekmesi yasaklanmıştır. Çünkü onunla süslenme meydana gelir. Tutyâ, anzarot vb. şeylerin sürme olarak kullanılmasında bir sakınca yoktur. Zira bunlarda süslenme anlamı yoktur. Aksine bunlar gözü çirkinleştirir ve hastalığını artırırlar... Yüzü dışında bedeninin diğer yerlerine azvay sürmesi menedilmez. Çünkü azvayın yalnızca yüze sürülmesi yasaklanmıştır. Zira yüze sarı renk verir ve böylece kınaya benzemiş olur. Bundan ötürü Hz. Peygamber (s.a.): "O, yüzü gençleştirir, güzelleştirir." buyurmuştur.

Ümmü Seleme hadisinden dolayı yas tutan kadının tırnaklarını kesmesi, koltuk altı kıllarını yolması, tıraş edilmesi mendup olan kılları tıraş etmesi, Arabistan kirazı denilen sidir ile yıkanması ve onunla saçlarını taraması yasak değildir. Çünkü sidir kullanmaktan maksat, güzel koku sürünmek değil, temizlenmektir. İbrahim b. Hânî en-Nisaburî, *Mesâil* adlı eserinde kaydeder ki: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'e: "Kocası ölen kadın sürme taşı ile yüzüne sürme çekebilir mi?" diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir: "Hayır, çekemez. Ancak isterse, gözüne bir zarar gelmesinden korkup, şiddetli rahatsızlık duyduğunda azvay ile gözüne sürme çekebilir."

171. Şâfiî, *el-Ümm*, 5/232.

İkinci tür: Zînetli elbise. Yas tutan kadına, Hz. Peygamber'in (s.a.) kendisine yasakladığı şeyler ve O'nun yasakladığından daha çok yasaklanmaya lâyık olan, veyahut O'nun yasakladığına denk olan şeyler haramdır. Sahih bir rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.): "Boyalı elbise giyemez." buyurmuştur. Bu ifade aspur ve safranla boyanmış olanları ve diğer kırmızı, sarı, yeşil ve saf mavi ile boyanmış olanları ve bütün güzelleştirme ve süsleme amacıyla boyanmış olan elbiseleri kapsar. Başka bir metinde: "Gerek aspurla, gerekse çamurla boyanmış elbise giyemez." buyrulmuştur.

Bunlardan başka iki tür daha vardır: 1- İzin verilmiş olan: Boya maddesi karışmaksızın doğal şekliyle ipek, ibrişim, pamuk, keten, yün, deve tüyü yahut kıldan dokunan ya da çizgili aba kumaşlarında olduğu gibi, bükülmüş ipliği boyanmış olup da başkasıyla birlikte dokunan. 2- Meselâ siyah renkte olduğu gibi, boyamadan maksat süslenme olmaz veya çirkinleştirme yahut kiri örtüp kapama için boyama yapılırsa bu yasak değildir.

İmam Şâfiî (r.a.) diyor ki: Elbisede iki zînet vardır: 1- Elbise giyeni güzelleştirir. 2- Ayıp yerleri örter. Ebliseler giyenler için bir zînettir. Yas tutan kadına vücudunu süslemek yasaklandığı halde ayıp yerlerini kapatmak yasaklanmamıştır. Her türlü beyaz elbise giymesinde bir sakınca yoktur. Çünkü beyaz, süsleyici değildir. Yün, deve tüyü, ipek vb. gibi boya maddesi karışmaksızın doğal şekliyle dokunan her şey böyledir. Yine meselâ siyah renkte olduğu gibi boyamadan maksat süsleme olmayan veya çirkinleştirme yahut kiri giderme için boyanan her şey de böyledir. Elbisede yahut üzerindeki başka şeylerde süs ya da nakış bulunuyorsa, yas tutan kadın onu giyemez. Bu hüküm her hür yahut cariye, büyük yahut küçük, müslüman yahut zımmî kadın için geçerlidir.[172]

Ebu Ömer diyor ki: Şâfiî'nin (r.a.) bu konudaki görüşü, Mâlik'in görüşü gibidir. Ebu Hanife ise diyor ki: Boyalı olmasa da, yas tutan kadın süslenme kasdederse, gerek asb denilen çizgili Yemen kumaşından ve gerekse ipekten mamul elbise giyemez. Şayet boyalı elbiseyi zînet olarak giyinmeyi kastetmezse, onu giyinmesinde bir sakınca yoktur. Gözü rahatsız olursa, sürme olarak siyah ve başka renkleri kullanabilir. Gözünde rahatsızlığı olmazsa sürme çekemez.

İmam Ahmed (r.a.) ise Ebu Tâlib'in rivâyetine göre diyor ki: İddet bekleyen kadın süslenemez, herhangi bir güzel koku sürünemez, zînet olarak gözüne sürme çekemez, içinde güzel koku bulunmayan herhangi bir yağ ile yağlanabilir, güzel kokmak için miske ve safrana yaklaşamaz.

172. Aynı yer; küçük değişikliklerle.

Bir yahut iki talâkla boşanmış kadın, boşayan kocası kendisine yeniden döner ümidiyle süslenip bezenebilir.

Ebu Davud, *Mesâil* adlı eserinde Ahmed'in şöyle dediğini işittim, diyor: Kocası ölen, üç talâkla boşanan ve ihramlı olan kadınlar güzel koku ve zînnetten kaçınırlar.

Harb, *Mesâil*'de anlatıyor: İmam Ahmed'e (r.a.): "Kocası ölen ve boşanan kadınlar ipek olmayan aba giyebilirler mi?" diye sordum. "Kocası ölen kadın güzel koku sürünemez, zînetle süslenemez." dedi ve güzel koku hususunda aşırı derecede durdu. Ancak kadının hayızdan temizlendiğinde birazcık sürünebileceğini belirtti. Sonra: "Üç talâkla boşanan kadını, kocası ölen kadına benzettim. Çünkü kocasının ona geri dönme imkânı kalmamıştır." dedi. Sonra Harb, Ümmü Seleme'ye kadar uzanan senedi zikrederek diyor ki: Kocası ölen kadın asburla boyalı elbise giyemez, kına yakınamaz, gözlerine sürme çekemez, güzel koku sürünemez, güzel kokuyla saçlarını tarayamaz.

İbrahim b. Hânî en-Nisâburî, *Mesâil*'de anlatıyor: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel'e) kadının, iddeti içinde yüzüne peçe tutunmasının, yahut iddeti içinde yağlanmasının hükmünü sordum: "Sakıncası yok. Yalnızca kocası ölen kadının süslenmesi mekruhtur." cevabını verdi. Ebu Abdillah: "İçinde güzel koku bulunan her türlü yağla yağlanamaz." dedi.

İmam Ahmed, Şâfiî ve Ebu Hanife'nin —Allah onlara rahmet eylesin— sözleri şu noktada toplanmaktadır: Giyilmesi yasak olan elbise —hangi türden olursa olsun— zînet elbisesi olandır. Kesinlikle doğru olan da budur. Çünkü kendisinden dolayı asbur ve kırmızı çamurla boyanmış olan elbisenin yasaklandığı mâna anlaşılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) boyanın yanında özel olarak bunu, emsalinin ve yasaklanmaya daha lâyık olanların da yasaklandığını belirtmek için zikretmiştir. Bundan dolayı yüksek fiatlı ve son derece şık olup da zînet maksadıyla giyilen pahalı, lüks ve süslü abalar ile beyaz elbiseler (yas konusunda) yasaklanmaya, boyalı elbiseden daha lâyıktırlar. Allah ve Rasûlü'nün (s.a.) maksadını anlayan herkes bunda kuşku duymaz. İş, Ebu Muhammed b. Hazm'ın dediği gibi değildir. O diyor ki: "Yas tutan kadın yalnızca boyalı elbiselerden sakınır. Bundan sakındıktan sonra artık dilediği gibi tabiî rengi icabı beyaz yahut sarı da olan boyanmamış ipek, aslî rengindeki deniz yünü... vs. giyinmesi mübahtır. Altından örülmüş yahut tamamı altın, gümüş, mücevher, yakut, zümrüt ve diğer kıymetli madenlerden dokunmuş zînet eşyası takınması da mübahtır. Kaçınması gereken yalnızca şu beş şeydir: 1- Her türlü sürme. İster zorunlu olsun, ister olmasın, isterse gözleri görmez olsun, ne gece ne gündüz sürme

kullanabilir. 2- Gerek başa, gerek bedene yahut bunlardan biri üzerine giyinilen her türlü boyalı elbiseden sakınması farzdır. Bu konuda siyah, yeşil, kırmızı, sarı... vs. eşit konumdadır. Ancak yalnızca asb denilen Yemen mamulü nakışlı kumaştan yapılan elbise müstesnâdır, onu giyinmesi mübahtır. 3- Her türlü kına ve makyaj boyalarından sakınması da farzdır. 4- Saçlarını sadece tarakla tarama dışında taranıp süslenmekten de kaçınır. Sırf tarakla saçların taraması helâldir. 5- Güzel kokunun her türlüsünden kaçınması da farzdır, hiçbir güzel kokuyu üstüne yaklaştıramaz. Ancak yalnızca hayızdan temizlendiğinde bir parçacık kust (öd ağacı) denilen Hindistan buhurundan yahut tırnak buhurundan sürünebilir..." İşte İbn Hazm'ın zikrettiği bu beş şeyi kendi ifadeleriyle aktardık.

İbn Hazm'ın ne zînetle hiçbir alâkası olmayan siyah elbise giymesini haram sayıp, altın, gümüş ve mücevherattan mamûl ateş gibi pırıl pırıl parlayan elbiseyi mübah sayması ve ne de kiri yok etmek için kalın şekilde boyanmış elbiseyi haram sayıp güzelliği, zerafeti ve şıklığı göz kamaştıran ipek elbiseyi mübah sayması şaşılacak bir şeydir. Asıl şaşılacak olan "Bu, gerçekten Allah'ın dinidir; hiç kimsenin buna aykırı görüş ileri sürmesi helâl değildir." demesidir. Bundan daha garibi de Hz. Peygamber'in (s.a.) yas tutan kadına süslü elbise giymeyi yasaklayan sahih hadisine muhalefete kalkışmasıdır ve bundan da garibi, bu hadisi bu şekilde kaydettikten sonra: "Bu sahih değildir. Çünkü b. İbrahim b. Tahman rivâyet etmiştir. O, zayıf bir râvidir. Hadis sahih olsaydı, elbette ona göre hüküm verirdik." demesidir. Ebu Muhammed b. Hazm'ın İbrahim b. Tahman'la ne alıp veremediği var acaba! Oysa bu zat, altı hadis imamının ittifakla hadislerini aldığı sika, güvenilir hadis hâfızlarındandır. Aralarında Buhârî ve Müslim'in de bulunduğu *Sahih* sahipleri onun hadislerini delil olarak kullanmakta ittifak etmişlerdir. Hadis imamları onun güvenilirliğine ve doğruluğuna tanıklık etmişlerdir. Onlardan herhangi birinden onun hakkında ne bir yaralama, ne bir tırmalama rivâyet edilmiştir. Muhaddislerden herhangi birinin, onun rivâyet ettiği bir hadisi illetli bulduğu yahut onun sebebiyle hadisi zayıf saydığı asla görülmüş değildir. Benim de hazır bulunduğum bir derste üstadımız Hâfız Ebu'l-Haccâc'a *Tehzîb*'deki şu metin okundu: "İbrahim b. Tahman b. Saîd el-Horasânî Ebu Saîd el-Herevî: Herat'ta doğdu. Nisabur'a yerleşti. Bağdad'a gitti ve orada hadis rivâyetinde bulundu. Sonra Mekke'ye yerleşti ve orada öldü." *Tehzîb* sahibi, sonra bu zatın kendilerinden hadis aldığı üstadlarını ve kendilerine hadis rivâyet ettiği öğrencilerini, sonra da şunları kaydetti: Nuh b. Amr b. el-Mervezî, Sufyan

b. Abdülmelik yoluyla İbn Mübârek'in onun hakkında: "Hadisi sahihtir.' dediğini nakleder. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah onun hakkında Yahya b. Main'in "Sakıncası yok." dediğini nakleder, el-İclî de böyle demiştir. Ebu Hâtim "Sadûk, hadisi hasen." diyor. Osman b. Saîd ed-Dârimî: "Hadiste sika idi. Sonra hadis imamları sürekli onun rivâyet ettiği hadisi çok arzu eder, ona rağbet eder ve kendisinin sika olduğunu söylerlerdi." demiştir. Ebu Davud "sika" olduğunu söylemiştir. İshak b. Râhûyeh ise: "Hadisi sahih, rivâyeti hasen (iyi) ve semâı bol biriydi. Horasan'da ondan çok hadise sahip kimse yoktu. Kendisi sika biridir. Cemâat (ana hadis kitapları müellifleri) ondan rivâyette bulunmuştur." demektedir. Kadı Yahya b. Eksem: "Horasan, Irak ve Hicaz'da hadis rivâyetinde bulunanların en seçkin, en güvenilir ve ilmi en geniş olanlarındandır." demiştir. el-Mes'ûdî diyor ki: Mâlik b. Süleyman'ın şöyle dediğini işittim: "İbrahim b. Tahman 168/784 senesinde Mekke'de vafat etti. Arkasında kendisi gibi birini bırakmadı."(173)

Sahâbe —Allah onlardan razı olsun— bu nasslara uygun ve bu nassların anlam ve maksatlarını ortaya koyacak şekilde fetvâ vermişlerdir. Sahih bir rivâyete göre İbn Ömer diyor ki: Yas tutan kadın gözüne sürme çekemez, güzel koku sürünemez, kına yakınamaz; asburlu, boyalı elbise ve çizgili aba giyemez, zînet eşyası ile süslenemez, zînet maksadıyla bir şey takınamaz, yine zînet maksadıyla gözlerine herhangi bir türden sürme çekemez; ancak gözü rahatsız olursa sürme kullanabilir.

Abdürrezzak —Süfyan es-Sevrî —Ubeydullah b. Ömer —Nâfi' senetli sahih rivâyete göre, İbn Ömer demiştir ki: Kocası ölen kadın güzel koku sürünemez, kına yakınamaz, gözlerine sürme çekinemez, boyalı elbise giyemez. Ancak asb denilen çizgili Yemen kumaşından gömlek giyinebilir.(174)

Sahih rivâyete göre Ümmü Atiyye demiştir ki: Yas tutan kadın, asb dışında boyalı elbise giyinemez, güzel koku sürünemez. Ancak kust denilen Hindistan buhurundan ve tırnak buhurundan en asgari seviyede sürünebilir, zînet olarak gözlerine sürme çekemez.

İbn Abbas'ın (r.a.): "Kocası ölen kadın, güzel koku ve zînetten sakınır." dediği sahihtir.

Sahih rivâyete göre Ümmü Seleme (r.a.) demiştir ki: Herhangi bir boyalı elbise giyemez, gözlerine sürme çekemez, süs eşyası takınamaz, kına yakınamaz, güzel koku sürünemez.

Mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.a.) diyor ki: Aspurla boyanmış elbise

173. Tehzîbu'l-kemâl, 57, 58.
174. Abdürrezzak, 12115; Beyhakî, 7/440.

giyemez, güzel koku sürünemez, gözlerine sürme çekinemez, süs eşyası takınamaz, isterse asb kumaşından mamul elbise giyebilir.

Peçeye gelince; el-Hıraki, *Muhtasar*'ında: "Kocası ölen kadın güzel koku, zînet, evinden başka bir yerde geceleme, sürme taşıyla gözüne sürme çekme ve yüzüne peçe takmaktan kaçınır." diyor. İmam Ahmed'den böyle açık bir ifade bulamadım.

Oysa İshak b. Hanî, *Mesâil*'inde diyor ki: Ebu Abdillah'a kadının iddeti içinde yüzüne peçe tutunmasının, yahut iddeti içinde yağlanmasının hükmünü sordum. "Sakıncası yok. Yalnızca kocası ölen kadının süslenmesi mekruhtur." cevabını verdi. Lâkin Ebu Davud *Mesâil*'inde (Ahmed b. Hanbel'den naklen) kocası ölen, üç talâkla boşanan ve ihramlı olan kadınlar hakkında: "Güzel koku ve zînetten kaçınırlar." diyerek kaçınacağı şeyler konusunda, kocası ölen kadını ihramlı kadınla bir tutmuştur. Bu söz dış görünüşü itibarıyla yas tutan kadının peçe tutunmaktan da kaçınmasını icabettirir. Allah daha iyi bilir ya, her halde Ebu'l-Kâsım İmam Ahmed'in bu ifadesinden çıkarmıştır. Ebu Muhammed de el-Muğnî'de bu şekilde illetlendirmiştir: Diyor ki: Bölüm üç: Yas tutan kadının kaçınması gereken şeyler: Peçe ve o anlamı taşıyan bürgü vs. Çünkü, iddet bekleyen kadın, ihramlı kadına benzer. İhramlı ise bundan kaçınır. Yüzünü örtme ihtiyacı duyarsa, ihramlı kadının yaptığı gibi yüzü üzerine sarkıtır.

Soru: Peki, eğilmiş ipi boyanan sonra ondan dokunan kumaştan mamul elbise hakkında ne diyorsunuz? Onu giyinebilir mi?

Cevap: Bunda iki yön vardır. İkisi de *el-Muğnî*'de verilen ihtimallerdir: 1- Giymek haramdır. Çünkü çok güzel, çok pahalı olup güzellik için boyanmıştır. Bu yüzden dokunduktan sonra boyanan kumaşa benzemiştir. 2- Ümmü Seleme (r.a.) hadisindeki Allah Rasûlü'nün (s.a.): "Ancak asb kumaşından mamul elbise giyilebilir." sözünden dolayı haram değildir. Çünkü kadının zikrettiğine göre bu asb kumaşının önce eğilmiş ipi boyanır sonra dokunur. Üstad "Birincisi daha doğrudur." demiştir. Asb ise, doğru olan görüşe göre, kendisiyle kumaş boyanan bir tür bitkidir. Süheylî diyor ki: Vers (ala çehre, yahut Yemen safranı denen bitki) ve asb yalnız Yemen'de yetişen iki bitkidir. Hz. Peygamber (s.a.), yas tutan kadının asb ile boyanmış elbise giymesine izin vermiştir. Çünkü kırmızı ve sarı gibi güzelleştirme gayesi dışında boyanmış anlamındadır. Şu halde dokunduktan sonra boyanan kumaşta zînet meydana geldiği gibi, önce eğilmiş ipi boyananla da zînet ortaya çıktığı halde onun giyilmesini caiz görmenin bir anlamı yoktur. En

iyi bilen Allah'tır.

12 — Hz. Peygamber'in (s.a.) İstibrâ konusundaki Hükümleri:

a) İstibrânın genel hükümleri:

Müslim'in Sahîh'inde Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen bir hadise göre, Allah Rasûlü (s.a.) Huneyn savaşı sırasında Evtâs'a bir ordu gönderdi. Bu ordu düşmanla karşılaştı. Yapılan savaşta onları yendi. Pek çok kadın esir ele geçirdiler. Allah Rasûlü'nün (s.a.) ashâbından bazı kimseler bu kadınların müşrik kocaları bulunmasından ötürü onlarla cinsî ilişkiye girmeyi günah sayıp bu işten geri durdular. Allah Teâlâ bu konuda: "Mâliki bulunduğunuz cariyeler müstesnâ, evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı." âyetini[175] indirdi ve böylece "iddetlerinin bitiminde o kadınlar size helâldir." demek istedi. [176]

Yine Müslim'in Sahîh'inde Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet edilen bir hadise göre ise, Hz. Peygamber (s.a.) bir kıl çadırın kapısı önünde doğum yapma vakti yaklaşmış bir kadına rastladı ve:"Herhalde sahibi onunla cinsî ilişki kurmak istiyor." buyurdu. Yanındakiler: "Evet." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.):"İçimden kurdum ki, o adama bir lânet edeyim, o lânetle kabrine girsin! Helal olmadığı halde o anne karnındaki çocuğu nasıl mirasçı yapabilir? Helâl olmadığı halde onu kendisine nasıl hizmetçi yapabilir?" buyurdu.[177]

Tirmizî'de Irbâz b. Sâriye'den aktarılan bir rivâyete göre Hz. Peygamber

175. Nisâ, 4/24.
176. Müslim, 1456.
177. Müslim, 1441. Nevevî diyor ki: "Helâl olmadığı halde onu nasıl mirasçı yapabilir? Helâl olmadığı halde onu kendisine nasıl hizmetçi yapabilir?" sözünün anlamı şudur: Kadının doğumu bazen altı ay gecikebilir. Bu durumda çocuğun, esir alan bu kimsenin olması da, ondan önceki kimseden olması da muhtemel olur. Esir alan kimseden olması durumunda, çocuk onun olur ve birbirlerine mirasçı olurlar. Ondan başkasından olması durumunda ise, aralarında akrabalık bulunmadığı için birbirlerine mirasçı olamazlar, hatta cariyenin sahibi olan şahıs o çocuğu kendisine hizmet ettirebilir. Çünkü kölesidir. Şu halde hadisin anlamı şöyle oluyor: İhtimâl ki, câriyeyi alan kimse çocuk kendisinden olmadığı için onu mirasçı kılması helâl olmadığı halde, onu kendisine oğul edinip mirasçı kılmaktadır. Oysa, çocuğun diğer mirasçılarla birlikte mirasçı olması ve onların haklarını daraltması helâl olmaz. Yine ihtimal ki, çocuk kendisinden olduğu için köle olarak kullanması helâl olmadığı halde onu mülk ediniyor, köle gibi kullanıyordur. Tabiî bu ihtimaller, cariye gerek şimdiki efendisinden, gerekse öncekinden olması muhtemel bir müddet içinde çocuk doğurduğunda söz konusu olur. Böyle bir durumda, bu sakıncadan korkarak kişinin o cariye ile cinsî ilişkiye girmekten kaçınması farzdır. Bk. Şerhu Müslim, 10/15.

(s.a.), karınlarındakini doğuruncaya kadar esir kadınlarla cinsî ilişki kurmayı haram kılmıştır.(178)

Müsned'de ve Ebu Davud'un *Sünen*'inde Ebu Saîd el-Hudrî'den (r.a.) rivâyet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.). Evtâs savaşında ele geçirilen kadın esirler hakkında: "Hamile olanlar doğuruncaya kadar, hamile olmayanlar da bir aybaşı hali geçirinceye kadar cinsî ilişki kurulmaz." buyurdu.(179)

Tirmizî de Rüveyfi' b. Sâbit'ten (r.a.) rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimse, kendi suyunu başkasının çocuğuna içirmesin." buyurmuştur.(180) Tirmizî: "Bu hadis hasendir." diyor.

Ebu Davud'un aynı sahâbîden rivâyetine göre ise, Hz. Peygamber (s.a.): "Allah'a ve âhiret gününe inanan kimsenin, istibrâsı tamalanıncaya kadar esir kadınlardan herhangi birisiyle cinsî ilişkiye girmesi helâl olmaz." buyurdu.

Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği hadiste ise: "Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse esir alınan dul kadınlardan biriyle kadın hayız görünceye kadar cinsî ilişki kurmasın." buyrulmuştur.

Buhârî'nin *Sahih*'inde rivâyetine göre, İbn Ömer diyor ki: Kendisiyle cinsî ilişki kurulan cariye hibe edildiğinde yahut satıldığında veyahut da âzad edildiğinde bir hayız müddetince istibrâsı beklensin. Bâkirenin istibrâsı beklenilmez.(181)

Abdürrezzak'ın, Ma'mer — Amr b. Müslim — Tâvûs senediyle rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) gazâlarından birinde: "Hiç kimse herhangi bir hamileye ve bir hayız geçirinceye kadar herhangi gebe olmayan bir kadına ilişmesin." diye ilan etmesi için bir tellâl gönderdi.(182)

Süfyan es-Sevrî — Zekeriyyâ — Şa'bî senediyle yine Abdürrezzak'ın rivâyetine göre Evtâs savaşında müslümanlar kadın esirler ele geçirdiler. Allah Rasûlü (s.a.), onlara doğum yapıncaya kadar herhangi bir hamileye ve bir hayız geçirinceye kadar herhangi bir gebe olmayan kadına ilişmemelerini emretti.(183)

---

178. Tirmizî, 1564 ; Ahmed, 4/127. Senedi, şâhitlerle birlikte düşünüklüğünde hasendir.
179. Ahmed, 3/62, 87; Ebu Davud, 2157 ; Dârimî, 2/171. Senedi hasendir. Hâkim (2/195) sahih olduğunu söylemiştir.
180. Tirmizî, 1131 ; Ebu Davud, 2158 ; Ahmed, 4/108. Senedi sahihtir.
181. Buhârî, 34/111 ; İbn Ebî Şeybe, Abdullah —Nâfi' — İbn Ömer senediyle mevsûl olarak rivâyet etmiştir. "Bâkirenin istibrâsı beklenilmez." cümlesini Abdürrezzak (12906), Eyyub — Nâfi' — İbn Ömer senediyle mevsûl olarak rivâyet etmiştir.
182. Abdürrezzak, 12903.
183. Abdürrezzak, 12904.

Bu hadisler pek çok hüküm içermektedirler:

Birinci hüküm: Rahminde çocuk bulunmadığı bilininceye kadar esir kadınla cinsî ilişkiye girmek caiz değildir. Eğer hamile ise doğuma kadar, değilse bir hayız geçinceye kadar kendisiyle cinsî ilişkiye girilmez. Şayet aybaşı olmayan kadınlardan ise, bu konuda bir nass bulunmamaktadır. Gerek böyle durumdaki kadın gerek bâkire ve gerekse: 1) Satıcısının yanında iken hayız olup sonra satıcısı, hayızı müteakip mülkiyetinden çıkarmadan önce kendisiyle cinsî ilişkiye girmemiş iken satmış olması, 2) Yahut korunaklı bir kadının yanında bulunup ondan bir adama intikal etmesi yollarından biriyle rahminde çocuk bulunmadığı bilinen kadın hakkında ihtilâf edilmiş; Şâfiî, Ebu Hanife ve Ahmed, hadislerin umûmî ifadelerini esas alarak, rahmin boş olduğu bilinmekle birlikte iddetin vacip olmasını gözönünde bulundurarak ve sahâbe tatbikatını delil göstererek bütün bunlar hakkında, istibrâyı vacip görmüşlerdir. Nitekim Abdürrezzâk'ın İbn Cüreyc'tan rivâyetine göre Atâ anlatıyor: Bir cariye (satılmak suretiyle) üç tüccarın elinden geçti ve bir çocuk dünyaya getirdi. Bunun üzerine Hz. Ömer kâifleri çağırttı.(184) Onlar da cariyenin çocuğunu, adamlardan birinin nesebine kattılar. Sonra Hz. Ömer şöyle dedi: Kim hayız görme yaşına ulaşmış bir cariye satın alırsa, hayız oluncaya kadar ona ilişmeden beklesin. Şayet hayız olmazsa kırk beş gece beklesin.(185)

Diyorlar ki: Allah, gerek hayızdan kesilmiş ve gerekse hayız görme yaşına ulaşmamış kadınlara iddet beklemelerini vacip kılmış ve bu müddeti de üç ayla sınırlamıştır. İstibrâ, cariyenin iddetidir; hem hayızdan kesilmiş olana ve hem de hayız görme yaşına ulaşmamış olana vaciptir.

Diğerleri diyorlar ki: İstibrâda gözetilen amaç, rahmin boş olduğunun bilinmesidir. Bu yüzden cariye sahibi, rahminin boş olduğunu kesin olarak bilirse onunla cinsî ilişki kurabilir, istibrâda bulunması vacip değildir. Nitekim Abdürrezzak'ın, Ma'mer — Eyyub — Nâfi' senediyle rivâyetine göre İbn Ömer (r.a.): "Cariye, bâkire olursa, sahibi isterse

---

184. Kâif: Kıyâfet masdarından türetilmiş isimdir. Kıyâfetin anlamı şudur: Bir kadın, bir çocuk dünyaya getirip de bir kaç erkeğin o çocuğun kendisinden olduğunu iddia etmesi durumunda, uzuvlardaki ortak özellikler ve benzerliklere, huy bakımından birbirine yakın hususiyetlere vs. hallere bakarak çocuğun kendisine en yakın özellikler gösteren adamın olduğuna hükmetme bilgi ve tecrübesine denir. Bu işte bilgi ve tecrübesi olan adama da "kâif" denir. Geniş bilgi için bk. Dr. Enver Mahmud Debûr, İsbâtu'n-neseb bi tarîkı'l-kıyâfe fi'l-fıkhı'l-İslâmî, Kâhire 1985. Not: Bu eserin c.3, s.183-184 de "ebe" diye tercüme ettiğimiz kelime, "kâif" olacaktır, düzeltiriz.

185. Abdürrezzak, 12884, 12896.

istibrâda bulunmayabilir." demiştir. Buhârî de *Sahîh*'inde İbn Ömer'in bu sözünü kendisinden rivâyet etmiştir.[186]

Hammad b. Seleme'nin, Ali b. Zeyd — Eyyub b. Abdullah el-Lahmî senediyle rivâyetine göre İbn Ömer anlatıyor: Celûlâ savaşında payıma bir cariye düştü. Boynu sanki gümüş ibrik gibiydi. Kendimi tutamadım. İnsanların gözleri önünde onu öpmeye başladım.[187]

İmam Mâlik'in görüşü de bu yoldadır. Şimdi burada onun benimsediği kâide ve bu kâideden çıkan fıkhî hükümleri vereceğiz: Ebu Abdillah el-Mâzerî, (v. 536/1141) istibrâ konusunda bir kâide ortaya koymuştur ki, o kâidenin metnini aynen sunuyoruz:

"Bu konuda prensip şudur: Gebe olmadığından emin olunan her cariyede istibrâ lâzım değildir. Büyük ihtimalle gebe olduğu sanılan, yahut gebeliğinde şüphe ya da tereddüt edilen cariyede istibrâ lâzımdır. Büyük ihtimalle rahminin boş olduğu sanılan, ancak büyük ihtimal yanında rahminde çocuk bulunması ihtimali de mevcut olan cariye konusunda (Mâlikî) mezhebinde istibrânın gerekliliği yahut düşeceği hususunda iki görüş bulunmaktadır."

Sonra el-Mâzerî, bu prensibi esas alarak cinsî ilişkiye dayanıklı küçük cariyenin ve hayızdan kesilmiş cariyenin istibrâsı gibi, bir takım fıkhî hükümler çıkarmıştır. Bu konuda İmam Mâlik'den iki rivâyet vardır. el- Cevâhir sahibi diyor ki: Onüç yahut ondört gibi gebe kalma yaşına yaklaşmış bulunan küçük cariyede istibrâ vaciptir. Dokuz- on yaşındakiler gibi, cinsî ilişkiye dayanıklı olup ancak emsalleri gebe kalmayan küçük cariyenin istibrâsı hususunda iki rivâyet vardır. Mâlik, İbn Kâsım'ın rivâyetine göre istibrâyı gerekli görmüş, İbn Abdilhakem'in rivâyetine göre ise gerekli görmemiştir. Şayet cariye cinsî ilişkiye dayanıklı olmayanlardan ise istibrâ gerekmez. Diyor ki: Kırk-elli yaşındakilerde olduğu gibi hayız görme yaşını geçmiş, ama hayızdan kesilme yaşına ulaşmamış cariyede istibrâ vacipdir. Hayızdan kesilmiş ve artık hayız görme ihtimali kalmamış bulunan cariyede istibrânın vacip olup olmadığında İbn Kâsım ve İbn Abdilhakem'den iki rivâyet aktarılmıştır. el-Mâzerî diyor ki: Cinsî ilişkiye dayanıklı küçük cariyenin ve hayızdan kesilmiş cariyenin istibrâsının sebebi şudur: Bunlarda nadiren de olsa gebe kalma imkânı vardır; yahut imkân bulunan yerlerde imkân yoktur diye iddiada bulunulması için gediği tıkamak sebebi.

el-Mâzerî diyor ki: Şu hususlarda istibrâ, bu sebeple gerekli görülmüştür:

1- Zina etmiş olması korkusuyla cariyenin istibrâsı. Bu tür istibrâya

186. Yukarıda geçti.
187. Senettaki Ali B. Zeyd b. Ced'ân zayıftır, Eyyub b. Abdullah el-Lahmî meçhuldür.

sû-i zandan dolayı istibrâ denilmektedir. Bu konuda iki görüş vardır. İstibrânın gerekmediği görüşü Eşheb'e aittir.

2- Kötü huylu cariyenin istibrâsı. Bunda iki görüş vardır. Baskın olan görüş: Her ne kadar nadiren olursa da, böyle bir durumda sahiplerinin onlarla cinsî ilişkiye girmemeleri gerekir.

3- Hayaları kesik bir adamın, yahut bir kadının, yahut da mahrem birinin satmış olduğu cariyenin istibrâsı. Vacip olup olmadığı konusunda İmam Mâlik'ten iki rivâyet vardır.

4- Tasarrufta bulunmuş, sonra acziyete düşmüş ve efendisine geri dönmüş bulunan mükâtebe (efendisine belli miktar para getirmek suretiyle hürriyetini elde etme) sözleşmesi yapmış cariyenin istibrâsı. İbn Kâsım istibrânın gerekliliğini, Eşheb ise gereksizliğini savunmaktadır.

5- Bâkirenin istibrâsı. Ebu'l-Hasan el-Lahmî: "İhtiyat olarak müstahaptır, vacip değildir." diyor. İmam Mâlik'in daha başka müntesipleri ise vaciptir diyorlar.

6- Satıcı, cariyenin istibrâsını gerçekleştirir ve müşteri de onun bu yaptığını bilirse satıcının istibrâsı, müşterinin istibrâsı yerine geçer.

7- Sahibi, cariyeyi müşteri yanına emanet koymuş olsa ve cariye emanet bırakıldığı şahsın yanında bir aybaşı hali geçirse, sonra o kimse cariyenin istibrâsını gerçekleştirse, ikinci bir istibrâya ihtiyaç duymaz, o geçirdiği aybaşı hali cariyenin istibrâsı yerine geçer. Bu ise cariyenin dışarı çıkmaması ve efendisinin onun yanına girmemiş olması şartıyla geçerlidir.

8- Bir kimse cariyeyi, kendi hanımından yahut âilesi içindeki kendi küçük çocuğundan satın alsa ve cariye satıcının yanında aybaşı hali geçirse: İbn Kâsım'a göre şayet cariye dışarı çıkmamışsa, bu istibrâ için yeterlidir; Eşheb'e göre ise, eğer satıcı müşteriyle birlikte bir evde duruyor ve müşteri (koca veya baba) o cariyeyi kolluyor, müdafaa ediyor olsun veya olmasın bu durum istibrâ için yeterlidir.

9- Şayet cariyenin efendisi uzaklarda olur ve dönüp geldiğinde bir adam, cariye dışarı çıkmadan önce kendisinden onu satın alırsa, yahut cariye hayızlı halde dışarı çıkmış olup da temizlenmeden önce satın alırsa istibrâda bulunması gerekmez.

10- Cariye, hayız halinin başında iken satılırsa İmam Mâlik'ten gelen meşhur görüşe göre, bu onun için bir istibrâ sayılır. Yeni bir hayız görmesine gerek kalmaz.

11- Cariyeye bir başkasıyla ortaklaşa sahip olan kimse, ortağından cariyenin diğer payını da satın alsa ve cariye satın alanın emri altında olup onun yanında iken aybaşı olmuş olsa, o kimsenin istibrâda bulunması gerekmez.

İmam Mâlik'in mezhebindeki bütün bu fıkhî hükümler, onun istibrâ konusundaki prensibini sana bildirmektedir: Yani rahmin boş olduğu bilinmedikçe, yahut zannedilmedikçe istibrâ vacip olur, rahmin boş olduğu bilinir yahut zannedilirse istibrâ vacip olmaz. Ebu'l-Abbas İbn Süreyc ve Ebu'l-Abbas İbn Teymiye, İbn Ömer'den (r.a.) de sahih olarak nakledildiği gibi, bâkirenin istibrâsı vacip değildir demişlerdir. Onların görüşüne biz de katılıyoruz. Cariyenin mülkiyetinin her el değiştirmesinde, ne olursa olsun istibrânın vacip olduğu yolunda Hz. Peygamber'den (s.a.) umûmî bir nass aktarılmamıştır. Yalnızca Hz. Peygamber (s.a.) esir alınan kadınlarla, hamile olanlar doğum yapıncaya ve olmayanlar ise aybaşı görünceye kadar cinsî ilişki kurulmasını yasaklamıştır.

Soru: Hadisin genel ifadesi dullarla cinsî ilişki kurmanın yasak olması gibi, istibrâdan önce bâkirelerle de cinsî ilişki kurmanın haram olmasını gerektirir.

Cevap: Evet, öyle. Neticede hadis umûmî yahut mutlaktır, ondan maksadın ne olduğu da anlaşılmıştır. Şu halde istibrâyı gerektiren durumun bulunması halinde, tahsis görür yahut şarta bağlanır. Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadisinin mefhûmuyla da tahsis edilir: "Allah'a va âhiret gününe inanan kimse esir alınan dul kadınlardan biriyle kadın hayız görünceye kadar cinsî ilişki kurmasın." Ayrıca sahâbî görüşüyle de hadis tahsis görür. Bu sahâbîye aykırı görüş beyan eden bir kimse bilinmemektedir.

Buhârî'nin *Sahîh*'indeki bir hadiste Büreyde anlatıyor: Allah Rasûlü (s.a.), humusu alması için Hz. Ali'yi Yemen'e Hâlid'in yanına gönderdi. Hz. Ali onların içinden kendisi için bir esir kadın seçip aldı. Sabah oldu gusletti. Hâlid'e: "Şunu görüyor musun?" dedim. —Bir rivâyete göre Hâlid, Büreyde'ye: "Şunun yaptığını görüyor musun?" dedi.— Büreyde anlatmaya devam ediyor: Hz. Ali'ye (r.a.) buğzederdim. Hz. Peygamber'in (s.a.) yanına gelince durumu kendisine anlattım. Bana: "Ey Büreyde! Ali'ye buğz mu ediyorsun?" diye sordu. "Evet." dedim. "Ona buğzetme. Humusta onun bundan daha çok hakkı vardır." buyurdu.[188] Bu cariye ya bâkire idi, Hz. Ali bundan dolayı istibrâsını gerekli görmedi. Ya da aybaşı halinin son deminde idi. Bu yüzden ona sahip olmadan önceki hayızla yetindi. Her ne olursa olsun, istibrâya gerek duyulmayacak şekilde cariyenin rahminin boşluğu anlaşılmış olmalıdır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) sözünü gereği gibi inceden inceye düşünürsen: "Hamile olanla doğuruncaya kadar, hamile olmayanla da aybaşı hali

188. Buhârî, 64/61 ; Ahmed, 5/259.

geçirinceye kadar cinsi ilişki kurulmaz." sözünü görür ve bundan şunu anlarsın: Hamile olmayan demek, hamile olması da, olmaması da mümkün olan demektir. Bu yüzden hamile olması korkusuyla kendisiyle cinsî ilişkiye girilmez. Bu kişi onun rahminin durumunu bilmemektedir. İşte Hz. Peygamber (s.a.), esir kadınlar hakkındaki bu sözü, esir alanlar onların durumlarını bilmedikleri için söylemiştir.

Buna göre bir cariyeye sahip olan ve mülk edinmeden önce onun halini, hamile olup olmadığını bilmeyen herkes, cariye bir hayız geçirmek suretiyle istibrâda bulununcaya kadar onunla cinsî ilişkiye giremez. Bu akılla anlaşılabilir bir husustur; ne kastedildiği anlaşılmayan sırf taabbudî bir husus değidir. Bâkirenin, emsalleri hamile kalmayan küçüğün, kişinin kendi karısından satın aldığı kendi evinde bulunan ve asla dışarı çıkmayan cariyenin ve bunlar gibi rahminde çocuk bulunmadığı bilinen cariyenin istibrâsının bir anlamı yoktur. Aynı şekilde kadın zina edip de evlenmek istediğinde, onunla evlenecek şahıs, kadın bir hayız geçirinceye kadar bekler, istibrâda bulunur, sonra evlenir. Yine aynı şekilde kadın evli iken zina etse, bir hayız geçinceye kadar kocası ondan geri durur. Yine aynı şekilde efendisi öldüğünde ümmü veled bir hayız geçirinceye kadar iddet bekler.

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah diyor ki: Babama: "Efendisi öldüğünde, yahut efendisi kendisini âzad ettiğinde ümmü veled ne kadar iddet bekler?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: İddeti bir hayızdır. O, her halûkârda cariyedir. Bir cinâyet işlerse, işlediği cinâyetin kıymetini efendisi öder. Şayet kendisine karşı bir cinâyet işlenirse, cinâyeti işleyen kimse onun eksilen kıymetini öder. Vefat ederse, geride bıraktığı her şey efendisinin olur. Eğer bir haddi gerektirecek bir suç işlerse, kendisine cariyelere uygulanan had cezası tatbik edilir. Şayet efendisi onunla evlenirse, doğurduğu çocuklar kendisinin durumunda olur; onun âzad olmasıyla âzad, köle olmasıyla köle olurlar.

b) Ümmü Veledin İddeti:

Âlimler, ümmü veledin (efendisinden çocuk doğuran cariye) iddeti konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazı âlimler, dört ay on gün iddet bekler demişlerdir. Bu, hür kadının iddetidir ve bu, kölelikten hürriyete kavuşan cariyenin iddetidir. İddeti dört ay on gündür diyenlerin, onu mirasçı kılmaları ve hür kadın hükmünde görmeleri gerekir. Çünkü iddet konusunda onu hür kadın konumuna geçirmişlerdir. Bazı âlimler ise ümmü veledin iddeti üç hayızdır, demişlerdir. Bu görüşün hiçbir tutunulacak yönü yoktur. Üç hayız müddeti, boşanmış kadın iddet

bekler. Oysa ümmü veled ne boşanmıştır ne de hürdür. Allah iddeti zikretmiş ve "Sizden vefat edenlerin geride bıraktıkları hanımları dört ay on gün beklerler."[189] Ümmü veled ise hür ya da zevce değil ki, dört ay on gün iddet beklesin. Allah: "Boşanan kadınlar üç kar' müddeti beklerler."[190] buyurmaktadır. Ümmü veled ise kölelikten hürriyete kavuşan bir cariyedir. Bu, İmam Ahmed'in (r.a.) ifadesidir.

Aynı şekilde İmam Ahmed, Sâlih'in rivâyetine göre demiştir ki: Ümmü veled, efendisi öldüğünde ya da efendisi kendisini âzad ettiğinde bir hayız müddeti iddet bekler. Ümmü veled her halükârda cariyedir.

Muhammed b. Abbas'ın rivâyetine göre ise şöyle demiştir: Efendisi öldüğü zaman, ümmü veledin iddeti dört ay on gündür.

Üstad (İbn Kudâme) *el-Muğnî* adlı eserinde diyor ki: Ebu'l-Hattab, İmam Ahmed'den: "Ümmü veled iki ay beş gün iddet bekler." şeklinde bir üçüncü rivâyet nakletmiştir. İmam Ahmed'den bu rivâyeti *el-Câmî*'de bulamadım. Ahmed'den gelen bu rivâyetin sahih olduğunu sanmıyorum. Bu şekildeki görüş Atâ, Tâvûs ve Katâde'den rivâyet edilmiştir. Çünkü ümmü veled efendisinin ölümü anında cariyedir. Dolayısıyla onun iddeti de cariye iddetidir. Nitekim, bir adam ölüp geride cariye karısını bıraksa, bu cariye adamın ölümünden sonra âzad olur. Bu rivâyet İshak b. Mansûr'un Ahmed'den rivâyeti değildir.

Ebu Bekir Abdulaziz, Zâdu'l-müsâfir adlı eserinin "Ümmü veledin vefat ve boşanmadan dolayı iddet beklemesi konusu" bölümünde şunları kaydediyor: İbnu'l-Kâsım'ın rivâyetine göre Ebu Abdillah: "Ümmü veled, kocasının yanında iken efendisi ölse, iddet beklemesi gerekmez. Kocasının yanında iken nasıl iddet bekler?" demiştir. Mühennâ'nın rivâyetine göre de: "Efendisi ümmü veledi âzad ettiği zaman, ümmü veled iddetten çıkıncaya kadar, efendisi onun kızkardeşiyle evlenemez." demiştir. İshak b. Mansûr'un rivâyetine göre ise: "Ümmü veledin vefat, boşanma ve ayrılma konularında beklemesi gereken iddet cariye iddetidir." demiştir.

"Ümmü veledin iddeti dört ay on gündür." diyenlerin delilleri: Ebu Davud'un rivâyetine göre Amr b. Âs diyor ki: "Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.) sünnetini bize yanlış göstermeyin. Efendisi öldüğü zaman, ümmü veled dört ay on gün iddet bekler."[191] Bu görüş iki Saîd (Saîd b. Müseyyeb ve Saîd b. Cübeyr), Muhammed b. Sîrîn, Mücâhid, Ömer b. Abdulaziz, Hılâs b. Amr, Zührî, Evzâî ve İshak'ın görüşüdür.

189. Bakara, 2/234.
190. Bakara, 2/228.
191. Ebu Davud, 2308. Senedi zayıftır. Senette geçen Matar el-Verrâk, çok hata yapan biri olduğu için zayıf râvidir.

Diyorlar ki: Çünkü ümmü veled hürdür. Hür zevce gibi dört ay on gün iddet bekler.

Atâ, Nehaî, Sevrî, Ebu Hanife ve arkadaşları, üç hayız müddeti iddet bekler diyorlar. Bu görüş Hz. Ali ve İbn Mes'ûd'dan da rivâyet edilmiştir. Diyorlar ki: Ümmü veledin bir iddet beklemesi gereklidir. Zevce değildir ki kocası ölen kadınlar hakkında inen âyetin hükmüne girsin; cariye değildir, cariyelerin bir hayız müddeti istibrâda bulunmalarını ifade eden nassların hükmüne girsin. Daha çok boşanan kadına benzemektedir. Dolayısıyla, üç kar' iddet bekler.

Bu görüşlerin doğrusu; ümmü veled, hayız müddeti istibrâda bulunur. Şu alimler bu bu görüştedirler: Osman b. Affan, Aişe, Abdullah b. Ömer, Hasan (el-Basrî), Kâsım b. Muhammed, Ebu Kılâbe, Mekhûl, Mâlik, Şafiî, kendisinden gelen rivâyetlerin en meşhuruna göre Ahmed b. Hanbel, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr ve İbnü'l-Münzir. Zira bu, boynundan mülkiyet kalktığından dolayı yapılan sırf istibrâdır. Bu da gerek âzad edilen, gerek mülkiyet altında bulunan ve gerekse esir edilen diğer cariyelerin istibrâlarında olduğu gibi, hayız gören ümmü veledler hakkında bir tek hayızdır. Amr b. Âs hadisine gelince: İbnü'l-Münzir şunları kaydediyor: Ahmed ve Ebu Ubeyd, Amr b. Âs hadisinin zayıf olduğunu söylemişlerdir. Muhammed b. Musa diyor ki: Ebu Abdillah (Ahmed b. Hanbel)'e Amr b. Âs hadisini sordum; "Sahih değildir." dedi. el-Meymunî diyor ki: Ebu Abdillahı gördüm, bu Amr b. Âs hadisine şaşardı. Sonra: "Allah Rasûlü'nün (s.a.) sünneti nerede, bu nerede?" dedi ve şunu ilave etti: Dört ay on günlük iddet, nikâhtan dolayı hür kadının beklemesi gereken iddettir. Bu (ümmü veled) ise, kölelikten hürriyete kavuşmuştur. Böyle söyleyenlerin onu mirasçı kılmaları gerekir. "Ümmü veled, üç hayız müddeti iddet bekler." diyenlerin bu görüşlerinin tutunulacak bir yönü yoktur. Bu iddeti, boşanan kadın bekler. (İbnu'l-Münzîr'in) sözü bitti.

el-Münzirî diyor ki: Amr hadisinin senedinde Ebû Recâ Matar b. Tahman el Verrâk vardır. Bir çok kimse onun zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir. Üstatımız Hâfız Ebu'l-Haccâc'ın *Kitabu't-Tehzîb* adlı eserde bize haber verdiğine göre Ebu Tâlib diyor ki: Ahmed b. Hanbel'e Matar el-Verrâk'ı sordum, "Yahya b. Saîd, onun Atâ'dan rivâyet ettiği hadisleri zayıf sayardı." dedi. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah anlatıyor: Babama Matar el-Verrâk'ı sordum, "Yahya b. Saîd, Matar el-Verrâk'ın rivâyet ettiği hadisleri, bellek kabiliyetinin kötülüğü (sû-i hıfz) konusunda İbni Ebî Leylâ'ya benzetirdi." dedi. Abdullah diyor ki: Babama onu sordum, "Özellikle Atâ'dan yaptığı rivâyetlerde İbni Ebî Leylâ'ya ne kadar da yakın

biri!" dedi ve: Matar'ın, Atâ'dan rivâyet ettiği hadisler zayıftır." diye ekledi. Yine Abdullah der ki: Yahya b. Maîn'e Matar el-Verrâkı söyledim, "Atâ b. Ebu Rabah'dan rivâyet ettiği hadisler zayıftır" dedi. Nesâî onun hakkında: "Güçlü değildir" diyor. İmdi, o sika bir râvidir. Ebu Hâtim er-Râzî onun hakkında "salih'ul—hadis" deyimini kullanmış, İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde kaydetmiş ve Müslim onun rivâyetini delil olarak kullanmıştır. Şu halde ondan dolayı hadisi zayıf görmenin bir tutunulacak yönü yoktur.[192]

Hadisin illeti, Kabîsa b. Züeyb'in, Amr b. Âs'dan rivâyet etmiş olmasıdır. Dârakutnî'nin dediğine göre Kabîsa ondan hadis işitmemiştir. Bir başka illeti daha vardır: Hadis, mevkûftur. Amr b. Âs: "Peygamberimizin sünnetini bize yanlış öğretmeyin" dememiştir. Dârakutnî diyor ki: Doğrusu "Dinimizi bize yanlış öğretmeyin." şeklinde mevkuf olacaktır. Hadisin bir başka illeti daha vardır: Hadis muzdariptir ve Amr'dan üç şekilde rivâyet edilmiştir. Birisi budur. İkincisi "Ümmü veledin iddeti, hür kadının iddetidir." Üçüncüsü "Efendisi ölen ümmü veledin iddeti, dört ay on gündür. Eğer âzad edilirse, üç hayız müddeti iddet bekler." Bu üç sözü ondan Beyhakî rivâyet etmiştir. Beyhakînin nakline göre, İmam Ahmed: "Bu hadis münkerdir" demiştir. Hılâs, Hz. Ali'den, Kabîsa'nın Amr'dan rivâyeti gibi ümmü veledin iddeti dört ay on gündür şeklinde bir rivâyette bulunmuştur. Ancak Hılâs b. Amr'ın rivâyet ettiği hadisler hakkında olumsuz şeyler söylenmiştir. Eyyub: "Ondan hadis rivâyet olunmaz. Çünkü o sahifecidir" demiştir. Mugîre, onun rivâyet ettiği hadislere önem vermezdi. Ahmed: "Hz. Ali'den yaptığı rivâyetin kitap olduğu söylenir." demiştir. Beyhakî diyor ki: "Hılâs'ın Hz. Ali'den rivâyet ettği hadisler, hadis alimlerine göre zayıftır. Onun rivâyetleri, bir sahifeden aktarmadır." Maamafih Mâlik, Nâfi' aracılıyla İbn Ömer'in, efendisi ölmüş ümmü veled hakkında: "Bir hayız müddeti iddet bekler" dediğini rivâyet eder.[193] Hz. Ali ve Amr'dan rivâyet olunanlar sahih olsa bile, mesele sahâbe arasında tartışmalıdır. Hüküm verici, delildir. Ümmü veledin iddetini dört ay on gün sayanlar, yalnızca mânanın umumuna tutunmuşlardır. Zirâ onların tutunacakları bir umumî ifade yoktur. Ama mânanın umumîliğinin şartı, fertlerin hükme kaynak teşkil eden mânada eşit olmalarıdır. Böyle bir durum bilinmedikçe, aynı hükme katma gerçekleşmez. Ümmü veledi zevcenin

192. Bir çok kimse onu zayıf saymış ve zayıflığının sebebinin de çok hata yapan biri olduğundan kaynaklandığını belirtmişlerdir. Müslim'in onun rivayeti delil olarak alması da, bu ilimle uğraşan herkesin malumu olduğu üzere, Müslim'in onu sika bulduğu anlamına gelmez.

193. Muvatta, 2/593 ; Abdürrezzak, 12870. Senidi sahihtir.

hükmüne katanlar, ümmü veledle zevce arasındaki benzerliğin onunla cariye arasındaki benzerlikten daha güçlü olduğunu gördüler; çünkü ümmü veled, efendisinin ölümüyle hür olmaktadır. Böylece hürriyeti ile birlikte kendisine iddet gerekmiştir. Ama cariye de böyle bir durum söz konusu değildir. Ayrıca, zevcenin iddetinin dört ay on gün olmasını icab ettiren mâna, ümmü veledde de mevcuttur. Zirâ bu süre, rahimde çocuk bulunduğu kesinlikle anlaşılan sürenin asgari sınırıdır. Bu meselede ise zevce ile ümmü veled arasında farklılık söz konusu olmaz. Şeriat, iki benzer şeyi birbirinden ayırmaz.

Bu görüş sahipleri karşısında yer alanlar diyorlar ki: Ümmü veledin bağlı bulunduğu hükümler, zevce hükümleri değil, cariye hükümleridir. Bundan dolayı: "Size hanımlarınızın bıraktığı mirasın yarısı verilir."(194) âyetinin ve daha başka âyetlerin hükmüne ümmü veled dahil olmamıştır. Nasıl olur da, "Sizden vefat edip de geride hanımlarını bırakanlar..." âyetinin(195) hükmüne girebilir ki? İddet, sırf rahmin boş olup olmadığını anlamak için dört ay on günle sınırlandırılmadı. Zira rahminde çocuk bulunmadığı kesin olarak bilinenlere de vaciptir; zifafa girmeden ve halvetten önce de vaciptir. İddet, nikâh akdinin dokunulmaz yanlarından ve tamamındandır.

Cariyenin istibrâsından maksat, rahminde çocuk olup olmadığını anlamaktır. Bunda ise, bir hayız yeterli olur. Bundan dolayı onun istibrâsı üç kar' olarak tayin edilmedi. Ama, hem kocanın boşanmadan vazgeçme zamanını uzatmak ve hem de onun koca olmasına bakarak hür kadının iddeti üç kar' olarak tayin edilmiştir. Bu mâna, istibrâda bulunan cariyede, gözetilen bir hedeftir. Ümmü veledin zevce hükmüne katılmasını gerektirecek bir nass bulunmamaktadır ve zaten bunun bir anlamı da yoktur. Ümmü veled hakkında en uygun olanı, şeriat sahibinin esir kadınlar ve cariyeler hakkında koyduğu hükümleri, onun için de geçerli saymak ve bu hükümleri aşmamaktır. Başarı Allah'tandır.

c) İstibrânın Süresi:

İkinci hüküm: İstibrâ, asla bir temizlik müddetinin geçmesiyle meydana gelmez, bir hayız müddetinin geçmesi gerekir. Bu çoğunluğun görüşüdür ve doğru olan da budur. İmam Mâlik'in mezhebine müntesip âlimler ve bir görüşüne göre İmam Şâfiî tam bir temizlik müddetinin geçmesiyle istibrâ gerçekleşir ve kadın hayız görmeye başlar başlamaz istibrâsı tamam olur diyor. Onlar burada, âyette geçen "kurû'" kelimesi

194. Nisâ, 4/12.
195. Bakara, 2/234.

"hayızdan temizlik" anlamına gelir şeklindeki, kendi görüşlerine esas almaktadırlar. Ancak şu hadisler, onların bu görüşlerini çürütür. Allah Rasûlü (s.a.): "Hamile olanla, doğum yapıncaya kadar; hamile olmayanla ise bir hayız müddeti geçirmek suretiyle istibrâda bulununcaya kadar, cinsî ilişkiye girilmez." buyurmaktadır. Ruveyfi' b. Sâbit diyor ki: Allah Rasûlü'nün (s.a.), Huneyn savaşının yapıldığı gün: "Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse, cariyenin bir hayız geçirmesi suretiyle istibrâda bulununcaya kadar, esir herhangi bir cariye ile cinsî ilişkiye girmesin." buyurduğunu işittim. Bu hadisi İmam Ahmed rivâyet etmiştir. O bu hadisi üç ayrı metinle kaydetmiştir ki, birisi budur. İkincisi: "Allah Rasûlü (s.a.), cariye hayız oluncaya ve hamileler doğuruncaya kadar onlarla cinsî ilişkiye girilmesini yasakladı." Üçüncüsü: "Allah'a ve âhiret gününe inanan kimse, esir herhangi bir dul kadınla, kadın aybaşı geçirinceye kadar, asla cinsî ilişkiye girmesin."[196] Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber (s.a.), bütün bu hadislerde istibrâyı —temizlik haline değil— yalnızca hayız haline bağlamıştır. O'nun geçerli saydığını geçersiz, geçerli saydığını geçersiz saymak ve O'nun nassına muhâlif olana dayanmak caiz değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.) nassı, halis kıyas gereğidir. Zira vacip olan istibrâdır ve rahimde çocuk bulunmadığını ortaya koyan hayızdır. Temizlik hali ise rahimde çocuk bulunmadığını göstermez. Şu halde istibrâ konusunda rahimde çocuk bulunmadığını gösteren şeyi bir tarafa bırakıp, bu hususu göstermeyen şeye dayanmak caiz olmaz. Konuyu âyette geçen "kurû'" sözü "hayızdan temizlik hali" anlamındadır, şeklindeki kabullerine dayandırmaları ise, muhalefetten dolayı muhalefete dayanmak demektir. Bu ise ne bir delil, ne bir şüphedir. Hem konuyu buna dayandırabilmeleri için: 1) Yukarıda zikredilen kendi kabullerine aykırı olarak erkeğin karısını boşadığı temizlik halini kar' sayıp üzerindeki mülkiyetin el değiştirdiği, yahut efendisinin vefat ettiği temizlik halini istibrâda bulunan cariye hakkında kar' saymamak. 2) Açıklığa kavuştuğu üzere zikredilen hadise muhalefet etmek. 3) Açıkladığımız üzere mânaya aykırı düşmek zorunda kalırlar. Bu üç tür muhalefet olmadan, bu temellendirme onlar için mümkün olmaz. Neticede, temizlik hali ile bir arada bulunan hayızın bir bölümü rahimde çocuk bulunmadığını gösterir, diyorlar. Onlara denir ki: O zaman siz hayızın bir bölümünü esas almaktasınız. Bu ise, hiç kimseye göre kar' sayılmaz. Eğer "Bu, temizlik haline ve hayızın bir bölümünü esas almak anlamındadır." derlerse, cevaben deriz ki: Bu görüş "kurû'" kelimesinin ifade ettiği anlam konusunda ortaya atılmış üçüncü bir görüştür. Böyle bir görüş, yani hakikat olarak "kurû'" kelimesinin hayız ve temizlik

196. Hadis sahihtir. Ahmed (4/108, 109) ve başkaları rivâyet etmiştir. Yukarıda geçti.

halinden müteşekkil bir anlam ifade ettiği şeklinde bir görüş bilinmemektedir. Şayet "Bu kelime hayız şartıyla kayıtlı olmak üzere temizlik halinin ismidir. Şart ortadan kalkınca, ona bağlı olan şey de ortadan kalkar." derlerse, biz de cevaben deriz ki: Bu ancak Şârî' istibrâyı kar'a bağlamış olsaydı mümkün olurdu. Ama hayıza bağladığını açıkça ifade ettikten sonra, artık bu mümkün olmaz.

Üçüncü hüküm: Cariyenin hayız halinin bir kısmını müşterinin elinde geçirmesiyle yetinilerek istibrâ meydana gelmez. *el-Cevâhir* sahibi diyor ki: Cariye hayız halinin son günlerinde satılsa, geri kalan hayız günleri onun için istibrâ teşkil etmez, bunda âlimler arasında görüş ayrılığı yoktur. Ama hayız halinin evvelinde satılsa, mezhebin meşhur görüşüne göre bu, cariye için istibrâ durumunda olur

İmam Mâlik'e karşı gelenler, bu hadisi delil göstermişlerdir. Zira hadis, cariyenin helâl olmasını hayıza bağlamıştır. Dolayısıyla hayızın tam olması gerekir. Ancak bu hadiste Mâlik'in görüşünün asılsızlığını gösteren bir delil yoktur. Zira âlimlerin ittifakıyla, istibrâ için hayız şarttır. Fakat tartışma, buradan başka bir konu hakkındadır: Cariyenin, hayızın tamamını müşterinin mülkiyetinde geçirmesi şart mıdır? Yoksa büyük bölümünü onun mülkiyetinde geçirmesi yeterli midir? Hadis, işte bu konuda olumlu veya olumsuz bir şey söylememektedir. Ancak Mâlik'in muhalifleri şöyle diyebilirler: Cariyenin, hayızın bir bölümünü müşterinin ve diğer bölümünü satıcının yanında geçirmesinin —hayızın çoğunluğunu satıcının yanında geçirmiş olması halinde— yeterli olmadığında görüş birliğine vardığımıza göre anlaşılmıştır ki, muteber olan hayız, cariyenin, müşterinin yanında iken gördüğü hayızdır. Bundan dolayı şayet satıcının yanında hayız olsa, bu istibrâda yeterli olmaz.

Mâlik'in görüşünü savunanlar, buna şöyle cevap veriyorlar: Cariye, müşterinin yanında emanet iken satışa çıkarılmadan önce hayız olsa, sonra sahibi, hayızı müteakip satsa ve de cariye, (müşterinin) evinden dışarı çıkmamış olsa, bu hayızla yetinilir, müşteriye ikinci bir istibrâ vacip olmaz. Bu, yukarıda da geçtiği üzere, İmam Mâlik'in mezhebindeki iki görüşten biridir. Mâlik'in kendisi bir takım durumlarda, satımdan önce istibrânın gerçekleşmesini caiz görmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

a) Cariye, istibrâ için üçüncü bir kimsenin yanına bırakılsa ve o kimse istibrâyı gerçekleştirse sonra da cariye satılsa. *el-Cevâhir*'de deniyor ki: Satımdan önceki istibrâ geçerli olmaz. Ancak bazı haller bunun dışındadır. Meselâ, cariye istibrâ için bir kimsenin gözetiminde olur, yahut onun yanında emanet bırakılmış bulunur da orada iken

hayız olur ve o zaman, yahut birkaç gün sonra o kimse cariyeyi satın alır, cariye dışarı çıkmamış ve efendisi yanına girmemiş bulunursa, müşterinin istibrâda bulunması gerekmez.

b) Bir kimse birlikte bulunduğu kendi karısından yahut âilesi içindeki küçük bir çocuğundan cariyeyi satın alır ve cariye de bu esnada hayız hali geçirmiş olursa: İbnu'l-Kâsım: "Eğer cariye dışarı çıkmamışsa, bu durum istibrâ için yeterli olur." diyor; Eşheb ise "Eğer cariye, kendisiyle birlikte bir evde kalıyor ve kendisi onu savunuyor, onun işlerini görüyorsa, dışarı çıkmış olsun veya olmasın bu istibrâ yerine geçer." diyor.

c) Efendisi uzakta olup da geldiğinde cariye dışarı çıkmadan önce istibrâ gerçekleşir, yahut hayızlı iken dışarı çıkmış olup da cariye hayız halinden temizlenmeden önce bir kimse onu efendisinden satın alırsa.

d) Cariyeye ortaklaşa sahip olan bir kimse, cariye kendisinin eli altında iken onun diğer hissesini ortağından satın alsa ve kendi yanında iken cariye hayız geçirmiş olsa.

Bu meseleler yukarıda geçti. Bu ve bu anlamda olan durumlar, satımdan önce istibrâ anlamı taşımaktadırlar. Mâlik, bunlarla yetinip, ikinci bir istibrâya gerek olmadığını söylemiştir.

Soru: Mâlik'in bu görüşü ile, hayzın büyük bölümü satıcının yanında geçerse istibrâ tamam olmaz, görüşü nasıl uzlaşır?

Cevap: Bu görüşler arasında bir çelişki yoktur. Bunun yeri ayrı, ötekinin yeri ayrıdır. Müşterinin başlı başına müstakil bir istibrâya ihtiyaç duyduğu her yerde, yalnızca cariyenin bir hayız geçirmesi yeterli olur ki, bu hayzın büyük bölümü satıcının yanında geçmemiş olmalıdır. Bu sıralanan hususlarda ve benzeri durumlarda olduğu gibi, başlı başına müstakil bir istibrâya ihtiyaç duymadığı her yerde ise, ne tam bir hayız halinin geçmesine, ne hayzın bir bölümünün geçmesine ihtiyaç duyar. Satımdan önceki istibrâya itibar edilmez.

Dördüncü hüküm: Cariye hamile ise istibrâsı doğum yapmasıyla gerçekleşir. Bu hüküm, nassın ifade ettigi hüküm olduğu gibi, aynı zamanda imamlar arasında üzerinde icmâ bulunan bir hükümdür.

d) Cariye İle Cinsî İlişki :

Beşinci hüküm: Anne karnındaki çocuk ne olursa olsun, cariye doğum yapmadan önce onunla cinsî ilişkiye girmek caiz değildir. Çoçuk ister kişinin karısının, cariyesinin yahut kendisiyle şüphe ile cinsî ilişkiye girdiği kadının gebe olduğu çocuk gibi nesebi, cinsî ilişkiyi yapan erkeğe ait bir çocuk olsun, isterse zina eden kadının gebe olduğu çocuk gibi

nesebi, cinsî ilişkiyi yapan erkeğe ait bir çocuk olmasın, durum farketmez. Nassın açıkça ifade ettiği üzere, başkasından hamile olan bir kadınla cinsi ilişkiye girmek, kesinlikle helâl değildir. Şu hadis de, bunu aynı şekilde açıkça ifade etmektedir: "Allah'a va âhiret gününe inanan kişi, kendi suyu ile başkasının ekinini sulamasın." Bu ise hem iyi olan ve hem de pis olan ekini kapsar. Çünkü cinsî ilişkiye girecek kimsenin suyunu pis su ile karışmaktan korumak, temiz su ile karışmasından korumaktan daha önemlidir. Hem, zina eden erkeğin, gerek ana karnındaki çocuğunun gerekse suyunun bir saygınlığı yoktur. Oysa buradaki cinsî ilişkiye girecek kimsenin, hem ana karnındaki çocuğu ve hem de suyu saygındır. Dolayısıyla suyunu başkasının suyu ile karıştırması caiz olmaz. Zira bu, Allah'ın, pis olanı iyiden ayırma ve arındırma, her kısmı kendisiyle aynı cinsten ve benzer olanın hükmüne katma konusundaki ilâhî sünnetine aykırıdır.

Ne şaşılacak bir durumdur ki, dört fakih (mezhep imamı) içinde istibrâ gerçekleşmeden zina eden kadınla nikâh akdi yapıp akdi müteakip onunla cinsî ilişkiye girmeyi caiz görenler var. Böylece kadın bir geceyi, zinayı yapan adamın yanında ondan hamile kalmış olarak geçiriyor ve hemen ertesi geceyi ise kocasının karısı olarak!

Bu şeriatın mükemmelliğini iyi düşünen kimse, şeriatın bunu tamamen reddettiğini ve yasakladığını anlar.

İmam Ahmed'in mezhebinin güzel yönlerinden birisidir ki, bu imam, zina eden kadın tevbe edinceye kadar ve kendisinden zinakâr, fâhişe ve orospu isimleri kalkıncaya kadar onunla nikâh akdi yapmayı tamamen haram saymaktadır. Merhum, bir erkeğin, orospu kocası olmasını caiz görmüyor. Muhalifleri ise, bunu caiz görüyorlar. O, bu meselede bütün Kur'an ve hadis nassları, sahâbe söz ve tatbikatı, mânalar, kıyas, maslahat, hikmet ve müslümanların çirkin gördüğü şeyin haram olması açılarından muhaliflerine göre daha şanslıdır. İnsanlar bir kimseye söverken aşırıya kaçtıklarında ona zâ ve kâf'ı (zânî ve kavat kelimelerini) açık olarak söylüyorlar. Kişinin döşeğini (hanımını) ifsada kalkışma, ona başkasının çocuğunu nisbet etme ve onu bütün milletlerce kötü kabul edilen bir isme maruz bırakma sözkonusu iken, şeriat böyle bir şeyi nasıl caiz kılmış olabilir? "Zina eden kadınla istibrâ etmeden önce nikâh akdi yapıp hamile de olsa onunla cinsî ilişkiye girmek caizdir." diyenlerin görüşlerinden çıkacak kıyas şudur: Zinadan gebe kalan cariyenin istibrâ etmesi vacip değildir; kişi ona sahip olmayı müteakip onunla cinsî ilişkiye girebilir. Ancak böyle bir şey, açık sünnete aykırıdır. Şayet bu görüş sahipleri zinadan hamile olan cariyeye istibrâyı vacip görürlerse, zina

eden kadınla istibrâdan önce cinsî ilişkiye girmek caizdir görüşlerini çürütmüş olurlar; yok eğer vacip görmezlerse, nasslara muhâlefet etmiş olurlar. Kocaya istibrâ gerekmez, ama efendiye istibrâ gerekir, zira kendisine istibrâ vacip olmayan kişi kocadır, şeklinde koca ile efendi arasında bir ayırıma gitmeleri de onlara bir fayda vermez. Çünkü koca, efendinin aksine ne iddet bekleyen ne de başkasından hamile olan bir kadınla nikâh akdi yapmıştır. Hem sonra Şâri' rahimde çocuk bulunur ve böylece kişi başkasından hamile kalan kadınla cinsî ilişkiye girmiş ve kendi suyuyla başkasının ekinini sulamış olur ihtimaline rağmen, böyle bir ihtimalin sözkonusu olmaması da mümkün iken, iddet içinde cinsî ilişkiye girmeyi, hatta nikah akdi yapmayı haram saymıştır. Ya bir de rahimde çocuk bulunduğu kesin bilinirse durum nice olur?

Denilecek son söz şudur: Zina eden kadının doğuracağı çocuk, onunla cinsî ilişkiye giren birinci erkeğin nesebine katılmaz. Çünkü çocuk, kadına nikâh akdiyle sahip olana aittir. Bu kimsenin ise, kendi suyunu ve nesebini başkasınınki ile karıştırmaya kalkışması caiz değildir. Çocuk, cinsî ilişkiye girren birinci erkeğin çocuğu kabul edilmediğine göre, kişinin kendi suyunu ve nesebinin, koyucusuna dahil edilmeyen bir nesepten korunması, kendisine dahil olacak nesepten onun korunmasından dolayıdır.

Sözün özü: Şeriat ister haram ilişkiyle gebe kalmış olsun, isterse olmasın gebe cariye ile doğuma kadar cinsî ilişkiye girmeyi yasaklamıştır. Hz. Peygamber (s.a.) evlenen ve karısı hamile çıkan adamla karısının arasını ayırmış, kadına had cezası tatbik ederek onu kırbaçlatmış ve erkeğin o kadına mehir vermesine hükmetmiştir. Bu da açıkça ortaya koyar ki, zinadan hamile kalan kadınla yapılan nikâh akdi bâtıldır. Sahih bir rivâyete göre, Hz. Peygamber (s.a.) bir kıl çadır kapısı yanında oturan doğumu yakın bir kadına uğradı ve :"Herhalde efendisi onunla cinsî ilişkiye girmek istiyor." dedi. Yanındakiler "Evet." diye cevap verdiler. Hz. Peygamber (s.a.): "Vallahi, içimden, bir lânet edeyim de o lânetle kabrine girsin, diye kurdum. Kendisine helâl olmadığı halde onu nasıl istihdam edebilir? Kendisine helâl olmadığı halde onu nasıl mirasçı yapabilir." buyurdu.[197]

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.) içinden lânet etmeyi geçirmesinin sebebi olarak efendisinin cariye ile cinsî ilişkiye girmesini göstermiş ve cariyenin karnındaki çocuğun nesebinin cinsî ilişkiye giren o adama dahil olup olmadığını sormamıştır. "Kendisine helâl olmadığı halde onu nasıl istihdam edebilir?" sözünün anlamı şudur: O çocuğu nasıl hizmetinde kullanacağı bir köle yapabilir? Oysa bu helâl değildir. Çünkü

197. Sahihtir. Yukarıda geçti.

cinsî ilişkiye giren bu kimsenin suyu, anne karnındaki yavrunun hilkatine bir şeyler katar ve böylece çocuğun bir kısmı kendisinden meydana gelmiş olur. İmam Ahmed diyor ki: O kimsenin ilişkisi, çocuğun kulak ve gözüne ziyadelik katar.

"Kendisine helal olmadığı halde onu nasıl mirasçı yapabilir?" cümlesini, Şeyhulislâm İbn Teymiye'nin şöyle yorumladığını işittim: Yani onu, nasıl geride bırakacağı bir miras malı yapabilir? Zira o kimse, o çocuğun kendi kölesi olduğuna inanmakta ve dolayısıyla onu kendisinden geride kalan bir miras malı yapmaktadır. Oysa böyle yapması helâl değildir. Çünkü kendisinin suyu, o çocuğun hilkatinde ziyadelik meydana getirmiştir. Artık o çocukta, kendisinden bir parça vardır.

İbn Teymiye'den başkaları ise hadisi şöyle anlamaktadırlar: Onu oğlu olarak nasıl mirasçı yapabilir? Oysa böyle yapması helâl değildir. Çünkü ana karnındaki çocuk, başkasındandır. Kendisi ise, cinsî ilişkiye girmek suretiyle onu kendisinden yapmakta ve malına mirasçı kılmaktadır. Bu anlayışı, hadis başında geçen "Onu nasıl köleleştirebilir?" yani nasıl kendi kölesi yapabilir, cümlesi reddeder. Bu ise ancak birinci mânaya delil teşkil eder. Her iki görüşe göre de, hadis açıkça ifade etmektedir ki, çocuk ister zina mahsulü olsun, ister olmasın, başkasından hamile olan kadınla cinsî ilişkiye girmek haramdır ve bunu yapan kimse lânete müstahaktır. Hatta İmam Ahmed'in takipçilerinden bir grup fakih ve daha başka fakihler açıkça belirtmişlerdir ki, bir adam başkasının cariyesi olan karısını kendi mülkiyetine alsa, nikâh esnasında kendisinden hamile kalmış olur ve böylece çocuğu üzerinde annesinin efendilerinin velâ hakkı bulunur endişesiyle istibrâda bulununcaya kadar sahip olduğu karısıyla cinsî ilişkiye giremez. Ama cariye karısı, mülkiyetinde iken kendisinden hamile kalsa, çocuk üzerinde velâ hakkı bulunmaz. Bu, tamamen çocuğu için bir ihtiyattır: Çocuk, açıkça hür ve üzerinde velâ hakkı bulunmayan biri midir, yoksa onun üzerinde velâ hakkı var mıdır? Ya bir de kadın başkasından hamile olursa durum nasıl olur?

e) Hamile Kadınla İlgili Bazı Hükümler:

Altıncı hüküm: Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hamile olanla doğuruncaya, olmayanla da bir hayız geçirmek suretiyle istibrâda bulununcaya kadar cinsî ilişkiye girilmez." sözünden şu hüküm çıkarılmıştır: Hamile kadın hayız olmaz. Onun gördüğü kan, istihâza kanı gibi bir rahatsızlık kanıdır. Dolayısıyla bu durumdaki kadın orucunu tutar, namazını kılar, Ka'be'yi tavaf eder ve Kur'an okuyabilir.

Bu mesele, fakihler arasında ihtilâflıdır. Şu fakihler hamilenin gördüğü kanın, hayız kanı olmadığını söylemektedirler: Atâ, Hasan (el-Basrî), İkrime, Mekhûl, Câbir b. Zeyd, Muhammed b. Münkedir, Şa'bî, Nehaî, Hakem, Hammad, Zührî, Ebu Hanife ve arkadaşları, Evzâî, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr, İbnu'l-Münzir, mezhebi içindeki meşhur görüşüne göre İmam Ahmed ve iki görüşten birine göre Şâfiî.

Şu fakihler ise bu kanın hayız kanı olduğunu söylemektedirler: Katâde, Rabîa, Mâlik, Leys b. Sa'd, Abdurrahman b. Mehdi ve İshak b. Rahûyeh. Bunu Beyhakî, *Sünen*'inde kaydetmiştir. İshak b. Râhûyeh anlatıyor: Ahmed b. Hanbel, bana: "Kan gören hamile hakkında ne dersin?" diye sordu. Ben de: "Namazını kılar." dedim ve delil olarak da Atâ'nın Hz. Âişe'den (r.a.) rivâyet ettiği haberi gösterdim. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel dedi ki: "Medinelilerin naklettiği haberi, Hz. Âişe'nin cariyesi Ümmü Alkame'nin naklettiği haberi ne yapıyorsun? Oysa bu daha sahihtir." İshak, "Bunun üzerine Ahmed'in görüşüne döndüm." diyor . Bu ise İmam Ahmed'in, hamilenin gördüğü kanın hayız kanı olduğunu açıkça belirtmesi gibi bir durum arzetmektedir ve İshak'ın ondan anladığı da budur. Ahmed'in işaret ettiği haber şudur: Bize Beyhakî, Hâkim —Ebu Bekir b. İshak — Ahmed b. İbrahim — İbn Bükeyr — Leys — Bükeyr b. Abdullah —Âişe'nin cariyesi Ümmü Alkame senediyle Hz. Âişe'ye (r.a.) kan gören hamilenin durumu sorulduğunda: "Namazını kılar." dediğini rivâyet eder.(198) Beyhakî diyor ki: Bu görüş bize Enes b. Mâlik'ten de rivâyet edilmiştir. Bize Ömer b. Hattab'dan da buna delil teşkil eden bir rivâyet nakledilmiştir. Ayrıca bize rivâyet edildiğine göre Hz. Âişe (r.a.), Allah Rasûlü'ne (s.a.), Ebu Kebîr el-Hüzelî'nin şu beytini okumuştur:

وَمُبَرَّأً مِنْ كُلِّ غُبَّرِ حَيْضَةٍ وَفَسَادِ مُرْضِعَةٍ وَدَاءٍ مُغْيِلِ

"Her türlü hayız kalıntısından, emzikli kadının bozmasından ve emzikli iken kendisi ile cinsî ilişki kurulan kadının hastalağından arınmıştır, o."(199)

Beyhakî diyor ki: Bunda, hamileliğin hayız halinde başladığına delil vardır. Zira Hz. Peygamber (s.a.) şiiri red sadedinde bir şey söylememiştir. Bize Matar — Atâ senediyle rivâyet edildiğine göre Hz. Âişe (r.a.): "Hamile hayız olmaz. Kanı görünce namazı kılar." demiştir. Yahya el-Kattân, bu rivâyeti münker sayar, İbn Ebî Leylâ'nın ve Matar'ın Atâ'dan rivâyetini zayıf görürdü. Muhammed b. Râşid, Süleyman b. Musa — Atâ — Hz. Âişe (r.a.) senediyle Matar'ın rivâyetine benzer bir rivâyet aktaramıştır. Şayet

198. *Sünen-i Beyhakî*, 7/423.

199. *Divânu'l-Hüzeliyyîn*, 2/93.

bu rivâyet gerçekse görünen o ki, Hz. Âişe önceleri hamile hayız olmaz görüşündeydi; ama sonra hamile de hayız olur, görüşünü benimsedi ve böylece Medinelilerin rivâyet ettikleri görüşe dönmüş oldu. En iyi bilen Allah'tır.

Hamilenin gördüğü kanın hayız kanı olduğunu kabul etmeyenler diyorlar ki: Hz. Peygamber (s.a.) cariyeleri iki kısma ayırdı: 1) Hamile olanlar: Bunların iddet süresini çocuğun doğumuna kadar geçen süre olarak belirledi. 2) Hamile olmayanlar: Bunların iddet sürelerini de, bir hayız olarak belirledi. Böylece bir hayız, rahimde çocuk bulunmadığına alâmet oldu. Şayet hayızla hamilelik bir arada sözkonusu olsaydı, bir hayız süresi hamileliğin yokluğuna alâmet olmazdı. Bundan dolayı, hamile olmadığına bir delil olsun diye, boşanmış kadının iddeti üç kar' olarak tayin edildi. Hamilelik hayız haliyle bir arada bulunsaydı, hayız hamileliğin yokluğuna bir delil olmazdı. *Sahih*'te yer alan bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.), oğlu, karısını hayızlı iken boşayan Hz. Ömer'e (r.a.) : "Ona, emret karısına dönsün. Sonra karısı temizlenip, ardından hayız olup sonra yeniden temizleninceye kadar ona ilişmesin. Sonra isterse onu tutar, isterse dokunmadan boşar. İşte Allah'ın, kadınların bu süreç içinde boşanmalarını emrettiği iddet budur." buyurdu.[200]

Bu hadisin delil olması şöyledir: Gerek kan gördüğü sürede, gerekse başka zaman hamile kadını boşamak icmâen bid'at değildir. Şayet hamile, hayız görür olsaydı, gerek bu hayız süresi içerisinde ve gerekse temiz olduğu vakitte cinsî ilişkiden sonra boşanması, hadisin umûmî ifadesine bakılarak bid'at olurdu.

Müslim'in *Sahih*'inde İbn Ömer'den rivâyetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.). Hz. Ömer'e: "Ona emret, karısına dönsün. Sonra temiz yahut hamile iken boşasın." buyurmuştur.[201] Bu da gösterir ki, hamilenin gördüğü kan, hayız olmaz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) gebelik vaktinde yapılan boşamayı temizlik vaktinde yapılan boşama ile denk saymıştır. Şayet hamilenin gördüğü kan, hayız olsaydı o zaman onun biri temizlik, diğeri hayız olmak üzere iki durumu sözkonusu olurdu. Oysa hayız halinde boşanması helâl olmazdı. Zira bu bid'at olur.

Ahmed'in *Müsned*'inde Rüfeyfi'den rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.): "Herhangi bir kimsenin kendi suyuyla başkasının ekinini sulaması ve hayız oluncaya, yahut hamileliği anlaşılıncaya kadar bir cariye ile cinsî illişkiye girmesi helâl olmaz." buyurmuştur.[202] Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.), hayız halinin varlığını, rahimde çocuğun yok olduğuna bir alâmet

200. Yukarıda geçti.
201. Yukarıda geçti.
202. Sahihtir. Yukarıda geçti.

saymıştır. Rivâyete göre Hz. Ali: "Allah, hamilelerden hayızı kaldırmış ve kanı, suyu çekilen rahimlere vermiştir." demiştir. İbn Abbas ise: "Allah, hamilelerden hayızı kaldırmış ve kanı, çocuğa rızık yapmıştır." diyor. Bu iki rivâyeti de Ebu Hafs İbn Şâhin rivâyet etmiştir.

el-Esrem ve Dârakutnî senetleriyle, kan gören hamile hakkında Hz. Âişe'nin (r.a.): "Hamile hayız olmaz. Yıkanır, namazını kılar." dediğini rivâyet ederler. Hz. Âişe'nin (r.a.): "Yıkanır." sözü mendupluk ifade eder; zira kan gören hamile, müstahâza durumundadır.

Başkalarının bu sahâbîlere muhalefet ettikleri bilinmemektedir. Ancak Hz. Âişe'nin: "Hamile namaz kılmaz." dediği sabittir. Sözleri arasında birlik sağlamak için onun bu sözü, hamilenin doğuma iki gün yahut buna yakın bir süre kala gördüğü lohusalık kanı olarak yorumlanır.

Hem hamilenin gördüğü bu kanla iddet sona ermez. Dolayısıyla, istihâzada olduğu gibi, o da hayız değildir.

Hz. Âişe (r.a.) hadisi göstermektedir ki, hayızlı kadın hamile kalabilir. Biz de öyle söylüyoruz. Ancak hamilelik onun hayızını keser ve hayız halini ortadan kaldırır.

Ayrıca Allah Teâlâ, hayız kanının süte dönüşüp çocuğa gıda olmasını âdet olarak icrâ etmiştir. Şu halde gebelik vaktinde çıkan kan hayız değil, bir rahatsızlık kanıdır.

Hamilenin gördüğü kanın hayız kanı olduğunu savunanlar diyorlar ki: Tartışmasız, hamile kadın bilhassa hamileliğin evvelinde âdeti üzere kan görebilir. Tartışma bu kanın varlığı hakkında değil, hükmü hakkındadır. İttifakla bu kan hamilelikten önce hayız idi. Bu durumda biz ıstıshâb (eski durumun devamı) delilini esas alarak onun hükmünü, kesin şekilde kaldıracak bir delil ortaya çıkıncaya kadar geçerli sayarız. Hüküm bir yerde sabit olunca, onu kaldıracak bir delil gelinceye kadar devamlılığı asıl kabul edilir. Birincisi, tartışma konusunda icmâ'ın hükmünü ıstıshâb deliline dayanarak sürdürmektir. İkincisi ise, yerinde sabit hükmü onu kaldıracak bir delilin varlığı kesinleşinceye kadar ıstıshab deliline dayanarak devamlı saymaktır. Aralarındaki fark açıktır. Hem Hz. Peygamber (s.a.): "Hayız kanı olursa, siyah olur bilinir." buyurmuştur.[203] Bu kan ise siyah ve malumdur. O halde hayızdır.

Hz. Peygamber (s.a.): "Sizden herhangi biri hayız olduğunda oruç tutmaz, namaz kılmaz değil mi?" buyurmuştur.[204] Kadının hayızı gerek

203. Ebu Davud, 286, 304 ; Nesâî, 1/185. Senedi hasendir. İbn Hibbân (1338) ve Hâkim (1/174) sahih saymışlar, Zehebî de buna muvafakat etmiştir. İbn Hazm da sahih olduğunu söylemiştir.

204. Buhârî, 6/6.

dil, gerekse şeriat açısından ayın malum vakitlerinde kanın çıkması demektir. Bu dil açısından da böyledir. İsimlerde asıl olan, onların değiştirilmeleri değil, anlamlarının aynen bırakılmasıdır.

Hem şariat sahibinin hükümleri kendisine bağladığı kadının uzvundan çıkan kan biri hayız, diğeri ise istihâza olmak üzere iki kısımdır, şeriat sahibi bunlara bir üçüncüsünü ilave etmemiştir. Hamilenin gördüğü kan istihâza değildir. Çünkü istihâza sürekli olan ve hayız müddetinin en uzun olanına ilave durumda bulunan yahut âdeti aşan kandır. Konumuz olan kan, bunlardan biri değildir. Şu halde, istihâza olması ihtimali ortadan kalkmıştır. Öyleyse, bu hayızdır. Burada bir üçüncü kısım ispat edip, onu da rahatsızlık kanı saymanız mümkün değildir. Zira bu ancak nass, icmâ yahut kabul edilmesi vacip bir delille sabit olur. Oysa böyle bir şey yoktur. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.), istihâza olan kadını âdetine çevirmiş ve: "Hayız olduğun günler sayısınca otur." buyurmuştur.[205] Bu hadis de gösterir ki, kadınların âdetleri kanın vasfı ve hükmü konusunda muteberdir. Hamilenin gördüğü kan ilavesiz, noksansız ve intikalsiz olarak mutat olan âdeti ve vakti üzere sürerse âdeti, o kanın hayız olduğuna delil olur ve âdetini hükümde esas almak ve bunu âdet dışına çıkan rahatsızlığa tercih etmek vacip olur.

Ümmet içerisinde bu konuyu en iyi bilenler, Hz. Peygamber'in (s.a.) hanımlarıdır. Onların da en iyi bilenleri Hz. Âişe'dir. Onunsa kan gören hamile hakkında "Namaz kılmaz." dediği, Medinelilerden sahih senetle rivâyet edilmiştir. Ayrıca İmam Ahmed bu rivâyetin Hz. Âişe'den gelen diğer rivâyetten daha sahih olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı İshak eski görüşünden vazgeçip bu görüşü benimsemiş ve Ahmed b. Hanbel'in de bu görüşte olduğunu haber vermiştir.

Sahâbeden gelen zikrettiğiniz buna muhalif sözlerin sıhhati biliniyor. Sahih olsalar bile, konu sahâbe arasında tartışmalıdır, arada hüküm verecek bir delil yoktur.

Hem hayızın hamilelikle bir arada bulunmaması, ya duyular yoluyla ya da şeriatla bilinir. Oysa, her ikisi de mevcut değildir. Birincisi açıktır. İkincisine gelince, zira şeriatın sahibinden hayızla hamileliğin bir arada bulunmayacağını gösteren bir delil nakledilmemiştir.

" Hz. Peygamber (s.a.), hayızı iddet ve istibrâ konularında rahimde çocuk bulunmadığına bir delil kılmıştır." sözünüze gelince; sorarız: "Zâhir bir delil mi yoksa kesin bir delil mi kıldı?" Birinci ihtimal doğrudur. İkincisi, asılsızdır. Zira kesin bir delil olsaydı, delil olduğu şey kendisinden geri kalmazdı ve hamilelik müddeti hayızın kesilmesiyle başlamış olurdu.

205. Buhârî, 6/24.

Bunu hiç kimse söylememiştir. Aksine müddet cinsî ilişkiden itibaren başlar. Bu ilişkiden sonra bir kaç hayız görmüş olsa bile durum böyledir. Bir kimse karısıyla cinsî ilişkiye girse, sonra kadın cinsî ilişkinin üzerinden altı aydan fazla, ama hayızın kesilmesinden ise bu süreden daha az bir müddet geçince bir çocuk dünyaya getirse, çocuğun nesebi ittifakla o adamın nesebine dahil olur. Şu halde anlaşılmıştır ki, hayız, zâhir bir alâmettir; bazen onun delil olduğu şey, yağmurun su yüklü buluttan geri kalması gibi, geri kalabilir.

Böylece delil gösterdiğiniz sünnetten cevap çıkmış olur. Zira biz de onun söylediğini söylüyor ve hükmüne göre hareket ediyoruz. Tartışan taraflar arasında hakem odur. Hz. Peygamber (s.a.), kadınları; biri iddeti doğum yapmasıyla sona eren hamile, diğeri iddeti hayızla sona eren ve hamile olmayan diye iki kısıma ayırmıştır. Biz de bunun icabettirdiğini söylüyoruz, bu konuda tartışmıyoruz. Ancak, bunda hamile kadının âdeti üzere gördüğü kana rağmen oruç tutabileceğini, namaz kılabileceğini gösteren delil nerede? Bu başka bir konudur, hadis ona değinmemiştir. İşte hamilenin gördüğü kan hayız kanıdır diyenler de, aynen bu ibâreyi söylüyorlar. Bu bir çelişki ve ibârede bir bozukluk sayılmaz.

Hz. Peygamber'in (s.a.), Abdullah b. Ömer'in (r.a.) durumu hakkında babası Hz. Ömer'e (r.a.): "Ona emret karısına dönsün. Sonra ona el sürmeden kadın temiz iken boşasın." buyurmasında da hal böyledir. Bu hadis yalnızca hamile olmayan bir kadının, biri hayızdan temizlik, diğeri cinsî ilişkiye girmeme olmak şeklindeki iki şartla boşanmasının mübah olduğunu göstermektedir. Bunda kadının hamile iken gördüğü kanın hükmüne değinme nerede?

"Hamile, hayız görür olsaydı kan gördüğü vakitte boşanması bid'at olurdu. Oysa âlimler, kan görse bile, hamile kadını boşamanın bid'at olmadığında ittifak etmişlerdir." demenize gelince; cevaben deriz ki: Hz. Peygamber (s.a.), kocasının boşamak istediği kadının hallerini, hamile olma ve olmama kısımlarına ayırmış; hamilenin boşanmasını mutlak ve istisnâsız bir surette caiz görmüştür. Hamile olmayanın boşanmasını ise, yukarıda zikredilen iki şartla mübah saymıştır. Bunda hamilenin gördüğü kanın rahatsızlık olduğunu, hatta hamilenin boşanma konusunda başkalarından ayrıldığını, başkalarının temizlik hali içinde kendisine dokunulmamışken boşanabileceğini, hamilede ise bunlardan hiçbirinin şart olmadığını, hatta onun cinsî ilişkiyi müteakip boşanabileceğini ve kan görse de boşanabileceğini; cinsî ilişkiyi müteakip boşanması haram olmadığı gibi hayız halinde de boşanmasının haram olmadığını gösteren bir delil yoktur. İşte, şeriat sahibinin boşamaya izin

verdiği ve boşamayı yasakladığı vakitler konusundaki hikmetinin icabettirdiği şey budur. Artık kadının hamile olduğu ne zaman anlaşılırsa, boşayan erkek işinin farkında olur ve böylece karısının hamile olduğunu bilmeden cinsi ilişkiye girdikten sonra bütün kadınların başına gelen pişmanlık onun başına gelmez. Yasaklanan bir şey, ne şeriat açısından, ne dış gerçeklik açısından ve ne de itibar açısından kendisine izin verilmiş şeyin benzeri değildir. Özellikle de hayız halinde boşamanın yasak oluşuna sebep olarak iddetin uzatılmasını gösteren kimsenin söylediği şey. Oysa bunun hamile konusunda hiçbir etkisi yoktur.

"Hamilenin gördüğü kan, hayız olsaydı iddet onunla son bulurdu." demenize gelince: Böyle bir netice lâzım gelmez. Çünkü Allah Teâlâ hamilenin iddetini çocuğunu doğurması süresiyle, hamile olmayanın iddetini de kar'lar süresiyle sınırlamıştır. Hamilenin iddetinin kar'larla sona ermesi mümkün değildir. Zira bu, ikinci bir şahsın ona sahip olması ve başkasından hamile iken onunla evlenmesi ve böylece kendi suyuyla başkasının ekinini sulaması neticesine götürür.

Bizim, hayız kadın hamile olabilir görüşümüzü kabul etiğinize, Hz. Âişe (r.a.) hadisini de buna yorumladığınıza ve duyuların tanıklığından dolayı bunu reddetmeniz mümkün olmadığına göre, hayız ve hamileliğin bir arada bulunabileceğini kabul etmişsiniz demektir. Şu halde, istidlâliniz başından yıkıldı. Zira temeli, hayız hamilelikle bir arada bulunmaz anlayışına dayanmaktaydı.

Soru: Biz hamileliğin hayız halinde gerçekleşmesini mümkün gördük. Oysa sözümüz bunun tersi, yani hayızın hamilelik halinde gerçekleşmesi konusundadır. Aralarında fark vardır.

Cevap: Birbirlerinden farklı olduklarına göre, birleşmezler. Bunun şu zamanda gerçekleşmesiyle, şu zamanda bunun gerçekleşmesi arasında ne fark vardır?

"Allah Teâlâ, hayız kanının, çocuğun gıdalandığı süte dönüşmesini âdet olarak icrâ etmiştir. Bundan dolayı emzikli kadınlar hayız olmaz." demenize gelince, deriz ki: Bu, size karşı bizim en büyük delillerimizdendir. Zira bu dönüşme ve sütle gıdalanma, ancak doğumdan sonra tam randımanda olur ki, bu vakit sütün kuvvetli olduğu ve bebeğin sütünü emdiği vakittir. Allah, emzikli kadının hayız olmaması âdetini icrâ etmiştir. Bununla birlikte emzikli kadın âdeti vaktinde bir kan görse, ittifakla hayız hükmü verilir. Süte dönüşmesi tam kesinlik kazanmayan ve çocuğun kendisiyle gıdalanmadığı bir vakitte görülen kanın hayız kanı olduğuna hükmetmek daha yerli yerinde ve daha uygundur. Haydi

diyelim bu kan onların dedikleri gibi olsun. Böyle bir durum ancak çocuğun sütle gıdalanmaya ihtiyaç duyduğu vakitte, kendisine ruh üflendikten sonra sözkonusu olabilir. Bundan önce ise anne karnındaki çocuğun ihtiyacı olmadığından dolayı süte dönüşmez.

Hem, hayız kanının tamamı süte dönüşmez; bir kısmı dönüşür ve geri kalan dışarı çıkar. Gördüğün gibi, rivâyet ve delil açısından tercihe şâyan olan, bu görüştür. Yardım Allah'tandır.

f) İstibrâ Yapmakta Olan Cariyeden Cinsî İlişki Dışında Yararlanma:

Soru: İstibrâ yapmakta olan kadının istibrâsı vacip olan yerinden —cinsî ilişki dışında— faydalanmayı yasaklıyor musunuz?

Cevap: Kadın, emsalleriyle cinsî ilişkiye girilmeyecek kadar küçük yaşta olursa onu öpmek ve ona dokunmak haram değildir. Bu ifade, kendisinden gelen iki rivâyetten birine göre, Ahmed b. Hanbel'in ifadesidir. Ebu Muhammed el-Makdisî, Üstadımız (İbn Teymiye) ve daha başkaları, bu görüşü tercih etmişlerdir. Zira İmam Ahmed: "Şayet kadın küçük ise süt emecek yaşta bulunduğunda neyle istibrâda bulunacak?" demiştir. Diğer rivâyette ise: "Hayız oluyorsa bir hayızla, hayız olmayan ama kendisiyle cinsî ilişkiye girilip hamile kalabilen kadınlardansa üç aylık süreyle istibrâda bulunur." demiştir. Ebu Muhammed diyor ki: Bundan anlaşılan o ki, küçük kadının istibrâsı vacip değildir ve onunla sürtüşmek haram olmaz. Bu İbn Ebî Musa'nın tercihi ve Mâlik'in görüşüdür. Doğru olan da budur. Çünkü mübahlık sebebi, gerçekleşmiş durumdadır. Haram olduğuna bir delil yoktur. Çünkü bu konuda nass da yok, nass mânası da yok. Zira büyük kadına dokunmanın haram olmasının sebebi, haram olan cinsî ilişkiye götürür olması, yahut o cariyenin başkasının ümmü veledi olması korkusudur. Burada ise, böyle bir şey düşünülemez. Şu halde mübahlık hükmünün icabına göre amel etmek vaciptir. Ebu Muhammed'in sözü bitti.

Şayet cariye emsalleriyle cinsî ilişkiye girilen bir bâkire ise "İstibrâsı vacip değildir." diyorsak, açıktır; "İstibrâsı vaciptir." diyorsak arkadaşlarımız onu öpmek ve ona dokunmak haram diyorlar. Bence, istibrâsının vacip olduğunu söylesek bile, bu haram değildir. Zira, oruçlu konusunda olduğu gibi, cinsî ilişkinin haram olmasından cinsî ilişkiye götüren şeylerin haramlığı lâzım gelmez. Bilhassa onlar, cariye hamile olur da kişi başkasının cariyesinden faydalanmış olur, düşüncesiyle dokunmayı haram saymaktadırlar. Dokunmanın haramlığına sebep olarak, işte bunu göstermektedirler. Sonra demişlerdir ki: Bundan dolayı

iki rivâyetten birine göre esir alınan kadından istibrâdan önce cinsî ilişki dışında faydalanmak haram olmaz. Çünkü onun mülkiyetinin fesholması düşünülemez. Zira, esir alınmakla, mülkiyet kesinleşmiştir. Artık bâkireden öpme ve başka yollarla faydalanmanın yasaklanmasının bir anlamı kalmamıştır. Şayet dul ise Ahmed'in arkadaşları, Şâfiî ve daha başkaları istibrâdan önce ondan faydalanmak haramdır, diyorlar. Bunlar diyorlar ki: Çünkü bu, cinsî ilişkiyi haram kılan bir istibrâdır. Dolayısıyla iddette olduğu gibi, istibrâdan önce de dul kadınlardan faydalanmak haramdır. Zira sahibi o kadının hamile olup da ümmü veled statüsünde olmasından ve satımın bâtıl olup kendisinin başkasının ümmü veledinden faydalanmış olmasından emin olamaz. Bundan dolayı hayızlıyla cinsî ilişkiye girmekle, oruçlunun cinsî ilişkiye girmesi arasında fark vardır.

Hasan el-Basrî diyor ki: İstibrâda bulunan cariyenin yalnız kadınlık uzvu haramdır. Sahibi cinsî ilişki kurmadıktan sonra, ondan dilediği gibi faydalanabilir. Çünkü Hz.. Peygamber (s.a.), istibrâdan önce cinsî ilişkiyi yasaklamış, bundan gayrısını yasaklamamıştır. Cinsî ilişkinin haram olmasından gayrısının haram olması gerekmez. Tıpkı hayızlı ve oruçlu kadınlarda olduğu gibi. Denilmiştir ki, İbn Ömer esir kadınlardan payına düşen cariyesini istibrâdan önce öpmüştür.[206] Bu görüşü destekleyenler şöyle diyebilirler: Satın alınan cariye ile iddet bekleyen kadın arasında, şu fark vardır: İddet bekleyen kadın, kocasına yabancı olmuştur. Dolayısıyla kocasının onunla cinsî ilişkiye girmesi, cinsî ilişkiye götüren yollara başvurması helâl olmaz. Ama (mülk olan) cariye için durum böyle değildir. Zira onunla cinsî ilişkiye girmenin istibrâdan önce haram olması, ancak sahibinin kendi suyunun başkasının suyu ile karışmasından korkulduğundan ötürüdür. Bu ise cinsî ilişkiye götüren şeylerin haram olmasını gerektirmez. Cariye bu konuda daha çok hayızlı ve oruçlu kadınlara benzemektedir. Meselâ bir kimsenin karısı yahut cariyesi zina etse, o kimsenin istibrâdan önce onunla cinsî ilişkiye girmesi haram olduğu halde, cinsî ilişkiyi çağrıştıran şeyler haram değildir. Aşağıda geleceği üzere, esir alınan kadın için de aynı durum sözkonusudur. En çok korkulan, cariyenin efendisinden hamile olup alış-veriş akdinin fesholmasıdır. Bu mesele, ümmü veledlerin satımının haram oluşunun illetlerine dayanmaktadır ki, bu görüş sahibini bağlamaz. Zira, sahibi ondan istifade edince, sahibinin görünüşte mülkü olur. Bu da, istifadenin caizliği konusunda yeterlidir. Nitekim, sahibi onunla tenha bir yerde başbaşa kalıp konuşabilir, bir yabancı kadının vücudundan bakması mübah olmayan yerlerine bakabilir. Bunlara

206. Zayıftır. Yukarıda geçti.

vereceğiniz bütün cevaplar, öpme ve faydalanma konusuna da cevap teşkil ederler. Bunun caizliğinin tartışıldığı bilinmemektedir. Hem müşteri tek başına kalıyor olsa da, satın aldığı cariyesini istibrâdan önce alıp evine götürmekten menedilmez, cariyenin de onun yanında yüzünü örtmesi vacip olmaz ve adamın cariyeye bakması, onunla tenha bir yerde başbaşa kalması, birlikte yemek yemesi, hizmetini gördürmesi ve onun faydalanılacak şeylerinden faydalanması haram olmaz. Ama başkasının mâlik olduğu cariyeye, onun bu gibi şeyler yapması caiz olmaz.

Eğer cariye, esir alınmış bir kadınsa cinsî ilişki dışında ondan faydalanmanın caiz olup olmadığı konusunda, fakihler iki görüş ileri sürmüşlerdir; bu görüşlerin ikisi de İmam Ahmed'den (r.a.) rivâyet edilmiştir:

1- Esir alınan cariye, esir olmayan diğer cariyeler gibidir. Ondan kadınlık uzvu dışındaki yerlerinden de faydalanma haramdır. Bu görüş el-Hırakî'nin görüşünden anlaşılan mânadır. Zira o demiştir ki: Bir cariyeye sahip olan kimse, mülkiyet tamam olduktan sonra istibrâda bulununcaya kadar o cariye ile cinsî ilişkiye giremez ve onu öpemez.

2- Haram olmaz. Bu İbn Ömer'in (r.a.) görüşüdür. Esir cariye ile, esir olmayan mülk cariye arasındaki fark şudur: Esir cariyenin ümmü veled olması düşünülemez, her halükârda efendisinin mülkiyetindedir. Ama başkaları için bu durum geçerli değildir. Nitekim yukarıda anlatıldı. En iyi bilen Allah'tır.

g) İstibrâ Süresinin Başlangıcı:

Soru: İstibrâ süresi satım akdi yapıldığı anda mı başlar, yoksa cariyenin teslim alınmasıyla mı başlar?

Cevap: Bu konuda iki görüş vardır. Her ikisi de İmam Ahmed'in mezhebinde vecihtirler: 1- Satım akdi yapıldığı anda başlar. Çünkü mülkiyet onunla intikal etmektedir. 2- Teslim almakla başlar. Zira maksat, cariyenin rahminde satıcının veya başkalarının suyunun bulunup bulunmadığını anlamaktır. Cariye, satanın elinde iken böyle bir şey sözkonusu olamaz. Bu, Şâfiî ve Ahmed'in prensiplerine göre böyledir. Mâlik'in prensibine göre ise, yukarıda sıralanan yerlerde satım akdinden önce yapılan istibrâ yeterli olur.

Soru: Satım akdinde bir muhayyerlik hakkı bulunursa istibrâ süresi ne zaman başlar?

Cevap: Bu meselenin cevabı, muhayyerlik müddeti içinde mülkiyetin intikal edip etmediği tartışmasına dayanır. İntikal eder diyenlere göre,

sürenin başlangıcı satım akdinin yapıldığı andır. İntikal etmez diyenlere göre ise, sürenin başlangıcı muhayyerliğin ortadan kalktığı andır.

Soru: Peki muhayyerlik, ayıp (=kusur) muhayyerliği olsa ne diyeceksiniz?

Cevap: Sürenin başlangıcı tek bir görüş olarak satım akdinin yapıldığı andır. Çünkü ayıp muhayyerliği, mülkiyetin el değiştirmesini engellemez; bu konuda ihtilâf yoktur. En iyi bilen Allah'tır.

h) Hayızdan Kesilmiş ve Henüz Hayız Görmemiş Kadınların İstibrâsı:

Soru: Sünnet, hamilenin istibrâsının doğum süresi, hamile olmayanın istibrâsının ise bir hayız süresi olduğunu belirtmiştir. Peki, nasıl oluyor da hayızdan kesilmiş kadınların ve daha henüz hayız görmeyen kadınların iddetleri konusunda sükût etmemiş de istibrâları konusunda sükût etmiştir?

Cevap: Allah'a hamdolsun ki, onların istibrâları konusunda sünnet sükût etmemiş, aksine îma ve tenbih yoluyla açıklamıştır Zira Allah Teâlâ hür kadının iddetini üç kar' olarak belirlemiş, sonra da hayızdan kesilmiş ve daha henüz hayız görmeyen kadınların iddetini ise üç ay olarak belirlemiştir. Böylece Allah Teâlâ'nın her kar' karşılığına bir ay koyduğu anlaşılmış oldu. Bundan dolayı Allah Teâlâ, cariyeler hakkında, kadın her ay bir kere hayız olur şeklindeki çoğunlukla meydana gelen âdetini icrâ etmiş; sünnet de hayız olan cariyenin istibrâsının bir hayız müddeti olduğunu açıklamıştır. Böylece ay, hayız yerini tutmuş olur. Bu görüş İmam Ahmed'den gelen rivâyetlerden ve Şâfiî'nin iki görüşünden biridir. Ahmed'den gelen ikinci bir rivâyete göre ise, (hayızdan kesilmiş cariye) üç ay istibrâda bulunur şeklinde olup, ondan gelen meşhur görüş ve Şâfiî'nin iki görüşünden biri budur. Bu görüşün gerekçesi, Ahmed b. Kâsım rivâyetinde, Ahmed'in delil olarak ileri sürdüğü husustur. Ahmed b. Kâsım anlatıyor: Ebu Abdillah'a: "Üç ayı nasıl bir hayız yerinde saydın? Oysa Allah Teâlâ, Kur'an'da her hayıza karşılık bir ay koymuştur." dedim. Ahmed şu cevabı verdi: Üç ay dememizin sebebi, hamilelikten dolayıdır. Çünkü hamilelik, bu süreden daha az bir zamanda anlaşılmaz. Zira Ömer b. Abdülaziz, bu konuyu sormak için ilim adamlarını ve ebeleri topladı. Onlar, hamilelik üç aydan daha az bir zamanda anlaşılmaz dediler. Bu onun çok hoşuna gitti. Sonra Ahmed devamla dedi ki: İbn Mes'ûd'un şu sözünü işitmedin mi? O demiştir ki: "Nutfe, kırk gün geçince alaka olur. Sonra bunun üzerinden kırk gün geçince mudga olur." Seksen gün geçince mudga olur. Mudga ettir. Artık o zaman

rahimde çocuğun bulunduğu anlaşılır." İbnu'l-Kâsım diyor ki: Ahmed bana: "Bu kadınlarca malumdur. Ama bir ayın anlamı yoktur." dedi. İbnu'l-Kâsım'ın anlattıkları burada bitti.

İmam Ahmed'den gelen bir üçüncü rivâyete göre ise, hayızdan kesilmiş cariye bir buçuk ay istibrâda bulunur. Zira Hanbel'in rivâyetine göre, Ahmed demiştir ki: Atâ: "Cariye hayız olmazsa, istibrâsı kırk beş gecedir." demiştir. Hanbel diyor ki: Amcam (Ahmed): "Ben de bu görüşteyim. Çünkü hayızdan kesilmiş boşanan kadının iddeti bu kadardır." dedi.

Bu görüşün gerekçesi şudur: Şayet kadın hayızdan kesilmiş olduğunda boşanmış olsaydı, bir rivâyete göre bir buçuk ay iddet bekler. Cariyenin bu kadar süre istibrâda bulunması daha uygundur.

Ahmed'den gelen dördüncü bir rivâyete göre, hayızdan kesilmiş cariye iki ay istibrâda bulunur. Bu rivâyeti ondan Kadı aktarmıştır. Arkadaşlarından pek çoğu bu rivâyeti müşkil bulmuşlardır. Hatta *el-Muğni* sahibi: "Bu görüşün bir gerekçesini görmedim." demiş ve eklemiştir: Eğer onun istibrâsı iki ay olsaydı, kurû' halinde olanların istibrâsı da iki kar' olurdu. Bunu söyleyen bir kimse bilmiyoruz.

Bu rivâyetin gerekçesi şudur: Hayızdan kesilmiş cariye, boşanmış olana göre ele alınmıştır. Cariye iken boşanmış olsaydı, iddeti iki ay olurdu. Ahmed'den (r.a) meşhur olan budur. Kendisi bu konuda, Ömer'in (r.a.) sözünü delil göstermiştir. Doğru olan da budur. Zira aylar, kurû' yerine geçmektedir. Kurû' halinde olanların iddeti iki kar'dır. Onların bedeli iki aydır. Kar' halinde olanın istibrâsı bir hayız süresidir, dedik; çünkü hayız rahimde çocuk bulunmadığına açık bir alâmettir. Bu durum bir ayın geçmesiyle anlaşılmaz. Dolayısıyla, rahimde çocuk bulunup bulunmadığı anlaşılacak bir müddetin geçmesi gerekir. Bu müddetde ya iki, ya da üç aydır. Şu halde iki ay daha uygundur. Zira boşanmış kadın hakkında onun rahminde çocuk bulunmadığına bir alâmet sayılmıştır. İstibrâda bulunan kadın hakkında alâmet olması daha uygundur. İşte bu rivâyetin gerekçesi budur.

İmdi, delil bakımından tercihe şâyan olan, bir tek ayla yetinmektir. Nassın îmâ ve tenbihinin gösterdiği husus da budur. Hayızdan kesilmiş cariyenin istibrâ süresini üç saymak, onunla hür kadın arasını eşitlemektir. Yine bu cariyenin istibrâsını iki ay saymak onunla, kocasından boşanmış kadını eşitlemektir. Ona en uygun müddet, bir aydır. Zira bu tam bir bedeldir. Şeriat sahibi, bu bedelin benzerini cariyenin benzeri olan hür kadında muteber saymıştır. Sahâbe bunu boşanmış cariyede muteber görmüştür. Hz. Ömer'in (r.a.): "Boşanmış cariyenin iddeti iki hayızdır. Hayız olmuyor ise, iki aydır." dediği sahihtir.

Ahmed (r.a.) bunu delil göstermiştir. Kendisinden gelen en meşhur rivâyete göre Ahmed (r.a.) açıkça ifade etmiştir ki, hayız hali ortadan kalkar ve hayızının kesilmesinin sebebini bilmezse, dokuz ay hamile olup olmadığı anlaşılsın diye, bir ay da hayız yerine olmak üzere toplam on ay iddet bekler.

Ondan gelen ikinci bir rivâyete göre bir sene iddet bekler. Bu, üstad Ebu Muhammed'in yoludur. Kendisi diyor ki: Ahmed, burada bir hayız yerine bir ay koydu. Çünkü hayızdan kesilen kadın hakkında onun tekrarının gözönünde bulundurulması, rahminde çocuk bulunup bulunmadığının anlaşılması içindir. Burada ise müddetin çoğunluğunun geçmesiyle onun hamile olmadığı anlaşılmıştır. Böylece bir ayı, kıyasa uygun olarak bir hayız yerinde tutmuştur. İşte el-Hıraki'nin hayızdan kesilmiş olanla hayız hali ortadan kalkmış olan arasını ayırarak kaydettiği budur. O diyor ki: Eğer hayızdan kesilmiş ise üç ay; hayız hali ortadan kalkıp da bunun sebebini bilemezse dokuz ay hamile olup olmadığı anlaşılsın diye, bir ay da hayız yerine olmak üzere iddet bekler.

Üstad Ebu'l-Berekât ise, hayız hali ortadan kalkan kadın konusundaki ihtilâfı, hayızdan kesilen kadın hakkındaki ihtilâf gibi saymış ve onun hakkında dört rivâyeti hamilelik müddetinin çoğunluğundan sonra onunla hayızdan kesilmiş arasında bir eşitleme yapmıştır. *Muharrar* adlı eserinde diyor ki: Hayızdan kesilmiş ve daha henüz hayız görmeyecek kadar küçük olan kadınlar bir ay, Ahmed'den gelen bir rivâyete göre üç ay, bir rivâyete göre iki ay ve bir rivâyete göre de bir buçuk ay iddet beklerler. Cariyenin hayız hali ortadan kalksa ve sebebini bilemese dokuz aydan sonra (ihtilâfa göre) bu sürelerde istibrâda bulunur.

el-Hıraki ile Üstad Ebu Muhammed'in tuttuğu yol daha sahihtir. Tercih ettiğimiz bir ayla yetinme de budur. *el-Muğni* adlı eserinde Üstad da bu görüşe eğilim göstermiştir. Diyor ki: Bir ay istibrâsının gerekçesi şudur: Allah bir ayı, bir hayız yerinde tutmuştur. Bundan dolayı aylar, hayızların değişmesiyle değişmiştir. Hayızdan kesilmiş hür kadının iddeti üç kar' yerine üç ay, cariyenin iddeti iki kar' yerine iki ay olmuştur. Hayız hali ortadan kalkan ve istibrâ yapmakta olan cariyenin istibrâsı dokuz ay hamile olup olmadığı anlaşılsın diye, bir ay da hayız yerine olmak üzere toplam on aydır. Şu halde burada tıpkı hayız hali ortadan kalkan cariyede olduğu gibi, bir hayız yerine bir ay olması gerekir. Rahimde çocuk bulunmadığını gösteren dokuz ay beklemeyi gördünüz denecek olursa, "Burada rahimde çocuk bulunmadığını gösteren hayızdan kesilmişlik hali vardır. Doyayısıyla iki hal eşitlenmiş oldu." diye cevap veririz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) ALIŞ-VERİŞ HAKKINDAKİ HÜKÜMLERİ

A — Hz. PEYGAMBER'İN (S.A.) SATIŞI HARAM OLAN NESNELER HAKKINDAKİ HÜKÜMLERİ

1 — Genel Olarak:

Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde rivâyet edilen bir hadisi-i şerife göre Câbir b. Abdullah (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle söylediğini işitti: "Allah ve Rasûlü şarabın, lâşenin, domuzun ve putların satılmasını haram kılmıştır." Bunun üzerine: "Yâ Rasûlallah, ölü hayvanın iç yağları hakkında ne dersiniz? Onunla gemiler boyanır, deriler yağlanır ve insanlar onunla kandillerini yakarlar." diye soruldu. Rasûlullah (s.a.): "Hayır, o haramdır." diye cevap verdi ve o sırada buyurdu ki: "Allah Yahudileri kahretsin. Allah onlara iç yağını haram edince onu erittiler. Sonra da satıp parasını yediler."[1]

Yine bu iki sahih hadis kaynağında İbn Abbas'tan (r.a.) şu rivâyet bulunmaktadır: Hz. Ömer (r.a.) Semüre'nin şarap sattığını haber alınca şöyle dedi: Allah Semüre'yi kahretsin. O, Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini bilmez mi: "Allah Yahudilere lânet etsin. Ölü hayvan yağı onlara haram kılındı, ama onlar onu erittiler ve sattılar."[2]

Bu rivâyet Hz. Ömer'in Müsned'indendir. Beyhakî ve *Müstedrek* sahibi Hâkim de bu rivâyeti zikretmişler, ancak onu İbn Abbas'ın Müsned'ine nisbet etmişlerdir. Bu iki kaynaktaki rivâyette şöyle bir ziyade vardır: İbn Abbas şöyle demiştir. Hz. Peygamber (s.a.) mescidde, yani

1. Buhârî, 34/112 ; Müslim, 1581.
2. Buhârî, 34/101 , Müslim, 1582.

Mescid-i Haram'da idi. Bakışlarını semaya dikti, gülümsedi ve şöyle buyurdu: "Allah Yahudilere lânet etsin. Allah Yahudilere lânet etsin. Allah Yahudilere lânet etsin. İzzet ve Celâl sahibi olan Allah, ölü hayvanın yağını onlara haram kıldı, ama onlar buna rağmen onu sattılar ve parasını yediler. Allah bir kavme bir şeyin yenmesini haram kılınca onun parasını da haram kılar."[3] Bu rivâyetin isnâdı sahihtir. Beyhakî, bu hadisi İbn Abdân — es-Saffâr — İsmail el-Kâdî — Müsedded — Bişr b. el-Mufaddal— Hâlid b. Hazzâ — Bereke Ebu'l-Velîd — İbn Abbas yoluyla rivâyet etmiştir.

Yine Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre (r.a.) hadisinde bu rivâyetin bir benzeri zikredilmiş, ancak orada: "Allah bir kavme bir şeyin yenmesini haram kılınca onun parasını da haram kılar." ifadesi yer almamıştır.

Anlamı çok geniş olan bu hadisler, üç grup eşyanın haram kılındığını göstermektedir:

1) Akılları ifsat edecek içecekler.

2) Bedenleri pis gıdalarla besleyerek insan fıtratındaki tabiîliği ifsat edecek yiyecekler.

3) Dinleri ifsat edip şirke ve fitneye sebep olacak nesneler.

Birinci grubu haram kılmak suretiyle aklı, onu ifsat ve izâle edecek şeylerden korumuş, ikinci grubu haram kılmakla kalbi, onu ifsat edecek gıdaların ona ulaşmasından korumuş —zira gıda ile gıdalanan arasında bir benzerlik sözkonusudur—, üçüncü grubu haram kılmakla da dinleri, onların ifsadına sebep olabilecek şeylerden korumuştur. Böylece bu nesnelerin haram kılınması akılların, kalplerin ve dinlerin korunmasını garanti altına almıştr.

Ancak Rasûlullah'ın (s.a.) sözünün sınırlarını tam olarak kavrayabilmek, o sınırlar içine giren ve girmeyen hususları bilebilmek, böylelikle o sözdeki umum ifade eden kelimeleri anlayıp içine aldığı bütün grupları aynı zamanda lâfzın ve mânanın şâmil olduğu bütün grupların te'vilini görebilmek, işte bütün bunlar Allah ve Rasûlü'nden gelen hususları anlayabilme hususiyetidir ki, âlimler bu konuda birbirlerinden derece derece farklıdırlar ve Allah o yeteneği dilediği kuluna ihsan eder.

2 — İçki Alım-Satımı:

Şarabın satılmasının haram kılınmasına ait hükme; sıvı, katı, sıkma veya pişirme ile elde edilen bütün sarhoşluk verici maddelerin satışı girer.

3. Beyhakî, *Sünen*, 6/13 ; Ebu Davud, 3488. Müellifin de dediği gibi isnadı sahihtir.

Üzüm suyundan, kuru üzümden, hurma, mısır, arpa, bal ve buğdaydan elde edilen bütün sarhoş edici içkiler ile sâkin bir kalbi düşüncelerin en çirkinine doğru harekete geçiren lânetli bir lokma, bunların hepsi Rasûlullah'ın (s.a.) senedinin sağlamlığında hiçbir şüphe bulunmayan sahih hadisinin nassı gereğince şarap hükmündedir. Bu hadisin metninde de herhangi bir kapalılık sözkonusu değildir. O hadiste Hz. Peygamber (s.a.): "Her sarhoşluk veren şey şaraptır."[4] buyurmuştur.

O'nun hitabını ve maksadını en iyi bilen ashâbı kirâmdan (r.a.) sahih bir yolla şu rivâyet gelmiştir: "Şarap aklı örten şeydir."[5] Yukarıda sayılan bütün çeşitlerin şarap adı altına girmesi; altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm çeşitlerinin hepsinin Hz. Peygamber'in (s.a.) şu hadisi içine girmesi gibidir: "Altını altın, gümüşü gümüş, buğdayı buğday, arpayı arpa, hurmayı hurma ve tuzu tuz karşılığında satmayınız, ancak misli misline satılması müstesnâ..."[6]

Bu çeşitlerden herhangi birini, o ismin dışında tutmak nasıl caiz olmazsa, sarhoşluk veren nesneleri de şarap isminin dışında tutmak caiz değildir. Şayet böyle yapılmazsa ortaya iki mahzur çıkar:

Birincisi: Hz. Peygamber'in (s.a.) sözünden, kasdettiği mânanın kapsamı dışına çıkılmış olur.

İkincisi: Dışarıda tutulan grup için O'nun koyduğu hükümden başka bir hüküm icâd edilmiş olur ki, bu Şâri'e (kanun koyucuya) ait olan lâfızların ve o lâfızların taşıdığı mânaların değiştirilmesi demektir. Bir kimse bir grup eşyaya Şâri'in koyduğu isimden başka bir isim koyarsa onun hükmünü de izâle etmiş ve dolayısıyla ona başka bir hüküm vermiş olur. Hz. Peygamber (s.a.): "Ümmetimden bir kısım insanlar şarap içecek, fakat ona başka isimler verecekler."[7] hadisinde de görüldüğü üzere,

---

4. Müslim, 2003 ; Ebu Davud, 3679 ; Tirmizî, 1862 ; Nesâî, 8/297 ; İbn Mâce, 3390 ; Ahmed, 2/16, 29, 31, 105, 134, 137. Hadis İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir.
5. Buhârî, 74/2. İbn Ömer'den gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) minberde ayağa kalkmış ve şöyle demiştir: "Şarabın haram kılındığını bildiren (âyet) indi. Şarap beş şeyden yappılıyor: Üzüm, hurma, bal, buğday, arpa. Şarap aklı ve şuuru örten içkidir."
6. Şâfiî tahric etmiştir: 2/177, 178 ; Müslim, 1587 ; Ebu Davud, 3349 ; Tirmizî, 1240 ; Nesâî, 7/274, 275. Hadis Ubâde b. Sâmit'ten rivâyet edilmiştir.
7. Hadis sahihtir. Ahmed, 5/342 ; Ebu Davud, 3688 ; İbn Mâce, 4020 ; İbn Hibbân, 1384. Hadis Ebu Mâlik el-Eş'arî yoluyla rivâyet edilmiştir. Senedinde İbn Hibbân'dan başkasının sika kabul etmediği Mâlik b. Ebu Meryem el-Hakemî bulunmaktadır. Bunun dışındaki râvileri sikadır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde (5/318) ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde (3385) İbn Muhayrız, Sâbit b. es-Semt ve Ubâde b. es-Sâmit yoluyla gelen bir şâhid bulunmaktadır. *Müsned*'in lâfzı şöyledir: "Ümmetimden bir grup, şarabı başka isimlerle adlandırmaları sebebiyle helâl görecekterdir." İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî*'de ifade ettiği gibi senedi ceyyiddir (10/44). Fakat Nesâî (8/312) ve Ahmed b. Hanbel (4/237) yine İbn Muhayriz'den başka bir vecihten aynı hadisi tahric etmişlerdir. Orada "Sahâbî olan birinden" ifadesi bulunmaktadır ve senedi sahihtir. İbn Mâce'de (3384) ve Ebu Nuaym'ın *el-Hilye*'sinde (6/97) aynı hadisin Ebu Ümâme hadisinden bir şâhidi daha

ümmetinden bazılarının böyle bir fitneyle imtihan olacaklarını bilince, bu konuda küllî, umûmî ve her türlü yoruma kapalı apaçık bir hüküm koydu ki, bu hüküm her yönüyle tam ve mükemmeldir: "Her sarhoşluk veren şey şaraptır." Şayet Ebu Ubeyde, Halîl ve onlar gibi Arap dilinde otorite olan lisan âlimleri bu sözü dil açısından ele alsalardı, şöyle derlerdi: Lisan otoriteleri her sarhoşluk veren şeyin şarap olduğuna hükmetmişlerdir. Onların sözü bu konuda delil teşkil eder.

İnşallah yiyecekler ve içecekler konusunda Hz. Peygamber'in (s.a.) sünnetinden bahsedilirken bu konuda daha çok açıklama yapılacaktır.[8]

Şayet şarap kelimesi lâfız olarak her sarhoşluk veren şeyi ifade etmeseydi bile, asıl ile fer'in her yönden birbirine denk olduğu sarih bir kıyas, içilmesinin ve satılmasının haram olması hususunda, sarhoşluk veren bütün içki çeşitlerinin eşit olduğuna hükmederdi. İki aynı çeşidin arasını ayırmak, her yönden birbirinin benzeri olan iki şeyin arasını ayırmak demektir.

3 — Ölü (Murdar) Hayvanın Satılması:

a) Yağının Satılması:

Ölü hayvanın satılmasının haram olmasına gelince, ister kendiliğinden ölsün, isterse helâl olmasını sağlamayan bir şekilde kesilmiş olsun, ölü hayvan (meyte, lâşe) olarak isimlendirilen bütün cinsler bu bölüme girmektedir. Aynı zamanda bütün kısımları da bu bölümde mütâlaa edilir. İşte bu yüzden ashâb-ı kirâm birçok yönden faydalandıkları ölü hayvan yağının satışının haram kılınması konusunda tereddüt ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) onlara, zikrettikleri faydaları olmasına rağmen onun satışının da haram olduğunu haber verdi. İşte bu nokta, âlimlerin, Hz. Peygamber'in (s.a.) maksadını anlamaktaki ihtilâflarından dolayı ihtilâf ettikleri bir noktadır ki, açıklaması şöyledir. Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hayır, o haramdır." sözü satış için mi, yoksa yağ ile yaptıkları işler için mi söylenmiştir? Bu konuda üstadımız derki: Bu söz satış içindir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)

bulunmaktadır. Şâhidlerdeki senedi hasendir. Üçüncü şâhid de İbn Abbas yoluyla gelmekte ve Taberânî'nin *el-Kebîr*'inde (3/114/2) yer almaktadır ve hasendir.

8. Müellif bu konuda herhangi bir şey zikretmemiştir ve kitabın orjinal nüshalarında böyle bir ilâveye rastlanmamıştır. Büyük bir ihtimalle bu konuda daha çok bilgi vermeye riâyet etmiş ise de, daha sonra bazı engeller sebebiyle buna imkân bulamayıp yazdığı kadarıyla yetinmiştir.

onlara, Allah'ın ölü hayvanın satışını haram kıldığını haber verince, dediler ki: Onun yağında şöyle şöyle yararlar var. Bunu söylerken şunu kastediyorlardı: Bu yararları onun satışını caiz kılar mı? Bu soru üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Hayır, o haramdır." buyurdu.

Ben de bu konuda şunu söylemek isterim: Sanki onlar ölü hayvanın yağının tahsis edilerek caiz kılınmasını istediler. Bu tıpkı Hz. Abbas'ın (r.a.) izhir (Mekke ayrığı) otunun, Harem bölgesinde koparılması yasaklanan diğer bitkilerden ayrı tutulmasını ve onun kesilmesine cevaz verilmesini istemesi gibidir. Fakat Hz. Peygamber (s.a.) onların bu talebine olumlu cevap vermemiş ve: "Hayır, o haramdır." buyurmuştur.

Ahmed b. Hanbel'in arkadaşlarından ve diğer fıkıh âlimlerinden bir grup da haram kılma ifadesinin, ölü hayvan yağı ile yapılan işler için söylendiğini iddia etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) cevabında erkek için kullanılan "o" (هو)zamirini kullanmış, dişi için kullanılan "o" (هي) zamirini kullanmamış, bununla da zikredilen şeylerin hepsini (mezkûr) kasdetmiştir. Arap dilindeki bir kâide gereği, bir zamirin en yakın mezkûra dönmesi de onların görüşünün tercihine sebep oluyor. Mâna açısından bir başka tercih sebebi de şudur: Sözkonusu işlerin mübah kılınması, ölü hayvan yağının temin edilmesine ve satılmasına vesîle teşkil eder. Aynı zamanda hadis-i şerifin bazı rivâyetlerinde dişi için kullanılan "o" (هي)zamiri de vârid olmuştur. Bu zamir ya ölü hayvan yağlarına, ya da onunla yapılan işlere aittir. Her iki takdirde de bu, onların sordukları işlerin haram kılındığına delil olur.

Ebu Hureyre'nin (r.a.) yağa düşen fare hakkında rivâyet ettiği hadisteki şu söz de, bu görüşü desteklemektedir: "Şayet yağ katı ise, fareyi ve düştüğü kısmın çevresindeki yağı atınız, geri kalanı yiyiniz, sıvı ise o yağa yanaşmayınız."[9] Kandilde yakarak ondan yararlanmak da ona yaklaşmak demektir.

Birinci görüşü tercih edenler de diyorlar ki: Hz. Peygamber'den (s.a.) şu rivâyet edilmiştir: "Ölü hayvanın, ancak yemesi haramdır."[10] Bu hadis ondan, kandillerde yakıt olarak kullanmak veya delikleri tıkamak gibi yemenin dışında yararlanmanın haram olmadığı konusunda açıktır. Yine demişlerdir ki: Haram olan şey ancak, yemede ve giymede olduğu gibi pis olan bir şeye zâhirî ve bâtınî olararak dokunmaktır. Temas olmaksızın yararlanmak sözkonusu olursa, niçin haram olsun?

Câbir'in (r.a.) hadisi üzerinde düşünenler sorunun satış hakkında olduğunu, birçok faydalarından dolayı bu konuda ruhsat istediklerini, Hz. Peygamber'in (s.a.) de bunu reddedip "O, haramdır." dediğini

9. Ahmed, 2/232, 265, 490 ; Ebu Davud, 3842. İsnadı sahihtir.
10. Buhârî, 72/30.

göreceklerdir. Şayet yukarıdaki işleri soracak olsalardı, şöyle derlerdi: "Ölü hayvanın yağları için ne dersin, onunla aydınlanmak, derileri yağlamak caiz midir?" Onunla şu şu yapılır, demezlerdi. Çünkü bu soru sormak değil, haber vermektir. Aynı zamanda onlar bu işleri, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Hayır, o haramdır." hadisinin peşisıra söylememişlerdir ki, o hadis sözkonusu işlerin haram olduğunu açıkça ifade etsin. Aksine ölü hayvanın satışının haram kılınması üzerine söylemişler bununla da sanki O'ndan, çeşitli faydaları sebebiyle yağın satışının caiz olması hususunda ruhsat istemişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.) de bu izni vermemiştir. Bu konuda en son şu söylenebilir: Hadiste iki ihtimal bulunmaktadır. Böyle olunca, Allah ve Rasûlü'nün haram kıldığı bilinmeyen bir şey haram olmaz.

Hz. Peygamber'in (s.a.) Semûd kavmine ait kuyulardan su içmeyi yasakladığı halde, o kuyulardan çekilen su ile yoğrulan hamurları hayvanlara yedirmeyi mübah kıldığı bilinmektedir.[11] Necâseti yakarak ondan yararlanmak, her türlü mefsedetten, aynı zamanda bâtınî ve zâhirî temastan da uzak olarak gerçekleşmektedir. Böyle olan bir şeyi şeriat haram kılmaz. Zira şeriat ancak tamamı veya çoğu zarar olan şeylerle, o zarara yol açan ve sebebiyet veren şeyleri haram kılar.

Ahmed b. Hanbel, kendisinden gelen iki rivâyetten birinde, temiz yağ ile karıştırıldığı takdirde ölü hayvan yağının kandillerde yakılmasına cevaz vermiştir. Yine ondan gelen rivâyetlerin çoğunda, necis olan bir zeytinyağı yakarak aydınlanmak ve onunla gemi boyamak caiz görülmüştür. Ebu Muhammed gibi bazı arkadaşları da onun gibi düşünmektedirler. Delil olarak da İbn Ömer'in o yağ ile aydınlanmayı emretmesini göstermektedirler.

İki oğlu Salih ve Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre, Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: Necis olan bir şeyin satışını hoş bulmuyorum. Necis olduğundan dokunmamak şartıyla, onunla aydınlanmak mümkündür. Bu görüş hem aslen necis, hem de sonradan necis olan her şeyi içine alır. Şayet bu görüşü sadece sonradan necis olan şeyler için geçerlidir takdirinde bulunursa, bu söz ölü hayvan necâsetiyle veya başka bir necâsetle karışan yağla aydınlanmanın caiz olduğunu belirtmesi açısından sahihtir. İmam Şâfiî'nin görüşü de böyledir. Bu durumda tek başına ölü hayvan yağı ile aydınlanmakla, temiz yağ ile

11. Buhârî, 60/19 ; Müslim, 2981. İbn Ömer'den nakledildiğine göre topluluk Rasûlullah (s.a.) ile birlikte el-Hıcr'a yani Semûd kavminin toprağına inmişler, oranın kuyularından su çekmişler ve o su ile hamur yoğurmuşlardır. Rasûlullah (s.a.) çektikleri suyu dökmelerini, hamuru da develere yedirmelerini ve onlara dişi devenin gittiği kuyudan su çekmelerini emretmiştir.

karışmış ve onu necis hale getirmiş ölü hayvan yağı ile aydınlanmak arasında ne fark vardır?

Bu soruya: Şayet, tek başına olursa aynî necis olur, ona başka bir şey karışırsa, sonradan necis olacağından yıkanmakla temizlenmesi mümkün bulunduğundan necâset bulaşan bir elbise gibi olur. Bu yüzden bir rivâyete göre sonradan necis olan yağın satışı caiz görüldüğü halde, ölü hayvanın yağının satışı caiz görülmemiştir, diye cevap verilirse, şöyle karşılık verilir: Şüphesiz ki, iki grup necâsetin arasını ayırıp ayrı ayrı hükümlere tâbi kılanlar bu farka dayanmışlardır, ancak bu fark da iki sebeple zayıftır:

Birincisi: Ne İmam Ahmed'in, ne de İmam Şâfiî'nin necis olan yağın yıkanması konusunda bir görüşleri olduğu bilinmemektedir. Bu hususta onlardan tek kelime bile sâdır olmamıştır. Ancak bazı arkadaşlarından böyle bir fetvâ gelmiş, İmam Mâlik'ten benzeri bir görüş rivâyet edilmiş, yıkanmakla temizleneceği söylenmiştir.

İkincisi: Bu fark zeytinyağı ve susamyağı gibi yağlar için geçerli olsa bile, bütün yağlar için geçerli olduğu söylenemez. Çünkü bazı yağların yıkanması mümkün değildir. İmam Ahmed ve İmam Şâfiî, necis olan yağ ile aydınlanmaya hiçbir ayırım yapmaksızın cevaz vermişlerdir.

Aynı zamanda bu ayırım, pis ve ister aslî ister sonradan necis olan bir şeyin kullanılmış olmasının izahında bir fayda sağlamaz. Çünkü pis olan bir şeyi kullanmak sözkonusu olacağı için, aydınlanmanın haram kılınmasında da, dumanın necâseti sebebiyle haram kılınmasında da her iki çeşit yağ arasında bir fark yoktur. Bu yağlardan biriyle aydınlanmaya cevaz verip diğeriyle vermemek hususunda, iki mezhep arasındaki ayırımın hiçbir mânası yoktur.

b) Hayvan Dışkısının Gübre Olarak Kullanılması:

İslâm âlimlerinin çoğunluğu ziraatta, necis olan hayvan tersinin gübre olarak kullanılmasını caiz görmüşlerdir. Burada hayvan tersi aslen necistir. Onu kullananın onunla teması, ölü hayvanın yağını yaktığı kandil ile olan temasından fazladır. Gübrenin zirâî mahsüllere yansımasındaki etki de yakıttaki etkiden üstündür ve ateşteki değişimi, toprağın, havanın ve güneşin gübreyi değiştirmesinden daha fazladır. Necâsetin dumanı sebebiyle haram kılındığı söylenirse, o zaman da necâsetin dumanının da necis olduğunu kim kabul eder, hangi âyet veya hangi hadise dayanarak? diye sorulur. Necâsetin dumana dönüşmesi, hayvanın tersinin veya necis suyun zirâî ürüne dönüşmesinden daha tamdır. Bu husus, duyu ve müşahade ile bilinir ve şüphe edilmeyecek

kadar açıktır. Hatta İmam Mâlik ve İmam Ebu Hanife'nin bazı arkadaşları satışına cevaz bile vermişlerdir. İbnu'l-Mâcişûn der ki: İnsan tersininin satılmasında bir beis yoktur. Çünkü bu da insanların menfaatlarındandır. İbnu'l-Kâsım da der ki: Hayvan dışkısının satılmasında bir sakınca yoktur. el-Lahmî de onun bu sözünün insan dışkısının satılmasında da bir beis olmadığına delâlet ettiğini söylemektedir. Eşheb hayvan dışkısı hakkında der ki: Bu hususta müşteri satıcıdan daha mazurdur. İbn Abdülhakem de Allah'ın herhangi birini mazur görmediğini, her ikisinin de aynı derecede günahkâr olduğunu söylemiştir.

Benim görüşüm de şudur: Doğru olan bu son görüştür. Onlardan yararlanmak caiz olsa bile, satışları haramdır. Buradaki maksadı şu şekilde ifade edebiliriz: Ölü hayvanın satışının haram kılınması, ondan şahin, kartal vb. hayvanları beslemek ve yakıt olarak kullanmak gibi, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kılmadığı şekilde yararlanmanın da haram olmasını gerektirmez. İmam Mâlik, necis olan zeytinyağının mescidlerin dışındaki yerlerin aydınlatılmasında kullanılmasına ve ondan sabun yapılmasına cevaz vermiştir. Şunu bilmek gerekir ki, birşeyden yararlanma hususu, onun satışı hususundan daha geniştir. Satışı haram olan hiçbir şeyden yararlanılamayacağı söylenemez. Aralarında bir bağlantı yoktur. Böyle olunca bir şeyin satışının haram oluşuna bakarak, ondan yararlanmanın haram olduğuna hükmedilemez.

c) Ölü (Murdar) Hayvanın Satılamayacak Aksamı:

Murdar ölü hayvanın satışının haram olması konusuna, eti, yağı, siniri gibi canlılık emâresi bulunan ve ölümüyle bu durumun ortadan kalktığı kısımları girer. Tüyü, yünü ve kılı gibi canlılık emâresi bulunmayan kısımları bu konuya girmez. Çünkü onlar ölü hayvan hükmünde olmadıkları gibi, hayvan hayatta iken diğer organlar gibi canlılık emâresi de göstermezler. İlim erbabının çoğunluğu şu görüştedir: Ölü hayvanın kılı, yünü ve tüyü, temiz bir hayvana ait olması kaydıyla temiz sayılır. İmam Mâlik, Ebu Hanife, Ahmed b. Hanbel, Leys, Evzâî, es-Sevrî, Davud, İbnu'l-Münzir, el-Müzenî, tâbiîn neslinden Hasan el-Basrî, İbn Sîrîn ve Abdullah b. Mes'ûd'un arkadaşları bu görüştedirler. Yalnızca İmam Şâfiî, bu kısımlarının da necis olduğuna hükmetmiştir. Delil olarak da hem aklın hem de naklin (yani Kur'an va sünnetin) ölü hayvan isminin bu kısımları da içine aldığını ifade etmesini göstermiştir. Naklî delil: İbn Adî'nin el-Kâmil adlı eserinde İbn Ömer'den rivâyet edilen merfû

hadiste: "Tırnakları, kanı ve kılı defnediniz, çünkü onlar murdardırlar (meyte)." buyrulmasıdır. Akli delile gelince: Bu kısımlar da hayvana bitişik olup onunla beraber büyür, dolayısıyla diğer organları gibi ölümüyle de necis olurlar. Aynı zamanda tıpkı domuz kılında olduğu gibi necis bir mahalde biten kıl da necistir. Yaratılıştaki aslıyla olan irtibatı, onun hükmüne tâbi olmayı gerektirmiş, örfe göre de kıl bittiği mahalle tâbi sayılmıştır. Şâri'in o konudaki hükümleri bu duruma uygun düşecek şekildedir. Meselâ, temizlikte kılların yıkanmasını da vacip kılmış, ihramlı birinin, avlanması yasak hayvandan kıl almasını, onun bir organını almak gibi telakkî edip ceza takdir etmiş; nikâhla helâl, talâkla da erkeğine haram olan kadının saçını da ondan bir parça saymıştır. Diğer yandan Şâri'in, malların imkân ölçüsünde ıslah edilip kullanılır hale getirilmesi, korunması ve zayi edilmemesi konusunda titizlik gösterdiğini, Meymûne'nin koyunu için: "Derisini alsanız ya, tabaklayıp ondan yararlanabilirsiniz."[12] buyruğunu biliyoruz. Şayet kıl temiz olsaydı, onun alınmasını tavsiye etmesi daha uygun olurdu, zira külfetsiz ve alınması kolay bir iştir.

Kıl, yün gibi şeylerin temiz olduğunu savunanlar da şöyle demektedirler:

1) Allah Teâlâ âyet-i kerîmesinde: "Onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar (faydalanacağınız) bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi."[13] Bu ifade, hem ölü hem de diri hayvanlara ait olan yün vs. içindir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Ma'mer — Zührî — Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe — İbn Abbas (r.a.) yoluyla gelen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: Hz. Peygamber (s.a.) Meymûne'ye ait olan ölü bir koyunun yanından geçiyordu. Buyurdular ki: "Derisinden yararlansanız ya!" Oradakiler de : "Nasıl olur, o ölü (murdar) bir hayvan." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "Haram olan ancak onun etidir."[14] buyurdu. Bu hadis etin dışında kalan organların temiz olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Domuz etinde olduğu gibi, yağ, ciğer, dalak, kuyruk (yağı) gibi şeyler de et hükmündedir. Kemik, boynuz ve tırnak konusu bu noktada bir çelişki göstermemektedir. Bu meselenin hemen ardından izah edeceğimiz üzere sahih olan görüş onların da temiz olduğudur.

2) Yumurtada olduğu gibi hayvanın hayatında alınsa bile temiz sayılır, diğer organlarının aksine ölümüyle necis olmaz. Canlı hayvanı kırkmak ve kılının da necis sayılmaması konusunda icmâ vardır. Bu

12. Buhârî, 25/62 ; Müslim, 362.
13. Nahl, 16/80.
14. Ahmed, 1/365. İsnadı sahihtir. *Musannef*, 184.

durum kılın hayvandan bir parça sayılmadığına ve ruhunun olmadığına delâlet etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): "Canlıdan ayrılan her şey, ölü hayvan (hükmünde) sayılır."[15] buyurmuş, *Sünen* sahipleri de rivâyet etmiştir. Aynı zamanda kırkılması esnasında hayvan acı duymaz ve yalnızca kılına dokunulmasını hissetmez. Bütün bunlar onda hayat olmadığını göstermektedir. Büyümesine gelince bu onun hayatiyetine ve hayvandan ayrılmasıyla necis olacak bir hayvânîliğe sahip olduğuna delâlet etmez. Sadece büyüme tek başına hayatiyetin delili olsaydı ve bu hayatiyetin sona ermesiyle de o mahallin necis olduğunu ifade etseydi, kuruyan tarım ürünleri de bu sebeple necis olurdu.

3) İki çeşit hayat vardır: Duyma ve hareket etme hayatı, büyüme ve gıdalanma hayatı. Birinci çeşidin sona ermesi canlının temiz olmasını etkilediği halde, ikinci çeşidin sona ermesinin böyle bir etkisi yoktur.

4) Etin necis olması, pis olan bazı sıvıların orada kalması sebebiyledir. Kıllar ve yünler için böyle bir durum yoktur. Bu husus, ileride açıklanacağı gibi, kemikler ve tırnakların durumu ile nakzedilmiş olmaz.

5) Eşyada asıl olan temizliktir. Pislik onlara, bazı değişmeler sebebiyle sonradan ârız olur. İnsanın yediği temiz gıdaların değişerek dışkı haline geçmesi, temiz olan üzüm suyunun şarap haline gelmesi vs. bu cümledendir. Kıllar değişime uğramaları sırasında zaten temizdi. Sonra, ölüm anında onların necis olmasını gerektiren hiçbir şey de olmadı. Diğer organlar ise böyle değildir. Onları necis yapan şey, ölümle pis rutubetlerin içeride birikmesi, dışarı çıkamamasıdır.

6) Abdullah b. Ömer'in rivâyet ettiği hadise gelince[16] bu hadisin isnadında Abdullah b. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd vardır ki, Ebu Hâtim er-Râzî onun hakkında: "Hadisleri münkerdir, benim nezdimde dürüst biri değildir." demekte, Ali b. Hüseyin el-Cüneyd de: "Beş para etmez, uydurma hadisler nakletmektedir." ifadesini kullanmaktadır.

Meymûne'ye ait olan ölü koyun hadisinde Hz. Peygamber'in (s.a.): "Derisinden yararlansaydınız ya!" deyip yününden hiç bahsetmemesi hususunu üç şekilde cevaplandırmak mümkündür:

Birincisi: Hz. Peygamber (s.a.) deriden yararlanmayı mutlak bir ifade ile söylemiş, yününün kırkılmasını emretmemiştir. Halbuki üzerinde yün

15. Ebu Davud, 2858 ; Ahmed, 5/218 ; Tirmizî, 1480 ; Dârimî, 2/93. Ebu Vâkıd el-Leysî yoluyla rivayet edilmiştir ve senedi sahihtir. Hâkim de (4/124) bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. İbn Mâce'de (3216) ve Hâkim'de İbn Ömer yoluyla gelen başka bir hadisten şâhid bulunmaktadır. Yine İbn Mâce'de (3217), Temîm hadisinden ikinci bir şâhid bulunmakta ise de, bu hadisin senedi zayıftır. Üçüncü bir şâhid de Hâkim'de yer almakta ve Ebu Saîd yoluyla gelmektedir.

16. Bu hadis: "Tırnakları, kanı ve kılı gömünüz, çünkü onlar meytedir." şeklindedir.

bulunması kaçınılmazdır. O halde bu hadis hem (ölü hayvanın) yünü ve kılıyla, hem de kırkılmış haldeki bütün derilerden yararlanmanın caiz olduğuna delalet eder.

İkincisi: Aynı hadiste Hz. Peygamber: "Ölü hayvanın ancak yenmesi (veya eti) haram kılınmıştır." buyurmakla, kılından da yararlanmak gerektiği hususunda yol göstermiştir.

Üçüncüsü: Kıl (ya da yün) ölü hayvandan bir parça sayılmadığı için ona temas etmemiştir. Çünkü diğer organlar gibi, hayvanın ölümüyle canlılığını yitirmiş bir organ değildir. Ona tâbi olduğu gerekçesi de, tabaklanan derisinden —üzerinde yünü de olsa— yararlanmanın caiz olması dolayısıyla geçersiz kalır. Temizlik esnasında kılların yıkanması konusundaki delilleri, sargı meselesi sebebiyle, av hayvanından alındığında ceza gerekmesi delilleri de yumurta ve cenin meseleleri sebebiyle bâtıl olur. Nikâh konusuna gelince, kadının saçı vücuduna bitişik olduğu, ondan ayrılması bütünlüğü olumsuz yönde etkileyeceği için ona tâbi olmuştur. Buradaki meselede ise, kıl ölü hayvanın vücuduna necâsette tâbi olsa bile, o görüş sahiplerine göre, vücuttan ayrıldıktan sonra necâset ondan ayrılmaz. Böylece aradaki fark anlaşılmış oldu.

Bu noktada şöyle bir soru sorulabilir: Ölü hayvanın satışının haram kılınması, kemiği, boynuzu ve tabaklandıktan sonra derisinin de satışının haram kılınmasını içine alır mı?

Cevap: Ölü hayvanın ancak yenmesi ve —yenmesi haram kılınan etin— kullanılması (yani satılıp parasının yenmesi) haramdır. Hz. Peygamber (s.a.) bu hususa: "Allah Teâlâ bir şeyi haram kıldığı zaman onun parasını da haram kılmıştır."[17] hadisiyle işaret etmiştir. Bir başka rivâyette de: "Allah bir şeyi haram kıldığı zaman, onun parasının yenmesini de haram kılmıştır." buyurulmuştur. Bu da göstermektedir ki, satışı haram olan şeyin yenmesi de haramdır.

Tabaklanmış deriye gelince; o artık temiz olmuştur ve hem elbise hem de sergi vs. olarak ondan yararlanılabilir. Bu duruma göre, satışı da caiz olmalıdır. İmam Şâfiî eski kitabında satışının caiz olmadığına hükmetmiş, arkadaşları da bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan Kaffâl: "Şâfiî'nin bu hükmü ancak, İmam Mâlik'in 'Tabaklanan derinin dışı temizlenir, ama içi temizlenmez.' sözüne uygun düşen bir takdirle anlaşılır hale gelir." demektedir. Bazı âlimler de İmam Şâfiî'nin yeni görüşüne göre, içi de dışı da temizlense bile satışının caiz olmadığını söylemişlerdir. Çünkü o gerçekte ölü hayvanın bir parçasıdır. Bu sebeple eti ve kemiği gibi derisi de satılamaz. Bazıları da tabaklandıktan sonra

---

17. Ahmed, 1/247, 293 ; Ebu Davud, 3488. Senedi kuvvetlidir.

yararlanılabilecek temiz bir mal durumuna geldiğini ve şer'î ölçülere göre kesilmiş bir hayvan derisi gibi satılmasının caiz olduğunu söylemişlerdir. Bir başka grup da, "Bu konu tabaklamanın değerlendirilmesine, onun necâseti izâle mi ettiği, yoksa derinin mahiyetini mi değiştirdiği sorusuna dayanır. Şayet mahiyetini değiştirdiğini (istihâle) kabul edersek satışının caiz olduğunu söyleyebiliriz, çünkü o artık ölü bir hayvan parçası değil, bambaşka bir nesne olmuştur. Şayet necâseti izâle ettiğini söylersek, bu durumda satışı caiz olmaz. Çünkü ölü hayvanın niteliği satışının haram olmasıdır. Bu nitelik değişmeyip bâkî kalmıştır." demektedirler.

Aynı ihtilâf üzerine, sözkonusu derinin yenmesinin caiz olması meseleini de binâ etmişler ve bu mevzuda da üç görüş ileri sürmüşlerdir: 1) Yenebilir, 2) Yenmesi haramdır, 3) Eti yenilen hayvanların derileriyle, eti yenmeyen hayvanların derileri ayrı ayrı ele alınmalıdır. Birinci görüşü savunanlar mâhiyet değişimi (istihâle) hükmünü, ikinci görüşü savunanlar necâseti giderme (izâle) hükmünü gâlip durumda görürken, üçüncü görüşü savunanlar da tabaklamayı şer'î ölçüye uygun kesme gibi değerlendirmişler ve dolayısıyla kesildiği zaman eti yenen hayvanın derisinin de yenilebileceğini söylemişlerdir.

Mutlak olarak yenmesine cevaz veren görüş, açık seçik sünnete muhâlif olup bâtıldır. Bu yüzden onlar da böyle bir sonuca ancak, tabaklandıktan sonra derinin ölü hayvan (murdar) sayılamayacağını iddia ederek varmışlardır. Bu ise geçersizdir. Çünkü o deri, gerçek mânada his ve hüküm açısından ölü bir hayvan derisidir. Tabaklandıktan sonra ondaki "ölü olma" vasfını giderecek yeni bir hayat zuhur etmiş değildir. Tabaklamanın mahiyet değişimi (ihâle) sayılması, maddî plânda bâtıldır. Çünkü derinin hiçbir şeyi değişmemiştir. Ateşin odunu kül ettiği veya tuz deryasına atılan ölü hayvanların orda tuza dönüştüğü gibi, tabaklama işi ile de deri bir halden başka bir hale dönüşür iddiası tamamen geçersizdir.

İmam Mâlik'in arkadaşlarına gelince, onlardan İbnu'l-Kâsım *el-Müdevvene*'de ölü hayvan derisinin tabaklandıktan sonra da satışına cevaz vermemektedir. *et-Tehzîb* adlı eserin müellifi de aynı görüştedir. el-Mâzerî ise: "Bu görüş tabaklamanın deriyi temiz kılmayacağı düşüncesinin muktezasıdır. Şayet tam olarak temizlendiğini kabul edersek, mübah olan bir çok yararlarından dolayı satışına da cevaz veririz." demektedir.

Ben de derim ki: Tabaklanmış cildin temizlenmesi konusunda İmam Mâlik'ten iki rivâyet gelmiştir. Birincisi: Derinin hem içi hem de dışı temizlenir. Vehb'in yaptığı bu rivâyeti esas alan arkadaşları satışını caiz

görmüşlerdir. İkincisi: —Bu daha meşhur olanıdır.— Tabaklama ile deri özel bir temizlik kazanır ve kuru zeminde veya sadece sulu yerlerde kullanılması caiz olur. Suyun dışındaki diğer sıvılarla temas edecek yerlerde kullanılmaz. Bu rivâyete göre ne satılması, ne de sergi olarak üzerinde veya elbise olarak içinde namaz kılınması caizdir.

Bu konuda İmam Ahmed'in görüşü ise şöyledir: Tabaklanmadan önce ölü hayvanın derisinin satılması caiz değildir. Tabaklandıktan sonra satılmasının caiz olacağı konusunda da ondan iki rivâyet bulunmaktadır. Arkadaşları bu iki rivâyeti de mutlak olarak nakletmişlerdir, ama bana göre bu, derinin tabaklandıktan sonra temiz sayılıp sayılmayacağı meselesiyle ilgili rivâyetlerin farklılığına dayanmaktadır.

Necis yağın satışında da Ahmed b. Hanbel'in mezhebinde üç görüş vardır:

Birincisi: Satışı caiz değildir.

İkincisi: Necis olduğunu bilen bir kâfire satışı caizdir. Ahmed b. Hanbel'in fetvâsı bu şekildedir.

Necis olduğunu bilmesinden maksat, onu necis yapan sebebi bilmesidir. Yoksa necis olduğuna inanması değil.

Üçüncüsü: Müslümana da kâfire de satılabilir. Bu görüş yakılmasının caiz olması ve yıkanmasıyla temizlenmesi sebebiyle ileri sürülmüştür. Bu durumda necis bir elbise gibi kabul edilmiştir. Bazı arkadaşları da, necis yağın satışının cevazına dayanarak, necis olan hayvan dışkısının da yakıt olarak satılabileceği görüşünü belirtmişlerdir. Bu değerlendirme doğrudur.

Ebu Hanife'nin arkadaşlarına gelince, onlar da hayvan dışkısının bir başka şeye bağlı olarak satışını caiz görürken, tek başına satılmasına cevaz vermemişlerdir.

Ölü hayvanın kemiğinin satılması meselesine gelince, Ebu Hanife ve arkadaşları ile Mâlik'in arkadaşlarından İbn Vehb gibi, (kemiğin) ölüm ile necis olmadığını kabul eden fakihlere göre satışı caizdir. Ancak temiz sayılmasının kaynağında farklı görüşler vardır. Ebu Hanife'nin arkadaşları, kemiği ölü hayvandan bir parça olarak kabul etmeyip, meyte (ölü hayvan, murdar) adı altına girmeyeceğini ve kemiğin acı vermesinin de onun hayatiyetine delil olmayacağını, çünkü acının kemiğin kendisinden değil, çevresindeki etlerden kaynaklandığını savunmuşlardır. Allah Teâlâ'nın: "Dedi ki: Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek."[18] âyeti kerimesini de "kemiklerin sahipleri" şeklinde izah ederek oradaki tamlamada, tamlananın hazfedildiğini söylemişlerdir. Diğer fakihler ise,

18. Yasin, 36/78.

bu yaklaşımı çok zayıf bulmuşlar ve şöyle demişlerdir: Kemik gerçekte acı duyar ve onun acısı etinkinden daha şiddetlidir. Âyet-i kerîmede tamlananın hazfolunduğunu söylemek de iki sebepten doğru değildir: Birincisi: Âyete tamlanan takdir etmek delilsiz bir ilâvedir. Bu ise mümkün değildir. İkincisi: Bu takdir, kemiklerin hayatı konusunda şüphe izhar ederek soru soran kimsenin sorusuna cevap vermemeyi gerektirirdi. Halbuki, Ubey b. Halef eline çürük bir kemik alıp Hz. Peygamber'e (s.a.) gelerek onu elinde ufaladıktan sonra, "Ey Muhammed! Ne dersin, ufalandıktan sonra da Allah bu kemiği diriltecek mi?!" diye sorduğunda, Hz. Peygamber (s.a.) şu cevabı vermişti: "Evet, seni diriltecek ve cehenneme gönderecek."[19]

Kemiğin temiz sayılmasının kaynağı, ortada onu necis yapacak bir şeyin bulunmaması ve dolayısıyla temizliğine hükmedilmesidir. Kemiğin ete kıyas edilmesi doğru değildir. Çünkü pis olan sıvıların (kan ve irin gibi) biriktiği yer, kemik değil ettir. Bu durum tıpkı bazı canlıların tam bir hayvan olduğu halde kanları olmadığı için ölümleri sebebiyle necis olmaması gibidir. Çünkü onları necis yapacak herhangi bir sebep yoktur. Kemiğin böyle kabul edilmesi daha uygundur. Bu değerlendirme birinciden daha doğru ve daha kuvvetlidir. Bu duruma göre aslen temiz bir hayvanın ölüsüne ait olan kemiklerin satılması caizdir.

Necis olduğunu kabul edenler ise, satışına cevaz vermemektedirler. Çünkü onlara göre necâset bizzat kemiktedir. İbnu'l-Kâsım, İmam Mâlik'in şöyle dediğini kaydeder: Kemiğin ne satılmasını ne de alınmasını doğru buluyorum. Filin dişlerini de öyle. Ticaretinin yapılması caiz değildir. Fildişinden yapılan tarakları ve yağdanlıkları kullanmak caiz değildir. Ölü hayvanın parçası olan kemikten yapılmış bir yağdanlığa nasıl yağ konulur ve ıslak olan bir sakal nasıl o kemikten yapılmış bir tarakla taranabilir? Kemikle bir şey pişirilmesini de mekrûh görmüştür. Mutarrif ve İbnu'l-Mâcişûn fildişinin satışını mutlak olarak, İbn Vehb ve Asbağ da ancak suda kaynatıldıktan sonra caiz görmüşler, kaynatma işini derinin tabaklanması gibi kabul etmişlerdir.

4 — Domuz Alım-Satımı:

Domuzun satışının haram kılınması, zâhirî ve bâtınî bütün organlarına şâmildir. Çoğu et olduğu halde, domuzun yenmesinin haram olduğuna işaret için nasıl etinin zikredildiğini düşününüz. Âyet-i kerîmede etinin zikredilmesi, herşeyden önce (öldürülmesi değil de)

19. Süyûtî bu hadisi *ed-Dürrü'l-Mensûr*'da (5/269) zikretmiş ve İbn Mürdeveyh'e nisbet etmiştir. Bk. *Câmiu'l-Beyân*, 23/30 ; İbn Kesîr, 3/581 ; *Müstedrek*, 2/429.

yenmesinin haram olduğuna dikkat çekmek içindir. Avlanmada bunun aksi vârid olmuş ve "Size av hayvanının eti haram kılındı." denilmeyip avın bizzat kendisi haram kılınmıştır ki, hem öldürülmesini hem de yenilmesini ifade etsin. Burada (yani hadiste) ise domuzun satışını haram kılınca tamamını zikretmiş, ölü ve diri her hâlûkârda satışının haram kılındığını göstermek için haram kılmada sadece etinin satışını tahsis etmemiştir.

5 — Put Satışı:

Putların satışının haram kılınmasına gelince, bu hükümden, Allah'a şirk koşmak için edinilen put, haç, heykel gibi her türlü âlet ve eşyanın satışının haram kılındığı anlaşılır. Konusu şirk ve Allah'tan başkasına ibadet olan kitaplar hakkındaki hüküm de böyledir. Bütün bunların ortadan kaldırılması gerekir. Bu tür eşyaların satılması, başkalarının onları almasına ve dolayısıyla fitneye düçar kalmalarına sebep olur. Bu yüzden onların satışının haram kılınması, başka şeylerin satışının haram kılınmasından evlâdır. Onların satışının zararı, bizzat kendilerinde bulunan zarara göredir. Hz. Peygamber'in (s.a.) yukarıdaki hadiste putun satışının haram kılmasını en son zikretmesi, onun haram olma derecesinin daha hafif oluşu sebebiyle değil, aksine en hafiften en ağıra doğru çıkması sebebiyledir. Meselâ, şarabın durumu ölü hayvandan daha iyidir. Zira kendiliğinden sirkeye dönüşmesi, hatta bazı âlimlere göre insan eliyle bile dönüştürülmesi halinde muteber mal sayılır. Yine bazı âlimlere göre zimmîye ait olan şarap telef edildiğinde tazmin edilirken, ölü hayvan tazmin edilmez. Allah Teâlâ'nın şarabın aksine, ölü hayvan etinin yenmesi karşılığında had (şer'an takdir edilmiş ceza) koymaması insan tabiatının ondan nefret etmesi ve tabiî olarak ondan uzak durması sebebiyledir. Domuz ise, ölü hayvandan daha şiddetli haramdır. Bu yüzden Allah Teâlâ şu âyet-i kerîmede yalnızca onun necis olduğuna hükmetmiştir: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyen bir kimsenin yiyeceği içinde (sizin haram dediklerinizden böyle) haram edilmiş bir şey bulmuyorum. Yalnız gerek ölü, gerek dökülen kan, gerek domuz eti —ki bu şüphesiz bir murdardır—, yahut Allah'tan başkasının adına boğazlanmış bir fısk olmak müstesnâdır."[20] (فإنه) sözündeki zamir, (المحرم) kelimesinin lâfzı itibarıyla âyette zikri geçen her üç nesneye dönebilirse de, üç sebepten dolayı sadece domuz etine ait olduğu görüşü kuvvet kazanmaktadır. Birincisi: Zamirin "domuz eti" kelimesine olan

20. Enâm, 6/145.

yakınlığı. İkincisi: Müzekker (erkek) olarak gelip (ثمنها) şeklinde müennes (dişi) olarak getirilmemesi. Üçüncüsü: Zamirden önce bir (ف) ve bir de (إن) haflerinin bulunması. Bu harflerin getirilmesi haram kılınmanın illetine dikkat çekerek nefisleri ondan uzaklaştırmak içindir. Bazı insanların tabiatında onu güzel bulmak ve ondan lezzet almak meyli vardır. Allah Teala bu ifâde ile onda vehmedilen güzellik ve lezzetin bulunmadığını, bilâkis onun murdar olduğunu haber vermiştir. Ölü hayvan ve kan için böyle bir habere ihtiyaç yoktur. Zira onların murdar olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bunun benzeri bazı konular bulunmaktadır. Onlar üzerinde düşününüz. Daha sonra da putların satışının haram kılındığını zikretmiştir ki o, haram ve günah olma bakımından büyük, İslâm'a ters düşmesi bakımından da şarap, ölü hayvan ve domuz satmaktan daha ileri derecededir.

6 — Yenilmesi ve İçilmesi Haram Nesnelerin Parası:

Hz. Peygamber'in (s.a.): "Allah bir şeyi haram kıldığı zaman, onun parasını yemeyi de haram kılar." hadisi ile iki husus kastedilmiştir. Birincisi: Şarap, ölü hayvan, kan, domuz ve şirke vesile olan âletler gibi hem kendisi hem de ondan yararlanması haram olan şeyler. Bütün bunların parası haramdır.

İkincisi: Tabaklandıktan sonra ölü hayvanın derisi, evcil eşekler ve katırlar gibi yalnızca yenmesi haram kılınıp, yemenin dışındaki yararlanmaların mübah kılındığı şeyler. Bu sınıfa giren şeylerin hadiste zikredilmediği söylenebilir. Hadise giren şeyler mutlak olarak haram kılınanlardır. Aynı zamanda, zikredildiği de söylenebilir. Bu durumda parasının haram kılınması, haram kılınan menfaat sebebiyledir. Eşekler ve katırlar, üzerine binilmek için satıldıkları zaman paraları helal olduğu halde, etlerinin yenmesi için satılırlarsa haram olur. Ölü hayvanın derisi, ondan yararlanmak için satılırsa parası helal, yenmek için satılırsa haram olur. Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve arkadaşları gibi fukahanın çoğunluğu buna benzer meseleler için şöyle demişlerdir: Şarapçıya satılan üzümün parasını yemek haramdır ama, onu yemek için alan bir kimseye satma sonucu elde edilen para helaldir. Müslümana karşı kullanmak üzere silah satmaktan elde edilen para haram olduğu halde, aynı silahı Allah yolunda cihad edecek bir gaziye satmaktan elde edilen kazanç en güzel kazançtır. Aynı şekilde giymesi haram olan br kimseye ipek kumaş satmanın kazancı haram, giymesinde sakınca bulunmayan birine satmanın kazancı helâldır.

Bu noktada şöyle bir soru sorulabilir: Bir müslümanın, necis olmuş bir yağı, onun temiz olduğuna inanan bir zimmiye satmasına cevaz verdiğiniz gibi, şarap ve domuzu da, onların helâl olduğuna inanan zimmiye satmasına cevaz verir misiniz?

Bu soruya şöyle cevap verilir: Bu caiz olmaz, parası da haramdır. Çünkü zikri geçen iki konu arasında şu fark vardır: Sonradan necis olan yağ aslında, kendisine pislik karışmış temiz bir maldır ki, necâsetin tahakkuk edip etmediği tartışmalıdır. Bir grup âlim onun ancak bir değişikliğe uğrarsa necis olacağını söylerken, bir başka grup da necis olsa bile yıkamak suretiyle temizlenebileceğini savunmuşlardır. Allah'ın bütün dinlerde ve bütün peygamberlerinin lisanıyla haram kıldığı ölü hayvan, kan ve domuz böyle değildir. Çünkü onları mübah saymak, bütün peygamberlerin haram olduğunda ittifak ettikleri şeylerde, onlara muhalefet etmektir. Kâfirlerin onları helâl sayması, sonucu değiştirmez. Bu tıpkı müşriklere put satmak gibidir ki, Allah ve Rasûlü'nün haram kıldığı da budur zaten, yoksa bir müslüman hiçbir zaman put satın almaz.

Soru: Şarap, ehl-i kitab için helâldir ve onlara satılmasına cevaz verilmiş midir?

Cevap: Bu mesele, Hz. Ömer'in (r.a.) memurlarından bir kısmının vehmine dayanmaktan öteye geçmez. Sonunda Hz. Ömer onlara bir mektup yazmış ve onları bu uygulamadan men etmiş, şarabın satış işinin bizzat ehl-i kitaba bırakılmasını, onlardan borçlarına karşılık şarabın parasının alınmasını emretmiştir. Ebu Ubeyd — Abdurrahman — Süfyan b. Saîd — İbrahim b. Abdula'lâ el-Ca'fi — Süveyd b. Ğafle yoluyla gelen bir rivâyete göre, bazı insanların (yani görevli memurların) cizye olarak domuz aldıkları yolunda haberler, Hz. Ömer'e ulaştı. Bilal (r.a.) kalkıp dedi ki: "Evet, onlar böyle yapıyorlar." Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Satışını onlara bırakınız."[21]

Ebu Ubeyd — el-Ensârî — İsrail —İbrahim b. Abdula'lâ — Süveyd b. Ğafle yoluyla gelen diğer bir rivâyete göre Bilal, Hz. Ömer'e (r.a.) şöyle dedi: "Zimmîlerin haraçlarını toplamak için görevlendirdiğin memurların, haraç olarak şarap ve domuz alıyorlar." Bunun üzerine Hz. Ömer buyurdu ki: "Onlardan (şarap ve domuz) almayınız, fakat onlara (yani zimmîlere) onları sattırınız, siz de (haracı) onların parasından alınız."[22]

Ebu Ubeyd bu noktada der ki: Müslümanlar zimmîlerden cizye ve haraç olarak şarap ve domuz (kıymetine göre hesaplayarak) alıyorlar, sonra onları bizzat kendileri satıyorlardı. Bilal'in doğru bulmadığı ve Hz.

21. Râvileri sikadır. *Emvâl*, s. 62.
22. *Emvâl*, s. 62.

Ömer'in de yasakladığı husus budur. Daha sonra Hz. Ömer, zimmilerin kendilerine ait olan şarap ve domuzu bizzat kendilerinin satmaları halinde, haraç memurlarının, onların parasını kabul edebileceklerini söylemiştir. Çünkü şarap da domuz da, zimmîlere ait mallardır, müslüman için mal olmazlar.

Hz. Ömer'e ait başka bir hadis bu konuyu açıklamaktadır. Ali b. Ma'bed — Ubeydullah b. Amr — Leys b. Ebî Süleym yoluyla gelen rivâyete göre, Hz. Ömer memurlarına mektup yazarak, aldıkları domuzları öldürmelerini ve cizye vermesi gerekenlerin cizyelerini o domuzların parasından almalarını emretti.[23] Ebu Ubeyd der ki: Hz. Ömer o malları zimmîlerin malı olarak görmeseydi, onları cizyeden bedel kılmazdı.

Bir zimmî şarap ve domuzuyla öşür memurlarıyla karşılaşırsa, öşür memurunun o mallardan öşür alması hoş (helâl) olmaz. Aynı zamanda o malların parasından da alamaz. O malları satanın zimmî olması sonucu değiştirmez. Bu konu önceki konu gibi değildir. Çünkü cizye ve haraç zimmîlerin kendi nefisleri ve toprakları üzerine konulan bir vergi olduğu halde öşür, bizzat şarap ve domuz üzerine konulmuş olmaktadır. Bu yüzden, Hz. Peygamber'in (s.a.): "Allah bir şeyi haram kılarsa, onun parasını da haram kılar." hadisi sebebiyle o malların parasını almak da güzel değildir. Hz. Ömer'in bu konuda diğer konudan farklı bir şekilde fetvâ verdiği rivâyet edilmektedir. Aynı rivâyet Ömer b. Abdülaziz'den de gelmektedir.

Ebu'l-Esved el-Mısrî — Abdullah b. Lehî'a — Abdullah b. Hübeyre es-Sebâî yoluyla yapılan bir rivâyete göre Utbe b. Ferkad, Ömer b. Hattab'a, şarap vergisi olarak kırkbin dirhem göndermiş, bunun üzerine Hz. Ömer ona şu mektubu yazmıştır: "Bana şarap vergisi göndermişsin. Halbuki sen buna muhâcirlerden daha lâyıksın." Bu durumu halka haber verdi ve dedi ki: Vallahi seni hiçbir konuda görevlendirmeyeceğim. Bunun üzerine onu terketti.[24]

Abdurrahman — Müsennâ b. Saîd ed-Dabaî yoluyla gelen bir rivâyete göre Ömer b. Abdülaziz, Adî b. Ertât'a, onun tarafından gönderilen malların bir dökümünü göndermesini, bu dökümde, malların nereden geldiğinin belirtilmesini istedi. Bunun üzerine o da bir cevap yazarak malları tasnif etti. Yazdığı mallar arasında dörtbin dirhem şarap öşürü de vardı. Bir müddet sonra mektubunun cevabı gelmiş ve orada şöyle yazılmıştı: "Sen bize gönderdiğin dökümde şarap öşürü olarak dörtbin dirhem kaydetmişsin. (Bilesin ki) bir müslüman şaraptan öşür alamaz ve

23. Leys zayıftır ve Hz. Ömer'i görmemiştir. *Emvâl*, s. 63.
24. Abdullah b. Lehî'a zayıftır. *Emvâl*, s. 63, 64.

onun alım-satımını da yapamaz. Sana bu mektubum geldiği zaman, o adamı bul ve bu malı ona geri ver, çünkü o bu mala daha lâyıktır." O da mektubu alınca emredildiği gibi yaptı.

Ebu Ubeyd: "Her ne kadar İbrahim en-Nehaî başka görüşte ise de, bana göre uygulamaya esas olan görüş budur." der ve daha sonra İbrahim en-Nehaî'den, yanında şarapla öşür memuruna uğrayan zimmîden alınacak miktarın ikiye katlanacağı görüşünü nakleder.[25]

Ebu Ubeyd der ki: Ebu Hanife, öşür memuruna, yanında şarap ve domuz olarak uğrayan zimminin şarabından öşür alınacağını, domuzundan alınmayacağını söylerdi. Muhammed b. Hasan'ın Ebu Hanife'den bu şekilde rivâyette bulunduğunu duydum. İkisi de halife olan Ömer b. Hattab ile Ömer b. Abdülaziz'in görüşleri kabul edilip uyulmaya daha lâyıktır.

Allah en iyisini bilir.

25. Râvileri sikadır. *Emvâl*, s. 64.

B) Hz. PEYGAMBER'İN (s.a.) KÖPEK VE KEDİ PARASI, FÂHİŞE, KÂHİN, HACAMATÇI VE DÖL ÜCRETLERİYLE İLGİLİ HÜKÜMLERİ

Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) köpeğin parasını, fâhişenin ücretini ve kâhinin ücretini yasaklamıştır."[1]

Müslim'in *Sahîh*'inde Ebu'z-Zübeyr'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Câbir'e köpek ve kedinin parasını sordum. O da Hz. Peygamber (s.a.) bunu yasakladı diye cevap verdi.[2]

Ebu Davud'un *Sünen*'inde yine Ebu'z-Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) köpek ve kedinin parasını yasaklamıştır.[3]

Müslim'in *Sahîh*'inde Râfi' b. Hadîc yoluyla gelen bir hadiste Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Kazancın en şerlisi fâhişenin ücreti, köpek parası ve hacamatçının kazancıdır."[4]

1 — Köpek Alım-Satımı:

Bu hadisler dört hususu içine almıştır:

Birinci hüküm: Köpek satışının haram kılınması. Bu hüküm ehl-i

1. Buhârî, 34/113 ; Müslim, 1567.
2. Müslim, 1569.
3. Ebu Davud, 3479 ; Tirmizî, 1279. Tirmizî bu hadisin isnadında ıztırâb olduğunu söylemiştir. Aynı hadis A'meş, bazı arkadaşları ve Câbir yoluyla rivâyet edilmiş, A'meş'in bu hadisi rivâyeti hususunda tereddüt etmiştir. Ancak, Müslim'in rivâyet ettiği hadis de aynı mânadadır.
4. Müslim, 1567. Fakihlerin çoğunluğuna göre hacamatçının kazancı helâldir. Bu konuda gelen yasak tenzîh ve bayağı kazançlardan kaçınma anlamındadır. (Bk. *Fethu'l-Bârî*, 4/377).

hadis fakihlerinin tamamına göre, büyük ya da küçük av, çoban ve bekçi köpeklerinin bütününü içine almaktadır. Ebu Hanife ve Mâlik'in arkadaşları köpek satışını ve parasını yemeyi caiz görmüşlerdir. Kadı Abdulvahhâb da: "Arkadaşlarımız, beslenmesine izin verilen köpeklerin satışının hükmü konusunda ihtilâf etmişlerdir; bir kısmı mekruh olduğuna, bir kısmı da haram olduğuna hükmetmiştir." demektedir.

Bazı âlimler de satışı sahih olan şeyler konusunda müstakil bir kâide geliştirmişler, köpek satışı meselesini de o kâideye göre değerlendirmişler ve şöyle demişlerdir: Bütün yararları haram kılınan şeylerin satışı caiz değildir. Çünkü maddî olarak mevcut olmayan şeyle dînî olarak yasak kılınan şey arasında fark yoktur. Yararları arasında hem helâl hem de haram kılınan şeyler bulunursa bu durumda, bir eşyadan özel olarak beklenen amaç ne ise ona itibar edilir, hüküm de ona göredir. Bir eşyadan beklenen amaç içerisinde, hem helâl hem de haram kılınan hususlar var ise satışı sahih olmaz. Çünkü o şeyin haram olan kısmının karşılığında bir şey almak, bir şeyi haksız yoldan yemek demektir. Diğer kısmın (yani haram olmayanın) parası ise meçhuldür.

Av köpeğinin satışı meselesi bu esasa göre değerlendirilir. Bu konudaki ihtilâf, bu esasa göre değerlendirilecek olursa, şöyle denilir: Köpeğin şöyle şöyle yararları vardır. Bütün yararları bu şekilde sayıldıktan sonra bakılır. Kim bu yararların tamamını haram cinsinden olarak görürse cevaz vermez. Kim de helâl cinsinden olarak görürse cevaz verir. Her iki cinsten yararların beraberce bulunduğunu gören kimse, esas amaca bakar ve hükmü ona göre verir. Kim bir şeyde tek bir yarar görür, o yararın da o şeyden amaçlandığını ve aynı zamanda haram kılındığını düşünürse satışını yasaklar. Esas amacı tesbit edemezse hüküm vermekten çekinir veya mekruh olduğunu söyler. Bu kâideyi ve açıklamayı düşünürsen aradaki çelişkiyi ve av köpeği satışını bu kâideye göre hükme bağlamanın en fâsit bir hüküm olacağını görürsün. "Av köpeğinin yararlarını saydıktan sonra, bütün yararları haram kılınmıştır ve satışı caiz değildir." sözünü hiç kimse söylememiştir. Bu ümmet, av köpeğinin av ve bekçilik konusundaki yararlarının mübah oluşunda ittifak etmiştir. En büyük yararlılıkları bu iki sahada olduğuna göre, beslenmesi de en çok bu iki maksat için olmalıdır. Yararlarının tamamının haram cinsinden olduğunu düşünen kimsenin, bu yararların şer'î olduğunu kastetmesi doğru olmaz. Çünkü ödünç olarak verilmesi caizdir

"Bu yararların tamamını helâl gören kimse cevaz vermiştir." sözü de fâsittir. Çünkü av köpeğinin zikri geçen yararlarının helâl olduğunda ittifak edildiği halde, fakihlerin çoğunluğu satışına cevaz vermemişlerdir.

"Yararların çeşitli olduğunu gören kimse esas maksadın helâl mi yoksa haram mı olduğuna bakar." sözü herhangi bir fayda getirmemektedir. Çünkü av köpeğinin yararı bekçilik yapmak değil, av avlamaktır. Bu durumda bir çeşitlilikten söz edilemez. Haram olduğu takdir edilen yararlarına gelince, eşek ve katır gibi hayvanlarda bile haram sayılan bir takım yararlar olduğu söylenebilir.

"Kim bir tek yarar bulunduğunu, bunun da esas maksat olduğunu ve haram kılındığını görürse yasaklar." sözü de öncekilerden daha fâsittir. Çünkü bu yarar, av köpeğini beslemekten beklenen bir yarar değildir. Şayet onu alan müşterinin öyle bir yararı kastettiği takdir edilecek olursa, aynı takdirin, satışı caiz olan diğer hayvanlar için de geçerli olduğu ve böylece bu yaklaşımın fâsit olduğu görülür.

Bu konuda sahih olan asıl, sarih nassın delâlet ettiği ve itirazı da mümkün olmayan asıldır ki, o da satışının kesin olarak haram kılındığıdır.

Soru: Bu hususta şu soru sorulabilir: Hz. Peygamber'in (s.a.) satışını yasakladığı köpek cinsi içerisinde, bu çeşit istisnâ edilmiştir. Bu istisnânın delili Tirmizî'nin Câbir'den (r.a.) rivâyet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (s.a.) köpeğin parasını yasakladı, ancak av köpeği müstesnâ."[5] Nesâî, İbrahim b. Hasan el-Masîsî — Haccâc b. Muhammed — Hammad b. Seleme — Ebu'z-Zübeyr — Câbir (r.a.) yoluyla gelen hadiste Rasûlullah'ın av köpeği müstesnâ, kedi ve köpeğin parasını haram kıldığı rivâyet edilmiştir.[6] Kâsım b. Asbağ — Muhammed b. İsmail — İbn Ebî Meryem— Yahya b. Eyyûb — Müsennâ b. es-Sabbâh — Atâ b. Ebî Rebâh — Ebu Hureyre (r.a.) yoluyla gelen hadiste de Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle söylediği rivâyet edilmiştir: "Av köpeğinin dışında, köpek parası haramdır."[7] İbn Vehb —ona haber veren bir râvi — İbn Şihâb — Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a.) yoluyla Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Üç şey haramdır: Kâhinin hediyesi, zina eden kadının ücreti ve ısıran köpeğin parası."[8] İbn Vehb — eş-Şimr b. Abdullah b. Dumeyra —babası — dedesi — Ali b. Ebî Tâlip (r.a.) yoluyla gelen hadiste de Hz. Peygamber'in (s.a.) ısıran köpeğin parasını yasakladığı rivâyet edilmektedir.[9] Sözkonusu istisnânın sahih

5. Tirmizî, 1281. Senedinde Ebu'l-Mühezzim vardır. Adı Yezîd b. Süfyan'dır ve metrûktur. Câbir yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) benzeri bir rivâyet daha gelmişse de onun da isnadı sahih değildir.

6. Nesâî, 7/309. Râvileri sikadır. Ancak isnadında Ebu'z-Zübeyr'in tedlîsi sözkonusudur. Nesâî sahih olmadığını, münker olduğunu söylemiştir.

7. Yahya b. Eyyûb üzerinde ihtilâf edilmiştir. Müsennâ zayıftır. Hadis *Muhallâ*'da(9/10, 11) yer almaktadır.

8. Bu hadiste cehâlet ve inkıtâ' vardır.

9. eş-Şimr, İbn Nümeyr'dir ve zayıftır. Hüseyin b. Dumeyra'yı Mâlik yalanlamıştır. Ebu

olduğuna delâlet eden hususlardan biri de şudur: Hz. Peygamber'in (s.a.), köpeğin parasını yasakladığını rivâyet eden râvilerden biri olan Câbir'in bizzat kendisi av köpeğinin parasını almasına ruhsat vermiştir. Sahâbî kavlini delil kabul edenlere göre o kavil bile hadisin umûm ifadesini tahsis etmeye elverişlidir. Bir de yanısıra onu (yani av köpeğini) istisnâ eden nass ve kıyas bulunursa nasıl olacağını düşününüz. Aynı zamanda ondan yararlanmak mübah, miras, vasiyet ve hibe yoluyla el değiştirme sahihtir. Bir kavle göre ödünç ve kiralama suretiyle verilmesi de caizdir. — Bu iki konu, Şâfiî mezhebinde iki görüştür.— Bu durumda eşek ve katır gibi satışı caizdir.

Cevap: Hz. Peygamber'in (s.a.) av köpeğini istisnâ ettiği rivâyeti hiçbir surette sahih değildir. Bu konuda Câbir'den (r.a.) rivâyet edilen hadise gelince, bu hadis kendisine sorulan Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Râvilerinden Hasan b. Ebî Câfer zayıftır." Dârakutnî: "Doğru olan bu hadisin isnadı sahih değildir. Ebu Hureyre hadisi hakkında da: Bu hadis sahih değildir. Ebu'l-Mühezzim (Ebu Hureyre'den rivâyet edeni kastetmektedir.) zayıftır." demektedir. Beyhakî ise: " Hz. Peygamber'den (s.a.), köpeğin parasını yasaklayan hadisi bir topluluk rivâyet etmektedir. Bunlardan bazıları: İbn Abbas, Câbir b. Abdullah, Ebu Hureyre, Râfi' b. Hadîc, Ebu Cuhayfe'dir. Rivâyet edilen hadislerin lâfzı değişik, mânası birdir. Av köpeğinin istisnâ edildiği hadis ise sahih değildir ve sanki onu rivâyet eden râvi, beslenmesini yasaklayan hadisi kastetmiş ama rivâyeti karıştırmıştır." Allah en iyi bilir.

Hammad b. Seleme'nin Ebu'z-Zübeyr'den rivâyet ettiği hadise gelince, Ahmed b. Hanbel o hadisi de, râvileri arasında Hasan b. Ebu Câfer'in bulunması sebebiyle zayıf kabul etmiştir. Sanki o, Haccâc b. Muhammed yoluyla gelen rivâyete rastlamamıştır. Dârakutnî bu hadis hakkında: "Doğru olan, onun mevkûf olduğudur." demekte, İbn Hazm da Ebu'z-Zübeyr'in Câbir'den duyduğunu açıkça söylememesi, onun müdellis olması ve Leys'in ondan yaptığı rivâyette bulunmaması sebebiyle hadisi illetli bulmaktadır. Beyhakî de, râvilerden birinin, beslenmesi diğer köpeklerden istisnâ edilen av köpeğinin satışının istisnâ edildiğini vehmetmesinden dolayı illetli bulmaktadır.

Ben de derim ki: Câbir'in bu hadisinin bâtıl olduğunu ve onun bu konuyu karıştırdığını gösteren hususlardan biri de ondan sahih bir yolla rivâyet edilen şu hadistir: "Dört şey haramdır: Erkek hayvanın (damızlığın) çiftleşme için kiralanması, köpeğin parası, fâhişenin ücreti ve

Hâtim onun hadisinin metrûk, kendisinin de çok yalancı olduğunu, Ahmed hiçbir kıymetinin bulunmadığını, İbn Maîn sika ve güvenilir olmadığını, Buhârî ise hadisinin münker, kendisinin zayıf olduğunu söylemişlerdir.

hacamatçının kazancı." Bu rivâyet, ondan gelen ve av köpeğini istisnâ eden mevkûf rivâyeti illetli kılmaktadır. Çünkü bu durumda hem merfû, hem de mevkûf hadisler illetli sayılırlar.

Müsennâ b. es-Sabbâh — Atâ — Ebu Hureyre yoluyla gelen hadis de bâtıldır. Çünkü bu hadisin isnadında Yahya b. Eyyûb bulunmaktadır ki, İmam Mâlik onun yalancı olduğunu söylemekte, İmam Ahmed de onu cerhetmektedir. Yine isnadında bulunan râvilerden Müsennâ b. es-Sabbâh'ın zayıf olduğu hadis âlimlerince meşhurdur. Aynı zamanda Nesâî'nin rivâyet ettiği şu hadis de onun bâtıl olduğuna delâlet etmektedir. Hasan b. Ahmed b. Habîb — Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr — Esbât — A'meş — Atâ b. Ebî Rebâh yoluyla gelen rivâyete göre Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: Dört şey haramdır: Erkek hayvanın erlik suyu, köpeğin parası, fâhişenin ücreti ve hacamatçının kazancı."[10]

Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk'ten rivâyet edilen esere gelince, İbn Şihâb ile İbn Vehb ve Ebû Bekir es-Sıddîk ile İbn Şihâb arasında bulunan diğer râviler bilinmemekte, dolayısıyla böyle rivâyetler delil kabul edilmemektedir.

Hz. Ali'ye (r.a.) nisbet edilen eserde de son derece zayıf olarak bilinen İbn Dumeyra bulunmaktadır. Böyle sakat ve itibardan düşmüş eserler sika imamların rivâyetlerinin önüne geçemezler. Hatta bazı hadis hâfızları onların rivâyetinin tevatüren yapılan bir rivâyet olduğunu bile söylemişlerdir. Böylece hiçbir sahâbenin aksine bir rivâyette bulunmadığı açığa çıkmış oldu. Câbir, Ebu Hureyre ve İbn Abbas dahi köpeğin parasının habis (kirli) olduğunu söylemişlerdir.

Vekî — İsrail — Abdülkerim — Kays b. Habter — İbn Abbas (r.a.) yoluyla gelen merfû bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Köpeğin parası, fâhişenin ücreti ve şarabın parası haramdır."[11]

Bu rivâyetin merfû olduğu kabul edilmese bile, en azından İbn Abbas'a ait olduğu bilinmektedir.

Köpeğin, eşek ve katıra kıyas edilmesi ise çok fâsit bir kıyastır. Bilâkis, domuza kıyas edilmesi daha doğru olurdu. Çünkü domuzla köpek arasındaki benzerlik, köpekle eşek ve katır arasındaki benzerlikten daha kuvvetlidir. İki kıyas karşı karşıya geldiğinde, kıyasa uygun nass ile te'yid edilen, o nassa muhâlif olandan daha sahihtir.

Şayet: "Köpeğin parasının yasak edilmesi, öldürülmesinin emredildiği zaman için geçerli idi. Öldürülmesi haram kılınıp, bazı köpeklerin de beslenmesine izin verilince sözkonusu yasaklama ve dolayısıyla satışının

10. Râvileri sikadır.
11. Râvileri sikadır. *Müsned*, 1/235. İsnadı sahihtir. Muhalla, 9/10. İbn Ebî Şeybe'ye nisbet edilmiştir.

haram kılınması neshedilmiştir." şeklinde bir itirazda bulunursa şu cevap verilir:

Bu, herhangi bir delile dayanmayan bâtıl bir iddiadır. Eser olarak da bu iddiayı isbata yardımcı olacak herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır. Bâtıl olduğunu gösteren hususlara gelince: Satışını ve parasını yemeyi haram kılan hadisler mutlak olup umum ifade etmektedir. Öldürülmesini ve beslenmesini yasaklayan hadisler ise iki çeşittir: 1) Aynı şekilde mutlak olup umum ifade edenler ki, bunlar önceki hadislerdir. 2) Mukayyed olup tahsis olunan hadislerdir ki, bunlar da sonrakilerdir. Şayet satışını yasaklayan hadisler mukayyed ve tahsis olunmuş çeşitten olsaydı, bunu gösteren eserler bulunurdu. Böyle olmayıp da mutlak ve âmm (genel) olarak gelince, kastedilen mâna ve hükmün de öyle olduğu görülmüş ve anlaşılmış oldu ki bunun iptâli caiz değildir.

2 — Kedi Alım-Satımı:

İkinci Hüküm: Kedinin satışının haram kılınmasıdır. Câbir'in rivâyet ettiği sahih ve sarih hadis bunu göstermekte olup, fetvâ da buna göre verilmiştir. Kâsım b. Asbağ — Muhammed b. Vaddâh — Muhammed b. Âdem — Abdullah b. Mübârek — Hammad b. Seleme — Ebu'z-Zübeyr yoluyla gelen rivâyete göre Câbir b. Abdullah kedi ve köpeğin parasını mekruh görmüştür. Ebu Muhammed, Câbir b. Abdullah'ın fetvâlarının bu yönde olduğunu ve sahâbeden de ona muhâlefet eden bir kimsenin bilinmediğini söylemektedir. Ebu Hureyre (r.a.) de aynı şekilde fetvâ vermiş; Tâvûs, Mücâhid, Câbir b. Zeyd ve ehl-i zâhirin tamamı bu fetvayı benimsemiştir. İmam Ahmed'den gelen iki rivâyetten biri ile Ebubekir Abdulaziz'in tercihi de bu yöndedir. Bu konudaki hadis sahih olduğu, onunla çatışan başka bir hadis de bulunmadığı için bu görüş doğrudur ve bu görüşü kabul etmek vaciptir.

Beyhakî der ki: Âlimlerden bazıları bu hadisi, kedinin necis olduğuna hükmedildiği zamana hamletmiş ve Hz. Peygamber (s.a.): "Kedi necis değildir."[12] buyurunca bu hükmün satış konusunda neshedildiğini söylemişlerdir. Bazı âlimler ise aynı hadisi vahşileşen kediler için geçerli saymışlardır. Aslında hadisin zâhirine tâbi olmak evlâdır. İmam Şâfiî bu konuda vaki olan haberi duysaydı —inşallah— ona tâbi olurdu. Ona tâbi olmayanlar Ebu'z-Zübeyr'in rivâyetlerine güvenmeyenlerdir. Daha sonra

12. Mâlik, 1/23 ; Ahmed, 5/303 ; Ebu Davud, 75 ; Tirmizî, 92 ; Nesâî, 1/55 ; İbn Mâce, 367. Hadisi Ebu Katâde'den rivâyet etmişlerdir. İsnadı sahihtir. Tirmizî, İbn Hüzeyme, İbn Hibbân (121), Hâkim (1/159, 160) sahih olduğunu söylemişlerdir. Beyhakî de aynı görüşü, Buhârî, Dârakutnî ve Ukaylî'den nakletmiştir.

Ebu Süfyan — Câbir yoluyla İsâ b. Yunus cihetinden, Hafs b. Gıyâs da A'meş ve Ebu Süfyan yoluyla bu hadise mütâbaatta bulunmuşlardır.

Bazıları da bu hadisi sahibi olmayan kediye hamletmişlerdir. Fakat bütün bu yorumların ne dereceye kadar zayıf olduğu açıktır.

3 — Fâhişenin Ücreti:

Üçüncü Hüküm: Fâhişenin ücreti: Bundan maksat bir fâhişenin zina karşılığı aldığı bedeldir. Rasûlullah (s.a.) cariye olsun, hür kadın olsun, zina eden bir kadının aldığı ücretin habîs (kirli) olduğuna hükmetmiştir. O'nun zamanında fuhuş özellikle cariyelere ait bir iş olarak bilinirdi. Bu sebeple Hind, Hz. Peygamber'e (s.a.) bîat ederken: "Hür kadın zina eder mi?" demişti. İslâm fıkıh bilginleri akıl sahibi ve bülûğa ermiş bir kadının bir erkeğe, kendisiyle zina etme imkânı vermesi halinde ona mehir vermenin gerekmeyeceği konusunda fikir birliği içindedirler. Ancak şu iki meselede ihtilâf etmişlerdir:

Birincisi: Zinaya zorlanan hür kadın.

İkincisi: Gönüllü olarak zina eden cariye. Bu konularda dört görüş olup, hepsi de İmam Ahmed'in benimsediği görüşler olarak rivâyet edilmektedir.

Birincisi: İster bâkire, ister dul olsun ve ister önden ve isterse arkadan ilişilmiş olsun, kadına mehir vermek gerekir.

İkincisi: Dul olursa mehir gerekmez, bâkire olursa gerekir. Ayrıca bekâretin izâlesinden dolayı diyet gerekir mi? sorusuna İmam tarafından evet ve hayır şeklinde iki türlü cevap verilmiştir. Bu ikinci görüş Ebubekir tarafından tercih edilmiştir.

Üçüncüsü: Kadın, onunla zina eden erkeğin dînî ölçülere göre yakını ise mehir gerekmez, yine aynı ölçülere göre yabancı ise gerekir.

Dördüncüsü: Kadın, zina eden erkeğin kızı ve bacısı gibi, kızının nikâhı düşmeyecek biri ise mehir gerekmez; hala ve teyze gibi kızının nikâhı düşecek biri ise gerekir.

Ebu Hanife: Zorla kendisiyle zina yapılan kadına, bâkire olsun, dul olsun, mehir gerekmez demektedir.

Mehir vermenin vacip olduğunu söyleyenler derler ki: Kadından yararlanmak, şerîatta mehir ile değerlendirilmiştir. Kendi arzusuyla zina yapan için gerekmemesi, onun bu menfaatı reddetmesi sebebiyledir. Tıpkı bir kimseye herhangi bir organını telef etme izni vermesi durumunda olduğu gibi.

Mehir vermenin gerekmediği görüşünde olanlar şöyle demektedirler: Şâri' bu menfaati (yani kadından yararlanmayı), ancak tam bir akit veya

akit şüphesi sözkonusu olduğunda mehir ile kıymetlendirmiştir. Zinada kesinlikle böyle bir kıymetlendirme cihetine gitmemiştir. Zinayı nikâha kıyas etmek ise çok fâsit kıyaslardandır. Aynı zamanda Şâri' zina yoluyla yararlanmanın karşılığında had cezası koşmuştur ki, bu ceza ile mehir ödeyerek tazminatta bulunmak bir araya gelmez. Bir şeyin vacip olması için Şâri'in hitabının nassından, umûmundan, fahvâsından, işâretinden veya mânasından delil getirmek gerekir. Bunlardan hiçbiri sabit değildir. Bu konuda en çok ileri sürülebilen iddia zinayı nikâha kıyas etmektir ki, aralarında hiçbir benzerlik olmadığı ortadadır. Öte yandan mehir hem lâfız hem de mâna olarak nikâhın özelliklerindendir. Bu yüzden "nikâhın mehri" şeklinde tamlama yapıldığı halde, "zinanın mehri" şeklinde yapılmaz. Hz. Peygamber (s.a.), "mehir" kelimesini mutlak olarak zikretmiş, ancak bununla akdi (yani sözleşmeyi) kastetmiştir. Tıpkı, "Allah, şarabın, ölü hayvanın, domuzun ve putların satışını haram kılmıştır."[13] ve "...Hür bir insanı satıp onun parasını yiyen adam."[14] hadislerinde satış lâfzından sözleşmenin kastedilmesi gibi. Bu mânadaki ifadelerin benzerleri çoktur.

Birinci gruptakiler derler ki: Bir kadından yararlanmada asıl olan, bu yararlanmanın mehir ile değerlendirilmesidir. Ancak Şâri' bu hakkı, kendi isteğiyle zina yapan fâhişeden düşürmüştür. Zinaya zorlanan kadın ise fâhişe değildir ve o hakkının düşmesi caiz değildir. Nasıl hür bir insanın bazı taraflarından zorla yararlanılması halinde ona bedelini ödemek gerekirse, bizim meselemizde de durum aynıdır ve buradaki şer'î bedel mehirdir.

Her iki görüşün de kaynağında bu bakış açısı bulunmaktadır.

Bâkire ile dul kadını ayrı ayrı ele alan gruba göre, dul kadına ilişen kimse ondan bir şey alıp götürmemiştir ve ona, bu davranışına karşılık verilecek ceza yeterlidir. Bu günah herhangi bir şekilde mal ile karşılanmaz. Bâkirenin ise bikrinin izâlesi sözkonusu olduğu için mutlaka bunun tazminâtı gerekir. Bu sebeple bu cinayet, genel olarak, cinayete sebep olana yani kadının menfaatinin bir kısmını (bâkireliğini) telef edene tazmin ettirilir. Çünkü bâkire kadından yararlanma tazminatta bu kısma (yani bâkireliğine) tâbidir. Tıpkı isteği ile zina eden

13. Câbir hadisinden ittifakla rivâyet edimiş ve daha önce geçmiştir.
14. Buhârî, 34/106. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ buyurur ki: Üç sınıf insan vardır ki, kıyamet gününde ben onların hasmıyım. Biri benim adıma yemin edip sonra yeminini bozar. İkincisi hür bir insanı satıp parasını yer. Üçüncüsü bir işçiyi ücretle tutar, onu çalıştırıp işini yaptırır da ücretini ödemez." Bu hadisin senedinde Yahya b. Selim et-Tâifî vardır. İbn Hacer onun için *et-Takrîb*'de doğru ama hafızası zayıftır, demiştir.

bâkirede de tazminat ödememesinin aynı kısma tabi olması gibi.

Mahrem olan kadınlarla yabancı kadınları ayrı ayrı ele alanlara gelince, onlar bu kadınların akrabaları olan erkeklere ebedî olarak haram kılındığını görünce, onların din açısından cinsî ilişkiye mahal olmadıklarını, şayet böyle bir ilişki olursa bunun lûtîlik gibi değerlendirilmesi gerektiğini söylemişler, bu durumda da mehir gerekmediğini savunmuşlardır. Bu görüş Şa'bî'nindir. Diğer yandan hısımlık suretiyle haram olma halinde, haram geçici olduğu için durum bunun aksinedir.

el-Muğnî adlı eserin müellifi İbn Kudâme der ki: Süt emme ile haram olanlar için de hüküm böyle olmalıdır, çünkü onların haram olması da sonradan vuku bulmuştur.

Mahrem olanlardan kızının nikâhı düşenlerle düşmeyenlerin arasını ayıranlar da sanki, kızının nikâhı düşenlerin haramlığını diğerlerinden daha hafif görmüşler ve böylece bu mesele geçici ve sonradan haram olma meselesine benzemiştir.

Şayet: "Zorla dübüründen ilişilen hür kadın ve aynı ilişkiyi gönüllü olarak yapan cariye hakkındaki hüküm nedir?" diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Bu durumda mehir ödenmemesi evlâdır. Çünkü bu, mehir verilmeyeceğinde ittifak edilen gibidir.

Ebu'l-Berekât İbn Teymiye ile Ebu Muhammed b. Kudâme bu meselede ayrı ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebu'l-Berekât *el-Muharrar* adlı eserinde: Şüphe ile ilişilen veya önden ya da arkadan zinaya zorlanan kadına mehr-i misil ödemek gerekir, derken Ebu Muhammed *el-Muğnî*'de: Livatada ve kadına arkadan ilişmekte mehir gerekmez. Çünkü dinde bu ilişkiye bir bedel getirilmemiştir. Diğer yandan böyle bir ilişkide herhangi bir şeyi telef etmek sözkonusu olmadığı için, öpmek veya fercin dışında bir yere temas etmekten öteye bir mâna yoktur demektedir. Doğru olan görüş, kesin olarak budur. Şâri' bu fiil için bir kıymet koymamıştır. Bu fiili kadına ferçten temas etmeye kıyaslamak fâsit kıyastır. Bu görüşü ileri sürenlerin, erkeklerle lûtî ilişkide bulunanların da mehir vermesi gerektiğini söylemesi lâzım gelir ki, böyle bir şey söyleyen âlim yoktur.

İkinci meseleye gelince, o da kendi isteğiyle zina eden cariyeye mehir gerekip gerekmeyeceği konusudur. Bu hususta iki görüş vardır:

Birincisi: Mehir ödemek vaciptir. İmam Şâfiî'ye ve Ahmed b. Hanbel'in arkadaşlarının çoğuna ait olan bu görüşe göre başkasının hakkı olan bu menfaatten istifade edilmesi karşılıksız bırakılmaz. Tıpkı bir tarafının kesilmesine izin vermesi durumunda olduğu gibi. Bu konudaki kesin doğru, mehir vermenin vacip olmadığı noktasındadır. Çünkü bu Hz.

Peygamber'in (s.a.) ücretini yasakladığı fuhuştur. Bu ücretin habîs (kirli) olduğunu haber vermiş ve hem bunun hem de köpeğin parası ile kâhinin ücretinin hükmünün aynı olduğunu bildirmiştir. Cariye de öncelikle bu hükme dahil olup hadis nassının umumundan tahsis edilmesi caiz değildir. Çünkü o devirde fuhuşlarıyla maruf olan sınıf cariyeler sınıfıydı. Allah Teâlâ onlar ve onların efendileri hakkında şu âyet-i kerîmeyi inzal buyurmuştu: "Namuslu olmayı istedikleri takdirde, cariyelerinizi fuhşa zorlamayınız."[15] Onların kasdedildiği bir nasstan onları dışarıda bırakmak ve nassı başkalarına hamletmek nasıl caiz olur?

"Cariyenin menfaati efendisine aittir ve o da bu menfaatten başkasının yararlanmasına izin vermemiştir." sözünüze gelince, ona şöyle cevap verilir: Efendisi bu menfaate, bizzat kendisi yararlanması durumunda mâliktir. Tam veya şüpheli bir nikâhla başkasının yararlanması durumunda da karşılığı olan bedele sahip olur, bunun için de cariyenin izin vermesi gerekir. Ne Allah ne de O'nun Peygamberi zina için cezadan başka bir karşılık koymamışlardır. Bundan dolayı efendisinin eline geçecek herhangi bir şey yoktur ki, onun lehine hükmedilsin. Bu fiile bir bedel tayin etmek, Allah ve Rasûlü'nün karşılıksız bırakıp heder ettiği bir malı kıymetlendirmek ve Şâri'in habîs (kirli) olduğuna hükmettiği, onu köpek parası ve kâhin ücreti mesâbesinde kıldığı bir bedeli sabit kılmak demektir. Bir bedel şer'î yönden habîs ise, onun ödenmesine hükmetmek caiz değildir.

Bu noktada, hacamatçının da ücreti habîstir ama onun ödenmesi için hüküm verilebiliyor denemez. Çünkü hacamat fiilinin yararı mübahtır. Bu yüzden o işi yaptıran kimsenin hacamatçının ücretini ödemesi caiz, hatta vaciptir. O halde bu fiil nerede, hükmü kendi hükmünden bedeli de kendi cinsinden olan o haram ve habîs menfaat (yani zina) nerede? Böyle bir günah karşılığında bedel ödenmesini vacip kılmak livata fiili karşılığında bedel ödenmesini vacip kılmak gibidir. Zira Şâri' bu fiil karşılığında herhangi bir bedel tayin etmemiştir.

Şayet: "Kadına fercinden temas etmenin karşılığında bedel olarak mehir konulmuştur ki, bu da umûmî mânada bir mehir olup livata için böyle bir bedel yoktur." denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Bu bedel, bir nikâh sözleşmesi veya böyle bir sözleşme şüphesi karşılığında konulmuştur. Zina olduğunda hiç şüphe bulunmayan bir fiil karşılığında böyle bir bedel yoktur. Başarı Allah'tandır.

Öte yandan İslâm tarihinde zina eden bir erkeğe, zina ettiği kadına mehir (veya ücret) ödemesinin gereğine hükmeden hiçbir uygulama bilinmemmektedir. Hiç şüphe yok ki, müslümanlar böyle bir şeyi çirkin

15. Nûr, 24/33.

görmüşlerdir ve o Allah (c.c.) katında da çirkindir.

Soru: Zina eden bir kadın bu fiilinin karşılığında ücret almış ve sonradan tevbe etmiş ise, bu parayı sahiplerine geri mi vermeli yoksa kendisi helâl olarak yiyebilir mi, ya da sadaka olarak mı dağıtmalı?

Cevap: Bu sorunun cevabı İslâm'ın muazzam kâidelerinden birine dayandırılmaktadır ki, o da şudur: Kim dînî yönden elde etmesi caiz olmayan bir şeyi ele geçirir ve sonra da ondan kurtulmak isterse duruma bakılır: Eğer ele geçirilen mal, sahibinin rızası olmadan ve karşılığında verilmesi gereken şey de verilmeden ele geçirilmişse, sahibine geri verilir. Geri vermesi imkânsız hale gelirse, o parayla varsa onun bir borcunu öder. Bu da mümkün olmazsa o parayı, hak sahibinin mirasçılarına iade eder. Buna da imkân bulamazsa onun adına sadaka olarak verir. Kıyamet gününde hak sahibi bu sadakanın sevabını almak isterse, sevabı onun olur. Şayet bunu reddeder de, malını haksız yere elinden alan kimsenin hasenâtından almak isterse bu ondan alınır ve sadakanın sevabı onu verene ait olarak kalır. Ashâb-ı kirâm (r.a.) bunu böylece bildirmişlerdir.

Eğer ele geçirilen mal, onu ödeyenin rızasıyla ve haram olan karşılığının da verilmesi sonucu alınmışsa, meselâ şarap veya domuz alan ya da bir kadınla zina eden kimsenin bunun karşılığı olan bedeli kendi rızasıyla ödemesinde olduğu gibi, bu bedelin sahibine geri verilmesi gerekmez. Çünkü o bu bedeli kendi isteğiyle vermiş ve haram olan karşılığını almıştır. Bu durumda onun hem karşılığını alıp hem de bedelini geri alması caiz değildir. Böyle olması halinde günahkârların işi kolaylaşmış ve onlara destek sağlanmış olur. Bir kimse hem zina edip maksadına ulaşacağını, hem de parasını geri alacağını bilirse, bundan başka ne ister? Şeriat böyle bir hüküm koymaktan masundur ve böyle bir fetvâ vermek de caiz olmaz. Zira bu hem zulmü, hem de fuhşu bir araya getirmek demektir. En çirkin davranış, bir kimsenin bir kadınla zina edip, sonra zorla verdiği parayı geri almaya kalkışmasıdır. Bu davranışın çirkinliği bütün akıl sahiplerince kabul edilmiştir. Şeriat da böyle bir hüküm vermez. Ancak o parayı alanın yemesi de hoş değildir. Zira o Hz. Peygamber'in (s.a.) habîs olduğuna hükmettiği bir maldır. Şu kadar var ki, bu habîslik kazanç şeklinden dolayı olup herhangi bir zulümden dolayı değildir. Ondan kurtulmanın ve günahından tam olarak tevbe etmenin yolu, onu sadaka olarak vermektir. Eğer ihtiyacı olan bir kimse ise, içinden ihtiyacı kadar olanı alabilir. Kalanı tasadduk eder. Karşılığı habîs olduğu için, bedelinin de habîs olduğuna hükmedilen bütün kazançlar için geçerli olan hüküm budur. Bir malın habîs olduğuna

hükmetmek, onun sahibine iadesinin vacip olmasını gerektirmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) hacamatçının kazancının habis olduğuna hükmetmiştir, ama onun bu parayı geri vermesi vacip değildir.

Bu noktada şu itiraz yapılabilir: Haram olan bir menfaat karşılığında malını veren bir kimse, vermesi caiz olmayan bir şeyi vermiştir. Hatta Şâri' böyle bir insanı bu konuda hacr altına bile alabilir. O halde bu bedeli alanın alış şekli meşrû olmayıp onu almasıyla almaması birdir ve sahibine iade edilmesi gerekir. Konu, bir hastanın mirasçısına tebberruda bulunması, yabancı bir kimseye mirasının üçtebirinden fazla miktarda vasiyette bulunması, iflas veya sefihlik dolayısıyla hacr altına alınan bir kimsenin teberruda bulunması ya da ekmeğe muhtaç olan kimsenin bir lokma ekmek için ihtiyaç duyduğu parayı teberruda bulunmasına benzemektedir ki, bu ve benzeri meselelerin sırrı sözkonusu kimselerin bu tasarruflarında dinen hacr altında bulunmalarıdır ve böyle bir durumda o paranın iadesi vacip olur.

Buna şöyle cevap verilir: Yapılan kıyas fâsittir. Çünkü zikri geçen bütün meseleler, karşılıksız yapılan teberrulardır. Şâri', başkasının ya da her haktan önde gelen kendi nefsinin hakkı bulunan bu teberruları yasaklamıştır. Bizim konumuza gelince, burada ödenen bedel, yararlanılan bir menfaat veya tüketilen haram bir mal karşılığındadır. Bu bedeli alan, haram bir bedel almış ve karşılığında da haram bir mal vermiştir. Böylece caiz olmayan bir mala karşılık caiz olmayan bir bedel ödenmiştir. Adâletin gerçekleşmesi, hem malın hem de bedelin iadesini gerektirir. Halbuki bunlardan birini iade etmek artık imkânsız hale gelmiştir. Bu durumda diğerinin iadesi de gerekmez. Evet, şayet satın alınan şarap aynen mevcut olup tüketilmemiş olsa veya bir günah işlenmek üzere para önceden verilmiş ve o günah henüz işlenmemiş olsa bu durumlarda malın ya da paranın kesin olarak iadesi gerekir. Kabzın (malı veya bedeli teslim alma) gerçekleşmediği diğer bâtıl akitler için de durum aynıdır.

Şayet: "Haram olan kabzın ne tesiri vardır ki, onun için bir haramlık kılınsın. Kabzedilmesi caiz olmayan şeyin kabzedilmesiyle edilmemesinin aynı olduğu bilinmektedir. Zira dinen yasak olmak, maddeten mevcut olmamak gibidir. Malı kabzeden de onu haksız olarak kabzetmiştir. Bu sebeple onu sahibine iade etmelidir." diye bir itiraz yapılacak olursa şöyle cevap verilir:

Bedel ödeyen kimse malı almış veya haksız yere ondan yararlanmıştır. Her iki taraf da vermeye yetkili olmadıkları şeyleri vermişler ve kabzetmeye

hakları olmayan şeyleri kabzetmişlerdir. Her iki taraf da Allah'a isyan etmiştir. Bu durumda nasıl olur da, bir taraf hem mala hem de onun bedeline beraberce sahip olurken, diğer taraf her ikisinden de mahrum kalır?

Şayet bir tarafın kendisine ait menfaati, iradesi ve isteğiyle elinden çıkardığı söylenecek olursa, diğer tarafın da onun bedelini kendi isteğiyle elden çıkardığı ve arada bir fark olmadığı söylenir. Allah'a hamdederek ifade edelim ki bu konu son derece açıktır. Şeyhimiz (İbn Teymiye) zina karşılığı alınan ücretin geri verilmesinin veya tasadduk edilmesinin vücûbu konusunda duraksamış ve *İktidâu's-sırâtı'l-müstakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm* adlı eserinde şöyle söylemiştir: Zina eden, şarkı veya ağıt dinleyen kimseler kendi istekleriyle mallarını bu yolda sarfetmişler ve haram olan karşılığını da almışlardır. Haram kılınan husus da, onlara ait olan haklardan olmayıp Allah'a ait olan haklardandır. Kabz yoluyla sözkonusu menfaat elden çıkmıştır. Bu konudaki usûl gereğince, mal ve bedelden herhangi biri iade edildiği zaman, diğerinin de iadesi gerekmektedir. Birisini kiralayan kimse, ondan sağladığı menfaati iade edemezse, onun da malı iade edilmez. Menfaatinden istifade edilip, karşılığında ödenen bedeli de elinden alınan kimse her bakımdan zarar görmektedir. Ödenen bedelin karşılığı olan malın şarap ve ölü hayvan eti olması halinde böyle değildir. Çünkü bunlar elinde kalsaydı bile, onları telef ederdik. Şarkı ve ağıttaki menfaat de elden çıkmamışsa, bu menfaati başka bir işe yönlendirerek yani o işlerde kullanacağı kuvveti başka bir işe sarfetmesini sağlayarak ondan yararlanılabilir. Sonra bu noktada, kendi kendine şöyle bir soru yöneltti ve dedi ki: Bu duruma göre menfaatin kabzını isterlerse, onun kabzına hükmetmemiz gerekir denilebilir. Bu istifhamı ise şöyle cevaplandırdı: Denilir ki: Biz kâfirlerin haram olan sözleşmelerinde olduğu gibi, o menfaatin ne verilmesini ne de reddedilmesini emretmeyiz. Zira onlar kabzetmeden önce müslüman olurlarsa kabzedilmelerine hükmedilmez. Kabzdan sonra müslüman olmuşlarsa geri vermelerine hükmedilmez. Fakat bu ücret müslümana haramdır. Çünkü o kâfirin aksine bunun haram olduğuna inanmaktadır. Bu sebeple, ücret talep ettiği zaman ona deriz ki: Sen kuvvetini haram olan bir işte israf ettin, dolayısıyla sana ödenecek ücret yoktur. Önceden ücretini almışsa ve o ücreti ödeyen de bu parayı haram bir menfaat karşılığında verdiğini söyler ve iadesine hükmedilmesini isterse ona da deriz ki: Sen ona razı olduğun bir bedel karşılığında verdin. Onun aldığını iade etmesini istiyorsan sen de aldığını ona iade et. Aldığı şeyi yanında tutmakta bir menfaati varsa, bu ihtimal dahilindedir. Her ne kadar kıyasın zâhiri, fâsid bir akitle kabzolunan

menfaatin iadesini gerekli kılıyorsa da zikri geçen mülâhazalar sebebiyle bu yola gidilir.

4 —Şarabın Satış ve Taşınmasının Haramlığı:

Ebu'n-Nadr rivâyetine göre İmam Ahmed bir hıristiyan için şarap, domuz veya ölü hayvan taşıyan bir hamal hakkında şöyle fetvâ vermiştir: Hamallık ücretini yemesini mekruh görüyorum, ancak bu ücretin ona ödenmesine hükmedilir. Şayet bu malları bir müslüman için taşıyorsa daha şiddetli mekruh olur. İmam Ahmed'in arkadaşları bu fetvânın anlaşılmasında üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:

Birincisi: Fetvâyı zâhirine göre ele almak ve meseleyi tek bir rivâyet olarak görmektir. İbn Ebî Musa der ki: İmam Ahmed bir müslümanın hıristiyana ölü hayvan veya domuz taşıma işini yapmasını mekruh görmüş, buna rağmen böyle bir işi yapması halinde ücretinin ödenmesine hükmetmiştir. Bu ücreti almasının güzel olup olmaması hususunda da iki görüş olup, en vecîhi güzel olmayacağı, almışsa tasadduk etmesinin iyi olacağı yönündedir. Ebu'l-Hasan el-Âmidî de bunu böyle zikredip şöyle demiştir: Bir kimsenin şarap, domuz ve ölü hayvan taşıma işinde çalışması mekruhtur. Buna böyle hükmedilmiş ve buradaki mekruhun tahrîmen olduğu belirtilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bu malları taşıyana lânet etmiştir. Bu durum sabit olsa da ücretinin ödenmesine hükmedilir. Çünkü hacamatçının ücretinde olduğu gibi, haram olan konularda bile kira ücretinin ödenmesine hükmedilmesi imkânsız değildir. Bu gruptaki âlimler haram olmakla birlikte, ücrete hak kazanacağını söylemişlerdir.

İkincisi: Bu rivâyeti zâhirine muhâlif olacak şekilde te'vil etmek ve meseleyi tek bir rivâyet kılmaktır ki o da bu işi yapmanın sahih olmayacağıdır. el-Kâdî'nin *el-Mücerred* adlı eserinde benimsediği bu görüşü zayıftır. Daha sonraki kitaplarında, o da bu görüşten dönmüştür. *el-Mücerred*'i önceden tasnif etmişti.

Üçüncüsü: Meseleyi iki rivâyet olarak ele almaktır. Birinci rivâyet: Bu işi yapma sahihtir. Taşıma fiili de, alınan ücret de mekruh olmakla birlikte, taşıyan kimse ücret almayı hak eder. İkinci rivâyet: Bu işi yapma sahih değildir ve taşıyan kimse taşısa bile ücreti hak etmez. Bu görüş İmam Ahmed'in şarap hakkındaki: "Onu alıkoymak caiz değildir, dökülmesi vaciptir." sözüne kıyasladır. Ebu Talip'ten gelen rivâyete göre de şöyle demiştir: Bir kimse şarap ve domuzu bulunduğu halde müslüman olursa, şarabı dökülür ve domuzları serbest bırakılır. Zira

artık ona haram olmuşlardır. Domuzları öldürürse, bunda bir beis yoktur. İmam Ahmed onların alıkonulmasının caiz olmadığına hükmetmiştir. İbn Mansûr'dan gelen rivâyette de şu fetvâları zikredilmiştir: Bir müslümanın hıristiyana ait üzüm bağını beklemek üzere anlaşması caiz değildir. Çünkü asıl olan bu bağdan yetişen üzümlerin şarap yapılmasıdır. Başka bir maksatla yetiştirdiklerini bilirse, sözkonusu bekçilik mübahtır. Şarap taşımak üzere sözleşmekten de men olunmuştur. Bu görüşü el-Kâdî *et-Ta'lîk*'inde zikretmiş ve benimsemiştir. Arkadaşlarının çoğu da aynı görüştedir. Onların bu konudaki fetvâsı taşıma sözleşmesinin sahih olmadığı, taşıyanın ücret almayı hak etmediği ve ona ücret ödenmesine hükmedilmeyeceği yönünde olandır. Mâlik, Şâfiî, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşü de budur. Tabiî bu, evine içmek için şarap, yemek için domuz taşıması, ya da hiçbir açıklama olmadan mutlak anlamda taşıması üzerine onunla anlaşması halindedir. Evindeki şarabı döktürmek için veya ölü hayvanı evinden uzaklara attırmak için anlaşırsa, bu caizdir. Çünkü yapılan iş mübahtır. Ancak ücret olarak ölü hayvanın derisi verilecek olursa sahih olmayıp emsal ücret (yani aynı işi yapan bir insanın alacağı normal bir ücret) hak eder. Şayet derisini soymuş ve almış olsa bile, sahibine geri verir. Şeyhimizin görüşü bu noktada olup Mâlik de aynı görüştedir. Şâfiî'nin de görüşünün böyle olduğu görülmektedir. Ebu Hanife'nin görüşüne gelince, o birinci rivâyetteki gibidir ki ona göre taşıma sözleşmesi sahih olup, taşıyanın ücretinin ödenmesine hükmedilir. Ebu Hanife'nin meseleyi ele alış şekli şöyledir: Taşıma konusu mutlak ise (yani şu veya bu eşyayı taşıma şartı yoksa) hak ettiği ücret, bizzat şarap taşımaktan dolayı olmaz. Bu yüzden onun zikredilip edilmemesi de birdir. Sirke ve zeytinyağı gibi bir şey taşıması da mümkündür. Bir kimse evini ya da dükkanını kilise olarak kullanılması veya meyhane yapılması için kiraya verirse Ebu Bekir er-Râzî'nin ifadesine göre, orada şarap satışı yapılmasının şart koşulması ile, kiraya verenin bunu bilmesi halinde şart koşulmaması arasında Ebu Hanife'ye göre herhangi bir fark yoktur ve bu kiralama sahihtir. Çünkü mal sahibi alacağı ücreti orada yapılacak iş sebebiyle hak ediyor değildir. Bunu şart koşsa bile durum değişmez, çünkü orada başka bir şeyi satmaya hakkı vardır. Evi de kilise olarak kullanmayabilir. Belli bir müddet için bu yerleri teslim etmesiyle ücretini almaya hak kazanır. Ücretin hak edilmesinde orada yapılacak işlerin bir etkisi yoksa, o işlerin zikredilmesiyle edilmemesi birdir. Tıpkı bir kimsenin içinde oturmak veya uyumak için bir yer kiralaması durumunda, oturup uyumasa da kira ücretine hak kazanılması gibi. Aynı şekilde bir kimsenin şarap, ölü eti ve domuz taşıması için tutulması sahihtir. Çünkü burada şart olan şarap

taşımak değildir, meyve suyu da taşısa ücretini almayı hak eder. Bu çeşit kayıtlar onlara göre geçersiz olup, sözleşmeler mutlak olarak yapılmış gibidir. Mutlak olarak yapılan sözleşmeler de onlara göre caizdir. Üzüm suyunu, onu şarap haline getirecek bir kimseye satmanın caiz olması gibi, kendisini tutan kimsenin günah sayılan bir iş yaptırma ihtimali bulunsa bile durum değişmez. Fakat fitne zamanında silah satışını mekruh görmüş ve demiştir ki: Çünkü silah çarpışmak için yapılmış olup başka bir için kullanılmaz.

Fakihlerin çoğunluğu Ebu Hanife'ye birinci mukaddimede karşı çıkmışlar ve şöyle demişlerdir: Mukayyed, mutlak gibi değildir. Ücrete hak kazandıran menfaat, üzerinde sözleşme yapılandır, o da haram kılınmış bir menfaattir. Sözleşme yapanın, işin cinsini değiştirme imkânına sahip olması sonucu değiştirmez. Daha sonra, mescid olarak kullanmak üzere bir ev kiralanması konusunda, bu kiralama üzerinde anlaşılan fiil karşılığında olmadığı gerekçesiyle onu ilzam etmişlerdir. Bununla birlikte Ebu Hanife, kira sözleşmesini namaz fiilini gerektirmesi dolayısıyla geçersiz saymıştır. Zira namaz, kira sözleşmesi dolayısıyla hak edilmez.

İmam Ahmed ve Mâlik'in arkadaşları da ikinci mukaddimede onunla tartışmışlar ve şöyle demişlerdir: Kiralayan kimsenin orayı haram kılınan bir iş için kullanacağı kuvvetle muhtemelse, kiraya vermek haram olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.), şarap için üzüm suyunu sıkana ve sıktırana lânet etmiştir. Halbuki o şahıs sadece üzüm sıkmıştır. Ama bunu yaparken onun şarap için kullanılacağını bilirse lânete hak kazanmış olur.

Aynı zamanda bu işte Allah'ı kızdıran ve gazaplandıran bir konuya yardımcı olmak da vardır ki, bunu yapan lânetlenmiştir. Şeriatın esasları ve kâideleri bunun haram ve bu sözleşmenin bâtıl olmasını gerektirir. Bu konuda daha geniş açıklama, Hz. Peygamber'in (s.a.) 'ıyneyi (örtülü ribâ satışları) haram kılması ve o konuya terettüp eden cezadan söz edilirken gelecektir.

Şeyhimiz İbn Teymiye der ki: Doğruya en yakın gözüken İbn Musa'nın görüşüdür. Yani sözkonusu menfaat haram kılınan cinsten de olsa, ücretin ödenmesine hükmedilir. Fakat bu paranın yenmesi güzel değildir. Bu görüş İmam Ahmed'in kastettiği mânaya ve kıyasa daha yakındır. Zira Hz. Peygamber (s.a.) şarap suyunu sıkana, sıktırana, taşıyana ve kendisi için taşınan kimselere lânet etmiştir. Sıkan da, taşıyan da karşılığını almaları gereken bir iş yapmışlardır. Bu iş aslında kendisi haram olan işlerden değildir. Sıktıran ve taşıttıranın kasdına göre haram olur. Şarap yapacak kimseye üzüm veya üzüm suyu satmak da böyledir. Üzüm suyu

veya şarap müşterinin eline geçince, satıcının malı meccanen gitmez, bedeli ödenir. Burada da durum aynıdır. Sözleştiği işi yapan kimsenin bu hizmeti karşılıksız bırakılmayıp ücreti ödenir. Onu haram olan bir iş için kullanmak işverene ait bir durumdur. İşveren işçiye evdeki şarabı döktürmek veya kokusundan kurtulmak için ölü hayvanı çevreden uzaklaştırmak için tutmuş olsaydı bu sözleşme caiz olurdu. Sonra biz bu ücreti Allah hakkını ilgilendiren bir husustan dolayı haram kılıyoruz, işveren veya müşteriye ait bir haktan dolayı değil. Zina, livata, adam öldürme veya hırsızlık için tutulan kimseler böyle değildir. Çünkü bu işlerin bizzat kendisi haramdır. Bu mesele aynen ölü hayvan ve şarap satmaktır ki, onların bedellerinin ödenmesine hükmedilmez. Çünkü bu malların bizzat kendileri haramdır. Aynı şekilde o menfaatlerin bedellerinin ödenmesine hükmedilmez.

Şeyhimiz der ki: Bu gibi iş yaptırmalar ve şarap ya da ölü hayvan taşımak üzere adam tutmalar, ne tam sahih ne de tam fâsit olarak nitelenemezler. Bilâkis şöyle söylenebilir: Bu sözleşme iş yaptıran veya adam tutan açısından üzerine düşen bedeli ödemesinin vacip olması mânasında sahihtir. Aldığı bu ücretten yararlanmasının haram olması mânasında da çalışan açısından fâsittir. İslâm şeriatında bunun benzerini görmek mümkündür. İmam Ahmed'in bir hıristiyana ait üzüm bağını beklemenin mekruh olduğunu söylemesi bu noktada bir çelişkiye sebep olmaz. Çünkü biz de ona bu işi ve onun karşılığında alacağı ücreti hesaplıyoruz. Sonra —her hâlükârda bu işi yapmışsa— ücretinin ödenmesinin gerektiğine hükmediyoruz. Şayet böyle yapılmazsa, günahkârların bundan büyük menfaatler sağlayacağı muhakkaktır. Dinde günah sayılan bir işi yaptırmak için adam tutan, işlerini gördüren, sonra da ücretlerini vermeyen veya verdikleri ücretleri geri alan kimselere bundan daha büyük destek olur mu? Halbuki onlar böyle bir desteğe lâyık değillerdir. Hiçbir değeri olmayan işleri yapan fâhişe, şarkıcı veya ağıtçı gibi kimseler için durum böyle değildir. Çünkü onların ücretlerinin ödenmesine hükmedilmez. Şayet ücretlerini almışlarsa geri vermeleri mi gerekir, yoksa onu sadaka olarak mı verirler? Bu konu bütün tafsilatıyla anlatıldı ve biz doğru olanın geri vermenin gerekli olmadığı, o ücretin yenmesinin de güzel olmadığı yönünde olduğunu açıklamıştık.

Doğru olanı bulmakta başarılı kılan Allah'tır.

5 — Kâhinin Ücreti:

Dördüncü Hüküm: Kâhinin ücreti. Ebu Ömer b. Abdilber der ki: Kâhinin ücretinden maksadın, onun kehâneti karşılığında verilen şey

olduğu hususunda ihtilâf yoktur. Bu da bir malı bâtıl yoldan yemek demektir. Buradaki ücret kelimesinin Arapça orijinali olan (حلوان) kelimesinin asıl anlamı ihsân ve atiyyedir. Alkame, bu kelimeyi kullandığı bir beytinde şöyle söyler:

فمن رجل احلوه رحلي و ناقتي يبلغ عني الشعر اذ مات قائله

"Söyleyeni öldüğü zaman benden bu şiiri başkasına ulaştıracak olan kimseye devemi ve üzerindeki takımı ihsan ederim."[16]

Kâhinin ücretinin haram kılınmasıyla, fala bakarak, yıldıza bakarak, taş, toprak, ok ya da başka âletler kullanarak veya âletsiz olarak herhangi bir şekilde gaybdan haber veren herkese verilecek ücretin haram olduğuna dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) kâhinlere gidilmesini yasak etmiş ve: "Kim arrâfa (geçmişten ve gelecekten haber verdiğini iddia eden kimseye) gider ve söylediğini tasdik ederse, Muhammed'e (s.a.) indirileni inkâr etmiş olur."[17] buyurmuştur. Hiç şüphe yok ki, Muhammed'in (s.a.) getirdikleri ile onların getirdikleri bir kalpte yanyana bulunmaz. Onlardan biri bazen doğru bile söylese yalanları daha çoktur. Onlara haber kaynaklığı görevi yapan şeytanlar insanları ifsat edebilmek için bazen de doğru haberler verirler.

İnsanların birçoğu, özellikle sefihler, cahiller, kadınlar ve bedevîler gibi aklen zayıf olanlar ve iman hakikatlerini bilmeyenler onlara inanır ve onları tasdik ederler. Bu insanlardan çoğu onlara aldanmakta, açıkça şirkini ve küfrünü izhar etseler bile onlar hakkında iyi düşünmeye devam etmekte, onları ziyaret edip dualarını istemektedirler. Bu hususta çok şey duyduk ve gördük. Bütün bunların sebebi o kimselerin ve benzerinin, Allah'ın peygamberini gönderdiği hak din ve hidayet yolu hakkında bilgi sahibi olmamalarıdır. "Bir kimseye Allah nur vermemişse, artık o kimsenin ışık ve aydınlıktan nasibi yoktur."[18] Ashâbı-ı kirâm (r.a.), Hz. Peygamber'e (s.a.) onların (yani kâhinlerin) bazen kendilerine isabetli haberler verdiklerini söylemişler, O da onlara bunun şeytanlar tarafından vuku bulduğunu, bazen doğru sözler söylediklerini, bunların yanına yüz yalan kattıklarını[19] ve o doğru olan tek söz dolayısıyla bütün yalanlarının tasdik edildiğini haber vermiştir.

---

16. Dîvânu Alkame, s. 37. Lisânu'l-Arab (حلو) maddesi. Bu beytin Dabi' el-Bürcümî'ye ait olduğu rivâyet edilmektedir.
17. Ahmed, 2/429 . Ebu Hureyre hadisinden. İsnadı sahihtir. Hâkim (1/58) de sahih olduğunu söylemiştir.
18. Nûr, 24/40.
19. Buhârî, 78/117 ; Müslim, 2228. Âişe (r.a.) hadisinden.

Destan tertipleyenlere gelince, onlar şu unsurlardan yararlanmaktadırlar:

1- Kâhinlerin verdikleri haberler.

2- Ehl-i kitap arasında dolaşan ve eski kitaplarda naklonulan haberler.

3- Peygamberimizin (s.a.) topluca veya tafsilatlı olarak verdiği haberler.

4- Ashâbtan veya sonradan gelenler içerisinde keşfi açık olan kimselerin verdikleri haberler.

5- Herhangi bir küllî ya da cüzî işe uygun düşen rüyalar. Bunlardan cüzî olanlarını aynen zikrediyor, küllî olanını da tahmin, zan ve gerçek olan ya da gerçeğe yaklaşan karînelere dayanarak tafsilatlıca anlatıyorlardı.

6- Allah Teâlâ'nın yeryüzünde cereyan eden birçok hadiseye işaret eden, sebep olan veya delil teşkil eden ve insanların çoğunun bilmediği birçok ulvî eserleriyle istidlâl etmek. Allah hiçbir şeyi başıboş ve faydasız olarak yaratmamış, ulvi âlemle süflî âlemi birbirine bağlamış ve ulvisini süflisi üzerinde etkili kılmış, ama bunun aksine izin vermemiştir. Güneş de, ay da ne bir kimsenin ölümü ne de hayatı ile tutulurlar. Evet, onların tutulması yeryüzünde vuku bulan şer sebebiyledir. Bu yüzden Allah Teala, tutulmaları anında cereyan etmesinden korkulan şerrin defedilmesi için namaz, zikir, dua, tevbe, istiğfar ve köle âzad etmek gibi ibâdetler koymuştur. Bu ibâdetler şerrin sebeblerine karşı durur, onlara mukavemet eder ve onlardan güçlü olurlarsa şerri ortaya çıkaracak gerekçeleri defederler.

Allah Teala güneşin ve ayın hareketlerini, doğuş yerlerinde değişikliklerin olmasını sıcağın ve soğuğun, yaz ve kış aylarının ve bu aylara uygun düşen olayların cerayan etmesinin sebebi olan mevsimlerin meydana gelmesine vesîle kılmıştır. Kim ayın ve güneşin hareketlerini dikkatlı ve itinalı olarak izlerse, ilerde bitkiler ve hayvanlar üzerinde olabilecek şeyler hususunda deliller bulabilir, bu durumlar bir çok köylü ve çiftçi tarafından bilinmektedir. Aynı şekilde gemi görevlileri de ayın, güneşin ve yıldızların hallerine bakarak ilerdeki hava durumu, rüzgarın yönü ve şiddeti gibi konularda, neredeyse hatasız denecek kadar doğru sonuçlar elde etmektedirler.

Tabibler de, ayın ve güneşin hallerinin insan tabiatı üzerindeki etkisi, onu bazı değişmelere hazır hale getirmesi gibi hususlarda tecrübe sahibidirler.

Destan tertip edenler bu gibi konulara ve eski müneccimlerden

devralmış oldukları bilgilere son derece özenle yapışır, sonra da bütün bunlardan, öncekilere benzeyen kıyaslar ve hükümler çıkarırlar. Allah'ın yeryüzündeki kanunu, hikmetinin gerektirdiği kanunlara göre cereyan etmektedir. Bu kanunlara göre bir şeyin benzerinin hükmü o şeyin benzerinin, aynısının hükmü de o şeyin aynısının hükmü gibidir. O insanlar zihin güçlerini kaza ve kaderle ilgili hükümlere, aralarındaki benzerliklere ve bunların sonuçlarına yöneltmişlerdir. Tıpkı şeriat âlimlerinin zihin güçlerini dinî hükümlere onlar arasındaki benzerliklere ve onların sonuçlarına uygun yönelttikleri gibi. Yaratma ve emir Allah Teâlâ'ya aittir. O'nun yaratması ve emri bozulmayan, sekteye uğramayan ve içinde çelişki bulunmayan bir hikmete dayanmaktadır. Buna göre kim, zihin ve düşünce gücünü bu âlemin sırlarını ve inceliklerini anlamak için sarfeder ve saatlarını bu yolda tüketirse, başkalarının bilemediği bir çok hususa nüfuz eder.

Meselâ, bu mevzuda bir çok bölümlerden yalnızca birini ele alıp incelemek kâfidir ki, o da rü'yâ tabiridir. İnsan bu konuya nüfuz eder ve bilgisini tamamlarsa çok garip noktalar elde edebilir. Bizler de, başkaları da bu konuda çok garip olaylar müşahede etmişizdir. Tabircinin, birbirinin peşisıra gelen doğru, hızlı ve yavaş hükümler verdiğini görmüşüzdür. Bu insanları dinliyenler, söylediklerinin gayb ilmi olduğunu zannetmişlerdir. Halbuki o, başkalarının bilmediği bir çok bilgilere sahip olmanın sonucudur. Hz. Peygamber (s.a.) zararı faydasından çok olması ya da uğraşanı şirke götürme ihtimali bulunması halinde bu konuyla uğraşmaktan ve malını bu uğurda harcamaktan men etmiş, imanın ifsadına sebeb olacak bu durumu haram kılmıştır. Rü'yâ tabiri ilmi ise böyle değildir. O bâtıl olmayıp haktır. Çünkü rü'yâ uyku ile ilgili bir vahye dayanmaktadır. Bu ise peygamberlik cüz'lerinden biridir. O sebeble rü'yâyı gören ne kadar sâdık olursa, rü'yâ da o kadar sâdık olur. Tabirci de ne kadar doğru, temiz ve bilgili olursa, yaptığı tabir de o ölçüde sağlıklı olur. Şeytan kardeşlerinden yardım alarak faaliyet gösteren kâhin ve müneccimlerse böyle değildir. Dürüst ve iyi kimseler ve kendilerini şeriatla kayıtlı görenler onların yaptıklarını yapmazlar. Bilâkis onlar, yalancılıkları, günahkârlıkları, Allah'tan, Rasûlü'nden ve dinden uzaklıkları ne kadar çok olursa sihirlerinin kuvvet ve tesiri de o kadar şiddetli olan sihirbazlara benzemektedirler. Şeriat ilmi ise bunun aksinedir. O ilimle uğraşan insanlar ne kadar sâdık ve dindar olurlarsa ilimleri ve nüfuz güçleri de o ölçüde kuvvetli olur.

Başarı Allah'tandır.

6 — Hacamatçının Ücreti:

Beşinci Hüküm: Hacamatçının kazancının habis (kirli)liği. Geçimini kan alarak veya kan çıkararak sağlayan herkes bu hükme dahildir. Tabib, kehhal (göz hekimi) ve baytar lâfız olarak da, mâna olarak da bu hükme dahil değildir. Hz. Peygamber'in (s.a.) hacamatçının kazancının habis olduğuna hükmettiği ve sahibine, o kazancını devesine veya kölesine yedirmesini emrettiği bilinmekte[20]. öte yandan kendisinin hacamat yaptırdığı ve ücretini ödediği de sahih yoldan nakledilmektedir.[21]

Bu iki rivâyeti bir arada düşünmek birçok fakih için problem teşkil etmiş ve bazıları Hz. Peygamber'in (s.a) ücret vermesiyle birinci rivâyetin mensuh olduğunu zannetmişlerdir. Tahavî, bu görüşe sahip olanlardan biridir. Kûfeli'lerin köpek satmayı ve parasını yemeyi mübah görmelerini delillendirirken şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a) önce köpeklerin öldürülmesini emretmiş, sonra "Köpeklerden bana ne!" demiş, daha sonra da av köpeği ve çoban köpeği için ruhsat vermiştir. O zamanlar köpeklerin satışı ve onlardan yararlanmak haram idi. Onları öldüren, üzerindeki bir farzı eda etmiş oluyordu. Sonra bu hüküm neshedildi, onlarla avlanmak mübah kılındı. Böylece satışının caiz olması hususunda diğer yırtıcı hayvanlar gibi sayıldı. Bu konunun bir benzeri de Hz. Peygamber'in (s.a) hacamatçının kazancını yasaklaması ve "Hacamatçının kazancı habistir." buyurması, sonra da ona ücretini ödemesidir. İşte bu davranışı yasaklamasını ve haram kılmasını neshetmiştir.

Bu izah için söylenebilecek en basit söz, onun delilsiz bir iddia olduğu ve dolayısıyla kabul edilemeyeceğidir. Bizzat hadis-i şerifde bu iddiayı geçersiz kılacak ifade varken, bu izah yoluna nasıl gidilir? Hz. Peygamber (s.a) köpeklerin öldürülmüsini emretmiş, sonra "Köpeklerden onlara ne!" demiş, daha sonra da av köpeği için ruhsat vermiştir.

İbn Ömer der ki: Rasûlullah (s.a.) av köpeği veya çoban köpeğinin dışındaki köpeklerin öldürülmesini emretti.[22]

20. *Şerhu's-Sünne* (8/18)'de geldiği gibi İmam Mâlik, Ebu Mus'ab'dan rivayet etmiştir. Ebu Davud, 3422 ; Tirmizî, 1277 ; İbn Mâce, 2166 ; Ahmed, 5/436 . İbn Şihab ez-Zührî — İbn Mahîsa (Benî Hârise'den) ve babası yoluyla gelen hadisten. İsnâdı sahihtir. İbn Hacer *Fethu'l-Bârî*'de (4/377), râvîlerinin sika olduğunu söylemiştir. Aynı konuda Ahmed, 3/307, 381, Câbir b. Abdillah'tan bir rivayette bulunmuştur ve isnâdı sahihtir Aynı kaynakta Rafi b. Hadîc'den de bir rivayet vardır, 4/141.

21. Malik, *el-Muvatta*, 2/974 ; Buhârî, 34/39 ; Müslim, 1577. Ebû Taybe Rasûlullah'tan (s.a.) kan aldı. Rasulullah(s.a.) da ona, bir ölçek hurma verilmesini emretti. Sahiplerine de onun haracının bir kısmını indirmelerini emretti.

Abdullah b. Muğaffel de şöyle der: Rasûlullah (s.a.) bize köpekleri öldürmeyi emretti. Sonra "Köpeklerden onlara ne!" buyurdu. Daha sonra da av ve çoban köpeği için ruhsat verdi. [23] Her iki hadis de Müslim'in *Sahih*'inde mevcuttur. Bu da göstermektedir ki, av ve koyun köpeği için ruhsat verilmesi, öldürülmelerinin emredilmesinden sonradır. Rasulullah'ın (s.a.) parasını haram kıldığı köpek, beslenmesine izin verdiği köpektir. Öldürülmesini emrettiği köpeğin değil, bu köpeğin parasının habîs (kirli) olduğunu haber vermiştir. Zira öldürülmesi emrolunan köpek hayatta kalmaz ki onun parasının hükmünün bilinmesine ihtiyaç olsun. Aynı zamanda alınıp satılması gibi bir âdet de gelişmemiştir. Halbuki beslenmesine izin verilen köpek böyle değildir. Onun parasının hükmünün bilinmesine olan ihtiyaç, diğerinden daha şiddetlidir.

Bu konuyu açıklayan hususlardan biri de şudur: Hz. Peygamber (s.a.), insan nefsinin arzu etmesi sonucu uğrunda para harcanan dört şeyi zikr etmiştir ki, bunlar zina eden kadın, kâhin, hacamatçı ve köpek satıcısıdır. Nasıl olur da hadisin son kısmı âdeten alınıp satılmayan köpeklere hamlonulur da alınıp satılması âdet olan köpekler hariç tutulur? Bu, imkansızlığı apaçık olan bir durumdur. Konu böylece açıklanınca, yukarıda benzetilen konuda zikredilen hacamatçının aldığı ücretin habîs olmasının nesholunduğu şeklindeki ifadenin fâsit olduğu ortaya çıkmış oldu. Hatta o konudaki nesih iddiası daha uzak bir iddiadır.

Hz. Peygamber (s.a.) hacamatçıya ücretini vermesine gelince, bu davranışı "Hacamaççının kazancı habîstir." sözüyle çelişmez. Çünkü "verilmesi habîstir" dememiştir. Ücretinin verilmesi ise ya vacip, ya müstehap ya da caizdir. Habîsliği ise alana nisbetle ve alanın da yemesine nisbetledir. Bu durumda onun kazancı habîs olur. Tabiî bundan dolayı haram olması gerekmez. Hz. Peygamber (s.a.) soğan ve sarmısağı habîs diye adlandırdığı halde, yenilmeleri mübahtır. Hz. Peygamber'in (s.a.) ücretini vermesi, değil o ücretin yenmesinin güzel olmasını, helâl olmasını bile gerektirmez. Zira Rasûlullah (s.a.) bir hadisi şerifte: "Ben bir adama bir ihsanda bulunurum, o da bu ihsan, koltuğunun altında bir ateş parçası olarak çıkar."[24] buyurmuştur. Hz. Peygamber müellef-i kulûba, zengin oldukları halde zekât ve ganimet malından vermekteydi. Bundan maksat İslâm'a sarılma ve itaat edilmesi gerekenlere her halukârda itaat etmelerini sağlamaktı. Bu şahısların

22. Müslim, 1571.
23. Müslim, 270 ; Ebû Dâvûd, 74.
24. Ahmed, 3/4, 16. Ebû Said el-Hudrî hadisinden. Senedi sahihtir.

yanlızca ihsan edildikleri zaman itaat etmeleri helâl değildir, bilâkis gerektiği her yerde karşılıksız olarak bu bağlılığı göstermeleri vaciptir.

Şeriat prensibleri arasında şu husus herkesçe bilinir. Bir sözleşme ve itaat konusu, taraflardan biri için caiz, müstahap veya vacip olurken, diğer taraf için mekruh veya haram olabilir. Bu durumda itaat etmesi veya bir şeyler vermesi gereken tarafa vermesi vacip olurken, alan tarafa da o şeyi alması haram olur.

Kısacası, hacamatçının ücretinin habîsliği soğan ve sarmısağın habis sayılması gibidir. Ancak birinin kokusu habîs (pis), diğeri ise ise kazancı sebebi ile habîstir.

"Kazançların en güzeli ve en helâli hangisidir?" diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Bu konuda fakihlerin üç görüşü vardır:

1) Ticaret yoluyla elde edilen kazanç.

2) Hacamat vb. gibi âdî işlerin dışındaki el işleri.

3) Zirâat.

Bu görüşlerin her birini diğerine üstün kılacak aklî ve naklî delliller zikredilebilir. Fakat en çok tercihe şâyan olan, Rasûlullah'ın (s.a.) kazancına vesîle kılınan ganimet alanların kazancı ve Şâri'in lisanı üzere onlara mübah kılınan şeylerdir. Kur'an-ı Kerîm'de bu kazancın övgüsü başka kazançlardan daha sık gelmiş, bu kazanç yolunu seçenler de başkalarının görmediği övgüye lâyık görülmüşlerdir. Bu yüzden Allah Teâlâ yaratılmışların en hayırlısı nebi ve rasûllerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (s.a.) için bu kazancı seçmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.) bu konuda şöyle buyurduğunu görmekteyiz: "Kıyametin önüsıra kılıçla gönderildim, tâ ki ortağı bulunmayan tek Allah'a ibadet edilsin. Rızkım mızrağımın gölgesinde kılınmıştır, zillet ve aşağılanma da emrime karşı çıkanlar içindir."[25] Bu, izzetle, şerefle ve Allah düşmanlarını kahrederek alınan bir rızık olup Allah'a en sevgili gelenidir. Başka birinin kazancı buna denk olamaz.

Allah en iyi bilendir.

7 — Döl Ücreti:

(Hz. Peygamber'in (s.a.) Erkek Hayvana Dişi Hayvanı Dölletmenin Satışı Konusundaki Hükmü)

Buhârî'nin *Sahîh*'inde İbn Ömer'in rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.) erkek hayvana dişiyi dölletme ücretini yasaklamıştır.[26]

Müslim'in *Sahîh*'inde Câbir'den gelen rivâyete göre Hz. Peygamber

25. Buhârî, 37/21.
26. Buhârî, 37/21.

(s.a.), erkek hayvanın çiftleşmesinin satışını yasaklamıştır.[27]

İkinci hadis birincinin açıklaması mahiyetindedir. Hayvan çiftleşmesinin ücretinin satış olarak isimlendirilmesi ya burada esas maksadın hayvanın erlik suyu olması ve paranın bizzat o su karşılığında ödenmesidir ki, alış-verişin hakikatı da budur, ya da hayvanın o iş için kiralanması bu şekilde adlandırılmıştır. Çünkü o bir muâvaza (bedelli) akdidir ki, bu da beyu'l-menâfi' (menfaatlerin satışı)dır. Âdet gereği, o günkü insanlar erkek hayvanı çiftleşmesi için kiralıyorlardı. İşte yasaklanan da budur. Bu konuda yapılan sözleşme ister kiralama ister alış-veriş olsun bâtıldır. İmam Ahmed, Şâfiî, Ebu Hanife ve arkadaşlarının da içinde bulunduğu âlimlerin çoğunluğu da bu görüştedir.

Ebu'l-Vefâ b. Âkîl der ki: Bana göre caiz olma ihtimali vardır. Çünkü o, erkek hayvanın menfaatleri ve dişi hayvanın üzerine çıkması konusunda yapılan bir sözleşmedir ki, esas menfaat bu olup, erlik suyu buna tâbi olarak gelir. Genellikle de erkek hayvanın dişisi üzerine çıkmasından sonra bu su meydana gelir. Bu durumda çocuğun karnına süt gitmesi için bir süt anne ile yapılan sözleşme gibi mütâlaa edilir. Bir kimse bir arazi kiralasa ve orada da bir kuyu bulunsa, kuyudaki su araziye tâbi olarak anlaşmaya girer. Umûmî bir kâide olarak malûmdur ki, asıl için hoşgörülmeyen bazı şeyler tâbi durumda olduğu zaman hoşgörülebilir.

İmam Mâlik'ten bu akdin caiz olduğu nakledilmiştir, ama arkadaşları meseleyi tafsilatlı olarak zikretmişlerdir. *el-Cevâhir*[28] adlı eserin müellifi "Şârî'in yasaklaması yönünden akdin fâsit olması bâbı"nda der ki: Bunlardan biri de erkek hayvanın çiftleşmesinin satışıdır. Buradaki yasak, erkek hayvanın dişisini gebe bırakması için kiralanmasına hamlolunur ki, sözleşme fâsittir. Çünkü bu elde olmayan bir durumdur. Şayet erkek hayvanın dişisi üzerine belli sayıda çıkması üzerine anlaşılırsa bu caizdir. Çünkü bu malûm hem de mümkün olan bir durumdur.

Doğru olan, bu konunun mutlak olarak haram kılınması ve

27. Müslim, 1565, 35.

28. Müellifi Camâluddin Abdullah b. Muhammed Abdullah b. Necm b. Şâs b. Nizâr el-Cüzâmî es-Sa'dî el-Mısrî'dir. Yaşadığı asırda Mâlikî mezhebinin şeyhi olarak kabul edilmiş, fazilet ve marifet sahibi bir kimse olarak tanınmıştır. Ömrünün sonlarına doğru hacca gitmiş ve fetvâ verme işini bırakmıştır. Dimyat'ta H. 616 senesinde vefat etmiştir. Bu eserini Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinin tertibine uygun olarak hazırlamıştır. İbn Hallikân der ki: Eser, onun ilim ve fazilette ulaştığı noktayı göstermektedir. Mısır'daki Mâlikîler güzelliği ve faydası dolayısıyla bu eseri elkitabı yapmışlardır. (Bk. *Vefeyâtu'l-A'yân*, 3/61 ; *el-Bidâye*, 13/86 ; *Şezerâtu'z-Zeheb*, 5/69)

sözleşmenin de her hâlükârda fâsit olmasıdır. Ancak burada bu ücret alana haram olur, verene olmaz. Çünkü veren, malını ihtiyaç duyduğu mübah bir konuda harcamıştır. Tıpkı hacamatçı meselesinde ve süpürgecinin ücreti konusunda olduğu gibi bundan men olunmazlar. Hz. Peygamber (s.a.) alışmış oldukları erkek hayvanı çiftleşmesi için kiralamayı onlara yasak etmiş, bunu da "çiftleşmesinin satışı" olarak isimlendirmiştir. Onun sözünü, o gün için geçerli bir âdet olandan başka bir mânaya hamletmek ve Hz. Peygamber'in (s.a.) nehyetmekten kastettiği o günkü uygulamayı açıklamasız bırakmak caiz değildir. Herkesçe bilinmektedir ki, hayvanı kiralayanın amacı onun dişisi üzerine belli sayıda çıkması değil, bunun sonucu ve semeresidir. Parayı bunun için ödemektedir. Konunun haram kılınmasının çeşitli illeti (yani bu hükme etki eden sebepler) vardır:

1) Üzerinde sözleşme yapılan konu, teslimi elde olan bir şey değildir. Bu yönüyle kaçan köleyi kiralamaya benzemektedir. Çünkü bu durum tamamen erkek hayvanın isteğine ve şehvetine bağlıdır.

2) Sözleşmeden maksat, hayvanın suyudur. Bunun ise, tek başına anlaşma konusu olması caiz değildir. Çünkü cinsi ve miktarı meçhuldür. Süt annenin durumu böyle değildir. Zira o bir insanın iyiliğini (bakımını) üstlenmiştir ki, buna hiçbir şey kıyas edilmez. Denebilir ki —Allah en iyi bilendir— bu konuyu yasak etmek şerîatın güzelliklerinden ve kemâlindendir. Çünkü erkek hayvanın suyunu para ile satmak ve bunu sözleşmeye konu yapmak akıllı insanlar nezdinde çirkin bulunmuş, bunu yapanlar da gözden düşmüşlerdir. Allah Teâlâ kullarının özellikle müslümanların fıtratını (yaratılışını), güzelin ve çirkinin ölçüsü kılmıştır. "Müslümanların güzel olarak gördükleri şey Allah katında da güzel, çirkin buldukları şey ise Allah katında da çirkindir."[29]

Bütün bunların yanısıra hayvanın erlik suyunun hiçbir kıymeti yoktur ve karşılığında bir şey beklenen nesnelerden değildir. Bu sebeple bir kimsenin erkek hayvanı başka birinin dişi hayvanının üzerine çıkıp onu gebe bıraksa, doğacak yavru dişi hayvan sahibinin olur. Çünkü erkek hayvandan ayrılan sadece sudur, onun da hiçbir kıymeti yoktur. Her yönüyle mükemmel olan bu şerîat çiftleşmenin bir bedel karşılığında satılmasını haram kılmıştır ki, neslin çoğalmasına ihtiyaç duyulan böyle bir konuda insanlar meccânen bu imkândan yararlansınlar. Tabiî, erkek hayvan sahibinin zararına sebep olmamak esastır. Şerîatın güzelliklerinden biri de bu imkânın meccânen olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.): "Aygırın ve süt kovalarının ödünç olarak verilmesinin onların

29. Bu söz İbn Mes'ûd'a ait olup, *Müsned*'de rivâyet edilmiştir. (1/379). Merfû olarak rivâyeti sahih değildir.

haklarından sayıldığını[30] buyurmuştur. Bu konu, karşılıksız olduğu takdirde yasaklanması, insanlara zarar verecek haklardandır. Bu yüzden şeriat bu hakkın karşılıksız olarak kullanılmasını gerekli görmüştür.

Soru: Dişi hayvan sahibi erkek hayvan sahibine bir hediye verse veya ikramda bulunsa onu alabilir mi?

Cevap: Eğer gizli bir şart koşma veya bedel isteme şeklinde olursa, alması helâl olmaz. Değilse almasında bir beis yoktur. İmam Ahmed ve Şâfiî'nin arkadaşları derler ki: Erkek hayvan sahibine, kira ücreti olarak değil, hediye veya ikram olarak bir şey verilmesi caizdir. Arkadaşlarımız bu konuda Enes'in (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet ettiği şu hadisi delil olarak zikretmişlerdir: "İkram olarak verilirse bir mahzuru yoktur." *el-Muğnî* müellifinin kaydettiği bu hadisin kim tarafından tahric edildiğini ve durumunu bilmiyorum. İbnu'l-Kâsım'ın rivâyetine göre İmam Ahmed bunun aksine hükmetmiştir. Kendisine: "Yasaklanmış olsa da hacamatçıya verildiği gibi verilemez mi?" diye sorulduğunda şöyle demiştir: Hz. Peygamber'den (s.a.) hacamatçıda olduğu gibi, bu meselede herhangi bir şey verdiğine dair bir bilgi ulaşmamıştır.

Arkadaşlarımız İmam Ahmed'in sözünün zâhiri mânasına hamledilmesi veya te'vil edilmesi konusunda ihtilâf etmişlerdir. el-Kâdî zâhiri mânasına hamledip, aklın da bunu gerektirdiğini, ancak bunun hacamatçıda terkedilip geri kalan konularda kıyasın gerektirdiği hal üzere kaldığını söylemiştir. Ebu Muhammed de *el-Muğnî*'de: İmam Ahmed'in sözü takvâya hamledilir, haram kılma yönüne değil. Caizdir demek insanlara şefkat ve kıyasa uygunluk bakımından daha evlâdır, demektedir.

30. Müslim, 988. Câbir (r.a.) hadisinden.

C) Hz. PEYGAMBER'İN (s.a.) İNSANLARIN ORTAKLAŞA KULLANDIKLARI SUYUN SATIŞINI YASAKLAMASI KONUSUNDAKİ HÜKÜMLERİ

1 — Genel Olarak:

Müslim'in *Sahih*'inde Câbir'den (r.a.) şu hadis nakledilmiştir: "Rasûlullah (s.a.) suyun fazlasını satmayı yasaklamıştır."[1]

Yine aynı kaynakta ve aynı sahâbîden şu rivâyet gelmektedir: Hz. Peygamber (s.a.) erkek hayvanın çiftleşmisini satmayı, suyu ve ziraat yapmak için araziyi satmayı yasakladı. Rasûlullah (s.a.) işte bunları yasakladı."[2]

Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Hureyre'den (r.a.) rivâyet ettikleri hadis de şöyle: Hz. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "Sonuç otun menedilmesine varacağı için suyun fazlası yasaklanmaz." Aynı hadis şu lâfızla da rivâyet edilmiştir: "Suyun fazlasını başkasından esirgemeyin, zira sonunda otu menetmiş olacaksınız." Buhârî'nin bazı yollardan yaptığı rivâyet ise şu şekilde: "Suyun fazlasını başkasından esirgemeyin, zira sonunda otun fazlasını menetmiş olacaksınız."[3]

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Amr b. Şuayb —babası — dedesi

1. Müslim, 1565.
2. Müslim, 1565, 35.
3. Buhârî, 42/2 ; Müslim, 1566.

yoluyla Hz. Peygamber'den (s.a.) şu hadis rivâyet edilmektedir: "Kim suyunun ve otunun fazlasını başkasından menederse, kıyamet gününde Allah da ondan fazlını (ihsanını) meneder."[4]

İbn Mâce de *Sünen*'inde Ebu Hureyre'den (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.) şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Üç şey başkasından esirgenmez: Su, ot ve ateş."[5]

Yine aynı kaynakta İbn Abbas (r.a.) yoluyla gelen bir rivâyette Rasûlullah'ın (s.a.) şöyle söylediği kaydedilmektedir: "Müslümanlar üç şeyde ortakdırlar: Su, ateş ve ot. Bunların parası da haramdır."[6]

Buhârî'nin *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Üç şahıs vardır ki, Allah kıyamet gününde onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz ve onlar için çok elîm bir azap vardır. (Birincisi) yol üstünde ihtiyacından fazla suyu olan ve bunu başkalarından men eden kimse, (ikincisi) devlet başkanına yalnız dünya metâı için bîat etmiş olup devlet başkanı ona dünyalık verirse hoşlanan, vermezse öfkelenen kimse, (üçüncüsü) satılık malını ikindiden sonra (pazara) çıkaran ve: Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, ben bu mala şunu şunu verdim, diyen ve (bu yemininden dolayı) müşterinin kendisini tasdik ettiği kimsedir: Daha sonra Rasûlullah (s.a.): "Hakîkat Allah'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel, az bir bahayı satın alanlar..."[7] âyetini okudu.[8]

Ebu Davud'ın *Sünen*'inde Büheyse'nin şöyle söylediği rivâyet edilmektedir: "Babam Peygamber'den izin istedi. (Kendisine izin verilince) ona yaklaşmaya başladı. Sonra dedi ki: "Ey Allah'ın Peygamberi! Menedilmesi helâl olmayan şey nedir?" Hz. Peygamber (s.a.): "Su." dedi. (Babam tekrar): "Ey Allah'ın Peygamberi! Menedilmesi helâl olmayan şey nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "Tuz." dedi. (Babam üçüncü defa): "Ey Allah'ın Peygamberi! Menedilmesi helâl olmayan şey nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) de buyurdu ki: "Hayır yapman senin için hayırlıdır."[9]

4. Ahmed, 2/179, 183, 221. Senedi hasendir.
5. İbn Mâce2473. İsnadı sahihtir. Busîrî de ez-Zevâid'de sahih olduğunu söylemiştir (vr. 173).
6. İbn Mâce, 2472. Senedinde Abdullah b. Harâş vardır ki metrûktur. Ancak bir önceki hadis ve Taberânî'nin hasen bir senetle rivâyet ettiği hadis bu babta yeterlidir. Taberânî'nin hadisi et-Telhîs'de (3/65) İbn Ömer'den rivayet edilmiştir ve şöyledir: "Müslümanlar üç şeyde ortaktır: Su, ot ve ateş." Ebu Davud, 3477. Ebu Hıdâş Hıbbân b. Zeyd eş-Şer'abî ve bir sahâbî yoluyla yaptığı rivayette şöyle demektedir: "Rasûlullah (s.a.) ile beraber üç kere savaşa katıldım. Onu şöyle söylerken duyuyordum: "Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Ot, su ve ateş." Râvileri sikadır.
7. Âl-i İmrân, 3/77.
8. Buhârî, 42/6.

Allah suyu insanlar ve hayvanlar arasında müşterek olarak yaratmış, onların hepsinin içeceği kılmıştır. Suyun başında bulunsa da, orada ikamet etse de, hiç kimse diğerinden daha özel olamaz. Ebu Ubeyd'in zikrettiğine göre Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Yoldan geçen, su başında ikamet edenden daha çok hak sahibidir."[10]

Ebu Hureyre de: "Yolcu ilk içendir." demektedir.

Ancak suyu kırbasına veya herhangi bir kabına dolduran kimse hadiste zikredilmemiştir. Bu durumda su da mülk edinilen, sonra satılmak istenen odun, ot ve tuz gibi mübah mallar gibidir. Hz. Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: "Sizden birinizin ipini alması, sırtında odun getirip satması, böylece Allah'ın, onun izzet-i nefsini koruması, verseler de vermeseler de insanlardan dilenmesinden daha hayırlıdır."[11] Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.

Hem Buhârî'nin hem de Müslim'in *Sahih*'lerinde Hz. Ali'den (r.a.) şu hadis rivâyet edilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber bana, Bedir savaşı ganimetlerinden yaşlı bir deve düştü. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.) bana yaşlı bir deve daha verdi. Bir gün üzerlerine satmak maksadıyla izhir (Mekke ayrığı) yüklemek için her ikisini de Ensâr'dan bir adamın kapısı önünde çökerttim..."[12] Sonra hadisi söyledi. Bu, mübah olan alınıp sahiplenildikten sonra satılan ot ve odun hakkındadır. Aynı şekilde balık ve diğer mübah şeyler de böyledir. Yasaklama getirilen hususlar bunlar değildir. Aynı zamanda herkesin müşterek olarak kullandığı büyük nehirlerin suyu da yasaklanan şeylerden değildir. Çünkü onların başkalarından men edilmesi mümkün değildir. Yasaklanan şeyler şunlardır:

2 — Yağmur ve Kuyu Suları:

Bunlardan biri, mübâh bir yerde toplanan yağmur sularıdır. Bu sular herkesin hakkı olup, hiç kimse, biri diğerinden daha çok hak sahibi değildir. Ancak ileride inşaallah anlatılacağı gibi, bulunduğu yerin suya yakın olması halinde bir istisnâ vardır. Bunun dışında bu çeşit suyun satılması ve başkalarından yasaklanması helâl değildir. Yasaklamaya kalkışan, Allah'a âsî olup, O'nun azabına çarptırılır ve rahmetinden mahrum kalır. Çünkü o başkalarını kendine ait olmayan bir nimetten mahrum bırakmıştır.

9. Ebu Davud, 1669. Ravilerinden bazıları meçhuldür. *Emvâl*, s. 374.
10. *Emvâl*, s. 375.
11. Buhârî, 24/51. Zübeyr b. Avvâm hadisinden.
12. Buhârî, 42/12 ; Müslim, 1979.

Soru: Bir kimse kendisine ait olan bir arazide kuyu açar veya çukur kazar ve suyu orada toplarsa o suya sahip olabilir mi?

Cevap: Onun bu suya başkalarından çok hak kazandığında şüphe yoktur. Bir kimsenin kendi arazisinde su çıktığı, ot ve maden bulunduğu zaman, onun ve hayvanlarının içeceği miktardan fazla da olsa, başkalarına vermek mecburiyetinde değildir. İmam Ahmed'in fetvâsı bu şekildedir. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.) tehdit ettiği konuya girmez. Çünkü o suyun fazlasını yasaklayan kimseyi tehdit etmiştir. Sözkonusu durumda fazlalık yoktur.

3 — İhtiyaç Fazlası Sular:

Kendi ihtiyacından, hayvanlarının ve ziraatinin ihtiyaç duyduğu miktardan artar, kendisi gibi bir insan veya onun hayvanları ihtiyaç içinde olurlarsa, suyu karşılıksız olarak verir. Her bir kimse suya gelip hem kendisi içer, hem de hayvanlarını sulayabilir. Ne sahibi buna engel olabilir ne de diğer insanların ücret ödemesi gerekir. Peki kuyudan su çekmek için gerekli olan ip, kova ve makara gibi âletleri de meccanen vermeli mi, yoksa karşılığında ücret alabilir mi? İmam Ahmed'in arkadaşlarının ihtiyaç halinde bir eşyanın ödünç verilmesinin vacip olması konusunda iki ayrı görüşleri vardır. Bunlar içerisinde delil yönünden en açık olanı vacip olmasıdır.

İmam Ahmed bu hükmün ancak açık alanlar için geçerli olduğunu, bina gibi kapalı yerlerde su varsa, oraya sahibinin izni olmaksızın girilemeyeceğini söylemiştir. Suyun fazlasının başkasına ziraat için de verilmesinin gerekip gerekmediği konusunda da iki görüş vardır. Her iki görüş de İmam Ahmed'den rivâyet edilmektedir.

Birincisi: Gerekmez. Bu aynı zamanda İmam Şâfiî'nin görüşüdür. Çünkü zirâî mahsulün kendisinde bir hürmet (yani helak olmaya terkedilmesinin haram olma durumu) yoktur. Bu yüzden de, hayvanların aksine, sahibinin zirâî mahsulü sulaması vacip değildir.

İkincisi: Gerekir. Bu görüş sahipleri daha önce geçen hadislerle, onların umûmuyla ve Abdullah b. Ömer'den gelen şu rivâyetle delil getirmişlerdir: el-Vehat'taki arazisinin işlerini yürüten kâhyası kendisine bir mektup yazarak arazisini suladığını ve suyun arttığını, bunun da otuzbin dirheme istendiğini bildirdi. Bunun üzerine kâhyasına cevap yazan Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle dedi: "Kendi sıran geldiğinde arazini sulayınca suyu senden sonra gelene ver. Bunu yaparken en yakından başla. Ben Rasûlullah'ın (s.a.) suyun fazlasının satılmasını yasakladığını

işittim.[13]

Bu görüşün sahipleri derler ki: Ziraat mahsullerini sulamamak onları helak etmek demektir. Bu ise hayvanları helak etmek gibi haramdır. "Gerekmez" diyenlerin "Kendisinde bir hürmet yoktur." sözlerinin cevabı ise: "Sahibinin hürmeti vardır." şeklindedir. Malının helâkine sebep olmak caiz değildir. Sonra sizin "hürmetinin olmadığı" yolundaki iddianızı kim kabul eder? Ebu Muhammed el-Makdisî der ki: Hürmetinin olmadığını söylemenin men edilmesi ihtimal dahilindedir. Çünkü malı zayi etmek yasaklanmıştır. Telef edilmesi haram kılınmıştır. Bu ise, hürmeti olduğunu gösterir.

Soru: Arazisinde veya evinin içinde bulunan bahçesinde bir kuyu ya da kaynak suyu olsa bu su, o araziye veya bahçeye tâbi olarak onun malı sayılır mı?

Cevap: Kuyunun kendisi ve kaynak suyunun bulunduğu yer onun malıdır. Suya gelince, o konuda iki görüş vardır ki, bu görüşler İmam Ahmed'den ve İmam Şâfiî'nin arkadaşlarından da nakledilmiştir:

Birincisi: Onun malı sayılmaz. Çünkü o su toprağın altından akıp onun toprağına çıkıyor. Bu haliyle aynen, onun toprağına akan ırmak gibidir.

İkincisi: Onun malıdır.

"Biri arazi sahibi, diğeri de su sahibi iki kişi ziraat işinde ortaklık yapsalar çıkan mahsul ikisi arasında paylaştırılır mı? sorusuna İmam Ahmed: "Paylaşmalarında bir mahzur yoktur." diye cevap vermiş, Ebubekir de bu görüşü tercih etmiştir.

Sahipli arazilerde bulunan katran, petrol (metindeki "naft" kelimesi, kitabın müellifinin yaşadığı asrı gözönüne alarak düşünmeli), mumya ve tuz gibi sıvı madenler de su hükmündedir. Aynı şekilde bir kimsenin arazisinde biten otlar için de, su için zikredilen iki görüş geçerlidir. Hanbelî mezhebinde kabul edilen görüşe göre bu su kimsenin malı olmaz. Yukarıda sayılan madenler de öyle. İmam Ahmed der ki: Suyun satışını kesinlikle hoş bulmuyorum. el-Esrem der ki: Ebu Abdullah'a şöyle bir soru sorulduğunu duydum: "Bir kavmin bulunduğu bölgede bir nehir vardı ve hisselerine göre anlaşma gereğince biri bir gün, biri iki gün arazilerini suluyorlardı. Bir gün benim sıram geldiğinde suya ihtiyacım olmazsa, onu para karşılığında kiraya vereyim mi?" Ebu Abdullah dedi ki: "Bilmiyorum. Ancak Hz. Peygamber (s.a.) suyun satılmasını yasaklamıştır." Ona: "Satmıyor, yalnızca kiraya veriyor." denildiğinde şu

13. Ebu Ubeyd, *Emvâl*, s. 379, 380. el-Vehat Tâif'in köylerinden biridir. Abdullah b. Amr el-Âs'ın orada büyük bir üzüm bağı bulunmaktaydı. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde rivayet ettiğine göre Muâviye orayı ondan almak istemiş, fakat Abdullah b. Amr bunu reddetmiş, hatta onunla savaşmayı bile göze almıştı.

cevabı verdi: "Konuyu hoş göstermek için hile yapıyorlar. Bu dedikleri satıştan başka nedir?"

İnsanların suyun kullanılmasında ortak olduklarını gösteren hadisler de satışının yasak olduğunu gösteren açık bir delildir. İmam Ahmed'e sorulan mesele, Şam bölgesinde yaşayan insanların sıkça karşılaştıkları meselelerden biridir. Arazilerin ve bahçelerin nehir suyundan bir payı bulunuyor, sahipleri o payı alıyor ve üzerine evler veya dükkanlar yapıp suyunu kiraya veriyorlardı. İmam Ahmed bu konuda önce duraksadı. Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) suyun satışını yasakladığını söyleyerek cevap verdi. "Bu bir kiralamadır." denince de: "Bu hile yollu bir adlandırmadır, lâfzı hoş gösterir, ancak sözleşmenin esası satıştır. Şerîatın esasları bu bu suyun satışını yasaklamıştır. Su sahibinin yalnızca, arazisini sulamakta öncelik hakkı vardır. Suya ihtiyacı kalmayınca onu pazara çıkarması caiz değildir. Çünkü ondan sonra gelen ihtiyaç sahibi o suya daha lâyıktır. Bu tıpkı bir madenin yanında konaklayıp ordan ihtiyacı kadarını alan kimse gibidir ki, o adamın geri kalanını satması caiz değildir."

Aynı şekilde herhangi bir yere önceden gelip oturan kimse, orada oturduğu sürece, orada oturmaya başkalarından daha çok hak sahibidir. Oraya ihtiyacı kalmayınca kiralamak isterse caiz olmaz. Sahipsiz bir araziye başkalarından önce hayvanlarını götüren kimse de, hayvanları orada bulunduğu sürece daha çok hak sahibidir. Oradan ayrılacağı zaman, kalan otları satmaya kalkışırsa, bu onun hakkı değildir. Su da aynen böyledir. Toprağından ayrılınca onun o suda hiçbir hakkı kalmaz ve aynen arazisinde yetişmeyen ve kendisine ait olmayan ot durumunda sayılır.

Soru: Sizin verdiğiniz örneklerle bu mesele arasında fark vardır. Zira su kendi arazisinden çıkmakta ve o arazinin menfaatlerinden biri olmakta ve diğer menfaatleri gibi onun malı sayılmaktadır. Verdiğiniz örneklerde zikri geçen hiçbir mal onun malı değildi. O örneklerde ancak yararlanma (intifâ') ve öncelik hakkı sözkonusu idi.

Cevap: Bazılarının suyun satışına cevaz vermelerine ve onu arazisine ait haklardan bir hak olarak kabul etmesine sebep olan espri budur. Bu anlayıştan dolayı, arazisini içindeki su ile birlikte pazarlayabileceği gibi, sadece suyunu da pazarlayabilir, denilmiştir. Bu görüşe şu cevap verilir: Arazisinin hakkı, yararlanma konusundadır, yoksa Allah'ın insanlar arasında ortak olarak ihsan etmiş bulunduğu suyun mülkiyeti konusunda değildir. Aynı zamanda ona yararlanmada öncelik tanınmıştır. Şerîatın esasları, hikmeti ve kamu yararını gözetmesi de bu

görüşü gerektirmektedir. Buna göre bir kimse izinsiz olarak arazisine girip suyundan alsa o suya sahip olur. Çünkü o aslen mübah olan bir şeydir ve arazisinde bir kuş yuva yapmış, bir ceylan oraya girmiş veya bir balık kenara vurmuş da o da girip onu almış gibi sayılır.

Soru: Arazi sahibi başkasının arazisine girmesine engel olabilir mi, başkasının oraya izinsiz girmesi caiz midir?

Cevap: Bazı arkadaşlarımız bir şey almak için izinsiz olarak girmenin caiz olmadığını söylemişlerse de, bu görüşün ne Şâri'in ne de İmam Ahmed'in sözünde bir dayanağı yoktur. Bilâkis İmam Ahmed sahipli bir arazide hayvan otlatmanın caiz olduğuna fetvâ vermiştir. Başka bir maksatla girmek ise yasaktır. Doğru olan görüş, bir kimsenin, alması mümkün olan şeyleri almak için girmesinin caiz olmasıdır. Çünkü genellikle arazinin sahibini bulup izin istemek imkân dahilinde olmayabilir. Bazen su içmeye, hayvan sulamaya veya otlatmaya ihtiyaç olduğu halde sahibi bulunmayabilir. Mal sahibinin izni olmaksızın girmeyi yasaklasaydık hayvanlar zarar görürdü.

Aynı zamanda böyle bir izinin faydası da yoktur. Çünkü arazi sahibinin araziye girimeyi men etmeye hakkı yoktur. Bilâkis buna imkân vermesi vaciptir. Netice itibarıyla arazi sahibinin giriş izni vermediği düşünülse bile, o dinen haram olan bir iş yapmış olur ve girişi men etmeye kalkışması da helâl olmaz. Bu durumda oraya girişin izine bağlı olmasının herhangi bir faydası yoktur.

Şâri'in kendisine tanıdığı bir hakkı ancak oraya girmek suretiyle alabilecekse, o kimse bu konuda şer'an izinli sayılır. Ancak arazi sahibinin âilesi ve harîm-i ismetini korumak gibi bir endişe ile başkasının izinsiz girmesini yasaklaması halinde, izinsiz girilmesi caiz olmaz. Sahrada olan araziye veya içinde kuyu bulunan metruk bir eve izinli yada izinsiz girilmesi mümkündür. Allah Teâla: "İçinde kendinize ait bir şeylerin bulunduğu oturulmayan bir eve girmenizde herhangi bir sakınca yoktur."(14) buyurmaktadır. Âyette günah olmadığı bildirilen giriş, izinsiz giriştir. Çünkü daha önceki âyet başkalarının evlerine izin istemeden sessiz sedasız ve ev halkına selam vermeden girilmesini yasaklamıştı.(15) Ayet-i kerîmede geçen"el-isti'nâs" kelimesi izin isteme anlamındadır. Selef âlimlerinin bazıları bu kelimeyi "el-isti'zân" şeklinde okumuşlardır. Daha sonra insanların kendilerine ait olan şeyleri almaları için meskûn olmayan evlere izinsiz girmelerinin günah olmadığı bildirilmiştir. Bu da gösteriyor ki başkasına ait boş ev veya araziye, su ya da ot gibi şeylerden hakkı olanı almak için girmek caizdir. Kur'an nassının zâhiri budur ve

14. Nûr,24/29.
15. Nûr,24/27.

İmam Ahmed'in fetvasının muktezası da böyledir. Başarı Allah'tandır.

4 — Kuyu ve Kaynakların Satışı:

Soru: Su kuyusunun veya kaynağının satışı konusunda ne dersiniz, caiz midir?

Cevap: İmam Ahmed der ki: Kuyunun veya kaynağın suyunun fazlasının, bulunduğu yerde satılması yasaklanmıştır. Kuyunun ve kaynağın bizzat kendisinin satılması ise caizdir ve satın alan oranın suyu üzerinde daha çok hak sahibidir. İmam Ahmed'in bu sözünü sünnet de doğrulamaktadır. Hz. Peygamber (s.a.): "Kim Rûme kuyusunu satın alır ve o sayede müslümanları rahatlatırsa cennete hak kazanır."[16] buyurmuştur. Hz. Osaman (r.a.) bu kuyuyu Hz. Peygamber'in (s.a.) emriyle bir yahudiden satın alarak suyunu sebil yapmıştı. Yahudi o suyu satmaktaydı. Hadiste, belirtildiğine göre Hz. Osman kuyunun yarısını oniki bine almış ve sonra yahudiye şu teklifte bulunmuştur: İster bir gün sen ve bir gün ben alayım. İstersen bir kova senin için, bir kova da benim için koyalım. Yahudi de bir gün kendisi, bir gün de Hz. Osman için olmasını kabul etti. Bunun üzerine Hz. Osman'a ait olan günde herkes iki günlük ihtiyacını almaya başladı. Yahudi bu durum karşısında: "Kuyumun düzenini bozdun, gerisini de satın al." dedi. Hz. Osman da diğer yarısını sekiz bine aldı. Hadiste anlatılan bu olay kuyunun satılmasının ve alınmasının, suyunun sebil edilmesinin, çekilmiş ve ihraz edilmiş suyunun satılmasının veya sırayla taksim edilmesinin, kuyu sahibinin kuyunun suyu üzerinde daha çok hak sahibi olduğunun ve mülk edinilmemiş ama hak edilmiş şeylerin taksim edilmesinin caiz olduğunu göstermektedir.

Bu noktada şu soru sorulabilir: Size göre su, mülkiyet altına alınamazsa ve herkesin ihtiyacı olan miktarı alma hakkı var ise, Hz. Osman kuyunun tamamını satın alıp sebil edinceye kadar yahudi o suyu nasıl kontrolü altında tutabildi? Şayet: Kuyunun kendisini satın alıp mülk edinmiş, suyu da kuyuya tâbi olmuştu, derseniz, karşınıza bir başka problem çıkar ki o da şudur: Siz bir kimsenin, başkasına ait olan araziye, su ve ot almak için girmesinin caiz olduğuna karar vermiştiniz. Yahudinin kuyusuyla ilgili mesele ise şu iki husustan birine delâlet etmektedir: Ya yahudi kuyuya mâlik olarak suya da mâlik olmuştur, ya da başkasının arazisine, alınması mübah olan şeyleri almak için bile olsa izinsiz girilmesi caiz değildir.

Cevap: Her şeyden önce soru çok kuvvetlidir. Son iki ihtimalden

16 Tirmizî, 3714 ; Nesâî, 6/235 ; Beyhakî, 6/168 ; *Şerhus-sünne*, 8/289.

birini kabul eden kimse bu konuyu delil olarak kullanabilir. Her ikisini reddeden ise şöyle cevap verir: Soruda zikredilen olay İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye yeni geldiği zaman ve birçok konudaki hükmün karar bulmasından önce cereyan etmiştir. O sıralar yahudiler Medine'de güç ve otorite sahibi idiler. İslâm hükümleri onlara uygulanmıyordu. Hz. Peygamber (s.a.) geldiği zaman onlarla barış yapmış ve ellerinde olan hiçbir şeye dokunmayıp öylece bırakmıştır. Daha sonra şer'î hükümler istikrar buldu, yahudilerin —Allah onlara lânet etsin— gücü ve otoritesi kalmadı ve şerî hükümler onlara da uygulandı. Kuyu kıssasının siyakı bu olayın Hz. Peygamber'in (s.a.) Medine'ye yeni gelmiş bulunduğu günlerde olduğunu göstermektedir.

5 — Nehirler ve Dereler:

Kimseye ait olmayan topraklardan çıkan büyük nehirler ve benzeri akarsular ise, hiçbir şekilde mülkiyet altına alınamazlar. Bir kimsenin arazisine girseler, bu giriş sebebiyle onun malı sayılmazlar. Tıpkı oraya giren bir kuş gibidirler. O kuşu herkes avlayabilir ve alabilir. Şayet arazisinde suyun toplanacağı bir yer yapmışsa ve su orada toplandıktan sonra araziden dışarı çıkıyorsa, bu aynen kuyu suyunun fazlası gibi sayılır. Şayet araziden çıkmıyorsa, o zaman arazi sahibi o suyu içmek veya hayvanına içirmek konusunda daha çok hak sahibi sayılır ki, bunun da hükmü daha önceki anlatılanların hükmü gibidir.

el-Muğnî'de İbn Kudâme şöyle demektedir: Şayet havuzdaki su az ise ve oradan dışarı çıkmıyorsa en uygun olan —ileride yağmur suları bahsinde zikredeceğimiz gibi— arazi sahibinin o suya mâlik olmasıdır.

Daha sonra der ki: Yağmur sularının toplanması için hazırlanmış yerlere gelince, bunun suyuna mâlik olunması evlâdır. Ölçüsü malûm olduğu takdirde satılması da caizdir. Çünkü kimseye ait olmayan (mübah) yağmur suyu, onun için hazırlanan bir yerde toplanmıştır. Bu durumda sahibinin izni olmadan o sudan alınması caiz değildir.

Hem delile, hem de mezhebe uygun olmadığı iddiası ile bu görüşe itiraz edilmiştir. Mezhep konusuna gelince: İmam Ahmed der ki: Kuyu ve kaynak sularının fazlasının, bulundukları kuyu ve kaynaklarda satışı yasaklanmıştır. Kuyu suyunun kuyudan ayrılmadığı bilinmektedir. Bu durumda kuyu, suyun toplanması için yapılmış havuz gibidir, aralarında herhangi bir fark yoktur. Suyun satışının men edildiğine dair İmam Ahhmed'in vermiş olduğu fetvâ daha önce geçmişti. Delil ise, daha önce zikrettiğimiz nasslar ve Buhârî'nin rivâyet ettiği hadiste Allah'ın azabıyla

tehdit edilen üç şahıstan biri olarak zikredilen şu ifadedir: "Fazla suyu olan ve onu yolcudan esirgeyen kimse..." Bu ifadede suyun o kimseye ait bir arazide bulunmasıyla, sahipsiz bir arazide bulunması arasında bir ayırım yapılmamıştır. Hadisteki "İnsanlar üç şeyde ortaktırlar..." sözünde de bu ortaklığın gerçekleşmesi için bulunduğu yerin de ortak olması şart koşulmamıştır. "Yasaklanılması helâl olmayan şey nedir?" sorusuna cevap olarak "Su." denilen hadisde de, bu suyun sahipsiz bir yerde olması şart koşulmamıştır. Evet işte akıl ve nakil bakımından bu meseledeki delilin gereği budur.

D) Hz. PEYGAMBER'İN (s.a.) ELDE BULUNMAYAN MALI SATMAKTAN MEN ETMESİ KONUSUNDAKİ HÜKMÜ

Sünen ve *Müsned*'de Hakîm b. Hizâm'dan şu hadis nakledilmiştir: Yâ Rasulullah! dedim. Adam bana geliyor ve benden elimde mevcut olmayan bir şeyi satmamı istiyor. Ben de ona satıyor, sonra pazardan satın alıyor (ve ona veriyor)um. Rasulullah (s.a.) bunun üzerine buyurdu ki: "Yanında olmayan şeyi satma"[1] Tirmizî bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

Sünen'de İbn Ömer (r.a.) yoluyla gelen buna benzer bir hadis daha vardır ki mânası şöyledir: "Borç (selef) ve alış-veriş, bir satışta iki şart ve teslim alınmayan malın kârı helâl değildir. Yanında olmayan şey de satılmaz."[2] Tirmizî bu hadis için hasen-sahih demiştir.

Her iki hadis de Hz. Peygamber'in (s.a.), kişinin yanında bulunmayan şeyi satmasını yasakladığı konusunda ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber'den (s.a.) bize gelen hadis işte budur. Bu satışta aldatmaca söz konusu olabilmektedir. Çünkü bir insan elinde olmayan belli bir şey

1. Tirmizî, 1232, Ebû Dâvûd, 3503, Neseî, 7/289, İsnâdı sahihtir.
2. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6628, 6671, Ebû Dâvûd, 3504, Neseî, 7/288, Tayâlisî, 2257, İbn Mâce, 2188. Senedi hasendir. Tirmizî de hasen—sahih olduğunu söylemiştir.

satıp sonra da onu almak veya müşterisine teslim etmek için pazara giderse, o malı bulmak ve bulamamak hususunda tereddüde kapılır. Bu da kumara benzeyen bir aldatma sayılmış ve yasaklanmıştır.

Bazı kimseler bu satışın, satılan mal mevcut olmadığı için yasaklandığını zannederek "Mevcut olmayan şeyin satışı sahih olmaz." demişler ve bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.) mevcut olmayan malın satışını yasakladığına dair bir de hadis rivâyet edilmiştir. Bu hadis herhangi bir hadis kitabında görülmemiştir. Gözüken şu ki bu hadis yukarıdaki hadisin mânâ ile rivâyet edilmesinden ibarettir. Ancak o hadisle bunun aynı manâya geldiğini zannedenler hatâ etmişlerdir. Hakîm ve İbn Ömer (r.a.) yoluyla rivâyet edilen hadiste satışı yasaklanan şeyin gayr-ı mevcut olması gerekmez. Şayet gerekiyorsa o da gebe hayvanın karnındaki yavrunun yavrusunu satmak gibi hususî bir gayr-ı mevcuttur ki, vücut bulması konusunda tereddüd ve dolayısıyla bir aldatma vardır.

Mevcut olmayan şey (yânî ma'dûm) üç kısımdır: Zimmette vasfedilmiş, nitelikleri belirlenmiş olan ma'dûm. Her ne kadar Ebû Hanife akit esnasında genel anlamda vücut bulmuş olması gibi bir şart koşuyorsa da, bunun satışı ittifakla caizdir. İşte bu selemdir ki, ileride inşallah zikredilecektir.

İkincisi: Mevcûda tâbi olan ma'dûm. Ma'dûm olan kısım mevcuttan çok olsa da sonuç değişmez. Bu da iki çeşittir. Bu çeşitlerden birinde ittifak, diğerinde ihtilâf edilmiştir. İttifâk edilen çeşit, bir meyve ağacından tek bir meyvenin ortaya çıkmasından (büdüvvü salâhı) sonra o meyvelerin satılmasıdır. İnsanlar bu sınıfın satışının caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bunlardan bir tanesinin ortaya çıkması halinde diğer meyveler akit esnasında henüz ortada olmasalar da satış caizdir. Ancak bu satış ortaya çıkan meyveye tâbi olarak gerçekleşmiştir. Bazen ma'dûm mevcuda bitişik olabileceği gibi, bazen de ayrı ayrı bulunabilir ve bazıları henüz yaratılmamış olabilirler.

İhtilâf edilen, içlerinden bazıları olgunlaştığı zaman karpuz ve acur gibi şeylerin satılmasıdır. Bu konuda iki görüş vardır: Birincisi: Bostan tarlasını toptan satmak caizdir. Müşteri ise âdet olduğu gibi mahsul olgunlaştıkça parti parti alır. Bu durum bir meyvenin ortaya çıkmasından sonra hepsinin satılması gibidir. İki görüş içerisinde sahih olan ve ümmetin uygulamaya esas aldığı görüş budur ki, bundan müstağnî kalmaları mümkün değildir. Ne Kur'an ne hadis ne icmâ ne de sahih bir kıyas bu uygulamayı yasaklamıştır. İmam Mâlik ve Medine ehli ile iki ictihâdından birine göre İmam Ahmed, bu görüşü benimsemişler,

Şeyhulislâm İbn Teymiye de bu görüşü tercih etmiştir.

Toptan satılmasına karşı çıkıp, parti parti satılmasının gerektiğini söyleyenlerin bu sözü hem din hem de örf açısından sağlıksızdır ve uygulaması da genellikle imkânsızdır. Mümkün olsa bile büyük güçlüklerle karşılaşılır. Bu da anlaşmazlığa ve kavgaya yol açar. Müşteri büyük küçük hepsini almak ister, özellikle küçükler büyüklerden daha güzelse onları bırakmak istemez. Satıcı ise buna razı olmaz. Bu konuda geçerli olan bir örf de yoktu. Bazen tarla çok büyük olur ve müşteri olmuş mahsulü tüketemeden yeni bir parti ortaya çıkabilir ve satılan kısımla yeni yetişen birbiriyle karışabilir, arasını ayırmak da güç olur. Aynı zamanda tarla sahibinin her istediği zaman müşteri bulması ve sözleşme yapması da çok güç bir iştir. Böyle olan bir uygulamayı şeriat emretmez. Zira bu ne mümkündür, ne de meşrûdur. Şayet insanlar buna zorlansalar malları bozulmaya, menfaatleri muattal kalmaya mahkûm olur. Sonra bu uygulama her bakımdan birbirinin aynı olan iki grubu farklı muameleye tâbi tutmak demektir. Acur gibi şeylerin ortaya çıkması meyvelerin ortaya çıkması gibidir. Diğer kısımların sonradan yetişmesi her iki grup için de aynıdır. Henüz yaratılmamış olanı yaratılmış olana tâbi kılarak değerlendirmek her iki grup için de birdir. Bütün bunlara rağmen iki grubun arasını ayırmak birbirinin aynı olan iki şeyin arasını ayırmak gibidir.

Parti parti satılmasının hem güç hem de fâsit bir yol olduğunu gören bu şahıslar derler ki: Bu olumsuzlukların giderilmesinin yolu mahsulü aslı ile (yani kökleriyle) birlikte satmaktır. Onlara denir ki: Size göre toptan satış fâsit ise, bu satış mevcut olmayanı satmak demekse ve aldatmaya yol açıyorsa, hiçbir kıymeti olmayan köklerin satışıyla bu olumsuzluk giderilemez. Kıymetinin olduğu söylense bile, mahsûle ödenen paraya nisbetle çok azdır. Müşterinin kökleri almak gibi bir maksadı da yoktur. Bunun için para da ödemez. Sonra kökleri satmanın her iki tarafa sağladığı yarar nedir ki, böyle bir şart koşulsun. İncir ve dut gibi, zaman içerisinde peyderpey olgunlaşan meyveleri köküyle —ki bunlar işe yarar— satma gibi bir şart bulunmadığına göre, acur ve karpuz gibi şeyleri hiç işe yaramayacak kökleri ile beraber satmak nasıl şart koşulabilir. Burada amaç ma'dûm olanı mevcut olana tâbi kılarak satmaktır. Ma'dûmun herhangi bir tesiri yoktur. Bu tıpkı kiralama konusunda, menfaat üzerine yapılân akit gibidir. Akit konusu olan menfaat henüz ortada yoktur. Çünkü o menfaatin bir defada vukubulması mümkün değildir. Şeriatların temelinde kulların menfaat ve maslahatlarının gözetilmesi ve kendileri için mutlaka gerekli olan şeylerin

kısıtlanmaması vardır. Onların maslahatları, ancak böyle olursa tamamlanır.

Üçüncüsü: Hâsıl olup olmayacağı bilinmeyen, satıcısının da bu konuda emin olamadığı ve müşterinin durumunu tehlikeye sokacak olan ma'dûmdur. Şâri'in satışını yasakladığı sınıf budur, ama bu yasaklama ma'dûm olması dolayısıyla değil, aldatmaca bulunması dolayısıyladır. Hakîm b. Hizâm ile İbn Ömer (r.a.) hadisinde zikredilen şekil bu gruptandır. Satıcı elinde olmayan ve teslim etmeye imkan bulamayacağı bir malı, onu pazardan alıp müşteriye teslim etmek düşüncesiyle satarsa, bu kumara benzer ki, iki tarafın da böyle bir sözleşmeye ihtiyacı yoktur. Dişi devenin karnındaki yavrunun yavrusunu satmak da bu sınıftandır. Bu yasaklama sadece yavrunun yavrusuna has değildir. Şayet devenin, ineğin veya cariyenin karnındaki yavruyu da satsa, cahiliye âdetlerinden olan bir satış olur. Bir grup âlim selem satışının elde olmayan şeyin satışının yasaklanmasından tahsîs edildiğini zannetmişlerse de öyle değildir. Çünkü selem zimmette garanti edilen, sabit olan ve yerinde teslimine imkân bulunan bir satıştır. Bu satışta bir aldatmaca veya tehlike sözkonusu değildir. Bilâkis bu, malı, müsellem ileyhin zimmetinde kılmaktır ki, onun da yeri geldiğinde o malı vermesi vaciptir. Bu bir mânada malın karşılığı olan parayı müşterinin zimmetinde bekletmek gibidir. Birinde garantili olan para müşterinin zimmetinde, diğerinde de garantili olan mal satıcının zimmetinde bulunmaktadır. Elde olmayan şeyi satmak başka, bu ise daha başka şeylerdir. Şeyhimizin bu hadis üzerinde faydalı bir açıklamasını görmüştüm. Burada onu nakledİyorum:

Şeyhimiz İbn Teymiye der ki: Bu hadis üzerinde çeşitli görüşler vardır. Bir görüşe göre bu hadisten maksat bir kimsenin başkasına ait olan muayyen bir malı satması, sonra o malı sahibinden alarak müşteriye teslim etmesidir. Buna göre hadisin mânası: "Mal olarak yanında bulunmayan şeyi satma." demek olur. Bu tefsir İmam Şâfiî'den nakledilmiştir. İmam Şâfiî, peşin olan selemi caiz görmüştür. Bazen müsellem ileyhin elinde satmış olduğu şey bulunmayabilir. İmam Şâfiî, bunu malların (a'yân) satışına hamletmiştir ki, zimmetteki satış ister peşin, ister veresiye olsun o satış içinde değerlendirilmesin.

Başkaları ise derler ki: Bu görüş çok zayıftır. Çünkü Hakîm b. Hizâm başkasına ait olan bir malı satmıyordu ki, sonra gidip ondan satın alsın. Kendisine gelenler de filanın evini veya kölesini istiyoruz, demiyorlardı. Yapılan şu idi: İnsanlar geliyor ve şöyle şöyle bir yiyecek veya elbise istiyoruz, diyorlardı. O da: Olur, vereyim, diyor, satışı yapıyor ve şayet istenen mal kendisinde yoksa gidip başkasından alıyordu. Uygulama böyle idi. Bu sebeple demişti ki: "Bana gelip, bende olmayan malı

istiyorlar." Yoksa "Benden, başkasına ait olan malı istiyorlar." dememiştir. İsteyen, muayyen bir mal değil, o cinsten herhangi bir mal istemektedir ki, yenilecek, giyilecek ve binilecek şeyler için o cinsten bir mal istemek o gün için geçerli olan âdetlerdendi. Alıcının maksadı ister aynısı, ister daha iyisi olsun belli bir şahsa ait mala sahip olmak değildir. Bu yüzden İmam Ahmed ve bir grup âlim ikinci görüşü benimseyip şöyle demişlerdir: Hadis, umûmî olarak elde olmayan bir şeyin zimmette satışından yasaklanmasını gerektiriyor. Bu duruma göre, bir kimsenin, yanında olmayan malı, selem akdi ile satması da yasaktır. Ancak ecelli selemin caiz olduğuna dair hadisler vârid olmuş ve bu hüküm peşin selem için geçerli kalmıştır.

Üçüncü görüş —görüşlerin en açığı budur —: Hadis-i şerif ne müeccel olan selemi, ne de peşin olan selemi yasaklamıştır. Bu hadisle kastedilen şey, sahibî olmadığı ve teslimine de imkân bulamaycağı malı zimmette satması ve o mala sahip olmadan önce ondan kâr sağlaması, sonra onu temin edip müşteriye teslim edebilmesidir. Buna göre hadis, malın hazır olmaması durumunda, peşin selemden men etmektedir. Çünkü zimmetinde peşin bir şey gerekmekte, ondan kâr etmekte, ama onu vermeye muktedir olmamaktadır. Satın almaya gittiğinde, belki o malı bulabilir, belki de bulamayabilir Bu ise bir aldatmaca ve tehlike demektir. Selem peşin ise, malın peşin olarak teslimi vaciptir. Halbuki o, buna muktedir olmadığı halde, ilerde onu satın almak ve ele geçirmek düşüncesiyle satış yapmakta ve kâr sağlamaktadır. Belki de aldığı işi, malı satın alacağı kimseye devretmiş ve kendisi hiç bir şey yapmamış, bâtıl yoldan kazanç sağlamıştır. Bu durumda, selem peşin olur, müsellem ileyh de malı hemen vermeye muktedir olursa, bu caizdir. İmam Şafiî'nin dediği gibi, müeccel selem caiz olursa, peşin selemin caiz olması daha evlâdır.

Hz. Peygamber'in (s.a.) hadisinden maksadın bu olması, konuyu açıklayan hususlardandır. Daha önce geçtiği gibi, soru soran şahıs, mutlak bir şeyin zimmette satışını sormuştur. Şayet mutlak olan bir malın satışı caiz olmazsa, elde bulunmayan muayyen bir malın satışının menedilmesi daha evlâdır. Zimmetteki şeyin satışını sorduğu zaman, onun peşin olarak satışını sormuştur. Çünkü,'Malı satayım, sonra gidip onu alayım ' demiştir. Hz. Peygamber (s.a.) de: "Yanında olmayan şeyi satma." buyurmuştur. Peşin selem mutlak anlamda caiz olmasaydı, şöyle buyururdu: 'Bu satışı yapma.' Malî yanında bulunsa da bulunmasa da, cevabı bu olurdu. Bu görüşün sahibi der ki: Zimmette olan şeyi, satmak teslim edeceği şey yanında olsa bile, caiz değildir. Şayet teslim edeceği mal yanındaysa, o durumda ancak muayyen bir şey satıyor ve zimmette satış

yapmıyor demektir. Hz. Peygamber (s.a.) bunu mutlak olarak yasaklamayıp, yalnızca: "Yanında bulunmayan şeyi satma." buyurunca, O'nun — her ne kadar ikisi de zimmette satış ise de— elinde bulunan ve teslimine muktedir olabileceği şey ise böyle olmayan şeyin arasını ayırdığı anlaşılmıştır.

Bu konu üzerinde düşünen kimse doğru olanın, üçüncü görüş olduğu sonucuna varacaktır.

Soru: Müeccel satış zarûret dolayısıyla caizdir. —Bu beyu'l-mefâlistir.— Çünkü satıcı, yanında hemen teslim edecek malı olmazsa, bir müddet sonra teslim etmek üzere satış yapmak ihtiyacını duyar. Peşin satışa gelince, malı müşterinin görme imkânı olduğundan, sözkonusu malın niteliklerini belirterek zimmette satış yapmaya gerek yoktur. Zira satıcı mutlak bir mal değil, yanında bulunan muayyen bir mal satmaktadır.

Cevap: Selemin kâide dışı bir uygulama olduğunu kabul etmeyiz. Aksine, malın vâde ile teslimi, paranın vâde ile ödenmesi gibidir. Her ikisi de insanların maslahatları gereğidir.

Satış esnasında ortada olmayan malın satışı konusunda üç görüş vardır: Bir grup, İmam Şâfiî gibi —ki ondan gelen meşhur rivâyet budur—, mutlak malın satışını caiz görmekte, nitelikleri sayılmış muayyen bir malın satışını caiz görmemektedir. İkinci grup, İmam Ahmed ve İmam Ebu Hanife gibi, nitelikleri sayılmış muayyen malın satışını caiz görmekte, mutlak malınkini caiz görmemektedir. Her iki çeşit malın da satışının caiz olduğunu söylemek daha isabetlidir. Bu konuda İmam Şâfiî'ye , onun başkasına söylediği gibi, şöyle denilir: Nitelikleri belirtilmiş mutlak bir malı zimmette satmak caiz ise, aynı şekildeki muayyen bir malın satışının caiz olması daha evlâdır. Çünkü mutlak maldaki aldatma, belirsizlik ve tehlike oranı muayyen maldan daha çoktur. Mutlak bir buğdayı, niteliğini belirterek satmak caiz ise, muayyen bir buğdayı niteliğini belirterek satmak daha evlâdır. Hatta müşteri malı gördüğü zaman muhayyer olma kaydı olsa bile, muayyen malı niteliğini belirterek satmak, yine caizdir. Ashâb-ı kirâmdan nakledilen bu görüşü, Ebu Hanife ve iki rivâyetten birinde İmam Ahmed de benimsemiştir. İmam Ahmed'in arkadaşlarından el-Kâdî ve diğerleri satış lâfzıyla yapılan peşin selemi caiz görmüşlerdir.

Konunun hakikatı şudur: Şu veya bu lâfız arasında fark yoktur. Zira sözleşmelerde, mücerret lâfızlara değil, sözleşmelerin hakikatına, ruhuna ve amacına itibar edilir. Teslim alınması geciken mevcut malların satışı, para önceden ödeniyorsa "selef" diye adlandırılır. *Müsned*'de Hz. Peygamber'den (s.a.) rivâyet edildiğine göre O (yani Hz. Peygamber)

meyveler ortaya çıkmadan (büdüvvü salâhından) önce bir bahçenin selem yoluyla satışını yasaklamıştır. Ortaya çıktıktan sonra: "Bu bahçeden on vesk (bir ölçü birimi, altmış sa' veya bir katır yükü karşılığında kullanılır.) hurmayı sana selem yoluyla sattım." derse, caiz olur.Bu tıpkı "ortada yığılmış olarak (çec halinde) bulunan hurmadan on vesk satın aldım" demesinin caiz olması gibidir. Fakat paranın ödenmesi, hurmaların olgunlaşmasına kadar geciktirilir. Paranın ödenmesinde acele edilirse, buna "selef" denilir. Çünkü selef, önceden geçip giden şeydir. Sâlif ise mütekaddim, yani geçip giden demektir. Allah Teâlâ'nın: "Böylece onları geçmişin karanlıklarında bırakıp sonradan gelenlere ibret örneği kıldık."[3] buyurduğu âyet-i kerimesinde bu kelime bulunmaktadır. Araplar önceden geçip gidenleri sâlife diye adlandırırlar. Hz. Peygamber'in (s.a.): " Sâlih selefimiz Osman b. Maz'un'a yetiş.".[4] sözünde bu anlamda bir kullanış vardır. Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a.): "Tek başıma kalıncaya kadar onlarla savaşacağım." anlamına gelen kinâyeli ifadesinde boyun kelimesi yerine sâlife kelimesini kullanmıştır.

Selef kelimesi, hem borç, hem de selem anlamlarına gelmektedir. Çünkü borç veren kimse, borç vermede, önce davranmış demektir. Hadis-i şerifte: "Alışveriş ve borç helâl değildir." ve "Hz. Peygamber (s.a.) bir adamdan ödünç olarak genç bir deve almış, borcunu öderken onun yerine altı yaşında seçkin bir deve vermiştir."[5] buyurulmuş ve bu hadislerde selef kelimesi ve ondan türeyen şekilleri kullanmıştır. Yanında bulunmayan şeyi satan kimsenin maksadı, kâr etmekten başkası değildir. O bir tüccardır. Başkasına, önceden parasını alarak bir mal satar, sonra gidip aynı paraya o malı alırsa, o kimse hiçbir fayda sağlamadan boşa yorulmuş olur. Aynı zamanda bunu yapan kimse, başkasına güvenmiş ve ona: "Bana para ver, sana şu malı alayım," demiştir. Bu durumda, o da güvenilir kimsedir. Bir şahsın belli bir ücretle mal satıp o parayı alması, sonra gidip aynı para ile o malı hemen satın almasına gelince, akıllı bir insandan böyle bir davranış beklenmez. Evet, şayet bir tüccarın paraya ihtiyacı varsa, önceden parayı alarak, sattığı malı buluncaya kadar o parayı çalıştırır ve ondan yararlanırsa, işte bu müeccel selem uygulamasında olabilir. Beyu'l- mefâlîs diye adlandırılan alış-veriş şekli de

3. Zuhruf, 43/56.
4. *Mecmau'z-zevâid*, 9/302
5. Mâlik, 2/680, Buhârî, 40/56, Müslim, 1600. Rasulullah'ın (s.a.) âzadlısı Ebû Râfi'inin rivâyet ettiğine göre, Rasulullah (s.a.) bir adamdan ödünç olarak genç bir deve almış, sonra kendisine sadaka malı bir takım develer gelmiş ve Ebû Râfi'a o zatın devesini ödemesini emir buyurmuştu. Ebû Râfi' dedi ki: Develerin içinde altı yaşındaki seçkinden başkasını bulamadım. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.) şöyle buyurdu: "Ona onu ver, çünkü insanların en hayırlısı borcunu en güzel şekilde ödeyenlerdir. "

budur. Çünkü o tüccar, iflas etmiş biri olarak paraya muhtaçtır. Sattığı mal da, o anda elinde yoktur. Fakat bir yerden geleceğini beklediği şeyler vardır ve buna binaen zimmette satış yapar. Bu ancak ihtiyaç dolayısıyla yapılır. Bunun dışında böyle bir şey yapılmaz. Ancak hemen parayı ticaret yoluyla kullanmak maksadı veya bu yolla selem dolayısıyla kaybettiğinden daha çok kâr sağlayacağı düşüncesi müstesnâ. Parayı peşin alarak malını satan kimse, daha ucuza mal vermekte, alıcı taraf da malını ilerde teslim alarak, hemen teslim almaya nazaran daha ucuza aldığını bilmektedir. Yoksa bir alış-verişte bulunması beklenmezdi. Çünkü hiçbir fayda sağlayamazdı. Parayı önce vermekle dînî yönden bir mükâfaat bekliyor olsaydı, bu parayı borç olarak verirdi. Malı, teslim alma vaktine göre, daha ucuz olarak aldığını zannetmeseydi selem sözleşmesi yapmazdı. Müeccel selem çoğunlukla, satıcı durumdaki kimsenin ihtiyacından dolayı yapılır.

Peşin seleme gelince, şayet mal satıcının yanındaysa, belki paraya ihtiyacı vardır ve malını bazen göstererek, bazen da niteniklerini belirterek satar. Şayet elinde mal yoksa, böyle bir muamele ile ticaret yapmayı ve kâr etmeyi amaçlamış, belli bir fiata malı satıp, daha ucuza almayı plânlamıştır.

Sonra bu tahmini belki düşündüğü gibi gerçekleşir, belki de gerçekleşmez ve o malı ancak daha pahalı bir fiyatla temin edebilir ve tabii ki pişmanlık duyar. Şayet daha ucuza temin ederse ve umduğu fiattan alma imkânı olursa selem konusu olan şeyi alıcıya takdim eder. Aksi durumda ise zarar eder ve teslim edemez. Bu ise kumar ve tehlike demektir. Tıpkı kaçan bir köleyi ve deveyi değerinden düşük bir fiatla satmak gibidir. Ele geçerlerse satıcı, ele geçmezlerse müşteri pişman olur. Aynı şekilde gebe bir hayvanın yavrusunun yavrusunu (*habelü'l-habele*) veya gebe hayvanın cenînini (*melâkîh*) ya da erkek hayvanın sulbünde, yani menisinde tasavvur edilen şeyi (*medâmîn*) vb. satmak da böyledir. Çünkü bunlar belki vücud bulur, belki bulmaz. Yanında bulunmayan şeyi satan kimse, kumar ve şans oyunu gibi, temini mümkün olabilecek ve olmayabilecek cinsten şeyler satan kimse gibidir.

İki türlü tehlike vardır. Birincisi: Ticarî tehlikedir ki bu, satmak ve kâr etmek düşüncesiyle bir malı almak ve bu hususta Allah'a tevekkül etmektir. İkincisi: Bâtıl yoldan kazanç sağlamaya sebep olan şans oyunlarıdır ki, Allah ve Rasûlü bu çeşit kazancı haram kılmıştır. Bunlar mülâmese ve münâbeze satışları, gebe hayvanın cenînini veya cenînînin cenînini satmak yada erkek hayvanın sulbündekini satmak, ortaya çıkmadan önce meyveleri satmak gibi şeylerdir. Bu çeşit satışlarda bir

taraf aldatmış ve zulmetmiş, diğer taraf da zulme uğramıştır. Satmak için mal alan tüccarın durumu farklıdır. Sonradan fiatların ucuzlaması yalnızca Allah'tandır. Bu satıcı zulme uğramış gibi şikayette bulunmaz. Yanında bulunmayan şeyi satmak ise, kumar ve şans oyunu gibidir. Çünkü o kimse yanında bulunmayan bir malı satarak kâr etmeyi amaçlamıştır, müşteri ise onun malını önce satıp, sonra başkasından satın aldığını bilmemektedir. Birçok insan bu durumu bilse, o kimseden alış-veriş yapmaz. Bilakis gider onun satın aldığı yerden alır. Bu risk ticaret riski değil, teslim edemeyeceği malı satmakta acele davranma riskidir. Tüccar bir malı satın aldığı zaman onun mülkiyetine girer ve bu merhaleden sonra ticaret riski sözkonusu olur ve Allah Tealanın şu ayetinde helâl kıldığı ticârî yoldan satışını yapar: "Aranızda karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı bâtıl (haksız ve haram yollar) ile yemeyiniz."[6]

Allah en iyi bilendir.

6. Nisâ, 4/29.

E) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) TAŞ ATIMI, GARAR, MÜLÂMESE VE MÜNÂBEZE SATIŞLARI HAKKINDAKİ HÜKÜMLERİ

Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Hüreyre (r.a.) yoluyla gelen şu hadis yer almaktadır: Rasûlullah (s.a.) taş atımı satışı ile aldatma satışını yasak etti."[1]

Yine Ebu Hureyre'den Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Rasûlullah'ın (s.a.) mülâmese ve münâbezeyi yasak ettiği rivayet edilmekte ve Müslim'de ilave bulunmaktadır: "Mülâmeseye gelince o, alıcı ile satıcıdan herbirinin hiç düşünmeden diğerinin elbisesine dokunması, münâbeze ise herbirinin elbisesini diğerine atması ve hiçbirinin arkadaşının elbisesine bakmaması (şeklinde yapılan satış) tır."[2]

Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Saîd'in şöyle söylediği rivayet edilmektedir: "Rasûlullah (s.a.) bizi iki çeşit satış ve iki çeşit giyinişten nehyetti. Satışta mülâmese ile münâbezeden nehyetti. Mülâmese bir kimsenin gece ya da gündüz başkasının elbisesine eliyle dokunması ve onu ancak bu şekilde kontrol etmesidir. Münâbeze ise, iki kimsenin elbiselerini birbirlerine atması ve bakmadan, rıza göstermeden bunun satış sayılmasıdır.[3]

---

1. Müslim, 1513.
2. Mâlik, *Muvatta*, 2/266 ; Buhârî, 34/3 ; Müslim, 1511.
3. Buhârî, 77/20, 21 ; Müslim, 1512.

1 — Taş Atımı Satışı:

Taş atımı satışı, beyu'l-hıyâr ve beyu'n-nesîe kelimelerinde olduğu gibi masdarın nev'ine izafeti cinsinden olup beyu'l-meyte ve beyu'd-dem terkiplerinde olduğu gibi masdarın mefulüne izafeti cinsinden değildir.

Yasak edilen satışlar bu iki kısımda mütâlaa edilmektedir. Bu sebeple taş atımı satışı şöyle tefsir edilmektedir: Şu taşı at, hangi elbisenin üzerine düşerse o, şu kadar dirheme senin olsun. Arazi satışında attığı taşın düştüğü yere kadar olan mesafeyi, tane ile satılan şeylerde avucuna aldığı taş sayısınca o maldan satın almak şeklinde açıklanmıştır. Satıcının da avucuna taş alıp, avucumdaki her taş için bir dirhem isterim demesidir. Ya da satıcı veya alıcıdan birinin eline bir taş alıp, "Bu taş ne zaman düşerse satış vacip olsun." demesi de bu cinstendir. Diğer şekilleri şunlardır: Alış verişte bulunan iki kişiden biri eline bir taş alır ve: "Bu taşı ne zaman sana atarsam bu alış-veriş vacip olsun." der. Veya bir kişi eline taş alıp koyun sürüsünün içine dalar ve: "Bu taş hangi koyuna değerse o senin olsun." der. Bu şekillerin hepsi, bâtıl yoldan mal yemeye yol açtığı, beraberinde aldatmaca ve kumara benzeyen risk taşıdığı için fâsittir.

2 — Garar Satışı (Beyu'l-Garar):

Garar satışı kelimesi, beyu'l-melâkîh ve beyu'l-medâmîn kelimelerinin terkibi gibi, masdarın mefulüne muzaf olması şeklindedir. Aldatma kelimesinin Arapçası olan "el-garar", satılan malın bizzat kendisini ifade etmektedir ve el-kabz ve es-selb kelimeleri, el-makbûz ve el-meslûb anlamına geldiği gibi, mefûl mânasında fiildir, yani kendisiyle aldatılan, demektir. Bu çeşit satışın örnekleri şunlardır: Müşteriye teslim imkânı olmayan kaçak köleyi, parlayıp kaçmış atı, havadaki kuşu, dalgıcın bir defada dalıp çıkaracağı miktardaki inciyi, ağaçta veya devesinin karnında olan şeyleri, Zeyd'in onun için razı olacağı veya ona hibe edeceği ya da ona miras kalacak şeyi satmasıdır. Bu ve benzeri şeylerin elde edilip edilemeyeceği ve teslim edilip edilemeyeceği bilinemediği gibi, hakikatı ve miktarı da belli değildir. Gebe hayvanın yavrusunun yavrusunu satmak da bu cins satışlardan sayılır ki, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) bunu nehyettiği rivayet edilmiştir.[4] Bir görüşe göre, yukarıdaki gibi (yani yavrunun yavrusunu satmak) yorumlanan bu satış şekli, ikinci görüşe göre müddet olarak yorumlanmıştır. Yani alış-veriş yapıp teslim için gebe hayvanın yavrusunun doğması ve onun da gebe kalmasına kadar beklemek, demektir. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

4. Mâlik, 2/653, 654 ; Buhârî, 34/61 ; Müslim, 1514.

Her iki şekil de aldatmadır. Üçüncü görüş ise olgunlaşmadan önce üzüm bağını satmaktır. Müberred böyle söylemekte ve Arapçası olan (الكرم) in ortasındaki harfin, sükûn ve fetha ile okunacağını belirtmektedir. İbn Ömer'e gelince, o bu satışı müddet olarak yorumlamış ve Mâlik ve Şâfiî de bu görüşü kabul etmiştir. Ebu Ubeyd ise cenînin cenîni olarak açıklamış, Ahmed de bu görüşü benimsemiştir.

Garar satışlarından biri de beyu'l-melâkîh ve medâmîndir. Saîd b. el-Müseyyeb ve Ebu Hureyre (r.a.) yoluyla gelen bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.) medâmîn ve melâkîhi yasak ettiği belirtilmiştir.[5] Ebu Ubeyd der ki: Melâkîh karınlarında bulunan cenînler, medâmîn ise erkek hayvanların bellerinde bulunan şey (meni)dir. Cahiliye Arapları dişi devenin karnında bulunan yavrusunu ve erkek hayvanın bir veya birkaç yıldaki çiftleşmesini satıyorlardı. Şair der ki:

ان المضامين التى فى الصلب ماء الفحول فى الظهور والحدب

"Belde bulunan medâmîn, erkek hayvanların kambur sırtlarında bulunan suyudur."

Bu satışlardan biri de beyu'l-mecr'dir. Hz. Peygamber (s.a.) bu satışı yasak etmiştir.[6] İbnu'l-Arabî der ki: el-Mecr, dişi devenin karnındaki (cenîn), fâiz, kumar ve müzâbene'dir.

3 — Mülâmese ve Münâbeze Satışları:

Garar satışlarından bir diğeri, mülâmese ve münâbezedir. Bu kelimelerin açaklaması, aynı hadis-i şerifte geçmektedir. Müslim'in *Sahih*'inde Ebu Hureyre'den (r.a.) gelen rivayete göre iki çeşit satış yasak edildi: el-Mülâmese ve el-münâbeze. Mülâmese bir kimsenin alıcı ile satıcıdan her birinin hiç düşünmeden diğerinin elbisesine dokunması (ile), münâbeze ise her birinin elbisesini diğerine atması (şeklinde yapılan satış)dır.[7]

Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebu Saîd'den şu rivayet gelmektedir: Rasûlullah (s.a.) bizi iki çeşit satıştan ve iki çeşit giyinişten nehyetti. Satışta mülâmese ile münâbezeyi yasak etti. Mülâmese bir

5. Heysemî, *el-Mecma*'da (4/104) zikretmiş, Bezzâr'a nisbet etmiştir ve Sâlih b. Ebu'l-Ahdar dolayısıyla illetli olduğunu söylemiştir. Aynı babda İbn Abbas'tan Taberânî'nin *el-Kebîr*'inde ve Bezzâr'ın rivayet ettiği bir hadis vardır. Onda da İbrahim b. İsmail Ebu Hubeyre vardır ve bu şahıs zayıftır. Abdürrezzak (14138) ise, İbn Ömer'den rivâyette bulunmaktadır. Hadis iki şâhidi sebebiyle sahihtir.
6. Beyhakî, 5/341. Senedinde Musa b. Ubeydetu'r-Rebezî vardır ve zayıftır.
7. Müslim, 1511.

kimsenin gece veya gündüz, eliyle başkasının elbisesine dokunması, onu ancak bu şekilde kontrol etmesidir. Münâbeze ise: İki kişinin elbiselerini birbirlerine atması ve bakmadan, rıza göstermeden bunun satış sayılmasıdır.[8]

Mülâmese satışı şöyle de açıklanmıştır: Satıcı der ki: Bu elbiseyi sana, ona ne zaman dokunursan şu kadar paraya senin olmak üzere sattım. Münâbezede ise şöyle der: Hangi elbiseyi bana atarsan onu şu fiata kabul ediyorum. Bu da mülâmese ve münâbezenin bir çeşididir. İmam Ahmed'in sözünün zâhirinden anlaşılan budur. Bu satış cinsinde aldatmanın olduğu açıktır ve sözkonusu nehyin illeti alış-verişin şarta bağlanması değil, bilâkis illet, aldatma ve tehlike (yüksek nisbetteki risk)dir.

8. Buhârî, 34/62, 63 ; Müslim, 1512.

F) HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.) TOPRAĞA GÖMÜLÜ VEYA KABUKLU SEBZE VE MEYVELERİN SATIŞIYLA İLGİLİ HÜKÜMLERİ

1 — Toprağa Gömülü Sebze ve Meyveler:

Turp, şalgam, patates, soğan vb. gibi yer altında büyüyen bitkilerin satışı, aldatma satışlarından değildir. Çünkü onlar tecrübe ile sahiplerinin bilebileceği nitelikteditler. Dış görünüşleri, toprak altında kalan kısımların nasıl olduğunu gösterir. Bu halleriyle dışına bakılıp içi bilinen çec (tahıl yığını) gibidirler. Yine de bir aldatma olduğu takdir edilse bile, bu aldatma insanların kesin olarak ihtiyaç duydukları genel maslahatlarının yanında hafif kalır ve hoşgörülür. Alış-verişi menetmeyi gerektirmeyecek ölçüdedir. Meselâ bir hayvanı, evi veya dükkanı bir seneliğine kiralamakta da aldatma vardır. Çünkü bir sene dolmadan hayvan ölebilir, ev yıkılabilir. Aynı şekilde hamama girmek, bir su kabının ağzından su içmek de böyledir. Çünkü insanların yapısındaki farklılıktan dolayı kullanılan ve içilen su miktarı da değişir. Selem satışı, ölçüsü bilinmeyen büyük yığınların (çec) satışı, yumurta, nar, karpuz, ceviz, badem, fıstık gibi içi görülemeyen maddelerin satışı için de aynı durum geçerlidir, ama her sebep alış-verişi haram kılmaz. Aldatma basit veya

kaçınılmaz ise, sözleşmenin sıhhatine engel olmaz. Bir binanın temel duvarlarında, bir hayvanın iç organlarında veya ortaya çıkan bir mahsulün en son beliren kısımlarında belirebilecek aldatmaların önüne geçilemez. Hamam ve su kabından su içme konusundaki aldatmalar basittir. Bunlar kaçınılabilecek ölçüdeki aldatmaların aksine, alış-verişe engel olmazlar. Rasûlullah'ın (s.a.) yasak ettiği çeşitler de bunlardır. Bunlara eşit ölçüde olanlar da aynı hükümdedirler ve sözleşmenin sıhhatine engel teşkil edenler bu çeşitlerdir.

Bu konu böyle bilinince, yer altında gelişen ürünlerin satışı hususunda şu iki mesele anlaşılmış olur. Birincisi: Bu aldatma basittir ve kaçınılması mümkün değildir. İkincisi: Bu çeşit ürünlerin ekili bulunduğu büyük tarlalardaki ürünün satışı için bir defada hepsini toplamak şart koşulsa, bu hem büyük bir güçlük, hem de olgunlaşmamış bir kısım ürünün telef olması demektir ki şerîat böyle bir şeyi emretmez. Toplanan partilerin ayrı ayrı satılmasında da hem satıcı, hem de alıcı açısından büyük güçlükler ve sıkıntılar vardır. Şâri' böyle bir hükmü vacip kılmaz ve insanların maslahatları bu yolla karşılanmaz. Hatta bu şekildeki satışı menedenler bile fiilen işin içine girdikleri zaman başka bir yol bulamamışlar ve ürünlerini topraktayken toptan satmak zorunda kalmışlardır. Buradaki aldatma ne Rasûlullah'ın (s.a.) yasakladığı ne de ona benzer bir aldatmadır.

2 — Misk Kedisi İçerisinde Miskin Satışı:

Miski misk kedisi içerisinde satmak da aldatma satışlarından değildir. Bilâkis bu, ceviz, fıstık, badem ve hindisten cevisi gibi yenecek kısmı içinde olan şeyler gibidir. Onun kılıfı, dış etkenlerden koruyan, kokusunu ve nemliliğini muhafaza eden bir görev görmekte ve böylece kalması, onu değiştirmek ve hile yapmak gibi durumlardan uzak tutmak için daha yararlı olmaktadır. Misk kedisi içerisinde bulunan misk, çıkarılmış olanından daha makbul sayılmış ve tüccarlar alış-verişlerini bu şekilde yapagelmişlerdir. Nerdeyse tam olarak cinsini ve miktarını bilebilmekte, bu konuda ihtilâfa düşmemektedirler. O halde bu aldatma değildir. Çünkü aldatma, vücut bulup bulmamak arasında gidip gelmek demektir. Bir başka kâideye göre, anlaşılması gizli kalmış ve kendisi bilinemeyen şeydir. Ama bizim konumuza giren hususlar ne dil ne de şerîat açısından aldatma diye adlandırılamazlar. Kim bir satışı haram sayar ve onun

aldatma satışı olduğunu iddia ederse, ondan bunun ya dil ya da şeriat açısından aldatma diye adlandırılan sınıfa girdiğini belirtmesi istenir. Miskin misk kedisi içerisinde satılmasına cevaz vermek İmam Şâfiî'nin arkadaşlarının iki görüşünden biri ve delil açısından daha çok tercihe şâyan olanıdır. Bu satışı men edenler ise, onu hurmanın içinde çekirdeği, tavuğun karnında yumurtayı, memede sütü ve kapalı bir kabın içinde yağı satmak gibi kabul etmişlerdir. Halbuki her iki çeşit arasındaki fark açıktır.

Onlara karşı çıkanlar ise bu satışı, ceviz, badem ve fıstığı kabuğu ile satmak gibi kabul etmişlerdir. Çünkü bu şekildeki satış maslahata daha uygundur. Şüphesiz bu benzetme birinciden daha uygundur ve Şâri'in yasak ettiği satışlardan olmadığı gibi o mânada olduğu da söylenemez. Çünkü ne lâfız, ne de mâna olarak Şâri'in yasaklaması, bu çeşidi içine almaz.

Kabın içerisinde yağın satılması konusunda şöyle bir tafsilat vardır: Şayet müşteri kapağı açıp üzerinden yağı görür, cinsini ve niteliğini anlarsa, bu şekildeki satış caizdir. Ancak dıştan görebildiği çecin satışı gibi sayılır. Eğer bu şekilde göremez ve niteliklerini bilmezse, satış caiz olmaz. Çünkü bu aldatma sayılır. Yağın cins ve vasıfları değişiktir. Yumurta, ceviz, badem ve misk gibi kabıyla yaratılmış da değildir. Bu sebeple onların sınıfından sayılması doğru olmaz.

Memedeki sütün satışına gelince, Ahmed, Şâfiî ve Ebu Hanife'nin arkadaşları bunu menetmişlerdir. Halbuki bu konuda tafsilata ihtiyaç vardır: Şayet satıcı, yalnız memede bulunan ve görüleni satarsa caiz olmaz. Hayvanla birlikte satılması caizdir. Çünkü yalnız başına sütün, olduğu gibi, müşteriye verilmesi mümkün değildir. Zira satılan miktar bilinemez. O her ne kadar kapta bulunan bir süt gibi görünse de, satıldığı zaman o anda memede bulunmayan— damarlarda bulunan — süt de gelir ve ayrılamayacak şekilde memede bulunan ve satılan süte karışır. Şâyet Taberânî'nin *el-Mu'cem*'inde[1] İbn Abbas yoluyla rivâyet ettiği

1. Asıl nüshada İbn Mâce'nin *Sünen*'inde şeklindedir. Bu müellifin bir hatasıdır. Hadis Taberânî'de Hafs b. Ömer el-Havdî — Ömer b. Ferrûh — Habib b. ez-Zübeyr — İkrime — İbn Abbas yoluyla gelmektedir. Dârakutnî (2/295) ve Beyhakî (5/340) Ömer b. Ferrûh'tan nakletmişlerdir. Dârakutnî der ki: Vekî, Ömer b. Ferrûh'tan irsal etmiş, sonra Vekî ve Ömer b. Ferrûh yoluyla mürsel olarak tahric etmiş, İbn Abbas'ı zikretmemiştir. Beyhakî der ki: Hadisin merfû rivâyeti yalnızca Ömer b. Ferrûh tarafından yapılmıştır ki, bu şahıs kuvvetli değildir. İbn Türkmânî bu konuda şöyle der: Bu Ömer el-Kattâb diye bilinmektedir. Bildiğim kadarıyla, Beyhakî'nin dışında hiç kimse onu cerhetmemiştir. Buhârî de onu *Târîh*'inde zikretmiş, ama hakkında herhangi bir değerlendirmede

"Raşûlullah (sa.a.) sırtta bulunan yünün ve memedeki sütün satılmasını yasak etti." hadisi sahih ise, hamledileceği mâna —inşaallah— budur. Belli bir koyundan alacağı belirli ölçüdeki sütü satsa veya o koyunun belli bir kaç günlük sütünü satsa bu caiz olmaz. Çünkü meyvenin ortaya çıkmadan önce satılması mesabesinde olur ki caiz değildir. Özellikleri belirtilmiş mutlak sütü zimmette satsa ve şu koyundan veya bu inekten olmasını şart koşsa şeyhimiz (İbn Teymiye) bunun caiz olduğunu söylemiş ve *Müsned*'de bulunan şu hadisi delil getirmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.) bir bahçenin ürününün selem yoluyla satışını yasak etti." Ortaya çıkınca satıcı: "Bu bahçeden on vesk hurmayı selem yoluyla sana verdim." derse caiz olur. Bu tıpkı çeç halindeki hurmadan, "Ben şu yığından on vesk satın aldım." demesenin caiz olması gibidir. Fakat paranın ödenmesi mahsulün olgunlaşmasına kadar geciktirilir.

---

bulunmamıştır. İbn Adiy zayıf olduğuna temas etmezken, İbn Maîn ve Ebu Hâtim sika olduğunu söylemişler, Ebu Davud da onu kabul etmiştir. İsnaddaki diğer râviler sikadır.

G) SÜT VE YÜNLERİN SATIŞI

1 — Sağmal Hayvanın Kiralanması:

Koyun, inek ve devenin belirli bir müddet sütünü almak için ücret ödenmeye gelince, fukahanın çoğunluğu bunu caiz görmemişlerdir. Şeyhimiz caiz olduğunu söylemiştir. Bu görüşü bazı âlimlerin benimsediğini nakletmiş ve kendisi bu konuda müstakil bir eser telif etmiştir. Şeyhimiz der ki: Bir kimse koyun, inek veya deve gibi bir hayvanı belli bir ücretle ve yemi sahibine ya da kindisine ait olmak üzere sütünü almak için kiralarsa, bu kiralama âlimlerin iki görüşünden en açık olanına göre süt annede olduğu gibi caizdir. Bu muamele hem alış-verişe hem de kiralamaya benzemektedir. Bu yüzden bazı fakihler bu konuyu alış-veriş bahsinde ele alırken, bazıları da kiralama bahsinde ele almaktadırlar. Şayet süt, kiraya tutanın yemi ile hâsıl oluyorsa, bu durum ağaç kiralamaya benzer. Eğer hayvanı yemleyen onun sahibi ise ve müşteri yalnızca kendisi için takdir edilen sütü alıyorsa bu tam bir alış-veriş sayılır. Sütü mutlak olarak alıyorsa bu da alış-veriş kabul edilir. Çünkü sütün sahibi, sütü getirip müşterisine tam olarak vermektedir. Süt anne konusunda durum tamamen tersinedir. Çünkü süt anne çocuğa süt emzirmektedir. Bu Hz. Peygamber'in (s.a.) yasak ettiği aldatma satışları sınıfına dahil değildir. Çünkü aldatma, var olmakla olmamak arasında gidip gelmedir. Bundan dolayı da satışı yasak edilmiştir. Kumar

cinsindendir. Bâtıl yoldan mal yemeye vesile olduğu için Allah Teâlâ onu haram kılmıştır. Aynı zamanda Allah'ın haram kıldığı zulüm gibidir. Evet bu muamele, iki taraftan birinin malı ortada bulunur, diğerininki ise varlık ile yokluk arasında şüpheli bulunursa, caiz olmayan bir muameledir. Kaçak kölenin, ürküp kaçmış hayvanın, gebe hayvanın yavrusunun yavrusunun satışı hep bu sınıftandır. Çünkü bu mallar belki müşteriye ulaşır, belki de ulaşmaz. Ona ulaşacak şeyin miktarı da belli değildir. Ama satılan şeyler, arazi ve hayvan kiralamak gibi, süt annenin sütü gibi, hayvan sütü ve tarım ürünlerinin satışı gibi, bütün bunların miktarı ve diğer özellikleri âdeten biliniyorsa, hepsi aynı sınıftan sayılırlar ve caizdirler.

Sonra müşteri âdet üzere olan miktarı alabilirse bir mesele kalmaz. Şayet bir eksilme olursa, o miktarın karşılığı kiracıdan düşülür. Bu tıpkı, âfete uğrayan satış malının bedelinin belli bir oranda düşülmesi (vadu'l-cevâih) gibidir. Aynı zamanda diğer alış-verişlerde malın bir kısmı müşterinin eline geçmeden telef olursa yine böyle muamele yapılır.

Soru: Kira sözleşmesinin konusu menfaat (yararlanma)lardır. Mallar değildir. Bu sebeple yemek için yiyecek ve içmek için su kiralamak sahih olmaz. Süt annenin kiralanması da menfaate binâendir ki, o da çocuğu kucağa alması ve ona meme vermesidir. Süt bu sözleşmeye zımnen ve tâbilik durumunda girer. Bir evi kiraya verirken o evin kuyusunda biriken suyun da aynı sözleşmeye girmesi gibi sayılır. Asıl için hoşgörülmeyen bazı şeyler tâbi durumda olurlarsa hoşgörülebilirler.

Cevap: Bu itiraz bir kaç yönden cevaplanabilir:

Birincisi: Kira sözleşmesinin yalnızca menfaat üzerine yapılacağını menetmek. Çünkü bu ne Kur'an ve hadisle ne de icmâ ile sabittir. Bilâkis ashâbın, bunun aksine uygulamalarda bulunduğu bildirilmektedir. Sahih olan bir rivâyete göre Hz. Ömer (r.a.) Üseyd b. Hudayr'ın bahçesini üç seneliğine kiraya vermiş ve ücretini alıp onunla borcunu kapatmıştı. Bahçeden maksat hurmadır. Bu ise meyvesini almak için ağacı kiraya vermek demektir. Mü'minlerin halifesi olan Hz. Ömer'in görüşü bu şekildedir ve ashâbtan herhangi bir kimsenin ona karşı çıktığı da bilinmemektedir. İmam Ahmed'in arkadaşlarından Ebu'l-Vefâ b. Akîl ve Şeyhimiz de bu görüşü tercih etmiştir. Sizin kira sözleşmesi ancak menfaat üzerine yapılır, sözünüz kabul edilemez ve delil ile de sabit değildir. Sizin en çok yapabileceğiniz şey, ihtilâflı olan konuyu, yenmek için ekmeğe ve içmek için suya kıyaslamanızdır. Bu ise çok fâsit

kıyaslardan biridir. Çünkü ekmek yenilir ve yerine yenisi gelmez. Halbuki süt ve kuyu suyu böyle değildir. Çünkü onların yerine yenisi gelir. Bu yönüyle de menfaat mesabesinde sayılır.

İkincisi: Ürünler vakıf ve âriyet (iğreti verme) vb. konularda menfaat ve fayda gibi değerlendirilirler. Buna göre ağacı olan kimse, tıpkı ürününden yararlanılması için arazisini vakfeden kimse gibi, meyvesinden yararlanılması içen ağacını vakfedebilir. Bir hayvanı, bir evi veya bir süt hayvanını iğreti olarak vermek caiz olduğu gibi, bir ağacı iğreti vermek de caizdir. Bütün bunlar, onların ürününü ya da faydasını teberru etmektir. Bir kimsenin evini orada oturacak birisine vermesi, bir başkasının hayvanını ona binecek birine, ağacını onun meyvesini alacak birine, arazisini ekecek birine, koyununu onun sütünü içecek birine vermesi mesabesindedir. Bütün bu faydalar, teberru sözleşmeleri hükmündedirler. Faydalanılan malın aslı vakıf yoluyla bu tür faydaya tahsis edilmiş olsa da (muhabbes) olmasa da sonuç değişmez. Aynı zamanda ortaklık sözleşmesi hükmüne de girerler. Çünkü bir kimse koyununu, ineğini veya devesini bir başkasına, sütünden veya doğacak yavrularından bir kısmını ona vermek karşılığında onlara bakmak ve hizmetlerini görmek için verse, bu anlaşma İmam Ahmed'den gelen iki rivâyetten en sahih olanına göre sahihtir. Aynı şekilde kira sözleşmesi hükmüne de girerler.

Üçüncüsü: İki çeşit mal vardır: Birinci çeşidi, yerine yenisi gelmeyen ve gidince bütünüyle gidendir. İkinci çeşidi yavaş yavaş tükenen ve tükenen kısımların yerine yenisi gelendir. İşte bu çeşit, menfaatlerle yerine yenisi gelmeyen mallar arasında bir derece sayılır. Bu durumda hangi kısma benzediğine bakılır ve onun gibi kabul edilir. (Bu gözle bakıldığında) bu çeşidin menfaatlere benzemesinin daha kuvvetli olduğu bilinmekte ve dolayısıyla o kısımdan sayılması evlâ olmaktadır.

Dördüncüsü: Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de süt annenin kiralanması konusunda hükmünü bildirmiş ve süt annenin aldığı şeyi ücret diye isimlendirmiştir. Bizim şeriatımızda Kur'an'da hakkında nass bulunan kiralama yoktur, ancak süt annenin kiralanması müstesnâdır ki, o da şudur: "Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretini verin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın."[2] Üstadımız der ki: Kiralamanın ancak menfaat üzerine olacağı vehmine kapılan bazı kimseler, buradaki kiralamanın kıyasa aykırı düştüğünü zannetmişlerdir. Halbuki öyle

2. Talâk, 65/6.

değildir. Bilâkis kiralama, mal olsun menfaat olsun, aslı bâki kalmak kaydıyla kendisinden yararlanılabilen her şey üzerine yapılabilir. Nasıl bu mallar vakfedilebiliyor ve iğreti verilebiliyor, insanlar karşılıksız olarak yararlanabiliyorsa, aynı şekilde kiracı da ondan, bedelini ödeyerek yararlanabilir. Süt annenin sütünden aslı bâkî kalarak yararlanmak mümkün olunca, herhangi bir menfaati kiralamanın caiz olması gibi, onu da kiralamak caiz olmuştur. Bu, kıyasın ta kendisidir. Zira Allah nasıl bazı menfaatleri peyderpey yaratıyor ve onların aslı bâki kalıyorsa, aynı şekilde bazı malları da peyderpey yaratıyor ve onların aslı da bâkî kalıyor.

Beşincisi: Sözleşmelerde asıl olan, Allah ve Rasûlü'nün haram kıldıklarının dışındaki esasları yerine getirmenin vacip olmasıdır. Çünkü müslümanlar, helâli haram, haramı da helâl kılan şartların dışındaki bütün şartlara riayet ederler. Sözleşilen veya şart koşulan hususlarda Allah ve Rasûlü'nün haram kıldığının dışında hiçbir şey haram olmaz. Bu konuyu menedenlerin (menettikleri şeyin) haram kılındığına dair gösterebilecekleri hiçbir nass yoktur. Ancak kıyas deliline tutunmaktadırlar, fakat yaptıkları kıyasta asıl ile fer' arasında kıyaslamayı önleyecek bir fark olduğu bilinmektedir. (Kıyası) caiz görenlerin yaptığı kıyas, fer'in asla eşit kılınmasına daha yakındır. Bu konuda ise, bunun imkânı yoktur.

Başarı Allah'tandır.

Altıncısı: Bu kiralamayı menedenler süt annenin kiralanmasının cevazının Kur'an ve icmâ ile sabit olduğunu, bu kiralamadan esas maksadın da bir maddî varlık olan süt olduğunu görünce, bu kiralamanın cevazını izah için hem emzirenin hem de kiralayanın geçersizliğini bildikleri hileli bir ifade kullandılar ve dediler ki: Süt anne ile yapılan sözleşme yalnızca, onun çocuğu kucağına alması ve ona meme vermesi üzerine yapılmıştır. Süt ise tâbi durumundadır. Halbuki Allah ve bütün akıllı kimseler bilmektedir ki, ne mesele böyledir, ne esas maksat, süt annenin çocuğu kucağına almasıdır ve ne de o kadını tutmak için yapılan sözleşmenin konusu budur. Örf, hakîkat ve şeriat açısından bunun böyle olmadığı bilinmektedir. Şayet, süt anne çocuğu bir başkasının kucağında veya beşiğinde emzirse bile ücretini almayı hak ederdi. Esas maksat sadece meme vermek olsaydı, sütü olmasa da memesi olan her kadın tutulabilirdi. Gerçekten fâsit olan kıyas ve ruhsuz olan fıkıh budur. Bütün bunlardan sonra nasıl olur da süt anne tutmanın

(kiralamanın) kıyasa aykırı olduğu söylenir ve sahih olan kıyasın böyle olduğu iddia edilebilir?

Yedincisi: Hz. Peygamber (s.a.), keçiyi ve koyunu sütü için iğreti vermeyi tavsiye etmiş, buna teşvik etmiş ve bu iyiliği yapacak kimsenin nail olacağı sevabı zikretmiştir.[3] Bunun ne bir satış, ne de bir hibe olmadığı bilinmektedir. Zira ma'dûm ve meçhul olan bir şeyin hibe edilmesi caiz değildir. Bu ancak tıpkı binilmesi için hayvanın iğreti verilmesi gibi, sütü için koyunun ödünç verilmesidir. Bu ise ondan yararlanmanın mübah olduğunu göstermektedir. Her iki uygulama da, şer'î yönden birdir. İğreti verme yoluyla yararlanması caiz olan şeyden, kiralama yoluyla da yararlanılabilir. Çünkü her ikisinin geliş yolu birdir. Aradaki fark sadece birinin teberrû şeklinde olması, diğerinin de bir bedel karşılığında olmasıdır.

Sekizincisi: Harb el-Kirmânî'nin *el- Mesail*'inde yaptığı şu rivayettir: Saîd b. Mansûr — Ubâb b. Ubâd — Hişam b. Urve ve babası yoluyla gelen habere göre, Üseyd b. Hudayr altı bin dirhem borcu olarak vefat etmiştir. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab (r.a.) alacaklıları çağırmış ve onun arazisini alacaklılara iki seneliğine vermiştir.[4] Bu arazide ağaçlar ve hurma bulunmaktaydı. Medine bahçelerinde daha çok hurma bulunmaktadır ve boş (ağaçsız) arazisi çok azdır. Hz. Ömer'in bu uygulaması meyvesini almaları için ağaçları kiraya vermek demektir. Kim bunun icmâ'a aykırı olduğunu iddia ederse, bilgisizliğindendir. Bilâkis bunun caiz olduğu hususunda icmâ edildiğini söylemek daha uygundur. Hz. Ömer (r.a.) bunu Medine-i Münevvere'de Ensâr ve Muhâcirlerin huzurunda yapmış ve olay her tarafta duyulmuş, buna rağmen kimse karşı çıkmamıştır. Bilâkis kabul ve ikrar ile karşılamışlardır. Halbuki, Hz. Ömer bile yapsa, bundan daha basit şeylere karşı çıkıyorlardı. Meselâ, İmrân b. Husayn ve diğerleri temettu haccı konusuna karşı çıkmışlardı.[5] Bu olaya ise kimse karşı çıkmadı. İnşaallah bunun tam

3. Buhârî, 51/33. Abdullah b. Amr hadisinde merfû olarak şu rivâyet gelmiştir: "Kırk haslet vardır ki bunların en yükseği sağılan keçi menihası, yani hediyesidir. Hayırseverlerden bir kişi bu kırk hasletten birini, onun sevabını umarak ve va'd olunan mükâfaatı tasdik ederek işlerse, muhakkak Allah bu haslet sahibini bu iyiliği sebebiyle cennete sokar."

Ebu Hureyre'den gelen merfû hadiste de şöyle buyurulmaktadır: Sütü bol olan deve ve yine böyle bol sütlü koyun ne güzel menîha ve hediyedir. Bu hayvanlardan her biri bir kap sabahleyin, bir kap akşamleyin süt getirir."

4. Râvileri sikadır. Ancak Urve b. ez-Zübeyr, Ömer'i görmemiştir. Bk. *el-İsâbe*, (183).

5. Buhârî, 25/36 ; Müslim, 1226. İmran b. Husayn'dan şu rivâyet gelmiştir: "Rasûlullah

bir kıyas olduğunu, bunu menedenlerin bu olayı mutlaka dikkate almaları gerektiğini ve onların caiz olmayan birçok hilelere başvurduklarını açıklayacağız.

Dokuzuncusu: Ziraat yapılan bir araziden, kira sözleşmesiyle elde edilen mahsul, her mal gibi bir maldır ve o mal, kiracının ürettiği bir üründür. Kiracının topraktan yararlanma konusunda bundan başka bir maksadı yoktur. Şayet tarımdan başka bir yararlanma kastı sözkonusu olsa bile bu, asla tâbi bir kasıttır.

Soru: Üzerinde sözleşme yapılan şey toprağı sürmenin, ekmenin ve hasat etmenin yararıdır. Mal bu yararın sonucu olarak ortaya çıkar. Meselâ, bir kimse kuyu kazmak için birini kiralar, kuyudan da su çıkarsa üzerinde sözleşme yapılan konu su değil iştir.

Cevap: Toprağı kiralayan kimsenin elde edeceği ürünün dışında bir maksadı yoktur. İş (yani çalışma) ise başka bir amaca hizmet eden vesîledir. Kiracı, mücerred çalışmadan hiçbir yarar sağlayamaz. Bilâkis o (iş veya çalışma) yorgunluk ve sıkıntıdır. Maksadı yalnız ve yalnız çalışması ve sulaması sayesinde Allah'ın yaratacağı mahsulü almaktır. Her iki konu arasında hükümlere illet teşkil etmeyecek geçersiz farklardan başka bir fark yoktur. Sizin kiralamayı kuyu kazmaya benzetmeniz fâsit bir benzetmedir. Bilâkis kuyu kazmanın benzeri, araziyi sürmek, ekmek ve sulamak için bir çiftçi tutmaktır. Şüphe yok ki, sütü için hayvan kiralamayı, mahsulü için arazi kiralamaya benzetmek tam bir kıyastır ve —daha önce de geçtiği gibi— yemek için ekmek kiralamaya benzetmekten daha sahihtir.

Onuncusu: Mahsulünü almak için arazi kiralamanın aldatma ve risk durumu, sütü için hayvan kiralamanınkinden daha çoktur. Çünkü tarıma etki edecek âfetler ve engeller sütünkinden çoktur. Buna rağmen bu durumlar arazinin kiralanmasında hoş görülürse, (yani kiralama için şer'î bir engel teşkil etmezse) sütü için hayvan kiralamada hoş görülmesi daha evlâdır.

(s.a.) hac ve umreyi birleştirdi. Sonra bu konuda âyet nâzil olmadı ve Rasûlullah da bunu yasaklamadı. Bir adam da kendi reyi ile dilediği şeyi söyledi." Müslim'deki hadis böyledir. Buhârî'deki ise şöyledir: "Bizler Rasûlullah zamanında temettu haccı yaptık. Kur'an da (temettuun cevazı hakkında) indi. Bir adam da kendi re'yi ile dilediği şeyi söyledi."

2 —Memedeki Sütün Satışı:

Memedeki sütün satış sözleşmesi huusunda üç görüş vardır:

1- Gerek satış, gerekse kiralama olarak bunu menetmek. Ahmed, Şâfiî ve Ebu Hanife bu görüştedirler.

2- Hem satış, hem de kiralama olarak cevaz vermek.

3- Satışına değil ama, kiralamasına cevaz vermek. Üstadımızın (r.h.) tercihi de budur.

Memedeki sütün satışını meneden iki hadis vardır:

Birincisi: Ömer b. Merrûh hadisidir ve zayıf bir hadistir.[6] Hubeyb b. ez-Zübeyr — İkrime — İbn Abbas yoluyla rivâyet edilen bu hadis şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) hayvanın sırtındaki yünün, sütteki yağın ve memedeki sütün satışını yasak etti." Bu hadisi Ebu İshak, İkrime ve İbn Abbas yoluyla onun (İbn Abbas'ın) sözü olarak veya yağ konusunu zikretmeksizin rivâyet etmiştir. Hadisi Beyhakî ve diğerleri de rivâyet etmişlerdir.

İkincisi: İbn Mâce'nin, Hişâm b. Ammâr — Hatem b. İsmail — Cehdam b. Abdullah el-Yemânî — Muhammed b. İbrahim el-Bâhilî — Muhammed b. Zeyd el-Abdî — Şehr b. Havşeb ve Ebu Saîd el-Hudrî yoluyla yaptığı şu rivâyettir: "Hz. Peygamber (s.a.) doğuruncaya kadar hayvanların karınlarında bulunan şeyin, ölçü ve tartı ile olmaksızın memelerde bulunan şeyin, kaçmış bulunan kölenin, taksim edilinceye kadar ganimetlerin, ele geçirilinceye kadar zekât mallarının ve dalgıcın bir defada çıkardığı şeyin satışını yasak etti."[7] Fakat bu hadisin isnadı ile delil sabit olmaz. Hayvanların karınlarında bulunan şeyin satışının yasaklanması, melâkîh (hayvanların sulbünde bulunan şey)in ve medâmîn (karınlarında bulunan şey)in satışının yasaklanmasıyla, kaçmış bulunan kölenin satışının yasaklaması ise — o, kaçak olduğu bilinen bir köledir—aldatma satışının yasaklanmasıyla sabit olmuştu. Ganîmetlerin paylaştırılıncaya kadar satışının yasaklanması, bir kimsenin yanında bulunmayan bir şeyi satmasının yasak edilmesinin hükmü içindedir, çünkü o bir aldatma ve tehlike (riziko) ihtiva eden satıştır. Ele geçirilemeyen zekat mallarının satışı da böyledir. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) bir yiyeceği, müşteriye inktikal ettiği, mülkiyetine girdiği,

6. Beyhakî'den başkasının onu zayıf bulmadığı, İbn Maîn, Ebu Hâtim ve Ebu Davud'un ise, onu sika kabul ettikleri geçmişti.(Bk. 1 nolu dipnot).

7. İbn Mâce, 2196. Muhammed b. İbrahim el-Bâhilî ve şeyhi meçhuldür. Şehr b. Havşeb ise zayıftır.

onun olduğu ve başkasının malı olmak ihtimali kalmadığı halde yine de ele geçirilmeden önce satışını yasak ederse, ganimet ve zekat mallarının ele geçmeden önce satışının yasak edilmesi daha evlâdır. Dalgıcın bir defa da çıkaracağı şeyi satışında aldatma bulunduğu konusu ise apaçıktır.

Memedeki sütün satışına gelince, şayet muayyen olursa, satılan malı aynen teslim etmek mümkün değildir. Eğer özellikleri belirtilmiş bir sütün zimmette satışı ise, bu, şuradaki çecden on avuç satmaya benzer. Bu çeşit satışın iki yönü vardır: Itlak yönü ve tayin yönü. İkisi arasında bir çatışma da yoktur. Bu satışın caiz olduğunu İmam Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadis göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.) bir bahçe (de bulunan meyve) yi, ortaya çıkmadan (büdüvvü salâhından) önce selem yoluyla satmayı yasakladı. Buna göre süt veren koyunun sütünü belli bir ölçüyle selem yoluyla satarsa caizdir. Bu satış "Ölçü ve tartı ile olmazsa, memedeki şeyin satışını yasak etti." sözünün hükmüne girer. Bu ise, ister mutlak isterse muayyen olsun, ölçü ve tartı ile olursa satışına izin var demektir. Çünkü (mutlak veya muayyen diye bir) tafsilat zikretmemiş, ölçü ve tartının dışında da bir şart koşmamıştır. Muayyen olması şart olsaydı zikrederdi.

Soru: Koyunun sütünü belli sayıdaki günler için ölçüsüz ve tartısız satsa ne dersiniz?

Cevap: Yukarda zikredilen hadis sahih ve sabit ise ölçüsüz ve tartısız satılması caiz olmaz. Şayet hadis sabit değilse, koyunun sütü de bilinmekte ise ve âdeten değişmiyorsa (belli sayıda) günler için satılması caiz olur. Âdetine binaen verilen hüküm ölçü ve tartının yerini tutar. Eğer süt durumu değişiyor, bazen artıyor, bazen eksiliyor, bazen da kesiliyorsa, bu aldatma sayılır ve caiz olmaz. Kiralama ise böyle değildir. Çünkü süt onun mülkiyetinde ve hayvanı yemlemesi sonucu meydana gelir, tıpkı kendi mülkü olan araziyi sulayarak mahsul meydana gelmesi gibidir. Bunda herhangi bir aldatma yoktur. Evet, şayet süt âdetin aksine eksilir veya kesilirse, bu kiralamadan beklenen bir menfaatın noksanlaşması veya tamamen ortadan kalması mesabesindedir ki, bundan dolayı kiracıya ya sözleşmeyi feshetme hakkı doğar, ya da eksilen meanfaat oranında kira ücretinden düşülür. Bu, mezhebin (Hanbeli mezhebi) usulüne göre yapılacak bir kıyasla varılan sonuçtur. İbn Akîl ve *el-Muğni* müellifi der ki: Kiracı (herşeye rağmen kiraladığı malı) elinde tutmayı tercih ederse, ücretin tamamını ödemesi gerekir. Çünkü o,

eksikliğe razı olmuştur. Bundan dolayı da ücretin tamamını ödemesi gerekir. Doğru olan ise, menfaatten eksilen oranın ücretten düşürülmesidir. Çünkü kiracı tam ücreti, eksiksiz ve kusursuz bir menfaat karşılığında vermektedir. Böyle olmadığı takdirde, tam ücret ödemesi gerekmez.

Onların: "Kiracı menfaati eksik olarak kabul etti. Bu durum satılık bir malı kusurlu olarak kabul etmek gibidir." sözlerine iki yönden cevap verilebilir:

Birincisi: Müşteri kusurlu olan malı, kusurunun bedelini almak kaydıyla kabul ederse, (Hanbeli) mezhebinin zâhirine göre bu onun hakkıdır. Kusurlu olan malın bedelini alarak o malı kabullenmesi, (o bedeli alma) hakkını düşürmez.

İkincisi: Şayet malı geri verme hakkı olan kimse, onu elinde tutarsa, ona söz konusu bedel ödenmez, desek bile bundan dolayı kira için geçerli olan bedeli eksiltme hakkı düşmez. Çünkü kiracı sözleşme yapılan konunun bir kısmından yararlanmaştır. Bundan dolayı onu olduğu gibi geri vermesi mümkün değildir. Aynı şekilde kalan menfaati geri vermesi halinde zarara uğrayabilir veya bu imkânı bulamayabilir. Bundan dolayı da her şeye rağmen kiraladığı nesneyi elinde tutmak zorunda kalabilir. Buna rağmen ondan ücreti tam olarak almak ve onu, ancak sözleşmeyi feshederek zararını telafiye zorlamak, ona zarar vermek demektir. Özellikle ekim, dikim (alanı), bina kiralayanlar veya yolculuk için hayvan kiralayan ve yolda hayvanda bir ârıza ortaya çıktığını gören kimse için bu durum daha da zordur. Doğru olan hüküm şudur: Geri verme hakkı ve imkânı olan bir müşteri, satın aldığı malı elinde tutarsa ona, o malın kusurundan dolayı bir bedel ödenmez, ama kiralamada bu bedel ödenir.

Hz. Peygamber'in (s.a.) tarım ürünü alan müşteriden, ürünün tabiî âfetten zarar görmesi halinde, zarar gördüğü orandaki ücretin düşürülmesine ve geri kalanının alınmasına hükmetmesi de bu konuyu açıklamaktadır. Zira ürünün tamamı bir seferde olgunlaşmaz, bu yüzden de hepsini birden toplamak âdet olmayıp peyderpey toplanır. Bu durum aynen kiralama hadisesindeki gibidir. Hz. Peygamber (s.a.) musarrât (çok gözükmesi için bir müddet sütü sağılmayan hayvan) konusunda müşteriyi, hayvanı geri vermek veya bundan dolayı herhangi bir tazminat istemeden öylece kabul etmek arasında muhayyer bırakmış, âfete uğrayan ürün konusunda ise, zararının telafi edilmesi ve böylece ürünü elinde tutması hükmünü vermiştir. Aradaki fark bizim zikrettiğimiz husustur.

Kiralama da ürünün satışına daha çok benzemektedir. Bu benzerliğe itibar edildiği ise, Şâri'in, ücret satıcının eline geçmeden önce âfete uğrayan mahsulün bedelini düşürmesinde açığa çıkmıştır.

Soru: Menfaatleri etkileyen musibetlerin, ücretten düşürülmeyeceği konusunda âlimler ittifak etmişlerdir.

Cevap: Bu o bâbdan değildir. Kim böyle olduğunu zannederse, bu onun kuruntusudur. Üstadımız der ki: Bu, satın alınan üründe olduğu gibi âfete uğrayan malın zararından telâfi edilmesi bâbından değildir. Bilâkis bu sözleşme ile amaçlanan menfaatin telef olması veya elden çıkması bâbındandır. Âlimler hayvan kiralayan bir kimsenin onu teslim almadan önce ölmesi halinde, ücretini ödemesinin gerekmeyeceği misalinde olduğu gibi, kiralamada da sözkonusu menfaat, elde edilemeden önce telef olursa, ücret ödenmesinin gerekmeyeceğinde ittifak etmişlerdir. Bu durum, bir çecden belli bir ölçüde mahsul satın alınması, fakat alınan miktarın teslim alınmadan ve çecden ayrılmadan telef olması mesabesindedir. Şüphe yok ki, bu durumdaki bir mal satıcının garantisindedir. Bu yüzden arazi kiralayan kimse âfet sebebiyle ziraat yapmaya imkân bulamazsa kira ücreti ödemesi gerekmez. Şayet ziraat yapar, mahsul yetişir, ama sonradan tabiî bir âfet gelerek hasat imkânı bulamazsa, bu durumda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bir grup (yukarıda zikri geçen) ürün ve menfaat meselesi gibi kabul etmiş, başka bir grup ise bu iki meseleyi ayrı ayrı ele almıştır. Menfaat ve ürün meselesiyle bu konuyu ayrı ayrı ele alanlar derler ki: Ürün, üzerinde sözleşme yapılan şeydir. Aynı şekilde menfaat de öyledir. Bu konuda ise ekilen mahsul, üzerinde sözleşme yapılan şey değildir. Sözleşme yapılan şey menfaattir. O da elde edilmiştir. İki konuyu eşit olarak ele alanlar ise derler ki: Kiralamadan maksat üründür. Bu maksat hâsıl olmadan önce tabiî bir âfet gelirse sözleşme ile amaçlanan şey ele geçmeden önce telef olmuş demektir. Gerçi kira bedelini ürün için değil, ürün elde etmesine yarayacak bir menfaat için ödemişse de, ürünü hasat edemeden tabiî bir âfet meydana gelir ve mahsule zarar verirse, üzerinde sözleşme yapılan menfaat de bundan kurtulamaz ve bu menfaat de telef olmuş sayılır. Bir arazinin menfaatinin işin başında telef olmasıyla, sonunda telef olması arasında bir fark yoktur. Tabiî âfet ekimden sonra olur ve oradan yararlanma imkânını ortadan kaldırırsa, bunun önce veya sonra olması arasında bir fark olmadığı bilinmektedir.

3 — Hayvanın Üstündeki Yünün Satışı:

Hayvanın sırtındaki yünün satılmasına gelince, bunu yasaklayan hadisin sahih olduğu sabit olursa, onu kabul etmek vacip olur ve ona aykırı bir şey söylemeye imkân yoktur. İmam Ahmed'den bu konuda değişik rivâyetler gelmiştir. Bir rivâyete göre bunu menetmiş, başka bir rivâyete göre de hemen kırkılması şartıyla cevaz vermiştir. Bu görüşün açıklaması şöyledir: Hayvanın üstündeki yün, teslimi mümkün olan malûm bir maldır. Bundan dolayı ağaçtaki hurma gibi satışı caizdir. Koyunun üzerinde bulunan ve satılan yün ile sonradan büyüyecek olan (ve satışa dahil olmayan) kısmın birbirine karışması ihtimali, hemen kırkılmasıyla bertaraf edilmiş olur. Bu arada büyüyen kısım tesbit edilemeyecek kadar azdır. Diğer yandan hemen kırkılması şart koşulmazsa, bu durumda da peyderpey toplanan hurma gibi olur. Alınması zamanında uzamış olsa bile, bunun doğru bir açıklaması vardır. Son noktada bu, var olan şeye tâbi olan, yaratılmamış ma'dûmun (mevcut olmayanın) satışı demektir. Bir meyvenin henüz yaratılmamış kısımları gibidir ve mevcut olan kısmına tâbidir. Yünün alınması için belli bir vakit tayin edilirse, bu da meyveyi olgunlaşma zamanında toplama mesabesindedir.

Bu konuyu şu husus daha iyi açıklamaktadır. Bu satışı menedenler, hayvanın yününü diğer organlarına kıyas etmişler ve demişlerdir ki: Yün hayvana bitişiktir. Bundan dolayı, diğer organları gibi tek başına satışı caiz değildir. Bu ise çok fâsit bir kıyastır. Çünkü, diğer organları hayvana zarar vermeden müşteriye teslim etmek imkânsızdır.

Soru: Bununla memedeki süt konusu arasındaki fark nedir ki, buna cevaz verdiğiniz halde ona cevaz vermediniz?

Cevap: Memedeki sütte müşterinin malı ile satıcının malı birbirine çabucak karışır. Çünkü süt hayvan sağıldıkça hızla meydana gelir. Yün ise böyle değildir.

Allah en iyi bilen ve hükmedendir.